BÜYÜK LAROUSSE

SÖZLÜK VE ANSİKLOPEDİSİ

14

KORU

LORD

Milliyet

BÜYÜK LAROUSSE

SÖZLÜK VE ANSİKLOPEDİSİ

14. CİLT

Korumak — Lordlar Kamarası

Milliyet

İnterpress Basın ve Yayıncılık A.Ş. adına
Hürrem FİLA

genel yayın yönetmeni
Adnan BENK

yayın kurulu
Oya ADALI, Nilgün AKAR, Bedia AKARSU, Engin ALÇORA, Yasemin ALPMAN, Abbas ALTUNKAŞ, Aydın ARIT, Selahattin BAĞDATLI, Mustafa BALEL, Mustafa BAYKA, Nezih COŞ, Güler DEĞİRMENCİ, Melek DENER, Turgut DEVECİ, Tamer ERDOĞAN, Sırrı ERİNÇ, Şenay ERKAN, Peyami ARMAN, Ayşegül EROL, Konur ERTOP, A.Fuat FİDAN, Tankut GÖKÇE, Öznur GÜNDOĞDU, Selahattin HİLAV, Rıfat İNSEL, Cenap KARAKAYA, M.N. KARAKÜÇÜK, Melih KIRANBAĞLI, Gülsen KORALTÜRK, Güzide KOSİFOĞLU, Dilek KÖSEOĞLU, Cevdet KUDRET, Turgut KUT, Deniz MAZLUM, Günnur ORMANLAR, Tahir ÖZÇELİK, Süleyman ÖZÇİFTÇİ, Ufuk ÖZKOLÇAK, İsa ÖZTÜRK, Mehmet SERT, Kenan SOMER, İlhami SOYSAL, Beyhan Aziz TANER, Aksel TİBET, Erdoğan TOMAKÇIOĞLU, Teoman TUNÇDOĞAN, Hale ULUSOY, Doğan ÜLGENCİ, Mara YAKOVLEVSKİ, Aydın YALKUT, Mehmet YARAŞ, Ömür YARS, Tahsin YAZICI, Dilek YELKENCİ, Melih YÜRÜŞEN

sorumlu yayın yönetmeni
Aydın YALKUT

araştırma
Despina ÇİMROĞLU ve yardımcıları Betül GÜVENSOY, Nesrin OĞRAŞKAN, Mine ÖZDİLER, Servet SABAK, Hilda SETYAN, Semra BAL

arşiv
Sevil ÇELEBİCAN ve yardımcıları Nurgül KAYA, Cansel Çolak SAVAŞ

teknik yönetmen
Nazlı TÜRKSOY

sayfa düzeni
Ömer BARANİOĞLU ve yardımcısı Çağatay AKYOL

harita
Mansus TETİK ve yardımcıları Berrin BÜYÜKANIT, Ruhi DİLGİMEN, Seval ÖZLER, Ceyda SAKARYA

düzelti
Hayrettin KARA ve yardımcıları Zeynep ATAYMAN, Fatma AYDIN, Sait GÜRAY, Aydın KARAAHMETOĞLU, Gülsüm ÖZ, Sibel TÜRKMENOĞLU

fotoğraf
Muhlis HASA ve yardımcısı Sedal ANTAY

sekreterler
Funda ARSLAN, Halime DEMİR, Nil HEPER, Kadriye KÖMÜRCÜOĞLU, Lale KURUDAĞ, Belgin SOYCAN, Satı ŞİMŞEK

dizgi
Turgay ŞIK ve yardımcıları Leyla BİRBEN, Âdem ÇALIŞKAN, Betül FERİK, Hülya HASEL, Sakine KAYA

kamera
Gelişim Yayınları kamera servisi

baskı: Milliyet Gazetecilik A.Ş.

Büyükdere Cad. Apa Ofset arkası
Levent-İSTANBUL Tel: 169 66 80 (20 Hat)

BÜYÜK
LAROUSSE
SÖZLÜK VE
ANSİKLOPEDİSİ

KORUMAK g. f. **1.** *Bir kimseyi, bir şeyi (bir şeyden, bir kimseden) korumak*, onu bir zarardan, bir tehlikeden uzak tutmak, tehlikelere karşı savunmak: *Krem sürerek cildini soğuktan korumak. Şapka giy, başını güneşten koru. Tanrı sizi kötülüklerden korusun. Köpeğimiz bizi hırsızlardan koruyor. Bu aşı çocuğunuzu salgın hastalıklardan koruyacak.* **—2.** *Bir şeyi (soyut) korumak*, onu her türlü zararın uzağında, dışında tutmak; muhafaza etmek, savunmak: *Sözleşmenin bu hükmü sizin haklarınızı koruyor. Barışı korumak için her türlü çabayı göstermek. Özgürlükleri, toplumsal kazanımları korumak.* **—3.** *Bir yeri korumak*, orada bulunan ya da oradan geçen kimseleri özel bir donatımla ya da uzmanlaşmış kişilerden oluşan bir ekiple güvenlik altına almak; onların güvenliklerini sağlamak: *Köprüyü askeri bir birlik koruyor. Polisler büyükelçilikleri koruyor.* **—4.** *Bir kimseyi korumak*, onu desteklemek, kayırmak; onun eylemlerinin sorumluluğunu üzerine almak, onu suçlanmaktan uzak tutmak: *Müdür yeğenini koruyor. Arkadaşlarını korumak için yalan söylüyor.* **—5.** *Yiyecekleri, bir ürünü, vb. (tümleç +) korumak*, değişmeye, bozulmaya elverişli olan bir şeyi iyi durumda, bozulmadan saklamak, muhafaza etmek: *Bu ilacı sıcaktan ve ışıktan korumak gerek.* **—6.** *Bir şeyi korumak*, onun iyi durumda kalmasını, niteliklerini yitirmemesini sağlamak: *Saçlarınızın parlaklığını bu kremi kullanarak koruyabilirsiniz.* **—7.** *Bir niteliği, bir görünümü, bir durumu vb. korumak*, ona sahip olmayı, aynı durumda bulunmayı sürdürmek: *Umudunu korumak. Gücünü, enerjisini, düşünme yeteneğini korumak. Geçen yıllara karşın güzelliğini koruyor.* **—8.** *Bir şeyi korumak*, ondan ayrılmamak, uzaklaşmamak: *Başlangıçtaki hızını, yörüngesini korumak.* **—9.** *Bir âdeti, alışkanlığı, bir kuralı korumak*, onları uygulamayı, onlara uymayı sürdürmek: *Zevklerini, alışkanlıklarını korumak.* **—10.** *Bir durumu, bedenin belli bir durumunu korumak*, onu değiştirmemek, aynı konumda, aynı durumda kalmak: *Sessizliği korumak. Ciddiyetini korumakta güçlük çekmek. Bu pozisyonunuzu birkaç dakika daha koruyun.* **—11.** *Bir etkinlik alanını korumak*, o alanı, özellikle mali açıdan desteklemek, gelişmesine yardımcı olmak: *Sanatı, edebiyatı korumak.* **—12.** *Bir masrafı, gideri vb. korumak*, onu karşılamak, ona denk gelmek.

—Ask. Düşmanın gözetlemesini ve baskın biçiminde girişeceği saldırılarını engellemek için önlem almak.

—Cerr. *Kenar korumak*, "kompres" denilen özel bezler yardımıyla, bir yaranın kenarlarını korumak.

—İkt. Ulusal piyasayı yabancı ürünlere karşı savunmak.

◆ **korunmak** dönşl. f. **1.** *Bir kimseden, bir şeyden korunmak*, kendini onun yarattığı bir tehlikeden, vereceği bir zarardan sakınmak, kendini korumak: *Bu tür insanlardan korunun. Hastalıklardan korunmak.* **—2.** Gebeliği önlemek için doğum kontrolü uygulamak: *Hamilelikten korunmak için erkeğin de katılımı şarttır.* (→ GEBELİĞİN* ÖNLENMESİ.)

◆ **korunmak** edilg. f. **1.** Bir gözetimin, korumanın konusu olmak, güvenlik altına alınmak: *Çok iyi korunan bir askeri bölge.* **—2.** Bir şey sözkonusuysa, aynı durumda kalması, niteliklerini yitirmemesi, bozulmaması sağlanmak: *Bu tarihi yapılar çok iyi korunmuş. Bu ilaç ışıktan korunmalıdır.*

KORUMALI sıf. Elektrotekn. *Korumalı devre*, bir elektrik donanımının bir koruma düzeneğiyle korunan bölümü. || *Korumalı makine*, iç bölümleri, gerek çalışırken, gerek gerilim altındayken, kaza ile ya da isteyerek dokunmalara karşı mekanik olarak korunan makine; bu korumanın havalandırmaya engel olmaması gerekir.

KORUNA a. (çoğulu, dörde kadar [dört dahil] *koruni;* dördü aşarsa *korun*). Çek kronu ile slovak kronunun kendi dillerindeki adı (→ KURON.)

KORUNAK a. Sığınmak, korunmak, saklanmak amacıyla yapılan ya da kullanılan (yapı, kovuk, mağara vb.) yer.

KORUNCAK a. İçinde bir şey saklanan kap ya da yer; mahfaza.

■ **KORUNGA** a. Kazıkköklü, dik ve yarı yatık gövdeli, bileşik yapraklı, pembe çiçekli, yüksek verimli ve kaliteli çokyıllık yem bitkisi. (Bil. a. *onobrychis* ; baklagiller takımı.)

—ANSİKL. Adi korunga (*Onobrychis sativa* [ya da *viciifolia*]) genellikle yoncanın yetiştirilemediği iklim ve toprak koşullarında gelişebildiğinden Türkiye'de gittikçe önem kazanan bir yem bitkisidir. 20 yıl yaşayabilen bu bitkinin ekonomik ömrü 4-6 yıldır. Hayvanlarda şişkinlik yapmaz; mineral maddelerce zengindir. Çok ağır ve sürekli otlatılmamak koşuluyla iyi bir mera bitkisidir. Kökleri derine gittiği için fakir topraklarda bile yetişir. Çiçeklerinin taşıdığı balözüyle arılar için de iyi bir besin (bal) kaynağıdır. Korunga genellikle kuru ot elde etmek amacıyla yetiştirilir. Yaprakları saplarından daha yüksek besin değeri taşıdığından fazlaca sapa kaçmadan erken biçilirse daha besleyici olur.

KORUNGALIK a. Korunga çayırı.

KORUNMA a. **1.** Korunmak eylemi. **—2.** Sığınma, sakınma. **—3.** Himaye edilme.

—Ask. *Pasif korunma*, askeri birliklerin ve halkın, düşmanın her türlü etkinliğine karşı korunması amacıyla, silah kullanmaksızın alınan önlemler. (Pasif korunma, sivil savunma örgütlerince alınan önlemleri de kapsar.) || *Sütre gerisinde korunma*, tank, top gibi silahların atış yaparken ortaya çıkıp atıştan sonra da bir sütre gerisine çekilmelerine olanak veren düşey hareket.

—Biyol. Canlı varlıkların elverişsiz etkenlerden ya da bir saldırganın saldırısından kendilerini koruma işlevi. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Çevrebil. *Doğanın korunması*, doğal çevrenin ve doğadaki canlıların korunması. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Huk. *Korunma alanı* → ALAN.

—İkt. *Doğal kaynakların korunması*, doğal kaynaklar stokunun en iyi biçimde tüketilmesi ve işletilmesi amacına yönelik önlemlerin tümü.

—Mant. *Korunma ilkesi*, XIX. yy.'da alman matematikçi H. Hankel tarafından formülleştirilen yöntembilimsel ilke. Bu ilkeye göre, bazı nesneleri yöneten yasalar, bu nesnelerin ait olduğu alan, daha geniş bir alanın kapsamı içine girdiğinde, olduğu gibi korunmalıdır (örneğin, doğal tamsayıların toplam ve çarpımını yöneten yasalar [N], göreli tamsayıların toplamı [Z] kapsamı içine girdiğinde korunmuş olarak kalırlar).

—Tem. parç. *Kuarkların korunması*, hadronları oluşturan kuarkları yalıtmanın olanaksızlığını öne süren kuram. (Herşey sanki, çok düşük uzaklıklarda etkileşime girebilen kuarkların etkileşim potansiyeli, bunları ayıran uzaklıkla artıyormuş ve bu uzaklık hadronun boyutlarına yaklaştığında bu potansiyel sonsuz bir değer alıyormuş gibi oluşur.)

—Tıp. Hastalıkların bir kişide ortaya çıkmasını ya da topluluk içinde yayılmasını önlemeyi sağlayan doğrudan yöntemlerin tümü. (Eşanl. PROFİLAKSİ.) [Bk. *ansikl.* böl.]

—ANSİKL. Biyol. Hayvanların ve bitkilerin başvurdukları korunma yolları beş büyük kategoride toplanabilir:

1. *kaçma*: tavşan tilkiden kaçar, midyeler denizyıldızlarından kaçar, göçmen kuşlar kışın çok soğuk bölgelerden ayrılarak elverişli iklimlere giderler;
2. *yeraltına saklanma*: erişilmesi olanaksız gizli yuvalar ve inler ayrıca soğuğa karşı da bir korunma yoludur;
3. *gizlenme*: kendini bulunduğu yere benzetme (homokromi, homomorfi) ya da tehlikeli bir türe benzetme (mimetizm) hayvanlara (kelebekler, balıklar, vb.) ve bitkilere (beyaz ballıbaba, litops, vb.) özgü bir savunma yöntemidir;
4. *pasif korunma*: "top" gibi yuvarlaklaşıp kapanma (tatu, tespihböceği, glomeris), diken taşıma (kaktüs ve kurak bölgelerdeki diğer bitkiler) her iki yöntemi birlikte kullanma (kirpi), sıkı kapanan bir kabuğa sahip olma (yumuşakçalar) ya da sert bir kabuk içine çekilme (kaplumbağa) birer pasif korunma yoludur. Soğuğa karşı derialtı yağı ve kalın post ya da tüy de bu bakımdan önemli rol oynar;
5. *etkin savunma*: gerek doğal silahlarla (gevişgetirenlerin boynuzları, filin savunma dişleri), gerek tahriş edici ya da kötü kokulu sıvı püskürtmeyle (kokarca), gerekse, kolaylıkla tanınacak canlı renklere bürünen bazı türlerde olduğu gibi, başka canlıların yiyemeyeceğini gösteren zehirleyici özelliklerle sağlanır.

Fakat bitkilerin çoğunluğu ve hayvanların birçoğu kayıplarını bol döl verimiyle karşılamayı yeğlemektedir.

—Çevrebil. *Doğanın korunması.* Doğal ortamların hızla bozulması bazı hayvan ve bitki türlerinin azalmasına ve kimilerinin de soyunun tükenmesine yol açmıştır. Bu olgu, özellikle sanayi toplumlarının doğuşundan beri, insan etkinliklerinin yarattığı zarar ve sakıncaların artmasının sonucudur. Bu nedenle birtakım uluslararası ve ulusal kuruluşlar doğanın korunması için önlemler almaktadırlar.

Bu önlemler uluslararası alanda, İkinci Dünya savaşı'nın sonunda, BM'nin himayesi altında, Doğanın ve doğal kaynakların korunması için uluslararası birlik'in kurulmasıyla somutlaşmıştır. Birlik milli parkların kurulmasında ve tehdit altındaki türlerin ve biyotoplarının korunmasında önemli rol oynamaktadır.

Unesco'nun 1970'te başlattığı İnsan ve biyosfer programı'nın (İBP) amacı, doğal ve sosyal bilimlerin katkısıyla, biyosfer kaynaklarının kullanımı ve korunması için ve insanla çevresi arasındaki ilişkilerin düzeltilmesi için akılcı bir temel geliştirmektir.

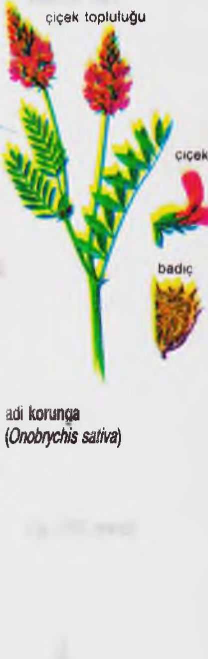
Dünya doğa fonu özellikle gelişmekte olan ülkelerde etkinlik göstermekte ve milli parklar kurmaları ve yaşatmaları için onlara yardım etmektedir.

Doğayı koruma önlemleri bir türe özgü olabileceği gibi (Uluslararası balina komisyonu'nun balinaları koruması) özel bir yasayla da sağlanabilir (Türkiye'de 1983 yılında çıkarılan 2873 sayılı Milli parklar kanunu). Bu kanunun amacı milli ve uluslararası düzeyde değerlere sahip milli park, doğa parkı, doğa anıtı ve doğayı koruma alanlarının seçilip belirlenmesine, özellik ve karakteri bozulmadan korunmasına, geliştirilmesine ve yönetilmesine ilişkin esasları düzenlemektir.

—Tıp. Korunma, özellikle Pasteur'ün buluşlarından sonra doğdu. Gerçekten de, birçok bulaşıcı ve salgın hastalığın nedeninin bilinmesi bunlardan etkin bir biçimde korunmaya olanak veriyordu; organizmanın tepkileri ve hastalıktan korunmada sahip olduğu doğal yetenekler konusunda edinilen kavramlar, korunmada tamamen fizyolojik işlemler kullanılmasını sağladı. Ancak, hastalıkların ortaya çıkışını önleyici korunma ile tedavi amaçlı korunma farklıdır. Birincisi kişileri ayırma, karantina, giysi, hava, su, besin, vb.'nin denetiminden yararlanarak bulaşmaları önlemeye çalışır; ikincisi ise tedavi edici etkenleri kullanır: antiseptikler, tetanos, difteri, vb.'den koruyucu serumlar, çiçeğe karşı Jenner aşısı ve bulaşıcı hastalıklar için çeşitli aşılar; korunmanın en büyük aşamalarından biri, asepsinin anlaşılması ve tüm cerrahi girişimlerde titizlikle uygulanmasıdır.

"Korunma" sözcüğü sanayi, araştırma, vb. alanlarda, fiziksel (ışık, ısı, radyoaktivite) ya da kimyasal (yakıtlar, patlayıcılar, deterjanlar, vb.) etkenlerden korunmayla ilgili tüm yöntemlere de uygulanır.

KORUNMAK → KORUMAK.

adi korunga (*Onobrychis sativa*)

KORUNUM a. Korunmak eylemi.
—Fiz. *Korunum yasası,* yalıtılmış bir sisteme eşlik eden fiziksel bir büyüklüğün değerinin, sözkonusu sistemin zaman içindeki evrimi boyunca bir başka sistemle etkileşim olmadıkça değişmeden kalacağını belirten yasa. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Fizs. mekan. *Ağırlık merkezinin korunumu,* hareket halindeki bir cisim için, ağırlık merkezi yörüngesinin iç kuvvetlere değil, yalnızca dış kuvvetlere bağlı olması ve cisim iç kuvvetlerin etkisiyle biçim değiştirse ya da parçalara ayrılsa bile bunun geçerliliğini koruması özelliği (parçalanan top mermisi, katları ayrılan füze vb.).
—ANSİKL. Fiz. Bir korunum yasası, kendi bütünlüğü içinde ele alınan yalıtılmış bir sistem için geçerlidir: etkileşim halindeki parçacıklardan oluşan bir sistemde bir büyüklüğün bireysel değerlerindeki değişimlerin denkleşmesi ve toplu değerinin değişmezliği sözkonusudur.
Korunum yasaları, homojen ve izotrop olduğu varsayılan uzay-zamanın bakışım özelliklerine bağlıdır. Yalıtılmış bir sistemde, bu bakışımlardan herbirine, "hareket değişmezi" de denen, korunumlu bir fiziksel büyüklük eşlik eder. Böylece, zamanın homojenliğine enerjinin korunumu, uzayın homojenliğine hareketin niceliğinin korunumu, uzayın izotropluğuna ise açısal momentin korunumu eşlik eder. Uzay-zaman bakışımlarına bağlı bu korunum yasalarının dışında, kuramın daha soyut bakışımlarına bağlı ve yük adı verilen fiziksel büyüklüklerle ilgili başka yasalar da vardır (örneğin ölçek değişmezliği). Korunum yasası kavramı bütün fizik kuramlarında temel bir rol oynar.

KORUNUMLU sıf. Fiz. Mekanik enerjisi (kinetik enerji artı potansiyel enerji) değişmez kalan bir sistem için kullanılır. (Karşt. YİTİMLİ.)

KORUS. Tar. coğ. Gaziantep'te, Kilis'in yaklaşık 15 km K.-B.'sında antik kent; kalıntıları Süngütepe köyünün G.'indedir. Büyük İskender ve Roma dönemlerinde önem kazanan kentin kalıntıları arasında kale, tiyatro, kilise dikkati çeker; ayrıca roma sikkeleri bulundu.

Fahri Korutürk

KORUTÜRK (Fahri), türk asker ve devlet adamı (İstanbul 1903 - *ay. y.* 1987). Şûrayı devlet eski üyelerinden Osman Sabit Bey'in oğlu. Deniz harp okulu'ndan (1923) sonra Deniz harp akademisi'ni ilk 7 mezundan biri olarak bitirdi (1933) ve Dumlupınar denizaltısı komutanlığına atandı. Yarbay rütbesiyle Berlin deniz ataşeliğine gönderildi (1942). Albay rütbesiyle Deniz harp akademisi komutanı (1945), Deniz eğitim komutanlığı kurmay başkanı (1948), İstanbul Deniz komutanı (1950) olarak görev yaptı. Tuğamiral (1950), tümamiral (1953), koramiral (1956), oramiralliğe yükseldi (1959) ve Deniz kuvvetleri komutanlığına getirildi. 27 Mayıs 1960'tan sonra Moskova büyükelçiliğine atanması sonucu askerlikten emekliye ayrıldı. Dışişleri bakanlığı'ndaki görevinden istifa ettikten (1965) bir süre sonra Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay tarafından Cumhuriyet senatosu kontenjan üyeliğine atandı (1968), Kontenjan grubu başkanı oldu. Cumhurbaşkanlığı dönemini tamamlayan Cevdet Sunay'ın yerine yeni bir cumhurbaşkanı seçiminde adayların mecliste yeterli oyu toplayamamaları üzerine TBMM'de grubu olan üç partinin (AP, CHP, CGP) aralarında anlaşması sonucu Türkiye Cumhuriyeti'nin 6. Cumhurbaşkanı seçildi (1973). Siyasal yaşamın çalkantılı bir dönemine rastlayan görevi, 6 nisan 1980'de sona erdi. Daha sonra 12 Eylül 1980'e kadar Cumhuriyet senatosu doğal üyeliği yapan Fahri Korutürk, geçirdiği bir kalp krizi sonunda öldü (12 ekim 1987). Cenazesi Ankara Devlet mezarlığı'na gömüldü.

korvet (XVIII. yy.)

KORUYUCU sıf. ve a. **1.** Bir şeyi dış etkilerden koruyan şey için kullanılır. **—2.** Bir kimseyi koruyan, kayıran, gözeten kimse için kullanılır; hami: *Her çocuğun bir koruyucuya ihtiyacı var.*
—Bes. san. *Koruyucu madde,* maddelerin bozulmasını önlemek için kullanılan katkı.
—Bot. *Koruyucu doku,* bitkinin buharlaşmaya, dona, vb. karşı korunmasını sağlayan yüzeysel doku. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Fizs. kim. *Koruyucu kolloit,* kolloidal bir asıltıya katıldığında bu asıltının tortulaşmaya karşı kararlılığını artıran susever kolloit. (Koruyucu kolloit olarak proteinler, arapzamkı vb. kullanılır.)
—Foto. Sürtünme ve çizilmelere karşı, duyarlı yüzeylere sürülen jelatin ya da başka geçirgen bir maddeden yapılmış katman için kullanılır.
—Isıbil. *Su düzeyi göstergesi koruyucusu,* bir kazanın su düzeyi göstergesi borusunu, su düzeyini gözlemeye olanak sağlayacak ve boru kırıldığında cam parçalarının çevreye fırlamasını önleyecek biçimde çevreleyen zarf.
—İnş. Bir pencereye, bir kapıya eklenen koruma düzeneği. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Kad. hast. Periyodik olarak gebelikten korunmak için kullanılan çeşitli madde ve yöntemleri kapsayan genel terim.
—Kozmet. Cildi, güneş ışınlarına ya da soğuğa karşı koruyan bir güzellik ürünü için kullanılır. || *Koruyucu madde,* bakterileri öldürmeden çoğalmasını önleyebilen (bakteriyostatik) ya da bakteri ve mantar öldürücü özellikler taşıyan ve bu nedenle çeşitli kozmetik ürünlerinin bileşimine katılan kimyasal madde. (Bu maddeler, kozmetik ürünü kullanan kimselerde, hem enfeksiyonlu yaralara neden olan, hem de ürünlerin yapısını bozan bakteri ya da mantarların çoğalarak yayılmasını önler.)
—Kuyuc. *Koruyucu halka,* bir kuyu açma çubuğunun üzerine geçirilen ve kuyu çeperine sürtünen çubuğun aşınmasını önlemeye yarayan kauçuk halka. (Eşanl. PROTEKTÖR.)
—Oto. ve Bisikç. *Koruyucu kılıf,* içinden fren kumanda kablosu geçen, genellikle boru biçiminde kılıf. || *Koruyucu toz lastiği,* eklemli bir birleştirmeyi, bir kolu ya da eskiden bir askı donanımı yayını koruyan kılıf.
—Siber. Örneklenmiş bir sistemde, son örneğin değerini bir sonraki örneğe kadar koruyan düzenek. || *Koruyucu ayarlama,* yönerge değerlerini gerek anî olarak, gerekse zamana bağlı olarak az değiştirerek tedirginlik doğuran büyüklüklerin etkisini azaltmaya dayanan ayarlama.
—Spor. Karın ve karnın alt bölümünü koruyan kemer. Kimi dövüş sporlarında, bu arada boksta takılması zorunludur. || Eskrimde, silahın eli koruyan, yuvarlak, madeni bölümü.
—Şarapç. *Koruyucu kaplama,* küvlerin şıra ya da şaraptaki asitlerden etkilenmemesi için yapılan işlem. (Küvler ya tartarik asit çözeltisi ya da şaraba yabancı bir tat vermeyen yapışkan besin maddeleri sıvaştırılarak kaplanır. Yeni fıçılardaki ağaç tadını gidermek için koruyucu kaplama işlemi, kimi ülkelerde fıçıların iç yüzü yakılarak, Türkiye'de buhardan geçirilerek yerine getirilir.
—Tar. İngiltere ve İskoçya'da XV. yy.'dan XVII. yy.'a kadar naibe verilen unvan. (Bu unvan 1653 Anayasası ile Cromwell'e verilmiştir.).Napoléon I 1806'dan 1813'e kadar *Ren konfederasyonu koruyucusu* unvanını taşımıştır.
—Uluslarar. ikt. *Koruyucu haklar, koruyucu sistem,* yabancı malların girişine yasaklar, kontenjanlar, vergiler koyarak ulusal sanayiyi destekleyen haklar, sistem.
◆ a. Muhafız.
—ANSİKL. Bot. Bitkilerde koruyucu doku üstderidir. Üstderi çoğunlukla kalınlaşmıştır ve bir mum tabakasıyla kaplıdır; ayrıca türlere ve iklimlere göre az ya da çok kalın olmak üzere mantarla da kaplı olabilir. Çiçeklerdeki iki kılıf (çanak, taç) üreme organlarını koruduğu gibi tomurcukların pulları da bunları kötü mevsimde korumaya yarar.
—İnş. Kapılar ve pencereler başlı başına birer koruyucu sayılsalar da, bu sözcük, bir yandan mahremiyeti sağlayan ve yapı içine girilmesini önleyen, öte yandan ışık girişini kısmen ya da tümüyle engelleyen pancurları, storları, kepenkleri, eklemli parmaklıkları belirtmektedir.

KORUYUCU HEKİMLİK a. Hastalıkların ve kazaların önlenmesiyle ilgilenen tıp dalı.

KORUYUCULUK a. **1.** Bir başkasını koruma; himaye: *Onun koruyuculuğuna ne ihtiyacın var?* **—2.** Korumak eylemi.

KORVALD (Lars), norveçli siyaset adamı (Nedre Eiker 1916). Tarım bilimciydi; 1962'de Hıristiyan demokrat parti'ye girdi; 1968'de bu partinin başkanlığına getirildi. Ekim 1972'den ekim 1973'e kadar bir koalisyon hükümetini yönetti. AET ile ticaret anlaşması yapmaya çalıştı; bu anlaşmaya, Norveç'in Ortak Pazar'a tam üyeliğini sağlayacak bir "geçiş hükmü" koydurtmaya çalıştı.

KORVET a. (fr. *corvette;* orta hollandaca *corver,* avcı gemi'den). **1.** Yelken döneminde kullanılan, firkateynle brik arasında savaş gemisi. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** Günümüzde, denizaltılara karşı savaş için özel olarak silahlandırılmış orta tonajlı savaş gemisi. **—3.** *Korvet kaptanı,* kimi ülke donanmalarında, binbaşıya eşit deniz rütbesi. || *Yük korveti,* yelken döneminde, deniz kuvvetlerinde kullanılan yük gemisi.
—ANSİKL. Filoların hizmet gemilerinden oluşturulan korvetler firkateynlerden daha küçüktü, ancak onlar gibi üç direkle donatılır ve yirmi kadar topu vardı. "Korvet" adı, İkinci Dünya savaşı sırasında denizaltılara karşı özel olarak silahlandırılmış ve konvoylara eşlik eden gemileri belirtmek için yeniden kullanılmaya başladı.

KORVUZİT a. (fr. *corvusite*). Miner. Doğal vanadyum oksit (vanadil vanadat).

KORYAK, Koryaklar'ın konuştuğu paleosibirya dili.

KORYAK özerk bölgesi, rusça **Koryakskiy Natsionalnıy Okrug,** Rusya Federasyonu'na bağlı özerk bölge, Uzakdoğu'da Bering denizi'yle Doğu Sibirya denizi arasında; 301 500 km²; 36 000 nüf. Yönetim merkezi *Palana;* 3 000 nüf. Anadır havzasından oluşur.

KORYAKLAR, Doğu Sibirya'da yaşayan halk. Koryaklar iki gruba ayrılırlar: rengeyiği yetiştiricileri ve balıkçılar. Geyik yetiştiriciler bir göçebe yaşamı sürerler. Buna karşılık, balıkçılar yerleşik düzene geçmişlerdir ve yarısı yer altında kalan evlerden oluşmuş köylerde topluca yaşarlar. Kültürel bakımdan komşuları Çukçeler'e yakındırlar; ayı ve balina şölenleri düzen-

lerler, 1920'den 1991'e kadar kolhoz sistemine katıldılar.

KORYAKSKİY NATSİONALNIY OKRUG → KORYAK ulusal bölgesi.

KORYBANTES a. Esk. Yun. Phrygia'da Kybele rahipleri. Kendinden geçercesine dans ederlerdi. (Gizemli cinler gözüyle bakılan ilk korybantesler çoğu zaman kureteslerle karıştırılmıştır.)

KORYDALLA. Tar. coğ. Anadolu'nun G.'inde, Lykia bölgesinde antik kent; Antalya'ya bağlı Kumluca'nın yaklaşık 1 km B.'sındaydı. Kimi antik yazarlar kentten Rhodiapolis, Gagai ve Phasefis gibi bir Rodos yerleşmesi olarak söz ederler; ancak yörede bulunan yunanca ve lykia dilindeki ikidilli bir yazıttan lykia kenti olduğu anlaşılmaktadır. Lykia birliği üyesi olan Korydalla'da Roma döneminden, III. yy. tarihli paralar bulundu. Kent, Bizans döneminde piskoposluk merkeziydi. 1842' de T.A.B. Spratt'in gördüğünü belirttiği tiyatro, su kemerleri ve öteki yapı kalıntılarının hiçbiri günümüze ulaşmadı.

KORYKOS. Tar. coğ. Anadolu'nun Akdeniz kıyısında, Kilikia Trakheia (Taşlık Kilikia) bölgesinde antik kent; Kalykadnos (Göksu) nehri deltasının D.'sundaydı. Kentin bir bölümü Mersin-Silifke yolu üzerinde, Erdemli ilçesi kıyılarında, bir bölümü de karşısındaki adadadır (Kız* kalesi). İ.Ö. 197'de Ptolemaioslar'dan Antiokhos III'ün denetimine geçti. İ.Ö. I. yy.'da para bastı. Roma döneminde bir liman kenti olan Korykos, Bizans dönemindeki önemini Ortaçağ'da da sürdürdü. 1448'de Karamanoğulları'nca alındı, XIX. yy.'da terk edildi. Kalıntılar arasında kale, bizans surları, roma kapısı, tapınak olduğu sanılan yapılar, bir dizi sütun kaidesi (stoa olabilir), nekropolis (lahitler, kaya mezarları, kabartmalı ve yazıtlı mezar taşları) belirtilebilir. Yörede ayrıca V. ve VI. yy.'lardan kiliseler vardır.

KORYNEPHOROS a. Antik. **1.** Tiran Peisistratos'un muhafız askeri. **—2.** Sikyon'da soyluların emrindeki köylü.

KORYO, Kore'de 918'de Vanggon tarafından kurulan ve XIV. yy.'a kadar süren hanedan. Silla hanedanının yerini alan Koryolar başkentlerini Songdo'ya (Kaesong) taşıdıktan sonra, Kore'nin toprak bütünlüğünü sağlamaya giriştiler. Önce Güney-doğu'yu barışa kavuşturdular, arkasından da kuzey sınırı boyunca sağlam savunma hatları kurdular. Yönetimi yeniden örgütlediler, toprakları yeniden dağıttılar. Bu arada buddhacılık tüm Kore'de yayılmaktaydı (Sutra'nın, *Tripitaka* olarak yayımlanması XIII. yy.'da çok büyük çapta bir girişimdir). Koryo hanedanı 1225'te ilk moğol istilasına karşı koymak zorunda kaldı. Önceki yüzyılda Curçenler'in saldırılarıyla zayıflamış olan ülke, 1280'de Moğollar'ın eline geçti. Son Koryo kralları sarayda büyük etkinlikleri olan buddhacı rahiplerin elinde oyuncak oldular. Hizipler arasındaki kavgalar bir türlü bitmek bilmediğinden moğol egemenliğinin sona ermesi (1368) de ülkeyi bağımsızlığına kavuşturamadı. 1392'de general Lee Songgye'nin yönettiği askeri bir ayaklanma Koryolar'ın yıkılmasına ve son Kore hanedanının (Li hanedanı) kurulmasına yol açtı.

KORYON a. (fr. *chorion*'dan). Dokubil Epitelyumlu bir yapıyla bir arada bulunan bağdokusu oluşumu. (Bağırsaktaki kaslı mukoza tabakası, bağırsak epitelyumuyla bir arada bulunan bağdokusunu, bağırsak boşluğu yönünde koryona, kas tabakası tarafında ise mukoza altına ayırır; derinin koryonu alt deridir.)
—Embriyol. *Etene koryonu*, trofoblastın kalınlaşmış dış zarı. (Bu zarın altında allantoit kılcal damarlar çoğalır ve zar annenin dokularıyla temas eder [epitelyokoryal etene oluşumunda dölyatağı mukozası; mezokoryal etene oluşumunda dölyatağı koryonu; endotelyokoryal etene oluşumunda dölyatağı damarları endotelyumu; hemokoryal etene oluşumunda endotelyumların kopmasıyla annede meydana gelen kan gölcükleri].) ‖ *Yumurta koryonu*, döllenmiş yumurtanın dış zarı.

KORYONİK sıf. (fr. *chorionique*'ten). Embriyol. Koryon tarafından üretilen maddelere denir.

KORYPHAİOS a. (yun. sözc.). Antikçağ yunan trajedisinde ya da komedisinde koro'nun başı.

KORYTHOS. Yun. mit. Paris ile Oinone'nin oğlu. Annesi, Paris'i kıskandırmak için onu Helene'nin yanına yolladı, Paris de onu öldürdü. —Tegea kralı, Telephe'yi yanına alıp yetiştirdi. —Zeus ile Elektra' nın kızı, İtalya'da Tirren'in kralı, Etrüskler'in atası, İtalya'daki Cortona kentinin kurucusu.

KORYUM a. (lat. *corium*, deri'den). Çeşitkanatlılar takımından böceklerin hemelitralarının kalın ve sertleşmiş bölümü. (Çok büyük bir kalkanla donanan türlerde, koryum serbest kalan hemelitraların ön kenarına kadar uzanır.)

KORYUSAİ, gerçek adı **İsoda Masakatsu,** japon estamp ustası (XVIII. yy.'ın ikinci yarısında Edo'da etkinlik gösterdi). Şigenaga'nın öğrencisi oldu, Harunobu' nun yapıtlarına benzeyen, turuncu tonlarda kadın figürlerinden *(tan)* oluşan *haşira -e*'leri (sütunlar için estamplar) ile ün yaptı.

KORYÜREK (Enis Behiç), türk şair (İstanbul 1892-Ankara 1949). Mülkiye mektebi'ni bitirdi (1913). Çeşitli memurluklarda bulundu ve öğretmenlik yaptı. Yaşamının son üç yılını, kendini dine ve tasavvufa vererek geçirdi. İlkin aruzla şiirler yazan şair, tanıştığı Ziya Gökalp'in etkisiyle milli edebiyat akımına katıldı ve Hecenin beş şairi'nden biri oldu. Serbest nazma geçiş denemeleri yaptı. 1927'ye kadar yazdığı şiirlerini aynı yıl basılan *Miras* adlı kitabında topladı. Tasavvuf şiirlerini içeren *Varidat-ı Süleyman*'ın (1949) önsözünde, mevlevi şeyhi trabzonlu Çedikçi Süleyman Çelebi'nin (XVIII. yy.) ruhu ile nasıl ilişki kurduğunu anlatır ve şiirlerini ondan aldığı esinle yazdığını söyler. Şiirleri toplu olarak *Miras ve güneşin ölümü* adıyla ölümünden sonra yayımlandı (1951).

KORZA a. Denizc. Su içindeki iki ya da birçok zincirin birbirine dolaşması, takılması durumu.

KORZENİOWSKİ (Józef), polonyalı yazar (Brodów yakınında, Galiçya, 1797 -Dresden 1863). Gözleminin gerçekçiliği yapıtının ayırıcı niteliğini oluşturur. Oyunları arasında, *Karpaccy Gorale* (1843) adlı dramıyla ve aristokrasiyi suçlayan *les Juifs* (fr. çev.) [1843] ile *Demoiselle mariée* (fr. çev.) [1845] adlı komedileri anılmaya değer. Soylu sınıfın çöküşünü ve yıkılışını sergileyen ve Balzac'ı çağrıştıran toplumsal içerikli romanlar da yazdı (*Parents* [fr. çev.], 1845; *Spekulant*, 1846; *Collocation* [fr. çev.], 1847).

KOS → İSTANKÖY.

KOSALA, eski Hindistan'ın kuzey bölgesi (İ.Ö. I. binyıl). Destanlarda söylendiğine göre bölgede Rama krallığı hüküm sürmekteydi ve başkenti Ayodhya idi. Buddha döneminde Hindistan'ın on altı büyük bölgesinden biri durumuna geldi (bu dönemde başkentleri Şravasti ve Saketa idi). O zaman Kosala'da yaşayan Prasenacit krallığı, Magadha hükümdarı Acataşatru'nun rakibi oldu. Kosala aşağı yukarı şimdiki Audh bölgesine denk düşer.

KOSALİ a. Dilbil. AVADHİ'nin eşanlamlısı.

KOSAM, Hindistan'da (Uttar Pradeş) yer, Cumna kıyısında, Allahâbad'ın yaklaşık 50 km B.-G.-B.'sında, eski Kauşambi*'nin bulunduğu yerde. Önemli arkeoloji siti.

KOŚCİAN, Polonya'da kent, Poznań'ın G.-B.'sında; 22 000 nüf. Tarıma dayalı besin maddeleri (şeker, konserve fabrikaları, tütün) ve makine sanayileri.

KOSCİUSKO dağı, Avustralya Cordillerası'nda dağ kütlesi, Muniong sıradağında, Yeni Güney Galler ve Victoria eyaletleri sınırında. Avustralya'nın en yüksek noktası (2 228 m). Kış sporları.

KOŚCİUSZKO (Tadeusz), polonyalı yurtsever (Mereczowszczyźna, Litvanya, 1746 - Solothurn, İsviçre, 1817). 1774'e kadar Varşova, Almanya, Versailles ve Brest' te harp sanatı okudu. Mutsuz bir aşk serüveni sonunda amerikalı isyancılara katıldı. İstihkam albayı oldu (1776), West Point'i tahkim etti ve Kongre tarafından tuğgeneralliğe yükseltildi (1783) ve amerikan vatandaşlığına kabul edildi. Polonya'ya döndükten sonra, gene orduya alındı ve ekim 1789'da tuğgeneral oldu. Ruslar'a karşı yapılan savaşta Dubienka'da (temmuz 1792) kendini gösterdi. Kralla anlaşmazlığa düşerek istifa etti. Uzunca bir süre yurtdışında kaldı (Fransa'da [Yasama meclisi kendisini fransız vatandaşlığına aldı], Almanya'da), Kraków'u ayaklandırarak (24 mart 1794) Ruslar'ı Racławice'de yendi (4 nisan), Berlin ve Viyana'nın tarafsızlığını elde edemeyince, Prusyalılar'ı Varşova kuşatmasını kaldırmaya zorladı (5 eylül). Fakat 10 ekim 1794'te Maciejowice'de Prusyalılar'a ve Ruslar'a yenildi. 1796'ya kadar tutsak kaldı. Bir süre ABD' de oturdu (ağustos 1797-mayıs 1798), sonra Paris'e yerleşti (1798), burada askerlik teknikleri üzerine çeşitli yapıtlar yayımladı, Viyana kongresi'nde Polonya'yı savundu.

KOSENTİNE → KONSTANTİN.

KOSİ, Nepal'de ve Hindistan'da (Bihar) akarsu; 550 km. Himalayalar'dan inen üç selsuyundan oluşur. Sivalikler'i aşar ve Bhagalpur'un aşağı kesiminde Ganj'a kavuşur (sol kıyıdan). Himalayalar'dan inen ırmakların en çok zarara yol açanıdır.

KOŠİCE, macarca **Kassa,** Çekoslovakya'da kent, Doğu Slovakya'nın merkezi, Hornád kıyısında; 200 900 nüf. Bu eski siyaset ve yönetim merkezinde birçok anıt (özellikle XVII. ve XVIII. yy.'dan kalma Parler'lere özgü gotik üslubunda güzel bir katedral ve belediye konakları). Teknoloji müzesi. Komşu tarım ve orman bölgelerinin pazarı olan Košice hem bir karayolu ve demiryolu merkezi, hem de bir metalürji kombinasının baş rolü oynadığı bir sanayi kentidir. 1945'te sovyet ordusunun kurtardığı ilk çekoslovak kentidir; çekoslovak bağımsızlığının ve birliğinin yeniden doğuşu burada ilan edilmiştir ("Košice hükümet programı", 5 nisan 1945).

KOSİGİN (Aleksey Nikolayeviç), rus devlet adamı (Sen-Petersburg 1904 - Moskova 1980). 15 yaşındayken gönüllü olarak Kızılordu'ya katıldı. 1927 yılında Komünist partisi'ne girdi. Tekstil sanayisi halk komiseri (1939), RSSFCD halk komiserleri konseyi başkanı (1943-1946), Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği Bakanlar kurulu başkan yardımcısı (1960 -1964), 1964 yılında başbakan oldu. Yetenekli bir iktisatçı ve yöneticiydi, 1941 yılında alman istilasından sonra SSCB'nin sanayi potansiyelini ülkenin doğusuna nakletmekle görevlendirildi. 1948-1953 arasında Maliye ve Hafif sanayi bakanlıklarını yönetti. 1948'de partinin Politbüro'suna girdi, 1952'de yedek üyeliğe indirildi. Hruşçev'in iktidara geçmesinden sonra 1959'da Gosplan başkanlığına atandı ve 1960'ta parti prezidyumuna yeniden girdi. Hruşçev'in 1964'te Başbakanlıktan uzaklaştırılmasından sonra Brejnev ve Podgorni'yle birlikte SSCB kolektif yönetimini üstlendi. Bakanlar kurulu başkanı olarak, iktisadi sorunları çözmeye çalıştı; bu amaçla, işletmelerde daha özerk ve yetkili bir yönetim biçimi uyguladı ve maddi destek öğesini daha geniş bir biçimde kullandı. Dış siyasette de

Enis Behiç Koryürek

Lauros-Giraudon

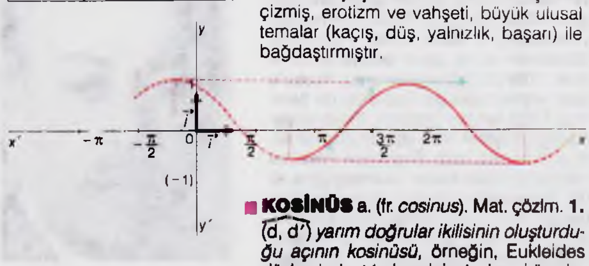
Tadeusz Kościuszko
J. Grassi'nin yapıtından
Christian Josi'nin
renkli bir hollanda gravürü (ayrıntı)
Bibliothèque nationale, Paris

önemli rol oynadı: Glassboro'da Başkan Johnson'la buluştu (1967) ve Çin'le görüşmeleri yürüttü (1968-69). 70'li yıllarda Brejnev'in sovyet siyaset sahnesinde ilk sıraya yükselmesinden sonra yalnızca iktisadi konularla ilgilendi.

KOSİNSKİ (Jerzy), amerikalı yazar (Lódz, Polonya, 1933 - New York 1991). ABD'ye göç etti. Kolektivist dünyaya ilişkin toplumruhbilimsel denemeler (*No Third Path*, 1962) ve romanlar (*Boyalı kuş* [The Painted Bird], 1965; *Adımlar* [Steps], 1968; *Bir yerde* [Being There], 1971; *Şeytan ağacı* [the Devil Tree], 1973; *Boşluk* [Cockpit], 1975; *Passion Play*, 1979) yazdı. Kosinski, yapıtlarında amerikan yaşamını kabuslu bir biçimde çizmiş, erotizm ve vahşeti, büyük ulusal temalar (kaçış, düş, yalnızlık, başarı) ile bağdaştırmıştır.

kosinüs
$x \to \cos x$ in grafik gösterimi ve değişim tablosu

x	0		$\frac{\pi}{2}$
$(\cos x)'$	0	−	−1
$\cos x$	1	↘	0

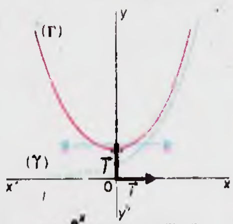
KOSİNÜS a. (fr. *cosinus*). Mat. çözlm. **1.** $\widehat{(d, d')}$ *yarım doğrular ikilisinin oluşturduğu açının kosinüsü*, örneğin, Eukleides düzleminde **Δ'** ekseninin **Δ** ekseni üzerindeki dik izdüşümünün oranı olarak elde edilebilen [−1, 1] aralığının gerçek sayısı, *d* ile *d'*, **Δ** ile **Δ'**ün "pozitif" parçalarını oluşturmaktadır. [Bu cos $\widehat{(d, d')}$ ile gösterilir.] (→ DÖNME.) **—2.** *Bir x gerçek sayısının hiperbolik kosinüsü,* $\frac{e^x + e^{-x}}{2}$ ye eşit olan ve ch *x* ile gösterilen gerçek sayı. || *Kosinüs fonksiyonu*, ℝ üzerinde tanımlanmış, *x* gerçek sayısına, *x* i modülo **2π** ölçü olan açının kosinüsünü eşlik ettiren fonksiyon. (Bunun görüntüsü cos *x* ile gösterilir. Bunun ℂ üzerinde

$$z \to \frac{e^{iz} + e^{-iz}}{2}$$

ile tanımlanan analitik bir uzantısı bulunmaktadır. Kosinüs fonksiyonunun türevi, sinüs fonksiyonunun zıt işaretlisidir.) || *Hiperbolik kosinüs fonksiyonu*, ℝ üzerinde tanımlanmış fonksiyon: $x \to$ ch *x*. (Türevi sinüs hiperboliktir.)

—Elektrotekn. *Kosinüs fi* (cos φ), içinden sinüzoidal alternatif bir akım geçen bir devrede, güç çarpanının matematiksel ifadesi. (Bu ifadede φ, gerilim ile akımın ani değerleri arasındaki faz kaymasıdır.)

x	0		+∞
$(\text{ch } x)'$	0	+	
$\text{ch } x$	1	↗	+∞

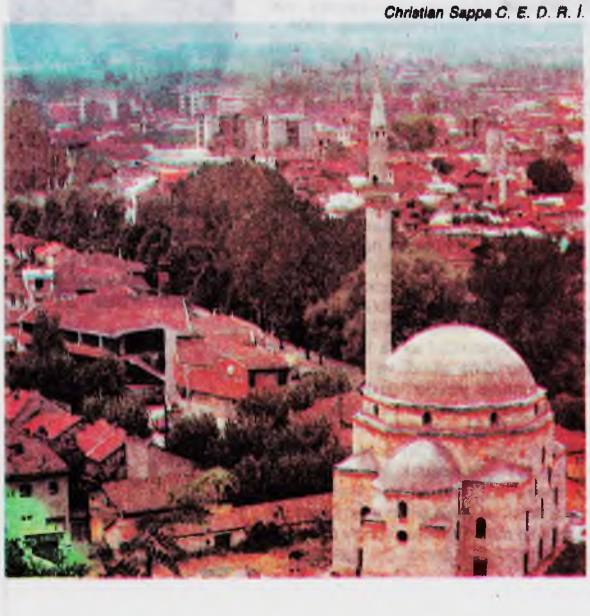

(γ) $x \mapsto \frac{e^x}{2}$ in gösterdiği eğri
(Γ) $x \mapsto$ ch x in gösterdiği eğri

hiperbolik kosinüs
$x \to$ ch x in grafik gösterimi ve değişim tablosu

KOSİOR (Stanislav Vikentiyeviç), polonya kökenli rus devrimci (Węgrów 1889 - öl. 1939). Metalürji işçisiyken Rus sosyal demokrat işçi partisi'ne girdi ve bolşevik fraksiyonda yer aldı. Gizli sendikal ve siyasal mücadeleye karıştı, 1917 ekim devrimi'ne, daha sonra Ukrayna'daki iç savaşa katıldı. 1930'dan 1939'a kadar Sovyetler Birliği Komünist partisi'nin politbüro üyesi, 1928'de Ukrayna Komünist partisi sekreteri, 1938'de Halk komiserleri konseyi başkan yardımcısı oldu. 1939'da tutuklandı ve yargılanmadan kurşuna dizildi. 1956'da Hruşçev tarafından anısı aklandı.

Kosova
Prizren'den genel görünüm

Christian Sappa C. E. D. R. I.

KOSİPO a. Tropikal Afrika'da yetişen ve mora çalan oldukça koyu kırmızı-esmer, kaba dokulu, yarı sert, yarı ağır bir odun veren çok büyük ağaç. (Odunu doğramacılıkta, marangozlukta ve kaplamacılıkta kullanılır. Bil. a. *Entandrophragma candollei;* tespihağacıgiller familyası.)

KOSİST a. (fr. *cosiste*). Jeofiz. Bir deprem sarsıntısının aynı anda hissedildiği tüm noktaları birleştiren çizgi.

KOSKENNİEMİ (Veiko Antero), finlandiyalı yazar (Oulu 1885 - Turku 1962). Turku Üniversitesi'nde edebiyat tarihi profesörlüğü yaptı. Musset ve Goethe monografileri yazdı, bu yazarların yapıtlarını çevirdi. Ayrıca denemeler, edebiyat tarihiyle ilgili özdeyişler ve eleştiri yapıtları kaleme aldı (*Poètes roumains* [fr. çev.], 1919; *Aleksis Kivi*, 1934). Şiirlerinde eski Roma'dan ve hellenizmden esinlenmiştir (*Élégies* [fr. çev.], 1917; *Feu et Cendres* [fr. çev.], 1936).

KOSKOCA sıf. (*koca*'dan pekiştirilerek). Çok iri, çok büyük, kocaman: *Koskoca adam olmak. Koskoca evde yalnız oturmak.*

KOSKOCAMAN sıf. (*kocaman*'dan pekiştirilerek). Çok büyük, çok iri.

KOSKOL a. Seram. Kütahya seramikçiliğinde, daldırma tekniğiyle sırlanan seramiklerin, fazla sırlarının akması için üzerine yerleştirildikleri üçgen kesitli uzun tahta.

KOSMA (Jozsef, **Joseph** —denir), fransız yurttaşlığına geçmiş macar besteci (Budapeşte 1905 - Paris 1969). 1929'da Berlin operası'nın burslusu olarak Bertolt Brecht'in gezici tiyatrosuyla dolaştı. Bu dönemde Hanss Eisler ve Kurt Weill'den ders aldı. 1933'te Paris'e yerleşti. Burada tanıştığı Jacques Prévert, ona 80'i aşkın şarkı sözü yazdı. Şarkılarını (*les Feuilles mortes, Barbara, Si tu t'imagines* vb.) ancak işgalden sonra, Agnès Capri, Yves Montand, Jacques kardeşler ve Juliette Gréco üne kavuşturdular. Kosma, 100'ü aşkın filme müzik hazırladı.

KOSMAS Melodos *(aziz)* ya da **Kudüslü** ya da **Malumalı KOSMAS** ya da **Hagiopolites**, bizanslı keşiş (öl. 760'a doğr.). Ayin ilahileri yazarı.

KOSMAS ya da **COSMAS Praglı**, çek kronikçi (Prag 1045'e doğr.- *ay. y.* 1125). Prag piskoposunun hizmetindeydi. Başpiskoposluk kilisesi'nin başpapazı oldu. Tufan'dan öldüğü yıla kadar uzanan *Cronica Boëmorum* adlı yapıtı bıraktı.

KOSMAS, İndikopleustes, yani "Hindistan"ı dolaşan kozmografyacı gezgin" diye de bilinir, İskenderiye'de doğmuş, İ.S. VI. yy.'da yaşamış tüccar ve gezgin. Etyopya ve Asya'nın bazı yörelerinde ticaret yaptı, daha sonra papaz oldu ve birçok yapıt kaleme aldı. İçlerinde en önemlisi, bugün kaybolmuş olan *Khristianiken Topographian* (Yeryüzünün tasviri) adlı kitaptır.

KOSMETES a. Esk. Yun. **1.** Gymnasion gözetmeni. **—2.** Atina'da, ephebosların eğitimiyle yükümlü yüksek devlet görevlisi.

KOSMİDİON. Tar. coğ. Bizans döneminde, İstanbul'da Eyüp semtinin bulunduğu kesime verilen ad.

KOSMOS → KOZMOS.

KOSOVA ya da **KOSOVO,** esk. **Kosovo-Metohija,** Sırbistan Cumhuriyet'inde özerk bölge; 10 887 km²; 1 939 000 nüf. (1989). (% 77,5'i Arnavut). Yönetim merkezi *Priştine.* Kosova ve Metohija tektonik havzalarını ve bu havzaların yer yer 2 500 m'yi aşan dağlık kenarlarını (Prokletije, Sar Planina) içine alır. Bu bölgenin kalkınması, Arnavut halkın kültürel gelişmesini, sanayiler kurulmasını (Titova Mitrovica'da kurşun ve çinko çıkarma ve metalürji, Piriştine yakınındaki Obilic'te termik santralları besleyen linyit madenleri, kimya, tekstil) sağladı. El sanatları da (halı, deri, bakır, gümüş fligran) Prizren ve Pecte önemini korudu. Ama ilerlemeler, hızlı nüfus artışına oranla yetersizdir: düşük yaşam düzeyi, kırsal kesimdeki nüfus fazlalığı, işsizlik.

Yugoslavya Federasyonu dağılırken, halkının % 80'i Arnavut olan ve öteden beri bağımsızlık isteği gösteren Kosova'da, bağımsızlık hareketleri ivme kazandı. Temmuz 1990'da eyalet parlamentosu Sırp makamlarınca dağıtıldı. Eski parlamento üyeleri bir "Kosova Cumhuriyeti anayasası" ilan ederek seçim tarihi belirlediler. Sırbistan parlamentosu Kosova temsilcisini görevden aldı ve eyaletin başkanlık sırası yetkisini iptal etti. Kosova'nın bağımsızlığı için kurulan silahlı örgüt Arnavut milli cephesi üyeleri tutuklandı. Arnavut halkı Dr. Bujar Bukoshi'yi hükümet başkanı seçti. Aralık 1991'de Sırplar, sırp milli kahramanlarının adlarını vererek Priştine sokaklarını "sırplaştırdılar". Kosova'da merkeze bağlı sıkı bir sırp yönetimi kuruldu.

KOSOVA. Coğ. Titova* Mitrovica'nın türkçe adı.

KOSOVA ovası, Kosova'da (Sırbistan) ova, Titova Mitrovica'yla Urosevac arasında. Krom işletmesi.

Kosova savaşı, Türkler'le birleşik hıristiyan orduları arasında Kosova ovasında yapılan iki meydan savaşının adı.

• *Birinci Kosova savaşı,* 20 haziran 1389'da Murat I ile sırp despotu Lazar'ın başını çektiği ittifak arasında yapıldı. Murat I'in yaklaşık 60 000 kişiden oluşan ordusunda osmanlı kuvvetlerinin yanı sıra Anadolu beylikleri ile bağlı hıristiyan beylerin gönderdiği yardımcı kuvvetler de bulunuyordu. Murat I ve sadrazam Çandarlı Ali Paşa yeniçerilerle merkezde yer almıştı. Sol kanattaki Rumeli kuvvetleri şehzade Yakup'un, sağ kanattaki Anadolu kuvvetleri şehzade Bayezit'in (sonra Bayezit I) komutasındaydı. 100 000 kişiyi bulan hıristiyan ordusu sırp, bosna, hırvat, ulah, macar, bulgar, arnavut kuvvetlerinden oluşuyordu. Hıristiyan ordusunun merkezinde sırp despotu Lazar, sağ kanatta yeğeni ve damadı Vuk Brankoviç, sol kanatta bosna kuvvetleriyle voyvoda Vlatko Hraniç yer almıştı. Sekiz saat süren savaş sırasında bir ara sırp zırhlı süvarilerinin bir saldırısı türk sol kanadında sarsıntı yarattıysa da sağ kanattaki şehzade Bayezit durumu Türkler'in lehine çevirmeyi başardı. Akşama doğru Türkler kesin bir zafer elde ettiler; Lazar ve oğlu tutsak düştü. Ancak Murat I, savaş alanını gezerken yaralı bir sırp tarafından hançerlenerek öldürüldü. Bu savaş sonunda direnme gücü kırılan Sırplar yeni padişah Bayezit I'in vasalı olmayı kabul etmek zorunda kaldılar.

• *İkinci Kosova savaşı,* 1448'de Murat II ile Macaristan kral naibi Hunyadi János' un komutasındaki hıristiyan ittifakı arasında yapıldı. Varna savaşı'nda (1444) uğradığı ağır yenilginin öcünü almak için alman, italyan, macar, çek ve ulah kuvvetlerinden oluşan bir ordunun başında Sırbistan topraklarına giren János'u Murat II Kosova ovasında karşıladı. 17 ekimde başlayan ve üç gün süren savaş Türkler' in kesin zaferiyle sonuçlandı. Hunyadi János canını güçlükle kurtarabildi.

KOSOVO → KOSOVA.

KOSOVSKA MİTROVİCA → TİTOVA MİTROVİCA.

KOSSEL (Albrecht), alman fizyoloji uzmanı ve kimyacı (Rostock 1853 - Heidelberg 1927). Proteinler ve özellikle nükleik asit türevleri, ürenin oluşumu ile ilgili biyolojik kimya çalışmalarıyla 1910 Nobel kimya ödülü'nü kazandı.

KOSSEL (Walther), alman kimyacı (Berlin 1888 - Kassel 1956). Albrecht Kossel' in oğlu. 1916'da, atomlardaki sekiz elektronlu dış katmanların kararlılığını gösterdi. Kimyasal ilginin bir yorumunu yaparak elektron değerliği kuramını ortaya koydu. Ayrıca 1935'te, kristalleşmiş cisimlerin yaydığı X ve γ ışınlarının tayflarını inceledi.

KOSSMANN (Alfred Karl), hollandalı yazar (Leiden 1922). Düzyazılarında ve şiirlerinde, kuşkuculuğun yumuşattığı bir hoşgörüyle eksik, ve kusurlu yanlarıyla insanoğlunu irdeledi (*le Crime* [fr. çev.], 1962; *l'Architecte* [fr. çev.], 1969; *Poésies 1940-1965* [fr. çev.], 1969).

KOSSUTH (Lajos), macar siyaset adamı (Monok, Zemplén kontluğu, 1802 - Torino 1894). Sonradan yoksullaşan soylu bir ailenin oğluydu. Avukatlık yaptı, sonra Diyet'te milletvekili oldu. Bu meclis tartışmalarını *Diétai lapok'ta* yayımladığı gerekçesiyle dört yıl hapis cezasına çarptırıldı. 1840'ta affedildi. Macaristan'ın tam bağımsızlığını istediği *Pesti Hirlap*'ı çıkardı. Avusturya mallarının boykotunu öngören bir Savunma derneği kurdu, bu onun 1847'de Diyet'e yeniden seçilmesini sağladı; burada radikallerin liderliğini üstlenen Kossuth feodal hakların kaldırılmasını, köylülüğün feodal bağımlılıktan kurtarılmasını, basın özgürlüğünü ve Avusturya karşısında en geniş siyasal bağımsızlığı savundu. Devrimin patlak vermesinden sonra anayasanın hazırlanmasına katkıda bulundu ve Batthyány hükümetinde Maliye bakanlığına getirildi (mart 1848). Kossuth, Macaristan'da herkes için vergi zorunluğunu ve tazminat karşılığında feodal yükümlülüklerin kaldırılmasını sağladı. Ama ulusal azınlıklar, yeni macar hükümetine karşı ayaklandı ve Viyana sarayı Macaristan'a tanınan liberal ayrıcalıkları geri almaya çalıştı. Tüm yetkileri elinde toplayan Kossuth, ekim ayında Viyana ile ilişkilerini kesti. Savunma komitesi başkanı oldu ve yeni kazanılan bağımsızlığı kurtarmak için gerçek bir diktatörlük uyguladı. Peşte'nin Avusturya kuvvetlerince alınmasından sonra Debrecen'e çekilen Kossuth hükümeti, yapılan oylamayla Habsburglar'ın düşürülmesi ve tam bağımsızlık kararının çıkarılmasını sağladı (14 nisan 1849). Artür Görgey'in yeniden örgütlediği macar ordusu mart ve nisan 1849'da başarılı bir karşı saldırıya geçti (Buda'nın geri alınması). Ama rus müdahalesi (temmuz 1849'da Macarlar'ın Peşte'yi boşaltması) Kossuth'u, 11 ağustosta istifa etmek ve Türkiye'ye, sonra Londra' ya sığınmak zorunda bıraktı; yerine geçen Görgey de, Kossuth'un istifasından iki gün sonra Világos'ta teslim oldu. Kossuth, İtalya savaşı sırasında (1859) bir macar lejyonu kurmaya girişti, ama harekâtın hızla gelişmesi nedeniyle bu birlikten yararlanamadı. Bir süre ABD'de kaldıktan sonra, affedilmeyi reddetti ve Torino'ya çekildi.

KOSSUTH (Ferenc Ákos), **Genç Kossuth** denir, macar siyaset adamı (Budapeşte 1841 - ay.y. 1914), Lajos Kossuth' un oğlu. 1895'ten başlayarak Diyet'te Bağımsızlık partisi'ni yönetti, macarcanın resmi dil olmasını ve ulusal bir ordunun kurulmasını savundu. Wekerle hükümetinde Ticaret bakanı olmayı kabul etti (1906 -1910). Daha sonra, *Buda-Pest* gazetesini çıkardı ve yönetti.

KOSSWIG (Kurt), alman bilim adamı (Berlin 1903 - Hamburg 1982). Genç yaşta genetik profesörü ve Naturhistorisches Museum'un direktörü oldu. İstanbul Üniversitesi zooloji ve hidrobiyoloji enstitüsü direktörlüğüne getirildi (1937). Tıp fakültesi öğrencilerine de zooloji dersleri verdi. Hamburg Üniversitesi zooloji enstitüsü ve müzesi direktörlüğü görevini kabul ederek Türkiye'den ayrıldı (1955). Almanya' daki görevinden emekli olduktan sonra (1969) bir süre Erzurum Atatürk üniversitesi'nde öğretim üyesi olarak çalıştı.

Manyas Kuş cenneti'ni bulan Kosswig, Türkiye'deki göllerin balıklandırılması konusunda öncülük yaptı. Tüm göl ve akarsularda balık türlerinin saptanması çalışmaları ile tanındı. İstanbul Üniversitesi tarafından kendisine "Şeref doktoru" unvanı verildi. Vasiyeti üzerine İstanbul'da Aşiyan mezarlığına gömüldü. Türkçe yapıtları: *Hayvanat notları* (1937), *Hayvanat hülasası* (1938), *Umumi zooloji* (1941).

KOSTA BİN LUKA, Kusta bin Luka el-Baalbeki de denir, yunan asıllı arap hekim (öl. 912, 913 ?). Tıbbın yanı sıra matematik, felsefe, geometri, fizik ve astronomi konularında da bilgi sahibiydi. Yunanca, süryanice ve arapça biliyor, çeşitli konularda yunanca ve süryaniceden arapçaya çeviriler yapıyordu. Yapılmış çevirileri düzeltip anlaşılır biçime getirmesi ve klasikleşmiş birçok yapıtı arapçaya çevirmesiyle klasik bilginin Doğu'da tanınmasına büyük katkıda bulunduğu kabul edilir. Abbasiler döneminde Anadolu'ya geçti ve buradan topladığı çok sayıda yapıtı Suriye'ye götürdü. Bunları çevirmek üzere Irak'a davet edildi, yaşamının son yıllarını Ermeniye'de geçirdi. Başlıca yapıtları: *Kitâb fî evca il-nikris; Kitâbu câmi' fi'd-duhuli olâ İlm it-tıbb; Kitâb fi'ı-sihr; Kitab fi'n-nabz ve mar'ifet il-hamiyât ve durub ül-cereyanat; Kitâb fî illet il-Mevti Fecaeten; Kitâb ül-müdhal ala'el-mantık; Kitâb ül-müdhal alâ ilm in-nucûm.*

KOSTA RİKA, Orta Amerika'da devlet, K.'indeki Nikaragua'yla G.'indeki Panama arasında; 51 000 km²; 3 100 000 nüf. (1992). Başkenti *San José*. Resmi dili *ispanyolca.*

COĞRAFYA

Yüzey şekilleri çelişkili bir ülkedir. Antiller denizi kıyısındaki alçak ovalar, Güney Nikaragua ovalarını devam ettirir ve ülke yüzölçümünün üçte birine yakınını kaplar. K.-B.'dan G.-D.'ya doğru uzanan orta kesimdeki yüksek topraklar ülkeyi boydan boya geçer ve çöküntü alanlarıyla (söz gelimi Orta vadi) ayrılmış ya da kesilmiş birkaç bölümden (Guanacaste Cordillerası, yanardağ kökenli Cordillera central, Talamanca Cordillerası) oluşur. Büyük Okyanus aklanında görülen özellikler, kırıkların ve çarpılmış blokların tektonik hareketlerinin sonucudur: Nicoya ve Osa yarımadaları, platolar ve tepeler içeren bölgelerle birbirinden ayrılan dar ovalar. 8° ve 11° K. enlemleri arasında yer alan Kosta Rika'da bol yağmurlu tropikal bir iklim görülür. Neredeyse sürekli yağmurlu Atlas okyanusu aklanının tersine Büyük Okyanus bölgesinde kurak mevsim 4-5 ay sürer.

1821'de, Kosta Rika'nın bağımsızlığa kavuştuğu sırada nüfusu, hemen hemen tamamı orta havzada (ya da Central Valley) toplanmış 70 000 kişi bile değildi. Sömürge döneminde ülkenin çok yavaş kalkınmasının nedeni, işgücü ve maden zenginliklerindeki yetersizliklerdir. Kahve ekiminin artması, iber kökenli bir halkın (% 85'i beyaz) ağır basmasına yol açtı; küçük ve orta büyüklükte tarım işletmeleri öbür Orta Amerika devletlerindekine oranla çok daha fazladır. Birkaç on yıldır Central Valley' in "ılıman toprakları"nda yaşayanlar, adanın çevresindeki "sıcak toprakları"a indiler ve buraları değerlendirdiler. Bu kırsal yerleşme hareketi, günümüz Kosta Rika'sının en belirgin özelliklerinden biridir. Kahve (147 000 t) ve muz (Büyük Okyanus kıyısında yaklaşık 1,25 Mt) başlıca ürünlerdir. En önemli ihracat kalemleri olan bu iki ürünü çok geriden şekerkamışından elde edilen şeker ve kakao izler. Eskiden beri ve genellikle büyük miktarlarda açık veren dış ticaret, daha çok ABD ve öbür Orta Amerika ülkeleriyle (ticari alanda birleşmişlerdir) yapılmaktadır. Hayvancılık, yeni gelişmeye başlamıştır. Henüz önemsiz ve tüketime dayalı olan sanayinin rolü artmaktadır (GSMH' nin % 24'ü). Boksit yatakları henüz işletilmemektedir. Kurulu elektrik gücü artmıştır. Tek büyük kenti, başkent San José'dir.

Lchemboche

Lajos Kossuth

KOSTA RİKA

YÜZEY ŞEKİLLERİ VE BİTKİ ÖRTÜSÜ

TARİH

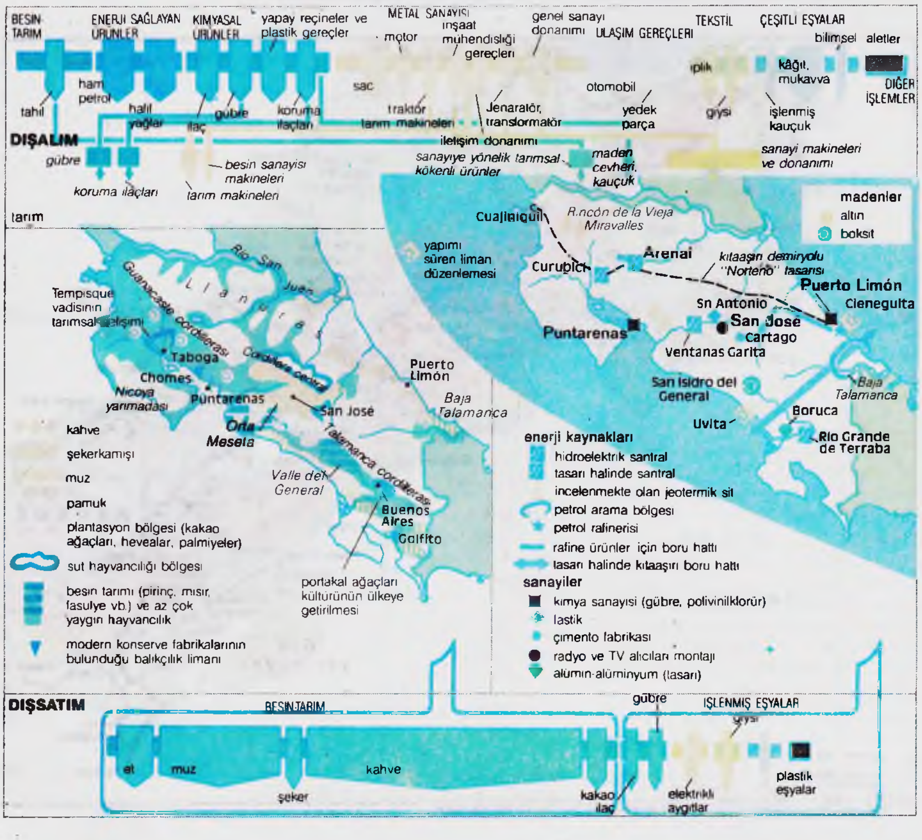
Kristof Kolomb'un dördüncü yolculuğu sırasında (1502) doğu kıyısına ayak bastığı Kosta Rika'yı, 1522'de González Dávila gezdi. Juan Vázquez de Coronado' nun 1563'te kurduğu Cartago kenti 1823'e kadar başkent olarak kaldı. Talamanca bölgesinde, sömürge döneminde, birçok kızılderili ayaklanması (özellikle 1709'da) oldu, ama orta vadinin halkı genellikle beyazdı. O tarihte Kosta Rika, Guatemala genel kaptanlığına bağlıydı ve ülke başlıca gelir kaynağını henüz kanal açılmamış olan Panamá'da Atlas okyanusu'nu Büyük Okyanus'a bağlamakta kullanılan katırları yetiştirerek sağlıyordu. Bölge 1821'de, Meksika'nın ardından İspanya'dan ayrıldı, 1823'te bağımsız bir devlet kuruldu ve kölelik hemen kaldırıldı. 1824-1838 arasında Kosta Rika, Orta Amerika Federal Cumhuriyeti'nin birleşik beş eyaletinden biri oldu; sonra yeniden hükümran bir cumhuriyet durumuna geldi. 1835-1842 arasında Braulio Carrillo kahve üretimini ön plana çıkardı 1871'de de Cumhurbaşkanı Guardia *United Fruit Company*'nin kurucularından Minor C. Keith'e Atlas okyanusu kıyısında muz plantasyonları kurmak için ilk imtiyazı verdi. Kosta Rika'nın Nikaragua ile sınırı uzun tartışmalardan sonra 1889'da saptandı. Panamá ile sınırıysa 1944'te David anlaşması'yla düzenlendi. Nüfusun büyük ölçüde türdeş bir yapıya sahip olması ve ülkenin sınırlı coğrafi çerçevesi, Kosta Rika' nın oldukça sakin bir siyasal yaşam sürdürmesinin nedenleridir. Yalnızca general Tinoco'nun diktatörlüğü (1917-1919) ülkede 1882'den bu yana süregelmiş olan anayasal düzeni bozmuş ve Kosta Rika, Gonzáles Flores'in başkanlık döneminden (1914-1917) başlayarak modern vergi yasalarına kavuşmuş ve devlet ekonomik yaşama müdahale etmeye başlamıştır. 1948 seçimlerini liberal Otilio Ulate'nin kazanması ülkede bir iç savaş başlattı. Ama siyasal yaşama egemen olan José Figueres Ferrer döneminde "Karayibler lejyonu" muhafazakârları ezdi. 1949 kasımında O. Ulate Cumhurbaşkanı oldu. Yerine, 1953 kasımında "Ulusal kurtuluş partisi"nin desteğiyle Figueres seçildi. Figueres'in başkanlık dönemi, dışta, diktatör Somoza yönetimindeki Nikaragua ile birçok sınır çatışmasıyla dikkati çeker. İçteyse, şiddetli bir komünist aleyhtarlığı yürüten Figueres, dinamik "reformcu" bir siyaset uyguladı ve güçlü United Fruit Company'den eskisinden çok daha elverişli yeni koşullar sağladı. 1958 seçimlerini muhafazakârların kazanmasıyla Mario Echandi Cumhurbaşkanı oldu. Ancak kahve fiyatlarının düşmesi ve bunu izleyen iktisadi zorluklar 1962 seçimlerini Ulusal kurtuluş partisi adayı Francisco José Orlich'in kazanmasına yardımcı oldu. J. F. Kennedy'nin önayak olduğu Orta Amerika başkanları toplantısıyla (San José, 1963) Figueres'in desteklediği siyaset yeniden güç kazandı. 1966 (José Joaquín Trejos Fernández) ve 1978 (Rodrigo Carazo Odio) başkanlık seçimlerini muhafazakârların kazanmasına rağmen, Ulusal kurtuluş partisi, José Figueres (1970'te yeniden seçilmiştir), sonra Daniel Oduber Quirós (1974-1978) ve Luis Alberto Monge (1982'de seçildi) ile Kosta Rika siyasal yaşamına egemen oldu.

ABD, Nikaragua'da sandinista yönetimine karşı çarpışan kontralara yardım ettiği için 70 milyon dolar yardım verdi; komünizm tehdidine karşı ülkeyi koruyacağını ileri sürdü. İsrail ve İMF'den de kredi sağlandı (1982); dış borçlar ertelendi. Güvenlik ve istihbarat personelinin yetiştirilmesi işini İsrail üstlendi. İsrail'deki büyükelçilik Tel-Aviv'den Kudüs'e taşınınca İslam ülkeleri konferansı, üye islam ülkelerine Kosta Rika'yla ilişkilerini kesmelerini önerdi (nisan 1984). Monge Alvarez'in tarafsızlıktan söz etmesine karşın ABD askerlerinin ülkeye gelmesi ve kontraları desteklemesi tepkiyle karşılandı. İktidardaki sosyal demokrat eğilimli Ulusal kurtuluş partisi, ocak 1985'teki parti konferansında Oscar Arias Sanchez'i cumhurbaşkanı adayı seçti. Şubattaki seçimleri kazanan Arias, tarafsızlık siyasetini sürdüreceğini, sandinistalara karşı kontraları desteklemeyeceğini ileri sürerken, ABD'ye de yardımlarından dolayı teşekkür etti. Dünyada kişi başına en çok borç yüklenen ülkelerden biri olan Kosta Rika'nın borç sorununu çözeceği vaadinde bulundu. Arias, kontraların eylemlerini denetlemeye çalıştı. İrangate olayı'nın sorumlusu yarbay North'un kontralara destek sağlanmazsa ABD'nin Kosta Rika'ya yardımı azaltacağı tehdidini Arias'a ilettiği açıklandı. Ülke 3,7 milyar dolarlık dış borcunun faizlerini ödeyemez duruma gelmişti. Tasarruf yoluna gidildi. Hükümetin "kemer sıkma" siyaseti, çiftçilerin ve sendikaların tepkisiyle karşılaştı. Bu arada başkan Arias, "Arias planı" diye bilinen barışçı ilkeleri içeren Orta Amerika barış anlaşması'nın imzalanmasına ön ayak oldu (ağustos 1987). Bu girişimden dolayı kendisine Nobel barış ödülü verildi. 1990 genel seçimlerini muhafazakârlar kazandı, Rafael Angel Calderón Arias'ın yerine cumhurbaşkanı oldu.

ANAYASA

Birçok değişiklik geçiren 7 kasım 1949 tarihli anayasa başkanlık rejimi tipi bir yapı kurdu. Yasama yetkisi tek bir meclise verilmiştir. Temsilciler (57 kişi) dört yıl süreyle seçilirler. Dört yıl için genel oyla seçilen ve bir daha seçilemeyen bir başkan yürütme yetkisini kullanır ve bakanları atar.

KOSTA RİKA'NIN EKONOMİSİ

EDEBİYAT

Baskı tekniğinin geç geldiği (1830) Kosta Rika'da edebiyat önce siyaset ve hukuk konularıyla ilişkiliydi. Bu dönemin ilk önemli kişisi ünlü hatip ve Cádiz Cortesi'nde milletvekili (1810-1813) R. P. Florencio del Castillo'dur (1760-1834). XIX. yy.'ın ikinci yarısında Manuel Argüello Mora (1845 -1902) tarihsel romanı geliştirdi, ama Kosta Rika edebiyatında gerçek atılım, lirik alanda, ülkesinden görünümlerin, kırsal kesim yaşamının gözlemcisi ve ulusal şair olarak kabul edilen Aquileo J. Echevarría (1866-1909) ve Lisímaco Chavarría (1878-1913) ile XX. yy.'ın başında gerçekleşti. Düzyazıda, Kosta Rika'da gerçekçiliği başlatan (*El moto*, 1900) ve çağının en önemli dergisinin *(Repertorio americano)* kurucusu Joaquín García Monge (1881 -1958) ile canlılık dolu yaşam ve töre betimlemelerinin yazarı, Magón da denilen Manuel González Zeledón (1864-1936) gibi yazarlar, çağlarının tanığı olmaya yöneldiler. Kent yazarı Jenaro Cardona (1863 -1930) [*El primo*, 1905], Claudio González Rucavado (1865-1925) ve Ricardo Fernández Guardia (1867-1950) gibi yazarlar da bu gerçekçi akım içersinde yer alırken, Alvarado Quirós (1876-1945) ve Rafael Angel Troyo'da (1875-1910) estetik kaygı ağır bastı. Çağdaşçılığın başlıca temsilcisi şair ve düşünür Roberto Brenes Mesén'di (1874-1947). Ama bu akımın etkileri Rafael Cardona (doğm. 1892), Julián Marchena (doğm. 1897) ve Fernando Centeno Güell'de (doğm. 1908) hâlâ hissedilir. En önemlileri bugün Meksika vatandaşı olan Alfredo Cardona Peña (doğm. 1917) ve Eunice Odio (doğm. 1922) olan çağdaş şairler arasında, Arturo Montero Vega, Eduardo Jenkins Dobles, Enrique Mora, Mario Picado Umaña ve Alfonso Chase'nin de adlarını anmak gerekir. Düzyazıcılar arasında, her şeyden önce bir filozof olan Moisés Vicenzi (1895-1964), eğitimci, sol eğilimli militan ve gençler için öykü̈ler yazan Carmen Lyra (1888-1951) ile psikolojik öykü geleneğine sadık Yolanda Oreamuno'dan (1916-1956) sonra roman ve öykü, José Marín Cañas (doğm. 1904), Joaquín Gutiérrez (doğm. 1918) ve özellikle Carlos Luis Fallas (1909-1966) ve Fabián Dobles (doğm. 1918) ile esinini toplumsal sorunların betimlenmesinde aradı. Öykü türü, *El ultimo que se duerma*'nın (1976) yazarı Fernando Duran Ayanegui (doğm. 1939), Carmen Naranjo ve zenci öykücü Quince Duncan ile parlak bir atılım gerçekleştirdi.

ARKEOLOJİ

Boruca ve Diquís bölgelerinde ortaya çıkarılan La Concepción (İ.Ö. I. yy. başı) ve daha geç bir döneme tarihlenen Aguas Buenas evreleri, ülkenin güneyinde en eski çanak çömlek kültürü evreleridir. La Concepción evresi, alçak topraklarda ve Panamá'da, Chiriquí ilindeki tepelerin eteklerinde bulunan mezarlarla tanınır. Üzerinde sırasıyla kırmızı boyalı ve kazıma bezekli bölümlerin bulunduğu yuvarlak dipli çanaklar en çok rastlanan mezar eşyaları arasında yer alır. Bu çanakların bazıları üç ayaklıdır.

Panamá sınırı boyunca görülen Aguas Buenas evresinde de kazıma bezekli çanak çömleğe rastlanır. Ayrıca, kırmızı boyalı ve hayvan biçimi verilmiş eklentilerle süslü çömlek türleri de vardır. Diquís deltasında, çakıltaşından duvarlarla desteklenmiş, 3 m yüksekliğinde, kerpiçten platform kalıntıları ortaya çıkarıldı. Çanak çömleğin dışında, bu bölgede ele geçen en ilginç buluntular, büyük bir olasılıkla son Diquís evresine, yani yaklaşık XIV. yy.'a tarihlenen, insan biçiminde, kireçtaşı ya da granit heykelciklerdir. Kosta Rika'nın kuzey kesiminde, Atlas okyanusu kıyısı yakınındaki en önemli arkeolojik buluntu yeri Las Mercedes'tir. Burada, yan kenarları kil harçla tutturulmuş çakıllarla kaplı toprak bir platform ve onu çevreleyen tepecikler ortaya çıkarıldı. Zemin ve tavanları taş levhalarla kaplanmış mezarlarda çok sayıda buluntu ele geçirildi: çanak çömlek, oymalı dibek taşları, insan biçiminde heykelcikler, kazıma bezekli döşeme taşları ve altın süs eşyaları.

Kosta Rika'nın K.-B.'sında, Guanacaste ilinde yapılan kazılar, bölgenin uzun süren bir yerleşime sahne olduğunu ortaya koydu. İ.Ö. 300'den ispanyol fethine kadar çeşitli çanak çömlek üslupları birbirini izledi.

KOSTAK sıf. *Tkz.* **1.** Zarif, güzel, kibar giyinmiş. **—2.** Cesur, yiğit, yürekli.

KOSTAKLANMAK gçz. f. *Tkz.* Zarif, kibar görünmeye çalışmak; çalım atmak, kibarlık taslamak.

KOSTANİÇE a. Esk. sil. Osmanlı süvarilerince kullanılan orta boyda mızrak. (Sapına yakın bir yerde, şiddetli darbelerde elden düşmesini önleyen yuvarlak bir düğmesi bulunuyordu.)

KOSTANTİNİYE ya da **KONSTANTİNİYE.** Tar. coğ. Ortaçağ'da Bizans döneminde Araplar'ca İstanbul kentine verilen ad. Konstantinopolis'ten türeyen bu ad, Osmanlılar'da da son dönemlere değin resmen kullanıldı (sikkeler, yazışmalar).

KOSTENKİY, Rusya'da köy. Don vadisinde, Voronej yakınında yer alır. Çevresinde bulunan on sekiz sit (başlıcaları Kostenkiy I, IV, VIII ve XIV Poliakova, Aleksandrovka, Telmanskaya, Stoyanka ve Markina Gora adlarıyla da tanınır), Rusya'da Üst Yontmataş döneminden kaldığı belirlenen açık hava katlarını oluşturur. Burada, mamut kemiklerinden yapılmış yuvarlak barınak kalıntıları ortaya çıkarılmıştır. Araç gereçler arasında, keskiler ve kazı kalemlerinin yanı sıra, yöreye özgü eşyalar da (bu arada Kostenkiy sivri uçlu gereci) sayılabilir. Mamut dişinden ya da yumuşak taştan yapılmış bir dizi kadın heykelciği (yaklaşık 20 000 yıl öncesinden kalmadır) bölgeye ün kazandırmıştır.

KOSTER a. (ing. *coaster*'den). Denizc. Kıyı limanları arasında seferler yapan küçük tonajlı yük gemisi.
—ANSİKL. Kosterler genellikle yük gemileridir. Bu gemilerin devindirici aygıtları hemen her zaman kıçtadır, yükleme ise geminin ön bölümüne yapılır. Kimi kosterler, küçük limanlarda denize bırakılan konteynerleri toplamak ve kıyı terminaline taşımak için özel olarak donatılmıştır. Ayrıca gros tonajı 500 tonilatonun altında olan kosterler de vardır. Günümüzde kullanılan kosterlerin taşıma kapasitesi 2 000 tonun üzerindedir; bu da, bu gemilerin okyanusaşırı limanlar arasında yapılan seferlerde kullanılmasına olanak verir.

KOSTİ, Orta Sudan'da (Kordofan ili) liman kenti, Beyaz Nil kıyısında; 65 000 nüf. Irmak yoluyla Güney Sudan'ın ulaşımını sağlayan kentte, Kordofan'ın ürünleri (özellikle darı ve arap zamkı) toplanarak demiryoluyla sevkedilir.

KOSTİĆ (Laza), sırp yazar (Kovilj 1841 - Viyana 1910). Büyük romantik sırp şairlerin sonuncusu, XX. yy. şiir devriminin habercisi (*Poésies* [fr. çev.], 1873 ve 1874) oldu. Esinini sırp folklorundan ya da sırp tarihinden alan oyunları (*Maksim Crnojević*, 1866; *Pera Segedinac*, 1883) da yazdı.

KOSTİK sıf. (fr. *caustique;* lat. *causticus;* yun. *kaustikos; kalein*, yakmak'tan). Kim. Hayvansal ve bitkisel dokuları yakarak aşındıran bir madde için kullanılır: *Kostik sıvı. Sudkostik.*
—Opt. YAKICI'nın eşanlamlısı.

KOSTİKLEME a. Anorg. kim. Sulu, alkali bir karbonat çözeltisini sönmemiş kireç etkisiyle buna denk düşen sulu bir baz çözeltisine dönüştürme.
—Tekst. Pamuğun, özellikle de ölü pamuğun boyarmaddelere karşı gösterdiği kimi ilgi farklılıklarını azaltmak için, pamuklu dokumaları sudkostikle işleme.

KOSTİYAZİS a. (lat. *costia* ve yun. *-osis*, hastalık bildiren sonek'ten). Sazanlarda ve alabalıklarda yavru evresinde, *costia* cinsi birhücreli asalağın deri altına yerleşmesinden ileri gelen hastalık.

Kostmann hastalığı. Hematol. Miyeloit olgun kan hücrelerinin üretimindeki bozukluğa bağlı süreğen nötropeni. Geçişi otozomal ve çekinik tiptedir. Genellikle yaşamın altıncı ayından önce ortaya çıkan enfeksiyonlarla belli olur. Ağır bir nötropeni yanında monositoz, ilikte çeşitli oranda olgunlaşmamış miyeloit hücre ve çok az sayıda olgunlaşmış hücre bulunur. Hastalık genellikle birkaç ay içinde ölümle sonuçlanır. (Eşanl. GENETİK ÇOCUK AGRANÜLOSİTOZU.)

KOSTOLAC, Sırbistan'da köy, Pozarevac'ın K.'inde, Tuna'nın bir kolu yakınında. Linyit işletmesi. Termik santral. *Viminacium*'un kalıntıları (castrum, yeraltı mezarlığı, birçok evin temeli).

KOSTOMAROV (Nikolay İvanoviç), ukraynalı tarihçi ve yazar (Yurasovka, Voronej ili, 1817 - Petersburg 1885). Kiev'de profesörlük yaptı (1846). Kiril ve Metodiy tarikatında önemli bir rol oynadı (1845 -1847). Ulusların özerkliği ilkesine dayanarak slav halkı federasyonunu öneren *Knyigy bıytisja Ukrainskogo narodu*'nun (Ukrayna halkının doğuşunun kitabı) [1833 -1847] başlıca yazarıdır. Saratov'a sürüldü (1847-1857), 1859'dan 1862'ye kadar Petersburg'da ders verdi. Boğdan Hmelnitskiy (1857) ya da Stenka Razin (1858) üzerine yapıtları, şiirleri ve oyunları kazak ya da ukrayna demokrasisini yüceltir.

KOSTOTOM a. (fr *costotome*). Cerr. Kaburgaları kesmeye yarayan kesici alet.

KOSTOV (Trayço), bulgar siyaset adamı (Sofya 1897-1949). 1923 komünist direnişine katıldı. 1924'te tutuklandı, 1929'da affedildi. 1931'de Bulgar komünist partisi merkez komitesi'ne, 1936'da da politbürosuna girdi, 1938-39'da yeniden hapse atıldı. İkinci Dünya savaşı sırasında ülkesindeki direnişi örgütleyenlerden biri oldu ve 1942'den 1944'e kadar hapsedildi. Eylül 1944'ten 1946'ya kadar partinin genel sekreterliğini üstlendi. Nisan 1949'da, anglosakson ve Tito yanlısı güçler yararına casuslukla suçlandı, ölüm cezasına mahkûm oldu ve idam edildi. 1956'da aklandı.

KOSTRA (Ján), slovak şair (Štiavnička 1910 - Bratislava 1975). Yazarlar birliği'nin sekreterliğini, birliğin haftalık yayın organı *Kultúrny Život*'un yazıişleri müdürlüğünü yaptı. Şiir kitaplarında büyük ahlaksal ve toplumsal sorunları, şairin iççağrısı sorunu geleneksel bir şiir anlayışıyla işledi (*Hniezda*, 1937; *Ave Eva*, 1943; *Javorový list*, 1953; *Sipkya slnečnice*, 1958).

KOSTROMA, Rusya'da kent, Kostroma ve Volga ırmaklarının kavşağında; 278 000 nüf. (1989). Kentin, tatar egemenliği zamanından kalma banliyösü Volga boyunca uzanır. Merkezinde, 1250'de yapılan ve XIX. yy.'da yapılarla kuşatılan Uspenskiy Sobor katedrali ve Mihail Fyodoroviç Romanov'un 1613'te çar ilan edildiği İpatyev manastırı (Romanov boyarlarının 1528'de yapılan daireleri, Troytse katedrali [XVII. yy.]) yükselir. Tekstil sanayileri. Takım tezgâhlar. Otomobil gereçleri. Kontrplak imalatı. Besin sanayisi. Önemli el sanatları merkezi (filigranlı gümüş). Hidroelektrik santralı.

Charles Lénars

Kosta Rika'da sanat ağzıyla dört ayaklı bir hayvanı yakalamış insan biçiminde yarasa başlı bir tanrıyı betimleyen altın pandantif Diquís bölgesi

KOSTRZEWSKİ (Jozef), polonyalı arkeolog ve tarihöncesi uzmanı (Sobiecin 1885-Poznań 1969). Poznań Üniversitesi'nde arkeoloji profesörlüğü yaptı. Aralarında Biskupin kazısının da bulunduğu birçok kazı yönetti ve çeşitli kitaplar yayımladı: *la Grande-Pologne à l'époque préhistorique* (fr. çev.) [Tarihöncesi'nde Büyük Polonya] (1914), *l'Album des monuments préhistoriques du grand-duché de Poznań* (fr. çev.) [Poznan grandükluğünün tarihöncesi anıtlarının albümü], *les Origines de la civilisation polonaise* (fr. çev.) [Polonya uygarlığının kökenleri].

KOSTÜM a. (fr. *costume*). **1.** Sinema, tiyatro ya da televizyon oyuncularının rolleri gereği giydikleri elbise, şapka, ayakkabı gibi şeylerin tümü. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** Ceket pantolon, çoğu zaman da yelekten oluşan erkek takım giysisi.

—ANSİKL. Kostüm de dekor ve ışık düzenlemesi gibi, rejinin önemli bir öğesidir. Oyunda kullanılacak çeşitli kostümler ve tamamlayıcı aksesuar (baston, şemsiye, çanta, kılıç vb.) renk, model ve özellikleri açısından kostüm tasarımcısı denilen uzman tarafından hazırlanır. Tiyatroda, opera ve benzeri gösterilerde sanatçıların giydiği kostümlerin ekonomik ve pratik olması, aynı zamanda konunun kapsadığı dönemi ve çevreyi, oyun kahramanının kişiliği ve karakterini doğru olarak yansıtması gerekir. Bazı çağdaş uygulamalarda üsluplaştırılmış ya da simgesel kostümler giyildiği de olur. Meyerhold tüm oyuncuları sahneye birörnek işçi tulumuyla çıkarmış, Grotowski ise oyun kahramanlarından bazılarına özel kostüm giydirmiştir.

Türk tiyatrosunda kostüm konusunun bir disiplin olarak ele alınması oldukça yakın tarihlere rastlar. Ankara'da açılan Devlet konservatuvarı'nın başına Carl Ebert' in getirilmesinden sonra oyunculuk ve yönetmenlik gibi dekor ve kostüm tasarımcılığı da ayrı bir eğitim ve uzmanlık dalı olarak benimsendi. İstanbul Şehir tiyatrosu'nda bu disiplin ancak Max Meinecke döneminde sistematik yönde gelişti.

Son yıllarda çeşitli öğretim kurumlarında açılan kostüm bölümleri, özgün ve yaratıcı kostüm tasarımcılığının gelişmesini sağladı.

KOSTÜMLÜ sıf. **1.** Kostüm giymiş olan. **—2.** Alışılmış ve günlük giysiler dışında kimi özel giysiler giyilen: *Kostümlü balo.*

KOSTÜMLÜK sıf. Kostüm yapmaya uygun: *Kostümlük kumaş.*

KOSU, Fildişi Kıyısı'nda sit, Bandama ırmağı kıyısında, ülkenin iç kesiminde. Hidroelektrik tesisi. Set gölü 1 750 km²'lik bir alan kaplar. Gölden balık yetiştiriciliğinde ve sulamada yararlanılır.

KOSUTH (Joseph), amerikalı sanatçı (Toledo 1945). Daha 1965-66 yıllarında kavramsal sanatın öncülerinden biri olarak tanındı. Bağıntı ve göndermeler sisteminden oluşan bir bilgi nesnesi olarak kabul ettiği sanatın bir çözümlemesini yaptı. Neon tüpleriyle yazılmış sözcük ve cümleler, tuval üzerinde büyütülmüş sözlük tanımları ("blow up"), gündelik bir nesneyi (masa, sandalye vb.), o nesnenin fotoğrafını ve sözlük tanımını yan yana koyarak oluşturulan önermeler (*One and three Chairs,* 1965), yayımlanmış sözcük kümeleri (afişler, reklamlar), sanatta izlediği yolu ortaya koyar. 70'li yıllarda "araştırmalar" yazı ve dil üzerine çeşitli düşünce öğelerini birbirleriyle bağlar. Yazılarını *Art After Philosophy and After* (1991) adlı yapıtında topladı.

KOSYA ya da **ÇOSYA** (Recep), yugoslav uyruklu arnavut yazar (Vucja, Karadağ, 1936). Priştine Felsefe fakültesi'nin Arnavut dili ve edebiyatı bölümü'nü bitirdi. Albanoloji (Arnavutluk bilimi) enstitüsü müdürlüğünde bulundu. Priştine Felsefe fakültesi'nde öğretim görevlisi olarak çalıştı. Yugoslavya'daki arnavut edebiyatı eleştirisinin yenilenmesinde çok büyük katkısı oldu: *Dialogues avec les écrivains* (fr. çev.) [Yazarlarla konuşmalar], 1968; *Anthologie de la poésie albanaise* (fr. çev.) [Arnavut şiiri antolojisi], 1970; *Anatomie de la culture* (fr. çev.) [Kültür anatomisi], 1976. Öteki yapıtları: *les Mythes dépouillés* (fr. çev.) [1978]; *Morphologie d'une campagne polémique* (fr. çev.) [1980]; *Histoire de la littérature albanaise* (fr. çev.) [Arnavut edebiyatı tarihi], 1983. *Yugoslavya'daki çağdaş arnavut hikâyeleri antolojisi* yapıtı türkçeye çevrilerek yayımlandı (1978). Öyküleri, oyunları (*Yaşayan sfenks,* 1975) da vardır.

KOSZALİN, Polonya'da kent, voyvodalık merkezi, Pomeranya kıyısının orta kesiminde, artülkeyle kıyı ovasının birleştiği yerde; 107 600 nüf. (1990). Hızla gelişti (nüfusu, 30 yılda beş kat arttı). Kentte çeşitli sanayi etkinlikleri (elektronik, otomobil parçaları, inşaat araç ve gereçleri, kereste ve mobilya sanayisi) vardır.

—*Koszalin voyvodalığı*'nın (8 470 km² ve 477 000 nüf.) büyük bölümü, toprakları verimsiz, ormanlarla göllerin geniş bir yer kapladığı buzultaşlı tepeler bölgesinde uzanır; tarım (çavdar, patates), K.-B. (buğday) dışında önemsizdir. Küçük kasabalarda birkaç sanayi etkinliği varsa da, hem kıyı kesiminde hem de iç kesimlerde özellikle turizm önemli ve her yıl artan bir gelir kaynağı oluşturur.

KOSZTOLÁNYİ (Dezső), macar yazar (Szabadka, bugün Subotica, 1885 - Budapeşte 1936). Önce *Budapesti Napló'* da gazetecilik yaptı, bir şiir kitabı yayımladı (*Négy fal között,* 1907). Çoğu kez dekadan olarak nitelenen şiiri Rilke'nin ve Baudelaire'in simgeciliğinden etkilendi (*A szegény kisgyermek panaszai,* 1910; *Őszi koncert,* 1911; *Magie,* 1912). Daha sonra belirli bir yalınlığa yöneldi (*Kenyer es bor,* 1920; *Meztelenül,* 1929; *Számadás,* 1935). Romanlar (*Néró, a véres költő,* 1922; *Pacsirta,* 1924; *É des Anna,* 1926) ve öyküler (*Boszorkányos esték; Beteg lelkek*) de yayımladı. *Nyugat* dergisinin çoğu şairleri gibi Kosztolányi de çeviride (Shakespeare, Byron, Wilde, Baudelaire, Verlaine) çok başarılı oldu.

KOŞA sıf. **1.** Aynı zamanda olan, eşzamanlı. **—2.** Paralel. **—3.** *Esk.* Çift, ikili, ikiz: *Koşa kaşın bu devrde sahib-kıran imiş* (Kadı Burhanettin, XIV. yy.).

—Ed. Çift cinaslı mani. Azerbaycan ve Doğu Anadolu'da *goşa cığalı** biçiminde söylenir.

KOŞA, *kılıf, zarf* ya da *kap* anlamına gelen sanskritçe sözcü. Vedanta felsefesinde, ruhun birbiri ardınca büründüğü üç koruyucu kılıfı belirtir. Bu üç kılıf şunlardır: nedensel çerçeveyi oluşturan *ananda maya koşa* ("haz kılıfı"); yüce bedeni oluşturan *vicnana maya koşa* ("zekâ kılıfı") ve kaba bedeni oluşturan *anna maya koşa* ("besin kılıfı").

KOŞAB, Küçükayı*'nın β yıldızına verilen arapça kökenli ad. Görsel kadiri: 2,2. Tayf tipi: K 5. Uzaklığı: 105 ıy.

KOŞAÇ a. **1.** Dilbil. Bağlamaya yarayan öğe. **—2.** Dilbil. ve Mant. Özne ile yüklem arasında bağıntı göstergesi işlevini üstlendiğinde *olmak* fiiline verilen ad. (Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL. Dilbil. Eski bir *turmak* ya da *durmak* fiilinin geniş zamanı olan *turur* ya da *durur* biçiminin ekleşmesi sonucunda oluştuğu düşünülen *-dir* eki, bildirme koşacı olarak kullanılır. Bir başına anlamı olmayan bu ek, eklendiği cümlelere kesinlik, sürerlilik ya da güçlü bir olasılık anlamı katar: *Cumhuriyet 1923'te ilan edilmiştir. Şimdi orada yollar kardan kapanmıştır. Yapmışımdır, ama anımsamıyorum. Dir* ekinin olumsuzu *değil* ilgeciyle yapılır. Bu ilgece olumsuz koşaç denir. Genellikle cümle içinde art arda gelen birden çok özne, tümleç ve yüklemin kimilerine olumsuzluk kavramı katarak birbirine bağlar: *Bunu sen, ben değil, yapsa yapsa o yapar. Evini, tarlalarını değil, yalnız bahçesini satıyor*

—Mant. Aristoteles'ten beri geleneksel mantıkta, bütün fiillerin koşaç ve yüklemi tek başlarına dile getirdikleri kabul edilir. Buna göre *Ali okuyor* türünden bir cümle *Ali okuyandır* biçiminde çözümlenebilir (günlük dilde kullanılan cümlede yer almayan koşacı, mantıksal çözümleme ortaya çıkarır). Bu tür bir çözümün yapılıp yapılamayacağı bugün tartışılmaktadır: *Ali Veli'den hızlı koşuyor* cümlesinde özneyi, koşacı ve yüklemi ararsak, değişik sonuçlara varmaz mıyız?

KOŞALAY (Ömer Besim), türk atlet (İstanbul 1889 - *ay. y.* 1956). Spora genç yaşta güreşle başladı. Ardından bir süre Vefa, sonra da Galatasaray kulüplerinde futbol oynadı ve güreş yaptı. 1918'den sonra yalnız atletizmle uğraştı. 1935'e değin 17 yıl süren atletizm yaşamında Türkiye'nin en başarılı atletleri arasında yer alarak 6 ayrı mesafede (100, 200, 400, 800, 1 000 ve 1 500 m) 29 Türkiye rekoru kırdı. Paris (1924) ve Amsterdam (1928) olimpiyat oyunlarına katıldı. Balkan oyunları'nda türk milli takımının kaptanlığını yaptı (1930-1935). Atletizmi bıraktıktan sonra Galatasaray kulübü yönetim kurullarında uzun süre baş kaptanlık görevini üstlendi. 1933'ten ölümüne değin çeşitli dergi ve gazetelerde spor yazarı olarak çalıştı. Adına her yıl "Ömer Besim kır koşusu" adıyla yarışmalar düzenlenmektedir.

KOŞALIK a. Aynı anda var olan iki şeyin durumu.

KOŞALTI a. İki hayvanı birlikte koşma ya da birbirine bağlama.

KOŞAM a. **1.** Avuç. **—2.** İki el yan yana getirilerek meydana gelen çift avuç; iki avuç dolusu.

KOŞAR (Pekcan), türk tiyatro ve sinema oyuncusu (İstanbul 1936). Devlet güzel sanatlar akademisi'ni bitirdikten (1955) sonra Küçük sahne'de *Çayhane* piyesiyle tiyatroya başladı. Oda, Oraloğlu, G. Sururi-E. Cezzar, Arena tiyatrolarında, Kent oyuncuları'nda oynadı. Gong tiyatrosu'nu (1961-1962), Kadıköy özel tiyatrosu'nu (1968-1969), Şişli özel tiyatrosu'nu (1973-1974) kurdu ve yönetti. *Ver elini yeni dünya*'daki rolüyle İlhan İskender en iyi erkek oyuncu armağanı'nı kazandı (1965).

KOŞARKENEGİLLER a. *Actinotricha* üsttakımının *Actinedidea* alttakımından akar familyası. (Koşarkenegillerin boyu 1 cm'yi bulabilir. Kadife gibi, parlak kırmızı bedenlidirler. Toprak altında yaşarlarsa da bazen güneşlenmek için yeryüzüne de çıkarlar. Zehir çengelleri orak biçimindedir. Larvaları eklembacaklılarda asalak yaşar; erişkiniyse serbest bir yaşam sürer. Bil. a. *Trombididae.*) [Eşanl. KADİFELİÖRÜMCEKGİLLER, HASATAKARIGİLLER.]

KOŞARKINKANATLIGİLLER a. Etçil, kınkanatlı böcek familyası. (Örnek tipi *Carabus*'tur. Çok büyük bir familyadır: 15 bin türü vardır. Bil. a. *Carabidae.*) [Eşanl. KOŞUCUBÖCEKGİLLER, GERÇEKKARABÖCEKGİLLER, TOPRAKBÖCEĞİGİLLER.]

KOŞARKUŞLAR a. Günümüzdeki özdevekuşları (devekuşu), amerikadevekuşları (nandular), tepelidevekuşumsular (koşucu devekuşu, tepelidevekuşu) ve kanatsızlar (*Apterygiformes;* kivi) takımlarını kapsayan, karinasız, uçamayan kuş öbeği. (Kanatlarının gelişmemiş ya da körelmiş olmasına karşılık ayakları güçlüdür.)

KOŞARLI sıf. *Yörs.* **1.** Birbiri ardına dizilmiş, sıralı. **—2.** *Koşarlı altın,* ince uzun bir bant üzerine birbiri ardına dizilerek tutturulmuş altın. (Gelenekselliğini koruyan yörelerde özellikle gelin başı süslemede kullanılır. Bant, altınlar alna düşecek biçimde başa bağlanır.)

KOŞARMAK g. f. Anası ölen bir yavruyu, yavrusu ölen bir hayvana alıştırarak beslemek.

KOŞAY (Hamit Zübeyr), türk arkeolog, etnolog ve dil bilgini (Tilenkçi Tamak köyü, Ufa, 1897 - Ankara 1984). İstanbul'da Darülmuallim'i bitirdi (1916). Darülfünun'da etnografya ve macarca derslerine devam etti. Devlet bursuyla gittiği Budapeşte'de (1917) dil ve tarih (1921), felsefe (1923), Berlin Üniversitesi'nde de bir yıl etnoloji derslerini izledi. Türkiye'ye döndükten sonra (1925) Kütüphaneler müffettişliği ve Asarı atika ve kütüphaneler müdürlüğü yaptı. Ankara Etnografya müzesi müdürlüğü (1927-1931, 1950-1962), Müzeler daire başkanlığı (1931-1945), Eski eserler ve müzeler genel müdürlüğü (1945-1950) görevlerinde bulundu. Bu görevleri sırasında arkeoloji, etnoloji ve dilbilim alanlarındaki çalışmalarıyla tanındı. Cumhuriyet döneminin ilk kazılarından biri olan Ahlatlıbel* kazısını yönetti (1933). Truva yakınlarındaki Kumtepe'de sondaj kazıları yaptı (1934). Anadolu arkeolojisi açısından çok önemli olan Alacahöyük* kazılarını başlattı (1935-1949, 1962-1968). Pazarlı, Karaz höyük, Büyükgülücek, Mahmatlar, Pulur, Güzelova, İkiztepeler kazılarını gerçekleştirdi. Müzecilik çalışmalarının yanı sıra, folklor ve etnografya konularında araştırmaların başlatılmasında öncü oldu, derlemeler yaptı. Alacahöyük (M. Akok'la, 1938, 1951, 1960, 1973), Büyükgülücek (M. Akok'la, 1961) ve Pulur (H. Vary ile, 1964) kazı raporlarının yanı sıra, *Halkbilgisi kılavuzu* (1932), *Etrografya ve folklor kılavuzu* (1935), *Türkiye türk düğünleri üzerine mukayeseli malzeme* (1944), *Pulur (Sakyol) etnografya ve folklor araştırmaları* (1977) gibi incelemeleri vardır. (→ Kayn.)

KOŞIGAYA, Japonya'da kent, Honşu adasında (Saitama ili), Tokyo'nun büyük kuzey banliyösünde; 285 280 nüf. (1990).

Koşin tavuğu, çin kökenli tavuk ırkı. (İri gövdeli [canlı ağırlık tavuklarda 3,2-3,7 kg, horozlarda 4-4,7 kg], kısa kanatlı, dolgun butlu ve paçalı bir tavuktur. Sarı, beyaz, siyah ve alaca olmak üzere başlıca dört çeşidi vardır. Yumurtası kahverengi kabukludur. Yılda ortalama 50 yumurta yapar. Eti kalitelidir. Et tavuğu üretimine yönelik melezlemelerde koşin tavuğundan çok yararlanılmıştır.) [Eşanl. NEMSE TAVUĞU.]

KOŞİNŞİN → NAM PHÂN.

KOŞMA a. Koşmak eylemi.
—Denizc. Bir halatı, bir sereni ya da bir küreği pekiştirmek için yanına eklenen halat ya da takviye ağaç parçası.
—Fizyol. İnsanda koşma ile yürüme arasındaki temel fark, birincisinde vücudun toprakla teması kesilirken (asılı kalma süresi), ikincisinde ayaklardan birinin her zaman yerle temasta olmasıdır. Sinema (yavaşlatma ve tek tek görüntü) insanda olduğu gibi çeşitli hayvan türlerinde de yürüme, sıçrama ve koşmanın yakından ve ayrıntılı incelenmesine olanak sağlar.
—Zootekn. KOŞUM'un eşanlamlısı.

KOŞMA a. Ed. **1.** Türk halk edebiyatında 11 heceli dörtlüklerden (hane) oluşan, belirli uyak düzenlerine göre kurulan şiir biçimi. (*Düz koşma* da denir.) [Bk. *ansikl.* böl.] **—2.** Bu biçimde söylenmiş halk şiiri türü. **—3.** *Koşma şarkı*, ilk dörtlüğün 4. dizesinin öteki dörtlüklerin sonunda kavuştak olarak yinelendiği koşma. || *Ayaklı koşma*, musammat koşmanın her hanesinden sonra bağlama dizesinin ayağına uygun 5 heceli bir dize eklenmiş koşma. || *Dedim dedili koşma*, "dedim", "dedi" sözcükleriyle başlayan dizelerle âşığın ve sevgilisinin birbirlerine söyledikleri sözleri sıralayan koşma. || *Musammat koşma*, dize ortalarında da bağlama dizelerine uygun uyaklara yer verilen koşma. || *Yedekli koşma*, her hanesinde ilk iki dizeyle son iki dize arasına ya da her hanenin sonuna 7-8 heceli kalıpta 4-5 dizeli yedekler eklenmiş koşma. || *Zincirleme koşma*, her hanenin son dizesinde uyağın bulunduğu sözcüğün bir sonraki hanenin başında yinelendiği koşma. || *Zincirleme ayaklı koşma*, zincirleme koşmanın her hanesinin sonuna 5 heceli bir dize eklenmiş koşma.
—ANSİKL. Ed. Koşmanın ilk dörtlüğünde 1. ile 3., 2. ile 4. dizeler, kendi aralarında uyaklıdır. Öteki dörtlüklerde ilk üçer dize kendi aralarında, son dizeler ilk dörtlüğün son dizesiyle (bağlama dizesi) uyaklıdır: *abab, cccb, çççb* vd. Birinci dörtlüğün uyakları *xbxb* ya da *aaab* biçimlerinde olabilir. Kimi zaman bağlama dizesi yinelenir (kavuştak): *aBaB, cccB, çççB* vd.; ya da *xBxB, cccB, çççB* vd; ya da *aaaB, cccB, çççB* vd. Koşma genellikle 3-8 dörtlükten oluşur. Son dörtlükte âşığın adı (tapşırma) yer alır. Koşma biçimiyle koşma, semai, varsağı, destan, ilahi (nefes, deme, şathiye), türkü gibi türlerde şiirler söylenmiştir. Bunlar aşk, özlem, doğa sevgisi, yurt sevgisi, yiğitlik, Tanrı'ya sitem, talihten yakınma, ölene acıma, toplumsal adaletsizliği kınama, kişiyi ve toplum düzeninin bozukluğunu yerme, alay, gülmece gibi çok değişik konuları işler. Lirik, epik, didaktik, pastoral gibi farklı türlerde koşmalar vardır. Koşmalar, saz eşliğinde ezgiyle söylenirdi.
Ezgilerine göre farklı koşma biçimleri şunlardır: acem koşması, kerem, kesik kerem, gevheri, topal koşma vb. 11 heceli kalıptan başka kalıplara uyan, ancak koşma ezgileriyle söylenen şiirlerde "koşma" adıyla anılmıştır.

KOŞMACA a. Birbirini kovalayarak oynanan bir çocuk oyunu.

KOŞMAK gçz. f. **1.** İnsandan söz ederken, sırayla önce bir bacağı, daha sonra öteki bacağı üzerine basarak art arda hamlelerle hızla hareket etmek; bir hayvandan söz ederken, aynı eylemi yapmak; hızla yer değiştirmek: *Her sabah bir saat koşuyor. Koşarak salona girdi. Köpek bizden daha hızlı koşuyordu.* **—2.** *Belli bir uzaklığı koşmak*, o uzaklığı koşu adımlarıyla aşmak: *Üç kilometre koştu, ama tıkandı.* **—3.** *(Bir yere, bir şeye) koşmak*, bir yere hızla ya da telaşla, heyecanla vb. gitmek: *Koş, fırından bir ekmek al gel. Bütün İstanbul o büyük konsere koştu. Haberi alır almaz koşup geldim. Bir kimsenin yardımına koşmak.* **—4.** *(Bir yarışmada) koşmak*, bir kimseden, bir hayvandan söz ederken, bir yarışa katılmak: *Atının Cumhurbaşkanlığı kupası'nda koşmasını istiyor. Maratonda yüzden fazla yarışmacı koşuyor.* **—5.** Bir şeyi yapmak için oraya buraya gidip gelmek; koşuşturmak: *Bütün gün koştum, ama hiçbir işimi halledemedim.* **—6.** *Üzücü ya da sevindirici bir duruma, başarıya ya da başarısızlığa koşmak*, üzücü ya da sevindirici bir duruma, başarısızlığa çok yakın olmak: *İflasa koşmak. Zafere koşmak. Başarıdan başarıya koşmak. Ölüme koşmak.* **—7.** *Bir şeyin, bir kimsenin ardından, arkasından, peşinden koşmak*, ısrarla bir şeyi elde etmek istemek, bir kimseyi, onunla birlikte olmayı istemek: *Paranın ardından koşmak. Onun ardından koşamam, canı isterse gelir, istemezse gelmez.* **—8.** *Bir kimsenin peşinden koşmak*, onu baştan çıkarmaya, onunla bir aşk macerasına girmeye çalışmak: *Çok güzel bir kadın, bütün erkekler onun peşinden koşuyor* **—9.** *(Bir kimseye) koşmak*, ondan yardım istemek, yardım istemek için ona başvurmak: *Başı sıkışsa hemen bana koşar, başka zaman aramaz. Bir ihtiyacın olursa koş gel, halletmeye çalışırım.*
—Zootekn. Koşum hayvanlarını (öküz, at, katır, vb.) boyunduruk, hamut, koşum takımı, vb. takarak çekeceği şeye (araba, pulluk, vb.) bağlamak.

◆ **koşturmak** ettirg. f. **1.** Koşmak eylemi yaptırmak: *Antrenör, takımı her gün iki saat koşturuyor. Atları koşturmak.* **—2.** Bir kimseyi, bir şeyi bir yere çabucak göndermek ya da götürmek: *Onu kazadan hemen sonra hastaneye koşturdular.* **—3.** Bir yere çabucak gitmek: *Ne zaman haber göndersem, hemen koşturup gelir.* **—4.** Sürekli olarak oraya buraya koşmak, çabalamak, uğraşmak: *Üç kuruş fazla kazanmak için bütün gün koşturuyor.*

koşulmak edilg. f. **1.** Koşmak eylemi yapılmak: *Her sabah bir saat koşulduktan sonra derse başlanırdı.* **—2.** Bir koşudan söz ederken, yapılmak: *Gazi koşusu pazar günü koşulacak.* **—3.** *Zaman tümleci + koşulmak*, bir uzaklıktan söz ederken, yarış sırasında belirli bir zaman dilimi içinde aşılmak, katedilmek: *100 metre 9.8 saniyede koşuldu.*

◆ **koşuşmak** işt. f. Birlikte koşmak: *İş çıkışında otobüslere koşuşan insanlar.*

KOŞMAK g. f. **1.** *Esk. Bir kimseyi, bir şeyi (bir kimseye) koşmak*, onu, birine arkadaş, yardımcı olarak vermek; yanına katmak: *"Kılağuz koştu gönderdi resûlü / Selâmetle geçirdi cümle yolu"* (Enis ül Guzat, XVI. yy.). *"Nazar kılmış ve himmet koşmuş ana / O himmet tâ gelip yâr ola bana"* (Gülzarı Tennuri, XV. yy.). **—2.** *Hayvanları (bir araca) koşmak*, onları çekecekleri araca koşum takımlarıyla bağlamak: *Atları arabaya koşmak. Öküzleri çifte koşmak.* **—3.** *Bir arabayı koşmak*, hayvanları bağlayarak onu hazır duruma getirmek. **—4.** *Bir şeyi şart koşmak*, onu koşul olarak ileri sürmek. **—5.** *Bir kimseyi işe koşmak*, onu bir işte görevlendirmek, bir işe sürmek. **—6.** *Tanrı'ya ortak, şirk, eş koşmak*, bir şeyi Allah'la denk tutmak; bir niteliği, bir gücü vb. Allah'tan başka bir varlıkta görmek.

◆ **koşulmak** edilg. f. Koşmak eylemine konu olmak: *Atlar arabaya koşuldu. Yanına bir adam koşuldu.*

Hamit Zübeyr Koşay

KOŞNİL a. (fr. *cochenille*; isp. *cochinilla*'dan). Böcbil. KIRMIZBÖCEĞİ'nin eşanlamlısı.
—Kim. KIRMIZ'ın eşanlamlısı.
—Tekst. *Koşnil banyosu*, KIRMIZ* BANYOSU'nun eşanlamlısı.

KOŞNİLİN a. (fr. *cochenilline*). Org. kim. KARMİNİK* ASİT'in eşanlamlısı.

KOŞTAN-TAV, Orta Kafkasya'da doruk; 5 151 m. Doruğa ilk tırmanışı güney yamacından ingiliz H. Wooley ile rehberi C. Joss gerçekleştirdi (1889). Görkemli kuzey-batı yamacındansa, iki ayrı yoldan, 1964 yılında polonyalı dağcılardan oluşan bir ekip tırmanmayı başardı.

KOŞTURMAK → KOŞMAK.

KOŞU a. **1.** Belirlenmiş mesafelerde, doğal arazi ya da pistlerde atletlerin (ya da atların) koşarak yaptıkları spor yarışması. **—2.** *Bir koşu* → BİR.
—Binc. *Alan koşusu*, engelsiz alanda yapılan koşu.
—Esk. sil. Osmanlı döneminde, kemankeşler arasında yapılan ok atma yarışmalarına, özellikle yeniçeriler arasında verilen ad. (*Salâ* koşusu* denilen türün dışında, her kemankeş, yayını ve okunu kendi seçme hakkına sahipti.)
—Nalbantl. *Koşu nalı*, koşu atlarına çakılan ince, hafif, dayanıklı çelik ya da alüminyum nal.
—Spor. *Bayrak koşuları* → BAYRAK. || *Engelli koşu* ya da *engelli yarış* → ENGELLİ. || *Etaplı koşu*, önceden belirlenmiş birkaç uzaklıktan oluşan ve takım halinde koşulan yarış. (Örn. 19 Mayıs'ta Samsun-Ankara arasında yapılan koşu.) || *Kır koşusu* → KIR. || *Kısa mesafe koşusu*, atletizmde 100, 200, 400 m koşularına verilen ortak ad. (*Sürat koşuları* da denir.) || *Maraton koşusu*, 45 195,5 m'lik bir parkurda yapılan koşu. (*Uzun mesafe koşusu* da denir.) || *Mukavemet koşusu*, orta ve uzun mesafe koşularının ortak adı. || *Orta mesafe koşusu*, 800, 1 500, 3 000, 5 000 ve 10 000 m koşularının ortak adı. || *Pist koşusu*, pistte yapılan koşular.

KOŞUCU a. Koşuya katılan yarışçı.

KOŞUCUBÖCEKGİLLER a. Böcbil. KOŞARKINKANATLIGİLLER familyasının eşanlamlısı.

KOŞUCUDEVEKUŞU a. Avustralya ovalarında yaşayan, büyük boylu (60 kg ağırlığa kadar 2 m), körelmiş kanatlı koşarkuş. (Çayırlarda ve ormanların içindeki açıklıklarda yaşar, çeşitli bitkilerle beslenir. Erkekler, 7-12 yeşilimsi yumurta üzerinde 2 ay süreyle kuluçkaya yatar. Bil. a. *Dromiceius novae-hollandiae;* koşucudevekuşugiller familyası.) [Eşanl. EMU.]

KOŞUCUDEVEKUŞUGİLLER a. Koşucudevekuşunu *(Dromaius novaehollandiae)* kapsayan familya. (Tek türü koşucu devekuşudur. Bil. a. *Dromiceidae* ya da *Dromaiidae* ya da *Dromaeidae.*)

KOŞUCUKUŞLAR a. Eskiden koşarkuşlar*a (devekuşu, tepeli devekuşu, nandu vb.) verilen ad.

KOŞUCULAR a. Böcbil. Arka ayakları sıçrayıcı olan böceklerin tersine, koşucu ayaklı *Orthopteroidea* öbeğinden böceklerin eski altbölümü.

KOŞUK a. Vezin ve uyak gözetilerek söylenmiş söz, şiir. (Karşt. NESİR.)
—ANSİKL. *Divanü lügat it-türk'*te "şiir, kaside" anlamında kullanılıyordu. *Kutadgu bilig'*de "beyitler" anlamını taşır. Radloff'un XIX. yy.'da derlediği türkçe metinlerde "şarkı, koşma" anlamındadır.

KOŞUKAVAK, günümüzde **Krumovgrad,** Bulgaristan'ın G. kesiminde, Rodop bölgesinde kasaba. Kırcaali'nin kuşuçuşu 28 km G.-D.'sunda. Osmanlı döneminde Edirne vilayetinin Kırcaali kazasına bağlı bir yerleşmeydi.

koşucudevekuşu

KOŞUL a. **1.** Bir şeyin oluşması, gerçekleşmesi, yapılması için varlığı zorunlu olan durum, bağlam, dış gereklilik; şart: *Güzel bir ad, iyi bir reklam kampanyası: işte bir filmin başarıya ulaşması için gerekli koşullar. Başarının koşullarından biri de sabırlı olmaktır.* **—2.** Bir eylemin gerçekleşmesi, bir olgunun ortaya çıkması için elverişli bir ortamın, etkinliğin, durumun çerçevesini oluşturan olayların tümü (genellikle çoğul olarak kullanılır); şart: *Bir işyerindeki çalışma koşulları. Hava koşulları uygun olmadığı için füze fırlatılamadı. Bu kentte yaşama koşulları çok zor.* **—3.** Bir pazarlığın olabilmesi; bir şeyin gerçekleşebilmesi için gereken anlaşma, nitelik ya da öğenin temeli (genellikle çoğul): *Bir barış antlaşmasının koşulları. Gereken koşulları yerine getiren bir aday. Koşullarınız nedir? Ödeme koşulları. İşi kabul etmeden önce koşullar öne sürdü.* **—4.** Kısıtlayıcı kayıt: *Kabul ediyorum, ama bir koşulum var, masrafı bölüşeceğiz. Galip devletler yenilenlerin hiçbir koşul ileri sürmeden teslim olmasını istiyorlar.* **—5.** *Koşuluyla,* kabul edildiği, uzlaşıldığı takdirde, yalnızca o durumda: *Sizin de gelmeniz koşuluyla gelecekmiş.* ‖ *Bu koşullarda,* o halde, eğer öyleyse, bu durumda. ‖ *İyi, kötü koşullarda,* elverişli ya da elverişsiz bir çevrede, bir ortamda, bağlamda, durumda: *İyi koşullarda çalışmak. Sınava kötü koşullarda hazırlanmak.*
—Biyol. *Elverişli koşullar,* bir türün yaşamasını ve çoğalmasını sağlayan koşullar. (Eşanl. ELVERİŞLİ ORTAM*.) ‖ *Elverişsiz koşullar,* ancak çeşitli bireysel uyumlar pahasına ve çoğu zaman çoğalmanın, hatta ortamla kimyasal alışverişin yavaşlaması sayesinde türün yaşamasına olanak veren koşullar. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Dilbil. Eylemi, bir olasılık ya da varsayılan bir olgunun, bir koşulun sonucu gibi göstermeye yarayan fiil kipi. (Bk. *ansikl.* böl.) ‖ *Koşul bağlacı,* koşullu bir önermenin başına gelerek onu pekiştirip güçlendiren bağlaç: *Eğer sonuna kadar direnirsen başarırsın.* ‖ *Koşul bileşik zamanı,* basit zamanlı ve çekimli fiillere koşul eki -SA [-SE] (i-se, i-sa)'nın getirilmesiyle oluşturan zaman biçimi: *Gelecekse, oturuyorsa, çalışırsa* vb. ‖ *Koşul cümlesi,* koşullu bir yan tümce ile bir temel tümceden oluşan bileşik cümle: *Bize gelirsen birlikte gideriz.* ‖ *Koşul durumu,* kimi fin-ugur dillerinde kullanılan ve hangi koşul içinde kullanıldığını belirten ad durumu. ‖ *Koşul eki,* fiillere, ad ve ad soylu sözcüklere koşul kavramı katan -SA [-SE] eki. ‖ *Koşul tümcesi,* temel tümcenin hangi koşulda gerçekleşeceğini belirten yan tümce. (Bu tümce aynı zamanda temel tümcenin tümleci durumundadır.)
—Fels. Kant'a göre, deneyi olanaklı kılan şey. (Bk. *ansikl.* böl.) ‖ Hegel'e göre, dünyada bir şeyin var olması için gerekli olan her şey. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Mant. ve Mat. *Zorunlu ve yeterli koşul,* zorunlu olarak belli bir sonuca yol açan, aynı zamanda, yokluğu bu sonucu zorunlu olarak olanaksız kılan koşul. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Termodin. *Normal koşullar,* değerleri sırasıyla 273,15 K ve $1{,}013 \cdot 10^5$ N/m² (0 °C ve 1 atmosfer, yanı 76 cm cıva) olan karşılaştırma sıcaklığı ve basıncı.
—Topbil. *İş koşulları,* bir işçinin durumunu belirleyen öğeler. (İş koşulları, dışsal [ücretler, iş saatleri, çevreyi ve toplum sağlığını bozan şeyler, çeşitli tehlikeler, vb.] ve içsel [yapılan işin niteliği, öznenin bu işe gösterdiği ilgi] olmak üzere ikiye ayrılır.)
—ANSİKL. Biyol. *Elverişsiz koşullar.* Gerek kapalılık* etkisi yüzünden, gerek bir ya da birçok etmen*in sözkonusu tür için optimumdan fazla uzaklaşması yüzünden ortaya çıkar. "Kötü mevsim"e giriş bunlardan biridir: soğuk ve ılıman bölgelerde kış, dönencelerde ya da geçici su birikintilerinde su hacmi azaldığında kurak mevsim. Canlıların bu duruma uyarlanmaları çok değişiktir; bununla birlikte uyarlanma iki büyük süreç içinde ele alınabilir: kaçma ve kapanma.
1. Kuşların mevsimlik göçleri, yaprak bitlerinde kanatlı biçimlerin ortaya çıkması, bitkilerde meyve ve tohumların oluşumu ve dağılması, daha elverişli bir ortama doğru kaçma örnekleridir.
2. Kapanmanın da iki biçimi vardır: kistleşme, yeraltına saklanma, sporlanma, bir mağaraya sığınma ya da bitkiler için havada kalan kısımların ölmesi (otlar) biçimindeki *sığınma;* kış uykusu, anhidrobiyoz, ağaçlarda besisuyu akışının durması, vb. biçiminde görülen *yaşam ritminin yavaşlaması.*

Elverişli koşulların geri gelmesi çoğunlukla yaşam etkinliklerinin yoğun bir biçimde başlamasını sağlar (açılma, yeniden dirilme, büyüme).
—Dilbil. Türkçede koşul kavramı üç yolla oluşturulur: a. Fiillere -SA [-SE] ekinin getirilmesiyle. (→ DİLEK* KİPİ.) [Bu kip, bir boyutuyla dilek (Bu akşam bizde toplanSAk.); öteki boyutuyla da koşul gösterir (GelSE, bu sorunu çözer). Kipin birinci kullanımında bağımsız olan tümce ikinci kullanımında sonuç tümcesine bağlıdır.]; b. Ad soylu sözcüklere ekeylemin koşul biçimi -SA [-SE] eki getirilerek (ZenginSE, istediğiniz parayı verir.); c. Basit zamanlı bir fiile -SA [-SE] ekinin getirilmesiyle. Koşul önermesi bağımsız bir önerme değildir. Kimi zaman gerçekleşmemiş (GelSEydi söylerdim.) bir olguyu, kimi zaman varsayılan (AğlarSA içim dayanmaz.) bir koşulu, kimi zaman da gerçekleşme olasılığı bulunan bir tasarıyı (Antalya'ya giderSEk denize gireriz.) belirtir.
—Fels. Kant'a göre koşullar *(Bedingung)* temelinde insan ile dünya arasındaki ilişkilerle, yani bilgi denilen şeyle (Kant'ın "deney" dediği şeyle) ilgilidir. Kant şöyle der: "Olanaklı bir deneyin önsel (a priori) koşulları, aynı zamanda, deney nesnelerinin olabilirlik koşullarıdır. Kategorilerin (burada, zaman ve uzam sözkonusu) olanaklı bir deneyde düşünce koşullarından başka şey olmadığını, aynı biçimde, zaman ve uzamın da, bu deney için gerekli duyusal sezginin koşullarını oluşturduğunu söylüyorum" *(Kritik der reinen Vernunft* [Salt aklın eleştirisi], 1, 1, 1).

Hegel'de, koşullar *(Bedingung),* varoluşun koşullarıdır; bu konuda Hegel'in düşüncesi büyük yenilik taşır. Hegel, yalnızca düşünsel içsellikten ya da "temel"den yola çıkmaz, bu ana temelin, dışsallıkta gün ışığına çıkabilmesi için gerekli nesnel "koşullar"ı da göz önüne alır. "Herhangi bir şey, ancak bütün koşulları hazır bulunduğu zaman varoluşa geçer" *(Wissenschaft der Logik* [Mantık bilim], "Öz", 1, 3). Temel ise, "dış dolayımsızlığını ve varlığını" ancak "koşullarla birleşerek elde eder" *(ay. ypt.).*
—Mant. ve Mat. *Zorunlu ve yeterli koşul.* Zorunlu koşul, mutlaka yeterli koşula bağlı değildir. Zorunlu koşul, şöyle belirtilir: "Eğer B ile A-olmayan aynı zamanda birlikte bulunamazsa, A, B'nin zorunlu koşuludur". Bu durumda, B'nin, A'yı içerdiği söylenir. Yeterli koşul ise şöyle belirtilir: "Eğer A ve B-olmayan aynı zamanda birlikte bulunamıyorlarsa, A, B'nin yeterli koşuludur". Bu durumda, A'nın B'yi içerdiği söylenir. Görüldüğü gibi, "A, B'nin zorunlu koşuludur" ile "B, A'nın yeterli koşuludur" benzer eşanlamlı deyimlerdir.

KOŞULLAMA a. Koşullamak eylemi.
—Kim. müh. Bir malzemeyi yüzdürerek işleme evresi; malzeme yüzdürülmeden önce kimi tepkenlerin etkisine bırakılır.
—Ruhbil. Hayvanda ya da insanda, iyice belirlenmiş ölçütlere denk düşen ve *koşullu tepki* olarak adlandırılan yeni bir davranışın yerleştirilmesi. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. Ruhbil. *Klasik koşullama,* İ. P. Pavlov'un bulduğu ve etraflıca incelediği tekniğe benzer bir teknikle koşullu bir refleksin, daha doğrusu koşullu bir tepkinin yerleştirilmesidir. Pavlov tekniği her zaman koşulsuz bir uyartının yol açtığı koşulsuz bir tepkinin önceden varoluşuna dayanır; insanın ya da hayvanın edindiği temel değişiklik, daha önce yansız -yani tepki üzerinde etkisiz- olan uyartının, bundan böyle tepkiye yol açabilecek duruma gelmesidir. Bu değişikliğin temel koşulu, yansız uyartının koşulsuz uyartıyla zamansal bitişiklik içinde, (daha iyisi ondan önce) yeterli sayıda yinelenmesi ve böylece, yansız uyartının koşullu duruma gelmesidir. Koşulsuz uyartının yansız -ya da koşullu duruma geldiğinde koşullu- uyartıyla birlikte bitişiklik içinde yinelenmesine dayanan yöntem, *pekiştirme* olarak adlandırılır.

Koşullu uyartı, sürekli biçimde koşulsuz uyartıdan ayrı olarak yinelenirse gücünü yitirebilir. Bu duruma koşullu tepkinin *silinme'*si adı verilir. Pavlov, *yüksek sinir etkinliği'*ni inceleme tekniği olarak kullandığı koşullama aracıyla çok sayıda olguyu, örneğin *gecikmiş* ya da *izsel* koşullamayı, bir *tutukluk* etkileri topluluğunu, *uyarının genelleşme* ya da *farklılaşma* olgularını, vb. ortaya koyar.

S. Miller'le J. Konorski'nin (1928) ve B. F. Skinner'in (1935) çalışmalarından beri ikinci bir olgular tipinin de koşullama olarak adlandırılması bir alışkanlık oldu ve bu tip olgular, Skinner'ın çalışmalarında *işlemleyici koşullama* ya da öteki çalışmalarda (E. R. Hilgard ve D. G. Marquis, 1940) *araçsal koşullama* olarak adlandırıldı. Bu ikinci tip koşullamada da bir tepki öğreniliyordu, ancak klasik koşullama koşullarından farklı koşullar içinde öğreniliyordu: koşulsuz uyartı ve dolayısıyla koşulsuz uyartıyla ilintilenme aracılığıyla pekiştirme yoktu; genel olarak koşullu uyartı da yoktu. Edinme ise, bir tepkinin, temel bir düzeyden başlayarak gitgide daha sık -ya da belki gitgide daha kesin- bir duruma gelmesine dayanıyordu. Çünkü bu tepkinin ardından belli bir olay geliyor, bu olayın da, benzetme yoluyla, tepkinin bir pekiştirilmesine yol açtığı söyleniyordu. Yiyeceğin sunulması böyle bir olayın örneği olmakla birlikte, başka birçok örnek de bulunabilirdi.

Gerçekte, iki türlü koşullama mı vardır; bunlar tek bir ilkeye indirgenebilir mi; ya da koşullanma terimini, bu iki öğrenme biçiminden yalnızca biri için mi kullanmak gerekir? gibi sorular bugün pek önem taşımıyor. Çünkü incelenen görüngülerin (fenomenlerin), eskiden düşünüldüğünden çok daha karmaşık olduğu anlaşılmış

bulunuyor. Öte yandan özellikle insandaki tüm edinmeleri ya da öğrenmeleri koşullamalara indirgemekten de temelde vazgeçildi. Kapsamları böylece sınırlanmış olmakla birlikte, genel koşullama yasaları geçerliklerini bütünüyle korumakta ve bu yasaların işleyişleri ruhsal ve fizyolojik alanda daha derin araştırmalara konu olmaktadır.

KOŞULLAMAK g. f. *Bir kimseyi koşullamak,* onu belirli bir biçimde davranmaya yöneltmek; koşullandırmak, şartlamak.

◆ **koşullanmak** dönşl. f. *(Bir şeye, belirli bir biçimde davranmaya) koşullanmak,* çeşitli nedenlerle, önceden belirlenmiş koşullar çerçevesinde tepki vermek, o doğrultuda düşünmeye, davranmaya yönelmek; şartlanmak: *O böyle düşünmeye koşullanmış.*

◆ **koşullandırmak** ettirg. f. **1.** *Bir kimseyi, bir topluluğu (düşüncelerini) koşullandırmak,* herhangi bir amaçla, onları belirli bir tepki vermeye, belirli bir biçimde davranmaya, düşünmeye yöneltmek, onları etkilemek: *Reklam kampanyalarıyla halkı koşullandırmak. Kamuoyunu yalan istatistiklerle koşullandırmak.* **—2.** *Bir hayvanı koşullandırmak,* çeşitli yöntemler kullanarak onun belirli tepkiler vermesini sağlamak.

KOŞULLANDIRICI a. Isıt. havld. *Hava koşullandırıcı,* kapalı bir mekânın havasına istenen sıcaklığı ve nemi vermeyi sağlayan aygıt. (Eşanl. KONDİSYONÖR.)
—Kâğ. san. Koşullandırma işleminde kullanılan makine.

KOŞULLANDIRMA a. Koşullandırmak eylemi.
—Hidr. pnöm. *Koşullandırma grubu,* bir sıkıştırılmış hava tesisatında, kompresör ile kullanma yeri arasına yerleştirilen ve bir filtre, bir genişletici, bir manometre ve gerektiğinde bir yağlayıcı ya da kurutucu düzenden oluşan bütün.
—Isıt. havld. *Hava koşullandırma,* bir yere ya da içinde bulunan çevreye gönderilen havayı, dış koşullar ne olursa olsun, koşullandırmak için yapılan işlemlerin tümü.
—Kâğ. san. Kâğıdın ya da kartonun sıcaklığını ve nem oranını uygun bir çevre atmosferiyle dengelemek işlemi. (Eşanl. DİNLENDİRME.)
—Yağ. mad. Ayıklamadan sonra, en uygun işleme koşullarına getirmek için yağlı tohumların sıcaklığını ve nemini ayarlamak işlemi.

KOŞULLANDIRMAK → KOŞULLAMAK.

KOŞULLANMA a. Koşullanmak eylemi.

KOŞULLANMAK → KOŞULLAMAK.

KOŞULLANMAMIŞ sıf. Ruhbil. **1.** Her türlü koşullamadan önceki ya da her türlü koşullamadan bağımsız bir uyartının yol açtığı refleks, tepki ya da yanıt için kullanılır. **—2.** Her türlü koşullamadan bağımsız bir refleks, bir tepki ya da bir yanıta yol açan uyartı için kullanılır.
—Fels. Hiçbir kısıtlayıcı koşula bağlı olmayan şey için kullanılır.

KOŞULLU sıf. **1.** Bir koşula bağlanmış olan; şartlı: *Önerinizi ancak koşullu olarak kabul edebilirim. Koşullu sözleşme.* **—2.** Belirli bir biçimde tepki vermeye koşullanmış: *Koşullu kafalar.*
—Mant. ve Fels. "Eğer A ise, o halde B'dir" biçimindeki bir önerme ya da yargı için kullanılır. (Aristoteles ve Kant'ta, koşullu olan *koşulsuz** olanın karşıtıdır.)
—Olasıl. *Bir A olayının, aynı Ω evreninin bir B olayına ilişkin koşullu olasılığı,* B nin olasılığı P_B sıfırdan farklı olmak üzere,

$$P_B(A) = \frac{P(A \cap B)}{P_B}$$ bölümü; burada

$P(A \cap B)$, A ve B olayının olasılığıdır.
—Ruhbil. *Koşullu* (ya da *koşullanmış*) *refleks, koşullu tepki,* bireyin çok belirli koşullar içinde kazandığı refleks ya da tepki. ‖ *Koşullu uyartı,* koşullu bir refleks ya da koşullu bir tepkiye yol açan uyartı.
—Tic. *Koşullu alım,* alıcının malı denetledikten sonra gereksinimlerine uygun bulmaması durumunda iptal etmek hakkını sakladığı alım. ‖ *Koşullu mal,* bir üreticinin sergilemesi ve satması için bir tüccara verdiği ve birlikte saptanan süre içinde satılmaması durumunda geri alınacak olan mal.

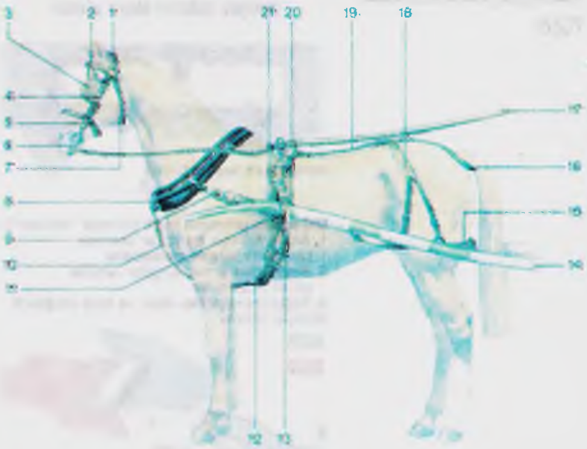
◆ a. Mant. İÇERME'nin eşanlamlısı.

KOŞULMAK → KOŞMAK.

KOŞULSUZ sıf. Hiçbir ya da herhangi bir koşula bağlanmamış olan şey için kullanılır.
—Fels. Aristoteles'te, belli bir konuda bir şeyi mutlak olarak ileri süren yargıya ya da önermeye denir. (*Koşulsuz* yargı, ileri sürüşü bir koşula bağlayan *koşullu* (hipotetik) yargının da bir seçenek içeren ve alt -önermelerinden biri doğru olunca bütün ötekiler yanlış olan *ayrık* yargının da karşıtıdır.) ‖ *Koşulsuz buyruk,* Kant'a göre, bütün buyrukları evrensel ve koşulsuz olan ahlak yasası. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. Fels. *Koşulsuz buyruk.* Kant, iki tür emir ya da buyruk olduğunu söyler. Bunlardan bazıları koşulludur, yani bir koşulla kısıtlanmıştır; sağlık ya da ekonomi buyrukları gibi: "Sağlığınızı korumak istiyorsanız, şunu yapın" ya da "Zengin olmak istiyorsanız, şöyle davranın". İzlenen amacı içerdikleri ve bu amaca ulaşılınca araçların kullanılmasına gerek kalmayacağı için, bu buyruklar koşullu buyruklardır. Oysa ahlakın buyruğu, koşulsuz, mutlak ve evrenseldir. Kant, *Pratik aklın eleştirisi* (Kritik der praktischen Vernunft) adlı yapıtında, üç koşulsuz buyruk sayar: "Öyle davran ki, eyleminin ilkesi istencinle evrensel bir yasa düzeyine gelebilsin; öyle davran ki, kendinde ve başkasında, insanlığı bir araç olarak değil, bir amaç olarak görebilesin; öyle davran ki, özgür ve mantıklı istençler cumhuriyetinde, hem yasa koyucu, hem de uyruk olabilesin".

KOŞULU sıf. Bir şeye koşulmuş olan.
—Ask. tar. *Koşulu topçu,* topları koşum hayvanları yardımıyla taşınan topçu birliği. (Harekâtta yakın ya da doğrudan destek birliği olarak görev yapan koşulu topçu birlikleri İkinci Dünya savaşı'ndan sonra kaldırıldı.)

KOŞUM a. (*koşmak*'tan *koş-um*). **1.** Araba, saban, pulluk vb. bir araca koşulan hayvanın kayış takımı. **—2.** Zootekn. Bir ya da birçok koşum hayvanını bir araca koşmak eylemi. (KOŞMA da denir.) [Bk. *ansikl.* böl.]
—Arabac. ve Binc. Bir koşum atının, bir yük hayvanının, deri, çoğu zaman da ağaç ve metaldan yapılmış donanımı. (Eşanl. BİNİT TAKIMI.) [Bk. *ansikl.* böl.]
—Arabac. ve Tarım. *Koşum vurmak,* koşulacak ata koşum takımı giydirmek.
—Dy. *Koşum takımı,* taşıtları birbirine bağlama düzeneği. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Hayvanc. *Koşum hayvanı,* araba ya da tarım aracı gibi çekilerek çalıştırılan araçlara koşulan hayvan.
—Mad. oc. *Kafes koşumu,* çıkarma halatının kafesin yanında bulunan bölümü.
—Nalbantl. *Koşum nalı,* koşum hayvanlarına çakılan, çabuk aşınmayı önlemek ve yere kuvvetli tutunmayı sağlamak için hafif koşum hayvanlarında art, ağır koşum hayvanlarında da hem ön hem de art nalları pençeli, çoğunlukla geniş ve kalın nal.
—Uz. havc. Biri diğerlerini itmek için kullanılan uzay araçlar birleşimi. ‖ Bu işlem için kullanılan düzen.
—ANSİKL. Arabac. ve Binc. Koşum takımı hayvanın çekme ya da taşıma gücünü çektiği ya da taşıdığı araçlara iletmesini sağlar. Koşum takımının parçaları, hayvanın harcaması gereken güce ve bölgesel alışkanlıklara bağlıdır. Bir atın koşum takımı şu parçalardan oluşur: yönlendirmeye yarayan parçalar -kantarmalı gem, gözlük (takılmayabilir) ve dizgin-, çekmeye yarayan parçalar -çoğunlukla hamut, çeki kayışları-, tüm parçaları birleştiren ya da geri geri gitmeye yarayan parçalar -kuskun ve özellikle paldım-. Ayrıca çeki kollarıyla koşulmuş atta, bu kollar sırt kayışına bağlanır, dizginler de bu kayışın üstündeki eyercik halkalarından geçer; karınaltı kayışı bu parçaları birleştirir. Öküzler boyundurukla, kimi ülkelerdeyse atlar gibi hamutla koşulur ve sürücü tarafından ses, üvendire, kimi zaman da burun ya da kulağa takılan bir halkaya bağlı iple yönetilir. Antikçağ'da araba çeken hayvanlar ve kimi yörelerde katırlar hamutlara dayanan bir boyundurukla koşulurdu.
—Dy. Demiryolu vagonlarında, taşıtların tipine, tekerleklerin yuvarlanma, cer ve işletme biçimlerine göre farklı koşum takımları kullanılır. Dar hatlarda (dekovil tipi) kullanılan küçük vagonlar birbirine yalnızca zincirler ve kancalarla bağlandığı halde, tramvay arabaları metal kamalarla ya da çivilerle birleştirilmiş çubuklarla birbirine bağlıdır. Ama, daha hızlı giden ve daha büyük cer kuvvetlerinin etkisi altında kalan ağır demiryolu vagonları hem daha dayanıklı hem de daha esnek koşum takımlarıyla donatılmıştır. Bu sistemlerden biri, yay üzerine yerleştirilmiş bir koşum kancasına ya da çubuğuna bağlı vidalı bir germe düzeneğinden oluşur: küçük bir

koşum takımından ayrıntı
1. Tepelik;
2. Alınsalık;
3. Gözlük; 4. Şakaklık;
5. Burunsalık;
6. Gem;
7. Boğazaltı;
8. Hamut; 9. Çeki kayışı; 10. Göğüslük;
11. Bilezik; 12. Kolan;
13. Karınaltı kayışı; 14. Çeki kolu;
15. Paldım; 16. Kuyrukaltı kayışı;
17. Dizgin; 18. Kalça kayışı;
19. Kuskun; 20. Eyercik;
21. Sırt kayışı.

A. Le Toquin-Explorer

Frederic-Explorer

Ch. Errath-Explorer

en üstte sağda: iki atlı **koşum**

en üstte solda: bir gübre dağıtıcısında öküz **koşumu**

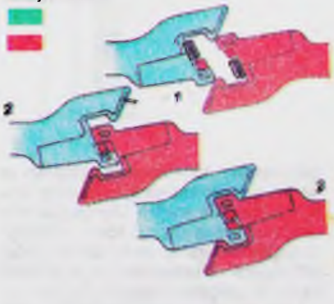
üstte: pulluğa koşulmuş at

demiryolu taşıtlarının **koşum** takımları

vidalı klasik koşum takımı

UIC koşum takımının kesiti *(principe "Willison")*
1. Bitiştirme: eğik dış yüzler üzerinde kaydırarak kafaları merkezleme
2. Birbiri içine girme: sürgüler karşılıklı olarak birbirini iter
3. Bağlanma: sürgüler düşer ve karşı sürgülerin etkisiyle kilitlenir

kolla hareket ettirilen bu vida tamponları sürekli bitişik bir konumda tutar.

Bu koşum sisteminin yerini gittikçe, darbe ve cer organlarının, fren borularının ve gerektiğinde elektrik iletkenlerinin bağlantısını aynı anda gerçekleştiren komple bir bağlama sistemi almaya başlamıştır. Bu sistem otomatik bir bağlayıcıyla uygulanır.

—Zootekn. Koşum, hayvanların emeğinden yararlanma yöntemlerinden biridir. Ayakla çiğnetme (harman dövme ya da dolap döndürme gibi daha basit tipte işler) ve özellikle semer ve eyer vurarak yük taşıtma gibi başka yöntemler de kullanılmıştır. Fakat koşumun tarihi önemi, makineleşmenin gelişmesini sağlamış olmasıdır. Koşumu bilmeyen toplumlardan hiçbiri tekerlekten yararlanmayı da bilememiştir (Kolomböncesi Amerika, Zenci Afrika, Melanezya-Polinezya).

İnsanın koşuma alıştırdığı hayvan türlerinin sayısı düzineyi geçmez: sığır, manda, yak (boynuzlugiller), rengeyiği (geyikgiller), onager, eşek, at ve son ikisinin melezi katır (atgiller),tek ve çift hörgüçlü deve ve son olarak köpek. Fakat bu türler arasında ancak dördü dünyanın büyük bir kısmında önemli ekonomik rol oynamıştır: sığır, manda, at ve köpek.

Koşum, tarihte ilk olarak İ.Ö. IV. binyıl'ın ilk yarısında Mezopotamya'nın güneyinde karasaban, kızak ve tekerlekli arabayla birlikte ortaya çıkmıştır. Sümerliler tarafından koşulan iki hayvandan biri, sonradan ortadan kalkan yaban eşeği, ötekiyse sığırdır. At ancak İ.Ö. II. binyıl başlarında ve yalnız askeri amaçlarla koşulmuştur: büyük Asya imparatorluklarının ve hint-avrupa halklarının yayılmasında savaş arabalarının ne kadar önemli rol oynadığı bilinmektedir. Ancak çağımızın başındadır ki, at ticari ulaşım için koşulmuş ve bu olay Avrasya'nın iki ucunda meydana gelmiştir: Galya ve Çin. Haklarında bilgimiz az olmakla birlikte, diğer koşum türlerinin daha sonraları ortaya çıktığı anlaşılmaktadır. Güney Çin'de, Çinhindi'nde manda egemendir ve hint sığırının (zebu) yerine biraz daha batıya doğru yayılır gibidir. Kızak köpeği Kuzey kutup bölgelerini anımsatır; fakat ovalardaki Kızılderililer de köpek koşardı; geçen yüzyılda ve bu yüzyılın başında hafif arabaları çekmek için Avrupa'da da köpek kullanılmıştır. Sanayileşmiş ülkelerdeki motorlaşma 1950 yıllarından beri koşumu hemen hemen ortadan kaldırmıştır. Fakat dünyanın üçte birindeki birçok ülkede, özellikle Asya'da hayvan enerjisi, kullanılan başlıca enerji biçimi olmaya devam etmektedir. Hatta şimdiye kadar kullanılmadığı yerlerde, özellikle Afrika ülkelerinde dahi kullanılması yaygınlaştırılmaya çalışılmaktadır: hayvanla çekilen iki tekerlekli araba ve bazı çapa ya da tohum ekme makineleri bugün de bazı bölgelerde geniş çapta kullanılmaktadır.

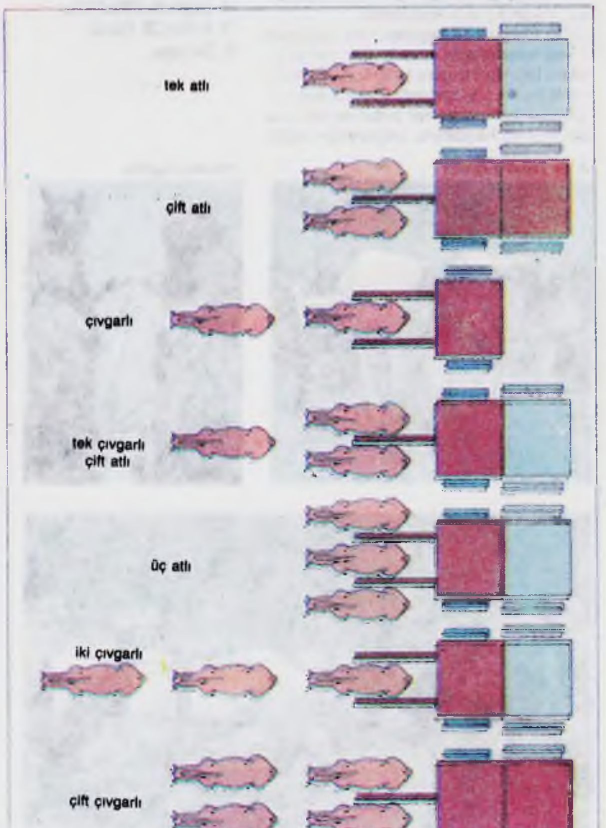
R. Lefebvre des Noëttes'in 1924'te yayımladığı *Force motrice animale à travers les âges* (Tarih boyunca hayvan gücü) adlı yapıtın çıkışından sonra, koşum teknikleri şiddetli tartışmalara konu olmuştur.

İlkel koşum, iki hayvanı aynı boyunduruk altında birleştirir, boyunduruğun ortasına karasabanın ya da taşıtın oku bağlanır. Ok aynı zamanda çekmeyi, yönü ve gerektiğinde dengeyi (iki tekerlekli araba) ve geri çekmeyi sağlar. Boyunduruk, hayvanların başına (boynuz boyunduruğu), boynuna (omuz boyunduruğu) ya da sırtına yerleştirilir, bu son durumda bir semer ya da eyer kullanılır. Hayvanlardan çok aşağıya yerleştirildiği zaman karın altı çubuğu olur ve boyları çok farklı iki hayvanı bir arada koşabilmeyi sağlar (örneğin, Kuzey Afrika'da, eşek ve deve); ama bu türlü koşma, koşum takımında önemli değişiklikleri gerektirir. Bu yöntemler arasında yalnız boynuz boyunduruğu geriye çekmeyi, yani taşıtı frenlemek ve geriye almak için hayvanların gövdesini ve gücünü kullanmayı sağlar. Pek çok sakıncalarına rağmen bu nedenle bazı bölgelerle hâlâ kullanılmaktadır.

Tek hayvana koşma herhalde büyük bir ekonomi sağlar ve iki hayvan gücünün gerekli olmadığı her yerde kullanılır. Fakat bu, hayvanın koşulmasında ve aracın yapısında önemli teknik değişiklikler yapılmasını gerektirir. Ok yerine iki araba kolu kullanılır. Boyunduruğun yerini yanbağlarla ya da kayışlarla tutturulan (öküz, manda) bir göğüslük ya da omza yerleştirilen hamut (at) alır. Başlangıçta, araba kolları okun görevini yapar. Fakat sonra çekme, koşum kayışları araba falakası tarafından birlikte sağlanır ve bundan sonra da kollar ancak yönelmeye ve gerekirse dengeye ve geriye çekmeye yarar; bu son işlemler gerekli olmadığı zaman (sabanın koşulması) tamamiyle kalkabilir.

Çift hayvan koşmaya Fas'tan ve İspanya'dan Hindistan'a ve Orta Asya'ya kadar uzanan geniş bir bölgede yaygın olarak devam edilmektedir. Bu yöntem İberik ülkelerden latin Amerika'nın bazı bölgelerine de geçmiştir. Bu yöntem öküz için en uygun koşum biçimidir. Buna karşılık tek hayvana koşma, özellikle at ve mandayı ilgilendirir. Kuzey Avrupa ve Uzakdoğu için bu türlü koşum karakteristiktir (Çin, Japonya, Çinhindi). Lefebvre des Noëttes, atın yapısına uymayan eski usul boyunduruk koşum yerine koşum kayışı ve araba falakası ile hamutlu modern koşumu öneriyordu ve sonuncuyu Ortaçağ'ın teknik devriminin esas elemanı olarak görüyordu. Bu tezin birçok ayrıntısı tartışıldı ve çürütüldü. Fakat esas sezgisi geçerli kalmaktadır. Eğer enerji kaynağı olarak atın kullanılması ile elde edilen büyük ilerlemeler hesaba alınmazsa Ortaçağ'ın sonundan beri Avrupa uygarlığının devamlı gelişmesinin nedenini anlamak çok güçleşir.

çeşitli atlı araba **koşum** tipleri

KOŞUMCU a. Çeşitli koşum parçalarını yapan kimse.

KOŞUMLU sıf. Koşum takımı geçirilmiş, harekete hazır hayvan için kullanılır.

KOŞUN a. (*koşmak*, yanına katmak'tan *koş-un*). **1.** *Esk.* Yan yana dizilmiş insanlardan, özellikle askerlerden oluşan dizi; saf. **—2.** *Koşun bağlamak*, saf bağlamak. ‖ *Koşun koşmak*, saf dizi haline gelmek. ‖ *Koşun koşun*, dizi dizi, sıra sıra.

KOŞUNDAŞ a. Askerlik arkadaşı.

KOŞUNTU a. **1.** Bir kimsenin arkasından gidenler; tayfası, yardakçıları. **—2.** *Esk.* Maiyet memuru.

KOŞUŞMAK → KOŞMAK.

KOŞUŞMAK ya da **KOŞUŞTURMAK** gçz. f. Bir işi izlemek, çabucak yapıp bitirmek, ya da pek çok işi bir arada yapabilmek için sürekli gidip gelmek, koşup durmak, koşturmak: *Bütün günüm koşuşturmakla (koşuşmakla) geçti. Bir iş bulabilmek için koşuşturup duruyor.*

KOŞUŞTURMAK → KOŞUŞMAK.

KOŞUT sıf. **1.** Ortak ya da çakışık noktası bulunmayan düzlemdeş doğrulara ya da düzlemlere denir. (Eşanl. PARALEL.) [Bk. *ansikl.* böl. Geom.] **—2.** Bir başka şeyle aynı yönde, aynı zamanda gelişen, benzerlikler taşıyan iki şey için kullanılır: *Bu iki durum birbiriyle koşut değil. Bu iki partinin yaklaşımında koşut yönler bulabiliriz.*

—Antropol. Anasoylu ya da babasoylu bir soyzincirinde, egoların dolaysız atasıyla aynı cinsiyetten olan bir akrabadan gelen bazı akrabalara (amcalar, dayılar, kuzen ve kuzinler, kız ve erkek yeğenler) denir. (Karşt. ÇAPRAZ.)

—Bilş. İlgili bitlerin aynı anda işlendiği bir işlem için kullanılır. (DİZİ* İŞLEM'in karşıtıdır.) ‖ Merkezi birimde aynı anda, birçok işlemin yapıldığı bir organ ya da bir hesap birimi için kullanılır. (Bu durumda merkezi birimde birçok işlem işlemcisi bulunur.)

—Eğitbil. İletişim araçlarınca iletilen ve geleneksel öğretimin verdiği bilgilere eklenen bilgiler için kullanılır.

—Geom. Bir dönel yüzeyin, eksenine dik

bir düzlemle kesiti. (Dolayısıyla bir koşut bir çemberdir ve bu çemberde enlem değişmez.) || *Koşut eğriler*, düzlemdeş (C) ve (C′) eğrileri, öyle ki (C) nin bir M noktasındaki her normali (sonlu sayıdaki dönüm noktası bunun dışında tutulabilir) (C′) nün bir M′ noktasındaki normalidir ve MM′ değişmez uzunluktadır. || *Koşut yüzeyler*, (S) ve (S′) yüzeyleri, öyle ki (S) nin bir M noktasındaki her normali (konumları "uygun biçimde" olan tekil noktalar bunun dışında tutulabilir) (S′) nün de bir M′ noktasındaki normalidir ve MM′ nün uzunluğu değişmezdir. || *Aynı boyutlu bir başka E′ katlıuzayına koşut doğrusal bir E katlıuzayı*, kendine eşlik eden uzay, E′ ne eşlik edenin aynı olan, afin doğrusal katlıuzay. (Bu E // E′ biçiminde gösterilir.) || *Kendi boyutundan daha büyük boyutlu bir başka F′ katlıuzayına koşut olan doğrusal E katlıuzayı*, F′ içinde bulunup E ile aynı boyuttaki bir başka E′ doğrusal afin katlıuzayına koşut E katlıuzayı. (Kimi kez E, F′ ne zayıf koşuttur da denir.)

—İda. huk. *Biçimlerin koşutluğu*, bir idari işlemin oluşması için gerekli biçimsel koşulların, karşıt işlem için de aranmasını öngören ilke. (Bir işlem ve karar, ancak onu yapmaya ya da almaya yetkili olan makam ve görevli tarafından geri alınabilir ya da kaldırılabilir.)

—Mat. çözlm. $f-g$ farkı sonlu bir limite yaklaşan iki sonsuz büyük için kullanılır. [İki sonsuz büyüklük koşutsa, bunlar birbirine denktir. $f-g = o(g)$ olmadıkça bunun karşıtı yanlıştır.]

—Oftalmol. *Koşut hareketler*, iki gözün eksenleri birbirine koşut kalarak yaptıkları hareketler.

◆ a. Geom. Bir başka doğruya ya da bir düzleme koşut doğru.

—ANSİKL. Geom. Bağıntının ancak bir önsıra bağıntısı olduğu, birbirine zayıf koşut doğrusal afin katlıuzaylar dışında, koşut doğruları, düzlemleri, eğrileri ve yüzeyleri tanımlayan bağıntıların hepsi, sınıflarına doğrultular denilen eşdeğerlik bağıntılarıdır. Koşut doğrular ve düzlemler (ya da aşırı düzlemler) ya eşit ya da arakesitleri boş olan nokta kümeleri olarak, ya da koşut eğri ya da yüzeyler olarak tanımlanabilir. Hepsinin ortak noktaları olarak koşut olabilen eğriler, yüzeyler ya da aşırı yüzeyler için durum böyle olmaz. (Bk. şek.) Koşut doğruların doğrultu parametreleri eşittir. Koşutluk kavramı, koşut taşıyıcıları bulunduğunda doğru parçalarına ve karşılık oldukları nokta ikilileri koşut doğru parçalarının uçları olduğunda çift noktalara genişletilebilir.

Çemberler ile küreler ancak ve ancak eşmerkezli ise koşuttur. Dönel koni yüzeyleri ancak ve ancak eksenleri aynı olursa koşut olur. Bir dönel koni yüzeyine koşut olan yüzeylerin hepsi aynı eksenli ve aynı tepe açılı dönel koni yüzeyleridir.

KOŞUTÇULUK a. Fels. ve Ruhbil. Aynı öznede, aralarında hiçbir nedensel ilişki bulunmayan, biri fizyolojik ya da sinirsel, öteki ruhsal ya da zihinsel iki olay dizisinin zaman içinde birlikte yer aldığını ileri süren öğreti. (Eşanl. PARALELİZM.)

KOŞUTKENAR a. Geom. **1.** Karşılıklı kenarların taşıyıcıları ikişer ikişer koşut olan dörtgen. (Eşanl. PARALELKENAR.) **—2.** Böyle bir dörtgenle sınırlanan iç yüzey. (Eşanl. PARALELKENAR.) [Bk. *ansikl.* böl.] **—3.** *Çapraz koşutkenar*, kesişen iki kenarı aynı L uzunluğunda, öbür ikisi de aynı L′ uzunluğunda olan dörtgen; çok değişik kullanımı olan, özellikle evirteç olarak kullanılan eklemli çubuk sistemi.

—Fizs. mekan. *Koşutkenar kuralı*, iki kuvvetin bileşkesini gösteren vektörü, ardışık kenarları, kuvvetlerden her birini gösteren iki vektör olan koşutkenarın köşegeni olarak veren kural.

—ANSİKL. Geom. Bir koşutkenar aşağıdaki özellikleri taşıyan bir dışbükey dörtgendir: köşegenlerinin ortaları aynıdır; karşılıklı iki kenarın uzunlukları aynı ve taşıyıcıları birbirine koşuttur; bakışım merkezi köşegenlerin kesim noktasıdır. Bir ABCD koşutkenarı $\vec{AB} = \vec{DC}$ olacak biçimdedir; bu sonuncu özellikle, bir $\vec{E}$ vektör uzayı için aşağıdaki özellik arasında bağıntı kurulur: E^4 ün bir $(\vec{u}, \vec{v}, \vec{w}, \vec{t})$ dörtlüsü ancak ve ancak $\vec{v}-\vec{u} = \vec{w}-\vec{t}$ ise bir koşutkenardır.

Koşutkenarın $\mathcal{A}$ alanının değeri, h karşılıklı iki kenarın taşıyıcıları arasındaki uzaklık, a da bu kenarların uzunluğu olmak üzere $h \cdot a$ dır.

KOŞUTKENARYÜZLÜ sıf. Yüzleri koşutkenar olan kimi çokyüzlüler, kimi katıcisimler için kullanılır.

KOŞUTLAMA a. Koşut bir duruma getirmek eylemi.

—Diş. cerr. Sabit protezlerin (inlay, kuron, köprü, vb.) yerleştirilmesi için, diş çeperlerinin birbirine koşut ve birbirinden hafifçe ayrık kesilerek hazırlanması.

KOŞUTLAŞTIRMAK g. f. Birbirine koşut duruma getirmek, paralelleştirmek.

KOŞUTLUK a. **1.** Koşut iki çizgi ya da düzlemin durumu; paralellik. **—2.** Şeyler arasındaki benzerlik, uyum, uygunluk: *Altın ve petrol fiyatlarının yükselişi bir koşutluk gösteriyor. Düşünceleriyle eylemleri arasında bir koşutluk kurmak.*

—Bilş. Birçok bitin birbirine paralel olarak aktarımı ya da işlenmesi gibi, birçok işlemin aynı anda yürütülmesi. || Birçok komut dizisinin koşut hesap birimlerinden aynı anda geçmesi.

—Ed. İki ya da daha fazla şey ya da kişi arasındaki farklılık ya da benzerlikleri ortaya çıkarmak için düzenli bir biçimde yapılan karşılaştırma: *Şimdiki siyasetle, bundan önceki dönemdeki siyaset arasında bir koşutluk kurmak. İki kardeş arasında kurduğun koşutluk gerçek olamayacak kadar öznel.* (Bk. *ansikl.* böl.) || İbrani, arap, çin ve çeşitli Doğu halklarının şiirinde, düşüncenin belli bir ritme göre, birbirine benzer koşut tümce parçalarına bölünmesinden oluşan üslup biçimi. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Geom. Kimi nokta kümeleri arasında tanımlanmış bağıntı. (Çoğu kez, bu bir eşdeğerlik bağıntısıdır.)

—Parapsikol. *Ruhsal koşutluk*, telepati yanılsaması veren ve yüz yüze ya da duygudaş iki bireyin aynı düşünce akışını izleyerek, aynı düşünceye varıp aynı zamanda dile getirmeleri biçiminde ortaya çıkan olay. (Bu olay birlikte yaşayan iki kişi arasında çok sık görülür.)

—ANSİKL. Ed. Koşutluk, Antikçağ retorikçilerinin sık sık kullandıkları bir yöntemdi. Plutarkhos'un *Hayatlar* (Bioi Paralleloi) adlı yapıtı bunun en bilinen örneğidir.

• Koşutluğa bir örnek: *Deniz onu gördü ve kaçtı, Şeria gerisin geriye döndü.* İbrani lirizminde koşutluk üç biçimde olur: 1. *eşanlamsal koşutluk*, tümcenin birbiriyle ilişkili parçalarında, aynı fikri aynı nitelikte imgeler aracılığıyla dile getiren koşutluk; 2. *antitetik koşutluk*, fikirlerle imgeler arasında karşıtlık kuran koşutluk; 3. *bireşimsel koşutluk*, fikirleri simetrik bir ritm içinde sıralayan koşutluk.

KOŞUTUZAM a. Ceb. a $(a \in \mathbb{R}^n)$ *merkezli koşutuzam*, (e_i), $\mathbb{R}^n$ nin bir tabanı ve λ_i skalerleri de $[-1, 1]$ aralığının (kapalı koşutuzam) ya da $]-1, 1[$ aralığının (açık koşutuzam) elemanları olmak üzere

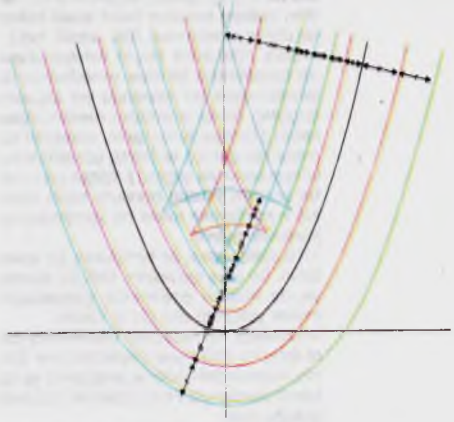
$$a + \sum_{i=1}^{n} \lambda_i e_i \quad (i = 1, ..., n)$$

biçimindeki noktaların kümesi. ($n=2$ halinde yine koşutkenar kavramı elde edilir.)

KOŞUTYÜZLÜ a. Geom. **1.** Tabanları koşutkenar olan prizma. (Koşutyüzlünün ikişer ikişer koşut altı yüzü vardır. Dört köşegeni birbirini ortalar, bu nokta koşutyüzlünün merkezidir.) **—2.** *Bir* $\{M_i | i \in]0, 1, ..., n\}$ *nokta ailesi üzerinde kurulmuş koşutyüz*, $\lambda_i \in [0, 1]$ olmak üzere

$$\overline{M_0M} = \sum_{i=1}^{n} \lambda_i \cdot \overline{M_0M_i}$$

olan M noktalarının kümesi. ($n = 4$ halinde, bu koşutyüzlünün hacmi $(\overline{M_0M_1}, \overline{M_0M_2}, \overline{M_0M_3})$ karışık çarpımına eşittir.)

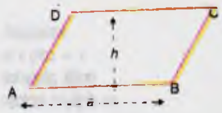
koşut eğriler

KOT a. (fr. *cote*). Bir malın, bir paranın ya da yetkili bir aracı eliyle alınan ya da satılan bir menkul kıymetin kurlarının resmi ya da yarı resmi bir biçimde saptanması.

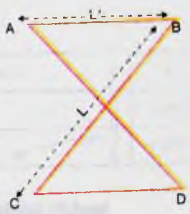
—Bayınd. *Kot düşürmek*, bir karayolunda boyuna eğimi yumuşatmak ya da görüşü iyileştirmek için, bir yokuşun tepesinde düzeyi alçaltmak.

—Bors. *Kot listesi*, bu kurları içeren ve belli aralıklarla yayımlanan liste. || *Kot dışı*, resmi kot listelerinde kayıtlı olmayıp özel bir listede gösterilen menkul kıymetlerin piyasasına denir (bir şirketin hisse senedi ve tahvillerinin kot dışı piyasada kaydı için gerekli formaliteler, resmi piyasaya oranla daha kolaydır); bu menkul kıymetlerin kendisine denir. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Geom. Bir kartezyen işarete bağlanan E_3 afin uzayının üçüncü koordinatı. (Kot genellikle z, x_3 ya da ζ ile gösterilir.) || Tasarı geometride ve kotlu geometride uzayın bir M noktasının (H) yatay izdüşüm düzlemine göre konumunu belirleyen gerçek sayı. [Nokta (H) nin üzerinde ise, bu sayı M nin (H) den uzaklığına eşittir; nokta altta ise, M nin (H) den uzaklığının zıt işaretlisine eşittir.]

koşutkenar

çapraz koşutkenar

—Jeod. Bir noktanın seçilen bir karşılaştırma yüzeyine göre yükseltisi.

—ANSİKL. Bors. Kot dışı piyasa, resmen kote edilmemiş şirketlere ait kıymetlere ilişkin alış ya da satış emirlerini borsa piyasasına özgü kolaylık ve açıklık koşulları içinde anlatım olanağı sağlar. Ayrıca, bu piyasa, henüz resmi kotaya alınabilecek çapta olmayan, orta büyüklükteki şirketlerin hisse senedi ve tahvilleri alışverişini olanaklı kılar. Demek ki, kot dışı piyasa, arzu eden şirketlerin de, resmen kote edilmiş hisse senedi ve tahvil satın almak ya da satmak isteyen halkın da rahatlıkla girebileceği serbest ve açık bir piyasadır. Bu piyasada alım satım işlemlerine kabul edilen kıymetlerin listesi, kot listesine ek bir günlük cetvelde, bütün kote edilmiş fiyatlar ve karşılıksız arz ve taleplerle birlikte gösterilir.

Kot dışı kıymetlerin alım satım işlemlerinin yapıldığı borsa, emisyon yapan şirket merkezlerinin bulunduğu bölgede, Borsa işlemleri komisyonu'nca saptanmış koşullara göre kurulmuş bulunan borsadır. İşlemler, salt borsa acentaları aracılığıyla yapılır. Fiyatlar, ya borsa seanslarında arz ve taleplerin karşılaştırılmasıyla (normal prosedür) ya da kontparti yöntemiyle belirlenir. Bu ikinci durumda, kıymetler, borsa acentaları tarafından kendi ad ve hesaplarına alınır ya da satılır (özel prosedür).

KOT a. (öz. a. *Kot*'tan). Giysi yapımında kullanılan, çapraz dokunmuş pamuklu kaba kumaş. (→ JEAN.)

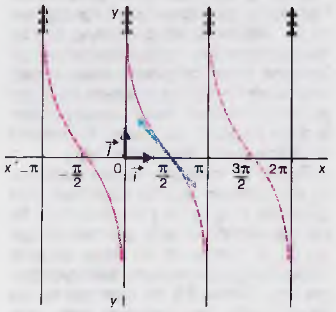
◆ sıf. Bu kumaştan yapılan giysi için kullanılır: *Kot pantolon, kot etek.*

KOT a. Yenisey öbeğinden paleosibirya dili. XIX. yy.'da ortadan kalktı.

KOTA a. (ing. *quota*). Dışalımına izin verilen mallara konulan belirli süreli miktar ve değer sınırlaması. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Bors. *Kota alma,* birçok Avrupa ülkesinin borsalarında bir hisse senedinin ya da tahvilin resmi kot listesinde yer almasını öngören Borsa acentaları meslek odası kararı. (Türkiye'de bu işlem, Kotasyon komitesi'nin görüşü ve Borsa yönetim kurulu'nun kararıyla yapılır.) || *Kottan çıkarma,* bir anonim şirketin borsada kayıtlı menkul kıymetlerinin resmi kot listesinden çıkarılması eylemi.
—Tic. *Satış kotası,* bir temsilcinin, bir acentanın, bir satış servisinin, belli bir alanda ya da müşteri çevresinde gerçekleştirmekle yükümlü olduğu iş hacmi.
—Uluslarar. ikt. *Kota payı,* Uluslararası para fonu'na (IMF) üye ülkelerden her birinin, rezervindeki ödeme araçlarıyla ya da kendi paralarıyla Fon'a ödemek zorunda olduğu tutar.
—Topbil. Yalnız demografik ve iktisadi toplumsal özellikleriyle göz önüne alınarak seçilen, bir halkı, bir topluluğu temsil eden bir örneklemenin bir öğesini oluşturan ve sondaj yoluyla yürütülen bir anket çerçevesinde kendilerine sorular sorulan insan grubu. || *Kota örnekleme,* kendisine ilgili topluluğun indirgenmiş bir modeli içinde belirtilmiş olan değişik kategorilerin birbirleriyle oranlarına kesinlikle saygı göstermek koşuluyla, anketçinin soru verilecek

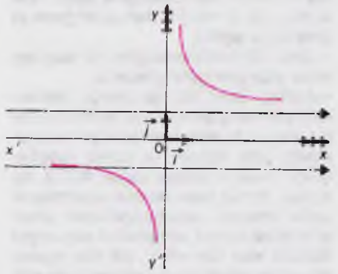
x	0	$\frac{\pi}{2}$
$(\text{cotg}\, x)'$	—	-1
$\text{cotg}\, x$	$+\infty$ ↘	0

kotanjant: $x \mapsto \text{cotg}\, x$ in grafik gösterimi ve değişim tablosu

x	0	$+\infty$
$(\text{coth}\, x)'$	—	
$\text{coth}\, x$	$+\infty$ ↘	1

hiperbolik kotanjant: $x \mapsto \text{coth}\, x$ in grafik gösterimi ve değişim tablosu

kişileri kendi seçmesi biçiminde beliren bir örneğin belirtilme biçimi.
—ANSİKL. İkt. Kota uygulaması, dışalımı dolaysız bir biçimde sınırlandırır ve böylece dışalımın belirli bir miktardan fazlasının yapılması yasaklanır. Hükümetler, dışalımı sınırlandırarak ulusal sanayiyi dış rekabete karşı korumak ve ödemeler bilançosu açıklarını gidermek amacıyla belirli bir süre kota sistemi uygulayabilirler. Kota sisteminde, kotaya tabi mallardan belirli bir miktar dışalım yapabilmek için dışalımcıya bir izin belgesi (lisans) verilir. Dışalımcılar bu belgeye dayanarak, yetkili kurumlara başvurup kendilerine kotadan mal tahsis edilmesini isterler. Türkiye'de kota sisteminin uygulanmasına 1958'de başlanmıştır. İlk dışalım listesi üç aylık olarak düzenlendikten sonra, altı aylık düzenlemelere geçilmiştir. Uygulamada sanayici ve dışalımcıyı ilgilendiren mallara ayrılmış kontenjanları gösteren tahsisli dışalım malları, kota ile birlikte ilan ediliyordu. Belirli bir kurum yetkisine verilmemiş olan dışalım malları konusunda dışalımcılar, gereksinimlerini Merkez bankası kanalıyla, özel kesim sanayicileri ise Odalar ve borsalar birliği aracılığıyla karşılıyorlardı. Kamu kesimi ile ilgili işlemler de Ticaret bakanlığı'nca yürütülüyordu. 1971'de kota sisteminde bazı değişiklikler yapıldı; kota süresi 1 yıla çıkarılırken sanayici ve dışalımcıların gereksinimlerin karşılanması, yeni kurulan Dış ekonomik ilişkiler bakanlığı'na verildi. 1980'den sonra ise kota uygulaması kaldırıldı ve dışalımda liberasyona gidildi.

KOTA a. Güney öbeğinden, kanaraya yakın dravid dili. Nilgiri dağlarında (Tamil Nadu), 800 000'i aşkın insan tarafından konuşulur.

KOTA, Hindistan'da (Racastan) kent, Çambal kıyısında; 536 444 nüf. (1991). Bir demiryolu kavşağında bulunan Kota, ticaret ve sanayi merkezidir (nükleer santral, doğal ve yapay tekstil, elektrikli aygıtlar, duyarlı aygıtlar, kauçuk, kâğıt).

KOTA BHARU ya da **KOTA BAHRU,** Malaysia'da kent, Malezya'da, Kelantan'ın merkezi, Kelantan deltası kıyısında; 275 886 nüf. (1990). Tekstil ve besin sanayisi. El sanatları.

KOTA KİNABALU, esk. **Jesselton,** Malaysia'da kent, Sabah'ın merkezi, Güney Çin denizi'nin kıyısında; 46 000 nüf. Bir demiryoluyla ardülkeye bağlanan kent, Sabah'ın başlıca limanıdır: balıkçılık, kentte işlenen pirinç ve kauçuğun dışsatımı.

KOTAK (Yusuf İsmet), kıbrıslı türk siyaset adamı (Gazi Mağusa 1939). Ankara Üniversitesi siyasal bilgiler fakültesi'ni bitirdi (1962). Gazi Mağusa'da Türk kooperatif bankası müdürlüğü yaptı. Günlük *Bozkurt,* haftalık *Zafer* gazetelerinde fıkraları, röportajları yayımlandı. Türk mukavemet teşkilatı'nda görev aldı. 1969'da Çalışma, Kooperatif, Sosyal işler ve iskân bakanlığını üstlendi. Demokratik halk partisi'nin kurucuları arasında yer aldı ve partinin genel başkanlığına getirildi. 1970 ve 1976 seçimlerinde Gazi Mağusa'dan milletvekili seçildi. KTFD'de Sanayi ve kooperatifler bakanı oldu (1982). KKTC kurulduktan sonra 1985 seçimlerinde partisi % 8'lik barajı aşamadığı için seçilemedi.

KOTALAR ya da **BAKOTALAR,** Gabon'un doğusunda yaşayan, 1989 yılında 155 000 kişiden oluşan bantu halkı. Büyük ekvator ormanının yer aldığı bir bölgede oturan Kotalar, balıkçılık, avcılık, toplayıcılık ve tarımla yaşamlarını sürdürürler. Küçük boyutlu (ortalama 80 kişilik) dağınık ve gelenek gereği başlarında bir şef bulunmayan köylere ve obalara bölünmüşlerdir. Bireyci bir ahlakı benimseyen toplumda otorite çerçevesini aile oluşturur. Dıştan evlenmeli ve babasoylu patriklanlara ayrılmışlardır; köyü oluşturan soya ancak klan reisi emir verebilir. Dinsel dünyaları, klanın ünlü ölülerinden kalan eşyalar çevresinde odaklanan bir ata kültüne dayanır.

KOTAN ya da **KUTAN** a. (gürcüce *gutanı*'den). Büyük pulluk, saban.

KOTANCA (Melih), türk atlet ve futbolcu (Balıkesir 1915). Futbola Balıkesir'de başladı. İstanbul'a gelerek Güneş kulübü'ne girdi (1933). Bu takımda santrfor mevkisinde oynadığı süratli, atak futbolu ve golcülüğü ile dikkati çekti. Güneş kulübü kapanınca (1938) geçtiği Fenerbahçe'de 1946'ya kadar 9 yıl oynadı. Bu süre içinde 185 kez sahaya çıktı, 204 gol kaydetti. Futbolun yanı sıra atletizm yaptı. 200, 400 ve 4×100 m yarışlarında Balkan şampiyonluğunu kazandı (1940).

KOTANJANT a. (fr. *cotangente'* tan). Mat. çözml. *Kotanjant fonksiyonu,* $k\pi$ ($k \in \mathbb{Z}$) den farklı her x gerçek sayısı için tanımlı

$$x \mapsto \frac{\cos x}{\sin x}$$

fonksiyonu. [Bu cotg ile gösterilir; bunun türev fonksiyonu

$$x \mapsto -(1+ \text{cotg}^2 x) \text{ tir.}]$$

|| *Hiperbolik kotanjant fonksiyonu,* $\mathbb{R}^*$ üzerinde tanımlı $x \to \frac{\text{ch}\, x}{\text{sh}\, x}$ fonksiyonu. (Bu fonksiyon coth ile gösterilir; bunun türev fonksiyonu

$$x \to 1 - \text{coth}^2 x \text{ dir.})$$

KOTARA → KOTRA.

KOTARILMAK → KOTARMAK.

KOTARMAK g. f. **1.** Pişen bir yemeği başka bir kaba ya da kaplara aktarmak, boşaltmak: *Yemeği pişirip tabaklara kotarmak.* **—2.** *Bir işi kotarmak,* bir işin üstesinden gelmek onu tamamlamak, bitirmek, sonuçlandırmak: *Onun bu işi kotaracağını sanmıyorum.*

◆ **kotarılmak** edilg. f. Kotarmak eylemi yapılmak.

KOTELAWELA (*sir* John Lionel), sri lankalı siyaset adamı (1897-1980). Muhafazakâr United National Party'nin (Birleşik ulusal parti) kurucularındandı. 1933'ten başlayarak hükümette görev aldı, bağımsızlıktan sonra Ulaştırma ve Çalışma bakanlığı (1947-1953), daha sonra Başbakanlık ve Savunma bakanlığı yaptı (1953 -1956).

KOTENNA. Tar. coğ. Anadolu'nun G.'inde, Pamphylia bölgesinde antik kent; Akseki'nin 12 km B.'sında, Manavgat suyunun (antik Melas) orta çığırında, Gökbel (esk. Menteşbey, Gödene) köyünün yakınındaydı. Kentin yeri, G. Hirschfeld'in 1872'de bulduğu bir yazıtla saptandı.

KOTER a. (fr. *cautère*). Koterizasyon (dağlama) yapmak için kullanılan yakıcı cisim ya da kimyasal madde; dağlağı. (Isıyla çalışan koterler ispirto yakılarak ısıtılan [termokoter] ya da elektrik akımıyla kızdırılan platin tellerdir [galvanokoter]. En çok kullanılan kimyasal koterler de gümüş nitrat ve triklorasetik asittir.)

KOTĚRA (Jan), çek mimar (Brno 1871 -Prag 1923). Modern mimarlığın Bohemya'daki ilk yaratıcılarından biri olarak, kendine özgü bir işlevselcilik anlayışına ulaştı. (Prag'da Mozarteum ve hukuk fakültesi, Hradec Králové'de müze binası.)

KOTERİZASYON a. (fr. *cautérisation*). Cerr. DAĞLAMA'nın eşanlamlısı.

KOTHON. Tar. coğ. Kartaca* limanına verilen ad; biri çember biçiminde (savaş gemileri limanı) öteki dikdörtgen olmak üzere iki bölümü vardı.

KOTHORNOS a. (yun. sözc.; lat. *cothurnus*). Esk. Yun. ve Rom. Bacağın yarısını kaplayan ve önden bağlanan ayakkabı; Atina ve Roma'da trajedi oyuncularının, boylarını yükseltmek için kullandıkları, kalın tabanlı ayakkabı.

KOTİAEİON → KÜTAHYA.

KOTİBE a. Tropikal Afrika ormanlarında yetişen ve sert, ağır odunu doğramacılıkta ve kaplama olarak ince marangozlukta kullanılabilen ağaç. (Bil. a. *Nesogordonia papaverifera; sterculiaceae* familyası.)

KOTİDAL sıf. (ing. *cotidal;* lat. *cum,* birleşme, ve *tidal,* gelgit'ten). Denizbil. *Kotidal çizgi,* denizlerde gelgit hareketinin tek bir dalgaya dönüştüğü ve kabarmanın aynı anda olduğu noktaları birleştiren çizgi. (Bir ay dalgasında kotidal çizgiler, kabarmanın saatine göre I ile XII arasında numaralanır; 0 [ya da XII], Ay'ın Greenwhich meridyeninden geçtiği saate rastlar.)

KOTİL (Aytekin), türk yönetici ve siyaset adamı (Rize 1934 - İstanbul 1992). İÜ Hukuk fakültesi'ni bitirdi. Avukatlık, İstanbul Belediye meclisi üyeliği yaptı. 1977'de, CHP adayı olarak seçildiği İs-

tanbul Belediye başkanlığı görevini 12 Eylül 1980 darbesine değin sürdürdü. 1987 seçimlerinde SHP İstanbul milletvekili olarak TBMM'ye girdi.

KOTİLEDON a. (fr. *cotyledon;* yun. *kotyledon,* tas çukuru'ndan). Güney Afrika'da yetişen ve *echeveria* cinsinden bitkileri andıran, etli yapraklı, talkım halinde çan çiçekli otsu ya da ağaçsı bitki. (Bil. a. *cotyledon;* damkoruğugiller familyası.)
—Kad. doğ. *Plasenta kotiledonu,* plasentayı oluşturan 15 ila 30 işlevsel birimin her biri. İçlerinde villuslar arası alanda yüzen ağaca benzer tam bir villus bulunur.
—Zool. Toynaklılarda etene birleşme bölgesi. (Anne tarafında bir kubbe ya da mantar görünümü alır. Kotiledonun bulunduğu yerde, koriyon ile dölyatağı mukoza sıvısı birbirine karışır; oysa bu birleşme bölgesi dışında embriyo trofoblastıyla dölyatağı çeperi birbirinden iyice ayrılır.

KOTİNGA a. (kızılderili dilindeki *cotinga*'dan). Amerika'nın tropikal ormanlarında yaşayan bazı meyvecil ötücükuşların ortak adı. (Çankuşu vb. gibi türleri içerir. Kotingagillerin örnek tipidir.)

KOTİNGAGİLLER a. Amerika'nın tropikal ormanlarında yaşayan ötücükuş familyası. (Kotingaları ve narçiçeği kotingaları içerir. Bil. a. *Cotingidae.*)

KOTKA, Finlandiya'da liman, 1878'de, Finlandiya körfezinde, Kymijoki ırmağının ağzındaki iki ada üzerinde kurulmuş Kymi ilinin merkezi; 61 000 nüf. Derin sulu mükemmel bir liman olan Kotka, kereste, selüloz ve kâğıt dışsatımında Finlandiya'nın en önemli limanıdır Petrol dışalımı. Kereste ve makine sanayileri.

KOTLAMAK g. f. Jeod. Seçilmiş bir karşılaştırma yüzeyine göre bir noktaya bir kot vermek.

KOTLAS, Rusya'nın kuzeyinde, Vıyçegda ile Suhona ırmaklarının kavşağında; 55 000 nüf. Demiryolu kavşağı. Selüloz ve kâğıt üretimi.

KOTLET a. (fr. *côtelette*'ten). Mutf. Pirzola.

KOTLETPANE a. (fr. *côtelette,* pirzola ve *pané,* galeta ununa bulanmış'tan *côtelette-pane*). Mutf. Galeta ununa bulanarak kızartılmış pirzola.

KOTLİYAREVSKİY (İvan Petroviç), ukraynalı şair (Poltava 1769 - *ay. y.* 1838). Dekabristlere yakın bir liberal görüş yanlısıydı. Ukrayna diliyle yazdığı ilk yapıtı *Eneida na ukrajins'ku movu perelıycovana*'da (1798) ve iki komedisinde (*Natalka Poltavka, Moskal çarivnıyk,* 1819) döneminin toplumunun yergili ve canlı bir görüntüsünü verdi.

KOTO a. Tropikal Afrika'da yetişen ve yarı ince dokulu, yarı sert, yarı ağır parlak beyaz odunu iç doğrama, mobilya ve kaplama işlerinde kullanılan ağaç. (Cinsi *pterygota; sterculiaceae* familyası.)

koto çalan kadın

Baumgartner-Explorer

Poubel-A.A.A.

Kotonu'nun havadan görünümü

KOTO a. (japonca sözc.). İpekten 13 telli olan japon kitharası.
—ANSİKL. Paulonya ağacından yapılan gövdesi 1,80 m uzunluğundadır. Fildişinden hareketli eşiklerin üzerinden geçen üç tel, sağ elin baş, işaret ve ortaparmağına takılan mızraplarla çalınır. İkuta okulunun kotoları kare, Yamada okulununkiler parabol biçimindedir. Saray müziği orkestrası *gagaku*'da koto *gakuso* adını alır. Yamada okulunda şarkılara eşlik eden koto, solo çalgısıdır. Ayrıca üç çalgıdan oluşan *sankyoku* adlı toplulukta yer alır. Bu toplulukta, kotodan başka, burada *şamisen* yerine *sangen* adını alan üç telli lavta ile, —günümüzde yerini *şakuhaçı* adlı dik flüte bırakmış *kokyu* denen üç telli bir yaylı çalgı vardır.

KOTOHİRA, Japonya'da kent (Kagava eyaleti), Şikoku'nun K.'inde; 13 900 nüf. Bir tepe yamacında kurulmuş, kami Kompira'ya adanmış şinto tapınağı (Japonya'nın en çok ziyaretçi çeken tapınaklarından biridir.)

KOTOKOLAR, N'Camena ve Kuseri bölgelerinde yaşayan halk topluluklarını belirten arapça kökenli terim. Bir Çad dili konuşan yaklaşık 60 000 kişiden oluşan Kotokolar, geleneksel olarak balıkçılıkla geçinirlerdi; bugün darı ve yiyecek tarımıyla da uğraşırlar. İleri gelenlerin büyük sürüleri vardı, bunların bakımını arap çobanlar yürütmekteydi. El sanatları ünlüdür (boyalı dokumalar ve çömlekçilik). Kentlerde otururlar ve bir site çevresinde toplanmış az çok bağımsız "prensliklere" bölünmüşlerdir. Bu kentler, babadan oğula geçen kutsal nitelikli, hükümdarlıklar tarafından yönetilen hükümetlerin merkezidir. Gerçek iktidar kent kurucularının soyundan gelen eşraftan kişilerin işbirliğiyle yürütülür. Kotokolar, XVII. yy.'dan bu yana geniş çapta islamlaştılar.

KOTOKU TENNO, 36. japon imparatoru (645-654). Bakanı Nakatomi no Kamatari ile birlikte, çin kurumlarından esinlenerek, ayrıcalıklı klanlara şiddetle saldırmak amacıyla memurlara dayalı bir yönetim kurdu (Taika çağı, 645 fermanı).

KOTON a. (ar. *kutn;* fr. *coton,* pamuk'tan). Tekst. **1.** Pamuk bitkisi ve bu bitkiden elde edilen ürün. **—2.** Pamuk ipliğinden bezayağı örgüyle dokunmuş hafif ya da orta ağırlıktaki pamuklu kumaş. **—3.** Üzeri daha sonra baskı yöntemiyle desenlendirilmek üzere dokunmuş basmalık bez. **—4.** Pamuktan yapılmış kalınca bir iplik türü. (Çeşitli renklerde çileler halinde satılır; basit işleme iğnelerinin uygulanmasında çok kullanılan bir iplik türüdür.)
◆ sıf. Pamuktan yapılmış kumaş ve üretimler için kullanılır: *Koton kadife, koton kordone* vb.

KOTONEASTER a. (lat. *cotoneaster*). Bot. DAĞMUŞMULASI'nın eşanlamlısı.

KOTONPERLE a. (fr. *coton perlé*). Tekst. Çokkatlı bükülü merserize iplik.

KOTÓNSKİ (Włodzimierz), polonyalı besteci (Varşova 1925). 1957-1961 arasında Darmstadt yaz kurslarını izledi. Ülkesinde dizisel ve elektroakustik müziğin öncülerinden biridir. Varşova stüdyosunda *Tek bir simbal sesi üzerine etüt* (1959) ve *Mikrostrüktür* (1963) adlı yapıtlarını gerçekleştirdi. *Talih* (Alea, 1970) adlı yapıtı, rastlantısal müzik tarzındadır. Öteki önemli yapıtları: flüt, obua, keman ve sentetizör için *Bahar müziği* (1978), orkestra için *Bora* (1979), klavsen ve bant için *Herbstlied* (1981).

KOTONU ya da **COTONU,** Benin'in en büyük kenti ve limanı, bölge merkezi; 650 000 nüf. (1990). Yönetim (hükümet ve kordiplomatik) ve sanayi (besin, tekstil, makine, çimento, ayakkabı) merkezi. Uluslararası havalimanı.

KOTOR, esk. **Cattaro,** Karadağ'da liman kenti; 6 000 nüf. St. Jan tepesindeki kalenin egemen olduğu kentte capellalar, IX.-XII. yy.'dan kalma roman üslubunda St. Tryphon katedrali (Rönesans ve barok dönemlerinde yapılan önyüz; XIV. yy.'dan kalma gotik ciborium), eski evler bulunur. Turizm merkezi. Denizcilik müzesi. —*Kotor körfezi,* sırpça *Boka Kotorska,* Adriya denizi kıyısında, yanın-

Christian Sappa - C.E.D.R.I.

Kotor kenti ve körfezi

da Lovćen ve Orjen dağlarının yükseldiği, kıyıları girintili çıkıntılı derin körfez. Bu körfez Dördüncü Zaman'da deniz düzeyinin en son yükselişi sırasında bu bölgedeki vadilerin sular altında kalması sonucunda ortaya çıktı. Körfez, Verige boğazıyla birbirinden ayrılan iki büyük havzadan (Tivat koyu, Kotor ve Risan körfezi) meydana gelir. Balıkçılık çok canlıdır. Burası stratejik bir üs (gemi yapım ve onarımı, savaş gemileri limanı) ve bir turizm merkezidir: Avrupa'nın en güzel yörelerinden biridir. Başlıca limanlar: Tivat, Risan, Prčanj ve Kotor'dur.

KOTOSH, Peru'nun Orta Andlar kesiminde Huánuco bölgesinde arkeolojik sit. 13 m yüksekliğindeki büyük bir tepecikte üst üste 10 yapı katının varlığı saptandı. Seramiköncesi dönemden kalan en eski eşiklerde, kilden biçimlenmiş bir çift elle bezenmiş las Manos cruzadas tapınağı'nın kalıntılarına rastlanır. Seramik, Waira-Jirca evresinde (İ.Ö. 1800-1150) ortaya çıkar ve çizikler açılarak geometrik şekillerle süslenmiş kahverengi çanak çömleği kapsar. Bu evreyi Kotosh evresi izler (İ.Ö. 1000), baskı yoluyla ya da kazılarak bezenmiş çanak çömlekten ve seramik heykelciklerle ağırşaklardan oluşur. Kotosh'un hemen ardından yapıların ve Chavín üslubunda çömlekçilik ürünlerinin yer aldığı bir dönem gelir. Bu sit alanında İ.S. I. yy.'dan sonra yerleşmeler sona erer.

Larousse

August von Kotzebue
Clar'ın bir gravüründen ayrıntı
Bibliothèque nationale, Paris

KOTOŞİHİN (Grigoriy Karpoviç), rus yazar (1630'a doğr.-Stockholm 1667). Diplomat, 1660'ta voyvoda Dolgorukiy ile çatıştı ve önce Polonya'ya sonra da İsveç'e kaçmak zorunda kaldı. *O Rosiy vTsarstvovaniye Alekseya Mihayloviça* [Aleksis Mihayloviç döneminde Rusya] adlı yapıtında sarayın ve Moskova sosyetesinin dehşet verici bir tablosunu çizdi.

KOTOV (Grigoriy Ivanoviç), rus mimar (1859-1942). Vladimir-Voliynskiy, Çernigov, Smolensk ve Novgorod katedrallerini restore etti. 1839-1899 yılları arasında Viyana'daki ortodoks kilisesini yaptı. Sen-Petersburg akademisi'nde (1894-1942) dersler verdi.

KOTRA a. (fr. *cotre;* ing. *to cut,* kesmek, *cutter,* suyu yaran'dan). Denizc. **1.** Tek direkli küçük tekne. (Hollanda kökenli olan, ancak İngiltere'de daha yaygınlık kazanan kotra eskiden, hızı nedeniyle kaçakçı gemisi olarak kullanılırdı.) **—2.** Donanımı bir direkten, büyük bir yelkenden ve en az bir flok ile bir tirinketine floktan oluşan gezi yelkenlisi. **—3.** Sabit safrasız, salma omurgalı yelkenli. (Bu terim genellikle gezi amaçlı tekneleri belirtmede kullanılmasına karşın sportif amaçlı yarış tekneleri için de kullanılır.)

KOTRA ya da **KOTARA** a. (yun. *kodderi,* ağıl, mandıra'dan). Zootekn. Koyunların erkeğini, dişisini, yavrularını ayrı bulundurmak için ya da hayvanlara herhangi bir işlem (sağım) yapılacağı zaman ayrı tutmak için hazırlanmış ve parmaklık ya da çitle ayrılmış küçük ağıl, barınak. (İlkbaharda sağmal koyun sayısı arttığından açık ve temiz havada sağımın yapılması için meranın uygun bir yerinde sağım kotraları yapılır. Bunlar iki kotra ve bir de sağımı yapacak olanların bulunduğu bir çardaktan oluşur. Sağılacak koyunlar, arkadaki büyük kotraya kapatılır ve sağımcıların oturdukları yerin yanlarındaki geçitlerden sağım yerine sürülür. Sağımı biten koyun küçük kotraya geçer.)

kotra

E.Quemere-Marina-C.E.D.R.I.

KOTRİ, Pakistan'da kent, Sindhu'nun (İndus) sağ yakasında, Haydarabad'ın karşısında; 20 300 nüf. Ticaret ve sanayi (jüt işleme, elektrik gereçleri) merkezi. İndus üzerindeki bir barajla bir milyon hektarı aşan bir alan sulanmaktadır.

KOTSYUBİNSKİY (Mihail Mihailoviç), ukraynalı öykücü (Vinnitsa 1864 - Çernigov 1913). Demokrat militan, popülizmle bağlarını kopardı ve 1905 devrimi sürecinde gericilerle "liberal" entelijansiyanın gizli anlaşmasını ortaya çıkardı (*la Poupée* [fr. çev.], 1903; *Il arrive, le Rire* [fr. çev.], 1906; *Intermède* [fr. çev.], 1909), savaşan köylülere destek oldu (*Fata Morgana,* 2 cilt, 1904-1910) ve son öyküsüyle ünlendi: *Tini zabutıyhpred kiv* (1912), Huzullar'ın (Gutsullar) ruten kabilesinin egzotik dünyası ve çok tanrılı inançlarının işlendiği bu yapıt S. Paracanov tarafından *Ateş atları* adıyla sinemaya uyarlandı.

KOTT (Jan), polonyalı yazar (Varşova 1914). Gerçeküstücü şair, tiyatro eleştirmeni, J.-P Sartre'ın çevirmeni. Varşova,daha sonra Berkeley üniversitelerinde profesörlük yaptı. Freudcu bir bakışla ele aldığı tiyatro eleştirisi denemeleri, Elizabeth dönemi tiyatrosu anlayışında (*Szkice o Szckspirze,* 1961) ve antikçağ trajedisi anlayışında (*The Eating of the Gods,* 1975) köklü değişikliklere yol açtı.

KOTTABOS a. (yun. sözc.). Esk. Yun. Bir şarap kadehinde kalan son damlaları madeni bir leğene dökerek çıkan sesi aşk konusunda tanrısal bir kehanet olarak yorumlamaya dayanan oyun. (Aynı terim, hem oyunu, hem leğeni, hem de dökülen şarabı belirtir.)

KOTTAGUDAM, Hindistan'da (Andhra Pradeş) kent, Varangal'ın G.-D.'sunda; 75 500 nüf. Madenkömürü merkezi. Kimyasal gübre.

KOTTO, Orta Afrika Cumhuriyeti'nde ırmak, Ubangi'nin kolu (sağ kıyıdan); yaklş. 600 km. Önemli çağlayanlar oluşturur ve ülkenin iki bölgesine *(Aşağı* ve *Yukarı Kotto)* bu ırmağın adı verilir.

KOTUNİT a. (fr. *cotunnite;* öz. a. *Cotugno*'dan). Miner. $PbCl_2$ formülündeki doğal kurşun klorür.

KOTUR ya da **KUTUR,** B. İran'da Azerbaycan bölgesinde küçük kasaba; Van-Tebriz demiryolu üzerinde, Türkiye-İran sınırındaki Kapıköy gümrük kapısından yaklaşık 7 km uzakta.

KOTUR çayı, B. İran'da Azerbaycan bölgesinde Kotur kasabasından geçen akarsu; yukarı çığırı Türkiye topraklarındadır ve Çaybağı deresi adını taşır. Van - Tebriz demiryolu, Türkiye sınırından Hoy'a kadar bu akarsuyun vadisini izler.

Kotur tepe, Türkmenistan'da yer alan petrol yatağı.

KOTYORA. Tar. coğ. Anadolu'da, Karadeniz kıyısının D.'sundaki Ordu kentinin Antikçağ'daki adı. Sinope'nin (Sinop) kolonisi olarak kuruldu. Halkının Pharnakes I'in daha D.'da kurdurduğu (İ.Ö. 180) Pharnakeia'ya aktarılması yüzünden köy durumuna düştü.

KOTYS, birkaç Odrysai Trakları kralının ortak adı. Başlıcaları şunlardır: **Kotys I,** önce müttefiği olduğu Atina'yla Hellospontos'ta düşman oldu (363-62'ye doğr.). Kızını İphikrates ile evlendirdi ve iki yunanlı tarafından öldürüldü. — **Kotys II,** Romalılar'la savaşmak üzere Makedonya kralı Perseus'a askeri güç sağladı. Romalılar oğlunu fidye almadan geri vererek kendisiyle ilişkilerini düzelttiler, çünkü Odrysai halkı Roma'nın diğer göçebe halklara karşı savunmasına hizmet edebilirdi (İ.Ö. 167). —KOTYS adı Bosporos kralları tarafından da kullanıldı.

KOTYTO. Yun. mit. Hayvanların ve avın koruyucusu Trakya tanrıçası. Kültü, Atina'ya, İ.Ö. V. yy.'da Laurion madenlerinde çalışan kölelerce getirildi. Gizemler içeren ve bir kabul töreni gerektiren bu kült Kybele'ninkiyle yakınlık göstermekteydi.

KOTZEBUE, Alaska'da yerleşme, *Kotzebue Sound*'un kıyısında; 2 100 nüf. Balıkçılık (sombalığı) limanı. Küçük turizm merkezi.

KOTZEBUE (August VON), alman yazar (Weimar 1761-Mannheim 1819). 20 yaşında, bir mühendisin yanında işe başladı, onunla birlikte Rusya'ya gitti, burada on beş yıl kaldı, Petersburg'daki alman tiyatrosunun parasal işlerini yönetti. İlk oyunları bu tiyatroda sahnelendi. 1795'te Almanya'ya döndü, önce Viyana'da, sonra Weimar'da saray tiyatrosunu yönetti, 1800'de yeniden Rusya'ya gitti ve çarın hizmetine girerek onun hesabına Almanya'da casusluk yapmaya başladı. 1815'ten sonra, siyasal etkinliğini özellikle liberal gençlik hareketlerine karşı çıkmakta yoğunlaştırdı. Bu yüzden, K.L. Sand adında bir alman üniversite öğrencisi tarafından öldürüldü. Kotzebue, bol entrikalı, beklenmedik gelişmelerle dolu, burjuva düşüncesinden ve XVIII. yy. sonuna özgü duygusallıktan esinlenen 216 piyeslik çok zengin bir yapıt bıraktı. Bunlardan yüzü aşkın bir bölümü sahnelendi (*Menschenhass und Reue,* 1789; *Spanier in Peru,* 1795; *Der hyperboreische Esel,* 1799; *Gustav Vasa,* 1801; *Die deutschen Kleinstädter,* 1803; *Die Ruinen von Athen,* 1811).

KOTZEBUE (Otto VON), rusça **Otto Yevstafiyeviç Kotsebu,** alman kökenli rus denizci (Tallin 1788 - *ay. y.* 1846), August von Kotzebue'nin oğlu. Rus donanmasında hizmet gördü. Japon denizlerinde Krusenstern'e eşlik ettikten sonra (1803-1806), Riyurik gemisiyle dünya çevresinde bir yolculuk girişiminde bulundu. Amacı Avrasya'nın Kuzey kutbu kıyıları boyunca doğudan batıya doğru bir geçiş yolu bulmaktı. 1815'te Kronştadt'tan yola çıktı, temmuz 1816'da Bering boğazını aştı, bugün kendi adını taşıyan Alaska körfezine ulaştı, ama Büyük Okyanus yoluyla geri dönmek zorunda kaldı. 1823-1826'da Pasifik adalarına ikinci bir yolculuk daha yaptı, buralardan birçok bilimsel belge getirdi.

Kouchibouguac, Kanada'da ulusal park, New Brunswick'in doğusunda; Saint Lawrence körfezi kıyısında yaklaşık 240 km²'lik bir alan kaplar.

KOUDELKA (Josef), fransız uyruğuna geçmiş çek fotoğrafçı (Moravya, Çek Cumhuriyeti, 1938). Uçak mühendisliği öğrenimi gördükten sonra, Prag'da Otomar Krejca'nın yönettiği Za Branou tiyatrosu'na fotoğrafçı olarak girdi. 1967'den itibaren, önce ülkesinde, sonra Avrupa'nın başka ülkelerinde çektiği, çingeneleri konu alan siyah-beyaz fotoğraflarında büyük bir dramatik yoğunluğa ulaştı. 1968'de rus işgali üzerine hazırladığı röportajla Robert Capa ödülü'nü elde etti. 1970'te yurdunu terk ederek önce İngiltere'ye, sonra Fransa'ya yerleşti. 1987'de Fransa Fotoğraf büyük ödülü'nü kazandı.

KOUKYA ya da **KOUKİA,** çok eski ticaret merkezi, Gao'nun 100 km güneyinde, Orta Nijer'in ulaşıma elverişli kesimi-

nin ucunda; çölde yaşayan Berberiler buraya gelerek tuzlarına karşılık darı alırlardı. VIII. yy.'a doğru, Dialar soyunun kurucusu Za'l-Ayaman (ya da Za Aliamen) buraya yerleştiyse de 1000 yılından hemen önce Dialar Koukya'dan ayrılarak Gao'ya gittiler.

KOULAMOUTOU ya da **KOULA-MOUTOU,** Gabon'da kent, Ogoue-Lolo bölgesinin merkezi; 10 800 nüf. Ticaret merkezi.

KOUROUSSA, Gine'de yerleşme, bölge merkezi, Nijer'in yakınında; 6 500 nüf. Conakry-Kankan demiryolu kentten geçer. Yukarısında Nijer boyunca bostan tarımı. —*Kouroussa bölgesi,* 16 405 km²; 91 000 nüf.

KOUSBROEK (Rudy), hollandalı edebiyat eleştirmeni (Pemantang Siantar, Endonezya, 1929). *Braak* dergisinin kurucularındandır, metin çözümlemesinde, her şeyden önce "düzen" arayan bir matematikçidir.

KOUSSEVİTZKY (Serge), asıl adı **Sergey Aleksandroviç Kusevitskiy,** ABD yurttaşlığına geçmiş rus orkestra yöneticisi ve kontrabasçı (Vişniy Voloçek, Tver yakınında, 1874 - Boston 1951). Kontrabas virtüozu olarak tanındıktan sonra orkestra yöneticiliğine başladı. 1924'te Boston Senfoni orkestrası'nın sürekli şefliğine getirildi, birçok çağdaş yapıtın tanınmasını sağladı. Çağdaş repertuvarın zenginleşmesine katkıda bulunmak amacıyla 1942'de Koussevitzky Music Foundation'ı (Koussevitzky müzik vakfı) kurdu. Vakfın ısmarladığı ilk yapıt, B. Britten'ın *Peter Grimes*'ıdır. Kontrabas için, virtüozluk gerektiren yapıtlar besteledi; bir konçerto, *Hümoresk, Bir rus teması üzerine passacaglia.*

KOUWENAAR (Gerrit), hollandalı yazar (Amsterdam 1923). Kobra grubunda ve "deneyciler" arasında çok önemli bir yeri vardır. Brecht, Peter Weiss, Sartre ve Osborne'un yapıtlarını çevirdi. Düzyazı ve şiir çalışmaları (*Sans nom* [fr. çev.], 1962; *Autopsie anonyme* [fr. çev.], 1965; *Cent Poèmes* [fr. çev.], 1969; *Data Delors,* 1971) vardır.

KOV ya da **KOĞ** a. **1.** Bir kimseyi çekiştirme, yerme. **—2.** *Kov etmek,* çekiştirmek, yermek.

KOVA a. **1.** Kuyudan su çekmeye, genellikle su ya da sıvı maddeleri taşımaya yarayan, ağzının iki yanına bağlı oynak bir kulpu bulunan, konik silindir biçimindeki kap: *Kovada su kalmamış. Süt kovası. Kömür kovası.* **—2.** *Say. sıf.* + *kova,* bir kovanın alabileceği miktar: *Beş kova su.* **—3.** *Arg.* Futbolda çok gol yiyen takım ya da kaleci. **—4.** *Arg.* Eşcinsel erkek.
—Aktar. Sonsuz zincir, tarak, elevatör, ekskavatör, mekanik ya da hidrolik kürek, çekme kepçeli ekskavatör gibi belirli sayıda aygıtta kullanılan değişik biçim ve kapasitede kepçe türü. (En büyük çekme kepçeli ekskavatörlerin kovası 140 m³ hacmindedir.)
—Ev eşy. *Şampanya* ya da *buz kovası,* çevresi buz parçalarıyla sarılan şarap ya da şampanya şişesini sunmaya yarayan silindir biçiminde yüksek kenarlı kap.
—İnş. *Merdiven kovası,* bir merdivenin çevresinde döndüğü boşluk.
—Mim. Minare, kubbe, vb.'nin üzerinde yer alan alemlerin, kovaya benzer en alt bölümüne verilen ad.
—Petr. san. Üretime geçmeden önce bir kuyuyu boşaltmaya yarayan otomatik kapaklı, silindirsel çelik kap.
—Saatç. Kovalı bir eşapmanın balansı taşıyan ve her salınımda kovalı çarkın bir dişini atlatan parçası.
—Tekst. Tokmaklı dink makinesinin sandığı.

KOVA, burçlar kuşağında Oğlak ile Balık arasında yer alan takımyıldız. Eskiler onu bir testiden su döken diz çökmüş bir insana benzetirlerdi. Başlıca yıldızlarının 3 ile 4 arasında değişen bir kadri vardır. M 2 adlı bir bulutsu küme ile, amatör teleskopla görülebilen NGC 7293 ("Heliks") ve NGC 7009 ("Satürn") kodlu iki planeter bulutsuyu kapsar. (→ GÖK *haritası.*)
—Astrol. Günümüzün Gregorius takviminde, kışın ikinci zodyak burcu. (Kova, ay yarımküresinin birinci burcu, kuzey-doğu'ya bakan üçüncü büyüküçgenin birinci burcu ve batı Satürn'ün gökevidir. Yıldızlı göğün simgesi olan Hera - İuno'nun kişiliği, bu burcun etkisi altındadır.)

KOVAČIĆ (Ante), hırvat yazar (Marija Gorica 1854-Stenjevec 1889). Gerçekçiliği benimsemesine karşın, romantik eğilimli bir yazardı. *V registraturi* (1888) adlı romanı, çok karamsar bir toplumsal eleştiri niteliğindedir.

KOVAČIĆ (Viktor), hırvat mimar (Ločka Vas 1874-Zagreb 1924). Öğrenimini Viyana'da O. Wagner'in yanında yaptı. Hırvatistan'da tarihselcilikten vazgeçen ilk mimar oldu; mimarlık ve şehirciliği birbirinden ayırmamak gerektiğini savundu ve geçmişin mirasının korunması için çaba gösterdi. Bir kuramcı olarak, ressam V. Bukovac ve yazar A. G. Matoš'la birlikte, hırvat sanatında "modern" dönemi başlattı. Zagreb'de bir saray ve bir kilise yaptı.

KOVADA gölü, Antalya bölümünün iç kesiminde, Göller yöresinde, Eğirdir gölünün G. ucunda, K.-G. doğrultusunda uzanan alüvyal tabanlı karst çukurunun (polye) G. kesiminde yer alan göl; yaklaşık 8,5 km². Eğirdir gölünün bir gideğeni tarafından beslenir. Fazla suları, kısmen B. yakasındaki düdenlerle yeraltından, kısmen de taşkın zamanlarında yüzeyden, Akdeniz'e dökülen Aksu'ya boşalır. Kovada I ve II barajlarının yapımı ve Eğirdir gölü gideğeninin kanalize edilmesi, gölün alanını ve mevsimlik seviye değişikliklerini etkilemiştir.

Kovada I ve Kovada II hidroelektrik santralları, Isparta ilinde, Kovada gölü suyu ile çalışan hidroelektrik santralları. Kovada I, 1960'da işletmeye açıldı. 8,25 MW gücünde olan tesis, yılda 35 milyon kWsa elektrik enerjisi üretmektedir. 1971 yılında üretime geçen Kovada II'nin ise kurulu gücü 51,2 MW, yıllık elektrik enerjisi üretimi 222 milyon kWsa'tir.

KOVALAMA a. Kovalamak eylemi.
—Geom. *Kovalama eğrisi,* devinimi her an, verilen bir eğri üzerinde kalmaya zorlanan bir başka N devingenine doğru yönelmiş bir M devingeninin izlediği yörünge.

KOVALAMACA a. **1.** Çocukların kendi aralarında seçtikleri bir ebenin diğer çocukları kovalamasıyla başlayan ve ebenin yakaladığı veya eliyle değdiği bir başka çocuğun ebe olmasıyla süren bir çocuk oyunu. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** Karşılıklı olarak kaçma ve kovalama çabası: *Bir kovalamacadır gidiyor.*
—ANSİKL. Oyuncular toplanıp sayışarak aralarından birini ebe seçerler. Ebe, kendinden kaçan öteki oyuncuları yakalamaya çalışır. Bunlardan birini yakaladığında "elim sende" diyerek kaçar. Bu kez yakalanan ebe olur. En yaygın çocuk oyunlarından biridir.

KOVALAMAK g. f. **1.** *Bir kimseyi, bir hayvanı kovalamak,* yakalamak için peşine düşmek: *Adam kaçıyor, polisler kovalıyordu. Fare kovalayan kedi.* **—2.** *Bir kimseyi, bir hayvanı (bir yerden) kovalamak,* yinelenen bir hareketle oradan uzaklaştırmak; kovmak: *Kovalarsan da gelir, kurtulamazsın. Sinekleri kovalamak.* **—3.** *Bir işi kovalamak,* onu ele geçirmeye ya da bir sonuca bağlamaya çalışmak; takip etmek: *Bir işi kovalamak. Peşini kovalamazsan, işi aylarca yaptıramazsın. Haber kovalamak.* **—4.** *Bir şey bir şeyi kovalamak, birbirini kovalamak,* birbiri ardından gelmek; birbirini izlemek: *Günler ayları, aylar günleri kovaladı. Olaylar birbirini kovaladı.*

◆ **kovalanmak** edilg. f. Bir kimseden, bir hayvandan söz ederken, peşine düşülmek; izlenmek.

KOVALANMAK → KOVALAMAK.

KOVALANS a. (fr. *covalence*). Fizs. kim. ORTAK* DEĞERLİK'in eşanlamlısı.

KOVALENT sıf. (fr. *covalent*'dan). Fizs. kim. ORTAK* DEĞERLİKLİ'nin eşanlamlısı.

KOVALEVSKAYA (Sonya, ya da Sofya Vasiliyevna), rus kadın matematikçi (Moskova 1850-Stockholm 1891). Kirchhoff'un, Helmholtz'un, sonra da Weierstrass'ın en başarılı öğrencisiydi, 1889'da Stockholm üniversitesi'nde profesör oldu. Üç doktora incelemesi (Göttingen, 1874), matematik alanında yenilik getirmiştir; bunlar kısmi diferansiyel denklemler, Abel integralleri ve Satürn halkalarının biçimiyle ilgilidir. Bakışımsız bir cismin, değişmeyen bir nokta çevresindeki dönüşünü ilk inceleyen Kovalevskaya oldu.

KOVALEVSKİY (Aleksandr Onufriyeviç), rus embriyolog (Dvinsk, bugün Daugavpils, 1840-Petersburg 1901). Sivastopol Zooloji istasyonu'nu yönetti ve çeşitli omurgasız grupları (batraklar, balanoglossuslar, selentereler, denizhıyarları, kurtlar, tulumlular) üzerinde embriyoloji araştırmaları yaptı.

Kovalevskiy cisimciği, çıyanlarda, kan damarlarının çeperlerinde bulunan ve böbrek ödevi gören cisimcik.

KOVALEVSKİY (Maksim Maksimoviç), rus tarihçi ve toplumbilimci (Harkov 1851-Petrograd 1916). Moskova üniversitesi'nde profesör (1878-1887), göç etti, daha sonra Petersburg'da yeniden profesörlüğe başladı (1905-1916). 1906'da Duma'ya seçildi, 1907'de Devlet konseyi'ne girdi. Rus tarih bilimine, komün mülkiyetinin incelenmesinde uyguladığı karşılaştırma yöntemini getirdi: *The Economic Growth of Europe Prior to the Emergence of the Capitalist Economic System* (Kapitalist iktisadi sistemin ortaya çıkmasından önce Avrupa'nın iktisadi kalkınması) [1898 - 1903].

KOVALI sıf. Kovası olan.
—Aktar. *Kovalı konveyör,* kum, kimyasal ürünler vb. gibi toz ya da tane halindeki malzeme yığınlarını aktarmada kullanılan ve üzerine kovalar tespit edilen sonsuz zincirleri taşıyan bir gövdeden oluşan aygıt. (Tekerlekler ya da paletler üzerinde hareket eden kovalı konveyör elektrik mo-

Kovada gölünden bir görünüm
Antalya

Kova burcunun simgesel gösterimleri

Fives-Cail

Hums (Libya) çimento fabrikasında kireçtaşı ve katkı maddelerini aktarmada kullanılan kovalı konveyör

toruyla ya da ısıl motorla çalışır.)

—İnş. *Kovalı merdiven,* merkezi bir boşluk çevresinde gelişen merdiven.

Kovalı barajı, Kayseri ilinde Dündar suyu üzerinde sulama barajı. 1988 yılında hizmete giren baraj toprak dolgu tipindedir (3 589 milyon m^3). Talvegden yüksekliği 42 m, su toplama hacmi 25,1 milyon m^3, göl alanı 1,67 km^2, sulama alanı 3 317 ha.

KOVALIK a. *Yörs.* Sazlık yer.

KOVAN a. **1.** Arı topluluğunun barındığı kütük, sepet ya da sandık. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** Kovanda barınan arı topluluğu. **—3.** *Yörs.* Yayık.

—Arıc. *Kovan kapısı,* kovanın önünde kuluçkalık ile dip tahtası arasında bulunan enlemesine aralık, uçma deliği. (Genellikle 8 mm yükseklikte, 15-20 cm uzunlukta olur. Hem arıların girip çıkmasına hem kovanın havalanmasına yarar. Kışın daraltılır, yazın genişletilir.) || *Kovana boş petek vermek,* balı sızdırılarak alınmış boş petekli çerçevelerde kalan az miktarda balın arılar tarafından yenerek peteklerin temizlenmesi için çerçevelerin yeniden kovana konması. (Böylece petekler ertesi yıla temiz çıkar, ayrıca arılar bu sırada varsa bozuk petek gözlerini de onarır.) || *Arkadan ellenen kovan,* çerçeveleri kovanın arkası açılarak alınıp konabilen kovan tipi. (Bu kovan tipi terk edilmektedir.) || *Camlı gözlem kovanı,* arı topluluğunun yaşayışını incelemek amacıyla yapılmış bir yanı camla kaplı deneme kovanı. (İncelenecek petekle camın iç yüzeyi arasında 6,5 mm aralık bulunur. Bu ara az olursa, arılar arayı propolisle doldurup, camın önünü kapatır, fazla olursa bu boşluğu da petek yapmaya çalışır.) || *Dadant kovanı,* genellikle çiçekli zamanı uzun süren, yağışı eksik olmayan ve kışı şiddetli geçen bölgelerde kullanılan kovan tipi. (Kuluçkalığı geniş olduğundan, oğul vermeyi azaltır. Süzme bal üretimine daha uygundur. Kuluçkalıktaki büyük çerçevelere karşılık, ballıktaki çerçeveler bunların yarı büyüklüğündedir. Standart Dadant kovanında kuluçkalıkta içten içe 27×42 cm boyutlarında 12 çerçeve bulunur. Ballık çerçeveleri ise içten içe 13×42 cm boyutlarında yine 12 tanedir.) || *Dik kovan,* çerçeveleri üst üste konmuş iki ya da daha çok katlı kovan. || *Ek kovan,* kovanlarda kuluçkalığın üzerine oturtulan ya da yanına eklenen kovan. (Çiçek bol olduğu, yani arılar bal yaptığı zaman kovana eklenir. Dolduğu zaman, arılar bal yapımını sürdürüyorsa çıkarılıp yerine bir başkası konur.) || *İlkel kovan* ya da *kara kovan,* eski zamanlardan beri kullanılan kütükten, sepetten ve tahtadan yapılan bir kovan türü. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Küçük kovan,* anaarı yetiştirmek ve çiftleştirmek için kullanılan kovan. Kovancık ve döllenme kovanı da denir. (Küçük kovan, küçük bir arı ailesidir. Normal bir çerçevenin yarı büyüklüğünde ve en az biri yavrulu 5-6 çerçeveli olur. Döllenmiş genç anaarı hazırlamak için önemlidir. Büyük çapta arıcılık yapan yerler için gereklidir. Bal toplama ve kışlama yetenekleri yoktur. Ancak gerektiğinde anaarılardan yararlanmak amacıyla başka ailelerle birleştirmek için el altında bulundurulur.) || *Langstroth kovanı,* ilkbaharı kısa ve az yağışlı soğuk yerlerde kullanılan kovan tipi. (Gezgin arıcılık yapılan yerlerde iyi sonuç veren bu kovanlar Türkiye'de de çok kullanılmaktadır. Standart Langstroth kovanında, içten içe 22×42 cm boyutlarında 10 tane çerçeve vardır. Genel olarak kuluçkalık ve ballık çerçeveleri aynı büyüklüktedir.) || *Layans kovanı,* çerçeveli yatık kovan tipi. (Bölgenin arıcılığa elverişliliğine göre 18, 20, 22, 24 çerçeveli olabilir. Daha çok 20 çerçeveli olanlar kullanılır. Kovan uzunluğu 77 cm'dir. Gövde üzerine çoğunlukla ek kovan [ballık] konmaz. Uçma delikleri sağ ve sol köşelerde iki tanedir.) || *Sıcak kovan,* çerçeveleri uçma deliğinin bulunduğu yüze paralel olan kovan. (Delikten giren hava önde bulunan peteklere çarptığından iç kısımlara kolay işleyemez. Bundan dolayı hava dolaşımı zorlaşır, kovanın içi daha sıcak olur. Kışı uzun süren soğuk yöreler için uygundur.) || *Soğuk kovan,* çerçeveleri uçma deliğinin bulunduğu yüze paralel olan kovan. (Delikten giren hava peteklerin arasından kolayca geçerek arkaya kadar gider. Bu durum sıcak yöreler için uygun olduğu gibi büyük çerçeveli kovanlar için de uygun sayılır.) || *Üstten ellenen kovan,* çerçeveleri üstten alınıp konulabilen kovan tipi. (Bu kovanlar soğuk ya da sıcak, dik ya da yatık olabilir. Bu tip kovanların ballıkları ayrı bir sandık olarak kuluçkalığın üstüne konur.) || *Yatık kovan,* çerçeveleri tek sıralı olan kovan. || *Zayıf kovan,* herhangi bir nedenle işçi arı sayısı çok azalmış olan kovan. (Bu durumda iki zayıf kovan birleştirilir ve anaarı yoksa yeni anaarı verilir.)

—Denizc. Yelkenli gemilerde, armalarıyla birlikte aşağı alınan çubukların, kontra babafingo ve gabya kapelalarını zedelemesini önlemek için kapelalara kaplanan bakır levha.

—Dy. Elektrikli ya da Diesel elektrikli lokomotiflerde bir motorun sağladığı kuvvet çiftini karşılayan ve bunu devindirici dingile aktaran içi boş silindirsel parça; bu parçanın aksı düşey ve yatay küçük yer değiştirmeler yapabilecek biçimde parçanın içine yerleştirilmiştir.

—Elektroakust. Edison fonografı için oluşturulmuş silindir biçimli kayıtlara verilen ad. (Bunlar, balmumu kökenli bir bileşikten yapılıyordu; izler, günümüz plaklarındaki gibi yanal olmak yerine, düşey olarak oluşturulmuştu. Berliner plağının ortaya çıkışıyla önemini yitirmiş olsa da, yazdırma makinelerinde uzun süre kullanıldı.)

—İnş. *Işık kovanı,* çok eski bir doğu tekniğinden kaynaklanan ve bir güneş ışığı demetini yapının içinde belli bir noktaya yöneltmek amacıyla teras çatı üzerine yerleştirilen büyük kesitli boru. (Terimi yaratan Le Corbusier'dir.)

—Kim. MUFLA'nın eşanlamlısı.

—Kur. tar. *Kovan resmi,* Tanzimat'tan önce, arı besleyen köylülerden, kovan başına alınan vergi. (Yılda bir kez toplanan bu verginin miktarı, eyaletlere göre farklılık gösterirdi.)

—Mak. san. İçinde bir başka parçanın (örneğin takım tezgâhının iş mili) döndüğü ya da kaydığı bir delik bulunan dönel silindirsel parça. || Çapları farklı iki parçanın birbirine geçmesinde ara öğe görevi yapan, konik ya da silindirsel, içi boş parça. || *Delme kovanı,* bir matkap ucunu, çalışma sırasında sapmasını ve eğik bir delik açmasını önlemek için kılavuzlamaya yarayan içi boş silindir.

—Mim. ve İnş. *Kemer kovanı,* roman ve gotik mimarlıklarda bir taçkapı kemerinin içe doğru gelişen girinti çıkıntılarının her biri. —Tavan sergeni işlevi gören ya da tavanı bir kornişe bağlayan uzunlamasına, eğrisel yüzey.

—Saatç. Deliği, işler bir parçanın dönüşünü kılavuzlayan uzun silindirsel parça.

—Sil. Ateşli bir silahın fişeğinde barut hakkını içeren kılıf, kapçık. || *Kovan tabanı,* kovan ya da fişek kılıfının dip tarafında bulunan ve yemlik yuvası ile bir tırnak ve bir boyun içeren metal bölüm. || *Kovan tırnağı,* ateş edildikten sonra dışarı fırlamayan kovanı, ateşli silahın mermi yatağından çekip almaya yarayan alet.

—Tekst. Otoklavda boyanmak üzere hazırlanmış gevşek sarımlı iplik bobini.

—ANSİKL. Arıc. Kovanlar uzun bir gelişme sonucunda bugünkü duruma gelmiştir. Eski Mısırlılar'da daha o zamanlarda çok ilkel biçimde kovanlar vardı. Bir bölgede çiçek mevsimi geçince, kovanlar çiçek mevsiminin daha geç olduğu yerlere götürülür, böylelikle arıların bal yapmayı sürdürebilmeleri sağlanırdı. Arıcılıkta kullanılan kovanlar, yapılışlarına ve gelişme derecelerine göre iki gruba ayrılır.

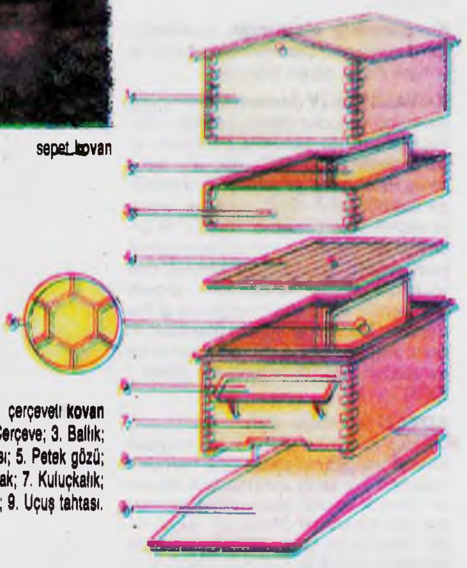
1. *İlkel kovanlar.* İnsanların eski zamanlardan beri kullanmış olduğu, bugün de bazı ülkelerde ve memleketimizde yer yer rastlanan kütükten, sepetten (genellikle koni biçiminde) ve tahtadan yapılma kovanlardır. Bunlara *kara kovan* da denir. Arılar bunların içinde, içgüdülerine göre belirli bir düzende petek yaparak gümeçleri balla doldurur.

2. *Çerçeveli kovanlar.* Arıcılığın gelişmiş olduğu yerlerde geniş oranda kullanılan bu kovanlar modern kovan, fenni kovan adıyla da tanınır. Biçim ve büyüklükleri ne olursa olsun hepsinde iki temel parça bulunur: kuluçkalık ve ballık. Kuluçkalıkta arılar yavru yetiştirir ve kışlar, ve her ikisinde de bal depo eder. Kuluçkalık ve ballıkta

Paul Starosta

sepet kovan

çerçeveli kovan
1. Kapak; 2. Çerçeve; 3. Ballık; 4. Örtü tahtası; 5. Petek gözü; 6. Saçak; 7. Kuluçkalık; 8. Giriş deliği; 9. Uçuş tahtası.

çerçeveler bulunur. Bunlar çıkarılıp tekrar yerine konabilir. Arılar petekleri bunların içine yapar. Kuluçkalık ve ballıkta kullanılan çerçeveler aynı boyda olabileceği gibi ballık çerçeveleri, kuluçkalık çerçevelerinin yarı yüksekliğinde de olabilir. Çerçeve sayısı kovan tiplerine göre değişir. Çerçeveli bir kovanın, alttan yukarıya doğru belli başlı parçaları şunlardır: alt tablası (dip tahtası), kuluçkalık, ballık (üst üste bir ya da birkaç tane olabilir), örtü bezi ya da örtü tahtaları ve kapak. Kovanın önünde bir giriş kısmı vardır. Buradaki giriş deliğini büyütüp küçültmek için bir ağız çıtası bulunur. Kovanlar yerden 40-50 cm yükseklikte bir sehpa üzerine yerleştirilir. En yaygın kovan tipleri *langstroth, dadant* tipi kovanlardır. 1985 istatistiklerine göre Türkiye'de 2 milyon kadar çerçeveli kovan, yarım milyondan fazla ilkel kovan bulunmaktadır.

—Sil. Av fişeklerinin kovanı, içine, birbirinden tıkaçla ayrılan ve perçinle tutturulan barut hakkının ve kurşunun konduğu karton ya da plastik bir kılıftır; kovan tabanında (metalden), ateşleme iğnesinin (merkezden çarpmalı) ya da horozun (iğneli fişekler) etkisiyle patlayan bir kapsülü vardır. Savaş silahlarının mühimmatında ise kovan, gaz basıncına dayanabilmesi için metalden yapılır; mermi (ya da kurşun) tabanının ön bölümüne perçinlenen kovan sevk barutunu içerir. Toplarda kullanılan kovanlı hartuçlarda, kovan perçinlenmez. İçinde yemlik bulunan kovan tabanında, ateşlemeden sonra dışarı atılmasını kolaylaştıran bir tırnak ve bir boyun vardır.

KOVANCILAR, Doğu Anadolu bölgesinde, Elazığ iline bağlı ilçe; 37 856 nüf. (1990); 1 bucak, 78 köy. Merkezi, Elazığ'ın, 63 km doğusunda *Kovancılar,* 10 270 nüf. (1990).

Kovandan arı çalma oyunu, özel günlerde ya da eğlenme amacıyla evlerde oynanan sözsüz bir köy seyirlik oyunu. *Samit* ya da *lal oyunları* denilen sözsüz, yalnızca jest ve mimiklere dayanan oyunlar grubuna girer.

Oyunun değişik yörelerde *Arı hırsızları, Arı oyunu* adlı çeşitlemeleri vardır.

KOVANLIK a. Arıc. Kovanların bulunduğu açık ya da kapalı yer.

KOVANLIK, Giresun'un Bulancak ilçesine bağlı bucak; 12 729 nüf. (1990); 18 köy. Merkezi *Kovanlık,* 2 036 nüf. (1990).

KOVARYANS a. (fr. *covariance*). EŞDEĞİŞKE'nin eşanlamlısı.

KOVATA limanı. Tar. coğ. Anadolu'nun D. Karadeniz kıyısında küçük koy; Trabzon ile Yomra arasındadır. B.'sında Kovata burnu vardır.

KOVBOY a. (amerikanca *cowboy,* sığır çobanı'ndan). **1.** Kuzey Amerika'daki çiftliklerde sığır sürülerini güden işçi, Batı Amerika'ya yerleşmede birinci derecede rol oynayan efsanevi kişi. **—2.** *Kovboy filmi* → WESTERN.

KOVCU a. Dedikodu yapan, bir kimseyi arkadan çekiştirip kötüleyen kimse; fitneci, gammaz.

KOVCULUK a. Başkalarının dedikodusunu yapma, onları arkadan yerip çekiştirme eğilimi; dedikoduculuk.

KOVDURMAK → KOVMAK.

KOVELİT a. (fr. *covellite;* öz. a. *Covelli*'den). Miner. Çivit mavisi yapraksı kristaller halinde bulunan, CuS formülünde doğal bakır sülfür.

KOVELLA. Tar. coğ. Anadolu'nun Ege denizi kıyısında, Büyük Menderes nehrinin ağzının G.'inde küçük koy. Tekağaç burnunun K.'inde, Didyma* kentinin hemen B.'sındadır. Günümüzde deniz turizmi gelişmiştir.

KOVİTBALIĞI a. Zool. KOCABAŞ KAYA'nın *(Gobius cobitis)* eşanlamlısı.

KOVLAMAK g. f. *Bir kimseyi kovlamak,* onun dedikodusunu yapmak; onu arkasından çekiştirip kötülemek.

KOVMA a. Kovmak eylemi.

KOVMAK g. f. **1.** *Bir kimseyi (bir yerden) kovmak,* sert ve onur kırıcı sözlerle onu oradan uzaklaştırmak; defetmek: *Onu kaç kez kovdum, ama bir türlü gitmiyor.* **—2.** *Bir topluluğu (bir yerden) kovmak,* bir yerden sürüp çıkarmak; defetmek: *Düşmanları yurttan kovmak.* **—3.** *Bir hayvanı (bir yerden) kovmak,* bulunduğu yerden uzaklaştırmak; kovalamak: *Şu sinekleri kov, yiyeceklere konuyorlar.* **—4.** *Bir kimseyi (bir gruptan, bir kurumdan, bir işten) kovmak,* orayla ilişkisini kesmek, işine son vermek; çıkarmak, atmak: *Bir kimseyi partiden kovmak. Okuldan kovmak. Geç kalmayı sürdürürseniz, müdür sizi kovacağını söyledi.* **—5.** *Bir düşünceyi kafasından, zihninden kovmak,* onu düşünmemek, ondan kurtulmak: *Karamsar düşünceleri zihninden kovmaya çalışmak.* **—6.** *Esk.* İzlemek, kovalamak: *"Kimse kovmaz ardınızdan at ile / Yüğürürsünüz ok bigi kim atıla"* (İbrahim Bey, XV. yy.).

◆ **kovdurmak** ettirg. f. *Bir kimseyi kovdurmak,* onun kovulmasına, atılmasına neden olmak ya da bunu sağlamak: *Sonunda onu işten kovdurdu.*

◆ **kovulmak** edilg. f. **1.** Sert ve onur kırıcı sözlerle, kaba bir biçimde bir yerden uzaklaştırılmak: *Kovulduğu halde gitmiyor.* **—2.** Bir grupla, bir kurumla, bir işle, vb. ilişkisi kesilmek, çıkarılmak, atılmak: *Partiden kovulmak. Okuldan, işten kovulmak.*

KOVNER (Abba), ibranice ve yiddiş dilinde yazan yahudi yazar (Sivastopol, Kırım, 1918). Vilno'nun işgali sırasında rahibelerin yanına, sonra da gettoya sığındı, buranın önderlerinden biri durumuna geldi. Daha sonra, bir grup yahudi partizanın başında çevredeki ormanlarda Almanlar'a karşı savaştı. Savaştan sonra, binlerce soydaşının İsrail'e göçünü örgütledi. Mısır'da ingiliz gizli servislerince hapsedildi. Bağımsızlık savaşı başında orduya yazıldı ve erler için günlük öyküler yazdı. Şiirlerinin en baş teması, soykırımın dehşeti ve ülkesinin kuruluşu sırasında karşılaştığı güçlüklerdir (*Ad Lo Or,* 1947; *Mi-Kol aavat,* 1965). Ayrıca İsrail'in savaş deneylerini anlatan düzyazı bir üçlemesi vardır (1953-1955).

KOVNO ya da **KAUNAS,** Litvanya'da kent, Nyemen kıyısında; 423 000 nüf. (1989). XIII. yy.'da kurulan kent, bir kültür (okullar, müzeler) ve sanayi merkezidir. Makine ve elektrikli gereçler sanayileri. Mobilyalar. Tekstil (yün, ipek, sentetik iplik) ve besin sanayileri.

—Ask. tar. 24 haziran - 13 aralık 1812 tarihleri arasında Büyük Ordu'nun işgal ettiği Kovno, ağustos 1915'te Hindenburg komutasındaki alman birliklerince alınıncaya kadar Ruslar'ın elinde kaldı. Kovno, alman general von der Goltz'un komutasındaki kuvvetlerden, aralık 1919'da Letonya ve Litvanya ordularıyla general Nissel'in yönetimindeki fransız heyetinin baskısı sonunda kurtuldu. 1920-1940 yılları arasında, Polonyalılar'ın işgalindeki Vilna yerine Litvanya'nın geçici başkenti oldu. 23 ağustos 1939 tarihli germen -sovyet paktının gizli hükümleri uyarınca 15 haziran 1940'ta Sovyetler tarafından işgal edildi. Wehrmacht'ın gelmesi üzerine 23 haziran 1941'de sovyet birlikleri kenti boşalttı; alman ordusu da Kovno'yu 1 ağustos 1944'te Çerniyahovskiy'e bıraktı.

KOVROV, Rusya'da, Moskova'nın kuzey-doğusunda kent; 149 000 nüf. Metalürji sanayileri merkezi. Bayındırlık gereçleri. Motorlar. Motosikletler. Hazırgiyim. Besin sanayileri.

KOVUCUK a. Bot. Genç dalların kabuğunda bulunan ve gaz alışverişinde önemli rol oynayan küçük delik.

—ANSİKL. Üstderinin altındaki ilk mantar tabakalarının oluşması sırasında, parankima tipindeki hücreler yer yer farklılaşır, kısa sürede ölür ve aralarında büyük boşluklar meydana gelir. Üstderi buralarda delinir ve kabuğun geçirgen olmaması nedeniyle dış ortamla güçlükle yapılan gaz alışverişi buralardan sağlanabilir.

KOVUCUKLU sıf. Kovucuğu olan.

—Anat. *Bızır kovucuklu cisimleri,* bızırın gövdesini oluşturan iki dikilgen organ. || *Kamış kovucuklu cisimleri,* oturga - çatı kemiği kollarından kamış başına kadar uzanan iki dikilgen organ. || *Kovucuklu sinüs,* türk eyerinin iki yanında uzanan, iki tane, büyük hacimli, kafatası toplardamar sinüsü. (İçinden iç karotis atardamarı ile birçok kafa siniri geçer.)

—Patol. ve Anat. Kovucuklu cisimlerinkine benzer yapıdaki anjiyoma denir.

KOVUK a. Bir şeyin içinde oluşan oyuk: *Ağaç kovuğu. Dış kovuğu.*

—Balıkç. Kayalarda bulunan ve sular çekildiğinde su düzeyi üstüne çıkan delik. (Kabuklular ve mığrıbalıkları buralarda yuvalanır.)

—Jeomorfol. Daha çok kütlevi ve taneli bazı kayaçlarda (granit, kumtaşı gibi) kayacı oluşturan gereçlerin, farklı ufalanma ve ayrışmaya ya da farklı aşınmaya uğraması sonucu meydana gelen değişik boyuttaki oyuklara verilen genel ad. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Patol. Kemikte gerçek bir boşluk olmadığı halde röntgende o izlenimi veren görüntü. (Kemik dokusu, o kısımda X ışınlarına saydam olan başka bir dokuyla dolmuş olabilir.)

—ANSİKL. Jeomorfol. Kovuklar, kurak bölgelerde yaygın olarak görülen, küçük boyutlu topografya şekillerinden biridir. Bu bölgelerde, özellikle çimentosu kireçli kumtaşlarından ya da volkan küllerinden oluşan alanlarda, vadi yamaçlarında ve mesetaların eteğinde görülürler. Bazıları bir mağara boyutuna erişir. Kayacı oluşturan taneleri bağlayan kireçli çimentonun su ile erimesi sonucunda serbest kalan kum tanelerinin rüzgârla uzaklaştırılmasıyla meydana gelirler. Bazen de kılcallık ile taşınan mineral maddelerin çökelmesiyle yüzeyi direnç kazanan büyük bir blokun mekanik parçalanma sonucu yarılması ile iç kesimdeki gevşek maddeler rüzgârla taşınır ve blok zamanla bir kovuğa dönüşür. Daha çok magma kökenli kayaçlarda görülen bu tür kovuklara *tafone* adı verilir. Kayaçların, deniz suyunun kimyasal etkisiyle daha çabuk ufalanan kesimlerindeki gereçlerin, dalgaların mekanik etkisiyle taşınması sonucunda da kıyılarda çeşitli kovuklar ve mağaralar meydana gelir. Bazı kayaçların yüzeyinde küçük boyuttaki kovukların oluşumunda ise yeraltı suyu sızıntısı başlıca rol oynar.

KOVULMA a. Kovulmak eylemi.

KOVULMAK → KOVMAK.

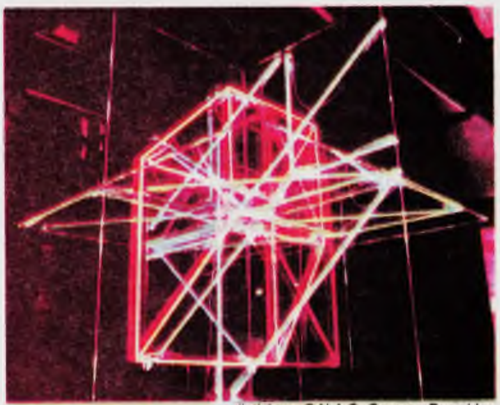
KOVUNTU a. Kovulmuş kimse.

KOVUŞ a. Kovmak eylemi ya da biçimi.

KOVUŞ a. Denizc. Genellikle dört köşe yontulmuş uzun seren.

KOVUŞTURMA a. **1.** Kovuşturmak eylemi. **—2.** Bir suçun işlenmesi üzerine adli organların sanık hakkında yürüttükleri işlemler. (Bk. *ansikl.* böl.) **—3.** *Kovuşturma açmak,* kovuşturma işlemine başlamak. || *Kovuşturma yapmak,* kovuşturma işlemini yürütmek.

—ANSİKL. Cez. us. huk. Kovuşturmanın hangi aşamada başladığı konusunda görüş birliği yoktur. Yasalarda kullanılan ifadelere göre kovuşturmanın kamu davasının açılmasıyla başladığı düşünülebilir. Ancak daha önce başladığını söylemek de olasıdır. Çünkü bir kimse kamu davası açılmadan önce de sorguya çekilebilmektedir. Kural olarak, ceza yargılamasında kovuşturma görevini savcılık yapar. Savcının devlet adına yaptığı kovuşturmayla uyuşmazlık mahkeme önüne getirilir. Bir karar verilmek üzere uyuşmazlığın mahkemeye getirilmesiyle kamu davası

diathèque C.N.A.C. Georges-Pompidou

Piotr **Kowalski**
Bir küpün izdüşümü
neon ışıkları
(Bern, 1970)

açılmış olur. Yasada açıkça belirtilen durumlarda, istisnai olarak, suçtan zarar gören kişiler de savcının başvurusunu beklemeden, kovuşturma açabilirler. Ceza yargılamasında buna kişisel dava adı verilir (Ceza muh. us. k. md. 344).

KOVUŞTURMAK a. **1.** *Bir kimseyi kovuşturmak,* bir kimseyi mahkemeye vermek, cezalandırmaya çalışmak. **—2.** *Bir olayı kovuşturmak,* araştırma, soruşturma yapmak; takip etmek.

KOWALEWSKİ (Józef Szczepan), polonyalı türkolog (Grodno yakınları 1801 -Varşova 1878). Wilna Üniversitesi'nde edebiyat ve klasik filoloji öğrenimi gördü. Rus yöneticileri tarafından Kazan'a sürüldü (1824). Kazan Üniversitesi'nde doğu dilleri okudu, aynı üniversiteye profesör ve rektör oldu. Sibirya, Moğolistan ve Çin'de bilimsel araştırmalar yaptı. Moğolca öğrendi. Moğol dili ve grameri üzerinde çalıştı. *Kratkaya grammatika mongolskago knıznago yazıka* (Moğol dilinin kısa grameri, 1835), *Mongolskaya hrestomatiya* (Moğol klasiklerinden seçmeler, 1836) adlı kitapları yayımladı. Moğol, rus, fransız dilleriyle ilgili bir sözlük düzenledi: *Dictionnaire mongol - russe - français* (Moğolca, rusça, fransızca sözlük, 1844-1849).

Sırrı Erinç

koy
Ayvalık, Balıkesir

Sırrı Erinç

Taşeli platosunda **koyaklar**
İçel

KOWALSKİ (Tadeusz), polonyalı türkolog (Châteauroux, Fransa, 1889 - Kraków 1948). Fransa'ya sığınmış polonyalı bir ailenin oğlu. 1894'te Kraków'a gitti. Arapça ve ibranice öğrendi. Viyana Üniversitesi'nin felsefe fakültesi'ne yazıldı (1907). *Der Diwan der Kais ibn al-Hatim* (Kays bin Hatem divanı, 1914) adlı yapıtıyla felsefe doktoru, daha sonra da Kraków Jagellon üniversitesi'nde doçent oldu (1914); aynı üniversitede arapça, farsça ve türkçe okuttu (1916-1917). Kraków Üniversitesi'nde kurulan Doğu filolojisi (1919) kürsüsü'nde ordinaryüs profesörlüğe yükseldi (1921). Polonya İlimler akademisi'ne seçildi, aynı akademinin başkanlığına getirildi (1939). Arap, fars, türk dillerini ve edebiyatlarını inceledi. Tedavi için Viyana'da bulunan türk askerlerinden dinleyerek derlediği bilmeceleri, *Zagadki ludowe Tureckie* (Türk halk bilmeceleri, 1919) adlı yapıtında değerlendirdi. Firdevsi'nin *Şehname*'si üzerinde çalıştı. *Études sur la forme de la poesie des peuples turcs* (Türk halk şiirinde şekil üzerine incelemeler, 1922) adlı kitabı yazdı. *Die ältesten Erwähnungen der Türken in der Arabischen literatur* (En eski arap edebiyatında Türkler'le ilgili kayıtlar, 1926) adlı çalışmasını yayımladı. Birkaç kez Türkiye'ye geldi. Türkler'in bulunduğu Balkan ülkelerini gezdi; dil, folklor, etnografya araştırmaları yaptı. Türk halk şiiri, türk halk türküleri, Makedonya türk ağızları üzerinde çalıştı. *Türkische Volksrätsel aus Nordbulgarien* (Kuzey Bulgaristan türk halk bilmeceleri, 1932), *Türkische Volksrätsel aus Kleinasien* (Anadolu türk halk bilmeceleri, 1932) adlı çalışmalarını yayımladı. Bulgaristan'da Türkler'in dilini inceledi: *Les Turcs et la langue turque de la Bulgarie du Nord-Est* (Kuzey-doğu Bulgaristan'da Türkler ve türk dili, 1933). Polonya'da yaşayan Karaim ağızları üzerinde durdu: *Karaimische Texte im Dialect von Troki* (Troki ağzına ait Karaim metinleri, 1929). Türk lehçeleri alanında birçok çalışmalar yaptı: *Zur semantischen Funktion des Pluralsuf -fixes-lar, -lär in den Türksprachen* (Türk dillerinde -lar, -ler çokluk ekinin anlambilim görevi üzerine, 1936) vb.

KOWALSKİ (Piotr), fransız uyruğuna geçmiş polonyalı sanatçı (Lvov 1927). Fen eğitimi görmüş olan Kowalski üç boyutlu yapıtlarında ileri teknolojilerden yararlandı. Temel biçimlerden (küp üzerine çeşitlemeler, özellikle: *Küp no 3; Bir küpün izdüşümü,* 1971-1976, Châtillon-sous -Bagneux), bir uzam "gramer"inden (*Burası, Orası, XYZ* ve *Uzaklık,* 1968-69), ışık ve enerjiden (ayna, iyonlaşmış alan, fluorışıl gaz [*Gerekli önlemler,* 1970]) yola çıkarak, seyirciye, fiziksel deney alanı olarak çeşitli bilimsel varsayımlar önerdi. Gerçeğin algılanışını ve tanınışını merkez alan maddeci bir süreçte, sanat ve bilim hiçbir karşıtlık olmaksızın bir araya geliyordu (*Üçkanatlı,* 1974).

KOWLOON, çince **Ciulong,** Çin'de kent, Hongkong'un karşısında; 1861'de Büyük Britanya'nın eline geçti; 2 301 691 nüf. (1986). Kowloon, sömürgenin en önemli ticaret merkezidir. Havalimanı.

KOW SWAMP, Avustralya'da, Victoria eyaletinin kuzey-doğu'sunda yer alan tarihöncesine ait kalıntılar. Eski bir gölün kıyısında, on üç mezarda araştırma yapıldı; Keilor ve Vacak iskeletlerinden (İ.Ö. X. binyıl) daha eski biçim özellikleri taşıyan iskeletler bulundu.

KOXİNGA, Ming yandaşı çinli korsan **Cıng Çınggong**'a (Hirado, Nagasaki, 1624-Tayvan 1662) Avrupalılar'ın verdiği ad. Yangzi Ciang deltasında ve Güney Çin kıyılarında destek noktalarından yararlanarak 1645'ten 1660'a kadar Mançular'a karşı savaştı ve Tayvan'ı (Formoza) ele geçirdi. 1662'de Zelendia ve Provintia kalelerini aldıktan sonra Hollandalılar'ı Tayvan'dan kovdu. Tayvan'ı oğluna bıraktı.

KOY a. Jeomorfol. Kıyılarda denizin karaya doğru sokulduğu, körfezden daha küçük boyuttaki girinti. (Kıyı topografyasının özelliğine ve morfolojik evrim aşamasına göre biçimleri değişik olur; bazıları dalgalara açık bir hilal, bazıları ise fırtınalara kapalı, kuytu bir girinti biçimindedir.)

KOYACAK a. İçine herhangi bir şey koymaya yarayan (dolap, sepet, bardak vb.) şey.

KOYAK a. İki dağ arasında kalan çukur ya da dere boyu; vadi.
—Jeomorfol. Kireçtaşı, jips ve tebeşir gibi eriyebilir kayaçlarda erime süreci sonucunda meydana gelmiş, nispeten küçük kapalı çukurlara Anadolu'nun bazı yörelerinde verilen ad. (→ DOLİN.)

KOYALAR, Andhra Pradeş'te, sayıları 6 bin'i bulan kabile halkı. Bir telugu lehçesi konuşurlar. Koyalar orman ürünleriyle ve sulamalı pirinç tarımıyla geçinirler. Babayerli yurtlarında babasoylu bir toplum düzenine sahip olan Koyalar, hinduculuğu benimsemişlerdir ve ana tanrıça Bhumata'ya taparlar.

KOYAR a. İki akarsuyun birleştiği yer.

KOYASAN, japon buddhacılığına bağlı şingon mezhebinin Osaka yakınındaki merkezi. 816'da Kobo Daişi tarafından kuruldu, kendisi de oraya gömüldü. Çok sayıda manastırı, tapınağı ve pagodası oldukça yenidir, ama dindarların çok sık geldiği uçsuz bucaksız nekropolis gibi görkemli bir görünüm sunar.

KOYBALLAR, Rusya'nın Hakas Özerk bölgesi'nde yaşayan Abakan Türkleri (Havaslar) arasında yer alan bir türk boyu. L. P. Potapov, S. A. Tokarev gibi araştırmacılar, Koyballar'ın yöreye Rusya'da yapılan bazı idari reformlar sonucu yerleştiklerini, Abakanlılar'la bir kan bağları olmadığını ortaya koydular. 1897'de yaklaşık 1 000 kişi olan Koyballar, XVIII. yy. sonlarından başlayarak Ruslar'ın kültür baskısı altında kaldılar.
Abakan türk lehçeleri arasında yer alan koybal lehçesi, M. A. Castrén'in yaptığı bir araştırmaya göre asıl koybalca, salba ağzı, kondakova ağzı gibi birtakım kollara ayrılıyordu. Bu kollar daha sonraları kaça ve sagay dilleriyle karıştı. Bugün Hakas Özerk İli'nin Beya yöresinde yaşayan Koyballar'ın konuştuğu dil, bir kaça lehçesidir.

KOYCUK a. Kayalık bir kıyıda ancak birkaç tekneyi barındırabilecek genişlikte küçük girinti.

KOYDURMAK → KOYMAK.

KOYGUN sıf. Dokunaklı, acıklı.

KOYLER a. (İng. *coiler,* bobin makinesi'nden). Tekst. Yer düzeyine yerleştirilmiş döner ya da sabit bir tabladan oluşan ve üzerinde bir kova taşıyan düzenek. (İplik hazırlama işleminde kullanılır; döner bir üst tabla, elyaf şeridini düzgün sarımlar halinde kovaya yerleştirir.)

KOYMA a. Koymak eylemi.

KOYMAK ya da **KOMAK** g. f. **1.** *Bir şeyi (bir yere) koymak,* onu artık elinde tutmamak, (bir yere) bırakmak, yerleştirmek: *Elindekileri koy da içeri gel. Tabakları masanın üstüne koymak. Şapkasını başına koymak. Cüzdanı yastığın altına koymak. Pencerenin önüne bir saksı koymak. Kitaplarımı nereye koydun? Parayı kasaya koymak.* **—2.** *Bedeninin bir yerini bir şeyin üzerine koymak,* onu oraya yerleştirmek, bırakmak: *Elini elimin üzerine koydu. Başını yastığa koyar koymaz uyur.* **—3.** *Bir şeyi bir yere, bir şeyin üzerine koymak,* onu oraya tutturmak, yerleştirmek: *Yakanın kenarına fisto koymuşlar. Elbisenin yakasına bir gül koymak. Özneden sonra bir virgül koymak.* **—4.** *Bir kimseyi (bir yere, içeri, dışarı vb.) koymak,* ona oraya girmesi, bir yere gitmesi için izin vermek; ona engel olmamak (genellikle olumsuz): *İçeriye kimseyi koymuyorlar. Koymadılar ki evime döneyim.* **—5.** *Bir kimseyi, bir hayvanı bir yere koymak,* onu oraya kapatmak: *Bir mahkûmu hücreye koymak. Bülbülü altın kafese koymuşlar "ah vatanım" demiş.* **—6.** *Bir kimseyi bir yerde koymak,* onu orada bırakmak, terk etmek: *Onu sokağın ortasında koydu gitti.* **—7.** *Bir kimseyi bir durumda koymak,* onu belli bir durumda bırakmak: *Beni aç koydular. Beni çaresiz koydular, neyleyim.* **—8.** *Bir kimseyi (bir kimseye) koymak,* onu bir kimseye bırakmak: *Kız, ben seni koymam ellere. Çocukları anneme koydum.* **—9.** *Bir şeye, bir şey koymak,* onu o şeye katmak, eklemek: *Yemeğe tuz koymak. Çaya şeker koymak.* **—10.** *(Bir kimseye) bir şey (yiyecek, içecek) koymak,* onu vermek: *Bana biraz çay koyar mısınız?* **—11.** *(Bir şeye) tarih, imza, adres, vb. koymak,* onu (oraya) yazmak: *Dilekçeye tarih koymayı unutma.* **—12.** *Bir şeyi (ateşe, ocağa, vb.) koymak,* onu pişmesi, kaynaması için ateşin, ocağın üstüne yerleştirmek, hazırlamak: *Yemeği koyar koymaz geliyorum. Suyu koy, ben gelir bulaşıkları yıkarım.* **—13.** *Bir şeye, bir yere, bir şey için para koymak,* parayı o iş için ayırmak: *Bütçeye okullar için ödenek koymak. Hükümet dışalım giderleri için bütçeye bir milyar lira koydu.* **—14.** *Bir yere, bir şeye para koymak,* parasını, biriktirmek, gelir getirmesini sağlamak için mevduat ya da yatırım olarak bir yere bağlamak: *Bir kenara para koymak. Bankaya ne kadar para koydun?* **—15.** *(Bir şeye) belli bir miktar para koymak,* ona para yatırmak: *Bu işe beş koyarsan on alırsın.* **—16.** *Kanun, kural, yasak vb. koymak,* onu saptamak, başlatmak ve uygulamak: *Bu kuralı kim koydu? Yeni bir vergi koymak.* **—17.** *Bir kimseyi bir yere (işe) koymak,* onu bir işe yerleştirmek, oraya uygun görmek: *Bu işe kimi koyacağız? Matbaanın başına kimi koymuşlar? Bir tanıdığı onu belediyeye koydu.* **—18.** *Bir kimseyi bir şey, bir kimse yerine koymak,* ona öyleymiş gibi davranmak: *Beni aptal yerine koydu. Bizi el yerine koyma.* **—19.** *Bir yere bir kimse koymak,* beklemesi, gözlemesi için onu oraya dikmek: *Komiser binanın çevresine iki adam koydu. Kapıya asker koymak.* **—20.** *Bir kimseyi, bir şeyi bir yere koymak,* onu bir sıralamaya dahil etmek, oraya katmak: *Onu liste başına koymuşlar. Onu da favorilerin arasına koyuyorum.* **—21.** *Şeyleri, kimseleri sıraya koymak,* onları dizmek, sıralamak: *Çocukları sıraya koymak.* **—22.** *Koyduğum yerde otluyor,* uzun bir süre geçmesine karşın hiçbir gelişme göstermemiş kimse için söylenir (kaba). ‖ *Koydunsa bul,* bulunması gereken yerden gizlice ve ustalıkla kaçan kimse; çok arandığı halde yerinde bulunamayan şey için kullanılır.

—Mat. *Yerine koymak,* yazmayı kolaylaştırmada ya da bir matematiksel açılımı göstermede (çoğu kez cebirsel olan) bir ifadeyi bir adla, bir harfle ya da bir simgeyle göstermek. (Örneğin: $ax^2 + bx + c = 0$ ikinci derece denklemi için $\Delta = b^2 - 4ac$ konur.

◆ gçz. f. *Bir kimseye koymak,* bir sözden, bir olaydan, bir durumdan vb. söz ederken, bir kimseye dokunmak, onu olumsuz yönde etkilemek; duygulandırmak, üzmek: *Benim söylediklerim ona koymaz. O yaştaki bir insanın ağlaması bana çok koydu. Nedense böyle şarkılar koyuyor adama.*

◆ **konmak** dönşl. f. **1.** *Bir yere konmak,* uçan bir hayvan ya da uçan bir şey sözkonusuysa, bir yere inip orada durmak: *Pencerenin önüne kuşlar konmuştu. Alana konup kalkan uçaklar.* — *Bir yere konmak,* yolculukta, geceyi geçirmek için bir yerde kalmak ya da geçici olarak bir yere yerleşmek, kısa bir süre için orayı yurt edinmek: *Önce bir ırmak kıyısına konmuş, sonra buraya gelmişlerdi.* **—2.** *Bir şeye konmak,* onu emek vermeden elde etmek: *Servete konmak. Hazıra konmak. Mirasa konmak.* **—3.** *Kona göçe,* dura kalka, durup dinlenerek: *Kona göçe, tam bir haftada varmışlar oraya.* ‖ Konup göçmek, bir yerde göçebe yaşamı sürmek, yerleşik durumda olmamak.

◆ **kondurmak** ettirg. f. **1.** Konmak eylemini yaptırmak. **—2.** *(Bir yere) bir şey kondurmak,* gelişigüzel takmak, iliştirmek: *Saçına bir gül kondurdu.* **—3.** *Bir kimseye, üstüne kondurmak,* kötü bir şeyi bir kimseye yakıştırmak (olumsuz cümlelerde ve soru cümlelerinde): *Ölümü ona hiç konduramazdık.* **—4.** Bir şeyi birden yapıvermek, bir sözü çekinmeden söyleyivermek: *Yanağına bir öpücük kondurdu. Lafı kondurdum.*

◆ **koydurmak** ettirg. f. Bir kimsenin bir şeyi bir yere koymasını sağlamak; koymak eylemini başkasına yaptırmak.

◆ **koyulmak, konmak, konulmak** edilg. f. Koymak eylemine konu olmak; koymak eylemi yapılmak: *Çiçekler vazoya koyuldu mu? Kütüphane buraya konsa daha iyi olur. Bu yarışa konulan paranın haddi hesabı yok.*

◆ **koyulmak** dönşl. f. *Bir şey yapmaya koyulmak,* ona girişmek, başlamak: *Bir kimseyi, bir şeyi aramaya koyulmak.*

KOYPU a. Zool. BATAKLIK KUNDUZU'nun eşanlamlısı.

KOYRÉ (Alexandre), rus asıllı fransız bilimkuramcı ve filozof (Taganrog 1882 - Paris 1964). Yükseköğrenimini Göttingen'de yaptı, burada Husserl ve Hilbert'in derslerini izledi (1908), sonra Paris'e gelerek (1910) Henri Bergson'un ve Léon Brunschvicg'in derslerini izledi. Bütün düşüncesini felsefe ile bilim tarihi arasındaki ilişki üzerinde yoğunlaştırdı. Koyré'nin bilimkuramsal çalışmaları, a priori düşünceyi reddeden ve yalnızca deneyime dayanan deneysel bilimkuramdan ayrıldığı gibi, biçimciliği matematik bilimlerle onun altındaki gerçeklik arasında bir kopukluğa yol açan pozitivist bilimkuramdan da ayrılır. Koyré'ye göre, Kopernik ile Newton'un bilim alanında meydana getirdikleri sıçrama, bilimsel sistemlerin birliğinden ayrı düşünülemez. Nitekim, Koyré, Jakob Böhme'nin felsefesini inceleyerek, bu filozofun gizemciliğinin, Kopernik'in yeni evrenbilimi göz önünde tutulmadan anlaşılamayacağını, buna karşılık bu gökbilimci ile bu matematikçinin yapıtlarını ancak derin bir felsefe ve tanrıbilim bilgisiyle okursak anlayabileceğimizi ileri sürdü.

Gerçekten de, Koyré ancak klasik felsefe üzerine yayımladığı incelemelerden (*l'Idée de Dieu et les preuves de son existence chez Descartes* [Tanrı fikri ve Descartes'ta Tanrı'nın varlığıyla ilgili kanıtlar], 1922; *l'Idée de Dieu dans la philosophie de saint Anselme* [Aziz Anselmus'un felsefesinde Tanrı fikri], 1923) sonra XVI. ve XVII. yy. evrenbilimlerinin ve bilimsel yenilik düşüncesinin dayandığı ilkelerin incelenmesine girişti (*la Philosophie de Jacob Böhme* [Jakob Böhme'nin felsefesi], 1929). 1930'da École pratique des hautes études'e atandı, burada bilimkuramı çalışmalarını sürdürdü. İkinci Dünya savaşı, Fransa'dan ayrılarak ABD'ye gitmesine yol açtı. Gitmeden önce, eski çalışmalarını yeniden ele alıp genişleten *Études galiléennes*'i (Galilei üzerine incelemeler) 1940'ta, Paris'te yayımladı (I: *À l'aube de la science classique* [Klasik bilimin şafağında]; II: *la Loi de la chute des corps: Descartes et Galilée* [Cisimlerin düşme yasası: Descartes ve Galilei]; III: *Galilée et la loi d'inertie* [Galilei ve devinimsizlik kanunu]). *Du monde clos à l'univers infini* (Kapalı dünyadan sonsuz evrene) [1957] adlı kitabında Antikçağ ve Ortaçağ düşüncesinin sonlu ve aşamalı kozmosunun yerini sonsuz ve homojen bir evrenin almasının, insan düşüncesi üzerindeki etkilerini açıkladı.

Koyré, son kitaplarında, yetkinlik, erek ve uyum fikirlerine dayanan her türlü dünya anlayışını reddetmenin, bilimsel düşüncede yol açtığı değişiklikler üzerinde ısrarla durdu: *la Révolution astronomique: Copernic, Kepler, Borelli* (Gökbilimde devrim: Kopernik, Kepler, Borelli) [1961], *les Études newtoniennes* (Newton üzerine incelemeler) [1964].

Éditions Hermann

Alexandre Koyré

Koyser, Antakya ve çevresinde kadın erkek birlikte oynanan, halay türü bir halk oyunu. Eşlik çalgıları, davul zurnadır.

KOYU sıf. **1.** Akıcılığı az olan, yoğun sıvı için kullanılır: *Koyu süt, koyu pekmez. Salça çok koyu, biraz sulandıralım.* **—2.** Bir renk adıyla birlikte, bu rengin daha belirgin bir tonunu belirtir; beyazdan çok siyahla yakınlığı olan renk için kullanılır: *Koyu sarı. Koyu renkler ona gitmiyor. Koyu tenli bir adam.* **—3.** Bir eylemin, bir görüşün son sınırı; bu sınırdaki kimse için kullanılır; aşırı: *Koyu taassup. Koyu dinci.* **—4.** Derin, ateşli: *Koyu bir tartışma.*

—Binc. *Koyu doru,* başı ve ayaklarının ucu siyah olan demirkırı at.

—Birac. *Koyu mayşe yöntemi,* bira yapımında koyu bir mayşe kullanmaya dayanan yöntem.

—Sesbilg. İşitsel ve izlenimsel terminolojide pes bir ünlü için kullanılır. (Karşt. AYDINLIK.)

KOYUCU sıf. Koyan: *Kanun koyucu.*

—Tiyat. *Sahneye koyucu,* gösterinin bütün öğelerini (uzam, metin, oyuncu...) sahnelenen yapıta ve genel olarak tiyatro etkinliğine toplu bir anlam verebilecek bütüncül bir kuramsal görüşe göre örgütleyerek dramatik ya da lirik bir yapıtın sahnede gerçekleştirilmesini düzenleyen kimse; film yönetmeni. (Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL. Tiyat. Sahneye koyuculuk işi, yüzyıllar boyunca çeşitli gösteri sanatçılarınca yapılmış olmakla birlikte, "sahneye koyucu" terimi ancak XIX. yy.'da ortaya çıktı. Yunanlı *didaskalia,* kimi zaman yazarın kendisi ve bir organizatör işi görürdü. Ortaçağ'da ve Rönesans'ta, genellikle her işin sorumluluğunu dekorcu üstlenirdi. Daha sonraları, gösteriyi yazarlar yönetmeye başladı ve XVIII. ve özellikle XIX. yy.'larda büyük oyuncular sahnede egemenliği ele aldılar ve gösterimi kendi istemlerine bağımlı kıldılar. XIX. yy. sonunda sahneye koyuculuk görevinin ortaya çıkması, bir yandan bu işin gitgide karmaşıklaşması ve modern sahne tekniğinin gerekleri, öbür yandan da seyircilerle tiyatro adamları arasında köklü bir uyum kurmak zorunluluğu ile açıklanır.

KOYULAŞMA a. Koyulaşmak eylemi.

KOYULAŞMAK gçz. f. **1.** Şerbet, pekmez vb. bir sıvı sözkonusuysa, yoğunluğu artmak; koyulmak. **—2.** Bir renk sözkonusuysa, daha belirgin bir duruma gelmek; koyulmak: *Siyah giyince gözlerinin*

rengi koyulaşıyor. **—3.** Soyut bir şeyden söz ederken, koyuluğu, yoğunluğu, şiddeti artmak; koyulmak: *Gecenin ilerleyen saatlerinde sohbetimiz daha da koyulaştı. Dostlukları her geçen gün koyulaşıyor.*

◆ **koyulaştırmak** ettirg. f. **1.** *Bir sıvıyı koyulaştırmak,* onun yoğunluğunu artırmak; koyultmak. **—2.** *Bir şeyin rengini koyulaştırmak,* açıklığını gidermek, koyultmak: *Saçlarının rengini koyulaştırmış, tanıyamadım.* **—3.** *Bir şeyi (soyut) koyulaştırmak,* koyuluğunu, yoğunluğunu, şiddetini artırmak; koyultmak: *Son günlerde ahbaplığı koyulaştırdılar.*

KOYULAŞTIRICI a. Foto. Fototipleri koyulaştırmaya yarayan banyo.

KOYULAŞTIRMA a. Koyulaştırmak eylemi.

—Bes. san. Bir çözeltinin bir kısım suyunu giderme işlemi. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Foto. Çok zayıf bir fotoğrafın kontrastını artırmaya yönelik işlem. (Koyulaştırma, saydam bölümleri bozmadan, klişeyi oluşturan fotoğrafa uygun banyolarla gümüş, bir boya ya da bir metal katmaya dayanır.)

—ANSİKL. Bes. san. Koyulaştırmanın besin sanayisinde başlıca üç uygulama alanı vardır: toz (süt) ya da kristal (şeker) elde etmek üzere dönüşüme uğramadan önce bir sıvının koyulaştırılması; depolama, ambalaj ve taşıma giderlerini azaltmak amacıyla sıvı hacminin küçültülmesi (koyu meyve suyu); besin maddesinin eriyebilen kuru madde oranını yükseltmek için yapılan koyulaştırma (şekerli koyu süt). Bu işlem bir dereceye kadar vakum altında birkaç plakalı ya da borulu aygıtlarda suyun buharlaştırılmasıyla gerçekleştirilir. Koyulaştırma işlemi buzlandırma (şarap konsantresi), dondurma ve süblimleştirme ya da ters geçişme yoluyla da yapılabilir.

KOYULAŞTIRMAK → KOYULAŞMAK.

KOYULHİSAR, Sivas ilinin Karadeniz bölgesi sınırları içinde kalan kesiminde ilçe; 21 894 nüf. (1990); 946 km²; merkez bucağı dışında 1 bucak, 46 köy. Merkezi, Zara üzerinden karayolu ile Sivas'ın 173 km K.-D.'sunda *Koyulhisar,* 6 042 nüf. (1990). Tahıl, sebze ve meyve üretimi kurşun yatakları.

—Tar. Koyulhisar, Malazgirt savaşı'ndan sonra Türkler'in eline geçti. Selçuklular'ın, Eretna Devleti'nin, Kadı Burhanettin'in egemenliğinde kaldı. Hüseyin Bey adında bir beyin elinde bulunurken, Uzun Hasan tarafından ele geçirildi ve Erzincan hâkimi Mutahharten'in torunu Ali Bey'e verildi. 1461'de Trabzon'un fethine giden Mehmet II (Fatih) tarafından osmanlı topraklarına katıldı. XVI. yy. başlarında alevi isyanlarına sahne olan kent, Şebinkarahisar'a bağlı bir kaza merkeziydi. Bir ara nahiye, 1864'te yeniden kaza merkezi oldu.

KOYULMAK → KOYMAK.

KOYULMAK gçz. f. **1.** Bir sıvı sözkonusuysa, yoğunluğu artmak; koyulaşmak: *Çorba çok koyuldu, içine biraz su katmalısın.* **—2.** Bir şeyin rengi sözkonusuysa, daha belirgin, daha koyu bir duruma gelmek; koyulaşmak: *Zamanla çantanın rengi koyuldu.* **—3.** Soyut bir şey sözkonusuysa, şiddeti, derinliği artmak; koyulaşmak: *Arkadaşlıkları koyulmak.*

◆ **koyultmak** ettirg. f. **1.** *Bir şeyin rengini, bir sıvıyı koyultmak,* koyu duruma getirmek; koyulaştırmak: *Saçının rengini koyultmak. Şerbeti kaynatarak koyultmak.* **—2.** *Bir şeyi (soyut) koyultmak,* yoğunluğunu, şiddetini artırmak; koyulaştırmak: *Dostluğu, samimiyeti koyultmak.*

KOYULTMA a. Koyultmak eylemi.

KOYULTMAK → KOYULMAK.

KOYULTUCU a. Tekst. Peltelerden oluşan ve boyaların akmasını önlemek için dokumalar üzerine baskı yapmada boyarmaddelerle birlikte karışım halinde kullanılan bitkisel kökenli kolloidal madde. (Bilinen koyultucular kitre zamkı ya da sodyum alginat kökenlidir.)

KOYULUK a. Koyu olma durumu: *Muhallebinin koyuluğu. Açıklık koyuluk dereceleri. Sisin koyuluğu.*

KOYUN a. **1.** Gevişgetiren memeliler takımından küçükbaş hayvan. (Yün, et ve süt üretimi için yetiştirilir; bazı ırkları boynuzludur [kıvrık, boğumlu, sarmal]; bağırmasına "meleme" denir. Boynuzlugiller familyası; *caprinae* oymağı.) [Bk. *ansikl.* böl.] **—2.** Kendisine söylenen her şeyi yapan, uysallığı aptallık boyutlarına varan kimse. **—3.** *Koyun bakışlı,* bakışları bir anlam taşımayan, bön bön, şaşkın şaşkın bakan. ‖ *Koyun gibi,* bön, şaşkın budala; kendi kendine karar verme ve davranma gücünden yoksun olan, karar ve davranışlarında başkalarına bağımlı bulunan kimseler için kullanılır. ‖ *Koyun dede,* aptal, alık anlamında alay yollu söylenir. ‖ *Koyun kaval dinler gibi dinlemek,* gözlerini konuşandan ayırmaksızın, hiçbir şey anlamadan dinlemek. ‖ *Koyun sürüsü,* bilinçlenmemiş, istenildiği gibi yöneltilebilen topluluk: *Eski günler geride kaldı, koyun sürüsü olmaktan çıktı toplumumuz.*

—Deric. ve Kürkç. Koyunun derisi ya da kürkü. ‖ *İki yüzlü koyun,* sepilenmiş, düzeltilmiş ve etli yüzü parlaklaştırılmış kısa yünlü koyun derisi. (Derinin rengi, yünlü ve etli olan yüzünde değişik olabilir.) ‖ *Yapaklı koyun derisi,* yünüyle sepilenmiş ve aprelenmiş koyun derisi.

—Folk. *Koyun yüzü* ya da *koyunun yüzü,* koç* katımından sonraki yüzüncü gün. (Bu günde kuzuların analarının karnında canlandığına ve tüylenmeye başladığına inanılır.) —Bu günde yapılan saya* törenlerine bazı yörelerde verilen ad.

—Kur. tar. *Koyun emini,* Osmanlı döneminde İstanbul'un et gereksinimini sağlamakla görevli kimse. (Kente gelen etten, önce Yeniçeri ocağı ile Saray'ın payını ayırır, kalanları kasaplara dağıtırdı. Baş muhasebeye karşı sorumluydu.)

—Mutf. *Koyun eti,* altı aylıktan büyük erkek ve dişi koyunlardan elde edilen et. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Takvim. *Koyun yılı,* Türkler'in islamiyeti kabulünden önce Orta Asya'da geliştirdikleri 12 hayvanlı takvime göre, 12 yıldan birinin adı.

—Tarım. *Koyun yatırma,* koyun dışkısıyla toprağı gübreleme yöntemi. (Geceleyin koyunlar gezici çit ağılların içine kapatılır ve bu çıt gübrelenecek parseller üzerinde sırayla gezdirilir. Bu yöntem koyunculukla birlikte tarım yapılan birçok bölgede uygulanmaktadır.)

—Vet. *Koyun çiçeği,* ÇALIK'ın eşanlamlısı. ‖ *Koyun tenyası,* MONİEZİOZ'un eşanlamlısı.

—ANSİKL. Yabani koyunlar üç cinste toplanır: *pseudois* cinsinde, Orta Asya'da yaşayan bharal *(P. nayaur); ammotragus* cinsinde Kuzey Afrika'da yaşayan paçalı muflon *(A. lervia); ovis* cinsinde, Sibirya ve Batı Kanada'da yaşayan bighorn *(O. canadensis),* Orta Asya'da yaşayan argal *(Ovis ammon)* ve mufionlar. Evcil koyunun *(Ovis aries)* İran'da ve Hindistan'ın kuzeyinde evcilleştirildiği sanılmaktadır. Çiftlik hayvanları arasında koyun kadar çok ırkı olan hayvan az bulunur. Bugün bile çeşitli amaçlarla yeni koyun ırkları elde etmek için sistemli çalışmalar yapılmaktadır. Bununla birlikte 200'ü aşkın koyun ırkının büyük bir kısmı, ufak bölgeler dışında, ekonomik açıdan fazla önem taşımaz. Dünya koyunculuğunun % 75'ten fazlası tanınmış 5-6 koyun ırkına dayanır.

Türkiye'de çok az bulunan yapağı koyunu merinos ırkı ile süt koyunu sakız ırkı dışında geniş çapta üretimi yapılan birçok yerli koyun ırkı vardır. Bunlar kalın kuyruklu ve ince kuyruklu olarak başlıca iki grupta toplanabilir:

1. *kalın kuyruklu koyunlar:* karaman, dağlıç, ivesi; daha dar çerçevede herik, tuj, hemşin, ödemiş ırkları, vb;
2. *ince kuyruklu koyunlar:* kıvırcık, karayaka, vb.

Koyunun iki yaşından büyük dişisine anaç koyun (birkaç yıl doğurmuş olana marya), burulmamış erkeğine koç, yavrusuna kuzu denir. Altı ayla bir yaş arasındaki genç erkeklere toklu, genç dişilere şişek, bir yaşından büyük burulmuş erkeklere sadece "erkek" denir.

Koyunlar 1-1,5 yaş arasında cinsel olgunluğa erişir. Kimi ırklarda bu süre 8-10 aya, kimi ırklarda 16-20 aya varır. Genel kural olarak koyun 1,5 yaşında koça verilir ve 2 yaşında doğurur. Gebelik süresi 5 aydır. Anaç koyun 6-8 yaşına kadar damızlık olarak kullanılır.

Dünyada koyun sayısı 1 milyar baştan fazladır (1991'de 1,195 milyar). Koyun üretiminde Avustralya (162,8 M baş) ve eski sovyet cumhuriyetleri (Rusya, Beyaz Rusya, Ukrayna, Moldova, Gürcistan, Kazakistan ve Kırgızistan, toplam 134 M baş) başta gelir. Bu ülkeleri Y. Zelanda (57 M baş), Hindistan (55,7 M baş), İran (45 M baş), Türkiye (43 M baş), G. Afrika (32,6 M baş), B. Britanya (29,9 M baş), Pakistan (29,2 M baş) ve Arjantin (26,9 M baş) vd. izler.

Et üretimi 1991 rakamlarıyla 9,5 milyon tondur. Başlıca koyun eti üreticisi ülkeler: Çin (1,121 Mt), eski sovyet cumhuriyetleri (başta eski SSCB'nin üretiminin % 49'unu sağlayan Rusya olmak üzere, toplam 895 000 t), Avustralya (677 000 t), Hindistan (586 000 t), Pakistan (554 000 t), Y. Zelanda (552 000 t) ve Türkiye'dir (394 000 t). Dünya yün üretimi 1989'da 3,4 Mt'dur (% 33'ünü Avustralya sağlamıştır). Süt üretimi ise 8,6 Mt (1991) dolayındadır ve % 80'i Akdeniz ülkelerinden elde edilir. Koyun sütü daha çok peynir yapımında kullanılır.

—Mutf. Koyun etinin en değerlisi kıvırcık koyunlardan elde edilendir. Kıvırcık, karnabat ve merinos olmak üzere ikiye ayrılır. Bunlardan makbulü karnabattır. Merinosun eti esmerce ve lezzetsiz olur. Sonra dağlıç eti gelir. Bunlar da kara ve beyaz olmak üzere ikiye ayrılır. Beyaz dağlıç daha lezzetli olur. Kara dağlıçların eti hafif kokulu ve lezzetsizdir. Bu ikisinden sonra karaman gelir. Karaman da beyaz ve kızılı olarak ikiye ayrılır. Beyaz karamanın eti beyazcadır ve kara dağlıçtan üstün tutulur. Kızıl karamanınki ise koyun etlerinin en kalitesizi sayılır.

Koyun etlerinin genelde erkeği yeğle-

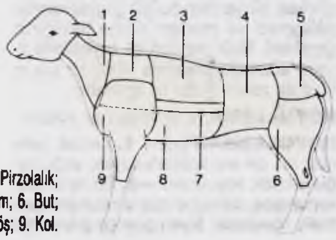
İsa Çelik

koyunlar

anatomik bölge	parça adı	kullanma tipi: yavaş pişirme	kullanma tipi: hızlı pişirme
arka bacak	but		•
	sokum		•
bel	fileto :		
sırt	pirzola		
ön bacak	kol	• (yaşlı hayvan)	• (genç hayvan)
göğüs kafesi	döş : kaburga	•	
boyun	boyun	•	

pişirilecek parça
☐ hızlı pişirme
☐ yavaş pişirme

1. Boyun; 2. Omuz; 3. Pirzolalık; 4. Fileto; 5. Sokum; 6. But; 7. Kaburga; 8. Döş; 9. Kol.

nir. Yalnız bu erkek koyunların da kuzuyken burulmuş olmaları gerekir. Burulmamış ya da koçken burulmuş olanların eti kokulu ve lifli olur. Dişi koyunlar genellikle lezzetsiz ve sert olur. Bütün ya da parçalanmış koyun etiyle haşlama, kebap, kavurma, yahni vb. pek çok yemek yapılır. Kıymasından çeşitli köftelerde, sebze ya da etli sebze yemeklerinde yararlanılır.

KOYUN, -ynu a. **1.** Göğüsle giysinin arası: *Parasını koynunda taşımak.* **—2.** Yatmakta olan bir kimsenin kolları arası, yanı: *Annesinin koynunda uyumaya bayılır.* **—3.** Ed. Kişinin kendini rahat ve güven içinde duyduğu ortam: *Kendini denizin koynuna bırakmak. Doğanın koynunda uyumak.* **—4.** *Koyun koyuna,* yatarken birbirine sarılmış biçimde. || *(Birini) koynuna almak,* bir kimseyle birlikte yatmak; biriyle sevişmek için yatmak: *O geceden sonra ortalıkçı kadını koynuna almaya başladı.* || *(Birinin) koynuna girmek,* sevişmek için bir kimseyle aynı yatakta yatmak. || *Koynunda yılan beslemek,* kendisine her an ihanet edebilecek birini sevmek, ona çok güvenmek (genellikle gerçek ortaya çıktıktan sonra söylenir).

KOYUN adaları, rumca **Oinussai,** ital. **Spalmatori,** Ege denizi'nde Sakız boğazında, Sakız adasının K.-D. kıyıları ile Bozburun yarımadası arasındaki küçük adalardan oluşan takımadaların türkçe adı. En önemlileri Agnusi (ya da Oinussai) ve Paşaadası'dır.

KOYUN adası, Marmara denizi'nin G.-B. kesimindeki Marmara takımadalarından biri; 1,7 km^2. Birinci Zaman'a ait çeşitli kayaçlardan oluşan engebeli, çıplak ve su kaynakları kıt bir adadır. Dar ve uzun biçimi ile Paşalimanı koyunu B.'dan kapatır. G. ucundaki birkaç yazlık yapı dışında üzerinde yerleşme yoktur.

KOYUN BABA türk veli (XIII. yy.). Hacı Bektaş Veli (1210-1271) ile çağdaş olduğu öne sürülür. Yaşamı ile ilgili çeşitli efsaneler vardır. En yaygın olanına göre, hayatı boyunca hiç konuşmayıp yalnızca namaz vakitlerinde beş kez melediğinden bu adla anıldı. Osmancık'ta onun olduğu sanılan mezar üzerine Bayezit II (1447-1512) tarafından bir türbe ile bir tekke yaptırıldı.

KOYUN SİNEĞİ a. Koyunlarda asalak yaşayan çiftkanatlı böcek. (Bil. a. *Melophagus ovinus;* atsineğigiller familyası.) [Eşanl. KOYUN SİNEKBİTİ.]

Arif Hikmet Koyunoğlu'nun yapıtı Entografya müzesi (1925-1928) girişinden bir görünüm *Ankara*

Büyük Larousse

—ANSİKL. Koyun sineği kanatsız, kısa, yassı ve çok sert bedenli, kıllı ve güçlü ayaklı bir böcektir; kırmızıya çalan sarı renkli bedeni yaklaşık 0,5 cm boyundadır. Dişi doğrudan doğruya larva doğurur. Koyun sinekleri koyunun yünlerine tutunup konağının kanını emerek beslenirler ve koyunun derisini bozarlar, deri üstünde zararlı noktalar oluştururlar. Sığırcıklar bu sinekleri avlayarak (hatta koyunların sırtına bile konarlar) beslenen kuşlardır. Koyun sineği insanı da sokabilir.

KOYUN SİNEKBİTİ a. Böcbil. KOYUN SİNEĞİ'nin eşanlamlısı.

Koyunadaları deniz savaşı, türk ve venedik donanmaları arasında deniz savaşı (1695). Sakız adası ile Anadolu arasındaki Koyunadaları yakınında meydana gelen ve türk donanmasının zaferiyle sonuçlanan savaş, Venedikliler'in 1694'te işgal ettikleri Sakız'ın geri alınmasını sağladı.

KOYUNCU a. Koyun besleyen ya da alıp satan kimse.

KOYUNCULUK a. Et, süt ve yün elde etmek amacıyla az ya da çok geniş çapta koyun yetiştirme işi.

—ANSİKL. Dünyada koyunculuk büyük ölçüde et ve yün üretimi için yapılmaktadır. Süt üretimi çok azdır ve yalnız Akdeniz çevresi ülkelerinde ve bu arada Türkiye'de önem taşımaktadır. Gübre üretimi bütün ülkelerde eskiden büyük önem taşıyordu. Fakat yapay gübrelerin yaygınlaşmasıyla eski önemini yitirdi. Ama Türkiye'de özellikle yakacak olarak (tezek) önemini korumaktadır.

Türkiye'de koyunculuğun başlıca amacı et üretimidir, ama bu durum bütün ülkeler için geçerli değildir, hatta istisnadır. Çünkü koyunculuğun geniş çapta yapıldığı ülkeler en başta yün üretimi için bu işi yaparlar ve sürünün bileşimi yün ve et fiyatlarına göre ayarlanır. Örneğin yün fiyatları yükseldiği zaman kuzular kesime gönderilmez, burularak sürüde alıkonur ve koyun sayısı artar.

Koyunun olağanüstü uyum yeteneği vardır. Sıcak ve kurak ülke hayvanı olduğu halde bugün Avrupa'nın kuzeyinden tropikal bölgelere kadar her enlemde yetiştirilmektedir. Ama ne kadar uyumlu olursa olsun koyun gene de kurak iklim hayvanıdır. Koyunculuk Türkiye ekonomisinde hayvancılık içinde önemli bir yer tutar. İklim ve doğa koşulları bu üretim dalı için çok uygundur. Bu bakımdan Türkiye'nin hemen hemen her tarafında koyunculuk yapılır. Koyunculuğun yoğun olduğu bölgeler Trakya, Marmara, İç Anadolu (Ankara, Afyon, Konya, Niğde, Kayseri, Sivas), Doğu Anadolu (özellikle Erzurum, Kars, Van) ve Güneydoğu Anadolu'dur. Buralarda değişik doğa koşullarına göre uygun ve değişik ırklar yetiştirilir. Trakya, Marmara bölgelerinde ve Ege bölgesinin bir kısmında kıvırcık ırkı, Batı ve Güneybatı Anadolu'nun çoğu kesimlerinde dağlıç, Orta ve Batı Anadolu'da merinos, Orta Anadolu'da akkaraman, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da kızılkaraman (ya da morkaraman), Karadeniz bölgesinde karayaka ve değişik yerlerde, özellikle Şanlıurfa, Gaziantep ve Hatay illerinde, daha çok Suriye sınırı boyunca alçak ve çöl karakteri gösteren kurak ovalarda ivesi koyunları, yöresel olarak da, genellikle Amasya, Sivas, Çorum'da herik koyunu, Kars, Ardahan ve Iğdır çevrelerinde az sayıda tuj koyunları, Karadeniz sahilleri ve Kuzeydoğu bölgelerinde, özellikle Artvin dolaylarında hemşin koyunu, Ödemiş çevresinde çok büyük yağlı kuyruklu ödemiş koyunları, Çeşme, İzmir, İstanbul çevrelerinde, güneyde Antalya, Mersin'de, özellikle deniz kıyılarına yakın yerlerde, meraklılarınca sakız koyunu yetiştirilir.

KOYUNCUOĞLU (Hikmet), türk hekim (Samsun 1932). İstanbul Üniversitesi tıp fakültesi'ni (1956) bitirdi, aynı kurumda iç hastalıkları uzmanı oldu. 1960'tan başlayarak Roma Üniversitesi tedavi kliniği'nde ve Cenova Üniversitesi'nde çalıştı. Türkiye'ye döndükten sonra İstanbul Üniversitesi tıp fakültesi farmakoloji enstitüsü'nde görev alarak, 1966'da doçent, 1968'de farmakoloji kürsüsü başkanı, 1973 yılında profesör oldu. Bristol'deki Frenchay teaching hospital'da yaptığı araştırmalarıyla tıp çevrelerinde ilgi topladı; morfin bağımlılarının L-aspartik asitle tedavisine ilişkin çalışmalarından ötürü Sedat Simavi Vakfı sağlık bilimleri ödülü'ne layık görüldü (1984). Eczacıbaşı tıp ödülü'nü kazandı (1990).

Koyulhisar'dan bir görünüm

Koyunhisar savaşı, Osmanlılar ile Bizanslılar arasında savaş (1302). Bizans kale ve kasabalarının birer birer Osmanlılar'ın eline geçmesi üzerine, başta Bursa'nın bizanslı valisi olmak üzere Atranos, Kestel ve Kite tekfurları Osman Bey'e karşı birleştiler. İmparator Andronikos II Palaiologos da 2 000 kişilik bir kuvvet gönderdi. Ancak bu birleşik bizans ordusu, Osman Bey komutasındaki osmanlı kuvvetleri tarafından İzmit'in K.D.'sunda Koyunhisar (Baphaeon) denilen yerde ağır bir yenilgiye uğratıldı. Bu savaşta Osman Bey'in yeğeni Aydoğdu şehit düştü.

KOYUNKIRAN a. Yörs. KILIÇOTU'nun eşanlamlısı.

KOYUNLU, Niğde'nin merkez ilçe merkez bucağında belde; 4 313 nüf. (1990).

KOYUNLUCA → SERİFOS.

KOYUNOĞLU, esk. **Cerepderesi,** Hatay'ın Samandağ ilçesi merkez bucağına bağlı köy; 3 635 nüf. (1990).

KOYUNOĞLU (Arif Hikmet), türk mimar (İstanbul 1888 - *a.y.* 1982). Sanayii nefise mektebi'nde okurken (1908-1914), A. Vallaury ve G. Mongeri'nin öğrencisi oldu. Birinci Dünya savaşı sırasında ordudaki görevinin yanı sıra Erzurum'da "İttihadı terakki cemiyeti kulübü"nü inşa etti (sonradan yıkıldı) [1914]. Savaştan sonra İstanbul'da ilk türk fotoğrafçılarından biri olarak bir fotoğrafhane açtı. Ankara'da Evkaf vekâleti'nde fen kurulunda mimarlık yaptı, bu arada *Hâkimiyeti milliye* ve *Türk yurdu* dergilerinde yazıları yayımlandı. Ankara'da Türk ocağı genel merkezi (sonra Halkevi, Üçüncü tiyatro) [1927-1930], Etnografya müzesi (1925-1928), Maarif vekâleti (sonra Dışişleri, daha sonra da Gümrük ve tekel bakanlığı) [1927], Çocuk esirgeme kurumu (1925-1930), Bursa'da Tayyare sineması ve tiyatrosu (1930-1934) gibi yapıları gerçekleştirdi. Bunların yanı sıra İstanbul'da, Ankara'da özel kişilere ait köşk, apartman, ev gibi binaların projelerini çizdi, uygulamalarını yaptı (Ankara'da Celal Bayar evi, Mithat Alam evi [İsrail büyükelçiliği], İstanbul'da Hasanbey köşkü, İskenderbey köşkü vb.). Mahmut II türbesi'nin hazîresindeki Ziya Gökalp'e ait mezar da onun yapıtıdır. Yapılarında Birinci ulusal mimarlık akımı'na bağlı kaldı. Kendisine Türk ocağı binasının Re-

sim ve heykel müzesi'ne dönüştürülmesi nedeniyle 1980'de Kültür bakanlığı onur plaketi, 1981'de de Atatürk sanat armağanı verildi.

KOYUNOĞLU (Ahmet Rasih İzzet), türk koleksiyoncu (Konya 1901 - *ay. y.* 1974). Küçük yaşta başladığı koleksiyonculuğu ölümüne değin sürdürdü ve derlediği zengin etnografik eserler, kendi evinde açılan Koyunoğlu müzesi'nde sergilenmeye başlandı.

Necdet Koyutürk

KOYUNTU a. Sıkıntı, üzüntü, keder.

KOYUT a. Mant. Bir akılyürütmeden önce kabul edilmesi istenen ve daha önceki hiçbir doğru önerme kendisine bağlanamaz gibi göründüğü için tanıtlanamayan, ama doğruluğundan da kuşku duyulamayan önerme. (Bu yönden koyut, belite çok yakındır. Klasik geometrideki koyutların en ünlüsü Eukleides koyutudur.) [Eşanl. KONUT.]

—Fels. Aristoteles'e göre, kendi başına apaçık olmamasına ve mantıksal bakımdan da kanıtlanamamasına karşın, hocanın, öğrencisinden doğru olarak kabul etmesini istediği kanıtlanmamış, ama doğru önerme. (Aristoteles şöyle der: "Koyut [yun. *aitêma*], öğrencinin kanıtlanabilir sanmasına karşın, kanıtlanmaksızın ileri sürülür ve kullanılır" [*İkinci analitikler* (Analytika ystera), 1, 10]. Böylece Aristoteles, koyutu, belitten* [yun. *aksioma*] ayırır.) *Pratik aklın koyutları*, Kant'a göre, "spekülatif aklın fikirlerine nesnel gerçeklik kazandıran (...), zorunlu olarak uygulayımsal bir görüş açısından kabul edilmiş olan varsayımlar". (Bk. *ansikl.* böl.)

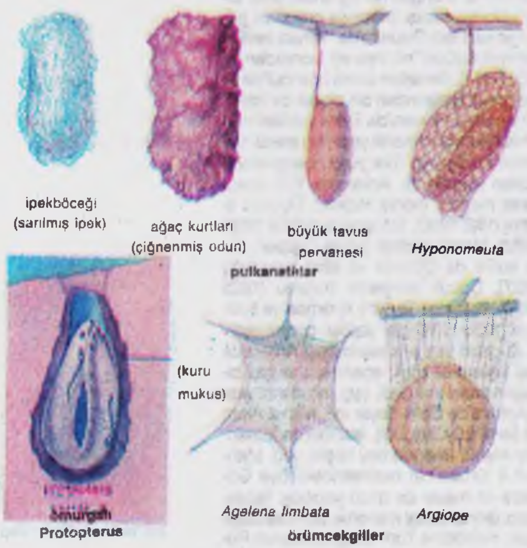
Paul Starosta

ipekböceği kozası

—Mant. ve Fels. *Koyut koymak*, bir önermeyi, bir kesinlemeyi koyut olarak koymak.

—ANSİKL. Fels. Kant'a göre, pratik aklın üç koyutu vardır: "Bunlar, ruhun ölümsüzlüğü; olumlu yanıyla ele alınan, yani akılla kavranabilir dünyadan olan bir varlığın nedensellik ilkesi olarak anlaşılan özgürlük; ve Tanrı'nın varlığı koyutlarıdır. *Birincisi*, ahlak yasasının tam olarak yerine getirilebilmesi için yeterli bir sürenin pratik bakımdan gerekliliği koşulundan kaynaklanır; *ikincisinin* kaynağı, duyular dünyası karşısında bağımsız olmak ve akıl dünyasının yasası uyarınca kendi istencini belirlemek gerektiği varsayımıdır; *üçüncüsünün* kaynağı ise, bağımsız bir yüce iyiliğin, yani Tanrı'nın varlığı kabul edildiğine göre, böyle bir akıl dünyasında her şeye egemen bir iyiliğin varlığının zorunlu bir koşul olmasıdır" (*Pratik aklın eleştirisi*, 1, 2, 6.).

■**KOYUTÜRK** (Necdet), türk tango bestecisi ve orkestra yöneticisi (Ankara 1921 - İstanbul 1988). İlk türk tango bestecilerindendir. 1949'da, İstanbul radyosu'nda kendi orkestrasıyla tango programları yapmaya başladı. Başta *Papatya* olmak üzere 1950 ve 1960'lı yıllarda birçok tangosu büyük ilgi gördü (*Dinle sevgili, Şüphe, Bal çiçeği, Gel beklediğim yeter, Beyaz zambak, Seni özler şu gönlüm*).

çeşitli hayvan türlerinin kozaları

KOYUVERMEK ya da **KOYVERMEK** g. f. **1.** *Bir kimseyi, bir hayvanı, bir şeyi koyuvermek*, serbest, özgür bırakmak; salıvermek: *İkinci günün akşamında tutuklanan adamı koyverdiler. Kuzuları uçsuz bucaksız otlağa koyuvermek. Koyverin gitsin! Suyu koyvermek.* **—2.** *Bir işi koyuvermek*, oluruna bırakmak.

KOYVERMEK → KOYUVERMEK.

KOZ a. **1.** Ceviz. **—2.** İskambil oyunlarında rastlantıyla seçilip belirlenen ve öteki üç gruptan üstün tutulan renk grubu; bu rengin kartı. (Eşanl. ATU.) **—3.** Başarı, üstünlük şansı: savunma ya da saldırma fırsatı: *Ona karşı bir değil birkaç kozum daha var. Bir kimsenin eline koz vermek. Bütün kozları elinde bulundurmak. Son koz.* **—4.** *Koz kabuğuna girmek*, kendini korumak amacıyla bir yere gizlenmek. || *Koz kabuğundan çıkmış da kabuğunu beğenmemiş* → KESTANE* KABUĞUNDAN ÇIKMIŞ KABUĞUNU BEĞENMEMİŞ. || *Koz kırmak*, uygun olmayan, yanlış bir davranışta bulunmak, pot kırmak. || *Kozunu kaybetmek*, bir konuda karşısındakine istediğini yaptırtabilme olanağını elden kaçırmak. || *Kozunu oynamak*, elinde bulunan en etkili olanağı karşısındakini yenebilmek ya da bir davayı kazanmak için kullanmak. || *(Biriyle) kozunu paylaşmak*, aralarındaki anlaşmazlığı zor kullanarak gidermeye, bir çözüme kavuşturmaya çalışmak.

—Mutf. *Koz helva* → HELVA.

—Oy. *Koz açmak*, bezikte rakipten önce belli bir rengin kız ve papazını birlikte yere açarak sayı yazmak. (Böylece o el boyunca yere açılanın rengindeki kâğıtlar koz sayılır ve öteki kâğıtları alabilir.) || *Koz çakmak* ya da *kırmak*, eldeki kozlardan birini kullanmak. || *Koz dönmek*, koz oynayarak eli alan oyuncu için, yere yeniden koz oynamak. || *Koz dürtmek*, eli alan oyuncu tarafından, rakiplerin kozlarını ezdirmek amacıyla koz oynamak. || *Koz söylemek*, o elde hangi rengin koz olacağını belirlemek amacıyla konuşmak.

■**KOZA** a. **1.** Kimi hayvanları, yaşamlarının hareketsiz bir evresi sırasında barındıran yumuşak kılıf. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** Pamuğun olgun meyvesi. **—3.** *Kozasına çekilmek*, kendi dünyasına gömülerek yaşadığı çevreyle her türlü ilişkisini kesmek, hiçbir şeyle ilgilenmemek.

—Dokmc. *Zayıf koza*, yumuşak, ipek bakımından verimsiz, küçük koza.

—El sant. *Koza oyası*, ipekböceği kozasını renklendirip iğne ya da tığla çeşitli biçimlerde birbirine tutturarak yapılan bir tür oya. (Daha çok ipekböcekçiliğinin yaygın olduğu yörelerde yapılır.)

—İpekböcç. *Koza gömleği*, kozayı dıştan çevreleyen kaba ipek. || *Koza örme*, koza ören ipekböceğinin eylemi. (Bu eylem genellikle üç günde sona erer.) || *Koza toplama*, ipekböceğinin ördüğü kozaları çalıların (askı) üzerinden koparıp alma.

—İpekböcç. ve Zool. *Koza örmek*, bir böcek sözkonusu olduğunda, koza yapmak.

—Tekst. İplik sarmak için her zaman tahtadan ya da kartondan bir taşımalığı olan diğer bütün mekik masuralarının tersine hiç bir taşımalık içermeyen mekik masurası.

—ANSİKL. "Koza" terimi, özellikle kimi kelebeklerin tırtılken dokudukları ve içerisinde nemfoz ile imago kabuk değiştirme (örn. ipekböceği kozası) evrelerini geçirdikleri ipek kılıfı; *Triclada* öbeğinden planaryaların yumurtalarını topladıktan sonra, su bitkilerine tutturdukları kutikula örtüsünü; örümceklerin yumurtalarını bırakmak için ördükleri, değişken bir desteğe tutturulan ya da ana tarafından taşınan ipek zarfı; ciğerlibalıkların kurak mevsimi geçirmek için balçık içinde kazdıkları odaya döşedikleri helmeli örtüyü belirtir.

—İpekböcç. *İpekböceği kozası*, normal olarak *gömlek* denen birçok katmandan oluşur. Böcekhanelerde başlıca iki türlü koza elde edilir: hafifçe elips biçiminde ve ortası boğumlu *tam kozalar* ve *kusurlu kozalar*. Kusurlu kozalar şöyle sınıflandırılır: rengi az çok yeşile çalan *yeşil koza*; birlikte çalışan iki böcek tarafından örülmüş olan *çifte koza*; ipek lifleri zorlukla çözülen *sert koza*: cılız bir ipekböceğinin ördüğü *zayıf koza*; çoğunlukla kozanın ikiye bölünmesine neden olan merkez boğumu çok derin olan *ince boğumlu koza*; ipekböceği tamamen krizalite dönüşmeden çözülen *ipliksiz koza*, ölü bir ipekböceğinin bozunan gövdesinin çıkardığı sıvıyla bozulmuş *erimiş koza*; bir arada çalışan birçok böceğin ördüğü *çoğul koza*; yer yer kalınlığı değişen *açık koza*; yumuşak ve yapışkanlıktan yoksun kabuklu *atlas koza*; kusurlu kozalar genellikle doğru dürüst çözülemediklerinden kaba ipek sanayisinde kullanılır.

KOZACI a. İpek kozası ticareti yapan kimse.

KOZACILIK a. **1.** İpek kozasının işlenmesi işi. **—2.** İpek kozası ticareti.

KOZAK a. **1.** Osmanlı devletinde padişah mektuplarının, yabancı devletlerle yapılan antlaşmaların ve önemli emirlerin konulduğu kutu. (Altın, gümüş, kemik vb. maddelerden yapılan kozakların yassı bir görünümü vardı; belgeler dürülerek ve kordonla bağlanarak kutuya konur, kordonun iki ucu kırmızı balmumu dökülerek mühürlenirdi. Kozaklar, sırkâtipleri tarafından hazırlanırdı. Çok önemli belgelerin konduğu altın kozaklar, padişahın kuyumcubaşısı tarafından yapılırdı.) **—2.** *Yörs.* Kozalak.

KOZAK dağı, Ege bölgesinin kuzey kesiminde, Bakırçay vadisi ile Edremit körfezi arasındaki Madra dağının güneybatı uzantısına verilen ad (1 051 m). Kütlenin yamaçlarından bir çok ışınsal akarsu iner.

KOZAKÇIOĞLU (Hayri), türk yönetici (Alaşehir 1938). Ankara Üniversitesi siyasal bilgiler fakültesi'ni bitirdi. Sırasıyla Çamlıhemşin, Ardeşen, Delice, Çüngüş, Çınar, Kepsut ve Gökçeada kaymakamlıklarında bulundu. Daha sonra mülkiye müfettişliği ve başmüfettişliği yaptı. Erzurum valiliği, İstanbul emniyet müdürlüğü, Adana, Sakarya, Diyarbakır valilikleri ve Olağanüstü hal bölge valiliği görevlerinden sonra, 1991'de İstanbul valiliği görevine getirildi.

KOZAKLI, Orta Kızılırmak bölümünde Nevşehir iline bağlı ilçe; 25 932 nüf. (1990); 789 km^2; merkez bucağı dışında 1 bucak, 29 köy. Merkezi, Nevşehir'in 96 km K.'inde *Kozaklı*, 7 556 nüf. (1990). Tahıl, şekerpancarı, üzüm.

■**KOZALAK** a. **1.** Kozalaklı bitkilere özgü ve genellikle dibi yuvarlak, tepesi koni biçiminde olan odunsu bileşik çiçek ya da meyve. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** İçinde tohum veya krizalit barındıran mahfaza, koza. **—3.** Eskiden balmumuna basılmış mührün bozulmaması için üzerine kapatılan küçük, fildişi kapakçık.

◆ sıf. Gelişmemiş, kendi cinslerine göre cılız kalmış olan; ham meyve; kuru, olmamış.

—Bot. *Üzümsü kozalak*, kimi kozalaklı ağaçların yumuşak etli meyvesi. || *Yumru kozalak*, sıkı bir bürgü içinde bulunan küçük çiçek topağı. (Bürgü yaprakları zarsı olabileceği gibi [şerbetçiotu kozalağı], kalın ve odunsu da olabilir [servi kozalağı].)

—Mim. İon üslubundaki bir kornişte kozalak biçimindeki köşe süsü.

—ANSİKL. Bot. Çamlarda kozalaklar erkek ve dişi kozalak olarak iki çeşittir. Dişi kozalak genellikle topaca benzer ve birçok çiçekten oluşur. Ama bu çiçekler alışıla-

gelmiş çiçeklere benzemez. Her çiçek bir pul (bürgü yaprağı) ile bunun içindeki bir meyveyapraktan oluşur. Bütün çiçekler bir eksenin çevresinde dizi halinde yer alır. Erkek kozalaklar (kimi türlerde bunlara "tırtılsı"da denir) her birimi birer pulcuğun koruduğu birçok erkek organdan oluşan bir tek çiçek sayılabilir. Kozalaklar değişik biçimlerde olabilirler: çok uzun (ladin), selvilerde yuvarlak. Kozalak, kozalaklılar takımına özgü çiçek biçimidir, ama başka bazı kapalıtohumlularda da (kızılağaç, şerbetçiotu) rastlanır.

KOZALAKLI sıf. Bot. **1.** Kozalağı olan. **—2.** Kozalaklılar takımından olan. **—3.** *Kozalaklı süs ağacı*, parklarda ve bahçelerde tek başına ya da çit olarak kullanılan kozalaklı ağaç. (En yaygın olanları ardıç, mazı ya da yalancı servi çeşit ve klonlarıdır.)

KOZALAKLILAR a. Dişi çiçekleri kozalak biçiminde olan çam, göknar, sedir, melez ve servi gibi kapalı tohumlu bitkiler takımı. (Bil. a. *conifera*.)

—ANSİKL. Kozalaklılar genellikle ağaç biçiminde bitkilerdir; odunları aylalı noktalı trakeitlerden oluşur; *iğne* yaprak ya da *ibre* denen yaprakları genellikle dar ve uzun ömürlüdür (yeşil ağaçlar); bütün organlarında salgı kanallarında bol reçine bulunabilir. Çiçekler bireşeylidir. Erkek çiçek sarmal dizili birçok pul (erkekorgan) taşıyan bir eksenden oluşur; her pulun sırt tarafında bir miktar çiçektozu kesesi yer alır. Açık meyveyaprakları dişi dalın her bürgü yaprağının koltuğundan ikişer ikişer doğar. Her meyveyaprakta normal olarak sırt tarafta, birçok arkegon içeren bir ya da birkaç yumurtacık bulunur. Döllenmeden sonra, çamgillerde dişi pullar odunlaşır ve kozalağı oluşturmak üzere birbirine yaklaşır; yumurtacıklar bunların içinde (genellikle kanatlı) tohumlara dönüşür ve sonra pullar açılınca etrafa saçılır. Servigillerde pullar daha azdır ve yuvarlak bir kozalakçık oluşturur. Ardıçlarda kozalak etli ve küremsidir. Porsuklarda tohumu etli bir yüksük sarar. Kozalaklılar bütün dünyada, ama özellikle soğuk ılıman bölgelerde yaygındır. Bunlar soğuk iklime en iyi dayanan ağaçlardır; dağlarda olduğu gibi kutup yöresinde de ormanların sınırını oluştururlar. Kozalaklılar takımı genellikle denk olmayan iki familyaya ayrılır (çamgiller ve porsukgiller) ve yaklaşık olarak 35 cinste 400'den fazla tür içerir.

Çok süzek kumlu topraklarda yetişebilen bazı kozalaklılar (çamlar) yarı çöl yerlerde toprağı korumakta işe yarayabileceği gibi odun ve çıralık kaynağı da olur. Aynı şekilde "reçineli" ağaçlarla yapılan bir ağaçlandırma, "yayvan yapraklı" ağaçlara göre daha çabuk gelişerek daha kısa sürede gelir kaynağı olabilir. Fakat kozalaklıların dökülen iğne yaprakları çok yavaş çürüyerek mineralleşen terpen ve daha başka çokhalkalı maddeler içerdiğinden toprağı asitleştirir (podzollaşma). Bu yaprakların yoğun olduğu yerlerden akan sular balıklar için zehirli moleküller yüklenir, ibreli büyük ormanlardan geçen akarsularda bu nedenle balık olmaz. Ayrıca kozalaklı ormanları çıralı oldukları için yangın tehlikesine daha elverişlidir. Bütün bu nedenlerle ormanların reçineleştirilmesi uzun vadede iyi bir işlem sayılamaz.

KOZALAKSI sıf. Kozalağa benzeyen, görünüşü kozalak gibi olan.

—Tıp. *Kozalaksı bez*, EPİFİZ'in eşanlamlısı.

KOZALAMA a. Ambal. Özel bir tabancayla soğuk olarak püskürtülen ve parçanın tümünü saran termoplastik liflerden bir zar oluşturarak malzemeyi ya da malları koruma yöntemi.

—ANSİKL. Kozalama, kullanılmayan sivil ya da askeri malzemeyi, depolardaki malları ya da deniz yoluyla gönderilecek makineleri, uzun süreli bir depolama sırasında korumak amacıyla kullanılır. Yöntem, parçayı çevreleyen çok geniş gözlü bir dokuma zarf üzerine sıkıştırılmış havalı bir tabancayla termoplastik maddeden lifler püskürtmeye dayanır. Özel çözücülerden yararlanarak uygulanan püskürtmeyle elde edilen kesiksiz lifler gerçek bir koza oluşturarak dokuma üzerine çökelir; üzerine vernik sürülerek kozanın geçirimsizliği daha da artırılır.

KOZALİT a. (fr. *cosalite; Cosalá*'dan, Meksika'da bir yer adı). Miner. $Bi_2Pb_2S_5$ formülündeki doğal bizmut ve kurşun sülfür.

KOZAN, esk. **Sis,** Akdeniz bölgesinde Adana iline bağlı ilçe; 117 704 nüf. (1990); 2 113 km²; merkez bucağı dışında 1 bucak, 85 köy. Merkezi, Adana'nın 65 km K.-D.'sunda *Kozan*, 54 451 nüf. (1990). Tahıl, pamuk, turunçgiller, zeytin.

—Mim. Kozan* kalesi, ilçe merkezinin 1 km batısındadır. Kozan'daki Hoşkadem camisi'ni memluk emiri Hoşkadem yaptırmıştır (1448). Ulu camiler planındaki yapının girişi renkli mermerlerle süslüdür. Yanındaki arasta XVII. yy.'a aittir.

Kozan barajı, Adana ilinin Kozan ilçesinde, Ceyhan nehrinin kollarından Kilgen çayı üzerinde kurulu baraj. 1972'de işletmeye açıldı. Sulama amacıyla yapılan barajın gövdesi toprak+kaya dolgu tipinde, su toplama hacmi 163 milyon m³, göl alanı 8,02 km², sulama alanı 10 220 ha'dır.

Kozan kalesi, Adana'nın Kozan ilçesinde kale; Antikçağ'da Asurlular tarafından yapıldı, çeşitli dönemlerde onarılarak kullanıldı. Günümüzde de oldukça sağlamdır. Kozan dağı üzerinde yer alan kalenin dört burcu vardır. K. ve G.'deki iki kale grubu, birbirine bir surla bağlanmıştır. Kalede asur ve roma dilinde yazıtlar, yeraltı odaları, mahzenler, bir kilise, keşiş odaları vb. bulunmaktadır.

KOZAN, rumca **Larnaks,** KKTC'de Girne ilçesine bağlı köy.

KOZANİ, Yunanistan'da (Makedonya) kent; *nomos* merkezi, Olympos'un K.-B.'sında; 24 000 nüf. —*Kozani nomos'u*, 3 565 km²; 135 700 nüf.

KOZANLI, Konya'nın Kulu ilçesi merkez bucağına bağlı belde; 4 344 nüf. (1990). Belediye.

KOZANOĞLU (Abdullah Ziya), türk romancı (İstanbul 1906 - *ay. y.* 1966). Mühendis mektebi'ni ve Güzel sanatlar akademisi mimarlık bölümü'nü bitirdi (1929). Adana belediyesi fen işleri müdürü (1929), Milli eğitim bakanlığı baş mimarı oldu (1932). Serbest mimar ve müteahhit olarak çalıştı. Konularını türk tarihinden alan serüven romanlarıyla tanındı. Çoğu filme çekilen romanlarının sayısı yirminin üzerindedir: *Kızıl tuğ* (1923), *Atlı Han* (1924), *Türk korsanları* (1926), *Seyit Ali Reis* (1927), *Gültekin* (1928), *Kozanoğlu* (1929), *Kolsuz kahraman* (1930), *Malkoçoğlu* (1933), *Patronalılar* (1934), *Tokat* (1936), *Battal Gazi destanı* (1937), *Dağlar delisi* (1951), *Kızıl kadırga* (1962), *Arena kraliçesi* (1964) vb.

KOZANOĞULLARI, XIX. yy.'da Güney Anadolu'da, Çukurova yöresindeki Kozan sancağına hükmeden derebeyi ailesi. O dönemde, konumu itibariyle tüm ovayı denetimi altında bulunduran, hatta etki alanını Adana'ya değin genişleten ailenin, Selçuklular zamanında Kilikia'ya yerleşmiş bir türkmen aşiretine mensup olduğu sanılmaktadır. XIX. yy.'ın başlarında güçlenen aile, osmanlı ordusunu birkaç kez püskürterek, bölgede yarı bağımsız bir yönetim kurdu ve kendi adına vergi topladı. Ermeni kilisesi ve ileri gelenleriyle yaptığı anlaşmalarla da durumunu sağlamlaştırdı. Bununla birlikte XIX. yy.'ın ortalarında kendi aralarındaki çekişmeler Kozanoğulları'nı zayıflattı. 1865'te hükümetin İskenderun'a Fırkai ıslahiye denilen bir askeri birlik göndermesi üzerine Kozanoğulları'ndan bazıları hükümet kuvvetlerinin yanında yer aldı. Ailenin direnmeyi deneyen üyeleri ise, sonunda boyun eğmek zorunda kaldılar. Kozanoğulları'nın bir bölümü Osmanlı devletince resmi görevlere atanırken, bazıları da İstanbul'a göç etti.

Büyük Larousse

Kozan kalesi'nden bir görünüm
Adana

KOZBEKÇİ a. Kur. tar. Topkapı sarayı'ndaki hizmetlilerden bir bölümüne verilen ad. (*Kız bekçi* de denir.)

—ANSİKL. Kur. tar. Kozbekçiler Topkapı sarayı Bostancı ocağı'na bağlıydılar. Gezmeye ya da Hasbahçe'ye çıkan padişahın giysilerini ve öteki eşyalarını hazırlamak, korumak ve padişahın kahvesini pişirmekle görevliydiler. Bu bölüm, 1868'de kaldırıldı.

KOZCAĞIZ, Bartın ili merkez ilçesine bağlı bucak; 38 651 nüf. (1990); 35 köy. Merkezi *Kozcağız*, 3 869 nüf. (1990).

KOŽELUH, müzikçi çek aile. —JAN ANTONİN, besteci ve eğitimci (Velvary 1738 - Prag 1814), doğduğu kentte ve Prag'da öğrenim gördü. Viyana'dayken (1763'e doğr. - 1766) Gluck ve Gassman'la tanıştı. Prag'a döndü ve 1784'te atandığı, Svatj Guy katedrali'nin capella yöneticiliğini ölümüne değin sürdürdü. Dinsel yapıtlar, senfoniler, konçertolar ve operalar (*Alessandro nell'İndie* [1769] ve *Il Demofoonte* [1771]) besteledi. —JAN ANTONİN (*Leopold* denir) [Velvary 1747 - Viyana 1818], öncekinin kuzeni ve öğrencisidir. F. X. Dušek'ten piyano öğrendi. Prag'da baleler besteledi. 1778'de Viyana'ya yerleşti. Bu kentte, imparatorun capella ve Oda'sında besteci ve yöneticiliğe atandı (1792). Operalar, bir oratoryo (*Moise in Egitto*, 1787), senfoniler, konçertolar, piyano sonatları ve oda müziği yapıtları besteledi.

KOZHİKODE → KALİKÜT.

KOZİNTSEV (Grigoriy Mihailoviç), ukraynalı sinemacı [Kiev 1905 - Sen-Petersburg 1973). 1921'de Leonid Trauberg ile birlikte fütürist bir tiyatro hareketi olan FEKS'i kurdu. Bu akım oyunculara, Dziga Vertov'un kuramlarının tersine, sirke ve müzikhole oldukça yakın bir yorum tarzını benimsetmeyi amaçlıyordu. Kozintsev, Trauberg ile *Pohozdenija Oktjabriniy*'ı (1924) bu anlayışa bağlı kalarak gerçekleştirdi. Daha sonra, plastik arayışların, kesinlikle devrimci nitelikteki gerçekçi bir düşünceye bağlı kaldığı yeni bir anlatımcılığa yönelerek, *Şinel*'i (Gogol'den, 1926), *Noviyj Vavilon*'u (1929), *Odna*'yı (1931) ve 30'lu yılların rus sinemasının başyapıtlarından biri olan bir üçlemeyi (*Junost Maksima* [1935], *Vozvraşçeniye Maksima* [1937], *Vyborgskaja storona* [1939]) yaptı. 1945'te sansürün

dişi kozalak (çam)
1. Yumurtalık;
2. Meyveyaprağı;
3. Bürgüyaprağı (pul).

gelmiş çiçeklere benzemez. Her çiçek bir pul (bürgü yaprağı) ile bunun içindeki bir meyveyapraktan oluşur. Bütün çiçekler bir eksenin çevresinde dizi halinde yer alır. Erkek kozalaklar (kimi türlerde bunlara "tırtılsı"da denir) her birimi birer pulcuğun koruduğu birçok erkek organdan oluşan bir tek çiçek sayılabilir. Kozalaklar değişik biçimlerde olabilirler: çok uzun (ladin), selvilerde yuvarlak. Kozalak, kozalaklılar takımına özgü çiçek biçimidir, ama başka bazı kapalıtohumlularda da (kızılağaç, şerbetçiotu) rastlanır.

KOZALAKLI sıf. Bot. **1.** Kozalağı olan. **—2.** Kozalaklılar takımından olan. **—3.** *Kozalaklı süs ağacı*, parklarda ve bahçelerde tek başına ya da çit olarak kullanılan kozalaklı ağaç. (En yaygın olanları ardıç, mazı ya da yalancı servi çeşit ve klonlarıdır.)

KOZALAKLILAR a. Dişi çiçekleri kozalak biçiminde olan çam, göknar, sedir, melez ve servi gibi kapalı tohumlu bitkiler takımı. (Bil. a. *conifera.*)

—ANSİKL. Kozalaklılar genellikle ağaç biçiminde bitkilerdir; odunları aylalı noktalı trakeitlerden oluşur; *iğne* yaprak ya da *ibre* denen yaprakları genellikle dar ve uzun ömürlüdür (yeşil ağaçlar); bütün organlarında salgı kanallarında bol reçine bulunabilir. Çiçekler bireşeylidir. Erkek çiçek sarmal dizili birçok pul (erkekorgan) taşıyan bir eksenden oluşur; her pulun sırt tarafında bir miktar çiçektozu kesesi yer alır. Açık meyveyaprakları dişi dalın her bürgü yaprağının koltuğundan ikişer ikişer doğar. Her meyveyaprakta normal olarak sırt tarafta, birçok arkegon içeren bir ya da birkaç yumurtacık bulunur. Döllenmeden sonra, çamgillerde dişi pullar odunlaşır ve kozalağı oluşturmak üzere birbirine yaklaşır; yumurtacıklar bunların içinde (genellikle kanatlı) tohumlara dönüşür ve sonra pullar açılınca etrafa saçılır. Servigillerde pullar daha azdır ve yuvarlak bir kozalakçık oluşturur. Ardıçlarda kozalak etli ve küremsidir. Porsuklarda tohumu etli bir yüksük sarar. Kozalaklılar bütün dünyada, ama özellikle soğuk ılıman bölgelerde yaygındır. Bunlar soğuk iklime en iyi dayanan ağaçlardır; dağlarda olduğu gibi kutup yöresinde de ormanların sınırını oluştururlar. Kozalaklılar takımı genellikle denk olmayan iki familyaya ayrılır (çamgiller ve porsukgiller) ve yaklaşık olarak 35 cinste 400'den fazla tür içerir.

Çok süzek kumlu topraklarda yetişebilen bazı kozalaklılar (çamlar) yarı çöl yerlerde toprağı korumakta işe yarayabileceği gibi odun ve çıralık kaynağı da olur. Aynı şekilde "reçineli" ağaçlarla yapılan bir ağaçlandırma, "yayvan yapraklı" ağaçlara göre daha çabuk gelişerek daha kısa sürede gelir kaynağı olabilir. Fakat kozalaklıların dökülen iğne yaprakları çok yavaş çürüyerek mineralleşen terpen ve daha başka çokhalkalı maddeler içerdiğinden toprağı asitleştirir (podzollaşma). Bu yaprakların yoğun olduğu yerlerden akan sular balıklar için zehirli moleküller yüklenir, ibreli büyük ormanlardan geçen akarsularda bu nedenle balık olmaz. Ayrıca kozalaklı ormanları çıralı oldukları için yangın tehlikesine daha elverişlidir. Bütün bu nedenlerle ormanların reçineleştirilmesi uzun vadede iyi bir işlem sayılamaz.

KOZALAKSI sıf. Kozalağa benzeyen, görünüşü kozalak gibi olan.
—Tıp. *Kozalaksı bez*, EPİFİZ'in eşanlamlısı.

KOZALAMA a. Ambal. Özel bir tabancayla soğuk olarak püskürtülen ve parçanın tümünü saran termoplastik liflerden bir zar oluşturarak malzemeyi ya da malları koruma yöntemi.

—ANSİKL. Kozalama, kullanılmayan sivil ya da askeri malzemeyi, depolardaki malları ya da deniz yoluyla gönderilecek makineleri, uzun süreli bir depolama sırasında korumak amacıyla kullanılır. Yöntem, parçayı çevreleyen çok geniş gözlü bir dokuma zarf üzerine sıkıştırılmış havalı bir tabancayla termoplastik maddeden lifler püskürtmeye dayanır. Özel çözücülerden yararlanarak uygulanan püskürtmeyle elde edilen kesiksiz lifler gerçek bir koza oluşturarak dokuma üzerine çökelir; üzerine vernik sürülerek kozanın geçirimsizliği daha da artırılır.

KOZALİT a. (fr. *cosalite; Cosalá*'dan, Meksika'da bir yer adı). Miner. $Bi_2Pb_2S_5$ formülündeki doğal bizmut ve kurşun sülfür.

KOZAN, esk. **Sis,** Akdeniz bölgesinde Adana iline bağlı ilçe; 117 704 nüf. (1990); 2 113 km²; merkez bucağı dışında 1 bucak, 85 köy. Merkezi, Adana'nın 65 km K.-D.'sunda *Kozan,* 54 451 nüf. (1990). Tahıl, pamuk, turunçgiller, zeytin.
—Mim. Kozan* kalesi, ilçe merkezinin 1 km batısındadır. Kozan'daki Hoşkadem camisi'ni memluk emiri Hoşkadem yaptırmıştır (1448). Ulu camiler planındaki yapının girişi renkli mermerlerle süslüdür. Yanındaki arasta XVII. yy.'a aittir.

Kozan barajı, Adana ilinin Kozan ilçesinde, Ceyhan nehrinin kollarından Kilgen çayı üzerinde kurulu baraj. 1972'de işletmeye açıldı. Sulama amacıyla yapılan barajın gövdesi toprak+kaya dolgu tipinde, su toplama hacmi 163 milyon m³, göl alanı 8,02 km², sulama alanı 10 220 ha'dır.

Kozan kalesi, Adana'nın Kozan ilçesinde kale; Antikçağ'da Asurlular tarafından yapıldı, çeşitli dönemlerde onarılarak kullanıldı. Günümüzde de oldukça sağlamdır. Kozan dağı üzerinde yer alan kalenin dört burcu vardır. K. ve G.'deki iki kale grubu, birbirine bir surla bağlanmıştır. Kalede asur ve roma dilinde yazıtlar, yeraltı odaları, mahzenler, bir kilise, keşiş odaları vb. bulunmaktadır.

KOZAN, rumca **Larnaka,** KKTC'de Girne ilçesine bağlı köy.

KOZANİ, Yunanistan'da (Makedonya) kent; *nomos* merkezi, Olympos'un K.-B.'sında; 24 000 nüf. —*Kozani nomos'u,* 3 565 km²; 135 700 nüf.

KOZANLI, Konya'nın Kulu ilçesi merkez bucağına bağlı belde; 4 344 nüf. (1990). Belediye.

KOZANOĞLU (Abdullah Ziya), türk romancı (İstanbul 1906 - *ay. y.* 1966). Mühendis mektebi'ni ve Güzel sanatlar akademisi mimarlık bölümü'nü bitirdi (1929). Adana belediyesi fen işleri müdürü (1929), Milli eğitim bakanlığı baş mimarı oldu (1932). Serbest mimar ve müteahhit olarak çalıştı. Konularını türk tarihinden alan serüven romanlarıyla tanındı. Çoğu filme çekilen romanlarının sayısı yirminin üzerindedir: *Kızıl tuğ* (1923), *Atlı Han* (1924), *Türk korsanları* (1926), *Seyit Ali Reis* (1927), *Gültekin* (1928), *Kozanoğlu* (1929), *Kolsuz kahraman* (1930), *Malkoçoğlu* (1933), *Patronalılar* (1934), *Tokat* (1936), *Battal Gazi destanı* (1937), *Dağlar delisi* (1951), *Kızıl kadırga* (1962), *Arena kraliçesi* (1964) vb.

KOZANOĞULLARI, XIX. yy.'da Güney Anadolu'da, Çukurova yöresindeki Kozan sancağına hükmeden derebeyi ailesi. O dönemde, konumu itibariyle tüm ovayı denetimi altında bulunduran, hatta etki alanını Adana'ya değin genişleten ailenin, Selçuklular zamanında Kilikia'ya yerleşmiş bir türkmen aşiretine mensup olduğu sanılmaktadır. XIX. yy.'ın başlarında güçlenen aile, osmanlı ordusunu birkaç kez püskürterek, bölgede yarı bağımsız bir yönetim kurdu ve kendi adına vergi topladı. Ermeni kilisesi ve ileri gelenleriyle yaptığı anlaşmalarla da durumunu sağlamlaştırdı. Bununla birlikte XIX. yy.'ın ortalarında kendi aralarındaki çekişmeler Kozanoğulları'nı zayıflattı. 1865'te hükümetin İskenderun'a Fırkai ıslahiye denilen bir askeri birlik göndermesi üzerine Kozanoğulları'ndan bazıları hükümet kuvvetlerinin yanında yer aldı. Ailenin direnmeyi deneyen üyeleri ise, sonunda boyun eğmek zorunda kaldılar. Kozanoğulları'nın bir bölümü Osmanlı devletince resmi görevlere atanırken, bazıları da İstanbul'a göç etti.

Büyük Larousse

Kozan kalesi'nden bir görünüm
Adana

KOZBEKÇİ a. Kur. tar. Topkapı sarayı'ndaki hizmetlilerden bir bölümüne verilen ad. (*Kız bekçi* de denir.)

—ANSİKL. Kur. tar. Kozbekçiler Topkapı sarayı Bostancı ocağı'na bağlıydılar. Gezmeye ya da Hasbahçe'ye çıkan padişahın giysilerini ve öteki eşyalarını hazırlamak, korumak ve padişahın kahvesini pişirmekle görevliydiler. Bu bölüm, 1868'de kaldırıldı.

KOZCAĞIZ, Bartın ili merkez ilçesine bağlı bucak; 38 651 nüf. (1990); 35 köy. Merkezi *Kozcağız,* 3 869 nüf. (1990).

KOŽELUH, müzikçi çek aile. —JAN ANTONIN, besteci ve eğitimci (Velvary 1738 - Prag 1814), doğduğu kentte ve Prag'da öğrenim gördü. Viyana'dayken (1763'e doğr. - 1766) Gluck ve Gassman'la tanıştı. Prag'a döndü ve 1784'te atandığı, Svatj Guy katedrali'nin capella yöneticiliğini ölümüne değin sürdürdü. Dinsel yapıtlar, senfoniler, konçertolar ve operalar (*Alessandro nell'İndie* [1769] ve *İl Demofoonte* [1771]) besteledi. —JAN ANTONIN (*Leopold* denir) [Velvary 1747 - Viyana 1818], öncekinin kuzeni ve öğrencisidir. F. X. Dušek'ten piyano öğrendi. Prag'da baleler besteledi. 1778'de Viyana'ya yerleşti. Bu kentte, imparatorun capella ve Oda'sında besteci ve yöneticiliğe atandı (1792). Operalar, bir oratoryo (*Moise in Egitto,* 1787), senfoniler, konçertolar, piyano sonatları ve oda müziği yapıtları besteledi.

KOZHİKODE → KALİKÜT

dişi kozalak (çam)
1. Yumurtalık;
2. Meyveyaprağı;
3. Bürgüyaprağı (pul).

KOZİNTSEV (Grigoriy Mihailoviç), ukraynalı sinemacı [Kiev 1905 - Sen-Petersburg 1973]. 1921'de Leonid Trauberg ile birlikte fütürist bir tiyatro hareketi olan FEKS'i kurdu. Bu akım oyunculara, Dziga Vertov'un kuramlarının tersine, sirke ve müzikhole oldukça yakın bir yorum tarzını benimsetmeyi amaçlıyordu. Kozintsev, Trauberg ile *Pohozdenija Oktjabrinıy*'ı (1924) bu anlayışa bağlı kalarak gerçekleştirdi. Daha sonra, plastik arayışların, kesinlikle devrimci nitelikteki gerçekçi bir düşünceye bağlı kaldığı yeni bir anlatımcılığa yönelerek, *Şinel*'i (Gogol'den, 1926), *Noviyj Vavilon*'u (1929), *Odna*'yı (1931) ve 30'lu yılların rus sinemasının başyapıtlarından biri olan bir üçlemeyi (*Junost Maksima* [1935], *Vozvraşçeniye Maksima* [1937], *Vyborgskaja storona* [1939]) yaptı. 1945'te sansürün

cıklarının toplamının yaklaşık % 1'ini oluşturan ve esas olarak hafif çekirdekler gibi ikincil olmayan birincil elektronların incelenmesiyle elde edilir. Yüksek enerjili elektronlar senkrotron* ışınım yayımıyla açığa çıkar. Kozmik ışınların oluşması ve ivmesi yüksek enerjili mekanizmalar gerektirir. Güneş püskürtüleri sırasında oluşan kozmik ışınların enerjisi 10^6 eV düzeyindedir ve 10^9 eV'u aşmaz. Gökadamızda, daha yüksek enerjili kozmik ışınların oluşumu süpernovaların patlamalarıyla beslenir; Gökadamızın çekirdeğini oluşturan pulsarlar da yüksek enerjili parçacıklar yayan kaynaklardır. Çok yüksek enerjilere (10^{18} eV ve daha fazla) sağlanan katkı, gökadadışı kökenlidir (Seyfert gökadalarının çekirdekleri, radyogökada kuazarları).

Uçaklar, uçuş sırasında, kozmik ışınımın etkilerinde kalır; 15 000 m'nin altındaki yükseltilerde, atmosfer yeterli bir ekran oluşturduğu için bu etkiler önemsiz sayılır. Ancak büyük yükseltilerde durum değişir: gerçekten de iyonlaşma olgularının yer aldığı bu yükseltilerde, bu olgular gerek insan vücudu, gerek elektronik donanımlar için bir tehlike meydana getirir.

Ortalama Güneş etkinliği döneminde kaydedilen ışınlama dozları son derece zayıftır ve tehlikesizdir; yeğin Güneş etkinliği döneminde ise güçlü Güneş püskürtüleri* kısa dalgalarda yapılan iletişimi tedirginleştirebilir ve astronotlar ile büyük yükseltide uçan sesüstü uçakların yolcuları için bir tehlike oluşturabilir. Bu nedenle, özellikle Güneş püskürtülerini tahmin için uluslararası bir servis kurulmuştur.

KOZMODROM a. (fr. *cosmodrome*). Uz. havc. FIRLATMA ÜS*SÜ'nün eşanlamlısı. (Bu terim daha çok sovyet fırlatma üslerini belirtmek için kullanılır.)

KOZMOGONİ a. (fr. *cosmogonie*). EVRENDOĞUM'un eşanlamlısı.

KOZMOGRAFYA a. (geç lat. *cosmographia*; geç yun. *kosmographia*'dan). Tümüyle betimlemeye dayanan gökbilim.

KOZMOİT sıf. (fr. *cosmoïde*; yun. *kosmos*, dünya, *eidos*, görünüş'ten). Zool. *Kozmoit pul*, ciğerlibalıklarda ve saçakyüzgeçlimsilerde görülen, plakoit tipte yüzeysel pullarla kaynaşmış deri kökenli kemiklerden oluşan özel pul. (Boru biçimindeki dentin tabakasını örten bir minedir.)

KOZMOKİMYA a. (yun. *kosmos*, evren ve ar. *kimya**'dan). EVREN KİMYA*SI'nın eşanlamlısı.

KOZMOLOJİ a. (fr. *cosmologie*'den). EVRENBİLİM'in eşanlamlısı.

KOZMONOT a. (fr. *cosmonaute*). Bir uzay aracının pilotu ya da yolcusu.

—ANSİKL. "Kozmonot" terimi genellikle bir rus uzay gemisinde seyahat eden kimseler için kullanılır. İlk rus kozmonot ekibi eğitimine 14 mart 1960'ta başlamıştı. Bu ekibin 12 üyesini tanıyoruz: bunlar daha sonra uzay uçuşlarına katılanlardır. Bununla birlikte ilk ekipte birkaç kişinin daha bulunduğu ve bunların eğitim sırasında sağlık ya da başka bir şey (örneğin kaza) nedeniyle elenmiş oldukları düşünülebilir. Bu ilk ekibin, yaşlı olan Vladimir Komarov ve Pavel Beliayev dışında, bilinen kozmonotları az deneyimli genç pilotlardı (1960'ta yaklş. 26 yaşında). Hepsi de ilk uzay uçuşlarını 1961-1969 arasında yaptılar. 12 nisan 1961'de Vostok 1 gemisiyle tarihte ilk uzay uçuşunu yapan Yuriy Gagarin olmuştur. Bu görev çok kısa sürmüş ve 108 dakikada Yer çevresinde bir defa dönülmüştür.

Daha sonra Ruslar, 1962 ve 1973 yılları arasında birbirinden farklı derecelerde önem taşıyan dokuz kozmonot grubu daha oluşturdular. Bu grupların ikisinde (1962 ve 1964), tümü ya da bir bölümü profesyonel olmayan ve tek bir uzay yolculuğu yapmak amacıyla çok az eğitilen kozmonotlar bulunuyordu: 1962 yılında grup, içlerinden yalnız bir uzay yolculuğu, yapan (Valentina Tereşkova, 1963'te Vostok 6 ile) kadınlardan, 1964'te ise iki temsilcisi (Konstantin Feyoktistov ve Boris Yegorov) aynı yıl Voshod 1 ile uçan mühendisler ve doktorlardan oluşuyordu. Diğer gruplarda ise deneyimli pilotlar (1963 ve 1965) ya da genellikle uzay araçları inceleme bürolarında çalışan mühendisler (1966 ve 1973) ya da hem pilot hem de mühendisler (1967 ve 1970) bulunuyordu. Kuşkusuz 1973 yılından sonra içlerinde bilimsel araştırmacıların da yer aldığı ekipler kuruldu. Ama 1980 yılı sonuna kadar bu ekip üyelerinin hiçbiri henüz uzaya gitmemişti. 1961'den 1980'e kadar toplam olarak 49 rus kozmonotu en az bir kez uzaya gitti. Bu sayıya, dönemin sosyalist ülkeleri arasında uzayda işbirliği programı "Intercosmos" çerçevesinde fırlatılan yedi yabancı kozmonotu da eklemek gerekir. Bu kozmonotlar uzay yolculuklarından önce yaklaşık 2 yıl süren kısa bir eğitim görmüşlerdir. Davet edilen her ülke biri yedek olmak üzere iki kozmonot adayı seçmiştir. 1978 ve 1980 yılları arasında vatandaşlarından biri bu program çerçevesinde uzaya yolculuk yapan ülkeler şunlardır: eski Çekoslovakya ve eski Doğu Almanya ile Polonya, Bulgaristan, Macaristan, Vietnam, Küba, Romanya, Moğolistan ve Fransa.

4 rus kozmonot uzayda görev yaparken hayatını kaybetmiştir: 1967'de Soyuz 1 uçuşunda Vladimir Komarov; 1971'de Soyuz 11 uçuşunda Georgiy Dobrovolskiy, Vladislav Volkov ve Viktor Patsayev. Amerika Birleşik Devletleri'ndeki gibi eğitim sırasında da ölümle sonuçlanan bazı kazaların olmuş olması muhtemeldir. Bu kazalardan yalnız 1968 yılında Yuriy Gagarin'in ölümüyle sonuçlanan uçak kazası bilinmektedir.

KOZMONOTLAR denizi, rusçası **More Kosmonavtov,** Ruslar'ın 30°-45° doğu boylamları arasında kalan Antarktika kıyı denizine verdikleri ad.

KOZMOPATOLOJİ a. (fr. *cosmopathologie*). Kozmik ortamların organizmaya etkisini inceleyen patoloji dalı.

KOZMOPOLİT, -ti a. (fr. *cosmopolite*; yun. *kosmopolites*'ten). Kendini dünya vatandaşı sayan, yabancı olan her şeye kolayca alışan kimse.

◆ sıf. **1.** Her ülkenin değişik düşünce ve yaşam biçimlerine uyum sağlayan bir kimseye özgü şey için kullanılır: *Kozmopolit bir yaşam sürmek. Kozmopolit düşünceleri olmak.* **—2.** Değişik uluslardan kimseleri içeren topluluk, yer vb. için kullanılır: *Kozmopolit bir kalabalık. Kozmopolit bir kent.*

—Biyol. Dünyanın her tarafında bulunan bitkiye denir.

KOZMOPOLİTLİK a. **1.** Çeşitli ülkelerde yaşamış olduğu için tek bir ulusal kültüre bağlı olmayan kimsenin düşünme ve yaşama biçimi. **—2.** Çeşitli ulusallıkların öğelerini içeren şeyin niteliği: *Paris'in, New York'un kozmopolitliği.*

KOZMOS a. (yun. *kosmos*'dan). **1.** Fels. Evren ve yasaları, ya da daha genel olarak, gerçek, ya bilimsel ya da düşsel bir anlayıştan doğan her türlü evren. **—2.** Yıldızlararası uzam: *Füze kozmosta kaybolup gitti.*

—Bot. Tropikal Afrika kökenli, çok parçalı ince yapraklı, altın sarısı, parlak kırmızı ya da beyaz çiçekli biryıllık ya da çokyıllık otsu bitki. (Birçok türü süs bitkisi olarak yetiştirilir. Bil. a. *cosmos;* bileşikgiller familyası.)

KOZMOS a. (*en üst düzeydeki yönetici* anlamında yun. sözc.). Esk. Yun. Girit'te, bir sitenin baş magistratusu. (Kozmoslar aristokratlar arasından bir yıl için seçilirlerdi, bunların oluşturduğu kurulun başkanı kente adını verirdi. Sparta'da kral ve ephoroslara verilen yetkiler Girit'te kozmoslar elinde toplanmıştı.)

Kozmos, rus otomatik yapay uydu ailesinin genel adı. 16 mart 1962'de fırlatılan Kozmos 1 ile başlayan bu seriye ait uyduların sayısı 1980'lere varıldığında 1 235'e ulaşmıştı. Bu, büyük bir farkla, uzay havacılığı tarihinin en kalabalık uydu ailesidir. Resmi olarak Kozmos uydularının hemen hepsi "yerçevresi uzay bölgesinin bilimsel incelenmesi" ya da "ulusal ekonominin gereksinimleri için Yer kaynaklarının araştırılması" amacıyla fırlatılmıştır. Ama gerçekte, Kozmos adı Ruslar tarafından büyük bir bölümü askeri nitelikte olan çok çeşitli uzay görevlerini yürütmek için kullanılmıştır: askeri keşif (her yıl otuz-kırk adet, kütlesi yaklaşık 5 ton olan, yeniden kullanılabilir fotoğraf uydusunun fırlatılması); elektronik casusluk (birkaç yüz kg'lık uydularla üzerinden uçulan ülkelerin radar ve radyo yayımlarının kaydedilmesi); okyanusların gözetlenmesi (nükleer bir pille beslenen radarlarla donanmış uydular; bunlardan Kozmos 954, 1978 yılında Kanada'ya düştü); fırlatılan güdümlü mermilerin tespiti; askeri telekomünikasyon için ara istasyonları (sekizli salkım halinde yaklaşık 1 500 km yükseltiye fırlatılan küçük uydular); seyrüsefere yardım; bir uydunun diğer bir uydu ile deneysel olarak önlenmesi; uygulama uydularının denenmesi (telekomünikasyon, meteoroloji vb.); pilotlu uzay gemilerinin denenmesi; Ay ya da gezegen deneylerindeki başarısızlıkların gizlenmesi (Yer çevresindeki bekleme yörüngelerinden ayrılamayan araçlar); uzay biyolojisi alanında yapılan bilimsel incelemeler (resmi görev); uzayın bilimsel incelenmesi (resmi görev); Yer kaynaklarının gözlemi (resmi görev); değişik teknolojiler için deneme yeri.

KÖCHEL (Ludwig VON), avusturyalı müzik yazarı (Stein, Aşağı Avusturya, 1800 - Viyana 1877). En ünlü yapıtı, 1862'de yayımladığı *Chronologisch-thematisches Verzeichnis sämtlicher Tonwerke Wolfgang Amade Mozarts*'dır (W. A. Mozart'ın tüm yapıtlarının tematik ve kronolojik kataloğu).

KÖCHERMANN (Rainer), alman dansçı (Chemnitz 1930). Berlin'deki Staatsoper'de (1949-1951) ve yine aynı şe-

A.P.N.

Soyuz T-2 uzay gemisinin Baykonur **kozmodrom**undan (Kazakistan) fırlatılması (5 haziran 1980)

hirdeki Städtische Oper'de solocu (1951-1955). Frankfurt Staatsoper'de (1955-1960) ve Münih operası'nda (1960) baş dansçı olarak çalıştı. 1960-1973 arasında Hamburg operası'nın bale topluluğunda dans etti. *Don Quijote, Hamlet* ve *Uyuyan güzel*'deki yorumlarıyla kendini kabul ettirdi. Hamburg operası'nda G. Balanchine'in (*Orpheus*, 1964; *The Four Temperaments ve Symphony in C*, 1965) ve Peter Van Dijk'in (*Romeo ve Juliet*, 1966) balelerinde başrol yorumladı. 1974-1976 arasında Osnabrück'te, daha sonra da Sarrebruck'ta (1976) bale yöneticiliği yaptı.

köçek
Atatürk kitaplığı, İstanbul

KÖÇEK a. (fars. *kuçek*, küçük'ten). **1.** Kadın kılığına girerek çengi gibi oynayan erkeklere verilen ad. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** Deve yavrusu. (KÖŞEK de denir.) **—3.** Hoppaca davranan ölçüsüz kimse. **—4.** *Köçek havası*, köçeklerin oynamalarına uygun oyun havası.
—Ask. tar. Acemi ocağı'ndan Yeniçeri ocağı'na yeni geçenlere verilen ad. (Ayrıca, geniş anlamda Yeniçeri ocağı'na bağlı olanların tümü hakkında da kullanılırdı.)
—Sey. oy. *Köçek takımı*, köçeklerden oluşan ve belli kurallara göre yönetilen dans topluluğu. (*Köçek kolu* da denir.) [Bk. *ansikl.* böl.]
—ANSİKL. Sey. oy. Kadınsı hatları olan, güzel yüzlü ve vücutlu erkek çocuklarından seçilen köçekler, 7-8 yaşlarında dansa başlatılırdı. 13-14 yaşlarında eğitimleri sona erer, köçek takımlarından birine katılırlardı. Kadın gibi giyinir, saçlarını kesmez, lüleler halinde omuzlarına bırakırlardı. Üzerlerine boyu dizkapağına değin uzanan, genellikle ipekten ve işlemeli bir entari, alta çok geniş ve topuklara değin uzanan gösterişli ve alacalı bir etek giyer, bellerine değerli kumaşlardan kuşak sarırlardı. İçlerinde ipekten yapılmış gömlek olur, giydikleri fesin üzerine kenarları sırmalı ipek çevre sararlardı. Ellerindeki ritim çalgısıyla (zil, çalpara, çegâne) çalınan parçanın ritmini vurarak oynarlardı. Başarılı köçekler, oyunları kadar çalpara vuruşlarıyla da tanınırlardı. Belirli yerlerde solo oynar, daha sonra topluca raksederlerdi. Çoğunluğu eşcinsel olan köçekler uğruna bütün varlığını ortaya koyan zenginler vardı. Yeniçeriler arasında da bu nedenle sık sık kanlı bıçaklı kavgalar çıkar, sonu ölüme değin varan olaylar olurdu. Bu nedenle, bir görüşe göre Mahmut II döneminde çıkan bir fermanla köçeklik yasak edilince, çoğunluğu Mısır'a Mehmet Ali Paşa'nın yanına kaçtı. Bir başka görüşe göre, 1857'de çıkan bir kanunla ya da 1856 tarihli bir fermanla yasaklandı. 1855 yılında İstefenaki Bey'in ısrarıyla Reşit Paşa tarafından yasak konduğunu öne sürenler de vardır.
Köçeklerin özellikle sakızlı rum ve çingene olanları ünlüydü. Bunlardan bazıları güzellikleri ve oyun yetenekleriyle yalnız İstanbul'da değil, imparatorluğun her yanında ün kazanmışlardı. Evliya Çelebi *Seyahatname*'de XVII. yy.'ın ünlü köçeklerini sayar ve bilgi verir. Enderunlu Fazıl Hüseyin de (XVIII. yy.) bunlar üzerine *Çenginame* ve *Defteri aşk* adlı manzum iki kitap yazmış ve döneminin ünlü köçeklerinden birçoğunun adını vermiştir. Bunlardan çoğunun sülün, taze fidan, yenidünya, tilki, şeker, büyük afet, altıntop vb. profesyonel takma adları vardı. En tanınmış oyunları kaytan oyunu, fes oyunu ve tura oyunuydu.
• *Köçek takımı*. Köçeklerin çeşitli kolları vardı. Her kolun başında bir kolbaşı ve kolbaşı yardımcısı bulunur, kolu bunlar yönetirlerdi. Koldaki köçek sayısı genellikle on-on ikiden az olmazdı. Kolda köçeklere eşlik eden en az dört kişilik bir çalgıcı takımı ve hanendelerle çeşitli yardımcılar bulunurdu. Davetle ve ücret karşılığında saraylara, konaklara, eğlence yerlerine gider, çeşitli gösteriler düzenlerlerdi. Bunun yanı sıra, sarayın da bir köçek takımı vardı.

KÖÇEKÇE a. Türk müziğinde, köçek takımına eşlik eden dans şarkısı. (Köçekçelerin çoğu, eşliğinde dans etmeye elverişli, kıvrak nağmeli birer Rumeli ya da Anadolu türküsüdür. Birçok besteci de, bu formda yapıtlar bestelemiştir. İsmail Dede Efendi, en çok köçekçe besteleyenlerden biridir.
Köçekçeler, aranağmelerle birbirine bağlanır ve çeşitli köçekçe takımlarını oluştururlar.)

Köçekçeler, Ulvi Cemal Erkin'in, orkestra süiti (1943). Karcığar ve hicaz makamlarındaki eski köçekçelerin orkestralanmış biçimi olan süit, bestecinin en sevilen yapıtlarındandır.

KÖÇEKLEMEK ya da **KÖŞEKLEMEK** gçz. f. (*köçek*'ten *köçek-le-mek*). Deve sözkonusuysa, yavrulamak, doğurmak.

KÖÇEKLİK a. **1.** Köçeğin yaptığı iş. **—2.** Ölçüsüz, hoppaca davranma, bu biçimdeki davranış: *Bırak köçekliği de, doğru dürüst anlat. Köçeklik etmek.*

KÖFLACH, Avusturya'da (Steiermark) kent, Graz'ın B.'sında, bir sanayi bölgesinin merkezinde; 12 000 nüf. Linyit. Cam ve porselen sanayisi.

KÖFTE a. (fars. *kūften*, ezmek > *kūfte*'den). Mutf. **1.** Kıyma, soğan, ekmek içi, yumurta, tuz ve baharat ya da kıyma pirinç karışımını yoğurup küçük topaklar ya da parmak şeklinde biçimlendirdikten sonra çeşitli yöntemlerle pişirerek yapılan yemek. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** *Bahçıvan köftesi*, kızartılmış patates, patlıcan ve iç bezelyeyle salçalı olarak pişirilen köfte yemeği. (Patlıcan yerine havuç, kereviz de kullanılabilir.) || *Cızbız köfte* → CIZBIZ. || *Çoban köftesi*, içine bolca sarmısak ve maydanoz katılarak hazırlanmış sahan köftesi. || *Hasanpaşa köftesi*, ortası çukur olarak hazırlanmış köfteleri fırınladıktan sonra çukurlarına patates püresi koyup tekrar fırına sürerek yapılan köfte yemeği. || *Kadınbudu köfte* → KADINBUDU. || *Kimyonlu köfte*, içine bolca kimyon katılarak hazırlanmış sahan köftesi ya da kuru köfte. || *Kremalı köfte*, tencerede bir süre pişirilmiş köfteler üzerine un, süt ve tuzla hazırlanan sosu döküp tekrar bir süre pişirerek yapılan köfte yemeği. || *Kuru köfte*, kıyma, ekmek içi, soğan, yumurta, maydanoz ve baharatla hazırlanıp yağda kızartılmış köfte. || *Maydanozlu köfte*, pirinç kıyma ve tuzla hazırlanmış irice köfteleri ince doğranmış maydanoza bulayıp tencerede az suyla pişirerek yapılan köfte yemeği. || *Patates köftesi*, haşlanmış patates, baharat ve tuzla yapılıp galeta ununa bulanarak kızartılan köfte. || *Patatesli köfte* → İZMİR* KÖFTESİ. || *Rulo* ya da *rosto köfte* → DALYAN* KÖFTESİ. || *Sahan köftesi* ya da *sahanda köfte*, köfteleri hazırlayıp bir sahan ya da tencereye dizdikten sonra üzerine sulandırılmış salça ve küçük doğranmış domates döküp ocak üzerinde pişirerek yapılan köfte yemeği. || *Salçalı köfte*, sulandırılmış salça ya da domates püresiyle pişirilmiş köfte yemeği. || *Sucuk köftesi* ya da *sarmısaklı köfte*, kıymayı sucuk içi gibi bolca sarmısak, kırmızı biber, baharat, bazen de çemenle yoğurup biçimlendirdikten sonra ızgarada ya da tavada pişirilen köfte. || *Terbiyeli köfte*, pirinç, kıyma, soğan ve maydanozla hazırlanmış ufak yuvarlak köfteleri una bulayıp sulu ca pişirdikten sonra yumurta ve limonla terbiye ederek yapılan köfte yemeği. (İçine ufak doğranmış patates ve havuç da katılabilir.) [*Sulu köfte, pirinçli köfte* de denir.]
—ANSİKL. Köfte, ana malzemesini oluşturan kıyma, soğan, ekmek içi, yumurta ve baharat yanında başka malzemelerden de yapılabilir. Kıyma yerine tavuk ya da balık ezmesi konarak ya da haşlanmış patatesle yapılan köfteler de vardır. Bazı köftelerde ekmek içi yerine pirinç ya da bulgur kullanılır. Yapılış ya pişirilme yöntemine ya da yaygın olduğu yöreye göre değişik adlar alır: izmir köftesi, sahan köftesi, kuru köfte vb. Çeşitli pişirme yöntemleri vardır. Tavada kızartılarak, fırında, ızgarada ya da tencerede pişirilerek hazırlanır. Türk mutfağının başta gelen et yemeklerindendir.

KÖFTECİ a. **1.** Köfte pişirip satan kimse. **—2.** Köfte satılan, yenilen dükkân.

KÖFTECİLİK a. Köfte pişirip satma işi.

KÖFTEHOR sıf. (fars. *kūfte* ve *ḫōr*; *kūfte-ḫōr*, köfte yiyen'den). *Tkz.* Şaka yollu söylenen paylama sözü: *Seni köftehor seni, aylardır neredeydin? Köftehorun keyfi yerinde, bizi mi düşünecek!*

KÖFTELİK sıf. Köfte yapmaya uygun: *Köftelik kıyma. Köftelik bulgur.*

KÖFTER a. (fars. *kūfter*'den). Mutf. Nişastayla kaynatılan üzüm şırasını tepsilere döküp kurutarak yapılan bir tür pestil.

KÖFTERUZ ya da **KÖFTEROZ** a. Denizc. Borda kaplama tahtaları arasındaki armozları açarak üstüpü sıkıştırmada, eski kalafatları sökmede kullanılan kalafatçı aleti.

KÖFTÜN a. Sığırlara yedirilen susam ya da keten küspesi.

Köhlemeier-Degos sendromu, ilerleyici bir atardamar tıkanıklığına yol açan nadir hastalık. En çok bağırsak ve deri damarları değişikliğe uğrar. Bağırsak delinmesi periton iltihabıyla ve ölümle sonuçlanabilir. Hastalık genellikle 15 ile 35 yaş arasındaki erkeklerde görülür. (Eşanl. DEGOS HASTALIĞI, KÖTÜCÜL ATROFİLİ PAPÜLOZ.)

KÖHLER (Wolfgang), alman kökenli amerikalı ruhbilimci (Reval, günümüzde Tallin, 1887 - Enfield, New Hampshire, 1967), Gestalt kuramının başlıca temsilcilerinden biridir. Berlin'de, sonra da Princeton'de profesörlük yaptı. Tavukların görsel ayırt etme yeteneği ve özellikle de şempanzelerin alet kullanma becerisi üzerinde gözlemler yaptı. Yineleme ve deneme-yanılma yoluyla öğrenmeye karşıt olarak, birden öğrenmenin (daha sonra buna "insights" denildi) olanaklı olduğu görüşünü ileri sürdü. Köhler'e göre, bu tür öğrenme, algılama işlemlerinde ya da bazı problem çözümlemelerinde gözlemlenebilen yeniden düzenlemelerle aynı niteliktedir. Başlıca yapıtları: *Intelligenzprüfungen an Menschenaffen* (Gorillerde zekâ araştırmaları) [1917], *Psychologische Probleme* (Psikoloji sorunları) [1933].

Köhler aydınlatması, optik mikroskopide, açıklık diyaframının ayarı ne olursa olsun, nesneyi düzgün biçimde aydınlatmaya yarayan sistem.

Köhler-Mouchet hastalığı (alman radyolog Alban *Köhler* [1874-1947] ile fransız cerrah Albert *Mouchet*'nin [1869-1963] adlarından), ayak bileğindeki sandalsı kemikte görülen aseptik nekroz. 5 ila 15 yaş arasındaki erkek çocuklarda görülür. Tek taraflıdır ve ayak sırtında ağrılı bir şişlikle kendini belli eder.

Köhler-Stieda hastalığı, PELLEGRINI-STIEDA HASTALIĞI'nın eşanlamlısı.

KÖHNE sıf. (fars. *kuhne*'den). **1.** Eskimiş, yıpranmış şey, bakımsız yer için kullanılır; eski: *Köhne mobilyalar. Köhne bir bodrum katı.* **—2.** Çağın gerisinde kalmış, geçerliliğini, güncelliğini yitirmiş şey için kullanılır; çağdışı: *Köhne fikirler.*
—*Esk. Köhne-bahar*, sonbahar: "*Ver hükmünü ey serv-i revan köhne baharın*" (Nedim, XVIII. yy.).

KÖHNELEŞME a. Köhneleşmek eylemi.
—Mim. Bir konutun, özellikle de kentsel ortamdaki bir konutun yıpranma, mezbeleye dönüşme süreci.

KÖHNELEŞMEK gçz. f. Eskimek, yıpranmak; köhnemek.

KÖHNELİK a. Köhne olma durumu, niteliği.

KÖHNEME a. Köhnemek, köhneleşmek eylemi.

KÖHNEMEK gçz. f. **1.** Eskimek, yıpranmak: *Dededen kalma konak bakımsızlıktan iyice köhnemişti.* **—2.** Geçerliğini, güncelliğini yitirmek: *Köhnemiş düşünceler.* **—3.** Yaşlanmak, ihtiyarlamak.

KÖK, -kü a. **1.** Damarlı bitkileri toprağa bağlayan ve bunların su ve mineral tuz gereksinimlerini sağlayan, genellikle yeraltı organı. (Bk. *ansikl.* böl. Bot., Halk. hek., Tarım.) **—2.** Kimi şeylerin dip bölümü: *Diş kökü. Kıl kökü.* **—3.** Kökü ve sapıyla çıkarılan bitkiler için tane, adet: *Bahçe için iki üç kök çam fidanı sıparış verdik. Birkaç kök maydanoz.* **—4.** İlaç olarak kullanılan kimi bitkilerin yumru biçimindeki köklerine halk arasında verilen ad: *Aktarın kendilerine verdiği kökleri ıhlamurla kaynatıp çocuğa içirdiler.* **—5.** Bir şeyin temeli; kaynağı, başlangıç noktası: *Bu işi kökünden temizlemek gerekiyor. Başarısızlığın kökünde bu yanlış uygulama yatıyor. O ailenin kökü çok eskilere dayanır.* **—6.** Bir kimseyi bir yere bağlayan duygusal ve manevi bağların tümü: *Gurbette kendini köklerinden koparılmış gibi duymak. Köklerini aramak.* **—7.** *Kök salmak*, bir yere iyice yerleşmek, yayılmak, tutunmak, köklenmek: *Benliğinin derinliğine kök salan bu duygudan arınamıyordu bir türlü.* || *Kök sökmek*, güç bir işi yaparken oldukça zorlanmak. || *Kök söktürmek*, bir kimseye yaptığı bir işte çok güçlük çıkarmak, onu uğraştırmak: *Hele bir yapmaya kalksın, ona kök söktürürüm.* || *Kökü kazınmak*, sözkonusu zararlı bir şeyse, bir daha gözükmeyecek, ortaya çıkmayacak biçimde yok edilmek. || *Köküne kibrit suyu*, "yok olsun, kahrolsun, ölsün, yerin dibine geçsin" anlamında söylenen bir ilenme sözü. || *Kökune kibrit suyu dökmek*, kökünü kurutmak, bir daha oluşmayacak, ortaya çıkmayacak biçimde yok etmek. || *Kökünü kazımak*, varlığını sürdüremez, üreyemez biçimde her şeyiyle yok etmek, hiçbir iz bırakmamak: *Bu zararlı işe girişenlerin kökünü kazımak gerekir.*

—Anat. *Diş kökü*, boyun çizgisiyle taçtan ayrılan ve çenekemiğindeki çukura gömülü olan diş kısmı. || *Kıl kökü*, kılın, saçın dibindeki kesecik, soğancık.

—Anat. ve Patol. *Sinir kökü anestezisi*, anestezik bir maddenin bir sinir köküne şırınga edilmesiyle sağlanan anestezi.

—Arit. Kare köklerin gösterilişinde kullanılan √ simgesi. || *Bir* a *pozitif gerçek sayısının* n *nci* (ya da *n* nci kuvvetten) *kökü*, $\sqrt[n]{a}$ ya da $a^{1/n}$ ile gösterilen $\alpha^n = a$ olan biricik gerçek pozitif α sayısı. [Dolayısıyla $(\sqrt[n]{a})^n = a$ ya da $(a^{1/n})^n = a$ elde edilir. $n = 2$ için *kare kök* denir ($\sqrt{a}$ ile gösterilir); $n = 3$ için *küp kök* denir.] || n *nci kök*, *n* nci köklerin gösterilişi için kullanılan $\sqrt[n]{\ }$ simgesi. || *Sıfır olmayan bir* z *karmaşık sayısının* n *nci* (ya da *n* nci kuvvetten) *kökü*, $Z^n = z$ olan Z karmaşık sayısı. (*z* nin modülü *r*, argümanı da α ise, *n* nci kök, modülü $\sqrt[n]{r}$ ve argümanı da, $k \in \{0,1,\ldots,n-1\}$ olmak üzere $\frac{\alpha}{n} + k\frac{2\pi}{n}$ olan karmaşık sayıdır; değişik *n* kök vardır. $z = 1$ halinde 1 in *n* nci kökleri deyimi kullanılır.)

—Bağc. *Kök budamak*, asmanın yayılan köklerini kesmek.

—Bahç. *Kök çeliği*, yeniden dikilmek ve yeni bir fidan elde edilmek üzere koparılarak köklendirilmiş sap parçası.

—Biyol. Bir organın bağlantı noktası, dip kısmı.

—Bot. *Kök mantarı*, meşe, çam ve fındık gibi kimi ağaçların köklerinde yerleşen, iplik görünüşünde bir mantar emeciyle, kökün ortakyaşarlık biçimindeki birleşmesinden oluşan mantar. || *Kök oluşumu*, yeni köklerin gelişip ortaya çıkması. || *Kök sürme noktası* ya da *yayı*, bir kökçüğün oluştuğu çevreteker bölgesi. || *Kök taslağı*, gelişmekte olan genç kök. (Embriyonun filizlenmesi sırasında tohum kabuğunu ilk delen kısımdır. Yaprak taslağı ya da filiz karşıtıdır.) || *Saptan kök veren*, sarmaşık ve çilekte olduğu gibi, sapların boyu uzunluğunca değişik yerlerinden ek kökler çıkaran bitkilere denir.

—Ceb. Bir grafın her *x* köşesine grafın bağlanabildiği *a* köşesi || A[X] *in bir* P *polinomunun* A *da kökü* (A *değişmeli birim halka*), öyle *a* elemanıdır ki P ye eşlik P polinomiyal fonksiyonunun verdiği *a* nın görüntüsü 0 dır, yani P(*a*) = P(*a*) = 0 dır. [P nin *a* daki değeri sıfırdır; "*a* P nin A da köküdür", "P, A da (X − *a*) ile bölünebilir" ifadesine denktir] (Bk. *ansikl.* böl.) || *Bir* A *halkasının bir* I *idealinin kökü*, A nın, bir kuvveti I ye ait olan elemanlarının kümesi. (I nin kökü bir asal idealdir.) || *Bir oransal fonksiyonun kökü*, bu oransal fonksiyonun sıfırı. || *İndirgenemez temsilcisi* U_1/V_1 olan bir oransal kesrin kökü, U_1 polinomunun kökü. || K[X] *in* (K *değişmeli cisim*) n *nci dereceden*, K *içinde indirgenemez, bir* P *polinomunun kökler cismi*, K nin bir eşyapı uygulaması farkıyla belirli, olabildiğince en küçük genişlemesi olup, bu genişleme içinde P nin *n* kökü bulunur, dolayısıyla birinci dereceden *n* sayıda çarpana ayrılır. (Eşanl. P NİN PARÇALANIŞ CİSMİ.) || *Polinom biçimindeki bir denklemin kökü*, sıfırlar, polinom fonksiyona eşlik eden polinomun kökleri olduğuna göre bu polinom fonksiyonun sıfırı. || P(x) = 0 *biçimindeki cebirsel bir denklemin kökü*, bu denklemin çözümü. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Tam kök*, bir tamsayıya eşit olan kök.

—Dilbil. Bir sözcüğün saptanabilecek tüm yapım öğeleri ve dilbilgisel belirtileri çıkarıldıktan sonra yapılan çözümlemeyle ulaşılan ve kendisinden bu biçime dayanılarak kurulan tüm terimlerde ortak olan temel anlambirimcikleri taşıyan gücül biçim. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Dişç. cerr. *Kök erimesi*, diş kökünün fizyolojik ya da patolojik nedenlerle harap olması. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Kök ucu kesimi* → REZEKSİYON.

—El sant. Oya ve dantel yapılırken kumaş kenarına ya da çekilen zincir üzerine yapılan üçgen ya da kare biçimli başlangıç motifi. (Kök, dantel ya da oyanın kumaşa birleştiği alt bölümünü oluşturur, asıl motife geçişi sağlar.) [*Köprü* de denir.]

—Karş. anat. *Aort kökü*, suda yaşayan omurgalılarda, götürücü solungaç atardamarlarından oluşan ve sırt aortunu oluşturmak üzere birbiriyle birleşen derin damarların her biri.

—Kim. Birçok kimyasal tepkimeden nitelik değiştirmeden çıkabilen atom grubu; bu tepkimeler sırasında aynı molekülün bir başka atom grubu, yani işlevsel grup, çeşitli değişikliklere uğrar. (Birinci atom grubu, ikinci grup için bir anaç ya da kök işlevi görür; adını da buradan alır.) [Bk. *ansikl.* böl.]

—Mat. *Bir sayının kare kökünü* ya da *küp kökünü almak*, bu sayının kare kökünü ya da küp kökünü bulmak.

—Nöroanat. *Arka kök, ön kök*, biri arkadaki gangliyonlardan çıkan duyusal işlevli, öteki öndeki gangliyonlardan çıkan devimsel işlevli sinir lifi demetleri. (Birleşerek omurilik sinirini oluştururlar.) || *Gri kök, beyaz kök*, beyin-omurilik sinir sistemini sempatik sinir sistemine birleştiren sinir lifi demetleri. (Gri kök sempatik gangliyonu içerir.) || *Omurilik kökü*, bir omurilik sinirinin arka ya da ön kökü.

—Nörobiyol. *Arka kök potansiyeli*, kendiliğinden ya da bir uyarıdan sonra ortaya çıkan bir boşalmayı izleyen ve omuriliğin arka kökleri düzeyinde kaydedilebilen elektrik dalgası. (Kendilerini daha uyarılgan hale getiren duysal liflerin kutupsuzlaşmasıyla aynı anda ortaya çıkar. Ancak bunu bir uyarılamama evresi izler. Arka kök potansiyelinin ilginç yanı, zararlı duyuları alan getirici liflerin baskılanmasına bağlı olarak derideki dokunma duyusu liflerinin uyarılmasıyla elde edilen ağrı giderici etkinin, getirici liflerin uyarılganlığındaki değişikliklerle açıklanabilmesidir.)

—Nörol. *Kök felci*, sinirleri omuriliğin ön köklerinin bir ya da birkaçından gelen kasların felci. || *Kök sendromu*, omurilik sinir kökü lezyonlarının neden olduğu belirtilerin tümü. (İlgili alanlarda, bir hareket kusuru ve bir duyu azalmasıyla birlikte olsun ya da olmasın kök ağrılarını da kapsayan duysal bozukluklar izlenir. Köklerin kendilerinin bir lezyonuna [travma] ya da omuriliğin dıştan basınç altında kalmasına bağlı olabilir.) || *Arka kök-kordon sendromu*, omuriliğin arka kök ve kordonlarında bir lezyon bulunduğunu gösteren belirtilerin tümü. (İç duyumda bozukluk ve nesneleri elleyerek tanımakta zorluk yaratan dokunma duyusu azalması kaybı sözkonusudur. Bu belirtiler özellikle tabeste ve Friedreich hastalığında görülür.)

—Patol. Salgın bir hastalığın etkenlerini kütle halinde ve elden gelirse tümüyle ortadan kaldırma. || *Kökünü kazıma*, bir organı ya da uru tam olarak çıkartma. || *Sıtmanın kökünü kazıma*, sıtmanın salgın zincirini, yani sorumlu asalakları (hematozoerler) taşıyan aracıları (sivrisinekler, anofeller) ve bu taşıyıcı böceklerin barınaklarını (durgun sular) yok etmek için alınan önlemlerin tümü.

—Tıp. Bir organın, bir urun, çıkış noktası, tabanı: *Burun kökü. Siğil kökü.*

—Tüt. *Kökünde istifleme*, tütün denklerinin, denk içindeki yaprak sapları depo tabanına dikey gelecek biçimde konması.

—Yerbil. Bir sürüklenme biriminin geldiği karasal kuşak. (Bu sürüklenme biriminin arkasında görünen kök, genellikle dikleşmiş ve ezilmiş yapılar sunar.) || Sıradağların altında, kıtasal kabuğun, mohoda görülen 70-80 km'lik bir çökmeyle ayırt edilen derin bölümü. || Bir sürüklenme örtüsünün paleocoğrafya kökenli kuşağı.

—ANSİKL. Arit. n *nci kök*. *n* nci kök kavramı, doğrudan doğruya kuvvet kavramına bağlıdır ve bundan aşağıdaki hesap kuralları çıkar: $a \in \mathbb{R}^+$ ve $b \in \mathbb{R}^+$, $\sqrt[n]{a} \times \sqrt[n]{b} = \sqrt[n]{ab}$, $\sqrt[p]{\sqrt[n]{a}} = \sqrt[np]{a}$, $\sqrt[n]{a} = \sqrt[np]{a^p}$, $\sqrt[n]{a/b} = \sqrt[n]{a}/\sqrt[n]{b}$ $(b \neq 0)$. *n* çiftse ($n = 2p$), $\sqrt[2p]{a}$, *a* nın 2*p* nci kökü olan gerçek pozitif sayıyı gösterir; ama $-\sqrt[2p]{a}$ da $(-\sqrt[2p]{a})^{2p} = a$ yı gerçekler. *n* tekse ($n = 2p+1$), $2p+1$ inci kök $\sqrt[2p+1]{a}$, $(\sqrt[2p+1]{a})^{2p+1} = a$ olan biricik gerçek sayıdır. *a* negatif ve *n* tekse, kök hesapları kurallarında bulunmayan $-\sqrt[n]{|a|}$ biçiminde gösterilen kök tanımlanabilir.

—Bot. Esas kök, embriyonun kök taslağından gelişir. Büyümesi normal olarak aşağı doğrudur (pozitif yereyönelim) ve ışıktan kaçarak nem arar. Kökler daha gençken anatomik yapıları iyice belirginleşir: odunboru demetlerinin aynı çember üzerinde soymukboru demetleriyle almaşık konumda yer alması (saplarda bu iki doku karşılıklı olarak yer alır).

Tipik bir kökte şu kısımlar bulunur: 1. uçtaki sürgendokuyu takke gibi koruyan kütinleşmiş hücrelerden oluşan *yüksük;* 2. uzunluğu değişmeyen ve etkin bir büyüme gösteren *pürüzsüz bölge;* 3. yukarıya doğru gittikçe daha uzun ve daha yaşlı emici kıllarla kaplı *kıllı bölge.* Pürüzsüz bölgenin yukarısı durmadan yeni kıllar oluşturur ve bunlar daha derin bir toprak bölgesini tarar; bu arada yaşlı kıllar dökülür, böylece kıllı bölgenin uzunluğu hep değişmez kalır; 4. dökülen eski kılların izlerinin görüldüğü *pütürlü bölge;* 5. genellikle hava-toprak ara yüzeyine yakın, sapa geçiş bölgesi olan *kök boynu.*

Genç köklerin enine kesitinde şunlar görülür: 1. bazı hücrelerin emici kıla dönüştüğü çevresel *kıllı tabaka;* 2. *kabuk* ya da kabuk özekdokusu; 3. çeperleri az ya da çok odunlaşmış *içderi;* 4. çevreteker, özeği, ilk soymuk ve odun damar demetlerini içeren *merkez silindir.* (Bu demetler düzgün ve almaşık olarak sıralanır ve sırasıyla ham besisuyu ile ongun besisuyunu iletir.)

Yaşlı köklerde öncekilere şu dokular ek-

değişik kök biçimleri

lenir: 1. kıllı tabakanın dökülmesine yol açan *mantar;* 2. ikincil özekdokudan oluşan *felloderm;* 3. *ikincil soymuk;* 4. soymuk odun tabakasından gelen *ikincil odun.* İkincil soymuk ve odun, yıllık eşmerkezli tabakalardan meydana gelir.

Kökler, büyütken tabakaların çalışması sonucu enine büyümeden başka, yüksüğün hemen altında bulunan takkeden başlayarak uzunlamasına da büyür (uçtan büyüme). Uzunlamasına büyümesi sırasında kök yerçekiminin (yereyönelim) ve nemin (suyayönelim) etkisi altında kalır ve bunlar kökün doğrultusunu belirler; rastlantı sonucu aydınlığa çıkarsa ışıktan kaçar (negatif ışığayönelim). Bu çeşitli yönelmeler oksinlerin farklı dağılımından ileri gelir.

Kökler, bitki üzerindeki konumlarına (ek kökler), biçimlerine (sakızağacının uzun hava kökleri, kazıkkökler, saçakkökler), özel işlevlerine göre çeşitlere ayrılır (sarmaşığın ek kökleri, ökseotunun emeçleri, havucun yumru kökü, epifit orkidelerin tel kökleri).

• *Kök oluşumu.* Genç kökler, ana kökün çevreteker tabakasından doğar; burada bazı hücreler embriyondaki duruma dönerek (farklılaşma* yitimi) ve hızla çoğalarak bir sürgündoku (meristem) meydana getirirler. Sürgündoku gelişirken kabuk hücrelerini sindirir ve ana kökün dışına çıkar. Bu olgu oldukça yüksek orandaki oksin [10^{-7} ila 10^{-5} g/1] sayesinde gerçekleşir; oksinlerin çiçekçilikte kullanılması genellikle çeliklemeye dirençli türlerin bu yöntemle çoğaltılabilmesini sağlar. Kök oluşumunda oksinden başka maddelerin de (rizokalin*ler) rolü olabilir.

—Ceb. *Bir polinomun kökü.* Bir polinomun köklerinin aranması, cebirsel* denklemlerin çözümlerinin aranmasına bağlıdır. Bir polinom için kökün var oluşu ya da olmayışı, içinde köklerinin arandığı cisme bağımlıdır (x^2+1 in $\mathbb{R}$ içinde kökü yok, $\mathbb{C}$ içinde iki kökü vardır) ayrıca bir cisim içinde, bir polinom*un çarpanlara ayrılma problemine ve bir cisim içinde indirgenebilir polinom kavramına bağlıdır. P, A[X] in bir polinomu ise, A nın bir K genişlemesinin bir α elemanına, $P(\alpha)=0$ ise P nin K içinde kökü denir; böylece, bir polinom için, içinde *n* kökünün bulunduğu bir cismin aranmasına, Galois kuramının gelişimine (cebirsel genişleme, kökler cismi, cebirsel olarak kapalı cisim) ve daha özel olarak da bir polinomun Galois* grubunun incelenmesine gelinmiş olur.

$\mathbb{C}$ cismi özel halinde, d'Alembert-Gauss teoremine göre, $\mathbb{C}$ cebirsel olarak kapalı olduğuna göre, *n* nci dereceden her $\mathbb{C}$[X] polinomunun $\mathbb{C}$ içinde, değişik olan ya da olmayan *n* tane $a_1, a_2, ..., a_n$ kökü vardır ve bunların σ_1 toplamı, ikişer ikişer çarpımlarının σ_2 toplamı, üçer üçer çarpımlarının σ_3 toplamı, vb. polinomun katsayıların oranı biçiminde ifade edilir; bundan başka polinomun köklerinin her oransal simetrik fonksiyonu, polinomun katsayılarının oransal bir fonksiyonu biçiminde ifade edilebilir.

$\mathbb{C}$ cisminin altcismi olan $\mathbb{R}$ cismi özel halinde, $\mathbb{R}$ [X] in her polinomunun, $\mathbb{C}$ içinde bir bölümü gerçek olabilen, öbürleri gerçek olmayan *n* kökü vardır; kök işaretleriyle cebirsel çözüm, 2, 3 ya da 4 üncü dereceden denklemler için bu kökleri belirlemeyi olanaklı kılar; buna karşılık derecesi 4 ten büyük denklemler için bu köklerin cebirsel olarak aranması olanaklı değildir.

Bununla birlikte çözümleme, özellikle de türev polinom yardımıyla kimi sorulara yanıt verilebilir: köklerin işareti, gerçek köklerin sayısı, her gerçek kök için, aralarında başka gerçek kökün bulunmadığı iki sayı arasında çerçeveleme (köklerin ayrılması problemi), vb. Gerçekten:

1. Descartes teoremine göre, bir polinomun pozitif köklerinin sayısı, bu polinomu oluşturan (derecelerine göre sıralanmış) monomlar arasındaki işaret değiştirme sayısından küçük ya da ona eşittir; sıkı küçük olması halinde, bu iki sayı arasındaki fark bir çift sayıdır (örneğin, $x^4+x^3-x^2+x+5$ in en çok pozitif iki kökü vardır);
2. Rolle teoremine göre, P nin iki kökü arasında, bunun P′ türevinin en az bir kökü vardır;
3. Sturn teoremine göre, P_2, P nin P′ ile bölünmesinden elde edilen Eukleides kalanının işaret değiştirilmesine eşitse, sonra P_3, P′ ün P_2 ile bölünmesine eşitse, vb., iki α ve β sayıları arasında bulunan gerçek köklerin sayısı, $P(\alpha)$, $P'(\alpha)$, $P_2(\alpha)$,... dizisinin gösterdiği işaret değiştirmeleri sayısıyla, $P(\beta)$, $P'(\beta)$, $P_2(\beta)$ dizisinin gösterdiği işaret değiştirmeleri sayısı arasındaki farka eşittir, şu halde aralarında ancak bir tek gerçek kökün var olduğu iki sayı bulunabilir ve böylece kökleri "ayırmak" olanaklı olur.

—Dilbil. Anlamlı en küçük öğeyi (kök ya da köken) bulmayı amaçlayan sözcük (ya da sözcük dizisi) çözümlemesi salt betimsel (eşsüremli) de olabilir, daha eski bir dil durumuna ulaşmayı amaçlayan artsüremli bir görünüm de içerebilir.

Türkçede sözcük köklerinin genellikle tek heceli olduğu kabul edilir. Hecenin ses yapısına bağlı olarak da bir ya da birden çok sesten oluşur. Anlamları yönünden kökler, ad ve fiil kökleri olmak üzere ikiye ayrılır: ad kökleri ek almadan, sözcük değeriyle dilde kullanım alanına çıkarken fiil kökleri mastar eki almadan ya da bir kişi ve zamana bağlanmadan kullanılamaz. Türkçede hem ad hem de fiil kökü niteliğini taşıyan *ortak kök*'ler de vardır. Bunlar ad ve fiil göreviyle kullanılırlar: *Göç, göç-mek; güreş, güreş-mek, güven, güven-mek; savaş, savaş-mak.* Anlatılmak istenen varlık, eylem ya da kavram için ad ve fiil köklerine yapım ekleri, çekim ekleri getirilir. (Türkçede kökler yapım ve çekim eklerini alırken bütünlüğünü korur, herhangi bir değişmeye uğramaz. Ancak kişi adıllarının birinci ve ikinci tekil kişilerinde (*ben* > *bana, sen* > *sana*) kökte bir değişme görülür. Bunun dışında eklenme sırasında eklerdeki ön seslerin etkisiyle köklerin son seslerinde kimi ses değişmeleri olur: ötümsüz bir ünsüzle biten köklere ünlüyle başlayan bir ek eklendiğinde kökün ünsüzü ötümlüleşir: *Dip*-i > dibi, *kitap*-ı > kitabı, *kanat*-ı > kanadı. Geniş ünlü ile biten bir köke /y/ ile başlayan ya da /y/ geçiş sesi alan bir ek getirildiğinde bu ünlü darlaşır: *Ye*-yor > *yiyor, de*-yor > dıyor. /k/ ile biten kimi kökler de kimi ekleri alırken bu ünsüzlerini yitirirler: *Küçük* -cük > *küçücük, büyük*-cek > *büyücek, alçak*-cık > *alçacık.* İki heceli kimi köklerde de eklenme sırasında ikinci ünlü düşer: *Alın* alın-ı-m > *alnım, oğul* oğul-u-m > *oğlum* gibi.

Sami dillerinde kök bir dizi ünsüzden (genellikle üç tane) oluşur. Bu kök, bir ünlü şemasında gerçekleşince anlam kazanır: örn. K T B kökünün genel anlamı "yazmak", bir biçim bütününde kitabe, kâtip, mektep, vb. öğelerini verir.

—Dışç. cerr. *Fizyolojik kök erimesi,* alttan gelen daimi dişlerin çıkması sırasında kökleri gittikçe eriyen süt dişleri için normal bir durumdur. Kökün erimesi ya da tam erimemesi sık rastlanan bir bozukluktur ve süt dişinin çekilmesini gerektirebilir. *Patolojik kök erimesi,* diş ucunun çevresinde gelişen süreğen bir enfeksiyondan ya da bir urdan ileri gelebildiği gibi komşu bir dişin anormal gelişmesinden de ileri gelebilir.

—Halk hek. Türkiye'de halk hekimliğinde 100'den fazla bitkinin kökünden ilaç olarak yararlanılmaktadır. Bunların bir kısmı aktarlarda da satılır.

—Kim. Kök kavramı, kimyada yapı kuramının oluşturulmasında önemli bir rol oynadı: bir açık formülde kökle işlevsel grup arasındaki fark, benzeşiklik kavramının geliştirilmesini sağladı; sonsuz sayıdaki organik bileşik ancak bu kavram yardımıyla belli bir düzene konabildi. Nitekim alkollerin ayırtedici özelliklerini oluşturan işlevsel OH grubu, metil alkolü (CH_3OH), etil alkolü ($CH_3—CH_2OH$), alil alkolü ($CH_2{=}CH-CH_2OH$) vermek için metil (CH_3), etil ($CH_3—CH_2$) ve alil ($CH_2{=}CH—CH_2$) kökleriyle birleşebilir ve bu alkoller arasındaki benzerlikler ile farklar, ancak bunların formülleriyle açıklanabilir. Hidroksil (OH), karboksil (COOH) gibi kimi işlevsel gruplar bile kök olarak kabul edilebilir.

Yukarıdaki kökler birdeğerlidir; ama ikideğerli (metilen [CH_2], karbonil [CO], etilen [$CH_2—CH_2$]) ya da üçdeğerli kökler (metilidin ya da başka bir deyişle metin [H—C ≡]) de bilinmektedir.

Yukarıda verilen örneklerden de anlaşılacağı üzere kök sözcüğü tümüyle kavramsaldır ve hiçbir fiziksel gerçekliğe denk düşmez. Bununla birlikte XX. yy.'ın ilk yıllarından itibaren çeşitli serbest kökler ortaya konmuştur; çok kısa ömürlü birer bileşik olan bu köklerin formülleri gerçekte metil, metilen ya da hidroksil köklerinin formüllerine denk düşer. Serbest köklerin çoğu birdeğerlidir: genellikle tek sayılı elektron içerirler (metil ve hidroksil için 9); bu özellik köklere çok büyük bir tepkinlik kazandırırken aynı zamanda ömürlerinin çok kısa olmasına da neden olur.

—Tarım. Köklerin toprağa yerleşme hızı ve dağılımı bitkinin beslenmesi, büyümesi ve ortam koşullarına tepki göstermesi bakımından büyük önem taşır. Böylece, kök derinliği ve dağılım sıklığı topraktaki kaynakların (su ve besleyici maddeler) daha iyi aranıp bulunmasını sağlar.

Türlere göre kök sistemi birçok biçimde olabilir: kazıkkök sisteminde esas kök dikey olarak toprağa girer ve az ya da çok dallanır (yonca, şekerpancarı, kolza). Arazi uygun olursa kazıkkök 2 ya da 3 m derinliğe erişebilir. Saçakkökte çok sayıda küçük kök, bol saçak ya da küme oluşturacak eğik biçimde dağılır (buğdaygiller). Buğdaygillerde (tahıllar) tohum kökleri (tohumdan çıkanlar) ya da ilk kökler sap tabanından doğan ikincil köklerle kısa sürede birleşerek son sistemi oluşturur. Mısırda toprağa sıkıca tutunmayı sağlayan üçüncü bir kök sistemi sapın alt boğumlarından çıkar. Kök sistemi toprağın yapısına ve bu yapının düzensizliklerine ya da engebelerine çok duyarlıdır (işleme tabanı, boğulmuş bölgeler, sert kesekli toprak, boşluklar).

KÖK a. (fars. *kūk*). *Esk.* **1.** Sazın akort edilmesine yarayan burgu, kulak. **—2.** *Kök etmek,* akort etmek.

KÖKALTI a. Arit. Bir kök altında bulunan sayı ya da ifade. (KÖKİÇİ de denir.)

KÖKANLAM a. Dilbil. SEMANTEM'in eşanlamlısı.

KÖKAYAKLIKAMÇILILAR a. Amiplere çok benzeyen kamçılı *Protozoa* takımı. (Bu protistler takımının örnek cinsi *Mastigamoeba*'dır. Bil. a. *Rhizomastigina*).

KÖKAYAKLILAR a. Serbest ya da asalak yaşayan, geçici sitoplazma uzantılarıyla (yani yalancı ayaklar) yer değiştiren ve besinlerini yakalayan *Protozoa* altşubesi. (Sınırları oldukça iyi bilinen tek büyük öbeği deliklilerdir; öbür öbeklerinin [çıplak amipler, kabuklu amipler] hücre yapıları ve yaşama çevrimleri pek iyi bilinmez. Bil. a. *Rhizopoda.*) [Eşanl. KÖKBACAKLILAR.]

KÖKBACAKLI sıf. Kökbacaklılarla ilgili.

KÖKBACAKLILAR a. Zool. KÖKAYAKLILAR'ın eşanlamlısı.

KÖKBAŞLIKABUKLULAR a. Özellikle onayaklılarda asalak yaşayan sülükayaklı kabuklular takımı. (Kökbaşlıkabukluların en iyi bilinen cinsi *Sacculina*'lar yengeçlerin göğsü altında kese gibi sarkarlar. Bil. a. *Rhizocephala.*)

KÖKBİLGİSİ a. KÖKENBİLİM'in eşanlamlısı.

KÖKBOYASI a. **1.** Orman ve çalılıklar-

da yetişen sarı çiçekli yüksekçe boylu (0,30 ile 1,50 m) otsu bitki. (Bil. a. *rubia;* kökboyasıgiller familyası.) [Bk. *ansikl.* böl.] **—2.** Bu bitkinin kökü. **—3.** Bu kökten elde edilen boya. (Eşanl. KÖKKIRMIZISI.) [→ ALİZARİN.]

—ANSİKL. Bot. Kökboyası Güneybatı Avrupa'dan Himalayalar'a kadar ılıman bölgelerde yetişir. Boyacı kökboyası *(Rubia tinctorum)*, üzeri dikenlerle kaplı dört köşe saplı, uzun köklerle kaplı kırmızı köksaplı bir bitkidir. Çiçekleri küçük ve yeşilimsidir. Boyacılıkta kullanılan kökleri nedeniyle eskiden bütün Anadolu'da yetiştirilirdi. Bugün bile tarla kenarlarında kalıntılarına rastlanır. Halk arasında yörelere göre boya kökü, boyacı kökü, kırmızı kök, kızılkök, kızıl boyaotu, yumurta boyası, boya çili adlarıyla da bilinir.

Kökboyası eski Mısırlılar devrinden beri bilinen bir boyarmaddedir. Köklerinden elde edilen boya uzun zaman "Türk kırmızısı" ya da "Edirne kırmızısı" adıyla kumaş boyası olarak kullanılmıştır. 1700'lerde Türkiye tek başına dünya ihtiyacının üçte ikisini karşılıyordu. Kökboyasının esası olan alizarin 1869'da sentetik yoldan üretilmeye başlanınca kökboyası önemini hızla yitirdi (alizarinin boyama gücü kökboyasından yüz kat fazladır). Kökboyası renginin çok dayanıklı olmasından dolayı özellikle halı ve değerli kumaş boyamakta kullanılırdı. Bugün de Anadolu'da halı ipliği boyamakta az miktarda kullanılmaktadır.

—Halk hek. Kökboyasının kurutulmuş toprak altı kısmı, idrar ve safra artırıcı ve müshil etkilere sahiptir. Daha çok % 3'lük infusyon ya da günde 2-3 g toz halinde kullanılır.

—Tar. Kökboyası, B. Anadolu'da çok eski dönemlerden beri bilinen bir bitkiydi. Doğal boyamacılıkta XIX. yy.'ın sonlarına değin yaygın biçimde kullanılan bitkisel boyaların başında geliyordu. Yün pamuk ya da ipek ipliklerin boyanmasında geniş ölçüde kullanılıyor ve başka ülkelere de ihraç ediliyordu. Osmanlı İmparatorluğu sınırları içinde; Diyarbakır, Beyrut, Akkâ, Cebelilübnan, Şam, Trablus, Ankara, Kayseri, Çankırı, Konya, Isparta, Balıkesir, Burdur, Antalya, Niğde, Hudeyde, Kütahya, İzmir, Manisa sancakları, Trablusgarp vilayetinde, Zile, Tokat, Amasya, Köprü kazaları en çok yetiştiği bölgelerin başında geliyordu. Bunların yanı sıra Rodos, Midilli, Kıbrıs, Suriye ve Yunanistan'da da kökboyası bitkisi yetiştiriliyor ve bunlar kara ya da deniz yoluyla İzmir'e getiriliyordu. İzmir, kökboyası ticaretinin başlıca merkeziydi. İzmir'den kökboyası satın alan ülkelerin başında, dönemin en önemli dokuma sanayisine sahip olan ve ülkesinde kökboyası bitkisi yetişmeyen İngiltere geliyordu. Anadolu'dan götürülen tohumlarla Fransa ve İtalya'da da kökboyası ekimine başlandı ancak Anadolu'da yetişenlerin niteliğine erişilemedi. XIX. yy. osmanlı dış ticaretinde kökboyası, tahıl ve ipekten sonra üçüncü sırayı alıyordu. Dışsatım en yüksek düzeyine 1859'da ulaştı. Kökboyası dışsatımında İzmir % 31,6'lık bir oranla ilk sırada yer almaya başladı. Kimyasal boyaların geliştirilmesiyle giderek önemini yitirdi, ekimi yapılmamaya başlandı. Bugün Anadolu'nun bazı yörelerinde küçük bir düzeyde olmakla birlikte doğal boyarmadde olarak kullanımı sürdürülmektedir.

KÖKBOYASIGİLLER a. Kökboyası, yoğurtotu, kahve, kınakına gibi ikiçenekli bitişiktaçyapraklı bitkiler familyası. (Bunlar genellikle odunsu, ender olarak otsu bitkilerdir; yaprakları karşıt ya da halka dizilişli, basit, parçasız ve kulakçıklıdır. Çiçekler düzenli ve genellikle erdişi, çanak yumurtalığa kaynamış boru biçimindedir; onun gibi boru biçiminde olan taç 4 ya da 6 bölümlüdür; erkek organları 4 ya da 6 tanedir. Yumurtalık altdurumlu olup 2 ya da daha çok bölmelidir. Kökboyasıgiller çoğunluğu tropikal bölgelerde yetişen 5 000'den fazla türü kapsar; *rubiales* takımının örnek tipi; bil. a. *rubiaceae.*)

KÖKBOYNU a. Bot. Damarlı bitkilerde sap ile kök arasındaki sınır. (Karada yetişen dik bitkilerde, toprağın yüzeyine yakın bu düzeyde özel bir anatomik yapı görülür, burada köklerdeki damar düzeni [odun ve soymuk damarların almaşık konumu] saptaki düzene dönüşür [odun ve soymuk damar demetlerinin karşı karşıya konumu].)

—Bitki patol. *Kökboynu çürüklüğü,* bazı bitkilerde özellikle hindibada kökboynunda görülen çürüme hastalığı. (Hasta bitkilerin kökboynu beyaz bir miselyumla kaplanır. Hastalık *sclerotinia* cinsi bir mantardan ileri gelir.)

KÖK-BÖRİ (el-Melik ül-Muazzam Muzafferettin Ebu Nasr), Erbil atabeyi (1154-1232). Yukarı Mezopotamya'da geniş topraklara sahip bulunan Beytiginliler soyundan gelmedir. Babası, Zengi'ye başkaldırması üzerine Musul komutanlığına atanmış olan Zeynettin Ali Küçük'tür. Babasının ölümünden (1167/1168) sonra Erbil valisi Mücahidin Kaymaz, Kök-Böri'yi sürgüne gönderip Erbil'i küçük kardeşi Zeynettin Yusuf'a verdi. Kök-Böri bir süre Bağdat'ta kaldı; ardından Musul atabeyi Seyfettin Gazi'nin yanında Selahattin Eyyubi'ye karşı savaştı (1174). Ancak çok geçmeden Selahattin Eyyubi ile birleşerek Filistin ve Suriye'nin fethine katıldı, Kudüs'ü, Haçlılar'a karşı savunduğu gibi Hattin savaşı'nda da önemli rol oynadı. Bu hizmetlerinden ötürü Selahattin Eyyubi ikta olarak kendisine Urfa'yı bıraktı, ayrıca kız kardeşi Rabia Hatun'la evlendirdi. Zeynettin Yusuf'un ölümü üzerine (1190), Erbil atabeyliğinin kendisine verilmesi koşuluyla Selahattin'in kardeşi Takiyettin Ömer lehine bazı mülklerinden feragat etti. Yaşamının sonuna değin, yaklaşık kırk yıl boyunca Erbil atabeyliği yapan Kök-Böri, erkek çocuğu olmadığı için ölümünden önce ülkesini halife el-Muntasır'a vasiyet etti.

Selahattin Eyyubi'nin ölmesi ve Eyyubi devletinin parçalanması üzerine Kök-Böri kendi adına sikke kestirdi ve Musul atabeyliğini ele geçirmeye yönelik bir siyaset izledi. Nusaybin'i aldı ve Ninova'yı yağmalayarak ürünleri ateşe verdi. Azerbaycan'ı alma girişimleri sonuç vermemesine karşın, başta Anadolu selçuklu hükümdarı Kılıç Arslan olmak üzere komşularıyla antlaşmalar imzalayarak ve kızlarını emirler ya da atabeylerle evlendirerek bölgede egemenliğini kabul ettirdi. 1219'da Zap suyu kıyısında, Musul atabeyi İmadettin Zengi'nin kuvvetlerini bozguna uğratarak Sincar atabeyliğini ortadan kaldırdı ve Musul, Meyyafarıkin'e bağlandı (1220). Moğol akınlarını savuşturduktan sonra Harizmşahlar'la yaptığı savaşta yenilen Kök-Böri, harizmşah hükümdarıyla anlaştı. Ayrıca Musul atabeyi el-Melik ül-Eşref'e karşı yapılan antlaşmaya katıldıysa da, Musul'u ele geçiremedi. 1230'larda yeniden, Moğollar'a karşı koymak zorunda kaldı. Moğollar Erbil'i alamadan geri döndüler.

Kök-Böri, zamanında birçok hayır kurumları, yollar, hankâhlar, camiler, medreseler yaptırmak ve bilginleri korumakla da tanındı. Peygamber'in doğum gününü büyük törenlerle kutlamak geleneğini başlattı. Erbil, onun yönetimi altında büyüyüp gelişti ve islamlığın önemli merkezlerinden biri oldu. Kök-Böri'nin mezarı Kûfe'de, Hz. Ali'nin türbesi yanındadır.

KÖKÇÜ a. Eskiden ilaç yapımında kullanılan bitki kökü, kabuk, çiçek, yaprak gibi şeyleri satan kimse.

KÖKÇÜK a. Bot. Büyük köklerden çıkan ya da yeni çıkan ince ve küçük kök.

—Birac. Malt yapılırken tahıl tohumlarının çimlenmesiyle meydana gelen körpe kök. (Çimlenmiş tahıldan ayrılarak hayvan yemi olarak kullanılır.)

KÖKÇÜL sıf. Bitkilerin köküyle beslenen hayvan için kullanılır.

KÖKDEŞ (Neveser), türk kadın besteci (Drama 1904 - İstanbul 1962). Muhlis Sabahattin Ezgi'nin kız kardeşi. Notre-Dame-de-Sion lisesi'nde okudu. Piyano çalmayı öğrendi. Bir süre İstanbul radyosu'nda çaldı. Batı müziği etkisinde, hafif, melodik şarkılar besteledi. Bunların çoğu bugün de sevilir: *Sevmek seni bir suç ise* (rast), *Hayal ufkumda uçan binbir renkler* (rast), *Bir emele bin ah çeksem* (segâh), *Kuş olup uçsam sevgilimin diyarına* (segâh), *Gül dalında öten bülbülün olsam* (hicazkâr), *Sevdikçe seni ömrüm artar ey yâr* (nihavent), *Yıllardır bekliyorum bir gün gelirsin diye* (nihavent), *Canandan uzak kaldı gönül* (kürdilihicazkâr), *Bahar pembe beyaz olur* (mahur), *Sevda seline kapıldı gönül* (mahur).

KÖKEN a. **1.** Başlangıç, ilk kez ortaya çıkma ya da görünme: *İnsanlığın kökeni üzerine kuramlar.* **—2.** Bir şeyin esası, ait olduğu yer; kaynak; menşe: *Bu kumaşın kökeni İngiltere'dir. Bu sözcüğün kökeni latince olabilir.* **—3.** Bir bilginin, bir haberin çıkış noktası; kaynak: *Haberin kökenini bulabildiniz mi?* **—4.** Bir kimsenin ait olduğu toplumsal sınıf, ortam, grup, ülke, soy: *Kökeni İspanyol olan bir aile.* **—5.** Bir şeyin ortaya çıkmasına neden olan, o şeyin kaynağı olan, onun oluşumunu açıklayan şey; kaynak, neden: *Bu olayın kökeninde çok büyük sorunlar yatıyor. Bir davranışın kökenini araştırmak.* **—6.** *Yörs.* Kavun, karpuz, salatalık vb. bitkilerin toprak üzerine yayılan dalları, bu bitkilerin ya da dalların her biri.

—Dilbil. Kendisinden bir sözcük türetilen belgelenmiş ya da yeniden kurulmuş biçim. (Bu biçim, türetmeyle başka bir sözcük yaratılan bir kök ya da taban [*göz* → *gözlük* → *gözlükçü*]; daha yeni bir öğenin kaynaklandığı eski bir biçim [*uygur* → *uygar*]; herhangi bir sözcüğü açıklamak için oluşturulmuş varsayımsal bir biçim ya da bir kök olabilir.) ‖ Bir sözcük kökünün değişik oluşumlarda aldığı gerçek biçim. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Folk. → GÖĞEN.

—Ormanc. Ağaçlandırmada kullanılacak fidanların üretildikleri tohumların toplanıp alındığı alan. (Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL. Dilbil. Bitişken bir dil olan türkçede sözcük kökenlerinin değişik oluşumlarda biçimi değişmez. *Ben* ve *sen* kişi adıllarının yönelme durumunda girdiği *bana* ve *sana* biçimleri de bir biçim değişikliği olmaktan çok sesbilimsel etkilerle oluşmuştur. Bu durumda kök ve köken ayrımı türkçe için çok bulanıktır.

—Ormanc. Gerek yerleştirilmek istenilen bölgelerin doğal koşullarına (iklim, toprak) uyum bakımından, gerek ağacın öz nitelikleri (gövde şekli, dalların özellikleri, verimlilik, hastalıklara direnç) bakımından değişik yerlerde yetiştirilecek aynı türden ağaçlar arasında bile büyük farklılıklar olabileceğinden ağaç yetiştiriciliğinde kökenin çok büyük rolü ve önemi vardır.

KÖKENBİLİM a. Araştırma konusu, belli bir dildeki sözcüklerin kökenini bulmak ve bu sözcüklerin eski evrelerini belirlemek olan bilim. (Eşanl. ETİMOLOJİ, KÖKBİLGİSİ.) [Bk. *ansikl.* böl.]

—ANSİKL. Kökenbilim anlamına gelen yunanca *etymologia* sözcüğü ilk kez Halikarnassoslu Dionysios'un (İ.Ö. I. yy.) yapıtlarında geçmesine karşın bu alandaki çalışmalar çok daha eskilere dayanır. Kökenbilim araştırmaları dilin kökenine ilişkin soyut yakıştırmalar yapan ilk yunan filozoflarından kaynaklanır ve ayrılıkçılarla örneksemeciler arasındaki dilin doğal (yansıma özellikli) ya da saymaca kökeni üstüne tartışmaların odak noktasını oluşturur. Sözcük, her zaman yansıma özellikli köke indirgenemeyeceğinden çağrışım ya da eşseslere dayanarak başka birimlere yaklaştırılır: örneğin Platon, *Kratylos*'ta "Dionysos" adını *didus ton oinon* (şarap veren) dizisiyle açıklar. Sınırlı sayıda ilkel terim içeren ilk dil efsanesine Antikçağ'da, Ortaçağ'da, modern çağda (ibranice)

ve günümüzde (sovyet dilbilimci Marr'da) rastlanır.
Dilin tek kaynaktan doğduğuna inanan Ménage'da çok sayıda doğru köken bulunmasına karşın, kökenbilimin gerçekten bilimsel bir kimlik kazanması için XIX. yy.'daki karşılaştırmalı dilbilgisi çalışmalarını beklemek gerekti (germen dilleri için Bopp, Grimm, Zeuss, roman dilleri için Raynouard ve Diez). Bu dillerde, sesçil evrim yasaları belirlendiğinden, incelenen sözcüğün belgelenmiş ya da varsayımsal köküne adım adım yaklaşılır.
XX. yy.'ın başında, yenidilbilgicilerin geleneği doğrultusunda kökeni sesçil yasalara dayanarak bulmak isteyenlerle (G. Paris) köken araştırmasına anlambilimi katmak isteyenler (Gilliéron, Schuchardt) arasında ateşli bir tartışma başladı. Biçimlerin ve anlamların, kullanım değişimlerinin, dönüşümlerin toplumruhbilimsel nedenlerinin (tabular, köken yakıştırma olguları) belirlenmesi kökenbilimin alanına girer. Bu durumda, sözcüğü, dilin bir parçası olduğu sürece, yalıtılmış bir biçimde değil, girebileceği tüm bağıntı dizgeleri içinde (türev ve anlam alanları, kullanımın coğrafi yayılımı, vb.) ele alma gereği vardır.

Osman Köksal

KÖKENBİLİMCİ a. Kökenbilimle uğraşan dilbilimci. (Eşanl. ETİMOLOJİST.)

KÖKENBİLİMSEL sıf. Kökenbilimle ilgili. (Eşanl. ETİMOLOJİK.)

KÖKENCİ → GÖĞENCİ.

KÖKENLİ sıf. **1.** *Yer* ya da *topluluk adı + kökenli*, soyu belirtilen ülkeye, bölgeye dayanan, o ulusun, topluluğun halkından olan kimse; kaynağı, çıkışı o yer, o topluluk olan şey için kullanılır; menşeli: *Rus kökenli bir aile. Ada kökenliler. Avrupa kökenli sözcükler. Afrika kökenli bir müzik. Çin kökenli bir kumaş.* **—2.** *Yörs.* Kökeni olan bitki için kullanılır.

KÖKENSEL sıf. Kökenle ilgili.

KÖKERTMEK g. f. *Yörs.* **1.** Ağacı ya da bitkiyi kökünden sökmek. **—2.** Fide, sebze ya da asma çubuğunun ufaklarını köküyle çıkararak başka tarafa dikmek.

KÖKİÇİ a. Arit. → KÖKALTI.

KÖKKIRMIZI a. KÖKBOYASI'nın eşanlamlısı.

KÖKKURDU a. Böcbil. *Danaburnu**'na bazen verilen ad.

KÖKKÜRE a. Pedol. Toprakta bulunan mikroorganizmaların bitki kökleri yakınlarında toplu olarak bulunduğu kuşak ve geniş anlamda, mineral ortamla (litosfer) canlı ortam (biyosfer) arasında bulunan ve canlı organizma bakımından zenginleşmiş (kökler, mikroflor, mikrodirey) dokanak kuşağı. (Kökkürenin biçimi türlere göre değişir: geniş olabilir ya da çok derine, örneğin yonca için 20 m'ye inebilir.)

KÖKLEME a. Köklemek eylemi.
—Mobc. Bir koltuğu, minderi vb. kıtıkla doldurarak içteki tabakayı teyel ya da düğmelerle tutturma işlemi.
—Ormanc. Sürmek ya da tarla haline getirmek için, ormanla kaplı bir alandaki ağaçları ve çotukları söküp çıkarmak.

KÖKLEMEK g. f. **1.** *Bir ağacı, bir bitkiyi köklemek*, onu kökleriyle birlikte yerden sökmek, söküp çıkarmak. **—2.** *Bir toprağı köklemek*, o yeri bitki köklerinden temizlemek. **—3.** Minder, şilte vb. şeylerin iki yüzünü yer yer dikişlerle tutturmak. **—4.** İnce saç örgülerinden birkaçını bir araya getirerek yeniden örmek. **—5.** *Arg.* Motorlu bir aracın gaz pedalına sonuna kadar basmak.

KÖKLENDİRME a. Köklendirmek eylemi.
—Bağc. *Köklendirme kabı*, fidanlıkta aşılı fidanların dikildiği teneke ya da plastik kap.

KÖKLENDİRMEK → KÖKLENMEK.

Özcan Köknel

KÖKLENME a. Köklenmek eylemi.
—Ağ. yet. *Aşı yerinden köklenme*, aşılı ağacın aşı yerinden kökler salması. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Bot. *Gövdeden köklenme*, bitkinin saptan kök sürmesi.
—ANSİKL. Ağ. yet. Aşı yeri toprağa gömüldüğü zaman ağaç bu noktada aşıanacınınkinden daha güçlü kökler çıkarır. Bu kökler ağaca zararlı olabilir. Ama bazen aşılı ağaca daha fazla güç sağlamak ve aşıanacının yetersizliklerini gidermek amacıyla yapay olarak aşı yerinden köklenme yaptırılır.

KÖKLENMEK gçz. f. Kök salmak, kökleşmek.

◆ **köklendirmek** ettirg. f. **1.** Kök vermesini sağlamak. **—2.** Bir fidanın aşı yerinin köklenmesi için onu toprağa gömmek.

KÖKLEŞİM a. Fizs. kim. Klor molekülünün ayrışmasında olduğu gibi (Cl_2 → 2Cl), ortak değerlikli bir bağın, aynı yükte ve tek sayıda elektron taşıyan iki parçacığın (serbest kökler) oluşumu sonucu bakışımlı olarak kopması. (Kökleşimler, özellikle kutuplu olmayan gaz ya da sıvı evrede gözlenir.)

KÖKLEŞİMSEL sıf. Fizs. kim. Kökleşim sonucu oluşan bir şey için kullanılır. (Klorun gaz evrede ayrışması, kökleşimsel bir tepkimedir.) [Eşanl. KÖKSEL.]

KÖKLEŞME a. Kökleşmek eylemi.
—Ormanc. ve Tarım. Bitki köklerinin ulaşabildikleri toprak kütlesi içindeki dağılışı ve konumu. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Yerbil. Bir bindirme tektoniği biriminin kendi temeliyle birleşmesi.
—ANSİKL. Ormanc. Kökleşme kimi ağaçlarda kazıkkök, kimi ağaçlarda saçakkök biçiminde, kimisinde de ikisi arasıdır. Kazıkkök meşe, kestane, dişbudak, akçaağaç, ıhlamur ve armutta olduğu gibi toprakta oldukça derinlere giden bir ana kökten oluşur; saçakkök gürgen, kayın ve huş ağaçlarında olduğu gibi toprağın yüzeysel kısımlarında gelişen çok sayıda yan köklerden oluşur; bir de kızılağaçta olduğu gibi, konik kök vardır; bu çeşit kök de derine gider, ama kazıkkök değildir.
—Tarım. Kökleşme, bitkinin türüne, toprağın yapısına, hazırlanmasına ve değişik tabakalardaki su miktarına bağlıdır. Kökleşme derinliği, kök bolluğu ve dallanması, bunların yönelmeleri ve dalma güçleri her bitki türünde kendine özgüdür. Engeller (taş, kesek, sığ sürme, boşluklar, vb.) dalmayı güçleştirir ve değiştirir. Toprağın işlenmesi, olabildiğince hızlı ve etkili bir kökleşmeye uygun olmalı, yani kökler için en geniş toprak hacmini sağlamalıdır.

KÖKLEŞMEK gçz. f. **1.** Kök salmak, köklenmek. **—2.** Bir şey (soyut) sözkonusuysa, güçlü bir biçimde yerleşmek, kök salmak: *Kökleşmiş bir alışkanlık. Kökleşmiş bir sistem.*

◆ **kökleştirmek** ettirg. f. Kökleşmesini sağlamak.

KÖKLEŞTİRME a. Kökleştirmek eylemi.

KÖKLEŞTİRMEK → KÖKLEŞMEK.

KÖKLÜ sıf. **1.** Kökü olan şey için kullanılır: *Yerlerinden sökülmüş köklü fidanları birkaç gün daha bekletirseniz kurumalarına neden olursunuz.* **—2.** Kökleşmiş, iyice yerleşmiş, sağlam temellere dayanan şey için kullanılır: *En köklü inançları bile sarsacak bir etki yaratmak. Köklü bir gelenek.* **—3.** Eskiden beri bilinen ve iyi tanınan, soylu: *Köklü bir aile.*
—Folk. *Köklü ebe*, sürekli olarak bir ailenin ebeliğini yapan ve ailenin yakınlarından sayılan ebe. (Doğumların evde yapıldığı dönemlerde her ailenin bir ebesi olur, yaşlanıp çalışamaz duruma gelmedikçe ya da ölmedikçe değiştirilmezdi. Bu kadınlar aile bireylerinden saygı görür, ailenin yakınlarından biri olarak kabul edilirdi.)

Köklüce hidroelektrik santralı, Tokat ilinde 1988 yılında kurulmuş olan nehir ve kanal tipinde hidroelektrik santralı. Kurulu gücü 90 MW olan santralın, yıllık brüt elektrik enerjisi üretimi 560 milyon kWsa'tir.

KÖKMERCANLAR a. Bütün ılıman ve tropikal denizlerde yaygın olanak bulunan *Acalephae* öbeğinden büyük medüzler alttakımı. (Bil. a. *Rhizostomeae;* gerçekmedüzler takımı.)
—ANSİKL. Kökmercanlar mikrofaj medüzlerdir; ağızları, hem emmeç hem de gametleri boşaltma yolu görevi yapan çok sayıda su giriş kanalına ayrılır. Mezoglea'da birçok kas telciği ve çok gelişmiş olan örtenek epitelyumunun dibinde bir sinir ağı vardır. Gelişme, tutunan bir larvadan (skifistoma) başlayarak gerçekleşir; skifistomanın distal bölümü, daha sonra tıkanan bir ağızla donanan bir dizi küçük medüze bölünür.

KÖKNAR → GÖKNAR.

KÖKNAR (Sait), türk tiyatro ve sinema oyuncusu (İstanbul 1901 - *ay. y.* 1944). Önce bazı tuluat topluluklarında, Naşit'in yönetimindeki Şark tiyatrosu'nda çalıştı; kendi kurduğu bir toplulukla turneler yaptı. 1929'da İstanbul Şehir tiyatrosu'na girdi; burada *Kafatası, Üvey baba, Macbeth, Büyük şehir* vb. oyunlarda sahneye çıktı. Sahne çalışmalarının yanı sıra filmlerde de oynayan sanatçı, *Kaçakçılar* filminin çekimi sırasında (1932) geçirdiği bir kaza sonucu yüzünden yaralandı ve uzun süre sahneye çıkamadı. *Milyon avcıları, Bataklı damın kızı, Kıvırcık paşa, Nasrettin Hoca düğünde* vb. filmlerde rol aldı.

KÖKNAR BAKIR KARGASI a. Zool. KÖKNAR KARGASI'nın eşanlamlısı.

KÖKNAR BAŞTANKARASI a. Zool. İSKETE'nin eşanlamlısı.

KÖKNAR KARGASI a. Zool. Kuzey yarıküre'nin soğuk bölgelerinde yaşayan karga. (Yaklaşık olarak güvercin iriliğinde, kahverengi tüylü, sağlam gagalıdır. Genellikle yerli kuştur. Tohumlar, böcekler, omurgasızlar, kuş yavruları, yumurta, böcekler ve meyvelerle beslenir. Bil. a. *Nucifraga caryocatactes;* kargagiller familyası; uzunluğu 30 cm.) [Eşanl. KÖKNAR BAKIR KARGASI.]

KÖKNEL (Özcan), türk hekim (İstanbul 1928). İstanbul Tıp fakültesi'ni bitirdi (1951); uzmanlık alanıyla (psikiyatri) ilgili çalışmalarını İsviçre ve İtalya'da sürdürdü (1959-1963). *Psikoz ve psikonevroz vakalarında koku sinirinin elektro-stimülasyonu* adlı teziyle doçent (1963), 1969'da profesör oldu. Aynı tarihte Société royale de l'hygiène mentale de Belgique onur üyeliğine de seçilen Köknel, *Türk toplumunda bugünün gençliği* adlı çalışmasıyla TRT ödülü'nü (1971), *Cumhuriyet gençliği ve sorunları* adlı yapıtıyla Yunus Nadi ödülü'nü (1979), *Esrar bağımlılığı* adlı çalışmasıyla Sedat Simavi vakfı sağlık bilimleri ödülü'nü (1983) aldı. İÜ Tıp fakültesi psikiyatri anabilim dalı başkanı oldu (1990). Başlıca yapıtları: *Psikiyatri'de ilaçla tedavi* (1964), *Klinik psikofarmakoloji* (1982), *Kaygıdan mutluluğa kişilik* (1982), *Alkolden eroine kişilikten kaçış* (1983), *İnsanı anlamak* (1986), *Zorlanan insan* (1987), *Depresyon* (1988), *Korkular* (1989), *Dolu dolu yaşamak* (1991).

KÖKPINAR (Abdullah), türk atlet (Niğde 1927). Gazi eğitim enstitüsü'nü bitirdi (1954). 3 000 ve 4 000 m'de Dünya ordulararası atletizm yarışlarında dört kez birinci oldu. Atletizmi bıraktıktan sonra antrenörlüğe başladı (1960). Bir süre Beden terbiyesi genel müdür yardımcılığında bulundu.

KÖKSAKIZ a. *Taraxacum* cinsinden, lateksli, çokyıllık otsu bitki. (Bileşikgiller familyası.)
—ANSİKL. Köksakız bitkisi *(Taraxacum koksaghyz)* Orta Asya'nın çoğu yerinde,

2 000-3 000 m yükseltilerde kendiliğinden yetişir. Eczacılıkta kullanılan *taraxacum officinale*, yani karahindiba ile büyük benzerlik gösterir, ama kauçuğu yapraklarda üretmesiyle ondan ayrılır. Lateks, köklerin çevresindeki damarlarda birikir. Köksakız tarımı ilk kez Rusya'da yapılmıştır (1932). Lateksin çıkartılması kökleri küçük parçacıklara ayırma ile başlar; parçalar suya bastırılır ve lateks sulu eriyik halinde birikir. Bu eriyik sonradan yoğunlaştırılır. Köksakızdan elde edilen saf kauçuğun formülü C_5H_8'dir, yani kimyasal olarak heveadan elde edilen esas kauçuğa benzer.

KÖKSAL (Osman), türk asker ve siyaset adamı (Selanik 1918 - Ankara 1982). Askeri okullarda okudu; teğmen rütbesiyle orduya katıldı (1938). İstanbul Topçu okulu'nu bitirdi (1941), Kore savaşlarına katıldı (1952-1953). Yurda dönüşünde Harp akademisi'ni bitirerek kurmay subay oldu. Sezai Okan ve Talat Aydemir'le birlikte ordu içinde bir ihtilal örgütü kurdu (1956). Albaylığa yükseldiğinde Kara kuvvetleri kurmay şubesi müdürlüğü (1959), Cumhurbaşkanlığı muhafız alayı komutanlığı (1959-1961) yaptı. 27 Mayıs 1960 devrimi'ni gerçekleştiren ve Milli birlik komitesi adını alan ihtilal örgütünün 38 üyesinden biri oldu. Muhafız alayı komutanlığının yanı sıra, Cumhurbaşkanlığı genel şekreterliğini de üstlendi (1960-1961). 1961 Anayasası ile oluşturulan İkinci Cumhuriyet'in TBMM'sinde tabii senatör olarak görev aldı (1961). Eski ihtilal arkadaşlarından kur. alb. Talat Aydemir'in 22 şubat 1962 ve 21 mayıs 1963 ayaklanma girişimlerine karşı çıktı. Tabii senatörlükten istifa etti (1964); iki ay sonra Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel tarafından kontenjan senatörlüğüne atandı (1964-1973). 12 Mart 1971 askeri darbesinden sonra, Cemal Madanoğlu, Doğan Avcıoğlu, İlhan Selçuk, İlhami Soysal'la cunta kurmak savıyla dokunulmazlığı kaldırılmak istendi, bu istek Senato'ca reddedildi, arkadaşları da yapılan duruşma sonunda aklandılar. Bir süre Turizm bakanlığı'nda danışman olarak çalıştı, 12 Eylül 1980 darbesinden sonra oğlunun tutuklanması üzerine geçirdiği bir kalp krizi sonucu öldü (1982). İlerde yayımlanmak üzere kaleme aldığı anıları çalınıp yok edildi; ancak bazı notları ve mektupları *İnkılap mektupları* (1987) adıyla Uğur Mumcu tarafından yayımlandı.

KÖKSAL (Kemal), türk atlet (İstanbul 1923 - Zonguldak 1984). Cirit atmaya, öğrenim gördüğü İstanbul Erkek lisesi'nde başladı. Kısa sürede milli takıma girdi. Atina'daki Balkan oyunları'nda 60.04 m'lik bir derece elde ederek ciritte 60 m'yi geçen ilk türk atlet oldu (1943).

KÖKSAL (Neriman), asıl adı **Hatice Kökçü,** sinema oyuncusu (İstanbul, 1929). 1949'da *Çete* filmiyle sinema oyunculuğuna başladı. Uzun bir süre türk sinemasının tek vamp kadını oldu ve çoğunlukla kötü kadını oynadı. Fosforlu Cevriye tipini yaratmasıyla ün kazandı. Başlıca filmleri: *Çete, Cingöz Recai, İki ateş arasında, İstanbul canavarı, Erkek Fatma, Fosforlu Cevriye, Şahane kadın, Çalıkuşu, Kızım duymasın.*

KÖKSAL (Ülker), türk oyun yazarı (Ankara 1931). Siyasal bilgiler fakültesi maliye bölümü'nü, Türkiye ve ortadoğu amme idaresi enstitüsü'nü bitirdi. İki yıl Fransa'da yüksek idarecilik okulu'nda öğrenim gördü. TRT'de program ve planlama uzmanı, Kültür bakanlığı'nda danışman olarak çalıştı. *Sacide* (1972), *Yollar tükendi* (1973), *Besleme* (1979, Ankara Sanatsevenler derneği en iyi yazar ödülü), *Âdem' in kaburga kemiği* (1979, İş bankası oyun yarışması üçüncülük ödülü), *Uzaklar* (1984, Enka vakfı bilim ve sanat yarışması üçüncülük ödülü; 1986 İsmet Küntay ve Ankara Sanat kurumu ödülleri) gibi oyunları Devlet ve İstanbul şehir tiyatrolarıyla özel tiyatrolarda sahnelendi. Çocuk (*Yarını akıl yapar, Dağ denize kavuştu, Barış gezegeni* vb.), radyo (*Sıfıra bir var, Binbir çiçek kolonya fabrikası* vb.), televizyon (*Ta-ta'nın mektubu, Tutsak neşe* vb.) oyunları yazdı. Genellikle günlük yaşamdan aldığı konularında gerçekçi ve eleştirel bir yol izledi; neden-sonuç ilişkilerini belirtmeye de önem verdi.

KÖKSAP a. Bot. Toprağın içinde hemen hemen yatay bulunan ve her yıl yeni kök ve sap süren çokyıllık yeraltı gövdesi. (Köksapların üzerinde çoğunlukla geçmiş yıllara ait sapların izine rastlanır.) [Eşanl. RİZOM.]

KÖKSAPLI sıf. Bot. İnciçiçeği ya da eğrelti gibi çokyıllık köksapı bulunan ve her yıl bunlardan yeni otsu sap ve yaprak süren bitkiye denir.

KÖKSEL a. Kökle ilgili.

—Kim. Serbest köklerin katıldığı bir tepkime için kullanılır. (Eşanl. KÖKLEŞİMSEL.) [Bk. *ansikl.* böl.]

—Polim. Yayılan, üreyen bileşiğin serbest bir kök olduğu bir polimerleşme için kullanılır.

—ANSİKL. Kim. Köksel tepkimeler, yalnızca köklerin aktarıldığı zincirleme tepkimeler ile köklerin yanı sıra elektronların da aktarıldığı iyonsal tepkimeler olmak üzere iki büyük gruba ayrılır. Dört tür köksel tepkime vardır:

1. *Köksel katılmalar:* hidrojen bromürün peroksitler eşliğinde izobutene katılması (zincirleme tepkime)

$$(CH_3)_2C{=}CH_2 + HBr \rightarrow (CH_3)_2CH{-}CH_2Br$$

ya da asetonun sodyumla izopropanola indirgenmesi (iyonsal tepkime)

$$(CH_3)_2C{=}O + 2Na + 2H_2O \rightarrow (CH_3)_2CHOH + 2NaOH$$

köksel katılmalara birer örnektir.

2. *Köksel elemeler:* aldehitlerden karbonil giderme (zincirleme tepkime) köksel bir elemedir:

$$RCH{=}O + X^{\odot} \rightarrow R\overset{\odot}{C}{=}O + HX$$

$$R\overset{\odot}{C}{=}O \rightarrow R^{\odot} + CO$$

$$R^{\odot} + RCH{=}O \rightarrow RH + R\overset{\odot}{C}{=}O, \text{ vb.}$$

3. *Köksel ornatmalar:* metanın klorlanması (zincirleme tepkime)

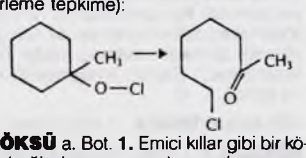
$$CH_4 + Cl_2 \rightarrow CH_3Cl + HCl$$

ya da metillityumun oluşması (iyonsal tepkime)

$$CH_3Br + 2Li \rightarrow CH_3Li + LiCl$$

birer köksel ornatmadır.

4. *Köksel yeniden* düzenlemeler;* aşağıda görüldüğü gibi hipokloritin bozunması bu tür tepkimelere iyi bir örnektir (zincirleme tepkime):

KÖKSÜ a. Bot. **1.** Emici kıllar gibi bir köke bağlı olmayan, ama hemen hemen aynı görevi yapan ve tutunucu ve bazen emici olabilen kıl gibi uzun hücre. (Bu çeşit köksülere yosunların protonemasında, ciğeryosunlarının tallarında, eğreltiotlarının önçiminde, suyosunlarının birçoğunda ve bazı epifit bitkilerde rastlanır.) **—2.** Bazı likenlerde talın desteğe tutunmasını sağlayan bir çeşit küçük kök. (Bu köksülerin emicilik işlevi tartışmalıdır.) **—3.** Mantarlarda, paralel doğrultulu, dışa doğru kalınlaşmış çeperli, sıkışık miselyum ipliklerinin bir araya gelmesinden oluşan ve bu yüzden kök görünümünde olan güçlü kordon.

KÖKSÜRGÜNÜ a. Bot. Bir ağacın ya da çalının dibinden ya da kökteki ek tomurcuktan çıkan sürgün.

—ANSİKL. Köksürgünleri bir bitkinin çoğaltılmasına yarayabilir ve bu yolla ağaçlar hızla büyütülüp çoğaltılabilir (yalancı akasya gibi); ama bu sürgünler çıktıkları ağacı zayıflatabilir; bu yüzden köksürgünleri çoğu zaman kesilip yok edilir.

KÖKSÜZ sıf. **1.** Kökü olmayan, kökünden ayrılmış. **—2.** Sağlam bir temeli, dayanağı ya da gerçekliği olmayan; asılsız: *Köksüz bilgiler* **—3.** *(Bir yerde) kendini köksüz hissetmek,* (orada) yabancı olduğu duygusuna kapılmak.

KÖKSÜZLÜK a. Köksüz olma durumu.

KÖKTEN sıf. **1.** Bir şeyin derinine, temeline inen, yüzeyde kalmayan; köklü, radikal: *Kökten bir değişiklik. Kökten bir çözüm.* **—2.** *Kökten bozuk,* temeli, esası, mayası kötü (arg.). || *Kökten sürme,* meslekten yetişme olan; soydan gelen bir özelliği olan.

KÖKTEN (İsmail Kılıç), türk arkeolog (Ünye 1904 - Ankara 1974). Ankara Üniversitesi dil ve tarih coğrafya fakültesi antropoloji enstitüsü'nü bitirdi (1940), aynı enstitüde görev aldı, 1956'da profesör oldu. Ş. A. Kansu'nun Etiyokuşu kazılarına katıldı (1939), N. Özgüç ve T. Özgüç'le Samsun yöresinde tarihöncesi araştırmaları yaptı (1940), Fındıcak vadisinde Yontmataş döneminden mağaralar ve kaya sığınakları saptadı, Dündartepe'yi kazdı (1940-1941). Kars (1941), Gaziantep (1946) ve Tokat'ta (1947) gerçekleştirdiği yüzey araştırmalarında önemli tarihöncesi bulgular saptadı. 1946'da Antalya'da Karain* mağarası'nı buldu, bu yörede yeni mağaralar belirledi (Kızılin, Sırtlanini, Çarkini, Öküzini). İstanbul'da Küçükçekmece ve Yarımburgaz mağarası kazılarına katıldı (1964-1965). Keban baraj gölü alanında yüzey araştırmaları yaptı (1969-1972), Karataş, Kale, Küllününini kaya sığınaklarını kazdı. Yaşamı boyunca dört binden fazla mağarada gerçekleştirdiği araştırmalarla Anadolu'nun Tarihöncesi döneminin aydınlatılmasında önemli katkıları oldu. Önemli araştırmaları: "Samsun vilayeti prehistorik araştırmaları" (*Ülkü* dergisi, s. XVII, 1941); "Kars'ın tarihöncesi hakkında ilk kısa rapor" (*Türk tarih kurumu belleteni,* s. IX, 1943); "Anadolu'da prehistorik yerleşme yerlerinin dağılışı üzerine bir araştırma" (*Dil tarih coğrafya fakültesi dergisi,* s. X/3-4, 1952); "Antalya'da Karain mağarasında yapılan prehistorya araştırmalarına toplu bir bakış" (*Türk tarih kurumu belleteni,* s. XIX, 1955); *Karain kılavuzu* (1967).

KÖKTENCİ sıf. ve a. RADİKAL'in eşanlamlısı.

KÖKTENCİLİK a. RADİKALİZM'in eşanlamlısı.

KÖKTENÇİÇEKLİ sıf. Bot. Çiçekleri köksaptan ya da kök yakınından çıkan bitki türlerine denir.

KÖKTEŞ sıf. Dilbil. Kökleri aynı olan, aynı kökten gelen değişik yapı ve görevdeki sözcükler için kullanılır: *"Yapı, yapım, yapılış" kökteş sözcüklerdir.*

KÖKTÜRKÇE → GÖKTÜRKÇE.

KÖKTÜRKLER → GÖKTÜRKLER.

KÖKYİYEN sıf. Köklerle beslenen hayvan için kullanılır.

KÖLCSEY (Ferenc), macar şair ve siyaset adamı (Sződemeter 1790 - Cseke 1838). Macar ulusal marşının sözlerini yazdı (1823). Soyut bir hüzünle idealist bir şiir kaleme aldı (Szabadság, 1825). 1826'dan başlayarak *Élet és irodalom* (Yaşam ve edebiyat) dergisini yönetti. Kazinczy hareketinin başlıca temsilcisidir. 1832-1836 arasında Diyet'te yer aldı.

KÖLÇER a. *Yörs.* Buğdayda görülen ve tanelere zarar veren bir hastalık.

KÖLE a. **1.** Kökeni itibariyle, özgür olmayan bir toplum sınıfından gelen, satılıp alınabilen, iktisadi bir araç olarak görülen ve bir efendiye bağımlı olan kişi. (Bk. *ansikl.*

süsende köksaplar

İsmail Kılıç Kökten

Lauros-Giraudon

Michelangelo'nun kölelerinden biri mermer, 1513-14 *Louvre müzesi, Paris*

böl. İkonogr.) **—2.** Keyfi, totaliter, müstebit bir güce boyun eğen kişi: *Siyasal rakiplerine köle muamelesi yapmak.* **—3.** Birinin keyfi isteklerine gözü kapalı boyun eğen kişi; kul: *Birinin kölesi ya da kulu olmayı reddetmek.* **—4.** Duyduğu aşk yüzünden, kendini bütünüyle sevdiği kişinin iradesine bırakan; oyuncak: *Bir kadının kölesi olmak.* **—5.** Aşırı önem verdiği bir şeyin peşini bırakamayan, o şey sözkonusu olduğunda özgürce davranamayan, kendini tutamayan kişi; esir: *Paraya, uyuşturucuya köle olanlar.*

—İsl. huk. Özgürlüğünü yitirmiş, alım satıma ve mirasa konu olabilecek bir mal durumuna gelmiş kişi.

◆ sıf. **1.** Köleliği kabul etmiş bir topluluğa denir: *Köle bir halk.* **—2.** Bütünüyle bir şeyin egemenliği altında olan kişiye denir: *Önyargılarının kölesi olmak. Ev işlerinin kölesi olmak.*

—ANSİKL. İkonogr. Antik heykel sanatında, köle durumuna düşen akıncı kavim görüntüleri oldukça çoktur: Chalon-sur-Saône'da etyopyalı köle (Bibliothèque nationale, Paris), akıncı tutsaklar (Louvre), Traianus'un yaptırdığı yapıtlardan Vatikan'a getirilen köle başları ya da büstleri.

Julius II'nin mezarını süsleyen ünlü mermer *Köleler** yapıtının heykelcisi olan Michelangelo'dan sonra gelen modern sanatçılar anmaya yönelik büyük heykel gruplarında sık sık kölelere de yer verdiler. Ortak konuları silah trophaeumları ve savaşları gösteren alçakkabartmalardı; dört köleli gruplar şu anıtları süslüyordu ya da bazıları bugün de süslemektedir: Pont-Neuf'te, Francheville'in yaptığı Henri IV anıtı (bugün Louvre'da), Victoires alanında, Desjardins'in yaptığı Louis XIV anıtı (bugün İnvalides'de), Palermo'da Philippe V anıtı. Versailles'ın Savaş salonu'nda ve korudaki heykeller arasında Coyzevox'un köleleri konu alan yapıtları vardır. XVI. ve XVII. yy.'larda süsleme resminde resimli madalyonları kornişlerden ayıran *ignudi*' de kölelere sıkça rastlanır (Sistina, Farnese galerisi).

—İsl. Cahiliye* devrinde, Batı Arabistan'da kölelerin çoğu, kara derili Habeşler'di. Beyaz köleler ise, arap ticaret kervanları tarafından sağlanıyordu. Arap olmayan bu kölelerin yanı sıra arap kabilelerinden alınmış köleler de vardı. Kölelerin bir ev eşyası gibi alınıp satılmaları, türlü hakaret ve işkencelere uğramaları uzun yıllar sürdü. Tek tanrılı dinlerin doğuşuyla kölelerin sayısı önemli ölçüde azaldıysa da kölelik büsbütün ortadan kalkmadı. Yahudilik ve hıristiyanlıkta olduğu gibi müslümanlıkta da kölelik kurumu korunmakla birlikte kölelere birtakım haklar tanındı; bunların tam özgür olmalarını sağlayacak yollar bulundu. Müslümanlıkta köleye özgürlüğünü kazandırmanın, ona iyi davranmanın sevap olduğu gerek Kuran'da (II, 177) gerekse hadislerde belirtilir.

KÖLECİ a. Böcbil. Köle edinmek için başka türlerin yuvalarını talan eden bazı karınca topluluklarının durumu.

◆ sıf. *Köleci karınca, Polyergus* cinsinden karıncalara verilen genel ad.

KÖLELER ya da **TUTSAKLAR,** Michelangelo'nun yaptığı mermer heykeller. Julius II'nin mezarının alt bölümünü süslemek için gerçekleştirilen bu heykeller, papanın ölümüyle çaresiz kalan Yüce Sanatlar'ı simgelerler. Floransa Güzel sanatlar akademisi'nde bulunan dört köle, 1531-32 yıllarına aittir (bunlar yalnızca kabaca biçimlendirilmiştir). 1513-1516 yıllarında yapılmış iki köle ise, ifade ve üslup açısından birer başyapıttır. Sanatçı tarafından önce Roberto Strozzi'ye verilmiş olan bu iki heykel, daha sonra sırasıyla, François I, connétable Anne de Montmorency ve kardinal Richelieu'nün koleksiyonlarına, 1794'te de Louvre'a girmiştir.

KÖLELER kıyısı, Afrika'nın Dahomey (günümüzde Benin) kıyılarını ve Nijerya'nın batı bölgelerindeki kıyıları içine alan Gine körfezi kıyılarına eskiden verilen ad.

KÖLELEŞME a. Köleleşmek eylemi.

KÖLELEŞMEK gçz. f. Köle durumuna gelmek: *Köleleşmiş bir toplum.*

◆ **köleleştirmek** g. f. **1.** *Bir halkı bir topluluğu köleleştirmek,* onları köle durumuna getirmek ya da kesin bir bağımlılık altına almak, boyun eğdirmek: *Yenilmiş ulusları köleleştirmek.* **—2.** *Bir kimseyi, bir şeyi köleleştirmek,* egemenliği altına almak, kendi çıkarlarına sıkıca bağımlı hale getirmek: *Sansür basını adeta köleleştiriyor.*

KÖLELEŞTİRME a. **1.** Köleleştirmek eylemi. **—2.** Bir etninin, bir halkın, bir ulusun, bir devletin, yabancı bir toplumsal grubun tümüne ya da bir bölümüne, belli bir ekonomik ve siyasal rejimi zorla kabul ettirerek bu toplumsal grup üyelerinden çoğunun özgürlüğünü elinden alması, bunları topluca sürgüne yollaması ve çoğu kez yalnızca barınak ve yiyecek verilerek karşılığında bazı ekonomik işlevleri yerine getirmekle yükümlü kılması.

—ANSİKL. Fels. Köleleştirme hakkı sorunu, XVIII. yy.'a kadar siyasal felsefede ön planda bir rol oynadı. Aristoteles'in, *Politika*'sında, kölelerin doğal olarak mı, yoksa anlaşma yoluyla mı köle oldukları konusunda ortaya attığı soruya, doğal hukuk kuramcıları, "anlaşma yoluyla" diye cevap verdiler. Efendiyle köle arasındaki ilişkinin meşruluğu, kölenin örtük ya da zorla alınmış rızasına dayanır. Bu "baş eğme antlaşması"nın tam anlamıyla incelenmesine verilen önem, bir kölenin kendisine bir efendi seçmesinin, aslında, bir halkın hükümdar seçmesinden pek farklı olmadığı konusunda daha sonra yaygınlaşan görüşten kaynaklanır: "Herkes birey olarak dilediği bir kimsenin kölesi olmakta serbesttir [...]; öyleyse, ne diye özgür bir halk, kendini yönetme hakkını tümüyle, kendine hiçbir şey bırakmayacak biçimde bir ya da birden fazla kişiye devrederek onlara baş eğmesin?" (Grotius, *De jure belli ac pacis* [Savaş ve barış hukuku], 1, 3, 8). Başta Rousseau olmak üzere, demokrat düşünürler, bu görüşün üzerinde önemle durarak onun iki açıdan yanlış olduğunu kanıtlamaya çalıştılar. Onlara göre, böyle bir antlaşma, önce aslan payına dayanan bir anlaşmadır ve böyle olduğu için de geçersizdir. Sonra da, bir insan topluluğunun halk haline gelmesini sağlayan gerçek toplum sözleşmesiyle, bir halkın bir hükümdarı başına getirmesi eylemini birbirine karıştırmamak gerekir: "Bir insanın kendini karşılıksız olarak teslim ettiğini söylemek, saçma ve akla sığmaz bir şeydir. Böyle bir davranış meşru olamayacağı gibi geçersizdir de. Çünkü bunu yapan kimsenin sağduyusu yok demektir. Aynı şeyi bütün bir halk için söylemekse, delilerden oluşan bir halk düşünmek demektir; delilikse, hiçbir hak kazandırmaz" (*Toplum sözleşmesi* [Contrat social], 1, 4).

KÖLELEŞTİRMEK → KÖLELEŞMEK.

KÖLELİK a. **1.** Köle olma durumu ya da süresi; tutsaklık, esaret, esirlik: *Kölelikten kurtuluş. Kölelikle geçen uzun yıllar.* (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** Bir kimseye ya da bir şeye bağımlılık; tutsaklık boyutlarına varan bir ilgi, tutku, vb; esaret: *Uyuşturucu köleliği. Onunki hayranlık değil kölelik. Başarı ve para hırsı onda köleliğe dönüşmüştü.*

—Fels. Hegel'e göre, bir "ölüm kalım mücadelesi" sonunda, başkasına boyun eğerek hayatta kalmayı seçen bilincin durumu. (Bu tamamen geçici bir bilinç durumudur: gerçekten de, "efendilik, kendi özünün, olmak istediği şeyin tam tersi olduğunu ortaya koyduğu gibi, kölelik de [alm. *Knechtkraft*] tam olarak gerçekleştiğinde dolaysız varlığının tam tersi bir durum alır; kendi içinde *bastırılmış* bilinç olarak gelişir ve bir tersyüz oluşla gerçek bağımsızlığa dönüşür" (*Tinin görüngübilimi* [Phänomenologie des Geistes], "Kendinin bilinci").

—ANSİKL. Tar. Firavunlar dönemi Mısır'ında köleler, kral ve ailesinin, tapınakların ve devletin ileri gelenlerinin sahip oldukları küçük bir topluluk oluşturuyorlardı (madenciler, paralı askerler, tercümanlar, malikâne yöneticileri vb.). Buna karşılık, birinci Babil krallığı'nda damgalanan, alınan ve satılan (Hammurabi döneminde bir eşek değeriyle) köle, taşınır bir mal olarak görülüyor ve gerektiğinde bir arınma töreninden sonra azat edilebiliyordu. Mezopotamya'da IV. binyıl'dan başlayarak görülen köleliğin kapsamına savaş tutsakları, babaları tarafından satılan çocuklar ve kendi kendilerini satan yoksullar giriyorlardı. Savaş tutsakları, ağır işlerde çalıştırılıyorlardı.

İ.Ö. V. yy.'da Yunanistan'da, Attike'deki Laurion madencileri bir yana bırakılırsa, özellikle kırsal yörelerde kölelerin sayısı, en büyük malikânelerde bile azdı. Bunlar genellikle yüksek nitelikli, sürekli ve pek de geniş olmayan ekin (üzüm bağı, sebze bostanı) işlerinde çalıştırılıyorlardı. Orta Yunanistan'da kölelerin varlığı tartışmalıdır; hatta Thukydides'e göre, Peloponisos'ta yaşayan Yunanlılar, genellikle kendi işlerini kendileri görüyorlardı. Ancak İ.Ö. V. yy. sonundan başlayarak ve özellikle IV. yy.'da kölelerin sayısı hızla arttı ve madenlerde, bayındırlık işlerinde, sanayi ve hatta tarım üretiminde köle emeği, çok geçmeden özgür emeği bastırdı. V. yy. sonunda Attike'deki kırsal kölelerin sayısı 10 000 olarak hesaplanıyor, yani her özgür köylüye bir köle düşüyordu. Kentsel kölelerin sayısı daha çoktu: Pire'deki azatlı listelerine göre, İ.Ö. 340-320 arasındaki 135 azatlının 123'ü kentsel köleydi ve V. yy. sonu için yapılan tahminler, Attike'de yaşayan toplam köle sayısının 150 000-400 000 arasında olduğunu gösteriyordu. Hellenistik dönemin özelliği, köleliğin coğrafi yaygınlığı (Epeiros) ve kölelerin büyük mülk sahipleri elinde toplanmasıydı; küçük mülk sahipleri, köle besleyemeyecek kadar yoksuldular. Bu dönemde azat işlemlerinin sayısında da artma görüldü; öyle ki Makedonyalı Philippos, Khaironeia'dan (İ.Ö. 338) sonra, askeri güvenlik nedenlerinden ötürü kölelerin azat edilmesini yasakladı. Kölelerin belirli ellerde toplanması, ilk köle savaşlarına yol açtı: İ.Ö. 131'e doğru ve 104-100'e doğru Laurion'da. İ.Ö. 130'da Delos'ta ilk köle ayaklanmaları patlak verdi. Delos, büyük bir alıcı durumuna gelen Batı'ya köle gönderen büyük bir pazardı (II. yy.'da burada günde 10 000 kölenin satıldığı ileri sürülmüştür).

Roma'da köle kullanımı çok erken başladıysa da (On iki levha kanunu), kölelerin yoğun artışına, İ.Ö. III. yy.'dan başlayarak, asıl Roma yayılması yol açtı. Her fetihten sonra, yenilen askerler ve yenilen halklar köleleştiriliyorlardı. Bu durum önemli sonuçlar verdi. İktisadi düzeyde köle işgücü, küçük mülkiyetin dağılmasını ve bunun yerini, özellikle G.'de büyük malikânelerin almasını hızlandırdı. Toplumsal bakımdan, ayaklanma tehlikesi büyüdü (136-132 ve 104-100 Sicilya ayaklanmaları; 73 Spartacus ayaklanması). Kültürel düzlemdeyse, afrikalı, asyalı ve yunanlı okumuş kölelerin kalıcı bir etkisi oldu. Azat edilen kölelerin sayısı da, kısmen stoacı kuramlar sayesinde arttı. Jérôme Carcopino, Traianus döneminde Roma'daki kölelerin sayısını 400 000 olarak tahmin eder. Fetihlerin durmasıyla köle akımı da yavaşladı; köle fiyatları arttı. Kölelerin sayısı Geç İmparatorluk döneminde de yüksek olmakla birlikte, kırsal yörelerde, kolonlardan oluşan öteki toplumsal kategoriler, özellikle Doğu'da onlara yeğ tutuluyorlardı.

Kuşkusuz Kilise köleliği kınamadı; ancak, gerçekte kardeşlerden oluşan hıristiyan bir toplumun örgütlenişi kölelikle bağdaşamazdı. Köleliğin yerini, yavaş ya-

vaş kişisel ve soydan geçme bir bağımlılık olan serflik* aldı. Bu biçim, artık yoğun köle satın alma olanağı vermeyen erken Ortaçağ'ın kapalı ve her şeyden önce kırsal iktisat çerçevesine daha uygun düşüyordu. Bu koşullar içinde eski latince "*servus*" sözcüğü, antik "köle" anlamını yitirerek, bir dereceye kadar sınırlı yükümlülüklerle toprağa ya da bir senyöre bağlı kişiyi adlandırmak üzere, *serf* olarak kullanılmaya başlandı. Ortaçağ latincesinde *sclavus* sözcüğü de işte o zaman (X. yy.) ortaya çıktı. Ortaçağ'da Balkanlar'daki slav halkların, Batı'daki köle yığınların büyük bölümünü sağladıklarını düşündüren *slavus* sözcüğünün bir başka biçimi olan bu sözcük, XIII. yy.'da *köle* (esclave) teriminin türetilmesine yol açtı. Köle olarak Anglllar da getiriliyordu ve Verdun, X. yy.'a kadar İspanya'ya gönderilen Slavlar'ın deposu durumundaydı. Ortaçağ köleliği her şeyden önce Akdeniz çevresinde yoğunlaşıyordu (Provence, Roussillon ve Katalonya'daki kentsel ve zanaatçı hizmetkârlar, Kurtuba (Córdoba) halifesinin beyaz ve haremağası tutsakları). Berberi korsanlığı müslüman dünyaya hıristiyan köleler, çöl kervanları da Sudan'dan zenci köleler sağlıyordu. Müslüman dünya da gerektiğinde İspanya'ya köle sağlıyordu; klasik çağda Sevilla ve Lizbon'da çok sayıda zenci köle vardı.

Zenci ticareti, XVI. yy.'da Avrupa'da genellikle ortadan kalktı. Bununla birlikte, Amerika'nın keşfi, denizaşırı zenci ticaretini yeniden canlandırdı ve köleleştirilen, kırılıp geçirilen yerliler, düzenli bir ticaret konusu durumuna geldiler. Bunun üzerine, tarihin en büyük insan göçlerinden biri başladı. Afrika'da arap zenci köle tüccarlarıyla elbirliği eden yerel hanedanların insan avcılığına, avrupalı tüccarların insan avcılığı eklendi: Afrika'nın batı kıyısıyla (Madeira, Asor, Cabo Verde, Gine, Luanda, Benguela) doğu kıyısındaki (Delagoa, Sofala, Mozambik) Portekiz sömürgeleri, özellikle Amerika yönündeki ilk ihracat merkezlerini oluşturdular.

1-3 milyon arasında köle, Amerika'ya götürüldü. Ancak bu kölelerin çalıştırıldıkları şekerkamışı (Brezilya Nordeste'si ve Antiller) ve pamuk (ABD'nin güneyi) plantasyonlarındaki çalışma koşulları dayanılır gibi değildi. Efendilerinin keyfi tutumları bunların durumlarını daha da ağırlaştırıyor ve birçoğu kaçıyordu (Antiller'deki kaçak zenci köleler). Bunun üzerine Colbert, "Zenci yasası" (1685) denilen bir kararnameyle, Roma hukukuna göre zenci kölelerin medeni durumlarını belirlediyse de, onlara hiçbir siyasal ve hukuki kişilik tanımadı. Çünkü köle, alınabilen, satılabilen ve mübadele edilebilen bir *eşya*'ydı; ayrıca ne tanıklıkta bulunabilen, ne dava açabilen, ne de bir şeye sahip olabilen bir *ehliyetsiz*'di; ve nihayet, medeni sorumluluğu tanınmamakla birlikte, cezai sorumluluğu tamdı. Buna karşılık, kölelerin de Tanrı'nın kulları olduklarını kabul eden ve bazı durumlarda azat edilebilmelerini de öngören Colbert, mülk sahiplerinin keyfi davranışlarına karşı kâhyalara onları korumak yetkisini de veriyordu. Kölelik yandaşlarının aşırılıkları, XVIII. yy. sonunda köleliğin kaldırılması yolunda bir tepkiye yol açtı. Montaigne tarafından ileri sürülen eleştiriyi yeniden ele alan Montesquieu, Voltaire, Raynal, Marivaux ve Bernardin de Saint-Pierre gibi fransız yazarlar, doğrudan doğruya kölelik ilkesine karşı sert bir saldırıya geçtiler. İktisadi alanda Adam Smith, köle emeğinin düşük verimi üzerinde durdu (*Milletlerin zenginliği*, 1776); daha sonra Rossi, köleliğin teknik ve iktisadi gelişmeyi engellediğini gösterdi (*Cours d'économie politique* [Politik iktisat dersleri], 1839-1841).

Köleliğin kaldırılması, devrim döneminde bir ilk ve başarısız girişimden sonra (Konvansiyon'un 16 pluviôse yıl II [4 şubat 1794] tarihli ve 1802'de Bonaparte tarafından yürürlükten kaldırılması Santo Domingo ayaklanmasına yol açan kararnamesi), iki aşamada gerçekleşti: köle ticaretinin yasaklanması (İngiltere tarafından 1807, Fransa tarafından 29 mart 1815'te), ardından kölelerin özgürleştirilmesi (İngiltere tarafından 1833'te; Fransa tarafından, 4 mart 1848 kararnamesi'yle kararlaştırılan köleliğin kaldırılmasını ilan etmek üzere Antiller'e giden Victor Schoelcher'in girişimiyle, yeni bir kez 1848'de). Her iki durumda da bir tazminat öngörülüyor ve İngiltere, dinsel tarikatlar ve William Pitt, Castlereagh ve Canning gibi siyaset adamlarının etkisiyle örnek oluyordu; Wilberforce ile Kölecilik düşmanları derneği de bu konuda çok etkili bir rol oynadı. Köleliğin kaldırılması hareketinin öncüsü olan İngiltere, hem insancıl, hem de iktisadi nedenlerle (işgücü rekabeti), köleliğin bütün dünyada kaldırılmasını sağlamak istiyordu. Bundan ötürü Castlereagh, Viyana (8 şubat 1815), Aachen (1818) ve Verona (1822) kongrelerinde köle ticaretini mahkûm ettirdi. Köleci ülkelerin karşı çıkmalarına rağmen, Fransa (1831, 1833, 1841, 1845), İspanya (1835), Portekiz (1839) ve Brezilya (1850) ile yapılan anlaşma ve antlaşmalarda, köle ticaretinden vazgeçme hükümleri yer aldı ve bu hükümler karşılıklı ziyaret (yerinde denetleme) hakkıyla yaptırıma bağlandı. Ancak, Fransa, ingiliz donanmasının büyük üstünlüğü nedeniyle bu yaptırımı onaylamaya yanaşmadı.

Köleliğin kaldırılması hareketi ABD'ye de yayıldı. Harriet Beecher-Stowe'un *Tom amcanın kulübesi* (1852) adlı yapıtı, ABD' de bu harekete duyulan ilgiyi genişletti. Nihayet, iç savaşın sonunda ABD, Danimarka ve Hollanda'nın (1860) ardından, kölelerine özgürlük tanıdı (31 ocak 1865).

Böylece, köleliği benimseyen sistem ve ideolojilerin uluslararası düzlemde mahkûm edilmelerine yol açılmıştı: Berlin sözleşmesi (26 şubat 1885); Brüksel Sömürge konferansı (köleciliğe karşı 2 temmuz 1890 sözleşmesi); Milletler cemiyeti antlaşması'nın 21-23. ve 42-61. maddeleri; Saint-Germain-en-Laye sözleşmesi'nin (10 eylül 1919) 11. maddesi; Cenevre Kölelik sözleşmesi (25 eylül 1926) ve Birleşmiş milletler insan hakları evrensel bildirgesi' nin (10 aralık 1948) 4. maddesinde bu türlü sistem ve ideolojiler kınanıyordu.

Kölelik, İkinci Dünya savaşı'ndan sonra Kızıldeniz kıyılarında sürdü. 1963'te Suudi Arabistan tarafından resmen kaldırıldı. Afrika'da, özellikle çocuk ticareti, resmi yasaklama tarihinden sonra da uzun zaman sürdürüldü. Daha birkaç yıl öncesine kadar Nijerya'da, kölecilik nedeniyle verilen mahkûmiyet kararları büyük sayılara ulaşıyordu.

—İsl. İslam dini köleliği daha önceki inanç, felsefe ve uygarlıklarda kökleşmiş bir kurum olarak buldu ve araştırmacılara göre şu nedenlerle bu kurumu korudu: 1. kölelik, tutsakların toplu öldürülmelerini önlemesi bakımından yararlıydı; 2. tutsaklardan köle olarak yararlanma umudu, savaşlarda gereksiz kan dökülmesini önlüyordu; 3. savaş sonunda karşı taraf müslüman tutsakları köleleştirdiğinden, köleliğin tek yanlı kaldırılması müslümanların çıkarlarına ters düşecekti; 4. bu kurumun hemen kaldırılması, köleler için de pek çok ekonomik ve toplumsal sorun ortaya çıkaracaktı.

Bütün bunlara karşın islam dini kölelerin durumlarının iyileştirilmesi doğrultusunda önemli yenilikler getirdi. Onlara her şeyden önce, özgürlere göre eksik de olsa, dinsel ve hukuksal açıdan bazı haklar tanıdı. Kuran'a göre köle bir müslüman, özgür bir müşrikten daha değerli sayılır (II, 231). Tanrı katında takva (Tanrı saygısı) dışında bir değer farkı yoktur (XLIX, 13). Köle-özgür farkı olmaksızın bütün müslümanlar kardeştir (XLIX, 10). Hz. Muhammet bir hadisinde "Köleleriniz sizin kardeşlerinizdir. Onlara yediğinizden yedirin, giydiğinizden giydirin. Ağır iş yüklemeyin; yüklerseniz onlara siz de yardımcı olun", bir başka hadisinde de "Kölelerinize, kölem, cariyem demeyiniz; oğlum, kızım deyiniz" der. Hanefilerde bir köleyi bilerek öldüren ölümle cezalandırılır. Malikilerde efendisinin döverek sakatlanmasına ya da bedensel bir özür görmesine yol açtığı köle, yargıç kararıyla özgür bırakılır. Hz. Muhammet, savaş durumu dışında, özgür bir insan yakalayarak köleleştirmeyi kesin bir dille yasaklar. İslam dininde savaş ve doğum yoluyla süren köleliğin hafifletilmesi, ortadan kaldırılmasını sağlamaya yönelik olarak da önlemler alınmıştır. Nitekim, Kuran'da ve hadislerde gönüllü olarak köle azat etme en değerli ibadetlerden biri sayılır (Kuran, II, 177; XCI, 13-14). Bazı suç ve günahlardan kurtulmanın bir yolu da köle azat etmektir (kefaret). Bir köle, kendi bedelini ödeyerek özgür olmak amacıyla bir anlaşma (mükâtebe) yapmak isterse, çoğu islam hukukçusuna göre efendi bu isteği kabul etmek ve kölesine bedelini kazanması için süre tanımak zorundadır. Köleye verilen özgürlük vaadinden dönülemez. Efendisinden çocuk doğuran cariye, onun ölümünden sonra özgür olur. İslam devleti, bütçesinin bir bölümünü kölelerin özgürlüğü için ayırmak zorundadır (Kuran, IX, 60). Devlet başkanının tüm savaş tutsaklarını karşılıklı ya da karşılıksız olarak özgür bırakma yetkisi vardır.

XIX. yy.'ın ilk yıllarından başlayarak islam dünyasında kölelik uygulaması yavaş yavaş ortadan kalktı. Günümüzde hiçbir islam ülkesinde kölelik kavram ve uygulaması yoktur.

KÖLEMEN a. (*köle* ve *-men*'den). Tar. MEMLUK'un eşanlamlısı.

—El sant. *Kölemen sepeti,* kuru erzak ve taze üzüm taşımada kullanılan, yayvanca bir tür sepet. (Daha çok Konya ve çevresinde kullanılır.)

KÖLEMENLER → MEMLUKLAR.

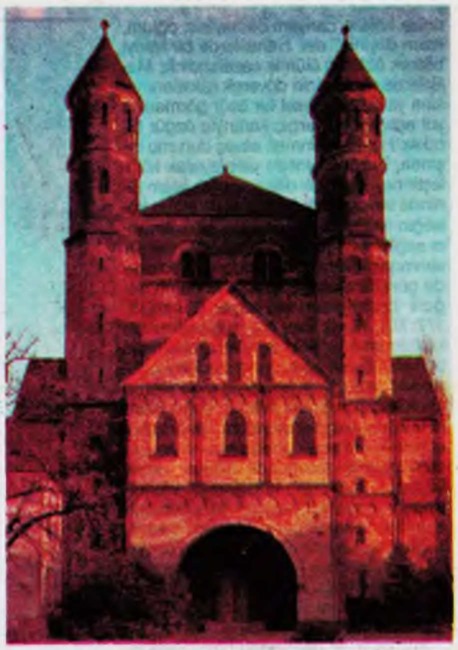
KÖLLİKER (Rudolf Albert VON), isviçreli histoloji ve biyoloji bilgini (Zürich 1817 - Würzburg 1905). Zürich (1845), sonra Würzburg (1847) üniversitelerinde profesörlük yaptı. *Handbuch der Gewebelehre des Menschen* (İnsan histolojisi kılavuzu) [1852] başlıca yapıtları arasında yer alır.

Kölliker hücresi, SPERMATİT'in eşanlamlısı.

KÖLN, Almanya'da Kuzey Vestfalya Renanyası eyaleti sınırları içinde yer alan kent; 946 000 nüf. (1989).

• COĞRAFYA. Ren'in sol yakasında kurulan Köln, komünlerin de katılmasıyla bugün sağ yakaya da yayılmaktadır. Küçük tonilatolu açık deniz gemileri Köln limanlarına yanaşabilmektedir. Kent, eskiden gemicilere mallarını öncelikle kent yurttaşlarına satma zorunluğu getiren bir uğrak vergisi uyguluyordu. Sanayi bir bakıma bu olgudan doğdu. Havzadaki linyit yatakları, Ruhr bölgesinin yakınlığı, Ren'i düzenleme çalışmaları, sanayinin gelişmesini destekledi. Başlıca sanayi kolları: makine ve donanım sanayisi, otomobil, besin, kimya, deri işleme, grafik sanayileri. Bununla birlikte, hizmetler kesimi (Lufthansa'nın genel merkezi, ticaret, taşımacılık, bankalar, kültür, eğlence) başta gelir. Üniversite ve öteki yükseköğretim kurumları, tiyatro, Westdeutscher Rundfunk genel merkezi Köln'e büyük önem kazandırır. Katedral sadece yayalara açık, ilginç bir ticaret ve kültür merkeziyle çevrilidir. Almanya'nın en geniş garlarından olan merkez garı, yalnızca yayalara açık olan bölgededir.

• TARİH. Köln kenti, adını Claudius döneminde, Agrippina onuruna kurulan (İ.S. 50) bir eski muharipler kolonisinden almıştır: *Colonia Claudia Ara Agrippinensis.* Hemen yanı başında Roma ve Augustus kültü tapınağı yükseliyordu. Çok geçmeden kent, Aşağı Germanya eyaletinin başkenti, Ren vadisinin en büyük sitesi, Galya'nın Germanya'ya bakan kalesi ve kapısı oldu. Constantinus da karşı kıyıda,

Candelier-Ziolo

Köln
S. Pantaleon kilisesi'nin ön yüzü, otto üslubu (bir bölümü X. yy.'da yapıldı)

Deutz kalesini yaptırdı. Sol yakadaysa 3 km güneyde, tahkimli Alteburg limanı bulunuyordu. 462'de kesin olarak Franklar'ın eline geçen kent, bunların başkenti oldu. IV. yy.'dan başlayarak piskoposluk, 785'te başpiskoposluk olan, bir süre başpiskoposlar tarafından yönetilen kent, XIII. yy.'da imparatorluk serbest kenti haklarının elde etti. Canlı bir ticaret merkezi, Hansa üyesi olan Köln, bütün Ortaçağ boyunca iktisadi ve kültürel alanlarda çok önemli bir rol oynadı. XV. yy.'da ticaret yollarının Batı'ya kayması ve XVI. ve XVII. yy.'lardaki din savaşları nedeniyle refah düzeyi geriledi. Ama Köln'ün Seçici başpiskoposu, İtalya'da imparatorluk başşansölyesi unvanını taşıyordu (→ ALTIN MÜHÜRLÜ FERMAN) ve uzun süre Kutsal İmparatorluk'un siyasal yaşamında belirleyici bir rol oynadı. 1531'de, Karl V'in kardeşi Ferdinand'a Romalılar kralı unvanını veren Diyet, Köln'de toplandı. Kent, 1794'te Fransızlar tarafından işgal edildi, başpiskoposluk yönetimi 1803 tarihli kararnameyle laikleştirildi. Köln, 1813'e kadar Napoléon'un Roer idare bölgesinin bir parçası olarak kaldı. Viyana kongresi (1815), kenti Prusya'ya verdi. Köln, Birinci Dünya savaşı'ndan sonra, 1918'den 1926' ya kadar Müttefikler'in işgalinde kaldı. 1940'tan sonra ingiliz birliklerince sık sık bombalanan kent, 30 mayıs 1942'de mareşal Harris'in uçak filolarının ilk büyük saldırısına hedef oldu (bu akına 1 046 uçak katıldı). Hücuma katılan uçakların sayısı karşısında (kayıpları % 4'ü bile bulmadı) savunma yetersiz kaldı; Köln'ün sanayi tesisleri aylarca felce uğradı. Kent 6 mart 1945'te Hodges'un komutasındaki amerikan kuvvetleri tarafından işgal edildi.

• GÜZEL SANATLAR. Köln'ün, İkinci Dünya savaşı sırasında yıkılması, birçok roma kalıntısının ortaya çıkarılmasını ve kentin kökenlerinin (örneğin Roma dönemi surlarının kuzey kapısındaki yazıtta yer alan CCAA [*Colonia Claudia Ara Agrippinensis*] harfleri) belirlenmesini sağladı. Roma döneminden kalma diğer yapıtlar arasında, bir sur kulesi, belediye sarayının bodrumunda yer alan pretorium ve güzel bir *Dionysos mozaiği* (Roma -Germen müzesi) sayılabilir.

Ortaçağ'da önemli bir din merkezi olan kentte, çeşitli anıtsal kalıntılar bulunur: 1200'e doğru tamamlanan yarım daire biçimindeki eski surların bazı bölümleri (*Hahnentor, Severinstor*...), roman üslubundaki sarayın mazgallı cephesi (*Overstolzenhaus,* XIII. yy.), *Gürzenich*'in gotik cephesi (XV. yy.), belediye sarayının rönesas üslubunda revağı (XVI. yy.), silahhanenin barok taçkapısı (XVII. yy. başı). Ama Köln'ün asıl zenginliği, Ortaçağ'dan kalma çok sayıda kiliseye sahip olmasından kaynaklanır: S. Pantaleon (X. yy. otto sanatı; geç gotik döneme ait jübe), S. Maria im Kapitol (XI. yy.'dan kalma oymalı ahşap taçkapı), Rheinland roman mimarlığının en yetkin örneği olan S. Aposteln (XI.-XIII. yy.), S. Maria in Lyskirchen (XIII. yy. freskleri), S. Severin (sunakarkalıkları), ayrıca S. Gereon, Gross-Sankt-Martin, S. Andreas, S. Kunibert. Köln'ün en ünlü yapısı, Amiens katedrali örneğine göre yapılmış olan ve kentin odak noktasını oluşturan gotik katedraldir. 1248'de başlanan yapım çalışmalarına, yalnızca koroyeri ve kulesiz bir sahın tamamlanmışken, 1500'de ara verildi; 1842-1880 arasında sağlanan bir yardımla, ana yapı ve batıdaki iki kule tamamlandı. İçeride, Gero' nun *İsa*'sı (X. yy.), Nicolas de Verdun'ün *Müneccim kralların avlanması* (XII. yy. sonu), Stefan Lochner'in sunakarkalığı (XV. yy.) dikkati çeker.

Çağdaş mimarlık örnekleri arasında, Ren üzerinde ilginç bir köprü *(Severinsbrücke)*, W. Riphahn'ın yapıtı opera ve tiyatro binaları ve fütürist tarzda Köln-Bonn havalimanı sayılabilir.

Başlıca müzeler. ROMA-GERMEN MÜZESİ, burada, özellikle cam eşyalardan ve güzel mücevher örneklerinden oluşan ilginç roma koleksiyonları çağdaş bir anlayışla sergilenmektedir. WALLRAF -RICHARTZ MÜZESİ, rheinland sanatının en büyük resim koleksiyonuna (özellikle Köln* okuluna ait sunakarkalıkları), eksiksiz bir avrupa resmi bölümüne, XIX. yy. gerçekçilerini, izlenimcileri, anlatımcıları kapsayan modern sanat bölümüne, ayrıca Ludwig koleksiyonuyla (pop art, yeni gerçekçilik, minimal sanat...) en yeni akımları da içine alan bir çağdaş sanat bölümüne sahiptir. SCHNÜTGEN MÜZESİ, roman üslubundaki S. Cäcilien bazilikası'ndadır; bu müzede Ortaçağ'dan baroka kadar uzanan bir kutsal sanat koleksiyonu sergilenmektedir. UZAKDOĞU SANATLARI, SÜSLEME SANATLARI ve ETNOGRAFYA MÜZELERİ de ilginç koleksiyonlar barındırır.

Lauros-Atlas-Photo

Köln'den ve Ren kıyısındaki katedralden (1880'de tamamlandı) bir görünüm

KÖLN havzası, Almanya'nın Kuzey Vestfalya Renanyası eyaletinin bir bölümü; büyük kısmı Rheinisches Schiefergebirge'yi ay biçiminde oyan Üçüncü Zaman çöküntü havzasından oluşur.

Kırıkların çevirdiği çukur, kalınlığı 2 000 m'yi aşan bir çökelti (özellikle Üçüncü Zaman'dan kalma kumlar ve killer) tabakasıyla doldu. Üst katmanlarda, verimli löslerin ve Pliyokuvaterner oluşukların altında kalmış geniş linyit yatakları yer alır. Bunların tümü, kuzeyden güneye doğru uzanan horstları ve grabenları oluşturur. Linyit (90 Mt) açık tavanlı yataklardan çıkarılır ve güçlü termik santralları besler. Aşınmış yöreler yeniden değerlendirilerek ya tarıma açıldılar ya da dinlenmeye ve eğlenceye (yapay göller, ormanlar, vb.) yönelik olarak düzenlendiler. Geniş çapta sanayileşmekle (makine, besin, enerji, kimya) birlikte bölge, yoğun ve dinamik bir tarım etkinliği (otlak hayvancılığı, şekerpancarı, tahıl türleri, sebzeler, vb.) içindedir.

Köln okulu, Almanya'nın, XIV. yy. başlarında ortaya çıkan en eski bölgesel resim okullarından biri. Pano üzerine yapılmış ilk yapıtları, örneğin *Çarmıha geriliş* konulu üçkanatlıyla *Muştulama* ve *Takdim* sahnelerini konu alan kanatlar (Wallraf -Richartz müzesi), menevişli altın zeminleri, hareketlerdeki saflık ve Kutsal Kitap'ı özgün yorumlayışlarıyla henüz minyatür tekniğine çok yakındırlar. Azize Veronica Ustası (1405-1440 arasında Köln'de çalıştı) ile birlikte kölnlü sanatçıların başlıca özelliği haline gelecek olan mistik duygu kendini göstermeye başlar: bezelye çiçekli Meryem Analar'da ya da *Azize Veronica*' da aynı düşünceli ve huzur dolu anlatım görülür; *Azize Ursula'nın Köln kenti önünde kurban edilişi*'nin dikkate değer yönü, arka planda kentin en eski görüntüsünü (1411'e doğr.) vermesidir; *Calvarium Wasservass* Ustası, bu duygusal anlatıma pitoresk ayrıntı zevkini kattı. Fakat Köln resim okulunun baş temsilcisi, 1440'ta Köln'e yerleşen Lochner'dir. Köln katedrali'nin *Müneccim kralların tapınması* konulu sunakarkalığını yapmış olan Lochner, yurt edindiği yerin idealizmine bir gerçekçilik kaygısı kattı; gösterişli kumaşları, zengin mücevherleri, silahları seviyor, özellikle bütün tablolarında rastlanan derin mavi renge düşkünlük gösteriyordu. Kendisinden sonra gelen sanatçılar (Meryem Ana'nın Hayatı'nın Ustası, Kutsal Akrabalık'ın Ustası, Aziz Bartholomeus sunakarkalığının Ustası, Lyversberg Çilesi'nin Ustası) üzerindeki etkisi yadsınamaz. Bununla birlikte, bu sonraki sanatçılar, özellikle flaman resminin etkisiyle, yavaş yavaş doğanın zenginliğini, manzara resimlerinin çeşitliliğini keşfetmekten geri kalmadılar ve flaman resim anlayışı, Köln okulunu, son temsilcisi B. Bruyn'a (XVI. yy.) kadar etkisi altında tuttu.

Kölnische Zeitung *(Köln gazetesi),* Almanya'nın en eski ve en önemli gazetelerinden biri. Marcus DuMont-Schauberg, 1802'de *Postamts Zeitung*'u ve *Kölner Zeitung*'u satın alarak, *Kölnische Zeitung* adıyla tek bir gazete haline getirdi. Haber açısından Avrupa'nın en iyi siyasal gazetelerinden biriydi. Milliyetçi-liberal bir siyaset izledi, Stresemann'ı savundu. Hitler döneminde çıkmaya devam eden *Kölnische Zeitung* 1945'te kapandı.

KÖLREUTER (Joseph Gottlieb), alman botanikçi (Sulz 1733 - Karlsruhe 1806). Bitkilerin melezlemesi üzerine çalışmalar yaptı; bitkilerde cinsiyet sorununu açıklığa kavuşturanlardan biridir.

KÖLÜK a. *Yörs.* Boynuzlu olması gerektiği halde boynuzsuz ya da kısa ve kırık boynuzlu hayvan.

KÖLÜK BİN ABDULLAH, türk mimar (XIII. yy.). Yaşamına ilişkin bilgiler kesin değildir, ancak Kıpçak Türkleri'nden olduğu sanılmaktadır. Kimi kaynaklarda, Mevlana'nın yanında bulunan Kaluyan el -Konevi'yle aynı kişi olduğu bildirilirse de, onun ustası olduğu sanılmaktadır. Anadolu Selçukluları'nın ünlü veziri Sahip Ata Fahrettin Ali'nin yanında yetişti. Mimariye getirdiği yenilikler ve belirli bir üslup anlayışına sahip olmasının yanı sıra, taş işçiliğindeki zengin süslemeleriyle dikkati çeker. XIII. yy.'ın birçok yapısının mimarı olarak gösterilmekle birlikte, yalnızca Konya'daki Sahipata* külliyesi'nde (1258) ve İnceminareli* medrese'de (1260-1265) imzası vardır. Ayrıca, gene Konya'daki Nalıncıbaba türbesi ve Felekâbâd sarayı onun yapıtıdır.

Kölük camisi ve medresesi → KAYSERİ.

KÖMBE a. *Yörs.* **1.** Dinsel bayramlarda ve bazı özel günlerde yapılan bir tür çörek. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** *İçli kömbe,* dikdörtgen biçiminde açılmış kalın hamurun arasına haşlanmış patates, soğan ve yağ ya da kıyma, kavurma vb. koyup iki sac arasında pişirerek yapılan bir tür börek.
—Folk. *Yüz kömbesi,* koyunların kuzulama döneminde yapılan bir tören. (Bu mevsimde her evde kömbe denilen çörekler pişirilir ve yüz koyun yavrulayıncaya değin her gece bir evde toplanılıp eğlenceler düzenlenilerek bu çörekler yenir)
—ANSİKL. Kömbe, has un, şeker, yağ ve sütle yapılır, üzerine çörekotu ve anason konur. Bazı yörelerde dini bayram ve özel günlerde en yoksul aileler bile bu çöreği yapar, bayram kutlamasına gelenlere ve çocuklara ikram ederler.

KÖMEÇ a. Bot. B sapın tepesinde, yan yana sıkışık ve çok sayıda sapsız çiçekten oluşan çiçekdurumu. Bütün çiçeklerin sığışabilmesi için bu tepe, tabla gibi genişlemiştir. Ama bunu her çiçekte çiçek bölümlerinin bağlı bulunduğu çiçek tablasıyla karıştırmamalıdır.
—ANSİKL. Kömeç tipi çiçekdurumu bileşikgillere özgüdür; dışını çok sayıda bürgü yaprağı sarar; bunların tümüne birden *bürüm* adı verilir. Tablanın yüzeyi düz (ayçiçeği), bombeli (papatya), pürüzsüz ya da peteğimsi olabilir. Çiçekler arasında pulcuk, iplikçik ya da tüycük halinde küçük bürgü yaprakçıkları bulunabilir.
Kömeçlere *dipsacaceae* (uyuzotu) ve maydanozgiller familyalarının bazı türlerinde de (boğadikeni) rastlanır.

KÖMÜ → GÜMİ.

KÖMÜLDÜRÜK a. Koşumc. GÖĞÜSLÜK'ün eşanlamlısı.

KÖMÜR a. **1.** Karbonlaşarak dönüşüme uğrayan bitki döküntülerinin üst üste birikmesi sonunda oluşan katmanlı, yanıcı, siyah kayaç. (Bk. *ansikl.* böl. Karb. kim. ve Yerbil.) **—2.** *Kömür başa vurmak, kömür çarpmak,* iyi yanmamış kömürden çıkan karbon oksidi ile zehirlenerek başı ağrımak. || *Kömür gibi,* simsiyah.
—Denizc. *Kömür gemisi,* kömür taşımak için özel olarak yapılmış yük gemisi. || *Kömür makinesi,* içinden kömür akıtılan oluk.
—Eczc. Hayvan kemiklerinin kömürleştirilmesiyle *(hayvansal kömür)* ya da odunun yakılmasıyla elde edilen *(bitkisel kömür)* ve emici özelliği nedeniyle sindirim sistemi hastalıklarında kullanılan ilaç. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Elektrotekn. Birçok elektrikli düzenekte (aydınlatma arkları, spektrograflar, kaynak ve işleme tesisleri, elektrik pilleri) kullanılan kömür elektrot. || Döner bir makinenin fırçalarını oluşturan madde. (Kolektörün çevresel hızına ve kabul edilebilir akım yoğunluğuna göre amorf karbon, grafitli amorf karbon, grafit, çeşitli metal -grafit [metal kimi zaman gümüş, genellikle saf bakır ya da alaşımlı bakırdır] ve metal -reçine karışımları kullanılır.) || *Beyaz kömür,* su düşümü ve çağlayanların enerjisi. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Kırmızı kömür,* jeotermik enerji. || *Mavi kömür,* gelgitlerin ve dalgaların enerjisi. || *Renksiz kömür,* rüzgâr enerjisi. || *Sarı kömür,* dolaysız güneş enerjisi. || *Yeşil kömür,* akarsuların enerjisi.
—Ev eşy. *Kömür kovası,* oval kesitli ağzıyla bir ısıtma aygıtına kömür doldurulmasını kolaylaştıran, silindir biçiminde, yüksek, kulplu kap.
—Güz. sant. FÜZEN'in eşanlamlısı.
—İkt. *Kömür eşdeğer tonu* → TEC.
—Karb. kim. *Ceviz kömür,* çapları 30-35 mm arasında değişen kalburlanmış parça kömür || *Doğal kömürler* ya da *maden kömürleri,* taşıl katı yakıtlara (antrasit, taşkömürü, linyit) verilen genel ad. || *Fındık kömür,* çapları 10-20 mm arasında değişen (fındıktan daha az irilikte), kalburdan geçirilmiş parça kömür. || *Ham kömür,* ocaktan yeni çıkarılmış ve henüz hiçbir işlemden geçirilmemiş kömür. || *Harmanlanmış kömür,* metalürji koku üretimi için istenilen özellikleri taşıyan, öğütülmüş kömür karışımı. || *Kalıplanmış kömür,* TOPAK* KÖMÜR'ün eşanlamlısı. || *Karni kömürü,* damıtma gazlarının karbonlaştırılması sonunda oluşan ve karnilerin iç çeperlerinde biriken kok. (Hemen hemen arı karbondan oluşur) || *Yağlı* ya da *kısa alevli kömür,* iri parçalar halinde sert kömür; metalürji koku üretiminde kullanılır. || *Yıkanmış kömür,* taş ve toprağından arındırmak, parçaları boyutlarına göre sınıflandırmak için mekanik bir işlemden geçirilen kömür.
—Kim. *Etkin* ya da *etkinleştirilmiş kömür,* bitkisel, karbonlu (odun, turba, melas şekeri vb.) ya da anorganik maddelerin denetimli bir atmosferde kavrulması sonunda elde edilen kömür. (Aktif kömür de denir.) [Bk. *ansikl.* böl.]
—Mad. oc. *Az bitümlü kömür,* alevli kömür. || *Fındık kömür,* 15 ile 30 mm ya da 20 ile 35 mm boyutlarında kalburlanmış kömür parçaları. || *Ufalanmış kömür,* 50 ile 80 mm arasındaki parçalara ayrılmış taşkömürü.
—Orm. san. *Kızıl kömür,* 200°C -250 °C'a doğru odunun iyice kömürleşmeyerek çiğ kalması nedeniyle geride kalan madde. (Kızıl kömür kolay tutuşur.) || *Odun kömürü,* odunun havasız yakılması sonucunda geride kalan katı madde. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Tozluk odun kömürü,* barut ağacının *(Rhamnus frangula)* odunundan elde edilen kömür.

Krupp

Köln havzası'ndaki açık tavanlı bir madenden linyit çıkarımı

kömeç (papatyada)

Wallraf-Richartz müzesi

Köln okulu: *Azize Ursula Köln kenti önünde* (1411 dolayı.) Azize Veronica Ustası *Wallraf-Richartz müzesi, Köln*

—Seram. *Kömür tozu,* meşe odunu kömürünün dibekle ya da metal bir havan içinde dövülmesiyle elde edilen toz. (Bu toz, bezler içine konup delikli desenler üzerinde gezdirilerek motifin seramiğe aktarılmasında kullanılır.)
—Yerbil. *Kömür jeli,* VİTRİNİT'in eşanlamlısı.

◆ sıf. Koyu siyah rengi belirtmek için kullanılır; kapkara; simsiyah: *Kömür gözlü.*
—ANSİKL. Eczc. Kömürler tedavide emici özelliklerinden dolayı kullanılır.
• *Hayvansal kömür.* Adi hayvansal kömür kemiklerin havasız bir kap içinde yakılmasıyla elde edilir. Hidroklorik asitle işlendikten sonra yıkanır ve kurutulur. Zehirleri ve toksinleri emici etkisinden dolayı mide -bağırsak hastalıklarında ve panzehir olarak zehirlenmelerde kullanılır.
• *Bitkisel kömür.* Reçinesiz odun parçalarından yapılır. Birçok gazı emebilen aynı zamanda dezenfektan ve kokuşma gidericidir.
• *Devai kömür.* Emici özelliği daha yüksek bir odun kömürüdür. Yüksek sıcaklıkta (1 000 °C) uzun süreli kalsinasyonla elde edilir. Hacminin 50-100 katı serbest gaz emebilir. Emici ve koku giderici niteliklerinden dolayı, bağırsak gazlarının giderilmesinde, fena kokulu ishallerin tedavisinde ve bazı zehirlenmelerde etkilidir.
—Elektrotekn. *Beyaz kömür.* İnsanın kullandığı ilk motorlar, bir ırmağın akımı ya da bir çağlayanın düşmesiyle dönen tahta çarklardan oluşuyordu. Şimdiki değirmenlerin çarkları da bu sınıfa girer. Bu ilkel tesislerin verimini artırmayı araştıran teknik adamlar 1850'lere doğru türbinleri tasarladılar. Bu çalışmalara Fransa'dan Fourneyron, Jonval ve Fontaine'in, İngiltere'den Thomson'un; ABD'den Francis ve Pelton'un katkıları oldu. Aynı zamanda düşüş yüksekliklerinin de artırılmasına çalışılıyordu ve daha 1837'de Fourneyron suyun 112 m'lik bir yükseltiden düştüğü bir düzenek hazırladı. Tüm enerjiden yararlanmak ve türbin girişindeki kayıpları önlemek için suyu kapalı kanallara getirmek gerekiyordu. Buradan hareketle fransız mühendis Aristide Bergès 1867'de zorlamalı su yolları düşüncesini ortaya koydu. 1873'te Gramme tarafından dinamonun bulunması ve aynı yıl Fontaine'in bu makinenin hem elektrik üreteci, hem de motor olarak kullanılabileceğini kanıtlamasından sonra *beyaz kömür*'ün işletilmesi mümkün oldu. Gerçekten de, bir dinamoyu hidrolik bir türbinle döndürmek ve üretilen akımı daha uzaktaki bir elektrik motorunu beslemekte kullanmak mümkün olmaktaydı. Bununla birlikte, bu sorun ancak yüksek gerilimlerin elde edilmesiyle tamamen çözülebildi; çünkü elektrik enerjisinin uzun mesafelere taşınması ancak yüksek gerilimle sağlanabilirdi. Bu da Gramme, Gaulard ve Gibbs'in ilk alternatörleri (1877) ve transformatörleri (1880) bulmalarıyla gerçekleşti. İlk gerçek elektrik tesisi, Neckar ırmağı üzerindeki Lauffen tesisidir; bu tesis 100 GB gücündeki elektriği, Frankfurt'a yani 140 km öteye taşıyabilecek güçteydi. (→ SANTRAL, HİDROELEKTRİK.)
—Karb. kim. Kömürler, doğal (taşkömürü, antrasit, linyit) ve yapay kömürler (odun kömürü, kok, sömikok) olarak iki grupta toplanabilir. Üstün kaliteli doğal bir kömür, ocaktan ilk çıkarıldığı anda % 1-10 nem, % 3-6 kül içerir. Arı bir kömürün bileşiminde nem ve külü çıktıktan sonra % 70-95 karbon, % 2-20 oksijen, % 3-6 hidrojen, azot ve kükürt bulunur. Arı kömürün alt ısıldeğeri (A.I.D.), 1 500-8 500 k.cal/kg'dır. Elementel bileşenlerinden bir bölümü, kızışma sırasında uçan hidrokarbonlar biçiminde bileşmiştir: uçucu maddeler, toplam kütlenin % 5-50'sini oluşturur.

Kömür, Karbon devrini (Birinci Zaman) simgeleyen bir taşıl yakıttır. Antrasitlerin çoğu (karbon % 95, uçucu madde oranı % 8'den az, alt ısıldeğeri 8 500'ün üzerinde) ve taşkömürler (karbon % 80-90, uçucu maddeler % 10-40, alt ısıldeğeri 7 000 - 8 500) bu döneme özgü yakıtlardır; bununla birlikte İkinci (Tonkin) ya da Üçüncü Zaman'a (Yeni Kaledonya) özgü antrasitler de bulunmuştur. Daha genç olan mineral katı yakıtlar, daha çok nem ve oksijen içerir. Ayrıca uçucu madde oranları yüksektir. Bunlar, İkinci (Provence' ta Fuveau havzası, karbon % 70, uçucu madde % 50, alt ısıldeğeri yaklaşık 6 000) ya da Üçüncü Zaman'a (Almanya' da Köln bölgesi, Landes'de Arjuzanx, alt ısıldeğeri yaklaşık 2 000) özgü linyitlerdir.

Ticari kömürler, boyutlarına göre iri kömür (12 cm), ceviz kömür (3-5 cm), fındık kömür (1-2 cm) ve tane kömür (1 cm) olmak üzere çeşitli kategorilere ayrılır. Daha ince olan toz kömürler, elektrik santrallarında ve çimento fabrikalarında yakılır. Bunlar ayrıca koklaştırılmak ya da topkömür yapımında kullanılmak üzere topaklaştırılır.

Türkiye'de ilk taşkömürü yatağı, 1829'da Zonguldak Ereğlisi'nde Kestanelik köyünden Uzun Mehmet adında bir deniz eri tarafından bulundu. 1848'de vakıf kabul edilerek Bahriye nezareti'nce işletilmeye başlanan bu taşkömürü yatakları, 1882'de yabancı şirketlere devredildi ve 1937'ye kadar bu şirketlerce çalıştırıldı. Cumhuriyet'in ilk yıllarında İş bankası da kömür üretmeye başladı; 1935'te kurulan Etibank, 1937'de, 600 km²'lik bir alana yayılmış bulunan havzayı fransız şirketinden satın aldı; 1940'ta bölgedeki maden ocaklarının tümü devletleştirilerek Etibank'a bağlı Ereğli kömür işletmeleri'ne (EKİ) devredildi. EKİ'nin Karadon, Amasra, Armutçuk, Kozlu ve Üzülmez olmak üzere, beş ana üretim bölgesi vardır. Ancak, bölgedeki taşkömürü yatakları oldukça güç koşullarda işletilmektedir. Taşkömürü bakımından zengin bir ülke olmayan Türkiye'de, Diyarbakır'ın Hazro ilçesinde bir taşkömürü yatağı daha bulunmaktadır. Bölgesel olarak değerlendirilen bu yatağın tahmin edilen rezervi, yaklaşık 400 000 ton kadardır. Türkiye'de taşkömürünün bugün bilinen rezervleri, görünür 174,9 milyon, muhtemel 432,5 milyon ton, mümkün 769,4 milyon ton olmak üzere toplam 1 376,8 milyon tondur. Bu rezervin 826,1 milyon tonu işletilebilir rezervdir. Ancak taşkömürü üretimi iç talebi karşılamamakta, bu yüzden dışalım yoluna gidilmektedir. 1991 yılında Türkiye'de 2,762 Mt taşkömürü üretilmiş, 5,627 Mt'luk da dışalım gerçekleştirilmiştir. Aynı yıl taşkömürü tüketimi 8,346 Mt olmuştur. Türkiye'de tüketilen toplam enerji içinde taşkömürünün payı ise, 1990 yılında % 11,7, 1991 yılındaysa % 11,3 olarak gerçekleştirilmiştir.

Türkiye'nin en zengin doğal kaynağı ise linyittir. 108 alanda yapılan çalışmalar sonunda saptanan linyit miktarı, 8 209,8 milyon ton dolayındadır. Bu miktarın 7 910,4 milyon tonu görünür+muhtemel+mümkün rezerv; 156,9 milyon tonu belirlenmiş kaynak, 142,5 milyon tonu ise potansiyel kaynaktır. Ülkenin hemen her bölgesinde bulunan linyit yataklarından, rezervleri 100 milyon tonun üzerinde olan alanların başlıcaları şunlardır: Beypazarı (400 Mt), Tunçbilek (250 Mt), Seyitömer (230 Mt), Soma ve Deniş (280 Mt), Afşin-Elbistan (3-4 Mt), Milas bölgesi (275 Mt), Yatağan bölgesi (230 Mt), Sıvas-Kangal (150 Mt), Malkara-Saray (140 Mt). 1991 yılında Türkiye genelinde toplam linyit üretim miktarı 43,914 milyon ton olarak gerçekleşirken, 4 000 tonluk dışsatım yapılmıştır. Türkiye'de tüketilen toplam enerji içinde linyitin payı 1990 yılında % 11,7 iken, 1991' de % 18,1 olarak gerçekleşti.
—Kim. Etkin kömür genellikle fosforik asitle karıştırılarak 1 200 °C'ta kavrulan turbadan elde edilir. Bu sırada oluşan elementel fosfor, damıtılıp yakıldığında arı fosforik asit yeniden kazanılır. Hidroklorik asitle yıkanan kavurma ürünleri daha sonra 300 °C'ta kurutulur ve böylece etkin kömür elde edilir. Soğurucu özellikleri nedeniyle etkin kömür tıp, eczacılık, kimya sanayisi, petrokimya, yağlı maddeler sanayisi, suyun içerdiği organik moleküllerin, özellikle kötü tadının giderilmesi vb. gibi pek çok alanda kullanılır.
—Orm. san. *Odun kömürü.* Odunun havasız yanması sonucunda geride kalan madde, sıcaklık 400 °C'ı geçmiş ise, aşağı yukarı saf karbon olur; siyah renkteki bu maddenin % 2-3'ü külden, % 12-15'i 1 500 °C'ta tamamıyla yok olan uçucu maddelerden oluşur. Serttir, kolayca tutuşur ve yanar. Isıtma gücü, kilogram başına 8 000 kalori dolayındadır; bu değer maden kömürünün kalorisine eşittir. 1 m³ odundan ortalama, 150-250 kg kömür elde edilir. Odun kömürü duman yapmadığı ve odundan çok ucuza taşındığı için ilginç bir yakacak maddesidir. Odun kömürü yapımı, çok büyük önem taşıyan yan ürünler elde ederken ormanların ağaç artıklarının verimli bir biçimde değerlendirilmesine olanak verir ve seçme bir indirgen olarak geliştirilmelidir. Gerçekten de, odunun damıtılmasıyla % 25-30 arasında odun kömürü, % 18-25 yakacak gaz, % 5 dolayında (bazı reçineli odunlarda % 25) çok karmaşık bir katran ve % 35-50 kadar da yoğunlaşabilir sıvı bir madde (*odun sirkesi* ya da *ham odun ruhu*) elde edilir; ham odun ruhu ayrıştırma yoluyla bir dizi ürüne ayrılır: odun ruhu asidi, metilalkol, aseton, vb. Bu çeşitli ürünler, kimya sanayisi için çok sayıda hammadde oluşturur ya da katran, ısıtma ve tahnit maddesi olarak kullanılır.

Birçok yerde odun kömürü yapımı hâlâ ilkel bir sistem olan *kömür ocakları*'nda yapılmaktadır; bu ocaklarda gerekli sıcaklık, bir kısım odunun yakılmasıyla elde edilir ve yanabilen uçucu maddeler toplanmaz, uçar gider; bu yöntemin yararı, odunun bulunduğu yerde uygulanabilmesi ve odunu taşımaya gerek bırakmamasıdır, Kimi yerlerde reçineli odunlar için ocaklar dairesel bir alan üzerinde kurulur ve bu alanın ortasına yerleştirilen boruda toplanan sıvı katran yoğunlaştırılarak bir sarnıçta toplanır. Günümüzde taşınabilen aygıtlardan ya da takılıp sökülmesi kolay, hızlı ve ucuz kömürleştirici* modellerden (karniler, fırınlar, vb.) yararlanılmaktadır. Odun kömürünün sanayi çapında üretiminde kapalı kaplar yönteminden de yararlanılır, fakat, bunlar büyük çapta sabit aygıtların yerleştirilmesini gerektirir: yan ürünlerin devamlı toplanmasını sağlayan *karniler* ya da *tüneller* bunlardandır. *Karniler,* dökme demirden, dik ve silindir biçimdedir, kapasiteleri 4-5 ster kadardır; uçucu maddelerin atılması için tek bacalı olarak ve damıtma gazlarının yardımıyla ısınan bir ocak içine yerleştirilmiştir. *Tüneller,* yatay duran uzun fırınlardır; odun bir uçtan öbür uca vagonetlerle iletilir; odun burada kurur, kömürleşir, sonra soğurken onun ısıttığı hava, ısıtmada kullanılan damıtma gazlarının yanmasını sağlar. *Uçucu maddeler,* katran sızdırıcıdan geçtikten sonra toplanır. Odun kömürü, çok yüksek sıcaklık isteyen metalürjide (maden sanayisinde) kullanılır; ancak burada kullanılan odun kömürü, yayvan yapraklı türlerin sert odunundan elde edilir. Sonradan kullanımlar için, odun kömürünün kolay tutuşması gerekir, bu bakımdan en elverişli kömür, *"yumuşak kömür"* denen ve iğne yapraklıların yumuşak ağacından elde edilen kömürdür. Türkiye'de evlerde, daha çok meşe kömürü kullanılır ve diğer ağaçların kömürlerine yeğlenir. Barut yapımı için söğüt ve kavak kömüründen yararlanılır. Kömürleşme sıcaklığı da ayrı bir etkiye sahiptir; kömürleştirmede 300 °C'a doğru, kolay tutuşan kömür elde edilir; daha yüksek sıcaklık derecelerinde elde edilen kömürler kolay tutuşmaz; boya sanayisinde kullanılan toz kömürü elde etmek için en az 400 °C'a ulaşmak gerekir. Karnilerde elde edilen odun kömürü hep aynı kalitede olduğu için çok makbuldür

Odun kömürünün havagazı yapımında kullanılması için ortalama bir kiraz büyüklüğünde kırılması gerekir; fakat bunun yerine topak haline getirilmiş iri parçaların kullanılması yeğlenir; çünkü bunlar daha yoğun, daha az gözenekli ve daha az kırılgandır. En iyi yoğunlaştırma kapalı kaplar içinde, kömürleşme işlemi sırasında elde edilen katranla odun kömürü tozunun karıştırılmasıyla elde edilir.
—Yerbil. Bitkilerin cinsi ve dönüşüm derecesi çeşitli kömür tiplerini belirler: boghead, turba, linyit, taşkömürü, antrasit. Kömürlerin kaynakları ve oluşma mekanizmaları gibi fiziko-kimyasal yapıları da henüz tam olarak aydınlatılmamıştır; bununla birlikte şu petrografik bileşenlerin varlığı kabul edilmektedir: hücresel yapıların korunduğu ağaç kalıntıları olan füzen; ezilmiş artıkların yapılarını kaybettiği düren; yaprak ve sporların artıklarıyla zenginleşmiş klaren; amorf organik maddelerin jeli olan vitren. Bunlar, selüloz ve odunözünün yavaş yavaş hümik asitlere, sonra, oksijen kaybı ile bitümlere dönüştüğü kompleks makromoleküllerdir (molekül kütleleri 100 000 dolayındadır).

KÖMÜR ÇANTASI, Güney yarıküre'de, Güneyhaçı takımyıldızının doğrultusunun yakınında bulunan ve özellikle Samanyolu'nun parlak fonu üzerinde karanlık görünen karanlık bulutsu.

Kömür satış ve tevzii müessesesi, her türlü kömür alım, satım ve taşıma işlerini yürütmekle görevli, Türkiye Kömür işletmeleri kurumu (TKİK) genel müdürlüğü'ne bağlı kuruluş (1941-1990). 1957'de ETİBANK'a bağlandı. 3475 sayılı Mahrukat kanunu'na göre "taşkömürü, linyit, turp ve bunlardan yapılan kok, briket vb. kömürlerin alım, satım, taşıma, depolama ve komisyonculuğunu yapmak, işin gerektirdiği tesisleri kurmak"la görevlendirildi. 1983'te TKİK'yi yeniden düzenleyen 94 sayılı kanun hükmünde kararname ile Mahrukat kanunu yürürlükten kaldırıldı ve Kömür satış ve tevzii müessesesi TKİK'ye bağlandı. Müessese TKİK tarafından alınmış olan karar uyarınca, 29.11.1990'da kapatıldı.

KÖMÜRCÜ a. **1.** Odun kömürü yapan ya da kömür ticareti yapan kimse. **—2.** Vapur, fabrika vb. yerlerde kazana kömür atmakla görevli işçi. **—3.** Kömür madeni işçisi. **—4.** *Kömürcü çırağına dönmek,* üstü başı, yüzü gözü simsiyah lekeler içinde kalmak.
—Avc. *Kömürcü tilki,* kuyruğunun ucu, sırtı, göğsü ve ayaklarının ön kısmı siyah tilki için kullanılır.

KÖMÜRCÜ, rumca **Klomortsiu,** KKTC'de Girne ilçesine bağlı köy.

KÖMÜRCÜLÜK a. Kömürcünün yaptığı iş.

KÖMÜRCÜN KAYASI a. Zool. Sıcak, ılık, az serin denizlerin kıyı kesimlerinde 50 m derinliğe kadar inen diplerde yaşayan kemiklibalık. (Bil. a. *Gobius niger;* kayabalığıgiller familyası; boyu 18 cm'ye kadar.)
—ANSİKL. Kumlu, taşlı, çakıllı diplere bağımlı ya da dibe yakın olarak yaşayan kömürcün kayasının karın yüzgeçleri birleşerek bir çekmeye dönüşmüştür. Başı sırt ve karın yönünde yassılaşarak enine genişlemektedir. Etçildir: küçük balıkları ve omurgasızları yer.

KÖMÜRCÜOĞLU (Asım), türk mimar (Üsküp 1879 - Ankara 1957). İstanbul Sanayii nefise mektebi'ni (Güzel sanatlar akademisi) bitirdi (1905). Mimarlık öğrenimini Berlin'de sürdürdü. 1915'ten başlayarak bir süre Sanayii nefise mektebi'nde öğretmenlik yaptı. Çeşitli il ve ilçenin imar planlarını hazırladı, Topkapı sarayı'nın bazı bölümlerinin onarımını yaptı. İstanbul Adliye sarayı proje yarışmasında birincilik kazandıysa da (1935) projesi uygulanmadı.

KÖMÜRCÜZADE HAFIZ MEHMET EFENDİ, türk besteci (öl. 1835 ?). Yaşamı üzerine hiçbir bilgi yoktur. Selim III ve Mahmut II dönemlerinin büyük bestecilerindendir. İsmail Dede Efendi ve Selim III ile ortaklaşa fasıllar bestelemiş olması bunun kanıtıdır. Günümüze ulaşan 14 yapıtının 5'i beste, 4'ü ağırsemai, 5'i de şarkı formundadır. En ünlü yapıtı hüzzam bestesidir: *Aldım hayâl-i perçemin ey mah dideme.* İsmail Dede Efendi ile birlikte besteledikleri şevkefza faslının ikinci bestesi *(Hüsn-i zatın gibi bir dilber-i simin-endam)* ve ağırsemaisi de *(Dil-besteye lutf-i keremin ma-hazar eyle)* seçkin yapıtlardır.

KÖMÜRLEŞME a. Kömürleşmek eylemi.
—Isıbil. Bir yanmada katı çökeltilerin ortaya çıkması. (Kömürleşme indisi, bir yayınım alevi bir katı cisimle temas ettiği zaman, özellikle de beyaz alevle ısıtılan güvenlik düzeneklerinin duyarlı öğeleri üzerinde oluşan karbon çökeltilerini ölçmeye yarar. Bu indis değişik bileşimli iki gazın aynı aygıtla kullanılıp kullanılamayacağını kontrol etmeyi sağlar.) [Eşanl. KARBONLAŞMA.]
—Patol. Yanan yerlerin bozulup kuruyarak kömüre benzer biçimde karardığı üçüncü derece yanık.

KÖMÜRLEŞMEK gçz. f. Kömür durumuna gelmek.

◆ **kömürleştirmek** ettirg. f. Kömür durumuna getirmek.

◆ **kömürleştirilmek** edilg. f. Kömür durumuna getirilmek.

KÖMÜRLEŞTİRİCİ a. Karb. kim. KARBONLAŞTIRICI'nın eşanlamlısı.
—Tekst. Yünü kömürleştirmede kullanılan makine.

KÖMÜRLEŞTİRİLMEK → KÖMÜRLEŞMEK.

KÖMÜRLEŞTİRME a. Tekst. Kaba ya da parça halinde yünlere uygulanan, taraklama, tarama ve eğirme işlemlerinden sonra yünün içerdiği bitkisel katışkıları, sıcak ortamda bir asit etkisiyle tümüyle yok etmeye dayanan işlem.
—ANSİKL. Kömürleştirme, işlenecek maddeleri, bitkisel bölümlerin selülozunu hidroselüloza dönüştüren asit banyolarının (genellikle sülfürik asit) etkisinde bırakarak uygulanır. Maddelerin 100 °C'ın üstünde ısıtılmış bir kaptan geçirilmesi hidroselülozu kömürleştirir; böylece hafif bir dövmeyle bitkisel katışkılar kolayca uzaklaştırılır. Bitkisel maddeler bakımından ana yünden daha zengin olan yün paçavraları, döner tamburlu özel fırınlarda, 140 ile 150 °C arasında hidroklorik gazla işlenir. Kömürleştirmeden sonra paçavralar, kaba yünde olduğu gibi yıkanır, yansızlaştırılır ve durulanır. Kimi durumlarda dokumalar özellikle sülfürik asit tarafından parçalanan asetat reyonu içeren dokumalar, hidroklorik asit açığa çıkararak kömürleştirme sağlayan ve 130-140 °C'ta ısıtılmış bir kapta ayrışan alüminyum klorür banyosunda işlenir. Bu son kömürleştirme yöntemi ayrıca, belli miktarda olein içermesine bağlı olarak dokumaya belirgin bir sugeçirmezlik özelliği de kazandırır.

KÖMÜRLEŞTİRMEK → KÖMÜRLEŞMEK.

KÖMÜRLÜ sıf. Üzerinde ya da bileşiminde kömür olan.
—Foto. *Kömürlü kâğıt,* katmanı kömürle ya da bir yapıştırıcı ya da bikromatlı jelatin katmanıyla kaplanmış diğer toz pigmentlerle hazırlanan fotoğraf kâğıdı.

KÖMÜRLÜ, Erzurum'un Şenkaya ilçesine bağlı bucak; 12 450 nüf. (1990); 19 köy. Merkezi *Göllet,* 694 nüf. (1990).

KÖMÜRLÜK a. Kömür saklanan yer; kömür deposu.
—Denizc. Eski kömürlü gemilerde, seyir süresince kullanılacak kömürü depolamaya yarayan ve genellikle kazan ve makine dairelerinin alabandalarında bulunan tank biçiminde bölmeler. ‖ *Kömürlük ağzı,* kömürlüklere kömür dökmeye yarayan güverteler üzerine açılmış ağızlar. ‖ *Kömürlük kapağı,* kömürlük ağızlarını kapatan uskurlu kapak.

KÖMÜŞ a. Manda'ya halk arasında verilen bir ad.

KÖNÇEK a. Giy. topuklara değin uzun, bol ve paçaları büzgülü bir tür şalvar.

KÖNİG (Samuel), alman matematikçi ve felsefeci (Büdingen, Hessen, 1712 - Zuilestein, Hollanda, 1757). Jean Bernoulli'nin öğrencisiydi, Franeker üniversitesi'nde matematik ve felsefe dersleri verdi, daha sonra, 1749'da felsefe ve doğal hukuk dersleri vermek üzere Lahey'e çağrıldı. Leibniz'in izleyicisi olan König, en küçük etki ilkesini Leibniz'e mal etti. Bu yüzden Maupertius ile arasında sert bir tartışma çıktı; Friedrich II ve Voltaire de bu tartışmaya katıldılar. Acımasız bir yapıt olan *Diatribe du docteur Akakia* (Doktor Akakia'ya yergi) [1753] adlı kitap yayımlanınca filozofla Prusya kralının arası açıldı.

König hastalığı (alman cerrah Fritz *König*'in [1866-1952] adından), bir tek kemikte olan osteonekroz. Kemikten ayrılan ve "kemik sekestrum"u adı verilen parça eklem boşluğuna düşerek bir yabancı cisim oluşturabilir. En çok dizde rastlanmakla birlikte, dirsek ve kalçada da görülebilir. Gençlere özgü bir hastalıktır. Kemik sekestrumu kendini ağrılar ve eklem kilitlenmeleriyle belli eder, eklemin elle muayenesi sırasında da algılanabilir (Eşanl. AYIRICI OSTEOKONDRİT.)

König sendromu (alman cerrah Franz *König*'in [1832-1910] adından), bağırsağın bir bölütünde ağrı, gurultu, sınırlı sığamsal hareketlerle belirgin sendrom. Bağırsakta bir darlık olduğunu gösterir ve yemeklerden sonra krizlerle ortaya çıkar.

KÖNİGGRÄTZ → HRADEC KRÁLOVÉ ve SADOVA.

KÖNİGSBERG, bugün **Kaliningrad*,** eski Doğu Prusya kenti.
—Tar. Töton tarikatı kalesi (1255) çevresinde gelişen kente, bir kentsel ayrıcalık belgesi verildi (1286) ve Hansa birliği'ne girdi (1340). Tarikat başkanının konutu (1457), ardından Prusya düklerinin barınağı (1525-1618) olan bu kentte, sonradan Kant'ın da ders vereceği bir üniversite kuruldu. Brandenburg Seçicisi Friedrich III, 1701'de kral unvanını bu kentte aldı. Kent, gene burada bir *landwehr* kurulmasını kararlaştıran (1813) Doğu Prusya genel meclisi'nin toplanmasından sonra, Avrupa'nın Napoléon boyunduruğundan kurtuluşuna da katıldı. Sovyet ordusu tarafından 1944'te bombalandı, sonra kuşatıldı (ocak 1945) ve alındı. Potsdam konferansı'nda (1945) Rusya'ya bırakıldı, 1946'da Kaliningrad adını aldı.

KÖNİGSFELDEN, İsviçre'de (Aargau), Windisch komününde yer, Brugg yakınında. XIV. yy.'dan kalma eski gotik manastır (ilginç vitraylar). Akıl hastanesi. — Yakınında Romalılar'dan kalma *Vindonissa* kalesinin kalıntıları.

KÖNİGSHÜTTE, Chorzów'un alm. eski adı.

KÖNİGSMARCK a. (alm. öz. a. *Königsmarck*). XVI. yy.'da kullanılmış ve bu yüzyılın ilk yarısında geniş olan ağzı, daha sonra incelerek dikdörtgen biçimini almış alman yapısı kılıç türü.

KÖNİGSMARCK ya da **KÖNİGSMARK** (Hans Christoffer, *—kontu*), alman kökenli isveçli general (Kötzlin, Altmark, 1600 - Stockholm 1663). 1630'da İsveç'in hizmetine girdi, Wolfenbüttel (1641) ve Breitenfeld'de savaştı, Saksonya ve Bohemya'yı yakıp yıktı ve Prag'ı yağmaladı. Bremen ve Verden valiliği yaptı ve feldmareşalliğe yükseldi (1655). 1656-1660 ara-

sında Polonyalılar'ın tutsağıydı.

KÖNİGSMARCK ya da **KÖNİGSMARK** (Otto Vilhelm, *—kontu*), isveçli diplomat ve asker (Minden 1639 - Modon, Yunanistan, 1688), bir öncekinin oğlu. İngiltere'de (1661), sonra Fransa'da İsveç büyükelçisiydi, 1668'de Fransa'nın hizmetine girdi, Seneffe'de yararlılık gösterdi (1674). Karl XI tarafından geri çağrıldı, Almanya'da savaştı. 1686'da Venedik Cumhuriyeti'nin hizmetine girdi. Yunanistan'da Türkler ile çarpıştı ve Atina'yı aldı (1687).

KÖNİGSMARCK ya da **KÖNİGSMARK** (Aurora, *—kontesi*), Polonya kralı August II'nin gözdesi (Stade 1662 - Quedlinburg 1728), öncekinin yeğeni. August, Saksonya Seçicisi olduğu sıralarda, Aurora'ya çok büyük bir aşk besledi ve bu beraberlikten Maurice de Saxe adlı bir oğlu oldu. August, Polonya tahtına onun öğütleri sayesinde çıktı. Quedlinburg manastırı'nın başrahibesi olarak öldü.

KÖNİGSMARCK ya da **KÖNİGSMARK** (Filip Christoph, *—kontu*), isveçli subay (Stade 1665 - Hannover 1694), öncekinin kardeşi. Hannover Seçicisi Georg'un (geleceğin İngiltere kralı George I) hizmetindeyken, Seçici'nin eşi Sophia Dorothea'nın âşığı olmasından kuşkulanıldı ve esrarengiz bir biçimde öldürüldü. Pierre Benoit romanlarından birinde onu, kimliğini değiştirerek kahraman olarak kullandı (1917).

KÖNİGSSEE, Almanya'nın Bavyera eyaletinde yer alan göl, Salzburg Alpleri üzerindedir; yükseltisi 601 metre. Sularını Salach'a boşaltan göl, önemli bir turistik sittir.

KÖNİGSTEİN, Almanya'nın Saksonya eyaletinde kent, Elbe'nin sol kıyısında, Pirna'nın yukarı kesiminde. 1940'ta savaş tutsağı fransız subayları Elbe kıyısındaki şatoya getirildi. Giraud 17 nisan 1942'de buradan kaçtı.

KÖNİGSTUHL ("kralın koltuğu"), Almanya'da, Kraichgau tepelerinde doruk, Heidelberg yakınında, Neckar'ın sol kıyısında; Almanya'nın ilk Seçici Prensleri burada, açık havada, imparatoru seçerlerdi.

KÖNİGSWİNTER, Almanya'nın Kuzey Vestfalya Renanyası eyaletinde kent, Ren kıyısında, Bonn'un güney-doğu banliyösünde; 34 600 nüf.

KÖNİZ, İsviçre'de (Bern kantonu) komün, Bern'in banliyösünde; 33 400 nüf. Tarım araştırmaları merkezi. Topografya dairesi.

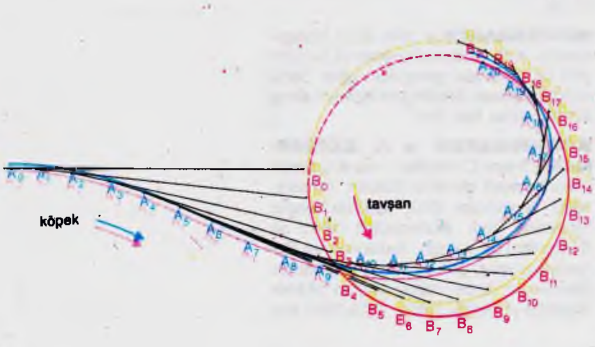
KÖPÇÜK a. Koşumc. Koşum takımında kaltakta, kaburga ve kaşların ortasına yerleştirilen küçük yastık.

KÖPEK a. **1.** Hızlı koşabilen, mükemmel koku alan, kolayca evcilleştirilebilen, çeşitli amaçlarda kullanılmaya elverişli ve birçok ırkı bulunan etçil memeli hayvan. (Köpekgiller familyası.) [Bk. *ansikl.* böl.] **—2.** Kaba bir aşağılama, azarlama sözü: *Köpek, bunu senin yanına bırakmayacağım.* ‖ *Köpek gibi,* çıkarı uğruna yaltaklananlar için kullanılır; yaltaklanarak: *Köpek gibi adam. Köpek gibi yalvarmak.* ‖ *Köpek soyu,* soysuz, alçak yaradılışlı anlamına gelen sövgü sözü (yörs.). ‖ *Köpek yese kudurur,* onur kırıcı, ağır sözlerin bu yönünü vurgulamak için söylenir: *Öyle sözler söyledi ki, köpek yese kudurur.* ‖ *Köpeğe atsan yemez,* bir yiyeceğin çok kötü olduğunu belirtmek için kullanılır. ‖ *Köpeğe hoşt kediye pist dememek,* kendisine zarar verenlere karşı hiçbir tepkide bulunmamak, sesini çıkarmamak. ‖ *Köpeği bağlasan durmaz,* bir yerin yaşanamayacak ölçüde pis ve kötü olduğunu belirtmek için kullanılır. ‖ *Köpekler ana olmasın,* annelerin fedakârlığını, anneliğin zorluğunu vurgulamak için söylenir.

—Avc. *Kovucu köpek,* ferma köpeklerinin tersine avı koşmaya zorlayan av köpeği. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Böcbil. *Köpek piresi,* asıl köpekte bulunmakla birlikte, kedilerde de rastlanan ve insanı da ısıran pire. (Bil. a. *Ctenocephalus canis.* Pireler takımı, *Pulicidae* familyası.)

—Geom. *Köpek eğrisi,* bir tavşanı kovalayan bir köpeğin üzerinde yol aldığı eğri. (Bu eğri daha genel kovalama* eğrileri ulamına girer. Bu eğri, desende ancak yaklaşık olarak çizilmiştir, çünkü çizim sonlu bir aşamayla elde edilir, oysa gerçekte doğrultu sürekli biçimde değişmektedir.)

köpek eğrisi

—Kırs. inş. *Elektrikli köpek,* etrafı kapalı bir yere enlemesine konan ve hayvanları orada ileri sürmeye yarayan hareketli düzenek (elektrikli engel ya da tel). [Elektrikli ya da mekanik köpekler özellikle sağım yerlerinin bekleme bölümlerinde kullanılır.]

—Kürkç. ve Deric. Çinliler (sepileyerek) ve Laponya'da yaşayan Eskimolar tüylü köpek derisinden yararlanırlar.

—Spor. *Köpek kuyruğu,* yağlı güreşte, sarma oyunu yapılırken sarmadan dönme aşamasında uygulanan oyun. (Sarma takılan güreşçi altta dönerken, dönüş tarafındaki elle gırtlaktan, çeneden ya da alından karşılanır ve sırtüstü bastırılarak oyun tamamlanır.)

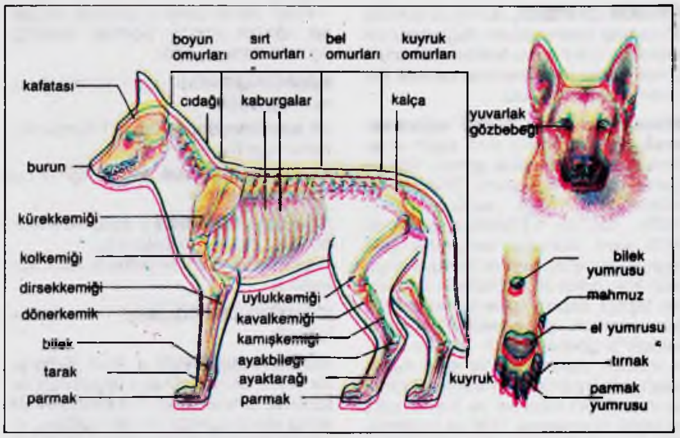
—Tıp. *Köpek pisliği,* inatçı kabızlıklarda görülen, sert ve yuvarlak parçalar halindeki dışkı.

—Vet. *Genç köpek hastalığı,* CARRÉ HASTALIĞI'nın eşanlamlısı.

—Zootekn. *Köpek barınağı,* açıklık yerde, çevresi kapalı bir alan ile bir kulübeden oluşan köpek yuvası. ‖ *Köpek çiftliği,* köpeklerin yetiştirildiği, eğitildiği ve satıldığı yer. ‖ *Köpek yetiştiriciliği,* safkan köpek üretimi ve bu konuyla ilgili çalışmalar (yarışmalar, sergiler, vb.). [Eşanl. SİNOFİLİ.] ‖ *Köpek yuları,* örülerek yapılmış, köpekleri dörder dörder ya da altışar altışar, birbirine bağlamaya yarayan tasma. ‖ *Damızlık dişi köpek,* üretimde kullanılan dişi köpek. ‖ *Kılavuz köpek,* dolaşabilmeleri için körlere kılavuzluk etmek üzere eğitilmiş köpek. (Hemen hemen bütün köpek ırklarından kılavuz köpek yetiştirilebilir; en iyi kılavuz köpeklerden biri alman çoban köpeğidir.)

◆ sıf. ve a. Çıkarı için yaltaklanan kimse için kullanılır: *Köpek herif, yalvarmakla işini yaptıracağını sanıyor. O köpeğin ne yapacağı belli olmaz.*

—ANSİKL. Köpek, tarihöncesi devirlerden beri insana bağlandı ve evcilleştirilmesinden sonra büyük bir olasılıkla başka hayvanların da evcilleştirilmesine katkıda bulundu. Almanya ve Danimarka'daki arkeolojik sitlerde bulunan 10 000 yaşını aşmış kemikler iki ırkın varlığını ortaya koydu: bunlardan daha küçük olanı (günümüzdeki köpek ırklarından çoğu bu ırktan gelmektedir) halen Avustralya'da yaşayan yabani köpek dingoya oldukça yakındır; daha büyük olan öbürkündense günümüzdeki eskimo köpekleriyle bazı iri çoban köpekleri gelmektedirler. Köpeğin kökeni üstüne henüz kesin bir kanıt getirilemiyorsa da kabul edilen en yaygın varsayıma göre kurdun evcilleştirilmesiyle ortaya çıkmıştır. İlkel köpek ırkları çevrelerine uyum göstermişlerdir: dağ köpekleri sık tüylü, güçlü bedenli, bozkır köpekleri kısa tüylü, ince uzun bedenli hale geldi; ancak toplu olarak yer değiştirmeleri bu ırkların karışmasını sağladı ve bazı anomalilerin (cücelik, çenenin ileri çıkıntı yapması, akondroplazi) ayıklanmasıyla daha da belirginleşen birçok çaprazlanmaya yol açtı. Günümüzde beden yapısı, tüyler, kuyruk ya da kulağın duruşu ve huy olarak büyük farklılıklar gösteren köpek ırklarına rastlanır. Bugün Uluslararası köpeksevenler federasyonu, yararlanıldıkları yere (bekçi köpekleri, av köpekleri, süs köpekleri, vb.) göre sınıflandırılmış en az 340 köpek ırkı bulunduğunu kabul etmektedir.

köpek iskeleti ve morfolojisinden ayrıntılar

Çağlar boyunca birçok defa tanrılaştırılan köpek, uygarlıkların çoğunda insanların toplumsal yaşamının çok önemli bir parçası olmuştur. Mısırlılar tazıları, baseleri, dog çeşitlerini, çeşitli fino ırklarını evcilleştirdiler: Mısırlılar'ın kutsal saydıkları köpeklerin iskeletlerinin ya da mumyalarının yer aldığı mezarlar bulundu. Eski yunan mitolojisinde köpek Artemis'in arkadaşıdır ve Apollon tarafından eğitilmiştir.

Doğası gereği etçil olan köpek eğitilerek hepçil hale getirilebilir; hatta bazen bütünüyle bitkisel besin maddeleriyle bile yetinebilir. Dişi köpeğin 10 memesi vardır. Bir batında, ortalama olarak 6-10 yavru doğurabilir. Gebelik süresi 9 haftadır.

Köpekgiller familyası, evcil köpeğin dışında, çeşitli türler de içerir; Uzakdoğu'da yaşayan misk köpekleri, Güney Amerika'nın yabani köpekleri (zorra ya da küçük kulaklı köpek [*Atelocynus microtis*], çalı köpeği [*Speothos venaticus*]) ya da Hindistan'da yaşayan ve sürüler halinde avlanan *(Cuon alpinus)* türler sayılabilir.

—Avc. Kovucu köpekler, kaldırılan avı izleyip çevirerek avcının önüne doğru sürerler. Hızlı koşan, dayanıklı köpekler olan

kovucu köpeklerin en önemli ırkları fokshound, bloodhound, harrier, base vb.'dir. Kovucu köpekler tavşan, tilki gibi hızlı kaçan hayvanların avında kullanılır.

—Böcbil. Yapılan deneylerden anlaşıldığına göre, köpek piresi veba bulaştırabilir; ayrıca, cüce yarasa tifüsünü bulaştıran hayvanlardan biridir; çift delikli köpek şeridini *(Dipylidium caninum)* arakonak olarak kullanır.

—Folk. İslamlık öncesi türk folklorunda köpek, kutsal sayılan hayvanlardandır. On iki hayvanlı türk takviminde yıllardan birine köpek anlamında "it" adı verilmiştir. Köpek eski türk efsanelerinde *it, barak* ya da *it-barak* biçiminde geçer. Orta Asya'da yaşayan bazı türk boylarında "it başlı sığır ayaklı" bir kavmin varlığına inanılır. Papa İnnocentius VI tarafından Moğolistan'a gönderilen Plano Karpini, moğol akınlarından söz ederken K.'de "it başlı sığır ayaklı" bir kavme rastladıklarını yazar. Ebülgazi Bahadır Han da savaş için toplanan özbek hanlarını anlatırken böyle bir kavmin varlığından söz eder. Kocaları köpek kılığında olan güzel kadınlar motifi, Altay türk masallarının sık yinelenen motiflerindendir. "İt başlı" insanlar motifine avrupa ve hint mitolojisinde de rastlanır. Orta Asya kuşan sanatında da köpek başlı kuşlara *(senmurv)* rastlanır. *Dede Korkut kitabı*'nda köpek, dost ve kılavuz olarak anlatılır. Şamanların giysilerine demirden, yassı köpek tasvirleri astıkları bilinmektedir.

Kaşgarlı Mahmut da "kerkes" adı verilen kuşun her yıl iki yumurta yaptığını, bunlardan birinden "barak" adı verilen tüylü köpeğin oluştuğunu anlatır. Köpek, Yedi uyurlar efsanesi'nde de vardır. (→ KITMİR.) Köpek islamlığın yayılmasından sonra bazı mezheplerce murdar hayvanlardan sayılmıştır. Özellikle kara köpek uğursuz olarak kabul edilmiş, meleklerin köpek bulunan eve girmeyeceği, köpeğin değdiği her şeyin kirleneceği, ibadet sırasında köpek sürtünür ya da seccadeye değerse ibadetin bozulacağı vb. inanışlar yaygınlaşmıştır. Köpek ancak sürüyü kollamak, bekçilik ve av için beslenir; eti yenmez; ticareti günah sayılır.

Anadolu'nun birçok yöresinde gece vakti köpek uluması bir felaketin ya da ölümün habercisi sayılır. Köpek halk hekimliğinde de kullanılır. Veremli hastalara yakılarak toz haline getirilmiş köpek kafası, baharatla karıştırılarak verilir. Köpek tersiyle karıştırılmış yoğurdun bu hastalara iyi geleceğine inanılır. Köpek yavrusunu kesip etini pişirdikten sonra haberi olmadan hastaya yedirmek de veremli hastalar için başvurulan yöntemlerdendir.

—İkonogr. Köpek, tarihöncesi dönemin sonundan bu yana fildişi heykelcikler halinde betimlenmiştir. Mısırlılar köpekleri gömer ve onlara mezar taşları dikerlerdi (Louvre, İ.Ö. XIII. yy.). Tanrı Anubis köpek kafalı olarak betimlenirdi. Yunan-Roma Antikçağı'nda sık sık canlandırılmıştır: Napoli'deki *cave canem* mozaiği, Vatikan müzesi'ndeki köpek heykelleri. Hıristiyan ikonografisi, köpeği Tobiya'nın ve bazı azizlerin dostu (örneğin aziz Roch) olarak görmüştür; Ortaçağ mezar heykelciliğinde köpek bağlılık simgesidir (yatıklar). Antik sanatta olduğu gibi klasik sanatta da köpek, Diana'nın arkadaşıdır (Anet şatosu revağı). Doğal olarak av sahnelerinde

L.L.

tüysüz köpek biçiminde vazo
Meksika, Colima üslubu
eski klasik
İ.S. I. yy.
özel kol.

köpekler

ırkları öbeklere ayırarak sınıflandırma

BİRİNCİ ÖBEK

çoban köpeği
anadolu çoban köpeği
(kangal köpeği)
beauce çoban köpeği
brie çoban köpeği
picardie çoban köpeği
pirene çoban köpeği
alman çoban köpeği
belçika çoban köpeği
flandre bouvier'si
colley
bearded collie
shetland
bobtail
welsh corgis
macar çoban köpeği

İKİNCİ ÖBEK

A. bekçi ve koruma köpekleri
rottweiler
hovawart
doberman
bokser
dev şnavzer
alman dogu
bordeaux dogu
mastif
bulmastif
buldok
şnavzer
pinşer
pirene köpeği
senbernar
ternöv
landser
(avrupa tipi)
leonberg

B. koşum köpekleri
samoyed
eskimo (grönland köpekleri)
alaska köpeği
sibirya huskysi
in spitzi
spitz kurtları
büyük spitz
elkhound
akita inu
isviçre bouvier'si

ÜÇÜNCÜ ÖBEK

terye
foks
jagdterye
airedale
lakeland
welsh
manchester
bulterye
küçük bulterye
sealyham
bedlington
irish-blue (kerry-blue)
irish-terriers
staffordshire
norwick
norfolk
silky
australian
border
scottish
cairn
west highland white
dandie-dinmonts
skye

DÖRDÜNCÜ ÖBEK

tekeller
standart tekeller
cüce tekeller
kaninchen-teckels

BEŞİNCİ ÖBEK

büyük avlar için kovucu köpek
1. bölüm - kısa tüylü fransız ırkları
gascogne "grand bleu"leri
saintonge "grand bleu"leri
levesque
poitou
billy
fransız üçrenklisi
fransız siyah ve beyazı
fransız beyaz ve turuncusu
2. bölüm - uzun tüylü fransız ırkları
vendée büyük grifonları
3. bölüm - ingiliz fokshound ırkı
4. bölüm - fransız-ingiliz ırkları
ingiliz-fransız büyük üçrenklileri
ingiliz-fransız büyük beyaz ve siyahı
ingiliz-fransız büyük beyaz ve turuncusu
saint-hubert köpekleri

ALTINCI ÖBEK

A. küçük avlar için kovucu köpekler
gascogne "petit bleu"leri
artois köpekleri
artois köpekleri
artois köpekleri
bretagne "griffon fauve"ları
gascogne "griffon bleu"leri
gascogne "basset bleu"leri
bretagne "basset fauve"ları
beagle
harrier
ingiliz-fransız üçrenklileri,
beyaz ve siyahı, beyaz ve turuncusu
basset hound
isviçre kovucu köpekleri
bern kovucu köpekleri
luzern kovucu köpekleri
bruno tipi jura kovucu köpekleri
jura kovucu köpekleri
saint-hubert tipi
isviçre küçük kovucu köpekleri
dachsbracke-wachtelhound
etna "cirneco"su
asenji-rhodesian ridgeback
podenco ibicenco

YEDİNCİ ÖBEK

av köpekleri
(ingiliz ırkları dışında)
ferma köpekleri
ariège, auvergne, bourbonnais, puy brakları
fransız brakı
saint-germain brakı
alman brakı
weimar brakı
macar brakı
breton epanyölü
fransız epanyölü
picardie epanyölü
mavi picardie epanyölü
pount-audemer epanyölü
langhaar epanyölü
sert tüylü grifon
yünsü tüylü grifon
barbet
spinones
drahthaar
sticheihaar
pudel-pointers
munstrlander

SEKİZİNCİ ÖBEK

ingiliz ırkı köpekler
A) ferma köpekleri
puanterler
ingiliz seterleri
irlanda seterleri
gordon seterleri
B) retrieverler, spanyeller ve cocker'lar
retrievers labrador
retrievers golden
retrievers chesapeake
retrievers curley coated
retrievers flat coated
siyah cocker'lar
kırmızı ve sarı cocker'lar
diğer renklerde cocker'lar
clumbers
sussex
welsh-springers
springers
irish-water
field-spaniel
amerikan cocker'ları

DOKUZUNCU ÖBEK

süs ve refakat köpekleri
kıvrık tüylü kanişler
çov-çov
dalmaçya köpeği
fransız buldokları
bologna bişonu
avrupa cüce epanyölleri
pervaneler
kelebekler
japon epanyölü
pekin epanyölü
ingiliz cüce epanyölü
king-charles
cavalier king-charles
carlins
belçika ve brüksel grifonu
brabant
zwergspitz (cüce spitzler)
kleinspitz
mittelspitz (orta boy spitz)
şnavzer
affenpinscher
cüce pinşer
schipperke
yorkshire teryesi
boston teryesi
toyterye
lhassa-apso
tibet grifonu
tibet epanyölü
tibet epanyölü
küçük aslan-köpekler
tüysüz köpekler
chihuahua
tulear pamuksu tüylü köpeği
eurasier

ONUNCU ÖBEK

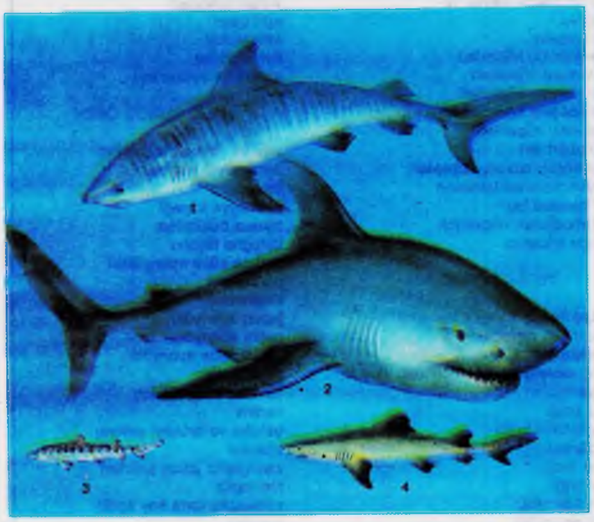
tazı
greyhound
vipit
slugi
galgo
barzoy
deerhound
irish wolfhound
iran (saluki)
afgan
küçük italyan tazıları

Lauros-Giraudon

Köpekler ve tavşan (1752) Jean Baptiste Oudry'nin resmi *Sanat ve tarih müzesi, Cenevre*

yer alır. Snyders, P. de Vos, J. Fyt, Oudry, Desportes (XVIII. yy. kraliyet av köpeği sürücüsünün resimlerini yapan ressam) XIX. yy.'da J. Stevens gibi birçok hayvan ressamına konu olmuştur. Heykel dalındaysa köpek temasını işleyen sanatçılar arasında Coysevox *(Buldog ve kurt)* [Sceaux şatosu], P. F. G. Giraud *(Yatmış köpek)* [1827 salonu, Louvre] ve Frémiet, Barye, Georges Gardet'yi anmak gerekir.

tehlikeli **köpekbalıkları**
1. Kaplan köpekbalığı; 2. Büyük beyaz köpekbalığı; 3. Leopar köpekbalığı; 4. Sarı köpekbalığı.

saldırgan olmayan **köpekbalıkları**

1. Yakalı köpekbalığı; 2. Balina köpekbalığı; 3. Camgöz; 4. Göçmen köpekbalığı; 5. Tilki köpekbalığı.

KÖPEK BURUNLU YARASA a. Tropikal bölgelerde yaşayan, serbest kuyruklu, iri kulaklı, iyi uçan, ama yerde de hızla koşabilen bazı yarasaların ortak adı. (Yüz kadar köpek burunlu yarasa türü bilinir. Hepsi de böcekçil olan bu hayvanlar gündüzlerini mağaralarda ya da yapıların içinde büyük koloniler halinde geçirir; Amerika'da bulunan bazı türler göçmendir; Avrupa köpek burunlu yarasasına *(Tadarida tueniotis)* Akdeniz kıyılarında rastlanır; köpekburunluyarasagiller familyasının örnek tipi.)

KÖPEKBALIĞI a. **1.** Sıcak, ılık ve oldukça serin denizlerde yaşayan, harharyasgiller familyasının *Mustelus* cinsine giren üç kıkırdaklıbalık türünün ortak adı. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** Halk arasında harharyasgiller familyasına giren bütün balıklara verilen ortak ad.

—Deric. Var olan yüzlerce köpekbalığı türünden yalnızca yirmi otuz kadarı deri üretmek için uygundur. Deri, boynuz gibi sert ve sivri pullarla kaplı olduğu için bunların sepilemeden önce temizlenmesi gerekir. Elde edilen deri özellikle marokencilikte kullanılır. Aşındırıcıların ortaya çıkmasından önce kurutulmuş köpekbalığı derisi tahta parlatmada kullanılırdı.

—ANSİKL. 200-300 m derinlikleri seven köpekbalıkları, güneşli havalarda daha derinlere inerler. Solungaç kapakları yoktur. Başın yanlarında bulunan solungaç her iki yandaki 5'er yarıkla dışarı açılır. Ağızları başın altındadır. Etçildirler: sürü oluşturan balıkları, orta sulardaki omurgasızları, dip balıklarını avlarlar.

Yıldızlı köpekbalığı adıyla da bilinen *Mustelus asterias*'ın kuyruk yüzgecinin arka bölümü genellikle beyazımsıdır; boyu 2,5 m'yi bulabilir.

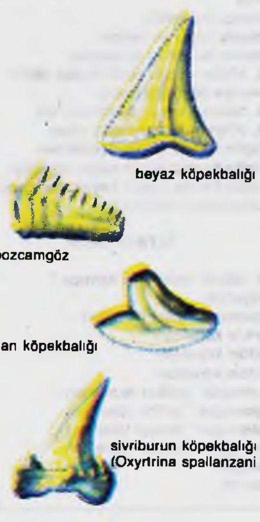
Özköpekbalığı adıyla da bilinen *M. mustelus*'un bedeni, sırt ve yanlara doğru koyu esmer-gri ve arduvaz rengidir ve beyazımsı lekelidir. Karnı grimsi ya da sarımsı olur. Boyu 1,5 m'yi ancak bulur.

Akdeniz özköpekbalığı da denen *M. mediterraneus*'un bedeni, sırt ve yanlara doğru kirli gri renkli ve siyahımsı lekelidir. Karnı daha açık renkli olur. Kuyruk yüzgecinin arka kenarı genellikle siyahımsıdır. Boyu 1,5 m'ye ulaşabilir.

KÖPEKBALIKLARI a. Hemen hemen bütün kıkırdaklıbalıkları içeren altsınıf. (Bil. a. *Selachii.*)

—ANSİKL. Köpekbalıklarının iskeleti bütünüyle kıkırdaklıdır (ama kireçleşmiştir); beden deri kökenli dişçiklerle ya da öbür omurgalılardaki dişlere homolog olan plakoit pullarla kaplıdır; ağız karın yüzünde bir rostrumun altındadır; dişler, çenenin kenarında birbirine paralel birçok sıra oluşturur ve yaşam boyunca yenilenebilir. Bağırsakta sarmal bir tıkaç vardır ve bağırsak aynı zamanda sidikborusuyla sperma kanalının da açıldığı bir dışkılıkta son bulur. Erkeklerde, karın yüzgeçlerinin gelişmesiyle oluşmuş iki çiftleşme organına ya da *pterigopodyum*'a rastlanır. Bazı köpekbalıkları yumurtlayıcıdır: düzkenarlı, dikdörtgen biçimli, boynuzsu bir kabukla korunan ve dört köşesinde şerit biçiminde uzantılar bulunan iri yumurtalar yumurtlar. Bazı köpekbalıklarıysa vivipar, hatta etenelidir. Solungaçlar, solungaç yaprakları üzerindedir ve genellikle 5 çift yarıkla dışarı açılır; bazı türlerdeyse bir *soluk deliği* vardır. Kuyruk yüzgeci heteroserktir; omurga, üst lobda da devam eder. Kanın temel özelliği yüksek oranda üre içermesidir; bu sayede kan, deniz suyuna izotonik olur. Köpekbalıkları iki üsttakıma ayrılır: solungaç yarıkları bedenin yanlarında bulunan düşeysolungaçyarıklılar *(Pleurotremata)*; solungaçları yatay olan ve karın yüzünde, diskin altında dışarı açılan yataysolungaçyarıklılar *(Hypotremata)*.

köpekbalıklarının dişleri

KÖPEKBAŞLI sıf. *Köpekbaşlı maymun*, babuinin başka bir adı.

—ANSİKL. Arkeol. Eski Mısır'da, köpekbaşlı maymun (→ BABUİN) denilen büyük maymunların önemli bir dinsel işlevi vardı. Güneş'e tapan köpekbaşlı maymun çiftleri, çığlıklarıyla, Güneş'in geceden sıyrılmasına yardım ederler ve ona ilk şafak duasını ederler. Köpekbaşlı maymun Güneş-tanrı'nın kendisidir; ancak, Thot gibi bir ay tanrısı da bu büyük maymunların görünümünde olabilir. Mitolojide oynadıkları önemli rol köpekbaşlı maymunların, mısır sanatında, resim ya da heykel olarak sıkça betimlenmesine yol açmıştır.

KÖPEKBİLİM a. Köpeğe ilişkin incelemeler yapan bilim dalı.

KÖPEKDİLİ a. Kırmızımsı ya da morumsu çiçekli tüylü ot. Dağlarda nemli ormanlarda biter. Kimi yerlerde süs bitkisi olarak da yetiştirilir. Çiçekli dalları peklik verici, yumuşatıcı ve yatıştırıcıdır. (Bil. a. *cynoglossum;* hodangiller familyası.)

KÖPEKDİŞİ a. Memelilerde çene kemiklerinin her iki yarısında, kesicidişler ile küçük azıdişleri arasında yer alan diş. (Koni biçiminde ve iri olan bu dişler yakalamaya ve ısırmaya yarar.) [Bk. *ansikl.* böl.]

—Anat. *Köpekdişi kası*, dudak birleşeğinde sona eren küçük yüz kası, üstdudak kaldırma kası. || *Köpekdişi tümseği, köpekdişi çukuru*, üstçenenin dış yüzünde köpekdişleri hizasında bulunan girinti ve çıkıntı.

—Atç. Aygırlarda var olan köpekdişlerinin, kısraklarda bulunması bir anomalidir.

—ANSİKL. Her yarım çenede bir tek köpekdişi bulunur; bu dişin tek kökü vardır ve çenekemiğinin ön bölümüne gömülüdür. Alt köpekdişi üst köpekdişinin önündeki diyasteme yerleşir. Köpekdişi genellikle bir saldırı silahıdır (etçiller gibi avcı hayvanlar), ama savunma silahı da olabilir (domuzlar gibi otçul hayvanlar). Kısraklarda, kemirgenlerde ve gevişgetiren hayvanlarda bulunmaz. Genellikle erkeklerde daha büyük olur. İnsanda köpekdişi öteki dişlerin boyunu geçmez ve dolayısıyla özgül işlevini yitirmiş sayılabilir. Etçil fosillerden iki büyük hayvanda (*smilodon* ve *machairodus*) köpekdişleri çok büyük boyutlara ulaşmıştı.

KÖPEKDİŞİ a. **1.** Güney Avrupa'da ve Türkiye'de boş tarlalarda yetişen ve büyük ayrıkotu da denen çokyıllık otsu bitki. (Bil. a. *Cynodon dactylon;* buğdaygiller familyası.) [Bol nişastalı kalın köksapı halk hekimliğinde idrar artırıcı ve müshil olarak kullanılır.] **—2.** Büyük tek çiçekli, soğanlı, küçük bitki. (Bil. a. *erythronium;* zambakgiller familyası.)

KÖPEKDİŞİMSİ sıf. Köpekdişine benzeyen.

—Biyol. Köpekdişine benzeyen ve onun gibi iş gören kesici dişe ya da yanak dişi-

ne ve memeli olmayan omurgalılarda sivri dişlere denir.

KÖPEKGİLLER a. Tırnakları içeri çekilemeyen, arka azıdişleri öğütücü tipte olan büyük kın kemikli etçil memeliler familyası. (Bil. a. *Canidae.*)
—ANSİKL. Köpekgiller, sürü halinde yaşayan ve havlayarak birbirleriyle anlaşan hayvanlardır. Bütün dünyaya yayılan 40 türü bilinir. *Canis* cinsi, evcil köpek dışında, kurdu, kırkurdunu ve çakalları kapsar. Tilkiler *Vulpes, Alopex, Fennecus* ve *Urocyon* cinslerinde toplanır. Güney Amerika ve Güney Afrika'da çok sayıda yerli köpek türü yaşamaktadır.

KÖPEKLEMEK gçz. f. *Yörs.* Çok yorularak köpek gibi solumak, bitkin düşmek.

KÖPEKLENMEK gçz. f. Yalvarmak, yaltaklanmak.

KÖPEKLEŞMEK gçz. f. Onurunu yitirecek biçimde bir başkasına yalvarmak, yaltaklanmak.

KÖPEKLİK a. **1.** Bir başkasına yaltaklanma; bu biçimdeki davranış; alçaklık, yaltakçılık. **—2.** Yaltakçılık eden bir kimsenin niteliği.

KÖPEKMEMESİ a. Koltuk altında çıkan kan çıbanı.

KÖPEKOTU a. Oldukça küçük beyaz çiçekli ve pamuğumsu tüylerle kaplı otsu bitki. (Bil. a. *marrubium;* ballıbabagiller familyası.)
—ANSİKL. Köpekotunun 15 kadar türü vardır. Yaprakları karşılıklı, hafifçe dişli ve kırışıklı, çiçekleri beyaz renkli ve yaprakların koltuğunda küçük demetler halinde topludur. Kendine özgü keskin bir misk kokusu saçar. Ak köpekotuna Avrupa'da ve Türkiye'de rastlanır. Bu tür, Avrupa'da infusyon olarak homeopatik hekimlikte kullanılır. Çiçekli dalları idrar artırıcı, gaz söktürücü ve göğüs yumuşatıcı nitelikler taşır.

KÖPEKPAPATYASI a. Pis kokulu bir papatya türü. (Bil. a. *Arthemis cotula;* bileşikgiller familyası.)
—ANSİKL. Köpekpapatyası Türkiye'de, Doğu Anadolu dışında yaygın bir türdür. Yaprakları elde ovuşturulduğu zaman pis bir koku yayar. Az miktarda uçucu yağ, organik asitler ve uçucu bir alkaloit içerir. Çiçekleri % 2 infusyon halinde, uyarıcı, âdet söktürücü ve gaz çıkartıcı olarak kullanılır.

KÖPEKSOĞANI a. Bot. AKYILDIZ'ın eşanlamlısı.

KÖPEKÜZÜMÜ a. Beyaz çiçekli, dişli yapraklı, 20-50 cm boyunda tüylü saplı, biryıllık otsu iki bitkiye verilen ad. (Bil. a. *Solanum nigrum* ve *S. dulcamara;* patlıcangiller familyası.) [Eşanl. İTÜZÜMÜ.]
—ANSİKL. Köpeküzümü Türkiye'de yaygın bir bitkidir; yol ve su kenarlarında, boş tarlalarda yetişir. Meyveleri bezelye büyüklüğündedir; önce yeşil, olgunlaşınca siyah olur. *Solanum nigrum* türünün çiçekli, yapraklı ve genç meyveli dalları halk hekimliğinde, infusyon halinde yaraları ve basur memelerini yıkamak için ağrı kesici olarak kullanılır. Yaprakların ezilmesiyle elde edilen lapa da aynı işe yarar. *Solanum dulcamara* türü özellikle Kuzey Anadolu'da yaygındır. Bunun çiçekli, yapraklı dalları da halk hekimliğinde diüretik, hafif uyutucu, ağrı kesici, terletici, balgam söktürücü olarak kullanılır.

KÖPEN a. *Yörs.* Yün ya da kıldan el eğirmesi iplikle kondu tipi yatay tezgâhlarda dokunan uzun tüylü bir tür el dokuması.

KÖPENİCK, esk. **Cöpenick,** Berlin'in güney-batı banliyösü. Spree ırmağı kıyısında yer alır. Ekim 1906'da kunduracı ve eski sabıkalı Wilhelm Voigt, muhafız yüzbaşısı üniformasını giyerek, Köpenick Belediye başkanının dairesine girdi, Başkanı tutukladı, iki humbaracı erin eşliğinde Berlin'e gönderdi ve ardından belediye kasasını ele geçirdi ve ancak bir hafta sonra tutuklanabildi.

KÖPİNG, İsveç'te (Västmanland) kent, Mälar gölü yakınında; 28 200 nüf. Metalürji. Oto sanayisi.

KÖPOĞLU (*köpek oğlu > köpoğlu*). **1.** *Kaba.* "Hain, düzenbaz" anlamında kullanılan sövgü sözü. **—2.** *Tkz.* Kurnaz, işini bilir, zeki kimseler için şaka sözü olarak kullanılır (*köpoğlusu* da denir): *Köpoğlu (köpoğlusu), her işin altından kalkmasını bilir.* **—3.** *Köpoğlu köpek,* köpoğlu sövgüsünü güçlendirmek için kullanılır.

Köpoğlu salatası, Papaz mancası da denir, patlıcan, biber, salatalık ve sarmısaklı yoğurtla yapılan bir tür meze. Patlıcanlar kabukları soyularak küçük küçük doğranır, ince doğranmış yeşil biberle yağda kavrulur. Küçük doğranmış ya da rendelenmiş salatalık ve sarmısaklı yoğurtla karıştırılıp üzerine maydanoz ve domates dilimleri konur.

KÖPOĞLULUK a. Kurnazlık, düzenbazlık.

KÖPPEN (Wladimir), rusçası **Vladimir Petroviç Keppen,** rus asıllı alman iklimbilimci (Petersburg 1846 - Graz 1940). 1875'ten 1919'a kadar Hamburg Deniz rasathanesi'ni yönetti, 1900-1931 arasında dünyanın iklimsel sınıflandırmasına ilişkin birçok çalışma hazırladı. *Handbuch der Klimatologie*'yi (İklimbilim kılavuzu) [5 cilt, 1930'dan başlayarak] yayımladı.

KÖPPİNG (Karl), alman ressam, gravürcü ve cam ustası (Dresden 1848 - Berlin 1914). 1895'e doğru cam sanatına yöneldi ve ince ayakları çiçek sapları bükülgenliğinde olan, esin kaynağını çiçeklerden aldığı kupalar çizdi; renkli camı çoğu kez sedeflendirdi. 1895'ten başlayarak Paris'te, Art nouveau galerisi'nde, Bing tarafından düzenlenen sergilere katıldı.

KÖPRÜ a. **1.** Bir ulaşım yolunun, bir sukemerinin, bir boruhattının, bir akarsuyu, bir deniz yolunu, bir çöküntüyü ya da bir ulaşım yolunu aşmasını sağlayan yapı. (Köprü bir gediği yüksekten aşıyorsa ve bir çok açıklıktan oluşuyorsa genellikle *viyadük* adını alır. Yalnızca yayaların geçişine olanak veren yapılara ise *yaya köprüsü* denir.) [Bk. *ansikl.* böl. Bayınd.] **—2.** İki grup ya da iki kimse arasında olası bir ilişkinin, bir bağlantının simgesi: *Bir ülkeyle köprü kurmak. Sevgi ve dostluk köprüsü.* **—3.** *Köprü altı çocuğu,* evi barkı olmayan, kimi kimsesi bulunmayanlar için kullanılır. ‖ *Köprü başı* → KÖPRÜBAŞI. ‖ *Köprüleri atmak, yakmak,* girişilen ya da başlanılan bir işten artık geriye dönme, vaz geçme olanağı bırakmayacak bir durum yaratmak. ‖ *Köprünün, köprülerin altından çok su geçti,* bir durumun zamana bağlı olarak değiştiğini, eski koşulların yerini yenilerinin aldığını belirtmek için söylenir.
—Ask. *Bailey köprüsü,* bir ya da iki kat meydana getirecek şekilde, ikili ya da üçlü kalaslarla kurulan köprü. ‖ *Piyade köprüsü,* piyadelerin bir akarsuyu hızla geçmelerine olanak veren hafif köprü. (Bk. *ansikl.* böl.) ‖ *Tank köprüsü,* orta uzunlukta bir kesik arazi üzerine, zırhlı araçların geçişini sağlamak amacıyla hızla kurulabilen, hareket edebilir, motorlu köprü. ‖ *Yüzer köprü,* tekneler üzerine oturmuş bir tabliyeden meydana gelen köprü. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Ask. havc. *Hava köprüsü,* kara ya da deniz ulaştırmasının çok yavaş olduğu ya da gerçekleşemediği bir alanda birbirinden ayrılan iki nokta arasında, ulaştırma uçaklarının yoğun trafiği. (1936'da General Franco'nun kıtalarının, İtalyan uçaklarıyla Fas'tan İspanya'ya ulaştırılması, tarihin ilk hava köprüsü deneyimi oldu. 1948 ve 1949'da Berlin ablukası sırasında Amerikalılar hava köprüsüyle kentin ikmalini sağladı.
İkinci Kıbrıs Barış harekâtı'ndan sonra TC Karayolları ve Türk hava kuvvetleri'nin uzman istihkâm personeli gerekli malzeme ile Kıbrıs'a giderek günümüzde Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin uluslararası havalimanı olarak kullanılan Ercan havalimanı inşaatını çok kısa zamanda tamamlamıştır. Havalimanı ve terminal binaları bittikten sonra Türk hava kuvvetleri tarafından kurulan hava köprüsüyle malzeme ve personel taşınmasına devam edilmiştir.)
—Bayınd. *Askılı köprü,* tabliyesi, kulelerin üzerinden geçen ya da kulelere tutturulan eğimli doğrusal kablolarla asılmış köprü. ‖ *Asma köprü,* yolu (genellikle karayolu) taşıyan sistemi, ana taşıyıcı kablolar ile bunlara bağlanmış askı çubuklarından oluşan köprü. (Bu ana taşıyıcı kablolar, üst bölümlerinden kulelerin üzerine dayanır ve modern köprülerde, açıklıkların tümünü tek bir uzunluk halinde kaplayarak uçlarından ankraj yoluyla ankraj kütlelerine ya da kuyularına tutturulur.) ‖ *Basküllü köprü,* tabliyesi, yatay bir eksen çevresinde dönerek ya da dişli çembersel bir alan üzerinde yuvarlanarak eğik olarak kalkan hareketli köprü. ‖ *Demiryolu köprüsü,* üzerinden demiryolu geçen köprü. ‖ *Döner köprü,* alt geçit ya da geçitlerin açılması, tabliye ya da tabliyelerin düşey bir eksen çevresinde dönmesiyle gerçekleştirilen hareketli köprü. ‖ *Hareketli köprü,* ayakları sabit olarak kurulan, ancak açıklığı ya da açıklıkları, seyre elverişli bir ya da birçok geçiş oluşturmak için yatarak, kalkarak, dönerek ya da yuvarlanarak açılan köprü. ‖ *İner kalkar köprü,* tabliyesi, iki kule boyunca yükseltmeyle elde edilen düşey bir ötelenmeyle, yatay konumunu koruyarak yükselen hareketli köprü. ‖ *Karayolu köprüsü,* üzerinden karayolu geçen köprü. ‖ *Kendinden ankrajlı asma köprü,* kablo uçlarının oluşturduğu yatay çekme kuvvetinin, tabliye boyunca aktarılarak dengelendiği ve ankraj kütle ya da kuyularının yalnız düşey kaldırma kuvvetine karşı koyduğu asma köprü. ‖ *Sürgülü köprü,* hareketli açıklığın boy yönünde sürülmesiyle açılarak seyir geçidi oluşturan hareketli köprü.
—Denizbil. *Buz köprüsü* (Québec kökenli terim), iki kıyıyı, ya da bir adayı kıyıya bağ-

Réunion des musées nationaux

köpekbaşlı maymun biçiminde Thot'un (Yazı tanrısı ve kâtiplerin koruyucusu) yanıbaşında okuyan kâtip Nebmertuf şist heykel
Yeni İmparatorluk
XVIII. hanedanın sonu
Louvre müzesi, Paris

İNSANDA VE BAZI MEMELİ HAYVANLARDA KÖPEKDİŞİ

S.N.C.F.

döner köprü ve rotond (Paris-Güney-Doğu hatları deposu)

layan ve kıyıda oturanlar tarafından köprü olarak kullanılan buz örtüsü.
—Denizc. *Kaptan köprüsü,* bir gemide üstyapıların üzerinde yer alan, bir bordadan diğerine uzanan ve seferdeyken seyirle görevli mürettebatın durduğu kapalı yer. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Deric. Bir kemer, bir kayış, bir bilezik vb. boyunca kayan ve bunlar kapatıldığında serbest ucun içinden rahatça geçmesini sağlayan deri ya da herhangi bir malzemeden yapılmış parça.
—Dişç. cerr. Eksik dişlerin yerini doldurmak amacıyla bir ya da birçok aralığı içine alan, destek dişlerine bağlı sabit protez. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Dokubil. *Hücrelerarası bağlantı köprüleri,* komşu hücrelerin zarları arasından geçerek birleşen protoplazma bağlantıları. (Malpighi sümüksü cismi [üstderi] hücrelerarası bağlantı köprüleriyle, yani dikenlerle [dikenli hücreler] belirgindir.)
—Dy. *Döner köprü,* merkezinde düşey bir yatakla desteklenen ve iki ucu bir yuvarlanma yolu üzerinde hareket eden tekercikler üzerine oturan çembersel hareketli metal köprü. (Döner köprünün tümü kanal adı verilen kâgir bir kaplamanın içinde bulunur. Bu köprü kendi merkezinin çevresine yayılan bir yol grubuna bağlanan bir demiryolunu taşır. Döner köprü bir deponun dışındaki rotondlara ve hat demetlerine ulaşmaya olanak verir; bunun yanı sıra lokomotifleri, kimi zaman da öteki demiryolu taşıtlarını döndürmek için de kullanılır.) || *Geçit köprüsü,* yapım sırasında dolguların iki ucu arasında kurulan çatma servis köprüsü.
—El sant. → KÖK.
—Elekt. Köşegenlerinden birinde bir akım kaynağı ve diğerinde bir ölçüm aygıtı yer alan bir dörtgenin dört kolu üzerine yerleştirilmiş dört devre elemanı (dirençler, indüktanslar, kapasiteler, vb.) içeren düzenek. (Örneğin dirençlerin karşılaştırılması için *Wheatstone köprüsü;* indüktansların karşılaştırılması için *Maxwell* ve *Wien köprüleri;* kapasitelerin karşılaştırılması için *Sauty* ve *Schering köprüleri.*) [Bk. *ansikl.* böl.]
—Havc. Binmeyi ya da inmeyi sağlamak için bir uçağın kapısının önüne getirilen hareketli düzen. (En basit köprüler, kötü havalarda yolcuları koruyacak bir düzeneği olmayan merdivenlerdir; önemli havaalanı terminallerinde köprüler, genellikle yüksekliği ayarlanabilen ve uçağın kapısı önüne getirilen, yönlendirilebilir teleskobik tünel şeklindedir.)
—Isıbil. ve Soğut. san. *Isıl köprü,* bir yerin, bir konutun ısıl yalıtımında çatı, destekler, tespit öğeleri, derzler, borular vb. gibi, yalıtımı kesintiye uğratan ve ısının geçmesine olanak veren bölgeler.
—İnş. *Oluk köprüsü,* ingiliz tipi bir dam oluğunda destek ayağını yerinde tutan küçük metal halka. || *Parmaklık köprüsü,* bir tabanı andıran ve bir parmaklıkta çubukların her birinin alt bölümüne tespit edilen bezeme.
—İsl. *Sırat köprüsü* → SIRAT.
—İstihkc. *Asma köprü* → ASMA. || *Kaldırma köprü,* bir karşı ağırlıkla dengelenen ve yatay bir eksen etrafında hareket edebilen köprü birimi. (Köprünün sabit bir elemanı üzerine ya da çukurun kenarına indirilen kaldırma köprü, bir yapının kapısına ulaşmayı sağlar; kaldırıldığında, girişi engeller.) [Bk. *ansikl.* böl.] || *Panel köprü,* personelin ve araçların derin dere yataklarından geçebilmesi için, panel denilen çelik kirişlerden ve ahşap döşemeden yapılan köprü. || *Yüzücü köprü,* duba, sal ya da botlar üzerinde kurulan köprü. (Kurulup sökülebilen bu köprüler, kullanım amaçlarına ve kuruldukları yere göre değişik tiptedirler.)
—Kâğ. san. Elle kâğıt yapımında kalıbın verjelerini taşıyan çubukların ya da ağaç çıtaların her biri. (Köprülerin sayısı ve aralarındaki uzaklık zamanla değiştiğinden düzenlenişleri ve verje çizgilerinin görünümü bir kâğıdın yaşını saptamayı sağlar.)
—Müz. EŞİK'in eşanlamlısı. || Özellikle bir sonatın allegro bölümünde, birinci temadan ikinciye geçişi belirten pasaj. || AABA yapısındaki 32 ölçülük bir caz temasının, genellikle 8 ölçü tutan orta bölümü (B).
—Oto. *Arka köprü,* arka tekerlekleri devindirici bir taşıtta, arka dingilden ve motor devinimini tekerleklere ileten kimi organlardan oluşan bütün. (Genellikle kamyonlarda, traktörlerde ve otobüslerde bulunur.) [Bk. *ansikl.* böl.]
—Polim. Üçboyutlu ya da ağlaşık bir polimerin zincirleri arasındaki eklenme yeri. (Köprü, bir polimerin bireşimi [fenoplast, aminoplast] ya da ayırma işlemi sırasında [doymamış poliester] oluşabilir.)
—Saraç. ve Marokenc. Deriden yapılmış bir parçanın ön bölümüne konan, kapaktan geçen ve bir deri parçası ya da dille tutturulan kapama öğesi.
—Sil. *Tetik köprüsü,* ateşli bir silahın tetiğini koruyan parça.
—Spor. Kayağın ıspatulasına ve arka kısmına yük verilmediği zaman, kayak tabanının uzunlamasına aldığı eğrilik. (Kayağın, kayakçının ağırlığına ve hızına göre en iyi biçimde düz durmasını sağlar.) || Ayaklar ve eller yerde, gövde arkaya doğru bükülerek yapılan yumuşama hareketi. || Güreşte, güreşçinin baskıya karşı, baş ve ayak üzerinde durarak yay şekli alması. || *Köprü kurmak,* jimnastikte elleri arkadan yere dayayıp ayak uçlarını da yere basarak vücudu yay gibi germek. || *Köprüye gelmek,* güreşte köprü durumuna düşmek.
—Tekst. Kadifede, özellikle de frize kadifede, ütüden sonra bağlanmamış bir ya da birçok ipliğin dokuma yüzeyinde yüzmeler oluşturmasıyla görülen üretim hatası.
—Tiyat. Oyuncuların üstüne çıkmak zorunda oldukları bazı dekorasyonların arkasına yerleştirilen düzenek. || *Servis köprüsü,* dekorcuların çalışmasını kolaylaştırmak amacıyla sahne üstüne yerleştirilmiş hafif çatma.
—ANSİKL. Ask. • *Yüzer köprü.* Akarsuları ve kesik araziyi aşmak için, ya mürettebatın yanında taşıdığı ve prefabrike, organik maddelerden imal edilmiş malzemeler-

WPS-Ziolo

Urado koyu (Japonya) üzerindeki açıklıkları sürekli, öngerilmeli beton Koçi köprüsü (1972; merkez açıklığı 230 m)

den ya da çeşitli malzemelerin isteğe göre birleştirilmesiyle yerinde kurulan köprülerden yararlanılır.

İkinci Dünya savaşı'nda Müteffikler, 1943'ten itibaren amerikan yapımı malzemeler kullandılar:

—piyade tümeni için US M2 köprüsü; kontrplaktan yapılmış ve prefabrike yürüme yollarından meydana gelen bu köprü, 2'şer 2'şer birleştirilmiş gemiler üzerine tespit edilir;

—zırhlı tümen için Treadway köprüsü; şişme dubalar üzerine oturan ve yürüme yolları çelikten olan bu köprünün parçaları (2 duba, 4 yürüme yolu ve diğer ek parçalar), bir kompresörü ve portik'i bulunan özel bir Brockway kamyonuyla taşınır ve yerleştirilir.

Başka bir çözüm de, ingiliz yapımı Bailey köprüsüdür; bu sistem, kalaslardan bir kafes meydana getirecek şekilde, çok dayanıklı standart çelik parçalarla elde kurulabilir ve köprü-yol ya da VF'den, asma köprü ve gemi köprülere kadar (J 49) pek kendi eşi olan diğer araçlara doğrudan bağlanarak, bir buçuk saatten kısa bir sürede kurulan 100 m'lik bir köprünün bir parçasını meydana getirebilir; ayrıca bu köprü açılıp kapanabilir.

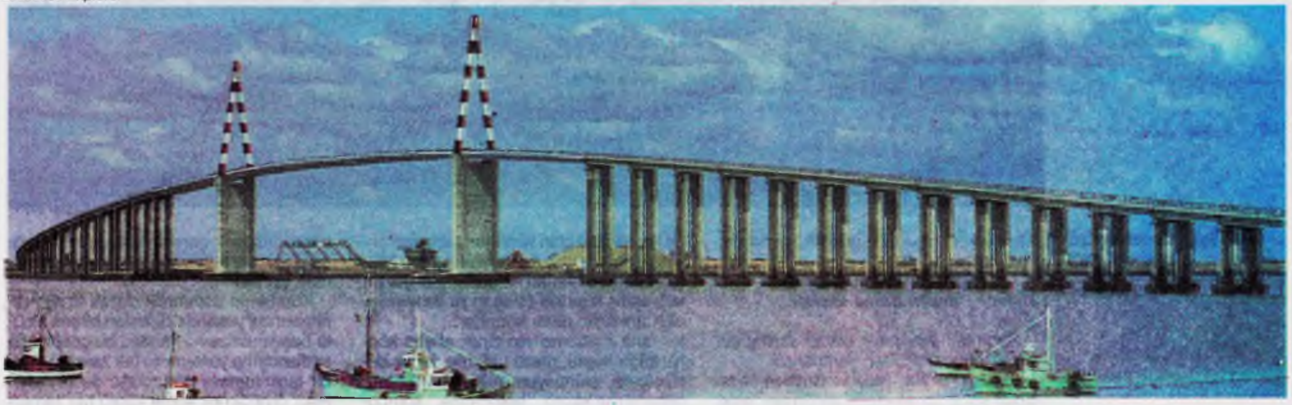
Gene bu modele benzeyen motorlu eşlik köprüsü, ingiliz yapımı eski Scissor Bridge esas alınarak yapılmıştır; hidrolik bir kriko yardımıyla yükseltilen, kesik araziyi kapatacak bir tabliyesi vardır.

—Arazi aşma teknolojisi, bir yandan Gillos'nun çözümleri yönünde gelişirken, bir yandan da, zırhlı araçları amfibi ya da suya dalabilecek duruma getirip, köprülere bağımlı kalmaktan kurtarmaya çalışılmaktadır.

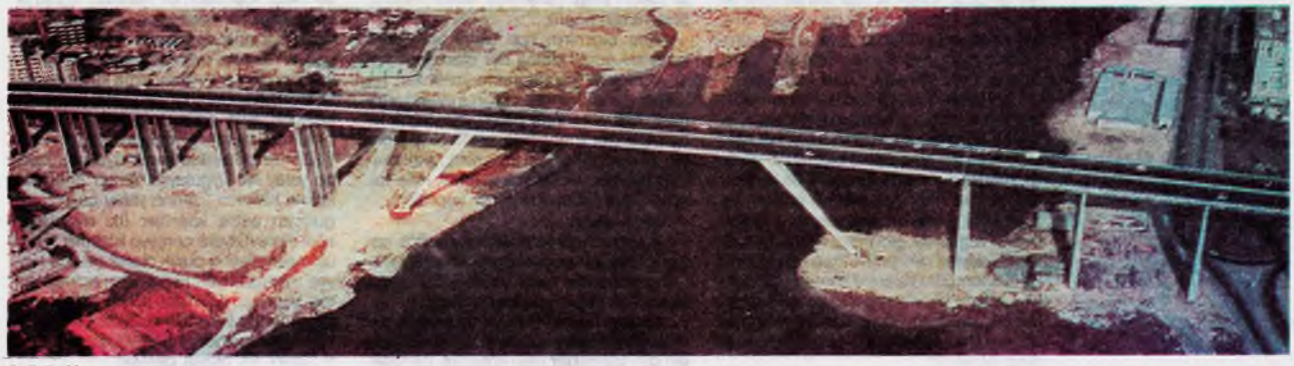
Yüzer köprülerin sayısı sınırlı olduğundan, taktik durum elverişli hale gelir gelmez bunları kaldırmak ve yerlerine sabit köprüler koymak gerekir.

• *Piyade köprüsü.* Bu köprülerin, yan yana iki ya da üç piyadenin, ya da beraberlerindeki araç ve gereçlerin (ağır silahlar, motorlar, vb.) geçmesi için yeterli olması mesi de birçok yeni yapının oluşturulmasına neden oldu; özellikle otoyol ağları, eş düzeydeki kesişmelerin yasak oluşu nedeniyle çok sayıda küçük yapının ve güzergâhın elden geldiğince doğrusal olması gerekliliği nedeniyle de uzun ve çok yüksek birçok otoyol viyadüğünün yapımını gerektirdi. Dolayısıyla, karayolu ve demiryolu köprüleri tekniği, yarım yüzyıldan beri çok büyük bir değişikliğe uğradı; bu değişikliği olanaklı kılan başlıca etkenler, gereçlerin (çelikler, çimentolar vb.) kalitesindeki gelişmeler, yeni çözümlerin (askılı köprüler, ortotrop plak döşeme vb.) getirilmesi, elektronik hesaplardaki ilerlemeler ve otomatik resmin kullanımı, özellikle de yaklaşık 1950'den başlayarak öngerilmeli beton tekniğinin çok geniş bir kullanım alanında gösterdiği olağanüstü gelişmedir. Yapıların özellikle de olağan yapıların sayısındaki artış, belli sayıdaki durumlarda esnek bir standartlaştırmaya, boyuna (kirişler) ya da enine (vusuar) dilimlerle prefabrike üretime ve köprüler, özellikle de öngerilimli köprüler alanında belli bir ölçüde sanayileşmeye yönelmeyi sağladı.

Lecosseo-Explorer

metal askılı Saint-Nazaire köprüsü (Loire-Atlantique) [1975; iki kuleli, merkez açıklığı 404 m]

C. F. E. M.

metal eğik ayaklı çerçeve Caronte otoyol köprüsü (Bouches-du-Rhône) [1972; eğikayaklar arası 210 m]

çok amaçla kullanılabilir. Sözgelimi, 1944'te Yukarı Alsace'ta ilerleyen I. fransız ordusu on beş günde 128 köprü kurmak zorunda kalmıştı.

İkinci Dünya savaşı'ndan sonra, eski tekniklerin daha gelişmiş biçimleri uygulandı: Treadway tipi köprünün genelleştirilmiş biçimi olan 60 T US köprüsü ile, tabliyesi birleştirilmiş tekneler üzerine yerleştirilen batmaz kalaslardan meydana gelen, tamamı alüminyum alaşımından M4 köprüsü. Bu iki tipin elemanları birleştirilerek elde edilen bir başka köprüyse M4T6'dır. Bu köprü halen Türk kara kuvvetleri'nde de kullanılmaktadır.

Gillois malzemelerinin geliştirilmesiyle, 1955'ten sonra tam bir teknik devrim gerçekleştirildi. Sistemin temel elemanı bağımsız amfibi bir araçtır: bir Diesel motoruna sahip olan bu araç, motorize birliklerle aynı hızda hareket edebilir ve iki türlü hizmet verebilir:

—aralıklı olarak geçişi sağlamak üzere motorlu bir sal gibi çalışabilir;

—8 m'lik bir tabliye elemanı taşıyan bir köprü aracı olarak doğrudan suya girebilir ve 4 kişilik mürettebatın yardımıyla gerekir. Geçilecek yerin özelliğine göre istihkâm subayı tarafından, yüzer dayanaklar (Habert torbaları, şişer şamandıralar, ağaç ya da fıçı sallar), sabit dayanaklar üzerine (kaydıraklı dayanaklar, küçük kazıklar) ya da dayanak kullanmaksızın (merdivenler, direkler, kirişler) yerleştirilir. II. Dünya savaşı'ndan sonra, yan yana ve uç uca birleştirilebilir kirişlerden oluşan ve birliğin 150 m'lik bir geçidi malzemesiz, 50 m'lik bir geçidi ise malzemeli olarak geçmesine olanak veren modeller bulunmuştur.

—Bayınd. Avrupa'da XIX. yy.'dan başlayarak sanayisel ekonominin gelişmesi ve demiryolu ile karayolu ağlarının yayılması çok sayıda köprünün yapımını gerektirdi; ayrıca, demiryolu ağlarının çizimin de ancak yumuşak rampalara ve büyük çaplı kavislere izin verildiğinden birçok viyadük yapmak zorunlu oldu. XX. yy.'da, iki dünya savaşı nedeniyle birçok yapının yıkılmış olması ve seyir gabarilerinin genel olarak büyümesi, birçok köprünün takviye edilme, değiştirilme ya da yeniden yapılma zorunluluğunu doğurdu. Aynı şekilde karayolu ve otoyolu ağlarının geliş-

Birçok köprü yapımcısı, köprülerde, yararlılık işlevini aşmayı ve bir güzellik anlayışına ulaşmayı başardılar. Gard köprüsünden Lüksemburg'daki Adolphe köprüsüne değin birçok kâgir köprü, bu estetik kaygısının belirgin örnekleridir. Aynı nitelik birçok büyük "normal" metal yapıda, birçok uzun asma ve askılı köprüde, betonarme büyük kemer köprülerde (Plougastel köprüsü, La Caille köprüsü, Sydney'de Gladesville köprüsü) ve büyük açıklıklı birçok öngerilmeli köprüde ağır basar. Bu köprülerin çoğu görkemlilikleri ve kolaylıkla anlaşılabilen işlevsel nitelikleriyle gerçekten etkileyicidir.

Köprülerin estetiği, tasarımdaki açıklığa ve belirginliğe, genel çizgilerin pürüzsüzlüğüne, yüzeylerin görünümüne (özellikle metal köprülerde boyanın rengine ve birleştirmelerin sadeliğine), güneşin, aydınlatmanın ve gölgenin köprü yüzeyindeki oyunlarına, yapıyla bulunduğu bölge arasındaki uyuma bağlıdır. Köprü, çevresine, bu çevre ister bir manzara,

Sabah arşivi

Fatih Sultan Mehmet köprüsü (Haziran, 1988) *İstanbul*

ister bir kent olsun, bir güzellik katmalıdır.

Köprüleri sistematik olarak sınıflandırma ilkeleri

Köprüleri sistematik olarak sınıflandırmada birçok ölçütten yararlanılır:

—yapının "temel" işlevi ve özellikle de taşınan yolun ya da geçişi sağlanan "akışkan"ın cinsi: karayolu köprüsü (araçlar ve genellikle, aynı zamanda da yayalar için); yaya köprüsü (yalnızca yayalar için); otoyol köprüsü; demiryolu köprüsü; kanal -köprü; bent (örneğin Gard köprüsü).

Köprülerin birçoğunun tek bir temel işlevi vardır; diğer durumlarda, karmaşık işlev, bir köprüler kümesinin bir araya gelişi (katlı otoyol kavşakları) biçiminde görülür. Kimi durumlarda, özellikle de kentlerde, köprülerin su, gaz, elektrik enerjisi, iletişim, kent ısıtma vb. borularının geçişine olanak sağlamak gibi ihmal edilemeyecek ikincil işlevleri de olabilir. Bazı eski köprüler (Cahors'daki Valentré köprüsü gibi tahkim edilmiş köprüler) geçişi yasaklama işlevi de görürlerdi. Kimi köprülerin üzerinde, eskiden olduğu gibi günümüzde de evler bulunur;

—yapının boyuna doğrultuda taşıyıcı sistem tipi: özellikle "basit" (izostatik) kirişli köprüler yani yalnız iki serbest mesnede oturanlar; sürekli (hiperstatik) kirişli köprüler yani ayakları üzerinde kesintisiz devam edenler; kiriş gergili köprüler (bow -strings); kemer köprüler (ankastre ya da iki ya da üç eklemli); tabliyesi üstte, arada ya da altta olan köprüler; tabliyeye ankastre eğik (verev) ayaklı köprüler (bu köprüler hemen hemen kemerler gibi çalışırlar); asma köprüler (olağan ya da kendinden ankrajlı); askılı köprüler...;

— "ana malzeme"nin cinsi: ahşap köprü, kâğir köprü, metal (dökme demir, demir, çelik, alüminyum alaşımları) köprü, betonarme köprü, "beton-çelik" kompozit (beton plağı çalışmaya katılan) köprü, öngerilmeli köprü;

—enine biçiminin tipi: yanal ana kirişli (özellikle göreli olarak dar olan demiryolu ve otoyolu köprülerinde kullanılan bu kirişler genellikle kafes biçimindedir) köprüler; karayollarında görev yapan çok kirişli köprüler (genellikle göreli olarak geniş olan köprüler için kullanılır); geniş kemer köprüler ya da çok kemerli, kirişi tek gövdeli ya da sandık kirişli köprüler...;

—açıklık sayısı;

—yapı için öngörülen kalıcılık özelliği: geçici köprü, yarıgeçici köprü, kalıcı köprü;

—mesnetlerinin sabit ya da yüzer olma özelliği (örneğin yüzer köprüler);

—yapıların taşınabilirlik ya da taşınamazlık özelliği. Bailey köprüleri, Gillois köprüleri gibi taşınabilir olan köprüler, genellikle "askeri" amaçlıdır. Ayrıca "sökülebilir metal viyadükler" de vardır;

—tabliyenin sabit ya da hareketli (yapı sabit bir bölgede olduğundan) olma özelliği: sabit köprüler; hareketli köprüler. Sabit bir yerdeki köprü tabliyesinin hareketliliğini belirten hareketli köprü kavramı ile değişik bölgelerde, özellikle de farklı yapılarla (Bailey gereci) kullanım olanağı sağlayan taşınabilirlik özelliğini karıştırmamak gerekir.

Köprülerin sistematik olarak sınıflandırılmasında yukarıda belirtilen birçok ölçüte başvurulmasına karşılık, bu çokölçütlü sınıflandırma yönteminin her zaman yeterli bir tanımlamaya götürdüğü de söylenemez: örneğin bir asma köprü her zaman bir metal köprüdür; bir hareketli köprü ister istemez bir metal köprüdür. Yazının devamında, ana malzemenin özelliğine ve yapının taşıyıcı sistemine dayanan daha yalın ve dar bir sınıflandırma kullanılacaktır. Bu bakımdan, bir ilk yaklaştırımla üç kategori ayırt edilir: mesnetleri üzerine pratik olarak yatay itki uygulamayan kirişli köprüler; özellikle kenar ayakları üzerine yatay itki uygulayan kemer köprüler; ankraj kütleleri üzerine yatay çekme uygulayan asma köprüler. İtki uygulayan eğik (verev) ayaklı çerçeve köprüler ya da uç mesnetlerine pratik olarak çekme kuvveti uygulamayan kendinden ankrajlı asma köprüler gibi özel köprü tiplerini de göz önünde bulundurmak gerekir. Metal köprüler alanında, hareketli köprüleri ayrı olarak ele almak gerekir.

Almasy

Sydney çelik kemer köprüsü (Avustralya) [1932; açıklığı 500 m'den fazla]

Tarihçe. Başlıca köprü tipleri. Tekniklerin gelişimi.

• *Ahşap köprüler.* Geçmişte çok sık olarak kullanılan (örneğin İ.Ö. 54'te Sezar tarafından Ren üzerine kurdurulan köprü) bu tip köprülerden günümüzde yalnızca geçici köprülerin yapımı için yararlanılmaktadır. Bu son kullanış biçimiyle ahşap, İkinci Dünya savaşı'ndan sonra ulaşım hatlarının yeniden kurulmasında önemli bir rol oynadı.

• *Kâgir köprüler.* Bu tip yapılarda, kemer biçimi, taşlara ve taşların derzlerine basınç etkisi yaparak dayanıklılık sağlar. Çinliler en eski zamanlardan beri bu tür köprüler yapmışlardı. Romalılar bu türün kullanımını sukemerleriyle güvenli geçişler sağlamak ve büyük çöküntüleri aşmak amacıyla sistemli olarak geliştirdiler. Beşik kemer biçimini ya da buna benzer bir biçimi kullanıyorlardı. Ortaçağ'da, beşik kemerlerin ve sivri kemerlerin kullanımıyla (Cahors'daki Valentré köprüsü) yapımına yeniden başlanan kâğir köprüler, sonradan daha yaygınlaştı. Peronnet, XVIII.

yy.'ın ortasında, ayakların genişliğini azaltarak ve çok basık kemerler kullanarak bu tekniklere en gelişmiş biçimlerini kazandırdı. XIX. yy.'da, özellikle demiryollarının gelişmesi nedeniyle kağir köprülerin ve büyük viyadüklerin sayısı arttı. Aynı yüzyılın ikinci yarısında ve XX. yy.'ın başında, Lüksemburg'daki Adolphe (1903'te 84 m açıklıkla) köprüsünün yapımcısı olan Séjourne kâğir köprüler tekniğinin yeni bir atılım yapmasını sağladı. 1905'te Almanya'da, Plauen köprüsü (açıklığı 90 m) yapıldı. Kâğir köprülerin yapımı, yüksek maliyetleri nedeniyle XX. yy.'ın ortasında terk edildi.

• *Metal köprüler.* Eskiden demir ya da dökme demirden (font) yapılan bu köprüler, yaklaşık yüz yıldan beri çelikten yapılmaktadır. Birkaç yeni yapıda alüminyum alaşımları kullanılmıştır.

Dökme demir'den köprülerin yapımına, XVIII. yy.'ın sonunda İngiltere'de başlandı. Dökme demirin çekme kuvvetine karşı dayanımı düşük olduğundan ana yapılar kemerlerden oluşuyordu; ayrıca bu malzeme çok kırılgandı ve ortaya çıkan çatlaklar, birçok dökme demirden köprünün yeniden yapımını gerektiriyordu.

Demir, XIX. yy.'ın başından başlayarak, kirişli köprüler, kemer köprüler ve asma köprüler gibi çok çeşitli yapıların gerçekleştirilmesini sağladı. Kirişli (genellikle kafes biçiminde) köprülere örnek olarak Eiffel'in Dordogne (Saint-André-de-Cubzac) üzerinde kurduğu büyük karayolu ve demiryolu köprüleri ile Britannia köprüsü gösterilebilir. Kemer köprüler arasında ise yine Eiffel'in yaptığı Garabit viyadüğü (1884, açıklığı 165 m) sayılabilir. Diğer yandan, demir XIX. yy.'ın başından beri *asma köprü*'lerin yapımında kullanıldı. Buna örnek olarak Niagara üzerinde kurulan asma demiryolu köprüsü (1855, açıklık 230 m) gösterilebilir.

Metalürjide kaydedilen ilerlemeler sayesinde, metal köprüler, çelik kullanımıyla birlikte önemli bir gelişme gösterdi. XX. yy.'ın ortasından başlayarak, çeliğin hem dayanım hem de kaynaklanırlık niteliklerinin iyileştirilmesi, dolayısıyla da eski perçinli birleştirmelerin yerine dayanımı yüksek, kaynaklı ya da cıvatalı birleştirmelerin kullanılması ve değişik biçimlerin (eğik ayaklı çerçeve köprüler, plak döşemeler...) benimsenmesi yeni gelişmelere olanak verdi.

—*Kirişli köprüler.* Bu tipin eski örnekleri arasında konsol kirişli Firth of Forth köprüsü (1890, merkezi ana açıklıkları 521 m uzunlukta olan), yeni örnekleri arasında ise Niterói'de, Rio de Janeiro koyu üzerindeki Rio köprüsü (1974, merkez açıklığı 300 m) sayılabilir.

—*Eğik ayaklı büyük çerçeve köprüler.* Yeni bir tip olan bu köprülerin en belirgin örneği, İtalya'da Sfolassa üzerindeki köprüdür (376 m).

—*Çelik kemer köprüler.* Bu gruba giren köprüler arasında Mississippi üzerindeki Saint-Louis köprüsü (1874) ve açıklığı 500 m'yi geçen Sydney kemeri ile New York'taki Kill Van Kull kemeridir.

—*Asma köprüler.* Bu tip yapılardaki en son gelişmelere çok büyük açıklığı olan yeni köprülerde rastlanır. Taşıyıcı kablolar, ya fabrikada almaşık bükümle temel kablolar biçiminde (fransız yöntemi) ya da koşut tellerle yapım yerinde (amerikan yöntemi) üretilir. Modern asma köprülerde tümü asılı üç köprü açıklığı bulunur; tabliyeleri, düşey biçim değiştirmeleri sınırlayan bükülmezlik (rijitlik) kirişleriyle donatılmıştır; ayrıca, köprü eksenine dik rüzgâra, burulmaya, aerodinamik etkilere karşı yüksek bir dayanım göstermelidirler. Kuleleri metal ya da betonarmedir. Büyük modern asma köprülere örnek olarak şunlar sayılabilir: San Francisco'daki Golden Gate köprüsü (merkez açıklığı 1 280 m), Forth (1964) ve Lizbon (1966) köprüleri, merkez açıklığı 1 090 m olan Fatih Sultan Mehmet köprüsü (1988), merkez açıklığı 1 074 m olan Boğaziçi köprüsü (1973), Severn köprüsü (Birleşik Krallık), New York'taki Verrazano köprüsü (1934, merkez açıklığı 1 298 m), Hymber köprüsü (Birleşik Krallık, merkez açıklığı 1 396 m).

—*Askılı köprüler.* Genellikle metal olan bu tip yapıların öngerilmeli betondan yapılmış birkaç örneği de vardır. Çoğu zaman kablo olan askı, bir ucundan kuleye tutturulan diğer ucundan da köprü tabliyesini taşıyan doğrusal bir elemandır; bazıları asma köprülerin kablolarıyla aynı yapıda olmakla beraber çok güçlü "öngerilmeli kablolar"dan oluşanları da vardır. Askı ağları ya koşut ya da kendi aralarında yelpazelenen askılardan oluşabilir. Askılı köprülerde, askı ağları köprünün iki kenarında da bulunabilir; kimi yapılarda ise tek bir merkez ağı vardır. Askıların kulelerden geçen ve kulelere bağlanan noktaları, tek bir noktada toplanabilir (yelpazeyi andıran düzenleme); buna karşılık, askılar kendi aralarında koşut da olabilir (harp biçimi düzenleme). Tek kuleli bakışımsız köprüler de vardır. Bu gruba giren örnekler arasında Tuna üzerindeki Bratislava köprüsü (tek kuleli) ve Saint-Nazaire köprüsü (1975, iki kuleli, merkez açıklığı 404 m) sayılabilir.

—*Hareketli köprüler.* Sürgülü köprüler, döner köprüler, basküllü köprüler ve iner kalkar köprüler bu gruba girer. Örnekleri arasında iner kalkar Brest ve Rochefort-sur-Mer (yükselen açıklığı yaklaşık 90 m) köprüleri ile çift açıklıklı, gizli mekanizmalı Martigues köprüsü (Bouches-du-Rhône) sayılabilir.

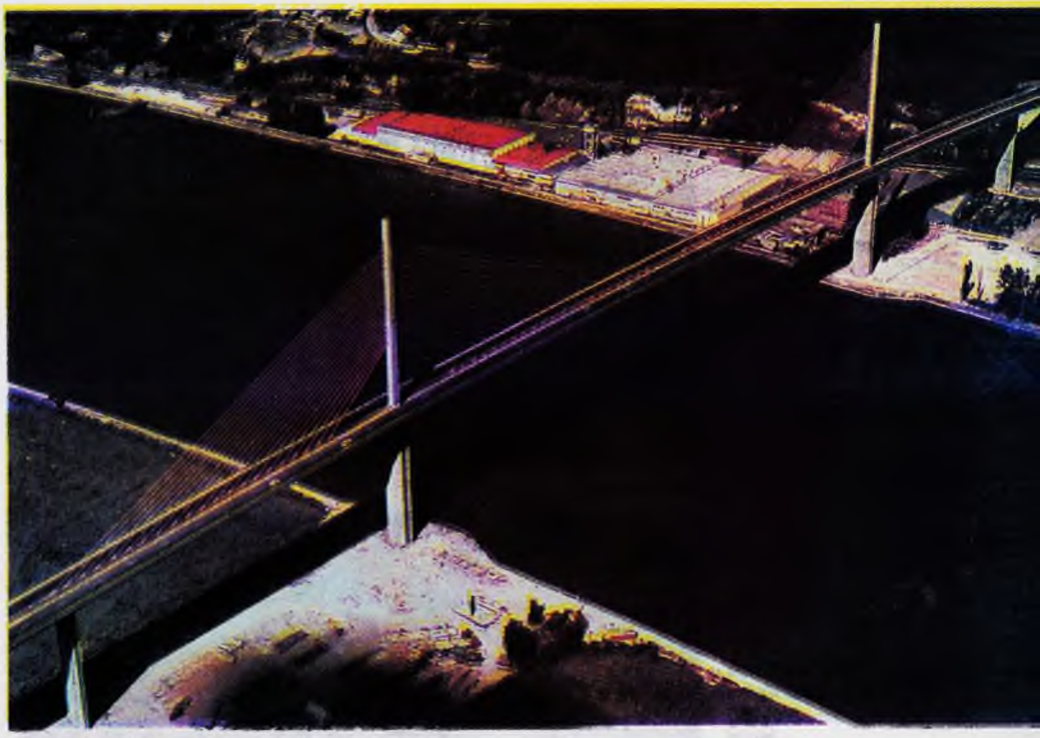
• *Betonarme köprüler.* İlk kez XIX. yy.'ın sonunda yapılmaya başlanan betonarme köprüler XX. yy. başından başlayarak çok önemli bir gelişme gösterdi. Birinci Dünya savaşı'nın yol açtığı yıkımlar bu köprüler için çok elverişli bir ortam yaratmıştı, ancak XX. yy. ortalarından başlayarak öngerilmeli beton köprülerin gelişmesi, bu köprülerin uygulama alanını daralttı.

—*Kirişli köprüler.* Basit mesnetlenmiş (izostatik) köprüler, sürekli (hiperstatik) köprüler, konsol kirişli köprüler, kiriş gergili köprüler (kirişli köprülere benzer) gibi çeşitli boyuna ve enine biçimlerde sayısız uygulaması vardır.

—*Kemer köprüler.* Özellikle büyük ya da çok büyük açıklıklı olanları, betonarme köprülerin en belirgin örneklerini oluşturur; ancak son yıllarda kemer kalıplarının çok pahalı oluşu nedeniyle büyük kemerlerin kullanımı terk edilmiştir. Kemer köprülerin en ilginç örnekleri arasında şu yapılar sayılabilir: İsveç'teki Sandö köprüsü (1943, 264 m), Porto köprüsü (1963, 270 m), Brezilya ve Paraguay arasında, Paraná üzerindeki köprü (1964, 290 m) ve Sydney'deki Gladesville köprüsü (1964, yaklaşık 305 m).

• *Öngerilmeli beton köprüler.* Öngerilmeli beton köprüler ilk kez XX. yy.'ın ortasında yapılmaya başladı; tasarım düzeyinde büyük sürekli kirişler ile inşaat düzeyinde ardışık konsollamaların yapım alanına girmesi, bu tekniğin 60'lı yıllardan başlayarak daha da belirginleşen önemli bir gelişme göstermesini sağladı. Öngerilme tekniği, çelik ve betonarme köprüler tekniğini açıkça geride bıraktı. Öngerilmeli beton köprüler beraberinde önüretimi ve sanayileşmeyi de getirmektedir. Öngerilmenin babası Freyssinet, düşüncelerini ve yapılarını ayrıntılı bir biçimde açıklamıştı. Özellikle, yüksek nitelikli betona şiddetli basınç etkisi yapan, kuvvetli bir biçimde gerilmiş ve dayanımı yüksek kabloların kullanımını (yaygın fransız tekniği) salık veriyordu. Kimi ülkelerde ise öngerilme telleri kullanılıyordu (yaygın alman tekniği). Özellikle kısa kirişler için "yapışkan teller" de kullanılır. Öngerilmeli kabloların birim gücü yüzyılın ortasından beri sürekli arttı. Birçok öngerilme verme yöntemi (başlangıcında, betonarme yöntemlerinde olduğu gibi) düşünüldü. Öngerilmeli betondan, kirişli köprüler, eğik ayaklı çerçeve köprüler, kemer köprüler ve hatta askılı köprüler yapıldı.

—*Kirişli köprüler.* Bu tip köprüler başlangıçta kısa aralıklarla yan yana yerleştirilen basit kirişlerden oluşuyordu. Kirişler arasındaki aralık daha sonradan arttı. Basit kirişler ilkesi, eskiden olduğu gibi günümüzde de birim açıklıkları kısa olan köprülerin ve viyadüklerin yapımında yaygın olarak uygulanmaktadır; ancak bu tekniğin ilk uygulamasından başlayarak, göreli olarak daha uzun açıklıklar da elde edildi. Daha sonra, genellikle ardışık konsollamayla yapılan sürekli kirişli köprülere yönelindi ve bu anlayış büyük bir bölümü çok önemli olan bir köprü neslinin ortaya

Baranger-F. N. T. P.

öngerilmeli beton askılı Brotonne **köprüsü** (Seine-Maritime) [1977; merkez açıklığı 320 m]

Dicle üzerinde
Hasankeyf **köprüsü** (1116)
Mardin

Büyük Larousse

Mimar Sinan'ın yapıtı
Büyükçekmece **köprüsü**
(1564-1567)
İstanbul

Aras nehri üzerinde
Çoban (Pasinler) **köprüsü**
(1271-1297)
Erzurum

Büyük Larousse

Ceyhan nehri üzerinde
Misis **köprüsü**
IV. yy. *Adana*

çıkmasına neden oldu. Diğer yapım teknikleri arasında yer alan ardışık konsollu yapımda, beton ya her köprü inşaat dilimi için "hareketli donanımlar" üzerinde yerinde dökülür ya da önüretimli beton parçalar yerlerine, çeşitli yöntemlerle yerleştirilir. Kirişler genellikle profilden ya da sandık kesitlidir.

Öngerilme tekniğinin ortaya çıkışından beri, öngerilmeli beton kirişli-ayaklı çerçeve köprüler de yapıldı. Kimi büyük kemer köprülerde de öngerilmeli beton kullanıldı. Diğer yandan, tabliyeye dolaylı olarak etki eden boyuna basınç etkileri nedeniyle, *askılı köprü* tipi, bu basınç etkilerine karşı iyi bir dayanım gösteren betonun mekanik eylemsizliği sayesinde çok ilginç yapıların gerçekleştirilmesini sağladı.

Öngerilmeli beton köprülerin en önemlileri arasında şunlar sayılabilir:

—basit kirişli köprüler için: Karakaya baraj gölü üzerindeki demiryolu köprüsü (1987; toplam açıklığı 2,5 km), Tancarville asma köprüsü'nün ve Bordeaux asma köprüsü'nün sol sahil yaklaşım viyadükleri, Lille'deki çok büyük açıklıklı Hippodrome köprüsü; Pontchartrain gölü (ABD) üzerindeki 17 m'lik 2 232 açıklığa ve yaklaşık 38 km'lik bir toplam uzunluğa sahip köprü;

—ardışık konsollamalarla yapılan açıklıkları sürekli köprüler için: 172 m açıklıklı Ottmarsheim köprüsü; Bendorf köprüsü (Almanya) [1964, merkez açıklığı 208 m]; Urado koyu (Japonya) üzerindeki Koçi köprüsü (merkez açıklığı 230 m);

—eğik ayaklı çerçeve köprüler için (Freyssinet'in 1950'ye doğru Marne üzerine yaptığı ve standartlaşma ile sanayileşmeyi önemli ölçüde geliştiren 74 m'lik beş özdeş köprüden başka): Rhône üzerindeki La Voulte demiryolu köprüsü; eğik ayakları arasındaki açıklığın, tabanda 186 m, tabliye düzeyinde ise 147 m olduğu yeni Bonhomme köprüsü (Morbihan);

—kemer köprüler için Caracas'taki otoyol viyadükleri;

—son olarak da askılı köprüler için: çok açıklıklı ve 8,5 km'den fazla bir toplam uzunluğa sahip Maracaibo köprüsü (Venezuela, 1962); Sen üzerindeki Brotonne köprüsü (1977).

• *Anadolu köprüleri.* Anadolu köprülerinin bilinen en eski örneği, Boğazköy'de (Hattuşaş), Ambarlıkaya ile Büyükkaya arasındaki uçurum üzerine kurulmuş hitit köprüsüdür. Hitit mimarlığının başyapıtlarından olan bu köprünün geniş basamaklı taş yatakları ve zıvana delikleri günümüze değin ulaşmıştır. Romalılar ve Bizanslılar dönemlerinde kâgir, sağlam köprüler yapılmıştır; bunlar çoğunlukla sivri kemerlidir. Sonraki dönemlerde çeşitli onarımlar geçiren bu yapılar özgün biçimleriyle günümüze gelememiştir. IV. yy.'dan Taş köprü de denen Adana köprüsü (Seyhan nehri üzerinde), Osmanlı döneminde yenilenmiştir (XIX. yy.). Yazıtında mimarının Auksentios olduğu bildirilmektedir. Ceyhan üzerindeki Misis köprüsü de aynı dönemdendir. Sakarya nehri üzerindeyken, nehir yatağının değişmesiyle açıkta kalan İustinianos köprüsü (Beşköprü) 40 m uzunluğunda, sekiz kemerli bir yapıdır. En büyük kemer açıklığı, 23 m'dir. Bir ucunda küçük bir capella vardır. Dönemin bir başka örneği, Keban baraj gölü alanında kalan Karamağara köprüsüdür.

Büyük Selçuklu ve ilk türk beylikleri dönemlerinden kalan yapılar arasında köprüler de vardır. Özellikle G.-D. Anadolu'da, Artuklu döneminden, tasarımları ve bezemeleriyle ilgi çeken örnekler bulunmaktadır: Dicle üzerinde Hasankeyf köprüsü (1116), Silvan'da Malabadi* köprüsü (1147), Cizre'de Dicle köprüsü (1164), Çermik yakınında Haburman köprüsü (1179), Devegeçidisuyu köprüsü (1218), Mardin yakınında Dunaysır köprüsü (1204). Anadolu Selçukluları döneminde, önemli kervanyolları üzerinde köprü yapımı sürmüştür. Bunlar çoğunlukla üstü düz ya da iki yana eğimli, sivri kemerli (yuvarlak kemerli

çok azdır), bir ana gözle, bunun yanlarında yer alan eş büyüklükte açıklıklardan oluşan yapılardır. Köprü gözlerinin düz bir eksen üzerinde olması ve bakışıksız tasarımlar da selçuklu köprülerinin özelliklerindendir. Yapı gereci olarak taş ve bir ölçüde de İran'ın etkisiyle tuğla kullanılmıştır. G.-D. Anadolu'daki köprülerde eski türk hayvan takvimleriyle ilişkili motiflere, öteki bölgelerde bulunan örneklerdeyse bitkisel bezemelere ve rozetlere rastlanır. XIII. yy.'da yapılmış köprülerin otuz kadarı (on biri yazıtlı) bilinmektedir. Kızılırmak üzerinde dokuz köprü bulunmaktadır. Bunların ilki, Kayseri'deki, tek sivri kemerli Tekgöz köprüsü'dür (1202). Kırşehir'deki, sivri kemerli on üç gözlü Kesikköprü (1251), Sıvas'taki, biri on yedi, ötekisi iki gözlü iki bölümden oluşan mimarisiyle dikkati çeken Kesikköprü (XIII. yy.),Erkilet-Boğazlıyan yolundaki, 150 m uzunluğunda, kırmızımsı renkte yontma taştan on beş gözlü Çokgöz köprüsü (XIII. yy.), belirtilmesi gereken örneklerdir. Afyonkarahisar'da Akarçay üzerindeki Altıgöz köprüsü (1209), küçük, yuvarlak altı gözlüdür. Ankara'da Çubuk suyu üzerindeki Akköprü (1222), kesme taştan, yedi sivri kemerli bir yapıdır. Akşehir-Ilgın yolundaki Argıthan köprüsü (1243), sivri kemerli iki gözden meydana gelir ve geometrik motiflerle süslüdür. Tokat'ta Yeşilırmak köprüsü (1250), Gaziantep'te Debbağhane köprüsü (1259), Erzurum'da Aras nehri üzerindeki, sivri kemerli yedi gözlü Çoban (Pasinler) köprüsü (1271-1297) önemli örneklerdir. Antalya'da, Köprüçay üzerindeki Alaettin köprüsü (XIII. yy.), kırık çizgi biçiminde planı, uzun, yüksek mimarisiyle dikkati çeker. Köprü mimarisi yönünden ilginç yörelerden biri de, Amasya'dır. Kentin içinden geçen Yeşilırmak üzerinde değişik dönemlerden köprüler vardır. Huandhatun (Kuş) köprüsü (XIII. yy.) basık kemerli, dört gözlü yapısıyla, dönemin örneklerinden ayrılır. İltekingazi köprüsü, Sultanmesut köprüsü de Amasya'daki XIII. yy. örnekleridir.

Beylikler dönemi köprüleri de selçuklu üslubunu sürdürmüştür. Ancak bunlarda sivri kemerin tersine, yuvarlak kemer yaygındır. Daha çok Karamanoğulları bölgesinde görülen bu köprüler arasında Ermenek'te XIV. yy.'dan Görlem köprüsü (Ala köprü), üç kemerli Bıçakçı köprüsü (kemer ayakları üstünde yuvarlak açıklıklar vardır) belirtilebilir.

Osmanlı döneminde de köprü mimarisi önemini sürdürmüştür. Bunların çoğu taştandır, bir bölümü de seferler sırasında ahşaptan inşa edilmiştir (Meriç üzerindeki XIV. yy.'dan Murat I köprüsü). Bu köprülerde yeniden sivri kemerler kullanılmaya başlanmıştır. Bunlar ya tek gözlü, iki yana eğimli ya da eş büyüklükte açıklıklardan meydana gelen düz ya da az eğimli örneklerdir. Bursa'daki Nilüferhatun köprüsü (XIV. yy.), sivri kemerli dört gözlüdür. Ergene ırmağı üzerindeki Uzunköprü (1443/1444) 1393 m uzunluğunda, 5,5 m genişliğinde, 174 gözlü önemli bir yapıdır, kemerlerinin bir bölümü sivri, bir bölümüyse yuvarlaktır. Köprü ayakları arasında ve kemerlerin kilit taşlarında yer alan çeşitli hayvan figürleri, bitkisel ve geometrik motifler zamanla silinmiştir. Edirne Sarayiçi'ndeki 120 m uzunluğunda, on sivri kemerli Şehabettinpaşa (Saraçhane) köprüsü (1451) mihrap biçimindeki köşkü, mermer parmaklıklı balkonu ve üçgen biçimindeki selyaranlarıyla dikkati çeker. Bursa'da Gökdere üzerindeki Setbaşı köprüsü (XV. yy. başı), Murat II'nin yaptırdığı Irgandı köprüsü (1442), Tunca nehri üzerindeki hafif sivri kemerli üç gözden oluşan Fatih köprüsü (1452), dönemin önemli örnekleridir. Bayezit II zamanında B.'dan D.'ya uzanan yollar üzerinde Osmancık (Çorum), Edirne, Geyve ve Saruhan'da birer köprü yaptırılmıştır. Osmancık'ta Kızılırmak üzerindeki Sultanbayezitveli (Koyunbaba) köprüsü (1484) on beş kemerli, ince görünümlü bir yapıdır. Edirne'deki Bayezit köprüsü, Bayezit külliyesi'ni kente bağlar (1488), Geyve'deki iki büyük sivri kemerli Bayezit köprüsü (1495/1496), İstanbul'dan Amasya'ya uzanan yolda önemli bir geçitti. Mimar Sinan'ın köprülerindeyse çevre koşullarına uygunluğun yanı sıra, sanatla işlevselliğin kaynaştığı görülür. Sinan'ın ilk köprülerinden biri, İstanbul'da Harami deresi üzerindeki Kapıağası köprüsü'dür. Yanlara doğru hafif eğimli yapı, sivri kemerli üç gözlüdür. Ayaklarda hafifletme gözleri, yanlarda boşaltma gözleri vardır. Silivri çayı üzerindeki Silivri köprüsü (1568), Marmara'ya koşut uzanan, basık kemerli otuz iki gözden oluşur. Lüleburgaz çayı üzerindeki Sokullumehmetpaşa köprüsü (1565), ortada iki büyük, yanlarda birer küçük sivri kemerli dört gözden meydana gelir. Sinan'ın bu türde en önemli yapıtıysa Büyükçekmece köprüsü'dür (1564-1567). Hafif eğimli dört ayrı bölümden oluşan bu köprüde, bölümler D.'dan B.'ya doğru yedi, yedi, beş ve dokuz sivri kemerlidir. İstanbul yönünden birinci bölümdeki karşılıklı köşklerden birinin altındaki kemerde Mimar Sinan'ın imzasıyla gül motifi işlenmiştir. Trakya'da Ergene ırmağı üzerindeki Sinanlı (Mehmetpaşa) köprüsü de bu türün güzel örneklerindendir. Özellikle ayaklardaki yuvarlak ya da bursa kemeri biçimindeki hafifletme gözleri dikkati çeker. Lüleburgaz'daki Sokullumehmetpaşa köprüsü ile Gebze-İzmit arasında, Dil deresi üzerindeki Kanunisultansüleyman köprüsü, dönemin öteki önemli örnekleridir. XVII. yy.'da anıtsal köprülere rastlanmaz. Edirne'deki on kemerli Ekmekçizadeahmetpaşa köprüsü (1608-1615) Sedefkâr Mehmet Ağa'nın yapıtıdır. Babaeski'deki Murat IV köprüsü (1633), yazıt köşkü ve balkonuyla dönemin özgün örneklerindendir. Gaziantep ve Diyarbakır'daki Murat IV köprüleri, Bursa'da Nilüfer çayı üzerindeki Abdalçelebi köprüsü, Van'daki Hoşap (Güzelsu) köprüsü, İstanbul'da Topkapı dışında Davutpaşa kışlası yakınındaki Gençosman köprüsü XVII. yy.'ın öteki örnekleridir. Daha sonraki yüzyıllarda bu türde önemli yapılara rastlanmaz; eski köprüler onarılarak kullanılmıştır. Günümüzdeyse bu tarihsel köprülerin bir bölümünün yanına çağdaş tekniklerle yenileri inşa edilmiştir (Hasankeyf, Dicle, Malabadi, Büyükçekmece köprüleri). İstanbul boğazı üzerinde de Boğaziçi* köprüsü ve Fatih* Sultan Mehmet köprüsü yer alır. (→ Kayn.)

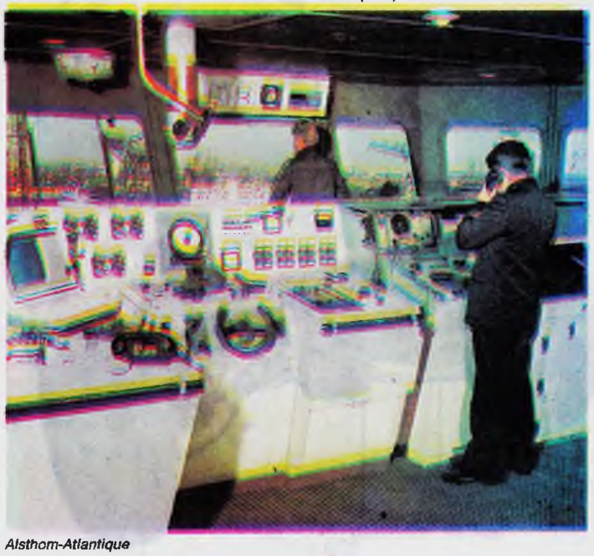
—Denizc. Kaptanın sesli olarak serdümene komutlar verebilmesini sağlamak için önce çarklı gemilerde kullanılan ve iki davlumbaz arasına yerleştirilen köprü, daha sonra orta kasaranın üstünde yer alan ve seyirle görevli (manevralar, dümen tutma, gözlemler...) mürettabın durduğu bir platforma dönüştü. Günümüzde, ticaret gemilerinde genellikle geminin kıçına, kasaranın üzerine yerleştirilen köprü, daha geniş anlamda dümenevini ve telsiz kamarasını belirtir; ayrıca otomatik gemile-

Hoşap kalesi ve **köprüsünden** bir görünüm
Van

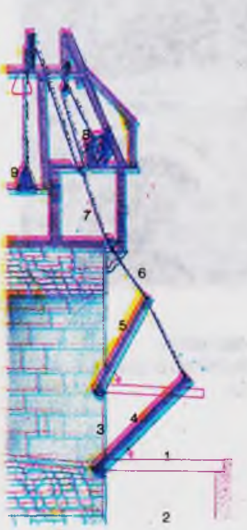
Meriç **köprüsü**
(1842-1847)
Edirne

bir yolcu gemisinin kaptan **köprüsü**
(1983)

Alsthom-Atlantique

kaldırma köprü
1. İnmiş halde kaldırma köprü tabliyesi;
2. Hendek; 3. Kapı;
4. Yarım kalkmış kaldırma köprü tabliyesi;
5. Taşıma kolu;
6. Çekme zincirleri;
7. Nöbetçi odası;
8. Manevra çıkrığı;
9. Karşı ağırlık.

rin makine merkezinden ve yükleme merkezinden oluşur. Dümenevinde, gemi kumanda aygıtlarından başka, seyir aygıtlarının tümü, harita masası ve gemicilikle ilgili kitaplar bulunur.

—Dişç.cerr. Bir köprünün çatısı madenden, özellikle platin-altın, altın-paladiyum ya da nikel-krom-kobalt alaşımından yapılır ve öteki dişlerle aynı renkte seramik ya da reçine ile kaplanır. Köprü, her iki uçta, destek olacak dişlere tespit edilir. Köprü, karşısına denk gelen dişlerle tam uyum içinde kenetlenmelidir. Çıkarılıp takılabilen diş protezlerinin sağlam tutunabilmesi için de bir tespit köprüsü yapılabilir.

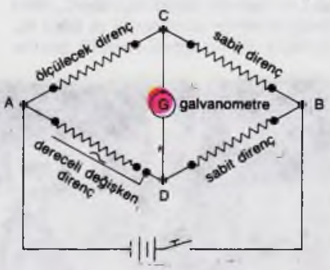
—Elekt. *Wheatstone köprüsü.* A ve B'de dallanmış bir devre varsa ve C ve D arasına, yani iki kol arasına, C ve D arasından hiçbir akım geçmeyecek şekilde bir köprü atılmak isteniyorsa, doğru akımda şu bağıntının varlığı kolaylıkla gösterilir: $r_1r_4 = r_2r_3$; burada r_1, r_2, r_3, r_4 AC, CB, AD, DB kollarının dirençleridir. Bu düzenek iki direnci karşılaştırmayı sağlar; karşılaştırılması istenen dirençler, ABCD dörtgeninin kollarından ikisinin yerine yerleştirilir, diğer iki direncin değeri bilinmektedir; G galvanometresinin hiçbir akım göstermemesi için gereken yapılır.

Kirişli köprü. Yan yana olan AD ve DB kollarının tümü homojen bir iletken tel ise, denge koşulu $r_1/r_2 = l_1/l_2$ olur, burada l_1 ve l_2 sırasıyla AD ve DB uzunluklarını belirtmektedir.

Wheatstone köprüsü alternatif akımla beslenirse denge koşulu aynı kalır, ancak kolların dirençleri yerine kompleks empedanslarını yazmak gerekir. Denge kontrolü için bir galvanometre yerine bir telefon ya da alternatif akıma duyarlı herhangi bir aygıt kullanılır.

—İstihkc. Müstahkem kentler ve tahkim edilmiş yapılar, çoğunlukla, kapılara dik olarak yerleştirilmiş köprülerle aşılabilen hendeklerle çevrelenmişti. Kapıya ulaşılmasını engellemek ya da kapıyı çabucak açmak için, tabliyeye ait kalasları sökmek veya takmak yeterli oluyordu. XIII. yy.'dan başlayarak, sabit bir eksen etrafında eklemlenen, karşı ağırlıklarla dengelenen ve hızla kalkıp inebilen kaldırma köprüler kullanıldı. Metalürjideki ilerlemeler sayesinde XIX. yy.'ın sonunda, geçiş yönünde ya da buna dik yönde içeri çekilebilen kayar köprüler yapmak mümkün oldu. Maginot hattı da (1936) dahil, bu tarihe dek kullanılan çok sayıda sistemin hepsine hareketli köprüler adı verilir.

—Oto. Arka köprü, konik çark çiftinden, diferansiyelden ve devindirici tekerlekleri tahrik eden yarı-millerden oluşur. Ayrıca askı donanımı yaylarını içerir ve frenleme organlarını taşır. Arkadan itişli binek arabalarında arka köprü soğukçekme sactan yapılmış ve elektrik kaynağıyla birleştirilmiş iki yarım çeneden meydana gelir. Sanayi taşıtlarında ise bu bölüm, dökülmüş ya da kalıpta dövülmüş üç çelik parça içerir: tam merkezde diferansiyeli taşıyan karter, karterin her iki yanında "dingil borusu" denen ve içinde tekerlek milinin döndüğü bir boru ve bu borunun üzerinde göbekler ve askı donanımı yayları bulunur. Otomobillerde, kardan kavrama arka köprüye bağlı bir borunun içindedir ve "devindirci dişli" denen konik bir dişli takımıyla son bulur; bu dişli takımı yarı-milleri tahrik eden diferansiyel kutusunun ayna dişlisiyle kavrama yapar. Bunların tümü konik çark çiftini oluşturur.

Wheatstone köprüsünün şematik gösterimi

bir otomobilin arka köprüsü

Köprü *(The Bridge),* Hart Crane'in şiiri (1930). Brooklyn köprüsü'nün yapılışını amerika kıtasına sahip olmanın simgesi biçiminde dile getiren yapıt beş bölümde milliyetçiliği yüceltir.

KÖPRÜ çayı, antik. **Eurymedon,** Akdeniz bölgesinin Antalya bölümünde akarsu; 184 km. B. Toroslar'da Dedegöl ve Kuyucak dağlarından inen kolların birleşmesiyle oluşur; K.-G. doğrultusunda bir çığır izleyerek Serik'in 15 km kadar G.-D.'sunda bataklık bir ovada Antalya körfezine dökülür. Karstik kaynaklarla da beslendiğinden suyu boldur. Ort. akım 85,8 m^3/sn; ocakta en çok (166,8 m^3/sn), eylülde en az (34,4 m^3/sn) su geçirir.

Köprüaltı, İstanbul'da Karaköy'le Eminönü arasındaki ulaşımı sağlayan eski Galata* köprüsü'nün alt bölümüne, halk arasında verilen ad. Son yıllara değin şehir hatları vapurlarına iskele görevi yaptığı için, gecenin geç saatlerine kadar burada yaya trafiği yoğundu. Köprünün bakım atölyeleri, şehir hatları işletmesinin çeşitli birimleri gibi kamu hizmet alanlarının yanı sıra, kitap-gazete bayileri, balıkçıları, kahvehane, lokanta, birahane, vb. işyerleriyle kentin renkli bir alışveriş merkezi, her kesimden insanların dinlenme ve buluşma yeriydi. Aynı zamanda yersiz yurtsuzlar da köprüaltının kuytu köşelerinde barınırlar, özellikle tatil günlerinde yüzlerce kişi burada oltalarıyla balık tutardı. Kemalettin Tuğcu'nun *Köprüaltı çocukları* adlı bir romanı da vardır.

KÖPRÜBAŞI a. **1.** Bir köprünün iki ucundan her biri. **—2.** Önemli bir mevki, makam. **—3.** *Köprübaşını, köprübaşlarını tutmak,* çok önemli ve değerli bir makamı ele geçirmek.

—Ask. Kara birliklerinin su engeli geçiş harekâtında, karşı kıyıda, ilk aşamada ele geçirilmesi gereken arazi parçası.

KÖPRÜBAŞI, Samsun'un Vezirköprü ilçesine bağlı bucak; 7 032 nüf. (1990); 17 köy. Merkezi *Köprübaşı* (esk. *Elemi*), 344 nüf. (1990).

KÖPRÜBAŞI, Ege bölgesi'nde Manisa iline bağlı ilçe; 15 847 nüf. (1990); 31 köy. Merkezi, Manisa'nın 124 km D.-K. D.'sunda *Köprübaşı,* 5 816 nüf. (1990).

KÖPRÜBAŞI, Doğu Karadeniz bölümünde Trabzon iline bağlı ilçe; 14 416 nüf. (1990); 11 köy. Merkezi, Trabzon'un 56 km D.-G. D.'sunda *Köprübaşı,* 4 343 nüf. (1990).

KÖPRÜCÜ a. Köprü yapan kimse.

—İstihkc. Köprücülükle görevli, istihkâm sınıfından teknik eleman.

KÖPRÜCÜ CELAL, türk asker (İstanbul 1879 - ?). Deniz harp okulu'nu bitirdi (1899). Deniz kuvvetleri'nin çeşitli birimlerinde çalıştı. Osmanlı-İtalyan (1911-1912), Balkan (1912-1913) ve Birinci Dünya savaşlarına katıldı. Filistin cephesinde Lut gölü deniz tesisleri müdürlüğü (1917-1918), İstanbul liman reis yardımcılığı (1918-1919), Hızırreis gambotu komutanlığı (1919-1921) yaptı. Kurtuluş savaşı'na katılarak Kocaeli komutanlığı deniz müşavirliği, İzmit liman reisliği ve İzmit deniz komutanlığında bulundu (1921). Düşman kuvvetlerinin ilerlemesini durdurmak için köprüleri uçurması ve türk kuvvetlerinin ilerlemesine de hızlı bir biçimde köprüler kurmasıyla "Köprücü" sanıyla anılmaya başlandı. Amasra, ardından Karadeniz üs (1922-1924), İstanbul liman (1924), İstanbul bahriye (1925), Akdeniz bahriye (1926) komutanlıklarında bulundu. Deniz kuvvetleri'ne bağlı fabrikaların genel müdürlüğüne getirildi (1928). Emekli oldu (1930).

KÖPRÜCÜK a. Anat. **1.** KÖPRÜCÜKKEMİĞİ'nin eşanlamlısı. **—2.** *Köprücük altı atardamarı,* kol ana atardamarı. (Bk. *ansikl.* böl.) ‖ *Köprücük altı kası,* köprücükkemiğinin altında bulunan küçük, uzunlamasına kas. ‖ *Köprücük üstü çukur,* boyun tabanının yan kısmı. (Köprücükkemiğinin arkasında bulunur.)

—Nörol. *Köprücük altı kaçağı sendromu,* köprücük altı atardamarının başlangıcında tıkanma sonucu gelişen akut omurga atardamarı yetersizliği. (Hasta taraftaki kol çaba harcandığında, kan yön değiştirir, omurga ana [taban] atardamarına gidecek yerde bir omurga atardamarından diğerine kaçar ve böylece beyin sapının geçici olarak kansız kalmasına neden olur.)

—ANSİKL. Sağ köprücük altı atardamarı, boynun tabanında kol-baş büyük atardamarından doğar; soldakiyse, göğsün içinde, aort yayından çıkar. Köprücük altı atardamarı birçok dala ayrılır (omurga atardamarı, iç meme atardamarı, tiroit-boyun-kürekkemiği atardamarları) ve koltukaltı atardamarıyla devam eder. Bu iki atardamarın her birine, önlerinde bulunan köprücük altı toplardamarı eşlik eder.

KÖPRÜCÜKKEMİĞİ a. Anat. Göğsün ön-üst kısmında bulunan, akromiyondan göğüs kemiğine uzanan ve omuz kemerinin ön kısmını oluşturan uzun kemik. (Eşanl. KÖPRÜCÜK.)

—ANSİKL. Anat. İnsanda köprücükkemiği, uzun bir italik *S* harfine benzer ve yukarıdan aşağı doğru yassıdır. Derinin hemen altında bulunduğu için, doğrudan darbelerle sık kırılır. Üst yüzüne içte sterno-kleiodo-mastoit kası, dışta ise delta ve yamuk kaslar yapışır. Alt yüzü korakoit çıkıntıya uyar ve buna güçlü bağlarla yapışıktır. Ön kenarı ise büyük göğüs kasının yapışma yeridir. Şişkin olan iç ucu göğüs kemiğiyle eklemleşir. Yukarıdan aşağı doğru yassılmış olan dış ucu ise akromiyona dayanır.

Köprücükkemiği, kemiklibalıklarda, fosil amfibyumlarda, sürüngenlerde ve kuşlarda bulunan zarsı bir kemiktir. Bazı kurbağalarda, keselilerde ve eteneli memelilerde, kıkırdaksı bir kemikle (prokorakoit) zarsı köprücükkemiğinin birleşmesinden doğar. Köprücükkemiği kuyruklu kurbağalarda, timsahlarda ve birçok sürüngen grubunda bulunmaz. Kuşlarda, iki köprücükkemiği önde "çatal" biçimde kaynaşarak (lades kemiği) uçma sırasında iki omuz kemerinin birbirinden ayrılmasını önler. Memelilerde, bacak hareketleri basit ve dikey düzlemde olan hayvanlarda (etçiller, toynaklılar, vb.) kaybolma eğilimi gösterir ve yalnız hareketleri karmaşık olan hayvanlarda varlığını sürdürür: uçma (yarasalar), tırmanma (primatlar), nesnelerin kavranması (bazı kemirgenler). Ancak yine de köprücükkemiğinin varlığıyla hayvanın hareketleri arasında mutlak bir bağıntı kurulamaz.

KÖPRÜCÜLÜK a. Köprü yapma işi.

—İstihkc. Askeri harekât için gerekli köprülerin yapım, onarım ve bakımlarıyla ilgili teknik hizmetleri yöneten istihkâm sınıfının özel bölümünün görevi.

KÖPRÜKÖY, Doğu Anadolu'da Erzurum iline bağlı ilçe; 19 760 nüf. (1990); 25 köy. Merkezi, Erzurum'un 60 km K.-K. D'sunda *Köprüköy,* 5 890 nüf. (1990).

KÖPRÜKÖY, Kırıkkale ilinin Keskin ilçesine bağlı belde; 2 914 nüf. (1990). Belediye.

KÖPRÜLEME a. Köprülemek eylemi.
—İletiş. *Köprüleme iletkeni,* devreleri sökülüp takılabilecek biçimde bağlamak amacıyla, bir dağıtıcıda uçları bağlamaya yarayan kısa iletken.
—Polim. Makromolekülleri kendi aralarında birleştirme. (Köprüleme, zincirler arasında doğrudan yapılabildiği gibi makromoleküllü bir başka zincir aracılığıyla da gerçekleştirilebilir.)

KÖPRÜLEMEK g. f. Polim. Bir polimere köprüleme işlemi uygulamak.

KÖPRÜLÜ sıf. İki bölümü bir köprü ile birbirine bağlanmış olan.
—Aktar. *Köprülü kren,* koşutyüzlü bir etki alanı olan kaldırma aygıtı. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Mim. *Köprülü konak,* bağımsız yapılardan meydana gelen harem ve selamlık bölümleri, üst kattan kapalı bir mekânla birbirine bağlanan konaklara verilen ad. (Eskiden İstanbul'da, Boğaziçi'nde ve Üsküdar'da köprülü konaklar vardı. Abdülaziz'in başmabeyincisi Mehmet Bey'in, Üsküdar'da Harem'le Salacak arasındaki konağı bu türdendi.)
—Vet. *Köprülü nal,* toynak çatalının dayanması için uçları kıvrılarak levha oluşturacak biçimde birbirine kaynatılmış olan ve tırnak bozukluklarının tedavisinde kullanılan, adi naldan daha kapalı ve daha ince at nalı. (Topuğun bir, hatta iki yanlı olarak nala değmesini önler ve tırnak iltihaplarına, şekil bozukluklarına, tırnak çatlaklarına ve ökçe darlığına karşı yararlı olarak kullanılabilir.)
—ANSİKL. Aktar. Köprülü kren, uçları tekerciklerle donatılmış bir ya da iki kirişten oluşan yatay bir metal çatıdan meydana gelir; bu çatı, iki yuvarlanma yolu ya da yükseltilmiş koşut raylar üzerinde hareket eder (ötelenme hareketi). Çatı boyunca genellikle bir palanga ya da çıkrıkla, bazen de bir kren ya da özel kaldırma veya alma düzenekleriyle donatılmış bir ya da birçok araba çalışır (yön hareketi). Ötelenme, yön ve kaldırma hareketleri gerek elle, gerek elektrik motorları ya da hidrolik motorlarla sağlanır; bu hareketler motorlu olmayan küçük köprüler için (elle çalıştırılan köprülü krenler) sarkan zincirlerle ya da elektrik motorlarının kumanda kablosuna asılı anahtar kutusuyla yerden ya da köprünün çatısına, hatta bazen arabanın kendisine tespit edilen bir kabinden son olarak da radyokumandaylı kumanda edilir. 5 ile 30 m arasındaki açıklıklarda en çok kullanılan kaldırma kuvveti 30 tona ulaşır; bununla birlikte 400 ya da 500 tona değin yük kaldırabilen daha güçlü köprülü krenler de vardır. Tekkirişli köprülü krenlere *monoray kren* adı verilir. Köprülü krenler güvenlik düzenekleriyle donatılmıştır: kaldırma mekanizması için kurs ve yük sınırlayıcısı, arabalar için dayamalar, birçok köprü aynı yuvarlanma yolu üzerinde çalıştığında çarpışma önleyici düzenek. Köprülü krenlerde kancalı bir tartma düzeneği de bulunabilir. Bazı köprülü krenler, önceden hazırlanmış programlara göre otomatik olarak çalışmalarını sağlayan özel sistemlerle donatılmıştır. Klasik köprülü krenlerden başka özel köprülü krenler de kullanılır. Bunların en yaygın olanları şunlardır: *döner oklu köprülü krenler* ve yuvarlanma yolu dışında çalışmaya olanak veren *teleskobik köprülü krenler; askılı* ya da *teleskobik köprülü krenler* uzun ve bükülgen yükleri (profil demirler vb.) aktarmak için kullanılır; *sıyırma kreni* de (kalıp bozucular) denen *kıskaçlı köprülü krenler* demir-çelik sanayisinde külçeleri aktarmak ve kalıplarını bozmak için kullanılır. *Köprülü istifleme krenleri*'nin kullanımı oldukça yeni ve sınırlıdır. Bunlar, mağazalarda ya da depolarda yükleri istiflemede kullanılır.
Bunların dışında, özel amaçlar için kullanılan çok sayıda köprülü kren vardır: *font kırma kreni, döküm kreni, elektromıknatıslı kren, alıcı kepçeli kren.*

KÖPRÜLÜ → TİTOV VELES.

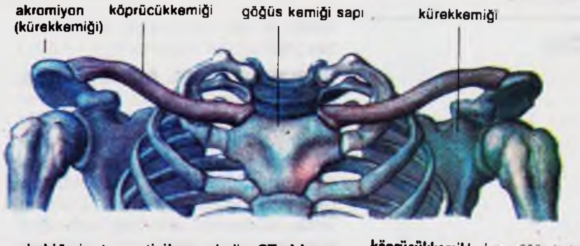
KÖPRÜLÜ, rumca **Kuklia,** KKTC'de Gazi Mağusa ilçesine bağlı köy.

KÖPRÜLÜ, Ardahan ilinin merkez ilçesine bağlı belde; 1 434 nüf. (1990). Belediye.

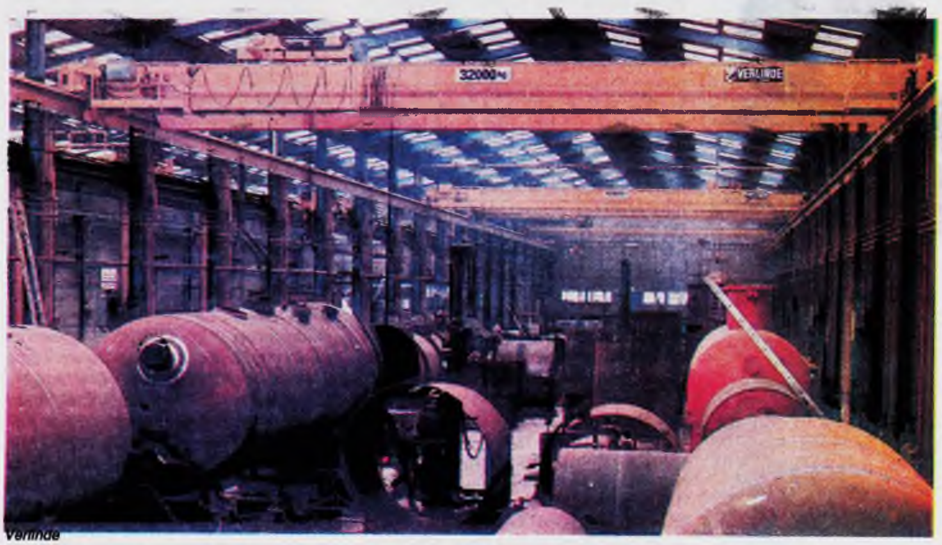
KÖPRÜLÜ, Antalya'nın Gündoğmuş ilçesine bağlı bucak; 5 191 nüf. (1990); 10 köy. Merkezi *Köprülü,* 781 nüf. (1990).

KÖPRÜLÜ (Esat Şerafettin) → ESAT ŞERAFETTİN Köprülü.

KÖPRÜLÜ (Mehmet Fuat), türk tarihçi ve siyaset adamı (İstanbul 1890 - *ay. y.* 1966). Köprülü soyundan Beyoğlu İkinci ceza başkâtibi İsmail Faiz Bey'in oğludur. Ayasofya rüştiyesi'ni ve Mercan idadisi'ni bitirdi. Bir süre Mekteb-i hukuk'a devam etti (1907-1910). İstanbul'da çeşitli liselerde edebiyat öğretmenliği yaptı (1910 -1913). Halit Ziya Uşaklıgil'in istifası ile boşalan İstanbul Darülfünunu türk edebiyatı müderrisliğine atandı (1913). Ayrıca İlahiyat fakültesi'nde türk din tarihi, Mülkiye mektebi'nde siyasi tarih, Sanayii nefise mektebi'nde de medeniyet tarihi dersleri okuttu. Birkaç arkadaşı ile birlikte "Âsar-ı islamiye ve milliye tetkik encümeni" adlı derneği kurdu. Derneğin yayın organı olarak *Milli tetebbular mecmuası*'nı çıkardı (1915). Türk tarihi, dili, edebiyatı konularını araştırmak için Bakanlar kurulu kararıyla kurulan Türkiyat enstitüsü'nün müdürlüğüne getirildi (1924). *Türkiyat mecmuası*'nı yayımlamaya başladı (1925). Edebiyat fakültesi'ndeki öğretim görevinin yanı sıra Dil ve tarih-coğrafya fakültesi'nde Ortaçağ türk tarihi, Siyasal bilgiler fakültesi'nde Osmanlı kurumları tarihi kürsülerinde derslerini 1943 yılına kadar sürdürdü. 1935'te Kars milletvekili seçilerek siyasete atıldı. *Vatan* gazetesinde (19 eylül 1945) çıkan "Demokrasi ruhu" başlıklı yazısı nedeniyle Cumhuriyet halk partisi'nden çıkarıldı. 1946'da Celal Bayar, Adnan Menderes ve Refik Koraltan ile birlikte Demokrat parti'nin dört kurucusundan biri oldu. 1946'da bu partiden İstanbul milletvekili seçildi). Demokrat parti'nin iktidara geçmesinden sonra Dışişleri bakanlığı görevinde bulundu (1950-1957). Devlet bakanlığı ve Başbakan yardımcılığı yaptı (1954-1955). Kurucu arkadaşları ile anlaşamayarak partiden ayrıldı (1957). Aynı yıl Hürriyet partisi'ne girdi. 27 Mayıs 1960'tan sonra 6-7 Eylül olaylarından ötürü tutuklanıp Yassıada'da yargılanarak aklandı. 18 aralık 1961'de bazı arkadaşları ile Yeni demokrat parti'yi kurdu. Ancak adı Demokrat parti'yi anımsattığı için bu parti savcılıkça kapatıldı. Mektebi hukuk'ta öğrenciliği sırasında Fecri ati topluluğuna katılan (1909) Fuat Köprülü bu topluluğun yayın organı *Serveti fünun* dergisiyle daha başka dergi ve gazetelerde *(Mehasin, Tanin)* şiir ve makaleler yayımladı. O dönemdeki şiirlerinde, öteki Fecri ati şairleri (Ahmet Haşim vb.) gibi sembolizm etkisi görülür; bunlar, dil, vezin, biçim ve içerik bakımından Edebiyat-ı cedide şiirinin uzantısı durumundadır. Aynı dönemde eleştiriler, Batı yazarları üzerinde birtakım biyografiler de yazdı. Daha sonra, Ziya Gökalp'in etkisiyle, hece vezniyle manzumeler (1917-1918), manzum *Nasreddin Hoca fıkraları* (1918), *Mektep şiirleri* (3 cilt 1918) kaleme aldı. Sonraları şiiri bırakarak türk kültür, uygarlık, siyaset ve edebiyat tarihi üzerine kapsamlı incelemeler yaptı. Tezkireci anlayışından ayrılarak, türk edebiyatının gelişmesini ilk kez Batı yöntemiyle ele aldı; çok geniş bir alana dağıldıkları için siyaset ve uygarlıkça ayrılıklar gösteren ve dilleri çeşitli lehçelere ayrılan türk kavimlerinin edebiyatlarını bir bütün olarak inceledi: *Türk edebiyatı tarihi* (1926); bu alanda çeşitli incelemeler yayımladı: *Türk edebiyatında âşık tarzının menşe ve tekâmülü hakkında bir tecrübe* (1915), *Türk edebiyatında ilk mutasavvıflar* (1918), *Türk tarih-i dinisi* (1925), *Milli edebiyat cereyanının ilk mübeşşirleri ve Divan-ı türki -i basit* (1928) vb. açıklamalı antolojiler hazırladı: *Divan edebiyatı antolojisi* (1931), *Türk saz şairleri antolojisi* (2 cilt, 1940; 3 cilt, 1962). Çalışmalarında E. Durkheim sosyolojisinin etkileri görülen Köprülü, asıl ilgi alanı olan edebiyat tarihini, kültür tarihinin bir alt birimi olarak değerlendirdi. Belgeci tarih anlayışına karşı, çözümlemelere dayanan bir senteze varmayı amaçladı. Tarih alanında, *Osmanlı devletinin kuruluşu* (1959), *Bizans müesseselerinin osmanlı müesseselerine tesiri* (1981, ikinci bas.), *İslam ve türk hukuk tarihi araştır-*

köprücükkemikleri ve göğüs kafesi

köprülü kren

Mehmet Fuat Köprülü

maları ve vakıf müessesesi (1983, ikinci bas.) adlı yapıtları yayımlandı. (→ Kayn.)

KÖPRÜLÜ FAZIL AHMET PAŞA, türk sadrazamı (Vezirköprü 1635 - Kemerburgaz 1676). Köprülü Mehmet Paşa'nın büyük oğlu. İyi bir öğrenim gördü; arapça, farsça, fıkıh, kelam öğrendi. Çağının önde gelen bilginlerinden Karaçelebizade Abdülaziz Efendi'nin yardımcılığında bulundu. Müderrislik, ardından vezir rütbesiyle Şam beylerbeyliği yaptı, babasının ölümünden 50 gün önce sadaret kaymakamlığına getirildi. Padişah Mehmet IV, çok sevdiği ve saydığı Mehmet Paşa'nın vasiyetine uyarak sadrazamlık mührünü hiç düşünmeden 26 yaşındaki Fazıl Ahmet Paşa'ya verdi (30 ekim 1661). Mehmet IV ise bu tarihte henüz 20 yaşında bulunuyordu. Fazıl Ahmet Paşa 1662 yılını imparatorluğun içişleriyle geçirdi. Bu arada, Erdel'de bazı sorunların çıkması üzerine "Uyvar seferi" denilen Avusturya seferine çıktı. Neutra nehri üzerinde bulunan Uyvar (Neuhäusel) kalesini 37 günlük bir kuşatmadan sonra teslim aldı (24 eylül 1663); daha sonra başta Novigrad olmak üzere 30 kadar kaleyi de ele geçirerek kışlamak üzere Belgrad'a döndü. 1664 mayısında yeniden harekete geçti. Kanije yakınlarındaki Yenikale'yi (Serinwar) 20 günlük bir kuşatmadan sonra ele geçirip yıktırdı. Viyana ile Budin arasındaki en önemli kalelerden biri olan Yanıkkale'ye (Raab, Györ) doğru ilerledi. Yanıkkale'nin düşmesi halinde Viyana'nın da elden gidebileceğini düşünen imparator, mareşal kont Montecuccoli'nin komutasındaki bir orduyu Türkler'e karşı gönderdi. 1 ağustos 1664'te Szent-Gotthárd kasabası yakınlarında başlayan meydan savaşı iki tarafı da oldukça yıprattı. Ancak Fazıl Ahmet Paşa'nın ordusunu takviye ettiğini öğrenen Avusturya imparatoru, Vasvar antlaşması'nı (10 ağustos) imzalamayı kabul etti. Bu antlaşmayla imparator, son seferdeki fetihleri tanıyor, Erdel işlerine karışmamaya söz veriyor, ayrıca Osmanlı devletine 200 000 florin tutarında bir savaş tazminatı ödemeyi taahhüt ediyordu. Vasvar antlaşması'ndan sonra Türkler'in Girit'e yükleneceklerini ve Kandiye kalesini ele geçirmek isteyeceklerini bilen Venedikliler, Mehmet IV'e barış önerisinde bulundular. Ancak, Venedikliler'in 21 yıldan beri savundukları kaleyi bırakmaya yanaşmamaları karşısında divan, barış önerisini geri çevirdi. Bunun üzerine 15 mayıs 1666'da Fazıl Ahmet Paşa, Girit fethi için yola çıktı. 3 kasımda 167 parça gemiyle Hanya'ya gelen Fazıl Ahmet Paşa, 6 aylık bir hazırlık döneminden sonra 26 mayıs 1667 sabahı Kandiye kalesini kuşatmaya başladı. Ne pahasına olursa olsun, kaleyi Türkler'e kaptırmamaya kararlı olan Venedikliler, öteki Avrupa devletlerinin de desteğiyle, iki buçuk yıl kadar dayanmayı başardılar. Sonunda, kalenin düşmesinin gün meselesi olduğunu anlayan Venedikliler kaleyi teslim etmeye karar verdiler. 27 eylül 1669 sabahı, Kandiye'nin 93 anahtarı iki gümüş tepsi içinde Fazıl Ahmet Paşa'ya sunuldu. 1669-1670 kışını da Girit'te geçiren ve meydana gelen hasarların büyük bir bölümünün onarılmasına bizzat nezaret eden sadrazam, üç buçuk yıl kaldığı adanın yönetimini vezir Ahmet Ahmet Paşa'ya bırakarak 1670 mayısının ilk günlerinde Girit'ten ayrıldı.

1672'nin ortalarına doğru, kendi isteğiyle Osmanlı devletine bağlanan Ukrayna'nın kazak atamanı Doroşenko'yu sürekli baskı altında tutan Lehistan kralı Wiśniowiecki'ye karşı harekete geçmeye karar veren padişah, yanına Fazıl Ahmet Paşa'yı da alarak Edirne'den yola çıktı. Birinci Lehistan seferi diye anılan bu sefer sırasında Kamaniçe (Kaminiec ya da Kamenets Podolskiy) 8 gün süren bir kuşatmadan sonra teslim oldu (27 ağustos 1672). Bunun [illegible]

Köprülü Fazıl Ahmet Paşa

Kaplan Paşa'yla Kırım hanı Selim Giray ve Doroşenko'nun komutasındaki birlikler, kralın ünlü başkomutanı Jan Sobieski'nin savunma hatlarını yarıp Polonya içlerine kadar girdiler ve irili ufaklı birçok kaleyi ele geçirdiler. Kral, çok ağır koşullarla barış antlaşması yapmaya razı oldu. 18 ekim 1672'de Bucaş'ta imzalanan bu antlaşmanın Lehistan Diyet meclisi tarafından onaylanmaması, Sobieski'nin de türk ordusunun çekilmesinden sonra bazı kaleleri zapt etmesi üzerine ordu ertesi yıl ikinci Lehistan seferine çıktı. Hotin kalesi önündeki meydan savaşında Silistre beylerbeyi Sarı Hüseyin Paşa'nın bozguna uğraması, Sobieski'nin Lehistan tahtına oturmasını sağladı. Fazıl Ahmet Paşa Dobruca'ya çekilerek kışın geçmesini bekledi. 1674 ortalarına yaklaşırken Türkler'in yeniden saldırıya geçeceklerini bilen Sobieski, tahtını tehlikeye atmamak için padişaha barış önerdiyse de antlaşma imzalanamadı. Mehmet IV'le sadrazam 21 kasım 1674'te Edirne'ye döndüler. Bundan sonra Lehistan'daki çatışmalar serdar vezir Şişman İbrahim Paşa tarafından yönetildi. Lehler' den 48 kale alan İbrahim Paşa Galiçya'nın merkezi Lwów'u (Lvov) fethetmeyi denediyse de başarı sağlayamadı. Lehistan'la imzalanan Zorawno antlaşması (27 ekim 1676) ile Podolya ve Ukrayna Osmanlı yönetiminde kaldı.

Köprülü Fazıl Ahmet Paşa, 1676 ekiminde padişahla birlikte Edirne'ye giderken yolda hastalandı. Hastalığı ağırlaşınca Kemerburgaz'daki Karabiber çiftliğinde bir süre dinlenmesi uygun görüldü. 15 yıl 4 ay sadrazamlık yaptıktan sonra 2 kasımı 3 kasıma bağlayan gece burada öldü. Cenazesi İstanbul'a getirilerek babasının Divanyolu'ndaki türbesine gömüldü. Zeki, bilgili, alçakgönüllü, hayırsever bir kişi olan Fazıl Ahmet Paşa, içkiye düşkünlüğüyle de bilinir. Çocuğu olmadığından, Köprülüler soyu, 1689'da sadrazam olan kardeşi Fazıl Mustafa Paşa'dan yürümüştür. (→ Kayn.)

KÖPRÜLÜ FAZIL MUSTAFA PAŞA, türk sadrazamı (Vezirköprü 1637/1638 - Slankamen 1691). Köprülü Mehmet Paşa'nın ortanca oğlu. 4 yaşındayken İstanbul'a geldi, iyi bir medrese öğrenimi gördü. Ağabeyi Köprülü Fazıl Ahmet Paşa'nın ölümünden sonra sadrazam olan Kara Mustafa Paşa döneminde yedinci vezir olarak Divanı hümayun'a girdi (1676); altıncı vezirlik, Viyana seferi sırasında Edirne'de sadaret kaymakamlığı, Silistre beylerbeyliği ve serdarlığı yaptı. 1684'te kubbe veziri olarak İstanbul'a geldi, birkaç ay sonra üçüncü vezirliğe yükseldiyse de istifa etti. Sakız, Çanakkale muhafızı olarak görev yaptı. Eniştesi Abaza Siyavuş Paşa sadrazam olunca, sadaret kaymakamlığına atandı (ekim 1687). Mehmet IV'ün tahttan indirilmesinden sonra İstanbul'dan uzaklaştırıldı; Çanakkale, Girit'te Hanya ve Kandiye, Sakız muhafızlıklarında bulundu. Bu görevindeyken Süleyman II tarafından Edirne'ye çağrılarak 25 ekim 1689'da Bekri Mustafa Paşa'nın yerine sadrazamlığa getirildi.

Fazıl Mustafa Paşa'nın devlet hizmetinde yükselme yılları padişah Mehmet IV'ün saltanatının en bunalımlı dönemine rastlamaktadır. Viyana bozgununu izleyen günlerde sadrazam ve serdarıekrem Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın Belgrad'da idam edilmesi (25 aralık 1683) olayından Budin'in ve Atina'nın düşmesine değin geçen süre içinde imparatorluk hayli yıpranmış, içte ve dışta devletin otoritesi zedelenmişti. Mehmet IV'ün, saltanatının son günlerinde sadaret kaymakamlığına getirdiği Fazıl Mustafa Paşa, 39 yıldan beri hükümdar olan padişahı kansız bir şekilde tahttan indirmeyi başardı. Bu tarihten sadrazam oluncaya değin geçen iki yıl boyunca Osmanlı'nın toprak kaybı sür[illegible] Belgrad ve Niş bozgunlarından sonra, alman orduları Makedonya, Arnavutluk ve Bulgaristan'ı tehdit etmeye başlamıştı. Buraları, daha Murat I (Hüdavendigâr) zamanında ele geçirilmiş, müslümanların çoğunlukta bulunduğu yerlerdi. Süleyman II'nin Edirne'de topladığı saltanat şûrası ordu, hükümet ve halk üzerinde otoriteyi sağlayabilecek tek kişinin Köprülü Fazıl Mustafa Paşa olduğuna karar verdi.

Sakız muhafızlığından Edirne'ye gelen Fazıl Mustafa Paşa, padişahtan, Mehmet IV'ün babasına ve ağabeyine tanıdığı geniş yetkilerin kendisine de verilmesini iştedi. Süleyman II kabul etti. Bu durum, daha ilk adımda içerdeki zorbaları ürkütüp sindirdiği gibi, Avrupalılar'ı da telaşlandırdı. Elli bir yaşındaki sadrazam ilk iş olarak vergi sistemindeki adaletsizliği ortadan kaldırarak, düşük ayarlı sikke kesiminin önüne geçti. Yolsuz kazançlarla elde edilmiş servetleri hazineye alarak ordu ve devlet örgütünde etkili değişiklikler yaptı. Bu kadarla kalmayarak Köprülü ailesine ait saraylardaki altın ve gümüş eşyayı da darphaneye göndererek sikke kestirtti ve bu sikkeleri devlete bağışladığı gibi, padişahın da aynı şekilde davranmasını sağladı.

Böylece hazineyi güçlendirdikten ve gerekli hazırlıkları tamamladıktan sonra 13 temmuz 1690'da Edirne'den sefere çıkan Fazıl Mustafa Paşa, birkaç ay içinde Vidin, Niş, Semendire ve Belgrad'ı geri aldı. Özellikle Belgrad kalesinin bir hafta gibi kısa bir zamanda fethedilmesi büyük yankı uyandırdı. Kırımlı Kazaklar Rusya içlerini altüst ederken Türkler de Vardar'dan Drava'ya kadar 60 000 km²'den geniş bir araziyi Avusturyalılar'ın elinden kopardılar.

Kış aylarını ordunun eksiklerinin tamamlanması için İstanbul'da geçiren Fazıl Mustafa Paşa, haziran 1691'de Erdel'i geri almak için ordunun başında Edirne'den ayrıldı. Yola çıkmadan önce, Süleyman II'nin hastalığını fırsat bilip bir darbeyle Mehmet IV'ü yeniden tahta oturtmak isteyen bazı ulemayı tutuklattı. Orduyu uğurlamak için İstanbul'dan Edirne'ye gelmiş olan padişah, 8 gün sonra öldü. Fazıl Mustafa Paşa hükümdarın ölüm haberini Filibe'de aldı. 28 haziranda Sofya'ya gelen serdarıekreme Anadolu beylerbeyi Bekir Paşa'yla macar kralı Tökeli de askerleriyle katıldılar. Belgrad'a gelen Fazıl Mustafa Paşa kırım kuvvetlerinin henüz gelmemiş olmasına karşın orduyu Sava'nın karşı kıyısına geçirdi. Tuna'nın sağ kıyısında bir köy olan Slankamen'de Baden prensi Ludwig Wilhelm'in komuta ettiği Avusturya kuvvetleriyle yapılan savaşta şehit düştü. Bütün aramalara karşın ölüsü bulunamadı. (→ Kayn.)

Köprülü külliyesi, İstanbul'da, Divanyolu'nda, yapılar topluluğu; Köprülü Mehmet Paşa'nın inşa ettirdiği (1661) külliye, caddenin iki yanında yer alan mescit, medrese, kitaplık (Köprülü* kütüphanesi), türbe, çeşme, sebil ve handan meydana gelir. Bu külliyede hana (Vezir hanı) önem verilmesi, XVII. yy.'da bu kesimin ticaret açısından geliştiğini gösterir. İki katlı yapıda birbirini izleyen üçgen, kare ve dikdörtgen planlı revaklı üç avlu çevresine dükkânlar yerleştirilmiştir. Birinci kat mekânları tonozla, ikinci kattakiler ise kubbeyle örtülüdür. Sekiz köşeli mescit dershane işlevini de üstlenmiştir. Medresenin revaklı, kubbeli odaları mescidi L biçiminde kuşatır. Köşeleri sütunlarla yuvarlatılmış, at nalı kemerli, açık türbe sekizgen planlıdır; burada Köprülü Mehmet Paşa, Köprülü Fazıl Ahmet Paşa ve Ayşe Hatun gömülüdür. Mescidin sokak yönündeki duvarında bulunan taş kemerli çeşme, rumiler ve rozetlerle süslüdür. Sebil günümüze ulaşmamıştır.

■ **Köprülü kütüphanesi,** İstanbul'un Çemberlitaş semtinde, Köprülü Fazıl Ahmet Paşa tarafından yaptırılmış (1661) vakıf kitaplık. İstanbul'un ilk bağımsız ve özgün kütüphane binası olarak bilinir. Türk -islam mimarisinin tipik örneklerinden olan bina, bahçe içinde büyük bir odadan ibarettir. Fazıl Ahmet Paşa'dan sonra da aynı aileden yapılan bağışlarla zenginleştirilen kitaplığın yönetmeliği niteliğindeki vakfiyede, evlere ve üç aydan altı aya değin taşraya ödünç kitap verilmesine ilişkin kayıtlar vardır. Evkaf nezareti'ne bağlı olduğu sırada düzenlenen fihristine göre eski eserler başlıca üç vakıf kısmında toplanır: 1. Mehmet Paşa; 2. Fazıl Ahmet Paşa; 3. Mehmet Asım Bey. Bugün Süleymaniye kütüphanesi'ne bağlı olan kitaplıkta 1966'dan bu yana yeni eserlere de yer verilmektedir. 2 298'i arapça, 224'ü türkçe olmak üzere 2 582 yazma; 2 810 eski ve yeni harfli basma yapıtı içeren dermesinde eski tarihli su yolu haritaları, yazarların kendi yazılarıyla yazılmış yapıtlar ve değerli yazmalar bulunmaktadır.

■ **KÖPRÜLÜ MEHMET PAŞA,** türk sadrazam (Rudnik, Berat, 1575/1578 - Edirne 1661). Köprülüler ailesine adını veren paşa. Arnavut kökenlidir. Görevsiz kaldığı dönemleri eşi Ayşe Hanım'ın memleketi Köprü'de (Vezirköprü) geçirdiğinden, kendisine "Köprülü" denildi. Genç yaşta gittiği İstanbul'da saray hizmetine girdi. Burada ilk görevinin hassa aşçıları neferliği olduğu bilinmektedir. Daha sonra büyük odalı zümresine, hazinei amire hademeliğine geçti. Serkeşliği nedeniyle sipahilikle saraydan çıkarıldığında 40 yaşını aşmış olduğu sanılmaktadır. Sadrazamlığa getirilen koruyucusu Boşnak Hüsrev Paşa'nın hazinedarlığını yaptı, onun katlinden (1632) sonra da bazı voyvodalıklarda, ağalıklarda, 8 ay kadar da Amasya'da sancakbeyliğinde bulundu. İstanbul'a dönüşünde ihtisap ağalığı, tophane nazırlığı, sipahiler ağalığı, cebecibaşılık gibi çeşitli görevler üstlendi. Çorum sancakbeyi olarak katıldığı Bağdat seferinde (1638-1639) yaralandı, bu sırada serdarıekrem ve sadrazam Kemankeş Kara Mustafa Paşa'nın hizmetine girdi. Kara Mustafa Paşa'nın yerine sadrazamlığa getirilen Sultanzade Semin Mehmet Paşa tarafından iki tuğ ile Trabzon beylerbeyliğine atandı. Azlinden sonra bir süre boşta kaldı; yedinci hasekiye, paşmaklık olarak verilen Şam eyaletinin mütesellimliğine getirildi (1647). O sırada isyan eden Sivas valisi Varvari Ali Paşa üzerine Karaman valisi sıfatıyla gönderildi; tutsak düştüyse de İpşir Mustafa Paşa tarafından kurtarıldı. 1648-1656 arasında Köstendil, iki kez de Trablusşam valiliği yaptı.

Sultan İbrahim'in tahttan indirilerek (1648) yerine 7 yaşındaki büyük oğlu Mehmet IV'ün (Avcı Mehmet) padişah olması, Çanakkale boğazı önlerinde osmanlı donanmasının bozguna uğraması sonucu Bozcaada, Semadirek, Limni adalarının Venedikliler tarafından ele geçirilmesi gibi olaylarla geçen bu dönem, Osmanlı devletinin en karışık ve huzursuz dönemlerinden biridir. Anarşi, rüşvet, zorbalık, kısa aralıklarla yapılan sadrazam değişiklikleri valide Hatice Turhan Sultan'ın saltanat naibi sıfatıyla gösterdiği çabalara karşın devleti zayıflatmış bulunuyordu. Mimar Kasım Ağa, Solakzade Mehmet Hemdemi Efendi, zamanın büyük bilginlerinden Şamizade gibi yakın danışmanlarının ısrarıyla Turhan Sultan sonunda Köprülü Mehmet Paşa'yı sadrazamlığa getirmeye karar verdi. O tarihte yaklaşık 80 yaşında olan Köprülü, bu görevi kabul etmek için, o güne değin hiçbir vezirin aklından bile geçirmediği ölçüde geniş yetkiler istedi: yaptıklarına asla müdahale edilmeyecek; hakkındaki şikâyetler kendisi dinlenmeden değerlendirilmeyecek; atamalara ve azillere karışılmayacaktı. Bu koşulların hepsini kabul eden Turhan Sultan Boynueğri Mehmet Paşa'dan aldığı mührü hümayunu Köprülü'ye verdi (1656). Böylece İkinci Viyana kuşatması'na değin 27 yıl sürecek olan Köprülüler ailesinin iktidarı başlamış oldu.

Köprülü Mehmet Paşa, sadrazamlığın ilk aylarında sert önlemlerle iç kargaşayı bastırdıktan sonra 1657 haziranı ortalarında donanmayla Çanakkale'ye geldi ve boğazı kapatan venedik donanmasına saldırdı. Türkler'in "Kör kaptan" dedikleri amiralleri Mocenigo'nun öldürülmesi üzerine Venedikliler Çanakkale boğazını açmak zorunda kaldılar. Bozcaada ve Limni geri alındı. Ertesi yıl Erdel sorunu ortaya çıktı. Sorunu, Avrupa çapında büyümeden çözmeye kararlı olan Köprülü, erdel prensini destekleyen eflak ve boğdan prenslerini azlederek iki yeni prens atadı, kendisi de Kırım hanı Mehmet Giray, Silistre sancakbeyi Kadri Paşa ve öteki sınır sancakbeyleriyle birlikte Erdel'e girdi. Lehistan kralının gönderdiği 12 000 kişilik bir birlik de türk ordusuna katıldı. Györ Rakoçi II yenildi ve savaş alanından kaçtı. Köprülü 1658 evlülünde Yanova (Jenö), Lugoj (Sebes) kalelerini alarak Budin beylerbeyliğine kattı. Erdel prensliğine rumen asıllı Akos Barcsai'yi atayıp Erdel'in yıllık vergisini 7 500 dukadan 20 000 dukaya çıkardı. İki yıl sonra da Arad ve çevresini Erdel'den koparıp doğrudan osmanlı yönetimine bağladı. Çanakkale ve Rumeli'de kazandığı zaferler Köprülü'nün durumunu ve yetkisini güçlendirmiş olmasına karşın, düzeni sağlamak amacıyla aldığı sert önlemler, özellikle de ulufeli katl... raman olarak bilinen Girit serdarı Deli Hüseyin Paşa'yı fraksız yere idam ettirmesi gibi olaylar, Diyarbakır'dan Halep valiliğine atanan Abaza Hasan Paşa'nın ayaklanmasına yol açtı. Erdel seferine katılma buyruğuna da karşı koyan Hasan Paşa, 15 vali ve 50 sancakbeyini yanına alarak osmanlı tarihinin en büyük ayaklanmalarından birinin başına geçti. Mehmet IV'e Köprülü'nün azlini ve idamını, Şam valisi Tavyarzade Ahmet Paşa'nın sadrazamlığa getirilmesini önerdi (1658). Köprülü, Diyarbakır beylerbeyi vezir Murtaza Paşa'yı isyancıların üstüne gönderdi. Murtaza Paşa'nın kendilerine gönderdiği amanname'ye kanan isyancılar, başta Abaza Hasan Paşa olmak üzere teslim oldularsa da, Murtaza Paşa'nın başlarını kesip İstanbul'a göndermesinden kurtulamadılar. Ardından, Köprülü'nün Anadolu'ya gönderdiği vezir Boşnak İsmail Paşa, ayaklanmalarla ilgisi bulunan yaklaşık 10 000 kişiyi, bu arada Antalya'daki Kör Mustafa Paşa ile Mısır'daki Çerkez Mehmet Bey'i idam ettirdi (1659). Böylece Köprülü Mehmet Paşa imparatorluk sınırları içinde devletin otoritesini yeniden kurdu.

Yaşamının sonlarına yaklaştığı sırada patlak veren ve İstanbul'un hemen hemen üçte birini kül eden yangın felaketini (24 temmuz 1660) izleyen kıtlığın ve salgın hastalıkların yeni felaketlere yol açmasını önledi.

Köprülü Mehmet Paşa, 5 yıldan biraz fazla sadrazamlık yaptıktan sonra 30 ekim 1661 günü Edirne'de öldü. Cenazesi İstanbul'a getirilip Divanyolu'nda yaptırmış olduğu külliyedeki türbesine gömüldü. Yerine, vasiyeti üzerine, büyük oğlu Fazıl Ahmet Paşa sadrazamlığa getirildi. Köprülü Mehmet Paşa, Anadolu ve Rumeli'de bir çok cami, medrese, han, çeşme, hamam ve Hendek Sapanca arasındaki köprüyü yaptırdı. (→ Kayn.)

KÖPRÜLÜ NUMAN PAŞA, türk sadrazam (İstanbul 1670 - Kandiye, Girit, 1719). Köprülü Fazıl Mustafa Paşa'nın büyük oğlu. Demirkapılı Fazıl Süleyman, Kayserili Hafız Ahmet Efendi gibi çağının önde gelen bilginlerinden ders aldı. Babasının ölümünden sonra bir süre Köprülüler ailesinin vakıflarını mütevelli olarak yönetti. İkinci Avusturya seferine katıldı (1696), Mustafa II'nin kızı Ayşe Sultan'la nişanlandı (1700); altıncı vezir olarak Divanı hümayun'a girdi. Bu tarihten başlayarak Erzurum ve Anadolu beylerbeylikleri yaptı. Mustafa II'nin tahttan indirilmesine yol açan Edirne vakası'ndan (1703) sonra iki kez Eğriboz, iki kez Girit muhafızlığında bulundu. 1709 ya da 1710'da Ayşe Sultan'la evlendi ve beylerbeyi olarak Bosna'ya gönderildi. Ancak Rusya ile savaşmaktan yana olan sadrazam Çorlulu Ali Paşa'nın azli üzerine kısa bir süre sonra İstanbul'a çağrılarak sadrazamlığa getirildi (16 haziran 1710). Bu görevde yeterince etkili olamadığı ve adamlarının yolsuzluklarının önüne geçemediği gerekçesiyle iki ay sonra azledilerek yeniden Eğriboz muhafızlığına gönderildi. Yanya sancağı da arpalık olarak kendisine verildi. 1714'te Karadağ'daki ayaklanmayı bastırmakla görevlendirildi. 1715'te Belgrad muhafızı, 1716'da Kıbrıs beylerbeyi oldu. Üç ay sonra, bu görev de sorumluluğunda kalmak koşuluyla yeniden Bosna serdarlığına getirildi. Pasarofça antlaşması'na değin (21 temmuz 1718) kaldığı bu görevde Avusturyalılar'ın Bosna'ya yaptıkları saldırıyı durdurmakta ve Zvornik (İzvornik) kuşatmasının kaldırılmasında büyük yararlıkları görüldü. Pasarofça antlaşması'ndan sonra, kendi isteği üzerine, yeniden Girit'e gönderildiyse de, adaya geldiğinden kısa bir süre sonra hastalandı ve Kandiye'de öldü. Divanyolu'ndaki Köprülü türbesi'ne gömüldü.

Büyük Larousse

Köprülü kütüphanesi
Çemberlitaş - İstanbul

KÖPRÜLÜLER, XVII. yy.'ın ikinci yarısında Osmanlı devletine üst düzeyde yöneticiler yetiştirmiş türk aile. Ailenin tarihsel kayıtlara geçen ilk bireyi Köprülü Mehmet Paşa arnavut kökenlidir. Köprülüler soyundan hemen hemen aralıksız olarak devlet hizmetinde bulundukları 30 yıllık dönem, duraklama döneminin de en güçlü ve parlak evresi sayılır.

Köprülü Mehmet Paşa

KÖPRÜLÜZADE ABDULLAH PAŞA, türk asker (öl. Arpaçay 1735). Sadrazam Köprülü Fazıl Mustafa Paşa'nın oğlu. Vezir oldu (1701). Şeyhülislam Feyzullah Efendi'nin kızıyla evlenince kubbealtı vezirliğine getirildi. Sadaret kaymakamlığına atandı (1703). Hanya, Sıvas, Sakız, Trabzon, Eğriboz, Musul, Aydın sancakları verilerek Mora seraskeri, 1716'da İnebahtı muhafızı oldu. Getirildiği Tebriz seraskerliğinden hastalığı nedeniyle kendi isteğiyle ayrıldı (1726); Rakka'da dinlenmeye çekildi. Bir süre sonra yeniden devlet hizmetine girerek sırayla Kandiye, Bender, Mısır, İran seraskeri oldu (1734). İran hükümdarı Nadir Şah'la Arpaçay yakınında yapılan savaşta öldü.

KÖPRÜÖREN, Kütahya'nın merkez ilçesine bağlı bucak, 7 780 nüf. (1990); 24 köy. Merkezi *Köprüören*, 661 nüf. (1990).

KÖPRÜÜSTÜ a. Denizc. Kaptan köprüsünün üst yüzü.

KÖPÜK a. 1. Çalkalanan, kaynatılan ya da mayalandırılan bir sıvının yüzeyinde oluşan beyazımsı hava kabarcıkları: *Ayranın köpüğü. Kahvenin köpüğü. Biranın*

köpüğü. *Reçelin köpüğünü almak.* **—2.** Sabunun, deterjanın, vb. suda erimesiyle oluşan beyaz hava kabarcıkları: *Sabun köpüğü.* **—3.** Dalgaların çalkantısı ya da akıntıların kesişmesi sonucu deniz yüzeyinde oluşan beyazımsı hava kabarcıkları. **—4.** Kimi durumlarda ağızda oluşan beyaz salyamsı kabarcıklar: *Ağzından köpükler gelmek.* **—5.** Hafif, esnek, yapay dolgu gereci; sünger. **—6.** *Köpük gibi,* görünüşü köpüğü andıran şey için kullanılır.
—Böcbil. *İlkbahar köpüğü,* genellikle ilkbaharda kimi bitkilerin üzerinde rastlanan, *Cercopis* cinsinden larvaların yol açtığı köpüksü yığın.
—Camc. Çok sayıda nokta ya da küçük kabarcık içeren süngerimsi cam kütlesi. || *Köpük çizgisi,* arılaştırma sırasında gazı giderilen köpüklü cam yüzeyi ile arılaşmış duru cam yüzeyini ayıran sınır. || *Köpük kalıntıları,* camın hammaddesi eritilirken, yüzeyde oluşan beyaz köpüğün tümüyle alınmamasından ileri gelen beyaz damlalara verilen ad.
—Ev ekon. *Kuru köpük,* kaplama halıları ve mobilya yüzlerini temizlemekte kullanılan ve spray biçiminde sunulan köpüklü temizleyici.
—Fizs. kim. Gaz evre, sürekli sıvı evre içinde hücre biçiminde dağıldığında, sıvı-gaz ara yüzeyinde oluşan ortam. (Bira köpüğünde, sürekli sıvı evreyi bira, gaz evreyi sıvı yüzeyine çıkan çözünmüş karbondioksit oluşturur. Öte yandan sabun köpüğünde sıvı evre sabunlu su, gaz evre ise havadır.) || *Köpük önleyici,* köpük vermeye uygun işlemlerde köpük oluşumunu azaltan ya da engelleyen ürün. (Bk. *ansikl.* böl.)
—İtfaiyc. Alevi örterek ve havasız bırakarak yangını söndüren madde. || *Köpük yapıcı,* suyla karıştığında, alevi örterek ve havasız bırakarak yangını söndüren ve *fiziksel köpük* denen bir madde üreten organik ya da kimyasal sıvı.
—Metalürj. Erimiş metallerin üzerinde yüzen arıtma cürufu. || *Tav köpüğü,* kurşunun arıtılmasından kaynaklanan madde.
—Mutf. *Köpük kurabiyesi,* BEZE*'ye verilen adlardan biri.
—Petr. san. *Köpükle kuyu açma,* yeraltındaki geçirimli kayaç katmanlarında petrol kuyuları açmada kullanılan ve kuyu açma çamurunun yerine gaz ya da köpüklendirici bir etken katılmış hava vermeye dayanan özel teknik. || *Petrol köpüğü,* petrolün denize boşaltılması sırasında oluşan petroldeki deniz suyu emülsiyonu; kıyıya vurduğunda temizlenmesi zorlaşır.
—Polim. Hücresel yapılı kimi plastik maddelerle kimi elastomerlere verilen ad (örneğin köpük kauçuk). || *Yapıştırıcı köpük,* yapısında dağınık gaz hücreleri içeren yapıştırıcı.
—Su işler. *Köpük tutma,* YAĞ TUTMA*'nın eşanlamlısı.
—Şarapç. *Köpük tutma,* köpüklü şaraplara kapalı fıçı ya da şişeler içinde uygulanan ikinci alkol mayalanması. Şişeler açıldığında köpüklenmeyi sağlayacak yeterli miktarda karbon gazının oluşmasına yarar.
—Tarım ve Şek. san. *Çökeltme köpüğü,* şeker fabrikalarında elde edilen şekerli sıvının ilk karbonatlamadan sonraki arıtımında süzgeçlerde kalan tortu. (Kireçli gübre olarak kullanılır.)
—Tekst. *Köpük yöntemi,* boyarmaddenin ya da apre maddesinin dokuma üzerine bir köpük, yani bir hava emülsiyonu biçiminde uygulandığı dolayısıyla da minimal nicelikte çözücünün kullanıldığı boyama ya da apreleme yöntemi. (Bu yöntemin uygulanması kurutma işleminde önemli tasarruflar sağlar.) || *Küp köpüğü,* boyahanelerde, indigo mavisi teknesinde oluşan hafif köpük.
◆ sıf. Hücresel yapılı kimi plastik maddeler için kullanılır. (Bk. *ansikl.* böl. Polim.)
—ANSİKL. Fizs. kim. Köpük önleyici ürünler, yağ ve verniklerin kızdırılmasında, pigmentlerin öğütülmesinde, boya ve emülsiyonların hazırlanmasında, lateks ve besin sanayilerinde kullanılır. Silikonlar dışında, kullanılan köpük önleyici ürünlerin başlıcaları, yüksek molekül ağırlıklı alkoller (amil-izobutil-oktil alkoller), kaynama noktası yüksek hidrokarbonlar ya da toprak alkali metal stearatlar ile sodyum lorilsülfonat, stearik asit, dietil ftalat ve çam yağı gibi maddelerdir. Köpük önleyicilerden ayrıca kullanılmış suların havalandırılması işleminde yararlanılır.
—Polim. En çok bilinen köpük malzeme, kuşkusuz polistiren köpüğüdür. Bu tür bir malzemeyi hazırlayabilmek için polistiren granülleri 100-110 °C'ta otoklavda pentan etkisiyle şişirilir. Bu yolla oluşturulan taneler (ilk polistiren köpüğü), bir kalıba konur ve sıcaklık 100-120 °C'a çıkarılır. Taneler, pentanın buharlaşması sonucu genleşmeye ve aynı zamanda birbirine kaynamaya başlar. Polistiren köpüğünden yapılmış nesnelerin çokyüzlü görünmelerinin nedeni budur. Polistiren köpüklerin özgül kütlesi, 10 kg/m³'e dek düşebilir. Bu malzemeler, kusursuz bir ısı ve ses yalıtkanıdır. Çok az su soğururlar. Ayrıca son derece iyi birer titreşim sönümleyicileridir. İnşaat ve ambalaj sanayilerinde en temel kullanım alanlarını oluşturur.

KÖPÜK-BETON a. Mekanik dövme yoluyla içinde hava kabarcıkları oluşturulan gözenekli beton.

KÖPÜKLENME a. Köpüklenmek eylemi.
—Petr. san. Suyun ve hidrokarbonların köpükler oluşturması; arıtma işlemlerini aksatan köpüklenmeleri önlemek için her depodaki suyu temizlemek gerekir.

KÖPÜKLENMEK gçz. f. Bir şeyden söz ederken, üstü köpük bağlamak, köpükle kaplanmak.
—Petr. san. Su ve hidrokarbonlar sözkonusu olduğunda, köpük oluşturmak.

KÖPÜKLEŞTİRİCİ a. Polim. GÖZENEKLEŞTİRİCİ'nin eşanlamlısı.

KÖPÜKLÜ sıf. Köpük oluşturan şey için kullanılır: *Köpüklü şarap. Köpüklü kahve, ayran. Denizin köpüklü ve serin sularında yüzmek.*
—Bes. san. *Köpüklü şarap,* alkol mayalanmasından doğan karbondioksidin boşalmasıyla köpüren şarap. (Köpüklü şarap şampanya hariç kapalı şişe içinde, 20 °C'ta 3 bar'dan aşağı olmayan bir basınç yaratacak kadar karbondioksit içerir.) [Bk. *ansikl.* böl.]
—Miner. *Köpüklü akik,* bileşimindeki oksit manganez nedeniyle içinde köpük biçiminde dallanmalar bulunan akik.
—Mutf. *Köpüklü krema* → KREMA.
—Patol. *Köpüklü balgam,* özellikle akut akciğer ödeminde görülen ve köpüğe benzeyen balgam. || *Köpüklü sıvı,* hemoptizilerdeki kan gibi, büyük kabarcıklarla kaplı sıvı.
—ANSİKL. Bes. san. Beyaz şaraplar, elma şarapları, mayalanma şişe içinde tamamlandığı takdirde doğal olarak köpüklü olabilir. Şampanya yapımının ilkesi budur. Tüm kaliteli köpüklü şaraplar bu yöntemle yapılır. Bazı ucuz köpüklü şaraplarsa kapalı kazanlarda hazırlanır. Daha düşük kaliteli köpüklü şaraplara karbondioksit gazı sonradan katılır.

KÖPÜLEMEK ya da **KÖPÜMEK** g.f. *Yörs.* Şilte, yorgan, yastık gibi şeyleri, dolgusunu düzgün tutmak için yer yer dikişle tutturmak.

KÖPÜME sıf. *Yörs.* İki bez arasına ince pamuk yerleştirip yer yer elle tutturarak kapitone edilmiş eşya için kullanılır: *Köpüme hırka, köpüme yelek* vb.

KÖPÜMEK → KÖPÜLEMEK.

KÖPÜRGE a. Tonoz.
—Dokmc. Halı, kilim vb. el dokumalarının yapıldığı döner sistemli dik tezgâhlarda çözgü ipliklerinin üzerine sarıldığı yuvarlak ağaç. (Levent ya da bazı da denir.)

KÖPÜRME a. Köpürmek eylemi.
—Fizs. kim. Fiziksel ya da kimyasal bir etki sonucu bir sıvıda sürekli olarak küçük gaz kabarcıklarının oluşması.

KÖPÜRMEK gçz. f. **1.** Köpük çıkararak kabarmak; köpük oluşturmak, üzeri köpükle kaplanmak: *Kahve köpürdü. Köpüren dalgalar tekneyi alabora etti. Bu şampuan iyi köpürmüyor.* **—2.** Ekşiyerek köpük bağlamak: *Bu reçel köpürmüş, artık yenmez.* **—3.** Çok kızmak, öfkelenerek taşkın davranışlarda bulunmak, öfkeden deliye dönmek: *Haberi alınca öyle bir köpürdü ki, çıldırdı sandık. Öfkeden köpürmek.*
—Mutf. Kaynayarak, ekşiyerek ya da çırpılma sonucu kabarmak; üzerinde köpük oluşmak. (Kaynatılan reçel vb.'nin ve etlerin üzerindeki köpüğü almak gerekir. Alınmazsa, reçellerde şekerlenme olur, etlerde ise etin rengi ve lezzeti değişir. Bazı yiyeceklerin yapımında ise [bezede olduğu gibi] çırpılan madde köpürünceye değin çırpılır.)
◆ **köpürtmek** ettirg. f. **1.** *Bir şeyi köpürtmek,* üzerinde köpük oluşmasını sağlamak: *Sabunu köpürtmek.* **—2.** *Bir sıvıyı köpürtmek,* çalkalayarak yüzeyinde köpükler oluşmasını sağlamak: *Sabunlu suyu köpürtmek.* **—3.** *Bir kimseyi (öfkeden) köpürtmek,* onu çok kızdırmak: *Bu söz onu köpürtmeye yetti.*

KÖPÜRTME a. Köpürtmek eylemi.
—Bes. san. Gaz salıverme ya da dışardan şırınga etme yoluyla bir çözeltide köpük meydana getirme. (Köpürtme kurutmayı artırmak için aranan bir yöntemdir; mayalanma halinde kontrol altında tutulmalıdır.)
—Fizs. kim. *Köpürtme gücü,* bir sıvıya katılan (ya da sıvı içinde oluşan) hava ya da diğer gazlar eşliğinde yüzeyetkin çözeltilerin köpük üretmeye yatkınlık derecesi.
—Polim. Doğal ya da sentetik bir latekse hava üfleyerek hücresel ya da süngerimsi bir ürüne dönüştürme.

KÖPÜRTMEK → KÖPÜRMEK.

KÖPÜRTÜCÜ sıf. Köpürtme özelliği taşıyan.
◆ a. Cev. hazl. Suyun yüzey gerilimini azaltarak kararlı bir köpük elde etmeyi sağlamak için yüzdürme işleminde kullanılan tepkin. (Çam yağı en çok bilinen köpürtücüdür.)

KÖPÜZ a. Durgun, kirli suda yüzeyi kaplayan katman.

KÖR sıf. ve a. **1.** Görme duyusundan yoksun kimse: *Körlere yardım kampanyası. Kör bir dilenci. Körler okulu. Körler için alfabe.* (Eşanl. ÂMÂ) [Bk. *ansikl.* böl. Oftalmol.] **—2.** Gerçeği görmek istemeyen, tutkunun körleştirdiği kimse: *Bu köre, ne kadar anlattıysam, anlamadı. Tutkusu onu iyice kör etti.* **—3.** *Kör değneğini beller gibi,* alıştığı şeyleri olduğu gibi sürdüren, tutumunda hiçbir yenilik ve değişiklik yapmayan kişilerin bu durumu için kulanılır. || *Kör dövüşü,* birlikte aynı şeyi gerçekleştirmek için çalışan kimselerin birbirini engelleyecek biçimde düzensiz, birbirine uymaz çabaları. || *Kör kör parmağım gözüne,* bir şeyin apaçık, göze batacak denli ortada olduğunu vurgulamak için kullanılır. || *Kör müsün?,* dikkatsiz davranan bir kimseye azar yollu söylenir: *Kör müsün, önüne baksana!* || *Kör olası, kör olasıca, kör olsun,* ilenme bildirir: *Kör olası, bizi bütün gün çalıştırdı, hakkımızı vermedi. Bu kör olası sayrılığa insan yakalanmaya görsün bir kez.* || *Kör olayım (ki), (bir şeye) kör bakayım (ki),* karşısındakini söylediğine inandırmak için kullanılır: *Kör olayım ki bilmiyorum. Şu ışığa kör bakayım ki böyle bir şey demedim.* || *Kör olmak,* görme duyusunu yitirmek. || *Kör topal,* iyi kötü, yarım yamalak: *Bir işi kör topal sürdürmek.* || *Körler mahallesinde ayna satmak, tutmak,* bir şeyi, durumlarıyla bağdaşmadı-

ğı için hiçbir zaman kullanma gereksinmesi duymayacak kişilerin bulunduğu çevreye götürmek. || *Körü körüne,* eylemin nasıl bir sonuca ulaşacağını düşünüp taşınmadan ya da en küçük bir dikkat göstermeksizin: *Böyle bir işe körü körüne atılırsan, başarıya ulaşamazsın kolay kolay. Bir düşünceye körü körüne bağlanmayacaksın.* || *Körün istediği bir göz Allah verdi iki göz,* bir kimsenin istediği şeyi fazlasıyla elde etmesi durumunda söylenir. || *Körün taşı,* bilerek isteyerek değil, rastlantı sonucu birine zarar veren iş. || *Körünü öldürmek,* bir şeyden az çok hevesini almak.

◆ sıf. **1.** Görmeyen göz için kullanılır: *Gözleri doğuştan kör.* **—2.** Gözü görmeyen bir hayvan için kullanılır: *Bu kedinin bir gözü kör. Yanlışlıkla kör bir at satın almak.* **—3.** Yeterince keskin olmayan, az keskin bir kesici için kullanılır: *Kör bıçak. Kör tırpan. Bu keserin ağzı kör, kesmiyor.* **—4.** Yeterince ışık vermeyen bir ışık kaynağı için kullanılır: *Kör bir lambanın ışığında okumaya çalışmak. Elinde kör bir kandille merdivenden indi.* **—5.** İşlek olmayan bir yol ya da çıkmaz bir sokak için kullanılır: *Kör bir sokağa girmek.* **—6.** *Kör boğaz,* yeme gereksinimi: *Kör boğaz ekmek ister, aş ister, susturamazsın ki;* doymak bilmeyen, obur kimseler için kullanılır. || *Kör duman,* çok kalın ve yoğun sis ya da duman. || *Kör düğüm* → KÖRDÜĞÜM. || *Kör ebe* → KÖREBE. || *Kör kandil* → KÖRKANDİL. || *Kör kaya* → KÖRKAYA. || *Kör kurşun,* kimin attığı ya da kime atıldığı belli olmamasına karşın bir kimsenin ölümüne ya da yaralanmasına yol açan serseri kurşun: *Bir akşam tarladan dönerken bir kör kurşuna kurban gitti.* || *Kör kurttan bile vazgeçmemek,* en değersiz ve en küçük varlığı bile aşağı görmeden korumak. || *Kör kuyu,* suyu kurumuş olan kuyu. || *Kör kütük* → KÖRKÜTÜK. || *Kör nişancılık, kör atım,* hedefe iyi nişan alarak değil de rastlantıyla vurma. || *Kör şeytan,* kötü kader. || *Kör şeytandan bulsun,* "başına iyi şeyler gelmesin" anlamında söylenen ilenme sözü. || *Kör talih,* kötü durumlar hazırlayan doğaüstü güç, kötü baht.

—Anat. Çıkmaz biçimde olan bazı boşluklara denir.

—Balıkç. *Kör ağ,* herhangi bir ağ sisteminde, gerçekte sistem içinde yer almamakla birlikte daha sonra sisteme eklenen küçük gözlü ağ. —Göz genişliği 10 mm'yi geçmeyen ağ.

—Cerr. *Kör fistül,* bir deliği olan ve bir çıkmazla son bulan fistül.

—Denizc. *Kör baston,* cıvadranın bastona bağlandığı yerin altına düşey olarak tutturulmuş çubuğun ucundaki makara dillerinden geçen köstek. || *Kör baston ventosu,* köstеğe binen yükü dengelemeye ve köstеği desteklemeye yarayan sabit halat. || *Kör demir,* genellikle sabit şamandıraları demirlemede kulanılan blok demir. (Bu demirin kolları ve tırnakları yoktur. Tutma gücü blokun ağırlığıyla ve demirin taban bölümünde açılan bir oyuğun oluşturduğu vakum etkisiyle sağlanır.) || *Kör tıramola,* tıramola eden bir tekne yeterince hızlı değilse ya da pruvaya gelen rüzgâr tersten işleyerek tekneye geri yol kazandırıyorsa, tıramolayı tamamlayabilmek için dümeni dönüş yönünün aksine basarak rüzgârı kavança etme. (Rüzgâr istenilen yönde kontraları doldurunca tekne ileri yol kazanır. Bu durumda dümen, teknenin başını istenilen rotada tutacak biçimde basılır.)

—Fels. *Kör bilgi* ya da *kör hesap,* Leibniz'e göre herhangi bir şeyin, bir simge aracılığıyla edinilmiş bilgisi. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Fizyol. *Kör nokta,* görme sinirinin sona erdiği retina bölgesi. (Duyu hücreleri bulunmadığı için ışığa duyarlı değildir.)

—İnş. Bir kilisenin, doğrudan gün ışığı almayan ve yan sahınlardan aydınlanan ana sahnı için kullanılır.

—Jeomorfol. Aşağı çığırı bir ters eğimle son bulan kuru bir vadi için kullanılır; şiddetli yağmurlardan sonra, vadiyi akaçlayan sular, bu ters eğimin eteğinde, karst soğurması yoluyla kaybolur.

—Mak. san. ve Marangl. *Kör delik,* bir ahşapta ya da metalde açılan öbür tarafa geçmeyen delik.

—Ruhbil. *Kör yöntem,* bir deneyi doğrudan uygulayan kişilere (örneğin bir maddenin farmakolojik etkilerinin karşılaştırılmasında görev alan hemşireler), deneyin varsayımları ve koşulları hakkında bilgi vermemeye dayanan yöntem.

—ANSİKL. Fels. *Kör bilgi* ya da *kör hesap.* Kör bilgiye iyi bir örnek, cebir hesabıdır. Leibniz şöyle yazar: "Çoğunlukla ve eğer çözümleme uzun sürüyorsa, ele aldığımız şeyin doğasını tümüyle kavrayamayız ve bu yüzden, şeylerin yerine simgeler koyarız [...]. Nitekim bin kenarlı bir çokgen düşündüğümde artık her an bir kenarın, bir eşitliğin, bin sayısının (ya da on'un küpünün) ne olduğunu aklıma getirmem, ama nesnelerden edindiğim kavramların yerini tutmaları için bu sözcüklerden, zihinsel olarak yararlanırım -hiç kuşkusuz bu sözcüklerin anlamının, karışık ya da eksik bir biçimde zihnimde bulunmasına rağmen-, çünkü bu sözcüklerin anlamını bildiğimin bilincindeyimdir ve o sırada, bu anlamın açıklanmasının gerekli olmadığını düşünürüm. İşte bu bilgiye, *kör* ya da *simgesel* bilgi diyorum. Bu tür bilgiyi cebirde, aritmetikte ve hemen her alanda kullanırız." (*Meditationes de Cognitione, veritate et deis* [Bilgi, gerçek kavramlar üstüne düşünceler]).

—Oftalmol. Günümüzde gelişmiş ülkelerde kör sayısı azgelişmiş ülkelere göre daha azdır; örneğin Fransa'da körlerin toplam nüfusa oranı binde 1'den azdır. Üstelik bunların büyük çoğunluğu yaşlıdır; 0-20 yaş arasındaki körlerin sayısı 2 500 dolayındadır. Asya ve özellikle Afrika ülkelerindeyse körlerin oranı çok daha yüksektir ve nerdeyse % 1'i bulur. Türkiye'deki körlerin sayısı hakkında istatistik bilgi yoktur. Ama oranın binde birden az olmadığı söylenebilir.

Körlerin düzenli olarak eğitilmesine, 1784'ten sonra Valentin Haüy'ün ısrarlı çalışmaları sonucunda başlandı. Onun sayesinde körler, büyütülmüş kabartma harflerle okuyabildiler; el işleriyle ve müzikle uğraşabildiler. 1825'ten sonra, Louis Braille adında 16 yaşında bir kör, alıştıkça daha kolay yazılan ve iki işaretparmağıyla hızla okunabilen kabarık noktalardan oluşan (3 noktalık dikey iki sıra) bir harf sistemi önerdi. Harfler, sayılar, matematik işaretleri, müzik notaları, vb. bu sisteme göre kodlandı. Öte yandan, daktilografi, gören kimselerle iletişimi sağlamaktadır; manyetik kayıtlar büyük sayıda yapıta hızla ulaşılmasına olarak verir; beyaz bastonun akılcı kullanımı (işaret ve belirleme aracı) körlerin yer değiştirmesini daha kolay bir hale getirir.

Körlerin eğitiminin ya da yeniden eğitiminin esasları şunlardır: psikolojik açıdan, özel sınırlarını kabul etmelerine ve diğer insanlara açılmalarına yardımcı olmak; pratik açıdan, toplumsal ve ekonomik dünya ile "tam bütünleşmelerini" sağlayacak yöntem, teknik ve materyali vermek. Günümüzde, çalışma yoluyla yardım merkezleri ve koruma altındaki atölyeler çerçevesinde düzenlenmiş, körlere yönelik gerçek bir mesleki oluşum vardır.

KÖR a. (fr. *cœur*). Öy. KUPA'nın eşanlamlısı.

KÖR ALİ İHSAN → İLOĞLU (Ali İhsan).

KÖRAĞAÇ a. Marangl. Kontratablanın orta katını oluşturan bölüm.

—ANSİKL. Körağaç, ıhlamur, köknar, kavak, çırasız sarıçam, kızılağaç, söğüt vb. gibi kuruduğunda çok az biçim değiştiren hafif ve yumuşak ağaçlardan yapılır. Kalınlığı kontratablanın en çok yarısı kadar olabilir.

KÖRBAĞIRSAK a. Kalınbağırsağın başlangıcında, bu bağırsağın incebağırsakla ağızlaştığı yerin altında çıkmaz şeklinde bulunan kalınbağırsak bölümü. (Eşanl. ÇEKUM.) [Bk. *ansikl.* böl.]

—Anat. *Körbağırsak kapağı,* incebağırsağın körbağırsağa açıldığı yerdeki kapak.

—ANSİKL. Omurgalı hayvanların çoğunda körbağırsak bulunur. Körbağırsağın genel olarak birkaç işlevi vardır: salgı işlevi, sindirim işlevi (selülozun parçalanması, suyun ya da bazı metabolitlerin soğurulması) ya da lenf sistemiyle ilgili işlevler.

İnsanda, körbağırsağın iç yüzünde, incebağırsak-kalınbağırsak ağzının altında apandis bulunur. Karınzarı ile örtülü olan körbağırsak normal koşullarda sağ kasık boşluğunda bulunur, ama bazı kimselerde, daha yüksekte (karaciğer altında), daha aşağıda (leğen boşluğunda) ya da orta çizgiye yakın (çölyak damara yakın) bulunabilir ve apandisi de birlikte sürükler.

KÖRDEMEN, rumca **Kontemenos,** KKTC'de Girne ilçesine bağlı köy.

KÖRDİKEN a. Özellikle Güney Anadolu'nun kıyı bölgelerinde yetişen, dikenli, çalı görünümünde, 2 m kadar yükseklikte bitki. (*Rhamnus oleoides* subsp. *graecus.*) [Kök kabukları dahilen sarılığa ve vücutta su toplanmasına karşı diüretik olarak kullanılır.]

KÖRDÖŞEME a. İnş. Ahşap parke kaplamanın düzgün bir yüzey üzerine oturmasını sağlamak için kadronlara tahtalar çakarak oluşturulan döşeme.

KÖRDÜĞÜM a. **1.** Çözülmesi çok güç, ilmiksiz düğüm. **—2.** Çözümü çok güç, içinden çıkılmaz sorun: *Bu sorun gitgide bir kördüğüme dönüşüyor.*

—Dokmc. *Kördüğüm bağlama,* iki ipliği birbirine eklemede kullanılan bir bağlama türü. (Bk. *ansik.* böl.)

—ANSİKL. Dokmc. Kördüğüm, genellikle günlük işlerde de hemen herkesin bildiği ve kullandığı basit ve yaygın bir düğüm biçimidir. Bir elin baş ve işaretparmağı arasında birleştirilerek tutulan ipliklerin uçları, öteki elin işaretparmağı tırnağı üzerinden dolaştırılarak oluşturulan halkanın içinden birlikte geçirilip sıkıştırılarak yapılır. Yapımı çabuk ve kolay olduğundan çokça kullanılmaktaysa da bağlanan ipliğin bir tarafında düğüm kaldığı için dokumacılıkta kullanımı pek uygun değildir. Çözgüde tarak dişlerine takılarak kopmalara neden olur, atkıda da ipliğin mekikten sağılmasını güçleştirir. Dokuma kumaşın yüzeyinde de gereksiz kabarıklık ve fazlalıklar oluşturur. Pamuk ve yün dokumacılığında kullanılırsa da genelde ipek düğümü olarak bilinir. İpekli dokumalarda atkıda kullanılan normal kördüğümdür. Çözgüde ise kopan iplik ile bağlanması gereken iplik, bir diğerinin üzerinden bir devir yaptırıldıktan sonra normal kördüğüm biçiminde bağlanır. İplik ince ve kaygansa devir sayısı artırılır.

KÖRE a. *Yörs.* **1.** Karınca yuvası. **—2.** Demirci körüğünün, kömürlerin yandığı bölüme açılan deliği.

KÖREBE a. Ebenin gözü bağlanarak oynanan bir çocuk oyunu. (Oyunculardan biri ebe seçilir; gözleri mendil ya da eşarpla çevresini görmeyecek biçimde bağlanır; bu durumdayken kaçışan öteki oyuncuları yakalamaya çalışır. Yakalayabilirse, gözlerini açar; yakaladığı ebe olur.)

KÖRELME a. Körelmek eylemi.

KÖRELMEK gçz. f. **1.** Daha az kesici duruma gelmek: *Makas kullanıla kullanıla köreldi. Bıçak körelmiş, bilemek gerek.* **—2.** Sözkonusu kuyu, kaynak vb. ise, suyu çekilmek, kurumaya yüz tutmak; ateşse, sönmek üzere olmak: *Kuraklıktan kuyular köreldi. Ateş köreldi, birkaç odun atıver.* **—3.** Soyu tükenmek. **—4.** Soyut bir şey sözkonusuysa, azalmak; zayıflamak: *Duyguları körelmiş. Körelmiş yetenekler.*

—Patol. Bir organ, kol ya da bacak söz konusu olduğunda, görevi kalmadığı için ya da başka nedenlerle beslenemeyerek küçülmek.

◆ **köreltmek** ettirg. f. **1.** *Bir şeyi köreltmek,* keskinliğini yitirmesine yol açmak, daha az sivri ve kesici duruma getirmek: *Bıçağı, makası köreltmek.* **—2.** *Soyut bir şeyi köreltmek,* onun şiddetini, yoğunluğunu azaltmak: *Zaman, duygularını köreltti. Çok farklı alanlarda çalışması, onun resme olan yeteneğini köreltti.*

—Patol. Körelmesine neden olmak. ||*Bir şeyi (soyut) köreltmek,* onun zayıflamasına neden olmak: *Alkolizm onun iradesini köreltti.*

KÖRELTMEK → KÖRELMEK.

KÖREŞE a. Kar yüzeyindeki buz tutmuş tabakaya halk arasında verilen ad.

KÖRFARE a. Zool. Macaristan ile Mısır arasında uzanan bölgelerde yaşayan iki kemirici türünün ortak adı. (Bil. a. *Spalax zemmi* ve *S. typhlus;* körfaregiller familyası.)

KÖRFAREGİLLER a. Zool. Körfare ve benzeri türleri kapsayan kemiriciler familyası. (Başlıca cinsleri *Spalax, Rhisomys, Tachyoryctes*'tir. Bil. a. *Spalacidae;* kemiriciler takımı.)

KÖRFEZ a. (yun. *kolpos*). Kıyıda büyük boyutlu girinti; genel olarak bir koydan daha büyüktür. (Bk. *ansikl.* böl. Coğ.)

—Jeofiz. *Manyetik körfez,* Yer manyetik alanının, kökeni manyetosferde bulunan, hemen hemen 10 gama genlikte ve yaklaşık birkaç saat süren tedirginliği.

—Uluslarar. huk. ve Deniz huk. *Tarihsel körfez,* karasularının dışında kalan, ancak çok eskiden beri kıyı devleti tarafından öyle kullanıldığı için iç sular statüsünden yararlanan geniş körfez. (Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL. Coğ. "Körfez" çoğunlukla kıyının geniş bir girintisini (Meksika körfezi, Gine körfezi) belirtir. Ama terim bazen açıkdenize dar biçimde bağlanan girintiler (Basra körfezi) ya da dar kanallar (Akabe körfezi) için de kullanılır.

—Uluslarar. huk. ve Deniz huk. 29 nisan 1958 Cenevre Karasuları ve bitişik bölge sözleşmesi'nde tanımlanan körfezin hukuk alanındaki özelliği, kıyı devletine tanınan önemli haklarda kendini gösterir. Bu haklar, Zuyderzee ya da Arcachon koyu gibi dar ağızlı (10 milden az) körfezlerde ve Gabes körfezi, Río de la Plata körfezi, Chesapeake körfezi, Cancale körfezi ya da Granville körfezi gibi tarihsel körfezlerde sadece kıyı devletine aittir. Bu durumda bu suların rejimi iç sular rejimidir.

KÖRFEZ, Marmara bölgesinde Kocaeli iline bağlı ilçe: 84 492 nüf. (1990); 15 köy. Merkezi, İzmit'in yaklaşık 10 km kadar batısında *Körfez* (esk. *Yarımca*), 65 786 nüf. (1990).

Körfez işbirliği konseyi (KİK), Basra körfezi çevresinde yer alan Bahreyn, Kuveyt, Umman, Katar, Suudi Arabistan ve BAE arasında, 1981'de kurulan siyasi ve iktisadi işbirliği ve savunma örgütü. Üye ülkeler arasında iktisadi işbirliğinin sağlanması için gümrük duvarlarının kaldırılması, serbest sermaye akımı, vergi mevzuatının birleştirilmesi yönünde çalışmalar yapılması karara bağlandı. 1984'teki zirve toplantısında bir ortak savunma gücü kurulması kararlaştırıldı. 1986'da, ortak bir para birimine geçilmesi önerildi. 1987'de, bir ortak güvenlik planı hazırlandı. AT ile KİK arasında ilk sınai işbirliği konferansı 1990'da İspanya'da toplandı. 1991'de üye ülkelerin devlet başkanları, savunma işbirliğini geliştirmek amacıyla Kuveyt'te toplandılar. Ancak Kuveyt, Batılı devletlerin sağladığı güvenceden başka seçenek görmediğini açıkça belirtti.

Körfez savaşı, İran-Irak savaşı'nın Basra körfezinde sürdürülen bölümüne verilen ad. İran-Irak arasında kara kuvvetlerinin çarpışmalarıyla gelişen savaş, Irak'ın İran'a ait petrol dolum tesislerinin bulunduğu Harg adasını bombalamasıyla Körfez'e de atladı (1981). Körfez'e giren yabancı ülkelerin şilep ve tankerleri de saldırılara uğradı; sular mayınlandı. ABD ve Batı ülkeleri gemilerinin güvenliğini sağlamak için Körfez'e savaş gemileri, mayın tarama gemileri yolladılar. ABD, Kuveyt gemilerini İran saldırılarına karşı koruma kararı aldı; bu gemilere saldıran İran uçak ve gemilerine ateş açtı.

Körfez savaşı, Irak'ın Kuveyt'i işgal ve ilhakıyla başlayıp, ABD önderliğindeki BM'ye bağlı çokuluslu gücün, Kuveyt topraklarını Irak işgalinden kurtarmak için giriştiği operasyonla son bulan savaş (2 ağustos 1990-28 şubat 1991). Saddam Hüseyin Kuveyt'in, ülkesi İran'la savaş halindeyken petrol üretim kotalarına uymayarak fazla petrol ürettiği, Irak-Kuveyt sınırında yer alan Irak'a ait alanlardan petrol çıkardığı ve ülkesini ekonomik zarara soktuğu iddiasıyla Kuveyt'ten 2,4 milyar dolar talep etti. 2 ağustos 1990 günü Kuveyt topraklarına giren Irak birlikleri, ülkenin tamamını kısa sürede işgal etti. BM soruna barışçı bir çözüm getirmek amacıyla Irak'a ekonomik yaptırımlar uygulama kararı aldı. Ambargonun yanı sıra askeri bir müdahale de gündemde tutularak, ABD önderliğinde BM'e bağlı çeşitli ülkelerin askeri birliklerinden oluşan çokuluslu güç, Suudi Arabistan topraklarında konuşlandırıldı. Müttefik kuvvetlere asker veren ülkeler arasında Mısır, Bahreyn, Suudi Arabistan, BAE, Fas, Suriye gibi arap ülkeleri de yer aldı. Bu arada BM Irak'a, işgal ettiği Kuveyt topraklarını boşaltması için 15 ocak 1991 gece yarısına kadar süre tanıdı. Irak, 21 ağustosta ülkesinin 19'uncu ili ilan ettiği Kuveyt topraklarından çıkmayacağını belirtti. Bunun üzerine başkent Bağdat civarındaki stratejik noktalara müttefiklerin yoğun hava saldırısı başladı (17 ocak). Irak topraklarına doğru, Dahran ve İncirlik üslerinden binlerce sorti yapan çokuluslu güce bağlı uçaklar, Irak ordusuna ağır teçhizat kayıpları verdirdi: Irak hava kuvvetleri imha edildi; çok sayıda cephanelik havaya uçuruldu. Askeri gücünün büyük bölümünü yitiren Irak, Riyad, Tel-Aviv, Hayfa gibi şehirlere zaman zaman füzelerle saldırdı. Çatışmada tarafsız olan İsrail'i savaşın içine çekerek, müttefik kuvvetler bünyesinde yer alan müslüman arap ülkelerine ait birliklerin savaştan çekilmelerini sağlamaya çalışan Saddam Hüseyin'in bu planı, İsrail'in misilleme yapmaması üzerine başarısızlıkla sonuçlandı. 31 ocak 1991 tarihine gelindiğinde 15 günlük hava saldırısında 30 000 sorti gerçekleştirilmiş, 31 nükleer, kimyasal veya biyolojik tesis imha edilmiş, saldırılan 45 havalanından 9'u tamamen kullanılmaz duruma getirilmişti. Irak askerleri şubat başında Kuveyt'teki petrol kuyularını ateşe vermeye başladılar. Bu arada Basra körfezi'ne boşaltılan tonlarca ham petrol, körfezdeki ekolojik dengeyi ciddi şekilde tehdit eden kirlenmelere yol açtı. 24 şubatta başlayan kara harekâtıyla müttefik kuvvetler, birkaç cepheden ilerleyerek, Kuveyt topraklarındaki birliklerini kıskaca alınca, Irak ateşkes istemek zorunda kaldı. Müttefiklerin harekât boyunca hiçbir sivil hedefi vurmadıklarını açıklamalarına karşın, bazı kaynaklar Irak'ta 50 000 ila 130 000 sivilin hayatını kaybettiğini öne sürdü. Müttefikler bölge güvenliği açısından Saddam'ın devrilmesi gerektiğini savunurken, ıraklı lider uğradığı yenilgiye rağmen iktidarını korudu (→ IRAK.)

Körfez ülkeleri, Basra körfezi çevresinde yer alan ülkelere verilen genel ad.

KÖRFLANŞ a. Teknol. Özellikle bir aygıtın sökülmesi sırasında, boru donanımından buhar, gaz ya da sıvı geçmesini önlemek için iki flanş arasına yerleştirilerek sıkılan geçici tıkama diski.

KÖRİ a. (portekizce yoluyla gelen tamul dilinden sözc.). **1.** Çeşitli baharat tozlarından (zencefil, karanfil, zerdeçal, biber, kişnişotu vb.) oluşan aşotu. **—2.** Köriyle hazırlanmış yemek: *Kuzu, balık körisi.*

KÖRKANDİL a. Çok az ışık veren ışık kaynağı.

◆ sıf. Aşırı derecede sarhoş olan kimse için kullanılır; körkütük.

KÖRKAYA a. Deniz yüzeyine çok yakın olan ve görünmediğinden bir tehlike oluşturan kaya ya da sığ yer.

KÖRKÜLER, Isparta'nın Yalvaç ilçesi merkez bucağına bağlı belde; 2 346 nüf. (1990).

KÖRKÜTÜK sıf. Kendini bilmeyecek ölçüde sarhoş ya da âşık olanlar için kullanılır: *Körkütük sarhoş olmak. Körkütük âşık.*

KÖRLEMEDEN be. **1.** Hiç dikkat etmeden, bilmeden, anlamadan: *Körlemeden bir işe girişmek.* **—2.** Nişan almadan, rasgele: *Silahını doğrulttu ve körlemeden tam on ikiyi vurdu.*

KÖRLENMEK → KÖRLEŞMEK.

Körler meseli, Yaşlı Bruegel'in, Napoli müzesi'nde bulunan tablosu (0,86×1,54 m). Birbirlerini izleyen altı körü betimler. Öndeki ikisi ırmağa düşmüştür. Konu İncil'den (Matta, XV, 14; Luka, VI,39) alınmadır: "Bir kör başka bir köre kılavuzluk edebilir mi? Bu durumda ikisi de aynı çukura düşmez mi?"

Körler meseli (1568)
Baba Pieter Bruegel'in tablosu
Capodimonte ulusal galerisi Napoli

Bulloz

Körler okulu, ilkokul ve ortaokul öğreniminin yanı sıra, yardımcı sanat çalışmalarına da yer vererek görmeyen çocukları özel yöntemlerle üst öğrenime yetiştiren ya da yaşama hazırlayan eğitim kurumu.

Bu konuda ilk girişim, İstanbul'da Ticaret mektebi müdürü Grati Efendi tarafından yapıldı ve körlük ile sağırlık aynı türden sayılarak bu iki grup için Ticaret mektebi'nde bir bölüm oluşturuldu. Öğretim süresi dört yıl olan bu okulun körler kısmı 1895'te, sağırlar kısmı da 1908'de kapatıldı. 1910'da İzmir'de Alber Karamona tarafından sağır ve dilsizler için açılan özel okul, 1923'te Sağlık ve sosyal yardım bakanlığı'na geçti. 1927'de aynı okulda körler için de bir bölüm açıldı. Bu okul, 1951'de Milli eğitim bakanlığı'na bağlandı; körler ile sağırlar bölümleri ayrılarak Körler okulu Ankara'ya taşınırken, Sağırlar okulu İzmir'de bırakıldı. 1954'te Gaziantep'te de bir körler okulu açıldı.

1992 sonunda Türkiye'de 9 körler okulu vardı: Ankara (Aydınlıkevler ve Yenimahalle), İzmir, Gaziantep, İstanbul, Tokat, Kahramanmaraş, Niğde ve Çanakkale. İlk ve ortaöğretim düzeyinde öğretim yapılan bu okullarda, 1991-1992 öğretim yılında 894 görme engelli öğrenci öğrenim görmekte ve 174 öğretmen görev yapmaktaydı. Gözleri görmeyen okul çağındaki çocuklara yönelik bu kurumlar dışında, 18-35 yaşları arasındaki körleri meslek sahibi yapmak amacıyla 1974'ten bu yana İstanbul'da ve 1986'dan sonra Ankara'da etkinlik gösteren iki rehabilitasyon merkezi bulunmaktadır.

KÖRLER ÜLKESİ. Tar. coğ. Antik yazarlarca Khalkedon'a (Kadıköy) verilen ad. Antikçağ'da. Byzantion'un Khalkedon'dan sonra kurulmuş olması, sürekli ilgi uyandırmıştı. Herodotos'a göre pers generali Megabyzos Khalkedon halkını, kentlerini Byzantion'un bulunduğu kesimde kurmadıkları için körlükle suçlamıştı. Strabon ve Tacitus'a göreyse, yeni kentlerini nerede kurabileceklerini öğrenmek üzere Delphoi Apollonu'nun kehanetine başvuran Megaralılar "Körler Ülkesi'nin karşısında" yanıtını almışlardı.

KÖRLEŞME a. Körleşmek eylemi.

KÖRLEŞMEK ya da **KÖRLENMEK** gçz. f. **1.** Kesici bir alet sözkonusuysa, keskinliği kaybolmak, kesmez, işlemez duruma gelmek; körelmek: *Bu bıçak körleşmiş.* **—2.** Soyut bir şey sözkonusuysa, gelişmesi durmak, gerilemeye, yok olmaya başlamak: *Yazma yeteneğim giderek körleşti.*

◆ **körleştirmek** ettirg. f. Körleşmesine neden olmak; körletmek, köreltmek: *Mukavva kesmek makasın ağzını körleştirebilir. Bulunduğu ortam yaratıcılığını körleştiriyordu*

KÖRLEŞTİRME a. Körleştirmek eylemi.

KÖRLEŞTİRMEK → KÖRLEŞMEK.

KÖRLETMEK g. f. **1.** *Kesici bir aracı körletmek,* onun keskinliğinin azalmasına ya da yok olmasına neden olmak, keskinliğini gidermek: *Sert şeyler keserek, bıçağı körletmişsin.* **—2.** *Bir şeyi körletmek,* onu işlerliğini, geçerliliğini yitirmesine neden olmak: *Artan ithalat, ülke içinde üretilen malların satışını körletti.* **—3.** *Bir kimseyi, yeteneklerini körletmek,* saygınlığını, değerini ya da yeteneklerini yitirmesine neden olmak: *Halkın sağduyusunu körletmek. Duygularını körletmek. Nefsini körletmek.*

—Ask. Muharebede dost birlik, tesis ve etkinliklerini sis perdesiyle örtmek ya da düşman gözetlemesine engel olmak için düşman gözetleme yerlerini sislendirmek. (Bu iş için topçunun sis mermilerinden, sis kutularından ya da sis cihazlarından yararlanılır.)

—Ask. denizc. Deniz savaşında, düşman gemilerinin top ateşini susturmak.

KÖRLÜK a. **1.** Görme yetisini yitirmiş bir kimsenin ya da hayvanın durumu. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** Keskinliğini yitirmiş bir kesicinin durumu: *Bıçağın körlüğü.* **—3.** Gerçeği görememeyen, olup bitenleri değerlendirememeyen kimsenin durumu: *Bu ne körlük, onu ne kadar mutsuz ettiğini nasıl görmezsin.*

—Nöropsikol. *Korteks körlüğü,* iki yanlı artkafa lezyonlarından ileri gelir; bu durumda göz kürelerinin göz dibinde ve gözbebeği tepkilerinde hiçbir bozukluk yoktur.

—ANSİKL. Körlük ya çevresel bozukluklardan (gözlerin ya da görme sinirlerinin hastalığı) ya da beyindeki bir bozukluktan (görmeye ilişkin merkezlerde bozukluk) ileri gelir.

Bulaşıcı hastalıklardan ileri gelen körlük günümüzde gittikçe seyrekleşmektedir. Doğuştan göz biçim bozuklukları dışında, en sık rastlanan körlük nedenleri savaş yaraları, kafatası travmaları (özellikle otomobil kazaları) ve bazı diyabetlerin sonucunda ortaya çıkan retina ağtabaka hastalıklarıdır. Azgelişmiş ülkelerde sık görülen körlük nedenleriyse trahom, onkoserkoz, katarakt ve kseroftalmidir.

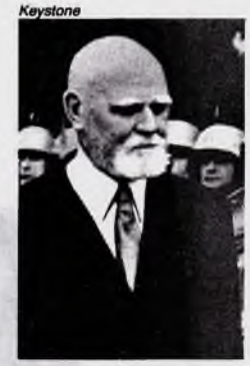
KÖRMÜKÇÜ (Hazım), türk tiyatro ve sinema oyuncusu (İstanbul 1898 - *ay. y.* 1944). Kabataş idadisi'ni bitirdi; küçüklüğünde müzikle ilgilenmesine karşın, tiyatro sevgisinin ağır basmasıyla 1915'te Benliyan topluluğu'na katıldı. 1917'den başlayarak (1924-1927 yılları dışında), ölümüne değin İstanbul Şehir tiyatrosu'nda sahneye çıktı. Özellikle Musahipzade Celâl'in oyunlarında (*Fermanlı deli hazretleri, Aynaroz kadısı, Balaban ağa, Mum söndü* vb.) parladı, halkın çok sevdiği ve tuttuğu sanatçılardan biri oldu. 1930'dan başlayarak birçok filmde (*Söz bir Allah bir, Bir kavuk devrildi, Kahveci güzeli* vb.) başrol oynayan sanatçı, ayrıca bir karagöz ustasıydı.

Hazım Körmükçü

KÖRNER (Theodor), avusturyalı devlet adamı (Komárom, Macaristan, 1873 - Viyana 1957). Karl Theodor Körner'in oğlu. Avusturya Cumhuriyeti'nin kurduğu yeni ordunun genel müfettişliğine getirildi (1918); sosyal demokrat milletvekili seçildi (1925-1934). Şubat 1934'te görevinden alındı ve yarı askeri siyasal bir kuruluş olan Schutzbund'un lideriyken hapsedildi. Anschluss'tan sonra naziler tarafından iki kez tutuklandı. Viyana Burgmeister'i oldu (1945-1951), 27 mayıs 1951'de Cumhurbaşkanı seçildi. Avusturya'nın yansızlık statüsünün oluşmasına katkıda bulundu.

Keystone

Theodor Körner (haziran 1951'de)

KÖROCAK a. Çocuksuz aile.

KÖROĞLU, asıl adı **Ruşen Ali,** türkülü bir türk halk hikâyesinin (destanının) kahramanı. Köroğlu hikâyesinin şiir bölümlerini, XVI. yy.'da yaşamış, gene aynı adı taşıyan bir halk şairinin söylediği ileri sürülür. Bu hikâye, Anadolu'da, Rumeli'de, Azerbaycan'da, Türkmenistan'da, Özbekistan'da vb. yayılmıştır. Hikâyenin çıkış yerinin Horasan olduğunu, Orta Asya'da geçmiş tarihsel olaylara dayandığını, hatta islamlık öncesine ait olduğunu, öte yandan kahramanın XVI. yy.'da yaşamış bir celali isyancısı olduğunu ileri süren ayrı görüşler vardır. Çok eski destan motifleri, XVI. yy.'da Anadolu'da biçimlenen hikâye çevresinde birleştirilmiş, bu hikâye, içinde Köroğlu diye anılan halk şairinin ve belki daha başka âşıkların şiirleri yer almış olmalıdır. Köroğlu'nun Türkistan'daki Teke türkmen oymağından olduğu da ileri sürülür. Bazı belgelere (tebrizli tarihçi Arakel' in anlattıkları; 1580-1585 yıllarına ait mühimme defterleri vb.) dayanılarak Bolu yöresinde adı Ruşen olan ve Köroğlu diye tanınan celali eşkıyasının giriştiği işler belirlenmiştir. Bu kişinin Gerede'ye bağlı Dörtdivan nahiyesindeki Sayık köyünden olduğu saptanmıştır. Köroğlu Ruşen'in Sıvas ile Tokat arasındaki Çamlıbel dağlarına yerleştiği belirtilir. Farklı iki söylentiye göre Köroğlu, Tokat dağlarında kırklara karışmış ya da İran şahı Abbas'ın emri üzerine öldürülmüştür. Değişik biçimlerde anlatılan hikâyenin yaygın söylentisine göre, Ruşen Ali adlı hikâye kahramanının babası Yusuf, at düşkünü Bolu beyi'nin seyisiydi. Bey, onu cins atlar bulmaya gönderdi. Yusuf, Fırat ırmağından çıkan kutsal bir aygırdan olma kısrakla geri döndü. Ancak daha gelişip yetişmemiş cılız hayvanın gösterişsiz durumu beyi kızdırdı; bu yüzden de seyisin gözlerine mil çektirdi. Seyisin Köroğlu diye tanınacak olan oğlu Kır at diye anılacak kısrağı yetiştirdi. Bingöl dağları'ndan inen ve Aras ırmağı'na karışan sihirli üç köpük Yusuf' un gözlerini açacak, intikamını alması için ona gençlik ve güç verecekti. Bu köpükleri Köroğlu içtiği için sonsuz yaşam, yiğitlik, şairlik güçlerini kazandı. Babasının ölümünden sonra Çardaklı Çamlıbel'e yerleşerek Bolu beyi'ni alt etti. Kır at'ın da yardımıyla yoksulların, ezilmişlerin hakkını aradı; bir halk kahramanı oldu. Türlü serüvenlerde ünlü yiğitleri (Reyhan Arap, Köse Kenan, Koca Bey, Demircioğlu, Kiziroğlu Mustafa, Deli Hoylu vb.) kendine bağladı; uzak seferlere (Silistire seferi, Bağdat seferi vb.) çıktı, zaferler kazandı. Ayvaz adlı delikanlıyı kaçırıp yanına aldı. Gönül verdiği Telli Nigâr'ı elde etti. Kaçırılan Kır at'ı yeniden ele geçirmek için serüvenlere atıldı. Delikli demir (tüfek) icat edilip gözü pek kahramanlar dönemi kapanınca beylerine artık dağılmalarını söyleyip kayıplara karıştı. Köroğlu'nun serüvenlerinin 24 kol oluşturduğu kabul edilir. Destan kişisi Köroğlu'nun ve celali isyancısının adlarını taşıyan bir yeniçeri halk şairinin de Özdemiroğlu Osman Paşa'yla İran seferine (1577-1590) katıldığı saptanmış; bu şairin bazı şiirleri yayımlanmıştır. Köroğlu koçaklaması adıyla tanınan kahramanlık şiirleri günümüzde de özel bir ezgiyle ve çoğu kez hikâyeden bağımsız olarak halk türküsü okuyan sanatçılar tarafından çalınıp söylenmektedir. Köroğlu hikâyesinin farklı anlatmalarında olaylar, kişiler, yer adları değişiklikler gösterir. Halk hikâyecileri şiir bölümlerini saz eşliğinde söyleyerek ana konuya bağlı olan ve "köroğlu kolu" diye bilinen bölümleri 3-5 hatta 7 gecede anlatırlar. Hikâyenin türlü kolları ve bölgelere göre değişen anlatımları P. N. Boratav (1931), F. Arsunar (1963), M. Kaplan - M. Akalın - M. Bali (Behçet Mahir anlatması, 1973), Ü. Kaftancıoğlu (1979) Hüseyin Bayaz (1981) vb. tarafından yazıya geçirildi. Azeri yazarı S. Behrengi (Türkiye'deki yayımı: *Bu gelen Köroğlu' dur,* 1978), A. K. Tecer (*Koçyiğit Köroğlu* adlı oyun, ilk oynanışı: 1949), Yaşar Kemal (1967), M. Seyda (1969) gibi yazarlarca işlendi. Azerbaycan'da besteci Üzeyr Hacıbeyli ve libretto yazarı Sait Ordubadi tarafından opera olarak sahnelenen (1937) yapıtı Türkiye'de Refik Kemal Arduman (1945), Faruk Kenç (1953), Mehmet Dinler (1963), Atıf Yılmaz (1968) filme aldı. (→ Kayn.)

KÖROĞLU a. (öz. a. *Köroğlu*'ndan). Kocanın karısı için kullandığı sözcük.

—Müz. *Köroğlu düzeni,* türk halk müziğinde bir düzen. (Bk. *ansikl.* böl.) ‖ *Köroğlu havaları,* Anadolu'nun birçok yöresinde yiğitlik ve vuruşkanlığı konu edinen türkü ve oyun havalarına verilen genel ad. (Bk. *ansikl.* böl.) —Köroğlu* barı adı verilen halk oyununun eşlik ezgisi.

—ANSİKL. Müz. Köroğlu düzeninde sazın alt teli, ana* düzen'de olduğu gibidir. Orta tellerden alttaki *la* sesine, üstteki *re* sesine akort edilir. Üst tellerden alttaki *la,* üstteki ise *mi* sesine ayarlanır. Kontrolü ana düzendeki gibidir.

• *Köroğlu havaları,* Anadolu'nun çeşitli yörelerinde cirit, kılıç kalkan, sinsin vb. bir tür ritmik dövüş niteliğindeki oyunların eşlik ezgisine ve yiğitlik konulu türkülere bu ad verilir. Genellikle ağırdan başlayıp giderek hızlanan bir ritmi vardır. Sözsüz olanlarının yanı sıra yer yer ya da tümüyle Köroğlu hikâyesini konu edinenleri de vardır.

Köroğlu dağlarından bir görünüm

J. Bénazet-Pix

körük
XIX. yy.'ın ortaları

Köroğlu, Ahmet Adnan Saygun'un üç perdelik operası. Librettosunu, aynı adlı halk hikâyesine dayanarak Selahattin Batu'nun yazdığı yapıt, ilk kez 1973'te Ankara Devlet opera ve balesi tarafından Açıkhava tiyatrosu'nda İstanbul festivali kapsamında sahnelendi. Bestecinin, folklor öğelerinin öne çıkmasından kaçındığı yapıt, izlenimciliğin etkisini taşır.

KÖROĞLU (Çetin), türk tiyatrocu (İstanbul 1930). Ankara Devlet konservatuvarı tiyatro yüksek bölümü'nde öğrenimini tamamladı ve Devlet tiyatroları'nda görev aldı (1952). *Yağmurcu, Ümitsiz saatler, Çöl faresi* gibi oyunlarda oynadı. Bir grup sanatçıyla birlikte Meydan sahnesi'ni kurdu (1960), yönetmen ve oyuncu olarak çalıştı. *Dolap, Zafer madalyası, Ay mavidir, Şapka dolusu yağmur, Ocak* gib oyunların bazılarını yönetti, hemen heps nde oynadı. Tiyatroyu kapattığı yıl Devle tiyatroları'na döndü (1973). İzmir Devlet tiyatrosu'nda çalışmalarını sürdürdü; aynı kurumda müdürlük yaptı (1979-1983). İzmir Dokuz eylül üniversitesi'nde tiyatro dersleri veren sanatçı, oyuncu ve yönetmen olarak çalışmaktadır (1991).

Köroğlu barı, Köroğlu da denir, D. Anadolu bölgesinde, özellikle Erzurum ve çevresinde erkekler tarafından oynanan bar türü bir halk oyunu. Oyun, sırtlarını birbirlerine dönerek sıra oluşturan oyuncuların bir tur attıktan sonra iki oyuncuyu ortada bırakarak çekilmeleriyle başlar. İki bölümden oluşur. İlk bölümde iki oyuncu arasında kovalama ve kaçma figürlerine dayanan ritmik bir dövüş yapılır. Oyuncuların ellerinde birer kılıç vardır. İkinci bölümdeyse karşılıklı saldırı ve ataklar yapılır, bir ara diz üstü çökülerek bıçak gösterisi sergilenir Oyunun sonunda kılıçlar sol omza dayanır ve el ele tutuşularak oynanır. Bu oyunun ıkı savaşçının kollarını kalkan yaparak savaşmalarını ya da iki delikanlının aynı kız için birbirleriyle dövüşmelerini temsil ettiği öne sürülür.

körük
fotoğraf makinesinde

Larousse

KÖROĞLU dağları, B. Karadeniz bölümünün iç kesiminde, K. Anadolu fay sistemi ile İç Anadolu sınırı arasında B.'da Orta Sakarya çığırından, D.'da Kızılırmak'a kadar yaklaşık 400 km boyunca uzanan dağ sırasına verilen genel ad. En büyük yükseltiye Bolu'nun G.'inde Aladağ'da (Köroğlu tepesi 2 400 m) erişen kütle üzerinde, değişik isimlerle anılan dağlar yer alır. Bunların başlıcaları B.'da Kapıorman ve Abant dağları, ortada Işık dağı (2 034 m), D.'da Geçmiş (2 044 m) ve Kös dağı' dır (2 065). Tektonik bakımdan Anatolid biriminin K. kenarını oluşturan Köroğlu dağlarının çok karmaşık olan jeolojik yapısında, mezozoyik ve paleojen kayaçları ile, özellikle orta kesiminde yaygın olan volkanik oluşuklar en geniş yeri kaplar.

KÖRÖS, rumca **Criş,** Romanya ve Macaristan'da akarsu. Criş*'in üç kolu (Macaristan sınırını geçtikten sonra Körös adını alır) Macaristan'ın Békés eyaletinde birleşerek, Szentes'in K.-B.'sında Tisza'ya (sol kıyı) kavuşan Hármas Körös'ü oluşturur.

KÖRPE sıf. **1.** Çok taze, dalından yeni kopmuş bitki için kullanılır; taze: *Körpe domates. Körpe salatalık.* **—2.** Henüz tam büyümemiş, yaşı küçük hayvan için kullanılır: *Körpe kuzu.* **—3.** Yeni yetişmekte olan, çok genç insan ya da onun bir özelliği için kullanılır: *Körpe kız. Körpe beyinler.*

KÖRPECİK sıf. **1.** Çok körpe, taze: *Körpecik yaz sebzeleri.* **—2.** Çok genç: *Bu atölyelerde körpecik kızlar çalışır.*

KÖRPELİK a. Körpe olanın niteliği; tazelik.

KÖRTE (Gustav), alman arkeolog (Berlin 1852 - Göttingen 1917). Göttingen ve Berlin'de arkeoloji ve eski diller öğrenimi gördü (1870-1873). İtalya ve Yunanistan'da etrüsk sanatı üzerine araştırmalar yaptı. Kardeşi Alfred Körte ile birlikte Phrygia uygarlığını incelemek için Anadolu'yu gezdi (1894 -1895). Gordion*'daki beş tümülüste kazılara başladı ve Phrygia dönemine ilişkin önemli bulgular elde etti (1901). Roma'da Alman arkeoloji enstitüsü müdürlüğünü üstlendi (1905-1907); daha sonra Göttingen'de arkeoloji dersleri verdi. Tarquinia* ve Orvieto* nekropolislerini buldu. Önemli yapıtları: *I rilievi delle urne etrusche* (Etrüsk urnalarındaki kabartmalar) [3 cilt, 1870 -1916]; *La necropoli di orvieto* (Orvieto nekropolisi) [1877]; *Gordion, Ergebnisse des Ausgrabungen* (Gordion kazı sonuçları) [A. Körte ile birlikte, 1904].

KÖRTEPE höyüğü. Arkeol. Elazığ'ın İçme bucağında, Elazığ-Bingöl yolunun ve eski demiryolunun yanında höyük (demiryoluyla ikiye bölünmüştü). Keban baraj gölü altında kalacak bölgede yapılan kurtarma kazıları sırasında, Norşuntepe'yi kazan (1968-1974) H. Hauptmann tarafından incelendi. İlk Bakırtaş döneminden İlk Demir çağına değin uzanan, Keban bölgesindeki öteki höyüklerle benzerlikler gösteren bir yerleşme saptandı.

KÖR-TEST a. (ing. *blind-test*'ten uyarlama). Markası ya da üretici adı gizli tutulan iki ürün arasında karşılaştırma yapılmasına dayanan ve görüşülen tüketici tipinin gereksinimlerine en uygun geleni saptamaya olanak veren test.

KÖRÜK a. **1.** Teknol. Bükülgen malzemeden yapılmış kapalı bir hacimden oluşan ve emerek havayla dolması için genişletildikten sonra sıkıştırılarak boşaltılan, böylece de bir lüleyle yönlendirilmiş hava huzmesi oluşturan aygıt, düzenek. (Küçük el körükleri bir ateşi canlandırmak için kullanılır; elle ya da mekanik olarak çalıştırılan büyük körüklerden ise zanaatsal demirhanelerde yararlanılır.) **—2.** İçine konulan toz halindeki ilacı hava akımıyla püskürten araç: *Bağ körüğü.* **—3.** Bir şeyin üst üste katlanmaya elverişli bölümü. **—4.** *Körük gibi solumak,* yorulup hızlı hızlı soluk alıp vermek.

—Arıc. *Arıcı körüğü,* arıları tütsülemeye yarayan aygıt. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Dy. Vagonların uçlarında bulunan ve vagonlararası geçişe olanak veren esnek geçit. (Modern vagonlar, koşum işlemlerini basitleştiren ve taşıtları birbirine yaklaştırarak vagon dizisine daha iyi bir aerodinamik profil veren *ara geçit yastıkları* ile donatılmıştır.)

—Foto. Kimi fotoğraf makinelerinde karanlık odayı oluşturan, akordeon biçiminde katlanmış, deri ya da bezden yapılmış, uzayıp kısalabilen parça. || Fotomakrografide kullanılan, fotoğraf makinesinin baskısını değiştirmek için objektifle kutu arasına takılan ve akordeon biçiminde katlanmış, uzayıp kısalabilen bir parçası bulunan aksesuar.

—Isıbil. ÜFLEÇ'in eşanlamlısı.

—Marokenc. Çanta, evrak çantası, portföy gibi eşyaların dip kısmında bulunan ve boyuna olan kıvrımları açılıp kapandıkça çanta hacminin büyümesini ya da küçülmesini sağlayan parça.

—Metalürj. Dökümcülerin kalıp çeperleri üzerine su ya da hava göndermek için kullandıkları aygıt. (Körükler ya basınçlı havayla ya da ağızla üfleyerek çalışır. Her iki durumda da bir parfüm spreyi gibi çalışırlar.) ||*Gaz körüğü,* düşük hızda dönen (30 ile 80 dev/dk) pistonlu bir gaz motoruyla çalıştırılan kompresör. ||*Hava körüğü,* bir yüksekfırının (yüksekfırın kompresörü) ya da bir konverterin (Thomas çelikhanesi kompresörü) çalışması için gerekli havayı üflemek amacıyla kullanılan kompresör. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Mim. Alevli gotik üslubunda, pencere kafesinin doğrusal bir eksene göre az çok uzun bir kalp biçimi verilen süsü.

—Müz. *Körük takımı,* orgun tüm körükleri.

—Nalbantl. Ateşe hava vermekte kullanılan el yapısı meşin ya da fabrika yapısı metal alet.

—Oto. Yağmurlu havalarda, üstü açık arabalarda (açılır tavanlı araba karoserileri) bulunanları yağmurdan korumayı sağlayan açılır kapanır esnek örtü. (İstendiğinde elle ya da elektrikle katlanabilen bir kemer takımının üzerine monte edilmiş çiftyüzlü geçirmez bir bezden ya da yapay deriden oluşur.) ||*Körük geçirme,* üstü açık tipte bir arabaya körük takma.

—Teknol. *Hava körüğü,* VANTİLATÖR'ün eşanlamlısı.

—Terz. Bir giysiyi genişletmek ya da süslemek amacıyla sırt, kol, cep üstü vb. yerlere yapılan iki ucu tutturulmuş plikaşe. (O bölüme kumaş eklenerek de yapılır.) || Binici pantolonunda, budun dış tarafındaki kabarık bölüm. || *Cep körüğü,* giysi üzerine sonradan eklenen takma ceplere, genişletmek ya da süslemek amacıyla yapılan iki ucu kapalı plikaşe.

—ANSİKL. Arıc. Arıcılıkta kovanla ilgili her işlemde (yoklama, değiştirme, bal alma,

vb.) arıların sokmasından korunabilmek için onları bulundukları yerde sürekli kanat çırparak kıpırdamaz duruma getirmek gerekir. Bu da onların üzerine körükle duman üflenerek sağlanabilir. Çerçevesiz kovanlarda duman önce giriş yerine üflenir, böylece arılar geriye doğru itildikten sonra, kovanın içine duman verilir. Çerçeveli kovanlarda giriş tarafı tütsülendikten sonra çerçeveleri örten tahtalar çıkartılır ve bir süre daha yukarıdan aşağıya doğru duman verilir. Her çerçeve kaldırılırken ya da yana yatırılırken aralara yine duman üflenir. Bal alınırken bol duman üflenmelidir.

İlke olarak arıcı körüğü iki kısımdan oluşur: organik bir maddenin (paçavra, karton, çürük tahta, vb.) yakıldığı hazne bölümü ve dumanı üflemeye yarayan üfleç bölümü.

—Metalürj. Körükler ya gaz körükleridir ya da türbokörük*lerdir. Pistonlu gaz körükleri uygulamada artık kullanılmamaktadır. Bunların yerine daha iyi bir verim ve kullanım esnekliği nedeniyle, elektrik motorlarıyla ya da buharlı türbinlerle devindirilen eksenel türbinli kompresörler tercih edilmektedir.

KÖRÜKÇÜ a. **1.** Körük yapan ve/ya da satan kimse. **—2.** Körük kullanan kimse. **—3.** Kavga ve anlaşmazlığı kızıştıran, körükleyen kimse.

KÖRÜKÇÜLÜK a. **1.** Körük yapma ve/ya da satma işi. **—2.** Körük kullanma işi.

KÖRÜKİNİ mağarası, Beyşehir'in yaklaşık 35 km kadar G.'inde yeraltı mağarası. Büyükgözet dağından inen kolların birleşmesiyle oluşan Uzunsu deresi buradan yeraltına geçer. Çamlık köyü yakınında başlayan yeraltı çığırının uzunluğu 1 250 m kadardır.

KÖRÜKLEME a. Körüklemek eylemi.

KÖRÜKLEMEK g. f. **1.** *Bir ateşi, ocağı vb. körüklemek,* körükle hava vermek; canlandırmak. **—2.** *Bir şeyi (soyut) körüklemek,* kızıştırmak, beslemek, kışkırtmak: *Bu davranışınla anlaşmazlığı körükledin. Olayları körüklemek.*

◆ **körüklenmek** edilg. f. **1.** Körükle hava vermek eylemine konu olmak: *Ocak körüklendikçe alevi daha da güçleniyordu.* **—2.** Kızıştırılmak, kışkırtılmak, şiddetlendirilmek: *Çevresi tarafından itilip kakıldıkça zengin olma isteği iyice körükleniyordu. Mezhep çatışmasının körüklendiği yerler.*

KÖRÜKLENMEK → KÖRÜKLEMEK.

KÖRÜKLEYİCİ sıf. Kavga ve anlaşmazlığı körükleyen, kışkırtan: *Anlaşmazlığı körükleyici sözler söylemek.*

KÖRÜKLÜ sıf. Katlanarak açılıp kapanabilen bir bölümü olan şey için kullanılır: *Körüklü otobüs. Körüklü fotoğraf makinesi. Körüklü çizme.*

—Marokenc. *Körüklü çanta,* yan yana yumuşak birçok cepten oluşan kadın çantası tipi.

—Terz. Marokenc. ve Saraç. *Körüklü cep* ya da *göz,* üzerine iki ucu tutturulmuş plikaşe yapılmış cep ya da göz. (Genişletmek ya da süslemek amacıyla giysilere, çantalara ve gazetelik vb. olarak bazı mobilyaların yanlarına uygulanır.)

KÖRVADİ a. Coğ. → ÇIKMAZ* VADİ.

KÖRYARIMKANATLIGİLLER a. Küçük, üçgen kafalı, yalın gözleri bulunmayan, etçil ya da özsuyla beslenen, küçük toprak yarımkanatlıları familyası. (Familya içinde yer alan birçok tür *Lygus, Phytocoris, Capsus, Lopus, Halticus, Calocoris,* vb. cinslerinde toplanır. Bil. a. *Capsidae* ya da *Miridae.* Çeşitkanatlılar takımı.)

KÖRYILAN a. Bazen ayaksızkertenkeleye verilen ad.

KÖRYILANGİLLER a. İlkel, kazıcı, küçük bedenli, kaygan pullu ve gelişmemiş gözlü, sürüngen yılanlar familyası. (Köryılangillerin yüz kadar türü bütün tropiklerarası bölgelere yayılır. Saldırgan değillerdir. Bil. a. *Typhlopidae.*)

KÖRYILANSIGİLLER a. Zool. YILANSI-KERTENKELEGİLLER familyasının eşanlamlısı.

Körzüt kalesi, Van'ın Muradiye ilçesinde urartu kalesi; Muradiye ovasında, önemli urartu yolları üzerindeki savunma ve gözetleme yapılarından biridir. Kalıntıları Uluşar (esk. Körzüt) köyünün yakınındadır. Çevredeki yazıtlara göre Menua dönemindendir (İ.Ö. 810-785). 1956-1957'de Charles Burney, daha sonra da Prof. Afif Erzen yönetimindeki bir ekipçe incelendi (1969, 1972-1973). Dış kale ve iç kaleden oluşan yapının yalnızca D. ve K.-D.'sunda surlar vardır. Duvarlarda büyük blok taşlardan örülen alt bölümün daha yüksek tutulmasıyla dönemin öteki kalelerinden ayrılır. Üst bölümlerde kerpiç kullanıp kullanılmadığı saptanamamıştır (dış kalede de kerpiç kalıntılarına rastlanmadı). K.-D.'da, Mykenai kapılarına benzer, bindirme tekniğinde yapılmış büyük bir giriş kapısı vardır. Çok geniş bir alana yayılan dış kale, düzensiz bir kent görünümündedir.

KÖS a. (fars. *kūs*). **1.** Eskiden savaşlarda, gösterilerde at, deve ya da araba üzerinde taşınan ve işaret vermek için kullanılan büyük davul. **—2.** *Bir kimseyi kös dinlemek,* ona aldırış etmemek, dinler gibi gözüküp onu dinlememek.

KÖS ya da **KÛS** a. Mehter müziğinde kullanılan büyük vurmalı çalgı. (Yarım yumurta biçimindeki bakırdan gövdesine deve derisi gerilerek oluşturulur. Çoğunlukla çift olarak ve bir çift tokmakla çalınır. Birisi bir dörtlü ya da üçlü daha tiz seslidir. Pes sesli olanına kuvvetli zamanlar, tiz sesli olanına da zayıf zamanlar vurulur. Eskiden çeşitli boylarda kösler kullanılmıştır. En büyükleri [130 cm çaplı] fillerle, bir küçükleri develerle, en küçükleri de atlar ya da katırlarla taşınırdı. Mehterhane'de, köslere "kûs-i hakani" denirdi.)

KÖSÇÜ a. Mehter takımında kös çalan kimse.

KÖSE sıf. ve a. (fars. *kūse*'den). **1.** Bıyığı, sakalı çıkmayan ya da çok seyrek çıkan kimseler için kullanılır. **—2.** *Köse sakal,* çok seyrek sakallı.

—Ed. Türk masal kahramanlarından biri. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Sey. oy. Köse oyunu adı verilen köy seyirlik oyunlarının baş kişisi. ‖Köy seyirlik oyunlarını düzenleyen kişi. (*Öncü* de denir.)

—ANSİKL. Ed. Köse, sakalı bıyığı çıkmadığı için bu adla anılır. Bazı masallarda kamburdur. Saçları olmayan Keloğlan'ı hatırlatır. Onun gibi kurnazlığıyla karşısındakileri alt eder. Bazen olağanüstü güçlere sahiptir. Bazı masallardaysa yalancıdır, hırsızdır. Bazen başkalarına kötülük eder ve cezasını çeker.

KÖSE, Doğu Karadeniz bölümünde Gümüşhane iline bağlı ilçe; 14 893 nüf. (1990); 14 köy. Merkezi, Gümüşhane'nin 48 km, güney-doğusunda Köse, 6 983 nüf. (1990).

KÖSE ALİ PAŞA, türk denizci (XVII. yy.). Voyvoda Rakoçi Györ II'nin ölümünden sonra Erdel'i düzene koymak için Seydi Ali Paşa'nın yerine Macaristan serdarı oldu. Anadolu ve Rumeli'den gelen orduyla Varad kalesi üzerine yürüdü; kaleyi aldı. Voyvodalık makamına Ákos Barcsai'yi oturttu (1660). Ancak eski voyvodanın Avusturyalılar'la işbirliği yapan yandaşlarının başındaki Kemény, Ákos Barcsai'yi öldürdü. Bunun üzerine Köse Ali Paşa Erdel'e girdi (1661). Halkın isteğine uyarak Mihály Apafi'yi voyvodalığa getirdi. Onu devirme girişiminde bulunan Kemény'i yenilgiye uğratarak öldürttü (1662).

KÖSE dağı, D. Karadeniz bölgesinin iç kesiminde, Yukarı Kızılırmak bölümü sınırında yükselen dağlık kütle (2 812 m). Suşehri'nin yaklaşık 15 km G.-B.'sında, K. Anadolu fayı ile sınırlanan Köse dağı, granitik bir çekirdek ve onu saran volkanik eosen oluşuklarından meydana gelir.

Köse Kâhya, metnini Karakin Rişţuni' nin, müziğini Dikran Çuhacıyan'ın yazdığı üç perdelik opera-buf. Gönlünü Köse Kâhya adlı gence kaptırmış olan Gül, ondan karşılık alamadığı için büyülü bir helva yapar. Ancak helvayı yanlışlıkla çoban İbiş yiyince işler karışır; köyün kadınları bunun üzerine su büyüsü yaparlar. Köse Kâhya suyu içer ve Gül'e yakınlık göstermeye başlar. Ama Gül'e sarkıntılık ettiğini sanan köy halkı onu döver, eşeğe ters bindirir. Köse kaçar, Gül de İbiş'le evlenmeye karar verir. İlk kez 1875'te Güllü Agop' un yönetimindeki Osmanlı tiyatrosu tarafından Beyoğlu'ndaki Fransız tiyatrosu'nda temsil edilen yapıt, sonraki yıllarda Milli osmanlı operet kumpanyası, Benliyan operet kumpanyası vb. topluluklarca da oynandı.

Çetin Köroğlu

Köse oyunu, halk takvimine göre eski yılın bitip yeni yılın başlaması, yani soğuk günlerin sona erip baharın gelmesi nedeniyle düzenlenen bir köy seyirlik oyunu.

Oyunun düzenleniş tarihi, yörelere göre farklılıklar gösterirse de genellikle halk takvimine göre eski yılın ve soğuk günlerin sona erdiği şubatın on beşinden sonra yapılır. Anadolu'nun birçok yöresinde değişik biçimlerde oynanır. Tümünde ortak olan, eski yılın ve soğuk günlerin gitmesinin, yerine yeni bir yılın ve ılık günlerin gelişinin temsil edilmesidir. D. Anadolu'da özellikle Van ve çevresinde düzenlenen köse oyununda, köse rolündeki oyuncu sırtına bir yırtıcı hayvan postu geçirir, keçe külah, beyaz takma sakal takar ve yüzünü unla beyazlatır. Arkasında da bir tilki kuyruğu vardır. Yanında kadın kılığına girmiş, kösenin karısı rolünde bir oyuncu bulunur. Eşlik eden iki de tefçi vardır. Bunlar kurt, tilki, çakal vb. hayvanlara benzetilmişlerdir. Oyuncular, şubatın yirmisinden sonra geceleri evleri dolaşmaya başlarlar. Tefçiler çalarken köse ve hanımı oynar. Kösenin uğradığı eve kıtlık girmeyeceğine inanılır. Yaşlı ve bitkin bir adam rolündeki köse, her evin önüne geldiğinde yere düşer ve ölü taklidi yapar. Ev sahibinden armağanını alınca dirilir ve canlı hareketlerle oynamaya başlar. Kırşehir'in Çiçekdağı ilçesi ve çevresinde oynanan köse oyununda ise, köse koyun postu giymiştir, arkada süpürgeden bir kuyruğu, elinde sopası vardır. Yüzünü isle boyamıştır. Yanında bir gelin ve bir tilkiyi canlandıran kişiler bulunur. Gruba iki de tefçi eşlik eder. Ev ev dolaşırken, her evin önünde köse ölü taklidi yapar; tefçiler çalgıyı bırakırlar ve gelin ağıt söylemeye başlar. Evden armağan alınca köse dirilir,

Köse dağından bir görünüm

oyuncuların tümü coşkulu bir biçimde bu dirilişi kutlarlar. Görüldüğü gibi oyunun temel öğesini ölüp dirilme motifi oluşturur. Bazı yörelerde buna *köse gezdirme* de denir.

Köse oyunlarının ilginç çeşitlemelerinden biri de *köse-gelin* ya da *köse ile gelin* adı verilen seyirlik oyundur. Genellikle şubat ayının on yedisinde düzenlenir ve üç gün sürer. Oyunun başlıca kişileri yaşlı ve kambur, köse olduğu için takma sakal takmış, başında yün başlık bulunan yaşlı güvey; genç, sağlıklı ve yakışıklı, başında kasket, sırtında alacalı ipekten yakasız mintanı bulunan, ayaklarına çizme giyip çoraplarının konçlarını bunun üzerine katlamış genç güvey; gelin giysisi giymiş bir erkek oyuncunun canlandırdığı gelin, haberci, armağanları toplayan bir kişi ve birkaç yardımcıdır. Oyunu yöneten kişi köse ile gelini evlendirir. Çalgılar çalmaya başlayınca gelinle güvey karşılıklı oynarlar. Gelin yaşlı güveyi istememektedir. Bunu jest ve mimiklerle gösterir. Bir süre sonra güvey düşüp bayılır, yardımcılar koşarsa da ayıltamazlar ve köseyi yaka paça dışarı atarlar. Oyunu yöneten, bu kez köyün en güzel kızını yeni yılla evlendirdiğini söyleyerek gelinle genç güveyi evlendirir. Gelinle güvey çalgılar eşliğinde halay çekerler, oyuna ev sahibi de katılabilir. Oyun bittikten sonra ev sahibinin verdiği armağanlarla birlikte gelinin yüzü açılır. Yeni yılı karşılama amacıyla yapılan bu türden seyirlik oyunlara İran, Irak, Azerbaycan gibi ülkelerde, Orta Asya'da yaşayan türk boylarıyla Ermeniler arasında da rastlanır.

KÖSEÇOBANLI, İçel'in Gülnar ilçesi merkez bucağına bağlı belde; 3 872 nüf. (1990).

KÖSEDAĞ geçidi, D. Karadeniz bölümünün iç kesiminde, Gümüşhane-Köse karayolunun Çadır dağını aşarken izlediği geçit (1 910 m).

Kösedağ savaşı, Selçuklular'la Moğollar arasında yapılan savaş (1243). Harizmşahlar ve Eyyubiler'i yenen Selçuklular'dan çekinen Moğollar Anadolu'ya giremiyorlardı. Moğol ordularının komutanlığına getirilen Baycu Noyan, Selçuklular'ın gerçek gücünü anlamak için Erzurum üzerine yürüdü ve kenti yağmaladı. Bunun üzerine Keyhüsrev II komutasındaki selçuklu ordusu harekete geçti ve iki ordu Kösedağ'da karşılaştı. Komutanlar yerine çevresindeki kişilerin sözüne uyarak yaptığı başarısız savaş planı sonucu öncü kuvvetlerinin ezildiğini gören Keyhüsrev II, ordusunun tümden yenildiğini sanarak, Tokat üzerinden Konya'ya kaçtı. Sultan'ın bu davranışı karşısında selçuklu ordusu da dağıldı. Selçuklu ordusunun böyle hemen dağılabileceğini düşünmeyen moğol ordusu birkaç gün sonra harekete geçti; selçuklu karargâhını ele geçirdi ve sırasıyla Sivas, Kayseri ve Erzincan'ı yağmaladı.

Kösedağ savaşı yenilgisi Selçuklular'ı toprak kaybına uğratmamasına karşın, daha sonraki moğol istilalarına yol göstermesi açısından bir dönüm noktası oldu.

KÖSEFAKILI, Kırşehir'in Akçakent ilçesine bağlı bucak; 5 419 nüf. (1990), 11 köy. Merkezi *Kösefakılı*, 179 nüf. (1990).

KÖSEĞİ a. **1.** Ocaktaki ateşi karıştırmaya yarayan odun ya da demir sopa. **—2.** Ucu yanık odun, eğsi.

KÖSEK, Macaristan'da (Vas yönetim bölgesi) kent, Avusturya sınırı yakınında; 12 600 nüf. Alpler'in eteklerinde kale. (XIII.-XV. yy.'da Almanlar'ın yayılmasına, daha sonra da Türkler'e karşı [1532 kuşatması] yararlanıldı.)

KÖSEKÖY, Kocaeli'nin merkez ilçesi merkez bucağına bağlı belde; 9 200 nüf. (1990). Belediye.

KÖSELE a. (fars. *gevsāle*, dana, genç sığır'dan). **1.** Ayakkabı tabanı, bavul, çanta vb. yapmakta kullanılan büyükbaş hayvanların işlenmiş derisi. **—2.** *Kösele gibi*, çiğnenmesi çok güç, sert etlerin bu niteliğini belirtmek için kullanılır.

—Deric. *Sırt köselesi*, büyükbaş hayvanların sırt ve sağrı kısımlarından elde edilen kösele. (En değerli kösele türüdür.) || *Suni kösele*, suni kauçuk ya da kauçuk, silis oksit, alüminyum silikat vb. aktif dolgu maddelerinden elde edilen yapay kösele. (Kauçuktan daha esnektir. Kolay biçim alır, dayanıklı ve yapıştırmaya elverişlidir. Ayakkabı tabanlarında kösele yerine kullanılır.)

◆ sıf. **1.** Köseleden yapılmış olan: *Kösele ayakkabı*. **—2.** *Kösele suratlı*, utanma, sıkılma duygusunu yitirmiş, arsız kimseler için kullanılır: *Adam kösele suratlının biri, ne dersen de, pis pis sırıtıyor.*

KÖSELETAŞI a. **1.** Mermerleri parlatmakta kullanılan taş. **—2.** Bıçak vb. aletleri bilemekte kullanılan taş. (Bk. *ansikl.* böl.) **—3.** Kunduracıların üstünde kösele dövdükleri taş.

—ANSİKL. Kösele taşı, su dolu bir yalak içinde döndürülerek soğutulur. Elle çalışanı, orta deliğinden geçen kamaya bağlı ve her iki tarafında bulunan kollarla döndürülür. Elektrikle çalışan kösele taşı da vardır.

KÖSELİ, Kırşehir'in Çiçekdağı ilçesi merkez bucağına bağlı belde; 3 705 nüf. (1990).

KÖSELİK a. Köse olma durumu.

KÖSEM → KÖSEMEN.

KÖSEM SULTAN Mahpeyker, Ahmet I'in kadını (? 1589 / 1590-İstanbul 1651). Osmanlı padişahlarından Murat IV ile Sultan İbrahim'in annesi ve valide sultanların da en ünlülerinden biri. Bazı kaynakların rum ya da Bosna kökenli bir papaz kızı olduğunu ileri sürmelerine karşın, kökeni hakkında yeterli bilgi bulunmamaktadır. Tarihe cana yakın, zarif, inatçı, akıllı ve tutkulu bir kadın olarak geçmiştir. Çok küçük yaşlarda saraya alındı ve kendisine "Mahpeyker" adı verildi. 1610'a doğru Ahmet I'in yaşamına girdiği ve padişahın öldüğü 1617 yılına değin, saltanat hiyerarşisinde önemli bir yeri olduğu, hatta hükümdar adayı şehzade Genç Osman'ın yerine akli dengesi bozuk olan Mustafa I'in tahta çıkarılmasında birinci derecede rol oynadığı bilinmektedir. Padişahlığı üç ay süren Mustafa I'in hal edilmesi ve yerine Osman II'nin tahta çıkmasından (1618) sonra, Ahmet I'in hasekisi Mahfiruz Sultan'ın zoruyla Eski saray'a gönderildi. Oğlu Murat IV'ün cülusuna (1623) değin burada sakin bir yaşam sürdüyse de saltanat değişiklikleri ve buna bağlı gelişmelerle yakından ilgilenmekten geri kalmadı. Murat IV 12 yaşında padişah olunca, Kösem Sultan, Topkapı sarayı'na hem valide sultan hem de saltanat naibi olarak döndü ve bu tarihten başlayarak yaklaşık on yıl devletin söz sahibi tek kişisi oldu.

Murat IV'ün iktidarı fiilen ele alıp annesinin nüfuzunu ortadan kaldırması üzerine diktatörlüğü sona eren Kösem Sultan, Murat IV'ün ölümünden (1640) sonra hayatta kalan tek oğlu şehzade İbrahim'in tahta çıkışıyla yeniden valide sultanlık sıfatını ele geçirdi. Ancak Sultan İbrahim'in de ağabeyi gibi, siyasete karışmasını engelleyip Rodos'a sürmeyi bile düşündüğünü öğrenince kendi öz oğlunun hal edilerek öldürülmesi, yerine de altı buçuk yaşındaki torunu Mehmet IV'ün tahta çıkması için uğraştı. 1648'de "validei muazzama" unvanıyla yeniden saltanat naipliğini ve nüfuzunu ele geçirdiyse de bir türlü iktidar tutkusunu yenemiyordu. Başta gelini ve Mehmet IV'ün annesi Turhan Sultan olmak üzere, karşıtlarını etkisiz hale getirmek için yeniçeri kethüdası Kara Murat Ağa'nın yönettiği ocak ağalarından yararlanarak çocuk yaştaki padişahı ortadan kaldırmayı planladı. Ancak Kösem Sultan'ın tasarladığı cinayeti haber alan baş lala Uzun Süleyman Ağa, ondan önce davranarak 2 eylül 1651 gecesi hasodalılarla düzenlediği bir baskınla kıstırdığı 62 yaşındaki valide sultanı boğdurdu. Onun ölümüyle, devlet içinde devlet niteliğindeki ağalar saltanatı da sona erdi. Dairesindeki değerli eşyaları ve mücevherleri yağmalanan Kösem Sultan, Sultanahmet camisi avlusundaki Ahmet I türbesine, kocası ve Murat IV'ün yanına gömüldü.

Kösem Sultan'ın beş büyük hasından yıllık geliri yüz binlerce altın tutarındaydı. Bazı kaynaklar rüşvete düşkün olduğunu da yazar. Tarihteki olumsuz ününe karşın, gelirlerini kişisel amaçlarına hizmet edenleri ödüllendirmek için olduğu kadar hayır işlerine de harcamış, Kahire'de su yolları, İstanbul'un çeşitli semtlerinde ve imparatorluk topraklarının her yerinde birçok cami, mescit, medrese, hamam, imaret vb. yaptırmıştır. Ayrıca borç yüzünden hapis yatanların borcunu ödeyip bıraktırdığı, yoksul kızlara çeyiz düzüp evlendirdiği, muhtaçlara maaş bağladığı bilinmektedir. (→ Kayn.)

KÖSEMEN ya da **KÖSEM** a. **1.** Önden giderek sürüye kılavuzluk eden koç ya da teke. **—2.** Döğüşe alıştırılmış iri koç ya da teke. **—3.** Yol gösteren; kılavuz.

◆ sıf. Cesur, atak kimse için kullanılır.

KÖSEMENLİK a. **1.** Yol gösterme; kılavuzluk. **—2.** *Kösemenlik etmek*, yol göstermek, önderlik etmek, kılavuzluk yapmak.

KÖSEMİHAL, Gazimihal de denir, türk akıncı ailesi Mihaloğulları'nın atası (XIII.-XIV. yy.). XIII. yy. Bizans İmparatorluğu'nun dağılma sürecine girdiği bir dönem oldu. Bu dönemde devlet merkezinin imparatorluk üzerindeki etkisi adamakıllı azaldığı gibi, bizans kent, kasaba ve kaleleri herhangi bir tehlike anında devlet merkezinin yardımına güvenemez duruma geldiler. Sonuç olarak Anadolu'daki bizans yerleşim merkezleri, tekfur denilen, büyük ölçüde merkezi otoriteden bağımsız yöneticilerin eline geçti. Tekfurlar, çıkarları olduğunda Anadolu'daki türk beylikleri ile işbirliği yapmaktan geri kalmadılar. Kösemihal, bu tür bizans tekfurlarından biriydi. Osmanlı kaynakları, kendisini Söğüt kasabası ve Sakarya ırmağı yöresinde Harmankaya hâkimi olarak gösterir.

Kösemihal 1282 ya da 1288'de Osman Bey ile yapılan bir çarpışmada tutsak düştü. Bu olay, ikisi arasında bir dostluk döneminin başlamasına yol açtı. Kösemihal, 1308 ya da 1318 yıllarında müslümanlığı kabul ederek Abdullah Mihal adını aldı ve aynı tarihte Harmankaya bölgesi malikâne olarak kendisine bırakıldı. Bu dönemden başlayarak Kösemihal Osmanlı beyliği için yararlı ve önemli etkinliklerde bulundu. Karacahisar'ı moğol Çavdar aşiretine karşı korudu, Orhan Bey ile birlikte Bursa'nın alınmasına (1326) katıldı, bu sırada Bursa tekfuruna osmanlı elçisi olarak gitti. Bursa'nın alınmasından sonra öldüğü sanılır. Mezarı, Harmankaya yakınlarında bir köydedir. Kösemihal'in Aziz Paşa, Yahşi ve Mehmet adlarında üç oğlu oldu. Osmanlı tarihindeki ünü, akıncı ailesi Mihaloğulları, Kösemihal'in oğlu Aziz Paşa'nın Mihal Bey (öl. 1435) adındaki oğlundan gelir. Kösemihal'in Göl kasabasında bir zaviye ve bir de hamamı vardır.

KÖSEMİHAL (Halit Şazi), türk hekim (İstanbul 1869 - *ay. y.* 1921). Mektebi tıbbiyei şahane'yi (askeri tıbbiye) bitirdi (1889). Aynı okulda ameliyatı cerrahiye (cerrahi operasyonlar) muallim muavinliğine getirildi. Paris ve Viyana'da dişçilik konusunda incelemelerde bulundu. Tıp fakültesi'ne bağlı olarak kurulan Dişçi mektebi'nin açılmasında etkin rol oynadı. Dişçi mektebi müdürlüğü yaptı ve bu görevinin yanı sıra, protez ve diş hastalıkları derslerini de verdi. Türkiye'de çağdaş diş hekimliğinin kurucularından sayılır.

Nurettin Şazi Kösemihal

KÖSEMİHAL (Nurettin Şazi), türk sosyolog (İstanbul 1909-Cenevre 1972). İstanbul Üniversitesi edebiyat fakültesi felsefe bölümü'nü bitirdi (1930). Bir süre çeşitli liselerde felsefe öğretmenliği yaptıktan sonra Durkheim konulu teziyle İstanbul Üniversitesi edebiyat fakültesi sosyoloji bölümü'ne doçent oldu (1944). Fransa' da Sorbonne Üniversitesi ve École Pratique des Hautes Études'de çalışmalar yaptı (1950-1951). Çeşitli sosyoloji kongrelerine incelemeleriyle katıldı, konuk profesör olarak ABD'deki bazı üniversitelerde ders verdi. Dönüşte profesör ve sosyoloji bölümü başkanı oldu (1960). Cenevre'de üniversite adına yaptığı çalışmalar sırasında öldü.

Sosyometrinin Türkiye'deki öncüsü olarak kabul edilen Kösemihal, sosyometrinin başlıca tekniklerinden olan sosyodramayı, Moreno'dan yaptığı çeviriyle Türkiye'de tanıtmış ve amerikan sosyolojisinin deneysel sosyoloji alanındaki gelişmelerini aktararak Türkiye'de sosyoloji biliminin gelişimine katkıda bulunmuştur.

Başlıca yapıtları: *Allah nedir, sosyolojik araştırma* (1935); *Mantık* (1945); *Sosyal doktrinler tarihi* (1947-1948); *Sosyoloji tarihi* (1956); *Sanat ve düşünce* (1957); *Sanat ve fikir işçileri* (1961); *Batı uygarlığı ve biz* (1968).

KÖSEOĞLU (Edip Hakkı), türk ressam (İstanbul 1904 - *ay.y.* 1990). İstanbul Güzel sanatlar akademisi resim bölümü'nde İbrahim Çallı'nın öğrencisi oldu. Burayı bitirdikten (1927) sonra Paris'e giderek, École des arts appliqués'de okudu ve André Lhote'un atölyesinde çalıştı. 1932 yılından başlayarak İstanbul Güzel sanatlar akademisi'nde görev aldı. Müstakil ressamlar ve heykeltraşlar birliği'ne katılarak çalışmalarını bu grupla birlikte sergiledi. 1940'ta CHP'nin ressamların Anadolu'da çalıştırılmaları programı çerçevesinde Seyhan ve Toros manzaraları yaptı. Küçük boyutlu resimlerinde günlük yaşamdan sahneleri işleyen sanatçı, büyük boyutlu tablolarında daha çok bir illüstrasyon ressamı olarak görünür. Çizgi ve renk değerlerine verdiği önemin yanı sıra, teknik anlatım gücü de yapıtlarına derinlik kazandıran özelliklerdir.

KÖSEOĞLU (Hüseyin Selahattin), **Çolak Selahattin** de denir, türk asker ve siyaset adamı (İstanbul 1880 - *ay. y.* 1949). Harp okulu'nu ve Harp akademisi'ni (1902) bitirdi. Çeşitli birlik ve karargâhların kurmay hizmetlerinde bulundu. Albay rütbesindeyken merkezi Sıvas'ta bulunan III. Kolordu komutanlığına atandı (1919). TBMM'ye Mersin'den milletvekili seçildi (1920-1923). Mustafa Kemal'in (Atatürk) milletvekili olmasına karşı çıkan İkinci grup içinde yer aldı. İzmir suikastı (1926) ile ilgili görülerek İstiklal mahkemesi'nde yargılandı, aklandı. İstanbul Tramvay ve tünel idaresi'nde görev aldı. TBMM Birinci dönem milletvekillerine verilen yeşil şeritli İstiklal madalyasından yoksun bırakıldı.

KÖS KÖS be. Etrafına bakmadan, başı önde ve düşünceli olarak: *Aradığını bulamayınca kös kös evine döndü.*

KÖSKÖTÜRÜM sıf. (*kötürüm*'den pekiştirilerek). Kötürümlüğü aşırı derecede olan; büsbütün kötürüm.

KÖSNÜ a. Cinsel istek; şehvet.

KÖSNÜK sıf. ve a. *Yörs.* Çiftleşmek isteyen hayvan için kullanılır: *Kösnük koyun, kısrak.*

KÖSNÜL sıf. **1.** Kösnüyle ilgili; şehvani, erotik. **—2.** Özellikle cinsel aşkı ele alan; şehvet uyandıran resim, yontu için kullanılır; erotik.

KÖSNÜLLÜK a. Cinsel uyaranlara karşı aşırı duyarlık gösterme durumu; erotizm.

KÖSNÜLMEK → KÖSNÜMEK.

KÖSNÜLÜ sıf. Aşırı cinsel isteği olan; şehvetli.

KÖSNÜLÜK sıf. Kösnüyle ilgili.

KÖSNÜMEK ya da **KÖSNÜLMEK** gçz. f. Hayvan sözkonusuysa, çiftleşme zamanı gelmek, azmak.

KÖSRELİ, Adana'nın Ceyhan ilçesine bağlı bucak; 13 178 nüf. (1990); 17 köy. Merkezi *Kösreli*, 2 231 nüf. (1990).

KÖSSEN, Avusturya'da (Tirol) sayfiye ve kış sporları merkezi, Almanya sınırı yakınında yer alır (yükseltisi 589 metre); 2 200 nüf.

KÖSTEBEK a. **1.** Gözleri hemen hemen hiç görmeyen, kazıcı, böcekçil memeli hayvan. (Bil. a. *Talpa europaea;* köstebekgiller familyası; boyu her 60 g ağırlık için 20 cm) [Bk. *ansikl.* böl.] **—2.** Bu hayvanın postu. (Bk. *ansikl.* böl. Kürkç.) **—3.** Bir örgütün, bir kurumun içine sızan gizli ajan, ispiyon vb.

—Tarım mak. Bazı killi topraklarda, fazla suyun boşalmasını kolaylaştırmak amacıyla yeraltı kanalları açmak için toprak nemli olduğu zaman kullanılan dipkazar.

—Zool. *Köstebek yuvası,* köstebeğin yuvasını kazarken çıkan döküntülerin yeryüzünde oluşturduğu tepecik. —Köstebeğin yuvasını oluşturan dehlizlerin ve odaların tümü. ‖ *Altın köstebek,* Güney ve Orta Afrika'da yaşayan, yeraltında yaşayan, ama dehlizler açmadan yumuşak toprağı kazarak hareket eden, böcekçil memeli hayvan; adını ipek gibi yumuşak ve altın yaldızlı esmer renkli kürkünden alır. (Altınköstebekgiller familyasında on kadar türü vardır.) ‖ *Keseli köstebek* → KESELİ KÖSTEBEK. ‖ *Tepeli köstebek* → TEPELİ KÖSTEBEK.

—ANSİKL. Köstebekler, özellikle toprakaltında dehliz açmaya yarayan güçlü ön ayaklı küçük hayvanlardır. Gözleri işlevini iyice yitirmiştir ve görüş yeteneği çok azdır. Köstebekler hemen hemen sürekli olarak toprak altında yaşarlar, son derece karmaşık yeraltı yuvaları kurarlar ve kazarken çıkan toprağı yuvanın dışına atarlar (köstebek yuvaları). Avrasya'nın bütün ılıman bölgelerinde köstebeğe rastlanır. Toplam olarak yeryüzünde yirmi kadar köstebek türü vardır (bunların çoğu Kuzey Amerika'da yaşar).

—Kürkç. Genel olarak köstebek, açık gri ya da koyu mavimsi bir renge, kadifeye benzeyen kısa, sık ve yumuşak tüylere sahiptir. Küçük boyutlarda olmasına karşın, elbise yapımında ve süs eşyalarında çok kullanılır.

—Tarım. Köstebek, yer altında toprağı kazarken özellikle kökleri keserek önemli zararlara yol açar. Öte yandan, yer solucanlarını, mayısböceklerini ve tarla böceği larvalarını ayrım yapmaksızın yiyerek yok eder.

Yaptığı tepeciklerle (köstebek yuvaları) çayırlarda ot biçme işlerini zorlaştırır. Eskiden çok yaygın olan kapanla yakalama yöntemi günümüzde ancak küçük çayırlar için geçerlidir.

Şimdi köstebek yuvalarına strikninli yer solucanı bırakılarak köstebekler zehirlenmektedir.

KÖSTEBEK SIÇAN a. Zool. Birçok kazıcı kemirici türünün (*Myospalax* cinsi türleri gibi) ortak adı. (Cırlaksıçangiller familyasının *Myospalax* cinsinden köstebek sıçanlara Asya'da, *Spalacidae* familyası üyelerine Doğu Avrupa, Kuzey Afrika ve Yakındoğu'da, *Rhizomyidae* familyasının *Tachyoryctes* cinsine girenlere Doğu Afrika'da, toprakkazangillere Afrika ile Kuzey Sahra arasında rastlanır.)

KÖSTEBEKGİLLER a. Görme duyusu çok körelmiş, böcekçil memeliler familyası. (Köstebek gibi bazı türleri kazıcıdır; desman gibi bazılarıysa yarı karada yarı suda yaşamaya uyarlanmıştır. Bil. a. *Talpidae.*)

KÖSTEK a. **1.** Saat, kılıç, anahtar gibi şeylerin ucuna takılan altın, gümüş ya da metal zincir; kordon: *Saatin gümüş köstegi.* **—2.** Bir hayvanın hareketini sınırlamak için ön ya da arka ayaklarını birbirine bağlayan ip ya da kayış. **—3.** Koşulan atın tepmemesi için kuskun kayışına eklenen kayış. **—4.** *Bir kimseye köstek olmak,* bir kimsenin yapacağı bir şeyi engellemek, ona engel olmak; ayak bağı olmak. ‖ *Köstegi kırmak,* bağlı olduğu bir yerle ilişkisini kesip, ayrılmak; sözkonusu çocuk ise, yürümeye başlamak. ‖ *Estek köstek* → ESTEK KÖSTEK.

—Balıkç. Sürüklenen oltalarla yapılan balık avında, ana ipe bağlı, uçları iğneli olta parçaları.

—Ciltç. Cilt kapaklarını kitaba tutturmada kullanılan deri ya da iplik.

—Denizc. *Köstek zinciri,* konik bir şamandırayı dibe yerleştirilmiş zincirlere bağlayan zincir. ‖ *Sakal köstegi,* cıvadra cundasından cıvadra yatağına doğru uzanan ve bu direği, istralyaların yaptığı basınçlara karşı desteklemeyi sağlayan halat. ‖ *Sakal köstegi germek,* iyi bir tutum sağlamak için sakal köstegının boşunu almak.

—El sant. *Köstek mili,* saat köstegının ucunu yeleğin iliğine tutturmaya yarayan, ortasından köstege bağlı küçük metal çubuk. ‖ *Saat köstegi,* cep saatinin düşmemesi için bir ucu saatin üzerindeki halkaya, ötekisi yeleğin iliğine bağlanan zincir. (Altın, gümüş vb. değerli metallerden yapılanları da vardı. Köstegin, saatin yapıldığı madde ve rengiyle uyum içinde olmasına özen gösterilirdi.)

—Hayvanc. *Boyun köstegi,* otlaktaki bir hayvanın çiti aşmasını engellemeye yarayan köstek. (Genellikle, hayvanların boynuna asılan ve ön ayaklarının arasında sürüklenen uzunca bir tahtadır.) ‖ *Dörtlü köstek,* bir atı yere yatırmak ve yatar durumda tutmak için bukağılıklara geçirilen ve dört meşin bilezikten oluşan zapt etme aygıtı.

—Kuşç. Kuşun ayak kemerlerinden her birine geçirilen yumuşak deri şeritlerin her biri. (Köstekler, ipin ya da kayışın tuttuğu bir demir halkayla [çıkrık] bir araya getirilmiştir. Ava çıktıklarında bile evcilleştirilmiş hayvanların köstekleri çıkarılmaz.)

—Nalbantl. Nallama sırasında uslu durmayan hayvanları tutmakta kullanılan, kayıştan yapılmış tokalı bölümü ayaklardan birinin bukağılığına, halkalı ucu da askıya alınacak ve nallanacak çapraz ayağa geçirilen, kayış ya da ipten yapılmış nalbant aracı.

—Spor. Yağlı güreşte, yerde iki kolla rakibin bir ya da iki ayağının sıkıca sarılmasıyla gerçekleştirilen oyun.

KÖSTEKBÜKEN a. Zool. *Serrahus* cinsinden hanibalıklarının boyu 12-13 cm'ye kadar olan gençlerine özellikle olta balıkçılarının verdiği ad.

KÖSTEKLEMEK g. f. **1.** *Bir hayvanı kösteklemek,* ayaklarına köstek takarak hareketlerini sanırlamak. **—2.** *Bir kimseyi, bir işi kösteklemek,* bir kimseye, başarılı olmasına engel olmak; bir işi yürümez duruma getirmek; baltalamak: *Beni köstekliyorsun. Çalışmalarımızı kösteklemeye çalışıyor.*

köstebek *(Talpa europaea)*

köstebekin ön ayağının alt yüzü

tepeli köstebekin *(Condylura cristata)* başından bir ayrıntı (alttan görünüm)

sakal köstegi

Edip Hakkı Köseoğlu'nun bir yapıtı

◆ **kösteklenmek** edilg. f. Kösteklemek eylemine konu olmak.

KÖSTEKLENMEK → KÖSTEKLEMEK.

KÖSTEKLİ sıf. **1.** Köstegi olan: *Köstekli saat.* **—2.** Kösteğe bağlanmış, ayağına köstek vurulmuş: *Köstekli at.*

—Kad. doğ. *Köstekli dölüt,* doğum sırasında bir bölümü kıpırdamaz durumda olduğu için ilerleyemeyen dölüt.

KÖSTENCE, Romanya'nın en büyük liman kenti, Karadeniz kıyısında, *Köstence yönetim bölgesi'*nin merkezi; 315 917 nüf. (1989). Eski bir yunan kolonisi (Tomis) olan kent, önce, bugün uzanmakta olduğu Dobruca platosunun devamı niteliğindeki bir burun üzerinde kurulmuştu. Yunan ve roma antikitesinden, hıristiyanlıköncesi dönemlerden kalma yapıtların yer aldığı müze. Burnun koruduğu yalıyarın dibinde kurulan, 1958'den sonra genişletilen liman, romen deniz ticareti trafiğinin neredeyse tamamını gerçekleştirmektedir. Agigea'da yapılan Güney Köstence limanı, Tuna-Karadeniz kanalına bağlanmıştır. Uluslararası hava limanı, yakındaki tatil merkezlerinin ulaşımına katkıda bulunmaktadır. Kentte çeşitli sanayi kolları etkindir: besin, tekstil, tersaneler. —*Köstence yönetim bölgesi,* 7 055 km²; 707 513 nüf. (1989).

—Tar. İ.Ö. VI. yy.'da kurulan kent, Bizanslılar döneminde hun akınlarıyla büyük ölçüde tahrip olmasına (456) karşın avar saldırılarından kendini koruyabildi. Bulgar Asparuk Han, 679'da kenti baştan başa yakıp yıktı. Ortaçağ boyunca Cenevizliler' in Karadeniz'deki önemli ticaret üslerinden biriydi. Evliya Çelebi'ye göre, ilk kez Bayezit I tarafından fethedilen Köstence, kısa bir süre sonra Mircea tarafından geri alındı. Türkler burayı ancak XV. yy.'ın ortalarına doğru ilhak ettiler. Bir subaşının yönetimindeki kent, özellikle Dobruca ürünlerinin İstanbul'a gönderildiği önemli bir liman durumundaydı. XVII. yy. başlarında Lehistan'a haraç veren Kazaklar tarafından yağmalandı. XVIII. yy.'da kadılık merkezi olan Köstence, 1711'den 1792'ye değin türk-rus savaşlarının neden olduğu göçler yüzünden geriledi. 1809' da Kazaklar tarafından zapt edilen ve kalesi yıkılan kent, Bükreş barış antlaşması'yla yeniden Türkler'e verildi (1812), 1864'te Tuna vilayetine bağlı bir ilçe olan Köstence, 1877'de general Denisov'un komutasındaki rus birliklerince işgal edildi, 1878'de Romanya'ya bırakıldı.

KÖSTENDİL, Bulgaristan'da kent, yönetim bölümü merkezi, Makedonya sınırı yakınında, Struma ırmağının doğduğu dağlık bölgede; 40 000 nüf. Kalıntıları günümüze kadar gelen eski *Pautalia* kentidir. Kür merkezi (60°-75°C arasında sülfürlü sıcak kaplıca suları). Meyvecilik (elma ve erik); ünlü elma rakısı. Besin sanayileri; ambalaj. Tütün harmanlama. —1330'da yapılan savaş sonunda, sırp hükümdarı Stefan VIII Uros III Decanski, Bulgar İmparatorluğu'na kesin bir darbe indirdi ve bulgar kralı Mihail III Şişman I öldürüldü. —*Köstendil yönetim bölümü,* 3 039 km²; 189 327 nüf. (1987).

• Tarih. Hoca Sadettin ve Müneccimbaşı gibi bazı tarihçiler, İhtiman ve Samokov kalelerinin alınmasından sonra Köstendil prensi Kostantin'in Murat I'in himayesini kabul ettiğini yazarlar. Yaklaşık 1371/1372 yıllarından başlayarak bir osmanlı valisi sıfatıyla Köstendil'de hüküm süren Kostantin'in Bayezit I'in yanında Arnavutluk seferine de katıldığı ve savaş sırasında öldüğü (1395) bilinmektedir. Tahtın vârisi olmadığından, Ştip, Radomir, Petriç, Melnik, Vranje ve zengin gümüş madenleriyle tanınan Kratovo'nun da sınırları içinde bulunduğu Köstendil, bu tarihten sonra doğrudan doğruya Osmanlı devletinin bir sancağı oldu. Ancak Fetret devrinde bu bölgede oturan Bulgarlar sık sık ayaklandılar. Murat II'nin tahta çıkmasından bir süre önce, Mehmet I'in Avlonya seferi sırasında Köstendil'in yeniden fethedildiği ve yerli halkın kentten çıkartılarak yöredeki kasabalara dağıtıldığı sanılmaktadır. Murat II döneminde, tepenin eteklerinde, Ilıcai Köstendil ya da kısaca Ilıca adı verilen yere bir kent kuruldu ve Anadolu'dan türk aileler getirtilerek buraya yerleştirildi. Bundan sonra gittikçe kalabalıklaşan ve genişleyen kentte kervansaraylar, camiler, medreseler, imaretler açıldı. 1660/1661 yıllarında Köstendil'i ziyaret eden Evliya Çelebi, on bir mahalle ve bin yüz konuttan oluşan kentte çok sayıda cami, üç medrese, beş tekke, altı okul, on iki de kaplıca bulunduğunu anlatır. XIX. yy.'ın başlarında nüfusu 10 000'e yaklaşan Köstendil, 1878'de yeni kurulan Bulgar devletinin sınırları içine alındı. Bu tarihte 7 000'i bulduğu tahmin edilen müslüman halkın kitle halindeki göçleri sonucu on beş yıl içinde türk nüfusu 600 kişinin altına düştü. Bugünse burada türk asıllı ancak birkaç müslüman aile yaşamaktadır.

Köstendil, özellikle XVI. yy.'dan başlayarak Sanuberzade Haleti, Şemi Mehmet Efendi Köstendili, Mollazade Süleyman Şeyhi Efendi gibi birçok ünlü yazar ve din adamı yetiştirmiştir. Aralarında *Köstendil tarihi* de bulunan 26 yapıt bırakmış olan Mollazade'nin kendi yaptırdığı Nakşı dergâhı, Bulgarlar'ın bağımsız bir devlet kurmalarından sonra yıktırılmıştır.

Köstence limanından bir görünüm

Titus - C.E.D.R.I.

KÖŞE a. (fars. *gūşe*). **1.** Kesişen iki çizgi ya da iki düzlemin kesişen yeri; bu iki çizgi ya da iki düzlemin arasında kalan alan: *Masanın köşesine çarptım. Mektubun sağ üst köşesine tarih atınız.* **—2.** İki yolun kesişim noktası; dönemeç: *Bir arkadaşı sokağın köşesinde beklemek. Köşede bir gazete bayisi bulacaksınız.* **—3.** Bir bütünün, bir yerin bir parçası, bir bölümü: *Yurdun her köşesini gezmek. Evin hangi köşesine gizlenmiş olabilir?* **—4.** Tenha, ücra yer: *Bir köşeye çekilip konuşmak. Bir köşeye sinmek.* **—5.** Bir tamlayanla, bir alanın belli bir kullanıma ayrılmış bölümü: *Gazetenin briç köşesi. Müzik köşesi. Şark köşesi.* **—6.** *Köşe başı,* iki sokağın birbiriyle birleştiği ya da kesiştiği yer: *Köşe başındaki dükkânlardan birini tuttu.* || *Köşe başını tutmak,* önemli yer ya da mevkiyi elinde bulundurmak. || *Köşe bucak,* göz önünde olmayan, göze çarpmayan ikinci, üçüncü derecedeki yerler: *Köşe bucak demeden bütün evi temizledi.* || *Köşe kadısı,* rahatına düşkün, iş yapmayı sevmeyen kimseler için şaka yollu söylenir. || *Köşe kapmaca* → KÖŞEKAPMACA. || *Köşe yazarı* → KÖŞEYAZARI. || *Köşe yazısı* → KÖŞEYAZISI. || *(Bir) köşeye çekilmek,* çevresiyle ilgisini kesip hiçbir işe karışmadan yaşamak. || *Köşeye oturmak,* sözkonusu bir kızsa, gelin olmak. || *Köşeye sinmek,* hiçbir kimsenin göremeyeceği bir yere gizlenmek, sesi soluğu çıkmaz olmak. || *(Bir kimseyi) köşeye sıkıştırmak,* bir kimseyi çok güç bir duruma sokmak: *Sorularıyla artık onu iyice köşeye sıkıştırmış, perişan etmişti.* || *Köşeyi dönmek,* hiçbir çaba harcamadan, kestirme yollardan zengin olmak: *Desene sen de kısa sürede köşeyi döneceksin.*

—Ceb. *Bir basit* (X, C) *grafının ya da* (X, C, *o, e*) *yönlü grafının köşesi,* X kümesinin elemanı.

—El sant. Göbekli halılarda en içteki çerçevenin köşelerine yerleştirilen genellikle çeyrek daire biçiminde motif. (Çoğunlukla göbek motifinin dörtte biridir. Göbekle uyum sağlayacak başka motifler konduğu da olur.)

—Geom. Bir çokgen biçimli bir çizginin ya da bir çokgenin art arda gelen iki kenarının ortak noktası. || Bir açı kesmesinin iki sınır yarıdoğrusunun ortak noktası. || Bir koniğin eksenleriyle kesişme noktası. (Bir elipsin dört köşesi vardır, bir hiperbolün iki, bir parabolün bir tek köşesi vardır.) || Bir çokyüzlüde yüzlerinin köşesi. (Dışbükey bir çokyüzlü için, bu aynı zamanda bir ekstremal noktadır.) || Bir çokdüzlemli kesmenin ya da açının bütün yüzlerinde ortak olan köşe. || Bir koninin ya da konik yüzeyin bütün doğuranlarının, ya da bir uzay açının bütün yarıdoğrularının geçtiği nokta. || Küresel bir çokgen için, kendini tanımlamada kullanılabilen bir çokdüzlemli kesmenin bir ayrıtıyla, çokgeni içeren kürenin arakesiti. || Bir dışbükey kümenin sınırının sıfırıncı basamaktan kutbu. (Bir dışbükey kümenin köşeleri daima sayılabilir.) || *Köşe noktası,* bir eğrinin sol yarıteğetiyle sağ yarıteğetinin taşıyıcıları aynı olmayan noktası.

—İnş. AYRIT'ın eşanlamlısı. || *Köşe demiri,* bir duvarın köşesini koruyan demir düzeni. || *Köşe deresi,* bir çatıda iki farklı eğimin birleşme çizgisi boyunca yerleştirilen ve yağmur sularının akması için bir dere oluşturan kiremit sırası.

—Marangl. *Köşe geçme,* birleştirilecek ahşap parçaların köşelerine uygulanan geçme* biçimi. || *Aya biçimi köşe geçme,* ahşap parçaların dik ya da eğik kesitte birleştirilmeleri sırasında uygulanan köşe geçme. (Dik köşe geçmeye *kare aya,* eğik köşe geçmeye *kalın aya* denir.) || *Eğik köşe geçme,* 45°'lik köşe geçme dışında her türlü çapraz geçmeye verilen ad. || *Kare köşe geçme,* dik açılı köşe geçme. || *Tırnak köşe geçme,* 45°'lik köşe geçmeye verilen ad.

—Marokenc. *Köşe bağı,* valiz, çanta vb. eşyanın köşelerini güçlendirmeye ya da kapağı açıldığında kapanmasını engelleyen destek çubuklarının uçlarını tutturmaya yarayan metal parça. || *Köşe çalığı,* yapıların köşelerinin pahlanarak düzleştirilmesiyle elde edilen yüzey. (Eski türk evlerinde, yapının sokak köşesine gelen duvarı bu biçimde tıraşlanarak yumuşak bir dönüş sağlanırdı.) [*Köşe pahı* da denir.] || *Köşe elemanı,* iki yüzey arasına yerleştirilen ve bu yüzeylerin birleşmesiyle ortaya çıkan sivri köşeyi dolduran, dekoratif ya da taşıyıcı (örn. koltuk) öğe. || *Köşe hücresi,* odaların köşelerinde yer alan, süs öğesi durumundaki nişlere verilen ad. (Bunlar çoğunlukla medrese odalarında bulunurdu. Kapaklı olanlarına *köşe dolabı* denirdi.) || *Köşe penceresi,* bir şahnişin ya da cumbanın, yan taraflarına gelen ve sokağın tümüyle görülmesini sağlayan pencere.

—Mobc. *Köşe dolabı,* odaların köşesine yerleştirilen üçgen biçimli kapaklı dolap. (İki kenarı duvarlara yaslanır, kapağıyla birlikte köşede bir üçgen oluşturur. Eskiden oymalı ve çeşitli biçimlerde bezeli türleri vardı: Bugün de bazı evlerde kullanılan bir iç mimari öğesidir.) || *Köşe etajeri,* odanın köşesine yerleştirilecek biçimde yapılmış üçgen kesitli alçak dolap. (Sedefli, oymalı ve çeşitli tekniklerle bezeli olan-

ları vardır. Bugün de köşelerdeki alanı değerlendirme ya da süsleme amacıyla kullanılmaktadır) || *Köşe rafı*, odaların köşelerine yapılan duvara gömülü, üçgen biçimli raf. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Müc. *Tabla köşesi, külas köşesi*, değerli bir taşın, dörtleme tıraşı sırasında, üstünden ve altından elde edilen dört façetadan her biri.
—Ormanc. *Köşe ağacı*, orman çevresinin bir köşesinde ya da bir kesim bölgesinin sınırında bulunan ağaç.
—Spor. Boksta, duraklamalarda ve raunt aralarında boksörlerin çekildikleri yer (mavi ve kırmızı köşe diye adlandırılır). || *Köşesine gönderilmek*, boksörün rakibini grogi duruma getirdiğinde hakemin sayması ve karşılaşma sonrası kararın açıklanması için boksörlerin köşelerine gönderilmesi biçiminde uygulanan kural. || *Köşe vuruşu* → KORNER.
—Süslem. sant. *Köşe süslemesi*, şemse ciltlerin ya da levhaların köşelerine yapılan bezemeler.
—ANSİKL. Mobc. Köşe rafı, eski türk evlerinde çok kullanılan bir iç mimari öğesiydi. Duvara gömülü olarak asma ya da ayaklı yapılır, raflara bardak, testi, tabak vb. koymak için kullanılırdı. Rafların önünde bir çerçeve bulunduğundan *köşe hücresi* de denirdi. Alçıdan ya da tahtadan oymalı, nakışlı ve yaldızlı türleri vardı. Bugün de tek başına ya da kütüphane, büfe vb. mobilyanın bir parçası olarak kullanılmaktadır.

KÖŞEBAŞI a. Kur. tar. Enderun odalarından olan Hasoda'nın kıdemli ağalarına verilen ad. (Odanın inzibatından sorumluydular. Ayrıca, Akağalar arasında, saray kethüdasından sonra gelen beş eski ağaya da "köşebaşı" denilirdi.)

Köşebaşı, A. K. Tecer'in üç perdelik oyunu (1947). İstanbul'da bir mahalle (Rüstempaşa mahallesi) halkının 24 saatlik yaşamı üstüne kurulu oyunda, gülünç ve acıklı olaylar, ortak tasalar, dedikodular, çelişkiler yalın, ama sürükleyici bir dille verilir. Emekli memur Macit Bey'in ölümü, bütün mahalleli için önemli bir olaydır. Herkes onunla ilgili anılarını anlatır, onun iyiliklerini sayıp dökerken mahalle bakkalı, birikmiş alacağının uçup gitmesinden kaygılıdır. Çok geçmeden, genişletilmeye karar verilen yol için bakkal dükkânıyla kahvenin belediyece yıktırılacağı haberi, Macit Bey'in ölümü olayını ikinci plana iter. Hava karardıktan sonraysa, mahalleyi bir düğün evinden gelen neşeli sesler doldurur. Tecer'in ortaoyunu tekniğinden yararlanarak yazdığı oyun, yaşamın gerçek görünüşlerini yansıtır. İlk kez Ankara Devlet konservatuvarı tatbikat sahnesi tarafından Küçük tiyatro'nun açılışında oynanan yapıt, sonraki yıllarda Devlet ve İstanbul Şehir tiyatrolarında yeniden sahnelendi.

KÖŞEBENT a. (fars. *güşe* ve *-bend*; *güşe-bend*'den). **1.** İnş. Enine kesiti L biçiminde olan demir profil, korniyer. **—2.** Bavul, çanta, valiz vb. şeylerin köşelerine takılan üçgen biçiminde koruyucu metal parça.
—Ciltç. Cilt kapaklarının açılan kenarındaki köşelere, sağlamlaştırmak amacıyla geçirilen, üçgen biçiminde deri, cilt bezi ya da metal parça. || Cilt kapağının köşelerine yapılan süsleme. (Türk ciltlerinde, çoğunlukla, şemse ile köşebent arası boş bırakılır. XVI. yy.'dan kalma kimi örneklerde bu bölümlerin de süslendiği görülür.) [*Köşelik* de denir.]
—Foto. Fotoğrafları, köşelerinden albüm yapraklarına yapıştırmak için kullanılan yapışkan kâğıt.
—Mak. san. Kesiti, kanat adı verilen birbirine eşit (ya da değil) ve çoğunlukla dik iki koldan oluşan, profillendirilmiş, genellikle metal çubuk.
—Marangl. Sağlamlaştırmak ya da birleştirmek amacıyla bir kasanın köşelerine yerleştirilen demir.

KÖŞEDAR sıf. (fars. *güşe* ve *dar*; *güşe-dār*'dan). *Esk.* **1.** Köşeli. **—2.** *Köşedar şal*, köşeleri işli kaşmir atkı.

KÖŞEGEN a. **1.** Bir çokgenin art arda gelmeyen iki köşesinin belirlediği doğru. (n kenarlı bir çokgenin $\frac{n(n-3)}{2}$ köşegeni vardır.) **—2.** Bir çokyüzlünün, aynı bir yüze ait olmayan iki köşesinin belirlediği doğru. **—3.** Uçları, bir çokgenin art arda gelmeyen iki köşesi olan doğru parçası. **—4.** Uçları, bir çokyüzlünün, aynı bir yüze ait olmayan iki köşesi olan doğru parçası. **—5.** Doğru parçası olarak göz önüne alınan köşegenin uzunluğu. (Kenarı a olan bir karenin köşegeni $a\sqrt{2}$ ye eşit, bir küpünkü de $a\sqrt{3}$ e eşittir.)
—Binc. Atın ön iki ayağı ve art iki ayağı üzerinde köşelemesine ya da yanlamasına yürümesi.
—Ceb. Bir kare matriste, bir determinantta, çift girişli bir tabloda, aynı sıradaki bir satırla bir sütuna ait a_{ii} elemanlarının kümesi. (n basamaklı bir kare matrisin

$$i+j=n+1$$

biçimindeki a_{ij} elemanlarından oluşan *ikinci köşegen*'den ayırt etmek için buna *asal köşegen* adı verilir.) || *Köşegen matris*, asal köşegen dışındaki elemanlarının hepsi sıfır olan kare matris: $i \neq j$ ise $a_{ij}=0$ elde edilir. (Skaler matrisler bunlara özel bir örnek oluşturur.)
—Geom. *Köşegen düzlemi*, bir çokyüzlünün aynı bir yüzüne ait olmayan iki ayrıtını içeren düzlem. || *Köşegen noktası*, bir dörtgenin köşegen üçgeninin tepelerinden her biri. || *Köşegen parçası*, doğru parçası olarak göz önüne alınan köşegen. || *Köşegen üçgeni*, bir dörtgen (ya da dörtaçılı) için, dörtgenin ikişer ikişer alınmış kenar taşıyıcılarının, altı kesim noktasıyla belirlenen, bu dörtgenin (ya da dörtaçılının) kenarlarından farklı olan üç doğrunun oluşturduğu üçgen.
—İnş. ve Dülg. Bir kafes kirişinin gövdesini oluşturmak üzere bir araya getirilmiş çapraz çubuklardan her biri.
—Koregr. *Brisé, déboulé, piqué* gibi adımlarda, ders salonunun ya da sahnenin iki çapraz köşesi arasında katedilen özel yol.
—Küm. kur. Birbirinin aynı iki kümenin çarpımında, birbirinin aynı eleman ikililerinden oluşan küme.
—Marangl. *Köşegenden kesmek*, bir latayı başkesiti üçgen olan iki parçaya bölmek. (İşlem daire ya da şerit testere makinesinde, kalıp kullanarak ya da makine tablasına eğim vererek gerçekleştirilir.)

KÖŞEGENEL sıf. Bir köşegene bağlı olan; köşegen biçiminde olan.
—Fizs. kim. *Köşegenel melezleştirme*, bir atomun iki yörüngesini kırmalaştırma. (Sözkonusu yörüngeler p ve s'dir. Atomlardan oluşan bir molekül doğrusaldır: örneğin üçlü bağlanmış karbon.)
—Küm. kur. *Köşegenel akılyürütme* (kimi kez *köşegenle akılyürütme* denir), kümeler kuramının temel akılyürütmesi, ilk kez Cantor tarafından *sürekli*'nin (kontinium) $\mathfrak{C}$ kuvvetinin, $\mathbb{N}$ doğal sayılar kümesinin $\aleph_0$ kuvvetinden sıkı büyük olduğunu göstermede kullanılmıştır. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Köşegenel uygulama*, herhangi bir M kümesi üzerinde tanımlanmış, değerleri M × M den alan, M nin her x elemanına, M × M nin (x, x) elemanını eşlik ettiren, içine birebir uygulama.
—ANSİKL. Küm kur. *Köşegenel akılyürütme*, [0, 1] doğru parçasının gerçek sayılarının kümesinin sayılabilir olduğunu varsayalım, bu, gerçek sayıların şöyle bir liste biçimine konulabildiğini varsaymak demektir.

$$\begin{array}{l} 0,\ a_{11}\ a_{12}\ a_{13}\ a_{14}\ldots \\ 0,\ a_{21}\ a_{22}\ a_{23}\ a_{24}\ldots \\ 0,\ a_{31}\ a_{32}\ a_{33}\ a_{34}\ldots \\ 0,\ a_{41}\ a_{42}\ a_{43}\ a_{44}\ldots \\ \ldots\ldots\ldots\ldots\ldots\ldots \end{array}$$

Şimdi aşağıdaki biçimde elde edilmiş 0, $b_1b_2b_3b_4$... sayısını göz önüne alalım: Her b_n, 0 dan farklı ve a_{nn} den farklı bir rakamdır. Listenin köşegeninden başlamakla elde edilmiş olan, *köşegenel sayı* denen bu sayı, bu listenin birinci sayısından a_{11} rakamıyla, ikincisinden a_{22} rakamıyla, p ncisinden a_{pp} rakamıyla fark eder; öyleyse ele alınan liste üzerinde gözükmez. Ama bununla birlikte [0, 1] aralığına aittir; bu doğru parçasının elemanlarından bir liste düzenlenebilmesini ifade eden varsayım şu halde bir çelişkiye götürür: 0 ile 1 arasındaki gerçek x sayılarının kümesi öyleyse sayılabilir değildir.

Δ ABCD dörtgeninin köşegen üçgeni
* köşegen noktaları

köşegen üçgeni

KÖŞEGENLEME a. Ceb. Bir matrisi köşegenlemek eylemi.

KÖŞEGENLEMEK g. f. Ceb. *Bir matrisi köşegenlemek*, olanaklı ise, bu matris yerine, buna benzer olan bir köşegen matris koymak.

KÖŞEGENLENEBİLİR sıf. Ceb. **1.** *Köşegenlenebilir içyapı uygulaması*, içinde, kendine eşlik eden matrisin köşegen olduğu bir taban var olan içyapı uygulaması. **—2.** *Köşegenlenebilir matris*, benzer matrisler içinde, bir köşegen matrisin var olduğu kare matris.

KÖŞEK a. Deve yavrusu. (→ KÖÇEK.)

KÖŞEKAPMACA a. **1.** Köşeleri tutup ebeye kaptırmadan yer değiştirerek oynanan bir çocuk oyunu. (Oyunculardan ebe seçilen, ortada durur. Köşelerde duran çocuklar, ebeye yerlerini kaptırmadan birbirleriyle yer değiştirirler. Ebe, köşesinden ayrılan çocuklardan birinin yerini alabilirse, köşesini kaptıran ebe olur.) **—2.** İlişki kurulmak istenen kimseyle bir türlü buluşulamaması durumunda kullanılır: *Bu köşekapmaca ne kadar sürecek. Bir ay tam bir köşekapmaca yaşadık.* **—3.** *Köşekapmaca oynamak*, buluşamadan birbirini arayıp durmak.

KÖŞEKLEMEK → KÖÇEKLEMEK.

KÖŞELEME a. Köşelemek eylemi.
◆ be. Köşeye çapraz gelecek biçimde: *Koltuğu köşeleme koyarsak yer açılır.*

KÖŞELEMEK g. f. *Bir şeyi köşelemek*, onu köşeye çapraz gelecek biçimde koymak, yerleştirmek.

KÖŞELİ sıf. Köşesi ya da köşeleri olan.
—Biyol. *Köşeli kemik*, memeli olmayan omurgalılarda Meckel kıkırdağını çevreleyen ve altçenenin arka açısını oluşturan deri kökenli kemiklerden biri. (Memeliler-

de ilk çene oluşurken ortakulakta kıkırdak kökenli kemiklere [çekiç, örs, üzengi] geçişe köşeli kemiğin dönüşümü de eşlik eder ve bu kemik kulakzarını çevreleyen kulakzarı çemberine dönüşür.)
—İnş. *Köşeli çapraz tonoz,* bir uç üzerine dayanan eğrisel üçgenler biçiminde beşik tonoz parçalarından oluşan ve itme kuvvetlerini köşeler düzleminde, tonozlu bölümün açılarına yönelten tonoz. (*Haçvari tonoz* da denir.) [Beşik tonozların ağızları kemer tablaları ya da pencerelerle kapatılabilir.]
—Matbaac. *Köşeli ayraç,* uçlarında iki küçük yatay çizgi bulunan dikey bir çizgiden oluşan, bir ayracın içinde ikinci bir ayraç kullanılması gerektiğinde ya da bir ayracın bitiminde bir yenisine gerek duyulduğunda kullanılan işaret: [...].
—Süslem. sant. *Köşeli şemse,* kitap ciltlerine yapılan şemselerin köşeli olanlarına verilen ad. (Dört köşesi şemseli ciltler için de kullanılır.)
—Yerbil. Aşınmamış kuvars taneleri için kullanılır; kırıntılı tortul kayaçlarda bulunması taşımanın zayıf olduğunun göstergesidir.

Lauros-Giraudon

köşelik
akaju, oymalı, yaldızlı bronz bezekler
mermer tabla
Louis XVI dönemi
Küçük Trianon, Versailles

KÖŞELİK a. **1.** Mim. Bir duvarda, kemer eğrisiyle kemerin dikgen çerçevesi ya da birbirine teğet iki kemerlemenin sırtları arasında kalan, tek ya da iki kenarı eğrisel üçgen biçiminde yüzey. **—2.** Kapı ya da pencere aralığının köşesini oluşturan taş. **—3.** Köşeye konulmaya uygun sedir ya da kanepe.
—Mobc. Bir odanın köşesini süslemekte kullanılan üçgen küçük mobilya. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Ciltç. KÖŞEBENT'in eşanlamlısı.
—İnş. Girintili bir açıyı dolduran ahşap ya da kâgir öğe.
—ANSİKL. Mobc. Dekoratif değer kazanmadan önce köşelikler, duvar doğramasının bir parçası olan işlevsel öğelerdi. XVIII. yy.'da çok tutulan ve çoğunlukla bir komodinle takım oluşturan köşeliklerin yapımında da bu anlayışın (lake kaplama, marketrili ya da boyalı ağaçtan köşelikler) sürdüğü görülür. Köşelikler, çift, kimi zaman da iki çift olarak yerleştiriliyordu. Bugün korunmuş olan çoğu köşeliğin tepesindeki iki üç basamaklı oynar seki kalkmıştır.

KÖŞEYAZARI a. Her gün ya da belli aralıklarla, belli bir gazetenin kendisine ayrılan bir köşesinde fıkra yazan yazar.

KÖŞEYAZISI a. Her gün ya da belli aralıklarla gazete ve dergilerin belirli köşelerinde güncel, siyasi konularda yayımlanan kısa yazı; fıkra.

KÖŞGER a. *Yörs.* Ayakkabı tamircisi.

KÖŞK, -kü a. (fars. *kūşk*). **1.** Açıklık yerde, bağ ya da bahçe içinde yapılmış, çoğu yazın kullanılan büyükçe süslü ev; kasır. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** *Yangın köşkü,* yangın kulesi.

Büyük Larousse

Sünnet köşkü
Topkapı sarayı müzesi, İstanbul

—Denizc. *Kaptan köşkü,* mürettebatı ve seyir aygıtlarını deniz serpintilerinden, yağmurdan vb.'den korumak için bir geminin köprüüstüne yerleştirilmiş camlı bölme.
—Mim. Türk mimarlığında bir saray ya da konak kompleksi içinde yer alan, ana yapıdan bağımsız küçük yapı. (Genellikle ahşaptan inşa edilen bu tür köşklere Topkapı sarayı içindeki Bağdat, Revan, Sünnet, Karamustafapaşa köşkleri örnek gösterilebilir.) || Saray, konak vb. yapıların bahçelerinde bulunan, üstü örtülü, yanları açık ya da camlı dinlenme yerleri. (Topkapı sarayı içindeki İftariye köşkü bu türdendir.) || Geleneksel mimaride türk evlerinde, hayatın kafesli bir şahnişin biçiminde dışarıya taşan bölümü. (Bir basamakla çıkılan bu mekân sedirlerle çevrilidir.) || *Köşk mescit,* Anadolu Selçukluları döneminde yapılan büyük kervansaraylarda, avlunun ortasında ya da bir yanında yer alan mescit. (Özellikle sultan hanlarında görülen köşk mescitler kemerlere oturan kare mekânlardır. Konya-Aksaray arasındaki Sultan han'da, Kayseri-Sıvas yolu üzerinde Palas köyündeki Sultan han'da, Akşehir-Çay arasındaki İshaklı han'da bu yapıların anıtsal örnekleri vardır.)
—ANSİKL. Anadolu'da, türk dönemi köşk mimarlığının ilk örneklerinden biri, Konya'daki Kılıçarslan* II köşkü'dür (Alaettin köşkü). Anadolu Selçukluları döneminden kalma bu yapının yanı sıra, Kayseri'deki Hızırilyas* köşkü (1241/1242) ve Haydarbey* köşkü (XIII. yy. ikinci yarısı) belirtilebilir. Mardin'deki Artuklu döneminden Firdevs köşkü'yse (XIII. yy. sonu - XIV. yy. başı) günümüze ulaşmamıştır. Osmanlı döneminde, saraylarla bağlantılı ilk köşklerin Bursa'da kurulduğu, Hammer ve Texier'in verdiği bilgilerden anlaşılmaktadır (Texier, 1832'de Bursa'da, bahçeler içinde birçok köşkten oluşan bir sarayın kalıntılarını gördüğünü yazar). Murat II'nin Tunca kıyısında, Sarayiçi'nde, bir köşk yaptırarak başlattığı Edirne sarayı, daha sonra çeşitli köşkler ve kasırlarla genişletilmiştir. Mehmet II'nin bugünkü Sarayburnu'nda, Zeytinlik denilen tepede yaptırdığı birkaç köşk Topkapı sarayı'nın temelini oluşturmuştur. Haç biçimi eyvanlı Çinili* köşk (1472/1473), Fatih köşkü (bugünkü hazine dairesi) o dönemin üslubunu yansıtan önemli anıtlardır. Klasik osmanlı mimarlığına damgasını vuran Mimar Sinan'ın bu yapı türünde de önemli örnekleri vardır. Çekmece yolu üzerindeki Siyavuşpaşa* köşkü (1571), bir havuzun ortasında, geniş ayaklar üzerine oturan ilginç bir yapıdır. Topkapı sarayı içindeki Murat* III köşkü (1578), altta yazlık (havuz, duvar çeşmeleri, bahçeye ve havuza açılan tahtlar), üstte kubbeli bir oda ve önündeki sofadan meydana gelen kışlık bölümlerinden oluşur. XVII. yy. örnekleri arasında Topkapı sarayı içinde Ahmet I köşkü (1608), türk üçgenlerine oturan küçük kubbeli, kare planlı mekânı ve bezemeleriyle dönemin üslubunu yansıtır. Osmanlı köşklerinde dikdörtgen, kare ya da sekizgen planlı orta mekân, yanlara doğru eyvanlarla genişletilmiştir. Topkapı sarayı içindeki Murat IV döneminden Revan* köşkü (1635/1636), Bağdat köşkü (1639), kubbeli orta mekânın üç-dört eyvanla genişletildiği, zengin çini bezemeli örneklerdir. İftariye köşkü de bu dönemdendir. XVIII. yy.'dan başlayarak köşkler de öteki yapılar gibi B. etkileri taşır. Galata'da Yeraltı camisi'nin yanındaki Kurşunlumahzen köşkü (1716), Ahmet III döneminden Florya köşkü, Rami çiftliğindeki köşkler, Yalı

Yıldız sarayı
Büyük mabeyn köşkü (İstanbul)

Seferoğlu köşkü
Büyükada-İstanbul

köşkü (Çırağan sarayı'ndan önce), Dolmabahçe sarayı Bayıldım köşkü (1748), Topkapı sarayı Karamustafapaşa (1752), Osman III (1754/1755) ve Şevkiye (XVIII. yy. sonu) köşkleri, İstinye Bahçe köşkü (XVIII. yy. ikinci yarısı), Neşetâbâd Selamlık köşkü (XVIII. yy. sonu), Arnavutköy, İzzetâbâd köşkü (1797) vb. dönemin önemli örnekleri arasındadır. Çoğu günümüze ulaşmayan bu yapılara karşılık, XIX. yy.'dan bugüne gelen birçok köşk vardır. Abdülhamit II Yıldız sarayı'na Şale*, Çadır ve Malta köşklerini ekletmiştir. Ayrıca İstanbul'un çeşitli kesimlerinde, Boğaziçi'nde, adalarda seçmeci üslupta, ahşap, kâgir ya da ikisinin karışımı köşkler yaygınlaşmıştır.

KÖŞK, Ege bölgesinde Aydın iline bağlı ilçe; 22 843 nüf. (1990); 23 köy. Merkezi, Aydın'ın 18 km D.'sunda *Köşk*, 6 022 nüf. (1990).

KÖŞK, Konya'nın Hüyük ilçesi merkez bucağına bağlı belde; 2 036 nüf. (1990).

KÖŞK höyüğü. Arkeol. Niğde'nin Bor ilçesinin Kemerhisar bucağına bağlı Bahçeli kasabası yakınında höyük. Uğur Silistreli yönetiminde başlayan kazılarda (1981), Çatalhöyük'ün İlk Yenitaş dönemi sonları, Son Yenitaş ve İlk Bakırtaş evreleriyle koşutluklar gösteren üç katman ortaya çıkarıldı. Bu katmanlarda taş temelli, özenle sıvanmış kerpiç duvarlı evler, fırınlar, tandırlar, küpler, taş kaplar, obsidyen taş, kemik ve boynuzdan yapılmış aletler ve silahlar, dokumacılıkla ilgili tezgâh ağırlıkları, en alttaki üçüncü katmanda damga mühürler, el yapımı çok çeşitli çanak çömlekler ele geçti. Höyük, Melendiz dağlarındaki zengin obsidyen yataklarının yakınında yer aldığından, obsidyenden yapılmış alet ve silahlar çoğunluktadır. Seramikler arasında dinsel törenlerde kullanıldığı sanılan, insan ve çeşitli hayvan kabartmalarıyla süslü örnekler önemlidir. Ayrıca yerleşme içinde (intramural) çeşitli ölü armağanlarının bulunduğu mezarlar saptandı. (→ Kayn.)

KÖŞKERBABA höyüğü. Arkeol. Malatya'nın yaklaşık 30 km kadar K.-D.'sunda, Fırat köyünün yakınında, Fırat nehrinin B. yakasında höyük. Karakaya baraj gölünün suları altında kalacak olan höyükte başlatılan kurtarma kazılarında (1978), İlk Tunç çağ, Demir çağ, Urartu, Roma ve Osmanlı dönemlerinden yerleşmeler saptandı. En üstteki osmanlı yerleşmesinde yapı kalıntısı yoktur, ancak sırlı seramikler, pişmiş topraktan eşyalar ele geçmiştir. Bunun altındaki Roma dönemi katmanında yarım daire biçiminde kuleleri olan bir savunma düzeni ve bir kule ortaya çıkarıldı, çeşitli seramikler ve cam eşyalar bulundu. Höyüğün dış eteklerine değin yayılan yerel Demir çağı kültürünün (İ.Ö. I. binyıl başı), yöreyi ele geçiren Urartu kralı Sarduri II döneminde (İ.Ö. 763-733) büyük bir yangınla sona erdiği belirlendi; yonca ağızlı testiler, matara biçimi kaplar, derin çanaklar, çift kulplu, boyunlu ya da boyunsuz çömlekler bu dönemin başlıca buluntularıdır. Urartular'ın burada kale niteliğinde küçük bir kent kurdukları anlaşılmaktadır. Bu katmanda sıralar halinde dizilmiş küplerin yer aldığı depolar, matara biçimi kaplar, yonca ağızlı testiler, çift kulplu büyük çömlekler, demir silahlar ele geçti. Üç evreli İlk Tunç çağ katmanlarından (İ.Ö. III. binyıl sonları), sur duvarları, taş temelli ya da temelsiz, sıvalı kerpiç duvarlı yapılar ortaya çıkarıldı. Odalarda duvarlar boyunca alçak sekiler, ocaklar vardır. Çanak çömlekler, Malatya ve Keban yöresine özgü, geometrik motifli, boya bezekli, kimileri üsluplaştırılmış hayvan figürlü, bir bölümü tek renkli örneklerdir. Bu dönemde ayrıca ölü gömme geleneğini yansıtan küp mezarlar bulundu. (→ Kayn.)

KÖŞKLÜ a. Eskiden İstanbul'da yangın kulelerinde ve uygun yerlerde bekletilen ve yangınları haber vermekle görevlendirilen kimse.

—Kur. tar. Yeniçeri ocağı kaldırılmadan önce Ağakapısı'ndaki Yangın köşkü'nde, daha sonra Beyazıt'ta yapılan yangın kulesinde çevreyi gözetleyerek çıkan yangınları haber veren görevliler.

KÖŞKPINAR höyüğü. Arkeol. Niğde'ye bağlı Bor ilçesinin 8 km kadar G.-D.'sunda, Köşkpınar mevkisinde höyük. Ankara İngiliz arkeoloji enstitüsü'nden Ian Todd'un araştırmaları sırasında saptandı (1964-1966). Yapılan incelemelerde Yenitaş döneminden Roma dönemine değin bir yerleşme yeri olduğu belirlendi.

KÖTEK a. **1.** Sopayla atılan dayak. **—2.** *Kötek atmak, kötek çekmek,* bir kimseyi adamakıllı dövmek, ona dayak atmak. || *Kötek yemek,* dayak yemek, dövülmek.

KÖTEK, Kars'ın Kağızman ilçesine bağlı bucak; 14 931 nüf. (1990); 22 köy. Merkezi *Kötek,* 882 nüf. (1990).

KÖTEKBALIĞI a. Zool. MİNAKOP'un eşanlamlısı.

KÖTEN a. *Yörs.* Büyük saban, pulluk.

KÖTHEN IM ANHALT, Almanya'nın Saksonya-Anhalt eyaleti sınırları içinde yer alan kent, Magdeburg'un güneyinde; 35 100 nüf. Bölge müzesi (J.S. Bach salonu). Takım tezgâhlar (maden ocakları, kâğıt sanayisi ve tarım için) ve kimya sanayisi.

KÖTİGİT a. (fr. *koettigite*). Miner. Hidratlı doğal çinko arsenat.

KÖTLUM (Jóhannes Jónasson úr), izlandalı şair (Dalir 1899 - Reykjavik 1972). Reykjavík'te öğretmenlik yaptı, daha sonra kendini yalnızca edebiyat çalışmalarına verdi. Aşırı sol görüşü benimsemiş olan yazar, yapıtlarıyla toplumsal kavgalara katıldı, ama ülkesinin doğal güzelliklerini dile getirmeyi de ihmal etmedi. İlk yapıtlarında geleneksel bir üslup (*la Chanson du bouton d'or* [fr. çev.], 1952) kullanan Kotlum, daha sonra Avrupa'daki modernist akımlardan (*Sjödaegra,* 1955) etkilendi.

KÖTÜ sıf. **1.** İyi yapılmamış, kusurları, eksikleri olan bozuk ya da iyi çalışmayan şey için kullanılır: *Kötü malzeme. Kötü bir bellek. Elektrik tesisatı çok kötü. Ev çok kötü durumda.* **—2.** Kötülük yapmaktan, başkasına zarar vermekten tat alan, bile bile kötülük yapan kimse, o kimsenin karakteri için kullanılır: *Sakın ona güvenme, çok kötü bir insandır. Kötü ruhlu bir adam.* **—3.** Değeri hakkında, olumsuz yargılara varılan, değerce düşük olan şey için kullanılır; değersiz, kalitesiz: *Kötü bir roman. Kötü bir şarap. Kötü bir çalışma.* **—4.** Yanlış ya da kurallara aykırı olan şey için kullanılır; hatalı: *Kötü bir türkçeyle konuşmak. İngilizcesi çok kötü.* **—5.** İstenen, beklenen, aranan nitelikte olmayan şey için kullanılır: *Işık çok kötü, fotoğraf çekemeyiz.* **—6.** Zarar verme isteği ve amacıyla yapılan şey için kullanılır: *Kötü niyetle hareket geçmek. Bu işte kötü bir amaç sezinledim.* **—7.** Elverişsiz, uygunsuz, yersiz ve gereksiz şey için kullanılır: *Onunla konuşmak için kötü bir zaman, kötü bir gün seçtiniz.* **—8.** Tatma, koku alma ve işitme duyularına hoş gelmeyen bir şey için kullanılır: *Kötü kokular. Balığın kötü bir tadı var. Davette verdiğin yemek çok kötüydü. Çok kötü bir sesi var.* **—9.** Esenlik içinde ve sağlığı yerinde olmayan kimsenin durumu için kullanılır: *Bugünlerde çok kötüyüm. Sağlığı çok kötü. Hastanın durumu çok kötü.* **—10.** Kaba, çirkin ya da karşısındakini kıran söz ya da davranış için kullanılır: *Kötü sözler söylemek.* **—11.** Bir işin gerektirdiği ya da o işten beklenen nitelikleri taşımadığını ortaya koyan kimse için kullanılır: *Kötü bir romancı. Kötü bir işadamı.* **—12.** Yasaya, ahlaka, genel değerlere aykırı olan şey için kullanılır: *Kötü yollara sapmak. Hakkında kötü şeyler işitiyorum.* **—13.** Mutsuzluk veren, dayanılmaz gelen, üzüntü, güçlük, acı vb. akla getiren şey için kullanılır: *Kötü bir on beş dakika geçirmek. Kötü bir gece. Kötü bir tatil.* **—14.** Korku ve endişe veren, üzüntüye mutsuzluğa, acıya yol açan şey için kullanılır: *Kötü bir haber.* **—15.** Zararlı etkileri olan ya da olacağı düşünülen kimse ya da şey için kullanılır: *Kötü arkadaşlar edinmek. Kötü alışkanlıklar.* **—16.** Havaların iyi gitmediği bir mevsim, bu özelliği taşıyan hava durumu için kullanılır: *Kötü havalarda sokağa çıkmamak. Kötü bir kış geçirdik.* **—17.** Hiçbir değer taşımayan ya da değerce yetersiz olan şey için kullanılır: *Kötü bir not. Matematikten alınan kötü notlar. Kötü bir puan.* **—18.** Bir durumun, bir hastalığın ağır, çetin oluşunu vurgular: *Kötü bir gribe yakalanmak.* **—19.** *Bir kimseye kötü gözle bakmak,* ona olumsuz bir önyargıyla bakmak: *Hapisaneden çıktığı için herkes ona kötü gözle bakıyordu;* karşı cinsten birini baştan çıkarmaya niyet etmek ve bu niyetini gösterecek biçimde davranmak: *Komşunun kızına kötü gözle bakmak.* || *Kötü gün,* acılı, üzüntülü, mutsuz gün: *Tanrı bir daha böyle kötü günler göstermesin.* || *Kötü huylu,* aksi, huysuz kimse için kullanılır. || *Kötü kadın,* orospu. || *Kötü kalpli, kötü yürekli,* başkaları için iyi şeyler düşünmeyen kimse için kullanılır. || *Kötü kişi olmak,* sözleri ve davranışlarıyla başkalarının düşmanlığını üzerine çekerek sevilmez insan durumuna gelmek: *Onlar yine dost oldu, bizse kötü kişi olduk.* || *Kötü yola düşmek,* söz konusu kadın ya da kızsa, orospuluğa başlamak. || *Kötü yola sapmak,* dürüst olmayan, yasadışı işler yapmak: *Son yıllarda kötü yola saptı.*

—Etnogr. *Kötü ruh* → RUH.

—Huk. *Kötü niyet,* bir kişinin isteklerinin haksız olduğunu bilmesi. (Eşanl. SUİNİYET.)

◆ a. **1.** İyinin, erdemin, ahlakın karşıtı: *İyiyi kötüyü ayırt etmek.* **—2.** İyi, erdemli olmayan kimse (genellikle çoğul): *Kötüleri cezalandırmak. Filmin sonunda kötüler cezalarını buluyor.* **—3.** *Kötü şey: Malın kötüsü hemen anlaşılır.* **—4.** *(Bir sözü, bir davranışı) kötüye çekmek,* ona olumsuz bir anlam yüklemek: *Kötüye çekiyorsun, ben öyle bir şey söylemek istemedim.* || *Kötüye gitmek,* bir durumdan bir işten söz ederken, olumsuz bir doğrultuda gelişmek: *Bu sıralar her şey kötüye gidiyor.* || *Kötüye işaret,* kötü bir durumun belirtisi sayılan bir şeyden söz ederken, kullanılır. || *Bir şeyi kötüye kullanmak,* ondan kendi çıkarı doğrultusunda yararlanmak; suiistimal etmek: *İyi niyetleri kötüye kullanmak.* || *Aklını, kafasını, bilgisini kötüye kullanmak,* ondan kötü bir iş yapmak için yararlanmak. || *Bir şeyi kötüye yormak,* ondan geleceğe ilişkin olumsuz bir sonuç çıkarmak.

◆ be **1.** Bir şeyin beklenene uygun olmadığını, yetersiz kaldığını belirtir: *Televizyon kötü gösteriyor. Elbise üzerinde çok kötü duruyor.* **—2.** Doğru olmayan, kusurlu, hatalı, yanlış: *İngilizceyi kötü konuşuyor.* **—3.** Mutsuzluk, güçlük, acı, üzüntü içinde: *Kışı kötü geçirdik.* **—4.** Aşırı derecede, çok; fena: *Çocuk çok kötü yanmış.* **—5.** Bir sözü güçlendirmek için kullanılır: *Ne kötü!* **—6.** *Bir kimseye, bir hayvana kötü davranmak,* ona sert, kırıcı biçimde davranmak; şiddet kullanmak: *Çocuklarına çok kötü davranan bir baba. Hayvanlara kötü davranmayınız.* || *(Bir kimseyi) kötü etmek,* bir kimsenin duygularını olumsuz yönde etkilemek, onu sarsmak: *Adamı kanlar içinde görmek onu kötü etmişti;* bir kimseye söylenen korkutma sözü: *Fazla konuşma, sonra kötü ederim haa...* || *Kendini kötü hissetmek,* ruhsal ya da fiziksel yönden rahatsızlık duymak: *Bugün hiç keyfim yok, kendimi çok kötü hissediyorum.* || *Kötü gitmek,* yolunda gitmemek, aksamak: *İşlerim kötü gidiyor.* || *Kötü kötü,* kötü niyetle, ya da üzüntülü ve kaygılı bir biçimde. || *Kötü kötü düşünmek,* üzüntü ve sıkıntı veren düşüncelere dal-

mak: *Bir kıyıya çekilmiş, kötü kötü düşünüyordu.* || *Bir kimseyi kötü kötü konuşturmak,* istemediği sözler söylemesine neden olmak: *Şimdi beni kötü kötü konuşturma.* || *Kötü olmak,* düzelmesi güç bir nitelik almak: *O olaydan sonra daha da kötü oldu çıktı;* beğenilecek biçimde olmamak: *Çok özen gösterdim, kötü oldu yine;* beklemediği bir davranış karşısında kırılmak, bozulmak: *Beni azarlayınca çok kötü oldum.* || *Bir kimse için kötü söylemek, konuşmak,* bir kimsenin beğenilmeyecek davranışları bulunduğunu söyleyerek onu yermek, kötülemek; dedikodu yapmak.
—Huk. *Hakkın kötüye kullanılması,* hak sahibinin, bu hakkını iyi niyet kurallarını çiğneyerek başkasına zarar verecek biçimde kullanması. (*Hakkın suiistimali* de denir.) [Bk. *ansikl.* böl.] || *Yetkinin kötüye kullanılması,* kamu görevlisinin yetkisini aşarak keyfi işlemler yapması. (Kamu görevlilerine tanınan yetkiler, kamu hizmetinin yerine getirilmesi amacına dayanır. Memurların kendilerine tanınan yetkileri kötüye kullanmaları, keyfi işlem yapmaları suçtur [Türk cez. k. md. 228].) [*Nüfuz suiistimali* de denir.]
—ANSİKL. Huk. Hakkın kötüye kullanılmasından söz edilebilmesi için şu iki koşulun gerçekleşmesi gerekir: 1. hakkın kullanılması başkasına zarar vermeli; 2. bu kullanma hak sahibine bir yarar sağlamamalıdır. Herkes, haklarını kullanır ve borçlarını yerine getirirken iyi niyet kurallarına uymakla yükümlüdür. Bir hak sadece başkasına zarar vermek amacıyla kullanılamaz.

KÖTÜBESLENME a. Fizyolojistlerce belirlenmiş normale uymayan ve nicelik ve / ya da nitelik bakımından kötü dengelenmiş bir besin alımının sonucu olan beslenme durumu. (Yetersiz beslenme, aşırı beslenme ve besinlerin kötü soğurulması da kötübeslenme kavramına girer.)
—ANSİKL. Besin eksikliğine bağlı birçok kötü beslenme tipi vardır.

Protein eksikliği, ya da *kuaşiorkor,* en çok sütten yeni kesilmiş çocuklarda olur: çünkü bu dönem, çocuğun proteince zengin sütlü bir beslenme rejiminden birdenbire proteince fakir tahıl ya da yumrulu sebze çorbalarıyla beslenmeye geçtiği, oysa protein gereksiniminin çok yüksek olduğu bir dönemdir.

Kalori eksikliği, ya da *arıklık,* düşük kalorili bir beslenmenin sonucudur ve özellikle sindirim olanaklarına ve beslenme gereksinmelerine uygun olmayan besinlerle beslenen bir yaşından küçük çocuklarda görülür. Bu hastalık genellikle anne sütü almamış çocuklara özgü olmakla birlikte, daha büyük çocuklarda, hatta açlık dönemlerinde erişkinlerde de olabilir.

Genellikle protein ve kalori eksikliği birlikte olur ve bu duruma *protein-enerji kötübeslenmesi* denir.

Birçok ülkede insanlar arıklık ya da kuaşiorkorun son evresine varmazlar, ama yavaş ilerleyen bir boy-ağırlık gelişim ritmi, genetik potansiyellerinin altında bir bedeni gelişme, dokuların olgunlaşmasında bir gecikme, hatta çalışmalarında bir verim düşüklüğü gösterirler. Bu insan toplulukları yıllardan beri yetersiz ve dengesiz besin almaktadırlar ve açık kötübeslenme belirtileri göstermemekle birlikte, bu nitel ve nicel yetersiz beslenme durumlarına en iyi biçimde uyum sağlayabilmek için sanki gelişmelerini durdurmuş gibidirler. Beslenme, sosyo-ekonomi ve sağlık koşulları iyileştiğinde, bu toplulukların boy-ağırlık gelişimi hızlanmaktadır. Gelişme yolundaki ülkelerde, kalori ve protein açısından kötübeslenme durumunda bulunan bireylerin sayısı, tahminlere göre, 462 milyonla 1 milyar 300 milyon arasındadır; DSÖ'nün bir raporuna göre 1979'da günde 40 000 çocuk açlıktan ölmekteydi.

Kötübeslenme yalnız Üçüncü dünya ülkelerini değil, aynı şekilde gelişmiş ülkelerin yoksul tabakalarını da etkilemektedir. Örneğin Fransa'da bile toplumun % 4 ila 6'sının, yani 2 ila 3 milyon kişinin asgari yaşam koşullarının altında yaşadığı tahmin edilmektedir.

Kötübeslenmenin bu ana tiplerine, bazı vitamin ve maden eksiklikleri gibi, çok yaygın başka beslenme bozukluklarını da eklemek gerekir. A vitamini eksikliği çok sıktır ve körlükle sonuçlanabilen göz lezyonları (kseroftalmi) yapar. Demir eksiklikleri, başta çocuklar ve doğurma çağındaki kadınlar olmak üzere birçok kişide gözlenebilir. Ağır kansızlık anne ölüm ve hastalıklarını artırır, çalışma yeteneğini ve bulaşıcı hastalıklara direnci azaltır. İyot eksikliği ya da besinlerde guatr yapıcı maddelerin bulunması yüzünden yaklaşık 200 milyon kişi endemik guatr hastasıdır. Belirtiler, en başta tiroit bezinin büyümesi, ama özellikle beden ve zekâ gelişmesindeki, orta derecede zekâ geriliğinden kretinizme kadar varan, az ya da çok ağır bozukluklardır. Bunlara D vitamini eksikliğine bağlı raşitizm de eklenebilir.

Kötübeslenmeyle mücadele, her bölge ve her insan topluluğuna özgü hastalık tablolarının tanınmasıyla başlar. Uygun bir tedavi uygulamak ve kötübeslenmeye bağlı bulaşıcı hastalıkları ve asalak sorunlarını göz önüne alarak kesin bir koruma programı planlamak için böyle bir incelemeye muhakkak gerek vardır. Ayrıca hastalanmaya özellikle eğilimli toplumsal grupları, yüksek riskli yaşları, en çok ölüm gözlenen mevsimleri belirlemek çok ve çeşitli olan nedenlere teşhis koymak ister.

İklimler, tarım teknikleri, tek ürünlü tarım, toprakların yoksullaşması kötübeslenmenin temel nedenleridir, ama bunda köylülerin kendi beslenme gereksinimlerine göre değil, kentlerin ve sanayileşmiş ülkelerin istemlerini karşılamak için üretim yapmalarının da payı vardır. Aralarında bazen en verimli alanların da bulunduğu birçok tarım toprağı, besin değeri yüksek ürünler yerine en çok gelir getiren bitkilerin tarımına ayrılmıştır. Ekili toprakların dağılımı, üretkenlik, dışalımlar, dışsatımlar ve uluslararası alışverişlerin yönlendirilmesi de aynı sorunla ilgilidir.

Başta, aile düzeyinde mali kaynakların çok zayıf olduğu kent alanlarında olmak üzere sosyo-ekonomik nedenlerin de etkili olduğu söylenebilir. Ancak, anne sütüyle besleme alışkanlığındaki ürkütücü azalmanın ve ailelerin ve sorumluların, yerel besinlerin daha iyi kullanılması amacıyla (hayvansal ve bitkisel proteinlerin tamamlayıcılığı, yeterli kalori alımı, beslenmenin çeşitlendirilmesi, meyve ve sebze tüketilmesi) çocukların ve gebe ve emziren kadınların besin gereksinimleriyle ilgili bilgilerin eksikliği de gözden uzak tutulmamalıdır.

KÖTÜCÜL sıf. **1.** Başkalarının kötülüğünü isteyen kimse, bu kimsenin tutumu için kullanılır: *Kötücül bir adam. Kötücül davranışlar. Öne sürdükleri, ilk bakışta kötücül düşünceler gibi görülebilir.* **—2.** Yaşamsal bir tehlike gösteren hastalık ve urlar için kullanılır; habis: *Kötücül bir tümör.*
—Patol. Çok ağır bir hastalık ya da kanserli bir ur için kullanılır. (Eşanl. HABİS.) [Bk. *ansikl.* böl.]
—ANSİKL. Patol. Bir mikrobun hastalık yapma bakımından kötücül özelliği akut grip salgınlarında görüldüğü gibi zaman zaman ortaya çıkabilir. Bundan başka, bazı stafilokok ve anaerobi bakterilerde olduğu gibi, birçok, hatta tüm antibiyotiklere direnç gösterebilen mikrop türleri tek bir hastada da aynı kötücül davranışı gösterebilir. Kötücül durumların ortaya çıkışında yaş (ihtiyarlar), daha önce geçirilmiş hastalıklar, savunma güçlerindeki zayıflama (özellikle bağışıklık sistemi yetersizlikleri) ve kılcal damar dolaşım bozuklukları gibi organizma etmenleri de rol oynar. Sakatlarda, alkoliklerde ve yaşlılarda görülen kötücül hastalık türleri (kötücül kızıl, kötücül ödem) bunlara örnektir.

Bir urun kötücüllüğü kanserli yapısına bağlıdır; ama ur yayılmadan önce, zamanında tedavi edilirse iyileşemeyeceği iddia edilemez. Bazı urlar sadece yerel olarak kötücüldür, bazı iyicil urlarsa bulundukları yerden ya da salgı çıkardıklarından dolayı kötü sayılabilir.

KÖTÜCÜLLÜK a. Patol. Kötücül bir hastalığın ya da urun niteliği.

KÖTÜLEMEK g. f. *Bir kimseyi kötülemek,* onun eksiklerini, kusurlarını, ona zarar vermek amacıyla, ortaya dökmek; yermek, karalamaya çalışmak: *Komşularını kötülemek. İşyerindeki meslektaşlarını kötülemek.*

◆ gçz. f. **1.** Bir kimse sözkonusuysa, sağlığı bozulmak, zayıflamak; kötüleşmek: *Hasta giderek kötülüyor.* **—2.** Bir şey sözkonusuysa, kötüye gitmek, bozulmak: *Ailesinin durumu giderek kötülemişti. Gözleri artık iyice kötüledi.* **—3.** Hava sözkonusuysa, kapanmak, bozmak.

◆ **kötülenmek** edilg. f. Hakkında kötü sözler söylenmek: *Çok az tanıdıkları bir insanın bu kadar ve bu biçimde kötülenmesine tahammül edemiyordu.*

◆ **kötületmek** ettirg. f. Kötü bir duruma düşürmek.

KÖTÜLENMEK → KÖTÜLEMEK.

KÖTÜLEŞME a. Kötüleşmek eylemi.

KÖTÜLEŞMEK gçz. f. **1.** Bir kimseden söz ederken, sağlığı bozulmak: *Ameliyattan sonra hastanın durumu daha da kötüleşti.* **—2.** Bir şey sözkonusuysa, kötü duruma gelmek: *Şirketin durumu çok kötüleşti. Havalar kötüleşiyor.*

◆ **kötüleştirmek** ettirg. f. *Bir şeyi kötüleştirmek,* onu kaygı verici dayanılması güç bir duruma getirmek: *Bu anlaşmazlık uluslararası durumu daha da kötüleştirdi. İlaçlar hastanın durumunu kötüleştirmekten başka bir işe yaramadı.*

KÖTÜLEŞTİRMEK → KÖTÜLEŞMEK.

KÖTÜLETMEK → KÖTÜLEMEK.

KÖTÜLEYİCİ sıf. Kötüleyen, yeren söz, yazı vb. için kullanılır: *Bir kimseyi kötüleyici sözler söylemek.*

KÖTÜLÜK a. **1.** Kötü olma durumu ve niteliği: *Havaların kötülüğü. Kötülüğü gözlerinden okunuyor.* **—2.** Zarar verecek, kötü bir davranış: *Onun hiç kötülüğünü görmedim.* **—3.** *(Birine) kötülük etmek, yapmak,* bir kimseye zarar vermek, kötü bir davranışta bulunmak: *Kimseye kötülük etmezdi.*
—Ed. Kötü eylemlerin, eğilimlerin tümü: *Kötülük ve erdem.*
—Fels. İyiliğe, erdeme karşıt olan; ahlaka aykırı gelen: *İyiliği kötülükten ayırt etmek. Kötülüğe karşı kötülük yapmak. Kötülük ruhu. Bunda ne kötülük var?* (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. Fels. Kötülük, her zaman iyilik göz önünde tutularak, ona oranla kavranılmıştır. Örneğin Platon'da kötülük, idealar âleminin yabancısıdır. İnsanda kötülüğün bulunması, bedenine bağlı olan ruhunun, bir madde ve idea, kötülük ve iyilik karışımı üretmesinden ötürüdür. Öyleyse, kötülükten kurtulmak için dünyanın maddeselliğinden kaçmak, idealar âlemine yücelmek gerekir; çünkü "kötülüğün ortadan kalkması olanaksızdır; iyiliğin bir karşıtı her zaman var olacaktır. Kötülüğün tanrılar arasında yer alması da olanaksızdır. Demek ki, kötülük, zorunlu olarak, ölümlü doğada ve bu dünyada dolaşır. Bu da ne yönde bir çaba harcamamız gerektiğini gösterir: bu dünyadan yukarıya doğru olabildiğince hızlı kaçıp kurtulmak" (*Theaitetos,* 176).

Klasik felsefe, kötülüğü, insan duyarlığının sonuçlarından biri olarak görür; ayrıca, kötülüğün dünyadaki varlığını açıklamaya, hatta onu haklı göstermeye çalışarak, Tanrı'nın ondan sorumlu tutulamayacağını ileri sürer. Örneğin Leibniz, kötülüğün var olmasının, Yaradan'a karşı bir eleştiri nedeni olamayacağını, kötülüğün

dünyanın yapısında mantıksal olarak içerilmiş bulunduğunu ve sonuç olarak dünyanın olabilecek dünyaların en iyisi olduğunu kanıtlamaya çalışır. Leibniz'e göre, kötülük, uyum*'a belirginlik kazandıran bir uyumsuzluktan başka bir şey değildir (*Théodicée denemeleri*, 12) ve eğer günah olmasaydı, dünya şimdiki kadar güzel olamazdı. "Kusursuz bir birliğe sahip bir sistemde düzensizliklerin olmaması gerektiği ileri sürülerek bana itiraz edilebilir. Ama ben buna, kusursuz bir birliğin bir düzensizlik olacağı biçiminde cevap veririm, çünkü böyle bir şey uyum kurallarını sarsar" (*ay. ypt.* 211). Leibniz'e göre, yerel uyumsuzluklar, ancak tümsel uyuma hizmet etmek için ortaya çıkar ve onun içinde eriyip giderler. Üstelik kendi başına ele alındığında, kötülük "hemen bir hiçtir", çünkü pozitif bir gerçekliği olsaydı, Tanrı onu isteyemezdi. Nitekim, tıpkı bir müzisyenin uyumsuzu ancak uyum elde etmek için istemesi gibi, Tanrı da kötülüğü, arızi durumlar dışında, hiçbir zaman istemez. Kısaca, Tanrı kötülüğü istemez; ve eğer yaratılışta onun varlığına göz yummuşsa, yaratılmış şeyler dizisinde gerçek bir yetkinliğe ancak onunla varabileceği için yapmıştır bunu.

Nietzsche ile bir kopukluk ortaya çıkar: kötülük sorununu bir saplantı biçiminde kafasında taşıyan filozof, mutlak kötümserliği benimser ve sanat yoluyla kaçışta buna bir çare bulacağını sanır: "Gerçekten de, bu kitap, başından sonuna kadar, olup biten her şeyin arkasında tek bir anlamdan, sanatkârca bir art anlamdan başka bir şey görmemektedir. İsterseniz buna bir 'tanrı' diyebilirsiniz; ama kendiliğinden anlaşılacağı gibi, sanatçı bir tanrıdır bu; asla vicdan ve ahlak diye bir şey tanımayan ve ister iyilik ister kötülük yapsın [...], her durumda yalnızca sağlayacağı doyumu ve kendi egemenliğini düşünen bir sanatçı tanrı" (*Die Geburt der Tragödie oder Griechentum und Pessimismus* [Trajedinin doğuşu ya da hellenizm ve kötümserlik], "Önsöz").

Demek ki, bir tanrı da kötülük yapabilirdi. Bu durumda, felsefeye düşen iş, yüce bir varlığa başvurmaksızın düşünmekti. Felsefenin, kötülük sorununu yalnızca bireyin özgürlüğü çerçevesi içinde düşünmesi gerekiyordu. Nitekim, J.-P. Sartre'ın kişilerinden biri böyle yaptı: "Kimsenin öğüt vermeye hakkı yoktu. İyilik ve kötülük onun için ancak o bunları icat ettiği ölçüde vardı."

Kötülük çiçekleri *(les Fleurs du mal)*, Charles Baudelaire'in şiir kitabı. 1857'de yayımlanan kitap, 1858'de toplum ahlak ve törelerine aykırı olduğu gerekçesiyle kovuşturmaya uğradı; 1861'de 35 yeni şiirin eklenmesiyle, ikinci baskısı yapıldı. 1868'de, şairin ölümünden sonra çıkarılan baskısında, kitap son biçimini aldı. *Kötülük çiçekleri* 136 şiirden oluşur ve altı bölüme ayrılır: *Sıkıntı ve Ülkü, Paris'ten tablolar, Şarap, Kötülük çiçekleri, İsyan, Ölüm.* Bu şiirlerde insanın sefaleti ve bu durumdan kurtulmak için harcadığı çabalar anlatılır. Bunalımların dile getirdiği sorular birbirini izler ama yanıtsız kalır ve doruğa ulaştığını sanan insan, tekrar tekrar hiçliğe yuvarlanarak ezilir. Yapay ya da doğal kurtuluş yolları çoktur. Ama, bize ihanet etmeyecek tek yol sanattır ve Baudelaire, aradığı güzelliğe, klasik sayılabilecek sözcük seçiminden çok, rastlaşmaların uyumu ve kıta düzenlerinin çeşitliliğiyle ulaşır. Hugo'nun deyişiyle "yeni bir ürperti" yaratan bu şiirler, "benzeşimler"i keşfederek, şiire simgecilik yolunu açmıştır.

KÖTÜLÜKÇÜ sıf. Kötülük yapabilecek yaradılışta olan, şerir.

KÖTÜMSEMEK g. f. *Bir şeyi kötümsemek*, onu yalnızca olumsuz, kötü yönleriyle ele almak, kötü görmek.

KÖTÜMSER sıf. Her şeyi olumsuz yönüyle ele alma, ya da belli bir işin sonunu kötü görme eğiliminde olan kimse, bu kimsenin davranışları, sözleri, bakış açısı için kullanılır; karamsar: *Ben bu konuda senin kadar kötümser değilim, her şey bir anda düzelebilir. Kötümser bir yorum.*

◆ sıf. ve a. Felsefi kötümserliği benimsemiş kimse için kullanılır.

KÖTÜMSERLEŞMEK gçz. f. Bir kimse sözkonusuysa, kötümser duruma gelmek; karamsarlaşmak.

KÖTÜMSERLİK a. Her şeyi olumsuz yönüyle ele alan ya da belli bir işin kötü bir biçimde sonuçlanacağına inanan bir kimsenin eğilimi; karamsarlık.

—Fels. Her şeyin kötü, hatta olabildiğince kötü olduğu ya da kötülükler toplamının, iyilikler toplamından ağır bastığı görüşünü savunan felsefe öğretisi. ‖ Mizacı gereği ya da düşünüp taşındıktan sonra, olayların ya da durumun kötü bir sona varacağını ileri süren ya da her zaman en kötü olayı, en kötü durumu öngören kimsenin eğilimi.

KÖTÜRÜM sıf. (esk. türkç. *kötrüm*, üzerinde oturulan yer, kerevet'ten). **1.** Yaşlılık, kaza ya da hastalık nedeniyle bacaklarını kullanamayan, yürüyemeyen kimse, sakat olan bacakları için kullanılır: *Yaşlı, kötürüm bir adam.* **—2.** İşlemeyen, iş göremez durumda olan: *Grevler nedeniyle işyerleri kötürüm durumda.* **—3.** *Kötürüm olmak, kötürüm kalmak*, sakatlık, yaşlılık nedeniyle yürüyemez duruma gelmek: *Kazadan sonra kötürüm kaldı.*

—Hırist. *Kötürüm mucizesi*, İsa peygamberin gerçekleştirdiğine inanılan mucize. (Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL. İsa Kefernahum'a girdiği zaman, *Kefernahum Centurionu* diye anılan bir yüzbaşı, peygamberi bularak inmeli hizmetçisini iyileştirmesini istedi. Yüzbaşının inancına hayran kalan İsa: "Git, sana iman ettiğin gibi olsun" dedi ve adamın hizmetçisi iyileşti (Matta, VIII, 5-13). Bu hikâye, aralarında Veronese'nin de bulunduğu (Prado, Dresden, Münih vb. müzeler) birçok büyük sanatçıya esin kaynağı olmuştur.

KÖTÜRÜM BAYEZİT (Celalettin), Candaroğulları beyi (öl. Sinop 1385). Babası Adil Bey'in ölümü üzerine beyliğin başına geçti (1361). Başlangıçta Osmanlılar'la iyi geçindi. Kadı Burhanettin'e karşı damadı Amasya emiri Ahmet'i destekledi; oğlu İskender Bey komutasında yardımcı kuvvet gönderdi. Büyük oğlu Süleyman Bey, kardeşi İskender Bey'i öldürüp Murat I'e sığınınca Osmanlılar'la dostluğu bozuldu. Süleyman Bey'in Osmanlılar'dan sağladığı yardımcı kuvvetlerle Kastamonu'yu almasına ve beyliğini ilan etmesine engel olamadı; Sinop'a çekildi (1383). Ölümüne kadar Sinop'ta hüküm sürdü.

KÖTÜRÜMLEŞMEK gçz. f. Kötürüm duruma gelmek.

KÖTÜRÜMLÜK a. Kötürüm bir kimsenin durumu.

KÖVESS VON KÖVESSHÁZA (Hermann), avusturya-macaristan mareşali (Temesvár, Timişoara, 1854 - Viyana 1924). Galiçya'da 12. Müfreze'ye komuta etti, sonra Novi Pazar ve Crna Gora'yı işgal etti (1915). Daha sonra italya cephesinde çarpıştı ve 1918 temmuzunda Conrad von Hötzendorf'un yerine Tirol ordularının başına geçti. 2 kasım 1918'de başkomutan oldu, hemen ardından müttefikler ile Padova mütarekesi'ni imzaladı (3 kasım 1918).

KÖVM (EL-), Orta Suriye'de Palmira yöresinde vaha. Bölgede Tarihöncesi döneme ait çok sayıda kalıntı vardır (kazılar J. Cauvin tarafından yapılmıştır). Vahadaki ana yerleşme, Yenitaş döneminde VII. binyıl'ın sonunda kuruldu. El-Kövm'deki büyük höyükte yapılan sondajlar, çanak çömleksiz bir alt katmanın, sonra da dikdörtgen ve çokhücreli yapıların varlığını ortaya koydu.

KÖY a. (fars. *kūy*, mahalle'den). **1.** İda. huk. Cami, okul, otlak, yaylak, baltalık gibi ortak malları bulunan ve toplu ya da dağınık evlerde oturan insanların bağ, bahçe ve tarlalarıyla birlikte meydana getirdikleri, nüfusu iki binden az yerleşim birimi (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** Köy halkı: *Düğüne bütün köy gelmişti.* **—3.** *Köy düğünü*, o yörenin geleneksel özelliklerine göre yapılan düğün. ‖ *Köy odası* → KÖYODASI. ‖ *Köy yeri*, köy: *Köy yerinde herkes birbirini tanır.*

—Ed. *Köy edebiyatı*, köy çevresini konu edinen, köy yaşayışını anlatan edebiyat. (Bk. *ansikl.* böl.) ‖ *Köy romanı*, kırsal kesimde yaşanan gerçekleri konu edinen roman. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Eğit. *Köy demirciliği ve marangozluğu gezici kursları*, özellikle kent ve kasabaların uzağında bulunan köylerde yaşayan-

Réunion des musées nationaux

Minerva Erdemler bahçesinden **Kötülükleri** *kovarken*
Montegna'nın yapıtı (1500 dolayları) tuval üzerine tempera
Louvre müzesi, Paris

ların, kendi araç ve gereçlerinin bakım ve onarımını gerçekleştirebilecek bilgi ve becerilerle donatılmasını amaçlayan gezici kurslar. (İlkokulu tamamlamış köy çocukları ile 45 yaşını geçmemiş yetişkinlere açık olan bu kurslar çeşitli illerde etkinliklerini sürdürmektedir.)
—Ekmekç. *Köy ekmeği* → EKMEK.
—Kur. tar. *Köy kethüdası*, Osmanlı döneminde köylü ile devlet kurumları arasında aracı olan kimse. (Köylerde vergi toplar, kaza meclisinde köyün, köylünün haklarını savunur ve düşüncelerini aktarırlardı. Bu görevlilere daha sonra "muhtar" adı verildi.)
—Psik. ve Ruhbil. *Köy testi*, yansıtmalı test. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. Ed. • *Köy edebiyatı*, tam anlamıyla öğretici olabilmesi (Vergilius, *Georgica*), dinsel, bölgesel, çeşitli uzantılar içinde yer alabilmesi (Hesiodos, *İşler ve günler*) ya da gerçekçi betimlemelere yol açabilmesiyle (Émile Guillaumin, *la Vie d'un simple*), pastoral türün sınırlarını aşar. Daha dar bir biçimde anlaşılırsa, kır insanlarına gösterilen ilgi ve toprağa duyulan bağlılıkla belirginleşir.

Türk edebiyatında köy yaşamına tanıklık eden temel ürünler halk şairlerinin yapıtlarıdır. Köy çevresinden yetişmiş bu şairler doğayı, mevsimlik göçleri, tarım ve hayvancılıkla ilgili üretim biçimini vb. ayrıntılarıyla yansıttılar. Halk edebiyatının ele aldığı bu konular Millî* edebiyat döneminde kentli aydın şairlerce (Hecenin* beş şairi) oldukça yüzeysel biçimde işlendi. Halkevleri çevresinde gelişen şiir hareketinin temsilcileri (A. K. Tecer, S. K. Çağlar vb.), bu yolu köye yönelik daha canlı gözlemlerden yararlanarak izlediler. Toplumcu şairler (C. A. Kansu, M. Başaran vb.) köy gerçeklerini geniş biçimde işlediler. Ancak köy edebiyatının en verimli ürünleri köy enstitülerinden yetişen yazarların (M. Makal, T. Apaydın vb.) köy mektupları, daha geniş olarak da köy romanları oldu.

• *Köy romanı*. Türk edebiyatında köy çevresini ve köy insanlarını ele alan ilk roman, Nâbizade Nâzım'ın *Karabibik*'idir (1890). Baş kişisi Antalya'nın Kaş ilçesine bağlı Beymelik köyünde yaşayan bir köylü olan bu küçük yapıtta, toprak yüzünden köylüler arasındaki çekişme, üretim aracına (bir çift öküz) sahip olabilme, faiz, sağlık, evlilik gibi sorunlar konu edinilir. Günlük yaşama gerçekçi bir bakış yönelten yapıtta yalın bir anlatım ve yer yer şive taklidi özellikleri dikkati çeker. E. H. Tepeyran'ın *Küçük Paşa* (1909) romanı; Niğde'nin bir köyündeki yaşamı, savaş yıllarında askere gidenlerin geride bıraktığı dertleri, yönetimin bozukluğunu, vergi borcu, sağlık, yol, yakacak gibi sorunları sergiler. Y. K. Karaosmanoğlu'nun *Yaban*'ı (1932), Kurtuluş savaşı sırasında Haymana ovası ortalarında, Porsuk çayı yakınındaki köyde yaşayan bir kentlinin gözüyle köy gerçeklerini sergiler; köy insanlarıyla aydınlar arasındaki çelişkileri canlandırır. S. Ali'nin *Kuyucaklı Yusuf*'u, Nazilli (Aydın) ve Edremit (Balıkesir) yörelerinin kasaba yaşamına tanıklık ederken gerçeğe uygun köylü portreleri de çizer. Gerçekçi ve toplumcu edebiyatın gelişimi boyunca özellikle 1950'yi izleyen 20 yıla yakın sürede köyle ilgili sorunlar romanı besledi. Köy enstitüsü mezunu M. Makal'ın Orta Anadolu'ya ilişkin köy gözlemlerini derleyen *Bizim köy* (1950) yapıtının ardından, enstitülü pek çok yazar yetiştikleri, öğretmen olarak görev yaptıkları köylerle ilgili gerçekleri romanlarında anlattılar. Bunlar arasında T. Apaydın İçbatı ve Orta Anadolu'yu konu edinen *Sarı traktör* (1958), *Yarbükü* (1959), *Ortakçının oğlu* (1964), *Define* (1970) vb.; F. Baykurt İçbatı Anadolu ve Ankara çevresini konu edinen *Yılanların öcü* (1959), *Irazcanın dirliği* (1961), *Onuncu köy* (1961), *Amerikan sargısı* (1967), *Tırpan* (1970) gibi romanlarıyla dikkati çektiler. Onların yanı sıra, gene köyden yetişmiş Yaşar Kemal *Teneke* (1955), *Ortadirek* (1960), *Yer demir gök bakır* (1963), *Ölmez otu* (1968) gibi romanlarıyla Çukurova ve Toroslar'ın insanlarını, çeltik, pamuk tarlalarında çalışan köylülerin güç yaşama koşullarını dile getirirken doğayı da şiirli bir betimleme ustalığıyla tanıttı. Cezaevlerinde yaşadığı yıllar boyunca Çankırı, Kastamonu, Çorum dolaylarının insanlarını tanıyan ve onları ekonomik, ahlaksal sorunlarla ilgili olarak suça yönelten koşulları inceleyen Kemal Tahir *Yediçınar yaylası* (1958), *Köyün kamburu* (1959), *Büyük mal* (1971), *Sağırdere* (1955), *Körduman* (1957) vb. gibi romanları yazdı. Ancak eşraf-gerici din adamı-yönetici üçgeni çevresinde oluşmuş gösterilen toplumsal bozuklukların nedenlerini, enstitülü yazarlardan farklı biçimde değerlendirdi. Örneğin, *Bozkırdaki çekirdek* (1967) romanında bir köy enstitüsünün kuruluş serüvenini konu edinirken bu eğitim ve kalkınma modeline eleştiriler yöneltti. Orhan Kemal'in *Bereketli topraklar üzerinde* (1954) romanı, Çukurova'ya mevsimlik işçi olarak gelen köylülerin güç yaşam koşullarını, sorunlarını ele aldı. Köy çevresini yakından tanıyan Necati Cumalı *Zeliş* (ilk basımı *Tütün zamanı* adıyla, 1959) romanında Urla (İzmir); S. Kocagöz *Yılan hikâyesi* (1954), *Bir karış toprak* (1964), *Bir çift öküz* (1970) romanlarında Söke (Aydın); K. Bilbaşar *Cemo* (1966), *Memo* (1968-1969) romanlarında Doğu Anadolu köylerinin gerçekliklerini konu edindi. Ancak köyden kente göç, hızlı kentleşme ve bunun doğurduğu sorunlarla sanayileşmenin yoğunlaşmasıyla ortaya çıkan yeni gelişme modeli vb. koşullar, 1970'lerden başlayarak köy romancılığının yavaş yavaş etkinliğini yitirmesine yol açtı.

—İda. huk. Köy, kamu idarelerinin en küçüğü ve yerel yönetim birimlerinin en eskisidir. Köy yönetimi, 18 mart 1924 tarih ve 442 sayılı yasaya dayanır. Kırsal alandaki, nüfusu 150 ile 2 000 arasında olan yerleşim bölgelerine köy denir. Bir kamu tüzel kişisi olan köyün yasaca belirlenmiş görev ve yetkileri vardır. Köy idaresinin görevleri, yasada zorunlu ve isteğe bağlı olarak ikiye ayrılmıştır. Köyün zorunlu görevleri: köylülerin sağlık ve güvenliğine ilişkin görevlerle köyün okul, cami, yol ve ağaçlandırma gibi bayındırlık işleridir. Köyün isteğe bağlı görevleri ise: köylülerin toplumsal ve iktisadi gelişmesini sağlayacak etkinliklerdir. Köy tüzel kişiliğinin üç organı vardır: köy derneği, köy ihtiyar meclisi ve muhtar. Köy derneği, seçim hakkına sahip olan ve o bölgenin seçmen kütüğüne kayıtlı olan köylülerden oluşur. Köy derneği, seçim dönemlerinde ihtiyar meclisi ile muhtarı seçer. Köy derneğinin seçim dışındaki görevleri şunlardır: muhtarın ödeneğini saptamak; köyün isteğe bağlı işlerini zorunlu olanlar arasına sokmak; merkez idaresi tarafından atanmış bir köy imamı yoksa onu seçmek ve ödeneğini belirlemek. Köy ihtiyar meclisi, köy derneği tarafından seçilen üyelerle öğretmen ve imamdan oluşan bir karar organıdır. İhtiyar meclisi muhtarın çağrısıyla haftada en az bir kez toplanır ve köyün işlerini görüşerek karara bağlar. Muhtar, hem köy yerel yönetiminin hem de devletin merkez yönetiminin organı ve temsilcisidir. Muhtarın köye ve devlete ilişkin olmak üzere iki tür görevi vardır. (→ MUHTAR.) Köyün güvenlik işlerini köy korucuları sağlar. Köy korucusu, muhtarın emrinde olan silahlı bir kolluk kuvvetidir. Köy tüzel kişiliğinin taşınır ve taşınmaz malları vardır. Yasaya göre köyün malları ikiye ayrılır: orta malları ve öteki mallar. Köyün orta malları halkın yararlanmasına ayrılmış kamu mallarıdır. Öteki mallar ise, özel mallardan sayılır. Köy idaresinin gelirleri şunlardan oluşur: özel mallarının kira ve satış bedelleri, salma parası, para cezaları vb.

Türkiye'de köyler, yönetsel bölünmenin en alt basamağını oluşturur. Köy kanunu' na göre, nüfusu 2 000'den az olan yerleşmeler köy kapsamına girer. İl ve ilçe merkezleri nüfusları bu rakamın altında da olsa köy sayılmaz; buna karşın yönetsel bakımdan il ya da ilçe sayılmayan yerleşme birimleri, nüfusları 2 000 kişiyi geçse de köy sayılır. Türkiye'de kırsal yerleşmeler genellikle, çok sayıdaki parçalanmış ve nüfusça küçük birimlerden oluşur. Köylerin coğrafi dağılımına bakılırsa, nüfusça küçük yerleşimlerin, ülkenin Doğu Anadolu, Güneydoğu Anadolu bölgelerinde, İç Anadolu bölgesinin dağlık ve ormanlık kuzey kesimlerinde ve Karadeniz bölgesinin özellikle Doğu Karadeniz ve Orta Karadeniz bölümlerinde yoğunlaştığı görülür. Nüfusça büyük yerleşimlere ise, daha çok başta Ege ve Marmara bölgeleri olmak üzere, İç Anadolu bölgesinin güney kesimleri, Çukurova, Çarşamba ve Bafra ovaları gibi tarımsal üretimin yoğun olduğu yörelerde rastlanmaktadır. Yönetsel ölçüte göre köy tanımı, sosyal gerçekliği kavramada yetersiz kalmaktadır. 1990 yılında, nüfusu 5 000 kişiyi aşan ve ülkenin toplam köylü nüfusunun % 8,3'ünü barındıran 216 yerleşim, köy olarak kabul edilmekteydi. Bunların önemli bölümü, özellikle de nüfusu en kalabalık olanları, İstanbul, İzmir gibi büyük kentler çevresinde oluşmuş yerleşmelerdi. Gerçekte bu yerleşimler, çevrelerinde bulundukları büyük kentlere göç eden nüfusun barındığı ve hızla gelişmeye devam eden gecekondu mahallelerinden oluşuyordu. Çoğu, daha 15-20 yıl öncesinde birer küçük yerleşmeyken hızlı kentleşme sonucu büyümüş ve birer "uydu kent"e dönüşmüştü. Bu gibi merkezler son yıllarda ilçe statüsüne kavuşturulmuştur.

Türkiye'de köyler, ekonomisi tarıma dayanan, geniş aile ve bireysel ilişkilerin yaygın olduğu ve işbölümünün gelişmediği yerleşme birimleridir. Türkiye'deki köylerin bir bölümünde bugün de geleneksel yöntemlerle tahıl tarımı yapılmakta, kendi kendine yeterli bir yaşam sürdürülmektedir. Bu nedenle çoğunluğu türdeş yapıdadır. Bununla birlikte tarımsal üretimin ve ekonomik koşulların yetersiz olduğu yörelerden kente ve yakın zamana değin yoğun bir biçimde süren başka ülkelere göç olgusu, ülkenin toplumsal yapısını etkileyecek boyutlardadır.

Anadolu'da köyler, yerleşme düzeni bakımından temelde iki gruba ayrılır: toplu ve dağınık köyler. Toplu köyler daha çok Ege, Marmara ve İç Anadolu bölgelerinde, dağınık olanlar ise Karadeniz, Akdeniz ve D. Anadolu'nun bazı yörelerinde yoğunlaşmıştır. Toplu köy yerleşimi genelde bir merkez çevresinde, çember biçiminde kümelenmiş evlerden oluşur. Merkezde cami, köy ağılı, kahve vb. tüm köyün ortaklaşa kullandığı birimler yer alır. Evler dar bir alanda ve sıkışık düzende yerleşmiştir. Bu sıkışık konut grupları dar ve dolambaçlı yollar birbirinden ayırır. Köyün çevresinde ise tarla, çayır ve meralar bulunur. Dağınık köy yerleşiminde ise konutlar birbirine uzaktır. Evler tüm köy alanına dağılmıştır ve genellikle küçük tarım alanlarının ortasındadır.

Köy tiplerinin en önemli belirleyicisi topografik yapı ve temel ekonomik üretimdir. Tarıma elverişli, düzlük alanlardaki köylerin çoğunluğu toplu yerleşmedir. İç Anadolu'nun yaygın biçimde tahıl tarımı yapılan bölgelerinde dağınık köy yerleşmelerine hemen hemen hiç rastlanmaz. Dağınık yerleşmeler ise daha çok engebeli, dağlık, tarım alanları küçük ve parçalanmış, yaygın olarak bahçecilik yapılan yörelerde yoğunlaşmıştır. Örneğin D. Karadeniz'de toplu köy tipine rastlanmaz.

Orman varlığı oldukça sınırlı olan Türkiye'de köylerin önemli bir bölümü ormanla ilişkilidir ve orman köyü sayısının giderek arttığı görülmektedir. Bu artışın temel nedeni, 1950'lerde kırsal alanda başlayan topraksızlaşma ve makineleşmedir. Bunun yanında nüfus artışı da bu süreci hızlandırmıştır. Bu durum bir yandan orman varlığının azalmasına, öte yandan buralara yerleşen nüfus açısından kimi temel sorunların ortaya çıkmasına neden olmak-

tadır. Nitekim orman köylerinin dik ve engebeli, sert iklim koşullarının egemen olduğu yörelerde kurulması ve çoğunlukla dağınık ve seyrek bir doku göstermesi, köye yönelik sosyal ve teknik altyapı hizmetlerinin buralara ulaşmasını güçleştirmektedir. Öte yandan yapılan araştırmalar, orman köylerinde hayvancılığın başta gelen ekonomik uğraş olduğunu, ormancılığın ikinci planda geldiğini ortaya koymuştur; bu da ormancılık ekonomisinin gelişmesini engellemektedir. Bu köyleri kalkındırmaya ve ekonomisini geliştirmeye yönelik çabalar bugüne değin yetersiz kalmıştır.

1980'den sonra köylere altyapı hizmetlerinin götürülmesine, tarımsal üretimin yetersiz olduğu yörelerde iş olanaklarının yaratılmasına, eğitim ve yerleşmeye yönelik temel gereksinimlerin karşılanmasına hız verilmiştir. Kimi zaman vatandaşların gönüllü katkısından da yararlanılarak sürdürülen bu çalışmalar, köylerin toplumsal yapısında kimi değişikler yaratacak bir nitelik taşımaktadır.

1990 nüfus sayımına göre, Türkiye'de bulunan 36 226 köyde 23 146 684 kişi yaşamaktadır. Köy nüfusunun genel nüfus içindeki payı, 1927-1950 yılları arasında % 75,8'den ancak % 75'e düşmüştür. 1948'de Marshall programının uygulanmaya konulmasına koşut olarak başlayan tarımda makineleşme ile, Türkiye'de kırsal alandan kentlere doğru büyük ölçüde göç başlamış, köy nüfusunun genel nüfus içindeki payı, zamanla gerileyerek 1960'ta % 68'1'e, 1970'te % 61,5'e, 1980'de % 56,1'e, 1990'daysa % 41'e inmiştir.

Toplam köy nüfusunun bölgelere göre dağılımında % 24,3 payla İç Anadolu bölgesi başta gelmekte, onu Karadeniz kıyıları (% 19,1), Doğu Anadolu (% 16,5), Marmara ve Ege kıyıları (% 14,9), Akdeniz kıyısı (% 8,9), Batı Anadolu (% 8,3), Güneydoğu Anadolu (% 4,7) ve Trakya (% 3,3) bölgeleri izlemektedir. Bölgelerin toplam nüfusu içinde köy nüfuslarının payı ise: Karadeniz kıyı bölgesinde % 68,2, Doğu Anadolu'da % 62,5, Batı Anadolu'da % 55,9 iken Akdeniz kıyısı, İç Anadolu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde % 45 ile % 47 arasında değişmekte, Marmara ve Ege kıyılarında % 36'ya, Trakya bölgesinde % 15'e düşmektedir.

—Psik. ve Ruhbil. *Köy testi.* Dr. Arthus'un tasarladığı, öğrencisi Dr. Mabille'in daha kesin bir biçimde yeniden ele alarak geliştirdiği bu test, üzerlerinde toplumsal işlevlerini (bakkal, kasap, belediye, okul, jandarma karakolu, kahve vb.) gösteren bir yazı taşıyan on sekiz binadan, yapılacak bireysel evlerden, köprülerden, hayvanlar ve insanlar için çitlerden oluşur. Testten geçirilen öznenin, köyü kendi istediği gibi kurması ve özellikle bu köyün çeşitli yönleriyle ilgili bir dizi soruya cevap vermesi gerekir. Köy testinin yorumu hem simgesel (özellikle grafolojideki uzay simgebiliminden esinlenir), hem de biçimseldir (çeşitli köy tipleri kişilik tipleriyle birleştirilir). [→ Kayn.]

Köy enstitüleri, köy okullarına öğretmen ve eğitmen yetiştirmek, yöre kalkınmasında etkin bir görev üstlenmek üzere açılmış olan eğitim kurumları (kuruluşu 1940). Bu konuda biri 17.4.1940 gün ve 3803 sayı ile, öteki 19.6.1942 gün ve 4274 sayı ile iki yasa çıkarıldı ve 30.11.1943 tarihinde de İlköğretim genel müdürlüğü'nce "Köy okulları ve enstitüleri teşkilat kanunu izahnamesi" yayımlandı. Köy enstitülerinin hukuksal çerçevesini, bu iki yasa ile adı geçen izahname oluşturur. Özellikle 71 maddelik 4274 sayılı yasada ve buna ilişkin izahnamede, konu ile ilgili hemen bütün ayrıntılara yer verildi.

İlköğretimin yaygınlaştırılması amacıyla harekete geçilmesi, 1931 ve 1935 CHP kurultaylarında alınan kararlara göre geliştirilen "eğitmen projesi"ne değin uzanır. Askerliğini onbaşı ve çavuş olarak yapan yetenekli gençler devlet üretme çiftliklerinde yetiştiriliyor ve atandıkları okullarda genel öğretimin yanı sıra tarımsal alanda da öncülük yapıyorlardı. 1936'da başlayan uygulamaların olumlu sonuçlar vermesi üzerine, konuyu kapsamlı bir biçimde ele alan 3238 (1937) ve 3704 (1939) sayılı yasalar çıkarıldı. Saffet Arıkan'ın Milli eğitim bakanlığı döneminde atılan bu adımlar, İsmet İnönü'nün Cumhurbaşkanı ve Hasan Âli Yücel'in Milli eğitim bakanı oluşu ile ve İlköğretim genel müdürü İsmail Hakkı Tonguç'un mimarlığını yaptığı "köy enstitüleri projesi"ne dönüştü.

Belli aşamalardan geçen bir örgütlenme sonucunda ortaya çıkması öngörülen "Köy enstitüsü bölgesi" kavramı, sistemin ana düşüncesini oluşturdu ve şu öğeleri kapsamına aldı: 1. köylerdeki birimler (okul, kurs, akşam okulu); 2. her 10-15 köy için bir bölge okulu; 3.15-30 köyü kapsayan bir gezici başöğretmenlik; 4. 3-5 gezici başöğretmenlik bölgesini birleştiren bir ilköğretim müfettişliği; 5. sayıları 10-20 arasında ilköğretim müfettişliğini kapsayan köy enstitüleri bölgesi; 6. tüm bu çalışmaların eşgüdümünden sorumlu İlköğretim genel müdürlüğü.

Köy enstitülerini bitirerek köylerde görev alacak öğretmen ve eğitmenlerin, yasalar ve izahname ile belirtilmiş olan görevleri iki ana grup içinde toplanıyordu. Birinci grup görevler okul ve kurslarla ilgiliydi ve okulların, yalnız derslik olarak değil, köyün özelliğine göre teknik ve tarımsal çalışmaların yapıldığı birer eğitim merkezi biçiminde çalışmasını amaçlıyordu. Köy okulu işliği de tüm köye hizmet verecek şekilde donatılacaktı. Okulun ve öğretmenin ikinci grup görevleri ise dışa dönüktü ve köyde üretimin artmasına, ekonomik yaşamın gelişmesine ve kooperatifleşmeye yönelinmesini öngörüyordu. Böylece "canlı ve hareketli köy" kavramının oluşması sağlanmış olacaktı. Yasada çeşitli özendirme hükümlerinin yanında, çalışmaları baltalayanlar için ceza yaptırımları da yer alıyordu.

Sistemin önemli öğelerinden biri de, bölge okullarıydı. Bunların, küçük birer enstitü gibi çalışması planlandı. Pansiyonlu olanlara kabul edilecek yetenekli köy çocuklarının yiyeceklerini ve yatak takımlarını sağlamak görevi, köy ihtiyar heyetlerine verildi.

Köy enstitülerini bitiren öğrencilere, atanacakları kendi köylerinde, olanak yoksa en yakın köyde toprak ve ev sağlanacak ve kendilerini geçici birer memur olarak görmeleri önlenmiş olacaktı. Öğretmen ve eğitmenler, köyün altyapı taşlarından biri haline getirilmek suretiyle, çeşitli baskı gruplarının etkisiyle ya da başka nedenlerle yerlerinden edilme kaygısından uzak, güven içinde çalışacak ve yabancılaşma sorunu ile karşı karşıya kalmayacaklardı.

Köy enstitülerine 5 yıllık köy okulunu bitirenlerle 3 yıllık köy okullarından çıkıp 2 yıl hazırlık sınıfı okuyan çocuklar alınıyordu. Eğitim süresi 5 yıldı. 1946-1947 ders yılına değin köy enstitülerinden 5 447 köy öğretmeni, 8 756 eğitmen, 541 sağlık memuru yetişti. Sayıları önceleri 14 olarak düşünülen ve sonradan 20 olarak gerçekleşen enstitülerde genel bilgi ve kültür derslerinin yanı sıra tarımsal ve teknik bilgiler, beceriler kazandırmaya yönelik uygulamalı derslere büyük ağırlık verildi.

Bu uygulama çalışmaları ile enstitülerin altyapı sorunları da büyük ölçüde çözümlenmiş oluyordu. Başlangıçta çeşitli yüksek ve orta düzey meslek okullarından karşılanan öğretmen gereksinimi, yeni bir kuruluşu zorunlu kılıyordu. Köy enstitülerine öğretmen yetiştirmek ve projenin yürütülmesine ilişkin araştırmalar yapmak üzere, 1942-1943 öğretim yılında, Hasanoğlan yüksek köy enstitüsü açıldı.

Siyasal yaşamda çokpartili döneme girildiği 1946 yılında, bu eğitim kuruluşlarına yöneltilen eleştiriler Kenan Öner-Hasan Âli Yücel davası ile noktalandı. Yücel'den sonra Milli eğitim bakanlığı'na getirilen Reşat Şemsettin Sirer zamanında önce Hasanoğlan'daki yüksek bölüm kapatıldı ve enstitülerin kuruluş amaçlarından önemli sapmalar oldu. Enstitüler, teker teker klasik öğretmen okullarına dönüştürüldü. 1950'den sonra ise işlevlerini tümüyle yitirdi.

Köy halayı, Sıvas ve çevresinde oynanan, dramatik öğeler içeren halay türü bir halk oyunu.

Köy halayında oyuncular köy yaşantısını, kişinin doğa karşısındaki çaresizliğini, güçlenme isteğini ve yaşama sevincini canlandırırlar. Oyun üç bölümden oluşur. Birinci bölümde, birbiri ardına sıralanan oyuncular başları öne eğik olarak dururlar. Bunun insanın çaresizliğini, doğa karşısındaki aczini simgelediği öne sürülür. Ardından, ellerini göğe doğru çaprazlamasına uzatıp başlarını arkaya vererek yakarırmış gibi hareketler yapar, göğüslerini döverler. Bunu izleyen bölüm, kıtlıktan kurtulmayı ve yaşama sevincini temsil eder. Bu bölümlerin aralarında köy yaşantısına ilişkin kimi dramatik öğelere yer verilir. Oyuncular un eleme, hamur yoğurma, yufka açma, tarladaki otları ayıklama, çapalama, ekin ekme vb. hareketleri çömelerek yaparlar. Bazı araştırmacılar köy halayının şaman inanışlarının izlerini taşıdığını öne sürmekte, göğe doğru yönelerek göğüslerini dövme ve yakarma figürlerini doğaya tapınma olarak değerlendirmektedirler.

Köy hekimi *(le Médecin de campagne)*, H. de Balzac'ın romanı (1833) [*Köy yaşamından sahneler*]. Doktor Benassis, bir aşk başarısızlığından sonra çekildiği Dauphiné köyünde, bölgesini kalkındıracak olaylarda ve yaşamında yeni bir anlam arar. Güneşsiz bir vadinin sakinlerini yozlaşmaya mahkûm eden kretén hastalığıyla savaşır, yerel zanaatları örgütler, bir katolik papazın da yardımıyla bölgeyi kendi azgelişmişliğinden kurtarır. Bu roman, asker Goguelat'nın akşam yemeğinden sonra anlattığı efsaneleşen imparatorun olağanüstü yaşamöyküsünü de içerir.

Köy hizmetleri genel müdürlüğü, kırsal alanlara götürülecek hizmetleri düzenlemek, kısa sürede daha çok ve daha ekonomik hizmet üretmek amacıyla kurulmuş, katma bütçeli ve tüzel kişiliği olan genel müdürlük. Tarım orman ve köyişleri bakanlığı'na bağlı olan genel müdürlük 8 haziran 1984 tarihinde kurulmuştur.

Köy okulları, köy çocuklarının eğitim gereksinimini karşılamak üzere açılan, programlarında daha çok tarım ve iş etkinliklerine yer verilen okullar.

22 mart 1926 tarihinde çıkarılan 789 sayılı Maarif teşkilatı yasası'nda bu okullar, köy gündüz ve köy yatılı okulları olarak saptandı. O dönemde ilkokulların öğretim süresi beş yıl olmakla birlikte, köy okulları için üç yıllık eğitim yeterli görüldü. 1939'da toplanan Milli eğitim şurası'nın kararıyla 1939-1940 yılında dördüncü, 1940-1941 öğretim yılında da beşinci sınıflar açılarak köy ve kent ilkokullarının öğretim süreleri arasındaki fark kaldırıldı. 19 haziran 1942'de çıkarılan 4274 sayılı yasayla köylerdeki ilkokullar şöyle saptandı: eğitmenli köy okulları, öğretmenli köy okulları, öğretmenli ve eğitmenli köy okulları, pansiyonlu ya da pansiyonsuz bölge köy okulları, köy ve bölge meslek kursları.

18 temmuz 1959'da Milli eğitim bakanlığı'na sunulan "Türkiye Eğitim milli komisyonu" raporunda, ders programlarının, ulusal birliği bozmamak koşuluyla, köylerin ve bölgelerin özelliklerine göre ayarlanması önerildi. Dağınık ve az nüfuslu köylerdeki çocukların okutulabilmeleri için gündüzlü ve yatılı bölge okulları açılması da rapordaki öneriler arasında yer aldı. Komisyon raporunun kamuoyuna sunulduğu 1961 yılında 222 sayılı İlköğretim ve eğitim yasası çıkarıldı, yatılı bölge okullarının yapımına hız verildi ve köy ilkokul-

larının yapımında köy halkının yardımcı olması ilkesi getirildi. Ancak, 1960'lı yıllarda devlet bütçesinden eğitime ayrılan yatırımların payı oldukça yüksek iken, 1970'li yıllarda, özellikle de 1980 yılından sonra bu pay giderek geriledi. Devlet Planlama teşkilatı verilerine göre, kırsal alana götürülen sosyal altyapı hizmetleri kapsamında, 1990 yılı içinde, 3 251 adet köy okulu dersliği yapılmıştır. Gene aynı verilere göre bu sayı 1991 yılında 4 543'e yükselmiştir. 1980 yılından sonra Milli eğitim bakanlığı tarafından "Kendi okulunu kendin yap" kampanyası sürdürülerek okul yapımı vatandaş-devlet işbirliğiyle gerçekleştirilmek istendi. Bu kampanya halktan yoğun destek görmekle birlikte, sorunun çözümü açısından yeterli olması olanaksızdır.

Köy öğretmen okulları, köy okullarına öğretmen yetiştiren eğitim kurumları.

Türkiye'de Cumhuriyet (1923) ile birlikte köy okullarının öğretmen gereksinimini karşılamak amacıyla çeşitli arayışlar içerisine girildi. 1926'da kabul edilen Maarif teşkilatı kanunu'nda "Köy muallim mektepleri" konusuna yer verildi. 1927 -1928 öğretim yılında Denizli ve Kayseri Zencidere'de iki köy öğretmen okulu açıldı ise de, beklenilen sonuç sağlanamadığından, bu okullar 1932-1933 ders yılında kapatıldı.

Kırsal alanlara eğitim sorununun çözümü için gerekli öğretmenlerin yetiştirilmesi konusu, 1936'da, o sırada Milli eğitim bakanlığı'na getirilen Saffet Arıkan ve İlköğretim genel müdürlüğü'ne atanan İsmail Hakkı Tonguç tarafından yeniden ve daha köktenci bir yaklaşımla ele alındı ve eğitmen* kursları açıldı. Eğitmen yetiştirme programı, bir ara, çözüm yolu gibi göründü. Çünkü, alınan sonuçlar daha kalıcı atılımlara gitmeyi özendirici nitelikteydi. 17 nisan 1940'ta Köy* enstitüleri açıldı. Böylece, ilk kez, köyler için bir eğitim sistemi geliştirildi ve bu yapı tüm ülkeye yaygınlaştırmaya çalışıldı. Cumhuriyet dönemine kadar eğitim sistemi kentler dikkate alınarak geliştirilmiş, sonra köylere uygulanmıştı. Köy enstitüleri, 1946'dan sonra amacından saptırıldı; 1954'te öteki ilköğretmen okulları ile "İlköğretim* okulları" adı altında birleştirildi.

Köy papazı *(le Curé de village)*, H. de Balzac'ın romanı (1839-1841) [*Köy yaşamından bir sahne*]. Servet sahibi olmuş Auvergne'li bir köylü ailesinden gelen genç burjuva kızı Véronique Graslin, bir porselen işçisi olan âşığı giyotinle idam edilince kendini bir Limoges köyünün ekonomik yönden kalkınmasına adayarak geçmişindeki kötü olayları unutmak ister. Lemannais'in görüşlerini benimsemiş rahip Bonnet ile saint-simonculuktan dönmüş olan bir politeknik okulu öğrencisi Gérard ona yardım ederler. Fourierciler kendilerine örnek olarak bu ütopyayı seçmişlerdir.

Köyceğiz'den bir görünüm

KÖYBUCAĞI, Samsun'un Terme ilçesi merkez bucağına bağlı köy; 1 046 nüf. (1990).

KÖYCEĞİZ, Muğla ilinin Akdeniz bölgesi sınırları içinde kalan kesiminde ilçe; 25 836 nüf. (1990); 17 köy. Merkezi, Muğla'nın 65 km güney-doğusunda *Köyceğiz*, 6 406 nüf. (1990). Tahıl, turunçgiller, pamuk, zeytin, baklagiller, sebze ve meyve (seracılık). Sığla yağı üretimi. Turizm.

KÖYCEĞİZ gölü, G.-B. Anadolu'da, Menteşe yöresi kıyısında, Muğla'nın kuşuçuşu 20 km G.-D.'sunda tatlısu gölü; 52 km². Yükselen deniz düzeyinin bir vadi boyunca karanın içine sokulmasıyla meydana gelmiş eski bir körfezin, sonradan alüvyonlarla ve bir kıyı seti ile denizden ayrılması sonucunda oluşmuştur ve bu nedenle alüvyal set gölü grubuna girer. En derin yeri 25 m'yi bulan göl, deniz seviyesinden 8 m kadar yükseklіktedir ve fazla sularını bataklık bir alandan menderesler çizerek geçen bir gideğen ile Akdeniz'e boşaltır. Kıyılarında balıkçılık ve turizm. Antik Kaunos şehri kalıntıları. (→ Kayn.)

KÖYCÜ sıf. ve a. Köy sorunlarını inceleyen, bunlara çözüm yolları arayan, köylerin ve köylülerin yararına çalışan kimse.

KÖYCÜLÜK a. **1.** Köy sorunlarıyla ilgilenme anlayışı ya da köyü kalkındırma çalışması. **—2.** Ülke kalkınmasında, köy ve köylünün kalkınmasına öncelik verilmesini savunan görüş. (Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL. Bu görüşün ilk savunucularından Dr. Reşit Galip, 1920'de, Türkiye'nin ancak türk köylüsünün dünyada olup bitenlerle ilgilenmeye başladığı zaman kurtulacağını yazdı. Köylüye haklarının neler olduğunun, bu hakları nasıl elde edebileceğinin öğretilmesi gerektiğini; ağaların, köylüyle hükümet arasında bir tür çin seddi oluşturduğunu, halkın, ağaların borç kölesi olmaktan kurtarılması gerektiğini ileri sürdü. Ona göre, tutuculuğu savunanlar; ingilizi, yunanı, italyanı isteyenler bu zorbalardır. Zorbaların baskısından kurtarılacak olan köylü, doktor ve öğretmenlerin çekirdeğini oluşturacağı bir aydın kadrosu tarafından uyarılacak ve örgütlendirilecektir. Cumhuriyet döneminde köycülük Şevket Raşit Hatiboğlu'nun çıkardığı *Dönüm* dergisi çevresinde tartışıldı (1932 -1933). Meksika'da köycülük konusunda çalışmalar yapan Halkevleri köycülük bürosu başkanı Nusret Köymen, yayımladığı broşürlerde köy kalkınması için idari planlar önerdi. Çok partili dönemde siyasal partiler programlarında köycülük ilkelerine de yer verdiler (örneğin CKMP). 1960'tan sonra Köy kalkınması programı'yla köycülük görüşü yeniden gündeme geldi. (→ Kayn.)

KÖYDEŞ a. Aynı köyden olan kimselerden birbirine göre her biri.

Köye ulaşım projesi (KUP), D. ve G. -D. Anadolu köylerinin yol sorununu hızlı bir biçimde çözmek amacıyla hazırlanan proje. Projenin uygulanmasına 2 000 işçi, 200 buldozer, 100 greyder ve 600 iş makinesinden oluşan bir ekiple 1978'de başlandı. İlk yıl 20 ilde 4 000 km, 1979'da da 2 700 km yol yapıldı. 1979'da, Ecevit hükümetinin iktidardan ayrılmasıyla proje uygulamadan kaldırıldı.

KÖYGÖÇTÜ a. Oy. İki takım halinde topla ve açık havada oynanan bir çocuk oyunu.

—ANSİKL. Oyuncular iki takıma ayrılır, bir daire oluştururlar. Top yere vurulur, topu tutan çocuk karşı takımın oyuncularından birini vurursa kendi takımındakiler ötekilerin sırtına biner. Sırta binenler topu birbirlerine atarlar, top yere düşmeden ilk atan çocuğa gelirse, her çocuk bindiği oyuncuyu değiştirir. Topu tutamazlarsa, alttakiler topu tutup öteki taraftan birini vurmaya çalışırlar. Vurursa, altta kalmaktan kurtulup ötekilerin üzerine biner-ler, vuramazlarsa, karşı takım topu ele geçirir ve gene altta kalırlar.

KÖYGÖÇÜREN a. Devedikeni türü *(Cirsium arvense)*. [Çiçekli dalları halk hekimliğinde kuvvet verici ve iştah açıcı olarak kullanılır.]

KÖYKENT a. Kırsal bölgelerin geliştirilmesi ve kentlere olan akının durdurulması amacıyla kimi kentsel hizmetlerin bu bölgelere getirilmesiyle oluşturulan, köyle kent arası bir yerleşim modeli.

KÖYLEŞME a. Köyden kente nüfus akımı nedeniyle kentlerde, kırsal alanlara özgü davranış ve tutumların ortaya çıkması.

KÖYLEŞMEK gçz. f. Kentlerden söz ederken, kırsal alanlara özgü nitelikler kazanmak.

KÖYLÜ a. **1.** Köyde yaşayan ya da köyde doğmuş olan kimse. **—2.** Köy halkı; köylüler: *Köylüye tohum, gübre vermek. Köylüye verilen krediler.* **—3.** İyelik ekiyle, aynı köyden kimselerin birbirine göre durumu: *Bir köylüsü gelmiş. İlerde duran genci gösterip, benim köylümdür, dedi.* **—4.** (Tamlayan olarak) köye, köylülere ilişkin olan şeyi, köyde yaşayan ya da köyde doğmuş kimseyi belirtir: *Köylü kıyafeti. Köylü kızı.*

—Tar. telm. *Köylü milletin efendisidir.* Atatürk'ün toplumsal ve ekonomik yapıda köyün ve köy insanının önemini belirten sözü. (Atatürk, çeşitli konuşmalarında *"Türkiye'nin asıl sahibi ve efendisi, gerçek müstahsil olan köylüdür. O halde herkesten daha çok refah, saadet ve servete müstahak ve elyak olan köylüdür"; "memleketimizin asıl sahibi ve topluluğumuzun esas unsuru köylüdür"* sözleriyle dile getirdiği düşünceleri kamuoyuna yukardaki biçimde mal etmiştir.)

—Topbil. *Köylü kesimi,* ortak özellikleri toprağı işlemek olan ve gerek bu çalışmanın biçim ve zorunluklarının, gerek toplumsal örgütlenme içindeki yerinin, yaşama biçimi ve kültürle belirginleşen belli bir birlik kazandırdığı kırsal toplum katmanları. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Köylü toplum,* kendisini kapsayan, ancak tarımsal üretimin küçük aile işletmeleri biçiminde örgütlendiği görece kapalı iktisadi düzeni üzerinde büyük bir etkisi olmayan daha geniş bir topluma bağlı kırsal toplumsal örgüt. (Ortaçağ Avrupası Fransız devrimi'ne kadar bu toplum tipine girdiği gibi, iktisadi yaşamları özellikle tarıma dayanan gelişme yolundaki ülkeler de bu toplum tipine girerler.)

◆ sıf. Köyde yaşayan ya da köyde doğmuş olan kimse için kullanılır: *Çeşme başında duran köylü kıza yolu sordu.*

◆ sıf. ve a. Davranışı incelikten uzak, kaba saba ve eğitim görmemiş kişi için kullanılır.

—ANSİKL. Topbil. Antikçağ'da Çin'de, Tropikal Amerika'da ve Akdeniz havzasında, tarıma dayalı büyük uygarlıklar gelişti. Bu uygarlıklar sulamayı düzene sokma zorunluluğunun çetin güçlükler çıkardığı Mısır ve Mezopotamya'da başarıyla örgütlendi. Mısır'da, firavun, toprağı ve suyu elinde tutan bir tanrıydı; fellahsa kanal ve bentlerin yapım ve bakımında çalışıyor, tarlasını yazıcıların yönergelerine göre işliyor, ancak bütün artık ürünlerini, krallık memurları ve rahipler elinden alıyorlardı.

Yunanistan'da Solon ve Peisistratos reformları (İ.Ö. VI. yy.), Atina toprak soyluluğunun genişlemesini bağımsız küçük köylü kesimi yararına durdururken, yoksul bazı çiftçiler bile kolonilere serbestçe yerleşmek serüvenine giriştiler. Daha sonra, helenistik dönemde, dış ülkelerden gelen ürünlerin kendi ürünleriyle rekabete girişmeleri üzerine yıkıma uğrayan yunanlı küçük toprak sahipleri, tarlalarını daha zengin komşulara bırakarak kentlere yerleştiler.

Roma Cumhuriyeti ve Roma İmparatorluğu, köylü yaşamını doğrudan etkileyen yoğun toplumsal çalkantılara sahne oldu.

Aristokrat patriciuslar hayvancılığı köle topluluklarına, hüner isteyen ekinleri (bağ, zeytin, sebze) gereğince gözetim altında tutulan tarım işçilerine ya da ortakçılara bırakarak, malikânelerini ve kazançlarını genişletmeye çalıştılar. Genellikle büyük mülk sahiplerinin elkoydukları devlet arazisi olan *ager publicus*'u küçük mülk sahiplerine dağıtarak lejyonları oluşturan bu sınıfı geliştirmeye çalışan Gracchuslar'ın reformları da bunları pek durduramadı (İ.Ö. II. yy.). Büyük malikânelerde *(latifundium)* işletme biçimleri, özellikle elde bulunan işgücüne ve onun disiplin durumuna (köle isyanları) göre, yüzyıllar boyunca çeşitli değişikliklere uğradı. III.-IV. yy.'larda sık sık görüldüğü gibi, malikâne sahibinin kendi villasına yerleşmesi, onun çevredeki kolonlar ve özgür köylüler üzerindeki egemenliğini pekiştirdi ve bunlara angaryalar yüklenmeye başlandı.

Ortaçağ'da, romalı büyük toprak sahiplerinin germen istilacılar tarafından kovulmaları üzerine, malikâne sahipleri senyörlerle serf durumuna gelen uyrukları arasında yeni ilişkiler kuruldu. Yine de Loire'ın güneyinde pek çok köylü bağımlılıktan kurtuldu. XI. yy.'dan başlayarak ticaretin canlanması, yeni toprakların tarıma açılmasını özendiren nüfus artışı ve senyörlük iktidarının güçlenmesi, çelişik sonuçlar doğurdu. Bir yandan senyör, kendi buyruk hakkından yeni kazançlar sağlıyordu (özellikle *taille* ve *banalité* haklarıyla). Öte yandan, vergili topraklardan yararlanan ve sınırlı vergi ve angaryalardan başka bir yükümlülüğü bulunmayan özgür köylüler, köy tarım topluluklarında bir araya geliyorlardı. XII. yy. sonunda, serflik statüsü hıristiyan dünyasında ender görülür bir durum olma eğilimi gösteriyordu.

XIV. yy.'da vebalar ve felaketler, malikâne sisteminin çöküşünü tamamladı. Senyörler, sayısı azalan ve ayaklanmaya hazır bir işgücünün yüklerini hafifletmek zorunda kaldılar; kiralı toprak da o zaman yaygınlık kazandı.

Yeniçağ boyunca köylülerin durumu sık sık değişti. Köylüler zaman zaman yaşam düzeylerinde bazı düzelmelerle karşılaştılarsa da, genel olarak vergiler, tüyler ürpertici açlıklara yol açan iklim düzensizlikleri, iç ve dış savaşlar yüzünden ezildiler; kanlı ayaklanmalar da eksik olmadı. Senyörlük hakları 1789 ve 1793'te kaldırıldı ve Fransa'nın büyük bir bölümünde kendi toprağını kendi işleyen küçük mülk sahipleri, köylü kesiminin çoğunluğunu oluşturdu. Büyük topraklar küçüldü ve "ulusal mallar"ı satın alan burjuvalar yararına sık sık el değiştirdi. Fransız örneği, Rheinland, Kuzey İtalya ve Hollanda'da da izlenmekle birlikte, Avrupa'da bir kural olmaktan uzaktı. İngiltere'de özgür köylülerin topraklarından atılmaları *(enclosure)*, XVI. yy.'dan başlayarak zengin *farmer*'ların yönetimi altında yoksul gündelikçilerin çalıştıkları büyük malikânelerin durumunu sağlamlaştırdı. Aynı çağda, Doğu Avrupa'da, köylüler serfliğin yeniden canlanışına tanık oldular, bu da yaşama koşullarını ağırlaştırdı ve XVIII. yy.'da ayaklanmalara yol açtı ("ikinci servaj"); Avusturya'da bu durumdan ancak 1848'de, Rusya'daysa 1863'te kurtuldular, ama bu durum tüyler ürpertici yaşam koşullarını sona erdirmedi. XX. yy.'da Orta ve Doğu Avrupa'da yapılan toprak reformları köylülere yeni bir statü kazandırdı ve onları üretim araçlarının sahipleri durumuna getirdi. Gene de, öteki toplumsal meslekler düzeyine ender olarak yükselebildiler.

günümüzde köylü kesimi

Bugün köylü kesimi ülkelere ve bölgelere göre farklılık göstermektedir. Dünyada yaşayan her iki kişiden biri üçüncü dünyanın kırsal bölgelerinde yaşadığına göre, yoksul ve bağımlı köylülerin sayısı ötekilerden çok daha fazladır. Ama bunlar, değişik düzenlere bağlıdır. Toprak reformlarının oldukça yaygınlaşmış olmasına karşın, genellikle hâlâ güçlü durumda bulunan toprak sahipleri ya da büyük kapitalist şirketler tarafından sömürülen (Brezilya) topraksız köylü oranı yüksektir. Kimi ülkelerde, burjuvazi kullandığı toprakların sahibi ya da kiracısı olan yoksul köylülerin zararına zenginleşip gelişti (Hindistan). Kimi ülkelerdeyse, gelirlerin kolektif biçimlerdeki kaynaklara göre bir yerden ötekine çok değişmesine karşın, kolektifleştirme koşullarda bir eşitlik yarattı (Çin). Köylü kesim içindeki farklılaşmalar sanayileşmiş ülkelerde daha az değildir. Kimi yerlerde, orta çapta işletme, çağın yeniliklerine uyarak varlığını sürdürmekte (AT ülkeleri), kimi yerlerde sanayi, gerçek tarım fabrikaları kurmakta (ABD), kimi yerlerdeyse toplumsallaştırılmış büyük kombinalar, rejim değişikliğiyle birlikte yeni bir yapılanma sürecine girmektedir (Rusya).

• *Üçüncü dünya'da köylü kesimi.* Azgelişmiş ülkelerdeki tarımsal işletmelerin yarıdan çoğunun bir hektardan küçük oldukları sanılıyor. Daha büyük bir alanı işleyen birçok çiftçinin yaşam düzeyi de çok düşüktür. Ayrıca bunların çoğu kendi topraklarının sahibi değildir; toprakları geçici olarak işletirler ve bu topraklardan her an kovulabilirler. Asya'da, Sri Lanka, Filipinler ve Pakistan köylülerinin üçte birinden çoğunu yoksul ortakçılar oluşturur. Güney Amerika'daki toprak emekçileri genellikle çok az para alan ücretlilerdir ve çok küçük çapta aile tarımı için kendilerine verilen ufak bir toprakla küçük bir kulübe onları mülk sahibine bağlar.

Toprak bir günlük yeterli besini zar zor sağlar. Gene de toprağın bir bölümünün genellikle ticari ekinlere ayrılması zorunludur. Gerçekten, ailelerde yeni istekler ve yeni gereksinimler doğmuştur ve bunlar da hazır para gerektirir (vergi, kumaş, araç, gübre, ilaç vb.). Ancak satışa yönelik malların fiyatı düzensiz, denetimi de olanaksız olduğundan, tüccarlar köylüleri kolayca sömürmekte, örneğin Afrika'da Suriyeliler ve Yunanlılar, G.-D. Asya'da Çinliler, Güney Amerika'nın kızılderili bölgelerinde "melezler", elverişli bir değiş-tokuş yaparlar ve tefecilikten kazanç sağlarlar.

Kızılderililer, Şili'den Meksika'ya kadar, genellikle dağda ve köylü toplulukları halinde yaşarlar. İlk düzenlerinde, ekilebilir topraklar aileler arasında bölüştürülüyor ve dönem dönem yeniden dağıtılıyordu. Bugün her aile, kuramsal olarak kendi hesabına işlediği toprak üzerinde kalabilir, ama onu satmaya hakkı yoktur. Yalnız otlaklar ortaklaşa kullanılmakta, ortak sürüyü topluluk çobanları korumaktadır.

Kara Afrika'nın savan ve ormanlarında da toprak kuramsal olarak işletilmek üzere geleneksel şeflerce dağıtılan ortak bir mülktür. Tarımsal çalışma da çoğu kez ortaklaşa yapılmaktadır. Ancak özel işletme gitgide, yasal bir hak olarak görülüyor. Örneğin kahve ağacı, kakao fidanı ve muz ağacı yetiştirilen küçük plantasyonlar çoğalmakta ve yetiştiriciler, ücretli bir işgücü toplayıp çalıştırmaktadırlar.

Hindistan'da toprak reformları, toprak dağılımını yer yer Britanya İmparatorluğu çağındaki kadar eşitsiz olmaktan çıkardı. Bununla birlikte, ekilebilir toprağın büyük bir bölümünü hâlâ oldukça sınırlı sayıdaki büyük ve orta mülk sahibi denetlemektedir. Köylülerin yarısı (ancak bir ya da iki hektar toprağı olan köylüler), toprağın ancak % 15'ine sahiptir. Onların yanında, topraksız gündelikçiler çok daha yoksuldur, çok düşük bir ücret alırlar. Köylü toplumu, kast ayrımı resmen kaldırılmış olmasına karşın, kastlara bölünmüş durumdadır. Teknik araçları ve üretim artışı üzerindeki etkileri bakımından önem taşıyan "yeşil devrim", özellikle en iyi durumda bulunan çiftçilere, gerekli sermayesi ve toprakları olan çiftçilere yardımcı oldu.

Pirinç alanı olan Doğu Asya deltalarındaki köylüler güç koşullar içinde çalışırlar; verimleri düşüktür. Kırsal nüfus o kadar yoğundur ki tümünün tarla işlerinde çalıştırılmasına olanak yoktur. Asyalı pirinç ekicisinin ortalama olarak yılda ancak 125 gün çalışabildiği hesaplanır.

Büyük mülklerin yaygın olduğu ülkelerde toprak reformlarının amacı, büyük mülkleri bölerek ve toprağı ona en çok gereksinim duyan köylüler arasında bölüştürerek toprak mülkiyeti yapılarının dengesini yeniden kurmaktı. Bu reformlar duruma göre az çok başarılı oldu, ama birçoğu, bugün yenileştirmenin en iyi etkilerinden yararlanan kapitalist bir tarımın yeniden oluşmasına yol açarken, küçük köylülerin durumundaki bozulmayı önleyemedi. Meksika'da 1910'da Zapata'nın yönettiği güçlü köylü ayaklanması, *haciendα*'ların genişlemelerinin sınırlandırılması ve geri alınan toprağın köylü topluluklarına *(ejidos)* verilmesiyle sonuçlandı. Mısır'da Nasır 1952'de ülkenin en büyük altmış mülk sahibinin (her birinin 2 000 hektarı aşkın toprağı vardı) etkisini kırdıysa da, gerçekleştirdiği reformdan ancak her on kırsal aileden biri yararlanabildi. Peru'da, Şili'de, Cezayir'de, İran ve Birmanya'da, genellikle sert bir nitelik taşıyan önlemler çok kez kötü işlenen büyük çiftliklerin genişlemelerini sınırlandırmaya katkıda bulunduysa da, can alıcı "toprak sorunu"nu çözemedi.

Buna karşılık, kimi ülkeler, özel mülkiyet düzenini yıkarak gerçek bir devrim gerçekleştirdi: Küba ve Vietnam sovyet modelinden esinlenirken, Çin çok özgün bir deneye girişti. İlkin, 40'lı yılların sonunda, ve özellikle de iktidarın tümüyle komünistlerin eline geçmesinden sonra (1949) bütün "beyaz elli" toprak sahiplerini ortadan kaldırdı ve topraklarını çok geçmeden üretim kooperatiflerinde birleşen köylüler arasında dağıttı. 1958'de, bu kooperatifler aynı zamanda hem birçok değişik işlevli üretim birimleri, hem de yönetsel aygıtın temel hücreleri olan "halk komünleri" biçiminde bir araya getirildi. 1980-1982 yıllarında, Çin kırlarını birdenbire bir "kolektifsizleştirme" hareketi sardı. Yeni "sorumluluk" sözleşmesi tarımsal üretim bakımından temel birim olarak köylü aileye dönüşü kabul etti ve devlete mal teslimatı, ürün fiyatlarındaki önemli bir artışla özendirildi.

• *Sanayileşmiş Batı'da köylü kesimi.* Batı Avrupa'da yeniliklerin yayılması, İkinci Dünya savaşı'ndan sonra köylü kesiminin tümüyle yeniden yapılanmasına yol açtı. Art arda gelen yeni teknikler (serpme yoluyla sulama, otun silolanması, zararlı bitki ve böcekleri öldüren ilaçların yaygın kullanımı, hayvancılığın sanayileştirilmesi), kırdaki toplumsal farklılaşmaları yoğunlaştırdı. "Yenileştirme" arabasına binebilenler bu tekniklerden bütünüyle yararlanırken, binmesini bilmeyen ya da binemeyenler kıyıda ve genellikle göç zorunda kaldılar.

Büyük tarım işleticilerinin etkili üretim araçları vardır ve ücretli işgücünden yararlanırlar. Bunlar, yaşama biçimleri burjuvazinin yaşama biçimine benzeyen zengin köylülerdir. Birleşik Krallık'ta, Po ovasında, Paris havzasında birçok büyük tarım işleticisi vardır. Bunlar bazen bir yüzyıldan beri çok görülen parçalanmalara direnen büyük malikânelerin mirasçıları ya da tarımın düşük verimli bir etkinlik kolu olarak tanınmasına karşın, tarıma yatırım yapan ailelerin üyeleri ya da şirketlerin temsilcileridir. Topraklarını ya doğrudan doğruya ya da bir kâhya veya çiftlik kiracısı aracılığıyla işletir ve gerçek işletme şefleri gibi davranırlar.

Yenilikçi orta köylüler, Fransa'da, daha çok da Danimarka, Almanya ve Benelüks'te en önemli toplumsal katmanı oluştururlar; aile işletmesinin çağdaş biçimini bunlar simgelerler. Üretim araçlarının verimini artırmak için, işletmelerin yüzeyini ve sürülerinin çapını büyütmüşlerdir. İktisadi yönetimi öğrenmiş, güçlü üretim ve ticaret kooperatifleri biçiminde birleşmiş sendikalarda örgütlenmişlerdir. Çok kez kırsal belediyelerde ön planda rol da oynamakta, toplumu ve köy kültürünü yeni özlemleriyle etkilemektedirler.

Tarlada çalışan köylü kadınlar
Nuri İyem'in yapıtı

Küçük köylüler yok olma yolundadır. Bunun nedeni geleneksel köylülerin topraklarından gerçekten kovulmaları değil, yaşadıkları koşulların, çocuklarını, aynı biçimde yaşamaktan caydırmasıdır. Bugün kalanlarsa, genellikle yaşlı kişiler; İrlanda'nın, Polonya'nın, Güney İtalya ve Güney Fransa'nın bazı bölgelerinde sayıları hâlâ oldukça yüksek olan ve ekonomik büyümenin işe yaramaz hale getirdiği kimselerdir. Başkaları gibi onlar da ticari üretime katılırlar. Kuşkusuz, ama gelirleri düşüktür, toplumsal, hatta coğrafi durumları kenarda kalmışların durumudur.

Sınıflamaya girmemekle birlikte anılması gereken iki köylü kategorisi daha vardır. Bunların birincisi, kırda çiftçilik, kentte ücretlilik yapan "çok yönlü etkin" ya da zamanlarının bir bölümünü tarıma ayıran köylüler kategorisidir ve Almanya'da önemli bir yer tutarlar. Kırsal yaşamı daha yeni yeni benimseyen ve yarı yarıya boşalmış köylerde kendilerini tarım ya da zanaat etkinliklerinde denemek isteyen kentlilerden oluşan "yenikırlılar" kategorisiyle de Fransa ve İtalya arasındaki dağlık bölgede karşılaşılır.

Gustave Courbet, *Panayırdan dönen Flagey köylüleri* (1850'ye doğr.), *Güzel sanatlar ve arkeoloji müzesi, Besançon*

Lauros-Giraudon

Köylü kadınlar
Turgut Zaim'in yapıtı

ABD'de, genellikle yoksul "küçük" işletmeciler ve zamanlarının bir bölümünü tarıma ayıran çiftçiler büyük bir çoğunluk oluşturur. Varlıklarını ancak devlet yardımlarıyla sürdüren bu tarımcılar, ABD tarımını temsil etmez. Tipik amerikan *farmer*'ları, bilimsel ve teknik gelişmeden son derece haberli, mali oyunları çok iyi bilen gerçek bir *businessmen* (işadamları) kategorisi oluşturur. Toplam çiftçi sayısının % 10'unu temsil eden bu kategori, ulusal üretimin üçte ikisini sağlar. Kendi işletmesinde genellikle kendi başına çalışan *farmer*, işçilerin en yoğun olduğu dönemlerde emek firmaları ya da geçici ücretlilerin hizmetlerine başvurmakla yetinir. Bununla birlikte, sahip olduğu topraklar genellikle çok geniştir; örneğin Arkansas ya da Wyoming'de "ortalama" işletme büyüklüğü 2 000 hektardır. Ayrıca genel anlamda şiddetle bireyci olan *farmer*, sonunda bütünleşmiş büyük firmalar durumuna gelmiş bulunan kooperatiflere üye olmaktan da geri kalmaz. *Farmer*'ların kooperatif hareketi, etkinliklerini çeşitlendirmeye çalışan büyük çokuluslu şirketlerin tarım alanına girmelerine bir tepki niteliği de taşır. Bu hareket, hayvancılığın gittikçe daha çok sanayileşmesine karşı da bir tepkidir. ABD sığır ya da koyun eti pazarının gereksinimleri, gerçekten gitgide daha çok büyük *feed-lot*'lar, yani binlerce hayvanın aynı zamanda besiye çekildikleri sürekli ahırda tutma merkezleri tarafından sağlanmaktadır. Bu dev işletmeler yanında, ABD köylülerinden kalan şey de silinip gitmektedir.

• *Eski Doğu Avrupa ve SSCB'de köylü kesimi.* SSCB'de 1929'dan, Doğu Avrupa devletlerinin çoğunda da İkinci Dünya savaşı'ndan sonra, zorlayıcı bir biçimde, tarımsal çalışmanın kolektifleştirilmiş örgütlenme sistemi yerleştirildi: devlet tarafından yönetilen çiftlikler olan sovhoz*lar ve üretim kooperatifleri olan kolhoz*lar.

Sovhozcularla kolhozcular her aileye verilen küçük bir toprak parçasını özel olarak işletme hakkına da sahiptiler. Bu küçük toprağın yarım hektardan az olması gerekmekle birlikte, sözkonusu özel işletme ülkenin beslenme gereksinimlerinin karşılanmasında önemli bir rol oynadı: çünkü kolektif tarımın başarıları pek parlak olmadığı gibi, emekçi başına verimleri de hayli düşüktü. Bu durumu düzeltmek için harcanan çabalar boşa gittiği için, rejim değişikliğiyle birlikte bu ülkelerde sovhoz ve kolhozlar kaldırılarak, tarım sektörü yeni bir yapılanma sürecine girmiştir.

—İkonogr. Mısır sanatı, daha Eski İmparatorluk döneminde bazı tarımsal yaşam sahnelerini ayrıntılı bir biçimde betimledi (mastabaların kabartma ve resimleri: hayvan yetiştirme, hasat sahneleri vb.). Yunan vazolarında da zaman zaman benzer sahnelerle karşılaşılırsa da yunan-roma heykelciliği köylü yaşamına yalnızca kır ve çoban edebiyatı açısından bakmıştır (İskenderiye heykelcikleri, Münih'teki hellenistik kabartma). Ortaçağ'daysa tersine, köylü yaşamı en çok işlenen temalardan biri olmakla birlikte, belli aylardaki uğraşları canlandırmak üzere, çok belirli koşullar içinde betimlendi. Örneğin dua kitapları *(Heures du duc de Berry, de Rohan, d'Anne de Bretagne)* takvim*lerindeki minyatürlerde, taçkapıların yontma kabartmalarında (Paris, Amiens, Parma, Ferrara katedralleri; Floransa campanilesi, Pisa ve Floransa vaftizhanesi) köylü yaşamı böyle betimlendi. Kırsal yaşam, Trento şatosu'nda, Siena Belediye sarayı'nda (A. Lorenzetti), Papalar sarayı'nda, büyük duvar resimleri takımlarında ve flaman ya da fransız duvar halısı dizilerinde de *(Oduncular, Bağ bozumu zamanı, Yün işleme;* daha sonra *Gombault ve Macé öyküsü)* kendini gösterdi.

Dürer, *Köylü ve karısı*'nı gösteren iki gravür ve N. Dell'Abate'nin bir yakını şaşırtıcı bir *Buğday dövücülerle manzara* (Fontainebleau) yaptı. Poussin'in *Yaz* (Louvre) adlı tablosu, Dell'Abate'nin bu resmini anımsatıyordu. Bununla birlikte bu sahneler XVI. yy.'da Flandres dışında istisna niteliğindeydi. Flandres'da Bruegel, *Sürülerin dönüşü, Avcıların gelişi* (Viyana), *Hasat* (New York), *İkaros'un düştüğü sürülmüş toprak manzarası* (Brüksel) adlı yapıtlarında köy çalışmasını, *Köylülerin dansı* ve *Köy düğünü* (Viyana) adlı yapıtlarında köylülerin yorgunluk gidermelerini sevgi ve mizahla betimleyebilmişti. Bu son tema, Bruegel'in XVII. yy.'daki izleyicilerinin en çok sevdikleri konulardan biri oldu (Brouwer ya da Genç Teniers'in kır lokantası, sigara içilen yerler, düğün ve açıkhava eğlenceleri tabloları), oysa Jordaens daha güçlü bir canlılıkla *Köylü evindeki Satyros*'u (Kassel) ya da *Anvers tombaz*'ını (Kopenhag) betimledi. Fransa'da kırsal dünyanın sert ağırbaşlılığını en iyi yansıtabilenlerse, Le Nain'ler oldu (*Köylü aile*,

Köylü yemeği, Yük arabası, Louvre). XVIII. yy.'da kurdelelerle süslenen pastoral* ve bergerielerden başka bir şey betimlenmedi (Boucher'nin resimleri, Falconet'nin pişmiş toprak işleri).

Gerçekçiliğe tutkun XIX. yy.'da, köylü yaşamına büyük bir yer verildi: Daubigny, Troyon, Rosa Bonheur ve Bastien-Lepage, sürülerin ya da çiftçilerin boy gösterdikleri manzara resimlerini seviyorlardı; hele Millet, sanatının bütün dürüstlüğüyle bize kırların gerçek bir toplumsal destanını bıraktı (*Ekici, Hasatçıların yemeği, Başak toplayıcı kadınlar, Akşam duası, Çapalı adam,* vb.). Bir L. Lhermite, bir Van Gogh, bir Segantini, ondan çok farklı biçimlerde esinlendiler.

"Doğaya açılan pencere" anlayışı dışında, köy ve köylü motiflerinin türk resminde görülmeye başlaması daha çok Avni Lifij ve Namık İsmail Sebük'ün yeni konular arayışıyla başlar; yerleşmesiyse, CHP Halkevleri politikası kapsamında, ressamların Anadolu'ya dağılmalarından (1938 -1943) sonra oldu. Köy ve köylü temalarını gerçekçi bir anlayışla ele alan ve bu yoldan ulusal-evrensel dengesini kurmayı deneyen başlıca ressamlar olarak Malik Aksel, Turgut Zaim, Bedri Rahmi Eyüboğlu, Nuri İyem adları anılabilir. Bu sanatçılara daha sonraki kuşağın temsilcileri olarak İbrahim Balaban, Neşet Günal, Mehmet Pesen, Duran Karaca, Ramis Aydın, Seyyit Bozdoğan vb.'yi de katmak gerekir.

Köylü partisi *(Türkiye),* Türkiye'de siyasal parti (1952-1958). İlk genel başkanı görüş ayrılıklarından dolayı Demokrat parti'den ayrılan Seyhan milletvekili Remzi Oğuz Arık, fahri başkanı ise Ethem Menemencioğlu oldu. Remzi Oğuz Arık'ın yanı sıra Demokrat parti'den istifa eden milletvekilleri Süreyya Endik (Çanakkale), Yusuf Ziya Eker (Seyhan), Cezmi Türk (Seyhan) partinin kurucuları arasında yer aldı. 1950'de kurulan Liberal köylü partisi de kendini feshederek Köylü partisi' ne katıldı. Tutucu ve köylücü bir programa sahip olan parti, Remzi Oğuz Arık'ın bir uçak kazasında ölümünden sonra genel başkan olan Tahsin Demiray döneminde Cumhuriyetçi millet partisi ile birleşerek Cumhuriyetçi köylü millet partisi (CKMP) adını aldı (1958).

KÖYLÜK sıf. Köy niteliğindeki yer için kullanılır: *Köylük yerde böyle davranışlar hoş karşılanmaz.*

◆ a. Köy bulunan, köy kurulmuş olan yer: *O, Anadolu'nun dağ köylüklerindendir.*

Köylüler *(les Paysans),* H. de Balzac'ın romanı (1844; Mme Hanska tarafından düzenlenen bir ikinci bölüm ancak yazarın ölümünden sonra yayımlanabildi) [*Köy yaşamından sahneler*]. Kitabın konusu, büyük toprak sahibi general de Montcornet ile eski "bağışıklıklar"ını generalin tartışma konusu durumuna getirmesini kabul etmeyen köylüler arasındaki savaşımdır. Utanmaz işadamlarınca kışkırtılan köylüler, efendi değiştirmekten başka bir şey yapamayacaklardır. Balzac bu kitapta, "köylünün zengine karşı sürekli elbirliği"ni ortaya koyduğunu ileri sürerse de, özellikle devrim sonrası toplumun gerçek içyüzünü gösterir: halk, feodalleri ancak burjuvaziye boyun eğerek yenebilir.

Köylüler ayaklanması, ing. **Peasants' Revolt,** 1381'de, İngiltere'yi çalkalayan halk ayaklanması. XIII. yy. sonundan beri ingiliz senyörlüğü, ağır bir bunalım içindeydi; demografik baskı sonucu işletmeler çok küçük kaldı, senyörlük geliri artmaz oldu. 1348'deki kara veba salgını bu durumu köylü yararına bozdu; nüfusun aniden azalması ücretleri yükseltip boş topraklan çoğalttı. Gelirlerinin düşmesi karşısında senyörler, serfliği yoğunlaştırmaya çalışarak tepki gösterdiler. Buna koşut olarak Fransa'yla savaş da bir vergi baskısını haklı göstermekteydi. 1381 baharında çok ağır bir vergi konulması, köylülerin nedensiz olarak tutuklanmalarıyla birleşerek, Kent ve Essex'te bir şiddet patlamasına yol açtı. Köylü ve zanaatçı çeteleri, zaman zaman küçük gentry üyeleri ve (kimilerinin lollardlar*'ın düşüncelerine kapıldığı sanılan) bazı rahiplerden de destek alarak, şatoları yakıp yıktılar ve 1351'de çıkarılan *Statute of Labourers*'in yüksek ücretlere karşı hükümlerini uygulamakla görevli oldukları için halkın gözünden düşen krallık yargıçlarıyla sulh yargıçlarına da saldırdılar. 13 haziran 1381' de, Kent ve Essex asileri Londra'ya girerek, aralarında Lancester dükünün görkemli sarayı Savoy'un da bulunduğu birçok yapıyı ateşe verdiler. 14 haziranda genç kral Richard II, Mile End'de ayaklanmacılarla görüştü ve önderleri Wat Tyler' ın sunduğu istekleri kabul eder gibi göründü. Ancak hemen sonra ayaklanmacılar Londra kulesi'ne saldırarak şansölye (Canterbury başpiskoposu Sudbury) ve krallık hazinecisini (Robert Hales) öldürdüler. Yeni bir görüşme sırasında Londra Belediye başkanı Tyler'ı öldürdü ve ne yapacaklarını bilemeyen ayaklanmacılar bölünmeye başladı. Oysa o sırada ayaklanma Norfolk, Suffolk, Cambridgeshire ve Hertfordshire'e (St Albans) yayılmaktaydı. Ancak dağınıklık, Norwich piskoposuyla birçok krallık görevlisinin, askerlerini bir araya getirerek asilerin direncini kırmalarını sağladı. Haziran sonunda, ayaklanma nerdeyse tümüyle bastırıldı. Ancak bu ayaklanma senyörlük tepkisine son verdi ve senyörler serfliği yoğunlaştırılmasından başka çözümlere yöneldiler.

Köylüler savaşı, alm. **Bauernkrieg,** 1524 ve 1525'te alman köylülerin ayaklanması. Bu ayaklanma senyörlerin ve tefecilerin sömürülerine karşı eskiden beri süregelen bir hoşnutsuzluğu dile getiriyordu. Karlstadt'ın ve özellikle kurulu düzenin kötülüklerine son vermeyi öğütleyen Thomas Münzer'in dinsel vaazları ayaklanmaya yardımcı oldu. Haziran 1524'te Schaffhausen bölgesinde başlayan ayaklanma, hızla Alsace, Hessen, Schwaben, Franken, Thüringen ve Saksonya'ya yayıldı. Kentlerde kalfalar da eyleme katıldı. Ekimden başlayarak ayaklananların başına geçen Münzer, söylevlerinde Gideon' un kılıcından söz ediyordu. *Zwölf Artikeln* (Schwaben köylülerinin on iki maddesi) [mart 1525], bu dinsel ve toplumsal devrim girişiminin programını oluşturuyordu. Luther, ayaklananları kınadı, zor kullanımı olarak ayaklanmayı lanetledi. Bu olaylar Luther'i, prenslerin dünyasal egemenliğine yaklaştırdı. Münzer'in çeteleri 15 mayıs 1525'te Frankenhausen'de yenildi ve acımasızca bastırılan ayaklanma, mayısı izleyen aylarda son buldu.

KÖYLÜLÜK a. **1.** Köylü olma durumu. **—2.** Köylülere özgü davranış: *Şu köylülükten vazgeç artık.*
—Topbil. → KÖYLÜ kesimi.

KÖYMEN (Hulusi), türk siyaset adamı (İstanbul 1891 - *ay. y.* 1965). Hukuk mektebi'ni bitirdi; avukatlık yaparken DP Bursa örgütünü kurdu; Bursa milletvekili seçildi (1950-1960). Adnan Menderes hükümetlerinde Çalışma (1950-1951) ve Milli savunma bakanlığı (1951-1952) yaptı. 27 Mayıs 1960 devrimi ile milletvekilliği sona erdi. Anayasayı ihlal suçundan Yüksek adalet divanı tarafından Yassıada'da yargılandı; aklandı.

KÖYODASI a. Köylerde çeşitli toplantıların yapıldığı ve konukların ağırlandığı yer; oda.

Köyün kamburu, Kemal Tahir'in köy gerçeklerini yansıtan romanı (1959). Konu edindiği dönemin daha öncesini ele alan *Yediçınar yaylası* (1958) ve sonraki olayları anlatan *Büyük mal*'la (1970) birlikte bir üçleme oluşturur. Çorum'a bağlı Narlıca köyünden Çalık Kerim (Köyün kamburu) frengili Parpar Ahmet'le Topal Ayşe'den doğmuş, medresede okumuş, hürriyetin ilanında (1908) köy hocası olarak Narlıca'ya dönmüştür. Sakat olduğu için Birinci Dünya savaşı'nda askere alınmaktan kurtulur. Silahlı soygunculuk yapar. Bakkal dükkânı işletir. Kaçakçılarla işbirliğine girer, karaborsacılık, tefecilikle varlıklı köy ağası haline gelir. Roman, bu fırsatçının ekonomik yükselişi boyunca köylülerin güç yaşama koşullarını, gelenek ve göreneklerini, inançlarını ve değer yargılarını sergiler.

KÖZ a. **1.** Kor haline gelmiş odun ya da kömür parçası. **—2.** İçinde sönmek üzere olan kor parçacıkları bulunan sıcak kül: *Közde patates pişirmek.* **—3.** Bir demirci ocağında bulunan ya da duman kutularında toplanan tamamlanmamış yanma ürünü.

KÖZLEME a. **1.** Közlemek eylemi. **—2.** Köz üzerinde pişirilen yiyecek: *Patlıcan közlemesi.*

KÖZLEMEK g. f. Mutf. Patlıcan, biber, patates vb. sebzeleri içinde sönmeye yüz tutmuş kor parçaları bulunan sıcak küle gömerek ya da doğrudan ateşe tutarak pişirmek.

Kpa Hematol. *Anti-Kpa antikoru, Kpa antijeni,* Kell sistemi antikoru, antijeni.

Kpb Hematol. *Anti-Kpb antikoru, Kpb antijeni,* Kell sistemi antikoru, antijeni.

KPELLE a. Manda öbeğinden Kpelleler'in konuştuğu nijer-kongo dili.

KPELLELER, Liberya ve Gine'de yaşayan 200 000 kişi dolayında halk. Kuzeyden gelen Kpelleler, Liberya'nın ormanlık bölgelerine ancak XVII. yy.'da yerleştiler. Geleneksel olarak açma alanlarda tarımla uğraşırlar (özellikle pirinç).

KPÉMÉ, Togo'da köy, kıyıda, demiryoluyla Akoumapé'ye bağlanır. Fosfat zenginleştirme fabrikası ve fosfat dışsatımı.

KPOSOLAR ya da **AKPOSOLAR,** Orta Togo'da halk. Sayıları yaklaşık 60 000' dir ve kva grubundan bir dil konuşurlar. Tarımla uğraşan Kposolar, kalabalık köylerde örgütlenmişlerdir. Babasoylu ve babayerlidirler. Totemciliğe bağlı babasoylu klanlara ayrılmışlardır. Soylar, bölgelere göre belirlenmiştir; siyasal otorite, köy çerçevesi içinde bir şef ve yerel soyları temsil eden bir yaşlılar meclisi tarafından yürütülür.

Kr Anorg. kim. *Kripton*'un simgesi.

KRA kıstağı, Tayland'da kıstak, Malakka yarımadasını Çinhindi yarımadası bütününe bağlar, D.'da Tayland körfeziyle (Güney Çin denizi) B.'da Andaman denizi (Hint okyanusu) arasında; genişliği yaklaşık 42 km.

KRAAL a. (afrikaans dilinde sözc; portekizce *curral,* kafes'ten). Güney Afrika' da yerli köyü ya da sürü hayvanları için çitle çevrilmiş alan.

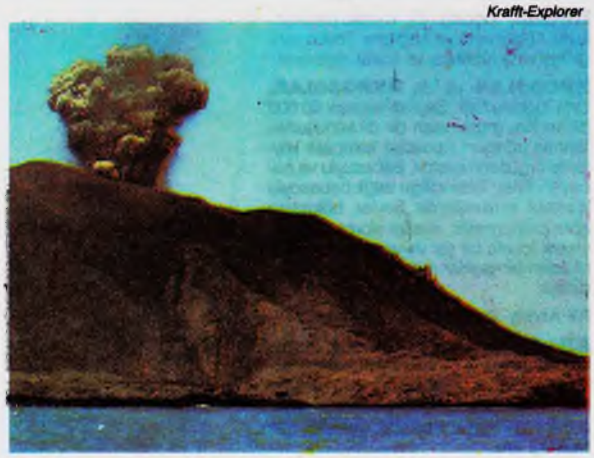
Krabbe hastalığı. Nörol. Çekinik otozomal olarak soydan geçen ve lokodistrofinin çocuklarda görülen erken bir çeşidini oluşturan ailevi hastalık. Klinik olarak birinci yaştan başlayarak, psikomotor gelişmede gerileme ve deserebrasyon katılığına dayalı kasılma nöbetleri biçiminde ortaya çıkar. Hastalık birkaç ay içinde ölümle sonuçlanır. Anatomik lezyon olarak miyelinsizleşmiş bölgeler görülür; buralarda bazen çokçekirdekli ve damar çevresinde yığın halinde toplaşmış küremsi büyük hücreler (20 ila 50 Å) bulunur. Hastalık serebrozidaz enzimi eksikliğinden ileri gelen bir nörolipidazdır denebilir. (Eşanl. KÜREMSİ HÜCRELİ LÖKODİSTROFİ.)

KRAELİTZ (Friedrich von Greifenhorst), avusturyalı türkolog (Viyana 1876 - *ay. y.* 1932). Viyana Üniversitesi'nde hukuk öğrenimi yaparken (1895-1899), doğu bilimleri derslerini de izledi. "Die Türkischen Elemente im Neupersischen" (Yeni farsçada türkçe unsurlar) adlı teziyle doktor oldu. Saray kitaplığında çalışmaya başladı

(1903), daha sonra Dışişleri'nde şifre ve çeviri dairesinde görev yaptı. İstanbul'a geldi ve türkçe yazmalar üzerinde çalıştı (1911); türkçe belge ve yazmalar konusunda uzman olarak tanındı. 1913'te doçent, 1916'da profesör oldu. Osmanlı tarihi araştırmalarını kapsayan *Mitteilungen zur Osmanischen Geschichte* adlı bir dergi çıkardı (1921-1926). Bu dergide Fatih Sultan Mehmet'in Viyana Milli kütüphanesi'nde bulunan kanunnamesini yayımladı. Osmanlı şehzadelerinin tuğraları, yeni türk edebiyatı, Kazan Tatarları'nın halk edebiyatı vb. konularda makaleler yayımladı. Osmanlı devleti yasaları ve belgeleriyle ilgili kitaplar yazdı: *Die verfassungsgesetze des Osmanischen reiches* (Osmanlı devletinin teşkilat kanunları, 1909), *Osmanische Urkunden in türkischer Sprache aus der zweiten Hälfte des 15. Jahrhunderts* (XV. yy.'ın ikinci yarısından kalma türkçe osmanlı belgeleri, 1922). Moğol dili ve grameri üzerinde çalıştı.

KRAEPELİN (Emil), alman psikiyatr (Neustrelitz 1856 - Münih 1926). 1890'dan sonra Dorpat'ta, sonra Heidelberg'de psikiyatri profesörlüğü yaptı. 1904'te Münih Kraliyet psikiyatri kliniği'ni kurdu, araştırmalarını ve derslerini ölümüne kadar burada sürdürdü. Manyako-depresif psikozla erken bunamayı (şizofreni) inceledi. Ona göre, erken bunama çeşitli evrimsel biçimlerle maskelenen iyileşmez ve dönüşsüz bir güçsüzlüktü ve onu maskeleyen evrimsel biçimler arasında yer alan paranoyit bunama, sistemli hezeyanların hemen tümünü kapsıyordu. Bütün akıl hastalıklarını, her birinin klinik görünüşlerini betimledikten sonra, önemlerine gö-

Krafft-Explorer

Krakatoa adasında yanardağ püskürmesi (eylül 1979)

re sınıflandırdı. Psikiyatride nozografik dönemin başyapıtı olan bu sınıflandırma, günümüzde de önemini koruyor. Bütün çalışmaları *Psychiatrie* adı altında toplanarak 1927'de yayımlandı.

KRAFFT ya da **KRAFT** (Adam), alman heykelci (Nürnberg 1460'a doğr.-Schwabach 1508 ya da 1509). Nürnberg'in son gotik heykelcisidir. Bu kentte İsa'nın yaşamıyla ilgili yedi kabartma ve Schreyer ailesinin anıtını (1491) yaptı. Sebalduskirche'nin anasunağındaki Çarmıhı taşıyan İsa, Lorenzkirche'deki kutsal kâsenin saklandığı yüksek dolap (1493-1500), Sankt Johann mezarlığı capellasındaki Mezara konuş (1507) da onundur. Krafft ayrıca çok sayıda Meryem Ana heykeliyle dinsel ve dindışı kabartmalar yaptı.

Lauros-Giraudon

Ciacing döneminde (1522-1566) sıraltı "beyaz ve mavi" boya süslemeli büyük bir vazodan krakele ayrıntısı *Guimet müzesi, Paris*

KRAFFT-EBİNG (Richard VON), alman psikiyatr (Mannheim 1840 - Graz 1902). Strasbourg'ta, sonra Graz'da, son olarak da Viyana'da psikiyatri profesörlüğü yaptı, cinsel sapıklıklar ve kriminoloji konularında incelemeler (*Psychopathia sexualis*, 1886) yayımladı.

KRAFT a. (kuvvet anlamında alm. sözc.). Kâğ. san. *Kraft kâğıdı*, beyazlatılmamış ya da beyazlatılmış kraft selülozundan yapılan çok dayanıklı ambalaj kâğıdı. (Beyazlatılmamış selülozdan yapılan kraft kâğıdı esmer, açık kahverengidir.) || *Kraft selülozu*, sülfat yöntemiyle elde edilen mekanik dayanımı yüksek kimyasal selüloz.

KRAFT (Adam) → KRAFFT.

KRAFT, avusturyalı müzikçi aile.— ANTON, çellocu ve besteci (Rokyčany, Bohemya, 1749 - Viyana 1820). 1778-1790 arasında prens Esterházy'nin çellocularındandı, bu yıllarda J. Haydn'dan bir süre besteleme dersleri aldı. 1790'da Bratislava'da prens Grassalkovich'in, 1796'da da Viyana'da prens Lobkovic'in orkestrasına girdi. Çello için sonatlar, çeşitli parçalar ve bir konçerto besteledi. Ayrıca prens Esterházy adına 2 bariton ve çello için yazdığı üçlüleri vardır. Haydn'ın, Anton Kraft için bestelediği *re* majör çello konçertosu (1783), kimilerine göre onun bestesidir. —NİKOLAUS, çellocu ve besteci (Esterháza, Macaristan, 1778 - Cheb, Bohemya, 1853), öncekinin oğlu. Babası tarafından yetiştirildi; onun gibi, büyük bir virtüoz olarak ün yaptı. Babasıyla birlikte prens Lobkovic'in orkestrasına girdi. Daha sonra Schuppanzigh dörtlüsü'nde çaldı.

KRAFT (Viktor), avusturyalı filozof (Viyana 1880 - Purkersdorf 1975). Viyana kitaplığı'nın sekreteriydi, Viyana çevresi'ne katıldı. Yapıtları: *Die Grundlagen einer wissenschaftl. Wertlehre* (1960), özellikle de *Die Grundlagen der Erkenntnis und der Moral* (1968).

KRAG (Thomas Peter), norveçli yazar (Kragerö 1868 - Oslo 1913). Yeniromantikler arasında yer aldı, gerçekçi, şiirsel ve daha sonraları gizemci üslupla romanlar (*Jon Graeff*, 1891; *Kobberslangen*, 1895; *Ada Wilde*, 1896), öykü kitapları (*Tusmörke*, 1898) ve *le Roi Aagon* (fr. çev.) [1893] adlı bir oyun yazdı.

KRAG (Vilhelm Andreas), norveçli şair (Kristiansand 1871 - Ny Hellesund 1933). Thomas Peter Krag'ın kardeşi. Önceleri yeniromantikti (*Digte*, 1891), daha sonra simgeciliğe yöneldi (*Sange fra Syden*, 1893). *Veslandsviser* (1898) ve *Sange fra min'de* (1918) doğduğu ülkeyi yüceltti. Ayrıca romanlar (*Major von Knarren og Hans Venner*, 1906) ve oyunlar (*Baldevins Bryllup*, 1900) da yazdı.

KRAG (Jens Otto), danimarkalı siyaset adamı (Kopenhag 1914 - *ay. y.* 1978). Sosyal demokratlardan milletvekili seçildi (1947), birkaç kez bakanlık yaptı. Eylül 1962'de Başbakan oldu, 1966'da Dışişleri bakanlığını da üstlendi. Bir hükümet bunalımı istifasına yol açtı (aralık 1967). Haziran 1969'da Sosyal demokrat parti'nin başkanlığına yeniden seçilen Otto Krag, eylül 1971 erken seçimlerinden sonra yeniden Başbakan oldu ve sosyal demokrat bir azınlık hükümeti kurdu. Ortak pazar'a üyelik anlaşmasını imzaladı. 2 ekim 1972'de yapılan referandumla Danimarka'nın AET üyeliğinin onaylanmasına rağmen Krag, bu halkoylamasından sonra istifa etti.

KRAGUJEVAC, Sırbistan'da kent, Morova'nın kolu olan Lepenica kıyısında; 87 000 nüf. Sırbistan'ın eski merkezi (1818-1839 arasında). Otomobil sanayisi, silah imalatı.

KRAİCHGAU, Almanya'nın Baden-Württemberg eyaleti sınırları içinde coğrafi bölge, Odenwald ile Karaorman arasında parçalanmış kireçli bir platodan oluşur. Verimli ve yoğun biçimde tarıma açılan Kraichgau, tahıllar, şekerpancarı, otlar ve meyveler (erikler, kirazlar) üreten, açık tarlalarla çevrili büyük köyler içeren bir "kırsal kesim"dir.

KRAİN, Slovenya'nın, Avusturya-Macaristan imparatorluğu'na bağlı olduğu dönemdeki adı.

KRAJİNA, Hırvatistan'a bağlı sırp özerk bölgesi, merkezi *Knin*. 300 000 Sırp'ın yaşadığı bölge, Hırvatistan'ın güney kesimindedir. —1991'de, başkan seçilen Milan Babic liderliğindeki yerel parlamento bağımsızlık ilan etti. 1992 başında Mavi Bereliler'in bölgeye gelmesine karşı çıkan Babic aynı yıl şubat ayında görevden alındı ve yapılması öngörülmüş olan BM barış planıyla ilgili referandum ileri bir tarihe ertelendi.

KRAK a. (çökme, batma anlamında alm. sözc. *krach*'dan). İkt. Mali çöküntü, bir işletmenin ani batışı.

KRAKATOA ya da **KRAKATAU**, Endonezya'da küçük ada, Sunda boğazında, Sumatra ile Cava arasında. Krakatoa yanardağının *(Perbuatan)* patlaması sonucu 1883'te bir ölçüde harap oldu. Yanardağ etkinliği hep şiddetlidir.

KRAKELE a. (fr. *craquelé*). Camc. Sıcak parçanın ansızın su içine daldırılmasıyla elde edilen çatlak cam türü. (XV. yy. venedik yöntemi.)

—Seram. Sır, kaplama ya da emay üzerinde, gerek fırınlama sırasında birden soğutarak, gerek bu malzemelerin bileşimine özel bir madde katarak meydana getirilen süsleme niteliğindeki çatlak. (Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL. Seram. Krakeleyi porselen ve greler üzerinde ustalıkla kullanan çinli seramikçiler, Song hanedanı döneminden (960-1279) başlayarak, değişik boyutlarda çatlak ağlarını üst üste bindirerek ve çatlakları renkli pigmentlerle belirterek desenler oluşturmayı başardılar. Bu işlem, gene Çinliler tarafından çeşitli yüzyıllarda, Avrupa'da da XIX. ve XX. yy. seramikçileri tarafından başarıyla kullanıldı.

KRAKEN a. Mit. Efsaneye göre Norveç denizlerinde yaşayan ve gemileri durdurabilecek kadar güçlü olan ahtapot.

KRAKER a. (amerikanca *cracker, to crack*, çatırdamak'tan). Küçük tuzlu bisküvi.

KRAKİNG a. (ing. *cracking*'den). Ağır bir petrol kesiminde bulunan doymuş hidrokarbonları, sıcaklığın ya da gereğinde bir katalizörün etkisiyle motor yakıtları (arıtma) ya da kimyasal ara ürünler ve girdi ürünleri (petrokimya) olarak kullanılan daha hafif hidrokarbonlara dönüştürme yöntemlerinin tümü. (Eşanl. PARÇALAMA, KIRMA.) [Bk. *ansikl.* böl.] || *Kraking ünitesi*, hidrokarbonların krakıng tepkimesinin oluştuğu arıtma ünitesi.

—ANSİKL. Krakingin dayandığı temel tepkime, doymuş alifatik bir hidrokarbonun (parafin) daha az karbon atomları içeren bir parafine ve bir olefine bölünmesine dayanır: buna birincil kraking denir. Bu yolla elde edilen ürünler, kendi karbon zincirlerinin çeşitli noktalarında meydana gelen ikincil kraking tepkimeleriyle değişik hafif ürünlerin oluşmasına yol açar: yoğuşturulamaz gazlar, sıvılaştırılmış gazlar ve özellikle olefin bakımından zengin benzinler. Parafinlerin bu yolla kimyasal dönüşümü, her ne kadar ilke olarak basit görünürse de yan tepkimelerin birincil ve ikincil krakinglerle karışması nedeniyle gerçekte çok daha karmaşıktır. Bu yan tepkimeler, bu bileşiklerin büyük termodinamik kararlılığı nedeniyle kondanse poliaromatik hidrokarbonların, yani yumuşak ya da katı olmalarına göre katran ve kok diye adlandırılan hidrokarbonların oluşmasına yol açar.

Katalitik kraking, fransız Eugène Houdry'nin İkinci Dünya savaşı'ndan önceki ilk çalışmaları sonucunda kısa sürede kraking işleminde uygulanmaya başladı; bu yöntemde kullanılan petrol hidrokarbonları, ham petrolün 350 ile 500 °C arasında damıtılan kesimleridir. Reaktör 500 °C dolayında bir sıcaklıkta ve atmosfer basıncında çalışır. Modern katalizörler kristalleşmiş ve iki ya da üçdeğerli katyonlarla yer değiştirmiş alüminosilikatlardır; bunların asitliği C—C bağlarının kopmasını kolay-

laştırır; ağırlıkça % 45 ile 50 arasında bir verimle, oktan indisi 91 ile 93 arasında (clear research) değişen benzinler elde edilir; bu benzinler motor yakıtlarını formüllendirme için çok uygun bazlar oluşturur. Kokun krakingle birlikte görülen kaçınılmaz oluşumu, katalizör üzerinde katı birikintilere neden olur ve katalizörün hızla etkinliğini kaybetmesine yol açar. Bu süreçle mücadele etmek için, koku, belli aralıklarla hava eşliğinde yakarak katalizörü yenilemek gerekir. Modern yöntemlerde, kokun yanmasının kimyasal dönüşümü ayrı donanımlarda gerçekleştirilir; bu da, reaktör ile rejeneratör arasında katalizörün dolaşımını gerektirir. Bu konuda kabul edilen teknik çözümlemelerde akışkanlaştırılmış katalitik bir yatak kullanılır: ortalama çapı 50 μm düzeyinde olan çok küçük parçacıklara indirgenmiş katalizör, reaktörde, hidrokarbonlu gaz yükü içinde asıltı durumundadır. Tepkime ürünleri katalitik tozdan gazları ayıran siklonlar aracılığıyla elde edilir ve ayırımlamaya gönderilir. Katalizör, reaktörün tabanında birikir ve buradan kesintisiz olarak rejeneratöre aktarılır; bu işlem sırasında reaktördeki yanma için gerekli olan hava, taşıyıcı gaz işlevini görür. Yenilenen katalizör yeniden reaktöre yollanır. Katalizörün reaktör ile rejeneratör arasındaki dolaşımı aktarma borularıyla, bir yandan iki sığa arasındaki basınç farkının, öte yandan da ikincil hava ve su buharı püskürmelerinin etkisiyle kapalı devre halinde gerçekleşir.

Kaynama sıcaklığı 30 ile 170 °C arasında değişen hidrokarbonlar içeren daha hafif petrol kesimlerine uygulanan *ısıl kraking*, Avrupa'da çok yaygındır ve organik kimyanın temel hammaddelerini oluşturan etilen, propilen, butadien ve benzen gibi doymamış hidrokarbonların üretiminde kullanılır. İşlem iç çapı küçük tepkime borularında gelişir; borulardaki yük çok yüksek sıcaklıklarda (820 ile 870 °C arasında) atmosfer basıncı altında ve çok kısa bir sürede (0,2 ile 0,3 sn) parçalanır. Teknolojik nedenlerle tepkime koşulları içindeki hidrokarbonların kısmi basıncı su buharı kullanılarak düşürülür (buharla kraking). Optimum koşullar altında, ağırlıkça olefin verimi etilen için % 33 ve propilen için % 17'dir.

ABD'de, etilen üretimi için doymuş hafif hidrokarbonların (etan, propan ve butanlar) ısıl krakinginden de (ya da piroliz) yararlanılır.

KRAKÓW, türkç. **Krakovi,** Polonya'da kent, Yukarı Vistül kıyısında, Varşova'nın güneyinde, voyvodalık merkezi, 784 400 nüf. (1990). Kraków günümüzde, iki yeşil bulvar kuşağının ötesindeki Vistül kıyılarında geniş alanlara yayılan büyük bir bölgesel merkezdir.

• COĞRAFYA. Kentte birçok etkinlik vardır. Önce, Varşova'dan sonra ülkenin başlıca kültür ve bilim merkezidir. Birçok bölgenin (özellikle de Yukarı Silezya'nın yakınında olması) sınırında bulunması (ulaşım yolları kavşağı, çeşitli değişimlerin ve ticaretlerin yapıldığı merkez) kentin çok gelişmesini sağladı. XX. yy.'ın başında gelişmiş etkinliklerine (dökümevleri, demiryolu gereçleri ve tarım makineleri) karşın Kraków, İkinci Dünya savaşı'ndan hemen sonra "Eski Polonya"nın simgesi oldu. Bu özelliği bir ölçüde azaltmak için, 1949'da, Kraków'a ancak 10 km uzaklıkta yeni sanayi kenti Nowa Huta (metalürji) kuruldu. *Kraków* da çeşitli sanayilerin toplandığı (makine ve elektrikli gereçler, ecza ürünleri, hazırgiyim, basımcılık, tütün imalatı) bir merkez oldu ve D.'ya doğru genişleyerek Nowa Huta ile birleşti. *—Kraków voyvodalığı* (3 255 km²; 1 219 600 nüf. [1989]) da verimli bir tarım bölgesidir.

• TARİH. Kraków'un (efsanevi kurucusu *Krakus*'un adından) kuruluşunun VII. yy.'a kadar uzandığı sanılır. Wawel kalesinin, bu dönemde slav kabilesi Vislanlar'ın ileri gelenleri tarafından kurulduğu söylenir. Hıristiyanlığın Polonya'da ortaya çıktığı ilk yer olan kent, 1000'e doğru bir piskoposluk merkezi oldu. XI. yy.'da, Kazimierz I döneminde başkent olan Kraków, Władysław I Łokietek'in krallığı yeniden kurmasıyla 1320'de yeniden başkentliğe yükseldi (Zygmunt III Vasa 1596'da başkenti Varşova'ya taşıdı). 1241, 1259 ve 1287 moğol akınları sırasında yakılıp yıkılan Kraków, alman, daha sonra da italyan ve yahudi göçmenlerin gelişiyle onarıldı ve büyük pazar alanının (Rynek Główny) çevresinde gelişen bir damalı plana göre yeniden kuruldu.

Bk. resim sayfa 7080

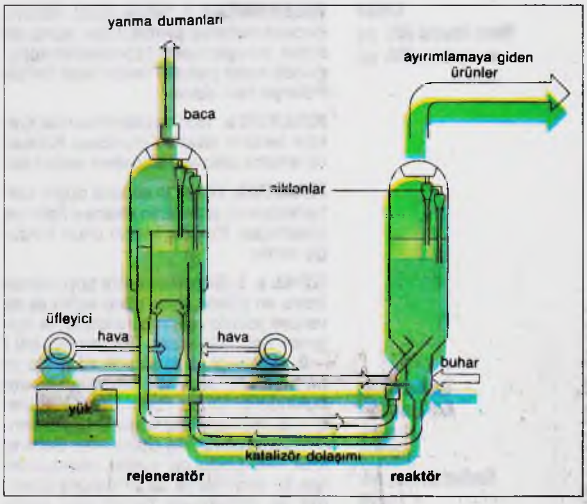
1364'te kurulan ünlü Jagellon üniversitesi'ni de barındıran Kraków, XIV. yy.'dan sonra kralların taç giydiği ve gömüldüğü Wawel'deki Stanisław katedrali ile, tarihsel Polonya'nın tinsel merkezi oldu. Viyana antlaşması ile 1815-1846 arasında bağımsız ve tarafsız "özgür" bir cumhuriyet oldu, 1846' da Avusturyalılar tarafından ilhak edildi, ekim 1918'de de yeniden Polonya topraklarına katıldı. Eylül 1939'da naziler tarafından işgal edildi ve Polonya genel yönetiminin merkezi oldu; ocak 1945'te sovyet orduları tarafından kurtarıldı.

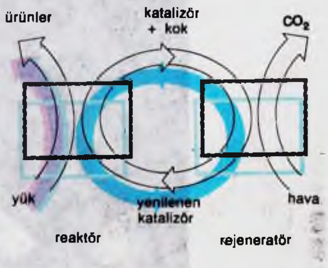
• GÜZEL SANATLAR. Gotik dönemden kalma surlarla çevrili olan kent merkezi, Ortaçağ'daki güzelliğini koruyabilmiştir. Geniş Rynek Główny'nin (Büyük Alan) çevresinde çok önemli tarihsel yapılar sıralanır. Kırmızı tuğladan yapılmış, güçlü bir görünüme sahip bir gotik yapı olan Kościoł Mariacki kilisesi'nde (XIV. yy.) Wit Stwosz'un 1477'de gerçekleştirilen ve heykelcilik sanatının başyapıtlarından biri olan çokrenkli tahta oymalı sunakarkalığı bulunur. Kumaş pazarı XVI. yy.'da yeniden yapılmıştır; gözcü kulesi XIV.-XVII. yy.'lardan kalmadır. 1364'te kurulan ve Polonya'nın ilk üniversitesi olan Kraków Üniversitesi, dominiken ve fransisken kiliseleri gibi Rynek Główny' nin yakınlarında yer alır. Kentin bir başka arkeolojik merkezi de Vistül kıyısında bir tepenin üzerine kurulmuş Wawel kalesi'dir. Kaledeki roman ve gotik dönemlerden kalma şato, mimar Francesco Fiorentino tarafından Zygmunt I için rönesans üslubunda görkemli bir malikâneye dönüştürüldü. Şatoda bugün, aralarında kral Zygmunt II August'un ısmarladığı 1548-1572 yılları arasında yapılmış 136 duvar halısının da bulunduğu ulusal sanat koleksiyonları korunmaktadır. XIV. yy.'dan kalma Wawel katedrali'ne, Zygmunt I döneminde italyan sanatçılar tarafından yapılan kralların mezar capellası eklenmiştir (heykeller).

Kraków Bilimler akademisi, 1871'de kuruldu, özellikle Z. F. Wróbleski ile K. Olszewski'nin gazların sıvılaştırılmasına ilişkin çalışmalarıyla tanındı. 1951'de kapatılarak yerine, Rusya'daki Bilimler akademisi modeline dayanan *Polonya Bilimler akademisi* kuruldu.

U. W. S.-Zefa

bir petrol rafinerisindeki katalitik **kraking** kuleleri (ikinci planda)

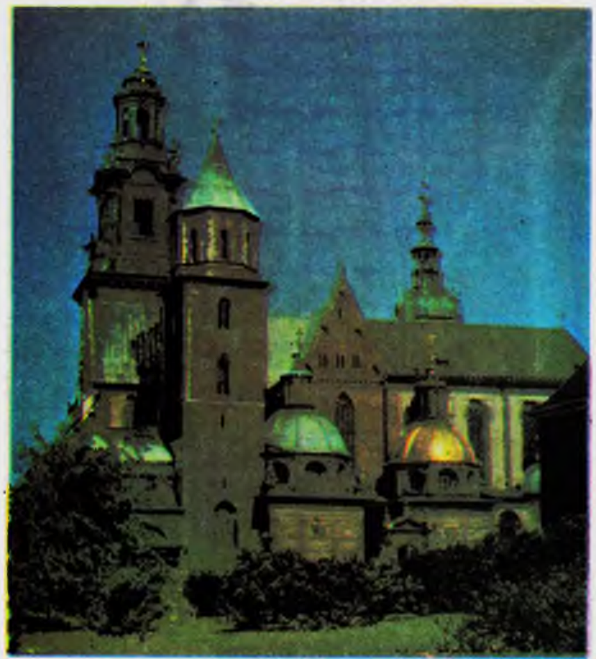

üstte ve altta
ağır petrol kesimlerinin katalitik **kraking**inin gösterimi ve çalışma ilkesi şeması

T. Suminski-İnterpress

Kraków: Rynek Główny (Büyük Alan) üzerinde kumaş pazarı (XIV. ve XVI. yy.) ve gözcü kulesi (XIV.-XVII. yy.)

M. Claye-Explorer

Kraków Wawel katedrali (XIV. yy.) ve capellaları (XVI. yy.)

KRAKOWİAK a. (lehçe sözc.). Ritmini, önceleri mahmuz şıkırtılarından, sonra da topuk vuruşlarından (çizmelerinin topuğunda metal plakalar vardır) alan 2/4'lük Polonya halk dansı.

KRAKUS a. 1831 ayaklanmasında Kraków kentinin efsanevi kurucusu Krakus' un anısına polonyalı süvarilere verilen ad.

KRAKUS, VII. yy.'ın sonuna doğru Leh hanedanının yerini alan efsanevi Polonya hükümdarı. Kraków kentini onun kurduğu sanılır.

KRAL a. **1.** Genellikle ömür boyu olmak üzere, en yüksek siyasi gücü seçim ya da veraset yoluyla elinde bulunduran ve kullanan kişi; hükümdar. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** Herhangi bir ekonomik etkinlikte ya da bir üretim alanında üstünlüğü elinde bulunduran kimse: *Petrol kralı. Çelik kralı.* **—3.** Herhangi bir konuda başkalarından üstün olan, usta olan kimse: *Satranç kralı.* **—4.** *Çoğul ad + kralı*, olumsuz bir işte, bir etkinlikte ya da bir konuda ünlenmiş ve yaptıklarıyla benzerlerini aşmış olan kimse: *Dolandırıcılar kralı. Serseriler kralı. Enayiler kralı.* **—5.** *Kral dairesi*, bir otelin en lüks dairesi. || *Kral öldü yaşasın kral*, habercinin yaşayan kralın ölümünü ve yeni kralın tahta geçişini ilan ederken kullandığı kalıp söz; emri altında bulunduğu, övüp yücelttiği bir kimsenin yerine geçen yeni birine aynı övücü, yüceltici sözlerle yaklaşan kişinin bu tutumu için söylenir. || *Kraldan çok kralcı olmak*, bir kimseyle ilgili bir tutumu, bir düşünüşü ondan daha çok savunur olmak. || *Krallar gibi*, krallara yakışır biçimde: *Krallar gibi karşılandık.* || *Krallara layık*, krallara sunulabilecek nitelikte değerli ve üstün olan şeyleri belirtmek için kullanılır.

—Esk. Mıs. *Rahip kral*, Gerileme döneminin başında (XXI. sülale) Yukarı Mısır'da kendilerini kral ilan ederek iktidarı ellerine alan büyük Amon rahiplerine verilen ad.

—Esk. Rom. *Şölen kralı*, şölen sırasında baş köşede oturan ve herkesin kaç kupa içeceğini saptayan kişi. || *Kurban kralı* (lat. *rex sacrorum*), bütün kurban törenlerine başkanlık eden, uygulamacı ve zorunlu olarak evli İanus rahibi. (Bu makam hiçbir yüksek devlet göreviyle bağdaşmazdı.)

—Miner. *Kral suyu*, altın ve platini çözebilen nitrik asit ve hidroklorik asit karışımı. (Bileşimi değişebilen kral suyu, özellikle paslanmaz çeliklerde metalografik dağlama etkeni olarak kullanılır.) [Eşanl. ALTIN SUYU.]

—Tar. *Krallar kralı*, Parthlar'ın ve Persler'in krallarına verilen unvan. || *Büyük kral*, yunanlı yazarlara göre, Persler'in kralı. || *Çavuş-kral*, Prusya kralı Friedrich-Wilhelm I'in takma adı. || *Katolik kral*, İspanya krallarına verilen unvan. || *Katolik krallar*, Aragönlu Fernando II ve Castillalı İsabel. || *Meşruti kral*, yetkileri bir anayasa ile tanımlanmış ve sınırlandırılmış kral. || *Romalılar' ın kralı*, Heinrich IV'ten başlayarak germen imparatorlarının sürekli olarak taşıdıkları unvan. (Bu unvanı taşımak için Roma'da taç giymek ya da taç giymeyi kabul etmek gerekiyordu. Roma'da taç giyme geleneğini kaldıran Altın mühürlü ferman'dan sonra bu unvan kullanılmaz oldu.)

◆ sıf. *Tkz.* Üstün nitelikleri olan, en iyi, en mükemmel: *Kral araba. Kral arkadaşım.*

—ANSİKL. Frazer'e göre, ilk krallar, büyücüler, halk hekimleri ve mucize gösterenlerdi. Tarih çağlarında, kralın tanrısal bir nitelik taşıması sık rastlanan bir olaydı. Kral, ya bir tanrının oğlu olur (Mısır) ya da öldükten sonra tanrılaştırılırdı (Hititler). Yunanlılar' la Romalılar'da da başlangıçta krallık vardı, ama işlevi hızla küçüldü, yerini demokratik kurumlara bıraktı. Krallık, genellikle, zorba bir kurumun tatsız anısı olarak kaldı ve ancak bir unvan olarak, çoğu kez dinsel gelenekler çerçevesi içinde, varlığını sürdürdü: *kral arkhon* (Atina); *kurban törenleri kralı* (Roma) gibi. Sparta bu konuda daha tutucu davranarak iki kraldan oluşan bir collegiumu alıkoydu; ama bunların yetkileri durmadan kısıtlandı ve kendileri ephoroslar tarafından denetim altında tutuldu. Antikçağ'ın öteki kavimleri (Barbarlar) krallık kurumunu korudular. Fransa'da XIX. ve XX. yy.'a kadar çoğu devletlerde olduğu gibi, hükümdar bir kraldı ve rolü, yetkisi ve saygınlığı dönemlere ve hanedanlara göre değişiklikler gösterdi. Ama kutsal niteliği Ancien Régime geleneğinde varlığını sürekli olarak korudu (kralın kutsanması ve keramet sahibi oluşu [→ SIRACA], "tanrısal hukuk" kavramı).

—İkonogr. Jordaens ünlü tablosunda (Louvre), Krallar bayramını kutlamak için içki içen neşeli bir flaman topluluğunu canlandırmıştır. Jordaens'in aynı temayı işleyen öteki tabloları, Viyana ve Brüksel müzelerindedir. Teniers ve Steen de aynı konuyu işlemişlerdir.

KRÁĽ (Fraňo), slovak yazar (Barton, Ohio, 1903 - Bratislava 1955). Şiir kitaplarında (*Cerny na Palete*, 1930; *Z Noci do Usvietu*, 1945; *Jarnou Cestou*, 1952) ve romanlarında (*Cesta Zarubana*, 1934; *Stretnutie*, 1945) lirik anlatımdan proletarya gerçeğine doğru yöneldi.

KRAL EĞRELTİSİ a. Üreme organları yaprakların üzerinde, yaprak ayasından oldukça fırlamış bileşik demet biçiminde görünen basit ya da çifttüysü yapraklı güzel eğrelti *(Osmunda regalis)*.

—ANSİKL. Avrupa'da ve Kuzey Anadolu' da nemli çayırlarda ve su kenarlarında yetişen kral eğreltisi oldukça boylu (1,5 m'ye kadar) çokyıllık otsu bir bitkidir. Sonbaharda toplanıp kurutulan köksapları, diüretik, peklik ve kuvvet verici niteliklerinden dolayı halk hekimliğinde infusyon halinde kullanılır.

Kral Lear *(King Lear)*, William Shakespeare'in beş perdelik trajedisi (1606'ya doğr.). Yaşlandığını hisseden Lear, krallığını üç kızı arasında eşit olarak bölüştürmeye karar verir; ancak, küçük kızı Cordelia' nın, sevgisini ablaları kadar dalkavukça göstermemesine içerleyerek onu mirasından yoksun bırakır. Diğer yandan, Gloccster dükü de, servetini meşru oğlu Edgar ile gayrımeşru oğlu Edmond arasında paylaştırır. Ancak iki baba da çocuklarının nankörlüğüne uğrarlar. Edmon'un iftiralarına inanan Glocester Edgar'ı ölüme mahkûm ettirirken, artık iktidarından emin olan Edmond babasının gözlerini oydurur. Fırtınalı bir gecede iki büyük kızı tarafından sarayından kovulan Lear'e, sefalete mahkûm ettiği küçük kızı Cordelia'dan başka kimse kucak açmaz. Lear acıdan delirir; onun pişmanlığı, yakınmaları, Cordelia'nın sadakati Shakespeare'in bu korkunç trajedisinin en güzel sahneleridir. Bu yeni Antigone'nin koluna girmiş, yanında bir saray soytarısı olduğu halde -soytarının sahte deliliği ile tahtını yitirmiş kralın bunaklığı bir kontrast oluşturur- ordan oraya dolaşan bir Lear çizer Shakespeare. Cordelia asılarak öldürülürken, Lear de onun cesedi üzerine kapanarak can verir. İkinci sahne daha sıkıntısız bir çözümle son bulur: mirastan mahrum bırakılan oğlu da Cordelia gibi babasına sadık kalmıştır; gayrımeşru kardeşini düelloda öldürerek Glocester'ın gözüne girmeyi başarır.

Kral ölüyor *(Le roi se meurt)*, Eugène Ionesco'nun oyunu (1962). Bérenger'nin son serüveni. Bérenger kraldır, ama can çekişmektedir. O zaman doğmuş olmak neye yarar? Hele kral olmak neye yarar? Ölümün dayanılmaz bilincine varmaktan ölümün kabul edilmesine kadar uzanan sarsıcı bir trajedi.

KRAL WİLLİAM toprağı ya da **adası,** Kanada'nın (Kuzey-batı arazisi) Arktika takımadasında ada, kutup çemberiyle 70° K. enlemi arasında.

Kral yolu, Pers İmparatorluğu döneminde, İran'ı Anadolu'nun B. kıyılarına bağlayan ünlü antik yol. Bu yol İ.Ö. VI. ve V. yy.' larda, G. İran'daki başkent Sus'tan başlıyor, Anadolu'da Melitene (Malatya), Mazaka (Kayseri), Ankyra (Ankara) ve Gordion kentlerinden geçerek B.'da Sardeis'e ulaşıyordu. Yaklaşık 2 400 km uzunluğundaki bu güzergâhta normal yolculuk üç ay kadar sürerken, imparatorluğun habercileri, aynı yolu menzillerde at değiştirerek dokuz günde aşabiliyorlardı. Kral yolu'ndan ayrılan kollar ayrıca B.'da Ege kıyısındaki liman kentlerine, G.'de Babil'e ve Mısır'a, D.'da Ekbatana'ya uzanıyordu. Bu yolla sağlanan iletişim düzeniyle, imparatorluk emirleri hızla yerine ulaşıyor, toprakların yönetimi ve bütünlüğünün korunması kolaylaşıyordu.

KRALCI sıf. ve a. Bir kraldan ya da krallıktan yana olan kimse için kullanılır.

KRALCILIK a. Krallık yanlısı olma.

KRALİÇE a. **1.** Bir krallığa tek başına sahip olan prenses. **—2.** Bir kralın karısı. **—3.** Bir şeye egemen olan, onu yöneten, yönlendiren kadın: *Moda kraliçesi.* **—4.** Güzellikte, zekâda, değerde, diğerlerinden üstün olan kadın: *Balo kraliçesi. Gecenin kraliçesi.* **—5.** *Kraliçe gibi*, ağır ve

British Council

Shakespeare'in *Kral Lear*'inden bir sahne (1950'de Stratford on Avon'daki temsili)

değerli giysiler giyinmiş, güzel, gösterişli kadın için kullanılır. || *Ana kraliçe* → ANA. || *Güzellik kraliçesi* → GÜZELLİK.
—Arıc. ANAARI'nın eşanlamlısı.
—Bağc. *Bağlar kraliçesi*, macar G. Mathiász tarafından yetiştirilen ve sofralık üzüm veren asma çeşidi. (Çok hoş kokulu ve hoş tatlı büyük beyaz tane veren erkenci bir asmadır.)
—Zool. Topluca yaşayan böceklerde (arılar, yabanarıları, karıncalar, termitler, vb.) üremeyi sağlayan dişi. (Türlere göre bir [monogini] ya da birçok [poligini] kraliçe olabilir. Topluluktaki yabanarılarının tümü kraliçe dışında kışın ölür; kraliçe baharda yeni bir topluluk oluşturur.)

KRALİÇE CHARLOTTE adaları, İngiliz Kolombiyası'nda (Kanada) yaklaşık 150 adadan oluşan bütün, Büyük Okyanus'ta, Vancouver adasının K.-B.'sında 13 251 km²'lik bir alan kaplar. İspanyol Juan Pérez'in 1774'te bulduğu bu adalara (örneğin Graham ve Moresby) 1778'de Cook gitti. Dixon boğazıyla Alaska'dan ve Hécate boğazıyla İngiliz Kolombiyası'ndan ayrılır. Bu adalarda bir altın damarı bulundu.

KRALİÇE CHARLOTTE boğazı, Büyük Okyanus'taki (Kanada) bir deniz kolunun kuzey girişi, İngiliz Kolombiyası kıyısını Vancouver adasından ayırır.

KRALİÇE ELİZABETH adaları, Kanada'ya bağlı Arktika takımadasının bir bölümü, Lancaster ve Melville boğazlarının K.'inde. Özellikle Ellesmere toprağını, Devon adasını, Parry adalarını, Sverdrup takımadasını içerir.

Kraliçe Kutsal kitabı, *moravyalı* kardeşler* tarikatından bir grup kutsal kitap yorumcusu tarafından gerçekleştirilerek, 1579-1593 arasında Kraliçe'de (Moravya) bastırılan Kutsal Kitap çevirisi (6 cilt). Gerek tipografik niteliği, gerekse üslubu bakımından, çek dilinde yayımlanmış en başarılı Kutsal Kitap çevirisidir.

KRALİÇE MAUD, Antarktika'da bölge, Güney kutbu'yla Ross denizi arasında.

KRALİÇE MAUD toprağı, Antarktika'da bölge, Afrika'nın uzantısında. Norveç burası üzerinde hak iddia etmektedir.

Kraliçeler vadisi, Nil'in B. kıyısında, Krallar* vadisi'nin 1,5 km G.-B.'sında Teb nekropolisi. Bu vadide Ramses soyundan gelen kralların karıları ve çocuklarının ve Ramses III'ün oğullarının hypogeumları yer alır. Bilinen 80 mezardan bazıları (Ramses III'ün oğullarından biri olan Amon-her Hopeçef'in, özellikle de Nefertari*'nin mezarları) çok iyi korunmuştur. Olağanüstü bir canlılıkta duvar resimleriyle süslü olan kraliçe Nefertari'nin mezarı 3 ana salondan oluşur. Duvar resimlerinde çeşitli tanrılara armağanlar sunan kraliçe ile satranç oynayan (yeniden doğuşu simgeler) kral görülür. Lahdin yer aldığı son salonda, yaldızlarla süslü koyu mavi tavanı, üzerlerinde çeşitli sahneler betimlenen dört ayak taşır.

KRALİÇELİK a. Kraliçe olma durumu.

KRALİYET a. (slavca *kral* ve ar. *-iyyet* > *kraliyyet*'ten). Krallık.

Kraliyet akademisi *(İspanyol)*, Felipe V'in korumasında 1713'te kurulan ve gene bu kral tarafından resmi statüye 1714'te kavuşturulan akademi 36 üye, 38 ispanyol ya da ispanyol amerikalı, 36 da yabancı muhabir üyeden oluşur. Bir *Diccionario de autoridades* (Otoriteler sözlüğü) [1726-1739], Lope de Vega'nın yapıtlarını ve özellikle kendi çıkardığı *Diccinario usual*'in (Günlük kullanım sözlüğü) yeni basımlarını yayımladı.

Kraliyet akademisi *(Londra)* [*Royal Academy*], 1766'da sir Joshua Reynolds' un girişimleriyle kurulan ve 1768'de kralığın onayını alan sanatçılar topluluğu. Önceleri 40 üyeyle sınırlandırılmışken, sonradan 30-35 ortağın daha katıldığı Royal Academy düzenli olarak her yıl bir sergi açmasının yanı sıra kendini güzel sanatların öğretimine adamıştır. İngiliz okulunun gelişmesinde belirleyici bir rolü olan bu kuruluş örnek alınarak, daha sonra Edinburgh'da Royal Scottish Academy ve Dublin'de de Royal Hibernian Academy kuruldu. Ünlü başkanları arasında sir J. Reynolds, B. West, Th. Lawrence, sir J. E. Millais ile Gainsborough, Constable, Turner, Watts sayılabilir. Akademi, sergilerini Burlington House salonlarında açar.

Kraliyet bilimler akademisi *(Stockholm)*, 1739'da aralarında Carl von Linné' nin de bulunduğu altı bilgin tarafından kurulan akademi. 12 sınıfa ayrılan en fazla 140 isveçli üye ve 108 yabancı ortağı vardır. Svedberg, Siegbahn ve Tiselius da bu akademinin üyeleriydi. Nobel kimya ve fizik ödülleri bu akademi tarafından verilir.

KRALJEVIĆ (Miroslav), hırvat ressam, gravürcü ve desinatör (Gospić 1885 - Zagreb 1913). Münih'te öğrenim gördükten sonra, Paris'te, Cézanne, Manet, Lautrec gibi ressamların izinden gitti. Çeşitli sahneler, manzaralar ve portreler yaptı. Büyük bir renk ustası olarak J. Račić ve V. Becić ile birlikte modern hırvat resminin kurucularından sayılır.

KRALJEVO, Sırbistan'da kent, Kragujevac'ın G.-B.'sında; Batı Morava ve İbar ırmakları kavşağında; 28 000 nüf. Manganez dökümevi. Demiryolu ve karayolu gereçleri. Elektrikli gereçler yapımı. Kereste sanayisi.

KRALL (Giulio), italyan mühendis ve matematikçi (Trieste 1901). Yapı malzemelerinin dinamik ve statik sorunlarıyla, özellikle de titreşim olaylarıyla ilgilendi: *Meccanica tecnica delle vibrazioni* (Titreşimlerin teknik mekaniği) [1939]. Çok sayıda sanat kitabının tasarımını yaptı.

Krallar günü → EPİPHANİA.

Krallar vadisi, Mısır'da Nil'in batı kıyısında, Deyr ül-Bahri'nin arkasında, Luksor'un karşısında arkeolojik yer. Teb nekropolisinin doğusunda yer alan ve falezin oluşturduğu doğal piramidin aşağısına düşen bu küçük vadide, Tutmosis I'den başlamak üzere, Yeni İmparatorluk dönemi krallarının mezarları bulunur. "Maat'ın yeri", dünyanın uyumu adı verilen vadide 61 kral mezarı bulundu. Çoğu yağmalanmış, boşaltılmış, bazıları daha Firavunlar zamanında talan edilmişti. Ancak, hiç bozulmamış olan ve içindeki tüm olağanüstü eşyaları koruyan Tutankhamon*'un mezarı, 1922'de mezarı ortaya çıkaran lord Carnarvon'u büyüleyecekti. Amenofis II' ninki gibi, Tutankhamon'un mumyası da ağır lahdi içinde olduğu yerde bırakıldı.

Bu hypogeumların belli başlı özelliklerinden biri, vadinin alt kesiminde yer alan mezar tapınağının, asıl mezardan ayrı olmasıdır. Kaya içine oyulan bu mezarlarda bir kapı ve bazı noktalarda daralarak birbirinden ayrı odalar oluşturan eğimli ve uzun bir koridor yer alır. Odaların yanlarında küçük tapınaklar bulunur. Lahit, en dipteki odaya yerleştirilmiştir. En eski mezarlar aşırı bir titizlik ve özenle gerçekleştirilmiştir. Duvarlarda uzun mezar yazıtları ve firavunun ölümden sonraki yaşamını, güneşin gece yolculuğunu ve yeniden doğuşunu, öteki dünyaya giden yolları ve oradaki varlıkları vb. betimleyen çok zengin bir ikonografi yer alır. En ünlüler arasında, Amenofis II'nin, Horemheb'in, Ramses III'ün, Ramses IV'ün, Tutmosis III'ün, Tutankhamon'un ve kutsal metinlerin özünü dile getiren süslemelerle donatılmış derin labirentiyle Seti I'in mezarları sayılabilir.

KRALLIK a. **1.** Kral tarafından yönetilen, devlet başkanı kral olan devlet, ülke; kraliyet: *Belçika krallığı.* **—2.** Kralın başta bulunduğu yönetim biçimi; monarşi: *Fransa' da krallığın sonu.* **—3.** Kralın orunu, görevi: *Krallıktan vazgeçmek.* **—4.** *Ed.* Bir kişinin dilediğini yaptığı, egemenlik kurduğu ya da bir şeyin ön planda tutulduğu yer: *Burası benim krallığım. Düşlerin krallığı.*

Krallık üzerine → DEVLET ADAMI.

KRAM a. (fr. *chrame*). Yatak örtülerini, ayak örtülerini vb.'yi kaplamada kullanılan kırmızı, yeşil ya da beyaz kumaş.

KRAMÁŘ (Karel), çek siyaset adamı (Vysoké nad Jizerou, Bohemya, 1860 -Prag 1937). 1891'de Viyana Reichsrat'ı-na genç-çek milletvekili seçildi ve bu meclisin Başkan yardımcısı oldu. Rus yanlısı olarak, yeni slavcı akımın önderliğini yaptı. 1908'de Prag Slav kongresi'ne başkanlık etti. 1916'da tutuklandı ve ölüm cezasına çarptırıldı; imparator Karl tarafından bağışlandı. Ekim 1918'den temmuz 1919'a kadar Çekoslovakya konseyi birinci başkanlığında bulundu; çok geçmeden Başkan Masaryk ile görüş ayrılığına düştü ve milliyetçi sağcıların partisi Ulusal demokrasi'nin lideri oldu.

KRAMATORSK, Ukrayna Cumhuriyeti'nde kent, Donbas'ta; 198 000 nüf. (1989). Önemli sanayi (demir-çelik ve dönüştürme metalürjisi [takım tezgâhlar]) merkezi; çimento fabrikası.

KRAMER (Stanley), amerikalı sinemacı (New York 1913). Mark Robson'ın *Şampiyon* (Champion) [1949] ve *Home of the Brave* (1949); Fred Zinnemann'ın *Erkekler* (The Men) [1950] ve *Kahraman şerif* (High Noon) [1952]; Laszlo Benedek'in *Satıcının ölümü* (Death of a Salesman) [1951] ve *Kanlı hücum* (The Wild One) [1953]; Edward Dmytryk'in *Denizde İsyan* (The Caine Mutiny) [1954] adlı filmlerinin gerçekleşmesine yapımcı olarak katkıda bulundu. Sonradan yönetmenliğe başlayan Kramer, çok sayıda nitelikli filme imza attı: *Kader bağlayınca* (The Defiant Ones) [1958], *Kumsalda* (On the Beach) [1959], *Rüzgârın mirası* (İnherit the Wind) [1960], *Nürnberg duruşması* (Judgment at Nuremberg) [1961] ve bir komedi olan *Çılgın dünya* (It's a Mad Mad, Mad, Mad World) [1963], *Beklenmeyen misafir* [Guess Who is coming to Dinner) [1967], *Kara altın* (Oklahoma Crude) [1972].

KRAMERİA a. (macar hekim *Kramer*' in adından). Güney ve Orta Amerika'da yetişen ağaççık. (Yaprakları almaşık, çoğunlukla basittir. Çiçekleri, düzensiz, erdişi, genellikle yalın ya da başağımsı salkım halindedir. Kökleri peklik verici niteliktedir. Sütotugiller familyası.)

KRAMP a. (fr. *crampe*). **1.** Bir ya da birçok kasın, birdenbire, fakat kısa süreli olarak istemdışı ağrılı kasılması. (Eşanl. KASINÇ.) [Bk. *ansikl.* böl.] **—2.** *Mide krampı*, mide kaslarının, sancı biçiminde ağrılı kasılması. (Sadece bir açlık belirtisi olabileceği gibi, bir mide hastalığının belirtisi de olabilir.)
—Nörol. *Yazar* ya da *çalgıcı krampı*, meslek gereği çok yapılan hareketler sonucunda ortaya çıkan kas tonusu bozukluğu.
—ANSİKL. Yorgunluklarda (bir çaba için antrenmanın yetersiz olması), bol terleme ya da soğuk yüzünden (banyolar) kramp girmesi normal bir olaydır. Bazı hastalıklar da kramp girmesine neden olabilir; alkolizm,şeker hastalığı, akut ishal, sodyum eksikliği, kortikosteroit ve tuz atımını artıran idrar söktürücülerle tedavi. Kramplar, çevresel bir sinir sendromu da içeren hastalıkların (polinevrit, amiyotrofik lateral skleroz) ilk belirtilerinden biridir.

KRAMPON a. (fr. *crampon*). Bot. **1.** Yalnızca tutunma organı olduğu halde toprakla temas edince özümleme de yapabilen kısa ek kök. **—2.** Bazı deniz yosunlarında kök görünümünde ve durumunda bulunan, ama dıştan hiçbir besin alamayan, yalnızca bitkinin bulunduğu desteğe sıkıca tutunmasına yarayan organ.
—Dy. Ray patenini traverse bağlamak için kullanılan kancalı çivi.

kramponlar
1. Plastikten, (futbol ayakkabıları için);
2. Metalden (futbol ayakkabıları için);
3. Metalden (rugby ayakkabıları için).

Polonya kitaplığı, Paris

İgnacy Krasicki

Larousse-Polonya kitaplığı

Zygmunt Krasiński
Feliks Walkiewcz'in taşbaskısı

—Spor. Rugby ve futbol oyuncularının ayakkabılarının tabanına, çimende daha rahat hareket etmelerini sağlamak üzere yerleştirilen, önceleri deriden, sonra metalden ya da plastik maddeden yapılma konik mantar biçimindeki küçük halkaların her biri.

KRAMSKOY (İvan Nikolayeviç), rus ressam ve kuramcı (Ostrogojsk, Voronej yakınında, 1837 - Petersburg 1887). Gezginciler topluluğu'nun başlıca düzenleyicileri arasında yer aldı. Yapıtları tümüyle natüralist niteliktedir (ünlü portreleri vardır: L. Tolstoy, Nekrasov vb.).

KRAN a. Nümism. Eski bir iran gümüş para birimi. Kaçarlar'dan Feth Ali Şah'ın (1797-1834) bastırttığı bu paralar % 0,900 ayarında, 9,20 g ağırlığındaydı, daha sonra 6,93 g'a düştü. Muhammet Şah (1834 -1848) kranı 5,76 g'a düşürdü ve onun yarısı olan penahbâd adlı bir sikke bastırdı. Nasırettin Şah döneminde 5,05 g'a (1875), bir süre sonra 4,53 g'a kadar indi.

KRANAOS. Yun. mit. Attike'nin efsanevi kralı, Kekrops'un ardılı; Amphiktyon tarafından tahttan uzaklaştırıldı.

KRANİYEKTOMİ a. (fr. *craniectomie;* yun. *kranion,* kafatası, ve *ektomi,* çıkarmak'tan). **1.** Beyin cerrahisinde, bir kafatası parçasının tamamen kesilip kaldırılması. (Kaldırılan kapak, ameliyatla gerekirse bir kemik periost grefi de yapılarak yerine oturtulur [kraniyoplasti].) **—2.** Kafatası eklemlerinin erken kemikleşmesi (kraniyostenoz) halinde beynin gelişmesini sağlamak amacıyla, kafatası kubbesinin bir kısmını ya da alın-şakak bölgelerinde kemik şeritlerini kesip çıkarmayı öngören cerrahi girişim.

KRANİYOFARENJİYOM (fr. *craniopharyngiome*'dan). Nörol. Türk eyeri üzerinde, hipofiz sapından ve Rathke cebinden gelişen beyin uru. (Çocukluk ve ergenlik çağında görülür. Görme sinirinde atrofiyle birlikte iki yanda şakak hemianopsisi, kafaiçi basınç artışı ve hipofiz yetersizliği ile kendini belli eder. Dokubilimsel açıdan iyicil, ancak uzantıları nedeniyle çıkarılması zor bir urdur.) [Eşanl. RATHKE CEBİ URU.]

KRANİYOGRAF a. (fr. *craniographe;* yun. *kranion,* kafatası, ve *graphein,* yazmak'tan). Röntgenle teşhis için saptanmış olan duruşlarda kafatasının filmini çekmeye yarayan aygıt.

KRANİYOKLAST a. (fr. *cranioclaste'* tan). Kad. doğ. Ölü dölütün kafatası kemiklerini kavramaya ve ezmeye yarayan alet.

KRANİYOKLAZİ a. (fr. *cranioclasie;* yun. *kranion,* kafatası, ve *klastos,* kırık' tan). Kad. doğ. Boyutlarını küçülterek dışarı alınmasını kolaylaştırmak amacıyla ölü dölütün başının ezilmesi. (Dölüt parçalayıcı tüm öteki girişimlerde olduğu gibi, bu yöntem de yerini giderek sezaryene bırakmaktadır.)

KRANİYOMALASİ a. (fr. *craniomalacie,* yun. *kranion,* kafatası, ve *malakos,* yumuşak'tan). Çoc. hekim. Kemikleşmede gecikmeye bağlı olarak kafatası kemiklerinde bazı bölgelerin yumuşaması. (5 aylıktan önce ortaya çıkan kraniyomalasinin bir anlamı yoktur; daha sonraki dönemde ise raşitizm belirtisidir.) [Eşanl. KRANİYOTABES.]

KRANİYOPLASTİ a. (fr. *cranioplastie;* yun. *kranion,* kafatası, ve *plasis,* biçimlendirme'den). Cerr. Kafatasındaki bir kemik boşluğuna, kemik dokusu oluşumunu kolaylaştırmak amacıyla bir periostlu kemik parçasının gref olarak eklenmesi.

KRANİYOSPONJİYOZ a. (fr. *craniospongiose*'dan). Patol. Kafatası kemiklerinde, büyük bir olasılıkla frengiden ileri gelen ve röntgen filminde kafatasının diploe kısmında birçok çukur şeklinde beliren ağrılı kemik hastalığı.

KRANİYOSTENOZ a. (fr. *craniosténose;* yun. *kranion,* kafatası, ve *stenos,* dar'dan). Patol. Kafatasındaki oynamaz eklemlerin erken kaynaması. (Beynin gelişimini güçleştirerek hipertansiyona neden olabilir.)

KRANİYOTABES a. (fr. *craniotabès'* ten). Tıp. KRANİYOMALASİ'nin eşanlamlısı.

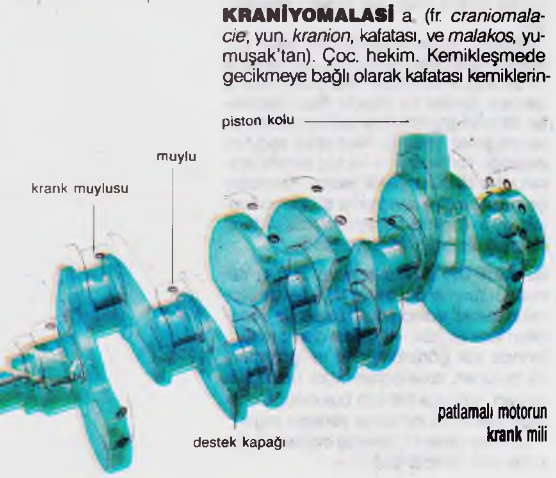
KRANİYOTOM a. (fr. *craniotome;* yun. *kranion,* kafatası, ve *temnein,* kesmek' ten). Kad. doğ. Kraniyotomi yapmaya yarayan alet.

KRANİYOTOMİ a. (fr. *craniotomie*'den). Kad. doğ. Anormal bir dölütte hidrosefali olduğu zaman beyin-omurilik sıvısını boşaltarak kafatası hacmini küçültmek amacıyla uygulanan kafatası kubbesini delme ameliyatı.

KRANJ, Slovenya'da kent, Gorenjsko' da, Sava ırmağı kıyısında; Ljubljana'nın kuzey-batısında yer alır; 27 000 nüf. Gotik üslubunda katedral. Elektronik, kimya ve tekstil sanayileri. Sava kıyısında hidroelektrik tesisi.

KRANJČEVİĆ (Silvije Strahimir), hırvat şair (Senj 1865 - Saraybosna 1908). Çoğu zaman alaylarla ve evrensel değerde simgelerle dolu şiirleri, macar valisi Khuen-Hédervàry zamanında Avusturya -Macaristan İmparatorluğu'nun Hırvatistan'daki zorba yönetimine karşı bir başkaldırı niteliği taşır.

KRANK a. (ing. *crank,* kol, dirsek). Mak. san. *Krank mili,* bir piston-piston kolu düzeneğinin almaşık doğrusal devinimini bir dönme devinimine (iç yanmalı bir motorda) dönüştüren ya da bunun tersini (örneğin bir kompresörde) gerçekleştiren mil.
—ANSİKL. Oto. Krank mili, dövme ya da dökme çelikten ya da kalıplanmış dökme demirden dirsek biçiminde bükülmüş bir mildir; motor silindir blokunun iç bölümüne yerleştirilmiş yataklara yataklandırılan bu mil, piston kollarının almaşık devindirici vurumunu sürekli devindirici bir kuvvet çiftine dönüştürerek transmisyon yardımıyla devindirici tekerleklere aktarır. Krank milini özel bir tezgâh üzerinde dinamik olarak dengelemek gerekir. Dengesizliğe bağlı hatalar ya delikler açarak ya da denge karşıağırlıkları eklenerek düzeltilir.

patlamalı motorun krank mili

KRANNON. Tar. coğ. Tesalya'da kent, Tempe vadisinde; Antipatros Lamia savaşı'nda (İ.Ö. 322) Krateros'u burada yendi.

KRANOLOJİ ya da **KRANİYOLOJİ** a. (fr. *cranologie* ya da *craniologie*). → KAFATASIBİLİM.

KRAPİNA, Hırvatistan'da köy, Zagreb' in kuzeyinde yer alır. 1899 yılında burada ortaya çıkarılan bir kayaaltı barınağında, Moustier devrinden kalma gereçlerle birlikte neandertal insan kemikleri bulundu. Parçalanmış ve bir bölümü kireçleşmiş durumda olan birçok kemik parçası, kimi bilim adamlarınca yamyamlık izleri olarak değerlendirildi.

KRAPO a. (fr. *crapaud*). Dy. Metal ya da beton bir travers ile rayı traverse bağlayan cıvata arasına yerleştirilen ve ray patenini istenilen konumda sabit tutmaya yarayan metal parça.
—Vet. Tek toynaklı hayvanların (eşek, at, katır) ayağında dolamayla başlayıp toynağın tümüne yayılan lezyonlarda belirgin ve tedavisi pratikte olanaksız bir çeşit egzama hastalığı. (Eşanl. VEJETAN PODODERMATİT.)

KRAPODİN a. (fr. *crapaudine*). Vet. Tek toynaklı hayvanlarda (eşek, at, katır) toynak üstünün (taç) ön kısmında keratogen yumaklar üzerinde yer alan ve keratin salgılarının bozulması ile belirginleşen hastalık. (Toynağın üzeri çatlak bir hal alır. Tedavisi güçtür.)

KRARUPLAMA a. (Danimarkalı mühendis C. E. *Krarup*'un adından). Telekom. Bir hat iletken çiftinin birim uzunluk indüktansını, bunun üzerine belirli aralıklarla manyetik bir şerit sararak alçak frekanslarda hat birim zayıflamasını azaltmak ve böylece hattın erimini artırmaya olanak veren eski yöntem. (Kraruplama yerini giderek pupinlemeye bırakmıştır ancak bu son yöntem de artık pek kullanılmamaktadır.)

KRASİCKİ (İgnacy), polonyalı rahip ve yazar (Dubieck 1735 - Berlin 1801). 1766'dan beri Warmia piskopos-prensiydi; piskoposluğu 1772'de Prusya egemenliğine geçti. 1795'te Gniezno başpiskoposluğuna atandı. Bilinçli, her şeye açık ve nazik olduğu kadar da alaycı bir insan, ılımlı bir reformcu olarak herkesin sevgisini kazandı ve ülkesinin edebiyat zevkinde büyük bir değişikliğe yol açtı. Yapıtları arasında üç güldürü-destan (*Myszejdos,* 1775; *Monachomachia czyli Wojna Mnichów,* 1778; *Anty Monachomachia,* 1780), bir destan (*Wojna Chocimska,* 1780), J.-J. Rousseau'nun kuramlarından esinlenen romanlar (*Mikołaja Dóswiadczyńskiego przypadki,* 1776; *Pan Podstoli,* 1778) özel bir yer tutar. Ayrıca mektuplar *(Listy),* şakacı ve ciddi şiirler, hicivler (*Satyry,* 1779), bir de eğitici masallar derlemesi (*Bajki i przypowieści,* 1779) yazdı.

KRASİN (Leonid Borisoviç), rus devrimci ve siyaset adamı (Kurgan, Tobolsk ili, 1870 - Londra 1926). Rusya'daki ve Kafkasya'daki sosyal demokrat örgütlerde militanlık yaptı. 1903-1907 arasında Bolşevik partisi merkez komite üyesiydi. Mühendis olan Krasin, 1918'de Ulusal ekonomi yüksek konseyi prezidyumuna çağrıldı, Ulaşım yolları (1919-20), sonra Dış ticaret (1922-1924) halk komiseri oldu. İtilaf devletleri'yle ticari ilişkileri yeniden kurmakla görevlendirildi 1921'de İngiliz-Rus antlaşması'nı imzaladı, Cenevre ve Lahey konferanslarına katıldı (1922). Tam yetkili temsilci olarak Fransa'ya gönderildi.

KRASİŃSKİ (Zygmunt, *kont*), polonyalı şair (Paris 1812 - *ay. y.* 1859). Yaşamının büyük bölümünü Batı'da geçirdi ve yapıtlarını rus ordusunda generallik yapan babasının polonyalı yurtseverler için iğrenç bir duruma getirdiği adla imzalamak istemediği için "Polonya'nın adsız şairi" adıyla tanındı. Bir ölçüde 1830 Polonya ayaklanmasından esinlenen romantik bir dram olan büyük yapıtı *Nieboska Komedja* (İlahi olmayan komedi) [1835], aristokratlarla halk yığınları arasındaki çatışmayı yansıtmaktaydı. Çatışmanın galibi İsa olacaktı. *İrydion* (1836) adlı öteki dramındaysa, İ.S. III. yy. Roması'nda köle bir yunanlı erkekle köle bir barbar kadının çocuğu, zalimden öç almaya ant içiyordu. Tutucu eğilimli ateşli bir yurtsever olan Krasiński, siyasal görüşlerini *Psałmy przyszłości* (Geleceğin mezamiri) [1845] adlı yapıtında dile getirdi. Ölümünden sonra yayımlanan (1902) mektupları, yaşamı ve dönemi üzerine bir belge değeri taşır.

KRASKO (Ján BOTTO, **İvan** —denir), slovak şair ve siyaset adamı (Lukovište

1876-Piestany 1958). Prag parlamentosu başkan yardımcılığı (1920-1925) ve senatörlük yaptı. İki lirik şiir kitabından (*Nox et Solitudo*, 1909; *Verse*, 1912) oluşan yapıtı simgeci akım içinde yer alır.

KRASNAYA PLOŞÇAD → KIZIL MEYDAN.

KRASNIY, esk. **Krasnoye Selo,** Rusya'da kent, Sen-Petersburg'un güney-batısında; 27 000 nüf. Kırtasiye. Plastik eşya. Muhafız alayının eski manevra alanı, hipodrom. —Krasnıy'ın doğusunda, çariçe Yelizaveta'nın evi olan Ropşa şatosu.

KRASNIY LUC, Ukrayna'da kent, Donbas'da, Lugansk'ın G.-B.'sında; 113 000 nüf. (1989). Madenkömürü ve metalürji merkezi.

KRASNİK, Polonya'nın G.-D.'sunda kent, Lublin platosuyla Roztocze yükseklikleriinin birleştiği yerde; 31 000 nüf. Besin ve yapı malzemeleri sanayileri. Birkaç kilometre K.'de *Krasnik Fabryczny,* gelişen yeni bir merkezdir.

KRASNOARMEYSK, Ukrayna'da kent, Donbas'da, Donetsk'in K.-B.'sında; 132 000 nüf. Kömür çıkarımı. Makine sanayileri. Prefabrik yapı elemanları.

KRASNODAR, 1920'ye kadar **Yekaterinodar,** Rusya'da kent, Kafkasya'nın K.'inde, Kuban kıyısında; 620 000 nüf. (1989). Besin sanayileri. Bölgedeki petrol yataklarınca beslenen petrol rafinerisi. Tarım makineleri ve takım tezgâhlar. İlaç sanayisi. Kereste sanayisi. Kâğıt fabrikası. Kuban üzerinde baraj. —Kenti 1793'te Karadeniz Kazakları kurdu.

KRASNODON, Ukrayna'da kent, Donbas'da, Voroşilovgrad'ın güney-doğusunda; 69 000 nüf.

KRASNOGORSK, Rusya Federasyonu'nda kent, Moskova'nın büyük batı banliyösünde; 63 000 nüf.

KRASNOKAMSK, Rusya'da kent, Ural sıradağlarının B.'sında, Kama kıyısında, büyük barajın ve Perm kenti yakınındaki hidroelektrik santralının aşağısında; 55 000 nüf. Kâğıt ve selüloz sanayisi. Petrol çıkarımı ve arıtımı. Metalürji ve makine sanayileri.

KRASNOTURİNSK, Rusya'da kent, Ural dağlarının D. yamacında, Serov'un K.-B.'sında; 59 000 nüf. Kömür, demir, bakır, boksit ve manganez yatakları. Alüminyum metalürjisi. Kimyasal gübre.

KRASNOURALSK, Rusya'da kent, Orta Ural dağlarının doğu yamacında, Blagodat dağı yakınında, bir maden bölgesinde; 40 000 nüf. Bakır ve alüminyum metalürjisi. Süperfosfat. Hazırgiyim.

KRASNOVODSK, Türkmenistan'da liman kenti, Hazar denizi kıyısında; 51 000 nüf. Taşkent'ten gelen demiryolu hattının son istasyonu. Metalürji. Petrol rafinerisi. Gemi yapımı ve onarımı. Balıkçılık. Balık ve et konserveciliği.

KRASNOYARSK, Rusya'da kent, D. Sibirya'da; 912 000 nüf. (1989). Transsibirya boruhattıyla Yenisey'in buluştuğu yerde, en önemli ulaşım kavşağı olan Krasnoyarsk, güçlü bir sanayi merkezi ve D. Sibirya'yı değerlendirmeye yönelik çalışmaların yönetildiği iki üsten biridir. Büyük bir hidroelektrik santralının (6 000 MW), bir alüminyum kompleksinin ve bir kereste kombinasının kurulması sayesinde kent çok hızlı büyümüştür.

KRASNOYE SELO → KRASNIY.

KRASNYSTAW, Polonya'nın G.-D.' sunda kent, Wieprz yüksek vadisinde, Lublin platosunun birleştiği yerde; 16 000 nüf. Besin ve seramik sanayisi.

KRASPEDONLU sıf. (yun. *kraspedon,* saçak'tan). Şemsiyelerinin altında kasılarak hareketi sağlayan bir velum bulunan, *Trachymedusa*'lar ve leptomedüzler takımlarından knidli medüzler için kullanılır. (Karşt. KRASPEDONSUZ, velumsuz medüzleri ya da gerçekmedüzleri niteler.)

Linge-Gersi-Atlas-Photo

krater (gedikli)
Yeni Zelanda'da
Kuzey adası
kıyısının açığında
White İsland yanardağı

KRASZEWSKİ (Józef İgnacy), polonyalı yazar (Varşova 1812 - Cenevre 1887). Şair, dramaturg, tarihçi, yayımcı ve her şeyden önce de konuların genellikle ulusal tarihten alan 300'ü aşkın yapıt veren verimli bir romancıydı. Böylece ülkesinin Tarihöncesi dönemden Polonya'nın paylaşılmasına kadar uzanan tarihini kapsayan ve en ünlüsü *Stara Basn* (Eski efsane) [1876] olan 29 romanlık bir çevrim yayımladı. Toplumsal romanlarında köylülerin yaşama koşullarını (*Ulana*, 1843; *Chata za we wsi*, 1855) ve çağdaş töreleri ele aldı (*Bez imienia*, 1855). 1883'te, yirmi yıldan beri oturduğu Dresden'de, Prusya devleti tarafından Fransa yararına vatana ihanetle suçlandı ve Magdeburg'ta hapsedilerek 1886'ya kadar tutuklu kaldı.

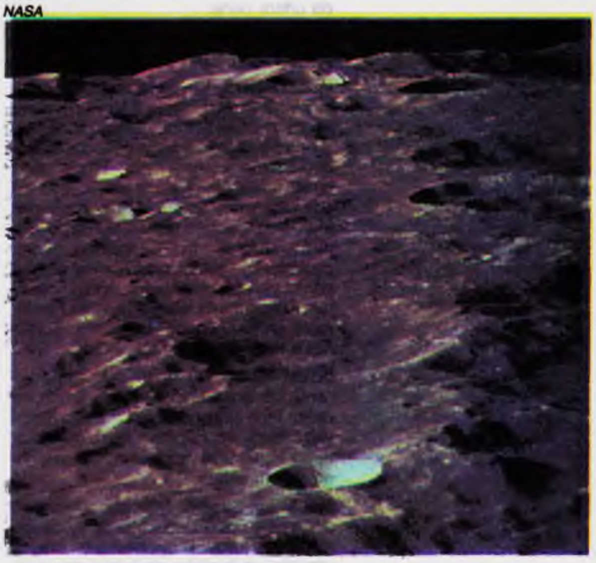
KRATEİA. Tar. coğ. Gerede*'nin Antikçağ'daki adı. Romalılar döneminde *Flaviopolis* olarak anıldı.

KRATER a. (vazo anlamında yun. sözc.). Antik. Su ile şarabı karıştırmakta kullanılan, geniş ağızlı, büyük boyutlu kap.
—ANSİKL. Krater, su ile şarabın karıştırıldığı *Symposion* için, yemeğin sonunda getirilirdi. Birçok krater türü vardır: kulpların biçimine göre adlandırılan destekli (sütunlu) krater ya da volütlü krater; kaliks krater, çan krater, dinos vb. Kraterler pişmiş topraktan yapıldığı gibi bronz (Vix* krateri) ya da değerli metallerden de (Derveni* krateri) yapılabiliyordu.

KRATER a. (öncekiyle eşkökenli). Yerbil. **1.** Çeşitli yanardağ hareketlerine bağlı olarak oluşan yuvarlak çukur. (Bk. *ansikl.* böl. Jeomorfol.) **—2.** *Krater gölü*, sönmüş bir yanardağın kraterinde oluşan göl.
—Gezbil. *Göktaşı krateri*, bir gökcisminin yüzeyinde, bir göktaşının çarpmasıyla açılan hemen hemen çembersel çöküntü. (Eşanl. SIRK.) [Bk.*ansikl.* böl.]
—Kaynakç. *Kaynak krateri*, kaynak dikişinin bittiği yerde ya da örneğin elektrot değişimi gibi bir nedenden kaynaklanan bir duraklama bölgesinde, metalin katılaşma sırasında çekmesinden kaynaklanan oyuk. (Elden geldiği ölçüde önlenmesi gereken bir hatadır.)
—Mad. oc. Patlayıcı maddelerin patlaması sonucu kayaç içinde meydana gelen kesik koni biçimindeki boşluk. ‖ Aşırı eğimli bir yatakta, açık ocak biçiminde işletmeden kaynaklanan boşluk.

—ANSİKL. Gezbil. Bugün Ay* yüzeyinde bulunan sayısız kraterin çoğunun göktaşı kökenli olduğu bilinir. Uzay araştırmaları, Güneş sistemini oluşturan cisimlerin, az ya da çok buna benzer bir yüzeyi olduğunu ortaya çıkardı: Merkür*, Jüpiter*'in ve Satürn*'ün kimi uyduları vb. Güneş sistemi bir uçtan bir uca saçılan blokların etkisi altında olduğundan, yoğuşma-

NASA

Ay **kraterleri**

Faillet-Ziolo

Attike volütlü **krateri**
karnında Amazonlar'ın savaşı,
boyunda ise Kentauroslar ile Lapithler
arasındaki dövüş
betimlenmiştir
kırmızı figürlü pişmiş toprak
yunan sanatı, İ.Ö. 460'a doğr.
Ulusal müze, Agrigento

ları izleyen ilk milyar yıl boyunca bütün gezegenler, gerçekten şiddetli bir göktaşı yağmuruna uğramışlardı. Bu şekilde oluşmuş empakt kraterleri, yeterince kütlesel olan gezegenlerin (Yer gibi) yüzeyinde yoğun bir atmosferi korumak (göktaşlarının çoğunun toprağa ulaşmasını engelleyerek) ve yüzeyde lav yayılmasına neden olan iç etkinliğe ulaşmak için zamanla aşınarak yok olmuştur. Buna karşılık, atmosferden yoksun gezegenler yalnız uğradıkları ilk bombardıman izlerini korumakla kalmamış günümüze dek gelen göktaşı yağmurlarına tutulmaktan da kurtulamamışlardır: gezegenin yüzeyindeki empakt kraterlerin yoğunluğu, bu yüzeyin eskiliğini kanıtlayan iyi bir açıklayıcı göstergedir.

—Jeomorfol. Krater Stromboli ya da Vulkono tipi bir püskürme sonucu oluşabilir ve bu durumda bir cüruf konisinin tepesinde ya da yamaçlarında yer alır. Derindeki bir magma cebinde bulunan gereçlerin halka biçiminde yarıklar boyunca lavların çıkmasının ya da şiddetli patlamalar sonucunda aşağı doğru inmesinin yol açtığı volkanik-tektonik kökenli bir çukur da olabilir. Temeli parçalayan gaz ve magma püskürmeleri sonucunda da krater oluşabilir (eşanl. MAAR); bu son durumda meydana gelen biçim volkanik süreçlerle hiçbir ilgisi olmayan meteor kraterleriyle karıştırılabilir.

KRATERİMSİ sıf. Krateri andıran.
—Dokubil. Sümüksü salgı bezlerindeki bazı hücrelerin salgı saldıktan sonraki durumlarına denir.
—Patol. Merkezleri nekrozlu, kenarları dikine kesik ülserlere, şankrlara, apselere ya da urlara denir.

KRATERLİ sıf. Gezbil. Krater içeren bir yüzey için kullanılır.

KRATEROS, Büyük İskender'in komutanlarından (öl. Phrygia ? İ.Ö. 321). Mertliği ve bir aslan avında hayatını kurtarması ona Büyük İskender'in güvenini kazandırdı. Bütün seferlere katıldı, Hindistan'da bir süvari birliğine komuta etti. Burada birçok kent kurdu ve terhis edilen askerleri Makedonya'ya geri götürmekle görevlendirildi. İskender'in ölümünden sonra, *prostates*'liğe atandı, ama koşullar onu bu görevi yapmaktan alıkoydu. Kızıyla evlendiği Antipatros ile işbirliği yaparak Perdikkas'a karşı Antigone ile birleşti. Eumenes'e karşı savaşırken öldürüldü.

KRATEROS, İ.Ö. III. yy.'ın başında yaşamış yunanlı tarihçi. Attike'de alınan kararları tarih sırasına göre bir araya toplayan *Synagozen Psiphismaton*'u (Kararnameler derlemesi) yazdı, buna bir de tarihsel yorum ekledi.

KRATES Thebaili, Boiotia Thebai'de doğmuş yunanlı filozof. İ.Ö. IV. yy.'da Atina'da yaşıyordu. Diogenes'in en önemli izleyicisi ve kynikler okulunun son ünlü temsilcisiydi. Günümüze kalmış parodili bir şiirinde, kyniklerin yaşam ve ahlak anlayışını övdü.

KRATES Malloslu, İ.Ö. II. yy. sonlarında yaşamış yunanlı gramerci. Mallos'ta (Kiiikia) doğdu, stoacı eğitim gördü. Homeros üzerine bir yorum hazırladı, burada, Homeros'un yapıtlarında alegorik anlamın egemen olduğuna ilişkin bir tez geliştirdi. (Ona göre anlatı, felsefi ya da bilimsel görüş ve düşünceleri açıklama aracı olmalıydı.) Bergama dil okulu ve kitaplığının kurucusu olarak ayrılıkçılar yanında yer aldı. İ.Ö. 170'e doğru, Eumenes II tarafından Roma'ya elçi olarak gönderildi, burada verdiği konferanslar Roma'da dilbilgisi alanında bilinen ilk etkinliklerdir.

KRATEVAS, Rizotomos ("kök biçici") lakabıyla anılan yunanlı botanikçi. Mithridates Eupator'un çağdaşıydı. Dioskurides, betimlemelerinden dolayı onu övmüştür.

KRATİE, Kampuçya'da kent, il merkezi, Mekong'un sol kıyısında; 12 100 nüf. Irmak limanı, Mekong'un yukarı kesimine yönelik düzenli ulaşımın başlangıç noktası. —*Kratie ili*, 11 094 km^2, 179 000 nüf. (1986). Genellikle bazalt akıntılarıyla kaplanmış billurlu platolarda uzanır.

KRATİNOS, atinalı komedi yazarı (İ.Ö. V. yy.). Bugüne yalnız bazı parçaları kalmış 21'den fazla oyun yazdı, Aristophanes'ten önce "eski komedi"nin en büyük temsilcisiydi. Yunanlılar siyasal yergilerinin cüretine ve üslubunun sertliğine hayrandı.

KRATİPPOS, atinalı tarihçi (İ.Ö. V. yy.'ın sonu - IV. yy.'ın başı). Thukydides'in tarihine bıraktığı yerden devam etti.

KRATON a. (fr. *craton*). Yerbil. Bozulmuş kuşaklara ya da dağoluşum kuşaklarına karşıt olarak dengeli karasal alan.
—ANSİKL. "Kraton" teriminin anlamı, kıtanın anlamından dardır: sıradağları kapsamaz. Jeolojik zamanlar boyunca kraton, art arda gelen zincirlerinin birbirine eklenmesiyle büyür. Avrupa kratonu cambriaöncesi İskandinav kalkanını, cambriaöncesi rus platformunu, evrimi tamamlanmış ve dengeli kuşaklar durumuna gelmiş Kaledonya ve Hercynia tektonik evrelerinin eski sıradağlarını kapsar.

KRATON a. Cava'da prens sarayı: salonları ahşap, avluları tuğla ve taştır. (Kraton sözü özellikle XVIII. yy. Cogcakarta ve Surakarta sultanlarının saraylarını belirtir. Prambanan yakınlarında daha eski bir kratonun yıkıntıları görülür: Ratu Baka, VIII yy.).

Kratylos, Platon'un dilin kökenini inceleyen diyaloğu (İ.Ö. 386). Diyalogda yer alan konuşmacılar, adların varlıkların doğasından çıkarıldığını ileri süren ve Herakleitos'un (İ.Ö. V. yy.'ın sonu) izleyicilerinden olan Kratylos; Sokrates'in öğrencisi olan ve adların, uzlaşma ürünü göstergelerden başka bir şey olmadığını savunan Hermogene ve Sokrates'tir. Sokrates, rastlantı sonucu konulmuş ve ölümlü şeyleri belirten uzlaşma ürünü adlar yanında, bir de ölümsüz şeyleri belirten doğal adlar bulunduğunu ileri sürerek konuşmacıların görüş birliğine ulaştırır.

KRAUROSİS a. (fr. sözc.; yun. *krauros*, kuru'dan). Patol. Bir organın kuruması.
—Der. hast. *Kamış kraurosisi*, sünnet derisi halkasının sertleşmesi. (Genellikle kamış başı mukozasında lökodermiyle ve üretra ağzında daralmayla birlikte olur. Çoğunlukla bir sklerodermiden ileri gelir. Tedavi edilmezse, sünnet derisinin eski haline dönememesiyle sonuçlanır [fimozis].)
—Kad. hast. *Vulva kraurosisi*, östrojen yetersizliğine bağlı olarak kadın cinsel organlarının atrofisi ve küçülmesi.

KRAUS (Joseph Martin), alman besteci (Miltenberg am Main 1756 - Stockholm 1792). Rahip Vogler'in öğrencisi. 1778'de İsveç'e yerleşti, 1781'de saray orkestrasının ikinci şefliğine atandı. 1782-1787 arasında Almanya, İtalya, Paris ve Londra'da konser gezileri yaptı. Bu geziler sırasında J. Haydn ve Gluck'la tanıştı. 1788'de İsveç kralı Gustaf III'ün capella yöneticiliğinin üstlendi. Gluck'a derinden hayrandı. Senfoniler (*do* minör senfonisini [1783], J. Haydn'a ithaf etti), iki piyano sonatı, bale ve oyun müzikleri, operalar (*Proserpina*, 1781; *Soliman II*, 1789; *Æneas i Carthago*, 1799 [ölümünden sonra sahnelendi]), Gustaf III'ün ölümü için cenaze kantatı (1792) ve *Der Tod Jesu* (1777) oratoryosunu besteledi.

KRAUS (Karl), avusturyalı yazar (Jičín, Bohemya, 1874 - Viyana 1936). 1899'da *Die Fackel* (Meşale) dergisini kurdu, 1912'den sonra dergiyi tek başına çıkardı. Ayrıca dokuz şiir kitabı, tiyatro oyunları ve çeviriler bıraktı. Çok sayıda ve çok yoğun yapıtlarında her şeyden önce Viyana topluınunun yanlış davranışlarına, avusturya siyasetine ve alman edebiyatçılarına çattı (*Die chinesische Mauer*, 1910; *Traumtheater*, 1924; *Literatur und Lüge*, 1929; *Die Sprache*, 1938).

KRAUS (Alfredo), ispanyol tenor (Las Palmas, Kanarya adaları, 1927). Hem şan, hem de mühendislik öğrenimi gördü. Sanat yaşamına 1956'da Torino'da başladı. Rossini ve Donizetti'nin yapıtlarını dünyanın birçok ülkesinde yorumlayarak "canto ornato"nun ("süslü şarkı") yeniden ilgi görmesine büyük katkıda bulundu. Bellini'nin yapıtlarında olağanüstü başarı gösterdi.

KRAUSE (Karl Christian Friedrich), alman fizolof (Eisenberg 1781 - Münih 1832). Jena (1802), Göttingen (1823) ve Münih'te (1831) ders verdi ve *"Panentheismus"* adını verdiği ve Schelling'den esinlenen kuramını ortaya koydu. En önemli yapıtları: *Die Grundlagen der Rechtphilosophie*, 1803; *Entwurf des Systems der Philosophie*, 1804; *System der Sittenlehre*, 1810.

KRAUSE (Kurt), alman botanikçi (Potsdam 1883 - Berlin 1966). Botanik öğrenimi gördü. İki kez Türkiye'ye gelerek (1914 ve 1931) 5 600 bitki örneğinden oluşan bir koleksiyon derleyip Berlin Üniversitesi botanik müzesi'ne gönderdi. Bu koleksiyon İkinci Dünya savaşı sırasında (1939-1945) yandı. Berlin Üniversitesi'nde botanik profesörüyken Türkiye'ye çağrıldı. 1933-1939 arası Ankara Yüksek ziraat enstitüsü'nde öğretim üyesi olarak çalıştı. Ankara Yüksek ziraat okulu herbaryumu'nu kurdu. Türkiye bitkileri ile ilgili başlıca yapıtları: *Türkiye'nin gimnospermleri* (1937), *Ankara'nın florası* (1937).

Krause cisimcikleri ya da **soğanları** (alman anatomici Wilhelm Johann Friedrich Theodor *Krause*'nin [1833-1910] adından). Dokubil. İnsanda konjonktiva ve ağız mukozasında bulunan küçük, yuvarlak cisimcikler. Soğuğun ve belki basıncın algılanmasında rol oynadığı sanılmaktadır.

KRAUSENECK (Wilhelm Johann VON —), prusyalı general (Bayreuth 1775 - Berlin 1850). Scharnhorst'un yanında yetişmişti. 1829'dan 1848'e kadar Prusya Genelkurmay başkanlığı yaptı.

KRAUSİT a. (fr. *krausite;* amerikalı mineralog E. H. *Kraus*'un adından). Miner. Hidratlı doğal demir ve potasyum sülfat.

KRAUSS (Werner), alman oyuncu (Gestungshausen, Bavyera, 1884 - Viyana 1959). Anlatımcı alman sinemasının büyük oyuncusuydu. Tiyatroda klasik repertuvarın tüm önemli karakterlerini oynadı. Önemli filmleri arasında, *Dr. Caligari'nin muayenehanesi* (Das kabinett des Dr. Caligari) [1919], *Karamazof kardeşler* ve *Danton* (1921), *Tartuffe* ve *Die freudelase Gasse* (1925), *Der student von Prag* (1926), *Der Bekämpfer des Todes* (1939), *Paracelsus* (1943) sayılabilir. 1925'ten sonra anlatımcı aşırılıklardan sıyrıldı.

KRAUSS (Clemens), avusturyalı orkestra yöneticisi (Viyana 1893 - Mexico 1954). Brno, Riga, Nürnberg ve Szczecin'de koro yöneticiliği yaptı. Graz ve Viyana operalarının orkestrasını yönetti. Frankfurt operası'nda idare müdürlüğü (1924-1929), Viyana (1929), Berlin (1935) ve Münih (1937) operalarında müdürlük yaptı. En iyi R. Strauss yorumcularından olan Krauss, onun *Capriccio* adlı operasının librettosunu yazdı. 1930'da Viyana'da *Wozzeck*'in prömiyerini yönetti.

KRAVAT, -tı a. (fr. *cravate*, alm. lehçe *krawat*, hırvat, hırvat askerlerinin boyunlarına taktıkları ince kumaş şeritten esinlenerek). Gömleğin yakasının altından geçirilen öndeki kanatlarından biri öbüründen daha geniş olan ve gömleğin önünü süsleyen kumaş şeridi. (Eşanl. BOYUNBAĞI.) [Bk. *ansikl.* böl.]
—Ask. tar. Hırvatlar'dan oluşmuş çeşitli as-

keri birlikleri belirtmek için kullanılmış olan sözcük.

—Giy. *Kravat bağlamak,* kravatın iki ucunu birbirinin arasından geçirerek yakanın ortasına gelecek biçimde düğüm yapmak. —Kravat takmak. ‖ *Papyon* ya da *kelebek kravat,* önde fiyonk biçimde bağlanan kravat. (Dar ve boydan boya hemen hemen aynı genişlikte bir boyunbağıdır. Yaka altından geçirilip önde fiyonk oluşturacak biçimde bağlanır. Fiyongu sabit olarak yapılıp arkadan kopça vb. ile bağlanan hazırları da vardır. XIX. yy. sonlarında ve XX. yy. başlarında yüksek dereceli devlet memurları ve Batı'ya öykünen varlıklı zümre arasında yaygın biçimde kullanılmıştır. Bugün daha çok resmi davetlerde takılmaktadır.) ‖ *Plastron kravat,* gömleğin yalnızca yakası görünecek biçimde büyük bir düğümle bağlanmış ve sarkan uçları gömleğin önünü bütünüyle örten geniş kravat. (Yelekle giyilir, düğümünün üzerine inci, pırlanta vb. değerli taşlardan yapılmış bir iğne iliştirilirdi. XIX. yy. sonlarında giyimde Batı'ya öykünen aydınlar, devlet görevlileri, diplomatlar ve varlıklı zümre arasında yaygındı. Bugün kullanılmamaktadır.)

—Spor. Güreşte, rugbyde vb. kolu rakibin boynuna sararak yapılan tehlikeli ve yasaklanmış oyun.

—ANSİKL. Kravat Louis XVI zamanında "Kravatlar" adı verilen ve kralın maiyetinde çalışan, hırvat askerleri tarafından Fransa'ya getirildi. Kravat, boyna dolanan ve uçları göğsün ortasına kadar sarkan renkli bir kurdele ile boğazın üstünde düğümlenen bir dantel ya da muslin parçasıydı. XVIII. yy.'da, ense kısmı büzgülü küçük bir şeride dönüştü. Directoire'dan Louis-Philippe dönemine kadar boynun çevresinde birkaç kez dolandırılıyordu. Daha sonra ince kumaştan bir şerit biçimine girdi.

Türkiye'de giyimi tamamlayıcı bir öğe olarak kravat kullanılması, batılılaşma ile gündeme geldi. İlkin Batı yanlısı aydınlar arasında yaygınlaşan kravat, Abdülmecit'in (1839-1861) kravat kullanmasıyla saray çevresi ve yüksek dereceli memurlar arasında da benimsendi, 1860-1875 yılları arasında giderek yaygınlaştı. Birinci Dünya savaşı sonrasında devlet memurlarının çoğunluğu kravat kullanıyordu. Cumhuriyet döneminde İstanbul dışındaki kent ve kasabalarda da yaygınlaşmaya başladı.

Kravat bugün erkek giyiminin başlıca tamamlayıcı öğelerindendir. Kimi zaman kadın giyiminde de moda olmakta, değişen erkek modasına koşut olarak kalınlığı, renkleri ve uzunluğu oldukça sık değişime uğramaktadır. 1980'den sonra yayımlanan bir genelgeyle devlet memurlarının kravat takmaları zorunlu tutulmuştur. Bazı resmi davetlerde ve protokol gereği kravat takmak zorunludur.

KRAVATLI sıf. **1.** Kravatı olan, kravat takmış olan ya da kravatı belirtilen nitelikte olan. **—2.** Köylüye karşıt olarak kentli anlamında kullanılır.

KRAVATSIZ sıf. Kravat olmayan ya da kravat takmamış olan.

KRAVÇUK (Leonid Makaroviç), ukraynalı siyaset adamı (Kiev 1934). 1958 yılında SSCB Komünist partisi'ne üye oldu. Bir süre parti genel sekreter yardımcılığı yaptı. 1990-1991 arasında Ukrayna parlamento başkanlığı görevini üstlendi. 1991 mayısında Yüksek sovyet başkanı oldu. Bağımsızlık ilanından hemen sonra Ukrayna devlet başkanı seçildi. Mayıs 1992'de Türkiye'yi ziyaret etti.

KRAVL → CRAWL.

KRAY (Pal), **Cralova** *baronu,* macar general (Késmárk 1735 - Pest 1804). Yedi yıl savaşı'na katıldı, daha sonra 1789'da Eflak'ta Türkler ile savaştı. 1799'da Melas'ın hastalığı sırasında imparatorluk ordusu komutanlığına getirildi, Scherer'i yendi. Mantova'yı ele geçirdi. Topçu komutanı oldu, 1800'de arşidük Karl'ın yerine Almanya ordusu komutanlığı görevine getirildi. Moreau önünde geri çekildi (1800) ve görevinden uzaklaştırıldı.

KREASYON a. (fr. *création*'dan). Bir terzinin ya da modaevinin özgün buluşu olan giysi ve aksesuar türü yeni model. (Kreasyonlar genellikle mevsimlik olarak hazırlanır ve mevsiminden önce düzenlenen defilelerle sunulur.)

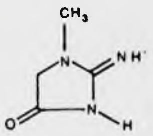
KREATİN a. (fr. *créatine;* yun. *kreas, -atos,* et'ten). Biyokim. Kanda, beyinde ve kaslarda bulunan ve fosforik asitle birleşerek kas kasılmasında baş rolü oynayan $HN=C(NH_2)—N(CH_3)—CH_2—CO_2H$ formüllü guanidin. (Miktarı Jaffé renk ölçüm tepkimesine dayanılarak saptanır. Asitlerle birleşip su yitirdikten sonra kreatinine dönüşür.)

KREATİNFOSFAT a. (fr. *créatine -phosphate*). Nörobiyol. Kas hücreleri içinde bulunan ve kreatin ile adenozin trifosfattan elde edilen madde. (Enerjice çok zengin kimyasal bir bağa sahiptir. Kreatin ile inorganik fosfora bölündüğü zaman bu enerjiyi salıverebilir. Bu bakımdan enerjiyi kas hücresi içinde biriktirme olanağını sağlar.)

KREATİNFOSFOKİNAZ a. (fr. *créatine-phosphokinase*). Kaslarda bulunan enzim. Miyokart enfarktüslerinde serumdaki oranı artar.

KREATİNİN a. (fr. *créatinine*). Biyokim. Bir kreatin metaboliti olan $C_4H_7N_3O$ formüllü imidazol türevi.

—ANSİKL. Kreatinin kanda ve idrarda bulunur; bir insanda idrarla 24 saatte atılma miktarı sabittir. Endojen kreatinin beslenme rejiminden bağımsız ve değişmez olduğundan, yumacık klirensinin ölçümünde miyar sayıldığı gibi herhangi bir maddenin (örneğin hormon) idrarla atılan miktarının ölçümünde de miyar değeri taşır.

kreatinin

KREATİNİNEMİ a. (fr. *créatininémie*). Kandaki kreatinin oranı. (Litrede 10 ila 18 mg arasındadır. Böbrek yetersizlikierinde arttığı görülür.)

KREATİNİNÜRİ a. (fr. *créatininurie*). İdrarda fizyolojik kreatinin varlığı.

—ANSİKL. Normalde bir günde idrarla çıkan kreatinin miktarı hemen hemen sabittir (aşağı yukarı 2 g/24 sa). Bu miktarın saptanması, bir gün içinde (gece ve gündüz) toplanan idrarın uygun ve doğru bir şekilde biriktirilip biriktirilmediğini belirlemeye yarar. Ölçüm Jaffé tepkimesiyle (sodyum pikrat ile kırmızı-turuncu renge boyama) gerçekleştirilir.

KREATİNÜRİ a. (fr. *créatinurie*). İdrarda kreatinin bulunması. (Büyüme, gebelik ve oruç devrelerinde fizyolojik bir kreatinüri vardır. Normal bir erişkinde kreatinüri yoktur. Kas hastalıklarında çok yükselir.)

KREATÖR a. (fr. *créateur*). Terz. Uğraşı yeni kreasyonlar yaratmak olan kimse: *Bu modelin kreatörü yerel giysilerden esinlenmiş.*

KREBS, XVIII. yy.'da orgcular ve bestecİler yetiştirmiş alman aile. —JOHANN TOBİAS (Heichelheim, Weimar yakınında, 1690 - Buttstädt, Thüringen, 1762), J. G. Walther ve J. S. Bach'ın öğrencisi. Buttstädt'te kantorluk ve orgculuk yaptı. Org yapıtları, elyazması olarak kaldı. —Oğlu JOHANN LUDWİG (Buttelstedt 1713 - Altenburg 1780), 1726-1735 arasında kaldığı Leipzig'de J. S. Bach'tan ders aldı. 1737'de Zwickau'daki Marienkirche'nin, 1744'te Zeitz şatosu'nun, 1756'da da Altenburg sarayı'nın orgculuğuna atandı. Org ve pianoforte yapıtları ve pianoforte -flüt sonatları besteledi.

KREBS (*sir* Hans Adolf), alman kökenli britanyalı biyokimya uzmanı (Hildesheim 1900 - Oxford 1981). Warburg'un öğrencisiydi, 1933'te İngiltere'ye göç etti ve 1954'te Oxford'da biyokimya profesörü oldu. Glüsitlerin metabolizması üstüne yaptığı çalışmalar sonunda *Krebs döngü*sü* diye bilinen bir dizi oksitlenme ve indirgenme olayını tanımladı. 1953 Nobel tıp ödülü'nü F. A. Lipmonn ile paylaştı.

KREDİ a. (fr. *crédit*). **1.** Bir kimsenin, bir kurumun vb. borç ödeme konusunda başkalarında uyandırdığı güven; itibar: *Piyasada kredisi olmak. Artık hiç kredisi kalmadı.* **—2.** Bir bankanın ya da mali kuruluşun avans ya da borç olarak verdiği para; avans, tutarı. (Bk. *ansikl.* böl.) **—3.** Bir kimsenin, bir şeyin gördüğü güven, saygı, itibar. **—4.** *(Birine) kredi açmak,* belli bir miktara kadar ödünç para ya da veresiye mal almasına izin vermek. ‖ *Kredi almak,* ödünç para almak. ‖ *Kredi kuruluşu,* avans para veren banka ya da mali kuruluş. ‖ *Kredisi düşmek,* saygınlığı yitmek, kendisine duyulan güven azalmak. ‖ *Kredisi olmak,* saygınlığı ve güvenilirliği bulunmak. ‖ *Krediyle,* bedeli daha sonra ödenmek üzere, taksitle, borçla, veresiye: *Krediyle ev eşyası almak.*

—Bank. *Kredi çarpanı,* bankaların, müşterilerinin mevduatlarından yararlanarak verdikleri kredilerin, yeni mevduatlar yaratması, bu yeni mevduatların da başka kredilere kaynaklık etmesi olayı. ‖ Kredi kartı → KART. ‖ *Kredi sınırı* ya da *açık kredi sınırı,* bir banka tarafından bir girişime ya da bir devlete (ya da bir girişim tarafından bir müşteriye) açılan bir kredinin krediden yararlanan tarafından yapılması gereken ödemeler hesabında esas alınan miktarı. ‖ *Kredi tesisi,* bir kredinin düzenlenmesi.

—Bors. *Donmuş kredi,* yasal ya da fiili bir blokaj dolayısıyla kullanılamaz durumda olan kredi.

—Eğit. Yükseköğretim gören öğrencilerden burslu ve parasız yatılılar dışında kalanlara devlet, kamu kuruluşları ya da özel kuruluşlar tarafından verilen ödünç para. ‖ Belli bir öğrenimin tamamlanması için öğrencilerden istenilen her türlü kuramsal ve uygulamalı çalışmalar göz önünde tutularak, bir yarı yıl ya da bir öğetim yılı okutulan herhangi bir dersin, okul programı bütünlüğü içindeki değerini niceliksel olarak gösteren prim.

—Huk. *Kredi sınırlaması,* resmi makamların kuruluşlara ve özel kişilere verilecek banka kredilerini sınırlandırmak amacıyla aldıkları önlemlerin tümü.

—İkt. ve Bank. *Kredi açılışı,* bir bankanın, belli bir miktar parayı müşterinin emrine vermeyi taahhüt etmesi. ‖ *Kredi mektubu,* bir bankanın başka bir kentteki bir bankadan para çekebilmesi için müşterisine verdiği belge. ‖ *Açık kredi,* menkul, gayrımenkul ipoteği, ticari işletme rehni ya da kefalet gibi herhangi bir teminat alınmadan, yalnız borçlunun imza ve taahhüdüne dayanılarak açılan kredi. ‖ *Bankalararası kredi,* bankaların birbirlerine açtıkları kredi. ‖ *Besi kredisi,* hayvan yetiştiricilerine, besledikten sonra satmak üzere hayvan satın almaları için verilen kısa vadeli kredi. ‖ *Çapraz kredi,* farklı dövizler karşılığında döviz satın alma işlemi. (Daha ileri bir tarihte, kararlaştırılmış bir kur üzerinden, ters yönde bir işlem yapılacağı konusunda yapılan bir anlaşmaya dayanır. Yeniden satın alma kaydıyla yapılan bir satış olan bu işlem, arbitraj işlemlerinde ya da geçici bir süre için döviz elde etmek için kullanılır.) [Eşanl. SWAP.] ‖ *Ekonomi kredisi,* işletmelerin, ailelerin ve kamu kuruluşlarının, banka ve mali kurumlardan, hazineden ve özel kuruluşlardan aldıkları ödünç paraların tümü. ‖*Emtia karşılığı kredi,* tarım ürünleri, sanayi hammadde ve mamulleri ya da başka ticari emtianın rehin verilmesi karşılığında bir banka tarafından açılan kredi. ‖ *İhtisas kredileri,* bankaların, etkinliklerini belirli kesimler ya da belirli çalışma alanları üzerinde yoğunlaştırmış olan işletmelere açtığı krediler. (Bu krediler tarım kredileri, gayrımenkul kredileri, mesleki krediler ve denizcilik kredileri olmak üzere dört grupta toplanır.) ‖ *Kabul kredisi,* bir tür kısa vadeli kredi. (İki kredi kuruluşunun rol aldı-

ğı bu tür kredide, kuruluşlardan biri küçük bir komisyon karşılığında istikrazcı tarafından kendi üzerine çekilen senetleri kabul ederken, öteki kuruluş bu kabulün oluşturduğu güvenceye dayanarak bu senetleri düşük bir oran üzerinden iskonto eder. || *Kampanya kredisi*, belli bir zamanda önemli miktarda hammadde ya da mal stokları kurmak (bunların işlenmesi ya da satışı bütün yılı kapsasa da) zorunda olan mevsimlik bir sanayiye ya da ticarete verilen kısa vadeli kredi. || *Kamu kredisi*, devlet, özel idare, belediye gibi kamu kuruluşlarına açılan kredi. || *Kasa kredisi*, bankaların faizini peşin alarak çok kısa vadeyle verdikleri borç para. (Banka kolaylıkları da denen bu sistemde bankalardan bir gün sonra ödenmek üzere de borç alınabilir.) || *Kısa vadeli kredi*, vadesi bir yılı aşmayan kredi. || *Köprü kredi*, belli bir andaki bir para çıkışı ile daha sonraki bir para girişi arasındaki boşluğu doldurmak için verilen kredi. || *Kurye kredisi*, bir muhabire -genellikle yabancı- açılan çok kısa vadeli ve açık kredi. (Bu kredi uyarınca, muhabirin telgraf ve telefon emirleri, gerekli paranın alınması beklenmeden, onun hesabına yerine getirilir; para bir sonraki kurye [posta] ile gelir.) || *Küçük esnaf kredileri*, küçük esnafa açılan krediler. || *Özel kesim kredisi*, özel kesime açılan kredi. || *Müteahhit kredisi*, işletmelere mal sağlayan müteahhitlerin alacaklarını belli bir süre sonunda almayı kabul ederek sağladıkları dolaylı kredi. || *Orta vadeli kredi*, vadesi bir ile beş yıl arasında olan kredi. || *Refakat kredisi*, bir işletmeye belli bir işte kullanılmak üzere verilen bir tür kabul kredisi. (Burada, yeni keşide edilen senetler, bunları kanıtlayıcı belgeler getirildikçe bölüm bölüm kabul edilir. Toplam kredi miktarı, kabul gören senetlerin global tavanından değil, dolaşımdaki vadesi henüz gelmemiş senetlerin tavan miktarından oluşur.) || *Rehinli kredi*, karşılığında taşınabilir bir malın teminat olarak gösterildiği kredi. || *Roll-over kredisi*, eurodöviz kredileri piyasasında kullanılan ödünç para verme biçimi. (Bu kredilerin faiz oranı bir kerede toptan olarak saptanmaz, kararlaştırılmış bir baza örneğin bankalararası Londra piyasası bazına göre hesaplanır ve buna banka marjı olan ve *spread* adı verilen % x oranında artırılmış bir marj eklenir.) || *Ticari krediler*, ticaret ve sanayi kesiminin kısa vadeli işletme sermayesi gereksinimini karşılamak amacıyla verilen krediler. || *Tüketim kredisi*, özel bir kişiye tüketim malları ya da hizmet bedellerini ödeyebilmesi için verilen kıs[illegible] uzun vadeli kredi. (Bazen teslimler kademeli, ödeme belirli bir tarihte -hafta sonu, ay sonu, üç ay sonu-, bazen de teslimler tek, ödeme parçalara bölünerek kademelendirilmiş olur; bu son durumda *taksitli satış* sözkonusu demektir.) || *Uzun vadeli kredi*, önemli yatırımlar için verilen ve alıcısı tarafından gerçekleştirilen kârlar üzerinden baş yılı aşan bir süre içinde geri ödenen kredi. || *Üretim kredileri*, bir üretim biriminin kurulması ya da üretimini sürdürebilmesi amacıyla verilen krediler (işletme ve yatırım kredileri gibi). || *Vesikalı kredi*, bir banka tarafından bir malın alıcısına, genellikle bir dışalımcıya açılan kısa vadeli kredi. (Krediyi açan banka, malın teslim edildiğini kanıtlayan belgeler karşılığında göndericiye [genellikle bir dışsatımcıya] mal bedelini ödemeyi taahhüt eder. || *Yatırım kredileri*, üretime geçecek bir işletmenin kuruluşunda sabit değerlerin sağlanması için açılan krediler.

—Muhs. Bir üçüncü kişinin hesabında, o kişinin alacaklarının, para varlığının gösterildiği bölüm. (Bu bölümün karşısında sözkonusu üçüncü kişinin borçlarını gösteren bölüm yer alır.)

—Sig. *Kredi sigortası*, bir kredi kuruluşunun, verdiği krediyi borçlusundan tahsil edememesi durumuna karşı sigorta.

—Uluslararası ikt. *Kredi dilimi*, Uluslararası para fonu'nun (İMF), üye ülkelerden her birinin Fon'a girerken yaptığı katkının (kota) % 25'ini karşılayacak biçimde tanıdığı ödünç alma hakkı. (Rezerv dilimi adı verilen birinci dilimin çekilmesi hiçbir koşula bağlı değildir. Art arda dört dilimden oluşan daha sonraki çekme hakları ise, İMF'nin koyduğu bazı koşullara bağlıdır. En yüksek çekme hakkı, kotanın % 125'i tutarındadır. Çekilen dilimler ulusal para karşılığında verilen dövizlerden oluşur. Borç alan ülke bu dövizleri 3 ile 5 yıllık bir süre içinde kendi parasını geri satın alarak ödemek zorundadır.)

—ANSİKL. İkt. ve Bank. Her kredi işlemi, hemen kullanılabilecek bir malın kullanımının, o malın ileri bir tarihte aynen geri verileceği vaadiyle mübadele edilmesi anlamına gelir.

• *Kredinin genel düzeni*. Kredi işlemi, bir trampa biçimine bürünebilir (hasattan sonra geri verilmek vaadine dayanılarak bir miktar tohum vermek gibi); ama genellikle ödünç para verme ya da geç ödemeli bir satış biçimini alır. Kredide iki kavram önem taşır: zaman ve güven. Faiz hem zamanın, hem de riskin fiyatıdır. İşlemin süresi uzadığı ya da borçlu yeterli güvence veremediği zaman faiz oranı yükselir.

Kredi işlemleri uzun zaman öncesinden beri özel kişiler arasında yapılagelmiştir. Bununla birlikte çok geçmeden bu konuda uzmanlaşmış bazı kurumlar ortaya çıktı: bankalar*. Çağdaş dönemde, önceleri yalnız emisyon bankaları resmi makamların denetimi altında bulunuyordu (Rusya, İsveç ve ABD dışında; çünkü, bu ülkelerde XIX. yy.'da oldukça sıkı bir devlet denetimi kurulmuştu). Ama, XIX. yy.'dan bu yana bazı yatırımların finansmanını güvenceye almak amacıyla, devlet kredi işlemlerine müdahale etmeye başladı. (Örneğin, Osmanlı devleti, XIX. yy.'ın ikinci yarısında, demiryolu yapımı için imtiyaz verdiği yabancı şirketlerin finansman gereksinimlerinin bir bölümünü çıkartmış olduğu istikraz tahvilleriyle karşılamıştı.) Öte yandan, resmi makamlar halk tabakaları arasında tasarruf eğilimini geliştirmeye çalıştılar. XX. yy.'da, hemen bütün ülkelerde, kredi kurumunun örgütlenmesi ve dağılımı konusunda devlet, önemli bir rol oynadı. Ayrıca, özel girişimin yetersiz kaldığı yerlerde, bunun yerini almak gerekiyordu. Ancak, devlet müdahaleciliğinin asıl nedenleri, modern ekonomilerde kredinin kazandığı büyük önemde aranmalıdır. Kredi kurumları bir ülkenin yaşamında belirleyici bir rol oynarlar. Bu rol etkinlik ve bağımsızlık konusunda titizlik gösteren hükümetleri haklı olarak kaygılandırır. Bundan başka, kaydi paranın (banka parası) gelişmesi de sanayi devriminden beri para dolaşımını denetim altında tutmak gereğini duyan devlet güçlerinin kayıtsız kalamayacakları bir konudur. Son olarak, modern iktisat kuramları devletin, uygun bir para politikasıyla, iktisadi bunalımlara karşı müdahalede bulunması gerektiğini göstermiştir.

Türkiye'de kredi kurumları, bankalar ve banka olmayan tasarruf kurumlarından oluşur. Bankalar, kaynaklarını, özsermaye ve ihtiyatlarından çok, mevduattan ve TC Merkez bankası'ndan aldıkları kredilerle, avanslardan sağlarlar, kaynaklarının büyük bir bölümünü de kredi biçiminde kullanırlar.

Türk bankacılık sisteminde ticaret bankaları (Türkiye İş bankası, Akbank, Türkiye Garanti bankası, Pamukbank, vb.) daha çok kısa ve orta vadeli kredi verir. Kalkınma ve yatırım bankalarıysa devletin ve işletmelerin uzun süreli finansman gereksinimlerini karşılamak üzere uzun vadeli krediler sağlar. Devletin sahip olduğu kalkınma ve yatırım bankaları; Türkiye İhracat kredi bankası, Türkiye Kalkınma bankası ve İller bankası'dır. Özel sektöre ait olan kalkınma ve yatırım bankalarıysa; Türkiye Sınai kalkınma bankası, Sınai yatırım ve kredi bankası, Türk Merchant bank, Yatırım bank, Euroturk bank (Avrupa Türk yatırım bankası), Tekfen finansman ve yatırım bankası gibi kuruluşlardır. Özel amaçlı bankalara gelince (Sümerbank, Etibank, Emlak bankası, Türkiye Turizm yatırım ve dış ticaret bankası, vb.), açacakları kredilerde, kuruluşlarının özel amaçlarına uygun girişimlere öncelik vermek koşuluyla çalışırlar. Aynı şekilde, T.C. Ziraat bankası çiftçilerin tarımsal kredi gereksinimini karşılarken, Halkbank öncelikle küçük sanatkâr, esnaf ve esnaf kuruluşlarına kredi açmakla yükümlüdür.

Ancak, Türkiye'de bankalar arasındaki uzmanlaşma henüz, sanayileşmiş ülkelerde olduğu şekilde kesin sınırlarla birbirinden ayrılmamıştır. Özel amaçlarla kurulmuş bankalar, günümüzde, gerekirse ticaret (mevduat) bankacılığı yaptıkları gibi, ticaret bankaları da kalkınma ve yatırım bankalarına benzer etkinliklerde bulunmakta; bu bakımdan bankalar, çeşitli kesimlere çeşitli vadelerle kredi açmaktadırlar.

1991 yılı sonu itibariyle toplam kredilerin dağılımı yüzde olarak şöyle sıralanabilir; merkezi yönetime verilen krediler % 13,1, mali olmayan kamu girişimleri (Kitler) % 9,8, mali kurumlar % 9,2 (mevduat bankaları, kalkınma ve yatırım bankaları ve banka dışı mali kurumlar), yerel yönetimler % 0,8, özel sektör % 66,3 (özel sektör, hane halkı ve diğer), yurt dışı % 8.

Öte yandan, bankalar dışında orta ve uzun vadeli fon sağlayan başka tasarruf kurumları da vardır. Bunlardan Sosyal sigortalar kurumu, Emekli sandığı, Bağ-kur, Ordu yardımlaşma kurumu gibi sosyal yardım kurumları topladıkları primlerle biriktirdikleri fonlardan, mensuplarına konut kredisi açtıkları gibi, kamu kesimine ve büyük sanayi yatırımlarına da uzun vadeli kredi sağlamaktadırlar. Ayrıca, Tarım kredi kooperatifleri* ve Toplu* konut fonu idaresi gibi kurumlar bankalar dışında kredi sağlayan kuruluşlardır.

• *Kredi politikası*. Kredi politikasının sorumluluğu tümüyle hükümette olmakla birlikte Maliye ve gümrük bakanlığı ile Merkez bankası guvernörü ve servislerinin rolü de çok önemlidir.

Her türlü kredi politikası iki amaca yöneliktir: iktisadi genişlemeyi özendirmek ve kolaylaştırmak (halkın yaşam düzeyinde hissedilir bir iyileşme başka türlü gerçekleştirilemez); yeterli bir para istikrarını sağlamak (ülkenin siyasi, iktisadi ve sosyal istikrarının tek güvencesi budur). Sorumlu makamlar tasarladıkları kredi politikasını uygulayabilmek için birçok etki aracına sahiptirler. Bu araçlarla gerek ekonominin gerekse bankaların genel likiditesi üzerinde etkili olabilirler.

1. *Ekonominin genel likiditesini etkilemek*. Bu amaçla genellikle, kredi fiyatlarının, özellikle de iskonto oranının değiştirilmesi yoluna başvurulur: iskonto oranının yükseltilmesi, kredi taleplerinde azalışa yol açar. Günümüzde iskonto oranı artık pratik önemini yitirmiştir: merkez bankaları, etkinliğini dolaylı bir biçimde, para piyasasının faiz oranlarına ve böylece temel banka piyasasının faiz oranına müdahale ederek kullanır. Faiz oranları üzerinde oynamak, kambiyo politikasına eşlik eden bir teknik durumuna gelmiştir; ülke para piyasası ile öteki para piyasaları arasındaki farklardan yararlanılarak kullanım yeri arayan sermayeler istendiği gibi çekilip uzaklaştırılabilir. Yetkili makamlar, bankaların henüz vadesi gelmemiş iskonto işlemlerinin artış miktarına kesin sınırlar konulması demek olan kredi sınırlamaları yoluyla da müdahalede bulunabilirler. Bazı kredilerin teşvik edilmesi gerekli görülürken, bazılarına böyle bir gerek duyulmaz.

2. *Bankaların likiditesini etkileme politikası*. Bu politika, bankaların verebilecekleri kredilerin miktarını, sermayelerinin hacmine (özkaynak, istikraz tahvilleri) ve mevduat miktarlarına göre artırmayı ya da eksiltmeyi amaçlar. Türkiye'de, bankaların kre-

di kullanımlarına Bankalar kanunu ve Merkez bankası'nın karar, genelge ve tebliğleri ile bazı kısıtlamalar getirilmiştir: bir bankanın vereceği nakdi ve nakdi olmayan krediler ve satın alacağı tahvil ve benzeri menkul kıymetlerin tutarı ile iştirakleri ve taşınmaz malları toplamı, özkaynaklarının 20 katını aşamaz (Bankalar k. md. 38, 47, 50). Ancak, bu genel kredi sınırının (ya da mali sağlamlık oranı) hesaplanmasında nakdi olmayan krediler, risksiz krediler ve özelliği olan krediler için ayrı düzenlemeler yapılmıştır. Öte yandan bankaların gerçek ya da tüzel bir kişiye verebilecekleri kredilerin en yüksek tutarı da (bireysel kredi sınırı ya da risk dağılım katsayısı) sınırlandırılmıştır. Bankalar k. md. 38'e göre bu sınır, banka özkaynaklarının % 10'u olarak belirlenmiştir. Banka kaynaklarının öncelikli kesimlere akmasını sağlamak üzere, bu kesimlerde çalışan firmaların bireysel kredi sınırı daha yüksek tutulmuştur; kalkınma planı yıllık programlarında belirtilen kesimlerdeki işlerde, dışsatımda ve yurt dışı müteahhitlik hizmetlerinde kullanılmak koşuluyla bir gerçek ya da tüzel kişiye, banka, özkaynağının % 25'i kadar kredi verebilir. Bu sınır, Devlet planlama teşkilatı'nın onayı alınmak koşuluyla Hazine ve dış ticaret müsteşarlığı'nın bağlı olduğu bakanlıkça % 40'a kadar çıkarılabilir.

Bundan başka, bankalar toplamış oldukları mevduatın bir bölümünü munzam karşılık (ya da yasal karşılık, zorunlu rezerv) olarak Merkez bankası'nda açılan özel bir bloke hesaba nakden yatırmak zorundadırlar. Bu munzam karşılık oranı, Merkez bankası'nca saptanmaktadır. Merkez bankası, ayrıca, mevduat karşılıklarına verilecek faiz oranını saptamak yetkisini de elinde bulundurur.

Öte yandan bankalar, ödeme gücünü koruyabilmek için kendilerinden çekilmesi olasılığı olan para ölçüsünde kasa likiditesi (disponibilite) ve paraya çevrilebilen aktif bulundururlar. Bu nedenle ticari senet ve tahvil portföyü bankaların kısa vadeli aktifleri arasında özel bir önem taşır. Bu portföy, bankaların kasadan sonra ikinci derecede likit aktifini oluşturduğu gibi, kasalarında atıl para bırakmaktan kurtulmalarını da sağlar. Son olarak, bankalar, bir kontrol komisyonunun (Türkiye'de Bankalar yeminli murakıplar kurulu ve Bankalar birliği) denetimine tabidirler.

• *Tarımsal kredi*, Türkiye'de, tarım kesiminde çiftçilerin kredi gereksinimi, örgütlenmemiş kredi kanallarıyla örgütlenmiş kredi kurumlarından karşılanır. Örgütlenmemiş kredi kaynaklarını oluşturan bireyler arasında, akrabalar, büyük toprak sahipleri, tüccar ve esnaflar, tefeciler sayılabilir. Bu kredilerde genellikle faiz oranı çok yüksek, ödeme koşulları hayli ağırdır. Resmi kredi kuruluşları ortaya çıktıktan sonra çok eski ve yaygın bir borç alma biçimi olan bu sistemin etkinliği bir ölçüde azalmış olmakla birlikte, sistem hâlâ varlığını sürdürmekte ve önemini korumaktadır.

Örgütlenmiş kredi kaynakları ise yasalara uygun olarak kurulmuş, kredi verme işlerini belirli esaslara göre yürüten kamu ve özel kesime ait kuruluşlardır. Bu örgütler arasında TC Ziraat bankası, Tarım kredi kooperatifleri, Tarım satış kooperatifleri ve birlikleri ile öteki kredi örgütleri bulunmaktadır.

Türkiye'de en önemli tarımsal kredi kaynağı Ziraat bankası'dır. Banka, bu özelliğinin yanında Tarım kredi ve Tarım satış kooperatiflerine de fon sağlamakta ve bunları denetlemekte, bu bakımdan ülke tarımındaki örgütlenmiş kredilerin tümüne yakın bir bölümünü karşılamaktadır. Türkiye'nin ilk tarım kredi kuruluşu Menafi sandıkları 1863'te kurulmuş, bunlar daha sonra yerini Memleket sandık'larına bırakmış, 1888'de bunların devamı olan Ziraat bankası kurulmuştur. Banka, tarım üreticilerinin işletme sermayesi gereksinimini karşılamak, tarımsal üretimi artırmak ve iyileştirmek, çiftçilerin toprak edinmelerine yardımcı olmak, tarım ürünlerinin pazarlanmasını yaygınlaştırmak ve tarıma dayalı sanayilerin gelişmesini sağlamak amaçlarıyla kredi açmaktadır. Bu krediler, doğrudan üreticiye açılan kredilerle Tarım kredi ve Tarım satış kooperatifleri ve birlikleri aracılığıyla verilen kredilerden oluşur. Doğrudan üreticiye açılan krediler geleneksel krediler, kontrollü krediler ve özel fonlardan yararlanılarak açılan krediler olmak üzere üç grupta toplanabilir. Geleneksel krediler çevirme, sürüm ve satış, donatım, tarım sanatları kredileri ile toprak edinme kredileridir.

Kontrollü krediler ise, Kontrollü tarımsal kalkınma kredileri ile Topraksu kredileri biçiminde iki gruba ayrılır. Üreticilerin yatırım ve işletme sermayesi gereksinimini karşılamak amacıyla ve teknik bilgi ve etkin bir denetimle kullanılmak üzere verilen Kontrollü zirai kalkınma kredileri, Kontrollü tarımsal kişletme kredileri ile Kontrollü tarımsal yatırım kredilerinden oluşur. Topraksu kredileri ise toprak ve su koruma, toprakların iyileştirilmesi, tarımsal sulama, vb. alanlarda kullanılmak üzere verilmektedir. Özel fonlardan açılan krediler de Teşvik ve geliştirme kredileri, Toprak ve tarım reformu kredileri, Özel iskân fonundan açılan krediler, AİD fonundan açılan krediler, tohumluk kredileri, yemeklik ve yemlik kredileri biçiminde gruplara ayrılmaktadır.

Ziraat bankası, 2836 sayılı yasa uyarınca Tarım kredi kooperatifleri ortaklarına tesis, donatım ve çevirme kredisi sağlamakta, ayrıca, kooperatiflerin hizmet binalarının yaptırılması amacıyla inşaat kredileride vermektedir. Tarım kredi kooperatifleri, Ziraat bankası'ndan aldıkları bu kredilerin yanında kendi kaynaklarından da yararlanarak üyelerine üç tür çevirme kredisiyle (genel gereksinimler için açılan krediler, gübre kredileri ve akaryakıt kredileri) donatım kredisi olmak üzere toplam dört tür kredi açarlar. Çevirme kredileri genellikle 1 yıl vadeli; araç-gereç, tarımsal makineler, vb. satın alınması için verilen donatım kredisi ise en çok 5 yıl vadelidir.

Ziraat bankası'nın denetimi altında olan Tarım satış kooperatifleri ve birlikleri de gereksinimlerini kendi özkaynaklarının yanı sıra bankadan sağlamaktadırlar. Tarım ürünlerinin iç ve dış pazarlamasını yapmak amacıyla kurulan bu kooperatiflere taban fiyatı uygulama ve destekleme alımları yapma görevi de verilmiştir.

Sözü edilen bu kuruluşlar dışında, türk tarımına, tarımsal kredi sağlayan başka bazı örgütler de bulunmaktadır: Pancar ekicileri istihsal kooperatifleri, Çay kooperatifleri, T. Şeker fabrikaları ao, Zirai donatım kurumu, Toprak mahsulleri ofisi ile Egebank, Tütüncüler bankası ve bazı ticari bankalar da tarımsal kredi vermektedir. Ancak, temel görevleri tarımsal kredi vermek olmayan bu kuruluşların verdikleri krediler çok sınırlı kalmakta, tarımsal kredi hacmi içinde çok küçük bir paya sahip bulunmaktadır.

Türkiye'de, 1950'lerde başlayan tarımda makineleşmenin getirdiği köklü değişime koşut olarak tarımsal kredilerin hacmi de hızla genişlemiştir. Planlı dönemde bu gelişme düzenli bir biçimde sürmüştür. Ancak, tarımsal kredi hacmindeki artış, üreticilerin tarımsal kredi gereksinimlerini karşılamaktan uzak kalmıştır. Öte yandan, tarımsal kredilerin dağılımında da önemli sorunlar vardır. Bu sorunların bir bölümü tarımın kendi yapısından, bir bölümü de Ziraat bankası'nın kaynak yetersizliğinden ve kredilerin dağıtım sisteminden kaynaklanmaktadır. Ziraat bankası, kredi verirken maddi bir teminat gösterilmesini istediği için, yalnızca toprağı olan çiftçiler kredi alabilmektedir. Buna karşılık, Türkiye'de tarım alanlarının tapu ve kadastro işlerinin henüz tamamlanmamış olması nedeniyle elinde tapu bulunmayan birçok çiftçi ailesi tarımsal kredilerden yararlanamamaktadır. Bunun yanında, Türkiye'de toprak dağılımının dengesizliği kredilerin dağılımına da yansımış, Ziraat bankası'nın kuruluş yasasının, küçük çiftçilere öncelik verilmesini öngörmesine rağmen, bu kredilerden çoğunlukla büyük çiftçiler yararlanmıştır.

Tarımsal krediler (1991, milyon TL)

Zirai işletme kredileri	2 349 049,7
Zirai yatırım kredileri	939 997,7
Tarımsal köy kalkınma koop. açılan krediler	20 128,3
Özel iskân fonundan açılan krediler	16 406,6
Hayvancılık kredileri (1990)	913 384,9
Tarımsal sanayi kredileri	26 695,2
Su ürünleri işletme kredileri	14 643,9
Su ürünleri yatırım kredileri	21 472,9
Taksitlendirilen tarım kredileri	144 709,2
Tarım kredi kooperatifleri yoluyla	3 953 612,2
Tarım satış kooperatifleri yoluyla	10 300 455,8
Tohumluk işletme kredileri	144 960,4
Toplam	17 737 171,3

• *Halk kredisi*. XIX. yy. başlarında, Batı ülkelerinde büyük bankaların kredi vermeyi kabul etmedikleri küçük tüccar, küçük sanayici ve zanaatkârların, sandıklar ve halk bankaları biçiminde birleşmeleri ile ortaya çıkan bir kredi kurumudur. Bu çerçeveye giren kuruluşların çalışmaları daha sonra yasalarla düzenlenmiş ve bunların birleşmesinden doğan kredi kuruluşları geliştirilmiştir.

Türkiye'de, küçük sanayici, esnaf ve zanaatkârlara kredi vermek amacıyla 1933'te çıkarılan 2284 sayılı yasayla hükümete yetki verilmiştir. Bu yetkiye dayanılarak 1938'de Türkiye Halk bankası (Halkbank*) kuruldu. Ancak, banka uzun bir süre sermaye yetersizliğinden önemli bir etkinlik gösteremedi. 1950'de, bir yandan küçük sanatkâr ve esnafın, esnaf ve kefalet kooperatifleri kurarak örgütlendirilmesi yoluna gidilirken, bir yandan da Halk bankası'nın sermayesi artırıldı. 1964'te yeniden sermayesi artırılan, şube açma izni verilen ve Merkez bankası kaynaklarından daha fazla yararlanması olanağı sağlanan banka, bugünkü gelişme sürecine girmiştir.

KREDNERİT a. (fr. *crednerite;* öz. a. *Credner*'den). Miner. CuMnO formülündeki doğal magnezyum ve bakır oksit.

KREEDİT a. (fr. *créédite*). Miner. Kalsiyum ve alüminyum içeren hidratlı fluorlu sülfat.

KREEP a. Petrogr. Apollo 12'nin uçuşu sırasında, Ay yüzeyinde bulunmuş potasyum (K), nadir topraklar (ing. REE, *rare earth elements*) ve fosfor (P) bakımından zengin bir bazalt kayacını belirten kısaltma.

KREFELD, Almanya'nın Kuzey Vestfalya Renanyası eyaletinde kent, Ren'in sol kıyısında; 236 000 nüf. (1989). Müzeler. Fransız protestanların kurduğu bir tekstil sanayisi merkezi. Özel çelikler, demiryolu gereçleri. Takım tezgâhlar. Kimya. Besin sanayileri. Clermont kontunun prens Ferdinand von Braunschweig karşısında uğradığı bozgun (23 haziran 1758).

KREİKEN (Egbert Adriaan), hollandalı gökbilimci (Bearne veld 1896 - ?). Groningen Fen fakültesi'ni bitirdikten sonra aynı fakülteye asistan oldu (1922). Amsterdam Üniversitesi'nde doçentliğe (1928), Endonezya'da görev yaptığı sırada profesörlüğe yükseldi (1952). Cakarta Üniversitesi rektörlüğüne getirildi. Daha sonra

Türkiye'ye gelerek Ankara Üniversitesi fen fakültesi'nde görev aldı. Fakülteye bağlı gözlemevinin kuruluş çalışmalarını yönetti (1963).

KREİN, müzikçi rus aile. —GRİGORİY ABRAMOVİÇ, besteci (Nijni Novgorod 1879 - Komarovo, Sen-Petersburg yakınında, 1955), Gliyer ve Reger'den ders aldı. Yahudi cemaati için yaptığı besteler dışında, bir senfoni (1946), bir *Balad,* bir keman konçertosu, bir *Yahudi rapsodisi,* oda müziği yapıtları ve melodiler bıraktı. —Kardeşi ALEKSANDR ABRAMOVİÇ, çellocu ve besteci (Nijni Novgorod 1883 - Staraya Rusa 1951), 2 senfoni, 7 süit, 3 senfonik şiir, çello ve orkestra için bir *Şiir,* dinsel ya da esin kaynağı Kutsal Kitap olan yapıtlar (*İbrahim'in gençliği, Makabiler, İbrani requiem'i*), melodiler (*Gül ve haç,* 1912; *Kantikler kantiği,* 1918; *Yahudi şarkıları,* 1937; *Öfke şarkıları,* 1944), oyun, film ve bale (*Laurencia,* 1939; *Tatiana,* 1943) müzikleri besteledi. —JULYAN GRİGORİYEVİÇ (Moskova 1913), Grigoriy'in oğlu ve öğrencisi. Birinci senfonisini 13 yaşında besteledi. Paris'te Paul Dukas'dan ders aldı. 1934-1938 arasında Moskova konservatuvarı'nda ders verdi. Başlıca yapıtları: *Bahar senfonisi* (1935), *Kuzey şiiri* (1937), orkestra için 2 balad, senfonik şiirler *(Tahrip),* oda müziği yapıtları (4 dörtlü, sonatlar, süitler). Estetik incelemelerinden, M. Ravel (1962) ve Cl. Debussy'nin (1962), senfonik yapıtları üzerine olanlar önemlidir.

R. Bossu-Sygma

Bruno Kreisky (şubat 1975'te)

KREİS a. (çember anlamında alm. sözc.). Tar. Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu'nda idari, özellikle de adli alt birim. (1438 -39 yıllarında Albrecht II, imparatorluğu altı kreis'a ayırmak istemişti. 1500'de Maximilian I, bu tasarıyı yeniden ele alarak on kreis'ın sınırlarını belirledi: Avusturya, Bavyera, Bourgogne, Franken, Bas-Rhin, Haut-Rhin, Aşağı Saksonya, Yukarı Saksonya, Schwaben ve Westfalen. Bu idari düzenleme çalışması, derebeylik geleneklerine, prenslerin ve kentlerin egemenlik haklarına ve arazi sınırlarındaki düzeltmelere ters düştü. Kreis'lar *land*'ların alt birimleri olarak ancak XIX. yy.'dan sonra düzenli bir idari bölüm oluşturabildi. || Avusturya İmparatorluğu'nda, Bach tarafından eski eyaletler zararına kurulan idari çevre. (Viyana yönetiminin atadığı memurlar tarafından yönetilen bu bölgeler iktidarın yönetimin elinde toplanmasını kolaylaştırdı.)

Harlingue-Roger-Viollet

Fritz Kreisler

KREİSEL (Georg), avusturya kökenli ingiliz mantıkçı (Graz 1923). Büyük Britanya'ya göç ederek Reading ve Oxford'da ders verdikten sonra Fransa'ya gitti, Paris'te ders verdi. 1966'da ABD'ye geçti ve Stanford'da ders verdi. Bir belitler kuramı kurdu. Buna göre, belitleri geleneksel kuramlarda olduğu gibi ilkel terimlerin kaplamı değil, tersine, ilkel terimlerin kaplamını belitler saptıyordu. Matematik mantığın öğeleri üzerindeki başlıca yapıtını, Jean-Louis Krivine'le birlikte 1967'de yayımladı.

KREİSKY (Bruno), avusturyalı siyaset adamı (Viyana 1911 - *ay.y.* 1990). Sosyal demokrat parti üyesiyken, 1935 ve 1938'de naziler tarafından hapsedildi, ama İkinci Dünya savaşı'nda İsveç'e sığınmayı başardı. Ülkesine döndükten sonra Dışişleri bakanlığı müsteşarı oldu (1953). 1956'da milletvekili seçildi. 1959-1966 yılları arasında sosyalist-halkçı koalisyon hükümetlerinde Dışişleri bakanlığı yaptı. 1967'de Sosyalist parti başkanlığına seçildi; aynı zamanda Sosyalist enternasyonal başkanlığı görevini de yürüttü. Partisinin 1970 seçim zaferinden sonra sosyal demokrat ve liberal bir koalisyon hükümeti kurmakla görevlendirildi: bu kabine geniş bir toplumsal reform programı hazırladı. 1971 yılında sosyalist Frans Jonas yeniden Cumhurbaşkanı seçildi; aynı yıl milletvekili seçimlerinde Sosyalist parti ilk kez mutlak çoğunluğu ele geçirdi. Ama, partisi, nisan 1983 seçimlerinde bu çoğunluğu yitirince Kreisky, şansölyelik görevinden istifa etti. Partinin yaşam boyu onursal başkanı seçildi. Ocak 1987'de kurulan koalisyon hükümetinde Dışişleri bakanlığının Halk partisi'ne verilmesine karşı çıkarak onursal başkanlıktan ayrıldı. Filistin Ulusal konseyi'nin 18. dönem toplantısına çağrılı olarak katıldı (nisan 1987).

KREİSLER (Fritz), amerikan yurttaşlığına geçmiş avusturyalı kemancı (Viyana 1875 - New York 1962). Hellmesberger ve A. Bruckner'in öğrencisi. Öğrenimini Paris konservatuvarı'nda sürdürdü, burada J. Massart ve L. Delibes'den ders aldı. ABD'de ilk konser gezisini 1889'da M. Rosenthal ile yaptı. Uluslararası sanat yaşamı 1899'da başladı. 1939'da ABD'ye yerleşti. 1941'de geçirdiği bir kaza yüzünden bir süre çalamadı. Ancak virtüozların çalabileceği parçalar besteledi: *Çin tefi, Viyana kaprisi.* Ayrıca, eski üstatların adıyla yayımladığı birkaç bestesi vardır.

Kreisleriana, R. Schumann'ın 1838'de bestelediği 8 parçalık piano dizisi. Chopin'e ithaf edilen bu parçaların başlığı, Hoffmann'ın iki fantastik masalını (*Fantasiestücke in Callots Manier* ve *Lebensansichten des Katers Murr*) besteleyen yarı deli besteci Johannes *Kreisler*' in adından alınmıştır. *Kreisleriana*'da, Schumann'ın ateşli mizacı, hayal dünyası ve zarafetinin yanı sıra, Clara Wieck'e duyduğu aşkı ve yoğun, karşıt çağrışımlara olan düşkünlüğü belirgindir.

KREM a. (fr. *crème*). **1.** Kozmet. Genellikle kokulu, az ya da çok kıvamlı kozmetik emülsiyon; cilt bakımında kullanılır ve cilde yumuşaklık, nemlilik vb. gibi değişik özgül özellikler kazandırır. **—2.** *Krem (rengi),* açık bej.

—Eczc. *Krem tartar* → TARTARAT. || *Deri kremi,* oldukça fazla miktarda su ya da yağ içeren ve içine çeşitli etkin maddeler (kortikoitler, bakır sülfat, ihtiyol, vb.) katılmış olan yumuşak kıvamda ilaç. Sızıntılı dermatozların tedavisinde kullanılır. (Merhemler ise kuru ya da kabuklu dermatozlarda kulanılır.) || *Tıbbi krem,* esas maddesi süt ve şeker olan ve tedavi maddelerinin hoş bir lezzetle alınmasını sağlayan ilaçlı besin.

—Kozmet. *Susuz krem,* mineral ya da bitkisel yağ, mum, vazelin, lanolin vb. gibi çeşitli maddelerden yalın bir eritme ya da karıştırma yoluyla elde edilen ürün; bileşiminde bulunan maddelerin derişimine göre makyaj yapımında ya da makyaj temizlemede kullanılır. (Susuz kremler *blush*'ların [allık], rujların, makyaj kalemleri vb.'nin bileşimine girer.)

—Pastac. *Krem chantilly* ya da *şantiyi* → CHANTILLY.

◆ sıf. **1.** Krem kıvamında olan: *Krem deterjan.* **—2.** Krem renginde olan: *Krem bir kazak.*

KREMA a. (öncekiyle eş kökenli). Pastac. Yumurta, süt, şeker ve çeşitli aromalarla hazırlanmış tatlı ya da tatlı ve pastalarda garnitür olarak kullanılan ürün. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Sütç. Sütün yüzünden toplanan ya da makine ile sütten ayrılan ve içinde fazla miktarda yağ bulunan süt-yağ karışımı. || *Krema makinesi,* merkezkaç kuvvetiyle sütün kaymağını ayırmaya yarayan aygıt. (Eşanl. KAYMAK MAKİNESİ.) [Bk. *ansikl.* böl.] || *Köpüklü krema,* sütten çekilen ve % 10 ila % 12 yağ içeren krema.

—ANSİKL. Pastac. Pastacılıkta kullanılan pişmiş kremalar arasında kremanglez temel üründür: buna çeşitli aromalar katılarak vanilyalı, çikolatalı, çilekli, vb. kremalar elde edilir; benmaride pişirilince kalıplanmış krema, içine tereyağ katılınca tereyağlı kremanın bir türünü oluşturur; jelatinle birlikte, babatatlısı gibi soğuk tatlılara eşlik eder. Unla koyulaştırılan *pastacı kreması* birçok pastaya katılır.

—Sütç. Krema makinesi, çok hızlı dönebilen ve sürekli olarak sütle beslenen kapalı bir kaptır. Merkezkaç kuvvetin etkisiyle, hafif olan yağ tanecikleri dönme ekseninin yakınında toplanır ve sütün bir kısmıyla birlikte (yağca zengin süt) krema çıkış deliğine doğru sürüklenirken, yağdan yoksun kalan süt kabın kenarlarına doğru fırlar ve oradan yağsız süt çıkışına yönelir. Ayırım, dönme eksenine bağlı ve üst üste yığılı kesik koni biçimindeki taslarla kolaylaştırılır; süt, taslarda, krema ve yağsız süt çıkışı için aralıklı olarak açılmış deliklerden geçerek dağılır. Bu yöntemle çok etkili bir ayırım sağlanmış olur. Sütün köpürmesini önlemek için açık krema makinelerinin yerini havasız ortamda çalışan kapalı makineler almıştır. Kreması alınacak süt, akışkanlığı artsın diye ısıtılır (30° - 40 °C).

Alfa-Laval belgesine göre

krema makinesinin çalışma şeması

KREMAJ a. (fr. *crémage*). Tekst. Dokuma işleminden önce ipliklere, özellikle de keten ipliklerine uygulanan işlem.

—ANSİKL. Tekst. Kremaj işlemi, özellikle pamuk iplikleriyle karıştırılarak dokunan ve *metis* denen dokumaları üretmede yararlanılan iplikleri hazırlamada kullanılır. Keten dokumalar ya da *kremajlı* denen metisler doğrudan kremajlanmış ipliklerle dokunduğundan, bu işlem dokumalar üzerine çok ender olarak uygulanır. Kremaj, sırasıyla şu işlemleri içerir: hafifçe alkali sodyum karbonat banyosunda kaynatma, 1,5 °B'lik kalsiyum ya da sodyum hipoklorit banyosunda bir saat süreyle renk giderme, açık havada bırakma, durulama, sabun çözeltisinden geçirme, sonra kurutma. Ayrıca renk giderici etken olarak oksijenli su ya da sodyum klorit de kullanılabilir. Bu işlem ya tahta tekneler içindeki çilelere ya da tercihen, dolaşım aygıtlarındaki bobinlere uygulanır. Kremaj sonunda, keten ipliklerinde % 5 ile 8 arasında bir ağırlık kaybı ortaya çıkar.

KREMALI sıf. Krema katılan, kremayla yapılan yiyecek için kullanılır: *Kremalı pasta. Kremalı mantar çorbası.*

—Mutf. *Kremalı çorba,* unla kıvama getirilmiş ve son anda taze krema ve yumurta sarısı katılmış çorba.

KREMANGLEZ a. Süt, aroma katılmış yumurta sarısı ve şeker karışımından elde edilen pişmiş krema. (Soğuk ya da sıcak tatlılarla birlikte sunulur ve bazı dondurmaların ana malzemesini oluşturur.)

KREMASIZ sıf. Kreması olmayan.

KREMASTER a. (fr. *crémaster;* yun. *kremaster,* asıcı'dan). Anat. Erbezini askıda tutan kas. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Zool. Krizalitlerin çoğunda bedenin arka ucunda bulunan ve bir ya da birçok çengelden oluşan tutunma aygıtı.

—ANSİKL. İnsanda kremaster, uyluk kemeri, çatı kemiği ve birleşik kirişten doğan küçük kas demetlerinin toplamı halindedir ve erbezinin lifsi kılıfında son bulur; ka-

sılması erbezinin yukarı çekilmesini sağlar. Bazı hayvanlarda erbezinin karna girip çıkmasına yarar.

KREMATİSTİK a. (fr. *chrématistique;* yun. *khrematistikos, khrema, -atos,* servet, zenginlik'ten). İkt. Zenginlik üretme bilimi olarak anlaşılan politik iktisada bazı XIX. yy. yazarlarınca verilen ad.

KREMATORYUM a. (fr. *crématorium*'dan). Ölülerin yakıldığı fırın.

KREMAYER a. (fr. *crémaillère*). Doğramc. Merdiven parmaklığı boyunca, basamakların ucunun geçmesi için kertilmiş yalancı limon kirişi.

—Dy. Yüksek eğimli demiryollarında kullanılan ve üzerinde lokomotifin küçük eş dişlerinin kavradığı dişler bulunan ek ray. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Mak. san. Bir dönme hareketini doğrusal harekete dönüştürmek (ya da tam tersi) için bir çarkla ya da bir küçük dişliyle kavrama yapan dişli doğrusal organ. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Metalürj. *Kremayerli tezgâh,* çubuk çekme işleminin, bir kremayere bağlı kerpetenle gerçekleştirildiği çekme tezgâhı.

—Mobc. Şömine kremayeri gibi kertik işaretiyle donatılmış ve rafları taşımaya yarayan tahta ya da metal parça.

—ANSİKL. Dy. Kremayerli lokomotifler, özdevinimliler, tramvaylar devindirici tekerleklerin aderansının, normal cer ve frenleme kuvveti bakımından yetersiz kaldığı dik eğimli hatlarda kullanılır. Genellikle böyle bir donanım kurmak için rampanın en az 100 mm/m olması gerekir. Bu durumda demiryolunda, iki ray arasında traverslere sıkıca tespit edilen ve üst pateni üzerinde kremayer ya da dişli takımı dişleri yer alan üçüncü bir ray bulunur. Taşıtın motorlarıyla çalıştırılan bir ya da birçok küçük eş dişli bu kremayer dişlerini kavrar ve böylece, kendi güçlerini bir kaymaya ya da patinaja yol açmadan doğrudan doğruya iletirler. Lokomotif yalnızca kremayerii olabileceği gibi karma bir sistemle de çalışabilir, yani dik rampalı yollarda kremayerden, normal profilli yollarda ise aderanstan yararlanarak yol alır. Ayrıca çok eğimli yollarda, küçük eş dişlilerin kremayer dişlerinden kurtulmasını önlemek ve bu gibi durumlarda başvurulan güçlü frenleme sertliğini yumuşatmak için özel düzenekler kullanılır.

Kremayerli demiryolları, eğimi 250 ile 300 mm/m'ye varan hatlarda yol almaya olanak verir Pilate (İsviçre) kremayerli hattında lokomotifler 400 mm/m eğimli rampaları çıkabilir.

—Mak. san. Kremayer gerek taşımak ya da durdurmak (konum verme amacıyla), gerek dişleri kendi dişleriyle temas eden bir dişli çarkla sürekli eş çalışma yapmak için kullanılır; uygulama yerine göre, dişli çark döndüğünde ya kremayer yer değiştirir ya da tersine, çark kremayer boyunca ilerler. Bu mekanizmanın en önemli kullanım yerleri arasında takım tezgâhlarının (vargel tezgâhları, torna tezgâhları) kumanda tablaları ve arabaları, aktarma aygıtları (krikolar), baskı makineleri, baraj vanalarını açıp kapama düzenekleri vb. sayılabilir. Otomobillerde kullanılan kremayerli direksiyonlarda, direksiyon çubuğuna bağlı küçük bir dişli ön tekerleklere bağlı bir kremayere etki eder.

KREMENÇUG, Ukrayna'da, Dniepr kıyısında kent; 236 000 nüf. (1989). Metalürji. Dökümevi. Demiryolu gereçleri, ırmak mavnaları, kamyon ve traktör, bayındırlık çalışmalarında kullanılan makinelerin yapımı. Besin sanayileri. Önemli bölgesel dağıtım ve toplama ticareti. Dniepr kıyısında hidroelektrik santralı.

KREMERSİT a. (fr. *krémersite;* öz. a. P. *Kremers*'den). Miner. Hidratlı doğal demir potasyum ve amonyum klorür.

KREMİKOVCİ, Bulgaristan'da (Sofya yönetim bölümü) kent, Sofya'nın D.'sunda, Demir cevheri ve demir-çelik. Termik santral.

KREMKARAMEL a. Mutf. Benmaride pişirilen ve karamelleşme sürecinden geçirilip soğutulduktan sonra kalıbı ters çevrilerek sunulan sütlü, yumurtalı krema.

KREMLEMEK g. f. Krem sürmek: *Yatmadan önce yüzünü kremledi.*

KREMLİN ya da **KREML** a. (*kale* anlamında slavca sözc.). Tar. Eski rus kentlerinin tahkim edilmiş orta mahallesi. (Prenslerin ve boyarların sarayları, çeşitli devlet daireleri, askeri yapılar ve katedral burada bulunurdu.)

Kremlin, rusça **Kreml Moskovski** *(Moskova Kremlini),* Moskova'nın merkez mahallesi, Moskova prenslerine ve rus çarlarına ait eski konutların, daha sonra SSCB merkez yönetim birimlerinin ve nihayet bugün Rusya Federasyonu hükümet binalarının bulunduğu yer. Borovitksi burnu üzerinde yükselen ve Moskova ırmağını 40 m yükseklikten gören Kremlin, surlarla çevrilmiş 28 ha'lık bir alana yayılan bir yapılar topluluğudur.

• *İlk Kremlin.* Küçük Moskova kenti, XI. yy. sonu - XII. yy. başında surlarla çevrildi. Moğol istilası sırasında, kiliseler ve 1156' da yapılmış olan ahşap ve toprak surlar yıkıldı. XIV. yy.'da taş sur ve kiliseler yapıldı. Günümüzde bunlardan yalnızca, Vladimir-Suzdal kiliselerinin benzeri olan küçük Spas na boru kilisesi kalmıştır.

• *İtalyan Kremlini.* XV. yy. sonunda, İtalya'dan gelen mimarlar tarafından yapıldı. İvan III döneminde (1462-1505), kesintisiz 2,25 km boyunca uzanan, kırmızı tuğladan, mazgallı surlar yükseltildi. Milano'daki Sforza sarayı örnek alınarak yapılan bu duvarlarda sonradan bazı değişiklikler yapıldı. 1485'te, "gizli kapı" *(Taynitskaya vorota)* denen ve bir yeraltı geçidiyle ırmağa açılan ana kapı, 1487'de, Beklemişev kulesi, 1490'da Napoléon'un Kremlin'e girdiği Borovitskaya kulesi, 1491'de de *Nikolskaya vorota* adlı kapı yapıldı. Kulelerin bugünkü tepelikleri XVII. yy.'dan kalmadır. Spaskaya kapısı'nın saat kulesininkiler ise 1625'te ingiliz Christopher Galloway tarafından tasarlandı. Uspenskiy* Sobor, Arhangelskiy* Sobor ve Blagoveşçenskiy* Sobor adlı katedraller de İvan III döneminde yapıldı. Bizans örneğine uyan dinsel yapılarda az görülen italyan etkisi, sivil yapılarda, özellikle de palata Granovitaya*'da (1487-1491) daha belirgindir. 1527'den sonra italyan mimarlar yerlerini alman, ingiliz ve Hollandalılar'a bıraktı.

• *Modern Kremlin.* Bugün Rusya Federasyonu hükümetinin merkezi olan, mimar Kazakov'un yaptığı eski Senato'yu ve alman K. A. Ton'un planlarına göre, 1838-1849'da, yalancı rus üslubunda yapılan Bolşoy kremlevski dvorets sarayı'nı kapsar. Eski Terem sarayı'nın (1508-1635) restore edilmiş bölümleri, çariçe sarayı, palata Granovitaya ve birçok kiliseyle (Spas na boru) birlikte, Bolşoy kremlevski drovets sarayı bir bütün oluşturur. Bu yapı topluluğu B.'da bir kış bahçesi ile eski kral dairelerine bağlanır. Bu daireler bir yanda palata Urujeymaya* ile (bugün Süsleme sanatları müzesi), öbür yanda XVII. yy.'dan kalma Potiyeşnıy dvorets sarayı ile devam eder. Büyük İvan çan kulesi (İvanovskaya kolokolniya) yapımına XVI. yy.'ın ilk yıllarında başlanıp 1600'de Boris Godunov döneminde tamamlanan dev boyutlu bir kuledir. Tepesinde otuz bir çan bulunur. Bunlardan Kraliçe çan (Tsar kolokol) 5,87 m yüksekliğinde ve 218 ton ağırlığındadır; 1737'de düşmüş, 1836'da çan kulesinin yanındaki granit bir kaide üzerine yerleştirilmiştir. Kremlin'in en yeni yapısı, Kongre sarayı'dır (1961).

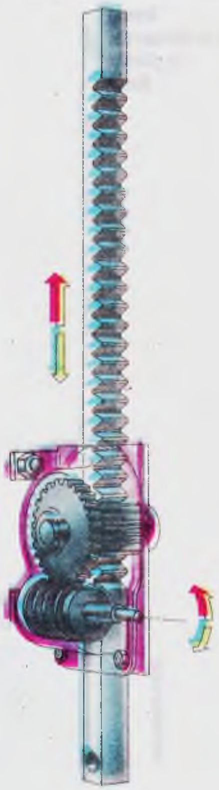
KREMLİN-BİCÊTRE (Le), Val-de-Marne'da (Fransa) kanton merkezi, Paris'in güney banliyösünde; 19 591 nüf. (1992). Besin konserveciliği. Bicêtre akıl hastanesi.

KREMNA. Tar. coğ. Anadolu'nun Pisidia bölgesinde antik kent, kalıntıları Burdur'un Bucak ilçesi merkez bucağına bağlı Çamlık (esk. Girme) köyünün yakınındadır. Kestros (Aksu) vadisine hâkim bir tepe üzerinde kurulmuş olan kentin

direksiyon kremayeri (otomobil)

kriko kremayeri

Kremlin (Moskova)
Marco Ruffo ve Pietro Antonio Solari tarafından XV. yy.'ın sonunda yapılan palata Granovitaya'nın büyük salonu
(XVII. yy., XIX. yy.'da restore edilen resimler Simon Uşakov'un yapıtıdır)

Sipa Press

Kremlin (Moskova)
Blagoveşçenskiy Sobor katedrali'nin soğan kubbeleri
(yapımına XV. yy. sonunda başlanmıştır)

M.Garanger

Kremna
kent kalıntılarından
bir görünüm
Burdur

Kremna
Bizans dönemi yer mozaiklerinden bir örnek

resmi yapılarının çoğu iki küçük vadide yer alır. Strabon, kentin daha sonra Galatia ve Pisidia kralı olan Amyntas tarafından ele geçirildiğini yazar. Roma döneminde Colonia Julia Augusta Felix Cremnena adını alan yerleşme, Hadrianus döneminde para bastı. Aurelius döneminde zenginleşti, gelişti; 276'da İsauriali Lydio tarafından işgal edildi. Bizans döneminde Pamphylia eyaletinin sınırları içindeydi. 787'de Nikaia'daki ikinci konsil'e temsilci gönderdi. 1970'te Prof. Jale İnan yönetiminde başlatılan kazılarda içi heykellerle süslü bir yapı (kitaplık olduğu sanılmaktadır) ortaya çıkarıldı. Athena, Herakles, Apollon, Asklepios, Leto, Aphrodite, Hygieia, Nemesis heykelleri ve burada bulunan sikkeler Burdur müzesi'nde sergilenmektedir. Çok yıkık olmakla birlikte kentin kalıntıları arasında forum, bazilika, sarnıçlar, tiyatro, stoa, gymnasion, sütunlu yol, tapınaklar, evler, kent içinde ve dışında kiliseler, akropolisin B. ve G. yamaçlarındaki kaya mezarları belirtilebilir.

KREMNİCA, esk. alm. **Kremnitz,** Slovakya'nın orta kesiminde kent, Banská Bystrica'nın B.'sında; 5 000 nüf. XIII. yy.'dan XVIII. yy'a kadar önemli bir madencilik merkezi (altın ve gümüş) olan Kremnica, 1328'de özgür krallık statüsüne kavuştu. Daha çok gotik üslubunda (XIV. ve XV. yy.) konutlar ve anıtlar (şato, kilise, darphane).

KREMS, Avusturya'da (Aşağı Avusturya) kent, *Krems* ve Tuna ırmaklarının kavşağında; 21 200 nüf. Eski kentte birçok eski ev, bir Piarist kilisesi (gotik döneminin sonları), barok üslubunda bir bölge kilisesi, vb. bulunur; gotik üslubunda eski dominiken kilisesinde belediye müzesi. Çelik fabrikası. Kimya sanayisi. Bağcılık ticaret merkezi.

KREN a. (ing. *crane*'den). Tek tek kolileri ya da dökme yükleri kaldırmaya yarayan aygıt. (Eşanl. VİNÇ.) [Bk. *ansikl.* böl.] || *Motorlu kren,* paletler ya da tekerlekler üzerine yerleştirilen ve kendi motoruyla herhangi bir yola bağlı olmaksızın hareket edebilen kren. || *Portik kren,* bir portik üzerine monte edilen sabit ya da gezer kren. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Denizc. *Yüzer kren,* bir vinç taşıyan ve genellikle kendi makineleriyle yürütülen metal duba. (Eşanl. YÜZER VİNÇ.)

—ANSİKL. Kren temelde *ok* adı verilen ve yapısı ile yüksekliği değişebilen bir destek ya da gövde üzerine monte edilen, yatay ya da sabit ya da ayarlanabilir eğimli bir kol ile açıklığı değiştirmeye, oku yönlendirmeye ve bütünün ötelenmesine olanak veren iki ya da üç düzenekten oluşur. *Atölye kreni* ya da *ambar kreni* genellikle elle kumanda edilen, kaldırma gücü az, küçük boyutlu bir makinedir. *Kuleli kren* de denilen ve inşaatlarda kullanılan *yapı krenleri*'nde bir pilonun tepesine yerleştirilen, eğikliği sabit ya da değiştirilebilen bir ok bulunur. Bu tip krenler kolayca sökülüp takılabilecek biçimde tasarlanmıştır. *Hareketli krenler* ya bir kamyon üzerine monte edilir (bu durumda yardımcı aygıt işlevi görürler ve bazen, donattıkları kamyonun yüklenmesini ve boşaltılmasını sağlarlar) ya da arazide manevra yapabilmeleri için özel olarak tasarlanmış bir şasinin üzerine tespit edilir; bu durumda bunlara her türlü arazide çalışabilen *motorlu krenler* de denebilir. Lastik tekerlekli birçok dingil üzerinde taşınan motorlu ve takviyeli şasisi üzerinde alçak bir kumanda kabini bulunan ve böylece yolda seyir rahatlığı sağlayan krenlere *otoyol kreni* ya da *imdat kreni* adı verilir. Hareketli krenlerin bir başka tipi inşaat şantiyelerinde çok sık kullanılır; bu krenler, çeşitli yardımcı aygıtlarla toprak düzeltme işlerinde kullanılabilecekleri gibi kaldırma krenine de dönüştürülebilirler. Okları eklemli olan *hidrolik krenler,* orman işletmelerinde, orman içi taşıma işleri için çok elverişlidir. Bu gereçlerin çoğunda, yüksekliği halatlar ya da hidrolik krikolarla ayarlanan kafes ya da dolu kutu kiriş biçiminde oklar kullanılır. Kaldırma kapasiteleri birkaç ton ile 200 ton arasında değişir. 800 ton yük kaldırabilen tiplerine de rastlanır.

• *Portik kren.* Limanlarda kullanılan krenler, gemilerin limanda kalma sürelerini azaltmak için bunların gereksinimlerine göre düzenlenmiş portik krenlerdir. Başlıca, çeşitli yük krenleri ya da *kancalı kren-*

200 t kaldırma kapasiteli,
çift oklu yüzer kren

GHH-Sterkrade

kancalı portik kren

Peiner AG

ler (kargo kren) ve dökme yük krenleri ya da *kepçeli krenler* ayırt edilir. Aktarma verimleri kaldırma gücüne ve hızına, açıklığı değiştirme ve yönlendirme çabukluğuna ve bunun yanı sıra bu hareketleri birlikte gerçekleştirme olanaklarına bağlıdır. Kepçeli krenlerin kaldırma kuvveti 20 tonu geçebilir (kepçe ağırlığı dahil). Son zamanlardaki başlıca gelişmeler şunlardır: elektrik motorlarının esnekliği ve kontrolü, açıklık değiştirilirken yükün yatay doğrultuda ötelenmesi, portiğin üst platformuna yerleştirilen çembersel yol üzerinde dönen tekerlekçiklerin yerine portiğe tespit edilen uzun ve düşey bir eksen kullanarak dönme halindeki hareketli donanımın kararlılığını artırma.

KRENEK (Ernst), amerikan yurttaşlığına geçmiş çek asıllı avusturyalı besteci (Viyana 1900 - Palm Springs, Kaliforniya, 1991). Viyana ve Berlin'de öğrenim gördü. 1927'de, *Jonny spielt auf* adlı operası büyük başarı kazandı. Berg ve Webern'le ilişki kurdu. *Reisebuch aus den österreichischen Alpen* (1929) başlıklı lied dizisinden sonra, onikiton sistemini benimsedi. Bu teknikle yazdığı yapıtların en önemlilerinden biri de *Karl V* (1933) operasıdır. 1938 yılında ABD'ye yerleşti. Sanat anlayışı, dizisel akım çerçevesinde kalmakla birlikte, öteki akımlara da açıktır. Çalgı yapıtları içinde 5 senfoni, üflemeliler ve davul için bir senfoni, bir küçük senfoni, *Pallas Athene* senfonisi, *Eleji* senfonisi (1946), bir sinfonietta *(Brasileira);* 4 piyano, 2 keman, 1 arp konçertosu vardır. Ayrıca operalar (*The Magic Mirror*, 1963; *The Golden Ram*, 1963; *Sardakai*, 1970), baleler (*Eight Column Line*, 1939), çok sayıda lied, elektronik müzikler (*Aulokithara*, 1973) besteledi. *Johannes Ockeghem* (1953), *Modal Counterpoint* (Modal kontropunto) [1959], *Prosa, drama, verse* (Düzyazı, dram, şiir) [1965], *Exploring Music* (Müziği keşfetme) [1966] gibi ders kitapları ya da müzikbilim araştırmaları yazdı.

KRENİK sıf. (fr. *crénique;* yun. *krene*, kaynak'tan). Pedol. *Krenik asit*, topraklarda bulunan ve suda çözünen organik bileşik; taze organik maddelerin moleküler açıdan küçük boyutlu ilk bozunmasının ürünüdür.

KRENNERİT a. (fr. *krennérite;* macar mineralog József *Krenner*'den). Miner. Doğal altın tellürür. (Bu tür, prizma biçiminde yivli kristaller halinde bulunur.)

KRENOBİYOLOJİ a. (fr. *crénobiologie;* yun. *krene*, kaynak, çeşme'den). Pınarlarda yaşayan organizmaları inceleyen bilim.

KREODONTLAR a. (fr. *créodonte;* yun. *kreas*, et ve *odus*, *-ontos*, diş'ten). Üst Kretase'yle Oligosen arası katmanlarda fosillerine rastlanan, böcekçillere çok yakın olmakla birlikte etçil beslenen eteneli memeliler takımı. (Kreodontların kesici dişleri etçillerinkinden farklıdır; ne var ki öbür özellikleriyle kreodontlar günümüz etçillerinin öncüsü sayılabilir. Bil. a. *Creodontia*.)

KREOFİL sıf. (fr. *créophile*). İkikanatlılar takımının *Calliphoridae* familyası larvalarının, hayvanların etinde gelişen bazı türleri için kullanılır. (*Chrysomyias* cinsinden etkurtları kreofildir.)

KREOL a. (fr. *créole;* isp. *criollo*'dan). XVI. yy.'la XIX. yy. arasında zenci köle ticareti nedeniyle ortaya çıkan, bugün de dünyanın çeşitli bölgelerinde (Antiller, Guyana, Hint okyanusu adaları) bu kölelerin soyundan gelenler tarafından konuşulan dillere verilen ad.

—ANSİKL. Dilbil. Doğal dil grubu olarak kreollerin birliğini, her birinin ortaya çıkmasına yol açan olayların benzerliği sağlar: köleleri yabancı ülkelere gönderme, kapalı bir toplumda (tarım alanları) ortak bir dilden yoksun, kısıtlı ve kötü biçimde de olsa, hiç değilse emirleri anlamak için efendilerinin dillerini kullanma zorunda kalan toplulukların karışımı. Böylece fransız, ingiliz, portekiz, hollanda (bu sonucusu artık yok olmuştur) kreolleri ortaya çıktı: bu kreollerde kullanılan sözcükler, önemli ses değişimlerine ve anlam kaymalarına karşın, hemen hemen tümüyle kaynak dillerdeki sözcüklerin aynıdır.

Günümüzde belirlenmiş başlıca kreoller şunlardır: 1. Fransız kreolü (Karayibler' de Haiti, Louisiana, Guadeloupe, Martinique, Dominica ve Saint Lucia adaları, Guyana; Hint okyanusu'nda Réunion, Maurice ve Seychelles adaları); 2. İngiliz kreolü (Karayibler'de Jamaika, Barbados, Belize, Guyana, Surinam; Afrika'da Sierra Leone, Nijerya; Büyük Okyanus'ta Yeni Gine); 3. Portekiz kreolü (Karayibler'de Hollanda Antilleri; Afrika'da Cabo Verde, Gine - Bissau, Casamana, Saõ Tomé e Príncipe; Asya'da Goa, Macao, Singapur).

Hiab-Foco

bir kamyon üzerine monte edilen ve eklemli okunun ucunda aktarma çatalı bulunan hidrolik kren

Potain-Makine sanayileri federasyonu

kuleli ve oklu krenler

inşaat şantiyelerinde kullanılan teleskopik oklu hareketli kren

motorlu liman kreni

Birkaç istisna dışında, kreoller, ezilen, hor görülen bu toplumların en yoksul katmanlarının konuştuğu dillerdir ve genellikle kreolün, daha saygın bir dil karşısında gerileme ve yok olma süreçlerine tanık olunmaktadır.

KREON, Oidipus efsanesindeki Thebai tiranı. İokaste'nin kardeşi, Laios'un kayınbiraderiydi; Oidipus kendi gözlerini kör ettikten ve İokaste kendini öldürdükten sonra, ilkin Eteokles'le Polyneikes'in vasisi olarak, onların ölümünden sonra da kral olarak Thebai'yi yönetti. Gömülmemelerine izin vermediği argoslu ölülerin öcünü alan Theseus tarafından öldürüldü.
—Ed. Kreon daha Sophokles'in yapıtlarında, belirsiz bir kişi olarak belirir. *Antigone*'de, ikiyüzlülüğü kutsal yasaları çiğnemekle birleştiren (Antigone'nin ölümünden ötürü lekelenmemek için onu diri diri gömülmeye mahkûm eder) "ölçüsüzlük" kurbanı bir tirandır; *Kral Oidipus*'ta (Oidipus tyrannos) dindar ve iktidar hırsı olmayan biri olarak görünürken, *Oidipus epi Kolono*'da (Oidipus Kolonos'ta), sığınma hakkını çiğnemekte duraksamayan sinsi bir siyasetçi olarak ortaya çıkar. Euripides'e göre *(Phoinissai*)*, oğlunun yaşamını devletin kurtuluşuna yeğ tutan duygulu bir babadır; Racine'e göre (*la Thébaïde*, 1664) sıradan bir hırslı kişi, Alfieri'ye göre (*Polinice, Antigone*, 1783) eli kanlı biriyken, Gide'e göre yumuşak bir tutuculuktan kurtulamayan "ılımlı" bir hükümdar (*Œdipe*, 1931), Anouilh'a (*Antigone*, 1944) göreyse, hem yasallığı her zaman kuşkulu olan iktidardan, hem de asilerin genellikle kötü amaçlar için kullanılan kahramanlığından aynı derecede tiksinen bir diktatör görünümüne bürünen hükümdardır.

KREONTİADES. Yun. mit. Herakles ile Megara'nın oğlu; deliren babası tarafından öldürüldü.

KREOPHYLOS Sisamlı, çok eski yunanlı şair. Homeros'un arkadaşı olduğu sanılır. *Oikhalias alosis*'i onun yazdığı söylenir.

KREOZOT a. (alm. Kreosot; *kreo-* ve yun. *soter*, kurtaran, koruyan'dan). Org. kim. Çeşitli katran türlerinden elde edilen sıvı fenol karışımı. (Eşanl. KATRANRUHU.)
—ANSİKL. Odun kreozotu ya da tıbbi kreozot, kayın katranının 200-220 °C'ta damıtılması sonunda elde edilir; çeşitli fenollerin yanı sıra özellikle gayakol içerir. Peklik verici ve antiseptik bir madde olan kreozottan, önceleri akciğer hastalıklarının tedavisinde ve bronş salgılarının azaltılmasında yararlanılırdı. Günümüzde dişçilikte, diş ağrılarının giderilmesinde kullanılan ilaçların bileşimine katılmaktadır. Taşkömürü kreozotu, taşkömürünün damıtılması sonunda elde edilir ve ahşap malzemelerin korunmasında kullanılır.

KREP a. (fr. *crêpe*). **1.** "Krep ipliği" denen çok bükümlü ipliklerle dokunan ve kendine özgü dalgalı bir görünümü olan dokuma. (Bk. *ansikl.* böl. Tekst.) **—2.** Un, yumurta, süt ya da su karışımından yapılan ve tavada ya da sac üstünde pişirilen ince gözleme. (Bk. *ansikl.* böl. Pastac.)
—Pastac. *Krep dantel*, yumurta kullanmadan, hamuruna bol tereyağ katılarak fırında pişirilen ve dürülen bir tür bisküvi. || *Krep süzet*, portakal aroması katılmış, portakal ya da turunç likörüyle flambe edilen krep.
—Polim. Lateksin pıhtılaştırılması sonunda elde edilen ham kauçuğa verilen ad: *Krep tabanlı ayakkabı*. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Tekst. Kimi kumaşlara dalgalı bir görünüm vermek için uygulanan apre. (Eşanl. KREPLEME.) || *Krep ipliği*, ipekçilikte, iplik bükme makinelerinden art arda geçirilerek elde edilen ve 4 000 dev/m'ye ulaşan çok kuvvetli bir büküm verilmiş iplik. (Krep iplikleri, özellikle krep dokumada kullanılır.) || *Krep metodu*, özellikle kurdele üretiminde kullanılan ve farklı armürlerdeki çözgülerin karışımıyla elde edilen armür.
—ANSİKL. Pastac. Bir Bretagne yemeği olan krep, buğday unuyla yapıldığında, şekerli, karabuğday unuyla yapıldığında tuzlu olur.
—Polim. Lateksin pıhtılaştırılması ve pıhtının kurutulması sonunda, rengi sarıdan kahverengiye dek değişen kauçuğumsu bir kütle elde edilir. "Soluk krepler" ya da beyaz krepler, "kahverengi krepler" ve "dumanlı krepler" gibi çeşitli krep türleri vardır; kahverengi krepler, diğerlerine göre daha kalitesizdir.
—Tekst. En çok bilinen krep, ilk olarak doğal ipekle gerçekleştirilen, bezayağı armüre göre organze çözgü ipliği ve krep atkı ipliği kullanılarak ve her iki atkıda atılan atkı ipliğinin büküm yönü değiştirilerek dokunan krep döşindir. Dokumadan sonra uygulanan pişirme işlemi sırasında, çok bükümlü atkı ipliklerinin bükümleri açılır ve bu büküm açılmaları yönünde görülen almaşıklık dokuma yüzeyinde dalgalanmaların oluşmasına yol açar. Krep döşin yapay ipliklerle de (viskoz ve selüloz asetat) gerçekleştirilir. İpek sanayisinde, kullanılan çözgü ve atkı ipliklerinin büküm bileşmelerine ve uygulanan armürlere göre değişen çok sayıda krep kumaş türü vardır. Ayrıca krepler hem doğal ipekle hem de yapay tekstil maddeleriyle gerçekleştirilir. Bunlar çeşitli adlarla satılır: *krep maroken*, fitil örgülü kalın dokuma; *krep döşin*, iri taneli dokuma; *şap krepi* (ya da *kamçıbaşı krep*), şap ipek iplikleriyle dokunan hafif gofreli dokuma; *krep romen*, krep marokene benzer dokuma; *krep jorjet*, taneleri az ya da çok belirgin, yumuşak, şeffaf dokuma; vb. Ayrıca modacılıkta süs olarak kullanılan ipek krepler de vardır: düz krep, ondüle krep ve krepe krep. Son olarak, ek el işlemleriyle kreplerin görünümü değiştirilebilir ve nakışlı, işlemeli, baskılı ve hatta boyalı krepler elde edilebilir.
Krep Folette, hint krepi, krep Mireille vb. gibi pamuk ve ipek atkılı krepler de gerçekleştirilir. Ayrıca *Annam krepi* ve *Floransa krepi* gibi yün atkılı kreplere de rastlanır.
Bundan başka, tamamıyla pamuktan ya da yünden dokunmuş krepler de vardır. İpek ve pamuk krepler genellikle çamaşır üretiminde kullanılır. Daha ağır olan yün krepten kadın giyim eşyası yapımında yararlanılır.

KREPDÖŞİN a. (fr. *crêpe de Chine*, çin krepi'nden). Tekst. Krep türü bir cins kumaş.
—ANSİKL. Krepdöşin'ın çözgü ve atkı iplikleri genellikle tabii ipek ipliktendir. Çözgü ipliklerinde ham ipekten organzin, atkı ipliklerinde ise normalden çok fazla bükümlü krep iplik kullanılır. Bezayağı örgü ile ve çok sık olarak dokunur. Atkı iplikleri (s) ve (z) olmak üzere iki ayrı yönde bükümlüdür. Dokumada iki atkı (s) büküm, iki atkı (z) büküm olarak kullanılır. Dokuma işleminden sonra yıkanır ve boyanır. Yıkama sonucu çözgü iplikleri parlak ve esnek bir hal alır, atkı ipliklerinin açılan bükümleri ve kıvrımlarının yön değiştirmesi de kumaşa öteki kreplerden daha dalgalı ve parlak bir görünüm verir. Yüzeyi küçük ve dağınık yıldızlardan oluşmuş gibidir. Bu kumlu görünüşün kumaş yüzeyine eşit olarak dağılabilmesi için yıkama, boyama ve apre işlemlerine özen gösterilmesi gerekir. Tabii ipek dışında viskoz, selüloz asetat vb. suni ipek ipliklerle dokunanları da vardır.

KREPE a. (fr. *crêper*; esk. fr. *cresp*, bukle, kıvırcık'tan). Her saç tutamını fırça ya da tarakla tersinden doğru kabartıp üst kısmını düzleştirerek saçların hacmini artırma.

KREPİS a. ("temel, altlık" anlamında yun. sözc.). Eski Yunanlılar'ın giydiği ayakkabı. (Ayağa kayışlarla tutturulan bir tabanla topuğu kavrayan ve parmakları açıkta bırakan bir yüzden oluşurdu.)
—Arkeol. Eski Yunan'da, üzerinde yapının yükseldiği, genellikle üç basamaklı etek bölümü.

KREPLEME a. Tekst. KREP'in eşanlamlısı.
—Kâğ. san. Esnekliğini ve yumuşaklığını artırmak için kâğıdı buruşturmak işlemi. (İşlem kâğıt makinesi üzerinde bir raspa yardımıyla kuru ve ıslak olarak ya da bir krepleme makinesinde gerçekleştirilir.) || *Krepleme makinesi*, bobin ya da rulo halindeki kâğıdı kreplemek için kullanılan makine. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. Kâğ. san. Krepleme makinesi temelde, buharla ısıtılan, parlak yüzeyli metal bir silindirden oluşur. Kreplenecek kâğıt yaprağı bir tutkal banyosundan geçirildikten sonra bu silindirin üzerine kuvvetle bastırılır; metalden özel bir raspa, kâğıt yüzeyinde, düzenli aralıklı enine kırışıklıklar oluşturarak yaprağı silindirlerden ayırır.

KREPON a. (fr. *crépon*). Tekst. Özel makinelerde gofrelenen ve çözgü yönünde düzensiz koşut dalgalanmalar içeren pamuklu, yünlü ya da ipekli dokuma.
—Kâğ. san. *Krepon kâğıdı*, krepleme makinesi silindiri üzerinde kreplenen kâğıt.

KRES. Yun. mit. Zeus ile İda dağının bir nymphesinin oğlu. Girit'in ilk kralı olarak, adaya adını verdi.

KRESİLAS, İ.Ö. V. yy.'da yaşamış olan Kydonia (Girit) kökenli yunanlı heykelci. *Perikles*'in bir portresini yaptı (İ.Ö. 430'a doğr.) [kopyaları Vatikan müzesi ve British Museum'da]. *Efes Amazonu* heykeli için açılan yarışmaya katıldı (kopyası Berlin'de).

KRESPHONTES. Yun. mit. Heraklesoğulları'ndan biri. Dorlar'ın başına geçerek, kardeşleriyle birlikte, Peloponisos'u fethetti ve Messinia'yı aldı.

KRESTİNSKİY (Nikolay Nikolayeviç), rus siyaset adamı (Mogilev 1883 - öl. 1938). Avukattı, 1903'te sosyal demokrat militan oldu; 1905'te bolşevik kanada katıldı, 1904-1914 arasında siyasal etkinlikleri yüzünden dokuz kez tutuklandı. 1918'de Komünist parti merkez komitesi, sonra politbüro üyesi oldu; 1919'da merkez komitenin tek sekreteriydi. 1921'de tüm görevlerini yitirdi. Ülkesini Almanya'da temsil etti, daha sonra Dışişleri halk komiseri yardımcısı oldu. 1937'de SBKP'den çıkarıldı. 1938'deki Moskova davası sanıklarından biriydi. Ölüme mahkûm oldu ve kurşuna dizildi. 1963'te yarı resmi bir biçimde itibarı iade edildi.

KREŞ a. (fr. *crèche*). 0-2 yaş grubu arası çocukların bakım ve eğitimi için açılan yer.
—ANSİKL. Eğit. Kadınların iş hayatına giderek artan oranlarda katılmaları, kreşlerin oluşturulmasını zorunlu kıldı. Bu kurumlarda çocuklar bakılır, beslenir ve sağlık durumları denetimden geçirilir. Anne, emzirme saatlerinde kreşe gelerek çocuğunu emzirebilir. Türkiye'de Sosyal hizmetler ve çocuk esirgeme kurumu, Kız teknik öğretmen okulları, kamu iktisadi kuruluşları, fabrikalar vb.'ye bağlı paralı ya da parasız kreşler bulunmakta, bazı kreşler gündüz bakımevleri ile birlikte kurulmaktadır. Türkiye'de kreş sayısı (1988'de en çok İstanbul'da, yaklaşık 125 tane) ülke gereksinimini karşılayamamakta, çalışan annelerin büyük bir kesimi bebeklik çağındaki çocuklarını ya yakınlarına ya da eğitim görmemiş bir bakıcıya bırakmak zorunda kalmaktadır.
—İş huk. İş kanunu'nun 81. maddesi uyarınca 11 ağustos 1975'te çıkarılan "Gebe ve emzikli kadınların çalıştırılma koşullarıyla emzirme odaları ve çocuk bakım yurtları hakkında tüzük"e göre 300'den fazla kadın işçinin çalıştığı işyerlerinde kurulur. İşveren tarafından oluşturulacak bu kurumların çalışma yerlerinden ayrı ve ona yakın olmaları gerekir.

British Museum

Kresilas
Perikles'in büstü
Antikçağ'da yapılmış mermer kopya
British Museum, Londra

KREŞENDO → CRESCENDO.

KRETASE a. (fr. *crétacé;* geç lat. *cretaceus,* klas. lat. *creta,* tebeşir'den). İkinci Zaman'ın, alt sınırı zor belirlenen, üst sınırı bir gelişim gerilemesi ve birçok organizmanın yok olmasıyla belirlenen (ammonitler, belemnitler, rüdistler, vb.) son dönemi. [Bk. *ansikl.* böl.]

—ANSİKL. Kretase çoğunlukla alt ve üst bölümlere ayrılır, ancak bu dönemi üç diziye ayırmak daha doğru görünmektedir (Alt, Orta ve Üst Kretase). Suyosunları karbonatlaşmış çökelimde önemli bir rol oynar: özellikle coccolithophoraceaeler (tebeşir), ayrıca rüdistler ve delikliler (orbitolinalar, alveolinellalar, orbitoitler, vb.). Dünya iki ana parçaya ayrılmıştı: biri (Kuzey yarıküre) parçalanmak üzere olan bir kütleydi ve öbüründen (Güney yarıküre, özellikle Gondvana toprakları) Atlas okyanusu'nu oluşturacak bir denizkolu ve tetisle ayrılıyordu. Bu dönemin en önemli olayları Güney Atlas okyanusu'nun oluşması, Kuzey Atlas okyanusu'nun genişlemesi ve Manş'ın açılmasıdır. Kretase, tektonik bakımdan durgun bir dönemdir.

—Paleont. • *Fauna.* Büyük delikliler içinde iki öbek çok önemlidir: *Orbitolina* (Alt Kretase) ve orbitoitler (Üst Kretase). Tebeşirin büyük bölümünü mikrodelikliler *(Coccolithes)* oluşturmuştur. Silisli süngerler Kretase'de yaygınlaşmıştır; polip mercanlarsa sıcak bölgelerle sınırlı kalmıştır; denizkestanelerinden birçok karakteristik fosil kalmıştır. Rüdistler öbeğinden bir yere tutunarak yaşayan ikiçenetliler, katmanbilim açısından belli bir önem taşırlarsa da tüm paleontolojik bölgeler belemitler gibi, Kretase sonunda bütünüyle ortadan kalkan ammonitlere bakılarak tanımlanır. Deniz sürüngenlerinin en ilginci *Mosasaurus*'lardır. Karalardaki sürüngenlerin gelişmelerini sürdürmelerine karşılık, dev dinazorlar (*Gigantosaurus, Asiatosaurus* ve diğerleri) devrin sonunda birdenbire ortadan kalkmışlardır. Bu devirde dişli kuşlar *(Hesperornis* ve *İchtyornis)* da vardı. Memelilerse yavaş bir gelişme göstermişlerdir.

• *Flora.* Kuzey Amerika'da Potomac yöresindeki katmanlarda, ikiçenekli fosil bitkilerce hayli zengin bir Alt Kretase florası bulunmaktadır. Aynı bölgedeki Üst Kretase florasında da ikiçeneklilerin bugünkü tiplerinin gelişme çizgisi çok belirgindir; kavak, kestane, kayın, çınar, manolya ağaçları burada tropikal bitkilerle (palmiye, defne, pandanus) birlikte bulunmaktadır. Bu bitki örtüsünün tümünde yıl içindeki sıcaklık değişiklikleri belli olmaktadır. Aynı devirde Grönland'da incir yetişiyordu; bu durum o zamanki kutupların bugünkünden çok değişik olduğunu göstermektedir.

KRETEK a. Endonezya'da yapılan ve karanfille kokulandırılan sigara.

KRETEN sıf. ve a. (fr. *crétin*). Kretenizme tutulmuş kimse.

KRETENİZM a. (fr. *crétinisme*). Tiroit hormonu salgılanmasındaki yetersizlik nedeniyle bedensel, cinsel ve zihinsel gelişimde durma ve cücelik ile belirgin durum.

KRETHEUS. Yun. mit. İason ve Pelias'ın kenti olan İolkos'un kurucusu. Tyro ile evlendi.

KRETON a. (fr. *cretonne*). Tekst. Bezayağı armüre göre gerçekleştirilen pamuklu dokuma.

—ANSİKL. Kreton'un özelliği, atkı sıklığına eşit bir sıklık ve birbirine çok yakın ya da eşit çözgü ve atkı iplikleri numaraları içeren örgüsüdür; bu da kumaşa kare taneli bir görünüm verir. Sıklıkları ve atkı sayıları santimetrede 12 ile 24 iplik arasında değişen, iplik numaraları da 24 ile 48 arasında olan çeşitli ağırlıkta kretonlar üretilir.

Kretonlar genellikle döşemecilikte kullanılır. Numaraları eşit olmayan, ancak birbirine çok yakın olan çözgü ve atkı iplikleri kullanılarak, ticari adları *gömleklik* ya da *madapolam* olan daha uzun taneli dokumalar elde edilir.

KRETOPOLİS. Tar. coğ. Anadolu'nun Pisidia bölgesinde kent. Yeri tartışmalıdır; ancak Burdur'da, Kestel gölünün D.'sunda, Kremna* kentinin hemen B.'sındaki kalıntıların bu yerleşmeye ait olduğu sanılmaktadır.

KRETSCHMER (Ernst), alman psikiyatr (Wüstenrot, Heilbronn yakınında, 1888 -Tübingen 1964). 1923-1926 arasında, sonra 1946'dan Tübingen'de psikiyatri profesörlüğü yaptı. Beden yapısı (biyotip), bireylerin mizacı ve belli bir akıl hastalığı tipine doğal eğilim (özellikle leptozom ve şizofreni, piknik ve manyakodepresif psikoz) arasında bağıntılar kurarak bir karakteroloji sistemi geliştirdi. Başlıca yapıtları: *Körperbau und Charakter* (Beden yapısı ve karakter) [1921]; *Hysterie, Reflexe, İnstinkt* (Histeri, refleks, içgüdü) [1923]; *Geniale Menschen* (Dahi insanlar) [1929]; *Gestalten und Gedanken* (Biçimler ve düşünceler) [1963].

KRETZER (Max), alman yazar (Posen, bugün Poznań, 1854 - Berlin 1941). Toplumsal esinli gerçekçi romanlar *(Meister Timpe)* [1888] yazdı.

KRETZSCHMAR (Hermann), alman müzikbilimci, orkestra ve koro yöneticisi (Olbernhau, Saksonya, 1848 - Nikolassee, Berlin yakınında, 1924). Berlin'de ders veren ilk müzikbilim profesörüydü. 1909 -1920 arasında Berlin Yüksek müzik okulu'nu yönetti. Bach'ın yapıtlarının yaygınlaşmasına katkıda bulundu. En ünlü yapıtı olan ve ölümünden sonra tamamlanan *Führer durch den Konzertsaal* (Konser izleyicilerinin kılavuzu) [1887], bir dizi elkitabının ilkidir. Bu dizideki *Geschichte des neuen deutschen Liedes* (Yeni alman lied'inin tarihi) [1911] ve *Geschichte der Oper* (Opera tarihi) [1919] adlı kitapları da Kretzschmar yazdı.

KREUDER (Ernst), alman yazar (Zeitz, Anhalt, 1903 - Darmstadt 1972). Gerçeküstücü yönelimli öyküler (*Die Nacht des Gefangenen,* 1939) yazdı. Romanlarında (*Die Gesellschaft vom Dachboden,* 1946; *Die Unauffindbaren,* 1948; *Tunnel zu vermieten,* 1970) dille getirdiği düş ve fantezi dünyasıyla ünlendi. Öykü, deneme ve şiirlerinde *(Sommers Einsiedelei,* 1956) "var olmayan zamanın büyülü aynası" olmak amacını güttü.

KREUGER (İvar), isveçli sanayici ve sermayedar (Kalmar 1880 - Paris 1932). 1908 yılında, uluslararası pazarda hemen hemen tekel haline gelen bir kibrit üretim kuruluşunu kurdu. 1930'da, bu tröst, dünya kibrit üretiminin % 80'ini elinde bulunduruyordu. 1929 ekonomi krizinden sonra, ihtilasla suçlandı ve Paris'te intihar etti. Ölümü, Stockholm borsası'nda bir kraka neden oldu.

KREUSA. Yun. mit. Priamos ile Hekabe'nin kızı, Aineias'ın ilk karısı, Ascanius'un annesi. Efsane, kimi zaman Truva savaşı'nın sonunda Kreusa'nın tutsak düştüğünü, kimi zaman kentten kaçtığını, kimi zaman da Aphrodite tarafından kaçırıldığını söyler. —Erekhtheus ile Praksithea'nın kızı. Apollon'dan bir oğlu oldu; Ksuthos ile evlendi. —Korinthos kralı Kreon'un kızı. Kimi zaman Glauke olarak tanınır. Medeia'yı terk eden İsaon'la evlendi, Medeia kendisini öldürttü. —Tesalyalı Naiades nymphelerinden biri, Gaia'nın kızı ve ırmak-tanrı Peneios'un karısı.

KREUTZBERG (Harald), alman dansçı ve koregraf (Reichenberg, bugün Liberec, Çek Cumhuriyeti, 1902 - Gümlingen, Bern yakınında, 1968). Mary Wigman'ın öğrencisidir. 1922 yılında Hannover Operhaus'unda, 1924 yılında Berlin Staatsoper'inde dans etti. 1926 yılında Marx Terpis'in *Don Morte*'sindeki "soytarı"'yı yorumlamak için saçlarını dibinden kestirdi; daha sonra da sahneye hep böyle çıktı. *Turandot*'taki "tören yöneticisi" rolünde gösterdiği başarıyla ün kazandı. Yvonne Georgi ve Ruth Page'in eşlikçiliğini yaptıktan sonra, sanat yaşamını tek başına anlatımcı dansçı olarak sürdürdü. Kendi yapıtlarında dans etti: *Orpheus' Klage um Eurydike, Li-Tai-Po, Der ewige Kreis.* Dramatik ve mizahi oyun tarzı, maskeleri, hileli kostümleri, pantomimleri ve ritmiyle, en büyük alman dansçılarından biri sayıldı. 1955'te sahneden çekilerek Bern'de bir okul açtı.

KREUTZER (Rodolphe), fransız kemancı ve besteci (Versailles 1766 - Cenevre 1831). A. Stamitz'in öğrencisi. Büyük bir virtüoz olarak tanındı; Krallık capella'sında, Théâtre-İtalien'de ve Paris operası'nda çaldı. Orkestra yöneticisi (Baş konsül'ün capella'sı, Krallık capella'sı, Paris operası) ve eğitimci (1795-1826 arasında Paris konservatuvarı'nda keman öğretmeni) olarak da ünlendi. Operalar ve çalgı yapıtları besteledi. En ünlü yapıtı, *Yalnız keman için 40 etüt ya da kapris*'tir (1796). Beethoven'ın ona ithaf ettiği ve "Kreutzer sonatı" diye bilinen op. 47 la majör keman -piyano sonatı, Tolstoy'un bir kısa romanına esin kaynağı oldu. —Kardeşi JEAN NİCOLAS AUGUSTE, fransız kemancı (Versailles 1778 - Paris 1832), 1801'de Paris konservatuvarı birincilik ödülü'nü kazandı. Opéra-Comique'in ve Paris operası'nın orkestralarında ve İmparatorluk (sonra Krallık) capella'sında çaldı. 1826'da Paris konservatuvarı'nda keman öğretmenliğine getirildi. Keman için besteleri vardır: ikililer, üçlüler, sonatlar, çeşitli aryalar ve konçertolar. —LEON CHARLES FRANÇOIS (Paris 1817 - Vichy 1868), öncekinin oğlu. İki opera, senfoniler, oda müziği yapıtları ve melodiler bıraktı.

KREUTZER (Konradin), alman besteci (Messkirch, Baden, 1780 - Riga 1849). 1818-1822 arasında Donaueschingen'de Fürstenberg prensinin capella'sını, 1822 -1832 arasında Viyana'daki Kärntnertor -Theater'ın orkestrasını yönetti. Köln'de kentin müzik yönetmenliğini yaptı. Singspiel'ler (*Das Nachtlager von Granada,* 1834), çalgı yapıtları, Uhland'ın şiirleri üzerine seçkin lied'ler besteledi.

Kreutzer sonat *(Kreytserova Sonata),* Lev Tolstoy'un romanı (1890). Roman, şehvetle nefretin bir araya gelmesinden başka bir şey olmayan erkek-kadın birleşmesine karşı, cinsellikten arınmış bir yaşamın yüceltilmesidir. Kitabın başlığını yazara Beethoven'in 1803'te besteleyip fransız kemancı Rodolphe Kreutzer'e adadığı keman sonatı esinlemiştir.

KREUZER a. (haç anlamına gelen alm. *Kreuz*'dan). Florinin yüzde biri değerinde eski avusturya-macaristan bakır parası. (İlk kez XIII. yy.'da Tirol'de gümüş olarak basıldı. Ön yüzünde haç, arka yüzünde kartal resmi vardı: XVI. yy.'ın sonundan başlayarak bakırdan basıldı. 1871'den sonra dolaşımdan kalktı.)

KREUZLİNGEN, İsviçre'de (Thurgau kantonu) komün, Konstanz gölü kıyısında, Konstanz'ın yakınında (Konstanz'ın banliyösüdür); 16 100 nüf. Metalürji. Hazırgiyim. Ayakkabıcılık.

KREUZTAL, Almanya'nın Kuzey Vestfalya Renanyası eyaletinde kent, Siegen'in K.'inde; 30 100 nüf.

KREZİL a. (fr. tesc. edil. a. *Crésyl*'den). Krezol, ağır yağ ve emülsiyonlaştırıcı bir sabundan oluşan karışım. Dezenfeksiyon için sulu emülsiyon halinde kullanılır.

KREZİL a. (fr. *crésyle*). Org. kim. Formülü $CH_3—C_6H_4—$ olan metil-fenil köklerinin yaygın adı; benzil kökünün izomerleridir.

KREZİLAT a. (fr. *crésylate*). Org. kim. Teknikte trinitrometakrezol tuzlarına verilen ad.

KREZİLİT a. (fr. *crésylite*). Kim. Patlayıcı olarak kullanıldığında trinitrometakrezole verilen ad.

KREZİLOL a. (fr. *crésylol*). Eczc. Kömür katranının damıtımıyla elde edilen üç krezol izomerinin karışımı. (Alkali çözeltisi [erimiş sodyum krezilol] dezenfektan eriyiklerin yapımında kullanılır.)

KREZOL a. (fr. *crésol*). Org. kim. Formülü $CH_3—C_6H_4—OH$ olan metil - fenollerin yaygın adı; anizolün izomerleridir. (Krezoller, taşkömürü ya da odun katranlarından elde edilebildiği gibi naftanın kraking artıklarından da kazanılır. Dezenfektan özellikler içerir; fenol reçinelerinin, böcek öldürücülerin, ot ilaçları vb.'nin yapımında kullanılır. *Meta* izomeri, patlayıcı olarak kullanılan trinitrolu bir türev [krezilat] verir.) [Eşanl. LİZOL.]

KRIM → KIRIM.

KRİANGSAK ÇAMANAND, taylandlı asker ve siyaset adamı (Samut Sahorn 1917). 1973'te kurulan demokratik rejimi deviren 6 ekim 1976 hükümet darbesini yapanlardan biridir; bir yıl sonra iktidarı ele geçirdi. Başkomutan, Başbakan oldu; yarı demokratik bir sistem kurmaya, Vietnam ve Çin'le ilişkileri düzeltmeye çalıştı. Ekonomi politikasının başarısızlığı üzerine devrildi (1980). 1981'de Ulusal demokrasi partisi'ni kurdu, milletvekili seçildi. İktidarı, Demokrat Kampuçya koalisyon hükümeti'ni desteklememesi için uyardı. Eylül 1985'te bir darbe girişimine katıldığı gerekçesiyle bazı yüksek rütbeli subaylarla birlikte tutuklandı; yargılandı, ancak 1986'da serbest bırakıldı.

KRİBELLUM a. (lat. *cribellum*, küçük kalbur'dan). Zool. Kimi örümceklerin ön ağ memesinin önünde bulunan kitinli küçük levha.
—ANSİKL. Kribellum, yalnızca kribellumlu örümceklerde bulunur. Karında, ön ağ memesinin biraz önünde bulunan kribellum, bir salgı bezine bağlı ince bir boruya dönüşen küçük deliklerle kaplıdır. Salgıbezinden gelen yapışkan sıvı, bu borulardan akar; taraklar aracılığıyla gerilen pamuksu iplikler avı ağ içinde tutmaya yarar.

KRİBELLUMSUZLAR a. (lât. *cribellum*, kalbur, elek'ten). Kribellumu ve tarağı bulunmayan örümcekler üsttakımı. (Örümceklerin çoğu bu üsttakımdan toplanır. Bil. a. *Ecribellata*.)

KRİBİ, Güney Kamerun'da liman kenti, yönetim bölgesi merkezi; 5 000 nüf. Bıçkıevi. Kereste dışsatımı. —*Kribi yönetim bölgesi*, 11 700 km²; 60 000 nüf.

KRİEGEL (Frantisek), çek devlet adamı (Stanislaw, Polonya, bugün İvano-Frankovsk, Ukrayna, 1908 - Prag 1979). Orta halli bir ailenin çocuğuydu, tıp öğrenimi için Prag'a geldi. 1931'de Komünist parti'ye girdi ve Uluslararası birlikler'in 45. tümeninde tabip binbaşı olarak İspanya İç savaşı'na katıldı (1936-1939). Şubat 1939'da Fransa'ya geçti, tutuklandı, daha sonra ağustos 1939'da Çin'e gitti; Birmanya'da çin ordusunda hekimlik yaptı. 1945'te Prag'a döndü, 1963'te milletvekili seçildi. 1968 başında Komünist parti prezidyumuna girdi, Moskova'da ağustos 1968 protokülünü imzalamayı reddetti ve karar tasarısı aleyhinde oy verdi (ekim). Mayıs 1969'da partiden çıkarıldı, nisan 1970'te Prag'daki klinik yönetiminden alındı. "Yetmiş yediler bildirisi"ni imzalayanlardan biridir.

KRİEGER (Adam), alman besteci (Driesen, Prusya, 1634 - Dresden 1666). Leipzig'deki Nikolaikirche'den sonra, Dresden'de Saksonya Seçicisinin sarayında (1658) orgculuk yaptı. XVII. yy.'ın en büyük lied bestecilerindendir.

KRİEGER (Johann Philipp), alman besteci (Nürnberg 1649 - Weissenfels 1725). 1670'te Bayreuth sarayı'nın orgculuğuna atandı. 1673'te, bir İtalya gezisinden sonra, aynı sarayda capella yöneticiliğine getirildi. 1677'de orgcu ve ikinci capella yöneticisi olduğu Halle sarayı'nda, 1680'de baş capella yöneticiliği görevini aldı. Çok sayıda operasından, günümüze yalnızca birkaç arya ulaşabildi. Ayrıca 12 üçlü sonat (1688), 12 keman - viola da gamba sonatı (1693), 4 üflemeli çalgı için *Lustige Feldmusik* (1704) ve dinsel yapıtlar (*Musicalischer Seelenfriede*, 1697) besteledi.
—Kardeşi JOHANN (Nürnberg 1652 - Zittau 1735), ağabeyinden müzik öğrendi. Onun ardından Bayreuth sarayı'nın orgculuğunu yaptı (1672-1677). Günümüze aryaları (*Neue Musicalische Ergetzligkeit*, 1684), klavyeli çalgılar için parçalar (*Sechs Musicalische Partien*, 1697; *Anmuthige Clavier-Übung*, 1699) kaldı.

KRİEGER ya da **KRİGER** (Viktorina), rus kadın dansçı (Moskova 1896). Bolşoy tiyatrosu'na girdi. 1915'ten başlayarak, klasik balelerdeki büyük rolleri yorumladı. 1929'da Moskova'da kurduğu Bale sanatı tiyatrosu'nu 1930'dan sonra V. P. Burmeister ile yönetti. Krieger'in topluluğu, 1939'da Nemiroviç-Dançenko tiyatrosu'nun bale topluluğuyla birleşti ve daha sonra da "Stanislavskiy ve Nemiroviç-Dançenko" lirik tiyatrosu'nun bale topluluğuna dönüştü.

KRİEGHOFF (Cornelius), babası alman, annesi hollandalı ressam (Amsterdam 1815 - Chicago 1872). Özellikle 1840'tan sonra yerleştiği Kanada'da etkinlik gösterdi. Gündelik yaşam sahnelerini betimleyen hollanda resimlerinden esinlenerek yerlilerin ve köylülerin yaşamları, kış manzaraları gibi Kanada'ya özgü konuları işledi. Québec'teki ingiliz askerlerinin arasında büyük bir başarı kazandı.

KRİEGSPİEL a. (alm. sözc.). **1.** Askeri harekâtların taklidine dayanan oyun. (XIX. yy.'da Almanya'da subayların eğitimi için bulundu ve kullanıldı. Daha sonra XIX. yy.'da strateji meraklıları tarafından bir eğlence olarak kabul edildi.) **—2.** Her oyuncunun, rakibinin göremediği bir satranç tahtasıyla oynadığı satranç oyunu. (Oyuncular, kendi satranç tahtalarında, yazılı olarak belirtilen hamleleri oynayan bir hakem aracılığıyla haberleşirler.)

Kriemhild, *Nibelungenler**'in kadın kahramanı.

KRİENS, İsviçre'de (Luzern kantonu) komün, Luzern'in güneyinde, Pilatus'un eteğinde; 21 100 nüf. Makine ve tekstil sanayileri. Hergiswald (850 m ve Eigental'e (1 030 m) giden teleferik.

KRİEZOTİY NİKOLAOS, yunanlı asker (1785-1853). Eğriboz'da Osmanlılar'a karşı milis savaşına katıldı (1822). Aynı yıl Eğriboz'daki Karystos'u kuşattı. Hüsrev Paşa'nın yardıma gelmesi üzerine kuşatmayı kaldırdı. Mora'daki ayaklanmalara katıldı. Tutuklandı, ancak salıverildi. Yunan ordusunda değişik görevler aldı.

KRİGE (Mattheus Uys), afrikaans dilinde yazan güney afrikalı şair (Bonteboksloof, Cape eyaleti, 1910). Çok sayıda şiir kitabı yayımladı (*le Mur de la mort* [fr. çev.], 1968; *la Veuve riche* [fr. çev.], 1970; *Choix de poèmes* [fr. çev.], 1973). Ayrıca Jack Cope ile birlikte *Anthologie de la poésie sud-africaine*'i (fr. çev.) [1969] yayımladı. Bu Güney Afrika şiir antolojisi sotho, ksosa, zulu, boşiman ve hottento dillerinden çevrilmiş yapıtları içerir. Aynı zamanda oyun yazarı ve öykücü olan Uys Krige çok sayıda ingilizce yapıt (*The Way out*, 1946; *The Dream and the Desert*, 1953) da yazdı.

KRİGE (Daniel Gerhardus), güney afrikalı istatistikçi (doğm. 1919). Witwatersrand üniversitesi'nde maden ekonomisi kürsüsü profesörü oldu. Sondaj verilerinden ve örneklerden yararlanılarak maden yataklarını değerlendirme sorunlarını ilk kez sağlam kurallara bağladı. Görüşleri daha sonra jeostatik bilimi çerçevesi içinde, özellikle "krigeage" tekniğiyle geliştirildi.

Krige yöntemi. Mad. oc. Zengin panoların sistemli olarak aşırıdeğerlendirilmesine yol açmadan, bilinmeyen bölgesel bir değişkenliğin, örneğin bir yatağın tenörünün en iyi doğrusal değerlendiricisini (tanımlayıcısını) belirleme.

Bir yataktaki zengin bir panonun tenörü gibi bölgesel bir değişkenliğin değerlendirilmesinde, Krige'den bu yana panonun tenörünün gerçek değerini bilebilmek için yalnız bu panonun içindeki bir eşantiyonun tenörünün yeterli olmadığı, bunun yanı sıra dış örneklerin tenörlerini de göz önüne almak gerektiği bilinmektedir.

Gerçekten de x eşantiyon tenörlerinin bir fonksiyonu olarak y gerçek tenörlerinin grafik gösteriminde, temsili noktalar eksenlerin ortayı üzerinde toplanmaz (ortay üzerinde, gerçek tenör = değer biçilen tenörlere eşittir) ama ortalama eksenin β eğimi 1'den küçük olan bir noktalar bulutu halinde dağılır [denklem: $y = m + \beta\,(x - m)$]. Bu durumda, x_i tenörlü bir eşantiyonu bilinen bir panonun tenörü için göz önüne alınacak değer, aşırı bir değerlendirmeye yol açan $y_i = x_i$ olmayıp, bu eksenin karşılık gelen noktasının y_i ordinatı, yani $y_i = m + \beta(x_i - m)$ değeridir.

m'nin bilinen n eşantiyonlarının aritmetik ortalaması olduğu bu formülün açılımı aşağıdaki biçimde verilir (x_i'ler pano içinde ve farklı, x_j'ler pano dışında olmak üzere):

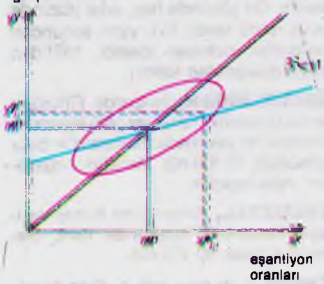
$$y_i = \lambda_i x_i + \sum_{j \neq i} \lambda_j x_j .$$

Krige değerlendiricisi ya da lognormal değerlendirici adı verilen bu y_i değeri, bir λ_i ağırlığıyla x_i iç eşantiyonunun ve daha düşük bir λ_j ağırlığıyla x_j dış eşantiyonlarını hesaba katar. Ağırlıkların toplamı 1'e eşit olmalıdır.

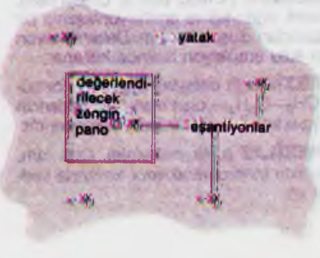
Matheron tarafından jeoistatistik çerçevesinde geliştirilen Krige yöntemi ya da evrensel Krige yöntemi daha da ileri giderek her dış eşantiyona değerlendirilecek panoya olan konumuna göre farklı bir ağırlık tanır: bu farklılık, tenörlerin dağılımının bir varyogramla gösterilen yapısal tanımıyla olanaklı hale gelmiştir. Aranan λ_j değerleri, değerlendirme hatalarını en aza indiren değerlerdir.

KRİGER (Viktorina) → KRİEGER.

KRİKET a. (ing. *criket*). Tahta sopalar, toplar ve kalelerle oynanan ingiliz sporu.
—ANSİKL. İlk kriket maçı 1719'da Kent ve Middlesex kontlukları arasında yapıldı. Kriket en az 135 m'ye 155 m'lik düz bir alanda, 96 cm uzunluğundaki tahta sopalar ve sert deriyle kaplı toplarla oynanır; alanda 20 m aralıklarla yere çakılmış

Krige yöntemi
zengin bir panoyu değerlendirme
(Krige değerlendiricisi)

yalnızca bir iç eşantiyon
zengin bir panoyu
değerlendirme sistemli bir
aşırıdeğerlendirmeye yol açar

70 cm yüksekliğinde 3 kazıktan oluşan iki kale bulunur, bu üç kazık dördüncü bir kazıkla üst kısımlarından birbirine bağlanmıştır. Amaç karşı takımın kalesini devirmektir. Her takım birbiri ardından kendi kalelerini savunan on bir oyuncudan kuruludur. Bir oyuncu (top atıcı) topu kaleye doğru fırlatır, karşılayıcı ise topa vurmaya ve elinden geldiği kadar uzağa göndermeye çalışır. Rakip oyuncu topun ardından koşarken, karşılayıcı iki kale arasında koşmaya başlar (her gidiş geliş bir sayıdır). Karşılayıcı topa vuramazsa, yerini bir takım arkadaşı alır. Sayılar takımların tüm oyuncuları iki kez karşılayıcılık yaptıktan sonra hesaplanır. Bir devre çoğu zaman günlerce sürer. Kriket yalnızca Büyük Britanya'da ve bazı eski ingiliz sömürgelerinde (özellikle Avustralya'da) oynanır.

KRİKKRAK a. (fr. *cric crac*). Uzun çubuk biçiminde yapılmış bir tür gevrek. (KIRIKKIRAK da denir.)

KRİKO a. (fr. *cric*'ten). Kaldırmak ya da kısa bir mesafede yer değiştirmesini sağlamak için iterek doğrudan yüke etki yapan hafif aygıt. (Bk. *ansikl.* böl. Mak. san.)
—Hidr. pnöm. İçinde hidrolik ya da pnömatik bir basıncın etkisiyle hareket eden bir pistonun bulunduğu bir silindir ile pistona bağlı olan ve silindir dışında bulunan bir yükü çekebilen ya da itebilen bir çubuktan oluşan aygıt. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Döner kriko,* bir ya da birkaç pala taşıyan ve yassı, dönel bir silindir içinde dönen bir milden oluşan aygıt; silindirin oluşturduğu bir ya da birkaç odaya basınç uygulanarak palaların dönmesi sağlanır.
—Mak. san. Desteklemek ya da kısa bir kurs boyunca kaldırmak için yüklerin altına yerleştirilen vidalı aygıt. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Dülger krikosu,* dülgerlerin ahşap parçaları kaldırmada kullandıkları küçük kriko.
—Oto. *Seyyar kriko,* garajlarda arabaların manevralarını kolaylaştırmada kullanılan, küçük tekerlekli özel taşımalık. || *Tekerlekli kriko,* garajlarda, arabaların manevralarında kullanılan, tekerlekler üzerine monte edilmiş kriko.
—ANSİKL. Hidr. pnöm. Akışkan basıncının pistonun yalnız bir tarafına ya da her iki tarafına etkimesine göre bir kriko *teketkili* ya da *çiftetkili* olabilir; teketkili bir krikoda öbür kurs ya içerde bulunan bir yayla ya da bir dış kuvvetin etkisiyle gerçekleştirilir. Çubuk ancak bir taraftan çıkabilir, ya da krikoyu bir yandan öbür yana geçebilir *(çiftçubuklu kriko)*; çubuğun çapı silindirin çapına eşit olabilir (tek odalı kriko), biri diğerinin içerisinde kayan birkaç öğeden oluşabilir *(teleskopik kriko)* ya da bir mili döndüren bir kremayer taşıyabilir *(kremayerli kriko)*. Özellikle takım tezgâhlarının mandrenlerini sıkmak için kullanılan döner krikoda silindir pistonla birlikte döner ve besleme döner contalarla yapılır.
—Mak. san. Kriko bir dişli takımıyla tahrik edilen bir kremayerden oluşur; bu dişli takımını harekete geçiren manivelada, kremayerin geri inmesini önleyen bir tırnakla tespit mekanizması bulunur; krikonun gövdesi ağaç ya da metal olabilir; kremayerin üst bölümünde bir çift kanca, alt bölümünde ise yerden az yüksekte bulunan yükün altına yerleştirilebilen bir ayak bulunur. Gövdesi sabit, kremayeri yükselen krikolar ile gövdesi yükselen krikolar vardır: gövdesi yükselen krikolarda kremayer doğrudan zemine dayanır ve yükü hareketli olan gövde taşır.
• *Vidalı kriko,* kare ya da yamuksal yivli büyük bir çelik vidadan oluşur; bu vida genellikle, içerisine girdiği borunun ucunda serbestçe dönen bir somuna vidalanır. Somunun, basit ya da tırnaklı bir kolla yada bir manivelayla kumanda edilen konik çark çiftiyle döndürülmesi, vidanın boru içerisinden çıkmasına ve dolayısıyla vidanın ve borunun karşı uçlarının birbirinden uzaklaşmasına neden olur. Bu uçlar yüzeyler üzerine çoğunlukla balatalarla dayanır; böylece sözkonusu yüzeyler arasındaki açıklık artırılabilir. Kullanılan adımın küçük olması nedeniyle tersinmez olan sistemin belli bir konumda tutulabilmesi için ayrı bir düzeneğe gerek yoktur. Diğer vidalı kriko tiplerinde somun sabittir ve vidanın kendisi döndürülür; bunların bazıları birbirinin içine giren içleri boş vidalar sayesinde teleskopiktir; böylece aygıtın kendi boyuna oranla daha büyük bir kaldırma yüksekliği elde edilir. Vidalı krikolar, özellikle yüklerin kaldırılmasında ve galeri çeperlerinin, duvarların, vb., geçici olarak desteklenmesinde kullanılır.

Tony Stone

bir kriket maçından görüntü
karşılayıcı (solda) atıcının (sağda) gönderdiği topu durdurmaya ve uzağa göndermeye hazırlanıyor

KRİKO-ARİTENOİT sıf. (fr. *crico-aryténoïdien*'den). Gırtlağın yapısına giren dört (iki arka ve iki yan) kasa denir.
◆ a. Kriko - aritenoit kas. (Arka kriko - aritenoitler glot genişletici, yan kriko - aritenoitler glot daraltıcıdır.)

KRİKOİT sıf. (fr. *cricoïde*'den). Anat. *Krikoit kıkırdak* → HALKA* KIKIRDAK.

KRİKOR NAREGATSİ, ermeni gizemci şair (951 - Narek 1003). Öksüz olduğundan çocukluğu kardeşiyle birlikte Narek manastırı'nda geçti. Önce odlar ve ayin müziği, sonra da günah çıkaranların sözlerinden yola çıkarak Tanrı'nın sonsuz sevgisini ve insan bilincinin kaygı verici derinliklerini görmesini sağlayan *Naregatsiyi vogp*'u yazdı.

KRİKTONİT a. (fr. *chrichtonite*). Miner. Oisans'da bulunan doğal titanlı demir.

KRİLENKO (Nikolay Vasilyeviç), rus generali ve siyaset adamı (Siçevskoye 1885 - öl. 1938). Astsubayken bolşeviklere katıldı ve general Duhonin'in yerine başkomutan oldu. 15 aralık 1917 alman - rus ateşkes antlaşması'nı imzaladı ve Brest-Litovsk görüşmelerine katıldı. Rusya Cumhuriyeti Adalet bakanı, 1933 ve 1937'nin büyük davalarında Başsavcı, Adalet bakanı (1936-1938) oldu. İhanetle suçlanarak hapsedildi ve hapiste öldü. 1956'da itibarı iade edildi.

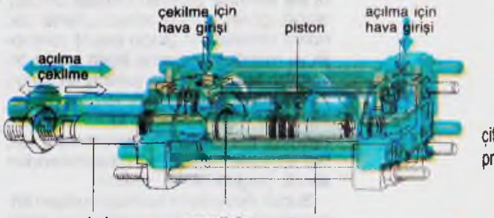
KRİLL a. Ortasulardaki küçük kabukluların yoğun hayvan planktonlarıyla *Euphausia superba* türü larvalarının (-1,8°C ile +1,8°C arasındaki soğuk sularda yaşar ve topluca göç ederler) oluşturduğu popülasyon.
—ANSİKL. Antarktika kıtası yakınındaki soğuk sular, diyatomelerin yoğun ilk üremelerini büyük ölçüde kolaylaştıran besleyici öğeler bakımından çok zengindir; diyatomeler krilli besler. *E. superba,* saydam bedenli, iri gözlü küçük bir kabuklu hayvandır; popülasyonunun nüfus yoğunluğu m³'te 20 000 bireyi bulur ve mavi balinanın başlıca besinini oluşturur. Krillin hem insanlar hem de hayvanlarca yenebilmesi nedeniyle insanların beslenmesinde kullanılmak amacıyla bu hayvanların avlanması düşüncesi akla gelmektedir; üstelik, balinaların büyük ölçüde yok olması nedeniyle krill büyük ölçüde bollaşmıştır.

KRİLOV (İvan Andreyeviç), rus masalcı (Moskova 1769 - Petersburg 1844). Yoksul bir subayın oğluydu. Maliyede, küçük bir memurken *Poçta Duhov* (Aydınlar postası) ve *Zritel* (Seyirci) gazetelerinde taşlamacılığa başladı. Yayımladığı birkaç şiir kitabı ve komedi ilgi görmedi. Yoksulluk ve başarısızlık içinde geçen uzun yıllardan sonra Krallık kitaplığı müdürlüğüne atandı (1812). Ününü 1806-1841 arasında yazdığı 300 dolayında masala borçludur. Birçoğu La Fontaine'den esinlenmiş olan bu masallar gerçekçilikleri ve üsluplarının tadı bakımından rusçaya büyük bir atasözü ve deyiş hazinesi kazandırmıştır.

ÇEŞİTLİ KRİKO TİPLERİ

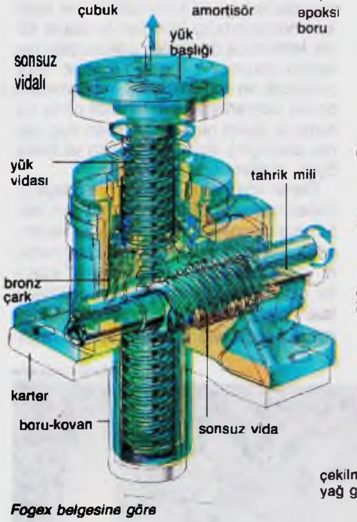
vidalı elektrikli

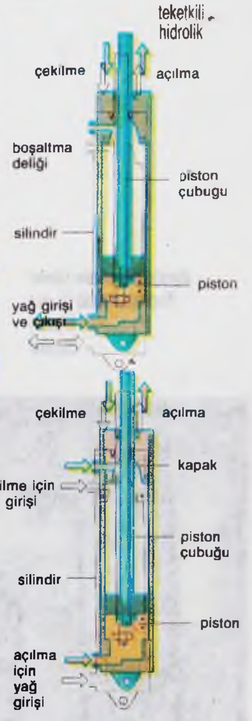
çiftetkili pnömatik

sonsuz vidalı

Fogex belgesine göre

teketkili hidrolik

KRİMİNALİSTİK a. (fr. *criminalistique*). Huk. Suçun kanıtlarını ve suçluyu bulmak için adliyenin ve polisin kullandığı tekniklerin tümü.

KRİMİNOJENEZ a. (fr. *criminogenèse*). Huk. Suçun nedenlerinin ve daha genel olarak suçluluğu yaratan etkenlerin ortaya konmasına ilişkin bilimsel araştırma.

KRİMİNOLOG a. (fr. *criminologue*). Kriminoloji ile uğraşan kimse, kriminoloji uzmanı.

KRİMİNOLOJİ a. (fr. *criminologie*). Suç olayını tüm yönleriyle inceleyen bilim dalı.
—ANSİKL. Kriminoloji XVIII. yy.'da ortaya çıktı. Ancak, suçluluğun nedenlerini belirlemek amacıyla suça bilimsel gözlem yöntemlerinin sistemli bir biçimde uygulanmasına XIX. yy.'da başlandı. İtalyan okulu (Lombroso, Garofalo, Ferri) suçluluğun temel nedenini kişinin beden ve akıl bozukluklarına bağlarken, fransız-belçika okulu (Durkheim, Guerry, Joly, Lacassagne, Quételet, Saleilles, Tarde) "suçluluk üretme ortamı" olarak nitelediği toplumsal çevrenin etkisini ortaya koydu.
Ceza hukukunun gelişmesinde kriminolojinin büyük etkisi oldu. XVIII. yy.'dan başlayarak, kişisel önlem kavramı toplumsal önlem kavramının yerini aldı, bunun sonucu olarak cezalandırmada bir yumuşama görüldü. XIX. ve XX. yy.'larda, özellikle çocuk suçlular ve ehliyetsizler açısından manevi sorumluluk kavramının önemi azaldı, cezaların yasallığı ilkesi esneklik kazandı (mahkûmun cezasını doldurmadan salıverilmesi, şartla salıverme); cezanın ertelenmesi (tecili) ilkesi ortaya çıktı; cezalandırma sistemine uyuşturucu maddelere karşı mücadele, eğitim, meslek edindirme ve topluma yeniden uyum sağlama yöntemleri getirildi; amaç artık yalnızca cezalandırmak değil, giderek suçluyu ıslah etmekti. Ceza artık suçların artmasını ya da yinelenmesini önleyen bir yöntem haline geliyordu.
Fransa'da olduğu gibi İtalya'da da çağdaş toplumsal savunma okulu, suçluyu topluma kazandırmak için onlara uygulanacak önlemleri ortaya koydu. Bu okul suç olgusunu, her suçlunun kişiliğine göre ele alınması gereken bireysel bir olay olarak görür; bunun sonucu olarak da, *homo criminalis*'in (suçlu insan) psikolojik ya metafizik yapısına ilişkin bütün ön yargıları reddeder. Aynı şekilde, suçlunun ıslahı konusundaki tüm önyargıları bir yana bırakır. Kişinin yeniden topluma kazandırılmasında en uygun önlemi seçmek, her suçlunun kişiliğinin incelenmesinden sonra, yargıca ait bir yetkidir.
Suçun nedenlerini bulmaya çalışan kriminojenez, genel kriminolojinin ve klinik kriminolojinin bulgularından yararlanır. Klinik kriminoloji (hekimler, psikologlar) her kişinin durumunu ayrı ayrı inceler. Tıbbi, psikolojik ve toplumsal bir incelemeden sonra, uzmanlar kişinin tehlikeli olma durumuna ilişkin bir tanı, yeniden suç işleme olasılığına ilişkin bir tahmin ve iyileştirme yöntemi ortaya koyarlar.
Genel kriminoloji, daha sonra ortaya çıkacak davranış biçimlerini önceden kestirmeye olanak verebilecek genel nedensellik ilişkilerini inceler. Burada suç nedeni, suçlu insanlarla "yasaya saygılı" insanlar arasındaki davranış farkını açıklayan faktör olarak ele alınır. Nihayet çağdaş kriminoloji suçu kimi insanları sapmalara götüren ve bunun sonucu olarak toplumsal zor önlemi doğuran, sosyal ölçütlere bağlı bir olgu olarak ele alınır. Çağdaş kriminoloji kriminalistiği de içine alır.

Myrelaion manastır kilisesi (Bodrum camisi) [X. yy.] kriptası İstanbul

Büyük Larousse

KRİMML, Avusturya'da sayfiye ve kış sporları merkezi (yüksl. 1 076-2 300 m), Salzburg ilinde, Yukarı Salzach havzasında; 800 nüf. Çağlayanlar.

KRİMSK, Rusya Federasyonu'nda kent, Karadeniz yakınında, Krasnodar'ın batısında; 41 000 nüf.

KRİNUM a. (yun. *krinon*, zambak'tan). Tropikal ve yarıtropikal bölgelerde yetişen, az ya da çok geniş uzun yapraklı soğanlı bitki. (Şemsiye halinde toplu, borumsu biçimde ve altı parçalı olan çiçekleri çok renklidir. Çiçek yetiştiriciliğinde sıcak seralar için önemli bir bitkidir. Bil. a. *crinum;* nergisgiller familyası.)

KRİP a. (ing. *creep*). Yerbil. CREEP'in eşanlamlısı.

KRİPKE (Saul), amerikalı mantıkçı (Bay Shore, New York, 1940). 1959'da "olabilir dünya" kavramına dayanarak anlambilimsel bir nicelenmiş modal mantık kuramı önerdi. Ardından, Frege ve Russell'ın mirasını gözden geçirerek "değişmez adlandırıcılar" kuramını, yani özel adlarla ilgili olabilir hangi dünya olursa olsun, özdeş özlükler kuramını ileri sürdü (1972).

KRİPPEL (Heinrich), avusturyalı heykelci (Viyana 1883 - *ay. y.* 1945). Cumhuriyet'in ilanından sonra Ankara'da yaptırılması kararlaştırılan *Zafer anıtı* için açılan uluslararası yarışmada birinci oldu ve projesini uygulamak üzere Türkiye'ye geldi (1925). Bu tarihten başlayarak 1938'e değin Viyana'da kendi atölyesinde kalıplarını hazırlayıp dökümünü yaptığı heykel ve anıtları Türkiye'de yerlerine oturttu. Bunlardan ilki olan Sarayburnu'ndaki *Atatürk* heykelini (1926), sırasıyla Konya (1926), Ankara Ulus (1927), Samsun (1931), Afyon (1936), Ankara Sümerbank binası önündeki (1938) Atatürk anıtları izledi.

KRİPS (Josef), avusturyalı orkestra yönetici (Viyana 1902 - Cenevre 1974). 1933 -1938 ve 1945-1950 arasında Viyana operası'nın sürekli şefiydi. 1946'da Salzburg festivali'ni yeniden başlattı. Özellikle Londra senfoni (1950-1954), Buffalo filarmoni (1954-1963) ve San Francisco senfoni (1963-1970) orkestralarıyla başarılı oldu. Büyük bir Mozart ve Schubert yorumcusuydu.

KRİPTA a. (fr. *crypte;* lat. *crypta;* yun. *krypte*). Bir kilisenin koroyerinin altında bulunan, kutsal emanetlerin saklandığı tonoz örtülü yeraltı bölümü. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Esk. Rom. Kimi konutların ve kamu yapılarının zemin katında yapılan ve yan duvarlarının birinde açılmış bir dizi dar pencereden gün ışığı alan, bir tür dar ve uzun galeri.
—ANSİKL. Mim. Başlangıçta kripta, birçok martyr mezarının yer aldığı, çoğu kez yer altına inşa edilmiş bir kiliseydi. Constantinus I döneminde kripta, kilisenin olağan bir öğesi haline geldi; bunun ötesinde, kilise ana yapısı içinde martyrlerin gömülmesine olanak sağlayan mekânlar olarak önem kazandı. Bunun ilk örneklerinden biri Ravenna'daki S. Apollinare in Classe kilisesi'nin kriptasıdır (VI. yy.). Burada kripta, sunağın ve absida duvarlarının sınırladığı bir mekân büyüklüğündedir. Ancak daha sonraları kripta, tüm koroyerinin alt bölümünü kapsayacak bir genişliğe ulaştı. (Milano'daki S. Ambrogio, X. yy.) İstanbul'daki *Myrelaion manastır kilisesi*'nde (X. yy., *Bodrum* camisi*), üst kilise ile *kripta* hemen hemen aynı büyüklükte ve benzer planlıdır. Roman döneminde de, kiliseler, altlarında yer alan kriptaların planına göre inşa edilmeye başlandı (Clermont - Ferrand'da N.-D.-du Port, Saintes'te St-Eutrope). Chartres katedrali'nin kriptası, en büyük kripta örneklerinden biridir. Gotik dönemden başlayarak, kriptalar giderek daha az yapılır oldu.

KRİPTİK sıf. (fr. *cryptique*). Patol. Bademcik çukurlarıyla ilgili olan.
—Zool. *Kriptik renklenme*, bir hayvan doğal yaşam ortamında bulunduğu zaman onun göze çarpmamasını sağlayan renklenme.

KRİPTO a. (yun. *kryptos*, gizli'den). Siyasi düşüncelerini ya da bir siyasi örgütle olan ilişkisini gizleyen kimse.

KRİPTOFİT a. (fr. *cryptophyte;* yun. *kryptos*, gizli, ve *phyton*, bitki'den). Soğanlı ya da köksaplı bitkiler gibi, kış boyunca toprak üstünde hiçbir organı bulunmayan bitki.

KRİPTOFONİ a. (fr. *cryptophonie*). Sözü şifrelendirmeye ilişkin teknikler bütünü.
—ANSİKL. *Örneksemeli kriptofoni* gereçleri, söz belirtkesini anlaşılmaz kılacak biçimde değiştirir. Kriptografide olduğu gibi *değiştirme* (söz kesitlerinin kapladığı zamanda değişi) ve *ornatma* (söz belirtkesi frekanslarının alt-bantlarında sabit ya da oynak değişi) *yöntemleri* kullanılabilir ya da bu ikisinin birleşiminden yararlanılabilir. Bu teknik çok yaygın biçimde kullanılır, çünkü, iletim ağlarında hiçbir düzenleme gerektirmez.
Sayısal kriptofoni gereçleri, bir söz kodlayıcısı aracılığıyla sesli belirtkeyi sayısal bir bildiriye dönüştürür. Daha sonra bu bildiri, kriptografi makinelerine benzer bir aygıtla şifrelenir. (→ KRİPTOGRAFİ.) Bu durumda, söz aktarımı yerini veri aktarımına bırakır. Bu aktarımın verdisi kullanılan sözün kodlama türüyle saptanır.

KRİPTOFTALMİ a. (fr. *cryptophtalmie;* yun. *kryptos*, gizli, ve *ophtalmos*, göz'den). Gözkapaklarının aralıksız basit bir kese halinde oluşması. (Doğuştan bir biçim bozukluğudur.)

KRİPTOGAM sıf. ve a. (fr. *cryptogame;* yun. *kriptos*, gizli, ve *gamos*, birleşme'den). *Fanerogam* (çiçekli ve tohumlu bitki) karşıtı olarak çiçeksiz ve tohumsuz bitkiye denir. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Bitki patol. *Kriptogam hastalıkları*, mikroskobik mantarların bitkilerde neden oldukları hastalıklar (mildiyu, külleme, pas, sürme, rastık, boğaz yanıklığı, çavdarmahmuzu, vb.). [İnsanda ve hayvanlarda da görülen pamukçuk ve aspergilloz gibi başka türleri de vardır; bunların hepsine genellikle mantar hastalıkları denir.]
—ANSİKL. Bitkiler âleminde, tohumlu bitkilerden başka bütün bitkilere kriptogam denir. Kriptogamlar da iki büyük gruba ayrılır: içinde özsu dolaşımı olan damarlı kriptogamlar (pterydophyta) ve özsü dolaşımı olmayan diğer kriptogamlar. Bu ikinci gruba çoğunlukla karada, fakat nemli yerlerde yetişen yosunlar (karayosunu, ciğeryosunu), genellikle sularda yaşayan suyosunları ve klorofilsiz olan mantarlar girer. Birhücreli olan türler genellikle kriptogamlardan ayrı sayılır; protofit denen bu grup klorofilli oluşuyla protozoadan ayrılır. (→ PROTİST.)

KRİPTOGAMCI a. Kriptogami uzmanı bilim adamı.

KRİPTOGAMİ a. (fr. *cryptogamie*). **1.** Kriptogam bitkinin durumu. **—2.** Kriptogamları inceleyen bilim.

KRİPTOGRAFİ a. (fr. *cryptographie*). Metinleri şifrelemekte kullanılan tekniklerin tümü.
—ANSİKL. Çivi yazısı ya da hiyeroglifle yazılmış metinlerde kriptografi yöntemlerinin kullanıldığı saptanmıştır. İbraniler daha Yeremya döneminde kriptografiyi uygulamışlardı. Sezar'ın kullandığı yöntemlerden biri kendi adını taşır.
• *Abecesel kriptografi sistemleri*'nde başlıca iki yöntem vardır: yerine koyma ve yer değiştirme yöntemleri.
1. *Yerine koyma* yönteminde açık metindeki her harfin yerine, sürekli olarak bu harfi karşılayan bir harf, rakam, sayı ya da

önceden belirlenen bir işaret konur. En basit yöntem (Sezar yöntemi), abecedeki harflerin sırasını bir ya da birkaç harf ileri ya da geriye almaktır (elde edilen yeni sıralama şifrelenen metnin sonuna kadar değiştirilmez): örneğin *a*, D olur; *b*, E olur; *c*, F olur, vb. Bu tür şifrelerin çözülmesi kolay olduğundan genellikle dağınık (yani şifreli harflerin sırası ile abecesel sıra arasında düzenli bağlantı bulunmayan) bir abece kullanılır. Uygulamada, bu amaçla bir *anahtar sözcük*'ten yararlanılır. Bunun için bir sözcük (ya da bir cümle parçası) seçilir; bu sözcükteki harfler sırasıyla yazılır (ancak, sözcükte yinelenen harfler yalnızca bir kez kullanılır). Daha sonra, bu biçimde elde edilen harf dizisinin altına, normal abecenin geri kalan harfleri, abecesel sıraya göre, anahtar sözcüğün uzunluğuna eşit satırlar halinde yazılır. En sonunda da, bu harfler sütun sütun alınır ve normal abecenin altına yerleştirilir.

Anahtar sözcük olarak BÜYÜK LAROUSSE seçildiğinde, aşağıdaki tablo elde edilir:

BÜYKLAROUSE
CÇDFGĞHIİJM
NÖPŞTVZ

Bu da aşağıdaki şifreyi verir:

a b c ç d e f g ğ h ı i j k l
B C N Ü Ç Ö Y D P K F Ş L G T
m n o ö p r s ş t u ü v y z
A Ğ V R H Z O I U İ S J E M

2. *Yer değiştirme* yönteminde, açık metnin her bir harfinin yeri, önceden saptanan bir sıraya göre değiştirilir. Genellikle, yukarıdaki gibi bir anahtar sözcük seçilir ve bu sözcükteki harfler normal alfabe sırasına göre numaralanır. Daha sonra, bunun altına, harf harfin altına gelecek biçimde ve anahtar sözcüğün uzunluğuna eşit satırlar halinde açık metin yerleştirilir. En sonunda da, metin numara sırasına göre sütun sütun alınarak yazılır. Örneğin anahtar sözcük BÜYÜK LAROUSSE, açık metin de "uçak saat altıda kalkacak" olduğunda aşağıdaki tablo ortaya çıkar.

B Ü Y K L A R O U S E
2 26 28 14 15 1 21 18 25 22 6
U Ç A K S A A T A L T
I D A K A L K A C A K

ve şu şifreli metin elde edilir.

ALUIT KKKSA TAAKL AACÇD AA

Beşer harflik dilimler elde etmek için şifrenin son dilimine rasgele üç harf eklenir.

• *Kodlu sistemler*'de yazışan kişilerin her biri için bir kod ya da sözlük hazırlanır. Her sözcüğe ayırtedici bir sayı verilir. Genellikle bu sayı, sözcüğün yer aldığı sayfa ve satırın sırasını gösteren sayıların, belirli bir düzene göre bileştirilmesiyle elde edilir. Askeri alanda uzun süre çok yaygın biçimde kullanılmış olan bu sistem pek emin değildir (örneğin kod düşmanın ya da bir casusun eline geçebilir); bu yüzden kodları zaman zaman değiştirmek, özellikle de koddan elde edilen sayıları değişik bir yöntemle bir kez daha şifrelemek gerekir.

Eskiden yazışanların her birinin elinde, birbirinin eşi olan ve delikli kartonlardan oluşan kafesler bulunurdu. Kafes, kâğıdın üzerine konur ve gizlenecek metin açıkça delikli yerlere yazılırdı. Daha sonra, kafes kaldırılır ve boşluklar, harfler ya da suya sabuna dokunmayan sözcüklerle doldurulurdu.

Günümüzde bu alanda şifreleme makinelerinden yararlanılmaktadır. Özellikle elektronik aletlerin ortaya çıkmasından sonra, bu makinelerde çok karmaşık şifreleme yöntem ve algoritmaları kullanılmaya başlandı. Genellikle her harf için değişik bir yerine koymayla, çözüm daha karmaşık bir hale getirilir. Bir anahtar üreteci, her harf için yerine koyma işleminin parametrelerini verir. Anahtar üretecinin kendisi de gizli bir koda bağlı olarak işler. Bu tür bir şifreleme yönteminde, her şeyden önce anahtar üreteçlerini birbirlerine göre ayarlamak gerekir. Günümüzdeki makinelerle, bir şifreyi çözmek ancak tüm olası anahtarları sırayla deneyerek mümkündür. Bu durumda, elle uygulanan eski yöntemler, şifrelemeden çok mesaj gizleme yöntemleridir.

Günümüzde kriptografi, özellikle bankacılık alanında, bilgisayar ağları arasında takas edilen verileri şifrelemekte kullanılır ve hesaplar üzerinde üçüncü kişilerce yapılabilecek hileli işlemleri önlemek amacını taşır. Özel kullanıma sunulan ilk şifreleme yöntemi İBM şirketi tarafından piyasaya sürüldü. Bu yöntem ABD'de 1977'de "Ticaret bakanlığı"nca onaylandı.

Bugün artık "halka açık anahtarlar" öngörülmektedir. Önerilen yöntemlerde şifreleme ve şifre çözme aşamalarında iki değişik anahtardan yararlanılır. Şifreleme anahtarından yola çıkarak şifre çözmede kullanılan anahtarı belirlemek mümkün olmadığı için şifreleme anahtarını açıklamakta sakınca yoktur. Böylece her kullanıcı, yalnızca gönderilen kişinin gizli bir çözüm anahtarıyla çözebileceği mesajları şifreleyebilir.

KRİPTOHALİT a. (fr. *cryptohalite; crypto* ve yun. *hals, halos*, tuz'dan). Doğal amonyum fluorosilikat.

KRİPTOJENETİK sıf. (fr. *cryptogénétique*). Tıp. Nedeni ya da doğası bilinmeyen hastalığa ya da belirtiye denir.

KRİPTOKOKKOZ a. (fr. *cryptococcose*). *Cryptococcus neoformans* türü bir maya mantarının bulaşmasından ileri gelen ve sağlık hizmetlerinin çok geliştiği ülkelerde, özellikle zayıf ya da bağışıklıktan yoksun kişilerde daha sık görülen kozmopolit derin mikoz (Vuillemin, 1894). [Eşanl. BUSSE-BUSCHKE HASTALIĞI.]

—ANSİKL. Bulaşma havadan (güvercin dışkısı), sindirim yolundan (inek sütü) ya da deriden (yaralanma) olabilir. Ülserli ya da apseli deri kriptokokkozu çok ender olduğu gibi kemik kriptokokkozu da çok enderdir. Akciğer kriptokokkozu çoğunlukla tehlikesizdir, ama nöromenenj kriptokokkozları (menenjo - ansefalit) ve septisemiler ağır sonuçlar doğurur. Mantar çini mürekkebiyle boyandıktan ya da kültür yapıldıktan sonra doğrudan incelemeyle ortaya çıkarılır. Hastalığın tedavisi, amfoterisin B'nin damara ve/ya da belkemiğine şırınga edilmesine dayanır; buna bazen 5 fluorositozin de eklenebilir. Tedavi aylarca sürebilir.

KRİPTOKOMÜNİST a. (fr. *cryptocommuniste*). Komünist partisinin görüşlerini gizlice paylaşan kimse.

KRİPTOLAMAK g.f. Anlaşılır bir yazıyı kriptografi kurallarına göre değiştirmek.

KRİPTOLOJİ a. (fr. *cryptologie*). Şifreli belgeler, gizli yazılar bilimi.

KRİPTOMENORE a. (fr. *cryptoménorrhée;* yun. *kryptos*, gizli, *menos*, ay, ve *rhein*, akmak'tan). Kad. hast. Kızlık zarının delik olmaması, dölyolu yokluğu, dölyatağı yokluğu, dölyatağı boynu tıkanıklığı ya da yokluğu gibi doğuştan ya da edinsel bir engel yüzünden âdet kanının dışarı akmaması.

KRİPTOMERYA a. (lat. *cryptomeria;* yun. *kryptos*, gizli, ve *meros*, kısım'dan). Ormancılık ve bahçe bezemeciliği bakımından ilginç kozalaklı ağaç. (Bil. a. *Cryptomeria japonica*.)

KRİPTON a. (fr. *krypton;* yun. *kryptos*, gizli'den). Anorg. kim. Havada bulunan soy gaz; 1898'de Ramsay ile Travers tarafından bulundu. (Simgesi Kr olan kimyasal element.)

Atom numarası: 36
Atom kütlesi: 83,80
Erime noktası: −156,6 °C
Kaynama noktası: −152,3 °C
Yükseltgenme derecesi: 0
Elektron biçimlenmesi:
[2, 8, 8, 10] s^2 p^6
İzotopları: 77 - 97
Doğal
kripton: ^{78}Kr: % 0,354 ^{80}Kr % 2,27
^{82}Kr: % 11,56 ^{83}Kr: % 11,55
^{84}Kr: % 56,90 ^{86}Kr: % 17,37

—ANSİKL. Kripton diğer soy gazlar gibi renksiz, kokusuz tekatomlu bir gazdır. Soy gazlar arasında ksenonla birlikte en kolay sıvılaştırılanıdır. Sıvılaştırılmış havanın damıtılması sonunda, kendisi gibi az uçucu bir gaz olan ksenonla birlikte elde edilir. Isıyı az ilettiğinden ksenonla karıştırılarak kimi elektrik ampullerinde eylemsiz atmosfer oluşturmak için kullanılır. Özellikle filamanın yüksek bir sıcaklığa erişmesini sağlar ve bu nedenle kripton gazı bulunan ampuller daha çok ışık verir. Kripton gazı ayrıca boşalmalı tüplerde ışık kaynağı olarak kullanılır. Kimi izotopları belli boyda tekrenkli ışınım verir. Nitekim kripton 86'nın yaydığı turuncu ışınımdan metrenin ayarlanmasında yararlanılır. Bir metre, bu ışınımın dalga boyunun 1 650 763,73 katıdır.

KRİPTONEFRİDİ a. (fr. *cryptonéphridie;* yun. *kryptos*, gizli, ve *nephridios*, böbrekle ilgili'den). Bazı böceklerde, gövdenin çeperine bağlı olan Malpighi borularına verilen ad.

KRİPTONEMİALES a. (fr. *cryptonémiale;* lat. *cryptonemiales;* yun. *kriptos* gizli, ve *nemo, -atos* iplik'ten). Çoğunlukla kabuk bağlayan kırmızı suyosunları takımı. (Bu takıma giren değişik biçimlerdeki suyosunlarında üreme belli yerlerde bulunan yardımcı hücrelerce sağlanır. Örnek: *corallinaceae*, özellikle *lithothamnieae*.)

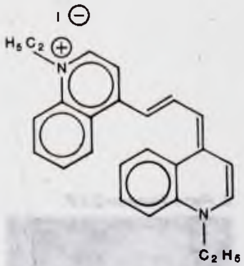
KRİPTORKİDİ a. (fr. *cryptorchidie;* yun. *kryptos*, gizli, ve *orkhis*, erbezi'nden). Erbezlerinin karında gizli kalması biçiminde doğuştan kusur. (Veteriner hekimlikte bu terim genel olarak erbezi ektopisinin değişik biçimlerini belirtir.) [Bk. *ansikl.* böl. Vet.]

—ANSİKL. Vet. Erbezleri karında kalabileceği gibi (karın kriptorkidisi) kasık kanalında da kalabilir (kasık kriptorkidisi). Bir erbezi torbalara inmişse kriptorkidi basittir (monorkidi); eğer inişte her ikisi de durdurulmuşsa, kriptorkidi çifttir (tam anlamıyla kriptorkidi). Kriptorkidi köpeklerde bazı olgularda kalıtımsaldır, bu anomalisi bulunan köpeklerden döl alınmaması gerekir. Kriptorkidili at saldırgan olur. İğdiş edilmesi oldukça güç bir işlemdir, çünkü erbezinin kasık yoluyla karında aranması gerekir.

—Ürol. Erkekte kriptorkidi iki erbezinin torba içinde bulunmamasıyla belirgindir. Erbezlerinin karın boşluğunda alıkonması erbezi ektopi*sinin en ağır biçimidir.

KRİPTORÖLYEF a. (fr. *cryptorelief*). Jeomorfol. ÖRTÜKENGEBE'nin eşanlamlısı.

KRİPTOSİYANİN a. (fr. *cryptocyanine*). Org. kim. Formülü $C_{25}H_{25}IN_2$ olan morumsu kırmızı boyarmadde; fotoğrafçılıkta, film ve plaka duyarlılaştırıcısı olarak kullanılır.

kriptosiyanin

KRİS (malayca sözc.). Alev biçiminde dalgalı ve iki tarafı keskin malezya hançeri. (Kemere takılan bir el silahı olan kris, yaklaşık 40 cm'dir. Bıçak bölümü, değerli bir metalden ya da ağaçtan yapılan, tabanca kabzası biçiminde sipersiz ve topuksuz bir sapa takılır. Ağaçtan olan kılıfı yukarıya doğru genişler.)

Larousse-Ordu müzesi

Cakarta'da (Endonezya) bulunan cava krisi
XVIII.-XIX. yy.
Ordu müzesi, Paris

KRISA. Tar. coğ. Lokris'de kent, Krisa koyu (Korinthos körfezi) yakınında, Mykenaililer döneminde Delphoi'nin metbusuydu. Yüksek surlarla çevriliydi. Tarihsel yıkıntılar.

Krisis, Husserl'in *Krisis der europäischen Wissenschaften und die transzendentale Phänomenologie* başlıklı yapıtını belirtmek için sık sık kullanılan ad.

KRISOS. Yun. mit. Krisa'nın efsanevi kurucusu; Deukalion'un soyundandır.

KRİSTAL a. (fr. *cristal;* yun. *krystallos*, cam, kristal'den). **1.** Atomik yapısı uzayın üç doğrultusunda düzenli ve periyotlu olan katı madde. (Serbestçe büyüdüğünde düzlem yüzlerle sınırlıdır.) [Bk. *ansikl.* böl. Bot. ve Fiz.] **—2.** Temel olarak bileşiminde kurşun oksit bulunan cam; adi

camdan parlaklığı, duruluğu ve tınısının yanı sıra yoğunluğu ve kırılma indisinin yüksek olmasıyla ayrılır. (Bk. *ansikl.* böl. Camc.)

—Adli tıp. *Floransa kristalleri,* bir atmık lekesini bir damla iyodo - iyodürlü ayıraç (ya da floransa ayıracı) ile işleyerek elde edilen maun renginde kristaller. (Bu kristallerin oluşumu, özellikle ırza geçme hallerinde atmık lekelerini belirlemeye yarar. Ama tepkime tam özgül değildir.)

—Camc. *Düşük kaliteli kristal,* BaO, PbO, K_2O gibi metal oksitlerden bir ya da birkaçının oranı % 10'un üzerinde bulunan, yoğunluğu, 2,40 ya da daha büyük olan, yüzeysel Vickers sertliği yaklaşık 550 ± 20 düzeyinde bulunan bir cama denir. (Düşük kaliteli kristal nitelemesinin yerine günümüzde "yarı - kristal" terimi kullanılmaktadır.

—Fiz. *Sıvı kristal,* arahal durumundaki malzeme. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Fizs. kim. *Kristal alanı kuramı,* bir geçiş metali ile bir ligantın oluşturduğu karmaşık (kompleks) yapılarda, yüklerin oluşumunu ve dengelenmesini, elektrostatik modeller yardımıyla açıklamaya çalışan ve yörüngeler kuramından türetilen kuram. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Kim. *Kristal kimyası,* kristal katıların özelliklerini yapılarına bağlı olarak inceleyen bilim dalı. || *Kristal oluşum bilimi,* kristal büyümesini inceleyen bilim dalı. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Metalogr. ve Krist. *Döner kristal yöntemi,* tekrenkli yatay bir X demeti içindeki düşey bir eksen çevresinde dönen bir kristalden yararlanan radyokristalografi yöntemi.

—Şek. san. *Kristal ayırıcı,* şeker kristallerini ayırmaya yarayan aygıt. || *Kristal ayırma,* kristalleşmiş şekeri saf olmayan sıvı kısmından merkezkaç yöntemiyle ayırma işlemi. || *Kristal ayırmak,* kristalleşmiş şekeri karışık bulunduğu ana sıvıdan ayırmak.

◆ sıf. ve a. Kristalden yapılmış nesneler için kullanılır: *Kristal avize. Bu bardaklar kristal mi?*

—Der. hast. *Kristal mor,* mikroplu deri hastalıklarının tedavisinde kullanılan Milian çözeltisinin bileşimine giren antiseptik boyarmadde.

—Giz. bil. *Kristal küre,* küre falında kullanılan cam top. || *Kristal küre falı,* bir kristalin ya da camın (genellikle küre biçiminde), üstünde meydana gelebilecek görüntüleri bekleyerek geleceği kestirme sanatı.

—Kâğ. san. *Kristal kâğıt,* yüksek düzeyde yoğrulmuş ve kalenderlenmiş, beyazlatılmış ya da boyanmış kimyasal hamurdan elde edilen kâğıt. (Saydam bir kâğıt olan kristal kâğıt kütlesel olarak boyandığında ya da saydamsızlaştırıldığında yarısaydam bir görünüm alır; her iki yüzeyi çok düzgün ve parlaktır; yağlı maddelere ve kokulara karşı çok az geçirimlidir.)

—Polim. *Kristal bölgeler,* makromoleküllerin birbirlerine göre düzenli olarak yerleştiği bir polimerin bölümleri. (Buna karşılık, bu tür düzenlemelerin görülmediği bölgelere amorf denir. Polimerlerin ayırtedici en temel özelliklerinden biri, kristal ve amorf bölgelerin birbirinden bağımsız olmamaları, dolayısıyla makromoleküllü bir zincirin hem kristal, hem de amorf bölgeleri bir arada içermesidir.)

—Şek. san. *Kristal mayalama,* kristalleşmenin başlangıcında, şeker kristali tanecikleri meydana getirme işlemi.

—ANSİKL. Bot. Şekilli durumdaki maddeler (kristaller) kofulların içinde yer alır; en çok bulunanı kalsiyum oksalattır (C_2O_4Ca). Bu cisme gerek monohidratlı rombik sistemde kristalli olarak (kuşkonmazda, muzda, tablet ya da iğne [rafit]), gerekse kuvadratik sistemde kristallenmiş trihidratlı biçimde, haçımsı kristaller (soğan) ya da az ya da çok karmaşık kristaller halinde rastlanır (begonyalarda, sarmaşıkta "denizkestanesi"). Koful sıvısının fazla asitliği iğne halinde hızlı bir kristallenmeye, zayıf asitliği ise kuvadratik sistemde ağır bir kristallenmeye neden olur. Bazı zarlar kalsiyum oksalat kristalleriyle aşırı yüklenir, aynı şeye maydanozgillerin tohumlarındaki alöronlarda da rastlanır (denizkestaneleri). Klostridinin (suyosunu) kofullarındaki jips (kalsiyum sülfat), *lithothamni* ve *lithospermum* (hodangiller) meyvelerinin hücre çeperlerinde kalsiyum karbonat gibi başka maddeler de görülmüştür. Buğdaygillerin, papirüsgillerin ve atkuyruklarının üstderisinde silis kristalleri bulunur; bu nedenle bu tür bitkiler eskiden aşındırıcı olarak aranırlardı.

—Camc. Kristalin bileşiminde başlangıçta kurşun yoktu; ama yapımında arı hammaddelerin kullanılması, parlaklığı bakımından kaya kristalini anımsatan, vazo ve değerli süs eşyalarının üretiminde yararlanılan beyaz bir camın elde edilmesine neden oldu. XV. yy.'dan beri üretilmeye başlanan Venedik kristali ya da başka bir deyişle "kristalin", arı hammadelerden üretilen, sodyum karbonat ağırlıklı bir camdı; özellikle sodyum karbonat, Venedikliler tarafından Mısır ve Suriye'den getirtiliyordu. XVI. yy.'ın sonunda ortaya çıkan Bohemya kristali temel olarak silis, kalsiyum ve potasyum karbonattan yapılan bir camdı. Özellikle potasyum karbonat, cama yüksek bir parlaklık veriyordu. Bu nedenle Bohemya kristali saydamlığı ve parlaklığı bakımından Venedik kristalinden daha üstündü.

Günümüzde üretilen kristallerin bileşiminde önemli miktarda kurşun oksit bulunur. Kurşun oksidin eritici özellikleri öteden beri biliniyordu; ama kurşunlu kristalin sanayisel üretimi, XVII. yy.'da İngiltere' de kapalı potalarda eritme yoluyla ilk kez Ravenscroft tarafından gerçekleştirildi. Bu kristale *flint camı* deniyordu. İngiltere'de imal edilen kurşunlu kristal, 1780'li yıllardan başlayarak fransız cam fabrikalarındaki üretimi hızla gelişinceye dek bu ülkeye bol miktarda ihraç edildi. O dönemden sonra kristal üretimi iyice yaygınlaştı, pek çok kristal fabrikası dünya çapında ün kazandı. Bunların en ünlüleri Türkiye'de Paşabahçe (1935), Fransa'da Baccarat (1819), Daum (1935), Lalique (1909), Saint-Louis (1799), Sèvres; Almanya'da Pull und Putzler, Rosenthal; İngiltere'de Stevens and Williams, Stuart, Webb and Corbett, Whitefriars; Avusturya'da Lobmeyr; Belçika'da Val-Saint-Lambert; ABD'de Steuben; Hollanda'da Leerdam; İrlanda'da Waterford; İtalya'da Barovier ve Murano'da Toso, Venedik'te Salviati; İsveç'te Kosta, Orrefors; Çekoslovakya'da Nový Bor'da bulunan Borské sklo'dur.

Kristal, çark ya da asitle yontulur; lüks takımların, süs eşyalarının, avizelerin yapımında kullanılan bu malzeme, geleneksel olarak elle işlenen, üstelik son derece nitelikli el işçiliği isteyen bir maddedir. Bununla birlikte kristal eşyaların mekanik yapım tekniklerine ilişkin sorunlar son yıllarda büyük ölçüde çözümlenmiş, kristal kadeh ve bardak üreten mekanik sanayi epeyce yaygınlaşmıştır.

"Kristal" sözcüğünün kullanımı Avrupa Ekonomik topluluğu'nca (AET) belli bir yönetmeliğe bağlanmıştır: buna göre "% 30 kurşunlu kristal" tanımı, kurşun oksit (PbO) oranı % 30 ya da daha fazla, yoğunluğu 3,00 ya da daha yüksek, kırılma indisi 1,545 ya da daha büyük olan camlar için kullanılır; "% 24 kurşunlu kristal" tanımı ise kurşun oksit oranı % 24 ya da daha fazla, yoğunluğu 2,90 ya da daha yüksek, kırılma indisi 1,545 ya da daha büyük olan camları belirtir.

—Fiz. Kristaller, atom, iyon ya da moleküllerden oluşan, hiç değişmeyen bir motifin, üç yönde dönemsel tekranıyla meydana gelir. Yapısı düzenli olmayan camlar ve biçimsiz maddeler bir yana bırakılırsa, bütün katı maddeler kristal haldedir. Katı maddeler; genellikle buzda, kayalarda, tuğlalarda, betonda, plastik maddelerde, metallerde, kemiklerde, boruları tıkayan tortularda vb. olduğu gibi, küçük kristallerin bir yığışımı biçiminde kristalleşmişlerdir. Bunun yanı sıra, killerde ya da ağaç liflerinde olduğu gibi kötü kristalleşmiş de olabilirler. Katı maddeler, şeker ya da tuz, değerli taşlar, minerallerin çoğu gibi boyutları çok küçük ya da çok büyük olabilen, tekkristallerden de oluşabilir. Bunların bazıları (salınım üreteçlerindeki kuvars ya da elektronik düzeneklerdeki yarıiletkenler gibi) ileri teknolojide kullanılır.

Kristallerin atom ölçeğindeki dönemsel yapıları, makroskobik ölçekte süreksiz anizotropi özelliklerine yol açar. (→ ANİZOTROPİ.)

Kristallerin fiziksel (mekanik, optik, elektriksel vb.) özellikleri atom yapılarına, özellikle de kimyasal bağların doğasına ve bakışıma bağlıdır. Aynı element ya da bileşik, değişik özellikleri olan değişik yapılarda kristalleşebilir. Örneğin, karbon şu şekilde kristalleşebilir: a) kübik bakışımı ve kuvvetli ortak değerlikli bağları olan elmas biçimini alabilir; elmas kristallerin en serti ve bir yaniletkendir; b) gene karbonun bir biçimi olan grafit altıgen bakışımlıdır ve birbirlerine zayıf Van der Waals bağlarıyla bağlı bir düzlemler yığınından oluşur. Her düzlem, köşelerinde karbon atomları bulunan ikiboyutlu altıgenlerin bir araya gelmesiyle meydana gelir. Grafit, kristallerin en yumuşağıdır ve yığışma düzlemleri doğrultusunda iletkendir.

• *Sıvı kristal.* Katı ile sıvı arasında yer alan sıvı kristal hali, ilk kez 1888'de gözlemlenmiştir. Bu hal, ya ısıtmayla (termotrop sıvı kristaller), ya da çözünmeyle (liyotrop sıvı kristaller) elde edilebilir. Başlıca iki tip termotrop sıvı kristal vardır; atomların düzenlenişine göre yukarıdan aşağıya doğru bu tipler şunlardır: kristalimsiler (katman halinde yapılar) ve nematikler (çiftkırıcı sıvılar).

Sıvı kristaller elektronik görüntülemede (hesap makineleri, saatler, ölçü aletleri vb.) kullanılır. Görüntüleme, genellikle nematik bir film ile gerçekleştirilir. Kullanılan en klasik yöntemde ince bir film (10 ile 20 μm arasında), metalleştirilmiş iki cam lam arasına konur. Film boyunca bir elektrik gerilimi uygulanması, yeğin bir türbülansa neden olur. Çiftkırıcı bir sıvı içinde oluşan bu düzensizlik, ışığın yerel yayınımına yol açar, ve gerilim altındaki bölge sütümsü ve saydamsız hale gelir. Sözkonusu bölge, uyarma ortadan kalktığında yeniden saydamlaşır. Alt lam yansıtıcıysa, gözlem yansıma yoluyla yapılır. Bu tip görüntülemede, kuvvetli aydınlatma altında iyi bir okunabilirlik elde edilir. Laboratuvarda ve sanayide çevre sıcaklığına çok yakın sıcaklıklarda renk değiştiren sıvı kristallerden de yararlanılır (termografi).

—Fizs. kim. Geçiş metalleri iyonlarının yörüngeleri, daha yüksek enerjili *d* yörüngeleri dışında, ya tümüyle dolu ya da boştur. Metal katyonu, iyonsal bir kristalde ya da tekçekirdekli bir komplekste bakışımlı bir çevre içinde yer alır; bu bakışımlı çevre, elektronlarını katyona doğru gönderen, en yakın komşularından yani negatif iyon ya da dipollerden oluşur. Bir atom ya da serbest bir iyonda, *d* yörüngelerinin tümü eşit enerji taşıdığında (bu yörüngelere yozlaşmış denir), ligantlardan kaynaklanan eksi yüklerin varlığı bu yozlaşmayı katyon çevresinde ortadan kaldırır. *d* yörüngelerinin enerjileri üzerinde görülen etki, ligantların durumuna bağlıdır: kristal alanı kuramı, *d* yörüngelerinde, geçiş metalleri komplekslerinin farklı yapıları için yozlaşmanın ortadan kaldırılmasının bir tanımlamasını verir. Kuramsal olarak tanımlanması en kolay kompleks, kare komplekstir; gerçekte en yaygın olan da oktaedridir (sekizyüzlü) [örneğin üçdeğerli krom ve titan kompleksleri]. Demir, kobalt ve çinkonun sekizyüzlü kompleksleri, bu biçimlenmede denge halindedir; oysa diğer metal kompleksleri (örneğin vanadyum tetrahalojenürleri) tetraedrin hafifçe biçim değiştirmesi sonunda dengeye erişir.

J. Pierre-Thomson-C.S.F.

orta frekanslı piezoelektrik bir filtreye bağlı sentetik kuvars kristali

Lauros-Giraudon

Baccarat kristalinden sürahi (1888) *Baccarat müzesi, Paris*

—Kim. Pek çok bilimsel ve teknolojik uygulamada ya da süslemecilikte kullanılmak üzere çeşitli kristaller üretmek gerekir. Kristal oluşturmada yararlanılan başlıca yöntemler şunlardır:
• *Erimiş maddeden kristal oluşturma.* Bu teknikte erimiş durumdaki bir madde, sivri uçlu bir potaya dökülür. Pota, sivri uçtan başlanarak yavaş yavaş soğutulur. İşlem, kristal oluşumuna yol açan bir çekirdeğin meydana gelmesini sağlar (Bridgman yöntemi). Bir başka teknikte, erimiş maddeye daldırılan çekirdek yavaş yavaş çıkarılır (Czochralski yöntemi).
• *Buhar evreye taşıma* yönteminde, süblimleşme ve yoğuşma ya da buharlar arasında oluşturulan kimyasal tepkimelerden yararlanılır.
• *Çözeltiden kristal oluşturma,* doymuş bir çözeltinin sıcaklığı yavaş yavaş düşürülerek sağlanır. Yüksek basınç ve yüksek sıcaklık altındaki bir sulu çözelti sözkonusu olduğunda *hidrotermal büyüme*'den, erime sıcaklığı yüksek bir bileşik içindeki bir çözelti sözkonusu olduğunda da *akışkanlaştırıcı içinde büyüme*'den söz edilir.
• *Elektrolizle kristalleştirme,* elektrolizle kaplama sırasında gerçekleştirilir.

KRİSTAL a. (fr. *crystal*). Tatlısu balıkçılığında kullanılan özel biçimli olta iğnesi.

KRİSTAL dağları, Orta Afrika'da Cambriaöncesi sert temelin dağlık kenarı, Ogoue'nin K.'inde Gabon ve Ekvator Ginesi'nin tortul kıyı havzalarının yanında yükselir. Gneiss'ler ve kuvarsitler, yükseklikleri 600-900 m arasında değişen ve 1 200 m'ye ulaşan doruklarla yarılmıştır. Akarsular burada kıvrıntılı ve çavlanlarla engebelenmiş derin vadiler oymuşlardır.

KRİSTALİMSİ sıf. Fizs. kim. **1.** Kristali andıran ya da yapı olarak kristale benzeyen bir şey için kullanılır. **—2.** *Kristalimsi durum,* bir sıvıdan çok, kristalleşmiş duruma daha yakın olan arahal; bu arahalde moleküller birbirlerinden eşit uzaklıkta bulunan koşut düzlemler içinde yer alır. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. Fizs. kim. Koşut düzlemler arasındaki uzaklık, yaklaşık 30 Å'dür. Moleküller her düzlemde iki boyutlu bir sıvı oluşturur. Nitekim akışkanlık ve anizotropinin aynı anda görülmesi bu yolla açıklanır. Bir mikroskop altında bakıldığında genellikle eğik görünen kristalimsi düzlemler, tekli çizgiler, yani *odaksal konikler* oluşturur. Üst üste binen ince yağ ve su katmanlarından meydana gelen ve yaygın olarak kullanılan hidratlı sabunlar, kristalimsi evreye iyi bir örnektir.

KRİSTALİT a. (fr. *cristallite*). Yerbil. Mikrometre boyutunda kristal. (Çoğunlukla bir camın çekirdeklenmesinden doğan kristal çekirdekçikleridir.)

KRİSTALLERARASI sıf. Yerbil. *Kristallerarası gereç,* bir kayacın kristalleri arasında bulunan ve ancak mikroskopla görülebilecek kadar küçük boyutlarda parça.

KRİSTALLEŞME a. Kristal haline gelme; billurlaşma.
—Arıc. Balın zamanla akıcılığını kaybederek katılaşması, şekerleşmesi. (Kristalleşmeyi bal içindeki glikoz yapar. Bazı ballar üretimden hemen sonra, hatta bazıları daha petek gözü içinde iken, bazıları aylar sonra ya da birkaç yıl geçince [adaçayı ve tupelo balları] kristalleşir. Kristalleşmiş balın yapay olduğu ya da arılara şeker yedirilerek yaptırıldığı sanılırsa da doğru değildir. Her bal er geç kristalleşir. Benmari usulüyle 45°C sıcaklıkta ısıtılan kristalleşmiş bal yeniden sıvı haline gelirse de bir süre sonra gene kristalleşir. Çünkü kristalleşme balın bitki kaynağından gelme bir özelliğidir.)
—Camc. Camın, uzun süreli ısı etkisi altında kimi bileşenlerinin kristalleşmesine yol açan değişimi. (Kristalleşme cama, bir porselen görünümü verir.) [Bk. *ansikl.* böl.]
—Kim. Bir madde sözkonusu olduğunda sıvı, gaz ya da çözünmüş durumdan özgün düzenli biçimi olan katı evreye geçiş süreci. || *Kristalleşme ışıldaması,* gümüşün katılaşmasında gözlendiği gibi kimi kristalleşmeler sırasında görülen ışıldama. || *Kristalleşme suyu,* kristalleşmiş kimi bileşiklerde belli oranlarda bulunan ve ilgili susuz bileşik elde edilmek istendiğinde cismin molekül yapısı parçalanmadan giderilebilen su. (Buna kristal suyu da denir). || *Bölümsel kristalleşme,* çözeltideki bileşiklerin, çözünürlük farklılıkları nedeniyle kristalleşerek karışımdan ayrılması.
—Metalürj. *Yeniden kristalleşme,* belirli bir oranda biçim değiştirmeye uğramış ürünlerde, ısıtmayla, katı halde oluşan ve metaller ile alaşımların yeni bir kristalleşmesiyle sonuçlanan süreç. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Şekerc. Pişirilmekte olan şeker kaynama derecesine ulaşınca, şurubun yüzeyinde boncuğa benzer küçük yuvarcıkların oluşması.
—Yerbil. *Yeniden kristalleşme,* birincil minerallerin az çok tamamlanmış çözünmesi ve yeni minerallerin oluşması sonucu ilksel kayaçların uğradığı değişim (oluşan yeni mineraller birincilerden, bileşimleri ve/ya da kristal sistemleri bakımından farklı olabilir).
—ANSİKL. Camc. Camsı durum, termodinamik açıdan kararsız bir durumdur. Camlar, sıvılaşma eğrisi sıcaklığının altındaki bir sıcaklıkta bulunduğunda, kristal duruma dönme eğilimi gösterir. Genellikle istenmeyen bu dönüşe, "kristalleşme" denir. Kristalleşme hızı, sıcaklığa ve camın bileşimine bağlıdır. Çoğu sanayi camı için kristalleşme hızının en yüksek olduğu sıcaklık, yaklaşık 1 050°C'tır. Oysa camın oluşumu için dinlendirme sıcaklığı, genellikle 1 100°C dolayındadır, ama üretim hızının artmasını sağlayan teknik ilerlemeler, sıcaklıklarda belli bir düşme sağlamıştır. Kristalleşme, öncelikle, camın yenilenmesinin en yavaş olduğu bölgelerde başlar; daha sonra yavaş yavaş bütün bölgelere dağılır ve üretimin durdurularak camın yeniden eritilmesine yol açar. Çok önemli olan bu soruna, hemen tüm üretim biçimlerinde (oyuk cam, düz cam, cam elyafı) rastlanır. Ancak düşük kristalleşme hızı gösteren karmaşık bileşimler kullanılarak bu sorunun üstesinden az çok gelinmektedir. Ne var ki dekoratif etkiler yaratmak amacıyla sanat camları (opal cam, renkli cam) üretiminde kristalleşmeden bilinçli olarak yararlanılır.
Öte yandan günümüzde, önemli araştırmalar sonucu "cam-seramik*" denen yeni bir ürün ailesi elde edilmiştir. Özel bileşimli camlar üzerinde denetimli kristalleştirme işlemleri uygulanarak üretilen bu camların pek çok kullanım alanı vardır.
—Metalürj. Metallerin ve alaşımların soğukta biçim değiştirmesi kristal yapılarında bir değişikliğe yol açar; buna kalıcı biçim değiştirme denir. Kalıcı biçim değiştirme geçirmiş bir ürüne "yeniden kristalleşme başlangıcı sıcaklığı" denen belirli bir sıcaklıktan itibaren uygulanan tavlama ısıtması sırasında, bozulmuş yapı içinde kristal çekirdekleri ortaya çıkmaya başlar. Sıcaklık artırılır ya da işlem süresi uzatılırsa, daha kararlı olan bu yapı içinde atomların yeni dağılımıyla birlikte bu çekirdeklerden yeni kristaller gelişir ve yerini atomların bu yeni dağılımıyla daha kararlı bir yapıya bırakan kalıcı biçim değiştirmiş yapı tamamen yok olur. Alaşımın bileşimi, kimi katışkılar, sıcaklığın yükselme hızı, süre, önceki kalıcı biçim değiştirme oranı vb. çeşitli etkenler, bu yeniden kristalleşme olgusunun gelişmesini değiştirir. Nitekim, demirin yeniden kristalleşme başlangıcı sıcaklığı yaklaşık 500 °C olmasına karşılık kalayın, kurşunun ve kadmiyumunki çevre sıcaklığı dolayındadır. Katışkıların etkisi belirgindir: alışılmış arılıktaki gümüş 200 °C'ın üzerinde kristalleşirken, çok arı gümüş 0 °C'a doğru yeniden kristalleşir. Katışkıların ya da katkıların bu etkisinden, özellikle sanayi bakırlarında yararlanılmaktadır; çünkü çok küçük miktarlarda kadmiyum, gümüş ya da zirkonyumla alaşım yapan sanayi bakırları, mekanik özelliklerini (sertlik, çekme dayanımı), kalıcı biçim değiştirme geçirmiş halde 300 ile 400 °C sıcaklıklara kadar koruyabilmektedir; oysa arı bakır 200 °C'ta yeniden kristalleşir.
Önemli faktörlerden biri de önceki kalıcı biçim değiştirme oranıdır: kuvvetli bir kalıcı biçim değiştirme işlemi esneklik sınırı yüksek, kristalleşmiş ince taneler oluşturur; buna karşılık, zayıf bir kalıcı biçim değiştirme (yüzde birkaçlık kritik kalıcı biçim değiştirme) kırılgan iri taneler oluşturur. Bütün durumlarda kalıcı biçim değiştirmeyle artan sertlik, yeniden kristalleşmeyle ilk sertliğinkine yakın bir değere düşer.
Sanayide, yeniden kristalleştirme tavlaması, metale başlangıçtaki yassılaşabilirliğini kazandırmak için soğuk tel çekilmiş ya da haddelenmiş ürünlere uygulanır; örneğin, karoseriler için soğuk çekme çelik saclar soğuk haddelenir, ardından da 700 °C'a doğru yeniden kristalleştirilir.

KRİSTALLEŞMEK gçz. f. Kristale dönüşmek; billurlaşmak.
—Krist. *Eşzamanlı kristalleşmek,* herhangi bir oranda, aynı homojen kristal içinde aynı zamanda kristalleşmek.
—Ruhbil. *Kristalleşmiş zekâ,* R. Cattell tarafından ortaya konan ve öznenin daha önceki deneyimlerinden yararlanabildiği alanlarda ayrımlar yapabilme ve yargılara varabilme yeteneği olarak tanımlanan zekâ biçimi. (Bir başka zekâ biçimi olan akışkan zekâysa, yeni durumlara uyum sağlamanın karşılığıdır.)
◆ **kristalleştirmek** ettirg. f. *Eşzamanlı kristalleştirmek,* homojen bir kristal karışımı oluşturmak.

KRİSTALLEŞTİRME a. Şek. san. Şurupta erimiş halde bulunan şekeri kristalleştirerek ve pisliklerinden arınmış olarak elde etmeye yarayan işlem.
—Petr. san. *Yeniden kristalleştirme,* kristalleştirme yoluyla bir parafini deriştirmek için kullanılan arıtma yöntemi. (Yumuşak ve yağlı bir parafin olan vaks, yağların parafini giderilerek elde edilir, propan ya da keton gibi bir çözücüyle karıştırılır, yaklaşık −20 °C'ta soğutulur ve parafin vermesi için vakum altında döner bir tamburda süzülür.)

KRİSTALLEŞTİRMEK → KRİSTALLEŞMEK.

KRİSTALLİ sıf. Bileşiminde kristal bulunan şey için kullanılır. (BİLLURLU da denir.)
—Yerbil. *Kristalli kayaç,* çıplak gözle görülebilen kristallerden oluşmuş kayaç. (Çoğunlukla granit gibi plütonik bir magma kayacı, kimi kez de kristalli kireçtaşı gibi bir başkalaşım kayacı sözkonusudur). [→ TANELİ* KAYAÇ.] || *Kristalli kütle,* plütonik ve/ya da başkalaşmış oluşumların tümü; genellikle tortul oluşumların karşıtı. (Bu, bir kalkan ya da bir temel olabilir.)

KRİSTALLİLİK a. Polim. Makromoleküsel bir bileşiğin, makromoleküllerinin birbirlerine göre düzenli bir yerleşimine denk düşen özelliği.
—ANSİKL. Makromoleküsel malzemelerin ayırtedici temel özelliklerinden birini oluşturan kristallilik, bu malzemelerin erime, çözünürlük, mekanik özellikleri vb. gibi temel niteliklerini doğrudan etkiler. Kimi polimerlerin (polietilen, polipropilen, poliamitler vb.) çok yüksek bir kristalliliği vardır; kimilerininki ise tam tersine çok zayıftır; hatta kimilerinin hiç yoktur (polistiren, çekilmemiş polidienler vb.). Bir polimeri oluşturan makromoleküllerin yapısal düzenleşi ne denli kusursuzsa, kristalliliği de o denli yüksektir. Zincir ornatanlarının uzayda az ya da çok düzgün olması, yani makromoleküsel bir bileşiğin taktiklik ya da stereodüzenliliği önemli bir etkendir. Bir polimerin iç düzenlenişi, nicel ola-

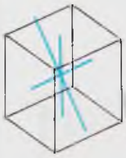
KRİSTALOGRAFİ

yedi kristal sistemi ya da temel çokyüzlüler

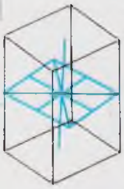
Nelly Bariand

kübik kristal sistemi (Asturias [İspanya] kökenli fluorit)

kübik

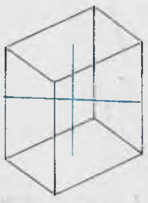

kuvadratik

Nelly Bariand

kuvadratik kristal sistemi (Chihuahua eyaleti [Meksika] kökenli wulfenit)

ortorombik

ortorombik kristal sistemi (Sibirya [SSCB] kökenli topaz)

Nelly Bariand

rak kristallilik derecesine, yani kristalli bölgelerde bulunan maddenin oranına göre belirlenir ve X kırınımölçümü, kızılaltı dikroizmi, nükleer manyetik çınlama, özgül hacim vb. ile ölçülür.

KRİSTALOBLASTİK sıf. (fr. *cristalloblastique*). Yerbil. Bir katıdaki minerallerin gelişmesi sonucu ortaya çıkan ve başkalaşım kayaçlarının normal dokusu olan bir doku için kullanılır.

KRİSTALOFON a. (fr. *cristallophone*). Müz. İdyofonlar ailesinden vurmalı çalgı. (Kristal lamlarına tokmakla vurularak çalınır.)

KRİSTALOGRAF a. (fr. *cristallographe*). Kristalleri incelemekte uzman kimse.

KRİSTALOGRAFİ a. (fr. *cristallographie*). Kristalleşmiş maddeleri ve bu maddelerin oluşumuna, yapısına, geometrik, fiziksel ve kimyasal özelliklerine ilişkin yasaları inceleyen bilim. (Kristalografi mineralojinin, katılar fiziğinin ve kimyasının ve gereç biliminin temelidir.)

—ANSİKL. • *Kristal ortamların makroskobik tanımı.* Kristal ortamlar homojen ve anizotroptur ya da başka bir deyişle, özellikleri kristalin bütün yüzeyinde aynıdır ve doğrultuya bağlıdır (örneğin elektrik iletkenliği, kırılma indisi, esneklik değişmezleri), ancak bu özellikler camlarda da görülebilir. Kristal ortamları belirginleştiren *süreksiz anizotropi* özellikleridir, yani maddenin özellikleri yönlenmeye bağlı olarak süreksiz bir biçimde değişir. En çarpıcı örnekler, serbestçe gelişen kristalleri sınırlayan düz yüzlerin, dilinim düzlemlerinin ya da daha düşük mekanik kohezyona sahip düzlemlerin varlığıdır ve bu düzlemler boyunca kristaller bölünebilir; ayrıca bir kristal üzerine dalga boyu kısa bir ışın yollandığında ortaya çıkan kırınım lekelerinde de bu örnekler görülür. Bu özelliklerin gözlemlenmesi, kristal ortamların mikroskobik yapısıyla ilgili varsayımların ileri sürülmesine yol açmıştır. İlk gözlem *açıların değişmezlik yasası*'yla ilgili gözlemdir (Romé de l'İsle, 1783); kristalin kökeni ne olursa olsun aynı maddenin büyüme yüzleri ya da dilinim düzlemleri arasındaki ikidüzlemli açılar değişmez. Haüy tarafından yapılan ikinci gözlem kalsit kristallerinin dilinimiyle ilgilidir; bu gözlem Haüy'ü, ardışık dilinimlerle bir kristali bölerek, bölünmez temel bir koşutyüzlü elde edildiği ve bunun sonucunda da düzenli bir yığılmayla kristallerin tamamen özdeş koşutyüzlüler oluşturduğu varsayımına ulaştırdı: kafessel diye bilinen varsayım budur (1784). Haüy, doğal yüzlerin ve dilinim düzlemlerinin yönlenmelerinin, çok basit aritmetik yasalarıyla bu yığılmalara bağlı olarak açıklanabileceğini gösterdi; bu da, açıların değişmezlik yasasını kanıtlar. Bravais (1849) *kristal kafesi* kavramını kesinleştirerek ve olası tüm kafes tiplerini saptayarak Haüy'ün varsayımlarını tamamladı. Kristallerin kafessel varsayımı Laue ve arkadaşları tarafından 1912'de gerçekleştirilen X ışınlarının kırınımı deneyiyle kesin olarak doğrulandı.

• *Mikroskobik tanım.* Mikroskobik tanım kafessel varsayımın sonucudur: kristal, bir kafesin ötelenmeleri sonucu iyonlardan, atomlardan ya da moleküllerden meydana gelen bir motifin tekrarlanmasıyla oluşur. Makroskobik homojenlik kavramının yerini, mikroskobik ölçekte Bravais koyutu alır: kristal ortamının herhangi bir noktasında sonsuz sayıda benzeşik nokta bulunur ve bunların çevresinde atomların düzenlenmesi, düzlemdeş olmayan üç $\vec{a}$, $\vec{b}$, $\vec{c}$ vektörünün tam katlarına göre ötelenmelerle yinelendiğinden özdeştir. Bu noktalar kafesin *düğümler*'idir. Düğümler, *sıralar* ve eşit uzaklıkta *kafessel düzlemler* halinde bir araya gelir. Üç $\vec{a}$, $\vec{b}$, $\vec{c}$ vektörü üzerine kurulan koşutyüzlü *temel göz*'dür.

• *Bir kristalin bakışım öğeleri.* Kristaller genellikle eksenler, düzlemler ya da merkezler gibi bakışım öğelerine sahiptir. Bir kristalin özelliklerinin tümü, biri diğerinden, q derecesinden bir eksen çevresinde $2\pi/q$ radyanlık bir açının dönüşüyle çıkarılan iki doğrultu boyunca aynı olduğunda, bu kristal sözkonusu eksene göre değişmezdir. Bu da, üç yönde dönemsel olması nedeniyle, kristal ortamın yalnız 2, 3, 4 ya da 6. basamaktan eksenlere sahip olabileceğini gösterir.

• *Kristalografi grupları.* İki bakışım işleminin çarpımı da bir bakışım işlemidir. Bakışım öğeleri birleştirilerek bakışım *grupları*'ı oluşturulabilir. Yalnız 2, 3, 4 ya da 6. basamaktan bir eksen oluşturan bakışım öğelerinin çarpımları göz önünde bulundurulduğunda, yalnız bir kristal için mümkün olan yönlenme bakışımının grupları elde edilir. 32 *kristalografi grubu* vardır.

• *Holoedri ve meriedri.* Bir kristal, bir motifin, bir kafesin ötelenmeleriyle tekrarından meydana geldiği için kristali değişmez kılan bakışım grubu, kafesi de değişmez kılar, ancak bunun tersi her zaman geçerli değildir. Örneğin bir kristalin bakışım merkezi olamaz (örneğin kuvars), buna karşılık bir noktalar kafesinin her zaman bir bakışım merkezi vardır: kristalin bakışım grubu kafesin bakışım grubunun altgrubudur. Kristalin bakışımı kendi kafesinin bakışımıyla aynıysa, kristalin bakışım grubuna *holoedri* denir. Tersi durumda *meriedri*'den söz edilir: kristalin bakışımı kafesinkinden iki kez daha küçükse *hemiedri*, dört kez daha küçükse *tetaroedri*, sekiz kez daha küçükse de *ogdoedri* sözkonusu olur.

• *Kristal sistemleri.* Aynı kafes bakışımına sahip tüm kristaller aynı sistemde yer alır. 32 kristal bakışım grubu içinde, bakışımı kafeslerin bakışım özellikleriyle bağdaşan 7 grup vardır. Bu durumda 7 kristal sisteminden söz edilir:

a) *kübik* sistemde, ilkel göz küp biçimindedir (sodyum klorür);

b) *kuvadratik* sistemde ilkel göz, kare tabanlı bir dik prizmadır (zirkon);

c) *ortorombik* sistemde, ilkel göz bir dik koşutyüzlü ya da eşkenar dörtgen (ya da baklava dilimi) tabanlı bir dik prizma biçimindedir (kükürt);

d) *heksagonal* sistemde ilkel göz, tabanı 120°'lik bir açıya sahip bir eşkenar dörtgen olan bir dik prizmadır (beril);

e) *romboedrik* sistemde, ilkel göz bir romboedr, yani bütün yüzleri eşkenar dörtgen olan bir koşutyüzlü biçimindedir (kalsit);

f) *monoklinik* ya da *klinorombik* sistemde, ilkel göz eşkenar dörtgen tabanlı eğik bir prizmadır (alçıtaşı);

g) *triklinik* sistemde ilkel göz, eşkenar dörtgen tabanlı bir koşutyüzlüdür (aksinit).

• *Kristal biçimleri.* Bir kristali sınırlayan dış yüzlerin tümü bir kristal biçimi oluşturur. Bu yüzler kristal bakışımı işlemlerinin etkisiyle birbirinden çıkar ve aynı zamanda da kristal bakışımının tanıma öğesidir. Bu yüzlerin yanal genişlemeleri büyümenin yerel koşullarına bağlıdır ve bakışımlarının incelenmesinde yalnız *yönlenmeler* göz önüne alınmalıdır.

• *Kristal bakışımı ile fiziksel özellikler arasındaki ilişkiler ya da Curie "yasaları".* Fiziksel olaylar ile bakışım arasında var olan ilişkiler uzun zamandan beri biliniyordu, ancak bu ilişkiler P. Curie tarafından XIX. yy.'ın sonunda genellikle "Curie yasaları" denen ilkeler biçiminde kesinleştirildi. Fiziksel bir olay genellikle bir neden sonuç ilişkisi olarak düşünülebilir. P. Curie sonuçlarda bulunan bakışımsızlığın, nedenlerde daha önceden var olması gerektiğini, ancak buna karşılık sonuçların nedenlerden daha bakışımlı olabileceğini ilke haline getirdi. Bu düşüncelerden hareketle, kimi kristal bakışımlarının kimi fiziksel özelliklerin varlığıyla bağdaşmadığını göstermek olanaklıdır. Örneğin bir kristal, aynadaki görüntüsüyle üst üste gelebiliyorsa, *dönme gücü*'ne sahip olamaz; aynı şekilde, bir kristal 32 kristalografi grubunun ancak 10'undan birine aitse *piroelektrik* olabilir, yani kendiliğinden elektriksel kutuplanma içerebilir. Bu bakışım incelemeleri üzerine düşünce yürüterek, P. Curie *piezoelektriklik*'i yani uygulanan bir gerilmenin etkisiyle elektriksel kutuplanmanın ortaya çıkışını buldu. Özellikle bir bakışım merkezi olan kristallerde görülmeyen bu etki çok sayıda uygulamaya (salıngaçlar, kuvarslı saatler, pikap kafaları, mikrofonlar, sonarlar vb.) yol açtı.

• *Kristalografi yapısının incelenmesi.* Bir kristalin bakışımını ve yapısını saptamak için çok sayıda yöntem vardır: özellikle optik kırınımölçer, polarlayıcı mikroskop vb.; ama bunların en önemlisi, ışımaların kırınımıdır. (→ KIRINIM.)

• *Kusurlar, içsel ve dışsal özellikler.* Kristal ortamın mikroskobik tanımı (hep aynı motifin uzayın üç doğrultusunda sonsuza dek düzenli olarak yinelenmesi) gerçeğe yalnız yaklaşık olarak uyan bir idealdir: gerçek kristaller sonsuz değildir, ama yüzeylerle sınırlıdır, atomlar da durağan değil, denge konumlarının çevresinde ısıl çalkalanma etkisiyle devinimlidir. Kristaller her zaman ya kimyasal (katışkılar, stokiyometri yokluğu) ya da kafessel (kafesin biçim değiştirmesi) kusurlar içerir. Kristalin ideal yapısına bağlı özelliklere *içsel özellikler* (örneğin esnek değişmezler) ve kristaller kusurlar içerdiği için var olan ve bu kusurlardan kaynaklanan özelliklere de *dışsal özellikler* (örneğin bir kristalin plastik biçim değiştirmesi, *dislokasyon'lar* denen kusurlar ortaya koyarak bu kusurların yerini değiştirerek gerçekleşebilir) denir.

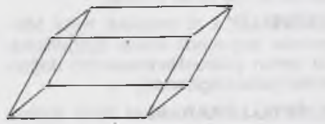
KRİSTALOİT a. (fr. *cristalloïde*'den). Bot. Bazı bitkilerin (keneotu, kabak, vb.) tohumlarında hücrelerin içindeki alöron taneciklerinde bulunan kristal görünümünde proteinli özek. (Çimlenme sırasında çevresindeki koful sıvısında çözünür [sulu çözelti].)

—Reanim. Damarları doldurmakta kullanılan (hipovolemi, su kayıpları) yalnız su ve elektrolitlerden oluşan ve plazmaya göre izotonik ya da hafifçe hipertonik bir karışım olan ikame sıvısı.

KRİSTALSİ sıf. Kim. Kristale benzeyen ya da kristal duruma geçebilen bir şey için kullanılır.

◆ a. Geçişimölçer ile diyaliz aygıtlarının gözenekli zarlarından geçebilen maddelere (tuz, şeker vb.) Graham'ın verdiği ad. (KOLOİT'in karşıtıdır.)

KRİSTENSEN (Tom), danimarkalı yazar (Londra 1893 - Svendborg 1974). 1924'te *Politiken* gazetesinde edebiyat eleştirileri yazmaya başladı. İlk yapıtları anlatımcı şiirlerdi (*Fribytterdrømme*, 1920; *Påafuglefjeren*, 1922; *Verdslige Sange*, 1927).

monoklinik

monoklinik ya da klinorombik kristal sistemi (Meksika kökenli azurit)

Nelly Bariand

Kristensen bu şiirlerinde modern yaşamı dile getirir, yeni bir toplum düşler ve egzotik anıları anımsar. Çin (1922), Japonya ve Almanya yolculuklarından sonra, kuşağının karamsar bir dökümünü yapan romanlar (başyapıtı *Haervaerk*, 1930), şiirler (*Den sidste lygte*, 1954), öyküler (*Qu'est-ce que Heta?* [fr. çev.], 1959), denemeler (*Critique et échotier* [fr. çev.], 1966) ve özyaşamöyküsel nitelikte bir anlatı (*les Gamins de Copenhague et autres nouvelles* [fr. çev.], 1969) yazdı.

KRİSTEVA (Julia), fransız göstergebilimci (Sofya, Bulgaristan, 1941). Marxçılığın ve psikanalizin verilerini değerlendirerek göstergebilim ve dilbilimden yola çıkıp, *Semeiotiké, recherches pour une sémanalyse* (Göstergebilim, bir anlam çözümlemesi için araştırmalar) [1969], Lautréamont ve Mallarmé üzerine *la Révolution du langage poétique* (Şiir dilinin devrimi) [1974], *la Traversée des signes* (Gösterge yolculuğu) [1975], *Polylogue* (Çokdilli) [1977] yapıtlarını verdi.

KRİSTEVİÇ (Gavrail) → GAVRİL PAŞA.

KRİSTİANSAND, Norveç'in güneyinde liman kenti, Vest-Agder'in yönetim merkezi, Skagerrak kıyısında; 66 729 nüf. (1991). Balıkçılık. Konserve fabrikaları. Gemi yapımı. Kobalt metalürjisi. Nikel ve bakır rafinerileri. Bıçkıevleri. Kâğıt fabrikaları.

KRİSTİANSTAD, İsveç'te kent, il merkezi, Helgeå kıyısında; 62 000 nüf. Garnizon kenti ve sanayi merkezi. 1614'te Danimarka kralı Christian IV'ün kurduğu kentte, 1711-1714 yılları arasında Stanislaw Leszczynski yaşadı. —*Kristianstad ili (län)*, 6 054 km^2; 286 654 nüf. (1990).

KRİSTİANSUND, Norveç'in batı kıyısında liman kenti, bir ada üzerinde (Møre ve Romsdal ili); 18 300 nüf. Kenti, 1734'te Christian VI kurdu. Balıkçılık. Tersaneler. Makine ve besin (balık konservesi) sanayileri.

KRİSTİNEHAMN, İsveç'te (Värmland) liman kenti, Vänern gölünün kuzey-doğu kıyısında; 27 000 nüf. Garnizon kenti. Metalürji. Makine yapımı. Kereste sanayileri.

Kristin Lavransdatter, Sigrid Undset'in, konusu Ortaçağ'da Norveç'te geçen tarihsel romanı (1920-1922). Üç bölümden oluşur: *Kransen* (Taç) [1920], *Husfrue* (Kadın) [1921] ve *Korset* (Haç) [1922]. Gururlu Kristin babasının isteğinin tersine, sevgilisi Erlend'le evlenirse de ciddi ve düzenli kişiliği çok geçmeden kocasının tasasızlık ve hafifliğiyle zıtlaşır. Gene de onu sevmekten hiçbir zaman vazgeçmez. Kocasının ölümünden ve oğullarının gidişinden sonra boyun eğer ve manastıra girmeye hazırlanırken vebaya yakalanarak ölür.

KRİSTOBALİT a. (fr. *cristobalite;* yer adı *San Cristóbal*'den). Miner. SiO_2 formülündeki kristalleşmiş silis türü.
—ANSİKL. Kristalleri kuvadratik sistemde yer alır. Yoğunlukları 2,34; kırılma indisleri 1,49'dur. Kristalleri zayıf bir negatif çiftkırıcılık gösterir. Kuvadratik kristaller 235 °C sıcaklıkta ısıtıldığında kübik kristallere dönüşür. Kuvars 870 °C'ın altında kararlı bir türdür; bu sıcaklıkta tersinir olarak tridimite, tridimit ise 1 470 °C'ta kristobalite dönüşür; sonra 1 710 °C'ta erir. Kristobalit, herhangi bir çözücü katmadan denetimsiz olarak ısıtıldığında kuvarsa dönüşebilen bir üründür.

KRİSTOF KOLOMB → KOLOMB (Kristof).

KRİŞNA, *siyah* anlamına gelen ve Vişnu'nun 8. avatarası olarak ululanan en tanınmış hint tanrılarından birini adlandırmakta kullanılan sanskritçe sözc. Krişna, Vasudeva ile Devaki'nin oğluydu. Devaki' nin kardeşlerinden biri olan Mathura kralı Kamsa, Devaki'nin bir oğlu tarafından öldürüleceği kehanetini duyunca, onun bütün çocuklarını öldürmeye başladı. Fakat, Krişna'yı çobanlar kurtarıp yetiştirdiler. Krişna, daha çocukluğunda türlü mucizeler gösterdi ve şeytanları yendi. Daha sonra, sığırtmaçların karıları *(gopi)*, onun flütünün sesini duyduklarında bütün işlerini bırakıp ormanda kendisiyle dans etmeye koşar oldular. Bunlar arasında gözdesi Radha da vardı. Krişna mitolojisi özellikle *Mahabharata*'da (özellikle, yanında savaştığı Arjuna'ya, dharma'nın ne demek olduğunu anlattığı *Bhagavad-Gita*' da) ve *Bhagavata-Purana*'da ayrıntılı bir biçimde anlatılır. Krişna, çok canlı bir din *(bhakti)* oluşturmuş ve hint sanatını geniş ölçüde esinlemiştir. Krişna, hint sanatında genellikle kadınlar üzerinde büyüleyici bir etki (dindarı tanrısına yönelten dayanılmaz çekim gücünün simgesi) yapan kusursuz sevgili olarak gösterilir.

Bk. resim sayfa 7102

KRİŞNA, Hindistan'da ırmak; 1 280 km. Kutsal sayılan kaynağı Batı Gatlar'da, Mahabaleşvar'ın K.'inde, Umman denizi yakınındadır. G.-D.'ya ve D.'ya doğru yönelen Krişna, sağdan Tungabhadra'yı alır, Andhra Prades'e girer ve geniş bir deltayla Bengal körfezine ulaşır; ırmağın deltası, G.'de Coromandel kıyısıyla, K.'de Serkar kıyısıyla sınırı belirler. İngilizler'in gelişinden önce yapılan barajlar Krişna'nın sularını iki sulama kanalına dağıtır.

KRİŞNA MENON → MENON (Krişna).

KRİŞNA RAO (Arakalagudu Narasimhorao), kannara dilinde yazan hintli yazar (1908). Toplumu acımasız ve sert bir dille eleştirir. Yazdığı yüz kadar romanda işlediği başlıca konu, sanatçıların yaşam ve sıkıntılarıdır *(Sandhyaraga)*.

KRİŞNAMURTİ (Ciddu), hintli mistik (Madanapalle, Madras yakınında, 1895 -Ojai, Kaliforniya, 1986). Brahman bir ailenin ve bir teozofi derneğinin etkin üyelerinden olan bir babanın çocuğuydu. Bu örgütün iki şefi -C. W. Leadbeater, sonra Annie Besant-, kendisini tanrı Maitreya' nın, zamanımızda bedeni içinde gerçeklik kazanacağı büyük manevi eğitici olarak gördüler. Gelişini hazırlamak için Adyar'da Doğu yıldızı tarikatı kuruldu (1911). Krişnamurti 1926'ya doğru rolünü değiştirdi, 1929'da da tarikatı dağıttı. Bütün dünyayı dolaşmaya çıktı. İnsanları her türlü korkudan, her türlü sınırlamadan, her türlü din ve öğretiden kurtarmak istedi. Yapıtları: *la Première et Dernière Liberté* (fr. çev.) [1954]; *l'Éveil de l'intelligence* (fr. çev.) [1973]. 1969'dan 1986'ya değin Kaliforniya'da, kendi adını taşıyan bir derneği yönetti.

KRİŞNANAGAR, Hindistan'da (Batı Bengal) kent, Kalküta'nın K.'inde; 85 200 nüf. Tarım merkezi. Şeker fabrikası. Çömlekçilik.

KRİTANAGARA → KERTANAGARA.

KRİTER a. (fr. *critère*). Bir şeyi yargılamak, değerlendirmek, bir yargıya ulaşmak için başvurulan ilke, öğe; ölçüt: *Güvenilir kriterlere dayanmak. Bu bizim kriterlerimize uymuyor.*
—Mat. ÖLÇÜT'ün eşanlamlısı.

KRİTERYUM a. (fr. *critère*'in eski eşanlamlısı olan *critérium*'dan). Denizc. *Hizmet kriteryumu*, yalnız birkaç yolcu taşıyan bir geminin (yük gemisi), sadece yolcu taşımak için yapılmış bir gemiye (yolcu gemisi) göre ne ölçüde bir farklılık gösterdiğini incelemede kullanılan sayısal nitelik. (Bu kriteryum, bölmeleme faktörünü hesaplamayı sağlar ve bu faktörden yola çıkılarak da her bölmenin uzunluğu düzenlenir.)
—Spor. Bazı spor dallarında şampiyonluk düzeyinde olmayan yarışmalara verilen ad.

KRİTHEİS. Yun. mit. Irmak-tanrı Meles ile birleşerek Homeros'u doğurduğu söylenen Asya nymphesi.

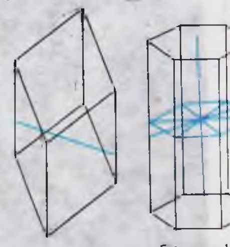
KRİTİAS, Otuzlar'ın en önemli temsilcisi, Sokrates'in öğrencisi ve Platon'un amcası (İ.Ö. 450-404). Platon diyaloglarından birine onun adını verdi. Peloponisos savaşları sırasında Atina'dan sürgün edilen Kritias, Lysandros'un Atina'yı ele geçirmesi (nisan 404) üzerine geri döndü ve acımasızlığı ve zorbalığıyla dikkat çekti. Pire'yi Thrasybulos'tan geri almaya çalışırken öldürüldü. İnsanlara duyduğu güvensizlik, Kritias'ı kötümser bir tanrıtanımazlığa götürmüştü.

Kritias, Platon'un son diyaloglarından biri. Yarım kalmış olan bu diyalogda Kritias, Herkül sütunları'nın ötesinde bulunan ve artık denizin suları altında kalmış olan *Atlantis* adlı esrarengiz bir ülkeyi anlatır; ayrıca, tarihöncesi Atinası'nın Atlantisliler'e karşı mücadelesinden ve Atlantis'in çöküşünden söz eder.

KRİTİK sıf. (fr. *critique;* lat. *criticus;* yun. *kritikos*'tan). **1.** Çok tehlikeli olan, ciddi bir tehlike gösteren şey için kullanılır; tehlikeli: *Hastanın durumu çok kritik.* **—2.** Kargaşa, bunalım, ani dönüşüm vb. tehlikelerin gündemde olduğu bir zaman, özellikle de tatsız sonuçları önlemek için kesin bir karar alınmasını gerektiren durum için kullanılır: *Bölgede kritik anlar yaşanıyor. Hükümet ekonomide bir dizi kritik karar aldı.* **—3.** *Kritik yaş,* fizyolojik yapıda ve davranış biçimlerinde değişikliklerin gerçekleştiği yaş dönemi.
—Dalga ve titr. *Kritik sönüm,* sönümlü bir salınım rejimi ile dönemsiz rejim arasındaki sınıra karşılık gelen sönüm.
—Fiz. *Kritik akım,* ölçülebilir bir potansiyel farkı yaratmaksızın, bir aşırıiletkenin içinden geçirilebilen doğru akımın üst sınırı. || *Kritik alan,* bir aşırıiletkeni çevreleyen manyetik alanın sınır değeri; bu değere erişildiğinde manyetik akı malzeme içine kısmen ya da tamamen girer. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Kritik hız,* helyum II'nin dar delikler ya da kılcal borulardan aşırıakışkan (akışmazlık sürtünmesi olmaksızın) akışını sürdürebildiği en büyük hız. || *Kritik sıcaklık,* daha düşük sıcaklıklarda bir malzemenin dış etkiler (örneğin manyetik alan) olmaksızın aşırıiletken olduğu sıcaklık.
—Fiz. ve Termodin. Bir cismin özelliklerinde, bir olayın gidişinde değişiklik oluşturan büyüklük (kütle, sıcaklık, basınç vb.) değerleri için kullanılır. (Eşanl. DÖNÜŞÜL.)
—İş örgüt. *Kritik yol,* Pert*'in diyagramını oluşturan ayrı işlem ağları içinde en uzun olanı.
—Mat. çözlm. DÖNÜŞÜL'ün eşanlamlısı.
—Nük. müh. Zincirleme nükleer parçalanma tepkimesinin meydana geldiği ve etkin çoğalma faktörünün bire eşit olduğu, yani belirli bir zaman içinde parçalanmalarla oluşan nötronların kaybolan nötron sayısına eşit olduğu bir ortam ya da sistem için kullanılır. || *Kritik boyut,* nükleer reaktör kalbi gibi bir malzeme topluluğunun belirli bir bileşim ve geometrik düzenleme için kritik olmasına olanak veren en küçük boyut. || *Kritik kütle,* kritik boyuttaki bir malzeme topluluğu içinde bulunan parçalanabilir madde kütlesi. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Patol. Kriz (nöbet) yaratabilecek olgular için kullanılır. || Bir hastalığın iyi ya da kötü sonuçlanmasına etkili olan etmenler için kullanılır. || *Kritik günler,* bir hastalığın gidişinde önemli değişikliklerin gözlendiği günler.
—Termodin. *Kritik nokta,* bir sistemde, fazlarından ikisinin özdeş özellik gösterdiği durum. (2. basamaktan faz geçişlerinde kritik nokta yoktur. Sıvı-gaz geçişi kritik bir nokta oluşturan 1. basamaktan bir faz geçişi örneğidir.) || *Kritik olay,* 2. basamaktan bir faz geçişi noktasının hemen yakınında ortaya çıkan olay. || *Kritik sıcaklık,* bir kritik noktanın sıcaklığı (bir gaz için kritik sıcaklık, gazı bu sıcaklığın üstünde sı-

heksagonal kristal sistemi (Kolombiya kökenli zümrüt [beril])

romboedrik heksagonal

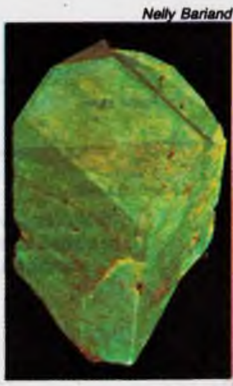
Nelly Barland

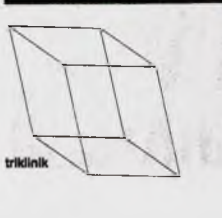

romboedrik kristal sistemi (Colorado [ABD] kökenli rodokrozit)

triklinik kristal sistemi (Colorado [ABD] kökenli amazonit)

Nelly Barland

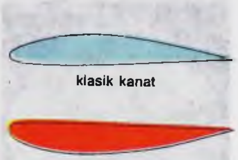

triklinik

Giraudon

flüt çalan çoban kılığında **Krişna** bir savaş arabasının tikağacından süs panosu
Guimet müzesi, Paris

bir klasik kanat ile bir kritiküstü kanat arasındaki fark

kıştırmayla sıvılaştırmanın olanaklı olmadığı sıcaklıktır). || *Kritik üs*, 2. basamaktan bir faz geçişi noktası yakınlarındaki bir fiziksel büyüklüğün davranışını belirleyen sayı. [Bu davranış $X = A(T-T_0)^{\alpha}$ biçiminde betimlenir. Burada X göz önüne alınan büyüklük, A orantı değişmezi. T mutlak sıcaklık, T_0 faz geçiş sıcaklığı ve α kritik üs ya da katsayıdır. Aynı büyüklük için, geçiş noktasına doğru çeşitli yönelme biçimlerini belirleyen birçok kritik katsayı vardır: sıcaklıktan başka değişkenlerin değişik değerleri için daha yüksek ya da daha düşük sıcaklıkla yönelme vb.]

◆ a. Fels. Saint-Simon ve Proudhon'a göre, toplumsal ve iktisadi bir dönüşümün gerçekleştiği dönem (iki kritik dönem arasında kalan ORGANİK bir döneme karşıt olarak).

—ANSİKL. Fiz. Manyetik bir alan içindeki davranışlarıyla ayırt edilen iki aşırıiletken tipi vardır. I tipi aşırıiletkenlerde manyetik akı, malzemeye özgü ve kritik alan denen bir H_c sınır değerine kadar tamamen malzemenin dışında kalır (yalnız çok ince bir yüzey katmanı etkilenir); H_c değerinden itibaren akı tamamen malzemeye girer ve aşırıiletkenlik ortadan kalkar. II tipi aşırıiletkenlerde, alt kritik alan H_{c_1} denen bir alan değerinden itibaren akı kısmen (bir akı ağı biçiminde) malzemeye girer. Girmenin tam olması ve aşırıiletkenlik durumunun bozulması ancak, üst kritik alan H_{c_2} denen daha yüksek bir değer için sözkonusu olur.

—Nük. müh. Parçalanabilir bir malzemenin kritik kütlesi nötronların üretimiyle (özellikle parçalanmalardan kaynaklanan) yok olmaları (soğurulma ya da kaçak) arasındaki dengeye karşılık gelir. Kritik kütle malzemenin cinsine, yani izotop bileşimine, yoğunluğuna ve seyrelme oranına göre değişebildiği gibi, nötronları soğurabilen, yavaşlatan ya da yansıtabilen başka malzemelerin varlığına da bağlıdır. Bu kritik kütle, çözelti halinde uranyum 235 izotopu ya da plutonyum 239 izotopu için birkaç yüz gramdan, bazı nükleer reaktörlerde kırk, elli tona kadar değişir. Parçalanabilir malzeme sıkıştırılmış metal biçiminde olduğunda nötronlar çok az yavaşlatılır ve soğurulur; bu durumda en hızlı nötronlar kritiklikte baskın rol oynarlar. En elverişli olan küresel biçim göz önüne alınırsa, en çok rastlanan yoğunluktaki çıplak metal küreler için kritik kütleler, 235 izotopunca çok zenginleştirilmiş uranyum için 48 kg, plutonyum 239 için ise 16 kg'dır. Kürenin çevresine kalın metalden bir yansıtıcı yerleştirilirse, bu kritik kütleler yaklaşık 3 kez küçülür.

KRİTİK a. (fr. *critique;* [*tekhne*], yun. *kritike*, yargılama sanatı, *krinein*, yargılamak'tan). ELEŞTİRİ'nin eşanlamlısı.

Kritik der kritischen Kritik (*Eleştirel eleştirinin eleştirisi*), Marx ve Engels' in *Kutsal aile* (Die heilige Familie) [1845] adlı kitabının ikinci başlığı.

Kritik der reinen Vernunft → SALT AKLIN ELEŞTİRİSİ.

Kritik der Urteilskraft → YARGI GÜCÜNÜN ELEŞTİRİSİ.

KRİTİKALTI sıf. Termodin. Sıcaklığı ve basıncı kritik değerlerin altında olan bir akışkanın durumu için kullanılır.

KRİTİKLİK a. Nük. müh. Kritik bir ortamın ya da sistemin durumu.

■ **KRİTİKÜSTÜ** sıf. Havc. Sürüklenme önemli ölçüde artmaksızın, uçakların ses hızına çok yakın hızlarda uçmasını sağlayan özel bir kanat profili için kullanılır. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Isıbil. Bir akışkanın kritik noktasına denk düşen değerin üstünde olduğu zaman gösterdiği basın ya da sıcaklık için kullanılır. || Aynı koşullardaki akışkanın kendisi için de kullanılır. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Termodin. Sıcaklığı ve basıncı kritik değerlerin üstünde olan bir akışkanın içinde bulunduğu hal için kullanılır.

—ANSİKL. Havc. Kritiküstü bir kanat takımının düzlemdeki biçimi, klasik kanadınkiyle aynıdır, ama kritiküstü kanat özellikle NASA tarafından incelenen bir profil tipinin kullanımı ile belirginleşir; bu profilin üst yüzeyi çok yassıdır ve kaçış kenarı hafifçe aşağı doğru bükülmüştür. Bu profil şok dalgasının kaçış kenarına doğru geri çekilmesine ve böylece sürüklenmenin azalmasına neden olur. Bu tip bir kanat takımıyla sesaltı uçaklardan daha iyi sonuç alınması beklenmektedir.

—Isıbil. Kritik sıcaklığın üstündeki sıcaklığa çıkarılan bir gaz, yüksek basınçta, devingenliği bakımından bir gaz (zayıf akışmazlık) ve yoğunluğu bakımından bir sıvı (yüksek çözücü güç) özelliği gösterir. Bu özellikten, kritiküstü çözücülerle (çeşitli hidrokarbonlar ya da karbondioksit) maddeleri özütlemek için yararlanılır. Çözünmüş maddeler daha sonra, basınç düşürülerek ya da/ ve sıcaklık artırılarak çözeltiden açığa çıkarılır; bu işlem damıtma ya da klasik çözücülerle yapılan özütleme yöntemlerinden daha basittir. Çalışma sıcaklığı göreli olarak düşük olabilir; bu da tarım-besin sanayisinde ya da eczacılıkta kullanılan bazı ısıl duyarlı maddeler için bir avantajdır ve enerji tasarrufuna olanak verir. Yüksek basınç ve ağır donanım gerektiren yöntem sanayi öncesi evreye aittir; tarım-besin sanayisinde (kafein giderme, aromaları özütleme), petrol ve türevlerinin işlenmesinde bu yöntemden yararlanılır.

KRİTİSİZM a. (fr. *criticisme*). → ELEŞTİRİCİLİK.

KRİTİZİSMUS a. (alm. sözc.). ELEŞTİRİCİLİK'in eşanlamlısı.

KRİTOBULOS İmrozlu, yunanlı tarihçi (XV. yy.). Türkler'in egemenliğini kabul ederek İstanbul'a yerleşti. 1470'te, Mehmet II'yi konu alan kitabı, daha sonra *Fatih Sultan Mehmet han-ı sani* adıyla, Karolidi Efendi tarafından türkçeye çevrildi ve Tarihi osmani encümeni tarafından yayımlandı (1910-1911).

KRİTON, Sokrates'in izleyicisi ve çocukluk arkadaşı; oğullarından dördünü eğitim görmeleri için Sokrates'in yanına verdi. Atina'nın en zengin yurttaşlarından biriydi. Duruşması sırasında Sokrates'e kefil oldu ve Sokrates hüküm giydikten sonra da ona kaçma olanağı sağladı, ancak razı edemedi. Platon diyaloglarından birine onun adını verdi.

Kriton, Platon'un ilk diyaloglarından biri. İ.Ö. 395'e doğru yazıldı. Diyalog, Sokrates'in hapishanede izleyicilerinden Kriton'la konuşmasından oluşur. Kriton, Sokrates'e kendisini kaçırmayı önerir. Sokrates bu öneriyi geri çevirir ve adaletsiz de olsalar, sitenin yasalarına boyun eğmek gerektiğini ileri sürer. Platon bu arada yasaları da konuşturarak, onlara, siteyi savunmak gerektiği konusunda ünlü bir savunma yaptırır.

KRİTTİVAS PANDİT, bengalli şair (**Krittivas Ocha** da denir) [Phuliya, Nadia yakınında, 1399 - öl. 1433 ?]. Dizelerinin güzellik ve arılığıyla *Ramayana*'nın en ünlü uyarlayıcısı sayılır.

KRİVİÇİ ya da **KRİVİÇLER,** Polotsk ve Smolensk bölgesine yerleşmiş doğulu islav kabilesi. IX. yy.'da Vareg Oleg'e boyun eğdiler.

KRİVOY-ROG, Ukrayna'da kent, Dniepr ırmağı'nın büyük büklümü kıyısında, 713 000 nüf. (1989). Kent ülkenin demirçelik ihtiyacını karşılayan demir cevheri yataklarının bulunduğu bölgededir. Kok kömürü tesisleri. Metalürji ve makine sanayileri. Prefabrik yapı elemanları ve gereçleri. Besin sanayileri.

—Ask. tar. 14 ağustos 1941'de Almanlar'ın ele geçirdiği Krivoy-Rog'a 1943'te Dniepr'i aşan Koniyev'in kuvvetleri saldırdı. "Kirpi savunması"na geçen Almanlar bu saldırıya 22 şubat 1944'e kadar dayandılar.

KRİYALJEZİ a. (fr. *cryalgésie;* yun. *kryos*, soğuk, ve *algesis*, ağrı'dan). Tıp. Soğuğun neden olduğu ağrı.

KRİYANESTEZİ a. (fr. *cryanesthésie*). Tıp. Soğuğu algılama yetisinin kaybolması.

KRİYERJİ a. (fr. *cryergie*). Pedol. Arktika bölgelerinin topraklarında görülen donma ve çözülme etkinliği (*kriyosol*). [Kütle hareketleri kriyosollerin üst bölümünü etkiler; ince ve daha kalın öğelerin segregasyonuna yol açar; bu parçalar çizikler ve çokgenler oluşturacak biçimde düzenlenir.]

KRİYESTEZİ a. (fr. *cryesthésie;* yun. *kryos*, soğuk, ve *aisthesis*, duyu'dan). Tıp. Soğuğa karşı aşırı duyarlılık.

KRİYO-, önek. (yun. koç anlamında *krios*'tan). Bazı sözcüklerin oluşturulmasında kullanılır.

KRİYOALTERNATÖR a. (fr. *cryoalternateur*). Elektrotekn. SOĞUKALTERNATÖR' ün eşanlamlısı.

Kriyo-Belozerskiy, 1397'de Siversko ye gölü kıyısında kurulan rus manastırı (bugün Vologda bölgesinde Kirillov'dadır). Soyluların ve din adamlarının inziva ya çekildikleri bir merkezdi. Önemli bir stratejik konumu olması dolayısıyla 1612 -13'te Polonyalılar ve Litvanyalılar tarafından kuşatıldı. Manastırın ilk taş yapılarından biri olan katedral Prohor Rostovskiy döneminde inşa edildi (1497-98'e doğr.). XVII. yy.'da manastırı çevreleyen sur ve kulelerle birlikte bir dizi kilise de yapıldı. Manastır daha sonra müzeye dönüştürüldü.

KRİYOBİSTURİ a. (fr. *cryobistouri*). Cerr. Bir doku parçasını çıkarmak için kullanılan özel kriyosunda.

KRİYOBİYOLOJİ a. (fr. *cryobiologie*' den). **1.** Çok düşük sıcaklıkların biyolojik olgular üzerindeki etkilerini inceleyen bilim. **—2.** Biyolojik dokuların, organların ve maddelerin korunması için çok düşük sıcaklıkların uygulanması.

KRİYOBOBİN a. (fr. *cryobobine*). Elektrotekn. SOĞUKBOBİN'in eşanlamlısı.

KRİYODEKAPAJ a. (fr. *cryodécapage*). Biyol. Hücreyi mikroskopta incelemek amacıyla hücre biyolojisinde kullanılan ve kimyasal tespit yöntemlerinin tersine, hücre düzeninin korunmasını sağlayan fiziksel yöntem.

—ANSİKL. Kriyodekapaj, incelenecek nesnenin, genellikle sıvı azot ya da helyum içinde çok hızlı dondurulmasını gerektirir. Dondurulan cisim vakum altında kesilir, hafif bir kriyojenik kurutma yüzeyi temizler ve bazı yapıları kabartma halinde ortaya çıkarır. Bu yöntem hücredeki çeşitli organitlerin molekül yapısı hakkında yeni yorumlar yapılmasını sağlamıştır. Fakat kriyodekapaj en iyi sonuçları hücre zarlarının incelenmesinde vermiştir.

KRİYOEKSTRAKSİYON a. (fr. *cryoextraction*). Oftalmol. Katarakt ameliyatında, merceğin soğuk kullanılarak çıkartılması.

KRİYOELEKTRONİK a. (fr. *cryoélectronique*). Elektron. SOĞUKELEKTRONİK' in eşanlamlısı.

KRİYOELEKTROTEKNİK a. (fr. *cryoélectrotechnique*). Elektrotekn. SOĞUKELEKTROTEKNİK'in eşanlamlısı.

KRİYOFİBRİNOJEN a. (fr. *cryofibrinogène*). Hematol. Soğukta çökelmesi nedeniyle anormal sayılan fibrinojen. (Nedeni belirsiz birincil kriyofibrinojenemilerde ya da bazı akut enfeksiyonlarla kollajen

hastalıklarında görülür. Kriyofibrinojenin soğukta çökelmesinin, bu anomaliyi taşıyan kişilerde kol ve bacaklarda beliren nekroz lezyonlarının nedeni olduğu sanılmaktadır.)

KRİYOFİBRİNOJENEMİ a. (fr. *cryofibrinogénémie*). Hematol. Kan plazmasında kriyofibrinojen bulunmasıyla belirgin hastalık durumu.

KRİYOFİKSASYON a. (fr. *cryofixation*). Biyol. Çok düşük sıcaklıkta soğutularak sağlanan doku tespiti. (Tıpta, kriyofiksasyon özellikle retinanın yerine yapıştırılmasında kullanılır.) [Eşanl. KRİYOPEKSİ.]

KRİYOFİL sıf. (fr. *cryophile*). Biyol. 0 °C'ın altında gelişebilen bir mikroorganizmaya denir.

KRİYOFİZİK a. (fr. *cryophysique*). Soğut. san. DERİNSOĞUK* FİZİĞİ'nin eşanlamlısı.

KRİYOFLUORAN a. (fr. *cryofluorane*'dan). Anestez. Hızlı buharlaşmayla etki gösteren yerel anestezik madde. (Bu anestezikler küçük cerrahide ve diş hekimliğinde kullanılır. Parlayıcı olmadığından, etil klorürün tersine, elektrikli bir aygıtın [elektrokoagülasyon, elektrikli neşter] kullanılabilmesine de olanak verir.)

KRİYOGLOBÜLİN a. (fr. *cryoglobuline*). Bağışıkbil. Soğukta çökelebilen ve soğuğa duyarlanma, Raynaud sendromu, kanamalar, kangren gibi çeşitli belirtilere neden olan globülin.

KRİYOGLOBÜLİNEMİ a. (fr. *cryoglobulinémie*). Patol. Kanda kriyoglobülin bulunması.

KRİYOHİDRAT a. (fr. *cryohydrate*). Fizs. kim. Bileşenlerinden biri su olan ötektik karışım.

KRİYOİLETKEN a. Elektrotekn. SOĞUKİLETKEN'in eşanlamlısı.

KRİYOJENERATÖR a. (fr. *cryogénérateur*). Elektrotekn. SOĞUKÜRETEÇ'in eşanlamlısı.

KRİYOJENİ a. (fr. *cryogénie*). Soğut. san. DERİNSOĞUTMA'nın eşanlamlısı.

KRİYOJENİK sıf. (fr. *cryogénique*). Çok düşük sıcaklık oluşturabilen ya da buna ilişkin olan.
—Tıp. *Kriyojenik işlem*, uzun süre bozulmadan saklamak amacıyla canlı bir organizmanın sıcaklığını −190 °C'a düşürme eylemi. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. Kriyojenik işlem, Amerika Birleşik Devletleri'nde, bugün için iyileşmesi kabil olmayan bazı hastalara uygulandı. Bu hastaların uzun süre bozulmadan saklanacak olan bedenlerinin ilerde hastalığın tedavisi keşfedildiği zaman yeniden canlandırılacağı düşünüldü. Bu amaçla kriyojenik işlem, 1969 yılında lösemili bir hastaya uygulandı. Ondan sonra beş on hasta daha aynı işleme tabi tutuldu. Uygulamanın başarıya ulaşması çok şüphelidir.

KRİYOJENİZASYON a. (fr. *cryogénisation*). → SOĞUTMA.

KRİYOKABLO a. (fr. *cryocâble*). Elektrotekn. SOĞUKKABLO'nun eşanlamlısı.

KRİYOKOAGÜLASYON a. (fr. *cryocoagulation*). Tıp. Bir dokunun yerel olarak çok düşük sıcaklıkta soğutulmasıyla sağlanan pıhtılaşma. (Kriyokoagülasyon kanayan bir yere ya da gözde bazı kornea hastalıklarına uygulanabilir.)

KRİYOKOTER a. (fr. *cryocautère*). Der. hast. Karbon karıyla kriyokoterizasyon yapmakta kullanılan aygıt. (En çok kullanılan kriyokoter, tedavi edilen lezyona göre uçların boy ve biçimini seçmeye ve istenen sonuca göre basıncı ayarlamaya olanak veren Lortat-Jacob kriyokoteridir.)

KRİYOKOTERİZASYON a. (fr. *cryocautérisation*). Der. hast. Deri urlarını (ben, anjiyom, siğil, vb.), çirkin nedbeleri (keloit) yok etmek ya da iltihaplı lezyonları (kırmızı akne) tedavi etmek için deride bunların bulundukları yeri çok düşük derecede soğutma. (Kriyokoterisazyon için ya sıvı karbondioksit [karbon karı −79 °C] ya da sıvı azot [−195 °C] buharlaştırılarak kullanılır.)

KRİYOLİT a. (alm. *Kryolith*). Miner. Formülü Na_3AlF_6 olan doğal sodyum ve alüminyum çift fluorürü. (Grönland'da, dilinebilen kar beyazı kütleler halinde bulunur. Alüminyum metalürjisinde kullanılır.)

KRİYOLİTİYONİT a. (fr. *cryolithionite*). Miner. Kübik sistemde yer alan doğal alüminyum, lityum ve sodyum fluorür.

KRİYOLOJİ a. (fr. *cryologie*). Soğut. san. DERİNSOĞUKBİLİM'in eşanlamlısı.

KRİYOMAKİNE a. (fr. *cryomachine*). Elektrotekn. SOĞUKMAKİNE'nin eşanlamlısı.

KRİYOMANYETİKLİK a. (fr. *cryomagnétisme*'den). Manyet. SOĞUKMANYETİKLİK'in eşanlamlısı.

KRİYOMASAJ a. (fr. *cryomassage*). Kriyokoterin yuvarlak ucuyla yüze yapılan masaj (ya da, daha doğrusu, "ütüleme"). [Bu yöntem adi ve kırmızı akne başta olmak üzere çeşitli akne biçimlerinin ve yüz eritrozunun tedavisinde kullanılır.]

KRİYOMETRE a. (fr. *cryomètre*'den). Termodin. DONMAÖLÇER'in eşanlamlısı.

KRİYOMIKNATIS a. Elektrotekn. SOĞUKMIKNATIS'ın eşanlamlısı.

KRİYOMİKROSKOP a. (fr. *cryomicroscope*). Fiz. SOĞUKMİKROSKOP'un eşanlamlısı.

KRİYOMOTOR a. (fr. *cryomoteur*). Elektrotekn. SOĞUKMOTOR'un eşanlamlısı.

KRİYOOFTALMOLOJİ a. (fr. *cryo-ophtalmologie*). Başta katarakt ve retina dekolmanı ameliyatı olmak üzere göz hastalıklarının tedavisinde soğuğun kullanılması.
—ANSİKL. Kriyooftalmolojide katarakt ameliyatı için gözmerceğine sıvı azotla (−70 °C'ta) beslenen bir kriyot yapıştırılır; soğuk, gözmerceğinin katılaşmasına ve kriyoda sıkıca yapışmasına neden olur: böylece kriyotla birlikte çekilip çıkartılabilir. Retina dekolmanı ameliyatında birbirinden ayrılmış olan retina ile koroidi yeniden yapıştırmak için eskiden diyatermokoagülasyondan yararlanılırdı. Sıvı azotlu kriyot kullanılırsa uygulamanın genişliği ve yeri oftalmoskopla kolayca denetlenerek sklera zedelenmeden, koroit ile retina arasında sağlam bir yapışma sağlanabilir. Bu yöntem nispeten zararsız olduğundan, laser kullanımına koşut olarak, çevresel retina lezyonlarının koruyucu tedavisinde geniş çapta kullanılabilir. Ayrıca, bazı süreğen kornea ülserlerine art arda birkaç kez kullanılması hızlı bir iyileşme sağlar.

KRİYOPATİ a. (fr. *cryopathie;* yun. *kryos*, soğuk, ve *pathos*, hastalık'tan). Tıp. Soğuktan ileri gelen her çeşit hastalık (soğuk ürtikeri, donma, vb.).

KRİYOPEKSİ a. (fr. *cryopexie*). Biyol. KRİYOFİKSASYON'un eşanlamlısı.

KRİYOPOMPA a. (fr. *cryopompe*). Soğut. san. SOĞUKPOMPA'nın eşanlamlısı.

KRİYOPRESİPİTE a. (fr. *cryoprécipité*). **1.** Aşırı soğutma yöntemi kullanılarak elde edilen plazma bölümü. **—2.** *Donmuş kriyopresipite*, önceden −30 °C'tan daha düşük sıcaklıkta dondurulmuş insan plazması 4 °C'ta çözüldüğünde erimeden kalan ve hemofili önleyici A etmeni (etmen VIII) etkisi gösteren plazma proteinlerinin pıhtılaştırıcı bölümü. (−20 °C'tan daha düşük sıcaklıkta donmuş olarak saklanmalı ve ml'de en az 3,5 uluslararası birim etmen VIII içermelidir.) ‖ *Liyofilize kriyopresipite*, plazmanın hemofilik önleyici A etmeni (etmen VIII) içeren kuru bölümü. (Yeniden oluşturulan madde içindeki yoğunluğu ml'de 3,5 uluslararası birimden az olmamalıdır. Bu bölüm önemli miktarda fibrinojen de içerir.)

KRİYOPROTEKTÖR sıf. (fr. *cryoprotecteur*). Hematol. İnsan ya da hayvan hücrelerinin korunmaları için gerekli çok düşük sıcaklıkların zararlı etkilerine karşı bu hücreleri koruyabilen maddeye (örneğin gliserol dimetilsülfoksit) denir.
◆ a. Kriyoprotektör madde.

KRİYOSKOPİ a. (fr. *cryoscopie*). Termodin. DONMABİLİM'in eşanlamlısı.

KRİYOSOL a. (fr. *cryosol*). Pedol. Arktika bölge toprağı.

KRİYOSONDA a. (fr. *cryosonde*'dan). Cerr. Normal ya da hastalıklı dokuların çıkartılması için, belirli yerlerin, derinliğine ya da yüzeyde hızla donmasını ya da oralardaki dokuların soğutulmasını sağlayan sonda.

KRİYOSTAT a. (fr. *cryostat*). Soğut. san. Sınırlı bir sürede, özel bir derinsoğuk alanı gerçekleştirmek için tasarlanan laboratuvar aygıtı.
—ANSİKL. Kriyostatlar genellikle maddenin fiziksel özelliklerini derinsoğutma ortamında incelemeye yöneliktir; incelenen özelliğin tipine (ısıl, mekanik, elektrik, manyetik, optik vb. özellik) ve amaçlanan sıcaklık alanına göre birçok türü vardır. Bunlar, istenilen çalışma bağımsızlığına göre az çok kapasitede, ısıl olarak yalıtılmış kaplardır (Dewar kapları ya da aşırı yalıtılmış kaplar); içlerindeki soğutma kaynağı, ayarlanabilir bir basınç altında sıvılaştırılmış gazın (azot, hidrojen, helyum) buharlaşmasıyla elde edilir.

KRİYOŞİRÜRJİ a. (fr. *cryochirurgie*). Ameliyatlar sırasında yerel soğutma (dondurma) tekniklerinden yararlanan cerrahlık dalı. (Kriyoşirürjiden kulak-burun-boğaz, beyin ve sinir cerrahisi, deri hastalıkları, üroloji ve özellikle göz hastalıklarında [kriyooftalmoloji] yararlanılır.)
—ANSİKL. Kriyoşirürjinin etkisi uygulanan sıcaklığın derecesine bağlıdır: −15 °C ila −70 °C arasında özellikle gözmerceğinin çıkartılmasında yapıştırıcı etkisinden yararlanılır; −70°°C'ın altında retina dekolmanının tedavisinde iltihaplaştırıcı etki yaratır; çok daha düşük sıcaklıkta (−180 °C), urların ve Parkinson hastalığının tedavisinde (stereotaksi ile) nekroz etkisi yaratmayı sağlar.

KRİYOT a. (fr. *cryode*'dan). Kriyoşirürjide sıvı azotun kullanılmasını sağlayan elektrot biçiminde uç.

KRİYOTERAPİ a. (fr. *cryothérapie*). Soğukla tedavi. (Soğuktan tıp ve veterinerlikte yararlanılmakla birlikte, kriyoterapi adı genellikle kriyokoterizasyona dayanan yöntemler için kullanılır.) [Eşanl. SOĞUK TEDAVİSİ.]

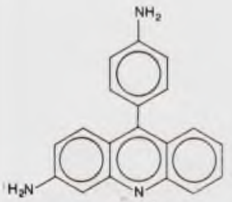
KRİYOTRANSFORMATÖR a. (fr. *cryotransformateur*). Elektrotekn. SOĞUKTRANSFORMATÖR'ün eşanlamlısı.

KRİYOTRON a. (fr. *cryotron*). Çalışma ilkesi aşıriletkenliğe dayanan ve bir triyot ya da tranzistor ile aynı rolü oynayabilen elektronik düzenek.
—ANSİKL. Aşıriletken bir maddeden olu-

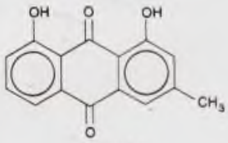
Drapier-Larousse

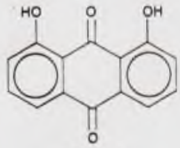
kriyokoter
(doğrudan doldurmalı ve değişik uçlu Lortat-Jacob kriyokoterleri)

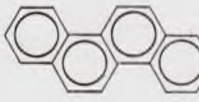
krizanilin

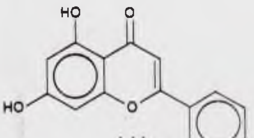
krizarobin

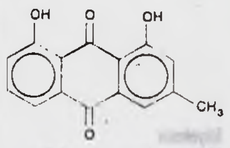
krizazin

krizen

krizin

krizofanik asit

şan bir devreye verilen akım, devrede çok uzun süre kendisini koruyabilir. Bir manyetik alanın varlığı, olayın ortaya çıkış sıcaklığını düşürür; bu durumda, aşırıiletken olma özelliği taşıyacağı sıcaklığa getirilmiş bir cismin, zayıf bile o'sa bir manyetik alanın etkisinde kalması bu özelliğini yitirmesine yol açabilir.

1956'da Massachusetts İnstitute of Technology'de Dudley A. Buck'un geliştirdiği kriyotron, günümüzdeki şekliyle çapraz iki tantal ve niyobyum şeridinden oluşur. Bu şeritler bir sıvı helyum banyosuna, sözkonusu iki metalin aşırıiletken olduğu 4,2 K sıcaklığında daldırılır. Bu aşırıiletkenlik tantal için 4,4 K'in üzerinde yok olur ve niyobyum için 8,7 K'e kadar dayanır. Niyobyum telinden zayıf bir akım geçirilirse, bunun doğurduğu manyetik alan, tantalın aşırıiletkenliğini yok etmeye yeter; böylece, telin içindeki akım, yeğin bile olsa birdenbire kesilir. Ancak, niyobyum teldeki akım kesilirse, tantalda yeniden akım oluşur. Dolayısıyla bu düzenek, çalışma ilkesi çok basit olan bir röle oluşturur. Böylece, rahatlıkla anlaşılabileceği gibi, birbirini kontrol eden çeşitli devrelerin, elektronik bilgisayarların değişik mantıksal işlevlerini yerine getirmeleri beklenebilir.

KRİZ a. (fr. *crise;* yun. *krisis,* ayrılık, kriz'den). **1.** Akut bir hastalığın gidişinde kötüye doğru ani ve şiddetli değişiklik: *Kalp krizi. Apandisit krizi.* **—2.** Mikroplu bir hastalık sırasında ortaya çıkan ve hemen her zaman iyileşmeye doğru gidişi haber veren ani ve yoğun değişiklik. (Bk. *ansikl.* böl.) **—3.** Tabes dorsalis sırasında vücudun belli bir bölgesinde ya da bir organda duyulan ve nöbetle gelen ağrı, acı. **—4.** Fizyolojik bir rahatsızlığın şiddetli yinelemelerle kendini gösteren nöbeti: *Öksürük krizi.* **—5.** Bir duygunun, bir ruh halinin kuvvetli bir biçimde dışarı vurulması, ani nöbet: *Bir ağlama krizi, bir gülme krizi.* **—6.** Bir şeye duyulan ani istek: *İçki krizi. Uyuşturucu krizi.* **—7.** Bir kişinin, bir grubun yaşamında, bir etkinliğin sürmesinde, bir kurumun işleyişinde ortaya çıkan güç dönem; bunalım: *İktisadi, siyasi kriz. Sanayi kesiminde kriz.* **—8.** Bir şeyin çok kıt olması durumu; bunalım: *Petrol krizi. Para krizi.* **—9.** *(Sinir) krizi,* çok şiddetli bir heyecanın ya da bir bunalımın etkisiyle davranışlarını kontrol edemeyen ve bunu aşırı tepkilerle (bağırma, ağlama, gülme vb.) belli eden kişinin durumu.

—ANSİKL. Tıp. Antibiyotiklerin kullanıma girmesinden önce, bulaşıcı hastalıkların krizi çok büyük bir önem taşımaktaydı: kriz, gerçekten de iyileşmenin ve nekahat dönemine girişin habercisiydi. Aşırı terleme, bol işeme (idrar krizi) ve özellikle ateş düşmesi gibi kendine özgü belirtileri vardı. Bunların en tanınanı pnömonideki *9. gün krizi'dir.* Günümüzde bulaşıcı hastalıkların tedavisiz kalması düşünülemeyeğine göre iyileşmenin, hastalığın başladığı tarihle ilintili, kesin ve belli bir dönem sonunda gerçekleşmesi sözkonusu değildir.

KRİZA (John), amerikalı dansçı (Berwyn, İllinois, 1919 - Naples açıklarında, Florida, 1975). Karakter dansçısıydı. Daha öğrenciyken Ballet Theatre'a girdi (1940) ve D. Lichine'in *Helen of Troy* (1942), J. Robbins' in *Fancy Free* (1944), *Interplay* (1945), *Fac -Simile* (1946), A. De Mille'in *Fall River Legend* (1948), *Sebastian* (1957), H. Ross' un *Caprichos* (1950), K. MacMillan'ın *Winter's Eve* (1957) adlı balelerinin prömiyerlerinde başrolü yorumladı. E. Loring'in *Billy the Kid,* A. Tudor'un *Offenbach in Underworld* adlı balelerinde dans etti. Ballet Theatre'ın yeni topluluğunda (American Ballet Theatre, 1960) başdansçılığa atandı, 1966' da iki yöneticisinden biri oldu.

KRİZALİT a. (fr. *chrysalide;* lat. *chrysalis, -idis;* yun. *khrysallis*). Pulkanatlı bir böceğin, kelebeğe dönüşmesini sağlayan başkalaşımdan önce geçirdiği nemf hali.

—ANSİKL. Krizalitlere, bazılarının yaldızlı (yun. *khysos,* altın) tonlarından ötürü bu ad verilir. Krizalite dönüşmeden önce tırtıllar bir barınak arar, ipeksi bir kozayla bedenlerini örter, ya kendini toprağa gömer ya da iri yaprakların vb. arasına gizlenir. İpekböceğinde olduğu gibi, krizalit bir kozanın içinde de kapalı bulunabilir.

Krizalitler üstü sırla kaplı küçük mumyalara benzer; ayaklar, kanatlar, hortum, göğüse iyice yaslı durur; tek hareketli bölüm on halkadan oluşan karındır. Krizalit evresi, türlere bağlı olarak birkaç gün ile 1 ya da 2 yıl arasında değişir. Böcek krizalit evresinde, soğuğa karşı büyük direnç gösterir. Krizalitleşmeyi, birbirini izleyen doku erimesi ve histogenez olaylarını hormonlara bağlı etkenler belirler. Kelebek kozadan çıkabilecek duruma gelince nemf, kutikulasına basınç yaparak kutikulayı sırt kesiminden boydan boya yırtar ve yavaş yavaş dışarı çıkar, kırışık kanatlarını açar ve gücünü toplayınca kılıfından ayrılır.

KRİZALİTLEŞME a. Zool. Tırtılın krizalite dönüşmesi.

KRİZALİTLEŞMEK gçz. f. Zool. Başkalaşma geçirerek krizalite dönüşmek.

KRİZAMİN a. (fr. *chrysamine*). Org. kim. Sarı azo boyarmaddelerin yaygın adı; bisdiazolama işleminden geçirilen benzidin ya da tolidinin, salisilik asit gibi fenollerle yoğuşturulması sonunda elde edilir.

KRİZANİLİN a. (fr. *chrysaniline*). Org. kim. Formülü $C_{19}H_{15}N_3$ olan akridinsel boyarmadde; ipek ve yünün sarıya boyanmasında, özellikle deri boyamacılığında kullanılır.

—ANSİKL. Krizanilin, fuksin üretiminde ele geçen bir yanüründür. Paratoluidinin anilinle verdiği yoğuşma tepkimesi sonunda elde edilir. Benzeşikleriyle birlikte "fosfin" adı altında satılır.

KRİZANTEM a. (fr. *chrysanthème*'den). Bot. KASIMPATI'nın eşanlamlısı.

Krizantem nişanı, 1876'da imparator Meici Tenno tarafından çıkarılan japon nişanı. Tek derece. Mor şeritli kırmızı kurdele.

KRİZANTEMİK sıf. (fr. *chrysanthémique*). Org. kim. *Krizantemik asit,* formülü $C_{10}H_{16}O_2$ olan monoterpensel asit; piretotundan özütlenen böcek öldürücülerde ester biçiminde bulunur.

KRİZAROBİN a. (fr. *chrysarobine*'den). Goa tozundan elde edilen madde. (Brezilya'da yetişen bir ağacın [*Andira araroba*] kovuğunda bulunur ve yerel olarak sedef hastalığının tedavisinde kullanılır. Metil-3-dihidroksi-1,8 antron'un günlük dildeki karşılığı olan krizarobin, krizofanik asidin indirgenmesiyle elde edilir. Genellikle dayanılması güçtür; özellikle böbrekler ve gözler için zehirli etkisinden dolayı kullanımı çok sınırlıdır.)

KRİZAZİN a. (fr. *chrysazine*). Org. kim. Dihidroksi-1,8 antrakinon'un yaygın adı. Alizarinin bir izomeri olan krizazin, alizarin gibi mordanlanabilir bir boyarmaddedir.

KRİZELEFANTİN sıf. (fr. *chryséléphantine;* yun. *khrys[o]-* ve "fildişinden" anlamında *elephantinos*'tan). Altın ve fildişinin bir arada kullanıldığı heykeller için kullanılır.

—ANSİKL. Altın ve fildişi ile süslenmiş heykeller Mısır'da ve Doğu'da bilinirdi; büyük krizelefantin heykel tekniği önce Yunanistan'da, arkaik dönemde geliştirildi, daha sonra da tüm Akdeniz çevresine yayıldı. Ahşap bir iskelet, bedenin ayrıntılarının önceden oyulmuş olduğu ağaç bir çekirdeği taşırdı. Bu çekirdek üzerine, giysiler ve saçlar için, çarpma-çakma tekniğiyle işlenmiş altın levhalar, çıplak bölümler (yüz, ayaklar, eller, kollar) içinse, fildişi levhalar yapıştırılırdı. Ayrıca, taş ve abanoz kakma süslemeler eklenirdi. Pausanias, Olympia' ya armağan olarak sunulan Kypselos*'un sandığını (İ.Ö. VII. yy.) betimlemesini bıraktı. 1939'da, Kutsal yol'un altında, Delphoi müzesi'nin en değerli yapıtları arasında yer alan, küçük fildişi nesneler ve doğal boydan biraz daha küçük heykellerin parçaları bulundu. Krizelefantin heykel sanatı altın çağını klasik dönemde yaşadı: Kanakhos, Kalamis ve Alkamenes'in yapıtları; Pheidias' ın gerçekleştirdiği dev *Athena Parthenos* ve *Olympia Zeusu.* Bu teknik, Roma ve Bizans dönemlerinde de sürdürüldü.

KRİZEN a. (fr. *chrysène*). Org. kim. Formülü $C_{18}H_{12}$ olan aromatik hidrokarbon; taşkömürü katranının ağır ürünlerinden elde edilir; karbonlu iskeletine pek çok doğal üründe rastlanır.

KRİZİN a. (fr. *chrysine*). Org. kim. Dihidroksi-5,7 flavon'un yaygın adı; kavak tomurcuklarındaki sarı pigmenttir.

KRİZMA → KİRİZMA.

KRİZOBERİL a. (fr. *chrysobéryl*). Miner. $BeAl_2O_4$ formülündeki doğal berilyum alüminat. (Eşanl. SİMOFAN.)

KRİZOFANİK sıf. (fr. *chrysophanique*). Org. kim. *Krizofanik asit,* metil-3 dihidroksi-1,8 antrakinon'un yaygın adı; turuncu-kırmızı boyarmadde. (Kuvvetli bir müshil olan krizofanik asit, ravent ve sinemakinin etkin maddesini oluşturur. Özellikle deri hastalıkları tedavisinde kullanılan bir tozdur; sedef hastalığına karşı pomat ve çözelti halinde uygulanır.) [Eşanl. DİHİDROKSİMETİLANTRAKİNON.]

KRİZOGRAFİ a. (fr. *chrysographie*). Antikçağ ve Ortaçağ'da değerli kitaplarda kullanılan altın harfli yazı. (En güzel örnekleri bizans ve karolenj elyazmalarındadır, [Charlemagne için Gothescalcus Evangeliarium'u, Kel Charles'ın mezamir kitabı]. İtalya, Almanya ve İngiltere'de de altın harflerle yazılmış X. ve XI. yy.'lardan kalma diplomalar vardır.)

KRİZOHEDONİZM a. (fr. *chrysohédonisme*). İkt. Bir ülkenin zenginliğini altın stoku birikimine dayandıran kuram.

KRİZOİDİN a. (fr. *chrysoïdine*). Org. kim. Anilin ya da ortotoluidinin diazolu türevlerinin, metafenilen ya da metatoluilendiamin üzerine etkimesi sonunda elde edilen boyarmadde.

—ANSİKL. Krizoidin J, anilin ile metafenilendiaminden türeyen bir krizoidindir. Birer bazik boyarmadde olan krizoidinler, tanenle mordanlanmış pamuğu boyarlar. Güzel turuncu-sarı nüansların elde edildiği bu boyarmaddelerden kumaş baskısında, deri boyamacılığında, alkollü verniklerin renklendirilmesinde yararlanılır.

Krizoidinler, elde ediliş biçimlerinden de anlaşıldığı gibi azobenzenin (ya da azotoluen) diaminli türevleridir.

KRİZOKAL a. (fr. *chrysocale; krizo-* ve yun. *khalkos,* bakır'dan). Bileşiminde % 8'den daha az kalay bulunan haddelenmiş çinko bronzlarına verilen genel ad; rengi altınınkini andırır; tel, çubuk ve kütük biçiminde üretilebilir.

KRİZOKOL a. (fr. *chrysocole*). Miner. $(Cu,Al)_2H_2Si_2O_5(OH)_4$ formülünde, mavimsi yeşil renkte, biçimsiz, hidratlı doğal bakır silikat.

KRİZOLİT a. (fr. *chrysolite*). Miner. Peridot türünden ve grubundan doğal demir ve magnezyum silikat. (Camsı parlaklıkta olan krizolitin rengi sarımsı yeşildir. Kristalleri bazen cevher olarak kullanılır.)

KRİZOPRAZ a. (fr. *chrysoprase*). Miner. SiO_2 formülünde, kalseduan türünden bir silis çeşidi; bileşiminde bulunan nikel yüzünden rengi elma yeşilidir.

KRİZOTİL a. (fr. *chrysotile*). Miner. Hidratlı doğal magnezyum silikat; lifsi bir serpantin türüdür.

—ANSİKL. Pnömol. Krizotil ya da beyaz amyant çok önemli bir asbest çeşididir, çünkü sanayideki amyant tüketiminin % 95'ini oluşturur ve bu nedenle amyant ve lifli madenlerin yol açtığı hastalıklarda özel bir yer tutar.

KRK, ital. **Veglia,** Hırvatistan'da yer, Dalmaçya kıyısında, Krk adasında (günümüzde bir köprüyle adaya bağlanmış durumdadır) yer alır; 2 000 nüf. —*Krk adası*, 408 km²; 20 000 nüf. Havalimanı. Koyun yetiştiriciliği.
—Güz. sant. Krk kentinde roma hamamı kalıntıları, "eski-hırvat" üslubunda Romanöncesi dönemden capellalar (IX.-XI. yy.), XII. yy.'dan kalma, bir ölçüde roman üslubunda katedral (italyan sanatçıların tabloları) yer alır. —Baška köyünde, XI. yy.'dan kalma bir benedikten manastırında, kral Zvonimir'in bağış akti olan "Baška levhası" bulundu; en eski hırvatça belge olan bu taş 1100'e doğru glagol yazısıyla yazılmıştı. —Küçük Košljun adasında, bir benedikten yapısının kalıntıları üzerine XVI. yy.'da yapılmış bir fransisken manastırı yer alır (zengin bir kitaplık, taş yapıtlar müzesi ve doğa bilimleri müzesi [Adriya denizi faunası]).

KRKA, Dalmaçya'da ırmak; 75 km. Aşağı vadisi, deniz ilerleyince su altında kalmıştır. Halici kıyısında Sibenik limanı.

KRKONOSE → KARKONOSZE.

KRKONOSE dağları, Çek cumhuriyeti'nde dağ kütlesi.

KRLEŽA (Miroslav), hırvat yazar (Zagreb 1893 - *ay. y.* 1981). 1917'den başlayarak bolşevik görüşleri benimsedi ve anlatımcı yöntemlerden koptu. Edebiyatın tüm türlerini denedi: şiir (*Balade Petrice Kerempuha*, 1936; *Lirika*, 1919), oyun (*Gospoda Glembaj*, 1929), öykü (*Hrvatski bog Mars*, 1922), roman (*Povratok Filipa Latinoviča*, 1932; *Zastave*, 1968), deneme, günlük. 1918 öncesi Avusturya-Macaristan toplumunu ve iki savaş arası yugoslav rejimini sert bir dille eleştiren yazar, 1923-1927 arasında, daha sonra yasaklanmış olan *Književna Republika* dergisinin yöneticiliğini; Belgrad'da *Danas* (1934) ve *Pečat* (1939-1940) dergilerinin yazı işleri müdürlüklerini yaptı. Sözlükçülük enstitüsü'nün kurucusu ve ansiklopedici de olan Krleža yarım yüzyılı aşkın bir süre hırvat kültür yaşamını etkiledi.

KRNOV, Çek cumhuriyeti'nde kent, Opava kıyısında, Polonya sınırı yakınında, 23 000 nüf. Tekstil sanayisi ve tekstil gereçleri üretimi.

KROBATİN (Alexander, *baron* VON —), avusturyalı mareşal (Olmütz 1849 - Viyana 1933). 1912'den 1917'ye kadar Avusturya-Macaristan savaş bakanıydı. 1917'de İtalya cephesinde bir orduya komuta etti.

KROEBER (Alfred Louis), amerikalı antropolog (Hoboken, New Jersey, 1876 - Paris 1960). Franz Boas'ın öğrencisiydi, ilk incelemelerini Kuzey Amerika Kızılderilileri Arapaholar arasında yaptı (*The Arapaho*, 1902). 1901'de Berkeley'e profesör atandı ve burada antropoloji bölümünü kurdu. Yazdığı pek çok yapıtın başlıcaları şunlardır: *Zuni Kin and Clan* (Zuni Kin ve klan) [1917]; *Handbook of the Indians of California* (Kaliforniya Kızılderilileri el kitabı) [1925]; *Anthropology* (Antropoloji) [1923, ikinci basım 1948]; *The Nature of Culture* (Kültürün doğası) [1952]. Çağdaş antropolojideki gelişmelerin bir bilançosunu çıkaran çalışmalarını da *Anthropology to-day, an Encyclopedic Inventory* (Günümüzde antropoloji, ansiklopedik bir döküm) [1953] başlıklı bir kitapta topladı.

KROG (Helge), norveçli yazar (Oslo 1889 - *ay. y.* 1962). Birinci Dünya savaşı'nda Erling Falk'ın çevresinde toplanan marxçı gruba katıldı, şair Øverland ve romancı Sigurd Hoel ile birlikte modern Norveç edebiyatı üzerinde büyük ölçüde etkisi olan bir "sacayak" oluşturdu. Tiyatro yapıtlarında (*Det store vit*, 1919) İbsen'i çağrıştıran bir biçimde toplumsal eleştiriye girişti ve onun yaptığı gibi tabuların egemen olduğu bir toplumda aşkla karşı karşıya gelen kadının sorunlarını gösterdi (*Dao Solsiden*, 1927; *Konkylien*, 1929). Hatta daha da ileri giderek ilkel bir anaerkilliğe dönüşü bile savundu (*Underveis*, 1936). Bireyciliğin yerini içten bir özgeciliğin aldığı idealist bir dünya çizen başyapıtı *Opbrudd*'un (1936) duyarlılığı denemelerinin sertliğinden hiçbir şey kaybettirmedi (*Diktning och Moral*, 1946).

KROGH (August), danimarkalı fizyolojist (Grenå, Jylland, 1874 - Kopenhag 1949). Solunum değişimleriyle kılcal damarların dolaşımdaki rolü üstüne yaptığı çalışmalarla 1920 Nobel fizyoloji ve tıp ödülü'nü kazandı.

KROHG (Christian), norveçli ressam (Oslo 1852 - *ay. y.* 1925). Almanya'da yetişti. Toplumsal özellikli bir natüralizmin başlıca temsilcisi oldu. Bir süre Paris'te yaşadı (1881-82) ve izlenimcilikten etkilendi. Oslo Güzel sanatlar akademisi'nin yöneticiliğine atanmadan (1909-1925) önce, Paris'te ders verdi (Colarossi akademisi, 1902-1909). —Oğlu PER (Åsgårdstrand 1889 - Oslo 1965), Paris'te Matisse'in öğrencisi oldu (1909-10); fovizmden ve kübizmden etkilendi; anlatım gücü yüksek, renkli bir resim sanatı ortaya koydu (*Montparnasseli Kiki*, 1928, Ulusal galeri, Oslo). Daha sonraları, özellikle dev boyutlu yapıtlarında ustalığa ağırlık verdi (Oslo Üniversitesi kitaplığı, 1933; New York'taki BM Güvenlik konseyi'nin büyük salonu, 1952). 1946'da Oslo Güzel sanatlar akademisi'nde profesörlüğe başladı, daha sonra da yöneticilik yaptı.

KROHMAL (Nahman, **Ranak** — denir), yahudi bilgin ve yazar (Brodi, Galiçya, 1785 - Tarnopol, Galiçya, 1840). Kendi kendini yetiştirdi, çabalarını özellikle felsefe ve tarih üzerinde yoğunlaştırdı. Doğu Avrupa'da Haskala'nın liderleri arasında yer aldı. "Yahudilik bilimi"nin kurucularından biri olarak, yahudiliği öz ortamı ve tarihsel görüntüleri içinde ele alıp anlamaya çalışmak yaşamının başlıca amacı oldu (*More nevukhe ha-zman*, 1851).

KROISEIOS a. Lydia kralı Karun (İ.Ö. 561-547) tarafından basılan sikke.
—ANSİKL. Karun bir para reformu yaparak, elektrum sikkelerin yerine altın ve gümüşün kullanıldığı iki metalli bir sistem getirdi. Altın kroiseiosların ve gümüş sikkelerin ön yüzünde karşı karşıya duran boğa ve aslan protomeleri yer almaktaydı.

KROISOS → KARUN.

KROKET a. (ing. *croquet*). Tahtadan toplan, tokmaklar yardımıyla bazı kurallara uyarak ve belli bir yolu izleyerek küçük kemerlerin altından geçirmeye dayanan oyun.

KROKİ a. (fr. *croquis*). **1.** Modelin özünü ortaya koyacak biçimde kalem ya da fırçayla anında birkaç çizgiyle yapılan desen: *Bir tabloya başlamadan önce krokiler yapmak.* —**2.** Çalakalem yapılan desen, şema: *Lokantanın kâğıt peçetesine alelacele çizilen bir kroki.*
—Topogr. *Ölçü krokisi*, bir harita alımının özgün belgesi.

KROKİDOLİT a. (fr. *crocidolite;* yun. *krokys*, havtüyü'nden). Miner. Amfiboller grubuna özgü bir asbest türü; kanser yapıcı etkisi bakımından önemlidir, ama az kullanılır (amyant sanayisinde % 5 oranında tüketilir).

KROKODİL a. (fr. *crocodile*). Lüks maroken eşya, ayakkabı ve kemer yapımında çok aranan ve timsah derisinin sepilenmesiyle elde edilen deri.
◆ sıf. Bu deriden yapılmış şey için kullanılır.

Krokodil, 1992'de Moskova'da kurulan rus mizah gazetesi. Dünyanın en yüksek tirajlı birkaç büyük mizah gazetesinden biridir.

Bk. resim sayfa 7106

KROKODİLOPOLİS, Yunanlılar'ın Eski Mısır'da, Fayyum (Aşağı Mısır'ın 21 inci *nomos*'u) ilinin (Memfis'in güney-batı'sında bir vahaydı) merkezi olan bir kente verdikleri ad. XII. sülale (İ.Ö. 1910'a doğr.) hükümdarlarınca değerlendirilen kent, bölgeye bereket getiren Nil'in bir kolunun beslediği Merur gölü (Yunanlılar Moeris adını veriyorlardı) kıyısında kurulmuştu. Kentin mısır dilindeki adı **Per-Sebek** ("Sebek'in evi"), timsah tanrı Sebek kül-

Éditions Calmann-Lévy

Miroslav **Krleža**

Scala

Manzara (1473'e doğr.), Leonardo da Vinci'nin **krokisi** mürekkepli uç ve kurşunkalem *(Desen müzesi, Floransa)*

Réunion des Musées nationaux

Dilenciler
Rembrandt'ın **krokisi** mürekkepli uç
Louvre müzesi, Paris

L. L.

amerikan tekellerinin sağladıkları kârlar üzerine karikatür *Krokodil* dergisinin bir sayısının (kasım 1982) kapağı

tünün çok eski zamanlarda burada kazandığı önemi vurgulamaktadır. Kent prensleri Gerileme döneminde siyasette önemli rol oynadılar. Ptolemaios II Philadelphos döneminde Yunanlılar'ın sömürgeleştirdiği (İ.Ö. 280'e doğr.) Krokodilopolis, varlıklı bir Arsinoe sitesi haline geldi; kentin kurulu olduğu alanda yapılan kazılar sonucunda binlerce yunan ve mısır papirüsü çıkarıldı (günümüzde *Medinet ül Fayyum*).

KROKOS. Yun. mit. Nymphe Smilaks'ın sevgilisi. Hermes tarafından safrana dönüştürüldü.

KROKOYİT a. (fr. *crocoïte;* yun. *krokos,* safran sarısı'ndan). Miner. $PbCrO_4$ formülündeki doğal kurşun kromat. (Krokoyit, Yemen taşı kırmızısı monoklinik kristaller biçiminde görülür Özellikle Sibirya ve Tasmanya'da bulunur.)

KROL (Gerrit), hollandalı yazar (Groningen 1934). Bilgi işlem profesörü, romancı, şair, öykücü. Bilim adamlığıyla edebiyatçılığı birleştirerek görelilik ve kesinliğin egemen olduğu yapıtlar vermiştir: *les Jupes de Joy Sheepmaker* (fr. çev.) [1962]; *le Fils de la ville vivante* (fr. çev.) [1966]; *Une tête millimétrée* (fr. çev.) [1967]; *Au service de la Royal Dutch* (fr. çev.) [1974].

KRÓLEWSKA HUTA, Chorzów'un eski adı.

Kroll yöntemi, gaz halde titan ya da zirkonyum tetraklorürü, yansız helyum ortamında erimiş magnezyumla ayrıştırarak titan ya da zirkonyum elde etmeyi sağlayan metalürji yöntemi. Özellikle tepkin olan metaller, önceden arılaştırılmış bir metal bileşiğinin ayrıştırılmasıyla hazırlanmalıdır. 1936'da W. J. *Kroll* (1889-1973) tarafından titan elde etmek için tasarlanan bu yöntem sanayisel olarak ancak 1948'e doğru gelişti. Ön hazırlıklardan sonra (öğütme, ayıklama, zenginleştirme), yükseltgenmiş titan cevheri (ya ilmenit [$FeTiO_3$] ya da rutildir [TiO_2]) işlemeden önce bir arılaştırmayı gerektirir. Özellikle demir, 800 °C'ta grafit eşliğinde klor etkisinde bırakılır ve böylece gaz halde titan tetraklorür ($TiCl_4$) elde edilir. Gaz daha sonra içinde magnezyum külçeleri bulunan bir tepkime kabına alınır. Tepkime ısıtmayla başlatıldıktan sora eksotermik indirgeme erimiş magnezyumla sürer:

$$TiCl_4 + 2\ Mg \rightarrow 2\ MgCl_2 + Ti.$$

Süngerimsi kütle biçiminde görülen metal (titan süngeri), yıkama ve vakumda damıtmayla sürüklenen magnezyum ile magnezyum klorür fazlasından arıtılmalıdır. Aynı yöntem, zirkonyum tetraklorürü argon ortamında magnezyumla indirgeyerek zirkonyum elde etmede de kullanılır; zirkonyum süngeri de yıkama ve vakumla damıtmayla arılaştırılmalıdır.

KROLOW (Karl), alman yazar (Hannover 1915). Öykü ve denemeler yazdı, fransız şairlerinden çeviriler yaptı. Kendi kişisel lirizmi üzerinde geniş etkileri olan gerçeküstücülerden bir antoloji (*Die Barke Phantasie,* 1957) yayımladı. Yapıtlarında imgelerinin ve eğretilemelerinin ataklığıyla "öncü", toprağa ve doğaya olan sevgisiyle gelenekçi bir sanat anlayışı benimsedi. *Heimsuchung* (1948), *Tage und Nächte* (1956), *Landschaften für mich* (1966), *Nichts weiter als Leben* (1970), *Sterblich Gedichte* (1980) adlı şiir kitaplarında günümüzü, insanoğlunun yalnızlığını ve bunalımını dile getirdi. *Poetisches Tagebuch* (1966) ve *Minutenaufzeichnungen* (1967) gibi düzyazı metinlerindeyse edebiyatın işlevini ve işleyişini irdeledi.

KROM a. (fr. *chrome;* yun. *khroma,* renk'ten). Demir ve manganeze benzeyen beyaz metal. (Simgesi Cr olan kimyasal element.)

> atom numarası: 24
> atom kütlesi: 51,996
> özgül kütlesi: 7,2 g/cm³
> erime sıcaklığı: 1 857 ± 20 °C
> elektron biçimlenmesi:
> [2-8] $s^2p^6d^5$-s^1
> başlıca yükseltgenme dereceleri:
> +2, +3, +6
> izotopları: 43-54
> başlıca kararlı izotopu:
> ^{52}Cr: % 83,76

—Anorg. kim. *Krom II,* ikideğerli krom bileşikleri için kullanılır. || *Krom III,* üçdeğerli krom bileşikleri için kullanılır.

—Metalürj. *Krom kaplama,* bir metal yüzeye elektrolitik bir krom çökeltisi kaplamaya dayanan işlem. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Isıl krom kaplama,* KROMLAMA'nın eşanlamlısı.

—ANSİKL. *Krom kimyası.* Vauquelin'in 1797'de Sibirya'dan gelen bir maden cevherinde bulduğu kromu Bunsen, 1854'te krom II klorürden elektroliz yoluyla metal olarak elde etmeyi başardı. Krom, hafifçe mavimsi beyaz bir metaldir; çok yüksek bir parlaklık verilebilir ve bu sırada canlı pırıltılar yayar. Çok serttir; kimyasal etkenlerin çoğundan etkilenmez. Özellikle havada yükseltgenmez ve parlaklığını korur.

Yüksek sıcaklıkta oksijen ya da klordan etkilenerek yükseltgenir; karbonla bileşerek karbürleri verir. Hidroklorik asitte çözünür.

Krom bileşikleri. Kromun başlıca üç oksidi vardır: krom II oksit (CrO) ile krom III oksit (Cr_2O_3), bazik oksitlerdir. Asit özellikleri taşıyan kromik anhidrit (CrO_3, krom trioksit, krom VI oksit), kromatlarla bikromatları verir.

Krom II tuzları. Krom II tuzları ikideğerli bileşiklerdir. Kuvvetli indirgen oldukları için kolayca krom III tuzlarına dönüşürler. Bu nedenle krom II tuzlarını havasız bir ortamda saklamak gerekir.

Krom III tuzları. Kromun üçdeğerli olduğu bileşiklerdir. Krom birbuçukoksitten türerler. Krom birbuçukoksit, bikromatın kükürtle indirgenmesi sonunda elde edilebilir; çok sert, suda çözünmeyen, ancak 2 200 °C'ın üzerinde eriyebilen yeşil bir tozdur. Ayrıca asit anhidriti rolü oynayabilir ve kromitleri verebilir. Camı ve porseleni renklendirmede kullanılır.

Üçdeğerli krom tuzları normal olarak mor renklidir; ama molekülsel dönüşümleri nedeniyle çoğu kez yeşil renkte görünürler. Krom tuzlarının en önemlileri krom klorür ($CrCl_3$) ve potasyum sülfatla karıştırıldığında mor renkli güzel krom şapı kristalleri verebilen krom sülfattır [$Cr_2(SO_4)_3$]. Krom tuzları amonyakla *amminokromat III* bileşikleri denen pek çok kompleks verir.

Kromatlar ve bikromatlar. Krom trioksit (CrO_3), kırmızı prizmasal iğneler biçiminde kristalleşen bir katıdır. Potasyum bikromat üzerine sülfürik asit etki ettirilerek elde edilir. Turuncu-kırmızı renkli çözeltisi, asit özellikleri gösterir. Çok kuvvetli bir yükseltgendir; temas ettiğinde mutlak alkolü tutuşturur, sıcakta halojenleri hidrasitlerinden açığa çıkarır.

Bu anhidrite iki asit denk düşer: bunlardan biri formülü H_2CrO_4 olan ve tek başına elde edilemeyen kromat asiti, diğeri bikromat asididir ($H_2Cr_2O_7$). Kromatlar, birinci asidin tuzlarıdır. Bunların en önemlisi, limon sarısında kristalleşmiş bir katı olan potasyum kromattır (K_2CrO_4). Suda çözünen potasyum kromat zehirlidir. Kaynar bikromat çözeltisi, potasyum karbonatla işlenerek elde edilir. Bir kurşun tuzu çözeltisiyle karıştırıldığında, boyacılıkta kullanılan ve *krom sarısı* ($PbCrO_4$) denen bir çökelti verir. *Krom kırmızısı,* bir bazik kurşun kromattır.

Potasyum kromat çözeltisine bir asit katıldığında turuncu kırmızı bir renge bürünür; derişimi artırıldığında bikromat kristalleri ($K_2Cr_2O_7$) çökelir. Kromattan daha önemli olan bikromat, sanayide kromitin kalsiyum oksit (kireç) ve alkali bir karbonatla kavrulması sonunda elde edilir. Sülfürik asitle karıştırıldığında *(kromatosülfürik asit)* organik kimyada yükseltgeme tepkimelerinde, örneğin aldehit ve ketonların üretiminde yaygın olarak kullanılır. Boyacılıkta aşındırıcı olarak işe yarar. Jelatini ışık altında çözünmez hale getirir. Fotoğrafçılıkta kömürle birlikte kullanılır; derilerin sepilenmesinde temel bir maddedir.

• *Dünya üretimi.* Dünya krom üretimi 10 Mt'un üzerindedir; bunun yarıdan çoğunu Güney Afrika Cumhuriyeti (3,5 Mt) ile Kazakistan (2,7 Mt) üretir. Bu ülkeleri Arnavutluk, Finlandiya, Hindistan, Türkiye, Zimbabve, Brezilya ve Filipinler izler.

Türkiye, krom üretimi bakımından dünyanın önde gelen ülkelerinden biridir. Doğada kromit yatakları halinde bulunan krom cevheri, Türkiye'de ilk kez, 1848'de Harmancık'ta (Bursa) bulunmuştur. Ülkedeki kromit yatakları, başlıca altı bölgede toplanır: Guleman (Elazığ), Fethiye-Köyceğiz, Bursa-Eskişehir, Karsantı-Pozantı (Adana), Kopdağı ve Antakya-İslahiye-Maraş bölgeleri. Bu bölgelerdeki görünür ve muhtemel cevher rezervlerinin toplam 16,6 milyon ton, mümkün rezervlerin ise 17,8 milyon ton olabileceği düşünülmektedir. Ülkenin en büyük krom rezervinin bulunduğu Elazığ'daki kromit yatakları 1914'te, maden mühendisi Abdullah Hüsrev Guleman tarafından bulunmuştur. Yatakların hesaplanan rezervleri, 10 milyon ton dolayındadır. Yıllık krom üretimi 0,5-1 Mt dolayında olan Türkiye'de, krom madenciliğiyle uğraşan, 11'i kamu kesiminde olmak üzere toplam 74 işletme bulunmaktadır. Ancak, ülkenin en büyük krom üretici kuruluşu, ETİBANK'tır. ETİBANK, Türkiye'nin toplam krom üretiminin % 40'ını gerçekleştirir. Kuruluşun, Guleman yataklarını işleten Şark kromları işletmesi 1939'da, Üçköprü maden işletmesi (Muğla) ise 1957'de üretime başlamıştır. Ayrıca, ETİBANK'ın bağlı işletmelerinden olan Orta Anadolu krom işletmesi'yle Kuzey Batı Anadolu krom işletmesi de üretim yapmaktadır.

Türkiye'de 1991'de 1,4 Mt krom cevheri ve 995 000 ton krom konsantre üretilmiş, yurtiçi talep 418 000 ton, dışsatım ise toplam 577 000 ton krom cevheri ve krom konsantre olarak gerçekleşmiştir.

• *Metalürjisi.* Çok zor işlenebilen krom cevheri, sönmemiş kireç (CaO) ve sodyum karbonat (Na_2CO_3) karışımıyla havalı bir ortamda kavrularak demir III oksit, kalsiyum ve sodyum kromat karışımına dönüştürülür

Kalsiyum ($CaCrO_4$) ve sodyum (Na_2CrO_4) kromatlar, sodyum bisülfit etkisiyle çözünebilen sodyum bikromatı verir. Örneğin kükürt gibi bir indirgenin etkisiyle turuncu kırmızı bikromat kristallerinden kızıl derece sıcaklıkta krom III oksit (Cr_2O_3) elde edilir:

$Na_2Cr_2O_7 + S \rightarrow Cr_2O_3 + Na_2SO_4$.

Çözünen sodyum sülfat, çözünmeyen oksitten yıkanarak ayrılır. Krom oksidin indirgenerek kromun elde edilmesi daha sonra Goldschmidt yöntemine göre gerçekleştirilir: krom oksit, alüminotermi tekniğiyle toz alüminyumla indirgenir; toz alüminyum bu sırada alümine (Al_2O_3) dönüşür.

Sünek krom, krom klorürün magnezyumla indirgenmesi sonunda elde edilir; magnezyum fazlası, boşlukta damıtılarak giderilir. Böylece toz halinde elde edilen krom, 1 100 °C'ta oksidinden arındırılarak sinterlenir. Krom sülfat ve kromik asit çözeltisi, kurşun anotlar kullanarak elektroliz edilirse genellikle arı krom elde edilir.

• *Kullanım alanları.* Krom, atmosfer korozyonuna, kimi kimyasal etkenlere, yükseltgenmeye (koruyucu oksit filmi), aşınmaya karşı yüksek bir direnç göstermesi ve çok sert olması nedeniyle çelik ve öteki metallerin korunmasında kaplama olarak yaygın biçimde kullanılır. Krom kaplama, hem elektroliz, hem de ısıl işlemle (semantasyon) uygulanır. Elektrolitik krom kaplama, kroma ve bezeme özelliklerinin ötesinde üstün bir sürtünme özelliği (sert krom, gözenekli krom) taşır; bu niteliğinden dolayı aşınan parçaları (alet takımları, mastarlar, erkek kalıplar [zımbalar], mil vb.) doldurarak eski kalınlıklarına getirmekte kullanılır.

—İş hek. Kromik asitten ve bikromatlardan ileri gelen zehirlenmeler, meslek hastalığı sayılan birtakım lezyonlara yol açar. Bu lezyonlar hem burunda, hem deride yaralara neden olur ve çok acı verir *(güvercingözü)*. Ayrıca egzamaması süreğen ya da nükseden deri iltihapları yapar. Tedavi olarak öncelikle krom ve tuzlarıyla teması önlemek ve yara bakımı yapmak gerekir.

—Metalürj. İlk kez 1847'de Junot tarafından gerçekleştirilmesine karşın elektrolitik krom kaplama sanayi alanında ancak 1920'den sonra gelişti. Günümüzde süsleme amacıyla ve atmosfer korozyonuna karşı dayanımı bakımından yaygın olarak kullanılmaktadır. Metalin fiyatı nedeniyle ve destek üzerine daha iyi bir yapışma sağlamak için, genellikle daha kalın bir nikel katmanı üzerine ince bir kaplama yapılır. Bu durumda, bazı çelik parçalar üzerine krom kaplamadan önce bakır ya da nikel kaplama yapılır. Elde edilen kaplamaya kromun paslanmazlık özelliğinden dolayı ortam havasında bozulmayan çok iyi bir parlaklık verilebilir. Krom kaplama birçok ev eşyasını (kaşık, çatal, mutfak gereçleri), mimari süsleme parçalarını, otomobil ve bisiklet parçalarını korumada ve parlak görünmesi istenen her tür eşyada (cerrahi aletler, ölçme aygıtları) kullanılır.

Klasik krom kaplama banyoları 50 °C'a doğru ısıtılmış kromik asit ve krom sülfat çözeltilerinden oluşur; anotlar tercihen kurşundan olmalıdır.

İşlem koşullarını değiştirerek mat ya da parlak krom kaplamaları elde etmek olanaklıdır. Kimi belli koşullarda, sert bir krom kaplama elde edilir; bu kaplamanın özelliği yüzeysel sertliğinin yüksekliği ve özellikle eskimiş sürtünme parçalarına dolgu yapmaya çok elverişli olmasıdır.

KROMAFİN sıf. (fr. *chromaffine*). Biyol. Krom tuzlarıyla kahverengiye boyanan ve bu maddelere karşı özel ilgi gösteren hücrelere denir. (Medüllosürrenal bölge kromafin hücrelerden [*feokromlar*] oluşur; kromafin tepki, bu hücreler içinde üretilen hormonun ilk biçimini meydana getiren ince salgı taneciklerinin varlığına bağlıdır.)

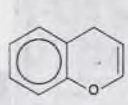
KROMAGOG sıf. (fr. *chromagogue;* yun. *khroma,* renk, ve *agogos,* ileten' den). Tıp. Karaciğerin, kan dolaşımına verilen bazı boya maddelerini alma ve safra yollarıyla atma işlevine denir. (Kromagog işlevin araştırılması, karaciğerin işlevsel durumu hakkında bilgi verir.)

KROMAJ a. (fr. *chromage*). Krom kaplamayla elde edilen metal yüzey. ‖ *Kromaj giderme,* bir yüzey üzerindeki krom katmanını (kromaj) çıkarma.

KROMAJCI a. Elektrolitik krom kaplama işlemi uygulayan kimse. (İşlem sırasında çözeltiden yayılan buharlara karşı korunmak gerekir.)

KROMALÜMİNYUMLAMA a. Metalürj. Metal yüzeylere uygulanan krom ile alüminyumun eşanlı yayınmasına dayanan ve özellikle yüksek sıcaklıkta yükseltgenmeye karşı büyük bir dayanım sağlayan işlem.

KROMAN a. (fr. *chromanne*). Org. kim. Formülü C_9H_8O olan bir benzopiranın yaygın adı.

kroman

KROMAT a. (fr. *chromate*). Anorg. kim. İkideğerli CrO_4^{2-} anyonu içeren kromik asidin tuzu.

KROMATİK sıf. (fr. *chromatique;* yun. *khromatikos*'tan). Opt. **1.** Renklere ilişkin. (Eşanl. RENKSER.) **—2.** Eskiden ışığın dağılmasını, yeniden bileşimini, tayf çizgilerini vb.'yi inceleyen optik dalı için kullanılıyordu. **—3.** *Kromatik sapınç,* diyoptrik bir sistemde, karmaşık bir ışığın, her dalga boyu için özel bir odak uzaklığının varlığına yol açan dağılmasından kaynaklanan sapınç.

—Biyol. *Kromatik indirgeme,* iki yavru hücrenin, ana hücrenin çekirdeğindeki kromozomların yalnız yarısını devralmaları olayı. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Güz. sant. *Kromatik soyutlama,* Newman, Rothko vb. tarafından yaratılan ve özellikle bir soyut resim türünü *(color-field painting)* belirten terim.

—Müz. *Kromatik aralık,* aynı adı taşıyan, ama biri diyez ya da bemol almış iki ses arasındaki aralık. ‖ *Kromatik çalgı,* tampere sistemin, bir oktav içindeki on iki yarım -tonunu verebilen çalgı. ‖ *Kromatik gam,* yarım-tonların art arda gelmesiyle oluşan gam. (Her tam sesi, iki yarım-tona bölünmüş diatonik bir gamdır.) ‖ *Kromatik sistem,* bir oktavın on iki eşit aralığa bölünmesine dayalı sistem. (A. Schönberg'in, dizisel onikitonculukla sonuçlanan araştırmaları, kromatik sistemden kaynaklanmıştır.) ‖ *Kromatik tür,* modern bestecilerde, kromatik aralıkların sistemli olarak kullanılmasına dayalı müzik türü. (Diatonik türün karşıtıdır.)

—ANSİKL. Biyol. 1883'te Belçikalı Van Beneden tarafından bulunan kromatik indirgeme, erkek ve dişi gametlerin oluşumuyla sonuçlanan meyoz sırasında gerçekleşir.

Meyoz birbirini izleyen iki mitozu kapsar: 1. kromozom sayısının yarıya indiği *indirgemeli* ya da *heterotipik* mitoz (kromatik indirgeme); 2. azalmış kromozom sayısını sabit tutan *eşitsel* ya da *homeotipik* mitoz. Kromatik indirgeme sayesinde gametler haploit *n* sayıda kromozoma sahip olur; döllenme sırasında, zigot diploit 2*n* sayıda kromozomu yeniden bir araya getirir. Bunun sonucunda embriyon anadan ve babadan aynı *n* sayıda kromozom alır; bu da kalıtsal özelliklerin soydan geçişinde ana ve babanın eşit rol oynadığını gösterir.

KROMATİN a. (fr. *chromatine*). Genet. **1.** İnterfaz sırasında hücre çekirdeğinin aldığı durum. (Hücre bölünmesi sırasında, kromatin kromozomlar halinde biçimlenir.) **—2.** *Cinsellik kromatini,* BARR CİSİMCİĞİ' nin eşanlamlısı.

KROMATİT a. (fr. *chromatide*'den). Genet. Kromozomun mitoz sırasındaki geçici durumu.

—ANSİKL. Kromozom bölündüğü zaman kendisiyle özdeş iki kopya verir. Bunlar bir süre santromer hizasında birbirine bağlı kalır ve her birine kromatit denir. Sonra, metafazı izleyen evrede, kromatitler yavru hücrelerin içine geçmek ve yeniden bağımsız kromozom haline gelmek üzere birbirinden ayrılır. Bazı teknikler, mitoz* sırasında meydana gelen ve meyoz* bölünmede özdeş kromozomların birbirleriyle çaprazlaşmasını *(crossing-over)* andıran kardeş kromatitler arası değiştokuşları ortaya çıkarabilir. Kardeş kromatitler arasında gerçekleşen bu alışverişler ortalama olarak çekirdek başına on kadardır. Bunlar bazen "yamalı kromozomlar" denen damalı bir görünüm alır. Değiştokuş sayısı bazı hastalıklarda ve bazı zehirli maddelerin etkisiyle artar.

KROMATİZM a. (fr. *chromatisme*). Müz. Kromatik aralıklara dayalı besteleme yöntemini kullanma.

KROMATLAMA a. Metalürj. Metal parçaların yüzeyinde karmaşık kromatlardan koruyucu bir katman oluşturmaya dayanan işlem. (Bu işlem boyaların yapışmasını kolaylaştırır.)

KROMATLANABİLİR sıf. Kim. *Kromatlanabilir boyarmadde,* elyafla çok sağlam bileşmeler oluşturmak üzere bir krom tuzuyla kompleks yapan asit boyarmadde.

KROMATOFOR a. (fr. *chromatophore*). Biyol. **1.** Pigmentleri biriktiren her çeşit biyolojik yapı (hücre organiti, hücre, doku). **—2.** Hayvanlar âleminde, renk uyumu sağlayabilen pigmentli altderi hücresi.

—ANSİKL. Kromatoforlardaki başlıca pigmentler esmer melaminler, kırmızı-turuncu karotenoitler, kırmızı alloforlar ve renksiz olan, ama ışığı yansıtan ve kıran guanindir. Iskatozda ve kabuklu deniz hayvanlarının birçoğunda pişirme sıcaklığında kırmızıya dönen bir kromatofor bulunur. *Kafadanbacaklı yumuşakçalar*'da altderide iki kromatofor tabakası vardır: sinirlere bağlı çok kasılgan hücrelerden oluşan yüzeysel bir tabaka ve kromatoforlar kasıldığında mürekkepbalıklarına sedef rengini veren guanin dolu elips biçiminde iridositlerden oluşan derin bir tabaka. *Kabuklular*'da, kromatoforlar, göz saplarında da yer alan sinüs bezinin hormon etkisi altındadır. *Omurgalılar*'da, özellikle balıklarda, amfibyumlarda ve sürüngenlerde bol bulunur. Kuşlarda ve memelilerde yalnızca melanoforlar vardır, fakat pigmentler üstderide ve deriyi koruyucu maddelerde (tüyler ve kıllar) yer alır. Bazı kromatoforlar sonradan üstderide yer değiştirebilir. Pigmentlerin kromatoforlar içinde yer değiştirmesinin denetimi hem sinir sistemine, hem suyuk sistemine bağlıdır; sinirsel denetimi sempatik sistem, hormonsal denetimi hipofiz yapar. Bazı hayvanlar (yassıbalıklar, bukalemun) renklerini bulundukları ortama çok iyi uydurabilirler.

KROMATOGRAF a. (fr. *chromatographe*). Anal. kim. Kromatografi yöntemiyle yapılan çözümlemelerde kullanılan aygıt.

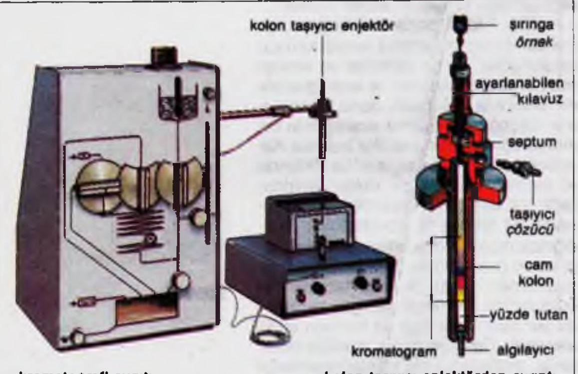
KROMATOGRAFİ a. (fr. *chromatographie*). Anal. kim. Bir karışımın bileşenlerini, bunlara seçimsel ilgi gösteren iki ya da daha çok evreden oluşmuş sistemler arasındaki farklı göçlerine bakarak tanımak, gerektiğinde niceliklerini belirlemek amacıyla yapılan ve ayırma işlemine dayanan analitik yöntem.

—ANSİKL. "Kromatografi" terimi başlangıçta, örneğin bitkisel pigmentlerde olduğu gibi cisimleri renklerine göre ayırma işleminden kaynaklandı, ama zamanla uygulama alanı oldukça genişledi. Kromatografi günümüzde son derece duyarlı ve etkin bir ayırma yöntemi olarak kabul edilmektedir.

Duruma göre iki temel mekanizma uygulanır: bileşikler ya iki sıvı evre arasında paylaşılır (bu durumda dağılım ya da paylaşım kromatografisinden söz edilir) ya da hareket halindeki bileşikler durağan katı bir evre yüzeyine bağlanır (bağlar yüzeysel ve fiziksel bir nitelik taşıdığında yüzde tutma kromatografisinden [tersinir bağ, bileşiğin bütünlüğünün korunması], buna karşılık hareketli ve yüzde tutulan bileşikler arasında gerçek kimyasal bağlar oluştuğunda iyon değişimi kromatografisinden söz edilir).

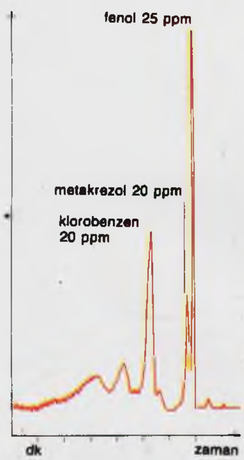
• *Yüzde tutma kromatografisi*'nde, uygun biçimde seçilen bir katının, bir karışımın çeşitli bileşenlerine karşı gösterdiği yüzde tutma farkından yararlanılır. Katının yüzünde tutamadığı bir çözücü içinde çözünen bu karışım, dikey kolona toz biçiminde konan yüzde tutucu bir maddenin içinden geçirilir. Bu sırada yüzde tutulma farkından dolayı bir ayrılma olur; çünkü karışımdaki bir bileşen ne kadar az bir kuvvetle yüzde tutulursa o kadar aşağıda bağlanır. Bu şekilde elde edilen bir kromatogram, çoğu kez kolon bölümlenerek tüm bileşenlerin ayrılmasını sağlayacak biçimde yürütülür; ama ayırma genellikle *seçme* yoluyla yapılır. Yukarıdan kolonun tepesinden dökülen uygun seçilmiş bir çözücü (seçen), karışımın bileşenlerini çözerek aşağıya doğru sürükler. Kromatogram, kolonun tabanına doğru düzleşir; yeterli oranda seçen katılırsa karışımın bileşenleri kolon dibinde, seçen içinde çözelti halinde yeniden kazanılır.

Yüzde tutma katıları alümin, kalsiyum karbonat, magnezya, kömür, nişasta, selüloz vb. olmak üzere çok çeşitlidir. Yüzde tutma katısının seçiminde her özel durum için ayrı bir özen gösterilir ve genellikle yüzde tutulacak ürünün türüne göre saptanır. Özellikle hayvansal ya da bitkisel proteinlerin hidrolizi sonunda oluşan aminoasitlerin ayrılması, *iyonsal yüzde tutma kromatografisi*'yle gerçekleştirilir. Bu amaçla karışım, sülfonlu polistiren reçinesi benzeri, $—SO_3H$, ($—SO_3^-$, H^+) gibi pek çok asit grubu içeren ve makromolekülü sentetik bir bileşik olan katyon değiştirici bir reçine üzerinden geçirilir. Aminoasidin geçişi sırasında kimi pH sınırlarında $R—NH_3^+$ katyonları durumunda bulunanlar, reçine tarafından tutulurken, H^+ iyonu çözeltiye geçer (katyon değiştiricisi). Bağlanma, aminoasidin türüne göre az ya da çok kuvvetlidir; bu nedenle alkali bir çözeltiyle yapılan bir seçme sonucu bir ayrılma sağlanır. Benzer koşullarda canlı hücrelerden elde edilen nükleik asitlerin türevleri, anyon değiştirici bir reçine üzerinden geçirilerek ayrılır. Seçmede, seyreltik hidroklorik asit çözeltisi kullanılır. Bir doğal su, önce anyon ve daha sonra da katyon değiştirici reçineler üzerinden geçirilerek bileşiminde çözünmüş olarak bulunan mineral tuzlarından arındırılır (yumuşatma). Bu reçineler doygunluğa ulaştığında kolayca yenileştirilir.

kromatografi aygıtı — kolon taşıyıcı enjektörden ayrıntı

sıvı evrede kolon kromatografisi donanımı

suda klorobenzen ve fenollerin ayrımı kromatografisinde (kromatogram) elde edilen diyagram (derişim: milyonda 1 [1 ppm])

• *Dağılım kromatografisi*, birbiriyle temas halinde bulunan, ancak karışmayan iki sıvı evre halinde ayrılacak karışımın bileşenlerinin gösterdiği çözünürlük farkından yararlanılarak yapılır. Bu nedenle bir maddenin, bir çözücüyle özütlenmesine benzer. Bu yöntemde sıvılardan biri hareketlidir ve ayrılacak karışımın çözücüsünü oluşturur, diğeri durağandır, kromatografi kolonunda yalnız taşıyıcı işlevi görev gözenekli bir katıda tutulur. Ayrılacak karışım kolondan geçirildiğinde çözeltide bulunan bileşenler iki çözücü arasında paylaşılır. Eşit hacimdeki durağan ve hareketli sıvı içindeki bileşenlerin kütlelerinin birbirine oranı olan dağılım katsayısı, bileşenlere göre değişir, bu da belli bir ayrılmaya yol açar. Dağılım katsayısı en yüksek olan bileşen daha kolonun başında tutulurken, diğerleri giderek küçülen dağılım katsayılarına göre sıralanır. Burada da ayırma bölümsel bir seçmeyle yapılır. Görece daha büyük nicelikleri ayırmada kullanılan kolon yerine, gözenekli katı taşıyıcı olarak özel bir süzgeç kâğıdı da kullanılabilir. Bu amaçla dikey olarak yerleştirilen kâğıda hareketli bir sıvı (su) emdirilir. Ayırma işleminden geçirilecek çözelti, genellikle organik bir sıvı içinde hareketli sıvı olarak ya üstten dökülür ya da alt bölümden verilir. Üstten döküldüğünde gelişme yerçekimiyle, alttan verildiğinde kılcallıkla sağlanır. Bu yolla elde edilen kromatografi, ikinci bir işlemle tamamlanır; bu işlem, kâğıdın dik bir doğrultuda 90° döndürülmesine, uygun seçiçi bir maddeyle yukarıdan ya da aşağıdan yıkanmasına dayanır: buna *ikiboyutlu kâğıt kromatografisi* denir.

• *Gaz evreli kromatografi*, özellikle son yıllarda gelişmiş, kısa sürede büyük önem kazanmıştır. Gaz evreli kromatografi şu ilkeye göre yapılır: uçucu bir sıvı ya da bir gaz karışımındaki bileşenleri ayırmak için bu karışım, taşıyıcı (ya da vektör) bir gaz işlevi gören hidrojen, helyum, azot, karbondioksit vb. gibi bir başka gaz içinde seyreltilir. "Hareketli evre" olarak adlandırılan bu karışım, hareketsiz ya da durağan evreyi oluşturan bir malzemeye ya da etkin kömür gibi bir katı ya da çoğunlukla dövülmüş tuğla gibi eylemsiz katı taşıyıcıya emdirilmiş az uçucu bir sıvıyla dolu uzun bir kolon üzerine gönderilir. Soğurucu, katı bir madde olduğunda yüzde tutma kolonundan, az uçucu sıvı emdirilmiş bir toz olduğunda dağılım kolonundan söz edilir. Buhar evrede kolon başından herhangi bir çözünen gönderildiğinde, çözünen maddenin hareketsiz evre tarafından tutulan bölümü ile hareketli evrede bulunan bölümü arasında kolonun her noktasında tam bir denge oluşur. Bir birim hacimdeki durağan ve hareketli evrelerde dağılan, çözünenin buhar kütleleri arasındaki orana, *dağılım* katsayısı* (K) denir. Kolona katılan çözünen, kolonu, çözünen-hareketli evre çiftinin ayırtedici bir özelliği olan K katsayısına bağlı olarak belli bir zaman diliminde kateder. Nitekim, farklı dağılım katsayıları olan ve kromatografi kolonunun başından aynı anda karışıma katılan değişik çözünenler, kolonu farklı sürelerde kateder ve böylece şu ya da bu oranda ayrılırlar; çıkışa, ayarlanmış uygun bir algılayıcı yerleştirildiğinde bileşenlerin hem tanınması sağlanır, hem de nicelikleri belirlenir.

Çözünenin bir kolonu katetmesi için gerekli olan süreye, "tutulma süresi" denir. Durağan evrelerin sınıflandırılması, çeşitli çözünenlerin kutupluluğuna bağlı olarak yapılır; bu da kromatografik olarak ayrılacak bileşenlere göre durağan evrenin uygun bir seçimini gerektirir.

Maddeleri algılama sorunu, son derece önemlidir, ayrıca algılama her özgül duruma uyarlanabilmelidir. Pek çok durumda ısıl iletkenlik özelliği olan bir algılayıcı (katarometre) kullanılır; bu aygıt, metal bir telin elektriksel direncinin sıcaklıkla değişmesi ilkesine bağlı olarak çalışır. İçinde bir gazın dolaştırıldığı bir borunun eksenine göre yerleştirilen bu telin denge sıcaklığı, gazın ısıl iletkenliğine, dolayısıyla türüne, bir karışım sözkonusu olduğunda da bileşimine göre değişir. Kolondan çıkan gaz, her zaman temel olarak, genellikle düşük oranda çözünmüş bir gazın karıştırıldığı taşıyıcı bir gazdan oluşur. Taşıyıcı gazlar, her ikisi de görece iyi ısı iletkeni sayılan helyum ya da hidrojendir; bu gazlarda çözünmüş bir gazın bulunması ısıl iletkenliklerinin azalması, dolayısıyla filamanın denge sıcaklığının yükselmesi ve elektriksel direncinin artması biçiminde kendini gösterir. Bu ilkeden yola çıkılarak gaz bileşiminin çok az oranda değişmesi halinde bile duyarlı olan hücreler yapılabilir; böylece 0,1 ppm düzeyindeki (milyonda bir) bir duyarlılık bile algılanabilir.

Yoğunluk, yanma ısısı, manyetik mıknatıslanırlık vb.'nin ölçümüne dayalı diğer gaz algılayıcıları da doğal olarak kullanılır.

Aşırı duyarlı, ama özgül olan algılayıcılar, iyonlaşmış gazların özelliklerine dayanır; iyonlar yüksek sıcaklıklarda (alev iyonlaştırmalı algılayıcı) ya da ışınımlarla uyarılan atomların çarpışması sonunda (elektron kapılmalı algılayıcı) elde edilir.

• *Pelte geçirimli kromatografi*'ye kimi zaman *pelte üzerinde süzme* de denir. Pelte geçirimli kromatografi, sentetik polimerlerde olduğu kadar biyolojik ürünler alanında da önemli bir gelişme göstermiştir. Bu yöntemde moleküller, ağlaşık ya da şişkin bir polimer peltesinin gözeneklerinden geçebilme özelliklerine bağlı olarak boylarına göre ayrılır. Farklı boylarda moleküllerden oluşan bir çözelti, bu tür bir pelteden geçirilmek istendiğinde, irilikleri belli bir boyutun altında olanlar, gözeneklere girer ve kolondan geçişleri böylece gecikir; buna karşılık diğer moleküller polimer tanelerini ayıran aralıklardan çözücüyle birlikte sürüklenerek akıp gider. Böylece moleküller, en irilerinin en önce çıkması yoluyla boylarına ya da başka bir deyişle kütlelerine göre ayrılır.

KROMATOGRAM a. (fr. *chromatogramme*). Anal. kim. Kromatografi yöntemiyle elde edilen diyagram.

KROMATOLİZ a. (fr. *chromatolyse*). Nörobiyol. **1.** Metabolizmaları çok bozulduğu zaman hücre çekirdeklerindeki kromatinin değişime uğraması ve/ya da kaybolması. **—2.** Sinir hücresi (nöron) zedelendikten ya da ana uzantısı kesildikten sonra hücre gövdesindeki kromofil maddelerin (Nissl cisimcikleri) değişime uğraması ve/ya da yozlaşması yahut kaybolması. (Eşanl. KROMOFİLLİZ.)

KROMATOPLAZMA a. (fr. *chromatoplasme;* yun. *khroma*, renk, ve *plasma*, biçimlendirme'den). *Cyanophyceae* familyasından suyosunlarında hücrenin içinde çepeçevre pigmentlerle (aklorofili, karotenoitler, fikosiyanin, fikoeritrin, vb.) yüklü olan bölge.

KROMATOPSİ a. (fr. *chromatopsie;* yun. *khroma*, renk, ve *opsis*, görüş'ten). Fizyol. Renklerin görsel algılanması.

KROMATOSİT a. (fr. *chromatocyte*). Biyol. Bir ya da birkaç pigment içeren hücre.

KROMATOSÜLFÜRİK sıf. (fr. *sulfochromique*'ten). Anorg. kim. Çoğunlukla yükseltgen olarak yararlanılan, sülfürik asit -kromik asit (ya da potasyum bikromat) karışımı için kullanılır.

KROMDİOPSİT a. (fr. *chromdiopside*'den). Miner. Kromlu piroksen türü.

KROMERÍŽ, esk. **Kremsier,** Çek Cumhuriyeti'nde kent, Moravya'nın güneyinde, Morava kıyısında; 20 600 nüf. Barok üslubunda şato (tarih müzesi, kütüphane, tablo sergisi); gotik ve barok üslubunda kiliseler. Besin sanayileri.
—Tar. 1848 ayaklanması üzerine ülkeden kaçan Avusturya parlamentosu Kroměříž'e sığındı ve birkaç ay boyunca burada toplandı.

KROMHİDROZ ya da **KROMİDROZ** a. (fr. *chromhidrose* ya da *chromidrose*; yun. *khroma*, renk, ve *hidros*, ter'den). Tıp. Çok ender olarak bazı kişilerde derinin sınırlı bir bölgesinde görülen, sarı, kırmızı, siyah, mavi ya da yeşil renkte terleme. (Genellikle koltukaltında görülen kromhidroz çoğu zaman mikroplardan ileri gelir. Mavi terin [siyanhidroz] nedeni piyosiyanik basil olabilir.)

KROMİ a. (fr. *chromie*). Hematol. Alyuvarlardaki hemoglobin yoğunluğu. (Kandan bir parça alıp lam üstüne yayıldığı zaman az ya da çok parlak kırmızı renkte ortaya çıkar.)

KROMİDİ a. (fr. *chromidie*). Bakteriyol. Bakterilerde görülen ve boya tutma özelliği olan taneciklere verilen ad. (Kromidiler dağılmış bir çekirdeğin parçaları sayılır.)

KROMİDROZ → KROMHİDROZ.

KROMİK sıf. (fr. *chromique*). Anorg. kim. Formülü CrO_3 olan ahnidrit, buna denk düşen asitler ve ikideğerli kromat anyonu (CrO_4^{2-}) için kullanılır.

KROMİL a. (fr. *chromyle*). Anorg. kim. Formülü CrO_2 olan ikideğerli kök. (Örneğin kromil klorür [CrO_2Cl_2].)

KROMİT a. (fr. *chromite*). Miner. Krom cevheri olarak işletilen, $FeCr_2O_4$ formülündeki mineral türü. (Eşanl. KROMOFERRİT, KROMLU DEMİR.)
—ANSİKL. Yoğunluğu 4,32 ile 4,56 arasında değişen, sertlik derecesi 5,5 olan kromit, kübik sistemde yer alan bir spineldir. Serpantinle birlikte sekizyüzlü küçük kristaller biçiminde Güney Afrika, Türkiye ve Yeni Kaledonya'da bulunur; bileşiminde % 44-64 kromik oksit, % 0-18 magnezya ve % 19-38 demir II oksit vardır. Krom cevherlerinin en önemlisidir. Güç eriyen, ateşe dayanıklı malzeme olarak da kullanılır.

KROMİT a. (fr. *chromite*). Anorg. kim. Kromit asidi anhidritinin, formülü $Cr_2O_3 \cdot nM_2O$ olan çift tuzu. (Örneğin kalsiyum kromit [$Ca(CrO_2)_2$].)

KROMLAMA a. Metalürj. Kromla semantasyon yöntemi. (ISIL KROM KAPLAMA da denir.) [Bk. *ansikl.* böl.]
—Tekst. Mordanlamak ya da boyama işleminden sonra kimi boyarmaddelerin dayanıklığını artırmak için bir kumaşı krom tuzu banyosuna daldırmak işlemi.
—ANSİKL. Metalürj. Bu ısılkimyasal işlem, demir alaşımlarının aşınmaya ve korozyona karşı yüzeysel dayanımını iyileştirmeyi amaçlar. J. Laissus'ün 1925'teki çalışmalarından sonra, patenti alınmış birçok yöntem (fransız Galmiche-Onera yöntemi; alman Becker, Daeves, Steinberg yöntemi; Samuel'in İngiliz "Dikrom" yöntemi ve amerikan "Chromalloy" yöntemi) kullanılmaya başladı. Bu yöntemler 900 ile 1 100 °C arasında yer alan semantasyon sıcaklığı ile krom, ferrokrom ve halojenür tozları (amonyum fluorür, amonyum klorür, amonyum iyodür) karışımından oluşan seman tipi bakımından farklılık gösterirler. Kromlama sıcaklığında tutma süresi işlem sıcaklığına ve istenen kromlama derinliğine (0,02 mm'den 1 mm'ye) bağlı olarak 1 ile 8 saat arasında değişir. İşlenen çeliğin türüne göre ya derin bir kromlama (milimetrenin onda birkaçından 1 mm'ye) ya da sert bir kromlama (yaklaşık 1 500 Vickers'lik sertlik) elde edilir. Karbonca zengin çelikler, krom karbür oluşumuyla kromun yayınmasına karşı koyan karbon nedeniyle, kalın bir kromlamaya elverişli değildir. Bu yöntem uçak parçalarına (küçük kanatlar, yanma odaları), fırın öğelerine, takımlara, borulara, sinterlenmiş demir parçalara, saclara vb. uygulanır.

KROMLEK a. (ing. *cromlech*; welsh dilinde "yuvarlak" anlamında *crom* ve "taş" anlamında *llech*'ten). Arkeol. Bir çember oluşturacak biçimde dizilmiş menhirler ya da dikine oturtulmuş taşlar topluluğu. (En önemlisi İngiltere'deki Stonehenge'dir. Morbihan körfezindeki Er Lanic'te bulunan çifte kromlek, iç içe iki çemberden oluşmuştur; dış çemberde yer alan taşlar deniz seviyesinin yükselmesiyle sular altında kalmıştır.)

KROMLU sıf. Krom içeren bir cevher ya da bir alaşım için kullanılır.
—Deric. *Kromlu deri*, krom tuzlarıyla sepilenmiş deri.
—Miner. *Kromlu demir*, KROMİT'in eşanlamlısı.

KROMME RİJN, Ren ırmağının kolu, Hollanda'da, Wijk bij Duurstede'de, Lek ve Utrecht arasında bir gideğen oluşturur. (Utrecht'in ötesinde, "Eski Ren" [*Vecht Rijn*] adını alır.)

KROMNA, bugün **Kurucaşile.** Tar. coğ. Anadolu'nun Paphlagonia bölgesinde, Karadeniz kıyısında eskiçağ kenti. Homeros'un *İlyada* adlı yapıtında, Truva'nın yardımına koşan Paphlagonialılar'ın oturduğu kentler arasında Kromna'dan da söz edilir.

KROMOBLASTOMİKOZ a. (fr. *chromoblastomycose;* yun. *khroma*, renk, ve *blastos*, tohum, *mycose*, mantar'dan). Dünyanın her tarafında, ama daha çok tropikal ülkelerin kırsal kesimlerinde, erişkin kişilerde, bacaklarda görülen siğil görünümünde deri mikozu (mantar hastalığı). [Eşanl. KROMOMİKOZ, LANE VE PEDROSO HASTALIĞI.]
—ANSİKL. Hastalığa neden olan mantarlar özellikle phialospora (adelomycetes, hyphomycetes) cinsindendir (*Phialospora verrucosa* [Medlar, 1915], *P. pedrosoi* ve *P. compacta* [Emmons, 1944]), ama cladosporum cinsi mantarlar da (adelomycetes, hyphomycetes) aynı hastalığı yapabilir (*Cladosporum carionii* [Trejos, 1954]). Mantarlar canlılığını yitirmiş ölü odunda bulunur ve bir yaralanma sırasında deriye girer. Sayısız klinik biçimin en sık görüleni siğil halindeki kromoblastomikoz ülserleşebilir ve buna eklenen bir mikrop enfeksiyonu yüzünden sızıntılı hale gelebilir Kromoblastomikoz bazı olgularda elefantiyazisle birlikte olabilir ve o zaman beyin apselerine yol açabilir. Hastalık ameliyatla kesip çıkarma dışında 5 -fluorositozin ve tiyabendazol ile de tedavi edilir.

KROMODİNAMİK a. (fr. *chromodynamique*). Tem. parç. *Kuvantum kromodinamiği*, noktasal kuarklar arasında, "renk alanı" denen bir alanın kuvantumları olarak kabul edilen glüonlar aracılığıyla oluşan etkileşimler gibi kuvvetli etkileşimlere ilişkin kuvantum kuramı. (Kimi deneysel gerçeklemeleri yapılmış olan bu kuram [Spear ve Petra çarpışma halkalarında glüon huzmeleri gözlemi], kuvvetli etkileşimleri olan elektromanyetik etkileşimler için kuvantum elektrodinamiğinin benzeridir.)

KROMOFAJ sıf. (fr. *chromophage;* yun. *khroma*, renk, ve *phagein*, yemek'ten). Biyol. Pigmentleri tahrip eden hücrelere denir.

KROMOFERRİT a. (fr. *chromoferrite*). Miner. KROMİT'in eşanlamlısı.

KROMOFİL sıf. ve a. (fr. *chromophile*; yun. *khroma*, renk, ve *philein*, sevmek'ten). Biyol. Boyarmaddelere büyük bir tutkunluğu olan (normal ya da patojen) bazı organizmalara ya da hücrelere denir.

KROMOFİLLİZ a. (fr. *chromophyllise*). KROMATOLİZ'in eşanlamlısı.

KROMOFOP sıf. (fr *chromophobe*; yun. *khroma*, renk, ve *phobos*, korku'dan). Biyol. Boyarmaddeleri hiç tutmayan ya da kötü tutan hücrelere ya da dokulara denir.

KROMOFOR sıf. (fr. *chromophore*). Org. kim. **1.** Organik bir bileşiğe renk veren doymamış işlevsel bir grup için kullanılır. **—2.** Yüzde tutma bandının morötesi içinde bulunmasıyla belirginleşen doymamış işlevsel bir grup için kullanılır.

KROMOOEN ya da **KROMOJEN** sıf. (fr. *chromogène*'den). Kim. ve Biyokim. Renkli madde veren bir ürün için kullanılır. (Bu sıfat özellikle 1. kendisi renksiz olduğu halde kimi ayraçların etkisiyle renkli ürünler oluşturabilen [örneğin ürobilin kromogeni]; 2. kendi kolonilerini boyamak üzere renkli madde salgılayabilen bakterilere [örneğin kolonileri turuncu olan altın sarısı stafilokoklar ile kolonileri mavi olan piyosiyanik basil bu türdendir] verilir.)
◆ a. Kromogen madde.

KROMOGENEZ ya da **KROMOJENEZ** a. (fr. *chromogenèse*; yun. *khroma*, renk, ve *genesis*, doğuş, oluş'tan). Biyokim. Pigment ya da başka bir renkli madde oluşumu.

KROMOGLİKAT a. (fr. *cromoglycate*'tan). Bazı astımların tedavisinde kullanılan kromon türünden madde.
—ANSİKL. Disodyum kromoglikat, solunum yollarındaki mastosit hücrelerden histamin salıverilmesini engeller. Alerjik kökenli astımlarda koruyucu olarak kullanılan bir ilaçtır. Bir turboinhalatörle toz halinde ağızdan soluk yoluyla alınır. Kromoglikat ayrıca alerjik nezle ve göz hastalıklarının tedavisinde damla ve sıvı halde de kullanılır.

KROMOJEN → KROMOGEN.

KROMOJENEZ → KROMOGENEZ.

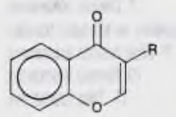
KROMOLİTOGRAFİ a. (fr. *chromolithographie*). **1.** Taşbaskıyla, arka arkaya basım yaparak, çokrenkli resim kopyası elde etme yöntemi. **—2.** Bu yöntemle elde edilen prova.
—ANSİKL. Önceleri İngiltere'de uygulanan bu teknik, 1866'ya doğru, bu işe İngiltere'de başlamış olan Jules Chéret tarafından Fransa'ya götürüldü. Kromolitografi, o zamana kadar siyah-beyaz çekilip sonra şablonda renklendirilen estamp ve kitap süslemelerinin renkli baskı yöntemidir. Çizgiler gölgesiz ve iyice belirginleştirilmeden resmin çevre çizgisi bir taşbaskı levhasına çizilir. Bu taşbaskıdan baskıdaki renk sayısına göre levha üzerine kalıp çekilir. Bu levhalardan her birine kurşunkalem ya da taşbaskı mürekkebiyle, değişik baskılar üst üste getirilerek istenilen sonucu elde etmek için, yoğunluğu baskı mürekkebinin yoğunluğuna uyacak tekdüze ya da griye çalan (noktalama, tarama, vb.) renkler konulur. Bazı afişler, estamplar, kitapseverler için hazırlanmış kitapların resimleri, resim, çinko üzerine yapılmış olarak, baskıysa taşbaskı presinde ya da ofset makinesinde olmak üzere hâlâ bu teknikle yapılır.

KROMOMER a. (fr. *chromomère*; yun. *khroma*, renk ve *meros*, kısım'dan). Biyol. Kromozomdaki kromonema şişkinliği.

KROMOMİKOZ a. (fr. *chromomycose*). KROMOBLASTOMİKOZ'un eşanlamlısı.

KROMON a. (fr. *chromone*). Org. kim. **1.** Formülü $C_9H_6O_2$ olan bir benzopiron'un yaygın adı. **—2.** Daha genel olarak kromondan türeyen bileşik. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. Kromon, sentetik olarak üretilebilmektedir, ancak tedavide, dişotundan (*Ammi visnaga* [maydanozgiller]) özütlenen kellin, visnadin gibi alkaloitler ile bunların bir türevi olan metil-kromon kullanılır. Bu bileşiklerden özellikle düz kaslar için spazm çözücü ve koroner damarları genişleticisi olarak yararlanılır.

KROMONEMA a. (fr. *chromonéma*;

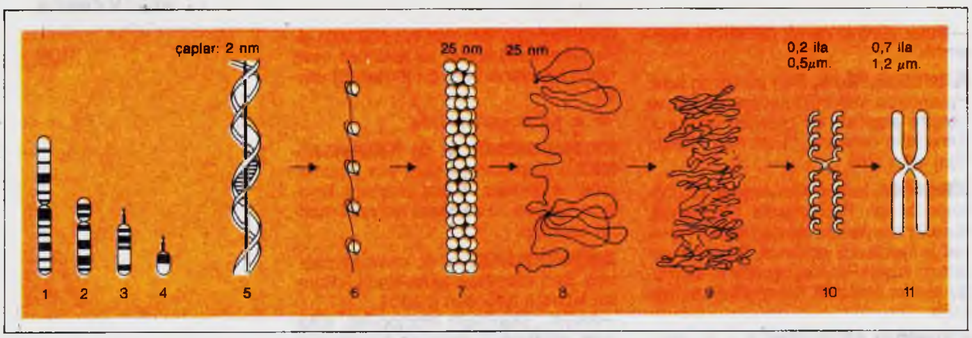

kromon R = H
metil-3 kromon R = CH_3

Ph. Beuzen-Top

Dromberg kromleki
Glandore dolayları
(Corcaigh yönetim bölgesi, İrlanda)
İ.Ö. 1500

insan kromozomlarının yapısı

1. 1 no.'lu kromozom;
2. 8 no.'lu kromozom;
3. 14 no.'lu kromozom;
4. 21. no.'lu kromozom;
5. DNA;
6. Açılmış nükleozom;
7. Derişik nükleozom;
8. Kromomerler ve kromatin bantları;
9. Bant halinde kromozom;
10. Sarmal kromozom;
11. Tıkız kromozom.

Herve-Chaumeton

kromozomlar
(prometafaz evresinde insan akyuvarında kromozomlar) [resim elektronik mikroskopta çekilmiştir; büyütme: 69 450]

Herve-Chaumeton

kromozomlar
(prometafaz evresinde insan akyuvarında kromozom bantlarının görünüşü) [resim elektronik mikroskopta çekilmiştir; büyütme: 19 000]

yun. *khroma,* renk, ve *nema, -atos,* iplik' ten). Biyol. Kromozomdaki sarmal eksen ipliği.

KROMOPLAST a. (fr. *chromoplaste*). Bot. İçine karotenoit pigmentlerin çökelmiş olduğu plast. (Kromoplastlar bazı meyvelerin, çiçeklerin, tohumların, hatta köklerin ve sapların renklenmesini sağlar. Bunlar çoğunlukla kloroplastların dönüşümüyle türer.)

KROMOPROTEİN a. (fr. *chromoprotéine*). Biyokim. Prostetik tetrapirrollu grubu genellikle bir metal (demir, mağnezyum) içeren renkli heteroprotein. (Kromoproteinler grubu hem sitokrom, katalaz, peroksidaz gibi enzimleri, hem de hemoglobin, siderofilin, serüleoplasmin gibi proteinleri kapsar.) [Eşanl. KROMOPROTEİT.]

KROMOPROTEİT a. (fr. *chromoprotéide*'den). Biyokim. KROMOPROTEİN'in eşanlamlısı.

KROMORADYOMETRE a. (fr. *chromoradiomètre*'den). X ışınlarının nitel ölçümünde kullanılan aygıt. (Eşani. RADYOKROMOMETRE.)

KROMOSFER a. (fr. *chromosphère*). Gökbil. RENKKÜRE'nin eşanlamlısı.

KROMOSİSTOSKOPİ a. (fr. *chromocystoscopie*; yun. *khroma,* renk, *kystos,* idrar torbası, ve *skopein,* bakmak, gözlemek'ten). Böbreklerle atılan bir boyarmadde şırınga edildikten sonra, her bir üreterden gelen idrarın sistoskopi ile incelenmesi.

KROMOTERAPİ a. (fr. *chromothérapie*; yun. *khroma,* renk, ve *therapeuein,* tedavi etmek'ten). Tıp. RENK* TEDAVİSİ'nin eşanlamlısı.

KROMOTİPOGRAFİ a. (fr. *chromotypographie*). Tipografla renkli baskı işlemi; bu işlemle elde edilen prova.

KROMOTROP a. (fr. *chromotrope*). Boyarmad. Genellikle kromotropik asidin diazolarla kenetlenmesi sonunda elde edilen ve yünün boyanmasında kullanılan boyarmaddelerin genel adı. (Kromotropik asitten türetilen azoların kendileri de birer boyarmaddedir, ancak boyamanın ardından bir kromlama işlemi uygulandığında kalıcılık ve görünüm bakımından yeni bir renk elde edilir.)

KROMOTROPİK sıf. (fr. *chromotropique*). Kim. *Kromotropik asit,* dioksi-3-6 naftalen disülfonik 1-8 asit; α-naftotrisülfonik asidin alkali ortamda eritilmesi sonucu elde edilir; sanayide "kromotrop" denen kromlu bir dizi boyarmaddenin üretiminde kullanılır.

■ **KROMOZOM** a. (fr. *chromosome*). **1.** Kalıtımın maddi dayanağı olan çomak biçimindeki yapı. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** *Eşey kromozomu,* cinsiyetin belirlenmesinde rol oynayan özel kromozom. (Bk. *ansikl.* böl.) || *İki değerli* ya da *ikiz kromozom,* DİYAD'ın eşanlamlısı. || *Philadelphia kromozomu,* iki uzun kolu koptuğunda 22 no.'lu kromozoma verilen ad. (Bu kromozoma süreğen miyeloit lösemili hastaların hücre karyotiplerinde rastlanır.)

—ANSİKL. Kromozomlar ancak hücre bölünürken (mitoz) belirlenebilirler, çünkü enterfazda, yani hücre dinlenme halindeyken açılmış olduklarından teker teker belirlenemezler. O zaman kromatin ağı halindedirler. Kromozomlar, çekirdeksiz olan alyuvarlar dışında, organizmadaki tüm hücrelerde vardır. Bakterilerde (ve prokaryotlarda) kalıtım maddesini, sitoplazmanın içinde halka biçiminde yer alan çıplak bir DNA molekülü oluşturur. Canlı yaratıklar sıralamasında üst düzeylere çıkıldıkça çekirdek belirginleşir (ökaryotlar) ve kromozomların ortaya çıktığı görülür.

• *Sayı.* Kromozomların sayısı türden türe değişir. Ama tümünde (ya da tüme yakın) çifttir. Gerçekten de canlılarda N sayıda çift kromozom vardır: N'ye haploit sayı, 2N'ye diploit sayı denir. 2N kromozomlar, N – 1 sayıda özdeş çift kromozom (bunlara "otozom" denir) ile birbirine benzemeyen, bazen "gonozom" adı verilen bir çift cinsel kromozomdan oluşur. Erkeğin heterogametli olduğu türlerde (insanda olduğu gibi) erkekte bir XY çifti, dişide bir XX çifti bulunur. Kuşların çoğunda dişi heterogametlidir. Bazı nadir türlerde erkek X, dişi XX'tir. İnsan türünde kromozom sayısı 2N = 46'dır. Yani 22 çift otozom ve bir çift cinsel kromozom vardır (Tjio ve Levan 1956). [→ KARYOTİP.] Diploit sayı örnekleri: sirkesineği 8; kurbağa 26; çekirge 30; tavuk 30, artı "toz" halinde birçok parçacık; fare 42; koyun 54; keçi 60; tavşan 44; tütün 48.

• *Biçim, boy.* Kromozomlar yalnız hücre bölünmesi sırasında ve özellikle metafaz evresinde saptanabilir. Uzunluklar 5 ila 15 μ arasında değişir. Üzerinde, yeri kromozoma göre değişik olan ve "santromer" adı verilen sabit ve değişmez esas bir boğum, bir de sabit olmayan ve her zaman bulunmayan ikincil boğumlar vardır.

• *Yapı.* Kromozomlar, molekül yapısı çok iyi bilinen uzun dezoksiribonükleik asit zincirlerinden (DNA) ve "histon" denilen özel proteinlerden oluşur. Kromozomların yapısının üçlü olduğu düşünülmektedir. Ana yapı, "nükleozom" denen 4 protein alt-biriminden (histonlar) oluşan öğelerin çevresine dolanmış olan bir DNA molekülüdür. Zincir bir nükleozomun çevresini 2 kez dolandıktan sonra serbest hale geçer. Sonra bir başka nükleozomun çevresini 2 kez dolanır ve böyle sürer gider. Bu ana yapı sarmal hale gelerek bir ikincil yapı oluşturur; bu yapı ortadaki bir protein ekseniyle eklemlenerek, kuyrukluklarda olduğu gibi, kromozom tomarları halinde büyük halkalar oluşturur (bu da üçüncü yapıdır). DNA zincirlerinin, özgül proteinlerin bireşiminden sorumlu "gen" denilen işlev birimleri halinde düzenlenmiş oldukları bilinmektedir. Genlerin uzunluğu 1 000 ila 2 000 çift nükleotit dolayındadır. Bununla birlikte mikroskopta görülemezler. Sirkesineğindeki gibi dev kromozomlarda gözle görülebilen açık ve koyu bantlara bakılarak bazı genlerin konumu ve topografik bozuklukları ile bunlar arasında bir paralellik kurulabilir. Bugün insan türünde 300'den fazla genin yeri bilinmektedir.

• *Kromozomları inceleme teknikleri.* Bu tekniklerin ilkesi şudur: aynı anda bölünen çok sayıda hücre elde etmek, bölünmeyi metafaz evresinde durdurmak (kromozomların belirginleştikleri tek evre bu olduğundan) ve kromozomları yayarak bir düzlemde tespit etmek.

Bu amaçla başlıca 2 tip hücre kullanılır, fibroblastlar ve akyuvarlar. Fibroblastları elde etmek için deri ve aponevroz parçalarından yapılan bir doku kültürüne gereksinme vardır ve tekniğin tümü için 10 ila 15 gün gereklidir. Akyuvar kullanan teknik için birkaç damla kan ve 3 günlük bir üretim yeterlidir. Bundan ötürü ötekinden daha kolaydır ve kullanımı olağanlaşmıştır. Fibroblast kültürü, ancak ikinci bir doku incelenmek istendiğinde ve özellikle bir kromozom mozaiki araştırmakta kullanılmaktadır.

Akyuvarlar canlı bünyesinde bölünmezler. Bununla beraber, bazı maddeler eklenerek in vitro bölünmeleri sağlanabilir; bunun için en etkili madde fasulyeden *(Faseolus vulgaris)* elde edilen ve "fitohemaglütin" denilen bir polisakkarit-proteindir. Fitohemaglütin 24 saat içinde bir hücre bölünmesi başlatabilir ve en yüksek bölünme düzeyine 60. ya da 70. saatte ulaşılır. Ondan sonra hücre bölünmesi kolşisin eklenerek metafaz evresinde durdurulur. Kromozomları yaymak için de hücre hipotonik bir sıvıyla şişirilir, sonra hücreler tespit edilir ve böylece hücre bölünmeleri incelenebilir ve karyotipler saptanabilir.

İnsan karyotipinin saptanmasında kullanılan eski ve klasik teknikler kromozom kollarının homojen bir yapıda olduğunu göstermektedir. Bu yapı bazı kromozomların kesin biçimde ayırt edilmesine yaramadığı gibi bazı yapısal değişimlerin (özellikle translokasyonların [yer değiştirmeler]) belirgin olarak görünmesine de yaramaz. Caspersson ve Zech ilk kez 1970'te, her kromozom çiftindeki karakteristik bantların tam bir topografisini ortaya çıkaran ve fluorışıyla çalışan bir kromozom inceleme tekniği geliştirdiler. Bu teknikte saptanmış olan kromozomlar çeşitli kinakrin türevleriyle (sıtma ilacı) karıştırılır, sonra mikroskopta morötesi ışın altında incelenir. Az çok fluorışıl hale gelen bantların almaşma durumuna bakılarak karyotipteki kromozom hiçbir karışıklık olmadan belirlenir.

Daha sonra, daha basit yöntemler de geliştirildi. Bu yöntemler de yukarıda belirtilen topografileri ortaya çıkarır, ama gözle görülebilen ışınlar altında gözlenebilmelerini sağlar. Bunlarda hücre preparatları çeşitli işlemlerden geçirilir: ısı, PH değişikliği ya da proteolitik enzimlerle (proteinleri sindiren proteaz, tripsin) sindirme. Ondan sonra preparatlar her zaman kullanılan boyalarla (özellikle Giemsa) boyanır. Böylece, fluorışı altında göründüğü gibi her kromozom için belirgin koyu ve açık renkli bantlar görünür hale gelir ve kromozom tam saptanmış olur. Bu teknikler, kromozomlara bağlı birçok yeni sendromun tanımlanmasını sağlamıştır. Eski tekniklerle saptanmış olan kromozom sendromlarına (21, 18, 13 trizomileri, kedi miyavlaması hastalığı vb.) bu yeni sendromların eklenmesiyle bugün bilinen sendrom sayısı 70'e ulaşmıştır. Bunların tümü doğuştan şekil bozuklukları, az ya da çok ileri derecede duyusal ve devimsel gelişim geriliği gibi çeşitli yapısal bozukluklardan sorumludur. X ve Y cinsel kromozomlarındaki anomaliler de pek çoktur ve cinsel gelişme anomalileri biçiminde ortaya çıkar, ama zekâ geriliği olmayabilir.

• *Türlerde kromozom evrimi.* Grouchy ile Turleau'nun çalışmaları (1972, 1980) sayesinde, insanın ve insansı maymunların (şempanze, goril, orangutan) evrim sürecinde, kromozomların geçirdiği değişimleri büyük bir kesinlikle izleyebilme olanağı doğdu. Bu bilgiler, sözkonusu türlerin, görünüşte çok basit ve az sayıda değişimle birbirinden "ayrıldığını" gösterdiler: 1. Akrosentrik kromozomlar arasında bir sentrik kaynaşma olmuştur. Bu birleşme anılan üç primattaki 48 kromozomun,

insanda 46'ya inmesini açıklamaktadır. İnsandaki ikinci kromozom insansı maymunlardaki iki akrosentrik kromozomun karşılığıdır; 2. çeşitli filumlarda meydana gelen ona yakın perisentrik sapma. Bu değişim, aynı kromozomun santromerin iki yanından kırılması ve kopan parçaların, santromeri taşıyan orta bölümün ters dönmesinden sonra yeniden yapışmalarıyla belirgindir.

Bu gözlemler, dört türün ortak atasının karyotipini yeniden kurma olanağını sağlamıştır. Bu değişimlerin, ancak kendi aralarında ya da kendi soyundan biriyle birleşerek üreyebilen birey gruplarını, yavaş yavaş ayırıma uğratarak yeni türlerin oluşmasını sağladığı ve böylelikle yakın akrabalararası birleşmelerin türlerin gelişiminde önemli rol oynadığı anlaşılmaktadır. Bu değişimlerle önceden ayırıma uğramış birey gruplarını "biçimlendirmek" için gen mutasyonları sonradan işe karışır. İlginç olan nokta şu ki, bu sonuncu değişimler tür oluşmasında hiç de olumlu rol oynamaz; çünkü kromozom dengesizliği taşıyan zigotları ürettiklerinden ötürü heterozigot durumda verimliliği azaltır; buysa darwinci öğretiye ters düşen bir görüştür. Homozigotluğa ulaşıldıktan sonra (kan bağından ötürü) değişimler olumsuz ya da zararlı niteliklerini yitirir ve yeni türün tam anlamıyla yalıtılmasını sağlar.

• *İnsanın kromozom haritası.* İnsan kromozomları üzerinde genlerin yerlerini saptamada büyük ilerlemeler kaydedildi. Bunca hücre melezlemelerindeki (→ MELEZ) tekniklerin gelişmesini sağladı. Değişik bireylerden alınan hücrelerin kültür ortamında kaynaşmasıyla gerçek dokular elde edilebileceği, bu kaynaşma sonucunda iki ayrı hücrenin kromozom sayısının toplamını içeren melez hücreler oluşacağı bilinmektedir. Bu yöntemle, çeşitli melezler elde etme olanağı vardır: insan-fare, insan-dağsıçanı, dağsıçanı-fare, fil-sivrisinek, vb. Bu melezlerin ilginç yönü, kültürde ardışık kuşaklar boyunca hücrelerin fazla kromozomlarını dışarı atmalarıdır. Ama, dışarı atılan kromozomlar her zaman aynı türün kromozomlarıdır. İnsan-fare melezinde atılan kromozomlar insan kromozomlarıdır. Bir hücrenin klonlanmasıyla "alt kültürlür" elde etme olanağı vardır. Bu alt kültürlerde de bazı karakterlerin (örneğin enzimlerden gelenler) birlikte alıkonup alıkonmadığı ya da yitirilip yitirilmediği araştırılabilir. O zaman onların bağlı oldukları, yani aynı kromozom üzerinde bulundukları sonucuna varılır. Aynı şekilde, bazı karakterlerin (ya da bağlı karakter gruplarının) bazı özel kromozomlarla birlikte alıkonup alıkonmadıkları, yitirilip yitirilmedikleri de araştırılabilir. Sonuç olumluysa bu karakterlerin sözkonusu kromozom üzerinde bulunduğu anlaşılır. Böylece yüzlerce genin, belirli kromozom bölütleri üzerindeki yeri başarıyla saptanmıştır. Bu gözlemler kısmi monozomi ya da trizomi taşıyan hastaların incelenmesiyle tamamlanmış, böylece, enzimlerin bireşiminden sorumlu genler bir doz ölçümüyle saptanabilmiştir. Gerçek şudur ki, bugün aşağı yukarı 300 genin yeri belirlenmiş bulunmaktadır.

• *Eşey kromozomu.* Eşey kromozomları beden hücrelerinde genellikle iki tanedir; ama gametlerde yalnız biri bulunur. İki eşey kromozomu özdeş olabileceği gibi (XX) birbirinden farklı da olabilir (XY). Bazı türlerin beden hücrelerinde yalnız bir eşey kromozomu bulunur; bu durumda, gametlerin yarısında eşey kromozomu olur, yarısında olmaz. Eşey kromozomlarının varlığı genel kuraldır, ama kesinlik taşımaz (bazı solucanlarda ve zarkanatlılarda yoktur).

KRON → KURON.

KRONAKSİ a. (fr. *chronaxie;* yun. *khronos,* zaman, ve *aksia,* değer'den). Nörol. "Reobaz" denen başlangıç yoğunluğunun iki katı yoğunlukta bir uyarı kullanıldığında, bir tepki elde etmek için, uyarılabilen bir hücreye (nöron, kas lifi) uygulanması gereken en kısa uyarı süresi. (Daha çok tarihsel önemi olan bu kavram 1909'da Louis Lapicque tarafından ortaya atılmıştır.)

Kronborg şatosu → HELSİNGØR.

KRONECKER (Leopold), alman matematikçi (Liegnitz, bugün Legnica, 1823 - Berlin 1891). 1883'te Berlin Üniversitesi'nde Kummer'in yerini aldı, 1862'den sonra, burada akademi üyesi olarak ders verdi: bu iki kurum üzerinde büyük etkisi oldu. Cantor, Dedekind ve Weierstrass'ın kuramlarına karşı çıkarak pozitif tamsayılar üstüne kurulan aritmetiği, tek gerçek "tanrısal yaratı" olarak gördü ve matematiğin değişik dallarını bu anlayış çevresinde birleştirmeye çalıştı. Cebirsel sayıların özelliklerini inceledi; cisimler kuramına önemli katkılarda bulundu.

Kronecker simgesi. Ceb. İki indisle gösterilen δ_{ij} simgesidir, indisler eşitse bire eşit, farklıysa sıfıra eşittir. Kronecker simgelerinin kullanılması birçok sonuçları özetlemeye olanak verir; böylece n basamaklı (elemanları a_{ij}) olan bir D determinantında, a_{ij} nin eşçarpanına Γ denirse

$$\sum_{j=1}^{j=n} a_{ij}\Gamma_{ij} = D \text{ ve } i \neq k \text{ ise } \sum_{j=1}^{j=n} a_{ij}\Gamma_{kj} = 0$$

elde edilir. Kronecker simgesinin kullanılması bir tek

$$\sum_{j=1}^{j=n} a_{ij}\Gamma_{kj} = \delta_{ik} D$$

formülünü verir, doğal olarak, satır ve sütunların birbiriyle değiştirilmesiyle benzer

$$\sum_{i=1}^{i=n} a_{ij}\Gamma_{ik} = \delta_{jk} D$$

biçimi elde edilir.

Kronecker teoremi. Ceb. Bir doğrusal denklem sisteminin, ancak ve ancak, katsayılar matrisinin rangının, sistemin tamamlanmış matrisine eşit ise olanaklı olduğunu ifade eden teorem. (Homojen bir sistem için tamamlanmış matrisin son sütunu sıfırlardan oluşur.)

KRONECKER (Hugo), alman fizyolojist (Liegnitz, bugün Legnica, 1839 - Bad Nauheim 1914). Fizyoloji dersleri vermek için Bern'e çağrıldı (1884), ikinci vatanı olarak yerleştiği bu kentte Leipzig geleneğini sürdürmek için Hallerianum adında bir enstitü kurdu, uluslararası fizyoloji kongrelerini başlattı ve uluslararası Mont-Rose laboratuvarı'nın kuruluş çalışmalarına katıldı. Araştırmaları kalp, kas, vazomotor sinirler ve dağ tutması fizyolojilerini kapsıyordu.

KRONİA a. Antikçağ'da, Kronos onuruna Atina'da temmuz ayında kutlanan hasat bayramları.

KRONİK sıf. (fr. *chronique*). **1.** Tıp. SÜREĞEN'in eşanlamlısı. **—2.** Uzun süren, bir türlü çözümü bulunamayan bir sorun için kullanılır: *Kronik işsizlik. Kronik enflasyon.*

KRONİK a. (fr. *chronique;* lat. *chronica;* yıllıklar anlamına gelen yun. *khronika'*dan). Olayları, önemlerine göre değil de, yalnızca oluş sırasına göre anlatan tarih, anlatı. (Esk. eşanl. VAKAYİNAME.)

KRONİKLEŞMEK f. Tıp. SÜREĞENLEŞMEK'in eşanlamlısı.

KRONOBERG, Güney İsveç'te (Småland) il (län); 8 453 km²; 176 589 nüf. (1990). Yönetim merkezi *Växjö.*

KRONOBİYOLOJİ a. (fr. *chronobiologie*). Biyolojik olayların zaman içindeki değişimlerini nicel olarak incelemeyi konu edinen bilim. (Kronobiyoloji hayvanlar âlemini olduğu kadar bitkiler âlemini de kapsar.)

—ANSİKL. Biyosferde yer alan bireylerin tümü, çeşitli kozmik olaylarla (Dünya'nın kendi çevresinde ve Güneş çevresinde dolanması, az ya da çok yakın çeşitli gök cisimlerinin hareketleri, vb.) bağıntılı olarak sıcaklık, ışık, morötesi ışıma, vb. gibi fiziksel etkenlerin ritmik değişimlerinden etkilenir. Bu değişimlerin önemi gözlemlenen bireyin bulunduğu enleme, yüksekliğe ve gözlem anına (saat, gün, yıl, ...) bağlıdır.

Bu periyodik olaylar hayvan ve insan etkinliklerinin düzenlenmesinde önemli rol oynar ve Antikçağ'da bile bu konuda paralellikler aranmıştır; nitekim, kadının âdet çevrimi ile Ay'ın çevrimi arasında genellikle ilişki kurulmuştur. Bitkiler âleminde etkinlik ritimlerinin ilk bilimsel gözlemleri XVIII. yy.'da yapıldı: Linné, çeşitli çiçek türlerinde taçların açılıp kapanma anlarına bakılarak zamanın belirlendiği bir çiçek saati yaptı. Aynı çağda, H. Duhamel du Monceau, gölgede ve değişmez sıcaklıkta yetiştirilen bitkilerdeki periyodik değişiklikleri ortaya çıkardı. Hayvan fizyolojisinde ritimlerin incelenmesi XX. yy.'ın ortasında hız kazandı. E. Bünning ve C. S. Pittendrigh biyoperiyodik olaylarda genetik bir bileşenin varlığını ortaya koydular. J. Aschoff, biyolojik ritimlerin nicel incelenmesini geliştirerek kurallara bağladı. İnsan patalojisinde biyoritimlerin önemi, bunların tedavi bakımından sonuçlarını inceleyen A. Reinberg ve F. Halberg tarafından ortaya kondu.

Bazı biyolojik olayların düzgün aralıklarla yinelenmesi, matematik yaklaşım modeli olarak sinüs fonksiyonunun kullanılmasını gerektirdi: $y(t) = M + A \cos(\omega t + \varphi)$. Bu model genellikle, F. Halberg'in en küçük kareler yönteminden türeme Cosinor yöntemi kullanılarak uygulanır. Bu durumda biyolojik olgular kısıtlı sayıda parametrelerle belirlenir: periyot, akrofaz, genlik, ortalama düzey. Frekanslarına göre üç büyük biyoperiyodik olgu sınıfı tanımlanmaktadır: sirkadiyen*, gün altı (2,5 günden fazla) ve ultradiyen (12 saatten az) ritimler. Kronobiyolojinin inceleme alanı, diğerlerinin yanı sıra, hücresel ritimleri (kalp ve sinir hücrelerinin periyodik elektrik etkinliği, öglenaların günlük dikey göçü, hareket etkinliği, vb.), fizyolojik ritimleri (işeme ritmi, âdet çevrimi) ve davranış* ritimlerini de içine alır. Kronobiyolojik incelemeler biyolojik ritimlerin değişebilme olanağını ortaya koymuştur. Dıştan eşzamanlı işaretler alma olanağı bulunmadan yapılan hayvancılık (değişmez koşullarda hayvan yetiştirme) birçok durumda ritmin periyodunda değişikliğe yol açar (değişimin yönü Aschoff* kurallarıyla belirlenir). Kendini göstermeye devam eden ritim (açıkça görülen ritim), biyokimyasal ve fizyolojik bir mekanizmalar topluluğu (iç saat) ile bağıntılı endojen bir bileşenle belirlenir. Öte yandan bireyoluş incelemeleri etkinlik ritminin büyüme sırasında değiştiğini göstermiştir: yumurtadan çıktıktan sonra gündüz etkin olan genç örümcekler giderek geceleri etkin olurlar; insan türünde uyanma ve uyku periyotları doğumdan 14'üncü haftaya kadar hızlı ve düzensiz bir şekilde art arda gelir, sonra uyku evrelerinin günün karanlık bölümüne ve uyanıklık evrelerinin günün aydınlık bölümüne doğru yavaş yavaş toplandığı görülür, öyle ki çocuk 26'ncı haftadan sonra iyice belirlenmiş bir uyanıklık-uyku ritmi gösterir.

Uygulamada kronobiyolojinin, kronofarmakoloji ve kronotoksikoloji gibi çeşitli kullanımları vardır. Bunların ikisi de, belirli bir maddenin (uyuşturucu madde ya da ilaç) bir çevrim süresi içinde şiddeti alındığı ana göre değişen eşit miktarda etki yaratacağı olgusuna dayanır: maddenin en uygun zamanda alınması yutulacak miktarı azaltır ve bu bakımdan zararlı yan etkileri en düşük düzeye indirebilir. Kronobiyoloji yolcularda ve uçak personelinde boylamötesi yer değiştirmelerde meydana gelen fizyolojik ve davranışsal ritimlerdeki karışıklıkları açıklamakta yardımcı olmaktadır: bireyin yeni senkronizör*lere

C. N. A. M.-Larousse

Louis Berthoud'nun gemi kronometresi (XIX. yy.) *Conservatoire national des arts et métiers, Paris*

alışması için gerekli süre, dikkate alınan fizyolojik işlevlere, bireylere ve uçuş süresi ile yönüne göre değişir. (Batıya doğru uçuşlarda daha ciddi bozukluklar ortaya çıkar.)

KRONOFARMAKOLOJİ a. (fr. *chronopharmacologie*). İlaçların etkisini alış saatine göre ritmik değişiklikler bakımından inceleyen bilim dalı. (Kronofarmakoloji, kronobiyoloji*nin uygulamalarından biridir.)

KRONOFİZYOLOJİ a. (fr. *chronophysiologie*'den). Organizmanın fizyolojisindeki periyodik değişikliklerin ölçümünden hareketle zamanın yapı mekanizmalarını inceleyen bilim dalı.

KRONOFOTOĞRAF a. (fr. *chronophotographe*'tan). Hareketi fotoğraf yoluyla çözümlemekte kullanılan aygıt.

KRONOFOTOĞRAFİ a. (fr. *chronophotographie*). Hareketi fotoğrafla çözümleme yöntemi.

—ANSİKL. 1874'te J. Janssen, ilk kronofotoğrafi aygıtını tasarladı ve bunu Venüs gezegeninin Güneş önünden geçiş evrelerini kaydetmek için kullandı. Bu "fotoğraf tabancası" bir tabanca topu gibi işliyordu: aygıtın içinde özel bir mekanizma, objektifin odağına yerleştirilmiş, daire biçiminde bir fotoğraf plakasını, her 72 saniyede bir 10° döndürüyor, böylelikle plakanın tüm çevresine 12 görüntü kaydediliyordu. E. J. Marey'in yaptığı bir kronometrik incelemeyi denetlemekle görevlendirilen Muybridge, 1878'de nesnenin yer değiştirdiği alan önünde, yan yana dizilmiş fotoğraf makinelerini kullandı. Janssen'in düşüncesini yeniden göz önüne alan E. J. Marey 1882'de, daire biçiminde bir plakaya saniyede 12 görüntü kaydedebilen bir fotoğraf tüfeği icat etti; ardından, *değişmez plakalı kronofotoğraf*ı ve 1887'de de *devingen filmli kronofotoğraf*ı gerçekleştirdi.

• *Değişmez plakalı kronofotoğrafi.* Obtüratörü açık olan bir fotoğraf makinesi, siyah zemin üzerinde yer değiştiren aydınlatılmış bir nesneye yöneltilirse, bu nesnenin aldığı yol duyarlı plaka üzerine kaydolur. Aynı koşullarda, nesnenin yer değiştirmesi sırasında obtüratör düzenli aralıklarla çalıştırılırsa, nesnenin aldığı yolun biçimini ve art arda iki obtüratör açıklığı arasında katedilen uzaklığı saptayan bir dizi görüntü elde edilir. Bu yöntemle, ağır cisimlerin serbest düşüş hareketi gözlemlenebilir.

• *Devingen filmli kronofotoğrafi.* Marey' in yararlandığı makinede, objektifin odak düzleminden kısa aralıklarla geçen bir film vardı; film durunca odak düzleminin önü açılıyordu. Bu düzenek daha sonraları sinema çekimleri için kullanıldı.

KRONOGENETİK a. (fr. *chronogénétique*). Biyolojik zamanın soyaçekimini inceleyen bilim. (Biyolojik zaman birçok fizyolojik parametrenin [ilk söz, ilk adım, ilk diş, menopoz, vb.] başlangıç yaşını ve hastalıkların ortaya çıkışını ya da iyileşmelerini belirler. Tek yumurta ikizleri üzerinde yapılan incelemeler biyolojik zamanın soyaçekime bağlı olduğunu göstermiştir.)

KRONOGRAF a. (fr. *chronographe*). Saati gösteren, ayrıca bir de kronometresi bulunan, genellikle saat biçiminde zaman ölçme ve kaydetme aygıtı. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Balis. *Balistik kronograf,* merminin ilk hızını ölçmede kullanılan eski bir aygıt. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Gökbil. Belli bir olayın oluş anını bir elektrik işaretiyle duyarlıkla kaydetmeyi sağlayan aygıt. (Bu aygıt, genellikle ölçüm sırasında zaman ölçeğini veren bir saatle birlikte kullanılır.) [Eşanl. SÜREYAZAR.]

—ANSİKL. Bir kronografta, kronometre saniyenin 1/5'i, 1/10'i, 1/100'i vb. bir duyarlılıkla zaman aralıklarını, yani saatleri, dakikaları, saniyeleri ve saniye kesirlerini ölçmeye ve görüntülemeye olanak verir.

Görüntüleme, mekanik kronograflarda ibrelerle, sıvı kristalli kuvarslı ya da elektro -ışıldayan diyotlu kronograflarda rakamlarla elde edilir. Düğmelerle çalıştırma, durdurma, sıfırlama ve ölü zamanları sayma işlevleri yapılır. Saniyenin 1/100'ü, hatta 1/1 000'i bir duyarlılık sağlamak için, başlatma elektronik olabilir ya da ışılelektrik bir fotoselle, fotoğraflarla vb. kumanda edilir (kayak, at yarışları vb.).

Kronograflar sporda, üretimde (saatin yüzde ve binde biri bir derecelendirmeyle), tıpta (pülsometre), fizikte vb. kullanılır. Günümüzde, çok işlevli bazı saatlerde, zilli bir geriye sayma düzeneği de vardır (örneğin park saatleri).

—Balis. Balistik kronograf Le Boulangé (1860) ile Bréger (1880) tarafından icat edilmiştir. Cisimlerin düşüş yasasını uygulayarak, ‰ 1'lik bir duyarlılıkla, bilinen uzunluktaki tabla-hedef tahtalarından oluşan yol zamanını ölçer. Kronograf, elektromıknatısa asılı duran ve birinci tablanın devresinin kesilmesiyle serbest kalan silindir biçiminde bir çubuktan oluşur; ikinci devrenin kesilmesiyle serbest kalan daha kısa ikinci bir silindir, bir levye üzerine düşerek serbest düşüşü sırasında öteki silindiri yanlamasına çentikleyen küçük bir bıçağı harekete geçirir. Böylece belirlenen düşüş yüksekliğinden geçen süre, ve dolayısıyla da merminin hızı çıkartılır. 1955'ten bu yana, bu aygıtın yerine elektronik kronometre kullanılmaktadır.

KRONOGRAM a. (fr. *chronogramme*). ZAMAN* SERİSİ GRAFİĞİ'nin eşanlamlısı.

KRONOKARDİYOGRAFİ a. (fr. *chronocardiographie;* yun. *khronos,* zaman, *kardia,* kalp ve *graphein,* yazmak'tan). Kardiyol. Sol karıncık sistolunun evrelerini büyük bir incelikle ölçmek üzere çeşitli eğrileri eşzamanlı olarak kaydetme.

—ANSİKL. Kronokardiyografide aynı anda kaydedilen çeşitli eğriler şunlardır: fonokardiyogram, kalp tepesi, karotis, jugular toplardamar mekanogramı, boyarmadde sulandırma eğrisi, gamakardiyogram. Araştırılan -ve belirli bir düzene bağlanan-parametreler, mitral kapakçık darlığına, mitral hastalığına, aort darlığına, aort yetersizliğine, mitral ve aortla ilgili kalp hastalıklarına, bunların yanı sıra doğuştan kalp hastalıklarına, Basedow hastalığı guatrına, şekerli diyabete, böbreküstü bezinin aşırı salgı salmasına, alkolik siroz ya da kan hastalıklarına teşhis koymayı ve bunların ağırlık derecesini belirlemeyi kolaylaştırır.

KRONOLOJİ a. (fr. *chronologie*). **1.** Tarihsel olayların zamanlarını ve tarihlerini inceleyen bilim. (Eşanl. ZAMANBİLİM.) **—2.** Tarihsel olayların sırası ve tarihi. (Eşanl. ZAMANDİZİN.)

KRONOLOJİK sıf. (fr. *chronologique*). Kronolojiye ilişkin; kronolojiye uyan: *Olayların kronolojik sırasını izlemek.* (Eşanl. ZAMANBİLİMSEL, ZAMANDİZİNSEL.)

KRONOMETRE a. (fr. *chronomètre*'den). **1.** Farklı konumlarda ve değişik sıcaklıklarda ayarlanan ve bir gözlemevinin resmi belgesine uygun olarak çalışan duyarlı saat. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** Kronograflar gibi saati göstermeyen ve genellikle kısa zamanları ölçmek için kullanılan zaman aygıtı. (Üzerinde çalıştırma, durdurma, sıfırlama işlevleri gören düğmelerin bulunduğu ve saniyenin 1/5'i ile 1/10'ini gösterebilen mekanik ya da elektronik spor kronometreleri vardır. Bunlarda ayrıca, dakikalar, hatta saatler toplamını veren bir düzenek de bulunur. Kimi kronometreler tıpta kullanılır; kimileri ise sanayide çalışma dilimlerini, maliyet hesaplarını yapmaya yarar; bu gibi kronometrelerde saatin 1/100'ini, 1/1 000'ini, 1/10 000'ini saptamak mümkündür.) **—3.** *Kronometreyle ölçme,* kronometreyle ölçmek eylemi. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Kronometreyle ölçmek,* sanayisel bir eylemin, bir işlemin süresini ya kronometreyle ya da son derece duyarlı başka bir yöntemle ölçmek.

—ANSİKL. "Kronometre" sözcüğünü ilk kez ingiliz saatçi Graham kullandı.

Resmi çalışma belgesi vermeye yetkili kurumların listesi, kronometre gözlemevleri uluslararası eşgüdüm komisyonu tarafından saptanmıştır. Günümüzde bu listede şu kurumlar yer alır: almanya'da Braunshweig, Hamburg ve Stuttgart denetim servisleri; Fransa'da, Besançon gözlemevi; İsviçre'de Cenevre ve Neuchâtel gözlemevleri ve ayrıca Biel, La Chaux-de-Fonds, Le Locle, Saint-İmier, Le Sentier, Cenevre ve Solothurn şehirlerinde kurulan ve saatlerin çalışmasını denetleyen resmi bürolar.

Gemi kronometreleri zaman aygıtları içinde en duyarlı olanıdır. Genellikle küçük bir kasa içine yerleştirilen bu kronometreler oldukça hacimlidir; yalpa ve baş kıç vurma hareketlerinden kaynaklanan ileri gitme ve geri kalmaları önlemek için bir kardan üzerine oturtulmuşlardır. Kronometreler yirmi dört saatte saniyenin ancak onda biri kadar bir sapma gösterirler; bu sonuç makinenin yapımında çok özel bir özen göstererek ve sıcaklık, nem ve manyetiklikten etkilenmeyen organlar kullanarak elde edilir.

Mekanik gemi kronometrelerinin yerini gittikçe, çok daha duyarlı, kuvarslı aygıtlar almaya başlamıştır.

• *Kronometreyle ölçme.* Sanayide, çalışma sürelerini kronometreyle ölçmenin birçok amacı vardır: a) iş postalarının dengeli yüklenmesini sağlamak amacıyla, her işlem için gerekli sürenin saptanması; b) daha hızlı yöntemleri incelemek amacıyla en uzun iş evrelerinin ortaya çıkarılması; c) özellikle parça başına çalışma durumunda, nesnel bir temele dayanan bir ücret politikasının belirlenmesi; d) ayrıntıların yeterli bir duyarlıkla saptanması. Bu işlem birçok evreden oluşur; işi çözümleme, her temel işlem için geçen süreyi ölçme, süreyi işçinin etkinliğine göre düzeltme (çalışma hızını değerlendirme), yeni yöntemi inceleme, tam toplam süreyi hesaplama, verimli süreyi elde etmek için dinlenme katsayısını üstten sınırlama ve son olarak iş zamanını, yani ayrılmış süreyi saptama. Sonuçların, kronometreyle ölçülen işçinin etkinliğinden bağımsız hale gelmesi nedeniyle, çalışma hızını değerlendirme, kronometreyle ölçmenin duyarlığını artırmayı sağlamıştır.

El ve kol hareketlerini standart temel sürelerine ayırmayı amaçlayan MTM *(Methods Time Measurement)* gibi yöntemler, iş sürelerini, birçok durumda kronometreyle ölçme yapmadan ve henüz iş gerçekleştirilmeden yeterli düzeyde bir duyarlıkla belirlemeyi sağlar.

KRONOMETRECİ a. Bir koşunun, bir maçın, bir sınai üretim işleminin vb. süresini ölçmekle görevli kimse.

KRONOMETRİ a. (fr. *chronométrie*). Zamanı büyük bir duyarlıkla ölçmeye yönelik mekanik ve elektronik dalı. (Eşanl. SÜREÖLÇÜM.)

—Ruhbil. *Kronometri yöntemi,* iç ruhbilimsel etkinliklerin modellerini doğrulamak ya da kurmak amacıyla, tepki zamanı, tanıma zamanı, okuma zamanı, karşılaştırma zamanı gibi çeşitli ruhbilimsel süre türleriyle ilgili verileri kullanan yöntem.

KRONOPATOLOJİ a. (fr. *chronopathologie*). Biyolojik ritimlerle ilintili olarak ortaya çıkan sağlık bozukluklarını inceleyen bilim dalı.

KRONOS, yunan mitolojisine göre, bir süre dünyaya egemen olan tanrı. Adı, "zaman" anlamına gelen *Khronos*'tan türemiştir ve kuşkusuz Hellenöncesi dönemden kalmadır. Kronos, Uranos ile Gaia'nın oğluydu; babasını sakatlayarak hükümdarlık görevini kendisi aldı. Titanlar' la kardeşti. Rhea'dan çok sayıda çocuğu oldu, ama kendi çocuklarını yedi. Bunlardan yalnızca biri, Zeus, annesinin beşiğine kundak bezlerine sarılı bir taş koyması sonucu kurtuldu. Zeus daha sonra Kro-

nos'a başkaldırdı, onu tahtından indirip, Tartaros'a kapattı ve yuttuğu tanrıları (Hestia, Demeter, Hera, Hades ve Poseidon) geri çıkarmaya zorladı. Kronos döneminin, yeryüzünün *Altın Çağ*'ı olduğu anlatılırdı. Kronos kültü fazla yaygın değildi. İtalya'da erken bir dönemde Saturnus ile, Sicilya'da pön Baal'ı ile özdeşleştirildi.

KRONOSKOP a. (fr. *chronoscope*). Ruhbil. Çeşitli davranışların ve özellikle tepkilerin zamanını ölçme deneylerinde kullanılan aygıt.
—Ölçbil. *Elektronik kronoskop*, ELEKTRONİK SÜREÖLÇER*'in eşanlamlısı.

KRONOSTRATİGRAFİ a. (fr. *chronostratigraphie*). Yer kabuğu katmanlarının, jeolojik zaman aralıklarına denk düşen ve yaş ilişkilerine dayanan birimler biçiminde düzenlenmesini ve bölümlenmesini ele alan katmanbilim dalı.

KRONOTAKİGRAF a. (fr. *chronotachygraphe*). Hızı, çalışma süresini ve katedilen uzaklığı denetlemek için kimi taşıtlarda (özellikle ağır taşıtlarda) kullanılması zorunlu olan ölçme ve kaydetme aygıtı.

KRONOTAKİMETRE a. (fr. *chronotachymètre*'den). Bir taşıtın (otomobil, lokomotif vb.) saatteki hızını hesaplamayı sağlayan bir tür kronometre.
—ANSİKL. Kronotakimetre, esas olarak belli bir uzaklığı, genellikle de 1 km'lik bir yolu almak için geçen zamanı ölçmeye yarayan bir kronometredir. Sonradan yapılacak bir denetime (örneğin bir lokomotifin hızını) olanak vermek için kadran doğrudan saatteki hız olarak bölümlenmiştir. Flaman modeli gibi kimi modeller hızı, kapalı işaretleri, makinistin dikkatini vb.'yi kaydeden bir düzenekle donatılır.

KRONOTOKSİKOLOJİ a. (fr. *chronotoxicologie*). Bazı maddelerin soğurulma saatlerini göz önüne alarak zehirliliklerini inceleyen bilim dalı. (Kronotoksikoloji, kronobiyoloji*nin uygulamalarından biridir.)

KRONOTROP sıf. (fr. *chronotrope;* yun. *khronos*, zaman, ve *tropos*, yönelme'den). Fizyol. Bir ritmin düzenliliğini ilgilendiren ya da sağlayan. (Kalbin ritmini kronotrop bir işlev düzenler.)

KRONPRİNZ a. (alm. *Krone*, taç, ve *Prinz*, prens). **1.** Almanya ve Avusturya'da veliaht prens. **—2.** Wilhelm II'nin oğlu Friedrich-Wilhelm'in unvanı.

KRONSTAM (Henning), danimarkalı dansçı (Kopenhag 1934). Yedi yaşında Kongelige Danske Ballet'in okuluna girdi, 1952'de bu topluluğa katıldı. Daha sonra burada solo dansçısı oldu. *Giselle* ve *Uyuyan güzel* gibi klasik, *Danses concertantes* (K. MacMillan'ın), *Carmen* (R. Petit'nin), *Mademoiselle Julie* (B. Cullberg'in) gibi modern yapıtlarda dans etti. 1965'te F. Flindt'in *Ders* adlı balesindeki "Öğretmen" ve José Limón'un *The Moor's Pavane*'ındaki İago rolünü yorumladı. Aynı zamanda öğretmenlik de yapan Kronstam, 1966'da yardımcı bale yöneticiliğine atandığı Danimarka Krallık balesi'nin 1978'de sanat yönetmenliğine getirildi.

KRONŞTADT, Rusya'da liman kenti, Finlandiya körfezinde ve Sen-Petersburg'un yaklaşık 30 km B.'sında, Kotlin adasında (15 km²); 39 000 nüf.
—Tar. Kronşlot (1723'ten beri Kronştadt) kalesi, Büyük Petro'nun kurmakta olduğu geleceğin Petersburg'unu savunmak üzere 1703'te yapıldı. Baltık'ta önemli bir rus deniz üssü durumuna geldi. Ekim-kasım 1905 ve temmuz 1906'da büyük ayaklanmalara sahne oldu, 1917'de devrimci radikalizmiyle ün kazandı. Kronştadt sovyeti daha mayıs 1917'de geçici hükümete karşı çıktı ve kronştadtlı denizciler Ekim devrimi'nde ve iç savaşta (1918-1920) etkin bir rol oynadılar. Şubat-mart 1921'de bolşevik iktidara karşı ayaklandılar. (→ KRONŞTADT AYAKLANMASI.)

Kronştadt ayaklanması, Kronştadt denizcileri ve askerleriyle işçilerin Sovyet Rusya hükümetine karşı başlattıkları ayaklanma (28 şubat - 18 mart 1921). Rusya'nın, 1920-21 kışında yaşadığı savaş komünizmi uygulamasına karşı en ciddi muhalefet gösterisiydi. Kronştadt denizcileri, işçi ve köylülerin iktisadi isteklerini destekleyerek, bunun yanı sıra yeni sovyetlerin seçilmesini, köylülere, işçilere, anarşistlere ve sol sosyalist partilere söz ve basın özgürlüğü verilmesini isteyen siyasal bir program önerdiler. S. M. Petriçenko'nun başkanlığında bir Geçici devrimci komite (2 mart) kurdular. Beyazların hazırladığı bir komplonun maşaları olarak nitelenen asilere Troçki tarafından verilen bir ültimatomun sonuçsuz kalması üzerine, 7 martta adaya ilk saldırı düzenlendi; ada 18 martta Tuhaçevskiy tarafından ele geçirildi. Bu ayaklanmadan sonra, bolşevikler bir yandan Yeni ekonomi politikası'nı (NEP) hızla uygulamaya koyarken, bir yandan da siyasal egemenliklerini de pekiştirdiler.

KRONÜL a. (fr. tesc. ed. a. *Chronule;* yun. *khronos*, zaman'dan). Eczc. Uzun etkili ilaçların verilme şekli.
—ANSİKL. Kronül bir mikrogranüle olup çapı 1 mm'nin altındadır ve gözenekli bir doğal reçine tabakası ile kaplıdır. Hastanın yutacağı bir jelülün içinde 200 ya da 400 Kronül bulunur. Jelül midede hemen erir, Kronülleri salıverir. O zaman ilaç, önceden ayarlanmış bir hızla reçine tabakasından yavaş yavaş sızarak dışarı çıkar. Bu uzun etkili "retar" ilaç şekli birçok madde için elverişlidir ve zaman içinde uzayan bir etki elde edilmesini sağlar. İlacın bir defada alınması kullanılmasını kolaylaştırır.

KROONSTADT, Güney Afrika'da (Orange) kent, Vals kıyısında; 93 100 nüf. 1859'da kurulan kent, Boerler savaşı sırasında, Bloemfontein'in düşmesinden sonra Orange'ın başkenti oldu (1900). Tarım pazarı. Besin ve makine sanayileri. Kroonstadt'ın güney-batısında, Odendaalsrus'ta altın yatakları.

KROPİ a. Denizc. *Kropi bağı*, bir halatın, geçirildiği bir delikten ya da makara dilinden çıkmaması için kullanılan bir bağ türü. (Halata kuruz yaptıktan sonra, çıması bedenin altından dolaştırılır ve kuruzun içinden geri alınarak 8 biçiminde bir bağ oluşturulur. Sıkıştırıldığında ortaya çıkan düğüm halatın geçirildiği yerden çıkmasını önler.)

KROPOTKİN, Rusya'da kent, Kuban kıyısında, Krasnodar'ın D.-K. -D.'sunda; 68 000 nüf. Kimya. Takım tezgâhlar. Kereste ve besin sanayisi.

KROPOTKİN (Pyotr Alekseyeviç, *prens*), rus devrimci (Moskova 1842 - Dimitrov 1921). Sibirya'da subayken 1863 Polonya ayaklanmasını destekledi ve 1868'de rus ordusundan istifa etti. Amur bölgesinde ve Mançurya'da keşif gezilerine çıktı (1863-1865); doğal ortamların bozulmasında insanın rolü üzerinde durdu. Beşeri coğrafyayla gittikçe daha çok ilgilendi, yeni teknikleri, özellikle elektriği kullanarak daha adil bir topluma erişmek için uzamın nasıl düzenleneceğini gösterdi. (Bu görüşlerini daha sonra, *Fields, Factories and Workshops* [Tarlalar, fabrikalar, atölyeler; 1899] adlı yapıtında özetleyecektir.) Kropotkin 1872'de katıldığı I. Enternasyonal'den bir süre sonra ayrıldı. Anarşizmi benimsemekle birlikte, kolektivizmden de etkilendi. Tutuklandı, iki yıl Petersburg'daki Pyotr ve Pavel kalesinde kaldıktan (1874-1876) sonra buradan kaçmayı başardı. Büyük Britanya'ya gitti, daha sonra İsviçre'ye yerleşti. Ekim 1879'da La Chaux-de-Fonds Jura federasyonu kongresi'nde kolektivizmi, anarşist komünizme geçişte bir aşama olarak tanımlamaya çalıştı. Aynı yılın şubat ayında *Révolté* gazetesini çıkardı. 1879 kongresi, bir dönüm noktası oldu; bu kongrede öngörülen "olaylarla, propaganda" Londra kongresi'nde (temmuz 1881) de onaylandı. Kropotkin, Lyon'daki anarşistler davasında yargılandı, beş yıl hapis cezasına çarptırıldı, ancak, cezanın bitiminden önce serbest bırakıldı (1883-1886). Fransa'da girişilen bir dizi suikastın (1892-1894), kamuoyunun anarşiye karşı cephe almasından başka bir şeye yaramadığını gördü. Militarizme karşı olmakla birlikte, Birinci Dünya savaşı'nda İtilaf devletlerini destekledi. 1917 ilkbaharında Rusya'ya döndü. Başlıca yapıtları: *Paroles d'un révolté* (1885); *la Conquête du pain* (1888); *Vzaimopomoşç* (Yardımlaşma) [1892]; *Velikaya Revolıytsiya 1789-1793* (1789-1793 Büyük devrimi) [1893]; *Anarchism: its Philosophy, its ideal* (Anarşizm, felsefesi, ideali) [1896]. *Autour d'une vie* (3. baskı, 1902) adlı yapıtındaysa anılarını anlattı.

Roger-Viollet-Viollet kol.

prens Kropotkin

KROPPER a. (*krop*, kursak'tan hollandaca sözc.). Hollandalılar'ın ve İngilizler'in hollekropper ve norwick kropper gibi bazı şiş gerdanlı güvercinlere verdikleri ad.

KROS a. (ing. *cross*). Spor. → KIR* KOŞUSU.

KROS a. (haç anlamında alm. sözc. *kreuz*'dan). Matbaac. *Kros koyma*, ayrı yüzeyler üzerine çizilmiş resimlerin birbirleri üzerine tam anlamıyla oturabilmeleri için birleşecekleri yerin gösterilmesi. (Bk. *ansikl.* böl.) —Kâğıt tabakasının aynı tarafına, arka arkaya yapılan değişik basımların düzenli olarak uygulanmasını, çokrenkli baskılarda, her rengin, bir öncekiyle tam olarak çakışmasını, vb., sağlamak için alınan önlemlerin tümü. (Eşanl. REHBER KOYMA.)
—ANSİKL. Çok hızlı rotatiflerde yapılan çokrenkli baskıda mükemmel netlikte bir resim elde etmek için, konulan krosların son derece kesin olması gerekir. Buradaki kros koyma işlemi fotoelektrik hücreler yardımıyla, kâğıt üzerine siyah olarak basılmış krosların okunmasıyla gerçekleştirilir. Her kros koyma düzeneği, bir sonraki rengin basımından önce, zayıf güçte bir elektrik motoru aracılığıyla, kâğıdın geçişini hızlandırır ya da yavaşlatır, böylece kesin bir ayarlama sağlar.

KROSBAR a. (ing. *crossbar*). Telekom. İlk, çapraz çubuklu, elektromekanik otomatik telefon santralına, İngilizler'in verdiği ad.
—ANSİKL. Bir krosbar santral esas olarak $n \times n$ bağlantı matrislerinden oluşur; bu matrislerin öğeleri, her biri bu noktada kesişen iki iletkeni bağlamaya yarayan temas noktalarıdır; bu iletkenlerden biri, örneğin yatay, n koşut iletkenli bir aileye, diğeri birincilere dik, örneğin düşey bir başka m koşut iletkenli aileye aittir. İlk ailenin her iletkenini ikincinin her iletkenine bağlamaya olanak veren temas noktaları, is-

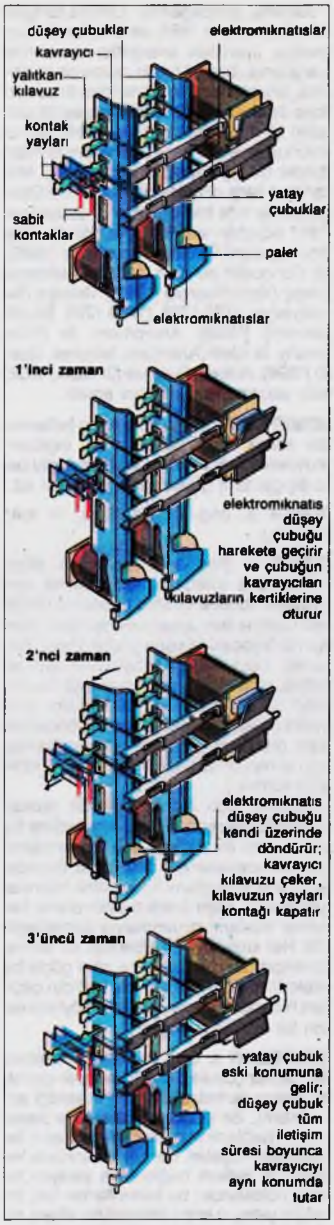
Bk. şema sayfa 7114

tenen temas noktasında kesişen iki dik kumanda çubuğunun aynı anda dönmesiyle harekete geçirilir. $n + m$ çubuktan her biri ise, tek bir elektromıknatısla çalıştırılır. Bu elektromıknatısların kendileri de, çağrı yazıcıları ve bağlantı zincirlerini oluşturmak için güzergâh arama lojiklerince kumanda edilir.

Krosbarın bu ilkel biçimi artık üretilmemektedir ve XX. yy.'ın sonuna varmadan, büsbütün ortadan kalkmıştır. Çapraz çubuklu santralların bir sonraki kuşağında, kumanda çubukları ortadan kalktı ve her bağlantı noktası önce gazlı bir diyotla, bu 1960'ta terk edildikten sonra ise, boşluktaki ya da yansız gaz atmosferdeki temas noktaları, dışarıdan manyetik olarak kumanda edilen *çubuklu röleler*'le donatıldı. Son olarak, günümüz donanımlarında, röleler, tamamen elektronik yazıcılar ve lojiklerle kumanda edilmeye başladı. (→ OTOMATİK SANTRAL*.)

KROSÇU a. Kros yarışına katılan kişi.

KROSEİK sıf. (fr. *crocéique*). Kim. *Kroseik asit*, formülü

bir krosbar santralın çalışma ilkesi

$$HO{-}C_{10}H_6{-}SO_3H$$

olan hidroksinaftalen sülfonik asit; kimi boyarmaddelerin hazırlanmasında kullanılır.

KROSEİN a. (fr. *crocéine;* yun. *krokos;* lat. *crocus,* safran'dan). Sarı ya da kırmızı çeşitli bisazo boyarmaddelerine verilen genel ad; anilin ya da toluidinlerden türeyen bir aminoazonun diazolanması ya da yoğuşma tepkimesine sokulması sonunda elde edilir; yünü ya da ipeği doğrudan boyamada kullanılır.

KROSİN a. (fr. *crocine;* lat. *crocus,* safran'dan). Safranın temel boyarmaddesini oluşturan heterozit.

KROSLEG → CROSS-LEG.

KROSNO, Polonya'nın güney-doğu'sunda kent, voyvodalık merkezi, Wisłok kıyısında; 42 000 nüf. XIX. yy.'ın ikinci yarısında Karpatlar petrol havzasının merkezi oldu. Bugün, öncelikle, Polonya'nın en önemli cam sanayisi merkezidir; aynı zamanda kentte, makine (taşımacılıkla kullanılan makine ve gereçler) ve tekstil (keten) sanayileri de vardır. —*Krosno voyvodalığı*'nda (5 702 km² ve 445 000 nüf.) çeşitli kaynaklar bulunur: az miktarda petrol ve doğal gaz; petrokimya, kereste ve makine sanayileri (dağlar arasındaki bir çukurda sıralanan küçük kentlerde); alçak bölgelerde buğday üretimi; turizm (Yukarı San vadisinde ve Bieszczady ulusal parkında çok güzel manzaralar).

KROŞE a. (fr. *crochet*). Boksta, kolla bir kavis çizerek vurulan yumruk.
—Dişç. cerr. Çıkanlabilen protezleri destek dişlere tutturmaya yarayan çengel.

KROTALON a. (yun. sözc.). Müz. Eski Yunanlılar'da, ikisi bir arada idyofonlar sınıfından vurmalı bir çalgı oluşturan tunç ya da pişmiş topraktan yapılmış konilerden her biri.

KROTİL a. (fr. *crotyle*). Org. kim. **1.** Formülü $CH_3{-}CH{=}CH{-}CH_2{-}$ olan butenil kökünün yaygın adı. **—2.** *Krotil alkol,* formülü $CH_3{-}CH{=}CH{-}CH_2{-}OH$ olan butenol'ün yaygın adı; krotonaldehit indirgenerek elde edilir. (Eşanl. BUTENOL.)

KROTON a. (lat. *croton;* yun. *kroton, -onas,* keneotu'ndan). **1.** Bot. Sütleğengiller familyasından binden fazla türü bulunan sıcak ülke bitkisi. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** Sıcak seralarda ya da evlerde saksıda yetiştirilen, Malezya ve Avustralya kökenli, çok renkli yapraklı süs bitkisi. (Bil. a. *codiaeum;* sütleğengiller familyası.) **—3.** Halk. hek. *Kroton yağı,* öğütülmüş kroton tohumlarının alkolde çözündürülmesiyle elde edilen yağ. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. Bot. Krotonlar, bireşeyli çiçekleri olan ağaç, ağaççık, çalı ya da otsu bitkilerdir; meyveleri iki çenetli üç kabukludur. Bir çekirdeği vardır. Bazı amerika krotonlarının *(Croton cascarilla, C. aleutheria)* kabuğu ateş düşürücüdür. Keneotunun tohumuna çok benzeyen *C. tiglium'*un tohumundan (Tropikal Asya ve Afrika) kroton yağı elde edilir. Bir koşnilin *(Coccus laccae)* yaşadığı *C. lacciferum* türünden bu böceğin soktuğu yerlerden bir gomalak akar (Hindistan, Tayland, Annam).
—Halk. hek. Çok tahriş edici olduğu ve deride kabarcıklar yaptığı için, kroton yağının müshil ve tenya düşürücü olarak kullanılması terk edilmiştir. Kan çekici etkisinden yararlanılmak üzere, terementi yağına katılarak romatizma ve siyatik ağrılarını gidermek için ya da saçkırana karşı halk hekimliğinde ve hayvan hastalıkları için veteriner hekimlikte kullanılır.

KROTON. Yun. mit. İtalya'daki *Crotone'*ye adını veren kahraman. Herakles onu yanlışlıkla öldürdü.

KROTONALDEHİT a. (fr. *crotonaldéhyde*). Org. kim. Formülü $CH_3{-}CH{=}CH{-}CH{=}O$ olan etilensel aldehit. (Aldolden su giderilerek ya da iki molekül asetaldehit doğrudan yoğuşma tepkimesine sokularak elde edilen krotonaldehit, 104 °C'ta kaynayan gözyaşartıcı bir sıvıdır. Butiraldehit, butanol ve kinaldinin sanayisel üretiminde önemli bir ara maddedir.)

KROTONAT a. (fr. *crotonate*). Org. kim. Krotonik asidin tuzu ya da esteri.

KROTONİK sıf. (fr. *crotonique; kroton'*dan). Org. kim. *Krotonik asit,* formülü

$$CH_3{-}CH{=}CH{-}CO_2H$$

olan butenoik asidin yaygın adı.
—ANSİKL. Krotonik asidin *trans* stereoizomerine, *Croton tiglium* (adını bundan alır) tohumlarında rastlanır. Krotonaldehit yükseltgenerek kolayca elde edilir. Vinil asetatla eşpolimerlerin üretiminde ve organik bireşimde (A vitamini ile treoninin hazırlanması) kullanılır.

KROTONLAŞTIRMA a. Org. kim. **1.** Krotonaldehit vermek üzere asetaldehitin su yitirerek kendi kendine girdiği yoğuşma tepkimesi. **—2.** Aldehitlerin ya da ketonların kendi aralarında su yitirerek verdikleri yoğuşma tepkimesi. (Krotonlaştırma, art arda gerçekleşen iki tepkime içerir: aldolleşme ve ara madde olan aldolden su giderme:

$$2CH_3{-}CH{=}O$$
$$\rightarrow CH_3{-}CHOH{-}CH_2{-}CH{=}O$$
$$\rightarrow CH_3{-}CH{=}CH{-}CH{=}O + H_2O.$$

Bu tepkimeden organik bireşimde çok sık yararlanılır.)

KROTOPOS. Yun. mit. Argos kralı Agenor'un oğlu, Psamathe'nin babası. Kızı Psamathe'yi öldürünce, Apollon kendisini cezalandırmak için canavar Poine'yi gönderdi. Poine Argolis'i yakıp yıktı.

KROTOS. Yun. mit. Musalar'ın sütannesi olan Eupheme ile Pan'ın oğlu. Musalar ile birlikte büyüdü. Alkışın yaratıcısı olarak biliniyordu.

KROTOSZYN, Polonya'da kent, Kalisz' in B.'sında, Büyük Polonya ovasında; 24 000 nüf. Hazırgiyim. Makine (tarım araç-gereçleri) ve besin sanayileri. Demiryolu kavşağı.

KROTOVİNA a. (rusça. sözc.). Pedol. Çernozyom türü bozkır topraklarının kesitlerinde eski boşlukları dolduran, humokalker yumru.

KRÖHNKİT a. (öz. a. B. *Kröhnke*'den). Miner. Hidratlı doğal bakır ve sodyum sülfat.

Kröller-Müller *(Rijksmuseum),* Yukarı Veluwe ulusal parkı (6 000 ha, Otterloo, Hoenderloo ve Schaarsbergen komünleri topraklarında; Gelderland) içinde yer alan Hollanda Krallık müzesi. Müzenin koleksiyonları Helene *Kröller-Müller* tarafından oluşturuldu, 1935'te devlete verildi. Belçikalı mimar H. Van de Velde tarafından tasarlanan Kröller-Müller müzesi'nde başta hollandalı ve fransız ressamların yapıtları olmak üzere, çoğunluğu modern resimlerden oluşan 1 300'ü aşkın tablo, 4 000 desen (eski ve yeni), 300'ü aşkın heykel (bir bölümü bitişikteki parkta sergilenmektedir), seramikler (500'den fazla Delft işi parça), estamplar ve bir kitaplık bulunmaktadır. Müze, Van Gogh'un desenlerinin yanı sıra bütün dönemlerinden yüz dolayında tabloyu da içerir. Kröller-Müller müzesi'nde ayrıca, Corot, Millet, Monticelli, Redon *(Kyklops),* Jongkind, Renoir *(Palyaço, Kahve),* Cézanne, Gauguin, Seurat *(le Chahut),* Signac, Tooroplar, Juan Gris, Léger *(Kâğıt oynayan askerler),* Mondrian, Van der Leck gibi sanatçıların yapıtları sergilenmektedir.

KRŠINIĆ (Frano), hırvat heykelci (Lumbarda, Korčula, 1897 - Zagreb 1982). Prag'da yetişti; uzun sürelerle Yunanistan'da, İtalya'da, Fransa'da kaldı. 1924'te Zagreb'de profesör oldu, içtenci ve şiirsel konulu mermer ve bronz heykeller yaptı: *İlkbaharın şarkısı* (1928), *Daphnis ile Khloe* (1932), anne ile çocuk teması üzerine birçok çeşitleme (Zagreb, Split ve Dubrovnik müzeleri; Zagreb'de anıtlar).

KRSKO, Hırvatistan sınırı yakınında yer, Sava kıyısında, Zagreb'in kuzeybatısında. Nükleer santral.

Krş, türk lirasının yüzde biri olan kuruş*un kısaltması.

KRU a. Krular tarafından konuşulan kva öbeğinden nijer-kongo dili.

KRUCZKOWSKİ (Leon), polonyalı yazar ve siyaset adamı (Kraków 1900 - Varşova 1962). Edebiyata 1928'de bir şiir kitabıyla başladı ve bunu 1830 ayaklanmasında halkın rolü (*Kordian i Cham,* 1932), köylü kitlelerin devrimin bilincine varmaları (*Pawie pióra,* 1935) ve faşizm döneminde burjuva sınıfının kararsızlıkları üzerine (*Odwety,* 1937) yazdığı romanlar izledi. Tutsaklıktan dönüşünde, Kraków'da *Twórczość* (Yaratı) adlı edebiyat dergisini kurdu ve Kültür ve sanat bakan yardımcısı oldu (1945-1948). Tiyatro yapıtlarında, siyasal gerçekçilikte bilginlerin yeri sorununu ortaya attı (*Niemcy,* 1949), ca-

susluk sorununu işledi (*Juliusz i Ethel Rosenberg*, 1954), kansız bir adalet idealiyle savaş yasasının zorunlu uygulamasını karşı karşıya getirdi (*Pierwsky dzień wolności*, 1960) ve iktidarın çelikşilerini gösterdi (*Smierc gubernatora*, 1961). Ölümünden sonra deneme ve anlatılardan oluşan bir kitabı yayımlandı (*Szkice z piekla uczciwych*, 1963).

KRÚDY (Gyula), macar yazar (Nyíregyháza 1878 - Budapeşte 1933). Bilinçli olarak fantezi ve geçmişe özlem öğeleri katılmış bir romantizmle yazılmış yapıtları, gününü doldurmuş bir çerçeveye yerleştirilmiş, çağdaş duygularla donanmış uçarı kişilerle dolup taşar. Genellikle yeğlediği kahramanı zaman ve uzamın sonsuzluğunda dolaşan yorgun gülüşlü denizci Szindbad'dır. Krúdy renkleri, sesleri, tatları ve kokuları büyük bir esinleme gücüyle canlandıran duyarlı ve ezgili nitelikte yapıtlar verdi (*Szindbad ifjusnga*, 1912; *A vörös postakocsi*, 1913; *Szindbad Feltamadasa*, 1916; *Boldogult úrfikoromban*, 1930).

KRUG (Wilhelm Traugott), alman filozof (Radis, Wittenberg yakınında, 1770 - Leipzig 1842). Kant'ın ardından Königsberg Üniversitesi mantık ve metafizik profesörü oldu (1805), 1809'dan 1834'e kadar Leipzig Üniversitesi felsefe kürsüsünde bulundu. 1813'te gönüllü olarak orduya girdi, daha sonra Tugendbund'un başkanı oldu; 1833'te Saksonya Diyeti'nde Leipzig Üniversitesi'ni temsil etti. Başlıca yapıtı: *System der theoretischen Philosophie* (Kuramsal felsefe sistemi) [1806-1810].

KRUG (*rahip* Georgiy **İvanoviç**), rus ikona ressamı (Petersburg 1908 - Le Mesnil-Saint-Denis 1969). Tallin'de ve Tartu'da sanat öğrenimi gördükten sonra, 1931'de Paris'e yerleşti ve C. A. Somov ile N. Gonçarova'dan ders aldı. 1948'de rahip olduktan sonra, yaşamının son yıllarında yunanlı Theophanes'in yalınlığını Rublev'in canlı renkleriyle birleştiren, güçlü bir üslupla freskler ve ikonalar yaptı.

■ **KRUGER** (Paul), güney afrikalı devlet adamı (Zutpansdrift çiftliği, Venterstad yakınında, Cape kolonisi, 1825 - Clarens, İsviçre, 1904). Berlinli bir göçmenin torunuydu, Yaşlı Pretorius'la birlikte Transvaal'ın kuruluşuna katkıda bulundu (1852). Transvaal ordusu başkomutanı ve Başkan yardımcısı oldu (1864), Başkan T. F. Burgers'e karşı muhalefeti, iç savaşlara, dolayısıyla İngilizler'in müdahalesine yol açtı. Ülkenin ilhak edilmesinden (1877) sonra, Genç Pretorius ve Joubert'le birlikte örgütlediği 1880 ayaklanması, Pretoria barışı (1881) ve Transvaal Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla sonuçlandı. Dört kez Transvaal Cumhurbaşkanı oldu (1883, 1888, 1893, 1898). İngilizler'le her türlü işbirliğini reddetti, Cape ve Natal'le gümrük birliğine yanaşmadı, Orange'la bir savunma birliği kurdu (1889) ve *Uitlanderler*'e (madenlerde çalışan ingiliz uyruklular) karşı düşmanca bir politika izledi. Pretoria'ya gelen Cecil Rhodes'tan, anlaşma koşulu olarak Svaziland'ı istedi (1894). Okyanus ile bağlantı kurmak için Lourenço Marques'e kadar ulaşan bir demiryolu yaptırdı, bu yolla daha sonra Avrupa'dan savaş malzemesi getirtti. Düzenlediği akında başarısızlığa uğrayan (aralık 1895) Jameson'un idamına karşı çıktı. Chamberlain'in girişimiyle ingiliz yüksek komiseri lord Milner'le yapılan görüşmelerde, ülkede yedi yıldan az kalmış Uitlanderler'e yurttaşlık hakkı vermeye yanaşmadı (Bloemfontein görüşmesi, ekim 1899) ve Orange'la yaptığı birlik anlaşmasından (1898) aldığı güçle İngilizler'e bir ültimatom verdi. Bu ültimatom savaşa yol açtı (9 ekim 1899). Çarpışmalar sırasında Avrupa'ya giderek kıta ülkelerinin desteğini sağlamaya çalıştı. Avrupa halkları tarafından coşkun gösterilerle karşılanmakla birlikte (Fransa, Belçika ve Hollanda), hükümetler tarafsız kaldılar; hatta Wilhelm II onun Almanya'ya girmesini bile yasakladı. Kruger cesaretini yitirdi, barıştan (mayıs 1902) sonra Utrecht'e, sonra Fransa'nın güneyine, daha sonra da İsviçre'ye çekildi.

Kruger national park, Güney Afrika'da ulusal park, Transvaal'ın kuzey-doğu'sunda. Dünyanın en büyük rezervlerinden biridir (yaklaşık 20 000 km²). Turistik düzenlemeler (karayolları, kamplar).

KRUGERSDORP, Güney Afrika'da (Transvaal) kent, Witwatersrand'ın batı bölümünde; 128 788 nüf. Altın ve manganez cevheri çıkarma merkezi. Makine yapımı. Kimya sanayisi. —Yakınında havalimanı.

KRUİBEKE, Belçika'da (Doğu Flandre) komün, Escaut kıyısında, Sint-Niklaas'ın D.'sunda; 14 700 nüf. XIV. ve XV. y.'da yapılmış kilise (XVIII. yy.'dan kalma mobilyalar). Süt ürünleri.

KRUJË ya da **KRUJA,** türkç. **Akçahisar,** Arnavutluk'ta Tiran'ın yaklaşık 20 km K.'inde küçük kent; 8 700 nüf. Boksit yatağı. Çimento fabrikası. Osmanlı döneminde İşkodra vilayetinin Draç sancağına bağlı Akçahisar kazasının merkezi idi.

Krukenberg ampütasyonu (alman cerrah Hermann *Krukenberg*'in [1863-1935] adından), bir çeşit kıskaç oluşturmak amacıyla dönerkemikle dirsekkemiğini birbirinden ayırarak önkolu kesme ameliyatı.

Krukenberg urları (alman kadın hastalıkları ve doğum uzmanı Georg P. H. *Krukenberg*'in [1856-1899] adından), mide kanseri başta olmak üzere sindirim sistemi kanserleri sırasında görülen metastaz ürünü yumurtalık urları.

KRUKOWİECKİ (Jan), polonyalı general (1772'ye doğr. - Varşova 1850). İtalya'da, Wurmser'in yaveriydi (1796), daha sonra fransız ordusunda görev aldı (1807-1813). 1830'da Polonya ihtilal hükümetinin başkanı olarak Varşova'yı Paskeviç'e teslim etti (7 eylül 1831).

KRULAR, Liberya ve Fildişi Kıyısı'nın iki yanında yaşayan halkların tümü. Sayıları bir milyon dolayındadır. Birçok farklı etnik grubu (Eveler, Krular, Beteler, Didalar, vb.) içeren Krular, Atlantik kıyısı boyunca yerleşmişlerdir. Afrika kıyılarını keşfe çalışan ilk batılı araştırmacılarca "Krumen" adıyla denizci ve tüccar insanlar olarak tanınmaktaydı. Avcı ve balıkçı olan Krular, aynı zamanda ekstansif tarım (özellikle pirinç tarımı) da yaparlar. Dağınık konutlu, babasoylu, bölünümsel bir sisteme göre örgütlenmişlerdir. Babayerli bir temel üzerine kurulmuş köyleri küçük boyutludur. Her babasoyunun yaşlılarından oluşan bir meclis tarafından yönetilirler; "kabile" ya da konfederasyon düzeyinde siyasal bütün zayıftır. Krular, aynı zamanda, savaşçı görevi yapan erkek yaş sınıflarına bölünmüşlerdir; ayrıca, yargı işlerine bakan laik ve mistik kurumları *(kvi)*, tedavi kurumları *(deyabo)* vardır.

KRULL (Wolfgang), alman cebirci (Baden-Baden 1899 - Bonn 1971), Emmi Noether okulundandır. Cebirsel geometriye yönelen, genel bir yerel halkalar (tek bir maksimum ideali olan halkalar) kuramı geliştirdi. K*'dan $\mathbb{R}^+$ içine bir uygulama olan, bir K cismi üzerinde genel değerlendirme kavramını ayrıntılarıyla ortaya koydu ve inceledi; bu uygulama şu iki özelliği doğrular:

$$v(xy) = v(x) + v(y),$$
$$v(x+y) \geq \text{Inf.}\ \{v(x),\ v(y)\}.$$

Krull teoremi. Ceb. Bir birim halkada, halkanın tümünden farklı soldan her idealin, en az bir maksimal soldan ideal içinde bulunduğunu ifade eden teorem. Bu teoremin tanıtlamasında seçim belitinden yararlanılır.

KRUM, bulgar hanı (803-814). Makedonya, Macaristan ve Serdica (Sofya) kentini fethederek imparatorluğunu genişletti. Bizans imparatoru Nikephoros I kendisini durdurmak istedi, ama ordusu Balkanlar'da bozguna uğradı (811). Krum İstanbul'u kuşattı (814), ama aniden öldü.

KRUMİRYE, Kuzey-doğu Tunus'la Doğu Cezayir sınırında bölge, G.'de Orta Mecerde ovalarıyla Annaba ovası, Akdeniz kıyısı ve K.-D.'da Mogod dağları arasında. Çok yağış alan (yılda 1 m'den fazla yağmur) Krumirye dağları, ormanlarla (mantar meşesi, kızıl meşe) kaplıdır ve açılması güçtür; yakın geçmişte kıvrımlanmış kumtaşlı (Numidia kumtaşı) tabakalardan oluşur. Yer şekillerinin evrimi oldukça ileridir (engebe terselmesi).

KRUMMHORN a. (alm. sözc.). Bir kapsül içinde yer alan çift çarpan dilli, alt ucu kıvrık, üflemeli çalgı.

KRUMOVGRAD → KOŞUKAVAK.

KRUMPHOLZ ya da **KRUMPHOLTZ** (Johann), avusturyalı arpçı ve besteci (Budenice, Zlonice, 1742 - Paris 1790). Hochbrucker'den arp, Haydn'dan besteleme dersleri aldı. 1773-1776 arasında prens Esterházy'nin capellasında çaldı. 1777'de Paris'e yerleşti ve burada ünlendi. İkinci karısı büyük arpçı A. M. Steckler'in kendini aldattığını öğrenince, Sen nehrine atlayarak intihar etti. Arp için yazdığı yapıtlarla, arp üslubunun gelişmesine katkıda bulundu; yapımcı Erard'a, çift hareketli arp yapma fikrini verdi. —Karısı ANNA MARIA, alman arpçı (Metz 1755'e doğr. -Londra 1824'ten sonra), ilk başarısını, 1779'da Dinsel konserler'de elde etti. Sonra Londra'ya gitti, burada zarif üslubuyla büyük ün kazandı. Dostu Steibelt, onun için bir konçerto besteledi. Birlikte çaldığı piyanocu J. L. Dussek, bir cilt tutan sonatlarını ona ithaf etti.

KRUP a. (fr. *croup*; ing. *croup*, -to *croup*, hırıltılı bağırmak'tan). **1.** Boğularak ölmeye kadar varabilen difteri larenjiti. (Tedavisi difterininki gibidir, ama neden olduğu boğulma trakeotomi ya da tübaj gerektirebilir.) **—2.** *Yalancı krup*, genellikle iyicil gırtlak kasılması. (Eşanl. ISLIKLI LARENJİT, KASILMALI NEZLE LARENJİTİ.)

KRUPA (Gene), amerikalı caz davulcusu ve orkestra yöneticisi (Chicago 1909 - Yonkers 1973). 1927'den başlayarak, Eddie Condon, Red Nichols, Bix Beiderbecke, Benny Goodman ve Tommy Dorsey gibi en büyük beyaz cazcılara eşlik etti. Trompetçi Roy Eldridge ve şarkıcı Anita O'Day'in ünlendiği ilk büyük orkestrasını 1938-1943 arasında, ikincisiniyse 1944-1951 arasında yönetti. Orkestrası dağıldıktan sonra JATP turnelerine katıldı. Swing çağının en sevilen davulcusu olan Gene Krupa'nın, olanca ustalığını ortaya koyduğu davul soloları, eksiksiz birer gösteriydi. Başlıca plakları: *Sing Sing Sing, Rockin' Chair, Let Me Off Uptown, Disc Jockey Jump, Lemon Drop.*

KRUPAD a. Binc. Süvarinin isteği üzerine atın ön ayaklarını kaldırmadan arka ayaklarını çifte atarcasına ve dümdüz geriye doğru uzatması.

KRUPİYE a. (fr. *croupier*). Bir kumarhanede oyunları yöneten, oyuna para konulmasını sağlayan, kâğıtları tutan, ruleti çeviren ve çıkan numaraları yüksek sesle bildiren görevli.

KRUPİYELİK a. Kumar masalarını yönetme işi.

KRUPON a. (fr. *croupon*). Deric. Sığır ya da inek derisinin sağrı ve sırt bölgesi. (Kruponlama sırasında ayrılan krupon, derinin en değerli kısmıdır.)

KRUPONLAMA a. Deric. Sığır ya da dana derisinin eşit değerde olmayan gerdan ve böğrünü parçalara ayırma işlemi. —ANSİKL. Kruponlama küçük bir bıçakla gerçekleştirilir. Önce, deri sırt çizgisinden kesilerek, böğür, but ve kol altından

Hétier

Paul **Kruger**
ressamı bilinmeyen tablo
Sanat ve tarih müzesi, Pretoria

geçen kıvrımlara göre ayrılır Sonra da boyun kol altı kıvrımlarını birleştiren bir çizgiye göre kesilir.

KRUPP, alman sanayici ailesi. — ALFRED (Essen 1812 - *ay. y.* 1887) babasının 1881'de kurduğu küçük çelik dökümhanesinin yönetimini 14 yaşında üstlendi. Daha 1847'de yeni bir tür dökme çelik yaparak ağır bir topun namlusunu tek parça olarak döktü. Büyük Londra sergisi'nde (1850), iki ton ağırlığında ve tek bir kütle biçiminde çelik bir külçe sundu. Prusya devleti, Krupp'a 300 çelik top ısmarladı; Avusturya, Fransa, ABD, Çin, Japonya, Rusya ve Türkiye vb. de ondan top istedi. 1862'de, bütün kıtada, Bessemer yönteminin benimsenmesini sağladı. 1870 savaşı ve Lorraine maden havzasının ilhakı, kuruluşun merkezileşmesini hızlandırdı ve Alfred Krupp öldüğünde arkasında dönemin en güçlü sanayi kuruluşlarından birini bıraktı. Kuruluşta 20 000'i aşkın kişi çalışmaktaydı. —Oğlu, FRIEDRICH ALFRED (Essen 1854 - *ay. y.* 1902), Tegel'in dev gemi şantiyeleri "Germania Werft"i ele geçirdi (1902). 1893'ten 1898'e kadar Reichstag üyeliği yaptı, Wilhelm II tarafından Senyörler meclisi ve Devlet konseyi'ne çağrıldı. 1902'de öldüğü zaman, babasının bıraktığı sermayeyi iki katına çıkarmıştı ve 43 000 işçi çalıştırıyordu. —BERTHA (Essen 1886 - *ay. y.* 1957), bir öncekinin kızı, Krupplar'ın "veraset yasası"na uygun olarak, babasının ardından kuruluşun başına geçti. —GUSTAV, **von Bohlen und Halbach** baronu (Lahey 1870 - Blühnbach, Salzburg yakınında, 1950), 1906'da Bertha ile evlendi ve Wilhelm II'nin izniyle, **Krupp von Bohlen** adını aldı. Birinci Dünya savaşı sırasında, nerdeyse tüm ağır silahların tekelini elinde tutan kuruluşun yönetimini üstlendi. 1918 ateşkesine göre, yenik düşen Almanya'nın, ordu bulundurma ve silah üretme hakkı olmadığından, Gustav Krupp, fabrikalarını sivil üretime çevirdi, ancak gizlice askeri malzeme üretmeyi de sürdürdü. Fransız ve belçikalı askerlerin Ruhr havzasını boşaltmasından sonra, yabancı ülkelere yayılma siyasetine döndü. Daha 1933'te nasyonal sosyalizme sağlam bir destek sağladı ve Almanya'nın yeni ordusu ve donanması için gerekli bütün malzemeyi üretti. Krupp, 1938'de Alman iktisadi otarsisinin ana parçası olan sentetik kimya sanayisi alanında çok büyük yatırımlar yaptı, 12 maden şirketi, 35 metalürji şirketi ve 50 dolayında ticari satış kartelini bir araya getirdi. İkinci Dünya savaşı sonunda çıkarılan kartelleşmeyi engelleme yasaları, eski konzerni, yalnızca parasal dönüşüm etkinlikleriyle yetinmeye, alman kömür ve çelik üretimindeki denetiminden vazgeçmeye zorladı. —Alfred **Krupp von Bohlen und Halbach** (Essen 1907 - *ay. y.* 1967) öncekilerin oğlu, 1938'de resmen Nasyonal sosyalist parti'ye girdi. 1939'da hava ordusunda albay oldu, 1943'te, babasının ardından Krupp şirketinin başkanlığını üstlendi. 1945'te Müttefikler'ce tutuklandı, Hitler'in savaş çabasına katılmakla suçlandı, 1948'de Uluslararası Nürnberg mahkemesi'nde yargılanarak aklandı. Başkan Truman'ın özel olarak belirlediği askeri bir mahkeme önüne çıkarıldı, 12 yıl hapis ve mallarının müsaderesi cezasına çarptırıldı. 1951'de serbest bırakıldı, 1953'te Müttefikler ile anlaştı: maden ve metalürji sanayilerindeki katılımlarını tasfiye edecek ve buna karşılık başka alanlarda serbestçe etkinlik gösterecekti. Ne var ki, bu konunun uygulanması birçok defa ertelendi. Alfred Krupp 1967'de ölünce ailenin şirketteki denetimi azalmaya başladı, Krupp işletmeleri gemi ve makine yapımına yöneldi. Bugün de bu grup, Almanya'nın önde gelen sanayi topluluklarından biridir.

Gesellschaft

Alfred Krupp

Krupp hastalığı. Metalürj. Suvermeden sonra 250 ile 550 °C arasındaki bir sıcaklıkta oldukça uzun bir menevişleme işleminden geçirilmiş özellikle alaşımlı çeliklerin kırılganlığı. *Krupp* çelikhanelerinde ortaya çıkarılan bu olay, tane ayrım yüzeylerine yalnızca elektron mikroskobuyla görülebilen karmaşık bir karbürün çökelmesinden kaynaklanır. Bu çeliklere % 0,3 oranında molibden katılması bu kırılganlığı önler.

KRUPSKAYA (Nadejda Konstantinova), rus devrimci (Petersburg 1869-Moskova 1939). Soylu, ama pek varlıklı olmayan ana ve babası devrimci harekete katıldılar. Kendisi de 1890'lı yılların başında marxçı oldu. İşçiler arasında militan etkinliklerde bulundu. 1896'da tutuklandı, sonra Sibirya'ya sürüldü, burada Lenin'le evlendi. Lenin'in en yakın ve en etkili çalışma arkadaşıydı. 1917 devrimi'nden sonra, kendini halk eğitimi ve gençlik sorunlarına adadı. *Vospominaniya o Lenine* (Lenin'le geçen hayatım) [1933] adlı bir kitabı vardır.

"Kresta I" sınıfı sovyet füzeatar **kruvazörü** (1968)

Naval Photographic Center

"Virginia" sınıfı nükleer itmeli amerikan **kruvazörü** (1975) tam yüklü deplasman: 10 000 t; maksimal hız: 30 deniz mili; silah donanımı: Tartar (karadan-havaya), Harpoon (karadan-karaya), ve Asroc (denizaltısavar) güdümlü mermileri; 127/54 Mk 45'lik 2 top, 6 torpidosalar kovanı (denizaltısavar); 2 helikopter

KRUSENSTERN (Adam Johann VON), rusça **İvan Fyodoroviç Kruzenştern,** rus denizci (Hagudi, Estonya, 1770 - Tallin 1846). 1803-1806 yılları arasında Asya'nın doğu kıyılarını dolaşan ilk rus keşif seferini yönetti. Hokkaido, Sahalin ve Kamçatka'da Ohotsk denizi kıyılarını Aleut adalarını ve Bering boğazını araştırdı.

KRUSENSTJERNA (Agnes VON), isveçli kadın romancı (Växjö 1894-Stockholm 1940). 1921'de eleştirmen David Sprengel ile evlendi ve onun etkisinde kaldı. Üç büyük roman çevrimi yapıtlarının temelini oluşturur: *Tony* (3 cilt, 1922-1926), *Fröknarna von Pahlen* (7 cilt, 1930-1935) ve *Fattigadel* (4 cilt, 1935-1938); bu yapıtlarda, bir gün kendisinin de düşeceği sürekli bir delirme korkusuyla gizemcilik ve cinsellik karışımı göze çarpar. Yaptığı betimlemeler zamanında sert tartışmalara neden olmuştu.

KRUSEVAC, Sırbistan'da kent, Batı Morava'nın kolu Rasina'nın kıyısında; 29 500 nüf. XIV. yy.'dan kalma kilise. Metalürji. Silah yapımı. Otomobil montajı. Şarapçılık.

KRUŠNÉ HORY, Erzgebirge kütlesinin çekçe adı.

KRUSZEWSKİ (Mikołaj), rusça **Kruşevşkiy,** polonyalı-rus dilbilimci (Lutsk 1851-Kazan 1887). 1883'ten sonra Kazan'da profesör, Baudouin de Courtenay'nin öğrencisi. Ses almaşması kuramının hazırlanmasına katkıda bulundu. *Kvoprosu o gune. İzsledovanie v oblasti staroslavjanskago vokalizma*'yı (Ünlü almaşmaları. Eski slavcanın ünlüler düzeni üstüne inceleme) [1881] yazdı. En ünlü yapıtı: *Očerk nauki o jazyke* (Dilin bilimsel yönü) [1883].

KRUSZWİCA, Polonya'da (Bydgoszcz voyvodalığı) yerleşme, Gopło gölü yakınında, eski tarihsel Polonya'nın ortasında; 6 000 nüf. IX. yy.'da, Piastlar sülalesinin efsanevi yurduydu. Ortaçağ'da çok gelişmiş bir kentti. XII. yy.'da Kujawy piskoposlarının merkezi oldu. Piastlar döneminde köylü kulübelerinin bulunduğu sanılan yerde yapılan ve XVI. yy.'da onarılan roman üslubunda kilise.

KRUŞÇEV → HRUŞÇEV (Nikita Sergiyeviç).

KRUŞEVSKİY (Nikolay Vyaçeslavoviç) → KRUSZEWSKİ (Mikołaj).

KRUVAZE sıf. (fr. *croisé*'den). Terz. **1.** Ön beden parçaları ön ortayı geçecek biçimde birbiri üzerine binen ceket, yelek vb. giyim eşyası için kullanılır: *Kruvaze ceket, kruvaze yelek.* **—2.** *Kruvaze giysi*, kapatıldığında, ön kısımları üst üste binen giysi. || *Kruvaze yaka*, devrik kısımları çaprazlanan yaka.
—Tekst. *Kruvaze armür* → DİMİ.

KRUVAZMAN a. (fr. *croisement*'dan). Dy. **1.** Demiryolunda iki tren hattının birbiriyle kesişmesini sağlayan ve her iki trenin de duraklamadan yola devam etmelerine olanak veren düzenek. **—2.** *Dik kruvazman*, iki hattın birbiriyle dikey olarak kesiştiği kruvazman. || *Eğik kruvazman*, iki hattın birbirine eğik olduğu kruvazman. || *Geçişli kruvazman*, kesişen iki hattın, ayrıca, ya tek yandan *(tek geçişli kruvazman)* ya da iki yandan *(çift geçişli kruvazman)* birbirine bağlandığı ve bir hattan öbür hatta geçişe olanak verdiği kruvazman.

KRUVAZÖR a. (fr. *croiseur*'den). Ask. denizc. Filolara komuta ve refakat etmede, onları düşman uçaklarının ya da denizaltılarının saldırılarından korumada kullanılan, ağır silahlarla donatılmış büyük savaş gemisi. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Yardımcı kruvazörler*, elkonularak, savaş gemilerine dönüştürülmüş ticaret gemilerinin tümü. (İçine asker ve subay yerleştirilen bu gemilere savaş flaması çekilir. Yalnız yük taşımak için elkonulmuş ticaret gemileri, kendi sivil mürettebatını ve ticaret gemisi durumunu korur.)
—ANSİKL. Ask. denizc. Kruvazör başlangıçta filolara yol göstermek, düşman gemilerinin seyrini denetim altına almak ve engellemek için düşünülmüş bir savaş gemisiydi. İlk modern kruvazörler 1870'te yapıldı, ancak bunlar korumadan yoksundu. Émile Bertin tarafından gerçekleştirilen ve öncekilere göre daha korunmalı olan kruvazörler 1882'de ortaya çıktı. 1922'de Washington konferansı kruvazörlerin tonajına bir sınırlama getirdi ve kruvazörler iki sınıfa ayrıldı; maksimum 10 000 t olan 1. sınıf kruvazörlerin, çapı en fazla 203 mm olan toplarla donatılması ve 10 000 t'un altında olan 2. sınıf kruvazörlerde kullanılan topların çapının da 155 mm'yi geçmemesi gerekliydi. İkinci Dünya savaşı sırasında, uçakların yarattığı tehlike uçaksavar kruvazörlerinin yapılmasına neden oldu.
1945'ten bu yana, kruvazörlerde bir to-

naj sınırlaması yoktur. Günümüzde "kruvazör" terimi, karadan-havaya ve karadan-karaya güdümlü mermilerle, denizaltısavar silahlarıyla, taktik bilgileri otomatik olarak işleme sistemleriyle ve helikopter platformlarıyla donatılmış orta tonajlı (7 000 ile 20 000 t) gemileri belirtir. Amerikan kruvazörü *Long Beach* (1961) 14 000 t'dur ve nükleer bir iticiye sahiptir; italyan kruvazörü *Vittorio Veneto* füzeatarlarla donatılmış ve helikopter taşıyan 7 500 t'luk bir gemidir (1969). İngilizler ve özellikle de Ruslar "kruvazör" terimini, kısa mesafede havalanan uçaklar taşıyan ve uçaklara, suüstü gemilerine ve denizaltılara karşı silah sistemleriyle donatılmış *İnvincible* (1980-81) ya da *Kiev* (1976-1980) tipi uçak gemilerini belirtmek için kullanır.

KRUYDER (Herman), hollandalı ressam (Lage Vuursche, Utrecht ili, 1881-Amsterdam 1935). 1910'dan sonra sanatla ilgilenmeye başladı; anlatımcılığın ve kübizmin etkilerini güçlü bir biçimde bağdaştıran, ancak belli bir naifliğe de yer veren (*Pan* üçkanatlısı, 1933-34, Stedelijk Museum, Amsterdam), kişisel bir üslup geliştirdi (kır ve köy sahneleri).

KRUZ (İsolde), alman kadın edebiyatçı (Stuttgart 1853-Tubingen 1944). Floransa'ya (1877-1915), daha sonra Münih'e yerleşti, titiz bir biçim ve özentili bir üslupla yazılmış şiirler, romanlar ve öyküler yayımladı.

KRÜDENER (Barbara Juliane DE VIETİNGHOFF —*baronesi*), fransızca yazan rus kadın edebiyatçı (Riga 1764-Karasubazar, bugün Belogorsk, 1824). 1782'de diplomat baron Krüdener'le evlendi; kısa bir süre sonra ondan ayrıldı, Batı Avrupa'da yaşadı ve orada Johann-Paul Richter, Achim von Arnim, Zacharias Werner, Chateaubriand, Benjamin Constant, Mme de Staël gibi yazarlarla tanıştı. *Pensées* (1802) adlı bir yapıt ve özyaşamöyküsel bir roman olan *Valéria*'yı (1803) yayımladı. Livonya'ya dönünce, moravyalı kardeşlerin etkisiyle mezhep değiştirdi. 1815'te, kendisine Kutsal İttifak fikrini aşıladığı söylenen çar Aleksandr I'in üzerinde belli bir etkisi oldu. Kalabalık halk kitlelerine vaazlar vermek üzere yolculuğa çıktı, bu yüzden İsviçre ve Almanya'dan kovuldu, 1821'de Petersburg'a döndü, ancak yunan bağımsızlığından yana çıkması nedeniyle çar tarafından Kırım'a sürgün edildi.

KRÜGER (Franz), alman ressam ve gravürcü (Grossbadegast, Köthen yakınları, 1797-Berlin 1857). Biedermeier döneminde Berlin'de ünlü bir portre ressamıydı, av ve askerliğe ilişkin tablolar da yaptı. Kesin bir deseni, ince bir zevk düzeni vardı.

KRÜGER (Johannes), alman jeodezi uzmanı (Elze, Hannover, 1857 - *ay. y.* 1923). Gauss'un jeodezi çalışmalarını sürdürdü ve yalınlaştırarak tanıttı. UTM izdüşüm sistemini (Universal Transverse Mercator) tasarladı ve jeodezik dengeleri inceledi.

KRÜGER (Michael), alman yazar (Wittgensdorf 1943), şiir kitapları yazdı (*Reginapoly*, 1976; *Diderots Katze*, 1978; *Nekrologe*, 1979; *Aus der Ebene*, 1982).

KRÜMMEL (Otto), alman okyanusbilimci (Exin, Poznań, 1854-Köln 1912). Kuzey Atlas okyanusu su kütleleri üzerine çalışmalar yaptı ve herkesçe benimsenen bir okyanusbilim elkitabı (*Handbuch der Ozeanographie* [Okyanusbilim kılavuzu], 2 cilt, 1886-1907) yazdı.

KRÜMPER a. (alm. *Krümper;* kamburu çıkmış, iki büklüm anlamında *krumm*'dan). Tar. **1.** Eski Prusya ordusunda çürüğe çıkarılmakla birlikte bazı geri hizmetlerde kullanılan insanlar ve atlar **—2.** Çok hızlı bir eğitimden geçirildikten sonra yorgun düşen askerlere takılan ad. (Prusya ordusunu 42 000 kişiyle sınırlayan Paris antlaşması (1808) karşısında Scharnhorst'un tasarladığı "krümperler sistemi"yle 1813'te fazladan elli bir tabur çıkarılmıştı.)

KRÜSS (James), alman yazar (Helgoland 1926), radyo oyunları ve gençler için kitaplar (*Florentine*, 1972; *Der kleine schwarze Weissfellkater*, 1974) yazdı.

KRYA. Tar. coğ. G.-B. Anadolu'da, Lykia ya da Karia bölgesinde küçük yerleşme, Fethiye körfezinin B. kıyısında, Taşyaka denilen mevkideydi. Attike-Delos deniz birliği'ne vergi ödüyordu. Küçük akropolisi dik bir tepe üzerindedir (duvarlar ve kule kalıntısı). Kıyıda, karia dilinde yazıtı bulunan ion düzeninde bir mezar anıtı vardır.

KRYNİCA, Polonya'da turizm merkezi (yüksl. 590 m), yüksek Karpat Beskidleri'nde; 12 000 nüf. İçinde demir bulunan tuzlu sular ve mikroiklim, Krynica'yı ülkenin en çok gidilen ılıca ve kaplıca tedavi merkezi haline getirdi; Krynica, aynı zamanda, rağbet edilen bir kış sporları merkezidir.

KRYNİCA MORSKA, Polonya'da küçük turizm merkezi, Vistül denizkulağını (Zalew Wiślany) kapatan kıyı oku kıyısında, ırmak deltasının D.'sunda. Yaz turizmi etkinlikleri; balıkçı ve yat limanı.

KRYPTEİA a. Esk. Yun. Sparta'da, eğitim döneminin sonunda yapılan sınama. (Ergenliğe ulaşmadan birkaç ay önce, bazı genç erkeklerin dayanıklılığı sınanırdı. Bu dönem boyunca, gündüzleri gizlenir, geceleri gereksinimlerini karşılayabilmek için çevreyi tarar, pusularla dolu bir yaşam sürerlerdi. Plutarkhos'a göre, sınama, heilosların kıyımını da içerirdi.)

KRYPTOPTERUS a. Bütünüyle saydam bedenli "cambalığı"nın cins adı. (Akvaryumseverlerin çok sevdiği balıklardan olan bu cinsin üyelerinin yalnızca gözleri ve içorgan kesesi görülebilir. Yayınbalığımsılar takımı.)

KSANTAN a. (fr. *xanthanne*). Org. kim. Formülü $C_{13}H_{10}O$ olan dibenzo γ-piran'ın yaygın adı; iskeletine doğal ve sentetik pek çok boyarmaddede rastlanır. (Eşanl. KSANTEN.)

KSANTAT a. (fr. *xanthate*). Org. kim. KSANTOGENAT'ın eşanlamlısı.

KSANTELAZMA a. (fr. *xanthélasma*). Der. hast. Gözkapaklarının üzerinde, kolesterol birikimine bağlı olarak ortaya çıkan, hafifçe kabarık kirli sarı renkli leke.

KSANTEN a. (fr. *xanthène*). Org. kim. KSANTAN'ın eşanlamlısı.

KSANTHİ, Yunanistan'da kent, Trakya'da, nomos merkezi, Kavala'nın B.'sında; 24 900 nüf. Ticaret ve tarım merkezi.—*Ksanthi nomosu,* 1 793 km²; 82 900 nüf.

KSANTHİDROL a. (fr. *xanthydrol*). Org. kim. Formülü $C_{13}H_{10}O_2$ olan dibenzo γ-piranol'ün yaygın adı; asitlerin etkimesiyle ksantilyum tuzlarını verir.

KSANTHİPPE, Sokrates'in şirretliği ve hırçınlığıyla ünlü karısı.

KSANTHİPPOS, atinalı devlet adamı, Perikles'in babası (İ.Ö. V. yy.). Med savaşları sırasında cesaretiyle ün kazandı ve Paros başarısızlığı nedeniyle Miltiades'i mahkûm ettirdi (489). 479'da strategos oldu, Mykale deniz zaferinde önemli bir rol oynadı ve birçok İonia sitesini Persler'in boyunduruğundan kurtardı, daha sonra Khersonesos'ta Sestos'u ele geçirerek Atina yayılmacılığını başlattı.

KSANTHİPPOS, lakedaimonlu general (İ.Ö. III. yy.). Kartaca'nın hizmetine girdi, paralı askerlerden oluşan orduyu örgütledi, Regulus'u yendi ve tutsak aldı (255). Kısa bir süre sonra, başarısını kıskanan Kartacalılar tarafından öldürüldüğü sanılır.

KSANTHOPULOS (Nikephoros Kallistos), bizanslı yazar (öl. 1335'e doğr.). İstanbul'da papazlık yaptı. Başlıca yapıtı 18 kitaptan oluşan ve hıristiyanlığın başlangıcından imparator Phokas'ın ölümüne değin (610) geçen olayları anlatan *Ekklesiastike Historia* (Kilise tarihi) adlı çalışmasıdır.

KSANTHOS. Tar. coğ. İda dağından (Kaz dağı) doğan Skamandros* nehrinin (bugün Kara* Menderes ya da Küçük Menderes) bir başka adı.

KSANTHOS, bugün **Kınık.** Tar. coğ. Anadolu'nun G.'inde, Lykia bölgesinin merkezi kent. Aynı adı taşıyan suyun (Eşen çayı ya da Koca çay) sol kıyısındadır. Homeros'un *İlyada*'sında adı geçen kent, İ.Ö. 545'te Harpagos* tarafından kuşatıldığında Ksanthoslular kadın, çocuk ve mallarını akropolise kapatıp ateşe verdiler, erkekler de savaşarak öldüler. Peloponisos savaşları sırasında bağımsızlıklarını koruyabilmek için Atinalılar'la savaştılar. Kent, Büyük İskender döneminde Lykia dinsel birliğinin merkezi durumuna geldi. Mithridates'le savaşta Roma'nın yanında yer aldı. İ.Ö. 43'te Brutus tarafından işgal edildi. Daha sonra zengin ve sakin bir dönem yaşadı. Erken hıristiyanlık ve Bizans dönemlerinde de önemini korudu (kiliseler, büyük bir manastır). VII. yy.'daki arap saldırılarıyla yıkıldı.

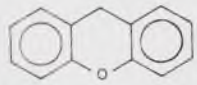
—Arkeol. Kentin kalıntıları, ilk kez Charles Fellows tarafından bulundu (1838), birçok kabartma, mimari parçalar, yazıtlar (biri ikidillidir) British Museum'a gönderildi. Yörede sistemli kazılar, 1950'den beri önce Pierre Demargne, sonra Henri Metzger, daha sonra da Christian le Roy yönetimindeki fransız arkeologlarca sürdürülmektedir. Kentin biri Lykia, ötekisi Yunan-Roma dönemlerinden olmak üzere iki akropolisi vardır. Kalıntılar Klasik, Hellenistik, Roma ve Bizans dönemlerinden çeşitli yapılar ve mezar anıtlarından oluşmaktadır. Bunlar arasında Hellenistik dönemden kent kapısı (İ.Ö. 190), Vespasianus döneminden (İ.S. 69-79) takkapı, İ.Ö. IV. yy.'dan ve Hellenistik dönemden, çok köşeli taşlardan örülmüş surlar, roma tiyatrosu, agora (İ.S. II.- III. yy.'lar) belirtilebilir. Charles Fellows'un British Museum'a gönderdiği ikidilli yazıtın yanı sıra yeni çalışmalarda ikidilli ve üçdilli örnekler bulunmuştur. Kentin en ilgi çeken kal[illegible]arıysa çeşitli dönemlerden paye me[illegible] ve lahit mezarlardır (Nereidler anıtı, [illegible]alar anıtı, Aslanlı mezar, Payava anıt[illegible]). Bunlardan Yazıtlı mezar anıtı'nın kimi kabartmaları İstanbul Arkeoloji müzeleri'nde sergilenmektedir.

Ksanthos'tan 4 km uzaklıkta, Eşen ça-

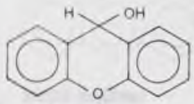

Larousse

Krüdener baronesi J. R. Lüderitz'in minyatürü (1822) *özel kol.*

ksantan

ksanthidrol

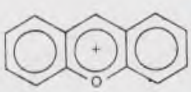

Ksanthos roma tiyatrosu ve Lykia tipi lahitler (arkada)

yının B. yakasında yer alan Letoon, Lykia birliği'nin kutsal merkeziydi. 1962'den beri kazıların sürdürüldüğü bu kesimde üç tapınak belirlendi. Bunlardan ortadaki en küçüğü, İ.Ö. IV. yy.'dandır Bunun B.'sında bulunan ion düzenindeki büyük tapınak (16 × 21 m), derin bir pronaos ve bir opistodomostan meydana gelir (İ.Ö. III. yy.). Cella'da (naos) ele geçen bir yazıta göre bu tapınak Leto'ya adanmıştı. Çok bozuk olan, dor düzenindeki üçüncü tapınak, Hellenistik döneme tarihlendirilir. Cella mozaiklerinde Artemis'in başı ve sadağıyla Apollon'un liri seçilebilmektedir. Bu tapınağın yakınında üçdilli (lykia dili, yunanca, aramca) bir yazıt ortaya çıkarıldı. Tapınakların bulunduğu taraçanın G.-B.'sında yarım daire planlı bir nymphaion bulunmaktadır (İ.S. II. yy. başlarında Hadrianus döneminde yapıldığını gösteren yazıtı vardır). Bunun da D.'sunda IV. yy.'dan bir bizans manastırı yer alır. Yörede ayrıca bir roma tiyatrosu, Hellenistik ve Roma dönemlerinden revakı yapılar bulunmaktadır. (→ Kayn.)

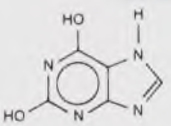
Ksanthos (Kınık) müzesi, Antalya'nın Kaş ilçesi Kalkan bucağına bağlı Kınık köyünde, bir ilkokulda açılan depo niteliğinde müze. Ksanthos antik kenti buluntularının bir bölümü burada korunmaktadır (heykeller, üç dilli yazıt, çanak çömlekler, mimari parçalar).

KSANTİK sıf. (fr. *xanthique*). **1.** Ksantinle ilgili, ksantine ilişkin. **—2.** *Ksantik asit,* KSANTOGENİK* ASİT'in eşanlamlısı. **—3.** *Ksantik baz,* KSANTİN'in eşanlamlısı.

ksantilyum katyonu

KSANTİLYUM a. (fr. *xanthylium*'dan). Org. kim. Formülü $C_{13}H_9O^+$ olan dibenzo γ -pirilyum katyonunun yaygın adı; asitlerin ksanthidrol üzerine etkimesi sonunda oluşur; iskeletine ftaleinler ile rodaminler gibi birçok önemli boyarmaddede rastlanır.

ksantin

KSANTİN a. (fr. *xanthine*). Biyokim. **1.** Nükleotitlerin ve nükleik asitlerin bileşimine giren ve birbirine yapışık bir pirimidin çekirdeği ile bir imidazol çekirdeğinden oluşan pürik baz ($C_5H_4N_4O_2$ formüllü dihidroksi -2,6 purin). **—2.** En başta kahvede ve çayda bulunan metilli pürik bazların genel adı (kafein, teofilin, teobromin); tedavide beyin işlevlerini, kalp ritmini ve diürezi canlandırmakta kullanılır. (Eşanl. KSANTİK BAZ.)

KSANTİNOL a. (fr. *xantinol*). Eczc. 3-(metil-oksietilamino) 2-oksipropil -teofilin'in yaygın adı. Nikotinat tuzu şeklinde çevresel dama[illegible] gevş[illegible] a[illegible]ak ve trombosit topaklanmasına karşı kullanılır.

KSANTİOZİT a. (fr. *xanthiosite*). Miner. Monoklinik sistemde yer alan doğal nikel arsenat.

KSANTOFİL a. (fr. *xantofyle*). Eczc. Karotenoit yapısında bileşik. Bileşikgiller familyasından çeşitli bitkilerin çiçeklerinde bulunur. Bunun palmitatı görme zayıflıklarında ve gece körlüğünde (hemeralopi) kullanılır.

KSANTOFİL a. (fr. *xanthophylle*). Org. kim. Formülü $C_{40}H_{56}O_2$ olan ve β-karotenden türeyen dialkol; yumurta sarısında, birçok sarı çiçeğin taçyaprağında, sonbahar yapraklarında bulunur.

KSANTOFOR a. (fr. *xantophore*). Sürüngenlerin derisinde sık rastlanan ve sarı ya da kırmızı lipokromlar içeren kromatofor.

KSANTOGENAT a. (fr. *xanthogénate*'dan). Org. kim. Ksantogenik asidin tuzu ya da esteri. (Eşanl. KSANTAT.)

KSANTOGENİK sıf. (fr. *xanthogénique*'ten). Org. kim. *Ksantogenik asit,* ditiyokarbonik asidin, genel formülü RO—CS—SH olan O- esterlerinin yaygın adı; tuzları, ROM alkolatlarının karbon sülfür (CS_2) üzerine etkimesi sonunda oluşur. (Eşanl. KSANTİK ASİT.)

—ANSİKL. Ksantogenatlar ya da başka bir deyişle alkali ksantatlar (ROCSSM) sarı renklidir. Selüloz çözünmediği halde selüloz ksantogenat suda çözünür. Bu maddenin ağdalı çözeltisi, yani viskoz, iplik biçiminde çekilebilir. Ksantogenat, zayıf bazik ortamda, ksantogenik asitlerin tüm tuzları gibi kararsızdır; viskoz ipliği çok fazla miktarda suyla işlendiğinde selüloz yeniden elde edilir.

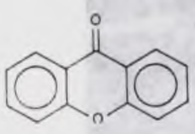
Ksantogenik asitlerin, ROCSSR' formüllü esterleri, alkali bir ksantogenatın bir R'X halojenürü üzerine etkimesi sonucu kolayca oluşur. Sıcakta kararsız olan bu esterler, ısıtıldığında 100 °C'a doğru ROH alkolüne denk düşen alkenleri verir.

KSANTOGRANÜLOM a. (fr. *xanthogranulome*). Patol. Hücreli-yağlı dokunun, yalancı ur görünümü alabilen süreğen iltihap odağı.

KSANTOKOBALT a. (fr. *xanthocobaltique*'ten). Anorg. kim. *Ksantokobalt bileşikleri,* ikideğerli $[CoNO_2(NH_3)_5]^{2+}$ katyonu içeren komplekslere verilen ad.

KSANTOKONİT a. (fr. *xanthoconite*). Miner. Monoklinik sistemde yer alan doğal kurşun arsenosülfür.

KSANTOKROMİ a. (fr. *xanthochromie;* yun. *ksanthos,* sarı, ve *khroma,* renk'ten). Der. hast. Derinin ya da bir dokunun sarı renk alması. (Genellikle, en çok el ayaları ve ayak tabanlarında görülen ve karotenodermiden ileri gelen sarı-turuncu bir renk sözkonusudur. Hücre içinde ya da dışında hemosiderin birikmesinden ileri gelen kahverengimsi sarı bir renk de olabilir.)

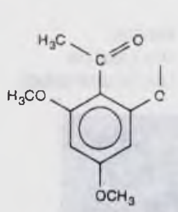
ksantoksilin

KSANTOKSİLİN a. (fr. *xanthoxyline*). Org. kim. Formülü $C_{10}H_{12}O_4$ olan dimetoksi-2,4 hidroksi-6 asetofenon'un yaygın adı; japon biberinde *(Xanthoxylum piperitum)* bulunur.

KSANTOM a. (fr. *xanthome*). Patol. En çok dirseklerde, dizlerde, saçlı deride ve kirişlerde görülen, altın sarısı renginde iyicil küçük ur.

—ANSİKL. Yağlı maddeyle (kolesterol) dolu makrofaj hücrelerden oluşan ksantom tek başına olabilir ve yerel kolesterol metabolizmasındaki bir bozukluktan ileri gelir. Ama genellikle ailevi bir metabolizma hastalığı olan *ksantomatoz*'un bir parçası da olabilir.

KSANTOMATOZ a. (fr. *xanthomatose*). Yağ metabolizması bozukluğuyla (hiperkolesterolemi, hiperlipidemi) ve çeşitli yağların birikimiyle (ksantomlar ve ksantelazmalar) belirgin ve çoğunlukla ailevi ve kalıtsal, genel hastalık.

ksanton

KSANTON a. (fr. *xanthone*). Org. kim. Formülü $C_{13}H_8O_2$ olan dibenzo γ-piron'un yaygın adı; gentisin gibi kimi hidroksilli türevleri sarı boyarmaddeleri oluşturur.

KSANTOPSİ a. (fr. *xanthopsie;* yun. *ksantos,* sarı, ve *ops,* göz'den). Patol. Sarılığa bağlı olarak ortaya çıkan ve tüm nesneleri sarı gösteren görme bozukluğu. (Zehirleyici dozda *santonin* alındığında gözlenebilir.)

KSANTOPTERİN a. (fr. *xanthoptérine*). Org. kim. Formülü $C_6H_5N_5O_2$ olan ve pteridinden türeyen sarı bir pigmentin yaygın adı; *Gonepteryx rhamni* ailesinden pek çok kelebeğin kanadında, ayrıca birçok başka hayvansal dokuda bulunur.

KSAR a. (ar. sözc. [çoğı. *ksur*]). Kuzey Afrika'da, Ön Sahra'da, uvedler boyunca dağlardan inen sellerin ağzında kurulan tahkimli köy. (Tahkimli, yanında kuleler bulunan ve az sayıda kapıyla dışarı açılan dörtgen biçimli surlar, sulanan bahçeleri, meyvelikleri, hurmalıkları ve kerpiç ev kümelerini kuşatır. Yerleşik yaşayan *Ksurlular* uzun süre göçebe topluluklara boyun eğdiler.)

KSAR-ES-SUK → RAŞİDİYE (ER-).

KSATRİYA ya da **KŞATRİYA,** Hindistan'daki soylu ve savaşçı kastı belirten sanskritçe sözcü. Gerçek ksatriya, özellikle, klan ya da kabile şefi, kral, imparator olurdu. Toplumsal durumuna uygun bir eğitim görür, *Veda*'ları okuyup inceler, yalnız kendine kurban adar, bağışlar yapar, ok ve kılıç kullanmayı öğrenirdi. Ksatriya, başka bir kimseye bir şey öğretemez, başkasına kurban adamaz ve başkasından bağış kabul edemezdi. Ksatriyalar kastı, yönetici kast olmakla birlikte, brahmanlar kastının üstünlüğünü kabul ederdi.

KSENELASİA a. Esk. Yun. Sparta'da istenmeyen yabancıların yönetimsel önlemlerle ülke dışına çıkarılması. (Ksenelasia, ilke olarak yabancıları kabul etmeyen ve onları casus ve düzen bozucu kişiler olarak gören Sparta kentine özgü bir töreydi.)

KSENİ a.(fr. *xénie;* yun. *ksenos,* yabancı, konuk'tan). Bot. Yabancı bir çiçektozuyla tozlaşma olduğu zaman çifte döllenme nedeniyle tohumdaki albümenin babadan (yabancı çiçektozunu veren bitki) gelen karakterleri taşıması olgusu.

KSENİOS sıf. ("konuksever" anlamında yun. sözc.). Yun. mit. Konukseverliğin koruyucu tanrısı Zeus'un lakabı.

KSENODİYAGNOZ a. (fr. *xénodiagnostic*'ten). Asalbil. Daha önce hastanın kanı bulaşmış bir arakonakta asalağın belirlenmesine dayanan teşhis yöntemi.

KSENOGLOSİ a. (fr. *xénoglossie*). Parapsikol. Öznenin, bilinçli durumdayken bilmediği bir yabancı dili, değişikliğe uğramış bir bilinç durumunda konuşabilmesi şeklindeki beliren olgu.

KSENOKRATES, yunanlı filozof (Khalkedon İ.Ö. 400'e doğr. - öl. 314). Platon'un öğrencisiydi; onunla birlikte Sicilya'ya gitti ve Speusippos'tan sonra Akademi'nin başına geçti (339). İdealar ile Sayılar'ı özdeşleştirerek Platon'un felsefesi ile pythagorasçı öğretileri uzlaştırmaya çalıştı. Ruhu, kendiliğinden hareket eden bir sayı olarak tanımladı ve Tanrı'nın, yeryüzünde kendini sayı aracılığıyla gösterdiğini ileri sürdü.

KSENOKRİSTAL a. (fr. *xénocristal*). Yerbil. İçinde bulunduğu kayaca yabancı olan kristal. (Bunlar genellikle yükselen magmanın içinden geçtiği oluşumlardan kopardığı kristallerdir.)

KSENOLİT a. (fr. *xénolite*). Yerbil. Bir magma kayacındaki anklav.

KSENOMORF a. (fr. *xénomorphe*). Miner. ÖZBİÇİMSİZ'in eşanlamlısı.

KSENON a. (ing. *xenon*'dan). Kim. Havada çok az miktarda bulunan ve 1898'de Ramsay ile Travers tarafından keşfedilen soy gaz. (Simgesi Xe olan kimyasal element.) [Bk. *ansikl.* böl.]

—Metalogr. *Ksenon lambası,* çok yüksek ışıldama gücü ve renkli mikrofotoğraf çekimine olanak veren, hemen hemen sürekli tayfı nedeniyle metalografide kullanılan cıva-ksenonlu aydınlatma lambası.

—Nük. müh. *Ksenon etkisi,* yavaş nötronlu bir nükleer reaktörde, parçalanma ürünleri içinde, düşük enerjili nötronları çok kuvvetle soğuran ksenon 135'in varlığından kaynaklanan ve reaktörün reaktifliğini azaltan olumsuz etki.

—Teknol. *Ksenon testi,* bireşim malzemelerine uygulanan ve bu malzemeleri bir ksenon lambasının ışımasına tutarak gerçekleştirilen hızlandırılmış yaşlandırma deneyi.

—ANSİKL. Kim. Atom numarası 54, atom kütlesi Xe = 131,3 olan ksenon, havadaki soy gazların en ağırıdır. 4,5 yoğunluğunda renksiz, kokusuz, tekatomlu bir gazdır; yaklaşık −107 °C'ta sıvılaşır.

Havada hacim olarak ancak % $9 \cdot 10^{-6}$ oranında bulunur. Bölümsel sıvılaştırma yoluyla havadan kriptonla aynı anda özütlenir. Tayf çizgileri kripton, cıva 198 vb.'lerinki arasında en çok tekrenkli olanıdır. Ksenon, eskiden eylemsiz bir gaz olarak

bilinirdi, oysa bugün çeşitli bileşikler verdiği saptanmıştır. (→ SOY GAZ*LAR.)

Ksenon nükleer işlemlerde, kabarcıklı odalarda, atom kütlesi yüksek bir gazın araştırıldığı uygulamalarda kullanılır.

KSENOPHANES, yunanlı filozof, Elea* okulunun kurucusu. Ionia'nın Kolophon kentinde doğdu (İ.Ö. VI.-V. yy.'lar). Şairlerin insanbiçimciliğine şiddetle karşı çıktı, Tanrı'nın birliğini ve yetkinliğini, dünyanın aldatıcı bir görüntü olduğunu kanıtlamaya çalıştı. İdealist bir tümtanrıcılık olan felsefesi, öğrencisi Parmenides tarafından geliştirildi. Ksenophanes'ten günümüze iki önemli eleji parçası, *Doğa* şiirinden ve hicivlerinden bazı dizeler kalmıştır.

KSENOPHON Atinalı, yunanlı filozof ve tarihçi (Erkhia, Attike, İ.Ö. 430'a doğr. -355'e doğr.). Zengin bir mülk sahibi olan Gryllos'un oğluydu. Prodikos'un derslerini izledikten sonra, on beş yaşlarında Sokrates'in öğrencisi oldu. Genç Keyhüsrev' in kardeşi Artakserkses'e karşı giriştiği sefere katılmayı öneren arkadaşı thebaili Proksenos'la birlikte 401'de Asya' ya geçti. *Anabasis** adlı yapıtında çok canlı bir biçimde anlatacağı On Binler'in dönüşünde kesin bir rol oynadıktan sonra, Spartalılar'ın hizmetine girdi ve bu yüzden atina yurttaşlığından atıldı. 394'te, Koroneia savaşı'nda, yurttaşlarına karşı, sparta ordusunda savaştı. Spartalılar kendisine Olympia yakınlarındaki Skillus'ta küçük bir mülk verdiler. Ksenophon burada, karısı ve iki oğluyla yirmi yıl yaşadı ve zamanını topraklarını değerlendirmekle (*Ksenophontos Oikonomikos* ve *Peri Hippikes* gibi pratik bilgiler içeren yapıtları bu uğraşın verimleridir) ve çoğu edebiyat yapıtlarını yazmakla geçirdi. 371'de, Skillus, Elealılar'ın eline geçince bir süre Korinthos'a sığındı. Sparta ile Atina'nın birbirine yakınlaşması, Ksenophon'un işine yaradı; hakkındaki sürgün kararı kaldırıldı ve yurduna dönme olanağına kavuştu. İki oğlu, Atina süvari birliklerinde savaştı ve adı Gryllos olanı Mantineia savaşı'nda (362) öldü. Ksenophon'un son yıllarını Atina'da geçirdiği sanılır. Felsefe, tarih ve tekniğe ilişkin birçok yapıt bıraktı. Bu yapıtlar, çağının olaylarına ve düşünce akımlarına ilişkin yaşanmış birer tanıklık niteliğindedir. Sokrates'le geçirdiği yılları anlatan yapıtlarında olsun *(Apomnemoneumata Sokratus, To Symposion, Apologia Sokratus)*, kendisinin de rol aldığı tarihsel olayları anlatan kitaplarda olsun *(Anabasis, Ellenika, Agesilas)*, Ksenophon ilginç ve çekici şeylere eğilimini belli eder. Aynı eğilim, Büyük Keyhüsrev' in çocukluk yaşamını bir roman üslubu içinde anlatan *Kyru paideia*'da da görülür. Geniş yapıtlar dizisi, Lakedaimonlular' ın devlet yapısını inceleyen *Lakedaimonion Politeia* ve Atinalılar'ın mali yönetiminin düzeltilmesi sorununu inceleyen *Poroi e peri prosodon* adlı incelemelerde tamamlanır.

KSENOPULOS (Grighorios), yunan yazar (İstanbul 1867-Atina 1951). Natüralizmden etkilenen sanatçı, Atina'daki ve Zakynthos'taki yaşam üzerine çok sayıda roman, öykü ve oyun yazdı (*Stella biolante*, 1909; *Laura*, 1921; *O Trellos me tus kokkinus krinus*, 1926). Romanları uzun süre büyük okur kitlelerine erişti, ancak günümüzde *Nea Hestia* dergisini yönetirken sürdürdüğü eleştiri çalışmalarına değer verilmektedir.

KSENOTEST a. (fr. *xénotest*). Tekst. Tekstil maddeleri üzerindeki boyaların, belli sıcaklık ve nemdeki çevre koşullarında, ışığa karşı dayanıklılığını denetlemede kullanılan otomatik aygıt. (Tekstil parçaları, aktinik ışıması Güneş'inkine yakın olan güçlü bir ksenon lambasının ışığına tutulur. Renklerin dayanıklılığını değerlendirme, aynı koşullardan geçirilmiş standart bir örneğe göre yapılır.)

KSENOTİM a. (fr. *xénotime*). Miner. Doğal itriyum fosfat. (Zirkonla birlikte bulunan ksenotim, kuvadratik sistemde yer alan, reçine pırıltısında, kahverengimsi bir maddedir.)

KSENOTROPİZM a. (fr. *xénotropisme;* yun. *ksenos,* yabancı, konuk, ve *tropos,* yönelmek'ten). Asalbil. Bir asalağın bir konağa karşı çekme ya da itme tepkisi. (Ksenotropizm pozitif olabileceği gibi [bulaşma yeteneği ya da bulaşıcılık] negatif de olabilir; özgül olduğunda ancak bir türü ilgilendirebilir [örneğin insanda oxyuris]; aynı asalağın erişkin, larva ya da embriyon biçiminin asalak oluşuna göre ksenotropizm de farklı olabilir.)

KSERKSES, iki pers kralının adı. — KSERKSES I (İ.Ö. 486-465), Dara I'in oğlu ve ardılı, bütün yunan sitelerini egemenliği altına almayı amaçlayan bir sefer düzenledi, ama Mısır (487/486-485/484) ve Babil'de (482) çıkan ayaklanmalar yüzünden sefer gecikti. 481'de, kralın gönderdiği kuvvetler, yunan devletlerinden çoğunu egemenlik altına almayı başardılar. Az sayıda yunan sitesi ise Ahemeniler'in büyük kuvvetlerine karşı direndi (İkinci Med savaşı, 480-479). Kserkses, ordusuyla Trakya'yı ve Makedonya'yı aşarak Yunanistan'a girdi; Thermopylai'de ve Artemision'da kısa bir süre durdurulduktan sonra Atina'yı aldı. Salamis'te yenilgiye uğradı ve en iyi birliklerini Mardonios'ta bırakarak Asya'ya döndü (480). 479 seferinin talihsiz sonucu ve Atinalılar'ın bunu izleyen ilerlemeleri, kral için hiç kuşkusuz imparatorluğunun yönetiminden daha az önem taşıyordu. Öte yandan, Persepolis ve Sus'taki bayındırlık işlerini eskisi gibi sürdürdü. Kserkses, khiliarkhosu tarafından öldürüldü ve yerine Artakserkses I getirildi. —KSERKSES II, Artakserkses I'in oğlu ve ardılı (424).

KSERODERMA PİGMENTOSUM a. (lat. *xeroderma pigmentosum*). Der. hast. Derinin güneş gören bölgelerinde, üzerlerinde deri kanserlerinin geliştiği koyu renkli lekelerin bulunmasıyla belirgin, kalıtsal ve nadir deri hastalığı.
—ANSİKL. Hastalık otozomal çekinik bir genden ileri gelir. Yaşamın ilk haftalarında başlar. Derinin güneş gören bölgeleri, telanjiyektazilerle birlikte atrofili bir görünüm alır ve giderek çeşitli lezyonlarla kaplanır: başta koyu renkli lekeler olmak üzere, açık renkli alanlar, ülserleşmeler ve siğilimsi çıkıntılar. Bu lezyonların üzerinde birçok deri kanseri gelişir: bazosellüler ve spinosellüler epitelyomalar, kötücül melanomlar. Hastalığın, morötesi ışınlarla karşılaştıktan sonra DNA'nın yeniden oluşmasını engelleyen bir enzim eksikliğinden ileri geldiği sanılmaktadır. Hastalık genellikle 20 yaşından önce ölümle sonuçlanır.

KSERODERMİ a. (fr. *xérodermie*). Patol. DERİ* KURULUĞU'nun eşanlamlısı.

KSEROFTALMİ a. (fr. *xérophtalmie*). Oftalmol. Bezlerin tıkanmasından ya da A vitamini eksikliğinden dolayı ortaya çıkan ve eksik ya da tam görme kaybına neden olan konjonktiva ve kornea kuruması ve keratinleşmesi (konjonktivada kserozis, korneada gerçek anlamda kseroftalmi).

KSEROGRAFİ a. (tesc. edil. a.). Matbaac. Temassız röprodüksiyon çıkarma ya da basma yöntemi.
—ANSİKL. Kserografi 1938'de Chester F. Carlson tarafından icat edildi ve 1944'ten başlayarak Battelle Memorial enstitüsü'nde incelendi. İki ilkeden yararlanır:
a) antrasen gibi kimi yalıtkan maddelerin ışık etkisiyle iletken hale gelme özelliği, ışıliletkenlik;
b) işaretleri farklı statik elektrikle yüklü iki cisim arasındaki çekim kuvveti.
Bu yöntem, özel tozlarla, belgelerin kopya edilmesine, kuru baskı yapmaya olanak sağlar. Fotodizgi ve bilgisayar yönetimindeki elektronik sayfa düzenleme sistemlerini kullanan daha yaygın uygulamalar, bazı alanlarda klasik basım yöntemlerinin yerini alabilmektedir.

KSEROKOPİ a. (tescilli marka). Graf. sant. Baskı kâğıdıyla mürekkep yerini tutan bir toz arasındaki elektrik çekimine dayanan röprodüksiyon yöntemi. (Kserografinin bir türüdür.)

KSEROMORFOZ a. (fr. *xéromorphose*). Bot. KURAKLIĞA* UYUM'un eşanlamlısı.

KSERORADYOGRAFİ a. (fr. *xéroradiographie*). Radyol. Kemik ve eklemleri hedef alarak çekilen pozitif klişeler üzerinde eklem içi ve eklem çevresi öğelerini (bağlar, yağ, kaslar, damarlar, deri) ve bunlardaki lezyonları incelemeye yarayan radyoloji tekniği.

KSEROSOL a. (fr. *xérosol*). Pedol. Toprak evriminin çok sınırlı ve topraklarda biyolojik yaşamın yılda yalnızca birkaç aya indiği çölümsü bölgelerde bulunan toprak. (Bu topraklar pek kalın değildir, genellikle limonlu ve kumludur, sıkça kireçli, hatta sodyumlu olanlarına rastlanır. Yüzeyi çoğunlukla çakılla kaplıdır. Organik madde bakımından çok yoksul olan kserosol, düzenlenebilir ve sulandığında oldukça verimli duruma gelebilir, ancak bu verim geçicidir [Negev kıyısı].)

KSEROSTOMİ a. (fr. *xérostomie*). Patol → AĞIZ* KURUMASI.

KSEROZ a. (fr. *xérose;* yun. *kserosis,* sertleşme'den). Patol. Bağdokusu öğelerinin toptan çoğalması sonucu organların yapısında meydana gelen değişim. (Eşanl. SERTLEŞME.)

KSEROZİS a. (fr. *xérosis;* yun. *kserosis,* sertleşme'den). Oftalmol. Konjonktivanın keratinleşmesi. (Kseroftalminin başlangıcını oluşturur.)

KSEUR (EL-) → KASR (EL-).

KSİ a. **1.** Yunan abecesinin ondördüncü harfi (Ξ, ξ); [ks] ünsüz öbeğini belirtmeye yarar. **—2.** Sağ üst köşesine konan bir imle 60'ı (ξ'), sol alt köşesine konan bir imle de 60 000'i (͵ξ) belirten yunan sayısal göstergesi.

KSİBORNOL a. (fr. *xibornol*). Eczc. (İzobornil-2)-2-dimetil-4,5 fenolün yaygın adı. Gram pozitif bakterilere ve *Haemophilus influenzae*'ye karşı bakteriyostatik etki gösterir. Solunum yolları hastalıklarında kullanılır.

KSİFİSTERNUM a. (fr. *xiphisternum;* yun. *ksiphos,* kılıç, ve *sternon,* göğüs'ten). Dörtayaklı omurgalılarda, göğüskemiğinin genellikle kemikleşmiş kuyruk parçası.

KSİFODİM a. (fr. *xiphodyme;* yun. *ksiphos,* kılıç, ve *dymos,* ikiz'den). Biyol. Gövde kısmı göğüskemiğinin hançersi çıkıntısına kadar çift olan ve yalnız iki bacağı bulunan ucube.

KSİFOPAJ a. (fr. *xiphopage*). Biyol. Göğüskemiğinin hançersi çıkıntısından göbeğe kadar birbirine yapışık iki bireyden oluşan ucube.

KSİLAN a. (fr. *xylanne*). Org. kim. Formülü ($C_5H_8O_4$) olan poliholozit; D-ksilozun verdiği çoğulyoğuşma tepkimesi sonunda elde edilir, pek çok bitkisel dokuda selülozla birleşmiş olarak bulunur.

KSİLEM a. (fr. *xylème*). Bot. ODUNBORU'nun eşanlamlısı.

KSİLEN a. (fr. *xylène*). Org. kim. Formülü $CH_3—C_6H_4—CH_3$ olan dimetilbenzenlerin yaygın adı.
—ANSİKL. Üç ksilen izomeri vardır: orto, meta, para ksilenler, taşkömürü ve odun katranında bulunur; sanayide özellikle petrolün orta kesiminden hidrojen gidermeye bağlı halkalaşma sonunda elde edilir. Her durumda meta izomerine baskın olarak rastlanır. Bunlar, benzenle yaklaşık aynı özellikleri taşıyan sıvılardır. Orto izomeri, 144 °C'ta, meta izomeri 139 °C'ta, para izomeri 137 °C'ta kaynar. Özellikle çözücü olarak kullanılan bu bileşiklerden

Alinari-Giraudon

Atinalı **Ksenophon**

B. N., Paris

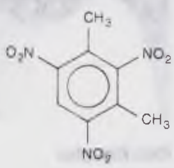
Kserkses I
sakallı bir okçu biçiminde Dara I zamanında basılmış bir altın sikkenin ön yüzü İ.Ö. V. yy.
Bibliothèque nationale, Paris

ftalik, izoftalik, tereftalik asit üretiminde ara madde olarak yararlanılır.

KSİLENOL a. (fr. *xylénol*). Org. kim. Formülü $(CH_3)_2C_6H_3OH$ olan ve ksilenlerden türeyen altı fenol izomerine verilen ad.

KSİLİDİN a. (fr. *xylidine*). Org. kim. Formülü $(CH_3)_2C_6H_3NH_2$ olan ve ksilenlerden türeyen altı arilamin izomerine verilen ad. (Bu bazlar, 212-223 °C arasında kaynar; ticari ksilidin, dimetilanilinin konum değiştirmesi sonunda elde edilen bir karışımdır. Gelincik kırmızısı azo boyarmaddelerin hazırlanmasında kullanılır.)

KSİLİT a. (fr. *xylite*). Org. kim. **1.** Formülü $C_8H_7N_3O_6$ olan trinitrometaksilenin yaygın adı; patlayıcı olarak kullanılır. **—2.** KSİLİTOL'ün eşanlamlısı.

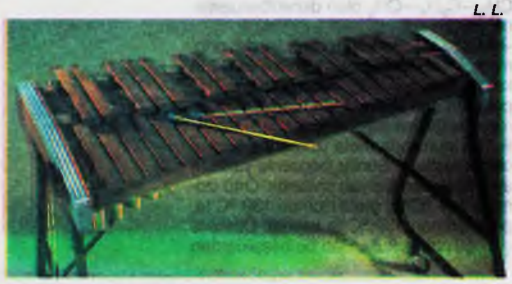
ksilit

KSİLİTOL a. (fr. *xylitol*). Org. kim. Formülü $HOCH_2—(CHOH)_3—CH_2OH$ olan pentanpentolün yaygın adı; ksiloz indirgenerek elde edilir. (Eşanl. KSİLİT.)

KSİLOFON a. (yun. sözc.; "ağaç" anlamındaki *ksylon* ile "ses" anlamındaki *phone*'den). Sert tahtadan birçok lam, yan yana bir çerçeveye tutturularak ya da büyük, çukur bir kap üzerine dizilerek oluşturulmuş çalgı. (Uzunlukları, kalınlıkları ve biçimleri değişik olan lamlara, bir çift değnek ya da tokmakla vurulur. Lamlardan her biri, belli bir sese akortlanır. Bazı ksilofonlarda, lamların altında, boru ya da içi boş küre biçiminde rezonatörler vardır. Bu çalgı, Afrika, Güney-doğu Asya ve Orta Amerika'da yaygındır.)

KSİLOGLİFİ ya da **KSİLOGLİPTİK** a. (fr. *xyloglyphie* ya da *xyloglyptique*). Tahta üzerine harf kazıma sanatı.

KSİLOGRAFİ a. (fr. *xylographie*). **1.** Üzerine yazı ya da resim oyulmuş ağaç levhalarla baskı tekniği; bu teknikle elde edilen baskı. (Eşanl. AĞAÇ OYMA*.)
—ANSİKL. Çinliler'in daha V. yy.'da uyguladıkları bir teknik olmasına rağmen ksilografi sözcüğü daha çok, XIV.-XVI. yy.'larda lif yönlü kesilmiş ağaç üzerine yapılan Avrupa gravürünü (Almanya, Hollanda, Fransa) nitelemede kullanılır. Önceleri, yalnız kumaş üzerine baskı yapılırken ("Protat ahşabı", XIV. yy.'ın son 30 yılı), genellikle elle boyanan dinsel resimlerin (bazen XV. yy.'ın ortasından başlayarak oyun kâğıtlarında olduğu gibi, dindışı resimlerin) çok sayıda basılmasına olanak veren kâğıdın kullanılmasıyla bu baskı tekniği gelişti; ancak bu uygulamalardan günümüze çok az örnek kaldı. Metin ve resimden oluşan her sayfası tek bir blok üzerine kazınan resimli kitaplar (ksilografi tekniğiyle basılmış *incunabula*'lar ya da *oymabaskı incunabula*'lar) XV. yy.'ın ilk yarısında ortaya çıktı ("Yoksulların Kutsal Kitabı", vb.) ve çok yaygınlaştı. Tipografinin icadından sonra ksilografi, özellikle kitap resimleme alanında yerini korudu. Ksilografi tekniğiyle basılmış estamplar, kalın ve çoğunlukla kaba çizgilerden arınarak, daha büyük bir inceliğe ve karmaşıklığa doğru gelişti (gölgeler, fonda yer alan peyzaj ya da mimarlık yapıtları). Bu gelişmede, tekniği doruk noktasına ulaştıran XV. yy. sonu ile XVI. yy. alman sanatçılarının (Wolgemut, Dürer, Cranach, Holbein, vb.) büyük payı oldu. Lif yönlü kesilmiş ağaç üzerine

ksilofon

L. L.

gravür özellikle Fransa ve Almanya'da (anlatımcılar) XIX. yy. sonu ve XX. yy. başında yeniden saygınlık kazandı.

KSİLOL a. (fr. *xylol*). Eczc. Mikroskopide ve bit hastalıklarının tedavisinde çözelti ya da merhem halinde kullanılan ve üç ksilenden oluşan karışım. (Çiçek hastalığının tedavisinde dahilen kullanılırdı.)

KSİLOLİN a. (fr. *xyloline*). Odun kâğıdı yapraklarını uzun filamentler halinde keserek elde edilen ve makinede büküm verdikten ve zamkladıktan sonra yalnız dokuma işleminde kullanılan iplik.

KSİLOLOJİ a. (fr. *xylologie*). ODUNBİLİM'in eşanlamlısı.

KSİLONİK sıf. (fr. *xylonique*). Org. kim. *Ksilonik asit*, formülü $HOCH_2—(CH_2)_3—CO_2H$ olan asit; ksilozun denetimli yükseltgenmesi sonunda elde edilir.

KSİLOZ a. (fr. *xylose*). Org. kim. **1.** Formülü $HOCH_2—(CH_2)_3—CH=O$ olan aldoz; polarılmış ışığı sağa döndüren antipotu ya da başka bir deyişle D-ksiloz, ksilanların suyla ayrıştırılması sonunda elde edilir. **—2.** *D-ksiloz deneyi*, incebağırsağın soğurma sığasını araştıran işlevsel deney. (Bunun için 25 g D-ksiloz, 50 ml suda çözündürülerek hastaya içirilir. Olağan koşullarda içimden 5 saat sonra idrarla dışarı atılan ksiloz oranı alınan miktarın % 20-40'ına erişmelidir. Dışarı atılan ksiloz miktarındaki azalma, oz soğurumunun yetersiz olduğunu gösterir (incebağırsak mukozasında bozulma). Buna karşılık ksiloz miktarındaki artma, şekerin metabolizmaya uğramadığını belirtir (karaciğer hastalıkları).

KSİLOZÜRİ a. (fr. *xylosurie*). Biyokim. İdrarda ksiloz bulunması.

KSİPHİLİNOS (İoannes VIII) [Trabzon 1010'a doğr.-İstanbul 1075]. İstanbul patriği (1064-1075). Dostu Psellos ile birlikte XI. yy.'ın düşünsel etkinliğine katkıda bulundu. Papa Alexander II ve imparator Mikhael VII zamanında (1072) Roma ile birleşme girişimine sekte vurdu.

KSİZİS a. (fr. *xysis*; yun. *ksyris*, kaşınma eylemi'nden). Oftalmol. Kıl foliküllerini kazımayı, sıkmayı ve konjonktiva altına ilaçlı çözeltilerin (antibiyotikler ya da sülfamitler) şırınga edilmesini öngören trahom tedavisi.

KSOANON a. (yun. sözc.; "perdahlamak, kazımak" anlamında yun. *ksein*'den). Arkeol. Arkaik yunan heykelciliğinde, ağaç gövdesi ya da tahta görünümünden henüz tam sıyrılamamış, çok eski tipte, ağaçtan insan figürü.
—ANSİKL. Eskiler, ksoanonu ilk kez Giritli Daidalos'un yarattığını söylerler. Başlıca ksoanon örnekleri, Truva Palladiumu, Atina'da Erekhtheion'daki heykel, Efes Artemisi, Argos Herası, Ainos Hermesi'dir. Naksoslu Nikandre'nin Delos'a sunduğu Artemis, bu türün mermer bir uzantısıdır. Ksoanon biçimli heykel geleneği İ.Ö. V. yy.'ın başına kadar sürdü. Bunlardan bazıları dev boyutlardaydı (Amyklai Apollonu, İ.Ö. 530'a doğr.). Pausanias, İ.S. II. yy.'da yunan tapınaklarında bazı ksoanonların varlığından söz eder.

KSOB uvedi, Cezayir'de uved, Hodna dağlarının kuzey yamacından doğar ve uved M'Sila adını alarak Şot el-Hodna'ya dökülür. M'Sila ovasında 10 000 hektarlık bir alanın sulanmasını sağlayan biriktirmeli baraj.

KSOİS, Aşağı Mısır'da VI. nomosun eski başkenti **Haset**'in yunanca adı. Ksois'in, merkezi Teb olan Güney krallığı'nın karşısında yer alan bir Kuzey krallığı'na, XIII. hanedan döneminde (İ.Ö. 1780'e doğr.) kısa bir süre başkentlik yaptığı sanılır. Kente yerleşen krallar belki de Manethon'la başlayan XIV. hanedanı oluşturmuşlardır. Geç dönemlerde, Ksois önemli bir kent durumuna geldi. Kentin tanrısı önceleri Re, sonra Amon-Re'ydi; Ksois'te kutsal hayvan Güneş aslanına tapınılırdı. Bugünkü *Saha* kenti Ksois toprakları üzerinde kurulmuştur.

KSONOTLİT a. (fr. *xonotlite*; Meksika'da bir yer adı olan *Xonotla*'dan). Miner. Monoklinik sistemde yer alan hidratlı doğal kalsiyum silikat.

KSOSA a. Güney Afrika'da, yaklaşık 4 milyon insanın konuştuğu bantu dili. (Ses-bilimsel dizgesinde, hoisan dillerinden aktarılmış üç şaklamalı vardır. Ksosa zuluya çok yakındır [iki dilde anlaşma olanaklıdır] ancak bu dilleri konuşanlar iki ayrı bildirişim aracının sözkonusu olduğunu ileri sürerler.)

KSOSALAR, dil bakımından Ngoni Bantular'a bağlı olan ve Ngoniler* grubu içinde yer alan Güney Afrika halkı. Önemli bir toplumsal rolü bulunan (evlilik karşılığı) sürü yetiştiriciliğiyle geçinmekle birlikte, başta gelen geçim etkinlikleri tarımdır (darı, mısır). Siyasal sistemleri, tüm yetkinin kral soysopundan gelenlerin elinde olduğu (bu durum krallık klanlarıyla "sıradan" klanlar arasında sık sık çatışmalara yol açar) bir krallığın varlığına dayanır. Etkili hıristiyanlaştırma girişimlerine karşın, Ksosalar insanlarla tanrılar arasında var olduğuna inanılan ilişkilere aracılık eden atalarına tapmayı sürdürürler. Günümüzde Güney Afrika'nın en yoksul ve en sömürülen sınıflarından birini oluşturan Ksosalar, amansız beyaz üstünlüğü (apartheid) altında ezilmektedirler. Eskiden Kafirler'le karıştırılmışlardı.

KSTOVO, SSCB'de (RFSSC) kent, Volga kıyısında, Gorki'nin biraz aşağısında; 48 000 nüf. Petrol rafinerisi ve petrokimya.

KSUR dağları, Cezayir'de Sahra Atlasları'na bağlı dağ, B.'da Tamlelt ovasıyla K.-D.'da Amur dağları arasında; Sahra Atlasları'nın en yüksek noktası olan *cebel İsa (Aysse)* 2 336 m. Ksur dağları, G.-B.'dan K.-D.'ya doğru uzanan, birbirinden kurak çöküntülerle ayrılan küçük antiklinal sıradağlardır. Başlıca kenti *Ayn Sefra*.

KŞATRİYA → KSATRİYA.

KTENİDYUM a. Zool. Bazı karındanbacaklı yumuşakçaların solungacı.

KTENOFORLAR a. Zool. KABURGALIMEDÜZLER alttakımının eşanlamlısı.

KTENOİT sıf. (fr. *cténoïde*, yun. *kteis, ktenos*, tarak ve *-eidos*, görünüş'ten.) Bazı kemiklibalıklarda, serbest kenarı tarak gibi diş diş olan pullar için kullanılır. (Daha çok levrekbalığımsılarda bulunur. Düzgün kenarlı SİKLOİT pulla karşıtlaşır.)

KTESİAS, yunanlı tarihçi (Knidos, Karia, İ.Ö. 405-398 ya da 397). Genç Keyhüsrev'in, daha sonra da Artakserkses II Mnemon'un hekimiydi. Kunaksa savaş'ında Artakserkses'in yanında bulundu; Sus kentindeki krallık arşivlerini derledi. *Persika* ve *İndika* adlı yapıtları Antikçağ'da süresince büyük ilgi gördü; bu yapıtlardan günümüze bazı parçalar ve özetler kaldı.

KTESİBİOS, yunanlı fizikçi (İskenderiye İ.Ö. III. yy.). Hydraulisin (su orgu) yaratıcısı olduğu sanılır; bu çalgıda boruların dili, pompalara donatılmış bir su deposunun gönderdiği havayla titreşir.

KTESİOS, Zeus, Athena ve aile ocağının koruyucusu olan öteki tanrıların lakabı.

KTESİPHON. Tar. coğ. Mezopotamya'da (günümüzde Irak'ta) kent, Dicle kıyısında, Arsaki Parthları tarafından yunan kenti Seleukeia yakınında kuruldu. Önce Parthlar'ın, sonra sasani krallarının başkenti oldu. Traianus'un İ.S. 116'da ele geçirdiği Ktesiphon'u 197'de Septimius Severus yakıp yıktı; 628'de de Heraklius'un yerle bir ettiği kent, 637'de bir arap kenti oldu ve 762'de Bağdat'ın görkemli yapıları için gereç sağladı. Yüksekliği 30 m'yi

ıaşan tuğla kubbesiyle Şahpur I sarayı'nın yıkıntıları.

KTESİPHON, atinalı hatip (İ.Ö. IV. yy.). Khaironeia'dan sonra yurda yaptığı hizmetlerden ötürü Demosthenes'e altın bir taç takılmasını halka önerdi (336). Aiskhines tarafından yasadışı bir öneride bulunmakla suçlanınca, Demosthenes bunu politikasının bütününü savunmak için bir fırsat bilerek Ktesiphon'u savundu.

KTİMENE. Yun. mit. Odysseus'un kız kardeşi ve arkadaşı Eurylokhos'un karısı.

KTO deneyi (*Kaliforniya Taşıma Oranı'* nın kısaltması), CBR *deneyi*'nin eşanlamlısı.

-KU → -GI.

KU ya da **KİU,** Yüen hanedanı sırasında ve Ming hanedanının başlangıcı döneminde yazılan lirik ve dramatik şiir türü. Ezgilerden yola çıkarak düzenlenen bu lirik şiirler bağımsız oldukları gibi, operalara da katılabilirdi.

Ku Kim. *Kurçatovyum*'un simgesi.

KUA a. Madagaskar'da yaşayan, asalak olmayan gugukkuşu. (Renkleri canlı, sesi boğuktur; saksağan iriliğindedir. XIX. yy.'da varlığı ortaya çıkarılan, karga iriliğindeki Delalande kuasının soyu tükenmiştir. Gugukgiller familyası.)

KUADRANOPSİ a. (fr. *quadranopsie*). Oftalmol. ve Nörol. Yarı görme alanlarının üst ya da alt yarısıyla sınırlı bir görme kaybıyla belirgin hemianopsi.

KUADRANTİDLER, radyan noktası Çoban'ın β yıldızının kuzeyinde, XVIII. yy.'da Lalende'ın Kadrant takımyıldızını bulduğu bir bölgede yer alan ve göktaşlarının atmosfere girmesiyle oluşan akanyıldız ve göktaşı yağmuru. 1 ve 4 ocak arasında gözlemlenen Kuadrantidler 3 ocakta maksimuma ulaşırlar.

KUADRATOJÜGAL a. (fr. *quadratojugal*). Memeli olmayan dörtayaklılarda, üst ikincil çeneyi, genellikle kaynaşmış halde bulunduğu kareye bağlayan deri kökenli çatı kemiği.

KUADRİK sıf. (fr. *quadrique*). Geom. İKİLENİK'in eşanlamlısı.

KUADRİPAREZİ a. (fr. *quadriparésie*). Nörol. Kol ve bacakları güçsüzleştiren ve boyun omuriliğindeki bir lezyondan ileri geldiği sanılan kas gücü eksikliği.

KUADROFONİ a. (fr. *quadriphonie*'den). Elektroakust. Dinleyici için konser salonlarının ya da kayıt stüdyolarının ses ortamını yeniden oluşturmaya yönelik dört ayrı kaynaklı (ön sağ, ön sol, arka sağ, arka sol) müzik kayıt ve yayın yöntemi.

KUADRÜPOL a. (fr. *quadrupôle*). Elektr. Toplam yükü ve elektrik momenti sıfır olan ve büyük bir r uzaklığındaki potansiyeli $1/r^3$ ile orantılı olarak değişen elektrik yüklerinin dağılımı.

KUAFAJ a. (fr. *coiffage*). Dişç. cerr. Çürük dentini (dolaylı kuafaj) ya da açık dişözünü (doğrudan kuafaj) koruyucu biyolojik bir örtenekle kaplama işlemi. Bu örtü üçüncül bir dentinin oluşmasını ve dokuların nedbeleşmesini kolaylaştırır.

KUAFÖR a. (fr. *coiffeur*). **1.** Kadın ve erkek berberi. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** Berber dükkânı.

—ANSİKL. Erkeklerin saç, sakal ve bıyık bakımı, öteden beri berberlerin işiydi. Kadınların saç bakımıysa daha çok oda hizmetçileri tarafından yapılırdı. Batı etkisinin yoğunlaştığı İkinci meşrutiyet'ten sonra azınlıktan bazı kişiler Batı'daki kuaför salonlarına öykünerek salonlar açtılar. Buralarda losyon, sabun, saç fırçası, tarak vb. malzeme de satılıyordu. İlk kadın kuaför salonları, Cumhuriyet'ten sonra, azınlıktan kişiler tarafından açıldı. Kuaför sözcüğü ilkin kadın berberleri için kullanıldı. Daha sonra saç, sakal, bıyık bakımı yanında boya, perma, fön vb. işleri yapan erkek berberlerine de kuaför dendi. 1925'te kurulan Umum berberler derneği'nin yanı sıra, 1948'te Umum kadın kuaförleri ve manikürcüleri derneği kuruldu. Kuaförlük bu derneğin denetiminde ve onayıyla yapılan bir meslek oldu.

KUAGA a. Güney Afrika'da yaşamış zebra. (Başında, boynunda ve omuzbaşında az sayıda çizgi vardır. Günümüzde soyu tükenmiştir. Bil. a. *Equus quagga;* atgiller familyası.)

KUALA LİPİS, Malaysia'da kent, Malezya'da (Pahang eyaleti); Pahang ırmağının kolu olan Celay kıyısında; 9 300 nüf. 1955'e kadar Pahang'ın merkeziydi. Tarım (pirinç ve kauçuk) pazarı.

KUALA LAMPUR, Malaysia'nın başkenti; 1 158 200 nüf. (1989). Denize 45 km uzaklıkta, ırmakların kavşağında, Singapur'dan gelen demiryolu üzerinde bir karayolu kavşağında bulunan kent, Selangor'daki zengin kalay madenleri ve kauçukağacı işletmeleri sayesinde hızla gelişti. Sanayilerin (otomobil montajı) ve ticaretin önemli bölümünü bünyesinde topladı. Başkente bugün, büyük ve yeni bir kent (Petaling Jaya) eklenmiştir. Port Swettenham limanı kentin deniz ulaşımını sağlar. Subang havalimanı.

—Tar. 1850'li yılların sonuna doğru kurulmuş bir kalay madencileri köyü olan Kuala Lumpur, 1869-1871 arasında bir iç savaş geçirdi, 1880'de de Selangor devletinin başkenti durumuna geldi. Ertesi yıl bir yangınla yok oldu, sonra yeniden kuruldu ve federe Malezya devletlerinin başkenti olarak seçildi (1895). 1948'de Malezya federasyonu'nun başkentiydi, bağımsızlıktan (1957) sonra da başkent olarak kaldı. Büyük çoğunluğunu Çinliler'in oluşturduğu kent, 1961'de federal hükümetin doğrudan yönetimine girdikten sonra, 1974'te Federal bölge (Vilaya Persekutuan) ilan edildi (243 km²'lik bir yüzölçümü vardı) ve Selangor'dan ayrıldı.

KUALA TRENGGANU, Malaysia'da liman, Malezya'da, *Trengganu* eyaletinin merkezi, *Trengganu* ırmağı ağzında, Güney Çin denizi kıyısında; 187 000 nüf. Balıkçılık ve kabotaj. El dokuma tezgâhları (pamuklu kumaş ve ipekli saronglar) ve bakır işçiliği.

KUALİ a. Tropikal Amerika'da yetişen ve açık kırmızıdan sarımtırak pembeye kadar değişik renkte, kaba dokulu yarı sert ve yarı ağır bir odun veren ağaç. (Odunu doğrama ve kontrplak yapımında kullanılır. Cinsi *vochysia; vochysiaceae* familyası.) [Eşanl. KUARUBA.]

KUANDU a. Güney Amerika'da yaşayan, kavrayıcı kuyruklu, üstü dikenlerle kaplı, oklukirpimsiler takımından bazı kemirgen memelilerin ortak adı. (Başlıca türü *Coendou prehensilis;* okluağaçkirpisigiller familyası.)

—ANSİKL. Kuandular Meksika ile Arjantin arasındaki ormanlarda, ağaç üstlerinde yaşarlar. Yalnızca yaprak ve tomurcuklarla beslenirler ve ancak alacakaranlıkta etkinlik gösterirler. Yedi kuandu türü bilinir; bu türlerden en büyüğü, yarısı kuyruk olmak üzere, 1 m. boyundadır.

KUANGO, port. **Cuango,** Ekvatoral Afrika'da ırmak, Kasai'nin kolu (sol kıyıdan); 1 100 km. Kuzey Angola'da doğan Kuango'nun çığırının bir bölümü bu topraklarla Zaire arasındaki sınırı belirler.

KUAN-HUA a. Dilbil. MANDARİN'in eşanlamlısı.

Kuanşi im pusar, buddha öğretisiyle ilgili uygurca yapıt (XIII. yy. ya da daha öncesi). Sanskritçeden çinceye çevrilmiş *Miao fa lien-hua king* (Asil dinin nilüfer çiçeği) adlı yapıtın 25. bölümünün çevirisidir. Konusu, "Ses işiten" diye anılan buddha adayının (uygurca: Kuanşi im pusar) canlılara yardım etmesi, canlıların da sıkışık durumlarında ona başvurmaları, yalvarmalarıdır. İnanışa göre, sıkıntıya düşen kimse güç duruma düşerse onu anında sıkıntıdan kurtulur. Yapıtta, Buddha ile "Kavrama gücü eksilmeyen buddha adayı", "Ses işiten ilah" hakkında konuşurlar. 84 000 canlı bu konuşmayı dinler ve onun üstünlüğünü onaylarlar. Uygurca metnin bilimsel yayımlarını W. Radloff (1911), F. W. K. Müller (1911), Ş. Tekin (1960) yaptı. (→ Kayn.)

KUANTAN, Malaysia'da liman, Malezya yarımadasının doğu kıyısında, Pahang eyaletinin merkezi; 170 573 nüf. El sanatları. Kauçuk dışsatımı. —Yakınında demir cevheri yatağı.

KUANZA a. Angola'nın para birimi.

KUANZA → CUANZA.

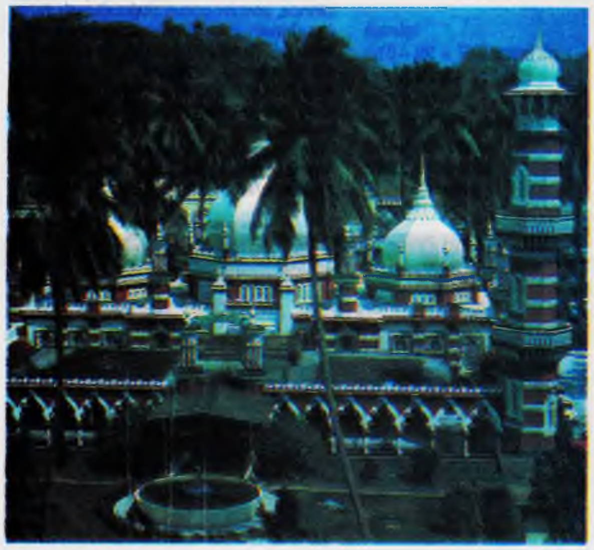
KUARK a. (James Joyce'un *Finnegans Wake* romanındaki "Tree *quarks* for Mr. Mark" cümlesinden). Fiz. Çeşitli türlerden üçlüler biçiminde var olan ve hadronları oluşturan temel kuvantonlara verilen genel ad.

—ANSİKL. Gell-Mann ve Zweig'ın ilk çalışmalarından sonra (1966), hadronların bileşik cisimler olduğu düşüncesi benimsendi. Bunların bileşenlerine, "üçlü" karakterlerinden dolayı "kuarklar" adı verildi. Gerçektende her kuark türünde, üç üye vardır; bunlar uzlaşma gereği "renk" (kuarklar arasındaki etkileşimleri betimleyen kurama "kromodinamik" ya da renkdinamik denilmesinin de nedeni budur) adı verilen bir fiziksel büyüklükle ayırt edilir. Örneğin bir ailenin 3 kuarkına "mavi",

Zefa-Rapho

Ktesiphon
Şahpur I sarayı'nın kubbesi ve kalıntıları (Tak-ı Kisra) sasani sanatı
İ.S. III. yy.'ın ikinci yarısı

Lenars

Kuala Lumpur'daki Ulu cami

Hüseyin Nail Kubalı

"kırmızı" ve "sarı" adı verilir. Kuark aileleri de kendi aralarında "koku" ya da "parfüm" ("flavor") adı verilen bir fiziksel büyüklükle ayırt edilir. Günümüzde 5 aile bilinmektedir: u ("up") ["yukarı"], d ("down") ["aşağı"], s ("strange" ["acayip"] ya da "side" ["yan"]), ve c ("charmed" ["büyülü"]) ve b ("beauty" ["güzellik"] ya da "bottom" ["dip"]); t ("top" ["üst"]) denilen bir altıncısının da var olabileceği sanılmaktadır. Normal hadronlar "renksiz"dir. Nitekim baryonlarda her renkten bir tane olmak üzere (ancak, kokuları farklı) üç kuark bulunur; mezonlar kuark-karşıtkuark ikililerinden oluşur. Kuarkların en şaşırtıcı yanı, bunlara kesirli yükler verme zorunluluğudur; gerçekten de bunların elektriksel yükleri, q_e geleneksel "temel" yük olmak üzere, $2/3\ q_e$ ya da $-1/3\ q_e$ değerlerini almak zorundadır. Böylesi kesirli yükler taşıyan nesneler bugüne değin henüz algılanmamıştır. Kuarklar arasında işleyen kuvvetlerde kromodinamik alanın, glüon denen bozonları aracılık yapar. Bu kuvvetlerin hadronları oluşturan kuarkları ayırmaya olanak vermeyecek kadar güçlü oldukları sanılmaktadır. Buna kuarkların "korunması" denir; kuvantum kromodinamiğinin bu özelliği açıklayabileceği düşünülmektedir.

KUART a. (fr. *quart;* lat. *quartus,* dördüncü'den). Patol. Kuart humma (ateş) iki günlük ateşsiz devreden sonra yineleyen ateş nöbeti (dört gün içinde iki ateşli nöbet vardır). *Plasmodium malariae*'nin neden olduğu sıtma bu nöbetlerle belirgindir.

KUARTET a. (alm. *quartett*). Müz. → DÖRTLÜ.

KUARTİK sıf. (fr. *quartique*). Geom. DÖRTLENİK'in eşanlamlısı.

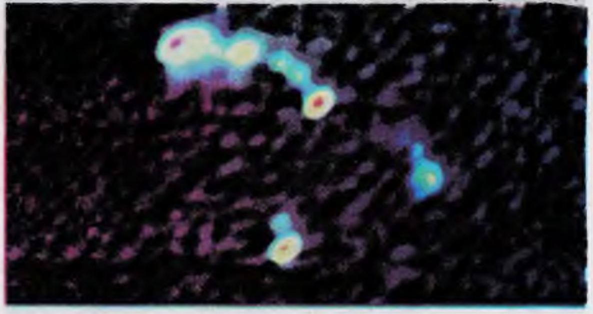
KUARUBA a. KUALİ'nin eşanlamlısı.

KUAS (Rıza), türk sendikacı (Adapazarı 1926-İstanbul 1981). Ortaöğretimden ayrılarak İstanbul Gislaved lastik fabrikası'nda işçiliğe başladı. İstanbul Lastik-İş sendikası'na üye oldu. Derby'de çalışırken sendika temsilciliğine, daha sonra da Kazlıçeşme şube başkanlığına seçildi. 1954'te Lastik-İş sendikası'nın genel başkanı oldu. Aynı yıllarda İl hakem kurulu'nda işçi üye olarak görev yaptı. 1956'da İstanbul İşçi sendikaları birliği yönetim kurulu üyeliğine seçildi. 1961'de Türkiye İşçi partisi (TİP) kurucuları arasında yer aldı. 1965'te TİP'ten Ankara milletvekili seçildi. Türk-İş yönetim kurulu üyesi de olan Kuas, 1967'de bu konfederasyondan ayrılarak Devrimci işçi sendikaları konfederasyonu'nun (DİSK) kurucuları arasına katıldı. 1969'da İstanbul milletvekili seçildi. Aynı yıl sağlık nedeniyle aktif sendikal yaşamdan uzaklaşmak zorunda kaldı.

KUAŞİORKOR a. (gana lehçelerinden birinde, *yeni bir çocuk doğduğunda ihmale uğrayan çocuğun hastalığı* anlamında sözc.). Çocuklarda görülen ve içorganlarda (pankreas, karaciğer, bağırsak), deride birtakım bozukluklarla (çizgili, çatlak deri) ortaya çıkan süreğen beslenme yetersizliği.

—ANSİKL. Bu sendroma genellikle beslenme yetersizliğinin yaygın olduğu ülkelerde rastlanır. Hastalık sütten kesmeyi izleyen aylarda ortaya çıkar. Çocuğun boyu ve kilosu her zaman normalden aşağı olur, ama kilo kaybı ödemlerle maskelenebilir. Yapılan incelemeler plazma proteinlerinin, magnezyumun ve özellikle potasyumun çok düşük olduğunu göstermiştir.

National Radioastronomy Observatory

fışkırmalı çift kuazar 0957 + 561 A,B'nin 6 cm dalga boyundaki radyo yapısı (eşit ışınım yeğinlikli bölgeleri ortaya çıkarmak için sahte renkler halinde kodlanmış görüntü)

KUATERNİYON a. (fr. *quaternion;* geç. lat. *quaternio,* dört sayısı'ndan). Ceb. **1.** Genel biçimi $ae + bi + cj + dk$ olan H kuaterniyonlar cisminin elemanı (burada a, b, c, d gerçek sayılar ve e, i, j, k $\mathbb{R}^4$ vektör düzleminin kanonik tabanıdır); değişmeli bir K cismi üzerinde kuaterniyonlar cebrinin elemanı. **—2.** *Bir* K *değişmeli cismi* üzerinde kuaterniyonlar cebri,* K^4 e ve onun e, i, j, k kanonik tabanına (bir vektör uzayı olmak bakımından) dayanarak kurulmuş cebir; bu taban şu biçimde bir çarpma tanımlanarak elde edilir: ($p \in K$, $q \in K$), $e^2 = e;\ ei = ie = i;\ ej = je = j;\ ek = ke = k;\ i^2 = pe;\ j^2 = qe;\ k^2 = -pqe;\ ij = -ji = k;\ jk = -kj = -qi;\ ki = -ik = -pj.$ (Özellikle, $K = \mathbb{R}$ ve $p = q = -1$ ise kuaterniyonlar cismi yeniden elde edilir.) ‖ *İkili kuaterniyon,* A ile B herhangi iki kuaterniyon, i de $i^2 = -1$ bağıntısını sağlayan sanal nicelik olmak üzere $A + Bi$ biçimindeki ifade. ‖ *Kuaterniyonlar cismi,* $\mathbb{R}^4$ vektör uzayına dayanarak kurulmuş H ile gösterilen, değişmeli olmayan cisim, $\mathbb{R}^4$ kendi e, i, j, k kanonik tabanıyla ve $\mathbb{R}^4 \times \mathbb{R}^4$ ten $\mathbb{R}^4$ içine şu bağıntıları gerçekleyen bir çarpmayla donatılıdır: $i^2 = ii = j^2 = jj = k^2 = kk = -1;$ $ij = -ji = k, jk = -kj = i; ki = -ik = j.$

—ANSİKL. Hamilton'ın matematiğe soktuğu H kuaterniyonlar cisminin önemi, bu cismin $\mathbb{R}$ üzerinde değişmeli olmayan sonlu boyutlu biricik cisim oluşundan dolayıdır. Bunun karmaşık sayılar kümesine benzer bir kuramı geliştirilmiştir.

$u = ae + bi + cj + dk$ H nin bir elemanı olduğuna göre, u ya arı kuaterniyon denir, $\bar{u} = ae - bi - cj - dk$, u ve $u\bar{u} = a^2 + b^2 + c^2 + d^2$ nin eşleniğidir. Sıfır olmayan her kuaterniyonun bir $u^{-1} = (a^2 + b^2 + c^2 + d^2)^{-1}\bar{u}$ evriği vardır. $ae + bi + cj + dk$ kuaterniyonuna

$$\begin{pmatrix} a + ib & c + id \\ -c + id & a - ib \end{pmatrix}$$

matrisini eşlik ettiren uygulama bir eşyapı uygulamasıdır. Şu halde $\mathbb{R}$ üzerinde kuaterniyonlar cebri, a, b, c, d gerçek sayılar olmak üzere bu biçimdeki matrislerin kümesiyle eşyapılıdır; bir cebrin doğrusal gösteriminin ilk tarihsel örneği budur.

KUAUA, Yeni Kaledonya'da yer, Kanala'nın K.-B.'sında. Nikel çıkarımı.

KUAYTİ (EL-), Aden körfezinin kıyısında, Hadramut ya da Mesile uvedlerinin ağzında yer alan eski Doğu Aden protektorası sultanlığı. Başkenti *Mukella.* Bugün Yemen Demokratik Halk Cumhuriyeti'ndedir.

KUAZAR ya da **KAZAR** a. (amerikanca *Quasi Stellar Astronomical Radiosource*'un kısaltması, *Quasar*'dan). Tayfı kırmızıya doğru şiddetli bir kayma gösteren, yıldız görünümlü, ışınım gücü çok yüksek gökcismi.

—ANSİKL. Kuazarlar 1960'ta, kimi radyokaynakların aslında yıldız görünümlü (görünen çap 1" nin altında) ve yoğun mavi renkli, görünür ışınım kaynakları olarak teşhis edilmeleriyle keşfedildi. Bununla birlikte, kuazarlar yıldızlardan tamamen farklı gökcisimleridir. Tayfları, kuvvetli bir uyarmaya karşılık gelen ve kırmızıya doğru büyük kayma gösteren yayım çizgilerine sahiptir. Bu kayma, o kadar önemlidir ki morötesinde yayımlanan kimi çizgiler, görünür bölgenin dalga boylarında bile gözlemlenebilir. Kuazarların göreli z tayf kayması, $z = 0{,}1$ ile $z = 4$ arasında değerler alır ve kuazarların yaklaşık % 80'inin z kayma değerleri, 0,8'den büyüktür. Bu büyük kaymaların kaynağı, en tutarlı biçimde Evren'in genişlemesi* çerçevesinde açıklanır. Bu da, kuazarların büyük uzaklıklarda bulunduklarını gösterir. Görünür boyutlarının küçük ve görünür parlaklıklarının ise yüksek olduğu göz önüne alınarak, kuazarlar, gerçek boyutları çok küçük (bir gökada çapının 1/100'i kadar) ve ışınım güçleri ise çok yüksek (100 ile 1 000 gökadanın sahip olacakları ışınım güçleri kadar) gökcisimleridir.

Aynı zamanda, radyokaynağı da olan kuazarların kimileri (toplamın % 10'undan az), radyogalaksilerin yayımladığı kadar güçlü bir radyo yayımı da yapabilir. Radyo kuazarlar son derece tıkız bir merkezi kaynaktan oluşur, ancak kimi kez radyogalaksiler gibi çok bileşenli bir yapı gösterir. Çok uzun tabanlı girişimölçümle ortaya çıkarılan kimi bileşenlerin çapları 1 ışık yılından küçüktür.

Kuazarların, optik ve radyo alanda alınan akıları, karmaşık bir değişkenlik gösterir. Dalgalanmalar çok hızlı (birkaç günlük) ya da çok yavaş (birkaç yıllık) olabilir; genlikleri de 1 kadiri geçebilir. 3C273 radyokaynağındaki gibi fışkırmaların da bulunduğu karmaşık bir yapı sözkonusu olduğunda, genellikle önemli bir değişkenlik gözlemlenir. Bu karmaşık olgulara daha çok, ışıyan gücünün büyük bölümü çok küçük bir merkezi çekirdekten çıkan etkin gökadalarda* rastlanır. Kuazarların, bizden çok uzakta yer alan etkin bir gökada çekirdeğinin -çok parlak olması nedeniyle- görünür bölümü olduğu düşüncesi, kimi kuazarların çevresinde hafif yayınık bir bulutsuluğun gözlemlenmesiyle son zamanlarda doğrulandı. Bu bulutsuluk, kuazarı gökada evriminin özel bir evresinde ışıyarak çekirdek haline gelen görünmeyen bir gökadanın diski olarak yorumlanır. Böyle etkin bir evrenin süresi birkaç milyon yıl olacaktır. Kuazarların ve daha genel olarak da etkin gökadaların özellikleri, bugün açıkça çözümlenmemiş olan ışıdıkları son derece büyük güç sorununu ortaya koyar. Yeterince uzun bir zaman ölçeğinde bir gökadanın yaklaşık 1/100'i büyüklüğündeki bir hacimde 100 ile 1 000 gökadalık gücü oluşturma girişimi için tasarlanan mekanizmalarda, enerji kaynağı olarak özellikle çekimden yararlanılır. Belli başlı etkin gökada çekirdeği modellerinde başlıca üç durum göz önünde bulundurulur: 1. Çok yoğun bir küme içindeki yıldız çarpışmaları; 2. çok büyük kütleli (100 milyon Güneş kütlesi) bir yıldızın büzülmesi; 3. yıldızların ve çevrelerindeki gazın bir kara delik* tarafından yakalanması. Rekabet halindeki bu modellerin hiçbiri günümüzde tamamen yeterli değildir.

KÛB sıf. (fars. *kûften,* dövmek'ten *kûb*). *Esk.* "Vuran", "döven" anlamında bileşik sözcükler yapar: *leked-kûb* (tekme atan), *pay-kûb (ayak vuran, tekmeleyen), zemin -kûb* (yeri döven), vb.

◆ a. **1.** Vuruş, dövme. **—2.** Dayak sonucu duyulan acı.

KUBA → KOBBA (EL-).

KUBA, Azerbaycan'ın kuzey kesiminde, Kafkas dağlarının doğu uzantılarının kuzey yamaçlarında kent; Bakü'nün kuşuçuşu 150 km kuzey-batısında.

KUBA, Kasay boyunca yukarı çıkan Gabon kökenli topluluklar tarafından XVII. yy.'da Sankuru, Kasay, ve Lulua nehirleri arasında kurulan Afrika krallığı. Kral Şyaam a Mbul a Ngoong gelişmiş yönetimsel ve yargısal yapılar ve mükemmelleştirilmiş bir tarım (mısır, manyok, tütün) sistemi yarattı. Angola ve Şaba ile önemli düzeyde bakır, tuz ve küçük deniz kabuğu ticareti yapıldı. Krallık en güçlü dönemini XVIII. yy.'da yaşadı.

KÛBA a. (ar. *kuba*). Tıp. TUZLUBALGAM'ın eski eşanlamlısı.

KUBA HANLIĞI, Kafkasya'da türk hanlığı. Kurucusu, XVII. yy. ortalarında safevi şahı Süleyman II'nin hizmetine giren türk kaytak aşiretinin usmi ailesinden Hüseyin Han'dır. Kuba bölgesinde İran'a bağlı olarak hüküm süren hanlık, 1806'da bölge-

de etkinliğini artıran Rusya'ya bağlanmak zorunda kaldı. İran ile Rusya arasındaki Gülistan antlaşması (1813) ile öteki kafkas hanlıklarıyla birlikte Rusya tarafından ilhak edildi. Ancak son Kuba hanı Şeyh Ali Ağa, bu antlaşmayı tanımadı ve 1819'a kadar Rusya'ya karşı direndi.

KUBABA, Gılgamış tanrıçası. Geç Hitit döneminde Kubaba'yı keşfeden Phrygialılar, öbür tanrılardan da bazı özellikler alarak ondan kendi tanrıçaları Kybele*'yi yarattılar.

KUBACI a. Seram. Eskiden Dağıstan'da yapılan pişmiş topraktan değerli bir tabak türü.

KUBADÂBÂD. Tar. coğ. Konya'nın Beyşehir ilçesinde, Beyşehir gölünün B. kıyısında selçuklu kenti; bugünkü Gölyaka (esk. Hoyran) köyünün sınırları içindeydi. Alaettin Keykubat I tarafından kuruldu (1227). Eşrefoğlu Süleyman Bey'in Beyşehir'i kurmasıyla önemini yitirdi (1300). -1671'den sonra Şehir köyü adıyla anıldı. XVIII. yy.'dan sonra halkı dağıldı.

Kubadâbâd sarayı, Konya'nın Beyşehir ilçesinde, Beyşehir gölünün G.-B. kıyısında ünlü selçuklu saray külliyesi. Alaettin Keykubat I tarafından yaptırıldı (1226 -1236). Sultan, sarayın yapımıyla dönemin veziri, mimar ve nakkaş Saadettin Köpek'i görevlendirmişti. Daha sonra bu yapılar Gıyasettin Keyhüsrev II ve İzzettin Keykâvus II tarafından da kullanıldı. Sarayın kalıntılarından ilk kez Hans-Hermann Graf von Schweinitz söz etmiş, ancak bunları bir bizans yapısı olarak tanımlamıştır. Bu kalıntıların Kubadâbâd sarayı ile ilişkili olduğunu belirleyen M. Zeki Oral (1949), kısıtlı kazılar yaptı (1951). İlk sistemli kazılar, Katharina Otto-Dorn ve Mehmet Önder yönetiminde gerçekleştirildi (1965-1966); Büyük saray ve Küçük saray (Vezir sarayı) denen yapıların mimarileri ve çinileri ortaya çıkarıldı. Daha sonra M. Önder 1968'e değin çalışmalarını sürdürdü. 1980'de Rüçhan Arık yönetiminde yeniden başlanan çalışmalara, sarayın karşısındaki adada yer alan ve "Kız kalesi" adlı yapı da katıldı. Alçak bir surla çevrili çok büyük bir alanın içinde yer alan bu yapıların yanı sıra, av hayvanları parkı, Büyük saray'ın altında sultan kayıklarının yanaşabileceği iki bölümlü küçük tersane ve on altı bina (mescit, hamamlar, fırın, mutfak, kışla, depolar, ambar vb.) bulunuyordu. 50 × 35 m boyutlarındaki Büyük saray bakışıksız bir plan gösterir, G. ve D.'su odalarla çevrili, düzgün taş döşeli büyük avludan, ana yapıya geçilir. Burası büyük salon, tuğla döşeli yüksek taht eyvanı, harem ve konuk odalarından oluşur. Yapı 50 × 55 m ölçülerinde büyük bir terasla göle uzanır. Kazılarda ortaya çıkarılan zengin alçı ve çini süslemeler özellikle figürlü oluşlarıyla dikkati çeker. Alçı süslemelerde kalıplama tekniğiyle, alçakkabartma insan ve hayvan figürleri işlenmiştir. Taht eyvanının ve odaların duvarlarını iki m yüksekliğe kadar kaplayan çiniler, çevredeki fırınlarda, dönemin usta sanatçılarınca sır altı ve sır üstü teknikleriyle hazırlanmıştır. Yıldız ve haç biçimindeki, beyaz, firuze ve patlıcan moru renkli çinilerle av eğlenceleri, içki âlemleri, bağdaş kurmuş oturan sultan ve sarayın önde gelenleri, bitkisel motifler ve çok çeşitli hayvan figürleri (çift ve tek başlı kartal, tavus kuşları, av hayvanları), efsanevi yaratıklar (sfenks, siren) çok başarılı bir üslupla işlenmiştir. Sarayın alçı ve çini bezemeleri Konya'daki Karatay çini eserler müzesi'nde sergilenmektedir. (→ Kayn.)

KUBALAR ya da **BAKUBALAR,** Zaire'de yaşayan ve yaklaşık 100 000 kişiden oluşan bantu halkı. Kasai ve Lulua'ya yerleşmiş olan Kubalar, aralarında allokton tvalar (Pigmeler) ve Lubalar da bulunan çeşitli kökenden çok sayıda alt kabileyi bir araya getirirler. Ormanlık bir bölgede yaşarlar; erkekler avcılık ve balıkçılıkla uğraşırken, kadınlar manyoka ve mısır yetiştirirler (hasat, kadınların hakkıdır, ama ailenin gereksinimlerini karşılamak zorundadırlar). Zanaatçılık son derece uzmanlaşmıştır ve pazarlar yoğun bir ticari etkinlik olanağı sağlar. Kubalar, dıştanevli anayerli gruplar biçiminde küçük köylerde otururlar, yerel bir başkana bağlıdırlar. Bu başkan, köyün soysop başkanlarının en yaşlısıdır. Köyler ve köy grupları olarak piramit biçimindeki örgütlenmenin tepesinde, tanrısal nitelikte bir hükümdar vardır. Krallığın sürekliliğinin güvencesi olan bu kutsal kişinin çevresinde bir kalıtsal soylular kurulu yer alır.

KUBALI (Hüseyin Nail), türk hukukçu (Niğde 1903 - İstanbul 1981). İstanbul Hukuk fakültesi'ni bitirdi (1928). Paris Hukuk fakültesi'nde doktora yaptı. İstanbul Hukuk fakültesi'nde kamu hukuku profesörü oldu (1943). Aynı fakültede dekanlık yaptı (1948-1950). 1961 Anayasası'nı hazırlayan kurulda çalıştı. 1973'te fakültedeki görevinden emekliye ayrıldı. Cumhurbaşkanınca kontenjan senatörü atandı (1977 -1980). Başlıca yapıtları: *Esas teşkilat hukuku dersleri* (1943),*Devlet ana hukuku dersleri* (1946), *Demokrasinin anayurdunda* (1960), *Anayasa hukuku temel esaslar ve hukuki rejimler* (1965), *Türk devrim tarihi* (1971).

KUBAN, Rusya'da ırmak; 906 km (havzası 57 900 km^2). Batı Kafkaslar'ın kuzey yamacını akaçlar ve Taman yarımadasının K.'inde büyük bir delta oluşturarak Azak denizi'ne dökülür; Elbruz dağı buzullarıyla beslenen bu buzul rejimli ırmak, daha sonra zengin bir tahıl bölgesine dönüşen eski bozkırları akaçlar; deltasında makileşmiş pirinç tarımı yapılır. Antikçağ'daki adı *Hypanis*'ti. Çığırı üzerine, büyük miktarda su biriktiren bir baraj kurulmuştur.
—Ask. tar. Ocak 1943'te Stalingrad'ı kurtaran sovyet saldırısından sonra Rostov'a çekilen Kafkasya'daki alman kuvvetleri, kentin düşmesinden (14 şubat 1943) sonra Novorosiysk'e kaydılar ve Kerç boğazı çevresinde, Kırım yolu üzerinde bir köprübaşı kurdular; bu noktada, ekim 1943'e dek Kızılordu'nun saldırılarına karşı direndiler.

KUBAN (Doğan), türk mimar, araştırmacı ve yazar (Paris 1926). İstanbul Teknik üniversitesi mimarlık fakültesi'ni bitirdi (1949); aynı kurumda asistan (1952), doçent (1958), profesör (1965) oldu. Çeşitli tarihlerde Michigan Üniversitesi'nde, Massachusetts İnstitute of Technology'de dersler verdi, Washington'da Dumbarton Oaks Bizans etütleri merkezi'nde araştırmacı olarak çalıştı. Ağa Han uluslararası mimari ödülü yürütme kurulu, Anıtlar yüksek kurulu üyeliklerinde bulundu. Özellikle mimarlık tarihi, islam mimarlığı, restorasyon, tarihsel çevrenin korunması gibi konularla ilgilendi. Başlıca yapıtları: *Osmanlı barok mimarisi hakkında bir deneme* (1954), *Anadolu türk mimarisinin kaynak ve sorunları* (1965), *Türkiye sanatı tarihi* (1970), *Sanat tarihimizin sorunları* (1975), *Türk ve islam sanatı üzerine denemeler* (1982).

KUBANDILAR → KUMANDILAR.

KUBANGO, Ekvator Afrikası'nda ve Güney Afrika'da ırmak; Bie platosundan (Angola) doğar, çığırının bir bölümü Angola -Namibya sınırını çizer ve Botsvana'da geniş bir bataklık bölgede son bulur; yaklş. 1 700 km. Aşağı çığırına Okovango adı da verilir.

KUBANİT a. (fr. *cubanite*). Miner. $CuFe_2S_3$ formülündeki doğal demir ve bakır çift sülfür.

KUBARMAK gçz. f. **1.** Hindi ya da güvercin sözkonusuysa, tüyleri kabarmak. **—2.** Bir kimse sözkonusuysa, kibirlenmek, çalımlı bir tavır takınmak.

KUBAŞMAK gçz. f. İmece ile iş yapmak, yardımlaşmak.

Büyük Larousse

Kubadâbâd sarayı kalıntılarından bir görünüm
Beyşehir - Konya

KUBAT, -tı sıf. (ar. *ġabi*'nin çoğl. *ġubat*'tan). **1.** Kaba, biçimsiz, hantal olan şey için kullanılır. **—2.** Davranışları ya da konuşması kaba olan kimse için kullanılır.

KUBAT I, pers kralı (488-531), Piruz I'in oğlu. Mezdekçi dinsel grubun gücünü kırmak için, toplumsal eşitsizliği ortadan kaldırmak ve topraklarla kadınların ortaklaşa kullanılmasını sağlamak isteyen devrimci Mezdek'i destekledi. 497 yılına doğru, din adamları ve soylular Kubat'ı devirdiler. Ama, görünüşe göre, Eftalitler 499 yılına doğru, onun yeniden tahta çıkmasına yardımcı oldular. Yönetici sınıfları çevresinde toplamak isteyen Kubat, 502 yılında Bizans'a savaş açtı. Girişimler Bizans-pers *limes*'i üzerinde bir kuşatma savaşıyla sınırlı kaldı. Kafkasya'da Hunlar'ın tehdidiyle karşı karşıya kalan Kubat imparator Anastasios'la yedi yıllık bir mütareke yaptı. Ancak 527'de İberya'yı (Gürcistan) ele geçirmek amacıyla yeniden savaş başladı. İustinianos'un generali Belisarios Persler'i Dara'da bozguna uğrattı (530), ama Kallinikon'da yenildi (531). Kubat'ın ölümünden sonra mütareke yapıldı. Tahtı oğlu Hüsrev I Anuşirvân'a geçti.

Kubadâbâd sarayı figürlü çinileri

KUBATLIK a. Kabalık, biçimsizlik.

KUBATOĞULLARI, XIV. yy. sonu, XV. yy. başında Samsun çevresinde hüküm sürmüş aile. Bayezit I (Yıldırım) Karadeniz seferi sırasında Canik beyi Kubatoğlu Cüneyt Bey'in üzerine yürüdü ve Samsun'u ele geçirdi (1398). Kaçan Cüneyt Bey, Ladik ve bazı kaleleri denetimi altında tutmaya devam etti. Ankara savaşı'ndan (1402) sonra Cüneyt Bey Samsun'u yeniden egemenliği altına aldı. Tacettinoğulları'ndan Hüseyin Bey'in Samsun'u işgal etmesi ve Cüneyt'i öldürmesi üzerine Kubatoğulları sülalesi son buldu.

KUBBE a. (ar. sözc.). **1.** Ters döndürülmüş kâse biçiminde, yarım daire, parabol vb. profilli, ışınsal derzler bırakılarak örülmüş, daire, elips ya da çokgen planlı tonoz. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** Büyük bir yapıyı örten, merkezi planlı, sürekli ya da pahlı sağrıları olan çatı. (Bk. *ansikl.* böl.) **—3.** Gökyüzü. **—4.** *Kubbeleri çınlatmak,* sesini aşırı derecede yükseltmek, sesiyle gökleri titretmek.
—*Esk. Kubbe-i firuze-fam*, mavi renkli kubbe. ‖ *Kubbe-i gerdende*, dönen kubbe. ‖ *Kubbe-i hadra*, yeşil kubbe; Mevlana'nın türbesi. ‖ *Kubbe-i mina*, lacivert ya da yeşil kubbe. ‖ *Kubbe-i ulya*, ulu, yüksek kubbe. ‖ *Kubbe-i zebercedi*, açık yeşil renkli kubbe. ‖ *Kubbe-i zerbeft*, sırmalı kubbe; yıldızlı, açık gökyüzü. ‖ *Kubbe-i zerrin*, altın kubbe; güneş. ‖ *Kubbe-i zümrüd-fam*, zümrüt renkli kubbe; gökyüzü. ‖ *Kubbet-ül-arz*, yeryüzünün, üstünde insanların yaşadığı bölümünün merkezi. ‖ *Kubbet-ül-islam*, islamın kubbesi; Belh şehrinin adı.
—Anat. Biçimlerinden dolayı bazı organ

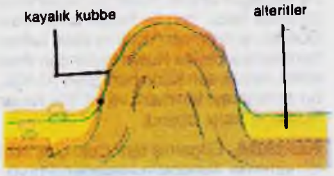
Doğan Kuban

FSO

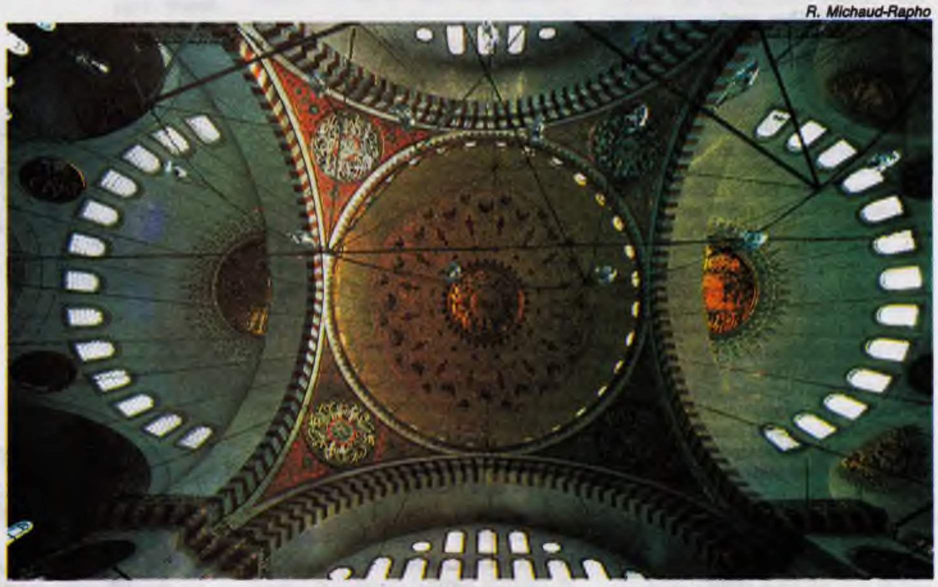
ESO'nun (European Southern Observatory) La Silla'daki (Şili) 3,6 m çaplı büyük teleskobunun ve yardımcı teleskobunun **kubbe**leri

kısımlarını tanımlayan terim. (*Sidik torbası kubbesi,* dolu haldeki sidik torbasının üst yüzeyidir; *plevra kubbesi,* plevranın akciğeri örten üst kısmıdır; boyunla köprücük arasındaki çukurun tabanını oluşturur.)
—Bot. Yumurtacıkta embriyon kesesi ile mikropil arasında oluşan ve evinin tepesindeki üstderi altı hücresinin bölünmesinden doğan özel dokuya bazen verilen ad. || *Kutup kubbesi,* kapalıtohumlularda, hücre bölünmesi sırasında, akromatik iğin uçlarının dayandığı bölgeleri belirtmek için bazen kullanılan terim.
—Denizbil. *Sıcaklık kubbesi,* Termoklinin yükselmesi sonucunda oluşan kubbe biçimli su kabartısı.
—El sant. Tespihçi tezgâhında dönen yuvarlak bölüme verilen ad.
—Esk. anat. *Kubbet-ül-hanek,* damak, ağız boşluğu tavanı.
—Gökbil. İçinde gökbilimsel bir aygıt bulunan, açılır kapanır yarıküresel çatı. (Gözlem genellikle yönlendirilebilen bir kapaktan yapılır ve bu kapak çalışma olmadığında bir tepelikle kapatılır.)
—Hat. *Kubbe levha,* kitap başlıklarının kubbe biçiminde yazılmış olanlarına verilen ad. (Yalın yazılmışlara *düz levha* denir.)
—Havc. Bir paraşütün bez yüzeyi.
—İnş. *Kubbe feneri,* bir yapının tepeden doğal ışık almasını sağlamak için yapılan, pencereli, daire ya da çokgen planlı alçak kule.
—Jeomorfol. *Kubbe-tepe,* yoğun tropikal orman alanında kristalli sert taban alteritlerinin mantosunda görülen, yüksekliği yaklaşık bir dekametre, çapı yaklaşık bir hektometre olan, kabaca yarımküre biçiminde tepe. (Eşanl. AŞINIM KUBBESİ.) || *Kayalık kubbe,* kanatları dışbükey ve sarp olan, çıplak, büyük kaya levhacıklarından oluşan tepe. (En çarpıcı biçimleri, tropikal orman alanında görülen *granit sivrileri* ve yarıçöl bozkırlarda görülen *inselbergler*'dir; bu biçimler morfostrüktürel bakımdan birbirine benzer, çünkü her ikisi de kristalli sert tabanlarda dayanıklı hacimler oluşturur.) || *Yanardağ kubbesi,* akışmaz lavın, bir yanardağ ağzının üstünde birikmesiyle oluşan ve çökme ya da patlama sonucu ortaya çıkan breşlerin kapladığı bir kılıfla çevrelenmiş tırmanma kubbesi.
—Kad. doğ. *Dölyatağı kubbesi,* gerilmiş dölyatağının çatı kemiği üzerinde meydana getirdiği belirgin çıkıntı. (Buna *güvence kubbesi* de denebilir, çünkü iyi gerilmiş bir dölyatağı doğum sırasında görülebilecek kanamalardan korunur.)
—Kur. tar. *Kubbe vezirleri* ya da *kubbealtı vezirleri,* Osmanlı devletinde Divanı hümayun üyesi olan vezirlere verilen ad. (*Kubbenişin* de denir.) [Bk. *ansikl.* böl.]
—Mim. *Çatkı kubbe,* kubbe biçimi verilerek çatılmış öğelerden oluşan ve iç yüzeyi lambriyle ya da yalancı mermerle kaplanan kubbe. || *Kürsü kubbesi,* bir kilisede vaaz kürsüsünün üstünde yer alan ve sesin mekâna daha iyi dağılmasını sağlayan kubbe. || *Yalancı kubbe,* yatay derzli öğelerden oluşan, bindirmeli kubbe.
—Mutf. Anadolu'nun bazı yörelerinde, özellikle G.-D. Anadolu'da *İçli* köfte*'ye verilen ad.
—Patol. *İdrar torbası kubbesi,* idrar tutulması yüzünden idrar torbasının gerilmesi. (Torba az ya da çok büyük bir kubbe biçimini alır, elle yoklandığında ele gelir, hatta bazen karın derisinin altında gözle görülebilir.)
—Yerbil. Uzaması olmayan antiform kıvrım, bir tür brakiantiklinal. (Eşanl. DOM.) [Bk. *ansikl.* böl.]
◆ sıf. Kubbe biçiminde olan: *Kubbe tavan, Kubbe çatı.*
—ANSİKL. Kur. tar. Kubbe vezirleri, derecelerine göre, ikinci vezir, üçüncü vezir, dördüncü vezir, beşinci vezir vb. diye adlandırılırlardı. Fatih kanunnamesi'nde kubbe vezirlerinin sayısının saptanmama-

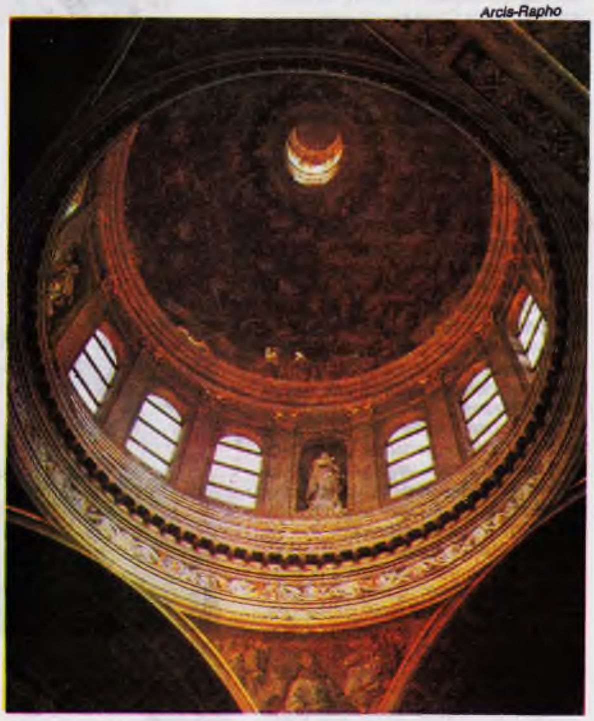
kayalık kubbe

R. Michaud-Rapho

1550-1557 arasında Sinan'ın yaptığı Süleymaniye camisi'nin küresel bingiler üzerine oturan, iki yarım kubbeyle desteklenen ve ana sahnı örten **kubbesi**

Arcis-Rapho

Juvara'nın 1782'de Mantova'da San Andrea bazilikası (XV. yy. sonu) için yaptığı, küresel bingiler ve kasnak üzerine oturan **kubbe**

kürsü **kubbesi** (XVIII. yy. başı) Saint-Thégonnec kilisesi'nin (Finistère) vaaz kürsüsü üstünde

Lauros-Giraudon

Soufrière yanardağ **kubbesi** (Antiller'de Saint Vincent adası yanardağı)

Allar-Pix

Giraudon

Conques'taki Sainte-Foy kilisesi'nin (XI.-XII. yy.) çaprazsahın karesini örten tonoz bingiler üzerine oturtulmuş kaburgalı **kubbe**

sına karşın, bunların Divan'da nasıl oturacakları açıkça belirtilmişti. Murat III döneminde altı olan kubbe vezirlerinin sayısı Murat IV zamanında sekize çıktı. Köprülü Mehmet Paşa sadrazamlığı sırasında kubbe vezirlerinin sayısını azalttı. XVIII. yy.'ın başlarında kubbe vezirleri iki, kimi zaman da üç kişiden ibaretti. 1731'den sonra kubbe vezirliği kaldırıldı. Öte yandan kubbe vezirliği, kendi hiyerarşik düzeni içinde, sadrazamlığa aday olmak demekti. XVI. yy. sonlarına, hatta XVII. yy.'ın başlarına değin, sadrazamların kubbe vezirleri arasından seçilmesi geleneği sürdü. Bu tarihten sonra valilerden, defterdarlardan, nişancılardan ve yeniçeri ağalarından da sadrazamlığa atamalar başladı, böylece kubbenişinlik eski önemini yitirdi.

—Mim. Tasarımı ve gerçekleştirilmesi sırasında güçlüklerle karşılaşılmayan yuvarlak kubbenin eş planlı bir dayanak üzerine inşa edilmesi ender bir uygulamadır (tholos, mezar, vaftizhane). Dikgen bir plan üzerinde kubbe yapmak sözkonusu olduğunda, kareden yuvarlak plana geçmek için köşelerde bindirmeli öğelere başvurulur. Çapraz bloklar düşey doğrultuda ışınsal düzenlenmiş tek ya da birçok kovanlı kemerler *(tonoz bingiler)* bu sorunu hemen hemen çözer. Örtülecek karenin merkezine doğru yönelen örgü sıraları üst üste getirilirse, *küresel bingi* ya da *pandantif* adı verilen eğrisel üçgenler elde edilir. Bunlar, çapı karenin köşegenine eşit bir kürenin parçalarıdır ve üst bölümlerinde birleşerek bu kare içine yerleşen bir çember çizerler. Bu durumda birçok olasılık belirir: kubbeyi ve küresel bingileri, taban karesine dışteğet aynı küre içine çizmek; küresel bingiler üstüne, daha küçük bir küreye karşılık gelen ya da profili değişebilen yüksek bir kubbe kurmak; kubbeyle geçiş öğeleri arasında silindir biçiminde bir ara kat (kubbe kasnağı) oluşturmak.

Bir kubbe, profiline, öğelerinin niteliğine ve düzenine göre (hafif taş, tuğla, boşluklu öğeler; yalancı kubbelerde bindirme yapılması vb.) az çok büyük itme kuvvetleri uygular. Tarihsel açıdan kubbe kullanımı, donatılı olmayan bir gereçle en iyi sonuçların alınmasını sağlamıştır. Bizans ve türk dünyasında kubbe çapı, İstanbul'da 30 m'yi aşmıştır; İtalya'da Pantheon'da ve Floransa duomosu'nda (Brunelleschi), Roma'da San Pietro'da (Michelangelo) 40 m'yi geçmiştir (son iki yapının kubbeleri kaburgalı ve çift cidarlıdır; bu, çok gelişmiş bir yapısal çözümdür). Klasik dönemde François Mansard'ın izinden gidilerek, dolaylı bir aydınlatmaya olanak veren kubbe geçmeleri uygulanmıştır: Paris'te Invalides ve Panthéon, Londra'da Wren'in yaptığı St Paul katedrali.

Merkezi ya da haçvari planlı bir yapının kubbesi üzerine uygun biçimli bir çatı yerleştirilebileceği gibi sızdırmazlık sağlayan bir gerecin sırta uygulanmasıyla kubbenin kendi eğriliğiyle dıştan algılanması sağlanabilir (Roma Pantheon'u, bizans bazilikaları). İtalyan katedrallerinde ikinci yola başvurulmuş, Karşı-Reform'la birlikte Roma'da, San Pietro'da (1586) kubbe, simgesel bir değer kazanmıştır. Bizanslılar evrenle ilgili duygu ve düşüncelerini kubbeli yapılan içinde dile getirmişlerdir. Artık haçvari planlı bu yarımküre gökyüzüne doğru uzanmakta, tapınağın mimari mekânıyla kentsel çevre arasında bir süreklilik kurmaktadır.

Daha sert iklimli bölgelerde, bir çatıarası yardımıyla iç kubbe ile dış kubbeyi birbirinden ayırmak gerekir: ortodokslar tapınakları üzerine birçok soğanbaşı kubbe yapmışlardır.

C. Lenars

Zagorsk'ta Troitse Sergiyevskaya Lavra'nın yedi kilisesinden biri olan Uspenskiy Sobor'un (1559-1585) soğanbaşı **kubbesi**

R. Mazin-Top

Paris'te Panthéon'un **kubbesi** (1764-1812)

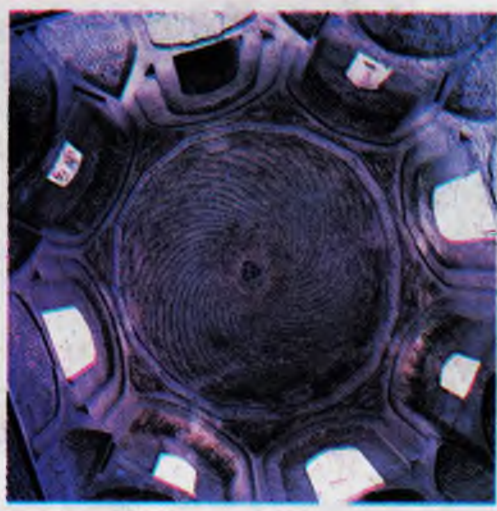
Çobanmustafapaşa külliyesi camisinin kalem işi süslemeli **kubbesi**
Gebze - Kocaeli

türk üçgenlerine oturan çinili **kubbe**
Karatay medresesi - Konya

Büyük Larousse

Malatya Ulu camisi'nin tuğla örtülü **kubbesi**

• *Türk mimarisinde kubbe.* Türkler'in islamlıktan önce yapılarını kubbeyle örttükleri, Uygurlar'ın buddha tapınaklarından anlaşılmaktadır. Mani tapınakları kubbe ve tonoz bingileriyle İran'ın ateşgedeleri biçimindeydi. Hoço'da kubbeli mezar yapıları saptanmıştır. Komul yakınında İli -Köl'de tapınak olduğu sanılan kubbeli bir yapıda geçiş öğesi olarak tonoz bingi ya da küresel bingiler yerine üçgenler (→ TÜRK* ÜÇGENİ) kullanılmıştır (bu geçiş öğesi daha sonra selçuklu ve osmanlı mimarlığında geliştirilmiştir). Karahanlı mimarlığında, Hazar'daki Küçük Degaron camisi'nde (XI. yy.); dört sivri kemere oturan, 6,50 m çapındaki kubbe, yanlardan tonozlarla çevrelenmiş, köşelere birer küçük kubbe yerleştirilerek küçük ölçüde merkezi plan elde edilmiştir (bu yapı XVI. yy.'da osmanlı mimarlığında, dört yarım kubbeyle desteklenmiş orta kubbeli merkezi planlı camilerin en erken örneği olması açısından önemlidir). Talhatanbaba camisi'nde de kubbeli orta mekân yanlara doğru küçük çapraz tonozlarla genişletilmiştir. Dönemin türbeleri de kubbelidir (Arapata, Ayşebibi türbeleri). Gazneliler'in önemli yapılarından olan Leşkeribazar camisi'nde (XI. yy.) enine gelişen mekânın mihrap önü, iki sahnı kaplayan bir kubbeyle örtülüydü (bu türün ilk örneği, daha sonra İran'da selçuklu yapılarında uygulandı). Büyük selçuklu mimarlığında (XI.-XII. yy.'lar), mihrap önü kubbeli cami planı geliştirilmiş (Isfahan Mescidi Cuma camisi), kubbe kıble mahallini vurgulayan bir öğe olarak değerlendirilmiştir. Bu dönemde İran'da ve Orta Asya'da kaburgalı ve çift çeperli kubbeler yapılmıştır. Anadolu Selçukluları'nda ve Osmanlılar'ın ilk dönemlerinde büyük bir mekânı kubbeyle örtmenin doğurduğu güçlükler yüzünden ilk camiler tek kubbeli ve daha büyük sahınlılar yan yana iki ya da birkaç kubbeli olarak inşa edilmiş, kubbe araları taşıyıcı kemerlerle desteklenmiştir (Bursa Yeşil cami). Bunlar kalın çevre duvarları üzerine oturtulan ve köşelerde tonoz bingilere bindirilen yalın örneklerdir (Bursa, Edirne camileri). Ancak daha sonra kubbenin yapısal bir sorun olarak çözümlenmesi çalışmaları İstanbul'un fethiyle hız kazandı ve Mimar Sinan'ın denemeleriyle doruğuna ulaştı. Şehzade camisi'nde dört ayağın taşıdığı kubbe yanlarda dört yarım kubbeyle desteklenirken, Üsküdar'daki Mihrimahsultan camisi'nde yarım kubbeler üçe indirilmiştir. Süleymaniye camisi'nde dört ayağa oturan ana kubbe, mihrap ve giriş yerlerindeki yarım kubbelerle desteklenmiştir. Sinanpaşa camisi'ndeyse kubbe altıgen bir plana oturtulurken, Edirne'deki Üçşerefeli cami örnek alınmıştır. Piyalepaşa camisi'ndeyse çok sayıda küçük kubbeli bir örtü düzeniyle, Selçuklu dönemi çok ayaklı camiler planına dönülmüştür. Sinan'ın türbelerinde de kubbe konusunda yeniliklerle karşılaşılır: Şehzade Mehmet'in türbesinde dilimli kubbeler kullanılmış, Kanuni Sultan Süleyman'ın türbesinde çift yüzlü kubbe seçilerek iç kubbe ayaklara, dış kubbe duvarlara oturtulmuştur. Edirne'deki Selimiye camisi'ndeyse yapısal sorunların çözümünde en başarılı birleşime ulaşılmıştır. Burada taşıyıcı ayaklar incelmiş, kubbe yapının en önemli öğesi olarak öne çıkmıştır.

—Yerbil. ve Denizbil. *Tuz kubbesi,* evaporit tipi plastik gereçlerin yükselmesiyle oluşan kubbe biçimindeki bir topografya kabarıklığının karşılığı olan diyapir çeşidi. (Tuz kubbeleri birkaç denizde görülür [Meksika körfezi, Akdeniz]. Tuz kayaçları [kaya tuzu, anhidrit, alçıtaşı] yüzlerce, hatta binlerce metre genişliğinde sütunlar oluşturur; bu sütunlar, üstlerinde bulunan ve kendilerinden daha ağır olan tortul katmanlardan geçer ve biçimlerini değiştirir. Kubbenin tepesinde, çözünme kalıntılarından oluşan dayanıklı bir "şapka" vardır. Tuz kubbeleri sık sık petrol ve doğal gaz için kapan oluşmasını sağlar. Ayrıca yapay depolama mağaralarının yapımında da kullanılabilir.)

KUBBE MEDRUS → MEDRACEN.

Kubbealtı, Divan yeri de denir. Topkapı sarayı'nın içinde, sadrazam ve hükümet üyelerinin devlet işlerini görüşmek için toplandıkları yer; Darüsselam denilen alanda, orta kapıyla Babüssaade arasında kalan meydanın solundaki köşeli kulenin altında bulunmaktaydı ve yan yana üç bölmeden oluşuyordu. Divan, soldaki geniş odada toplanırdı. Sadrazam ortada oturur, vezirler de derecelerine göre sadrazamın sağındaki ve solundaki sedirlere sıralanırlardı. Sadrazamın arkasındaki "Kasrı adil" denilen kafesli yerdeyse padişah, gerektiğinde görüşmeleri dinlerdi. "Divanı hümayun kalemi" adını taşıyan ikinci oda, hacegânı divanı hümayun denilen yazı işleri müdürüyle ona bağlı görevlilerin bulunduğu yerdi. Divan kararları burada kayda geçirilirdi. Sadrazamın divit odası, vezirlerin dinlenmelerine mahsus oda, kahve ocağı gibi bölümler de Kubbealtı binasını tamamlıyordu. Divan toplantısı sırasında sarayın yakınlarında meydana gelen önemli olaylar ve bu olaylarla ilgili gelişmeler arkadaki kuleden izlenerek divana aktarılırdı.

Mehmet II, Topkapı sarayı'nı yaptırdıktan sonra uzun yıllar kubbealtı toplantılarına başkanlık etmiş, ancak bir süre sonra sadrazam Gedik Ahmet Paşa'nın önerisine uyarak görüşmeleri Kasrı adil'den dinlemeye başlamış, böylece, ondan sonra gelen hükümdarlar da bu yöntemi sürdürmüşlerdir.

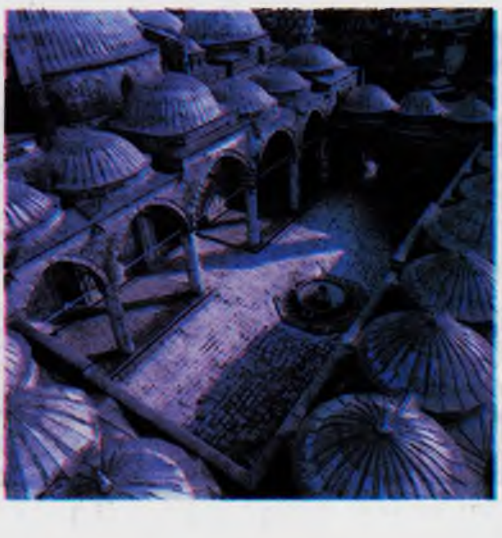
Kubbealtı'ndaki toplantılar, yerleşmiş bir törenle her hafta cumartesi, pazar, pazartesi ve salı günleri yapılırdı. Sadrazam bu günlerde "kallavi" adı verilen özel kavuğuyla ve değeri yüksek malzemeden yapılmış eyer vurulu bir atla saraya gelir, burada kendisini bekleyen vezirler ve öteki görevliler tarafından karşılanırdı. Yabancı devletlerin elçileri de yine Kubbealtı'nda, Galebe divanı denilen bir başka törenle kabul edilirdi. Ordunun sefere gidişi ya da seferden dönüşü, bayram, saltanat değişikliği, asker maaşlarının ödenmesi gibi durumlarda da devlet ileri gelenleri Kubbealtı'nda toplanırdı. Genellikle sabah namazından sonra başlayan divan toplantıları yemekle son bulurdu. Yemekten sonra, alınan kararları bildirmek üzere sadrazam padişahın huzuruna çıkardı.

Kubbealtı'nın önünde, beyaz mermer ve yeşil porfir sütunlara bindirilmiş kemerli bir saçak bulunmaktadır. Binanın geniş pencereleri, altın yaldızlı tunç parmaklıklarla korunmaktadır. Bina Selim III, Mahmut II dönemlerinde ve yakın tarihlerde onarım görmüştür.

Kubbealtı'nda yapılan hükümet toplantıları Tanzimat'tan sonra "Meclisi hassı vükela" adını aldı.

KUBBELEŞME a. Yerbil. Taşkürenin düşey devinimleriyle bağlantılı, eğrilik yarıçapı büyük biçim değiştirme.

revak **kubbeleri**
Üçşerefeli cami, Edirne

Beyazıt külliyesi şilahanesi'nin **kubbeleri**
Edirne

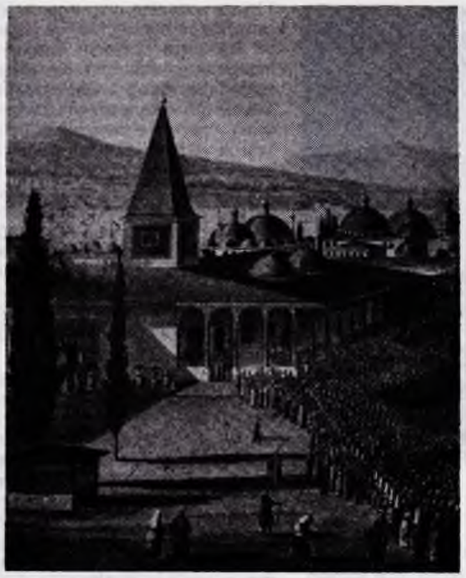

KUBBELİ sıf. **1.** Damı kubbe biçiminde olan: *Kubbeli hamam. Kubbeli fırın.* **—2.** Kubbe biçiminde olan: *Kubbeli yüzük taşı.*
—Ekmekç. *Kubbeli fırın,* içinde ateş yanan bölümünün üst kısmı kubbe biçiminde yapılmış ve ateş tuğlalarıyla döşenmiş fırın. (Kubbeli fırınlarda taban ve tavan ateş tuğlasıyla döşeli olduğundan, yanan ateş, tuğlaları ısıtır ve yüksek dereceli ısı elde edilir. Fırının yeterli ısıya ulaşıp ulaşmadığı kubbe biçimindeki tavanın beyazlık derecesinden anlaşılır.)
—Hat. İlk sayfalarında kubbe levha bulunan tezhipli kitaplara verilen ad.

Kubbetüssahra, Kudüs'te, Süleyman tapınağı'nın bulunduğu düzlükte cami; halife Abdülmelik bin Mervan tarafından, Sahra ya da Haceri Muallak denilen kutsal kayanın bulunduğu yerin çevresine inşa ettirildi (691). Çoğu kez yanlış olarak Ömer camisi diye de adlandırılan yapı, klasik cami planından farklı mimarisi ve bezemeleriyle, antik yunan mimarisini ve bizans kiliselerini andırır (yapımında bizanslı ya da suriyeli sanatçıların çalıştığı sanılmaktadır.) Dıştan sekizgen planlı cami, içten merkezi daireli ve iki deambulatorium*ludur (koroyeri çevresi). Birinci deambulatoriuma dört kapıdan (Bab ül-cenne, Bab ül-kıble, Bab ül-Nebi Davut ya da Bab ül-silsile, Bab ül-garp) girilir. Bu galeri sekiz ayak ve bu ayakların arasında yer alan ikişer sütundan meydana gelir. İkinci deambulatorium dört ayak, on iki sütunun taşıdığı ve on altı pencereli yüksek bir kasnağa oturan kubbeyle örtülüdür. Asıl işlevi kutsal kayayı tavaf olan bu camide mihrap ikincil plandadır. Yeşil mermer ve kırmızı somaki sütunlar kenger yapraklı, yaldızlı başlıklarla son bulur. Caminin en gösterişli bezemeleri kubbe, kubbe kasnağı ve kemer aralarını süsleyen altın zemin üzerine sarı ve yeşil mozaiklerdir. 1099'da Haçlılar Kudüs'e girdikten sonra Kubbetüssahra'nın içi ve dışı azizlerin resimleriyle süslenmiş, Sahra üzerine mermer bir absida yaptırılmış, kubbenin üzerine de büyük bir altın haç yerleştirilmiştir. Cami, Selahattin Eyyubi (1197) ve Osmanlılar zamanında Kanuni Sultan Süleyman (1522) dönemlerinde onarıldı. Kanuni Sultan Süleyman'ın onarımında duvarları dıştan kaplayan yeşil mozaikler çinilerle yenilendi. Yapı dinsel işlevini günümüzde de sürdürmektedir.
—Din. *Talmud* ve *Tarkum* gibi yahudi metinlerinde bu kayaya (Sahra) özel bir önem verilir. Rivayete göre Hz. İbrahim kurbanını burada kesti, Hz. Davut burada Tanrı'ya dua etti; Süleyman, Zerubbabel ve Herodes'in mihrapları da buradaydı.
Sahra, müslümanlar arasında da bazı efsanevi inançlara konu oldu. Kuran ve hadislerde yer almayan rivayetlere göre, bu kaya (Sahra), cennet taşlarındandır. İsrafil, sur*unu son kez bu kayanın üstünde üfleyecektir. Kaya, yerle gök arasında, boşlukta asılı durur. Hz. Muhammet'ten önceki bütün peygamberler, her gün başucunda 70 000 meleğin beklediği bu kayaya gelerek dua ederlerdi.
Hz. Ömer, Kudüs'ü fethettiğinde, molozlarla örtülü bulunan Sahra'yı çevresini temizleterek meydana çıkarttı, burada namaz kıldı. O dönemde değerli bir inci, Hz. İbrahim'in kurban ettiği koçun boynuzu ve İran hükümdarı Hüsrev'in tacı, kubbenin ortasından sarkan bir zincirde asılı olarak korunmaktaydı; bu emanetler daha sonra Abbasiler döneminde Kâbe'ye götürüldü.
Kutsal Sahra, aşağı yukarı yarım daire biçimindedir. Yuvarlak yanı doğuya, düz yanı batıya bakar. Sahra'nın güney-batı'sında bulunan bir mermer sütun parçası üzerinde, Hz. Muhammet'in miraç* sırasında göğe çıkmak için Burak*'a bindiği sırada oluşan ayak izinin (Kadem-i Muhammet) bulunduğuna inanılır. Sahra'nın altındaki mahzene Bab ül-mağara (Mağara kapısı) ve 11 basamaklı merdivenle

Büyük Larousse

inilir. Burası ancak 60-70 kişinin sığabileceği genişlikte ve bir adam boyundan daha az yüksekliktedir. Tavanda bulunan bir çukurun Hz. Muhammet'in başının izi olduğuna inanılır. Halk inançlarına göre, bütün ölmüşlerin ruhları haftada iki kez burada toplanırlar; Allah, Hz. Musa'yı kıble yapması için buraya göndermiştir. Hz. Muhammet de Hicret*'in ikinci yılına (624) kadar burayı kıble saymış, bu tarihten sonra kıble yönünü Kâbe olarak belirlemiştir.

KUBELİK (Jan), çek kemancı ve besteci (Michle, Prag, 1880 - *ay. y.* 1940). Dünyanın birçok ülkesinde konserler verdi, keman virtüozu olarak tanındı. Başlıca yapıtları, keman ve orkestra için 6 konçertosudur (1916-1924).

KUBELİK (Rafael), isviçre yurttaşlığına geçmiş çek orkestra yöneticisi ve besteci (Bychory, Kolín yakınında, 1914). Çek filarmoni orkestrası'nın şefliğini (1936-1939) ve müdürlüğünü (1942-1948) yaptı. Brno tiyatrosu'nun orkestrasını (1939-1941), Chicago Senfoni orkestrası'nı (1950-1953), Londra'daki Covent Garden'ın orkestrasını (1955-1958), Bavyera Radyo senfoni orkestrası'nı (1961-1971) ve New York Metropolitan Opera'nın orkestrasını (1972-1974) yönetti. 5 opera (*Veronika,* 1944), 2 senfoni (biri korolu), konçertolar, bir kantat (*Pro memoria patris,* 1941), bir *Requiem* (1962), oda müziği yapıtları ve melodiler besteledi.

Kubelka-Munk kuramı (iki alm. yazan P. *Kubelka* ve F. *Munk*'un adlarından), daha önce Schuster'in ileri sürdüğü ve her dalga boyu için, bir gerecin ışık üzerindeki iç etkisini, gerecin soğurma ve yayınım etkisini ölçen iki katsayıyla nitelemeye olanak veren kuram. İki ürün karıştırıldığında, bileşenlerinin oranına göre bu katsayılar dalga boyu üzerinden dengelenir.

KUBERA, hindu mitolojisinde zenginlik tanrısı ve doğanın cinleri olan *yaksalar*'ın kralı. Kailasa dağında yaşadığı varsayılır. Halk arasında yaygın olan buddhacılık ve caynacılıkta oldukça önemli rol oynar.

KUBH a. (ar. *kubḥ*). *Esk.* **1.** Çirkinlik: *"...hükm-i kudretin tabiat-ı külliyede halk eylediği hüsn ü kubhdan ibarettir"* (Ebüzziya Tevfik). **—2.** Kötülük.

KUBHİYAT çoğl. a. (ar. *kubḥ*'tan çoğl. *kubḥiyyāt*). *Esk.* Kötülükler, çirkinlikler.

KUBİLAY → KUBİLAY HAN.

KUBİLAY (Mustafa Fehmi), türk devrim şehidi (Kozan 1906 - Menemen 1930). İlköğrenimini Antalya'da tamamladı. Bursa Erkek öğretmen okulu'nu bitirdi (1926). Aydın'da ilkokul öğretmenliği yaptığı sırada askere alındı. Yedeksubay okulu'ndan sonra asteğmen rütbesiyle Menemen'e gönderildi. Burada nakşibendi tarikatı önderlerinden Derviş Mehmet'in çevresinde örgütlenen gericilerin ayaklanmasını önlemek isterken kafası kesilerek öldürüldü. (→ MENEMEN OLAYI.)

Kubilay olayı → MENEMEN OLAYI.

KUBİLAY HAN ya da **KUBİLAY** (1214-1294), moğol imparatoru (1260-1294) ve Çin'deki moğol hanedanının (Yüen) kurucusu. Cengiz Han'ın torunu, Hulagu'nun kardeşiydi. Kardeşi Möngke'nin (Mengü) saltanatı sırasında Yünnan'da cesur ve etkili bir sefere girişmesiyle Güney Çin'in fethine hız verildi. Möngke'nin (Mengü) ölümünden sonra Kubilay tahtta hak iddia eden rakipleriyle savaşmak zorunda kaldı, daha sonra başkenti Dadu'yu ("Büyük saray") ya da batılı gezginlerin Cambaluc dediği Hanbalik'i ("Han'ın kenti"), yani bugünkü Pekin'i kurdu (1264-1267). Büyük bir dikdörtgen biçiminde olan kente o [illegible]emden sonra "tatar kenti" adı verildi. Kubilay, daha sonra Çin'in fethini tamamlamaya girişti: Yangzi Ciang havzasının girişine egemen olan Şiang Yang ve Fançıng'ı kuşattı; ancak bu kentlerin beş yıl direnmesi fethi yavaşlattı. 1276'da Song Lin'anların başkenti (bugün Hangcou) ele geçirildi ve imparator tutsak alındı. 1279'da bütün Çin fethedilmiş ve Kubilay büyük bir imparatorluğun hâkimi olmuştu. Gücünü Çin'e bağlı ülkelere de yaymak istedi, ama bunu ancak Çinhindi ve Kore'de başarabildi. Bütün prensler, örneğin

solda
Kubbealtı
Topkapı sarayı, İstanbul
sağda
Kubbealtı
M. Melling'in gravürü
Topkapı sarayı, İstanbul

Mustafa Fehmi Kubilay

S. Held

Kubbetüssahra (691)
Kudüs

B. N., Paris

Kubilay Han
Marco Polo'nun, Boucicaut Ustası ile Bedford Ustası tarafından resimlendirilen *İl Millione* adlı yapıtından bir minyatür (ayrıntı)
Fransa, 1410'a doğr.
Bibliothèque nationale, Paris

Türkistan prensleri, onun egemenliğini tanımadılar ve Kubilay 1287'de Nayan adlı bir Mançurya prensinin ayaklanmasını bastırmak zorunda kaldı. Kendinden öncekilerin savaşçılığını sürdürmesinin yanı sıra, bir Çin imparatoru gibi davrandı: ülkenin yönetimi ve barışın sağlanmasıyla özel olarak ilgilendi, posta işlerini düzenledi, imparatorluk kanalını onarttı. Bütün dinlere izin vermesinin yanı sıra, Moğolistan ve Çin'de gelişen bir hıristiyan mezhebi olan nesturiliği ve buddhacılığı destekledi (Pekin'de nesturi başpiskoposluğu, 1275). Bununla birlikte Çin'de müslüman propagandasına karşı çıktı. Kubilay'ın yönetimle ilgili görevler verdiği venedikli Marco Polo, Çin'in o dönemde olağanüstü bir refaha eriştiğini belirtir.

KUBİN (Alfred), avusturyalı desinatör ve gravürcü (Leitmeritz, bugün Litoměřice, Çekoslovakya, 1877 - Zwickledt, Yukarı Avusturya, 1959). Goya, Klinger, Munch, Ensor ve Redon'un yapıtlarını keşfetmesi, simgecilikle anlatımcılığın sınırlarında yer alan kişisel bir evren kurmasına katkıda bulundu. Fantastik, sanrılı, bilinçli olarak alaycı bir nitelik taşıyan yapıtları, daha çok karakalemle yapılmış desenlerden ve gravür çalışmalarından oluşur. Kubin, kendi romanı *Die andere Seite*'nin (1909) yanı sıra çok sayıda yapıtı (Dostoyevskiy, Poe, Hoffmann, Barbey d'Aurevilly, Strindberg, Trakl vb.) resimledi.

KUBİTSCHEK DE OLİVEİRA (Juscelino), brezilyalı devlet adamı (Diamantina 1902 - Resende yakınında, Rió eyaleti, 1976). Hekimlik, milletvekilliği (1934 -1937), Belo Horizonte belediye başkanlı-

Bulloz

Alfred Kubin
Savaş (1905)
mürekkep ve suluboya
özel kol.

ğı (1934) ve Minas Gerais eyaleti valiliği yaptı (1950-1954). Brezilya Cumhuriyeti'nin Cumhurbaşkanı oldu (1956-1961); Brezilya, yeni başkenti Brasília'nın kuruluşunu ona borçludur. 1964 olaylarından sonra yurttaşlık hakları elinden alındı ve 1967'ye dek sürgünde yaşadı.

Kubla Khan, S. T. Coleridge'in şiiri (1797'de yazılmış, 1816'da yayımlanmıştır). Esinini Purchas'ın aktardığı egzotik harikalardan alan yapıtta, Coleridge, haz kubbesi imgesinin, dulcimer çalan bakirenin ve "cennetin sütünden içmiş" uzun saçlı delikanlının çevresinde, dionysosçu dürtü, kadının telkin ettiği esin, yapıcı müzik gibi, romantiklerin tüm yaratış eğretilemelerini bir araya getirir.

Stanley Kubrick'in *A Clockwork Orange* (1971) adlı filminden bir sahne

Warner Bros J.-L. Passek kol.

KUBRİCK (Stanley), amerikalı sinemacı (New York 1928). İlk uzun filmini 1953'te çekti: *Fear and Desire.* Sonraki iki filminin senaryoculuğunu, yapımcılığını, kurguculuğunu ve kameramanlığını kendi yaptı: *Killer's Kiss* (1955) ve *The Killing* (1956). Daha sonra *Zafer yolları* (Paths of Glory) [1958] ve *Spartaküs* (Spartacus) [1960] filmlerini çevirdi. *Lolita* (V. Nabokov'un yapıtından, 1962), *Dr. Strangelove or how I learned to stop worrying and love the Bomb* (1964) adlı filmlerinden sonra günümüzün en özgün yönetmenlerinden biri olarak kendini kabul ettirdi. *2001 Uzay macerası* (2001, A Space Odysse) [1968], *A Clockwork Orange* (1971), *Barry Lyndon* (1974), *Parıltı* (Shining) [1979] ve *Full Metal Jacket* (1987) de bunu kanıtlar.

KUBUR a. **1.** Ayakyolu deliğinden lağıma inen boru. **—2.** Boru biçiminde uzun kap ya da mahfaza: *Ok kuburu.* **—3.** *Kubur sıkmak,* silah atmak, tabanca sıkmak.
—Esk. sil. Bir tür eski tabanca. ‖ İçine ok konarak boyuna asılan silindir biçiminde kutu.
—Hat. Üstünde kalem koymaya özgü yeri, altında hokkası bulunan yazı takımı. (Bunlar çoğunlukla silindir biçimindeydi, ancak dört, altı, sekiz köşelileri de vardı. Üzeri tezhipli ve beyitler yazılmış örnekleri de yapılmıştır. Edirnekâri işlemelileri ünlüydü. İçine kalem, kalemtıraş, makta, kâğıt makası vb. konurdu.)

KUBÛR çoğl. a. (ar. *kabr*'in çoğl. *kubûr*). *Esk.* Mezarlar: *Ehl-i kubûr* (ölüler). *Ziyaret-i kubûr* (mezarları ziyaret).

KUBURLUK a. **1.** Eyere asılan ve tabancaları taşımaya yarayan deri kılıflardan her biri. **—2.** Eyere, binicinin bacaklarının gerisine asılan ve kumanya, silah ve cephane taşımaya yarayan deri çantalardan her biri.

KUBUZ a. Sil. Mermi yatağı.

KUCAK a. **1.** Kollar bir kimseyi, bir şeyi saracak biçimde birleştirildiğinde, kollarla göğüs arasında kalan bölüm: *Bir çocuğu kucağına almak. Kucağında paketlerle eve gelmek.* **—2.** Otururken, bedenin dizle karın arasında kalan bölümü: *Kucağına oturttuğu kediyi sevmek.* **—3.** Bir sayı sıfatıyla birlikte, kolların sarabileceği, içine alarak taşıyabileceği miktarı belirtir: *Bir kucak odun.* **—4.** Bir kimsenin, kendisini, tam ortasında, onunla sarılmış hissettiği durum ya da yer: *İşte doğanın kucağındayız. Tehlikenin kucağına atılmak.* **—5.** *(Birine) kucak açmak,* bir kimseyi barındırmaya, yedirip içirmeye hazır olduğunu göstermek. ‖ *Kucak çocuğu,* kucakta taşınan, yürüyemeyecek çağda bulunan çocuk. ‖ *Kucak dolusu,* bir kucağın alabileceği miktar; pek çok, bol: *Sana kucak dolusu sevgilerimi yolluyorum.* ‖ *Kucak kucağa,* birbirine sarılmış ya da birbirine iyice sokulmuş olarak: *Duvarın üzerinde kucak kucağa oturuyorlardı.* ‖ *Kucağına düşmek,* kötü niyetli kimselerin ya da kötü bir durumun içine düşmek: *Düşmanın kucağına düşmek. Sefaletin kucağına düşmek.* ‖ *Kucakta,* daha yürüyecek durumda olmayan küçük çocuk için kullanılır. ‖ *Kucaktan kucağa dolaşmak,* bir kadın sözkonusuysa, birçok erkekle yatıp kalkmak.

KUCAKLAMAK g. f. **1.** *Bir kimseyi kucaklamak,* onu kollarının arasında tutmak, kollarıyla sararak göğsünün üzerine bastırmak: *Birbirlerini sevgiyle kucaklayan iki eski dost. Uzun zamandır görmediği oğlunu uzun uzun kucakladı.* **—2.** *Bir kimseyi, bir şeyi kucaklamak,* onu kucağına almak, kucağında taşımak: *Yere düşen çocuğu kucaklayıp divana yatırdı. Dolabı kucakladığı gibi içeri taşıdı.* **—3.** *Ed. Bir yeri kucaklamak,* bir yerden söz ederken, orayı çepeçevre sarmak, kuşatmak, içine almak: *Burada deniz limanı kucaklıyordu.*

◆ **kucaklaşmak** işt. f. Karşılıklı olarak birbirini kucaklamak: *İki arkadaş özlemle kucaklaştılar.*

KUCAKLAŞMAK → KUCAKLAMAK.

KUCAKLAYIŞ a. Kucaklamak eylemi ya da biçimi.

KUCERA (Jaroslav), çek kameraman (Prag 1929). Avrupa'nın en iyi kameramanlarından biri olarak, çek "yeni dalga" akımının önemli filmlerinden bazılarına katkıda bulundu: *Bir gün bir kedi* (V. Jasny, 1963), *İlk çığlık* (J. Jires, 1963), *Gece elmasları* (J. Nemec, 1964), *Küçük papatyalar* (V. Chytilová, 1967), *Moravya kroniği* (V. Jasny, 1969), *Cennetin meyveleri* (V. Chytilová, 1969).

KUCHARSKİ (Aleksander), **Kokarski** de denir, polonyalı ressam (Varşova 1741 - Paris 1819). 1760'ta Paris'e gönderildi, C. Van Loo ve Vien'in öğrencisi oldu. Marie-Antoinette'in son günlerinde yaptığı iki portreyle tanınır. Bunlardan biri, 1791'de, Tourzel markizi için; biri de kraliçe Paris'te Conciergerie'de tutukluyken, 1793'te yapılmıştır (Versailles, şato müzesi).

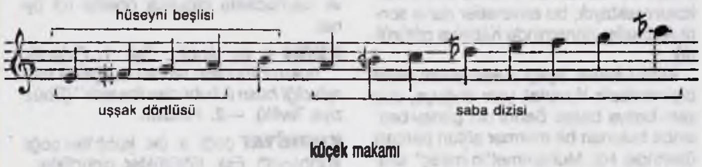
KUCHİNG, Saravak'ın (Malaysia) merkezi, Borneo adasının batısında, Saravak ırmağı kıyısında, ırmağın Güney Çin denizi'ne döküldüğü yere 10 km uzaklıkta; 152 000 nüf. (1988). Sagu, biber ve zamk dışsatımı yapılan ticaret ve balıkçılık limanı. Antimon arıtma tesisi. Etnoloji müzesi. Havalimanı. Kent 1941 yılında Japonlar'ın eline geçti.

KUÇ, Hindistan'da (Gucerat) bölge; Umman denizi kenarındaki bir yarımadayı *Kuç körfezi*'ni ve *Kuç Rann*'ı (su örtüsü) da denen (Pakistan'da da devam eder), Tar çölü ve İndus ırmağı deltasıyla sınırlanan geniş bataklığı kapsar. Başlıca kenti *Bhuc.* İklimin kuraklığı nedeniyle iç kesimde yaygın yöntemlerle tarım yapılırken daha kalabalık olan kıyı kesiminin temel gelir kaynakları balıkçılık ve tuzlu bataklıklardır.

KUÇA, Çin'de (Şinciang) vaha. —Yakınında bakır yatakları.
—Tar. İpek yolu'nun kuzey kolu üzerinde kervanların uğradığı eski bir sitedir. IV. yy. sonuyla IX. yy. arasında bölgede önemli buddha manastırları kuruldu. Birçok dini heyet, inşa edilmiş ya da kayalara oyulmuş bu merkezleri ziyaret etti. Bulunan yapıtlar (freskler ve yalancımermerden oymalar), ayırt edilen çeşitli etkilerin dışında, Orta Asya'ya özgü özellikler taşır.

KÛÇE a. (fars. *kûçe*). *Esk.* **1.** Dar sokak, küçük yol. **—2.** Ufak köy. **—3.** *Kûçe-i bastan,* eski yol, dünya. ‖ *Kûçe-i bazar,* pazar, alışveriş yeri. ‖ *Kûçe-i serbest,* çıkmaz sokak.

KÜÇEK a. Türk müziğinde çok eski bir bileşik makam. (Hüseyniaşiran [*mi*] perdesi üzerindeki hüseyni beşlisine ya da uşşak dörtlüsüne saba makamı eklenerek oluşturulmuştur.)

küçek makamı

KUÇEK (Mirza Muhammet Şafi bin Muhammet), iranlı şair (Şiraz 1783 - *ay. y.* 1846). Köklü bir öğrenim gördü. Hattatlık ve müzik alanlarında da ün yaptı. "Visal"

mahlasını kullandı. Başlıca yapıtları: *Divan, Bezm-i Visal.* Bunlar dışında Vahşi'nin yarım kalmış mesnevisini *Tekmile-i Ferhad u Şirin-i Vahşi-yi Bafıkı* adıyla tamamladı. Zemahşeri'nin "Altın gerdanlıklar" anlamına gelen *Etvak üz-zeheb* adlı yapıtını farsçaya çevirdi.

KÜÇEK-GEVEŞT a. Türk müziğinde XVII. yy.'dan önce kullanılmış bir bileşik makam. (Günümüze ulaşabilmiş örneği yoktur.)

KÜÇEK-MAYE a. Türk müziğinde XVII. yy.'dan önce kullanılmış bir bileşik makam. (Günümüze ulaşabilmiş örneği yoktur.)

KÜÇEK-NEVRUZ a. Türk müziğinde XVII. yy.'dan önce kullanılmış bir bileşik makam. (Günümüze ulaşabilmiş örneği yoktur.)

KÜÇEK-SELMEK a. Türk müziğinde XVII. yy.'dan önce kullanılmış bir bileşik makam. (Günümüze ulaşabilmiş örneği yoktur.)

KÜÇEK-SÜNBÜLE a. Türk müziğinde XVII. yy.'dan önce kullanılmış bir bileşik makam. (Günümüze ulaşabilmiş örneği yoktur.)

KÜÇEK-ŞEHNAZ a. Türk müziğinde XVII. yy.'dan önce kullanılmış bir bileşik makam. (Günümüze ulaşabilmiş örneği yoktur.)

KÜÇEK-ZEMZEME a. Türk müziğinde XVII. yy.'dan önce kullanılmış bir bileşik makam. (Günümüze ulaşabilmiş örneği yoktur.)

KUÇİNLER, Kuzey Amerika'daki, Athabaska Kızılderilileri. Yukon ve Mackenzie kıyılarıyla Northwest Territories'de yaşıyor, başlıca karibu avcılığı ve balıkçılıkla geçiniyor, kışın kürklerle kapladıkları deri çadırlarda barınıyorlardı. Chipewyanlar'ın inanç ve törenlerini benimsiyor, anayerli konutun kural olduğu ve bir dereceye kadar özerk üç klana bölünüyorlardı. Potlaç, toplumsal ilişkilerinde önemli bir yer tutuyordu.

KUÇİPUDİ a. Klasik hint dansının geleneksel büyük formlarından biri. Andhra Pradeş eyaletindeki aynı adlı bir köyden çıkmıştır. İlk kez XVII. yy.'da Sidhyendra yogi tarafından, Krişna'nın karılarından kıskanç *Satyabhama*'nın öyküsünü anlatan *Bhama Kalapam* adlı dramatik yapıtının temsilinde kullanılmıştır.

KUÇOVË ya da KUÇOVA → QYTET STALİN.

KUÇU KUÇU a. Çocuk dilinde köpek.
◆ ünl. Köpekleri çağırmak için söylenir.

KUDAA, kökenleri kesinlik kazanmamış arap kabileler grubu. Maadd ya da Himyer kabilesinden geldikleri, atalarının Kudaa ya da Himyer olduğu öne sürülür. Hz. Peygamber'in hadislerine dayanılarak söylendiğine göre, Kudaa'nın annesi, önce Malik bin Amr bin Mürre bin Malik bin Himyer'in karısı idi; sonradan Maadd ile evlendi. İlk evliliğinden olan Kudaa, Kudaa bin Maadd adı ile anıldı. Başka bir söylentiye göre, Kudaa Maadd'ın öz oğludur; annesi sonradan Himyer ile evlenince yanına aldığı çocuğa Kudaa el-Himyeri adı verildi. Hadislere göre, Kudaa kabileleri Muaviye'nin sıkıştırması üzerine harici mezhebine girdiler. Bu kabileler topluluğunun başlıca kolları Cüheyne, Belî, Mehre, Behra Havlan'dır.

KUDALOR, Hindistan'da (Tamil Nadu) liman kenti, Coromandel kıyısında, Pondiçeri'nin G.'inde; 101 300 nüf.

KUDAME BİN CAFER, arap dil bilgini, tarihçi ve eleştirmen (? 873 - ? 948). Yaşamıyla ilgili fazla bilgi yoktur. Hıristiyanken abbasi halifesi Müktefi döneminde (902-908) müslüman oldu. Bağdat merkezi yönetiminde çeşitli divanlarda (devlet daireleri) görev yaptıktan sonra Mecl̇is üz-zimân ya da Divan ül-maşrik adlarıyla anılan kurumda çalıştı. Başlıca yapıtları: ikinci yarısı günümüze kadar gelmiş bulunan ve devletin eyaletleri, posta örgütü, eyaletlerin vergi tutarları, yönetim hukukundan söz eden *Kitâb ül-harac;* eşanlamlı sözcüklerle kafiyeli düzyazıları içeren *Kitâb ül-elfâz* ya da *Cevâhir ül-elfâz;* şiir ve nitelikleri hakkında geniş bilgi verdiği, şiirde mana (anlam), lafz (sözcük şekli), kafiye ve vezin gibi şiiri oluşturan dört öğeyi işlediği *Kitâb ün-nakd iş-şi'r.*

KUDAPAH, Hindistan'da (Andhra Pradeş) kent, Madras'ın K.-B.'sında; 66 200 nüf. —Dekkan'ın doğusundaki en eski transgresyonların yol açtığı Üst Cambria-öncesi dönemde oluşmuş tortul katmanları bütününe *Kudapah sistemi* adı verilir. Katmanların toplam kalınlığı 6 000 m'yi aşar; topografyada, en yüksek noktası 900 m'ye ulaşan apalaş tipi bir oluşum olan geniş *Kudapah dağları* yayı biçiminde ortaya çıkar.

KUDAS ya da **KUDDAS** a. **1.** Kilise'nin İsa'nın Son Yemek'teki davranışını yineleme edimi. **—2.** Katolik öğretisine göre, İsa'nın bedenini ve kanını ekmek ve şarap görünüşü altında gerçekten içeren kutsama. **—3.** Kutsama biçimi altında somutlaştırılan, İsa'nın kurban edilmesi. **—4.** Missa ayininde, katılanlara İsa'nın bedeniyle kanının ekmek ve şarap olarak sunulduğu bölüm. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. Kudas'ın kökenleri, İsa'nın son yemeğine uzanır. İsa, bu yemekte havarilerine ekmeği bölüştürerek: "Alın ve yiyin: bu benim sizin için sunulmuş bedenimdir", der. İsa'nın son yemeğini anımsatan dinsel yemeklerde hıristiyanlar ellerine kutsanmış ekmeği alır ve kutsanmış şarabı kadehten içerlerdi. Çok erken bir tarihte kudas, yemekten ayrıldı. Dindarlar, ekmek parçalarını evlerine götürüyor ve orada kudası kendi başlarına gerçekleştiriyorlardı. Çok geçmeden Latinler, İsa'nın Son yemek'te Yahudiler'in paskalya törelerine uymuş olması gerektiğini düşünerek kudasta mayasız ekmek, yani *hamursuz* kullanmaya başladılar. Yunanlılar ise, hergünkü ekmeği kullanmayı sürdürdüler.
—İkonogr. Çok sık canlandırılan Son* Yemek ve Havariler'in kudası konularının yanı sıra, J. de Juanès (Madrid), Ph. de Champaigne (Louvre), Poussin (Louvre, Cezayir), Le Sueur (Louvre) gibi ressamlar da *Kudasın tesisi* temasını işlediler. Kudas kimi zaman alegori yoluyla canlandırıldı: *Kudas değirmeni* (Vézelay'daki bir sütun başlığı, Tamsweg, Bern, Nürnberg'deki vitraylar); *Mistik cendere* (Hortus deliciarum minyatürleri [XII. yy.], Saumur yakınında Boumois şatosu vitrayları, Conches'taki vitraylar, Paris'te St-Étienne-du-Mont kilisesi'nin vitrayları [burada tema Yesse ağacı temasıyla birlikte işlenmiştir]); bu tema XV.-XVII. yy.'larda bütün önemini korudu. Kudas, *Melkisedek'in kurbanı* (Ravenna'da San Vitale'de bulunan bir mozaik); *Ekmeklerin çoğalması mucizesi, Bolsena ayini* (Raffaello, Vatikan) gibi yapıtlarda da canlandırılmıştır. Raffaello'nun işlediği *Kudasın zaferi* teması (stanza della Segnatura, Vatikan), Karşı Reform tarafından benimsendi ve özellikle Rubens (Louvre ve Madrid'deki duvar halıları) tarafından işlendi.

KUDAT → KUZAT.

KUDAY, Güney Altay şamanlarının en büyük tanrı Ülgen*'e verdikleri ad.

KUDDAS → KUDAS.

KUDDİSE ünl. (ar. *ḳuddise*). *Esk.* **1.** "Kutlu olsun", "kutsansın" anlamında ermişler için söylenir. **—2.** *Kuddise sırruhu,* ruhu kutsansın.

KUDDUS sıf. (ar. *ḳuddūs*). *Esk.* **1.** Çok aziz, pek kutsal, hiçbir eksiği olmayan anlamında Tanrı için kullanılır. (Bu anlamda büyük harfle yazılır.) **—2.** Çok temiz, pak.

KUDDUSİ sıf. (ar. *ḳuddūs* ve *-ī*'den *ḳuddūsī*). *Esk.* Tanrı'nın kutsallığına ait.

KÛDEGİ a. (fars. *kūdek* ve *-ī*'den *kūdegī*). *Esk.* Çocukluk.

KÛDEK a. (fars. *kūdek*). *Esk.* **1.** Çocuk: *"Ben henüz kûdek-i şir-hâre olduğumdan..."* (Yusuf Kâmil Paşa, XIX. yy.). **—2.** *Kûdek-meniş,* çocuk tabiatlı, çocuksu.

KUDEMA çoğl. a. (ar. *ḳadīm*'in çoğl. *ḳudemā*). *Esk.* **1.** Eskiler, daha önce yaşamış olanlar: *"Kudemanın anladıkları manada değil..."* (H. C. Yalçın). **—2.** İleri gelenler, eski olmaları bakımından değer kazanmış olanlar.

KUDİRGE kurganları. Arkeol. Orta Asya'da, Altay yöresinde Göktürkler'den kalma kurganlar. Bu kurganlarda Hunlar'dan başlayarak (İ.Ö. I. yy.), Göktürkler'e değin uzanan dönemlerden çeşitli buluntulara rastlandı. Bunlar arasında atlas kumaşlar, küpeler, boncuklar, kabaralı plakalar, çin aynası, kayış ucu süslemeleri, tokalar, demir ok uçları, tirkeş ve okluk, eğri türk kılıçları, at koşum takımları vb. vardır. Av sahnesi betimli iki eyer kaşıyla, dinsel bir töreni gösteren (rus bilginler bunun Göktürkler'de yaygın olan omay kültüyle ilgili olduğunu yazarlar) bir yapıt en önemli buluntulardır.

KUDO TETSUMİ, japon sanatçı (Osaka 1935). Paris'e yerleştikten (1962) sonra, elektroniğin egemen olduğu bir dünyada insan ve doğanın bozulmasını ortaya koyan nesnelerden (aslına uygun bir biçimde yapılmış insan kadavrası parçaları, çiçekler ve bitkiler, elektrik ve elektronik öğeler, kuş kafesleri, vb.) asamblajlar, çevre düzenlemeleri ve happeningler gerçekleştirdi. Yapıtları, anlamlı diziler biçiminde gelişti ("Portreniz"; "Kirlenme-Ekim-Yeni çevrebilim", 1970-71; "Bunalımdaki sanatçının portresi", 1975-76). 70'li yıllarda, bilgisayar aracılığıyla bazı yapıtlarının kopya-yorumunu tuvale geçirdi.

B. Hatala-C. N. A. C. G.-Pompidou diateği

KUDRET, -tİ a. (ar. *ḳudret*). **1.** Güç, erk, iktidar: *Devletin kudreti.* **—2.** *Bir şeyi yapabilme kudreti,* onu yapabilme gücü, yeteneği: *Düşünme kudreti.* **—3.** Kuvvet, takat: *Bugün yerimden kalkacak kudreti kendimde bulamıyorum.* **—4.** Bir kimse ya da bir gruptan söz ederken, parasal güç, zenginlik: *Kudretim olsa sana yardım etmek isterdim.* **—5.** Tanrı'nın bütün evreni saran ezeli gücü; yaratma gücü. **—6.** *Kudret hamamı,* ılıca.
—*Esk.* *Kudret-yab,* güçlü, kudretli. ‖ *Kudret-i fatıra,* yaradanın, Tanrı'nın kudreti. ‖ *Kudret-i idrak,* anlayabilme, kavrayabilme gücü: *"... bunu zamanının kudret-i idrakine göre ifade etmesini bilmiştir"* (Baha Tevfik).
—Binc. *Kudret yarışması,* engel atlama yarışlarında atların kas gücünü ve direncini sınamak için yapılan yarışma. (En zor engeli duvar olan parkuru hatasız tamamlayan atlar, daha sonra art arda, sayıları dördü geçmeyen barajları aşarlar. Engel genel olarak 2,25 m'ye kadar yükseltebilir [dünya rekoru 2,47 m ile 1949'da kırılmıştır].)

Ordu müzesi

tabanca kuburluku bir memluk koşum takımından ayrıntı XVIII. yy. sonu
Ordu müzesi, Paris

Kudo Tetsumi
***Bunalımdaki sanatçının portresi* (1976)**
kafes, plastik, boya
Bellechasse galerisi, Paris

Cevdet Kudret (1988'de)

Keystone

Nazım El-Kudsi

F. Kohler

kudu Pandulena'daki 18 no.'lu mağaranın cephesinden ayrıntı (Maharaştra, Hindistan)

—Esk. fiz. Enerji. ‖ *Kudret-i harekiye,* kinetik enerji. ‖ *Kudret-i mekniye,* potansiyel enerji. ‖ *Kudret-i mihanikiye,* mekanik enerji.
—İsl. Allah'ın tüm varlık ve olayları kuşatıp kapsayan gücü. (Bk. *ansikl.* böl.)
—İsl. huk. *Kudret-i cüziye,* gücü sınırlı olan insan. ‖ *Kudret-i külliye,* her şeyi yapmaya gücü yeten, Allah.
—ANSİKL. İslam akaidinde kudret, Allah'ın *subuti* (varlıklar üzerinde etkisi sabit olan, belli olan) sıfatları arasında gösterilir. Kuran'da 45 kez "kadîr", 12 kez de "kâdir" biçiminde geçer. Her iki sözcük de "güçlü, gücü yeten, kudretli" anlamlarına gelir. Kuran'da sık sık yinelenen "Allah her şeye kadirdir" sözü, bir inanç ilkesi olarak tüm müslümanlarca benimsenir. Bununla birlikte, bu kudretin insanların iradeli eylemleriyle ilişkisi, kelam biliminde tartışma konusudur. Katı bir kaderci akım olan *cebriye**, Allah'tan başka hiçbir varlığa kudret tanımaz. Bu akımın önderi Cehm bin Safvan, insanı, Allah'ın kudreti karşısında rüzgâra tutulmuş yaprağa benzetir. Bu görüşü Allah'ın adaleti ilkesine aykırı bulan *mutezile**, insanı sorumlu tutabilmek ve yaptırımlar (vaid) uygulayabilmek için ona kudret (ya da istitaat) tanımak gerektiğini belirtir. Mutezile, kötü davranışlarında (şer) insanın kesinlikle özgür olduğunu öne sürerek "kul, fiilinin halikıdır" tezini savunur. Her iki görüşü de aşırı bulan *ehl*-i sünnet* ise insanların tüm eylemlerinin Allah'ın kudretiyle yaratıldığını ve insanın bu eylemleri edindiğini *(kisb),* dolayısıyla, insanın yaratılmış (hadis) bir kudreti ve sınırlı bir iradesi (irade-i cüziye) bulunduğunu kabul eder.

KUDRET (Cevdet), türk yazar (İstanbul 1907 - *ay. y.* 1992). İstanbul Üniversitesi Hukuk fakültesi'ni bitirdikten (1933) sonra, Kayseri lisesi'yle Ankara lisesi'nde edebiyat, Ankara Devlet konservatuvarı'nda edebiyat ve diksiyon öğretmenliği (1934-1945), *İnönü ansiklopedisi*'nde edebiyat sekreterliği (1945-1950) görevlerinde bulundu. Ankara Üniversitesi siyasal bilgiler fakültesi Basın ve yayın yüksekokulu'nda öğretim görevlisi olarak çalıştı (1970-1973); emekliye ayrıldı. Yedi meşale topluluğunun üyelerindendi. *Birinci perde* (1929) kitabında topladığı şiirlerinde bireysel duyguları işledi; daha sonra dergilerde halk şiiri geleneğinden yararlanan ve toplumsal temaları işleyen şiirleri yayımlandı. *Tersine akan nehir, Rüya içinde rüya, Kurtlar* oyunları Darülbedayi'de oynandı (1929-1934). Süleyman'ın dünyası genel başlığı altında Türkiye'nin 30 yıllık (1914-1944) toplumsal kesitini veren roman dizisini yazdı: *Sınıf arkadaşları* (1943), *Havada bulut yok* (1958), *Karıncayı tanırsınız* (1974); hikâyelerini *Sokak* (1974) adlı kitabında, dil, edebiyat, kültür konularıyla ilgili denemelerini *Dilleri var bizim dile benzemez* (1966), *Bir bakıma* (1977), *Benim oğlum bina okur* (1983) kitaplarında derledi. Türk edebiyatıyla ilgili incelemeler yayımladı: *Türk edebiyatında hikâye ve roman* (2 c, 1965-1967), *Eşref, Hicviyeler* (1953), *Abdülhamit devrinde sansür* (1977), *Örneklerle edebiyat bilgileri* (2 c, 1980), *Halk şiirinde üç büyükler* (Yunus Emre, Pir Sultan Abdal, Karacaoğlan, 1985), *Divan şiirinde üç büyükler* (Fuzuli, Baki, Nedim, 1985). Ulusal edebiyatın ulusal kültür birikiminden yararlanma yoluyla yaratılabileceği görüşünü savunarak bu yolda çalışacaklara kaynak olabilecek metin yayımları yaptı: *Şair evlenmesi* (Şinasi, 1959), *İşkilli Memo* (Teodor Kasap, 1965), *Karagöz* (3 c, 1968-1970), *Ortaoyunu* (2 c, 1973-1975, TDK bilim ödülü). *Türk edebiyatında hikâye ve roman-Cumhuriyet dönemi* adlı yapıtıyla 1991 Sedat Simavi edebiyat ödülü'nü aldı.

KUDRETHELVASI a. **1.** Çeşitli bitkilerden *(fraxinus, alhagi, quercus, cotoneaster, tamarix)* sızan ve hekimlikte kullanılan özsu kurusu. (Eşanl. MANNA.) **—2.** *Acem kudrethelvası,* Iran ve Afganistan'da yetişen *alhagi* türlerinden elde edilen kudrethelvası. ‖ *Meşe kudrethelvası,* bazı meşe türlerinin yapraklarının üzerinde biriken kudrethelvası. ‖ *Muşmula kudrethelvası,* dağ muşmulasından *(Cotoneaster nummularia)* elde edilen kudrethelvası. ‖ *Polonya kudrethelvası,* islav ülkelerinde yetişen bir tatlı çimden *(Glyceria fluitans)* elde edilen kudrethelvası. ‖ *Sina* ya da *ibrani kudrethelvası,* çölde yetişen bir ılgın türünden *(Tamarix mannifera)* ya da çeşitli *alhagi* türlerinden *(Alhagi maurarum,* vb.) elde edilen kudrethelvası.
—ANSİKL. Kudrethelvası elde edilen ağaçların başında kudrethelvası dişbudağı *(Fraxinus ornus)* gelir. Bu ağaçtan bir böceğin *(Gossyparia ulmi)* sokmasıyla kudrethelvası sızar. Anadolu'da (kuzey-batı ve batı) yetiştiği halde Türkiye'de bundan kudrethelvası elde edilmez; İstanbul aktarlarında satılan dişbudak kudrethelvası İtalya'dan (Sicilya) gelir. Dışı soluk sarı, içi beyaz renkte, hafif bal kokulu ve tatlı parçalar halindedir. Hafif ve zararsız bir müshildir, özellikle çocukarda kullanılır.
Acem kudrethelvası yöresel olarak devedikeni de denen ve Batı Asya ve Kuzey Afrika ülkelerinde yetişen *alhagi* türlerinden *(A. pseudalhagi* ya da *A. camelorum, A. mannifera* ya da *A. maurorum)* elde edilir. İranlılar buna taranjabin derler. Esmer renkli ve tatlı bir kütle halindedir. Ağızda acı bir lezzet bırakır. Yakındoğu ülkelerinde tat verici, müshil ve kurt düşürücü olarak kullanılır. Anadolu'da kullanılıp kullanılmadığı bilinmemektedir. Meşe kudrethelvası, Doğu Anadolu'da yetişen bazı meşe türlerinin *(Quercus libani, Q. persica, Q. vallonea,* vb.) yapraklarının üzerinde biriken kurumuş özsu toplanarak elde edilir. Açık yeşil renkte tatlı bir maddedir. Ortaçağ'dan beri tat verici ve müshil olarak kullanılır. Evliya Çelebi Malatya yöresinde elde edilen bu kudrethelvasından övgüyle söz eder. Drog, türk kudrethelvası, diyarbakır kudrethelvası ve gezengevi adıyla da anılır. İran'da dağ muşmulasından muşmula kudrethelvası elde edilir. Batı bölümü dışında tüm Anadolu'da yetişen bu ağaççığın Türkiye'de yalnız meyveleri iştah açıcı, midevi ve balgam söktürücü olarak kullanılır. İranlılar bundan elde edilen kudrethelvasına *şirkest* ya da *şirkhişt* derler.
Daha başka kudrethelvaları da vardır. Lübnan sedirinden çıkarılan lübnan kudrethelvası; bir ılgın türünden *(Tamarix mannifera)* bir böceğin *(Gossyparia mannipara)* sokmasıyla sızan ibrani ya da sina kudrethelvası (Araplar bunu yerler ve kimi botanikçilere göre Kutsal Kitap'ta adı geçen kudrethelvası budur); okaliptuslaların yapraklarından sızan avustralya kudrethelvası.
—İkonogr. İsrailoğulları'nın (Yahudiler) çölde kudrethelvası toplamaları hıristiyan ikonografisinde çok işlenmiş bir konudur: Kyriakos katakombundaki resim (Roma), Dierick Bouts üçkanatlısının bir levhası (Louvain), birçok ressamın eseri: Bachiacca (Washington), Salimbeni (Siena), Luini (Milano), Ercole de Roberti (Londra), Tintoretto ve Veronese (Venedik), Bassano (Dresden), Allori (Floransa), Poussin ve Romanelli (Louvre), Le Brun (Histoire de Moise'in kapağı), Tiepolo (Verolanuova [Bressica]), N. N. Coypel (St. Nicolas-du-Chardonnet, Paris).

KUDRETLİ sıf. **1.** Gücü, erki olan; güçlü: *Kudretli bir adam.* **—2.** *Esk.* Zengin, varlıklı.

KUDRETNARI a. **1.** Sarı çiçekli, parçalı yapraklı, tırmanıcı, biryıllık otsu bitki. (Bil. a. *momordica;* kabakgiller familyası.) **—2.** Bu bitkinin mekik biçimindeki pürtüklü, iri meyvesi. (Halk arasında acayip elması, mucize elması, papara diye de anılır.)
—ANSİKL. Kudretnarının Asya ve Afrika'nın tropikal bölgelerinde 50 kadar türü yetişir. *Momordica charantia* ya da *M. balsamina* türü Türkiye'de bahçelerde süs bitkisi olarak yetiştirilir. Bunun 10-15 cm uzunluğunda ve şişkin mekik biçimindeki meyvesi önce yeşildir; sonra parlak sarı ve turuncu bir renk alır. Olgunlaşınca yarılır ve içinden, üstü kırmızı bir kabukla kaplı tohumlar çıkar. Olgun meyve bir miktar badem yağı içinde on beş gün kadar güneşte tutulduktan sonra yağı ile birlikte ezilir. Elde edilen karışım yara, çıban ve egzama üzerine günde iki defa sürülür. Aynı karışım bal ile ezilerek elde edilen macun mide ülserlerini tedavide kullanılır.

KUDRETSİZ sıf. **1.** Güçsüz, takatsız, zayıf. **—2.** Yeteneksiz, beceriksiz.

KUDRETSİZLİK a. Güçsüz olma durumu, takatsızlık, zayıflık.

KUDRETTEN be. İnsan eli değmeksizin, insanlarca değiştirilmeksizin, yaratılıştan: *Gözleri: kudretten sürmeli.*

Kudrun → GUDRUN.

KUDS a. (ar. *ḳuds*). *Esk.* **1.** Kutsal olma, kutsallık. **—2.** Temizlik, arınmışlık. **—3.** *Kuds-i şerif,* Kudüs şehri.

KUDSİ (Nazım **EL-**), suriyeli devlet adamı (Halep 1906). Dışişleri bakanı (1950), sonra birkaç günlüğüne Başbakan oldu. Suriye Halkçı partisi'ni güçlendirdi. Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin parçalanmasından (1961) sonra Cumhurbaşkanı seçildi. General Abdülkerim es-Nehlavi'nin hükümet darbesiyle (28 mart 1962) iktidardan uzaklaştırıldıktan sonra, 8 mart 1963 baasçı hükümet darbesine dek yeniden Cumhurbaşkanlığı görevini üstlendi.

KUDU, hint sanatında at nalı biçimindeki süs öğelerini (kiremit ağızlığı, çatı penceresi, vb.) belirtmek için geleneksel (ve yanlış) olarak kullanılan tamul sözcüğü; daha Şunga döneminde (İ.Ö. II. yy.) anıtlardaki at nalı kemer biçiminde çerçevelere öykünerek yapılmıştı. Kuduların üslubundaki gelişme, zamanbilimsel açıdan önemli bilgiler verir.

KUDU a. Afrika'da yaşayan, kısa yeleli, sarmal boynuzlu antilopların ortak adı. (İki türü vardır: Güney ve Orta Afrika'da yaşayan uzun sakallı büyük kudu [*Tragelaphus strepsiceros*] Afrika'nın batısında yaşayan küçük kudu [*T. imberbis*]; boynuzlugiller familyası; sığırlar oymağı.)
—ANSİKL. Kuduların temel özellikleri, boynuzları, büyük kulakları ve beyaz renkli dikey çizgileridir. Küçük topluluk halinde yaşayan bu hayvanlar, küçük vadilerdeki koruluk ve ağaçlık alanlardan hiç ayrılmazlar. Erkek, boynuzsuz dişiden çok daha büyüktür. Beslendiği bitkiler konusunda çok titizdir, her şeyi yemez. Yoğun bir şekilde avlanmasına karşın varlığını sürdürebilmektedir.

KUDUGU, Burkina Faso'da kent, Orta-batı yönetim bölgesinin merkezi, mosi ülkesinde, Abican-Nijer demiryolu üzerinde; 105 826 nüf. (1986). Tarım pazarı. Pamuklu iplik ve dokuma.

KUDUMİYE a. Ed. Padişah ve devlet ileri gelenlerinin seferden dönmeleri ya da bir başka eyalet, sancak, il merkezine gelişleri dolayısıyla yazılan şiir, kaside. (Örn. Sadrazam İbrahim Paşa'nın Eğri seferinden dönmesi üzerine, Nev'i'nin yazdığı kaside.)

KUDURGAN sıf. Kudurmuş izlenimi veren; saldırgan, azgın.

KUDURGANLIK a. Azgınlık, saldırganlık.

KUDURİ (Ebülhüseyin Ahmet bin Muhammet **EL-**), hanefi fıkıh bilgini (Bağdat 972 - *ay. y.* 1037). Irak'ta hanefi mezhebinin önde gelenleri arasında yer aldı. Aralarında Hatib ül-Bağdadi'nin de bulunduğu çok sayıda fıkıh bilginine hocalık etti. Çağdaşı şafii Ebu Hâmid el-İsferâyini'ye karşı kendi görüşünü savunmak için bir-

çok tartışmayı destekledi. Başlıca yapıtları: evlenme konusunda hanefi mezhebi ile şafii mezhebi arasındaki farkları belirttiği *Kitâb ün-nikâh* ya da *Kitâb üt-tecrîd* ve birçok şerhi yapılan, fıkıh el kitabı niteliğindeki *Muhtasar.* Bu son yapıt Akşehirlizade Ali Haydar tarafından türkçeye çevrildi.

KUDURMAK gçz. f. **1.** Bir insandan ya da hayvandan söz ederken, kuduz olmak, kuduz hastalığına yakalanmak: *Köpeğin ısırdığı adam kudurarak feci şekilde can verdi.* **—2.** *(Bir şeyden) kudurmak,* bir şeye aşırı derecede kızarak taşkın davranışlarda bulunmak, çok fazla sinirlenmek, öfkelenmek: *Son davranışını gördükten sonra kudurdu sanki. Öfkeden kudurmak. Hırsından kudurmak.* **—3.** Deniz, rüzgâr vb. sözkonusuysa, şiddetini artırmak, tehlikeli bir hal almak: *Deniz kudurdu. Hava kudurdu.* **—4.** Çocuk sözkonusu olduğunda, çok yaramazlık yapmak: *İki çocuk bir araya gelince kuduruyorlar.*

◆ **kudurtmak** ettirg. f. **1.** Kudurmasına yol açmak. **—2.** *Bir kimseyi kudurtmak,* onun öfkelenmesine yol açmak, sinirlendirmek: *Bu sözler onu kudurttu.* **—3.** *Bir şeyi, bir hayvanı kudurtmak,* azdırmak, taşkınlaşmasına neden olmak: *Sinekler atı kudurtmuştu. Eriyen karlar çağlayanı kudurtmuştu.*

KUDURRU a. Arkeol. Mezopotamya'da, bir arazinin sınırlarını belirlemekte kullanılan taş.
—ANSİKL. Önceleri kudurrular büyük bir olasılıkla sınır taşı işlevi görüyorlardı; çünkü toprak sahibi aynı zamanda yakarılan tanrının rahibiydi. Daha sonra kudurrular tapu olarak kullanıldı ve tapınaklara konuldu. Üzerlerinde çoğu kez bağışı yapanın tasviri yer alıyordu. Kasit döneminde (II. binyıl) kudurrular sayıca arttı. Melişipak II' nin kudurrusu (İ.Ö. 1100'e doğr.) tipik bir örnektir; burada tanrılar çeşitli simgelerle gösterilmiştir: ışınlı kurs (güneş tanrısı Şamaş), hilal (ay tanrısı Sin), bel (tanrı Marduk), yıldırım (fırtına tanrısı Adad), kalem ucu (yazı tanrısı Nabu), kandil (ateş tanrısı Nusku).

KUDURTMAK → KUDURMAK.

KUDURUK sıf. **1.** Kudurmuş. **—2.** Azgın, saldırgan ve çok sinirli bir kimse için kullanılır. **—3.** Çok yaramaz, haşarı çocuklar için kullanılır.

KUDUZ a. Rabdovirüs grubundan kuduz virüsünün bulaştığı insanda ortaya çıkan patolojik belirtilerin tümü. (Bk. *ansikl.* böl.)

◆ sıf. **1.** Kuduz hastalığına yakalanmış hayvan için kullanılır: *Kuduz bir köpek tarafından ısırılmış.* **—2.** Azgın, saldırgan kimse için kullanılır.
—ANSİKL. Kuduz, insana hasta hayvanların tükürüğü, çoğu zaman da kudurmuş bir hayvanın ısırmasıyla geçer. Kuduzun kuluçka devri çok uzun sürerse de (aşağı yukarı 40 gün), sonu kısa sürede ölümdür. İster solunumun durmasına neden olan felçli kuduz olsun, ister sıcak iklimlerde en yüksek düzeye ulaşan ağır bir ruhsal azgınlığa neden olan çıldırtıcı kuduz olsun sonuç değişmez. İyileştirici tedavisi olmadığından muhakkak önleyici tedaviye başvurulmalıdır: kuşkulu hayvanların gözetimi, evcil hayvanların aşılanması, kuduzdan ya da bilinmeyen bir nedenle ölen hayvanların beyninde Negri cisimciklerinin araştırılması.

Kuluçka devresinin uzunluğu sayesinde, kuduz bir hayvanın ısırdığı kişiyi aşıyla bağışıklığa kavuşturmak olanağı vardır. İlk kez Pasteur tarafından denenen bu aşı en ufak bir kuşku halinde bile uygulanmalıdır. Bu konuda görevli sağlık kurumları ülke çapında yaygındır (500'den fazla kuduz istasyonu). Buna rağmen her yıl 40 -50 kişi bu hastalıktan ölmektedir. Ayrıca İstanbul'da sırf bu hastalıkla mücadele için bir kuduz hastanesi vardır.

—Vet. Kuduz, sığırlarda 1 ila 3 aylık bir kuluçka döneminden sonra, boğazda yabancı bir cisim varmışçasına boğuk bir böğürme ile kendini gösterir. Hastalık, 3 -4 gün içinde ölümle sonuçlanır. Köpekte, çoğunlukla ortalama 15-60 günlük bir kuluçka döneminden sonra (hatta bazen daha fazla: 1 yıla kadar) davranış bozukluklarıyla başlar ve hayvan huysuzlaşır. Ondan sonra, çevresi için çok tehlikeli olan irkilme ve saldırganlık evresi gelir ("kudurgan" hal). Köpek, çevresindeki her şeyi ısırmak için saldırır. Gırtlakta gittikçe artan bir felç, havlamada değişikliğe ve fazla tükürük çıkarmaya neden olur. Hayvan 4-5 günde ölür. Bazen ("felçli" hal) saldırgan evre görülmez; felç hızla ilerler; hayvan ne yutkunabilir, ne havlayabilir ("sessiz" kuduz) ve 2-3 günde ölür. Kedideki belirtiler, köpeğinkilere çok benzer.

Kuduzun başlıca taşıyıcıları, hastalığı ısırarak bulaştıran yaban hayvanlarıdır: Avrupa'da tilki, Güney Afrika'da mangust, ABD'de kır kurdu, Güney Amerika'da vampir yarasa. Batı Avrupa'da uzun zamandır rastlanmayan kuduz, yeniden 1935'te Polonya'da ortaya çıktı. O tarihten beri doğudan batıya doğru ilerleyerek 1968'de Batı Avrupa'ya ulaştı. Örneğin 1982'de Fransa'da 31 ile yayıldı. Bu ülkede mart 1968'den mart 1983'e kadar 25 bin hayvan kuduzu saptandı, fakat bu süre içinde kuduzdan insan ölümü olmadı. Türkiye'de yılda kaç hayvanın kuduza yakalandığına ilişkin istatistik bilgi yoktur. Ama kuduzdan ölen insanların sayısı bellidir (yılda 40-50 kişi).

Kuduza yakalanan evcil hayvanların çoğu, hastalığı, inini terk edip meskûn yerlere geçen kudurmuş bir tilkiden alır. Kuduz konusunda yasal kurallar çok sıkıdır. 8.5.1986 tarih ve 3285 sayılı Hayvan sağlığı ve zabıtası kanunu kuduz konusunda alınacak önlemleri belirlemiştir (md. 35): "Kuduza yakalanan hayvan tazminatsız öldürülür ve imha edilir. Kuduz hayvanlar tarafından ısırılan veya kuduzdan şüpheli hayvanlar da tazminatsız öldürülür ve imha edilir, ancak bu hayvanların öldürülmesine sahipleri muvafakat etmezlerse masrafları kendilerine ait olmak üzere müşahade altında tutulabilir.

Kuduz çıkan yerlerde kedi ve köpeklerin sahipleri tarafından muhafaza altına alınması zorunludur. Sahipsiz ve başıboş kedi ve köpekler şehir ve kasabalarda belediye, köylerde köy ihtiyar heyetleri tarafından tazminatsız öldürülür ve imha edilir. Bu hususta gerektiğinde mahalli zabıtadan yardım istenir."

Kuduz tedavi müessesesi, İstanbul'da sağlık kurumu. Abdülhamit II, Pasteur'ün bulduğu kuduz aşısı ile ilgili incelemelerde bulunmak üzere Dr. Zoeros Paşa, Dr. Hüseyin Remzi Bey ve veteriner Hüsnü Bey'den oluşan bir kurulu Paris'e gönderdi. Kurul, Paris'te altı ay kadar kalarak kuduz aşısının hazırlanıp uygulanmasını ve yeni bakteriyoloji bilgilerini öğrendi. İstanbul'a döndüğünde padişaha verilen rapor üzerine, Abdülhamit II' nin iradesi ile Sirkeci Demirkapı'daki Mektebi tıbbiyei şahane'de (Askeri tıbbiye) *Dalülkelp* (kuduz) *ve bakteriyoloji ameliyathanesi* kuruldu (ocak 1887); askeri tıbbiye hocalarından Dr. Zoeros Paşa, bu sağlık kurumunun başına getirildi. Doğu'nun ilk kuduz enstitüsü olan bu kuruluş, Pasteur yöntemi ile ilk aşılamayı 3 haziran 1887'de yaptı. Bakteriyolojihane'nin açılması üzerine (1893) yalnızca kuduz ile ilgilenildi. Zoeros Paşa'dan sora Dr. Auguste C. Marie, Dr. P. Remlinger, Paul Simond, Dr. Halim Naum ve sonra da türk hekimler müdürlük yapmaya başladılar. 1908'i izleyen yıllarda sık sık bina değiştiren kuduz tedavi müessesesi, son olarak Çemberlitaş' taki eski Bakteriyolojihane binasına yerleştirildi. İlk on iki yıl içinde 2 350 kuduz vakasının tedavi edildiği hastane, 1914'ten sonraki yıllarda Bakteriyolojihane, Telkihhane, Kimyahane ve Sıhhi müze ile birleştirilip *İstanbul Hıfzıssıhha müessesesi* adını aldı. Daha sonra *Kuduz tedavi müessesesi* adını alıp buradan ayrılarak bağımsız bir kuruluş oldu.

KUDUZOTU a. Anadolu'da, Kuzey Afrika'da ve Avrupa'da kendiliğinden yetişen küçük ağaççık ya da otsu bitki. (Salkımlar halindeki toplu çiçekleri, sarı ya da beyaz renkli ve küçüktür. Kuduzotunun deliotu, altıntoz gibi bazı türleri bahçelerde kenar süsü [bordür] olarak kullanılır. Bil. a. *alyssum;* turpgiller familyası.)

KUDÜM a. (ar. ḳadem'den ḳudûm). *Esk.* Bir yere gelme, varma, ulaşma: *"Sen kudûm-i bahârın beklerken / yaz vedâ-i hayat edüp gidiyor"* (Tevfik Fikret).

KUDÜM a. Müz. Belirsiz ses veren derili -vurmalılar sınıfından, özellikle mevlevihanelerde kullanılan vurmalı çalgı.
—ANSİKL. Gövdeleri yarıküre (çapı yaklaşık 30 cm) biçiminde olan iki küçük davuldan oluşur. Davullar, bakır gövdenin üzerine deri gerilerek yapılır ve ikisi arasında bir dörtlü ya da üçlü akort farkı vardır. Pes olana kuvvetli zamanlar, tiz olanaysa zayıf zamanlar vurulur. *Zahme* denilen bir çift özel değnekle çalınır. Davulların her biri, devrilmesini ve sallanmasını önlemek amacıyla, meşin bir simit üzerine yerleştirilir. Çoğu zaman, davullar da dıştan meşinle kaplanır. XX. yy.'da dindışı müzikte de (özellikle büyük formlu klasik yapıtların icrasında) yaygın olarak kullanılan kudümün, bir çift çelik halka ve akort vidaları yardımıyla (dörtlü aralık içinde) istenilen sese akortlanabilen türleri de yapılmıştır. Geleneksel kudüm ise, kirişlerle gerilir ve gereken ufak tefek akort değişikliği derinin ısıtılması ya da nemlendirilmesiyle sağlanır.

KUDÜMİ a. (ar. ḳudûm ve -î'den ḳudûmî). *Esk.* KUDÜMZEN'in eşanlamlısı.

KUDÜMZEN a. (ar. ḳûdûm ve fars. zen' den ḳudûm-zen). *Esk.* **1.** Kudüm çalan müzikçi. (Eşanl. KUDÜMİ.) **—2.** *Kudümzen başı,* mevlevi semainda mutribi yöneten kimse.

KUDÜS, ar. **El-Kuds,** Filistin'de kent; sarp tepelerle (eski kent 635-790 m yükseltide, komşu vadilerden 100 m kadar yüksekte kuruludur) dolu bir alanda ve Ürdün çukurunun yanında yükselen Yahudiye dağlarının kenarında; Lût gölünün K.'inde, eski İsrail ve Yahuda krallıkları arasında, B.'dan D.'ya doğru geçişi denetleyen bir konumdadır. Roma döneminde (İ.S. II. yy.), yahudi ayaklanmalarından sonra yeniden kurulan eski kent, musevîler, hıristiyanlar ve müslümanlar için kutsal bir merkezdir. XIX. yy.'ın ikinci yarısında, surların (XVI. yy.'da Osmanlılar yaptırdı) dışında, vadilerde ve batı tepeleri arasında hıristiyanların ve özellikle de yahudi göçmenlerin yaşadığı yeni mahalleler gelişti. 1948'de kent nüfusunun çoğunluğunu Yahudiler oluşturuyordu (100 bin yahudiye karşılık 65 000 arap [40 bini müslüman, 25 bini hıristiyan]) ve yahudi halkın düşünce (üniversite) merkeziydi (İsrail-Arap savaşı, Birleşmiş milletler örgütü ateşkes komisyonu aracılığıyla kenti iki kesime ayırdığında [Ürdün'e bağlanan eski kent ve İsrail'e ilhak edilerek bu devletin başkenti yapılan yeni kent], Tel-Aviv iktisadi ve demografik merkez olarak kaldı). Ama yeni kent merkezden çok uzaktaydı ve Kudüs'ün nüfusu, o dönemde, Tel-Aviv'den çok daha yavaş arttı (1966' da 195 000 nüf.). 1967 savaşı'ndan sonra kentin tamamı İsrail yönetimine geçti. Hükümet ve Knesset'in merkezi Kudüs'se de, kordiplomatik bu kente yerleşmedi. Günümüzde Kudüs'ün nüfusu yeniden hızla artmaktadır (1991'de 530 000 kişi; % 26'sı müslüman olmak üzere 150 000 kişilik arap azınlık).

• TARİH. Kudüs adı sözcük olarak, bir amurru tanrısının, "Şalem'in barınağı" anlamındadır. Adı ilk olarak mısır metinlerinde geçen (İ.Ö. XIX. yy.) bu eski Kenan si-

Réunion des musées nationaux

Melişipak II'nin kudurrusu
Sus'ta bulunmuştur
(Elam kralı Şutruk-Nahhunte tarafından savaş ganimeti olarak bu kente getirilmişti)
siyah kireçtaşı
kasit sanatı, İ.Ö. 1100'e doğr.
Louvre müzesi, Paris

çiçek

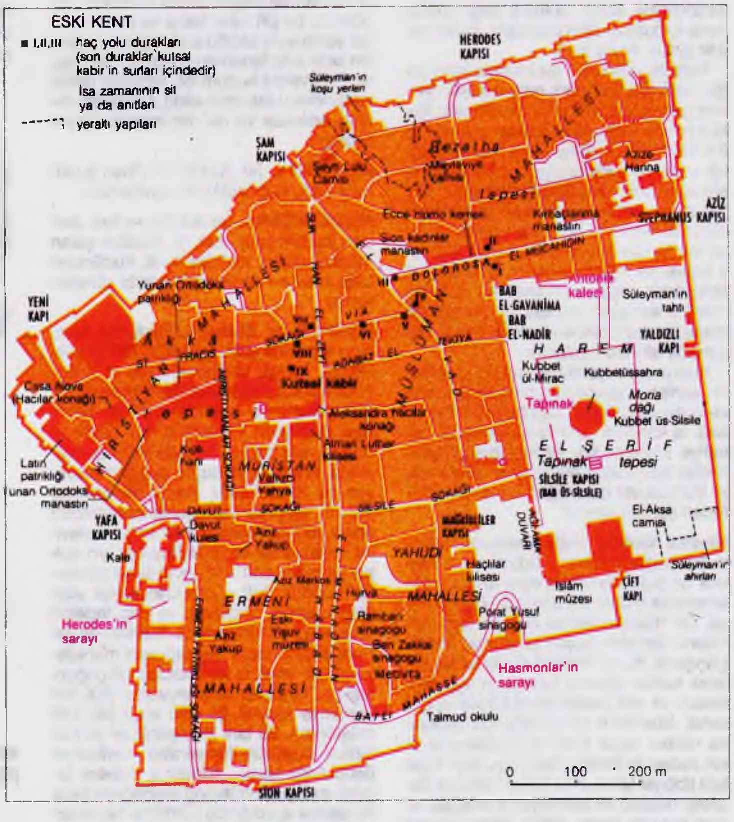
sahil kuduzotu
(Alyssum maritimum)

kudüm

KUDÜS
MODERN KENT

ESKİ KENT

tesinin adına, daha sonraları Amarna'nın mektuplarında (İ.Ö. XIV. yy.) rastlanır; bu mektuplardan edindiğimiz bilgilere göre Kudüs kralı, öbür arami site devletlerini de egemenliği altına almak istiyor, bu arada firavuna vergi ödemeye devam ediyordu. İbraniler'in Kenan ülkesine girdiği sırada (İ.Ö. XIII. yy.) Kudüs, istilacılara karşı koymak amacıyla bir konfederasyonun başına geçti.

Kent, bağımsızlığını Davut zamanına dek korudu; Davut, İ.Ö. 1000'e doğru ele geçirdiği kenti, siyasi ve dini başkent durumuna getirdi. Kudüs, İsrail ve Yahuda kabilelerinin ayrıldığı bölge üzerinde bulunduğundan, bu çok yerinde bir seçimdi. Davut, Kudüs'ün krallık toprağı olduğunu ilan etti ve kenti, ibrani birliğinin temeli yaptı; Musa yasaları'nın saklandığı sandığı Kudüs'e getirtti; daha önce Silo'da bulunan amphiktyonia tapınağını kente nakletti ve böylece Kudüs'ü, tüm İsrail'in dini merkezi yaptı. Süleyman krallığı'nın parçalanması (İ.Ö. 931), Kudüs topraklarını azalttıysa da, kent manevi üstünlüğünü korudu. İ.Ö. 587'de Nabukodonosor tarafından alınan ve yakılan Yahuda krallığı'nın merkezi Kudüs, sürgündeki Yahudiler'in vatanlarına dönmesini sağlayan Keyhüsrev fermanı'ndan (İ.Ö. 538) sonra canlandı: Kudüs duvarları yeniden inşa edildi ve tapınak, Süleyman'ınkine oranla daha mütevazı boyutlarda baştan yapıldı. Suriye'nin İskender tarafından istilası, pers hegemonyasına son verdi. İskender'in ölümü (İ.Ö. 323) üzerine Kudüs, mısırlı Lagoslar ile suriyeli Selefkiler arasında çatışma konusu olduktan sonra Suriye'nin eline geçti. Makabiler isyanından (İ.Ö. 167) sonra Kudüs, hasmon yahudi krallığının başkenti oldu; 63'te Roma'nın himayesine girdi. Edomlu Büyük Herodes kral olunca (İ.Ö. 40-4), Kudüs'ü güzelleştirmek için büyük bir faaliyet başlattı: özellikle, yeniden inşa ettirdiği tapınağa Süleyman tapınağı'nın görkemini kazandırdı. Ama 66'da Roma'ya karşı büyük bir ayaklanma patlak verdi: 70'te Kudüs ve tapınağı yıkıldı; onuncu Roma lejyonu, ordugâhını yakılan tapınağın yakınındaki (bir daha hiçbir zaman yeniden yapılmadı) Herodes sarayı'nın yıkıntıları üzerine kurdu. Bar-Kohba'nın önderliğindeki ikinci yahudi ayaklanması sırasında (132-135) yeniden ele geçirilen kent, ayaklanmanın büyük bir felaketle sonuçlanması üzerine imparator Hadrianus'un emriyle yerle bir edildi; imparator, kutsal kentin yıkıntıları üzerinde Yahudiler'e yasaklanan bir pagan sitesi *(Aelia capitolina)* kurdurdu.

Kudüs, ancak Bizans döneminde yeniden canlanabildi. Artık imparatorluğun efendileri olan hıristiyanlar açısından Kudüs, İsa'nın ölümüyle kutsanan bir kentti. Büyük Constantinus birçok tapınak yaptırdı (bunların ilki Kutsal Kabir'in kilisesidir). İsa'nın öldüğü kent, birçok kilise ve manastırın kurulduğu bir hac merkezi haline geldi. Madeba haritası (VI. yy.), o zamanki Kudüs'ün durumu üzerine yaklaşık bir fikir vermektedir.

Müslümanlığın ilk döneminde kente latin kökenli *Aelia*'dan gelen *İliya* ya da aramca *Bês Makdeşâ* (tapınak) sözcüğü ile ilgili bulunan *Beyt ül-makdis* denildi. Kuds (Kudüs) adı ise yine aramca *Karta de-kudşa* (Kutsallık kenti) tamlamasındaki *Kudşa*'dan gelir. Hz. Muhammet'in 624 yılına kadar müslümanların kıble'si olarak kabul ettiği Kudüs, miraç nedeniyle Kuran'da İsra suresi'nde *Mescit ül-aksa* adı altında geçer (XVII; 1,8). Hadislerde ise Kudüs, Mekke ve Medine ile aynı değerde ve hatta onlardan daha üstün tutulur, Mekke ve Medine'ye hac olanağı bulunmadığı zamanlarda bu farizenin Kudüs'ü ziyaretle yerine getirilebileceği belirtilir.

Ecnâdeyn savaşı (634) Kudüs'ün islam egemenliğine girmesinin başlangıcı oldu. Yermuk savaşı'ndan (636) sonra Cabiye'ye gelen halife Ömer, Halit bin Sabit el-Fehmi'yi Kudüs'ü almakla görevlendirdi. Kent, bazı koşullarla savaşılmadan alındı (638). Halife Ömer eski tapınağın yerine bir mescit yaptırdı. Kudüs'e ilk yerleşen müslümanlar Medineliler oldu. Sahabeden Ubade bin es-Samit, kentin ilk kadılık görevini yerine getirdi. Kudüs'e karşı gösterilen rağbet, Medineliler'in şikâyet ve kıskançlığını dile getiren "Kudüs'ün yapılması, Medine'nin yıkılmasıdır" sözünün ortaya çıkmasına neden oldu. Halife Osman döneminde (644-656), kentin zengin sebze tarımından sağlanan geliri yoksul halk için ayrıldı. Çevre manastırlardaki keşişlerin varlıkları müslümanlarca da benimsendi. Emeviler döneminde (661-750) Filistin ve Suriye orduları komutanı olan Muaviye, ilk kez burada halife olarak tanındı. Sonraki emevi halifelerinden Abdülmelik (685-705), üzerinde Hz. Peygamber'in ayak izi bulunduğu efsanesine inanılan kutsal taş üzerine Kubbetüssahra'yı yaptırdığı (691) gibi daha da ileri giderek hacılara Mekke yerine Kudüs'teki kutsal taşı ziyaret etmelerini önerdi. Yine Emeviler döneminde kent, Mescidülaksa ve Darülimâre gibi yapılar ve kente giriş kapılarıyla süslendi. Emevi halifesi Süleyman (715-717) Kudüs'ün imarı için gerekli özeni gösterdi. Mervan II'ye (744-750) karşı çıkan bir ayaklanma kentin surlarının yerle bir edilmesine neden oldu. Daha sonraki depremler kent ve kent halkının durumunu büsbütün kötüleştirdi.

Abbasiler (750-1258), başlangıçta Kudüs'ün kutsallığına büyük bir saygı gösterdiler. Halife el-Mansur (754-775), Mekke'yi ziyaretten sonra Kudüs'e geldi. Ancak, vergi konusunda aldığı aşırı sert önlemler ve uygulamalar nedeniyle hıristiyan ve yahudi halkın bir kısmı Roma'ya kaçtı. Çok geçmeden kentteki müslüman halk, özellikle hıristiyanlar Batı Avrupa hükümdarlarından ve halkından ilgi, destek ve yardım gördüler. Harunnurreşit (766-809) ve Charlemagne (742-814) arasındaki elçi alışverişi bu durum karşısında ortaya çıktı. Ayrıca, Batı'da Kudüs halkına yardım için çok geniş bir para toplama kampanyası açıldı. Halife Memun (813-833) ve Mutasım (833-842) dönemleri kıtlık ve Fellahlar'ın ayaklanmalarıyla geçti; bütün kutsal yerler ayaklanmacılar tarafından yağmalandı.

Fatımiler döneminde (969-1099) sağlanan genel esenlik ve bolluktan Kudüs pek az pay aldığı gibi, fatımi halifesi el-Hâkim'in (996-1021) emri ile kentin hıristiyan ve yahudi halkına yapılan işkenceler bu sıkıntıyı daha da çok artırdı.

Selçuklu komutanı Adsız Kudüs'ü Fatımiler'den aldı. Ancak, kendisine karşı ayaklanma çıkınca halkı kırıma uğrattı. Çok geçmeden Tutuş, Adsız'ı ortadan kaldırarak Kudüs'ü Selçuklu İmparatorluğu'na kattı.

Franklar Kudüs'ü alınca (1099) halkı kılıçtan geçirip kenti yağmaladılar. Bir süre sonra da dinsel yapıların onarımına, yenilerin yapılmasına giriştiler ve camileri de kiliseye çevirdiler.

Kudüs Hittin savaşı'ndan (1187) sonra Eyyubiler'in eline geçti. Selahattin Eyyubi kent halkına çok iyi davrandı, vergileri indirdiği gibi Haçlılar'ın kiliseye çevirdikleri camileri eski durumlarına getirdi. Selahattin Eyyubi'nin ardılları arasındaki anlaşmazlıklar kentteki hıristiyanların güçlenmelerine yol açtı.

Kudüs 1244'te Harizmliler'in yıkımına uğradı; ardından gelen moğol istilası karşısında halkın büyük kesimi kentten kaçtı. Kent, Memluklar döneminde (1250-1516) bir harabe durumundaydı. Sultanın naibi tarafından yönetilen kentin bu döneminde sufilerin ve tekkelerin sayıları arttı. Yöneticiler, mevkilerini genellikle rüşvet karşılığı sağladılar. Bedeviler, kentteki esenliği ve güvenliği uzun süre tehdit ettiler.

Kudüs, 1517'de Selim I tarafından osmanlı topraklarına katıldı. Kanuni Sultan Süleyman ise 1537-1541 yılları arasında kentin surlarını yaptırdı ve Kubbetüssahra'yı yeniledi; kente dört büyük çeşme inşa ettirdi, kendisi ve eşi Hürrem Sultan için birçok vakıf kurdu. Bu dönemde kentin en önemli geliri olan "ayakbastı parası" Mercidabık'ta Kuran okuyanlara verildi. Daha sonraki yıllarda Bedeviler'in etkinlikleri yüzünden kentte güvenlik güçlükle sağlanabildi. Selim III, hıristiyan ve yahudi hacılardan alınmakta olan ayakbastı parasını 4 kuruştan 1 1/2 kuruşa indirdi. Yöneticiler sık sık değiştirildiklerinden kentte önemli bir ilerleme olmadı. Zaman zaman baş gösteren ayaklanmalar, ya çok acımasız ya da çok zayıf olan bir valinin kovulmasıyla sonuçlandı. Kentte arap halk çoğunluğunu korudu. 1825'te kent halkıyla Fellahlar'ın ortaklaşa çıkarttıkları ayaklanma güçlükle bastırıldı. Kudüs 1831'de Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın egemenliği altına girdi. İbrahim Paşa, Osmanlılar'a karşı Batılılar'ın desteğini sağlamak amacıyla hıristiyan ve yahudi halka iyi davrandı. Bu davranışı müslümanların tepkisine yol açtı; eşrafın da kışkırtmasıyla ayaklanan Fellahlar mısır garnizonunu kentten çıkardılarsa da, İbrahim Paşa kısa sürede ayaklanmayı bastırdı. Batılılar'ın, Osmanlılar'ın lehine siyaset değiştirerek İbrahim Paşa'yı aldığı yerlerden çekilmeye zorlamaları üzerine, mısır kuvvetleri Kudüs'ten ayrıldı. 1838'de ilk olarak açılan ingiliz konsolosluğunu Fransa, Avusturya, Prusya, Rusya, Sardinya, İspanya ve ABD konsolosluklarının açılmaları izledi. Bu durum, doğal olarak buradaki hıristiyan halkın güçlenmesine yol açtı. 1874'te kent mutasarrıflık oldu. Birinci Dünya savaşı'nda açlık ve salgınlar yüzünden nüfus azaldı.

11 aralık 1917'de Kudüs, Allenby tarafından alındı ve daha sonra İngiltere'nin korunması altındaki Filistin'in başkenti oldu (1922). Kentte birkaç kez Araplar ile Yahudiler arasında şiddetli çarpışmalar meydana gelirken, yahudi topluluğun yerleşip yayılma çabaları da büyük ölçüde hızlandı. Kudüs, 29 kasım 1947'de BM kurulu tarafından uluslararası statüye kavuşturuldu. Bu kararı Yahudiler benimserlerken Araplar karşı çıktılar ve bu yüzden iki topluluk arasında şiddetli çarpışmalar meydana geldi.

14 mayıs 1948'de Büyük Britanya koruma rejimine son verdi. Aynı gün (yahudi takvimine göre 5 iyyar 5708) ilan edilen İsrail devleti yeni kenti de kapsarken, Maverai Ürdün, Filistin'in geri kalan bölümünü eski Kudüs kentiyle birlikte ilhak etti (28 mayıs 1948). Bir süre sonra İsrail hükümetinin birkaç bakanlığı Kudüs'e taşındı. "Altı gün savaşı" sırasında (5-10 haziran 1967) Kudüs'ün Ürdün kesimi, hemen hiç bozulmamış bir şekilde israil birliklerinin eline geçti. Bu fiili ilhak, İsrail parlamentosu'nun 30 temmuz 1980'de "birleşik Kudüs'ü İsrail'in ebedi başkenti" ilan eden bir temel yasayı benimsemesiyle onaylandı. Bu durum, arap halkı arasında tepki ve karışıklıklara, özellikle arap devletlerinin sert protestolarına yol açtı.

• ARKEOLOJİ VE GÜZEL SANATLAR. İngiliz kazıları, daha çok eski kentin güney yamacında, Kidron ve Tyropoeon vadilerinin kavuştuğu yerde yapıldı. Kazılardan, yahudi kentinin bu bölgeye doğru yayıldığı anlaşıldı. İsrailliler'in Tyropoeon vadisi'nde yaptıkları kazılarda Herodes döneminden kalma *Haram* (Haremi* şerif) duvarının temelleri, Emeviler'e ait yapılar, Herodes döneminden kalma bir mahalle ile bir su kemeri vb. ortaya çıkarıldı. Gelişmekte olan yeni kentin her kesiminde yapılan kazılarda birçok yahudi nekropolisine rastlandı.

Bizans döneminde de, kentin ilgi çeken yanı topografyasıdır; gürcü hacıların IX. yy.'da yazdıklarından, Kudüs'ün o dönemde çok varlıklı olduğu anlaşılmaktadır.

Ste-Anne kilisesi'nin yakınında, kurbanların arındırıldığı bir havuzla VI. yy.'dan kalma bir kilise ortaya çıkarıldı. Bu kilise XII. yy.'da Haçlılar tarafından yıkılmış, ama çok geçmeden yeniden yaptırılmıştı.

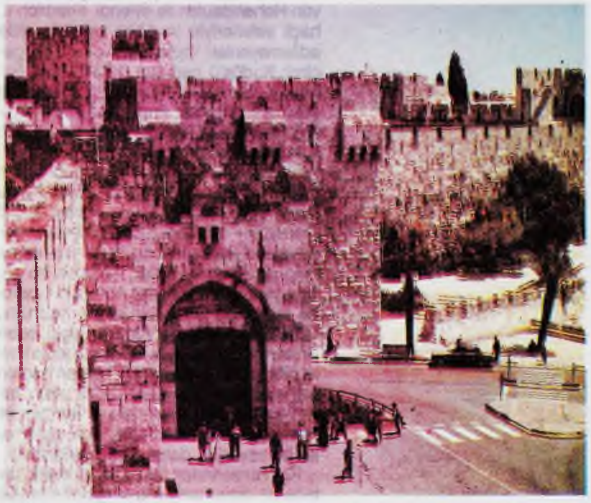
Kentteki iki kutsal yapı, Kudüs'e islam sanatı tarihinde önemli bir yer kazandırır. Yanlış bir biçimde Ömer mescidi olarak adlandırılan Kubbetüssahra* (691), anlamı ve tasarımı açısından, antikçağ geleneklerinin izlerini sürdüren eşsiz bir yapıdır. Yapımına VII. yy.'da başlanan ve özellikle Haçlılar tarafından birçok kez değişikliğe uğratılan Mescidiaksa* ise büyük bir olasılıkla Kubbetüssahra ile ilişkilidir; Süleyman tapınağı'nın düzlüğü üzerindeki bu yapı Kubbetüssahra'nın bir bakıma uzantısı görünümündedir. Mescidiaksa'nın uzun ana sahnı ve yapıya bir bazilika görünümü kazandıran iki yan sahınları en eski dönemden kalmadır. Haremi şerif'te İbrahim, Yakup, Yusuf, İsa ve Hz. Muhammet'e adanmış birçok kutsal makam, minber, mihrap vardır. Eyyubiler döneminde El-Muazzam Mescidiaksa'nın yakınına hanefiler için bir medrese yaptırmıştır (XIII. yy. başı). Memluklar döneminde Baybars I kentin K.-B.'sına bir kervansaray inşa ettirmiş; Kayıtbay (1468-1496) Haremi şerif'e bir çeşme yaptırmış, Mescidiaksa'nın yanına bir medrese ekletmiştir. Selahattin Eyyubi döneminde onarılan ve burçlarla güçlendirilen surlar, Osmanlılar döneminde Kanuni Sultan Süleyman zamanında yeniden elden geçirilmiş ve günümüzdeki biçimini almıştır. Bu surlar Şam kapısı, Yafa kapısı, Aslanlar kapısı gibi haklı bir ün kazanmış anıtsal kapılarla donatılmıştır. Gene bu dönemde Kubbetüssahra'nın duvarları, dıştan mermerlerle kaplanmış, bozulan mozaikleri mavi yeşil ve sarı renkli çinilerle değiştirilmiştir.

—İkonogr. Hıristiyan sanatında Kudüs çeşitli biçimlerde betimlendi. Gerçek tarihsel görünümü, sanatçıların canlandırabildiği kadarıyla, İsa'nın yaşamıyla ilgili sahnelerde (çarmıha gerilme gibi) ortaya çıktı. Cennet'in alegorisi olarak, Beato de Liébana'nın *Comentarios al Apocalipsis* (Mahşer üzerine yorum) adlı yapıtının ve son sahnesini oluşturduğu Mahşer'in ikonografisinde yer aldı. Ortaçağ başlarında, Roma kiliselerindeki mozaiklerde bu kutsal kent, Beytüllahim ile birlikte, Eski ve Yeni Ahit'i simgeleyen kuzuların mistik ağılı olarak betimlendi. Ayrıca, kiliselere (Aachen, Hildesheim, Gross-Comburg), Kudüs'ün simgesi olarak on iki kapılı sur biçiminde lambalar ya da ışıklı taçlar asılmaktaydı.

A. MacKenzie

Kudüs'ün genel görünümü

Koene-Explorer

Kudüs
Yafa kapısı ve eski kent surlarından (XVI. yy.) bir görünüm

Kudüs Latin krallığı, Birinci Haçlı seferinden sonra kurulan devletlerin en önemlisi. Başlangıçta krallık olarak kurulmadı. Kudüs'ün alınmasından hemen sonra, Haçlılar, patriğin kentin hâkimi olarak kalmasına, Godefroi de Bouillon'un ise Kutsal Kabir'in muhafızlığına getirilmesine karar verdiler (1099). Ama Bouillon'un kardeşi ve ardılı Baudouin, kendisini kral ilan etmesi için Pisa patriği Daimberto'yu zorladı, ve Tancrède'in fethettiği (1100) Celile'yi egemenliği altına aldı. Roma'nın desteğinde bir din devleti kurma girişimine karşın laik ve feodal bir rejim kurmayı başaran Baudouin I'in yerine kuzeni Baudouin II du Bourg geçti (1118); Baudouin II'nin kızı Mélisende, Foulques d'Anjou ile (1131-1143) evlendi. Foulques'un iki oğlu, peş peşe tahta çıktılar; Foulques'un birinci oğlu Baudouin III'ün (1143-1163) çocuğu olmadı; ikinci oğlu Amauri I'in (1163-1174) ise 1185'te cüzamdan ölen bir oğlu ve Sibylle ve İsabelle adında iki kızı oldu. Birinci kızı 1185'te tahta kocası Gui de Lusignan'ın geçmesini sağladı.

Bununla birlikte, başlangıçta iki kutsal kent, Kudüs ve Beytüllahim ile bir tek limanı (Yafa) içine alan krallık, Beyrut'tan (Tir, 1124) Askalon'a dek (Askalon'u ancak 1153'te) kıyı kentlerini işgal ederek oluştu. Ürdün'e kadar uzanan tüm iç kesimleri kapsayan krallığın sınırı, Taberiye prensliğinde ve Ürdün ötesi senyörlüğünde ırmağı aşıyordu. Negev, Latinler'in denetimindeydi. Ama Latinler'in Şam'ı alma girişimi başarısızlığa uğradı (özellikle 1148'de); Bizans'ın yardımına karşın kral Amauri I'in Mısır'ı ilhak etme çabaları, Selahattin'in bu ülkeyi ele geçirmesini, daha sonra da Şam'ı almasını (1176) engelleyemedi. Bu sonuç Franklar'ın yayılmasına son verdi.

Müslüman kervanların yolunu kesen Ürdün ötesi senyörü Renaud de Châtillon'un başına buyrukluğu, 1187'de savaşa yol açtı. Kral Gui, Hattin'de ordusuyla kuşatıldı ve esir alındı. Böylece Selahattin, Corrado di Monferrato'nun savunduğu Tir dışında tüm krallığı ele geçirdi. Serbest bırakılan Gui, Corrado ile çatıştı ve Akkâ'yı kuşatmaya karar verdi. Uzun süren bir kuşatmadan sonra kent, müslümanlardan geri alındı (1191). Bir yüzyıl boyunca, Kudüs canlı bir ticaret merkezi ve italyan ticaret acenteleri sayesinde krallığın en önemli kenti oldu. Sibylle'in ölümünden (1190) ve Gui de Lusignan'ın tasfiyesinden sonra krallık, Amauri I'in ikinci kızı kraliçe İsabelle'in (1192-1205) son üç kocasına geçti: Corrado di Monferrato (1192), Henri de Champagne (1192-1197) ve Amauri II de Lusignan (1197-1205). Maria di Monferrato (1205-1212), krallığı, Philippe II Auguste'ün kendisine koca olarak seçtiği Jean de Brienne'e bıraktı; Jean'ın kızı İsabelle de Brienne, 1222'de İmparator Friedrich II von Hohenstaufen ile evlendi. Friedrich II, haçlı seferleriyle ve Mısır seferiyle elde edilemeyenleri, diplomatik yollarla ele geçirdi: Kudüs'ü geri aldı (1229). Ama Friedrich baronların düşmanlığını üzerine çekmişti; baronlar, imparatorun temsilcilerini Akkâ'dan (1232), sonra da Tir'den (1243) kovdular, ama oğlu Corrado II'nin (1228-1254), ardından Corrado III'ün (1254-1268) krallığını kabul ettiler. Kıbrıs Lusignanlar'ı (Gui, 1192'de, Arslan Yürekli Richard'ın fethettiği Kıbrıs'ı Templier şövalyelerinden satın aldı), bu iki kral adına naip gibi hareket ettiler; 1268'de de onların yerine tahta çıktılar. Ama taht üzerinde hak iddia eden bir kadın, haklarını, 1277-1286 arasında Akkâ'yı işgal eden Anjoulu Carlo'ya sattı. Bu koşullarda krallık otoritesinin kullanılması, hemen hemen olanaksızlaştı; iç savaşlar patlak verdi; italyan sömürgeleri arasındaki ve Templier ile Hayırsever şövalyeleri arasındaki çatışmalar bu savaşları daha da şiddetlendirdi.

Kıyı kentlerinden ibaret kalan krallık, ustaca bir diplomasiyle iç bölgelerin büyük bir bölümünü yeniden işgal etmişti. Ama Harizmliler'in istilasını izleyen Gazze bozgunu (1244), krallığı yeniden kurma çabalarını boşa çıkardı. Saint Louis ile öbür Haçlılar'ın çabalarına ve Moğollar ile yapılan görüşmelere rağmen Mısır sultanları birçok kenti yeniden fethettiler (1263-1272), 1291'de de Akkâ ve Tir'i ele geçirdiler. Geriye sadece, Sicilya ve Kıbrıs krallarının gösteriş olarak kullanmaya devam ettikleri bir krallık unvanı kaldı.

Kudüs patrikliği, hıristiyan dünyasının beş büyük patrikliğinden biri (öbürleri İskenderiye, Antakya, Roma ve İstanbul patriklikleridir). Kudüs kilisesi, havari aziz Yakup'a ilk piskoposu olarak saygı gösterir. IV. Kilise konsili (Khalkedon, 451), Kudüs kilisesi'ni patrikliğe yükseltti. Kudüs'ün müslümanlar tarafından fethinden sonra (haçlı seferleri döneminde bunun yerini latin işgali aldı), Kudüs kilisesi zor bir yaşam sürdü. Kilise'nin patriği, 1845'e kadar çoğunlukla İstanbul'da oturdu. Günümüzde, *Kudüs Ortodoks patrikliği,* İsrail ve Ürdün'de elli dolayında ruhani bölgeyi kapsamakta ve buralarda dinsel görevler arap papazlar ve Kutsal Kabir kardeşlik teşkilatı (yaklaşık 100 keşiş) tarafından yerine getirilmektedir. Kutsal yerlerin dinsel hizmetleri de gene bu kardeşlik teşkilatı tarafından yapılır ve piskoposlar bu teşkilatın üyeleri arasından seçilir. Ünlü Azize Caterina manastırı ile eklentilerini içeren Sina Bağımsız başpiskoposluğu da Kudüs patrikliği'nin bir bölümünü oluşturur. Öte yandan, Roma Katolik kilisesi, 1099'da, Kudüs'te bir *Latin patrikliği* kurdu. 1291'de kaldırılan bu patriklik (unvan olarak 1374'e kadar varlığını sürdürmüştür), 1847'de yeniden kuruldu. Antakya ve bütün Doğu katolik melkit rum patriği de (bu patriklik Roma tarafından 1724'te kurulmuştur) öbür unvanlarına *Kudüs patriği* unvanını ekler.

KUDZU a. Japonya'da yetişen otsu bitki. (Bil. a. *pueraria;* baklagiller takımı.)

KUE, Kilikia ovası ile ovanın K.-D.'sundaki dağları içine kalan Geç hitit krallığı. İ.Ö. 858'de Asurlular'ın saldırısına uğradı, 738'de Asur'a bağlandı, 713'te de ilhak edildi.

KUENE (Conrad), alman mimar ve heykelci; 1443'ten ölümüne kadarki (1469) yaşamı bilinir. Köln loncasının ustasıydı. Bu kentte, Nikolaus von Bueren'in (katedralin ustabaşısı) ve başpiskopos Dietrich von Moers'in katedralde bulunan mezarlarını yaptı (1460); ayrıca S. Pantaleon'da kont Friedrich IV von Moers'in mezarını, S. Maria im Kapitol'da da Hans Hardenrath ve karısını bağışçı olarak betimleyen heykelleri gerçekleştirdi.

KUES (Nicolaus VON) → NİKOLAUS VON KUES.

KUESTA a. Jeomorfol. → CUESTA.

KÛF a. (fars. *kûf*). Esk. zool. Baykuş.

KÛFE, islamlığın erken döneminde Irak'ta kurulan iki büyük kentten biri (öteki, Basra). Kûfe, islamlığın İran topraklarında yayılmasında bir ileri üs olduğu gibi VII. yy. boyunca siyasi kaynaşmaların da merkezi oldu. Ondan sonraki üç yüzyıl içerisinde arap-islam kültürünün ve uygarlığının parlak dönemini yaşamasına karşın X. yy.'dan başlayarak yavaş yavaş geriledi, Moğollar'ın akınlarından sonra da önemini yitirdi.

Kûfe, Kadisiye savaşı'nı kazanan Sad bin Ebu Vakkas tarafından 638-640 yıllarında kurulduysa da, adının kökeni konusundaki bilgiler kesinlik taşımamaktadır. VII. yy.'ın ikinci yarısından başlayarak buraya birçok arap kabileler gelip yerleşti. Bazı tarihçilerin verdikleri bilgilere göre, vali Ziyat bin Ebihi döneminde (670-673) Kûfe'nin nüfusu 140 000 dolayında bulunuyordu. Nüfus artışına koşut olarak büyüyen kentte, kerpiçten yapılma tek katlı evlerin yerini acur denilen pişmiş tuğladan çokkatlı evlerin alması bu döneme rastlar.

Kûfe, kuruluşundan kısa bir süre sonra önemli siyasi olaylara sahne oldu: 654/655'te halife Osman'a karşı düzenlenen ayaklanmaya katıldı. Halife Ali, Cemel vakası'ndan sonra Kûfe'ye yerleşerek Muaviye'ye karşı mücadelesini buradan yürüttü. Ali'nin öldürülmesinden (661) sonra Kûfeliler Muaviye'yi halife olarak tanıdılar. Muaviye'den sonra yerine oğlu Yezit I halife olunca (680) Kûfeliler Ali'nin oğlu Hüseyin'i yönetimi alması için çağırdılar. Hüseyin Irak'a geldiyse de, Kûfe valisi ona geri dönmesini önerdi; Hüseyin Kerbela'da öldürüldü, başı kesilerek Kûfe'ye gönderildi.

Abdülmelik bin Mervan halife olunca, ayaklanan Muhtar es-Sakafi (684), kûfeli Araplar'ın kendisini desteklememelerinden ötürü Hüseyin'in öldürülmesine katılan herkesi idam ettirip Kûfe'yi ele geçirdiyse de, daha sonra Basra valisi Müsap bin Zübeyr tarafından öldürüldü (687). Müsap'ın ölümüyle (691), halife Abdülmelik kenti kolayca aldı. 694'ten başlayarak Haccac bin Yusuf bütün ırak topraklarına egemen oldu. XIII. yy.'ın ilk yarısının sonlarına değin Irak, genellikle huzur ve barış içinde yaşadı. 745'ten sonra Kûfe, bir süre Hariciler'in elinde kaldı. 749'da Abbasiler'in başkenti olduysa da, Mansur'un halife olunca (754) Suriye'ye karşı kendini güven altına almak, özellikle de Hz. Ali'nin yandaşlarının bulunduğu Kûfe'den uzak kalmak amacıyla Bağdat'ı kurması, Kûfe'nin eski önemini yitirmesine yol açtı.

814'te Hz. Ali'nin soyundan gelen İbni Tabataba (ya da Muhammet bin İbrahim), Kûfe'de halkı ayaklandırıp halifeliğini ilan etmek istediyse de, bu olaydan kısa bir süre sonra öldü; ama karışıklıkların önüne geçilemedi. 865'te Yahya bin Ömer, 870'te Ali bin Zeyt ayaklanarak valiyi kentten kovdular. 877'den sonra Mezopotamya yöresinde ortaya çıkan, bazı arap ve nabati topluluklarınca da benimsenen karmati mezhebinin başı Hamdan Karmat, IX. yy.'ın sonlarına doğru, yandaşları için Kûfe'nin doğusunda Darülhicre'yi kurdu. Irak'ın batısı ve Suriye Karmatiler'in saldırısına uğradığı zaman, Kûfe de yakılıp yıkıldı (X. yy. başları). Kûfe, benzeri olaylara 925, 927 ve 930 yıllarında da sahne oldu. 945'ten sonra kırk yıl kadar Büveyhiler tarafından korunan kent, 986'da yeniden Karmatiler'in eline geçti. X. yy. sona ererken Bahaüddevle, Kûfe'yi ikta olarak Ukayliler'e bıraktı. Zaman zaman Beni Esedler, Tayylar, Şemmarlar kenti yağmalayıp yıktılar. XII. yy.'ın başında Hille'nin kurulması üzerine Kûfe nüfusunun büyük bir bölümü yeni başkente göç etti.

Kûfe, Osmanlılar döneminde Kerbela sancağına bağlı Necef kadılığının bir nahiye merkeziydi. 1938'de arkeolojik ve tarihsel sit alanı olarak ilan edilen Kûfe'deki büyük camiyle eski yapılardan bazıları restore edildi; ıraklı bilim adamları tarafından yapılan kazılarda Emeviler dönemine ait birçok değerli eser ele geçirildi.

—Güz. sant. Bugün yıkılmış olan Kûfe Ulu camisi (639), bazı bölümleriyle apadanalardan (İran'daki sütunlu salonlar) esinleniyordu. Arap camileri diye adlandırılan birçok yapıya bu cami örnek olmuş, sonraları bu etkiye Şam Ulu camisi'nden aktarılan öğeler de karışmıştır. Kenti, IX. yy. sonuna dek önemli bir sanat merkezi olarak kaldı.

Halife Ali Kûfe'yi başkent yaptıktan sonra arap yazısı burada gelişti ve *kûfi* adıyla anılmaya başlandı.

KUFFE a. (fr. *kouffa*'dan). İçi ve dışı bitümle kaplı yuvarlak bir sepetten yapılan ve Fırat nehrinde kullanılan özel tekne.

KÛFİ sıf. (*Kûfe* şehrinin adından *kûfî*). *Esk.* Kûfe şehrine ait.

—Hat. Aklâm-ı sitte adı verilen altı tür yazının (muhakkak, reyhani, sülüs, nesih, tevki, rika) ortaya çıkmasından önce kullanılan arap yazısının genel adı. (Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL. İslam yazısı, Hz. Muhammet döneminden başlayarak biçimlerine ve kullanıldığı kente ve bölgelere göre adlar aldı. Halife Ali (656-661) Kûfe'yi başkent yaptıktan sonra islam yazısı burada oldukça gelişti ve eski geleneğe uyularak kûfi adıyla anılmaya başlandı. Bu tarihten IX. yy.'ın ikinci yarısında aklâm-ı sitte'nin doğuşuna kadar, islam yazısı için kullanılan bu ad, sonraları kûfiden önceki yazıları da kapsayan genel bir anlam kazandı. Kûfinin kökeni, Araplar gibi sami bir kavim olan ve Filistin ile Ürdün arasındaki bölgede yaşamış bulunan Nabatiler'in yazısına dayanmaktadır. VI. yy.'da arap yazısı olarak gelişmeye başlayan bu yazının ilk örneklerinden biri, Harran'daki bir kilisenin yazıtında görülmektedir (568). Daha sonra Hz. Muhammet'in çevredeki hükümdarlara gönderdiği mektuplarda bu yazının daha gelişmiş örnekleriyle karşılaşılmaktadır. Bu dönemde Mekke'de *mekki* adını alan bu yazı, Medine'de de *medeni* adını almıştır. Sonunda Kûfe'de kûfi adıyla gelişimini sürdürmüştür.

Kûfi, D. ve B. islam ülkelerinde, kimi küçük farklılıklara karşılık benzer bir gelişim göstermiştir. Bu yazı hem D.'da hem de B.'da köşeli bir özellik taşır. Kullanılış biçimine göre D. kûfisi üç gruba ayrılır: *sade kûfi*, her türlü süsten uzaktır, ilk dönem Kuran'ları bununla yazılmıştır; *süslü kûfi*, kûfi harflerinin yaprak, çiçek ve geometrik motiflerle süslenmesinden oluşur; *kûfi-i bennai* ya da *kûfi-i makılı*, harfleri dikdörtgen biçiminde ve süssüz bir yazıdır, genellikle yapıların cephelerinde kullanılmıştır.

B. kûfisi daha çok mağrib kûfisi adıyla anılır. Bu yazı Tunus'ta Kayrevan kentinde gelişmeye başlamış ve daha sonra öteki mağrib ülkelerine yayılarak endülüs, tunus, fas, cezayir ve sudan kûfisi gibi adlar altında bölgesel farklılıklar göstermiştir. D. özellikleri taşımakla birlikte bu kûfilerde harflerin gövdelerinin küt ve bodur olması, dikey harflerin tepelerinde küçük bir yuvarlak bulunması, "fe" harfinin altında, "kef" harfinin de üstünde birer nokta olması gibi ayrılıklar vardır.

Kûfi X. yy.'dan sonra çok az kullanılmakla birlikte günümüze kadar geldi ve özellikle süs öğesi olarak değerlendirildi. Anadolu'da Mehmet II (Fatih) döneminden sonraki birkaç örnek arasında İstanbul'da Yıldız camisi'yle, Kızıltoprak'taki Zühtüpaşa camisi'nin kuşak yazıları belirtilebilir. Son yıllarda Prof. Emin Barın (1913-1987) bu yazıyla bazı başarılı denemeler yaptı.

KÛFİ çayı, İçbatı Anadolu'da, Sandıklı ovasını çeviren dağlardan inen kolların birleşmesiyle oluşan akarsu. G.'den gelen başlıca kolu yeni haritalarda Hamam çayı olarak gösterilmiştir. G.-B.'ya yönelerek Akdağ ve Çatma dağları arasındaki gömük bir vadiden geçer, Çivril ovasına çıkar ve burada Büyük Menderes'in Dinar'dan gelen esas kolu ile birleşir.

kuffe
Ninova'da Sanherib sarayı'ndaki bir ortostattan ayrıntı asur sanatı, İ.Ö. VII. yy.
British Museum, Londra

British Museum

KÛFİYÛN a. (ar. *kûfi*'nin çoğl. *kûfiyyun*). *Esk.* VIII. yüzyılda biri Basra'da ve biri Kûfe'de olmak üzere arap dilbilimcileri iki kola ayrılmışlardı. Kûfeli olanlara "Kûfeliler" anlamında bu ad verilmiştir.

KUFL a. (ar. *ḳufl*). *Esk.* **1.** Kilit: *"Kufl urdı ahd-i zülfün gencine-i visâle"* (Fuzuli, XVI. yy.). **—2.** *Kufl-i rumi,* asma kilit. ‖ *Kufl-ger,* kilit yapan, çilingir. ‖ *Kufl-güşa,* kilit açan; anahtar.

KUFRA, ar. **el Kufrah,** ital. **Cufra,** Libya'da vaha, Sirenayka'nın güneyinde; 7 500 nüf. Sulamalı tarım (hayvanlar için ot) ve küçükbaş hayvan yetiştiriciliği. — Yakınında demir ve manganez yatakları.

—Ask. tar. 1931'de italyan Graziani'nin işgal ettiği Kufra'yı 1 şubat 1941'de fransız Leclerc bir baskınla ele geçirdi ve burada, Strasbourg ile Metz kurtuluncaya kadar silahlarını bırakmayacağına yemin etti.

KUFSTEİN, Avusturya'da (Tirol) kent, İnn ırmağı kıyısında, Almanya sınırı yakınında; 13 000 nüf. Turizm ve kış sporları (yüksl. 503-1 694 m) merkezi. Geroldseck kalesi (XIII. yy.). 1931 yılında açık havada kurulan *Heldenorgel* ("Kahramanlar orgu"). Camcılık. Kayak fabrikası. Makine sanayisi.

KÛFTE sıf. (fars. *kûften,* dövmek'ten *kûfte*). *Esk.* Ezilmiş, dövülmüş.

◆ a. Köfte.

KUGE, imparatorluk sarayı soylularını belirten japonca sözc. Bunları, 1600'den başlayarak şogunlara bağlanan daimyoların oluşturduğu toprak soylularından ayırmak gerekir. Kugeler, tüm siyasal haklarını ellerinden alan ve kendilerini göstermelik bir duruma düşüren şogun düzenine besledikleri düşmanlık nedeniyle, 1868 restorasyonu'nda belli bir rol oynadılar. O tarihlerde Kyoto'da hâlâ 187 kuge ailesi vardı; daha sonra, *kasoku* adıyla, daimyo toprak soyluluğu içinde eridiler.

KUGELHUPF a. (alsace kökenli sözc.; alm. *kugel,* küre'den). Pastac. Mayalı hamurdan yapılan, burmalı yüksek bir taç biçiminde kalıplanmış, kuru üzümle süslü alsace pastası.

KUGELMANN (Ludwig), alman sosyalist (Osnabrück 1830 - 1902). 1848'de Rheinland'da devrime katıldı, tıp öğrenimine başladı ve Marx'la tanışarak ona içten bir dostluk gösterdi. Ama, Marx'ın düşüncelerinin kendiliklerinden benimseneceğini sandı ve Marx'tan dinlediği bazı düşünceleri yayımlaması aralarındaki ilişkinin kopmasına yol açtı (temmuz 1871). Bununla birlikte Lahey kongresi'ne katıldı (1872). Marx, aralık 1862'den temmuz 1871'e dek Kugelmann'a bir dizi mektup yolladı; bu mektuplar 1902'de Kautsky tarafından yayımlandı.

KUGUAR a. Zool. PUMA'nın eşanlamlısı.

KUĞU a. **1.** Ülkemizde dört türü konaklayan, beyaz tüylü (kara kuğu hariç) perdeayaklı büyük kuşların ortak adı. (Ördekgiller familyası.) [Bk. *ansikl.* böl.] **—2.** *Kuğu gibi,* ince, uzun boyun için kullanılır.

—Mobc. *Kuğu boynu,* Empire ve Restauration dönemleri üsluplarında sıkça rastlanan bir süsleme motifi.

◆ sıf. Atç. *Kuğu boyun,* üstü dışbükey, altı içbükey olan boyun. Özellikle arap atlarında rastlanır.

—ANSİKL. Kuğular kazlara çok yakın kuşlardır ve onlar gibi *Anserinae* oymağı içinde sınıflandırılır. Çok küçük olan ve daha çok bir ördeğe benzeyen Güney Amerika'ya özgü *Coscoroba coscoroba* dışındaki kuğular *Cygnus* cinsinde toplanır. Bu hayvanlar esnek ve uzun boyunlu, güçlü ses çıkaran, tatlısularda bulduğu çeşitli larvalar ve bitkilerle beslenen büyük kuşlardır. Özellikle 4 ila 7 yumurtayı korumak zorunda oldukları kuluçka döneminde ve 10 aydan daha uzun bir süre besledikleri yavruları yanlarında bulunduğunda, çoğunlukla saldırgan olurlar. Kuğuların altı türü vardır. Evcil kuğu ve sessiz kuğu da denilen kemeri kuğu *(C. olor)*, turuncu renkli gagalı ve Asya kökenli bir kuştur. (Ortaçağ'da insanların Avrupa'ya getirdiği bu kuş daha sonra bütün dünyaya yayıldı.) Semeri kuğu ya da ötücü kuğu *(C. cygnus)* ve ışıklı kuğu ya da bewick kuğusu *(C. columbianus)* siyah renkli lekeli sarı gagalıdır; bu türler Asya kökenlidir ve Avrupa'nın birçok ülkesinde kışlayabilir. Dördüncü kuğu türü bütünüyle beyaz tüylü olan trompetçi kuğudur (*C. buccinator*, günümüzde koruma altına alınmıştır). Kara kuğu *(C. atratus)* ise Avustralya'da yaşar ve birçok doğal koruma alanına ya da parka insan tarafından yerleştirilmiştir. Güney Amerika'da, ayrıca, kara boyunlu kuğu *(C. melanocoryphus)* türü de bulunur. Kuğular iyi uçan kuşlardır, ama ağırlıkları yüzünden havalanabilmeleri için su üzerinde uzunca bir süre koşmaları gerekir. "Kuğu şarkısı" denilen olay, ışıklı kuğunun ötüşünden ya da semeri kuğunun şarkısının son bölümünden oluşur.

ceylan derisi üzerine kûfi yazılı Kuran
Süleymaniye kütüphanesi, İstanbul

kemeri **kuğu**
(Cygnus olor)

—Kürkç. Kuğunun deriye yapışık tüyleri, çeşitli süslemelerde, püskül vb. yapımında kullanılır. Bu amaçla, hayvanın derisi, genellikle şaplı bir macunla sıvanarak sepilenir.

—Mit. Dünya mitolojisinde kuğu kutsal olarak nitelenir ve saygı görür. Kuğu motifi beyazlığın ve temizliğin simgesidir. Kuğu kız motifine dünya efsanelerinde sıkça rastlanır. Özellikle evlenmemiş, bakire kızların Lotus gölünde kuğuya dönüşerek yüzdükleri, hint mitolojisinde Antikçağ'dan beri görülmektedir. Bunlar istedikleri an insana dönüşebiliyorlardı (bu değişimin erkeklerden kaçma düşüncesinden ileri geldiği sanılmaktadır). Kuğu kız motifi Bin bir gece masalları'nda da vardır.

Kuğu anlamına gelen Kyknos yunan mitolojisinde birçok efsane kişisinin adıdır. Poseidon'un bu adda iki oğlu vardır. Bunlardan biri Truvalılar'ın yanında çarpışır, Akhilleus onu öldürmeye çalışırken, Poseidon oğlunu kuğuya dönüştürerek kaçırır. Poseidon'un öteki oğlu Kyknos'u annesi doğurduktan sonra deniz kıyısına bırakınca, bebeği bir kuğu alır büyütür. Bir başka öykü de Phaethon ve arkadaşı Kyknos'la ilgilidir. Phaethon ölünce Kyknos öyle güzel ağıt yakar ki, tanrı Apollon onu kuğuya dönüştürür. Tanrıça Leto, Apollon'u Delos adasında doğururken, kutsal kuğular ada çevresinde yedi tur atarlar. Leda'ya âşık olan Zeus ona yaklaşabilmek için kuğu kılığına girer. Bir başka öyküye göreyse Nemesis kendisine tutkun olan Ze-

kara **kuğu**
(Cygnus atratus)

us'tan kurtulabilmek için kaza dönüşür, ancak Zeus kuğu biçimine girerek ona yaklaşır. Tanrı Apollon Hyperboreoi halkının oturduğu ülkeye beyaz kuğuların çektiği bir arabayla gider.

Kuğu motifi türk mitolojisinde de yer alır. Oğuz boylarının kutsal hayvanlarından biri kuğudur. Bu hayvanlardan türediklerine inanan kavimler onlara büyük saygı duyarlardı. Yakutlar'ın koruyucu tanrısı Aysit ve zürriyet tanrısı kuğudur. Hatta Yakut Türkleri'ne çok yakın oturan Dolganlar kuğu, kartal gibi kuşların adlarını bile söylemekten çekinirlerdi. Kuğu kutsal kadınlığın simgesiydi. Kırgızlar'ın *Manas destanı*'nda Manas'ın nişanlısı Ayçörek, tanrısallığıyla düşmanlarını korkutmak için kuğuya dönüşür. Kuğu kızlar zaman zaman insanlara kötülük getirir, onlarla dövüşürlerdi (Kuğu Hanım).

KUĞU, ana yıldızları Samanyolu içinde büyük bir haç gibi görünen (kimi kez *Kuzey Haçı* olarak adlandırılır) Kuzey takımyıldızı; Antikçağ'da bu takımyıldız kanatları açık bir kuğunun silueti olarak görülmüştür. Kuğu takımyıldızı çıplak gözle görülebilen 150 kadar yıldız içerir; en parlakları haçın başını ve ayağını oluşturan Deneb* ve Albireo*'dur. 11 ıy uzaklıkta yer alan ve uzaklığı belirlenen ilk yıldız olan (Bessel tarafından, 1838'de) *61 Kuğu* yıldızı Yer'e en yakın yıldızlardan biridir. Bu yıldızın büyük bir özdevinime sahip olduğu da bilinir: gökyüzündeki yer değiştirmesi yılda 5,2″ ye ulaşır. Öte yandan, bu bir çift yıldızdır; bileşenleri, kütlesi Jüpiter'inkinin 16 katı olduğu tahmin edilen ve görülemeyen diğer bir gökcisminin, büyük olasılıkla da bir gezegenin varlığını belirten, tedirgin bir dönme devinimine sahiptir. Bulutsular ve yıldız kümeleri bakımından çok zengin bir gök bölgesinde yer alan takımyıldız diğer ilginç görünümler, özellikle Deneb'in doğusunda 3°'de yer alan meşhur *North America* bulutsusu (Kuzey Amerika'yı anımsatan biçimi nedeniyle böyle adlandırılır) ile -muhtemelen bir süpernova kalıntısı olan- *Dantel* bulutsusunu içerir; bu iki bulutsu da amatör aygıtlarla gözlemlenebilir. Ayrıca bu takımyıldız birçok yeğin X- ışınımının da barınağıdır; 1965 yılında ortaya çıkarılan bu kaynaklardan biri de *X-1 Kuğu* ana bileşeni mavi bir üstdev ve görülemeyen ikinci bileşeni de bir kara delik olan, yaklaşık 6 000 ıy uzaklıkta yer alan bir çift yıldız ile aynıdır. Son olarak, çapı yaklaşık 1 500 ıy olan büyük bir sıcak gaz kabarcığının varlığı 1979'da bu bölgede ortaya çıkarıldı; bu büyük kabarcık, göğün bu bölgesindeki O ve B tayf tipli genç yıldızların varlığıyla yakından ilişkilidir. (→ GÖK haritası.)

Kuğu *(Lebed)* ya da **Kuğunun ölümü,** Michel Fokine'in Anna Pavlova için, Saint-Saëns'ın *Hayvanlar karnavalı*'nın andante'si (çello solosu) üzerine düzenlediği koregrafik solo. İlk kez 1905'te, bir gala sırasında, Petersburg'daki Soylular kulübü'nde sahnelendi. Pavlova, lirik ve hüzünlü üslubuyla, titreşen sular üzerinde yapayalnız can çekişen kuğuyu büyük başarıyla canlandırdı. Bu yorumdan sonra Pavlova, en büyük dans yıldızları arasına girdi. Galina Ulanova, Alicia Markova, Yvette Chauviré ve Maya Plisetskaya da bu solodan sonra ünlendiler.

KUĞU fırtınası, takvim klimatolojisine göre, genellikle 18 nisanda, bazı takvimlere göre ise birkaç gün önce ya da sonra meydana gelen sayılı fırtına. İstatistiksel araştırmalara göre gerçekleşme olasılığı % 25.

Kuğu gölü *(Lebedinoye Ozero)*, 4 perdelik bale. Müziğini Çaykovskiy, librettosunu V. P. Begiçev ve Vasiliy Geltser, koregrafisini Marius Petipa (I. ve III. perdeler) ve Lev İvanov (II. ve IV. perdeler), dekor ve kostümleriniyse Mihail Boçarov ve Heinrich Levogt hazırladılar. İlk kez 1895'te Petersburg'daki Mariynskiy tiyatrosu'nda sahnelendi; Odile ve Odette'i Pierina Legnani, prens Siegfried'iyse Pavel Gerdt canlandırdı.

1877'de Julius Reisinger'in koregrafilediği ilk *Kuğu gölü*, önemli bir başarı sağlayamadı. Petipa ve İvanov versiyonu, 1911'de Aleksandr Gorskiy tarafından Bolşoy'da yeniden sahneye kondu, 1937'de Asaf Meserer'in yaptığı kimi değişikliklerle üçüncü kez sahnelendi. Sovyetler Birliği'nde Agripina Vaganova (Kirov tiyatrosu, 1933), Konstantin Sergeyev (Kirov, 1950), Vladimir Burmeister (Stanislavskiy ve Nemiroviç-Dançenko tiyatrosu, 1953; Paris operası, 1960), Yuriy Grigoroviç (Bolşoy tiyatrosu, 1970) gibi koregraflar da birer *Kuğu gölü* versiyonu hazırladılar. Mary Skeaping 1953'te İsveç Krallık balesi için eksiksiz bir versiyon düzenledi. Mariynskiy tiyatrosu'nun, Michel Fokine tarafından gözden geçirilmiş versiyonu, Rus baleleri'nce 1911'de Londra'da sahnelendi (başrolleri Kşesinskaya ve Nijinski yorumladı). *Kuğu gölü*'nün eksiksiz versiyonu, Nikolay Sergeyev tarafından Vic-Wells Ballet için yeniden sahneye kondu (Londra, 1934).

Bu romantik balenin konusunu oluşturan peri masalı biraz çocukçaysa da, yapıt teknik bakımdan çok güçlüdür. Adage, pas de deux, Odette'in büyük çeşitlemesi ve 2. perdedeki küçük kuğuların dansı çok ünlüdür. 3. sahnedeki "Kara kuğu" denen ve sık sık bağımsız olarak sahnelenen çeşitleme, büyük bir teknik gerektirir; bunu aşan bir ustalık gösterisi de yoktur.

Kuğu gölü, Türkiye'de ilk kez 1965-66 sezonunda Ankara Devlet opera ve balesi'nce sahnelendi.

Kuğu nişanı, 1443'te ihdas edilen Prusya nişanı. 1843'te, hastalara bakanlara, mahkûmlara yardımcı olanlara verilmek üzere yeniden düzenlendi.

KUĞUBOYNU a. Tropikal Amerika'da yetişen ve bazı türleri seralarda süs için yetiştirilen epifit orkide. (Bil. a. *cycnoches;* salepgiller familyası.)

Kuğunun ölümü → KUĞU.

KUĞURMAK gçz. f. Güvercinden söz ederken, ötmek.

KÛH ya da **KÜH** a. (fars. *kūh*). *Esk.* **1.** Dağ: *"Beni bırakuban gitti duragı kûh u sahradır"* (Eşrefoğlu Rumi, XV. yy.). **—2.** *Kûh-beden*, dağ gibi, iri yapılı. ‖ *Kûh-ciğer*, yürekli, cesur, yiğit. ‖ *Kûh-ken*, dağı kazan ve delen; Ferhat: *"Kûh-kenden görünür kûhda âsâr henüz"* (Fuzuli, XVI. yy.). ‖ *Kûh-nümun, kûh-peyker*, dağ görünüşlü, iri yapılı. ‖ *Kûh-pare*, dağ parçası; kuvvetli at. ‖ *Kûh-paye*, dağlık yer. ‖ *Kûh-püşt*, kambur. ‖ *Kûh-ten, kûh-ver*, dağ gibi, gösterişli, iri. ‖ *Kûh u deşt*, dağ ve çöl; her taraf, her yer. ‖ *Kûh-i ateş-feşan*, ateş saçan dağ, yanardağ. ‖ *Kûh-i celil*, Nuh peygamberin evinin bulunduğu dağ. ‖ *Kûh-i Kaf*, Kafdağı; erişilemeyen yer. ‖ *Kûh-i revende*, çok iri yapılı at.

KÛH dağı, D. Anadolu'da, Van'ın yaklaşık 32 km D.'sunda, Erek dağının D. kesimindeki bir doruğa (2 850 m) eski haritalarda verilen ad.

KÛHÂN sıf. ve a. (fars. *kūhān*). *Esk.* Kambur.

◆ a. **1.** Eyer. **—2.** Hörgüç.

KÛHE a. (fars. *kūhe*). *Esk.* **1.** Dağ. **—2.** Eyer. **—3.** Tepesi sivrice ve kubbeli olan şey. **—4.** Saldırma, hücum.

KÛHÎ sıf. (fars. *kūh* ve ar. *-î*'den *kūhī*). *Esk.* **1.** Dağla ilgili: *Şükûfe-i kûhi* (dağ çiçeği). **—2.** Dağlı.

KÛH-İ BABA ("Dağların babası"), Afganistan'da kütle, Hindu Kuş'un batı uzantısı. Bu dağdaki karlar, Hilmend'i, Amu Derya'nın güney kollarını ve Sindhu'nun batı kollarını besler.

KÛHİ-NUH, Ağrı dağının farsça adı.

Kûh-i Nur (hintçe *ışık dağı* anlamında ad), ilk kez Hindistan'da 1304'te, Malva racasına ait olduğu sırada sözü edilen çok büyük elmas. XVI. yy.'da sultan Babur'a aitti. Delhi'nin yağmalanması sırasında, 1739'da İranlılar'ın eline geçti, 1813'te Rancit Singh tarafından satın alınmadan önce, birçok kez sahip değiştirdi. 1849'da Doğu Hindistan şirketi'ne satıldı, bir yıl sonra kraliçe Victoria'ya armağan edildi. 1851'de Uluslararası Londra sergisi sırasında Crystal Palace'ta sergilendikten sonra, kraliçe elmasını yonturmaya karar verdi. İşlem, elmasın ağırlığını 800 kırattan 279 kırata düşürdü.

KÛH-İ SULTAN, Pakistan'da (Belucistan) yanardağ, Çagai dağlarında; 2 333 m. Sönmüş üç koniden oluşur.

KÛHİSTAN a. (fars. *kūh* ve *-istān*'dan *kūhistān*). Dağlık ülke ya da bölge. İran'da birçok kütleye bu ad verilir. Ayrıca Doğu İran'daki, Lut ile Sistan arasındaki dağlık bölgeyi de belirtir.

KÛHİSTAN, Pakistan'da Sind'in güney-batı'sında G.'de Karaçi ile K.'de Sehvan' ın arasında.

KÛHİSTAN, Kirtar dağlarının kurak, tepelerle engebelenen, sıcak kükürtlü kaynakların sıralandığı, deve, keçi ve koyun yetiştiren göçebe kabilelerin oturduğu dağ eteklerini içerir.

KÛHKÛB sıf. (fars. *kūh* ve *kūb*, vuran'dan *kūh-kūb*). *Esk.* **1.** Dağ delen, dağı kazıp oyan. **—2.** Güçlü katır, deve ya da at için kullanılır. **—3.** Kaleleri yıkmakta kullanılan güçlü toplar için kullanılır. **—4.** Ferhat'ın lakabı.

KUHL a. (ar. *kuḥl*). *Esk.* **1.** Kadınların kirpik diplerine sürdükleri siyah boya, sürme. **—2.** Göz ilacı.

—ANSİKL. Kaygan bir toz olan kuhl, esansla karıştırılmış yağlı maddelerin kömürleştirilmesiyle elde edilirdi. Önceden ıslatılmış küçük çubuklarla kirpik diplerine sürülürdü.

C. Masson

Kirov balesi'nin 1982'de Kongre sarayı'nda (Paris) sunduğu *Kuğu gölü*'nde Sergey Berejnoy ve Olga Çençikova

KUHLAU (Friedrich), alman besteci ve piyanocu (Uelzen, Hannover, 1786 - Lyngby, Kopenhag, 1832). 1810'da Danimarka'ya sığındı, 1813'te krallık ailesine bağlandı. Yerleştiği ülkede birçok sahne yapıtı besteledi. Bunların en önemlisi *Elverhoj*'dur (1828). Flüt parçaları ve piyano sonatlarıyla dünya çapında ün kazandı.

KUHLİ sıf. (ar. *kuḥl* ve -*ī*'den *kuḥlī*). *Esk.* Sürme renginde, siyah renkli.

KUHLİ a. Tayland'da tatlısularda yaşayan küçük taşısıranbalığı. (Koyu renk halkalı yılansı bedenli bu balığı akvaryum meraklıları çok sever. Bil. a. *Acanthopthalmus kuhli;* taşısırangiller familyası.)

KUHLMANN (Frédéric), fransız kimyacı ve sanayici (Colmar 1803 - Lille 1881). 1833'te, Lille yakınındaki Loos fabrikasında, kontakt işlemiyle sülfürik asit elde etti. 1838'de, amonyağın platin üzerinde katalitik yükseltgeme sonucu nitrik asite dönüştüğünü buldu. — Oğlu, JULES FRÉDÉRIC (Lille 1841-1881), babasından sonra, onun Lille'de kurduğu fabrikaların yönetimini üstlendi. 1862'de, talyumun keşfi çalışmalarına katıldı.

KUHN (Adalbert), alman dilbilimci ve mitoloji bilgini (Königsberg 1812 - Berlin 1881). Karşılaştırmalı dilbilgisi alanında incelemeler, özellikle de hint-avrupa ve germen mitolojileri üzerine araştırmalar yaptı.

KUHN (Franz), baron **Von Kuhnenfeld,** avusturyalı general (Prossnitz 1817 - Strassoldo 1896). Savaş bakanı oldu, Sadová yenilgisinden sonra orduyu yeniden düzenledi (1867-1874).

KUHN (Ernst), alman dilbilimci (Berlin 1846 - Münih 1920). Hint-iran dilleri üzerinde araştırmalar yaptı: *Beiträge zur Paligrammatik* [Pali dilbilgisine katkı] (1875) ve *Grundriss der iranischen Philologie* [İran filolojisi el kitabı] (1896-1904).

KUHN (Werner), isviçreli kimyacı ve fizikçi (Maur, Zürich'in kantonu, 1899). Yüksek polimerlerin incelenmesinde istatistik yöntemlerden yararlandı ve kauçuğun esnekliği üstüne kinetik kuramın temellerini attı. Ayrıca selülozun parçalanmasını inceledi.

KUHN (Richard), alman kimyacı (Viyana 1900 - Heidelberg 1967). Kaiser Wilhelm İnstitut'ta kimya bölümünün müdürlüğünü yaptı; B2, B6, K, H vitaminleri ve karotenoitler üstüne yaptığı araştırmalarla 1938 Nobel kimya ödülü'nü aldı.

KUHN (Dieter), alman yazar (Köln 1935). Konularını çoğunlukla tarihten alır, bazı tarihsel yapıları gün ışığına çıkarmak amacı güden bu konular tarihle gerçek bir bağ içerisindedir (*N*, 1970). Bununla birlikte düşleme ve fantastik öğelere de yer verdiği görülür (*Stanislaw der Schweiger*, 1975).

KUHNAU (Johann), alman orgcu ve besteci (Geising, Saksonya, 1660 - Leipzig 1722). Leipzig'deki Thomaskirche'nin önce orgculuğuna (1684), sonra da kantorluğuna atandı. 1701'de kent üniversitesinin müzik yöneticiliğine getirildi. 1688'de bir *collegium musicum* kurdu. Başlıca yapıtları: *Neue Clavier-Übung* (Yeni klavye alıştırması) [1689,1692]; *Frische Clavier -Früchte* (Taze klavye meyveleri) başlıklı yedi klavye sonatı (1696); *Musikalische Vorstellung einiger biblischer Historien* (Kutsal Kitap'taki birkaç öykü üzerine müzikli oyun) başlıklı programlı sonatlar (1700). Ayrıca latin motetleri, kantatlar, -Almanya'da ilk olarak- piyanoforte sonatları besteledi. Bir de inceleme yazdı: *Der musikalische Quacksalber* (Müzik cahili) [1700].

KÛHSAR a. (fars. *kūh* ve *sār*'dan *kūh-sār*). *Esk.* Dağ başı; dağlık bölge.

KUİ a. Orta öbekten dravid dili. Orissa'nın kuzey-batı kesiminde yaklaşık 650 000 kişi (khond kabileleri) tarafından konuşulmaktadır.

KUİLON, Hindistan'da (Kerala) liman kenti; Malabar kıyısında; 124 000 nüf. Besin ve halat sanayileri, metal işleme (buna Kundara banliyölerinin sanayileri de eklenir: kimya, alüminyum metalürjisi, seramik).

KUİLU a. Kuilu bölgesi kökenli canephorra cinsinden kahve çeşidi. (Trakeomikoza duyarlı olması nedeniyle üretimi Afrika'da gerilemekte, buna karşılık, Brezilya'da [konilon adı altında] genişlemektedir.)

KUİLU, Kongo'da akarsu, Pointe-Noire'ın K.-B.'sında Atlas okyanusu'na dökülür. Yukarı çığırına *Niari* adı verilir. Hidroelektrik tesisleri projesi (Sunda barajı). —*Kuilu bölgesi*, 10 285 km²; 97 000 nüf. Merkezi, *Pointe-Noire*.

KUİPER (Gerard Pieter), Hollanda kökenli amerikalı astrofizikçi (Harenkarspel 1906 - Mexico 1973). Yerkes gözlemevini (Wisconsin), sonra McDonald gözlemevini (Texas) yönetti. Titan'ın atmosferinde metan (1945), Mars'ın atmosferinde karbondioksit bulunduğunu (1947) ortaya koydu, Neptün (1949) ve Pluton'un (1950) çaplarını ölçtü, Mars'ın kutupsal kubbelerinin ve Satürn'ün halkalarının tayfında, buzun varlığını gösteren soğurma kuşaklarını belirledi (1948), Uranüs'ün beşinci uydusu Miranda'yı (1948), Neptün'ün ikinci uydusu Nereid'i (1949) buldu. 1960'ta, fotoğraflardan oluşan bir Ay atlasının gerçekleştirilmesini yönetti.

KUİSKVALİS a. (lat. *quisqualis*). Karşıt yapraklı, salkım halinde toplu beyaz ya da kırmızı çiçekli tırmanıcı ağaççık. (Asya ve Afrika'nın tropikal bölgelerinde 4 türü vardır. *Combretaceae* familyası.)

KUİTLATEK a. Bugün ölü durumda olan bir kızılderili dili. Meksika'da (Guerrero eyaleti) konuşulurdu.

KUJAWY, Polonya'da bölge, Büyük Polonya gölleri yöresinin doğu bölümünde, Vistül ile Noteć arasında. Özgün niteliğinin yarattığı görünüm, tarihsel geleneklerden (XII. yy.'da prenslik, İnowrocław kenti çevresindeki düzenleme) çok doğal özelliklerin ürünüdür. Verimli bir ovadır: buğday ve şeker pancarı ekimi yapılır.

KUKA a. (yun. *koka*'dan). Özel biçimde sarılmış dantel ya da nakış ipliği yumağı.
—Ask. giy. Yeniçerilerin giydiği miğfer biçimli ve sorguçlu bir tür başlık. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Kuka süpürgesi*, bu başlığın tepesine takılan, turna telinden yapılmış sorguç.
—Denizc. Dalyan mavnalarında manevra yapmada kullanılan ağaç kanca.
—Esk. denizc. Osmanlı donanmasında kullanılmış yelkenli savaş gemisi. (Alt bölümü mavna, üst bölümü kalyon biçiminde olan bu gemi dört direkliydi.)
—Oy. Bazı çocuk oyunlarında, ortaya dikilerek top, taş, sopa ya da elle vurulmaya çalışılan uzunca taş, tahta, kiremit parçası, teneke kutu vb. || Ortaya dikilen kukayı eldeki taşlarla vurmaya dayanan bir çocuk oyunu. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Kukalı saklambaç*, kukayla oynanan bir tür saklambaç. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. Ask. giy. Bazı kaynaklarda verilen bilgilerden kukayı Eflak ve Boğdan voyvodalarının da kullandığı anlaşılmaktadır. Bu tür başlığa, biçimi ortadan kesilmiş bir hindistancevizini andırdığı için kuka dendiği sanılmaktadır. Miğfer biçimindeki kuka, çorbacı keçesini andırır, ancak çorbacı keçesindeki süpürge sorguç yerine üzerine turna telinden yapılmış bir süs takılır. Tepesindeki ibik biçimli uzantı arkaya yatar.
—Oy. Kuka oyununda oyunculardan biri ebe seçilir ve ortaya dikilen kukanın başında bekler. Öteki oyuncular ellerindeki yassı taşlarla kukayı vurmaya çalışırlar. Kuka devrildiğinde ebe yeniden yerine dikip vuranı yakalamaya çalışır, yakalarsa ebelikten kurtulur.
• *Kukalı saklambaç.* Oyuncular aralarından bir ebe seçer, ortaya bir daire çizip içine kukayı yerleştirirler. Ebe, kukanın başında bekler. Oyunculardan biri kukayı uzağa fırlatır ve tüm oyuncular saklanır. Ebe kukayı yerine koyduktan sonra saklananları bulup sobelemeye çalışır. Ebe uzaklaştığında oyunculardan biri kukayı yerinden alıp yeniden fırlatabilir. Ebe kuka yerindeyken tüm oyuncuları sobeleyebilirse, başkası ebe olur.

KUKA a. (yun. *kuki*'den). El sant. *Esk.* **1.** Hindistancevizi ağacı kökünden elde edilen ve tespih, ağızlık, kutu vb. yapımında kullanılan parlak ve sert odun. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** *Sırçalı kuka*, siyaha çalan dalgalı renkli kuka.

◆ sıf. Bu maddeden yapılmış eşya için kullanılır: *Kuka tespih, kuka ağızlık.*
—ANSİKL. El sant. Kuka, testere ile doğranıp haddeden geçirilerek tespih, ağızlık, zarf, kâse, kutu vb. yapımında kullanılırdı. Samur rengi almış olan eski ve haddelileri değerliydi. Özellikle kuka tespih ve ağızlıklar çok rağbetteydi. Hammaddesi Hindistan'dan geliyordu.

KUKAİ → KOBO DAİŞİ.

KUKAL a. Eski Dünya'nın bütün tropikal bölgelerinde bulunan asalak olmadan yaşayan gugukkuşu. (Gugukgiller familyası.)
—ANSİKL. Kukallar, kötü uçucu, yırtıcı kuşlardır: sık ağaçlı ormanların derinliklerinde yaşarlar ve yuvalanırlar. Eşler sırayla kuluçkaya yatarlar ve yavrularını birlikte yetiştirirler. Sülün kukalı *(Centropus phasianus)* kuyruğundaki uzun tüyleri nedeniyle bu adla anılır.

KUKËS ya da **KUKËSİ,** Kuzey Arnavutluk'ta kent, İşkodra'nın D.'sunda; 6 400 nüf. Metalürji (bakır, krom).

KUKLA, rumca **Kukla,** G. Kıbrıs rum kesiminde Baf ilçesine bağlı köy.

KUKLA a. **1.** El ya da iple oynatılan küçük bebek: *Kukla oynatmak.* (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** Bu bebeklerle oynatılan oyun: *Çocukları kukla seyretmeye götürmek.* **—3.** Kendi istek ve iradesi dışında başkalarınca yönlendirilen, kişiliği zayıf kimse: *O adam bir kukla, işin arkasında başkalan var. Bir kimsenin kuklası olmak.* **—4.** *Kukla gibi*, kararsız, ruhsuz, kişiliksiz kimseler için kullanılır; ufak tefek, çelimsiz. || *(Birini) kukla gibi oynatmak*, bir kimseye dilediği her şeyi yaptırmak; bir kimsenin işini yapıyormuş gibi davranarak onu sürekli olarak aldatıp durmak. || *Kukla mı oynuyor?*, bir yere toplananlara "gülünecek bir şey yok, dağılın" anlamında söylenir.
—Sey. oy. *Kukla çatalı*, ipli kuklada, kuklacının denetimi sağlayabilmesi için bebeklerin eklem yerlerine geçirilmiş iplerin bağlandığı, artı işareti biçimli ağaç parça. || *Kukla dekoru*, kukla sahnesi için hazırlanmış dekor. || *Kukla düdüğü*, kukla oyunlarında kullanılan ve ıslık sesi çıkaran düdük. || *Kukla gösterisi*, kukla oynatılarak düzenlenen gösteri. || *Kukla köprüsü*, ipli kuklada kuklacının üzerine çıktığı küçük köprü. (Kuklacı buraya çıkarak ipleri yukarıdan yönetir.) || *Kukla masası*, kuklacının yanında bulunan, üzerine gerekli araç gerecin konduğu masa. || *Kukla oynatmak*, kuklaları hareket ettirerek gösteri yapmak. || *Kukla oyunu*, kukla oynatımına temel olan sahne oyunu. —Kuklalarla düzenlenen gösteri. || *Kukla rafı*, kuklaların sahneye giriş sırasına göre dizildikleri ya da kullanılmadığı zamanlarda yerleştirildikleri raf. || *Kukla tiyatrosu*, kuklaların belli bir sahne oyununa göre ya da gösteri amacıyla oynatıldıkları tiyatro. || *Araba kuklası* →ARABA. || *Ayak kuklası* → AYAK. || *Dev kukla*, büyük boyutlu, iki yüzlü ve içine giren bir kişi tarafından elle ya da iplerle yönetilen kukla. (Bk. *ansikl.* böl.) || *İpli*

Büyük Larousse

bir kukla gösterisi

kukla, kuklanın eklem yerlerine bağlanan ipleri yukarıdan yöneterek oynatılan kukla. (Bk. *ansikl.* böl.) || *İskemle kuklası*, göğüslerine yatay olarak ip geçirilmiş kuklaları iskemle üzerine yerleştirip ipleri iskemlenin altından çekerek oynatılan kukla. (Çalgı eşliğinde aşağıdan ipleri çekilip hareket ettirilerek oynatılırlar.) || *Yer kuklası*, kuklacının yere yatarak oynattığı, *ayak* kuklası*'na benzer bir tür kukla.

◆ sıf. **1.** Başkalarınca yönlendirilen. **—2.** *Kukla hükümet*, yabancı bir hükümetçe kendi çıkarlarına hizmet etmesi için bir ülkede kurdurtulan bağımsızca davranma gücünden yoksun sözde hükümet.

—ANSİKL. Sey. oy. Kukla türk seyirlik oyunlarının en eskilerinden biridir. Kuklanın Anadolu'ya Orta Asya Türkleri'nce getirildiği sanılmaktadır. Orta Asya'da el kuklasına *kol korçak*, ipli kuklaya da *çadır hayal* denmekte ve bu terimler bazı türk boylarında bugün de kullanılmaktadır. İran'da ise, ipli kukla *haymei şebbazi* adıyla bilinir. (Ömer Hayyam'ın bir rübaisinde kukla insanlara, kuklacı da Tanrı'ya benzetilir.) XIII. yy.'a ait Sultan Velet'in *Divan*'ındaki bazı dizeler, Selçuklular arasında da kuklanın bilindiğini ve oynatıldığını göstermektedir.

Kuklaya XVII. yy.'a değin çeşitli kaynaklarda *kabarçuk, lubet, suret, korçak, hayal, piyade çadırı* vb. adlar verilmesi, araştırmacıları yanıltmış, kimi zaman gölge oyunu ile kukla birbirine karıştırılmıştır. XVII. yy.'dan başlayarak *kukla* teriminin kullanılmaya başlaması, bu terim karmaşasına bir ölçüde çözüm getirmiştir.

Türkiye'de kuklaya ilişkin ilk bilgiler XVI. yy.'a aittir. 1582 şenliklerini anlatan *Surname*'de, kukla gösterisinden de söz edilmektedir. Yine aynı şenlikle ilgili oyuncuların ve oyuncu topluluklarının adını veren bir yazmada, kukla oyunuyla ilgili birçok terime rastlanmaktadır. 1720 şenliklerini anlatan Mehmet Hazin *Surname*'sinde, araba kuklası hakkında bilgi vermekte ve geçitlerdeki dev kuklalardan söz etmektedir.

XVIII. yy.'da başlayan batılılaşma hareketi, seyirlik oyunları üzerinde de etkili olmuş ve batı kuklası bu yüzyılda Türkiye'ye girmiştir. 1884'te *Mecmua-yı Ebüzziya*'da yayımlanan "Kukla" başlıklı yazıda, batı kuklasının Ahmet III döneminde sefaret göreviyle Paris'e gönderilen Yirmisekiz Mehmet Çelebi'nin yanındaki bir kişi tarafından İstanbul'a getirildiği ve ilk gösterinin Damat İbrahim Paşa huzurunda düzenlendiği bildirilmektedir.

Ku Klux Klan'ın Louisiana'daki bir toplantısı aralık 1976

J. P. Laffont-Sygma

Kaynaklarda *araba kuklası, ayak kuklası, dev kukla, yer kuklası* vb. adlar verilen çeşitli kukla türlerinden söz edilmekle birlikte, yakın çağlarda başlıca üç tür kukla olduğu belirtilmektedir: el kuklası, ipli kukla ve iskemle kuklası. Bunlardan en yaygını, el kuklasıdır. İskemle kuklasıysa, daha çok sokaklarda ve mesire yerlerinde kısa süreli ve müzikli gösteriler olarak sergilenmiştir.

Türk kuklasında kişileştirme, karagöz ve ortaoyunundaki gibi kesin çizgilere sahip değildir. Kukla tiyatrosunun sözlü bir seyirlik oyun olarak gelişimi, oldukça geç olduğundan buradaki kişiler ve oyunlar daha çok tuluat tiyatrosuyla yakınlık göstermektedir. Kukla metinleri incelendiğinde bunlarda da karagöz ve ortaoyununda olduğu gibi birbiriyle oldukça zıt iki birincil kişi görülür.

Kukla oyunları genellikle karagöz ve ortaoyunlarından alınır ya da halk efsaneleri, aşk hikâyeleri işlenir. Araştırmacı Otto Spies bunlardan beşinin türkçe ve almanca metnini yayımlamıştır.

Öteki geleneksel seyirlik oyunlar gibi, kukla da XIX. yy. sonundan başlayarak eski önemini yitirmiştir. Günümüzde kişisel çabalarla kuklacılık canlandırılmaya çalışılmakta, eski kuklalar, kuklacı araçları İstanbul Belediye müzesi'nde sergilenmektedir.

Anadolu'da daha çok yağmur yağdırmak, ürünün bereketini artırmak vb. büyüsel amaçlarla yapılan ilkel kukla türlerine (hemeçik, korçak, bebek, çömçe gelin vb.) bugün de rastlanır.

• *Dev kukla*. Eski kaynaklarda *sureti dîvi mehib* ya da *peykeri mehîb ül-heykel* adıyla geçer. Osmanlı dönemi şenliklerindeki geçit törenlerinin en ilginç öğelerindendi. Çoğu bir insan boyundan büyük olur, çeşitli malzemelerle iki yüzlü bir baş ve içine insan girecek büyüklükte bir gövde yapılırdı. Hareket içine girenin devinimleri ya da çeşitli yerlerine bağlı iplerin içine giren tarafından yönetilmesiyle sağlanırdı. XVII. yy.'da İstanbul'daki bir geçit törenini izleyen italyan Pietro della Valle, dev kuklaların üst üste konmuş kasnakların üzerine etek gibi bez sarılarak oluşturulduğunu, bunların dans ederek geçtiklerini belirtir, gördüğü dev kuklanın iki yüzü olduğunu, bunlardan birinin kötülüğü simgelediğini, ötekinin koç başına benzediğini yazar. Mehmet Hazin'in 1720 şenliklerini anlatan *Surname*'sinden bu dev kuklaların göz alıcı renklerle boyanmış ve donatılmış oldukları; su fışkırtmak, daha küçük kuklalarla gösteriler yapmak vb. hünerler sergiledikleri de anlaşılmaktadır.

• *İpli kukla*. Bu kukla türünün XVII. yy.'da Yirmisekiz Mehmet Çelebi ile Paris'e gidenlerden biri aracılığıyla Türkiye'ye getirilmiş olduğu sanılmaktadır. İpli kuklanın ilgi toplamasında en büyük etken, birçok kez İstanbul'a gelerek temsiller veren Thomas Holden olmuştur. Holden ipli kuklanın tanınması ve kukla tekniklerinin gelişmesinde etkide bulundu, günümüzde bile kimi kuklacılar arasında ipli kuklalara "Holden kuklaları" denmektedir.

KUKLACI a. Sey. oy. Kukla yapan ve / ya da oynatan kimse.

—ANSİKL. Kuklacılar, oynattıkları kuklanın türüne göre sahnede yer alırlar. El kuklası oynatanlar, sahnenin altına yerleşir ve ellerine geçirdikleri kuklaları sahne üzerinde hareket ettirirler. İpli kuklada kuklacı sahnenin gerisinde yüksekçe bir yere çıkar, kuklaları iplerin bağlı bulunduğu kukla çatalı yardımıyla yönetir. İskemle kuklasında kuklacının görevi, iskemlenin altındaki ipleri çekerek kuklaların hareket etmesini sağlamaktır. Aynı zamanda çalgı da çalar. Ayak ve yer kuklalarını oynatırken kuklacı yere uzanır, kimi zaman ayaklarını da devreye sokar.

Kukla konusunda olduğu gibi kuklacılara ilişkin bilgilere de ilk kez XVII. yy. kaynaklarında rastlanmaktadır. Edinilen bilgiler, bu dönemde kuklacılığın saygın bir meslek olduğunu hatta bazı ünlü kuklacıların evlerinde saray cariyelerine ders verdiklerini göstermektedir. Bu yüzyıla ait bir "verile" belgesinde cariyelere ders veren Usturacı Mehmet Çelebi ve Karabaş adlı kuklacılara ödenecek meblağ belirtilmekte ve bunlar gibi ödeme yapılacak daha birçok kuklacının adı geçmektedir.

Kuklacılar masrafsız ve kolay olması nedeniyle daha çok el kuklasını yeğliyorlardı. Bununla birlikte Thomas Holden'in ipli kukla gösterilerinden sonra, bu türün giderek daha çok ilgi topladığı görüldü. Gene de el kuklasının dramatik özelliği en fazla olan ve tuluat tiyatrosuna koşut olarak gelişen bir özellik gösterdiği araştırmacılar tarafından kabul edilir.

Kuklacılık, XIX. yy.'ın sonlarından başlayarak eski önemini yitirmiş, giderek ortadan kalkmıştır. Bugün bu geleneksel seyirlik oyunu özgün biçimiyle yaşatmaya çalışanların sayısı birkaç kişiyi geçmemektedir.

KUKLACILIK a. Kukla oynatma ya da yapıp satma işi.

KUKLALIK a. Başkasının istemine göre davranma, onun elinde oyuncak olma.

■**Ku Klux Klan,** ABD'de gizli dernek. İç savaştan sonra, güneyli beyazlar zencilere yurttaşlık hakkı verilmesini önlemek için mücadele ettiler. 1865'te Pulaski'de (Tennessee) kurulan ilk kulüp bu ortamda doğdu; ilk Klan 1867'de Nashville'de (Tennessee) örgütlendi ve başkanlığına general Forrest getirildi. Kuruluşun amacı, zencileri çeşitli yollarla (alışılmamış törenler, beyaz bir kukuleta giymek vb.) korkutarak oy kullanmalarını önlemekti. Yerel *den*'ler biçiminde örgütlenen dernek öbür eyaletlere de yayıldı ve üye sayısı 550 000'i buldu. Şiddete başvurması, derneğin önce Tennessee'de (1868), ardından da federal hükümet tarafından (1877) yasaklanmasına yol açtı. Dernek, eski methodist papaz William Joseph Simmons tarafından Atlanta'da canlandırıldı (1915). Zenci düşmanlığından başka, püritenliği, katolik ve yahudi düşmanlığını, yabancı düşmanlığını, aşırı milliyetçiliği savunur oldu. Üye sayısını 1 milyona çıkaran (1922) Ku Klux Klan, bazı eyaletlerde soyarıtımcı önlemler (1919) alınmasına, alkol yasağının yeniden konmasına, göçleri kısıtlayan yasalar çıkarılmasına (1921-1924) ve yalıtlayıcı bir siyaset izlenmesine önayak oldu. Dernek suikastlara girişti: Louisiana'da iki kişiye işkence yapılması büyük yankı uyandırdı (1922). Simmons'un ardılı Evans aleyhine açtığı bir davada yapılan açıklamalar üzerine yetkililer harekete geçti. Yüksek mahkeme, derneği, gizli dernekleri yasaklayan yasalara uymaya zorladı (1928).

1960'lı yıllarda ABD'de ırkları kaynaştırma siyasetinin karşılaştığı zorluklar, Ku Klux Klan'ın etkinliğini yeniden şiddetlendirmesine yol açtı: derneğin 1967'de 10 000-30 000 arasında etkin üyesi vardı. Ku Klux Klan, 1964 sonundan sonra Mississippi ve Alabama, 1965 nisanından sonra da Louisiana ve Georgia eyaletlerinde zencilere karşı düzenlenen çok sayıda terörist eylemin sorumlusudur. "Ulu büyücü" Robert Shelton'un Kongre'ye hakaretten mahkûm olması (14 ekim 1966) ve Başkan Johnson'ın bu örgüte karşı başlattığı mücadele, ABD'nin güneyinde ırkçı cinayetleri cezasız bırakma amacını taşıyordu. Aşırı sağ eğilimli küçük bir grup durumuna düşen Klan'ın üye sayısı ve etkisi giderek azaldı.

KUKRİ a. Tibet ve Nepal'de silah olarak kullanılan ağır pala.

KUKRİYNİKSİY, üç rus ressam ve gravürcünün ortak takma adları: Mihail Vasiliyeviç KUPRİYANOV (Tetyuşi 1903); Porfiri Nikitiş KRİLOV (Şçelkunovo 1902); Nikolay Aleksandroviç SOKOLOV (Moskova 1903). Önceleri kitap resimlemeleri yaptılar; 1933'ten sonra, *Pravda*'da çalıştılar. Resimleri arasında şunlar sayılabilir: *Bir komiserin cenazesi, Tanya* (1942), *Almanlar'ın Novgorod'dan kaçışı* (1944-1946), *Hitler'in sonu* (1947-1948).

KUKS, Çek Cumhuriyeti'nde, Elbe kıyısında, Hradec Králové'nin kuzeyinde yer. Büyük bir barok yapı topluluğunun kalıntıları. Hastanenin capellasının (1717) önünde M. B. Braun tarafından 1712-1719 arasında gerçekleştirilen ve Erdemler ve Kötülükler'i betimleyen heykeller yer alır. Kuks ormanı'nın Betlém (Beytüllahim) adı verilen bir bölümünde, Braun tarafından doğrudan kayalara oyulmuş bir dizi dev boyutlu heykel ve kabartma bulunur.

rır.

Bruno Barbey-Magnum

Beytüllahim'de Nativitas, Matyáš Bernard Braun'un 1712-1731 arasında Kuks ormanı'nda gerçekleştirdiği oyma kabartmalardan biri

KUKUČİN (Matej BENCÚR, **Martin** — denir), slovak yazar (Jasenová 1860 - Lipik, Hırvatistan, 1928). Hekimdi. Uzun yıllar yabancı ülkelerde (Dalmaçya, Arjantin, Şili) yaşadı. Gerçekçi esinle yapıtlar verdi. Öykü kitapları, iki büyük roman (*la Maison sur la colline* [fr. çev.], 1903-04; *La mère appelle* [fr. çev.], 1926-27), tarihsel romanlar, gezi notları ve oyunlar (*Remembrement* [fr. çev.], 1912) yazdı.

KUKUÇ a. Halk arasında şeftalinin, kayısının vb. çekirdeklerinin sert kabuğuna verilen ad.

KUKULETA a. (ital. *cocòlla*'dan). **1.** Bazı manastırlarda keşişlerin giydikleri tepesi sivri başlık. **—2.** Yağmurdan soğuktan korunmak için kullanılan, giysinin yakasına dikili tepesi sivri başlık. **—3.** Tanınmamak için başa geçirilen ve omuzlara kadar inen yalnızca göz kısmı açık başlık: *Cellat kukuletası.*

KUKULETALI sıf. **1.** Kukuleta takılmış giysi için kullanılır: *Kukuletalı yağmurluk.* **—2.** Kukuleta takmış kimse için kullanılır: *Önümüzde kukuletalı biri oturuyordu.*

KUKULETASIZ sıf. Kukuletası olmayan giysi için kullanılır.

KUKULYA a. (yun. *kukuli*, koza'dan). İpekböceği kozası.
—Takvim. → KOKULYA fırtınası.

KUKULYACI a. **1.** Koza yetiştirip satan kimse. **—2.** Falcı kadın.

KUKUMAV a. (yun. *kukkubagia*'dan). **1.** Başı dört köşeli ve düz, gececi küçük yırtıcı kuş. (Bil. a. *Athene noctua;* baykuşgiller familyası.) **—2.** *Kukumav gibi*, bir başına kalmış, kimsesiz. ‖ *Kukumav gibi düşünüp durmak*, üzüntülü ve sıkıntılı biçimde derin derin düşünmek.
—ANSİKL. Kukumav, gece karanlığından çok alacakaranlıkta ortaya çıkan bir baykuştur. Eski Dünya'nın büyük bölümünde, bu arada ülkemizin hemen her yerinde yaygın biçimde görülür. Genellikle eski duvarların üstlerine ve ağaç kovuklarına yuvalanır. Böcekler, küçük kemiriciler ve kara kurbağalarıyla beslendiğinden tarıma büyük yararlar sağlar. Üremesi nisan-mayıs aylarında gerçekleşirsede, bazen haziran-temmuz aylarında ikinci defa kuluçkaya yattığı da olur. Kukumav, eski Yunanlılar'da Minerva'nın sıfatlarından biri ve bilgeliğin simgesiydi; nitekim birçok eski yunan sikkesi ve parası üstünde kukumav resmine rastlanır.

KUKUMAVPERVANEGİLLER a. Böcbil. Pulkanatlı gecekelebekler familyası. (Kukumavpervanegiller *Noctuoidea* öbeğinin sayıca ve türlerinin ekonomik değeri bakımından en önemli familyasıdır; *Noctuoidea* öbeğinde, ayrıca *Agrotinae, Hadeninae Catocalinae, Phytometrinae*, vb. gibi öbekler de yer alır.) [Eşanl. BOZKURTGİLLER, TOPRAKKURDUGİLLER.]
—ANSİKL. Kukumavpervanegiller familyası üyelerinin tırtılları ne kıllıdır ne de adımlayarak yürürler; 8 çift bacakları vardır (3 çifti eklemli, 5 çifti zarsı yapıda); genellikle toprak altında yaşarlar, bitki sürgünlerini ve yapraklarını yemek için sadece geceleri toprak üstüne çıkarlar. Her ne kadar topluluk halinde yaşamazlarsa da birçok türü ekinlere önemli zararlar verir; *Hadena basilinea* buğdaya, *Euxoa segetum* çeşitli tahıl bitkilerine, *Sesemia vuteria* ve *Agrotis ypsilon* mısıra zarar veren türlerdir. *Polia oleracea* ve *Mamestra brassicae* sebzelere zarar verir; *Leucania obsoleta* domates üstünde ve *Hydroecia micacea* patates üstünde yaşar. *Laphygma exigua* ise pamuk zararlısıdır.

KUKU NOR → ÇINGHAİ.

KUKURBİTASİN a. (fr. *cucurbitacine*'den). Org. kim. Bir grup triterpensel bileşiğin genel adı; kabakgillerden pek çoğunun acı maddesidir.

KUKUZELES (İoannes), bizanslı besteci ve yenilikçi (Draç 1300'e doğr.). İstanbul'da dinsel müzik öğrenimi gördü. Keşiş olarak Aynaroz'da yaşadı. Müzik yazısındaki reform ona mal edilir. Bir tür neuma olan ve XV. yy.'dan başlayarak *yenibizans* ya da *kukuzeles notası* diye anılan bu yeni nota, XIX. yy.'ın başlarına değin kullanıldı. Yapıtlarının üslubu, melismaya dayalıydı.

KUL a. **1.** Hizmetkâr; köle. **—2.** Tanrı'ya göre insan: *İslamiyette kul ile Allah arasında aracı yoktur. Tanrım şu zavallı kullarına acı. Tanrı'dan başka kimseye kul olmamak.* **—3.** Bir kimsenin keyfi isteklerine körü körüne boyun eğen kimse; köle. **—4.** *Kul hakkı*, insanların birbiriyle ilişkilerinden doğan birbiri üzerindeki hakları, birbirine geçen emekleri. ‖ *Birine kul köle, kurban olmak*, bir kimseye içten gelen büyük bir sevgiyle bağlanarak onun her istediğini seve seve yerine getirmek. ‖ *(Bir şeye) kul olmak*, bir şeye aşırı derecede düşkün olarak boyun eğmek. ‖ *Kul taksimi*, Allah taksimine karşıt olarak eşitçe yapılmış bir bölüştürme. ‖ *Kul yapısı*, insanlar tarafından yapılmış olan. ‖ *Kula kul olmak*, bir kimsenin buyruklarına göre yaşamını sürdürmek, bağımsızlığını yitirmek. ‖ *Kulunuz* ya da *kulları*, karşısındakine saygı göstermek amacıyla ben adılı yerine kullanılır.
—Ask. tar. *Kul ağası*, yeniçeri ağası için kullanılan bir başka deyim. (Yeniçerilere "kul" da denilmesi nedeniyle yeniçeri ağası, kul ağası olarak da adlandırılırdı.) ‖ *Kul akçesi*, devşirmelerin yol, giyim vb. giderleri için devşirildikleri yerin halkından alınan para. (İlk dönemlerde 100 akçeyken XVII. yy.'da 600 akçeye kadar yükseldi.) ‖ *Kul çavuşu*, Yeniçeri ocağı'nın küçük rütbeli subaylarına verilen ad. ‖ *Kul kardeşi*, Acemi ocağı dışından yeniçeriliğe alınanlara verilen ad. (XVI. yy.'ın sonlarına doğru başlayan bu uygulama, kul kardeşi denilen bir sınıfın ortaya çıkmasına neden oldu. Bunlar, ilkin sınır kalelerinde görev yaparlar, sonra Yeniçeri ocağı'na geçerlerdi.) ‖ *Kul kethüdası*, Yeniçeri ocağı'nın yeniçeri ağası ve sekbanbaşıdan sonra en yüksek rütbeli subayı. (Zamanla önemi arttı ve yeniçeri ağasının muavini olarak geniş yetkilerle donatıldı. Genelde temel görevi ocağın yönetimine ilişkin işlere bakmaktı. Savaştaysa saldırı ve savunma düzenini saptar, sınırdaki ortalara buyruklar verirdi. Bundan ötürü bir tür kurmay başkanı durumundaydı. Ağa divanına katılan, ocak davalarına bakan kul kethüdasının nüfuzu, kimi zaman yeniçeri ağasınınkinden fazlaydı.) [*Kâthüda bey* ya da *Ocak kethüdası* da denir.] ‖ *Kul oğlu* → KULOĞLU. ‖ *Kul taifesi*, Yeniçeri ocağı'na mensup olanlara verilen ad. (Yeniçeriler padişahın kulları olarak kabul edilirdi.) ‖ *Kul yetimi*, savaşta ölen yeniçerilerin erkek ya da kız çocuklarına verilen ad. (Erkek çocuklar kuloğlu olarak ocağa alınırlar, kızlar da evleninceye değin ocaktan yardım görürlerdi.)
—Ed. Tarikat şeyhlerine ya da babalarına bağlılıklarını belirtmek amacıyla, alevi-bektaşi şairlerinden bazılarının mahlaslarında kullandıkları sözcük: *Kul Himmet.* ‖ Yeniçeri ordusundaki kul sınıfıyla ilgileri dolayısıyla ordudan yetişme bazı şairlerin aldığı mahlas: *Kul Mehmet.*
—İsl. *Kul hakkı*, islam dininin, müslümanlara, saygı göstermelerini buyurduğu kişi hak ve yararları. (Bk. *ansikl.* böl.)
—İsl. huk. → KÖLE.
—Tar. Osmanlı devletinde ulema dışındaki askerlerin statüsü. ("Kul" sözcüğü, başlangıçta kapıkulu ocaklarında ve merkez bürokrasisinde görevlendirilen devşirmeleri ifade ediyordu. Giderek ulema dışındaki tüm askerler padişahın kulu sayıldılar. Bunlar, padişahın emriyle katledilebildikleri gibi malları da müsadere olunabilirdi.) ‖ *Kul cinsi*, XX. yy.'ın başlarına değin, cariyelikten gelme kadınlar için kullanılan bir deyim. (Çocuğu olan odalıklar, efendileri tarafından nikâhlansalar bile kendilerine "hanım" denmez, "kadın" denirdi.
—ANSİKL. İsl. İslam ahlakında müslümanların gözetmeleri gereken haklar, genellikle *Allah hakkı* ve *kul hakkı* olmak üzere iki bölümde ele alınır. İnsanın toplumsal bir varlık olduğunu kabul eden Kuran (VIII, 63), toplumsal ilişkilerin düzenli bir biçimde sürdürülmesinin gereği olarak haklara karşılıklı saygı gösterilmesini kesin buyruklarla kurallara bağlar. Çok sayıda ayet ve hadis insanlara gerek doğuştan gelen gerekse meşru yollardan sonradan kazandığı hakların dokunulmazlığını belirtir. Kuran'da yer alan kul haklarının başlıcaları şunlardır: yaşama hakkı (IV, 93; V, 32); manevi kişiliği, namus ve onuru koruma hakkı (XXIV, 34; XLIX, 11-12); konut dokunulmazlığı (XXIV, 27-28); yasalar önünde eşitlik ve adalet (IV, 85, 135; XVI, 90); inanç özgürlüğü (II, 256); evrensel eşitlik (XLIX, 13); evlenme ve aile kurma hakkı (IV, 3; XXIV, 32); özel yaşamın gizliliği (XLIX, 12); geçim güvencesi. (Zekât vb. parasal yardımlaşmayla ilgili çok sayıda ayet ve hadis bu konuyla ilgilidir. Ayrıca Hz. Muhammet, bakıma muhtaç olanların bakımlarının devletin borcu olduğunu açıkça belirtir.)

KUL BUDALA, türk halk şairi (XVII. yy.). Şiirlerinde bektaşi inancının yanı sıra çeşitli konulara değindi; özellikle aşk şiirlerinde başarılı oldu. XVIII. ve XIX. yy.'da düzenlenen cönk ve mecmualarda sık sık adı geçer.

KUL ÇULHA, türk halk şairi (XVI. yy.'ın ikinci yarısı). Yaşamıyla ilgili geniş bilgi yoktur. Garp ocakları'na bağlı âşıklardan olduğu şiirlerinden anlaşılır. Murat Reis'le birlikte savaşlara katıldı. Savaş ve kahramanlık konularını işledi. İçli, samimi şiirler yazdı.

peçeli baykuş

kukumav

serçe baykuşu

Tengmalm kukumavi

Japon kukumavi

başlıca **kukumav** türleri

Harbi Hotan

Kula evlerinden bir örnek

KUL DEVECİ, türk halk şairi (XVII. yy.). Ordudan yetişen saz şairlerindendir. Kuyucu Murat Paşa'nın isyancı Kalenderoğlu üzerine yaptığı seferi konu edinen bir şiiri günümüze ulaştı. İsyancıların bozulup kaçtığını, halktan vergi, haraç toplayan, sakalını kestirip rafızi tacı giyen Kalenderoğlu'nun yenildiğini (1608) anlatan bu koşmadan şairin yaşadığı dönem öğrenilmektedir.

KUL HASAN, türk halk şairi (XVIII. yy.). Bektaşi tarikatındandı. Bu inancı dile getiren şiirleri günümüze kadar geldi. Bir nefesinden, 1793 tarihinde hayatta olduğu anlaşılmaktadır.

Kula halısı

KUL HİMMET, türk halk şairi (? XVI. yy.). Yaşamıyla ilgili bilgi yoktur. Bir şiirinden Pir Sultan dervişi olduğu anlaşılmaktadır. Hatayi ve Pir Sultan'dan sonra alevi -bektaşi şiirinin en güçlü temsilcisi sayılır. Onun adını taşıyan ve ezgiyle okunan ünlü "Bir dost bulamadım gün akşam oldu" deyişinin ise gerçekte Pir Sultan'a ait olduğu ileri sürülmüştür.

KUL HİMMET ÜSTADIM, asıl adı **İbrahim,** türk halk şairi (Sıvas XVIII. yy. sonu - ? XIX. yy. başı). Bektaşi tarikatındandı. Kul Himmet'i kendisine usta seçti. Uzun süre şiirleri Kul Himmet'inkilerle karıştırıldı. Gerçek kimliğini edebiyat dünyasına İ. Aslanoğlu tanıttı: *Kul Himmet Üstadım* (1976).

KUL HÜSEYİN, türk halk şairi (XVI. yy.). Kul Himmet'le karşılıklı şiirlerinden yaşadığı dönem kestirilmektedir. İran şahlarına bağlı alevilerdendi. Ayaklanmalara katıldı, bu yüzden cezalandırıldı. Şiirleri sade bir dille söylenmiştir.

KUL İBRAHİM, türk halk şairi (XVI. yy.). Pir Sultan Abdal'ın müritlerindendi. Kul Himmet tarafından yetiştirildi. İran şahlarına bağlılık göstererek ayaklanmalara katıldı. Bu yüzden baskı ve kovuşturmaya uğradı.

Kula volkanları'ndan bir kül ve lav konisi

Sırrı Erinç

KUL MEHMET, türk halk şairi (XVIII. yy.). Yaşamıyla ilgili bilgi yoktur. Mehmet IV'ün tahta geçişi sırasında (1648) Girit'te Deli Hüseyin Paşa'nın yanındaydı. Şiirleri Kul Mehmet Paşa'nın şiirleriyle karıştırılmıştır.

KUL MEHMET AĞA, türk bestecı (öl. 1650 ?). Yaşamıyla ilgili hiçbir bilgi yoktur. Günümüze ulaşan üç hüseyni peşrevinden devrikebir usulünde olanı, çok parlak bir yapıttır.

KUL MEHMET PAŞA, türk şair (Aydın ? - *ay. y.* 1605). Ahmet I dönemi vezirlerinden Üveys Paşa'nın oğlu. Aydın'da muhassıllık (vergi toplayıcılığı) yaptı. Vezirlik verilerek çevredeki celali ayaklanmalarını bastırmakla görevlendirildi. Ancak bu işi başaramadan öldü. Şiirleri âşık edebiyatı yolundadır. Bazı şiirleri Kul Mehmet'inkilerle karışmıştır. "Siyah ebruların duruben çatma" diye başlayan bestelenmiş şiiri günümüzde tanınan yapıtlarındandır.

KUL NESİMİ, asıl adı **Ali,** türk halk şairi (XVII. yy.). Doğup yaşadığı yer belli değildir. Kendisi, Sait Emre'nin soyundan geldiğini bildirmiştir. İyi öğrenim gördüğü, bektaşilik ve hurufilik yolunu tuttuğu anlaşılmaktadır. Mahlasını hurufi şair Nesimi'ye olan sevgisi dolayısıyla aldığı, iran şahlarına bağlılığı yüzünden kovuşturmaya uğradığı ileri sürülür. Tekke şairi olan Kul Nesimi nefesleriyle ün kazandı. Aruzla yazılmış şiirleri de vardır. (→ Kayn.)

KUL SEVİNDİK, asıl adı **Mustafa,** türk halk şairi (Hekimhan, Malatya, ? -Hacıbektaş, Nevşehir, XIX. yy.). Çocukluğunda Hekimhan'dan göç eden ailesiyle birlikte Kangal'ın (Sıvas) Çataltepe köyüne yerleşti. Bektaşi tarikatına bağlanarak bu inancı dile getiren nefesler söyledi. Hacı Bektaş tekkesine gidip Şeyh Feyzullah Efendi'nin önünde şiirlerini okuduğu, şeyhin, "Güzel olmuş, sevindik" demesi üzerine "Kul Sevindik" mahlasını aldığı anlatılır.

KUL SÜLEYMAN, türk halk şairi (XVII. yy.). "Tütün destanı" adlı şiirine dayanılarak 1630 sıralarında hayatta olduğu belirlenmiştir. Ali Ufki'nin *Mecmua-i saz ü söz*'ünde bir koşması vardır.

KUL ŞÜKRÜ, türk halk şairi (XVIII. yy.). Abdal Musa tekkesi müritlerindendi. Birçok şiirinde onu övdü. Bektaşi inancına bağlı nefesleri günümüze kadar geldi.

KULA sıf. Don rengi sarımtırak bir beyazdan sütlü kahveye kadar giden tonlardaki atlar için kullanılır. (Yeleler ve ayaklar koyu renktedir. Bazen kula atın üzerinde çizgiler bulunur.)

◆ a. Bu renkteki at.

—Koşumc. *Kula kayışı,* kol uçlarını hamuda bağlayan kayış.

KULA, Ege bölgesinde Manisa iline bağlı ilçe; 48 132 nüf. (1990); 960 km²; merkez bucağı dışında 1 bucak, 49 köy. Merkezi, Manisa'nın 118 km G.-D.'sunda *Kula,* 17 208 nüf. (1990). Tahıl, tütün ve baklagiller üretimi. Halı dokumacılığı.

KULA (Cevat), türk binici (Ankara 1902 - *ay. y.* 1977). Harp okulu'nu bitirerek süvari subayı oldu. Katıldığı konkurhipiklerde gösterdiği başarılarla "Kara Cevat" diye ün yaptı. Milli takımda yer aldı (1931 -1939). Nice (1932), Viyana (1934), Aachen (1935) ve Berlin Olimpiyat oyunları'nda yarıştı (1936). Nice konkurhipikleri'nde birinci geldi (1939). Aynı yıl Cevat Gürkan, Eyüp Öncü ve Saim Polatkan ile birlikte takım halinde Mussolini kupası'nı kazandı. Uzun süre milli takımın kaptanlığını yaptı; generalliğe kadar yükseldi.

Kula halısı, Kula ve çevresinde el tezgâhlarında dokunan, genellikle seccade tipi halı.

Kula halısı, yörede yaşayan yarı göçer toplulukların ürünü olarak değerlendirilir. Yatay ya da dikey tezgâhlarda, çoğunlukla yün ipliğiyle dokunur. Saray halıları grubuna giren ilk örneklerinde uzun formlar göstermesine karşın günümüzde boyutları küçülmüştür. Genellikle 1 ya da 1,5 m² olarak dokunmaktadır. Külmüncü (kömürcü) kula, gemili kula ve dua kulası gibi çeşitleri vardır. Külmüncü kula tipine neden bu adın verildiği bilinmemektedir. Bu tip halılarda genellikle koyu renkler kullanılmıştır ve düğüm biçimleri oldukça kabadır. Motiflerde koyu renk fonla uyumlu bir zıtlık oluşturacak biçimde canlı renkler kullanılmıştır. Dua nişi ile çevresindeki süslemelerin bulunduğu alanın fonu çoğunlukla aldır.

Dua kulası seccade halı tipidir. Bunlarda sık olarak yerleştirilmiş çok sayıda motif, fonu hemen tümüyle örter. Mihrap genellikle hayat ağacı, niş ise merkezinde çelenk bulunan bir lamba motifiyle süslüdür. Bordürler aralarına çiçek motifleri serpiştirilmiş küçük bantlardan oluşur.

Kula halısında mihraplar genellikle üçgen biçiminde ya da düzdür. Bordürler ince şeritlerden oluşur. Geniş bordürlü olanları da vardır. En çok kullanılan renkler sarı, mavi ve kırmızıdır. Dm²'deki düğüm sayısı kalitesine göre 800-1 500 arasında değişmektedir.

KULA ŞAHİN PAŞA → ŞAHİN PAŞA Kula.

KULA volkanları, Ege bölgesinde, Kula ve çevresinde, Gediz grabeninin K. kenarında, 600-700 m yükseklikteki bir plato üzerinde genişliği 15, uzunluğu 50 km'yi bulan volkanik şekillerle kaplı yöre. Antikçağ'da Strabon, buraya Katakekaumene (yanık yöre) adını vermişti. Volkanik kökenli şekillerin başlıcaları, toplam sayıları 68'i bulan ve yerli halkın devlit adını verdiği piroklastik koniler ile, akıcı bazaltlardan oluşan lav akıntıları ve tüflerdir. Lav akıntılarından biri Kaplanalan devlitlerinden çıkarak ve Gediz vadisini izleyerek Gediz ovasının kenarındaki Karataş'a (esk. *Adala*) kadar, yaklaşık 20 km boyunca akmıştır. Şekillerin tazeliği, buradaki volkanik etkinliğin Dördüncü Zaman'ın bir hayli ilerlemiş evresinde meydana geldiğini gösterir. Bunu, Demirköprü barajı yakınlarında tüfler içinde Tarihöncesi döneme ait insan ayak izlerinin bulunması da ayrıca doğrular. (→ Kayn.)

KULACIK → KULAKÇIK.

KULAÇ a. **1.** Gerilerek açılan iki kolun parmak uçları arasındaki uzaklık (pratik olarak uzunluk ölçmede kullanılır): *İki kulaç uzunluğunda bir ip.* **—2.** *Kulaç açmak,* iki yana doğru kolları açık duruma getirmek. ‖ *Kulaç atmak,* yüzme sırasında kolları nöbetleşe havadan ileriye doğru atarak suyu geri çekmek.

—Denizbil. Uzunluk birimi (1,829 m); su yüksekliğini ya da bir balıkçılık gerecinin boyunu belirtmek için kullanılır.

—Denizc. 1,66 m değerinde eski denizcilik ölçüsü. (İngiliz denizcileri 6 ayaklık, yani 1,83 m'lik kulacı [ya da *fathom*] hâlâ kullanır.)

KULAÇLAMAK g. f. *Bir yeri, bir şeyi kulaçlamak,* o yerin derinliğini, enini, boyunu, o şeyin uzunluğunu kulaçla ölçmek: *Kulaçla bakalım, masa buraya sığabilir mi? İpi kulaçlamak. Duvarı kulaçlamak.*

◆ gçz. f. Kulaç atarak yüzmek: *Yüzme parkurunu çok kısa bir sürede kulaçlamak.*

KULAĞAKAÇAN a. Böcbil. Kısa elitralı, erkeklerinin karın ucunda sivri bir çift kıskaç bulunan hepçil böcek. (Bil. a. *Forficula auricularia;* kulağakaçangiller familyası.)

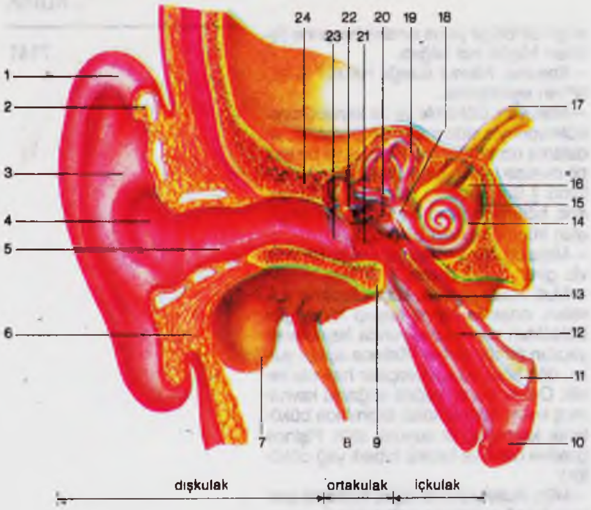
KULAĞAKAÇANGİLLER a. Böcbil. Kulağakaçan ve yakın cinsleri içeren familya. (Bil. a. *Forficulidae;* kulağakaçanlar takımı.)

KULAĞAKAÇANLAR a. Böcbil. Eksik başkalaşmalı, kısa ve sert ön kanatlı, gececi, hepçil böcekler takımı. (Örnek türü kulağakaçandır. Bil. a. *Dermaptera.*)
—ANSİKL. Kulağakaçanlar çiğneyici böceklerdir. Ayakları kısadır ve 3 eklemli bir tarsusu vardır. Yassı ve sertleşmiş karnı, erkeklerde kıskaca dönüşen bir çift serkle son bulur.

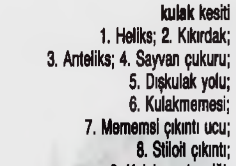
KULAK a. **1.** İşitme ve denge organı. (Bk. *ansikl.* böl. Anat. ve Fizyol.) **—2.** Duyu organının memelilerde başın her iki yanında bulunan ve biçimi türe göre değişiklik gösteren dış bölümü. **—3.** İşitme duyusu, seslerin algılanmasını sağlayan duyu: *Kulakları çok hassas olmak.* **—4.** Sesleri tanıma ve özellikle de sesleri ve melodileri anımsama yetisi: *Bu çocukta kulak yok, bir şarkıyı hiçbir zaman doğru dürüst söyleyemiyor. Kulağı çok iyi.* **—5.** Küçük bir balyanın (dengin) her bir köşesinde, beze düğüm atılarak oluşturulmuş ve dengin tutulmasını, kımıldatılmasını, taşınmasını kolaylaştıran tutamak. **—6.** Tutmak için kimi tencerelerin iki yanına eklenen çıkıntı. **—7.** *Kulak asmak,* "dinleme, boş ver, aldırma" anlamında kullanılır: *Sen, onun palavralarına kulak asma.* || *Kulak asmamak,* bir kimsenin söylediklerini önemsememek, dinlememek, ona aldırış etmemek: *Yaşlı adamın bağırıp çağırmasına kimse kulak asmadı.* || *Kulak dolgunluğu,* okuma, araştırma yoluyla değil de işite işite edinilmiş, tam ve sağlam olmayan bilgi: *Kulak dolgunluğuyla yazılmış bir yazı.* || *Kulak erimi,* sesin işitilebileceği uzaklık. || *Kulak kabartmak,* başkalarının konuşmasını belli etmemeye çalışarak dinlemek: *Kulak kabartıyor, ama masadakilerin ne dediğini tam olarak anlayamıyordu.* || *Kulak kesilmek,* bütün dikkatini yoğunlaştırarak dinlemek: *Seyirci kulak kesilmiş, koca salonda çıt çıkmıyordu.* || *Kulak misafiri olmak,* yanında ya da yakınında konuşulanları belli etmeden ve konuşmaya katılmadan dinlemeye çalışmak. || *(Bir şeye) kulak tıkamak,* bir şeyi duymazlıktan gelmek. || *Kulak tırmalamak,* sesten söz ederken, kulağı rahatsız etmek anlamında kullanılır. || *Kulak tırmalayıcı,* hoş olmayan, kulağı rahatsız edici ses için kullanılır: *Kulak tırmalayıcı, ilkel bir sesi vardı.* || *Kulak tutmak,* dinlemek, dinlediğini anlamaya çalışmak. || *Kulak vermek,* bir şeyi merak ederek anlama isteğiyle dinlemek: *Kulak verdim, içeride iki kişi öfkeli öfkeli konuşuyorlardı.* || *Kulağı ağır işitmek,* kulağı iyi işitmemek. || *Kulağı, kulakları çınlasın,* bir yerde bulunmayan sevilen bir kimse anıldığında söylenir: *Kulağı çınlasın, o da tatlıya benim gibi bayılırdı.* || *Kulağı delik,* olup bitenler konusunda çarçabuk haber alan kimse için kullanılır. || *Kulağı düşük,* görünüşünden yorgun ve neşesiz olduğu anlaşılan kimse için söylenir. || *(Eski) kulağı kesiklerden,* birçok olaya karışmış, feleğin çemberinden geçmiş kimseler: *Eski kulağı kesiklerden kim kaldı.* || *Kulağı kirişte,* söylenecek bir sözü, gelecek haberi öğrenmek için tetikte olarak, bekleyerek: *Kulağım kirişte, telefonun çalmasını bekliyorum.* || *Kulağı okşamak,* kulağa hoş gelmek. || *Kulağı (bir şeyde) olmak,* dikkatini bir şey üzerinde yoğunlaştırmak. || *Kulağı tetikte,* gelecek bir haberi ya da söylenecek bir sözü bekleyerek. || *Kulağı tıkalı,* dinlemeyen, dinlemekten özellikle kaçınan: *Benim öylesi laflara kulağım tıkalıdır.* || *Kulağına çalınmak,* bir şeyi doğrudan kendi kendine öğrenme yerine başkaları konuşurken onlardan duymuş olmak: *Benim de kulağıma öyle bir haber çalındı ama doğru mu, yanlış mı, bilemem.* || *Kulağına gelmek,* biri tarafından duyulmak; kulağına çalınmak. || *Kulağına girmek,* kendisine söylenmiş olanlara önem vererek, onları kabul ederek o yönde davranmak. || *Kulağına gitmek,* işitmek, duymak, haberi olmak: *Aman bunlar babasının kulağına gitmesin.* || *Kulağına kar suyu kaçmak,* tedirginliğine yol açacak, rahatını kaçıracak bir haber almak. || *Kulağına koymak, kulağına sokmak,* zamanı geldiğinde anımsayıp yapması için birisine bir şey söylemek, bir düşünce aşılamak: *Köyde bir çiftlik alma fikrini kulağına koymuşlardı.* || *Kulağına küpe olmak,* başa gelen ya da yaşanılan bir olaydan alınan dersi hiçbir zaman unutmamak. || *Kulağına söylemek,* başkasının işitemeyeceği biçimde birine yavaşça bir şey söylemek, fısıldamak. || *Kulağını açmak,* söylenenleri dikkatle dinlemek: *Kulağını iyi aç, ne konuşulursa bize ilet.* || *Kulağını bükmek,* bir kimseye, yapacağı bir işte dikkatli bulunması için uyarıda bulunmak. || *(Birinin) kulağını çekmek,* bir kimseye yaptığı uygunsuz bir davranışından dolayı ders olsun diye hafif bir ceza vermek. || *(Birinin) kulağını çınlatmak,* bir kimseyi, bir yönü ya da davranışıyla anmak. || *(Birinin) kulağını doldurmak,* birine bir konu üzerinde, başkalarından önce kendi düşüncesini iyice aşılamak: *Müfettiş söylediklerime inanmaz gözüktü, belli ki kulağını doldurmuşlar.* || *Kulağını kiraya vermek,* söylenen bir şeyi iyi dinlemekten kaçınmak. || *Kulakları çınlamıştır,* bir yerde bulunmayan birini anarken söylenir. || *Kulakları dolmak,* hep aynı şeyi sürekli biçimde dinlemekten usanç gelmek. || *Kulakları paslanmak,* uzunca bir süreden beri müzik dinlememiş durumda olmak: *Bu dağ köyünde hem ruhumuz hem de kulaklarımız paslandı.* || *Kulaklarına kadar kızarmak,* son derece utanmak. || *Kulaklarını dikmek,* sözkonusu hayvan ise, bir şeye karşı dikkat kesilmek: *Kısrak birden kulaklarını dikerek durdu.* || *(Bir şeye) kulaklarını tıkamak,* dinlemekten özellikle kaçınmak, dinlemeye yanaşmamak. || *Kulaklarının pasını gidermek, silmek,* uzunca bir süreden sonra müzik dinlemeye başlamak. || *Kulaktan âşık olmak,* görerek değil, salt kendisine anlatılanlarla bir kimseye ya da bir şeye karşı aşırı derecede sevgi beslemek. || *Kulaktan dolma,* araştırmaya, okumaya dayanmayan, şundan bundan işiterek edinilmiş bilgi için kullanılır: *Kulaktan dolma bilgilerle böyle konularda düşünce öne sürülemez.* || *Kulaktan kulağa,* bir kimseden başka bir kimseye gizlice söylenerek: *Haber, kısa sürede kulaktan kulağa yayılarak bütün köyde duyulmuştu.* || *Kulaktan kapmak,* okumayla değil, konuşulanları, söylenenleri dinleyerek bilgi dağarcığını zenginleştirmek.
—Akupunk. *Kulak-kalp refleksi,* kulaktan başlayan ve başta bilek nabzı olmak üzere (bacak arkası ve ayak sırtı atardamarı) öteki atardamarlarda da elle duyulabilen damar dalgası biçiminde refleks. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Kulaktan tedavi yöntemi* → ORİKÜLOTERAPİ.
—Anat. *Kulak atardamarları,* kulakkepçesi atardamarları. || *Kulak gangliyonu,* temelkemiğin oval deliğinin altında bulunan gangliyon. || *Kulak kasları,* kulakkepçesini devindirici kaslar. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Kulak-şakak siniri,* şakak derisinin, dışkulağın ve kulakaltı tükürük bezinin sinirlerini sağlayan altçene siniri dalı.
—Ask. denizc. ve Ask. *Kulakla dinleme,* düşmanın, özellikle de denizaltının varlığını ve etkinliğini sesle algılama. (Bk. *ansikl.* böl. Ask.)
—Ayakkc. Bazı kapalı ayakkabıların ve botların arka ortasında bulunan ve tutulup çekilerek giymeyi kolaylaştıran deriden yapılmış dil biçimli parça. (Ayak, ayakkabının burnuna sokulduktan sonra ayakkabı, kulaktan çekilerek topuğun yerleşmesi sağlanır.)
—Ed. *Kulak için kafiye,* sözcüklerin yazılışındaki benzerliğe değil yalnızca ses benzerliğine dayanan kafiye. (→ ABES-MUKTEBES TARTIŞMASI, GÖZ* İÇİN KAFİYE.)
—Esk. sil. Yatağan, bıçak vb. silahların elden kaymasını önlemek amacıyla, sapına yapılan çatal biçiminde çıkıntı. (Bu tür bıçaklara *kulaklı* denir.)
—İnş. *Köşe kulağı,* bir pervazın köşesine yerleştirilen dekoratif çıkıntı.
—İşl. ikt. Bir yanlışlığın düzeltilmesi ya da herhangi bir konuda bir ilgilinin uyarılması için bir belge ya da evrakın kenarına iliştirilen küçük not kâğıdı.
—Koşumc. *Hamut kulağı,* HAMUT KÜPESİ*'nin eşanlamlısı.
—Mak. san. Dökümle ya da kaynak konstrüksiyonuyla elde edilen bir parçanın, vidalama uzunluğunu artırmaya ve bir tespit cıvatası takılmaya yarayan çıkıntılı bölümü. || Bir parçanın ya da bir bütünün, ana bölüme yalnız bir ucundan bitişik olan küçük boyutlu bölümü.
—Metalürj. İçine metal bir maça, bir vida vb. giren delikli çıkıntı.
—Mutf. *Kulak çorbası,* küçük kesilmiş yufkaları, ortasına kıyma koyup külah gibi büktükten sonra et suyunda kaynatarak yapılan bir tür çorba. (Kalınca açılan yufka, dört köşe küçük parçalar halinde kesilir. Ortalarına az yağda soğanla kavrulmuş kıyma konup külah biçiminde bükülerek kaynayan et suyuna atılır. Pişince üzerine nane ve kırmızı biberli yağ dökülür.)
—Müc. *Kulak üstüne küpe,* süsleyici parçası kulağın üzerine gelen küpe.
—Müz. BURGU'nun eşanlamlısı. || Org takımlarında, boruların ağzının her iki yanına diklemesine lehimlenen ve boruları akortlamaya yarayan küçük kurşun lam. || *Absolü kulak,* duyduğu bir sesin hangi nota olduğunu, hiçbir çalgı ya da sabit sesle karşılaştırmadan söyleyebilen insan.
—Oy. *Kulaktan kulağa,* yan yana oturan oyunculardan baştaki oyuncunun yanındaki oyuncunun kulağına sessiz bir biçimde söylediği sözcük ya da cümlenin, gene aynı biçimde ötekilere aktarılmasına dayanan çocuk oyunu.
—Patol. *Kulak akıntısı,* dışkulak yolundan gelen akıntı. (Bir kulak iltihabının [otit] belirtisi ya da sonucudur). || *Kulak iltihabı,* kulakta olan iltihap. (Eşanl. OTİT.)
—Süslem. sant. *Kulak biçimi,* kıvrımları insan kulağının biçimini andıran ve özellikle XVII. yy.'da, Hollanda'da üretilen bazı kuyumculuk eşyalarının biçimi.
—Tar. Osmanlı İmparatorluğu'nda resmi yazıların alındığına ilişkin, alanın imzalaması için hazırlanan alındı belgesi niteliğindeki kâğıtlara verilen ad. (Bu kâğıtlar üçgen ya da oval biçimde olurdu. Kulaklar yazıyı gönderen kimse ya da makam tarafından saklanırdı.)
—Tarım mak. Pullukta taban demirine bağlı olan ve keskiyle uçdemirinin kesip kaldırdığı toprak dilimini devirmeye yarayan eğri parça. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Tıp. *Kulak küreti,* kulakkirini ve kulak yolundaki yabancı maddeleri sıyırıp almaya yarayan küret. || *Kulak uzmanı,* kulak hastalıkları ile uğraşan uzman hekim. (Eşanl. OTOLOJİST.)
—Zool. Memelilerde, kafanın her iki yanında bulunan ve biçimi türlere göre farklılık gösteren işitme organının dış bölümü.
—Zootekn. *Kulak kıskacı,* zapt edilmek istenen hayvanın kulağını kıstırmaya yarayan ve burunduruğa benzeyen kıskaç.
—ANSİKL. Akupunk. Kulağa yapılan her uyarı bilek nabzında yansıma gösterir. Bu refleksin incelenmesiyle, hastanın beyninin bir bilgisayar gibi çalışarak, kulakkepçesine uyarıyla sorulan sorulara nabızda evet ya da hayır ile "yanıt" verdiği gösterilebilmiştir. Bir hekim bu refleksin sağladığı bilgilerden büyük ölçüde yararlanabilir, pratik bir teşhis koyabilir ve uyguladığı tedaviyi kontrol edebilir. Kulak-kalp refleksi Dr. Nogier tarafından tanımlanmıştır.
—Anat. Dıştaki kulak kasları üç tanedir. Üst kulak kası kulakkepçesini yukarı kaldırır; ön kulak kası kulakkepçesini öne eğer; arka kulak kası kulakkepçesini arkaya eğer. Bundan başka kulakkepçesinin kasları da vardır (heliks, tragus, antitragus kasları). İnsanda az gelişmiş olan kulak kasları, kulakkepçesini istedikleri gibi yönlendirebilen öteki memelilerde önemli rol oynar.
—Anat. ve Fizyol. Kulak hem işitme duyusu organı, hem de başın duruş ve yer değiştirme duyusu ("denge duyusu") organıdır. Üç kısımdan oluşur: dışkulak, orta-

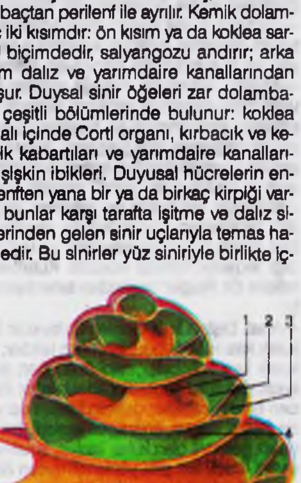
kulağakaçan *(Forficula auricularia)*

kulak kesiti
1. Heliks; 2. Kıkırdak;
3. Anteliks; 4. Sayvan çukuru;
5. Dışkulak yolu;
6. Kulakmemesi;
7. Mememsi çıkıntı ucu;
8. Stiloit çıkıntı;
9. Kulakzarı kemiği;
10. Yutağın arka çeperi;
11. Östaki borusu kıkırdağı;
12. Östaki borusu;
13. Östaki borusu kıstağı;
14. Koklea;
15. İçkulak yolu;
16. Koklea siniri;
17. Dalız siniri;
18. Dalız;
19. Yarımdaire kanalı;
20. Kemikçikler;
21. Kulakdavulu;
22. Çekiç kası;
23. Kulakzarı;
24. Mastoit boşluğu.

sağ kulak kemikçikleri
1. Çekicin sapı; 2. Çekicin ön çıkıntısı;
3. Çekicin dışyan çıkıntısı;
4. Çekicin boynu; 5. Çekicin başı;
6. Örsün gövdesi; 7. Dikey kol;
8. Mercimeksi çıkıntı;
9. Üzenginin başı;
10. Üzenginin ön kolu;
11. Üzenginin tabanı;
12. Üzenginin arka kolu.

koklea kesiti
1. Kokleanın kemik rampası;
2. Reissner zarı;
3. Koklea kanalı ve Corti organı;
4. Kokleanın zar rampası.

kulak, içkulak. Birincisi kafatasının dışında, öbür ikisi şakak kemiğinin (kaya) içindedir. *Dışkulak* başın iki yanında gözle görülebilen kulakkepçesi ile dışkulak yolundan oluşur. Kulakkepçesi, deriyle örtülü kıvrımlı bir kıkırdaktan yapılıdır. Dışkulak yolu kulakkepçesinin devamıdır. Aşağı yukarı 25 mm uzunluğunda düzgün bir silindir biçimindedir ve iki kısımdan oluşur: dışta kalan kıkırdaksı bölüm ve içte kulakdavulu (timpan) kemiğinden oluşan kemikli bölüm. Kulak yolunun iç yüzü kulakkiri salgı bezleriyle dolu bir deriyle kaplıdır.

Ortakulak "kulakdavulu" denen bir boşluktur; dış duvarına, yani onu dışkulaktan ayıran perdeye kulakzarı denir. Kulakzarı oldukça düzgün bir daire biçimindedir; çapı 1 cm, kalınlığı 0,1 mm kadardır; yukarıdan aşağıya ve dıştan içe doğru eğik durur; ortası içeriye doğru çöküktür. Kulakdavulunun içindeki kemikçik dizisi (çekiç, örs, üzengi) kulakzarını içkulağa bağlar; dizinin bir ucu çekicin sapıyla kulakzarına, öteki ucu kulakdavulunun iç çeperindeki bir delikle, daha doğrusu oval pencere denen bu deliği kapatan üzenginin tabanıyla içkulağa bağlanır. Kulakdavulu ön tarafta östaki borusuyla burunyutağa ve arkada mastoit girişiyle mastoit boşluklara açılır.

İçkulak, duyu organlarını içerir ve zar dolambacın çevresini saran kemik bir kılıf (kemik dolambaç) biçimindedir. Zar dolambacın içinde, çeperleri bağdokusu ve epitelyumdan oluşan birtakım boşluklar vardır; bunlar endolenfle dolu kapalı bir sistem oluşturur. Zar dolambaç, kemik dolambaçtan perilenf ile ayrılır. Kemik dolambaç iki kısımdır: ön kısım ya da koklea sarmal biçimdedir, salyangozu andırır; arka kısım dalız ve yarımdaire kanallarından oluşur. Duysal sinir öğeleri zar dolambacın çeşitli bölümlerinde bulunur: koklea kanalı içinde Corti organı, kırbacık ve kesecik kabartıları ve yarımdaire kanallarının şişkin ibikleri. Duyusal hücrelerin endolenften yana bir ya da birkaç kirpiği vardır; bunlar karşı tarafta işitme ve dalız sinirlerinden gelen sinir uçlarıyla temas halindedir. Bu sinirler yüz siniriyle birlikte iç-kulak yoluyla kaya kemiğine girer.

Bir ses dalgasının elektrik akımına dönüşmesi koklea içinde Corti organında gerçekleşir. (→ İŞİTME.) Dalızdaki kısımlar ağırlık ve düz hareketler gibi çizgisel ivmelerin algılanmasıyla (kırbacık ve kesecikteki kulaktozu organları) ve dönme hareketlerinden doğan açısal hareketleri algılamakla (yarımdaire kanalları) görevlidir.

—Ask. Kulakla dinleme, mayın savaşında (yeraltı dinleme ağı) olduğu kadar mevzi savaşında da (piyade eri dinleme merkezi) kullanılan en eski gözetleme yöntemlerinden biridir. Gözcülerin görevi, günümüzde kullanılan modern araçlar (yükselteçler, mikrofonlar, jeofonlar, alıcılar vb.) sayesinde kolaylaşmıştır. Düşman bataryalarını ya da uçaklarını sesle algılama Birinci Dünya savaşı sırasında kullanıldı. Ancak 1918'den bu yana, yalnız radarla ya da kızılaltı ışınımlarıyla algılanabilen modern uçakların hızı nedeniyle kullanımından vazgeçildi.

—Karş. anat. Memelilerin kulağı üç kısımdan oluşur: içkulak, ortakulak ve dışkulak. İçkulak embriyondaki kulak plakodundan, ortakulak ve dışkulak hiyoit solungaç yarığının endoderm ve ektoderm tabakalarının içeri çökmesinden doğar (kulakzarı bu iki tabakanın yapışmasıyla oluşur). Kulakkepçesi sadece memelilerde, dışkulak yolu kuşlarda ve timsahlarda vardır; öteki dörtayaklılarda kulakzarı deri ile aynı düzeydedir. Ortakulak sadece dörtayaklılarda bulunur; balıklarda dışarıyla ilintisi olmayan bir içkulak vardır. Ortakulak östaki borusu yoluyla ağız-yutak boşluğuna açılır. Memeli olmayan dörtayaklılarda oval pencereyi kulakzarına bağlayan bir kemikçik bulunur; bu kemikçik, kolumel adını taşır ve balıklardaki hiyomandibüler kemikçik (çeneyi kafatasına bağlayan kemikçik) memelilerdeki üzengiye tekabül eder. Memelilerde üzengi ile birlikte iki kemikçik daha vardır: çekiç ve örs. Bunlar öteki omurgalılardaki altçeneyi üstçeneye bağlayan eklem kemikle kare kemiğin homoloğudur.

—Patol. Kulak hastalıkları kulağın üç anatomik bölümünün birinde ya da birkaçında olabilir. Kaya kemiğinden geçen işitme, denge ya da yüz sinirinin hastalanması onların hepsini birden etkileyebilir. Otoskopla yapılan muayene bir dışkulak hastalığını, bir ortakulak hastalığından ayırmaya yarar. İşitme, dalız ve kafa içi sinirlerinin muayenesi, ortakulak ile içkulak hastalıkları konusunda bilgi sağlar.

Dışkulak yolunu tıkayan kulakkiri tıkaçları dışında, kulakta en sık rastlanan hastalıklar, enfeksiyon, ur, travma ve duyusal bozukluk gibi hastalıklardır.

Kulak iltihabına otit denir. Kulak urları çoğunlukla tehlikesizdir: ortakulak ya da içkulakta yalancı urlar ve epitelyum şişmesi (kolesteatom), içkulak yolunda gelişen glomus jugularis uru (glomus kemodektomu), dalız siniri üzerinde oluşan işitme siniri nörinomu. Kötü huylu urlar nadirdir. Travmalar, kaya kemiğinin kırılması ya da hava ile kulakdavulu arasındaki ani basınç değişikliği yüzünden doğan basınç travması biçiminde ortaya çıkar. Duyusal bozukluklar, duyu hücrelerinin kendi kendine yozlaşmasından (presbiakuzi), gürültüden, kulak için zehirli bazı maddelerden (aminozit grubundan antibiyotikler) ya da endolenf lezyonundan (Ménière hastalığı) ileri gelir. Sadece kokleaya yerleşen ya da ilerlemiş durumda olan bir otospongiyoz, sağırlığa neden olabilir.

• *Dışkulak iltihabı,* ister çıban biçiminde, ister yaygın olsun, çoğunlukla bir stafilokoktan, bazen de bir mantardan ileri gelir (otomikoz). Tedavi, yerel dezenfeksiyonla birlikte antibiyotikler ve mantar ilaçları kullanılarak yapılır.

• *Ortakulak iltihabı,* akut ya da süreğen olabilir. Akut şekli sık görülür, mikrop kökenlidir ve genellikle tehlikesizdir. Şiddetli bir kulak ağrısıyla ortaya çıkar, bir üst solunum yolları enfeksiyonu ve yüksek ateş buna eşlik eder. Otoskopla yapılan muayenede kabarık ve saydamlığını yitirmiş bir kulakzarının görülmesi teşhis için yeterlidir. Kulakzarının delinmesi ve uygun bir antibiyotikle yapılan tedavi iz bırakmadan iyileşmeyi sağlar. Hastalık, başlangıçta enfeksiyonun mememsi çıkıntının boşluklarına yayılmasıyla (mastoidit) ihtilata uğrayabilir, bu yüzden ileride süreğen bir ortakulak iltihabı yerleşebilir. Kulakzarının delinmesi ve kemikçiklerin az çok erimesi sonucu sağırlık da bu süreğen otite eklenir. Tedavi cerrahidir (mastoidektomi ya da timpanoplasti).

• *İçkulak iltihabı* (ya da labirentit) bakterilerden ya da virüslerden ileri gelir, çoğu zaman bir daha düzelmeyen bir sağırlığa neden olur. Ortakulak iltihabıyla ihtilat da yapabilir.

—Tarım mak. Pulluklarda uzun zaman tahta kulaklar kullanılmış, metal kulaklar XVIII. yy.'da ortaya çıkmış, XIX. yy.'da yaygınlaşmıştır. Toprağı yırtarak kaba taslak bir tohum yatağı açan karasaban ile pulluk arasındaki başlıca fark, pullukta bulunan ve kesilen toprağı devirerek organik maddelerle zararlı otları alta gömen bu kulaktır. Uçdemirinin hemen arkasında kulağın karın kısmı yer alır. Bu kısmın uzantısı, kesilen toprak bandını yukarı kaldırır ve döndürmeyi başlatır, tam döndürme, kulağın *"kulak ucu"* denilen arka ucu tarafından sağlanır. Aşınmasını sınırlamak için genellikle kıvrık olan ön bölüme *kulak burnu* denilir. Keski de bazen kulağın bu ön kısmından oluşur. Çeşitli topraklara uyum sağlayabilmeleri için kulakların yapı ve biçimleri çok değişik olur.

Başlıca üç büyük kulak tipi vardır: yüzeyi daire ya da parabol kesiti biçiminde olan silindirik kulaklar; sola doğru sarmal yüzeyli helozoni kulaklar; ön bölümü silindirik, arkası yaklaşık helis biçiminde olan kulaklar.

—Vet. Kulak iltihapları kedi, köpek ve tavşanlarda sık görülür, öteki hayvanlarda nadirdir. Köpekte dışkulak iltihabı (ya da kulak nezlesi) kulak yolunda şiddetli bir tahrişle kendini belli eder ve çok fena kokulu bir madde salgılar; iltihap egzama yapısında olup çoğunlukla derideki bir egzama ile birlikte görülür. Asalakların neden olduğu kulak iltihapları (ya da dışkulak iltihapları) bir bakteri enfeksiyonunun eklenmesiyle ihtilata uğrayabilir. Tavşanda kulak iltihabı akarlar altsınıfından bir böceğin *(Psoroptes communis)* yerleşmesinden ve kulak yolunda kabuk oluşumuna yol açmasından ileri gelir.

KULAK a. (rusça sözc.). Rusya'da XIX. yy. sonuyla XX. yy. başında zengin olmuş köylülere verilen ad.

—ANSİKL. 1861 reformu'ndan sonra az sayıda köylü, iflas eden köylü ya da soyluların topraklarını satın aldı ve ticari üretime yönelerek zenginleşti. Toprakların, mir denilen köy meclisi tarafından düzenli bir biçimde yeniden dağıtılmasına karşın, parayı ellerinde tuttukları için *kulak* (rusça yumruk) adıyla anılan bu zengin köylüler, kendilerinden kimi zaman çok yüksek faizle borç para, tohum ya da koşum hayvanları alan yoksul köylü zararına zenginleşti. XIX. yy. sonunda mir içindeki yoksul, orta halli ve zengin köylüler arasında iyice göze batan eşitsizlik, Stolypin'in reformlarından sonra hızlandı (1906-1911). Savaş komünizmi döneminde tehdit altında kalan kulaklara, Sovyet hükümeti NEP döneminde göz yumdu (1921-1928), çünkü ülkenin erzak gereksiniminin karşılanması için zorunlu olan ticari ürünlerin büyük bir bölümünü kulaklar sağlıyorlardı. "Sınıf olarak kulakların tasfiyesi"ne 1930-31'de girişildi. Kulaklar ve onlarla bir tutulan birçok orta halli köylü, kolhozlara girmelerine de izin verilmeden mallarından yoksun bırakıldı ya da Gulag kamplarına sürüldü.

KULAKALTIBEZİ a. Anat. Dışkulak yolunun alt tarafında ve altçene kolunun arkasında bulunan çift tükürük bezi. (Eşanl.

PAROTİS.) [Bk. *ansikl.* böl.] || *Kulakaltıbezi yuvası*, bu bezin oturduğu derin çukur.
—Patol. *Kulakaltıbezi iltihabı*, kulakaltıbezlerinde olan iltihap. (Eşanl. PAROTİDİT.) [Bk. *ansikl.* böl.]
—Zootekn. Dörtayaklılarda özellikle etçillerde başın iki tarafında kulak ile boyun arasında yer alan çift tükürük (salya) bezi.
—ANSİKL. Anat. ve Patol. Kulakaltıbezleri, tükürük bezlerinin en büyükleridir. Salgıladıkları tükürük, yanağı geçtikten sonra birinci azıdişi hizasında ağza açılan Sténon kanalı yolu ile ağza akar. Stenon kanalında taş oluşursa, kulakaltı bölgesinde şişlik ve zaman zaman şiddetli ağrılar ortaya çıkar. Kulakaltıbezi iltihabı mikroplu bir hastalıktan ya da zehirlenmelerden ileri gelir. Kulakaltıbezi iltihabına neden olan mikroplu hastalıkların en sık görüleni kabakulaktır. Zehirlenmelere bağlı iltihaplarsa özellikle kurşun ve cıva zehirlenmelerinden ileri gelir. Kulakaltıbezi urları bazen epitelyoma cinsindendir, ama çoğu zaman değişik dokulardan oluşan iyicil urlardır, gene de kansere dönüşebilirler. Kulakaltıbezi yaraları bazı organlarda çeşitli lezyonlara neden olabilir: yüz siniri (yüz siniri felci), dış karotis atardamarı (ağır kanamalar) ve Sténon kanalı (tükürük fistülleri).

KULAK-BURUN-BOĞAZ BİLİMİ a. Kulağın, burnun, sinüs boşluklarının, yutak-gırtlağın ve çevrelerindeki bölgelerin (yüz ve boyun) anatomisini, fizyolojisini ve hastalıklarını inceleyen tıp anabilim dalı. (Kısalt. K.b.b.)

KULAK-BURUN-BOĞAZ UZMANI a. Kulak, burun ve boğaz hastalıkları ile uğraşan uzman hekim.

KULAKÇI a. Uzmanlık alanı kulak, burun, boğaz hastalıkları olan hekim.

KULAKÇIK ya da **KULACIK** a. Anat. Kalbin üst kısmında, karıncıkların yukarısında bulunan ve kulakçık-karıncık deliğiyle (solda mitral, sağda üçlü kapakçık) karıncığa açılan iki boşluğun her biri. || *Kulakçık-karıncık arası delik*, kalpte kulakçıkları karıncıklara bağlayan deliklerin her biri. (Kulakçık-karıncık arası delikler iki tanedir: sağ kalpteki delikte üçlü kapakçık [*triküspit*], sol kalptekinde *mitral* kapakçığı bulunur.)
—Bot. Yaprağın iki yanında bağlanma noktasına yakın ya da sapına yapışık bulunan iki küçük yapraksı uzantının her biri. || Bileşik yapraklarda yaprakçıkların dibinde bulunan küçük uzantı (fasulye, salkımağacı, sofora). || *Kulakçık sülükleri*, kulakçıkların uzamasından, değişmesinden meydana gelen sülükler.
—Radyotekn. *Ana kulakçık*, bir antenin yayınım şiddetinin en yüksek olduğu doğrultuyu içeren kulakçık. || *Bir antenin yayınım kulakçığı*, bir antende yayınım diyagramının yayınımın görece çok zayıf olduğu doğrultularla sınırlanmış bölümü. || *İkincil kulakçıklar*, ana kulakçık dışındaki öbür kulakçıklar.
—Zool. Genelde, kulağa benzeyen organlara verilen ad. ||Balıklarda, beyinciğin yan oluşumu. (Kulakçığın dörtayaklılardaki homoloğu flokkuluslardır.) ||Bazı denizkestanelerinde, aristo fenerinin geri çekici kaslarının yapıştığı büyük peristom çıkıntısı. (Ağız çevresinde beş kulakçık sıralanır.) || İkiçenetli yumuşakçalarda, kabuğun tepesindeki çıkıntı.

KULAKÇIKİÇİ sıf. Anat. Kalp kulakçıklarının içinde bulunan ya da oluşana denir.

KULAKÇIKLI sıf. Anat. Kulakçıkları olan.

KULAKÇIN a. (*kulak* ve fars. *-çin*, toplayan'dan *kulak-çin*). Giy. Bazı başlıkların iki yanında bulunan ve kulakları örtmeye yarayan uzunca, dil biçimli parça.
—ANSİKL. Kulakları örtmek ve soğuktan korumak amacıyla başlığa eklenen bu parça, kullanılmadığı zamanlarda yukarı katlanarak tepede tutturulur. İçi genellikle post, kürk ya da sıcak tutan yünlü kumaşlarla astarlıdır. Kimilerinde çene altından bağlamak ya da tepeye katlandığında uçları birbirine tutturmak üzere, dillerin ucuna birer kısa bağ geçirilir. İklim koşullarının sert olduğu yörelerde bugün de kulakçınlı başlıklar kullanılmaktadır.

KULAKÇİÇEĞİ a. Akdeniz ve Okyanus kumsallarında yetişen sarı çiçekli, ıtırlı beyaz bitki. (Bil. a. *diotis*, bileşikgiller familyası.)

KULAKDAVULU a. Anat. Dışkulak yolu ile içkulak arasındaki boşluk. (Eşanl. ORTAKULAK, TİMPAN.) [Dıştan kulakzarı ile kapalıdır, içinde kemikçik zinciri bulunur ve östaki borusuyla yutağa açılır.] || *Kulakdavulu atarmadarı*, üstçene iç atardamarının yukarı giden yan dalı.
—Böcbil. Kitinden bir çerçeveye gerilmiş, ses dalgalarının etkisiyle titreşen ince kutikula zarı. || *Kulakdavulu organı*, ötücü böceklere özgü karmaşık işitme organı. (Böceklerde, kordotonal organların en gelişmişi olan kulakdavulu organları, tiz seslere, insanınkilerden daha duyarlıdır; kırçekirgeleri ültrasonları algılar. Afrika çekirgeleriyse saniyede 90 000 deviri geçen frekansta sesleri işitir.)
—Patol. *Kulakdavulu iltihabı*, ortakulak iltihabı. (Eşanl. TİMPANİT.)
—Zool. Kimi memelilerde, koklea ile ortakulak organlarını kapsayan kemik boşluğu. (Kulakdavulu, araptavşanı gibi çölde yaşayan türlerle, mağaralarda yaşayan ve yarasa gibi yankıyla yolunu bulan türlerde çok gelişmiştir.)
—ANSİKL. Karş. anat. Dörtayaklı omurgalıların kulakdavulu, balıklarda hiyoit yarığına açılan diblastik (içderi+altderi) zarın homoloğudur. Dış ortamı, ağız boşluğunun divertikülü olan ortakulaktan ayırır. Amfibyumlarda ve sürüngenlerin çoğun da şakak bölgesi derisinin hizasında bulunursa da, timsahlarda, kuşlarda ve memelilerde, dışkulak yolunun bulunması nedeniyle daha derinlerde yer alır.

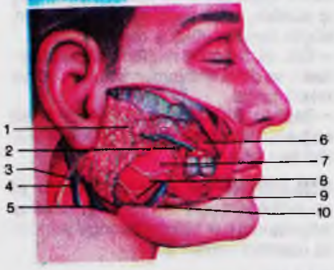
KULAKKEPÇESİ a. Memelilerde dışkulak; dışkulak kıkırdağı. (Eşanl. SAYVAN.)

KULAKKİRİ a. **1.** Dış işitme borusunun derisindeki yağ bezlerinin salgıladığı yağlı madde. (Bk. *ansikl.* böl. Antropobiyol.) **—2.** *Kulakkiri tıkacı*, kulakkiri bezlerince salgılanan ve dışkulak yolunda toplanan kulakkiri topağı. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Anat. *Kulakkiri bezleri*, dışkulak yolundaki yağ bezleri. Komşu ter bezlerinin ürünüyle karıştığında kulakkirini oluşturacak olan yağlı salgılar.
—ANSİKL. Antropobiyol. İnsan kulakkiri, biri sarı ve yapışkan, öteki gri ve kuru olmak üzere, iki tip gösterir. Genetik olarak geçen bu iki tipin sıklığı, insan topluluklarına göre büyük ölçüde değişir; ikinci tip Doğu Asya'da yaygındır.
—K.b.b. Kulakkiri tıkacı, ya kulakkirinin aşırı salgılanmasından ya da dışkulak yolunun doğuştan kapalı olması yahut bir nedbe sonucu kapanması yüzünden dışarıya akamamasından ileri gelir. Birdenbire başlayan işitme azlığı, uğultular, kendi sesini duymak ve daha nadir olarak baş dönmesiyle kendini belli eder. Tıkaç otoskopla görülebilir. Ilık su şırınga edilip kulak yıkanarak çıkarılır.

KULAKLANMA a. Metalürj. *Soğuk çekme kulaklanması*, özellikle silindir biçimli soğuk çekilmiş parçaların kenarındaki eğrilikler. (Bu hatalar, sacın mekanik özelliklerinde haddeleme ya da yeniden kristalleşme dokusundan kaynaklanan anizotropiden ileri gelir; bu anizotropinin cinsine göre genellikle, haddeleme doğrultusuna göre 0 ile 90°'ye ya da 45°'ye yönlenmiş dört kulaklanma gözlemlenir.)

KULAKLI sıf. **1.** Kulakkepçesi olan ya da kulakkepçesi belirtilen nitelikte, nicelikte olan: *Büyük, küçük kulaklı. İki kulaklı.* **—2.** İki yanında kulpları olan kap için kullanılır: *Kulaklı sahan, tencere.* **—3.** *Kulaklı somun*, yanlarında kanat gibi çıkıntıları olan bir tür somun.
—Bot. Kulağı olan. || *Kulaklı söğüt, Salix aurita*'nın günlük dildeki adı.
—İnş. *Kulaklı asmolen* → ASMOLEN.
—Tar. *Kulaklı tezkire*, Osmanlı devletinde bir kulak*la birlikte gönderilen resmi yazılara verilen ad.
—Teknol. *Kulaklı somun* → KELEBEK* SOMUN.

KULAKLI DALGIÇKUŞU a. Zool. Kuzey Avrupa ve Amerika'da ve Kuzey-batı Asya'da yaşayan dalgıçkuşu. (Kışın başı, sırtı siyah, yazın kahverengi-siyahtır. Gagası düzdür. Göçmendir. Kamışlık ve sazlık gölleri sever. Balıklar, salyangozlar, böcekler ve kabuklularla beslenir. Bil. a. *Podiceps auritus;* yumurtapiçigiller familyası; uzunluğu 33 cm.)

1. Kulakaltıbezi;
2. Sténon kanalı;
3. Dışkulak yolu siniri;
4. Dış jugular toplardamar;
5. İç jugular toplardamar;
6. Üfürten kas;
7. Çiğneme kası;
8. Yüz siniri dalları;
9. Yüz atardamarı;
10. Yüz toplardamarı.

KULAKLI ORMAN BAYKUŞU a. Zool. Kuzey yarıküre'nin soğuk bölgelerinde yaşayan baykuş. (Pas sarısı sırtında boyuna ve enine çizgiler vardır. Omuzda beyaz lekeler bulunur. Beyaz ya da pas sarısı renkteki peçesi siyah ya da beyaz bir çerçeveyle sınırlanır. Yerli, gezici ve göçmen olanlarına rastlanır. Fareler ve küçük memelilerle beslenir. Bil. a. *Asio otus;* baykuşgiller familyası.)

KULAKLI SARDALYA a. Zool. Sıcak ve ılık denizlerin ortasularında yaşayan kemiklibalık. (Bil. a. *Sardinella aurita;* sardalyagiller familyası; boyu 30 cm'ye kadar.)
—ANSİKL. Kışlamak ya da üremek için büyük göçler yapan kulaklı sardalyalarda bedenin yanları yassıcadır. Sırt yüzgeçleri tektir. Beden kolay dökülen, ince pulludur. Etçildir: planktondaki organizmaları, küçük balıkları yer.

KULAKLI TARLAKUŞU a. Zool. Eski Dünya'nın kuzey kesimindeki ağaçsız yerlerde yaşayan tarlakuşu. (Kulaklarında siyah tüyleri vardır. Sırtı kahverengi ve siyah, karnı sarı-beyazdır. Göçmendir. Çimen, bitki tohumları, salyangozlar, yengeçler, böcekler ve sineklerle beslenir. Bil. a. *Eremophila alpestris;* tarlakuşugiller familyası; uzunluğu 17 cm.)

KULAKLIFOLYABALIĞI ya da **KULAKLIFULYABALIĞI** a. Zool. Sıcak ve ılık denizlerin en çok 100 m'ye inen yüzey sularında, kıyının uzağında yaşayan kemiklibalık. (Bil. a. *Mobula mobular;* kulaklıfolyabalığıgiller familyası; boyu sıcak denizlerde 5 m'ye ulaşabilir.) [Eşanl. ŞEYTANBALIĞI.]
—ANSİKL. Açık denizlerde, sakin havalarda atlama, çırpınma, takla hareketleri yapan bu kemiklibalığın bedeni karna ve sırta doğru yassılaşır. Oldukça geniş başı kısa ve düz bir burunla son bulur. Etçildir: sürü oluşturan küçük balıkları, omurgasızları yer. Etleri lezzetsizdir: yalnızca gençleri yenir.

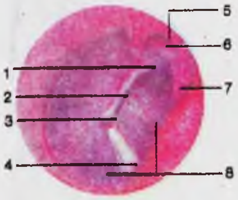

silindir biçimli bir soğuk çekme parçadaki soğuk çekme kulaklanması

KULAKLIFOLYABALIĞIGİLLER ya da **KULAKLIFULYABALIĞIGİLLER** a. Zool. Sıcak ve ılık denizlerin en çok 100 m derinlikteki yüzeysel sularında yaşayan köpekbalığı familyası. (Diski, öne doğru iki "kafa boynuzu" biçiminde uzanır; kuyruğu ya da kamçısı, az gelişmiş bir iğnecikle donanır. Kulaklıfulyabalığıgiller mikrofaj [planktonlarla] beslenir, dolayısıyla da saldırgan olmayan köpekbalıklarıdır. Türki-

ye sularında bulunan tek türü kulaklıfolyabalığı ya da şeytanbalığıdır. Bil. a. *Mobulidae; Hypotremata* takımı.)

KULAKLIK a. **1.** Kulağı soğuk, rüzgâr, gürültü vb. dış etkilerden korumak için, kulakkepçelerini bütünüyle örtecek biçimde takılan kılıf ya da kulak yolunu kapatacak biçimde takılan küçük tampon. **—2.** İşitme özürlülerin kullandıkları pilli araç. (→ İŞİTME*Yİ DÜZELTME AYGITI.)
—Binc. Atın sesten ürkmesini önlemek için kulaklarına geçirilen külah.
—Elektroakust. Radyo yayınlarını, telefonu, manyetik bant üzerindeki kayıtları, vb.'yi dinlemede kullanılan ve bir başlık üzerinde seri ya da paralel bağlı iki kulaklıktan oluşan alıcı bütün. ‖ Aldığı elektrik işaretlerini akustik işaretlere dönüştüren ve kulağa dayayarak kullanılan elektroakustik aygıt; telefon ahizesinin bölümü. ‖ *İç kulaklık*, kulak deliği içine yerleştirilen, küçük boyutlu yüksük biçimli kulaklık.
—Esk. sil. Siperlikli miğferlerde, kulakları kesici ve delici silahlardan koruyan, iki hareketli parça.
—Şapkac. Bir kasketin, kulakları örterek soğuktan korumak için aşağı doğru indirilebilen bölümü.

kulakzarı
1. Dış çıkıntı;
2. Çekicin sapı;
3. Göbek;
4. Işıklı üçgen;
5. Art kıvrım;
6. Schrapnell zarı;
7. Ön kıvrım;
8. Kulakzarı.

KULAKMEMESİ a. Anat. **1.** Kulağın alt ucundaki yumuşak bölüm. **—2.** Kalp kulakçıklarının her birinin üzerinde yer alan iki uzantıya verilen ad.

KULAKSIZ sıf. Kulakkepçesi olmayan.
—İnş. *Kulaksız asmolen* → ASMOLEN.

KULAKTOZU a. **1.** Kulağın arkasındaki tümsek yer. **—2.** *Kulaktozuna vurmak*, kulağının tam üzerine vurmak.

KULAKZARI a. Orta kulağı dıştan sınırlayan ve dış kulak yolundan ayıran gergin zar. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Anat. *Kulakzarı çemberi, çerçevesi* ya da *kemiği*, içinde kulakzarının gerili olduğu halka şeklindeki kemik.
—Cerr. *Kulakzarı plastiği*, çoğunlukla aponevrozlardan alınan bir grefle kulakzarının onarılması. (Eşanl. MIRENGOPLASTİ.)
—ANSİKL. Kulakzarı hemen hemen daire biçiminde ince, saydam ve gergin bir zardır, dışkulağı orta kulaktan (kulakdavulu) ayırır. Kulakzarının dış yüzü insanda ve memelilerde içbükey, kuşlarda dışbükeydir.
Çevresi merkezinden daha kalın olan kulakzarı "kulakzarı çemberi" denen kemikten küçük bir halkanın içine gerilmiştir; bu halka yetişkin insanda kayanın tabanıyla kaynaşmıştır.
Kulakzarında çok çeşitli lezyonlar, özellikle ortakulak iltihabı yüzünden delinmeler olabilir. Kulağa vurulan şiddetli bir darbe ya da tokat, hatta çok güçlü bir ses zarın delinmesine yol açabilir.

kulan

KULAMPARA a. (fars. *ġulām* ve *-pāre*'den *ġulāmpare*). *Kaba.* Oğlancı.

KULAMPARALIK a. *Kaba.* Oğlancılık.

KULAN a. Bir at ile bir eşeğin çiftleşmesinden türediği sanılan Asya kökenli hayvan. (Bil. a. *Equus hemionus;* atgiller familyası; omuz başına kadar yüksekliği 1,30 m.)
—ANSİKL. Kulanın temel özellikleri büyük kulaklar, kısa ve koyu renkli, yelesiz sırt kesimindeki siyah çizgisi ve uç kısmında bir kıl demeti bulunan kuyruğudur. Eskiden İran'dan Moğolistan ve Çin'e kadar uzanan dağlık ve ovalık alanların yarı kurak bölgelerinde yaşamaktaydı. Çok güçlü karakterli olması nedeniyle bir türlü evcilleştirilememiştir ve günümüzde hâlâ bazı yörelerde yaşamını sürdürmektedir. Moğolistan'da da kulan denilen bu hayvana, Tibet'te *kiyang*, Hindistan'da *gorkur* ve İran'da ise *gur* ya da *onagr* denir.

KULAN ARSLAN, Davut Selçuki de denir, Kutalmışoğlu Süleymanşah'ın ikinci oğlu (öl. 1096'dan sonr.). Babasının Suriye seferinde ölümü (1086) üzerine Büyük selçuklu sultanı Melikşah tarafından, ağabeyi Kılıç Arslan'la birlikte İsfahan'a gönderildi. Melikşah'ın ölümünden (1092) sonra Kılıç Arslan'la birlikte Anadolu'ya döndü. İznik'te Anadolu selçuklu sultanı ilan edilen Kılıç Arslan'a yardımcı oldu. Pierre L'Ermite'in yönetimindeki ilk Haçlılar'ı kılıçtan geçiren selçuklu ve türkmen kuvvetlerine komuta etti (1096).

KULBAK (Moiz), yidiş yazar (Smorgon, Beyaz Rusya, 1896 - ? 1940). İlk şiir kitabını Birinci Dünya savaşı sırasında Vilna'da yidiş edebiyatı dersleri verdiği dönemde yayımladı (*Şirim*, 1920). Berlin'e yerleşti (1920-1923), bu dönemde dışavurumcu akımların etkisinde kaldı; *Messie Ben-Ephraïm* (fr. çev.) [1924]; *Lundi* (fr. çev.) [1926]. Vilna'ya dönüşünde tiyatro oyunları yazdı. Sovyet Rusya'ya yöneldi, anlatımcılığın orada sapkınlık sayıldığını görünce, *Di Zelmenianer* (1931-1935) adlı romanında toplumsal gerçekçi çizgiyi izlemeye çalıştı. 1937'de ününün doruğundayken gizli polis tarafından tutuklandı ve gönderildiği çalışma kampında öldü.

KULBAKİ, Rusya'da kent, Nijni-Novgorod'un G.-B.'sında; 46 000 nüf. Metalürji.

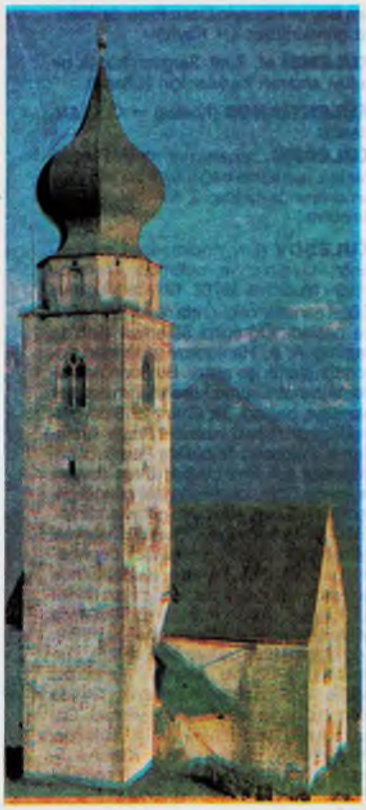
KULCA, çincesi **Yining,** Çin'de (Şinciang) vaha, İli ırmağı kıyısında, Tien Şan dağlarının K.'inde; 162 000 nüf. Urumçi'yi Alma-Ata'ya (Kazakistan) bağlayan karayolu Kulca'dan geçer.

KULE a. (ar. *ḳulle*). **1.** Boyu genişliğinden çok fazla olan, kütlesel planlı, bağımsız yapı ya da yapı bölümü. (Bk. *ansikl.* böl. Mim. ve İstihkc.) **—2.** Her türlü yüksek yapı: *Eiffel kulesi, Galata kulesi.* **—3.** *Esk.* Kimi evlerin, köşklerin üst bölümünde bulunan camlı ve çıkıntılı bölüm; cihannüma. **—4.** *Esk.* Bir dağın en yüksek noktası; tepe. **—5.** *Kule gibi*, dar bir alan üzerine kurulmuş, çok yüksek yapı için kullanılır.
—Anorg. kim. *Gay-Lussac kulesi*, sülfürik asit fabrikalarında azot oksitlerini yeniden kazanmaya yarayan aygıt. ‖ *Glover kulesi*, sülfürik asit fabrikalarında asidi derişleştirmeye ve azot oksitlerini tepkimeye sokmaya yarayan aygıt.
—Ask. *Gözetleme kulesi* → GÖZETLEME.
—Ask. denizc. Bir denizaltının üstyapısı. (Bk. *ansikl.* böl.) ‖ *Kule fistanı*, denizaltıların kulelerini dıştan çevreleyen çelik sacdan zarf. ‖ *Denizaltı kulesi*, suüstü seyirlerinde, denizaltılarında köprü olarak kullanılan kumanda kulesi. ‖ *Kumanda kulesi*, büyük, modern savaş gemilerinin zırhlı kumanda merkezi. ‖ *Topçu kulesi*, savaş gemilerinde, köprüüstünün üzerinde yer alan ve atış kontrol aygıtları ile dayrektörünü içeren kule. (Eski savaş gemilerinde bu kulede top mesafe aygıtı da bulunurdu. Atış merkezinden alınan mesafe ve yer değerleri bütün bataryalara bu kuleden gönderilir. Ayrıca topların salvo atışlarına da bu kuleden komuta edilir.) ‖ *Zırh kule*, zırhlıların, birçok kattan oluşan ve her katında kumanda köprüleri, gözetleme yerleri ve atış kumanda merkezleri bulunan metal kulesi.
—Astrofiz. *Güneş kulesi*, Güneş gözlemlerinde kullanılan ve tepesine, büyük odak uzaklıklarının kullanımını sağlayacak ve toprak düzeyinde oluşan ısıl tedirginlikleri eleyecek biçimde Güneş ışığını toplayan bir sölosta yerleştirilen yüksek yapı. (Kulede, bir teleskop ve yeraltında çeşitli ölçü aygıtları, özellikle de tayfçekerler bulunur.)
—Bayınd. Asma ya da askılı köprülerde, kabloların bağlandığı ya da dayandığı narin, düşey taşıyıcı eleman. (Kuleler metalden ya da betonarmeden yapılabilir.) ‖ *Beton kulesi*, BETON SANTRALİ*'nın eşanlamlısı.
—Dy. *Buz kulesi*, soğutucu vagonlara buz sağlayan buz üretme tesisi.
—Esk. sil. *Tekerlekli kule*, kale surlarına yapılan saldırılarda kullanılan, tekerlekler üzerine yerleştirilmiş ahşap kule.
—Havc. *Kontrol kulesi*, her havaalanında yerel hava trafiğini kontrol etmekle görevli servisin bulunduğu bina. (Kontrol kulesi, kalkışta ve alana inişte kaptan pilotlara pistlerin kullanımı için gereksinim duydukları tüm bilgileri sağlar.)
—İnş. *Yangın kulesi*, yangın sırasında itfaiyecilerin kolayca çalışabilmeleri için bir yapının tüm yüksekliği boyunca, yanmaz, sürekli bir kılıf içinde, yine yanmaz gereçlerle yapılan, otomatik olarak kapanan metal kapılarla donatılmış, yalıtımlı merdiven.
—İstihkc. ve Ask. Tek tek ya da bir surun parçası olarak inşa edilen kuleler, XVI. yy.'da metal gülle bulununcaya kadar tahkimatın önemli bir öğesini oluşturuyorlardı. Savunma hendeklerinin korunmasını güçlendirdiği anlaşılınca kulenin önemi de arttı. Önceleri kare biçiminde olan kule, hendekleri daha iyi koruyabilecek bir biçime kavuşturuldu; yuvarlak, sivri kubbeli, sonra çıkıntı tabyalı kuleler sonunda yerlerini burçlara bıraktı.
—Kırs. inş. *Saman kulesi*, ısıtılmış bir hava akımıyla kurutmak için nemli samanın depolandığı, silindir ya da eşkenar dörtyüzlü biçiminde metal yapı.
—Kim. müh. Silindir biçiminde tablalı dikey damıtma ya da soğurma kolonu, kataliz odası, reaktör ya da bir başka tepkime aygıtı. ‖ *Bölümleme kulesi*, bir karışımdaki çeşitli maddeleri ayırmaya yarayan, genellikle silindir biçimindeki aygıt. ‖ *Yıkama kulesi*, dikey olarak kurulmuş, yüksekliği çapından görünür şekilde büyük olan silindir biçiminde yıkayıcı. (Eşanl. YIKAMA KOLONU.) [Bk. *ansikl.* böl.]
—Kuyuc. Kimi sondajlarda şövalman görevi yapan, çarmıklarla berkitilmiş, iki ya da üç parçaya ayrılabilen hafif metal çat-

kontrol kulesi
Atatürk hava limanı, İstanbul

Büyük Larousse

Everts-Rapho

Mittelberg kilisesi'nin (Avusturya) soğanbaşı kubbeli çan kulesi

Loïc Jahan

Uzès'te Fenestrelle kulesi (XII. yy.) eski katedralin çan kulesi

kıdan yapılmış uzun birleştirme. || *Kuyu açma kulesi*, yüksekliği 20-30 m'yi aşan, çubuk takımını ve kuyu açma aygıtlarını kaldırmayı ve yönlendirmeyi sağlayan metal çatkıdan yapılmış şövalman.
—Mad. oc. *Çıkarma kulesi*, kuyu ekseni boyunca çıkarma makinelerini taşıyan yapı.
—Mim. *Çan kulesi*, bir kilisenin üstüne ya da yakınına çanları asmak ve korumak için yapılan yüksek kule. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Petr. san. *Sondaj kulesi*, bir petrol kuyusunun üzerine monte edilen metal çatkıdan yapılmış kule. (Eşanl. DERRİCK.)
—Seram. Kütahya çiniciliğinde, üç yarım daireden oluşan ve daha çok tabak ve vazo kenarlarında görülen bezeme biçimi.
—Sil. *Tank kulesi*, bir tankın silah donanı-

Bk. resim sayfa 7146

mını taşıyan ve şasiye göre 360°'lik doğrultuda dönerek atış yapabilen zırhlı kundak. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Sil. ve İstihkc. Dışbükeyliği, isabet eden mermilerin sekmesini kolaylaştıran bir çelik zırhın üst bölümü.
—Soğut. san. *Soğutma kulesi*, HAVALI* SOĞUTUCU'nun eşanlamlısı.
—Spor. *Kule atlama*, 10 m yüksekliğinde sabit tramplenden, *zorunlu* ve *serbest* (artistik) atlama olarak uygulanan suya atlama dalı. (Kule atlama 10 m'nin yanı sıra 5 ve 7,5 m'den de yapılabilir. 10 m'lik atlama mesafesinde su derinliği 4,50 m'dir.)
—Su işler. *Su kulesi*, bir su dağıtım şebekesinde basıncı koruyan yüksek depo.
—ANSİKL. Ask. denizc. Maksimum dalma basıncına dayanacak biçimde yapılan kule, genellikle denizaltının içiyle üst bölümde yer alan kumanda köprüsü arasında geçiş koridoru görevi yapar. Ayrıca denizaltı yüzeyde seyrederken kaptan köşkü, dalmış durumdayken de periskopla gözetleme merkezi olarak kullanılır.
—Kim. müh. *Yıkama kulesi*. Sıvı-gaz temasını daha iyi sağlamak için sıvı, ya ince damlacıklar biçiminde püskürtülür ya da teması daha da artıran ıslak yüzeyler üzerinden (kaba örgü, kok, Raschig halkaları, vb.) akıtılır. Ancak her durumda sıvı -gaz, birbirine ters yönde dolaşır.
—Mim. Bir kalenin savunma ve yandan berkitme yapıları olan kuleler, daha Antikçağ'da biliniyordu: Babil kulesi, Kudüs tapınağı vb; birçok roma kulesi bugün de ayaktadır (Roma'da Aurelianus duvarı, Trier'de Porta Nigra vb.). Bir kentin surlarıyla bütünleşen ya da kent dışında ayrık konumda bulunan Ortaçağ kaleleri, bu kulelerin artmasını ve çeşitlenmesini sağladı; anakule* son savunma yeri olarak önem kazandı. İtalya'da, kargaşa dönemlerinde kullanılan senyörlük kuleleri, rakip ailelerce yapıldığından, yüksek kuleler inşa etme konusunda bir yarış sürerdi (Bologna, San Gimignano). Antikçağ'da ve Ortaçağ'da yapılan seyyar ahşap kuleler, işgalcilerin kuşattıkları kişilerle düz ayak savaşmalarına olanak verdi.

Modern mimarlık bazı bina*lara çeşitli plan ve profillerde yüksek kuleler görünümünü vermektedir.

Hıristiyan dinsel anıtlarının kuleleri, çanları taşıyan çan kule*leridir; kare ya da sekizgen aydınlık* kulesi çaprazsahın karesinin üstünde yükselir ve bu mekânı aydınlatır. Minare* caminin ayrılmaz bir öğesidir. Uzakdoğu'nun pagoda*sı her zaman bir kule görünümünde değildir. Ziggurat* ise, insanın yüksek yapılar kurmak için harcadığı tüm çabaların atası ve simgesi sayılabilir.

• Avrupa'da çan kuleleri VIII. ve IX. yy.'larda çoğalmaya başladı. Bir kilisede kaç tane çan kulesi yapılacağı ve bunların nerede yer alacağı hiçbir kurala bağlı değildi. En basit biçimiyle çan duvarı, cepheye eklenmiş, üzerine bırakılan boşluklara çanların asıldığı bir duvardı. Yuvarlak çan kulelerine pek az yerde rastlanır; roman çan kuleleri karedir ve cephenin sağına ya da soluna ya da tam eksenine dikilmiştir. Özellikle Normandiya'da birçok kilisede iki ya da üç çan kulesi bulunur. Çeşitli biçimlerde dağıtılmış pencereleriyle bu kuleler ya düz, ya beşik bir çatıyla örtülebilecekleri gibi, taş bir piramitle ya da köşelerinde kulecikler bulunan, çoğunlukla sekizgen bir okla da sona erebilirler. Gotik dönemde varlığını sürdüren çan kulelerinin sayısı ve konumu, yapıdan yapıya değişir; büyük kiliselerde, batı cephesinin iki yanında birer kule yer alır (Paris'te Notre-Dame katedrali). Hemen hemen tüm gotik çan kuleleri dantel gibi oymalı ve ince uzundur (Senlis katedrali) ve çatıları roman dönemindeki örneklere benzer. Okların köşeleri çengellerle bezenmiştir ve pahlar üzerine pencereler açılmıştır. Alevli gotik üslubunda zengin bir bezeme görülür. Rönesans'la ve klasik dönemle birlikte, çan kulelerinde okların yerini kubbeler, çatı fenerleri ve kimi zaman soğanbaşı kubbeler almıştır. (→ CAMPANİLE.)

—Sil. Rulmanlı kule yatağı* aracılığıyla zırhlı araçların kasası üzerine oturan kule, ana silah donanımının yanı sıra, aracın gözetleme, nişan alma, yönetme ve haberleşme aygıtlarını taşıyan bir zırhlı kundaktır. Kulenin elle, elektrikle ya da hidrolik olarak döndürülmesi çeşitli doğrultularda nişan almayı sağlar. Düşey doğrultuda nişan alma, silahların hareketi kuleden bağımsız olduğunda ya silahlarla (*klasik kule*) ya da kuleyle (*salınımlı kule*) sağlanır. *Kule maskesi* adı verilen ve kuleden bağımsız olan bir zırhlı plaka, kule ile şasinin birleşme aralığını korur. Mürettebat koltukları, kuleye bağlı olan ve *kule sepeti* adı verilen, metal bir yapı kafesi üzerinde yer alır.

Galata kulesi
İstanbul

Bayram Dolay

Chris Kutschera

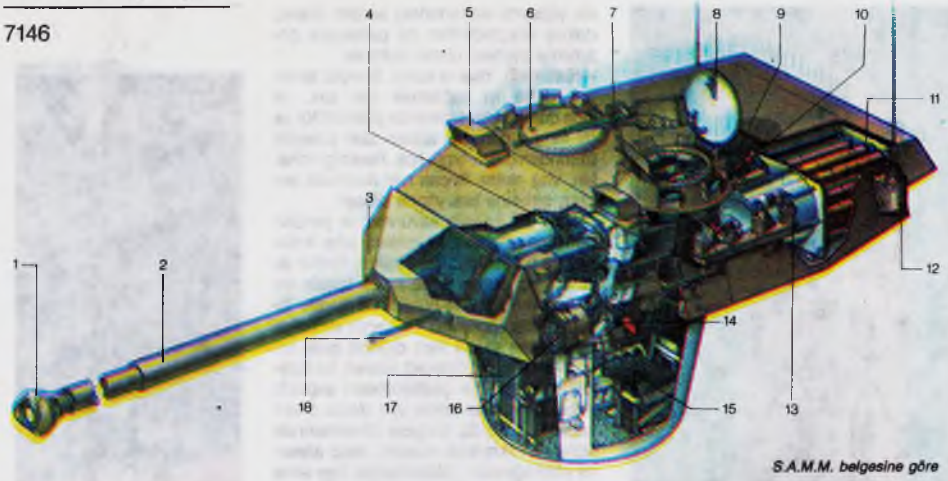

petrol kuyuları açmada kullanılan sondaj kulesi

Lauros-Giraudon

Saint-Père'deki (Fransa) Notre-Dame kilisesi'nin çan kulesi
Bourgogne gotik sanatı

S.A.M.M. belgesine göre

TTB 190 tankının kulesi
1. Namlu ağız freni;
2. 90 mm'lik top;
3. Ön zırh kalkanı;
4. Havalandırma borusu;
5. Gündüz/gece periskop dürbünü;
6. Kule çıkış kapağı;
7. 7,62 mm'lik makineli tüfek;
8. Tank komutanı kapağı;
9. VHF radyo alıcı-verici cihazı ve düofon;
10. Gözetleme episkobu;
11. 90 mm'lik top cephanesi;
12. Radyo anteni;
13. Sis bombası ile parça etkili bomba atan düzenek;
14. Elektrikli kumanda aygıtı;
15. Savaşta tank komutanın yeri;
16. Tank topuna bağlı projektör;
17. Motora bağlı elektronik kofra;
18. Eşeksenli 12,7 mm'lik makineli tüfek.

Kule ve Kılıç nişanı, 1459'da ihdas edilen ve 1917'de yeniden düzenlenen Portekiz nişanı. Beş sınıf. Mavi şerit.

KULEL çoğl. a. (ar. *ḳulle*'nin çoğl. *ḳulel*). *Esk.* **1.** Kuleler. **—2.** Tepeler, doruklar. **—3.** *Kulel-i seba,* yedi tepe; Yedikule semtinin eski adı.

KULELİ sıf. Kulesi olan ya da kulesi belirtilen nitelikte olan.
—Ask. denizc. *Kuleli sefain,* büyük çaplı ve ağır topları taret içine alınmış eski tip savaş gemisi.

Kuleli askeri lisesi, Kara kuvvetleri' ne subay adayı yetiştiren İstanbul'daki askeri lise. Kuleli askeri lisesi'ne ortaokulu bitirenler arasından, açılan seçme sınavını kazananlar girer. İngilizce hazırlık sınıfında başarılı olanlar lise birinci sınıfa geçerek üç yıllık lise öğrenimine başlarlar.

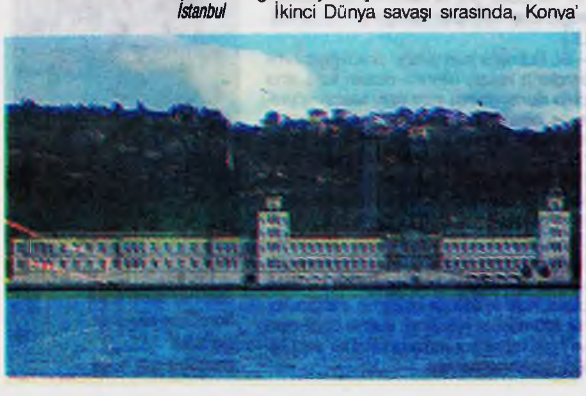
10 ekim 1846'da, "Mektebi fünunu idadi" adı altında, İstanbul'da Maçka kışlası'nda kurulan okul, 1872'de Çengelköy'deki binasına yerleşti. Doksanüç harbi'nin başlaması üzerine Kuleli kışlası'nın askeri hastane olarak kullanılmasına karar verilince Pangaltı'daki Harbiye kışlası'na taşındı.

Balkan savaşı sırasında öğrencilerin bir bölümü Kandilli'deki Adilesultan sarayı'nda, bir bölümü de Beylerbeyi sarayı'nın yanındaki binalarda öğretimi sürdürdü. Savaşın sona ermesiyle Kuleli idadisi de yeniden asıl binasına taşındı. Birinci Dünya savaşı sonunda İstanbul'u işgal eden İtilaf devletleri Kuleli kışlası'nı askeri depo ve transit ambarı olarak kullanmak isteyince, okul önce Kâğıthane'de Sünnet köprüsü çevresinde kurulan çadırlara, üç ay sonra da Maçka kışlası'na taşındı. Ancak İngilizler buna razı olmadıklarından, okul Beylerbeyi sarayı yanındaki eski binalara geçmek zorunda kaldı.

Cumhuriyet'in ilanından sonra yeniden eski yapıya dönen askeri idadi, bu kez sivil lise olarak öğretimi sürdürdü. 1924'te, "Kuleli askeri lisesi" adını alarak Maarif vekâleti'nin lise öğretim programlarını uygulamaya başladı.

İkinci Dünya savaşı sırasında, Konya'ya taşındı (6 nisan 1941) ve okul binası 1 000 yataklı bir askeri hastaneye dönüştürüldü. Savaş sonunda 18 ağustos 1947' de Kuleli askeri lisesi yeniden İstanbul'daki eski binasına taşındı.

Kuleli askeri lisesi
İstanbul

Kuleli kışlası, İstanbul'da Çengelköy' de, günümüzde askeri lisenin kullandığı binaya Osmanlı döneminde verilen ad. Mahmut II döneminde, süvari birlikleri için tek katlı ve ahşap olarak yaptırılan bina, Abdülmecit döneminde yandı. Aynı yerde 1843'te yaptırılan yeni kâgir bina iki yanında bulunan kulelerden dolayı "Kuleli kışlası" adıyla anılmaya başlandı. Binadan Kırım savaşı'na katılan ingiliz ve fransız askerleri de yararlandı. Bu birliklerin boşalttığı sırada yeniden yanan kışla, iki katlı ve yarı ahşap olarak günümüzdeki biçimiyle tekrar yaptırıldı (1871). Ertesi yıl Mektebi fünunu idadi'ye verildi. (→ KULELİ ASKERİ LİSESİ.)

Kuleli vakası, Abdülmecit'i ortadan kaldırarak şeriata dayalı bir rejim kurmaya yönelik darbe girişimi (1859). Sanıkları Boğaziçi'ndeki Kuleli kışlası'nda yargılandıklarından "Kuleli vakası" diye adlandırılmıştır. Tanzimat fermanı'nın getirdiği yeniliklere ve uygulamalara, özellikle de hıristiyan ve öteki dinlerden olan azınlıklara eşit haklar tanınmasına karşı islamcı çevrelerde duyulan tepki, Süleymaniyeli Şeyh Ahmet öncülüğünde Fedailer cemiyeti'nin kurulmasına yol açtı. Örgütün önde gelen öteki üyeleri Ferik Hüseyin Daim Paşa, arnavut asıllı Caferdem Paşa, binbaşı Rasim, Şeyh Feyzullah, Şeyh İsmail, tophane kâtiplerinden Arif Bey'di. Üyeler arasında bazı şeyhler, hocalar, medrese öğrencileriyle küçük esnaf da bulunmaktaydı. Derneğe girenlerden, Şeyh Ahmet'le sözleşmeyi kabul ettiğine ve onun fedaisi olduğuna ilişkin arapça bir taahhütname alındığı duruşmalar sırasında anlaşıldı.

Örgütün varlığını ve eylem hazırlığı içinde bulunduğunu haber alan mirliva Hasan Paşa, durumu hemen hükümete aktardı. Hasan Paşa, örgütle işbirliği yaparmış gibi görünüp Tophane'deki Kılıçalipaşa camisi'nde düzenlenen bir toplantının basılmasını ve elebaşıların yakalanmasını sağladı. Yakalananlar Kuleli kışlası'na götürülürken Caferdem Paşa kendini denize atarak boğuldu. Kısa süren yargılama sırasında sanıklar amaçlarının padişahı ortadan kaldırmak ve şeriat ilkelerine dayalı bir hükümet kurmak olduğunu itiraf ettiler. Mahkeme, elebaşılardan dördünü idam cezasına çarptırdıysa da Sultan Abdülmecit, Arif Bey'le binbaşı Rasim Bey'in cezalarını ömür boyu hapse çevirdi. Bu sırada Âli Paşa'nın yerine sadrazam olan Kıbrıslı Mehmet Paşa'nın araya girmesiyle Şeyh Ahmet ve Hüseyin Daim Paşa'nın cezaları da kalebentliğe çevrildi. Şeyh Ahmet ve Arif Bey Magosa'ya, Rasim Bey ve Hüseyin Daim Paşa da Akkâ' ya gönderildiler. (→ Kayn.)

KULEMSİ sıf. Zool. Sargıları küçük bir kuleyi andıran kavkılar için kullanılır.

KULENTİANOS (Kostas) → COULENTIANOS.

KULEÖNÜ, Isparta'nın merkez ilçesi merkez bucağına bağlı, aynı addaki ovanın ortasında belde; 2 434 nüf. (1990). Belediye.

KULEŞOV (Lev Vladimiroviç), rus profesör, kuramcı ve sinemacı (Tambov 1899 - Moskova 1970). 1914'te Moskova Güzel sanatlar okulu'nda resim öğrenimine başladı. Öğrenimi sürerken 1916'da yapımcı A. A. Hanjonkov tarafından dekoratör olarak işe alındı. Bu dönemde sinema sanatı üstüne kuramsal makaleler yazmaya başladı. İlk filmini 1918'de gerçekleştirdi: *Proekt inzenera Prajta.* Ardından V. Polonskiy ile birlikte *Pesnljubi nedopetaja* adlı filmi çevirdi. Ekim devrimi sırasında Doğu cephesi'ndeki güncel gelişmeleri filme almakla görevlendirildi. 1920'de Moskova'ya dönerek Deneysel laboratuvar'ı kurdu, sonra Batı cephesi' ne gitti. 1921'de Sinema enstitüsü'nde profesör oldu, aynı zamanda bazı filmler de çevirdi: *Ncobıyçajnıye prikljuçenija Mistera Vesta v strane Bolşevikov* (1924), *Luç smerti* (1925), *Dura Leks* (1926), *Zurnalistka* (1927) ve *Veselaja kanarejka* (1929). 1929'da *Sinema sanatı*'nı, 1941'de *Film yapımının temelleri*'ni yayımladı. Daha sonraki yapıtları arasında *Gorizont* (1933), *Velikij uteşitel* (1933), *Klejatva Timura* (1942), *Mıy s Urala* (1944) sayılabilir.

KULİKORO, Mali'de (Bamako bölgesi) kent, Dakar-Nijer demiryolunun son istasyonu ve Orta Nijer'deki ulaşımın başlangıç yeri; 16 000 nüf. Küçük ticaret limanı. Yemeklik sıvı yağ.

KULİKOV (Viktor Georgiyeviç), rus mareşal (Verhnıyaya Lıyovbovşa, Orel eyaleti 1921). İkinci Dünya savaşı sırasında zırhlı birliklerde parlak başarılar gösterdi. Savaş sonunda olağandışı bir biçimde yarbaylığa yükseltildi. Uzakdoğu'ya atandıktan, Murmansk garnizonu ve 1967'de Kiev askeri bölgesi komutanı olduktan sonra, 1969'da Almanya'daki rus kuvvetlerinin başına getirildi, 1970'te orgenerallığe yükseltildi. 1971'de 50 yaşındayken, mareşal Zaharov'un yerine SSCB silahlı kuvvetleri genelkurmay başkanı ve Savunma bakanı birinci yardımcısı oldu. 1968'de milletvekilliğine, 1971' de Komünist parti merkez komitesi'ne seçildi. 1977'de mareşalliğe yükseltildi ve 1977 yılından 1989'a kadar Varşova paktı başkomutanlığı yaptı.

Kulikovo savaşı, 8 eylül 1380'de Kulikovo ovasında, Don ve Nepriyadva'nın birleştikleri yerin güneyinde Moskova veliki knezi Dimitriy Donskoy'un askerlerinin Tatarlar'a karşı kazandığı savaş. Tver ve Novgorod dışında kalan rus prensliklerinin kuvvetleri Litvanya Jogaila grandükü (geleceğin Władysław II'si) ve Riyazan prensiyle ittifak kuran Altınordu şefi Mamay'ın ordusuna meydan okudu. Bu zafer Moskova'nın yükselişinde ve Altınordu devletinin gerilemesinde belirleyici bir rol oynadı.

KULİS a. (fr. *coulisse*). **1.** Sahnenin iki kenarında ve arkasında, dekorla duvar arasında kalan bölüm. (İtalyan tarzı klasik dekorlarda yan dekor panolarının arasına *kulis panosu* adı verilirdi. Buradan yola çıkılarak sahnenin iki yanına *kulis* denildi.) **—2.** Parlamento binasında toplantı salonunun dışında özel görüşme ve tartışmaların yapıldığı koridor, kantin vb. yerlere verilen ad. **—3.** *Tkz.* Bir topluluk içinde yapılan bir etkinlikte, topluluğu, belli grupların düşünceleri doğrultusunda yönlendirmeyi amaçlayan ve genellikle kamuoyunun bilmediği, ön çalışmaların tümü:

Kulis hazırlıkları. Onlar kuliste çalışıyorlar, meşgul etmeyin. (*Kulis faaliyeti* de denir.) **—4.** *Kulis yapmak*, bağlı olduğu grubun görüşü doğrultusunda karar alınmasını sağlamaya çalışmak; bir işin kendi isteği doğrultusunda gerçekleşmesi için çaba göstermek; propaganda yapmak.

KULİS a. (öncekiyle eşkökenli) Mak. san. Stephenson'un buharlı lokomotifler ve deniz makineleri için tasarladığı, genişlemeyi ve ilerleme yönünü değiştirmeye yarayan organ.

KULİSİYE a. (fr. *coulissier*). Bors. "Paris borsasına bağlı menkul değerler bankeri" adı altında, resmi kaydı bulunmayan, menkul değerler alım ve satımıyla uğraşan borsa aracısı. (Paris borsasında kulisiye sonradan "courtier"ye dönüşmüş, 1962 tarihinde tümüyle kaldırılmıştır.

Aynı aracı türü, Türkiye'de bundan önceki "Menkul kıymetler ve kambiyo borsası"nda da vardı. 1447 sayılı yasada bu tür aracılarla ilgili olarak "kulisiyeler, borsa kulisleri içinde bulunup yalnız kendi hesaplarına iş yapmak için acentalara emir [ordino] verebilirler" hükmü yer almaktaydı.)

KULİSTEPE. Arkeol. Amasya kentinin K.-D.'sunda roma nekropolisi (İ.S. II.-III. yy.'lar). Amasya müzesi'nden Hikmet Takaz'ın yaptığı kazılarda (1974), yirmi sekiz mezar ortaya çıkarıldı. Kimileri kesme taştan ya da tuğladan örülmüş, kimileri de kireç harçlı ve sıvalı mezarlarda çeşitli sikkeler ele geçti.

KULİŞ (Panteleymon Aleksandroviç ya da Panko), ukraynalı yazar (Voronej 1819 -Motronovka, Çernigov ili, 1897). Şevçenko ile birlikte XIX. yy. Ukrayna edebiyat akımına öncülük etti. Yazım alanında sesbilgisi ilkelerine dayanarak "kulişivka" adı verilen bir reform yaptı. Tarihsel yapıtlar, şiirler ve romanlar yazdı.

KULKUL sıf. (ar. *ḳulḳul*). *Esk.* Şen, neşeli.

◆ a. Bir sıvının çalkalanması ya da dökülmesinden çıkan ses: *"Kulkul-i mina ne söyler dinle güş-ı sâgare"* (Nedim, XVIII. yy.).

KULLANDIRMAK → KULLANMAK.

KULLANILABİLİR sıf. Dilbil. Kullanılabilirlik ölçütüne göre seçilen sözcükler için kullanılır.

—Muhs. Kullanılabilecek değerler için kullanılır. (Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL. Muhs. İşletme değerleri (stoklar), nakde çevrilebilir değerler (alacaklar) ve kullanılabilir değerler (bankalarda, posta çeki hesaplarında ve kasada bulunan değerler) arasında bir ayrım yapılır. Bu üç değerin temel özelliği, likidite derecelerinin giderek artmasıdır. Bu değerlerin karşısında sabitleştirilmiş değerler bulunur, bunlar, işletmenin sürekli aktifini oluştururlar (binalar, demirbaş, alet ve makineler, vb.). Kullanılabilir olma kavramı yalnız muhasebeyle ilgili bir kavram olarak kalmaz, bir işletmenin bütün bölümlerinin yönetiminde etkin bir rol oynar: çeşitli türden yükümlülükler ve bu yükümlülüklerin vadeleri karşısında, trezoreri bakımından hemen kullanılabilir durumdaki ya da belli bir süre sonunda kullanılabilecek olan maddi varlıkların (stokların yönetimi) ya da eleman ve makinelerin (üretimin yönetilmesinde emek yükünün değerlendirilmesi) bilinmesinde yarar vardır.

KULLANILABİLİRLİK a. Dilbil. Konuşucunun bildiği, ama sıklıkla kullanmadığı sözcük dağarcığının niteliği. (Bk. *ansikl.* böl.)

—İş örgüt. *Bir sistemin kullanılabilirliği*, sistemin belirlenmiş ömrü içinde, öngörüldüğü biçimde işlediği süre. (Duraklamaların sıklığı, bir sistemin kullanılabilirliğini etkiler; sistemin kullanılabilirliği güvenilirliğine bağlıdır.)

—ANSİKL. Dilbil. Konuşma konusuna ilişkin sözcüklerin, özellikle de somut adların hemen hemen tümünün temel sözlüğü hazırlamaya yönelik dökümlerde ortaya çıkma şansı çok azdır: "sıklık" göstermezler ama sıradan bir konuşucunun yararlandığı sözcük dağarcığında yer alırlar. Bir sözcüğün kullanılabilirlik derecesini ölçmek için, anlam alanlarına (ilgi odakları, çağrışımlar) yönelik bir dizi test uygulanır.

KULLANILMAK → KULLANMAK.

KULLANILMAMA a. Biyol. Bir organın kullanımdan kalkması.

—ANSİKL. Biyol. Çok çalışan organın aşırı büyüdüğünü ve az çalışan ya da hiç çalışmayan organın köreldiğini ilk farkeden Lamarck olmuştur. "Yararsız" ya da kalıntı denen organlar, kullanılmama yüzünden yavaş yavaş körelmiş, sonunda kalıntı halini almıştır: körbağırsaktaki apandis gibi. Böyle organlara genellikle "kalıntı organlar" denir.

KULLANILMIŞ sıf. Daha önce belli bir süre, başkasınca az ya da çok yararlanılmış olan, yeni olmayan; müstamel: *Kullanılmış ev eşyaları satın almak. Kullanılmış bir araba almak.*

KULLANIM a. **1.** Bir şeyi, bir yöntemi, bir tekniği kullanmak olgusu: *1980'den bu yana mikrobilişim kullanımı çok yaygınlaştı.* **—2.** Bir şeyin kullanılma amacı, o şeyin görebileceği iş: *Çeşitli kullanımları olan bir bıçak.* **—3.** Bir şeyi kullanma, ondan yararlanma biçimi: *Kullanımı rahat bir elbise.* **—4.** *Kullanımda (olan)*, halen kullanılmakta olan. || *Kullanımdan kalkmak, düşmek*, artık kullanılmamak; *Kullanımdan kalkmış paralar. Kullanımdan düşmüş bir deyim.*

—Dilbil. Bir dil biçimini kullanma. || Üretici dilbilgisinde, konuşucuların somut bildirileri üretirken ve algılarken dilsel edinci kullanmaları. (Bk. *ansikl.* böl.) || Belli bir dönemde ve belli bir toplum kesitinde çok sayıda konuşucunun kullandığı dili belirleyen dilbilgisi, ses düzeni ve sözlüğe ilişkin kurallar ve yasaklar bütünü. || *Kullanım sözlüğü*, yönelik olduğu dilsel topluluğun tüm gruplarınca ortaklaşa kullanılan sözcükleri kapsayan tekdilli sözlük. || *Yerinde kullanım*, sosyokültürel bir model oluşturan dilsel kısıtlamalar bütünü. (Bu modelin örnekleri egemen sınıfın dilinden [Vaugelas] ya da kimi büyük yazarların yapıtlarından [Grévisse] aktarılabilir.)

—Dy. *Taşıt kullanım katsayısı*, bir trende yolcuların oturmuş olduğu ortalama yer sayısı ile kullanılabilen yer sayısı arasındaki oran.

—Elektrotekn. *Kullanım çarpanı*, belirli bir gücün kullanım süresinin, göz önüne alınan zaman aralığının toplam süresine oranı. || *Kullanım katsayısı*, bir donanımın belli sürede ürettiği enerjinin, aynı sürede tam güçte çalışırken üreteceği enerjiye oranı. (Belli bir zaman dönemi için kullanım katsayısı ya da yük çarpanı çoğunlukla tam güçte eşdeğer çalışma saati [ya da günü] ya da kısaca TGES [ya da TGEG] olarak tanımlanır. Bu bakımdan tahmin araştırmalarında, bir nükleer santralın, yol verme döneminden sonra yıllık yük çarpanının yaklaşık 6 200 TGES'i [ya da 258 TGEG] bulacağı öngörülür. || *Maksimum güç kullanım çarpanı*, YÜK* ÇARPANI'nın eşanlamlısı.

—İkt. *Kullanım değeri*, bir bireyin elinde bulunan bir mala, onu tüketmek ya da başka bir malın üretiminde kullanmak gibi değişik yararlarını gözönünde bulundurarak verdiği önem. (Buna göre tüketicinin gözünde, değişim değerinin tersine olarak, kullanım değerinin sübjektif yanı ağır basmaktadır.)

—İş örgüt. *Kullanım çizelgesi*, iş hazırlığı servisince düzenlenen ve yapılacak işlemlerin ayrıntılarını, her işlem için gerekli eleman, makine, plan ve takımları, gerektiğinde o işlem için ayrılan süreyle birlikte gösteren belge.

—ANSİKL. Dilbil. Üretici dilbilgisi, "somut durumlarda konuşucuların ürettiği ve yorumladığı çeşitli söz edimleri kullanım alanına ilişkindir" varsayımına dayanır: bu söz edimleri, dil dizgesine ilişkin örtük bilginin, yani edincin gerçekleşmesidir. Kişisel, toplumsal, durumsal düzlemlerden çeşitli ölçüler içeren kullanım, bu açıdan daha çok ruhdilbilimle toplumdilbilimin konusudur. Bu kavram kimi yanlarıyla bildirişime katılanlar arasındaki etkileşimin ve bunların bildirişim durumuyla ilişkilerinin aynı zamanda salt dilsel elverişlilikler bütününden tümüyle ayrılamayan kurallar dizgesine de bağlı olduğunu düşünen bazı dilbilimciler tarafından tartışma konusu yapılmıştır. Bu alanın incelenmesi dilsel kullanım biliminin konusudur.

KULLANIŞ a. Kullanmak eylemi ya da kullanma biçimi: *Onun otomobil kullanışından korkuyorum.*

KULLANIŞLI sıf. Kendi kullanım amacına kusursuz biçimde uyan, mümkün olan en fazla yararı sağlayan şey için kullanılır; uygun, elverişli, pratik: *Bir seyahat çantası bir bavuldan daha kullanışlıdır. Kullanışlı bir alet. Bu otomobil şehirde dolaşmak için oldukça kullanışlı. Kullanışlı bir mutfak.*

KULLANIŞSIZ sıf. Kullanımı kolay, pratik olmayan bir yer, bir şey için kullanılır: *İyi düzenlenmemiş, kullanışsız bir daire. Kullanışsız bir çanta.*

KULLANMA a. **1.** Kullanmak eylemi. **—2.** *Son kullanma tarihi*, bir ilacın ya da kimi besin maddelerinin kullanılabileceği sürenin son sınırı. (Gereken ilaçların, besin maddelerinin ambalajı üzerine kaydedilir.)

—Cez. huk. *Sahte evrak kullanma.* (Bk. *ansikl.* böl.)

—Denizc. *Yağ kullanma*, YAĞ* DÖKME'nin eşanlamlısı.

—Med. huk. *Kullanma hakkı* → İNTİFA.

—ANSİKL. Cez. huk. Türk ceza kanunu sahte evrak kullanma suçunu "kamunun güvenliği aleyhine suçlar" başlığı altında düzenlemiştir. Yasanın 346. maddesine göre, bir kişi sahtekârlık suçunda ortaklığı olmaksızın, sahte bir evrakı bilerek kullanır ya da onunla bir yarar sağlarsa bir yıldan üç yıla kadar hapis cezasıyla cezalandırılır. Kullanılan sahte evrak resmi evrak niteliğindeyse, verilecek ceza iki yıldan sekiz yıla kadar hapistir. Yasaya göre, sahte evrakı bilerek kullanan kişilerle evrakta sahtekârlık yapan kişilere verilecek ceza miktarı aynıdır.

KULLANMAK g. f. **1.** *Bir şeyi* (*tümleç* +) *kullanmak*, ondan yararlanmak, ona başvurmak: *Yemeklerinde yalnızca tereyağı kullanıyor. Gribe karşı bir ilaç kullanmak. En modern tarım araçlarını kullanan bir işletme. Onu buraya getirmek için güç kullanmak gerekecek. Kazanmak için ustaca yöntemler kullanmak. Aklını, zekâsını kullanmak. Çeviri yaparken sözlük kullanmak. Kullanmadığı eşyaları satmak.* **—2.** *Bir şeyi (bir şeyde, bir şey yapmak için) kullanmak*, onu bir iş için harcamak,

Gosfilmofond-J.-L. Passek kol.

Lev Kuleşov'un *Velikij uteşitel* (1933) adlı filminden bir sahne

tüketmek, vermek: *Bunu ona anlatmak için bütün gücümü kullandım. Bu parayı hangi işte kullanacaksın? Zamanınızı, servetinizi çok kötü kullandınız. Fazla elektrik kullanmadığımız halde faturalar çok yüklü geliyor.* **—3.** *Bir kimseyi, bir hayvanı bir şeyde, bir şey yapmakta kullanmak*, bir kimseyi kendi hesabına çalıştırmak, bir kimseyi, bir hayvanı şu ya da bu görevi yerine getirmesi için çalıştırmak: *Ev işlerinde hizmetçi kullanmak. Onu ayak işlerinde kullanıyor. Bu hayvanı yük taşımakta kullanıyorlar.* **—4.** *Bir şeyi, bir şey olarak kullanmak*, ondan şu ya da bu işlevde yararlanmak: *Bir sıfatı ad olarak kullanmak.* **—5.** *Bir kimseyi bir şey olarak kullanmak*, onu şu ya da bu görevde çalıştırmak: *Onu ispiyon olarak kullanıyorlardı. Bir kimseyi araç olarak kullanmak.* **—6.** *Bir şey kullanmak*, genelleme yaparken, ondan yararlanmak; yaşamında ona yer vermek, giymek, takmak, sürmek, bulundurmak, vb. (genellikle olumsuz cümlelerde): *Boş yere alma, o parfüm kullanmaz. O bölgede karyola kullanmazlar, genellikle yerde yatarlar.* **—7.** *Bir aracı kullanmak*, onu işletmesini, çalıştırmasını, idare etmesini vb. bilmek: *Dikiş makinesini kullanabiliyor musun? Otomobil, bisiklet, uçak, vb. kullanmak.* **—8.** *Bir kimseyi, onun bir şeyini kullanmak*, o kimseden, o şeyden kendisine yarar, çıkar sağlamak, onu sömürmek, istismar etmek: *Kırılmakta çok haklı, onu çok kötü kullandılar. Onu bu işte amaçlarına ulaşmak için kullandılar. Onun olanaklarını, yeteneklerini kullanıp sonra bir köşeye itmeleri büyük haksızlık.* **—9.** *Sigara, içki, uyuşturucu, vb. kullanmak*, ona alışmış olmak: *Teşekkür ederim, sigara kullanmıyorum. Eroin, esrar vb. kullanmak.* **—10.** *Bir sözü, bir sözcüğü kullanmak*, onu söylemiş, yazmış, ondan şu ya da bu işlev için yararlanmış olmak: *Dinleyiciler tanıktır, ben böyle bir ifade kullanmadım. Yazınızda kimi sözcükleri yanlış kullanmışsınız. Dili, iyi, kötü kullanmak.* **—11.** *Kaba. Bir kimseyi kullanmak*, ondan cinsel isteklerini gidermekte yararlanmak, onunla isteği dışında cinsel ilişkide bulunmak: *Kızı yıllarca kullandıktan sonra sokağa attı.*
—Denizc. *Denizi kullanmak*, fırtınalı havalarda, geminin fazla hırpalanmaması için denizin durumuna göre en uygun rotada seyretmek.

◆ **kullandırmak** ettirg. f. **1.** *Bir şeyi (bir kimseye) kullandırmak*, ondan yararlanılmasını, onu kullanılmasını sağlamak: *Yemeklerde hayvansal yağ kullandırmaz. Bana arabasını kullandırmadı.* **—2.** *Kendini kullandırmak*, kendinden bir yarar, çıkar sağlanmasına, kendinin sömürülmesine izin vermek.

◆ **kullanılmak** edilg. f. **1.** Bir şeyden şu ya da bu biçimde yararlanılmak, ona başvurulmak: *Bu çorbada tereyağı kullanılmış. Kullanılmayan yetenekler körelir. Bu paranın ticari bir işte kullanılmasına karşıyım. Yazıda çok sayıda osmanlıca sözcük kullanılmış.* **—2.** Bir iş için harcanmak, tüketilmek: *Sınavda zamanın dikkatli kullanılması gerekir. Kullanılan elektrikle orantısız faturalar.* **—3.** Şu ya da bu görevi yerine getirmek için çalıştırılmak, özellikle de bir kimseden söz ederken, kendisinden çıkar sağlanmak, istismar edilmek: *Bu yörede taşımacılıkta katırlar kullanılır. Kullanıldığının farkında mısın?* **—4.** Bir aracın çalıştırılması, işletilmesi, vb. bilinmek: *İyi kullanılmadığı için güzelim alet harap olmuş.*

KULLAP a. (ar. *ḳullāb*). *Esk.* **1.** İplik üzerine sırma sarmaya yarayan eğirme çarkı. **—2.** Menteşe. **—3.** Çengel, kanca, çengel biçiminde olan şey: *"Çekmeğe halkı benefşe zülfinün kullâbı var"* (Fuzuli, XVI. yy.).
—Esk. tıp. Ameliyatta kesilen kısmı tutmaya yarayan kanca.

KULLAR, Kocaeli'nin merkez ilçesi (İzmit) merkez bucağına bağlı belde; 8 820 nüf. (1990). Belediye.

KULLE a. (ar. *ḳulle*). *Esk.* **1.** Zirve, tepe: *"Bir kuş gördüm makamı bir kulle-i Tûs"* (Y. K. Beyatlı). **—2.** Kule: *"Ya gülşen bir zümürrüd kaladur kim goncalar anda / Akikin kullelerdür bülbül anun pâsbânıdır"* (Vasfi, XVI. yy.). **—3.** Taç. **—4.** Geniş, büyük küp.
—Ask. denizc. Savaş gemilerinin güvertelerine yerleştirilen büyük çaplı ağır top.

KULLENBERG (Bö rje), isveçli jeofizikçi (Uppåkra 1906). Hidrodinamik üzerine araştırmalar yaptı ve ilk kez *Albatross'* un gezisi (1947-48) sırasında kullanılan bir karot alıcı geliştirdi.

KULLUK a. **1.** Bir efendinin kulu olma; kölelik. **—2.** Tanrı'ya karşı sorumluluklarının yerine getirilmesi; ibadet. **—3.** *(Bir kimseye) kulluk etmek*, (ona) kul olmak; bir kimsenin güdümünde olmak: *Ben kimseye kulluk etmem.* ‖ *Kulluk kölelik*, birinin buyruklarına uyarak yaşamını sürdürme.
—İkt. tar. *Kulluk hakkı*, Osmanlı döneminde, tımarlılarla sipahilere ayrılmış olan yerlerde oturanlardan, ektikleri toprağın dönümü üzerinden belli bir oranda alınan vergi. (Verginin oranı en iyi yerin iki, orta yerin üç, kötü yerin beş dönümünden beş akçeydi. Tımarların kaldırılmasıyla bu vergi de kaldırıldı.)
—Kur. tar. Osmanlı devletinde kentlerin güvenliğini sağlamakla görevli karakollara verilen ad. (Bk. *ansikl.* böl.).
—ANSİKL. Kur. tar. Kulluklar, "İstanbul kullukları" ve "taşra kullukları" olmak üzere iki bölümdü. Kulluklardaki görevi yeniçeriler yerine getirirdi. Yeniçeriler, ulufelerinin dışında bu görevden önemli bir gelir elde ederlerdi. İstanbul çeşitli kulluk bölgelerine ayrılmıştı; bu bölgeler belirli bir para karşılığında yeniçerilere verilir, yeniçeriler de gördükleri kulluk hizmeti karşılığında bölge halkından ücret alırlardı. Kullukların verilmesi işine kul kethüdası bakardı. XVII. yy. başlarında kul kethüdası, bir kulluk için kullukçubaşından 85 akçe alır, bunun 70 akçesini kendine alıkoyar, kalanı yardımcılarınca paylaşılırdı. İstanbul'daki kulluklar üç, taşradakilerse dokuz aylığına verilirdi. Yeniçerilerin seferde bulunduğu zamanlarda kulluk görevi acemi oğlanlarınca yerine getirilirdi. İstanbul'daki kullukçu*lara her sabah orta kazanıyla çorba dağıtılırdı. Ortasından bir sırık geçirilen kazan, iki karakullukçu tarafından taşınır, baş karakullukçu da kepçeyle çorbayı dağıtırdı. Yeniçeri ocağı'nın kaldırılmasıyla (1826), kulluk görevi yeniçerilerden alındı; Tanzimat'tan sonra kentlerin güvenliği karakollarca sağlanmaya başladı.

KULLUKÇU a. Kur. tar. İstanbul'da kulluk* görevi yapan yeniçerilere verilen ad. (Aynı görevi taşradan yapanlara "yasakçı" denirdi.)

KULM a. CULM'un başka bir biçimi.

KULM, Rigi (İsviçre) kütlesinin en yüksek doruğu.

KULMBACH, Almanya'nın Bavyera eyaletinde kent, Frankenwald dağının eteğinde; 28 600 nüf. Etkin sanayi merkezi: bira fabrikaları; tekstil, kırtasiye. — Kentin yukarısında, büyük bölümü XVI. yy.'da yapılmış Plassenburg kalesi.

KULMBACH (Hans SUESS, **Hans von** —denir), alman ressam ve gravürcü (Kulmbach 1480'e doğr. - Nürnberg 1522). Nürnberg'de tanıdığı sanılan Jacopo de' Barbari'nin etkisinde kaldı. Dürer' in atölyesine girdi ve onun dostu olarak kaldı. 1514'ten 1516'ya değin Kraków'da çalıştığı sanılır. Yapıtları arasında, *Müneccimler tapınması* (1511, Berlin-Dahlem), başyapıtı *Tucher sunakarkalığı* (1513, St. Sebald kilisesi, Nürnberg), portreler (*Markgraf Brandenburglu Kazimierz*, 1511, Münih) ve Kraków'da bulunan çeşitli panolar anılabilir.

KUL-OBA, Ukrayna'da, Kırım'da, Kerç' in G.'inde önemli bir kurgan. Bu tümülüste, I.Ö. V. yy.'da kurulan Bosporos krallığı'nın en önemli kenti Pantikapaion'da (bugün Kerç) yaşamış bir iskit soylusunun mezarı bulunur. Yunan yapımı zengin mezar eşyaları, buğday gereksinimini bu yöreden karşılayan Yunanistan'la ticaret ilişkilerinin çok yoğun olduğunu kanıtlar: altın vazolar, gerdanlık, phiale, pandantif vb. ile birlikte kırmızı figürlü vazolar. Ayrıca tipik iskit kuyumculuk eşyaları da ortaya çıkarılmıştır.

S. Weiss-Rapho

Kul-Oba kurganında bulunan bir kardeşlik sahnesini canlandıran altın giysi süsü iskit sanatı, I.Ö. IV. yy. *Ermitaj müzesi, Sen-Petersburg*

KULOĞLANI a. Osmanlılar döneminde İstanbul'da ihtisap akçesini toplamakla görevli kişi. (Sayıları 36 kişiydi. Topladıkları parayı her gün sandık eminine teslim ederlerdi. Eksik toplanan para için birbirlerine müteselsilen kefildiler.)

KULOĞLU a. Kur. tar. Yeniçerilerin erkek çocuklarına verilen ad.
—ANSİKL. Evlenen yeniçerilerin ölümü durumunda çocuklarına yetişinceye kadar, üç ayda bir, iki buçuk kile un ya da bedeli ve on beş akçe maaş verilirdi. Kuloğulları maaşlarını, babalarının bulunduğu bölük ya da orta efradından yeniçerilerle birlikte alırlardı. Kuloğulları yetişkin yaşa geldiklerinde Acemi ocağı'na kaydedilerek Yeniçeri ocağı'na girerlerdi.

Büyük Larousse

kuloğlu baş çuhadarı *Atatürk kitaplığı, İstanbul*

KULOĞLU MUSTAFA, türk halk şairi (XVII. yy.). Yeniçeri ocağı'ndan yetişen asker şairlerdendir. Genç Osman'ın öldürülmesinden sonraki olaylara karıştı; Murat IV'ün ölümü üzerine söylediği ağıt yüzünden yeni padişah Deli İbrahim tarafından sürüldüğü Cezayir'de 10 yıl kadar kaldı. Katıldığı bir savaşta esir düştü ve kurtuldu. Mehmet IV'ün tahta geçmesinden sonra İstanbul'a döndü. Halk şiirinin güçlü bir temsilcisi olarak tanındı.

KULOĞLU MUSTAFA EFENDİ, türk şair, mutasavvıf (XVII. yy.). Halvetiye tarikatının uşşakiye kolundandır. Başlıca yapıtları: *Divan, Mevlid-i nebi.* İki yapıtın da elyazmaları Beyazıt halk kitaplığı'ndadır.

KULON a. (fr. *coulomb*). COULOMB'un eşanlamlısı.

KULONMETRE a. (fr. *coulombmètre*). COULOMBMETRE'nin eşanlamlısı.

KULP a. (yun. *kolbos*). **1.** Bir kabın, bir testinin, bir bardağın vb. kaldırılırken tutulan halka ya da yay biçiminde bükülmüş parçası: *Kazanın kulpu. Fincanın kulpu.* (Bk. *ansikl.* böl. Seram.) **—2.** Uydurma sebep, bahane. **—3.** *(Bir kimseye) kulp takmak*, onu eksik kusurlu göstermek için bir bahane bulmak. ‖ *Kulpunu bulmak*, bir işin yapılabilmesinde yasallığı tartışılabilecek bir yol bulmak.
—Bot. *Ağızlaşma kulpu*, bazı bazitli mantarların ikincil miselyumunu oluşturan liflerin taşıdığı yanal çıkıntı. (Bir dikaryonun kavuşarak bölünmesi sırasında, bir bölme iki hücreyi birbirinden ayırmadan önce, oğul çekirdeklerden biri lifin eksenini izler, ötekiyse ağızlaşma kulpunu kullanır; böylece dikaryotizm ikincil miselyumun bütün hücrelerine yayılır. Çok daha sınırlı olan benzer bir olgu, askli mantarlardaki ana askların kaynağını oluşturur.)
—Ev. eşy. Taşınmasını kolaylaştırmak için bir sandığın, bir kasanın vb. her iki ucuna takılan tutamak. ‖ Bir kapıyı, bir çekmeceyi vb. açmaya yarayan ahşap, demir, bronz, cam vb. parça. (Sade ya da bezemeli olabilir.
—Seram. *Kulp çekmek*, fincan, maşrapa, testi vb. kapların tutacaklarını hazırlama. (Seramik hamuru, avuç içinde su yardımıyla yassılaştırılarak uzatılır. Belirli ölçülerde kesilip kıvrılır.)
—ANSİKL. Seram. Kulp, genellikle ayrı yapılır ve pişimden önce çömlekçi çamuruyla ana parçaya yapıştırılır. Hamurdan, genellikle yuvarlak, kare ya da oval biçiminde hazırlanan bir şerittir; kabın yan tarafına ve gövdesine tutturulur. Esnek oluşu nedeniyle, birçok süslemede kullanılabilir: bezeme kıvrımları, bunmalar, sürüngen hayvanlar, kadın büstleri vb.

Kulp, Rokay döneminde, çoğu kez çiçekli dallar biçiminde hazırlanıyordu. Bazı vazoların üstünde yalnızca süs olarak kulplara hâlâ rastlanmaktadır.

KULP, Diyarbakır'ın Doğu Anadolu bölgesi sınırları içinde kalan kesiminde ilçe; 50 482 nüf. (1990); 1 601 km^2; merkez bucağı dışında 3 bucak, 47 köy. Merkezi, Lice üzerinden karayolu ile Diyarbakır'ın 122 km K.-D.'sunda *Kulp*, 7 492 nüf. (1990). Tahıl, az miktarda tütün üretimi. Hayvancılık.

KULPLAMA a. Seramik yapımında, hazırlanmış kulpları biçimlendirilmiş hamur tümüyle kurumadan yapıştırma işlemi.

KULPLAMAK g. f. Biçimlendirilmiş hamura kulplama işlemi uygulamak.

KULPLU sıf. Kulpu bulunan: *Kulplu bardak.*

—Spor. *Kulplu beygir*, 1,60 m uzunluğunda ve 35-37 cm genişliğinde, üzeri deri kaplı bir parçadan oluşan, erkek yarışmacılara özgü jimnastik aleti. Jimnastikçi gösterisini aletin tahta ya da plastikten yapılmış iki kulpuna tutunarak gerçekleştirir.

—Tar. *Kulplu haç*, eski Mısır'da, üst ucu bir halkayla biten, bir kulpa asılı haç. (Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL. Kulplu haç, başlangıçta ot ya da sazlardan yapılmış sihirli bir düğümdü; bitki örtüsünün ve tarımsal yaşamın yeniden canlanması için tılsım olarak kullanılırdı. Kulplu haç yaşamın simgesiydi. Bu niteliğiyle hemen her zaman tanrıların elinde görülür.

KULPSUZ sıf. Kulpu olmayan: *Kulpsuz tencere.*

KULTİ, Hindistan'da (Batı Bengal) kent, Damodar vadisinde; 29 700 nüf. Kömür madenleri yakınında metalürji merkezi.

Kulturkampf. 1871-1878 arasında Bismarck tarafından Alman katolik partisi'ne karşı yürütülen mücadele.

Kilise'nin iç siyasete karışmasını önlemekte kararlı olan Bismarck, Din işleri bakanlığına katı bir protestan olan Falk'ı atadı (1872). Aynı yıl, Prusya okullarının denetimi laiklere bırakıldı ve imparatorluktaki cizvitlerin, lazaristlerin ve redentoristlerin kongregasyonları dağıtılarak yabancı üyeleri yurtdışına çıkarıldı. Bu durum Papalık'la diplomatik ilişkilerin kesilmesine yol açtı. 1873-1875 arasında, ulusal-liberallerin de desteğiyle, Mayıs yasaları çıkarıldı: küçük seminerlerin kapatılması, rahip adaylarının öğrenimlerini ilkin devlet kurumlarında yapma zorunluluğu, bir piskoposluk kararını sivil bir mahkeme önüne götürme hakkı, kiliselerin mali yönetiminin seçilmiş laik kurullara verilmesi, hayırsever nitelikte olmayan bütün kongregasyonların yurtdışına çıkarılması, 1850 Prusya anayasası'ndaki Kilise özgürlüğüyle ilgili maddelerin kaldırılması ve Kilise yargılama yetkisinin sınırlandırılması.

Parlamento tartışmaları sırasında liberal milletvekili Virchow bu mücadeleyi Kilise'nin gerici anlayışına karşı "uygarlık savaşı" *(Kulturkampf)* olarak adlandırdı ve Bismarck "Canossa'ya gitme"yi kabul etmediğini açıkladı. Şansölye, Pius IX tarafından desteklenen muhalifleri sert bir biçimde cezalandırdı (Mgr Ketteler, Posen başpiskoposu Mgr Ledóchowski ve 600 din görevlisinin görevden alınarak hapse atılmaları), görevden alınan piskoposların yerine rahip meclislerince seçilen ve devlet yasalarına uyacağına ant içen piskopos naiplerini getirdi. Ancak imparator ve prusyalı tutucuların hoşnutsuzluğu, Merkez'in ve sosyalistlerin seçim başarıları, şansölyeyi ödün vermek zorunda bıraktı. Leo XIII'ün papa olmasından (1878) yararlanarak Falk'ı kınadı ve 1880-1887 arasında Mayıs yasaları'nın yerine (medeni nikâhla ilgili yasa dışında) *barış yasaları*'nı geçirdi. Vatikan'daki elçilik yeniden açıldı.

Kulturkampf, İsviçre ve Avusturya'yı da etkiledi. İsviçre'de federal hükümet Papalık'la ilişkiyi keserken (1874), Avusturya'daki liberal saldırı Kilise aleyhtarı yasaların kabul edilmesine yol açtı (1874-1876).

KULU, İç Anadolu bölgesinde Konya iline bağlı ilçe; 56 712 nüf. (1990); 1 521 km^2; 34 köy. Merkezi, Konya'nın yaklş. 146 km kuzey-doğusunda *Kulu*, 17 425 nüf. (1990). Tahıl, şekerpancarı üretimi. Hayvancılık.

KULÛB çoğl. a. (ar. *ḳalb*'in çoğl. *ḳulūb*). *Esk.* Kalpler, gönüller: "... *kulûb-ı nâsda harbin eski ehemmiyeti ve harareti kalmadı*" (Cevdet Paşa, XIX. yy.).

KULUÇKA a. (slavca söcz.). Civciv çıkarmak üzere yumurtaların üstünde yatan ya da yatmak üzere kızışmış olan dişi kümes hayvanı ya da kuş; gurk. [Bk. *ansikl.* böl. Kuşç. ve Tavukç.]

—Arıc. *Kuluçka peteği*, toplumsal zarkanatlılarda (örneğin arılar) yumurta ve larvaların tümü. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Kireçleşmiş kuluçka peteği*, bir mantarın *(Ascosphaera apis)* arıların yumurta ve yavru gümeçlerinde neden olduğu kriptogam hastalığı. || *Taşlaşmış kuluçka peteği*, bir mantarın *(Aspergillus flavus)* hem yavru hem erişkin arılarda neden olduğu kriptogam hastalığı. || *Torbamsı kuluçka peteği*, larvaların küçük birer torba biçimi almasıyla belirgin virüs hastalığı.

—Biyol. *Kuluçka cebi*, yetişkin bir hayvanda bulunan ve döllenmiş yumurtaların gelişmeye başlamasını sağlayan ağzı dışarıya açık vücut boşluğu. (Kuluçka cepleri özellikle kuyruksuz amfibyumlarda [petekli kurbağa ile keseli kurbağanın dişisi, Darwin kurbağasının erkeği] ve balıklarda [denizatının erkeği] görülür.) || *Kuluçka dönemi* ya da *devri*, yavru hayvanın biyolojik bir barınakta (yumurta, dölyatağı, kuluçka kesesi, vb.) geliştiği ve hayatta kalması için gerekli ana korumasından yararlandığı dönem. || *Kuluçka olma* ya da *kuluçkaya oturma*, ana-babanın ya da bunlardan birinin yumurtaları vücutları ile örttükleri (kuşların kuluçka olması) ya da vücutlarındaki bir boşlukta barındırdıkları zamanki koruma eylemi. (Bk. *ansikl.* böl.)

—İpekböcç. *Kuluçka dönemi*, ipekböceği yumurtalarının, ağır ağır 6 °C'tan en fazla 25 °C'a yükseltilen bir sıcaklıkta bırakıldığı 12 ila 15 günlük süre.

—Nük. müh. *Kuluçka reaktör*, ÜSTÜRETKEN* REAKTÖR'ün eşanlamlısı.

—Patol. ve Bitki patol. *Kuluçka devresi* ya da *dönemi*, bir mikrobun organizmaya girmesiyle hastalığın belirmesi arasında geçen süre. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Su ür. kül. *Kuluçka dönemi*, döllemeyi izleyen ve yumurtaların çatlamasına kadar süren devre. || *Kuluçka kutusu* ya da *şişesi*, yırtıcı hayvanlara karşı yumurtaları korumaya yarayan, plastikten ya da tahtadan yapılmış kutu ya da şişe. (Kutular daha çok yapay üretimde kullanılır; kutunun altı ve kenarlarından biri, çok ince gözlü kafesli telle, şişelerinse her iki ağzı tül ya da çok ince kafesli telle kapatılır; kapatma eyleminin amacı suyun balık yumurtaları arasında dolaşmasını sağlamaktır.) Kutuyu bulanın adından ötürü *Vibert kutusu* adı verilen bir tür kuluçka kutusu, alabalıkgillerin yumurtalarını olgunlaştırmak için kullanılır. (İçine yumurtalar yerleştirilen Vibert kutusu dere içine bırakılarak yumurtaların olgunlaşması beklenir.) [Eşanl. KULUÇKALIK.]

—Tavukç. *Kuluçka dönemi* ya da *devresi*, civciv ya da yavru çıkıncaya kadar bir kuşun ya da kümes hayvanının yumurtaların üstünde yatması gereken süre. || *Kuluçka makinesi*, tavuk, ördek, vb. evcil kuşların yumurtalarını yapay olarak kuluçkaya yatırmaya yarayan aygıt. (Ayarlama sistemleri sayesinde, makinenin içinde, doğal kuluçkaya özgü sıcaklık ve nem koşulları yapay olarak yaratılır ve sonunda yumurtadan civciv çıkması sağlanır. Büyük kuluçka makinelerinde yumurtalar kuluçka süresinin sonuna kadar makine içinde tutulmaz, yumurtaların ayrı bir bölümde açılması sağlanır.) || *Kuluçka olma*, yavru çıkarmak üzere ısıtmak için belli bir süre yumurtaların üstüne oturma. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Kuluçkaya yatırmak*, yumurtalarıyla birlikte bir yuva hazırlayıp kuluçka çıkarması için üzerine bir kuş ya da kümes hayvanı yatırmak.

—ANSİKL. Arıc. Kuluçka peteği kovanın ortasındaki çerçevelerde bulunur. Bunlar oval plakalar halindedir. Anaarı, yumurtlamaya kuluçka peteğinin merkezinden başlar ve eşmerkezli olarak gittikçe uzaklaşarak petek gözlerine (gümeç) yumurtaları bırakır. Yumurtlamadan üç gün sonra her yumurtadan "bakıcı" arılarca beslenecek bir larva doğar. Beş gün sonra, larva iyice büyümüştür ve gümecin tümünü doldurur. Ondan sonra gümecin ağzını arıların yaptıkları balmumuyla kapatırlar. Larva, kapalı gümecin içinde önce nemfe, sonra tam böceğe dönüşür ve yumurtlamadan yirmi bir gün sonra üzerini örten kapağı kemirir ve dışarı çıkarak öteki arıların arasına karışır. İşçiler boşalan gümeçleri temizler ve anaarının yeniden yumurtlaması için hazırlar. Böylece en eski gümeçten başlayarak yeni bir kuluçka peteği bölgesi oluşur. Kapakları örtülmemiş petek gözlerini içeren bölgeler (içinde yumurta ve genç larvalar bulunan) "açık kuluçka peteğini"; örtülmüş petek gözlerini içeren bölgeler (içinde larva ve nemfler bulunan) "kapalı kuluçka peteği"ni meydana getirir. Kuluçkalı yuvaların toplamı, çeşitli çerçevelerdeki kuluçka peteği bölgelerinden oluşur. Kuluçka peteklerinin görünümü, anaarının değeri ve arı topluluğunun sağlığı konusunda bilgi verir. Düzenli bir şekilde kapakları açılmış eşmerkezli bölgelerden oluşan bir kuluçka peteği esenlik belirtisidir. Düzensiz dağınık kapatılma kötü bir anaarı ya da bir hastalığın (larva hastalığı, torbalaşma, zehirlenme, vb.) belirtisidir. Erkek arıların doğacağı "erkekarı kuluçka peteği"ne yalnız sıcak mevsimde rastlanır. Bunlar biraz daha büyük gümeçlerden oluşur; anaarı bu gümeçlere döllenmemiş yumurtaları bırakır; yumurtalardan larvalar çıkar, nemfe dönüşür ve yirmi dört günde tamamlanan bu değişimlerin sonunda erkek arılar ortaya çıkar.

—Biyol. Kuluçka olma vücut dışında gerçekleşebileceği gibi ana ya da babanın vücuduna temasla ya da vücudunun içinde de olabilir. Dışarda kuluçka olmaya örnek olarak yumurtaların güneşle ısınmış kuma gömülmesi (kaplumbağa, devekuşu), gübre içine konması ya da dışarıdan daha sıcak ve nemli olan kovan (arı) ve yuva içinde bekletilmesi gösterilebilir. Sırt boşluklarında kuluçka olma derinde yaşayan denizkestanesinde *(Aceste bellidifera)* ve çok çeşitli biçimde olmak üzere birçok amfibyumda *(pipa, hyla, nototrema, sooglossus, cryptobatrachus)* görülür. Bir karın cebinde kuluçka olma bazı dişi (aspredo) ya da erkek balıklara (denizatı) özgüdür. Bu tip kuluçkaya *rhacophorus, polypedates, hemisus* gibi amfibyumlarda ve bir başka biçimde, keseli memelilerde (kanguru) ve karıncayiyende de rastlanır. Ağızda ya da ağızdaki bir kıvrım içinde kuluçka olma balıklarda (*arius*, siklidgiller) görülür ve en kusursuz biçimine erkek Darwin kurbağasında rastlanır. Bu hayvan yavrularını tam bir etene görevi yapan ses kesesi çeperi yoluyla verdiği kanıyla besler. Yavru keseliler de kesenin içinde ana sütüyle beslenir. Bu iki durumda da basit bir kuluçka olmanın ötesinde bir işlev sözkonusudur. Buna karşılık, yalnızca sıcak tutmak için yumurtaların üzerine yatmakla yetinen kuşlarda hiçbir özel kuluçka organı yoktur.

—Kuşç. Kuşların yuvada kuluçkaya yatmaları, yumurta olgunlaştırmanın özel bir biçimidir. Başlıca amacı, yumurtadan çıkmasına kadar geçen sürede embriyona gelişmesi için gerekli ısıyı sağlamaktır. Türlere bağlı olarak, yalnızca dişi ya da sırayla hem erkek hem dişi kuluçkaya yatabilir. Gugukkuşları yumurtaların üzerine baş-

ka kuşların kuluçkaya yatmasını sağlar; devekuşları yumurtalarını güneş ışınlarıyla olgunlaştırır.

Kuluçka süresi türden türe değişir:

Tavuk	21 gün
Sülün	23 gün
Beçtavuğu	25 gün
Hindi	28 gün
Ördek	28 gün
Kaz	28-30 gün
Güvercin	17-19 gün
Bıldırcın	17 gün

—Patol. Kuluçka devresi sessizdir, yani özel hiçbir belirtisi yoktur. Organizmaya girmiş olan mikropların çoğalmak için uygun ortam bularak çoğaldıkları ve bazı hastalıklarda toksinlerini salgıladıkları süre demektir. Uzunluğu hastalıklara göre değişir, ama buna karşılık çoğu zaman belirli bir hastalık için hep aynıdır: kabakulak için 21 gün, suçiçeği için 15 gün, vb.

Bir hastalığın ilk belirtilerinin görünmesi, kuluçka devresinin sona erdiği ve vücuttaki mikroplarla organizmadaki çeşitli savunma araçları arasında çatışmanın baş gösterdiği anlamına gelir.

—Tavukç. Yavru çıkarmak üzere yumurtanın açılması için gerekli ısıyı ana sağlıyorsa kuluçka olma doğaldır. Bunun için bir kuluçka makinesi kullanılıyorsa kuluçka olma yapaydır. Embriyonun gelişmesi için geçen zaman ya da kuluçka süresi, türlere göre değişiktir: evcil kuşlarda 20 ile 21 gündür, ama albatrosta 80 günü bulabilir. Yavru çıkıncaya kadar tohumun geçireceği normal gelişmeyi başlıca üç etmen belirler: sıcaklık, nem ve oksijen. Türlere göre değişmekle birlikte optimum kuluçka sıcaklığı 36° ila 39 °C arasındadır. Tavuk yumurtası için % 40 ila 60 olan nem oranı kaz ve ördek yumurtası için artırılmalıdır (% 65 ila 75 arası). Isı ve nem kadar önemli olan iyi bir havalandırma, ortamın bileşimini değiştirmeye ve embriyonun gelişmesi için gerekli oksijeni sağlamaya yarar. Ayrıca yumurtalar, kuluçkaya yatırıldıktan sonra 4. ve 7. günler arasında zaman zaman döndürülmelidir. Kalın uçları yukarıya gelmek üzere kuluçka makinesindeki yuvalara yerleştirilen yumurtalar dikey doğrultuya göre o yana ve bu yana 30° ila 45° eğik durmalıdır.

KULUÇKALAMA a. Kuluçka makineleriyle kuşların ya da kümes hayvanlarının yumurtalarını olgunlaştırma ve yavruları çıkarma eylemi.

KULUÇKALIK a. **1.** Kuluçka olma durumu. **—2.** Kuluçkaya yatacak hayvan (tavuk, hindi) için yumurtaların yerleştirildiği yuva, sepet ya da kutu. **—3.** Yapay kuluçka yapılan aygıtların yerleştirildiği yer.

—Arıc. İki ya da çok katlı kovanlarda kuluçka peteklerinin bulunduğu ve arıların ürediği alt kat.

—Nük. müh. ÜSTÜRETKENLİK'in eşanlamlısı.

—Su ür. kül. KULUÇKA* KUTUSU ya da ŞİŞESİ'nin eşanlamlısı.

◆ sıf. Kuluçka için ayrılmış, kuluçkada kullanmaya uygun.

KULULU. Arkeol. Kayseri'nin Akkışla ilçesinde, Kültepe'den 48 km uzaklıkta buluntu yeri. Prof. Tahsin Özgüç yönetiminde gerçekleştirilen kazıda (1967), Roma, Hellenistik ve Demir çağı (Geç Hitit, Phrygia) katmanları belirlendi. Roma ve Hellenistik dönemlerde yapılar taştandır; Demir çağı yapılarıysa taş temel üzerine kerpiç duvarlıydı. Seramikler, Kültepe'de ortaya çıkarılanlarla büyük benzerlik gösterir; Orta Anadolu'da Phrygia seramiği diye bilinen geometrik motifli, hayvan figürlü seramiklere çeşitli katmanlarda karışık olarak rastlanmıştır. Yörede, ayrıca, hitit hiyeroglifli stellerle rulo halinde levhalar, heykeller ve ortostatlar bulunmuştur.

KULUN a. **1.** Atın ya da eşeğin yeni doğmuş yavrusu. **—2.** *Kulun atmak*, at ya da eşek sözkonusuysa, yavru düşürmek. ‖ *Kulun dişleri*, at ve eşekte sütdişleri.

KULUNCAK, Doğu Anadolu bölgesinde Malatya iline bağlı ilçe; 14 378 nüf. (1990); 21 köy. Merkezi, Malatya'nın 106 km K.-B.'sında *Kuluncak* (esk. *Ayvalı*). 2 240 nüf. (1990).

KULUNÇ a. (ar. *ḳulunc*'dan). **1.** Özellikle omuz başlarında ve sırtta duyulan şiddetli ağrı. **—2.** *Kulunç kırmak*, ağrıyı gidermek için ağrıyan yeri ovmak.

KULUNDA stepi, Rusya ve Kazakistan'da yarı çorak bölge. İrtiş ile Obi ırmakları arasındadır. Sulama sayesinde bir bölümü tarıma açılmıştır. Obi ırmağının sularından yararlanmak için açılmış derivasyon kanalı (uzunluğu 182 km).

KULUNLAMAK gçz. f. At ya da eşek sözkonusuysa, yavrulamak.

KULUNLUK a. *Yörs.* Hayvanlarda dölyatağı.

KULÜBE a. (yun. *kalybe*). **1.** Basit malzemeyle yapılmış, boyutları küçük, ilkel barınak. **—2.** Bir yeri beklemekle görevli bir kimsenin görev süresince içinde bulunduğu küçük barınak: *Bekçi kulübesi. Nöbetçi kulübesi. Polis kulübesi.* **—3.** Bir hayvan, özellikle de köpek için yapılmış barınak: *Köpek kulübesi.* **—4.** Bir kimsenin kendi evinden alçakgönüllükle söz etmek istediğinde kullandığı sözcük: *Bu akşam bizim kulübeye buyurmaz mısınız?*

KULÜP a. (fr. *club*). **1.** Çeşitli amaçlarla (eğlence, spor, turizm, vb.) kurulmuş dernek, cemiyet: *Satranç kulübü, dağcılık kulübü.* **—2.** Bir dernek ya da cemiyette, sohbet etmek, okumak, oyun oynamak, vb. için toplanılan özel bölüm: *Tüccar kulübü.* **—3.** Ellerinde bazı güçler bulunan ya da benzer çıkarları olan kişi ya da ülkelerin oluşturdukları kapalı grup: *Atom kulübü.* **—4.** Halka açık, içkili, müzikli eğlence yeri: *Gece kulübü. Gece bir kulübe gidip eğlenmek.* **—5.** İktisadi ve siyasi sorunların tartışıldığı dernek, cemiyet; siyasi düşünce derneği: *Fikir kulübü.*

—Mobc. *Kulüp koltuk*, 30'lu yıllarda yapılan ve başlangıçta kübik olarak tasarlanmış yekpare arkalıklı ve dirseklikli alçak koltuk.

—Spor. Yasa ve yönetmeliklere (Türk dernekler kanunu) uygun olarak, spor etkinliklerine katılmak üzere kurulmuş dernek. ‖ *Kulüp lokali*, bir spor kulübünde, üyelerin bir araya gelmelerini sağlayan ve onlara çeşitli hizmetler (bar, lokanta, vb.) sunulan yer.

KULÜP a. 1975 yılına kadar üretimi yapılan, 68 mm boyunda, 8,5 mm çapında, oval kesitli, çok sert içimli türk sigarası.

KULÜPLERARASI sıf. Spor. Birçok kulübün takımlarını karşı karşıya getiren yarışmalar için kullanılır.

KULVAR a. (fr. *couloir*'dan). **1.** Spor. Bir atletizm pistinde ya da yüzme havuzunda her yarışmacının yarış sırasında içinde bulunmak zorunda olduğu alan. (Bir pistte 1,22 m genişliğinde 6 ya da 8 kulvar bulunur. Bunlar birbirinden beyaz bir çizgi ile ayrılır. 400 m ve daha kısa mesafelerde yapılan yarışlar tümüyle kulvarda koşulur ve diğer bir kulvara geçen yarışmacı diskalifiye edilir.) **—2.** Tenis sahasının sadece çiftler karşılaşmalarında kullanılan yanal bölümleri.

KULYAB, Tacikistan Cumhuriyeti'nde kent, ülkenin güney-batı kesiminde yer alır; 40 000 nüf.

KULZÜM, yun. **Klysma,** Mısır'da Süveyş körfezinin K. ucunda eski liman kenti. Antikçağ'da Acıgöl üzerinden geçen bir kanalla (Amnis Augustus) Nil nehrine bağlanmıştı.

KULZÜM a. (ar. *Kulzüm* kentinin adından genelleşerek). *Esk.* Deniz: *Kulzüm-i meani* (anlamlar denizi).

KUM a. **1.** Arenit boyutunda (62,5 μm ile 2 mm) tanelerden oluşan, gevşek kırıntılı çökel. (Bk. *ansikl.* böl. Yerbil. ve Hidr. bağl.) **—2.** Armudun, ayvanın vb. etli bölümlerindeki sert tanecikler. **—3.** *Kum başı*, kumsal. ‖ *Kum gibi*, pek çok. ‖ *Kum gibi kaynamak*, çok kalabalık ve hareketli olmak. ‖ *Kumda oynamak*, bir fırsatı değerlendiremeyerek umulanı elde edememek.

—Ask. *Kum sandığı* → SANDIK. ‖ *Kum torbası* → TORBA.

—Dokmc. Bazı dokumaların (krep vb.) yüzeylerinde, iplik ya da dokuma özelliği nedeniyle oluşan ufak ve sık tanecikler.

—El sant. *Kum işi*, serpiştirilmiş kum taneleri biçiminde bir tür işleme. (Genellikle, çiçek motifleriyle birlikte uygulanır. Çiçeklerin tohumları ve kimi ara bezemeler kum işiyle yapılır.)

—Güz. sant. *Kum resimleri*, ABD'nin güney-batı'sındaki halklar tarafından kullanılan ve en gelişmiş biçimini özellikle Navaholar'da bulan anlatım yöntemi. (Kışın gerçekleştirilen kum resimleri parmakla sürülen beş ayrı renk kullanılarak yapılır. Yere çizilen bu resimler, kalıplaşmış bir biçimde, mitolojideki çeşitli tanrıları canlandırır; çizim işlemi dinsel bir törene bağlı olarak gerçekleştirilir. Resimler kutsal sayılır, güneşin doğuşunda yapılmaları, batışında da yok edilmeleri gerekir. Hopiler' de resimler yaz ortasında, Antilope toplumunun törenleri sırasında gerçekleştirilir.)

—Hidr. bağl. *İnce kum*, çok küçük boyutlu öğelerden oluşan ve betonun tıkızlığını artırmada dolgu gereci olarak kullanılan agrega. ‖ *Kaba kum*, harç yapımında kullanılan ve genellikle ırmak alüvyonlarından çıkarılan iri kum.

—İnş. *Kum perdahı*, taş ya da mermer yüzeyindeki pürüzleri gidermek için ıslatılmış kum püskürterek ya da kumla ovarak yapılan perdah.

—Kâğ. san. *Kum havuzu*, akmakta olan lifli asıltı içinde bulunan ağır katışkıları yerçekimi etkisiyle gideren havuz ya da kanal. (Kanal genellikle su içinde kalan setlerle donatılmıştır.)

—Kuyuc. *Kum giderici*, kuyu açma çamurunun kumunu ayırmaya yarayan aygıt.

—Metalürj. Çapları 0,075 ile 1 mm arasında oynayan, ateşe dayanıklı başka malzemelerle birlikte ya da saf olarak bulunan ve döküm kalıplarının yapımında kullanılan taneli, ateşe dayanıklı malzemelerin genel adı. (Bk. *ansikl.* böl.) ‖ *Kum tokmağı*, dökümcünün kalıp kumunu dövmek için kullandığı tokmak.

—Meteorol. *Kum duvarı*, çöllerde (Sahra) rüzgârın kaldırdığı, çok etkin soğuk cephelerin önünde ilerleyen yoğun görünümlü kum kütlesi. ‖ *Kum fırtınası*, kumun şiddetli rüzgârla taşınması. (Daha çok toz fırtınaları böyle betimlenir: gerçekten de kum rüzgârla ancak sıçrayışlar halinde taşınır ve toz tanecikleri yerden en fazla 3 m yükselir. Büyük yüksekliklere yalnızca toz çıkabilir ve gökyüzünü karartır.)

—Miner. *Kum gülü*, alçıtaşının merceksel kristallerinin kimi çöllerde görülen sarı ya da pembe renkli ikizlenmesi. (Eşanl. ÇÖL GÜLÜ.)

—Pedol. Çapı 0,02 ile 2 mm arasında parçacıklardan oluşan ve genellikle kuvars ve beyaz mika gibi ayrışmaya karşı dayanıklı mineraller bakımından zengin toprak öğesi. (Kumlu denen toprak, en az % 80 kum içerir.)

—Petr. san. *Asfaltlı, bitümlü* ya da *petrollü kum*, bitümlü hidrokarbonlar bakımından yüksek bir derişimi olan ve ısıl yöntemlerle petrol üretmeye elverişli kum yatağı. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Saatç. *Kum saati*, zamanı ölçmeye yarayan ve içinden ince bir kumun aktığı dar bir boruyla birbirine bağlanan iki kaptan oluşan alet.

—Seram. *Kundukviran kumu*, Kütahya'da Kundukviran yöresinden elde edilen ve seramik yapımında kullanılan kum.

—Su işler. Çıkış suyunda katı asıltı halinde bulunan ve kum tutma havuzlarıyla giderilen madde. ‖ *Kum tutma*, yağmur suları ya da kimi sanayi suları (mezbahalar)

gibi kum ve çakılla yüklenmiş suların kumunu gidermek işlemi. (Bir kum tutma havuzunda akış hızı 0,3 m/sn dolayında tutulur. Kimi kez tutulan kumlara, daha sonradan kötü bir koku yaymadan depolanmalarını sağlayan bir yıkama işlemi uygulanabilir.) || *Kum tutucu*, kum tutma işleminde kullanılan yapı.
—Tıp. İdrarla çıkan çok küçük taşlar.
—Yerbil. *Kum ocağı*, kum çıkarılan yer.

◆ sıf. Kuma benzer, kum görünüşünde ya da kumdan yapılmış.
—ANSİKL. Hidr. bağl. Harç ve beton yapımında kullanılan kumlara yapı kumu denir. Türk standartlarına göre bu kumlar en büyük tane çaplarına göre ince kum (0/2), orta kum (0/4), kalın kum (0/8) olarak üç sınıfa ayrılır. Doğal ya da yapay kumlar vardır. Doğal kumlar sürüklenmiş ya da kırılmıştır. Sürüklenmiş kumlar ırmaktan (taramayla) ya da taşocaklarından (bu durumda kil oranı sınırlı olmalıdır) çıkarılan alüvyonlu maddelerdir. Günümüzde, yıkanarak kullanılması gereken deniz kumları da çıkarılmaya başlamıştır. Kırma kumlar, kimi kayaçlar kırılarak ve elenerek elde edilir. Yapı kumlarında genellikle silis ve kireçtaşı da vardır. Kumlar, granülometri eğrileri, biçimleri, gözeneklilikleri, temizliği, özgül kütleleri ve aşınmaya dayanımlarıyla ayırt edilir. Kuru bir kuma su katıldığında görünür özgül kütlesi azalır. Islanan kum "şişer"; bu, belli bir su oranı için maksimal değerine ulaşan kabarma olayıdır. Zemin kaplamaları, yalıtkan sıvılar, ateşe dayanıklı harç ya da betonlar gibi özel amaçlarla kullanılan yapay kumlar da vardır.
—Metalürj. *Döküm kumu*'nun çeşitli nitelikleri olmalıdır: ayrıntılı ve dayanıklı bir kalıp için gerekli olan plastiklik ve kohezyon; özellikle maça parçaları için, sıvı metalin temasını ayrışmadan ve bozulmadan kaldırabilmesi için ateşe dayanıklılık; metal dökümü sırasında oluşan gazların kalıp kütlesinden kolayca boşalmasını sağlamak için gözeneklilik ve geçirgenlik. Taşocaklarında bütün bu nitelikleri taşıyan kuma pek rastlanmadığı için kalıp kumları, başlıca bileşenleri silis (% 80), kil (% 10'dan 15'e) ve çeşitli katışkılar (oksitler, karbonatlar, silikatlar) olan birçok doğal kumun karıştırılmasıyla hazırlanır. Kil bakımından zengin olan kuma "yağlı" kum, fakir olana ise "yağsız" kum denir. Parçayla temas eden "yüzey kumu" ile kalıp "dolgu kumu" ayrı ayrı olduğu gibi bir arada da kullanılabilir. Yaygın olarak, daha önce kullanılmış kumun (yanmış kum), bir bölümü öğütme, eleme, ovma işlemlerinden sonra yeni kumla karıştırılarak yeniden kullanılır. Yarı-sıvı halde kullanılan killi kuma (yağlı kum) çoğunlukla "kalıp toprağı" adı verilir, oysa klasik silisli kum, nispeten kuru olarak kullanılır. *Çoksilisli kumlar*'dan (% 95 silis), maça yapımında yararlanılır; özel nitelikleri, dekstrin, melas, kurutucu yağlar, katranlar, ziftler, reçineler ve çimentolar gibi topaklaştırıcıların katılmasıyla (yaklaşık % 5) elde edilir. *Yaş kum*'un ham halde, nemli olarak kullanılmasına karşılık, giderek daha az yararlanılan *kurutulmuş kum*, kum kalıbın etüvde uzun saatler boyunca 300 ile 400 °C dolayına çıkarılmasıyla uygulanan bir kurutma işleminden geçirilir.
—Petr. san. *Asfaltlı kumlar.* Bilinen ham petrol rezervlerinin birkaç katına eşdeğer, yani tahminen 300 milyar tonluk bir petrol rezervi içerir. Bunlar, uzun bir dönüşüm zinciri sonunda oluşan hidrokarbon yataklarıdır. Petrol kimi bakterilerin etkisiyle ayrışmış olarak bulunur ve son ürün hidrojen bakımından çok fakir bitümlü hidrokarbonlar biçiminde görülür. Bakterilerin göçünü sağlayan bu dönüşüm tipinin gerçekleşmesi için yüzey suları arasında temas olmalıdır. Normal ham petrollerden daha ağır olan bu hidrokarbonlar çok ağdalı, çamursu ve genellikle olağan durumda katıdır: yoğunlukları 0,85 ile 1,51 arasında değişir. (Özütleme için → BİTÜMLÜ.)
—Yerbil. Kum tanelerinin büyük bir bölümü önceden var olan kayaçların çözülmesi ve parçacıkların su ve rüzgâr tarafından taşınmasıyla oluşur. Tanelerin ana bileşeni, genellikle kuvarstır (*kuvarslı kum* ya da yaygın deyimle kum). Taneölçüm ve morfoskopi incelemesiyle çökelimin türleri belirlenebilir: *akarsu kumları* boyut bakımından kötü sınıflanmıştır (heterojen), tanelerinin köşeleri tam yuvarlak değildir; *deniz kumları* iyi sınıflanmıştır (homojen), taneleri, ya kısmen ya da tam yuvarlaklaşmıştır ve parlaktır; *rüzgâr kumları* da iyi sınıflanmıştır, taneleri yuvarlaktır ve birbirine çarparak matlaşmıştır. Tane boyuna göre kum, iri, orta, ince ya da çok ince diye sınıflandırılır. Sınıflamada, kum içindeki başka elementlerin varlığı da göz önüne alınır: *feldispatlı* (ya da arkoz), *mikalı* (psamit), *altınlı*, *fosfatlı*, *glokonitli*, *bitümlü*, *demirli* (içerdiği demir oksitlerin rengini almış), *killi kum*. Kimi kumlar kısmen kırıntılı kireçtaşı ya da dolomi kökenli kum tanelerinin birikmesiyle oluşabilir. Bunlardan başka, patlamalı püskürmelere bağlı volkanik kumlar da vardır; bunların öğeleri, çoğunlukla sonradan su tarafından yeniden işlenmiştir.
Tortul dizilerde kumlar, ya akarsu-karasal kökenli birikmelere (devon, permotriyas, weald türleri) ya da çeşitli tortullaşma şekillleri gösteren (verev katmanlaşmalar, ripple-marklar, vb.) çoğunlukla kıyısal deniz çökellerinden gelir. Kıta yamacının eteğine çökelen kumlar çoğunlukla tane boyuna göre sınıflandırılır.
Kumlar, pekleşmiş de olsalar, yüksek gözenekliliği ve geçirgenliği nedeniyle su haznesi kayacı olarak aranır. Paris havzasında Fontainebleau kumları (% 99,5 silis, camcılıkta kullanılır) ve onun altında, çok kullanılan bir artezyen tablası içeren kretase kumları böyledir. İstanbul'un B.'sındaki artezyen kuyularında, buradaki neojen dizisi içersindeki kum, katmanları besler.

KUM ya da **GOM,** İran'da kent, Tahran'ın G.-G.-B.'sında, 550 630 nüf. Deşti Kevir'in batı kenarında büyük bir vaha. Fatıma'nın (imam Rıza'nın kız kardeşi) anıtkabrini kapsayan çok önemli bir dinsel merkezdir. Çok etkin ilahiyat okuluyla (6 000 öğrenci) ve küçük tekstil sanayisiyle çok sık gidilen bir ziyaret yeridir: yılda yaklaşık bir milyon ziyaretçi.
—Güz. sant. Yörede Sasaniler döneminden Çehar Tak kalıntıları günümüzde de görülebilir. Kale-i duhter'de yapılan kazılarda Sialk II ve III (İ.Ö. V.-IV. binyıllar) türünde çanak çömlekler bulundu. Şiiliğin başlıca merkezlerinden biri olan Kum'da birçok ulemanın ve müridin türbesi vardır (Ahmet Razi bunların sayısını 444 olarak vermektedir). Yedinci imam Musa el-Kâzım'ın kızı ve sekizinci imam Ali Rıza'nın kardeşi Fatıma'nın altın kubbeli türbesi mimarisi ve bezemeleriyle Safevi döneminin özelliklerini taşır. Şah Abbas I'in inşa ettirdiği türbe, Feth Ali Şah tarafından güzelleştirilmiş ve yanına bir medrese ve hastane eklenmiştir. Şah Abbas II'nin türbesi (1666) on dört ipek halıyla donatılmıştır. Kentin G.'indeki beş türbe çokrenkli alçı süslemeleriyle dikkati çeker. Kaçarlar döneminde Nasırettin Şah'ın veziri Emin es-Sultan geniş bir avlu yaptırdı (Sahnı cedit) [1883]. Eski avlunun (Sahnı atik) çevresindeyse kaçarlı önemli kişilerin mezarlarının bulunduğu sekizgen bir anıt vardır. Ayrıca Fatıma türbesi'ne bir kitaplık eklenmiştir (bin elyazmasının bulunduğu kitaplığın bir de müze bölümü vardır).
XVII. yy.'da yöreye gelen gezginler kentin el sanatlarında çok ileri olduğunu yazarlar (kılıç, hançer, ipekli, pamuklu, cam, porselen, gözenekli beyaz hamurlu seramikler).

KUM çayı, antik **Hyllus,** Ege bölgesinde Gediz'in kolu olan akarsu; yaklaşık 140 km. Kaynak kolları Simav dağlarının G. yamaçlarından alır. Gördes'ten, "Gördes deresi" adıyla geçtikten sonra B.'ya döner ve Kayacık deresi ile birleşerek Akhisar ovasına çıkar; Medar çayını aldıktan sonra ovayı dar bir boğazla aşar, Manisa yakınlarında Gediz'e kavuşur. Yağmur ve kar suları ile beslenir, rejimi düzensizdir, ortalama akım 7,4 m³/sn; kışın kabarır, yazın suları kuruyacak kadar azalır. Taşkın kontrolü için bir kanalla Marmara gölüne bağlanmıştır.

KUM BAĞIRTLAKKUŞU a. Zool. Güney Avrupa, Kuzey Afrika, Anadolu ve Afganistan'a kadar uzanan alanda yaşayan bağırtlakkuşu. (Tepesi, ensesi külrengi-gri, sırtı, omzu gri-siyah ve balçıkrengi alacalı, çenesi ve gerdanının üst bölümü pas kırmızısıdır. Göçmendir. Tohumlarla beslenir. Bil. a. *Pterocles orientalis;* çöltavuğugiller familyası; uzunluğu 35 cm.)

KUM ENGEREĞİ a. Balkanlar'da ve Yakındoğu'da yaşayan, üçgen kafalı, yukarı kalkık suratlı, iri engerek. (Bil. a. *Vipera ammodytes;* engerekgiller familyası.)

KUM KAYASI a. Zool. Sıcak, ılık ve serin denizlerin 0-75 m derinlikteki diplerinde yaşayan kemiklibalık. (Bil. a. *Neogobius melanostomus;* kayabalığıgiller familyası; boyu 25 cm'ye kadar.)
—ANSİKL. Kumlu, taşlı, kayalı, yosunlu dipleri seven kum kayasının karın yüzgeçleri çekmen halinde birleşmiştir. Bedenleri küçük pullarla kaplıdır. Etçildir; kabukluları, yumuşakçaları, küçük dip balıklarını yer.

KUM KIRLANGICI a. Zool. KIYI KIRLANGICI'nın eşanlamlısı.

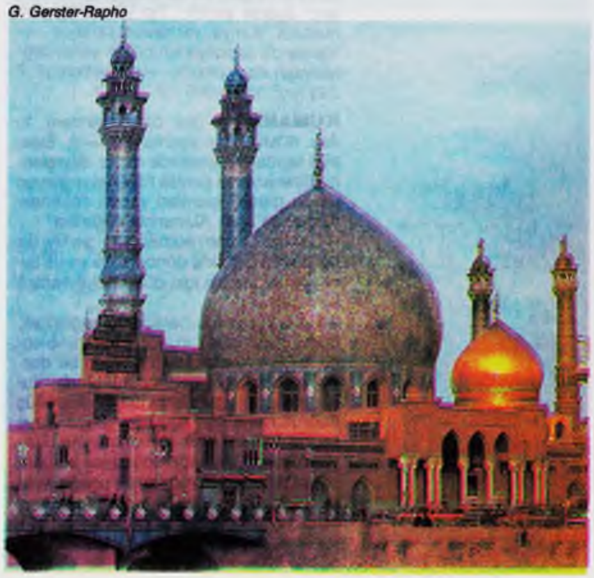
KUM TRAKONYASI a. Zool. Ilık ve serin denizlerin 150 m'ye kadar inen diplerinde yaşayan kemiklibalık. (Başlarının üstünde bulunan gözlerini dışarda bırakacak biçimde bedenlerini gömer, av bekler. Birinci sırt yüzgeci zehirlidir. Etçildir: omurgasızları ve küçük balıkları yer. Etleri beyaz ve lezzetlidir. Bil. a. *Trachinus araneus;* trakonyagiller familyası; boyu 50 cm'ye kadar.)

KUMA a. Eskiden bir erkeğin ilk eşi üzerine aldığı kadın; bunlardan birine göre öteki; ortak.

KUMA a. (ar. *ḳūmā*, kalkınız). Ed. Arap edebiyatındaki şiir türlerinden biri.
—ANSİKL. Ed. Abbasiler döneminde ortaya çıktı. Ramazanda sahurdan önce şarkıcıların çağrıları bu sözle başlıyordu: *"Kuma li nusahhir"* (kalkın sahur yiyelim). Sonraları konuşma diliyle yazılmış, çiçeklerle ve şarapla ilgili şiirler bu adı aldı. İki beyitlik kıtalardan oluşur. Uyaklar *aaba* biçimindedir. Vezni en yaygın biçimiyle müstef'ilün fâilân'dır (——.— —.—).

KUMA, Rusya'da ırmak, Kafkaslar'ın

G. Gerster-Rapho

Kum
İbrahim (ya da imamzade) türbesi (kubbesi mavi çinilerle [kaşi] kaplı, XV. yy.) ve Fatıma türbesi (kubbesi yaldızlı bakırla kaplı, XVII. yy. ?)

K.'inde, Kislovodsk bölgesinde doğar, Nogaysk bozkırlarını sular, Hazar denizi'ne dökülür; 802 km (havzası 33 500 km²). Kuma'dan sulamada yararlanılır.

KUMAGAYA, Japonya'da kent, Honşu'nun (Saitama ili) orta kesiminde; 152 122 nüf. (1990). Demir-çelik. İpek sanayisi. Çimento fabrikası.

KUMAK, Yeni Kaledonya'nın kuzey-batı'sında komün. Kahve işletmeleri. Krom madeni.

KUMALAK a. (esk. türkç. *kumalak*, tezek'ten). Giz. bil. Orta Asya'da yaşayan bazı türk boyları arasında, özellikle Özbekler, Kırgızlar ve Kazaklar'da yaygın bir fal türü.

—ANSİKL. Kırgızlar kumalakta özellikle koyun tezeğini yeğlerler. Bu fal şöyle açılır: kırk bir tezek, nohut, taş vb. gelişigüzel üçe ayrılır. Birinci bölümdekiler dörder dörder ayrılıp kalanlar sağa konur. Burası "sağ omuz"dur. İkinci bölümdeki taşlar da aynı biçimde ayrılıp sağa konan taşların soluna konur. Bu da "baş"tır. Üçüncü bölümdekiler de ayrıldıktan sonra başın yanına konur. Burası da "sol omuz" dur. Kalan taşlar karıştırılıp üçe ayrılır, yeniden ilk kez yapıldığı gibi ayrılır. Bu kez sağ omzun altına konan taşlar "sağ böğür", ortadaki başın altına konanlar "yürek" soldakinin altına konanlar "sol böğür"dür. Kalanlar için aynı işlem uygulanır ve aynı sırayla ötekilerin altına konur. Sağ tarafın en altındaki taşlar "sağ ayak", soldakiler "sol ayak" tır. Kalan taşların anlamı yoktur. Kumalakçı dokuz yerdeki bu taşların sayısına bakarak fal sahibine gelecekten haber verir. Kumalak daha çok müslüman türk boyları arasında yaygındır.

KUMALAKÇI a. (esk. türkç. *kumalak* ve *-çı*'dan). Giz. bil. Kumalak* adı verilen fala bakan falcı.

KUMALAR dağı, İçbatı Anadolu'da, Sandıklı ovasını D.'dan çeviren, kabaca K.-G. doğrultulu dağlara verilen ad (2 117 m). Yapısında en geniş yeri volkanik kayaçlar tutar.

KUMALİK sıf. (fr. *coumalique*). Kim. Formülü $C_6H_4O_4$ olan bir kumalin-karboksilik asit için kullanılır; malik asidin sülfürik asitle ısıtılması sonunda elde edilir.

KUMALİN a. (fr. *coumaline*). Kim. Formülü $C_5H_4O_2$ olan dietilensel lakton; kumalik asit bozundurularak elde edilir.

KUMAMOTO, Japonya'da kent, Kyuşu adasında, batı kıyısı yakınında il merkezi. Şirakava kıyısında; 579 305 nüf. (1990). Eski derebeylik kenti (XVI. yy.'dan kalma şato ve bahçeler). Buddhacıların ziyaret yeridir. Tıp yükseköğretim merkezi. Kimya ve tekstil sanayisi. — Yakınında Japonya'nın büyük yanardağlarından Aso yükselir. —*Kumamoto ili*, 7 399 km²; 1 848 000 nüf. (1990).

KUMANDA a. (ital. *comenda*'dan). **1.** Ask. KOMUTA'nın eşanlamlısı. **—2.** Elektrikli taşıtlarda, aletlerde motor devrelerini düzenleyerek gerekli hareketi sağlayan ya da gerekli işlemleri yapan düzenek: *Kumanda aleti. Kumanda düğmesi.*

—Denizc. *Dümen kumandası*, gemiyi bir bordadan diğerine döndürmesi ya da aynı rotada tutması için dümenciye verilen komutlar.

—Havc. *Kumanda beraberliği sağlamak*, doğru bir dönüş için, yön dümeni ve sopa levyeyi aynı zamanda uygun bir dozda kullanmak. || *Çapraz kumanda*, kumandaların, uçağı birbirine zıt iki dönüş doğrultusuna iten konumu. (Sopa levye sağda iken sol ayak yön dümenine basıyorsa ya da tersi sözkonusu ise kumandalar çapraz konumdadır ve uçağın vrile geçme ya da kontrolden çıkma tehlikesi vardır.) || *Elektrikli kumanda*, emirlerin mekanik yoldan (kablolar ya da borular) değil elektrikle iletildiği kumandalar. (Bu durumda pilotun emirleri hesaplayıcılarla elektrik işaretlerine dönüştürülür.) || *İrtifa, yön kumandası*, bir uçağın irtifa ve yön dümenlerinin manevra organı.

—Havc. ve Oto. *Çift kumanda*, pilotluk ya da şoförlük öğretimi sırasında, öğretmenin ya da çalıştırıcının müdahale edebilmesi için bir otomobilde ya da uçakta bulunan çift organlar. (Nakliye uçakları da pilotun ve ikinci pilotun nöbet değiştirmeleri için çift kumanda ile donatılmıştır.)

—Hidr. pnöm. *Pilot hattı kumandası*, bir vanayı, bir dağıtıcıyı, vb. donatan ve pnömatik ya da hidrolik bir kumanda işaretiyle çalışmasını sağlayan düzenek.

—Mak. san. *Kumanda devresi*, komutaları bir makinenin güç devresine ileten düşük düzeyli (alçak gerilim ya da alçak basınç) devre. || *Kumanda takımı*, bir taşıtın kumanda mekanizmasına, özellikle de frenlerine ya da direksiyonuna giren millerin, damak tellerinin, fren tellerinin, terazi kollarının, furşların ve çubukların tümü. || *Hareket kumandası*, hareket aktaran bir makinenin kumanda organlarının tümü; kimi mekanizmalara yol verme yöntemi. (Genellikle elektronik düzeneklerle ayarlanan elektrikli kumanda, özellikle dönel hareketlere kumanda etmek için kullanılır; buna karşılık, çok esnek olan hidrolik kumanda, bir taşlama tezgâhı tablasının; bir pres tablasının vb. yer değiştirmesi gibi doğrusal almaşık hareketler için daha elverişlidir.)

—Radyotekn. *Kumanda odası*, bir program bölümü gerçekleştirmeye yarayan kumanda ve kontrol organlarının toplandığı bir radyo stüdyosuna bağlı yer. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Siber. Bir sistemin (taşıt, makine, sanayi süreci vb.) durumunu etkileyici denilen uygun organlar aracılığıyla, etki büyüklükleri denilen bir ya da birçok büyüklük üzerinde etki yaparak değiştirmeyi amaçlayan insan etkisi ya da otomatik etki. (Kumandalar, sistemin fiili davranışı ile arzu edilen davranışı arasındaki sapmaya bağlı olarak ayarlanıyorsa kumanda gerçek bir yönlendirme olur.) || *Açık yol kumandası*, bir ana geribesleme olmaksızın bir ileribesleme yoluyla sağlanan kumanda. (Açık yol bir kumandada ikincil geribeslemeler bulunabilir.) || *Aşamalı kumanda*, en basit haliyle, bir donanımın temel süreçlerinin, örneğin, kendileri de merkezi bir yönlendirme bilgisayarından yönerge alan mikroişlemcilerden oluşmuş kumanda sistemleriyle yönetildiği kumanda türü. (İkiden fazla kumanda düzeyi olabilir.) [Eşanl. AŞAMALI YÖNLENDİRME.] || *Doğrudan kumanda*, kumanda organı ile kumanda edilen aygıt arasında hiçbir aracı bulundurmayan kumanda. || *Eşzamanlı uzaktan kumanda*, bir milin konumunun yönetici bir mille uzaktan otomatik denetimi. İletim oranı bire eşit olduğundan yönetilen mil yöneten milin bütün hareketlerini, çok büyük değerlere erişebilen bir güç yükseltmesi ile yeniden üretebilir. (Eşzamanlı uzaktan kumandalarda, çoğu kez eşzamanlı makinelerden yararlanılır.) || *Kapalı döngü kumandası*, en az bir ileribesleme yolu ve bir geribesleme yolu içeren bir otomatik denetim sistemiyle sağlanan kumanda. || *Kronometrik kumanda*, çalışması sadece zamana bağlı olan kumanda türü. || *Optimal kumanda*, bir verim indisini maksimum yapmak ya da bir maliyet fonksiyonunu minimuma indirmek gibi belirli bir eniyileme ölçütünü yerine getirmeyi amaçlayan kumanda türü. (Optimal kumanda genellikle bir bilgisayarın kullanımını gerektirir.) [Eşanl. OPTİMAL YÖNLENDİRME.] || *Otomatik kumanda*, insan müdahalesi olmadan sağlanan kumanda. || *Programlı kumanda*, kumanda edilen bir büyüklüğü önceden hazırlanmış bir programa göre, zamana ya da başka herhangi bir parametreye bağlı olarak değiştirmeyi amaçlayan kumanda türü. || *Sayısal kumanda*, kumanda edilen bir değişkenin arzu edilen değerlerinin sayısal bir koda göre tanımlandığı kumanda türü. (Takım tezgâhları sayısal kumandanın başlıca uygulama alanıdır.) [Bk. *ansikl.* böl.]

—Telekom. *Uzaktan kumanda*, bir donanım ya da aracın çalışmasını uzaktan başlatmaya, değiştirmeye ya da durdurmaya yönelik işaretlerin iletimi. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Bir manevrayı uzaktan gerçekleştirmeye olanak veren sistem. || *Uzaktan kumanda etmek*, bir uzaktan kumandayla kumanda etmek ya da yönetmek: *Garaj kapısını uzaktan kumanda etmek.*

—ANSİKL. Radyotekn. ve TV. Her stüdyoda bir kumanda odası bulunur. Kumanda odası yayınlanan seslerin yeğinliğine göre mikrofonları açmaya, kapamaya ya da bunların duyarlığını ayarlamaya olanak verir. Çeşitli stüdyolardan ya da kayıtlardan gelen bölümler ise, son biçimiyle programı oluşturmak amacıyla *ana kumanda odası*'nda birleştirilir.

—Siber. ve Mak. san. *Sayısal kumanda.* Sayısal kumandalı bir makine, otomatikleşme derecesine göre işlemlerin yürütülmesi için gerekli komutları (çizilecek yörüngeyi tanımlayan noktaların koordinatları, ilerleme ve iş mili hızları, istenilen çevrim türü [frezeleme, delme, kılavuz çekme vb.], kullanılacak takımın numarası vb.) tamamen ya da kısmen, bir delikli şerit ya da bir manyetik bant aracılığıyla alır.

Sistem aynı zamanda, hareketli öğelerin kumanda edilen eksenlere göre anlık koordinatlarını da bilmelidir; bu amaçla darbe sayıcı ya da ikili kodlamalı sayısal algılayıcılar ya da örneksel, doğrusal ya da döner algılayıcılar kullanılır. Ulaşılacak koordinatlarla anlık koordinatlar arasındaki farktan hareket, yavaşlatma ve durdurma komutları belirlenir; her biri eksenleri donatan elektrik motorlarına (kolektörlü motor ya da "adım motoru") ya da hidrolik motorlara iletilen bu komutlar, arzu edilen yer değiştirmeyi sağlar.

Noktadan noktaya çalışan en basit makineler, yer değiştirmelerin tek bir hızla ve değişmez bir yörüngeye göre yapıldığı bir düzleme dik bir ekseni izleyerek işleme yaparlar; burada önemli olan tek şey varış noktasının konumudur. Eksenel çalışmada işlemeler, iş milinin eksenine dik eksenlerden birini izleyen ve işin ilerlemesini oluşturan yer değiştirmeler sırasında yapılabilir. En gelişmiş makineler *profil tornalama*, yani takımın işlenecek parçaya göre yörüngesinin eğrisel olduğu işlemeler yapar; bu da çeşitli eksenlere göre aynı anda yer değiştirmeler gerektirir; bu yer değiştirmelerin oranları sürekli olarak değişen hızlarına, her an titizlikle uyulmalıdır.

Profil tornalamanın başlıca uygulamaları tornalama ve frezelemedir; frezeleme yörünge, eksenlerin her ikisine de koşut bir düzlemde yer alıyorsa ikiboyutlu diye adlandırılır; herhangi bir yörünge halinde, üçboyutlu olabilir; bu da, takımın işlediği yüzeye göre özel bir yönde olması gerekiyorsa (örneğin yüzeye dik olması gerekiyorsa), tezgâhın üç ekseni boyunca yaptığı öteleme hareketlerinden başka, en az iki dönme hareketini gerektirir. Bu durumda kumanda sistemi, takımın kesici ayrıt yörüngesinden itibaren ayna burnunun programda istenilen yörüngesini belirtmeye olanak veren düzeltmeleri yapar.

Programların hazırlanması çoğu kez, işlenecek yüzeylerin yerini vermeye olanak sağlayan eğrilerin ayırtedici niteliklerini ve bu şekilde tanımlanmış eğrileri oluşturacak olan noktaların koordinatlarını belirleyen bir hesap makinesinin ya da bilgisayarın (bu durumda *destekli programlama* sözkonusudur) kullanımını gerektirir.

Gerektiğinde programla da iletilebilecek olan kesme koşulları da, uygun bir programlama dili kullanılarak kullanılagelen parametrelere (işlenecek malzemenin cinsi, işleme payı, takımın geometrisi, kullanılabilir güç vb.) göre otomatik olarak belirlenebilir; *uyarlamalı kumanda* sistemleri bu koşulları takımın işleme sırasındaki davranışına kalıcı şekilde uyarlamaya

olanak verir; bu da kesme parametrelerinin (özellikle ortaya çıkan güçler) otomatik olarak ölçümünü gerektirir.

Klasik takım tezgâhlarının çoğunun sayısal kumandalı tipleri vardır: matkap, freze, delik işleme, koordinat delik, torna, taşlama ve sac kıvırma tezgâhları, kaynak ve oksijenle kesme makineleri vb. Öte yandan sayısal kumanda başka alanlarda da kullanılır: kablolama, bobinaj, resim, çizim, kontrol vb. Bu makinelerin işletim masrafları yüksektir, ama ölü zamanları önemli ölçüde azalttıkları gibi güvenirlikleri ve çok işlevli olmaları imalat sonunda ve imalat sırasında çıkabilecek hatalı parça sayısını da düşürür.

Otomobil sanayisinde, krank millerinin dengelenmesi gibi seri halinde çok özel işlemlerden başka, sayısal kumandalı makinelerin kullanım alanı daha çok kimi birim parçaların (ilkörnekler, karmaşık parçalar) üretimini ya da ufak ve orta seri üretimi kapsar.

Sayısal kumandalı birçok takım tezgâhının gerçekleştirdiği işlemler, bir tek tezgâh üzerinde özellikle bunların otomatikleştirilmiş takımlarının ortak kullanımıyla toplanabilir. Son olarak, sayısal sistem *esnek atölye*'lerin yönetimine olanak verebilir, yani, takım tezgâhlarının her birinin kumandası ve parçaların bir makineden diğerine aktarılmasından başka, imalatın ihtiyaçlarına ve iyi ya da kötü olasılıklarına bağlı olarak işlemlerin çeşitli makineler arasındaki en uygun dağılımını yapmayı yüklenebilir.

—Telekom. Uzaktan kumanda, yararlı bilgiyi iletmeyi sağlayan bir ortam gerektirir; bu ortam mekanik bir bağlantı, tel bağlantısı (elektrik akımlarının iletimi), optik liflerle bağlantı, bir ışık demeti ya da Hertz dalgaları olabilir. İletilecek bilgi bütün bağlantılarda yer alan ve tümü gürültüyü oluşturan parazitlere karşı korunmalıdır. "İşaret/gürültü" oranı bir uzaktan kumanda bağlantısının niteliğini belirler; iletimden kaynaklanan gecikme ve bağlantının yol açtığı bozulmalar da bir uzaktan kumandanın niteliğini etkileyen parametrelerdir. Öte yandan uzaktan kumanda komutlarının hazırlanması, kumanda edilen sistemin konumunun ve hareketinin sürekli bilinmesini gerektirir; sistemin durumunu hemen algılamak mümkün değilse uzaktan ölçme, yörüngeçizimi, televizyon vb.'den elde edilen bilgilere başvurmak gerekebilir. Kumanda aygıtı ile alıcının aralarındaki uzaklık sabitse, uzaktan kumanda kısa mesafeler için mekanik organlarla (demiryolu makasları), elektrik kabloları ya da optik lifler aracılığıyla gerçekleştirilebilir (bir telefon numarası bir mesajdır; bu mesajın gönderilmesi birtakım rölelere uzaktan kumanda eder; bu röleler de çağıran ile çağrılan arasında bir devre kurar).

Verici ile alıcı birbirlerine göre hareketli ise, genellikle Hertz dalgaları kullanılır; bu tür bağlantıyı sağlamak için çok çeşitli kipleme tiplerinden yararlanılır; örneğin birden fazla komut, kendileri de iletilecek komutlarla kiplenmiş alttaşıyıcı frekansların kiplediği tek bir taşıyıcı frekansla aynı anda gönderilebilir.

Uzaktan kumanda pek çok askeri araçta da kullanılır (özellikle deniz kuvvetlerinde topçulukta). Güdümlü füzelerle birlikte çok büyük bir gelişme göstermiştir; başlıca kullanım alanı güdümlemedir (bu durumda uzaktan güdüm* adını alır). Bilgi gerek, füzenin arkasından açılan tellerle, gerek Hertz dalgalarıyla, gerekse ışık dalgalarıyla (laser, kızılaltı vb.) taşınabilir. Uzaktan kumanda, füzelere çeşitli komutları iletmekte de kullanılır; örneğin tatbikat sırasında, güdüm sisteminde meydana gelen bir bozukluktan dolayı çevre için tehlikeli olabilecek bir füzeyi imha etmeyi sağlayan yönteme "füzenin uzaktan kumanda ile tahrip edilmesi" denir. Uzay çalışmaları alanında uzaktan kumanda, özellikle uyduların yörüngeye oturtulmasında (motorların ateşlenmesi, yörüngelerin düzeltilmesi, kanatların açılması vb.) önemli bir yer tutar.

Son olarak küçük modellerin (gemi, otomobil, uçak) yönetilmesinde de kullanılır.

KUMANDALI sıf. Kumanda edilebilen ya da belirtilen bir biçimde yönetilebilen şey için kullanılır: *Uzaktan kumandalı televizyon. Çift kumandalı.*

KUMANDAN a. (fr. *commandant*). Ask. KOMUTAN'ın eşanlamlısı.

KUMANDANLIK a. Ask. KOMUTANLIK' ın eşanlamlısı.

KUMANDARYA a. (ital. *komandoria*' dan). Kıbrıs'ta yapılan bir tür tatlı sofra şarabı.

KUMANDILAR ya da **KUBANDILAR,** Rusya'ya bağlı Gorno-Altaysk özerk bölgesinde yaşayan türk boyu. Altay dağlarının K.'inde, Biya ırmağı boyunda otururlar. Irmağın yukarı kesiminde oturanlara "Yukarı Kumandılar", orta kesimindekilere "Aşağı Kumandılar" denir.

Kumandı lehçesi, altay türk lehçelerinin kuzey kolunu oluşturan lehçelerdendir. Sesbilgisi ve dilbilgisi özellikleri yönünden şor ve kısmen hakas dillerini andırır. Kimi arkaik özelliklerini korumakla birlikte altay yazı dilinin etkisinde kalmıştır. Bazı etnografya araştırmalarında kumandı dili üzerine bilgiler verilmekteyse de bu dil yeterince araştırılmamıştır.

KUMANDO a. (ital. *commando*). Denizc. **1.** Beş ya da on kat katransız halat lifinin bir arada sola bükülmüş biçimi. (Kalçete yapmada ve palet örmede kullanılır.) **—2.** Sola büküm verilmiş pamuk ipliğinden yapılan ve salmastra olarak kullanılan kordon.

KUMANLAR → KIPÇAKLAR.

KUMANLAR, Bismarck sıradağlarının güney eteklerinde (Chimbu bölgesi, Yeni Gine) yerleşmiş 120 000 papudan oluşan halk topluluğu. Topluluk, bahçıvanlıkla uğraşan ve bir erkekler evi çevresinde dağınık konutlarda yaşayan babasoylu ve babayerli klanlardan oluşur. Dinlerinde büyü ve erkek çocukların yetişim töreni için dönem dönem düzenlenen büyük klan bayramları egemen bir yer tutar.

KUMANOVO, KUMANOVA ya da **KOMANOVA,** Makedonya'da kent, Üsküp'ün (Skopje) kuzey-doğusunda; 63 200 nüf. Sanayi merkezi.

KUMANYA a. (ital. *comania*). Yolculuk sırasında yenmek üzere hazırlanmış yiyecek; azık.

—Ask. Sıcak yemek yedirme olanağının bulunmadığı durumlarda personele verilen peksimet, konserve vb. yiyecek.

—Denizc. Gemide, mürettebat için bulundurulan yiyeceklerin ve içeceklerin tümü. || *Kumanya çizelgesi*, mürettebata verilecek günlük yiyeceğin ve içeceğin nelerden oluştuğunu gösteren ve miktarını belirleyen çizelge.

KUMANYA, Macaristan'da bölge. Moğol istilasından kaçan 40 000 kuman ailesi buraya sığınmıştı (1236-1239). Kumanya, iki yönetim bölümüne ayrılır: orta Tisza'nın doğusundaki *Büyük Kumanya* (Nagy Kun); Tisza ile Tuna arasında bulunan, *Küçük Kumanya* (Kis Kun). Bu iki yönetim bölümü, kuman geleneklerinin ortadan kalktığı XVIII. yy. sonlarına kadar özerkliğini korudu.

KUMANYACI a. Savaş gemilerinde, eratın gıda işleriyle ilgilenen, kumanyayı ambardan kumanya çizelgesine göre çıkaran, geminin gerekli kumanya ikmalini yapan er. (Ticaret gemilerinde bu iş için özel personel kullanılır.)

KUMANYALIK a. Denizc. Gemilerde, kumanyanın istiflenerek saklandığı yer. (Buz odasını, sebzeliği ve kuru kumanyalığı içerir. Ancak kimi gemilerde, buz odası, sebzelik ve kuru kumanyalık ayrı ayrı yerlerdedir.)

J. Pierre-Thomson-C.S.F.

sayısal **kumandalı** matkap-delik işleme-freze tezgâhı

KUMAR a. (ar. *ḳımār*). **1.** Ortaya para, mal vb. konularak oynanan şans oyunu: *Kumara alışmak. Kumar tutkusu.* **—2.** Olumlu sonuç vermesi kuşkulu olmasına karşın her şeyi göze alarak girişilen iş: *Bu iş tam bir kumar.* **—3.** *Kumar oynamak*, para karşılığı oyun oynamak; olumlu sonuç alınacağı kuşkulu olan bir işe bile bile girmek. || *Kumar oynatmak*, belli bir pay karşılığı yasadışı ya da yasal olarak bir yer düzenleyerek kumar oynanmasını sağlamak.

—İsl. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Oy. *Kumar oku*, eskiden Araplar'ın kumar oynarken kullandıkları, başı ile temreni bulunmayan ok.

—ANSİKL. Huk. Kumar ve bahis bir alacak hakkı doğurmaz (Borçlar k. md. 504). Kumarda kazanan, kaybedenden alacağını dava edemez. Kaybeden tarafın ödeme vaadi ve borç senetleri de geçerli sayılmaz. Ancak ödenmiş olan kumar borcu da geri istenemez. Kumar ve bahisten doğan borçlara eksik borç denir. Türk ceza k. kumarı, genel ahlakla ilgili kabahatlerden biri olarak düzenlemiştir. Yasaya göre herkese açık yerlerde kumar oynatılması suçtur (md. 567).

—İsl. Cahiliye* devrinde arap kabileleri içinde kumar çok yaygındı. Bu durum, müslümanlığın ilk yıllarında da sürdü. Savaşı kimin kazanacağı konusunda Bedir* gazası sırasında (624) Ebu Lehep ile As bin Hişam'ın, kumar niteliği taşıyan bir bahse giriştikleri bilinir. Aynı yıllarda at, deve ve ok atma yarışları da büyük ölçüde revaçtaydı. Sonraları İran yoluyla gelen tavla ve satranç oyunları da, para ya da mal karşılığı oynandığından kumar kapsamına alınarak yasaklandı. Peygamber döneminde (610-632) güvercin uçurarak ya da hayvanları dövüştürerek oynanan müşterek bahisler de kumar sayılarak yasak edildi.

Kuran'da kumar konusuyla ilgili olarak şöyle denir: "Ey iman edenler, şarap da, kumar da, dikili taşlar da (putlar), fal okları da şeytanın pis bir işinden başka bir şey değildir. Bunlardan kaçının ki felah bulasınız. Şeytan, şarap ve kumarla aranıza düşmanlık ve nefret sokar, sizi Allah'ı tanımaktan alıkoymak ister. Bunlardan vazgeçin" (V; 90, 91).

Kumarın yasak edildiğini belirten ve özellikle halife Ali'den aktarılmış birçok hadis de vardır. Sonradan fıkıh bilginleri tarafından kumar konusunda daha katı yasaklar getirilmiştir.

KUMAR (Cainendra), hindi dilinde yazan hintli yazar (Kanriyaganc 1905). Gandhi'nin yandaşı ve dostuydu. Ulusçu ve gelenekçi bir bağlam içinde kadın karakterlerinin psikolojik çözümlemesini yaptı. *Tyagpatra*'da (1937) kendi isteği dışında evlilik yapan genç bir kadının yavaş yavaş düşüşünü anlattı. Romanlar (*Kalyani*,

1932, *Sunita*, 1935, *Sukda*, 1952) yanında, masal ve denemeler de yazdı.

KUMARAN a. (fr. *coumaranne*). Org. kim. Formülü C_9H_8O olan benzopiran izomerlerinden birinin yaygın adı.

KUMARBAZ sıf. ve a. (ar. *ḳımār* ve fars. *bāz*, oynayan'dan *ḳımār-bāz*). Kumar oynama tutkusu olan, kumar oynamayı alışkanlık edinmiş kimse için kullanılır: *Kumarbaz adam. Kumarbazın biridir.*

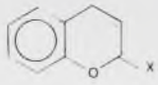
Kumarbaz *(İgrok)*, Dostoyevskiy'in romanı (1867). Mutsuz bir aşk yüzünden profesyonel bir kumarbaz olup çıkan genç bir adamla kumar tutkusu yüzünden servetini kaybeden yaşlı bir kadının portreleri aracılığıyla kişisel bir deneyimin dile getirilişi.

KUMARBAZİ a. (ar. *ḳımār*, fars. *bāz* ve -*ī*'den *ḳımār-bāzī*). *Esk.* Kumarbazlık.

KUMARBAZLIK a. Kumar düşkünlüğü.

KUMARBİ, yunan mitolojisinde Uranos ve Kronos'un uzaklaştırılışına benzer bir biçimde oğlu Teşup tarafından yerinden atılan hurri tanrısı.

Kumarbi efsanesi, hurri kökenli hitit destanı; Gökyüzü krallığı için baba (Alalu), oğlu (Anu) ve torun (Kumarbi) arasındaki mücadele anlatılır. Destanla ilgili metinler Boğazköy'deki devlet arşivinde tabletler halinde bulundu, H. G. Güterbock* tarafından düzenlendi ve okundu, Prof. S. Alp* tarafından türkçeye çevrildi (*Kumarbi efsanesi*, 1945). Kimi parçaları günümüze ulaşmayan ya da çok kopuk olan efsane, çeşitli bölümlerden oluşan bir destanlar dizisi biçimindedir. Çok eksik olan ilk bölümde Alalu'nun dokuz yıl süren Gökyüzü krallığı, oğlu Anu'nun onu yenip tahtı ele geçirmesi, Kumarbi'nin de Anu'ya savaş açması ve onun erkekliğini yuttuktan sonra, Nippur kentine çekilerek doğumu beklemesi, bedeninin çeşitli yerlerinden çocuklarının dünyaya gelişi anlatılır. Daha sonra tanrılar Gökyüzü krallığını ele geçirmek için aralarında savaşırlar (tüm bu bölüm yunan mitolojisindeki "Theogonia" ile [Yaratılış destanı] yakın koşutluklar gösterir). Tanrı Kumarbi'yle ilgili öteki bölümler *Ullikummi* şarkısı* ve *Hedammu* efsanesi*'nden meydana gelir. Bu destanlar dizisinin canlı ve edebi bir dille yazılmış olmaları dikkati çeker. Bunlar hurri mitolojisinin özelliklerini taşımakla birlikte tanrıların Mezopotamya kökenli olması, bu destanların kaynağının Mezopotamya olduğunu gösterir. Ancak Hurriler bu destanları kendi inançlarına uyarlamışlar, Hititler de kendi dillerinin özelliklerini kullanarak özgün edebiyat ürünleri vermişlerdir.

kumaran X = H_2
kumarin X = O

KUMARCI a. Sürekli kumar oynayan, kumara düşkün kimse; kumarbaz.

KUMARCILIK a. Kumarbazlık.

KUMARHANE a. (ar. *ḳımār* ve fars. *ḫāne*'den *ḳımar-ḫāne*). Kumar oynatılan yer.

KUMARHANECİ a. Kumarhane işleten kimse.

KUMARİK sıf. (fr. *coumarique*). Org. kim. *Kumarik asit*, trans ya da E ortohidroksisinamik asidin yaygın adı; kumarinik asidin bir stereoizomeridir.

—ANSİKL. Kumarik asit mayalanmış taşyoncası, tonka baklası vb.'de bulunur. Ayrıca kumarin hidratlanarak ya da orto-aminosinamik asit diazolanarak elde edilir. K vitaminine karşı belirgin bir etkisi vardır.

KUMARİN a. (fr. *coumarine*). Org. kim. Formülü $C_9H_6O_2$ olan benzopiron izomerlerinden birinin yaygın adı.

—ANSİKL. Eczc. Kumarin, kan pıhtılaşması için gerekli olan proteinlerden dördünün (protrombin, VII., IX. ve X. etmenler) karaciğerde bireşimini engeller. K vitamininin gücüne karşıt olan bu güç, kumarine ve özellikle onun etilbiskumasetat gibi türevlerine tedavi alanında, özellikle tromboz ve amboli hastalıklarının tedavisinde büyük bir önem kazandırır. Kan pıhtılaşmasını önleyici etki, ağız yolundan tablet şeklinde verilerek sağlanır. Fakat dozu ve veriliş şekli her hastaya göre değiştiğinden kandaki protrombin miktarının sık sık ölçülerek kontrol edilmesi gerekir.

—Org. kim. Kumarinik asidin bir laktonu olan kumarine, kokulu asperula ile tonka baklasında rastlanır ve bu bitkilere hoş bir koku verir; özellikle parfüm ve tütün sanayilerinde kullanılır.

KUMARİNİK sıf. (fr. *coumarinique; coumarouna*, peygamberağacı'ndan). *Kumarinik asit*, formülü $C_9H_8O_3$ olan *sis* ya da *Z* orto-hidroksisinamik asidin yaygın adı; laktonu kumarindir.

KUMARON a. (fr. *coumarone*). Org. kim. BENZOFURAN'ın eşanlamlısı.

—Polim. *Kumaron reçinesi*, inden ve kumaron karışımının polimerleştirilmesi sonunda elde edilen reçine. (Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL. Polim. Kumaron reçinesi (inden-kumaron reçinesi de denir), kumaron-inden karışımının polimerleştirilmesi sonunda elde edilir. Kumaron ve inden, taşkömürü katranının damıtılması sırasında çıkan hafif yağlarda bulunur. Polimerleştirme, kumaron-inden karışımının sülfürik asitle ısıtılmasıyla gerçekleştirilir. Böylece elde edilen ürün, termoplastik (ısılyumuşar) bir malzeme özelliği taşıyan bir eşpolimerdir; bu malzemenin yumuşama noktası 150 °C'a dek çıkar.

Bu yolla hazırlanan malzemeler, ağdalı akışmaz bir sıvı ya da sert katı bir görünüm sergiler; renkleri, sarıdan siyaha dek değişir. Su ve alkolde çözünmemelerine karşın, piridin, aseton, karbon sülfür, karbon tetraklorür ve hidrokarbonlarda çözünür. Kumaron reçineleri boya sanayisinde, mürekkep ve vernik yapımında, yer kaplama malzemelerinin yapıştırılmasında, malzemelerin su geçirmezliğinin sağlanmasında kullanılır.

KUMASİ, Gana'da kent, Aşanti bölgesinin merkezi; 385 192 nüf. (1988). Kent, daha çok kakao yetiştirilen bir bölge olan Kumasi platosu'nda yer alır ve kakao pazarlama merkezidir. Tarım gereçleri. Üniversite merkezi.

—Tar. XVIII. ve XIX. yy.'larda aşanti askeri gücünün merkezi durumunda olan kent, 1874'te İngilizler (Wolseley'in komutasındaki sefer birliği) tarafından işgal edildi, ardından yakıldı. İkinci ingiliz işgalinden (1896) ve Sekondi (1903) ve Accra (1923) ile demiryolu bağlantısı kurulduktan sonra gelişti.

KUMAŞ a. Tekst. **1.** Eğirilip bükülebilen lifli maddelerden keçeleştirme, örme, dokuma vb. yöntemlerle oluşturulan ve giysi yapımında, döşemecilikte kullanılan tabakamsı, yüzeysel yapıların genel adı. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** *Altınlı kumaş, gümüşlü kumaş*, atkısı altın ya da gümüş, çözgüsü ise ipek olan hafif dokuma. ‖ *Kord kumaş*, bezayağı bir zemin armürü içeren dokuma.

—ANSİKL. *Tarihçe.* Günümüzde, keçeleştirme, dokuma ve örme gibi üç temel yöntemle oluşturulan kumaşların ilk defa nerede, nasıl ve ne zaman gerçekleştirildiği kesin olarak bilinmemektedir. Ancak çeşitli görüşler ilk kumaşların keçeleştirme yöntemiyle yapıldığı konusunda birleşir. Bunun yanı sıra, keçe kumaşlarla ilgili en eski buluntular, Orta Asya'da Altay ve Sayan dağlarında yapılan kazılarda ortaya çıkarılmıştır. İ.Ö. IX. ve VIII. yy.'lara ait türk mezarlarında ele geçen çeşitli kumaşlar arasında keçe kumaşlar da vardır. Yine Kuray, Tuyahta, Katanda, Pazırık, Şibe, Noyun-Ula vb. kurganlarda yapılan kazılar, Hunlar'ın keçe kumaş yapımında son derece ileri bir düzeyde olduğunu göstermektedir. Bulunan eserler arasında keçe aplike tekniğiyle gerçekleştirilmiş eyer takımları, yaygılar, örtüler, çoraplar ve çizmeler gibi son derece ilginç buluntular da vardır. Selçuklular'ın ve Osmanlılar'ın keçe kumaşlara büyük bir önem verdikleri ve çok değişik alanlarda çeşitli biçimlerde bu kumaşlardan yararlandıkları da bilinmektedir. Ayrıca Asurlar'ın ve Hititler'in keçe kumaş yapımını bildikleri ele geçen kabartmalardaki kıyafetlerden anlaşılmaktadır.

Dokuma kumaşlar konusunda ise Çatalhöyük buluntuları önemli bir yer tutar. Yenitaş dönemine ait olan bu dokuma kumaş parçalarından, dokuma tekniğiyle kumaş yapımının çok daha eski tarihlerde başlamış olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca Orta Asya'da, Anau'da yapılan kazılarda ele geçen ve İ.Ö. 8 000 yıllarına ait olduğu tahmin edilen ağırşaklar, dokuma kumaş yapımının başlangıcını Orta Asya Yenitaş kültürünün başlangıcına kadar götürmektedir. Bununla birlikte, dokumacılık konusunda Anadolu'yu ön plana çıkaran Çatalhöyük kazıları, yün ve tiftik gibi hayvansal lifler kullanılarak gerçekleştirilen dokuma kumaşların yanı sıra balık ağı biçiminde yapılmış kumaşların olduğunu da göstermektedir. Ayrıca, giysi için gerçekleştirilen dokuma kumaşların dışında, kilim ve kalın yaygıların da yapılmış olduğu, mabed duvarlarındaki renkli desenlerden anlaşılmaktadır. Dokumacılık sanatının Anadolu'da Yenitaş döneminden sonra da devam ettiği çeşitli dönemlere ait kültür tabakalarından elde edilmiş ağırşaklardan, tezgâh ağırlıklarından ve çivi yazılı tabletlerden anlaşılır. Kazılarda ele geçirilmiş tabletlerin büyük bir bölümü yapıldıkları yöreye göre adlandırılan dokuma kumaşlardan söz eder. Eski Mısır uygarlığı'na ait dokuma kumaşların, günümüz araştırmacılarını hayrete düşüren bir kalitede ve incelikte olduğu görülür. Ayrıca değişik tekniklerde gerçekleştirilmiş diğer dokuma kumaşlar da oldukça ilgi çekicidir.

Orta Asya'da, Anadolu'da, Mezopotamya'da, Mısır'da, Hindistan'da, Çin'de, Orta ve Güney Amerika'da ortaya çıkarılmış değerli örnekler, ilk çağlardan günümüze kadar kumaş üretimine verilen önemi gösterir. İpek kumaşta Çin, pamuk kumaşta, Hindistan, keten kumaşta Mısır, yün kumaşta Mezopotamya ve Anadolu, tarihteki önemli kumaş üretim merkezleridir.

• *Üretim.* Dokuma işleminden sonra tezgâhtan çıkarılan kumaş az bükümlü ipliklerle gerçekleştirilmiş genellikle gevşek bir dokuma biçimindedir. Dokuma hatalarını ve düğümleri yok etmeye dayanan cımbızlama işleminin ardından kumaş sodyum karbonat çözeltisinden geçirilerek yağlardan arındırılır, yıkanır ve dinklenir. Dinkleme kumaşa istenen dayanıklılığı ve yapıyı kazandırır. Bu işlem, nemli ortamda, sabun ya da sodyum karbonat eşliğinde gerçekleştirilir: kumaş, silindirler arasından geçirilir ya da tokmaklarla dövülür. Dinkleme, kumaşın boyuna ve enine çekmesine neden olur ve istenen boyutlar elde edilince işleme son verilir. Çok önemli olabilen bu çekmeler, elde edilen ürünün kalınlığını artırır. 220 cm ve hatta daha fazla bir genişlikte dokunan kimi kumaşların genişliği bu işlemle 140 cm'ye indirilebilir. Kumaş dink makinesinin çıkışında, germeli kurutucuda kurutulur; daha sonra şardon telleri (doğal ya da metal) ya da kumaşı tüylendiren eğik uçlarla donatılmış silindirler içeren bir hav makinesinden geçirilerek şardonlanır; bu işlem kumaş yüzeyinin tüylenmesine neden olur ve her kumaşa uygulanmaz. Makaslama işlemi kumaş yüzeyindeki havların boyunu eşitler, fırçalama işlemi ise makaslama işleminin etkilerini düzgünleştirir. Daha sonra, her katı arasına kartonlar yerleştirilen kumaş sıcak presten geçirilir. Üretim işlemleri dekatirlemeyle ve soğuk preslemeyle bitirilir.

Kumaşçılar loncasının üyeleri *(De Staalmeesters)*, Rembrandt'ın son dönem

başyapıtlarından biri (1662; 1,91 × 2,79 m; Rijksmuseum, Amsterdam). Çok canlı bir kompozisyon olmasına karşın, düzenliliği ve bütünlüğüyle dikkati çeker. Rembrandt, loncanın ticari politikasını denetlemekle yükümlü uzmanlardan beşini, kişiliklerini ustaca vurgulayarak betimlemiştir.

KUMAŞÇILIK a. Kumaş üretimi ve ticareti.

KUMAUN, Himalayalar'ın Hindistan'daki kesiminde bölge, Uttar Pradeş'in kuzeyinde, Nepal sınırı ile yukarı Cumna arasında. Birkaç yüksek doruğu vardır: Kamet, Trisul ve özellikle Nanda Devi. İki tip kırsal ekonomi uygulanır: yüksek dağlarda Bhotialar'ın uyguladıkları tibet tipi; daha aşağılarda hindu halklarının uyguladıkları yılda iki kez ürün almaya dayanan tip. Hacıların akın ettiği birçok kutsal yer, özellikle Ganj ırmağının kaynakları. İngilizler burada sayfiye merkezleri kurdular: Musuri, Naini Tal, Almora, Raniket. Yörenin aşağı kesiminin başlıca kenti, Survey of İndia'nın (harita servisi) merkezi Dehra Dun'dur.

KUMAUNİ a. Orta pahari lehçesi. (Kumaun'da yaklaşık 1 300 000 kişi tarafından konuşulur.)

KUMAYRİ → GENCE.

KUMBA, Kamerun'da kent, yönetim bölgesi merkezi, Duala'nın K.-K. B.'sında; 55 000 nüf. (1991). Kahve işleme.

KUMBAKONAM, Hindistan'da (Tamil Nadu) kent, Karikal'ın B.'sında; 142 000 nüf. Ticaret, din ve üniversite merkezi.

KUMBALIĞI a. Zool. **1.** Ilık ve oldukça serin denizlerde yaşayan kemiklibalık. (En çok 40 m derinliğe inebilen bu balık kıyıların az çok acısulu kesimlerine de sokulur. Bedeni, eğri sıralanmış ince, küçük pullarla kaplıdır; sırt ve kuyrukaltı yüzgeçlerinin üst kenarları düz olarak devam eder. Bil. a. *Ammodytes tobianus;* kumbalığıgiller familyası; boyu 20 cm'ye kadar.) **—2.** Ilık ve oldukça serin denizlerde yaşayan kemiklibalık. (Bedeninin ön kesiminin çıplak, geri kalan kesimindeki pullarınsa normal dizilişte olmasıyla bir önceki türden ayrılır. Bil. a. *Gymnammodytes cicerellus;* kumbalığıgiller familyası; boyu 18 cm'ye kadar.) [Bk. *ansikl.* böl.] **—3.** Ilık ve oldukça serin denizlerde en çok 40 m derinlikteki diplerde yaşayan kemiklibalık. (Bil. a. *Hyperoplus lanceolatus;* kumbalığıgiller familyası; boyu 35 cm'ye kadar.)
—ANSİKL. Akdeniz kıyılarında yaşayan, bedeni pulsuz *Gymnammodytes cicerellus* uzunca sürelerle kendini kuma gömer. Kumbalıkları, gelgit nedeniyle sular çekildiğinde, orağa benzeyen bir aletle kumlar karıştırılarak avlanır. Çoğu yenebilen bu balıkları avcılar daha çok yem olarak kullanırlar.

KUMBALIĞIGİLLER a. Kumlu deniz diplerinde yaşayan, üremek için kıyılara yaklaşan kemiklibalıklar familyası. (Bu familyanın üyeleri karın yüzgeçleri ve hava kesesi bulunmayan uzunca bedenli balıklardır. Türkiye'nin bütün denizlerinde bulunurlar. Göç etmezler: etleri beyaz ve lezzetlidir. Türkiye denizlerinde kumbalığı* ortak adıyla bilinen 3 türü vardır. Bil. a. *Ammodytidae;* levrekbalığımsılar takımı.)

KUMBARA a. (fars. *ḫumbara*'dan). **1.** İçine biriktirmek amacıyla para atılan metal, plastik, toprak vb. maddelerden yapılmış, delikli küçük kap. **—2.** Esk. sil. HUMBARA'ya halk arasında verilen ad.

Kumbha Mela, Hintliler'in en büyük dini şenliklerinden biri; her üç yılda bir Ganj nehri ve onun kolları üzerindeki Hardvar, Ucayn, Nasik ve Allahâbad kentlerinde kutlanır. Bu hac seferi, yerine getirilmesi önemli bir edim sayılır. *Purana*'lara göre, bu şenlik, ölümsüzlük içkisini *(amrita)* taşıyan kabı *(kumbha)* ele geçirmeye çalışan tanrılar arasındaki çekişmeden kaynaklanır. Tanrılar, bu kabı ele geçirdiler, dört ayrı yere koydular, *mela* buralarda durur.

Rijksmuseum, Amsterdam

Kumaşçılar loncasının üyeleri (1662, Rembrandt'ın tablosu *Rijksmuseum, Amsterdam*

KUMBİ SALEH, Moritanya İslam Cumhuriyeti'nin güney-doğu'sunda sit, Mali sınırında. Gana'nın son döneminden kalma olduğu sanılan önemli bir kentin kalıntıları.

KUMBURGAZ, İstanbul'un Büyükçekmece ilçesi merkez bucağına bağlı, Marmara denizi kıyısında belde; 7 118 nüf. (1990). 1940'lı yıllarda küçük bi[r] köy iken, daha sonraları hızla ve dü[ze]nsiz biçimde kentleşerek, İstanbul h[al]kının gözde yazlıklarından biri oldu. Ya[z] mevsiminde nüfusu on binleri geçer.

KUMCU a. Yapılar için kum taşıyıp satan kimse.

KUMCUL sıf. Kumlu toprakta yetişen bitki, kumda yaşamayı seven hayvan, özellikle de böcekler için kullanılır. (Eşanl. KUMSEVER.)

KUMDANLI, esk. **Hoyran,** Isparta'nın Yalvaç ilçesine bağlı bucak; 8 371 nüf. (1990); 9 köy. Merkezi *Kumdanlı*, 2 554 nüf. (1990).

KUMDARI a. Boza yapımında kullanılan ufak darı. (Eşanl. AKDARI.)

KUMDÖŞEK a. İnş. Döşeme karosu uygulamak için bir yüzey üzerine serilen kum yatağı.

KUMERTAV, Rusya'da kent, Başkırdistan'ın güneyinde, Güney Urallar'ın eteğinde; 52 000 nüf. Linyit ocakları.

KUMESTİROL a. (fr. *coumestrol*'dan). Formülü $C_{15}H_8O_5$ olan ve kumarinden türeyen östrojen bileşik; baklagillerden (üçgül, yonca) hazırlanan kuru hayvan yeminde bulunur.

KUMHANE a. Metalürj. Bir dökümhanede, kalıp kumlarının hazırlandığı bölüm.

KUMIKLAR → KUMUKLAR.

KUMİÇİĆ (Evgenij), hırvat yazar (Breč, İstria, 1850-Zagreb 1904). *Le Basilic de Jelka* (fr. çev.) [1881] ve *Gospodja Sabina* (1883) adlı romanlarında Zagreb toplumunu natüralist bir yönelişle betimledi. En ünlüsü *Zrinjsko-Frankopanska* (1892-93) olan tarihsel romanlarında, ulusal duyguları yücelterek hırvat tarihini işledi.

KUMİ KATA a. (japonca sözc.). Judoda, rakibin hareketlerini kontrol altına almak amacıyla (elbisenin [judogi] göğüs hizasında) yapılan tutuşma biçimi.

KUMİLLA, Bangladeş'te (Çittagong ili), kent, Dakka'nın D.-G. D.'sunda; 184 132 nüf. Tarım pazarı. Pamuk ve jüt işleme. Kereste sanayisi.

KUMİS. Tar. coğ. lat. **Comisene,** İran'da Elburz sıradağlarının D. kesiminin G. yamaçları ile Deşti Kevir arasında yer alan yöre; K. İran'ı B. Türkistan'a bağlayan tarihi ticaret yolu üzerinde.

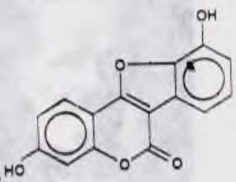
KUMİYE, Mağrib'de bir arap kabile. Ortaçağ'da adını duyuran ve önemli rol oynayan kabile, sonradan *Satfura* adını aldı. Kabilenin kurucusu Kumiye'nin, günümüzde de varlığını sürdüren birçok ailenin oluşmasını sağlayan Lemaya ve Matgora adlı kardeşlerinin olduğu söylenir. Kumiye'nin en ünlü temsilcileri aralarında Muvahhit hanedanının ilk halifesi Abdülmümin'in de bulunduğu Beni Ahid, Nedroma ve Sagarlar'dır. Muvahhitler ordusunun ikinci cündünü (düzenli askeri birlik) Kumiyeler oluşturdu. Kabile İspanya savaşlarında Muvahhitler'in kuvvet gereksinimini karşılayabilmek için giderek zayıfladı ve Zenatalar'a haraç vermek zorunda kaldı. Sonunda Cezayir'in kuzeyindeki Trasa konfederasyonu'na katıldı.

kumbalığı

KUMKALE, Çanakkale'nin merkez ilçesi İntepe bucağına bağlı belde; 2 308 nüf. (1990).

Kumkale tarım işletmesi, Çanakkale'nin merkez ilçe sınırları içinde, İzmir yolunun 30. km'sinde tarım işletmesi. 1951'de Ziraat vekâleti veteriner işleri genel müdürlüğü'ne bağlı olarak "Kumkale inekhanesi" adıyla kuruldu. 1984'te, Tarım işletmeleri genel müdürlüğü'ne (TİGEM) bağlanarak bugünkü adını aldı. 6 500 dekar arazi varlığı olan kuruluşun sığırcılık şubesinde, siyah alaca sığır ırkının ıslah ve yaygınlaştırma çalışmaları yapılmaktadır. Koyunculuk şubesinde İmroz ve sakız koyun ırkı yetiştirilir. Tavukçuluk şubesi 1984-1991 arasında faaliyet göstermiştir. Tarım şubesi ise yonca, mısır, hayvan pancarı gibi yem bitkileriyle, yerfıstığı üretim çalışmalarını yürütür. 1990'dan beri buğday tohumculuğu yapmaktadır.

kumestirol

Kumkapı, İstanbul'un Avrupa yakasında, Marmara denizi kıyısında, Ahırkapı ile Yenikapı arasında semt. Bizans döneminde burada *Kontoskallon* limanıyla, yarım daire biçimindeki surlara açılan bir kapı vardı. Bu liman Marmara yönünden de güçlü surlarla korunuyordu. Bu sura gemilerin geçebileceği genişlikte bir geçit açılmıştı. Bu limanın hemen yakınında *Kasarlu* denilen daha küçük ikinci bir liman bulunuyordu. Türkler zamanında kente kum getiren gemiler buradaki iskelelere yüklerini boşalttıklarından semt Kumkapı adını aldı. Günümüzde meyhaneleriyle

Büyük Larousse

Kumkapı meydanından bir görünüm

ünlüdür, İstanbul Balık hali buradadır.

KUMKAZAN a. Zool. Güney Afrika'da yaşayan kemirici memeli hayvan. (Köstebek gibi yeraltında yaşar. Boyu 30 cm'yi bulabilir. Bil. a. *Bathyergus maritimus;* toprakkazangiller familyası.)

KUMKINKANATLISIGİLLER a. Böcbil. Kumsallarda yaşayan, genellikle parlak renkli böcek familyası. (Duyargaları ipliksi ve üstçenelerinin dibindedir. Çok hızlı koşar ve uçarlar. Başka böcekleri avladıklarından tarım için yararlıdırlar. Bil. a. *Cicindelidae.*) [Eşanl. KAPLANBÖCEKGİLLER.]

Mehmet Kumova

KUMKÖY, esk. **Kilyos,** İstanbul'un Sarıyer ilçesi merkez bucağına bağlı köy; 1 666 nüf. (1990). Karadeniz kıyısında. İstanbul'un gözde plajlarından biri; cankurtaran istasyonu, deniz feneri.

KUMKUMA a. (ar. *ḳumḳuma*). **1.** Yuvarlak karınlı testi. **—2.** İçine mürekkep, zemzem konulan yuvarlak şişe. **—3.** Eskiden para biriktirmeye özgü, yuvarlak karınlı toprak kap. (Üzerinde paraların atılabileceği bir yarık bulunurdu.) **—4.** Bir özelliği, çoğunlukla da olumsuz, kötü bir özelliği kendinde fazlasıyla toplayan kimse ya da yer: *Dedikodu kumkuması. Fesat kumkuması.*

KUMKURDU a. Balıkç. Kum içinde bulunan, balıkçıların yem olarak kullandıkları kurt.

KUMKUVAT sıf. **1.** Çin ve Japonya'da yetişen, turunçgillere yakın, hepyeşil yapraklı ağaççık. (Bil. a. *fortunella;* sedefotugiller familyası.) **—2.** Bu ağacın küçük bir portakala benzeyen meyvesi.
—ANSİKL. Kumkuvat hem meyve, hem süs bitkisi olarak kullanılır.

KUMKUYU, İçel'in Erdemli ilçesi merkez bucağında belde; 4 067 nüf. (1990).

Ernst Eduard Kummer

KUMLA a. Coğ. Kıyıda (kıyı kumlası) ve soluğanların değişiklik yapabileceği kadar derinliklerde (denizaltı kumlası) gelişmiş kum, çakıltaşı ya da yassı çakıltaşından oluşan eğimli dolgu yüzeyi. (Eşanl. KUMSAL, PLAJ.)
—ANSİKL. Kıyı ve denizaltı kumları Holosen'de oluşmuş kıyı şeridinde biçimlenmiştir. Yüksek deniz düzeyinin üstünde kalan bölümleri artkumlayı oluşturur. Sıfır hidrografya düzeyinin altındaysa, denizaltı kumlasıyla sınırdaş olan önkumla başlar.
Asıl kıyı kumlası şu bölümlere ayrılır: denizin durumuna bağlı olarak, setlerle ve oluklarla kayganlaştırılmış ve biçimlenmiş *aşağı kumla;* basamaklar halindeki kıyı setleriyle kaplı *yukarı kumla.* Bazı kumlalar yalıyarların eteğinde biriken gereçlerden oluşur; başka kumlalarsa kıyıdan kopmuş ve kıyı okları halinde uzanmışlardır. Kıyıya sokulan dalgalara gereç bakımından beslenmesinde ya da geriye çekilen dalgalarla aşınmasında meydana gelen mevsimlik ya da dönemsel değişikliklere bağlı olarak kumla, ya kalınlaşır (kumlanın yukarısına doğru çıkan kumlar rejimi: "kumla yükselmesi") ya da incelir (kumlanın aşağı kesimine doğru yer değiştiren kumlar rejimi: "kumla incelmesi"). Görünüm, iklim kuşaklarına göre değişir: tropiklerarası alanda eğim kuvvetlidir, kumullar azdır ya da yoktur. Ilıman kuşakta yüzey şekilleri daha çeşitli, küçük şekiller (kumla hilalleri ve ripple-mark'ları) ve kumullar daha çoktur. Soğuk kuşağı bir topografya karmaşası belirler. Kıyı kumlaları, en çok tehdit edilen kıyı kesimlerini düzenlemek ve korumak amacıyla birçok uygulamaya yönelik ve kuramsal incelemelerin (denge profili, kıyı düzenlenmesi) konusu olmuştur.
Açıklara doğru az ya da çok belirgin bir şev ile sınırlanan denizaltı kumlaları da aynı şekilde soluğanların yönüne ve genliğine bağlı olarak gereç, düzey, biçim ve eğim değişikliklerine uğrarlar. Bu kesimdeki başlıca şekiller kayaç ve organik madde kırıntılarından oluşan sahanlıklar ve geriye çekilen akıntılar tarafından açık tutulan kanallardır.
Yükselmiş kumlalar, eski bir kıyı çizgisinin yerini gösteren eski kumlalardır.

KUMLAMA a. Kumlamak eylemi.
—Teknol. Metal ya da diğer malzemelerden yüzeylere, örneğin kum, cam ya da korindon gibi aşındırıcı ince parçacıklar püskürterek uygulanan mekanik yüzey temizleme işlemi. ‖ Bir yüzeyi basınçlı havayla püskürtülen silis oranı yüksek bir kumla ya da herhangi bir mineral kökenli aşındırıcıyla temizleme. (Bk. *ansikl.* böl. Metalürj.) ‖ *Kumlama makinesi,* sert cisimler (taş, cam, metal) üzerine, matlaştırmak (cam), yüzeylerini temizlemek, kirlerini gidermek ya da oymak için şiddetli bir ince kum huzmesi püskürtmeye yarayan makine. ‖ *Sulu kumlama,* bir yüzeyi, basınçla püskürtülen bir konik su perdesiyle çevrelenmiş bir kum huzmesiyle temizleme.
—ANSİKL. Metalürj. Kumlamanın amacı, genellikle, paslanmış ya da tufal kaplanmış yüzeyleri daha sonraki bir işlemden önce mekanik olarak temizlemektir. Ayrıca bir parçanın yüzey biçimini kalıcı olarak değiştirmede de kullanılır. Aşındırıcının etkisini azaltacak olan yağlama yağından arındırılmış bir basınçlı hava huzmesiyle, yüksek hızda sürüklenen ve püskürtülen bir aşındırıcı maddeyle uygulanır. Aşındırıcı madde olarak genellikle ince ve keskin kum kullanılır. Yüzeyde matlaşma sağlanabilir ve tufal, metal içine gömülebilir. Kumlama, metal yüzeyin "beyazlaşıncaya kadar" temizlenmesini sağladığından, bu yüzey daha hızlı paslanma eğilimi gösterir. Bu nedenle, öngörülen bir sonraki işlem fazla ara vermeden uygulanmalıdır.

KUMLAMAK g. f. Bir yeri, bir şeyi kumla kaplamak ya da ona, oraya kum dökmek.
—Dy. Aderansı artırmak ve patinaja engel olmak için kumluk boruları yardımıyla tekerleklerin ön tarafındaki rayların üzerine kum püskürtmek.
—Teknol. Bir yüzeyi, kum püskürterek temizlemek.

KUMLU sıf. **1.** Bileşiminde kum bulunan toprak, arazi vb. için kullanılır: *Kumlu toprak. Kumlu bir arazi.* **—2.** Etli kısmında kuma benzeyen tanecikler bulunan meyve için kullanılır: *Kumlu armut.*
—Metalürj. *Kumlu metal,* yüzeyi pütürlü ve parlamaya elverişli olmayan metal.
—Pastac. *Kumlu hamur,* katı haldeki yağı un ve suyla yoğurarak yapılan pütürlü hamur. (Yağ eritilmediğinden hamur içinde ele gelen küçük topaklar oluşturur.)
—Süslem. sant. *Kumlu ebru,* büyüklü küçüklü nokta motiflerinden meydana gelen ebru. (Ebru teknesindeki kitreli su kirlenmeye başlandığında, su belli bir kıvama ulaşır. Bu durumda su yüzeyine yakın bir uzaklıktan damlalıkla damlatılan boyalar, noktalar halinde kalır ve hafifçe yayılır. Sacit Okyay, kumlu ebruda sığır ödü yerine kalkan balığı ödü kullanarak daha iyi sonuçlar almıştır.)
—Tekst. Yüzeyinde çok küçük ve sık benekler bulunan bir kumaş, bir dokuma için kullanılır. ‖ *Kumlu kumaş,* GRANİT* KUMAŞ'ın eşanlamlısı. ‖ *Kumlu örgü,* her yönde düzgün aralıklarla dağılmış küçük motifler içeren bir dokumanın armürü.
—Zool. *Kumlu sahtiyan,* bedeni çok sayıda plakoyit pulla (deri kökenli bu çıkıntılar parlatıcı olarak kullanılabilir) kaplı bazı köpekbalıklarından elde edilen deri.

KUMLU, Hatay'ın Reyhanlı ilçesine bağlı bucak; 15 541 nüf. (1990); 12 köy. Merkezi *Kumlu,* 6 142 nüf. (1990).

KUMLUCA, Akdeniz bölgesinde Antalya iline bağlı ilçe; 44 834 nüf. (1990); 1 253 km²; merkez bucağı dışında 1 bucak, 25 köy. Merkezi, Antalya'nın 93 km G.-B.'sında *Kumluca,* 17 166 nüf. (1990). Turunçgiller, turfanda sebze üretimi.

KUMLUCA, Bartın'ın Ulus ilçesine bağlı bucak; 14 035 nüf. (1990); 19 köy. Merkezi *Kumluca,* 1 954 nüf. (1990).

KUMLUK sıf. Toprağının bileşiminde çok miktarda kum olan yer için kullanılır: *Kumluk bir bölge.*
◆ a. Kumlarla kaplı yer; kumsal.
—Dy. Belli bir düzeyde lokomotifin tekerlekleri üzerine yerleştirilen (buharlı lokomotiflerde kazanın üzerine) ve kalkış sırasında ya da rampalarda aderansı yükseltmek ve patinaja engel olmak için, borularla tekerleklerin altına az miktarda kum püskürtmeye olanak veren kum haznesi. ‖ Bu hazneye tespit edilen ve kumu püskürtmeye yarayan borulardan her biri.

KUMLUTEPE. Arkeol. Kayseri'nin İncesu ilçesinde, İncesu istasyonunun yakınında höyük. Ian Todd tarafından saptanan höyükte yapılan araştırmalarda Yenitaş döneminden obsidyen aletler bulundu.

■ **KUMMER** (Ernst Eduard), alman matematikçi (Sorau, bugünkü Zary, 1810 - Berlin 1893). Du Bois-Reymond, Cantor, Kronecker, 1861'de Weierstrass ile birlikte Berlin üniversitesi'nde ilk salt matematik seminerini düzenleyen bu usta profesörün öğrencisi oldular. Kummer'in çalışmaları, üç alanı kapsar: aşırıgeometrik seriler, ışık ışınlarının doğurduğu yüzeyler (Kummer yüzeyi), özellikle de cebirsel sayıları incelemek üzere aritmetik kavramlarının genelleştirilmesi. Onun "ideal sayılar" kuramı, bir *tek* türlü "asal" çarpanlar çarpımı olarak çarpanlara ayırma düşüncesini korumayı ve Fermat teoremini, pek çok durumda tanıtlamayı sağlamaktadır.

Kummer yüzeyi. Geom. On altı yalıtık iki katlı noktası -bu basamaktan bir yüzey için bu en büyük sayıdır- ve dolayısıyla on altı tekil teğet düzlemi bulunan dörtlenik. Kummer kendi öz ikilleri olan (örneğin Kummer yüzeyi) bütün dörtlenikleri ve her biri sonsuz sayıda koniği içeren (örneğin Steiner yüzeyi) bütün dörtlenikleri inceledi.

KUMMERSİNİ a. Süs bitkisi olarak yetiştirilen, Kuzey Amerika kökenli ağaççık. (Bil. a. *Leiophyllum buxifolium;* fundagiller familyası.)

KUMMİNESİ a. California kökenli otsu bitki. (Bil. a. *abronia; nyctaginaceae* familyası.) [*Abronia umbellata* türü çiçeklerinin güzelliğinden dolayı bahçelerde süs bitkisi olarak yetiştirilir.]

KUMMUH, aşağı yukarı Kommagene bölgesini kaplayan Geç Hitit krallığı. Kimi zaman Asur, kimi zaman da Urartu'ya bağımlı olan Kummuh, İ.Ö. 708'de Sargon II tarafından ilhak edildi.

KUMOTU a. Dünyanın bütün ılıman bölgelerinde yetişen ve üst kısımları tüylü ve salgılı olan otsu bitki. (Yaprakları çoğunlukla şeritsi ve karşılıklıdır; 5'li tipte olan beyaz, pembe ya da leylak renkli çiçek-

leri talkım ya da salkım halinde topludur. Kumotunun diüretik, antiseptik ve yatıştırıcı nitelikleri vardır. Bil. a. *Spergularia;* karanfilgiller familyası.)

KUMOVA (Mehmet), türk boksör (Konya 1953). Boksa genç yaşta başladı; kısa zamanda başarı elde ederek 18 yaşında milli takıma seçildi (1971). Bu yıldan sonra uzun süre 54 kg Türkiye şampiyonluğunu elinde tuttu. Akdeniz oyunları'nda (1971) altın ve Balkan şampiyonası'nda (1973) gümüş madalya kazandı.

KUMPANYA a. (fr. *compagnie*). **1.** Osmanlı İmparatorluğu'nda sanayi ve ticaret etkinlikleri için kurulmuş yabancı şirketlere verilen ad; şirket: *Sigorta kumpanyası. Demiryolları kumpanyası.* **—2.** Müzikçi, dansöz ve tiyatro oyuncularından oluşan gezici tiyatro topluluğu. **—3.** Aynı görüşte, aynı kafada olan kimselerin oluşturduğu topluluk: *Kumarbazlar kumpanyası. Bir kumpanya kurmak.*

—Koregr. *Bale kumpanyası,* gezici dansçı topluluğu. (Çoğunlukla bağımsız bir topluluk olan kumpanyanın tek bir müdürü, kendi yönetimi, her turneden sonra döndüğü bir merkezi ve belli bir repertuvarı vardır.)

—Tiyat. Gezici, küçük tiyatro topluluklarına verilen ad. (Eşanl. TRUP.)

KUMPAS ya da **KOMPAS** a. (fr. *compas*'tan). **1.** Eklemli iki koldan oluşan ve çeşitli mesleklerde bir cismin boyutlarını, bir cetvel üzerine ya da bir cetvelden bir çizim üzerine aktarmaya yarayan ölçü aleti. (Bk. *ansikl.* böl. Ölçbil.) **—2.** *Kumpas kurmak,* bir kimseyi tuzağa düşürme amacıyla gizli bir iş hazırlamak.

—Ciltç. *T kumpası,* enlemesine olan bölümüne bir kılavuz ya da bir süs kazılmış, T biçiminde yaldız kalıbı.

—Matbaac. Dizgicinin, içerisinde, harfleri elle bir araya getirdiği düzenek. (Uçlarından birinde sabit bir büte [kumpasbaşı] ile satırların boylarına istenilen uzunluğu vermede kullanılan kayar bir büte bulunan metal bir köşebentten oluşur.)

—Ormanc. *Ormancı kumpası,* ağaçların çaplarını ölçmeye yarayan odun ya da metal sürgülü çok büyük kumpas.

—Ölçbil. *İç çap kumpası,* bir iç boyutu ölçmede ya da aktarmada kullanılan, çapraz kollu kalınlık kumpası. ‖ *Sürmeli kumpas,* atölyelerde, kalınlıkları ve çapları belirlemek için yaygın olarak kullanılan ölçü aleti.

—ANSİKL. Ölçbil. Kolların açıklığı, bir yaya karşı etki yapan bir geri çekme vidasıyla *(yaylı kumpas)* ya da içine kanal açılmış dörtte bir halka biçimindeki kavisli bir levhayı sıkan bir sıkıştırma vidasıyla *(ayarlı kumpas)* sabit tutulabilir; kollar dış ya da iç boyutların ölçümünü kolaylaştırmak için dışa doğru *(iç çap kumpası)* ya da içe doğru *(kalınlık kumpası)* bükülmüş olabilir. Büyük boyutlar için bir çubuk üzerinde kayan iki sürgüden oluşmuş sürgülü kumpas kullanılır. *Sürmeli kumpas*'ta bu çubuğun kendisi de bölümlendirilmiştir.

• *Sürmeli kumpas.* Bu kumpas, üst ucunda kendisine dik, sabit bir çene bulunan bölümlü bir cetvel ile bu cetvel üzerinde kayan, aynı zamanda da ilkine koşut ve özdeş bir çene taşıyan bir kızaktan oluşur. Ölçülecek parça iki çene arasına yerleştirilir ve hafifçe sıkıştırılır. Kızak üzerinde kazınmış bir verniye, cetvel üzerinde yaklaşık 1/10 milimetre ve hatta duyarlı aletlerde 1/50 mm duyarlıkla okuma olanağı sağlar.

KUMPAS, Yelken* takımyıldızının K.'inde, 1752'de La Caille* tarafından tanımlanan küçük güney takımyıldızı. Kumpas yalnızca birkaç tane az parlak yıldız içerir. (→ GÖK haritası.)

KUMPASBAŞI a. Matbaac. Tipografik dizgide, kumpasın uçlarından birine dik açıyla lehimlenmiş ve dizgi sırasında, satırların uzunluklarını ayarlamada büte görevi yapan parça.

KUMPİRESİ a. Amerika'nın tropiklerarası bölgelerinde, zenci Afrika'da yaygın, domuz ve köpek gibi evcil hayvanlarla insanda asalak yaşayan pire çeşidi. (Bil. a. *Tunga penetrans* ya da *Sarcopsylla penetrans.*) [Eşanl. AMERİKAPİRESİ, ETKENESİ.]

—ANSİKL. Yetişkin kumpireleri kumda yaşarlar ve kanla beslenirler; sadece dişileri yumurtlamak için konağının derisi altına girer. Dişi kumpiresi kanla iyice beslendikten birkaç gün sonra ölür ya da bazen oyarak kazdığı çukurdan ayrılır. Boyu yaklaşık 1 mm'dir. Deri altında bu asalağın varlığı (çoğunlukla ayaklarda ve bacaklarda) birkaç saat içinde acı ve kaşınma gibi belirtilerle (tungoz ya da sarkofiloz) kendini gösterir. Ama daha çok, bir apseye, kemirici ve fajedenik bir ülsere, bir gazlı kangrene ve özellikle de tetanosa yol açabilen ikincil enfeksiyonlardan korkmak gerekir. Bu durumda hayvan öldürüldükten sonra bir cımbız ya da iğneyle bulunduğu yerden çıkarılmalı (hayvanı öldürmek için sözgelişi bir böcek öldürücü ilaç kullanılabilir), yara derhal dezenfekte edilmeli ve tetanosa karşı serum uygulanmalıdır.

KUMPO a. *Yörs.* D. Anadolu bölgesinin bazı yörelerinde, özellikle Erzurum ve çevresinde köy seyirlik oyunlarını düzenleyen ve yöneten kimselere verilen ad.

KUMRAL sıf. ve a. Saçlarının rengi açık kahverengiyle koyu sarı arasında olan kimse için kullanılır: *Kumral bir genç.*

◆ sıf. Bu renkte olan saç, sakal, bıyık için kullanılır.

KUMRALLIK a. Kumral olma durumu, niteliği.

KUMRAN *(Kirbet),* Filistin'de Ölü deniz' in kuzey-batı kıyısında, Eriha'nın 13 km güneyinde arkeolojik sit. Kirbet Kumran' ın adının geçtiği en eski belge İ.Ö. VIII.-VII. yy.'lara uzanır. Ölü deniz* elyazmalarının bulunmasından sonra (1946-1956) yöredeki on bir mağarada başlatılan kazılarda Hirkan I döneminden (İ.Ö. 134-104) kalma konutlar ortaya çıkarıldı. Bu konutlar, tarihçiler tarafından Essenliler oldukları kabul edilen "İttifak tarikatı" üyelerinindi. Kirbet Kumran, 66-70 arasında çıkan yahudi ayaklanması sırasında (bu ayaklanma sonunda yahudi krallığı yıkıldı) İ.S. 68 yazında kısmen tahrip oldu; Bar-Kohba ayaklanması sırasında (İ.S. 132-135) başkaldıranlar buraya sığındı. Daha sonra, Kirbet Kumran tümden terk edildi.

KUMRU a. (fars. *ḳumrī*'den). **1.** Gri, kahverengi ve pas rengi gibi çeşitli renklerde tüyleri bulunabilen küçük güvercin. (Bil. a. *Streptopelia turtur;* güvercingiller familyası; boyu 28 cm.) [Eşanl. ÜVEYİK.] (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** *Kumru göğsü,* yanardöner renk. ‖ *Kumrular gibi sevişmek,* sözkonusu iki sevgiliyse, çok güçlü sevgi bağlarıyla birbirlerine bağlı olmak.

—Giy. Anadolu'nun bazı yörelerinde, kadınların gerdanlık olarak kullandıkları bez bir şerit üzerine dikilmiş, yarım ya da çeyrek altın dizisine verilen ad.

—Terz. *Kumru yaka,* dekolte olmayan kadın giysisi yakası. (Kesimi, kumrunun boynundaki çizgiyi andırdığından bu ad verilmiştir.)

—ANSİKL. Kumruya nisan ile ekim ayları arasında Avrupa'nın bütün ılıman bölgelerinde ve Orta Asya'da rastlanır. Afrika savanlarında kışlayan bu göçmen kuş, yabani tohumlar ve küçük omurgasız hayvanlarla beslenir, ağaçların alt dallarında ya da çalılıklarda yuva yapar. Evcil kumrunun atası Afrika kökenli kolyeli kumrudur *(Streptopelia risoria).*

—Ed. Divan şiirinde kumru, hep serviyle birlikte anılır. Servi, görünüşüyle bir sayısını (1) anımsattığından vahdet (birlik) inancı dolayısıyla Tanrı'yı, kumru da boynundaki kuşaktan ve hu çekmesinden dolayı kulu simgeler. Kumrunun, aşkla bağlandığı servinin üzerinden ayrılmadığı anlatılır. Bu hayal, minyatürlerde de kendini gösterir ve servi çizilince mutlaka üstüne bir kumru da eklenir: *"Serv serkeşlik kılar kumru niyazından meğer / Damenin tuta ayağına düşe yalvara su"* (Servi yani Tanrı, kumrunun yani kulun yalvarmasına aldırmıyor. Ancak su [şefaat edici, Peygamber] servinin eteğini tutup ayağına düşerek yalvarırsa belki dinler) [Fuzuli].

KUMRU, Orta Karadeniz bölümünde Ordu iline bağlı ilçe; 39 593 nüf. (1990); 344 km²; 30 köy. Merkezi, Ordu'nun 89 km G.-B.'sında *Kumru,* 10 774 nüf. (1990). Fındık, patates üretimi. Orman ve hayvan ürünleri.

KUMSAL a. Su kıyısında bulunan düz ve kumluk alan. (→ KUMLA.)

—Balıkç. *Kumsal avı,* çeşitli kabukluları, kumbalıklarını ve balçık içinde tutsak kalmış bazı yassı balıkları yaya olarak avlama.

KUMSALLIK a. Kumsal olma durumu.

KUMSEVER → KUMCUL.

KUMSIRTI a. Denizbil. Akıntı yönüne göre enine yerleşmiş, metrelerce yükseklikte kumlardan oluşan, dalga biçiminde sırt. (En iyi bilinen kumsırtı alanları, kıta sahanlıklarındaki alanlardır [Kuzey denizi, Manş]. Kumsırtları ya paralel ve birbirlerine özdeş sırtlar halinde, ya da gelgitin ya da soluğanın türbülans derecesine bağlı olarak düzensiz alanlar halinde sıralanabilir. Güçlü dip akıntılarının geçtiği derin deniz bölgelerinde bakışımsız kumsırtı dizileri bulunur.)

KUMTAŞI a. Bir kumun doğal çimentolaşmasından doğan ve kuvars taneleri oranı yüksek olan tortul kayaç; kumtaşı inşaatta, yol ve kaldırımlara taş döşemede, çok ince olanları da bileme taşı olarak kullanılır. (Bk. *ansikl.* böl. Yerbil.)

—İnş. *Kalkerli kumtaşı,* içinde kireçtaşı taneleri bulunan yeşilimsi bir tür kumtaşı.

—Petrogr. *Kırmızı kumtaşı,* kuru iklim etkisiyle, önce devon sistemi sırasında *(eski kırmızı kumtaşı),* sonra perm devrinde *(yeni kırmızı kumtaşı)* kuzey kıyılarına çökmüş karasal kökenli, gölsel fasiyesli kırmızı çökel. ‖ *Kumla kumtaşı,* kireçtaşının (kalsit, aragonit) etkisiyle genellikle denize doğru eğimli banklar biçiminde (3 m'ye kadar) çimentolaşmış, kimi kez mercan kökenli olan kumla kumunun ufalanabilen taşlaşması. (Kumla kumtaşlarının genellikle tropikal kıyı kumsallarında görülmesi çevrebilimsel [karbonatlı mercan çökelleri] ve kimyasal [buharlaşma gücü] koşullarla açıklanır.)

—ANSİKL. Yerbil. Kumtaşı tortul dizilerde çok sık rastlanan bir kayaçtır, az çok düzenli banklar ya da mercekler biçiminde bulunur. Rengi genellikle açık, griye çalan sarımsı beyazdır, ancak çimentosu, içerdiği demir oksitlerin sarı, kırmızı ya da yeşil rengini almış olabilir. Çimentolaşma derecesi değişkendir ve kullanıldığı alanı da bu derece belirler. Taneleri sıkıca birleşmişse ve hem birbirlerinden, hem de çimentodan ayırt edilemiyorsa, bu kumtaşına kuvarsit denir.

Kumtaşları şu ölçütlere göre sınıflanır: tane boyu *(kalın, orta, ince, çok ince kumtaşları);* çimentonun türü (kireçli çimento [*kireçli kumtaşı*], dolomili çimento, silisli çimento [*kuvarslı kumtaşı*], demirli çimento, lötitli çimento); özel öğelerin varlığı: fosiller ya da fosil kalıntıları (fosiller çok ve yönlüyse, *kabuklu kumtaşı, lümaşelli çimento*), mikalar (mikalar yatak halindeyse *mikalı kumtaşı* ya da *psamit*), feldispat (*feldispatlı* ya da *arkozlu kumtaşı,* feldispat % 25'ten çoksa *arkoz*), kayaç artıkları (*litik kumtaşı* ya da *grauwacke, draje kumtaşı*) ve glokonit (*glokonitli kumtaşı* [yeşil]).

Kumtaşı oldukça gözeneklidir ve oranı çimentolaşma düzeyine göre değişir. Önemli su örtüleri oluşturabilir ya da hidrokarbonlar içerebilir. Çözüldüğünde, yeniden arenitli çökeller oluşur.

Kimi kumtaşları, yerel olarak, belli bir

sürmeli kumpas

iç çap kumpası

kalınlık kumpası

kumru ya da üveyik *(Streptopelia turtur)*

evcil kumru

jeolojik oluşumun göstergesidir ve bu durumda adı bir katın adının eşanlamlısı olarak kullanılır: *armorik kumtaşı* (Fransa'nın batısında silures katı), *eski kırmızı kumtaşı* (devon katı), *yeni kırmızı kumtaşı* (perm katı), *Vosges kumtaşı* ya da *alacalı kumtaşı* (trias), *Fontainebleau kumtaşı* (etampes katı).

KUMTAŞLI sıf. Yerbil. Kumtaşı yapısında olan ya da kumtaşı içeren bir kayaç için kullanılır.

KUMTEPE. Arkeol. Çanakkale'nin merkez ilçesinde, Truva'nın 5 km kadar K.-B.'sında höyük. 1934'te J. L. Caskey, J. Sperling, 1936'da da H. Z. Koşay ve J. Sperling tarafından kazıldı; Truva I ve Truva IV'le çağdaş iki katman saptandı. Üç evreli birinci katmanın en alt iki evresinde Son Bakırtaş döneminden İlk Tunç çağa geçiş oluşturan ve İlk Tunç çağ Truva I yerleşmesinde ele geçenlerden daha eski olan çanak çömlekler bulundu. Ayrıca ölülerin hoker durumunda gömüldükleri mezarlar ortaya çıkarıldı. Bunların üstündeki üçüncü evreyse Truva I'le çağdaştır (yuvarlak karınlı, dik boyunlu, yüksek ağızlı kaplar).

KUMUÇ a. Böcbil. YAPRAKBİTİ'nin eşanlamlısı.

KUMUKÇA a. Kıpçakçanın bir koludur. Türkiye türkçesine göre gösterdiği bazı farklılıklar şöyledir: sözcük başında *k*-ler *g*- olur: *gişi* (kişi). Ünlüyle başlayan birçok sözcüğün başında *h* ünsüzü türemiştir: *hav* (av). Ünsüz uyumu gelişmiştir: *günnüz* (gündüz). Ad çekiminde yönelme durumu *-ga, -ge* ekiyledir: *biçenlikge* (otlağa). Yükleme durumunda ünsüzle biten sözcüklere de *-nı, -ni* eki gelir: *atnı* (atı). Tamlayan eki *-nı*'dır: *yaşlarnı* (çocukların). Fiil çekiminde şimdiki zaman, *gelemen* (geliyorum), *gelebiz* (geliyorum) biçimindedir. Geçmiş zaman *-ġan* ortacıyladır: *barġanmen* (vardım). Yaygın ulaçlardan biri *-ġanlı*'dır: *eşitgenli* (işiteliden beri). Bazı yaygın ekler şunlardır: *-vuç* (*yılavuç:* ağlayan), *-vuk* (*yırtlavuk:* parıltı), *-üv* (*ölüv:* ölüm), *-çan* (*uyalçan:* utangaç) vb.

KUMUKLAR ya da **KUMIKLAR,** Altay Türkleri'nden Kıpçaklar'ın bir kolu. Dağıstan Kafkasları'nın kuzey-doğu ve doğu yamaçlarıyla Hazar denizi arasında yaşarlar. Kuzeyde Nogaylar, batıda Avarlar ve Dargalar, güneyde Taberseran ve Azeriler ile komşudurlar.

Kumuklar, Dağıstan Özerk Cumhuriyeti'nde kuzey ovalarında, Babayurt, Husrevyurt, Kızılyurt'ta; doğu ovalarında ise, Buynaksk ve Karabudah kent yönetim merkezlerinde; Kayakent Kumukları adı verilen Güney Kumukları da, Kayakent ve Kaytak yönetim bölgesini oluşturan Magalis, Yengikent ve Tümenler yerleşim merkezlerinde yaşarlar.

Kumuklar'ın, yerli Kafkas halkıyla XI.-XIII. yüzyıllarda K. Kafkas bozkırlarından ovalara doğru göçerek dillerini yerlilere kabul ettiren çeşitli türk boylarının (Hazar, Kıpçak, Kuman vb.) karışımı oldukları öne sürülür. Halkın hemen hepsi müslümanlığı kabul etmiştir.

Kumuklar, ilk olarak bir emirlik (şemhelet) kurarak siyasal yönden örgütlendiler. Bu emirlik, bütün Kumuklar'ı, Dağıstan'ın K. ve D.'sundaki halkları birleştirdi. Emir (şemhel), başlangıçta Laklar'ın (Kazı Kumukları) bölgesindeki dağlarda kalıyordu. Şemhel Çoban ölünce (1578), yerine geçen oğlu Sultan But döneminde Buynaksk başkent oldu. 1640'tan sonra ise, başkent, Tarku'ya taşındı. Emirlik, XVI. yy.'da Moskova'nın resmi bağımlısı olmasına karşılık, Osmanlılar'ı desteklediğinden 1586, 1590 ve 1604 rus seferleri bir sonuca ulaşamadı. Ruslar, 1725'te emirliğin bağımsızlığına son verdiler. Gülistan antlaşması (1813) ile Dağıstan Ruslar'a bırakıldıysa da kumuk emirleri halklarını yönetmeyi sürdürdüler. Şeyh Şamil ayaklanmasının bastırılması (1859) üzerine Kumuklar ile birlikte öteki Dağıstan halkları da Çarlık Rusyası'nın egemenliğine girdi.

Kumuklar'da XX. yy. başlarında yeni okullardan yetişmiş aydın bir sınıf oluştu. 1917 Devrimi'nden önce gelişen kumuk milliyetçiliği, öteki Kafkas halklarının bağımsızlık savaşımlarında da etkin rol oynadı. SSCB, Kumuklar'ın yaşadıkları bölgeye ancak 1920'de egemen olabildi.

Kumuklar'ın toplumsal yapısı 1917'den önce yönetici sınıf (şemhelbek), yüksek sınıf (çanka), orta sınıf (serözden) ve din adamlarından oluşuyordu. Bunların dışında serbest kişiler (uzden), azat edilmiş (çağar) ve toprağa bağlı (terkeme) köleler ve ev hizmetleri görenler (kul) vardı.

• *Edebiyat.* Kumuklar'ın zengin halk edebiyatı XVIII. yy.'a kadar yazıya geçirilmedi. Nebolsen'in mollalardan derlediği en eski ürünler yayımlanamamış, Petersburg'daki İmparatorluk coğrafya derneği kitaplığı'nda kalmıştır. Petersburg Üniversitesi'nde türk dili okutan Mehmet Osmanov'un 1883'te yayımladığı derlemede ise destansı ve lirik edebiyata ait örnekler yer alır. Bu edebiyatta masal, halk hikâyeleri yanında *yır* adı verilen manzum destanlar geniş bir yer tutar. Bağımsızlık savaşçısı Irçı Kazak, destan şairlerinin en tanınmışlarındandır. Batır Ay, Ananay Arslan, daha sonraları yetişen Sultanbeg, Ensari Zülkarneyn, Alip Murza da destansı ürünler vermişlerdir. Sözlü halk edebiyatında doğaçtan söylenmiş dörtlüklerden oluşan *sarın*'lar, *yas* adı verilen ağıtlar da yaygındır. XX. yy. başında Temirhan Şûra'da (bugün Buynaksk) Muhammet Mirza Magrayov'un medrese öğretimi için arapça kitaplar basmak amacıyla açtığı basımevi, kumukça edebiyat yapıtları da yayımlamaya başladı; Ebu Sûfyan adlı şairin kitapçıkları bu yolda ilk örnekleri oluşturdu (1912). Kumuk yaşamından kaynaklanan ilk çağdaş öyküleri Nohay Batırmarzayof kaleme aldı: *Zavallı Habibat* (1905), *Bedbaht Canbike* (1907) vb. Bu yazar, kadınların yaşam güçlüklerini, sorunlarını konu ediniyor, Rusya'ya karşı girişilen bağımsızlık hareketleriyle ilgili siyasal şiirler de yayımlıyordu. Oğlu Zeynülâbid'le birlikte kurduğu Tan Çolpan adlı edebiyat derneği ve aynı adla yayımladıkları dergi (1917-1918), döneminde etkili bir yayın organı oldu. Temirbulat Baybulatoğlu Şeyh Şamil, Hacı Murat gibi kahramanları konu edinen tarihsel oyunlar yazdı. 1917 Devrimi'nden sonraki şiirin en tanınmış şairlerinden biri ulusal şair sayılan Abdullah Magomedov'dur. Azeri şairi Sabir'in etkisinde kalan ve *Molla Nasrettin'in sefer yoldaşı* (1928) adlı yapıtı yayımlayan Yusuf Gereyef, oyun yazarı ve şair Alimpaşa Salavatoğlu İkinci Dünya savaşı'ndan önceki en tanınmış yazarlardandır. Daha sonraki dönemde yetişenler arasında A. Beşirov, *Yırlar ve poemalar* (1948) kitabının yazarı Abdülvehab Süleymanoğlu, Eçnu Hacı vb. sayılabilir. İnçu Gadieva tanınmış bir kadın yazardır.

G. Sloan-C. E. D. R. İ.

KUMUL a. **1.** Rüzgârın biriktirdiği bir kum yığınının oluşturduğu tepe. (Kumulların yükseklikleri birkaç dm ile onlarca m arasında, uzunluklarıysa 1 m ile erglerdeki kumul sıralarında onlarca kilometre arasında değişebilir.) [Bk. *ansikl.* böl.] **—2.** *Kıyı kumulu,* rüzgârın kıyıdan taşıyıp biriktirdiği kuru kumlardan oluşan kumul çeşidi.

—ANSİKL. Rüzgârın yığdığı kumullar, daima kumlardan oluşur. Gerçekte, rüzgârın gücü çakıl yığınları oluşturmaya yetmez; kil ve balçıklarsa, kumul halinde çökelemeyecek kadar incedir. Sebhaların kenarında görüldüğü gibi, kil taneleri ancak tuz billurlarıyla çimentolandıkları zaman kumullar halinde birikebilir. Kumullar yalnızca bitki örtüsünün az ve çok seyrek olduğu bölgelerde oluşabilir; çünkü bitkiler, kumu tutar ve rüzgârı engeller. Kumullara özellikle çöl ve yarıçöl bölgeleriyle kıyılarda rastlanır.

• *Çöllerdeki kumullar.* Genellikle, 1 000 km'den daha geniş yer kaplayabilen alanlarda (ergler) görülür. Erglerde kum, erg içinde yer değiştirir, ama ergin sınırları değişmez. Kumulların konumu da genellikle çok sabittir. Ergler daima, suların çökelttiği kum örtüleri (Senegal'deki deniz oluşumları, Büyük Sahra'daki alüvyon yelpazeleri) üstünde yer alır. Erglerdeki kumulların hemen hemen hepsi, çoğunlukla onlarca km boyunca ve uzun şeritler (Büyük Sahra'nın Cezayir kesiminde *siuf* [*sif*'in çoğulu] adı verilir) halinde dizilir ve koridorlarla (içlerindeki toprak daha iyi tutturulmuş olduğunda yollar bu koridorlardan [gassi ya da feycler] geçer) birbirlerinden ayrılır. Kumun az olduğu bölgelerde, kumullar, kayalık ya da killi tabanın üstünde birbirlerinden ayrı olarak sıralanır; ayça biçiminde olan bu kumullar, rüzgârın estiği yönde ileri ve orta kesimleri daha çabuk yer değiştirdiğinden ayçanın uçları geride kalır: bunlara barkan* denir. Engel görevi yapan bitki örtüsü, kumulların biçiminde karışıklıklara yol açar: bir bitki kümesinin arkasında biraz kum biriktiğinde, bir *nebka* oluşturur. Kumulun yüksekliği 1 m'yi aşarsa, buna *rebdu* adı verilir.

• *Kıyı kumulları.* Morfolojilerinde çeşitli etmenler rol oynar: suların çekilme döneminde kumsalın genişlemesiyle birlikte artan kumla beslenme; rüzgârın gücü (deniz rüzgârı genellikle kara rüzgârından daha güçlüdür); zeminin pedolojik ve hidrolojik durumuna bağlı olan bitki örtüsünün yoğunluğu.

Bir kumulun kesiti her zaman bakışımsızdır: rüzgâra karşı konumdaki yumuşak eğimli ve dışbükey yüz, daha dik ve içbükey rüzgâraltı yüzle çelişir. İlerleyici bir kumul sözkonusuysa, rüzgâraltı yüze "ilerleyici doruklu yüz" denir. Kumullar, konumlarına ve egemen rüzgâra oranla doğrultularına göre sınıflandırılır. Kumullar kumsallarda (kıyı kumulları) ya da yük-

kıyı kumulu
(Fransa'da Arcachon [Gironde] yakınında Pilat kumulu)

sek deniz düzeyi yakınında (önkumul) oluşur. Kıyının geri kesiminde enine kumul sıraları gelişir; bitki örtüsü ve çimentolaştırma olayı kumu tutuyorsa, kumulların ilerleyişi yavaştır. Bir gereç fazlalığı, yeraltı su örtüsündeki bir alçalma, toprağı ya da bitki örtüsünün yok olması, kumulun yeniden biçimlenmesine yol açabilir. Rüzgârın açtığı gediklerden yeni kumullar gelişir, artbölgeye taşabilir: karmaşık tepecikler oluşması, egemen rüzgâra paralel boyuna kumullar uzanması. Bu boyuna kumullar, cepheden (parabolik kumullar) ya da kanatlardan (tarak ya da tırmık biçimli kumullar) birbirlerine eklenebilir.

Kumulların yer değiştirmesi ve yeniden harekete geçmesi yıkımlara yol açabilir: köylerin kumullarla örtülmesi, akışın değişmesi ya da tıkanması. Dallardan çitler yapılarak sağlanan kısa süreli hareketsizleşmelerden yararlanılarak, otsu bitkiler dikilir. Ama kumulları hareketsizleştirme sorunu, bazı kıyılarda, özellikle kurak bölgelerde, önemini korumaktadır.

KUMULARASI sıf. Jeomorfol. **1.** Kumulların arasında bulunan çukurlar ya da oluşumlar için kullanılır. **—2.** *Kumularası oluk*, boyuna kumulları birbirinden ayıran oluk.

KUMUNDUROS (Aleksandros), yunanlı siyaset adamı (Avid 1814-Atina 1883). Meclis başkanlığı (1854), birçok kez bakanlık, 1878 Rus-Türk savaşı sırasında da hükümet başkanlığı yaptı. Türkiye'ye savaş ilan edilmesini istedi, ama desteklenmediğini anlayınca, 1882'de istifa etti.

KUMUŞ a. Böcbil. YAPRAKBİTİ'nin eşanlamlısı.

KUMYALI, rumca **Koma tu Ghialu,** KKTC'de Gazi Mağusa ilçesine bağlı köy.

KUMYULAFI a. Kumulların tespiti için kullanılan saçakköklü otsu bitki. (Bil. a. *Ammophila* [*psamma*] *arenaria;* buğdaygiller familyası.)

-KUN → -GIN.

KUN → KUMANYA.

KUN (Béla), macar devrimci (Szilágycseh, Transilvanya, 1886-Ukrayna 1939). Transilvanya'da sosyal demokrat partiyi örgütledi. Birinci Dünya savaşı'nda Rusya'da hapsedildi, 1917'de serbest bırakıldı, Lenin'in güvenini kazandı. Budapeşte'ye döndü ve komünist bir gazete çıkardı. 24 kasım 1918'de Macar komünist partisi'ni kurdu. Terhis edilmiş işsizler arasında bir ayaklanma hazırladı. 22 şubat 1919'da tutuklandı. Müttefikler'in yaptığı sınır düzenlemeleri üzerine başlayan ulusal ayaklanma sırasında serbest bırakıldı (21 mart). Dışişleri komiserliğine getirildikten sonra Halk komiserleri konseyi'nin gerçek lideri oldu. İlan ettiği proletarya diktatörlüğü ancak 133 gün sürdü: ekonomideki iflas, açlık, terör (585 açık infaz), son olarak da Müttefikler'le ilişkinin koparılması düşüşünü hazırladı, Romanya'nın saldırısı da bunu hızlandırdı. Béla Kun önce Avusturya'ya sığındı (1 ağustos), sonra Sovyetler Birliği'ne gitti. Burada Komintern üyesi olarak Batı Avrupa seksiyonunun başına getirildi (1928). Stalin'in emriyle tutuklanıp idam edildi; Hruşçev tarafından yeniden saygınlığına kavuşturuldu.

KUNAKSA, Babil yakınlarında köy. Burada pers kralı Artakserkses II, kardeşi Genç Keyhüsrev'in asyalı ve 12 900 yunanlı paralı askerden oluşan ordusunu durdurmuştu (İ.Ö. 401). Keyhüsrev öldürüldü, ama savaş alanına egemen durumda kalan Hellenler ünlü Onbinlerin dönüşü (Anabasis*) diye bilinen geri çekilme harekâtına burada başladılar.

KUNAMA a. Etyopya'nın kuzeyinde konuşulan Nil-Çad öbeğinden dil.

KUNAR, Afganistan'da il, Pakistan sınırı boyunda, Kâbil'in K.-D.'sunda. 9 661 km²; 322 000 nüf. Merkezi *Esedâbâd.*

KUNAYTRA, Suriye'de kent, il yönetim merkezi; 29 000 nüf. —*Kunaytra ili*, 1 710 km²; 39 000 nüf. (1990).

KUN CAN → KUN TSAN.

KUNCEWİCZOWA (Maria), polonyalı kadın yazar (Samara 1899). Daha ilk öykü kitabı *Przymierze dzieckiem* (1927) yayımlanır yayımlanmaz büyük ün yaptı. Toplumla ilişkileri çerçevesinde kendini tanımlamaya çalışan bir kadını inceleyen gerçekçi romanı *Cudzo ziemka* (1936) ile ününü pekiştirdi. Değişken dünyayı özlü bir anlatımla yansıttı, savaş günlüğünde (*Klucze*, 1943), romanlarında (1952'de fransızca [*le Forestier*], 1957'de de lehçe olarak [*Leśnik*]; *Tristan 1946*, 1967), gençlik kitaplarında (*Fantomy*, 1971) ve denemelerinde (*Natura*, 1975) duyguların ve iklimlerin devingen oyununu canlandırdı. İngilizce bir Polonya edebiyatı antolojisi yayımladı (*The Modern Polish Prose*, 1945).

KUNCİCE, Çek Cumhuriyeti'nde kent (demir-çelik), Ostrava bitişikkentinde.

KUNCKEL ya da **KUNKEL VON LÖWENSTERN** (Johann), alman kimyacı (Hütten, Rendsburg yakınında, 1638 -Stockholm 1703). Berlin'de, daha sonra da İsveç'te yaşadı; amonyağı buldu, 1690'da, Jean Rey'den sonra, yükseltgenmiş metallerde ağırlığın arttığını gösterdi.

KUNÇE (Seyni), nijerli devlet adamı (Fandou, Filingué yakınında, Nijer, 1931 - Paris 1987). 1949 yılında fransız ordusuna girdi, teğmen oldu, 1961 yılında Nijer ordusuna katıldı. Silahlı kuvvetler kurmay başkanı yardımcısı (1966), sonra da Genelkurmay başkanı (1973) oldu. Nisan 1974'te bir hükümet darbesiyle Başkan Hamani Diori'yi devirdi. Yüksek askeri konsey başkanı, Devlet başkanı ve Kalkınma bakanı görevlerini üstlendi.

KUNDA a. Böcbil. Bir çeşit zehirli örümcek.

KUNDA, Estonya'da kent, Finlandiya körfezi kıyısında. Üst Yontmataş döneminden kalma bir sitten, Danimarka Maglemose'u ile eşdeğerli bir evrenin ürünü olan kalıntıları çıkarıldı (VII.-VI. binyıl); kemikten önemli araç gereçler.

KUNDAK a. (yun. *kontaki*). **1.** Yeni doğmuş bir bebeği, başından ayaklarına kadar sarmaya yarayan bez; bez takımı. **—2.** Yangın çıkarmak amacıyla kullanılan tutuşturulmuş yağlı bez çıkını (bu anlamdan genelleşerek yangın çıkarmak amacıyla kullanılan her şey). **—3.** Topları ve kimi özitimli mermileri desteklemeye, hedefe yöneltmeye ve genel olarak da yerlerini değiştirmeye yarayan metal ya da ağaç gövde. (Bk. *ansikl.* böl. Sil. ve Ask. tar.) **—4.** Bir silahın desteği. **—5.** Saçları yemeni içine toplayıp bağlama. **—6.** *Kundak sokmak, kundak koymak*, yangın çıkarmak amacıyla bir yere kundak yerleştirmek, yangın çıkarmak; bir düzeni bozacak yasadışı bozguncu bir davranışta bulunmak; ara bozacak bir söz söylemek ya da bu yönde davranmak.

—Arabac. At arabalarında dingil üstünde bulunan ağaç yatak.

—Ask. *Kundak atmak*, ateşli bir silahı, özellikle topu, kabaca atış yapacağı hedef bölgesine yöneltmek amacıyla, kuyruk manivelasından yararlanarak elle istenen yöne doğrultmak.

—Böcbil. Son larva kabuğunun sertleşmesi ve çok küçük bir fıçı görünümü almasıyla ortaya çıkan, bazı böceklerde (özellikle sikloraf ikikanatlılar) nemfe dönüşme başkalaşmasının içinde gerçekleştiği, çoğunlukla pigmentli sert mahfaza. (Eşanl. PUPA.)

—Giy. *Kundak yemeni*, yemeninin ensede ve önde biraz saç bırakılarak başa sıkıca sarılmasıyla oluşturulan saç tuvaleti. (Yemeni ortasından katlanıp üçgenin geniş ucu enseye getirilir, uçları önde bağlanır. Tepeye alınan üçgen kısım, düğümün arasına sıkıştırılır. Çoğunlukla yemeninin oyalı kenarları alna ve şakaklara getirilecek biçimde düzenlenir.)

—Mad. oc. Demir bir tahkimat direğinde, içinde erkek parçanın kaydığı dişi parça.

—Sil. *Kundağı motorlu top*, namlusu bir mevziye ya da kule altına yerleştirilmiş zırhlı topçu aracı. (Bk. *ansikl.* böl.) || *El kundağı*, atıcının, silahını eli yanmadan taşıması, kullanmasını sağlayan ve ateşli bir silahın namlusuna tespit edilen genellikle ağaçtan parça. || *Tabanca kundağı*, ateşli bir silahta, içine namlu giren ağaç parça. (Kundak, kabzadan ayrı ya da kabzayla birleşik olabilir.) || *Tüfek kundağı*, tüfeğin namlu ve mekanizmalarını taşıyan ahşap bölümü.

—ANSİKL. Sil. ve Ask. tar. İlk kundaklar XIV. yy.'da görüldü: bunlar, taşıtlar üzerinde taşınan topları hedefe yöneltmeye ve hareket ettirmeye elverişli olmayan, tekerleksiz, kaba ağaç çatkılardı.

XV. yy.'da Bureau kardeşler atlarla çekilen ve kundak kolu bir arabaya dayanan tekerlekli kundakları yaptılar; kundak, namlunun donatıldığı muyluları taşıyan taşıyıcı kundakları içeriyordu; arka bölüme, namlu ile kundak arasına takılı bir takoz, topun yüksekliğini ayarlamayı sağlıyordu. XVIII. yy.'da Gribeauval, kundakları, demir bir dingille donattı ve hayvanları alman usulü koşarak bu kundakları daha hareketli hale getirdi; takozun yerine kullanılan nişan vidası, nişan almayı kolaylaştırıyordu. 1829'da, üzerine mürettebatın bindiği iki tekerlekli ingiliz modeli kasanın benimsenmesiyle, toplar mürettebatıyla birlikte daha hızlı hareket olanağına kavuştu: çok dar olan kundak kolunun ucunda, öntakımdaki cıvataya geçirilen bir bağlantı halkası bulunuyordu. 1877'de kullanılmaya başlanan Bange kundakları, gergi çubuklu çelik sactan iki muylu taşıyıcı ile bir nişan alma ve frenleme sisteminden oluşuyordu. Ancak toplar hâlâ tek parça olduğundan atış sırasında geri tepiyor ve nişan ayarları bozuluyordu; bu nedenle hızlı atış yapılamıyor ve frenleme de beklenen sonucu vermiyordu. Tepmeyi azaltmak için kimi toplar hidrolik bir fren yardımıyla sabit bir yere bağlandı. 1895'e doğru, 1897 modeli 75'lik topun hidropnömatik geritepme fren tertibatı sayesinde modern toplar ortaya çıktı. Toprağa tespit, kundak kolunun arkasında bulunan kabza biçiminde bir mahmuz yardımıyla sağlandı; atış sırasında, yol fren çubuğu zemine bırakılıyor ve top, elle fren pabuçları üzerine yatırılıyordu; bu da, atışın bozulmasını nispeten önlüyordu; 1914'ten sonra benimsenecek geniş açılı atışlar, mahmuzu toprağa gömmeyi gerektirdi. *Açılır kollu kundak* denilen çift kollu çatal kundaklarla (1913'ten sonra Filloux tarafından hazırlanmış 75'lik 1911 italyan modeli ve 155 GPF) 60°'lik bir atış alanı dövülebilir, ancak muylu ortalayıcı olmama-

kumyulafı *(Ammophilia arenaria)*

Harlingue-Roger-Viollet

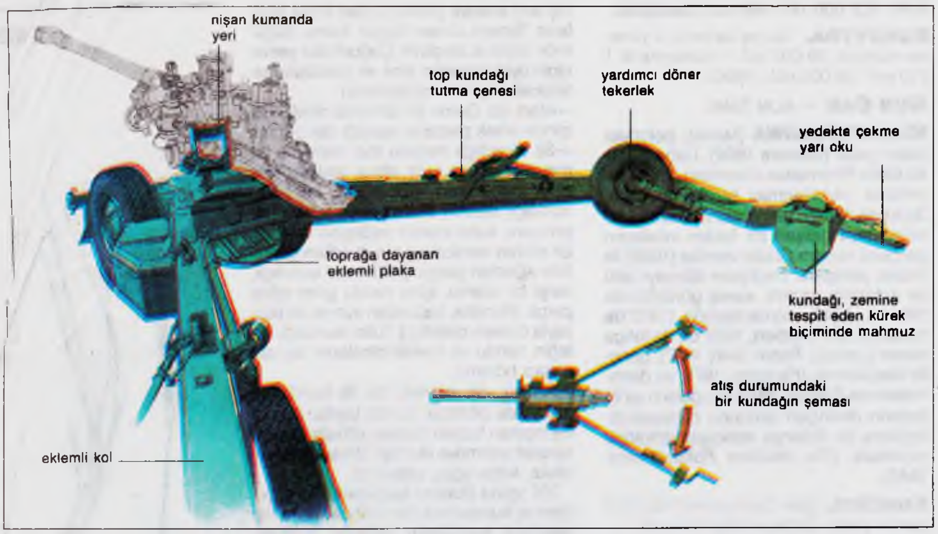
Béla Kun

bir fransız gemi topunun **kundakı** (XVIII. yy.)

Gribeauval tipi bir topun **kundakı** (XVIII. yy.)

isveç yapısı 155 mm'lik FH 70 sahra obüsünün çift kollu çatal **kundakı** (1980)

Gisèle Freund

Milan **Kundera**

Rol

amiral **Kunduriotis**

sı, 155 GPF modeli için, bir geri tepme çukuru açmayı gerektirir. Büyük çaplı toplar için, 1914-1918 arasında, kauçuk lastikler üzerine oturtulmuş platform kundaklar ile bojilerle donatılmış bir furgon üzerine monte edilmiş kundaklar kullanıldı; ayrıca kaymalı olan kimi kundaklar, hedefe yöneltilebilmeleri için eğri bir kiriş üzerinde yer değiştiriyordu. Ağaç-demir tekerleklere uygun olmayan elverişsiz arazilerde taşıma, önceleri 75'lik ve 105'lik topları taşıyan kamyonlarla sağlanıyordu; sonra, iki savaş arasında seyyar takımlar daha sonra da, büyük çaplı pnömatik tekerlekler kullanıldı. İkinci Dünya savaşı sırasında toplar için *çift kollu çatal* kundak yaygınlaşırken, *üç kollu* ya da *dört kollu* kundak üzerine yerleştirilmiş hava savunma silahları ortaya çıktı. (Günümüzde yalnız, arka kasaların üzerinde kollar bulunan 105'lik ve 155'lik toplarda çift kollu çatal kundaklar bulunur; kasalar da yere mahmuzlarla tespit edilir.) Günümüzde birçok top, mürettabatı korumak için zırhlı tartıllı bir şasi üzerine (kundağı motorlu toplar) ya da motorlu toplarda olduğu gibi (amerikan 175'liği ve 203'lüğü, fransız 153 F3 Am'si) mürettebatı yerde bulunan zırhsız bir kasa üzerine monte edilmiştir. *Geri tepmesiz toplar*'da kullanılan kundaklar basit desteklerdir (106 SR 220 kg gelir ve bir jeep ya da çatal ayak üzerine yerleştirilir).

Özitimli mermiler'in, tekerlekli ya da tırtıllı şasi üzerine monte edilen kundakları, seri atış yapabilen çok sayıda roketi içeren yönlendirilebilir metal kasalardan oluşur; büyük güdümlü füzeler için bu sayı bire indirilebilir. (→ FÜZEATAR, ROKETATAR.)

Gemilerde ve sahil korumada kullanılan topların kundakları da bunlarla birlikte gelişmiştir. Kimi eski toplarda, tekerlekli bir şaryo üzerine yerleştirilmiş namlu, atış konumuna gelebilmesi için eğik bir düzlem üzerinde geri tepiyordu. Daha sonra, topu kuleye monte edebilmek için bir beşik ve esnek bir bağlantı kullanıldı.

• *Kundağı motorlu top.* İkinci Dünya savaşı sırasında, tank şasisi üzerine monte edilmiş mevzi altı topları ortaya çıktı: bunlar, o tarihten bu yana sayıları sürekli artan, M3 şasisi üzerine yerleştirilmiş amerikan 105 HM7'si, alman Sturmgeschütz'ü ve rus SU dizisidir.

KUNDAKÇI a. **1.** Bir yerde yangın çıkarmayı amaçlayan kimse. **—2.** Tüfek kundağı yapan usta. **—3.** Ara bozucu, kargaşa çıkaran; bozguncu; fitne.

KUNDAKÇILIK a. **1.** Bir yerde bilerek ve isteyerek yangın çıkarma işi. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** Arabozuculuk, fitnecilik.
—ANSİKL. Cez. huk. Yapı, ekin alanı, erzak yığını ya da ambarı ateşe vererek yakan kişi üç yıldan altı yıla kadar ağır hapis cezasıyla cezalandırılır. Oturmaya ayrılmış yapıları, kamu yapılarını, sanayi tezgâhlarını, ticari ambarları, tersaneleri, tren vagonlarını, madenleri ve ormanları yakan beş yıldan aşağı olmamak üzere ağır hapis cezasıyla cezalandırılır (Türk cez. k. md. 369, 370).

KUNDAKLAMA a. Kundaklamak eylemi.

KUNDAKLAMAK g. f. **1.** *Bir bebeği kundaklamak,* onu kundakla sarmak. **—2.** *Bir yeri, bir şeyi kundaklamak,* orada yangın çıkarmak: *Bir evi, bir gemiyi kundaklamak.* **—3.** *Tüfek vb. kundaklamak,* ateşli silahlarda namluyu ağaçla kaplamak. **—4.** *Saçları kundaklamak,* yemeni ile toplayıp bağlamak. **—5.** *Bir işi kundaklamak,* onu bozmak, bozmaya çalışmak.

◆ **kundaklanmak** edilg. f. Kundaklamak eylemine konu olmak.

KUNDAKLANMA a. **1.** İkikanatlılarda larvaların nemfe dönüşmesi. **—2.** Bu larvaların bu durumda kaldıkları süre.

KUNDAKLANMAK → KUNDAKLAMAK.

KUNDAKLI sıf. Kundağa sarılmış, kundaklanmış.
—Esk. sil. Kundağı olan silah için kullanılır. || *Kundaklı filinta,* osmanlı ordusunda eşkincilerin kullandığı bir tür tüfek. || *Kundaklı kaval,* osmanlı ordusunda kullanılan bir tür tüfek. (Kundaklı filinta gibi bu tüfek de eşkincilerce kullanılırdı.)

KUNDALİNİ, belkemiğinin altında gizli duran enerjiyi *(muladharacakra)* belirten sanskritçe sözc. Bu gizli enerji, çöreklenmiş bir yılan biçiminde gösterilir. Kimi yoga teknikleri bu enerjiyi uyandırmak amacını güder. Kundalini aynı adı ya da *Şakti* (yaşam enerjisinin ilk kaynağı) adını taşıyan bir tanrıça biçiminde kişileştirilir.

KUNDELUNGU, Zaire'de yüksek platolar, Şaba'da, Lualaba'nın D.'sunda. Şistli kumtaşlı anahtar katmanları, Cambriaöncesi devri Afrika tabakalarının temel bütününü oluşturur. Ulusal park.

KUNDERA (Milan), fransız yurttaşlığına geçen çek yazar (Brno 1929). Ünlü bir piyanistin oğludur, yirmi yaşındayken komünist partiden çıkarıldı. İlk şiir kitaplarını (*Člověk, zahrade širá*) çıkarabilmek için 1957'yi beklemek zorunda kaldı. Apollinaire üstüne yaptığı bir inceleme (1958) ve Vladislas Vančura'nın roman sanatı üstüne yazdığı bir denemeden (1960) sonra, oyun *(Majitelé klíču,* 1962; *Jacques et son maître,* 1971), roman (*Var olmanın dayanılmaz hafifliği* [l'Insoutenable légerté de l'être, 1984]; *Şaka* [Žert, 1967]; *Veda dansı* [Valcik Na Rozloucenou, 1973]; *Gülüşün ve unutuşun kitabı* [Kniha Smichu Azapommeni, 1978]) ve öykülerindeki (*Gülünesi aşklar* [Smesne lásky, 1963-1969]) açıklık ve alaycılığıyla dikkati çekti. *Roman sanatı* (l'art du Roman) [1986-87] adında bir de inceleme kitabı vardır. Son yapıtı *Ölümsüzlük* (l'immortalité) 1990 yılında yayımlandı.

KUNDRES a. El sant. Bakır kap yapımında kullanılan, başı gaga biçimli ve dikdörtgen kesitli bir tür örs. (SAHAN ÖRSÜ, MISILDAN da denir.)
—ANSİKL. Kundres düz parçaların perdahlarını vurmada, sahan altı yapımında, kuşak çıkarmada ve kapların kenarlarını kıvırmada kullanılır. Tezgâha dik tespit edilerek çalışılır. Genellikle 30-40 cm yüksekliğinde olmakla birlikte daha küçük ve büyük olanları da vardır. Gövdesi dikdörtgen kesitli, başı gaga gibi öne uzamış, altı kesik piramit biçimindedir. Bakırcılıkta kullanılan temel örslerdendir.

KUNDT (August), alman fizikçi (Schwerin 1839 - İsraelsdorf, Lübeck yakînında, 1894). Bir akışkanın titreşiminden kaynaklanan durağan dalgaları incelemeye uygun bir tüp icat etti. 1871'de ışığın anormal dağılımını keşfetti. Warburg ile birlikte, seyreltilmiş gazların sürtünmesini ve ısıl iletkenliğini inceledi (1875).

KUNDUH (Bekir Sami) → BEKİR SAMİ BEY.

KUNDURA a. (yun. *kothornos*'tan). AYAKKABI'nın eşanlamlısı.
—Giy. Bir tür kaba ayakkabı. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. Giy. Kundura, genellikle konçsuz ve 1-2 parmak ökçeli olur. Tabanında kabara, ökçesinin altındaysa nalça bulunur. Genellikle erkekler tarafından kullanılmakla birlikte, Anadolu'nun bazı yörelerinde kadınlar da giyer.

Kunduranın Türkiye'de ne zamandan beri kullanıldığı bilinmemektedir. Adının rumca kökenli olması, bu tip ayakkabının ilkin Rumlar tarafından giyildiğini, daha sonra halk arasında yaygınlaştığını düşündürmektedir. Üstü bağlı, yumurta topuklu, düz ökçeli, sivri ya da geniş ve basık burunlu, dilli tokalı, yandan bağlı vb. birçok türü vardır. Ağır ve sert, kaba görünümlü bir ayakkabı türüdür.

KUNDURACI → AYAKKABICI.

Kunduracı oyunu, ortaoyunu fasıllarından biri. Zenne ev aramaktadır, Pişekâr ona ev bulur. Kavuklu gelir, Pişekâr'la birlikte kunduracılık yapacaklardır. Dükkânda çalışırken Çelebi'nin Zenne'nin evine girdiğini görür. Durumu Pişekâr'a anlatır o da Zenne'nin sevgilisi Tuzsuz Mustafa'yı çağırır. Zenne Çelebi'yi kaçırıp Tuzsuz Mustafa'yı içeri alır. Kavuklu kızar, yanına Çelebi, Tiryaki, Yahudi ve başka birçok kişiyi alarak baskın yapmak ister. Tuzsuz Mustafa bıçak çekip hepsini kaçırır, Zenne de kaçar. Kavuklu artık o mahallede kunduracılık yapmaktan vazgeçer.

KUNDURACILIK → AYAKKABICILIK.

KUNDURİOTİS (Pavlos), yunan amiral ve devlet adamı (Hydra 1855 - Atina 1935). Venizelos'un çalışma arkadaşı, Selanik'te Venizelos ve Dhanglis ile bir üçlü yönetim (triumviratus) oluşturdu. Kral Aleksandros'un ölümünde (1920) kral naibi oldu, iktidarı ana kraliçe Olga'ya bıraktı. Kral Georgios'un tahttan çekilmesi üzerine (aralık 1923) yeniden kral naipliğine getirildi. Venizelos'un dönüşünden sonra da Cumhurbaşkanlığına seçildi (13 nisan 1924). General Pangalos'un bir dikta yönetimi kurması üzerine mart 1926'da istifa etti, ağustosta yeniden görevine döndü, bu görevi 1929'a kadar sürdürdü.

KUNDUZ a. **1.** Akarsularda dallardan barajlar ve girişi su altında bulunan yuvalar yapan memeli kemirici hayvan. (Bil. a. *Castor fiber;* kunduzgiller familyası.) [Bk. *ansikl.* böl.] **—2.** Kunduz kürkü. (Bk. *ansikl.* böl. Kürkç.) || *Bataklık kunduzu* → BATAKLIK KUNDUZU.
—ANSİKL. Kunduzgiller familyasının günü-

bir ağacı kemiren kunduz

kunduz yuvasının kesiti

Zeki Kuneralp

müzde yaşayan tek türü olan kunduzun eskiden çeşitli ve çok sayıda türü vardı. Bütün Kuzey Avrasya'da yaşayan kunduzun Kuzey Amerika'da biraz değişik bir biçimine rastlanır: kanada kunduzu *(C. fiber canadensis)* alttürü. Günümüzde yaşayan en iri kemiricilerden biridir (90 cm, 25 kg), su yaşamına çok iyi uyarlanmıştır: arka ayaklar perdeli, kuyruğu yassı, kulak kepçesi küçük, kürkü sarı tüylüdür (çok makbuldür). Kuyruk, hayvanının hareket etmesini sağlarsa da, aynı zamanda, tehlike durumunda sesli uyarıcı görevini ya da çok sıcak havalarda ısı düzenleme organı işlevini üstlenir. Hem dişi hem erkek kunduzların üro-jenital organlarının bulunduğu bölge büyük bezlerle çevrilidir; büyük olasılıkla hayvanın yaşadığı alanın sınırlarını belirlemede kullandığı, ilaç yapımında da yararlanılan castoreum bu bezlerden salgılanır. Kunduzlar ırmak ve göl kıyılarında toprakaltı yuvaları kazar ya da su düzeyi alçak olan yerlerde dallardan kulübeler yapar (girişi su altındadır), gerektiğinde de su düzeyini yükseltmek için barajlar kurarlar. Kunduzlar başta ağaç kabukları, otlar ve köksapları olmak üzere yalnızca bitkilerle beslenirler. Kunduzlar kürkleri yüzünden yoğun biçimde avlanmışlar ve bu avlanma birçok yörede tamamen ortadan kalkmalarına kadar sürmüştür. Ancak bazı yörelerde yeniden çoğalmaları için çaba harcanmaktadır.

—Halk. hek. Kunduzun anusu çevresindeki bezlerden elde edilen kastorin, eski yunan ve arap hekimlerce sıkıntıya karşı ve antispazmotik olarak kullanılıyordu. Tentürü, ruhsal sıkıntılarda ve âdet olamayan kadınlar için etkili bir ilaçtı.

—Kürkç. Kunduzlar kürkleri için avlanır. Kızıla çalan kahverengi postları çok sık, sert ve uzun tüylerle kaplıdır; ne var ki post, ancak tüyler kısaltıldıktan sonra kullanılabilir. Kunduz kürkü çok sağlamdır ve daha çok Kanada ve Kuzey Amerika'dan (bu ülkelerde üç yüzyıldan beri kunduz kürkü para ölçüsü olarak kullanılır: Hudson körfezi firmaları ödemelerini kunduz kürkleri ya da kürk parçalarıyla yaparlardı) öbür ülkelere satılır.

KUNDUZ, Afganistan'ın kuzeyinde kent, il merkezi; 108 000 nüf. Pamuk işleme merkezi (pamuk ayıklama, sıvı yağ). — *Kunduz ili*, 14 383 km²; 395 000 nüf.

—Güz. sant. J. Hackin kentin K.-D.'sundaki bir manastırda yalancımermerden başlar ortaya çıkardı (1936). Şalalak-tepe buddha manastırı (IV.-VI. yy.), bir japon heyeti tarafından katmanbilim yöntemine göre kazıldı (1964-65).

KUNDUZBÖCEĞİ a. Böcbil. Parlak yeşil bedenli, insan derisi üzerinde kabarcıklara yol açan ve cinsel uyarıcı etkilerde bulunan kınkanatlı böcek. (Bil. a. *Lytta vesicatoria*. Larvası, bal yapan zarkanatlılarla beslenir. *Cantharis* bilimsel adıyla da bilinen *Lytta* cinsinin birçok türüne Akdeniz ülkelerinde rastlanır; yakıböceğigiller familyası.) [Eşanl. ISPANYOLSİNEĞİ.]

KUNDUZBÖCEĞİGİLLER a. Böcbil. YAKIBÖCEĞİGİLLER familyasının eşanlamlısı.

Kunduzlar barajı, Eskişehir ilinde, Yönek suyu üzerinde kurulu baraj; 1983'te işletmeye açıldı. Sulama amacıyla yapılan barajın gövdesi toprak dolgu tipinde, su toplama hacmi 18,87 milyon m³, göl alanı 2,64 km², sulama alanı 3 788 ha'dır.

KUNENE → CUNENE.

KUNERALP (Zeki), türk diplomat (İstanbul 1914). *Peyam-ı sabah* gazetesi başyazarı Ali Kemal'in oğlu. Çocukluğunu ve gençliğini İsviçre'de geçirdi. Bern Üniversitesi hukuk fakültesi'ni bitirdikten (1938) sonra Dışişleri bakanlığı'na girdi. Bakanlıkta genel sekreter yardımcılığı (1957-1960) ve genel sekreterlik (1966-1969) gibi görevlerin yanı sıra, Bern (1960-1963), Londra (1964-1966 ve 1969-1972), Madrid (1972-1979) büyükelçilikleri yaptı. Bu son görevindeyken emekli oldu. Anılarını *Sade diplomat* adlı kitabında topladı (1982).

KUNERT (Günter), alman yazar (Berlin 1929). Şiirler (*Wegschilder und Mauerinschriften*, 1950; *Die Schreie der Fledermäuse*, 1979), romanlar (*Im Namen der Hüte*, 1967), radyo oyunları yazdı. Yapıtlarının sayısı 60'a yakındır.

KUNEUS a. (lat. *cuneus*, kama'dan). Böcbil. Çeşitkanatlı böceklerin elitralarında koryumun farklılaşmış tepe bölümü.
—Nöroanat. Beyin yarımküresinin iç yüzünde bulunan artkafa kıvrımı. (Önden ve üstten dikey iç yarıkla, alttan kalkarin yarığıyla sınırlıdır.)

KUNFÜDE ya da **KUNFUDA,** Suudi Arabistan'ın G.-B.'sında, Asir bölgesinde, Kızıldeniz kıyısında liman kenti. Osmanlı döneminde Asir sancağına bağlı ilçe merkeziydi.

KUNGÄLV, İsveç'te (Göteborg-Bohus) kent, Göta kıyısında, yanı başında Ortaçağ'dan kalma Bohus kalesi yükselir; 47 000 nüf. Besin sanayisi.

KUNG-FU a. (çince sözc.). Hem bir beden eğitimi, hem bir dövüş sporu olan ve çıplak elle yapılan çin savaş sanatı. Karateye benzer, ancak sıçrama ve ayak hareketlerine daha çok yer verir.

KUNGSBACKA, İsveç'te (Älvsborg yönetim bölgesi) kent, Göteborg'un G.'inde; 39 800 nüf. Ticaret ve sanayi merkezi.

Kungsleden, İsveç'te "Kral patikası" adı verilen yol, Abisco ile Jäckvik arasında Laponya'yı aşar (340 km). Yazın yaya, kışın kayakla geziler.

KUNGUR, Rusya'da kent, Orta Ural-lar'ın B.'sında; 74 000 nüf. Metalürji sanayileri. Petrol sanayisi için gereçler. Deri sanayileri. Mobilyalar. Petrol yatağı.

KUNHAS, Akhunlar'ın hükümdarı (V. yy.). Değişik kaynaklarda "Aksungur" "Aksunvar", "Kuhanaz", "Kün Han" adlarıyla anıldı. Firuz'un kız kardeşi ile evlenerek sasani hanedanı ile akraba oldu. Firuz'un sasani tahtına çıkmasına (459) yardım etti; buna karşılık Telekan'la Tirmiz kentlerini aldı. Ancak değişik zamanlarda Sasaniler'le savaştı. Bu savaşlardan birinde oğullarıyla birlikte Firuz ölünce, Sasani devletinden haraç almaya başladı; içişlerine karıştı. Kuzey Hindistan'a düzenlediği seferle Guptalar devletini yıktı ve Pencab'ı ele geçirdi (470). Bağlı olduğu eftal hanedanından dolayı Akhunlar "Eftalitler" diye de anıldı.

KUNİSADA → UTAGAVA KUNİSADA.

KUNİSSA. Tar. coğ. Gümüşhane'ye bağlı Şiran ilçesinin Antikçağ'daki adı.

Kunitz önleyicisi. Biyokim. Proteolitik enzimlerin (tripsin, kımotripsin, fibrinolizin) etkisine karşı koyan pankreas kökenli polipeptit. Tedavide, akut fibrinoliz ve kanamalı akut pankreas iltihabı olduğu zaman kullanılır.

KUNİYOŞİ → UTAGAVA KUNİYOŞİ.

KUNİYOŞİ (Yasuo), amerikan uyruğuna geçmiş japon ressam (Okayama 1893 - New York 1953). 1906'da ABD'ye yerleşti, kimi zaman mizah izleri taşıyan, zarif bir gerçekçilikte yapıtlar verdi (özellikle çıplaklar ve natürmortlar).

KUNKEL VON LÖWENSTERN (Johann) → KUNCKEL.

Kunkel yöntemleri ya da **tepkimeleri** (amerikan biyokimyacı Henry G. *Kunkel*'in [doğm. 1916] adından). Karaciğer işlevlerini yoklama testlerinde kullanılan ve serum proteinlerinin topaklaşmasına dayanan tepkime. β-lipoproteinlerin (fenol tepkimesi) ya da γ-globülinlerin (çinko tepkimesi) yaklaşık miktarlarını saptamaya yarar.

KUNLUN, Batı Çin'de billurlu dağ. Tibet'i Şinciang'dan ayırır ve Çinghai'den geçerek Sıçuan'a kadar uzanır. En yüksek doruğu Ulug Muztag'dır: 7 724 m. Yangzi Ciang ve Huang Hı bu dağın doğu bölümünden doğar.

KUNMİNG, esk. **Yünnanfu,** Çin'de kent

S. Held

Kunming: 1884'te yapılan Doğu tapınağı'nın pagodası (Dong si ta)

Bekir Sıtkı Kunt

Mithat Cemal Kuntay

Erman Kunter
bir karşılaşmada

Yünnan'ın yönetim merkezi; 1 500 000 nüf. (1989). Dianççi gölü yakınında, bir alüvyon havzasının ortasında bulunan kent, İkinci Dünya savaşı sırasında uluslararası stratejide önemli rol oynadı: Çin'i Hindistan'a bağlayan hava hattının son noktası, Yünnan demiryolu hattında bir istasyon ve "Birmanya yolu"nun başlangıç noktasıydı. Bu üç işlevi sayesinde Kunming kenti gelişti, nüfusu 1949'dan bu yana iki katına çıktı. Makine tekstil ve kimya sanayileri. Kereste ve deri işleme.

—Tar. ve Güz. sant. Çin'de, 775'e doğru, birbirini izleyen Nancao ve Dali krallıklarının başkenti. 1254'te kent Moğollar tarafından ele geçirildi; 1288'de Yünnan prenslerinin metropolü oldu. Marco Polo kentin adını Cacin olarak biliyordu. Mingler 1382'de kente *Yünnanfu* adını verdiler. Kunming'de çok sayıda eski anıt bulunur. Bunlar arasında, Doğu ve Batı tapınakıarının 1884'te yeniden yapılmış olan iki pagodası ve Yünnan'ın yöneticisi, müslüman görevli Saidiançi'nin (1211-1280) mezarı sayılabilir.

KUNONİALES a. (lat. *cunoniales*). Gülgillere yakın bitki takımı ya da alttakımı. Leylak, havlupüskülü (philadelphaceae familyası), ortanca (hydrangeaceae familyası), frenküzümü (taşkırangiller familyası) gibi bitkileri kapsar. (Bazı botanikçiler bunu familya sayar [*cunoniaceae*].)

KÚNOS (Ignácz), macar türkolog (Hajdusámson, Debrecen, 1860 - Budapeşte 1945). Üniversiteyi Budapeşte'de okudu. Öğrencilik yıllarında macar halk diline ve kültürüne ilgi gösterdi. Ayrıca türkçe öğrendi. Türkoloji alanında tanınmış bilginlerle tanıştı; onların derslerini izledi. Bulgaristanlı Türkler arasında kısa bir süre kaldıktan sonra (1885), Anadolu'da beş yıl süren bir inceleme gezisi yaptı. Derlediği bilgi ve gereçleri Macar ilimler akademisi'ne gönderdi; bu çalışmasıyla, bilim dünyasının ilgisini çekti. Macaristan'a döndükten sonra türk halk masallarından türkülere, karagöz ve ortaoyunundan Nasrettin Hoca'ya kadar türlü konularda yaptığı yayımlarla türk halkbilimini geniş ölçüde tanıttı. Türk masallarının zenginliğini ve önemini fark edip ilk derlemeyi yapan, yayımlayarak dünyaya tanıtan o oldu. Türk halk şiirini inceledi; türk toplumunun yaşam özelliklerini yakından tanıdı. Araştırmalarını *Három karagöz Játék* (Üç karagöz oyunu, 1886), *Oszmantörök népköltési gyüjtemény* (Osmanlı türk halk edebiyatı derlemesi, 1887-1889), *Kisázsiai török nyelvjárások* (Küçük Asya türk ağızları, 1892), *Kisázsiai török népregények* (Küçük Asya türk halk romanları, 1892), *Kisázsiai török dialektusairol* (Küçük Asya türk lehçeleri üzerine, 1896), *Orta-ojunu* (Ortaoyunu, 1899), *Naszreddin Hodsa tréfái* (Nasrettin Hoca fıkraları, 1899) *Türkische Volksmärchen aus Stambul* (İstanbul'dan türk halk masalları, 1905), *Ada -kalehi török népdalok* (Adakale türk halk türküleri, 1906) vb. yapıtlarda topladı. Osmanlı türkçesi grameri üzerinde durdu; *Oszmán-török nyelvkönyv*'i (Osmanlı türkçesi grameri, 1905) yayımladı. Türk ağızları ve halkbilimi alanındaki araştırmalarıyla ilgili anılarını *Türk halk edebiyatı* (1925) adlı türkçe kitabında yazdı. Anadolu halk edebiyatı, maniler, ortaoyunu, çeşitli türk masalları ile ilgili çalışmaları türkçeye çevrildi. Türk halk edebiyatı alanında seçkin bir uzman olarak tanındı. W. Radloff'un hazırladığı "Proben" dizisine, Anadolu ve Rumeli türk dilleriyle halk edebiyatı ürünlerini tanıtan incelemeleriyle katıldı. Türk hükümeti tarafından, İstanbul ve Ankara'da konferanslar vermek üzere çağrıldı (1925-1926). Macaristan'da Doğu ticaret kurslarında türk dili öğretmenliği ve üniversitede fahri profesörlük yaptı. Derlediği masallardan seçmeler, G. Yener tarafından *Türk masalları* adıyla yeniden yayımlandı (1897). [→ Kayn.]

Kunsthistorisches Museum ("Sanat tarihi müzesi"), Avrupa'nın en önemli müzelerinden biri. 1891'de Viyana'da Ring üzerinde bulunan şimdiki yerine yerleşti. Müzenin çekirdeğini, Habsburglar'ın XVI. yy.'dan beri topladığı koleksiyonlar oluşturur. XVIII. yy.'ın sonunda halkın ziyaretine açılan bu koleksiyonlarda arkeolojik parçaların yanı sıra sanat eşyaları (halılar), sikkeler ve (Avusturya'nın dışında) çeşitli Avrupa okullarından tablolar (Bruegel, Dürer, Giorgione, Tiziano, Tintoretto, Velázquez, Rubens, vb.) bulunur.

KUNT, -tu sıf. (fars. *künd*, keskin olmayan'dan). **1.** Sağlam ve dayanıklı şey için kullanılır: *Kunt yapı*. **—2.** Kavrayışı kıt kimse için kullanılır; kalın kafalı.

KUNT (Rikkat), türk tezhipçi (İstanbul 1903 - *ay. y.* 1986). *Büyük türk lügatı*'nın yazarı Hüseyin* Kâzım Kadri'nin kızıdır. İstanbul Güzel sanatlar akademisi'ndeki öğrenimi sırasında İsmail Hakkı Altınbezer*'in öğrencisi oldu. 1948'den başlayarak aynı akademide öğretim üyesi olarak görev aldı. 1970'te Portekiz'in Lizbon kentindeki Gülbenkyan müzesi'nde, su basması yüzünden zarar gören yapıtların onarımında çalıştı. Prof. İsmail Hikmet Ertaylan'ın hazırladığı *Fatih divanı*'nda yer alan şiirleri tezhipledi.

KUNT (Bekir Sıtkı), türk hikâyeci (Antakya 1905 - İstanbul 1959). İstanbul Üniversitesi hukuk fakültesi'ni bitirdi (1928). Bir süre gazetecilik yaptı (1925-1930). Düzce, Aydın, Ankara'da yargıç olarak çalıştı. Hatay'dan milletvekili seçildi (1939). 1946'dan sonra yeniden yargıçlık mesleğine döndü. Kişisel gözlemlere dayanan gerçekçi hikâyelerinde köy ve kasaba kişilerini, İstanbul'un sıradan insanlarının günlük yaşayışlarını canlandırdı: *Memleket hikâyeleri* (1933). Günlük yaşamın gülmeceli olaylarından çıkardığı sağlam kuruluşlu hikâyelerini *Talkınla salkım* (1937) kitabında derledi. Gazetecilik ve yargıçlık mesleklerinin yakından tanınmasına olanak verdiği çevreleri, mahkemeleri, orta halli ailelerin yaşayışlarını *Herkes kendi hayatını yaşar* (1941), *Yataklı vagon yolcusu* (1948), *Ayrı dünya* (1952) gibi yapıtlarında anlattı. Halk için yaratılan, onun sorunlarını ele alan bir sanattan yanaydı. Toplumsal ya da ruhsal çözümlemelere girmeyen düz, yalın bir dil ve anlatım kullandı.

KUNTAY (Mithat Cemal), türk şair, yazar (İstanbul 1885 - *ay. y.* 1956). İstanbul Hukuk mektebi'ni bitirdi. Adalet bakanlığı'na bağlı görevlerde çalıştı. Son görevi Beyoğlu 4. noterliğiydi. Yurt, ulus sevgisi, tarihe bağlılık gibi konularda aruz vezniyle şiirler yazdı: *Türk'ün şehnamesi* (1945). Biri manzum iki oyunu, şiirlerinin işlediği konulara uygun bir dünyayı yansıtır: *Kemal* (1912), *28 Kânunuevvel* (1918). Tek romanı *Üç* İstanbul*'da (1938; 1983'te TV filmi yapıldı), İstibdat, İkinci meşrutiyet ve Mütareke dönemlerinin İstanbulu'nu değişik kesimlerden insanlarıyla konu edindi. Gözlemlere dayanan bu yapıtta dönemin toplumsal yapısını, Osmanlı devletinin hızla çöküşünü verirken toplumun ahlak bakımından yıkılışını da ortaya koydu. Edebiyat tarihinin önemli bazı kişilerini konu alan, zengin malzemeye dayanan monografileri vardır: *Mehmet Âkif* (1939), *Namık Kemal* (3 kitap, 1944-1956), *Sarıklı ihtilalci Ali Suavi* (1946).

KUNTER (Halim Baki), türk tarihçi (İstanbul 1900 - Ankara 1971). İstanbul Halkalı ziraat okulu'nu bitirdi. Kurtuluş savaşı'na katıldı. Ankara Hukuk mektebi'nde okuduktan sonra çeşitli kamu hizmetlerinde görev aldı. Vakıflar genel müdürlüğü teftiş kurulu başkanıyken emekliye ayrıldı (1942). Bir süre *Selamet* adlı bir dergi yayımladı. Başlıca yapıtları: *Eski türk sporları üstüne araştırmalar* (1938), *Türk vakıfları ve vakfiyeleri* (1938), *Fatih camii* (1938), *Atıcılar kanunnamesi* (1942), *Aluç dağı* (1943), *Güreş yıllığı* (1945), *Yunus Emre, bilgiler ve belgeler* (1966).

KUNTER (Nurullah), türk hukukçu (İstanbul 1911). İstanbul Hukuk fakültesi'ni bitirdi (1935). Aynı fakültede doçent (1946), profesör (1954) oldu. Başlıca yapıtları: *Suçun kanuni unsurları nazariyesi* (1949), *Suçun manevi unsurları nazariyesi* (1954), *Ceza muhakemesi hukuku* (1961).

KUNTER (Erman), türk basketbolcu (İstanbul 1956). Basketbola İTÜ spor kulübü'nde başladı. Beşiktaş, Yenişehir Meysu, Eczacıbaşı ve Çukurova kulüplerinde oynadı. 19'u genç milli, 131'i A milli olmak üzere 150 kez milli formayı giydi. Son yılların en teknik ve skorer basketbolcusu olarak tanındı. Fenerbahçe-Hilalspor maçında 145 sayı ile bir maçta en çok sayı yapma rekorunu elde etti (1988). 1992'de sporu bıraktı. Milliyet gazetesinde spor yazarlığı yapmaktadır.

KUN TSAN ya da **KUN CAN**, çinli keşiş **Liu Cleçiu**'nun ressamlık adı (Hunan, 1657'ye doğr. - 1674 arasında etkinlik gösterdi). Çan keşişiyken, Ming hanedanı dönemi sonları ile Çing hanedanı dönemi başlarında Nankin bölgesindeki bireyci ressamlar akımına bağlandı. Resmindeki yoğunluk güçlü ve taşkın doğa görüşünü ortaya koyar.

KUNUR, Hindistan'da (Tamil Nadu) kent, Nilgiri dağlarında; 70 800 nüf. Havası sağlığa yararlı tedavi merkezi. Bilim enstitüleri.

Kunuri savaşları → KORE BİRLİĞİ.

KUNUT a. (ar. *ḳunūt*). *Esk.* **1.** İtaat etme, boyun eğme. **—2.** İbadet. **—3.** İsl. Vitir* namazının üçüncü rekâtında okunan dua. (Bk. *ansikl.* böl.) **—4.** *Kunut etmek*, itaat etmek; ibadet etmek. **—5.** *Kunut duası*, vitir namazında okunan dua.

—ANSİKL. Hanefi mezhebinde vitir namazının üçüncü rekâtında "Fatiha" ve "Zamm-ı sure" okunduktan sonra ayakta eller yukarı kaldırılarak *kunut tekbiri* (Allahuekber) getirilir; yeniden eller bağlandıktan sonra *kunut duası* okunur. Bu dua, vacip olduğundan, bilerek ya da bilmeyerek okunmazsa namazın sonunda sehiv* secdesi yapmak gerekir. Bütün ilmihal kitaplarında tam metni yer alan bu duayı bilmeyen, onun yerine "Allahümme rabbena ..." ya da başka bir dua okuyabilir.

Şafii mezhebine göre kunut, yalnız ramazan ayının son on gününde vitir namazının üçüncü rekâtında rükûdan doğrulduktan sonra okunur. Ayrıca şafii ve maliki mezheplerine göre bütün sabah namazlarının farzlarında rükûdan doğrulunca ayakta kunut duası okunur. Bu kunut, şafiilere göre sünnet, malikilere göreyse müstehap*tır.

KUNÛT a. (ar. *ḳunūṭ*). *Esk.* Ümitsizlik, karamsarlık.

KUNYANG ÇHİŞ → KİANGYANG KIŞ.

KUNZ (Erich), avusturyalı bariton (Viyana 1909). Sanat yaşamına 1933'te başladı. Glyndebourne'da sahneye çıktı. 1940'ta Viyana operası'na girdi. Özellikle Mozart'ın operalarında başarı gösterdi.

KUNZE (Reiner), alman şair (Oelsnitz, Erzgebirge, 1933). Bir madencinin oğludur. 1959'da Leipzig Üniversitesi'ndeki görevinden uzaklaştırıldı. ADC'de kitaplarının basımı yasaklandı. "Prag bahar"ı"nın ordu gücüyle ezilmesini protesto ederek Komünist parti'den ayrıldı (1968). İlk yapıtı (*Sensible Wege*, 1969) eleştirilere uğradı, ülkesindeki günlük yaşamı gerçekçi ve yalın bir anlatımla dile getirdiği *Die wunderbaren Jahre*'ın (1976) yayımlanmasından sonra ADC Yazarlar birliği'nden resmen çıkarıldı. Ağır bir hastalığa yakalandı ve 1977'de Batı'ya geçti. *Auf eigene Hoffnung* (1981) adlı yapıtıyla Georg Büchner ödülü'nü aldı. Son yapıtlarından bazıları: *In Deutsch*

land Zuhaus (1984), *Das Weisse Gedicht* (1989), *Deckname "Lyrik"* (1990).

KUNZEA a. Çoğunlukla fundayı andıran hepyeşil yapraklı, Avustralya kökenli ağaççık. (Birkaç türü seralarda süs için yetiştirilir. Mersingiller familyası.)

KUNZEN (Johann Paul), alman besteci ve orgcu (Leisnig, Saksonya, 1696 - Lübeck 1757). 1716'da şarkıcı ve orgcu olarak Leipzig operası'na girdi. Zerbst'ten sonra Wittenberg'de capella yöneticiliği yaptı. 1723'te Hamburg operası'nın başına geçti. 1732'de Lübeck'teki Marienkirche'nin orgcusu oldu. Günümüze operaları, bir çile'si, oratoryoları ve çalgı yapıtları ulaştı. —Oğlu ADOLF CARL (Wittenberg 1720 - Lübeck 1781) da besteci ve orgcuydu. Babasının yerine 1757'de Lübeck'teki Marienkirche'nin orgculuğuna getirildi. Bir süre Londra'da yaşadı. İki derlemesi yayımlandı: *12 Sonatas for the Harpsichord* ve *Lieder zum unschuldigen Zeitvertreib* (1748). —Adolf Carl'ın oğlu FRIEDRICH LUDWIG AEMILIUS (Lübeck 1761 - Kopenhag 1817) besteci ve piyanocuydu. Berlin'de *Musikalisches Wochenblatt* (1791-92) ve *Musikalische Monatschrift* (1792) adlı dergileri yayımladı. Operalar (*Holger Danske*, 1789; *Erik Ejegod* 1798), opera-komikler, oratoryolar, kantatlar ve çalgı yapıtları besteledi.

KUOKKA a. Güney-batı Avustralya'da yaşayan, kısa kuyruklu, küçük kanguru. (Okaliptus ormanlarının sık bitkili kesimlerini sever, otlar ve kaktüslerle beslenir; sindirimini gevişgetirmeyle ve blastositin çeşitli implantasyonuyla sağlar. Bil. a. *Setonix brachyurus;* kangurugiller familyası.)

KUOPİO, Finlandiya'da kent, aynı adlı ilin yönetim merkezi, Kallavesi gölü kıyısında; 75 000 nüf. Savo'nun eski merkezi olan kent 1633'te kuruldu. Ortodoks müzesi. Kereste sanayileri. —*Kuopio ili,* 16 509 km^2; 256 411 nüf. (1990).

KUP a. (fr. *coupe*). Terz. **1.** Bir giysinin kesimi, giysiye kesimle verilen biçim: *Geniş kuplu bir elbise, tayyörün vücuda oturan bir kupu var.* **—2.** Giysiyi vücuda daha iyi oturtmak için üst ya da alt bedene ya da ikisine birlikte uygulanan kesim biçimleri: *Bu yıl ceketlerde kup moda. Omuzdan başlayan kuplar boyu daha uzun gösterir.*

KUPA a. (geç lat. *cuppa*'dan). **1.** Genellikle genişliği derinliğinden fazla, kristal, bronz, altın vb.'den yapılmış ayaklı bardak; bir kupanın alabileceği miktar: *Bir şarap kupası. Bir kupa şarap.* (Bk. *ansikl.* böl. Arkeol.) **—2.** Bardak: *Büyük su kupalarıyla ayran içmek.* **—3.** Spor. Bazı yarış ve koşularda kazanana verilen ödül. Önceden altın ya da gümüş bir kupa olan bu ödül günümüzde herhangi bir sanat eseri de olabilmektedir. —Kupa için yapılan yarışmanın kendisi. (Takım sporlarının çoğunda şamiyonlukların dışında eleme yöntemine dayanan kupa karşılaşmaları yapılır. Karşılaşmalarda kazanan takımlar kura sonucu eşleşirler ve rakiplerini eleyen son iki takım finale ulaşır.)
—Bayınd. Bir tünelin üst bölümünde kayaların çökmesiyle oluşan oyuk.
—Oy. Oyun kâğıtlarının dört renginden biri. (Kırmızı bir kalple gösterilir.) || Bu renkteki oyun kâğıdı. (Eşanl. → KÖR.)
—Spor. *Asya kupası,* Asya ülkelerinin milli futbol takımlarının katıldıkları kupa. || *Avrupa Kupa galipleri kupası,* Avrupa ülkelerinin futbolda kupa galipleri olan takımlarının katıldıkları kupa. || *Avrupa Milletler kupası* ya da *Avrupa şampiyonası,* Avrupa ülkelerinin futbol milli takımlarıyla katıldıkları kupa. || *Avrupa Şampiyon kulüpler kupası,* eleme yöntemine göre yapılan ve tüm Avrupa ülkelerinin futbol ligi birincisi takımlarının katıldıkları kupa. || *Başbakanlık kupası,* futbolda Türkiye Birinci lig ikincisi ile Federasyon kupası ikincisinin karşılaştıkları kupa. || *Cumhurbaşkanlığı kupası,* Türkiye ligi ve Federasyon kupası birincilerinin karşılaştıkları kupa. || *Dünya kupası,* Uluslararası futbol federasyonu (FIFA) tarafından 4 yılda bir düzenlenen, 16 takımın katıldığı kupa. (Bu kupa, organizasyonu düzenleyen ev sahibi takım, bir önceki Dünya kupası'nı kazanan takım ve grup maçları sonunda kupaya katılmaya hak kazananlar [14 takım] olmak üzere 16 takım arasında düzenlenir.) || *Süper kupa,* futbolda Avrupa Şampiyon kulüpler kupası birincisi ile Güney Amerika birincisi arasında yapılan karşılaşma. || *Federasyon kupası* → FEDERASYON KUPASI.
—ANSİKL. Arkeol. Yunanlılar'da, kupa İ.Ö. IV. yy.'a kadar en yaygın içki kabıydı. Çoğunlukla seramik olan kupalar genellikle ayaklı ve iki kulpluydu; ama dönemlere göre çeşitli kupalar yapıldı (phiale, dudaklı kupa, kaliks...). Kupaların dışı, kimi zaman kulpları çevreleyen palmetlerle sınırlanmış figürlü sahnelerle, içi ise ortadaki bir yuvarlağın içinde yer alan çeşitli figürlerle süslenirdi. Yunanistan ve Roma'da, lüks sofra takımı ya da adak kabı olarak kullanılan kuyumcu işi kupalar da (Panagyurişte, Boscoreale hazineleri...) vardı.

KUPA a. (fr. *coupe*'den). *Esk.* İki camlı kapısı ve önde arabacı yeri bulunan, kapalı, dört tekerlekli, iki kişilik atlı araba.

KUPA, Hırvatistan'da ırmak, Sava'nın kolu (sağ kıyıdan); 296 km. Bu ırmak ve kolları (Dobra, Mreznica ve Korana) çok güzel manzaralı boğazlar oymuştur. Debisinin en yüksek olduğu mevsim ilkbahardır. Kupa'nın aşağı çığırındaki 70 km'lik bölüm ulaşıma elverişlidir.

KUPA, *Karga*'nın D.'sunda, Başak ile Suyılanı arasında yer alan küçük takımyıldız. Bu takımyıldızda yalnız, az parlak yıldızlar vardır. Efsaneye göre, karga bu altın kupa içinde Apollon'a içki sunmuştur. (→ GÖK haritası.)

KUPAJ a. (fr. *coupage*). Şarapç. Gerek bir kavdaki ürünün bir kısmını ya da tamamını birleştirmek, gerek değişik kalitedeki şarapları daha iyi bir karışım elde etmek amacıyla çeşitli şarapları birbirine karıştırma. (Kupaj, kimi şarapların başka şaraplardaki renk, asitlik ve alkol fazlasından yararlandırılmasını sağlar.) || Değişik oranda alkol içeren damıtık içkileri birbirine karıştırma.

KÛPAL a. (fars. *kūpāl*). Esk. sil. Gürz türünden demir topuz.

Kupala, Slavlar'ın hıristiyanlıktan önce gündönümünde düzenledikleri şenlikler. Oyunlar oynanır, dans edilirdi, ancak temel öğe yıkanmak ve ateş üzerinden atlamaktı. Kimi zaman, özellikle XI. yy.'a doğru ve daha sonra bir yapma bebek toprağa gömülürdü; bu bebek önceleri kışın sona erişinin, sonraları yenilen pagancılığın simgesiydi.

KUPALA (İvan Dominikoviç LUTSEVİÇ, **Yanka** —denir), beyaz rus şair (Vİyazınka, Minsk yakınında, 1882 - Moskova 1942). Bir yarıcının oğluydu. Çeşitli işlere girip çıktı. *Naşa Niva* gazetesinde çalıştı. 1905 devrimi'nden etkilendi, oyunlarında (*le Nid dévasté* [fr. çev.], 1913) ve şiirlerinde (*le Pipeau* [fr. çev.], 1908; *Tumulus* [fr. çev.], 1910; *la Tombe du lion* [fr. çev.], 1913) köylülerin sefalet ve özlemlerini dile getirmek için folklora başvurdu. Daha sonraki yapıtlarındaysa yeni toplumu (*Au bord de l'Oressa* [fr. çev.], 1933; *De tout coeur* [fr. çev.], 1940) ve istilacılara karşı direnişi (*Aux partisans biélorusses* [fr. çev.], 1941) yüceltti.

KUPANG ya da **KOEPANG,** Timor adasının merkezi, Savu ırmağı kıyısında; 53 000 nüf. Limanından tarım ürünleri, kopra, santal ağacı kerestesi ve inci dışsatımı yapılır. Havaalanı Cakarta'yı Avustralya'ya bağlayan hattın uğrak yeridir.

KUPECKÝ, KUPETZKY ya da **KUPEZKY** (Jan), çek ressam (Prag ? 1667 -Nürnberg 1740), Orta Avrupa'da yaşamış barok portre ustası. Özellikle İtalya, Avusturya (Viyana sarayında), Bohemya ve Almanya'da çalıştı. Çok sayıda yapıt verdi; genellikle şatafatlı, ama psikolojik derinlikten de yoksun olmayan portreler (*Minyatür ressamı Karel Bruni,* 1709, Ulusal galeri, Prag) gerçekleştirdi. Yapıtlarında, renk ustalığını ortaya koyan gerçekçi öğeler görülür.

KUPEL a. (fr. *coupelle*). Isıbil. KAPÇIK'ın eşanlamlısı.

KUPES a. Zool. Sıcak ve ılık denizlerin kıyı kesimlerinde 200 m'ye kadar inen diplerde yaşayan kemiklibalık. (Bil. a. *Boops boops; Sparidae* familyası; boyu 35 cm'ye kadar.) [Eşanl. LOPA.]
—ANSİKL. *Altınkuşak* adıyla da bilinen kupesin bedeni silindir biçiminde ve uzundur, ktenoit pullarla kaplıdır. Erdişidir. Sırtı açık zeytuni sarı, seyrek olarak da sincabi mavi, yanları daha açık renklidir ve boydan boya uzanan 5-7 sarı şerit taşır. Hepçildir. Kışın daha derin diplere iner, ilkbaharda yüzey sularına yaklaşır.

KUPETZKY ya da **KUPEZKY** (Jan) → KUPECKÝ.

Kupffer hücreleri (alman anatomi bilgini Karl Wilhelm von *Kupffer*'in [1829 -1902] adından). Dokubil. Kılcal damar ile karaciğer hücresi arasında yer alan saçaklı ya da yıldızımsı hücreler. Damar için makrofaj hücreleri arasında sayılırlar.

KUPHUS a. Borusunun boyu bazen 1 m'yi bulan taret (delici yumuşakça) cinsi. (*Tepedinidae* familyası.)

KUPKA (František, **Frank** —denir), çek ressam (Opočno 1871-Puteaux 1957). Çekoslovakya ve Viyana'da öğrenim gördü, 1895'te Paris'e yerleşti. Önceleri hicivli desenler ve kitap resimlemeleri yaptı, izlenimci bir resim anlayışından anlatımcılığa yöneldi; daha sonraları devinim ve ışık arayışlarıyla planlar (*Dikey planlar I,* 1912, Ulusal modern sanat müzesi, Paris) ya da

Lauros-Giraudon

yunan kupası
siyah figürlü
sırlı seramik
İ.Ö. VI. yy. sonu
Châtillon-sur-Seine müzesi

Lauros-Giraudon

kupa
İtalya, XIX. yy. başı
Araba ve turizm müzesi, Compiègne

Ulusal galeri, Prag

Jan Kupecký
Minyatür ressamı Karel Bruni (1709)
Ulusal galeri, Prag

Lauros-Giraudon

Frank Kupka
Arkaik kadın (1910)
M.N.A.M., C.N.A.C. Georges-Pompidou, Paris

döngüsel ritimler ("Newton çarkları" için etütler, 1911-12, *ay. y.*) üzerine kurulmuş renkli bir soyut resme yöneldi. Savaştan sonra, özellikle makine çarklarından (*İşleyen çelik*, 1927-28, *ay. y.*) ya da caz senkoplarından esinlenen yapıtlarında, aynı biçimsel temaları işledi. Soyutlama* -Yaratma grubu'na katıldığı 30'lu yıllardan sonra daha katı bir geometri anlayışına yöneldi (*Blanc autonome*, 1952, *ay. y.*).

KUPKURU sıf. (*kuru*'dan pekiştirilerek). Çok kuru; çok zayıf.

KUPLAJ a. (fr. *couplage*). Elektron., Elektrotekn. ve Telekom. EŞLEME nin eşanlamlısı.
—Dy. Elektrikli bir lokomotifte, elektrik motorlarını seri, seri-paralel ya da paralel olarak gruplandırma. || *Otoray kuplajı*, tek bir tren oluşturan ve aynı makinist tarafından kumanda edilen iki ya da birçok otorayın birleşmesi.

KUPOL a. (fr. *coupole;* ital. *cupola;* geç lat. *cupula*, kap'tan). Metalürj. *Kupol fırını*, dökme demiri eritmede kullanılan silindirsel düşey gövdeli fırın.
—ANSİKL. Réaumur'ün yaptığı aygıttan türetilen ilk sanayisel kupol fırını, 1770'te ingiliz Wilkinson tarafından yapıldı. Günümüzde kullanılan ve genel olarak silindir biçimli olan klasik kupol fırını, içi ateşe dayanıklı bir malzemeyle kaplanmış metal bir zarftan oluşur; bunun gövde denen alt bölümüne, üzerinde dökümü ve cürufu akıtan deliklerin bulunduğu potaya hava üflemeyi sağlayan tüyerler yerleştirilmiştir.
Malzemelerin almaşık katmanlar halinde (dökme demir, kok, kireçtaşı, gerektiğinde çelikler ve demir alaşımları) yüklenmesi, üst tarafta (ağız) yer alan yanal bir kapıdan yapılır: burada, kalıplamaya elverişli ikinci erime dökümü elde edilir. Kupol fırınında, yüklere bağlı olarak, alaşım elementlerince (nikel, krom) zengin özel dökme demirler hazırlanır. Bu fırın, sağlam yapısı ve sade tasarımı nedeniyle özellikle kalıplama için sıcak dökme demir elde etmede yaygın olarak kullanılır.

KUPON a. (fr. *coupon*). **1.** Kıymetli bir evrakın, hamiline bir gelir (kâr payı, faiz, vb.) alma ya da bir sermaye artırımında bazı haklardan (tahsis hakkı, katılma hakkı) yararlanma olanağı sağlayan numaralı ve ayrılabilir parçası. (Türkiye ve birçok yabancı ülke menkul kıymetlerinde, beş yıl içinde tahsile sunulmayan kuponlar zamanaşımına uğrar.) **—2.** Bir gazetenin, bir firmanın satışlarını artırmak için piyango ya da ikramiye şeklinde düzenlediği bir çekilişe katılmak ya da bir haktan yararlanmak için hazırlanmış o ürüne eklenen ve genellikle kesilerek kullanılan basılı kâğıt. (*İkramiye kuponu* da denir.): *30 kupon biriktiren herkes otomobil çekilişine katılabilir. İndirim kuponu. Yemek kuponu.*
—Bors. *Kupon bedeline göre fiyat saptaması*, bir tahvil için kote edilen fiyatın son vadeden başlayarak işlemiş olan kupon kesri (faiz ödemeleri) çıkarıldıktan sonra kalan tahvil değerinin karşılığı olan satış fiyatının belirlenmesi. || *Kupon yenilenmesi*, kuponları kaybolmuş bir tahvilin yerine yenisinin sağlanması. (Bunun için, mahkemeye başvurularak kaybolan kuponlara ödeme yasağı kararı alınır. Karardan altı ay sonra tahvili çıkaran kuruluş kuponları kaybolan tahvilin yerine yenisini verir.)
—Tekst. Yalnız bir giysilik dokunmuş özgün nitelikte kumaş parçası. (*Kupon kumaş* da denir.) || Bir dokuma parçasından artan ve bütün olarak satıldığından gerçek değerinden daha düşük bir fiyatı olan kısa uzunlukta kumaş.

KUPRİN (Aleksandr İvanoviç), rus yazar (Narovçat, Penza ili, 1870-Sen-Petersburg 1938). Bir süre subaylık yaptı. *Moloş* (1896) adlı öykü kitabıyla, sonra askerlik yaşayışını yeren *Duel* (1905) adlı romanıyla tanındı. Gerçekçi geleneği sürdürdü, Çehov'dan etkilendi, zaman zaman duygusal bir ahlakçılığa (fuhşu eleştiren romanı *Jama*, 1909) yöneldi, küçük olguları betimlemede (*Granatovıyj braslet*, 1911), olağandışı öykülerdekinden daha çok başarı gösterdi.

KUPRİT a. (fr. *cuprite*'ten). Miner. Çoğunlukla metal cevher yataklarının yüzeylenmelerinde görülen, kolayca ayrışabilen kırmızı renkli kübik bakır oksit.

> **KUPRO-** (fr. *cupro-* 'dan). Kim. Bir bileşik ya da bir alaşımda bakırın varlığını gösteren önek.

KUPROFİT sıf. ve. a. (fr. *cuprophyte;* lat. *cuprum*, bakır ve yun. *phyton*, bitki'den). Topraktaki yüksek bakır oranına dayanan ve bakır yataklarının bulunmasını sağlayan bitki.

KUPROKROM a. (fr. *cuprochrome*' dan). Kim. BAKIR-KROM'un eşanlamlısı.

KUPROMANGAN a. (fr. *cupromanganèse*'den). Kim. BAKIR-MANGAN'ın eşanlamlısı.

KUPRONİKEL a. (fr. *cupronickel*'den). Kim. BAKIR-NİKEL'in eşanlamlısı.

KUPULA a. (lat. *cupula*). Bot. KADEHÇİK'in eşanlamlısı.
—Zool. Kınkanatlıların kimi erkeklerinde, tarsusların altında bulunan içbükey ve yuvarlak organ. (Bir çekmen görevi yaparak, kaygan yüzeylere yapışmayı sağlar ve çiftleşmeyi kolaylaştırır. *Dytiscus*'ların çok gelişmiş kupulaları vardır.)

KUPÜR a. (fr. *coupure*). Belli bir konu üzerinde kesilip ayrılmış gazete, dergi, vb. parçaları. (Eşanl. KESİK.)
—Bors. Bir bütün oluşturan, ancak parçaları ayrı ayrı satın alınabilen bir kıymetli evrakın parçası. || Bir hisse senedi ya da tahvilin değişik nominal değerdeki birimleri.

> **-KUR** → -KIR.

KUR a. (hükümdar ve çevresindekilerin ikametgâhı anlamında fr. *cour*'dan). *Kur yapmak*, karşı cinsten birine ilgi gösterip onun hoşuna gidecek, gönlünü kazanacak davranışlarda bulunmak: *Genç kadına açıktan açığa kur yapıyordu;* sözkonusu bir ülke ise siyasal ilişkilerde başka bir ülkeye dostluk, yakınlık gösteren bir tutum içinde olmak: *İran bu son girişimiyle Fransa'ya kur yapıyor.*

KUR a. (fr. *cours*). İkt. **1.** Ulusal bir parayla yabancı bir para birimi arasındaki değişim oranı. (DÖVİZ KURU ya da KAMBİYO KURU da denir.) **—2.** *Kur farkı*, dövizlerin alış ve satış fiyatları arasındaki fark; fiyatı değişen bir dövizin eski ve yeni fiyatları arasındaki fark. || *Kur listeleri*, yabancı paraların ulusal para üzerinden değerini göstermek üzere yetkili mercilerce hazırlanarak ilan edilen listeler. || *Çapraz kur*, dövizlerin ayrı ülkelerde karşılıklı değerlerini belirtmek için kullanılan terim. (Örneğin, New York'ta dolar hesabıyla mark'ın, Frankfurt'ta mark hesabıyla dolar'ın karşılıklı değerleri bu iki paranın çapraz kurlarını oluşturur.) || *Katlı kur*, bir dış ticaret politikası olarak, dışalım ve dışsatım ya da sermaye hareketlerinde farklı fiyatlarla uygulanan döviz kuru. || *Sabit kur*, yabancı paraların, hükümetçe saptanan ve uygulanması zorunlu olan alış ve satış fiyatları. || *Serbest kur*, bir dövizin serbest piyasada belirlenen fiyatı.

KUR çayı → KURA nehri.

KÛR sıf. (fars. *kûr*). *Esk.* **1.** Kör, gözleri görmeyen. **—2.** Basiretsiz. **—3.** *Kûr-âb*, az su içen kimse; serap. || *Kûr-baht*, bahtı kör; talihsiz. || *Kûr-bâtın, kûr-dil, kûr-fehm*, anlayışsız, duygusuz. || *Kûr-keş*, kör çeken; gözleri görmeyen kimseye kılavuzluk eden. || *Kûr-nemek*, nankör, kıymet bilmez.

KURA a. (ar. *kur'a*). **1.** Herhangi bir iş için seçilecek kişileri rastlantıya, şansa bağlı olarak belirleme işlemi; adçekme: *Bu yıl doktor olanların görev yerleri kura ile belirlendi.* **—2.** *Kura çekme*, adçekme. || *(Herhangi bir yılın) kurası olmak*, o yıl askerlik çağı gelenlerden biri olmak.
—Ask. tar. Osmanlı devletinde aynı yıl doğumlu askerlik yükümlülerinin, iki tertipten hangisinde askere gideceklerini belirlemek amacıyla, adçekerek gerçekleştirilen askere alma sistemi. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Kurası çıkmak*, kura sistemine göre askere alınmak. || *Kura efradı*, adçekme işlemine katılarak kurası çıkan askerlik yükümlüsü. || *Kura fermanı*, askerlik çağına gelen yükümlülerin çağrılmalarıyla ilgili padişah fermanı. (Her yıl çıkartılan bu fermanla eyalet ve sancaklardan ne kadar kura efradının askere alınacağı halka duyurulurdu. İkinci meşrutiyet'ten sonra, "ahz-ı asker fermanı" olarak anıldı.) || *Kura meclisi*, askerlik çağına girmiş adayların kuralarını çektirmek için bölgenin en büyük mülki amiri başkanlığında oluşturulan kurul. (Kurulda ayrıca kadı, askerlik şubesi başkanı, idare meclisi üyeleriyle nüfus memuru ve doktor da görevliydi.)
—ANSİKL. Ask. tar. Osmanlı devletinde kura usulünün uygulanmasına 6 eylül 1843'te çıkarılan bir yasayla başlandı. 1869'da yapılan bir düzenlemeyle askerlik süresi yirmi yıla çıkarıldı. Yükümlülüğü yerine getirmek için askerlik çağına giren adaylar her yıl 11 mayısta yapılan kuraya katılırlar, birinci tertip (tertib-i evvel) ve ikinci tertip (tertib-i sani) adlarıyla iki gruba ayrılırlardı. İlk grup, o yıl askere alınacak sayıda belirlenmiş numaraları çeker, yirmi günlük izinden sonra birliklerine sevk edilirdi. Yirmi yıllık askerlik süresinin altı yılı nizamiye görevi olarak yapılır, bunun da dört yılı orduda, iki yılıysa ihtiyatta geçerdi. İkinci grup ise birinci grubu izleyen numaraları çekerlerdi. Bunlar için "elde tutulan" anlamında "efradı mevkufe" deyimi kullanılırdı. Askerlik hizmetini bitirenler, memleketlerinden gönderilecek yeni askerler geldikçe terhis olurlardı. Bu nedenle gereksinim oranında hazırlanan kura listeleri köylere kadar dağıtılır, askerlik çağına girenler kura meclisi önünde kuraya katılırlardı. Ailesinin toprağını, mülkünü yönetecek kimsesi bulunmayanlar (muinsiz), imam ve hatipler, öğrenim görenler, kuraya alınmazdı. Kurada adı çıkmayanlar, ertesi yıllara katılır, beş yıl üst üste adı çıkmayan muvazzaf askerlik yükümlülüğünden bağışık tutularak redif sınıfına ayrılırdı.

KURA çoğl. a. (ar. *karye*'nin çoğl. *kurâ*). *Esk.* Köyler: *Kura-yı mütecavire* (birbirine yakın, komşu köyler).

—İsl. huk. *Kura ve kasabat arazisi,* köy ve kasabaların yerleşim alanı içinde bulunan arazi.

KURA nehri, bazı kaynaklarda **Kur çayı** ya da **Kür çayı,** antik **Kyros,** kaynak kollarını D. Anadolu'nun Erzurum-Kars bölümünden alan ve Aras'la birleşerek Hazar denizi'ne dökülen akarsu. Toplam uzunluğu 1 510 km (Türkiye'deki çığırı yaklaşık 150 km). Allahüekber dağlarının K. yamaçlarında doğar; Ardahan ovasından geçer, Yalnızçam dağlarından inen dereleri alır ve Gürcistan'a girer. Burada geniş bir yay çizdikten sonra Azerbaycan'a geçer ve Sabirabad'da Aras nehri ile birleşerek ortak bir deltada Hazar denizi'ne dökülür. 188 000 km^2'lik bir alanı akaçlayan Kura, G. Kafkasya'da aldığı birçok kollar nedeniyle bol su geçirir. Elektrik üretimi ve sulama için geniş ölçüde yararlanılır. Türkiye sınırları içindeki yukarı çığırında, ölçümlere göre ortalama akımı 25 m^3/sn'dir. Bu kesimde nisanda en çok (109 m^3/sn), eylülde en az (7 m^3/sn) su geçirir.

KURABE a. (fars. *kūrābe*). *Esk.* Türbe, kubbesi olan mezar.

KURABİYE a. **1.** Un, yağ ve şekerle yapılan küçük ve gevrek bir tür çörek. (İçine fındık, badem vb. kuruyemişler, tarçın vb. konabilir. Bazı türleri, üzerine şeker serpilerek pişirilir.) **—2.** *Kurabiye gibi,* çok gevrek, ağızda hemen dağılıveren bir yiyecek için kullanılır.

KURABİYECİ a. Kurabiye yapan ve / ya da satan kimse.

KURACI a. Eskiden askere alınacak olanları belirlemek için çekilen kuraya gözcülük eden subay.

KURADA sıf. (ar. *ḳurāḍa,* işe yaramaz, ufak'tan). *Yörs.* **1.** İşe yaramaz, yıpranmış, eskimiş, bozulmuş eşya için kullanılır. **—2.** Gelişmemiş, zayıf, cılız kimse ya da hayvan için kullanılır.

KURAK sıf. **1.** Yağışsız hava, mevsim ya da yıl için kullanılır. **—2.** Çabuk kuruyan, nem tutmayan, çorak toprak için kullanılır.

KURAKÇIL sıf. Kurak yerde yetişen, kurak yerden hoşlanan.
—Biyol. *Kurakçıl bitki,* çoğunlukla kurak bölgelerde (çöller) ya da fizyolojik olarak kurak ortamlarda (tuzlu topraklar) yaşayabilen bitki. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Bot. Kurak ortamlara uyum sağlamış bitkilere denir. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Yarı kurakçıl,* kurakçıl bitkiler kadar değilse bile, oldukça kurak bir iklimde yaşayabilen bitkiye denir.
—Coğ. Çok daha yağışlı bölgelerin ortasında bulunan sıcak ve kurak bazı yerler için kullanılır. (Bu yerlerde iklim koşullarına uygun bitki ve hayvanlar bulunur.)
—Paleobot. *Kurakçıl dönem,* Dördüncü Zaman'ın İ.Ö. 6500 ile 2500 yıllarını, yani bu zamanın tarihöncesinin ve klimatolojisinin Kuzey yarıküre'de ve Atlantik'te egemen olduğu yılları kapsayan sıcak ve kurak dönem.
—ANSİKL. Biyol. Kurakçıl bitkiler, kuraklıktan kaçan ve kuraklığa dayanan ("gerçek kurakçıl bitkiler") olmak üzere iki gruba ayrılır. Birinciler bulundukları ortamın sert koşullarını, örneğin yıllık çevrimlerinin büyük kısmını, kısa da olsa bir yağmur mevsiminden sonra çok çabuk çimlenip çiçek açan tohumlar halinde geçirerek atlatırlar. Diğerleri yağmurdan hemen sonra küçük yapraklar çıkarırlar ve kuraklık gelir gelmez bu yapraklar dökülür. Gerçek kurakçıl bitkilerin özel uyum yolları vardır: kimi zaman diken oluşumuna kadar varan bir yaprak yüzeyi küçülmesi, kalın yaprak zarı (kutikula), çoğunlukla çok bol su parankiması (kaktüsgillerin kalın sapları bundandır), kriptlere gömülü ve çoğunlukla kıllarla kaplı gözenekler, terlemeyi azaltan dönüşümler, kök sisteminin önemli ölçüde gelişmiş olması (yüzeyde ve derinde) bitkinin su bulmasını kolaylaştırır. Kaktüsgillerde, dikenlere dönüşmüş olan yaprak aygıtında ve sapların yüzeyinde (yuvarlaklaşma) önemli azalmalar görülür. Çöllerde, sertleşmiş dokulara ve ancak çok kısa bir süre küçük yapraklara sahip olan bir başka bitki tipine rastlanır. Kurakçıl bitkiler, karbondioksit gazını geceleyin soğurma gibi ayarlamalar da gösterirler, böylece, bitkinin gözenekleri gündüz kapalı kalmış olur.
—Bot. Kurakçıl bitkiler, kuraklığa dayanabilen ve kurumaya karşı, terlemeyi önemli ölçüde azaltan birtakım uyarlanmalara uğramış olan bitkilerdir. Bu uyarlanmaların belli başlıları şunlardır: kalın ya da mumsu kutikula, çevre dokularının mantarlaşması ya da odunlaşması, yaprakların dikenleşmesi, meşin gibi sertleşmesi ya da uzunlamasına kıvrılması, kriptlere gömülü ve kıllarla korunan, çok yerelleşmiş, bazen sayıca çok az, topak ya da yastık biçiminde gözenekler. Bu bitkilerdeki çok gelişmiş olan kök sistemi yağmur yağar yağmaz büyük bir hızla suyun emilmesini sağlar.

KURAKÇIL BAĞIRTLAK a. Zool. Kuzey Afrika, Ortadoğu, İran ve Afganistan'da yaşayan bağırtlak. (Çölsü bölgeleri sever. Tohumlar ve böceklerle beslenir. Bil. a. *Pterocles senegallus* ya da *P. guttatus;* çöltavuğugiller familyası.)

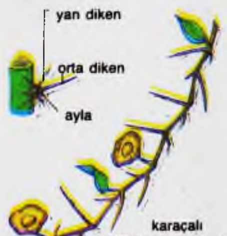
KURAKİN (Aleksandr Borisoviç, *prens* —), rus devlet adamı ve diplomat (Moskova 1752-Weimar 1818). Pavel I zamanında Dışişleri kurulu'nu yönetti, sonra Viyana'ya elçi olarak gönderildi (1806-1808). Tilsit antlaşması'nın imzalanmasına katıldı, sonra Paris elçisi oldu (1808-1812).

KURAKLIK a. Belirli bir zaman dilimi içinde yeterli miktarda ya da hiç yağmur yağmaması; yağışsızlık. *Felakete dönüşen bir kuraklık. Kuraklık nedeniyle verim düştü.* (Bk. *ansikl.* böl.)
—Bot. *Kuraklığa uyum,* bitkilerin kuraklığa uyumunu sağlayan morfolojik değişimlerin tümü. (Eşanl. KSEROMORFOZ.)
—İklimbil. *Kuraklık göstergesi,* ırmak sularının akışını ya da atmosferdeki nemlilik koşullarını tanımlamada kullanılan deneysel formül. —Çok belirgin bir kurak mevsimi olan iklimler için kullanılan gösterge.
—ANSİKL. Toprak, yağış olmadığı zaman bitkinin su gereksinimini yedek su rezervleri sayesinde günlerce karşılayabilir. Ama bu rezervlerin ömrü toprağın özelliklerine ve derinliğine, iklim koşullarına ve bitkilerin kök sisteminin suya ulaşma gücüne bağlı olarak büyük değişiklik gösterir. Toprak kurudukça bitkiler gözeneklerini kapayarak terlemeyi durdururlar (otomatik düzenleme); gözeneklerin kapanması yapraklara karbondioksit girişini, dolayısıyla fotosentez etkinliğini azaltır. Kuraklık uzun sürerse bitkiler önce yavaş yavaş yapraklarını kaybeder, sonunda da, kökleri en az derinde olanlardan başlayarak ölürler.
Sulama, yabancı otları ayıklama, iyi bir gübreleme, toprağın uygun fiziksel durumu sayesinde etkili bir kök sistemi oluşturma, kuraklığın etkisini azaltmaya yarayan başlıca önlemlerdir. Bununla birlikte kuraklık dönemleri birtakım tarım işlemlerinin yapılabilmesi için de gereklidir (örneğin tarlanın hazırlanması, tohumların ekilmesi, olgunlaşma ve hasat, vb.).
Bazı bitkiler kuraklığa dayanıklıdır. Örneğin, sporlar ve tohumlar, büyük ölçüde (% 90'a kadar) su kaybettikten sonra çok yavaş bir yaşam sürebilirler. Yosunların tüm organları çok şiddetli susuzluğa bile dayanıklılık gösterir ve basit bir nemlenmeden sonra bütün biyolojik etkinliklerine yeniden kavuşurlar. Üstün yapılı bitkiler dış dokularındaki değişimle (mantar, kalın ve mumsu kutikula), kuraklık döneminde tamamen ya da kısmen yaprak dökerek, organlarında değişiklik yaparak (dalların ve sapların yuvarlak biçimi, kurakçıl bitkilerde yaprakların diken haline dönüşmesi) yoluyla su kaybına dayanırlar. Tohum gibi üreme organları için gerekli bazı çatlama hareketleri de özel hücrelerdeki (spor keseleri, başçıklar, bazı meyveler, vb.) su oranının azalmasıyla sağlanır.
—İklimbil. Kuraklık, toprakta ve atmosferde ölçülen bir su eksikliğinin sonucudur; zaten bu iki ortam (toprak ve atmosfer) da birbirini etkiler (çöllerde su yokluğu ve kuru hava). Yüzeysel akış olmadığında (akışsızlık) kuraklık tam, içakışlılık durumunda da önemli boyutlardadır. Kuraklık etmenleri arasında, antisiklonların (yüksek basınç alanları) etkisi temel rol oynar. Okyanuslara uzaklık, okyanus etkisini engelleyen dağlar da, kuraklık etmenleridir. Yarıtropikal bölgelerde, soğuk deniz akıntılarının bulunması durumunda ortaya çıkan kıyı çöllerini (yağış yoktur ama atmosfer büyük ölçüde nemlidir) ayrı tutmak gerekir. Kuraklıkla savaş, olayın iki nedenine (su katkılarının azlığı [yağış azlığı] ve su yitimlerinin aşırılığı [yüksek buharlaşma oranı]) karşı yürütülür: yapay yağmur yağdırma girişimleri; sulama uygulaması.

KURAL a. (*kurmak*'tan *kur-al*). **1.** Bir kimsenin belli bir durumda düşünce ya da eylem yönünden uymak zorunda olduğu ilke, izlenecek yol: *Davranış kuralları, nezaket kuralları. Kimseye güvenmemeyi kural edinmek.* **—2.** Bir bilime, bir tekniğe, bellli bir etkinlik alanına özgü ve bunlara ilişkin inceleme ve araştırmalarda uyulması gereken ilke: *Mantık kuralları, hukuk kuralları.* **—3.** Belli bir durumda ya da bir dizi koşul bir araya geldiğinde ortaya çıkan şey: *Siyasetin kuralı bu.*
—Dilbil. Belirli bir estetik ya da sosyokültürel ideale bağlı kalınr ak istendiğinde, bir dilin kullanımları içinden seçilmesi gerekenleri belirleyen yönergeler dizgesi. (Bu durumda kural, "güzel kullanım"la karışır.) || Belli bir dönemde, bir dilin çeşitli kullanımlarının ortalaması. (Bu durumda kural, dilin oluşturduğu toplumsal kurumla eşanlamlıdır.) || Geleneksel dilbilgisinde, kullanımın, bir sözcüğün yazım ya da söylenişinden, vb. dalgalanmalı bir durumuna ilişkin kuralcı kısıtlama. || Üretici dilbilgisinde, biçimselleştirilmiş bir dizge çerçevesinde oluşmuş simgelerin bağıntılarını kesinleştiren yönerge. (Genel dilbilim kuramında kural, dilin herhangi bir mekanizmasına ilişkin bir varsayımdır.)
—Güz. sant. İnsan bedenini betimlemek için bir sanatçı tarafından seçilen ideal oranlarda örnek. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Heykc. Eski Yunanistan'da insan bedeni oranlarının modeli olarak kabul edilen Polykleitos'un *Doryphoros* heykeline verilen ad.
—Huk. *Hukuk kuralı,* devlet tarafından yaptırıma bağlanmış kural.
—İkt. *Kural dışı ekonomi, kural dışı istihdam,* klasik kurumsal yapılar (işletme, yönetim, vb.) ve parasal değişim kuralları dışında gelişen ve iktisadi ve sosyal yarar sağlayan her türlü etkinlik.
—Mant. Üstmantık önermelerinin tümü. Bu kurallar, belli bir dilin yasal üretimlerinin hangileri olduklarını saptayan üstdil önermeleri *(kurma kuralları)* ile belli bir kuramdaki yasal çıkarımların hangileri olduklarını gösteren üstkuram önermeleri *(çıkarım kuralları)* olarak ikiye ayrılır. (*Yerine koyma,* ayırma ve sonsuz tümevarım kuralları hep bu iki kategoriye girer.)
—Psikan. *Temel kural,* çözümleme seansları sırasında serbest çağrışım yönteminin sistemli olarak uygulanmasına dayanan kural. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Spor. Bir oyuna ya da bir spora özgü olan ve bu oyun ve sporları oynayan ya da uygulayanlar tarafından benimsenen anlaşma ya da anlaşmalar bütünü: *Briç, futbol, boks kuralları.*
—ANSİKL. Güz. Sant. Eski Mısır resim ve heykellerinde görülen birbirini dik olarak kesen yatay ve düşey çizgilerin varlığı, bu dönemde kareleme yönteminin bilindiğini gösterir. Eski Mısır'da insan bedeni yüz

kuraklık döneminde kaktüs kesiti

suyla şişen kaktüs eski genişliğine ulaşır

karaçalı *(Paliurus australis)*

lithops

saçlı kaktüs *(Cephalocereus senilis)*

kırmızı mumsudamkoruğu *(Sedum rubritinctum)*

çeşitli kurakçıl bitki örnekleri

yıllar boyunca gelişen bir kuralın gereklerine (örneğin ayak uzunluğu, beden boyunun altıda biridir) uyan, üst üste geliştirilmiş kutsal öğelerle gösterilirdi. Yunanistan'da, Myron, Parrhasios ve Zeuksis, bir kural belirlemeye çalıştılar. Polykleitos, insan bedenindeki uyum üzerine yaptığı incelemenin sonuçlarını, kısa ve geniş oranlarda genç bir atleti betimleyen *Doryphoros* heykelinde uyguladı. Daha sonra gelen Lysippos kuralı ise *(Apoksyomenos, Belvedere Apollonu),* beğeninin daha uzun biçimlere yöneldiğini gösteriyordu: baş, bedenin sekizde biriydi. Roma, hatta bizans sanatında bu tip benimsendi.

Rönesans'ta, sanatçılar, Vitruvius'un saptadığı biçimiyle Lysippos kuralından yola çıktılar; ancak, yeni ölçüm ve gözlemlere dayanarak, yeni bir kural geliştirmeyi (Alberti) ve birçok kuralın geçerli olabileceğini (Dürer), insan bedeninin oranlarının kozmik uyum ve gerçeklikten soyutlanamayacağını (Leonardo da Vinci) kanıtlamayı denediler. Yeniplatoncular için ise bu oranlar bir iç yansımadan soyutlanamazdı: doğal düzen, ölçüler ve düşünce, karşılıklı olarak birbirlerine ışık tutardı.

Manierismo ile birlikte, inceliğe dayanan bir estetik anlayışı (Lomazzo) getiren bir duyuş biçimi ve simgecilik ortaya çıktı; bu da özellikle figürlerin uzunluğuna gelişmesine olanak verdi.

XVII.-XIX. yy.'ların akademiciliği antik kurallara uyduysa da, İngres gibi sanatçılar yeni ilkeler adına bunlardan uzaklaştılar. Modern sanatın elde ettiği özgürlükler, sonunda, kural düşüncesinin bile ortadan kalkmasına katkıda bulundu.

—Psikan. *Temel kural.* Bu kural çözümleme bağlantısını, çözümleme uygulamasında olduğu kadar öznenin çözümlemeye gösterdiği dirençte de bir yapıya kavuşturduğu için böyle adlandırılır; tedavi çerçevesinde, çözümlenmesi özne için kendi bilinçdışı süreçlerini kavrama biçimini oluşturan aktarım boyutunu (olumlu ve/ya da olumsuz) destekler.

KURAL (Macit Rüştü), türk mimar (İstanbul 1899 - *ay. y.* 1964). İstanbul Güzel sanatlar akademisi mimarlık bölümü'nü bitirdi (1928). Mongeri'nin atölyesinde batı üsluplarını öğrendi, ancak çizdiği rölöveler klasik türk mimarlığı üzerinde uzmanlaştığını gösterir. Milli eğitim bakanlığı rölöve dairesi başkanlığı ve İstanbul Arkeoloji müzeleri mimarlığı görevlerinde bulundu. Bursa'daki Yeşil türbe ve Yeşil medrese'yi (1941-1943), İstanbul'da Ayasofya'nın çeşitli bölümlerini, sebilini, Kariye camisi'ni, Topkapı sarayı'nı onardı.

KURALCI sıf. Sistemli bir biçimde belli kurallara bağlılık gösteren bir kimse, bu kimsenin davranışları için kullanılır; kaideci.

Scala

Vitruvius'un mimarlık üzerine incelemesinde *(De architectura)* saptadığı kurala göre insan bedeninin oranları Leonardo da Vinci'nin deseni *Akademi galerisi, Venedik*

—Dilbil. Toplumsal-kültürel değerlere dayalı bir kurallar bütünü olarak tasarlanmış dilbilgisi çalışmaları için kullanılır. (Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL. Kuralcı dilbilgisi kavramı, dilbilimciler tarafından, toplumsal davranışa ilişkin yargılardan çok, salt dilsel gözlemlere dayanan ilkeleri belirlemeye yönelik geleneksel bir dil yaklaşımını anlatmak için kullanılır. Bu ilkeler, genellikle "böyle söyleyin...; şöyle söylemeyin..." türünden yapay kurallara indirgenir; "teklifsiz konuşma", "halk dili", vb. karşısında "doğru kullanım" diye nitelenen bir kullanımı benimsetmeye yönelir ve egemen toplumsal-kültürel sınıfa özgü bir dilin saygınlık kazanmasına katkıda bulunur. Kuralcı dilbilgisindeki ilkelerin buyrultusallığı, genellikle kökenbilimle, örneksemeyle ya da yalnızca "iyi yazarlar"a gönderme yapan mantıksal gerekçelerle gizlenir: çeşitli ve devingen dilsel gerçeklik göz önünde tutulmaz. Çağdaş dilbilimciler, kuralcı dil yaklaşımına karşı betimleyici yaklaşımı benimserler.

KURALCILIK a. Kurallara sıkı sıkıya bağlılık.

KURALDIŞI sıf. Ortak kuralın dışında kalan şey için kullanılır: *Dilbilgisinde kuraldışı uygulamalar da göz önünde bulundurulur*

—Dilbil. Kural sayılan örneğe uymayan sözcük, biçim, yapılar için kullanılır. (Örn., fransızca *aller* "gitmek" fiili kuraldışıdır çünkü zamanları ve kipleri üç köke dayanılarak oluşturmuştur: *all-, v-, ir-*.)

KURALLAŞMAK gçz. f. Kural durumuna gelmek: *Kurallaşmış bir uygulama.*

◆ **kurallaştırmak** ettirg. f. Kural durumuna getirmek.

KURALLAŞTIRMAK → KURALLAŞMAK.

KURALLI sıf. Bir bilgi ya da etkinlik alanında konmuş kurallara, geçerli anlaşmalara, alışılmış örneklere uygun olan şey için kullanılır: *Kurallı bir şiir. Oyunda kurallı bir vuruş.*

—Dilbil. Çok sayıda biçimi açıkladığı için temel olarak alınan paradigmaya uygun tüm biçimler için kullanılır. ||*Kurallı cümle* → DÜZ* CÜMLE.

KURALSAL sıf. Dilbil. Dilbilgisinin en alışılmış kurallarına uyan bir dil biçimi için kullanılır.

KURALSIZ sıf. Kurala uymayan.

KURALSIZLIK a. Fels. ve Topbil. Bir toplumda ortak normlar bulunmamasından kaynaklanan düzensizlik.

—ANSİKL. Topbil. Durkheim'ın getirdiği kuralsızlık kavramı, üyeleri davranışlarını düzenleyen ve özleyişlerini yasal kılan ideallerden yoksun kaldıkları zaman bir toplumun ya da toplumsal grubun içine düştüğü bunalımı belirtir. Kuralsızlık, değerler sisteminde çok hızlı farklılaşmayı gerektiren toplumsal değişikliklerin sonucudur.

Amerikan sosyolojisi -özellikle R.K. Merton- kuralsızlık kavramını toplumruhbilimsel bir görüş açısından kullanır. Buna göre, kuralsızlık, toplum, kişiye, toplumsal konumu nedeniyle, ancak yasadışı yollardan erişebileceği bazı yasal hedefler gösterdiği zaman, kişinin içine düştüğü çatışma durumunu belirtir.

KURAM a. (*kurmak*'tan). **1.** Bir olaylar demetini betimlemeye ve açıklamaya yönelik ilkeler, kurallar, bilimsel yasalar bütünü: *Evrensel yerçekimi kuramı. Verimli sonuçlara götüren bir bilimsel kuram.* (Eşanl. TEORİ, NAZARİYE.) **—2.** Az çok düzenli bir biçimde sunulan ve belirli bir alanı ilgilendiren görüşler ve kavramlar bütünü: *Bir edebiyat kuramı. Müzik, siyaset kuramları.* **—3.** Bir etkinliği, bir sanat dalını, vb. temellendiren, uygulama yollarını belirleyen ilkeler, kavramlar bütünü: *Bir çalgıyı öğrenmeye başlamadan önce solfej ve müzik kuramı üzerinde çalışmak.* **—4.** Olayları kişisel olarak çözümleme biçimi; olayların yorumunda başlangıç noktası olarak benimsenen varsayımlar sistemi: *Bu sizin kuramınız, ama gerçek hiç de böyle olmayabilir.* **—5.** Düşünce, soyutlama düzeyinde kalan, uygulamadan kopuk olan bilgi: *Bütün bunlar bir kuramdan başka bir şey olamaz.*

—Fels. Aristoteles'te, matematik, fizik ve tanrıbilimin oluşturduğu bütün. || Marxçılığa göre, pratik deney sonucu ortaya çıkan düşüncelerin tümü. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Mant. Biçimsel bir dilin, bu dilin belit adı verilen kapalı formüller kümesinin ve sınırlı bir tümdengelim kuralları kümesinin verisi. (Bk. *ansikl.* böl.) ||*Tam kuram* ya da *doymuş kuram,* içerdiği her kapalı F formülü (F ya da F-olmayan) bir teorem olan çelişmesiz kuram. (Kümeler kuramı, birinci basamak aritmetik [→ PEANO], tam kuram değillerdir. Belli özellikte ve cebirsel olarak kapalı cisimler kuramı, bir tam kuramdır.) ||*Tümdengelimsel kuram,* bir nesneler kümesine ilişkin bazı özelliklerle ilgili belitlerden yola çıkılarak, yasa ve kurallara göre kanıtlanan önermelerin tümü.

—ANSİKL. Fels. Marxçılık, kuramla pratiği bir karşılıklı etkileşim içinde görür. Kuram pratikten çıkar ve kendisi de pratiği etkiler. Lenin şöyle der: "Devrimci kuram olmadan, devrimci eylem olmaz" *(Ne yapmalı?).* Mao Zıdong da şöyle yazar: "Marxçı açıdan, kuram önemlidir [...]. Ama, marxçılığın kurama büyük önem vermesinin tek ve doğru nedeni, onun eyleme kılavuzluk etmesidir" (*Teori ve pratik,* temmuz 1937).

—Mant. Klasik mantıkta, kuramlar belit olarak yüklemler hesabı belitlerini, tümdengelim kuralları olarak da klasik kuralları içerir. (→ MODEL.) Bütün kuramlar arasında, kümeler kuramı ayrıcalıklı bir rol oynar. Gerçekten de, bütün kuramlar kümeler kuramında biçimselleşir ve Gödel'in temel tamlık teoremi -ki bir kümeler kuramı teoremidir-, bu kuramların, bu çerçeve içinde, hem sözdizimsel, hem de anlambilimsel bakımdan incelenmesine olanak verir. Mantığın (doğal olarak da matematiğin) işleyişinde böylesine temelli bir rol oynayan bir kuramın -tıpkı birinci basamak aritmetikte olduğu gibi- Gödel'in eksiklik teoremi yasasına bağlı olması ilginçtir. Bunun nedenini de şöyle açıklayabiliriz: bu kuram, kendi kendisini biçimselleştiremeyecek kadar zengin, ama kendi çelişmezliğini kanıtlayamayacak kadar da yoksuldur.

KURAMALAR, Orta Asya'da Türkistan bölgesinde yaşayan bir türk boyu. Özbekler ile Kırgızlar'ın karışmasıyla ortaya çıktıkları öne sürülür. Taşkent, Hocent ve Angren çevresinde yerleşmişlerdir. Rus kaynaklarına göre XVI. yy.'da kabile haline geldiler ve Özbekler'in yaşama biçimini benimsediler. Bununla birlikte Kazaklar gibi çadırda yaşıyorlardı. Başlıca beş kola ayrılıyorlardı: culayır, telev, tama, cgalbaylı ve taraklı. 1920'de sayıları 49 697 olarak verilen Kumanalar'ın adına, yeni sayımlarda ayrı olarak rastlanmaktadır.

KURAMCI a. **1.** İlgilendiği alanda yalnız kavramları, fikirleri, kuramı inceleyen kimse. (Eşanl. TEORİSYEN, NAZARİYECİ. Karşt. UYGULAMACI.) **—2.** Bir felsefe, siyaset vb. öğretinin ilkelerini inceleyen, zenginleştiren ve savunan kimse: *Devletçiliğin ünlü bir kuramcısı.*

KURAMSAL sıf. **1.** Kuramla, kuramların oluşturulmasıyla, içeriğiyle ilgili olan şey için kullanılır (eylemi ya da uygulamayı göz önünde bulundurmadan salt bilgiye yönelik): *Kuramsal araştırma. Kuramsal bilgiler.* (Eşanl. TEORİK, NAZARİ.) **—2.** Başlangıç noktası bir varsayım, bir kuram olan şey için kullanılır: *Kuramsal açıdan haklı olabilirsiniz.* **—3.** Yalnızca fikir alanını ilgilendiren, soyut bir biçimde tasarlanan ve ele alınan şey için, gerçek, elle tutulabilir, pratiğe karşıt olarak kullanılır; ide-

al: *Sözünü ettiğimiz bu eşitlik tümüyle kuramsaldır, olayların bunu doğrulamadığını hepimiz görüyoruz.* **—4.** *Kuramsal olarak,* gerçeği hesaba katmadan; ilke olarak: *Kuramsal olarak böyle bir şey düşünülebilir, fakat gerçekleştiği görülmemiştir.*

KURAN a. Müslümanların kutsal kitabı. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Din ve Müz. →KIRAAT.

—ANSİKL. Kuran sözcüğünün batılı bilginler genellikle "kutsal yazıları okuma, ders" anlamlarına gelen süryanice *keryânâ* sözcüğünden; doğulu bilginler ise, arapça *kara'a* kökünden yapılmış, "okumak" anlamında, kulaktan duyma (semai) bir mastar olduğunu öne sürerler. Kuran'da her iki savı da destekleyen kanıtlar vardır. Ancak, en geçerli açıklama olarak *Kuran* sözcüğünün bizzat Kuran'dan doğmuş olduğu yolundaki görüş kabul edilir. Kuran'da süryanice *keryânâ* sözcüğü, *fu'lân* vezninde bir mastar durumuna dönüşmüştür. Kuran'da arapça *kara'a* sözcüğü genellikle "başkasına okuma" anlamında 17 kez geçer; bazen de "kendi kendine okuma" anlamında kullanılır. Kuran'da geçen "ayet, kitab, sure, zikir, mesani, hikmet" gibi sözcükler de Kuran anlamına gelir. Bunların dışında Kuran'a *Kelamullah* (Allah'ın sözü), *Ümm ül-kitab* (ana kitap) gibi adlar da verilmiştir.

Kuran'ın tamamı 114 *sure**'den, her sure de değişik sayılarda *ayet**'lerden oluşur. En uzun sure 286 ayet ile *Bakara* suresi, en kısa sureler ise 3 ayetlik *Asır, Kevser* ve *Nasr* sureleridir. Kuran'da en uzun sureler, başlarda yer alır ve sonlara doğru kısa surelere geçilir. Ancak, *Fatiha* suresi yalnızca 7 ayet olmasına karşın, içeriği bakımından bir tür "giriş", "başlangıç" sayıldığından Kuran'ın ilk suresi olmuştur.

Kuran ayetlerinin Allah tarafından Hz. Muhammet'e gönderilmesine *vahiy** denir. Ayetler genellikle *Cebrail** adlı melek aracılığıyla vahyedilmiştir. Ancak, birkaç ayetin Hz. Peygamber uykudayken bir rüya ile kalbine doğduğu (sadık rüya), uyanıkken bir perde arkasından bildirildiği ya da *miraç** gecesinde olduğu gibi, Allah'ın doğrudan Hz. Peygamber ile konuşmasıyla vahyedildiği de kabul edilir. Kuran'ın vahyedilmesi Hz. Muhammet 40 yaşındayken başladı, ölümüne kadar sürdü. Yaygın kanıya göre ramazan ayında, inzivada bulunduğu bir sırada ilk kez Cebrail yanına gelerek "Oku, yaratan Rabbinin adıyla. O, insanı bir kan pıhtısından yarattı. Oku ve (bil ki) senin çok cömert olan Rabbin, kalemle öğretendir. O, insana bilmediğini öğretti." (XCVI, 1-5) anlamındaki ayetleri okudu. Bu ayetlerle başlayan vahiy, Hz. Muhammet'in ölümünden (632) çok az bir zaman öncesine kadar aralıklarla sürdü. Hz. Peygamber, kendisine indirilenleri ezberler, Kuran'ın buyruğu gereği ulaşabildiği her insana okur ve böylece müslümanların da Kuran'ı ezberleyip öğrenmelerini sağlar, ayrıca *vahiy kâtipleri*'ne de yazdırırdı. Kaynaklar, vahiy kâtiplerinin sayısının 40'a kadar ulaştığını belirtir. Hz. Muhammet, Kuran'ın yazıya aktarılmasına ve korunmasına büyük bir önem verdiğinden, Kuran ayetleri ile karışabilir kaygısıyla kendi sözlerinin (hadis) yazılmasına izin vermedi.

Ayetler, hepsi bir arada , toptan indirilmeyip, koşullara ve gereksinmelere göre aralıklarla indirildiğinden, Hz. Peygamber'in sağlığında bir kitapta toplanması olanaksızdı. Onun ölümünden sonra Ebubekir'in halifeliği sırasında (632-634) vahiy kâtiplerinden Zeyd bin Sabit'in başkanlığındaki bir kurul, vahiy kâtiplerinin ve öteki sahabenin yazdıkları ayetleri toplayarak tek tek inceledikten sonra Kuran'ı bir *mushaf* haline getirdi. Bu kurulun, kendilerine sunulan metinlerin ayet sayılabilmeleri için saptadığı koşullardan belli başlıları şunlardı: 1. getirilen ayetler ezberlenmiş olacak; 2. Hz. Peygamber'in huzurunda yazılmış olacak; 3. bir metnin ayet olduğuna en az iki müslüman tanıklık edecek.

Hz. Ömer'in, elindeki bir metni ayet olarak saptadığını belirttiği halde bunu iki tanıkla kanıtlayamadığı için sözkonusu metnin *Mushaf*'a alınmaması, bu kurulun ne denli titiz çalıştığını gösterir. Kurul, bu çalışma sonunda hazırladığı *Mushaf*'ı halife Ebubekir'e teslim etti. Daha sonra halife Ömer'e geçen *Mushaf,* ondan sonra Hz. Muhammet'in eşi ve Ömer'in kızı Hafsa'ya emanet edildi. Halife Osman döneminde (644-656) *Mushaf* en az dört (ya da yedi) nüsha çoğaltılarak bunlardan biri Medine'de bırakıldı; ötekiler de Kûfe, Basra, Şam, Mekke, Yemen ve Bahreyn'e gönderildi. İlk *Mushaf* yine Hafsa'ya verildikten sonra, bütün müslümanlardan ellerindeki Kuran metinlerini bu resmi Mushaflar ile karşılaştırmaları, metinleri düzeltmeleri, düzeltilemeyecek gibiyse yok etmeleri istendi. Bu ilk metinlerin yazıldığı arap abecesinde noktalama ve *hareke* denilen işaretler yoktu. Bu nedenle, yanlış okumayı önlemek ve okuma kolaylığı sağlamak amacıyla, Basra valisi Ziyat bin Ebihi'nin buyruğuyla Ebülesved Zalim bin Süfyan üd-Düeli (öl. 688) Kuran'ı harekeledi; öğrencisi Nasr bin Asım da (öl. 708) noktalama işini gerçekleştirdi. Noktalama ve harekelemeyi günümüzdeki biçmine getiren ise Halil bin Ahmet el-Ferahidi (öl. 791) oldu. Sonraki dönemlerde, aralıklı olarak okuma ve ezberleme kolaylığı sağlamak amacıyla Kuran'ın bütünü 30 *cüz'e,* her cüz de kendi içinde 4'er *hizb*'e ayrıldı. Kuran'da ayetleri birbirinden ayıran işaretlere *fasıla* denir. Ayetlerin yerleri bizzat Hz. Peygamber tarafından saptanmıştır. Hicret'ten önce (622) Mekke'de inen ayetlere *Mekki,* sonra Medine'de inen ayetlere ise *Medeni* denir.

Kuran'ın içeriği ve ayetlerin nitelikleri, genellikle üç ana başlık altında toplanır:

1. *İtikada (inanmaya) ilişkin ayetler:* bu tür ayetlerde Allah'ın varlığı ve birliği, evrende Allah'ın varlığını ve tanrısal gerçekleri gösteren kanıtlar, inanmanın dünya ve ahirette sağlayacağı yararlar, inanmayanların dünya ve ahirette uğrayacakları cezalar ve felaketler, geçmişte peygamberlerine inanmayan ve onları yalanlayanların kötü sonlarına örnekler, iman ilkeleri gibi konular yer alır.

2. *İbadet ve hukuka ilişkin (ameli) ayetler:* bu ayetlerde genellikle namaz, oruç, hac, zekât vb. ibadetlerin önemi; kuralları, amaçları, dünya ve ahiretteki yararları; ibadetin yalnızca Allah'ın hoşnutluğu için yapılması gerektiği; ceza hukuku ve medeni hukuk konularına ilişkin çeşitli hükümler ve uygulamaya ilişkin ayrıntılara yer verilir.

3. *Ahlaka ilişkin ayetler:* bu ayetlerde müslümanların, Tanrı hoşnutluğu dışında hiçbir amaç gözetmeksizin, kendi bedensel ve ruhsal kişiliğinden başlamak üzere, ana-babasına, uzak ve yakın akrabalarına, komşularına, öteki müslümanlara, tüm insanlara ve hepsinin başında Allah'a karşı görevlerine yer verilir. Kaba hazcılık ve çıkarcılık gibi bencil eğilimler şiddetle eleştirilerek olanakları tam bir özveri içinde paylaşmanın, toplumsal barış ve dayanışmanın önemi üzerinde durulur. Ahlaksal erdemler ve fenalıklar ayrıntılı bir biçimde anlatılır.

Bu üç temel konudan başka, geçmişteki peygamberlere ilişkin olaylar, Hz. Muhammet'in verdiği savaşım ve yaşadığı sıkıntılar, savaş ve barışın koşulları, kuralları, insanın yaratılış hikâyesi gibi daha başka konulara ilişkin ayetler de Kuran'da önemli bir yer tutar. (→ Kayn.)

—Ed. Kuran'ın anlaşılması, anlamının kavranması için arapçadan başka dillere çevrilmesi din bakımından uygun görüldü. Kuran'ın yabancı dillere çevrilmesine islamiyetin daha ilk dönemlerinde başlandı. Bir söylentiye göre, Hz. Muhammet' in sağlığında Selmanı Farisi Kuran'ın ilk suresini farsçaya çevirdi. Daha sonraki yüzyıllarda çeviri etkinliği gelişti ve Kuran yüzyıllar boyunca doğu ve batı dillerine çevrildi (100'den fazla dile de çevrildiği saptanmıştır).

Türkler, IX. yy.'dan başlayarak islamiyeti kabul etmelerinden sonra, bu yeni dinin emirlerini, temellerini öğrenmek, içeriğini geniş halk kitlelerine yayabilmek için Kuran'ı kendi dillerine çevirmek gereğini duydular. Türkçe Kuran çevirileri, türk dili tarihinin aşamalarını, türk dilinin olgunlaşma ve gelişme süresini izlemek; bu amaçla yapılacak gramer araştırmaları, özellikle sözlük çalışmaları ve semantik incelemeler bakımından önemli bir kaynaktır. Kuran ilk kez *Taberi tefsiri* ile birlikte, Samaniler'den, Mansur bin Nuh (961-976) döneminde horasanlı ve maveraünnehirli bilginlerden kurulan bir heyet tarafından farsçaya çevrildi. Z. V. Togan'a göre ilk türkçe çeviri de, farsça çeviriyle aynı zamanda belki aynı heyetin türk üyeleri tarafından meydana getirildi. A. İnan ilk türkçe çevirinin X. yy.'ın ortalarında gerçekleştiğini yazar. Bugün elde bulunan doğu türkçesi ile yapılmış çevirilerin günümüze ulaşmayan bu ilk çeviriden kopya edildikleri kabul edilir. Uygur harfleriyle tam bir Kuran çevirisine rastlanılmamıştır. Ancak,

B. N., Paris

nakşi yazısıyla yazılan Azerbaycan'da bulunduğu sanılan tezhipli **Kuran** sayfası XII.-XIII. yy. *Bibliothèque nationale, Paris*

Büyük Larousse

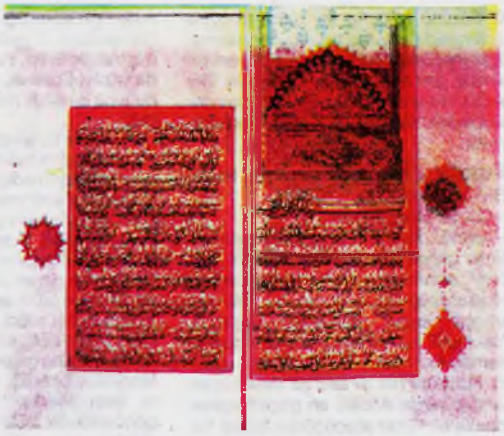

Kuran Yakut el-Mustasini hattı XIII. yy. *Süleymaniye kütüphanesi, İstanbul*

Büyük Larousse

Kuran'dan iki sayfa (1363)
Süleymaniye kütüphanesi, İstanbul

Büyük Larousse

Kuran XVI. yy.
Süleymaniye kütüphanesi, İstanbul

bazı ayet parçaları (*Atebet ül-hakayık*'ta) günümüze ulaşmıştır. Kuran çevirileri başlıca iki grupta toplanabilir: 1. Kuran'ın, cümleler halinde değil, kelime kelime türkçeye çevrilmesi temeline dayanan satır arası çeviriler. Türkçe kelimeler daha küçük harflerle arapça kelimeler altına başka renk mürekkep ya da değişik bir yazı ile yazılmıştır. Karahanlı türkçesi ile yazılmış ve 1333'te Şirazlı Muhammet bin Hacı Devletşah tarafından kopya edilen tam nüsha (Türk ve islam eserleri müzesi no.73) Türkiye'de bulunan satır arası Kuran çevirilerinin en eskisidir. Arapça kelimelerin altında türkçeleri verilmiştir. Harizm türkçesi ile, çevireni ve kopya edeni belli olmayan, 1363'te kopya edilmiş başka bir tam nüsha da (Süleymaniye kütüphanesi, Hekimoğlu Ali Paşa bölümü no. 951) vardır. 2. Tefsire benzer parçalar ve hikâyelerle genişletilen satır arası çeviriler: en güzel örneği, Z. V. Togan tarafından 1914'te bulunan ve "Anonim tefsir" diye tanınan Leningrad (Asya müzesi kütüphanesi, Cod Validov 1914, no.2475) nüshasıdır. Üzerinde en çok çalışılan, gramer yönünden incelenen, sözlüğü yapılan bu Kuran çeviri ve tefsirinin hangi tarihte, nerede ve kimin tarafından kopya edildiği bilinmiyor. Eksik olan nüsha (1-17 ve 23-47'nci sureler) satır arası çeviriden başka, tefsire benzer parçalar ve hikâyeleri de içine alır. Dili harizm türkçesi, kıpçakça, oğuzca hatta çağatayca özelliklerini gösterir. Çağatayca özelliklerin bulunması XV. yy.'dan daha eski bir tarihte kopya edilmediğini gösterir. XVI. yy.'ın ilk yarısında Şeybaniler döneminde yazılan (Topkapı sarayı müzesi kütüphanesi Ahmet III no.16, 2 c.) nüsha da bu gruba girer. Anadolu türkçesi ile yapılan Kuran çevirileri, Selçuklular'ın dağılışından sonra kurulan beylikler döneminde başlamıştır. Bu dönemdeki ilk çeviriler, satır arası kelime kelime çeviriden çok, tefsirli çeviri biçimindedir. Bunlar genellikle Fatiha, Yasin, Tebareke gibi kısa kimi surelerin tefsirleridir. Bugün bilinen en eskilerinden (Burdur kütüphanesi, no.1234) biri, 1422'de kopya edilenidir. Anadolu'da Kuran'ın uzun tefsirlerle türkçeye çevrilmesine XIV. yy.'ın sonlarında başlandığı sanılmaktadır. Bu tür çevirilerin çoğu Ebülleys es-Semerkandi'nin *Tefsir*'i temel alınarak yapılmıştır. En tanınmışları, İbni Arapşah ile Musa el-İzniki' ninkilerdir. Ayrıca yazarı belli olmayan ve 1404'te yazıldığı sanılan *Cevahir ül-asdâf* tefsiri vardır. Her üç tefsir de birbirine çok benzediğinden, bazen bunları ayırt etmek bile olası değildir. Anadolu türkçesi ile satır arası çevirilerin en eskisi (Türk ve islam eserleri müzesi no. 4, A. Topaloğlu yayını, 1976-1978, 2 c.) 1424 tarihli nüshadır. XIX. yy.'ın ikinci yarısı başlarında türkçe Kuran çeviri ve tefsirlerinin Mısır ve İstanbul basımevlerinde basılmaya başladıkları görülmektedir. İlk basılan tefsirler Ayıntablı Debbağzade Mehmet Efendi'nin Hıdır bin Abdurrahman ül-Ezdi'den çevirdiği *Tefsir-i tıbyan* (1841, 2 c.) ile İsmail Ferruh Efendi'nin Hüseyin Kâşifi'nin farsça *Mevahib*'inden çevirdiği *Tefsir ül-mevakib tercemet ül-mevahib* (1865, 2. c.) adlı tefsirdir. Tefsir ve çevirilerin basılmasıyla okuyucu çevresi daha da genişlemiş, Ahmet Salih bin Abdullah'ın *Tefsir-i zübet ül-beyan fi tefsir il-Kuran*'ı (1875-1876, 2 c.), Sadettin Muhammet bin Abdullah'ın önce farsçaya, sonra da farsçadan türkçeye çevrilen *Tefsir ül-cemali ale't-tenzil il-celali* (1877, 4 c.) vb. yayımlanmıştır. İkinci meşrutiyet'i (1908) izleyen yıllarda, Bereketzade İsmail Hakkı'nın *Envar-ı Kuran*'ı (1915), şeyhülislam Musa Kâzım Efendi'nin *Safvet ül-beyan fi tefsir il-Kuran*'ını (1919); Cumhuriyet'in ilk yıllarında ise Hadimli Mehmet Vehbi Efendi'nin *Hulasat ül-beyan fi tefsir il-Kuran*'ını (1920-1922, 15 c.), Hüseyin Kâzım Kadri başkanlığında bir heyet tarafından hazırlanan *Nur ül-beyan*'ı (1921, 2 c.), İsmail Hakkı İzmirli'nin *Maani Kuran-ı Kerim*'ini (1927, 2 c.); harf devrimi'nden (1928) sonra latin harfleriyle İsmail Hakkı İzmirli'nin *Türkçe Kuran-ı Kerim tercümesi*'ni (1932), Ö.R. Doğrul'un *Tanrı buyruğu*'nu (1934), Elmalılı Hamdi Yazır'ın *Hak dini Kuran dili*'ni (1935-1938, 9 c.), H.B. Çantay'ın *Kuran-ı hakim ve meal-i kerim*'ini (1952-1953, 3 c.), A. Gölpınarlı'nın *Kuran-ı Kerim ve meali*'ni (1955, 2 c.), Diyanet İşleri başkanlığı'nın *Kuran-ı Kerim ve türkçe anlamı*'nı (1961, 3 c.), Ö.N. Bilmen'in, *Kuran-ı Kerim ve türkçe meali*'ni (1962-1966, 8 c.), önemli çeviriler olarak belirtmek gerekir. (→ Kayn.).

—İsl. huk. Kuran, islam hukukunun temel kaynağıdır. Sünnet, icma ve kıyas ise Kuran'ın onayı ile birer hukuk kaynağı olmuşlardır. Kuran ayetleri: 1. inanç ve islam düşüncesi ile ilgili ayetler; 2. islam ahlakıyla ilgili ayetler; 3. ibadet ve hukukla ilgili ayetler olmak üzere üç bölümde incelenir. İbadet ve hukukla ilgili ayetlere ahkâm" ayetleri denir. İslam hukukçuları ahkâm ayetlerini kendileri için temel hukuk kaynağı sayarlar. Peygamber'in sünneti ve uygulamaları bu ayetleri açıklayıcı özelliktedir. İcma ise, bir kısım ayetlerin kesin yorumu anlamındadır. Ayet ve hadislerin islam hukukçuları tarafından günün ihtiyacına göre yorumlanmasına da "kıyas" ve "içtihat" denir.

KURAN (Ahmet Bedevi), türk siyaset adamı ve yazar (Trabzon 1884 - İstanbul 1966). Harbiye öğrencisiyken "Askeri ihtilal cemiyeti" adlı bir örgüt kurdu (1903). Abdülhamit II'yi devirmeyi amaçlayan yüksekokul öğrencilerinin kurdukları "Cemiyeti inkılabiye" adlı gizli örgütle ilişkiye geçti. Bir ihbar sonucu tutuklandı. İkinci meşrutiyet'in ilan edilmesi üzerine salıverildi (1908). Harbiye'deki öğrenimine devam etti. Prens Sabahattin yanlısı Ahrar fırkası ile ilişki kurdu. 31 Mart vakası'ndan sonra tutuklandı; Bekirağa bölüğü'ne gönderildi (1909); kaçarak Mısır'a gitti. Bir süre öğretmenlik yaptı. Ordusunda çalışmak üzere Fas'a geçti. Fransızlar'ın türk subaylarının bu orduda yürüttükleri eğitimden rahatsız olması üzerine Fas'tan ayrılmak zorunda kaldı, Paris'e gitti. Prens Sabahattin çevresinde yer aldı. İttihat ve Terakki iktidardan uzaklaşınca İstanbul'a döndü (1912). Babıâli baskını'nın (13 ocak 1913) ertesi günü tutuklandı. Sürgüne gönderildiği Sinop'tan Sivastopol'a kaçtı, oradan da Paris'e gitti. Birinci Dünya savaşı'nın bitiminde İstanbul'a döndü, Gebze kaymakamlığına atandı (1919). Burada Kuvayı milliye'den yana bir tutum takındı, İstanbul hükümeti'nce görevden alındı. Kurtuluş savaşı'ndan sonra siyasal yaşamdan çekilen Kuran, anıları ve yakın dönem Türkiye tarihine ilişkin görüşlerini kitaplaştırdı. Başlıca yapıtları: *İnkılap tarihimiz ve Jön Türkler* (1945), *İnkılap tarihimiz ve İttihat ve Terakki* (1948), *Din nedir ve itikatlar nasıl gelişmiştir* (1952), *Hüseyin Cahit Bey'e açık mektup* (1955), *Osmanlı İmparatorluğu'nda inkılap hareketleri ve milli mücadele* (1956), *Harbiye mektebi'nde hürriyet mücadelesi* (1957).

Abdullah Kuran

KURAN (Abdullah), türk mimar, mimarlık tarihçisi (İzmir 1927). Robert kolej'i bitirdikten (1948) sonra Yale Üniversitesi mimarlık fakültesi'nden mezun oldu (1953) ve aynı kurumda yüksek lisans çalışması yaptı. 1957'den başlayarak ODTÜ'de öğretim üyesi, Mimarlık fakültesi dekanı (1962-1968) oldu. 1971'de Boğaziçi üniversitesi kurucu rektörlüğüne getirildi; 1976-1979 arası aynı kurumda rektörlük görevini sürdürdü. Ulusal ve uluslararası kongrelerde, İslamabad Ulucamisi proje yarışması ve Ağa Han mimarlık ödülü jürilerinde Türkiye'yi temsil etti. Yayımlanmış yapıtlarından başlıcaları: *Çağdaş mimaride madde ve ruh - XX. yüzyılda Batı mimarisiyle türk mimarisinin gelişmesi hususunda mukayeseli bir çalışma* (1963), *İlk devir osmanlı mimarisinde cami* (1964), *The mosque in early ottoman architecture* (Erken dönem osmanlı mimarlığında cami, 1968), *Anadolu medreseleri I* (1969), *Anatolian Seljuk architecture of Turkey* (Anadolu selçuklu mimarlığı, 1980), *Mimar Sinan* (1987).

KURANCILI, Kırşehir'in Kaman ilçesi merkez bucağına bağlı belde; 2 454 nüf. (1990). Belediye.

KURANDER a. (fr. *courant d'air'* den). Açık kapı ve pencereler arasında oluşan esinti; hava cereyanı.

KÜRANE be. (fars. *kür* ve *-âne*'den *kürâne*). *Esk.* Körcesine, görmeyerek.

KURANGLEZ a. (fr. *cour anglaise,* ingiliz avlusu). İnş. Bir bodrum katının, pencerelerinden ışık alması için yapılan üstü ızgaralı bir tür çukur. (Bu adla anılması-

nın nedeni Londra'da çok uygulanmasıdır.)

KURANHAN sıf. ve a. (ar. *Kur'ān* ve fars. *ḫān*'dan *Ḳur'ān-ḫān*). *Esk.* Kuran okuyan; Kuran okumayı meslek edinmiş kimse.

KURANIKERİM a. (öz.a. *Ḳur'an* ve ar. *kerim*'den *Ḳur'an-ı kerim*). → KURAN.

KURAŞİKİ, Japonya'da kent, Honşu'nun (Okayama ili) güneyinde, Okayama'nın B.'sında; 414 692 nüf. (1990). Demir-çelik. Sentetik tekstil (yapay ipek).

KURAT (Akdes Nimet), türk tarihçi (Kazan 1903 - Ankara 1971). Tahir Şahmurad'ın oğlu. Ortaöğrenimini doğduğu ülkede tamamladıktan sonra 1924'te İstanbul Üniversitesi edebiyat fakültesi'ne girdi ve bu fakültenin tarih bölümünü bitirerek (1928) Almanya'da bizans tarihi üstüne doktorasını yaptı. 1933'ten 1937'ye değin İstanbul Üniversitesi'nde Ortaçağ tarihi doçenti, bir yıl kadar da İsveç Uppsala Üniversitesi'nde öğretim görevlisi olarak çalıştı. 1941'den başlayarak Ankara Üniversitesi dil ve tarih-coğrafya fakültesi'nde görev aldı, 1944'te rus dili ve edebiyatı profesörü, 1953'te dekan oldu. Türk-rus ilişkileri ve Doğu Avrupa'daki türk topluluklarıyla ilgili inceleme ve araştırmalar yaptı. Başlıca yapıtları: *Peçenek tarihi* (1937), *Topkapı sarayı müzesi'ndeki Altınordu, Kırım ve Türkistan hanlarına ait yarlık ve bitikler* (1940), *Başlangıcından 1917'ye kadar Rusya tarihi* (1948), *Prut seferi ve barış* (1953-1955), *Türkiye ve İdil boyu* (1966), *İdil boyu ve Karadeniz'in kuzeyindeki türk kavimleri ve devletleri* (1970).

KURATOWSKİ (Kazimierz), polonyalı matematikçi (Varşova 1896 - *ay. y.* 1980), Polonya topoloji okulundandır. Düzlemsel olan ve olmayan çizge incelemesi onun adıyla anılır.

KURAVONG a. Avustralya'da yaşayan, kargaya benzeyen üç kuş türünün ortak adı. (Tüyleri siyah ve beyaz, gözleri sarıdır. Avustralya Cordillerası'ndaki ormanlarda yuva yapar. Kuş yavruları, böcekler vb. ile beslenir Üç türünden en yaygını *Strepera graculina*'dır; avustralyasaksağanıgiller familyası.)

KURAY kurganları. Arkeol. Orta Asya'da, Altay dağlarının G.'inde, Kuray ovasında kurganlar; ova, Hunlar'dan önce de önemli bir yerleşim merkeziydi. Burada bulunan mezarların bir bölümü Hunlar dönemindendi ve bunlardan birinde altın levhalarla kaplı bir kuş başı ortaya çıkarıldı. Yörede göktürk heykeltraşlık yapıtlarının önemli örnekleri olan, göktürk yazıtlı birçok balbal bulundu. Mezarlarda da göktürk yazıtlı gümüşten, kulplu, kulpsuz maşrapalar, kayış süsleri, VI. - VIII. yy.'lardan, çin aynalarına benzer ayna, yay parçaları, ok uçları, tirkeşler, yüksek nitelikte çelik eşyalar ele geçti.

KURAYZA (Beni), Medine'de yaşamış üç yahudi kabileden biri (ötekiler Kaynuka ve Nadir). Medine vahasının G.-D. topraklarını ellerinde bulunduruyor ve tarımla uğraşıyorlardı. Dinlerine çok bağlı olmakla birlikte birçok yerel arap töresini de benimsemişlerdi. Hendek savaşı sırasında Peygamber ile daha önce yaptıkları anlaşmaya uymadılar. Bunun üzerine Hendek savaşı sona erince Kurayzalılar'ın kaleleri müslümanlar tarafından kuşatıldı. 15-25 gün süren kuşatmadan sonra teslim olan Kurayza kabilesinin buluğa ermiş erkekleri öldürüldü; kadın ve çocukları esir edildi.

KURÂZA a. (ar. *ḳurāẓa*). *Esk.* **1.** Altın ve gümüş kırıntısı. **—2.** Kumaş parçası; kırpıntı. **—3.** Kesilen şeyden arta kalan parça, döküntü: *Kurâza-yı kağaz* (kâğıt parçaları).

KURB a. (ar. *ḳurb*). *Esk.* **1.** Yakınlık, yakın bulunma: *"Kim oldu devlet kurbiyle kâm-kâr-ı kalem"* (Fuzuli, XVI. yy.). **—2.** *Kurb-ı Hüda, kurb-ı mevla,* Tanrı'ya yakınlık. || *Kurb-ı mesafe,* mesafe bakımından yakınlık.
—İsl. huk. *Kurb-ı derece,* mirasçının ölüye yakınlık derecesi.
—Tasav. Allah ile kul arasındaki yakınlık. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. Tanrı yolcusunun (salik) gönlünü Tanrı dışındaki her şeyden (masiva) uzak tutarak tanrısal nitelikler kazanmasına ve böylelikle O'na yakınlaşmasına *kurb, kurbet* ya da *kurbiyet* denir. Bunun bir adı da "cem"dir. Cüneyt* bin Muhammet el-Bağdadi el-Kavariri, "Varlıkta kurbiyet cem, beşeriyette kaybolma ayrılıktır" diyerek kurbiyet ile cemi, Tanrı'dan ayrı düşmenin karşıtı olarak kullanır. Sufilere göre kurb, "kabe kavseyn"den daha ileri bir makamdır. Ayrıca kurb, "bezm-i elest" te verilen "sözü tutma" anlamına da kullanılır. Kurb, *kurb-ı feraiz* (kulun tüm varlığından yok olması, yalnızca hakkın ortada kalması), *kurb-ı nevafil* (insani sıfatların yok olması, ilahi sıfatların ortaya çıkması) diye ikiye ayrılır.

KURBA a. (fr. *courbe*'dan). Dy. **1.** Bir çember yayı ya da parabol biçimini alan demiryolu parçası. **—2.** *Kurba yayı,* sabit yarıçaplı bir kurbayı izleyen bir demiryolunun uzunluğu.

KURBACIK a. Değirmenc. Taşlı değirmenlerde boğazağacı* denen milin içine yerleştiği, içi oyuk demir ya da tunç parça. (Bu parça yere tespit edilmiş bir kalastan oluşan ve tapan* denilen kısmın ortasında bulunur ve boğazağacı bu yuvaya girer.)

KURBAĞA a. **1.** Çıplak derisi, sıçramaya ve yüzmeye elverişli bedeni, yatay gözbebeği ve kendine özgü ötüşüyle (vıraklama) tanınan, tatlısularda çok yaygın amfibyum. (Kurbağalar takımı; kurbağagiller familyası.) [Bk. *ansikl.* böl.] **—2.** *Kıllı kurbağa,* baldırları üstünde deri uzantıları taşıyan kurbağa. (Bil. a. *Astylosternus robustus;* kurbağagiller familyası.) || *Uçan kurbağa,* Borneo'da yaşayan, ayakları geniş perdeli, bir ağaçtan öbürüne süzülen kurbağa. (Bil. a. *Rhacophorus nigropalmatus; Polypedatidae* familyası.)
—Fişekç. İçerisine barut konmuş ve zikzak biçiminde katlanmış, kâğıt bir borudan yapılan fişek. (Ateşlemeden sonra, bazen bir yöne, bazen ters yöne doğru bir dizi gürültülü sıçrama yapar.)
—Mutf. *Kurbağa bacağı,* kurbağanın, ingiliz usulünde kızartılan ya da sosla hazırlanan yenebilir kısımları (butlar ve sağrı).
—Tıp. *Kurbağa testi,* kadının idrarı kurbağanın karnına şırınga edilerek yapılan gebelik testi. (→ GEBELİK.) || *Kurbağa zehiri,* BATRAKOTOKSİN'in eşanlamlısı.
—ANSİKL. Su kurbağaları, kara kurbağasına oranla daha iyi sıçrayan ve suya daha bağımlı, firmistern (göğüs kemerinin her iki yarısı kaynaşmıştır) amfibyumlardır. Sadece üst çeneleri ve sapankemikleri dişlidir; kaburgaları yoktur. Üreme suda olur. Mikrofaj ve otçul beslenen larvaları (iribaşlar ya da tetariler), daha sonra başkalaşma geçirerek yırtıcı bir etçile dönüşür. Kurbağalar birçok yıl yaşar: kış aylarını taş altlarında ya da toprakaltı yuvalarında geçirirler. Çoğu Eski Dünya'da olmak üzere 150'den çok türü bilinir (sadece *Rana* cinsi üyelerine hemen her yerde rastlanır). Familyanın en büyük türü boyu 75 cm'ye ulaşabilen, Kamerun'da yaşayan goliath kurbağasıdır *(Rana goliath).* Türkiye'de bulunan başlıca kurbağa türleri: 1. bedeni yeşilin çeşitli tonlarında olabilen yeşil su kurbağası *(Rana esculenta);* 2. kırmızımsı esmer bedenli çayır kurbağası *(R. temporaria);* 3. sürüler oluşturan göl kurbağası *(R. ridibunda);* ağaç kurbağası *(Hyla arborea).* Fransa gibi bazı ülkelerde bazı kurbağa türlerinin (örneğin yeşil su kurbağası) bacakları yenir.

KURBAĞA gölü, İç Anadolu bölgesinde, Erciyes dağının G.'indeki Develi ovasında, "Sultansazlığı" adıyla bilinen bataklık alandaki sığ göllerden biri.

KURBAĞA KAYASI a. Zool. Sıcak, ılık, az serin denizlerin en çok 100 m derinlikteki diplerinde yaşayan kemiklibalık. (Bedeni sırt ve karın kesimine doğru yassılaşır. Başları iri ve yassıdır. Gözleri küçük ve tepeye yakındır. Başının üstü, ensesi, solungaç kapakçıkları pulsuzdur. Karın yüzgeçleri çekmene dönüşmüştür. Etçildir: omurgasızları, küçük dip balıklarını yer. Bil. a. *Mesogobius batrachocephalus;* kayabalığıgiller familyası; boyu 35 cm'ye kadar.)

KURBAĞAADAM a. **1.** BALIKADAM'ın eşanlamlısı. **—2.** *Kurbağaadam elbisesi,* balıkadamlarca derin sularda yapılan dalışların etkilerine dayanabilmek için kullanılan, gövdeyi ve çoğu kez kolları ve bacakları da saran sugeçirmez elbise. (→ BAĞIMSIZ DALGIÇ* ELBİSESİ.)

KURBAĞABALIĞI a. Zool. Sıcak ve ılık denizlerin 2-200 m derinlikteki diplerinde yaşayan kemiklibalık. (Çamurlu, kumlu, çakıllı diplerde bedenini gömerek avını bekler. Birinci sırt yüzgeci çok zehirli, solungaç kapakları üzerindeki dikenleri az zehirlidir. Etçildir: omurgasızları, küçük balıkları yer. Üst dudağının iç kesimindeki bir püskül aracılığıyla avını çekmeye çalışır. Bil. a. *Uranoscopus scaber;* kurbağabalığıgiller familyası; boyu 30 cm'ye kadar.)

KURBAĞABALIĞIGİLLER a. Zool. sıcak ve ılık denizlerin 2-200 m derinlikteki dipleri arasında yaşayan kemiklibalıklar familyası. (Türkiye sularındaki tek türü kumbalığı*dır. Bil. a. *Uranoscopidae.*)

KURBAĞACIK a. Kurbağa yavrusu, küçük kurbağa.
—Mak. san. Ağız açıklığı bir sonsuz vidanın döndürülmesiyle ayarlanabilen bir tür ingiliz anahtarı.
—Patol. Ağız tabanında çıkan içi sıvı dolu ur. (Mukoza bezlerinin yozlaşmasıyla oluşur: büyüklüğü fındıktan elma büyüklüğüne kadar varabilir.)
—Vet. Çoğunlukla tükürük bezi içinde oluşan ve tükürük içeren kist. (Tedavisi kistli bezin ameliyatla çıkarılmasına dayanır.)

KURBAĞAKAŞIĞI a. Gölcüklerde ve bataklıklarda sık rastlanan otsu bitki. (Bil. a. *alisma;* suokugiller familyası.)

Bk. resim sayfa 7170

KURBAĞALAMA a. Spor. **1.** Hızın, el ve ayakların aynı anda önce önden arkaya doğru açılarak, sonra hızla vücut ekseninde birleştirilerek sağlandığı karın üstü yüzme stili. **—2.** Bu yüzme stilinde uygulanan yarışma.
—ANSİKL. Kurbağalama genel olarak en eski yüzme stili olarak kabul edilir. Yarış kurallarının eksikliği nedeniyle büyük bir evrim geçiren kurbağalama stili kuralları

ağaç kurbağası *(Hyla arborea)*

boğa kurbağası *(Rana catesbeiana)*

afrika kurbağası *(Rana hyperolius)*

yeşil su kurbağası *(Rana esculenta)*

kurbağanın çeşitli başkalaşımları
1. Embriyon yumurta;
2. Dış solungaçlı iribaş;
3. İç solungaçlı iribaş;
4. Dört ayaklı iribaş;
5. Yetişkin kurbağa.

kurbağakaşığı

çiçek meyve

1953'te belirlenen kelebek* stilinin doğmasına yol açtı. Bugün kurbağalama stili ikiye ayrılır: klasik diye adlandırılan stilde kollar su yüzeyine yakın olarak geniş bir kürek hareketi yaparken, ayaklar bir "sıkışma" hareketiyle buna eşlik eder; modern stil ise yarışlarda uygulanır. Burada hız sağlayıcı hareketler daha kısa, daha dolaysız ve derindir. Yarışta başın bir bölümünün suyun içinde olması kural gereğidir.

KURBAĞALAMACI a. Kurbağalama stilinde yüzen erkek ya da kadın yüzücü.

KURBAĞALAR a. Kuyruksuz, kalın bedenli, sıçramaya uyarlanmış uzun arka bacaklı amfibyumlar altsınıfı. (Üyeleri, iribaş denilen ve suda yaşayan bir larva evresinden başkalaşma geçirerek ergin hale gelir. Örnek tipleri su kurbağası ve kara kurbağasıdır. Bil. a. *Anura.*)

—ANSİKL. Kurbağaların, basit bir kafatası iskeleti, omurganın sonunda birkaç omurun kaynaşmasıyla oluşmuş bir bölümden ve on omurdan oluşan bir omurgaları, zayıf kaburgaları (bazen hiç bulunmaz), kaynaşmış (firmistern) ya da kaynaşmamış (arcifera) bir göğüs kemerleri, içinde küçük bir kemikçik (kolumel) bulunan bir orta kulağı, iki kulakçığı ve bir karıncığı olan bir kalbi, solunum işlevinin deriyle desteklenmesini gerektirecek kadar basit akciğerleri vardır. Döllenme genellikle dışarda olur; vitellus bakımından fakir olan yumurtalar kısa sürede çatlar ve iribaş ya da tetari denilen, suda yaşayan bir larva ortaya çıkar. İribaş, ani ve çoğunlukla ölümle biten bir başkalaşma geçirerek yetişkin kurbağa haline dönüşür. Bu başkalaşma sırasında ayaklar oluşur (önce arka ayaklar sonra öndekiler); dış solungaçlar önce iç solungaçlara dönüşür, sonra da yerini akciğerlere bırakarak kaybolur; uzun ve sarılı durumdaki bağırsaklar (otçul beslenme rejimi) çok kısalır (daha çok böcekle beslenen etçil erişkin). Tropikal bölgelerde yaşayan birçok tür yuva yaptıktan sonra buraya bıraktığı yumurtalar üstünde kuluçkaya yatar; bir tür, *Nectophrynoides occidentalis* doğurarak ürer.

Kurbağalar başlıca on familyaya ayrılır: *Leiopelmidae*, peteklikurbağagiller, tekerdillikurbağagiller, çamursalkurbağagiller, *Brevicipitidae*, çokparmakkemikligiller, karakurbağasıgiller, kısabaşlıkurbağagiller, ağaçkurbağasıgiller, sukurbağasıgiller.

Kurbağalar *(Batrakhoi)*, Aristophanes' in İ.Ö. 405'te oynanan komedisi. Bu oyun birincilik ödülü aldı ve çok ender görülen bir uygulamayla ikinci kez oynanma onuruna erişti. Euripides ölmüştür; tiyatro tanrısı Dionysos, yeryüzünde yetenekli bir yazar bulamayınca, gidip cehennemde bakmaya karar verir. Çok eğlenceli olan birinci bölümde, Dionysos Herakles'ten akıl ister, Akheron'u kurbağa nağmeleri (oyunun adı buradan gelir) arasında geçerek Pluton'un yanına ulaşır. Daha ağırbaşlı olan ikinci bölümde, Aiskhylos ve Euripides, büyük bir dram yarışmasında karşı karşıya gelirler. Her ikisinin de tiyatro yapıtları, anlatım, düşünce ve siyasal etkileri bakımından ele alınıp incelenir. Sonunda Dionysos, Aiskhylos'u yeryüzüne getirir. Kaba güldürüyle en ince şiiri birleştiren yapıt, sonunda eleştiriye dönüşür ve Aristophanes'e göre trajediye her türlü yüceliğini kaybettirmiş olan Euripides'e sert saldırılarda bulunur. Aynı tonda olmayan iki bölümden oluştuğu için uyumsuz bir oyun olan *Kurbağalar,* gene de canlılığı ve sertliği ile şairin en başarılı komedilerinden biri sayılır.

Kurbağalar ve fareler savaşı *(Batrakhomyomakhia)*, yanlışlıkla Homeros'a mal edilen bürlesk şiir, İ.Ö. V. yy.'da yazıldığı sanılan bu şiir, epik üslubа özgü söyleyişlerin parodisini yapar.

KURBAĞAOTU a. Yörs. Bot. Sarı havacıva.

KURBAĞAZEHİRİ a. Saplı uzun yapraklı, ikievcikli küçük su bitkisi. (Bireşeyli beyaz çiçekleri su üstünde yüzer ve tozlaşması havada olur. Bil. a. *hydrocharis;* kurbağazehirigiller familyasının örnek tipi.)

KURBAĞAZEHİRİGİLLER a. Kurbağazehiri, valisneria, elodea, sumakası gibi birçenekli su bitkilerini kapsayan familya. (Bil. a. *hydrocharidaceae.*)

KURBAN a. (ar. *ḳurbān*) **1.** Dinsel bir buyruğu, bir adağı yerine getirmek amacıyla kesilen hayvan: *Bu yıl kurban alamadık. Komşulara kurban eti dağıtmak. Adak kurbanı.* (Bk. *ansikl.* böl. İsl.) **—2.** Tanrı'ya sunulan canlı varlık. **—3.** Kurban bayramının kısa söylenişi: *Kurbanda nereye gideceksiniz? Kurbana daha bir ay var.* **—4.** Bir savaşta, bir felakette, bir kazada, bir cinayet vb. sonucunda ölmüş olan kimse: *Savaş kurbanları. Trafik kurbanlarının sayısı her yıl artıyor. Katil kurbanını uçurumdan aşağıya atmış.* **—5.** Yaşamını, mutluluğunu, isteyerek feda eden kimse: *Kurtuluşun, aydınlık bir geleceğin kurbanları.* **—6.** Bir kimseden, bir durumdan, bir yanlışlığın sonuçlarından zarar gören kimse: *O meslektaşlarının kurbanıdır. Yanlış tedavinin kurbanı.* **—7.** *Bir şeyin kurbanı,* kendine ilişkin bir şeyin (soyut) zararını çeken, bedelini ödeyen kimse: *Aptallığının, inançlarının, iyi niyetinin kurbanı.* **—8.** İç, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'nun kimi yörelerinde sevgi gösteren bir seslenme sözü olarak kullanılır: *Kurban ne yapıyorsun? Çay ister misin kurban? Yok kurban, ben gelmeyeceğim.* **—9.** *Bir insanı, bir hayvanı (bir Tanrı'ya) kurban etmek,* onu Tanrı'ya sunmak üzere öldürmek: *Agamemnon kızı İphigeneia'yı Artemis'e kurban etmeye razı oldu.* **—10.** *Bir kimseyi, bir şeyi kurban etmek,* haksızlık ederek bir kimsenin sıkıntı çekmesine, bir şeyin yok olmasına yol açmak: *Bir barış antlaşması uğruna azınlıkları kurban etmek.* **—11.** *Bir kimsenin, bir şeyin kurbanı olmak,* gerçekte ya da görünüşte onun gadrine uğramak, ondan zarar görmek; kendine ilişkin bir şeyin (soyut) bedelini ödemek: *Arkadaşlarının kurbanı olmak. Birçok küçük işletme yeni ekonomik uygulamaların kurbanı oldu. Deneyimsizliğin kurbanı olmak. İyi niyetinin, saflığının, aptallığının kurbanı olmak.* **—12.** *Bir şeye kurban gitmek,* suçsuz yere ölmek ya da zarara uğramak: *Bir iftiraya kurban giderek hapiste yatmak.* ‖ *Kurban olayım, kurbanın olayım,* "canım feda olsun" anlamında söylenir: *Kurban olayım yurdumun toprağına taşına;* "çok sevdim, beğendim" anlamında söylenir: *Köye canım kurban, burada durulur mu hiç?;* "yalvarırım" anlamında söylenir: *Kurban olayım, bana bir yardım et de kurtulayım şuradan.* ‖ *Kurban vermek,* can kaybına uğramak: *Depremde neredeyse her aile bir iki kurban verdi.*

—Yahudi. *Dine uygun kesim,* Yahudiler' in kasaplık hayvanlarla kümes hayvanlarını öldürme yöntemi. (Bu yöntem, başka bazı gereklerin yanı sıra, Torah'ın koyduğu [Yaradılış IX, 4 ve Levililer III, 17] eti kandan iyice arındırma zorunluluğunu yerine getirmeyi amaçlar.) [Bk. *ansikl.* böl.]

—ANSİKL. İsl. "Kurban" sözcüğü, Kuran' da biri "yakınlaşma" ya da "şefaatçi" (XLVI, 28), ikisi de "kesilen hayvan" (III, 183; V, 27) anlamında olmak üzere üç kez geçer. Hadislerde ise hem kurban kesmeden söz edilir, hem de kurbanla ilgili uygulamalar anlatılır.

Kurban bayramında ibadet amacıyla kurban kesmek özgür, yerleşik (mukim*) ve nisap* tutarında malı bulunan her müslümana vacip sayılır. Yalnızca koyun, keçi, sığır, manda ve deve (bunların dişi ya da erkeği) kurban edilebilir. Ayrıca koyun ve keçinin en az bir yaşında ya da altı aylıktan büyük olmakla birlikte gösterişli, devenin en az beş, sığır ve mandanın en az iki yaşında olması gerekir. Koyun ve keçi yalnızca bir kişi adına, öteki hayvanlarsa yedi kişiye kadar ortaklaşa kurban edilebilir. Ancak ortaklardan hepsinin kurbana niyet etmeleri gerekir.

Kurbanlık hayvanın şaşı, topal, uyuz, deli, boynuzlu ya da boynuzsuz olmasında; boynuzunun biraz kırılmış; kulaklarının delinmiş, enine yarılmış ya da uçlarından kesilmiş ve sarkık bir durumda bırakılmış, azı dişlerinin düşmüş ya da husyelerinin burulmuş olmasında bir sakınca yoktur. Ancak bir ya da iki gözü kör, dişlerinin çoğu dökülmüş, kulaklarının tümü ya da büyük bir kısmı kesilmiş, boynuzlarından biri ya da ikisi kökünden kırık, kuyruğunun yarısından fazlası ya da meme başları kopuk, doğuştan kuyruğu ya da kulakları bulunmayan, aşırı derecede zayıf, hasta, yürüyemeyecek kadar topal olan hayvanlar kurban edilemez. Varlıklı bir kişinin kurban amacıyla satın aldığı ya da ayırdığı bir hayvanda bu kusurlardan biri ortaya çıkarsa yerine yenisini alması gerekir. Yoksullar için böyle bir zorunluluk yoktur; yalnızca kusurlu hayvanı kurban edemez.

Kurban bayramında kurbanın kesilebileceği ilk üç güne "eyyam-ı nahr" denir. Kurban kesme vakti, Kurban bayramının ilk günü bayram namazından sonra başlar ve üçüncü günü (şafiilere göre dördüncü günü) güneşin batımında son bulur. Kesim sırasında kurbanlık hayvan kıbleye karşı yatırılarak "Bismillahi Allahüekber" denildikten sonra kesilir. *Enam* suresinin 162 ve 163. ayetlerini okumak, zorunlu olmamakla birlikte sevap sayılır. Bile bile Allah'ın adı anılmadan kesilen hayvanın eti yenmez. Bayramda kesilen kurbanla "akika* kurbanı"nın etinden sahibi ve aile bireyleri de yiyebilir. Geleneksel uygulamada kurbanın eti üçe bölünerek bir bölümü evde yenir, bir bölümü eşe dosta, komşulara ikram edilir; bir bölümü de yoksullara dağıtılır. Adak* kurbanın ise, tümüyle yoksullara dağıtılması gerekir.

—İkonogr. Antikçağ sanatçıları kurban sahnelerini sık sık gösterdiler (Ara Pacis Augustae kabartmaları [Roma] ya da *suovetaurilia* tören alayını canlandıran kabartma [Louvre, Paris]). Kurban konusunu işleyen resimler arasında, T. Du Breuil'ün *Antik kurban* (Louvre), Rembrandt' ın *Manoah'ın kurbanı* (Dresden), Poussin'in *Nuh'un kurbanı* (Madrid), M. A. Houasse'ın *Bacchus'a sunulan kurban* (Madrid) adlı tabloları sayılabilir. (→ İBRAHİM.)

—Yahudi. *Dine uygun kesim.* Kesilecek hayvanlar yasaklı olmayanlar arasından seçilir (Levililer XI ve Tesniye XIV, 3-21). Bu hayvanlar, kusursuz, yarasız beresiz ve hastalıksız olmalıdır. Hayvan, kesime yetkili kişi tarafından ağzında en ufak bir çentik bulunmayan bir bıçakla boğazlanır. Kesimci, yürekten dindar ve dürüst bilinen bir kimse olmalı, hahamlıkça sınavdan geçirildikten sonra verilmiş bir belgesi bulunmalıdır. Kesimcinin işi, hayvanın yemek borusu ile solunum borusunu bir kerede kesmektir. Böylece, hayvan hemen bilincini kaybeder ve ölür. Bu işlemin ardından, kesilen yer, ciğerler ve yemek borusu incelenerek hayvanın sağlık durumu denetlenir, sağlıklı ve usulünce boğazlanmışsa, *kaşer* sayılır ve tüketime sunulmasına izin verilir; böyle değilse yenilmesi yasaklanır.

Kurban, Güngör Dilmen'in iki perdelik trajedisi (1967). Anadolu'nun bazı yörelerinde süregelen kuma olayını ele alan yapıtın kahramanı iki çocuklu Zehra, kocasının eve yeni bir kadın getirmek istemesine başkaldırır. Gelin alayı kapıya geldiğinde, pencereden kocasına seslenerek gelini eve sokacak olursa kendisini ve çocuklarını öldüreceğini bildirir. Kocasının kabul etmemesi karşısında da dediğini yapar. Antik yunan tragedyasındaki Medea mitosunun bugünün Anadolu köylüsüne uyarlanmış biçimi olan *Kurban,* ilk kez Gülriz Sururi -Engin Cezzar topluluğu tarafından oynandı (1967); aynı yıl İlhan İskender armağanı'na değer görüldü. Ankara ve Adana devlet tiyatroları tarafından da sahnelenen oyun, ayrıca İstanbul Devlet opera ve balesi koregraflarından Sait Sökmen tarafından baleye uyarlandı.

Kurban bayramı → BAYRAM

KURBAN höyük. Arkeol. Şanlıurfa'nın Bozova ilçesi sınırları içinde yer alan höyük; biri büyük, diğeri küçük iki tepeden meydana gelir. Yörede, Atatürk baraj gölü suları altında kalacak olan bölgelerde gerçekleştirilen Aşağı Fırat kurtarma projesi kapsamında, Prof. Leon Marfoe yönetiminde kazılara başlandı (1980). Bu çalışmalarda Son Bakırtaş dönemine (yaklaşık İ.Ö. 3500-3100) inen bir yerleşme belirlendi. Bu dönemde Geç Uruk dönemi çanak çömleğiyle benzerlikler gösteren buluntulara rastlandı. İlk Tunç çağ katmanıysa çok daha geniş bir alanı kaplar; sur duvarları, kerpiçten duvarlı, sıvalı zeminli, ocaklı yapılar, kaldırımtaşı döşenmiş sokaklar ortaya çıkarıldı. (→ Kayn.)

KURBANAĞA mağarası, Kars'ın Kağızman ilçesi Kötek bucağına bağlı Camuşlu köyü yakınlarında mağara; Aladağ'ın D. yamaçlarındaki Yazılıkaya yakınlarındadır. Kılıç Kökten'in mağarada yaptığı araştırmalarda Orta Yontmataş döneminden taş aletler ve ocak izleri saptandı. Mağarada ve D.'sundaki "Kale" denilen tepede Son Bakırtaş dönemi-İlk Tunç çağa tarihlendirilen duvar resimleri (av sahneleri, bitkiler) bulundu. Ayrıca mağarada yapılan sondaj kazılarında İlk Tunç çağdan çanak çömlekler, Kale'deyse eldeğirmeni taşları, çekiç, havan vb. ortaya çıkarıldı.

KURBANİ, azeri halk şairi, "Perizat ile Âşık Kurbani" hikâyesinin kahramanı (Azerbaycan XVI. yy.). Yapıtları bilinen en eski azerbaycanlı halk şairi sayılır. Şah İsmail döneminde (1501-1524) yaşadı; bir süre onun sarayında bulundu. Şiirlerinde doğa, sevgi konuları yanında toplumsal bozuklukları da konu edindi. Çağdaşlarını ve daha sonraki şairleri etkiledi. Onun adı çevresinde oluşmuş halk hikâyesi içinde pek çok şiiri yer alır. Bu hikâyeyi şiirleriyle süsleyerek şairin kendisinin düzenlediği de ileri sürülmüştür. Halk arasında değişik biçimleri anlatılagelen bu hikâyeye göre, şairin babası erkek çocuğa sahip olmak için kurban adamış, Kurbani adı buradan doğmuştur. Bu adı alan delikanlı düşünde gördüğü Perizat (Peri) Hanım'a tutulup şiirler söylemeye başlar. Gence'ye (bir çeşitlemesi'nde Kâbil'e) giderek onu bulmaya çalışırken kötülerin (Kara Vezir, Nigâr Hanım) engellemeleriyle karşılaşır. Şah Abbas ona yardımcı olur. Sevgilisine kavuşamadan yılan sokması sonucu ölür (başka çeşitlemelerde sevgilisine kavuşur; Karabağ'a, Gence'ye han olur). [→ Kayn.]

KURBANLIK sıf. ve a. **1.** Kurban edilmesi uygun olan ya da kurban edilmek için ayrılmış hayvan: *Kurbanlık koyun. Bu yıl kurbanlığımız hazır.* **—2.** *Kurbanlık koyun gibi,* başına geleceklerden habersiz.

KURBET a. (ar. *ḳurbet*). *Esk.* **1.** Mesafe bakımından yakınlık. **—2.** Akrabalık. **—3.** Tanrı'ya yakınlık.

—İsl. huk. *Kurbet-i üm,* ana ve büyük analar nedeniyle doğan akrabalık. (Ana bir kardeşler, bunların çocukları, dayılar, teyzeler ve bunların çocukları gibi.)

—Tasav. →KURB.

KURBİ a. (akrabalık anlamında ar. *kurba*'dan). Kuzey Afrika'nın geleneksel yerleşmelerinde temel konut. (Taş ya da kerpiçle inşa edilen ve yalnızca küçük bir kapıdan doğal ışık alan kurbiler, saman ya da toprakla örtülü, dikdörtgen planlı basit odalardır. Kimi zaman yarı yarıya toprağa gömülü olarak yapılırlar. Kurbi, büyük toprak sahibinin malı olan ve gerçek anlamda bir ev sayılan *dar*'ın karşıtıdır.)

KURBİYET a. (ar. *ḳurb* ve *-iyyet*'ten osm. *ḳurbiyyet*). *Esk.* Yakınlık.

—Tasav. → KURB.

KURBSKİY (Andrey Mihailoviç), rus devlet adamı, general ve yazar (1528-1583). Yaroslavl prenslerinin soyundandı, İvan IV'ün danışma konseyinin *(izbrannaya rada)* etkili bir üyesi oldu. Livonya savaşı sırasında Baltık'taki rus birliklerine komuta etti. 1564'te Polonya kralının hizmetine girdi. Gönderdiği mektuplarda İvan IV'ü gaddarlık ve despotlukla suçladı ve 1573'te *İstorija o velikom knjaze Moskovskom* (Moskova veliki knezinin tarihi) adlı bir polemik yazdı.

KURBUYON a. (fr. *court-bouillon*). Mutf. İçinde bazı balıkların ya da etlerin pişirildiği, kimi zaman şarap da katılan kokulandırılmış su.

KURBÜNDE be. (ar. *ḳurb*'dan). *Esk.* Yakınında, civarında: *"Lâleli kurbünde bir tütüncünün müşterisiydi ki..."* (Şemsettin Sami, XIX. yy.).

KURCA a. *Esk.* **1.** Karıştırma, kaşıma. **—2.** *Kurca çıbanı,* kaşınarak azdırılmış çıban.

KURCALAMAK g. f. **1.** *Bir şeyi, bir yeri kurcalamak,* onu sürekli karıştırmak; ellemek; düzenini bozmak: *Televizyonu kurcalama, bozarsın. Çekmecemi kim kurcaladı? Fişleri kurcalama, alfabetiği karışıyor.* **—2.** Kasanın, kapının vb. kilidini kurcalamak, sivri bir nesneyle karıştırarak zorlamak. **—3.** *Bir yarayı, çıbanı vb. kurcalamak,* ellemek, tahriş ederek azdırmak. **—4.** *Bir konuyu, olayı vb. kurcalamak,* üzerinde durulması hoş karşılanmayan bir konuyu, bir olayı vb. araştırmak, gündeme getirmek, içyüzünü anlamaya çalışmak; karıştırmak, eşelemek: *Bu olayı fazla kurcalamayın, artık her şeyi unutmak istiyoruz. Geçmişi kurcalamak.* **—5.** *Kafasını, içini vb. kurcalamak,* bir şeyden söz ederken, bir kimseyi rahatsız etmek, düşündürmek, meşgul etmek: *Zihnimi kurcalayan bir sorun var. Bu çocuğun durumu günlerdir kafamı kurcalıyor.*

◆ **kurcalanmak** edilg. f. **1.** Sürekli olarak karıştırılmak; düzeni bozulmak; sivri bir nesneyle zorlanmak. **—2.** Bir yaradan, çıbandan, vb. söz ederken, ellenmek, azdırılmak. **—3.** Bir konudan, olaydan vb. söz ederken, üzerinde durulmak, eşelenmek.

KURCALANMAK → KURCALAMAK.

KURÇATOVYUM a. (fr. *kourtchatovium*'dan). Kim. Dubna nükleer araştırma merkezi'nde çalışan araştırmacıların 1965'ten beri tanımladıklarını ileri sürdükleri, atom numarası 104 olan elemente verilmesini önerdikleri ad (simgesi Ku). [→ RUTHERFORDYUM.]

KURD ALİ (Muhammet), suriyeli devlet adamı ve yazar (Şam 1876 - ay.y. 1953). Önce Kahire'de, sonra Şam'da gazetecilik yaptı. Şam'da ilk Arap bilim akademisi'ni kurdu (1919) ve ölünceye kadar bu akademinin başkanlığını yürüttü. Birçok kez Eğitim bakanlığı yaptı, Kahire akademisi üyesi oldu (1933). Değişik alanlarda (denemeler, günceler, edebiyat eleştirisi, islamoloji, antoloji) pek çok kitap yazdı.

KURDAKUL (Şükran), türk şair ve yazar (İstanbul 1927). İzmir Karşıyaka lisesi'nde okurken (1946) Ceza yasası'nın 142. maddesine aykırı eylemde bulunduğu savıyla dört buçuk ay tutuklu kaldığı için okuldan çıkarıldı. İzmir Belediyesi'nde daktiloluk, İstanbul'da bir bankada depo ve muhasebe memurluğu yaptı (1951-1953). Siyasal nedenle yeniden tutuklandı (1953); aklanıncaya kadar iki yıl cezaevinde kaldı. Ataç yayınevini kurdu, yönetti (1958-1976). Toplumcu 1940 kuşağındandı. Şiirlerinde (*Giderayak* [1956], *Acılar dönemi* [1977], *Bir yürekten bir yaşamdan* [1982, Nevzat Üstün şiir ödülü]) ve öykülerinde (*Tanığın biri* [1972], *Beyaz yakalılar* [1973]) toplumsal sorunları ve gerçekleri konu edindi. *Şairler ve yazarlar sözlüğü*'yle (1971) başlayan araştırma çalışmalarını edebiyat olayları ve kişilikler yanında onları etkilemiş düşünce hareketlerini de konu edinen *Çağdaş türk edebiyatı* (*Meşrutiyet dönemi,* 1976; *Cumhuriyet dönemi,* 1987) adlı yapıtıyla sürdürdü.

KURDELE ya da **KURDELA, KORDELA** ya da **KORDELE** a. (ital. *cordella*'dan). 1. Döşemecilikte ve terzilikte kullanılan dokunmuş ya da örülmüş şerit. (Bk. *ansikl.* böl. Şeritç.) **—2.** Sinema filmi: *Başarılı bir kurdele.*

—Denizc. *Mavi kurdele,* İngiltere'deki Bishop Rock Lighthouse ile ABD'de, New York'un G.-D.'sundaki Ambrose fenerinin arasını (2 938 deniz mili) en kısa zamanda geçerek Atlas okyanusu'nu aşan yolcu gemisine verilen simgesel başarı ödülü. (Mavi uzun bir flama olan bu kurdele savaştan önce, art arda *Normandie* ve *Queen Mary* [31 deniz mili] yolcu gemilerine son kez de 1957'de *United States*'e [34 deniz mili] verildi.)

—Tekst. Doğal ya da sentetik elyaftan ya da sünek metal ipliklerinden yapılan ve süs malzemesi olarak kullanılan dar ve düz dokuma şerit. (Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL. Folk. Kurdele, geleneksel kıyafetlerde önemli bir yer tutar; giysiye ya da saça süs olarak ya da toplumsal bir simge olarak takılabilir ve rengine ya da çokluğuna göre, evliliği, matemi, dini, zenginliği, siyasal eğilimi vb. simgeler.

—Şeritç. Kurdeleler çeşitli armür türlerine göre dokunabilir. Armürlü kurdeleler, çoğu zaman tekkatlı, ya da çokkatlı çözgü iplikleriyle dokunarak, desen ya da motiflerle bezenir. Tekkatlı çözgü iplikleriyle dokunduğunda motifler düz renkli ya da ebruludur; çokkatlı çözgü iplikleri kullanıldığında renkler farklılaşır. Zemin armürü üzerine atkı ya da çözgü iplikleriyle yapılan dokumanın bileşimine şeniy gibi apreler de girer (*işlemeli* kurdele). Çözgü tümüyle atkıyla kaplanabilir (*boğumlu* iplikle yapılan kurdele); kimi zaman metal ve pamuklu kurdelelerde desen, yalnız bir yüzde görünür.

Bazı kurdeleler piliseli (*fırfırlı* kurdele) ya da girift olarak dokunur. Üzerlerinde fitil, fiyonk, kelebek, vb. gibi türlü süsler aplike olarak yer alabilir.

Terzilikte en çok, motifleri bir dizi küçük çiçekten oluşan kurdeleler ile fiyonklu ve pikolu kurdeleler kullanılır.

Koltuk döşemeciliğinde, kurdele ve şeritler*, kumaşı sabit tutan döşeme çivilerini gizlemekte kullanılır. Bunlar, üsluplara göre, iri başlı, gümüş ya da yaldızlı çivilerle tutturulur, yapıştırılır ya da dikilir.

—Tekst. Kurdeleler 3 mm'den 40 mm'ye kadar değişen genişlikte dokuma şeritlerdir. Bu genişlikler, bir sıra sayısına karşılık gelen numaralarla belirlenir (üretim terimi), ancak bunların, cm olarak ölçülen genişlikleriyle hiçbir ilgisi yoktur.

Kurdeleler, kenevir, keten, yün, pamuk ve ipek ipliğinden ya da metal ipliklerden (altın, gümüş) ve kimyasal elyaftan yapılır; pamuk ya da yün ipliğinden yapılan kurdeleler daha özel olarak *şerit, örgü şerit* adıyla belirtilir.

İnce kurdele adıyla bilinen geniş kemerlere kadar her genişlikte kurdele yapılır. Kurdeleler, kullanılan maddeyle ya da üretim sırasında belirginleşen farklılıklarla birkaç kategoriye ayrılır: düz, çapraz dokumalı, fasone, emprime, dantelli, saçaklı, gaze kurdeleler vb.

Tafta kurdeleler denen bu kurdele türlerinden başka üretimi yukarıdakilerden farklı olan bir kurdele çeşidi daha vardır: *kadife kurdele.* Tafta kurdele, *çubuklu tezgâh* ya da kimi kez *zürih tezgâhı* denen bir tezgâhta üretilir. Tezgâha eklenen bir jakar mekaniği, istenen bütün düzenlemeleri elde etmeyi sağlar. Bu kurdeleler üretildikten sonra çeşitli apre işlemlerinden geçirilir: kalenderleme, zamklama, lisözleme, hareleme vb.

Kadife kurdele yapımında kullanılan tezgâh, çalışma biçiminin çift olmasıyla öncekinden ayrılır. Böylece aynı anda iki parça üretilir. Bu iki parça üst üste olduğundan, düzenek, ipliğin bir parçadan diğerine almaşık olarak inip kalkmasını sağlayacak biçimde yapılır. Bu iplik, kadifenin

Şükran Kurdakul

"hav"ını oluşturur ve kesici bir alet, bu havı üretim sırasında istenilen yükseklikte keser.

KURDELEBALIĞI a. Zool. **1.** Sıcak denizlerde, ılık denizlerde ve az çok serin açık denizlerde 1 000 m derinliğe kadar inebilen kemiklibalık. (Bedeninin yanları iyice yassı ve bir şerit biçimindedir. Kuyruk, sırt ve karın yüzgeçleri uzun ve ipliksidir. Yavaş yüzer. Planktondaki ve ortasulardaki omurgasızlarla, küçük balıklarla beslenir. Bil. a. *Regalecus glesne;* kayışbalığıgiller familyası; boyu 3-3,5 m'ye kadar.) [Eşanl. ŞERİTBALIĞI.] **—2.** Sıcak ve ılık denizlerin en sığ kıyı kesimleriyle 200 m'ye kadar inen derinliklerinde yaşayan kemiklibalık. (Karadeniz dışındaki bütün denizlerimizde bulunan bu balığın bedeni yanlardan yassılaşarak şerit biçimini almıştır. Gözleri ve ağızları büyüktür. Oldukça yavaş hareket eder. Etçildir: omurgasızları ve küçük balıkları yer. Bil. a. *Cepola macrophthalma;* kurdelebalığıgiller familyası; boyu 50 cm'ye kadar.) [Eşanl. FLANDRA.]

KURDELEBALIĞIGİLLER a. Zool. Sıcak ve ılık denizlerde yaşayan kemiklibalık familyası. (Karadeniz dışındaki denizlerimizde bulunur. Türkiye denizlerindeki tek türü kurdelebalığı*'dır. Bil. a. *Cepolidae.*)

KURDEŞEN a. **1.** Isırgan batmasına benzer deri hastalığı. Organizmanın çeşitli kaynaklı saldırılara karşı duyarlı hale gelmesine bağlıdır. Şiddetli kaşıntı, yanma duyusu ve ödemli bir papülle belirgindir. (Eşanl. ÜRTİKER.) [Bk. *ansikl.* böl.] **—2.** *Dev kurdeşen,* QUINCKE ÖDEMİ*'nin eşanlamlısı. ‖ *Pigmentli kurdeşen,* mastositozun en sık görülen şekli. ‖ *Soğuk kurdeşeni,* soğuktan ileri gelen kurdeşen (soğuk su ile yıkanma ya da hava sıcaklığının düşmesi).

—ANSİKL. Kurdeşen kabarcıkları değişik boyda olurlar. Birbirleriyle birleştiklerinde el ayası kadar büyüyebilir ve tırtıklı duruma gelebilirler. Bu şişkin plaklar pembe beyaz renktedir ve çok kızarık kenarlıdır; çoğu zaman bunlara bir dermografizm eşlik eder. Akut kurdeşenler ender olarak fiskeli ve kanamalı görünümde olur. Kurdeşenin en belirgin niteliği birdenbire başlayıp birdenbire kaybolmasıdır. Lezyonlar birkaç saat sürer ve hiçbir iz bırakmaz. Krizler kısa ya da uzun aralıklarla yinelenebilir ve sonunda süreğen kurdeşene dönüşebilir.

Kurdeşenin nedenleri çeşitlidir: bitkilere ya da hayvanlara (örneğin denizanası, tırtıl) dokunmaktan ileri gelen kurdeşen, soğukta güneş kurdeşeni (sıcak kurdeşeninden başkadır), besin kökenli kurdeşen (çilek, kabuklular, vb.), ilaç kurdeşeni (serum tedavisi, asprin, sülfamitler, penisilin, vb.), bağırsak asalağı, mikrop, mantar kurdeşeni *(Candida albicans),* özellikle sinirsel olmak üzere genel etmenlerden ileri gelen kurdeşen (kolinerjik kurdeşen). Akut kurdeşen krizinin tedavisi için antihistaminiklere başvurulur. Esaslı tedavide, bulunabilirse, neden ortadan kaldırılır, yoksa özgül olan ya da olmayan duyarlılığı ortadan kaldırma yöntemi denenir.

—Vet. Hayvanlarda kurdeşen insanlarda olduğu gibi deri üzerinde birdenbire kaşıntılı çıbanlar ya da ödemli plaklar şeklinde belirir. Sığırlarda kaşıntı yoktur, ama bu deri hastalığı, çoğu zaman boğularak ölümle sonuçlanan bir gırtlak kapağı ödemi biçiminde ortaya çıkabilir.

KURDEŞENLEŞME a. Der. hast. Sağlam ya da hastalıklı deri üzerinde kurdeşene benzer bir olgunun belirmesi.

Haluk Kurdoğlu

KURDOĞLU (Haluk), türk tiyatro ve sinema oyuncusu (Aydın 1931). Ankara Devlet konservatuvarı tiyatro bölümü'nü dışardan bitirdi (1959); 1951'den başlayarak Devlet tiyatrosu çocuk oyunlarında sahneye çıktı. *Cadı kazanı, Kral Lear, Rita, Antigone, Yaralı geyik, Martı* vb. oyunlarda rol aldı. 1960'tan başlayarak *Azrail'in habercisi, Çanakkale arslanları* gibi filmlerde, *İttihat ve Terakki, Küçük ağa, Duvardaki kan, Ateşten gömlek, Osmancık* gibi televizyon dizilerinde oynadı, ayrıca 11 bölümlük *Klasik sanatlarımız* dizisini sundu. *Uçamayan kuşlar tutulur* ve *Şair ruhu* oyunlarındaki rolüyle Ankara Sanatsevenler derneği'nce (1974), *Antigone*'deki rolüyle Avni Dilligil jürisince (1980) en iyi erkek oyuncu seçildi. *Mimar Sinan* ve *Yorgun savaşçı* gibi tarihi TV dizilerinde oynadı.

KURDOĞLU (Muazzez), türk tiyatro ve sinema oyuncusu, yönetmen (Bursa 1920). Giriftzen Asım Bey'in kızıdır. Ankara Devlet konservatuvarı tiyatro bölümü'nü bitirdi (1941), Tatbikat sahnesi'nde *Gülünç kibarlar* ve *Evin içi* piyesleriyle profesyonel oldu. 1949'dan başlayarak Ankara Devlet tiyatrosu'nda *Julius Caesar, Faust, Hamlet, Tanrılar ve insanlar, Cadı kazanı, Şair ruhu, On ikinci gece, Kral Oidipus* gibi birçok yapıtta rol aldı, on beş kadar yapıtı sahneye koydu (*Şair ruhu, Sevmek, Çatıdaki çatlak* vb.). 1968-1970 arası Dormen topluluğu'nda konuk oyuncu olarak çalıştı. Tiyatro çalışmalarının yanı sıra 1960'lardan başlayarak çevirdiği *Döner ayna, Irmak, Süreyya, Kambur, El kapısı* vb. filmlerdeki karakter rolleriyle de tanındı. Tiyatro sanatçısı Haluk Kurdoğlu'yla evlenip ayrıldı.

KURDU *(tel).* Arkeol. Hatay'da, Amik ovasında höyük; yapılan araştırmalarda İlk Bakırtaş döneminden (yakl. İ.Ö. 5500 -4200) katmanlar saptandı. Halef ve Ubeyd türü, tek ya da çift renkli, geometrik motifler ya da üsluplaştırılmış doğa figürleriyle süslü çanak çömlekler bulundu (bunlar Mezopotamya ve Filistin'le ilişkileri gösterir).

KURDUFAN ya da **KORDOFAN,** Orta Sudan'da bölge, Beyaz Nil'in B.'sında ve Darfur'un D.'sunda. İki ile ayrılır: *Kuzey Kurdufan* (yönetim merkezi *El-Ubeyd*) ve *Güney Kurdufan* (yönetim merkezi *Kadügli*); 380 547 km²; 3 093 294 nüf. Bölgenin orta kesimi hintdarısı, kocadarı, yerfıstığı ve susam üretir. Güneye doğru, daha yağışlı olan Nuba tepelerinde pamuk yetiştirilir. Bahrülarap yakınında büyükbaş hayvan, daha kurak olan kuzeye doğruysa deve, keçi ve koyun yetiştirilir. Kuzeyde, ayrıca, arap zamkı da üretilmektedir.

—Tar. Önceleri hıristiyan Nübye krallığı'nın denetiminde bulunan Kurdufan XIV. yy.'ın ikinci yarısında arap yayılmasıyla karşılaştı (özellikle Bakkaralar). Func sultanlarına bağlı olan ülke 1640'a doğru Darfur sultanı Süleyman Solong'un denetimine girdi. XVII. yy. sonlarında bölgeyi topraklarına katan sultan Tayrab, kendisine karşı girişilen Musabbaavi Haşim ayaklanmasını bastırdı. Osmanlılar'ın Mısır valisi Mehmet Ali Paşa'nın burayı ele geçirmesiyle (1822) eyalet merkezi Ubeyyid kenti olmak üzere kurulan osmanlı yönetimi, kendisini mehdi ilan eden Muhammet Ahmet'in ayaklanmasıyla sona erdi (1885). Daha sonra kurulan (1898) mısır-ingiliz ortak egemenliği 1956'ya değin sürdü. Bugün Kurdufan, 1956'da bağımsızlığını kazanan Sudan Cumhuriyeti'nin en gelişmiş bölgelerinden biridir.

KURDUFAN DİLLERİ a. Kurdufan bölgesinde El-Ubeyd çevresinde konuşulan on kadar dili içeren bir öbek. (Bu diller Greenberg'in sınıflandırmasında nijer -kongo ailesine bağlanırlar.)

KURDURMAK → KURMAK.

KURDURTMAK → KURMAK.

KURE, Japonya'da kent, Honşu (Hiroşima ili) adasında, İç deniz'in kuzey kıyısında; 234 600 nüf. Geniş ve iyi korunmuş limanı, japon deniz üslerinin başlıcalarından birini barındırır. Cephane fabrikası ve tersaneler. Demir-çelik.

KURELULAR, Batı Yeni Gine'de, Baliem (İrian Jaya) vadisinin kuzey-doğu bölümünde yaşayan papua halkı. Daniler'e bağlı olan halkın nüfusu 40 000 kişi dolayındadır. Dağınık köylerde yaşayan Kurelular'ın tarıma, toplayıcılığa, ava ve domuz yetiştiriciliğine (kadınlar yapar) dayanan bir geçim düzenleri vardır.

KURENA çoğl. a. (ar. *karin*'in çoğl. *kurenâ*). *Esk.* **1.** Yakın olan kimseler. **—2.** Padişaha yakın olan görevliler, mabeyinciler. (*Kurena-yı padişahi* de denir.)
—Tar. → KARİN.

KURETES. Yun. mit. Ağlamasını Kronos'un duymasını önlemek için Zeus'un beşiğinin çevresinde gürültülü savaş dansları yapan mitoloji kişileri. Belki de eski savaşçı rahiplerdi. Korybantes ve Kabeiroi ile karıştırıldıkları olmuştur.

KUREVİ, KUREVİYE sıf. ve a. (ar. *karye*'den *kurevi,* dişl. *kureviyye*). *Esk.* Köye ait; köylü: *Maişet-i kureviye* (köylü gibi geçinme, yaşama).

KUREVİYE → KUREVİ.

KUREYKA, Rusya'da ırmak, Sibirya'da, Putorana dağlarından doğar, Yenisey'in aşağı çığırının kolu; 888 km (havzası 44 700 km²).

KUREYŞ, Peygamber'in mensup olduğu mekkeli arap kabile. Fihr bin Malik soyundan geldiği genellikle kabul edilen kabilenin adının kökeni tartışmalıdır: bazı tarihçiler (İbni Hişam), "Kureyş" adını birlik, topluluk anlamına gelen "tekarrüş" (toplanma) sözcüğüne bağlarken, bazıları da (el-Taberi) "kirş" (bir tür köpekbalığı) sözcüğünün küçültmeli hali olduğu görüşündedir. Fihr'in kabilesi, akrabaları olan Kinaniler arasında dağınık öbekler halinde yaşamaktayken altıncı kuşaktan Kusay onları birleştirerek Kâbe'yi Huzaalılar'dan alıp Mekke'ye egemen oldu, sonra da Mekke'nin mahallelerini Kureyşliler arasında paylaştırdı. VI. yy.'ın başlarında Hint okyanusu'ndan Akdeniz'e ve Doğu Afrika'ya giden ticaret yollarını hemen hemen tekellerinde bulunduran, ayrıca Yemen'e, Gazze'ye, Şam'a giden yollar üstündeki maden ocaklarını işleten Kureyşliler oldukça zenginleşmişlerdi. Ficar savaşları onların Taif'in ticaret yaşamına ağırlıklarını koymalarına yol açtı. Kusay'ın ölümünden sonra topluluk, Abdüldar'ın yönetimindeki Ahlaflar'la Abdülmenaf'ın yönetimindekiler olarak ikiye bölündü. VII. yy'ın başlarında Abdülmenaf'ın yandaşları da dört ayrı kola ayrıldı: Haşimiler'le Muttalibiler'in Abdülmenaf'a bağlı kalmalarına karşın, Abdüşşemsler'le Nevfeller onları bıraktı. Buna koşut olarak kabilelerin, iktidar ve zenginlik durumlarında da değişiklikler oldu. Abdüşşems kabilesi emevi saltanatının kuruculuğunu üstlenirken, hasımları olan Haşimiler'den ilk şiiler, sonra da Abbasiler ortaya çıktı. İlk dört halifeyle Emeviler zamanında Kureyşliler devlet hizmetlerinde çok önemli roller oynadılar. Hatta Hz. Muhammet'in ölümünden sonra ensar müslümanların başına kendilerinden birinin geçmesini istedilerse de Ömer, federasyonun bütünlüğünü yalnız Kureyşliler'in koruyabileceğini anlatarak Ebubekir'in halife olması konusunda onları ikna etti ve Tevbe suresi'nin 100. ve 101. ayetlerine dayanarak muhacirun ve ensar kesimleriyle öteki kabilelerin de desteğini elde etti. Böylece, Kureyşliler'in imtiyazı durumuna gelen halifelik, onlara birey olarak önemli çıkarlar sağlamakla birlikte kabilenin çözülüp dağılmasını da çabuklaştırdı. Ticaret yaşamının durgunlaşması sonucu Mekkeliler geçimlerini sağlamak üzere Medine'ye göç etmek zorunda kaldılar.

KUREYŞ BİN BEDRAN (Alamettin Ebülmaali), Nusaybin ve Musul hükümdarı (öl. 1061). Karvaş ve Ebu Kâmil adındaki iki amcası arasındaki mücadelede Karvaş'ı destekledi; Ebu Kâmil ölünce,

Musul ve Nusaybin'e egemen oldu (1052). Selçuklu sultanı Tuğrul Bey'in Besasiri ile savaşında önce, Tuğrul Bey'in yanında yer aldı; daha sonra Besasiri ile birleşerek Bağdat'a girdi, halife, Kureyş'e sığınarak hayatını kurtardı. Kureyş, Musul ve Nusaybin hükümdarı olarak öldü.

Kureyş suresi, Kuran'ın 106. suresi. 4 ayettir. Mekke'de inmiştir. Adını, ilk ayette geçen ve Hz. Muhammet'in kabilesi olan Kureyş'ten alır. Anlamı şöyledir: "Kureyş kabilesinin (güven ve barış antlaşmalarından) yararlanması, yaz ve kış yolculuklarında güven içinde olmaları sağlanmıştır. Öyleyse kendilerini açken doyuran ve korku içindelerken kendilerine güven veren bu Ev'in (Kâbe'nin) Tanrısı'na kulluk etsinler."

KUREYŞİ sıf. ve a. (öz. a. *Kureyş* ve *-î'* den *kureyşî*). *Esk.* Kureyş kabilesinden olan, Kureyşli.

KURG, Hindistan'da yönetimsel bölge, Batı Gatlar'da, Karnataka'nın güneyinde. Başlıca kenti *Mercara.* Yoğun muson yağışlarını alan dağlar sık ormanlarla kaplıdır; ormanlardan hint meşesi ve santal tahtası elde edilir. Diğer kaynaklar tarıma dayanır ve ekim işlemleri özenle yapılır: pirinç tarlaları ve birçok tarım işletmesi (hevealar, çay, kahve, karabiber, dan) tarla haline getirilmiş yamaçlarda basamak basamak sıralanır; evlerin yakınında ve vadilerin dibinde muzağacı ve portakalağacı yetiştirilir.

KURGAN a. Arkeol. Rusya'da tümülüs.
—ANSİKL. Yenitaş döneminin sonlarında ortaya çıkan kurganlar, Demir çağı'nda yaygınlaştı ve X. yy.'a kadar görüldü. Kurganların çoğu ve en güzelleri Güney Rusya steplerinde bulunur. Çeşitli tiplerde olabilen kurganlar, birbirlerinden çok farklı kavimlere aittirler. En zenginleri iskit ve kimmer kurganlarıdır. Kurganların hemen hepsi toplu mezarlardır; en eskilerinde bazen birkaç yüz ceset ortaya çıkarılmıştır. Kurganlarda ele geçen takı, silah ve çanak çömlekler, Rusya öntarihini ve iskit uygarlığını incelemede önemli birer kaynaktır (Pazırık, Noyun Ula, Çertomlıyk, Kostromskaya stanitsa, Katanda, Şibe, Esik vb.).

KURGAN, Rusya'da kent, Batı Sibirya'da, Tobol kıyısında, Sibirya'yı baştan başa aşan yolun üzerinde; 356 000 nüf. (1989). Besin sanayileri. Tarım makineleri, otobüs, iş makineleri ve takım tezgâhlar yapımı. Tıp aletleri. Kimya sanayisi. Kereste sanayisi.

KURGAN-TYUBE, Tacikistan Cumhuriyeti'nde kent; 40 000 nüf.

KURGU a. **1.** Bir şeyin zembereğini kurmaya yarayan anahtar vb. araç. **—2.** Zembereğin kurulmuş durumu. **—3.** Bir nesnenin, bir düzeneğin, bir aygıtın, bir eşyanın onu oluşturacak çeşitli öğelerini bir araya getirmek eylemi; birleştirme, montaj: *Kitaplığın kurgusu için ekteki açıklamaya bakınız.* **—4.** Değişik kaynaklardan alınan öğeleri yeni bir sonuca varmak için uygun tekniklerle bir araya getirmek eylemi; bu yolla elde edilen sonuç; montaj: *Bu fotoğraf bir kurgudur, Kastamonu'ya hiç gitmedim ben.* **—5.** *Esk.* Kuruntu, vehim, şüphe.
—Sant. ve Ed. Gelecekteki dönemleri ve olayları, hayalgücüne dayanarak ve genellikle fantastik bir biçimde canlandıran sanat yapıtı için kullanılır: *Kurgu edebiyatı, romanı, filmi.* (Bk. *ansikl.* böl. Ed.)
—Sine. Bir filmi oluşturan öğelerin (görüntüler, sesler) birleştirilmesi ve seçimi. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Kurgu film,* daha önceden var olan öğelerin (arşiv belgeleri, eski film parçaları vb.) birleştirilmesiyle yapılan film. || *Kesme kurgu* → KESME.
—ANSİKL. Ed. Kurgu edebiyatı ikili bir temele, ütopyanın mirasına ve bilimsel veriye dayanır. Campanella, Thomas More, Francis Bacon, kurguyu akılcılığa, dolayısıyla bilgi alanındaki ilerlemelere sıkıca bağlı olarak, insana özgü yeteneklerin en iyi biçimde kullanılmasına dayandırırlar. Cyrano de Bergerac *l'Autre Monde*'uyla gerçek bir kurgu ortaya koydu (serüvenler, kesinlikle yeni yaşam koşulları, teknik ve bilimsel verilerden yararlanma). Swift ve Voltaire bu anlayışı masalın eleştirel düş evreniyle özdeşleştirdiler. Gerçekdışı burada yalnızca aldatmacayı açığa çıkarma işlevi görüyordu; oysa gerçek üzerinde değil de, bir sözcüğün şimdiki özelliğiyle bilimkuramsal oluşumun bağıntısı üzerinde bir oyuna dayandırılarak olasıyla özdeşleştirilmesi gerekirdi. Söz gelimi düşünce makinesiyle böyledir: düşünce kavramı ile makine kavramı, bugün için bir geçerliliği olmamakla birlikte, tasarlanabilir bir şey olarak, verimli bir biçimde birleştirilmiştir. Kurgu, bu niteliğiyle fantastik"' ten ayrılır. Fantastik, kavramlar arasındaki çatışkıdan, düşünülmezliğin bulanıklığını çıkarmak ister. Kurgu edebiyatının, XIX. yy.'da gelişmeye başlaması (Jules Verne, Villiers de L'İsle-Adam, H. G. Wells), kültüre yeni bir nesnenin katılmasının, bu nesnenin sadık bir kültürel imgesinin varlığını ve bütün öbür imgelerin buna göre yeni bir düzenlemeden geçirilmesini içerdiğini ileri süren olguculuğun ortaya çıkmasıyla açıklanabilir. Bilimsel bir kavram, bir olasılık bile olsa, başka nesneler gibi bir nesnedir, bir kültürel imge oluşturur ve bu kültürel imge, tıpkı bilinen, sıradan nesnelerin imgesi gibi, bununla eşit bir biçimde, ele alınır. George Orwell, I. İ. Zamyatin, Aldhous Huxley, 1940'tan önce, kurgu edebiyatının bilimsel verilere sıkıca bağlı kalması gerektiğini ileri sürdüler; ingiliz -amerikan kurgu edebiyatları ise, tarihe yeni bir biçim vermeye çalışarak, özgün bir arkeoloji'ye olanak sağlayan gelecek dünyalar kurmaya yöneldiler. (→ SİYASAL -KURGU, BİLİM-KURGU.)
—Sine. Bir filmin kurgusu kurgu salonunda gerçekleştirilir. Çekimden elde edilen negatifin kopyası olan bir görüntü bantıyla birlikte iki ya da üç adet manyetik ses bantı eşzamanlı olarak bir kurgu masasından sırasıyla geçerler. Masaya eklenen bir bakımlık ile hoparlörler görüntüleri izlemeye ve sesleri dinlemeye yarar. Bantları yerinde bir biçimde keserek ve seçilen parçaları birbirine yapıştırarak birleştirdikten sonra kurgucu, yönetmenin talimatlarına göre görüntü bantını ve çeşitli ses bantlarını (konuşmalar, gürültü, müzik) birbirlerine uygun bir biçimde hazırlar. Elde edilen kopya yani görüntü bantı laboratuvara gönderilir ve bu çalışmalara uygun olarak negatifin kurgusu yapılır. Trukalar (fondü, tanıtma yazısı, vb.) negatif kurgunun bu aşamasında eklenir.

KURGUCU a. Bir bütünün parçalarını bir araya getiren onu kuran işçi; montajcı.
—Sine. Bir filmin kurgusunu yapan kişi. (Hem teknik, hem de yaratıcı bir yanı vardır: gösterime çıkarılacak filmin büyük bir bölümü kurgu odasında hazırlanır.)

KURGUCULUK a. Kurgulama işi; montajcılık.
—Sine. Bir filmin, manyetik bir ses bandının kurgusunu gerçekleştirmek.
—Sine. ve TV. Olayın planlara bölümlendiği ve gerçekleştirilecek yayının ya da filmin görsel ve dramatik ayırıcı işaretlerini veren, senaryodan kaynaklanan yazılı belge. || *Teknik kurgulama,* planların teknik hazırlığının eklendiği kurgulama: makinelerin hareketleri, etkiler, vb.

KURIKANLAR, Orta Asya'da, Baykal gölünün batısında yaşamış göçebe bir türk boyu. Bu boy konusundaki bilgiler, çin kaynaklarına dayanmaktadır. Kurıkanlar Altay ve Sayan dağlarından Yakut ülkesine değin uzanan bölgedeki türk kavimleriyle çeşitli ilişkiler kurdular, bazı çekişmelere katıldılar. Göktürk devletinin yıkılmasından sonra Uygurlar'a bağlandılar (VIII. yy.). Kurıkanlar'ın yaşadıkları bölgede bulunan bazı kaya resimleri, bu boyun gösterişli atlar yetiştirdiğini, üstü keçe örtülü iki tekerlekli bir tür araba kullandıklarını, savaş araçlarının ok ve yay olduğunu ve avcılığın yaşamlarında önemli bir yer tuttuğunu göstermektedir.

KURİ a. (fars. *kūr* ve *î*'den *kūrî*). *Esk.* Körlük.

KURİ a. Dilbil. LEZGİ DİLİ'nin eşanlamlısı.

KURİCA → KORİÇE.

KURİGALZU, Babil'de iki kasit kralı: —KURİGALZU I (İ.Ö. 1415'e doğr. -1390'a doğr.), Bağdat'ın B.'sındaki Dur Kurigalzu adlı kent onun adıyla anılır. —KURİGALZU II (İ.Ö. 1346-1324), Asurlular'la yaptığı savaşlarda yenik düştü.

KURİLLER yayı ve **çukuru,** kıvrımlanmış ve yanardağ etkinliği gösteren tortul yapı; deniz düzeyi üzerinde kalan bölümü 56 adadan oluşan bir çember *(Kuril takımadaları)* oluşturur ve Kamçatka'dan Hokkaido'ya kadar 1 400 km boyunca uzanarak Ohotsk denizi'ni Büyük Okyanus'tan ayırır; 15 600 km². Zincirde, Oyaşio'ya katılan Ohotsk denizi sularının aktığı birçok geçit vardır. G.-D.'ya doğru, ada yayı, dünyanın en derin çukurlarından biri olan Kuril çukuruyla (10 542 m) sınırlıdır. Ada yayı ve çukur, Büyük Okyanus levhasının Avrasya levhası altına dalması sonucu oluşmuş, birbirine bağımlı iki yüzey şeklidir. Kuril takımadaları ve çevresindeki sular, iklimi yumuşak olmayan (çok sert kışlar, nemli ve sisli yazlar), yaşamaya elverişsiz, hatta tehlikeli (birçok etkin yanardağ; sık sık oluşan depremler; 30 m yüksekliğinde [dünya rekoru] bir dalga oluşturan ve 1737'deki gibi çok büyük yıkımlara yol açabilen tsunami'ler) yörelerdir. 1945'te adalar Rusya'ya bağlanınca, yurtlarına dönen Japonlar'ın yerine Ruslar geldi ve bu halk Severo-Kurilsk ve Kurilsk üslerinden yararlanılarak yapılan balıkçılıkla (özellikle yengeç) uğraşmaya başladı. Kurilsk aynı zamanda bir balina avcılığı merkezidir.

KURİON. Esk. coğ. Kıbrıs'ın güney kıyısında, kuruluşu İ.Ö. XVI. yy.'a kadar uzanan antik kent. Kente sığınan Mykenaililer ancak İ.Ö. XI. yy.'da etkili oldular; bölmeli minelerle süslü ünlü asa bu dönemden kalmadır. İ.Ö. I. binyıl'da Doğu imparatorluklarına bağlı bir krallığın merkezi olan kentte ünlü bir Apollon Hylates tapınağı vardı. Kurion'da ayrıca Roma döneminden, önemli kalıntılar ortaya çıkarıldı. Arizona Üniversitesi'nden David Soren' in başkanlığında yapılan kazılar, kentin İ.S. 21 temmuz 365'te şiddetli bir deprem sonucu yok olduğunu kanıtladı. Kentin bugünkü adı *Episkopi*'dir.

KURISCHES HAFF → KURSKİY ZALİV.

KURK a. (yansıma sözc.). Gurk.

KURKAS → JATROPHA.

KURKUAS (Ioannes GURGEN, —denir), X. yy.'da yaşamış bizanslı general. Romanos I Lekapenos'un en iyi komutanlarından biriydi. Fırat yöresinde Araplar'a karşı başarıyla savaştı (927-938). Avrupa'da Ruslar'ı püskürttü. Gücünü kıskanan oğulları, kendisini gözden düşürttüler (944).

KURLA, Bombay'ın kuzeyinde sanayi banliyösü. Makine, tekstil ve kimya sanayileri.

KURLAĞAN a. Tıp. DOLAMA'nın eşanlamlısı.

KURLAND → KURZEME.

KURMA a. Kurmak eylemi.
—Dilbil. Bir dilin prototipini bulmak için, bu dilin belgelenmiş biçimlerinden yola çıkarak belgelenmemiş eski biçimleri karşılaştırma yoluyla oluşturmaya dayanan yöntem.
—Esk. sil. *Kurma yayı,* çakmaklı tüfek ve tabancada, horozun kurulmasını ve hızla düşmesini sağlayan parça.
—Mant. *Kurma kuralları,* biçimsel bir dizgede, iyi kurulmuş deyimleri gösteren ku-

rallar. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Oy. *Kâğıt kurma,* iskambil oyununda, bir sonraki elde avantaj sağlamak amacıyla, destedeki kâğıtları belli bir sıraya sokma. (*Kâğıt düzme* de denir.)
—Psikan. Çözümlenenin yaşamından bir kesitin, onun sunduğu gereçlere dayanılarak çözümleyen tarafından yeniden kurulması.
—Saatç. *Kurma anahtarı,* kovanı bütün sarkaçlı saatlere uyan anahtar çeşidi. — Breguet tarafından tasarlanan, anahtara ve saati açmaya gerek kalmadan bir cep saatini, bir duvar saatini sarkaçlı bir saati kurmayı sağlayan düzenek. —Devindirici zembereği kurmak için kullanılan düzenek.
—Sil. *Kurma kolunu sürme,* atıştan önce, mekanizmayı kapatmak için, kurma kolu aracılığıyla silahı çalışır hale getirme. (Otomatik silahlarda kurma kolu her atımdan önce sürülmez; kamanın, merminin silahın namlusundan çıkışından önce kapanmaması için mekanizmanın geri tepmesi geciktirilir.)
◆ sıf. Parçaları birleştirilerek, kurularak oluşturulan şey için kullanılır: *Kurma ev.*
—ANSİKL. Mant. *Kurma kuralları.* Kurallar, genellikle iyi kurulmuş en küçük deyimleri (i.k.d.) [bunlara "atomsal formüller" de denir], ardından bunlara dayanarak karmaşık i.k.d.'lerin nasıl kurulacaklarını gösterir. Bu kurallar gerçekte tümevarımsal tanımlamalardan başka bir şey değildir. Önerme hesabının kurma kuralları şunlardır: 1. her önerme değişkeni bir i.k.d.'dir; 2. eğer F bir i.k.d. ise, ¬F ("F-değil") bir başka i.k.d.'dir; 3. eğer F ile G birer i.k.d. iseler, F&G ("F ve G") de i.k.d.'dir; 4. yalnızca 1.-3. kurallarının uygulanmasıyla elde edilen formüller birer i.k.d.'dir. 5. kurala "kapanış kuralı" denir.

KURMA (*kaplumbağa* anlamına gelen sanskritçe sözc.), tanrı Vişnu'nun avatarası. Süt denizinin yayık çalkalanması sırasında Mandara dağına desteklik etmek ve böylece tanrıların ölümsüzlük balı bulmalarına olanak sağlamak üzere tanrının büründüğü biçim.

KURMA höyük. Arkeol. Antalya'nın 10 km kadar B.'sında höyük; iki tepeden (Aşağı Kurma, Yukarı Kurma) oluşan höyük İ. K. Kökten tarafından saptandı (1946). Yapılan araştırmalarda silekstan ok uçları ve İlk Tunç çağdan çanak çömleklere rastlandı.

KURMACILIK → KONSTRÜKTİVİZM.

KURMAK g. f. **1.** *Bir şeyi kurmak,* onu kullanılır duruma sokmak için çeşitli parçalarını ve bölümlerini bir araya getirmek, bunları yerlerine takmak, düzenlemek; monte etmek: *Değişik bir ışıklandırma sistemi kurmak. Bir çadır kurmak. Soba kurmak.* **—2.** *Bir yere bir şey kurmak,* onu oraya yerleştirmek: *Bir inşaata iskele kurmak. Ağaca salıncak kurmak.* **—3.** *Bir düzeneği kurmak,* hareket ettirici düzeneğe (genellikle bir zemberek, bir yay) işleyişi için gerekli enerjiyi vermek: *Bir saati, mekanik bir oyuncağı kurmak.* **—4.** *Bir devlet, bir kent, bir işletme, bir kurum vb. kurmak,* onu yaratmak, oluşturmak, var etmek, tesis etmek: *Tarih boyunca çeşitli devletler kuran bir ulus. Efsanelere göre İzmir'i Amazonlar kurmuş. Bir parti kurmak. Fabrika kurmak. Yeni bir bilim dalı kurmak. Yeni bir din kurmak.* **—5.** *(Bir yerde) bir şey kurmak,* onu bir yere yerleştirmek: *Polis, sokağın girişine barikat kurmuş.* **—6.** *Bir şeyi kurmak,* onu inşa etmek, yapmak: *Baraj kurmak. 19. yüzyılda kurulan yapılar.* **—7.** *Bir şey (soyut) kurmak,* onu imgelem gücüyle kafasında var etmek, oluşturmak, soyut bir bütün halinde ortaya koymak: *Kafamda çok değişik bir hikâye kuruyorum. Bir kuram, felsefi bir sistem kurmak.* **—8.** *Bir grup, bir topluluk vb. kurmak,* bunların çeşitli öğelerini bir araya getirip örgütleyerek onlara bir varlık, bir biçim kazandırmak, oluşturmak, teşkil etmek: *Başbakan yeni hükümeti yakında kuracak. Üçerli gruplar kurarak daha üstün çalışmalar yapabiliriz.* **—9.** *Tuzak, komplo, düzen vb. kurmak,* onu gizlice hazırlamak, düzenlemek: *Ona kötü bir tuzak kurmuşlar.* **—10.** *Bir kimseyle, bir toplulukla bir ilişki kurmak,* o ilişkiyi oluşturmak, yerleştirmek: *Düşmanla temas kurmak. Komşularıyla iyi ilişkiler kuran bir ülke.* **—11.** *Bir şeyi (soyut) bir şey üzerine kurmak,* onu bir şeye dayandırmak, oturtmak, onunla temellendirmek: *Eleştirilerinizi neyin üzerine kuruyorsunuz? İktidarını güç üzerine kurmak.* **—12.** *Bir şey kurmak,* onu hazırlamak, düzenlemek, uygun bir duruma getirmek, yerleştirmek: *Sofra kurmak.* **—13.** *Bir şey kurmak,* gerekli koşulları sağlayıp onu kendi kendine olmaya bırakmak: *Turşu, salamura kurmak.* **—14.** *Bir cümleyi kurmak,* onu bir düzene uygun olarak yapmak, ortaya koymak: *Yanlış cümle kuruyorsun. Yaşının küçüklüğüne rağmen çok güzel cümle kuruyor.* **—15.** *Bir şeyi (soyut) kurmak,* bir kimseden söz ederken, ruhsal durumunun etkisiyle onu zihninde abartarak düşünmek: *Niçin böyle kötü şeyler kuruyorsun, henüz tahlilin kesin sonuçları alınmadı.* **—16.** *Bir kimseyi (bir kimseye karşı) kurmak,* onu dedikodu ya da telkin yoluyla başka birine karşı kışkırtmak: *Onu kurup kurup üstüme yollama.* **—17.** *Bir şey yapmayı kurmak,* onu yapmayı düşünmek, planlamak: *En kısa zamanda işini büyütmeyi kuruyor.* **—18.** *Ev, aile kurmak,* evlenmek. **—19.** *Kurup takma,* araç ve aygıtları tesisata bağlama işi; montaj. ‖ *Kurduğu tuzağa kendi düşmek,* başkasına zarar vermek için hazırladığı oyundan kendisi zarar görmek.
—Foto. Bir fotoğraf makinesinin obtüratörünün kumandasını çalışmaya hazır duruma getirmek.
—Saatç. Bir zembereği, genellikle tulumba zembereğini çalışmaya hazır duruma getirmek.
—Sil. *Bir tüfeği, bir silahı kurmak,* bunları ateş edebilecek duruma getirmek.
—Teknol. *Bir mekanizmayı kurmak,* yayını germek, kumanda devresini çalışma konumuna getirmek.
—Tiyat. Oyun için gerekli dekorları ve eşyaları yerleştirmek, hazırlamak, düzenlemek. (Oyundan sonra dekorlar *sökülür.*)
◆ **kurdurmak, kurdurtmak** ettirg. f. Kurmak eylemini yaptırmak, kurulmasını sağlamak: *Sofra kurdurmak. Saati kurdurmak.*
◆ **kurulmak** dönşl. f. **1.** Bir kimse sözkonusuysa, kendini öne çıkarmak amacıyla yapmacık tavırlar takınmak, kasılmak: *Adama bak, amma da kuruluyor.* **—2.** *Bir yere kurulmak,* oraya çalımlı, gösterişli biçimde oturmak: *Baş köşeye kurulmuş, hiç kimseyi umursamıyor.* **—3.** *Kurula kurula,* böbürlenerek, kasılarak.
◆ **kurulmak** edilg. f. **1.** Kullanılır, işler, hazır duruma getirilmek: *Kurulan yeni aydınlatma sistemi. Kurulan zemberek birdenbire boşaldı. Sofra hâlâ kurulmadı mı?* **—2.** Oluşturulmak, var edilmek, teşkil ve tesis edilmek: *Tarih boyunca kurulan devletler, kentler. Kurulduğu günden başlayarak etkin bir hizmeti amaçlayan bir kuruluş. Yeni hükümet yakında kuruluyor. Onlarla bağlantı kurulamadı. Kurulan komploları boşa çıkarmak.* **—3.** İnşa edilmek, yapılmak: *Bölgenin sulama sorununu çözümleyecek büyük bir baraj kurulacak. Kurulan dev köprüler.* **—4.** Oluşmak, ortaya çıkmak: *Dünya kuruldu kurulalı bu böyledir.*
—Dilbil. *Doğru kurulmak, yanlış kurulmak,* bir sözcükten, bir deyimden söz ederken, dilin kurallarına uygun olmak ya da olmamak.

KURMAY a. Ask. **1.** Karargâh ve komuta hizmetlerini (plan, proje, yönetim, emir, rapor, yorum, sevk ve idare) yürütebilecek, nitelikli ihtisas sahibi subaylara verilen ad. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** Bu subayların mensup olduğu sınıf. **—3.** *Kurmay başkanı,* büyük birlik karargâhlarında komutan adına kurmay görevlerini planlayan, yürütülmesini sağlayan en büyük rütbeli ya da kıdemli kurmay subay. (Bk. *ansikl.* böl.) ‖ *Kurmay heyeti,* kurmay hizmetlerini yürütmek üzere çeşitli sınıf, kuvvet ve rütbedeki kurmay subaylarla generallerden kurulu topluluk. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. Ask. Kurmay olabilmek için, Harp okulu kökenli üsteğmen ya da yüzbaşı rütbesindeki subaylar sınavdan geçerek Harp* akademisi'ne girerler. Buradaki eğitim ve öğretimi başarıyla bitirenler çeşitli birlik ve karargâhlarda kurmay görevi yaptıktan sonra, bir yıl da Silahlı kuvvetler akademisi'nde çeşitli silah ve sınıfların birlikte sevk ve yönetimi üzerinde eğitim görerek kurmay eğitimini tamamlarlar.
Osmanlı döneminde kurmay sınıfı "erkânıharp" adıyla anılırdı. Erkânıharp subayları İstanbul'daki Harp okulu'na bağlı bir sınıf olarak açılan Erkânıharbiye mektebi'nden yetişiyordu. Bu arada Avrupa'ya öğrenim için gönderilen askeri öğrencilerden de bu okulda öğretmen olarak yararlanıldı. Erkânıharbiye mektebi'ni üstün başarıyla bitirenler "erkânıharp", ikinci derecede başarıyla bitirenlerse "mümtaz" adıyla osmanlı ordusuna katılırlardı.
• *Kurmay başkanı.* Karargâhların en büyük amiri sayılan kurmay başkanının görevlerinden başlıcaları: karargâh çalışmalarının ana ilkelerini saptamak; karargâhta yasa, yönetmelik ve emirlerin uygulanmasını, karargâhın ast birliklerle ilişkilerinin uyum içinde yürütülmesini sağlamak; komutanın bulunmadığı zamanlarda karargâhı onun adına yönetmek; karargâhtaki etkinliklere ilişkin olarak komutana bilgi vermek; komutanın alacağı kararları, vereceği emirleri ast birliklere iletmek ve bunların uygulanmasını sağlamak; istenmeyen bir durumla karşılaşmamak için gelişmeleri ve muharebeyi yakından izlemek.
• *Kurmay heyeti.* Çeşitli harekâtlarla ilgili plan, projelerin hazırlanması, kuvvetler ve sınıflar arası birleşik harekâtın eşgüdüm içinde yürütülmesi, kurmay heyetinin görevidir. Kurmay heyeti içinde kuvvet komutanlıklarına (kara, deniz, hava) bağlı kurmay subaylarının yanı sıra, çeşitli rütbedeki generaller de yer alabilir. Türk silahlı kuvvetleri'nin en büyük kurmay heyeti, Genelkurmay başkanlığı'dır.

KURMAYLIK a. Kurmay sınıfının görevi, kurmay olma durumu.

KURNA a. (ar. *kurne*). **1.** Hamamlarda, musluk altında bulunan ve su biriktirmeye yarayan, yuvarlak, taştan, genellikle de mermerden tekne. **—2.** *Kurna başı soygunu gibi,* çırılçıplak, çok yoksul anlamında kullanılır. ‖ *Kurna hakkı,* hamamda yıkanma ücreti.
—Balıkç. Trol ağında, yakalanan balıkların

kurna
Hünkâr hamamı
Topkapı sarayı müzesi
İstanbul

Büyük Larousse

toplandığı arka bölüm. (Kurnanın büyüğüne *bocilik**, küçüğüne *torba** da denir.) || Irıp ağında torbadan hemen önce gelen dar gözlü ağ bölümü. || HAVUZ'un eşanlamlısı.
—Ev. eşy. *Ofis kurnası*, bardak, çatal, kaşık vb. küçük parçaların yıkanmasında kullanılan ufak yalak ya da içi leğenli lavabo.
—Kur. tar. *Kurna kâtibi*, Osmanlı İmparatorluğu'nda mezbahalarda görevli kâtiplere verilen ad.
—ANSİKL. Mim. Türk hamamlarında sıcaklık bölümünün eyvan ve halvet hücrelerinde, çoğunlukla mermerden oyulmuş kurnalar bulunur. Özellikle saray ve konak hamamlarında ince oymalı mermer kurnalar vardır. Bunlar dönemin beğenisini yansıtan barok, rokoko, empire üslupta, zengin süslemeli örneklerdir. Topkapı sarayı müzesi'ndeki Yenisaray ve Validesultan hamamlarında, Dolmabahçe sarayı Hünkâr hamamı'nda, Ahmetratippaşa konağı'nın (Çamlıca kız lisesi) hamamında zengin süslemeli kurnalar ve aynataşları dikkati çeker.

KURNA deresi, Göller yöresinde küçük akarsu. Çatak tepesinin B. yamaçlarından iner, Burdur kentinden geçerek Burdur gölüne dökülür.

KURNALI sıf. Kurnası olan ya da kurnası belirtilen bir maddeden yapılmış; belirtilen nitelikte, sayıda olan: *Kurnalı hamam. Mermer kurnalı. Üç kurnalı.*

KURNATA → KIRNATA.

KURNAZ sıf. (fars. *kurnas*'tan). **1.** İstediklerini elde etmek ya da gerçekleştirmek için dalaverelere başvuran, başkalarını kolayca kandırabilen kimse için kullanılır: *Çok kurnazdır, dikkat et de oyununa gelme.* **—2.** Davranış biçimi kurnaz bir kimseyi çağrıştıran hayvan için kullanılır: *Tilki kurnaz bir hayvandır.*

KURNAZCA sıf. Kandırmaya yönelik eylem, tutum vb. için kullanılır: *Bu tür kurnazca sözlerle bizi kandıramazsınız. Kurnazca bir plan.*
◆ be. Kandırarak, aldatarak: *Bizi kurnazca atlatmaya çalıştı.*

KURNAZLIK a. **1.** Kurnaz bir kimsenin niteliği. **—2.** Bir kimsenin isteklerine kavuşmak için başvurduğu ustaca, ancak hileli, dalavereli davranış: *Şeytanca kurnazlıklar. Bu evin tapusunu akıl almaz kurnazlıklarla üstüne geçirmiş.*

KURNETEYN a. (ar. *ḳurne*'nin ikili çoğl. *ḳurneteyn*, iki kurna). *Esk.* Yıkanmaya yetecek miktarda, iki kurna dolusu su.

KURNUL, Hindistan'da (Andhra Prades) kent, Haydarabad'ın G.'inde, Hindro ile Tungabhadra'nın birleştiği yerde; 236 313 nüf. (1991). Ticaret ve üniversite merkezi. —Yakınında, Alampur'da, VII.-VIII. yy.'lardan kalma tapınaklar bütünü.

Kurobe, Japonya'da hidroelektrik tesisi, aynı adı taşıyan ırmağın üzerinde, Honşu (Toyama ili) adasında.

KUROKİ TAMESADA *(kont)*, japon general (Satsuma 1844 - Tokyo 1923). 1895'te Çin'e karşı girişilen savaşta tümen komutanlığı yaptı. Rus-Japon savaşı'nda, I. Ordu'nun başında, önce Yalu'da, sonra Liaoyang ve Mukden'de (1905) yararlılıklar gösterdi.

KURON a. (fr. *couronne;* lat. *corona;* yun. *korone*, eğri şey'den). Dişç. cerr. Önemli bir lezyonu bulunan diş tacını kaplayan sabit protez. (Metalden ya da seramikten, metal üzerinde pişmiş seramikten, plastik maddelerden yapılabilir.)
—Nümism. Fransa'da Philippe VI de Valois tarafından bastırılan ve üzerinde bir taç simgesi bulunan kraliyet parası; daha sonra İspanya'da Karl V ve Felipe II, İngiltere'de Edward VI tarafından taklit edildi. (XVIII. yy. sonunda, İngiltere'de, gümüş kuronlar ve küçük birimleri bastırıldı.)
—Parac. Danimarka, Grönland, İsveç, Norveç, Çek Cumhuriyeti ve Slovakya'nın para birimi.

KURON (Jacek), polonyalı tarihçi (Lvov 1934). A. Michnik ile birlikte KOR'un kurucularındandır (1976). İnsan haklarını koruma hareketine katıldı, Solidarnosc sendikası'nı destekledi. 1981'de tutuklandı. 1984'te serbest bırakıldı.

KUROPATKİN (Aleksey Nikolayeviç), rus general (Holmski, Pskov yakınında, 1848 - Şeşurino, Kalinin yakınında, 1925). 1881'de İran sınırında Türkmenler'e karşı savaştıktan sonra, 1898'de Nikolay II tarafından Savaş bakanlığına getirildi, daha sonra Rus-Japon savaşı sırasında Mançurya ordusu başkomutanı olarak Uzakdoğu'ya gönderildi. Orada önce amiral İ. I. Alekseyev'le çalıştı. 1904 yılı sonunda onun ayrılması üzerine, yerine başkomutan oldu. Enerjik bir komutan olduğunu kanıtlamakla birlikte, Mukden yenilgisinden (1905) sonra, yerine general Linyeviç getirildi. Kuropatkin, 1914'te kolordu komutanlığı yaptı; 1916'da Türkistan'da büyük karışıklıklar patlak verince, buraya vali olarak atandı. Sovyetler'e katıldı, Kızıl ordu'nun teknik danışmanı oldu.

KUROS a. ("genç adam" anlamında yun. sözc.). Ayakta, karşıdan, sol ayak biraz ilerde, eller bedenin iki yanına bitişik olarak gösterilen, arkaik yunan heykellerinin özelliklerini taşıyan çıplak genç erkek heykeli.
—ANSİKL. Bu heykellere uzun süre *Apollon* adı verildi. Arkaik kuroslar tapınaklarda bir tanrıya sunuluyor ya da ölünün anısına mezarların başına dikiliyordu. İ.Ö. VII. yy.'dan sonra, Mısır örneklerinin etkisiyle dev boyutlu kuroslar yapılmaya başlandı (Sunion kurosu, Taşoz kurosu), insan bedeni daha doğru bir biçimde yansıtıldı, oranlar gerçeğe daha çok yaklaştı. V. yy.'ın başlarında, duruşlar daha yumuşak ve gerçekçi bir duruma geldi (Aristodikos heykeli). Çoğu kez mermer, ara sıra da bronzdan (Pire Apollonu, Piombino Apollonu) yapılmış olan bu kuroslara, İonia'dan (Sisam) Attike'ye tüm yunan yerleşimlerinde, Kyklades adaları'nda, Delphoi'de (Argos "ikizler"), Ptoion'da (Boiotia), Peloponisos'ta ve Büyük Yunanistan'da rastlanır.

KUROSAVA AKİRA, japon sinemacı (Tokyo 1910). 1936'da asistanlığa ve senaryoculuğa başladı, ilk filmini *(Sugata Sanşiro)* 1943'te çevirdi, ardından *(Subaraşiki niçiyobi* (1947), *Yoidore tenşi* (1948), *Norainu* (1949), *Şubun* (1950) adlı filmleri gerçekleştirdi. 1921'de *Raşomon**'la Venedik Festivali büyük ödülü'nü aldı. Dostoyevskiy'in *Budala*'sını sinemaya uyarladı ve en başarılı filmlerinden biri olan *İkiru*'yu (1952) çekti. *Yedi samuray* (Şiçinin no samurai) [1954] ile halkın büyük beğenisini kazanan Kurosava, sırasıyla *İkimono no kiroku* (1955), *Kumonosu-Co* (Shakespeare'den, 1957), *Donzoko* (Gorki'den, 1957), *Kakuşi toride no san akunin* (1958), *Varui yatsu hodo yoku nemuru* (1960), *Yocimbo* (1961), *Sancuro* (1962), *Tengoku to cigoku* (1963), *Akahige* (1965), *Dodes-Kaden* (1970), *Dersu Uzala* (1974), *Savaşçının gölgesi* (Kagemuşa) [1980, Cannes'da Altın palmiye], *Ran* (1983), *Runaway Train* (1985), *Düşler* (Akira Kurosawa's Dreams) [1990], *Ağustosta rapsodi* (Rhapsody in August) [1991] adlı filmleri yaptı.

KUROŞİO ("siyah akıntı" anlamında japonca sözc.). Batı Büyük Okyanus'ta önemli bir akıntı sistemi; Kuroşio akıntısı, 10°K ile 45°K enlemleri arasında, saat yelkovanı yönünde büyük bir çember çizer. Kuroşio akıntısı, K.'e doğru yavaş yavaş soğuyan, tropikal kökenli büyük bir su kütlesini akıtır; bu kütle, ters yönde akan kutup kökenli suların üstünde yol alır. Sistem G.'den K.'e doğru üç bölüme ayrılır. Tropikal bölüm (Filipinler'in ve Tayvan'ın D.'sunda), ada yayları engeline çarparak sapan kuzey ekvator akıntısı aracılığıyla sıcak ve tuzlu suyla beslenir. Tayvan'ın açıklarından Tokyo'nun G.'ine kadar uzanan yarıtropikal bölüm, yavaş yavaş ılıklaşan ve tuzu azalan suları taşır. Honşu' nun kıta kenarının üstünde akış hızlıdır (4-10 km/sa) ve Gulf Stream'inkine biçim ve süre bakımından benzeyen büklümler çizer. Dönme eylemi D.'ya doğru gelişir, suları G.'e, sonra G.-B.'ya doğru götüren Kuroşio karşı akıntısını oluşturur. Kuroşio'nun genişlediği kesim olan ılıman bölüm, Honşu'nun G.'inde uzanarak Kuzey Büyük Okyanus akıntısında kaybolur. Kutup su cephesiyle karşılaşınca sular açık biçimde soğur, tuzunu yitirir ve egemen B. rüzgârlarıyla sürüklenir. Cephenin yılan gibi kıvrıla kıvrıla ilerleyen akıntıları da karmaşık ve rüzgârların gücüne, Oyaşio'nun debisindeki oynamalara bağlı olarak değişiklikler geçirir. Japon, koreli ve formozalı balıkçı şirketleri, sistemin çeşitli bölümlerini etkin biçimde işleterek yararlanmaktadır.

KUROT kurganı. Arkeol. Orta Asya'da, Batı Altaylar'da kurgan; Obi nehrinin kaynak kollarından Ursul nehrine Kurot suyunun döküldüğü yerden 15 km uzaklıktadır. 1937'de kazılan kurganda Hunöncesi ve Hunlar döneminden buluntulara rastlandı. Seramikler Afanasiyevo* ve Andronovo* kültürleriyle benzerlik gösterir. Kurganın üzeri daire biçiminde dizilmiş taşlarla çevrilidir. Bu kurganın yakınlarında Göktürkler'den kalma kurganlar bulundu. Hun dönemi (Karot III) yapıtları Şibe, Katanda, Berel eserleriyle benzer özellikler taşır.

KURPİNSKİ (Karol), polonyalı besteci (Wloszakowice 1785 - Varşova 1857). 1812-1817 arasında Varşova'daki Dramatik sanatlar yüksekokulu'nda, 1835-1840 arasında da Şan okulu'nda ders verdi. 1824-1840 arasında Ulusal tiyatro'yu yönetti. 1819'da saray capellasının başına getirildi. Polonya'nın ilk müzik dergisinin yazı işleri müdürlüğünü yaptı. Operetler, baleler ve melodramlar besteledi. Bunlarda italyan müziğinin etkileri sezinlenir.

KURRA çoğl. a. (ar. *ḳari**'nin çoğl. *ḳurrā**). *Esk.* Kuran'ı usulüne göre okuyanlar, usta hafızlar.

KURRE a. (ar. *ḳurre*). *Esk.* **1.** Soğuk. **—2.** Parlaklık, ışıltı. **—3.** *Kurret-ül-ayn*, göz nuru; sevinç.

KURRET ÜL-AYN, daha önce **Zerrin Tâc** diye anılıyordu, Bâb* mezhebinin kadın öncüsü (Gazvin ? - Tahran 1855). Reştli Hâc Seyit Kâzım'dan etkilendi; unvanını da ondan aldı. Gazvin'de Bâb'ın öğretisini yayan vaaz ve öğütleriyle ün kazandı. Kerbela, Bağdat, Hemedan'da peçesini çıkararak verdiği bu tür vaazlar sorunlar yarattı. Amcası ve kayınpederi Hâc Molla Muhammet Tahi'nin öldürülmesiyle (1848) ilgili görülerek yargılandı. Öğretisini yaymayı Tahran, Bedeşt, Nur'da sürdürdü. Yandaşlarının Mazenderan'da çıkardığı ayaklanmada tutuklanarak Tahran'a getirildi. Konuşmalarıyla üzerinde iyi etki bıraktığı Nasırettin Şah rahatsız edilmemesi için emir verdi. Ancak babilerin Şah'a düzenlediği suikast üzerine idam

Nimatallah-Ziolo

Anavyssos mezarlığında (Attike) bulunan **kuros**
mermer, İ.Ö. 520'ye doğr.
Ulusal müze, Atina

Kurosava Akira'nın yönettiği *Ran*'dan bir sahne.

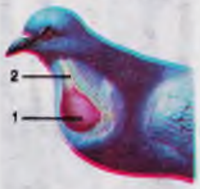
edildi. Güzelliği, bilgisiyle ün kazanmıştı. Başarılı şiirleri vardır.

KURS a. Bir sanat, teknik vb. öğretmek ya da okul bilgilerini tamamlamak amacıyla yapılan öğretim; ders: *Direksiyon kursu. Daktilo, bilgisayar kurslarını izlemek. Dikiş kursu.*

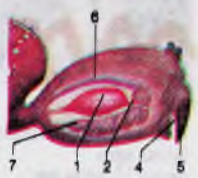
KURS a. (ar. *ḳurṣ*). **1.** Yassı ve daire biçimindeki şey. **—2.** Odanın havasını güzel kokutmak için, ateşte yakılan ve içinde öd bulunan pul biçiminde küçük tane.
—Esk. *Kurs-i nan,* yuvarlak ekmek. || *Kurs-i simin,* Ay. || *Kurs-i zer,* altın, para.
—Esk. bot. *Kurs-i varak,* yaprak.
—Esk. gökbil. Bir gökcisminin gözlemciye görünen yuvarlak ve düz yüzeyi. || *Kurs-i kemer,* Ay kursu. || *Kurs-i meri,* görünen kurs. || *Kurs-i şems, kurs-i âfitab, kurs-i hurşid,* Güneş kursu.
—Arkeol. *Kanatlı kurs,* Eski Mısır'da iki uraeusla çevrelenmiş ve iki yanında birer kanat bulunan güneş tasviri. (Bu simge Edfu'daki tanrı Horus'u anımsatır; koruyucu bir etkisi vardır, tapınaklarda, kapıların üzerinde ya da stellerin üst bölümünde görülür. Kanatlı kurs, Eski Mısır'dan, Güneş tanrısının simgesi olarak Hititler'e, tanrı Asur'un simgesi olarak Asurlular'a, tanrı Ahuramazda'nın simgesi olarak da Persler'e geçmiştir.) || *Güneş kursu* → GÜNEŞ KURSU. —XVIII. yy.'da, bugünkü Mexico katedrali'nin yapı eteklerinde ortaya çıkarılan ve üzerinde Aztekler'in güneş takvimi kazılmış olan dev boyutlu taş. (Ortasında, dört güneşle çevrili, Güneş Tonatiuh' un yüzü bulunur. Dış çemberde ise, çift yılan imgesi görülür.)
—Mak. san. Gidip gelme hareketi yapan bir organın yer değiştirme miktarı. || *Kurs sonu,* almaşık hareket yapan bir cismin uç konumlarından her biri. || *Boş kurs,* bir takım tezgâhında çalışma sırasında, hiçbir daldırma kuvvetinin uygulanmadığı yaklaşma ya da uzaklaşma kursu.
—Mim. Mimarlıkta bezeme öğesi olarak kullanılan daire biçimli motif. (İki kemer arasındaki üçgen yüzeylerde, sütunların ekseni üzerinde kullanılan kurslar, bulundukları yüzeyle aynı düzeydedir; oymalı, kabartmalı gülü andıranlarına *gülçe**, yarım küre biçiminde kabartmalı olanlarına da *kabara** denir.)

arının kursakı

güvercinin kursakı

örümceğin kursakı
1. Kursak; 2. Yemekborusu; 3. Mide; 4. Ağız; 5. Zehir çengeli; 6. Ön anaatardamar; 7. Göğüs sinir düğümleri; 8. Trake.

KURSAK a. **1.** Kuşların yemekborusunda bulunan, sindirimde görev almayan (besinler burada depolanır ve gerektiğinde yeniden ağza getirilebilir) şişkin bölüm. (Kursak yırtıcı kuşlarda ve tavuksular ya da güvercinler gibi tohumlarla beslenen kuşlarda çok gelişmiştir. Tavuksularda ve tohumcullarda, hem erkekte, hem de dişide, üreme mevsiminde epitelyum beyaz bir sıvı salgılar: yavruların beslenmesine yarayan, lipidler ve proteinler bakımından zengin kazeum ya da "güvercin sütü".) [Bk. *ansikl.* böl. Zool.] **—2.** Sucuk doldurmaya, düdük yapmaya, vb. yarayan kurutulmuş incebağırsak, zar: *Düdük kursağı.* **—3.** *Tkz.* Mide. **—4.** *Kursağı boş,* acıkmış, karnı çok aç (tkz.). || *Kursağında (hâlâ birinin) ekmeği bulunmak,* bir kimsenin besleyip büyüttüğü kişi olmak ve ona saygısını yitirmemek (tkz.). || *Kursağında kalmak,* düşünülüp istenilen bir şeyden söz ederken, gerçekleştirememek, yarım kalmak (tkz.). || *Kursağından geçmemek,* birlikte olmadığı için sevilen bir kişinin sevdiği ama yiyemediği bir yemeği iştahla yiyememek (tkz.).
—Böcbil. Yersolucanlarında, *Echuria*'larda ya da böceklerde sindirim borusuyla mide arasında bulunan organ. (Bk. *ansikl.* böl. Böcbil.) || Bazı kertenkelelerin (örneğin varanlar) boğazları altında sarkan deri uzantısı. || *Kursaktan çıkarma,* özellikle kuşlarda, kursakta depolanan ve bir ön sindirim işleminden geçen besinleri yavrularına yedirmek amacıyla anababanın yeniden ağzına getirmesi. (Bk. *ansikl.* böl. Zool.) || *Kursak plakaları,* bazı arttansolungaçlı karındanbacaklı yumuşakçalarda kursak içinde bulunan ve dişlidilin başlatığı besinlerin öğütülme işlemini sonuçlandıran, sivri uçlarla donanan boynuzsu ya da kireçli kıkırdaksı levhalar.
—Vet. *Yalancı kursak,* yemekborusunun bir bölümünün anormal biçimde genişlemesi (megaözofagus da denir). [Toynaklılarda, gevişgetirenlerde ve köpekte rastlanan bu yemekborusu genişlemesi bazen yemekborusunun baş tarafında, bazen alt tarafında olur.] (Bk. *ansikl.* böl.)

◆ sıf. **1.** Kursak zarından yapılmış: *Kursak tef.* **—2.** *Kursak sakallı,* sakalı çenesinin altında olan.
—ANSİKL. Böcbil. Böceklerin kursağı, yemekborusuyla taşlık arasında bulunur ve yutulan katı maddeleri ezmeye yarar ya da arılarda ve karıncalarda olduğu gibi, bal deposu görevi yapar. Bazı böceklerde (pulkanatlılar, sokucu ikikanatlılar), genişleyerek, sıvı besinleri soğurabilir. Örümceklerin emici sindirim kesesine de "kursak" denir.
—Vet. *Yalancı kursak.* Süreğen bir hastalıktır; kursağa giren besin maddeleri burada birikir ve fıtığın sürekli olarak büyümesine yol açar. Tek tedavi yolu ameliyattır.
—Zool. Yuvadaki yavrular için besinleri taşımak ve yavruların sindirebileceği hale getirmek için sindirim borularının ön bölümünden (daha sonra bu bölümdeki besinleri yavruların ağzına boşaltırlar) yararlanan birçok kuş ve memeli hayvan vardır. Ayrıca, ardına yırtıcı bir kuş düşmüş kuşlar da hafiflemek için ya da sindirilemeyen öğeleri (kemikler, telekler, yırtıcı kuşlarda avlanan kuşun gagası, kıllar, boynuzlar ve piton yılanlarında antilopların toynakları vb.) dışarı atmak için kursaktan çıkarma işlemine başvururlar.

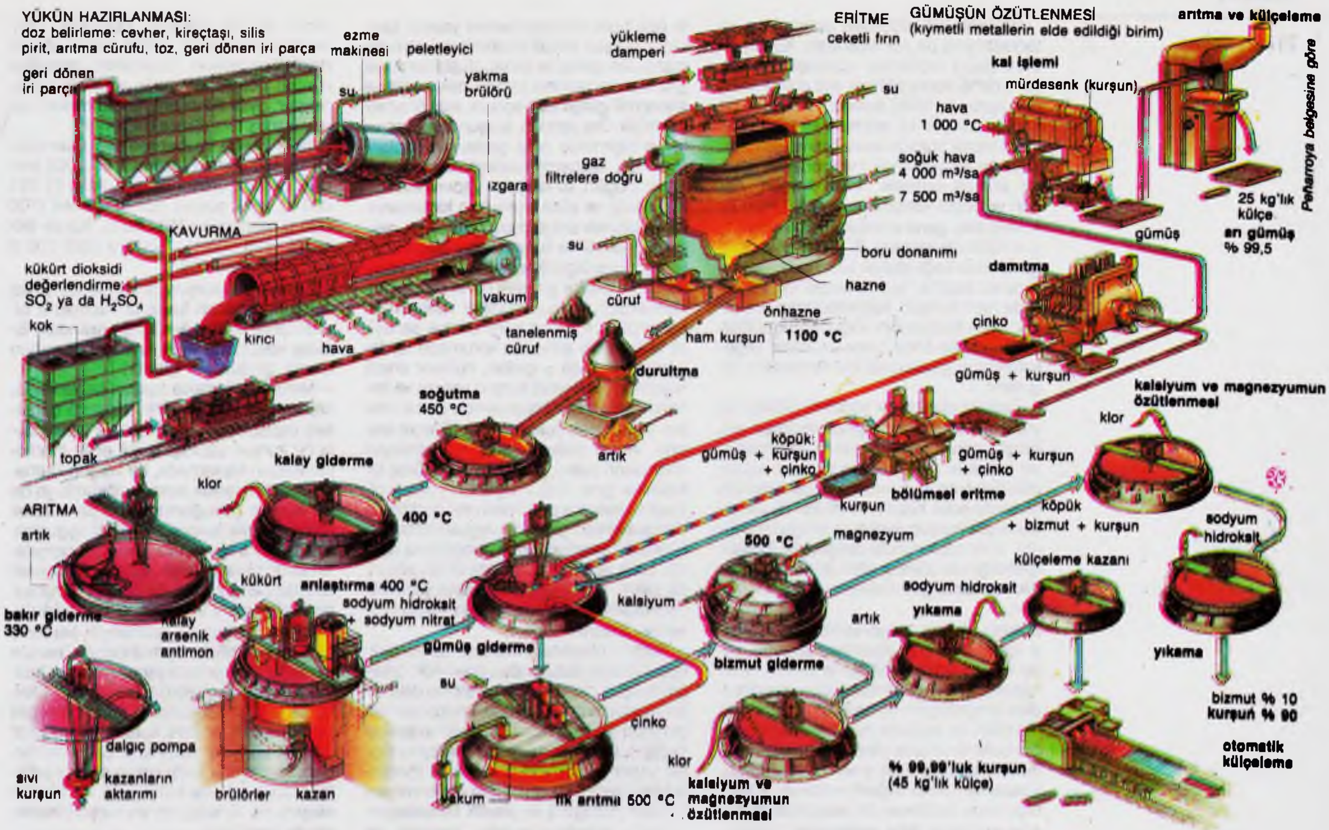
KURSAKLI sıf. **1.** Kursakla yapılan: *Kursaklı düdük.* **—2.** Halk arasında guatr hastalığına verilen ad.

KURSİYER a. (fr. *coursier*'den). Belli bir dalda kurs alan kimse, kurs öğrencisi.

KURSK, Rusya'da kent, orta kesimdeki siyah topraklar bölgesinde; 424 000 nüf. (1989). Yönetim ve hizmetler kesimi merkezi olan kent, gelişmekteki bölgesel bütün içinde bir sanayi (makine sanayileri, sentetik elyaf, dönüştürme sanayileri) odağı haline geldi. "Kursk'taki magnetik sapma"ya yol açan maden yatağı erkenden işletilmeye başladı. Demirli kuvarzitten ayrılan demir cevheri (ülke üretiminin yaklaşık % 20'si) Gubkin ve Yeleznogorsk'ta toplanır ve Novo Lipetsk demir-çelik kompleksi ile Stari Oskol çelik fabrikasında işlenir. Cevher üretiminin bir bölümü Ural ve Çerepovets'teki demir-çelik merkezlerini besler.
—Ask. tar. 3 kasım 1941'de Almanlar'ın eline geçen Kursk, 8 şubat 1943'te Stalingrad'ın (bugün Volgograd) kurtarılması için girişilen saldırı sırasında Kızıl ordu tarafından yeniden alındı. Burada oluşturulan *Kursk ileri hattı*'na 5 temmuz 1943'te Von Kluge komutasındaki alman kuvvetleri güneyden ve kuzeyden 38 tümen, 3 000 tank (panzer tanklarının ilk kullanılışı) ve 6 000 topla saldırdılar. Yedi günlük çarpışmadan sonra, yoğun rus topçu ateşi Almanlar'ı püskürttü. 13 temmuzda Kızıl ordu genel saldırıya geçti.

KURSKİY ZALİV, alm. **Kurisches Haff,** Rusya'nın Baltık denizi kıyısında denizkulağı, uzun bir kıyı şeridiyle sınırlanır; Litvanya ile Rusya'nın Kaliningrad bölgesi arasında bölüşülmüştür. Nyemen ırmağı buraya dökülür.

KURŞUN a. **1.** Mavimsi gri renkte çok ağır metal. (Simgesi Pb olan kimyasal element.) [Bk. *ansikl.* böl. Kim. ve San.] **—2.** Tüfek, tabanca gibi elle taşınabilir ateşli silahlarda kullanılan mermi. (Bk. *ansikl.* böl. Sil.) **—3.** *Kurşun atmak,* silahla mermi atmak; birine düşmanlık etmek. || *Kurşun erimi,* atılan merminin en çok gidebileceği uzaklık birimi. || *Kurşun gibi,* çok ağır şeyler için kullanılır. || *Kurşun rengi,* kurşuni. || *Kurşun yağdırmak,* ara vermeden çok sayıda kurşun atmak. || *(Birini, bir şeyi) kurşun yağmuruna tutmak,* bir şeye ya da kimseye aralıksız olarak ateş etmek. || *Kurşun yemek,* vurulmak: *Göğsünden üç kurşun yemişti.* || *(Birini) kurşuna dizmek,* verilen ölüm cezasını askerî bir birliğin attığı kurşunlarla yerine getirmek.
—Anorg. kim. *Kurşun dioksit,* formülü PbO_2 olan kurşun peroksit.
—Ask. cez. huk. *Kurşuna dizme,* asker kişiler hakkında, askerî bir suç nedeniyle verilen ölüm cezasının yerine getiriliş biçimi. (Askerî mahkemelerin askerî olmayan bir suç nedeniyle ya da asker olmayan kişiler hakkında verdikleri ölüm cezaları, hükümlünün asılması yoluyla yerine getirilir [Askerî cez. k. md. 20.].)
—Ask. denizc. *Kurşun safrası,* torpidonun dengesini sağlamak için başlık bölümüne yerleştirilen kurşun kütlesi.
—Avc. *Kurşun zehirlenmesi,* birçok yaban ördeği bedenlerine değmeyen av kurşunlarıyla ölür: su dibindeki çamurla birlikte bu kurşunları da yutar ve zehirlenirler.
—Balıkç. Bir olta ya da ağa bunları suya batırmak ya da dipte tutmak amacıyla bağlanan, genellikle kurşundan ağır cisim. || *Kütlesel kurşun,* hızlı akıntılara karşı koyabilmesi için bir yüzer otlaya takılan kurşun düzeneği. || *Parçalı kurşun,* daha duyarlı hale getirmek için, bir yüzen oltaya kademeli olarak takılan kurşun düzeneği.
—Bitki patol. Bir mantarın *(Stereum purpureum)* meyve ağaçlarında neden olduğu çeşitli hastalıklara verilen ad. (Asalak, gövde ve dallardeki yaralardan içeri girer, damarlarda yerleşir ve çeşitli toksinler salgılar. Bunlardan biri odunun esmerleşmesine, öteki yaprakların üstderi hücrelerinin yerlerinden ayrılmasına neden olur; yapraklar kurşuni bir renk alır.)
—Cerr. *Kurşun çıkarma aleti,* kauçukla kaplı uzun ve dar ağızlı pens. Derin yaralara gömülü kurşunları, balistik yönden incelemek amacıyla zedelemeden çıkartmaya yarar.
—Denizc. *El iskandil kurşunu,* el iskandilinin, ağırlığı 4 ile 8 kg arasında değişen kurşunu. || *İskandil kurşunu,* iskandil savlosunun ucuna bağlanan ve iskandil etmede kullanılan metal parça.
—Folk. *Kurşun dökmek,* eritilmiş sıcak kurşunu su dolu bir tasa atarak oluşan şekilleri yorumlayıp fal bakmak ve bazı hastalıkları tedavi etmek.
—İkt. tar. *Kurşun vurmak* ya da *kurşunlamak,* Osmanlı döneminde, gümrük denetiminden geçmiş ya da deftere kaydedilmiş eşyayı, değiştirilmesini önlemek için mühürlemek.
—İnş. Düşey doğrultuda sarkması için bir çekül ipinin ucuna bağlanan küçük kurşun (ya da başka bir metalden) ağırlık. || *Mahya kurşunu,* bir çatıda mahyayı örten kurşun levha.
—Kim. *Toz kurşun,* bileşiminde gümüş bulunmayan ve ayarcıların, alaşımların kal işleminde kullandıkları metal kurşun. || *Yanmış kurşun,* MASİKOT'un eşanlamlısı.
—Metalürj. *Kurşun kaplama,* bir yüzeyi korumak için saf kurşunla ya da kurşunca zengin bir alaşımla kaplama. (Tank çeperlerine kurşun kaplama, kurşunu kimyasal olarak etkilemeyen sülfürik asit ve kimi asitlerin depolanmasını sağlar.) [Bk. *ansikl.* böl.] || *Kurşun kaplamak,* bir yüzeye kurşun kaplama işlemi uygulamak.
—Patol. *Kurşun gutu,* kurşun zehirlenmesinin neden olduğu gut türü. Eklemlerde şekil bozuklukları ve kısa sürede küçük tofus birikintileriyle kendini belli eder. (Kurşun zehirlenmesi gibi tedavi edilir.) || *Kurşun zehirlenmesi,* kurşun tuzlarının alınmasından ya da vücuda azar azar kurşun sinmesinden ileri gelen akut ya da süreğen zehirlenme. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Petr. san. Oktan indislerini iyileştirmek için motor yakıtlarına katılan vuruntu önleyici katkı maddesi. (Bu, gerçekte kurşun-tetraetil ile kurşun-tetrametil'in bir karışımıdır. Kentlerin havasını kirlettiğinden zararlıdır. Avrupa'da kullanılmasına izin verilen maksimum miktar benzinin 0,40 g/l'

Peñarroya belgesine göre

KURŞUN ÜRETİMİ

sidir. Krakingle ve bireşimle elde edilen kurşunsuz benzinin oktanında katkı maddesi yoktur ve üretimi çok pahalıdır.

—Sil. *Sert kurşun*, ana maddesi kurşun olan ancak % 17-18 antimon, % 8-10 kalay da içeren ve eskiden mermi yapımında kullanılan alaşım.

—Terz. Bir perdenin ya da ceketin dik durması için etek kıvrımlarının içine dikilen yuvarlak kurşun parçası.

◆ sıf. Kurşundan yapılmış: *Kurşun boru. Kurşun asker.*

—Balıkç. *Kurşun yaka*, ağı suyun dibinde dikey tutmaya yarayan kurşunlarla donatılmış altbölüm.

—Camc. *Kurşun çubuk*, bir vitray panosunun cam parçalarının birleştirmeye yarayan H kesitli, kurşundan çubuk. (Orta kısmına merkez, yanlarına kanat denir.)

—ANSİKL. Eczc. Kurşun tedavide, çeşitli tuzlar halinde dıştan yara iyileştirici ve kurutucu olarak kullanılır. Yansız kurşun asetattan, bazik kurşun asetat çözeltisi yapımında yararlanılır. Bu çözeltiye su katılarak elde edilen süt görünümündeki sıvıya "kurşun suyu" adı verilir ve bu sıvı, eziklere, burkulmalara ve kaşıntılara karşı kullanılır.

—Jeokim. Kurşunun çeşitli izotopları, kayaçları tarihlendirmekte kullanılır. (→ JEOKRONOLOJİ.) Kıta ve okyanus kabuğu kökenli kayaçlarda $^{206}Pb/^{204}Pb$ ve ^{207}Pb / ^{204}Pb izotop çiftlerindeki değişiklikler, geniş bir bileşim değişkenliği gösteren Yer mantosunun kimyasal dönüşümlerinin yapısı ve kronolojisi üstüne bilgi edinmeyi sağlar. Havada katı asılı durumunda bulunan kurşun, yağış ya da ince toz parçacıkları biçiminde yere düşer. Topraktaki, okyanuslardaki, deniz ya da göl çökellerindeki dozu, çağlar boyunca kirlenmenin gelişmesini izlememize olanak verir.

—Kim. ve San. Kurşun, korozyona uğramamışsa mavimsi-gri, parlak bir katıdır. Tırnakla çizilebilecek ve bıçakla kesilebilecek kadar yumuşaktır. Soğukta yassılaştırılabilir, ancak pek dayanıklı değildir. Bilinen metallerin en ağırıdır. Kimyasal etkenlere karşı iyi bir direnç gösterir. Havada bazik bir karbonat katmanının oluşumu nedeniyle kararır, ama bozulma yüzeysel olarak kalır. Arı sudan etkilenmez. Karbondioksitli suların etkisiyle, az çözünen zehirli bir tuz oluşturur. Ancak suyun sülfat içermesi durumunda çözünme meydana gelmez; bu nedenle yağmur suları dışında, kaynak ve nehir sularının taşınmasında yararlanılan boruların yapımında hiçbir sakınca olmadan kullanılabilir.

Kurşun klorür ($PbCl_2$) ile kurşun sülfat ($PbSO_4$) suda çok az çözündükleri için hidroklorik asitle sülfürik asidin metal üzerindeki etkisini sınırlar, çünkü bu sırada metal yüzeyinde koruyucu bir katman oluşur.

Kurşun iki ya da dörtdeğerlidir. Pb^{4+} katyonu sulu çözeltide az kararlıdır.

Atom numarası: 82
Atom kütlesi: 207,2
Erime sıcaklığı: 327,5 °C
Kaynama sıcaklığı: 1 740 °C
Özgül kütlesi: 11,35 g/cm³
Elektron biçimlenmesi: [2,8,18,32,18] s^2 p^2
Yükseltgenme dereceleri: +2, +4
İzotopları: 198-214
Doğal kurşun:
^{208}Pb: % 52,3, ^{206}Pb: % 23,6
^{207}Pb: % 22,6, ^{204}Pb: % 1,48

• *Kurşun bileşikleri*. Kurşunun özellikle üç oksidi bilinir. Kurşun monoksit (PbO), metalin havada kavrulması sonunda elde edilir; görünümüne bağlı olarak bu bileşiğe "masikot*" ya da "mürdesenk*" denir. Kurşun monoksit, *kurşun hidroksit'e* [Pb $(OH)_2$] denk düşen bir bazik oksittir. Pb_3O_4 formüllü oksidi ya da başka bir deyişle *minyum* (sülüğen), turuncu-kırmızı bir tozdur; masikot peroksitleştirilerek elde edilir. Kahverengi-siyah olan ve "kurşun peroksit" olarak da adlandırılabilen kurşun dioksit (PbO_2), kuvvetli bir yükseltgendir. Asit anhidrit rolü oynayarak plumbatları verir.

Kurşunun ikideğerli olduğu tuzları arasında genellikle şu bileşikler yer alır: *kurşun klorür* ($PbCl_2$), kaynar suda hafifçe çözünen beyaz bir tozdur. *Kurşun iyodür* (PbI_2) sarı renklidir, *kurşun sülfür* (PbS), siyahtır; doğal yoldan oluştuğunda galen olarak adlandırılır; galen kurşunun temel bir cevheridir. *Kurşun karbonat* ($PbCO_3$) beyazdır, doğada bulunur (serüzit). Formülü yaklaşık $2PbCO_3.Pb(OH)_2$ olan, "kurşun beyazı" ya da "gümüş beyazı" da denen *üstübeç*, yapay bazik bir karbonattır. Kullanımı kimi Avrupa ülkelerinde yasaklanmıştır.

Kurşun tuzlarının çoğu suda çözünmez. Çözünebilen başlıca tuzları oldukça zehirli olan kurşun nitrat ile kurşun asetattır.

Kurşun-tetraetil, bir vuruntu önleyicidir; içten yanmalı motor yakıtlarına az miktarda katıldığında, bu yakıtların niteliğini geliştirir.

• *Cevherleri*. Karbonat (serüzit), sülfat (anglezit), fosfat (piromorfit) ve çeşitli mineral türleri biçiminde bulunmasına karşın kurşun cevherlerinin en yaygın olanı galen ya da başka bir deyişle kurşun sülfürdür (PbS). Yoğunluğu 7,60 olan kurşun sülfür, arı durumda % 86,6 kurşun içerir.

• *Kurşun üretimi*. Kurşunun, cevherlerinden metal olarak elde edilmesi üç aşamada gerçekleşir. Birinci aşamada cevher kavrulur. Kavurmanın amacı, hem cevherde bulunan kükürdü gidermek, hem de cevherin yanı sıra indirgeme aşamasında zorunlu olarak katılmış özel eriticileri de içeren yükü topaklaştırmaktır. Kavurma işleminde, dünyanın hemen her yerinde evrensel olarak kullanılan Dwight-Lloyd yönteminden yararlanılır. Bu yöntemde sonsuz bir banda benzeyen, ızgaralarla donatılmış bir aygıt kullanılır. Bu sırada yükün içine hava üflenerek en önemlisi aşağıda verilen birçok tepkime başlatılır:

$$PbS + 3/2O_2 \rightarrow PbO + SO_2 \quad (\Delta H = -416 \text{ kJ/mol}),$$

ayrıca şu tepkimeler de meydana gelir:

$$PbS + 4SO_3 \rightarrow PbSO_4 + 4SO_2;$$

$$PbO + SO_2 \rightarrow PbSO_4;$$

$$PbS + PbSO_4 \rightarrow 2Pb + 2SO_2;$$

$$PbS + 2PbO \rightarrow 3Pb + SO_2.$$

Böylece kükürdünden arındırılmış ve toplaştırılmış bir yük elde edilir. Kükürt dioksit (SO_2) biçiminde uzaklaştırılan kükürt, daha sonra sülfürik asit olarak yeniden kazanılır. İkinci evrede, su ceketli, bir fırında indirgen bir eritme uygulanır. Kavrulan topak burada kokla işleme sokulur; böylece kurşun oksit indirgenirken gangın erimesi sağlanır. "Ham kurşun" denen ve çeşitli katışkı maddeleri içeren sıvı kurşunla, gene sıvı durumdaki cüruf, fırının dibinde toplanır. Bu ürünler yoğunluk farkına bağlı olarak birbirinden ayrılır. Üçüncü aşama "arıtma evresi"dir. Bu evrede ham kurşun, katışkılarından arındırılır. Ham kurşundan soğutma ve sülfürleme yoluyla önce bakır özütlenir. Diğer katışkıların giderilmesi için iki yöntem uygulanır:

1. Betts'in elektrolitik yöntemi (1903); bu yöntem, yalnız bakır dışında % 2'den çok katışkı içeren ham kurşunun işlenmesinde kullanılır. Arı olmayan ve anot olarak dökülen kurşun, fluorosilikatlı bir ortamda elektroliz edilir. Katotta % 99,995'lik arılıkta yumuşak kurşun ayrılırken katışkıların tümü, anot çamurunda derişikleşir. Çamur işlendiğinde gümüş, altın, antimon, arsenik ve bizmut gibi metaller yeniden kazanılır;

2. İkinci yöntem, ısıl yöntemdir; üç aşamayı içerir: a) birinci aşamada arsenik, kalay ve antimon yükseltgeme yoluyla uzaklaştırılır; işlem sırasında oksijen bakımından zenginleştirilmiş hava ya da sodyum hidroksit ile sodyum nitrat akışkanlaştırıcısı kullanılır (Harris yöntemi); b) ikinci aşamada altın ve gümüş çinko yardımıyla geri kazanılır; çinko değerli metallerle köpük biçiminde özütlenen bir alaşım oluşturur. Altın ve gümüş daha sonra ayrılır; c) üçüncü aşamada bizmut, kalsiyum ve magnezyum yardımıyla uzaklaştırılır (Kroll -Betterton yöntemi).

Isıl yöntemle, % 99,99 arılıkta yumuşak bir kurşun elde edilir: bu en çok kullanılan bir arıtma yöntemidir: dünya yumuşak kurşun üretiminin % 80'i bu yolla sağlanır.

• *Kullanım alanları.* Kurşun, temel olarak akümülatör yapımında kullanılır (toplam tüketimin yaklaşık % 50'si). Bu uygulamada kurşundan hem metal (alaşım halinde kurşun ızgara ve kutup başları), hem de etkin madde (kurşun oksit ve çeşitli katkı karışımı) olarak yararlanılır.

Kurşun metalinin kullanım alanları arasında matbaa harflerinin dökümü, elektrik enerjisi iletiminde kullanılan kabloların kaplanması, özellikle su ve gaz döşemiyle ilgili boru donanımlarının yapımı sayılabilir. Kurşun metali tüketiminde yakın zamana dek geniş bir pazar oluşturan su ve gaz donanımlarının yapımı, teknolojik ve ekonomik gelişmeler sonucu eski önemini yitirmiştir. Öte yandan, kurşundan bant ve levha biçiminde bina çatılarının kaplanmasında, sesgeçirimsizleştirmede yararlanılır. Bugün, av kurşunu yapımında, kaliteli şarap ve alkol şişelerinin kapaklarında ve kaynak dolgu metali olarak kaynakçılıkta (genellikle kurşun-kalay alaşımı halinde) geniş ölçüde kurşun kullanılmakta, bu uygulamalar giderek daha da yaygınlaşmaktadır. Kurşunun diğer kullanımları arasında korozyona karşı (kimya sanayisi) ve özellikle ışımadan korumada faydalanılan (X ya da γ ışınları, nükleer enerji kullanılan tesislerde) kurşun yaprak ve levhalar sayılabilir. Kurşun ayrıca erime noktası düşük pek çok alaşımla (Darcet alaşımı, Wood alaşımı), sürtünme önleyici alaşımların (kalay ya da bakırla birlikte) bileşimine girer. Yoğunluğunun yüksek olması ve kolayca dökülebilmesi nedeniyle dengesizlikleri giderme uygulamalarında (otomobil tekerleklerinde dengeleme ağırlığı, balık ağlarında ve gemi omurgalarında safra), ayrıca çeşitli eşyaların yapımında (kurşun mühür, süs eşyaları, kurşun askerler) kullanılır.

Kurşun bileşikleri, özellikle sanayideki uygulamaları bakımından önemlidir; örneğin kurşun oksitler, akümülatörlerdeki etkin maddelerin üretiminde, kristal cam yapımında (kurşun oranı % 24-30 arasında değişir), teknik camcılıkta (televizyon tüpleri yapımı), pigment üretiminde (özellikle krom sarısı), korozyondan etkilenmeyen boyalar (sülüğen) ile plastik kararlılaştırıcıların hazırlanmasında, seramik ve çömleklerde sırlama malzemesi bileşeni olarak işe yarar. Kurşun ağırlıklı katkı maddelerinden kurşun-tetraetil ile kurşun -tetrametilin motor yakıtları sanayisinde büyük bir önemi vardır; bu maddelerin katılması sonucu yakıtların vuruntu önleyici nitelikleri (ya da oktan indisi) büyük oranda artar.

• *Dünya kurşun üretimi.* Dünya kurşun cevheri üretimi 1990'da yaklaşık 3,3 Mt olarak gerçekleşti. Başlıca üretici ülkeler arasında; Avustralya (560 000 t), ABD (495 000 t), eski sovyet cumhuriyetleri (Rusya, Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan, toplam 490 000 t), Çin (315 000 t), Kanada (232 000 t), Peru (189 000 t) ve Meksika (180 000 t) sayılabilir. Unutmamak gerekir ki, kurşun en çok geri kazanılan ve yeniden çevrime sokulan demir dışı bir metaldir. Doğrudan cevherden metal elde edilen birinci eritme dökümhanelerinin başlıcaları, genellikle maden ocaklarına yakın yerlerde kurulmuştur, oysa ikinci eritme işletmeleri, sanayileşmiş tüm ülkere dağılmıştır.

1990 yılında cevherden sağlanan dünya kurşun üretimi toplam 5 653 000 tondur. Başlıca üretici ülkeler, ABD (1 291 000 t), eski sovyet cumhuriyetleri (730 000 t), Almanya (349 000 t), Büyük Britanya (329 000 t), Japonya (329 000 t) ve Çin'dir (286 000 t).

Türkiye'de, kurşun-çinko (ya da çinko -kurşun) yatakları başta D. Karadeniz olmak üzere Mersin ile Elazığ arasındaki Toroslar kesiminde ve B. Anadolu'da yoğun olarak görülür. (→ ÇİNKO.)

—Metalürj. Yaprakla kurşun kaplamada, kaplanacak yüzeye (tank, depo vb. çeperleri) yapıştırma ya da mekanik tutturmayla bir kurşun yaprağı tespit edilir. Homojen kurşun kaplamada, bir kurşun katmanı, çelik bir destek üzerine dökümle ya da bir kurşun çubuğunu hamlaçla eriterek (damlatmayla kurşun kaplama) uygulanır. Daldırmayla kurşun kaplamada, parçaların ya da sacların (çelik, teneke, bakır, paslanmaz çelik) yüzeyi, bir kurşun banyosuna (kalay oranı yaklaşık % 10) daldırılarak ince bir kurşun katmanıyla kaplanır. Bu teknik özellikle otomobiller için benzin depolarının yapımına yarayan kurşun kaplanmış sacların üretiminde kullanılır. Elektrolitik kurşun kaplamada, fluoroborik asit ve borik asit katılmış kurşun fluoroborat ağırlıklı banyolar hazırlanır. Bu banyolardan, korozyona karşı korumak için çeliklerin yüzeyine saf kurşun ya da kurşun alaşımı (% 10 kalay içeren kurşun) kaplamada yararlanılır.

—Mim. ve Süslem. sant. Doğu'da çok erken dönemlerden beri bilinen kurşun, yığma teknikleriyle yapılan yunan-roma inşaatıyla yaygınlaştı ve demir kenetleri sabitleştirmede kullanıldı. Roma çeşmeciliği, sukemerlerinin sifonları ve dağıtım şebekeleri için kurşun kullanımını sanayileştirdi. Rönesans'tan sonra kurşun yeniden rağbet gördü ve bezeme çalışmalarına konu oldu. Ortaçağ'da da kurşun, armatürlerle birlikte vitray camlarını bir araya getirmek, çatıları kaplamak için yaygın olarak kullanıldı.

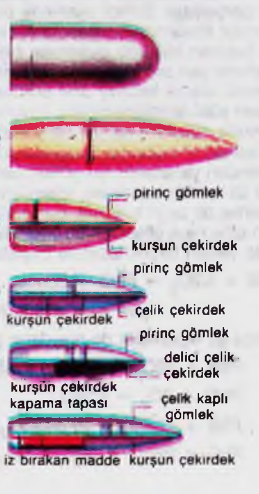
Daha İlkçağ'da kurşun tabutlar yapılmıştı; klasik dönemde çok yaygınlaşan bu uygulama, mezar hırsızlığının artmasına yol açtı. Seramikleri kurşunlu sırla kaplama tekniği Ortaçağ'da yaygınlaştı ve gelişerek sürdü. XIX. yy.'da kurşun, dökme demirle birlikte büyük bir atılım yaptıysa da (su, gaz ve kanalizasyon boruları) bakırın ve plastik gereçlerin geliştirilmesiyle eski önemini yitirdi.

—Patol. Kurşun tuzlarının ağızdan alınması, dozuna göre, akut ya da süreğen bir zehirlenme yapabilir. Kurşun borulardan geçen suyun ya da içitlerin kullanılması, konserve kutuların kurşunla lehimlenmesi, sülyen, mürdesenk ve üstübeçle çalışılması bu çeşit zehirlenmelere yol açar.

Akut zehirlenme belirtileri çok susama, boğaz kuruması, sürekli madeni bir tat duyumu, özellikle üst karın bölgesinde toplanan ağrılar (kurşun kolikleri) karnın içeri doğru çekilmesiyle birlikte inatçı bir kabızlık, soğuk ter, bacaklarda felç ve çırpınmadır. Tedavi için kusturucu ilaçlar, midenin yıkanması, kelatlayıcı maddelerle (kalsiyumlu EDTA) birlikte sodyum sülfat ya da magnezyum sülfat kullanımı gibi önlemlere başvurulur.

Süreğen zehirlenmelerin belirtileri daha hafiftir. Süreğen zehirlenme özellikle kurşun kullanılan mesleklerde çalışan işçilerde (üstübeççi, boyacı, camcı, tipograf vb.) görülür. Kurşunlu borularda ya da kaplarda uzun süre kalmış suyu içenlerde, üstübeçli boyalara batırılmış odunla ısıtılan fırınlarda pişmiş ekmekleri yiyenlerde, mürdesenkle işlenmiş şarapları içenlerde ya da kurşunla lehimlenmiş ku-

savaş tüfeği **kurşunları**
1. Chassepot kurşunu (11 mm); 2. Lebel kurşunu (8 mm); 3. MAS 36'nın alışılmış kurşunu (7,5 mm); 4. FN belçika yapısı SS 109'un normal kurşunu (5,56 mm); 5. FN P 112'nin delici kurşunu (5,56 mm); 6. FN L 110'un izli kurşunu (5,56 mm).

av tüfeği **kurşunları**
1- Genleşir oyuk uçlu (6,5 mm); 2- Yarı zırhlı (8 mm); 3- Kaputlu oyuk uçlu (8 mm); 4- Konik oyuk uçlu (375 magnum); 5- Zırhlı (8 mm); 6- Brenneke, yaban domuzu için (12 kalibreli).

tulardaki konserveleri yiyenlerde de görülebilir.

Süreğen kurşun zehirlenmesinin belirtileri şunlardır: kurşun koliği, genellikle ishalsiz ve şişkinlikle birlikte akut karın ağrısı, dişetlerinin kenarında mavimsi ince bir çizgi ve uzun süren şiddetli şekillerinde nefes kokması, iştahsızlık. küçük ve yavaş nabızla birlikte tansiyon yüksekliği, sinirsel bozukluklar, özellikle gerici kaslarda olmak üzere kollarda polinevrit, kurşunlu guta yol açan eklem içi tofus birikimi ve şekil bozukluğu, bazı olgularda ara doku nefritine bağlı albüminüri ve son olarak başağrısı, sayıklama çırpınma beyin kanamasına benzer inme ve koma.

Kurşun zehirlenmesinin biyolojik yoldan teşhisi kanda ve idrarda yapılacak araştırmalara dayanır: normal durumda kanda litrede 200-300 μg'ı aşmaması gereken kurşun miktarı zehirlenme halinde 500-800 μg'a yükselir; idrardaki kurşun miktarı normal kişide 24 saat içinde dışarı atılan idrarda 100 μg'ı, kalsiyum EDTA (1 g) şırınga edildikten sonra 800 μg'ı aşmaz, kandaki noktalı alyuvarların içinde kurşun zehirlenmesine özgü bazofil tanecikler bulunur; idrarda porfirin vardır (koproporfirin). Özellikle ağır zehirlenmelerde, meslek hastalıkları listesinde yer alan bu zehirlenmenin tedavisi için kelatörler kullanılır.

—Sil. Önceleri küresel olan ve kurşundan dökülen (adı da buradan gelir) kurşunun çapı, ağızdan doldurulmasını sağlamak için ateşli silahın (arbeküz, alaybozan, tabanca vb.) çapından küçüktü. Çarpmayı önlemek amacıyla, karabina denen silahlarda (XIX. yy.'ın başı) kullanılan kurşunların çapı büyütüldü ve namlu ağzını zorlayarak içeri girecek hale getirildi. Delvigne (1826) ve Thouvenin (1846) hazneli karabinalarında kurşun zorlaması yalnız namlunun dibinde oluyordu. Küresel kurşunları, uzun kurşunlar, bunları da arkası oyuk *genleşmeli kurşunlar* (XIX. yy.) izledi; genleşmeli kurşunlarda zorlama, gazların kurşun oyuklarına etki etmesiyle otomatik olarak gerçekleşiyordu. Kapak takımından doldurulan yivli silahlarda, kurşun, kovana mıhlanan sivri uçlu silindirsel bir biçim kazanır ve hazneden namluya geçerken kendi kendini zorlar. Sonra sırasıyla kurşundan, bakır kuşaklı çelikten, bronzdan, daha sonra da namlu yivlerine iyice oturan alman gümüşü bir gömlekle kaplı kurşunlar (D 1904 kurşunu) kullanıldı. Genel eğilim kurşunların çapını küçültmeye yol açtı: 1777 modeli tüfekte 17 mm, Chassepot'da 11 mm, Lebel'de 8 mm, 1936 modeli tüfekte 7,5 mm, 1980'de hizmete giren Famas'da 5,56 mm. Daha hafif olan, ancak daha büyük bir ilk hızla atılan bu kurşunlar daha etkilidir ve genellikle günümüzde otomatik silahlarla seri olarak atılır.

KURŞUNCU a. Kurşun satan ya da işleyen kimse.
—Folk. Kurşun dökerek fala bakan ya da kötü etkileri uzaklaştırarak hastaları iyileştiren kişi. || *Kurşuncu hoca*, kurşun döken ve genellikle ocaklı aileye mensup hoca.

KURŞUNCULUK a. **1.** Kurşun işleme sanatı. **—2.** Folk. Hastalara kurşun dökme işi.

KURŞUNİ sıf. Maviye çalar gri renkte, koyu külrengi.

KURŞUNİ SUTAVUĞU a. Zool. Avrupa ve Asya'nın büyük bölümünde, Avustralya, Madagaskar ve Yeni Zelanda'da yaşayan sutavuğu. (Tarlakuşu iriliğindedir. Bataklıkları ve sazlıkları sever. Göçmendir. Bataklık böcekleri, larvalar ve yeşil yaprakların uçlarıyla beslenir. Bil. a. *Porzana pusilla;* sutavuğugiller familyası; uzunluğu 18 cm.)

KURŞUNKALEM a. Yazmak ya da resim yapmak için kullanılan, genellikle grafit ya da boyayıcı bir maddeden yapılan yazıcı parçası, yumuşak ağaçtan bir kılıf içine yerleştirilmiş araç.
—ANSİKL. Metal uçların (gümüş, altın, kurşun, bakır) yerini XVI. yy.'dan başlayarak kurşun uçlar aldı (doğal grafit 1564'te İngiltere'de bulundu). Daha sonra, fransız kimyacı N. J. Conté tarafından gerçekleştirilen Conté kurşunkalemi (geniş renk tonlarına olanak veren pişmiş grafit ve kil karışımı) kullanılmaya başlandı. Kil, metal oksitleri ve arapzamkı ile yapılan renkli kalemler gibi, siyah uçlu kalemler de bir kılıfla kaplanır. Renkli kalemlerde, kırmızıların temel bileşkeni püskürtülmüş vermiyon, mavilerinki prusya mavisi, sarılarınki sarı zırnıktır, vb. Siyah uçlu sıradan kalemler, ıhlamur ya da ladin ağacından, kaliteli kalemler ise ardıç, mazı ya da sedir ağacından bir kılıfla kaplanır. Pastel* ve yağlı kalemler özel bir imalat gerektirdiği halde, desende geleneksel olarak kullanılan kalemler doğal kökenlidir (grafitli şist, sangin, tebeşir).

KURŞUNLAMA a. Kurşunlamak eylemi.
—Kâğ. san. Çok yaş olarak kalenderlenen bir kâğıtta koyu ya da gri lekeler biçiminde görülen kusur. (Eşanl. KARARMA.)

KURŞUNLAMAK g. f. **1.** Bir şeyi kurşunla kaplamak. **—2.** Bir şeyi kurşunla mühürlemek. **—3.** Bir kimseye tüfek, tabanca vb. ile ateş etmek; kurşun sıkmak; onu kurşunla vurmak.
—İkt. tar. → KURŞUN* VURMAK.

◆ **kurşunlanmak** edilg. f. **1.** Kurşunla kaplanmak; kurşunla mühürlenmek. **—2.** Kurşunla vurulmak.

KURŞUNLANMA a. Kurşunlanmak eylemi.

KURŞUNLANMAK → KURŞUNLAMAK.

KURŞUNLU sıf. **1.** Bileşiminde kurşun bulunan. **—2.** Kurşunla kaplanmış ya da mühürlenmiş olan: *Kurşunlu kubbe. Kurşunlu paket.*
—Kim. Kurşun, özellikle ikideğerli kurşun içeren bileşikler için kullanılır.
—Mim. Çatısı, kubbesi kurşunla kaplı cami, medrese, han, hamam vb. (Bunlar, Kurşunlu cami [Erzurum, Kayseri, Kütahya, Muğla], Kurşunlu hamam [Yalova], Kurşunlu medrese [Erzurum], Kurşunlu han [Manisa] gibi adlarla anılırlar.)
—Miner. Bileşiminde kurşun bulunan.
—Seram. İçinde bir kurşun bileşiği bulunan (örneğin seramiğin kurşunlu sırı).

KURŞUNLU, Çankırı'nın Batı Karadeniz bölümü sınırları içinde kalan kesiminde ilçe; 25 145 nüf. (1990); 28 köy. Merkezi, Çankırı'nın 84 km kuzey-batısında *Kurşunlu*, 10 605 nüf. (1990). Tahıl, baklagiller ve meyve üretimi. Hayvancılık. Kaplıcalar.

KURŞUNLU, Malatya'nın Hekimhan ilçesine bağlı bucak; 5 515 nüf. (1990); 10 köy. Merkezi *Kurşunlu*, 451 nüf. (1990).

KURŞUNLU, Bursa'nın İnegöl ilçesi merkez bucağına bağlı belde; 3 461 nüf. (1990). Belediye.

KURŞUNLU (Mehmet Kemal) → MEHMET KEMAL.

KURŞUNLU (Nazım), türk oyun yazarı (İstanbul 1911 - Ankara 1980). İstanbul Yıldız teknik okulu'nu, sonra İstanbul Devlet mühendislik mimarlık akademisi (Yıldız üniversitesi) inşaat mühendisliği bölümü'nü bitirdi. Bayındırlık bakanlığı'nda, Ankara Belediyesi'nde çalıştı; Devlet tiyatroları genel müdürlüğü'nde görev yaptı, oradan emekli oldu. S. Kuray takma adıyla yazdığı hikâyelerini *Bir haylazın hikâyeleri* (1947) adlı kitapta topladı. *Melekler ve şeytanlar* (1950), *Branda bezi* (1952) oyunları Devlet tiyatroları'nda, *Fatih* oyunu İstanbul'un fethinin 500. yıldönümünde İstanbul Belediyesi şehir tiyatroları'nda sahnelendi (1953). *Çığ* (1953), *İpler elimizde değil* (1962), *Çivi çiviyi söker* (1962), *Dumanlıda telaki var* (1964), *Analar babalar okulu* (1967), *Gecikenler* (1968), *Kör kadı* (1970), *Evler ve insanlar* (1975), *Baba evi* (1977) Devlet tiyatroları'nda oynandı. *Fatih* dışındaki oyunlarının tümünde günlük yaşamdan aldığı konuları, memur, esnaf ve işçi kesiminin sorunlarını işledi.

Kurşunlu'dan bir görünüm
Çankırı

Kurşunlu külliyesi, Eskişehir'de cami, medrese, kervansaray ve aşhaneden oluşan yapı topluluğu; Süleyman I döneminde vezir Çoban Mustafa Paşa tarafından yaptırıldı (XVI. yy.'ın ilk çeyreği). Tek kubbeli ana mekânla, beş kubbeli son cemaat yerinden meydana gelen cami 1961-1962'de yenilendi. Son cemaat yerinin kubbeleri mukarnas başlıklı altı mermer sütunun taşıdığı sivri kemerlere oturmaktadır. Ana mekânı örten kubbenin kasnağı, kubbenin ortası, küresel bingiler, pencere alınlıkları renkli kalem işleriyle bezelidir. Yuvarlak kemerli niş biçimindeki mihrap mukarnas süslemelidir; dikdörtgen çerçevesi geç dönem kalem işleriyle süslüdür. Aşhane art arda kubbeli iki mekândan meydana gelir. Caminin çevresinde iki kervansaray bulunmaktadır, B.'daki çok yıkıktır, G.'dekiyse dikdörtgen planlı, beşik tonoz örtülüdür. G.'de, camiye koşut olarak uzanan medrese, ortada kubbeli dershane ve buna bitişik odalardan oluşur.

KURŞUNLUK a. Mim. Osmanlı mimarlığında kurşun levhalarla kaplanmış çatı yüzeylerine verilen ad. (*Kurşunluk katı* da denir.)
—ANSİKL. Osmanlı mimarlığında kurşunun çatı kaplaması olarak kullanılması, İstanbul'un fethinden sonra görülmeye başlar. Bu uygulamada kurşun levhalar birbirine kaynaştırılarak bütün bir yüzey elde edilir. Topkapı sarayı, Süleymaniye ve Selimiye camilerinin kurşunlukları bu uygulamanın başarılı örnekleridir.

KURŞUNOĞLU (Behram), türk fizikçi (Bayburt 1922). İstanbul Yüksek öğretmen okulu matematik-astronomi bölümü öğrencisiyken burs kazanarak öğrenimini İngiltere'de tamamladı. Cambridge Üniversitesi'nde fizik doktoru oldu (1952). Bu tarihten başlayarak bazı ingiliz ve amerikan üniversitelerinde araştırmacı, konuk öğretim üyesi olarak çalıştı. Bir süre Ortadoğu teknik üniversitesi nükleer bilimler ve teknoloji fakültesi dekanlığı (1956-1958) yaptı. 1965'te Miami Üniversitesi'nde profesör ve teorik incelemeler merkezi yöneticisi oldu. Çeşitli uluslararası konferanslara katıldı, temel parçacıklar, plazma fiziği, kuvanta mekaniği vb. konularındaki ça-

lışmaları ve buluşlarıyla Cumhurbaşkanlığı ve TÜBİTAK bilim ödüllerini (1972), American Physical society ödülü'nü kazandı.

KURŞUNOTU a. Almaşık yalın yapraklı, az ya da çok odunsu gövdeli çokyıllık otsu bitki. (Bil. a. *Plumbago;* kurşunotugiller familyasının örnek tipi.)
—ANSİKL. Avrupa kurşunotu *(Plumbago europaea)* Orta Avrupa'dan İran'a kadar yaygın bir türdür. Anadolu'da da bol bulunur. Yaprakları kısa saplı, iki kulakçıklı ve pürtüklüdür. Çiçekler küçük, birkaç tanesi bir arada, morumsu kırmızı renklidir. Kurutulmuş kökleri, özellikle taze iken bütün bitki, tahriş edici, yakıcı ve kusturucu etki gösterir. Eskiden hekimlikte kullanılırdı, şimdi dahili kullanılışı terk edilmiştir. Zeytin yağında kaynatılarak elde edilen lapa bazı yörelerde dıştan sürülerek uyuza karşı kullanılır. Sarı-kahverengi bir boyarmadde içerdiğinden Anadolu'da ayrıca yöresel olarak kumaş ve iplik boyamada kullanılır. Bir kök parçasının ağızda çiğnenmesi ile diş ağrılarının hemen kesildiğini iddia edenler vardır. Bu nedenle bazı yörelerde bu bitkiye *dişotu* da denir.

KURŞUNOTUGİLLER a. Yaprakları kökten süren ya da sap üzerinde almaşık dizili, çiçekleri düzgün erdişi ve beş taçyapraklı, beş erkekorganlı olan otsu ya da ağaçsı bitkiler familyası. (Bütün yeryüzüne dağılmış, özellikle kıyı ve tuzlu bölgelerde yaygın 300 tür. Bil. a. *Plumbaginaceae; primulales* takımı.)

KURŞUN-TETRAETİL a. Org. kim. Kurşunun, formülü $Pb(C_2H_5)_4$ olan organometal bileşiği; benzinin oktan indisini yükseltmek için kullanılır.

kurt *(Canis lupus)*

baştan ayrıntı

KURT a. **1.** Köpeğe çok yakın, yabanıl, etçil memeli. (Bil. a. *Canis lupus;* köpekgiller familyası.) [Bk. *ansikl.* böl.] **—2.** Bu hayvanın kürkü. (Bk. *ansikl.* böl. Kürkç.) **—3.** *Kurt geçinip tilkilik etmek,* yiğit ve cesur gibi gözüküp kaypakça davranışlarda bulunmak. ‖ *Kurt gibi,* işini bilir, girişken, becerikli, tuttuğunu koparan kimseleri nitelemek için kullanılır. ‖ *Kurt gibi aç olmak,* çok acıkmak. ‖ *Kurt görmüş eşek gibi kulaklarını dikmek,* büyük bir dikkatle dinlemek (kaba.). ‖ *Kurt kuş,* tüm canlı yaratıklar anlamında söylenir. ‖ *Kurda kuzu teslim etmek,* bir şeyi ona zarar verecek, güvenilmeyecek birine emanet etmek. ‖ *Kurdu koyunla barıştırmak, yürütmek,* adaletli bir yönetim oluşturarak düşmanlığı ortadan kaldırmak. ‖ *Bir yerin, bir işin, bir şeyin kurdu olmak,* onu iyi bilmek, tanımak: *Bakıyorum bir haftada İzmir'in kurdu oldun. Adam, borsa işlerinin kurdudur.*
—Ask. tar. *Kurt kuyusu,* içerisinde ucu sivri bir kazık bulunan 1-1,5 m derinliğindeki çukur. (Saldırıya geçen düşman kuvvetleri, kolayca görülmeyen bu çukura düşer ve içinde bulunan kazıklara saplanırlardı.) ‖ *Kurt oyunu,* eski türk ordularının başvurdukları bir tür savaş taktiği. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Avc. *Kurt dolabı,* tilki yakalamada kullanılan tuzak. ‖ *Kurt eniği,* henüz iki yaşına gelmemiş kurt yavrusu. ‖ *Kurt kapanı,* kurt yakalamak için hazırlanan, üstü çalı çırpıyla örtülü çukur. ‖ *Kurt kuyusu,* kurt yakalamak için hazırlanmış, dibine sivri uçlu bir kazık çakılmış, koni biçiminde çukur. ‖ *Büyük yaşlı kurt,* 8 yaşını geçmiş kurt. ‖ *Genç kurt,* iki yaşını geçmiş kurt. ‖ *Yaşlı kurt,* 5-8 yaşı arasındaki kurt.
—El sant. *Kurt dişi,* bakırcılıkta birbirine kaynak yapılacak parçaların ucuna açılan diş biçimli sivri kertikler. (Bu tür diş açılarak yapılan kaynağın yeri belli olmaz.)
—Spor. *Kurt kapanı* → KURTKAPANI.
—Zool. *Antarktika kurdu,* Folkland adalarında yaşayan köpekgiller familyasından yabanıl hayvan. (Bil. a. *Dusicyon australis.*) ‖ *Yeleli kurt,* Güney Amerika'da yaşayan, ince bacaklı, boynunda istediği zaman kabartabildiği bir yele bulunan, meyveler ve küçük omurgalılarla beslenen, köpekgiller familyasından yabanıl hayvan. (Bil. a. *Chrysocyon brachyurus.*)
—Zootekn. *Kurt kulası,* kurt rengini andıran ve sarılı karalı kıllardan oluşan at donu. (Kılların dipleri sarı, uçları siyaha çaldığı için donun genel manzarası esmer sarımtırak gözükür; yele, kuyruk, alt bacak kısımlarıysa koyu renklidir. Kurt kulasının açık, adi ve koyu nüansları vardır. Kıllar kırkıldığı zaman don sarı renkte gözükür.)

◆ sıf. ve a. İş bilir, deneyimli, kurnaz: *O kurdun üstesinden gelemeyeceği iş yoktur. Kurt satıcıdır, istediği malı istediği kişiye satar.*
—ANSİKL. Kurt, köpeğe çok yakın, köpekle döl verebilen yırtıcı bir hayvandır. Sürülere verdiği zarar nedeniyle avlandığından birçok bölgede ortadan kalkan kurt, İskandinavya'da, Batı Asya'da ve özellikle de Kanada'da (bu ülkede, bitki örtüsünü yok eden geyikgillerin çoğalmasını engellemek için kurtlar koruma altına alınmıştır) varlığını sürdürmekte, hatta sayıları giderek artmaktadır. Kurt ender olarak tek başına yaşar; aile toplulukları oluşturur, sürü halinde avlanır (kurt sürülerinde katı bir hiyerarşi vardır). Gececidir, insanla karşılaşmaktan kaçınır. Erkekten biraz daha küçük olan dişi kurt, iki aylık bir gebelikten sonra 6'yı bulabilen sayıda yavru doğurur; dişi kurt yavrularını emzirir ve öğrenmeleri gereken her şeyi onlara öğretir.
—Ask. tar. Kurt oyunu, savaşta merkezde bulunan birliklerin, göstermelik bir harekâtla yenilmiş gibi görünerek geriye çekilmeleri ve kanatlardaki grupların saldırıya geçen düşman kuvvetlerinin yanlarında ve gerilerinde oluşan boşluklara saldırmaları biçiminde gerçekleşirdi. O dönemlerdeki keşif ve haber alma araçlarının ilkelliği dolayısıyla başarıya ulaşan bu taktikten türk kuvvetleri birçok savaşta (Malazgirt, Niğbolu) yararlandılar.
—Avc. Kurtları avlamak ve yok etmek için kullanılan başlıca yöntemler, sürek avı, tuzak kurma ve zehirlemedir. Kurt avlamak için çıkılan sürek avında, sağlam ve uzun süre koşabilen atlar ve yedek köpekler gerekir: çünkü genç kurtlar hem hızlı koşarlar hem de uzun süre koşabilirler; bu nedenle atların güçlü ve uzun süre koşabilecek nitelikte olması, köpeklerin yorulup izi kaybetmemeleri için de yedek köpekler bulundurulması gerekir.
—Folk. Orta Asya'da yaşayan Türkler, bir delikanlıyla boz bir dişi kurttan türediklerine ve dağlar arasına sıkışıp kaldıklarında kendilerine boz bir kurdun yol gösterdiğine inandıklarından kurdu kutlu sayıyorlardı. Bu inanışın izlerine Anadolu folklorunda da rastlanmaktadır. Örneğin, kurdun derisini, dişini ya da herhangi bir organını üstünde taşıyan kişiye kötülük gelmeyeceği, hatta olağanüstü yetiler kazanacağı inanışı bugün de Anadolu'da yaşamaktadır. Korkak kişilere kurt yüreği, hayvan sağaltma becerisi kazandırılmak istenen çocuklara küçük yaşta kurt yüreğiyle birlikte kurt böbreği yedirme, albastıyı önlemek için loğusanın yastığı altına kurt dişi koyma vb. de yaygın uygulamalardandır. Halk arasında kurdun saldırdığı hayvanı parçalayıp kanını döktükten sonra yemesinden dolayı, bu hayvanları yemenin dince uygun sayılacağı kanısı da vardır. Kurtlar içinde bozkurda ayrı bir yer verilmesi de gene eski türk inanışları ve efsaneleriyle ilgilidir Nitekim Anadolu'da kurtlar renklerine göre üçe ayrılır: karakurt, sarıkurt ve bozkurt. Bunlardan sarıkurt ve karakurt, at ve eşeklere saldırdığı için soysuz sayılır, bozkurdunsa yalnız koyunlara saldırdığına ve soyluluğuna inanılır. Anadolu'da kurda ilişkin birçok da yer adı ve söylence vardır. Nizip çevresinde yaygın bir inanışa göre, yöredeki Kurtbaba tepesinde kırk bir in vardır ve buralarda kurtlar yaşar. Bunlardan biri Kurtbaba'dır ve yılda bir davar yiyerek beslenir. Kurtbaba'ya kurşun atan ya da onu rahatsız eden ya çarpılır ya da başına kötü bir şey gelir. Baraklar da kurdu kutlu sayar ve ona "Hz. Ali iti" derler.

Kurdun insanlarla yakın ilişkisi, efsanelere de konu olmuştur. Anadolu'nun bazı yörelerinde yaygın bir anlatıya göre, kurt zamanında insanmış, üç de kardeşi varmış. Kardeşlerine dağlarda kılavuzluk yapar, hep birlikte sürüleri otlatırlarmış. Sürüyü bölüşme dönemi geldiğinde en küçükleri olan kılavuza pay vermediklerinden kızmış: "bundan böyle her rastladığım yerde hayvanlarınızı öldüreceğim" diye ant içmiş ve kurt olmuş.

Kurdun kılavuzluk etmesi motifi, Anadolu'da öylesine benimsenmiştir ki, Afyonkarahisar çevresinde bugün de anlatılan bir efsaneye göre, Kurtuluş savaşı'nın son dönemlerinde, komutanlardan birine bir kurdun yol gösterdiğine inanılır.
—Kürkç. Kurdun postu boz renklidir ve en güzel yeri böğrü ve beyaza çalan krem rengiyle karın bölümüdür. Kurt kürkü, palto yapmak amacıyla boyuna parçalar çıkarılarak, ceket yapmak için de tüm deri kullanılarak çalışılır. En iyi cins kurt derileri Kanada'nın soğuk bölgelerinde yaşayan kurtlardan elde edilir, ama ABD, Sibirya ve İskandinavya'daki deriler de iyi kalitelidir. Rusya'nın kuzeyindeki, Manitoba'daki ve Laponya'daki kurtların postları soğuk bölgelerde yaşayan kurtlarınkine oranla daha soluk, daha gümüşi ve daha büyüktür.

KURT a. **1.** Bedeninin içinde ve dışında sert bölümü bulunmayan, ayaksız ya da çok ilkel ayaklı, uzun gövdeli çokhücreli hayvan. (Bk. *ansikl.* böl. Zool.) **—2.** İnsanların ve evcil hayvanların bağırsaklarında asalak yaşayan ve helmentiyaza yol açan çeşitli asalaklar. **—3.** Yünleri (güve), odunları (tahtakurdu), meyveleri (elma kurdu), insan cesetlerini vb. kemiren çeşitli böcek larvaları. **—4.** Erişkinleri kanatsız bazı böceklere ve bazı başka omurgasız hayvanlara verilen ad. **—5.** *Kurt gibi kemirmek,* bir düşünce, sorun, dert, vb. sözkonusuysa, bir kimseyi aşırı ölçüde tedirginliğe ve kuşkuya düşürmek. ‖ *Kurt yeniği,* bir şey (tahta, peynir, yer vb.) üzerinde kurtların açtığı delik. ‖ *Kurtlarını dökmek,* çoktan beri yapamadığı ve özlediği bir şeyi bol bol yaparak rahatlamak. ‖ *Kurdunu kırmak,* hevesini almak.
—Balıkç. Bedenini dikleştirebilen ve ışık saçan deniz kurdu. (Özellikle Akdeniz'de balık avında yem olarak kullanılır. Bil. a. *Sipunculus nudus; Sipunculidae* familyası.) ‖ *Beyaz deniz kurdu,* denizde oltayla balık avlarken kullanılan en elverişli yem (*Nereis* cinsi). ‖ *Çamur kurdu, Chironomus* cinsinin su birikintilerinde ve özellikle de gölcüklerde yaşayan kıllı larvası. ‖ *Et kurdu* → ETKURDU. ‖ *Halkalı kurt* ya da *gübre kurdu,* yerde ya da gübreliklerde bulunan yer solucanı. ‖ *Kara başlı kurt,* büyük yer solucanı. ‖ *Kuyruklu kurt,* tuvaletlerde bulunan beyaz kurt. ‖ *Su kurdu* ya da *yünsü kurt, Phyrganea*'ların başka bir adı.
Böcbil. *Et kurdu* →ETKURDU. ‖ *Kitap kurdu,* larvası kâğıt, karton, cilt derisi yiyen ve kütüphanelerde büyük zararlara yol açan bazı böceklerin genel adı.
—Mim. *Kurt yeniği* → YENİK.
—Ormanc. ve Doğramac. *Kurt yeniği* → KURTYENİĞİ.
—Süslem. sant. Levhaların kenarındaki pervazlara yapılan bezeme.
—Tıp. *Gine* ya da *Medine kurdu* → FİLARİA.
—Zool. *Asker kurt, Sciaridae* familyasından bir sineğin düzgün sıralar oluşturarak yürüyen larvası; *Laphygma* ve *Leucania* cinsi üyelerinin larvası. ‖ *Beyaz kurt,* mayısböceği larvası. ‖ *Burun kurdu,* koyun sineğinin *(Oestrus)* larvası. ‖ *Cayor kurdu* → DERNATOBİA. ‖ *Elma kurdu* → LASPEYRESİA. ‖ *Delici kurt,* yaprakları delen çeşitli güvelerin tırtılı. ‖ *Fındık kurdu, Balaninus* cinsi üyelerinin larvası. ‖ *Gri kurt,* sebzelere zarar veren kukumavpervanelerin tırtılı. ‖ *İplik kurdu,* asma köklerine zarar veren kurt. ‖ *Kalp kurdu* → MAMESTRA. ‖ *Kara kurt,* zeytin kurdu *(Thrips).* ‖ *Keseli kurt,* kist içinde olan kurt.‖ *Kızıl kurt,*

Trichodes cinsinden böceklerin kırmızı larvası. || *Mazı kurdu, Cynips*'in larvası. || *Mobilya kurdu* → HESPEROPHANES. || *Palmiye kurdu*, palmiyelere zarar veren hortumlu kınkanatlıların *(Rhychophorus)* larvası. (Bu kurtlar yenebilir.) || *Peynir kurdu*, çeşitli sineklerin eski peynirler içinde gelişen larvası. || *Un kurdu*, karaböcekgiller familyası (özellikle de *Tenebrio* cinsi) üyelerinin ortak adı. || *Yassı kurt*, yassısolucan. || *Yuvarlak kurt*, yuvarlaksolucan. || *Zeytin kurdu, Dacus* cinsi üyelerinin larvası.
—ANSİKL. Kurtlar iyi tanındıkça farklılıkları da daha iyi anlaşılmakta ve dolayısıyla da bir şube içinde toplanmaları olanaksızlaşmaktadır; sonuç olarak, daha yeni tanımlanan ve henüz iyi bilinmeyen türler için kurtlar geçici bir öbektir. Bununla birlikte, "solucan" ortak adıyla anılan birçok kurt türü, nitelikleri iyice saptanmış üç şubede toplanır: halkalısolucanlar, yuvarlaksolucanlar, yassısolucanlar. Geri kalanlarsa biraz da zorlamayla solucansılar (yosunhayvanları, kolsuayaklılar, kılçenetliler, *Echiuria, Priapulia*, tekerleklikurtlar, vb. sınıfları) şubesinde toplanabilir; ne var ki bilim adamlarının çoğu bu "sınıflar"ın her birini küçük bir şube saymak eğilimindedir.

KURT, Akrep ile Erboğa arasında yer alan ve bir bölümü Samanyolu üzerine yansıyan güney takımyıldızı. Ana yıldızı 2,9 kadirdendir. 1006 yılında, bu takımyıldızda Venüs parlaklığında bir süpernova belirdi ve bu süpernova iki yıldan fazla bir süre çıplak gözle, Avrupa, Mısır, Çin ve Japonya'dan gözlemlendi. 1965 yılında keşfedilen küçük bir radyokaynağı, zayıf bir X ışınım kaynağı ve 1976'da ilk kez fotoğrafı çekilen gaz haldeki çok ince bir filaman ağı, bu takımyıldızın büyük bir yıldız yıkımının kalıntıları olduğunu düşündürmektedir. (→ GÖK haritası.)

KURT (Kasım), türk yüzücü (Rusçuk 1896 - İstanbul 1960). Kasımpaşa kulübü'nde başlayan spor yaşamını Galatasaray'da sürdürdü. Anadolukavağı'ndan Kınalıada'ya yüzerek, Türkiye'de tescil edilen ilk uzun mesafe rekorunun sahibi oldu. Daha sonra Kumkapı-Yalova arasını yüzdü (1948); Boğaz'ı birkaç kez geçti. 64 yaşındayken, Bostancı-Kınalıada arasını yüzme girişimi sırasında geçirdiği kalp krizi sonucu öldü.

KURT (Metin), türk futbolcu (İstanbul 1948). Futbola İstanbul'da Alibeyköy'de başladı. Adalet, Altay ve PTT'de sağaçık mevkisinde adını duyurarak Galatasaray'a geçti (1970). Galatasaray'da iki kez Türkiye kupası, üç kez de lig şampiyonu olan takımda yer aldı; 26 kez milli oldu. Futbolu Kayserispor'da bıraktıktan sonra bir süre antrenörlük yaptı. *Sportmence* adlı bir dergi yayımladı.

KURT dağı, Suriye'de, Halep'in yaklaşık 60 km K.-B.'sında dağlık kütle (814 m). Bir graben olan Hatay çukurunu D.'dan dik yamaçlarla sınırlar.

KURTA a. (hintçe sözc.). Hindistan ve Afganistan'da pamuklu ya da ipekli kumaştan yapılan, önden açık, yakasız, uzun kollu tünik biçiminde geleneksel erkek giysisi.

KURTÁG (György), macar yurttaşlığına geçmiş rumen asıllı besteci (Lugoj, Romanya, 1926). 1946'da Budapeşte'ye yerleşti. P. Kadosa, L. Weiner, S. Veress ve F. Farkas'tan ders aldı. Paris'te O. Messiaen ve D. Milhaud'dan da yararlandı. 1967'de, Budapeşte Müzik akademisi'nde ders vermeye başladı. Besteciliğe, 1959'da Viyana okulunun etkisi altında yazdığı *Yaylılar dörtlüsü*'yle başladığını kabul eden Kurtág'ın dizisel üslubu, serbest ve kişiseldir. O da üslubunu, Webern gibi kısa ve etkili cümleler kullanarak biçimlendirdi. Başlıca yapıtları: *Üflemeliler beşlisi* (1960), *Sekiz piyano parçası* (1960), *Keman ve cymbalum için sekiz ikili* (1961), *Peter Bornemisza'nın deyişleri* adlı "soprano ve piyano için konçerto" (1968), soprano, keman ve cymbalum için bir dizi olan *Bir kış günbatımının anısına* (1969), *Dört melodi* (1974), *Mesajlar* (1980), *Luigi Nono'ya saygı* (1981).

KURTAĞAÇ a. Ormanc. → AZMAN* AĞAÇ.

KURTAĞZI a. **1.** Denizc. Gemilerde ve sandallarda, halatın geçmesi için teknenin küpeştelerine tutturulan, açık ağız biçiminde metal parça. **—2.** Marangl. Mengenesiz bir marangoz tezgâhında, mengene işlevi gören ve rendeleme sırasında tahtaları tutturmaya yarayan, önüne V biçiminde ağız açılmış takoz.
—Arabac. At arabalarında kolun yerleştirildiği yuva.
—Cerr. Üst dudakta ve damak kubbesinde görülen iki taraflı doğuştan yarık. (İKİ TARAFLI TAM TAVŞANDUDAĞI da denir.)
—Mad. oc. İki maden direğini birbirine dik olarak birleştirmek için direklerden birinin ucunda açılan içe doğru yuvarlak kertik.
—Marangl. *Kurtağzı kertme bindirme*, çatı öğelerinin (makas kirişi, göğüsleme vb.) çatkısında uygulanan birleştirme türü. (Bu tür birleştirmede erkek parçanın başkesiti, açık bir kurtağzı gibi kertilir ve ikinci parçada ona uygun bir yuva açılır. Birleştirme, gerektiğinde çivi ve cıvatayla sağlamlaştırılır.)

KURTAJ a. (fr. *courtage*). Bors. Menkul kıymetler borsalarında etkinlik gösteren borsa üyelerinin (aracı kurumlar, borsa bankerleri, borsa komisyoncuları ve yetki almış bankalar) müşterilerinin ad ve hesabına yapmış oldukları alım satım işlemleri üzerinden aldıkları ücret. (1447 sayılı yasada kurtaj karşılığı olarak "dellaliye" kullanılmıştır. İstanbul Menkul kıymetler borsası'nda [İMKB] ise doğrudan doğruya kurtaj terimi kullanılmaktadır. İMKB'de kurtaj ücreti, 1 milyon TL'na kadar olan işlemlerde % 1 olarak alınmakta, daha yüksek miktarlara ise azalan oranlarda uygulanmaktadır.)

KURTALAN, Güneydoğu Anadolu bölgesinde Siirt iline bağlı ilçe; 47 035 (1990); merkez bucağı dışında 2 bucak, 52 köy. Merkezi, Siirt'in 22 km B.'sında *Kurtalan*, 17 295 nüf. (1990). Güneydoğu Anadolu bölgesinde Diyarbakır'dan geçerek doğuya uzanan demiryolunun son istasyonu. Tarım ve hayvancılık.

KURTARAN (Orhan Abdi), türk hekim (Kesriye 1877 - İstanbul 1947). Mektebi tıbbiyei şahane'yi (Askeri tıbbiye) yüzbaşı rütbesiyle bitirdi (1898). Gülhane'de stajını tamamladıktan sonra Almanya'ya gönderilerek cerrahi dalında çalışmalarda bulundu. Türkiye'ye dönüşünde Gülhane hastanesi seririyatı hariciye (cerrahi kliniği) ve ortopedi muallimliğine getirildi. Haydarpaşa tıbbiyesi'nde seririyatı hariciye, ortopedi ve ameliyatı cerrahiye müderrisi oldu. Türkiye'de eter narkozu kullanımını yaygınlaştırdı (1905). Prof. İsrael'le birlikte Mehmet V'in mesane taşı ameliyatını yaptı (1918). Gülhane'de ilk kez lomber anestezi pnömotoraks uygulamasını gerçekleştirdi. Emekli olduktan (1933) sonra Alman hastanesi'nde operatör olarak çalıştı. Başlıca yapıtları: *Ameliyatı cerrahiye* (1913), *Cerrahi müdahaleler* (1938).

KURTARICI a. **1.** Bir kimseyi, bir topluluğu güç bir durumdan kurtaran kimse: *Ülkenin kurtarıcısı. Bir kurtarıcı beklemek.* **—2.** Yolda kalmış bir taşıtı tamir atölyesine götüren, bir kaldırma ve yedeğe alma düzeneği bulunan özel araç.
—Ask. Bozulan, çamura saplanan ya da tahrip olan askeri araç, teçhizat ve tankların bakım bölgelerine çekilmelerinde, onarılmalarında kullanılan araçlara verilen ad. (Birliklerin sınıflarına ve kullandıkları araçların cinslerine göre çeşitli tipte kurtarıcılar vardır.)
—Din. Hıristiyan geleneğinde, İsa'nın unvanı. (→ MESİH.)
—Kuyuc. *Boru kurtarıcı*, bir kuyunun içine sıkışmış kuyu açma riserlerini ya da çubuklarını kurtarmada kullanılan takım.
—Tıp. İlkyardım yöntemlerini ya da manevralarını uygulayabilen kimse.
◆ sıf. Herhangi bir güçlükten kurtulmayı sağlayan şey için kullanılır.
Kurtarıcı nişanı, 1825'te Simón Bolívar onuruna ihdas edilen Venezuela nişanı. 5 sınıf. Sarı, mavi ve kırmızı kurdele.

KURTARILMAK → KURTARMAK.

KURTARIM a. Kurtarmak eylemi; kurtarma.

KURTARMA a. **1.** Kurtarmak eylemi. **—2.** Bir kimseyi kurtarmak, onu yaşamını, güvenliğini tehdit eden bir şeyden uzaklaştırmak eylemi, bu amaçla yapılan yardım (tamlayan olarak): *Kurtarma ekibi. Dağda mahsur kalan dağcılar için düzenlenen kurtarma operasyonu.* (Bk. *ansikl.* böl. Spor.)
—Deniz huk. *Kurtarma ve yardım*, deniz tehlikesi altındaki geminin ya da gemideki eşyanın, gemi adamlarının yönetiminden çıktıktan sonra, üçüncü kişiler tarafından kurtarılması. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Denizc. Çeşitli nedenlerle hasara uğramış, karaya oturmuş, denizin ortasında hareketsiz kalmış gemileri yedekleyerek limana çekme. || Herhangi bir nedenle batma tehlikesi geçiren bir gemiyi kurtarmak eylemi. || *Kurtarma gemisi*, kurtarma işini gerçekleştirebilecek aygıtlarla donatılmış, çekme gücü yüksek, düşük tonajlı gemi. (Güçlü makinelerle ve ırgatlarla donatılan bu gemilerde, gerektiğinde sualtı çalışmaları yapabilmek için dalgıç donanımları da bulunur. Açık deniz kurtarma gemileri çok güçlü makineleri olan büyük tonajlı gemilerdir.) || *Sahil kurtarma*, radyoiletişim yönetmeliğiyle ve denizde insan yaşamını kurtarma antlaşmasıyla düzenlenmiş seyyar kurtarma birimlerinin yaptığı çalışmaların tümü.
—İtfaiyc. *Kurtarma borusu*, insanları yangından kurtarmak için kullanılan sentetik dokumadan yapılmış büyük boru. (Dokusu yatay bir esnemeye elverişlidir, ancak hiçbir biçimde düşey doğrultuda uzamaz. Bu nedenle, bunu kullanan kişinin, ağırlığı ve boyu ne olursa olsun, düşme hızı azalır.) || *Kurtarma kayışı*, itfaiyecilerin, yer değiştiremeyen bir kişiyi sırtta, özellikle de merdivende taşımak üzere kullandıkları araç. || *Kurtarma merdiveni*, itfaiyecilerin yangında kullandığı merdiven.
—Kuyuc. Bir kuyuda sıkışmış çubukları, kuyunun çevresini elmaslı bir karot alıcıyla delerek çıkarma yöntemi. || Kopma, sıkışma ya da düşme sonucunda kuyu dibinde kalan cisimleri, çubuk takımı parçalarını ya da kuyu açma aygıtlarını çıkarmak işlemi. (Eşanl. FISHING.)
—ANSİKL. Deniz huk. Türk deniz hukukunda kurtarma ve yardım terimleri aynı nitelikleri taşır. Her ikisi de aynı kurallarla düzenlenmiştir. Yasaya göre, deniz tehlikesi altında bulunan bir gemi ve gemideki şeyler, gemi adamlarının yönetiminden çıktıktan sonra üçüncü kişiler tarafından ele geçirilerek emniyet altına alınır ya da (bunun dışında) gemi veya gemide bulunan şeyler üçüncü kişilerin yardımıyla deniz tehlikesinden kurtarılırsa, kurtarma veya yardım için bir ücret istenebilir. Ödenecek para emniyet altına alınan ya da kurtarılan şeylerin değerini geçemez (Türk tic. k. md. 1222). Kurtarma ve yardım hizmetinin deniz tehlikesi içindeki gemi ya da gemideki eşyayla ilgili olması gerekir. Kurtarma ve yardım için yapılan çalışmalar sonuçsuz kalırsa ücret istenemez. Kaptanın açıkça karşı koymasına rağmen yardımda bulunan kimse ücret isteyemeyeceği gibi tehlike altındaki geminin gemi adamları da kurtarma ve yardım ücreti isteyemezler (Türk tic. k. md. 1224).
—Spor. Yardım sporları ve kurtarma uluslararası federasyonu'na (1910'da Paris'te kuruldu) bağlı olan su sporları kurtarmacılığında, ulusal ve uluslararası, kadınlar ve erkekler arası yarışmalar yapılır. Bu ya-

kurtbağrı
(Ligustrum vulgare)

meyve

çiçekli dal

çiçek

rışmalar 4 dalda gerçekleşir (tümü kurtarma "tetratlon"unu oluşturur): su altındaki bir mankenin 50 m yüzerek kurtarılması; su altına dalarak ve engelleri aşarak 200 m'lik yardım yüzmesi; cankurtaran simidinin (3,5 kg ağırlığında) fırlatılması; tekneyle 150 m'den kurtarma (durgun suda).

KURTARMAK g. f. **1.** *Bir canlıyı, bir kimsenin, bir hayvanın hayatını kurtarmak,* onu içinde bulunduğu ölüm tehlikesinden uzaklaştırmak: *Doktor, onu kurtarabilecek misiniz? Maalesef hastanızı kurtaramadık. İnsan hayatını kurtaran bir ilaç.* **—2.** *Tkz. Bir kimseyi, bir kimsenin hayatını kurtarmak,* ona büyük bir yardımda bulunmak: *Bu parayı bulmakla hayatımı kurtardınız, çok teşekkür ederim.* **—3.** *Bir kimseyi, bir grubu, bir şeyi (bir şeyden) kurtarmak,* onları ciddi ya da ölümcül bir tehlikeden uzaklaştırmak, bir kimsenin, bir grubun yaşadığı bir güçlüğü, bir engeli ortadan kaldırmak: *Doktor, onu bu kötü alışkanlıktan kurtarın lütfen. Bir sanığı işkenceden kurtarmak. Beni büyük bir dertten kurtardın. Ülkeyi yıkımdan ancak iyi bir ekonomik program kurtarabilir.* **—4.** *Bir şeyi kurtarmak,* bir şeye zarar gelmesini, onun bozulmasını önlemek, bir organın işlevini sürdürmesini sağlamak: *Yangında önemli belgeleri kurtarmak. Doktorlar sağ böbreği aldılar, ama sol böbreği kurtardılar.* **—5.** *Bir şeyi kurtarmak,* elden çıkmış ya da herhangi bir kayıt altına alınmış bir şeyi yeniden elde etmek: *Eşyaları rehinden, hacizden kurtarmak.* **—6.** *Bir kimseyi bir kimseden kurtarmak,* bir kimsenin bir başkasından kurtulmasını sağlamak: *Beni bu geveze adamdan kurtar.* **—7.** *Bir kimseyi, onun ruhunu kurtarmak,* din dilinde, bir kimsenin ebedî selamete ulaşmasını sağlamak: *İsa yeryüzüne insanları kurtarmak için geldi.* **—8.** *Bir şeyi (soyut) kurtarmak,* onu ciddi bir zarardan uzak tutmak, olduğu gibi korumak: *Onurunu kurtarmak için her şeyi göze aldı.* **—9.** *Bir şeyi kurtarmak,* bir bütünde, geri kalanların eksiğini, kusurunu, onların yarattığı sakıncayı dengeleyen bir öğe olmak: *Bu yemeği kurtaran sos olmuş. Oyuncuların iyi niyeti oyunu kurtarmaya yetmedi.* **—10.** *(Bir şeyi) kurtarmak,* bir alışverişte, onun değerini karşılamak (genellikle olumsuz): *Verdiğiniz para giderleri bile kurtarmaz. —Yüz bin lira versem kurtarır mı? —Kurtarmaz.*
—Oy. Bilardoda banda bitişik olan topu banttan ayırmak. ‖ *Kâğıt kurtarmak,* sıfır ya da çanak gibi oyunlarda, kâğıtları en az üçlü bir dizi haline getirmek.

◆ **kurtarılmak** edilg. f. Bir şeyi, bir kimseyi ciddi bir tehlikeden, yok olmaktan, bir kimseyi, bir topluluğu güç bir durumdan kurtarmak eylemi: *Mali güçlükler içinde bulunan şirketlerin kurtarılması. Mahsur kalan yolcular güçlükle kurtarıldı.*

KURTAYAĞI a. **1.** Halk hekimliğinde kullanılan kibritotu türü *(Lycopodium clavatum).* [İnfusyon halinde idrar artırıcı, yatıştırıcı ve romatizma ağrılarını dindirici olarak kullanılır.] **—2.** *Kurtayağı tozu* → GÖBEKTOZU.

KURTBACAĞI a. Mim. Bir yapıda bir noktadaki ağırlığı iki yandaki daha sağlam bölümlere bindirmek için karşılıklı konulan eğimli payandalar. (Bunlar kâgir kemer biçiminde olursa *hafifletme kemer*"i, *boşaltma kemeri* ya da *tahfif kemeri* denir.)

KURTBAĞI a. Bot. → DAFNE.

KURTBAĞRI a. Kışın yaprakları kısmen dökülen (dökülmeyenler, baharda yeni sürgünler oluştuktan sonra dökülür) hepyeşil çalı ya da ağaççık. (Bil. a. *ligustrum,* zeytingiller familyası.) [Eşanl. LIGUSTRUM.]
—ANSİKL. Kurtbağrının yaprakları genişçedir. Çiçekleri beyaz bileşik salkım şeklinde ve çok kokuludur. Kurtbağrı genellikle çit bitkisi olarak kullanılır. Avrupa, Kuzey Afrika ve Batı Asya'da yetişir. Türkiye'nin bütün ormanlık bölgelerinde bulunur. Ana türden başka 50 kadar türü daha vardır.

KURTBALIĞIGİLLER a. Zool. Heterodont dişli, karın yüzgeçleri ve pulları bulunmayan, denizde yaşayan iri kemiklibalıklar familyası. (Avrupa'da yaşayan türü kurtbalığı [*Anarhichas lupus*] kabuklular ve yumuşakçalarla beslenir; eti lezzetli, derisi değerlidir. Familya üyeleri horozbinalara benzerler. Bil. a. *Anarhichadidae.*)

KURTBEK (Seyfi), türk asker, siyaset adamı (Gelibolu 1905). Harp okulu'nu (1926), Harp akademisi'ni (1931) bitirdi. Paris'te, Atina'da ataşelik yaptı. Genelkurmay milli seferberlik dairesi başkanlığından kurmay albay rütbesindeyken emekli oldu (1950). Aynı yıl DP'den Ankara milletvekili seçildi. Ulaştırma (1950-1952) ve Milli savunma (1952-1953) bakanlıkları yaptı. *Harp ve ekonomi* (1942), *Almanya'da milli seferberlik* (1947), *Milli savunma hizmetinde kadın* (1951) adlı kitapları basıldı.

KURTBEY, Edirne'nin Uzunköprü ilçesi Hamidiye bucağına bağlı belde; 2 871 nüf. (1990). Belediye.

KURTBOĞAN a. *Yörs.* Köpeklerin boynuna takılan sivri dişli demir tasma.
—Bot. BOĞANOTU'nun eşanlamlısı.

KURTBOĞAZI a. Bitkilerde *Piricularia* cinsi mantarlardan ileri gelen hastalık. (En önemlisi *Piricularia oryzeae*'nin neden olduğu çeltik kurtboğazı hastalığıdır. Saplarda ve yapraklar üzerinde eşkenar dörtgen şeklinde gri lekeler görülür ve genellikle saplarda kırılmalar olur.)

Kurtboğazı barajı, Ankara ilinde, Kurtboğazı çayı üzerinde kurulu baraj. 1967'de işletmeye açıldı. Sulama ve içme suyu sağlama amacıyla yapılan barajın gövdesi toprak dolgu tipinde, su toplama hacmi 101,50 milyon m^3, göl alanı 5,5 km^2, sulama alanı 3 780 ha, bir yılda sağladığı içme suyu 67 milyon m^3'tür.

KURTÇUK a. Zool. LARVA'nın eşanlamlısı.
—Metalürj. Çiçek hastalığıyla ortaya çıkan izler biçiminde görülen döküm hatası.

KURTÇUKBİLİM a. Kurtları, özellikle de asalak kurtları (yassısolucanlar ve yuvarlaksolucanlar) inceleyen hayvanbilim bölümü. (Eşanl. HELMİNTOLOJİ.)

KURTÇUKSU sıf. Biyol. Kurtçuğa benzeyen; kurtçuk biçiminde olan.

KURTÇUL sıf. Zool. Kurtlar ve larvalarla beslenen hayvan için kullanılır.

KURTDERELİ MEHMET, türk pehlivan (Deliorman 1864 - Balıkesir 1939). Ailesiyle birlikte küçük yaşta Bulgaristan'dan Türkiye'ye göç ederek Balıkesir'in Kurtdere köyüne yerleşti. Güreşe burada başladı. Üstün tekniği ve gücü ile yaptığı güreşleri art arda kazanarak Ege ve Marmara bölgelerinde kısa sürede üne kavuştu. Döneminin başpehlivanı Katrancı Halil'i de yenince ünü büsbütün arttı. Avrupa'ya giderek Paris ve Londra'da yaptığı alafranga güreşlerde rus kökenli şampiyon Hackenschmidt'i, Britanya şampiyonu Chalve'yi, *Hint kaplanı* lakabıyla anılan hintli Gulam Rüstem'i vb. birçok güreşçiyi yenerek adını dünyaya duyurdu. Son güreşini İstanbul'da tuttuktan (1931) sonra, gelenek uyarınca kispetini Kâbe'ye gönderecek güreşi bıraktı.

KURTER (Ajun), türk coğrafyacı ve denizbilimci (İstanbul 1930). İstanbul Üniversitesi'nde fiziksel coğrafya öğrenimini tamamladı; profesör oldu (1976). 1978-1981 arası Coğrafya enstitüsü müdürlüğü görevini üstlendi. 1982'de İstanbul Üniversitesi deniz bilimleri ve coğrafya enstitüsü deniz fiziği ve kimyası anabilim dalı başkanlığına atandı. Özellikle jeomorfoloji ve fiziksel oseanografya dallarında uzmanlaştı ve araştırmalar yaptı. Başlıca yapıtları: *Türkiye'nin morfoklimatik bölgeleri* (1979), *Oseanografya* (1977).

KURTHASANLI, Konya'nın Kadınhanı ilçesine bağlı bucak; 19 907 nüf. (1990); 18 köy. Merkezi *Kurthasanlı,* 400 nüf. (1990).

KURTİÇ (Melike), türk ressam ve seramikçi (Adapazarı 1930). İstanbul Devlet güzel sanatlar akademisi dekoratif sanatlar bölümü'nü bitirdi (1955); Eczacıbaşı (1960-1962) ve Kopenhag Kraliyet porselen fabrikaları'nda (1963-1966) seramik, seramik dekor ve form araştırmaları yaptı. Kopenhag Güzel sanatlar akademisi seramik bölümü'nde (1967-1968), Ankara'da MTA enstitüsü'nde (1968-1972), Batı Almanya'da Heinz-Thee Dietz atölyesi'nde (1971-1975) çalıştı. Milli savunma bakanlığı devlet mezarlığı proje yarışması'nı kazanan (1982) grupta yer alan sanatçı, 1962'den bu yana yurtiçinde ve yurtdışında birçok sergi açtı; karma sergilere katıldı. Özellikle küresel seramikleri ve denizkestanesi konulu resimleriyle tanınan sanatçı, yapıtlarında yaşamın, doğanın, evrenin özünü yansıtmayı dener.

KURTİYE a. (fr. *courtier*). Bank. ve Tic. SİMSAR'ın eşanlamlısı.

KURTİZ (Tuncel), türk tiyatro ve sinema oyuncusu, yönetmen (Bilecik 1936). Bir süre amatör topluluklarda çalıştıktan sonra İstanbul Şehir tiyatrosu'na girdi (1961). Küçük sahne, Dormen, Kent, Bulvar, Gülriz Sururi-Engin Cezzar topluluklarında oynadı. 1973'ten başlayarak sanat çalışmalarını İsveç'te sürdürdü. Stockholm'de Halk oyuncuları topluluğu'nu kurdu (1982); burada *Kurban, Ferhat ile Şirin, Sakarca, Samanyolu* gibi oyunları sahneye koydu. 1986'da Peter Brook'un yönettiği *Mahabharata* oyunuyla dünya turnesine çıktı. Sinemayla da ilgilenen sanatçı, *Gül Hasan* filminin senaryosuyla Antalya Altın portakal film şenliği'nde en iyi senaryo yazarı ödülünü (1981), İsrail tarafından gerçekleştirilen *Kuzunun gülücüğü* filmindeki rolüyle de 36. Berlin Film şenliği'nde Gümüş ayı ödülü'nü (1985) aldı. Başlıca filmleri: *Umut* (1970), *Otobüs* (1974), *Kanal* (1978), *Sürü* (1978), *Bereketli topraklar üstünde* (1980).

KURTKALE, Ardahan'ın Çıldır ilçesine bağlı bucak; 4 927 nüf. (1990); 12 köy. Merkezi *Kurtkale,* 692 nüf. (1990).

KURTKALE tümülüsü, Arkeol. Türkiye-Bulgaristan sınırında, Svilengrad'ın (Mustafapaşa) 6 km kadar G.-B.'sında tümülüs; IV. yy.'ın ikinci yarısına tarihlendirilir. Tümülüs, dikdörtgen planlı bir ön odayla, kovan biçiminde yalancı kubbeyle örtülü mezar odasından meydana gelir. Mezar odasının kapısı iç içe geçmiş iki taş söveyle çevrilidir.

KURTKAPANI a. Spor. Yağlı güreşte rakibi pes ettirmek için uygulanan bir oyun.
—ANSİKL. Yerde, dizleri ve elleri üzerinde bank durumundaki rakibin üzerine oturularak iki ayak belin iki yanından geçirilip kasıklar önünde birleştirilir. Eller rakibin koltukaltlarından sokularak bilekler kavranır ve içeri doğru çekilerek alttakinin üstüne doğru abanılır. Bu oyunu uygulamak ve oyundan kurtulmak oldukça beceri gerektirir.

KURTKIYAN a. Afrika'da yaşayan, *Buphagus* cinsinden kuşların genel adı. (Büyük toynaklıların derisi üzerinde bulduğu böcekler ve *Ixodes* cinsi üyeleriyle beslenir. Sığırcıkgiller familyası.)

KURTKÖY, İstanbul'un Kartal ilçesine bağlı bir köy iken 1987'de Pendik ilçesi sınırları içinde semt durumuna geldi.

KURTKÖYÜ, Sakarya'nın Hendek ilçesi merkez bucağına bağlı köy; 2 278 nüf. (1990).

KURTKULAĞI, Adana'nın Ceyhan ilçesi merkez bucağına bağlı belde; 2 163 nüf. (1990). Belediye.

KURTKULAK a. Zool. Anadolu'da yaşayan, postundan kürk yapılan vaşak.

KURTLANDIRMAK → KURTLANMAK.

KURTLANMA a. Kurtlanmak eylemi.

KURTLANMAK gçz. f. **1.** Yiyeceklerden söz ederken, içinde ya da üzerinde kurt üremek: *Şeftaliler kurtlandı. Peynir çabuk kurtlanır.* **—2.** *Tkz.* Bir kimse sözkonusuysa, yerinde duramamak, bir şeye karşı telaş ve sabırsızlık göstermek; bir yerde uzun süre bulunmaktan usanmak, gezme gereksinimi duymak: *Kurtlanma, daha yemek hazır değil. Yine kurtlandın, bir yerlere gitmek istiyorsun herhalde.*

◆ **kurtlandırmak** ettirg. f. **1.** *Bir meyveyi, sebzeyi vb. kurtlandırmak,* onda kurt üremesine neden olmak. **—2.** *Bir kimseyi kurtlandırmak,* onun telaşlanmasına, meraklanmasına, sabırsızlanmasına yol açmak.

KURTLU sıf. **1.** Kurtlanmış, içinde kurt üremiş olan yiyecek için kullanılır: *Kurtlu elma.* **—2.** Her zaman hareket halinde olan, yerinde duramayan; gezip tozmayı seven kimse için kullanılır: *Ne kurtlu çocuksun!* **—3.** *Kurtlu peynir,* kıskanç, işkilli, meraklı kimseler için kullanılır.

Kurtlu adam, S. Freud'un psikanalizini yaptığı rus kökenli bir gencin takma adı. Çözümleme raporunu *Aus der Geschichte einer infantilen Neurose* başlığıyla 1918' de yayımlayan Freud, hastanın durumu konusunda bir karara varamadı ve saplantılı bir nevrozun varlığını saptadıktan sonra "çözülmemiş çocukluk nevrozu" tanısına katıldı. Freud'un çalışmasının bir tür canlı kalıntısı durumuna gelen bu hastanın öyküsünde bir uç durum ya da psikotik eğimli bir narsis nevrozu sezilir.

Freud için bu vaka, çocukluk cinsel yaşamına ilişkin olayların gerçekliği üzerine bir tartışma fırsatıydı, Freud sözkonusu gerçekliğin varlığını Jung'a karşı temellendirmek istiyordu.

KURTLUCA a. Bot. Yaprakları karşılıklı, dişli kenarlı ve sapsız, çiçekleri leylak renginde, bütün kısımları tazeyken sarmısak kokulu, kısa tüylü çokyıllık otsu bitki. (Bil. a. *Teucrium scordium,* ballıbabagiller familyası.)
—ANSİKL. Anadolu'da, kurtlucanın özellikle bir alttürü (*T scordium* subsp. *scordioides*) yaygındır. Bu bitkinin infusyonu (% 5) halk hekimliğinde kuvvet verici ve uyarıcı olarak kullanılır.

KURTMANTARI a. Tazeyken yenebilen bazitli mantar. (Olgunlaştığında sporlarla dolu bir kese haline gelir. Bil a. *lycoperdon.*)

KURTMASALI a. Bir kimsenin karşısındakini oyalamak, kendi suçunu unutturmak ya da kendini suçsuz göstermek için ileri sürdüğü inandırıcılıktan yoksun özürler, boş sözler.

KURTOĞLU HAYRETTİN HIZIR BEY → HIZIR HAYRETTİN REİS Kurtoğlu.

KURTOSİS a. (yun. sözc.). İstat. Bir istatistik dağılımı gösteren eğrinin genel biçimi ya da basıklık derecesi.

KURTÖRÜMCEĞİGİLLER a. *Lycosa, Pardosa,* vb. cinsleri içeren, örümceğimsiler sınıfından familya. (Bil. a. *Lycosidae;* örümcekler takımının *Araneomorpha* alttakımı, *Entelgynae* seksiyonu.)
—ANSİKL. Kurtörümceğigiller avlarını koşarak kovalayan avcı örümceklerdir; dişi, yumurtalarını, karnı ucuna tutturulmuş, yuvarlak bir eklemle birleşen iki çenetten oluşan bir koza içinde taşır. Yumurtadan çıkan yavrular annelerinin bedenine tırmanır ve en azından ikinci kabuk değiştirmeye kadar burada kalır.

KURTPENÇESİ a. **1.** Sulak dağ çayırlarında yetişen, koyu ya da açık pembe çiçekli, çokyıllık otsu bitki; çayır yalancı sarmaşığı. Yöresel olarak çıyanotu, yılankökü de denir. (Bil. a. *Polygonum bistorta;* karabuğdaygiller familyası.) [Bk. *ansikl.* böl.] **—2.** Su kenarlarında yetişen ve kırmızı noktalı küçük beyaz çiçekler açan otsu bitki. (Bil. a. *Lycopus europacus;* ballıbabagiller familyası.)
—ANSİKL. Kurtpençesi *(Polygonum bistorta)* Türkiye'de daha çok Kuzey Anadolu bölgesinde yetişir. Kurutulmuş kökleri ve köksapları peklik verici, antiseptik ve idrar artırıcı nitelikler taşır. Dekoksiyonuyla ağız hastalıklarında gargara yapılır. Peklik verici ve kanamaları durdurucu olarak da günde 4-5 bardak içilir.

KURTUBA → CÓRDOBA.

Kurtuba camisi, Camiülkebir de denir, Córdoba'da (Kurtuba), endülüs emevi mimarlığının başyapıtlarından biri; 23 000 m²'lik bir alanı kaplayan caminin inşasına Abdurrahman I döneminde, 785'te başlandı, 987'de son biçimini aldı. İlk planıyla, mihraba dikey 9 sahınlı (orta sahın daha geniştir) bir ana mekânla, revaklarla çevrili büyük bir avludan oluşuyordu. Bu yapının yetersiz kalması üzerine, 833'te Abdurrahman II tarafından D. ve B.'sına birer sahın eklenerek genişletildi; 848'de mihrap duvarı 25 m geriye alınarak kemer gözleri on ikiden yirmiye çıkarıldı. Bu iki mimari aşamada göze çarpan özelliklerden biri, almaşık düzende beyaz taş ve kırmızı tuğla örgülü, iki katlı kemerlerdir; aşağı kat kemerleri at nalı biçiminde, yukarı kattakiler ise yuvarlaktır. Hakem II zamanında (961) mihrap duvarı yeniden geriye alındı. Bu bölüm planı, bezemeleri ve uyumlu görünüşüyle, öteki bölümlerden farklı küçük bir ibadet yeri gibidir. Mihrap önünde iki kemer gözü genişliğinde bir mekânı örten damarlı kubbenin yanlarında aynı büyüklükte birer kubbe yer alır. Hakem II'nin yaptırdığı bölümde alt kemerler çok dilimli, üst kemerlerse at nalı biçimindedir. Kubbelerin dayandığı, zengin ve karmaşık bezemeli, kabartma motifler ve bitkisel oymalarla süslü, dilimli kemerlerin çaprazlama olanları da vardır. Mihrap önündeki kubbelerde, bu kemerleri taşıyan sütunlar artırılmıştır. Aynı dönemden kalma olağanüstü zenginlikteki mihrap, üst bölümü üç dilimli kemerle son bulan, dikdörtgen çerçeveli bir niş biçimindedir. Tüm kubbe, kemer çevresi ve kemerlerin köşeleri koyu mavi ve altın yaldızlı mozaiklerle süslüdür. Aynı dönemden minber de mihrap ölçüsünde zengin bir işçilik gösterir; arabesk oymalı tahta panolar, fildişi kakmalarla süslüdür. Cami, Mansur bin Ebu Amir (Almanzar) tarafından D.'ya doğru sekiz yeni sahınla genişletildi (987). Hişam I'in yaptırdığı 20 m yüksekliğindeki yalın minare, Abdurrahman III döneminde (951), gösterişli bir minareyle yenilendi. 1543'te yıktırılan bu minarenin yerine 1693'te günümüzdeki katedralin çan kulesi yaptırıldı.

Caminin dışardan berkitilmiş bir görünümü vardır; kalın ve yüksek duvarlar dikdörtgen payandalarla güçlendirilmiştir; bu duvarlar üstten dişli mazgallarla son bulur. Payanda aralarında mihrabı andıran at nalı biçiminde kapılar yer alır (bunların çoğu sonradan örülerek kapatılmıştır). Ahşap çatıyla kaplı yapıda, tavan çok parlak renkli oymalarla süslüydü (1713'te bu tavan hafif tonozlarla değiştirildi).

Kurtuba camisi, Yaşlı Hernán Ruiz'in rönesans üslubunda başladığı ve oğlu Genç Hernán Ruiz'in plateresco üslubunda tamamlattığı koroyeriyle katedrale dönüştürüldü. (→ CÓRDOBA.)

KURTULMA a. Kurtulmak eylemi.
—Kad. doğ. ve Vet. Doğurma. ‖ Çocuk ya da hayvan yavrusu doğduktan sonra etene ve zarların dölyatağından ayrılarak dışa atılması. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Nük. müh. *Kurtulma çarpanı,* belli bir ortam için, nötronların çoğalma çarpanı ifadesinde yer alan dört katsayıdan biri. (Enerjisi 0,8 MeV ile 1 eV arasında bulunan bir nötronun çekirdeğe yakalanmadan kaçma olasılığını belirtir.)
—Uz. havc. *Kurtulma hızı,* bir cisme bir gökcisminden hareket ederken, bu gökcisminin çekim alanından kurtularak sonsuza dek uzaklaşabilmesi için verilmesi gereken minimal hız. (Bu hız, cismin, gökcisminin merkezine olan uzaklığına bağlıdır. Örneğin Yer yüzeyinde kurtulma hızı 11,2 km/sn dolayındadır.) [Eşanl. PARABOLİK HIZ.]
—ANSİKL. Kad. doğ. Kurtulma normal olarak çocuk çıktıktan sonraki yarım saat içinde gerçekleşir. Mekanizması üç aşama içerir: etenenin yerinden ayrılması ve etenenin dölyoluna geçmesi, etenenin dışarı çıkması; bunların yalnız ilk ikisi dölyatağı kasılmalarına bağlıdır. Son aşama yatar durumdaki bir kadında kendi kendine gerçekleşemediği için ebenin ya da hekimin yardımı gerekir. Plasenta kendi başına yerinden ayrılamıyorsa el dölyatağına sokularak yapay bir kurtulma sağlanır Kurtulma kendiliğinden olur da tam olmadığı kanısına varılırsa dölyatağı yeniden muayeneden geçirilir. Kurtulmaya kanamalar, son gelmemesi ya da dölyatağının ters dönmesi gibi ihtilatlar eklenebilir.
—Vet. Bir doğumda birçok yavru doğuran dişi hayvanlarda (domuz, köpek, kedi, tavşan) dölyatağı ile etene yapışıklığının gevşekliğinden ötürü kurtulmama ya da son gelmemesi seyrek görülür. Kısrakta da durum aynıdır. İneğe gelince, tersine, zarların dışarı atılması genellikle doğumdan 4 ila 6 saat sonra gerçekleşir. Gevişgetirenlerde 12, kısrakta 8 saat sonra zarlar atılmadığı zaman alıkonma varsayılır. Bu durumda, loğusa humması belirmeden önce kurtulmayı sağlamak gerekir. Etenenin alıkonması halinde büyük dişilerde, elle dölyatağını boşaltmak en akılcı yöntemdir. Eteneyi dölyatağı mukozasından ayırmayı öngören bu işlem kotiledonların varlığından ötürü gevişgetirenlerde daha zordur; bu durumda enfeksiyonu önlemek için genellikle birkaç gün antibiyotik verilir.

KURTULMAK gçz. f. **1.** *(Bir şeyden) kurtulmak,* bir kimse, bir hayvan sözkonusuysa, tehlikeli, öldürücü bir durumu geride bırakmak, atlatmak: *Endişelenmeyin, hastanız mutlaka kurtulacak. Yakalandığı amansız hastalıktan kurtulamadı. Avcıların elinden kurtulup, kaçan bir tavşan.* **—2.** *Bir kimseden, bir şeyden, bir yerden kurtulmak,* hoşlanılmayan, istenilmeyen, rahatsızlık verici, can sıkıcı bir kimseden, bir şeyden, bir yerden uzaklaşmak; onların etkisinden kendini kurtarmak: *Bu adamdan hâlâ kurtulamadın mı? Sonunda borçlarından kurtuldu. Bir taşra kentinden kurtulmak. Büyük bir yükten kurtulmak. Artık çekilmez duruma gelen bu yükümlülükten kurtuldum. Meraktan kurtulmak.* **—3.** Bir kadın sözkonusuysa, doğum yapmak, doğurmak. **—4.** *Bir şeyden, bir yerden kurtulmak,* bulunduğu ya da iliştirildiği yerden çıkmak, ayrılmak: *Bıçak birden elinden kurtuldu. Vida yerinden kurtulmuş.* **—5.** *(Bir yerden) kurtulmak,* bağlandığı yerden bağını koparıp kaçmak: *Köpek zincirinden kurtulmuştu.* **—6.** *Tkz.* Çok hasta ya da aşırı yaşlı bir kimse sözkonusuysa, ölmek.

KURTULMALIK a. Bir tutsağı ya da rehineyi salıvermek için istenen para; fidye.

KURTULUŞ a. **1.** Bir şeyden kurtulma; güç bir durumun sona ermesi: *Kurtuluş yolu. Kurtuluş çaresi.* **—2.** Bir grubun, bir ulusun bağımlılığının son bulması, tutsaklıktan kurtulması: *Kölelerin kurtuluşu için mücadele eden Spartaküs. Kadınların kurtuluş hareketi. Kurtuluş savaşı vermek. İzmir'in işgalden kurtuluşu.* **—3.** Bir yerin, düşman işgalinden kurtulma tarihi: *9 Eylül İzmir'in kurtuluşu.* **—4.** Somut ya da ruhsal bir baskının kalkması sonucu duyulan rahatlama: *Ölümü, ailesi için bir kurtuluş oldu.*

Kurtuluş, Müttefikler'in ve ayaklanmış yurtseverlerin alman işgal ordusunu Batı Avrupa'dan attıkları dönem (1943-1945).
—Fransa'da, Normandiya çıkarmasından (6 haziran 1944), Fransa kıyılarındaki son alman direniş ceplerinin de teslim olmasına (8 mayıs 1945) kadar uzanan dönem. (Korsika 11 eylül-4 ekim 1943 arasında kurtarılmıştı.)

Tuncer **Kurtiz**
Bereketli topraklar üstünde (1980) adlı filmin bir sahnesinde

Normandiya çıkarmasından önce de çeşitli biçimlerde sürdürülen gizli mücadele kimi zaman açık mücadeleye dönüştü, kimi zaman da ülke topraklarından bir bölümünün geçici olarak kurtarılmasını sağladı (Glières, mart 1944). Fransız ulusal kurtuluş komitesi, iç direnişle ilgili silahlı eylemleri yönetmeye ve müttefik çıkarmalarının hazırlanması ve gelişmesi ile eşgüdüm kurmasını sağlamaya çaba gösterdi. Bu iş, özellikle, Londra'da FFİ (Fransız yurtiçi kuvvetleri) komutanlığına atanan Koenig tarafından yerine getirildi. Fakat, Fransa' da COMAC (Askeri eylem komisyonu) bir ulusal ayaklanma çıkarılmasından yanaydı. 6 haziran öncesinde, BBC tarafından yayımlanan radyo mesajları, böyle bir ayaklanmanın başlatılabileceği düşüncesine yol açmıştı. Nitekim, Vercors bu yüzden zamanından önce harekete geçmişti.

Böylece, ulusal toprakların kurtarılması işi, Normandiya'ya çıkan müttefik kuvvetler (aralarında general Lattre'ın tümenleriyle Leclerc'in 2. zırhlı tümeni de bulunuyordu) ile onlarla birlikte hareket eden, ama bunu her zaman eşgüdümlü bir biçimde yapamayan Fransız yurtiçi kuvvetleri tarafından gerçekleştirildi.

Kurtuluş, Birinci Dünya savaşı'ndan sonra ve yakın yıllarda yayımlanmış bazı dergilerin ortak adı. Başlıcaları: —Türkiye İşçi ve çiftçi partisi adına 1 mayıs 1919'dan başlayarak Berlin'de yayımlandı. On beş günde bir yayımlanan dergi, 20 eylül 1919'dan başlayarak şubat 1920'ye değin İstanbul' da basıldı. Başlığının altında "Sosyalizmden bahseder ilim ve sanat mecmuasıdır" yazısı bulunan *Kurtuluş*, Türkiye'nin batı ülkelerindeki gelişmeleri izleyerek sosyalizme yönelebileceği, ekonomik gelişmeyle birlikte sol düşüncenin de güçleneceği, islamiyetin kapitalizmden çok sosyalizme açık olduğu tezini savunuyordu. Dr. Şefik Hüsnü (Deymer) yönetimindeki bu derginin yazarları arasında Vedat Nedim (Tör), Ethem Nejat, Namık İsmail, Şevket Süreyya (Aydemir), Sadrettin Celal (Antel), Reşat Nuri (Darago) yer aldı. Derginin çıkmış sayılarını yeni harflerle yeniden baskıya hazırlayan (1971) Rasih Nuri İleri, TCK'nın 142. maddesine aykırı eylemden yargılandı. —İlk sayısı 1 haziran 1976'da yayımlanmaya başlayan aylık siyasal dergi. Salih Sayın'ın sahibi, Mustafa Eker'in sorumlu yazı işleri müdürü olduğu dergi 36 sayı yayımlandı. 1980 askeri darbesinden sonra kapandı. Bu dergi daha çok *Kurtuluş sosyalist dergi* (KSD) adıyla tanındı.

KURTULUŞ, rumca **Augholidha,** KKTC'de Gazi Mağusa ilçesine bağlı köy.

Kurtuluş ordusu *(Salvation Army)*, 1865 yılında İngiltere'de William Booth tarafından *Christian mission* (Hıristiyanlık misyonu) adıyla kurulan sosyal ve dinsel örgüt.

Kurtuluş ordusu adını 1878'de alan örgüt, kiliselere gitmeyen yoksullara, işsizlere, alkoliklere, hayat kadınlarına, sabıkalılara, kısacası toplumun en fazla çöküntüye uğradığını düşündüğü katmanlarına hıristiyanlığın öğretisini götürmeyi amaçlamıştı. Ancak bu dinsel propaganda hayır işleri aracılığıyla gerçekleştirilirdi. Örgüt askeri bir yapıdaydı, üniforma giyen asker ve subaylardan oluşur, büyük konsey tarafından seçilen bir general ile yönetilirdi. Tanrıbilim açısından Methodist kiliseden çok farklı olmayan Kurtuluş ordusu, yaşamı değiştirmek, günah ve inançsızlığa karşı etkin savaşım vermek ilkesiyle anglosakson ülkelerde ve Kuzey Avrupa'da örgütlendi. Çeşitli baskılara karşın (1890), Kurtuluş ordusu, özellikle örgütün kurucusunun kızı olan Evangeline Booth' un yönetiminde (1934-1939) büyük bir gelişme gösterdi. Merkezi halen Londra'da bulunan ve *War Cry* ("savaş çığlığı") adlı bir dergi çıkaran Kurtuluş ordusu'nun çeşitli ülkelerde iki milyona yakın tirajı olan yüze yakın yayını bulunmaktadır.

Kurtuluş savaşı Mustafa Kemal Sakarya savaşları'nı yönetirken

Kurtuluş savaşı, İstiklal savaşı (harbi) da denir, bağımsız Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuna temel olan savaş. Birinci Dünya savaşı'ndan yenilgiyle çıkan Osmanlı İmparatorluğu, imzaladığı Mondros mütarekesi ile kaderini İtilaf devletleri'nin insafına terk ediyordu. (→ MONDROS MÜTAREKESİ.) Mütarekeyi imzalayan Ahmet İzzet Paşa hükümeti, mütareke hükümlerinin ılımlı bir biçimde uygulanacağını ve Osmanlı devletinin egemenlik haklarına dokunulmayacağını ummaktaydı. Oysa, türk ulusal varlığını yok derecesine indirmeye kararlı olan İtilaf devletleri (özellikle İngiltere), mütarekeyi kendi anlayışları doğrultusunda uygulamaya başladılar. Osmanlı ordusunun hızla terhisine, silahlarının alınmasına ve ülkeyi işgale giriştiler.

Türkler için durum umutsuz görünüyordu. Ülke parçalanmış, nüfusu azalmış, halk uzun savaşlarla bitkin düşmüştü. Aydınlar, bağımsızlığı değil, bağımlılığın alacağı biçimi tartışıyorlardı. Wilson ilkeleri ve amerikan mandası aydın çevrelerde büyük ümitler ve hayaller yaratıyordu.

Mütareke uygulamasına ve işgallere ilk tepkiler, rum ve ermeni nüfusun yoğun olduğu bölgelerde ortaya çıktı. Buralardaki rumluk ve ermenilik davalarına karşı Türkler, kendi hukuklarını korumak ve temel etlikleri bölgelerin Türkiye'den koparılmasını önlemek için "Müdafaai hukuk" örgütleri oluşturmaya başladılar.

Yunanlılar'ın İzmir'i işgali ve Anadolu içlerine ilerlemesine Türkler'in tepkisi ani ve sert oldu. İlerleyen yunan birlikleri ordu ve milis güçlerinin silahlı direnişiyle karşılaştı. (→ KUVAYI MİLLİYE.)

İzmir'in işgalinden bir gün sonra 9. Ordu müfettişliği göreviyle İstanbul'dan ayrılan Mustafa Kemal Paşa'nın (Atatürk), 19 mayıs 1919'da Samsun'dan Anadolu'ya geçişiyle türk ulusal hareketi ihtiyaç duyduğu önderliğe kavuştu. Mustafa Kemal Paşa'ya verilen görev, müslüman-hıristiyan çatışmalarını yatıştırmak, bölgede faaliyet gösteren çeteleri dağıtmak, kalan türk birliklerinin terhisine ve silahsızlandırılmasına nezaret etmekti. Ama o, bunun yerine türk anayurdunun işgale karşı silahlı direnişini örgütlemeye koyuldu.

Mustafa Kemal Paşa, 22 mayısta Havza'dan kolordu komutanlarına gönderdiği bir genelgeyle "mülkiye memurlarının güvene layık olanları ile işbirliği halinde bağımsızlığın savunulması ve gerekli teşkilatın yapılması" gereğine dikkat çekiyordu. (→ HAVZA GENELGESİ.) Amasya'da Ali Fu- ... Rauf (Orbay), ... uyduktan ve merkezi Erzurum'da bulunan XV. Kolordu'nun komutanı Kâzım Karabekir ve Konya'daki Yıldırım kıtaatı müfettişi Mersinli Cemal Paşa ile ilişki kurduktan sonra, sivil ve askeri makamlara 22 haziranda gönderdiği genelgede "milletin istiklalini yine milletin azim ve kararının kurtaracağı" belirtiliyor ve "milletin sesini dünyaya duyurmak" için Sivas' ta ulusal bir kongrenin toplanacağı bildiriliyordu. (→ AMASYA GENELGESİ, AMASYA KARARLARI.) Bu, ulusal hareketin başlatılmasının açıkça ilanı niteliğindeydi. İngilizler'in isteği üzerine hükümetin İstanbul'a dönmesi konusunda yaptığı ısrarlı çağrılara uymayan Mustafa Kemal Paşa, görevine son veren padişah iradesi üzerine askerlik mesleğinden istifa ederek "Sine-i millette bir ferd-i mücahit olarak" çalışacağını açıkladı. 23 temmuz 1919'da toplanan Erzurum kongresi, bölgesel amaçlı bir kongre olmasına karşın ulusal düzeyde de kararlar aldı. Mondros mütarekesi imzalandığında var olan fiili sınırların vatan toprakları sayılmasını ve rumluk ve ermenilik davasına hizmet edeceğinden her türlü işgale karşı konulmasını kararlaştırdı. (→ ERZURUM KONGRESİ.) Mustafa Kemal Paşa, kongrece saptanan amaçlara ulaşmak için her türlü yönetsel ve siyasi önlemi almaya yetkili kılınan "Heyeti temsiliye"nin de başkanlığına seçildi. Erzurum kongresi sürerken ve sonrasında Batı Anadolu'da da ulusal kongreler toplanıyor (İkinci Balıkesir kongresi, 26-30 temmuz; Nazilli kongresi, 6-9 ağustos, Alaşehir kongresi, 16-25 ağustos), böylece ulusal hareket bölgesel kongrelerle olgunlaşıyordu. Sıvas kongresi (4-12 eylül), Erzurum kongresi'nde kabul edilen ilkeleri ve tüzüğü bölgesellikten kurtararak ulusallaştırdı, amerikan mandası fikrini reddederek tam bağımsızlık düşüncesine kesinlik kazandırdı. Bütün direniş örgütlerini, kurduğu Anadolu ve Rumeli müdafaai hukuk cemiyeti'nde birleştirdi. Cemiyetin TBMM' nin açılışına kadar ulusal hareketi yürütecek Heyeti temsiliye'sini oluşturdu. (→ SIVAS KONGRESİ.) İstanbul hükümetinin Mustafa Kemal Paşa'yı tutuklama ve kongreyi engelleme girişimi başarısızlığa uğratıldı. (→ ALİ GALİP OLAYI.) Kongre karşısındaki tutumu İstanbul hükümetini Anadolu ile sert biçimde karşı karşıya getirmişti. Anadolu 23 gün süreyle İstanbul ile ilişkiyi kesti. Hükümet yanlısı idare amirleri tutuklandılar ya da kaçmak zorunda bırakıldılar. Sadrazam Damat Ferit Paşa bu durum karşısında istifa etmek zorunda kaldı (30 eylül). Bu, ulusal hareketin gücünü gösteriyordu. Mustafa Kemal Paşa ve Heyeti temsiliye, işgal altında bulunmayan bütün illerde askeri ve sivil makamlara ve sivil ulusal güçlere yetkesini kabul ettirmiş, İstanbul'un karşısında ikinci bir iktidar odağı olarak yerini almıştı. Ali Rıza Paşa'nın kurduğu (2 ekim) yeni hükümet, ilk iş olarak Anadolu ile ilişkiye geçti ve Bahriye nazırı Salih Paşa'yı Mustafa Kemal Paşa ile görüşmek üzere Amasya'ya gönderdi. Amasya buluşması (20-22 ekim) sonucu İstanbul hükümeti, toplanması öngörülen Meclisi mebusan'ın da onaylaması koşuluyla Sıvas kongresi kararlarını kabul ediyordu. (→ AMASYA BULUŞMASI, AMASYA PROTOKOLLERİ.) Böylece Amasya tamimi'nden Sıvas kongresi'ne kadar adım adım geliştirilen ulusal bağımsızlık hareketi İstanbul hükümetince resmen tanınmış oluyordu.

İstanbul'da toplanacak olan Meclisi mebusan için, Kasım 1919'da yapılan seçimler büyük ölçüde Müdafaai hukuk örgütlerince desteklenen adayların kazanmasıyla sonuçlandı. Bu arada Heyeti temsiliye Sıvas'tan işgal altındaki Batı ve Güney Anadolu ve İstanbul ile haberleşme olanakları daha fazla olan Ankara'ya taşındı (27 aralık 1920). Bundan sonra Ankara, zafere kadar ulusal hareketin merkezi oldu.

12 ocakta çalışmalarına başlayan Meclisi mebusan, 17 şubatta, Erzurum ve Sıvas kongrelerinde belirlenen esaslara göre Türkiye'nin kabul edebileceği barış koşullarını tüm dünyaya ilan etti (Misakı milli beyannamesi). Misakı milli'nin ilanı İtilaf devletleri'ni memnun etmemişti. Ankara' ya yerleşen Mustafa Kemal ve Heyeti temsiliye, İstanbul'da kendisini destekleyen bir meclis ve belirli ölçüler içinde tanıyan bir hükümetle kuvvetli durumda görülüyordu. Başkentteki gizli gruplar Anadolu hareketini daha aktif biçimde destekler duruma gelmişlerdi. Bu gelişmelerden endişelenen İngilizler, siyasetlerini sertleştirmek yoluna gittiler. 16 mártta İstanbul resmen işgal edildi ve fiili işgal pekiştirildi. 18 martta Meclisi mebusan çalışmalarını tatil etti.

Meclisi mebusan'ın tatilinden bir gün sonra Mustafa Kemal Paşa, olağanüstü yetkilere sahip bir meclis için seçim yapılmasını istedi. Meclis, Heyeti temsiliye'nin yerleştiği Ankara'da toplanacak, Meclisi mebusan'ın Ankara'ya gelebilen üyeleri de bu meclise mebus olarak katılabileceklerdi. Bu arada İstanbul'dan Ankara'ya bir subay ve sivil akını başladı. Damat Ferit Paşa'nın yeniden sadrazam atanması (5 nisan), İstanbul'un, ulusal harekete karşı siyasetini sertleştirdiği anlamına geliyordu. Padişah ve hükümeti, yükselmekte olan ulusal harekete karşı siyasi, dini, askeri tüm olanaklarını kullanarak saldırıya geçti. 11 nisanda, şeyhülislam Dürrizade Abdullah'ın ulusal harekete katılanların "padişah ve halifeye karşı asi oldukları ve katillerinin meşru ve farz olduğuna" ilişkin fetvasını yayımladı. Ulusal harekete karşı var olan ayaklanmaları desteklediği gibi, işi bizzat ele alarak 18 nisanda "Kuvayı Inzibatiye" adıyla bir kuvvet oluşturdu.

23 nisanda Ankara'da toplanan ve Mustafa Kemal Paşa'yı başkan seçen meclis (Türkiye Büyük Millet Meclisi) bu girişimlere karşılık vermekte gecikmedi. Ulusun kaderini eline almış bir kurul olarak 29 nisanda meşruluğuna karşı duranları vatan haini sayan Hıyaneti vataniye kanunu'nu kabul etti. 4 mayısta bu meclis bir Bakanlar kurulu (Heyeti vekile) atadı. 5 mayısta İstanbul'un fetvasına karşı, Ankara müftüsü Rıfat Efendi (Börekçi) tarafından çıkarılan ve 152 müftü tarafından onaylanan fetva yayımlandı.

Kararlaştırılan barış koşullarını Türkiye'ye kabul ettirebilmek için gerekli kuvveti doğuda bulunduramayan İngiltere, bu iş için yunan askerlerini kullanmak eğilimindeydi. Daha büyük pay almak amacıyla ingiliz çıkarları için kullanılmaya gönüllü olan yunan kuvvetleri Milne hattı'nı geçerek ileri harekâta başladılar (22 haziran 1920). Ciddi bir direnişle karşılaşmadan Balıkesir (30 haziran), Nazilli (3 temmuz), Bursa (9 temmuz) ve Uşak'ı (29 ağustos) işgal ettiler ve İzmit-Sapanca-Eskişehir-İnegöl-Gediz-Uşak-Sarayköy çizgisine ulaştılar. Yunanlılar, Batı Anadolu'daki ilerleyişleri sürerken 20 temmuzda Doğu Trakya'da da saldırıya geçtiler. 20 temmuzda Tekirdağ, 23 temmuzda Lüleburgaz ve Babaeski, 25 temmuzda Kırklareli ve Edirne işgal edildi. Kolordu komutanı Cafer Tayyar Bey (Eğilmez) Yunanlılar'a tutsak düştü.

Bu arada İtilaf devletleri ile İstanbul hükümetinin temsilcileri arasında Sevr antlaşması imzalandı (10 ağustos 1920). Antlaşma, Türkler'i ulusal varlıklarını savunacak her şeyden yoksun bırakıyor, Orta Anadolu'da gölge bir devlet durumuna getiriyordu. (→ SEVR ANTLAŞMASI.) İtilaf devletleri'nin padişahın uysal hükümetine empoze ettiği bu antlaşmayı Ankara'daki TBMM tanımadı ve onu imzalayanlarla saltanat şûrasında onaylayanları vatan haini ilan etti (19 ağustos). 1920 eylülünde siyasal durumun olgunlaşması üzerine TBMM, Doğu cephesi komutanlığına Ermeniler'e karşı askeri harekât için izin verdi. 28 eylülde taarruza geçen türk kuvvetleri 29 eylülde Sarıkamış'ı, 30 ekimde de Kars'ı kurtardıktan sonra 7 kasımda Gümrü'yü ele geçirerek Ermeniler'i barış istemek zorunda bıraktı (Gümrü antlaşması, 2 aralık 1920). Böylece, Misakı milli'nin Kafkasya için öngördüğü ulusal sınır, Iğdır ve Tuzluca ilçeleri ile Kars geri alınarak gerçekleştirildi. Böylece, Doğu cephesi'nde kazanılan bu zaferle Kurtuluş savaşı'nın bir cephesi kapanmış, asıl savaşın verileceği Batı cephesi'ne kuvvet kaydırmak olanağı sağlanmış oluyordu.

1920 yılı sonlarında Batı cephesi'ndeki Kuvayı milliye birlikleri tasfiye edilerek düzenli ordu birliklerine dönüştürüldü. Yunanlılar'ın 1921 ocak ve martında gerçekleştirdiği iki saldırı, İnönü'de durduruldu. (→ İNÖNÜ SAVAŞLARI.)

İkinci İnönü savaşı'nda aldıkları yenilgiden sonra Yunanlılar yeni bir stratejik saldırı için hazırlanmaya başladılar. Yunan taarruzu 10 temmuz 1921'de başladı ve hızla gelişti. Afyon ve Kütahya, Yunanlılar'ın eline geçti. Türk komutanlığı ordunun yeniden düzene sokulması için kademe kademe Sakarya gerisine çekilmesine karar verdi. Batı cephesi kuvvetleri 25 temmuz akşamına kadar Sakarya gerisine çekildiler. 10 temmuzdan 25 temmuza kadar aralıksız süren bu savaş sonunda Yunanlılar, önemli toprak kazançları sağladılar, ama öngördükleri biçimde türk kuvvetlerini yok etmeyi başaramadılar. (→ KÜTAHYA-ESKİŞEHİR SAVAŞLARI.)

Ordunun Sakarya'nın doğusuna çekilmesi, tehlikenin Ankara yakınlarına kadar gelmesi birtakım olağanüstü önlemleri gündeme getirdi. Mustafa Kemal, Meclis'in bütün yetkilerine sahip olarak başkomutanlığa getirildi. Ordunun donatımı için halktan fedakârlık istendi (Tekalifi milliye emirleri). Doğu ve Güney cephesi'ndeki birlikler Sakarya'ya kaydırıldı.

Yunan birlikleri 13 ağustosta ileri harekâta başladılar ve 23 ağustosta Sakarya'daki türk cephesiyle temasa geçtiler. 23 ağustosta başlayan Sakarya meydan savaşı 22 gün ve gece aralıksız sürdü ve Mustafa Kemal'in bizzat komuta ettiği türk kuvvetlerinin kesin zaferiyle sonuçlandı. (→ SAKARYA MEYDAN SAVAŞI.) 13 eylülde yunan kuvvetleri Sakarya'nın batısına atılmıştı.

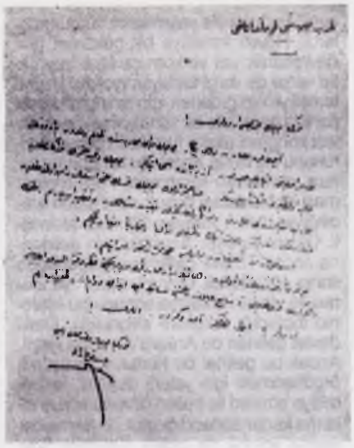
Sakarya zaferi Kurtuluş savaşı'nın dönüm noktası oldu. Bu zamana kadar Yunanlılar'da bulunan taarruz insiyatifi Türkler'e geçti. Sakarya zaferi Türkiye'nin dış siyasetinde de yeni gelişmelere yol açtı. 13 ekimde Kafkasardı devletleri (Gürcistan, Azerbaycan, Ermenistan) ile Kars antlaşması imzalandı. Fransa ile imzalanan Ankara itilafnamesi ile Kuvayı milliye birliklerinin ocak 1920'den beri savaşım verdikleri Güney cephesi kapanmış oldu.

Sakarya'dan sonra, taarruz sırası Türkler'e gelmişti. Yaklaşık bir yıl süren hummalı bir hazırlıktan sonra türk ordusu 26 ağustos 1922 sabahı taarruza geçti. (→ BÜYÜK TAARRUZ.) 30 ağustosta düşmanın asıl kuvvetleri büyük ölçüde imha ve esir edildi. (→ BAŞKOMUTAN MEYDAN SAVAŞI.) Yunan ordusunun imhadan kurtulan birliklerini izleyen türk kuvvetleri, 9 eylülde İzmir'e girdi. 18 eylülde son yunan askerleri Bandırma'dan Anadolu'yu terk ettiler.

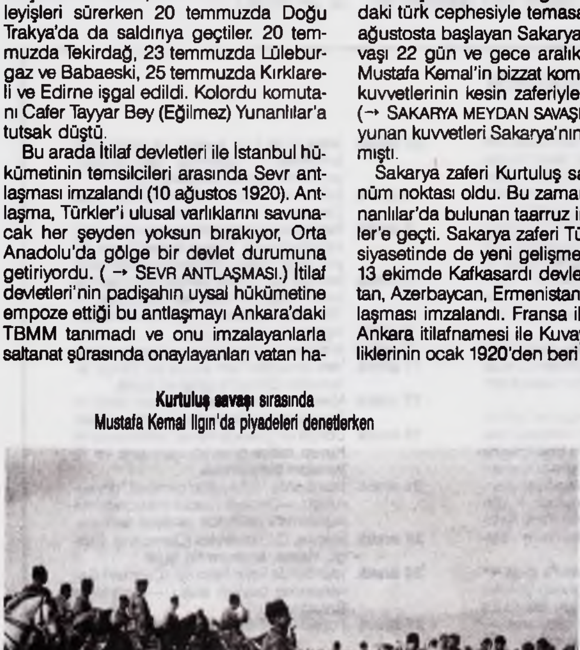
Mudanya mütarekesi (11 ekim 1922) ile İtilaf devletleri İstanbul'da, Boğazlar'da ve Doğu Trakya'da türk egemenliğinin kurulmasını kabul ettiler. (→ MUDANYA MÜTAREKESİ.) Lozan antlaşması ile (24 temmuz 1923) Kurtuluş savaşı siyasi olarak da sona erdi.

• Kurtuluş savaşı'nı yürüten kadronun çekirdeğini, asker ve sivil milliyetçi aydınlar oluşturuyordu. Birinci Dünya savaşı'na girerken orduda geniş bir operasyon yapılmış, eski kadrolar tasfiye edilerek genç subaylar büyük sorumluluk mevkilerine getirilmişti. Bu subayların çoğu İttihat ve Terakki hareketi içinde yetişmişler ve Birinci Dünya savaşı deneyinden geçmişlerdi. Bu kadro, milliyetçi sivil aydınlarla birlikte Kurtuluş savaşı'nın belkemiğini oluşturur. Eşraf, Kurtuluş savaşı'nda ağırlıklı biçimde yer aldı ve direnme hareketinin gerektirdiği mali kaynakların sağlanmasında, Kuvayı milliye müfrezelerinin hazırlanmasında vazgeçilmez bir rol oynadı. Ulusal harekete katılan din adamları, şeyhler, ağalar, aşiret reisleri, halkla öncü kadrolar arasında köprü işlevi gördüler, para ve asker sağlanmasında etkili oldular.

• Kurtuluş savaşı'nın maddi ve mali kaynakları, büyük ölçüde Anadolu halkının özverisiyle sağlandı. TBMM Ankara'da çalışmalarına başlayıncaya kadar Müdafaai hukuk cemiyetleri ve onlara bağlı çeteler tümüyle halkın "nakdi ve

Mustafa Kemal'in Dumlupınar zaferinden sonra kendi el yazısı ve imzasıyla türk ordusuna verdiği emir. "Ordular; ilk hedefiniz Akdeniz'dir. İleri!" cümlesi bu emrin sonundadır.

Kurtuluş savaşı sırasında Mustafa Kemal Ilgın'da piyadeleri denetlerken

Kurtuluş savaşı sırasında askeri fabrikada mermi dolduran kadınlar

ayni" bağışlarıyla yaşamlarını sürdürmüşlerdi. Heyeti temsiliye bir hükümet gibi davranarak vali ve komutanlara buyruklar verse de vergi toplayamıyordu. Heyeti temsiliye'nin giderleri için sınırlı miktarda para bulmak bile bir sorun olmaktaydı. Sıvas kongresi ulusal hareketin parasal sorununu ele almış, ancak bu konuda bir karara varmaktan kaçınmıştı. Para toplanması işi Müdafaai hukuk cemiyetleri aracılığıyla halkın yurtseverliğine bırakılmıştı. Ulusal hareket, Anadolu'nun gelirlerine ancak TBMM çalışmaya başladıktan sonra elkoyabildi. Düyunu umumiye idaresi ile varılan anlaşma sonucu bu idarenin topladığı vergilere elkonuldu. Öteki devlet gelirleri de Ankara'nın eline geçti. Ancak bu gelirler bir Kurtuluş savaşı'nın örgütlenmesi için yeterli değildi. Tekalifi milliye emirleri ile halkın özverisi son sınırlarına kadar zorlandığı gibi dış kaynaklar arama yoluna da gidildi. Özellikle Sovyetler Birliği'nden önemli miktarda para (11 000 000 altın ruble) ve askeri malzeme (39 275 tüfek, 327 makineli tüfek, 54 top, yaklaşık 63 000 000 tüfek mermisi, 147 079 top mermisi, 4 000 el bombası, 4 000 şarapnel, 1 500 kılıç, 20 000 gaz maskesi) sağlandı.

• Kurtuluş savaşı boyunca Ankara, gerçekçi bir dış siyaset izledi. İtilaf devletleri ve onların desteklediği Yunanistan ile savaşan Türkiye için İtilaf devletleri'ni dengeleyecek bir müttefike gerek vardı. Bu zorunluluk, aradığı dış desteği Batı'da bulmasına olanak bulunmayan Ankara hükümetini, siyasal ve ideolojik nedenlerle türk ulusal hareketine ilgi duyan Sovyetler Birliği ile yakınlaşmaya yöneltti. İlk resmi temas, Mustafa Kemal Paşa'nın, Lenin'e TBMM'nin açılışından üç gün sonra gönderdiği, taraflar arasında askeri ve siyasi bir ittifak öneren mektubuyla başladı. Sovyet Dışişleri komiseri Çiçerin'in imzasını taşıyan cevabi mektupta, Sovyetler Birliği' nin Ankara hükümetini tanıdığı bildirilmekle birlikte, bir ittifak antlaşmasından söz edilmiyordu. Sovyetler'le ilişkiler bazı pürüzlere karşın sürdü ve 16 mart 1921'de imzalanan dostluk antlaşmasıyla (Moskova antlaşması) sonuçlandı. Bu, Ankara' nın ilk siyasi başarısıydı. Moskova antlaşması ile ulusal hareket doğu sınırlarını güven altına aldığı gibi siyasi durumunu da güçlendirmiş oluyordu.

Ankara'nın Batı'ya karşı dış siyasetinin hedefi, İtilaf devletleri arasında başgösteren çelişkilerden olabildiği ölçüde yararlanmak ve Yunanistan'ı siyasi düzeyde mümkün olduğu kadar yalnız bırakmaktı.

Suriye ve Irak'taki askeri başarılarıyla Türkiye'nin yenilgisinde başlıca rolü oynayan İngiltere, Türkiye'nin ağır biçimde cezalandırılmasından yanaydı. Ancak, bunun için doğuda gerekli kuvveti bulundurma olanağından yoksun olduğundan Yunanistan'ı öne sürmüştü. Ancak bu politikayı uygulamanın sanıldığı kadar kolay olmadığı bir süre sonra ortaya çıktı. Özellikle Kafkas cumhuriyetlerinin bolşevikleştirilmesinden sonra İngiltere, bu politikasını yeniden değerlendirmek zorunda kaldı. 1920 sonlarında İngiltere'nin ulusal harekete karşı tutumunda değişiklikler gözlenmeye başlandı. Desteklediği Venizelos'un iktidardan uzaklaştırılmasından sonra İngiltere önce Yunanistan'a mali yardımı kesti, daha sonra Türk-Yunan savaşı'nda tarafsızlığını açıkladı.

Müttefikler, Türkiye'nin temsilcisi olarak resmen İstanbul hükümetini tanımakla birlikte, Türkiye ile sorunlarını Ankara hükümetini yok sayarak sonuçlandıramayacaklarını çok geçmeden anladılar. Londra konferansı'na önce İstanbul hükümeti aracılığıyla, daha sonra doğrudan, Ankara hükümetini çağırmak zorunda kaldılar. Konferans sırasında İstanbul'un temsilcisi Tevfik Paşa'nın, sözü Ankara hükümeti temsilcisine bırakması üzerine Türkiye'nin tezleri Ankara'nın temsilcilerince ileri sürüldü. Konferans sırasında Ankara hükümetinin Dışişleri bakanı ve temsilcisi Bekir Sami Bey, ingiliz, fransız ve italyan temsilcileriyle ayrı ayrı anlaşmalar imzaladı. Bunlardan İngiltere ile yapılanı esirlerin değiştirilmesine ilişkindi. Fransa ve İtalya ile yapılanlarsa bu devletlerle çatışmaya son veriyordu. TBMM, İtilaf devletleri'ne Türkiye'nin kabul edemeyeceği ödünler veren bu antlaşmaları onaylamadı.

Fransa, Ankara ile bir anlaşma yapmak üzere 9 haziran 1921'de Franklin-Bouillon'u Ankaraya göndermişti. Ancak, antlaşma, Sakarya'daki türk zaferi Fransa' nın tereddütlerini giderdikten sonra 20 ekim 1921'de imzalanabildi. Bu antlaşma (Ankara itilafnamesi) Fransa ile çatışmaya son veriyor, Güney cephesi'ni güven altına alıyordu. Ayrıca Fransa, hazırlayıcılarından biri olduğu Sevr antlaşması'nın uygulanma olanağı olmadığını kabul etmiş oluyordu.

1922 başlarına gelindiğinde Sovyetler Birliği'nin desteği sağlanmış, Fransa ve İtalya ile çatışmaya son verilmiş, böylece İngiltere ve Yunanistan'a karşı hareket olanağı genişlemişti.

• Türk kurtuluş savaşı'nın bir özelliği de, dış düşmana karşı verilen savaş sırasında adım adım yeni türk devletinin kurumlarını yaratmasıydı. Ulusal hareketin osmanlı hanedanının tasfiyesi ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulması sonucunu doğurması, onu gerçekleştiren kadronun önemli bir bölümünün amaçlamadığı, hatta karşı olduğu bir olguydu. Türk ulusal hareketinin amacı, işgal altındaki vatan topraklarını kurtarmak, hilafet ve saltanatın hukukunu müdafaa ve temin olarak açıklanıyordu. Ancak TBMM, fiilen "bir halk devleti ve hükümeti" oluşturmuş ve en yüksek yetkili organ olarak ulusun kaderini eline almıştı. Bu meclisin yaptığı anayasanın (Teşkilatı esasiye kanunu) birinci maddesinde, egemenliğin "kayıtsız şartsız" ulusun olduğunun açıklanması demokratik cumhuriyete yönelişin bir işaretiydi. Ayrıca Meclis kendi konumunu "milletin yegâne ve hakiki mümessili" olarak tanımlıyordu. Devletin adı da "Türkiye devleti" olarak anılıyordu. Bunlar, uzun vadede saltanatla bağdaşamayacak siyasal ilkelerdi ve Türkiye'nin islami bir imparatorluktan ulusal devlete geçiş sürecinin kesin adımlarıydı. Bu süreç, askeri zaferin ardından Cumhuriyet'in ilanı, daha sonra da hilafetin kaldırılmasıyla noktalandı. (→ Kayn.)

KURTULUŞ SAVAŞI KRONOLOJİSİ

1918

30 ekim Osmanlı devleti ile İtilaf devletleri arasında Mondros mütarekesi'nin imzalanması.

31 ekim Mütarekenin yürürlüğe girmesi. —General Liman von Sanders'in Yıldırım orduları komutanlığını Mustafa Kemal Paşa'ya devretmesi. —Birinci Kafkas kolordusu'nun lağvı ve komutanı Kâzım Karabekir'e İstanbul'a dönme emrinin verilişi.

1 kasım Mondros'tan dönen Osmanlı murahhas heyeti başkanı Rauf Bey'in (Orbay) gazetecilere demeci: "... Yaptığımız mütareke umudumuzun üstündedir. Devletin bağımsızlığı, saltanatın hukuku, milletin onuru tümüyle kurtarılmıştır". —İttihat ve Terakki cemiyeti'nin son kongresinin toplanması.

2 kasım Enver, Talat, Cemal paşalar ile kimi İttihat ve Terakki ileri gelenlerinin İstanbul'dan kaçışı.

3 kasım Musul'un İngilizler tarafından işgal edilişi.

4 kasım Bir fransız alayının Doğu Trakya'ya gelerek Uzunköprü-Sirkeci demiryolunu işgali.

5 kasım Mustafa Kemal Paşa'nın Katma'dan Adana'ya çağırdığı Ali Fuat Paşa ile görüşmesi: "Artık milletin bundan sonra kendi haklarını kendisinin araması ve müdafaa etmesi, bizlerin de mümkün olduğu kadar bu yolu göstermemiz ve bütün ordu ile beraber yardım etmemiz lazımdır". —Harbiye nezareti'nin 1866-1893 doğumluların terhisinin yapılacağını bildiren emri. —Kars'ta düşman işgaline meydan vermemek için "Kars Millî islâm şûrası"nın kurulması. —Mustafa Kemal Paşa'nın sadrazam Ahmet İzzet Paşa'ya telgrafı: "Pek ciddi ve samimi olarak arz ederim ki, mütareke şartları arasında yanlış yorum ve anlamayı ortadan kaldıracak tedbirler alınmadıkça, orduları terhis edecek ve İngilizler'in her dediğine boyun eğecek olursak İngilizler'in ihtiraslarının önüne geçmeye imkân kalmayacaktır".

6 kasım Bir ingiliz savaş gemisinin İzmir limanına gelişi; Rumlar tarafından karşılanışı; Aya Fotini kilisesi'ne yunan bayrağı çekilmesi. —İzmir'de bazı yurtseverlerin "İzmir Müdafaai hukuk cemiyeti" kurmayı kararlaştırmaları ve cemiyetin gayri resmi olarak kuruluşu.

7 kasım Yıldırım orduları grubu komutanlığı ile 7. Ordu karargâhının lağvedilmesi ve Mustafa Kemal Paşa'nın Harbiye nezareti emrine verilmesi.

8 kasım Sadrazam Ahmet İzzet Paşa'nın istifası.

9 kasım İskenderun'un bir ingiliz müfrezesi tarafından işgali. —İngilizler'in Seddülbahir ve Kumkale'ye kuvvet çıkararak Çanakkale boğazının iki tarafını işgal etmeleri.

11 kasım Tevfik Paşa kabinesinin kuruluşu. İngilizler'in osmanlı hükümetinden Kars, Ardahan ve Batum'un boşaltılmasını istemeleri.

12 kasım Bir fransız tugayının İstanbul'a girişi.

13 kasım İngiliz, fransız, italyan ve yunan gemilerinden oluşan itilaf filosunun İstanbul'a gelmesi ve karaya kuvvet çıkarması. —Mustafa Kemal Paşa'nın İstanbul'a gelişi. —İstanbul'da "Karakol cemiyeti"nin kurulması.

17 kasım Türk birliklerinin Bakü'yü boşaltması ve İngilizler'in işgali.

20 kasım Çanakkale boğazının Rumeli yakasındaki ingiliz işgalinin Fransızlar'a devredilmesi.

21 kasım İngilizler'in Kilyos mevkiini işgal etmeleri.

26 kasım Doğuda 9. Ordu komutanı Yakup Şevki Paşa'nın (Subaşı) Elviye-i selase'nin (Kars, Ardahan, Batum) savunulmasını emretmesi.

28 kasım Kâzım Karabekir Paşa'nın Kars'tan İstanbul'a dönüşü.

29 kasım İstanbul'da bazı kuruluş ve siyasi parti temsilcilerinin katılımıyla "Milli kongre" adıyla bir kuruluş oluşturulması.

2 aralık Edirne'de "Trakya-Paşaeli müdafaa heyeti Osmaniyesi" adlı cemiyetin kuruluşu.

3 aralık İtilaf devletleri temsilcilerinin Londra'da bir toplantı yaparak Türkiye'de kendilerine düşen askeri nüfuz bölgelerini saptamaları.

4 aralık İstanbul'da "Vilayatı şarkiye müdafaai hukuku milliye cemiyeti"nin kurulması. —"Wilson prensipleri cemiyeti"nin kurulması.

6 aralık İngilizler'in Kilis'i işgali.

7 aralık Antakya'nın Fransızlar tarafından işgali.

11 aralık Yerli Ermeniler'den kurulu bir fransız taburunun Dörtyol'a girişi ve işgali.

17 aralık Mersin, Tarsus, Adana, Ceyhan, Misis ve Toprakkale'nin Fransızlar tarafından işgali.

19 aralık Dörtyol bölgesinde fransız ve Ermeniler'le Kuvayı milliye arasında çarpışma ve 15 fransızın öldürülmesi.

21 aralık İstanbul'da "Kilikyalılar cemiyeti"nin kuruluşu. —Osmanlı Meclisi mebusanı'nın kapatılması hakkında padişah fermanı.

23 aralık İslahiye, Cebelibereket (Osmaniye), Bahçe, Hassa, Mamure'nin işgali.

24 aralık İstanbul'da Fevzi Paşa'nın (Çakmak) Genelkurmay başkanı oluşu. —İngilizler'in Batum'u işgali.

27 aralık Pozantı'nın Fransızlar tarafından işgali.

1919

1 ocak İngilizler'in Antep'i işgali.

3 ocak İngilizler'in Cerablus'u işgal etmeleri. —Ardahan'da, düşman işgaline mani olmak üzere bir kongre toplanması.

7 ocak Konya istasyonunun İtalyanlar tarafından işgal edilmesi.

10 ocak Padişah Vahdettin'in ingiliz yüksek komiseri amiral Calthorpe'a bütün umudunu İngiltere'ye bağladığını bildiren mesajı.

12 ocak İngilizler'in ermeni amaçlarına hizmet etmek üzere Kars'a yerleşmeleri.

14 ocak Bir yunan birliğinin Hadımköyü'nden Kuleli Burgaz'a kadar demiryolu istasyonlarını işgali.

15 ocak İngilizler'in Haydarpaşa istasyonunu, Fransızlar'ın Şark demiryolları müdüriyeti'ni işgal etmeleri.

17/18 ocak Kars'ta bir kongre toplanması (Büyük Kars kongresi) ve "Cenubugarbi Kafkas hükûmeti muvakkatei milliyesi" adıyla yönetim kurulması (Cenubugarbi Kafkas hükûmeti 25 mart 1919 tarihinden başlayarak "Cenubugarbi Kafkas hükûmeti cumhuriyesi" adını kullanmaya başlamıştır).

18 ocak İtilaf devletleri temsilcilerinin toplandığı Paris barış konferansı'nın açılışı.

22 ocak Türk kuvvetlerinin Batum'u boşaltması. —Konya istasyonunun İngilizler tarafından işgal edilmesi.

30 ocak Paris barış konferansı'nda Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanmasının kararlaştırılması.

1 şubat Kasaba (Turgutlu)-Aydın demiryolunun İngilizler ve Fransızlar tarafından işgali.

3 şubat Fransızlar'ın Pozantı'nın kuzeyindeki Akköprü ve Çiftehan'ı işgal etmeleri. —Venizelos'un, Paris barış konferansı'nda yunan görüşünü savunması (bütün adaları, Trakya'yı ve Batı Anadolu'yu Yunanistan için istemesi).

8 şubat Fransız işgal orduları başkomutanı general Franchet d'Esperey'in Sirkeci'den Beyoğlu'na kadar beyaz at üzerinde ve rum tezahüratı arasında yürüyüşü.

9 şubat *Hadisat* gazetesinde Süleyman Nazif'in fransız generalinin davranışını yeren ünlü yazısı: "Kara bir gün".

12 şubat Trabzon'da "Trabzon Muhafazai hukuku milliye cemiyeti"nin kuruluşu.

19 şubat Karadeniz bölgesindeki rum faaliyetlerine karşı Samsun'da "Karadeniz Türkleri müdafaai hukuk cemiyeti"nin kuruluşu.

22 şubat Maraş'ın İngilizler tarafından işgali.

25 şubat Samsun'da rum tehlikesine karşı faaliyete geçen Karadeniz Türkleri müdafaai hukuk cemiyeti'nin Tokat şubesinin kuruluşu. —XX. Kolordu komutanlığına atanan Ali Fuat Paşa'nın İstanbul'dan Konya'ya hareketi.

26 şubat Paris barış konferansı'nda Aharonyan ile Nubar Paşa'nın ermeni isteklerini açıklamaları.

27 şubat İngilizler'in Birecik'i işgal etmeleri. —Rauf Bey'in (Orbay) askerlikten istifası.

2 mart Nusaybin'den dönen Ali İhsan Paşa'nın (Sabis) Haydarpaşa istasyonunda İngilizler tarafından tutuklanması.

3 mart Vilayatı şarkiye müdafaai hukuku milliye cemiyeti'nin Erzurum şubesi'nin kuruluşu. —Tevfik Paşa'nın istifası.

4 mart Birinci Damat Ferit Paşa kabinesinin kuruluşu.

7 mart Kozan'ın işgali.

8 mart Fransızlar'ın Zonguldak'ı işgali.

9 mart 200 kişilik bir ingiliz müfrezesinin Samsun'u işgali.

10 mart İstanbul'da İngilizler'in isteği ile bazı tanınmış kişilerin tutuklanması.

24 mart İngilizler'in Urfa'yı işgali.

28 mart İtalyanlar'ın Antalya'yı işgali.

30 mart İngilizler'in Merzifon'u işgali. —Damat Ferit Paşa'nın ingiliz yüksek komiseri amiral Calthorpe'a İngiliz himayesini isteyen bir proje vermesi.

Boğazlıyan kaymakamı Kemal Bey'in ermeni tehciri dolayısıyla divanı harb kararıyla İstanbul'da idamı ve ertesi gün halkın olayı büyük gösterilerle protesto etmesi.

11 nisan XV. Kolordu komutanlığına atanan Kâzım Karabekir'in İstanbul'da Mustafa Kemal Paşa'ya veda ziyareti.

12 nisan Albay Fahrettin Bey'in (Altay) III. Kolordu komutanlığına atanması.

13 nisan İngilizler'in Kars'ı işgal edip Cenubugarbi Kafkas hükûmeti'ni dağıtması.

16 nisan Fransızlar'ın Afyon istasyonunu işgali.

20 nisan Gürcü ordusunun, milli şûra kuvvetlerini bozarak Ardahan'ı işgali. —Adana'da "Kilikyalılar cemiyeti"nin kuruluşu.

28 nisan Divanı harbi örfi'nin İstanbul'da duruşmalara başlaması.

29 nisan Harbiye nazırı Şakir Paşa'nın, Mustafa Kemal Paşa'ya "Türkler'in Rumlar'a yaptığı baskıyı yerinde incelemek ve önlemek üzere Karadeniz bölgesine müfettiş olarak gönderilmesinin kararlaştırıldığını" bildirmesi.

30 nisan Mustafa Kemal Paşa'nın 9. Ordu kıtaatı müfettişliğine atanması. İngilizler'in Kars'ın yönetimini Ermeniler'e devretmeleri.

3 mayıs XV. Kolordu komutanı Kâzım Karabekir'in Erzurum'a gelişi.

6 mayıs Paris konferansı görüşmelerinde, Lloyd George'un Yunanlılar'ın İzmir'e çıkarılmasını önermesi.

10 mayıs İtilaf devletleri temsilcilerinin, Paris'te Yunanlılar'ın İzmir'i işgali konusunda karar almaları.

11 mayıs Mardin bölgesinde Ali Batı ayaklanması. —İtalyanlar'ın Marmaris, Fethiye ve Bodrum'u işgali. —Bir kısım amerikan savaş gemilerinin İzmir'e gelişi.

14 mayıs Genelkurmay başkanlığına Cevat Paşa'nın (Çobanlı) ikinci kez atanması. —Mustafa Kemal Paşa'nın, sadrazam Damat Ferit ile yeni görevi hakkında görüşmesi. —İzmir civarındaki Foça, Karaburun, Urla ve Yenikale istihkâmlarının, ingiliz, fransız ve yunan birliklerince işgali. —İtalyanlar'ın Kuşadası'na çıkarma yapması ve Selçuk istasyonunu işgali.

15 mayıs İzmir'in yunan birlikleri tarafından işgali. —Yunan askerlerine ilk kurşunu atan Hasan Tahsin'in (Osman Nevres) şehit edilişi. —Mustafa Kemal Paşa'nın padişah Vahdettin tarafından kabulü. —Muğla'da İzmir'in işgalini protesto amacıyla miting.

16 mayıs Mustafa Kemal Paşa'nın "Bandırma" vapuruyla İstanbul'dan ayrılışı. —Seferihisar'ın Yunanlılar tarafından işgali. —Güllük'ün İtalyanlar tarafından işgali. —Denizli, Tavas, Kastamonu'da İzmir'in işgalini protesto mitingleri.

17 mayıs Albay Refet Bey'in (Bele) III. Kolordu komutanlığına atanması. —İtalyanlar'ın Söke'yi işgali. —Yunanlılar'ın Urla ve Çeşme'yi işgali.

19 mayıs Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a çıkışı. —Aydın'da ve İstanbul Fatih'te İzmir'in işgalini protesto mitingleri.

20 mayıs İstanbul'da "İngiliz muhipleri cemiyeti"nin kuruluşu. —Yunan kuvvetlerinin Torbalı'yı işgali. —İstanbul'da, Üsküdar Doğancılar'da İzmir'in işgalini protesto mitingi.

21 mayıs Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'dan, Erzurum'da XV. Kolordu komutanı Kâzım Karabekir'e telgrafı: "Umumi durumumuzun almakta olduğu vahim şekilden pek elemli ve müteessirim. Millet ve memlekete borçlu olduğumuz en son vicdani vazifeyi yakından müşterek mesai ile yerine getirmek mümkün olacağı kanaatiyle bu son memuriyeti kabul ettim. Bir an evvel zat-ı âlinize kavuşmak arzusundayım". —Menemen ve Seydiköy'ün Yunanlılar tarafından işgali.

22 mayıs Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'dan sadarete raporu: "Millet yekvücut olup hâkimiyet esasını, türklük duygusunu hedef ittihaz etmiştir". —Genelkurmay başkanı Cevat Paşa'nın (Çobanlı) Yunanlılar'ın bazı yerlerde silah teslim almaları üzerine İzmir ve civarına genelgesi: "Devletin Yunanlılar'a kaptıracak fazla ne bir silahı ve ne de fişeği vardır. Silah teslimi gibi zilletlere meydan bırakılmamasını ehemmiyetle ilave eylerim". —Kadıköy'de yabancı işgallerini protesto mitingi. —Balıkesir'de *Doğru söz* adlı işgallere karşı gazetenin yayıma başlaması. —Yunanlılar'ın Selçuk'u işgali. —Diyarbakır'da İzmir'in işgalini ve Doğu'da bir ermeni devleti kurulması tasarısını protesto mitingi.

23 mayıs İzmir'in Yunanlılar tarafından işgalini protesto amacıyla Sultanahmet meydanı'nda büyük miting.

24 mayıs Rauf Bey'in (Orbay) Anadolu'ya geçmek üzere İstanbul'dan ayrılışı.

25 mayıs Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'dan Havza'ya gelişi. —Bayındır ve Karabağ'ın Yunanlılar tarafından işgali.

26 mayıs Yunanlılar'ın Manisa'yı işgali. —Yunanlılar'ın Germencik istasyonunu ele geçirmeleri. —Yıldız sarayı'nda "Şûra-yı saltanat" toplantısı (Vahdettin'in açış konuşması, sadrazam Damat Ferit Paşa'nın konuşmasından sonra üyelerin son siyasi durum hakkında görüşlerini bildirmesi).

27 mayıs Yunanlılar'ın Aydın'ı işgali.

28 mayıs Mustafa Kemal Paşa'nın Havza'dan, III., XV. ve XX. Kolordu komutanlıklarına yazısı: "Milletin esaretten kurtuluşu, hâkim ve müstakil olarak topraklarımızda yaşayabilmesi ancak azimkâr ve namuslu ellerin milleti kısa ve doğru yoldan müdafaai hukuk ve istiklale sevkiyle kabil olacaktır. Mülkiye memurlarının şayan-ı itimat zevatı ile elele vererek istiklalimizin müdafaası emrinde gereken teşkilatı (şüphesiz mahrem)... zaruri addediyorum. Bu husus, ihtisası dolayısıyla, biz askerlerin uhde-i vatanperveranesine terettüp etmektedir". —Ayvalık sahillerine çıkarma yapan yunan kuvvetlerine 172. Piyade alay komutanı yarbay Ali Bey'in (Çetinkaya) silahla karşı koyması. —Yunanlılar'ın Tire'yi işgali. —İngilizler'in, İstanbul'da Bekirağa bölüğü'nde tutulan 67 siyasi tutukluyu Malta'ya göndermeleri.

29 mayıs Ayvalık ve Turgutlu'nun Yunanlılar tarafından işgali.

1 haziran Ödemiş'in Yunanlılar tarafından işgali. —Damat Ferit Paşa'nın Paris konferansı'na davet edilmesi. —İtalyanlar'ın Milas'ı işgali. —Albay Kâzım Bey'in (Özalp), Balıkesir'deki 61. Fırka komutan vekilliği görevine başlaması.

4 haziran Yunanlılar'ın Nazilli'yi işgali.

5 haziran Yunanlılar'ın Akhisar ile Nif'i (Kemalpaşa) işgali. —İtalyanlar'ın Çine ile Yatağan'ı işgali.

6 haziran General Milne'in Mustafa Kemal Paşa'nın geri çağrılması için Harbiye nezareti'ne yazısı.

8 haziran Harbiye nazırı Şevket Turgut Paşa'nın Mustafa Kemal Paşa'ya telgrafı: "Malyetinizdeki istimbotlardan biriyle İstanbul'a teşrifiniz rica olunur". —Anadolu'ya geçen Rauf Bey'in (Orbay) Ankara'ya gelişi ve Ali Fuat Paşa tarafından karşılanışı.

9 haziran Hacı Şükrü Bey tarafından Aydın cephesi'nde Kuvayı milliye teşkili edilmesi.

11 haziran Mustafa Kemal Paşa'nın Havza'dan, Kâzım Karabekir Paşa'ya telgrafı: "Hükûmet, aldatarak İstanbul'a getirtmek planını izlediğinden, ben de mümkün olduğu kadar zaman kazanmak ve karargâhımı memleket içerisine sokmak için ayrı usulde mukabele ve yazışma yapmaktayım".

12 haziran Mustafa Kemal Paşa'nın karargâhıyla beraber Amasya'ya gelişi. —Yunanlılar'ın Bergama'yı işgali.

13 haziran Dikili'nin Yunanlılar tarafından işgali.

15 haziran Bergama'nın milli kuvvetler tarafından baskınla geri alınışı.

16 haziran Yörük Ali Efe müfrezesinin Malkoç köprüsüne baskını ve yunan müfrezesini imha edişi.

17 haziran Yunan kuvvetlerinin Menemen'de katliam yapmaları. —Damat Ferit Paşa'nın Paris barış konferansı'na Osmanlı devletinin barış isteklerini bildiren muhtırası.

19 haziran Milli kuvvetlerin Bergama'yı boşaltarak çekilmeleri.

20 haziran Milli kuvvetlerin Nazilli'yi geri alması. —Yunan kuvvetlerinin Bergama'yı ikinci kez işgali.

22 haziran Mustafa Kemal Paşa'nın Amasya'dan mülki ve askeri makamlara tamimi: "Vatanın tamamiyeti, milletin bağımsızlığı tehlikededir. Milletin bağımsızlığını yine milletin azim ve kararı kurtaracaktır. Sivas'ta milli bir kongrenin acele toplanması kararlaştırılmıştır. Bunun için tekmil vilayetlerin her livasından milletin itimadına mazhar üç murahhasın mümkün olan sürat ile yetişmek üzere hemen yola çıkarılması icabetmektedir. Her ihtimale karşı keyfiyetin bir milli sır halinde tutulması lazımdır". —Yunanlılar'ın Akhisar'ı yeniden işgali.

23 haziran Mustafa Kemal Paşa hakkında hükûmet kararı: "Mustafa Kemal Paşa'nın azledilerek hiçbir resmi sıfatı kalmamış olduğundan tebligat ve işaratının resmi mahiyeti haiz olmadığının icap eden vilayetlere tebliğinin Dahiliye nezareti'ne bildirilmesi".

26 haziran Dahiliye nazırı Ali Kemal'in "Milli ordu teşkil etmenin ve Müdafaai milliye hazırlamak gibi faaliyetlerin felaket olduğunu" ilan eden beyannamesi.

28 haziran Balıkesir'de milli bir kongre toplanması. —İtalyanlar'ın Burdur'u işgali.

30 haziran Milli kuvvetlerin Aydın'ı geri alışı.

3 temmuz Mustafa Kemal Paşa'nın Rauf Bey ile birlikte Erzurum'a gelişi.

4 temmuz Yunan kuvvetlerinin Aydın'ı ikinci kez işgal etmeleri.

5 temmuz Harbiye nazırı Ali Ferit Paşa'nın, Mustafa Kemal Paşa'yı padişah adına İstanbul'a çağırması.

8 temmuz Mustafa Kemal Paşa'nın resmi memuriyetine son verildiği hakkında padişah iradesi. —Mustafa Kemal Paşa'nın göreviyle birlikte askerlik mesleğinden istifası.

9 temmuz Mustafa Kemal Paşa'nın resmi göreviyle birlikte askerlik mesleğinden istifasını orduya, vilayetlere ve millete duyurması: "...Bundan sonra mukaddes milli gayemiz için her türlü fedakârlıkla çalışmak üzere sine-i millette bir ferd-i mücahit sıfatıyla bulunmakta olduğumu..." —Rauf Bey'in eski Bahriye nazırı sıfatıyla Erzurum'dan vilayetlere beyanname niteliğinde telgrafı: "...Mustafa Kemal Paşa ile beraber nihayete kadar çalışmaya mukaddesatımız üzerine yemin ettiğimizi arz ve ilan eylerim". —Kâzım Karabekir'in Mustafa Kemal Paşa'yı ziyareti: "Ben ve kolordum emrinizdeyiz. Bundan sonra dahi ne emirleriniz varsa ifayı bir şeref bilirim".

11 temmuz Demirci Mehmet Efe'nin Kuvayı milliye saflarına katılması.

13 temmuz Talat, Enver ve Cemal paşalarla Doktor Nâzım Bey'in İstanbul Divanı harbi tarafından gıyaben idama mahkûm edilmeleri.

23 temmuz Erzurum kongresi'nin açılışı.

26 temmuz Balıkesir'de ikinci bir milli kongre toplanması.

29 temmuz Mustafa Kemal Paşa ve Rauf Bey'in derhal yakalanarak İstanbul'a gönderilmelerinin mülki memurluklara bildirilmesi hakkında hükümet kararı.

6 ağustos Nazilli'de bir milli kongre toplanması.

7 ağustos Erzurum kongresi'nin Heyeti temsiliye seçiminden sonra Mustafa Kemal Paşa'nın kısa bir konuşmasıyla son bulması. — Mustafa Kemal Paşa'nın "Heyeti temsiliye reisliği"ne seçilmesi.

16 ağustos Alaşehir kongresi'nin toplanması.

24 ağustos Şarki Anadolu müdafaai hukuk cemiyeti'nin resmen kuruluşu.

29 ağustos Mustafa Kemal Paşa'nın Sıvas'a gitmek üzere Erzurum'dan ayrılışı.

2 eylül Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşlarının Sıvas'a gelişi.

3 eylül Dahiliye nazırı Adil Bey ile Harbiye nazırı Süleyman Şefik Paşa'nın, Elazığ valisi Ali Galip'e, Mustafa Kemal Paşa'nın tutuklanması ve Sıvas kongresi'nin engellenmesi hakkında emri.

4 eylül Sıvas kongresi'nin açılışı. —Demirci Mehmet Efe'nin "Umum Aydın ve havalisi kuvayi milliye kumandanı" oluşu.

10 eylül Ali Galip'in üzerine asker gönderilmesi sonucu yanındakilerle Malatya'dan kaçışı (Kâhta-Urfa yolu ile Halep'e kaçmıştır).

11 eylül Sıvas kongresi'nin kapanışı. —"Anadolu ve Rumeli müdafaai hukuk cemiyeti" teşkil edildiğine dair beyannamenin Mustafa Kemal Paşa'nın imzasıyla Sıvas vilayetine verilmesi.

12 eylül Sıvas kongre heyeti'nin, İstanbul ile her türlü resmi haberleşmenin kesildiğine ilişkin vilayetlere ve komutanlara bildirisi.

14 eylül Sıvas kongre heyeti adına Mustafa Kemal Paşa'nın, padişah Vahdettin'e Damat Ferit Paşa'nın ihanetlerini belirten muhtırası. —Sivas'ta *İrade-i milliye* gazetesinin yayına başlaması.

15 eylül Suriye ve Kilikia'daki işgal kuvvetlerinin değiştirilmesi hakkında ingiliz-fransız anlaşması.

16 eylül Üçüncü Balıkesir kongresi'nin açılışı.

19 eylül İkinci Nazilli kongresi.

20 eylül Padişah Vahdettin'in İstanbul hükümetine yardımcı olunmasını, "itidal ve sükûnetin muhafazasını" isteyen beyannamesi.

22 eylül Mustafa Kemal Paşa'nın amerikan heyetinin başkanı general Harbord ile Sıvas'ta görüşmesi. —Mustafa Kemal Paşa'nın, Vahdettin'in 20 eylül tarihli beyannamesini cevaplandırması ve Damat Ferit Paşa hükûmetinin derhal düşürülmesini istemesi.

27 eylül Birinci Bozkır ayaklanması (bastırılışı 4 ekim 1919).

27/28 eylül Mustafa Kemal Paşa'nın, padişah ve Damat Ferit hükümetiyle Heyeti temsiliye arasında aracı rol oynayan Abdülkerim Paşa ile telgraf görüşmesi.

30 eylül Damat Ferit Paşa'nın sadaretten istifası.

2 ekim Ali Rıza Paşa kabinesi (bu kabinede Harbiye nazırlığına Mersinli Cemal Paşa getirilmiştir).

3 ekim Mustafa Kemal Paşa'nın sadrazam Ali Rıza Paşa'ya telgrafı: "Yeni kabine, Erzurum ve Sıvas kongrelerinde tayin ve tespit edilen milli teşkilat ve maksatlara riayetkâr olduğu takdirde Kuvayı milliye ona yardımcı olacaktır".

7 ekim Harbiye nazırı Cemal Paşa'nın kabine adına Mustafa Kemal Paşa'ya telgrafı: "Kabine, sizinle aynı fikirde ve irade-i milliyenin hâkimiyetini kabul eder. Devletin harice karşı şeref ve haysiyetini iade için irade-i milliyeye ve Heyeti temsiliye'ye dayanacaktır". —Osmanlı Meclisi mebusanı için mebus seçimine başlanacağının ilanı. —Yunan zulmünü incelemek üzere kurulan "Milletlerarası tahkik komisyonu"nun hazırladığı raporu Paris barış konferansı'na sunması.

20 ekim Mustafa Kemal Paşa'nın, Rauf ve Bekir Sami beylerle birlikte Amasya'da İstanbul hükümetinin Bahriye nazırı Salih Paşa ile görüşmelere başlaması (Amasya mülakatı). —İkinci Bozkır ayaklanması.

22 ekim Amasya görüşmelerinin sona ermesi ve 5 adet protokol düzenlenerek imzalanması.

25 ekim Manyas bölgesinde başlayan ve Susurluk-Gönen-Uluabat'ı içine alan bölgeye yayılan Birinci Anzavur ayaklanması (bastırılışı 30 kasım 1919).

26 ekim Hart kasabasında Şeyh Eşref ayaklanması (bastırılışı 25 aralık 1919).

27/28 ekim Harbiye nazırı Cemal Paşa'nın, Mustafa Kemal Paşa'ya "Meclis'in İstanbul dışında toplanmasının tehlikeli göründüğünü" bildiren telgrafı.

29 ekim Mustafa Kemal Paşa'nın, Harbiye nazırı Cemal Paşa'nın telgrafına cevabı: "Kabinenin mütalâaları milli meclisin toplantı yeri hakkındaki görüşümüzü değiştirecek emniyeti henüz bahşetmemektedir". —İngilizler'in Kilis'i boşaltmaları, Kilis'in Fransızlar tarafından işgali. —İngilizler'in Antep'i tahliye etmeleri ve Fransızlar'ın şehre girmeleri.

29/30 ekim Harbiye nazırı Cemal Paşa'nın, Mustafa Kemal Paşa'ya telgrafı: "Meclisi mebusan'ın İstanbul dışında toplanması imkânsız ve devlet ve memleket için büyük mahzurları davet etmiş olacağından bugünkü hükümet görüşünde sabittir".

30 ekim Urfa'nın Fransızlar tarafından işgali.

1 kasım Maraş'ta İngilizler'in, işgali Fransızlar'a devretmeleri.

3 kasım İzmir cephesi'nde Türkler'le Yunanlılar arasında tespit edilen hattın (Milne hattı) general Milne tarafından Harbiye nazırı Cemal Paşa'ya bildirilmesi.

7 kasım Osmanlı Meclisi mebusanı için yapılan seçimlerde Mustafa Kemal Paşa'nın Erzurum milletvekilliğine seçilmesi.

16 kasım Gümülcine'de halk temsilcilerinin katılımıyla bir kongre toplanması ve Batı Trakya'nın gelececkteki durumunun görüşülmesi (Gümülcine kongresi). —Balıkesir'de *İzmir'e doğru* gazetesinin yayıma başlaması.

19 kasım Dördüncü Balıkesir kongresi.

27 kasım Bulgaristan ile İtilaf devletleri arasında Neuilly antlaşması.

28 kasım Maraş kalesine fransız bayrağı çekilmesi üzerine Maraş halkının direnişi (Maraş halkının kale duvarlarına tırmanması ve fransız bayrağının indirilerek yerine türk bayrağının çekilmesi).

11 aralık İngiliz yüksek komiseri J. de Robeck'in raporu: "Mustafa Kemal başlıca düşmanımızdır".

17 aralık Mustafa Kemal Paşa'nın Osmanlı Meclisi mebusanı'na seçilen mebusların, Meclis'in açılışından önce Heyeti temsiliye ile görüşmelerinin önemini ve Heyeti temsiliye'nin yakında İstanbul'a yakın bir yere nakledileceğini bildiren genelgesi.

18 aralık Karadeniz bölgesi Rumları tarafından Batum'da "Pontus rum hükûmeti" adıyla bir hükümet kurulması.

27 aralık Mustafa Kemal Paşa ve Heyeti temsiliye üyelerinin Ankara'ya gelişleri.

1920

10 ocak Ankara'da Anadolu ve Rumeli müdafaai hukuk cemiyeti'nin organı olarak *Hâkimiyet-i milliye* gazetesinin çıkmaya başlaması.

12 ocak İstanbul'dan son Osmanlı Meclisi mebusanı'nın açılması.

13 ocak Sultanahmet meydanı'nda türk İstanbul için bir miting yapılması. —Maraş bölgesinde yerel kuvvetlerle Fransızlar arasında "Araplar" çarpışması.

18 ocak Soma ve Salihli cephelerinde Milne hattı'nı işgal için başlayan yunan saldırılarının ağır kayıplar verdirilerek püskürtülmesi.

20 ocak İsmet Bey'in (İnönü) İstanbul'dan Ankara'ya gelişi (İsmet Bey 20 gün Ankara'da kalmış, 10 şubat 1920'de İstanbul'a hareket etmiştir). —Harbiye nazırı Cemal Paşa ile Genelkurmay başkanı Cevat Paşa'nın 48 saat içinde görevlerinden alınmaları hakkında İtilaf devletleri İstanbul temsilcilerinin Babıâli'ye notası.

22 ocak Mustafa Kemal Paşa'nın kolordu komutanlarına buyruğu: "İngilizler İstanbul'da nazır veya mebuslardan bazılarını tevkif ederlerse, karşılık olarak Anadolu'da bulunan ingiliz subayları tevkif edilecektir".

26/27 ocak Akbaş mevkisindeki cephane deposuna Kuvayı milliye kahramanlarından Köprülülü Hamdi ve arkadaşlarının baskını.

28 ocak Osmanlı Meclisi mebusanı'nın gizli oturumunda Misakı milli beyannamesi'nin kabulü.

3 şubat Fevzi Paşa'nın (Çakmak) Harbiye nazırlığına getirilişi. İngilizler'in Bandırma'ya 200 kişilik bir kuvvet çıkarmaları.

6 şubat Osmanlı Meclisi mebusanı'nda 70 kişilik "Felahı vatan grubu"nun kuruluşu.

8/9 şubat Kuvayı milliye'nin fransız işgalindeki Urfa'yı kuşatması.

12 şubat Maraş'ın Fransızlar tarafından tahliyesi ve kurtuluşu. —Birinci Londra konferansı'nın toplanması (sona erişi 10 nisan 1920).

15 şubat Londra konferansı'nda İstanbul'un Türkler'de bırakılması kararı.

16 şubat Balıkesir'in kuzeyinde Manyas ve Gönen bölgelerinde Anzavur'un ikinci kez ayaklanması (bastırılışı 16 nisan 1920).

19 şubat Sadrazam Ali Rıza Paşa ile Dahiliye ve Bahriye nazırlarının İstanbul'da "Felahı vatan grubu" toplantısına gelmeleri ve sadrazamın Kuvayı milliye aleyhinde konuşması.

21 şubat Mustafa Kemal Paşa'nın İstanbul'da bulunan Rauf Bey'e yazısı: "Hükûmete karşı kati bir vaziyet almak zamanı gelmiştir. Sadrazama ve Dahiliye nazırına açıkça söylemek lazımdır ki, Kuvayı milliye, neticeye kadar faaliyetine devam edecektir".

1/2 mart Mustafa Kemal Paşa'nın I. Kolordu komutanlığı'na İngilizler'e silah teslim edilmemesi ve silah depolarının iç bölgelere taşınmasına ilişkin telgrafı.

3 mart Ali Rıza Paşa kabinesinin istifası.

5 mart Urfa bölgesinde Kuvayı milliye'nin fransız kuvvetlerine taarruzu ve şiddetli çarpışmalar.

8 mart Salih Paşa kabinesinin kurulması (bu kabinede Harbiye nazırlığına yine Fevzi Paşa [Çakmak] getirilmiştir).

10 mart Beşinci Balıkesir kongresi. —Londra'da İtilaf devletleri Dışişleri bakanlarının yunan Başbakanı Venizelos'un da katılmasıyla bir toplantı yaparak İstanbul'un resmen işgaline karar vermeleri.

15 mart İtilaf devletleri'nin İstanbul'da sivil ve asker 150 türk aydınını tutuklamaları (bunlardan bazıları: Mersinli Cemal Paşa, Cevat Paşa [Çobanlı], Esat Paşa [Işık], albay Galatalı Şevket Bey, Çürüksulu Mahmut Paşa). —Türkiye'deki genel durum hakkında itilaf generallerinin gizli raporu: "Bütün politik kudret milliyetçi liderdedir. Halkın çoğunluğu savaşlardan yorgundur. Bununla birlikte vatanlarını korumak için müthiş bir şekilde savaşacaklardır. Bütün ordu birlikleri milliyetçilerle birleşmişlerdir". —İtilaf kuvvetleri komutanı general Wilson'un İstanbul'daki durum hakkında raporu: "Meclisi milli'nin Anadolu'ya kaçması beklenebilir".

16 mart İstanbul'un resmen işgali ve fiili işgalin genişletilmesi. —İngilizler'in İstanbul'da Şehzadebaşı karakolu'nu basarak 6 türk erini şehit etmeleri. —Manastırlı Hamdi Efendi adlı bir telgraf memurunun İstanbul'un işgal edildiğini Mustafa Kemal Paşa' ya bildirmesi. —İstanbul'un işgali dolayısıyla Mustafa Kemal Paşa'nın millete beyannamesi: "Bugün, İstanbul'u zorla işgal etmek suretiyle Osmanlı devletinin yedi yüz senelik hayat ve hâkimiyetine son verildi. Yani, bugün türk milleti, medeni kabiliyetinin, hayat ve istiklal hakkının ve bütün istikbalinin müdafaasına davet edildi". —Meclisi mebusan'ın akşam oturumunda, ingiliz askerlerinin Rauf ve Kara Vasıf beyleri tutuklamaları.

18 mart Meclisi mebusan'ın son toplantısını yaparak çalışmalarına ara verme kararı. —İngilizler tarafından tutuklanan 30 kadar türkün İstanbul'dan Malta'ya gönderilmesi.

19 mart Mustafa Kemal Paşa'nın vilayetlere, livalara ve kolordu komutanlıklarına genelgesi. (Ankara'da toplanacak fevkalade selahiyete haiz bir meclis için acele seçim yapılması.)

28 mart Fransız kuvvetlerinin Kilis-Antep yolunu kapatan teğmen Şahin komutasındaki milli kuvvetlerle çarpışması ve Şahin Bey'in şehit oluşu. —İngilizler'in elinde bulunan Geyve boğazının milli müfrezeler tarafından işgali.

31 mart Lüleburgaz kongresi.

2 nisan Halide Edip, Dr. Adnan (Adıvar), Hüsrev (Gerede), Yunus Nadi, Yusuf Kemal (Tengirşenk), Rıza Nur, Abdullah Azmi, Hoca Vehbi, Cami (Baykut) ve daha bir bölüm kimsenin İstanbul'dan Ankara'ya gelişi. —Salih Paşa kabinesinin istifası.

3 nisan İsmet (İnönü), Celalettin Arif, Saffet (Arıkan) ve daha bir bölüm kimsenin İstanbul'dan Ankara'ya gelişi. —Doğu cephesi'nde ermeni kuvvetlerinin Vedi'ye taarruzları ve milli kuvvetlerce püskürtülmesi.

5 nisan Damat Ferit Paşa'nın dördüncü kez kabine kuruşu.

6 nisan Ankara'da "Anadolu ajansı"nın kurulması.

10 nisan Şeyhülislam Dürrizade Abdullah'ın Kuvayı milliye aleyhinde fetvası.

11 nisan Yapılan anlaşma gereğince Fransızlar'ın Urfa'yı tahliye etmeleri. —Osmanlı Meclisi mebusanı'nın feshi hakkında padişah Vahdettin'in iradesi. —Damat Ferit Paşa'nın hükümet bildisi: "Kuvayı milliye denilen teşekkül, hem Anadolu'yu korkunç bir istila tehdidine ve hem de devletin başını güvdesinden ayırmaya sebep oluyor". —J. de Robeck'in Lord Curzon'a Damat Ferit Paşa ile yaptığı 7.4.1920 tarihli görüşme hakkında yazısı: "Ben milliyetçileri ezmek için yeni hükümete her yardımı yapacağımı söyledim".

13 nisan Birinci Düzce ayaklanması (bastırılışı 31 mayıs 1920). —Tarsus cephesi'nde fransız kuvvetleriyle milli müfrezeler arasında

Birinci Kavaklıhan savaşı (2 gün süren savaş sonucu düşmanın Tarsus'a çekilmesi).

15 nisan Çerkez Ethem kuvvetlerinin Susurluk ve Kirmasti arasında Anzavur kuvvetlerini tümüyle dağıtışı.

16 nisan Ankara müftüsü Rifat Efendi'nin (Börekçi) şeyhülislam Dürrizade Abdullah'ın fetvasına karşı "vakıa ve hakikate gayri muvafık olarak sadir olan fetvaların şeran mutâ olmayacağını" bildiren fetvası (Rifat Efendi'nin fetvası Anadolu'da yüzlerce müftü ve din adamı tarafından onaylanarak imzalanmış ve 22 nisan 1920 tarihinden başlayarak Anadolu'nun çeşitli gazetelerinde yayımlanmıştır).

18 nisan İstanbul hükümetinin Kuvayi milliye'yi ortadan kaldırmak üzere Kuvayi inzibatiye'nin kurulduğunu bildiren kararnamesi.

19 nisan Anzavur'un yaralı olarak Karabiga'dan İstanbul'a kaçışı. —İtilaf devletleri temsilcilerinin Türkiye ile yapılacak antlaşmanın esaslarını kararlaştırmak üzere San Remo'da mareşal Foch'un başkanlığında toplanması (bitiş tarihi 26 nisan 1920).

21 nisan Mustafa Kemal Paşa'nın vilayetlere Meclis'in 23 nisan 1920 günü açılacağını bildiren genelgesi.

22 nisan Mustafa Kemal Paşa'nın bütün vilayetlere tamimi "23 nisandan itibaren bütün mülki ve askeri makamların ve umum milletin mercii meclis-i mezkûr olacağı tamimen arz olunur". —İtilaf devletleri'nin osmanlı hükümetini Paris'te toplanacak barış konferansına davet edişi.

23 nisan Ankara'da Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin (TBMM) açılması. —Kâzım Karabekir'in TBMM'ye başarı ve bağlılık telgrafı: "XV. Kolordu'nun bu milli meclisimizin emrine amade olduğunu kemal-i hürmetle arz eylerim".

24 nisan Mustafa Kemal Paşa'nın TBMM reisliğine seçilmesi. —İngilizler'in Şile'ye asker çıkararak kasabayı işgali. —Ankara müftüsü Rifat Efendi'nin İstanbul hükümeti tarafından görevinden azledilmesi (aynı gün Heyeti temsiliye tarafından bu göreve yeniden atanmıştır).

25 nisan TBMM'nin 6 kişilik "Muvakkat icra encümeni" oluşturması. —İsmet Bey'in (İnönü) Genelkurmay başkanlığı görevinin onaylanarak, bu görevle "Muvakkat icra encümeni" içinde çalışması hakkında TBMM kararı.

26 nisan Mustafa Kemal Paşa'nın Lenin'e mektubu (bu mektuba 3 haziran 1920'de Çiçerin cevap vermiştir).

27 nisan Fevzi Paşa'nın (Çakmak) Ankara'ya gelişi. —TBMM adına padişah Vahdettin'e telgraf çekilmesi.

28 nisan Anadolu'da, padişahın ve onun hükümetinin yönetimini kurmak amacıyla "Anadolu fevkalade müfettişi umumiliği" kuruluğuna ve müfettişliğe müşir Zeki Paşa'nın atandığına dair İstanbul hükümeti kararnamesi.

29 nisan Hıyaneti vataniye kanunu'nun TBMM'de kabulü.

3 mayıs TBMM'de Meclis başkanının başkanlığında çalışacak ilk "İcra vekilleri heyeti"nin seçilmesi (Dahiliye vekâletine Câmi Bey, Adliye vekâletine Celalettin Arif Bey, Nafia vekaletine İsmail Fazıl Paşa, Hariciye vekâletine Bekir Sami Bey, Sıhhiye ve muavenet-i içtimaiye vekâletine Dr. Adnan Bey, İktisat vekâletine Yusuf Kemal Bey, Müdafaai milliye vekâletine Fevzi Paşa, Erkânıharbiyei umumiye'ye İsmet Bey).

4 mayıs Maliye vekilliğine Hakkı Behiç Bey'in, Maarif vekilliğine Rıza Nur Bey'in seçilmesi.

6 mayıs TBMM İcra vekilleri heyeti kararnamesi ile İstanbul basınının Anadolu'ya girişinin yasaklanması.

10 mayıs Ahmet Anzavur'un Adapazarı'nı işgali.

11 mayıs Mustafa Kemal Paşa'nın İstanbul'da Divanı harp tarafından idama mahkûm edilmesi (beraberinde idama mahkûm edilenler: Kara Vasıf, Ali Fuat Paşa, Ahmet Rüstem, Doktor Adnan [Adıvar], Halide Edip Hanım). —Hariciye vekili Bekir Sami Bey başkanlığında bir kurulun Sovyetler Birliği ile ilişki kurmak üzere Moskova'ya hareketi.

14 mayıs Birinci Yozgat ayaklanması.

15 Mayıs Kuvayı inzibatiye'yi oluşturan Ahmet Anzavur kuvvetlerinin Geyve boğazı yakınlarındaki şiddetli çarpışmalar sonucu dağıtılması.

19 mayıs Damat Ferit Paşa ve arkadaşlarının vatandaşlık hukukundan tecridi hakkında TBMM kararı.

21 mayıs Ahmet Anzavur'un Adapazarı'ndan İstanbul'a kaçışı.

23 mayıs TBMM hükümeti ile Fransa arasında 20 günlük ateşkes anlaşması.

24 mayıs İstanbul'da Divanı harp'in Fevzi Paşa'yı (Çakmak) idama mahkûm etmesi. —İstanbul hükümetince yapılacak her tür subay terfi ve taltiflerinin kabul edilmeyeceğine dair TBMM kararı.

28 mayıs Taşnak ermeni hükümetinin Türkiye'nin doğu illerini ilhak edeceğine dair bildiri yayımlaması.

29/30 mayıs TBMM hükümeti ile Fransa arasında imzalanan 20 günlük ateşkesin yürürlüğe girmesi.

30 mayıs Kâzım Karabekir Paşa'nın, Ankara hükümetine Ermeniler'e karşı harekete geçme önerisinde bulunması.

6 haziran TBMM hükümetinin Ermeniler'e karşı yapılacak bir askeri harekât için hazırlık emri. —İstanbul'da Divanı harp'in İsmet Bey (İnönü) ve milli mücadeleye katılan çeşitli kişileri idama mahkûm etmesi. —Zile ayaklanması.

7 haziran İstanbul hükümetinin 16 mart 1920 tarihinden başlayarak yaptığı ve yapacağı antlaşmaların, verdiği ve vereceği imtiyazların hükümsüz sayılacağına ilişkin TBMM kararı. —Doğu bölgesinde seferberlik ilanı.

8 haziran Fransızlar'ın 200 asker çıkararak Karadeniz Ereğlisi'ni işgali (gördükleri direniş üzerine 19 haziran 1920'de boşaltmışlardır). —Viranşehir ve Siverek bölgesinde Milli aşireti ayaklanması (ayaklanmanın bastırılışı 26 haziran 1920).

13 haziran Çapanoğulları ayaklanması.

14 haziran İzmit bölgesinde Kuvayı inzibatiye'nin yenilgisi ve bazı birliklerin milli kuvvetlere katılması.

15 haziran Doğu'da XV. Kolordu komutanlığı'nın "Doğu cephesi komutanlığı" adını alması ve komutanlığına Kâzım Karabekir'in atanması.

16 haziran Sovyet Hariciye komiseri Çiçerin'in, Ankara hükümetine, Ermeniler'e karşı harekâtı onaylamadığını ve arabuluculuk önerisini bildiren notası.

18 haziran Zonguldak'ın Fransızlar tarafından yeniden işgali.

20 haziran Mustafa Kemal Paşa'nın ilgililere ve Rus Sovyet Cumhuriyeti'ne tebliğ edilmek üzere Kâzım Karabekir'e yazısı "Talat, Cemal, Enver paşaların Büyük Millet Meclisi namına hiçbir siyasi teşebbüse girişmeye selahiyetleri olmadığının ve bizimle hiçbir muhabere ve münasebetleri bulunmadığının kendilerine tebliği Heyeti vekile kararı gereğidir". —Yunanlılar'ın Batı cephesi'nde Köşk'e taarruzu ve cephenin düşmesi. —Ermeniler'in Oltu'yu işgali.

22 haziran Yunanlılar'ın Milne hattı'ndan genel taarruza geçmeleri. —Yunan kuvvetlerinin Akhisar'ı ikinci kez işgali.

23 haziran Salihli'nin Yunanlılar tarafından işgali. —Yozgat ayaklanmasını bastırmakla görevli Çerkez Ethem kuvvetlerinin asilerle çarpışarak Yozgat'a girişi.

24 haziran Yunan kuvvetlerinin Alaşehir, Soma, Kırkağaç'ı işgali.

24/25 haziran Batı cephesi komutanlığı'nın oluşturulması ve komutanlığına Ali Fuat Paşa'nın atanması.

25 haziran Bigadiç'in Yunanlılar tarafından işgali. —Karamürsel'in İngilizler tarafından işgali.

26 haziran Vekiller heyeti kararıyla "Elcezire" ve "Adana cephesi" komutanlıklarının oluşturulması.

27 haziran Adana cephesi komutanlığına albay Selahattin Adil Bey'in atanması.

29 haziran Savaştepe, Burhaniye, Eşme ve Sındırgı'nın Yunanlılar tarafından işgali.

30 haziran Yunan kuvvetlerinin Balıkesir'e girişi.

1 temmuz Edremit'in Yunanlılar tarafından işgali.

2 temmuz İngilizler'in Mudanya'ya asker çıkarması, kıyıdan ateşle karşılık verilmesi üzerine bu girişimden vazgeçmeleri. —Yunan kuvvetlerinin Erdek ve Bandırma'ya asker çıkarmaları. —Yunan kuvvetlerinin Kirmasti (Mustafakemalpaşa) ve Karacabey'i işgali. —Susığırlık'ın (Susurluk) Yunanlılar tarafından işgali.

3 temmuz Yunan kuvvetlerinin Nazilli'yi ikinci kez işgali. —Hıyaneti vataniye kanunu'na dayanarak Damat Ferit'in idama mahkûm edilmesi.

4 temmuz Ayvacık, Biga, Lapseki, Ezine ve Bayramiç'in Yunanlılar tarafından işgali. —İngilizler'in Batum'u terk etmeleri.

5 temmuz Yunanlılar'ın Buldan'ı işgali.

6 temmuz İzmit'in İngilizler tarafından işgali. —Gönen'in Yunanlılar tarafından işgali.

7 temmuz Balya'nın Yunanlılar tarafından işgali.

8 temmuz Yunanlılar'ın Bursa'yı işgali. —Ankara hariciye vekâleti'nin, Taşnak ermeni hükümetine Oltu'nun acele boşaltılmasını isteyen ültimatomu.

9 temmuz Ankara Hariciye vekâleti'nin Taşnak ermeni hükümetine Doğu'daki katliamları protesto eden ültimatomu.

10 temmuz Bursa'nın yunan işgali üzerine, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde başkanlık kürsüsünün siyah örtü ile örtülmesi kararı. —Orhaneli'nin Yunanlılar tarafından işgali.

12 temmuz İznik'in Yunanlılar tarafından işgali.

13 temmuz Gebze'nin işgali.

14 temmuz Doğu cephesi'nde, Ermeniler'in Dehne boğazını ele geçirmeleri. —Gördes'in Yunanlılar tarafından işgali.

19 temmuz Bekir Sami Bey başkanlığındaki türk kurulun Moskova'ya varışı.

20 temmuz Doğu Trakya'da yunan taarruzunun başlaması ve Tekirdağ'ın denizden çıkarma yapan Yunanlılar tarafından işgali. —Mürefte ve Çorlu'nun Yunanlılar tarafından işgal edilmesi.

21 temmuz Demirci'nin Yunanlılar tarafından işgali.

22 temmuz Saltanat şûrası'nda İtilaf devletleri'nin barış antlaşması taslağının (Sevr projesi) kabul edilmesi (yalnız topçu feriki Rıza Paşa kabul etmemiştir).

23 temmuz Lüleburgaz, Babaeski ile Hayrabolu'nun yunan kuvvetleri tarafından işgali.

23/24 temmuz Albay Cafer Tayyar Bey'in (Eğilmez) Yunanlılar'a tutsak düşüşü.

24 temmuz Yunanlılar'ın Uzunköprü'yü işgali. —Şile'nin işgali. —Halep'in Fransızlar tarafından işgali.

25 temmuz Edirne'nin Yunanlılar tarafından işgali. —Havsa ve Pınarhisar'ın Yunanlılar tarafından işgali. —İngilizler tarafından boşaltılan Batum'u Gürcüler'in işgali üzerine Ankara hükümetinin protestosu. —Kırklareli, Malkara ve Lalapaşa'nın Yunanlılar tarafından işgali.

27 temmuz İpsala, Şarköy, Vize, Demirköy'ün Yunanlılar tarafından işgali. —Yunan kralı Aleksandros I'in Edirne'ye girişi.

28 temmuz Taşnak ermeni hükümetinin, Ankara hükümetinin 8.7.1920 tarihli ültimatomuna Oltu'nun kendilerine ait olduğunu bildiren yanıtı. Enez'in Yunanlılar tarafından işgali.

31 temmuz Çerkez Ethem kuvvetlerinin Demirci önlerinde Yunanlılar'a taarruzu. —Kandıra'nın İngilizler tarafından işgali.

4 ağustos Gelibolu'nun işgali.

6 ağustos Saray'ın Yunanlılar tarafından işgali.

8 ağustos Düzce ve Bolu bölgesinde İkinci Düzce ayaklanması'nın başlaması (bastırılışı 23 eylül 1920).

10 ağustos İstanbul hükümeti ile İtilaf devletleri arasında Sevr antlaşması'nın imzalanması. —Yunus Nadi Bey tarafından yayımlanmakta olan *Yenigün* gazetesinin Ankara'da çıkmaya başlaması.

17 ağustos Moskova'da türk ve sovyet heyetleri arasında görüşmelerin başlaması.

17/18 ağustos Çerkez Ethem kuvvetlerinin Demirci civarında Yunanlılar'a baskını ve düşmanın Demirci'nin güneyine atılması.

18/19 ağustos Antep'te milli kuvvetlerin Fransızlar'ı kuşatma altına alması, fransız cephesinin yarılarak milli kuvvetlerin başarı kazanması.

19 ağustos Saltanat şûrası'nda Sevr antlaşması'nın imzası için oy verenlerle antlaşmayı imza edenlerin vatan haini ilan edilmeleri hakkında Türkiye Büyük Millet Meclisi kararı.

24 ağustos Ulusal harekete yardım etmek üzere İstanbul'da gizli olarak kurulan "Hamza grubu"nun faaliyete geçmesi.

28 ağustos Yunan kuvvetlerinin Elvanlar bölgesinde taarruzu.

29 ağustos Yunan kuvvetlerinin Uşak'ı işgali.

1 eylül Bakû'de Doğu halkları kurultayı'nın toplanması (sona erişi 7 eylül 1920).

3 eylül Simav'ın Yunanlılar tarafından işgali. —Nizip'in Fransızlar tarafından işgali.

4 eylül Câmi Bey'in (Baykut) Ankara hükümetinin Roma temsilciliğine atanması (1922 yılında ayrılmıştır).

5 eylül İkinci Yozgat ayaklanması. —Gediz'in Yunanlılar tarafından işgali. —Yalova'nın işgali. —Kandıra'nın kurtuluşu.

8 eylül Külçe altın halinde ilk parti sovyet yardımının Erzurum'a gelişi ve teslim alınışı.

10 eylül Bakû'de Mustafa Suphi tarafından Türkiye Komünist partisi'nin kuruluşu ve kongresi.

11 eylül "Firariler hakkında kanun"un TBMM'de kabulü (bu kanunla askerlik hizmetinden kaçanları yargılamak ve cezalandırmak üzere TBMM üyelerinden oluşan üçer kişilik İstiklal mahkemeleri kurulması hükme bağlanmıştır).

13 eylül Mustafa Kemal Paşa'nın "Halkçılık programı"nı yayımlaması.

16 eylül Mustafa Kemal Paşa'nın memleketteki bolşevik faaliyetleri hakkında Ali Fuat Paşa'ya telgrafı: "Gizli komünizm teşkilatını her surette durdurmak ve uzaklaştırmak mecburiyetindeyiz... Kendi arzularını kolaylıkla destekletmek isteyen birtakım kimseler hilekârane bir surette komünizm ve saire teşkilatına taraftar olduğumu daima yayıyorlar; fakat yanlıştır".

18 eylül Yedi bölgede en kısa sürede İstiklal mahkemesi kurulması hakkında TBMM kararı.
23 eylül İlk rus savaş malzemesi getiren motorun Tuapse'den Trabzon'a gelişi.
26 eylül Hıyaneti vataniye kanunu'na göre açılan davalarda İstiklal mahkemelerinin yetkili kılınması hakkında kanun.
28 eylül Doğu cephesi'nde milli kuvvetlerin Ermeniler'e taarruzu.
29 eylül Milli kuvvetlerin Kâzım Karabekir komutasında Sarıkamış'a girişi.
30 eylül Doğu cephesi'nde Merdinik'in milli kuvvetler tarafından ele geçirilişi. —İznik'in milli kuvvetler tarafından yunan işgalinden kurtarılması.
1 ekim Milli kuvvetlerin Kağızman'a girişi.
2/3 ekim Delibaş isyanı.
4 ekim Sovyet elçilik heyetinin Ankara'ya gelişi.
17 ekim Damat Ferit Paşa'nın sadaretten istifası.
18 ekim "Türkiye Komünist fırkası" adlı örgütün Ankara'da resmen kuruluşu (bu fırka, Mustafa Kemal Paşa'nın direktifi ve bilgisi dahilinde yakın arkadaşlarına kurdurulmuş danışıklı bir örgüttü).
21 ekim Tevfik Paşa'nın kabine kurması.
24 ekim Batı cephesi kuvvetlerinin Gediz'de bulunan yunan kuvvetlerine taarruzu.
25 ekim Milli kuvvetlerin Gediz'e girişi. —İngiliz, fransız ve italyan yüksek komiserlerinin barış antlaşmasının (Sevr antlaşması) onaylanması hakkında Tevfik Paşa'ya ortak notası.
27 ekim Yunanlılar'ın Bursa cephesinden ilerlemeye başlamaları, Yenişehir ve İnegöl'ü işgal etmeleri. —Gediz'e giren milli kuvvetlerin Yunanlılar'a taarruzu ile başlayan "Hamidiye hanı muharebesi" ve türk birliklerinin geri çekilmesi. —Doğu cephesi'nde milli kuvvetlerin Kars üzerine harekâta başlaması.
30 ekim Türk ordusunun Kars'a girişi.
31 ekim Doğu cephesi komutanı Kâzım Karabekir Paşa'nın ferik (korgeneral) rütbesine yükselişi.
3 kasım Doğu cephesi'nde, milli kuvvetlerin Gümrü yönünde harekete geçmesi. —Simav'ın Yunanlılar tarafından ikinci kez işgali.
4 kasım Gümrü yönünde harekete geçen milli kuvvetlerin Şahnalar hattını işgal etmesi.
6 kasım Ermeniler'in mütareke isteğinde bulunmaları.
7 kasım Ermeniler'le geçici mütareke. —Doğu ordusunun Arpaçay'a uzanan bölgeyi ve Gümrü'yü işgali.
9 kasım Batı cephesi'nin ikiye ayrılarak, Genelkurmay başkanı albay İsmet Bey'in (İnönü) Batı cephesi, albay Refet Bey'in (Bele) de Güney cephesi komutanlığına atanması.
10/11 kasım Doğu cephesi komutanlığı'nın, Ermeniler'in mütareke koşullarını kabul etmemesi nedeniyle birliklere harekâta devam emri vermesi.
12 kasım Doğu cephesi kuvvetlerinin Arpaçay'ın doğusuna geçmeleri. —Ermeniler'in Iğdır'ı boşaltarak Aras'ın kuzeyine çekilmeleri ve Iğdır'ın kurtuluşu.
13 kasım Albay Kâzım Bey (Dirik) başkanlığındaki diplomatik heyetin Tiflis'e varışı.
14/15 kasım Doğu cephesi'nde milli kuvvetlerin Ermeniler'i yenerek Dehne sırtlarına çıkışı.
17 kasım Ermeniler'in kendilerine daha önce bildirilen mütareke koşullarını kabul etmeleri.
21 kasım Ali Fuat Paşa'nın Moskova büyükelçiliğine atanması.
23 kasım Batı cephesi komutanlığı'nın emri ile Simav ve havalisi bölge komutanlığı'nın kurulması ve Eskişehir'de Kuvayı seyyare komutanlığı'na, bu komutanlığa bağlı olduklarının bildirilmesi.
24 kasım İznik'in Yunanlılar tarafından ikinci defa işgali.
27 kasım Çerkez Ethem'in kardeşi Tevfik'in Eskişehir'den, Batı cephesi komutanlığı'na telgrafı: "Seyyar kuvvetler ne bir tümen ve ne de muntazam bir kuvvet haline çevrilemez... Bendeniz bir defa bunun dışında da bir iş kabul edemem".
29 kasım "İstiklal madalyası ihdası" hakkında kanun.
2/3 aralık Ermeniler'le Gümrü antlaşması'nın imzalanması.
5 aralık Mustafa Kemal Paşa'nın Bilecik'te Ahmet İzzet Paşa başkanlığındaki İstanbul heyeti ile görüşmesi; görüşme sonucu heyetin İstanbul'a dönmesine izin vermeyeceğini ve birlikte Ankara'ya gidileceğini bildirmesi (Bilecik mülakatı).
7 aralık Türkiye Halk iştirakiyun fırkası'nın kuruluşu (14 temmuz 1920'de gizli olarak kurulan Türkiye Komünist partisi [hafi] 7 aralık 1920'den sonra resmen bu isim altında faaliyet göstermiştir).
9 aralık TBMM'nin gizli oturumunda cephelerdeki askeri durum ve düzenli ordu oluşturulması için bazı milis kuvvetlerinin tasfiyesi hakkında görüşmeler.
11 aralık Demirci Mehmet Efe ayaklanması.
14 aralık Yusuf Kemal Bey başkanlığında bir kurulun Sovyetler Birliği'ne gitmek üzere Ankara'dan hareketi.
15/16 aralık Güney cephesi komutanı Refet Bey'in, Demirci Mehmet Efe kuvvetlerini dağıtması ve Demirci Mehmet Efe'nin kaçışı.
23 aralık Kuvayı seyyare komutanı Çerkez Ethem'e "nasihat vermek" üzere bir mebus heyetinin Ankara'dan Kütahya'ya hareketi.
26 aralık Mebus heyetinin Kütahya'da Çerkez Ethem ve kardeşi Tevfik Bey ile görüşmesi (Çerkez Ethem ve kardeşleri bu görüşmede bazı koşullar ileri sürmüşler, özellikle albay Fahrettin Bey ve Refet Paşa'nın cepheden uzaklaştırılmalarını istemişlerdir). —İstanbul'da İngilizler'in denetimi altındaki Büyük postane altında Ankara ve Anadolu ile bağlantıyı sağlamak üzere gizli telgraf merkezi kurulması.
29 aralık Kuvayı seyyare komutanı Çerkez Ethem'in Kütahya'dan TBMM'nin meşruluğuna tecavüz eden telgrafı. —Batı cephesi'ne bağlı bazı kuvvetlerin Çerkez Ethem ve kuvvetlerini ortadan kaldırmak üzere harekete geçerek Kütahya'yı işgal etmeleri ve Ethem kuvvetlerinin Gediz'e doğru çekilmeleri.
30 aralık Demirci Mehmet Efe'nin hükümet kuvvetlerine teslim olması.
31 aralık Batı cephesi komutanı İsmet Bey'in Kütahya'dan Çerkez Ethem'e emri: "I. Seyyar kuvvetler kumandanlığını, sizden ve kardeşiniz Tevfik Bey'den sonra en kıdemli müfreze kumandanına teslim edip bırakınız".

1921

6 ocak Yunan ordusunun Eskişehir, Bursa ve Uşak cephelerinden geniş bir hat boyunca taarruza geçmesi.
9 ocak Bilecik ve Bozüyük'ün Yunanlılar tarafından işgali. —Yunanlılar'ın İnönü mevzilerinde taarruza başlaması ve Batı cephesi kuvvetleriyle şiddetli çarpışmalar olması.
10 ocak İnönü mevzilerinde Yunanlılar'la şiddetli çarpışmalar ve Birinci İnönü zaferi.
11 ocak Batı cephesi'nde Yunanlılar'ın geri çekilme kararını uygulamaya başlamaları.
12 ocak Ayaklanan Çerkez Ethem kuvvetlerinin Kütahya bölgesindeki mevzilere taarruzu ve Batı cephesi kuvvetleri tarafından püskürtülmesi.
17 ocak Mustafa Kemal Paşa'nın *United Telegraph* gazetesi muhabirine türk bağımsızlık savaşının amaçlarını açıklayan demeci: "Siyasi, adli, iktisadi ve mali bağımsızlığımızı imhaya ve neticede yaşama hakkımızı inkâr ve iptale matuf olan Sevr antlaşması bizce mevcut değildir. İstiklal ve hâkimiyetimizin gereklerini temin edecek bir barışın yapılması son emelimizdir".
20 ocak Teşkilatı esasiye kanunu'nun (Anayasa) TBMM'de kabulü.
22 ocak Çerkez Ethem kuvvetlerinin bir bölümü dağılır ya da yeniden milli kuvvetlere katılırken çok küçük bir bölümünün Yunanlılar'a sığınması.
24 ocak Fevzi Paşa'nın (Çakmak) İcra vekilleri heyeti başkanlığına seçilmesi.
25 ocak Paris'te İtilaf devletleri temsilcilerinin toplantısı ve Sevr antlaşması'nı değiştirmek için türk ve yunan hükümetlerini 21 şubat 1921'de Londra'da toplanacak bir konferansa davet kararı alması. —Paris toplantısı'nda Curzon'un demeci: "İstanbul hükümeti mefluç ve Mustafa Kemal Türkiye'nin hakiki hâkimidir".
26 ocak İtilaf devletleri İstanbul temsilcilerinin Londra barış konferansı'na delege gönderilmesini sadrazam Tevfik Paşa'ya bildirmeleri (İtilaf temsilcileri osmanlı heyeti içinde Ankara hükümeti temsilcilerinin de bulunmasını istemişlerdir).
27 ocak Sadrazam Tevfik Paşa'nın Mustafa Kemal Paşa'ya Londra'da toplanacak barış konferansı için osmanlı heyetine katılmak üzere TBMM'den üye isteyen telgrafı.
28 ocak Mustafa Kemal Paşa'nın sadrazam Tevfik Paşa'nın 27 ocak 1921 tarihli telgrafına cevabı: "Milli iradeye dayanarak Türkiye'nin mukadderatına elkoyan yegâne meşru ve müstakil hâkim kuvvet, Ankara'da aralıksız toplanan TBMM'dir. Türkiye'ye ait bütün meselelerin halline memur ve her türlü harici münasebetlere muhatap, ancak bu Meclis'in Heyet-i hükümetidir... Düvel-i itilafiye, Londra'da yapacakları konferansta, Doğu meselesini adalet ve hukuk dairesinde halletmeye karar vermişlerse davetlerini TBMM hükümetine doğrudan doğruya tevcih etmelidirler". —Mustafa Kemal Paşa'nın sadrazam Tevfik Paşa'ya ikinci telgrafı ve istekleri: "Zat-ı şahane, TBMM'yi tanıdığını kısa bir hatt-ı hümayun ile ilan buyuracaklardır".
28/29 ocak Mustafa Suphi ve arkadaşlarının, Yahya Kâhya'nın adamları tarafından Trabzon açıklarında öldürülmeleri.
30 ocak İcra vekilleri heyeti reisi Fevzi Paşa'nın, Tevfik Paşa'ya telgrafı: "Londra konferansı'na iştirak edecek Türkiye delege heyeti, yalnız TBMM hükümeti tarafından seçilip gönderilecektir". —Antep'te Fransızlar'ın Musullu cephesine taarruzları ve milli kuvvetlerce geri püskürtülmesi.
30/31 ocak Fransız kuşatmasındaki Antep'te, şehir içindeki milli kuvvetlerin huruç hareketi, düşmanla şiddetli çarpışmalar ve bazı bölgelerde düşman cephesinin yarılması.
5 şubat TBMM'nin gizli oturumunda Londra konferansı'na Ankara hükümeti adına bir heyet gönderilmesi ve heyetin Meclis üyelerinden oluşmasının karar altına alınması.
6 şubat Londra konferansı'na gitmek üzere Bekir Sami Bey başkanlığında türk heyetinin Ankara'dan hareketi.
8 şubat Antep'in düşmesi. —Antep'in adının TBMM tarafından "Gaziantep"e çevrilmesi.
17 şubat Bekir Sami Bey başkanlığındaki TBMM heyetinin Roma'ya varışı ve Bekir Sami Bey'in İtalya Dışişleri bakanı kont Sforza ile görüşmesi.
18 şubat Yusuf Kemal Bey başkanlığındaki türk delege heyetinin Moskova'ya varışı.
19 şubat Ali Fuat Paşa'nın Moskova'ya varışı. —Sovyet elçisi Budu Mdivani'nin Ankara'ya gelişi.
21 şubat İkinci Londra konferansı'nın açılışı (sona erişi 12 mart 1921).
23 şubat Londra konferansı'nda osmanlı delegesi sadrazam Tevfik Paşa'nın söz hakkını, TBMM temsilcilerine bıraktığını ifadesi. —Gürcüler'in çekilmesi ve onayıyla Ardahan ve Artvin'in Doğu cephesi kuvvetleri tarafından geri alınışı (Ardahan ve Artvin'in kurtuluşu).
1 mart İsmet Bey'in (İnönü) mirliva (general) rütbesine yükseltilmesi. —Moskova'da, Yusuf Kemal Bey'in başkanlığındaki TBMM hükümeti temsilcileriyle Afganistan temsilcisi arasında bir anlaşma imzası.
6 mart Koçkiri ayaklanması (bastırılışı 17 haziran 1921).
11 mart Doğu cephesi'nde Batum'un milli kuvvetler tarafından alınışı. —Bekir Sami Bey'in Londra'da fransız Başbakanı Briand ile antlaşma imzalaması (TBMM tarafından kabul edilmemiştir).
12 mart Londra konferansı'nın sona erişi ve İtilaf devletleri'nin barış önerisi. —Bekir Sami Bey ile İtalya Dışişleri bakanı kont Sforza arasında Londra'da antlaşma imzalanması (TBMM tarafından kabul edilmemiştir). —Mehmet Akif'in şiirinin TBMM'de "İstiklal marşı" olarak kabulü.
14 mart Doğu cephesi'nde milli kuvvetlerin Ahılkelek'i ele geçirişi.
15 mart Talat Paşa'nın Berlin'de bir ermeni tarafından vurularak şehit edilmesi.
16 mart TBMM hükümeti ile Sovyetler Birliği arasında "Moskova antlaşması"nın imzalanması.
17/18 mart Gürcü hükümetinin Batum'u terk etmesi, albay Kâzım Bey'in (Dirik) Batum mutasarrıfı olarak göreve başlaması.
23 mart Yunan ordusunun Bursa ve Uşak cephesinden ileri harekâta başlaması.
25 mart Yunanlılar'ın Sapanca'yı işgali.
26 mart Adapazarı ve Söğüt'ün Yunanlılar'ca işgali.
27 mart Yunanlılar'ın İnönü mevzilerine taarruza başlaması. —Afyonkarahisar'ın Yunanlılar tarafından işgali.
28 mart Batı cephesi'nde Kanlısırt ve Metristepe mevzilerinin Yunanlılar'ın eline geçişi. —Doğu cephesi kuvvetlerinin Moskova antlaşması gereğince Batum, Ahıska ve Ahılkelek'i boşaltması.
31 mart Türk karşı taarruzu ve Yunanlılar'ın geri çekilmeye başlaması.
1 nisan İkinci İnönü zaferi. —Mustafa Kemal Paşa'nın İsmet Paşa'ya telgrafı: "Siz orada yalnız düşmanı değil, milletin makûs talihini de yendiniz. İstila altındaki bedbaht topraklarımızla beraber bütün vatan, bugün en uzak köşelerine kadar zaferinizi kutluyor. Düşmanın istila hırsı, azim ve hamiyetinizin yalçın kayalarına başını çarparak hurdahaş oldu". —Çivril'in Yunanlılar tarafından ikinci kez işgali.
2 nisan Bolvadin'in Yunanlılar tarafından işgali.
7/8 nisan Aslıhan bölgesinde yunan kuvvetleriyle milli kuvvetler arasında Aslıhanlar muharebesi (3 gün sürmüş ve Yunanlılar'ın çekilmesiyle sonuçlanmıştır).
12 nisan Mustafa Kemal Paşa'nın yunan ordusunun Anadolu'daki mezalimine ilişkin "İnsanlık âlemine" beyannamesi.
13 nisan Dumlupınar mevzilerinde yunan kuvvetleriyle milli kuvvetler arasında çarpışmalar.

27 nisan Mustafa Kemal Paşa'nın, İnebolu'ya gelen şehzade Ömer Faruk Efendi'ye Anadolu'ya geçmesinin sakıncalı olacağını bildiren telgrafı.

28 nisan İzmit'in İngilizler'in ayrılışı üzerine Yunanlılar tarafından işgali. —İngilizler tarafından Malta'da tutulan 40 türkün serbest bırakılması.

3 mayıs Güney ve Batı cephelerinin birleştirilerek komutanlığının İsmet Paşa'ya verilmesi. —İstanbul'da gizli olarak kurulan "Müdafaai milliye" teşkilatının Ankara hükûmeti tarafından resmen tanınması.

10 mayıs TBMM'de "Anadolu ve Rumeli Müdafaai hukuk grubu"nun kuruluşu ("Birinci grup").

11 mayıs Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu ve Rumeli müdafaai hukuk grubu başkanlığına seçilmesi.

13 mayıs İstanbul'da İtilaf devletleri üç yüksek komiserinin "Boğazlar'ın tarafsızlığı" hakkında kararı.

22 mayıs Mustafa Kemal Paşa'nın Doğu cephesi komutanı Kâzım Karabekir'e telgrafı: "Enver Paşa'nın karşınıza gelmesi veyahut isim ve kıyafet değiştirerek Anadolu'ya girmeye teşebbüsü varid-i hatırdır. Bölgenizde müessir tedbir alınması muvafık olur".

24 mayıs İngiliz casusu Mustafa Sagir'in Ankara'da idamı.

25 mayıs İtalyanlar'ın Marmaris'i boşaltmaları.

1 haziran İtalyanlar'ın Antalya dolaylarını boşaltmaları.

9 haziran Franklin Bouillon başkanlığında fransız heyetinin Ankara'ya gelişi.

12 haziran Yunan kralı Konstantin'in İzmir'e gelişi ve Anadolu'daki yunan ordusuna bildirisi: "Askerler! Vatanın sesi beni yeniden sizin komutanınız olmaya çağırdı. Elen ülküsü için çarpışıyoruz, ileri".

21 haziran Fransızlar'ın Zonguldak'ı boşaltmaları (Zonguldak'ın kurtuluşu). —Adapazarı'nın Kuvayı milliye tarafından Yunanlılar'dan alınışı (Adapazarı'nın kurtuluşu).

28 haziran Milli kuvvetlerin İzmit'e girişi (İzmit'in kurtuluşu).

4 temmuz Karamürsel'in milli kuvvetler tarafından kurtarılışı.

5 temmuz Menteşe sancağı'nın (Muğla) italyan işgalinden kurtuluşu.

10 temmuz Yunan ordusunun genel taarruzu ve Kütahya-Eskişehir savaşlarının başlaması. —Yunanlılar'ın İnegöl'ü ikinci kez işgali. —Yunanlılar'ın Yenice'yi işgali.

11 temmuz Yunanlılar'ın Köprühisar'ı işgali.

12 temmuz Gediz'in Yunanlılar'ın eline geçmesi.

13 temmuz Afyonkarahisar'ın Yunanlılar tarafından ikinci kez işgali. —Yunanlılar'ın Pazaryeri'ni işgali, Altıntaş'a, Bilecik'e girişi.

14 temmuz Tavşanlı'nın Yunanlılar tarafından işgali.

15 temmuz Batı cephesi'nde Yumruçal ve Nasuhçal muharebeleri ve 4. Tümen komutanı yarbay Nâzım Bey'in şehit oluşu. —Bozüyük'ün Yunanlılar tarafından işgali.

16 temmuz Köprühisar'ın milli kuvvetler tarafından işgali.

17 temmuz Kütahya, Emet, Simav (3. kez), Seyitgazi ve Demirci'nin (3. kez) Yunanlılar tarafından işgali.

18 temmuz Mustafa Kemal Paşa'nın Batı cephesi karargâhında İsmet Paşa'ya talimatı: "Orduyu, Eskişehir'in kuzey ve güneyinde topladıktan sonra, düşman ordusuyla araya büyük bir mesafe koymak lazımdır ki, ordunun tanzim, tensik ve takviyesi mümkün olabilsin. Bunun için Sakarya doğusuna kadar çekilmek caizdir".

19 temmuz Yunanlılar'ın Eskişehir yönünde ilerlemeleri ve akşam Eskişehir'e girişleri (Eskişehir'in işgali). —Milli kuvvetlerin Yalova'ya girişi (Yalova'nın kurtuluşu). —Yunan kralı Konstantin'in Uşak'a gelişi.

20 temmuz Batı cephesi'nde Yunanlılar'la Kanlıpınar (Sultaniye) ve Çamtepe muharebeleri.

21 temmuz Batı cephesi kuvvetlerinin Eskişehir doğusunda karşı taarruzu ve Yunanlılar tarafından karşı konulması (Eskişehir muharebesi).

22 temmuz Yunan kralı Konstantin'in Eskişehir'e gelişi ve başkomutanlığı üzerine alışı.

23 temmuz Batı cephesi birliklerinin Sakarya'nın doğusuna doğru çekilme yürüyüşüne devam etmeleri. TBMM'nin gizli oturumunda İcra vekilleri heyeti reisi Fevzi Paşa'nın hükûmet merkezinin Kayseri'ye taşınmasına ilişkin Heyeti vekile kararını bildiren demeci (TBMM'de sert tartışmalar, hatiplerin Ankara'nın savaşsız teslimini kabul etmemeleri. Ankara'nın savunulmasına ve ayrıca cephedeki durumu öğrenmek üzere bir heyet gönderilmesine ilişkin karar). —Yunan kralı Konstantin'in Kütahya'ya gelişi.

24 temmuz Köprühisar ve Kavaklı'nın Yunanlılar tarafından işgali.

25 temmuz Batı cephesi'nde türk ordusunun çekilme yürüyüşünü tamamlayarak Sakarya nehrinin doğusuna çekilmesi. —Yunanlılar'ın Yenişehir'i üçüncü kez işgali.

30 temmuz TBMM gizli oturumunda, "hükûmet ve meclis'in mümkün olduğu kadar Ankara'da faaliyetine devamına, hakiki lüzum ve zaruret hâsıl olduğu takdirde, yeni bir karar alınmasına" ilişkin önergenin kabulü.

1 ağustos Franklin Bouillon'un Paris'e dönüşü.

5 ağustos Mustafa Kemal Paşa'ya geniş yetkilerle ve 3 ay süreyle başkomutanlık tevcih eden kanunun TBMM'de kabulü. —Fevzi Paşa'nın, İsmet Paşa'nın istifası üzerine Genelkurmay başkanlığına seçilmesi. —Refet Paşa'nın Milli müdafaa vekilliğine seçilmesi (Dahiliye vekilliği de vekâleten üzerinde bırakılmıştır).

7 ağustos Başkomutan Mustafa Kemal Paşa'nın "1-6. tekâlif-i milliye emirleri"ni yayımlaması. —Sandıklı'nın Yunanlılar tarafından işgali. —Malta'dan dönen Fethi Bey'in (Okyar) Ankara'ya gelişi.

13 ağustos Yunanlılar'ın Sakarya'daki türk mevzilerine doğru ileri harekâta başlaması.

15 ağustos Yunanlılar'ın Sivrihisar'ı işgali. —Yunan kralı Konstantin'in ordularına "Ankara'ya" emrini vermesi.

16 ağustos İngiltere Başbakanı Lloyd George'un Avam kamarası'nda konuşması: "Kemalist ayaklanmayı bastırmak için Anadolu içlerine kadar ingiliz askerleri gönderilemediğine göre, tek bir şık vardır; o da her iki tarafı sonuna kadar vuruşturmaktır".

20 ağustos Bolvadin'in Yunanlılar tarafından ikinci kez işgali.

21 ağustos Çay'ın Yunanlılar tarafından işgali.

23 ağustos Yunan ordusunun taarruzu ve Sakarya meydan savaşı'nın başlaması.

26 ağustos Başkomutan Mustafa Kemal Paşa'nın emri: "Hattı müdafaa yoktur, sathı müdafaa vardır. O satıh bütün vatandır. Vatanın her karış toprağı, vatandaşın kanıyla ıslanmadıkça terk olunamaz".

13 eylül Sakarya meydan savaşı'nın sonuçlanması ve yunan kuvvetlerinin Sakarya nehrinin doğusunda imhasıyla zaferin kazanılması. —Fahrettin (Altay) ve Kâzım (Özalp) beylerin "general" rütbesine yükseltilmeleri.

14 eylül Yunanlılar'ı kovalayan türk kuvvetlerinin Sakarya'nın batısına geçmesi. —Başkomutan Mustafa Kemal Paşa'nın "genel seferberlik ilanı"nı bildiren emri.

18 eylül Yunan kuvvetlerinin Eskişehir'e doğru çekilmeleri.

19 eylül Başkomutan Mustafa Kemal Paşa'ya müşir (mareşal) rütbesi ve "Gazi" unvanının verilişi.

24 eylül Franklin Bouillon'un Ankara'ya gelişiyle türk-fransız görüşmelerinin yeniden başlaması. —Bolvadin ve Çay'ın kurtuluşu.

26 eylül Yunan kralı Konstantin'in Atina'ya dönmek üzere Bursa'dan ayrılışı.

13 ekim TBMM hükûmetiyle Kafkas cumhuriyetleri (Azerbaycan, Gürcistan, Ermenistan) arasında "Kars antlaşması"nın imzalanması.

20 ekim TBMM hükûmeti ile Fransa arasında "Ankara itilafnamesi"nin imzalanması.

23 ekim İstanbul'da, Ankara hükûmetinin siyasi temsilcisi Hamit Bey ile İngilizler arasında Anadolu'daki ingiliz esirleriyle Malta'daki türk esirlerinin değiştirilmesi hakkında anlaşma imzalanması.

31 ekim Başkomutanlık süresinin 5 kasım 1921'den başlayarak 3 ay daha uzatılması.

1 kasım İnebolu'da 23 ekim 1921 anlaşmasına göre Türkler'le İngilizler arasında tutsak değişimi.

15 kasım Malta'dan dönen Rauf Bey'in (Orbay) TBMM'ye katılışı.

17 kasım Rauf Bey'in Nafıa vekilliğine seçilişi.

13 aralık General Frunze başkanlığındaki Ukrayna heyetinin Ankara'ya gelişi.

24 aralık Osmaniye'nin kurtuluşu. —TBMM'nin gizli oturumunda veliaht Abdülmecit Efendi'nin Meclis başkanlığına gönderdiği TBMM'yi tanıyan mektubun okunması.

25 aralık Gaziantep'in kurtuluşu.

27 aralık Tarsus'un kurtuluşu.

1922

2 ocak Türkiye ile Ukrayna arasında Ankara'da "Dostluk antlaşması" imzalanması.

3 ocak Mersin'in kurtuluşu.

4 ocak Dörtyol'un kurtuluşu.

5 ocak Adana'nın kurtuluşu.

14 ocak Kâzım Paşa'nın (Önalp) Milli müdafaa vekilliğine seçilmesi.

28 ocak Sovyet elçisi Aralov'un Ankara'ya gelişi.

1 şubat Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın İngilizler'in Musul'daki siyasi faaliyetleri nedeniyle Milli müdafaa vekâleti'ne emri (Misakı milli sınırları içinde kalan Musul'un kurtarılması amacıyla Revandiz bölgesine bir kısım kuvvet gönderilmesi).

4 şubat Başkomutanlık kanunu'nun TBMM'de ikinci kez üç ay süreyle uzatılması.

7 şubat Hariciye vekili Yusuf Kemal Bey başkanlığındaki heyetin Avrupa'ya gitmek üzere Ankara'dan hareketi.

6 mart TBMM'nin gizli oturumlarında başkomutan Mustafa Kemal Paşa'nın askeri durum hakkında konuşması: "Ordumuzun kararı, taarruzdur. Fakat, bu taarruzu tehir ediyoruz. Sebebi hazırlığımızı tamamen ikmale biraz daha zaman lazımdır".

9 mart Özdemir Bey'in Musul bölgesini takviye etmek üzere Revandiz'e hareketi.

16 mart İstanbul hükûmeti Hariciye nazırı Ahmet İzzet Paşa ve Ankara hükûmeti Hariciye vekili Yusuf Kemal Bey'in Londra'da Lord Curzon ile ayrı ayrı görüşmeleri.

22 mart Paris'te toplanan İtilaf devletleri dışişleri bakanlarının İstanbul, Ankara ve yunan hükûmetlerine mütareke önerisi.

24 mart Mustafa Kemal Paşa'nın cepheden, Vekiller heyeti başkanlığına direktifi: "Mütareke teklifini iyi telakki etmek lazımdır... Biz, yalnız onların teklif ettiği şartları kabul edemeyeceğimizden mukabil şartları öne süreceğiz".

26 mart Paris'te toplanan İtilaf devletleri dışişleri bakanlarının İstanbul, Ankara ve Atina hükûmetlerine mütareke koşullarını içeren ikinci notası.

5 nisan İtilaf devletleri dışişleri bakanlarının 22 mart 1922 tarihli notasına TBMM hükûmetinin cevabı (mütareke ile birlikte Anadolu'nun boşaltılmasına başlanması ve 4 ay içinde tamamlanması).

10 nisan İtalya'da İtilaf devletleri dışişleri bakanlarının katılımıyla "Cenova konferansı" (19.5.1922'de son bulmuştur).

13 nisan İtalyanlar'ın Söke bölgesini boşaltmaya karar vermeleri.

15 nisan İtilaf devletleri dışişleri bakanlarının TBMM hükûmetinin 5 nisan 1922 tarihli notasına olumsuz cevapları.

21 nisan İtalyanlar'ın Söke'yi boşaltması ve aynı gün Yunanlılar'ın işgali.

22 nisan TBMM hükûmetinin İtilaf devletleri dışişleri bakanlarının 15 nisan 1922 tarihli notasına cevabı ve İzmit'te bir barış konferansı toplanması önerisi.

6 mayıs Mustafa Kemal Paşa'nın başkomutanlığının üç ay süreyle uzatılması.

3 haziran Yunanlılar'ın işgal ettikleri bölgelerde yaptıkları zulümlerin bütün dünya parlamentolarına bildirilmesi hakkında TBMM kararı.

4 haziran Yunan Küçük Asya ordusu başkomutanlığına general Hacıanesti'nin getirilişi.

5 temmuz Fethi Bey'in Vekiller heyeti kararıyla Avrupa'ya hareketi (Paris ve Londra'ya giderek bazı temaslarda bulunmuştur).

20 temmuz Başkomutanlığın süresiz olarak Mustafa Kemal Paşa'nın üzerinde kalmasının TBMM'de kabulü.

21 temmuz Başkomutan Mustafa Kemal Paşa'nın cepheye gitmek üzere Ankara'dan ayrılışı.

27/28 temmuz Akşehir'e çağrılan ordu komutanlarına gece, Mustafa Kemal Paşa tarafından Büyük taarruz planı açıklanarak görüşmeler yapılması.

29 temmuz Yunanistan'ın İtilaf devletleri'ne "Milli türk hükûmetini barışa zorlayacak tek çarenin, İstanbul'un kendileri tarafından işgali olacağını" bildiren notası. —İtilaf devletleri'nin Yunanistan'a İstanbul'u işgal etmelerine izin vermeyeceklerini bildiren notası.

30 temmuz Başkomutan Mustafa Kemal Paşa'nın Akşehir'de Genelkurmay başkanı Fevzi Paşa ve Batı cephesi komutanı İsmet Paşa ile yapılacak taarruz hakkında görüşmesi.

6 ağustos Batı cephesi komutanı İsmet Paşa'nın, emrindeki ordulara gizli olarak "taarruza hazırlık" emrini vermesi.

17 ağustos Başkomutan Mustafa Kemal Paşa'nın, gizli olarak Ankara'dan otomobille Konya'ya hareketi.

20 ağustos Başkomutan Mustafa Kemal Paşa'nın Konya'dan Akşehir'e gelişi ve cephe komutanı İsmet Paşa'ya 26 ağustos 1922 sabahı için taarruz emri vermesi.

22 ağustos Anadolu'daki Yunanistan'ın Küçük Asya ordusu komutanı general Hacıanesti'nin görevden alınarak yerine general Trikopis'in atanması (Trikopis bu atamayı Türkler'e esir düştükten sonra, 3 eylül 1922 günü Mustafa Kemal Paşa'dan öğrenmiştir).

25 ağustos Başkomutanlık, Genelkurmay ve Batı cephesi karargâhlarının Şuhut'tan savaşın yönetileceği Kocatepe'nin G.-B.'sındaki çadırlı ordugâha nakledilmesi.

26 ağustos Sabah saat 5.30'da topçu ateşiyle türk Büyük taarruzu'nun başlaması. —İznik'in kurtuluşu.

26/27 ağustos Büyük taarruz'dan sonra yunan ordusunun müstahkem mevzilerinin düşürülmesi ve düşmanın çekilmeye başlaması.

30 ağustos Yunan ordusunun bütünüyle sarılması ve

imha edilmesi sonucu "Başkomutan meydan savaşı"nın kazanılması. —Kütahya'nın kurtuluşu. —Çivril'in kurtuluşu.

31 ağustos Türk ordusunun İzmir yönünde yunan kuvvetlerini izlemesi

1 eylül Başkomutan Mustafa Kemal Paşa'nın türk ordusuna beyannamesi: "Bütün arkadaşlarımın Anadolu'da daha başka meydan muharebeleri verileceğini göz önüne alarak ilerlemesini ve herkesin fikri güçlerini ve kahramanlık ve vatanseverlik kaynaklarını yarışırcasına göstermeye devam etmesini isterim. Ordular, ilk hedefiniz Akdenizdir. İleri!". —Gediz ve Seyitgazi'nin kurtuluşu.

2 eylül Eskişehir'in kurtuluşu. —I. Yunan kolordusu komutanı general Trikopis ile II. Yunan kolordusu komutanı general Diyenis ve bazı yüksek rütbeli subayların esir alınışı. —Yunan hükûmetinin, Türkiye ile mütareke yapılabilmesi için İngiltere'ye aracılık önerisi.

3 eylül Emet, Tavşanlı, Eşme, Sındırgı, Bigadiç' in kurtuluşu. —Genelkurmay başkanı Fevzi Paşa'nın müşir (mareşal), Batı cephesi komutanı İsmet Paşa'nın ferik (korgeneral) rütbesine yükselişi. —Selendi'nin kurtuluşu.

4 eylül İcra vekilleri heyeti reisi Rauf Bey'in cephede bulunan başkomutan Mustafa Kemal Paşa'ya İstanbul'daki İtilaf temsilcilerinin mütareke isteği hakkında telgrafı. —Bozüyük, Söğüt, Demirci, Kula, Sangöl, Buldan'ın kurtuluşu.

5 eylül Mustafa Kemal Paşa'nın, Vekiller heyeti' nin 4 eylül 1922 tarihli telgrafına cevabı: "Anadolu'daki yunan ordusu kesin şekilde mağlup edilmiştir. Anadolu için herhangi bir görüşmeye gerek kalmamıştır. Mütareke, ancak Trakya için sözkonusu olabilir". —Nazilli, Simav, Salihli, Ödemiş, Alaşehir, Gördes, Pazaryeri'nin kurtuluşu.

6 eylül Balıkesir, Gönen, Bilecik, Söke, İnegöl, Pazarcık, Tire, Bayındır, Akhisar, Ahmetli, Savaştepe'nin kurtuluşu. —10 temmuz 1920 günü Meclis kürsüsüne örtülen siyah örtünün "Büyük zafer" üzerine kaldırılması hakkında TBMM kararı.

7 eylül İtilaf devletleri temsilcilerinin yunan hükûmeti adına Hamit Bey aracılığıyla Ankara hükûmetine başvurmaları ve Anadolu'yu boşaltmak koşuluyla Yunanistan'ın mütareke isteğini bildirmeleri. —Saruhanlı, Turgutlu ve Kuşadası'nın kurtuluşu. —Genelkurmay başkanı Fevzi Paşa'nın Salihli'den, Sarıkamış'ta bulunan Doğu ve Diyarbakır'da bulunan Elcezire cephesi komutanlıklarına emri: "Musul bölgesi de Misakı milli sınırlarımız içinde olduğundan, gerekirse silahla kurtarılması için komutanlıklarınızca gereken hazırlıkların yapılması ve tasarruf edilebilecek kuvvetlerin hazırlanması".

8 eylül Manisa ile Nif'in (Kemalpaşa) kurtuluşu.

9 eylül Türk süvarilerinin İzmir'e girişi ve Kadifekale'ye türk bayrağının çekilmesi. —Mustafa Kemal Paşa'nın Nif'e (Kemalpaşa) gelişi ve geceyi burada geçirişi. —Seydiköy'ün kurtuluşu.

10 eylül Büyük zafer üzerine İstanbul hükûmetinin Mustafa Kemal Paşa'ya "Kumandan-ı besâlet-unvan" hitabıyla tebrik telgrafı.

11 eylül Orhaneli'nin kurtuluşu. —İngilizler'in, Fransızlar'ın ve İtalyanlar'ın Çanakkale boğazının Anadolu kıyısına asker göndermeleri.

12 eylül İzmir'deki ingiliz başkonsolosu Harry Lamb'ın Mustafa Kemal Paşa ve Ankara hükûmeti ile İngiltere arasındaki ilişkiler hakkında görüşmesi. —Gemlik'in kurtuluşu. —Milli kuvvetlerin Mudanya taarruzu; Mudanya'ya girişi ve 2. Yunan tümeni'nin esir oluşu. —Urla, Seferihisar ve Kırkağaç'ın kurtuluşu.

13 eylül İzmir'de düşmanların sabotajı sonucu ermeni mahallesinden başlayan büyük yangın. —Karacabey ve Soma'nın kurtuluşu.

14 eylül Bergama, Dikili, Foça ve Menemen'in kurtuluşu.

15 eylül Balya, Edremit, Burhaniye, Ayvalık ve Kirmasti'nin (Mustafakemalpaşa) kurtuluşu. —Lloyd George'un, İtilaf devletleri ve ingiliz dominyonlarını Türkler'e karşı Boğazlar'ın müdafaasında birleşmeye çağırması (Fransızlar ve İtalyanlar bu çağrıya olumsuz tavır almışlardır).

16 eylül Karaburun'un kurtuluşu. —Çeşme'nin kurtuluşu.

17 eylül Bandırma'nın kurtuluşu.

18 eylül Erdek'in kurtuluşu. —Batı Anadolu'nun yunan ordusundan tümüyle temizlenmesi. İtilaf devletleri'nin İstanbul ve Boğazlar çevresindeki işgal bölgelerinin tarafsızlığına uyulması hakkında TBMM hükûmetine notası. —Fransız yüksek komiseri general Pelle'nin İzmir'e gelişi ve Mustafa Kemal Paşa ile görüşmesi.

20 eylül Boğazlar'a karşı girişilen türk harekâtını durdurmak ve bir barış konferansına zemin hazırlamak üzere Fransa, İngiltere ve İtalya temsilcilerinin Paris'te toplanmaları (bu toplantılar 23 eylül 1922'ye kadar sürmüştür). —Çanakkale'deki fransız ve italyan kuvvetlerinin geri çekilmeleri. —Bayramiç'in kurtuluşu.

20/21 eylül Ayvacık'ın kurtuluşu.

21 eylül Kocaeli tarafsız bölgesindeki ingiliz askerlerinin, bölgeyi boşaltarak İstanbul'a hareketi.

22 eylül Mustafa Kemal Paşa'nın İstanbul ve Boğazlar üzerine harekât ile ilgili Kâzım Karabekir'e telgrafı: "Pek kuvvetli olmamıza rağmen siyasette de pek hesaplı ve mutedil bulunuyoruz. Her halde meseleyi siyasetle halletmeyi tercih etmekteyiz". —Ezine'nin kurtuluşu. —Milli kuvvetlerin Susurluk'a girişi. —Damat Ferit Paşa'nın İstanbul'dan Avrupa'ya kaçışı.

23 eylül İtilaf devletleri dışişleri bakanları imzasıyla Mustafa Kemal Paşa'ya "askeri harekâtın durdurulması ve bir barış konferansının toplanmasıyla ilgili" nota verilmesi. —Türk süvarilerinin Çanakkale'de "tarafsız bölge"ye girişleri. —Lapseki'nin kurtuluşu.

24 eylül Türk kuvvetlerinin Çanakkale'de "tarafsız bölge"yi işgali üzerine ingiliz birliklerinin daha dar bir mevziye yerleşmek üzere geri çekilmeleri. —Sovyet hükûmetinin, İtilaf devletleri'ne Boğazlar sorunuyla ilgili görüşlerini kapsayan notası.

26 eylül General Harrington'un, türk süvarilerinin Boğazlar üzerine harekâtıyla ilgili olarak türk kuvvetlerinin tarafsız bölge dışına çekilmesi hakkında Mustafa Kemal Paşa' ya telgrafı.

27 eylül Yunanistan'da çıkan askeri ihtilal sonucu kral Konstantin'in, oğlu lehine tahttan ve Atina'dan ayrılışı.

28 eylül Boğazlar'a yönelen harekâtın Franklin Bouillon'un teminatı üzerine Mustafa Kemal Paşa tarafından durdurulması.

29 eylül Mustafa Kemal Paşa'nın İtilaf devletleri dışişleri bakanlarının 23 eylül 1922 tarihli notasını cevaplandırması (Cevabi notada Mudanya konferansı'nın kabul edildiği, açılışın 3 ekim 1922 olmasının uygun olacağı, İsmet Paşa'nın delege atandığı ve konuşulacak hususlar bildirilmiştir).

3 ekim Mudanya konferansı'nın öğleden sonra başlaması (konferansa Batı cephesi komutanı İsmet Paşa'nın başkanlığı altında İngiltere delegesi general Harrington, Fransa delegesi general Charpy, İtalya delegesi general Mombelli katılmışlardır).

6 ekim Mustafa Kemal Paşa'nın İsmet Paşa'ya telgrafı: "Trakya'nın TBMM hükûmetine iadesi kabul edilmediği takdirde 6/7 ekimde hemen İstanbul üzerine harekete geçiniz".

9 ekim Refet Paşa'nın (Bele) Ankara hükûmetince İstanbul temsilciliğine, aynı zamanda Doğu Trakya'yı teslim almaya memur edilmesi.

11 ekim Mudanya mütarekesi'nin imzalanması.

15 ekim Mudanya mütarekesi'nin yürürlüğe girmesi.

17 ekim Tevfik Paşa'nın, Mustafa Kemal Paşa'ya telgrafı: "Yakında toplanması gerekecek barış konferansına İstanbul ve Ankara delegelerinin birlikte katılmaları uygun olacaktır. Bu gaye ile önceden bir zatın görüşmek üzere İstanbul'a gönderilmesi".

18 ekim Mustafa Kemal Paşa'nın, Tevfik Paşa'ya cevabı: "TBMM ordularının kazandığı kesin zaferin tabii neticesi olmak üzere vukuu yakın olan barış konferansında Türkiye devleti, yalnız ve ancak TBMM hükûmeti tarafından temsil olunur".

19 ekim Trakya'yı teslim almakla görevlendirilen Refet Paşa'nın İstanbul'a gelişi. —Yunan kuvvetlerinin Mudanya mütarekesi gereğince Trakya'yı boşaltmaya başlamaları. —İngiltere'de Lloyd George kabinesinin istifası.

26 ekim İsmet Paşa'nın Hariciye vekilliğine seçilmesi.

27 ekim İtilaf devletleri'nin, TBMM hükûmetine, Lozan'da 13 kasım 1922'de toplanacak barış konferansına temsilci gönderilmesi çağrısı (aynı çağrı İstanbul hükûmetine de yapılmıştır).

29 ekim TBMM hükûmetinin, İtilaf devletleri'ne Lozan'daki konferans çağrısını kabul ettiğini bildirmesi. —Tevfik Paşa'nın TBMM başkanlığı'na "Lozan barış konferansı' na Babıâli ve Ankara heyetlerinin bir arada iştirakinin uygun olacağını" bildiren telgrafı.

30 ekim Osmanlı İmparatorluğu'nun tükenip bittiğine, yeni bir Türkiye devletinin doğduğuna, Anayasa gereğince egemenlik haklarının millete ait olduğuna dair Mustafa Kemal Paşa'nın da imzası bulunan önergenin TBMM'de görüşülmeye başlanması.

31 ekim Müdafaai hukuk grubu'nda, "milli hâkimiyetin tahakkuku ve Lozan'a gidecek heyetler meselesinin görüşülmesi ve Mustafa Kemal Paşa'nın osmanlı saltanatının lağvının zaruri olduğu" hakkında konuşması. —Doğu Trakya'nın türk mülki memurlarına devir ve teslimine başlanması. —Çorlu'nun devir ve teslimi (Çorlu'nun kurtuluşu).

1 kasım Mustafa Kemal Paşa'nın, TBMM'de konuşması: "Millet mukadderatını doğrudan doğruya eline aldı ve milli saltanat ve hâkimiyetin bir şahısta değil, bütün fertleri tarafından seçilmiş vekillerden oluşan bir Meclis-i âlide temsil etti. İşte o meclis, Meclis-i âlinizdir; Türkiye Büyük Millet Meclisi'dir. Milletin saltanat ve hâkimiyet makamı yalnız ve ancak Türkiye Büyük Millet Meclisi'dir". —Hilafet ve saltanatın birbirinden ayrılarak saltanatın lağvı hakkında TBMM kararı.

2 kasım Vize ve Demirköy'ün kurtuluşu.

4 kasım İstanbul'da Tevfik Paşa kabinesinin istifası. —İstanbul'da TBMM hükûmeti yönetiminin başlamış olduğunun resmen açıklanması.

4/5 kasım İstanbul'un yönetimine elkonulduğuna ilişkin Ankara hükûmeti kararı: "TBMM hükûmeti, 4 kasım 1922 öğle vaktinden itibaren İstanbul'un idaresine elkoymuştur".

5 kasım İsmet Paşa başkanlığında türk delege heyetinin Ankara'dan hareketi.

9 kasım Babaeski'nin kurtuluşu.

10 kasım Kırklareli'nin kurtuluşu. —Vahdettin'in halife sıfatıyla İstanbul'da son cuma selamlığı (namazdan sonra Hamidiye camisi' nin mahfelinde general Harrington ile bir görüşme yapmıştır).

13 kasım Tekirdağ'ın kurtuluşu. —Saray'ın kurtuluşu. —İstanbul'da Vahdettin'in maiyetinden ve işbirlikçilerden 140 kişinin ingiliz yüksek komiserliğine sığınması.

16 kasım Vahdettin'in "Halife-i müslümin" imzasıyla işgal orduları başkomutanı Harrington'a sığınma mektubu: "İstanbul'da hayatımı tehlikede gördüğümden İngiltere devlet-i fahimesine iltica ve bir an evvel İstanbul' dan başka yere naklimi talep ederim efendim".

17 kasım Vahdettin'in Malaya adlı İngiliz savaş gemisiyle İstanbul'dan Malta'ya kaçışı. —Mürefte'nin kurtuluşu.

18 kasım TBMM kararıyla, firar eden Vahdettin'in halifelikten hal'i ve yerine Abdülmecit Efendi'nin seçilmesi. — Uzunköprü ve Şarköy'ün kurtuluşu.

20 kasım Lozan konferansı'nın açılış töreni.

23 kasım Enez'in kurtuluşu.

26 kasım Çanakkale'nin kurtuluşu. — Gelibolu, Maydos ve Lalapaşa'nın kurtuluşu.

30 kasım Doğu Trakya'nın teslimi işleminin tamamlanması.

1923

4 şubat Lozan konferansı'nın 2 ay süren görüşmelerden sonra kesintiye uğraması.

1 nisan TBMM'nin yeniden seçim kararı alması.

8 nisan Anadolu ve Rumeli müdafaai hukuk cemiyeti başkanı Mustafa Kemal Paşa' nın, milletvekili seçimi dolayısıyla millete, Dokuz* umde'yi içine alan beyannamesi.

16 nisan TBMM birinci dönem çalışmalarının sona ermesi.

23 nisan 4 şubat 1923'te kesilen Lozan konferansı'nın ikinci kez toplanması.

24 temmuz Lozan konferansı'nın sonu ve Lozan antlaşması'nın imzalanması.

• *Edebiyat.* Kurtuluş savaşı'na katılan, cepheleri, işgale uğramış köyleri, kasabaları gören yazarlar savaşa ve halka ait gerçekleri canlı bir biçimde yansıttılar. Bu dönemde ilgili anılarına *Türkün ateşle imtihanı* (1962) kitabında yer vermiş olan Halide Edip Adıvar *Ateşten gömlek* (1922), *Vurun kahpeye* (1926) romanlarında İstanbul'da ve savaşın gerçekleştiği topraklardaki yaşamı anlattı; savaşçıların canlı portrelerini çizdi; düşmanla işbirliği yapan çevreleri tanıttı. Yahya Kemal Beyatlı'nın, işgal altındaki İstanbul'da ingiliz sansürü baskısı altında Kurtuluş savaşı'nı desteklemiş etkili yazıları sonradan *Eğil dağlar*

(1966) adı altında derlendi. Aynı nitelikteki *Ergenekon* (1929) kitabının sahibi Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun *Yaban* (1934) romanı, düşman saldırısına uğrayan bir köydeki yaşamı canlandırır; aydın bir askerin bu çevredeki yerli halkla ilişkilerini anlatır. Yazarın *Milli savaş hikâyeleri* (1947) adlı yapıtı savaşa ait gözlemlere ve o dönemle ilgili izlenimlere yer verir. Kurtuluş savaşı'na tanıklık eden kuşağın yazarlarından Mehmet Rauf (*Halas*, 1929), Aka Gündüz (*Dikmen yıldızı*, 1928) vb. konuyu bazen bir genel çerçeve, bir dekor olarak ele aldılar. Peyami Safa (*Sözde kızlar*, 1928), Ahmet Hamdi Tanpınar (*Sahnenin dışındakiler*, 1973), Atillâ İlhan (*Dersaadet'te sabah ezanları*, 1981) gibi yazarlar, romanlarında Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun *Sodom ve Gomore*'siyle (1928) başlayan ve işgal altındaki osmanlı başkentinde yaşamı yansıtan gözlemleri, saptamaları sürdürdüler. Kemal Tahir *Esir şehrin insanları* (1956), *Esir şehrin mahpusu* (1961), *Yorgun savaşçı* (1965) romanlarında savaş koşulları içindeki aydınları, subay kadrosunun eylemini ve görüşlerini dile getirdi. Samim Karagöz (*Kalpaklılar*, 1962; *Dolu dizgin*, 1963), İlhan Tarus (*Var olmak*, 1957; *Hükümet meydanı*, 1962), Talip Apaydın (*Toz duman içinde*, 1974; *Vatan dediler*, 1976) gibi gerçekçi yazarlar daha çok, savaşta etkin halk adamlarını konu edindiler. Hasan İzzettin Dinamo *Kutsal isyan*'la (1966-1967) konuyu bir edebiyat ve tarih belgeseli çerçevesinde işledi.

Kurtuluş savaşı'nı konu edinen şiirler arasında Mehmet Akif Ersoy'un İstiklal marşı'nın (1921), milli marş olması dolayısıyla özel önemi vardır. Ersoy'un Yunanlılar tarafından Bursa'nın işgal edilmesiyle ilgili "Bülbül" (1921) şiiri, daha sonra kaleme aldığı "Leyla" (1922) şiiri, savaş yıllarının acılarını dile getirir. Savaş yılları boyunca İzmir'in geri alınması, kurtuluşun bir simgesi olarak konu edinildi. Samih Rifat "Aydın türküsü", Kemalettin Kamu "İzmir yollarında", "İzmir'e tahassür" şiirlerinde bu konuyu işledi. Savaş yıllarında işgale uğrayan kentlerde, cephelerde, bağımsızlık savaşına katılan kahramanların serüvenleri halk destanlarına, türkülere ağıtlara konu oldu. Gaziantep savunmasında Şahin Bey ve Karayılan, Kahramanmaraş'ta Sütçü İmam, Adana'da Molla Kerim için yakılan ağıtlar bu halk edebiyatı ürünleri arasındadır. "Ankara türküsü" ("Ankara'nın taşına bak", 1920), "İzmir türküsü" ("İzmir'in dağlarında çiçekler açar", 1921) savaş yıllarından başlayarak çok geniş çevrelere yayılmış marşlardır. Mehmet Emin Yurdakul'un Zafer (1923) şiiri, Kurtuluş savaşı'nı büyük emperyalist devletlerin saldırısına karşı ezilmiş, geri kalmış ülkelerin savaşımlarına öncülük eden bir hareket olarak değerlendirir. Haluk Nihat Pepeyi'nin *Mütareke destanı* (1938), *Milli mücadele destanı* (1940) konuyu işleyen, ancak güçlü olduğu söylenemeyecek çalışmalar arasındadır. Nazım Hikmet'in *Memleketimden insan manzaraları*'nın bir bölümünü oluşturan *Kuvayı milliye* (bu adla kitap olarak basılışı: 1968) destanı özellikle, ulusal direnişte etkili halk insanlarının eylemlerini anlatır. Aydınlar, askerler ve Başkomutan halkla bütünleşmiş gücün temsilcileri olarak canlandırılır. Kendisi de bir asker olan Fazıl Hüsnü Dağlarca, bir dizi yapıtında Kurtuluş savaşı'nın türlü cephelerdeki gelişmelerini, çarpışan, şehit olan kahramanların serüvenlerini destanlaştırdı: *Üç şehitler destanı* (1949), *İstiklal savaşı-Samsun'dan Ankara'ya* (1951), *İstiklal savaşı-İnönüler* (1951), *Delice böcek* (1957), *Yedi Memetler* (1964) vb. Cahit Külebi (*Atatürk Kurtuluş savaşı'nda*, 1952), Ceyhun Atuf Kansu (*Sakarya meydan savaşı*, 1970), Atillâ İlhan ("Gâvurdağları'ndan rivayet" dizisi; *Yasak sevişmek* [1968] vd. kitaplarındaki şiirler) gibi şairler, konuyu türlü yanlarıyla anlattılar. Konuyla ilgili ilk tiyatro yapıtları arasında Faruk Nafiz Çamlıbel'in *Kahraman* adlı manzum oyunu, Mirza Dağlı'nın *Sakarya*, N. H. Sinanoğlu'nun *Bir zabitin on beş günü* yapıtları sayılabilir. Hayri Muhittin Dalkılıç'ın *Gazi Mustafa Kemal*, Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun *Sağanak*, Necip Fazıl Kısakürek'in *Tohum*, Nazım Hikmet'in *Yolcu*, Nahit Sırrı Örik'in *Sönmeyen ateş* oyunları Anadolu'nun idealist, inanmış, yurtsever insanlarıyla osmanlı işbirlikçilerini, padişahlık ve hilafet özlemi içinde olanları karşılaştırır. Daha genç kuşaklarda Erol Toy *Parti pehlivan* (1970) ve *İpteki* (1973) adlı oyunlarıyla, İzmir'in ve İstanbul'un işgal altında bulunduğu dönemleri, Kuvayı milliyeciler'le işbirlikçi İstanbul hükümeti arasındaki çatışmaları yansıtır. Fazıl Hayati Çorbacıoğlu *Erkek Satı*'da (1976), Kurtuluş savaşı kahramanlarından Satı Kadın'ın serüvenini anlatır. Cengiz Gündoğdu *Sapak* (1978) adlı oyununda, 1923-1927 yıllarında Kurtuluş savaşı'nın ilke ve amaçlarını saptırmak isteyenleri ele alır. İsmet Küntay *Tozlu çizmeler*'de (1970) İstanbul'un işgal günlerinin ortamını, işgal kuvvetlerinin taşkınlıklarını, yasa tanımaz tutumlarını, insanların yorgunluğunu, bezginliğini sergiler. Ergin Orbey'in takım çalışmasıyla sahnelediği *Birinci kurtuluştan* (1970) adlı oyun, bir dönemi çeşitli kesimlerden halkın, siyaset adamlarının demeçleri, yazılarıyla ve davranışlarıyla belgelemeyi dener. Bu çalışma Atatürk'ün 100. doğum yılı nedeniyle *Belgelerle Kurtuluş savaşı* adıyla Uluslararası İstanbul festivali'nde ve televizyonda da gösterildi. Cumhuriyet'in 50. yıl kutlamaları sırasında Özdemir Nutku Atatürk'ün *Büyük nutuk*'unu *Söylev* adıyla sahneye uyarlamıştır. Bu tür uyarlamalardan birkaçı da şunlardır: Kemal Tahir'den *Yorgun savaşçı* (1977), Samim Kocagöz'den *Kalpaklılar* (1986), İlhan Tarus'un *Varolmak* romanına dayanarak Tuncer Cücenoğlu'nun yazdığı *Biga-1920* (1986).

KURTUVAZİ a. (fr. *courtoisie*). Avrupa Ortaçağ uygarlığının, senyör saraylarında geliştirilen ve kadın-erkek ilişkileri konusunda ince bir kurama ve uygulamaya dayanan kilit kavramı.

—ANSİKL. XII. yy. başlarında, Güney Fransa'nın küçük senyör saraylarında doğan yeni bir edebi tema, "kurtuvazi" denilen çok gelişmiş bir sanatın doğmasını sağladı. Bu lirik biçimde durum hep aynıdır, yalnız ayrıntılar değişir: iffetini, onurunu korumak isteyen kadın ile, maddi, toplumsal ya da ruhsal bir engelle karşılaşan şairin birbirinden ayrılması. Şair donmuş ve kapalı deyimlerle örülen dizelerinde aşkını "terennüm" eder ve bu soylu ve evlilikdışı aşk, kendini kadının hizmetine vermeye dayanan bu tutku, gerçek şövalyenin ayırdedici özelliğidir. Bu aşk anlayışına Jaufré Rudel gibi fransız halk şairlerinde, Chrétien de Troyes'nın romanlarında ve Dante'nin mistik lirizminde rastlarız

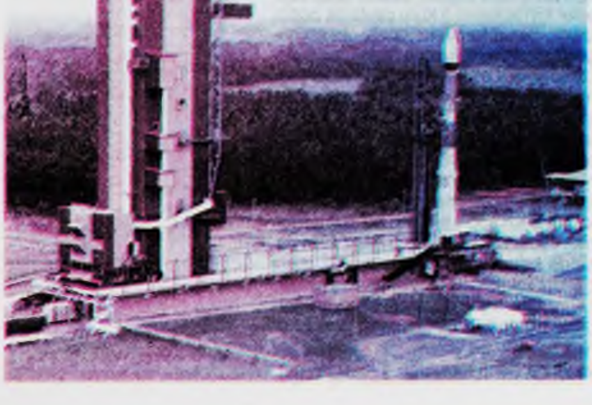
KURTYENİĞİ a. Böceklerin ve kurtçukların odunda ve odundan yapılmış eşyada açtığı delik.

—ANSİKL. Odundaki kurtyeniği ekonomik yönden büyük zararlara neden olur. Kurtyeniğine dikili ve kesilmiş ağaçlarda rastlandığı kadar işlenmiş kerestelerde de rastlanır. Kurtyeniği yapan böcekler çok çeşitlidir. Dikili ağaçlarla yeni kesilmiş ağaçlarda, kara kurtyeniği olabilir; bunlarda larvaların açmış olduğu delikler, beslenmelerine yarayan mantarların siyah lifleriyle döşelidir. Zıhlı bostrychus reçineli ağaçlarda; kınkanatlı başka bir kabukböceği meşede kara yurtyeniğine neden olur. Zarkanatlılardan sirex'in (odun yaban arısı) larvaları geniş çaplı delikler açarak ağaçlara zarar verir. Kara kurtyeniği, hatta silex'inki bile kuru odunda yayılamaz. İşlenmiş reçineli ağaçlar (özellikle doğramalar) ev tekeböceğinin (*Hylotrupes bajulus*) larvaları tarafından kemirilebilir. Diriodunlu parkelere lyctus'lar dadanır (aktif beyaz kurtyeniği); bunlardan başka, geniş yapraklı ağaçların birçoğu (meşe, ceviz, meyve ağaçları) ya da reçineli birçok ağaç türü de küçük odun kurtlarının (anobium cinsi) saldırısına uğrayabilir (eski mobilyalardaki kurtyeniği). Büyük odun kurtları, mantarlar tarafından yeni bozulmuş reçineli ya da geniş yapraklı ağaçları kemirir. Kurtyeniği yaygın olan ağaçlara "kurtyenikli" denir.

Uygun teknikler (kabuk soyma, haşere ilacı püskürtme, tomrukları hemen ortadan kaldırma) kullanılarak kesilmiş ağaçlar kurtyeniğinden korunabilir. Uygun ağaç seçimi ve koruyucu önlemler, kurtyeniğine ve işlenmiş odunların kurtlanmasına (çürümesine) karşı güvence olabilir. Kurtyeniği giderici önlemler de vardır. Derinlemesine işleyen kimyasal koruyucu ilaçlar, yüksek frekanslı elektromanyetik dalgalar kullanmak, böceklerin girdiği ağaçları (doğrama, parke, heykel, mobilya) sterilize etmek bunlar arasında sayılabilir.

KURU sıf. **1.** İçinde su, nem bulunmayan, ıslanmamış ya da suyunu yitirmiş şey için kullanılır: *Kuru bir toprak. Kuru çamaşırları toplamak.* **—2.** Nem oranının düşük, yağışların az olduğu hava koşulları için kullanılır: *Güneyden esen kuru ve sıcak rüzgârlar. Kuru bir soğuk. İklimi çok kuru olan bir bölge.* **—3.** Bitki örtüsünün cılız olduğu bir bölge için kullanılır; çorak: *Önümüzde kuru tepeler uzanıyordu. Kuru çöl.* **—4.** Nemli olmayan bir yer için kullanılır: *Bu ilaç serin ve kuru bir yerde saklanmalıdır.* **—5.** Doğal nemini ya da canlılığını yitirmiş, kurumuş bitki için kullanılır: *Kuru odun. Kuru ağaçlar. Kuru otları yakmak.* **—6.** Saklamak, korumak üzere suyu alınmış, kurutulmuş besin maddeleri için kullanılır: *Kuru bamya. Kuru balık. Kuru üzüm.* **—7.** Organizmada salgı yetersizliği gösteren şey için kullanılır: *Kuru bir cildi olmak. Kuru saçlar için özel bir şampuan. Ağzı çok kuru, ateşi epey yükselmiş olmalı.* **—8.** Akıntısı olmayan bir rahatsızlık için kullanılır: *Kuru öksürük. Kuru nezle.* **—9.** Çok zayıf bir kimse, onun bedeni için kullanılır; sıska: *Kara kuru bir kız. Kuru ve kemikli bir yüzü var.* **—10.** Eşyasız, döşenmemiş, çıplak yer için kullanılır: *Kuru tahta üzerinde mi uyuyacağız? Kuru bir oda.* **—11.** Yanında katık edecek, yenecek hiçbir şey bulunmayan yiyecek için kulanılır: *Bir kuru çayla misafir ağırlamak. Kuru ekmek yemek.* **—12.** Akıcılıktan, süsten, yumuşaklıktan, derinlikten vb. yoksun bir şey için kullanılır: *Kuru bir anlatım. Olgular arasında kuru bağlantılar kurmakla yetinmek. Kuru bir mantık. Kuru bir akıcılık.* **—13.** Bir heyecan, bir renk, bir tat taşımayan, tekdüze şey için kullanılır: *Hayatın çok kuru, biraz renklendir.* **—14.** Herhangi bir sonuç ya da etki yaratmayacak nitelikteki şey için kullanılır; boş: *Kuru vaatler. Kuru tehditlerle gözdağı vermeye çalışmak.* **—15.** Sıcaklıktan, içtenlikten, coşkudan yoksun bir kimse, onun davranışı için kullanılır: *Son derece renksiz ve kuru bir insan. Kuru bir sesle teşekkür etmek. Bana kuru bir teşekkürü bile çok gördü.* **—16.** *Kuru başına*, tek başına: *Kuru başına yaşayıp gidiyor.* || *Kuru başına kalmak*, kimsesiz, yapayalnız kalmak. || *Kuru beyinli*, akılsız, aptal kimseler için kullanılır. || *Kuru çaylarda boğulasıca*, "en akla gelmeyecek, olması düşünülemeyecek biçimde ölesin" anlamında söylenen bir ilenme sözü. || *Kuru çeşme*, suyu kesilmiş çeşme. || *Kuru-çeşmeden abdest almak*, gereksiz ve yararsız işler yapmak. || *Kuru gürültü*, gereksiz, yararsız, bir sonuç yaratmayan ya da alınmayan boş söz ve davranış. || *Kuru gürültüye pabuç bırakmamak*, korkutucu sözler söyleyen atıp tutanların bu davranışından etkilenmemek. || *Kuru hasır, kilim üstünde kalmak*, aç, parasız pulsuz, evsiz barksız kalmak, her şeyini yitirmiş olmak. || *Kuru iftira*, hiçbir dayanağı olmayan, gerçekle hiçbir ilgisi bulunmayan iftira. || *Kuru kalabalık*, işe yaramayan gereksiz eşya ya da insan topluluğu. || *Kuru laf* ger-

çekleşmesi olanak dışı boş vaatler. || *Kuru soğuk*, yağışsız havadaki sert soğuk. || *Kuru tahtada kalmak*, eşyasını yitirmek.
—Antropobiyol. *Kuru kütle*, yağlı kütle dışında kalan beden kütlesi. (Bedensel* bileşim çözümlemesinde bu iki kütle arasındaki orandan yararlanılır.)
—Balıkç. *Kuru hamur*, balık avı için yem olarak hazırlanmış ekmek. (Önce suya batırılan ekmek bez içinde sıkıldıktan sonra iğneye yerleştirilir.)
—Besl. *Kuru besin*, suyu alınarak kurutulmuş olan ve yeniden su katıldığında tüketime hazır hale gelen besin (içit, çorba, püre, vb.). || *Kuru fasulye* → FASULYE. || *Kuru sebze*, bezelye, fasulye, mercimek, bakla, acıbakla gibi genellikle proteince zengin kuru taneler.
—Denizc. *Kuru direk gitmek*, çok sert havalarda, hiç yelken açmadan rüzgârı kıçtan alarak seyretmek.
—Diyet bilg. *Kuru rejim*, beslenmede sıvı miktarının önemli ölçüde azaltıldığı rejim (gerekliliği çok azdır).
—Fizs. kim. *Kuru yöntem*, sıvı madde kullanmadan gerçekleştirilen işlem.
—Huk. *Kuru mülkiyet* → MÜLKİYET.
—İçit. san. Şeker oranı % 1-2 arasında olan şampanyaya ya da köpüklü şaraba denir.
—İnş. *Kuru duvar*, çimento, harç gibi bir bağlayıcı kullanılmadan örülen taş duvar.
—Matbaac. *Kuru ofset*, nemlendiricisiz yapılan ofset baskı yöntemi. (Kuru ofsette, 1963'ten başlayarak John Curtiss tarafından incelenmiş, 1967'de patenti alınmış ve 1971'de piyasaya sürülmüş özel levhalardan yararlanılır.)
—Mutf. *Kuru baklava* → BAKLAVA.
—Patol. *Kuru ateş*, ter ve nem bulunmayan ateş. || *Kuru öksürük*, balgamsız öksürük.
—Resim. Belli bir aşamaya varmış (çözücü maddelerin buharlaşması, oksitlenme, polimerleşme, vb.) tabakaya denir; bu aşama her durumda, normalleştirilmiş bir deneme yöntemiyle belirlenir.
—Su işler. *Kuru madde oranı*, bir çamurda kuru madde oranı. (Kuru madde oranı, nem oranını 1'e tamamlar.)
—Şarapç. *Kuru madde*, şarabın içerdiği, uçucu olmayan maddelerin tümü (tuzlar, asitler, gliserol, renk maddeleri, pektin, tutkal vb.). [Mayalanmasını tamamlamış şarapta kuru madde oranı litrede 15-25 g'dır. Şaraplarda kuru madde oranı ya şarap kurutulduktan sonra tartılarak ya da yoğunluğuna göre hesap edilerek belirlenir.]
—Tekst. *Kuru ağırlık*, tekstil ürünlerinin kondisyonlamada, kondisyonlanmış ağırlığın hesaplanmasında temel olarak alınan tamamen anhidr malzemenin kütlesi; bu kütle, göz önüne alınan malzemenin nem oranına, eşit bir nem yüzdesinin eklenmesiyle elde edilir.
—Termodin. *Kuru buhar*, basıncı, doymuş buhar basıncının altında olan buhar. (Bir cismin kuru buharı, cismin sıvı evresiyle denge halinde bir arada bulunamaz.)
◆ a. **1.** Nemli, ıslak olmayan, kuru olan şey: *Kuruyu yaştan ayırmak*. **—2.** Kuru fasulye yemeği: *Bir buçuk kuru, yarım pilav*. **—3.** *Bir bitki, bir meyve kurusu*, onun kurutulmuş olanı: *Dut kurusu. Üzüm kurusu*. **—4.** *Kuru kuruya*, boşu boşuna, boş yere, gereksiz yere.
—Denizc. *Kuruya almak*, bir gemiyi, karinasının bakımı ve onarımı için kuru havuza ya da kızağa çekmek.
—Hayvanc. *Kuruya çıkarmak*, bir hayvanda süt salgısının kesilmesini sağlamak. (Bir inek gerek hemen sağımdan vazgeçilerek, gerek sağım araları yavaş yavaş seyreltilerek kuruya çıkabilir.)
—Zootekn. *Kuruya çıkma*, süt salgısının kesilmesi. (Gebeliğin son iki ayında ineklerin kuruya çıkması bedensel besin rezervlerini yeniden oluşturabilmeleri için gereklidir.)

ESA

Kuru
ELA 1 "Ariane" fırlatma tesislerinden bir görünüm (Birleştirme hali ve bir "Ariane" füzesi ile birlikte)

KURU a. Patol. Yavaş virüslü ansefalit.
—ANSİKL. Kuru, Yeni Gine'de 35 000 kadar Fore'nin yerleşmiş olduğu dağlık bölgeye özgü bir hastalıktır. İnsandan şempanzeye geçirilebilir. Büyük bir olasılıkla mikrobu virüstür, ama henüz belirlenememiştir. Beyincik sendromu ile birlikte yürüyüş bozuklukları, titreme, kore-atetoz hareketleri ve çılgınlık biçiminde ortaya çıkar. Birkaç ay içinde ölümle son bulur. Anatomik lezyonların başlıca özelliği, bozmadde üzerinde daha belirgin olan nöron seyrekleşmesi ve astriyositli gliyozla birlikte süngerleşmedir. Kuru, bugün gerileme durumundadır.

KURU, Fransız Guyanası'nda kanton merkezi; 7 167 nüf. Ulusal uzay araştırmaları merkezi'ne bağlı Guyana Uzay merkezi'nin bulunduğu yer, Atlas okyanusu kıyısında, Kuru ve Sinnamary ırmaklarının ağızları arasında.
Hammaguir atış alanının (1967'de Cezayir'e geri verildi) boşaltılması üzerine fransız hükümeti nisan 1964'te Guyana'da bir fırlatma üssü kurmaya karar verdi ve Ulusal uzay araştırmaları merkezi'ni (C.N.E.S.) bu işle görevlendirdi. Kuru alanının tercih edilmesini sağlayan belirleyici parametreler, coğrafi enlem (5,23°K) ve bütün güney açılarında fırlatma olanağı veren kıyı profiliydi (– 10,5°'den +93,5°'ye kadar). Guyana Uzay merkezi (C.S.G.), 1968'de çalışmaya başladı. 1968'den sonraki 15 yıl içinde 400'den fazla fırlatma işlemi gerçekleştirildi. Diamant programının durdurulmasından sonra 1975 yılı ortasından 1977 yılı ortasına kadar hiçbir etkinlik göstermeyen C.S.G., Avrupa yapımı Ariane* fırlatıcıları programına bağlı işlemleri yürütmek amacıyla yeniden çalışmaya başladı. Mayıs 1976'da imzalanan bir anlaşma sonucunda fransız hükümeti, C.S.G.'yi kendi programlarını yürütmeleri amacıyla Avrupa Uzay ajansı'nın (ESA) ve ajans üyesi devletlerin hizmetine verdi (ama kullanma önceliği ESA'daydı).
C.S.G.'nin başlıca altyapı tesisleri şunlardı: 1. bir teknik merkez (Kuru ırmağı ağzı yakınında; günümüzde fırlatma işlemlerinin yürütüldüğü yönetim ve denetleme merkezi); 2. fırlatma birimleri; 3. sırasıyla Pères dağına (10 km G.-D.) ve Montabo dağına (50 km G.-D.) yerleştirilen mevki saptama ve uzaktanölçü sistemleri.

Kuru gürültü *(Much Ado About Nothing)*, Shakespeare'in beş perdelik komedisi (1598'e doğr.). Ana teması sevgilisiymiş gibi görünen kadın tarafından yanlış yola sürüklenen bir âşığın hikâyesidir. Shakespeare, bu yapıtında birbirini sevmeyen iki âşık, alaycı ve hınzır Beatrice ile müzmin bekâr, nükteci Benedick arasındaki cinsellik savaşımını ince esprili konuşmalarla sergiler.

KURUCAOVA, Konya'nın Beyşehir ilçesi merkez bucağına bağlı belde; 3 189 nüf. (1990). Belediye

KURUCAŞİLE, Batı Karadeniz bölümünde Bartın iline bağlı ilçe; 11 435 nüf. (1990); 159 km²; 27 köy. Merkezi, Bartın'ın 60 km kuzey-doğusunda *Kurucaşile* (antik *Kromna*), 2 034 nüf. (1990). Tahıl (mısır) üretimi.

KURUCU a. Kendisinden sonra kalacak bir şeyi kuran, yapan, oluşturan kimse; müessis: *Bir devletin kurucusu. Ticaret, sanayi odasının kurucusu. Bir dinin, mezhebin kurucusu. Bir partinin kurucularını saygıyla anmak.*
—Bot. *Kurucu bitki*, hızlı gelişip yayılması sayesinde, yeni bir arazi üzerinde yeni bir bitki topluluğunun ilk bileşeni olan bitki.
—Dilbil. Bir cümlenin sözdizimsel çözümlemesiyle elde edilen öğe ya da öğeler dizisi. (Bk. *ansikl.* böl.) || Üretici dilbilgisinde, bir ana cümle içinde yer alan cümle için kullanılır.
—Huk. *Kurucu meclis* → MECLİS. || *Kurucu ortak*, bir ortaklığın kuruluşuna katılan ve ona ortak olan kişi. || *Kurucu üye*, bir tüzel kişinin kuruluşuna katılan ve ona üye olan kişi.
—Mant ve Mat. *Kurucu ordinal*, bazı üretme yöntemleriyle adım adım elde edilebilen ve kurucu matematiğin (Gentzen) gözde aracı olan ordinal. (Örneğin, ω, ω^ω, ω^{ω^ω}, ..., dizisinin limiti olan ε_0 ordinali bir kurucu ordinaldir.)
—Zool. Zarkanatlı böceklerin *Aphididae* familyasında kuş yumurtalarının olgunlaşmasını sağlayan dişi. || Yabanarılarında ve onlara benzeyen böceklerde, kışın canlı kalan ve ertesi ilkbaharda bir yuva kuran döllenmiş dişi.
◆ sıf. **1.** Bir kurumun, bir kuruluşun kurulmasını, oluşturulmasını sağlayan kimse, bu kimselerin oluşturduğu topluluk için kullanılır: *Kurucu üye. Kurucu meclis.* **—2.** Bir şeyin yapısını, bileşimini oluşturan şey için kullanılır: *Cümlenin kurucu öğeleri.*
—ANSİKL. Dilbil. Dolaysız kurucuların çözümlemesi, önce cümleyi "doğrudan" oluşturan dizimleri (ya da sentagmaları), ardından bu dizimlerden hemen sonra gelen dizimleri ayrıştıran bir yöntemdir. Örneğin, *Kara kedi sütü devirdi* cümlesi bir ad diziminden (AD) [*kara kedi*] ve bir fiil diziminden (FD) [*sütü devirdi*] oluşur; AD de iki öğeden oluşur: *kara* sıfatı ve *kedi* adı. FD de iki parçaya ayrılır: *sütü* ve *devirdi*. Böylece aşamalı bir yapı elde edilir. Bu yapıda ara düzeyler bir alt düzey içerir ve kendileri de bir üst düzeyin içinde yer alırlar. Bu yapı, parantezlemeyle ya da bir ağaçla gösterilebilir.
Bu çözümleme önce L. Bloomfield tarafından önerilmiş, biçimsel yetkinliğine dağılınca dilbilimcilerin özellikle Z. S. Harris'le R. S. Wells'in çalışmalarıyla ulaşmıştır.
Üretici dilbilgisinde, dolaysız kurucular yapısı *dizimsel dilbilgisi* denilen bir kurallar dizgesiyle elde edilir (üretilir).

KURUCU geçidi, D. Anadolu'da, Bingöl ile Karakoçan ilçe merkezi arasındaki karayolunun aştığı geçit (1 800 m).

KURUCULUK höyüğü. Arkeol. Kahramanmaraş'ta, Köprüağzı ile Eloğlu istasyonları arasında höyük; Prof. Kılıç Kökten'in yörede yaptığı tarihöncesi araştırmaları sırasında saptandı; İlk Tunç çağa tarihlendirilen seramikler ele geçti (daha sonraki dönemlerden buluntu azdır).

Kuruczor, 1513'te soylular sınıfına karşı ayaklanan macar köylülerine verilen ad. Türkler'e karşı savaşacakmış gibi silahlanan köylüler, kendi beylerinin üzerine yürüdüler. Yenilgiye uğradılar, önderleri Dózsa idam edildi. "Kuruczor" adı, Macaristan tarihinde özellikle XVII. yy. sonu ile XVIII. yy. başında olmak üzere, birkaç kez daha ortaya çıktı. Thököly'nin ve prens Rakoçi'nin askerleri için kullanıldı.

KURUÇ (Bozkurt), türk tiyatro oyuncusu, yönetmen (Ankara 1935). Ankara Devlet konservatuvarı yüksek tiyatro bölümü'

nü bitirdi (1960). Devlet tiyatrosu'na oyuncu olarak girdi; *Midas'ın kulakları, Hortlaklar, Atçalı Kel Mehmet, Strindberg oyunu, Tartuffe* vb. oyunlarda sahneye çıktı. *Deli İbrahim* ve *Amédée* oyunlarındaki yorumuyla (1967-1968) Ankara Sanatsevenler derneği'nce en iyi erkek oyuncu seçildi. 1975'ten başlayarak *Aklı başında bir adam, Köprüden görünüş, Harold ve Maude, Yaban ördeği, Ya devlet başa ya kuzgun leşe, Cimri* vb. oyunları sahneye koydu. 1979-1983 arasında genel müdür sanat yardımcılığı ve edebi kurul üyeliği görevlerinde bulundu; Hacettepe üniversitesi müzik ve güzel sanatlar enstitüsü'nde, Devlet konservatuarı'nda öğretim üyeliği yaptı. 1987'de İstanbul Devlet tiyatrosu müdürlüğüne atandı. Bu görevini sürdürdüğü sırada Devlet opera ve balesi genel müdürlüğüne, kısa süre sonra Devlet tiyatroları genel müdürlüğüne getirildi (1988). *Sokullu, Carmen, Çamaşırhane* (1992) adlı oyunları yönetti. 1993 başında Devlet tiyatroları genel müdürlüğü görevinden ayrıldı.

KURUÇAY, Türkiye'de yazın kuruyacak kadar az su geçiren, genellikle sel rejimli bazı akarsulara verilen ad: 1. D. Anadolu'da Yama dağının B. yamaçlarından inerek Hekimhan'dan geçen ve Malatya ovasında Fırat'a kavuşan akarsu; 2. Orta Karadeniz bölümünün iç kesiminde Sakarat dağının G. yamaçlarından inerek Turhal'ın 10 km kadar K.'inde Yeşilırmak'a dökülen akarsu; 3. D. Anadolu bölgesinin Yukarı Fırat bölümünde Karadağ'ın G. yamaçlarından inerek İliç yakınında Karasu'ya (Fırat) kavuşan akarsu.

KURUÇAY, Erzincan'ın İliç ilçesine bağlı bucak; 3 075 nüf. (1990); 23 köy. Merkezi *Kuruçay*, 1 254 nüf. (1990).

KURUÇAY höyüğü. Arkeol. Burdur'un 15 km kadar G.-B.'sında, Kuruçay köyünün yakınında höyük; Hacılar* kültürünü yansıtan önemli merkezlerdendir. 1978'de Prof. Refik Duru yönetiminde başlayan kazılarda İlk ve Son Bakırtaş dönemleriyle, İlk Tunç çağda yerleşildiğini gösteren yedi yapı katı ortaya çıkarıldı. Ancak kazılarda ele geçen ana tanrıça kabartmalı çanak ve sileks ok ucu, buraya Yenitaş döneminde de yerleşildiğini ortaya koydu; bu dönemin taş temelli korunma duvarıyla, yıkık durumda iki kulesi belirlendi. İlk Bakırtaş döneminde yerleşme dörtgen planlıydı ve 1,30 m kalınlığında, taş temelli bir surla çevriliydi. Yapılar taş temelli, kalın kerpiç duvarlıdır; duvarlarda payanda biçiminde çıkıntılar vardır. Ayrıca bu döneme ilişkin çok sayıda çanak çömlek, yüksek nitelikli kadın heykelcikleri ele geçti. Üç yapı katından meydana gelen Son Bakırtaş döneminde birbirine bitişik kerpiç duvarlı, avlular ve sokaklarla ayrılmış evler, yuvarlak fırınlar, ev kültüyle ilgili olduğu sanılan stel ve atnalı biçiminde bir yalak, çeşitli mutfak kapları bulundu.

KURUDAĞ → KORUDAĞ.

KURUDERE, Sakarya'nın Karasu ilçesi merkez bucağına bağlı köy; 2 795 nüf. (1990).

KURUDERE, rumca **Muaulita,** KKTC'de Gazi Mağusa ilçesine bağlı köy.

KURUH a. Kuzey öbeğinden dravid dili. (Kuruhlar tarafından konuşulur. Hint-ari alanında tümüyle belirlenmiş bir dildir.)

KURUHLAR ya da **ORAONLAR,** Hindistan'da Bihar'da yaşayan ve 1 300 000 kişiden oluştuğu sanılan kabile topluluğu. Çoğu tarımcılıkla geçinir. Totem klanları olarak örgütlenir ve gençleri toplum yaşamına sokmak için, ilkin onları köyün çevresinde yer alan bir topluluk evine *(conkerpa)* yerleştirirler. Hinduculuğun ilerlemesine ve toplumsal yaşamlarını değiştirmesine karşın, yüce tanrı Dharma ve atalara karşı derin bir saygı duyarlar.

KURUKAFA a. Baş iskeleti.

KURUKAFA a. Alaca karanlıkta uçuşan, kalın bedenli kelebek. (Bil. a. *Smerinthus ocellata;* füzebedenlikelebekgiller familyası; pulkanatlılar takımı.)

KURUKAHVE a. Dövülerek ya da çekilerek toz haline getirilen kahve.

KURUKAHVECİ a. **1.** Kurukahve hazırlayan ve satan kimse. **—2.** Kurukahve satılan dükkân.

KURUKAZIMA BASKIRESİM a. Grav. Kurukazıma ucuyla kazınmış metal bir planş yardımıyla elde edilen gravür, estamp.

KURUKSETRA, "Kurular ülkesi" anlamına gelen sanskritçe terim. Eski hint epik edebiyatında Delhi yakınlarında bulunan bir bölgeyi (ve bir siteyi) belirtiyordu. *Mahabharata*'nın ana bölümüne konu olan büyük savaş burada yapıldı.

KURUL a. Bir iş yapmak ya da yönetmekle görevli kimselerden oluşan topluluk; heyet: *Bakanlar kurulu. Yönetim kurulu. Öğretmenler kurulu.*

—Huk. *Denetleme kurulu,* tüzel kişilerde ve kimi kamu kurumlarında denetleme görevi yapan kurul. ‖ *Disiplin kurulu* → DİSİPLİN. ‖ *Genel kurul* → GENEL. ‖ *İl seçim kurulu.* (Bk. *ansikl.* böl.) ‖ *İlçe seçim kurulu.* (Bk. *ansikl.* böl.) ‖ *Merkez karar ve yönetim kurulu,* siyasal partilerde yönetim ve karar organı. (Parti tüzüğünde gösterilen biçimde kurulur. Üye sayısı on beşten az olamaz. Parti işlerini düzenleyen iç yönetmeliği hazırlar. Zorunlu nedenlerle büyük kongrenin toplanamadığı durumlarda, partinin hukuki varlığına son verilmesiyle tüzük ve programın değiştirilmesi dışında, tüm kararları alabilir.) ‖ *Sandık kurulu.* (Bk. *ansikl.* böl.) ‖ *Seçim kurulları,* seçim işlerini yürütmekle görevli kurullar. (26 nisan 1961 tarih ve 298 sayılı Seçimlerin temel hükümleri ve seçmen kütükleri hakkında kanun'da belirtilen bu kurullar şunlardır: Yüksek seçim kurulu, İl seçim kurulu, İlçe seçim kurulu, Sandık kurulu.) ‖ *Yönetim kurulu* → YÖNETİM. ‖ *Yüksek seçim kurulu.* (Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL. Huk. • *İl seçim kurulu,* iki yılda bir ocak ayının son haftasında, il merkezinde görev yapan en yüksek dereceli üç yargıçtan kurulur. Bunlardan derecesi en yüksek olanı kurulun başkanıdır. İl seçim kurulu iki yıl süreyle görev yapar. Kurulun başlıca görevleri şunlardır: 1. il seçim çevresi içinde seçimin düzenle yürütülmesi için tüm önlemleri almak ve seçim işlerini denetlemek; 2. ilçe seçim kurullarına oy sandıklarını ve öteki seçim araç ve gereçlerini göndermek; 3. ilçe seçim kurullarının işlem ve kararlarına karşı yapılan itirazları karara bağlamak; 4. aday beyanname ya da listelerini almak ve ilan etmek, bunlar hakkında yapılacak itirazları incelemek; 5. yasayla kendisine verilen öteki işleri yapmak.

• *İlçe seçim kurulu,* iki yılda bir ocak ayının son haftasında, bir başkan ile altı asıl ve altı yedek üyeden kurulur. Kurul iki yıl süreyle görev yapar. İlçedeki en yüksek dereceli yargıç, kurulun başkanıdır. İlçe seçim kurulunun dört asıl ve dört yedek üyesi siyasi partilerden alınır. Kurulun başlıca görevleri şunlardır: 1. ilçe çevresinde seçimin düzenle yürütülmesini sağlamak; 2. sandık kurullarını kurmak; 3. sandık kurullarının işlem ve kararlarına karşı yapılacak itirazları inceleyerek karara bağlamak; 4. sandık kurullarından gelen tutanakları birleştirerek ilçe seçim tutanağını düzenlemek; 5. yasayla kendisine verilen öteki işleri yapmak.

• *Sandık kurulu,* bir başkanla altı asıl ve altı yedek üyeden oluşur. Bu kurul asıl üyeleriyle toplanır. Sandık kurulları, Yüksek seçim kurulu'nca saptanan ve ilan edilen tarihte kurulur. Siyasi partiler ve bağımsız adaylar sandık işlemlerini izlemek üzere kurula birer gözlemci gönderebilirler.

• *Yüksek seçim kurulu,* yedi asıl ve dört yedek üyeden oluşur. Kurul üyelerinin görev süresi dört yıldır. Süresi biten üyeler yeniden seçilebilirler.

Yüksek seçim kurulu için altısı Yargıtay, beşi Danıştay genel kurullarınca kendi üyeleri arasından gizli oyla on bir kişi seçilir. Bunlar gizli oyla ve salt çoğunlukla aralarından bir başkan ve bir başkanvekili seçerler. Yüksek seçim kurulu kararlarını salt çoğunlukla verir. Kurulun başlıca görev ve yetkileri şunlardır: 1. seçimlerde oy pusulasının konacağı zarfları ve oy pusulalarını hazırlamak; 2. seçimle ilgili tüm işlemlerin gerektirdiği evrak, liste gibi her tür basılı kâğıdın tasarım ve baskısını yaptırmak, il ve ilçe seçim kurullarına ulaşımını sağlamak; 3. il ve ilçe seçim kurullarının oluşmasını sağlamak; 4. adaylığa ait itirazlar hakkında kesin karar vermek; 5. il seçim kurullarınca verilmiş kararlara karşı yapılan itirazları kesin karara bağlamak; 6. ilçe seçim kurullarınca düzenlenen tutanaklara karşı yapılan itirazları kesin karara bağlamak; 7. yasayla kendisine verilen öteki görevleri yerine getirmek.

KURULABİLİR sıf. Küm. kur. *Kurulabilir küme,* belirli bir doğurma yöntemiyle elde edilebilen (bir *sonlu ötesi tümevarım* üzerine kurulmuş) küme, bu küme, Gödel tarafından, 1938'de *seçim beliti*'ni ve kümelerin ZF kuramının öteki belitlerini tanıtlamakta kullanılmıştır.

—Mant. Kurulabilirlik özelliğini taşıyan şey için kullanılır.

KURULABİLİRCİLİK a. Mant ve Mat. Matematik bilimlerin doğası ve temeli ile ilgili sorunlara çözüm getirdiklerini ileri süren ve kurulabilirlik varsayımına (ancak belirli bir biçimde kurulabilen nesneler matematiksel bakımdan var sayılabilir) belirli bir biçimde katılmak gibi bir ortak yanları bulunan tutum, öğreti ve yöntemlerin tümü. (Eşanl. KONSTRÜKTİVİZM.)

—ANSİKL. Mant ve Mat. Kurulabilircilik adı altında oldukça çeşitli felsefi ve yöntembilimsel görüşler toplanır. Hilbert okulunun sonluculuğu, Brouwer ve Heyting'in sezgiciliği, daha yakın zamanlarda da yüklemcilik. Fakat bu farklı öğretilerin hepsi de temellendirme çalışmalarında soyut kavramların hiç eleştirisiz kullanılmasına ve sonsuzu olup bitmiş bir bütünsellik *(gerçekleşmiş* sonsuz)* olarak anlayıp kullanan usavurmalara karşı çıkarlar. Bir kurulabilircilikçiye göre, $\exists x\varphi(x)$ tipinde bir varoluş evetlemesinin doğru sayılabilmesi için, bir *a* nesnesinin gerçekten kurulabilme yolunun örneğin $\varphi(a)$ biçiminde gösterilmesi gerekir. Bu durumda, şematik olarak, Herbrand'ın 1931'de "sezgici" usavurmalar için yazdıklarını, konstrüktivist usavurmalar için de söyleyebiliriz: "Burada hep belirli sonlu sayıda nesneler ve işlevler göz önünde bulundurulur; bu işlevler iyice tanımlanmıştır ve tanımları değerlerinin tekanlamlı bir biçimde hesaplanmasını olanaklı kılar; hiçbir zaman, sonsuz bir öbeğin bütün *x* nesneleri tümüyle ele alınmaz; bir usavurmanın (ya da teoremin) bütün bu *x* ler için doğru olduğunu söylemek, sözkonusu genel usavurmanın tek başına alınan her *x* için, yinelenebileceği ve bu genel usavurmanın, bu özel usavurmaların bir ana tipi sayılması gerektiğini belirtmek anlamına gelir."

KURULABİLİRLİK a. Küm. kur. *Kurulabilirlik beliti,* kümeler kuramının, bütün kümelerin *kurulabilir* olduğunu ifade eden önemli ve tartışmalı beliti. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Mant. Kabul edilebilir bir mantık sistemi önermenin varsayımlar yardımıyla dile getirilen olabilirliği.

—ANSİKL. Küm. kur. Gödel (1938'de kümelerin ZF kuramının öbür belitlerine kurulabilirlik belitini eklemekle elde edilen kuramda, *seçim* beliti* ve *sürekli* genel varsayımı* teorem haline geldi. Ama Paul Cohen'in (1963) elde ettiği bir sonuç, bunun zıddına, kurulabilirlik belitinin, seçim belitini, kümelerin ZF kuramının öbür belitlerine eklemekle elde edilen ZFC kura-

Bozkurt Kuruç

mının bir teoremi olmadığını göstermiştir. Bugün kurulabilirlik belitini, küme kavramının zenginliğini son derece kısıtlayan, pek güçlü bir belit olarak göz önüne alma eğilimi vardır.

KURULAMA a. Kurulamak eylemi.
—Ev eşy. *Kurulama bezi*, bardak, tabak vb. kurulamaya yarayan ince bez.

KURULAMAK g. f. *Bir şeyi (araç tümleci +) kurulamak*, üzerindeki ıslaklığı emici bir bezle, havluyla vb. gidermek: *Tabakları, çatalları kurulamak. Alnını, ellerini kurulamak.*
—Mutf. Bazı yiyecekleri yıkayıp, suyunu süzdükten sonra, bir bez ya da emici bir kâğıt üzerine koyarak her türlü nemden arındırmak.

◆ **kurulanmak** dönşl. f. Kendi kendini kurulamak: *Banyodan sonra kurulanmak.*

◆ **kurulanmak** edilg. f. Kurulamak işine konu olmak: *Tabaklar kurulandı mı?*

KURULANMAK → KURULAMAK.

KURULMAK → KURMAK.

KURULTAY a. (*kurul* ve moğolca *-tay*, sözcüğe genellik kavramı katan ek'ten). Bir derneğin, bir partinin vb. belirlenmiş zamanlarda, belirli konuları görüşmek üzere yaptığı genel kurul toplantısı.
—Tar. Müslümanlıktan önce, göçebe feodal toplum ve devlet yapısının geçerli olduğu Türkler'de ve Moğollar'da bir tür devlet danışma ve karar meclisi.
—ANSİKL. Kurultay sözcüğünün eşanlamlısı olarak oğuz türkçesinde *kengeş, yığınak, dernek* ve *derim* sözcükleri de kullanılırdı. Kurultay, türk ve moğol devletlerinde temel kuruluşlar arasında yer alır; kurultaya ancak beyler katılabilir ve herkes toplumsal yerlerine uygun bir yerde oturabilirdi. Toplantıya katılanlara sunulan koyunun hangi parçasını kimin yiyebileceği kişilerin toplumsal yerlerine göre belirlenirdi.

Kurultayda son söz hükümdarındı. Hun hükümdarı Mete'nin, bir kurultay sonunda Hunlar'ın çorak bir toprağını moğol Tunghu devletine bırakılmasını kabul eden kurultay üyelerini öldürttüğü bilinir.

Türkler'in müslümanlığı kabul edip özellikle göçebe feodal devlet yapısından merkezi devlet yapısına geçişlerine koşut olarak, kurultay sözcük ve kurumu terk edildi ve yerine *divan* sözcük ve kurumu yerleşti. Ancak dilde özleşme akımından sonra kurultay adı yeniden kullanılmaya başlandı (Halk partisi kurultayı, SHP kurultayı, TDK kurultayı vb.).

KURULU sıf. **1.** Kurulmuş, işler duruma getirilmiş olan: *Kurulu saat.* **—2.** Belirtilen nitelik ya da sayıdaki nesne ya da insandan oluşturulmuş: *Nefesli çalgılardan kurulu bir orkestra.* **—3.** *Kurulu düzen*, yerleşmiş oturmuş düzen: *Sonu belli olmayan bir şey için kurulu düzenimi bozamam;* içinde bulunulan ve çıkarları olanlar tarafından ayakta tutulmaya, sürdürülmeye çalışılan toplumsal düzen.
—Sil. Atışa hazır bir silahın (bomba, el bombası vb.) durumu için kullanılır. || Bir silahın, yayın sıkıştırılmasıyla horozun ve ateşleme iğnesinin tetik başının üzerine takılarak namlunun gerisine doğru çekilmesini, yemliğe çarpmaya ve ateşlemeye hazır durumda olmasını kapsayan çalışma evresi.

KURULUK a. **1.** Kuru olan, nemi alınmış, giderilmiş olan bir şeyin durumu, niteliği: *Toprağın kuruluğu. Cilt kuruluğuna karşı yağlı bir krem.* **—2.** Hoşa gidecek, insanı saracak, oyalayacak bir yanı bulunmayan, katı, ciddi bir düşünce yapıtının, bu yapıtın yazarının özelliği: *Bir açıklamanın, bir üslubun kuruluğu. Bir yazarın kuruluğu.* **—3.** *Yörs.* Kış için kurutulmuş meyve ve sebze.
—Güz. sant. Uygulamada katılık, yumuşaklık eksikliği.
—Kim. *Kuruluğa kadar buharlaştırmak*, kuru bir artık elde edilinceye dek ısıtmak.

KURULUŞ a. **1.** Bir ülkenin, bir kentin, bir kurumun vb. kurulması, kurulma biçimi ya da tarihi: *Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu. Bir bankanın, bir firmanın kuruluşu. Kuruluş sıkıntılarını yaşamak.* **—2.** Bir şeyin yapısı; bünye. **—3.** İşletme, fabrika, belli bir önem taşıyan ticarethane; müessese: *Bir sanayi kuruluşu. Ticari kuruluş.* **—4.** Kurum, müessese: *Kamu kuruluşları.*
—Bank ve Bors. *Mali kuruluş*, banka niteliği taşımamakla birlikte, kredili satışların finansmanı, leasing* işlemleri (finansal kiralama), hisse senetleri ve tahvil işlemleri, mal varlıklarının yönetimi, vb. gibi işlemler yapan kuruluş.
—Dilbil. Anlamlarına ve sözdizimsel işlevlerine göre ve her dilin kendine özgü kuralları uyarınca, sözcüklerin yan cümlelerde, yan cümlelerin de cümlede sıralanış biçimi. || Öbekleşmesi, sözdizimsel ya da biçimbilimsel bir şemaya göre yapılan dilsel öğe dizisi.
—İkt. *Kuruluş yeri seçimi*, doğal, teknik, ekonomik, sosyal, vb. etmenlerin göz önüne alınarak bir üretim etkinliğinin kurulacağı yerin (ya da mekânın) belirlenmesi. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Nük. müh. *Nükleer kuruluş*, radyoaktif maddelerin üretildiği, dönüştürüldüğü, kullanıldığı ya da depolandığı yer. (Eşanl. TESİS.)
—Uluslarar. ikt. *Kuruluş sözleşmesi*, gelişmekte olan ülkelerde, yabancı yatırımlara tanınan güvence ya da ayrıcalıklar çerçevesinde, yararlanan devletle yatırımcı arasında yapılan sözleşme.
—ANSİKL. İkt. İktisadi etkinliğin kuruluş yerinin seçimini açıklayan bir şemayı ilk kez J. H. von Thünen ortaya attı *(Der isolierte Staat...)* [Yalıtılmış devlet] (1826). J. H. von Thünen bunu yaparken büyük bir kentin, kendisini çevreleyen tarım bölgeleri üzerindeki etkisini göz önünde bulundurdu. Açıklamayı kolaylaştırmak için, her tarafı aynı derecede verimli olan ve her yöne aynı biçimde ve aynı ücretle gidilebilen bir ova ile çevrili bir kenti ele alır. Bu kentin bulunduğu devlet, başka devletlerden çöllerle ayrılmış durumdadır. Yalıtlanmış devletin kenti, onun merkezi piyasasını oluşturur, çünkü yalnız çevredeki kırsal alanların tarımsal ürünlerini tüketir ve bu alanda yaşayanlara işlenmiş maddeler satar. Ayrıca, her üreticinin amacı, topraktan elde ettiği rant, yani gelirle gider arasındaki farkı en yüksek düzeye çıkarmaktır. Gelirler satış fiyatlarından elde edilir; giderler ise, binaların ve bunlara bağlı toprakların bakım giderlerini, bir de ürünün kente taşınmasının gerektirdiği gideri içerir. Bu koşullarda, rantın yalnızca taşıma giderlerine bağlı olduğu görülür. Belli bir yerde, uygulanan kültür en yüksek net rantı verecek olan kültürdür. Bunun sonucu olarak, kültürler bölgelere göre dağılır ve merkez kentin çevresinde daireler biçiminde yer alırlar: kente en yakın kültür sebze yetiştiriciliğine ve süt üreticiliğine ayrılır. İkincisi ormancılıktır. Sonra tahıl kültürleri, en sonra da hayvancılık gelir. J. H. von Thünen, ayrıca, kültürlerin bu biçimde sıralanışının, talebin, taşıma giderlerinin, vb. değişimlerine göre başka gelişmeler gösterebileceğini de ortaya koyar. Böylece bu model çok genel bir nitelik kazanır.

XX. yy.'ın başlarında, A. Weber, kuruluş yerinin yapısallaştırılmasını, yalnız taşıma harcamalarına göre değil, aynı zamanda işgücü harcamalarına göre de açıklamaya yöneldi. Böylece işletmelere etkinliklerin sırasında ek yararlar sağlayabilecek biçimde, sanayi etkinliklerinin yerleşme topluluktarı halinde bir gruplandırılması ortaya çıktı (pazarların yakınlığının dış etkileri). Bu çalışmalar, gittikçe daha karmaşık modellerle sürdürüldü (A. Losch W. İsard, E. Hoover, vb.).

KURUM a. (*kurmak*'tan *kur-um*). **1.** Resmi, yasal bir değeri olan, toplumca benimsenmiş kural ya da uygulama; bunları sürdürmek amacında olan örgüt, kuruluş; müessese: *Siyasal, toplumsal, dinsel kurumlar. Birleşmiş milletler örgütü, uluslararası bir kurumdur.* **—2.** Kamu hizmeti gören tüzel kişi: *Et balık kurumu. Türk hava kurumu.* (*Kamu kurumu* da denir.) **—3.** *Tkz.* ve *alaylı.* Alışkanlık, gelenek haline gelmiş şey: *Dilencilik bu ülkede kurum haline gelmiş.* **—4.** *Tkz. ve alaylı.* Etkili fikirleri tartışılmaz ve yeri doldurulmaz bir başvuru sistemi sayılan çok önemli kişi: *O dönemde Sartre başlı başına bir kurum sayılıyordu.* **—5.** *Esk.* Kuruluş, yapılış, biçim.
—Ask. *Askeri kurum*, askeri birlik kapsamına girmeyen, ancak askeri birlik ve komutanlıkların lojistik, personel ve diğer hizmetlerini temin etmek üzere kurulmuş bulunan, askeri fabrika, askeri dikimevi, orduevi, askeri okul, askeri depo ve askerlik şubesi gibi askeri kuruluşlara verilen ad.
—Huk. *Kurum teorisi*, Maurice Hauriou tarafından ortaya atılan kuram. (Buna göre kurum, toplumsal bir ortamda gerçekleşen bir iş ya da girişim düşüncesidir. Gerekli hukuki yetkilerle donanmış bir gücün örgütlenmesiyle de kurum gerçeklik kazanır. Bu kurama göre hukuk, sözkonusu iş ya da girişim düşüncesinden doğar.)
—Psik., Topruhbil. ve Eğit. İçinde kurumsal bir çözümleme çalışması gerçekleştirilen yapı.

◆ **kurumlar** çoğl. a. Yasa ya da göreneğe göre kamusal nitelikteki siyasal yapı ya da biçimler bütünü: *Demokratik kurumlar. Kurumları korumak ve yaşatmak.*
—Verg. huk. *Kurumlar vergisi*, tüzel kişiliğe sahip kurumların kazançları üzerinden alınan vergi türü. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. Verg. huk. *Kurumlar vergisi*, tüzel kişiliğe sahip kurumlardan alınırsa da her tüzel kişi bu vergiye tabi değildir. Kamu iktisadi teşebbüsleri, anonim ve limited gibi sermaye şirketleri ve hisseli komandit gibi yarı şahıs yarı sermaye niteliğindeki karma şirketlerle kooperatif ortaklıklar bu verginin yükümlüsüdürler. Ayrıca bazı dernek ve vakıfların ticari amaç güden işletmeleri de vergi kapsamına alınmıştır.

Kurumlar vergisinin *konusu* kurumların kazançlarıdır. *Matrah* ise safi (net) kurum kazancıdır. Safi kurum kazancını hesaplayabilmek için gayrisafi kazançtan, kazancın elde edilmesi ve sürdürülmesi için zorunlu olarak yapılan harcamalar indirilir. Kurumlar vergisinin tarifesi olarak daha çok sabit oranlı tarifeler uygulanır. Bu vergi yükümlülerin ya da vergi sorumlularının beyanı üzerine *tarh* edilir.

Kurumlar vergisinin fiyatlar, tasarruflar ve yatırımlar üzerinde etkileri vardır.

KURUM a. Ocak bacalarında biriken ve çevreye savrulan is birikintisi: *Bacalardan kurum yağıyor.*
—Isıbil. *Kurum üfleyici*, bir sanayi ısıtma aygıtında, özellikle su borulu kazan demetinde, buhar ya da hava gibi bir akışkanı büyük hızla kurumların konacağı yüzeylere ya da duman borularına atarak temizlemeye yarayan sabit ya da devingen lüle.
—İnş. *Kurum tutucu*, duman içinden asıltı halinde bulunan kurumu çıkarmaya yarayan aygıt.
—Oto. Bakımsız bir otomobil motorunun, silindir kafası, karter, külbütör kapağı, yağ pompası vb. gibi çeşitli parçaları üzerinde biriken yağlı, siyahımsı ve korozyona yol açan çökelti. (İyi bir dağılma özelliği gösteren modern formüllü yağlar kullanılarak motorun kurumlarla kirlenmesi azaltılır.)

KURUM a. **1.** Kibirli, kendini beğenmiş, kırıcı oluşuyla dikkati çeken bir kimsenin tutumu; büyüklenme, azamet. **—2.** *Kurum kurum kurumlanmak*, çok böbürlenmek. || *Kurum satmak*, böbürlenmek, büyüklenmek.

KURUMA a. Kurumak eylemi: *Bir kuyunun, bir yatağın kuruması.* (Bk. *ansikl.* böl. Hidrol.)

—Boyac. Boya ya da vernik tabakasının sıvı durumdan katı duruma geçmesine neden olan fiziksel ve/ya da kimyasal dönüşümlerin tümü. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Hidrol. *kuruma eğrisi*, belirgin derecede kurak mevsimli bölgelerde debi öngörümünün kullanışlı bir aracı olan, zaman eksenine sonuşmaz, azalan üslü eğri.
—Yerbil. ve Jeomorfol. *Kuruma çatlakları*, bir toprakta ya da kuruyan killi bir çökelde görülen ve fosilleşebilen çokgen ağ biçiminde çatlaklar. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. Boyac. Bir vernik, boya ya da benzeri bir preparat tabakasının kuruması, ya çözücü ve seyreltici maddelerin yalnızca buharlaşmasıyla, ya da yükseltgen ya da filmojen kurucu elemanların polimerleşmesiyle gerçekleşir.
Sözkonusu tabaka, içinde bulunduğu, ortamda bu tarz bir dönüşüme uğradığında kuruma *doğaldır.* Boya, tabakası, indüksiyon ya da kızılaltı ışın yoluyla bir fırından ya da gazlı ya da elektrikli bir aygıttan geçirildiğinde de kuruma *yapaydır.* Bu son kurutma tarzı özellikle karoseriler üzerinde (otomobil, buzdolabı, çamaşır makinesi vb.), esas maddesi ısısertleşir alkalit reçine olan boya tabakalarının pişirildiği sanayi alanında yaygındır. Bu işlem, içinden karoseri taşıyan zincirin geçirildiği bir tünelde gerçekleştirilir.
—Hidrol. Bir kaynağın, bir akarsuyun, bir gölün kuruması hiçbir zaman aniden olmaz. Nedenleri, su çekilmesinin nedenleriyle aynıdır. Olaya kuramsal yönden bakıldığında, beslenme havzasına yağış düşmediği zaman bir akarsuyun akışı, bir haznenin, bir zar ya da gözenekli bir katman arasından geçerek boşalımına benzetilir. Bu koşullarda belli bir akarsu üzerindeki debi azalmasının her zaman havzanın hidrojeolojik özelliklerine uyan bir ritimle meydana geldiği kabul edilir.
—Yerbil. ve Jeomorfol. Kuruma, özellikle killi kayaçlarda görülür; kayaçların hacmi küçülür ve yüzey bölümleri çatlar. Çatlaklar 2-4 cm genişlikte ve 1-2 m derinlikte olabilir; bunlar sıcaklık ve nem farklarının toprağın derinliklerine ulaşmasına yol açar, pek çok toprak kaymasının oluşmasında belirleyici rol oynar ve poligonal toprakların ortaya çıkmasına katkıda bulunur. Kurumanın etkisiyle topraklarda oluşan hacim değişikliklerinin neden olduğu çok küçük, ancak sık sık yinelenen yer değiştirmeler, creep* devinimlerinde de etkili olur. (→ ATMOSFERE UYUM*.)

KURUMAÇEKİM a. Kim. Pelte kurutma biçimlerini inceleyen yöntem. (Eşanl. PEKTOGRAFİ.)

KURUMAK gçz. f. **1.** Kuru duruma gelmek; artık ıslak, su çekmiş olmamak: *Güneşte kuruyan balık ağları. Çamaşırlar kurudu mu? Toprak kurudu.* **—2.** Suyunu, nemini yitirmek: *Meyveleri kurumaya bırakmak.* **—3.** Bir bitki sözkonusuysa, suyu çekilip canlılığını yitirmek: *Aşırı sıcaktan, kuraklıktan kuruyan ağaçlar.* **—4.** Bir kimse sözkonusuysa, aşırı ölçüde zayıflamak; sıskalaşmak: *Günden güne kuruyor.* **—5.** Bir su birikintisi sözkonusuysa, buharlaşma nedeniyle susuz kalmak: *Bu dere yazın kuruyor. Kuruyan bir iç denizin kalıntısı olan bir göl.* **—6.** Kimi maddeler, nesneler sözkonusuysa, içindeki sıvı öğenin buharlaşması sonucunda katılaşmak: *Derisinin kurumaması için ayakkabılara badem yağı sürmek. Tablo henüz kurumadı, sakın dokunma.*

◆ **kurunmak** dönş. f. Kendi kendini kurulamak.

◆ **kurutmak** ettirg. f. **1.** *Bir şeyi kurutmak*, içine sızan ya da üzerini kaplayan suyu ya da sıvıyı buharlaştırarak kuru duruma getirmek: *Giysilerini ateş önünde kurutmak. Sağanaktan sonra açan güneş yolları kuruttu.* **—2.** *Saçlarını, ellerini vb. kurutmak*, onları silerek ya da sıcak havayla kuru duruma getirmek. **—3.** *Bir bitkiyi, bir şeyi kurutmak*, aşırı ölçüde kuru duruma getirmek; canlılığını yitirmesine neden olmak, kavurmak: *Kuraklık bölgedeki bütün ağaçları kuruttu. Bu soğuk ve kuru rüzgâr deriyi kurutuyor.* **—4.** *Bir besin maddesini kurutmak*, kurutma işlemini uygulayarak o maddenin korunmasını sağlamak: *Et, balık, üzüm vb. kurutmak.* **—5.** *Bir sıvıyı kurutmak*, emerek, akmasını engelleyerek, silerek yok etmek: *Aşırı sıcakların kuruttuğu bir dere.* **—6.** *Bir kimseyi kurutmak*, onun aşırı ölçüde zayıflamasına neden olmak: *Bu hastalık onu kurutup tüketti.* **—7.** *Bir yeri kurutmak*, oradaki bütün yiyecek ve içecekleri tüketmek: *Çoluk çocuk gelip evi kuruttular.* **—8.** *Bir şeyi, bir yeri (soyut) kurutmak*, bir şeyden yararlanma olanaklarını yok etmek, bir yere uğursuzluk getirmek. *Hangi işe el atsa kurutuyor. Sonunda burayı da kurutacak.*
—Oy. Yanındaki oyuncuya ona yarayacak kâğıtları atmamak. —Yanındaki oyuncuya uğursuz gelmek.
—Tekst. Havuzlama işleminden geçirilmiş keneviri güneşin etkisinde bırakmak.

◆ **kurutulmak** edilg. f. Kurutmak eylemine konu olmak.

KURUMAÖLÇER a. Boyac. Bir boya ya da verniğin, bir yapıştırıcının ya da herhangi bir benzeri preparatın kuruma hızını ölçmeye yarayan aygıt.

KURUMAN, Güney Afrika'da (Cape ili) kent, Kimberley'in K.-B.'sında; 7 000 nüf. 1821'de kurulan ve iç kesime giden toprak yolda önemli bir konaklama yeri oluşturan misyonerler merkezi. Livingstone burada uzun süre kalmıştı.

KURUME, Japonya'da kent, Kyuşu (Fukuoka ili) adasında, Çikugo kıyısında; 228 350 nüf. (1990). Askeri kent ve sanayi (kauçuk işlenir, lake ve pamuklu kumaşlar üretilir) merkezi.

KURUMLANMAK gçz. f. Böbürlenmek, kurum satmak.

KURUMLANMAK gçz. f. Baca, boru vb. sözkonusuysa, kurumla kaplanmak, kurum tutmak: *Baca iyice kurumlanmış, temizlemek gerekli.*

KURUMLAŞMA a. Toplumdaki uygulamaların, genel kabul görecek bir biçim alma süreci.

KURUMLAŞMAK gçz. f. Kurum niteliği kazanmak; müesseseleşmek.

◆ **kurumlaştırmak** g. f. Kurum niteliği vermek, onu bir kuruma dönüştürmek.

KURUMLAŞMIŞLIK a. Topruhbil. Kurumsal çözümleme çerçevesinde, yürürlükte olan kurumun sürüp gitme ve çok köklü değişmelerden kaçınma yeteneği.

KURUMLAŞTIRMA a. Toplumsal uygulamaların yasallaşma ve normalleşme süreci. (Bu uygulamalar düzenli bir denetim altına alınarak önemli toplumsal değerler korunmaya çalışılır.)

KURUMLAŞTIRMAK → KURUMLAŞMAK.

KURUMLAYICILIK a. Topruhbil. Kurumsal çözümleme çerçevesinde, kişiler düzeyinde olduğu gibi gruplar, örgütler ya da kurumlar düzeyinde de diyalektik olarak kurumlaşmışlığın karşısında yer alan ve kurumun kendini hiç değilse dönem dönem yeniden oluşturma, "yeniden kurumlaşma" eğilimi göstermesine yarayan yetenek.

KURUMLU sıf. Kurum tutmuş olan.

KURUMLU sıf. Büyüklük taslayıp kasılan, kibirli, çalımlı; mağrur.

KURUMSAL sıf. Kurumla ilgili, kuruma ilişkin: *Kurumsal reform.*
—Eğit. *Kurumsal pedagoji*, kooperatif eğitim sınıfları pratiğinden doğan teknik, organizasyon, yöntem ve iç kurumların tümü. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Mil. muhs. *Kurumsal birim*, milli muhasebenin temellerinden birini oluşturan, özerk iktisadi birim. || *Kurumsal kesimler tasnifi*, iktisadi karar birimlerini, milli muhasebe kategorilerine göre ayırmak amacıyla yapılan sınıflandırma.
—Psik. *Kurumsal psikoterapi*, akıl hastalarına yönelik bir hastane yapısı içindeki tedavi tekniği. Başlıca özelliği, gündelik yaşam gerçeğine dönük sürekli bir ilgidir. Böylece sözün söylenebildiği, ağızdan ağza dolaşabildiği ve belki yeniden söylenebildiği ortamların ortaya çıkması kolaylaşır, herkesin çevresinde, onu kendi tasarılarına, kendi fantazmalarına ve kendi dünyasına bağlayacak bir tekillik kurulur. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Topruhbil. Kendisini içindeki özneler bakımından, daha az yabancılaştırıcı bir duruma getirmeyi amaçlayan işlemlerin yapıldığı bir toplulukla ilgili. || *Kurumsal çözümleme*, değişme isteği taşıyan bir topluluğun kendi üzerinde sürekli olarak sürdürdüğü düşünsel ve maddi işlemlerin tümü. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. Eğit. "Kurumsal pedagoji" deyimi, pedagoji ve psikiyatri uygulayıcılarının, bireyler arasında kolayca karşılıklı ilişkiler kurulabilen yaşam çevreleri düzenleme çalışmaları sırasında karşılaştıkları sorunların koşutluğunu belirtmek amacıyla 1958'de J. Oury tarafından, kurumsal psikoterapi deyimine benzetilerek ortaya atıldı. Ancak kurumsal pedagojiyi Fernand Oury, Aïda Vasquez ve terapötik eğitim grupları uygulayıp tanıttı. F. Oury, 1950'den başlayarak, kooperatif eğitim sınıflarında, bilinçdışı olayların anlaşılmasını ve dram olmaktan çıkarılmasını amaçlayan bir psikanalitik çalışmaya girişti, aynı zamanda sınıfı bir kurumsal laboratuvar durumuna getirdi. Öyle ki, çocuklar burada bir "kurul", bir kolektif merkez aracılığıyla grubun kurallarını, yasalarını, kurumlarını kendi başlarına yönetiyorlardı. Böylece, kurumsal pedagoji, her şeyden önce Freinet'nin tekniklerini (sınıf -kooperatif) kullanan, ama buna ek olarak grup-sınıf'ın hem yaşamını, hem de çözümlemesini derinleştirmek için insan bilimlerinin katkılarını (grup dinamiği, lacancı psikanaliz) sistemli bir biçimde kullanmaktan da geri kalmayan bir pedagoji olarak beliriyordu.
Pratikteki verilerin çözümlenmesi, F. Oury ve A. Vasquez'e kurumsal pedagojinin kimi yönelimlerini ortaya koymak olanağını verdi (1967). Bu yönelimler şunlardı:
—İlişkinin çok kutuplu bir yapıda olduğunun gösterilmesi. Her zaman aranan ikili ilişki, bir gerileme etkenidir. Kişilerarası alışverişler, ancak başka birçok ara öğeler, aracı sistemler (bunlar birtakım nesneler, kişiler, tasarılar ya da gruplar olabilir) varsa olanaklıdır.
—Alışverişte bulunma zorunluluğu, hocanın ya da dış kurumun koyduğu bir zorunluluk değil, kurulmuş ilişkiler ağı içinde yer almanın doğal sonucudur. Örneğin yazışma sözkonusuysa, çocukların ve öğretmenin herhangi bir dış baskıya gereksinimleri yoktur; çünkü bir mesajı almak, onu yanıtlandırmanın yasal bir gereklilik olduğu anlamını kendiliğinden içerir. Bu "zorunluluğun" örtük niteliği, herkese kendi işinin efendisi olduğu, bir değerlendirmeye ya da yaptırıma maruz kalmadan, kendisi bir alışveriş konusu olmadan, alışverişte bulunabileceği duygusuna varma olanağını sağlar. Kişinin kendi işini kendi çalışma temposuna göre düzenleyebilmesi, grupla birlikte kolektif örgütlenme biçimini değiştirmeye karar verebilmesi, ona yenilik yapmak, başaramamak, etkili olmak, yetki ve sorumluluklarını kullanmak olanağını verir.
—Kimi zaman buyurmayan bir yönlendirici, kimi zaman bir yapım şefi, yerel yasanın güvencesi ya da grup yasasının simgesi olan öğretmen, yeniden insanlaşır.
—Psikanalitik bakımdan, öğrenci ile öğretmenin libido yatırımlarının nasıl yapıldığını anlamak, bu libidonun çalışma ve dil alanlarında faaliyete geçirilmesini sağ-

lamak ve gerek grup içi, gerekse grup dışı alışverişlere sürekli bir zorunluluk ve karşılıklılık getiren, böylece yetişkinin sürekli etkisinin ve müdahalesinin yerini almayı amaçlayan uygun kurumların nasıl işlediğini görmek sözkonusudur.

Kurumsal pedagoji, kurumsal çevrenin aracılığıyla, öğrencileri, geleneksel öğretmen-öğrenci ilişkisinden kurtarmayı amaçlayan militan bir pedagojidir. Özellikle, ilk sınıflarda, milli eğitimin okulda başarılı olamamış çocuklara özgü bölümlerinde ve öğretmen ve eğiticilerin yetiştirilmesinde çok kullanılır.

—Psik. *Kurumsal psikoterapi,* Fransa'da, İkinci Dünya savaşı ertesinde, psikiyatri hastaneleri üzerindeki eleştirel bir düşünceden doğdu. Bu toplama yerlerinin yol açtığı bozuklukları ele alıyordu. Geleneksel yapının sürdürdüğü bozuklukları sınıflandırma çabası, hastane kurumunu derinlemesine elden geçirme yönünde bir hazırlık oluyordu. Amaç, hasta, personel, aynı topluluğun bütün yararlanıcılarını, en çarpıcıları da içinde olmak üzere, birçok bozukluğun kişiliğe değil, bireyler ya da gruplar arasındaki bağlantılar kadar çoğu kez sökülüp atılması olanaksız alışkanlıkların, önyargıların, inançların ve ayrıcalıkların içerdiği maddi ve iktisadi yapıların topluluk içinde düzenlenişine bağlı olduğunu kabule hazırlamaktı.

Bu tedavi tekniğine kurumsal psikoterapi adını, G. Daumezon ve Ph. Koechlin verdi (1952).

Başka birçok deneyim gibi bu deneyimler de biri Marx'ın öteki Freud'un düşüncesi olmak üzere, iki düşünce çevresinde yoğunlaşan kuramsal bir bütüne dayanır. Kuramın geliştirilmesinde dilbilimden, görüngübilimden (Heidegger) ve yapısal antropolojiden (Lévi-Strauss) modeller alınır. Kuram ve uygulamaya ilişkin aydınlatma çabası, özellikle G.T.P.S.I. adıyla anılan ve 1965'te *Société de psychothérapie institutionnelle* adlı örgütü kuran bir hekim grubu tarafından yürütüldü. Bu grubun başlıca çabası gündelik olayları J. Lacan'dan yola çıkarak ele almak oldu. Psikoz sorununu ele alabilmek için gerekli koşulları araştırmak sözkonusuydu. G. Pankow gibi, psikozların psikoterapisinde daha çok uzmanlaşmış çözümlemecilerin katkıları da kurumsal yaşamın örgütlenmesi üzerindeki bu düşünceyle bütünleşti. Sözkonusu olan ilkin bu ayrım yerlerini hep birlikte "tedavi etmek"ti. Bunun için de her hastaya çok çeşitli işlerde sorumluluk vererek ve ortak olanın paylaşımının yeniden ele alınıp geliştirilmesini kolaylaştırarak insan ilişkilerine yeni bir yapı kazandırmak gerekiyordu: uğraş tedavisi, oyun ya da tiyatro grupları kurulması, "semt" ya da hastane açılması, vb. Böylece, kuruluş içinde, başlıca özellikleri esneklik, hareketlilik, hatta geçicilik olan ve bireylerden, bireylerarası bağıntılardan ya da gruplardan yola çıkılarak, istekleri karşılamak amacını güden çok belirgin bir kurumlar ağı oluştu. Demek ki, psikotik hastalarda geçişimin tek dayanakları olan kurumsal nesneler karşısında herkesin sorumluluğunu belirlemesini sağlayan yapısal bir bütünlük kurmak gerekiyordu. Bu da bu dolayımlar bütününün ortak olarak ele alınmasıydı ve topluluk düzeyinde olduğu kadar bireylerarası ve bireysel düzeyde de "kurumsallaştırma süreci" denilen sürekli bir çözümleme gerektiriyordu.

Kurumsal psikoterapi, psikiyatrinin eleştirel bir evresi olarak ele alınabilir. Psikoz ancak kolektif olarak ele alınabildiğinden, temel bağıntı demetlerini kendi özgün toplumsal-iktisadi varoluşu içinde toplayan bir yaşam ortaklığı yaratır. Bunların incelenmesi ve etkenliği, ereği devlet sistemleri içinde donmuş enerjileri harekete geçirmek ve ayrıma karşı savaşmak (hiyerarşik sistemlerin, toplamacı örgütlerin ve teknokratik kuramların eleştirisi) olan sürekli ve genelleştirilmiş bir çözümleme sürecini gerekli kılar. Gereç, "delilik" olarak toplumun mantıksal yapılar çerçevesi dışında sayılan şeyin etkeni olarak görev yapan özel bir toplumsal-iktisadi bütünlüktür. Bu "çerçeve dışı", kökensel narsisizm gibi enerji sistemlerinin, temel özdeşleşim, "gerçek" ve simgesel-imgesel düğümler gibi farklılaştırılmış alanların araştırılması gerektirir. Kurumsal psikoterapi, tekil, istek ve fantazma niteliğinde olanı benimsemek için, çeşitli değişim ağlarını belirleyen bir sözleşmeler çeşitliliğini değerlendirir.

Amaç, psikotik kişinin her zamanki toplumda ya da geleneksel psikiyatri kurumunda daha sağlam bir biçimde yaşamasını sağlamaktır. Bunun için de günlük yaşamın küçük ayrıntılarından yararlanılır. Kurumsal bütünlük, yabancılaşmış yapıları, kaçış ve kolektif unutkanlık noktalarını belirleyerek sözün iletişim sağlayabileceği ayrıcalıklı yerleri destekleyebilecek toplumsal sistemler kurmaya çalışır. Bu da hareketlerde, dolaşımda ve karşılaşmalarda daha büyük bir rahatlık gibi maddi gerekleri öne çıkarır. Kurumun bütün çevrimleri ve bütün bölümleri içinde herkes için daha büyük bir dolaşım özgürlüğünü kolaylaştırmak bile onun yapılanmasını temelinden tartışma konusu durumuna getirir. Kurumsal yaşamın tekdüzeliği bozulur; en değişik yerlerde karşılaşmalar, bu karşılaşmaların yarattığı çatışmalar içinde, en tutarsız istekleri bile, daha incelikle karşılama yolunda sürekli bir eğilim yaratır. Statüsü ne olursa olsun, kurumda çalışan her kişiye belli bir psikoterapi katsayısı verilir. Bu durum, uygulamalı bir sürekli oluşum sistemi yaratır, bu sistemin olumsuz bir sistem durumuna gelmemesi için de çok çeşitli kolektif koşullarda kavranması gerekir (bir yandan bireysel ve kolektif çözümsel "denetimler"; öte yandan, toplantılar, işlikler, kulüpler gibi daha sürekli yapılar). Özellikle psikotiklerde, dolayımlar üzerinde özgüleştirilen kısmi aktarımsal yatırımlara yol açmak için bu yapılar gerçekten zorunludur. Kısmi aktarımsal yatırımların özgüleştirildikleri dolayımları, tamamlayıcı ilişkilerin eklemlenmesiyle belli bir bağlantıyı kolaylaştıran yaşam gruplarında (satış tezgâhları, gösteriler, iş yönetimleri, vb.) paylaşılan sorumluluklar (yaptığım şey, ben istemesem bile, ötekini ilgilendirir) oluşturur. Gündelik yaşantıdaki bir çeşitlenme dolayısıyla başkasını bir yeniden keşfetme olanağıdır bu.

Böyle bir uygulamanın maddi koşulları şimdilik çok tartışmalıdır; "akıl hastalığı"nı tedavi etmek niyetleri, her zaman az ya da çok bilinçli bir biçimde, açık bir ayrım uygulamasının damgasını taşır. İşte bu nedenle, bilim olarak psikiyatri, bir baskı tekniği içinde donup kalmamak için, sürekli olarak kendi eleştirisini de içermek zorundadır.

—Topruhbil. *Kurumsal çözümleme,* bir uygulama ve bir kuramın, psikiyatri (kurumsal psikoterapi) ya da eğitim kurumlarında (kurumsal pedagoji) gerçekleştirilen kolektif üretim deneyimini insan bilimlerinin bazı bölümlerine yayar.

Her insan kurumu bürokratik bir katılık ve uyması gerektiğine inandığı kurallara karşı törensel bir saygı içine kapanır. Kurumsal çözümlemenin işlevi, kurumsallaşma sürecinin tepkime hızını artırmak, gerek hızı, gerek biçimi üzerinde müdahalede bulunmaktır. Öyleyse her şeyden önce kurumdaki istek sürecinin varlığının anlamlı görüngülerine göre konumunu belirlemesi gerekir. Bu görüngülerin yorumu, kurumsal çözümlemenin ruhbilimsel ya da toplumruhbilimsel çözümleme alanına girer.

İki ya da daha çok söylem aynı açıda yer alır. Kurumun kendi üzerindeki söylemleri, hem "değişikliğe karşı direnç"lerin çözümlemesiyle, hem de bir veri olarak alınan kurumunun tartışma konusu durumuna getirilmemesinin yol açtığı kendini beğenmişlikle doludur. Karşıkurumsal söylemlerse, kurum altında etkinlik gösteren, onu çatırdatmaya, çökertmeye ya da havaya uçurtmaya hazır isteklerin tepkime hızını artıran tartışma konularından oluşur. R. Lourau ve G. Lapassade tarafından "kurumlayıcılık söylemleri" olarak adlandırılan bu karşıkurumsal söylemler, kurumsal çözümlemenin dile getirilmelerini kolaylaştıracağı söylemlerdir. Ama gerçekleştirilecek çeşitli kurumsallaştırma süreçlerinin tip ya da hızları arasında seçme yapmak da kurumsal çözümlemenin işidir. Kurumsal çözümlemenin isteksel durumu, bu konuda çeşitli olasılıklar arasında bir seçim yapmak üzere işe karışır: kurumsal çözümleme için yansızlık sözkonusu değildir, başlıca amacı, konusu ne olursa olsun her zaman siyasal bir nitelik taşıyan güçler ilişkisi içinde özne olmaktır.

Dolayısıyla, kurumsal çözümlemeci kurum içinde ortaya çıkan sıradan görüngülerin yorumundan çok iyileştirilmesiyle ilgilenir. Bu görüngülere nasıl işlemsellik kazandırılır? Böylece kurumun tanımı nasıl genişletilebilir? Bu sorular, grup içindeki para ya da değiştokuş çevrimlerinin döngüsel, emek sürecinin örgütlenmesi, gereç yapımı, vb. gibi maddi düzenlemelerle yanıtlanabilir. Çözümlemecinin böyle davranabilmesi, topluluk içinde bunu yapabilecek bir durumda olmasını gerektirir. Yönetsel yönetmeliklere karşın, çözümlemecilerin geçimi için gerekli paranın her zaman kurum yöneticilerince sağlandığı kurumsal psikoterapi örneğinde (çözümlemeciler kliniklerin yönetiminde), kurumsal pedagoji örneğinde (çözümlemeci öğretmen) ya da "kurumsal çözümleme" müdahaleleri denilen müdahale örneğinde bu hep böyle olmuştur. Bu durumda, gücün kurum üzerindeki ve kurum içindeki bilgiden çıkarıldığı söylenebilir.

Çözümlemecinin kurum karşısındaki durumu da bir sorundur. Çözümleyici kuruma göre her zaman bir sapmaya, bir ayrıma yol açan ve kurumun içerdiği insan maddesi içinde etkinlik gösteren isteksel hareketi gözlemesini güvence altına alabilme olanakları nedir? İktidar beklemeyen, kararlı bir kopma içindeki kurumsal çözümlemecilerin durumları ne olacaktır? Söylemlerinin bilgi olarak, iktidar silahı olarak birikecek yerde, hemen gerçekleşmesi durumunda gene çözümlemeci mi sayılacaklardır?

Kurumsalcı okul, 20'li yıllarda ortaya çıkan ve "salt iktisat"ın soyut incelemelerine karşı bir tepki olarak, kuruluşların ekonomide oynadıkları rol üzerinde ısrarla duran ve iktisadi etkinliğin kadrolarını, bunların evrimini ve eylemlerinin sonuçlarını açıklamaya çalışan amerikan iktisadi düşünce okulu. (Bu okulun temsilcileri Thorstein Veblen, Wesley C. Mitchell, John R. Commons, günümüzde de A. Berle, G. C. Means ve J. K. Galbraith'tır. Bu iktisatçılar, aynı zamanda, farklı toplumsal grupların davranışlarından doğan çıkar çatışmalarının, dolayısıyla bu gruplarca kuvvete başvurulmasının etkileri üzerinde dururlar.) [Eşanl. ENSTİTÜSYONALİZM.]

KURUMSUZ sıf. Kibirsiz, alçakgönüllü.

KURUN çoğl. a. (ar. *karn*'ın çoğl. *kurūn*). *Esk.* **1.** Zamanlar. **—2.** Yüzyıllar, çağlar, asırlar. **—3.** Boynuzlar. **—4.** *Kurun-ı ahire,* Yeniçağ; İstanbul'un fethinden sonraki tarih dönemi. ‖ *Kurun-ı haliye,* yaşanılan çağlar, içinde bulunduğumuz zamanlar. ‖ *Kurun-ı muzafferiyet,* zaferler kazanılmış asırlar. ‖ *Kurun-ı salife,* geçmiş yüzyıllar. ‖ *Kurun-ı ula,* İlkçağ: *"Türkler'in kurun-ı rolleri..."* (F. Köprülü). ‖ *Kurun-ı vusta,* Ortaçağ: *"Evinden çıktıktan yarım saat sonra idi ve kurun-ı vusta mesirelerinden olan Yeni Bahçe'ye vâsıl oldu"* (Samipaşazade Sezai, XIX. yy.).

KURUNMAK → KURUMAK.

KURUNTU a. **1.** Temeli olmayan ve kötü olasılıklara dayalı düşünce; evham, vesvese: *Hastalık kuruntusu. Bütün bunlar*

senin kuruntuların, ortada böyle bir olay yok. **—2.** *Kuruntuya kapılmak,* boş yere üzülüp tasalanmak.
—Psik. Aynı kaygı konusunda bastırılması olanaksız ve sıkıntılı düşünce. (Özellikle çöküntülü durumlarda ve saplantı nevrozunda karşılaşılır.)

KURUNTUCU sıf. Sürekli olarak kuruntu yapan kimse için kullanılır; işkilli.

KURUNTULU sıf. Kuruntuya kapılan, evhamlı kimse için kullanılır: *Biraz rahat ol, ne kuruntulu bir insansın.*

KURUOBRUK, İç Anadolu bölgesinde, Obruk platosunda, Obruk bucak merkezinin yaklaşık 30 km G.-D.'sunda neojen göl kireçtaşları içinde enine ve çökme ile meydana gelmiş derin karst çukuru.

KURUOVA, rumca **Korobia,** KKTC'de Gazi Mağusa ilçesine bağlı köy.

KURUSIKI a. **1.** Yalnızca barutla sıkılanmış tüfek ya da fişek dolgusu. **—2.** Gözdağı vermek, korkutmak amacıyla söylenen ve genellikle gerçekleşmeyen sözler: *Kurusıkı atmak.*

KURUŞ a. (alm. *groschem* ya da ital. *grossi*'den). **1.** Türk lirasının yüzde biri değerindeki para birimi. **—2.** Mısır, Lübnan, Sudan ve Suriye lirasının yüzde biri değerindeki para birimi. **—3.** *Kuruşu kuruşuna,* hesabı eksiksizce çıkarılarak: *Size olan borcumu kuruşu kuruşuna ödeyeceğim.*
—Nümism. Bir tür gümüş sikke. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. Nümism. İlk kuruş, Fransa kralı Louis IX tarafından *gros* adıyla bastırıldı (1266). Bu para birimi Osmanlılar'da ilk kez Bayezit'in 1393 tarihli beratında kızıl kuruş olarak geçerse de, orada ceneviz ya da macar altınları için kullanılmıştır. Solakzade Mehmet *Solakzade tarihi*'nde, Selim I'in tahta çıkışını anlatırken (1512), arslanlı kuruş'un (gümüş taler), 35 akçeye karşılık olduğunu belirtmiştir. XVII. yy.'dan başlayarak löwentaler arslanlı, esedi, esedi kuruş, alman taleri reichstaler de riyal kuruş ya da kara kuruş gibi adlar almışlardır. İlk osmanlı kuruşu Süleyman II döneminde 1687'de bastırıldı. Bu kuruşlar % 0,898 ayarında, 16,24 g ağırlığında ve 40 mm çapında olup 40 para ya da 160 akçe karşılığındaydı. 1/2'lik ve 1/4'lük birimleri de basılmış olan kuruşların ön yüzlerinde sultanı öven bir cümle, arka yüzlerindeyse sultanın ve babasının adlarıyla, bir dua cümlesi, basım yeri ve yılı yer alıyordu. Ahmet III döneminde (1703-1730) kuruşların arka yüzlerine tuğra eklenmiştir. 1719'da bu sikkelerin ağırlığı 26,00 g'a yükseltilmiş, ancak ayarları % 0,700'e düşürülmüştür. XVIII. yy.'da kuruşun daha küçük ve daha büyük birimleri bastırılmıştır: beşlik, beş paralık (1/8'lik birimi); onluk, on paralık; on beşlik; yirmilik, yirmi paralık (1691'de 9,50 g, 1810'da yaklş. 2,65 g'dı); zolota ya da otuzluk, otuz para; altmışlık (çifte zolota ya da altmış para); yüzlük, yüz para (Selim III'ten başlayarak basıldı, 1789'da 32,00 g ağırlığındayken, 1821'de yaklş. 12,00 g'a düşürüldü); ikilik, iki kuruş (yalnızca Selim III döneminde % 0,465 ayarında, 25,65 g ağırlığında, 80 para değerinde bastırıldı).
Abdülmecit'in sikke düzenlemesinden sonra kuruşlar "mecidiye" adıyla altından da bastırıldı; 916 2/3 ayarında ve Avrupa altınları biçiminde bastırılan birimler şunlardır: beş yüz kuruş, beş yüzlük (35,75 g); iki yüz elli kuruşluk (18,00 g); yüz kuruşluk ya da osmanlı lirası (7,20 g); elli kuruş (1/2 lira); yirmi beş kuruş (1/4 lira, çeyrek) % 0,830 ayarında bastırılan ve gümüş mecidiye olarak adlandırılan sikkelerin kuruş olarak değerleri: yirmi kuruş, tek mecidiye (24,00 g); on kuruş, onluk, yarım mecidiye; beş kuruş, beşlik, çeyrek mecidiye; iki kuruş, ikilik.
Osmanlı yönetimi altında Mısır'da bastırılan yüz kuruşluk osmanlı altını 1839'dan sonra bedidlik, 1885'ten sonra da gine-i mısri adını almıştır. % 0,875 ayarında ve 8,50 g ağırlığındaki bu altınların yarımları nısflık ya da nısf gine, yirmi kuruşları hayriye ışrın, on kuruşları hayriye ışra, beş kuruşları kıt'a hamsi gibi küçük birimleri de basılmıştır. Gümüş yirmi kuruşlar riyal-i mısrı, on kuruşluklar nısf riyal, beş kuruşluklar rubı riyal ve tek kuruşlar kırş olarak adlandırılmıştı.

KURUŞLANDIRMAK g. f. Bir listede yer alan her maddenin değerini hesaplayıp yazmak.

KURUŞLUK sıf. *Say. sıf.* + *kuruşluk,* belirtilen kuruş değerinde olan: *Beş yüz kuruşluk şeker. 100 kuruşluklar (100 kuruşluk paralar) piyasadan kalktı.*

KURUT, -tu a. *Yörs.* Kurutulmuş süt ürünü.

KURUTAÇ a. Kim. müh. KURUTUCU'nun eşanlamlısı.

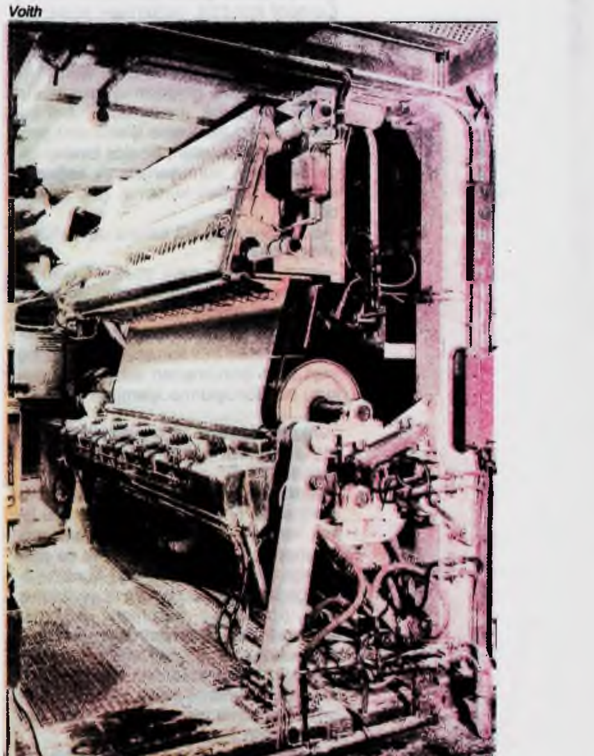
KURUTARIM a. Yarı kurak bölgelerde yağışların yetersizliğiyle savaşmak için uygulanan ve tohum ekmeden tarlayı sürerek, yıllık yağışların elden geldiğince büyük bir kısmını toprakta biriktirmeye dayanan tarım yöntemi. (Eşanl. DRY-FARMİNG.)
—ANSİKL. Yıllık yağışlar 300 ya da 400 mm'nin altında olduğu zaman tahıl gibi, suya en az ihtiyacı olan bitkiler bile gelişmelerini tamamıyla gerçekleştirmezler. Kurutarım, yüzeyde işlenmiş bir toprak tabakası sağlayan tarım yöntemleriyle, buharlaşmayı yavaşlatır. Böylelikle, ertesi yıl, bitkiler, toprağın su rezervine ek olarak o yılın yağışlarını da kullanır ve normal bir şekilde gelişir. Bu yöntem, Amerika'nın batı bölgelerinde yaygın olarak kullanılmıştır.

KURUTEPE, rumca **Karovnos,** KKTC'de Lefkoşa ilçesine bağlı köy.

KURUTLUOĞLU (Sahır), türk siyaset adamı (Kırşehir 1910 - İstanbul 1992). İstanbul Hukuk mektebi'ni bitirdi (1932). Bir süre Yargıtay'da savcı yardımcılığı yaptı; sonra serbest avukat olarak çalıştı. CHP Kırşehir milletvekili seçildi (1946-1950). CHP parti meclisi'nde görev aldı. 1960 devrimi'nden sonra kurulan Kurucu meclis'e (1961), ardından Cumhurbaşkanlığı kontenjan senatörlüğüne (1961-1966) seçildi. İnönü hükümetinde Turizm ve tanıtma (1961), Adalet (1961-1962) ve İçişleri (1962) bakanlıklarında bulunduktan sonra serbest avukatlığa döndü.

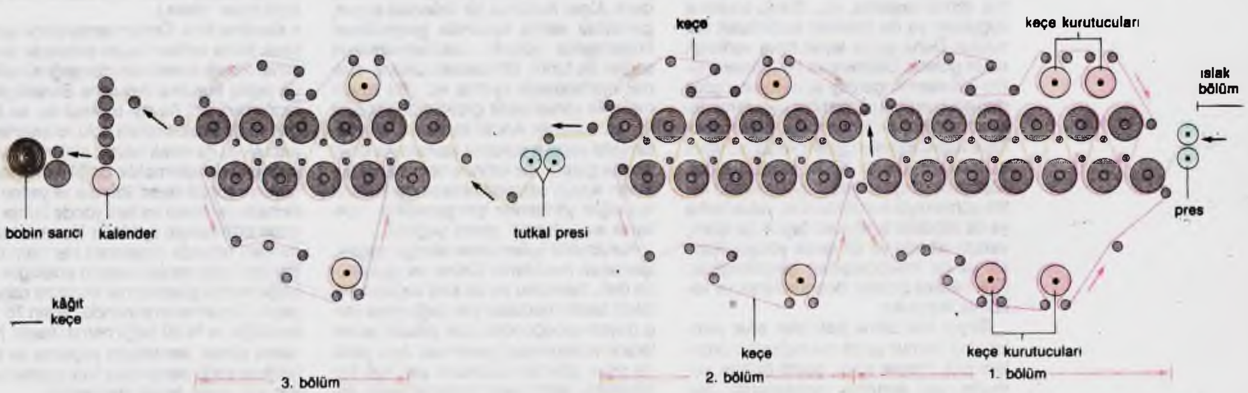
KURUTMA a. **1.** Kurutmak eylemi. **—2.** Bir cismin içindeki, bir yerdeki suyu gidermek ya da azaltmak için yapılan işlem: *Meyve kurutma. Bataklıkları kurutma.* **—3.** *Kurutma makinesi,* ısı ya da hava akımlarıyla bir şeyin nemini gideren makine: *Saç kurutma makinesi. (Çamaşır) kurutma makinesi.* (Eşanl. KURUTUCU.)
—Bağc. *Kısmi kurutma,* özsuyunun şeker oranını artırmak amacıyla üzümü biraz kurutmak. (Kısmi kurutma doğal ya da yapay olabilir.)
—Bes. san. İnsan ya da hayvan besinlerinin suyunu kısmen ya da tümüyle gidermeye dayanan koruma işlemi, tekniği. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Boyac. Boya ya da vernik tabakasının sıvı durumdan katı duruma geçmesine neden olan fiziksel ve / ya da fiziksel-kimyasal ve / ya da kimyasal dönüşümlerin bütünü. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Kâğ. san. Sürekli kâğıt ya da karton yaprağını kurutmak işlemi. (Kurutma iletimle [kurutma merdaneleri], konveksiyonla [hava

Voith

bir karton makinesindeki kızılaltı ışımalı gaz ısıtmalı kurutma donanımı

İletimle kurutma: bir kâğıt makinesindeki kurutma biriminin çalışma şeması

üfleme] ve bazen ışımayla [kızılaltı, yüksek frekans] gerçekleştirilir.) ‖ *Kurutma birimi*, bir kâğıt ya da karton makinesindeki kurutma silindirlerinin tümü. (Sürekli ıslak yapraktan çıkan su buharını gidermek için, kurutma birimi genellikle sıcak havalı bir tünel içine yerleştirilmiştir.) ‖ *Kurutma kâğıdı*, emiciliği olan ve dolayısıyla mürekkebi kurutabilen tutkallanmamış kâğıt. (PAPYE KÂĞIDI da denir.) ‖ *Kurutma merdanesi*, içinden su buharıyla ısıtılan ve sürekli kâğıt yaprağını kurutmak için kullanılan merdane.

—Kim. Bir ürünün içerdiği suyu, ısı, vakum ya da nem çekici bir maddeyle giderme. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Kim. müh. ve Deric. Bir ürünün içerdiği suyun bir bölümünü ya da tümünü uzaklaştırmaya dayanan işlem. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Marangl. *Kurutma fırını*, sıkıştırılacak takozları ve yapıştırılacak tahtaları ısıtmak için kullanılan fırın.

—Orm. san. Suyun yer değiştirmesini ve yüzeyden buharlaşıp uçmasını sağlayarak odunun nemini azaltma işlemi. (Bk. *ansikl.* böl.) ‖ *Kurutma fırını*, çeşitli maddeleri kurutmaya yarayan tesis, aygıt. (Bk. *ansikl.* böl. Orm. san., Seram. ve Tekst.)

—Pastırmacılık. Pastırma yapımında, etleri tuzda bırakıp yıkadıktan sonra sularının çekilmesi ve kuruması için uygulanan güneşe asma işlemi. (Bk. *ansikl.* böl.) ‖ *Çemenli kurutma*, pastırmalık etlere çemenlendikten sonra uygulanan kurutma işlemi. (Bk. *ansikl.* böl.) ‖ *Gölgede kurutma*, pastırmalık etlere ikinci denkleme* işleminden sonra, gölgede uygulanan kurutma işlemi. (Bk. *ansikl.* böl.) ‖ *Terli kurutma*, birinci denkleme işleminden geçmiş pastırmalık etleri, sıcakta bırakıp iyice terleyerek yumuşamalarını sağlama amacıyla yapılan kurutma. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Sütç. Sıvı sütü süt tozuna dönüştüren sanayi işlemi.

—Tarım. *Kurutma alanı*, tropikal ülkelerde, rüzgâr ve güneşin etkilerinden yararlanılarak, yerel üretimi (kahve, kakao, pirinç) işlemek ve kurutmak için özel olarak düzenlenen alan. ‖ *Ot kurutma*, yeni biçilmiş yeşil otları bozulmadan saklamak üzere kuru ota dönüştürme işlemi. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Teknol. *Kurutma fırını*, sanayide, fırınlama işlemlerinin uygulandığı her tür aygıt. (Eşanl. ETÜV.)

—Tekst. Keneviri, havuzlamadan sonra ve sıyırmadan önce kurutma işlemi. (Bu işlem, keneviri ya tabanında bir ısıtma ocağı bulunan kulelere yerleştirerek ya da açık havada bırakarak uygulanır.) ‖ *Kurutma fırını*, çeperleri panculardan oluşturulmuş yapı. (İplikler ve dokumalar boyama, ağartmalı baskı işlemlerinden sonra burada kurutulur.) —Çeşitli tekstil malzemelerini kurutmada kullanılan aygıt. (Bk. *ansikl.* böl.) ‖ *Kurutma odası*, havuzlama işleminden sonra ve kırma işleminden önce kenevirin kurutulduğu yer.

—ANSİKL. Bes. san. Besinler fabrikaya getirildiğinde, bazı önişlemlerden geçirilir: ayırma, temizleme, fırçalama, soyma, kesme, ezme, haşlama, vb... Sonra önısıtma uygulanır ya da besinler kızdırılarak kurutulur. Daha sonra sıcak hava verilerek suları giderilir. Ürünlere ve bu ürünlerin birim kütlelerinin içerdiği su miktarına göre değişik kurutma yöntemleri uygulanır. Taşınım yöntemiyle kurutmada, gelen sıcak hava akımı kalorileri getirir ve su buharını sürükleyip götürür. (Etüv, tambur, tünel, köpürtme, akışkan yatak, püskürtme.) İletim yöntemiyle kurutmada ısı, ısıtıcı levha ya da silindirler tarafından taşınır, bu işlem, vakum altında ya da ışıma yoluyla (kızılaltı ya da mikrodalgalar) gerçekleştirilir. Çok hassas ürünler dondurularak ve vakumla kurutulur.

Birçok katı ürüne (sebzeler, etler, yemler, vb.), hamur ya da sıvı halindeki ürünlere (süt, meyve suyu, çeşitli özütler, yumurta, vb.) kurutma uygulanabilir. Sıvı ürünler çoğunlukla buharlaşma yoluyla önderişme uygulanarak kurutulur. Kurutmadan sonra bazı ürünler öğütülerek homojen bir toz haline getirilir. Kurutulmuş ürünlerde % 5-13 oranında nem kalmalıdır. Bu tür ürünler pul, ezme, toz ya da tablet halinde piyasaya çıkarılır. İlke olarak, kurutulmuş ürünlerin besleyici güçlerini tümüyle korudukları kabul edilir.

—Boyac. Bir vernik, boya ya da benzeri bir preparat tabakasının kuruması, ya çözücü ve seyreltici maddelerin sadece buharlaşmasıyla ya da yükseltgen ya da filmojen kurucu elemanların polimerleşmesiyle gerçekleşir.

Sözkonusu tabaka, içinde bulunduğu ortamda bu tarz bir dönüşüme uğradığında kuruma *doğal*'dır. Tabaka, indükleme ya da kızılaltı ışın yoluyla bir fırından ya da gazlı ya da elektrikli bir aygıttan geçirildiğindeyse kuruma *yapay*'dır. Bu son kurutma tarzı özellikle karoseriler üzerinde (otomobil, buzdolabı, çamaşır makinesi, vb.), esas maddesi ısılsertleşir alkalit reçine olan boya tabakalarının pişirildiği endüstri alanında yaygındır. İşlem, içinden karoseri taşıyan zincirin geçirildiği bir tünelin içinde gerçekleşir.

—Deric. Taze derilerin korunma amacıyla kurutulması derilerin gergi tahtalarına gerilip havalandırılmalarıyla gerçekleşir. Derilerin sepileme işlemleri sulu ortamda yapılır ve elde edilen deri tamamlama işlemlerinden önce kurutulur. Ayakkabı tabanlarında kullanılan deri, sepilemeden sonra ve dövüldükten ya da silindirden geçirildikten önce kurutulur; buna karşılık yumuşak deriler boyama ve yağlama işleminden sonra bir ilk kurutmaya ve derinin yeniden nemlendirildiği açma işleminden sonra ikinci bir kurutmaya tabi tutulurlar. Bitkisel sepileme görmüş derilerin kalitelerini bozmadan hızlı bir biçimde kurutulmaları zordur. Bu açıdan açık havada ve doğal koşullara sahip ortamlarda kurutulurlar. Isıya daha az duyarlı kromlu sepileme görmüş derilerde suyun giderilmesi sıcak hava verilmesiyle (askılı, gergi tahtalı kurutma tüneli), vakumlu ya da kızılaltı ışınlı kurutmayla gerçekleşir.

—Kim. Katı ya da sıvı kimyasal ürünler, sıkıca kapalı bir kapta, derişik sülfürik asit ya da suya karşı büyük ilgi gösteren herhangi bir ürün (sönmemiş kireç, kalsiyum klorür vb.) yanında kurutulur. Kurutma, vakum uygulanarak hızlandırılır. Bunların yetersiz kalması halinde, ürünler özel etüvlerde ısıtılır. Kurutmayı daha da hızlandırmak için ısıtma ve vakum çoğu kez bir arada uygulanır. Gazların kurutulmasında genellikle U biçiminde borulardan yararlanılır; gazların içinden geçirildiği bu borulara kuru kalsiyum klorür, fosforik asit anhidriti, derişik sülfürik asit emdirilmiş süngertaşı (ponza) parçaları gibi geniş özgül yüzeyleri olan nem çekici ürünler yerleştirilir.

—Kim. müh. ve Deric. Kurutma birçok sanayi dalında önemli bir rol oynar. Özellikle tarım-besin sanayisinde bu amaçla kullanılan enerji, bu alanda gereksinim duyulan toplam enerjinin yaklaşık % 10'una denk düşer. Kurutma, bir üründeki suyun, genellikle ısıtma sonunda gerçekleşen buharlaşma yoluyla uzaklaştırılmasını sağlar. Bu terim, kimi zaman basınç, süzme, merkezkaçla ayırma vb. gibi suyun mekanik yöntemlerle giderildiği teknikler için de kullanılır. Ancak bu terimi, ısıl yöntemlerle yapılan kurutma kavramıyla sınırlı tutmak gerekir; bir üründe nem olarak bulunan suyun uzaklaştırılmasında kullanılan diğer yöntemler için genellikle "mekanik su giderme" terimi yeğlenir.

Kurutmada kullanılacak tekniğin seçimi, işlenecek maddenin türüne ve durumuna (katı, hamursu ya da sıvı) bağlıdır. Nitekim besin maddelerinin çoğu ısıya karşı duyarlı olduğundan, çok yüksek sıcaklıkların kullanılması gerekmez. Aynı şekilde odun gibi kimi ürünlerin çok hızlı kurutulması, istenmeyen mekanik biçim değişikliklerine yol açar. Buna karşılık kimi maddeler, tersine çok hızlı ve kısa süreli bir kurutma işlemini gerektirir; örneğin bakteri etkinliğinin korunması ancak bu yolla sağlanır. Değişik uygulamalar için pek çok kurutma yöntemi geliştirilmiş, ısı veriş biçimi birbirinden farklı birçok aygıt yapılmıştır.

Konveksiyon'la (taşınım) kurutmada, sıvının buharlaşması için gerekli olan enerji, çeşitli hidrodinamik şemalara bağlı olarak (eşyönlü, karşı-akımlı, çapraz-akımlı vb.) sıvı ya da katıyla temas eden sıcak bir gaz ya da bir buharla aktarılır. *İletim* ya da başka bir deyişle temasla kurutmada, kurutulacak ürün, ısıtılmış kaplarda dolaştırılır. *Işıma*'yla kurutmada ısı, komşu ışıma yüzeylerinden aktarılır. Bu yöntemler, dondurarak kurutma ya da mikrodalgalarla kurutma gibi çeşitli tekniklerle tamamlanır.

Kurutma, ısı ve maddenin aynı anda aktarılmasıyla belirginleşir. Ortaya çıkan başlıca kuramsal sorun, fiziksel koşullarla birlikte malzemeye özgü fiziksel parametrelerin (yayınım katsayısı, ısıl iletkenlik, gözeneklilik vb.) nemin giderilmesi sırasında çok sık değişmesinden kaynaklanır. Madde yüzeyi nemli olduğu sürece yüzeysel bir buharlaşma olur; bu sırada nemin özütlenme hızı (kurutma hızı), yalnızca ürün yüzeyindeki madde ve ısı aktarımından etkilenir. Buna karşılık kurutma hızı, maddenin türüne ve kurutma koşullarına bağlı olarak daha düşük bir nemlilik alanında, nemin katı içindeki göç yasalarıyla denetlenir. Nemin kılcallıkla yerdeğiştirmesi ve buhar halinde yayınması gibi çeşitli olaylar da bunlara eklenir.

—Orm. san. Yeni kesilmiş odunda su oranı çok yüksektir (susuz odun hacmine oranla % 40 ila % 150 ve daha fazla). Odunun kullanılacağı yerlere göre (dışarda, içeride) bu oranı % 17 ile % 9-10 arasına indirmek gerekir. Kurutma taşınımla sağlandığından bunun hızı havanın niteliklerine bağlıdır: sıcaklık, nispi nem ve yenileme hızı. Odun selüloz oranının yüksekliği nedeniyle nemçeker olduğundan nemi tutma ve emme eğilimindedir, bundan ötürü kurutmanın son evreleri çok uzun sürer. Doğal kurutmada biçilmiş kereste uygun biçimde istiflenerek arasında hava dolaşımı kolaylaştırılır, bu biçim aynı zamanda odunu yağmurdan ve güneş ışınlarından korur. Açık havada kuruma süresi, öteden beri uygulanan kuralın (1 cm kalınlık için 1 yıl) tersine iklim koşularına göre değişir ve dolayısıyla istifleme mevsimine bağlıdır. Örneğin yavaş kuruyan sert bir ağaç olan meşe odunu için kışın istiflenmiş 25 mm kalınlığa 6-7 ay yeterlidir. Buna karşılık daha kolay kuruyan reçineli kerestede ve yayvan yapraklı yumuşak ağaçlarda aynı kalınlık için 5-6 aydan fazla beklemek gerekmez.

Ama, açık havada kurutmada yazın % 13-14'ten kışın % 17-18'den aşağı neme ulaşma olanağı yoktur. Üstelik, gerek yaygınlık, gerek depolama bakımından çok büyük yer gerekir. Bu yüzden, çoğu zaman, doğal ya da yapay sıcak havalandırmalı yapay kurutmaya başvurulur. (→ KURUTMA* FIRINI.)

• *Kurutma fırını*. Orman sanayisinde ayarlı hava akımı verilen kapalı odalarda ve istisnai olarak kerestenin dolaştığı tünellerde yapay kurutma uygulanır. En eski yöntemlerden biri, havayı basınçlı su, su buharı ya da sıcak akışkan dolu radyatörlerle ısıtmak ya da sıcak havayı elektrikli vantilatörlerle dolaştırmaktır. Bağıl nem, nemli havanın sürekli dışarı atılması ve yerine taze hava verilmesi ve ters yönde buhar şırınga edilmesiyle ayarlanır. Kuruluk bakımından odunda ulaşılacak her nem düzeyi için kullanılacak havanın sıcaklığını ve bağıl nemini gösteren bir kurutma cetveli yapılır. Kurutmanın sonunda bazen 75 °C sıcaklığa ve % 30 bağıl neme ulaşılır. Kurutma süresi, kerestenin yapısına ve kalınlığına bağlı olarak otuz kırk saatten birkaç yüz saate kadar değişebilir.

Sıcak oda denebilecek, doğal hava dolaşımlı kurutma fırınlarında nem ölçümü, ısıtma sıcaklığının derecesine bakılarak fizik kanunlarına göre belirlenir. Isıtma için ısı pompaları da kullanılabilir. Bunlarda hava, buharlaştırıcı iç atmosferin nemini yoğunlaştıran bir kondansörle ısıtılır. Bir de vakumlu kurutma fırınları vardır; bunlarda suyun iletimi ve uçması basınçla hızlandırılır. İçten başlayarak hızlı bir ısınma sağlayan radyoelektrik dalgalarıyla ısıtma, çok pahalı olduğundan çok nadir olarak kullanılır. Kaplamalar için, ya plakaların çubuklar üzerine yerleştirildiği normal havalı kurutma fırınları ya da havanın 150 ila 190 °C arasında ısıtıldığı mekanik kurutma fırınları kullanılır.

—Pastırmacılık. Tuzlama ve yıkama işlemlerinden geçirilmiş pastırmalık etler imalathanenin güneş alan yerlerine konan askılıklara asılarak kurutulurlar. Asarken birbirlerine değmemelerine özen gösterilir. Sıcak havalarda 3-6, soğuk ve karlı havalarda 7-10 gün arasında değişen kurutma süresi, havanın sıcaklığına, yağmur ve nem durumuna, rüzgâra göre ya da pastırmaların sık ya da seyrek asılışına, kalınlığına, üzerindeki bıçak kesiklerinin çokluğuna göre farklılıklar gösterir. Süreyi, etleri sık sık kontrol ederek ayarlamak gerekir. Kurutma sırasında etlerin renkleri değişir, koyu kırmızı bir renk alır, kıvamları da sertleşir. Etler güneş battıktan sonra toplanıp sabaha değin soğumaya bırakılır. Ertesi gün birinci denkleme işlemi uygulanır.

• *Çemenli kurutma.* Çeşitli işlemlerden geçirildikten sonra çemene yatırılan pastırmalık etlerin çemende bekleme süresi tamamlanınca, teker teker ele alınarak çemenleri 4 mm'yi geçmeyecek biçimde düzeltilir ve birbirine değmeyecek şekilde askılıklara asılarak kurutulur. Pastırmalar birbirine değerse bu kısımlar iyi kurumaz ve küflenme olur. Çemenli kurutma süresi sıcak havalarda 3-4, soğuk ve karlı havalarda 4-5 gündür. Yağışlı ve soğuk günlerde çemenli kurutma sobalı ya da kaloriferli odalarda da yapılabilir. Ancak odaya almadan önce bir süre açık havada bekletilmesi gerekir.

• *Gölgede kurutma.* İkinci denkleme işleminden çıkan pastırmalar gölgelik ve hava akımı olmayan yerlerde kurutmaya alınır. Aksi halde etler yumuşar ve ısınır, bu nedenle şişerek denklemede aldıkları biçimi kaybederler. Gölgede yapılan kurutma işlemi, pastırmaların ağır ağır kuruyarak biçimlerini yitirmemelerini sağlar.

• *Terli kurutma.* Birinci denklemeden çıkan pastırmalar, terli kurutma için açık havadaki güneş gören askılıklara asılırlar. Terli kurutma süresi sıcak havalarda 1-2 gün, soğuk ve karlı havalarda 20-30 saattir. Kışın terli kurutma kapalı yerde soba ya da kalorifer yanan bir odada yapılır. Bu kurutma işleminin amacı sıcaklığın etlerin içine değin nüfuz etmesini ve etlerin yumuşamasını sağlamaktır. Kapalı odada yapılan terli kurutmada oda ısısının 25-30° olması ve bu ısının 2-3 saat hiç değiştirilmemesi gerekir. Terli kurutma süresi pastırmaların kalınlığına, odanın ısı durumuna, etlerin ısıya yakınlığına, sık ya da seyrek asılmalarına göre farklılıklar gösterir. Terli kurutmadan sonra pastırmalar ikinci denkleme işlemine tabi tutulur.

—Seram. Pişmiş toprak ürünlerinin yapımında kurutma, eskiden dam altında açık havada yapılırken, bugün sıcaklığı ve nem ölçümü sıkı bir şekilde kontrol edilen yapay havalandırmalı tesislerde yapılmaktadır. Kurutma fırınları ya statik ya da ürünlerin sürekli dolaştığı hareketli tipte olur.

—Tarım. Taze ot, ağırlığının % 75 ila % 85'i oranında su içerir. Biçilir biçilmez, dokuları bu suyun bir kısmını havanın etkisiyle buharlaşma yoluyla kaybeder. Biçilmiş otlar % 15 ila % 16'dan fazla su içermezse "kuru" sayılır ve öylece saklanır. Kurutma sırasında nitelik ve nicelik (kuru madde) bakımından kayıpları önlemek için, kurumayı hızlandırmak, otun yağmur ve çiğden nem kapmasını, hatta bunlarla yıkanıp kayba uğramasını engellemek gerekir. Açık havada yapılan kurutma sırasında namlıyı bir dirgenle ya da makineyle (kurutma makinesi) çevirip havalandırmalıdır. Birkaç kez yapılması gereken bu işlem, özellikle yaprakların kopmasından doğacak mekanik kayıpları en aza indirmek için ihtiyatla yapılmalıdır. Kurutma hava koşullarına ve ot tabakasının kalınlığına göre 2 ila 5 gün sürer. Otlar hâlâ nemliyse tuz eklenebilir, ya da daha iyisi bu iş için düzenlenmiş bir ambarda havalandırılarak su oranı % 30-35'ten % 15'e indirilebilir. Kuru ot depolanmadan önce, büyüklüğü ve biçimi kullanılan makineye göre değişen balyalar halinde bağlanır. Balyalama kuru otun taşınmasını ve depolanmasını kolaylaştırır, depo alanının küçültülmesini sağlar.

—Tekst. Tekstil sanayisi, çoğunlukla buharla ya da ısıtaşıyıcı bir sıvıyla beslenen sıcak havalı kurutma fırınları kullanılır. Yün (yıkamadan sonra) ve viskoz (eğirmeden sonra) elyafını kurutma, genellikle bir tünel -fırında kesintisiz olarak gerçekleştirilir.

Ağartmadan ve boyamadan sonra, eğirilmiş iplik ve elyaf şeridi bobinleri sıcak odada, maddelere hava üflenerek kurutulur. Bununla birlikte bu teknik, özellikle yün sanayisinde, yerini yavaş yavaş daha hızlı ve daha homojen bir ısıl etki sağlayan yüksek frekanslı kurutmaya bırakmaktadır.

Dokumaları kurutma, ya germeli kurutucular ve hot-flueler gibi havataşıyıcı tipte sıcak havalı kurutma fırınlarında ya da doğrudan buharla ısıtılan tamburlu kurutucularda kesintisiz biçimde gerçekleştirilir.

Son olarak, boyarmaddelerin ve aprelerin göçünü önlemek için, dokumalar boya fularının ya da baskı makinesinin çıkışında, rengin ya da aprenin kesin fikse edilmesinden önce kızılaltılı kurutma fırınlarında önkurutmadan geçirilir.

KURUTMAÇ a. Kurutma kâğıdı ve bu kâğıdın takılı olduğu araç.

KURUTMAK → KURUMAK.

KURUTMALI sıf. Kurutma düzeneği olan.

—Ev eşy. Çamaşırın suyunu akıttıktan sonra kurutacak biçimde donatılmış çamaşır makinesi.

KURUTMALIK sıf. Kurutmak için ayrılan, kurutulmaya uygun: *Kurutmalık kaysı, üzüm.*

KURUTUCU a. **1.** KURUTMA* MAKİNESİ'nin eşanlamlısı. **—2.** Çabuk kurumaları için boya ve parlatıcı maddelerin içine karıştırılan kimyasal madde.

—Ev eşy. Bir ya da birkaç gerilmiş ipten oluşan, çamaşır kurutmaya yarayan düzenek. || *Çamaşır kurutucusu,* sıcak hava akımıyla çamaşır kurutmayı sağlayan elektrikli ev aygıtı. (Bk. *ansikl.* böl.) || *El kurutucusu,* ıslak elleri kurutmak için sıcak hava üfleyen elektrikli duvar düzeneği. || *Saç kurutucusu,* sıcak hava veren ve ıslak saçları kurutmaya yarayan elektrikli aygıt. (Bk. *ansikl.* böl.)

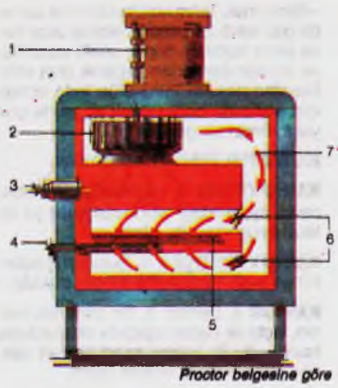
—Isıbil. *Buhar kurutucusu,* buhar içinde asıltı halinde bulunan su damlacıklarını gideren ya da buharı hafifçe kızdırarak bu damlacıkların yoğuşma yoluyla oluşmasını önleyen düzenek.

—Isıt. havld. Kimi hava koşullandırma donanımlarında, su buharını gidermeye yarayan aygıt. (Eşanl. DESİKATÖR.)

—Kim. Bir maddenin ya da bir ortamın nemini gideren madde.

—Kim. müh. İçinde nem çekici bir madde bulunan ve içine konan bir hammaddenin ya da bitmiş bir ürünün nemlenmesini önlemeye ya da nemini almaya yarayan aygıt. (Kurutucular, kurutma işleminin elden geldiğince düşük sıcaklıkta yapılabilmesi için genellikle düşük bir basınçta [vakum] çalışır; böylece işlemin süresi de kısalır.) [Eşanl. DESİKATÖR, KURUTAÇ.]

—Tarım mak. Aylarca bozulmadan saklanabilmelerini sağlamak için tanelerin ya da otların su oranını hızla azaltmaya yarayan düzenek. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Kabayem kurutucusu,* otlardaki nem oranını % 10'a kadar düşürmeye yarayan ve otun uzun süre saklanmasını sağlayan makine. (Makine genellikle, otları havayla ileten ve kurutmayı sağlayan [900°C - 1 000°C sıcaklıkta], gaz akımının geçtiği zigzak kanatlı bir döner kasnaktan oluşur.)

Proctor belgesine göre

bir tarımsal kurutucu şeması
1. Vantilatör motoru;
2. Vantilatör;
3. Fuel-oil ile çalışan ısıtıcı;
4. Karıştırma merdanesi;
5. Taşıyıcı bant;
6. Ayar kapakları;
7. Sıcak hava dolaşımı.

—Teknol. Kurutma sağlayan için kullanılır.

—Tekst. *Tambur kurutucu,* trikoları ve konfeksiyon mallarını sıkmak ve kurutmak için boyacılıkta ve kuru temizlemede kullanılan delikli döner silindir.

—Tüt. Kıyılmış ya da yaprak tütünün kurumasını sağlamak için kullanılan aygıt.

—ANSİKL. Ev eşy. *Çamaşır kurutucusu.* İki tür çamaşır kurutucusu vardır: kurutucu dolap ve rotatif kurutucular. Birincisinde kurutulacak çamaşır, metal bir dolabın içindeki çubuklara asılır, ikincisinde, çamaşır sıkıldıktan sonra, kurutuculu (kurutma işlevini yerine getirecek biçimde tasarlanmış) bir çamaşır makinesinin tamburunda ya da bağımsız rotatif bir çamaşır kurutucusunun tamburunda döner. Her

Promili

kabayem kurutucusu

iki durumda, bir motorun çalıştırdığı türbin, rezistanslar tarafından ısıtılan havanın çamaşırlar arasında dolaşımını sağlar. Su buharı, ya doğrudan odaya ya da bir havalandırma kanalına boşalır. Kurutucu, havalı (ikinci bir vantilatör çamaşırdan gelen sıcak havanın nemini yoğuşturan soğuk hava üfürür) ya da soğuk su devreli bir kondansörle donatılmışsa su buharı aygıtın içinde soğurulur.

• *Saç kurutucusu.* Saç kurutucularında, bir motora bağlanan bir türbinin sağladığı soğuk hava, elektrik dirençlerinin temasıyla ısınarak, aygıttan 60-70 °C arasında bir sıcaklıkla çıkar. Bu sıcaklık ve üfürme hızı kimi aygıtta ayarlanabilir. Kızılaltı lambalarla donatılmış aygıtlar kuaförlüğü meslek edinenler tarafından kullanılır. Saç kurutucusu, el kurutucusu biçiminde ya da sabit olabilir. İkinci durumda, bir ayak ya da duvar konsolu üzerine oturtulan sert bir kaskın bir parçasını oluşturur.

—Tarım mak. Tarım kurutucularında sıvı ya da gaz yakıtlı bir brülörle ısıtılmış sıcak hava akımı kullanılır, nemle yüklü sıcak hava ürünün üzerinden geçerek dışa atılır. İstenilen nitelikte kuru ürün elde etmek için, verimine bağlı olarak az ya da çok yakıt tüketmek gerekir.

KURUTULMAK → KURUTMAK.

KURUYEMİŞ a. Leblebi, fındık, fıstık, ceviz, ayçekirdeği gibi kurutulmuş ya da kavrulmuş yiyecek; çerez.

KURUYEMİŞÇİ a. **1.** Kuruyemiş satan kimse. **—2.** Kuruyemiş satılan dükkân.

KURUZ a. Denizc. **1.** Bir gemi teknesinin, kıçta ve sudan aşağıda oluşturduğu kavis. **—2.** Bir halatın kendi bedeni üzerine yatırılmasıyla oluşan biçim.

KURYE a. (fr. *courrier*'den). Resmi evrakların iletilmesi işiyle görevlendirilen kimse.
—Ask. havc. *Kurye görevi,* hava kuvvetlerinin birlik ve kurumları arasında, haftanın belirli günlerinde personel, evrak, malzeme vb. taşımak amacıyla gerçekleştirilen hava ulaştırma görevi. ‖ *Kurye uçağı,* hava alanları arasında kurye personeli, görevli personel, acil malzeme, evrak vb. taşımak amacıyla planlı bir biçimde kullanılmak üzere ayrılmış ulaştırma uçağı.
—Diplom. *Diplomatik kurye,* Dışişleri bakanlığı ile elçilikler arasında resmi yazıları getirip götüren Dışişleri bakanlığı memuru. (*Elçilik kuryesi* de denir.)

KURYELİK a. Kuryenin görevi.

KURYŁOWICZ (Jerzy), polonyalı dilbilimci (Stanisławów, bugünkü İvanofrankovsk, Ukrayna, 1895 - Kraków 1978). Viyana, Lwów, Paris (burada A. Meillet'nin derslerini izledi) ve Yale'de okuduktan sonra 1928'de Lwów'da, savaş sonrası da Wrocław ve Kraków'da dersler verdi. 1927' de, F. de Saussure'ün 1879'da yazdığı incelemesinde varlığını ileri sürdüğü bir dizi gırtlaksılı hititçede belirledi. Hint-avrupa dilleri üzerine birçok araştırması vardır. En önemlileri: *Études indo-européennes* (Hint -avrupa dil araştırmaları) [1935], *l'Apophonie en indo-européen* (Hint-avrupa dillerinde ünlü almaşması) [1956] ve *The İnflexional Categories of İndo-European* (Hint -avrupa dillerinde bükün kategorileri) [1964].

KURYUM → CURİUM.

KURZEME, Güney Letonya'da bölge. Baltık denizi ile Batı Dvina arasında. Başlıca kenti: *Liyepaya.*
—Tar. Kurzeme'ye ilk yerleşenler Finliler, yani Kurlar ile karışmış olan Livler'di. Bölge, VIII.-XII. yy. arasında İsveçliler, ardından Danimarkalılar (özellikle 1048'de kral Sven II döneminde) tarafından istila edildi. Kurlar, düşmanlarının yerleştiği kıyı kesimlerini yakıp yıkarak bu istilaların öcünü aldılar. XIII. yy.'ın başında Kurzeme'ye Almanlar geldi: önce tacirler, ardından keşişler, en sonunda da ülkeyi fethederek bir devlet kuran (1237) Schwertträger tarikatı şövalyeleri. Bu devlet XVI. yy.'da Ruslar tarafından tehdit edilince, tarikatın son büyük üstadı Gotthard Kettler Polonya'dan yardım istedi. Livonya'yı Polonyalılar'a bıraktı, tarikatın mal varlığını dağıttıktan sonra, Kurzeme'yi kendi soyu tükeninceye kadar mirasçılarına kalacak bağımlı bir dükIük durumuna getirerek elinde tuttu (1561). Ailenin son dükü 1737'de öldü. Onun, 1730' da rus çariçesi olan dul karısı Anna İvanovna, Kurzeme'yi gözdesi Biron*'a, o da oğlu Petro'ya verdi. 1795'te Polonya'nın son paylaşımı sırasında imparatoriçe Yekaterina II, Petro'yu tahttan feragate zorlayınca düklük ilhak edildi. Birinci Dünya savaşı sırasında Almanlar tarafından ele geçirilen (1915) Kurzeme, Merkezi imparatorluklar'ın çökmesinden sonra yeni Letonya Cumhuriyeti'nin bir parçası oldu (1918).

KUS, Yukarı Mısır'da, Kena eyaletinde kent, Nil nehrinin D. kıyısında; 15 000 nüf. Roma döneminde *Apollinopolis Parva,* kimi zaman da *Diocletianopolis* adlarıyla anılıyordu. Kervan yolları üzerinde yer aldığından V. yy.'ın başlarından sonra gelişti, VIII. yy.'da Mısır'ın başlıca kentlerinden biriydi. Memluklar döneminde burada para bastırılıyordu. Önemli bir islam bilimi merkezi olan kentte yedi medrese ve halkın bir kesimi hıristiyan olduğundan birçok kilise vardı. 17 000 kişinin ölümüne neden olan 1403-1404 veba salgınından sonra gerilemeye başladı. Kent günümüzde de tıp bitkileri, baharat ve çeşitli sebzelerin bulunduğu bir pazar yeridir ve bir şeker rafinerisi vardır.

KÛS a. (fars. *kūs*). *Esk.* **1.** Kös. **—2.** *Kûs-ı gaza,* savaş davulu. ‖ *Kûs-ı rıhlet, kûs-ı rahil,* göç davulu, ölüm davulu; ecel.

KUSA. Tar. coğ. Irak'ta, Dicle ile Fırat nehirlerini bağlayan kanallardan biri üzerinde kent. Kent ve kanalın adına çivi yazılı yazıtlarda da rastlanır. Arap coğrafyacılar Kusa yakınında kanalın üzerinde bulunan dubalı bir köprüden ve İbrahim peygamberle ilgili efsanelerden söz ederler. Bu efsaneye göre annesi İbrahim peygamberi doğurmak üzere Nemrud'dan kaçarak kentin dışında bir mağarada saklanır.

KUSAİE, Caroline adalarının en doğudaki adası; 109 km²; 3 800 nüf. Meyve üretimi. Boksit. Guano.

KUSCH (Polykarp), amerikalı fizikçi (Blankenburg, Almanya, 1911). Savaş sırasında, Columbia Üniversitesi'nde, boşluğun askeri alanda kullanılması üstüne araştırmalar yaptı; 1949'da bu üniversitede profesör oldu ve atom fiziğinde uzmanlaştı. Elektronun manyetik momentini kesin olarak belirlediği için 1955'te, W. E. Lamb ile Nobel fizik ödülü'nü paylaştı.

KUSDAR ya da **KUZDAR,** Pakistan'ın Belucistan eyaletinde Kirtar dağlarının K. kesiminde kent.

KUSERİ, esk. **Fort-Foureau,** Kuzey Kamerun'da kent, Logone ve Şari yönetim bölgesinin merkezi, Şari ırmağının sol kıyısında, N'Camena'nın karşısında; 8 000 nüf. Balıkçılık.
—Ask. tar. 22 nisan 1900'de Logone kıyılarında, Cezayir, Kongo ve Senegal'den gelen fransız birlikleri Lamy'nin başkomutanlığında bir zafer kazandılar. Bu savaşla Rabah İmparatorluğu sona erdi, Fransa, Çad'ı ele geçirdi ve böylece Batı Afrika'daki topraklarıyla Ekvator Afrikası'ndakileri birleştirdi.

KUSEVİTSKİY (Sergey Aleksandroviç) → KOUSSEVİTZKY (Serge).

KUSEYR ("Küçük Şato"), Mısır'da liman kenti, Süveyş'in yaklaşık 624 km G.-D.'sunda, Kızıldeniz kıyısında; 3 000 nüf. Yakınlarında fosfat çıkarımı.

Kuseyr Amre, İsrail'de, Ölü deniz'in K. ucunun D.'sunda emevi kasrı. 1898'de, Prof. Alois Musil tarafından ortaya çıkarıldı. Oldukça geniş (25×50 m) surlar içinde hamam, odalar, mahzenler, ahırlar yer alır. İki bölümden oluşan kasrın birinci bölümü, K.-G. doğrultusunda uzanan beşik tonoz örtülü üç sahınlı büyük bir salondan (8,75 × 7,58 m) oluşur. Yan sahınlar absida biçiminde iki küçük odaya, orta sahınsa basık bir mekâna açılır. İkinci bölümse beşik tonozlu soyunmalık, çapraz tonozlu ılıklık ve küresel bingilere oturan kubbeyle örtülü sıcaklık bölümlerinden meydana gelen hamamdır (roma hamamlarına benzeyen bu yapı, islam hamamlarının bilinen ilk örneklerindendir).
Kasrın önemli özelliklerinden biri, salonları süsleyen duvar resimleridir. Bu resimlerde Emeviler'in yendiği düşmanlar (Bizans imparatoru, vizigot kralı, sasani imparatoru, Habeşistan kralı vb.) betimlenmiştir. Resimlerde doğu ve yunan üslubunun birlikte sürdüğü görülür. Tarihsel olaylardan yola çıkarak kasrın Velit I zamanında 711-715 arasında yapıldığı anlaşılmaktadır.

Kuseyr kalesi, Hatay ilinde, Altınözü ilçesinde Haçlılar döneminden kalma kale; günümüzde kimi bölümleri ayaktadır.

KUSEYY (Kuseyy bin Kilâb bin Mürre bin Kâ'b bin Lu'ayy), Hz. Muhammet'in beşinci dereceden atası (IV. yy.). Yaşamı ile ilgili en yaygın söylentiye göre, çok küçük yaşta babasını kaybetti. Annesi Fatıma binti Sadonu ve üvey babası ile birlikte Arabistan'ın kuzey bölgelerinden birine (Suriye'de Yermük bölgesi ya da Tebük yakınları) gitti. Burada kendisine asıl adı olan *Zeyd* yerine, arapçada *uzaklaşmak* anlamına gelen *Kuseyy* lakabı verildi. Annesinin soyunun Mekke'de olduğunu öğrenince bu kente gitti. Kâbe ile ilgili dinsel işlemleri ve haccı yöneten Huzaa kabilesi reisi Huleyl bin Hubşiye'nin kızıyla evlenerek Mekke'deki durumunu güçlendirdi. Huleyl'in ölümünden sonra Huzaa kabilesinin karşı çıkmasına karşın kayınbiraderi Ebu Gubşan'ı kandırarak Kâbe ile ilgili bütün işleri ve hac yönetimini ele geçirmeyi başardı. İlk iş olarak Kâbe'yi yeniden yaptırdı, törenleri örgütledi. O tarihte dağılmış bulunan Kureyş kabilesini birleştirdi. Bu başarısından dolayı *birleştirici* anlamına gelen *Mücemmi* unvanını aldı. Ölünce, üzerindeki görev ve yetkiler oğulları Abdüddar, Abdu Menaf, Abdüluzza ve Abdu Kuseyy'e geçti. O tarihten sonra Kâbe yakınında yaptırdığı eve *Darünnedve* denildi ve ev Kureyşliler'in toplandıkları, dinsel görevleri yerine getirdikleri, siyasal ve mülki sorunlara çözüm yolu aradıkları bir merkez oldu. Mekke'deki Acul kuyusunu da açtırdığı söylenen Kuseyy, sonradan bir efsane kahramanı olarak arap ve müslüman toplumlarında yüceltildi.

KUSİNE a. (fr. *coussinet*). Dy. YATAK'ın eşanlamlısı.

KUSKAN, İçel'in Gülnar ilçesi merkez bucağına bağlı belde; 2 393 nüf. (1990). Belediye.

KUSKOKWİM, Alaska'nın güney-batı'sında ırmak, *Kuskokwim dağları*'nı aşar ve Bethel yakınında Bering denizi'ne dökülür; 1 300 km.

KUSKUN a. **1.** Eyerin ve koşum takımının inişlerde öne kaymasını önlemek için hayvanın kuyruğunun altından geçirilerek eyere bağlanan kayış. **—2.** *Kuskun tasması,* içi keçe dışı deriden yapılmış ve atın kuyruk dibine denk gelen kuskun parçası. **—3.** *Kuskunu düşük,* kuskun yeri sağrıdan aşağıda olan at; saygınlığını, değerini kaybetmiş, gözden düşmüş kimse için kullanılır.

KUSKUNKIRAN geçidi, Tatvan'ı gölün G.'inde Van'a bağlayan karayolunun, Deveboynu yarımadasındaki dağlık kesimi aştığı geçit (2 234 m).

KUSKUNSUZ sıf. **1.** Kuskunu olmayan semer, kuskun bağlanmamış binek hayvanı için kullanılır: *Kuskunsuz kemer. Kuskunsuz at.* **—2.** *Arg.* Perişan, derbeder kimse için kullanılır.

KUSKUS a. (ar. sözc., berbericeden). **1.** İrmik, süt, yumurta, un ve su ile hazırlanan hamuru elekten geçirip küçük taneler halinde kurutarak yapılan hamur işi. (Süt ve su karışımı azar azar dökülerek irmiğe yedirilir, arada un serpilir. Yumurtayla yoğurulan hamur elekten geçirilip küçük yuvarlak taneler biçiminde kurutulur. Bazı çorbalara katılır ve pilavı yapılır.) **—2.** Kuzey Afrika'da, tuzlu ve tatlı yemeklerin yapımında kullanılan sert buğday irmiği. **—3.** Et (tavuk, koyun eti) ve sebzelerin (özellikle nohut) kaynatıldığı kuskus tenceresinde pişen kuskusun, haşlama suyu, köfte ve sucuk, vb. ile sunulduğu geleneksel yemek. (Yanında sunulan garnitürün çeşidine göre, değişik kuskus türleri vardır.)

KUSKUS a. Yeni Gine'de, Tasmanya'da, Avustralya'da, Cape York'ta yaşayan, ağaççıl, gececi, ağaç yaprakları, böcek-

ler ve kuş yumurtalarıyla beslenen bazı keseli hayvanların ortak adı. (Kuskusgiller familyası.)

—ANSİKL. *Phalanger* cinsinde ikisi Avustralya'da yaşayan 16 kuskus türü vardır. Kuskusların alışkanlıkları bakımından maymuna benzer: yaşamlarını ağaç üzerinde geçirirler; gündüz uyur, geceleri ön üyeleri ve kavrayıcı kuyruklarıyla yer değiştirirler ve bu arada boşta kalan elleriyle yiyeceklerini tutarlar. Kuskuslar oldukça saldırgan, çok bağıran, davetsiz konukları tehdit eden hayvanlardır. Dişinin kese cebinde hemen her zaman gelişmekte olan bir yavru bulunur.

Tilkiye benzediği için tilki kuskusu *(Trichosurus vulpecula)* adıyla bilinen türün kuyruğu kalın ve yumuşak tüylüdür. Hepçil beslenen bu hayvan Tasmanya'nın her yanında ve Avustralya'da çöller dışındaki kesimlerde yaşar. Gececidir, en değişik yaşama ortamlarına uyarlanabilir ve hem kaya kovuklarında, hem taşvanların yeraltı yuvalarında, hem de evlerin ambarlarında yuva yapabilir. Okaliptüs çiçekleriyle beslenen pullu kuyruklu kuskusun *(Wyulda squamicaudata)* da kuyruğu kavrayıcıdır.

KUSKUSGİLLER a. Otçul beslenen, ikiöndişliler takımından, keseli memeliler familyası. (Bil. a. *Phalangeridae.*)

—ANSİKL. Günümüzde kuskusgilleri kimi bilim adamları çok küçük (yalnızca 6 tür) kimileriyse çok büyük bir familya saymaktadır. Bazı bilim adamlarıysa kuskusgiller familyasından art arda familyalar türetmişlerdir: koalagiller (1 tür, koala), vombatgiller (4 tür, vombatlar), uçankuskusgiller (11 tür, *Petaurus* cinsi; bunlar arasında büyük uçan kuskus sayılabilir), cücekuskusgiller (6 cüce kuskus türü: örneğin akrobat) ve balkuskusugiller (bal kuskusu).

KUSMA a. Kusmak eylemi; istifrağ.

—Boyac. Alttaki tabakanın bir ya da birçok bileşen elementinin son tabakayı kirletmesiyle belirgin bozulma türü.

—Deric. *Yağ kusma,* katı yağlı maddelerin beyazımsı bir yağı dışarı atarak, bazı derilerin üst yüzeyinde bir leke oluşturması.

—Metalürj. Bir parça yüzeyinde, bu parçanın bileşenlerinden birinin olağandışı varlığı. (Dökme demirde grafit kusması, emaye kaplamasını bozar. Kızdırılan ve tamamen soğutulan bir bakır-kurşun alaşımında, kurşun yüzeysel olarak kusar.)

—Polim. Ana polimere katılan bileşiklerden birinin (ya da katkı ürünleri) göç ederek plastik maddenin yüzeyine çıkışı. (Bu olay daha çok plastikleştiricileri ilgilendirir.) [Buna kimi zaman *terleme* de denir.]

—Su ür. kül. *Çamur kusma,* bir kabuklu hayvanın çenetleri arasında bulunan çamuru atması. || *Çamur kusma havuzu,* istiridyelerin çamurlarını atmalarını sağlamak amacıyla içine atıldığı beton havuz.

—ANSİKL. Kusma sindirim sistemindeki çeşitli patolojik durumlarda ortaya çıkar: gastritler, safra kesesi iltihapları, çeşitli zehirlenmeler, apandisit, bağırsak tıkanmaları (dışkılı kusmuklar), vb. Sindirim sistemiyle ilgisi olmayan hastalıklardan da ileri gelebilir ve menenjit (fışkıran kusmuk), beyin uru, nörovejetatif distoni (gebelik), sinirsel bozukluk belirtisi olabilir.

—Çoc. hekim. Bebek kusmaları hem sonuçları bakımından (su kaybı ve ağır elektrolit bozuklukları), hem nedeni bakımından (doğum sonrası bağırsak tıkanması, diyafram fıtığı, yemekborusu atrezisi, vb.) büyük önem taşır. Acil olarak bir çocuk hekimine başvurmak gerekir.

—Vet. Etçiller ve domuzlar gibi bazı hayvanlar kolaylıkla kusar. Bunlarda kusma adeta fizyolojik bir işlevdir. Köpek yediğinin sıkıntı veren yükünden kusarak kolaylıkla kurtulur. Buna karşılık, at ve atgiller kusmazlar. Onun için bu hayvanlarda midenin aşırı yüklenmesi ağır bir hastalıktır, kolik biçiminde ortaya çıkar ve midenin çeperinin yırtılması gibi bir ihtilat yapabilir.

KUSMAK geçz. f. **1.** Midede bulunanları ağızdan dışarı atmak; istifrağ etmek, çıkarmak: *Halıya kustu. Eğer biraz daha anlatırsan kusacağım.* **—2.** *Kusacağı gelmek,* fiziksel ya da ruhsal olarak iğrenmek: *Irk ayrımını onaylayan konuşmaları dinlerken kusacağım geliyordu.*

◆ g. f. **1.** Sindirilmemiş yiyecekleri ağız yoluyla mideden dışarı atmak, aynı zamanda, mideden bir sıvıyı, organik bir salgıyı dışarı atmak; çıkarmak: *Kahvaltıda yediklerini kusmak. Safra kusmak. Kan kusmak.* **—2.** *Bir şey kusmak,* onu içinden dışarı atmak, hızla ya da tümünü birden uzağa fırlatmak: *Volkan lav kusmaya başladı. Ateş kusan toplar.* **—3.** *Bir boyayı, bir lekeyi vb. kusmak,* onu dışarı vermek: *Duvar, boyandıktan çok kısa bir süre sonra boyayı kustu.* **—4.** *Öfkesini, hıncını, vb. kusmak,* bastırdığı bir duyguyu olanca yoğunluğuyla ve bir anda dile getirmek: *Ona olan nefretini kustu.*

◆ **kusturmak** ettirg. f. *Bir kimseyi kusturmak,* onun kusmasını sağlamak, kusmasına yol açmak.

KUSMUK a. Kusulan, mideden dışarı çıkarılan maddeler; kusuntu.

KUSNIEWICZ (Andrzej), polonyalı yazar ve diplomat (Kowenice 1904). Edebiyata geç yaşlarda sürgüne gönderildiği Almanya'dan döndükten sonra başladı. Şiirleriyle (*Slowa o nienawisci,* 1956; *Diablu ogarek,* 1959; *Czas prywatny,* 1962; *Piraterie,* 1975) ve romanlarıyla (*Eroica,* 1963; *Król obojga Sycylii,* 1970; *Stan niewazkósci,* 1973; *Trzecie królestwo,* 1975; *Witraz,* 1980; *Mieszaniny obyczajowe,* 1985; *Nawrocenie,* 1987) kısa sürede ünlendi. Kusniewicz'in kişileri çağdaş ya da geçmiş tarihin anahtar olaylarının titiz incelemelerine dalarlar ya da Polonyalılar'a, Ukraynalılar'a, Yahudiler'e ilişkin tema ve gelenekleri sanatsal anımsamalarla dile getirirler.

KUSO a. (fr. *cousso;* amharca *koço*'dan). Bir brayera* türünün *(Brayera anthelminthica)* solucan, özellikle şerit düşürücü dişi çiçek topluluğu.

KUSPİDİN a. (fr. *cuspidine*'den). Miner. Klinorombik sistemde yer alan ve açık pembe kristaller halinde bulunan doğal kalsiyum fluorosilikat.

KUSS BİN SAİDE EL-İYADİ, bütün arap kabilelerinin yarı efsanevi hatibi. Güzel ve etkili konuşması sırasında söyledikleri, atasözleri haline gelmiştir. "Kuss" adını ondan başka taşıyana rastlanmaz. Bu ad, *keşiş, papaz* anlamlarına gelen *kass* ya da *kassis* sözcükleriyle sıkı sıkıya ilgili olduğundan Kuss'un da Necran hıristiyanları ile ilgili olabileceği öne sürülür. Birtakım kerametler gösterdiğine, Bizans hükümdarının yanına gittiğine, müslümanlığı müjdelediğine inanılır. Irak, Suriye ve Hicaz arasında vaazlarda bulunduğu sanılmaktadır. 180 ya da 700 yıl yaşadığı, Hz. Muhammet'in kendisini araştırdığı, öldüğünü öğrenince Ukaz panayırında duyduğu bir şiirini okuduğu söylenir. Halep'e bağlı Ruhin kasabasındaki mezarı, özellikle XIII. yy.'da çok ziyaretçi çekmiştir. Kuss'un yüceltilişinin asıl nedeni, müslümanlığın müjdecisi olarak kabul edilişidir.

KUSSARA, Antikçağ'da Anadolu'da Hititler'den önce kurulan yerel bir krallık ve hanedan. Krallığın başkenti, Nesa'ydı (Kaneş, Kültepe). Hanedanlığın ilk kralı Pithana'nın oğlu Anitta, Anadolu'da ilk siyasal birliği kurdu (İ.Ö. XVIII. yy.). Hititler de kendi hanedanlarını Kussara hanedanına bağlarlar. (→ HİTİTLER.)

KUSSER (Johann Sigismund), alman besteci (Pressburg 1660 - Dublin 1727). 1674-1682 arasında Lully'den ders aldı. Almanya'nın birçok kentinde capella yöneticiliği yaptı. 1694'te Hamburg operası'nın müdürlüğüne, 1710'da da Dublin katedrali'nin capella yöneticiliğine getirildi. İtalyan ve fransız müziklerinden etkilenerek, alman müziğini daha kapalı dramatik bir üsluba yöneltti. Onun *Ariadne* (1692), *Narcissus* (1692), *Erindo* (1693) gibi operalarından, enstrümantal suitler çıkarıldı.

KUSSMAUL (Adolf), alman hekim (Graben, Karlsruhe yakınında, 1822 - Heidelberg 1902). Düğümlü periarteriti, ilerleyici soğanilik felcini, asetonurili diyabet komasını, aykırı nabzı tanımladı.

Kussmaul-Maier hastalığı, DÜĞÜMLÜ PERİARTERİT*'in eşanlamlısı.

KUSTA BİN LUKA EL-BAALBEKİ → KOSTA BİN LUKA.

KUSTANAY, Kazakistan'da kent, Magnitogorsk'un D.'sunda; 224 000 nüf. (1989). Sentetik tekstil. Besin sanayileri. Ayakkabıcılık. Mobilyalar.

KUSTODYEV (Boris Mihailoviç), rus ressam (Astrahan 1880 - Sen-Petersburg 1927). Popüler sanatın canlı renklerini kullanarak, gözalıcı bir biçimde moskovalı satıcıların yaşam tarzını yansıttı. Yetkin bir portre ressamıydı.

KUSTURİCA (Emir), boşnak sinemacı (Saraybosna 1955). Prag Sinema okulu'nu (FAMU) bitirdi (1978). İlk öğrenci filmi *Guernica,* 1978 Karlovy-Vary Uluslararası öğrenci filmleri şenliği'nde en iyi film seçildi. Birçok kısa metraj ve televizyon filmi çevirdi. İlk uzun konulu filmi *"Dolly Bell"i hatırlıyor musun?* (Sjecas li se Dolly Bell) [1981], 1982 Venedik Film festivali'nde Altın arslan ödülü'nü kazandı. İkinci önemli filmi *Babam iş gezisinde* (Otac na sluzbenom putu) [1985] ise Cannes festivali'nde Altın palmiye ile ödüllendirildi. Kusturica bu iki başarısıyla ülkesinin sinemasında "Prag grubu" olarak adlandırılan sinemacıların en parlak adı oldu. Son filmi *Çingeneler zamanı* (1989, Cannes film festivali en iyi yönetmen ödülü), şiirsel anlatımıyla büyük ilgi topladı.

KUSTURMAK → KUSMAK.

KUSTURUCU sıf. ve a. Tıp. **1.** Kusmaya neden olan. **—2.** Kusturucu madde. **—3.** Potasyum ya da antimuan tartarat. (Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL. Antimuan tartarat denilen kusturucu (M—K, M′=Sb) XVII. yy.'dan beri bilinmektedir. Bu madde, boyacılıkta mordan olarak kullanılır. Tıpta, asalak hastalıklarının (bilharziyoz) tedavisinde şırınga halinde verilir.

KUSUNTU a. Kusmuk.

KUSUR a. (ar. *ḳuṣūr*). **1.** Bir şeyde görülen özür, sakatlık: *Firmamızın ürünlerinde hiçbir kusur bulamazsınız.* **—2.** Bir kimsenin bir şeydeki eksikliği, yetersizliği: *Kusurlarının bilincinde olmak. Görünüşte hiçbir kusuru olmayan bir insan.* **—3.** Bir şeyde, bir etkinlikte, bir düzenlemede vb. görülen aksaklık: *Bir şiirdeki, bir resimdeki kusurlar. Genel kurul bir yığın organizasyon kusuruyla başladı.* **—4.** Bir kimsenin isteyerek ya da istemeden yaptığı yersiz davranış: *Size karşı herhangi bir kusurum olduysa bağışlayın.* **—5.** Bir işin gereğini yerine getirmemekten kaynaklanan hata; ihmal, savsaklama: *Bu kazada onun hiçbir kusuru yok.* **—6.** Halk arasında, *küsur*'dan bozularak, bir şeyin artan kısmı; üst. **—7.** *Kusur bulmak,* bir şeyin özürlü olduğunu ayrımsamak, görmek; son derece titiz davranmak, ince eleyip sık dokumak. || *Kusur etmek,* hoş karşılanmayacak ya da ayıplanacak bir davranışta bulunmak. || *Bir şeyde kusur etmek,* bir şeyi gereği gibi yapmamak: *Hizmette bir kusur mu ettik?* || *Kusur işlemek,* doğru olmayan bir davranışta bulunmak. || *Kusura bakmamak, kusura kalmamak,* doğru olmayan bir davranış ya da yersiz bir hareket için kullanılan özür sözü: *Kusura bakmayın, sizi beklettim.*

—Huk. Hukuka aykırı bir davranıştaki kasıt ya da ihmal. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Müterafik kusur,* zarar görenin, bu zararın doğ

tilki kuskusu
(Trichosurus vulpecula)

masına ya da artmasına yardım etmesi, ortak kusur. (Bir olayda zarar görenin müterafık kusurunun bulunması zarar verenin sorumluluğunu azaltabilir.)

—İda. huk. *Hizmet kusuru* → HİZMET.

—İnş. Yapı gereçlerinde görülen özürlü bölüm. (Taşların kusurları genellikle çatlak yüzeyleri ve ara dolgulardır.)

—Krist. *İstif kusuru,* bir kristaldeki üst üste katmanlara ilişkin istifin normal dizisinde görülen sapma.

—Krist. ve Katı. fiz. Mutlak sıfırda elde edilen üç dönemli ideal yapı ile gerçek katı maddenin arasındaki fark. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Mak. san. Bir makine parçasının kırılma yüzeyi üzerinde, çıplak gözle bakıldığında görülebilen, olağandışı kabul edilen ve bir hata olarak değerlendirilen her tür ayrıntı.

—Patol. *Yapı kusuru,* organizmadaki herhangi bir biçim bozukluğu. Vücut büyümesinin duraklamasından ya da aşırı gelişmesinden, bir ya da birkaç işlevin serbestçe yapılmasını zorlaştıran ya da engelleyen, hatta kişiyi bu işlevlerin bir ya da birkaçından tümüyle yoksun bırakabilen marazi bir halin etkisinden ileri gelebilir.

—Zootekn. Bir hayvanda görülen, dikkafalılık, huysuzluk ya da vücut bölgelerinden birinin iyi gelişmemiş olması ya da uyumsuzluğu gibi karakter bozukluğu. (Örneğin, bir yarış atının sağrısı, bir yük hayvanında olsa, sağrı kasları çekiş için yeterince gelişmemiş olduğundan onun için kusur sayılır.)

—ANSİKL. Huk. Kusur, hukuksal sorumluluğun tayininde önemli bir rol oynar. Kusurlu bir hareket, ilke olarak, ceza ya da giderim (tazminat) borcu doğurur. Kusur, bir suç ya da haksız fiil veya sözleşmeye aykırılık biçiminde olabilir. Kusurun nesnel öğesi yasaların koruduğu bir hakka saldırı, öznel öğesi de sorumluluğu ehil olmadır. Hukuk açısından kusurlu hareket her şeyden önce hukuk düzenine aykırı olan eylemdir. Ancak, somut olarak kusurlu bir davranıştan söz edebilmek için bu davranışın sorumluluk ehliyetine sahip birine ait olması da gerekir. Temyiz kudretine sahip olmayan küçük ya da akıl hastası birinin kusurlu bir davranışından söz edilemez. Kusur kasıt ya da ihmal biçiminde olabilir. Kasıt, hukuka aykırı eylemin bilerek ve istenerek yapılmasıdır. İhmal ise bu eylemin bilmeden ve istenmeden yapılmasında sözkonusu olur. Hukuka aykırı bir eylem cezalandırılırken ya da tazmin edilirken kusurun niteliği (kasıt ya da ihmal) ve derecesi (ağır ya da hafif) dikkate alınır.

—Krist. ve Katı. fiz. İdeal yani kusursuz bir kristal yalnız mutlak sıfırda var olur ve dikkate değer özellikler içermez. Diğer bütün sıcaklıklarda ısıl, elektronsal ya da atomsal kusurların varlığı, kristal katının özelliklerinin büyük bir bölümünü belirler.

—*Isıl kusurlar*'a, fononlar* denir. Bunlar atomların denge konumları çevresindeki titreşimlerini belirler. Gerçekte, bunlardan birinde ısıl çalkalanma etkisiyle görülen her yer değiştirme, kristal katıda dalgalar dizisi gibi yayılır. Kristal içinde üretilen dalgaların herhangi bir frekansı yoktur ve bunlar fononlardır. Kristalin kimi özellikleri (ısıl genleşme, özgül direnç) katının temel parçacıkları ile fononların etkileşimlerini incelemeye dayanır. Örneğin elektriksel özgül direnç fononlar aracılığıyla elektronların yayınımından kaynaklanır. Düşük sıcaklıkta, atomların titreşim genliği zayıftır ve katı maddenin elektronları büyük uzunluklar boyunca yer değiştirebilir. Sıcaklığın artmasıyla birlikte, fononların genliğindeki sıcaklığa bağlı artış kesilmediğinden, elektronların yer değiştirmesi azalır.

—*Elektronsal kusurlar* üç tiptir: elektron, delik, eksiton. Kimi cisimlerin yarı iletken özelliklerini açıklamayı sağlayan bu kusurlar bir elektronun yüksek bir enerji durumuna geçişinin, aynı anda bir delik oluşumuna bağlı olmasına dayanır. Elektron ve karşılık gelen delik bir yere bağlı kaldığında, bu kusura eksiton adı verilir.

—*Atomsal kusurlar* iki tiptir: *kimyasal kusurlar* (katışkılar ya da stokiyometridışı*) ya da *kafessel kusurlar.* Kafessel kusurlar, *noktasal kusurlar, doğrusal kusurlar* (dislokasyonlar*) ve *iki boyutlu kusurlar* olarak sınıflandırılabilir. Kristal kusurları, kristallerin çok sayıda özelliğini etkiler ya da kaynağını oluşturur.

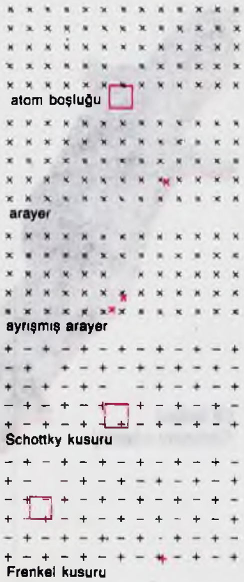
Noktasal kusurlar, atom boşlukları (normal olarak dolu olması gerektiği halde boş olan yerler), *arayerler* (normal olarak dolu olan konumların dışında yer alan atomlar ya da iyonlar), *ayrışmış arayerler* (bir arayer, diğer bir atomun ya da iyonun normal konumunu değiştirdiğinde görülür), basit kusurların *birleşmeleri* (örneğin yeralmalı ya da yeralmasız konumdaki katışkı atomlarının ve atom boşluklarının birleşmesi vb.) olabilir. Negatif ve pozitif iyonlardan oluşan iyonsal bir kristalde, kusurların oluşumu sırasında elektriksel yansızlığın korunmuş olması gerekir. Bu durumda, belirli bir işaretin bir iyonundan bir atom boşluğunun oluşmasıyla birlikte, kaçınılmaz olarak ya karşıt işaretin iyonundan başka bir atom boşluğu (Schottky kusuru) ya da aynı işaretin bir arayeri (Frenkel kusuru) oluşur.

Noktasal kusurlar metallerin özgül direncinde çok önemli bir rol oynar ve bu durumda bu noktasal kusurlar elektrik yüklerinin iletimini sağladığından iyonsal kristallerin iletkenliğinde gereklidir. Atom boşlukları ve arayer atomları, elektron, iyon ya da nötron bombardımanı altında ısıl çalkalanmayla, kalıcı biçim değiştirmeyle ya da ışınlamayla oluşabilir. Bunlar yayınım mekanizmalarında önemli bir rol oynar.

Noktasal kusurlar, noktasal kusurların birleşmeleri, katışkı atomları genellikle renk merkezleri oluşturur: görünür bir tayfın dalga boyunu soğurduklarında, kristal tamamlayıcı bir renkle renklenmiş olarak ortaya çıkar. Örneğin, krom katışkıları (Cr^{+++}) içeren bir korindon kristali (Al_2O_3) kırmızı görünür ve bu durumda yakuttan söz edilir; aşırı oranda sodyum içeren bir sodyum klorür kristali mavidir vb. Noktasal bir kusurun, atom boşluğu ya da arayer, oluşumu bir ΔU enerjisi gerektirir, ancak bu kusurların varlığı kristalin S entropisini artırır ve noktasal kusurların belli bir derişimi için $F=U - TS$ eşitliğiyle gösterilen serbest enerjinin bir minimumu vardır (T, termodinamik sıcaklık). Termodinamik denge durumunda, her kristal noktasal kusurlar bakımından, $c = A\exp - E_f/kT$ eşitliğiyle gösterilen belli bir derişime sahiptir (bu eşitlikte E_f, kusurun oluşum enerjisini; A, kristale bağlı değişmezi; *k,* Boltzmann değişmezini gösterir).

Doğrusal kusurlar'a dislokasyonlar denir ve bunlar kristalin, gerçek kristale göre bozulduğu alanlarda "kötü kristal" bölgelerin varlığına karşılık gelir. Bu kusurlar metallerin ve alaşımların mekanik özelliklerini açıklamayı sağlar.

Düzlemsel ya da *iki boyutlu kusurlar* şunlardır: *istif kusurları* (yani atom düzlemlerinin istifindeki anormal diziler), *ikizlenme** çeperleri ya da arayüzeyler, tanelerin *ayrım yüzeyleri* (yani kafesleri bağımsız ve yönlenmeleri farklı olan kristal taneleri arasındaki çeperler), *alttan sınırlar* (yani kristal taneleri arasındaki çeperler; bu çeperlerdeki dislokasyon istifleri iki bitişik tanenin kafeslerini birbirine bağlar [eğilme alttan sınırları için köşe-dislokasyonu, burma sınırları için vida-dislokasyonu]). "İstif kusurlarının" enerjisi dislokasyonların dağılımını ve kristal içindeki ayrışmalarını incelemeyi sağlar ve metallerin biçim değiştirme mekanizmaları hakkında bilgi verir (hücreler, ayrışmış dislokasyonlar). Arayüzeyler ve tanelerin ayrım yüzeyleri genellikle katışkıların ayrışması ya da yayınımı bakımından olduğu kadar doğrusal kusurların ankraj mekanizmaları bakımından da ilginç özelliklere sahiptir.

noktasal kusurlar

KUSURA, Afyonkarahisar'ın Sandıklı ilçesi merkez bucağına bağlı belde; 2 573 nüf. (1990).

—Arkeol. Köyün yakınlarında W. Lamb tarafından saptanan (1934) höyükte yapılan kazılarda (1936-1938), Bakırtaş dönemine değin inen (yaklş. İ.Ö. IV. binyıl) bir yerleşme ve nekropolis ortaya çıkarıldı. Çakmaktaşından ve obsidyenden aletler, bakır iğne ve deliciler, kerpiçten yuvarlak ocaklar Bakırtaş döneminin başlıca buluntularıdır. İ.Ö. III. binyıl'ın ilk yarısına tarihlendirilen İlk Tunç çağ katmanında kilmileri taş temelli, kerpiç duvarları içten beyaz sıvalı, küçük, diktörtgen planlı evler ortaya çıkarıldı (bunlar Truva ve Yortan buluntularıyla benzerdir). Yapılarda ocaklar ve çöp çukurları vardır. Bu evrenin sonuna doğru el yapısı kaba çanak çömleklerin yanı sıra, çark yapımı örnekler görülür. En üstteki III. katmansa (İ.Ö. II.-I. binyıl), hitit yerleşmesidir. Kent kulelerle güçlendirilmiş surla çevrilidir. Bu dönemde temeller ve duvarlar belirli bir yüksekliğe kadar taştandır. Ayrıca mühürler, ağırşaklar, süs eşyaları, insan ve hayvan heykelcikleri, metal iğneler, kemik aletler bulunmuştur. Höyüğün eteklerindeki nekropoliste küp mezarların yanı sıra, büyük taşlardan örülmüş örnekler ve çukur mezarlar vardır.

KUSURİ, asıl adı **Ömer,** türk halk şairi (Darende, Malatya, 1779 - ? 1853'ten sonr.). Orta Anadolu'da ve Musul, Yafa çevrelerinde uzun süren yolculuklar yaptı. Şiirlerinde yaşamının acılarını içli bir dille anlattı. Divan şiiri etkisinde gazel, müseddes müstezat, muamma, divan gibi türlerde ürünler verdi. Ancak, heceyle halk şiiri yolunda koşma, türkü, destanlarında daha başarılı oldu. (→ Kayn.)

KUSURLU sıf. **1.** İstenilen özelliklerden yoksun, bazı eksikleri, kusurları olan şey için kullanılır: *Kusurlu bir dikiş. Kusurlu bir organizasyon. Kusurlu malları değiştirmek.* **—2.** Suçu, hatası, kusuru olan kimse için kullanılır; kabahatli: *Bu konuda ben kusurluydum, özür dilerim.* **—3.** Hatalar, yanlışlıklar içeren şey için kullanılır: *Kusurlu bir anlatım.*

—Fizs. kim. Bileşenleri tümüyle gizlenmemiş bir kompleks için kullanılır.

—Ormanc. *Kusurlu ağaç,* ormancılığın öngördüğü kural ve ölçülere uygun düşmeyen ağaç.

—Verg. huk. Gerektiği halde vergi dairesine önceden vergi beyanında bulunmamış kimse.

KUSURLULUK a. Kusurlu, hatalı, kabahatli olan bir kimsenin durumu.

KUSURSUZ sıf. **1.** Hiçbir eksiği olmayan, bütünüyle kendi kendisi olan şey için kullanılır: *Kusursuz bir güzellik.* **—2.** Eleştirilecek hiçbir yönü bulunmayan, övgüye değer, kendisinden beklenen tüm nitelikleri kendinde bulunduran bir kimse ya da bir şey için kullanılır; mükemmel: *O kusursuz bir annedir. Bu konuda kusursuz bir dürüstlük gösterdi. Yemek gerçekten kusursuzdu.*

—Ormanc. *Kusursuz ağaç,* gövdesinin hiçbir kusuru olmayan ve tahta halinde biçilmeye elverişli olan ağaç. ‖ *Kusursuz orman,* büyük ve güzel ağaçların oluşturduğu orman.

◆ be. Eksiksiz, mükemmel biçimde: *İngilizceyi kusursuz konuşuyor.*

KUSURSUZLUK a. Kusursuz olanın durumu; niteliği: *Bir güzelliğin kusursuzluğu. Yazının kusursuzluğu.*

KUSVA sıf. (ar. *kuṣva*). *Esk.* **1.** Sonda, en uzakta bulunan. **—2.** Ulaşılacak son nokta, sınır, son: *"Avrupa'da nice büyük milletler bizim üç vilayetimizin sahasından küçük bir sahada medeniyetin ve kuvvetin kusvasına varabiliyorlar"* (Y. K. Beyatlı).

KUŞ a. **1.** Bedeni tüylerle ve boynuzsu pullarla kaplı, akciğerleriyle soluyan, yu-

murtlayıcı omurgalı hayvan. (Sıcakkanlıdır, dişsiz çeneleri boynuzsu bir gagayla örtülüdür. Ön üyeleri ya da kanatları normalde uçmaya uyarlanmıştır.) [Bk. *ansikl.* böl.] **—2.** Bazı hayvanları, özellikle de kuşları avlamaya alıştırılan çakır, atmaca vb. kuş. **—3.** *Yörs.* Uçurtma. **—4.** *Arg.* Deneyimsiz, acemi kimse. **—5.** *Kuş bakışı* → KUŞBAKIŞI. || *Kuş başı* → KUŞBAŞI. || *Kuş beyinli*, akılsız, aptal. || *Kuş dili* → KUŞDİLİ. || *Kuş gibi*, çok hafif; çabuk iş gören, eline ayağına çabuk kimselerin bu niteliği için kullanılır. || *Kuş gibi çırpınmak*, çaresizlik içinde ne yapacağını, ne edeceğini bilememek. || *Kuş gibi uçup gitmek*, çok kısa süren bir hastalıktan sonra ölenler için kullanılır. || *Kuş gibi, kuş kadar yemek*, pek az yemek. || *Kuş kadar canı olmak*, küçük, cılız, güçsüz, dayanıksız olmak. || *Kuş kafesi gibi*, çok ufak, ama güzel ev için kullanılır. || *Kuş kanadıyla gitmek*, olabildiğince hızla gitmek. || *Kuş kuşlamak*, kuş avlamak. || *Kuş misali*, kuşlara benzeme, kuşlar gibi bir orada, bir burada bulunma bildirir: *İnsanoğlu kuş misali, dün neredeydik, bugün nerede?* || *Kuş mu konduracak?*, yapacağı şey eşi görülmemiş, benzersiz bir sanat eseri mi olacak anlamında söylenir. || *Kuş uçmaz, kervan geçmez*, bir yerin ıssızlığını, sarp ve sapa olduğunu, oraya kimsenin uğramadığını belirtmek için söylenir. || *Kuş uçurmamak*, bir yere kimsenin geçmesine olanak vermeyecek biçimde, çok sıkı güvenlik önlemleri almak. || *Kuş, tavşan uykusu*, rahat ve derin uyunmayan, tetikte uyku. || *Kuşa benzetmek, kuşa çevirmek, kuşa döndürmek*, ona yeni bir biçim vermek isterken, düzeltilemeyecek ölçüde bozmak. || *Kuş sütü* → KUŞSÜTÜ. || *Kuş tüyü* → KUŞTÜYÜ. || *Kuş uçuşu* → KUŞUÇUŞU.

—Avc. *Kuş ağı*, kuşları özellikle de yabanıl güvercinleri yakalamak için kullanılan ağ.

—Bot. *Kuş burnu* → KUŞBURNU. || *Kuş dili* → KUŞDİLİ. || *Kuş ekmeği* → KUŞEKMEĞİ. || *Kuş kirazı* → KUŞKİRAZI. || *Kuş üzümü* → KUŞÜZÜMÜ. || *Kuş yemi* → KUŞYEMİ.

—Ed. Divan edebiyatında özellikle gönülle ilgili olarak kullanılan benzetme öğsi. (Eşanl. MÜRG, TAYR.) [Bk. *ansikl.* böl.]

—Esk. giy. *Kuş yuvası*, fesin bazı giyiliş biçimlerinde ön tarafında oluşan çukurluk. (Özellikle fes arkaya doğru itilerek giyildiğinde oluşurdu. Bu, daha çok külhanbeylerin kullandığı bir fes giyme biçimiydi.) [*Yâr teknesi* de denir.]

—Giz. bil. *Kuş falı* → KUŞFALI.

—Kuşç. *Deniz kuşu*, denizde ya da deniz kıyılarında yaşayan kuş. (İçmek için yalnızca deniz suyu, yani iç ortamlarından daha tuzlu bir su bulabilen bu kuşların burun boşluklarında fazla tuzu süzüp atan bir tuz bezi vardır; bu kuşları ötekilerden az çok kesinlikle ayırmaya yarayan tek bedensel özellik de işte budur.)

—Mim. *Kuş köşkü* ya da *kuş evi*, türk mimarlığında yapıların cephelerinin üst bölümüne kuşların barınabilmesi için eklenmiş minyatür köşk. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Mutf. *Kuş lokumu* → KUŞLOKUMU.

—Saraç. Eyerin, oturma yerinin önünde, kanat üstünde bulunan küçük parçası.

—Terz. Bolluk vermesi için giysinin koltukaltı, pantolon ağı, kol altı vb. yerlerine eklenen bir ucu sivri kumaş parçası. (Parçanın geniş olan kısmı bolluk verilmek istenen yere yerleştirilir, eklenen kısım da gittikçe daraltılarak sivri uçta sıfırlanır.)

—Yun. mit. *Hera'nın kuşu*, tavuskuşu. || *Zeus'un kuşu*, kartal. || *Athena'nın kuşu*, gecekuşu. || *Aphrodite'nin kuşu, Kythira kuşu*, güvercin, Kythira'da ünlü bir tapınağı bulunan Aphrodite'ye adanan kuş.

—Zool. *Kuş faunası* ya da *topluluğu*, göç ettikten sonra belli bir bölgede yuva yapan ve kışı geçiren kuş türlerinin bütünü.

—ANSİKL. Kuşlar, başlıca özellikleri sıcakkanlılıkları, yüksek (44 °C'a kadar) ve değişmeyen beden sıcaklıkları, yumurtayla üremeleri, tüyler ve deri kökenli pullarla (ayaklar) donanmaları ve ön üyelerinin kanatlara (genellikle uçma olanağı verir) dönüşmesi (yürümeyi yalnızca arka ayaklar sağlar) olan bir omurgalı sınıfıdır.

İskelet ve kas düzeni, sınıf üyelerinin hareketliliğini açıklar. Gövde, sırt kesimindeki omurların birbirleriyle ve dar, uzun leğenkemikleriyle kaynaşması nedeniyle eğilip bükülmez bir bütündür. Her kaburgada, bir sonraki kaburgaya yaslanan, arkaya doğru eğik bir çıkıntı bulunur. Öbür omurgalılara oranla daha önemli olan göğüskemiği, karın yüzünde geniş bir yer kaplar; uçucu kuşlarda, uçma kaslarını taşıyan çok gelişmiş bir orta çıkıntı (karina) vardır. Ön üyeler, sürüngenlerde de olduğu gibi, üç çift kemikten meydana gelen bir kemere eklemlenir: kürekkemikleri (kargakemiği); köprücükkemikleri; köprücükkemiklerinin birleşerek oluşturduğu ladeskemiği. Bütün bu çok hareketli boyun omurlarının (başa çok büyük bir hareket yeteneği kazandırır) ve kuyruk sokumu omurlarının ve yanlarda kanatlarla arka üyelerin bir bakışım düzlemi içinde birbirine eklemlendiği sağlam bir yapı oluşturur. Kanat iskeletindeki dönüşüm daha çok elde görülür: elde yalnızca çok küçük bir başparmak ve bir bölümü birbiriyle kaynaşmış 2. ve 3. parmaklar kalmıştır. Bacaklarda, kısa uylukkemiği, hayvanın ağırlık merkezinden başlayarak çekül doğrultusunda öne doğru uzanır; kamışkemiği, küçük ve ayak bileğinin bir bölümüyle birleşen kavalkemiğiyle bir ölçüde kaynaşmıştır. Bileğin geri kalan bölümüyse tarakkemikleriyle birleşir; parmak kemikleri de buraya eklemlenir. Kuşların çoğunda 4 parmak bulunur: bunlardan biri (başparmak) arkaya dönüktür. Kafatası kemiklerinin sayısı çoktur; ama bunlar kaynaşarak ergin kuşta küremsi bir kemik yapısı oluşturur. Değişiklik geçirerek gaga zırhını meydana getiren yüz kemikleri, kafatasına oranla biraz daha hareketlidir. Sürüngenlerde de olduğu gibi altçene kare kemiğiyle ve kafatasıysa tek bir artkafa parçasıyla omurgaya eklemlenir. Altçene, birçok kemiğin ikincil kaynaşmasının sonucudur. Birçok kemiğin içinin boş olması iskeleti hafifleştirir; kemiklerin içindeki boşluklarda, akciğer aygıtına bağlanan hava keseleri vardır.

Kas düzeninde, kanatları hareket ettiren kasların konumu önemlidir. Hareket ettirici kaslar çok büyüktür ve bedenin karın yüzünde karinaya bağlanır; kanatları kaldıran kaslar gibi indiren kaslar da hayvanın ağırlık merkezinin çok aşağıda yer almasına katkıda bulunur ve böylece uçuşun dengesini sağlar.

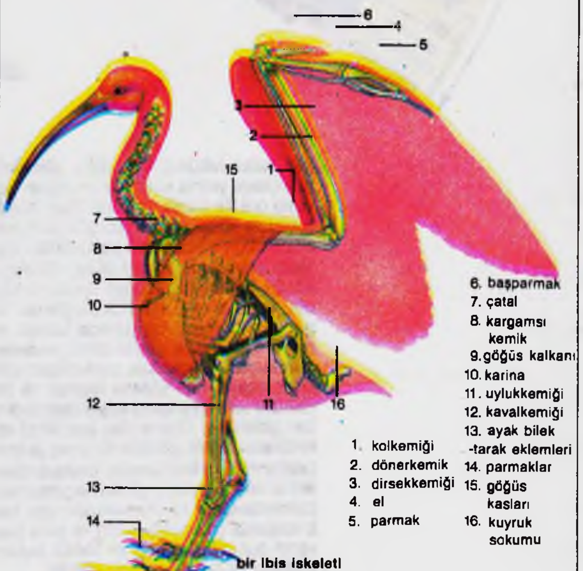
Memelilerinkine benzeyen dolaşım siteminde 4 boşluklu (2 kulakçık, 2 karıncık) bir yürek bulunur; ne var ki erişkinde sağ büyük aort yayı vardır (oysa memelilerde bu yay soldadır). Merkezi sinir sistemi karmaşıktır; beyin sürüngenlerinkinden daha iridir; beyin yarımyuvarları ve beyincik çok gelişmiştir; beyin yarımyuvarlarında çizgili cismin merkezi çok karmaşıktır.

Yüz iskeleti, dişsiz, kemiksi bir gaga meydana getirir; kemiksi gaga da, biçimi öbekten öbeğe değişen boynuzsu bir gagayla örtülüdür. Yemek borusundaki bir şişkin bölüm, önemi kuş öbeğine bağlı olarak değişen kursağı oluşturur. Bunu *bezli mide*, sonra da çoğunlukla kuşun yuttuğu çakıltaşlarının yardımıyla besinleri öğüten *kaslı mide* (ya da *taşlık*) izler. Arka bölümünde, genellikle çıkmaz biçiminde iki ek bağırsak *(körbağırsak)* bulunur. Bağırsaklar, sidik ve üreme yollarının da son bulduğu bir dışkılık'a açılır. Kuşların beslenme rejimi çok çeşitlidir. Yalnızca bitkilerle beslenen türlerin sayısı azdır; kuşların çoğu, bileşimi mevsime göre değişen karma bir rejimle beslenir. Yalnızca et yiyenlerin sayısıysa çoktur; ayrıca küçük böceklerle ya da deniz planktonlarıyla beslenenlerden tutun da büyük hayvanların leşlerini yiyenlere varıncaya kadar çok çeşitli kuşlara rastlanır. Normal olarak yedikleri yiyecek miktarı çok büyüktür; küçük bedenli türlerde bu miktar kuşun ağırlığını bulabilir, hatta aşabilir.

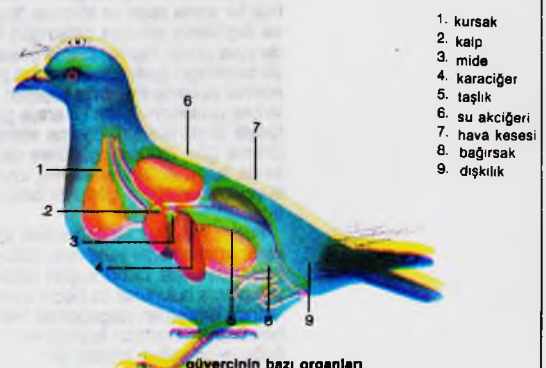
Kuşların derisi genellikle çok incedir ve *uropigyum bezi* (kuyruk sokumu bezi) dışında salgıbezi bulunmaz; uropigyum bezinin yağlı salgısı tüyleri su geçirmez hale getirir. Bazı kuşlarda (pelikanlar vb.) istendiğinde şişirilebilen hava keseleri vardır. *Tüyler* çok çeşitli tiplerde boynuzsu üstderi fanerleridir; bunlar, özel deri bölgelerinden (pterili) çıkar. Kuşların görüşü çok gelişmiştir ve gözlerde kuşlara özgü yapılar bulunur. Saydam tabakada bulunan damarlı bir organ olan *tarak*'ın uyumda görev aldığı sanılır. Ağ tabakada, renklerin görülmesinde rol oynayan renkli lipit yuvarlakçıkları bulunur. Sert tabaka halka biçimindeki bir kemikleşmeyle güçlendirilmiştir. Koku alma organı oldukça karmaşık (ama memelilerinkinden çok daha yalındır) olmakla birlikte, koku duyusunun kuşlarda önemsiz bir rol oynadığı sanılır. İşitme duyusu iyi gelişmişse de algılanan sesler memelilerinkinden daha azdır. Kuşlarda ses çok gelişmiştir; her türün çeşitli sesleri ve çoğunlukla belli bir şarkısı vardır. Ses organı memelilerdekinin tersine gırtlak değil soluk borusunun bronşlara ayrıldığı yerde ya da, bazen, soluk borusunda bulunan göğüs gırtlağıdır.

Kuşlar yumurtayla ürer; genellikle bir yuvaya bırakılan yumurtaların sayısı türden türe değişir (1-20 arasında, hatta daha çok). Embriyonun normal gelişmesi için yumurtanın belli bir sıcaklıkta bulunması gerekir. Bazı ender istisnalar dışında (iriayakgiller) bu sıcaklık kuluçkaya yatılarak elde edilir; kuluçkaya çoğu zaman dişi, bazen hem dişi hem erkek, bazen de yalnızca erkek kuş yatar. Kuluçkaya yatan kuşun karnında genellikle kuluçka levhaları gelişir; bu levhaların sıcaklığı derinin

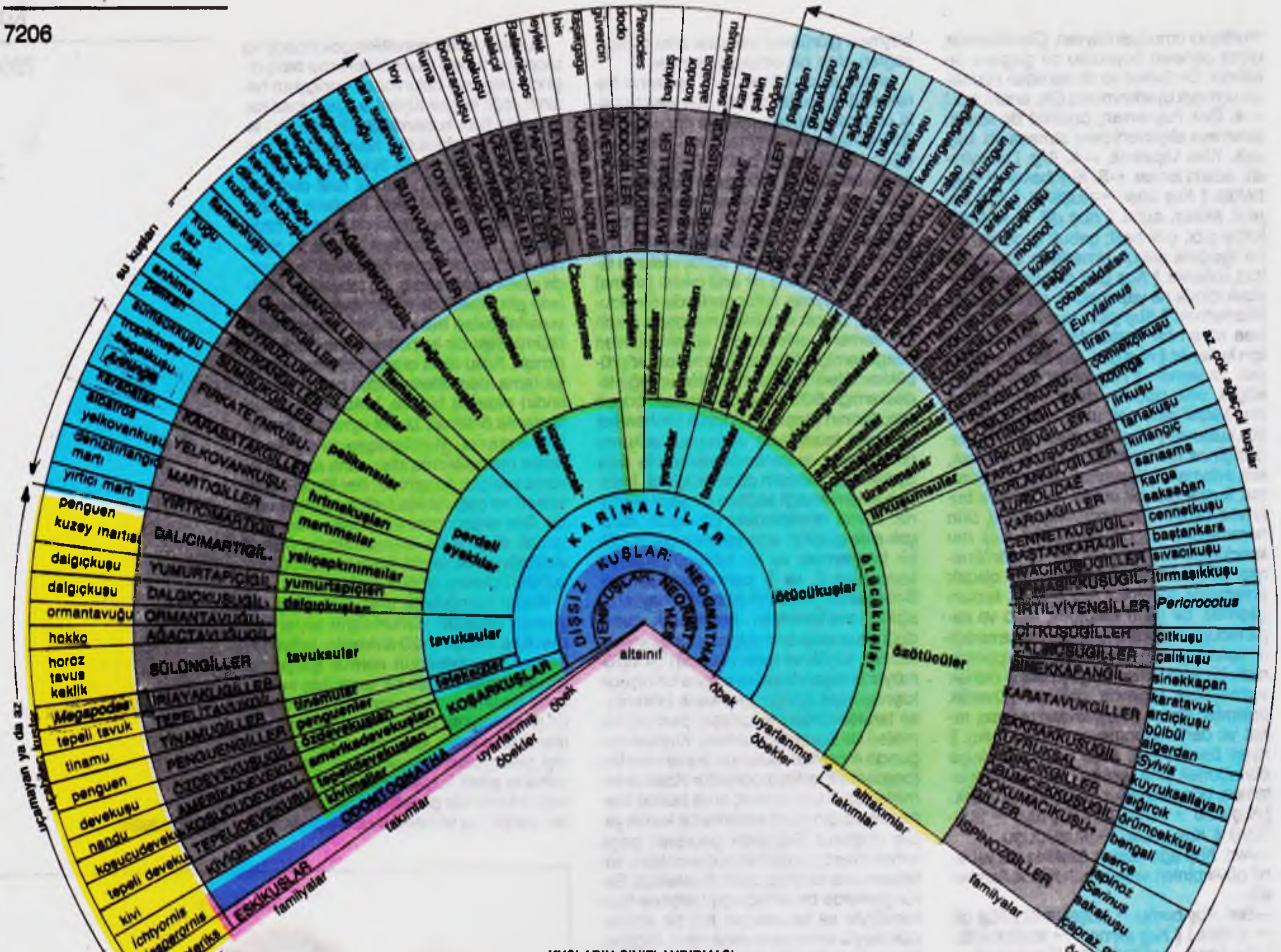
kuşun anatomisi

bir ibis iskeleti

güvercinin bazı organları

KUŞLARIN SINIFLANDIRMASI

geri kalan bölümünden daha yüksektir. Kuluçkaya yatma süresi, yumurtanın boyuyla orantılı olarak 12 günle (bazı ötücükuşlar ve ağaçkakanlar) 80 gün (kivi) arasında değişir. Yavruların yumurtadan çıktıkları sıradaki gelişmişlik düzeyi öbekten öbeğe çok değişir; bazıları tüysüz ve kördür, uzun süre (bazı ötücükuşlarda 13 gün, kondorda 6 ay) yuvada kalırlar ve bunlara *yuvasever* kuşlar denir; *yuvasevmez* kuşların bedeniyse, yumurtadan çıktıkları sırada ince tüylerle kaplıdır ve bu yavrular kısa süre sonra erişkinlerin ardından gidebilirler. Üreme olayı bazı ikincil etkinliklerle birlikte görülür: bir yuva yerinin belirlenmesi (erkek burasını başka türdeşlerine karşı savunur), çiftleşme gösterileri (ormantavukları ve cennetkuşları gibi bazı kuşlarda çok görkemlidir) ve şarkı (yuvanın bulunduğu yerin bir sahibi bulunduğunu ve onun kimliğini belirtir).

Toplu yaşama alışkanlığı kuşlarda türden türe büyük çeşitlilik gösterir. Bazıları hep bir arada yaşar ve koloniler (toplumsal örgütlenişi oldukça gelişmiştir) halinde yuva yapar; bazıları üreme mevsiminde birbirinden ayrılır (ötücükuşların çoğu); normal zamanlarda yalnız yaşayan bazılarıysa yuva kurmak için bir araya gelirler (çeşitli deniz kuşları). Başlıca etkinlikleri (üreme, göç, vb.) katı içgüdülere dayanırsa da, kuşlarda tanıma, seçme, uyum gibi yetenekler ve çok güçlü bir bellek vardır.

Kuşlar, kutuplar ve dağlardaki sürekli karlar sınırına kadar yerkürenin bütün bölgelerinde yaşar. Deniz kuşları bütün okyanuslarda bulunursa da hiçbiri üreme sırasında karalardan vazgeçemez. Hem tür, hem sayı bakımından kuşların en çok olduğu yerler yağışlı tropikal ülkelerdir; çok soğuk ve ılıman bölgelerdeki kuşların çoğu kışı burada geçiremez ve bu nedenle az çok düzenli göçler yaparlar.

Günümüzde yaşayan 8 000 kadar kuş türü vardır (yarısı ötücükuştur) ve kuşların yapısındaki birçok ortak yan kuşların sınıflandırılmasını çok güçleştirir. Uzun süre bacakların ve gaganın dış yapısına bakılarak sınıflandırmalar yapıldı: koşarkuşlar, perdeayaklılar, uzunbacaklılar, tavuksular, güvercinsiler, yırtıcıkuşlar, tırmanıcılar, ötücükuşlar. Günümüzdeki bilim adamlarıysa kuşları hem dış özelliklerini, hem de iç anatomilerini ve biyolojilerini hesaba katarak daha çok sayıda, ama daha anlamlı bölümlere ayırmaktadırlar.

—Ed. Divan edebiyatında gönül (dil, kalp), kuşa benzetilir. Sevgilinin saçı, gözü, beni ona tuzaktır. Gönül kuşu, ten kafesinde hapsedilmiştir. Efsaneler, kıssalarla ilgili olarak bu edebiyatta sık sık anılan kuşlar vardır: Kafdağı'nın ardında yaşayan anka, Hz. Süleyman'a Belkıs'tan haber getiren hüthüt, tanrıtanımazları yok eden ebabil kuşları vb. Güle aşkını anlatan bülbül; hû çektiği ve boynunda halka bulunduğu için tasavvufta kulu simgeleyen kumru; mucizeler söyleyen tûti (papağan); renkleri göz alıcı tavus; güzel yürüyüşlü keklik, ürkek güvercin; sevgilinin âşığı avlayan gözüne benzetilen şahin; rakibin simgesi zağ (karga) en çok anılan kuşlar arasındadır. Kahramanları kuşlar olan alegorik hikâyeler, mesneviler de yazılmıştır: *Mantık ut-tayr* (Attar), *Gül ü bülbül* (Fazlî), *Münazara-i tuti bâ-zâğ* (Nev'î) vb. Çağdaş edebiyatta doğanın bir parçası olan kuşlar yıkıma uğrayan doğal çevreyle ilgili sorunlar tartışılırken konu edinildi (örn. *Kuşlar da gitti* (1978), Yaşar Kemal).

Kuş motifi çeşitli dinsel simgeler içinde önemli bir yer tutar: Mısır'da ibis (Anubis); yunan-roma mitolojisinde Zeus'un kartalı, Athena'nın baykuşu, Hera'nın tavus kuşu ya da Aphrodite'nin güvercini; hıristiyan dininde Ruhülkudüs'ün güvercini. Kıpti, bizans ya da karolenj dokumalarını, Sibirya'dan Fransa'ya kadar pek çok mezarda bulunan bazı fibulaları, çok sayıda roma sütun başlığını (Morienval, Issoire, Moissac) süsleyen ve Batı'ya Doğu'dan gelmiş olan kanatları açık kuş figürlerinde ya da elyazmalarındaki başharflerde kullanılan biçimleri değiştirilmiş kuş motiflerinde olduğu gibi, kuşlar üsluplaştırılmış olarak betimlenmiştir; kimi zaman

tavus kuşu
Ravenna'da (İtalya)
San Vitale bazilikası'nda
bulunan bir mozaikten ayrıntı
VI. yy.

Ch. Lenars

Scala

Bari'deki (İtalya) San Nicola bazilikası'nın bir sütun başlığını süsleyen kuşlar ve hayvan başları XII. yy.

da, Bavit'teki kıpti manastırının alçakkabartmaları (Louvre) ya da Kudüs'teki mozaikleri (IX. yy.) gibi süs öğelerinde, daha gerçekçi bir biçimde ele alınmışlardır. Ayrıca *Kuşlu Nike*, Epidauros tapınağı'nın akroteri (Atina müzesi) ve N.-D.-du- Marthuret'deki (Riom) *Kuşlu Meryem Ana* (XIV. yy.) sayılabilir.

Batı resminde, kuş betimlemeleri arasında C. Fabritius'un *Saka kuşu*'ndan (Lahey), hollandalı ve fransız hayvan ve natürmort ressamlarının birçok yapıtından, Greuze'ün *Ölü kuş*'undan (Louvre), Boucher'nin *Ağa düşen kuş*'undan *(ay. y.)*, Max Ernst'in yapıtlarındaki "Loplop, kuşların efendisi" temasından, Picasso'nun *Barış güvercini*'nden ya da Braque'ın Louvre müzesi'nin etrüsk salonu için gerçekleştirdiği tavan resminden söz etmek gerekir.

—Mim. Yapıların özellikle bol güneş alan, rüzgârdan korunaklı cephelerine yapılan kuş evleri, XV. yy.'dan sonra görülmeye başlar ve XIX. yy. sonlarına değin sürer. Bunların bir bölümü tek ya da yan yana birkaç küçük delikten oluşurken (Süleymaniye, Yeni cami kuş köşkleri), bir bölümü de özenle yapılmış, kimileri konsollar üzerinde cumba gibi öne çıkmış, cepheleri kemerli kapılar ve kafesli pencerelerle süslenmiş, sütuncuklar ve revaklarla çevrili örneklerdir (Üsküdar Yenivalide camisi, Selimiye camisi, Hasanpaşa medresesi).

—Mit. Doğu ve türk mitolojisinde kuş motifine sıkça rastlanır (Anka* ya da Zümrüdüanka, İran'da Simurg ya da Sireng, Hüma* ya da Hümay kuşu). Sibirya ve Altaylar'da yaşayan oğuz boylarının ongunları arasında kuşların önemli bir yeri vardır. Kara ya da beyaz kartal, doğan, kuğu, ağaçkakan ongun olarak nitelenen ve büyük saygı gören kuşlardır; bunlara dokunulmaz, hatta adlarının bile söylenmesinden çekinilirdi. Yaratılış destanlarında da kuş motifi yer alır. Bir yakut efsanesinde, ana yaratıcının, dünyayı yaratmak için balıkçılla yaban ördeğini çağırıp, onlardan denizin dibinden toprak getirmelerini istediği ve yaban ördeğinin getirdiği toprakla dünyayı oluşturduğu anlatılır.

KUŞ, Mısır'a bağlı bir bölüm Afrika toprağına verilen ad. Kuş (Nil'in 2. ve 4. şelaleleri arasındaki bölge), günümüzde Sudan'ın bulunduğu ve yunanlı yazarların "Ethiopia" dedikleri yerdi. Yeni İmparatorluk'un başlangıcında (İ.Ö. 1560'a doğr.) yönetim bakımdan Mısır'a bağlandı ve Güney ülkelerinde firavunu temsil eden genel vali (başlangıçta kralın oğullarından biriydi), "Kuş sultanı" unvanını taşıyordu (bu ad, giderek Mısır'ın Afrika'daki bütün topraklarını [Nûbye ve Sudan] kapsamına aldı). Bunlar, Mısır'ın işlettiği ve sömürgeleştirdiği topraklardı. XXV. hanedan, Kuşiler soyundandı.

KUŞ cenneti → MANYAS KUŞ CENNETİ.

KUŞ gölü → MANYAS gölü.

KUŞADALI İBRAHİM EFENDİ, türk mutasavvıf ve şair (Kuşadası, Aydın, 1774 - Rabığ, Mekke ile Medine arası, 1846). Aydın'da öğrenim gördükten sonra İstanbul'a geldi. Feyziye medresesi'nde (bugün Millet kütüphanesi) Deli Emin Efendi'den ders gördü. Fatih'te Atpazarı tekkesi'nde konuk bulunan halveti şeyhi Beypazarlı Ali Efendi'ye bağlandı. Bir süre Kahire'de bulunup geri döndü. Aksaray'da kendi adına bir tekke açtı. İkinci kez gittiği hacda koleradan öldü. Tekkelerde ilahi şeklinde okunan bir gazeli ünlüdür; halifesi Aydi Baba bu gazeli taştir etmiştir. Düşüncelerini, halvetiliği yaymak için merkezde halifelerine ve bazı devlet görevlilerine, merkezin dışında ise kendine bağlı olanlara yazdığı *Mektuplar*'ı (Millet Kütüphanesi, Ali Emiri bölümü, şeriye no. 1173) vardır. 1820-1845 yılları arasında yazılmış mektuplarının bazıları yayımlanmıştır (1982). [→ Kayn.]

KUŞADASI, Ege bölgesinde Aydın iline bağlı ilçe; 43 636 nüf. (1990); 263,5 km², merkez bucağı dışında 1 bucak, 7 köy. Merkezi, Ege kıyısında Aydın'ın karayolu ile 71 km B.'sında *Kuşadası*, 31 911 nüf. (1990). Yaz turizmi, tatil köyleri yat limanı.

—Tar. Kuşadası'nın ne zaman ve kimler tarafından kurulduğu bilinmemektedir. Tarihte adı Neopolis, Marathesium, Ania, Anaea olarak geçer. İ.Ö. VII. yy. dolaylarında bu bölgede birçok yerleşim merkezi kurmuş olan İonialılar tarafından, Yılancı burnu yakınlarında kurulduğu sanılmaktadır Pilar dağı'nın eteklerindeki Andız kulesi denilen yerde kurulup sonradan bugünkü yerine taşınmış olduğu da ileri sürülür.

İ.Ö. V. yy. başlarında Persler'in yönetimi altına giren Kuşadası, bir süre Atina'ya, İskender zamanında da Makedonya krallığı'na bağlı kaldı. İ.Ö. I. yy.'ın ortalarından İ.S. IV. yy.'ın sonlarına değin burası Büyük Roma İmparatorluğu'nun önemli ticaret merkezlerinden biriydi. Roma İmparatorluğu'nun ikiye bölünmesinden (395) sonra Bizans'a bağlı kaldıysa da, stratejik konumu ve verimli toprakları nedeniyle sık sık Bizanslılar'la Selçuklular ve Aydınoğulları beyliği arasında çekişmelere sahne oldu. 1413-1414 yıllarında Osmanlılar'ın eline geçen kent, 1954'e değin İzmir'in bir ilçesiyken, bu tarihten başlayarak Davutlar bucağıyla birlikte Aydın il sınırları içine alındı. 1960'lardan sonra Kuşadası'nın özellikle uluslararası nitelikte bir turizm merkezi olma yolunda önemli gelişmeler kaydettiği görülmektedir.

—Mim. Kuşadası'nda antik kale ve sur kalıntılarının yanı sıra, Küçük ada'da (Güvercin adası) küçük bir kale vardır. Kentte XVII. yy. başlarında Öküz Mehmet Paşa'nın yaptırdığı ve onun adıyla anılan bir kervansaray (Kurşunlu han), cami ve hamam bulunur. Tuğla ve kesme taştan kervansaray (1618), revaklı bir avlunun çevresinde iki katta yer alan yirmi sekizer odadan meydana gelir (1966'da onarılarak otele dönüştürüldü). Kaleiçi camisi olarak da bilinen cami kare planlı, kurşun kaplı kubbeyle örtülü bir yapıdır. Çifte hamam planındaki hamam da kervansaray ve camiyle birlikte inşa edilmiştir.

KUŞADASI körfezi, Anadolu'nun Ege kıyısında, G.'de Dilek dağı ve Sisam adasının oluşturduğu yay ile K.'de Doğanbey burnu arasında Ege denizi'nin geniş girintisi. Küçük Menderes bu körfeze dökülür.

KUŞAK a. **1.** Bele sarılan uzun, enli kumaş ya da örgü şerit. **—2.** Soy zincirinde derece; nesil: *Bu fotoğrafta üç kuşağı bir arada görüyorsunuz: Büyükbabam, babam ve ben. Ailenin geçmişi beş kuşak öncesine kadar biliniyor.* **—3.** Soy zincirini oluşturan dereceler arasındaki zaman süreci: *Her yüzyıla aşağı yukarı üç kuşak sığar.* **—4.** Aynı dönemde yaşayan, yaşları az çok yakın kimselerin tümü: *Bizim kuşağımızdan olanlar. Genç kuşaklar.*

—Arabac. Taşıma gücünü artırmak için, araba tablasının altına ve üstüne çakılan ağaç parça.

—Ask. denizc. *Zırh kuşağı*, bir savaş gemisinin teknesini su kesimi yüksekliğine kadar koruyan zırh. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Basın. Radyoda, belli bir programa ayrılmış zaman dilimi.

Lauros-Giraudon

Papağanlar ve diğer kuşlar
Frans Snijders'in tablosu
Güzel sanatlar müzesi, Grenoble

Kuş köşkü
Hasanpaşa medresesi, İstanbul

Büyük Larousse

Kuşadası'ndan bir görünüm
Aydın

—Bilş. *Bilgisayar kuşağı,* yakın teknolojiler kullanılarak yapılmış ve benzer işlevli işletim sistemleriyle donatılmış çağdaş bilgisayarlar kümesi. (Bk. *ansikl.* böl.)

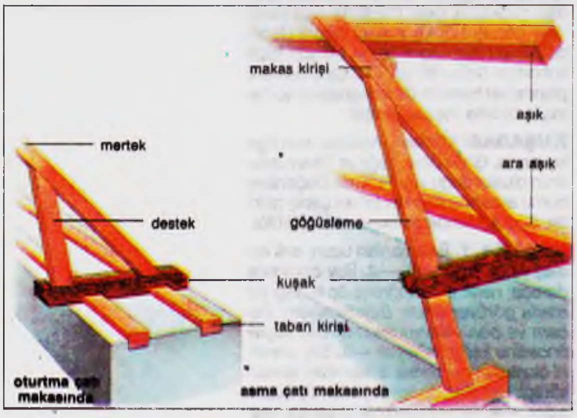
—Bot. *Bitki* ya da *hayvan kuşağı,* başka kuşakları çevreleyecek biçimde yerleşmiş, oldukça bağdaşık bitki ya da hayvan topluluğu (Kuzey kutup çevresi kuşakları, göl kuşakları, sazlık, vb., dağlık yer kuşakları yüksek bölgeler).

—Coğ. Yaklaşık olarak enlemlerle sınırlanan bölgelenen alan (örneğin tropikal kuşak).

—Çekird. fiz. *Dönme, titreşim kuşağı,* bir atom çekirdeğinin, belli bir dağılımı ancak artan bir dönme açısal momenti ya da titreşim frekansı olan hallerine karşılık gelen enerji düzeyleri ailesi. (Eşanl. BANT.)

—Denizc. Yelkenli teknelerde seren yelkenlerini berkitmek için, aboşa yakasına yakın olarak gradin yakalarının arasına dikilen şerit biçiminde yelken bezi. ‖ Bordalara, üst güverte düzeyini izleyerek çizilen çizgi. ‖ *Borda kuşağı,* gemi teknelerinin bordası boyunca, baştan kıça kadar uzanan ağaç ya da sac kuşak. (Özellikle küçük teknelerin bordasını korumada kullanılır.) ‖ *Boylam kemere kuşağı,* güverte döşemesinin altına yerleştirilen ve güverteyi gergin tutmayı ve berkitmeyi sağlayan boylamasına eleman. ‖ *İç kuşağı,* ağaç filikalarda, oturak başlarının oturtulması için filikaların alabandalarına bağlanan ve baştan kıça kadar uzanan ağaç tirizler.

—Dülg. *Göğüsleme kuşağı,* bir çatı makasında mertekleri birbirine bağlayan, mertek ve destek ile bir üçgen oluşturan bölüm.

oturtma ve asma çatı makaslarındaki göğüsleme kuşakları

—Fiz. ve Kim. *Kuşaklar tayfı,* birbirine çok yakın tayf çizgisi dizilerinden oluşan ve her dizinin bir kuşak biçiminde olduğu tayf (yayım, soğurulma ya da Raman yayınımı tayfı). [Bk. *ansikl.* böl.]

—Folk. *Kuşak kuşatma,* düğün günü gelinin beline babası ya da yakın bir akrabası tarafından bekâreti simgeleyen al kuşağı dolama.

—Gezbil. *Işıma, ışınım* ya da *Van Allen kuşağı,* bir gezegenin çevresinde bir kuşak oluşturan ve içinde kapanlanmış yüksek enerjili parçacıkların bulunduğu, bu gezegenin manyetosfer bölgesi. (Bk. *ansikl.* böl.) ‖ *Kızıl kuşak,* fransız gökbilimci Daniel Barbier'nin (1907-1965) 1957'de orta jeomanyetik enlemde keşfettiği ve termosferde atom halinde bulunan oksijenin uyarılmasından ileri gelen, kutup ışığı türündeki yayım. ‖ *Kutup ışığı kuşağı,* doğudan batıya doğru, binlerce kilometrelik bir alanı kaplayan kesikli kutup ışıklarının ayırtedici yapısı.

—Giy. *Ağır kuşak,* osmanlı saray giyiminde özel günlerde kullanılan değerli kuşaklara verilen ad. (Som sırmadan dokunmuş olanlar, yüksek rütbelilerce kullanılırdı. Saray ağaları işlemeli acem şalı, lahuri şal, ya da renkli ipekle dokunmuş Tosya kumaşından kuşaklar takarlardı. Küçük rütbeliler ise, el tezgâhlarında dokunmuş yün kuşak sararlardı.)

—Hat. *Kuşak yazısı,* caminin iç duvarını çepeçevre saran yazı. (Bk. *ansikl.* böl.)

—İnş. *Çapraz kuşak,* ahşap ya da demir bir çatkıya, ahşap bir levhaya ya da döşeme kaplamasına, bir döşemenin kirişleri altına yerleştirilerek yapının biçim değiştirmesini önleyen ya da yükleri azaltan çubuk. ‖ *Kemer kuşağı,* bir kemerde yay biçiminde yerleştirilmiş taş ya da tuğlalardan oluşan sıra. ‖ *Metal kuşak,* iki ya da daha çok parçayı birleştiren metal şerit. ‖ *Parmaklık kuşağı,* demir ya da dökme demir çubuklardan oluşan bir parmaklığın üst bölümüne ya da atkı üzerine geçirilen sac şerit.

—Katı. fiz. *Kuşaklar kuramı,* katılar fiziğinde, bir kristaldeki elektronların enerji düzeylerinin yasak kuşaklarla ayrılmış geçiş kuşakları halinde dağıldıklarını öngören kuvantum kuramı. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Mad. oc. *Bir numunenin etki kuşağı,* bir değişkenin, bir numune üzerinde yerel olarak ölçülen değerini koruduğu kabul edilen bölge. (Varyogramıyla belirlenen bölgesel bir olgunun etki kuşağı objektif olarak varyogramın erimiyle tanımlanır.)

—Metalürj. Derecesiz kalıpta, alt ve üst bölümü birleştirme düzeyinde tutan çember. ‖ *Tüyer kuşağı,* bir yüksekfırının, hazne üstü ile hazne arasında yer alan ve içine hava tüyerleri açılan bölümü.

—Mim. Bir hacmi çevreleyen silme ya da bezeme sırası. (Silindir biçiminde bir nesne, örneğin bir sütun üzerindeyse BILEZIK de denir.)

—Oto. Kimi dış lastiklerin karkaslarını (radyal karkas, çapraz kuşaklı lastik) saran ve lastik sırtının altında sert bir temel oluşturan küçük açılı, çaprazlanmış bez katlarının tümü.

—Reklamc. *Reklam kuşağı,* radyo ya da televizyon programları içinde reklam yayınına ayrılan bölüm.

—Sıh. tes. Gerek bodrum katına (alt kuşak), gerek çatı aralarına (üst kuşak) yerleştirilen ve bir binanın içini çepeçevre dolaşarak başlangıç yerine geri dönen boru. ‖ *Ana dağıtım kuşağı,* genel sayaçtan çıkan ve üzerine çeşitli bölümlerin kısmi besleme boruları bağlanan yatay akışlı boru donanımı. (Ana dağıtım kuşağı genellikle bodrum tavanına yerleştirilir.)

—Spor. Güreşte, kuşak hizasında vücudu kavrama. ‖ Judoda, bu sporu yapanların aldıkları derecelerden her biri. Kimonoyu tutan, renkli kumaştan yapılmış bir kuşakla belirtilir ve şu biçimde sıralanır: *beyaz kuşak* (yeni başlayan için), *sarı, turuncu, yeşil, mavi, mor* (erginler için), *kahverengi, siyah* (yalnız judo federasyonu jürisi tarafından verilir), *beyaz ve kırmızı* (6. dandan başlayarak), kırmızı (10. dan).

—Şehirc. *Yeşil kuşak,* bir yerleşme merkezinin çevresinde düzenlenmiş yeşil alan.

—Teknol. Belli tekniklerde, bir donanımın ve bu donanıma özgü tasarımların gelişimini belirten evre, teknik ilerleme düzeyi; bu evrelerden birine ait aygıtların tümü: *Boeing 747'lerin üçüncü kuşağı. Yeni bir manyetoskoplar kuşağı.*

—Topbil. *Kuşak çatışması,* iki kuşak arasındaki, değer ve tavır farklılaşmasından doğan anlaşmazlık. (Çoğunlukla toplumsal değişme hızının artması sonucu ortaya çıkar.)

—Yerbil. Bir katın, bir fosil topluluğunun, belirlediği zaman süresince oluşan çökellerin tümünü içeren bölümü. ‖ Belli bir başkalaşım yeğinliğiyle belirlenen taşküre düzeyi. (Eskiden şu ayrım yapılırdı: *ankizon* [taşoluş koşullarında en hafif başkalaşım koşullarına geçiş], *epizon,* kloritli şistlerin oluşması, *ortabölge,* mikaşistlerin ve gneissin gelişmesi ve *altkuşak,* erime olaylarının görülmeye başlanması.) ‖ *Dağoluş kuşağı,* bir kıtanın kenarında bulunan uzun ve dar dağ sistemi (örn. Pasifik kenarı dağoluş kuşağı).

—Zootekn. Aynı yaştaki ya da aynı yaş sınıfındaki hayvanların tümü. (Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL. Ask. denizc. Makineler ile yakıt ve malzeme ambarlarını tamamen ya da kısmen koruyan zırh kuşağı, zırhlıların ve kruvazörlerin gelişmesiyle ortaya çıktı. Ancak günümüzde, modern gemilerde kullanılmaz.

—Bilş. *Bilgisayar kuşağı.* Teknolojik açıdan ilk hesap makinelerinde elektromekanik düzenekler kullanılmıştır ama, 1945'ten yaklaşık 1955'e dek üretilen ve sanayide birkaç yüz temel işlemi işlemeye olanak veren elektron tüpleri ve lambaların kullanıldığı hesap makineleri *birinci kuşak* bilgisayarlar diye adlandırılır. 1955'e doğru, hesap makinelerinde ilk ayrık tranzistorların kullanımıyla *ikinci kuşak* bilgisayarlar ortaya çıktı; manyetik çekirdekli belleklerin kullanıldığı bu bilgisayar kuşağı 1965'e dek sürdü (o sırada yürütme hızı saniyede birkaç bin işlemi buluyordu); bu tarihte aynı "kırmık", yani aynı silisyum tableti üzerinde onlarca tranzistor bulunduran entegre devreler kullanılmaya ve *üçüncü kuşak*'tan söz edilmeye başlandı (yürütme hızı saniyede 100 000 temel işlemi buluyordu). 1975'e doğru ortaya çıkan *dördüncü kuşak* bilgisayarlarda, entegre devrelerde nicel bir sıçramadan (aynı kırmık üzerinde yüzlerceden, binlerceye dek değişen temel lojik öğeler) ve yarıiletken belleklerin kullanımından yararlanıldı (aynı anda yapılan hesaplarla, yürütme hızı saniyede bir milyon temel işlemi aşıyordu). Bu teknolojik ilerlemelere koşut olarak, bilgisayarların işletim biçimi kuşaktan kuşağa gelişti: ilk kuşakta, programların yazımı için, hesap makinesinde bir bir yürütülen ikili dil ya da makine dili kullanıldı; ikinci kuşakta, birbirini izleyen görevleri yerine getirmeye olanak sağlayacak işletim sistemleriyle donatılmış bilgisayarlar için geliştirilen yüksek düzeyli programlama dilleri (FORTRAN, COBOL vb.) benimsendi; üçüncü kuşakta, çoğulişletim halindeki birçok kullanıcı ile, merkezi birimin çalışmasını eniyileyen yetkin işletim sistemi kavramı ortaya çıktı; dördüncü kuşak ise, uzaktanişlem, bilişim sistemlerinin birbirine bağlanması ve büyük veri bankalarının oluşturulmasıyla belirginleşti. Öte yandan, sıralı çalışmayan, paralel olarak düzenlenmiş ve saniyede 10 milyar işlemlik bir hızla hesap yapan ve mantık yürütebilen bilgisayarların *beşinci kuşak*'ı oluşturacağı sanılmaktadır.

—Fiz. ve Kim. Kuşaklar tayfı, ikiatomlu ya da çokatomlu moleküllere özgüdür. Bu moleküllerde, atomlar gibi bir elektron enerjisi dışında, elektron enerjisinden daha küçük ve atom çekirdeklerinin denge konumları çevresindeki salınımlarına eşlik eden bir titreşim enerjisi ile, titreşim enerjisinden de küçük ve molekül bütününün dönmesine eşlik eden bir dönme enerjisi vardır. Değişik biçimlerdeki bu enerjiler kuvantalanmışlardır, dolayısıyla da tayfın çizgileri enerji düzeyleri arasındaki geçişlere karşılık gelir. Yalnızca dönme enerjisindeki değişimlere, tayf çizgiler karşılık gelir (dönme tayfı). Dönme ve titreşim enerjilerinin eşanlı değişimlerine, kuşakları oluşturan çizgi grupları karşılık gelir (titreşim-dönme tayfı). Dönme, titreşim ve elektron enerjilerinin eşanlı değişimlerine ise kuşak sistemleri karşılık gelir (elektron tayfları). Dönme tayfı uzak kızılaltı içinde ya da kimi zaman mikro dalgalar alanında, titreşim-dönme tayfı yakın kızılaltı içinde, elektron tayfı ise görünür dalgalar alanında ya da morötesi içinde yer alır. Kuşak tayflarının incelenmesi, bileşimi bilinmeyen bir maddenin bileşenlerini ve bu bileşenlerin dozlarını belirlemeye olanak tanır. Tayf çizgilerin konumu ve yeğinliği, fizikçi ya da kimyacılara temel durumlarında ya da uyarılmış durumda olan moleküllerin yapısı (eylemsizlik momenti, atomların arasındaki uzaklık, ayrışma enerjisi) üzerine bilgi verir.

—Gezbil. Yer çevresindeki ışıma kuşakları, ilk amerikan uydularının uçuşu sırasında Van Allen tarafından 1958'de keşfedildi. Uydulara yerleştirilen Geiger sayaçları, bir yandan 3 500 km yükseltide ve

30°'den az enlemde, öte yandan da 20 000 km yükseltide ve 50°'den az enlemde çok yüksek sayı yüzdeleri kaydettiler. Gerçekten de, iç kuşak ile dış kuşak arasında süresizlik yoktur; en hızlı, yani en enerjili parçacıklar (proton ve elektronlar) dar bölgelerde yer almıştır; bu nedenle 3 500 km yükseltide, 50 MeV üzerinde yüksek enerjili yeğin bir proton akısı vardır.

Işıma, manyetosferde*, Yer'in manyetik alan çizgileri boyunca yakalanan parçacıkların varlığıyla açıklanır. Bunlar kozmik* ışıma nötronlarından ya da Güneş rüzgârının manyetopozdaki yayınımından doğar. Apollo uçuşlarına katılan astronotlar bu kuşakları aşmışlardı; ancak bu kuşakları çok hızlı geçtikleri için, karşı karşıya kaldıkları ışıma dozu normal olarak Yer üzerinde 24 saatte aldığımız ışımanın altındadır.

Işıma kuşakları Jüpiter* ve Satürn* çevresinde de keşfedilmiştir.

—Giy. Kuşak, Anadolu kadın ve erkek giyiminde önemli yeri olan bir giyim tamamlayıcısıdır. Beli sıkmak, soğuktan korumak, giysinin bel üzerinde kaymasını önlemek, bazı araç ve gereçleri saklamak, beli sağlam tutarak ağır kaldırıldığında ya da eğilindiğinde kaymasını önlemek gibi işlevleri olan kuşak, kullanıldığı yere ve kıyafete göre çeşitli en ve boylarda olur. Değişik kumaşlardan yapılanlarının yanı sıra el tezgâhlarında çorap, kilim motifleriyle dokunmuş olanları, üzeri sırma, sim, ipek vb. ile işlileri, uçkur biçiminde olup dışarı sarkan ucu süslemeli olanları da vardır. Eskiden kuşak, baş süslemesinde de kullanılıyordu. Çeşitli başlıklar üzerine dolanan ensiz kuşaklar, başlığa sarıldıktan sonra iki ucu serbest bırakılıyor ve uçlarında genellikle püskül vb. süsler oluyordu.

Erkek kuşakları, iç ve dış kuşak olmak üzere iki türdü. İç kuşaklar genellikle yün, pamuk ya da ikisinin karışımından yapılır, kalça üstünden başlayıp göğüs altına gelecek biçimde sarılarak bir tür korse işlevi görürdü. Dış kuşaklar giysinin üzerine sarılır, kalça üzerinden göğüs altına değin uzanırdı. İç kuşaklara oranla daha süslü olur, üzerine çeşitli nakışlar yapılır ya da renkli kumaşlardan seçilirdi. Çeşitli renkte, pamuklu, ipekli, yünlü kumaşlardan dokunan desenlileri de vardı. Dış kuşaklar beli sıkı tutmasının yanı sıra bıçak, tabanca gibi silahları ya da tütün kesesi, para kesesi, çakmak gibi eşyaları koymaya da yarardı. Beldeki kuşağın kumaşı, işlemeleri, sahibinin sosyal konumu hakkında da fikir verirdi.

Kadınlar daha çok elbise ya da şalvar üzerine sarılan dış kuşak kullanırlardı. Bunlar pamuk, yün ya da çeşitli ipliklerin karışımından yapılır, çoğunluğu desenli ya da işlemeli olurdu. İpekten yapılanları da vardı. Kadın kuşakları daha çok entari üzerine bağlanır, üç etek, şalvar vb. üzerine kemer takılırdı. Kadın kuşaklarının uçkur biçiminde olanlarının dışarı sarkan uçları işlemeli olur, uçlarında püskül vb. bir süs bulunurdu. Önlüklerin kuşağıysa ince uzun yapılır, birkaç kez bele dolanırdı. Bu nedenle "dolama" adı verilen bu kuşakların çoğunluğu önlüğün kumaşından olur, kimi zaman çarpana tezgâhlarında kilim desenli dokunanları da kullanılırdı. Kuşaktan, bebeklerin kundağını bağlamada da yararlanılırdı.

Günümüzde geleneksel giyimini koruyan yöreler dışında erkek giyiminde kuşağın yerini kemer almıştır. Bununla birlikte resmi toplantılarda smokinle kullanılan ve pantolonun beline dolanan kuşaklar, bu giyim biçiminin tamamlayıcı bir öğesidir. Geleneksel kesimde iç ve dış kuşak bugün de kullanılmakta, modanın biçimlendirdiği şekillerde kadın giyiminde de varlığını sürdürmektedir.

—Hat. Kuşak yazıları, zemine boya ve varak altınla işlenebileceği gibi, mermere de (yazıların çevresi oyularak) uygulanabilir. XVII. yy.'a değin çini üzerine işlenen yazılar çok tutulurdu. Bu kuşaklar çoğunlukla celi sülüs yazıyla yazılmıştır. Mustafa Rakım'ın İstanbul'da Nusretiye camisi'ndeki, Halim Özyazıcı'nın Ankara'da Maltepe camisi'ndeki celis sülüs yazıları bu türün güzel örnekleridir. Kûfi yazılı örnekler çok azdır (Gebze'de Çobanmustafapaşa camisi, İstanbul'da Yıldız ve Zühtüpaşa camileri).

—Katı. fiz. Kuşaklar kuramı. Elektronun bulunuşuyla birlikte, fizikçiler bu parçacıkların katıların elektriksel özelliklerini belirlediğini düşündüler. 1900'lü yıllarda P. Drude ve H. A. Lorentz, bir model önermişlerdi; bu modelde metallerin özelliklerini değerlik elektronlarının, bir serbest parçacıklar bulutu oluşturduklarını varsayarak açıklıyorlardı. Kuvantum mekaniği ortaya çıkınca (1928) kristal ağının bakışımında bir potansiyel içindeki elektronlara ilişkin enerji düzeylerini belirlemeye yönelik problemle ilgilenilmeye başlandı.

Katı içinde çok sayıda çekirdek ve elektron bulunan karmaşık bir sistemdir. Bu sistemi basitleştirmeye yönelik ilk adımı, iyonların elektronlara oranla çok daha ağır olduklarını fark eden M. Born ve J. R. Oppenheimer attılar; ilk saptama olarak, iyonların kristal ağının düğüm noktalarında sabit durumda oldukları ileri sürüldü. İkinci bir sadeleştirme de, aynı anda tek bir elektronu ele almak ve bu elektronun diğer elektronlarla etkileşimini ortalama bir enerji aracılığıyla açıklanmaktır. Bu yönteme Hartree-Fock yöntemi ya da tek elektronlu yaklaşım denir; bu yöntem sorunu çok daha basit bir biçime yani dönemli bir potansiyel içindeki bir parçacığın enerji düzeylerini araştırmaya indirger. Genelde kristal katının kuşaklar kuramı olarak adlandırılan işte bu sadeleştirilmiş kuramdır. Bu kuramın vardığı başlıca sonuç elektronlara açık enerji düzeylerinin, yasak bölgelerle ayrılmış geçiş kuşakları ya da aralıkları halinde gruplandıklarıdır. Bu kuşaklar modeli, katıların elektriksel, manyetik ve optik özelliklerinin çoğunu açıklamaya yetmiştir.

En yüksek enerjili iki kuşağa, *değerlik kuşağı* ve *iletim kuşağı*, bu iki kuşağı ayıran aralığa ise *yasak kuşak* adı verilir.

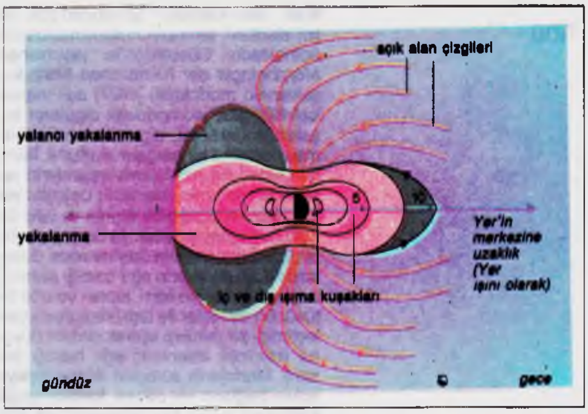
Yalıtkanlarda ve yarıiletkenlerde, düşük sıcaklıklarda değerlik kuşağı tamamen dolu, iletim kuşağı ise boştur. Değerlik kuşağında yer alan elektronlar bütün durumları doldurur ve yer değiştiremez. Bu maddeler, düşük sıcaklıklarda yalıtkandır. Isıtıldıklarında, kimi elektronlar uyarılarak yasak kuşaktan iletim kuşağına geçer. Böylece, bir elektrik iletkenliği belirir ve yarı iletkenler elde edilir.

Metallerde, mutlak sıfır sıcaklığında bile iletim kuşağı kısmen doludur. Bu iletim kuşağının elektronları kolayca yer değiştirebilir; metaller, her sıcaklıkta iyi bir elektrik iletkenidir.

—Zootekn. Basitleştirmek bakımından, genellikle bir hayvan topluluğunun tümü, belirli bir an için tek bir kuşaktan oluşmuş sayılır; o zaman topluluk her biri bir sonrakini meydana getiren kuşaklar dizisinden oluşmuş demektir. Aslında, kuşaklar çoğu zaman öylesine karışmıştır ki (iç içe girmiş kuşaklar) farklı kuşaklara ait iki birey aynı yaşta olabilir.

KUŞAKDIŞI sıf. Coğ. Enlemleri ne olursa olsun, yerkürenin her noktasında oluşabilen. (Eşanl. AZONAL.)

KUŞAKİÇİ sıf. Pedol. Evrimi ve özellikleri bakımından, toprakların kuşaklara göre düzenlendiği genel şemanın dışında kalan ve büyük biyoklima tiplerine göre belirlenen bir toprak için kullanılır (iklim ve bitki örtüsü). [Doğal ortamın yerel koşulları (topografya, su örtüsü, çok kireçli ya da çok silisli kayaç), iklim kuşağı toprağının ya da iklimsel klimaksın karşıtı olan, ondan evrimi ve bitki topluluğu bakımından ayrılan özgün bir toprak tipinin, yerel klimaksın oluşmasına neden olur. Örneğin: ağaçlı savana bitişik demirli tropikal toprakların ortasında tuzcul bitkilerin görüldüğü tuzlu toprak parçası.]

Yer ışıma kuşaklarının şeması (Yer ve manyetosfer meridyen kesitine göre gösterilmiştir)

KUŞAKLAMA a. Kuşaklamak eylemi.
—Bayınd. *Kuşaklama çukuru*, SU HENDEĞİ*'nin eşanlamlısı.
—Haritc. ve Topogr. Uzaydan yapılan bir algılama çalışması sırasında incelenen bir araziyi, çeşitli ölçütlere göre eşyapılı parçalara bölme.

KUŞAKLAMAK g. f. *Bir şeyi kuşaklamak*, kuşaklarla bağlamak ya da sağlamlaştırmak: *Çuvalları kuşaklamak. Bir duvarı kuşaklamak.*
—Haritc. ve Topogr. Bir kuşaklama işlemini gerçekleştirmek.

KUŞAKLANMA a. Coğ. Yer'in kuşaklara bölünmesi.
—Yerbil. Öğelerin ya da kayaçların, oluşum koşullarının bir jeolojik röpere göre evrimine denk düşen düzenli dağılımı.

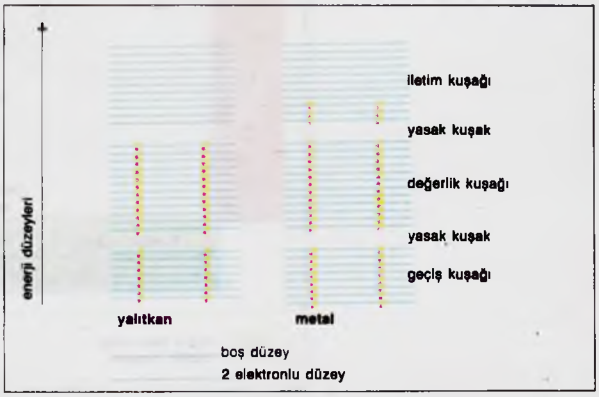
KUŞAKLAŞMA a. Yerbil. Bir mineralin kimyasal bileşiminin ve fiziksel özelliklerinin eşmerkezli olan ya da olmayan değişimi.

KUŞAKLI ÖRDEK a. Zool. HANIM ÖRDEĞİ'nin eşanlamlısı.

KUŞAKSAL sıf. Coğ. Bir kuşağın tamamının bütün özellikleri için kullanılır. (Yerkürenin sıcaklık kuşaklanmasından, yağış kuşaklanmasından, hava dolaşım kuşaklanmasından söz edilir. Bu kuşaksal eğilimlerin birleşmesi sonucu kuşaksal bir iklim şeması ortaya çıkar [soğuk iklimler, ılıman iklimler, sıcak iklimler]. Kuşaksal iklim şeması, sözkonusu yerin kuzeyde ya da güneyde bulunmasına göre [kuzey -güney hava dolaşımı] ve yerküre yüzeyinin birbiçimli olmaması nedeniyle [karalar, denizler, yüzey şekilleri, bitki örtüsü, donmalar] bozulmaktadır.)

KUŞAKSALLIK a. Coğ. ve Pedol. Güneş ışımasının enleme bağlı olarak eşitsiz dağılması sonucunda iklim kuşaklarına göre doğal ortamın özelliklerinde görülen değişiklikleri belirten kavram.
—ANSİKL. Gerçekte iklim, kuşaksallığa doğru açık bir eğilim gösteriyorsa da, yeryüzünün birbirine benzemeyen parçalardan oluşmasının neden olduğu değişik-

bir katı içindeki enerji kuşakları

likler, "iklim kuşakları" teriminden çok "iklim alanları" teriminin kullanılmasına yol açmaktadır. Düsseldorf'ta yayımlanan *Morphologie der Klimazonen* (İklim kuşaklarının morfolojisi) [1927] adlı yapıtın belirttiği gibi, jeomorfolojik olguların kuşaksallık derecesi, olguların sınıflandırılmasında etkili bir çerçeve oluşturur. İklim, gerçekten de, morfojenik sistemlerin yapısından sorumlu etkenlerin başında yer alır. Kalın ve sürekli bir toprak ve bitki örtüsü bulunmayan sıcak ya da soğuk çöllerde, iklimin, taşküre üzerine etkisi dolaysızdır (fizik etkenlerin ağır bastığı sistem); başka yerlerdeyse iklim, toprak ve bitki örtüsünün atmosfer ile taşküre arasına yerleştirdiği bir perdeyi aşarak etkisini duyurur (biyolojik etkenlerin ağır bastığı sistem). Morfojenik süreçleri iklimle ilişkiye sokan bağların sıkı olması, karaları çeşitli bölümlere ayıran biyoiklimsel büyük bölgelere dayanan morfojenik sistemlerdeki farklılaşmayı doğrular. Günümüzün iklimi morfojenezin üç temel süreci (kayaçların ufalanıp ayrışması, döküntülerin yamaçlarda taşınma biçimi ve akarsu aşındırması) üzerine kesin bir etki yaptığından, kuşaksallığın etkisi tartışılmayacak kadar kesinse de, jeomorfolojik olguların düzenlenmesine temel oluşturabilmesi için biyoiklimsel bölgelerin zaman ve uzam içinde büyük bir değişmezlik göstermiş olması gerekir. Bu güçlü varsayım büyük bir itirazla karşılaşır: yüzey şekillerinin biçimlenmesi, bunları değişmez bir iklim olarak kabul ederek değil, oluşumu etkileyen çeşitli iklimlerin art arda sıralanmasıyla açıklanabilir. İklim değişikliklerine oranla yüzey şekillerinin daha kalıcı olması, başka iklimlerin etkisiyle oluşmuş kalıntı şekillerin korunmasını sağlar. Bugünkü iklimin yamaç biçimlenmesine ayrıntı niteliğinde etkiler yaptığı açıktır; ne var ki yamaçlar, yapısal yüzey şekillerine farklı derecelerde bağlı kalmaktadır.

"Biyoklimatik" kuşakların her biri, bir toprak-bitki ekosisteminin işleyiş biçimiyle nitelenir. Bu işleyiş biçimi, humus tipiyle, biyolojik etkinliğin şiddetiyle ve biyolojik çevrimler bilançosuyla, aynı zamanda yağmur rejimine de bağlı olan bozunmayla ve özellikle de iklimsel akaçlamayla (yağış toplamıyla buharlaşma-terleme arasındaki fark) ortaya çıkar.

Her biyoklimatik kuşakta topraklar, iklim ve bitki örtüsüyle dengeli olan aynı profil tipine doğru evrim geçirir: buna "iklimsel klimaks" ya da kuşaksal toprak denir. Kuşaksal topraklardaki istisnalar, klimaks bitki örtüsünün gelişmesine izin vermeyen yerel (topografya, ana kayaç) koşullarca belirlenir ve bu durumlarda klimaks bitki örtüsü yerini özel bir bitki örtüsüne bırakır: burada, kuşaksal "iklimsel klimaks"tan farklı bir toprak, "yerel bir klimaks, hatta kuşakiçi bir toprak" ortaya çıkar: örneğin, ılıman iklimde bir turbalık ya da Akdeniz iklimi kuşağında bir vertisol ya da karasal iklimde tuzlu bir örtüyle kaplı bir toprak.

Yerküre yüzeyindeki topraklar, hiçbir kuşağa girmeyenler bir yana bırakılırsa, kuşaksallık yasasına göre sıralanır. Başlıca kuşaksal ve kuşakiçi toprakları gösteren tabloda ele alınan üç iklim dizisi şematik olarak birbirinden ayırt edilebilir. Bu toprakların coğrafi konumları ve özellikle bulundukları enlemler toprak ve biyoklimatik iklim kuşakları haritasında açıkça görülür.

KUŞALANI, Hatay'ın Samandağ ilçesi merkez bucağına bağlı köy; 3 368 nüf. (1990).

KUŞAM a. **1.** Kuşak, kılıç gibi kuşanılan şey. **—2.** *Giyim kuşam* → GİYİM.

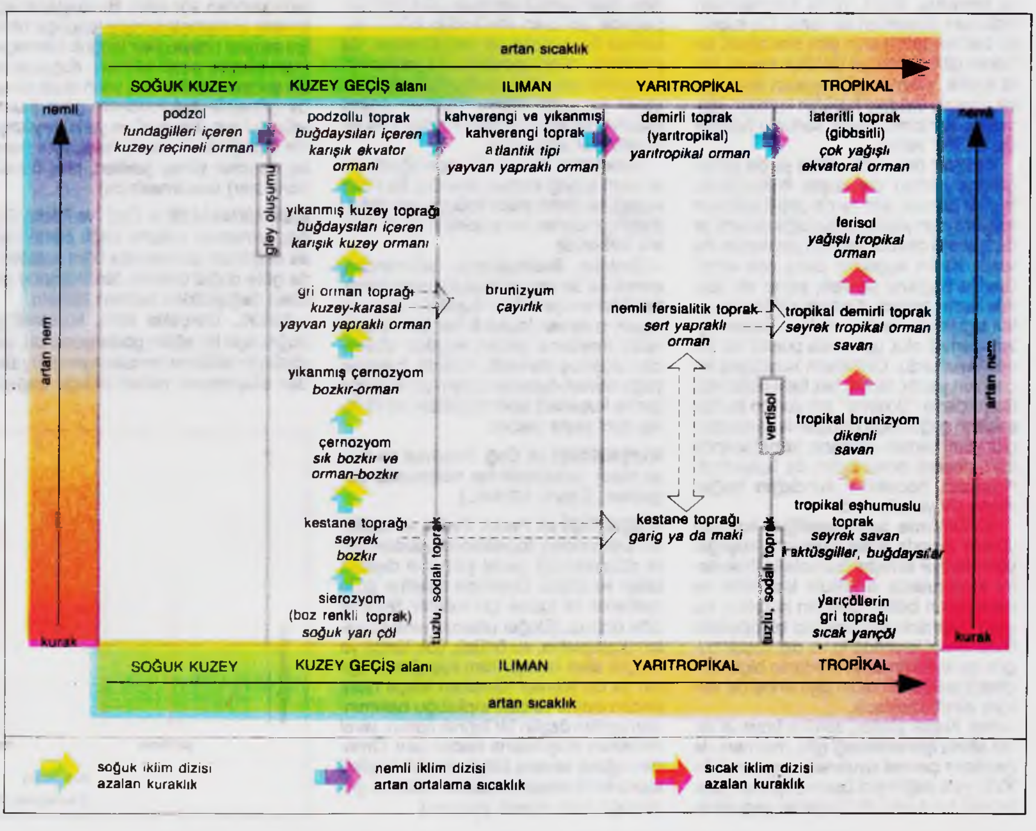
KUŞAMLI sıf. "Özenle giyinmiş" anlamında kullanılan *giyimli kuşamlı* deyiminde geçer.

KUŞANA ya da **KUŞANLAR,** Orta Asya'da bir kabileler konfederasyonuna dahil göçebe klan. Bir iran dili konuşan ve iran kültürüyle beslenen bu klana Çinliler Yüeci adını verirler. (Klanın adı daha sonra Kuşana İmparatorluğu'nda yaşayanlara verildi.)

KUŞANA İmparatorluğu, Kuşanlar kabilesinin önderlerinden Kucula'nın (Kadphises) İ.S. 30'lu yıllarda Kâbil bölgesinde kurduğu imparatorluk. Batı Gansu'dan gelen Yüeciler, Baktria'yı ellerinde tutan yunanlı hükümdara rağmen İ.Ö. II. yy.'da Oxus'un kuzeyine (bugünkü Amu Derya), bir yüzyıl sonra da bu ırmağın güneyine yerleştiler. İmparator unvanını ilk alan Kucula'ydı; gücünü yüeci kabilelerine kabul ettirdi ve egemenliğini Hindu Kuş'un ötesinde Taksila'ya (bugünkü Ravalpindi) dek yaydı. Ölümünden (40'a doğr.) sonra ardılı Vima, topraklarını Hindistan'da Mathura'ya dek genişletti. Kuşana İmparatorluğu, en parlak zamanını, 78 -120 arasında hüküm süren Kanişka döneminde yaşadı. Kanişka'dan sonra üç hükümdar başa geçti: Vasiska (102'ye doğr. - 106), Huviska (106'ya doğr. - 138) ve Vasudeva (142'ye doğr. - 176). İmparatorluğun bundan sonraki tarihi iyi bilinemez. Erken bir tarihte en doğudaki hint eyaletlerin kaybedildiği sanılır; daha sonra III. yy.'da, sasani pers hanedanı, Kuşanlar'ın İran'daki eyaletlerini ele geçirdi ve onları vasalı yaptı. Kuşanlar'ın son temsilcilerinin, 1026'ya dek Kâbil bölgesi çevresinde dağlık bölgelerdeki bazı eyaletlerde hüküm süren Şahiler olduğu sanılır.

Kısmen Orta Asya, kısmen Hindistan'da süren kuşana egemenliği, uzun bir karışıklık dönemi yaşayan bu bölgelerde bir istikrar ve buna bağlı olarak büyük bir iktisadi refah çağı başlattı. Ayrıca, imparatorluktaki özgürlük havası da (kuşana imparatorları çok hoşgörülü hükümdarlardı). Orta Asya'da ve Çin'e doğru hint kültürünün gelişmesini kolaylaştırdı: buddhacılık, İ.S. I. yy.'da Afganistan'a yerleşti; hinduculuk, Hindistan kıtasının sınırlarını aşarken hellen kültürü de kuşana uygarlığının önemli bir unsuru durumuna geldi.

—Güz. sant. Pek çok buluntudan, kuşana halklarının, hanedan kültlerine adanmış tapınaklarda, hükümdarlarını yücelten oyma ve boyama yapıtlar gerçekleştirdikleri anlaşılmaktadır (Halçayan, Özbekistan [I. yy.], Surh-Kotal, Afganistan [II. yy.], Mat-Mathura, Hindistan [II. yy.]). Sovyet Özbekistanı'nda (Dalverzin-tepe), Afganistan'da (Şotorak) ve Gandhara*'da manastırlardaki buddha sanatına özgü yapıtları onların yaptırttığı sanılmaktadır; bu yapıtlarda tanrılar ya da bozkır kıyafetleriyle bağışçılar tasvir edilmiştir.

kuşaksallık ve biyoklimatik diziler

KUŞANE → KUŞHANE.

KUŞANILMAK → KUŞANMAK.

KUŞANLAR → KUŞANA.

KUŞANMAK g. f. **1.** Beline kuşak, kemer, kılıç gibi şeyler bağlamak: *Kuşak kuşanmak. Kılıç kuşanmak* **—2.** "Giyimine özen göstermek, özenle giyinmek" anlamında kullanılan *giyinip kuşanmak* deyiminde geçer.

◆ **kuşanılmak** edilg. f. Kuşanmak eylemine konu olmak.

KUŞANTI a. "Giyinilecek şeyler" anlamında kullanılan *giyinti kuşantı* deyiminde geçer.

KÜŞASB → GÜŞASB.

KUŞATICI a. Mant. *Bir T kuramının kuşatıcı kaplamı*, T nin ℒ(T) diline ait her formülünü teorem olarak alan T′ kuramı (böylece, T′ kuramına ait her teorem, aynı zamanda T kuramının da bir teoremidir).

KUŞATILMA a. Kuşatılmak eylemi.
—Psik. *Kuşatılma hezeyanı*, kıyım hezeyanına tutulan bir öznedeki kıyıcılarla kuşatılmış olma duygusuna bağlı hezeyanlı yorumların ve savunma davranışlarının tümü. ‖ *Kuşatılma telaşı*, kuşatılmış bir kent halkını etkisi altına alan kolektif psikoz.

KUŞATILMAK → KUŞATMAK.

KUŞATMA a. Kuşatmak eylemi.
—Embriyol. Blastulanın bitkisel makromerlerinin blastosöl içine girerek arkenteron oluşturduğu gastrülasyon biçimi. (Örnek: denizkestanesi.)
—İstihkc. Tahkimli bir yeri ya da yapıyı ele geçirmek amacıyla etrafını askeri güç ile çevirerek gerçekleştirilen harekât. Günümüz harplerinde kuşatma, taarruz harekâtının bir manevra türüdür. Taarruz eden kuvvet düşman savunma mevziinin ve esas kuvvetlerinin etrafından dolaşarak onun yan ve gerilerine taarruz eder. Yan ve gerisi en zayıf yeri olduğundan kuşatma manevrası ile düşman daha kolay yenilebilir. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. İstihkc. Eski Doğu kentlerinin güçlü surları, kuşatma sanatını ya da kent kuşatma tekniğini ortaya çıkardı.

Toprak seviyesinde ya da surla aynı seviyede saldırıldığında, savunan taraf, kaya parçaları fırlatarak, karşı lağım tedbirleri alarak ve kundaklama yoluyla etkili bir savunma yapabilir. Saldıran taraf da, tahkimli kentin dışarıyla *bağlantısını kesip* kıtlık yaratarak teslime zorlayabilir. Sezar'ın Alesia kuşatması buna bir örnek oluşturur. Ortaçağ'dan sonra, barutun ve güllenin bulunmasıyla, Antikçağ'da savunanların elinde bulunan üstünlük saldıranlara geçti. Ama tahkimat da bu gelişmelere uyduruldu, sur yüksekliği azaltıldı ve burçlu tahkimat önem kazandı. Vauban 1704 yılında modern kuşatma savaşının ana ilkelerini ortaya koydu: 1. kuşatma harekâtının güvenliğini ihmal etmeden *tahkimli kenti kuşatmak;* 2. *taarruz noktasını seçmek* (örneğin iki burç, perde hattı ve bunların dış bölümleri); 3. atış yapacak topları duvar şevinin altına, örtülü bir biçimde ve uygun uzaklıkta götürmek amacıyla *siper açmak*. Savunanlar da, saldıranların toplarına zarar vermeye ve çalışmalarını bozmak için çıkışlar yaparak yaklaşmalarını yavaşlatmaya uğraşırlar.

KUŞATMAK g. f. **1.** *Bir yeri, bir kimseyi, bir topluluğu kuşatmak*, orayı, orada bulunan kimselerin kaçmalarını, gitmelerini vb. engellemek için çepeçevre sarmak, çember altına almak: *Polis evi kuşattı. Çocuklar koşarak çevresini kuşattılar. Birliklerimiz, düşman birliklerini kuşatıyor.* **—2.** *Bir yeri kuşatmak*, orayı sararak askeri bir kuşatmayı gerçekleştirmek, oranın dışarıyla olan tüm bağlantısını kesmek; muhasara etmek: *Düşman kenti kuşattı, dışardan hiçbir yardım alamıyoruz.* **—3.** *Bir yeri kuşatmak*, orayı çepeçevre sarmak; çevrelemek: *Kenti kuşatan dağlar.* **—4.** *Bir kimseyi, bir şeyi (soyut) kuşatmak*, onu bütünüyle içine almak, onun çevresini, genel durumunu oluşturmak; sarmak: *Sorunu bütün boyutlarıyla kuşatan bir yazı. Çevremizi kuşatan yoksulluklar. Bilincimizi kuşatan korkularımız.* **—5.** *Bir şeyi bir kimsenin beline kuşatmak*, onu bir kimsenin beline sarmak, bağlamak.

◆ **kuşatılmak** edilg. f. **1.** Kuşatma ya da çember altına alınmak, çevresi sarılmak, muhasara edilmek: *Düşman birliklerince kuşatılan kent.* **—2.** Bir şeyle (soyut) çevresi sarılmak, bütünüyle o şeyin içine alınmış olmak: *Yazınızda sorun bütün yönleriyle kuşatılmamış. Kendini bir hüzünle kuşatılmış hissediyordu.*

KUŞBAKIŞI be. Yüksek bir yerden, aşağılara çok geniş bir alanı içine alacak biçimde: *Buradan körfezi kuşbakışı seyredebiliyorsunuz.*

KUŞBAŞI sıf. **1.** Et için, küçük parçalar halinde (adsız da kullanılır): *Kuşbaşı et. Kasaptan bir kilo kuşbaşı, bir kilo kıyma aldı.* **—2.** Kar için, parçalar halinde: *Kuşbaşı kar.*
—Bot. Amerika'da yirmi kadar türü bilinen, etli ya da sert uzun yapraklı, salkım halinde toplu küçük çiçekli epifit bitki. (Bil. a. *ornithocephalus;* salepgiller familyası.)
—Kasapl. Gövdenin çeşitli yerlerinden alınan etlerin 3-4 cm³ boyutlarında kesilmesiyle elde edilen küçük parça etler. (Kuşbaşından sote, tas kebabı vb. birçok yemek yapılabildiği gibi çeşitli yaş ve kuru sebzelerle de pişirilebilir.)

KUŞBAŞILI sıf. Kuşbaşı etle pişirilmiş yemek için kullanılır: *Kuşbaşılı fasulye.*

KUŞBAZ a. (*kuş* ve fars. *bāz*). Süs kuşları yetiştirmeye ve onları eğitmeye meraklı kimse.
—Avc. Küçük kuşları ağla ya da tuzakla yakalayan kişi.
—Kur. tar. Osmanlı İmparatorluğu'nda padişah sarayı için çakır, atmaca ve şahin gibi av kuşu yetiştirmekle görevli olanlara verilen ad. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Patol. *Kuşbaz hastalığı*, dış etkenli bağışıklık bozukluğu bronkopnömonisi. (Kuş [güvercin, kümes hayvanları, papağan, kumru] pisliklerinde bulunan organik tozların [protein yapısında antijenler] solunum yoluyla vücuda girmesinden ileri gelir. Bu hastalık tozların yutulmasından birkaç saat sonra akut belirtilerle ortaya çıkar, 2 ila 3 gün içinde iyileşebilir. Pisliklerle temas sürerse yeniden başlayabilir. Süreğen hale gelirse akciğer fibrozu ile süreğen solunum yetmezliğine doğru ilerler.)
—ANSİKL. Kur. tar. Kuşbazlar dağlık yerlerde, saraya ait olan çakır, atmaca ve şahin yuvalarına bekçilik ederler, her yıl yetiştirdikleri kuşları İstanbul'a götürürlerdi. Kuşbazlık, genellikle babadan oğula geçen bir meslekti. Kuşbazların hizmetlerine karşılık dirlikleri vardı. 1826'da tümüyle kaldırılan kuşbazların dirlikleri Mukataat hazinesi'ne alındı.

KUŞBİLİM a. Kuşların bilimsel olarak incelenmesi. (Eşanl. ORNİTOLOJİ.)

KUŞBİLİMCİ a. Kuşbilim uzmanı. (Eşanl. ORNİTOLOG.)

KUŞBURNU a. **1.** Gülgillerden, 1,5-3,5 m yükseklikte, sarkık dallı, çalı görünüşlü, dikenli ağaççık. (Bil. a. *Rosa canina.*) [Eşanl. İTBURNU, YABAN GÜLÜ.] **—2.** Bu bitkinin ve gülün meyvesi.
—ANSİKL. Kuşburnu Anadolu'da orman açıklıklarında, kayalık kır yerlerde, yol kenarlarında yetişen bir ağaççıktır. Pembe ya da beyaz renkte yalınkat çiçekler açar. Yapraklarının kenarları dişli olur. Meyveler 1-2,5 cm uzunlukta, oval biçimdedir. Aslında bu bir yalancı meyvedir, çünkü taçyapraklar döküldükten sonra çiçektablasının gelişip etlenmesiyle oluşur. Ucunda çanak ve erkekorgan parçaları yapışık kalır. İçindeki beyaz renkli, tüylü çekirdekler gerçek meyvedir (aken). Kuşburnu sonbaharda olgunlaşır. Olgun meyveler peklik ve kuvvet verici nitelikler taşır. Anadolu'da özellikle ezmesi kullanılır. Meyveler suda kaynatılır, çekirdeklerinden ayırmak için elekten süzülür; sulu kısım hafif ateşte reçel kıvamına gelinceye kadar yoğunlaştırılır, reçel gibi yenir.

Vauban'ın ortaya koyduğu kuşatma savaşının ana ilkeleri

KUŞÇA, esk. **Hacılar,** Konya'nın Cihanbeyli ilçesi Yeniceoba bucağına bağlı belde; 2 627 nüf. (1990).

KUŞÇU a. Süs kuşları besleyen ve/ya da satan kimse.
—Kur. tar. Osmanlı İmparatorluğu'nda padişahların ve silahtar ağaların haberleşme hizmetlerinde kullanılan altı zülüflü baltacıya verilen ad. —Topkapı sarayı'nda hasekilerin subaylarından birine verilen ad. (Görevi, suçu görülerek bostancıbaşının hapsine konulan hasekiyi terbiye etmekti.)

KUŞÇUBAŞI a. Kur. tar. Osmanlı İmparatorluğu'nda Topkapı sarayı'nda, padişahların yemeğinin pişirildiği Kuşhane matbahında görev yapan iki zülüflü baltacıdan birine verilen ad.

KUŞÇUBAŞI (Eşref Sencer), türk istihbaratçı (İstanbul 1873 - Salihli 1964). Abdülhamit II'nin kuşçubaşılarından Mustafa Nuri Bey'in oğlu. Kuleli askeri lisesi'nde okurken devrimci bir örgüte girdiği için Edirne'ye sürgün edildi. Üç yıl sonra liseye geri döndü. Harbiye'de okurken babası ve kardeşiyle birlikte Hicaz'a sürüldü (1899). Kıbrıs üzerinden Avrupa'ya kaçtı ve Paris'te Jön Türkler'le ilişki kurdu. Bir süre Selanik ve Rumeli'de gizli çalışmalar yaptı, İttihat ve Terakki cemiyeti'ne girdi (1907); cemiyetin fedailerinden biri oldu. Balkan savaşı'nda (1912-1913) gönüllülerden oluşan bir birliğin komutanlığını yaptı. Edirne'nin kurtuluşunda ve Batı Trakya'da kurulan ve 53 gün yaşayan Garbi Trakya Türk Cumhuriyeti'nde görev aldı. Harbiye nazırı Enver Paşa'nın emrindeki Teşkilatı mahsusa'da Süleyman Askeri'den sonra ikinci adam olarak çalıştı. Arabistan'da bir çarpışmada yaralandı; İngilizler'ce tutsak edildi (1917). Salındıktan sonra Salihli'deki çiftliğine çekildi. Çerkez Ethem'le (1920) işbirliği yaptı ve onunla birlikte Yunanlılar'a sığındı. Kurtuluş savaşı sonunda Yunanistan'a gitti. İşbirlikçi sayılarak "150'likler" listesine alındı (1924). 1938 affından sonra Türkiye'ye döndü.

KUŞÇUBAŞI SAMİ → HACI SAMİ.

KUŞÇULAR, Samsun'un Bafra ilçesi merkez bucağına bağlı köy; 1 522 nüf. (1990). Yakınında Cirlektepe* höyüğü bulunmaktadır.

KUŞÇULUK a. Kuş yetiştirme merakı ya da kuş yetiştirip satma işi.
—ANSİKL. Kuşçuluk, yalnızca kafeste ya da kuşevinde küçük kuş yetiştirip satmayı değil, sülün, keklik gibi kuşların av alanlarında çoğaltılmasını, kümeslerin, parkların, özel av alanlarının av kuşları bakımından zenginleştirilmesini, az bulunan kümes hayvanı türlerinin satışını, bazı kümes hayvanı türlerinin yumurtalarının ya da üyelerinin satışını da kapsamı içine alır.

kuşburnu (*Rosa canina*)

KUŞDİLİ a. Genellikle çocukların, sözcüklerin biçimlerini değiştirerek başlarına ya da heceleri arasına başka sözcük ya da hece ekleyerek uydurdukları dil.
—Esk. sil. Yayda kullanılan kemiğin pul biçiminde kalkan pürüzlerine verilen ad. (Kemiğin iyi temizlenmemesi yüzünden meydana gelen bu pürüzler, yayın çabuk bozulmasına neden olurdu.)

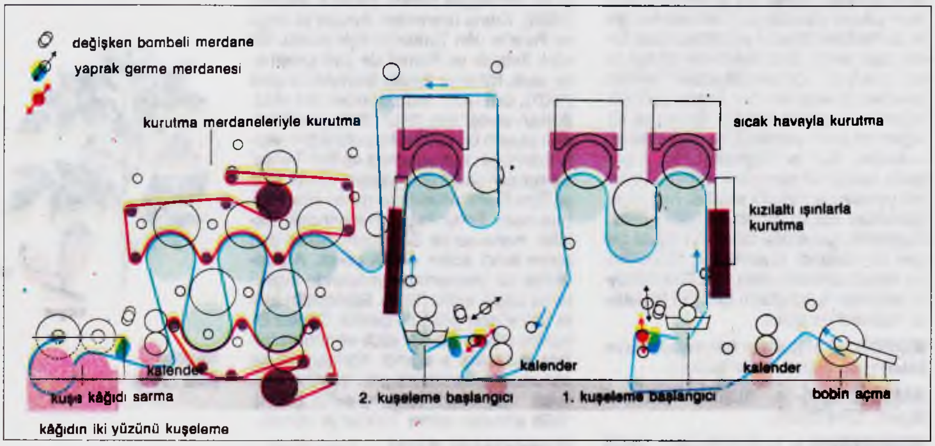
KUŞDİLİ a. *Yörs.* Halk hekimliğinde kullanılan biberiye türü *(Rosmarinus officinalis).*

KUŞE a. (fr. yatık anlamında *couché*). *Kuşe kâğıdı* ya da *kuşe kâğıt,* bir ya da iki yüzü kuşelenerek makrogözenekli halden mikrogözenekli hale dönüştürülen kâğıt (ya da karton).

KUŞE → GÜŞE.

KUŞEKMEĞİ a. Kuzey ve Doğu Anadolu bölgelerinde yetişen, beyaz ya da pembe çiçekli, biryıllık otsu bitki. (Bil. a. *Polygonum aviculare;* karabuğdaygiller familyası). [Toprak üstü kısmı tanen ve flovan türevleri taşır. Tanenden dolayı halk hekimliğinde peklik verici ve kan dindirici olarak kullanılır.]

KUŞELEME a. Kâğ. san. **1.** Daha iyi bir görünüm vermek ve baskıya daha elverişli hale getirmek için kâğıdın ya da kartonun yüzeyini sıvı halindeki bir ya da birkaç kuşeleme pastası katmanıyla kaplamak işlemi. **—2.** *Kuşeleme işçisi,* kâğıdın yüzeyine mineral maddelerden (baryum hidroksit, üstübeç, çinko beyazı, talk, kaolen) oluşan bir katman sürmeye olanak veren kuşeleme makinesini kullanan işçi. ‖ *Kuşeleme makinesi,* kuşe kâğıdı üretiminde kullanılan makine. ‖ *Kuşeleme pastası,* sürülen katmanın taban kâğıdı üzerine yapışmasını sağlamak ve kuruduktan sonra boya taneciklerini birbirleri ile birleştirebilmek için içine bir yapıştırıcı katılan ve çok ince, toz halindeki beyaz pigmentlerden oluşan katı asıltı. (Kuşe karışımına bazı reolojik özellikler kazandırabilmek ya da özel kalitede kuşe kâğıt elde edebilmek için içerisine çeşitli kimyasal maddeler katılabilir.)

iki yüzlü bir kuşeleyiciyle kâğıdı kuşeleme

KUŞELEYİCİ a. Kâğ. san. Kâğıdı ya da kartonu kuşelemek için kullanılan gereç. (Kuşe karışımı, taşıyıcı yüzey üzerine parlatılmış merdanelerle, oyulmuş metal merdanelerle, fırçalarla, bükülgen metal bıçaklarla, ince bir hava jetiyle vb. sürülebilir.)

KUŞET a. (fr. *couchette*). **1.** Gemilerde kullanılan yatak. **—2.** Bir vagon kompartımanında, yatak olarak kullanılabilen, açılır kapanır ya da sabit banket.

KUŞET-KOLTUK a. Birinci mevkide seyahat eden yolcular için uçaklarda kullanılan yatar koltuk.

KUŞETLİ sıf. Kuşeti olan: *Kuşetli vagon. Kuşetli gemi.*
◆ a. Kuşeti olan tren: *Ankara'ya bu kez kuşetliyle gittik.*

KUŞEYR, arap kabilesi. Beni Amir bin Şa'şaa grubunda yer alır. Ukayl ve Ca'da kabileleri ile akrabalıkları nedeniyle bu kabilelerle sıkı ilişkileri oldu. Cahiliye devrinde Yemame'de yaşadılar ve bağlı bulundukları Amir bin Şa'şaa grubunun bütün savaşlarına katıldılar. Peygamber Orta Arabistan'ı ele geçirdikten sonra onunla ilişki kurup müslümanlığı kabul ettiler. Müslümanlığın yayılmasını sağlamak amacıyla yapılan Suriye ve Irak'taki savaşlara katıldılar ve özellikle imparatorluğun doğu kesimlerine yerleştiler. Emeviler döneminde Horasan'da büyük bir topluluk oluşturdular. Horasan'daki Kuşeyrliler'in önde gelenleri, kendilerinin Selamet ül -hayr boyundan geldiklerini ileri sürdüler.

KUŞEYRİ (Ebulkasım Abdülkerim bin Havazin **EL-**), arap kelam bilgini ve sufi (Ustuva, Kucan, 986 - Nişapur 1072). Beni Kuşeyr kabilesinden ve varlıklı bir ailedendi. Geldiği Nişapur'da ünlü sufi Ebu Ali ed-Dekak'ın müridi oldu ve kızıyla evlendi. Hadis, kelam, tefsir, fıkıh gibi islami bilimleri öğrendi. Kayınpederi ölünce onun medresedeki görevini üstlendi. Bu tarihten sonra medrese *el-Medreset ül -Kuşeyriyye* adıyla anıldı. Kuşeyri, İmam ül -Harameyn'in babası Ebu Muhammet el -Cüveyni ile birlikte hacca gitti. Bağdat'ta hadis topladı ve Nişapur'a dönünce hadis öğretmeye başladı. Nişapur Selçuklular'ın eline geçince (1038) ortaya çıkan hanefi eşari-şafii tartışmalarına karıştı. Eşarilik mezhebini savunmak için hazırladığı bildiriyi Nişapur'un önde gelen bütün din bilginlerine imzalattı. Tartışmalar kavga ve kargaşaya dönüşünce hapsedildiyse de birkaç hafta sonra yandaşları tarafından kurtarıldı. Bu olaylar üzerine *Şikâyetu ehl' is sünne bi hikâyeti mâ nâlahum min el -mihne* adındaki şikâyetnamesini yazdı. Bağdat'a gelerek (1056) halifenin sarayına hadis müderrisi oldu. Horasan'a dönünce Nişapur'dan ayrılıp ailesi ile birlikte Tus'a yerleşti ve Alparslan tahta çıkıncaya (1063) kadar orada kaldı. Nizamülmülk hanefi-şafii çatışmasını yatıştırınca Nişapur'a döndü.

Değişik alanlardaki geniş bilgisine karşılık çoğu tasavvufla ilgili yapıtlarından başlıcaları: Kuran'ın tasavvuf yönünden tefsiri niteliğindeki *Letâ'if ül-işârât,* süluk* törelerini içeren *Tertib üs-sülûk,* en ünlü yapıtı olan ve şeriat ile tasavvufu bağdaştırmayı amaçlayan *Risâle.* Bu yapıt, Zekeriya bin Muhammet el-Ensari (öl. 1520) ve Abdülmuti el-İskenderi tarafından şerh edildi; farsçaya, fransızcaya ve almancaya çevrildi. Türkçeye ilk çevirisi Seyit Mehmet Tevfik'in (1839-1861) tam ve Abdunnafi'nin seçmelerden oluşan çevirileri izledi. Son olarak Tahsin Yazıcı tarafından sadece *Risâle* (İstanbul 1966 [I. cilt]) ve, *Tasavvufun ilkeleri* (İstanbul 1978) adıyla ilk çeviriye ekler yapılarak iki cilt halinde yayımlandı. Ali Arslan tarafından ise, *Risâle-i Kuşeyriye* adıyla tamamı türkçeye çevrildi (İstanbul 1978).

KUŞFALI a. Rom. tar. Kuşların uçuşuna, ötüşüne ya da yem yiyişine bakılarak yapılan çeşitli kehanetlere verilen genel ad. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. Rom. tar. Her erkek kuşfalına bakabilirdi. Ancak, devlet işleriyle ilgili fallar yalnızca kralın, sonra da magistratusların yetkisindeydi. Bunlara augurler* (kâhinler) yardımcı olurdu. İlke olarak, kuşfalına başvurulmadan hiçbir işe, karar verilmezdi. Roma'da, dinsel törenlerin açılışında, halk meclislerinin toplantıya çağırılışında ve magistratusların göreve başlamasında mutlaka kuşfalına bakılırdı. Ordularda da, sefere çıkmadan önce ve çarpışma öncesinde aynı şey yapılırdı. Kâhin, *lituus*'u (kâhinlerin kullandıkları asa) ile *templumu*'u, yani gözlemini yapacağı bölgeyi çizerdi. Törene katılan kişilerden herhangi biri, kuşfalının bozulmasına yol açacak bir belirtinin varlığını ileri sürerek fala karşı çıkabilirdi *(obnuntiatio)*; bu siyasi engelleme yöntemi olarak sık sık kullanıldı. Bu yüzden, *obnuntiatio*'yu ustalıklı bir düzene bağlamak, daha sonra da büsbütün kaldırmak (İ. Ö. 58) zorunda kalındı. Kuşfalı yönteminin biçimciliği, son derece ayrıntılı bir kehanet hukuku kurulmasına yol açmıştı.

KUŞGEÇİMİ fırtınası, takvimlere göre genellikle 5 kasımda, bazı takvimlere göre ise 4-5 kasımda meydana gelen sayılı fırtına. İstatistiksel araştırmalara göre, gerçekleşme olasılığı % 33.

KUŞGÖMÜ a. Sığırın bonfile adı verilen kaslarıyla buna bitişik olan budun iç yüzeyindeki kaslardan yapılan pastırma.
—ANSİKL. Hayvanın bu bölümünden kuşgömü yapmak üzere ayrılan et parçasının uzunluğu 60-70 cm, genişliği 8-15 cm, ağırlığı 1-1,5 kg kadardır. Üst bölümü üçgene benzer alt tarafı dar ve uzundur. Bu etlerden yapılan pastırma "ekstra" pastırmalar sınıfına girer, çok yumuşak sinirsiz ve az yağlı olur. En makbul pastırma türlerinden biridir.

KUŞGÖZÜ a. Ağ. yet. Odun lif ve damarlarının tomurcuk, dal ya da ağaç urunun çıkış yerinde birbirine girerek oluşturduğu yuvarlak görünüm.
—Nalbantl. *Kuşgözü perçin,* burma* yöntemiyle yapılan perçin.
—Tekst. Eşkenar dörtgen biçimi armürlerle gerçekleştirilen bir tür dokuma. (Dokumanın yüzeyinde görülen eşkenar dörtgenlerin büyüklüğü ya da küçüklüğüne göre bu dokumalara değişik ticari adlar verilir: *çalıbülbülü gözü, keklik gözü.* Ketenden, pamuktan ya da metisten [çözgüsü pamuk, atkısı keten] üretilen bu dokumalar genellikle çamaşır konfeksiyonunda kullanılır.) ‖ Ağ biçiminde küçük gözlerden oluşan ve ipek, altın ya da gümüş ipliğiyle gerçekleştirilen dokuma. (Bu el işlemesi türü, moda alanında ve XV. yy.'dan başlayarak da döşemecilikte kullanıldı.)
—ANSİKL. Ağ. yet. Bir odunun kuşgözlü yapısı, ya çok sayıda tomurcuğun yan yana yer alışından ya odun çıkıntılarından ya da ağaç urlarından kaynaklanır. Kuşgözü ağaca özel bir güzellik ve desen verdiği için kaplamacılıkta çok aranır.

KUŞHANE ya da **KUŞANE** a. (türkç. *kuş* ve fars. *ḫāne*'den). **1.** İçinde süs kuşları beslenen ve yetiştirilen küçük oda ya da büyük kafes. **—2.** Mutf. Küçük ve derince kapaklı tencere. (Genellikle tek porsiyonluk yemeklerin pişirilmesinde kullanılır. Osmanlılar döneminde padişahın günlük yemeği, özel aşçılar tarafından tek porsiyon olarak kuşhanelerde pişirilip sunulurdu.)
—Kur. tar. *Kuşhane matbahı,* Topkapı sarayı'nda padişahların yemeğinin pişirildi-

ği özel mutfak. (Harem bölümündeydi. Buranın başında en güvenilirlerinden iki zülüflü baltacı bulunur; birine "kuşçubaşı", ötekine ise "ikinci" denirdi.) ‖ *Kuşhane meydanı*, Topkapı sarayı'nda, Harem bölümünde küçük bir meydanlık. (Kuşhane matbahı'na açıldığından bu adla anılırdı.)

KUŞHANECİ → PERHİZCİ.

KUŞİ a. (öz. a. *Kuş*'tan). Hami-sami ailesinden, özellikle Etyopya ve Somali'de yaklaşık 30 milyon kişinin konuştuğu dil öbeği.
—ANSİKL. Kuşi dilleri, kesin sınırlar içinde yer alan bir coğrafi bölgede, hayvancılıkla geçinen yarı göçebe topluluklar tarafından konuşulur: Etyopya'da (amharca ve öteki sami dilleriyle birlikte) ve kuzeye doğru uzantılarla (Sudan ve Mısır çölünün güneyi) Somali'de ve güneyde (Kenya ve Tanzaniya). Bugün bile çoğu pek iyi bilinmeyen yaklaşık 80 dil belirlenmiştir. Bunların en önemlileri arasında, beca, agav, afar (ve saho), sidamo, ometo, gallaca ile Somali Cumhuriyeti'nin resmi dili ve yazılı anlatımı (arap abecesi) bulunan tek dil somalice sayılabilir.

KUŞİLER (*Kuş*'tan), Kutsal Kitap coğrafyasında Güney Mısır, Etyopya ve Güney Arabistan halklarına verilen ad.

KUŞİNAGARA, Buddha'nın çağdaşı Mallalar halkının iki başkentinden birinin sanskritçe (pali dilinde Kuşinara) adı. Bugün Hindistan'da Uttar Prades eyaletindeki Kasia ile aynı kenttir. Buddha bu kentin yakınında öldü. Bu nedenle kent, Hindistan'daki buddhacıların en kutsal ziyaret yerlerinden biridir.

KUŞİRO, Japonya'da kent, Hokkaido adasında, Büyük Okyanus kıyısında; 214 700 nüf. Balıkçılık limanı (ton ve sardalya). Konservecilik.

KÜŞİŞ → GÜŞİŞ.

KUŞKANADI a. Oftalmol. Gözkapaklarının birleştiği köşe ile kornea arasında, konjonktivanın bir bölümünün kalınlaşmasıyla meydana gelen, üçgen biçiminde, zarsı oluşum. (Eşanl. PTERİGİYON.)

KUŞKAYASI, Sıvas'ın Kangal ilçesine bağlı bucak; 4 864 nüf. (1990); 15 köy. Merkezi *Kuşkayası* (esk. *Akpınar*), 704 nüf. (1990).

KUŞKİRAZI a. Avrupa'dan Japonya'ya kadar kuzey yarıkürenin ılıman bölgelerinde yetişen yabani kiraz türü. (Bil. a. *Prunus* [Cerasus] *padus;* gülgiller familyası.) [Eşanl. ILGINCAR.]
—ANSİKL. Kuşkirazı genellikle ağaççık, bazen 10-15 m boyunda ağaç halinde bulunur. Türkiye'de Karadeniz bölgesinde, özellikle Rize yöresinde yer yer rastlanır. Güzel kokulu beyaz renkte sıyrık salkım durumunda çiçekler açar. Meyvesi yuvarlak ve küçüktür, olgunlaşınca parlak siyah olur.

KUŞKONMAZ a. Kimi türleri, pişirilerek yenen körpe sürgünleri için, kimi türleri ince parçalı, bileşik narin yaprakları için yetiştirilen çokyıllık sebze ve süs bitkisi. (Bil. a. *asparagus*, zambakgiller familyası.) [Bk. *ansikl.* böl.]
—Mutf. *Kuşkonmaz haşlaması*, kuşkonmazları haşlayıp üzerine tereyağı, çeşitli salçalar, soslar ya da mayonez gezdirerek yapılan yiyecek. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. Kuşkonmazın birçok türü vardır. Adi ya da tıbbi kuşkonmaz *(Asparagus officinalis)* Akdeniz havzasına özgü bir bitkidir. Dalları dik, silindirimsi, 0,8-1,5 m yüksekliğindedir; bunların hepsi, tabak biçimindeki yatay yeraltı gövdesinden çıkar; bu yeraltı gövdesine kökleriyle birlikte *pençe* denir. İpliğimsi yaprakları kladot halindedir. Olgunlaşınca kızaran meyveleri üzümsü yapıdadır. Sebze olarak yetiştirilen kuşkonmaz mart-nisan aylarında fideliğe ekilen tohumla üretilir. Sebzeyi verecek olan pençeler bir yıl sonra fideliktten alınarak esas yerlerine dikilir. Hektar başına dikilen fide (pençe) sayısı 12 000 ila 15 000 arasındadır. Bunlar bahçeye açılan kazıkların dibine yerleştirilerek üstleri toprakla örtülür. Sonbaharda, gelecek ilkbaharda sürgün verecek olan saplar kesilir. Ekildikten sonraki üçüncü yılda ürün alınmaya başlanır. Bir kuşkonmazlık on, on beş yıl ürün verebilir. C vitamini bakımından zengin olan kuşkonmaz pek besleyici bir bitki değildir. Yabani kuşkonmaz *(A. acutifolius)* ormanlarda ve fundalıklarda kendiliğinden yetişir. Bunun yeşil sürgünleri de sebze olarak yenir. Kuşkonmazın iki türü (*A. plumosus* ve *A. sprengeri*) narin yaprakları için süs bitkisi olarak yetiştirilir. Hem tıbbi kuşkonmazın, hem yabani kuşkonmazın kurutulmuş kökleri ve köksapları halk hekimliğinde idrar söktürücü ve kum döktürücü olarak kullanılır.
—Mutf. Kuşkonmaz haşlaması yapılacağı zaman, ilkin kuşkonmazları uçlarındaki yeşil kısımlar bitip sarımsı rengin başladığı yerden, alt kısmına değin tıraş edercesine ayıklamak gerekir. Ayıklanan kuşkonmazlar uç kısımları aynı hizaya getirilerek ortasından bağlanır ve kaynamakta olan tuzlu suya atılır. Yumuşayınca sıcak sudan çıkarılıp içinde tuzlu soğuk su bulunan bir tencereye atılır. Sudan çıkarıp kurulandıktan sonra tabağa yerleştirilip ip çözülür, üzerine isteğe göre tereyağı, salça ya da mayonez gezdirilir. Sıcak olarak servis yapılmak istenirse, soğuk sudan çıkarıldıktan sonra kısa bir süre sıcak suda bekletilir.

KUŞKONMAZ SİNEĞİ a. Kuşkonmazlara zarar veren, siyah ve kızıl bedenli, kanatlarında büyük siyah lekeler bulunan sinek. (Larvaları sapların içini kemirir. Bil. a. *Platyparea poeciloptera;* meyvesineğigiller familyası.)

KUŞKU a. **1.** Bir kimse, o kimsenin davranışı hakkında kimi belirtilere, izlenimlere, sezgilere göre edinilen, ancak kesin bilgilere dayanmayan olumsuz düşünce; şüphe: *Hırsızın kimliği belirlenemedi, ancak kuşkular bir görevlinin üzerinde yoğunlaşıyor.* **—2.** Bir kimsenin içtenliği, bir olayın gerçeğe uygunluğu, bir şeyin gerçekleşmesi konusunda kararsızlık: *Konuşması kuşkulara yol açtı. Kuşkuya yer vermeyen bir sonuç.* **—3.** *Kuşku beslemek*, kuşku duymak, kuşkulanmak. ‖ *Kuşku uyandırmak*, kuşkulandırmak, işkillendirmek. ‖ *(Bir kimsede, içinde, yüreğinde) kuşku uyanmak*, kuşkulanmak, işkillenmek. ‖ *(Kendinden) kuşkusu olmasa*, bir suçluluk duymasa: *Kendinden kuşkun olmasa çıkar, ben yapmadım derdin.* ‖ *Kuşkusu olmamak*, emin olmak: *Bu tasarının gerçekleşeceğinden hiç kuşkum yok. İyi niyetinizden hiç kuşkum yok, ama bize kanıtlar gerekli. Dostluğundan asla kuşkunuz olmasın.* ‖ *Kuşkuya düşmek*, içinde kuşku uyanmak, kuşkulanmak. ‖ *Bir duygudan, bir fikirden, bir nitelikten kuşku duymak*, herhangi bir şeyin göründüğü gibi olmadığından şüphelenmek, onun doğruluğundan gerçekliğinden şüphe etmek: *Bir ortağın iyi niyetinden, dürüstlüğünden kuşku duymak.*
—Fels. Kesin olmadıkları düşünülen verilerden (örn. duyu verileri) herhangi birini ya da her türlü felsefe sistemini reddetmeye dayanan felsefi tutum. ‖ *Yöntemsel kuşku*, Descartes'ın bir "fikir"i (bir yargı, bir algı) açık ve seçik olarak ortaya çıkarabilmek için başvurduğu, yargıyı askıya alma yöntemi; Hegel'de, felsefe dünyasına girme yöntemi. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Psik. *Kuşku deliliği*, kuşku temalı saplantılarla belirginleşen ve kanıt ya da apaçıklığa rağmen gündelik yaşamın en sıradan etkinliklerini bile kapsamına alan saplantılı belirti. (Özne, yaptığını durmadan denetler ve yeniden yapar.)
—ANSİKL. Fels. Descartes'ta yöntemsel kuşku, bütün bilgilerin doğruluğunu denetlemek ve denemek için kullanılan bir araçtır; bilimsel bir kuşku değildir. Descartes, bu kuşkuyu, *Metot* üzerine konuşma*'sında açıklar.
Hegel, yöntembilimsel kuşku denen şeyi eleştirip mahkûm eder. Ona göre, yöntembilimsel kuşku "şu ya da bu varsayılmış doğruyu sarsma yolunda bir girişimdir; bu girişimin ardından kuşkunun göreli bir kayboluşu gelir ve böylece sonuçta sözkonusu şey başlangıçtaki haliyle benimsenir" (*Tinin görüngübilimi* [Phänomenologie des Geistes], "Giriş"). Fakat, kuşkunun *"Zweifel"* olumlu bir değer kazandığı da olur: insan, "umutsuzluk yolu"na girdiği ve böylece dünyanın saydam olmadığını keşfettiği zaman, bu keşfin kendisi de, Hegel'e göre, bir doğrudur.

Kuşku çağı *(l'Ère du soupçon)*, Nathalie Sarraute'un denemesi (1956). Balzac, Tolstoy ve Zola artık yaşamıyorlar. Romancı bütün bildiklerini unuttu: her şeyden kuşku duyuyor, her şey ona kaygı veriyor. Kesin bilgi çağı kapandı, onun yerini kuşku çağı aldı. Nathalie Sarraute, geleneksel romanın "kahraman" anlayışına karşı çıkan ilk yazarlardan biridir. Bu "dört dörtlük" kahramanlara, bu "her türlü eşya" ile tıklım tıklım dolu evlere, bu kesintisiz doğum-ölüm sürecine karşı Sarraute, ruhsal hayatın derin hareketlerini, yüzeysel topolojilerini, bölük pörçüklüğünü, bilinçdışının kaynaşmalarını koyar. Eskiden insanüstü bir nitelik taşıyan "Roman kahramanı", konuşmanın yüzeysel bir şey ve buna karşılık yaşanan ve yazılan "sessiz konuşma"nın biricik iç hakikat olarak ele alınmasıyla, pusuda bekleyen bir anlatıcı tarafından sürekli gözlenen bir insan haline gelir. Bilginin gizemi, romanın odak noktasını oluşturur.

KUŞKUCU sıf. ve a. **1.** Fels. Kuşkuculuk yanlılarına denir. **—2.** Düşünce yapısı gereği, inanmamaya yatkın ve herkesçe kabul edilmiş inançlardan, gerçeklerden kuşku duymaya eğilimi olan kimse için kullanılır; şüpheci: *Kuşkucu kimselerden çekinmek. Kuşkucu ve yıkıcı bir kafa yapısı.*
◆ sıf. **1.** Kuşkuculuğa özgü: *Kuşkucu öğreti, felsefe.* **—2.** İnanmazlık, kuşku gösteren bir davranış için kullanılır; şüpheci: *Bir sorun karşısında kuşkucu bir tutum almak.*

KUŞKUCULUK a. Fels. Yargı belirtmekten kaçınmayı temel alan felsefi sistem. (Eşanl. SEPTİSİZM, ŞÜPHECİLİK.) [Bk. *ansikl.* böl.]
—ANSİKL. Fels. Kuşkucuların öncüsü sofistlerdir: onlar felsefi sistemlerin çelişkileri karşısında her türlü hakikati yadsımışlar ve olumluyu da olumsuzu da ayrım gözetmeden savunmuşlardı. Buna karşılık kuşkucular, her türlü yargıdan kaçındılar; kuşkuculuğu bir öğreti olarak kuran Elisli Pyrrhon'un tutumu buydu. Daha sonra Ainesidemos, Agrippa, Sextus Empiricus onun savlarını sistemleştirdiler ve dogmatizmin hem duyumcu hem akılcı biçimine yönelttikleri kendi eleştirilerini de bu öğretiye eklediler.
Kuşkuculuk Montaigne'in gözünde "kuştüyü yastık", Pascal'a göre hıristiyan inancını, Bayle'e göre de araştırma özgürlüğünü savunmak için bir destekti. Hume da, zihnin basit alışkanlıkları olarak gördüğü ve dolayısıyla değersiz saydığı akılsal ilkeleri irdelerken kuşkuculuğa ulaştı.
Hegel iki tür kuşkuculuk ayırt eder. Bunlardan ilki, soyut bir olumsuzlamanın sonucu olan evrensel kuşkuya dayalı verimsiz bir tutumdur. "Kuşkuculuk, sonuçta *salt hiçlik*'ten başka bir şey görmez ve bu hiçliğin bir bakıma, sonucu olduğu şeyin hiçliği olduğunu unutur" (*Tinin görüngübilimi* [Phänomenologie des Geistes], "Giriş"). Buna karşılık "olgunlaşmış kuşkuculuk", "görüngüsel bilincin bütününe yönelerek tini, hakikatin ne olduğunu araştırabilecek duruma getirir, çünkü doğal diye nitelenen tasarımlara, düşüncelere ve görüşlere bağlanmaktan vazgeçmiştir" (*ay. ypt.*).

KUŞKULANDIRMAK → KUŞKULANMAK.

kuşkonmaz
(Asparagus officinalis)

kuşkonmaz
(Asparagus plumosus)

KUŞKULANMA a. Kuşkulanmak eylemi.

KUŞKULANMAK gçz. f. **1.** *Bir kimseden, davranışlarından, bir şey yaptığından kuşkulanmak,* kesin kanıt olmaksızın, o kimseye kınanacak ya da ayıplanacak davranışlar ya da niyetler yüklemek; kimi belirtilere bakarak o kimsenin suçlu olduğunu düşünmek; şüphelenmek: *Herkes onun bu işe karışmış olduğundan kuşkulanıyor. Bir kez aldatıldıktan sonra herkesten kuşkulanır oldu.* **—2.** *Bir kimseden, iyi niyetinden, dürüstlüğünden vb. kuşkulanmak,* ona tam olarak güvenmemek: *İyi niyetinden kuşkulanmamız için bir neden yok.* **—3.** *Bir şeyden (soyut) kuşkulanmak,* onun gerçeğe uygunluğundan, gerçekte var olup olmadığından, gerçekliğinden emin olmamak; şüphelenmek: *Bu sevgi gösterisinin içtenliğinden kuşkulanıyorum. Bir metnin aslına uygunluğundan, Tanrı'nın varlığından kuşkulanmak.*

◆ **kuşkulandırmak** ettirg. f. *Bir kimseyi kuşkulandırmak,* onun kuşkulanmasına neden olmak, onu kuşkuya düşürmek; şüphelendirmek: *Bu davranışı beni kuşkulandırdı.*

KUŞKULU sıf. **1.** Kuşku uyandıran, normal, olağan görünmeyen bir eylem, bir olgu, bir durum için kullanılır; şüpheli: *Kuşkulu bir ölüm. Kuşkulu bir durum.* **—2.** Kuşku duyulan, emin olunmayan bir şey için kullanılır; şüpheli: *Davayı kazanması biraz kuşkulu. Zamanında varabilmeniz kuşkulu.* **—3.** Kuşkuyu, güvensizliği belirten şey için kullanılır: *Kuşkulu bakışlar.* **—4.** *(Bir şeyden) kuşkulu olmak,* ondan emin olamamak; kuşku duymak: *Saatinde varabileceğinden kuşkuluyum. Geri vereceğini söyledi, ama ben bundan kuşkuluyum.*

kuşotu
(Stellaria media)

KUŞKUSUZ be. **1.** Kuşkuya yer vermeyecek biçimde; elbette, şüphesiz: *Kuşkusuz her şey yolunda gidecek.* **—2.** Bir doğrulamayı anlatır ya da vurgular; şüphesiz: *Sence anlattıklarının hepsi doğru muydu? —Kuşkusuz.*

◆ sıf. Kuşkuya yer vermeyen; kesin, şüphesiz: *Onun etki altında kaldığı kuşkusuz.*

KUŞKUŞLAMA a. Kütahya seramikçiliğinde, seramikler üzerine çekilen astarın kalın gözenekli bir bezle düzeltilip perdahlanması işlemi.

KUŞKUŞLAMAK g. f. Seramik üzerine kuşkuşlama işlemi uygulamak.

KUŞLAK a. Av kuşlarının çok olduğu yer.

KUŞLAR a. Zool. Bedenleri tüylerle örtülü, kanatlı, sıcakkanlı, omurgalı hayvanlar sınıfı. (Uçan ve uçamayan türleri vardır. Ön ayakları kanatlara dönüşen sürüngenlerden türemişlerdir. Bil. a. *Aves.*)

Halil Kut

Kuşlar *(Ornithes),* Aristophanes'in İ.Ö. 414'te oynanan komedisi. Şairin kendini fantezisine kapıp köyverdiği bu piyeste, Pisthetairos ve Evelpides adlarında iki Atinalının serüveni anlatılır. Kendi sitelerinde yaşamaktan bıkmış olan bu iki kafadar, kuşların yardımıyla, yerle gök arasında, bulutların üstünde, Nephelokokygia adını verdikleri bir kent kurarlar. Bir sürü can sıkıcı kişi kendilerini görmeye gelir, ama bunları hemen kovarlar. Tanrılar bile Pisthetairos'un isteklerine boyun eğmek zorunda kalır. Böylece, Pisthetairos, onlardan kendi egemenliklerini kuşlara bırakmalarını sağlar ve Krallık'ı simgeleyen kızla evlenir. Aristophanes, günün en önemli siyasal olayı olan Sicilya seferine en küçük bir anıştırmada bulunmadan, daha önceki komedilerinde alaya aldığı hemşehrilerini suçlamaya da kalkmadan, gerçek site (Atina) ile kendi hayalinde yarattığı ideal site arasında, ikincisi yararına bir karşılaştırma yapar.

KUŞLOKUMU a. Mutf. Un, yağ, yumurta sarısı, şeker, durulmuş küllü su ve biraz tuzla yapılan bir tür kurabiye. (Malzeme karıştırılıp macun kıvamına gelinceye değin yoğrulduktan sonra sac bir tepsiye ince bir tabaka halinde yayılır ve fırına verilir. Tepsideki karışım, üzerinde parmakla yağ gezdirilerek biçimlendirilir; pişip gevrek bir hal alınca fırından çıkartılır.)

KUŞLUK a. **1.** Günün sabahla öğle arasındaki bölümü. **—2.** *Kuşluk yemeği,* öğleden önce, kuşluk vakti yenen yemek.
—İsl. *Kuşluk namazı,* kuşluk vaktinde kılınması mendup* olan namaz. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. Güneş doğduktan yaklaşık yarım saat sonra başlayan ve zeval* vaktine kadar geçen süre içinde kılınan bu namaz iki, dört, sekiz ya da on iki rekât olabilir. Bir zorunluluk olmamakla birlikte Hz. Muhammet'in çoğunlukla sekiz rekât kuşluk namazı kıldığı söylenir. Halk arasında, vaktinde (güneş doğmadan önce) kılınmayıp kuşluk vaktine ertelenen günün sabah namazına da, yanlış olarak, kuşluk namazı denilmektedir.

KUŞLUYAN → GÖLKÖY.

KUŞMAR a. Bir tür kuş tuzağı.

KUŞOTU a. Karşılıklı ve sapsız yapraklı, dal ucunda küçük beyaz çiçekli otsu bitki. (Bil. a. *Stellaria media,* karanfilgiller familyası.)
—ANSİKL. Kuşotu yol kenarlarında, duvar diplerinde, bahçelerde yetişir. Anadolu'da yaygın bir bitkidir. İlkbaharlarda, pazarlarda sebze olarak satılır. Bitki, potasyum tuzları, organik asitler ve saponin içerir. Halk hekimliğinde idrar artırıcı ve balgam söktürücü, yara iyi edici olarak kullanılır. Yöresel olarak serçedili, serçeotu da denir.

KUŞPALAZI a. Tıp. DİFTERİ'nin eşanlamlısı.

KUŞSARAY höyüğü. Arkeol. Çorum'un merkez ilçesi merkez bucağına bağlı Kuşsaray köyü yakınında höyük; Prof. H. Z. Koşay yönetiminde yapılan kazılarda (1966), Bakırtaş dönemi, İlk Tunç çağ ve Hititler döneminden üç yapı katı saptandı. Bakırtaş döneminden geometrik motifli, siyah astarlı çanak çömlekler, obsidyen bıçaklar bulundu. İlk Tunç çağ evresinde küp mezarlar, taş temelsiz, kerpiç duvarlı evler, Ahlatlıbel ve Alacahöyük'tekilere benzer çanak çömlekler ortaya çıkarıldı. Hitit katmanındaysa çeşitli yapı kalıntılarına ve çanak çömleklere rastlandı. Ayrıca yakındaki Kale dağında bir roma kalesinin kalıntıları vardır.

KUŞSARAYI, esk. **Bekirhüseyin,** Elazığ'ın Baskil ilçesine bağlı bucak; 8 005 nüf. (1990); 22 köy. Merkezi *Kuşsarayı,* 228 nüf. (1990).

KUŞSUDİNOZORLAR a. Paleont. Kalça kemiği kuşlarınkine benzeyen bitkicil dinozorlar takımı. (Kuşsudinozorlar takımı üç alttakıma ayrılır: *Ornithopoda* ya da iguanodonlar, *Stegosauria*'lar ve *Ceratopsia*'lar. Bil. a. *Ornithischia.*)

KUŞSÜTÜ a. "Bulunmayan şey" anlamında kimi deyimlerde geçer. ‖ *Kuşsütünden başka her şey var,* her türlü yiyecek, içecek bulunduğunu, sofranın çok zengin olduğunu belirtmek için kullanılır. ‖ *Kuşsütüyle beslemek, beslenmek,* bir kimseyi en değerli ve az bulunan besinlerle gereği gibi beslemek ya da bu biçimde beslenmek.

KUŞTÜYÜ a. **1.** Kimi kuşların yatak, yorgan, yastık doldurmakta kullanılan yumuşak tüyleri: *Yastığı kuştüyüyle doldurmak.* (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** *Kuştüyü gibi,* çok yumuşak.
—Balıkç. Tüylü olta yapımında kullanılan kuş teleğinin ince telleri.
◆ sıf. Bu tüylerle doldurulmuş şey için kullanılır: *Kuştüyü yastık, yatak.*
—ANSİKL. Kuştüyü, genellikle kaz, ördek ve tavuktan elde edilir. Bazı kuşların tüylerinden de aynı amaçla yararlanılır. Tüyler hayvan öldükten sonra yolunarak elde edilir ve yastık, minder, yatak vb. yapımında dolgu malzemesi olarak kullanılır.

KUŞU, Kütahya'nın Simav ilçesi merkez bucağına bağlı belde; 4 293 nüf. (1990). Belediye.

KUŞUÇUŞU a. Bir yere karadan değilde havadan, sağa sola sapmadan doğrudan gitme anlamında kullanılır: *Kuşuçuşu üç saat çeker.*

KUŞUN, Hurriler'in Ay tanrısı.

KUŞÜZÜMÜ a. Çekirdeksiz ve siyah renkli, çok ufak bir üzüm çeşidi.

KUŞYEMİ a. **1.** Durgun sularda yetişen otsu bitki. **—2.** Bu bitkinin tanesi.
—ANSİKL. Kuşyemi Anadolu'da Akdeniz bölgesinde özel olarak yetiştirilir. Taneleri kafes kuşlarına yem olarak verilir. Bitkinin tümünden hayvan yemi olarak da yararlanılabilir. (Bil. a. *Phalaris canariensis,* buğdaygiller familyası.)

KUŞYUVASI a. Batı Avrupa'da çoğunlukla gürgen ormanlarında yetişen kızıl yapraklı orkide. (Bil. a. *Neottia nidusavis,* salepgiller familyası.) [Humus üzerinde çürükçül yaşar ve klorofil içermez. Ortakyaşar mantarlarla sarılmış olan kökleri birbirine dolanarak, karışarak kuşyuvası gibi bir biçim oluşturur. Adını bu özelliğinden alır.]

KUT a. (esk. türkç. sözc.). **1.** Uğur, baht. **—2.** Mutluluk.
—Folk. *Kut törenleri* → AŞAMA* KUT TÖRENLERİ.

KUT a. (ar. *ḳūt*). *Esk.* Kale, hisar.

KUT a. (ar. *ḳūt*). *Esk.* **1.** Yaşamak için gerekli yiyecek, azık, rızık. **—2.** *Kut-i layemut,* ölmeyecek kadar alınan yiyecek. ‖ *Kut-i mesih,* hurma, şarap. ‖ *Kut-i ruh,* ruhu besleyen gıda. ‖ *Kut-i uşşak,* âşıkların gıdası; öpücük.

KUT (Halil), **Halil Paşa** da denir, türk asker (İstanbul 1882 - *ay. y.* 1957). Enver Paşa'nın kendinden küçük amcası. Harp okulu'nu (1902) ve Harp akademisi'ni (1905) bitirdi. Mustafa Kemal'in (Atatürk) sınıf arkadaşıydı. Kurmay yüzbaşı olarak Makedonya'daki 3. Ordu'ya atandı; Balkanlar'da çete takiplerinde görev aldı; gizli İttihat ve Terakki cemiyeti'ne girdi (1906) ve yeğeni Enver'i (Paşa) de bu örgüte üye yaptı. İkinci meşrutiyet'in (1908) ilanından sonra İstanbul'a atandı. İttihat ve Terakki cemiyeti fedailerinden bir grubun başında Van üzerinden İran'a gönderilip orada da meşrutiyet ilan edilebilmesi için şah yönetimine karşı karışıklıklar çıkarmakla görevlendirildi. İstanbul'da 31 Mart ayaklanması'nın (1909) başlaması üzerine geri çağrılıp Yıldız sarayı muhafız birliği komutanlığına atandı. Bir süre sonra Selanik'e gönderilip başkaldıran bulgar çetecilerinin tenkil harekâtına katıldı. İtalyanlar'ın Trablusgarp'a saldırısı üzerine Fransa ve Tunus üzerinden buraya gönderilip Hams mutasarrıfı ve mıntıka komutanı olarak atandı; italyan istilacılara karşı başarılı savunma savaşları verdi (1911-1912). Balkan savaşı başlayıp İtalyanlar'la barış yapılınca, İstanbul'a döndü. Genelkurmay'ın izniyle cezaevlerinden çıkartıp askerî eğitim yaptırdığı 4 bin kişilik bir derleme birlikle Çatalca hattı gerisinde bulgar işgali altındaki yerlere bir çıkarma harekâtına katıldı; başarılı bir sonuç elde edemedi (1913). Van yöresindeki ermeni ayaklanmalarını bastırmakla görevlendirildi ve Enver Bey'in paşa olarak Harbiye nazırlığına atanması üzerine İstanbul Merkez komutanlığına getirildi. Birinci Dünya savaşı'na Osmanlı devleti de katılınca, İran içine bir sefer düzenlemekle görevlendirildi. Başında bulunduğu fırkayla İran içlerine sarkarken Enver Paşa'nın komutasındaki ordunun Sarıkamışta bozguna uğraması ve ardından rus ordularının Van'ı işgal etmesi ve Anadolu içlerine ilerlemesi üzerine geri dönüp Bitlis savunmasına katıldı. Albay

rütbesiyle kolordu komutanlığına getirildi (1915); Irak cephesine atandı. Goltz Paşa'nın komutasında savaşırken Kut ül-Amare'de general Townshend'in komutasındaki ingiliz ordusunu tutsak etti (1916). Rütbesi generalliğe yükseltilerek Irak askeri valisi oldu ve Goltz Paşa'nın ölümü üzerine 6. Ordu komutanlığına atandı. Başkomutan Enver Paşa ve alman genelkurmayının buyruğu doğrultusunda kolordularının biriyle İran içlerine yeni bir sefer düzenlemeye çalışırken, İngilizler'in Bağdat'ı ele geçirmesi üzerine (1917) kuvvetlerini Musul'a çekip yeni bir cephe oluşturdu. Rusya'da Sovyet devrimi olunca, Halil Paşa 6. Ordu komutanlığı da üzerinde kalmak üzere Şark orduları komutanlığına atandı (1917). Karargâhını Gümrü'de kurdu ve kısa sürede Bakü'yü ele geçirdi. Mondros silah bırakışması'ndan sonra Kafkasya'daki türk birlikleri geri çekilirken, İstanbul'a döndü (1918). Önde gelen bir ittihatçı olarak tutuklandı. Bekirağa bölüğü'ne kapatıldıysa da buradan kaçmayı başarıp Anadolu'ya geçti ve Sıvas'a giderek Heyeti temsiliye reisi Mustafa Kemal Paşa ile görüştü. Azerbaycan'a geçip, Enver Paşa'nın kardeşi Nuri Paşa (Kıgılı) ile buluştu ve Azerbaycan'da oluşturdukları islam ordusu ile Ermeniler'e karşı savaştı. Moskova'ya gidip sovyet yetkilileriyle Ankara hükümeti adına görüştü. Sovyetler'in Ankara hükümetine yardım için verdikleri külçe altınları getirdi. Yeniden Moskova'ya döndü, Enver Paşa ve öteki ittihatçı liderlerle buluştu. Bir süre sonra Trabzon'a geldiyse de Ankara hükümetinin burada oturmasına izin vermemesi üzerine Sovyetler Birliği'ne döndü (1921). Enver Paşa Türkistan'da Sovyetler'e karşı cephe alınca, Moskova'dan ayrılıp Almanya'ya geçti (1922). Anadolu'da Kurtuluş savaşı başarıyla sonuçlanıp İstanbul düşman işgalinden kurtulunca, Ankara'nın izniyle İstanbul'a döndü (1922). Tümgeneral rütbesinden emekli olarak yaşamının geri kalan bölümünü politikaya karışmadan geçirdi. Anıları ölümünden sonra *Kut ül-Amare kahramanı Halil Paşa'nın anıları: bitmeyen savaş* adıyla M. Taylan Sorgun tarafından derlenerek yayımlandı (1972).

KUT ÜL-AMARE, G. Irak'ta kent, il yönetim merkezi, Dicle ile Şatt ül-Garraf'ın ayrıldığı yerde; 59 000 nüf. Dicle'yi enlemesine 640 m boyunca kesen *Kut baraji*'nda biriken sularla sulanan bir bölgede tarım pazarı.
—Ask. tar. Townshend komutasındaki ingiliz kuvvetleri 1915'te kenti işgal ettiyse de Türkler tarafından kuşatıldılar ve beş aylık bir kuşatmadan sonra teslim olmak zorunda kaldılar (nisan 1916). Kent, şubat 1917'de Maude'un birliklerince geri alındı. (→ KUT ÜL-AMARE SAVAŞLARI.)

Kut ül-Amare savaşları, Birinci Dünya savaşı sırasında Irak cephesinde türk kuvvetleriyle ingiliz birlikleri arasında yapılan ve üç evreden oluşan çarpışmalar.
• *1. Kut ül-Amare savaşı.* Bağdat fatihi olma hevesiyle yanıp tutuşan general Townshend, Selmanpak savaşı'nda albay Nurettin Bey (Sakallı Nurettin Paşa) komutasındaki türk kuvvetlerine yenilince (25 kasım 1915), düş kırıklığına uğrayarak berkitilmiş sağlam bir kalesi bulunan Kut ül-Amare'ye kapandı (1 aralık). Kenti ırmak boyunca kuşatan Nurettin Bey, 13 aralıkta yaptığı teslim önerisinin Townshend tarafından geri çevrilmesi üzerine 14 aralık sabahı taarruza geçti. Ancak, türk birliklerinin ağır kayıplar vermesi sonucu taarruz durduruldu (15 aralık). Bekir Sami Bey (Günsav) komutasındaki 52. Tümen de yardıma gelince, bu taze güçleri de birliklerine katan Nurettin Bey, taarruzu yineledi (18 aralık). Haziri kalesine giren 52. Tümen'in düşmanın güçlü top ateşiyle yok edilmesi ve öteki birliklerin de çok ağır kayıplar vermesi karşısında sorumluluğu üzerine alan kolordu komutanı Halil Paşa (Kut) taarruzu durdurdu (20 aralık 1915).
• *2. Kut ül-Amare savaşı.* 6. Ordu komutanı mareşal Goltz Paşa tarafından Nurettin Bey'in yerine Irak komutanlığına getirilen Halil Paşa, kaleyi kurtarmak için Aligarbi'de yığınak yapmaya başlayan general Aylmer komutasındaki İngilizler'e karşı XVIII. Kolordu'yu mevzilendirdiği gibi, XIII. Kolordu ile de Townshend kuvvetlerini Kut'ta tam anlamıyla kuşatmaya aldı. General Aylmer, ırmağın iki yanından taarruza geçti (6 ocak 1916). Güçlü düşman ateşi karşısında yıpranan zayıf türk birlikleri Vadii Kelal gerisine alındılar (7 ocak). Bu mevziye karşı da başarılı bir taarruz gerçekleştiren İngilizler, türk kuvvetlerini 7 km gerideki Hana hattına çekilmek zorunda bıraktılar (13 ocak). İngiliz taarruzu ancak Felahiye mevzisi karşısında durduruldu (18 ocak). Dicle ırmağının kabarması sonucu (19-20 ocak) İngilizler'in 21 ocakta giriştikleri taarruz başarısızlığa uğradı. Bir süre sonra Hindistan ve Mısır'dan takviye alan general Aylmer, bu kez XIII. Kolordu'nun tuttuğu Sin mevzisine karşı büyük bir taarruza geçti (7 mart). Hemen Sabis tepesindeki mevzileri tutan XIII. Kolordu komutanı Ali İhsan (Sabis) Bey, iki gün süren şiddetli çarpışmalardan sonra İngilizler'i Kut'un 10 km uzağında yenilgiye uğratarak püskürttü (9 mart). Bunun üzerine general Aylmer, kuvvetlerini taarruzdan önceki yerlerine çekti. Koşum hayvanlarını kestirip askerlerine yedirerek dayanmayı sürdüren general Townshend, Halil Paşa'nın teslim önerisini yine kabul etmedi (10 mart 1916).
• *3. Kut ül-Amare savaşı.* Yeni aldığı takviyelerle mart sonlarında 60 bin asker, 30 bin tüfek, 127 top ve 11 uçaklık bir güce ulaşan ingiliz Dicle ordusunun Kut ül-Amare'de kuşatılmış olan general Townshend kuvvetlerini kurtarmak için Felahiye hattını yarıp geçmesine karar verildi. 5 nisan sabahı taarruza geçen İngilizler, savaşarak Felahiye önlerine kadar ilerlediler. Ancak, ingiliz kuvvetlerinin 6 ve 7 nisan günleri bu hatta karşı yaptıkları harekât başarılı olamadı. Gece saldırıları da bozgunla sonuçlanınca (9 nisan), gün ağardığında kitle halinde çekilen ingiliz birlikleri, türk topçusunun şiddetli ateşi karşısında ağır kayıplara uğradılar. Ancak, Townshend'i mutlaka kurtarmak isteyen İngilizler, bu kez de Dicle'nin güneyinden taarruza geçtiler (17 nisan) ve Beyti İsa mevzisini ele geçirerek Felahiye hattını yan ateşine aldılar. Daha sonra hattın ortalarına giren ingiliz kuvvetleri, Türkler'in karşı taarruzuyla püskürtüldü (22 nisan). Böylece İngilizler'in Townshend'i kurtarma umudu kırıldı. Bu arada, tifüsten ölen 6. Ordu komutanı Goltz Paşa'nın yerine, Irak komutanı Halil Paşa atandı. Ertesi gün Townshend'e Türkler'le teslim görüşmelerine başlaması için izin verildi. Halil Paşa'ya yazdığı mektupta Townshend, Kut'u teslim etmeye hazır olduğunu açıkladı (26 nisan). Halil Paşa da Kut'taki birlik, silah ve cephaneler teslim edildikten sonra Townshend'e istediği yere gidebileceğini bildirdi (27 nisan). Bunun üzerine yardım gelmesi ve direnme umudu kalmayan general Townshend tüm silah ve cephanesini yok ettirerek 481 subay ve 15 bin askeriyle teslim oldu (29 nisan 1916). Kut ül-Amare savaşlarında İngilizler'in kayıpları, tutsak düşenlerle birlikte 40 bin, Türkler'inki de yaklaşık 25 bin kişidir.

Kutadgu bilig, Yusuf* Has Hacip'in karahanlı türkçesiyle (hakaniye türkçesi) yazılmış, devlet yönetimiyle ilgili manzum yapıtı (1070). Aruz vezniyle (feûlün feûlün feûlün feûl [.—— .—— .—— .—] kalıbı), mesnevi biçiminde kaleme alınmıştır. Daha çok tuyuğu andıran ve mani adıyla anılan 173 dörtlük türk halk şiiri geleneğinin yapıtta yaşadığını gösterir. Türkler'in islam kültür çevresine yeni girdiği döneme ait olan 6 645 beyitlik büyük hacimli yapıt islam dünyasındaki ahlak görüşü, buna bağlı devlet anlayışıyla eski türk toplumuna ait gelenek, görenek ve düşünceleri birleştirir; dönemin toplumsal kurumlarını, yaşam biçimini tanıtır. Yazar, Balasagun'da yazmaya başladığı kitabını Kaşgar'da tamamlayarak karahanlı hükümdarı Tabgaç Buğra Kara Han'a sunduğunu, bu yapıt dolayısıyla dönemin en yüksek görevlerinden biri olan has haciplığe (→ HACİP) getirildiğini anlatır. Adı "mutluluk veren bilgi" anlamına gelen yapıtta, insanların dünyada ve ahrette mutluluğa ulaşmasını sağlayacağı bilgiler yer alır: insan neler öğrenmeli, neler yapmalı, neleri yapmamalıdır? Yapıtta birbirleriyle ilişkileri olan, konuşarak birbirlerine görüşlerini aktaran dört kişi islam dünyasında geçerli ahlak kuramıyla ilgili dört ana ilkeyi dile getirir: Kün togdı (Gün doğdu) adlı hükümdar doğru yasanın, Ay toldı (Dolunay) adlı vezir mutluluğun, vezirin oğlu Ögdülmiş (Öğülmüş) akıl ve anlayışın, vezirin kardeşi ya da akrabası olan Odgurmış (Uyanmış) yaşam ve dünyanın sonunun, ahretin simgesidir. Yapıtta bilginin ve dilin değerini, iyiliği, aklı, adaleti öven bölümlerden sonra bir öykü çerçevesi içinde devlet ve saray örgütü konu edinilir. Hükümdar, yönetici ve hizmetkârlarda aranan nitelikler üzerinde durulur. Bu yönüyle siyasetname*, fendname* nitelikleri taşıyan bir öğüt kitabıdır. İslam uygarlığı çerçevesinde aruzla yazılmış en eski yapıt olan kitapta dilin bu yabancı vezne uydurulması için zorlandığı görülür. Bununla birlikte sözcük yinelemeleri, aliterasyonlar gibi eski türk şiirinde yaygın tekniklerden ustalıkla yararlanılmıştır. Şair öğretici yapıtında kuru anlatımdan kurtulmayı başarmış, çerçeve öykü, olaya karışan kişiler aracılığıyla anlatıya hareket kazandırmış, bilgece söyleyişler (dilin önemini belirten bölüm) yanında şiirsel ağırlıklı bölümlere (bahar tasviri) de yer vererek denge sağlamıştır. Karahanlı devletindeki yaşama tanıklık eden yapıt alt düzleminde eski türk toplumundaki din, mitoloji, felsefe, aile düzeni, ahlak, devlet ve saray örgütü, ordu, gelenek ve görenek, tarım, hayvancılık, el sanatları vd. konularında bilgilerin yer aldığı ansiklopedik bir kaynak niteliğindedir. Yapıtın üç yazması (biri uygur harfleri, ikisi arap harfleriyle) günümüze ulaşmıştır. 1439'da Herat'ta yazılmış, 1479'da Tokat'tan İstanbul'a getirilmiş uygur harfli yazmayı tarihçi Hammer yurtdışına götürmüştür; bugün Viyana'dadır. Arap harfli yazmalardan biri Kahire'dedir. Z. V. Togan'ın Fergana'da bulduğu öteki yazma ise SSCB'dedir. Viyana yazmasını W. Radloff tıpkıbasım (1980), uygur harfleri dökülerek basımevinde yeniden dizilmiş metin (1891), rus harfleriyle çevriyazılı metin ve almanca çeviri (1890) halinde yayımladı. Üç yazmanın tıpkıbasımları TDK tarafından basıldı (1942-1943). Metni (1947) ve çevirisini (1959) yayımlayan R. R. Arat tarafından ayrıntılı bir dizini (1979) de düzenlendi. (→ Kayn.)

KÛTÂH ya da **KÛTEH** sıf. (fars. *kūtāh, kūteh*). *Esk.* **1.** Uzun olmayan, kısa: *"gûş et bu uzun hikâye kûtâh olmaz"* (Y. K. Beyatlı). **—2.** *Kûtâh-astin,* iyi gibi görünüp başkalarının fenalığını düşünen. ‖ *Kûtâh-bin, kûtâh-nazar,* ileriyi görmeyen, kısa görüşlü. ‖ *Kûtâh-pâ,* kısa ayaklı; bodur. ‖ *Kûtâh-terin,* en kısa. ‖ *Kûteh-bal,* kısa boylu. ‖ *Kûteh-dest,* kısa elli; işin nereye varacağını önceden düşünmeyen.

KUTAİ → MAHAKAM.

KUTAİS → KUTAYSİ.

KUTALMIŞ, selçuklu şehzade (öl. 1063). Arslan* bin Selçuk'un oğlu. Babası, Gazneli Mahmut tarafından tutsak edilip Hindistan'da hapsedildiği sırada küçük yaşta bulunuyordu. Bu nedenle Oğuzlar'ın önderliğinin Tuğrul ve Çağrı beylere geçmesi karşısında bir şey yapamadı. Dandanakan savaşı'ndan (1040) sonra Gurgan ve Damgan'ın yönetimi ile görevlendirildi. 1049'da İbrahim Yınal'la birlikte Hasankale'de bir bizans ordusunu yen-

Roy-Explorer

Kutaysi katedrali (975 ya da 1003)

di. Sultanlığın kendi hakkı olduğunu ileri sürerek 1062'de Tuğrul Bey'e karşı ayaklandı; Tuğrul Bey ölünce de sultanlığını ilan etti (1063). Ancak Tuğrul Bey'in ardılı Alparslan'a yenildi; kaçarken atından düşerek öldü. Oğlu Süleymanşah, Anadolu Selçuklu devletini kurdu.

KUTALMIŞOĞLU SÜLEYMAN → SÜLEYMANŞAH.

KUTAMİ (EL-), arap şair (öl. 720). Taglib kabilesinin Teym kolundandır. Nisbesi *Kutami,* "akbabaya benzeyen" anlamına gelir. Yaşadığı dönemde Taglib ile Kays Aylan kabileleri arasındaki çarpışmalara katıldı ve şiirlerinde bu çarpışmalarda başından geçenleri coşkulu bir üslupla anlattı. Bazı emevi halifelerine de kasideler kaleme aldı. *Divan*'ı sonradan basıldı (Leiden, 1902).

KUTAN → KOTAN.

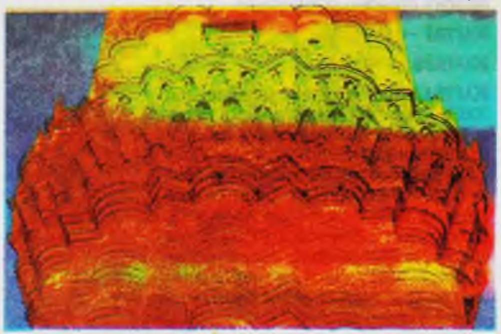
KUTANİ, XVII. yy.'da Kaga (Batı Honşu) daimyosunun kurdurduğu fırınlarda imal edilen japon porselenlerine verilen ad. Bu porselenler, Arita'da imal edilen porselenleri gerek biçim, gerek bezeme yönünden özgürce taklit etmekteydi. Kutani fırınları XIX. yy.'da yeniden canlılık kazandı.

KUTARACA → BANDA ACEH.

KUTAY (Cemal), türk gazeteci, tarih yazarı (Konya 1912). Ortaöğrenimini Kadıköy lisesi'nde tamamladı. Konya'da *Yeni Anadolu* gazetesini ve *Zaman* dergisini (1928-1932), İstanbul'da *Halk* gazetesini (1941-1942), *Millet* dergisini (1946-1950) çıkardı. Başlıca yapıtları: *Selçukludan osmanlıya* (1932), *Türkiye istiklal ve hürriyet mücadeleleri tarihi* (20 cilt, 1956-1960), *Bilinmeyen tarihimiz* (4 cilt, 1974-1975), *Atatürk'ün son günleri* (1981), *Şehit sadrazam Mithat Paşa'nın gurbet hatıraları* (3 cilt, 1983).

KUTAYSİ, Gürcistan'da kent, Kholkıs'de, Rion kıyısında; 210 000 nüf. Tekstil sanayileri (ipek). Kamyon ve traktör yapımı. Kimya sanayisi. Elektromekanik. Deri işleme. Konservecilik.
—Tar. ve Güz. sant. V.-VI. yy.'da kurulan Kutaysi, VIII. yy.'da Tiflis Arapları'nın eline geçince, İmeretiya'nın başkenti oldu. Kral Bagrat III burada kendi adını taşıyan görkemli bir katedral yaptırdı (975 ya da 1003). Cepheleri oymalarla süslü olan bu kubbeli yapıda ilginç sütun başlıkları bulunur.

R. ve S. Michaud-Rapho

Delhi'deki Kutb Minar'ın bezemesinden ayrıntı (XIII. yy.)

KUTB → KUTUP.

KUTB, türk şair (XIV. yy.). Asıl adı ve yaşamı konusunda bilgi yoktur. Nizami'nin *Husrev ü Şirin* mesnevisini altınordu hükümdarı Tini Bek Han ile eşi Melike Hatun adına farsçadan türkçeye çevirdi (1341). Altınordu bölgesinde yazılmış en eski türkçe yapıt olarak bilinen mesnevi, yazılışından 42 yıl sonra (1398) Berke Fakih tarafından İskenderiye'de kopya edildi (tek nüshası: Paris, Bibliothèque nationale, Ancien fonds no. 312). Çevirinin başında Kutb'un tevhit, nat, dört halife, Tini Bek ile Melike Hatun için övgüleri vardır. Sonda ise hatime bölümüyle Berke Fakih'in eklediği 66 beyitlik bölüm yer alır. Burada kendisinin de kıpçak olduğunu, Altın Boğa'nın yanında görev yaptığını belirtir. (→ Kayn.)

KUTB ABBADİ → ABBADİ.

Kutb Minar, Hindistan'ın Delhi kentinde, dünyanın en yüksek ve görkemli minarelerinden. İnşasına 1199'da başlanan minare, XIII. yy.'da tamamlanmış, daha sonra da birkaç kez onarılmıştır. 72,50 m yüksekliğindeki anıt kırmızı kumtaşından, yukarıya doğru daralan yivli gövdeli, beş katlı bir yapıdır. En üst kat Firuz Şah döneminde yaptırılan onarım sırasında eklenmiştir (1368). Bu katın dışındaki katlarda şerefeler ve bu şerefelerin altında zengin süslemeli kuşak yazıları yer alır. Minare, adını yakınında türbesi bulunan Hace Kutbettin Bahtiyar Kâki'den (öl. 1235) almıştır.

KUTBETTİN AYBEG → AYBEG Kutbettin.

KUTBETTİN BAHTİYAR (Hace Ahmet bin Musa), iran kökenli hintli sufi (Uş, Fergana, ? - Mikrevli, Hindistan, 1235). Delhi sultanlarından İltutmuş döneminde (1211-1236) Hindistan'a gelerek çiştî tarikatına girdi. Ülkenin çeşitli yerlerini dolaştıktan sonra Multan'a geçti. İltutmuş'un kendisine vermek istediği şeyhülislamlık görevini kabul etmedi. Bir sema töreni sırasında öldü. Ünlü Kutb* Minar'a bitişik türbesine gömüldü. Çiştî tarikatı yandaşları arasında, tarikatın kurucusu Muinettin Çiştî'den daha yüksek bir mevkiye sahip olarak görülür. Türbesi ziyaret yeridir.

KUTBETTİN İZNİKİ, türk din bilgini (İznik ? - ay. y. 1418). Fıkıh ve ahlak konularını içeren *Zâd ül-meâd fi'l-furul ve'l-ahlak* ile hangi bilimlerin öğrenilmesi gerektiğinden söz eden *Rahat ül-kulub* adlı yapıtları ve arapça *el-İkd üs-semîn ve'l-abd ül-yemîn* adlı tefsiri vardır.

KUTBETTİN MEVDUT → MEVDUT BİN İMADETTİN ZENGİ.

KUTBETTİN MUHAMMET EN-NEHREVALİ → NEHREVALİ.

KUTBETTİN MUHAMMET HARİZMŞAH (öl. 1127), Harizmşahlar devleti hükümdarı (1097-1127). Guceratlı bir köle olan Anuştigin'in oğlu; eğitimini Merv'de yaptı. Sultan Berkyaruk tarafından Harizm valiliğine atandı (1098). Kıpçak Türkleri'nden Tuğrul Tigin ile yaptığı savaşta onu yendi. 1118'de Sultan Sencer ile Save savaşı'na katıldı; Selçuklular'la iyi ilişkiler içinde olmaya önem verdi. Tarihsel kaynaklar onun bilginleri, din adamlarını koruyan yetenekli bir yönetici olduğunu kaydeder.

KUTBETTİN MÜBAREK ŞAH (öl. 1320), Delhi'de hallaci soyunun son hükümdarı (1316-1320). Babasının ölümünden sonra vezir Melik Naib kardeşi Şahabettin'i tahta çıkarmak istedi. Ancak Me[illegible]b'i öldürterek kendi tahta çıktı (1316). Haksız yere tutuklananları serbest bırakarak gümrük vergilerini kaldırdı. Halktan zorla alınmış olan toprakları sahiplerine geri verdi. Devagir üzerine yürüyerek Dekkan yarımadasına egemen oldu, kardeşlerini ve yakınlarını öldürttü. Yengesi Devel Devi'yle evlendi. Gucerat'ta ve Devagir'de baş gösteren ayaklanmaları bastırdıysa da, sonunda veziri Hüsrev Han tarafından öldürüldü.

KUTBETTİN ŞİRAZİ (Ebussena Mahmut bin Mesut bin Muslih-i Şirazi), iranlı bilgin ve felsefeci (Şiraz 1236 - Tebriz 1311). Çok sayıda hekim yetiştirmiş ünlü bir aileden gelir. Tıp, gökbilim, felsefe ve din alanlarında öğrenim gördü. Ünlü gökbilimci Nasırettin-i Tusi'nin öğrencisi oldu. Önce Şiraz hastanesindekiler olmak üzere birçok hekimin yanında çalıştı. İlhanlı hanlarından Ahmet Teküdar (1282-1284), Argun (1284-1291) ve Gazan Mahmut'un (1295-1304) hizmetinde bulundu. Ahmet Teküdar döneminde Anadolu'ya gönderildi. Bir süre Sıvas ve Malatya kadılıkları görevlerini üstlendi. Argun Han'ın buyruğuyla Akdeniz bölgesinin haritasını yaptı. Kastamonu emiri Muzafferettin Yavlak Arslan'ın adına astroloji ile ilgili *İhtiyârât-ı Muzafferî* adlı yapıtı yazdı. Ömrünün sonlarına doğru Tebriz'e çekilerek burada kaldı ve hadisle uğraştı. Öteki başlıca yapıtları: Şihabettin Suhreverdi el-Maktul'ün *Hikmet ül-işrakiyye* adlı kitabıyla ilgili şerh, bir Kuran tefsiri olan *Feth ül-mennân fî tefsîr il-Kuran;* gökbilimle ilgili *Nihâyet ül-idrâk fî dirâyet il-eflâk* ve *et-Tuhfet üş-şâhiyye fi'l-hey'e.* Ayrıca, İbni Sina'nın *Kanun* adlı yapıtının kuramsal bölümü olan *Külliyât* ile ilgili şerhini *Tuhfet üs-sa'diyye* adıyla Ahmet Teküdar'ın veziri Muhammet Sadettin'e sundu. Özellikle optik ile ilgili olan *Kitâb ül-menâzir* şerhi batılı bilginler tarafından da büyük bir ilgi gördü.

KUTBEYN a. (ar. *kutb*'un ikili çoğl. *kutbeyn*). *Esk.* **1.** İki kutup; Güney ve Kuzey kutbu. **—2.** Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin.

KUTBİ, KUTBİYE sıf. (ar. *kutb* ve *-î*'den *kutbi*, dişl. *kutbiyye*). *Esk.* Kutba ait, kutupla ilgili: *Necm-i kutbi* (Kutup yıldızı).

◆ **kutbiye** a. Kutup doğrusu.

KUTBİYE → KUTBİ.

KUTBİYET a. (ar. *kutb* ve *-iyyet*'ten *kutbiyyet*). Esk. fiz. Pusula ibresinin kutba dönme özelliği.

KUTBŞAHİLER, XV. yy. sonlarından XVII. yy. sonlarına değin Doğu Dekkan (Golkonda) yaylasında hüküm sürmüş hint-müslüman sülale. Hemedan Türkleri'nin Baharlu kabilesinden Sultan Kuli'nin kurucusu olduğu sülale, XVII. yy.'ın başlarında Behmeni krallığı'nın çökmesiyle bağımsızlığını kazandıysa da Evrengzib'in krallığı dönemindeki mugal (Baburlu) istilası Kutbşahiler'in egemenliğine son verdi.

Karakoyunlular aşiretine mensup olan Sultan Kuli, genç yaşlarda İran'dan ayrılıp Behmeniler'in hizmetine girdi ve bu hanedanlığın en doğusundaki toprakların valisi oldu (1496). XVI. yy.'ın başlarında Şah İsmail'in yolundan giderek, yönetimi altında bulunan bölgede şiiliğin yayılmasında ve yerleşmesinde etkili oldu. XVI. yy.'ın büyük bir bölümü ve XVII. yy.'ın başları Golkonda krallarıyla komşu ülkeler arasında yoğun savaşlarla geçti. 1636'da Şah Cihan, Abdullah Kutbşah'ı Mugal İmparatorluğu'na boyun eğmek ve vergi vermek zorunda bıraktı. Onun ardılı olan Abdullah Ebulhasan Kutbşah zamanındaysa, yönetimin brahmanların eline geçmesi üzerine Dekkan'da karışıklıklar çıktı. Bunu fırsat bilen Mugallar, yarı bağımsız durumdaki Kutbşahiler'e saldırdılar. Evrengzib'in komutasındaki bir mugal ordusunun kuşattığı (1687) Golkonda kalesi 8 ay kadar direnmesine karşın sonunda teslim oldu; iki yüz yıllık kutbşahi saltanatı da ortadan kalktı. Sülalenin son hükümdarı olan Ebulhasan Kutbşah, yakalanarak Devletabad'a götürüldü. On iki yıl hapiste kaldıktan sonra öldü.

KÛTEH → KÛTÂH.

KUTE-İ AŞRU, esk. Meydan, Afganistan'da kent, Vardak'ın yönetim merkezi, Kâbil'in B.'sında; 56 000 nüf.

KUTENAİLER → KOOTENAYLAR.

KUTEYBE BİN MÜSLİM, arap komutan (? 670 - Fergana 715). Halife Abdülmelik tarafından Horasan valiliğine atandıktan (705) sonra komşu türk kabileleri üzerine seferler yaptı. Toharistan'daki bir ayaklanmayı bastırmak için Belh'e girdi, teslim olmasına karşın kenti yıktırdı. 706'da Beykend'i aldı, bu kenti de yıktırarak bütün erkeklerini öldürttü. İlerleyişini durdurmak için Buhara hükümetince görevlendirilen Verdan Huda'yı da bozguna uğrattı. Verdan'ın ölümünden (708) sonra Buhara'yı ele geçirdi, Semerkand sogd hükümdarı Tarhan da ona boyun eğdi. Haccac'ın buyruğu üzerine, Sistan'ın türk hükümdarı Rutbil'in üstüne yürüdü, ancak arap egemenliğini kabul ettiremedi. Harizm hükümdarı Çiğan, kardeşi Hurrezat'a karşı ondan yardım istedi, o da Belh valisi olan kardeşi Abdurrahman'a gönderdi ve Abdurrahman, Hurrezat'ı öldürdü, Harizm'in üç büyük kentini arap egemenliği altına aldı. Kuteybe bin Müslim, Haccac'ın izniyle kuşattığı Semerkand'ı komutan Gürek'in direnmesine karşın ele geçirdi. Genel karargâhını buraya taşıdıktan (714) sonra İsbicap'a geldi. Haccac'dan sonra halife olan Velid tarafından Horasan eyaletinin yönetimine getirildi. Velid ölünce, halife olan Süleyman'ı tanımadı. Askerleri arasında çıkan bir ayaklanmada öldürüldü.

KUTHY (Lajos), macar yazar (Érmihálytalva, bugün Valea-lui-Mihai, 1813 - Nagyvárad, bugün Oradea, 1864). *Mystère de chez nous* (fr. çev.) [1846-47] adlı bir roman yazdı. Özellikle ülkesinin en çok tutulan oyun (*Ariane; Charles I* [fr. çev.]) yazarlarından biri olarak tanındı.

KUTİ (Fela "Ransome" Anikulapo), nijeryalı şarkıcı ve saksofoncu (Abeokuta, Nijerya, 1938). Yorubalar kabilesinden olan ve Londra'da müzik öğrenimi gördükten sonra 1963'te ülkesine dönen Kuti, Highlife Jazz-Band adlı bir caz orkestrası kurdu. 1970'te grubunun adını Nigeria 70, 1973'te de Africa 70 olarak değiştirdi. Yavaş yavaş cazdan uzaklaşarak "afrobeat" denilen özgün bir rock üslubu geliştirdi. Kuti'nin African Shrine adlı kulübü, devrimcilerin toplantı yerine dönüştü. 1984-1986 arasında hapis yattı. 1989 yılında son albümü *Beasts of No Nation* piyasaya çıktı.

KUTİALA, Mali'de (Sikasso bölgesi) kent, Ségou'nun G.-D.'sunda; 12 800 nüf. Karayolu kavşağı. Ticaret merkezi. Pamuk taneleme.

KUTİK-İN-ŞUŞİNAK, elam kralı (İ.Ö. XXII. yy.). Önce Sus naibi, daha sonra Elam valisi oldu. Hem Akkad, hem Avan kralına bağlıydı. Akkadlı Şar-kali-Şarri'nin boyunduruğundan kurtuldu ve son Avan kralı oldu.

KUTİKOL sıf. (fr. *cuticole*; lat. *cutis*, deri, ve *colere*, ekip biçmek, oturmak'tan). Zool. İkikanatlı böceklerin deri altında yaşayan larvaları (sözgelimi larvasinekleri) için kullanılır.

KUTİKULA ya da **KÜTİKÜL** a. (fr. *cuticule*). Çok ince deri parçası: *Tırnak kutikulası.*

—Bot. Bitki hücrelerindeki selüloz zarın kütine dönüşmesiyle meydana gelen değişik kalınlıkta zar. (Bu zarlar gazları ve suyu çok az geçirir. Bunlara genellikle karada yetişen ikiçenekli bitkilerde yaprakların üst yüzünde rastlanır.)

—Dokubil. Bazı epitelyum hücrelerinin üst yüzlerini kaplayan, ışığı kırıcı, homojen, katı, çepeçevre çift kenarlı düz alan ya da şerit.

—Zool. Birçok hayvan öbeğinde deri ya da mukus kökenli epitelyumun sert dış bölümü. (Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL. Zool. Kutikulada çoğunlukla kollagen, tanenli bir protein ve lipidli (balmumu) bir örtü bulunur; böylece birçok maddeyi geçirmez ve aynı zamanda gaz değişimlerine de karşı koyar. Böceklerde üç pelikülden oluşur: çok ince ve en dışta olan birincisine *epikutikula,* daha içte ve daha kalın olan öbür ikisineyse (proteinlerden ve kitinden oluşurlar; eklembacaklıların "dışiskelet"ine benzeyen örteneğe sertlik kazandıran da onlardır) *ekzokutikula* ve *endokutikula* adı verilir. Kabuklularda, kutikulanın bileşiminde kireç tuzları da bulunur.

KUTİL a. (fr. *coutil*). **1.** Genellikle düz renkli ya da renkli çizgili, kimi kez de jakar desenli olarak dokunan, çok sıkı dimi armürlü dokuma. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** *İpekli kutil,* bir yüzü parlak ve saten görünümlü, çok sağlam korseli dokuma. (İpekli kutil, genellikle atkısı ve çözgüsü çok sık olan saten armürden dokunur; düz renkli, çizgili ya da işlemeli olarak beyaz ya da açık renk tonlarda gerçekleştirilir.)

—ANSİKL. Kutil, genellikle 4'lü dimi armürün bir türevi olan balıksırtı armür kullanılarak dokunur. Eskiden yalnız kenevir ipliğiyle gerçekleştirilen kutil, günümüzde ketenden, pamuktan ya da metisten (çözgüsü pamuk, atkısı keten) üretilir. Çözgü yönünde boyuna çizgiler içeren, genellikle beyaz ya da gri renkli kutiller, şilte ve yatak yüzü yapımında, düz renkli olanlar da iş ve av giysileri yapımında kullanılır.

Ayrıca şilte ve yatak yüzü yapımında kullanılan damasko dokumalara da kutil adı verilir: zemin armürü olarak çoğunlukla saten armür kullanılan bu dokumaların atkı sıklıkları çok fazladır.

KUTLAMA a. **1.** Kutlamak eylemi; tebrik etme: *Doğum günümü kutlamayı unuttu.* **—2.** Kutlama töreni: *Kutlamalar bütün yurtta devam ediyor.*

KUTLAMAK g. f. **1.** *Bir kimseyi kutlamak,* mutlu bir olay, önemli bir başarı nedeniyle onu tebrik etmek: *Yeni evlileri kutlamak. Kazananı, ödül alanı kutlamak.* **—2.** *Bir kimseyi (bir şey için, bir şeyden dolayı) kutlamak,* kendisine onur kazandıran bir davranışından dolayı onu övmek; tebrik etmek: *Yemek için sizi kutlarım, harikaydı. O çocuğu boğulmaktan kurtardığı için herkes onu kutluyor.* **—3.** *Bir kimsenin bayramını, doğum gününü vb. kutlamak,* mutlu, sevinçli bir gün nedeniyle bir kimseyi sözle, yazıyla ya da armağanla tebrik etmek: *Yeni yılınızı kutlarım.* **—4.** *Bir günü, bir olayı kutlamak,* belli bir günü anmak için törenler, şenlikler düzenlemek: *Cumhuriyet bayramını tüm yurtta kutlamak. Anneler gününü her yıl mayısın ikinci pazar günü kutluyoruz. Bu gece evliliklerinin 25. yılını kutluyorlar.* **—5.** *Bir başarıyı, bir olayı kutlamak,* önemli olduğu düşünülen bir olayın gerçekleşmesinden duyulan sevinci paylaşmak üzere şenlik düzenlemek, eğlenmek: *Bu başarıyı kutlamamız gerek, hepimizi yemeğe götür. Şampiyonluklarını şampanyayla kutladılar.*

◆ **kutlanmak** edilg. f. Kutlamak eylemine konu olmak.

KUTLANMAK → KUTLAMAK.

■ **KUTLAR** (Onat), türk yazar (Alanya 1936). İstanbul Üniversitesi hukuk fakültesi'ndeki öğrenimini yarıda bırakarak Fransa'ya gitti. İki yıl Paris Üniversitesi felsefe bölümü'nde okudu. Türk sinematek derneği'nin kurucuları arasında yer aldı; yöneticiliğini üstlendi (1965-1976). Hikâyelerinde ilk gençlik yıllarını yaşadığı Gaziantep yöresinin sözlü edebiyat geleneklerinden, masal ve düş öğelerinden yararlandı. Ele aldığı konuları gerçeküstücü imgelerle aktardı. Olaylardan çok, kişilerin ruhsal durumlarıyla ilgilendi. Ayrıntılara inen, yalın bir anlatım kullandı. *İshak* (1959, TDK ödülü) adlı tek hikâye kitabıyla türk edebiyatında özgün bir yer edindi. Sinema eleştirileri, senaryolar yazdı. Şiirleri *Pera'lı bir aşk için divan* (1981); denemeleri *Yeter ki kararmasın* (1984), sinemayla ilgili yazıları *Sinema bir şenliktir* (1985) adlı kitaplarındadır. 1993'te *Cumhuriyet* gazetesinde köşe yazarlığına başladı.

Onat Kutlar

KUTLAYIŞ a. Kutlamak eylemi ya da biçimi.

KUTLU sıf. **1.** Uğurlu olduğuna, uğur getirdiğine inanılan bir şey için kullanılır; uğurlu. **—2.** *Kutlu olsun,* "uğurlu olsun, bolluk ve esenlik getirsin" anlamında kullanılan kalıp söz: *Bayramınız kutlu olsun. Düğününüz kutlu olsun.*

KUTLU (Gülgün), türk tiyatrocu (Edirne 1935). Ankara Devlet konservatuvarı tiyatro bölümü'ne girdi (1952); Tiyatro yüksek bölümü'nü bitirdi (1957). Aynı yıl Devlet tiyatroları'nda çalışmaya başladı ve *Anna Frank'ın hatıra defteri* adlı oyunla adını geniş kitlelere duyurdu. *Cadı kazanı, Kral Lear, Oturma odası, Kahvede şenlik var, Altı kişi yazarını arıyor, Küheylan, Harold ve Maude, Güneşin çocukları, Bay Hiç, Kanlı Nigâr, Sarah, Kösem Sultan* gibi oyunlarda başroller oynadı.

■ **KUTLU** (Ayla), türk romancı (Antakya 1938). Ankara Üniversitesi siyasal bilgiler fakültesi'ni bitirdi. İçişleri bakanlığı'nda ve Emekli sandığı'nda memurluk yaptı. Osmanlı İmparatorluğu'nun son döneminden günümüze kadar, çeşitli kesitler içinde toplumsal ve siyasal olayların şekillendirdiği kişilikleri, insan ilişkilerini canlandırdı. *Bir göçmen kuştu o* romanı (1985, Madaralı roman ödülü) Kafkasya göçmeni bir ailenin ve Cumhuriyet'in kuruluşuna katkısı olmuş bir politikacının öyküsüydü. *Kaçış* (1979), *Cadı ağacı* (1983), *Tutsaklar* (1983), *Hoşça kal umut* (1987) romanlarında 27 Mayıs öncesinden 12 Eylül öncesine gelen zaman boyunca aydınların, toplumsal eylemlere katılan çevrelerin yaşamlarını, dünya görüşlerini konu edindi. Öykülerini *Islak güneşte* (1980), *Hüsnüyusuf güzellemesi* (1984), *Sen de gitme Triyandafilis* (1990; 1991 Sait Faik hikâye armağanı) adlı kitaplarında topladı. Son romanı *Ölü erkek kuşlar*'dır (1991).

Ayla Kutlu

KUTLU BEY (Fahrettin), Akkoyunlu Türkmenleri'nin önderi (XIV. yy.). Tur Ali Bey'in oğlu; babasının ölümü üzerine Akkoyunlu Türkmenleri'nin başına geçti. Trabzon imparatoru Aleksios III'ün kız kardeşiyle evlendi, bu evlilikten Akkoyunlu devletinin kurucusu Karayülük Osman Bey doğdu.

KUTLUCA tümülüsü. Arkeol. Kocaeli'nin Gebze ilçesi Hereke bucağına bağlı Kutluca köyü yakınında mezar. 1940'ta K. F. Dörner'in bulduğu tümülüste Prof. A. M. Mansel ilk araştırmaları yaptı. İ.Ö. IV. yy.'a tarihlendirilen yapı, bir dromos ile bindirme tekniğinde kubbeyle örtülü, taş döşeli bir mezar odasından oluşur. Daha önce soyulduğundan herhangi bir buluntu elde edilememiştir.

KUTLUDÜĞÜN, Ankara'nın Mamak ilçesi merkez bucağına bağlı belde, 3 986 nüf. (1990). Belediye.

KUTLUĞ HATUN → LALE HATUN.

KUTLUĞ KAĞAN, İlteriş Kağan da denir (çince Ku-to-lo) [öl. Ötüken 692], ikinci Göktürk hakanlığı'nın kurucusu (682-692). Asena soyundandır. Batı ve Doğu Göktürk hakanlıklarının yıkılmasından sonra Göktürkler, 630-680 arası Çinliler'e bağlı olarak yaşadılar. Kutluğ Kağan, 680'de ünlü komutan ve devlet adamı Tonyukuk ile birlikte Çin'e karşı Göktürkler'in kurtuluş savaşını başlattı. Kutluğ ve Tonyukuk komutasındaki göktürk kuvvetleri Çin'in Yün-çu eyaletinden 30 000 at ve deve ele geçirerek Gobi çölü ile Orhun ırmağı dolaylarına çekildiler (681). Ertesi yıl Çinliler'in hizmetindeki Oğuzlar'ı İnekler gölü kıyısında ağır bir yenilgiye uğ-

ratarak yeniden Ötüken'e egemen oldular. Bu zaferden sonra Kutluğ *İlteriş* (ili, devleti derleyip toparlayan) unvanıyla hakan ilan edildi. Hakanlığı yeniden örgütledi; kardeşlerinden Kapgan'ı şad, To-si-fu'yu yabgu ilan etti. Tonyukuk da aygucu (devlet danışmanı) oldu. Daha sonra Çin'e düzenlenen akınlarda önemli zaferler elde ederek Göktürk hakanlığı'na bağlı kavimleri yeniden egemenliği altında topladı.

KUTLUĞHANLAR, İran'da Kirman bölgesinde hüküm süren karahıtay kökenli hanedan (1223-1306). Müslüman olduktan sonra halifeden "Kutluğ" unvanını alan hanedanın kurucusu Burak Hacip ve ardılları, Kirman'da sırasıyla Harizmşahlar, moğol büyük hanları ve İlhanlılar'ın bağlıları olarak hüküm sürdüler.

KUTLUKENT, esk. **Ökse,** Samsun'un Tekkeköy ilçesi, merkez bucağına bağlı belde; 6 753 nüf. (1990). Belediye.

KUTLULAMAK g. f. Kutlamak.

KUTLULUK a. Kutlu olma durumu.

KUTN a. (ar. *ḳuṭn*). *Esk.* **1.** Pamuk bitkisi. **—2.** Pamuk.

KUTNÁ HORA, Çek Cumhuriyeti'nde kent, Bohemya'da, Labe'nin yakınında, Prag'ın doğusunda; 18 100 nüf. Bu eski kentteki sayısız anıt arasında, krallık sarayı ve 1400 yılında yapılmış darphane *(Vlassky dvur)*, özellikle gotik bir katedral ve Matyás Rejsek'in yaptığı (1489-1499) koro yerinin ünlü kubbesi sayılabilir.

KUTNİ → KUTNU.

KUTNO, Polonya'da kent, Mazovya'da, Bzura havzasının yukarı kesiminde; 41 000 nüf. Demiryolu ve sanayi (tarım makineleri, radyo ve eczacılık gereçleri, besin maddeleri). —9-20 eylül 1939'da Polonya ordusunun yaptığı muharebeler.

KUTNU a. (ar. *ḳuṭn* ve *-ī* 'den *ḳuṭnī*, pamukla ilgili, pamuklu). Genellikle çözgüleri ipek, atkıları pamuk ipliğinden, saten örgü ile dokunmuş, üzerinde çözgü yönünde renkli çizgileri olan bir tür yarım ipekli kumaş; bir çeşit desenli atlas.
—ANSİKL. Osmanlılar dönemine ilişkin kayıtlar, ilk kutnu örneklerinin Şam, Bağdat gibi Ortadoğu kentlerinde dokunduğu ve tümüyle pamuktan yapılmış olduğu görüşünü güçlendirmektedir. Ancak daha sonraları bu kumaşların çözgülerinde ipek, atkılarında pamuk iplik kullanılmış, zamanla "kutnu" sözcüğü yalnız ipekli kumaşlar için kullanılmaya başlanmıştır. Kutnuları atlaslardan ayıran en önemli özellik, pamuklu ya da yarım ipekli olmaları ve özellikle yol yol renkli çözgülerle yapılan desenleridir. Bu yolların genişlikleri, renkleri ve desenlerine göre kutnulara değişik adlar verilir. Bazı kutnularda ise bu renkli yollar üzerine ayrıca çözgüden takviye tekniğiyle küçük desenler ve motifler de yapılır. "Sedefli kutnu" adı verilen bu örneklerin yanı sıra kutnuların en ilginç örneklerinden biri de, çözgüleri ikat tekniğiyle renklendirilmiş olan taraklı* kutnulardır.

Kutnuların dokunduktan sonra pişirilmesi ve yumuşatılması gerekir. Tahta tokaçlarla dövülerek yumuşatılan kumaşlar, daha sonra özel olarak yapılmış parlatma mengeneleri arasına sıkıştırılıp belirli bir süre bırakılarak perdahlanır ve parlatılır.

Geleneksel giysilerin başta gelen kumaşı olan kutnu, Osmanlılar döneminde kadın ve erkek giyiminde entarilik, İstanbul gibi büyük kentlerde de döşemelik olarak kullanılmıştır. Bugün az da olsa Gaziantep yöresinde dokunmaktadır. Bunlar daha çok sedefli ve taraklı kutnulardır.

KUTNU a. Batı ve Orta Anadolu'da oldukça yaygın ve yaprakları sık tüylü adaçayı türü *(Salvia dichrantha)*. Yapraklarından hazırlanan infusyon bazı yörelerde haricen yara ve çıban tedavisinde kullanılır.

KUTÖREN, Konya'nın Ereğli ilçesi merkez bucağına bağlı belde; 2 312 nüf. (1990). Belediye.

KUTR → KUTUR.

KUTRANİ sıf. (ar. *ḳuṭrān* ve *-ī* 'den *ḳuṭrānī*). *Esk.* Çapla ilgili.

KUTREN be. (ar. *ḳuṭr*'dan *ḳuṭren*). *Esk.* Çap olarak.

KUTRİ sıf. (ar. *ḳuṭr* ve *-ī* 'den *ḳuṭrī*). *Esk.* **1.** Çapa ait, çapla ilgili. **—2.** Çapraz.
—Atç. *Kutri yürüyüş,* atın yürüyüş biçimi. At, ön sol ayağını ileri atınca aynı anda art sağ ayağını, ön sağ ayağını atınca art sol ayağını atar. Atın adeta ve süratli yürüyüşünde bu zamanlama (dört zamanlı) sözkonusudur. Dörtnalsa üç zamanlı bir yürüyüştür.

KUTRİGURLAR, Dokuz Ogurlar da denir, Ogur Türkleri'nin bir kolu. Batı Hun İmparatorluğu dağıldığında öteki ogur kollarıyla birlikte Azak denizi'nin kuzey ve doğu kıyılarında bulunuyorlardı. Doğu'ya göç eden hun kütleleriyle karışarak "Bulgarlar" adını aldılar.

KUTRUB (Ebu Muhammet bin Ahmet), arap dilci, mutezile mezhebi kelamcı ve tefsircisi (öl. Basra 822). Arapça söz dizinini (nahv) Sibeveyh'ten, mutezile mezhebi ilkelerini de en-Nezzâm'dan öğrendi. Kuran'ı, mutezile mezhebine göre yorumladı. Başlıca yapıtları: arap harfleriyle yazılışları aynı olduğu halde üç ayrı şekilde okunan sözcükleri içeren *Kitâb ül-müselles,* karşıt anlamlı sözcükleri bir araya getiren *Kitâb ül-ezdâd* ve *Kitâb mâ hâlafa fîhi'l-insân ül-behîme.*

KUTRZEBA (Stanisław), polonyalı tarihçi (Kraków 1876 - *ay. y.* 1946). Kraków Üniversitesi'nde profesörlük yaptı, *Polskie Pravopolityezme Wedlug Traktatow* (Polonya hukuku tarihi) [1920] ve *Historja Ustroju Polskiw Zarysie* (Polonya kurumları tarihi) [1925] adlı yapıtları vardır.

KUTS (Vladimir Petroviç), ukraynalı atlet (Aleksino 1927 - Moskova 1975). Zatopek'in ardılı. Orta ve uzun mesafe koşucusuydu. 1954'te 5 000 ve 10 000 metrede dünya rekorlarını kırdı, 5 000 metrede ise Avrupa şampiyonu oldu. 1956 Melbourne Olimpiyat oyunları'nda 5 000 ve 10 000 metrede birinci geldi.

KUTSAL sıf. **1.** Din bağlamında, özel, ulaşılmaz, dokunulmaz bir alana giren, saygı ve korku uyandırması gereken bir varlık, bir şey, bir yer vb. için kullanılır; mukaddes: *Apis, Eski Mısırlılar'ın kutsal boğasıydı. Zerdüştlerin kutsal ateşi. Hindulara göre Ganj nehri kutsaldır. Kutsal ruh. Kudüs, Yahudiler'in, hıristiyanların ve müslümanların kutsal kentidir.* **—2.** Mutlak bir saygı gösterilmesi gereken bir şey, özellikle de önemi nedeniyle çiğnenmesi düşünülemeyecek kurallar için kullanılır: *Kutsal vatan toprakları. Mülkiyet hakkı kutsaldır. Anne sevgisi kutsal bir sevgidir.*
—Din. *Kutsal kapı,* Roma'nın dört büyük bazilikasının kapılarından biri (bu kapı yalnızca jübile yıllarında açılır). ‖ *Kutsal kavim,* Eski Ahit'te yahudi kavmi. ‖ *Kutsal kent,* hıristiyanlar ve Yahudiler için Kudüs. ‖ *Kutsal kentler,* müslümanlar için, Kudüs, Medine ve Mekke. ‖ *Kutsal yer,* tapınmaya ayrılmış bina, cami, kilise, havra vb.
—İsl. *Kutsal emanetler,* başta Hz. Muhammet olmak üzere, islam büyüklerinin günümüze kadar saklanıp korunduğuna inanılan eşyası. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. Kutsal emanetler'e aynı anlamda *Mukaddes emanetler, Emanat-ı mübareke, Emanat-ı müteberrike* de denir. Bu tür eşyaya daha Peygamber hayattayken rastlanır. O dönemde Hz. Muhammet'in tıraş olduktan sonra arta kalan sakal kılları, halk tarafından kutsal bir eşya gibi saklanırdı. Hz. Muhammet'in ölümünden sonra geriye kalan hırkası, mührü ve sakal kılları, halife Ebubekir tarafından koruma altına alınarak saklandı. Emevi ve abbasi halifeleri döneminde bu iş daha da önem kazandı; yalnızca Peygamber'in eşyası değil, eşlerinin ve sahabenin eşyası da koruma altına alındı. Daha sonraları bunlar arasında islam öncesi peygamberlerle ilgili olduğu söylenen eşyaya da yer verildi. Bir süre sonra da bunlara Kâbe'nin altın oluğu, Haceriesvet'i koruyan örtü, Tevbe kapısı'nın (Bab-ı tevbe) bir kanadı, halife Ali ve öteki din büyüklerine ait oldukları öne sürülen kılıç, ok, yay vb. eşya da eklendi. Bütün bu eşyanın gerçekten ilgili kişilerin olup olmadığı kanıtlanmamıştır.

Yavuz Sultan Selim'in Mısır'ı osmanlı topraklarına katarak hilafeti üstlenmesinden (1517) sonra Kutsal emanetler İstanbul'a getirilerek Topkapı sarayı'nın Hırkai saadet dairesi diye anılan özel bölümünde koruma altına alındı. Osmanlı hanedanının son bulmasından sonra Kutsal ema-

Lauros-Giraudon

Kutsal aşk ve Dindışı aşk
Tiziano'nun tablosu
Borghese galerisi, Roma

netler Suudi Arabistan tarafından istendiyse de bu istek kabul edilmedi.

Kutsal aile *(Die heilige Familie).* Marx ve Engels'in yapıtı (1845). Başlangıçta iki düşünür bu kitaba: *Eleştirel eleştirinin eleştirisi. Bruno Bauer ve hempalarına karşı* (Kritik* der kritischen Kritik. Gegen Bruno Bauer und Consorten) adını vermek niyetindeydiler. Bu ilk ad, yapıtın altbaşlığı olarak muhafaza edildi. Kitap, F. Engels ve K. Marx olarak iki yazar adıyla yayımlandı. Adların sırası, *Umrisse zu einer Kritik der National Ökonomie* (Ekonomipolitik üstüne bir eleştiri taslağı) [şubat 1844] başlıklı yazısından ötürü yeni dostuna verdiği değeri belirtmek amacıyla, K. Marx tarafından saptanmıştı; çünkü bu yazı, Marx'a göre, politik iktisadın derinlemesine yapılmış ilk eleştirisini oluşturuyordu ve onun kendi araştırmalarına yeni bir yön kazandırmıştı. *Kutsal aile,* Marx'ın bütün yapıtlarının eleştirel çıkış noktasını oluşturur. Gerçekten de Engels, genç hegelcilerin defterini dürmek için yapılması zorunlu bir tartışma olarak gördüğü bu metnin yazılışına pek az bir katkıda bulunmuştur. Marx, mutlakıyetçi prusya yönetimine karşı somut olarak mücadele etmeyenlere yöneltiği bu eleştiride, benlik bilincinin tarihe yargıçlık ettiğini ve onu meydana getirdiğini, "kitle" denen şeyin ise güçsüz ve sefil bir varlık olduğunu ileri süren B. Bauer'in bu tezine taban tabana karşıt bir görüşü savunarak, Feuerbach'ın felsefesini över. Ayrıca fransız materyalizmini incelemeye başlar ve Bauer'in kitle kuramına karşı, o dönemde doğrudan doğruya ilişkiye girdiği paris proletaryasının rolü üzerinde durur.

Kutsal aşk ve Dindışı aşk, Tiziano'nun gençlik döneminde yaptığı bir tabloya 1700'e doğr. verilen ad; bu tabloya daha önce *Süslü güzellik ve Yalın güzellik* deniyordu (1515-16'ya doğr.; 1,18 × 2,79 m; Borghese galerisi, Roma). Resim, yeniplatonculuğun iki tür aşk düşüncesini yansıtır.

Kutsal birlik, Fransa kralı Charles VIII'e karşı papa Alexander VI tarafından Venedik, Aragón, Romalılar'ın kralı ve Ludovico Il Moro arasında kurulan ittifak. Birlik Charles VIII'i Fornovo'dan (temmuz 1495) sonra Fransa'ya dönmek zorunda bıraktı. Napoli ve Kilise devletleri'ndeki garnizonlarıya Gonzalo de Córdoba'ya teslim oldu (1496).

Kutsal birlik, Kıbrıs'ın Türkler tarafından alınmasından (1570) sonra papalar tarafından Türkler'e karşı oluşturulan birlik. Papa Pius V, Türkler'e karşı bir ittifak kurabilmek için 1565'te çalışmaya başlamıştı. Kıbrıs'ın işgali bu birliğin oluşmasını hızlandırdı. Pius V, İspanya kralı Felipe II'ye yazdığı mektupta, hıristiyan dünyasında Türkler'e karşı tek başına direnebilecek bir hükümdar bulunmadığını, ancak bütün hıristiyan hükümdarların güçlerini birleştirebilmeleri durumunda Türkler'le baş edilebileceğine inandığını, Osmanlılar'ın azamet ve gururunu yıkmak için hıristiyan hükümdarlarının birleşmesi gerektiğini yazdı (8 mart 1570). Papanın çağrısına yalnız İspanya ve Venedik hükümdarları olumlu yanıt verdiler. 25 mayıs 1571'de üçlü ittifak kuruldu. Osmanlılar'a karşı oluşturulan bu on ikinci batılı ittifakının amacı, İspanya, Venedik ve Papalık'ın Osmanlılar'a savaş açarak onların hıristiyanlardan ele geçirdikleri yerlerin hepsini, bu arada Tunus, Cezayir ve Trablus (Libya) kalelerini geri almaktı. Birliğin başkomutanlığına Karl V'in gayri meşru oğlu Don Juan atandı. Birlik donanması İnebahtı'da (Lepanto) osmanlı donanmasını yendi (ekim 1571). 1664'te papa Aleksander VII'nin girişimiyle birlik yeniden canlandırıldı. Papanın çağrısıyla bir araya gelen İspanya, Fransa ve Alman orduları, Sankt Gotthard'da osmanlı ordusunu yendiler (1 ağustos 1664). 1683'te Türkler'in Viyana'yı kuşatması üzerine papa İnnocentius XI, imparator Leopold'a para yardımı yaptı. Onun yardımıyla oluşturulan Avusturya ve Polonya ittifakına 1684'te Venedik de katıldı. Birlik Karlofça antlaşması'nın (1699) yapılmasıyla sona erdi.

Kutsal birlik, 1511'de papa Julius II tarafından Venedik'e karşı (Cambrai* birliği) kurulan birlik. Louis XII, İspanya kralı ve Maximilian I'in katılmasıyla oluşan birlik daha sonra Fransızlar'ın Agnadello zaferi (mayıs 1509) ve Julius II'nin Venedikliler ile barışmasıyla (şubat 1510) İngiltere'nin ve İsviçreliler'in de desteğini alarak (ekim 1511) Louis XII'nin karşısında yer aldı. Ravenna zaferine rağmen (nisan 1512) Fransızlar İtalya'yı terk etmek zorunda kaldılar.

Kutsal Birmanya kedisi, uzun tüylü, sarılı krem rengi postlu, açık mavi gözlü, maskeli kedi ırkı. (Bacakları ve kuyruğu koyu kahverengidir. Beyaz ayakları eldiven giymiş izlenimi bırakır.)

KUTSAL DAĞ, lat. **mons Sacer.** Esk. Rom. Antik Roma yakınlarında Anio kıyısında, 37 m yüksekliğinde tepe. İ.Ö. 494'te Roma ordusu, açlığı ve borçları protesto etmek için buraya çekildi; halksa patriciatus'a karşı çıkma tehdidiyle Aventino'ya yerleşti.

KUTSAL DOĞAN a. Doğu Avrupa ve Yakındoğu'da yaşayan, göçmen doğana benzeyen ama daha açık renk tüylü ve daha küçük bedenli yırtıcıkuş. (Doğanla kuş avlayanların çok beğendiği bir türdür. Küçük kemiriciler ve kuşlarla beslenir. Bil. a. *Falco cherrug; Falconidae* familyası.)

Kutsal eş, Eski Mısır'da Amon'un "karısı"; Yeni İmparatorluk döneminde, hanedanı sürdürmek için tanrıyla birleştiği kabul edilen kraliçenin kendisi. Osorkon III* döneminden başlayarak, kralın kızlarından biri Amon'a eş olarak adandı *(Şepenupet*, Amenardis*);* bunlar, kendilerinden sonra geleni evlat edinirdi. Özellikle Etyopya egemenliği sırasında (XXV. hanedan), bu prensesler Teb'de göz ardı edilemeyecek bir manevi güç kazandılar; firavunlarınkilere benzer unvanlar taşıdılar, krallara özgü ayrıcalıklardan yararlandılar.

Kutsal hazine madalyası, japon şövalyelik madalyası. Sivil ve askeri alanda olağanüstü başarıları ödüllendirmek için ihdas edildi. 8 sınıf. Sarı şeritli açık mavi kurdele.

Kutsal Kabir ya da **İsa Mezarı,** Kudüs'te bulunan bir hıristiyanlık anıtına verilen ad. İmparator Constantinus 326/327 ve 335 yılları arasında Hz. İsa'nın Golgotha tepesinde bulunan mezarı üstüne dev bir anıt inşa ettirdi. Mimarları, aynı eksen boyunca, birbirinden bağımsız bir dizi yapı sıraladılar. Yapılar, Diriliş mezarını barındıran, tribünlü bir rotonda, bir bazilika ve biri bazilika ile rotonda arasında bulunan, diğeri dışarıda inşa edilmiş revaklarla çevrili iki avludan oluşuyordu. Tüm hıristiyanlık âlemince kutsal sayılan bu yapılar, fatımi halifesi el-Hakim tarafından 1009'da yıktırıldı. 1030-1048 yılları arasında Bizans imparatoru, müslüman hükümdarların iznini alarak rotondayı ve iç atriumu onarttı; iç atriuma Kutsal avlu adı verildi, ancak olağanüstü güzellikteki bazilika yok olup gitti. XII. yy.'da Haçlılar, Kutsal avlu'yu roman üslubunda bir kilise haline getirip rotonda ile birleştirdiler ve rotonda anıtsal boyutlarda bir karşı-absidaya dönüştü. Yörenin Haçlılar'ca fethinin 50. yıldönümü olan 15 temmuz 1149 tarihinde kutsanan roman üslubundaki kilise, deambulatoriumlu bir koroyeri, ona açılan üç ışınlı capella ve tribünlü bir çaprazsahından oluşmaktaydı. Çaprazsahnın güney kanadı, Calvarium capellası'nı çevreleyecek biçimde inşa edilmişti. Bugün de, Kutsal Kabir'e Santiago de Compostela'da bulunan Puerta de Las Platerias girişinin çifte kapısını andıran bir kapıdan girilmektedir. 1808'de, yıkılmaya yüz tutan yapı bir de yangın görerek yok olma tehlikesiyle karşılaşınca genel bir restorasyondan geçirildi. Latin katolikler, ortodoks Yunanlılar, Ermeniler ve Kıptiler Kutsal Kabir'i paylaşır ve burada ayinler düzenlerler.

KUTSAL KİTAP a. **1.** Yahudi ve hıristiyan dinleri için kutsal olan metinlerin tümü. (Bu anlamda büyük harfle yazılır.) [Bk. *ansikl.* böl.] **—2.** Bu metinleri içeren kitap.

—ANSİKL. Hıristiyanlar, kutsal metinlerin tümünü Eski Ahit ve Yeni Ahit olarak ikiye ayırırlar. Ahit terimi burada "antlaşma", "muahede", "ittifak" anlamına gelir. *Eski Ahit* ya da Eski İttifak, Tanrı'nın (Yehova) yahudi kavmiyle yaptığı ittifakı oluşturan tüm metinleri içerir. *Yeni Ahit* ise, İsa ile Tanrı arasında kurulan ittifakla ilgili metinlerden oluşur. Eski ve Yeni Ahit düşüncesine ilk kez aziz Paulus'un yazılarında rastlanır. Daha sonra Kilise Babaları'nca da benimsenen bu düşünce, kutsal metinlere uygulanmıştır.

Kutsal Kitap, örneğin Kuran gibi tek bir kitaptan oluşmayıp, farklı tarih dönemlerinde farklı yazarlar tarafından kaleme alınmış bir kitaplar derlemesidir. Yahudiler'e göre bu kitaplar 39 tanedir. Protestanlar Eski Ahit'in 39 kitaptan oluştuğunu kabul ederler. Yunanca Ebdomekonta çevirisine eklenen kitapları da kanunlarına almış olan katoliklerse 45 kitap kabul ederler. Yeni Ahit'e gelince, bu, çeşitli hıristiyan mezheplerince genellikle 27 kitap olarak kabul edilir.

Eski Ahit kitaplarının büyük bölümü ibranice yazılmıştır. Yalnız Ezra kitabının bazı parçaları (2 bölüm) ile Danyal'ın yarısı aramca kaleme alınmıştır. Yeni Ahit'in diliyse yunancadır. Eski Ahit'te, Hikmet kitabı ile II. Makabiler kitabının da aslı yunancadır.

Kutsal Kitap, Musa ile birlikte, İ.Ö. XIII. yy.'da çölde doğdu, sonra Filistin'e geçerek burada kavmin ve dinin gelişme temposuna paralel bir gelişme gösterdi ve onun tarihsel seyrini dile getirdi. Yüzyıllar boyunca sözlü aktarım temel nitelikli bir rol oynadı. Davut dönemine gelinceye kadar israil edebiyatının, tümüyle sözlü, geleneğe dayanan bir edebiyat olduğunu söyleyebiliriz. Yalnız, fetih döneminin bazı kahramanlık şiirleriyle Hâkimler* döneminin sonuna ait yasa metinleri bunun dışındadır. Kaldı ki, bunlar da daha sonraki yazıcılar tarafından rötuş edilmiş olarak bize ulaşmıştır. Büyük tarihi ve peygamberane metinler krallık döneminde (İ.Ö. XI.

öğüt verici resimlerle süslü bir *Kutsal Kitap*'ta (1250'ye doğr.) Eski Ahit'ten simgesel sahneler
Bibliothèque nationale Paris

KUTSAL KİTAP

Yeni Ahit

anlatı metinleri	İNCİLLER aziz Matta'ya göre aziz Markos'a göre aziz Luka'ya göre aziz Yuhanna'ya göre RESULLERİN İŞLERİ
öğreti metinleri	AZİZ PAULUS'UN MEKTUPLARI Romalılar'a mektup Korinthoslular'a mektuplar I ve II Galatlar'a mektup Efesliler'e mektup Philippoililer'e mektup Kolossaililer'e mektup Selanikliler'e mektuplar I ve II Timotheos'a mektuplar I ve II Titus'a mektup Philemon'a mektup İbraniler'e mektup KATOLİK MEKTUPLAR aziz Yakup'un mektubu aziz Petrus'un mektupları I ve II aziz Yuhanna'nın mektupları I, II ve III aziz Yahuda'nın mektubu
kehanet kitabı	AZİZ YUHANNA'NIN VAHYİ

Eski Ahit

Katolik Kutsal Kitap'ı

Torah	Yaradılış Çıkış Levililer Sayılar Tesniye
tarihle ilgili kitaplar	Yeşu Hâkimler Samuel I ve II Krallar I ve II Tarihler I ve II Ezra Nehemya Makabiler* I ve II
peygamberlerle ilgili kitaplar	İşaya Yeremya Mersiyeler Baruh* Ezehyel Danyal (ayrıca böl. III, 24-90 ve XIII-XIV) Hoşea Yoel Amos Abdias Yunus Mika Nahum Habakuk Tsefanya Haggay Zekeriya Malaki
şiirler ve özdeyişler	Mezmurlar Meseller Eyüp Neşideler neşidesi Vaiz Bilgelik* Vaizler kitabı* Tobiya* Yudit* Esther (ayrıca bazı ayetler) Rut

*İbrani ve Protestan Kutsal Kitapları'nda yer almaz.

-VI. yy.'lar) ortaya çıkmıştır. Sürgün boyunca ve yahudiliğin* başlarında, bir önceki dönemde doğmuş olan Torah kesin biçimini aldı; şiir ve hikmet kitaplarının da eklenmesiyle, Eski Ahit, İ.Ö. I. yy.'da tümüyle tamamlanmış oldu.

Kutsal Kitap hıristiyanları, 1815'te ingiliz çiftçi W. O'Bryan tarafından kurulan methodist topluluk. O tarihten sonra, Kanada, ABD ve Avustralya'ya da misyonerler gönderdiler.

Kutsal orman, Puvis de Chavannes'ın, edebiyat, bilim ve sanatlar konusunu işlediği, Sorbonne'un (Paris) büyük amfisini süsleyen resmi (1887-1889). Bir kutsal ormanın ağaçsız bir köşesinde, Belagat, Şiir, Felsefe, Bilim vb., Sorbonne'u simgeleyen figürün çevresinde yer alır. Lyon müzesi'nde de sanatçının Sanatlar sarayı için daha önce yapmış olduğu (1884) *Sanatları ve esin perilerini barındıran kutsal orman* adlı bir resmi bulunur.

*Sanatları ve musaları barındıran **kutsal orman** (1884) Puvis de Chavannes'ın duvar resmi Güzel sanatlar müzesi, Lyon*

KUTSAL ROMA-GERMEN İMPARATORLUĞU, alm. **Heiliges Römisches Reich Deutscher Nation,** lat. **Sacrum Romanorum İmperium Nationis Germanicae,** Büyük Otto tarafından kurulan (962), başlangıçta Germanya, İtalya ve Bourgogne'u kapsayan ve 1806'da yıkılan imparatorluğun resmi adı.

Büyük Otto'nun taç giymesinden (2 şubat 962) sonra, bu imparatorluk Batı Roma İmparatorluğu'nun mirasını resmen devralmış oluyordu; "Romanorum İmperium" terimi ancak Konrad II döneminde (XI. yy.) kullanılmaya başlandı. Friedrich I, imparatorluk unvanının *Sancta Ecclesia* karşısındaki kutsal niteliğini vurgulamak amacıyla "Sacrum İmperium" kavramını getirdiyse de (Besançon diyeti, 1157), bu terim krallık belgelerine ancak 1254'te girdi. Nihayet, "Nationis Germanicae" nitelemesi, Almanlar'ın imparatorluk üzerindeki ulusal haklarını belirtmek için XV. yy.'da kondu, ama tam anlamıyla XVII. yy'da yaygınlık kazandı.

• *Kutsal Roma İmparatorluğu.* Tek ve evrensel bir imparatorluk fikrinin kaynağı Roma olmakla birlikte, Batı Roma İmparatorluğu'nun İ.S. 476'da yıkılmasından sonra da bu fikir Batı'da yaşamaya devam etti. İmparatorluğu yeniden kurmak roma geleneğine sahip çıkmak anlamına geliyordu. Gücünün doruğuna eriştiğinde Charlemagne'ın kendini imparator ilan etmesinin, hatta Roma'da papa Leo III'ün elinden taç giymek (800) istemesinin nedeni buydu. Bununla birlikte, X. yy.'da karolenj devleti parçalandı ve ağırlığını koyacak siyasal bir otoritenin çıkmaması üzerine, papalar, papa Leo III tarafından Charlemagne'a bırakıldığı öne sürülen taht üzerinde hak iddia ettiler (siyasal augustusçuluk). Ancak, otoriteden yoksun olan bu papalar, imparatorluğa göz diken büyük italyan senyörlerinin elinde oyuncak da olmuşlardı (890-924). Geleneğe göre, imparatorluk unvanı İtalya'nın efendisi papaya ait olduğu için Germanya kralı Otto I, imparatorluk tacını giymek üzere Roma'ya gitti (962). Taç giyme törenindeki büyük şatafat, Otto I'in dünyevi iktidarı eski gücüne kavuşturmak ve devleti yeniden kurmak *(Renovatio imperii)* kararında olduğunu gösteriyordu. Büyük Constantinus'a karşı Kilise'nin koruyuculuğunu üstlenen imparator, Kilise yönetimine müdahale etmek ve kayzerpapacılığı canlandırmakla, kendini piskopos kabul etmiş oluyordu.

"İmparatorluk" ve "papalık" kavramları, Kutsal Roma İmparatorluğu'na ideal biçimini veren iki temel ("çift ağızlı iki kılıç"la simgelenir) olarak beliriyordu. Ama yönetimi büyük ölçüde piskoposların eline bırakılan imparatorluk, din işlerine de el attı ve bir yüzyıl boyunca (962-1059) imparatorlar kendilerine bağlı papaları seçtirdiler. Böylece Kilise bütünüyle devletin hizmetine girmiş oldu.

İmparatorun otoritesi Germanya ve İtalya'daki krallıklar ile onlara bağlı olan topraklara (Lorraine düklüğü, Doğu Fransa markaları, Aziz Petrus ülkeleri), 1032'den itibaren de Bourgogne krallığı'na kadar genişledi. İmparatorluk en parlak dönemini Heinrich III'ün zamanında (1039-1056) yaşadı; o sırada imparatorluğun sınırları B.'da Escaut, Meuse, Saône ve Rhône'a, G.'de Napoli krallığı'na, D.'da ise, imparatorluğun üstünlüğünü kabul eden Polonya ve Macaristan krallıklarına kadar uzanıyordu. Ama Nicolaus II (1059-1061) ve Gregorius VII (1073-1085) gibi enerjik papaların seçilmesi Papalık'ı imparatorun vesayetinden kurtardı. Bundan sonra iki otorite, imparatorluğu hem saygınlık, hem güç bakımından zayıf düşüren (Büyük* fetret [1250-1273]) bir üstünlük mücadelesine giriştiler (Rahipleri* atama kavgası [1059-1122], Kilise ile imparatorluğun mücadelesi [1154-1250]). Güney'deki topraklarını kaybeden imparatorluk (İtalya, 1254'ten sonra; Dauphiné, 1349'da fiilen, 1378'de resmen; İsviçre kantonları, 1499'da fiilen, 1648'de resmen) giderek Germanya İmparatorluğu'yla sınırlı kaldı.

• *İmparatorluğun yapısı.* Oldukça karmaşık temeller üzerine kurulan Kutsal İmparatorluk, hiçbir zaman merkezi bir monarşi biçiminde örgütlenmeyi başaramadı. Kuramsal olarak imparator hıristiyanlığın koruyucusu, düzenin ve barışın savunucusu ve Batı'daki tüm hükümdarların efendisiydi. Ama elindeki kaynaklar kısıtlıydı; metbularından gelen sınırlı katkılarla (şatolar, manastırlar, imparatorluğa bağlı kent ve köyler) yetinmek zorundaydı. Parasız ve sermayesiz bir hükümdar olarak, barışı korumakta da, vasallarına boyun eğdirmekte de yetersiz kalıyordu. Bu yüzden imparatorlar güçlerini her zaman, kimi kez yabancı topraklarda bulunan (Friedrich II'nin Sicilya'da) kendi mülklerinden alıyorlardı. İtalya'daki siyasetleri yüzünden elleri kolları bağlı kalan imparatorlar, Kilise' ye mensup ya da laik senyörlere fiilen hükmetme hakkını vermek zorunda kaldılar; Friedrich II bu durumu yasallaştırdıysa da (1220 tarihli imparatorluk tahsisleri; Heinrich VII'nin 1231'de Worms diyeti'nde kabul ettiği *In favorem principum* tahsisi), özgür kentler buna karşı çıktılar. İmparatorun doğrudan metbuları, kralı seçmek ya da imparatorluğu ilgilendiren sorunları görüşmek üzere siyasal kurullarda ya da diyet*lerde *(Reichstage)* bir araya geliyorlardı (1024'ten itibaren); imparatorluk kentleri daha sonra bu kurumlarda temsil edilecekti. Karl IV, Altın mühürlü fermanla (1356), yedi Seçici Prens'ten meydana gelen bir kurul oluşturarak, onları iktidarın gerçek sahipleri durumuna getirdi; bununla birlikte imparatorlar, 1452'ye kadar (Friedrich III), papanın elinden taç giymek için Roma'ya gitmeye devam ettiler. İlk kez Maximilian I, papa Julius II'nin de onayıyla, "İmperator electus" unvanını aldı (1508).

• *Germen İmparatorluğu.* Böylece, daha XIII. yy.'da hissedilmeye başlanan, imparatorluk ile Kilise arasındaki kopukluk kesinleşiyordu; imparatorluk Alpler'in K.'inde örgütlenmeye çalıştı. Ancak, Maximilian I'in Worms diyeti'ndeki (1495) reform girişimleri tam sonuç vermedi (sürekli barış, kraldan bağımsız bir yüksek adalet mahkemesinin ya da Reichskammergericht'in kurulması). Augsburg diyeti'yle (1555), Avusturya'ya özgü bir kurum olan Hofrat, imparatora bağlı bir adalet divanı, yani Reichshofrat haline geldi. Bu kurum, imparatorun seçilmesinden sonra imparatorluk adına yetki sahibi oluyor ve imparatorun verasetini garantiye almak amacıyla, imparatorun oğlunu "Romalılar'ın kralı" seçtiriyordu. Ama, hem evrensel bir monarşi kurma yolunda son bir girişime, hem de Kutsal İmparatorluk'ta simgelenen hıristiyan birliğini olanaksızlaştıran Reform hareketinin başarısına sahne olan Karl V'in saltanat döneminden (1519 -1556) sonra, bütün bu unvanların ancak simgesel bir değeri kaldı ve Ferdinand II' nin Regensburg diyeti'nde (1630) imparatorluğu yeniden güçlendirme çabaları boşa çıktı. Westfalen antlaşmaları, imparatorluğu tam bir siyasal aldatmaca haline getirdi (1648). Bazı prensler topraklarını imparatorluk sınırlarının ötesine kadar genişlettiler: Saksonya, Brandenburg ve Hannover Seçicileri, sırasıyla Polonya (1697), Prusya (1701) ve İngiltere (1714) kralı oldular. İmparatora gelince, o daha çok Avusturya monarşisinin hükümdarıydı. İmparatorluk siyasal anlamda var olmaktan çıktı ve Bonaparte'ın denetiminde siyasal yapıyı sadeleştirmeye çalışan Regensburg diyeti'nin (1803) kararından hemen sonra, Franz II Avusturya imparatoru unvanını aldı (1804) ve Almanya İmparatorluğu tahtından feragat etti. (6 ağustos 1806).

Kutsal savaşlar. Antik. Amphiktyonların, Delphoi tapınağı'nın haklarını savunmak için açtıkları savaşlar. Aslında bunlar, Fokisliler ile onlara düşman halklar (özellikle Thebailiier ve Tesalyalılar) tarafından desteklenen rahipler arasında Apollon tapınağı'na egemen olmak için yapılan mücadelelerdir. *Birinci kutsal savaş*'ta Tesalyalı Aleuadai sülalesi, Atina ve Sikyon'un yardımıyla, kutsal kenti Krissa'nın (bir Fokis kenti) vesayetinden kurtardılar. Krissa, İ.Ö. 590'da yerle bir edildi. *İkinci kutsal savaş*'ta (İ.Ö. 448-447), tapınağı ele geçiren Fokisliler, Spartalılar tarafından buradan atıldılarsa da, Perikles onları tekrar eski yerlerine yerleştirdi. *Üçüncü kutsal savaş* (İ.Ö 356-346), Thebailiier ve Tesalyalılar tarafından kışkırtılan amphiktyonların, Sparta ve Atina'ya bağlı Fokisliler'i dinsizlikle suçlamalarından doğdu. Fokisliler komşu halklara kafa tuttular. Fokisliler'in, Tesalya' ya müdahale etmeleri, Makedonyalı Philippos II'nin, Atina ile yaptığı barış görüşmelerinden yararlanarak, Fokis'i ele geçirmesine (346) yol açtı. Amphiktyonlar, Fokis'in meclisteki iki sandalyesini Philippos'a devrettiler, dine karşı suç işleyenlerle bunların suç ortaklarını sürdüler; Fokis kentleri yerle bir edildi ve buralarda oturanlar 50 haneyi geçmeyen köyler halinde dağıtıldı; bunlar ayrıca tanrıdan çalınan 10 000 talantonu geri ödemeye başladılar. Amphiktyonların Amphissa'ya karşı yapılmasını istedikleri sefer bir *dördüncü kutsal savaş* sayılabilir. Eylül 339'da Philippos'un komutasında başlayan bu sefer, Makedonya kralına, denizde kendisine kafa tutan Atinalılar'ı karadan vurmak olanağını sağladı.

Kutsal taç *(Szent Korona)*, Macaristan krallığı'nın eski amblemi. Taç, 1000 yılında papa Silvester II'nin, Árpád sülalesinin ilk kralı İstvan'a gönderdiği bir üst parçadan ve Bizans imparatoru Mikhael VII Dukas'ın kral Géza I'e gönderdiği bir alt parçadan oluşur. Kutsal taç'a gerçek bir kişi muamelesi yapılmıştır; görevlileri, mülkleri ve muhafızları vardı. Bugün Amerikalılar'ın elinde bulunmaktadır.

Kutsal yerler, Makamat-ı mukaddese de denir, Filistin'de İsa'nın anısına bağlı yerler ve ibadethaneler. Bu yerlere hac ziyaretleri IV. yy.'dan başlayarak gelişti. Filistin'i egemenlikleri altına alan Araplar (637) hıristiyan hacılara hoşgörülü davrandılar. Bağdat halifesiyle iyi ilişkiler içinde bulunan Charlemagne, Kudüs patriğinden Kutsal kabir'in ve sitenin anahtarını aldı (800). Kutsal yerler'in müslümanların elinden alınması için düzenlenen Birinci haçlı seferi (1095-1099) ve bunu izleyen yedi sefer sırasında Kudüs zaman zaman hıristiyanların eline geçti; Latin krallığı'nın başkenti oldu. (→ KUDÜS.) Doğu ayin usulüne bağlı patriğin yerini bu dönemlerde bir latin patrik aldı. Selahattin Eyyubi, kente egemen oldu ve hıristiyanlara hac serbestliği tanıdı (1192). Friedrich II, diplomatik yollardan Kudüs'ü aldı (1229). 1244'te Kudüs yeniden müslümanların eline geçti. Papalar, Kutsal yerler'in muhafazasını fransisken rahiplerinden oluşan özel bir kuruluşa verdiler. Ancak Latinler'le doğulu keşişler arasında anlaşmazlık çıktı. Osmanlılar, 1604 kapitülasyonlarıyla Kutsal yerler'in korunmasını, fiilen, latin keşişlerin tekeline bıraktılar. Hatta Fransa, 1673'te, Osmanlı İmparatorluğu'nda oturan bütün yabancıları koruma hakkını elde etti. Fransa'nın bu ayrıcalıklı durumu 1740'ta daha da pekiştirildi. 1774 Küçük Kaynarca antlaşması'ndan sonra Rusları da Osmanlı İmparatorluğu'nun ortodoks uyruklularıyla ilgilenmeye başladılar. Küçük Kaynarca antlaşması'na, Osmanlı devletinin ortodoks uyrukluları koruma yükümlülüğü olduğunu eklediler. Rusya'nın desteklediği ortodokslarla katolikler arasında 1843'ten sonra anlaşmazlıklar baş gösterdi. 1848'de Fransa Cumhurbaşkanı seçilen Louis Napoléon katolik fransız halkının desteğini sağlamak için Kutsal yerler' le ilgilenmeye başladı. 1740'ta genişletilen hakların, daha sonra daraltıldığını ileri sürdü. Babıâli, aralık 1850'de verdiği yanıtta, hangi kutsal yerin hangi mezhebin tasarrufunda olacağının, katolik ve ortodoksların da katılacağı bir karma komisyonla kararlaştırılacağını bildirdi. Bu komisyonun alacağı kararların katolikler lehine olacağından kuşkulanan Rusya 25 ekim 1851'de verdiği bir notayla durumun korunmasını istedi. Bu notaya da Fransa karşı çıktı. İki devlet Kutsal yerler'de katolik ve ortodoksların haklarının genişletilmesi için mücadeleye giriştiler. Sorun giderek uluslararası bir bunalıma dönüştü ve Kırım* savaşı ile sonuçlandı. Savaşı kaybeden Rusya (1856), Kutsal yerler konusunu bir daha gündeme getirmedi. Birinci Dünya savaşı sırasında Kutsal yerler ingiliz ordusu tarafından işgal edildi (1917). Savaş sonrası Filistin'de musevi nüfusu arttı. 1948'de ingiliz egemenliği sona erince Kudüs İsrail ve Ürdün arasında paylaşıldı. 4 nisan 1950'de Kutsal yerler'e uluslararası bir statü verilmesi, BM'de oylanıp kabul edildi. Ancak İsrail'le Ürdün arasında işbirliği sağlanamadığından bu düzen uygulanamadı. 1967 savaşı'ndan sonra tüm Kutsal yerler İsrail egemenliğine geçti.

KUTSALLAŞMAK gçz. f. Kutsal duruma gelmek; kutsal bir nitelik kazanmak.

◆ **kutsallaştırmak** ettirg. f. Kutsal duruma gelmesini sağlamak.

Larousse

Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu Büyük Otto 23 eylül 951'de Pavia'da İtalya kralı ilan edildikten sonra Berengario II'ye gücünü kabul ettirirken *Otto kronikleri*'nden resim
Jena kütüphanesi

KUTSALLAŞTIRMAK → KUTSALLAŞMAK.

KUTSALLIK a. Kutsal olduğu düşünülen bir şeyin niteliği: *Evliliğin kutsallığı.*
—Fels. Kant'a göre, aynı zamanda hem buyruk niteliği taşıyan, hem kaçınılmaz olan, hem de sonsuzca geri giden bir nokta gibi erişilmesi olanaksız olan yetkinlik gereksinimi. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. Fels. Kant şöyle yazar: "Yüce iyiliğin dünyada gerçekleşmesi, ahlak yasası tarafından belirlenebilen bir iradenin zorunlu nesnesidir. Bu iradede, niyetlerin ahlak yasasıyla *tam uygunluğu*, yüce iyiliğin en yüksek gerçekleşme koşuludur. Öyleyse, bu iradenin de, onun nesnesinin de olanaklı olması gerekir, çünkü bu iradenin varlığı, nesnesinin yüceltilmesini de içerir. İmdi, iradenin ahlak yasasına tam uygunluğu, *kutsallık*'tır, yani duyulur dünyada hiçbir akıl sahibi varlığın, yaşamının hiçbir anında gerçekleştiremeyeceği bir yetkinliktir. Ama yine de, pratik alanda bir zorunluluk olarak gerçekleştirilmesi istendiğine göre, kutsallık ancak *sonsuzca bir ilerleme* içinde gerçekleşebilir ve salt pratik aklın ilkelerine göre, onun, irademizin gerçek nesnesi olarak, pratik alanda sürekli bir ilerleme içinde olduğunu kabul etmemiz bir zorunluktur". (*Pratik aklın eleştirisi* [Kritik der praktischen Vernunft], 1, 2, 2).

KUTSAMA a. Tanrıbil. Bir kimseye kutsallık vermek için yapılan dinsel tören; takdis.
—İkonogr. Van der Weyden, Anvers mü-

zesi'ndeki bir üçkanatlıda, çarmıha gerilmiş İsa figürünün çevresinde, aynı kilisenin değişik capellalarında yapılan yedi kutsamayı betimledi. Poussin, iki *Kutsama* dizisi gerçekleştirdi; bunlardan biri 1637-1640'a doğru Cassiano Dal Pozzo için (özel kol. ve National Gallery [Washington]), diğeriyse 1644-1648 arasında Fréart de Chantelou için (özel kol., National Gallery'ye [Edinburgh] emanet edilmiştir) yapılmıştır. Ayrıca, Floransa'daki Campanile'de de Alberto Arnoldi (?) tarafından gerçekleştirilmiş *Kutsama* kabartmaları bulunur.

KUTSAMAK g. f. **1.** *Bir kimseyi, bir şeyi kutsamak,* onu kutsal kılmak; takdis etmek. **—2.** Ed. *Bir şeyi (soyut) kutsamak,* ona kutsal, yüce bir özellik vermek, onu her şeyden üstün tutmak.

KUTSCH a. (mucidin adı *Kutsch*'tan). Haritc. Genellikle kesiti üçgen biçiminde olan, birçok ölçeğe karşılık gelen pek çok derecelendirmesi bulunan ve haritalarda uzaklıkları ölçmeye yarayan cetvel. (Eşanl. ÖLÇEKLİ CETVEL.)

KUTSİ sıf. (ar. *ḳuds* ve *-ī*'den *ḳudsī*). *Esk.* **1.** Kutsal: *"Seçmiş İstanbul'un ufkunda bu kudsi tepeyi"* (Y. K. Beyatlı). **—2.** Allah'la ilgili, Allah'a ait; ilahi: *Âlem-i kudsi* (melekler âlemi).
—İsl. *Kutsi hadis* → HADİS*İ KUTSİ.

KUTSİYAT çoğl. a. (ar. *ḳudsī* 'nin çoğl. *ḳudsiyyāt*). *Esk.* Kutsal olan şeyler, Tanrısal âlemle ilgili şeyler.

KUTSİYE sıf. (ar. *ḳudsī*'nin dişl. *ḳudsiyye*). *Esk.* Kutsal, ilahi: *Kuvve-i kudsiye* (ilahi güç).

KUTSİYET a. (ar. *ḳuds* ve *-iyyet*'ten *ḳudsiyyet*). *Esk.* **1.** Kutsallık, azizlik. **—2.** Arınmışlık, temizlik.

KUTSUZ sıf. **1.** Uğursuz. **—2.** Mutsuz, bahtsız.

KUTSUZLUK a. **1.** Uğursuzluk. **—2.** Mutsuzluk, bahtsızlık.

KUTTA çoğl. a. (ar. *ḳāṭi'*'nin çoğl. *ḳuṭṭā'*). *Esk.* **1.** Kesenler, ayıranlar. **—2.** *Kutta-yı tarik* ya da *kutta-üt-tarik,* yol kesenler, eşkıyalar, haydutlar.

KUTTER (Joseph), lüksemburglu ressam (Lüksemburg 1894 - ay. y. 1941). Strasbourg ve Münih'te öğrenim gördü; ciddi, yalın, hatta patetik bir anlatımcılığı benimsedi (natürmortlar; manzaralar; figürler [özellikle de 1936-1938'e doğr. soytarı figürleri]).

KUTTNER (Henry), amerikalı yazar (Los Angeles 1914 - ay. y. 1958). 1936'dan başlayarak Catherine Moore ile birlikte (1940'ta evlendiler) space operadan ya da fantastikten esinlenmiş, hafif alaylı bir hava taşıyan romanlar (*Fury,* 1950) yazdı, bu kitaplarda LEWIS PADGETT imzasını kullandı.

KUTU a. (yun. *kution*'dan). **1.** İçine türlü şeyler konulan, tahta, karton, metal ya da plastik bir maddeden yapılan, biçimi ve boyutları kullanımına ve içeriğine göre değişen, kapaklı ya da kapaksız, biçimini koruyacak sertlikte kap: *Araç gereç kutusu. Boya kutusu. Puro kutusu. Kibrit kutusu.* (Bk. *ansikl.* böl. El sant.) **—2.** *Sayı sıf. + kutu,* bir şeyin miktarını içinde bulunduğu kutu sayısıyla belirtmek için kullanılır: *Bir kutu bademşekeri. Bu duvar iki kutu daha boya ister.* **—3.** Bir tamlayanla, bir kimsede, bir şeyde ya da bir yerde, iyi ya da kötü bir özelliğin fazlalığını belirtir: *Bu çocuk akıl kutusu, en zor problemleri bile hemen çözüyor. Fesat kutusu.* **—4.** *Esk.* Tahıl ölçmede kullanılan, kilenin sekizde biri ölçüsünde teneke kap. **—5.** *Kutu gibi,* küçük ancak güzel ve yararlı anlamında kullanılır: *Kutu gibi bir evimiz var.* || *Dilek kutusu, şikâyet kutusu,* bir yerde verilen hizmetin aksayan yönlerini saptamak ya da işleyişinin daha iyi, daha düzenli vb. olmasını sağlayacak ilginç önerileri toplamak amacıyla konan mektup kutusu. || *Posta kutusu,* bir duvara gömülü ya da bir destek üzerine oturtulmuş, postalanacak şeylerin atılması için üzerinde bir açıklık bulunan, daha sonra posta servisinin adreslere ulaştıracağı nesnelerin birikim yeri; gelen mektupların konduğu özel kutu.
—Ambal. || *Karma kutu,* gövdesi kartondan ve dibi ile kapağı teneke, alüminyum, plastik, vb. gibi başka bir maddeden olan kutu. || *Katlamalı kutu* ya da *koli,* tek bir parçadan mekanik kesmeyle elde edilen, açılmış şekilde teslim edilen ve kullanılacağı zaman gerek elle, gerek mekanik olarak katlanan kutu. || *Konserve kutusu,* genellikle dairesel kesitli ve normlaştırılmış hacimli, sterilize gıda maddeleri (sebze, meyve, et, hamur işleri, balık, vb.) ya da sıvıları (bira, şarap, tatlı ya da gazlı içecekler, vb.) muhafaza etmeye özgü, özel metal kutu. || *Pencereli kutu,* içindekilerin görünebilmesi için, en az bir yüzü üzerinde saydam bir madde, genellikle selüloz asetat geçirilmiş bir açıklık bulunan kartondan kutu. || *Sarmal kutu,* birçok kat halinde sarmal olarak sarılmış kâğıt ve kartondan, genellikle silindir biçiminde hazır kutu.
—Dilbil. *Hockett kutusu,* bir cümlenin dolaysız kurucularına ayrıştırılmasını grafik olarak gösterme biçimi. (Biçimbirimden cümleye, üst düzeyde bir kurucu oluşturan terimler bir araya getirilir.)
—Elektrotekn. Bir pil ya da akümülatörün elektrotlarını ve elektrolitini içeren kap. || *Anahtar kutusu,* bir röle ya da röleler topluluğunun kaidesini ve kapağını içeren bütün.
—Eşy. *Mücevher kutusu,* mücevherlerin, özellikle de yüzüklerin saklandığı çekmeceli küçük mobilya ya da kutu.
—Foto. KASET'in eşanlamlısı. || Bir fotoğraf makinesi gövdesi (objektif dışında).
—Giy. *Kutu içi entari,* giyimde Batı etkisinin yoğunlaştığı XIX. yy. sonu - XX. yy. başında Avrupa giyimine öykünülerek yurtdışından getirtilen ya da ölçü verilerek genellikle yabancı uyruklu terzilere ısmarlanıp hazır olarak kutu içinde eve teslim edilen kadın giyim eşyası.
—Havc. Bir elektronik donanımın muhafazası. || *Kanat kutusu,* bir uçağın yapısında bulunan, eğilmeye ve burulmaya çok dayanıklı kapalı bölme. (Eşanl. KESON.) || *Kara kutu,* bir uçağa yerleştirilen ve bir kaza sırasında uçağın içinde bulunduğu koşulların bilinmesini sağlayan kaydedici aygıt.
—Hidr. pnöm. *Dolaşım kutusu,* bir değiştiricide, boruların içinde dolaşan akışkanın dağıtımını sağlayan bölüm. || *Klape kutusu,* bir klapenin içinde hareket ettiği ve oturma yüzeyinin bulunduğu eleman.
—Isıbil. *Duman kutusu,* bir kazanda, dumanların bacaya girmeden önce geçtikleri bölüm. (Eşanl. DUMAN SANDIĞI.) || *Fırın kutusu,* bir arıtma fırınında, boruları sızdırmaz bir biçimde birleştirmeye yarayan ve sökülebilir kapaklarla bunları denetlemeye ve temizlemeye olanak veren çelik rakor.
—İnş. *Kutu kiriş,* dikdörtgen kesitli, içi boş taşıyıcı öğe. || *İspanyolet kutusu,* ispanyoleti çalıştıran mekanik düzeni içeren kutu. || *Stor kutusu,* bir storun manevra organlarını içeren kasa.
—İpekböcç. İpekböceği yumurtalarının üretimi ya da alım satımı için kullanılan, yaklaşık 10 g ağırlığında, yani 20 000 ipekböceği doğuracak sayıya denk ölçü birimi.
—Metalürj. Isıl işlemde, işlenecek parçaları ve özellikle semantasyonda, seman ile semantasyon uygulanacak parçaları havasız ortamda kapatmada kullanılan sac ya da dökme demir kap. || *Maça kutusu,* döküm kalıbı için maça yapımında kullanılan, gerektiğinde sökülebilir kutu. (Hem elle, hem de püskürtme makinesiyle maça yapımında kullanılır.) || *Semantasyon kutusu,* işlenecek parçaların, yüzeysel semantasyon oluşturmak için katı semanla temas edecek biçimde yerleştirildiği, genellikle ateşe dayanıklı özel çelikten metal kap. || *Soğutma suyu kutusu,* bir fırının ya da yüksekfırının kırılgan bölümlerini soğutmaya yarayan su dolaşımlı metal zarf. || *Tav kutusu,* işlenecek parçaların, tavlama (yüzeysel karbon giderilme tehlikesi) sırasında yükseltgenmeden korunması için kapatıldığı metal kap. || *Üfleme kutusu,* fırınlarda yanma için gereken havayı tüyerlere dağıtan metal kap. || *Yatak kutusu,* hadde tezgâhlarında, yatakların oturduğu dökme demir kutu.
—Müz. *Müzik kutusu,* içinde bir melodi çalan bir mekanizmanın bulunduğu kutu ya da mobilya. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Nük. müh. *Eldiven kutusu,* radyoaktif maddelerin işlenmesi için deliklerine sızdırmaz biçimde eldivenler geçirilmiş kapalı kutu.
—Oto. *Direksiyon kutusu,* direksiyon miline bağlı redüktör mekanizmasını içeren karter-zarf. || *Vites kutusu,* vites değiştirme mekanizmasını içeren karter; bu mekanizmayı oluşturan çeşitli organların tümü.
—Oy. Bazı oyunlarda banka olan oyuncunun teker teker dağıttığı kâğıtların konulduğu kutu; kutunun içinde bulunan kâğıtlar.
—Ruhbil. *Skinner kutusu,* B. F. Skinner'in, içine sıçanları koyduğu ve iç bölmesinde bir kaldıraçla bir yemlik (ya da bir su dağıtıcı alet) içeren kutu. (Kaldıracın üzerine basılması, bir miktar yiyecek ya da içeceğin gelmesini sağlıyordu. Skinner bu araçla *işlemleyici* koşullama* adını verdiği olguyu inceledi.) || *Sorun kutusu,* E. L. Thorndike'ın, kedileri içine kapattığı kutu. Thorndike bu kedileri, dışarda ödül olarak kullanılan yiyeceği bulmak üzere, kutudan çıkmak sorunuyla karşı karşıya bırakıyordu. (Sorun kutusunun kilitleri, kedinin belli bir sayıdaki deneme ve yanılmalar aracıyla kendi çıkış sorununu çözebileceği bir biçimde yapılmıştı. Thorndike, XX. yy. başında gerçekleştirdiği bu deneyim tipiyle, daha sonra araçsal adı verilen öğrenme üzerindeki araştırmaları başlatarak *etki* yasası*'nı ortaya koydu.)
—Saatç. *Saat kutusu,* içine duvar saatleri mekanizmasının yerleştirildiği ahşap mobilya.
—Siber. *Kara kutu,* iç yapı ve çalışma biçimi bilinmeyen ve ancak kendisine uygulanan uyarmalara yanıt olarak verdiği dış davranışıyla tanınan sistem ya da bileşen.
—ANSİKL. El sant. Kutu, eski çağlardan beri içine çeşitli şeyler koymak üzere kullanılan bir ev eşyası olmuş, genellikle göz önünde bulunduğundan biçim ve bezemesine özen gösterilmiştir. Enfiye, tütün, sigara, sakız, şeker, macun, dikiş malzemesi, afyon, kalem, mücevher vb.'nin konduğu kutular genellikle tahta, maden, mukavva ya da herhangi bir sert maddeden yapılır. Ahşap kutu yapımında abanoz, sandal, ceviz vb. ağaçlar yeğlenir. Altın, gümüş, pirinç vb. madenler yanında fildişi, yeşim taşı, kemik, bağa vb. malzemeden yapılanları da vardır. Kare, dikdörtgen, altıgen, silindir vb. biçimlerde yapılan kutuların üzerinin bezenmesi ayrı bir ustalık işidir. Özellikle geçmiş dönemlere ait kutular arasında bezeme tekniği ve bezemede kullanılan taşların değeriyle ünlü olanlar vardır. Savat, telkâri, oyma, kakma, kutuların bezenmesinde kullanılan tekniklerin başlıcalarıdır. Bunların üzerine sedef, inci, yakut, zümrüt vb. ile değişik süslemeler yapılmıştır. İnce bir teknikle yapılmış ve bezenmiş kutuların çeşitli müzelerde değerli örnekleri vardır.

Bugün Atina Benaki müzesi'nde bulunan, Atabekler dönemine ait 1220 tarihli kutu, islam maden sanatının musullu bir ustanın imzasını taşıyan ilk örneklerinden olması nedeniyle önemlidir. Musullu İsmail bin Vard tarafından yapılan kutu, pirinçten, oval formda ve kapaklıdır. Üzeri kakma tekniğiyle bezenmiştir. Londra British Museum'da bulunan silindir biçimli Hen-

derson* kutusu da XIII. yy.'a ait ilginç kutu örneklerindendir. Bugün Londra'daki Victoria and Albert Museum'da bulunan kakma tekniğiyle bezeli pirinç silindir kutu da XIII. yy. islam maden sanatının dikkate değer örneklerindendir.

Bugün Hacıbektaş müzesi'nde bulunan ve XII. yy. sonlarına tarihlenen dökme pirinçten kapaklı yuvarlak kutu, selçuklu maden sanatının özelliklerini taşır. Alt kısmı kazıma, kapağıysa kakma tekniğiyle bezenmiştir.

İstanbul'daki Topkapı sarayı müzesi'nde de türk süsleme sanatının ilginç ürünlerinden sayılan değişik dönemlere ait kutu örnekleri vardır. Yavuz Sultan Selim'in ahşap üzerine abanoz kaplı ve fildişi bezemeli mücevher kutusu, aynı döneme ait yeşimli, üzeri altın yapraklar, yakut, firuze taşlı gömme çiçeklerle süslü kutu; XVI. yy. sonuna ait yeşimden yapılmış, üzeri altın, zümrüt, yakut vb. değerli taşlarla süslenmiş kapağı sürgülü kutu; XVII. yy.'ın ikinci yarısına tarihlenen siyah deri üzerine çeşitli nakışlarla bezenmiş kutu; XVII. yy.'ın ikinci yarısına ait sekizgen formlu yeşimli kutu kapağı vb. ait oldukları dönemin kuyumculuk özelliklerini yansıtan örneklerdir. Osmanlılar döneminde Edirne işi adı verilen boyalı ve laklı kutular da ünlüdür.

Bugün de kuyumculuk işi bu tür kutular yapılmakla birlikte, kullanımı oldukça azdır. Günümüzde daha çok kutunun işlevine uygun sade formlar ve boyutlar yeğlenmektedir.

—Müz. Müzik kutularının mucidi, büyük olasılıkla cenevreli saatçi Antoine Favre'dır (1734-1820). İlk müzikli kutunun 1796'ya doğru yapıldığı sanılıyor. Kutudaki melodinin seslerini, bir zemberek tarafından döndürülen silindir üzerindeki dişlerin çekerek titreştirdiği bir dizi madeni lam çıkarır. Bu mekanizma, önceleri saatlerin, tütün tabakalarının, küçük kutuların, değerli eşyaların içine yerleştirilirdi. Bunların büyük rağbet görmesi, önce Cenevre, sonra da Sainte-Croix'da yeni bir sanayinin doğmasına yol açtı. 1860'a doğru müzik kutuları, gerçek birer mobilyaya dönüştü. Bu kutuların silindiri, ayrı melodiler çalan silindirlerle değiştirilebiliyordu.

Réunion des musées nationaux

XIX. yy. başlarında Cenevre'de yapılmış altından mineli ve ötücü kuşlu küçük bir müzik kutusu
Louvre müzesi, Paris

KUTÛ çoğl. a. (ar. *ḳaṭ*'ın çoğl. *ḳuṭū*). *Esk.* Kesintiler, parçalar.
—Esk. mat. *Kutû-i mahrutiye,* koni biçimindeki parçalar ya da düzlem kesitleri.

KUTUB →KUTUP.

KUTUB ŞAH Kutbettin Ahmet (öl. 1458), Hindistan Gucerat hükümdarı (1451-1458). Muhammet Şah el-Kerim'in büyük oğlu; babasının ölümü üzerine Gucerat tahtına oturdu. Malva sultanı Mahmut Kalaç'la yaptığı savaşlarda başarılı olduğu, racput devletlerine karşı da bazı zaferler kazandığı bilinmektedir.

Kutubiyye camisi (ar. *kütüb*'den çoğl. *kütübiyyun,* kitapçılar), Marakeş (Fas) kentinin en büyük camisi; islam mağribi mimarlığının en güzel anıtlarındandır (XII. yy.). Abdülmümin tarafından yaptırılan caminin ana mekânı, mihraba koşut, kiremit çatılı on yedi sahından meydana gelir. Yanlardan dörder sahın enine planlı avlunun sağında ve solunda devam eder (cami, adını bu avlunun yanlarında bulunan kitapçı dükkânlarından almıştır). Kıble duvarına koşut uzanan geniş sahnın mihrap önünde ve yanlarda, düzgün aralıklarla yerleştirilmiş mukarnaslı beş kubbe bulunmaktadır. Sedef işlemeli minber, muvahhitler sanatının en görkemli örneklerindendir. 69 m yüksekliğindeki kare minare 1195'te el-Mansur zamanında tamamlanmıştır.

KUTUCU a. Fabrika vb. yerlerde kutulama işini yapan işçi.
—Kur. tar. *Kutucu usta,* osmanlı saray düzeninde, harem dairesinde hizmet gören kalfalardan birine verilen ad. (Kutucu ustanın görevi, sultanlarla öteki kadınların giyim kuşamları ve süslenmeleriyle ilgilenmekti. Ayrıca, haremin genel hizmetlerine bakan kutucu ustaları da vardı.)

KUTULAMA a. Kutulamak eylemi.

KUTULAMAK g. f. *Bir şeyi kutulamak,* onu kutuya koymak, kutuya yerleştirmek: *Bibloların çoğunu kutulamışlar, vitrindekilerden seçebilirsiniz.*

◆ **kutulanmak** edilg.f. Kutulamak eylemine konu olmak: *Kutulanan eşyalar.*

KUTULANMA a. Kutulanmak eylemi.

KUTULANMAK → KUTULAMAK.

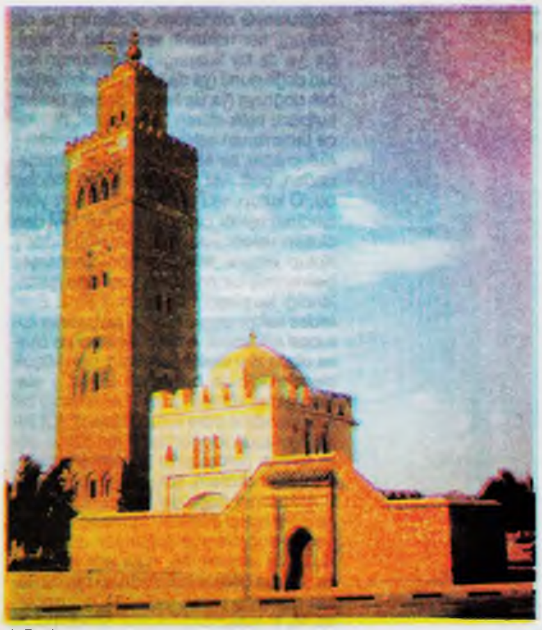
KUTUP, -tbu a. (ar. *ḳuṭb*). **1.** Gökbil. Yer yüzeyinin, Yer'in dönme ekseni üzerindeki iki noktasından her biri. (Bu noktalardan gözlemlenen başucu noktaları da gök kutbu adını alır.) [Bk. *ansikl.* böl.] **—2.** Birbiriyle karşıt olan şeylerden her biri. **—3.** Düşünce ve davranışları birbirine zıt kimselerden her biri: *Abla kardeş iki kutup, hiç geçinemezler.* **—4.** *Esk.* Bir konuda geniş bilgisi olan yetkin kimse.
—*Esk. Kutb-i amal,* amellerin kutbu; isteklerin yerine getirildiği yer. ‖ *Kutb-i devran,* osmanlı hükümdarı, halife. ‖ *Kutb-i risalet,* Hz. Muhammet. ‖ *Kutb-i ulema,* bilginlerin en büyüğü. ‖*Kutb-i zaman,* zamanın ermişlerinin başı. ‖ *Kutb-üd-din* ya da *kutb-i din,* din büyüğü, eren. ‖ *Kutb-ül-ahtab,* kutupların kutbu; ermişlerin en büyüğü. ‖ *Kutb-ül-arifin,* ariflerin, bilginlerin büyüğü.
—Biyocoğ. *Kutup bitki örtüsü,* kutup bölgelerine özgü bitki örtüsü. (Kutup bitki örtüsü, Kuzey yarıküre'de, ormanın ortalama kuzey sınırı olan kuzey kutup dairesinin [67°] ötesinde uzanır; ama bu sınır, bölgelere göre 53'üncü derece [Labrador] ile 72'nci derece [Orta Sibirya] arasında değişebilir. Güney yarıküre'de sınır, ekvatora çok daha yakındır [53°, Yeni-Zelanda; 45°, Şili; 40°, Atlas okyanusu adaları; 38°, Hint okyanusu].) [Bk. *ansikl.* böl.]
—Biyol. *Bitkisel kutup,* heterolesit yumurtalarda, hayvansal kutbun karşısında bulunan, vitellin inklüzyonlarınca zengin ve daha ağır bölge. ‖ *Hayvansal kutup,* heterolesit yumurtalarda, hemen hemen inklüzyondan yoksun olan uçlardan biri. (Bitkisel kutbun karşısındadır. Çekirdek genellikle hayvansal kutba doğru yönelir.)
—Bot. *Odunsal kutup* ya da *soymuksal kutup,* merkez silindirde ilk odun ya da ilk soymuk öğelerinin oluştuğu nokta.
—Ceb. *Bir* E *vektörel* K-*uzayının* (K, *karakteristiği 2 den farklı değişmeli cisim*), *bir* Q *ikilenik biçiminin kutupsal biçimi,* E×E üzerinde

$$S(x, y) = \frac{1}{2}[Q(x+y) - Q(x) - Q(y)]$$

ile tanımlı S bakışımlı çiftdoğrusal biçimine eşlik eden ikilenik biçim. ‖ *Bir* E *vektörel* $\mathbb{C}$-*uzayının bir* Q *ikilenik Hermite biçiminin kutupsal biçimi,* E×E üzerinde

$$S(x, y) = \frac{1}{4}[Q(x+y) - Q(x-y) + iQ(x+iy) - iQ(x-iy)]$$

ile tanımlı S özekli yarımdoğrusal biçimine eşlik eden Hermite ikilenik biçimi. ‖ *Bir* f *oransal fonksiyonunun kutbu,* $u(x)/v(x)$, *f* nin indirgenemez temsilcisi olduğuna göre $v(x)$ polinomunun *a* kökü. (*a*, *k* basamaklı bir kökse *a*, *f* nin *k* nci basamaktan bir kutbudur; şu halde *a*, *f* nin ornatılır olmayan bir elemanıdır.)
—Coğ. *Kutup bölgeleri,* kutuplara yakın bölgeler; bölge sınırı olarak, O. Nordenskjöld'den beri çoğunlukla en sıcak ay için 10°C eşsıcaklık çizgisi kabul edilir.(Ayrıca,deniz sınırı olarak, deniz buzlarının yok olduğu bölge ve kara sınırı olarak da ormanın başladığı bölge önerilmektedir.) ‖ *Soğuk kutbu,* en düşük mutlak sıcaklıkların kaydedildiği yerküre bölgesi. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Elektrotekn. UÇ'un salık verilmeyen eşanlamlısı. ‖ *Çıkıntı kutup,* bir makinenin boyunduruğu ya da gövdesi üzerinde yer alan çıkıntı halindeki kutupsal parça. ‖ *Düz kutup,* bir makinenin silindirsel çekirdeğinin dağıtılmış bir sargı içindeki akımın etkisiyle bir kutbun işlerini sağlayan bölümü.
—Esk. coğ. *Kutb-i arz,* Kuzey kutbu. ‖ *Kutb-i cenub,* Güney kutbu. ‖ *Kutb-i coğrafi,* yerkürenin iki kutbundan her biri. ‖ *Kutb-i şimali,* Kuzey kutbu.
—Esk. gökbil. *Kutb-i âlem; kutb-i sema,* ya da *kutb-i semavi,* GÖK* KUTBU'nun eşanlamlısı. ‖ *Kutb-i büruc; kutb-i felek,* Kuzey ya da Güney kutbu. ‖ *Kutb-i hakiki; kutb-i mari,* gerçek kutup. ‖ *Kutb-i izafi,* Kutupyıldızı'nın herhangi bir andaki durumuna göre belirlenmiş olan kutup noktası. ‖ *Kutb-ı semavi-i cenubi,* gökkürenin ekvatorun altında bulunan Güney kutbu. ‖ *Kutb-i semavi-i şimali,* gökkürenin ekvatorun üstünde bulunan kutbu.
—Geom. Bir π düzleminin noktalarının, kutupsal koordinatlarda işaretlerini belirlemede başlangıç alınan π nin noktası. ‖ Bir noktanın çiftkutupsal noktalarının koordinatlarının belirlendiği iki noktadan her biri. (Eşanl. ODAK.) ‖ Karşılaştırma uzayının, benzeşiklikler, homotetiler, evirtimler ya da benzerlikler gibi kimi dönüşümlerini tanımlamaya yarayan noktası. ‖ *Bir* E *kümesinin (doğru, düzlem vb.) bir* F *kümesine (konik, ikilenik vb.) göre kutbu,* E nin, F ye göre kutup doğrusu, ya da kutup düzlemi olduğu P noktası. (Böyle bir P noktası, bir doğru ya da düzlem ailesinin zarfı rolünü oynar: örneğin, bir doğrunun bir koniğe göre kutbu, bu doğrunun noktalarının kutup doğrularının zarfıdır.) ‖ *Bir hızucu eğrisinin kutbu,* bir devinimin hızucu eğrisini çizmeye yarayan işaret noktası. ‖ E_n *birim küresinin kuzey* (aynı biçimde *güney*) *kutbu,* koordinatları (0,..., 0,1) [aynı biçimde (0, ..., 0, −1)] olan nokta. ‖ *Bir* P *noktasının bir* (C) *koniğine göre kutup doğrusu,* (C) nin iki katlı noktası bulunmamak üzere, P nin (C) ye göre eşlenik noktalarının kümesi. (Bu bir doğrudur.) [Bk. *ansikl.* böl.] ‖ *Karşılıklı kutup*

J. Bottin

Marakeş'te Kutubiyye camisi XII. yy.

doğrularıyla dönüşüm, düzlemin (ya da uzayın), her noktaya, verilen bir öz koniğe (ya da bir kuadriğe) göre bunun kutup doğrusunu (ya da kutup düzlemini) ve her doğruya (ya da her düzleme), bunun kutbunu eşlik ettiren "dönüşüm". (Böylece tanımlanan eşleme birebir örtendir.) ‖ *Kutup açısı*, bir M noktasının koordinatlarından, çoğukez θ ile gösterilen ikincisi; bu, O kutup, ve $\vec{i}$'de kutup eksenini yönlendiren vektör olmak üzere $\vec{i}$ ve $\overline{OM}$ den oluşan vektör ikilisi açısının ölçüsüdür. ‖ *Kutup ekseni*, kutupsal koordinatlarıyla belirlenmiş bir noktanın, üzerinde işaretlendiği karşılaştırma ekseni. ‖ *Bir* E *Eukleides vektör uzayının bir* A *parçasının kutupsal altkümesi*, A nın *x* elemanı ne olursa olsun *x•y* skaler çarpımı 1 den küçük olacak biçimde belirlenen E nin, *y* elemanlarının kümesi. ‖ *Bir* P *noktasının bir* (Q) *ikileniğine göre kutup düzlemi*, (Q) ikikat noktasız olduğunda, P nin (Q) ya göre eşlenik noktalarının kümesi olarak elde edilen düzlem. (Bk. *ansikl.* böl.) ‖ *Bir* P *noktasının doğrusal doğru karmaşığına göre kutup düzlemi*, karmaşığın P den geçen doğrularıyla doğurulan düzlem. ‖ *Kutupsal karşıtlık*, M_0 ın bir eğriye ya da bir yüzeye göre kutup doğrusu (ya da kutup düzlemi) bir M_1 noktasından geçerse, M_1 in kutup doğrusunun (ya da kutup düzleminin) M_0 ı içerdiğini ifade eden özellik. ‖ *Kutupsal normal altı* (aynı biçimde *teğetaltı*), kutupsal denklemi $\rho = f(\theta)$ olan bir (C) eğrisi için, bu eğrinin bir M noktasında $\overline{ON} = \rho'$ (aynı biçimde $\overline{OT} = -\frac{\rho^2}{\rho'}$) sayısı, burada N (aynı biçimde T) (C) nin M deki normaliyle (aynı biçimde teğetiyle), ($\bar{O}$M) ye O dan çıkılan dikmenin kesim noktasıdır (Arkhimedes sarmalı için kutupsal normal altı, hiperbolik sarmal için teğet altı değişmezdir.

—Geom. ve Fiz. *Kutupsal vektör*, uzayın yönlenimi bilinmeksizin tanımlanabilen vektör. (Karşt. anl. EKSENEL VEKTÖR.)

—Gökbil. *Gök kutbu*, gök küresi ile Yer ekseninin iki kesişim noktasından heri biri. (Gök ekvatoru Yer'in dönme yönünde yöneldiğinden, iki gök kutbundan biri olan Kuzey kutbunda yönelim yönü, bir saat ibrelerinin yönelme yönünün tersiyle aynıdır; bunun karşıtı da Güney kutbu' dur.) ‖ Bir gökcisminin yüzeyinin, bu gökcisminin dönme ekseni üzerinde bulunan iki noktasından her biri.

—Havc. *Kutup ağı*, değişik biçimlenimler (flapların çeşitli konumları, iniş takımlarının dışarda ya da içerde oluşu vb.) için ya da Mach sayısına göre çizilmiş birçok kanat kutup eğrisi içeren grafik. ‖ *Kutup eğrisi*, *i* hücum açısı değiştiğinde, bir kanat profilinin, bir kanadın ya da bir uçağın tümünün C_z kaldırma kuvveti katsayısının değişimlerini, C_x sürüklenme katsayısına göre gösteren eğri. (Kutup eğrisi üzerinde sıfır kaldırma kuvveti açısı, minimal sürüklenme açısı, maksimal kaldırma açısı, kopma açısı ve maksimal süzülme açısı doğrudan doğruya okunabilir.)

—İkt. *Büyüme kutbu* ya da *gelişme kutbu*, iktisadi ve coğrafi ortamda belirli yeri olan başka bütünler üzerinde sürükleyici etkiler yapan hareketli birimler bütünü. (Gelişme kutbu kavramı, F. Perroux tarafından ortaya konulmuştur.)

—Jeofiz. *Kutup ışığı*, üst atmosferde elektriklenmiş parçacıklar yağdığı zaman, özellikle kuzey üst enleminde (kuzey kutup ışığı) ya da güney üst enleminde (güney kutup ışığı) görülen atmosferik ışık olayı. (Bk. *ansikl.* böl.) ‖ *Kutup ışığı kuşağı*, parçacıkların, sık sık yeğin iyonlaşma olaylarına ve özellikle de kutup ışığının ortaya çıkmasına neden olduğu yaklaşık 60° ve 70° K. ve G. jeomanyetik enlemler arasında yer alan halka biçiminde bölge. (Her kutup ışığı kuşağı, radyoelektrik dalgaların çok yeğin bir soğurulmaya uğradığı bir kutup takkesini çevreler.) ‖ *Kutup ışığı olayı*, yeğinliği manyetik çalkalanmaya bağlı olan, ancak değişik enlemlerde gözlemlenebilen zayıf atmosfer ışıldaması. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Jeofiz. ve Gezbil. *Manyetik kutup*, bir gökcisminin manyetik ekseni ile yüzeyinin arasındaki iki kesişim noktasından her biri. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Manyet. *Bir mıknatısın kutbu*, bir mıknatısın dış manyetik indükleme çizgilerinin çıktıkları (kuzey kutup) ya da girdikleri (güney kutup) bölümlerinden her biri. (Bir mıknatısın kuzey [ya da güney] kutbu, Yer'in kuzey [ya da güney] coğrafya kutbuna en yakın manyetik kutbu tarafından çekilir.)

—Mat. çözlm. Bir D bağlantılı açığının, D üzerinde meromorf olan bir fonksiyonun, tanımlı olmadığı ya da sonsuz olduğu yalıtık noktası. (Böyle bir *f* fonksiyonu, D nin her noktası dolayında analitik iki *h* ve *g* ($g \neq 0$) fonksiyonunun *h/g* oranı olarak yazılabilir; $h(z_0) \neq 0$ olduğunda, Z_0, ancak ve ancak *g* nin *n* basamaklı bir sıfırı ise, *f* nin *n* nci basamaktan bir kutbudur.)

—Metalürj. Bir kristal doğrultusunun, stereografik izdüşümdeki görüntü noktası. ‖ *Kutup şekilleri*, çokkristalli bir metale ilişkin tanelerin bir kristal doğrultusuyla tanımlanmış kutupları. (Kutup şekilleri, bir ısıl ya da mekanik işlemle yaratılmış olası ayrıcalıklı yönlenmeleri ortaya çıkarır.)

—Sesbilg. Bir ünsüzün akustik tayfta en güçlü enerjiyi içeren frekans bölgesi. (Bir ünsüz, kutuplarıyla [maksimum enerji] akustik sıfırlarının [minimum enerji] göreçe dağılımıyla nitelenir.)

—Tasav. Rical ül-gayb (gayb erenleri) diye adlandırılan ermişler topluluğunun en büyüğü. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Uz. havc. *Kutup yörüngesi*, eğimi ana cismin ekvatoral düzlemine göre 90° ya da pratikte bu değere yakın olan uydu yörüngesi. (Ana cismin kutuplarından geçen eksen, bu yörüngenin düzlemi içerisindedir.)

—ANSİKL. Biyocoğ. *Kutup bitki örtüsü*. Kutuplara gerçekten yakın bölgelerde yaşam koşulları çok serttir (çok kısa yetişme süresi [2-3 ay], ortalama sıcaklık 5-10 °C arasında, toprağın sadece yüzeyde çözülmesi, çok düşük yağışlar, toprağın azot bakımından fakir olması). Güneş ışınlarının çok eğik olması nedeniyle yaz döneminde gündüz süresinin uzunluğu kışların soğuğunu ve karanlığını dengeleyemez.

Kuzey yarıküre'de, neredeyse sadece çokyıllık bitkilerden meydana gelen çeşitli topluluklar, tundra* adı altında gruplanır; güneyden kuzeye doğru önce bodur ağaççıkların (*Betula nana*, fundagiller) bulunduğu fundalıklar ve bataklık yosunlarıyla kaplı turbalar, daha sonra çimenlikler, çayırsazı ve fıkarasaçı kaplı alçak turbalar ve nihayet daha güneyde karayosunları ve likenler. Güney yarıküre'de tundra tam oluşmamıştır, ayırtedici bitkiler çoğunlukla yastıklar şeklinde öbekler meydana getirir *(azorella)*.

—Coğ. *Soğuk kutbu*. Önceleri Sibirya'da (Oymekon: − 67,7 °C; Verhoyansk: − 60 °C) olduğu düşünülen soğuk kutbunun, aslında, hemen hemen Güney kutbu'nda bulunduğu sanılmaktadır; çünkü 1958'de, Güney kutbu'na yaklaşık yirmi kilometre kadar uzaklıkta − 92,7 °C'lık bir sıcaklık kaydedildi; Kuzey kutbu yakınlarında kaydedilen en düşük mutlak sıcaklıksa − 48,3 °C'tır. Soğuk kutbu, çok yüksek enlemlerin iklim koşullarına bağlıdır ve Antarktika'nın üstünde bulunduğu kabul edilmektedir. Hem çok düşük sıcaklıklar kaydedilen, hem de yaz mevsimlerinde önemli ısı artışları görülmeyen kutup iklimlerinde yaz mevsimi yoktur. Buna karşılık, çok sert kışlar görülmesine ve kutuplarda kaydedilenler kadar düşük sıcaklıklara rastlanmasına karşın Sibirya'nın iklimi kutup iklimi değildir. Gerçekten de, Verhoyansk-Oymekon bölgesinde, çok kısa ve serin olsa da bir yaz mevsimin bulunduğu söylenebilir: çünkü buralarda, yaz mevsiminde, sıcaklıkta yeterli bir artış görülmektedir.

—Geom. • *Bir* P *noktasının bir* $\mathcal{C}$ *çembere göre kutup doğrusu*. [PM] çaplı çemberin $\mathcal{C}$ ye dikgen olduğu M noktalarının kümesi olarak bu doğru tanımlanabilir. P, C nin merkezi ise, elde edilen doğru sonsuzdakı doğrudur; P, $\mathcal{C}$ üzerinde ise, bunun kutup doğrusu, $\mathcal{C}$ nin P deki teğetidir; P, $\mathcal{C}$ nin dışında ise, kutup doğrusu, M den çizilen teğetlerin değme noktalarından geçer, o halde gerçektir.

• *Bir* P *noktasının bir* (C) *koniğine göre kutup doğrusu*. Bu, P den çizilen teğetlerin (çakışmazlarsa iki tanedir) değme noktalarından geçen, gerçek ya da gerçek olmayan doğrudur. Bir P noktasının iki D ve D′ doğrusuna göre kutup doğrusu da tanımlanabilir; bu doğrular I de kesişirse, (D, D′, (IP), Δ) harmonik olmalıdır.

• *Bir* P *noktasının bir* (Q) *öz ikileniğine göre kutup düzlemi*, P den Q ya çizilen teğetlerin değme noktalarını içerir. Eşlenik noktalar kavramına dayanarak, bu kavram genişletilebilir ve bir noktanın, bir koniye, ikinci dereceden bir silindire ya da bir doğrusal karmaşığa göre kutup düzleminden söz edilebilir.

• *Karşılıklı kutup doğrularıyla dönüşümler*, düzlemin ya da uzayın, noktaları kendi aralarında birbirine eşlik ettiren, bilinen dönüşümleri değildir, çünkü bu dönüşümler bir noktaya bir doğruyu ya da bir düzlemi eşlik ettirirler ve bunun karşıtını yaparlar: çıkış ve varış kümeleri farklıdır.

—Jeofiz. İlk olarak 1621'de Gassendi bilimsel açıdan bir kuzey kutup ışığını tanımladı. Bir yüzyıl sonra, Halley, bu ışığın, yer manyetik alanı çizgileri boyunca kayan parçacıklardan kaynaklandığını ileri sürüyordu; Mairan kutup ışıklarının Güneş'ten çıktığına inanıyordu; bu iki varsayımın birleştirilmesiyle daha o zamandan gerçeğe oldukça yaklaşılmıştı. 1773'te Cook, bir takım güney kutup ışıklarını gözlemledi ve 1768'de Cavendisch, bu atmosfer olayının yükseltisini hesapladı. Elektronun keşfinden az sonra, 1896'da Birkeland elektriklenmiş bir demetin boş bir odada yer alan manyetikleşmiş bir kürenin kutuplarına doğru saptığını ispatlayarak kutup ışığının bir benzerini elde etmeyi başardı. XX. yy.'ın ilk yarısı boyunca, Chapman ve Ferraro yer manyetik alanının geniş bir boşluk içinde (manyetosfer) bulunduğunu ortaya koydular; Biermann gezegenlerarası uzayda, Güneş'in büyük bir hızla yayınladığı bir plazmanın varlığını öne sürdü (Güneş rüzgârı) ve Størmer jeomanyetik alanın etkisiyle elektriklenmiş parçacıkların yörüngesini inceledi. Böylece, Güneş rüzgârının manyetosferle etkileşiminin dev bir manyetohidrodinamik dinamo oluşturduğu ve kutup ışıklarının büyük ölçekli elektrik boşalma olaylarından çıktığı anlaşıldı. Uluslararası jeofizik yılında (1957-58) ışıkölçümsel ve tayfölçümsel gözlemler gelişti ve geniş açılı yüz kadar kameradan oluşan bir ağ, arktik ve antarktika bölgelerinde çalışmaya başladı. 1970'ten bu yana, kutup yörüngeli bir takım uydular (Isis, Arcad vb.) kutup ışıklarının yapısının daha da iyi kavranmasını ve kutup bölgesindeki enerji yüklü parçacıkların büyük hızının gözlemlenmesini sağladı; füzelerden püskürtülen elektronlarla yapay kutup ışıkları üretildi (Araks deneyi); son olarak, 1980'de İskandinavya'ya yerleştirilen iyonosfer sondası Eiscat, kendisine bağlı aygıtlarla (Michelson girişimölçeri, görüntü yeğinleştirici televizyon, lidar, bağdaşık radar vb.) kutup ışığı plazmasının durumunu belirginleştirmeyi, kutup etkinliğiyle atmosferin dinamik ya da ısıl tepkisini belirlemeyi ve iyonosfer-manyetosfer birleşimini incelemeye olanak verdi.

• *Yer saptama ve biçimbilim*. Kutup ışıklarının tabanı 80 ile 300 km yükselti arasında yer alır ve düşey genişlemeleri 500 km'ye ulaşabilir. Yapıları çok değişkendir: *yayınık lekeler* (ya da yayınık kutup ışıkları), manyetik meridyenin doruk noktasına vararak doğudan batıya uzanan ayrık *kutup ışığı kuşakları*, binlerce kilometre uzunluğunda *şeritler* biçiminde kuşaklar;

jeomanyetik alan çizgilerine koşut çiziklerin varlığı, onlara kıvrımlı *kumaş* ya da ışınları manyetik başucu noktasına doğru yönelen *taç* görünümünü verebilir. Uzay gözlemi, jeomanyetik kutupları çevreleyen *kutup ışığı ovali* boyunca bu değişik yapıların aynı anda var olduğunu ortaya çıkardı (gündüz tarafında yaklaşık 12°, gece tarafında 22°); yayınık kutup ışıkları daha çok ovalin dışına doğru, belirsiz kuşaklar ise içine doğru görünür.

• *Optik kutup ışığı yayınları.* Kutup ışıklarının parlaklığı genellikle Samanyolu'nunkinden düşüktür, kimi kez de dolunay'ınkini geçebilir; kuzey kutup ışıkları ise genellikle kendilerine bağlı güney kutup ışıklarından daha sönüktür; *pülsasyonlu kutup ışıkları* durumunda, parlaklık 0,05 ile 15 Hz düzeyinde bir frekansla oranlıdır. Renk algılama eşiğine varılınca, kutup ışıkları yeşilimsi ya da daha ender olarak erguvan kırmızısı, mor ya da mavi olarak görünür. Tayfgözlemsel çözümleme atmosfer bileşenlerinin uyarılmasıyla oluşan atom çizgilerini ve karakteristik molekül kuşaklarını ortaya çıkarır; en yeğin çizgiler 557,7 nm'lik (1 nm = 10^{-9} m) yeşil çizgi ile 630 - 636,4 nm'lik kırmızı çifttir; bunların her üçü de, 100 ile 500 km yükselti arasında atom oksijenin yasak geçişlerine karşılık gelir. Bir X ya da Y atmosfer bileşeni uyarılmış bir X* ya da Y* durumuna enerji yüklü bir e^- ($X + e^- \rightarrow X^* + e^-$) elektronuyla çarpışarak ya da yine enerji yüklü bir ($XY^+ + e^- \rightarrow X^* + Y^*$) elektronunun varlığıyla ayrıştırıcı bir yeniden birleşmeyle geçer. *Protonlu kutup ışıkları*'nda ise tayfgözlemsel çözümleme, Doppler etkisiyle yer değiştiren, geniş hidrojen çizgilerinin (özellikle 656,3 nm'lik H α) varlığını ortaya koyar; bu çizgiler elektronların enerji yüklü H^+ ($e^- + H^+ \rightarrow H^*$) protonlarınca kapılmasından ya da ($X + H^+ \rightarrow X^+ + H^*$) yük alışverişi tepkimelerinden kaynaklanır.

• *Kutup ışıklarının oluşum mekanizması ve kısmi manyetosfer fırtınaları.* Kutup ışıklarının ortaya çıkışı Güneş etkinliğiyle tam bir bağlılaşım gösterir (27 günlük, 11 yıllık vb. çevrimler) ve kutup ışıkları, Güneş rüzgârı'nda bir değişim meydana geldikten birkaç gün sonra oluşur. En şaşırtıcı durum, 1 000 km·sn^{-1} düzeyinde hızda plazma dalgalarının fışkırmasıdır; manyetosfer ok dalgasına yaklaştıklarında manyetosfer sıkışır, jeomanyetik alan daha yeğinleşir ve *yersel manyetosfer fırtınası* oluşur; bu da, göreli olarak alt enlemlerde gözlemlenen kutup ışıklarına neden olur (1972 ağustos başında Fransa'da olduğu gibi). En sık rastlanan durumda, manyetosferin Güneş rüzgârı'yla etkileşimi sonucunda oluşan dinamo etkisi yükselir; bunun koşulu Güneş rüzgârı'nın biraz kuvvetlenmesi ve tutulumun Güney kutbuna yönelmiş eksen üzerindeki gezegenlerarası manyetik alan bileşeninin iyice pozitif duruma dönüşmesidir; o zaman yeğin bir manyetik enerji, manyetosferin kuyruğunda birikir; bu enerji, *kısmi manyetosfer fırtınalar* oluşturarak, kutup ışığının iki ovaline doğru kesik kesik akar; bunun üzerine, kutup iyonosferinde, jeomanyetik alan çizgileriyle aynı hizada yer alan doğrusal elektrik akımları enerji yüklü parçacıklarla indüklenir (1-100 keV); bu parçacıklar, *kısmi kutup ışıkları fırtınaları* çevrimine (şiddetli etkinlik-sakinliğe dönüşsakinlik) göre atmosfer moleküllerini uyarır. Kutup ışıkları gerçekte statik bir olgu değildir; sürekli olarak değişir ve hızla bozulabilir; 30 dk ile 1 sa arasında değişen şiddetli etkinlik dönemini 2 sa'lik sakinliğe dönüş dönemi izler. Enerji yüklü parçacıkların yağışı, yükseltide algılanabilen bir X ışınları yayınına, atmosferin ısıl değişimine ve radyoelektrik dalgalarının yayılmasındaki tedirginlikleri doğuran ve *radyokutup ışığı* denilen yerel bir iyonlaşmaya neden olur.

• *Bilanço.* Günümüzde fizikçiler, manyetikleşmiş bir gökcisminin manyetikleşmiş bir plazma ile nasıl etkileşime girdiğini daha iyi anlamışlardır. Plazmayı ve manyetik ya da elektrik alanlarını füzelerle ve uydularla yapılan yerel inceleme, sonuçta kutup ışıkları çizgilerinin ya da kuşaklarının yayınına neden olan mekanizmalar bağlantısını anlamayı sağlamıştır. Bugün, bir takım gezegenlerin (örneğin Jüpiter, Merkür vb.) bir manyetosferi olduğunu bildiğimiz gibi yıldızların ya da pulsarların da manyetosferleri olabileceğini tahmin ediyoruz. Yer kutup ışıkları kavramı şüphesiz gökcisimlerindeki elektromanyetik olaylar kavramıyla genelleştirilebilir.

• *Kutup ışığı olayı.* Işıkölçerler, yersel manyetosfer fırtınaları sırasında orta enlemlerde, kırmızıda hafif bir ışıldamayı algılayabilir; 1957'de D. Barbier tarafından keşfedilen ve *kutupaltı kızıl ışığı kuşağı* adıyla bilinen bu olay, 400 ile 700 km yükseltiler arasında jeomanyetik ekvatora göre bakışımlı olarak yer alan çift bir yayın kuşağı biçiminde ortaya çıkar. 630-636,4 nm'lik (1 nm = 10^{-9} m) ışınım yayımına, ısıl elektronlar tarafından en alt enerji düzeyinden uyarılan termosferdeki atom hidrojeni neden olur; bu yayın, *kızıl tropikal kuşak*'ın oluşmasıyla ortaya çıkan ve iyonosferin F katmanının termosfer rüzgârlarının etkisiyle hareketinden ileri gelen mevsimlik yayından farklıdır.

Parçacıkların yağışına bağlı zayıf ışıldamanın daha başka az ışıltılı optik yayınları da, özellikle de hidrojen (656,3 ve 486,1 nm) ya da iyonlaşmış helyum (30,4 nm) yayınları, son yıllarda keşfedilmiştir; bunlar kuvvetli manyetik etkinlik döneminde, alt ekvatoral termosferde ortaya çıkar ve bu nedenle de *ekvatoral kutup ışıkları* adını alır; bu ışıkların, iki aşamalı bir yük alışverişi süreciyle, halkasal akımdan çıkan enerji yüklü protonlarla indüklendikleri sanılmaktadır. Bütün bunlardan anlaşıldığına göre, bütün bu kutup ışığı olayları, Güneş-Yer ilişkilerinin fiziğine bağlı, önemli bir olaylar kategorisini ortaya çıkaran ısıl süreçlerdir.

—Jeofiz. ve Gezbil. Düzenli olarak mıknatıslanmış varsayılan yerküresi için manyetik eğimin tam 90° olduğu *manyetik kutuplar* ile *jeomanyetik kutuplar* ayırt edilir. Deneysel kutuplar olarak ele alabileceğimiz manyetik kutuplar pek iyi tanımlanamamıştır ve bunlar kendilerine karşılık gelen kutup bölgelerinin her birinin birçok noktasında bulunabilirler. Jeomanyetik kutuplar ise her bir yarıkürede tektir ve Yer'in merkezine bütünüyle karşıttır; bunlar yerkürenin jeomanyetik eksenini tanımlar.

—Tasav. Tasavvuf inancına göre, gizli bir yaşam sürdükleri ya da başkalarına kapalı gerçekleri bildikleri için rical ül-gayb diye adlandırılan ermişler kendi aralarında *ahbar, abdal, ebrar, evtad, mukaba, nüceba, imameyn* ve *kutb* adlarıyla en alt aşamadan en üst aşamaya doğru sıralanırlar. Kutbun dışındaki ermişlerin sayıları 200-300 arasında değişir. Bunların başlarında bulunan ve yardımına sığınıldığı için *gavs* diye de anılan kutb, dünyadaki en büyük ermiş sayılır. Onun yeryüzünde Tanrı'nın vekili olduğuna, Tanrı adına tasarrufta bulunduğuna, darda kalanlara yardım ettiğine, belaları ortadan kaldırdığına inanılır. Yine inanca göre, her dönemde bir kutb bulunur. Tanrı, onun isteğini geri çevirmez ve metafizik güçlerle de ilişkisi vardır.

İlk sufilerce fazlaca önemsenmeyen bu inanç, özellikle Muhyittin İbni Arabi'nin *el-Fütuhat ül-Mekkiye* adlı ünlü yapıtının etkisiyle sonraki sufiler arasında büyük ilgi gördü. Tasavvufçular, kutb ve öteki erenler hakkında çok sayıda hadis rivayet ettilerse de, İbni Teymiye, İbni Haldun gibi titiz hadisçiler, bunların çoğunun uydurma, bir bölümünün de zayıf hadis olduğunu, rical ül-gayb, kutup, abdal vb. inançların önce islam dışı inanç ve kültürlerden şiaya, onlardan da tasavvufa geçtiğini savundular.

KUTUP → KUTB.

KUTUP DALICIÖRDEĞİ a. Yeni ve Eski Dünya'nın en kuzey kesiminde yuva yapan, kışı güneyde deniz ya da akarsu kıyılarında geçiren dalıcıördek. (Başı, boynu, karnı beyazdır. Dişisinin göğsünde gri -kahverengi bir şerit vardır. Erkeğin göğsü kahverengidir. Kabuklular, su böcekleri, larvalar ve tatlısu bitkileriyle beslenir. Bil. a. *Clangula hyemalis;* ördekgiller familyası.)

KUTUP FIRTINAKUŞU a. Arktika çevresi bölgelerinde yaşayan, ama 20-30 yıldır Güney Avrupa kıyılarında da görülmeye başlayan fırtınakuşu. (Kutup fırtınakuşu, Güney Avrupa kıyıları yakınındaki adacıklarda ilkbaharda yuva yapar. Kuluçka dönemi ve yavrunun [hep bir tane olur] bakım dönemi dışında açık denizde yaşar, planktonla ya da trol teknelerinin denize attığı döküntülerle beslenir. Bil. a. *Fulmarus glacialis;* fırtınakuşugiller familyası.)

kutup ışığı
jeomanyetik bir kutbun çevresindeki
kutup ışığı ovalinin yolu

kutup ışığı
jeomanyetik
bir kutbun çevresindeki
kutup ışığı ovalinin yolu

NASA

yaklaşık 100 km yükseltide
kutup ışığı yayını
Skylab
amerikan yörünge istasyonundan
11 eylül 1973'te
alınan fotoğraf

KUTUP TİLKİSİ a. Kuzey kutbu çevresinde yaşayan tilki. (Bil. a. *Alopex lagopus;* köpekgiller familyası.) [Eşanl. MAVİ TİLKİ.]

—ANSİKL. Kutup tilkisi ilk bakışta tilkiye benzerse de tilkiden daha küçük, daha kısa kulaklı ve daha kalın postludur. Kürkü yazın kızıl, kışın kremrengi ya da beyazımsıdır; maviye çalan gri kürklü bir çeşidi de vardır. Küçük topluluklar halinde yaşar, lemmingler, kuşlar ve kutup ayısının öldürdüğü fokbalıklarıyla beslenir. Kış uykusuna yatmaz. Kürkü değerlidir.

kutup tilkisi (kış postuyla)

KUTUPALTI sıf. Jeofiz. *Kutupaltı kızıl kuşağı,* orta ya da alçak enlemlerde gözlemlenen, kutup ışığı türünde zayıf atmosfer ışıldaması.

KUTUPARASI a. Elektroakust. Kayde-

dici bir manyetik kafanın kutupsal parçaları arasında yer alan bölüm. (Kutuparasının uzunluğu, olabildiğince yüksek frekansta bir sesi kaydedebilmek ve verebilmek amacıyla olabildiğince küçük olmalıdır.) || *Arka kutuparası*, manyetik ortamın hemen yakınında bulunmayan kutuparası bölümü. || *Ön kutuparası*, manyetik ortamın hemen yakınında bulunan kutuparası bölümü.

KUTUPÇEVRESİ a. Kutbun çevresinde olan ya da kutbun çevresini oluşturan.
—Gökbil. *Kutupçevresi yıldızı*, her zaman ufkun üzerinde belirli bir bölgede yer alan, yani doğup batmayan, gök kutbuna oldukça yakın yıldız. (Sınır, gözlem yerinin enlemiyle kaçınılmaz olarak değişir.) [Bk. *ansikl.* böl.]
—ANSİKL. Gökbil. Gökbilimde, kutupların birine 9° den daha yakında yer alan yıldızlara genel olarak "kutupçevresi" yıldızları adı verilir. Bu yıldızlar duyarlı meridyen* gözlemlerinde büyük bir rol oynadıkları için görünen günlük hareketlerinin zayıf genliği ve hızı nedeniyle gökgünlüklerinde oldukça ayrıntılı olarak yayımlanması gerekir.

KUTUPLAMA a. Kutuplamak eylemi.
—Elektroakust. *Manyetik kutuplama*, manyetik bir kayıt sırasında, bu kayda ilişkin işaretlerin niteliğini iyileştirmek için kullanılan yardımcı manyetik etki. (Bu etki, manyetik kayıt kafasında, kaydedilecek işaretlere ilişkin değişken akıma, "kutuplama" akımı denen, gerek doğru gerekse genellikle yüksek frekanslı bir alternatif akım bindirilerek elde edilir.)
—Elektron. *Kutuplama gerilimi*, tüp ya da tranzistör gibi etkin bir öğenin kumanda elektrotuna, bunun çalışma noktasını bir yükseltme sınıfına yerleştirmek amacıyla uygulanan doğru gerilim; bunun için, sözkonusu öğenin dinginlik noktası ya doğrusal iletim bölgesine (A sınıfı), ya tam tıkamaya (B sınıfı) ya da tıkama bölgesine (C sınıfı) yerleştirilir. Bu son durumda, ortalama akımın, eşlemesi ayrılmış bir verici (ya da katot) direncinde dolaşımıyla, otomatik bir kutuplama elde edilebilir.
—Elektrotekn. *Bir röleyi kutuplama*, bir rölenin çalışmasını akım ya da gerilimin yönüne bağımlı kılmaya yarayan yöntem.

KUTUPLAMAK g. f. Bir şeyi kutuplanma etkisinde bırakmak.
◆ **kutuplanmak** edilg. f. Kutuplamak eylemine konu olmak.
—Elektrotekn. Bir elektrik pilinden söz ederken, kutuplanmaya yol açan bir tepkimenin merkezi olmak. || Pusula ibresi sözkonusuysa, kutba doğru yönelmek.

KUTUPLANMA a. Kutuplanmak eylemi.
—Çekird. fiz. Çekirdeğe bağlı bir eksene, örneğin çekirdeğin spinine ya da bakışım eksenine belirli bir yön veren süreç. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Elekt. *Kutuplanma giderici alan*, bir dielektriğin kutuplanma yüklerinin oluşturduğu ve kutuplanmaya neden olan dış alana karşıt olan elektrik alanı. || *Artık elektriksel kutuplanma*, bir dielektrikte, elektrik alanı ortadan kalktıktan sonra görülen kutuplanma. || *Elektriksel kutuplanma*, elektriksel indüklenme $\overline{D}$ ile, elektrik alanı $\overline{E}$'nin, elektrik değişmezi ε_0 ile çarpımı arasındaki farka eşit $\overline{P}_e$ vektörel büyüklüğü ($\overline{P}_e = \overline{D} - \varepsilon_0\overline{E}$).
—Elektromanyet. ve Radiletiş. Elektriksel indükleme vektörünün doğrultusuyla ayırt edilen saf bir sinüzoidol elektromanyetik dalganın özelliği. || *Kutuplanma düzlemi*, eliptik kutuplanmalı bir radyoelektriksel dalganın kutuplanma elipsini ya da doğrusal kutuplanmalı bir dalganın elektriksel indükleme vektörünü ve yayılma doğrultusunu içeren düzlem. (Kutuplanma elipsi, bir dönem sırasında, sinüzoidal bir elektromanyetik alana ilişkin elektriksel indükleme vektörünün ucu tarafından çizilir. Boş uzayda, elips, yayılma doğrultusuna normal bir düzlemde yer alır; yitimli bir ortamın yakınında, örneğin bir zeminde elips, bu doğrultuyu içeren bir düzlemde bulunabilir.) || *Kutuplanma elipsi*, uzayın belli bir noktasında, bir elektromanyetik dalgayı niteleyen bir alan ya da elektriksel indükleme vektörünün ucu tarafından çizilen elips. (Kutuplanma çembersel ya da doğrusal olduğunda, elips bir çembere ya da bir doğruya indirgenir.)
—Elektrotekn. Bir elektroliz aygıtı, bir pil ya da bir akümülatörden geçen bir akımın oluşturduğu tepkimelerin, akımı doğuran kuvvetle zıt yönde bir elektromotor kuvvet üretmesine dayanan olay. || *Kutuplanma giderici*, kutuplanmayı azaltan ya da önleyen madde, yöntem. || *Kutuplanma yitimi*, elektrokimyada, bir elektrotun kutuplanmasının azalması. || *Elektrotların kutuplanması*, çalışma halindeki bir elektrik pilinde, elektrotların, elektrolitle olan temas yüzeylerinin değişime uğramasından kaynaklanan elektromotor kuvvet azalışı.
—Fiz. *Kutuplanma giderme*, kutuplanmayı ortadan kaldırma.
—Jeofiz. *Kendiliğinden kutuplanma*, bir cevher yığınının çok iletken ve yükseltgenebilir çeşitli bileşenleri (örn. pirit, grafit), bir pil etkisi oluşturan kimyasal tepkimelere uğradığında gözlemlenen doğal olay. (Bu deyim, aynı zamanda, yüzeydeki olayın etkilerini [potansiyel fark] ölçen bir jeofizik araştırma yöntemini de belirtir. Yere akım göndererek oluşturulan kutuplanma olayını çözümlemeye dayanan diğer yönteme de *yapay* [ya da *uyarılmış*] *kutuplanma* denir. Bu iki yöntem, özellikle maden araştırmalarında kullanılır.)
—Manyet. *Kalıcı kutuplanma*, bir gerecin belirli bir noktasındaki kutuplanmanın, bu noktaya hiçbir manyetik alan uygulanmadığında taşıdığı değer. (Kalıcı kutuplanma kalıcı indüklenmeye, yani kalıcı mıknatıslanmanın manyetik değişmezle çarpımına eşittir.) || *Manyetik kutuplanma*, manyetik indükleme $\overline{B}$ ile manyetik alan $\overline{H}$'nın manyetik değişmez μ_0'lu çarpımı arasındaki farka eşit $\overline{P}_m$ vektörel büyüklüğü ($\overline{P}_m = \overline{B} - \mu_0\overline{H}$).
—Tem. parç. Bir demeti ya da bir hedefi oluşturan parçacıkların spinlerinin ayrıcalıklı bir yöne göre dağılımı. (Bk. *ansikl.* böl. || Böyle bir dağılıma neden olan olay.
—ANSİKL. Çekird. fiz. Bir atom çekirdeğinin spini varsa, manyetik momenti de vardır; ancak manyetik moment M her zaman çok küçük bir değerdedir. Atom çok küçük bir H manyetik alanının etkisi altında kalırsa, bu durumdan kaynaklanan ve MH çarpımına eşit olan etkileşim enerjisi de çok küçük olur; bu değer oda sıcaklığında ısıl kaynaşma enerjisinden sonsuz denecek kadar küçüktür. Boltzmann yasasına göre bunun sonucunda, manyetik moment ve spine ilişkin çeşitli yönlerin hemen hemen eşit derecede olası olduğu, yani bütün çekirdeklerin manyetik momentlerinin bileşkesinin sıfır olduğu ve çekirdek manyetikliğinin uygulamada gözlemlenemez olduğu ortaya çıkar.
Fakat bu olumsuzluk, eğer kullanılan örneğin içinde elektron kaynaklı manyetik momenti olan ve incelenen çekirdek spinleri ile önemli bir etkileşime giren başka atomlar varsa düzeltilebilir. Elektron spinlerinin durumunun bir elektronik rezonans olayı ile değiştirilmesiyle, var olan etkileşim sayesinde çekirdek spinlerinin durumunda da bir değişim oluşur.
Isıl gevşeme sürekli olarak elektron spinlerini ve çekirdek spinlerini ilk durumlarına gelmeye zorlar; ancak elektronik rezonans sürekli bir şekilde etkirse meydana gelen dinamik dengede çekirdek spinlerinin önemli bir oranı yönlenmiş ya da kutuplanmış olur.
Dinamik kutuplanma, zayıf bir manyetik alan içerisinde çekirdek manyetik rezonansının gözlemlenebilmesini sağlar ve çift rezonans deneylerinin tümü ile ilgilidir. Ayrıca sanayide, zayıf manyetik alanların (dünyanın manyetik alanı) ölçülmesine yarayan manyetiklikölçerlerin yapımında, dinamik kutuplanmadan yararlanılır.
Çekirdekler, bir çekirdek çarpışması sırasında, iki çekirdeğe iletilen açısal momentin çekirdek yolları ile belirlenen tepkime düzlemine dik olması nedeniyle belirli bir yönelim alabilirler.
—Tem. parç. Parçacıkların ve çekirdeklerin spinine bağlı özellikler, kutuplanmış hedefler ve demetler kullanılarak incelenir. Bu hedeflerin çalışma ilkesi, yoğun bir manyetik alan aracılığı ile, kristallerde ya da moleküllerde yer alan hafif çekirdeklerin-hidrojen, döteryum, lityum-spinlerini yönlendirmeye dayanır; bu yönlendirme yüksek frekanslı bir elektrik alanının etkisiyle kolaylaştırılır ve hedefin mutlak sıfır dolayında soğutulmasıyla kararlı hale getirilir. Demetlerde ise elektronlar, protonlar ya da çekirdekler kaynak tarafından oluşturulmalarından hemen sonra, yani henüz hızlandırıcıya ya da çarpışma halkasına fırlatılmadan kutuplanır. Tepkimelerin sonunda ortaya çıkan parçacıkların açısal dağılımına ilişkin bakışımsızlığının ölçümü, başlangıçtaki parçacıkların spininden kaynaklanan özellikleri incelemeye ve özellikle spini ölçmeye olanak verir.

KUTUPLANMAK → KUTUPLAMAK.

KUTUPLANMIŞ sıf. Kutuplanma etkisinde kalmış şey için kullanılır.
—Elektrotekn. *Kutuplanmış elektrolitik kondansatör*, oluşan ince dielektrik filminin tek bir metal elektrota yapıştığı ve bunun içindeki empedansın, akımın bir dolaşım yönü için diğer yöne göre daha büyük olduğu kondansatör.

KUTUPLARARASI sıf. Elektrotekn. Bir mıknatısın, bir elektromıknatısın ya da bir döner makine armatürünün kutupları arasında bulunan için kullanılır.

KUTUPLAŞMA a. Kutuplaşmak eylemi.
—Biyol. Kutupluluğun oluşması, ortaya çıkması.
—Nörobiyol. *Elektrik kutuplaşması*, hücre zarlarının iki yanında, yani içte ve dışta elektrik potansiyel farkının belirmesi. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Yeniden kutuplaşma*, eylem potansiyeli kutuplaşma yitimine uğradıktan sonra hücre zarının normal kutuplaşma durumuna dönmesi.
—Topruhbil. *Kolektif kutuplaşma*, bir grup tartışmacının, grup üyelerini, tartışmadan önce bireysel olarak önerilen çözümler ortalamasından daha açık ve daha aşırı bir kolektif karar almaya götürmesi. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. Nörobiyol. *Elektrik kutuplaşması*. Uyarılabilen elemanlarda (kaslar ve nöronlar) dinlenme halindeki hücre zarı, tıpkı bir elektrik pilinde olduğu gibi pozitif kutup dışarıya, negatif kutup içeriye doğru olarak kutuplaşır. Potansiyel farkı büyüdüğünde aşırı kutuplaşma sözkonusu olur; azaldığında kutuplaşma yiter. Eylem potansiyeli oluştuğu zaman hücrenin içi pozitif olur: bu durum kutuplaşma yitiminin tersidir.
—Topruhbil. *Kolektif kutuplaşma*. Grup kutuplaşması, ya aşırılaştırıcı bir birlik, yani daha büyük bir tehlikeyi göze alma yönünde ya da yatıştırıcı bir birlik (normalleştirme) yönünde olabilir. Eğer grubun çoğunluğu tartışmaya girişmeden önce daha tehlikeli çözümlere yönelmişse, bir grup kararına yol açan çeşitli görüşlerin karşılaştırılması bu ilk ve bireysel tavır takınmayı daha da belirginleştirecektir. Tersine, eğer çoğunluk tartışmadan önce daha ihtiyatlı tavırları savunur gibi görünürse, grup bu tutuculuğu yoğunlaştıracaktır.

KUTUPLAŞMAK gçz. f. Bir topluluk sözkonusuysa, birbirine karşıt gruplara ayrılmak.

KUTUPLAYAN sıf. Kutuplama işlemini uygulayan şey ya da kişi için kullanılır.

—Opt. *Kutuplayan mikroskop*, üzerine kutuplanmış ışıkta gözlemlenecek biçimde bir polarizörün yerleştirildiği mikroskop.

KUTUPLU sıf. **1.** Fizs. kim. Uzaktan yaptığı etki, bir elektrik dipolünün etkisine benzeyen bir molekül için kullanılır. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** Bu tür moleküllerden oluşan bir madde için kullanılır. (Eşanl. POLAR.)
—ANSİKL. Fizs. kim. Bir molekül, pozitif bir çekirdek çevresinde dönen negatif yüklerden meydana gelmiş atomlardan oluşur. Bu yükler, pozitif ve negatif yüklerin ağırlık merkezleri birbiriyle çakışacak biçimde belli bir bakışımla dağıldığında, kutupsuz bir molekül meydana gelir. Hidrojen, azot ve eylemsiz gazların molekülleri buna örnektir. Buna karşın su ve diğer pek çok maddede olduğu gibi molekül kutupludur. Bu durumda molekül, toplam pozitif yükle ağırlık merkezleri arasındaki uzaklığın çarpımıyla ifade edilen çiftkutupsal bir elektrik momenti içerir. Çiftkutupsal elektrik momenti, maddelerin dielektrik değişmezi, saydam cisimlerin kırılma indisi gibi özelliklerinde önemli bir rol oynar.

KUTUPLULUK a. Elektrotekn. Bir elektrik üretecinin kutuplarını ayırt etmeye olanak veren özellik.
—Manyet. Bir mıknatısın kutuplarına (kuzey ya da güney) ve dış manyetik indükleme doğrultusuna bağlı nitelik.

KUTUPSAL sıf. Kutupla ya da kutuplarla ilgili.
—Fiz. *Kutupsal alan*, alan çizgileri, bir simidin ekseninden geçen düzlemlerde bulunan manyetik alan. (Termonükleer enerjiye egemen olmak amacıyla girişilen araştırmalar çerçevesinde, plazmanın simitsi bir görünümde korunması umut verici bir yol olarak görünmektedir. Plazmayı kararlı hale getirmek için, simidin eksenine dik olan simitsi manyetik alanın üzerine, helis biçiminde bir alan yaratılacak şekilde kutupsal bir alan bindirilir.)
—Gökölçm. *Kutupsal uzaklık*, bir küresel koordinatlar sisteminde, bir noktanın, sistemin pozitif kutbuna olan açısal uzaklığı. (Daha sık kullanıldığı ekvatoral koordinatlar sisteminde, yükselim*in cebirsel tamamlayıcısıdır.)
—Manyet. ve Elektrotekn. Bir mıknatısın ya da bir elektromıknatısın kutuplarına ilişkin.
—Topogr. *Kutupsal yöntem*, belli bir istasyon noktasından başlayarak, doğrultunun açıklık açısı ve noktaya uzaklığını ölçerek, harita alımında kullanılanacak başka bir noktanın yerini belirleme yöntemi.

KUTUPSALLIK a. Kutupsal olma durumu.
—Biyol. Bir eksene göre bakışımlı olan, hatta bir ana beden varsa, bu beden boyunca bakışım ne olursa olsun bir hücrenin, bir organın ya da tam bir organizmanın iki ucu arasındaki biyolojik nitelik farklılığı. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Geom. Biri, öbürünün kutup doğrusu ya da kutup düzlemi veya kutbu olan iki varlığın özelliği. ‖ Karşılıklı kutup doğrularıyla dönüşüm.
—Yerbil. Bir jeolojik katmanın yerçekimine göre ilk yönelimi. ‖ *Dağoluşum kutupsallığı*, bir jeosenklinalin tarihinin son evresini belirleyen, daha yaşlı flyschler, iç bölgelerde daha erken oluşan tektonik yapılar ve tektonik süreksizlikler zincirinin dışa doğru devrilmesiyle kendini gösteren olay.
—ANSİKL. Biyol. Hücre kutupsallığı homolesit olmayan yumurtada görülür: "hayvansal kutup" ve "bitkisel kutup"; bu ikisinin arasında çeşitli öğeler bir gradyana göre yer alır. Nöronlarda da kutupsallık vardır: sinir akımı her zaman hücre gövdesinden aksonun uzak ucuna doğru olur ve hiç tersine olmaz. Yalnız bir yüzünden kanla beslenen ve öbür yüzünden salgıladığı ürünleri ya da ölü kısımlarını atan bir epitelyum hücresi kutupsallaşır. Planaryanın, yersolucanının, bir hindiba kökünün enine kesildikten sonra kendisini yenilemesi kesinlikle bir kutupsallık açıklar.
Bitkilerde, organlaşmada olduğu kadar yetişkin bitkilerde de ortaya çıkan bir kutupsallık görülür. Sap parçalarının çeliklenmesinde, uç bölgelerden (sap ile kök arasına göre) yaprak tomurcuklarının ortaya çıktığı, oysa dip bölgeden köklerin doğduğu gözlenir. Bitkide oksinin dağılımı bu olayı açıklamaktadır. Kutupsallık bireyin yaşamının daha ilk evrelerinden başlayarak, hatta ilk hücreden başlayarak kendisini gösterir: tepe bölgesini verecek olan bölüm, kökü verecek olandan klorofilce daha zengindir.

KUTUPSUZ sıf. Dokubil. Uzantıları olmayan nöronlara denir. (Kutupsuz hücreler sadece gangliyonlarda bulunur.)

KUTUPÜSTÜ sıf. Havc. Kutup üzerinden geçen bir hava hattı için kullanılır.

KUTUPYILDIZI, günümüzde, kuzey gök kutbuna 1°'den daha yakında yer alan ve bu nedenle, kuzey doğrultusunun bulunması için basit bir işaret oluşturan, Küçükayı* takımyıldızının α yıldızı. Bu yıldız, kadiri 3,97 g'lük bir dolanım süresine göre 2,1 ve 2,2 arasında değişen bir sefeit ve tayf tipi F8 olan bir üstdevdir. Yer ekseninin devinme*siyle Kutupyıldızı, 150 yıl içinde kuzey gök kutbuna daha da yaklaşacak (kutba açısal uzaklığı 28''ye inerek) ve sonra yavaş yavaş uzaklaşacaktır. 7600 yılına doğru yeni Kutupyıldızı önce Alderamin*, sonra da 13 600 yılına doğru Vega* olacaktır. (Eşanl. DEMİRKAZIK.)

Kutupyıldızı nişanı ya da **Kuzeyyıldızı nişanı,** 1748'de ihdas edilen isveç nişanı. 1844'te değişikliğe uğratıldı, 1952'de yeniden düzenlendi. Dört sınıf. Siyah kurdele.

KUTUR, -tru a. (ar. *ḳuṭr*). *Esk.* Yan, taraf, bölge.
—Esk. mat. Çap. ‖ Köşegen. ‖ *Kutr-ı daire*, dairenin çapı.

KUTUR → KOTUR.

KUTUZ (el-Melik ül-Muzaffer Seyfettin el-Muizzi) [öl. Kuseyr 1260], Bahriye Memlukları hanedanından Mısır sultanı (1259-1260). Celalettin Harizmşah'ın yeğeni. Moğollar tarafından tutsak edildi ve köle olarak önce şamlı bir tüccara, sonra memluk emiri Aybek'e satıldı. Aybek tahta çıkınca "el-Melik ül-Muiz" unvanını, Kutuz da efendisinin bu unvanından "el-Muizzi" nisbesini aldı. Becerikliliği, zekâsı ve yetenekleriyle, aynı nisbeyle anılan kölelerin başına geçti ve Aybek tarafından saltanat naipliğine getirildi. Öldürülen Aybek'in (1257) küçük yaştaki oğlu el-Mansur Ali'yi tahttan uzaklaştırarak hükümdar oldu (1259). Bu sıralarda Bağdat'ı alan Hulagu egemenliğini Harran, Halep ve Şam'a yaymaya çalışıyordu. Daha çok gençken amcası Celalettin Harizmşah'ın öcünü Moğollar'dan almayı aklına koyan Kutuz, bahri emirlerle anlaşıp Moğollar'a karşı güçbirliği sağladı. Hulagu'nun gönderdiği elçileri de yanına alarak ordusuyla Suriye'ye geldi ve burada elçileri öldürttü. Eyyubiler ile ittifak yaptıktan sonra cihat ilan ederek Mısır ordusunu Filistin'e gönderdi. Ayrıca Moğollar'a karşı savaşmaya hazırlıklı olmayan emirleri de savaşa yöneltti. Baybars'ı öncü kuvvetlerin başına geçirip Akkâ'ya geldi. Burada haçlı komutanlarıyla antlaşma yaparak yansız kalmalarını sağladı. Sonunda Ayn Calut'ta yapılan savaşta Moğollar'ı ağır bir yenilgiye uğratarak Şam'a girdi. Böylelikle Fırat kıyılarına kadar uzanan bölge Memluklar'ın egemenliği altına girdi. Savaşın kazanılmasında büyük payı olan Baybars, istediği Halep valiliği kendisine verilmeyince Kutuz'u Kuseyr'de öldürttü. Kahire'de gömüldüğü mezar, bir ziyaret yeri durumuna gelince, Baybars'ın buyruğuyla cesedi buradan çıkarılarak bilinmeyen bir yere gömüldü.

KUTUZOV (Mihail İllaryonoviç GOLENİŞÇEV), **Smolensk** prensi, rus feldmareşali (Petesburg 1745 - Bunzlau, Silezya, 1813). On dört yaşında orduya katıldı. Polonya'ya (1764-1769), Osmanlılar'a (1770-1774) karşı savaştı. General Suvarov'un emrinde Kırım'da altı yıl kaldı. Özi muharebesi'nde sağ gözünü kaybetti (1788). 1790'da İsmail kalesinin ele geçirilmesi ve savunmasında, Maçin savaşı'nın (1791) kazanılmasında rol oynadı. Barış yapılınca Yekaterina II tarafından İstanbul'a büyükelçi atandı. Daha sonra çeşitli devlet görevleri üstlendi. 1805'te Napoléon savaş açınca Çar Aleksandr I'in göreve çağırması üzerine orduya katıldı. Dürrenstein'da Fransızlar'ı yendiyse de (kasım 1805), Austerlitz'deki yenilgiden (aralık 1805) sonra komutanlıktan alındı. Önce Kiev'de sonra Vilna'da askeri komutan oldu (1806). 1809'dan 1811'e kadar Bagrasyan'ın safında Türkler'e karşı savaştı. 1812'de Barclay ve Tolly gözden düşünce Napoléon'a karşı Moskova'yı savunma görevi ona verildi. Ağustos 1812' de rus orduları komutanı ve Smolensk prensi oldu. Moskova'ya 120 km uzaklıkta, Borodino yakınında Fransızlar'la yaptığı savaşta (7 eylül) ordusunun yarısından fazlasını yitirdi, Moskova'yı Napoléon'a bırakarak çekilmek zorunda kaldı. Ancak çekilirken tüm su kaynaklarını kuruttu, barınakları ve hasadı yaktırdı. Bir çöl haline getirdiği Moskova yöresinde Fransızlar büyük güçlükler ve ağır kış şartları altında çok yıprandılar. Ekim 1812'de ansızın Murat'nın birliklerine saldırdı. Bunun üzerine Napoléon güneye çekilme emri verdi. 24 ekimdeki Malo-Yaroslavets savaşı'ndan sonra Napoléon bu kez batıya çekilmek zorunda kaldı. Kutuzov fransız ordusunu Polonya ve Prusya içlerinde de izledi; ağır kayıplar verdirdi. Bu başarılarından ötürü Rusya'nın kurtarıcısı sayıldı.

Larousse

feldmareşal Kutuzov
Bollinger'in gravürü

Kutuzov nişanı, 1942'de ihdas edilen rus askeri nişanı. Üç sınıf. İşareti: ortada, üzerinde bir kızıl yıldız bulunan Kutuzov'un portresinin yer aldığı on köşeli yıldız. Ortası kırmızı çizgili mavi şerit (1. sınıf) ya da kenarları kırmızı çizgili mavi şerit (2. sınıf), ya da ortası kırmızı çizgili ve kenarları kırmızı renkli mavi şerit (3. sınıf).

KUUD a. (ar. *ḳuʿūd*). Esk. **1.** Oturma. **—2.** Namazın oturularak kılınan bölümü. **—3.** *Kuud etmek*, oturmak.

KUUJJUAQ esk. **Fort-Chimo,** Kanada'da yer, Québec'in kuzey-doğu'sunda, Ungava körfezi kıyısında; 770 nüf.

KUUN (Géza), macar doğu bilimleri uzmanı ve türkolog (Sibiu 1838 - Budapeşte 1905). Budapeşte Üniversitesi'nde klasik filoloji ve arkeoloji öğrenimi yaptı (1856-1858). Göttingen Üniversitesi'nde sami dilleri derslerini izledi (1858-1859). Macar İlimler akademisi'nin ikinci başkanlığını yaptı (1901-1904). Sami ve türk dilleri alanında çalıştı. *Codex* cumanicus*'un ilk yayımını yaptı (1880). Kumanlar'ın dilini araştırdı: *A kunok nyelvéröl és nemzetiségéröl* (Kumanlar'ın dili ve kökeni üzerine, 1885) ve *Ujabb adatok a kun Petrarkacodexhez* (Kumanca Petrarca codex'ine yeni katkılar, 1892). Öteki yapıtlarından başlıcaları: *Adalékok Krim történetéhez* (Kırım tarihine katkılar, 1873), *Adalékok a volgai bolgárok nyelvéhez* (Volga Bulgarları'nın diline katkılar, 1896), *İsmereteink Tibetröl* (Tibet üzerine bildiklerimiz, 1900).

KUUSAMO, Finlandiya'da kent, Güney Laponya'da; 21 000 nüf. Ticaret ve turizm merkezi.

KUUSANKOSKİ, Finlandiya'da (Kymi ili) kent, Kymijoki kıyısında; 22 600 nüf. Kâğıt hamuru ve selüloz hamuru. Kâğıt fabrikası. Hidroelektrik santralları.

KUUSİNEN (Otto Ville), finlandiyalı siyaset adamı (Laukaa, Finlandiya, 1881 - Moskova 1964). 1905 yılında Finlandiya Sosyal demokrat partisi saflarına katıldı.

Bu partinin sol kanadının lideri olan Kuusinen, 1905 devrimi sırasında Helsinki'de bir kızıl muhafız birliğine komuta etti. 1908-1917 arasında Finlandiya parlamentosu'nda milletvekilliği yaptı ve II. Enternasyonal'in Kopenhag (1910) ve Basel (1912) kongrelerine katıldı. Ocak 1918'de Finlandiya Sovyet Cumhuriyeti'nin ilanı üzerine Eğitim halk komiserliğine getirildi ve ağustos ayında Finlandiya Komünist partisi'nin kurucuları arasında yer aldı. 1919'dan itibaren III. Enternasyonal'in başlıca yöneticilerinden biri oldu: 1921'den sonra bu örgütün sekreterliğini ve 1922'den sonra da yürütme komitesi ve prezidyum üyeliği yaptı. 1941'de Sovyetler Birliği Komünist partisi merkez komitesi'ne girdi. 1952-53'te, daha sonra 1957'de parti sekreterliği üyeliği yaptı. Ayrıca 1940-1959 arasında Fin Karelya'sı Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti yüksek sovyet başkanlığı ve yüksek sovyet üyeliği görevlerini yürüttü.

KUVA çoğl. a. (ar. *kuvvet*'in çoğl. *kuvâ*). *Esk.* **1.** Kuvvetler, güçler. **—2.** Özellikler, hassalar. **—3.** *Kuva-yı hamse-i batına*, zihnin beş melekesi. || *Kuva-yı hamse-i zahire*, beş duyu. || *Kuva-yı tabiat*, doğa güçleri. || *Kuva-yı umumiye*, bütün kuvvetler. —Tar. *Kuva-yı milliye* → KUVAYI MİLLİYE.

KUVADRATİK sıf. (fr. *quadratique*). Krist. *Kuvadratik sistem*, yedi kristal sisteminden biri; bu sistemin ilkel gözü kare tabanlı bir dik prizmadır.

KUVANA, Japonya'da (Mie ili) kent, Honşu'nun G.'inde, İse körfezinin kuzey kıyısında; 86 600 nüf. Nagoya'nın güney-batı banliyösünün sanayi merkezi (sıvı yağ fabrikası, pamuklu bez fabrikası, makine yapımı, balık ürünlerinin pazarlaması).

KUVANTA a. (fr. *quanta*). KUVANTUM'un çoğulu.

KUVANTAL sıf. (*kuvantum*'dan). Fiz. **1.** Kuvantonlara ilişkin. **—2.** *Kuvantal alanlar kuramı*, çok ya da değişken sayıda kuvanton içeren sistemleri, özellikle Einstein göreliliği çerçevesinde incelemeye olanak veren kuvantal kuram. (Bu kuramlar biçimsel olarak klasik alan kuramlarına bağlıdır; bir klasik alan [elektromanyetiklikte] çok sayıda foton içeren bir kümeyi yaklaşık olarak betimler.) || *Kuvantal fizik*, kuvantonların özelliklerini inceleyen fizik dalı. || *Kuvantal kuram*, fiziksel cisimlerin davranışını mikroskobik düzeyde (atom, çekirdek, parçacıklar) inceleyen fizik kuramı. || *Kuvantal sayı*, fiziksel bir sistemin kuvantal geçerlilik bölgesindeki durumunu tanımlamada sözkonusu olan kuvantalanmış fiziksel büyüklüklerin sayısal değerlerini niteleyen, genellikle tam ya da yarı-tamsayı. (Böylece, bir elektronun atom* içindeki durağan durumları, enerjiyi, açısal yörünge momentini, elektron spinini belirleyen bir kuvantal sayılar kümesiyle betimlenir.)

—ANSİKL. • *Kuvantal kuramın kökenleri.* Bilimkuramsal gelenek, kuvantal kuramı üçlü bir kökene bağlar: 1. 1900'de Planck'ın ışık enerjisinin *kuvantalanma*'sı varsayımına dayanarak "kara cismin ışıma*sı"nı incelemesi; 2. Planck'ın varsayımını yeniden ele alan Einstein'ın, 1905'te yayımlanan ve ışık enerjisi "parçacığı" *foton* kavramını ortaya attığı ışılelektrik etki üzerine makalesi; 3. atom içindeki elektronların enerjisinin kuvantalanmış olduğu varsayılarak atomların tayf çizgilerinin açıklandığı, Bohr'un atom* modeli (1903).

Aslında, kuvantal kuramın başlangıcı Einstein'ın makalesidir. Planck'ın "varsayım"ı ve Bohr'un "model"inin tersine fotonun bulunması yeni bir kavramın, kuvanton* kavramının ortaya çıkmasını belirtir. İlk kuvanton klasik fiziğin iki kavramından (dalga ya da parçacık) hiçbirine indirgenemeyecek olan fotondur. Bu kavramın, klasik kuram çerçevesinde yer alamayacağı tanım bağıntısı $E = \hbar\omega$ nin klasik açıdan bir saçmalık olmasından da anlaşılmaktadır; çünkü, burada tanecik türünden bir kavram (E enerjisi), klasik ayırtedici özelliklere indirgenemeyecek olan bir $\hbar$ değişmezi aracılığıyla bir dalga kavramına (ω çarpıntısı) bağlanmaktadır.

• *Kuvantal geçerlilik bölgesi ve kuramın geçerlilik sınırları.* Bir etkinin boyutlarındaki bir değişmez olan (bir enerjinin zaman aralığı ile çarpımı) $\hbar$ değişmezinin sayısal değeri salt kuvantal geçerlilik bölgesinin sınırını belirler. Daha açıkça söylemek gerekirse, klasik kuramlar kuvantal kuramın değişik yaklaşımlarıdır ve bu yaklaşımlar etki tipindeki bütün fiziksel büyüklüklerin "etki kuvantumu" $\hbar$ a göre çok büyük oldukları her durumda geçerlidir; eğer durum böyle değilse kuvantal kurama başvurmak kaçınılmazdır. Işılelektrik etki, kara cismin ışıması ve atomun yapısı, kuvantal kuramdan yardım istemenin kaçınılmaz olduğu durumların örnekleridir. Bununla birlikte kuvantal kuramın işe karıştığı bölge, sözün tam anlamıyla mikroskobik bölgeyle çakışmaz: kara cismin ışıması, aşırıakışkanlık, laser, bildiğimiz maddenin kararlılığı, kuvantal kuramın dışında açıklanamayan makroskobik olay örnekleridir.

Klasik fiziğin saplandığı bir çıkmazı aşmak için uzun zaman üzerinde çalışılarak gerçekleştirilen kuvantal kuram, bugüne kadar parlak başarılar elde etmiştir: bildiğimiz maddenin yapısı ve ışığın doğası üzerindeki kavrayışımız bütünüyle kuvantaldır; teknolojik uygarlığımız, tranzistorların, laserlerin ve mikroelektronik devrelerin yapımı için gerekli olan kuvantal kuramın geçerliliğine dayanır.

Her ne kadar kuvantal kuram henüz geçerlilik sınırlarına rastlamamışsa da, bir gün bu sınırlarla karşılaşacağı olasıdır; çünkü kuramların ortak yazgısına uğrayarak günün birinde daha derin bir kuramın ancak bir yaklaşımı olarak kalabileceğini düşünmemek için bir neden yoktur. Ancak şu an için böyle bir durum sözkonusu değildir. Başlangıçta atomlar için geliştirilmiş olan kuvantal kuram (angström ölçeği: 10^{-10} m), atom çekirdeği ölçeğinde (10^{-14} m), "temel" parçacıklar ölçeğinde (10^{-17} m) ve nihayet daha alttaki kuarklar ölçeğinde de geçerliliğini korumaktadır.

• *Heisenberg bağıntıları ve kuvantal "sağduyu".* Yarım yüzyıldan bu yana fizikçilerin bütün etkinliğine yön veren ve bu etkinliğe az çok temel oluşturan kuvantal kuramın bu evrensel ve tam geçerliliğine, fizikçilerin kuramsal ya da deneysel uygulamaları düzeyinde, Heisenberg bağıntıları olarak adlandırılmış olan bağıntılara dayanan bir kuvantal yol gösterici (ya da bir kuvantal "sağduyu") karşılık gelmektedir.

Klasik kuram ile kuvantal kuram arasındaki kavramsal kopukluk $E = \hbar\omega$ bağıntısının (ve onun uzaysal eşdeğeri olan, hareket niceliği p ile dalga boyu λ arasındaki $p = h / \lambda$ ile ifade edilen De Broglie bağıntısının) "saptırıcı" niteliğinden (klasik görüş açısından) kaynaklanır, çünkü burada parçacık kavramları (E enerjisi ve p devinim niceliği), h (ya da $\hbar = h/2\pi$) değişmezi aracılığı ile dalga kavramlarına (çarpıntı ω ya da dalga boyu λ) bağlanır. $E = \hbar\omega$ bağıntısı dalga görünümü altında (çarpıntı ω) ele alınırsa, bir olayın (kuvantalanmış olsa da) ω nın tek bir değeri ile belirlenemeyeceği (çok ender durumlar dışında) açıktır; nitekim klasik dalga kuramı Δt süreli bir dalga olayının, $\Delta\omega \cdot \Delta t \geqslant 1$ olacak şekilde, $\Delta\omega$ genişliğinde bir alana yayılan ω değerleri bütünüyle (tayf bandının genişliği) belirlendiğini gösterir. Bu özellik kuvantal geçerlilik bölgesine taşındığında (E ve ω nın $E = \hbar\omega$ bağıntısıyla bağlı oldukları alan) $\Delta E \cdot \Delta t \geqslant \hbar$ bağıntısı elde edilir. Bu bağıntı ise, sonsuza dek sürmediği takdirde, kuvantalanmış bir olayın, enerjisinin yalnızca tek bir değeri ile ayırt edilemeyeceğini ortaya koyar. De Broglie bağıntısı $p = h / \lambda$ dan hareketle yapılacak benzer bir çözümleme, sınırlı bir Δl uzaysal yayılması olan bir olayın yalnızca p hareket niceliği değeri ile ayırt edilemeyeceğini, ancak $\Delta p \cdot \Delta l \geqslant \hbar$ olacak şekilde Δp genişliğinde bir değerler tayfı olduğunu gösterir. Bu eşitsizlikler ("Heisenberg eşitsizlikleri"), klasik mekanikten çıkan enerji ve hareket niceliği kavramlarının kuvantal geçerlilik bölgesinde tamamen yeniden gözden geçirilmeleri gerektiğini ortaya koyar. Eğer bu bölgede hâlâ enerji ve hareket niceliğinden söz ediliyorsa bu bir dil alışkanlığından ileri gelir. Heisenberg bağıntıları kesin olarak bu yanlış kullanımın sınırlarını saptar. Bu bağıntılar, klasik kuramın kavramları kendi kesin geçerlilik bölgelerinin dışına taşırılmak isteniyorsa, bu kavramların uymak zorunda kalacakları kuvantal kısıtlamalar olarak ele alınabilir. İşte bu bakımdan, günlük yaşamda elektronlardan -kendini zorla kabul ettiren zihinsel kısıtlamalarla- sanki gerçek parçacıklarmış gibi söz etmekten çekinmeyen fizikçiler böyle düşünmektedir. Fakat Heisenberg bağıntılarının erimi bu dil alışkanlığının bir hayli ötesine uzanmaktadır; bu bağıntılar aynı zamanda açıklama öğesi olarak da (hatta bilgi üretim aracı olarak) işlev görmektedir. Bu tip bir "kuvantal düşünme düzeni"ne örnek olarak, hidrojen atomunda elektron enerjisi için (elektronun proton üzerine "düşme"sini önleyen) bir alt sınırın varlığını ve atomun kararlılığını gösterebiliriz. Bohr modelinde, hidrojen atomundaki elektronun kararlılığı, (modelin gerektirdiği) bir ilke olarak yer almaktaydı. Aslında, elektronun kararlılığı, Heisenberg bağıntılarının getirdiği kısıtlamalar dikkate alındığında, basit bir biçimde açıklanabilir: çekirdek tarafından çekilen elektronun sınırlı bir Δr uzaysal yayılması ve bundan dolayı da $\Delta r \cdot \Delta p \geqslant \hbar$ bağıntısına göre, hareket niceliğinin, Δr ne kadar küçükse o kadar büyük olan bir Δp değerler tayfı vardır. Elektron çekirdeğe yaklaştıkça kinetik enerjisi (hareket niceliğinin karesiyle doğru orantılı olarak) de artar. Elektron için minimum bir enerjinin varlığı, elektrostatik kökenli bir potansiyel enerji ile "yer saptayıcı" bir kinetik enerji arasındaki çekişmeden kaynaklanır; bunlardan birincisi, elektron protona yaklaştıkça azalır, ikincisi ise çoğalır. Bunda dikkat edilecek noktalardan biri bu yer saptayıcı kinetik enerjiye benzer bir enerjinin enerji vurum uzaysal yayılma gibi kavramları Heisenberg bağıntılarının kuvantal kalıbına döktüğümüzde ortaya çıkmasıdır. Bu bakımdan yukarıdaki düşünme biçimi kuvantal fiziğe özgü çalışma üslubuna bir örnek sayılabilir.

• *Biçimsellik.* Ne var ki, kuvantal kuram aynı zamanda büyük ölçüde biçimselleştirilmiş bir kuramdır. Gerçekte, matematiksel olarak eşdeğer birçok biçimsellik vardır ve bunların en yaygını Hilbert biçimselliği adıyla bilinir. İncelenen fiziksel sistemin *durum*'ları burada bir Hilbert uzayının vektörleriyle belirtilir (tanımlanmış pozitif normlu vektör uzayı); iki durum arasındaki geçişler, bu durumlara karşılık gelen iki vektörün skaler çarpımıyla tanımlanır; geçişin "genliği" dediğimiz işte bu skaler çarpımdır (karmaşık sayı); bunun modülünün karesi, bilinen anlamda, geçiş olasılığını verir. Öte yandan, fiziksel büyüklükler (enerji, hareket niceliği vb.), Hilbert sistem durumları uzayı içinde etki yapan işleyenlerle tanımlanır; böyle bir işleyene özgü değerler, sözkonusu büyüklüğün alabileceği değerler tayfını oluşturur. Herhangi bir durum, genel olarak bu büyüklüğe özgü durum olmadığına göre kuvantal kuramda sistemin her durumuna, verilen bir fiziksel büyüklüğün tek bir değerinin zorunlu olarak karşılık gelmeyeceği kolaylıkla anlaşılır.

Bu temeller üzerine kurulan biçimselleştirme özellikle Heisenberg bağıntılarını kanıtlamaya yarar; örneğin, Δr ve Δp farkları, bu durumda, konum ve hareket niceliği fiziksel büyüklüklerini temsil eden işleyenlerin özel değerlerinin tayf genişlikleri olarak ortaya çıkar. Fakat sözkonusu biçimsellik daha çok sistemin belirli

bir andaki durumundan hareketle, gelecekte belirli bir andaki durumunu öngörmeyi sağlar. Bu anlamda, kuvantal kuram tam olarak belirlenimci bir kuramdır.

• *Bilimkuramsal tartışma.* Bununla birlikte kuvantal kuram belirlenimciliğe son veren kuram olarak bilinir (daha doğrusu bilinirdi). Kuvantal kuram, kuşkusuz klasik mekaniğin bu terime verdiği anlamda belirlenimci değildir. "Belli bir durumda olan bir elektron nerede bulunabilir?" sorusuna kuvantal kuram uzayın bir noktasından öbürüne değişen bir var olma olasılığı üreterek yanıt verir, ama hiçbir zaman (çok istisnai durumlar dışında) elektronun bulunabileceği kesin bir yer belirtmez; bunun tersine, klasik mekanik astronomlara, herhangi bir anda herhangi bir kuyrukluyıldızı görmek için teleskoplarını uzayın hangi noktasına yöneltmeleri gerektiğini söyleyebilecek yetkinliktedir. Kuvantal kuramın belirlenimciliği (ya da daha çok varsayılan belirlenmezciliği) üzerindeki bu tartışma 30'lu yıllarda çok canlıyken, artık, durum vektörünün ve bu vektörün evriminin bilinmesi ve bunun da sistemin tam bir tanımını veriyor olması nedeniyle önemini yitirmiş görünmektedir.

Bu son nokta, 30'lu yıllarda Bohr ile Einstein arasındaki anlaşmazlıklardan bu yana yapılan uzun tartışmaların konusu olmuştur. Bu düşünce akımı (de Broglie, Vigier, Bohr) uzun süre kuvantal kuramı eksik olarak kabul etmiş ve olasılıkların ortaya çıkışının "gizli değişkenler" denen gözardılı fiziksel büyüklükler hakkındaki bilgisizliğimizin bir ifadesinden başka bir şey olmadığını ileri sürmüştür. 1935'te Einstein, Podolskiy ve Rosen'in önerdikleri ve EPR paradoksu adıyla tanınan ünlü bir düşünce deneyi, kuvantal kuramın temel öngörülerini belirlenimciliğin, özellikle de yersaptamanın sezgiye dayanan klasik kavramları ile bağdaştırmanın olanaksızlığına dikkati çekmiştir. Böylece kuvantal kuram, aralarında nedensellik bağıntısı olmayan (yani birinden diğerine herhangi bir işaret ya da etki geçişi sözkonusu olmayan) olayların yine de birbirleriyle bağıntılı olmaları anlamında, temel bir yersaptamanın olanaksızlığı kavramını getirmiştir. Ayrıca, 1965'te problemi yeniden ele alan J. S. Bell, klasik tipte gizli değişkenli hiçbir yerel kuramın kuvantal kuramın sonuçlarını veremeyeceğini göstermişti. EPR paradoksunun soyut deneyini somutlaştırmak ve kuvantal kuramın sezgilere en aykırı düşen görünümlerini doğrulamak, ancak 1982'de, A. Aspect'in Orsay'da gerçekleştirdiği temel bir deney ile sağlanabildi. Bu deneyin sonuçları kuvantal öngörüleri tümüyle doğrulamış ve gizli değişkenli yeniklasik kuramlara (bu kuramlar ancak yerini saptama ilkesini terk ettiklerinde geçerli olabilirdi) ciddi bir darbe indirdi.

Günümüzde artık, kuvantal ölçekteki dünyanın bizim ölçeğimizdeki dünyadan oldukça farklı olduğu iyice açıklığa kavuşmuştur. Henüz aydınlığa kavuşmamış bir sorun da şudur: kuvantal kuram ile bunun klasik kuramdaki yaklaşık biçimi arasındaki bağ sorunu ya da başka bir deyişle, elektronlarla çekirdeklerin (kuvantal) davranışı ile aynı elektronlar ve çekirdeklerden oluşan bildiğimiz nesnelerin (klasik) davranışı arasındaki bağ nedir? Bu sorunun yanıtı, özellikle bir ölçme işlemi sırasında, kuvantal bir sistemin durumunun nasıl ölçülen büyüklüğe özgü bir duruma dönüştüğünü açıklayabilen kuvantal bir fiziksel ölçüm kuramını tamamlamayı sağlayacaktır. Rastlantısal gibi görünen sistem durumundaki bu "indirgeme" yarım yüzyıldan fazla bir süredir bütün bilimkuramsal tartışmaların düğüm noktasıdır ve ancak bir ölçüm aygıtının makroskobik ve kendine özgü yapısı dikkate alındığında bir anlaşılabilirlik kazanacaktır. Bu durumda da, sonuç olarak, bir felsefe probleminden çok, özel bir bilimsel problem sözkonusudur.

KUVANTALAMA a. Fiz. Olası sayısal değerlerinin kümesi (tayfı) kesikli değerler kümesine indirgenmiş olan bir fiziksel büyüklüğün özelliği. || Bu değerleri belirlemeye olanak veren işlem. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Bilş. ve Telekom. DEĞERLEME'nin eşanlamlısı.

—ANSİKL. Fiz. Kuvantalama, kuvantum kuramının geliştirilmesinde temel bir rol oynamıştır; başlangıçta sözkonusu olan, klasik kuramın çerçevesi içinde açıklanamayan bir olayın, klasik bir büyüklüğe dayanan bir "kuvantalama kuralı" getirilerek açıklanmasıydı. Ancak bugün, kurama dışarıdan, yalnızca öyle gerektiği için maledilmekten uzak olan kuvantalama, kuramın ayrılmaz bir parçasını oluşturmaktadır: kuvantalama, fiziksel büyüklüklerin kuvantum alanındaki, yani sistemin ayırtedici etkisinin "etki kuvantumu" ile karşılaştırılabilir değerler aldığı alandaki yapısını yansıtmaktadır.

KUVANTALAMAK g. f. Fiz. Bir kuvantalama kuralı uygulamak.

KUVANTALANMIŞ sıf. Fiz. Aynı temel değerin (örneğin elektrik yükü) tam katları olan sayısal değerler alan ya da daha genel anlamda, kesikli değerlerden oluşan süreksiz bir tayf (örneğin bir elektronun bir atom içindeki enerji düzeyleri) oluşturan bir fiziksel büyüklük için kullanılır.

KUVANTAZOM a. (fr. *quantasome'* dan). Kim. Işık enerjisinin kimyasal enerjiye dönüştüğü kloroplast granalarında bulunan işlevsel fotosentez birim.

—ANSİKL. Kuvantazomda yaklaşık 200 klorofil molekülü bulunur; ancak çok az sayıda molekül fotokimyasal tepkimeye girer; ışık enerjisi toplayan diğer moleküller, bu enerjiyi ötekilere aktarır. Bir kuvantazom, 100 × 200 Å boyutlarında, yumurta biçiminde bir taneciktir. Klorofil moleküllerinin dışında lipit, karotenoit, protein ve klorofillere bağlı olmayan birkaç bakır, demir ve mangan atomu içerir.

KUVANTON a. Özellikle kuvantal kuramın incelediği nesne.

—ANSİKL. Kuvantonların ayırtedici özellikleri, klasik fiziğin konuları olan dalgaların ve parçacıklarınkinden oldukça farklıdır; kuvantonlar ne dalga, ne de parçacıktır. Bununla birlikte, kuvantal kurama klasik kuram açısından yaklaşıldığında, bir kuvanton hem parçacık, hem de dalga davranışı gösterir. Böylece, hidrojen atomunda ancak bir kuvanton olarak incelenebilecek olan elektron, bir televizyon alıcısında hemen hemen klasik bir parçacık gibi davranır; aynı şekilde, atomla enerji alışverişinde birer kuvanton olan fotonlar, birlikte bir elektromanyetik dalga oluştururlar. Kuvantonlar, toplu özellikleri açısından iki farklı sınıfa ayrılırlar: fermionlar ve bozonlar.

KUVANTUM a. (lat. *quantum;* hangi miktar'dan). Fiz. **1.** Kuvantalanmış bir büyüklüğün temel bir süreksizliğini belirten terim. ("Kuvantum" sözcüğü, aynı kuvantumun *tamsayı* değerleriyle kuvantalanmış büyüklükleri için kullanılır. Nitekim kuvantum kuramının eski bir biçiminde *h* etki kuvantumundan söz edilir; burada *ħ*, bütün etkiler *ħ* nin tamsayı değerleriyle kuvantalanmış olmak üzere, bir etkinin alabileceği en küçük değerdir.) **—2.** Temel ışık enerjisine, yani bir fotonun enerjisine verilen eski ad. (Sözcük, daha çok çoğul olarak kullanılıyordu; *kuvanta* (yani *kuvantum*'lar), ışık enerjisi "tanecik"leri anlamına geliyordu. Daha sonraları, kuvanta sözcüğü, uzun süre, kuvantalanmış her enerji biçimini [ışık enerjisi ya da öbür enerji biçimleri] belirtmekte kullanıldı. Bohr ve Sommerfeld'in atom* kuramı, kimi zaman bu anlamda "eski kuvanta kuramı" olarak nitelendirilir. **—3.** *Kuvantum fiziği, kuramı, sayısı* → KUVANTAL.

—Bilş. *Zaman kuvantumu,* zaman bölüşümlü bir bilgisayar işletim sisteminde, çalışma halindeki her programa ardışık olarak ayrılan en büyük temel süre.

—Mant. *Kuvantum mantığı,* kuvantum mekaniğinde karşılaşılan bazı sorunları çözmek için 1944'te H. Reichenbach tarafından önerilen üçdeğerli mantık. (Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL. Mant. Reichenbach'ın ileri sürdüğü ana kanıt, kuvantum mekaniğinin bazı kabul edilemez sonuçlarının ("nedensel anomaliler"), ikideğerli klasik mantığın benimsenmesinden doğduklarını söylemekten ibarettir. Reichenbach, belli bir parçacığın belli bir andaki hem konumu hem de hızıyla ilgili önermelere, belirsiz doğruluk değeri denilen üçüncü bir değer verilmesini önerdi (Bohr ve Heisenberg, bu çifte belirlenimin olanaksız olduğunu daha önce göstermişlerdi ["belirsizlik ilkesi"]).

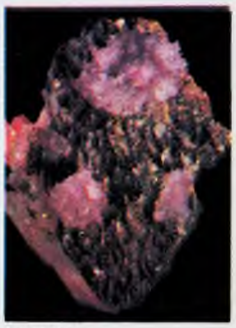
KUVARS a. (alm. *Quarz'*dan). Az çok saf halde bulunan kristalleşmiş silis türü. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Aşındc. Sürme aşındırıcılarda kullanılan taneli aşındırıcı. (Genellikle, çakmaktaşı denen saf olmayan türü kullanılır.)

—Elektron. Özellikle saatçilikte, piezoelektrik salınım üreteci olarak kullanılmak üzere uygun bir biçime göre kesilmiş doğal ya da yapay kuvars kristali.

—ANSİKL. Formülü SiO_2, yoğunluğu 2,65, sertliği 7 olan kuvars, çok yaygın bir mineraldir. Heksagonal sistemde kristalleşir; bakışım sınıfı, bir üçlü eksen ve üç ikili eksenle ayırt edilir. Doğada kristal ya da biçimsiz kütleler halinde saydam, renksiz ya da renkli, ya da damarlarda olduğu gibi saydamsız ya da yarısaydam olarak bulunur. Saf olduğunda, bazen çok beyaz kumlar oluşturur; bu haliyle camcılıkta kullanılır. Kuvars kristalleri üstünde bir çift piramitin yer aldığı altıgen bir prizmadan oluşur. Başlıca çeşitleri şunlardır: renksiz ve saydam *hiyalin kuvars* ya da *kayaç kristali;* sarı *dumanlı kuvars;* rengi sarı ile turuncu arasında değişen *sitrin;* yeşil *kloritli kuvars; mor ametist;* kan kırmızısı *kuvars. Kedigözü,* içinde amyant lifleri bulunan bir kuvars çeşididir; *yıldıztaşı* ise içinde mika pulları olan bir kuvarstır. Optik bakımdan, kuvars hafifçe çiftkırıcı, kızılaltında ve morötesinde saydamdır. Döndürme gücü ilk kez 1811'de Arago tarafından, kuvars üzerinde keşfedildi; yine birçok sanayi kolunda kullanılan piezoelektriklikde P. J. ve P. Curie tarafından kuvars üzerinde bulundu. Bu nedenle kuvars kristalleri sanayideki bazı uygulamalar için (camcılık ve optik, tranzistorlar, hassas saatler vb.) çok aranır; ametist gibi bazı türleri ise değerli taş olarak kullanılır. Kuvarstan, silisyumun metalürji bileşiklerinin üretiminde de yararlanılır.

Tekkristalli kuvarsın sentetik üretiminde sodyum hidroksit (ya da sodyum karbonat) çözeltilerinin, bu maddeyi belirli basınç ve sıcaklık koşullarında (350 °C ile 380 °C ve 1 550 ile 1 700 bar) çözündürme özelliğinden yararlanılır. Bunun için, iki bölmeye ayrılmış yüksek basınçlı ve otoklav kullanılır. İşe yaramayan çokkristalli küçük kuvars parçaları alçak bölmede eritilir; çözeltinin aşırıdoymuş olduğu ve kuvars fazlalığını büyük boyutlu ve uygun yönelimli bir tekkristalden yontulan kuvars yaprakları üzerine çökelttiği yüksek bölgenin sıcaklığından alçak bölmeden biraz daha düşük sıcaklıkta olan yukarı bölmede eriyik aşırıdoymuş duruma gelir ve kuvars fazlalığını büyük boyutlu ve uygun yönlü bir tekkristalden yontulan kuvars lamaları üzerine çökeltir. Kuvars günümüzde ABD'de, Japonya'da ve Fransa'da üretilmektedir.

Larousse

Brezilya'da çıkartılan pembe kuvars kristalleri (muskovit ile bir arada) [boy: 12 cm]

KUVARSİFER sıf. (fr. *quartzifère*). Yerbil. Kuvars yüzdesi düşük (< % 5) bir magma kayacı için kullanılır.

KUVARSİK sıf. (fr. *quartzique*). Kuvars oranı % 5 ile 20 arasında değişen bir magma kayacı için kullanılır.

KUVARSİT a. (fr. *quartzite*). Yerbil. Temel bileşeni kuvars olan silisli sıkı kayaç.

—ANSİKL. Kuvarsitler, düz ya da az pür-

tükiü kavkımsı kırıklıkta, sert kayaçlardır; tarihöncesi çağlarda yaşamış insanlar bunu biçimlendirerek çeşitli aletler yaparlardı. Kuvarsitler, birincil tanelerin ve kimi kez ikincil bir katkının yüzeyinin çözülmesiyle oluşan silisli bir çimentonun birleştirdiği kuvars kristallerinden oluşur. Taneler ve çimento, birbirine sıkıca bağlıdır; kırıklığın biçimine bakarak bir kuvarsitle bir kumtaşı birbirinden ayırt edilebilir: kuvarsitte kırıklık taneleri böler, oysa kumtaşında bunları çevreler ve yüzeyin pürtüklü olmasına yol açar.

Kuvarsit türleri şunlardır: eski kumların ya da kumtaşlarının çimentolaşmasıyla oluşan *tortul kuvarsitler (ortokuvarsitler)* ve bu kumtaşlarının başkalaşımından doğan *başkalaşım kuvarsitleri (metakuvarsitler).* Bu ayrım, örnek üstünde değil de, yalnızca jeolojik bağlamda yapılabilir.

KUVARSİTİK sıf. (fr. *quartzitique*). Yerbil. Bir kuvarsitin belirleyici özelliklerini taşıyan.

KUVARSLAŞMIŞ sıf. Yerbil. Tümü ya da bir bölümü ikincil olarak kuvarsa dönüşmüş olan.

KUVARSLI sıf. Yerbil. Kırıntılı kuvars taneleri bakımından zengin bir tortul kayaç için kullanılır.

—Elektroakust. *Kuvarslı filtre,* PİEZOELEKTRİK* FİLTRE'nin eşanlamlısı.

KUVARSOLİT a. (fr. *quartzolite*). Yerbil **1.** Acısularda görülen oluşmalarda ortaya çıkan silisli süreksizlik. **—2.** Silis bakımından çok zengin magma kayacı. (Bu kayacın hacminin % 60'tan çoğu kuvarstır.)

KUVASZ a. Macaristan'da yaygın iri köpek. (Eskiden çoban köpeği ve av köpeği olarak kullanıldı; bugün bekçi ya da polis köpeği görevi yapmaktadır.)

KUVATERNER a. (fr. *quaternaire;* lat. *quaternarius*'tan). Yerbil. DÖRDÜNCÜ* ZAMAN'ın eşanlamlısı.

Kuvayı inzibatiye → HİLAFET ORDUSU.

Kuvayı milliye, Birinci Dünya savaşı sonrası yunan ordusunun İzmir'i işgal etmesi (15 mayıs 1919) ve Anadolu'da ilerleme girişimleri üzerine örgütlenen direniş hareketine verilen ad. Kuruluşunu dört ay içinde tamamladı. Ordu ile bağlantılı ilk gerilla ve yerel silahlı direniş eylemlerini örgütleyen Kuvayı milliye, halkın kendi varlığını korumak amacıyla silahlanmasına dayanmaktaydı. Bu örgütlenmenin amacı, herhangi bir ulusun ya da devletin egemenliğini kabul etmeyerek, ulusun bağımsızlığını sağlamaktı. Kuvayı milliye'nin içinde yer alan birçok subay, Saray'ın oluşturduğu mahkemeler tarafından gıyaplarında idama mahkûm edildi. Mustafa Kemal ve Kurtuluş savaşı'nın birçok öncü adı da idam listelerinde yer aldı. Değişik tarihlerde yerel örgütlenmelerini tamamlayan Kuvayı milliye, birçok yörede düşman kuvvetlerine karşı direnişe geçti ve halkın desteğini kazandı. Damat Ferit Paşa hükümetinin Kuvayı milliye'yi dağıtma emrini içeren telgrafı tepkiyle karşılandı. Ayrıca Denizli mutasarrıfı, Kuvayı milliye'nin düşman saldırılarına karşı bir savunma örgütü olduğunu, bu nedenle desteklenmesi gerektiğini ve dağıtmaya da kimsenin gücünün yetmeyeceğini hükümete bildirdi. 23 temmuz 1919'da toplanan Erzurum kongresi'nde Kuvayı milliye'yi etkin ve güçlü kılmak kararı alındı. İlk olarak Yunanlılar'ın İzmir'e asker çıkarması ve Ege bölgesinin içlerine doğru ilerlemesi karşısında bazı yurtseverler örgütlenmeye karar verdiler. Ödemiş jandarma komutanı yüzbaşı Tahir Fethi, askerlik şubesi başkanı Ali Rıza, kaymakam Bekir Sami Bey'le XVII. Kolordu komutanının yaveri yüzbaşı Rasim ve avukat Hamit Şevket Bey (İnce); Ödemiş'te ilk Kuvayı milliye örgütünü kurdular. Yüzbaşı Tahir Fethi halka silah dağıttı. 25 mayısta Bayındır'ı, 28 mayısta Tire'yi işgal etmiş olan yunan kuvvetleri bu örgütlenmeyi haber alınca Ödemiş'e yöneldiler. 120 kişilik Kuvayı milliye milisleri Hacı İlyas sırtlarında düşmanı 5 saat kadar oyalamayı başardıysa da Alaşehir'e doğru geri çekilmek zorunda kaldı. 1 haziran sabahı Ödemiş işgal edildi. Ancak bu durum, yeni Kuvayı milliye örgütlerinin kurulmasına engel olamadı. Alaşehir'den Balıkesir'e, Uşak'a değin birçok yerleşim merkezinde Kuvayı milliye birimleri oluşturuldu. Önceleri bağımsız gerilla birlikleri niteliğinde olan bu birimlerden bazıları daha sonra Çerkez Ethem'in komutası altında 6 000 kişilik bir güç haline geldi. Bulgar Sadık, Yörük Ali Efe, Parti Pehlivan, Kuşçubaşı Eşref, Demirci Mehmet Efe de kendi yörelerinde topladıkları çetelerle Yunanlılar'a büyük kayıplar verdirttiler.

Ancak, bu olumlu eylemlerin yanı sıra eşgüdümün olmayışı, birtakım keyfi davranışlar ve girişimler, eğitim ve disiplin noksanlığı gibi etkenler, Kuvayı milliye birliklerinin yeterince etkili bir savaşım vermeleri olanağını kısıtlamaktaydı. Sıvas kongresi'nde alınan bir karar uyarınca Ali Fuat Paşa (Cebesoy) Kuvayı milliye cephesi (sonradan Batı cephesi) komutanlığına getirildi. Böylece dağınık birliklerin denetim altına alınmaları ve eşgüdüm içinde kullanılmaları öngörülüyordu. Buna karşın Sèvres antlaşması'nın imzalanmasından (10 ağustos 1920) bir ay kadar önce başlayan yunan saldırısı, henüz toparlanmamış ve düzenli bir orduya dönüşememiş olan Kuvayı milliye birliklerinin dağılmasına yol açtı. Başıboş kalan ve ne yapacaklarını kestiremeyen bazı gruplar yağmacılığa başladılar. Çerkez Ethem de kendi başına hareket etmek eğilimindeydi. Bu sırada Konya'da patlak veren bir ayaklanma da yeni önlemler alınması konusunu TBMM'nin gündemine getirdi. TBMM'ce Kuvayı milliye milislerinin ulusal ordu içinde eritilmesine karar verildi. Batı cephesi komutanlığına atanan albay İsmet'in (İnönü) Çerkez Ethem kuvvetlerini emir komuta zinciri içine almasıyla başlayan uygulama sonucu, öteki birlikler de yavaş yavaş orduyla bütünleştiler. (→ Kayn.)

Kuvayı seyyare, Kurtuluş savaşı başlarında (1919-1921) düzenli ordu dışı milislerden oluşan ve işgallerle ayaklanmalara karşı çarpışan kimi çete birliklerine verilen ad. Bunların en ünlüsü, Çerkez Ethem Bey'in komutasındaki Birinci Kuvayı seyyare idi.

Kuvayı tedibiye, Kurtuluş savaşı'nda Batı cephesi oluşturulmadan önce, Çerkez Ethem kuvvetlerine (Kuvayı seyyare) verilen bir başka ad. Görevi, gereken durumlarda orduya yardım etmek, gösterilen yerleri savunmak ve ayaklanmaları bastırmaktı.

KUVERTÜR a. (fr. *couverture*). Bank. ve Bors. DEPOZİTO'nun eşanlamlısı.

—Sig. Sigortalının zararını karşılayan sigorta teminatı.

KUVERTÜR a. (fr. *couverture*). Şekerc. İçinde, mamullerin kaplanması için gerekli akıcılığı sağlayacak miktarda kakao yağı bulunan çikolata. (Kalıp kuvertürü ve glase kremaları kaplamakta ya da bazı pastaları süslemekte kullanılan sıvı kuvertürler olmak üzere iki türü vardır.)

KUVEYT ya da **KÜVEYT,** Arap yarımadasında devlet, Basra körfezinin K.-B.'sında, Şattülarap'ın G.'inde, Irak ile S. Arabistan'ın arasında; 17 818 km²; 1990'da 2 142 000 nüf. (1 316 000'i yabancı) Başkenti *Kuveyt.* Resmi dili *arapça.*

COĞRAFYA

Çölsü bir ovada bulunan Kuveyt, Şattülarap'ın G.'inde 30-80 km'lik bir gemi barınağı oluşturan olağanüstü girintili çıkıntılı bir körfez sayesinde kurulan bir ülkedir; sözkonusu gemi barınağı, Portekizliler'in burada bir kale yapmasına, 1756'dan sonraysa bir arap prensliğinin gelişmesine yol açtı ve strateji açısından taşıdığı önem sayesinde, 1899'da Büyük Britanya'nın "himaye" bölgesi oldu. 1937'de Kuveyt halkı (75 000 nüf.), inci avcılığıyla, geleneksel tipte gemi yapımıyla ve Hint okyanusu'nda ticaret yaparak geçiniyordu. Önce G.'de, Ahmedi yakınında, sonra K.'de, en sonunda da B.'da Suudi Arabistan ile Kuveyt arasındaki tarafsız bölgede petrol yataklarının bulunması (1946'dan beri işletilmektedir), bu yataklardan (bugün Kuwait Petroleum Corporation [KPC] tarafından yönetilmektedir) elde edilen petrolün 1972'de 166 Mt'a ulaşması ve daha sonraki yıllardaysa yaklaşık 100-120 Mt'un altına inmemesi, Kuveyt ekonomisinde görkemli sonuçlar doğurdu: kişi başına katışıksız gelir 1981'de 25 000 dolara ulaştı (dünyada birinci); sanayide büyük gelişmeler sağlanması (üç büyük rafineri, gazın sıvılaştırılması, petrokimya, kimyasal gübre, çimento fabrikaları ve yeni ortaya çıkan birkaç tüketim sanayisi); güçlü bir para piyasasının kurulması (arap iktisadi gelişmesi için fonlar). Nüfus açısından, dışardan kitlesel bir yabancı işçi göçü (arap işçiler ağır basar [% 80] ve bunların da yarısı filistinlidir) gerçekleşti ve özellikle ülke içindeki göçebeler için başkente özel planlara göre düzenlenen birçok uydu kent eklendi. Bu nüfus patlaması (bugün çoğu yabancıdır), petrol rezervlerinin tükenmesinden (çok ilerdeki yıllarda ortaya çıkacak bir sorundur, çünkü bilinen rezervler 9 milyar tonu aşmaktadır; ayrıca buna yaklaşık 1 000 milyar m³ doğal gazı da eklemek gerekir) çok daha büyük sorunlar yaratmaktadır. Kuveyt'in yıllık petrol geliri 12 milyar doları aşmakta ve bu paranın bir bölümü Batı Avrupa'da ve ABD'de yatırıma dönüştürülmektedir.

TARİH

XVI. yy.'da kıyıya çıkan Portekizliler, orada bugün ancak yıkıntıları kalan bir kale yaptılar. XVII. yy.'da kurulan Kuveyt kenti hızlı bir gelişme gösterdi ve 1756'da emirlik kuruldu. İranlılar'ın Basra'yı almaları (1776) üzerine kentin önemi arttı. Basra'nın İranlılar tarafından alınması, Hindistan-Akdeniz ticaret yolunu Kuveyt'e doğru kaydırdı. Emirlik Osmanlı İmparatorluğu'na bağlı olmasına rağmen Büyük Britanya, XIX. yy. başından başlayarak, Kuveyt üzerinde güçlü bir etkide bulundu. 1895-1897 arasında, Büyük Britanya tarafından desteklenen Kuveyt şeyhi Mübarek bin Sabbah, rakiplerine karşı Abdurrahman bin Sa'ud'u tuttu (rakipleri onu Osmanlı hükümetinin onayıyla Riyad'dan kovmuşlardı). İstanbul-Basra körfezi arasında bir demiryolu yapım tasarılarından (→ ANADOLU-BAĞDAT DEMİRYOLU) haberdar olan Büyük Britanya, 1899'da Kuveyt'le, kendisine emirliğin dış siyasetini denetleme olanağını sağlayan bir antlaşma imzaladı. 1913'te, ingiliz çıkarlarıyla alman ve türk çıkarları arasında bir uzlaşmaya varıldı. Buna göre demiryolunu, Basra'ya kadar Bağdat Hattı şirketi döşeyecek, bir ingiliz şirketi de Kuveyt'e kadar bir kol uzatacaktı. Savaş, tasarıyı geçerliği kalmamış bir duruma getirdi. 1914'te Kuveyt, ingiliz himayesi altında bir emirlik olarak ilan edildi ve 1922'de Suudi Arabistan'la emirliğin sınırlarını belirleyen ve her iki devlet arasında 5 000 km²'lik tarafsız bölge oluşturan bir antlaşma imzalandı. 1934'te, British Petroleum Company ve Gulf Oil Corporation of America, Kuwait Oil Company adıyla birleşerek petrol arama ve işletme imtiyazını ellerine aldılar. İşletmeye 1946'da geçildi.

Abdullah es-Salim es-Sabbah tarafından yönetilen Kuveyt, 19 haziran 1961'de bağımsızlık kazandı ve ingiliz desteği sayesinde, Irak'ı toprakları üzerindeki isteklerinden vazgeçmek zorunda bıraktı. Arap

birliği üyesi olan (20 temmuz 1961) ve British Petroleum Company ile amerikan Gulf Oil tarafından ödenen paraların büyüklüğü nedeniyle önemli mali kaynaklara sahip bir devlet olarak Kuveyt, kendini modern kurumlarla donattı (1962 Anayasası): Parlamento dört yıllığına seçilen 50 üyeyi devlet yönetimine sokuyor ve hükümet artık yalnız aile üyelerinden oluşmuyordu. Bununla birlikte emirlik, gene de hükümdarlık ailesinin sıkı denetimi altındaydı. Ocak 1965'te yeni hükümeti veliaht prens kurdu; siyasal partilerin kurulması hükümdarın iznine bağlıydı; basın özgürlüğü kısıtlanıyordu. Şeyh Abdullah es-Salim es-Sabbah'ın ölümü (1965) üzerine emirlik, kardeşi şeyh Sabbah es-Salim es-Sabbah'a geçti ve o da Hükümet başkanlığını, 1966'da veliaht prens olarak kabul edilecek olan Cabir el-Ahmet'e bıraktı. Emirlik, donatımını hızlandırdı ve 1966'da Londra'da United Bank of Kuwait'in kurulmasıyla, bir banka sistemi oluşturdu.

Araplar'ın dayanışması konusundaki siyasetine bağlı olarak, 1967'deki üçüncü İsrail-Arap savaşı sırasında, anglosakson devletlere petrol göndermelerini durdurdu.

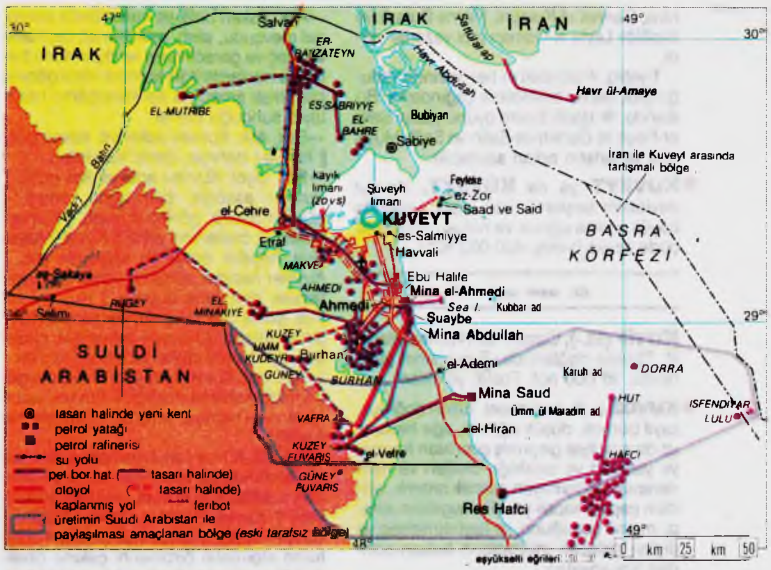
Ocak 1967 milletvekili seçimlerini, arap milliyetçileri karşısında kuveytli milliyetçiler kazandı. Ocak 1971 seçimleri, sol muhalefetin geliştiğini göstererek, bir hükümet değişikiğine yol açtıysa da, Cabir el-Ahmet Başbakanlığı korudu.

Dördüncü İsrail-Arap savaşı sırasında Kuveyt, Mısır ve Suriye'yi destekleyerek, öteki OPEC (Petrol ihraç eden ülkeler örgütü) ülkeleri gibi, üretimini azaltmak ve bazı batılı ülkelere karşı petrol ambargosu koymak kararını verdi (ekim 1974). Bununla birlikte mart 1974'ten başlayarak, Viyana konferansı'nda Kuveyt, ambargonun kaldırılmasını istiyordu. Yabancı ülkelerdeki yatırımlarını yoğunlaştıran emirlik, ocak 1974'te Kuwait Oil Company'deki iştirakini de % 60'a çıkardı.

Parlamenter muhalefetin ve özellikle aralık 1975'te Kuwait Oil Company'nin ulusallaştırılmasını kabul ettiren milliyetçi solun dinamizmi, tepki olarak emirliğin giriştiği demokrasi deneyiminin yeniden gözden geçirilmesine yol açtı. 29 ağustos 1976'da emir Sabbah es-Salim es-Sabbah, Ulusal meclis'i dağıtarak basın üzerinde sıkı bir denetim kurdu. 31 aralık 1977'de emir Sabbah es-Salim öldü ve hükümdar ailenin (es-Sabbah) iki kolundan (Salimler ve Cabirler) her birinin sırayla iktidara gelmesini öngören veraset geleneği uyarınca, yerine şeyh Cabir el-Ahmet el-Cabir es-Sabbah geçti. Yeni emir, veliaht prens Sa'd ül-Abdullah es-Salim es-Sabbah'ı Başbakan olarak atadı (şubat 1978). Ağustos 1980'de emir Cabir, parlamenter yaşamı yeniden kurmayı kararlaştırdı. Yeni bir seçim yasası kabul edildi. 23 şubat 1981 yeni Ulusal meclis seçimleri rejim yandaşlarının büyük bir zaferiyle sonuçlandı.

Kuveyt diplomasisinin en büyük sorunu, Şattülarap bölgesindeki sınırların çizimi konusunda onu Irak'la karşı karşıya getiren uyuşmazlıktan kaynaklanıyordu. Mart 1973'te iki devlet arasında önemli bir sınır anlaşmazlığı patlak verdi. Temmuz 1975'te Kuveyt Ulusal meclisi, ülke sınırlarının dokunulmazlığında ısrar etti. Şubat 1981'de Bağdat'la iki ülke arasındaki sınırı ortaklaşa belirleme konusundaki görüşmeler yapıldıysa da, bir sonuca varılamadı. Şubat 1981'de yapılan seçimlerde tutucu kabile reisleri Meclis'te çoğunluğu ele geçirdiler. Mart 1981'de kurulan Körfez işbirliği konseyi'nin öncülerinden olan Kuveyt, bölgede tarafsızlığa önem verilmesi gerektiği konusunda öteki üye ülkeleri uyardı. Eylülde emir şeyh Cabir el-Ahmet el-Cabir es-Sabbah Türkiye'yi ziyaret etti. İran-Irak savaşı'nda önce tarafsız kalan Kuveyt daha sonra Irak'ı destekledi. Parasal yardım yanında, Irak'a gönderilen savaş malzemelerinin Kuveyt üzerinden ulaştırılmasına kolaylık sağladı. Aralık 1983'te ABD ve Fransa büyükelçiliklerine, havaalanına, ABD vatandaşlarının oturduğu binalara bombalı saldırılar düzenlendi. Bu saldırıların sorumluluğunu İran yanlısı şii İslami cihat örgütü üstlendi. 1985'teki seçimlerde tutucular 1981'deki başarılarını yineleyemediler. Emir 3 temmuz 1986'da yayımladığı bir kararnameyle Meclis'i dağıttığını açıkladı, basına sansür koydu. İran-Irak savaşı'nın Körfez'de yoğunluk kazanması Kuveyt tankerlerinin ulaşım güvenliğini tehlikeye soktu. İran saldırıları karşısında ABD, Kuveyt tankerlerinin ABD bayrağı altında Körfez'den geçmesini kabul etti; Sovyetler Birliği'nden de tanker kiralandı. Bu arada şii gerillalar petrol tesislerine saldırılar düzenledi, tutucu müslümanlar da rejime karşı direnişi sürdürdü. Göçmen işçiler arasında siyasi etkinlik gösterenler sınırdışı edildi. Eylül 1987'de İran, Kuveyt'e "İpekböceği" füzeleriyle saldırdı. 5 nisan 1988'de İran yanlısı bir lübnanlı şii grubu Kuveyt havayolları'nın bir uçağını kaçırdı. Uçaktaki yolcular arasında ülkeyi yöneten Sabbah ailesinden kişilerde bulunuyordu. Ancak, korsanlarla yetkililerin içeriği anlaşılmayan bir anlaşmaya varmaları üzerine, yolcular serbest bırakıldı, korsanlar ortadan kayboldu.

Kuveyt, 2 ağustos 1990'da Irak tarafından işgal edildi. Başta ABD olmak üzere batılı devletler ve SSCB Kuveyt'in ilhakını kabul etmedikleri gibi, diğer arap devletleri ve Türkiye de bu duruma karşı çıktı. BM Güvenlik konseyi Irak'a ekonomik ambargo uygulanmasına karar verdi. ABD ve müttefikleri (28 devlet) bölgeye asker yolladılar. Sorunun barışçı yollarla çözülmemesi üzerine, Irak'a karşı savaş 17 ocak 1991'de başladı; şubatın 28'inde Irak'ın bütün BM kararlarını kabul etmesiyle sonuçlandı. Kuveyt savaş öncesi statüsüne kavuştu. (→ KÖRFEZ SAVAŞI.)

EDEBİYAT

Klasik edebiyatın temsilcileri arasında şu adlar sayılabilir: Abdülcelil et-Tebatebâ'i (1776-1853), Abdullah el-Ferec (1837-1900), ülkenin ilk çağdaş okulunu kuran Yusuf el-Kına'i (1878-1973), Abdullah Nasır es-Sani (1902-1954), Halit el-Edesani (1835-1897), Abdullah el-Halef (1874-1931), Zeynelabidin (1866-1950), Ahmet el-Meşari (1884-1939), Seyyit er-Rifa'i (1883-1936), Raşit es-Seyf (1900-1972), Mahmut Şevki el-Eyyubi (1901-1966), Hacci el-Hacci (1903-1974), Abdüllatif en-Nisf (1904-1971), Davut el-Cerrah (1906-1956) ve Ahmet el-Bişr (doğm. 1905).

Çağdaş okulun kurucusu sayılan Fahd el-Asker, simgeci Ahmet el-Edevani, gizemci Muhammet el-Fayiz, sufi Halit Sa'ud ez-Zeyd, mizahçı Abdullah Sinan gibi bir şairler topluluğunun başına geçti. Lehçeye dayalı şiiri, Süleyman el-Füleyh sürdürdü.

Ali es-Sebati'nin yapıtlarıyla aynı zamanda bir deneme yazarı da olan Halife el-Vakiyan'ın yapıtlarında, Seyyab'ın (1926-1964) etkisi açıktı. Yeni kuşaktan şu adlar sayılabilir: Yakup es-Sübey'i, Ahmet es-Sakkaf, Faruk el-Ömer, Süleyman el-Fahd, Hamad er-Rakip, Yahya er-Rübey'an ve Hasan el-Azzazi.

50'li yıllardan başlayarak çok sayıda deneme yazıldı. Başlıca deneme yazarları: Abdullah en-Nuri (doğm. 1904), Abdullah el-Uteybe, Abdullah Zekeriya el-Ensari, Süleyman eş-Şeyh, Abdülaziz Hüseyin, Halit Yusuf el-Merzuk ve Halit Süleyman el-Edesani (doğm. 1905).

Roman, özellikle de Süleyman eş-Şatti, Süleyman el-Halifi, İsmail Fahd İsmail, Hasan el-Ali ve Tarık Abdullah gibi yazarların romanları, daha çok özyaşamöyküsel, toplumsal ve tarihsel bir nitelik taşıyordu.

Kuveytli kadın yazarların da edebiyata azımsanamayacak bir katkısı oldu. Gazeteci Guneyma Fahd el-Merzuk'un çevresinde etkinlik gösteren Kâfiye Ramazan, Kevser el-Cev'as, Fatımet el-Ali, Necme

Chris Kutschera

Kuveyt kentinden bir görünüm

İdris, Cennet ul-Kureyni, Harne Bursalı ve özellikle Leyla el-Osman gibi yazarlar vardı.

Tiyatro, Arabistan'ın her yerinde olduğu gibi, henüz emekleme çağındaydı. Bu alanda, ilk klasik tiyatro oyunu yazarı Sakr er-Reşit ile Ganim es-Salih ve Salih Musa gibi yazarların adları sayılabilir.

KUVEYT ya da **KÜVEYT,** Kuveyt devletinin başkenti. Irak işgali sırasında büyük yıkıma uğradı ve nüfusu önemli ölçüde azaldı (yaklş. 400 000 nüf.).

Bk. resim sayfa 7231

KUVİF (EL-), Cezayir'de (Tbessa vilayeti), Tbessa dağlarında, Tunus sınırı yakınında; 16 000 nüf. Fosfat yatakları.

KUVÖZ a. (fr. *couveuse*). Erken doğmuş, zayıf bünyeli, düşük ağırlıklı, ağır hastalık ya da ameliyat geçirmiş çocukları koymaya yarayan ve sıcaklığı, oksijen ve nem derecesi değişmeyen aseptik ortamlı, saydam çeperli kapalı yer. (Bu aygıtların amacı, meme çocuğunu, ısı kaybetmekten ve dıştan gelecek mikropların bulaşmasından korumaktır.)

KUVVANİ sıf. (ar. *kuvvet*'ten *ḳuvvānī*). *Esk.* Dinamik.

KUVVANİYET a. (ar. *kuvve*'den *ḳuvvāniyyet*). Esk. mat. Dinamizm.

KUVVE a. (ar. *kuvve*). *Esk.* **1.** Kuvvet, yeti, iktidar. **—2.** Düşünce, tasavvur, niyet. **—3.** Duyu. **—4.** Özellik, nitelik, hassa. **—5.** *Kuvvede kalmak*, düşüncede bulunmak, fikir olarak kalmak. **—6.** *Bir şeyi kuvveden fiile çıkarmak*, düşünceden eyleme geçirmek, gerçekleştirmek. **—7.** *Kuvve-i adliye*, kanunları olaylara uygulayan kuvvet. ‖ *Kuvve-i ahize*, alma, kavrama gücü; büyüleyici manevi kuvvet. ‖ *Kuvve-i azm*, irade ve karar kuvveti, azimlilik. ‖ *Kuvve-i cebriye*, zorlama, zor kullanma. ‖ *Kuvve-i dafia*, savma, uzaklaştırma gücü. ‖ *Kuvve-i galibe*, üstün olma, ezici güç. ‖ *Kuvve-i hayvaniye*, hayvansal güç. ‖ *Kuvve-i idare*, idari kuvvet, idari yetke. ‖ *Kuvve-i istinad*, bir düşüncenin, bir savın kanıtlanmasında dayanılan kanıtların yeterliliği, kuvvetliliği. ‖ *Kuvve-i kalbiye*, kalp kuvveti, inanç sağlamlığı. ‖ *Kuvve-i kazaiye*, yargılama gücü. ‖ *Kuvve-i kudsiye, kuvve-i ilahiye*, peygamber ve ermişlerde görülen tanrısal güç. ‖ *Kuvve-i maliye*, parasal güç. ‖ *Kuvve-i maneviye*, manevi güç. ‖ *Kuvve-i teyidiye*, doğrulama ve onaylama gücü. ‖ *Kuvve-i umumiye*, genel güç. ‖ *Kuvve-i zahiriye*, yardımcı kuvvet. ‖ *Kuvve-i zatiye*, kişisel nitelik.

—Ask. Askeri birlik ve kurumlarda personel mevcudu, silah, mühimmat, cephane ile araç ve gerecin sayı ve durumunu belirli zamanlarda ilgili komuta karargâhına bildirmek amacıyla ast karargâhın hazırlayıp sunduğu cetvel.

—Esk. ask. *Kuvve-i askeriye*, askeri güç. ‖ *Kuvve-i bahriye*, deniz kuvvetleri.

—Esk. biyol. *Kuvve-i adeliye*, kas gücü. ‖ *Kuvve-i asabiye*, sinir gücü, enerji. ‖ *Kuvve-i basıra*, görme duyusu. ‖ *Kuvve-i gıdaviye*, beslenme yetisi. ‖ *Kuvve-i hayeviye*, hayatın devamını sağlayan yeti. ‖ *Kuvve-i hazıme*, sindirim yetisi. ‖ *Kuvve-i lamise*, dokunma duyusu. ‖ *Kuvve-i samia*, işitme duyusu. ‖ *Kuvve-i şamme*, koklama duyusu. ‖ *Kuvve-i şehvaniye*, cinsel arzu. ‖ *Kuvve-i zaika*, tat alma duyusu.

—Esk. bot. *Kuvve-i intaşiye*, filizlenme gücü, filizlenebilme özelliği. ‖ *Kuvve-i nabite, kuvve-i namiye*, yetişme, büyüyebilme özelliği.

—Esk. fiz. *Kuvve-i an-il merkeziye*, bir merkez etrafında hareket eden cismi merkezden uzaklaştıran kuvvet, merkezkaç kuvveti. ‖ *Kuvve-i cazibe*, çekim kuveti. ‖ *Kuvve-i cazibe-i umumiye*, bir cismi oluşturan atomların birbirlerini çekme özelliği. ‖ *Kuvve-i cüz-i ferdiye*, iki cismin karşılıklı olarak birbirini çekme kuvveti. ‖ *Kuvve-i ile-l merkeziye*, merkezcil kuvvet. ‖ *Kuvve-i maddiye*, enerji. ‖ *Kuvve-i mekniye*, potansiyel enerji. ‖ *Kuvve-i mihanikiye*, hareket oluşturan enerji. ‖ *Kuvve-i muharrike*, bir cismin hareketinden doğan enerji. ‖ *Kuvve-i muhassala*, kuvvetlerin birleşmesi.

—Esk. ikt. *Kuvve-i istihsaliye*, üretim gücü.

—Esk. kim. *Kuvve-i müsavvire*, maddenin çeşitli biçimlere girme yetisi. ‖ *Kuvve-i hululiye*, gözenekli bir zar ile ayrılan iki sıvının geçişme özelliği.

—Esk. ruhbil. *Kuvve-i hafıza*, hafıza kuvveti, hatırlama yetisi, belleme. ‖ *Kuvve-i hayaliye*, hayal gücü. ‖ *Kuvve-i ihtiyariye, kuvve-i iradiye*, irade, seçebilme yetisi. ‖ *Kuvve-i mutasarrıfa*, zihinde bellenen şeyi düzenleme ve gerektiğinde kullanma gücü. ‖ *Kuvve-i müdrike*, anlama, kavrama gücü, beş duyu ile algılama yetisi. ‖ *Kuvve-i müteferrike*, düşünme yetisi. ‖ *Kuvve-i mümeyyize*, duyuları birbirinden ayırma özelliği. ‖ *Kuvve-i mütehayyile*, bir algıyı zihinde canlandırma, hayal gücü. ‖ *Kuvve-i natıka*, akıl, idrak. ‖ *Kuvve-i ruhiye*, ruhsal güç. ‖ *Kuvve-i vahime*, imgelem. ‖ *Kuvve-i zahire*, öğrenilen bir şeyi zihinde tutabilme yetisi, hafıza.

—Esk. siyas. *Kuvve-i devlet*, devlet gücü. ‖ *Kuvve-i siyasiye*, siyasi yetke.

—İsl. *Kuvve-i ezeliye*, Tanrı. ‖ *Kuvve-i faile, kuvve-i mübdia* ya da *kuvve-i halika*, tanrısal güç, yaratıcı güç.

KUVVET, -ti a. (ar. *ḳuvve, ḳuvvet*). **1.** Bedensel güç; takat: *Gücü, kuvveti yerinde.* **—2.** Dayanma gücü, mukavemet: *Kuvvetli ol biraz, kendini bırakma. Bu acıya dayanacak kuvvetim kalmadı.* **—3.** Bir oluşu, bir eylemi yapma, ortaya koyma yeteneği, güç: *Bunu ona söyleyecek kuvvetim yok.* **—4.** Şiddet, zor; cebir: *Kuvvet kullanmak.* **—5.** Etkileme gücü; etkililik: *Toplumu etkileyecek kuvvette bir fikir değil.* **—6.** Bir fiziksel etkenin şiddeti, gücü: *Rüzgâr kuvvetiyle çalışan bir değirmen.* **—7.** Bir kimsenin herhangi bir alandaki ustalığı, becerikliliği: *Kaleminin kuvveti.* **—8.** Bir şeye kuvvet, o şeye ağırlık verilerek, onun gücüyle: *Keseye kuvvet. Paraya kuvvet.* **—9.** *Kuvvet almak*, kendisine yapılan bir yardım ya da verilen bir destekle kuvvetlenmek, gücü artmak: *Bu adam birisinden kuvvet alıyor.* ‖ *Kuvvet bulamamak*, cesaret edememek, göze almaktan kaçınmak. ‖ *Kuvvet bulmak*, güç kazanmak, güçlenmek. ‖ *Kuvvet ilacı, şurubu*, sağlığa kavuşmak için içilen ilaç. ‖ *(Bir şeye) kuvvet vermek*, bir konuya ötekilerine oranla daha ağırlık ve önem vermek: *Önce dile, sonra da matematiğe kuvvet vereceksin.* ‖ *Kuvvetle*, üzerinde durup düşünerek, direnerek: *Bunun tersini de kuvvetle savunabilirim.* ‖ *Kuvvetten düşmek*, eski gücü kalmamak, gücünü yitirmek.

—*Esk.* *Kuvvet-pezir*, kuvvet bulan; güçlü, kuvvetli. ‖ *Kuvvet-i devlet*, devletin gücü. ‖ *Kuvvet-i kalb*, güveni artırma. ‖ *Kuvvet-i tali*, yardımcı, ikinci derece kuvvet. ‖ *Kuvvet-i talih, kuvvet-i baht*, şans kuvveti; talihlilik, baht açıklığı. ‖ *Kuvvet-üz-zahr* ya da *kuvvet-i zahriye*, arka kuvveti; yardımcı kuvvet; dayanak.

—Anayas. huk. Devletin ana faaliyet kategorilerine denk düşen hukuki güçler: *yasama kuvveti, yürütme kuvveti, yargı kuvveti.* (Bk. *ansikl.* böl.) ‖ *Kuvvetler ayrılığı*, devlet iktidarının yasama, yürütme ve yargı olmak üzere üç ayrı organ aracılığıyla kullanılmasını öngören ilke. ‖ *Kuvvetler birliği*, devlet iktidarının, özellikle de yasama ve yürütme gücünün bir organda toplanmasını öngören ilke.

—Arit. *Kuvvetini alma*, ÜSLEME'nin eşanlamlısı. ‖ *Bir x gerçek sayısının kuvveti*, üs denen u sayısı bir doğal, bir bağıl, bir oransal ya da bir gerçek sayı olabilmek üzere x^u biçimindeki gerçek sayı (x üzerinde kimi koşullar belirlenir). [Bk. *ansikl.* böl.]

—Ask. *Kuvvet tasarrufu*, büyük birlikler düzeyinde, taktik açıdan, görevin gerektirdiği amaca ulaşmak amacıyla, elde bulunan olanakların akılcı bir biçimde kullanılması ve bölüştürülmesi. ‖ *Deniz kuvvetleri*, bir ülkeyi denizden gelecek tüm saldırılara karşı korumak amacıyla oluşturulan deniz birliklerinin tümü. ‖ *Hava kuvvetleri*, bir ülkeyi havadan gelecek tüm saldırılara karşı korumak amacıyla oluşturulan hava birliklerinin tümü. ‖ *Kara kuvvetleri*, bir ülkeyi karadan gelecek tüm saldırılara karşı korumak amacıyla oluşturulan kara birliklerinin tümü. ‖ *Silahlı kuvvetler*, bir ülkeyi savunmak amacıyla oluşturulmuş kara, deniz ve hava kuvvetlerine verilen genel ad.

—Dy. *Cer kuvveti*, bir lokomotifin yer değiştirebilmesi ve yükleriyle birlikte belirli sayıda taşıtı çekebilmesi için yatay bir düzlemde sağladığı kuvvet. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Ed. *Kuvvet-i tab'* ya da *kuvvet-i tabiat*, şuara tezkirelerinde şairin doğal sanat gücü, yeteneği anlamında kullanılan terim: *"Kuvvet-i tab'la bir melekeye malik ve şahrah-ı nazm-ı maaniye salik olmuştu"* (Doğuştan şiir gücüyle bir şiir yatkınlığına sahip olmuş ve anlamları şiir diliyle söyleme yoluna girmişti) [Âşık Çelebi].

—Ekmekç. ve Değirmenc. *Unun kuvveti*, su kaldırma gücü yüksek, fermantasyondan pişirmeye kadar, mekanik yapısını çok iyi koruyan bir hamur elde etmeye uygun unun niteliği. (Kuvvetli kabul edilen unların, Chopin alveografında yüksek bir indisleri vardır [$W > 220$].)

—Fiz. *Kuvvet çizgisi*, bir kuvvet alanındaki alan çizgisi. (Bir manyetik alan ya da elektrik alanı sözkonusu olduğunda, alan çizgilerine *kuvvet çizgileri* de denir.)

—Fizs. kim. *Bir elektrolitin kuvveti*, bu elektrolitin ayrışma enerjisinin ölçümü. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Fizs. mekan. Cisimler arasındaki etkileşimleri nicel olarak anlatan ve bunların biçim değiştirmelerini ya da hareketlerindeki değişimleri açıklamaya olanak veren kavram. (Bk. *ansikl.* böl.) ‖ *Kuvvet çifti*, toplamları sıfıra eşit iki kuvvetin oluşturduğu, momenti ile ayırt edilen sistem.

—Geom. Verilen çemberlere, kürelere ya da aşırı kürelere göre hepsi aynı kuvvette olan noktalardan oluşan küme için kullanılır. (Bk. *ansikl.* böl.) ‖ *Bir evirtimin kuvveti*, bu evirtimi tanımlamaya yarayan sıfırdan farklı gerçek sayı. ‖ *(A, A') çift noktasına göre bir M noktasının kuvveti*, O, (A, A') nün ortası olmak üzere $OM^2 - OA^2$ ye eşit $\overline{MA} \cdot \overline{MA'}$ sayısı. ‖ *Bir M noktasının bir C(O, R) çemberine* ya da *S(O, R) küresine göre kuvveti*, A ile B, C ya da S nin noktaları, A', A nın çapça karşılığı, M de C nin düzleminde ya da S yi

kuvöz içinde bakılıp beslenen erken doğmuş çocuk

Jean Ber-Fotogram

içeren E_3 uzayında bulunup $M \in (AB)$ olarak alınan nokta olduğuna göre $\overline{MA} \cdot \overline{MA'} = \overline{MA} \cdot \overline{MB}$ gerçek sayısı. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Ger. day. *İç kuvvet* → İÇKUVVET.
—Halk. hek. *Kuvvet macunu,* bazı hastalıkları sağaltmak, vücuda güç kazandırmak ve özellikle cinsel gücü artırmak amacıyla çeşitli bitki, yağ, baharat vb.'nin karıştırılmasıyla yapılan macun. (Bk. *ansikl.* böl.)
—İsl. huk. *Kuvvet-i karabet,* akrabalıkta yakınlığın derecesi. (Örneğin ana, baba bir kardeşin akrabalığı, baba bir kardeşten daha yakındır.)
—Küm. kur. KARDİNALLİK'in eşanlamlısı. ‖ *Kuvvet kümesi,* her M kümesi için, elemanları tam tamına M nin altkümeleri olan $\mathcal{P}(M)$ kümesi.
—Mat. çözlm. *Kuvvet fonksiyonu,* $\mathbb{R}^{+*}$ dan $\mathbb{R}^{+*}$ içine tanımlanmış, bir u gerçek sayısı seçildiğine göre, her x gerçek sayısına $x^u = e^{u \operatorname{Log} x}$ ile tanımlı x^u (''x üssü u'' diye okunur) gerçek sayısını eşlik ettiren uygulama. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Siyas. bil. *Kuvvetler ayrılığı,* devlet fonksiyonlarının (yasama, yürütme, yargılama) tek bir organa verilmeyip, her biri ayrı görevler yapan ve birbirlerinden ayrılmış organlar arasında paylaştırılmasını öngören ilke. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. Anayas. huk. Geleneksel ayrıma göre, devlet etkinlikleri üç ana kola ayrılır: yasama, yürütme ve yargılama işlevleri. Mutlak monarşiler döneminde bu işlev ve kuvvetler bir tek organda birleşmişti (hükümdar). Demokrasiler çağında da bazı ihtilal meclisleri (Fransa'da Konvansiyon dönemi, Türkiye'de 1920'de kurulan TBMM) hem yasama hem de yürütme kuvvetini ellerinde bulundururlar. Ancak Batı demokrasilerinde kural yasama, yürütme ve yargılama kuvvetlerinin birbirlerinden ayrı organlara verilmesi yönündedir. Öte yandan, kuvvetlerin ve özellikle yasama ile yürütmenin konumları açısından yönetim biçimleri *kuvvetler birliği* ve *kuvvetler ayrılığı* olarak başlıca iki kümede toplanır.
—Arit. *Bir x gerçek sayısının kuvveti.*

$$u \in \mathbb{N} \text{ ise, } \begin{cases} x^0 = 1 \ (x \neq 0) \\ x^1 = x \\ x^n = \underbrace{x \times x \times \ldots \times x}_{n \text{ çarpan}} \ (n \geq 2). \end{cases}$$

$$u \in \mathbb{Z}^{-*} \text{ ise, } x^u = \frac{1}{x^{-u}} \ (x \neq 0).$$

$$u \in \mathbb{Q}^{*} \text{ ve } x \in \mathbb{R}^{+*} \text{ ise, } x^u = x^{p/q} = (x^{1/q})^p$$

dir, burada $x^{1/q}$, $\sqrt[q]{x}$ biçiminde de yazılan bir α pozitif gerçek sayısıdır, öyle ki $\alpha^q = x$ ve $\frac{p}{q}$, u nun herhangi bir temsilcisidir;

$u \in \mathbb{Q}^{+*}$ ise, $0^u = 0$;
$x \in \mathbb{R}^{+*}$ ise, $x^0 = 1$.
$u \in \mathbb{R}$ ve $x \in \mathbb{R}^{+*}$ ise, $x^u = e^{u \ln x}$.

u ve v üsleri ne olursa olsun, kuvvetlere ilişkin işlemler aşağıdaki özelliklere göre yapılır:
— $x^u \times x^v = x^{u+v}$;
— $x^u \times y^u = (x \times y)^u$;
— $(x^u)^v = x^{uv}$, x ile y gerekli koşulları sağlamaktadır.

x, sıfır olmayan bir gerçek sayı ise, x in tamsayı ($u \in \mathbb{Z}$) kuvvetlerinin kümesi çarpma için bir grup yapısındadır; ayrıca x, 1 ve −1 den farklı ise, $(\mathbb{Z}, +)$ ile x in tamsayı kuvvetlerinin grubu arasında bir eşyapı uygulaması vardır. Sıkı pozitif bir gerçek sayısının incelenmesi, oransal ya da gerçek üs halinde, kuvvet fonksiyonlarıyla yapılır.
—Dy. Cer kuvveti özellikle lokomotifin gücüne ve ağırlığına bağlıdır; günümüzde güçlü ve modern lokomotif tiplerinde çekim kuvveti onlarca tona varır. Çekim kuvveti olarak, dizinin tümünü çekmek için kullanılan *jantta kuvvet* ve işletme için gerçekten en ilginci olan *kancada kuvvet* ayırt edilir.
—Fizs. kim. *Elektrolitlerin kuvveti.* Elektrolitler, kuvvetli ve zayıf olmak üzere ikiye ayrılır: *kuvvetli elektrolitler,* çözeltide pratik olarak tamamen çözünür; bunlar, metalsel tuzların yaklaşık tümü, birkaç anorganik asit (halojenli asitler, nitrik asit, perklorik asit vb.) ve kimi bazlardır (sodyum hidroksit, potasyum hidroksit ve diğerleri). *Zayıf elektrolitler,* görece seyreltilmiş olsa bile çözeltide çok az ayrışırlar. Zayıf elektrolitlere örnek olarak organik asitler, anorganik asitler (H_2S, H_2CO_3 vb.) ve bazlar (amonyak, organik bazlar) verilebilir.
• *Asitlerin kuvveti.* Belli bir derişimdeki (örneğin onda bir normal) bir asitle bir bazın birbirini yansızlaştırma enerjisi, ayrışma dereceleriyle orantılıdır. Tümüyle ayrışan kuvvetli asitler için herhangi bir sıralama yapmak zordur; ama ötekiler için iyonlaşma değişmezinin değerine göre bir sıralama yapılabilir: çözeltide, $HA \rightleftarrows H^+ + A^-$ biçiminde ayrışan bir HA asidi için iyonlaşma değişmezi, iyon dengesine uygulanan kütle etkisi yasasından elde edilir; buna göre $k_{HA} = \frac{[H^+] \times [A^-]}{[HA]}$ dır; burada köşeli ayraçlar, derişimleri gösterir. Asit ne denli zayıfsa, k_{HA} o denli küçüktür. Bu tür bir sınıflandırma ayrıca bazlar için de yapılabilir.
—Fizs. mekan. Nicel kuvvet kavramının temelini, hem kuvveti harekete bağlayan yasayı -dinamiğin ''temel ilke''si-, hem de kuvvetleri belirlemeye olanak veren çeşitli yasaları (kuvvetlerin üst üste gelmesi ilkesi, etki ve tepki yasası, çekim yasası) ortaya koyan Newton atmıştır.

*Dinamiğin temel ilkesi'*ne göre, bir cismin $\vec{p}$ hareket miktarının zamana göre türevi, bu cisme etkiyen kuvvete eşittir.

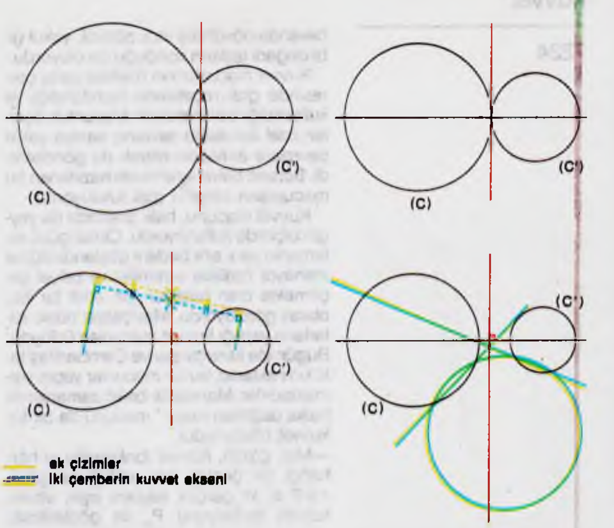
$$\frac{d\vec{p}}{dt} = \vec{F}.$$

Bu bağıntı kuvvetin, Newton'dan önce inanıldığı gibi cismin hızını sıfırdan farklı bir değerde tutmaya değil, cismin hareket miktarını, dolayısıyla da hızını değiştirmeye yaradığını gösterir.

Cebirsel olarak $\vec{F}$ kuvvetinin de, $\vec{p}$ gibi, doğrultusu, yönü ve yeğinliği olan bir vektör olduğunu belirtmek gerekir.

Üst üste gelme ilkesi, aynı cisme aynı anda etkiyen birçok etkileşim kuvvetinin etkisini belirlemeye olanak verir ve buna kuvvetlerin bileştirmek denir. Bu ilkeye göre, kuvvetler vektörel olarak toplanabilir: A ve B, C ile etkileşime giriyorsa, bu etkileşime ilişkin $\vec{F}(A+B)$ toplam kuvveti, $\vec{F}(A) + \vec{F}(B)$ toplamına eşittir; burada $\vec{F}(A)$ ve $\vec{F}(B)$ kuvvetleri sırasıyla yalnızca A'nın ve yalnızca B'nin C ile yaptığı etkileşimleri göstermektedir. Bu ilke özellikle, B'nin varlığının A ile C arasındaki etkileşimin değerini değiştirmeyeceğini ortaya koyar. Ancak bu ilke kimi sınırlar içinde geçerlidir, örneğin çok büyük yeğinlikli çekim kuvvetleri bu ilkeye uymaz.

Her özel etkileşim türüne, buna etkileşime giren cisimlere bağlı parametrelerin fonksiyonu olarak hesaplamaya olanak veren bir *kuvvet yasası* eşlik eder. Örneğin Newton'un ortaya attığı çekim yasası, m_1 ve m_2 gibi iki kütlenin birbirlerini, bu iki kütleyi birleştiren doğru ile aynı doğrultuda olan ve yeğinlikleri $F = G \cdot \frac{m_1 m_2}{d^2}$ ye eşit kuvvetlerle çektiklerini ifade eder. Burada d kütleler arasındaki uzaklığı, G ise evrensel bir değişmezi göstermektedir. Kimi kuvvet yasaları (çekim kuvvetleri, elektriksel kuvvetler ve çekirdek kuvvetleri) evrenseldir ve temel etkileşimlere karşılık gelir. Kimi başka yasalar ise deneysel ya da yaklaşık yasalardır (örneğin esnek kuvvetlere ya da sürtünme kuvvetlerine ilişkin yasalar) ve bunlar genelde temel etkileşimlerden yola çıkarak belirtilebilir. Kuvvet yasalarını belirlemek çok önemli bir sorundur, çünkü bu yasaları bilmeden fiziksel cisimlerin ya da parçacıkların hareketlerini kestirmek olanaksızdır.
—Geom. Küme bir tekli küme ise ''merkez'' deyimi, küme doğruysa ''eksen'' deyimi kullanılır.

iki çemberin kuvvet ekseni

*Düzlem geometri'*de, eşmerkezli olmayan iki çemberin kuvvet ekseni ya da böyle çemberlerin bir doğrusal demetinin kuvvet ekseni göz önüne alınır; bunun gibi, merkezleri bir doğru üzerinde bulunmayan üç çemberin ya da böyle çemberlerin bir ağının kuvvet merkezi de göz önüne alınır.

*E uzayı geometrisi'*nde, eşmerkezli olmayan iki kürenin ya da böyle kürelerin bir demetinin kuvvet düzlemi, bunun gibi merkezleri bir doğru üzerinde bulunmayan üç kürenin, ya da böyle kürelerin bir ağının kuvvet ekseni göz önüne alınır; bunun gibi merkezleri düzlemdeş olmayan dört kürenin ya da böyle kürelerin bir karmaşığının kuvvet merkezi göz önüne alınır.

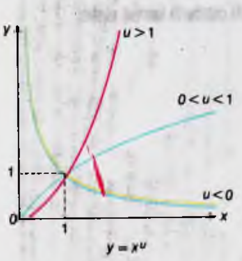
Merkezleri aynı bir küre üzerinde bulunan ve düzlemleri aynı bir doğrudan geçen bir çember ailesinin kuvvet ekseninden söz edilebilir; bu tam tamına kuvvet ekseni olur.

$n > 3$ boyutlu E_n uzayında, özellikle eşmerkezli olmayan iki aşırıkürenin kuvvet aşırıdüzlemi kavramı getirilerek yukarki kavramlar genelleştirilebilir.

İki çemberin kuvvet ekseni merkezler doğrusuna diktir ve üç kürenin kuvvet ekseni bunların üçünün merkezlerini içeren düzleme diktir.
• Bir M noktasının verilen bir C çemberine ya da bir S küresine göre (kimi kez göre yerine için de denir) kuvveti $d^2 - R^2$ ye eşittir, burada $OM = d$ dir; kuvvet C(M) [ya da $P_M(C)$] ile ya da S(M) [ya da $P_M(S)$] ile gösterilir.

C nin bir olağan denklemi, $f(x, y) = x^2 + y^2 - 2ax - 2by + c$ olmak üzere $f(x, y) = 0$ ise, bir $M_0(x_0, y_0)$ noktasının kuvveti $f(x_0, y_0)$ a eşittir. $f(x, y)$ yardımıyla düzlemin bir parçalanışı elde edilir: $f(x, y) < 0$ olduğu C nin içi, $f(x, y) = 0$ olduğu C çemberinin kendisi, $f(x, y) > 0$ olduğu C nin dışı. E_3 uzayının bir S küresi için benzer sonuçlar elde edilir.
—Halk hek. Kuvvet macunu, Osmanlılar' da çok eskiden beri kullanılıyordu. XV. yy.'a ait bir *Bahname'*de macunu mücerrep (denenmiş macun) adı verilen bir macundan söz edilerek bileşimi verilmekte ve bu macundan kırk gün sabah akşam yiyen erkeğin cinsel gücünün artacağından, kadınınsa çocuk doğurma yeteneği kazanacağından söz edilmektedir. Bu tür reçetelere çeşitli dönemlere ait birçok kaynakta rastlanmaktadır.

Kuvvet macunu yapımında en çok amasya eriği, ceviz, kabuksuz badem, ravent, ebegümeci, kabuksuz arpa, kudret helvası, badem yağı, karabaş çiçeği, tarçın, bal, dişotu, mastika, sinameki, üzerlik tohumu, krem tartar, karanfil, kebabe, gülsuyu, tere tohumu vb. malzeme kullanılıyordu. Kuvvet macunlarının çeşitli türleri vardı. Bunların ana maddesini afrodiziyak (cinsel açıdan uyarıcı) otlar ve baharatlar oluşturuyordu. Bazılarının içine

kuvvet fonksiyonu

havanda dövülmüş inci, zümrüt, yakut gibi değerli taşların konduğu da oluyordu.

Kuvvet macunlarının özellikle saray çevresinde gizli reçetelerle hazırlandığı ve kullanıldığı bilinmektedir. Macunluk denilen özel kutularda saklanır, saraya yakın çevrelere armağan olarak da gönderilirdi. Sarayın helvahane*sinde hazırlanan bu macunların bileşimi gizli tutuluyordu.

Kuvvet macunu, halk arasında da yaygın biçimde kullanılıyordu. Cinsel gücü artırmanın yanı sıra bedeni güçlendirdiğine inanılıyor, özellikle veremliler ve zafiyet geçirmekte olan hastalar için etkili bir ilaç olarak görülüyordu. Mısırçarşısı'ndaki aktarların yaptığı kuvvet macunları ünlüydü. Bugün de Mısırçarşısı ve Çemberlitaş'taki kimi aktarlar, bu tür macunlar yapıp satmaktadırlar. Manisa'da belirli zamanlarda halka dağıtılan *mesir* macunu* da bir tür kuvvet macunudur.

—Mat. çözlm. *Kuvvet fonksiyonu.* u herhangi bir gerçek sayı olduğuna göre, $x>0$ a, x^u gerçek sayısını eşlik ettiren kuvvet fonksiyonu P_u ile gösterilirse:

$$\forall x \in \mathbb{R}^{+*}, \forall y \in \mathbb{R}^{+*}, P_u(xy) = P_u(x)P_u(y)$$

elde edilir.

Şu halde P_u, $\mathbb{R}^{+*}$ çarpma grubundan kendi içine bir benzeryapı uygulamasıdır; $u \neq 0$ ise bu bir eşyapı uygulamasıdır (bu durumda ters eşyapı uygulaması $P_{1/u}$ dur). $u>0$ için, P_u sıkı artandır ve $x = 0$ için $P_u(x) = 0$ koyarak süreklilikle uzatılır. $u<0$ için P_u sıkı azalandır. (Bk. şek.)

$u>0$ halinde ve x sonsuza yaklaşırsa, P_u, logaritma fonksiyonundan "daha hızlı" ve üslü fonksiyondan "daha yavaş" sonsuza yaklaşır.

x daima sıkı pozitif olduğuna göre her bir halde

$$P'_u(x) = uP_{u-1}(x) = ux^{u-1}$$

elde edilir.

—Siyas. bil. Temsili demokrasi, kuvvetler ayrılığı ve kuvvetler birliği (meclis hükümeti) olmak üzere başlıca iki biçim alır. Batı demokrasilerinin genellikle benimsediği model kuvvetler ayrılığıdır. Marxçı rejimler ise kuvvetler birliğine dayanır. Kuvvetler ayrılığı ilkesinin temelinde, devlet görev ve yetkilerinin tek bir organda toplanmasının iktidar aşırılıklarına ve özgürlüklerin zedelenmesine yol açacağı düşüncesi vardır. Dolayısıyla bu sistemle güdülen amaç, aslında tek olan devlet iktidarının kullanılışını çeşitli organlar arasında bölmek ve bu organlar arasında karşılıklı dengeler yaratmaktır. Kuvvetler ayrılığı, belli tarihsel koşulların ürünüdür. Mutlak monarşilerin baskısına karşı çıkan siyasal liberalizm, bütün yetkileri elinde toplayan kralın iktidarını bölmek istiyordu. Ulusu temsil eden parlamentoların doğuşu, yasama yetkisinin de kraldan koparılması demek olmuştur. Aynı biçimde yargılama yetkisi de, "yargı bağımsızlığı" ilkesi çevresinde, yasama ve yürütme organlarından ve işlevlerinden ayrılmıştır. Uygulamada kuvvetler ayrılığı ilkesi 1787 ABD anayasası'yla, sonra da 1789 İnsan ve yurttaş hakları bildirgesi ve fransız devrim anayasaları ile (1791, 1795) ortaya çıkmıştır. Kuvvetler ayrılığı başkanlık rejimlerinde (ABD) katı, parlamenter rejimlerde ise (Avrupa demokrasileri) yumuşak ve kuvvetler arasında işbirliği ve karşılıklı denetleme mekanizmaları biçiminde ortaya çıkar. 1961 ve 1982 anayasaları yumuşak kuvvetler ayrılığı ilkesini benimsemişlerdir.

KUVVETLENDİRİCİ sıf. Kuvveti, gücü artıran, güçlendirici.

—Eczc. Güçsüzlükle savaşabilecek her tür madde. (Kuvvetlendirici, bir besin ya da vitamin olabileceği gibi ilaç da olabilir [dolaşım analeptikleri, ruhsal kuvvetlendiriciler, sinir-kas uyarıcıları]. Kuvvetlendiricilere başvurmadan önce tıbbi teşhisin konması gerekir.)

—Elektroakust. ve Elektron. YÜKSELTEÇ' in eşanlamlısı.

KUVVETLENDİRME a. Kuvvetlendirmek eylemi.

—Elektroakust. ve Elektron. YÜKSELTME' nin eşanlamlısı.

—Şarapç. Bir şaraba, normal derecesinin üstünde alkol katma.

KUVVETLENDİRMEK → KUVVETLENMEK.

KUVVETLENME a. Kuvvetlenmek eylemi.

KUVVETLENMEK gçz. f. **1.** Güç kazanmak, sağlam, dayanıklı ve dirençli duruma gelmek. **—2.** Bir kimseden söz ederken, etkisi artmak, nüfuz kazanmak. **—3.** Toprak, tarla vb.'den söz ederken, verimli duruma gelmek: *Gübrelersen tarla kuvvetlenir, daha iyi ürün alırsın.*

◆ **kuvvetlendirmek** ettirg. f. Gücünü, kuvvetini, etkisini artırmak; güçlendirmek.

—Tekst. Ek atkılar ya da taraklanmış tekstil maddeleri tülbendi ekleyerek bir dokumanın kalınlığını artırmak.

KUVVETLİ sıf. **1.** Fiziksel olarak güçlü, sağlam ve dayanıklı: *Çok kuvvetli bir bokSör.* **—2.** Şiddetli, yüksek: *Kuvvetli bir rüzgâr. Kuvvetli ses.* **—3.** Keskin: *Kuvvetli koku.* **—4.** Etkileyici, inandırıcı, önemli: *Kuvvetli kanıtlar.* **—5.** Hızlı, sert: *Kuvvetli darbeler.* **—6.** Başkalarından üstün ve güçlü olan: *Hangisi kuvvetliyse onu gönder.* **—7.** Nüfuzlu, saygın; güçlü: *Kuvvetli bir hükümet. Yeni yönetimde çok kuvvetli adamları var.*

—Ekmekç. ve Değirmenc. *Kuvvetli buğday,* kuvvetli bir un veren buğday.

—Fırınc. *Kuvvetli un* → UN.

—Fiz. *Kuvvetli etkileşim,* temel parçacıkları arasındaki etkileşim türü; bu etkileşim çekirdek kuvvetlerinin ve daha genel olarak hadron adı verilen parçacıkların ayırtedici niteliğidir.

—Fizs. kim. Kütle etkisi yasası uygulanabilecek ölçüde ayrışan bir elektrolit için kullanılır.

—Müz. *Kuvvetli zaman* → ZAMAN.

—Şarapç. *Kuvvetli şarap,* alkol derecesi yüksek şarap.

KUVVETLİ (Şükri **EL-**), suriyeli devlet adamı (Şam 1891 - Beyrut 1967). Milliyetçi arap derneklerinin üyesiydi. Manda yönetimi sırasında, Suriye'deki fransız yönetimine karşı sürdürülen mücadeleye önderlik eden Ulusal blok'a girdi. İki defa ölüme mahkûm edildiyse de, 1931 genel affından yararlandı. Şam milletvekili seçildi (1936). Haşim el-Atasi hükümetine girdi. Fransa-Suriye arasında siyasal anlaşma sağlama politikasının başarısızlığı onu daha kesin tavır takınmaya yöneltti. 1940'ta hareketin önderliğini üstlendi. 1943'te Suriye bağımsızlığını kazanınca devlet başkanı seçildi. İngiltere'nin yardımıyla, Suriye'yi 20 yılı aşkın bir süre egemenliği altında tutmuş olan Fransa'yla bir antlaşma imzalayarak, 1946'da bütün yabancı birliklerin ülkeyi terk etmesini sağladı. 1947'de anayasada bir değişiklik yaparak devlet başkanlığı için bir dönem görev sınırını kaldırdı ve 1948'de yeniden bu göreve seçildi. Arapların İsrail karşısında yenilgiye uğraması ve yönetiminin bekleneni verememesi, mart 1949'da bir askeri darbeyle görevden uzaklaştırılmasına yol açtı. Kısa bir süre tutuklu kaldıktan sonra Mısır'a giden Kuvvetli, şubat 1954'te askeri yönetimin devrilmesinden sonra ülkesine döndü. 1955'te yapılan genel seçimlerde Ulusal blok'un yerini alan Milliyetçi parti'nin başkanı olarak yeniden devlet başkanlığına seçildi. Gerek ülkesi gerek kendisi için belli ölçülerde hareket serbestisi sağlayacak bir federasyondan yana olmakla birlikte, 1958'de, Mısır lideri Cemal Nâsır ve bazı suriyeli solcuların baskısıyla, 1961'e değin varlığını koruyan Birleşik arap cumhuriyeti'nin kurulmasını, dolayısıyla tam birleşmeyi kabul etmek zorunda kaldı ve iktidarı Nâsır'a bıraktı.

KUVVETLİCE be. Oldukça kuvvetli bir biçimde, güçlü olarak: *Kuvvetlice bağırdı.*

◆ sıf. Biraz güçlü: *Kuvvetlice bir rüzgâr.*

KUVVETÖLÇER a. Teknol. ve Ölçbil. DİNAMOMETRE'nin eşanlamlısı.

KUVVETÖLÇÜM a. Teknol. ve Ölçbil. DİNAMOMETRİ'nin eşanlamlısı.

KUVVETSİZ sıf. **1.** Gücü, kuvveti olmayan, güçsüz, zayıf. **—2.** Etkisiz.

—Fırınc. *Kuvvetsiz un* → UN.

KUVVETSİZLİK a. **1.** Güçsüz, zayıf, etkisiz olma durumu. **—2.** Bazı hastalıklara, özellikle tifo gibi enfeksiyon hastalıklarına eşlik eden kas zayıflığı. (Eşanl. ADİNAMİ.) **—3.** *Gamstrop kalıtsal kuvvetsizliği,* başat otozomik yoldan geçen kalıtsal hastalık. Çoğunlukla çocukluk çağında görülür; el ve ayaktan başlayıp hızla kol ve bacaklara doğru yayılan bir felç biçiminde ortaya çıkar. (Kanda potasyumun çoğalmasıyla çoğu zaman bir çabadan sonra ortaya çıkan bu felçler zamanla kendiliğinden geriler.) [Eşanl. POTASYUM AŞIRILIĞINA BAĞLI DEVRELİ FELÇ.]

KÛY a. (fars. *kûy*). *Esk.* **1.** Köy. **—2.** Mahalle. **—3.** Ana cadde, işlek yol. **—4.** *Kûydaş,* aynı köyde olanların her biri. ‖ *Kûy-ı yaft,* sokağa bırakılmış çocuk. ‖ *Kûy-ı yâr,* sevgilinin oturduğu yer, sevgilinin köyü.

—Ed. Divan şiirinde sevgilinin yaşadığı, evinin bulunduğu yer. (Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL. Ed. Âşık, sevgilinin evinin yöresinde, onun mahallesinde bulunmayı ister. Oraya ulaşmak için zahmetli yolculuklara katlanır: *"Heva-yı aşka uyup kûy-i yâra dek gideriz"* (Aşk arzusuna uyup sevgilinin yaşadığı yere kadar gideriz) [Naili]. Burası cennete, Mekke'ye, Kâbe'ye benzetilir: *"Kûyun etrafına uşşak dizilmiş güya / Harem-i Kâbe'de her canibe erkân saf saf"* (Senin bulunduğun yerin çevresine âşıklar Kâbe'deki sıra sıra direkler gibi dizilmiştir) [Baki].

KUYBİŞEV, Samara kentinin 1935-1991 yılları arasında taşıdığı ad.

KUYBİŞEV (Valeryan Vladimiroviç), rus siyaset adamı (Omsk 1888 - Moskova 1935). 1904'teki RSDİP'ye (Rus sosyal demokrat işçi partisi) girdi, 1917'de partinin Samara örgütünü yönetti ve iç savaşta Asya cephesi silahlı kuvvetler siyasal komiseri oldu. 1921'de Ulusal ekonomi yüksek konseyi prezidyumu üyeliğine ve 1926'da bu kuruluşun başkanlığına getirildi. Parti merkez komitesi üyeliğine seçildi; 1927'de girdiği Politbüro üyeliğini ölene dek sürdürdü.

KUYPER (Abraham), hollandalı siyaset adamı ve tanrıbilimci (Maasluis 1837 - Lahey 1920). 1863-1870 arasında Beesd, Utrecht ve Amsterdam'da rahiplik yaptıktan sonra, Willem Groen van Prinsterer'in tutucu kalvenci görüşlerini benimsedi. 1872'de yayımlamaya başladığı *De Standaard* adlı gazete Groen'in düşüncelerinin savunulduğu bir yayın organı durumuna geldi. 1874'te Genel meclis'e seçilen Kuyper, 1878'de Hollanda'nın ilk örgütlü siyasi partisi olan Karşıdevrimci parti'yi kurdu. Groen'den daha pratik bir siyaset adamı olan Kuyper, tutucu dinsel görüşlerle ilerici toplumsal hedefleri kaynaştıran bir siyasal programla orta sınıf içinden geniş bir yandaş kitlesi topladı.

Aşırı aristokrat bulduğu Hollanda reform kilisesi'nden ayrıldıktan (1886) sonra, 1892'de Hollanda reform kiliseleri'ni kurdu. Dinsel düşüncelerini açıkladığı altı konferansı 1899'da yayımlandı.

1888'de Karşıdevrimci parti ile Hermanus Schaepman'ın önderlik ettiği Katolik grup arasında bir koalisyon kurdu. 1894'te Genel meclis'e yeniden seçilen Kuyper, 1897'de Katolik, Karşıdevrimci ve Tarihsel hıristiyan adını taşıyan üç "kilise" grubunu bir koalisyonda birleştirdi. Bu gruplardan sonuncusu, Karşıdevrimci gruptan ayrılan aristokratlardan oluşu-

yordu. 1901'de başbakan ve içişleri bakanı olan Kuyper, Güney Afrika savaşı (1899-1902) sırasında İngiltere ile Boerler arasında arabuluculuk yaptı. 1903'te demiryolu ve liman işçileri grevini bastırdı. Ama oy hakkının genişletilmesini ve bir sosyal yardım programını savundu. 1905 seçimlerinde Liberal koalisyonun zaferinden sonra Kuyper'in siyasal nüfuzu azaldı. 1908-1912 arasında İkinci meclis'te ve ardından da yaşamının sonuna değin Birinci meclis'te görev yaptı.

KUYRUK a. **1.** Kordalılarda omurganın uç kısmında, anusun gerisinde yer alan beden parçası. (Bk. *ansikl.* böl. Zool.) **—2.** Kuşlarda gövdenin arkasında bulunan tüy demeti. **—3.** Kimi koyun türlerinde eritilerek yağı alınan omurga sonundaki uzantı: *Kuyruk yağı.* **—4.** Bir nesnenin uç kısmı; uzantısı: *Bir uçurtmanın kuyruğu. Uçağın kuyruğu.* **—5.** Sıralarını bekleyen kişilerin oluşturduğu dizi: *Ekmek kuyruğu. Sinema kuyruğu. Otobüs kuyruğunda saatlerce beklemek.* **—6.** Bir harfin, bir rakamın aşağıya doğru az çok dikey olarak çizilen bölümü: *P harfinin, 9 rakamının kuyruğu.* **—7.** Bir kimsenin peşinden ayrılmayan kimse: *Nereye gitse, kuyruğu da yanındadır.* **—8.** Bir yürüyüş kolunun, bir konvoyun en geride kalan bölümü: *Yürüyüşçülerin kuyruğuna takılıp gitmek.* **—9.** *Kuyruk acısı*, bir kimseye, yaptığı bir kötülükten dolayı beslenen hınç; öç alma isteği. ‖ *(Gözüne) kuyruk çekmek*, boya ya da sürme ile gözün çevresini uca doğru uzatarak çizgi çekmek. ‖ *Kuyruk olmak*, arka arkaya dizilmek. ‖ *Kuyruk sallamak*, çıkarı için bir kimseye yaltaklanmak; cilve yapmak (kaba.). ‖ *Kuyruğa girmek*, bir kuyruğun sonunda sıraya geçmek. ‖ *Kuyruğu dikmek*, sözkonusu hayvan ya da aşağı görülen biri ise, bulunduğu yerden koşarak uzaklaşmaya başlamak. ‖ *Kuyruğu kapana kısılmak, sıkışmak*, içinden kolay kolay çıkamayacağı çok güç bir durumun içine düşmek. ‖ *Kuyruğu titretmek*, ölmek (arg.). ‖ *(Birinin) kuyruğuna basmak*, bir kimseyi inciterek onun saldırıya geçmesine ya da sertçe bir karşılık vermesine yol açmak, onu kışkırtmak. ‖ *(Birinin) kuyruğuna teneke bağlamak*, birini herkese alay konusu olacak biçimde kovmak ya da maskara etmek. ‖ *Kuyruğunu kısmak*, korkup bir köşeye çekilerek sinmek. ‖ *(Birinin) kuyruğunu kıstırmak*, içinden çıkması güç bir duruma sokmak.

—Al. tak. Bir takımın, bir takım taşıyıcıya ya da bir takım tezgâhının burnuna tespit edilmesini sağlayan bölümü.

—Astrofiz. Bir kuyrukluyıldızın başından çıkan ve çekimsel olmayan kuvvetlerin (Güneş rüzgârı, ışınım basıncı) etkisiyle sürekli olarak Güneş'in tersine yönelen, gaz ve tozlardan oluşmuş ışıklı iz.

—Bayınd. Bir parke taşın kum içine gömülen alt bölümü. ‖ *Şahmerdan kulesi kuyruğu*, bir şahmerdan kulesinin koşut raylarıyla birleşen ve tokmağın bu raylar boyunca kayabilmesi için bunları yerinde tutan ahşap parça.

—Berbl. Başın arkasına kurdeleyle tutturulan ve enseye doğru sarkan saçlar. ‖ *At kuyruğu* → AT KUYRUĞU.

—Binc. *Kuyruk dağlaması*, hastalık ya da estetik nedenlerle kesilen at kuyruğunda kanamayı önlemek için yapılan dağlama. ‖ *Kuyruk fırçası*, atın kuyruk ve yelesini taramakta kullanılan kalın naylon tellerle kaplı fırça. ‖ *Kuyruk koruyucusu*, atın ahırda ya da bir yerden bir yere taşınırken içinde bulunduğu araçta çarpma sonucu zedelenmemesi için kuyruğuna sarılan deri ya da madeni bandaj. ‖ *Kuyrukla direnme*, atın, biniş sırasında değişik nedenlerle rahatsız olduğunu belirten işaret: dizgin, baldır ve sürüşten memnun olmayan at, kuyruğunu sağa sola sallayarak rahatsızlığını anlatmak ister.

—Denizbil. *Yıldız kuyruğu*, bir ada ya da gizli kayalığın ardında dizi halinde uzanan küçük, kıyı oklarının tümü. (Okyanusun bütün derinliklerinde, bir destek noktasının, kayaların ya da dağınık blokların sonunda buna benzeyen biçimlere rastlanır.)

—El sant. *Kuyruk çanı*, hadım edilmemiş erkek develerin kuyruğuna güreş sırasında takılan çan.

—Esk. sil. *Kuyruk kamçısı*, eski toplarda, kundağın arkasına, kuyruk palangası yerine bağlanan halatlara verilen ad. ‖ *Kuyruktan dolma*, ağızdan dolma toplardan önce kullanılan, arka taraftan doldurulup ateşlenen en eski İslam topları.

—Grafol. Bir harfin harf gövdesinin üst kesiminde kalan bölümü. (Grafolojide *b, l, f* ve *h* harflerinin kuyrukları değerlendirmeye sokulur; zekâlılığı, düşünceyi ve düş gücünü simgeler.)

—Hat. Bazı harflerde harf gövdesinin altında kalan kesim (*t, h* vb.).

—Havc. Bir uçak gövdesinin arka bölümü. ‖ *Kuyruk takımı*, düşey ve doğrultu kararlılığını sağlamak için uçağın taşıyıcı kanatlarının ya da kuyruğunun arkasına, bir okun tüyleri gibi yerleştirilen yüzeylerin her biri. —Bazı güdümlü balonlarda bulunan benzer düzenek. (Güdümlü balonların kuyruk takımları çoğunlukla istavroz biçimindedir.) ‖ *Düşey kuyruk*, bir uçağın düşey kuyruk takımının sabit bölümü. ‖ *Ters V kuyruk takımı*, geniş bir negatif diedral açı yapan iki yüzeyden oluşan ve bütüne bir uzatma işareti (şapka) ya da ters bir V biçimi veren kuyruk takımı. (Düşey ve doğrultu kumandaları kelebek kuyruk takımında olduğu gibi gerçekleştirilir.) ‖ *V* ya da *kelebek kuyruk takımı*, geniş bir diedral açı yapan iki yüzey içeren ve hiçbir düşey yüzeyi olmayan kuyruk takımı. (Bir kelebek kuyruk takımının flaplarının birlikte hareket ettirilmesi, hava taşıtının düşey kumandasını, birbirinden farklı olarak doğrultulması ise yönlendirmeyi sağlar.)

—İnş. Bağ taşı oluşturacak biçimde yerleştirilmiş bir taşın duvar içine giren ve iç yüzden görünmeyen arka bölümü (duvar yüzünden görünen ALIN'ın karşıtıdır). ‖ Döner merdivende basamağın en geniş bölümü (BOYUN'un karşıtıdır).

—İş örgüt. *Kuyruk kuramı*, BEKLEME* KUYRUĞU KURAMI'nın eşanlamlısı.

—Karş. anat. Kuşlarda, kuyruk kesiminde bulunan büyük telekler (kuyruk telekleri) bütünü. ‖ Balıklarda kuyruk yüzgeci. ‖ Bazı omurgasızlarda, bedenin ince ve esnek arka bölümü (akreplerin artkarını, *Macrura* öbeğinden kabuklularda telsonlar vb.). ‖ Bazı kelebeklerde arka kanatların eklentisi.

—Kasapl. Kuyruğun bulunduğu parça. (Sığır, dana ve domuzda kuyruk terimi, hayvanın kuyruğunun tümü anlamına gelir. Koyundaysa, yetiştiriciler, kuyruğu, çoğunlukla kuyruk sokumu omurlarından yalnızca birkaçını bırakarak keserler. Koyun kesiminde kuyruk, but kısmına yapışık olarak bırakılır.) ‖ Koyunların kuyruğundan alınan yağlı parça. ‖ *Kuyruk altı yoklaması*, büyükbaş hayvanlarda, kuyruk dibiyle but ucu arasındaki bölgenin iki yandan elle yoklanarak besi durumunun incelenmesi.

—Kilitç. Mandalın ya da sürgünün kilidin içinde kalan parçası.

—Kuşç. *Kuyruk teleği*, kuşların kuyruk sokumundan çıkan telek. (Kuyruk telekleri uçuş sırasında dümen görevi yapar.)

—Meteorol. Bir bulut sisteminin ardında yer alan ve Norveç siklonunun soğuk arka kesimine denk düşen bölümü. (Kuyruk, bulut sisteminin kalan tüm bölümü kadar geniştir ve çoğu kez sağanaklar ile şimşeklerin birbirini izlediği kararsız havalara neden olur.)

—Müz. Yaylı çalgılarda, tekne ile eşik arasında yer alan, tellerin bağlandığı parça. (Keman ailesinden çalgılarda kuyruk, genellikle masif abanozdan kapılır. Kabaca üçgene benzeyen keman kuyruğu, bağırsaktan ya da naylondan bir kirişle, teknedeki ahşap vidaya tutturulur.) ‖ 8, 16, 32, 64 ya da 128'lik bir nota tek olarak yazıldığında çizgisinin ucundan siyah yuvarlağına doğru çengel biçiminde uzatılan eğri.

—Nöroanat. *At kuyruğu*, omurga kanalında omurilik uç konisinin altında yer alan omurilik kökleri topluluğu. ‖ *At kuyruğu sendromu*, at kuyruğunu oluşturan sinirlerin sıkıştırılmasından ileri gelen belirtilerin tümü. (Bacaklarda gevşek felç, apış arasındaki cinsel organlarda uyuşukluk, cinsel işlevlerde ve büzgenkaslarda bozukluk görülür.)

—Sil. Havada dönmeden yol alan mermilerin arkasında bulunan ve bunları kararlılaştırmaya yarayan kanatçıkların tümü.

—Spor. *Tilki kuyruğu* → TİLKİ.

—Tarım mak. *Kuyruk mili*, traktörlerde bulunan ve herhangi bir makinedeki mekanizmaları döndürmek üzere ondaki dişi yivli kavramaya geçen erkek yivli mil. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Terz. Giysinin arkasında, yere doğru sarkan parça.

—Uz. havc. *İtme kuyruğu*, bir iticinin yanma sonunda kalan artık itmesi.

—Vet. *Dik kuyruk ameliyatı*, atlarda kuyruğa kalkık bir görünüş vermek için kuyruk indirme kaslarını kesme ameliyatı.

—Zool. *Kuyruk yüzgeci*, kabukluların, balıkların ve balinaların bedenlerinin sonunda bulunan ve genellikle yüzme konusunda hareket ettirici gücü sağlayan yüzgeç. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Zootekn. *Kuyruk bağı*, taşıma sırasında bir hayvanın kuyruğunun zarar görmemesi için kuyruk dibine tutturulan meşin, naylon ya da kumaş parçası.

—ANSİKL. Tarım mak. *Kuyruk mili.* Traktörlerdeki kuyruk milleri için aktardıkları güce göre standart normlar belirlenmiştir; 48 kW'a kadar kuyruk milleri 6 yivli, daha yüksek güçler için 21 yivlidir. Her iki durumda da nominal çap 35 mm'dir. Motorun nominal devir sıyısı 6 yivli kuyruk milinde dakikada 540 devir, 21 yivli tiplerde 1 000 devirdir. Kuyruk mili motor miline bağlıysa "hareket mili", vites kutusunun çıkış miline bağlıysa "çekici mil" adını alır; çekici millerde devir sayısı ilerleme hızıyla orantılıdır. Kuyruk milinin hareketi traktörün ilerlemesinden az çok bağımsızdır. Modern traktörlerde ilerleme ile kuyruk mili kavramaları birbirinden tamamen bağımsızdır. Bazı traktörlerde aynı pedal her ikisini yönetir ve önce ilerleme kavramasına, yolun sonunda ise kuyruk mili kavramasına kumanda eder (yarı bağımsız kuyruk mili). Kuyruk milleri arkada, ender olarak önde, bazen de tekerlekler arasında bulunur.

—Zool. Kordalıların, özellikle de omurgalıların kuyruğu çok kesin biçimde tanımlanır: anus deliğinin arkasındaki bölüm. (Sölom boşluğu ve içorganı yoktur; çeper kasları bakımından zengindir.) Aynı tipte bir kuyruk da hem gömleklilerde, hem kafatassızlarda, hem de omurgalılarda bulunur. Kuyruk, eksen iskeletinin (sırt ipi ya da omurga) arka bölümünü kapsar. Balıklarda, kuyruğun uç kısmında kuyruk yüzgeci bulunur; bu yüzgeç bedensel bakışıma dikeydir; buna karşılık daha sonra yeniden suda yaşamaya başlamış memeliler olan denizinekleri ve balinalarda, bağ dokudan oluşan kuyruk yüzgeci yataydır. Yüzgeçayaklılar hariç suda yaşayan omurgalıların kuyrukları güçlü bir hareket organıdır; denizkedisi gibi bazı kedibalığı türleriyle diğer denizkedilerindeyse, kuyruk bir "kamçı" gibi uzanmıştır. Ayaksızlar ve kuyruklular gibi ikiyaşayışlılarda, kuyruk gövdenin doğal bir uzantısıdır; oysa kurbağalarda, başkalaşım sırasında, kuyruk kaybolmaktadır. Sürüngenlerde de kuyruk gövdenin doğal uzantısıdır; buna karşılık kaplumbağalarda, hayvanın kolaylıkla bağası altına çekebileceği küçük bir eklentidir. Bukalemunların kuyruğu kavrayıcıdır; kertenkelelerin kuyruklarıysa bir tehlike sözkonusu olduğunda kopabilir (sonra yeniden çıkar). *Uromastix* cinsinden kertentelelerde savunma organına dönüşmüş, üstünde çıkıntılı kabuklar bulunan bir kuyruğa rastlanır. Birinci Zaman'da yaşamış; bir kuş olan olan arkeopteriks'in uzun bir kuyruğu vardı. Günümüz-

bir amerikan üçjetli Mc Donnel-Douglas DC-10'un kuyruk takımı

8'lik bir notanın kuyruku

birkaç **kuyruk** örneği ve değişik işlevlere yönelik uyarlamaları: kanguru: sıçrayışlarda denge; sincap: sıçrayışlarda destek; köpekbalığı, sazan timsah, tatlısu ıstakozu (yüzme paleti) balina, susemenderi: yüzme; at: sinek kovma; kunduz: mala; hindi (erkek): çiftleşme gösterisi; *Uromastix*: savunma silahı; çıngıraklı yılan: sesli uyarıcı; bukalemun: tutma ve tutunma; kumru: uçuşta destek.

kuyrukçiçeği *(anthurium)*

deki kuşlardaysa, uçarken dümen görevi yapan büyük telekleri taşıyan bir kuyruk sokumu bulunur. Memelilerde kuyruk, gövdeye oranla çapı küçük bir eklentiden oluşur: koşarken denge organı görevi yapmasının dışında hiçbir işlevi olmayan kanguru kuyrukları bile böyledir. Pangolin gibi hayvanlarda ve Yeni Dünya maymunlarındaysa kuyruk kavrayıcıdır. Fare-

lerin ve birçok memelinin kuyruğu tıpkı sürüngenlerinki gibi üstderi kökenli kabuklarla kaplıdır. Bu hayvanların kuyrukları uzun kılları olan bir fırçayla son bulur ve "sinek kovmaya" yarar. Kunduzdaysa yatay bir palete dönüşürek yassılaşmıştır ve hayvanın "barajlarını" yapmasına katkıda bulunmaktadır.

• Kuyruk yüzgeci, onayaklıların *Macrura* öbeği üyelerinde, bir yelpaze gibi karına doğru kıvrılabilen, beş paletten oluşan yatay bir yaprakçıktır; balinalarda iki loplu ve yataydır; balıklardaysa daima dikeydir: üst lop daha etkindir ve kıkırdaklıbalıklarda omurgaya bağlıdır (heteroserk kuyruk yüzgeci); oysa kemiklibalıkların çoğunda her iki lop birbirine eşittir ya da köşeleri yuvarlak tek lop halindedir (homoserk kuyruk yüzgeci).

KUYRUKÇIÇEĞI a. Amerika'nın dönencelerarası bölgelerinde yetişen ve yapraklarının güzelliğinden ya da göz alıcı çiçeklerinden dolayı Avrupa ülkelerinde seralarda yetiştirilen otsu bitki. (Bil. a. *anthurium;* yılanyastığıgiller familyası.) [Erdişi çiçekleri, silindirimsi koçan biçiminde bir arada bulunur; her koçan yeşil ya da başka renkte, kıvrık, buruşuk büyük bir bürgü (yen) içinde yer alır.]

KUYRUKKAKAN a. **1.** *Œnanthe* ve *Saxicola* cinslerine giren, böcekçil, siyah ve beyaz benekli gri ya da esmer tüylü, yerde yuva yapan, böcekçil ötücükuşların ortak adı. (Sinekkapangiller familyası; uzunlukları 13-17 cm.) [Bk. *ansikl.* böl.] **—2.** Kahverengi sırtlı, siyah yanaklı, beyaz kuyruk sokumlu, böcekler ve larvalarla beslenen, bütün Avrasya'da yuva yapan, sonbaharda Tropikal Afrika'ya göç eden ötücükuş. (Bil. a. *Œnanthe œnanthe;* sinekkapangiller familyası; uzunluğu 15 cm.)

—ANSİKL. Kuyrukkakanlar, yazı Avrupa'da, kışı Tropikal Afrika'da geçiren göçmen kuşlardır; yalnızca bağırkara ya da takırdayan kuyrukkakan *(Saxicola torquata)* ve gülen kuyrukkakan *(Œnanthe leucura)* kimi yerlerde yerleşik yaşar. Başlıca türleri arasında şunlar sayılabilir: dağlık kesimlerde yuva yapan vınlayan kuyrukkakan *(S. rubetra);* ovalarda, kıyılardan uzakta yuva kuran kuyrukkakan *(Œ. œnanthe);* kulaklı kuyrukkakan *(Œ. hispanica);* ekilmemiş yerleri, mera ve çalılıkları seven *(Œ. isabellina);* çöllerde yaşayan, bazen Batı Avrupa'ya kadar uzanan çöl kuyrukkakanı *(Œ. deserti).*

KUYRUKKEMIĞI a. Omurganın son kısmını oluşturan ve kuyruksokumu kemiğinin alt kısmı ile eklemleşen, önden arkaya yassı üçgen biçiminde kemik parçası. (Kuyrukkemiği, körelmiş son dört ila altı omurun birleşmesinden oluşmuştur.)

KUYRUKLU sıf. **1.** Kuyruğu olan ya da kuyruğu belirtilen bir nitelikte olan bir hayvan için kullanılır: *Kuyruklu hayvanlar. Uzun kuyruklu maymunlar.* **—2.** Kuyruk biçiminde uzantısı olan: *Uzun kuyruklu bir gelinlik giymek. Kuyruklu bir uçurtma yapmak.* **—3.** *Kuyruklu saat,* sarkaçları saatin dışında kalan eski tip duvar saati. ‖ *Kuyruklu yalan,* allanıp pullanmış çok büyük yalan. ‖ *Kuyruklu yıldız* → KUYRUKLUYILDIZ.

—Kur. tar. *Kuyruklu buyrultu,* Osmanlı İmparatorluğu'nda defterdarların kuyruklu imzalarını taşıyan buyrultulara verilen ad. (Bu tür buyrultularda yazılı olan para tutarının harcanabilmesi, belirtilen atamanın yapılabilmesi için buyrultunun sadrazam tarafından sah işareti çekilerek onaylanması gerekirdi.) ‖ *Kuyruklu imza,* Osmanlı İmparatorluğu'nda maliye tarafından yazılan hüküm ve fermanlar ile sadaret makamının dışındaki dairelere yazılan tezkire ve yazılara ve maliyeyi ilgilendiren atama buyrultularının altına defterdarların attıkları imza. (Bu tür imzaların ucu aşağıya doğru uzunca çekildiği için bu adla anılırlardı.) ‖ *Kuyruklu sarraf,* Osmanlı İmparatorluğu'nda iltizamların mültezimlere ihalelerinde, mültezimlere kefil olan sarraflara verilen ad. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Müz. *Kuyruklu piyano* → PİYANO. ‖ *Yarım kuyruklu piyano,* konser piyanosundan bir boy daha küçük kuyruklu piyano.

◆ a. **1.** Halk arasında akrebe verilen ad. **—2.** *Esk.* Kimi sarraflara verilen ayrıcalık belgesi.

—ANSİKL. Kuyruklu sarraflara, hazineye belli bir para ödeyerek üzerinde defterdarın kuyruklu imzasını taşıyan bir berat aldıklarından bu ad verilirdi. Gerektiğinde devlete de borç veren, bu nedenle hem hazineden hem de kefil oldukları mültezimlerden büyük çıkarlar sağlayan bu gibi sarraflar, 1835'te Anadolu kumpanyası ve Rumeli kumpanyası adlarıyla iki şirket kurarak örgütlendiler. Anadolu kumpanyası şu illerde etkinlik gösterdi: Balıkesir, Kütahya, Karahisar, Bolu, Kastamonu, Ankara, Bursa, Kayseri, Konya, Kocaeli, Sıvas, Bilecik, İçel, Isparta, Viranşehir, Sinop, Adana, İzmir, Manisa, Aydın, Muğla. Rumeli kumpanyası ise şu illerde etkinlik gösterdi: Edirne, Tekirdağ, Silistre, Tırnova, Yanya, Niş, Sofya, Samakov, İslimye, Selanik, Serez, Drama, Tirhala, Yenişehir-i Tirhala, Üsküp, Kaza-i Erbaa, Silivri, Vidin, Varna.

1852'den sonra kuyruklu sarrafların yaptıkları iş, osmanlı uyruğu olmayan bankerlerin eline geçti.

KUYRUKLULAR a. Erişkinlerinde 4 üye, uzun bir beden ve kuyruk bulunan ikiyaşayışlılar takımı. (Takım, günümüzde, yalnızca *Urodelomorpha* altsınıfına sokulan semenderleri ve susemenderlerini kapsar. Bil. a. *Urodela.*)

—ANSİKL. Kuyruklular, daha yumurtadan çıktıkları sırada bacakları bulunan yırtıcı larvalarıyla ve çok daha az önemli başkalaşmalarıyla kurbağalardan ayrılır. Üç çift dış solungaçları başkalaşma geçirinceye kadar kalır ve hatta erişkinlerde bile varlığını sürdürebilir (süreklisolungaçlılar). Larvalarında bir yan çizgi, gözkapaksız gözler, küresel göz merceği bulunur. Erişkin, larvanın genel davranışlarını korur, bedeninin yana gerçekleştirdiği kıvrılmalarla toprak üzerinde yer değiştirir ve yalın yapılı akciğerler edinir. Derisi keratinleşerek deri değiştirme işlemleri gerektirmeye başlar. Yan çizgi yok olur, gözkapakları oluşur. Meksika küt ağızlı semenderi gibi bazı türlerde başkalaşmaya rastlanmaz (bu türün erişkin biçimi öbürü türlerden bütünüyle farklıdır). Mağarasemenderigillerde ve denizkızısemendergillerdeyse çok ilkel bir başkalaşma görülür. Kuyruklularda döllenme, erkeğin bıraktığı ve dişinin dışkı deliği dudaklarıyla aldığı spermatoforlar aracılığıyla gerçekleşir. Yumurtlayıcı ya da vivipar, karada ya da suda yaşayan kuyruklular vardır. Kuyruklular daha çok Kuzey yarıküre'nin ılıman bölgelerinde bulunur.

KUYRUKLUSUYARIMKANATLISIGİLLER a. *Nepa, Belostoma, Ranatra* ve bunlara yakın cinslerin üyeleri gibi tatlısuda yaşayan çeşitkanatlı suyarımkanatlılarını içeren familya. (Bil. a. *Nepidae.*) [Eşanl. SUAKREBİGİLLER.]

KUYRUKLUYILDIZ a. **1.** Güneş sisteminde yer alan ve Güneş yakınlarında gözlemlenebilen yayınık görünümlü gök cismi. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** *Kuyrukluyıldız saçı,* bir kuyrukluyıldızın, çekirdeği çevreleyen ve onunla birlikte kuyrukluyıldızın başını oluşturan bulutsu bölümü.

—Metalürj. Bir metal yüzeye ayna parlaklığı verirken ortaya çıkan mikrogravür olayı. (Yüzeyde, metalinkinden çok farklı sertlikte kalıntılar ya da başka parçacıklar varsa, kuyrukluyıldız, uygulanan parlatma yönteminden kaynaklanır. Hem ince parlatmadan sonra, hem de mikrografik parlatma sırasında ve sonrasında ortaya çıkabilir.)

—ANSİKL. Gökbil. Kuyrukluyıldızlar, görünümü ve hareketleri çok özel olan ve Güneş sistemi'nde dolaşan gökcisimleridir. Bir düzlem içinde tutuluma göre herhangi bir eğime sahip olabilen yörüngeleri elipsler, paraboller ya da hiperboller biçimindedir ve bunlar Güneş'in hemen yakınında birbirlerinden ayırt edilemeyen eğrilerdir. Elipsler genellikle son derece uzun dolanım sürelerine karşılık gelir. Kısa dolanım süreli adı verilen kuyrukluyıldızlar, 200 yıldan daha az bir zaman aralığında düzenli olarak günberi noktasına

Bk. resim sayfa 7238

geri dönerler. 1 ocak 1979'da bu kuyrukluyıldızların (bunların arasında en kısa dolanım süreli yıldız Encke* kuyrukluyıldızıdır [3,3 yıl]) 113'ü biliniyordu. Kuyrukluyıldızların sayısı kuşkusuz çok fazladır, ancak çok azı çıplak gözle görülebilir. Sayılabilenler 2 000 kadardır. Yüzyılın başından 1979'a kadar, süreli kuyrukluyıldızların geri dönüşlerini kapsayan 577 kuyrukluyıldız olayı gözlemlenmiştir.

Bir kuyrukluyıldız, parlak bir bulutsudan meydana gelmiş küresel bir baş ile çekirdeği çevreleyen saçtan ve baştan çıkarak Güneş'in aksi yönüne uzanan bir kuyruktan oluşur. Böylece kuyruk, kuyrukluyıldız Güneş'e yaklaşırken başı izler, uzaklaşırken de başın önüne geçer. Önemli kuyrukluyıldızlarda iki tip kuyruk ayırt edilir; yörünge düzleminde bulunan bu iki kuyruktan doğrusal olanı bir plazmadan, daha geniş olanı ise göktaşı tozlarından oluşmuştur. Bu geniş kuyruk obruklaşarak kuyrukluyıldıza özel biçimini verir. Bu, büyük kuyrukluyıldızlarda, özellikle çıplak gözle gözlemlenen ana kuyruktur. Plazma kuyruk, Güneş rüzgârı'nın çekirdekten çıkan moleküllere etkimesiyle oluşur. Toz kuyruğun parçacıklarına ise ışınım basıncı etki eder. Toz bakımından çok zengin kimi kuyrukluyıldızlarda alışılagelen kuyruklardan başka perspektif etkisiyle Güneş'e doğru yönelmiş gibi görünen *anomal* denen bir başka kuyruk da gözlemlenir. Bu kuyruk, Yer, yörünge düzlemini katederken, özellikle dardır. Arend-Roland (1957 III) kuyrukluyıldızının, uzunluğu 15°'ye ulaşan olağanüstü anomal bir kuyruğu vardı.

Bir kuyrukluyıldızın bize olan uzaklığı her an bilindiğinden, kuyrukluyıldızın görünen boyutlarına dayanarak gerçek boyutlarını bulmak kolaylaşır. Çekirdek kuşkusuz çok küçüktür. Çok büyük aygıtlarla bakıldığında her zaman bir yıldız görünümündedir. Işıkölçümsel yöntemlerle değerlendirilen çapı, birkaç yüz metre ile birkaç kilometre arasındadır. Başın çapı çok daha büyüktür ve 50 000 ile 250 000 km arasında değişir. Kuyruk uzunluğu ise rahatlıkla 30 ile 100 milyon kilometreye varır. 1969'dan bu yana, uzay araçlarının kullanılması diğer bir bileşenin ortaya çıkarılmasını sağladı: bu, kuyrukluyıldızın tamamını çevreleyebilen yansız bir hidrojen bulutudur. Kuyrukluyıldızların boyutlarına karşın, kütleleri büyük gezegenlerin kütlelerine göre önemsizdir. Brooks* kuyrukluyıldızı'nın, temmuz 1886'da, Jüpiter sistemini geçerken uyduların haraketinde gözlemlenebilir tedirginliklere yol açmaması bu saptamanın doğruluğunu kanıtlamıştır. Alman gökbilimci Richter'e göre kuyrukluyıldızların kütlesi 10^{11} ile 10^{17} kg arasında değişir.

Günümüzde, çekirdeğin doğasıyla ilgili varsayımlar içinde, genellikle Whipple'ın, 1950'de öne sürdüğü varsayım kabul edilir. Bu varsayıma göre çekirdek topaklaşmış buz ile göktaşı maddesinden oluşan katı bir cisimdir; Güneş ısısının etkisiyle süblimleşen bu buzlar, başta ve kuyrukta bulunan tozlarla karışmış gazları doğurur. Kimi çekirdekler kararlıdır, kimi de, bazen görünür bir neden olmadan, bazen de kimi kuyrukluyıldızlar Güneş yüzeyine dokundukları zaman koparlar. 1986'da, yeniden günberi noktasından geçen Halley* kuyrukluyıldızı'nın doğrultusuna uzay sondalarının fırlatılmasından, kuyrukluyıldızların çekirdeğinin doğasını ve özelliklerini daha iyi anlamamızı sağlayacak bilgilerin elde edilmesi beklenmektedir.

Tayf çözümlemesi, kuyrukluyıldızların son derecede seyreltik gazlardan ve bir kuyrukluyıldızdan diğerine değişen oranda tozlardan oluştuğunu ortaya çıkardı. Güneş ışığı, kuyrukluyıldızların tayflarında, parlak fluorışı çizgileri ile tozlar ve moleküller üzerindeki yayınımla, sürekli bir fon oluşturur. Parlak çizgiler ya da kuşaklardan, kuyrukluyıldız başının, özellikle C_2, C_3, Na, OH, NH_2 gibi moleküllerden ve yansız atomlardan oluştuğu anlaşılır. Bir kuyrukluyıldız Güneş'e çok yaklaştığında demir, nikel, krom ve kalsiyumun varlığını belirten, çok sayıda metal çizgilerin ortaya çıktığı görülür. Plazma kuyruğunun tayfında

$$CO^+, N^+, OH^+, CO^+ \text{ ve } H_2O^+$$

iyonlaşmış moleküllerin kuşakları yer alır.

H_2O^+'nun varlığı, çekirdek buzlarının daha çok su buzları olduğunu düşündürmektedir. Bunu doğrulayan başka bir saptamada da, radyoelektrik alanda gözlemlenmesiyle Bradfield kuyrukluyıldızı'nda, 1,35 cm dalga boyunda, H_2O molekülünün çizgisi ortaya çıkarılmıştır (1974).

Kuyrukluyıldızların kökeniyle ilgili kuramlar arasında en çok tutulanı Oort* kuramıdır; bu kuramda en iyi bilinen yörüngelerin yarı büyük eksenleri ele alınmış ve evriklerinin, gezegenlerin tedirginliklerinin araya girmesinden önceki dağılımı üzerinde durulmuştur. Bu dağılım, Güneş-Yer uzaklığının 50 000 ile 150 000 katı olan bir yapıçap içinde Güneş sistemini çevreleyen bekleme halindeki geniş bir kuyrukluyıldızlar zarfının varlığıyla açıklanabilir. Sanıldığına göre henüz oluşmamış bu kuyrukluyıldızlardan bazılarını, Güneş'in çekim küresine sürükleyen ve yeni bir kuyrukluyıldızın ortaya çıkmasına yol açan, bu yıldızlardan kaynaklanan tedirginliklerdir. Bir kuyrukluyıldızın yok olmasını bir gezegenle çarpışma gibi olağandışı bir olaya bağlayabiliriz; ama kuyrukluyıldızların Güneş yakınından her geçişlerinde önemli miktarda madde, gaz ve toz kaybettiklerini de unutmamalıyız. Dolayısıyla yaşamları, nispeten kısa olur. Çekirdeğin parçalanması (özellikle 1976'da, West kuyrukluyıldızı'nda gözlemlendi) göktaşlarının oluşmasına yol açar. Önce toplu halde bulunan bu göktaşları, yörüngeleri boyunca düzgün bir biçimde yavaş yavaş dağılırlar ve Yer atmosferinden geçerlerken Perseidler* gibi büyük göktaşı yağmurlarına, ardından da göktaşı akımlarına neden olurlar.

Kuyrukluyıldız altında bir izdivaç, Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın romanı (1912). 1910 yılında İstanbul bir haberle çalkanır. Halley kuyrukluyıldızı mayıs ayında gelip dünyaya çarpacak ve her şey altüst olacaktır. Özellikle kadınlar arasında kıyamet gününün yaklaştığı konusunda yorumlar, söylentiler sürüp gider. Batı düşüncesine yatkın, varlıklı bir genç olan İrfan Galip, bu durumu, haklarında olumsuz bir inanca sahip olduğu kadınlardan öç almak için bir fırsat olarak değerlendirir ve onlara verdiği konferanslarda, ürkütücü şeyler söyler. Bu, onu oldukça eğlendirmektedir. Bir gün kendini "kadın doğduğuna üzgün bir zavallı" olarak tanıtan birinden bir mektup alır. Mektupta, çevrenin hanımlar üzerindeki ağır baskısından yakınılmaktadır. İrfan Galip, tanımadığı bu hanıma bir yakınlık duyar ve yazışmalarla bu yakınlık aşka dönüşür. Sonunda, mektubu yazanın, Feriha Davut adında aydın bir genç kız olduğu anlaşılır. Halley kuyrukluyıldızı'nın dünyadan izlendiği gece evlenirler.

Öteki romanlarında olduğu gibi, bu romanında da Hüseyin Rahmi Gürpınar, gelenekleri, görenekleri, saflıkları ve kurnazlıkları ile İstanbul'un kenar semtlerinin insanlarını üstün gözlem yeteneği ile canlandırır.

KUYRUKSALLAYAN a. *Motacilla* cinsinden küçük ötücükuşların ortak adı. (Kuyruksallayanlar bulundukları yerde kışlar ya da Afrika'ya göçerler; böcekçildirler. Uzun kuyruğunu sürekli salladığı için bu adla anılırlar. Tüyleri renklidir. Kuyruksallayangiller familyası.)

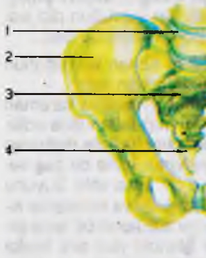
—ANSİKL. Türkiye'de dört kuyruksallayan türü ve bunlardan sarı çobanaldatan'ın da dört alttürü *(M. flava flava, M. flava beema, M. flava feldegg, M. flava thunbergi)* vardır. En sık rastlanan kuyruksallayan türü olan kuyruksallayan *(M. alba)* yıkanmayı çok sever.

KUYRUKSALLAYANGİLLER a. Kuyruksallayan ve incirkuşu türlerini içeren ötücükuş familyası. (Okyanusya ve Yeni Gine dışında bütün dünyaya yayılan elli kadar türü vardır. Bil. a. *Motacillidae*.) [Eşanl. DEREEŞASIGİLLER.]

KUYRUKSOKUMU a. Anat. **1.** İnsanda omurganın alt ucunun bitim yeri. **—2.** *Kuyruksokumu kemiği,* beş adet kuyruksokumu omurunun birbiriyle kaynaşmasından oluşan kemik. Yanlarda oturga kemikleriyle, üstte sol bel omuruyla, altta kuyrukkemiğiyle eklemlidir. (Kuyruksokumu kemiği, beşinci bel omuru ile birleştiği yerde, promontorium denilen çıkıntılı bir açı meydana getirir. Kuyruksokumu ön deliklerinden kuyruksokumu sinirleri geçer. Eşanl. SAĞRI KEMİĞİ, SAKRUM.) || *Kuyruksokumu sinirağı,* kuyruksokumu-bel kökü ile üç kuyruksokumu sinirinin birleşmesinden meydana gelen sinirağı. Büyük ve küçük siyatik sinirler bu ağdan doğar.

—Atç. At kuyruğunun üst kısmı, kuyruk kıllarının başladığı bölge.

—Zool. Kuşlarda bedenin arka ucu (kuyrukkemiği omurlarını, uropigyum bezini içerir ve kuyruk teleklerini taşır). || Memelilerde bedenin arka bölümü.

kuyruksokumu kemiği
1. Beşinci bel omuru; 2. Oturga kemiği; 3. Kuyruksokumu kemiği; 4. Kuyrukkemiği.

KUYRUKSU sıf. Kuyruğu andıran.

—Anat. *Karaciğer kuyruksu lobu,* Spigel lobunun çıkıntılı kısmı. (Kuyruklu lobun bir de safra kesesi çukurcuğunu alt ana toplardamar oluğundan ayıran kuyruksu bir çıkıntısı vardır.)

KUYRUKSUZ sıf. Kuyruğu olmayan ya da kuyruğu kesilmiş olan bir hayvan için kullanılır: *Kuyruksuz hayvanlar. Kuyruksuz bir at.*

—Kur. tar. *Kuyruksuz imza,* Osmanlı İmparatorluğu'nda defterdarların, sadrazamlık dairesine yazdıkları tezkirelere attıkları imza. (*Küçük sah* da denirdi.)

KUYRUKSUZ DENİZİĞNESİ a. Zool. Denizİğnesigiller familyasının *Nerophis* cinsine giren kemiklibalıklara verilen ortak ad.

—ANSİKL. Kuyruksuz denizİğneleri sıcak, ılık ve serin denizlerin en sığ kesimlerinde, en çok 15 m'ye kadar inen derinliklerde yaşar. Ağızları bir borunun ucundadır ve yukarıya doğru açılır. Bedenleri kalem gibi ince uzundur. Erkekler karınları altına yapıştırdıkları yumurtaları (kuluçka keseleri yoktur) olgunlaştırırlar. Etçildirler: planktondaki organizmalarla beslenirler. Türkiye sularında 3 türü vardır: *Nerophis lumbriciformis; N. maculatus; N. ophidion.* Boyları 30 cm'yi geçmez.)

KUYRUKSUZLAR a. Zool. KURBAĞALAR altsınıfının eşanlamlısı.

KUYRUKÜSTÜ a. Binc. Atın arkasının

bağrıkara ya da takırdayan kuyrukkakan *(Saxicola torquata)*

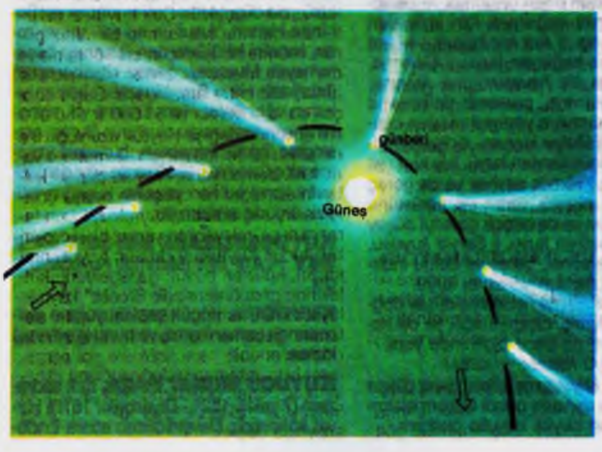

kuyrukkakan
(Œnanthe œnanthe)
[erkek çiftleşme dönemi tüyleriyle]

kuyrukkemiği

kuyrukluyıldızların kuyrukları her zaman Güneş'in tersine yönlenmiştir

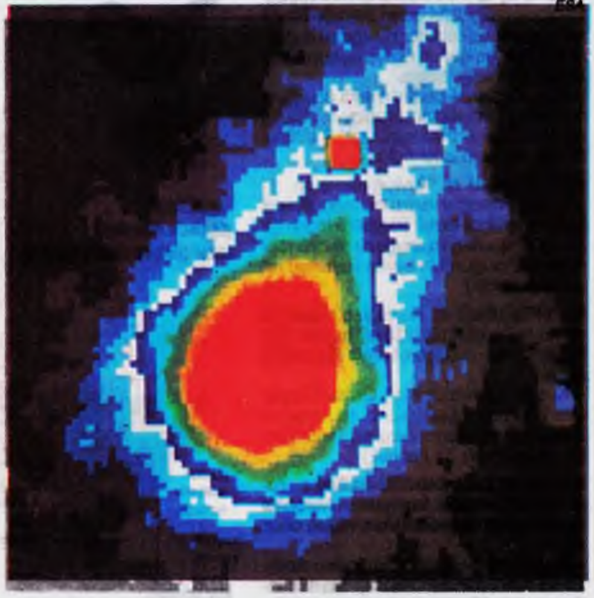
bir kuyrukluyıldızın yapısı

berelenmesini ya da aşım zamanı çiftleşmeyi engellemek için kuyruğun dip kısmına geçirilen boru biçiminde bez.

KUYRUKYAĞI a. Koyun kuyruğunun eritilmesinden elde edilen yağ.
—ANSİKL. Kuyrukyağı, özellikle karaman cinsi koyunların kuyruğundan elde edilir. Kuyruk küçük parçalar halinde doğranıp tencereyle ateşe konur. İçine bir baş soğan, biraz tuz ve bir elma atılır. Suyunu çekince sürekli karıştırılır ve kıkırdaklar kızarıp dibe çökünce süzülerek bir kaba alınır. Kimi hamur işlerinin yanı sıra başka yağlarla karıştırılarak yemeklik yağ olarak da kullanılır.

KUYTU sıf. ve a. **1.** Gözden uzak, ıssız, sessiz yer için kullanılır: *Oturmak için kuytu bir köşe aradık. Bütün gün kuytularda dolaştık.* **—2.** Güneş ışığı ya da rüzgâr almayan yer için kullanılır: *Kuytu bir oda. Kuytu bir köşeye sığınmak.* **—3.** Uğrak olmayan, içerlek ve sapa yer için kullanılır: *Kuytuda dükkân açmak akıl kârı değil. Kuytu bir kasaba.*

ESA

Bradfield kuyrukluyıldızı (1979 l) amerikan İUE (İnternational Ultraviolet Explorer) uydusuyla morötesinde alınmış bir klişeye göre renkli olarak kodlanmış görüntü (kuyrukluyıldızın kuyruğu sağa yukarı doğru uzar)

S. Koutchmy-C. N. R. S.

Sacramento Peak (ABD) gözlemevi'nden 12 mart 1976'da fotoğrafı çekilmiş West kuyrukluyıldızı

KUYTULUK a. Kuytu yer.

KUYU a. **1.** Yüzeye en yakın su tabakasına ulaşıncaya kadar toprağın derinliğine kazılmış, genellikle yuvarlak ve çevresine duvar örülmüş büyük çukur: *Bahçeye bir kuyu açmak. Kuyudan su çekmek.* **—2.** Herhangi bir amaçla toprağa kazılan derince çukur: *Kireç kuyusu. Lağım kuyusu.* **—3.** İçinden çıkılmaz, derin, gizemli şey: *Konuya daldıkça kendimi karanlık bir kuyuya girmiş gibi hissediyorum.* **—4.** *Kuyu bileziği,* su kuyusunun ağzına kasnak biçiminde yerleştirilen yontma taş. ‖ *Kuyu gibi,* derin, basık ve karanlık yerler için kullanılır. ‖ *Kuyu suyu gibi,* içimi hoş olmayan su için kullanılır. ‖ *(Birinin) kuyusunu kazmak,* bir kimseyi yıkıma sürükleyecek bir tuzak hazırlamak.
—Bayınd. Düşey ya da çok eğimli galeri (örn. havalandırma kuyusu). ‖ *Ankraj kuyusu,* asma köprülerde kablo uçlarını tespit etmek için yapılan kuyu. (Asma köprülerin kabloları, yakaların biçimine ve toprağın türüne göre, ankraj kütlelerine ya da kuyulara gömülebilir.) ‖ *Gözlem kuyusu,* zemini incelemek için açılan çukur. ‖ *Sukemeri kuyusu,* bir sukemerini temizlemek ve gerektiğinde yoklamak için kâgir bölümde açılan bir tür rögar. ‖ *Süzme kuyusu, akaçlama kuyusu* ya da *basınç düşürme kuyusu,* bir dolgu barajın aşağı çığırında açılan ve temelden kaçan suları biriktirmeye ve alttaki basıncı azaltmaya yarayan kuyu.
—Denizc. *Pervane kuyusu,* eskiden gemilerin kıçında yer alan ve içine, bakım yapmak ya da yelkenle seyrederken geminin ilerleyişine direnç göstermesini önlemek için pervane çekilen boşluk.
—Din. *Gayya kuyusu* → GAYYA.
—Ed. Yusuf kıssasında kıskanç kardeşlerinin Yusuf'u kuyuya attığı anlatılır. *Melikşah ile Güllühan* adlı halk hikâyesinde annesinin öldürülmesini emrettiği Melikşah, ona acıyan pehlivan tarafından bir kuyuya bırakılır. Kuyudaki kahraman çoğunlukla kervancılar tarafından kurtarılır. *Asuman ile Zeycan* hikâyesinde sihirbaz kadının kuyuya düşmesine neden olduğu Asuman'ı bir derviş, elini uzatıp kurtarır. Bazı masallarda kuyunun dibindeki bir kapıdan geçen kahraman yeni serüvenlere atılır.
—Fiz. *Manyetik kuyu,* bir manyetik alanın, bir bölgede minimum, bu bölgenin çevresindeki doğrultularda artan bir değerde olduğu uzaysal dağılımı. (Bu dağılım, bir plazmayı kararlı bir biçimde korumak için önerilmiştir.) ‖ *Potansiyel kuyusu,* bir kuvvetler alanının, potansiyelin bir bölgede minimum (ya da $-\infty$'a eşit) ve bölgeden uzaklaşıldıkça artan bir değerde olduğu dağılım.
—İnş. *Asansör kuyusu,* bir asansörün içinde inip çıktığı kafes; asansör kulesi.
—Kuyuc. ve Petr. san. Bir sondaj işlemiyle açılan ve kullanılış amacıyla (arama kuyuları, geliştirme kuyuları, püskürtme kuyuları, üretim kuyuları, ara kuyular) ya da sonucuyla (petrol kuyuları, gaz kuyuları, kuru ya da kısır kuyular) ayırt edilen delik.
—Mad. oc. Cevher çıkarmak için ya da herhangi bir sanayisel amaçla toprak içinde açılan, sabit kesitli, genellikle düşey, kimi zaman da eğimli (eğimli kuyu) delik. (Bk. *ansikl.* böl.) ‖ *Kuyu dibi,* kuyunun en alt katla birleştiği yer. ‖ *Kuyu dibi röseti,* yeraltı galerisini yüzeye bağlayan kuyu ile bağlantı sağlayan yer. ‖ *Kuyu dibi su yeri,* bir rösetin altında bulunan ve içinde su toplanan yer. ‖ *Kuyu kılavuzu,* kafesleri ya da skipleri düşey ya da iç kuyularda kılavuzlamaya olanak veren düşey parçaların tümü. (Bk. *ansikl.* böl.) ‖ *Kuyu kovası,* başaşağı yöntemiyle kazılan bir kuyuda çıkan kesintileri dışarı çıkarmak ve personel dolaşımını sağlamak için kullanılan büyük sac fıçı. ‖ *Ara kat kuyusu,* iki ara katı birbirine bağlayan kuyu. ‖ *Çıkarma, personel* ya da *havalandırma kuyusu,* cevher çıkarmaya, personel dolaşımına ve havalandırmaya yarayan maden ocağı kuyusu. ‖ *Dolgu kuyusu,* dolguları depolamak için kullanılan kuyu. ‖ *İç kuyu* ya da *kör kuyu,* kömür, cevher ya da gereç dolaşımına olanak veren ve yerüstüne açılmayan iki ya da birçok galeriyi düşey olarak birleştiren kuyu. ‖ *Servis kuyusu,* yeraltına personel, gereç ve dolgu indirmek için kullanılan yardımcı kuyu.
—Mağarabil. Erime nedeniyle düşey doğrultuda gelişmiş, dışarıya açık ya da kapalı boru ya da baca biçiminde yapı.
—Mutf. *Kuyu kebabı* → KEBAP.
—Petr. san. *Kuyu açma adası,* deniz dibine dayanan ve denizde petrol araştırmalarında kullanılan büyük boyutlu platform.
—Su yapı. *Ölçme kuyusu,* bir limanın yakınında kazılan ve bir gelgitölçerin, gelgit yüksekliğini her aşamada belirlemesine olanak verecek biçimde deniz suyuyla bağıntılı olan oyuk.
—Tar. *Kanlı kuyu* → KANLI.
—Yağ. mad. *Zeytinyağı kuyusu,* zeytinyağı depolamaya yarayan, küçük çaplı, oldukça derin kuyu.
◆ sıf. Kuyu biçiminde olan.
—İnş. *Kuyu temel,* içine beton doldurularak temel işlevi gören kuyu biçiminde oyuk. (Kuyu temeller büyük yükleri dayanımı yüksek derin katmanlara aktarmayı sağlar ve yaklaşık 10 m derinliğe kadar yaygın olarak kullanılır. Daha derinlere inmek gerektiğinde kazıklardan yararlanılır.)
—ANSİKL. Mad. oc. Çok sert arazilerde kuyu dikdörtgen kesitli olabilir; ancak genellikle çember kesitlidir. Sulu arazide çeperler beton ya da sızdırmaz bir kaplama maddesiyle kaplanır. Ocağın büyüklüğüne göre yararlı çapı 4 ile 12 m arasında değişir. Derinliği işletilecek yatağın derinliği kadardır (uygulamada 100 ile 2 000 m; en derin kuyular ardışık iki kuyu ile birbirine bağlanır); işletme genellikle çıkarma kuyusunun taban seviyesinin hemen üstünde yapılır ve yeni bir işletme katı hazırlamak gerektiğinde kuyu derinleştirilir.
• *Kuyu kılavuzu.* Kuyu kılavuzu sert ağaçtan yapılabileceği gibi, metal raylardan ya da kalın telli çelik halatlardan da oluşabilir. Ağaçtan ya da raylardan oluşan bükülmez kılavuz genellikle boyunadır, yani kafesin büyük eksenine göre her kafeste iki kuyu kılavuzu bulunur. Bükülmez kılavuz, çıkarma halatının kopması durumunda çalışan güvenlik düzeneğini (paraşüt) taşır. Çok esnek olması nedeniyle, bükülebilir kılavuz paraşüt kullanımına elverişli değildir; halatların gerilimi karşıağırlıklarla ayarlanır.

KUYUCAK, Ege bölgesinde Aydın iline bağlı ilçe; 32 583 nüf. (1990); merkez bucağı dışında 2 bucak, 24 köy. Merkezi, Aydın'ın 60 km doğusunda *Kuyucak,* 7 779 nüf. (1990). Tahıl, pamuk, tütün üretimi.

KUYUCAK, Adıyaman'ın merkez ilçesine bağlı bucak; 11 961 nüf. (1990); 14 köy. Merkezi *Kuyucak,* 477 nüf. (1990).

KUYUCAKLI MEHMET ATIF EFENDİ → ATIF EFENDİ (Mehmet) Kuyucaklı.

Kuyucaklı Yusuf, Sabahattin Ali'nin romanı (1937). Edremit ve yöresinde 1903-1915 yıllarında geçmiş olaylar çevresinde kasaba gerçeklerini konu edinir. Anası babası eşkıya tarafından öldürülmüş köy kökenli Yusuf'un, kaymakam Selahattin Bey tarafından evlat edinilmesinden eşkıya olup dağa çıkmasına kadar süren yaşamı, toplumun tarihe ve yerel gerçeklere uygun geniş bir görüntüsünü yansıtır. Geçim sıkıntısı içinde ezik halk insanları, baskılara boyun eğmiş, edilgen bir aydın-memur tipi (Selahattin Bey), onun ölümünden sonra kızı Muazzez'in kötü yola düşmesine neden olacak eşi Şahinde Hanım, Yusuf'un eşi saf, deneyimsiz, kendini kötülüklerden korumayı başaramayan Muazzez, çıkarcı kasaba eşrafı (fabrikatör Hilmi Bey, Muazzez'i baştan çıkaran oğlu Şakir, Hacı Ethem) vd. romanın insan kadrosunu oluşturur. Bunlar arasındaki ilişkiler, kasabaya, buradaki yaşama ait gözlemler, 1950'lerde köy gerçeklerini konu edinen yazarlar kuşağını büyük ölçüde etkilemiştir.

KUYUCAKLIZADE MEHMET ATIF BEY → ATIF BEY (Mehmet) Kuyucaklızade.

KUYUCU a. Küçük çaplı kuyuların açılmasında uzmanlaşmış ve bunu iş edinmiş kimse.

KUYUCU MURAT PAŞA, türk sadrazam (? yaklş. 1521 - Diyarbakır 1611). Hırvat kökenlidir. Devşirildikten sonra Ende-

run'a alındı; çeşitli saray hizmetlerinde bulundu; 1554'ten başlayarak Mısır valisi Mahmud Paşa'nın kethüdalığını, 1567'de Mısır'da sancakbeyliği, 1569'dan sonra Yemen, Kıbrıs, Karaman, Diyarbakır beylerbeyliği yaptı. 1590'daki İran seferi sırasında bir süre İranlılar'ın elinde tutsak kaldı. Derviş Paşa'nın idamı üzerine, Avusturya cephesi serdarı bulunduğu sırada sadrazamlığa getirildi (1606). Bu tarihte 80 yaşını aşmış olmasına karşın, bizzat celali takibine çıkarak Anadolu'yu Canbulatoğlu, Kalenderoğlu, Kara Sait gibi elebaşılardan temizledi. 1610'da İran seferine çıktı ve bu sefer sırasında öldü. Öldürttüğü 30 000 dolayında celaliyi, kazdırttığı derin kuyulara attırdığı için "Kuyucu" lakabıyla anılan Murat Paşa, devlete sadık, dürüst bir yönetici, son derece sert, ama iyi bir komutandı. Sadrazamlığı sırasında çağın ünlü maliyecilerinden Ayni Ali Efendi'ye devletin gelir ve durumuna ilişkin *Kavânîn-i Âl-i osman der hülasa-i mezâmîn-i defter-i divân*'ı da yazdırtmıştır. (→ Kayn.)

KUYUCULUK a. Kuyu açma işi.

KUYUD çoğl. a. (ar. *ķayd*'ın çoğl. *ķuyūd*). *Esk.* **1.** Kayıtlar, bağlar: "... *isterse her türlü kuyûddan âzâde olarak bildikleri gibi yaşamak...*" (H. C. Yalçın). **—2.** *Kaydetmeler,* deftere geçirmeler. **—3.** *Kuyud-i kadime,* Tapu ve kadastro genel müdürlüğü'nün arşivi. ‖ *Kuyud-ı vakfiye,* Vakıflar genel müdürlüğü arşivi.

KUYUDAT çoğl. a. (ar. *ķuyūd*'un çoğl. *ķuyūdat*). *Esk.* **1.** Kayıtlar. **—2.** Resmi kayıtların tutulduğu defter. **—3.** *Kuyudat-ı atika,* eski kayıtlar. ‖ *Kuyudat-ı vakfiye,* Vakıflar genel müdürlüğü arşivi.

KUYULAR, esk. **Neribiagan,** Diyarbakır'ın Hani ilçesi merkez bucağına bağlı köy; 2 593 nüf. (1990).

KUYUM a. *Esk.* Değerli taş ve madenlerden yapılmış süs eşyası; mücevher.

KUYUMCU a. **1.** Altın ve gümüş gibi değerli metallerden sofra, tuvalet takımı, takı ve süs eşyası imal eden ya da bunların alım satımını yapan tüccar. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** *Kuyumcu çekici* → ÇEKİÇ. ‖ *Kuyumcu kalemi* → KALEM. ‖ *Kuyumcu terazisi,* kuyumculukta değerli metalleri ve taşları tartmakta kullanılan çok hassas terazi.

—ANSİKL. Kuyumcunun üzerinde çalıştığı değerli metalin işçiliği, bu işlerin çeşitliliği oranında, pek çok uzman işçinin katılımını gerektirir. Kuyumculuk işleri, başlangıç evresinden itibaren sıralanırsa: değerli metalin uygun alaşımlara göre ayarlanmış karışımının potalarda eritilmesi, elde edilen tel ya da levha metalin çelik silindirler arasında, amaçlanan inceliğe getirilmesi (bu işlem önceleri çekiçlemeyle gerçekleştirildi), metalin çeşitli boy, ağırlık ve biçimlerdeki örs ve tokmaklarla biçimlendirilişi -bu arada sık sık ateş etkisiyle tav verilen maden, çatlamaksızın genleşebilme yeteneği kazanır-, biçimlendirilmiş parçaların uygun lehimlerle birbirine kaynaklanması, kabaca ortaya çıkan malzemenin eğe, torna, zımpara araçlarıyla perdahı, gerekliyse çelik kuyumcu kalemleriyle gerçekleştirilen oymacılık işi, en sonunda cilalanışını anmak gerekir.

Geleneksel yöntemlere bağlı kalarak bir el işlemeciliği sayılan kuyumculuk işçiliğindeki bütün bu uygulamalar, kalıplama, baskı, döküm, haddeleme araçlarının çağdaş elektronik gereklere uyarlanmış olmaları nedeniyle, giderek daha karmaşık, ince, hassas çözümlere ulaştı ve bugün elektro-kimyasal yöntemlerin de katkısıyla ileri bir kuyumculuk sanayisi gelişmiş bulunuyor.

KUYUMCUBAŞI a. Kur. tar. Osmanlı sarayının gereksinimi olan elmas, pırlanta vb. değerli taşları bulmak ve işlemekle yükümlü olan görevlilere verilen ad. (Saray dışından deneyli ve güvenilir kişiler arasından seçilen kuyumcubaşı, yabancı hükümdarlara armağan olarak verilecek mücevherlerden de sorumluydu.)

■**KUYUMCULUK** a. **1.** Kuyumcunun işi. **—2.** Değerli madenlerden, özellikle de altın ya da gümüşten, sofra servisinde (sofra takımı, kapkacak, çay takımı vb.) ve iç süslemelerde (şamdan, saksılık, masa süsleri vb.) kullanılan eşyaları imal etme sanatı. **—3.** Bu eşyanın ticareti. **—4.** Kuyumcu tarafından imal edilmiş eşya. **—5.** *Fantezi kuyumculuk,* üzeri değerli madenle de kaplanabilen ve dış görünüşü bakımından gerçek kuyumculuk işlerine benzeyen küçük eşyaların, adi madenden mekanik olarak imali.

—ANSİKL. Kuyumculukta işlenen madenlerin başlıcaları, gümüş, gümüşle kaplanmaya uygun, aslı bakır olan alaşımlar (pirinç ya da mayşor), en çok da altındır. Kuyumcular, gümüşü plaka ya da çubuk halinde alırlar; bunlar da ham gümüşü külçe halinde üretici ülkelerden getirtirler. Hammaddeyi hazırlayanlar gümüşle uygun oranlarda bakırı karıştırarak istenen nitelikte gümüş elde ederler. Gümüşlü madenden imal edilen sofra takımlarında kullanılan hemen hemen tek alaşım, kalın ve uzun şeritler halinde tüketilen mayşordur.

Kuyumculukla ilgili her türlü imalatı yürüten kalifiye işçiler (gravürcü, tornacı, estampçı, düzleme ustası, asıl kuyumcu, perdahçı, gümüşçü) dışında, bazı eşyaların yapımı için başka ustalara da başvurmak gerekebilir: oymacı, menevişçi, parlatma ustası, sedefçi, aynacı vb.

• *Tarihçe.* Sümer, mısır, minos, mykenai, fenike, asur, ahemeni, etrüsk vb. uygarlıklardan kalan, kuyumcuların elinden çıkmış eşyalar vardır. Homeros *İlyada*'da Agamemnon'un zırhını, Akhilleus'un kalkanını, Nestor'un kupasını betimler, hatta bir düvenin boynuzlarını altınla süsleyen kuyumcu Laerkes'i anar. Argolis'teki mykenai mezarlarında, armut biçiminde, sarkan değerli taşlarla süslü taçlar bulunmuştur ve bunlardan dördüncüsünden, altından bir dişi aslan başı biçiminde çok güzel bir rhyton çıkarılmıştır. Hellenistik dönemin mirasçıları olan Romalılar (bu dönemde iskit kuyumcularıyla verimli ilişkiler kuruldu), Pompei'deki pek çok duvar resminden, özellikle de birçok hazineden (Danimarka'da Hoby, Hildesheim, Bosco Reale vb.) de anlaşıldığı gibi kuyumculuğa büyük ilgi gösteriyorlardı.

Buhar makinesinin bulunmasıyla, mekanik çalışma elişçiliğinin yerini aldı. Elindeki parçayı en ince ayrıntılarına kadar tek başına çizen ve işleyen usta kuyumcular, bir yandan biçim ve süsleme konusunda sanatçılara, bir yandan da, çoğu makinede çalışan uzman işçilere başvuran ve ancak çeşitli kısımları bir araya getirmek ve onlara son biçimini vermekle yetinen bir işletmeci durumuna geldi.

1840'ta İngiltere (Elkington) ve Fransa'da (Ruolz), galvanoplasti yoluyla gümüş kaplamanın bulunması, kuyumculuğun daha ucuz pazarlar yaratarak yaygınlaşmasını sağladı.

• *Anadolu kuyumculuğu.* Anadolu'da kuyumculuğun kökenleri, İlk Tunç çağı değin inmektedir (yaklş. İ.Ö. III. binyıl'ın ikinci yarısı). Truva* ve Eskiyapar* hazineleri, Alacahöyük* kral mezarları buluntuları, değerli metalleri kabartma, çakma, çalma, oyma, kesme, burma ve döküm tekniğiyle işlemede çok yüksek bir düzeye ulaşıldığını kanıtlar. Bu buluntular altın ve gümüş küpeler, saç süsleri, gerdanlıklar, çivi, bilezikler, iğneler, çok değişik biçimlerde kaplardan oluşur. Kültepe*'deyse İ.Ö. II. binyıl'ın ilk çeyreğine tarihlendirilen altın ve gümüş başlı iğneler, küpeler, yüzükler, kadın heykelcikleri ele geçmiştir. Boğazköy*'de ortaya çıkarılan, oturan tanrıça biçiminde altından gerdançe, tanrı heykelcikleri Hititler'in kuyumculuk sanatına örnek verilebilir. Maden sanatlarında çok yetkin olan Urartular altın, gümüş, fildişi vb. malzemeden çok üstün nitelikte yapıtlar üretmişlerdir (tunç kemerler, üç ayaklı kazanlar, gümüş taslar, tunç bakraçlar, tunç at gemleri, mobilya parçaları, kapı zinciri, fildişi ve tunçtan aslan heykelcikleri, altın iğneler, düğmeler vb.). Gordion*'da ortaya çıkarılan üç ayaklı tunç ve demir kazanlar, koç başlı kaplar, fibulalar, yonca ağızlı kaplar, maşrapalar, kepçeler, su mermerinden koku şişeleri, altın boncuk tanelerinden oluşan gerdanlıklar, yarım ay biçiminde küpeler, bilezikler, phrygia kuyumculuğunun başarılı örnekleridir. Lydia'nın merkezi olan Sardeis*'te fildişi oymacılığı ve altın işlemeciliği çok gelişmişti. Sardeis mezarlarında bulunan mücevherler, üstün işçilikleriyle dikkati çeker (İ.Ö. VI.-IV. yy.'lar). İ.Ö. VI. yy.'dan başlayarak değerli taşlardan mühür yüzükler, altın ve gümüş montürlü mühürler yapılmıştır. İ.Ö. IV. yy.'dan sonra Makedonya kralı Philippos II'nin Batı Trakya'daki madenleri işletmesi ve Büyük İskender'in pers hazinelerini ele geçirmesinden sonra altının kullanımı antik dünyada yaygınlaştı, takılar zenginlik kazandı. İnsan ve hayvan başlı küpeler, Eros ve Nike biçiminde sarkıntılı küpeler, kolyeler, ayrıca takılara değerli taşlar ya da renkli camlar kakılarak çokrenkli mücevherler yapıldı. Kuyumculuk merkezleri olarak Antakya ve İskenderiye gelişmişti. Roma döneminde hellenistik biçimler sürmüştür (insan ve hayvan başlı küpeler). Bu dönemde safir ve topaz gibi sert taşların kullanımı yaygınlaşır. Doğu etkileriyle kuyumculukta kabartma, oyma süslemeler bir arada kullanılmaya başlar; savat tekniği yaygınlaşır. Bizans kuyumculuğu bir süre Roma dönemi özelliklerini sürdürür. VII. yy.'dan sonra kuyumculukta hıristiyanlıkla ilgili motifler (haç, Meryem, aziz betimlemeleri) görülür. Kakma tekniği sürerken, altın ve gümüş üzerine uygulanan savat tekniğinin yerini mine alır. Günlük takılarda gümüş ya da tunç üzerine gümüş kaplama yaygınlaşır. Orta Bizans döneminde mücevherler ve değerli metallerden yapılmış eşyalar imparatorluk armağanı olarak başka ülkelere gönderiliyordu. Başkent İstanbul'daki kuyumcular, saray çevresi için değerli takılar yapıyorlardı.

Türkler'de de kuyumculuk çok gelişmişti; ince döküm işlerinin yanı sıra zümrüt, yeşim gibi sert taşları da başarılı bir biçimde işleyebiliyorlardı (eski Türkler'de "kuymak" madeni eritmek, "kuyum" da tunç döküm anlamına geliyordu). Selçuklular döneminde Horasan, Herat, Bağdat, Musul, Şam, Halep kazıma, kabartma, yaldız, savat, ağur, telkâri, kakma tekniklerinde ürünler veren önemli merkezlerdi. Başkent Konya ve Artuklular'ın yerleşim bölgesi (Mardin, Diyarbakır, Şanlıurfa, Siirt yöresi) ve Sivas kuyumculukta gelişmişti. XIII. yy.'da yaşayan İbni Bibi, İzzettin Keykâvus I'in döneminde altın ve gümüş tabaklarda yemek yendiğini; XIV. yy.'daysa İbni Batuta Anadolu beylerinin saraylarında altın eşyalar bulunduğunu yazarlar. Ancak İbni Bibi ve İbni Batuta'nın sözünü et-

Kuyucak'tan genel bir görünüm
Aydın

ANADOLU'DA KUYUMCULUK

Alacahöyük kral mezarlarında bulunan altın güğüm
İ.Ö. III. binyıl'ın ikinci yarısı
Anadolu medeniyetleri müzesi
Ankara

oturan tanrıça biçiminde gerdançe
Boğazköy, İ.Ö. XV. yy.
Anadolu medeniyetleri müzesi
Ankara

mühür yüzükler ve
mühür sarkaç
Sardeis, İ.Ö. VI. yy.

tunç kandil zarfı
Anadolu selçuklu sanatı,1280-81
Etnografya müzesi, Ankara

altın yaldızlı gümüş tepsi
bizans sanatı, VI. yy.
Antalya Bölge müzesi

Büyük Larousse

firuze işlemeli
altın gülabdan
XVI. yy. sonları
Türk ve İslam eserleri müzesi, İstanbul

Ahmet II'nin sorgucu
XVII. yy. sonu
Topkapı sarayı müzesi, İstanbul

tiği bu yapıtlardan, birkaç küçük takı dışında günümüze ulaşan örnek yoktur. Selçuklu dönemine ait ajurlu, taş kakmalı, yaldızlı ve savatlı, altın ve gümüşten yapılmış küpe, gerdanlık, yüzük, pandantif, kemer süsü, kemer takısı vb. süs eşyaları çoğunlukla İran'daki atölyelerde üretilmişti.

Osmanlı sultanlarının hazinelerinde günümüze ulaşan ve saray kuyumculuğunun gelişimini yansıtan pek çok örnek vardır. Saray sanatçılarının oluşturduğu ehli hiref örgütünde, kuyumculukla ilgili birçok usta bulunuyordu. Bunların başında altın işleyen zergerân bölüğü geliyordu. Ayrıca altın kakmacılar (zernişani) ve taş yontucular (hakkâkân) vardı. Öteki sanat kolları gibi bir loncaya bağlı olan kuyumcuların piri, Davut peygamberdi. Kuyumcu ustaları genellikle Ermeniler'den oluşuyordu, Süryaniler de altın bilezik yapımında ünlüydüler.

Başlangıçta saray kuyumculuğunda form, motif ve beğeni açısından herat ve safevi etkileri görülür. Ancak XVI. yy. ortalarından sonra imparatorluğun çeşitli bölgelerinden gelip sarayda toplanan sanatçılarla osmanlı kuyumculuğu kendine özgü bir üslup kazanmaya başladı ve XVI. yy. sonunda en parlak dönemini yaşadı. Bu dönemin ünlü kuyumcubaşılarından biri Mehmet* bin İmat'tır. Bu sanatçının imzalı üç yapıtı bulunmaktadır (mücevherlerle süslü altın kitap kabı, ahşap üzerine altın kaplamalı Hırkal saadet sandığı ve gümüş üzerine altın yaldızlı Kâbe kilidiyle anahtarı). Dönemin bir başka ünlü sanatçısı, Süleyman I (Kanuni) için yaptığı yatağanla tanınan Ahmet* Tekelü'dür.

Osmanlı kuyumculuğundan günümüze gelebilen örnekler arasında, zümrüt, inci ya da elmaslarla süslü armut ya da çiçek biçiminde küpeler vardır. XIX. yy.'da ve XX. yy. başlarında elmaslı gül küpeler ve gül yüzükler en çok tutulan formlardı. Altın, gümüş telkâri ya da savatlı bilezikler, inci, yakut, elmas, zümrütlerle bezeli, iki -üç sıra kolyeler özellikle saray kadınlarının başlıca takılarıydı. Ayrıca hem kadınlar hem de erkeklerin kullandığı, yeşim, zümrüt, akik üzerine işlenmiş mühür yüzükler vardı (Selim I ve Murat III'ün mühür yüzükleri ünlüdür). Değerli taşlarla süslü, ince işçilikli kemerler de hem kadınlar hem de erkekler tarafından kullanılıyordu. Padişahların ve saraylıların sarıklarını süsleyen sorguçların en güzel örnekleri XVI. yy.'dandır. XVIII. ve XIX. yy.'larda bu sorguçlar iri elmas, yakut ve zümrütlerle süslenerek çok gösterişli görünümler kazanmıştır.

Osmanlı kuyumculuğunun önemli örnekleri arasında çeşitli tekniklerde işlenmiş altın ve gümüşten fincan zarfları, buhurdanlar, gülabdanlar, tabaklar, leğen-ibrik takımları, şamdanlar, kandiller, maşrapalar, kâseler, yazı takımları, Kuran mahfazaları ve silahlar belirtilebilir.

Anadolu'nun çeşitli kesimlerinde kuyumculuk bugün de sürmektedir. İstanbul, Diyarbakır, Mardin, Midyat, Erzurum, Trabzon, Van, Sıvas, Malatya bu alanda önde gelen merkezlerdir. Diyarbakır'ın hasır bilezikleri, gerdanlıkları, gümüş işlemeli nalın ve çekmeceleri, Erzurum'un altın ve gümüşten burma bilezikleri, örme kemerleri, gümüş nalınları ve hamam tasları, Mardin ve Midyat'ın altın ve gümüş telkâri işleri, Malatya'nın halep işi, şam işi diye adlandırılan bilezikleri, hap denen burmalı inci gerdanlıkları, Trabzon'un hasır bilezikleri günümüzde de önemini korumaktadır. İstanbul'da Kapalıçarşı kuyumculuğun merkezi olarak yüzyıllardır ününü sürdürmektedir.

KUYUMCU-MÜCEVHERCİ a. Değerli maden ve değerli taşlarla takı, süs eşyası yapan ya da bunların alım-satımını yapan kişi.

—ANSİKL. Kuyumcu-mücevherci terimi XV. yy.'da kuyumcu teriminden farklı bir anlam kazandı. Süs eşyasının giderek öne çıkması, karmaşık ve çok değişik biçimlere uzanan gelişimi, bu işlerin her adımda uzmanlık gerektiren farklı iş kollarına bölünmesiyle sonuçlandı. Bugün, sofra, tuvalet eşyası ve bu gibi büyükçe değerli parçaların yapımını daha çok, gümüşçü ustası üstlenmiştir. Öte yandan yaratıcı kimi kuyumcu-mücevherciler dışında, modaya uygun parçaların koleksiyonlarını çoğaltarak piyasaya süren sanayileşmiş firmalar iki ayrı koldan süs eşyası yapımını sürdürmektedir.

Değerli taşlar da içeren bir süs eşyasının, modelinin yaratılışından piyasaya sürülüşüne dek geçirdiği evrelerin her basamağında ayrı bir uzmanlaşmış işçi çalışır. Süs eşyasının, modeline göre, eritilip haddeden geçirilmiş değerli maden üzerindeki ilk işlemi "sadekâr" denilen uzman işçi gerçekleştirir. Sadekâr, eşyanın kabaca yapımı yanında, seçilmiş taşlara uygun delikleri de açar. Ondan sonra, değerli taşların yuvalarına ya da deliklerine yerleştirilip tutturulması, yani "mıhlama" işini yapan "mıhlayıcı" ustası devreye girer. Onu da, perdahlama, kalemkâr, cilacı, yaldızcı, kaplamacı -gerekirse mineci- ustaları izler ve eşya son biçimini alır.

Nitelikli kuyumcular altın işlerinde 750 /1 000, gümüş işlerinde 800/1 000'den aşağı saflıkta alaşımları kullanmazlar. Kullanılan değerli taşlar ise çoğunlukla pırlanta, zümrüt ve yakut gibi en değerli taşların en lekesiz olanlarıdır.

KUYUMCULUK-MÜCEVHERCİLİK a. Değerli taşların, incilerin ve değerli madenlerin, parlaklık, renk ve biçimsel özelliklerinden yararlanarak süs ve takı eşyası yapımı sanatı.

—ANSİKL. İlkel yöntemlerle değerli taş işleme, çoğunlukla yuvarlatılmış, yarım küre biçimi verilmiş üst yan ile düzleştirilmiş bir alt yüzeyin yontulması yoluyla olur. Bu taşların metal bir kuşakla kucaklanması da en ilkel "montür"ü oluşturur. Gerçekte montür, yani değerli taşın süs eşyasında yer aldığı, tutturulduğu, taşın tüm güzelliğini ortaya çıkaran bölüm, façetalı taş yontulması yöntemlerinin gelişmesi sonucunda yerleşmiş bir terimdir. Ortaçağ'dan bu yana montürler, tırnaklı, barok, tırtıllı, telkârili, mineli motiflerle süslenerek, mücevherli takı eşyasının en önemli yanını vurgular.

Değerli taşın yüzeyli (façetalı) yontulmuş biçimi, üzerine düşen ışığın kırılması, yansıması nedenlyle artan pırıltısı, montürlerde alt yüzler açık bırakılarak daha da görkemli hale getirilir. Bu tür montürler "tektaş" adıyla bilinir ve büyük ilgi gördüğü için çok yaygındır. XVIII. yy. sonlarından itibaren,iri bir değerli taş çevresinde, aynı türden ya da bir başka renk ve türden küçük taşların, döşeme taşları gibi sıralandıkları "çevre montürler" ortaya çıktı. Pırlanta, zümrüt, yakut gibi en değerli, en zarif taşların, süs takılarında ön plana geçişi, onları takı üzerine yerleştiren, tutturan değerli madenin işçiliğinin sanatsal bakımdan gerilemesine neden oldu ve mücevherli eşyada değerli madenin kullanımı giderek azaldı.

Eski Türkler'de, özellikle Altay vadilerinde yaşayan türk boylarında ve Kafkasya yöresine dağılmış türk asıllı küçük toplumlarda bu zanaat çok gelişmişti. İlkel yöntemlerle de olsa, ince döküm gerektiren işlerde, zümrüt ve yeşim gibi sert taşları işlemekte büyük bir ün kazanmışlardı. Osmanlı İmparatorluğu'nda da kuyumculuk gelişmesini sürdürmüş, kimi padişahlar bunu teşvik etmişlerdi (özellikle Fatih Sultan Mehmet, Kanuni Sultan Süleyman). Günümüzde bu zanaatın en gelişmiş örnekleri İstanbul'da Kapalıçarşı'dadır. Kuyumcu-mücevherci loncalarının koymuş oldukları bazı esaslar bugün de geçerlidir.

Türkiye'de yörelere göre dağılmış, özelleşmiş bir şekilde sürdürülmekte olan bu zanaat, sözgelimi telkâri denilen ince tel

işi, daha çok Sıvas, Diyarbakır, Mardin'de yoğunlaşmıştır. Van, bu arada Adana, Mersin, Antakya, Erzurum, İstanbul'dan sonra en önemli kuyumculuk merkezleridir.

KUYUNCİK → NİNOVA.

KUZ sıf. *Esk.* **1.** Güneş görmeyen, gölgede kalan yer için kullanılır: *Kuz oda.* **—2.** *Kuz yönü,* kuzey.

KÛZ a. (fars. *kūz*). *Esk.* **1.** Kambur. **—2.** Gök kubbesi.

KÛZ a. (ar. *kūz*). *Esk.* **1.** Bardak, kadeh. **—2.** Tas, çanak.

KUZAH a. (ar. *ḳuzaḥ*). *Esk.* **1.** Bulutlarla ilgili işlere baktığına inanılan melek. **—2.** Şeytanlardan birinin adı. **—3.** Sarı, kırmızı ve yeşil renkte, renk renk ayrışmış olarak görünen ışık.

KUZAHİYE a. (ar. *ḳuzaḥ* ve *-iyye*'den osm. *ḳuzaḥiyye*). Esk. anat. İris: *Tabaka-i kuzahiyye* (iris tabakası).

KUZAT ya da **KUDAT** çoğl. a. (ar. *ḳażī*, *ḳaḍī*'nin çoğl. *ḳużāt*, *ḳuḍāt*). *Esk.* Kadılar.

K-UZAY Ceb. *Vektörel K-uzayı,* K cismi üzerinde tanımlanmış bir uzayı gösteren notasyon.

KUZAYCA, Yozgat'ın Şefaatli ilçesi merkez bucağına bağlı belde; 3 175 nüf. (1990). Belediye.

KUZBARİ (Memun EL-), suriyeli devlet adamı (Şam 1914). 1951'den 1954'e kadar Meclis başkanlığı yaptı. 48 saat süreyle Devlet başkanı oldu (25-26 şubat 1954). 1958'e kadar birçok kez çeşitli bakanlıkları üstlendi ve Mısır ile birleşme siyaseti sırasında (1958-1961) siyasal yaşamdan çekildi. Kurucu meclis'e başkan olarak seçilmeden önce 1961 sonunda hükümet başkanlığına getirildi. General Zahrüttin tarafından gerçekleştirilen hükümet darbesi sırasında (28 mart 1962) tutuklandı ve ancak haziran ayında serbest bırakıldı.

KUZBAS havzası → KUZNETSK.

KUZDAR → KUSDAR.

KÛZE a. (fars. *kūze*). *Esk.* **1.** Testi: *"Dest-i bûsî arzusuyla ölürsem dostlar / Kûze eylen toprağım sunun anınla yâre su"* (Fuzuli, XVI. yy.). **—2.** Saksı.

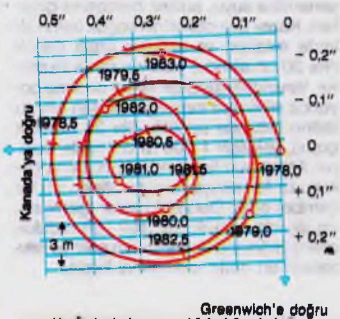
KÛZEBAZ a. (fars. *kūze* ve *bāz*'dan *kūzebāz*). Esk. sey. oy. Şenliklerde, başının üzerinde taşıdığı testi ve küplerle denge gösterileri yapan hünerci. (Bu kapların içi bazen su dolu olurdu. Kûzebaz bunları dökmeden, bazen hiç ellerini kullanmaksızın çeşitli denge gösterileri yapardı.)

KÛZEGER a. (fars. *kūze* ve *ger*'den *kūze-ger*). *Esk.* Çanak, çömlek yapan kimse, çömlekçi.

KUZEN a. (fr. *cousin*). Dayı, amca, hala ya da teyze oğlu.

KUZEY a. **1.** Dört ana yönden biri; güneye karşıt olanı. (Yer'in dönme ekseninin yarı-yönündedir; bu eksenin Yer'i deldiği noktadan gökyüzüne bakan bir gözlemci, yıldızları saat ibrelerine ters yönde dönüyorlarmış gibi görür.) [Kısalt. K.] **—2.** Bir ülkenin, bir bölgenin, bir kentin, o ülke, o bölge, o kente göre yukarı enlemde bulunan bölümü: *Türkiye'nin kuzeyi. İç Anadolu'nun kuzeyi. İzmir, Aydın'ın kuzeyindedir.* **—3.** Kuzey yarıküre'de bulunan ülkeler (büyük harfle). **—4.** Tamlayan olarak, kuzeye ilişkin olanı belirtir: *Kuzey kutbu.* **—5.** *Kuzey ülkeleri,* Orta Avrupa'nın kuzeyinde kalan ülkelerin (İsveç, Norveç, Danimarka) genel adı.
—Coğ. *Kuzey kutbu,* iki kutuptan, ekvatorun kuzeyinde yer alan kutup.
—Gökbil. ve Jeod. *Kuzey kutup yörüngesi,* Yer kuzey kutbunun Yer'e bağlı bir işaretteki yörüngesi.
—İkt. *Kuzey-Güney diyaloğu,* sanayileşmiş ülkelerin ("Kuzey") temsilcileriyle gelişmekte olan ülkelerin ("Güney") temsilcilerini bir araya getiren konferansların ya da görüşmelerin tümü. (Bu diyalog, 1975'te Uluslararası* İktisadi İşbirliği konferansı'yla başladı.)
—Orm. san. *Kuzey kerestesi,* Avrupa'da İskandinavya, Finlandiya ve Kuzey Rusya'dan ithal edilen ladin (beyaz odun) ve sarı çam (kırmızı odun) kerestesine verilen ad.

◆ sıf. Kuzeyde olan: *Kuzey Avrupa.*
—Coğ. *Kuzey yarıküre,* Kuzey kutbu'nun yer aldığı yarıküre.
—ANSİKL. Gökbil. ve Jeod. Bu karmaşık yörünge üç bileşenden oluşur: büyük ekseni 0,18", küçük ekseni 0,15" (toprakta sırasıyla 5,4 ve 4,5 m) olan ve büyük ekseni Greenwich meridyenine göre yönelen, bir çeşit yıllık elips; 427 g'lük bir dolanım süresiyle (Chandler dolanım süresi) Yer'in esnekliğine bağlı olan, yaklaşık 0,2"'lik bir salınım; son olarak, Kanada yönünde, yılda yaklaşık 0,003"'lik (10 cm) hafif bir sapma. Yorumlaması zor olan bu sapma kimi uzmanlara göre gerçek bir sapma değil, yalnızca gözlem istasyonlarının ortalama enlem değişimlerinin bir yansımasıdır.

Kuzey kutbu'nun, yer körfezi üzerinde 1978'den 1983'e dek çizdiği Uluslararası saat bürosu'nca saptanmış yörüngesi.

KUZEY AMERİKA sıradağları, Kuzey Amerika'nın batı kesimini oluşturan dağlar ve platolar bütünü; uzunluğu 7 200 km (Meksika'daki bölümüyle 8 000 km), genişliği 800-2 000 km. Özellikle Büyük Okyanus kıyısına koşut uzanan, biri Alaska sıradağlarından (sıradağın en yüksek noktası McKinley dağı, 6 194 m), Cascade Range'den ve sierra Nevada'dan (yükseklikleri 4 000 m'yi aşar), öbürü Büyük Okyanus adalarından ve daha alçak Coast Ranges'den oluşan, iki uzun dağ sırası kapsar. Bu ikisi arasındaki kesintili çöküntü alanı, Kaliforniya'daki Central Valley'de genişler. Orta kesimde platolar (Yukon, İngiliz Kolombiyası, Columbia ve Colorado platoları) ve birbiriyle bağlantısız birkaç kütle yer alır. Doğuda bir dağ sırası, Brooks ve Kuzey Yukon dağlarıyla, özellikle Kayalık dağlar'ın ABD (4 000 m'nin üstünde) ve Kanada kesimlerini kapsar.

KUZEY ANADOLU dağları, Anadolu'yu Karadeniz boyunca K.'den çeviren dağ sıralarının genel adı. Kıyı ve iç sıralar olmak üzere iki büyük bölüme ayrılırlar. Genel olarak D.'dan B.'ya doğru birbirinden uzaklaşan ve yükseltileri azalan değişik addaki kütlelerden meydana gelirler. Anadolu'nun jeolojik yapısında Pontid'ler olarak ayırt edilen K. Anadolu dağlarının başlıcaları: Doğu Karadeniz dağları ile Canik, İsfendiyar, Köroğlu, Yalnızçam, Mescit, Kop ve Çimen dağlarıdır.

KUZEY ANADOLU fayı, Anadolu'nun K. kesimini boydan boya kesen, yaklaşık 1 400 km uzunlukta doğrultu atımlı büyük kırık sistemi. Ana çizgileriyle Pontid ve Anatolid birimlerini ayırır. B.'da Biga yarımadasında, Yenice ve Gönen'den başlar; Manyas, Bursa, Yenişehir ovaları, Mudurnu vadisi, Abant gölü, Bolu G.'i, Gerede, Çerkeş, Ilgaz, Tosya, Kargı, Havza ve Ladik'in yakınlarından geçer; Yeşilırmak ve Kelkit vadilerini izleyerek Erzincan ovasına ulaşır; daha ötede Sansa boğazını ve Fırat'ı keserek Karlıova yakınlarında D. Anadolu fayı ile kesiştikten sonra Van gölü K.'ine ulaşır. Kısaca Kuzey Anadolu fayı adı verilmekle birlikte, aslında birçok faydan oluşmuş, genişliği 500 m ile 8-10 km arasında değişen bir kırıklar kuşağıdır. Fay sistemi, B. kesiminde çatallanarak, İzmit körfezi ve Marmara üzerinden Saros körfezine; İznik gölü ve Gemlik körfezinden Marmara çukurlarının G.'ine doğru uzanan bazı kollara ayrılır. Jeomorfolojik bakımdan çoğu yerde tipik bir rift vadisi biçimi gösteren bu kuşak boyunca ötelenmiş dere yataklarına, keskin akarsu dirseklerine, ezilmiş kayaçlardan oluşan tepeciklere, çukurluklara, gölcüklere, sıcak kaynaklara ve bazı kesimlerinde çok genç sönmüş volkan konilerine rastlanır. Fay kuşağının K.'inde kalan kesim, D.'ya doğru yer değiştirmiştir. Kuşak boyunca faylanmanın orta-üst miyosende başladığı ve o zamandan günümüze kadar 80-90 km'lik bir yatay yer değiştirmenin (yılda ort. 1 cm hızla) meydana geldiği sanılmaktadır. K. Anadolu fay kuşağı, Türkiye'de yıkıcı depremlerin en sık görüldüğü alandır. Magnitüdü 6'yı geçen ve bu nedenle büyük can ve mal kaybına yol açan 1902 Malazgirt; 1939 Erzincan, Suşehri, Reşadiye; 1942 Erbaa; 1943 Ladik, Kargı, Adapazarı; 1944 Bolu; 1946 Varto; 1951 Çerkeş; 1953 Gönen, Yenice; 1957 Akyazı; 1964 Manyas; 1966 Varto, Karlıova; 1967 Akyazı; 1976 Çaldıran ve 1992 Erzincan depremlerinin odakları bu kuşaktadır. (→ Kayn.)

Kuzey Atlantik paktı → NATO.

Kuzey barışı *(Birinci),* Baltık denizi'nde Otuz Yıl savaşı'na son veren ve İsveç'in kazançlı çıktığı antlaşmaların tümüne verilen ad. İngiltere, Birleşik Eyaletler ve özellikle Mazarin'in (1659 Pireneler barışı'nın ertesindeki Fransız üstünlüğü) aracılığı sayesinde imzalanan bu antlaşmalar, Baltık'taki İsveç egemenliğini onaylıyorlardı. İsveç, Pomeranya ve Livonya'daki mülklerine yeniden kavuşuyor, ancak Kurzeme'den çekilerek Polonya kralı Jan Kazimierz'in isveç tahtından ve bağımsızlığını kazanan Prusya dükülüğü üzerindeki metbuluğundan vazgeçmesini sağlıyordu. Brandenburg da Lauenburg, Bütow ve Droheim'i alıyordu (Oliva antlaşması, 3 mayıs 1660). Kopenhag antlaşması (6 haziran 1660) ile Danimarka, Bornholm ve Trondheim'ı geri alıyor, ama Skane, Blekinge ve Åland adalarını İsveç'e bırakıyordu. Kardis antlaşması (1 temmuz 1661) ile Rusya, Livonya'yı boşaltıyordu.

Kuzey barışı *(İkinci),* Kuzey savaşı'na son veren görüşme ve antlaşmaların tümü. Karl XII'nin ölümünden (1718) ve İsveç'te ortaya çıkan oligarşi tepkisinden sonra, Hannover, Prusya ve Danimarka ile üç Stockholm barış antlaşması (20 kasım 1719; 21 ocak 1720; 9 haziran 1720) imzalayan İsveç, bu devletlerin birincisine Bremen ve Verden'i, ikincisine Oder'in ağızlarıyla birlikte Stettin'i ve Prusya'ya kadar ön Pomeranya'yı, üçüncüsüne de Sund ayakbastısındaki isveç payını bırakıyordu. Ancak Rusya'nın ihtiraslarını sınırlamaya çalışan İsveç, kendi topraklarına kadar yayılan yıkıcı bir savaşın yeniden başlamasına yol açtı. İngiltere'nin arabuluculuk çabalarının başarısızlığa uğraması üzerine, Fransa'nın Amsterdam antlaşması'nda (1717) öngörülen arabuluculuğuyla, sonunda Nystad barışı'nın (10 eylül 1721) imzalanması sağlandı. Bu antlaşmayla İsveç, İngriya, Estonya ve Œsel adasını, Livonya'yı, Karelya'nın ve Viyborg (Viipuri) ile birlikte Finlandiya'nın bir bölümünü Rusya'ya bırakıyordu.

KUZEY burnu, Norveç'te burun, Magerøy adasında (Finnmark). Kuzey Buz denizi adaları hesaba katılmazsa, burası Avrupa'nın en kuzeydeki noktasıdır (71° 15′ K. enlemi).

kuzey martısı

baştan bir ayrıntı

KUZEY BUZ DENİZİ, Amerika, Avrupa ve Asya kıtalarının kuzeyinde, Kuzey kutup çemberinin ötesinde yer alan denizler bütünü. Arktika havzası ile çevresindeki denizlerinden oluşur.

• Kuzey Buz denizi çevresinden oldukça kopuk bir denizdir; Büyük Okyanus yönünde (Aleut adalarının ve Kuril adalarının oluşturduğu eşikler; Bering boğazı) Atlas okyanusu yönüne (Grönland, İzlanda Faerøerne adaları arasındaki eşikler; Grönland-Spitzberg geçidi) oranla daha belirgin olan bu çevreden kopukluğun, hidroloji açısından sonuçları önemlidir: Kuzey Büyük Okyanus akıntısı, Alaska körfezine ve Bering boğazına burgaçlara dönüşerek girer; Büyük Okyanus kökenli su, Kuzey Buz denizi suyunun ancak yüzde 20'sini oluşturur. Kuzey Atlas okyanusu akıntısı, Avrasya kıyıları boyunca daha kolay yol alır ve bütün havzayı etkiler. Gelgit genliği düşük, yol açtığı akıntılar, adalar arasındakiler dışında, yavaştır.

• Kıta platformları özellikle, Rusya ve Alaska kıyıları kenarında yayılır; bu kesimlerde Sibirya kalkanlarının ve Büyük Okyanus sıradağlarının uzantıları kalın tortul tabakalarla örtülüdür. Kara, Laptev, Doğu Sibirya ve Çukçi denizlerinin dipleri tekdüzedir ve ırmak-delta, buz, yer yer de buzul süreçleriyle biçimlendirilmiştir. Alçak ve bataklık kıyılarda derin haliçler (Obı, Yenisey) ve geniş deltalar (Lena, Mackenzie) birbirini izler. Kanada yarımadası, Grönland ve İskandinavya yarımadasının, yaşlı ve kırılma geçirmiş tabanlarının kenarına gelince, platform daha dar, yüzey şekilleri daha belirgindir, derin çöküntülerle birbirinden ayrılır. Yalıyarlı kıyılarsa, fiyordlarla derinlemesine oyulmuş ve eşiklerle sınırlanmıştır.

• Arktika havzalarının (Kanada havzası; Makarov, Amundsen-Fram, Nansen-Nautilus havzaları) ve yarıarktika havzalarının (Bering, Ohotsk, Grönland, Norveç havzaları) yer aldığı derin dipler bölme bölmedir. Derinlikler 3 000 - 4 000 m arasında değişir ve 5 000 m'yi yalnızca Nansen havzasının girişinde (Lena çukuru) aşar. Bazaltlı tabanları, kalınlığı 1 000 m'yi aşan, kenarlarında plato bulunan, büyük deniz dibi vadileriyle yarılmış ovalar oluşturan kıta tortullarıyla örtülüdür. Bu havzalar, çeşitli oluşumlarla çevrilidir: çökmüş kara parçaları (Lomonosov sıradağları); "deprem kökenli olmayan" dağlar (Alfa -Mendeleyev sıradağları); İzlanda'dan Gakkel Nansen sırtına doğru giderek genişleyen okyanus sırtı parçaları; Büyük Okyanus diliminin Bering ve Ohotsk denizlerinin altına dalmasıyla oluşmuş ada yayları (Aleut adaları, Kuril adaları).

• Kuzey Buz denizi'nin temel özelliği, su kütlelerini tabakalara ve kuşaklara ayırmasıdır. Kutup hidroloji cephesinin berisinde, yarıarktika suyu, arktika havzasına girerken, Kuzey Buz denizi'nin soğuk (sıfırın altında sıcaklık) ve tuzluluk oranı düşük (‰ 30'un altında) yüzey sularını oluşturur. Yarıarktika suyunun kutup cephesi boyunca derinlere inmesiyle oluşan ara su (sıfırın üstünde sıcaklık; ‰ 35 tuzluluk oranı), yaklaşık 1 000 m derinlikte dolanır. Ara suyun kollarından biri, Lena çukuruyla Atlas okyanusu'na dönen ikili bir çember çizer. Derindeki sular (gene sıfırın altında sıcaklık; ‰ 34,9 - 35 tuzluluk oranı) Grönland havzasından gelir ve havzaların en derin kesimlerini kaplar.

• Ayrıca Kuzey Buz denizi'nde, yüzey sularındaki düşük tuz oranı daha kolay oluşan önemli bir buz örtüsü vardır. Bu örtü, kökenlerine ve hareketlerine göre şu öğelerden oluşur: küçük yüzer buz platformları (Ellesmere adasının ve Grönland'ın kuzey kıyısı); kıyıların aşağı yukarı tümünde rastlanan buz banketleri; kıyıya bağlı, genç buzdan oluşan ince bir kıyı bankizi; ikili çalkantıya (Ruslar'ın "Kuzeydoğu geçidi"ni açtıkları, "Kuzey deniz yolu"nu donattıkları Avrasya kenarındaki kuşaksal çalkantı; Amerika ve Asya kıyılarındaki boşaltma akıntılarının buz kütlelerini ve buzdağlarını sürükledikleri Atlas okyanusu'nda ve Kuzey Büyük Okyanus'taki (boylamsal çalkantı) göre yer değiştiren bir kış bankizi; Arktika havzasının orta kesiminde yer alan daha kalın (birkaç metre) bir sürekli bankiz. (Kanada yarımadasının önünü kapar ve Kuzey-batı geçidinin aşılmasını olanaksızlaştırır; saat ibresi yönündeki dönme hareketi sıkışmalara ve karmaşık yüzey şekillerine yol açar). Bütün bu bankizler arasındaki sınırlar ve buzdağlarının hareketleri mevsimlere ve yıllara göre değişir.

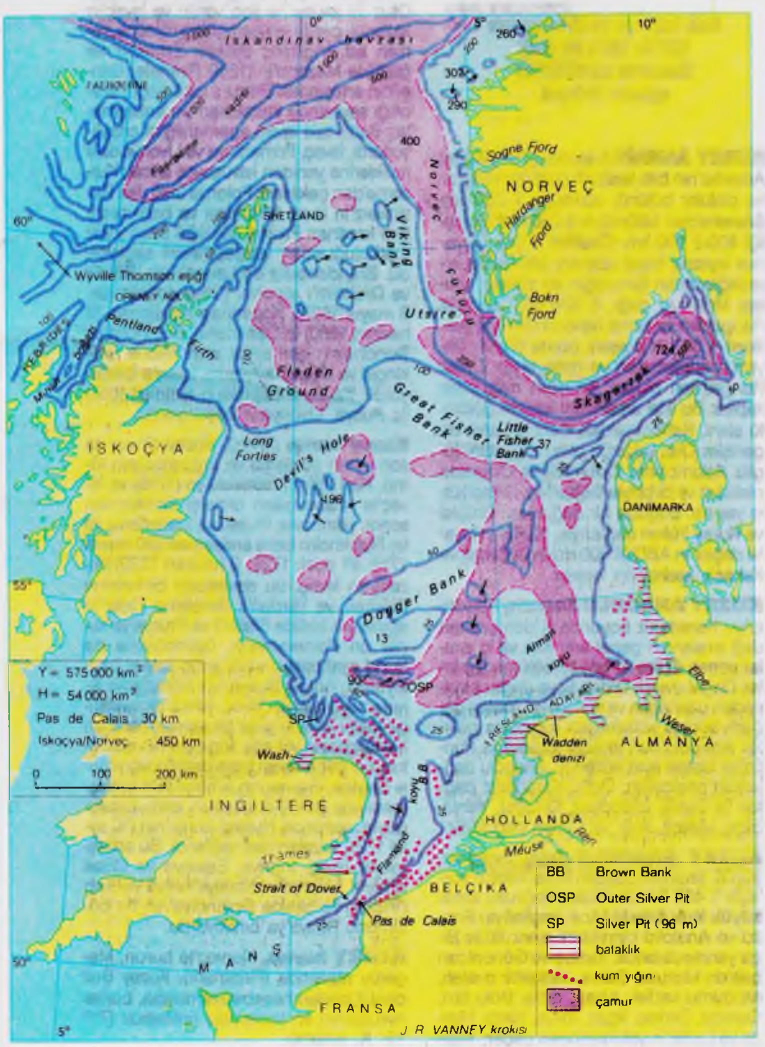
Kuzey deniz yolu, Bering boğazı aracılığıyla Murmansk'ı Vladivostok'a bağlayan, donanımlı ve sık kullanılan deniz yolu. Teknik gelişmeler (buzkıranların kullanılması, konvoylara yol gösteren uçaklardan yararlanılması, vb.) yıllık ulaşım süresini 2-3 aya (yaz) çıkardı. Deniz ulaşımı için birçok liman donatıldı: Dikson, Dudinka, İgarka, Nordvik, Tiksi, Ambarçik, Pevek, Provideniya. Ayrıca birçok askeri üs ve araştırma merkezi de kuruldu. Uluslararası ticarete açık olmakla birlikte Kuzey deniz yolu'nda, daha çok ulusal kabotaj etkinlikleri sürdürülmekte, yol trafiğinin büyük bölümü Arhangelsk ile Yenisey halici arasında gerçekleşmektedir.

KUZEY DENİZİ, Avrupa'nın K.-B.'sında sığ deniz. Yüzölçümü 575 000 km², hacmi 54 000 km³.

Kuzey denizi, hafifçe eğik, Norveç kıyılarına ve havzasına açılan büyük bir körfez biçimindedir. Denizin güney bölümü (derinlik 50 m'den az) Kuzey Avrupa'nın devamıdır: yalıyarların, bataklıkların ve kumulların ötesinde kum setleri (pas de Calais boğazının yoğuşma yüzeyleri) ya da buzultaşlar (Dogger Bank) sıralanır. Birinci Zaman sert temeliyle (İskoçya, Norveç) çevrili olan kuzey bölümü çok daha engebeli ve derindir: fiyordlu ve yalıyarlı yüksek kıyılar, derin dipler, çöküntüler ve oluklar buzul kökenlidir. Alttaki buzul dizileri çok kalındır (6-8 km), sık sık diyapirlik yükselmelerle (tuz kubbeleri) kesilir. İskandinavya sert temelinin kenarındaki "Norveç çukuru", eski buzullarca aşın oyulmuş, oldukça derin (400-700 m), monoklinal bir çöküntüdür.

Denizin batı yarısında Atlas okyanusu'nun etkileri sürer: Kuzey Atlas okyanusu akıntısının çembersel kolları; hâlâ yüksek tuzluluk (‰ 35'ten çok); güçlü gelgitler. Doğu bölümüyse, ırmakların ve Baltık denizi'nin (don etkisinde daha çok kalır, gelgitlerce daha az çalkalanır) etkisiyle daha az tuzludur (‰ 30-32). Kuzey etkilerine büyük ölçüde açık olan Kuzey denizi'nin iklimi sert, nemli ve sislidir. Kışın rüzgârlar fırtına biçiminde esebilir ve deniz düzlüklerini ve polderleri istila eden dalgalar oluşturabilir. Çalkalanan ve nitratlı maddelerle beslenen Kuzey denizi verimlidir. Balıkçılık (trol [ringa, uskumru vb.]) yoğundur (3 Mt) ve daha çok Danimarkalılar ile Norveçliler balıkçılık yapmaktadır. Koşulların pek elverişli olmamasına karşın, liman ve sanayi etkinliklerinin önemli boyutlara ulaşması nedeniyle deniz ulaşımı güçlüdür: Rotterdam, Londra, Anvers dünyanın en etkin limanları arasındadır. Güvenlik önlemleri, deniz ulaşımının kurallara bağlanması, en sık gidilen yerlerin gözetim altında tutulması, hidrokarbonların işletilmeye başlanmasından bu yana güçlendirilmiştir. İşletme için ha-

KUZEY DENİZİ'NİN DERİNLİK ÖLÇÜMÜ

zırlık çalışmalarına 1962'de başlanmıştır. İlk doğaz gaz yatakları (West Sole, ingiliz bölgesinde) 1965'te, ilk petrol yatağı (Ekofisk, Norveç bölgesinde) 1969'da bulunmuştur. Bugün 25'i aşkın doğal gaz alanı ile, çoğu ingiliz (İndefatigable'ın ve Leman Bank'ın doğal gazı; Forties ve Brent'in petrolü) ve Norveç (Ekofisk'in doğal gaz ve petrolü; Frigg'in gazı; Statfjord'un petrolü) bölgesinde bulunan otuz kadar petrol yatağı işletilmektedir. Örneğin 1981 yılında Kuzey denizi'nde 129 Mt ham petrol (102,8 Mt'u ingiliz bölgesinde, 24,5 Mt'u Norveç bölgesinde, 1,7 Mt'u Danimarka bölgesinde) ve 75 Gm³ doğal gaz (37 Gm³ İngiliz bölgesinde, 26 Gm³ Norveç bölgesinde, 12 Gm³ Hollanda bölgesinde) üretildi. Kuzey denizi'nin ham petrol rezervinin yaklaşık 2 000 Mt, doğal gaz rezervinin-se 2 700 Gm³ olduğu sanılmaktadır. Siyasal sorunların çözümlenmesini (rakip devletlerin egemenlik hakları, denizde etkinlik gösteren işletmelerin statüleri) ve yüksek teknikleri (kuyu açma platformları vb.) gerektiren Kuzey denizi'ndeki petrol ve doğal gaz üretiminde aslan payını Büyük Britanya almaktadır.

KUZEY DENİZİ İSKORPİTİ a. Zool. Avrupa'nın kuzey denizlerinde ve Atlas okyanusu kıyılarında oldukça yaygın iskorpit. (Bil. a. *Helicolenus dactylopterus;* iskorpitgiller familyası.)

Kuzey denizi kanalı, hollandaca **Noordzeekanal**, Kuzey denizi kıyısında, Amsterdam'ı (Hollanda) İjmuiden'e bağlayan kanal.

KUZEY DENİZİ LİPSOZU → LİPSOZ-BALIĞI.

KUZEY DİLLERİ a. Kuzey öbeğindeki germen dilleri (norveççe, isveççe, danca vb.). [Eşanl. İSKANDİNAVCA.]

—ANSİKL. Kuzey (ya da iskandinav) öbeği, isveççeyi, dancayı (doğu kuzey dili), norveççeyi, izlanda dilini ve faerøerne dilini içerir. Bu diller, Viking dönemi sonundaki (XI. yy.) ortak kuzey dilinin lehçelerinden kaynaklanıp gelişmiştir. Ortak kuzey dilinin ilk belgeleri, bütünlük gösteren bir dil durumunu yansıtan rune yazıtlarıdır (III. ve VII. yy. arasında yaklaşık 130 belge). VIII. yy.'da, viking yayılımıyla bağlantılı olarak, germencedeki durumun tersine, hep aynı dil sanılmasına karşın, lehçesel ayrılık belirtileri ortaya çıkmaya başladı. Sayıları artan rune yazıtları (yaklaşık 4 000) dilsel evrimi daha iyi izleme olanağı verdi. XI. yy.'dan sonra hıristiyanlaşma latin abecesini de getirdi (ancak rune yazısı hemen ortadan kalkmadı) ve edebiyat dönemini başlattı: en eski metinler, İrlanda ve Norveç'te XII. yy.'dan, Danimarka ve İsveç'te XIII. yy.'dan kalmadır. Faerøerne dili, özellikle de izlanda dili daha tutucudur; bu diller, klasik döneme göre çok az değişmiştir. Öte yandan, giderek daha yalınlaşan isveççe ve danca hızlı bir evrim içindedir.

KUZEY DVİNA → SEVERNAYA DVİNA.

KUZEY İRLANDA → İRLANDA.

KUZEY kanalı, İrlanda denizi'nin kuzeyini Atlas okyanusu'na bağlayan boğaz. Derinliği 272 m, genişliği 35 km'dir.

KUZEY KIBRIS TÜRK CUMHURİYETİ → KIBRIS TÜRK CUMHURİYETİ (Kuzey).

KUZEY KIRIM kanalı, Ukrayna'da kanal, Kahovka ile Kerç arasında. Özellikle sulamada yararlanılır.

Kuzey konseyi, 25 haziran 1952'den beri Danimarka, Norveç ve İsveç'i, daha sonra İzlanda (1952) ve Finlandiya'yı (ekim 1956) kapsayan parlamentolararası konsey. Amacı üye ülkelerin çıkarlarını savunmaktır. 1962'de Helsinki'de bir işbirliği anlaşması imzalandı.

KUZEY DENİZİ'NDE HİDROKARBONLAR

KUZEY KUTBU MARTISI a. Eski ve Yeni Dünya'nın kuzey kesimlerinde kuluçkaya yatan martı. (Sırtı, omzu açık mavi -gri, bedeninin geri kalan bölümü beyazdır. Kışı kuzey kutbu çemberinin yakınlarında geçirir. Balık, kuş, kabuklular, yumuşakçalar, yosunlar ve tanelerle beslenir. Bil. a. *Larus hyperboreus* ya da *Larus glancus;* martıgiller familyası.)

KUZEY KUTUP takımadaları → ARKTİKA takımadaları.

KUZEY MARTISI a. Kuzey Atlas okyanusu'nun ılıman serin bölgelerinde yaşayan, siyah ve beyaz tüylü, çokrenkli, iri gagalı deniz kuşu. (Bil. a. *Fratercula aretica;* martıgiller familyası; uzunluğu 30 cm.)

—ANSİKL. Kuzey martısı, Atlas okyanusu'ndaki adaların tatlı eğimli yamaçlarında, gagasıyla derin bir yeraltı yuvası kazarak ya da tavşan yuvalarına yerleşerek kalabalık koloniler halinde yuva yapar. Erkek ve dişi birlikte kuluçkaya yatar, yumurtadan çıkan tek yavrularını birlikte beslerler; yavru altı haftalık olunca yuvadan ayrılır. Kuzey martısı kışı açık denizde geçirir.

Kuzey ordusu, çince **Beiyang,** imparatorluğun son ve Cumhuriyet'in ilk yıllarında önemli bir rol oynayan çinli generaller grubu. Cili'deki Beiyang ya da Kuzey ordusu'nun oluşumu sırasında 1905'e doğru Yüen Şikai tarafından meydana getirildi. Grubun içinde Yüen Şikai'nin otori-

ter görüşlerini paylaşan ve yabancılardan yana tavır alan arkadaşları bulunuyordu. Yüen Şikai'nin ölümünden sonra dış politika nedeniyle anlaşmazlığa düşerek ikiye ayrıldılar ve sonunda 1927'de Guomindang hükûmetine katıldılar.

KUZEY RODEZYA → ZAMBİYA.

Kuzey savaşı, Baltık denizi'nin güney kıyılarını bütünüyle denetlemek isteyen İsveç ile, Danimarka, Rusya, Saksonya ve Polonya arasında meydana gelen savaş (1700-1721). Savaşın başında yıldırım hızıyla ilerleyen Karl XII önce Danimarka'ya Travendal barışı'nı zorla kabul ettirdi (1700), Ruslar'ı Narva'da (1700) ve August II yönetimindeki Saksonyalılar'ı da Riga yakınında (temmuz 1701) yendi. Daha sonra Büyük Petro, İsveçliler'i Poltava'da yenerek (1709) savaşı kendi lehine çevirdi. Karl XII'nin ölümüyle sona eren çatışma İsveç'in gerilemesine ve Rusya'nın Avrupa devletleri ailesine girmesine yol açtı. Yeniden sağlanan barış, tümü ikinci Kuzey* barışı'nı oluşturan birkaç antlaşmanın imzalanmasıyla sağlamlaştırıldı.

KUZEY VESTFALYA RENANYASI, alm. **Nord Rhein-Westfalen,** Almanya'da eyalet (Land); ülkenin orta-batısında; 34 068 km²; 17 100 000 nüf. Merkezi *Düsseldorf.*

Fiziksel ve iktisadi açıdan eyalette birçok çelişki görülür. Ruhr vadisinin G.'inde, XIX. yy.'daki büyük sanayileşmeden önce önemli bir demir-çelik etkinliği yaşayan Rheinisches Schiefergebirge'ye (Sauerland, Bergisches Land, Siegerland) bağlı küçük dağ zincirlerinden bazıları bulunur. Demir cevheri Siegerland'da yaklaşık 2 000 yıldır işletilmektedir; burası yakın geçmişe kadar Ruhr'daki yüksekfırınları beslemiştir. Bu kütleler, derin vadilerle kesilen platolar oluşturur. Tarım alanları azdır, ama yoğun tarım uygulanır (hayvancılık). Orman hep en büyük alanı kaplar (Ruhr bölgesi halkının dinlenme alanı). Ruhr'un kollarındaki birçok vadide, kentlerin ve fabrikaların su gereksinimlerini karşılamak için barajlar yapılmıştır. Bitip tükenmeyen yeni koşullara göre düzenleme çalışmaları halkı vadilerde tutmuştur. Madenleri işleme (avadanlıklar, hırdavatlar, makineler, elektroteknik, tıp aletleri [Solingen], metalürji) eyalette ağır basıyorsa da Wupper vadisinin özgün yanını vurgulamak gerekir: tekstil (pamuk), Elberfeld ile Barmen'in 400 000 nüfuslu büyük bir kent (Wuppertal) halinde kaynaşmasına yol açarak vadiye damgasını basmıştır. Bu kütlelerin D.'sunda, çevrenin görünümüne büyük bir çeşitlilik getiren yanardağ aygıtları ortaya çıkar (Rothaargebirge).

Ren vadisi ve yükseltisi az Renanya toprakları eyaletin temel eksenini oluşturur. Köln "jeolojik koyu" Rheinisches Schiefergebirge'ye bir kama gibi saplanır. Koy Orta Ren (Koblenz, Bonn) ile Hollanda'daki Ren deltası arasındaki bağlantıyı sağlar. Bonn'un bulunduğu yükseltide hâlâ gömülmüş durumda olan vadi, Duisburg'un K.'inde genişler ve hiç değilse topografya açısından Kuzey ovasıyla çakışır. Köln çöküntü havzası, dev kömür havzasını ikiye böler: Aachen havzası B.'da, Ruhr havzası D.'da. Kentler Ren kıyılarında sıralanmaktadır. Kökeni Romalılar'a dayanan Köln, hen dinsel ve tecimsel bir anakenttir, hem de güçlü bir sanayisi vardır: demir-çelik ve kimya (tuz, petrol ve dışardan getirilen gaz) sanayileri ırmak kıyısına yerleşmiştir. Bölge hammadde gereksinimlerini Rotterdam'dan sağlar. Hollanda sınırı yakininda bulunan eyalette ırmak trafiği 125 Mt'a yaklaşır.

Ren'in B.'sında, eyalet, Aachen (bu kentin temel zenginliği sularının [eskiden kеresteydi] bol olmasıdır) sanayi bölgesinin artülkesini oluşturan Eifel'in kuzey etekleri içerir. Köln jeolojik körfezi Rheinisches Schiefergebirge'nin kenarını ikiye böler: Aachen ülkesini ve löslü Börde'yi (Düren, Euskirchen, vb.) karşılayan batı bölümü; Ruhr'dan oluşan doğu bölümü. B.'daki löslü topraklar gerçek bir tahıl ambarıdır. Yeraltında Miyosen'den kalma linyitler bulunur (Köln'ün G.'inde ve Aachen yakınında). Açık tavanlı ocaklardan çıkarılan kömür 115 Mt'a yaklaşır. Yatakların tükenmesi çevre görünümünün yeniden düzenlenmesine yol açmaktadır. Ne var ki temel zenginlik, büyük bir sanayi yerleşmesine dönüşen Aachen'in yakınlarında çıkarılan Birinci Zaman'dan kalma kömürdür.

Ruhr bölgesi, adını, bölgeyi aşan küçük ırmaktan alır. Kömür, vadinin yamaçlarında yüzeye çıkar ve bu durum kömür üretiminin erken dönemlerde başlamasını açıklar. Ayrıca, demiryolu sayesinde demir-çelik XIX. yy.'da platolardan önülkeye doğru kaymıştır. Kömür Hellweg kentlerini zenginleştirdi (tuz yolu): Duisburg, Mülheim, Essen, Bochum, Dortmund; ne varki kömürün tükenmesi de olumlu sonuçlar doğurmuştur: sözkonusu kentler yeni koşullara uyarlanma süreçlerinden geçerek gerçek anakentlere dönüşmüşlerdir. Eski madencilik kentleri, üçüncü kesim merkezlerine ve daha küçük bir bölümü de üniversite kentlerine dönüşmüştür. Kömür çıkarımı kuzeye doğru kayınca bu kesimdeki kentleri etkilemiştir. Yeni kuyular Lippe'nin kuzeyinde açılmıştır. Sanayileşme birçok evrede gerçekleşmiştir: kömür çıkarımı, demir-çelik, karbon kimyası, metalürji, donanım, vb.

60'lı yıllarda, taşkömürü ocakları bunalımdan ciddi biçimde etkilendiler. Dortmund ve Duisburg (Ren kıyısında çok iyi bir yer kapmış sonuncu merkezdir) çevresinde toplanma eğilimi gösteren demir-çelik gerçek bir dönüşüm içinde çalkalanırken, Ruhr yeni alman uygarlığının potası oldu. Olağanüstü bir ulaşım ağı (kanallar, raylar, karayolları, otoyollar, metro) Hellweg kentlerini giderek birbirine yaklaştırdı. Kültür donanımı alanında da hızlı bir gelişme görüldü: 1960'ta Ruhr'da üniversite yoktu; bugün, hemen yakın çevrede bulunanlara ek olarak dört üniversite vardır.

Münster havzası, yer yer buzultaş ve lös döküntüleriyle örtülü Kretase devri tabakalarında oluşmuştur. Madenkömürü çıkarımı ve sanayi havzanın güneyine kaymaktadır. Bölge hâlâ bir tarım bölgesidir (jambon, alkol, vb.), ama sanayi küçük kentlere girmiştir. Münster uzun süre sönük bir kent olarak kaldıktan sonra kentte üniversite açılması sayesinde hızla gelişti.

Eyaletin D.'sunda, K.-B.'dan G.-D.'ya doğru uzanarak bir çeşit sınır oluşturan bir dizi küçük sıradağ yer alır: Teutoburgerwald, Lippischer Wald, Egge; iyice doğuda Wesergebirge'ye bile ulaşır. Burası en değişik bölgedir. Tuz, bir dizi kaplıca merkezinin varlığını açıklar. Sanayi daha dağınıktır (Bielefeld, Gütersloh, Detmold, Paderborn, vb.). Bölgenin tarımsal özelliği özenle gerçekleştirilen çevre manzaralarında açıkça ortaya çıkar (lösler üzerine tahıl ekilirken başka yerlerde hayvancılık yapılır).

Nüfus ve sanayi açısından eyalet ülkede birinci sırayı alır. Ağır sanayinin öncelik taşıması, hem doruk noktasına ulaşmak üzere olan bir bunalıma, hem de teknoloji açısından bir geriliğe yol açmışsa da, işsizlik bütün kömür ve demir-çelik kentlerini etkilemektedir.

Kuzey Vestfalya Renanyası'nda Dortmund yakınlarında Dortmund-Ems kanalı

Deutsches Luftbild

KUZEY VİETNAM, Vietnam Demokratik Cumhuriyeti'nin 17. enlemin K.'inde kalan topraklarına 1954 paylaşmasıyla nisan 1975 (Vietnam'ın birleştirilme tarihi) arasında verilen eski ad.

KUZEY-BATI ya da **K.-B.** a. **1.** Kuzey ile batıya aynı uzaklıkta bulunan ufuk noktası. **—2.** Bu yönde yer alan ülke ya da bölge.

◆ sıf. Kuzey-batı'da bulunan: *Kuzey-batı bölgesi.*

KUZEY-BATI geçidi, Kanada'ya bağlı Arktika takımadaları arasından Atlas okyanusu'nu Büyük Okyanus'a bağlayan deniz yolu. Denizcilerin, Uzakdoğu ve Hindistan'a giden kısa bir yol bulma istekleri, onları, Kolomb'dan bu yana, batıya doğru yeni yollar aramaya itti. Ancak, keşiflerdeki gelişmeler, Amerika kıtasının tüm sıcak ve ılıman bölgelere gidecekler için bir engel oluşturduğunu gösterdi. Öte yandan, kuzey bölgelerinden geçen yolun da, denizin hemen hemen sürekli donması nedeniyle çok büyük güçlükler çıkardığı çabucak anlaşıldı. XVI. yy.'dan bu yana denenen D.'dan B.'ya doğru giden bir geçit bulma çabaları, XX. yüzyıl'ın başına kadar Arktika takımadalarının karmaşık özelliklerinin tanınmasından başka bir işe yaramadı. Franklin'in başarısızlığından sonra (1846) düzenlenen birçok sefer deniz geçitlerinin bulunduğunu ortaya koydu. Roald Amundsen, *Gjoa* gemisiyle, Baffin körfezinden başlayan yolu ancak 1903-1906 yılları arasında bulabildi. O tarihten bu yana Kuzey-batı geçidi birçok kez aşıldı (özellikle 1944'te Larsen, daha sonraları buzkıran gemileri ve büyük petrol tankerleri [örneğin *Manhattan*] tarafından).

KUZEY-DOĞU ya da **K.-D.** a. **1.** Ufkun kuzey ile doğu arasındaki noktası. **—2.** Bu yönde yer alan ülke ya da bölge.

◆ sıf. Kuzey-doğu'da bulunan: *Bir şehrin kuzey-doğu bölümü.*

KUZEY-DOĞU geçidi, Kuzey Buz denizi'nde deniz yolu, Sibirya'nın K.'inde. Atlas okyanusu'nu Büyük Okyanus'a Bering boğazıyla bağlar. Bu geçidin araştırılmasına daha XV. yy.'da ingiliz, rus ve hollandalı gezginler başladı. XVI. yy.'da başlıca araştırma gezilerini Willoughby ve W. Barents, XVII. yy.'da V. Hudson ve XVIII. yy. başında Vitus Bering yaptılar, ama başarılı olamadılar. Geçidi aşan ilk gezgin is-

veçli A. E. Nordenskjöld'dür. Sibirya limanlarına ulaşmak için kullanılan bir deniz yolu haline gelen Kuzey-doğu geçidi haziran ile eylül arasında deniz ulaşımına açık tutulur.

KUZEY-DOĞU polderi, hollandaca **Noordoostpolder,** Hollanda'da polder, eski Zuiderzee'nin yerinde kazanılan ikinci polder (Wieringermeer'den sonra); 35 000 nüf. Kuzey-doğu polderini İJsselmeer'den ayıran set, eski küçük Urk adasına (balıkçılık limanı) dayanır, oysa eski Schokland adası polderin içinde kalmıştır. Yüzölçümü 50 120 ha olan polder 1942'de kurutuldu ve on beş yıl kadar sonra bütünüyle tarıma açılabildi. Polderin ekonomisi ve örgütlenişi kesin biçimde planlaşmış, çiftlikler geometrik biçimli uçsuz bucaksız parseller halinde dağıtılmıştır. Emmeloord, polderin en büyük yerleşmesidir.

KUZEY-DOĞU toprağı, norveççe **Nordaustlandet,** Svalbard takımadalarında ada, Spitzberg adasının K.-D.'sunda; 14 530 km². Adanın dörtte üçünü aşan bölümü buzlarla kaplıdır. Adayı, 1872-73'te Nordenskjöld buldu.

KUZEYEKVATOR akıntısı, Kuzey yarıküre'de tropikal akıntı; K.-D. alizelerinin etkisiyle batıya doğru akar. Kuzeyekvator akıntısı yavaş, bazen ıraksama etkisinin altında kalan bir akıntıdır. Hint okyanusu'nda yazın kaybolur ve yerini doğu bileşenli muson akıntısı alır.

KUZEY-KUZEY-BATI ya da **K.-K.-B.** a. Rüzgârgülünde kuzey ile kuzey-batı arasındaki yön.

KUZEY-KUZEY-DOĞU ya da **K.-K.-D.** a. Rüzgârgülünde kuzey ile kuzey-doğu arasında kalan yön.

KUZEYLİ sıf. ve a. **1.** Bir ülkenin, bir yerin kuzeyinden olan. **—2.** Kuzey ülkeleri halkından olan.

◆ a. Tar. Amerika İç savaşı sırasında (1861-1865) Washington Federal hükümeti'ni destekleyenler için kullanılır. (Karşt. GÜNEYLİ.)

KUZEYSEL sıf. Gökbil. Kuzey manyetik kutbunun çok yakınında yer alan şeyler için kullanılır.

KUZEYTACI, lat. **Corona borealis,** Herkül* ve Çoban* takımyıldızları arasında yer alan ve yedi ana yıldızı bir taç çizen küçük kuzey takımyıldızı. En parlak yıldızı α ya da *İnci*'nin görünen kadiri 2,3'tür. Bu yıldız, yaklaşık 75 ıy uzaklıkta yer alan, AO tayf tipinde, tayfgözlemsel bir çiftyıldızdır. Kuzeytacı'nın R yıldızı, parlaklığı uzun süre sabit kalan, sonra birkaç gün ya da haftadan birkaç yıla kadar varabilen bir süre içinde başlangıç değerine dönmeden önce birkaç kadir alçalan değişken yıldızlar sınıfının ilkörneğidir. Bu yıldızlar, tayf tipi F, K ya da R olan, çok ışıklı üstdevlerdir. Tayfları, bu yıldızların karbonca zengin olduklarını gösterir: parlaklıklarının azalması, dış katmanlarında yayımladıkları ışık için geçici bir ekran oluşturan karbonlu parçacıkların birikmesiyle açıklanır. Kuzeytacı'nın T yıldızı ise patlamaları 1866 ve 1946'da kaydedilmiş geridönüşlü bir novadır. (→ GÖK haritası.)

Kuzeyyıldızı nişanı → KUTUPYILDIZI NİŞANI.

KUZGUN a. **1.** KARGA'nın eşanlamlısı. **—2.** *Kuzgun gibi,* çok kara, simsiyah.

Kuzgun *(The Raven),* Edgar Allan Poe' nun şiiri (1845). Poe bu şiirden hareket ederek kuramsal bir metin olan *The Poetic Principle*'i kaleme aldı ve şiirde bir saplantı olarak tekrarlanan *Nevermore*'u ("Bir daha asla") inceleyerek, şiirsel etkinin tanımını verdi. Bu çözümlemenin özellikle fransız simgecileri üzerinde büyük bir etkisi olmuştur.

KUZGUN denizi ya da **KUZGUN gölü** → HAZAR denizi.

KUZGUN → ACAR (Kuzgun)

KUZGUNCUK a. Hapishane kapılarındaki demir parmaklıklı küçük pencere.

KUZGUNCUK, İstanbul'da, Boğaziçi' nin Anadolu yakasının G. kesiminde semt; Üsküdar ile Beylerbeyi arasındadır. Bizans döneminde İustinianos II'nin yaptırdığı, yaldızlı kiremitlerle örtülü bir kiliseden ötürü *Khrysokeramos* adıyla anılıyordu, ayrıca bu kesimde bir yetimhane ve hastane vardı. Günümüzdeki adını Mehmet II (Fatih) zamanında buraya yerleşmiş olan Kuzgun Baba adlı bir erenden almıştır. Halkın çoğunluğunu Rumlar ve Yahudiler oluşturuyordu. XIX. yy.'da Üryanizadeler bir cami yaptırdı. Semt geleneksel yapısını bugün de bir ölçüde koruyabilmektedir.

KUZGUNİ sıf. (*kuzgun* ve ar. *-î*'den). **1.** Çok koyu siyah renkte olan: *Kuzguni gözler.* **—2.** *Kuzguni siyah,* çok koyu siyah.

KUZGUNİ MAKİ a. Zool. AKUMBA'nın eşanlamlısı.

KUZGUNKILICI a. Bot. GLAYÖL'ün eşanlamlısı.

KUZİN a. (fr. *cousine*). Dayı, amca, teyze ya da hala kızı.

KUZİNE a. (ital. *cucina,* mutfak'tan). Üzerinde yemek pişirmeye elverişli büyük mutfak sobası.

—Denizc. Gemilerde yemek pişirilen yer.

KUZKÖY, Ordu ilinin Akkuş ilçesi merkez bucağına bağlı belde; 4 583 nüf. (1990).

KUZMİN (Mihail Alekseyeviç), rus şair (Yaroslavl 1875 - Sen-Petersburg 1936). Rimskiy-Korsakov'un öğrencisiydi. Edebiyata geç başladı; simgeci arkadaşlarından somut, yalın bir şiirle ve "sevimli saçmalıklar"a gösterdiği eğilimle ayrılır (*Chants d'Alexandrie* [fr. çev.], 1906; *les Saisons de l'amour* [fr. çev.], 1907).

KUZNETS (Simon), amerikalı iktisatçı (Harkov, Ukrayna, 1901 - Cambridge, Massachusetts, 1985). Babasından on beş yıl sonra 1922'de ABD'ye göç etti. Babası, aile adını Smith'e çevirdiyse de genç Kuznets adını değiştirmedi. Columbia üniversitesi'nde iktisat eğitimi gördü. XVIII. ve XIX. yy.'lardan beri istatistik verilerine sahip bulunan ülkelerin geriye dönük ulusal muhasebelerini çıkararak, ulusların iktisadi büyümelerinin niceliksel ve karşılaştırmalı bir çözümlemesini ortaya koydu. Başlıca yapıtları: *Secular Movments in Production and Prices* (Üretim ve fiyatların yüzyıllık hareketleri) [1930], *Economic Growth of Nations* (Ulusların iktisadi büyümesi) [1971]. 1971'de Nobel İktisat ödülü'nü kazandı.

KUZNETSK, Rusya'da kent, Volga' nın yakınında, Saratov'un K.'inde; 94 000 nüf. Petrol sanayisi için gereçler.

KUZNETSK, *Novokuznetsk*'in (Rusya) eski bölümünün adı. Bu ad eskiden (hatta bazen bugün bile) *Kuzbas* kömür havzasını da belirtiyordu.

KUZNETSK ya da **KUZBAS havzası,** Rusya'da taşkömürü havzası, Batı Sibirya'da, Altay dağlarının eteğinde. Yaklaşık 26 000 km²'lik bir alan kaplayan havza, rezervlerinin bolluğu (60 000 Mt), tabakalarının kalınlığı ve az derinde olması sayesinde üretiminin sürekli artmasıyla rus kömür havzaları arasında ikinci sıraya yerleşmiştir (ülkede elde edilen kömürün % 20'si, kokun üçte biri). Çıkarılan kömürün nitelikli olması ve maliyetinin düşüklüğü, Urallar ve Avrupa Rusyası yönünde uzaklara taşınabilmesine olanak verecek kadar ucuza mal olmasını sağlar. İlk beş yıllık planlarda Urallar'daki demir ile Kuznetsk'teki kömürü birleştiren bir kombina çerçevesinde bir "kömür-çelik üssü" gerçekleştirildi. Madenkömürü üretimine bağlı olarak gelişen birçok sanayi çevrimi (karbon kimyası, demir-çelik, ağır makine fabrikaları), Güney Sibirya ölçülerinde gerçek bir büyüme odağını oluşturdu. Sanayileşme, eski mantar kentler (günümüzde büyümeleri çok yavaşlamıştır) olan madencilik merkezlerinde (Prokopyevsk, Kiselyevsk, Leninsk-Kuznetskiy, Belovo, Andyero-Sucensk) toplanan üç milyon kişiden güç alan entegre bir iktisadi bölgenin oluşmasına yol açtı. Günümüzde yalnızca, en büyük sanayi komplekslerinin yanı sıra bölgesel düzeyde üçüncü kesim donanımlarını da bünyesinde toplayan Novokuznetsk ile Kemerovo gelişmeye devam etmektedir.

Büyük Larousse

Kuzguncuk'tan bir görünüm
İstanbul

KUZNETSOV (Pavel Varfolomeyeviç), rus ressam (Saratov 1878 - Moskova 1968). 1907'de, Moskova'da, "Mavi Gül" simgeci sergisini düzenledi. Renklerinin zarifliğiyle dikkati çeken resmi, Gauguin' in ilkelciliğinin izlerini taşır.

KUZNETSOV (Nikolay Gerasimoviç), rus amiral (Medvedki, Arkangelsk, 1902 - Moskova 1974). İkinci Dünya savaşı'nda Deniz kuvvetleri komutanıydı. 1948-1950 arası Pasifik donanmasını yönetti, 1951'den 1953'e kadar Savaş ve Denizcilik bakanı, 1953'ten 1956'ya kadar Savunma bakanı yardımcısı oldu.

Reportagebild

Simon Kuznets 1971'de Nobel iktisat ödülü'nü alırken

KUZNETSOV (Anatoliy Vasiliyeviç), rus yazar (Kiev 1929 - Londra 1979). Rus "genç düzyazı" akımına bağlandı. Sibirya'daki büyük şantiyeleri (*Suite d'une légende* [fr. çev.], 1957) ve Kiev'i Almanlar'ın işgal edişinin yarattığı korkuları (*Babi Yar,* 1967) dile getiren romanlar yazdı. 1969'da Rusya'dan göç etti.

KUZNETZ ÇEVRİMLERİ a. Bazı ekonomilere özgü olan ve inşaat programlarındaki dalgalanmalara bağlı görünen

Kuznetsk
Novokuznetsk demir-çelik fabrikasındaki yüksekfırınlar

17-22 yıl süreli iktisadi çevrimler.

KUZU a. **1.** Koyunun yavrusu. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** Bir meyve ve sebzenin kendisine bitişik olarak yetişen küçüğü: *Domatesin kuzusu.* **—3.** *Kuzu çevirmek,* kuzu gövdesini, şişe geçirerek ateş üzerinde çevire çevire pişirmek. || *Kuzu gibi,* sessiz, kendi halinde olan, kötülük bilmez kimseler için kullanılır: *Kuzu gibi bir adamdır, bütün kurallara uyar.* || *Kuzu gibi olmak,* eski yaramazlığını, hırçınlığını bırakıp uysallaşmak: *Nerede o eski günler, uslandı, kuzu gibi oldu şimdi.* || *Kuzu kesilmek,* uysallaşıp kendi halinde yaşar bir duruma gelmek. || *Kuzu kuzu,* uysallıkla, direnmeden, kabullenerek yapılmış bir hareketi anlatmak için kullanılır: *Kuzu kuzu gitmek. Kuzu kuzu dinlemek.* || *Kuzu postuna bürünmek,* saldırgan ve zararlı biriyken karşısındakini aldatmak için bu yönünü gizlemek, kendini uysal ve zararsız biriymiş gibi göstermeye çalışmak. || *Kuzum,* sevilen, yakınlık duyulan bir kimseye seslenirken kullanılan hitap sözü.
—Deric. ve Kürkç. Genç bir koyunun işlenmemiş derisi. || Küçükbaş dericiliğinde sepilenerek elde edilen ve özellikle eldivencilikte, marokencilikte ve giysi yapımında kullanılan deri. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Kuzu postu,* yünüyle sepilenmiş ve işlenmiş kuzu derisi.
—Din. *Kuzu, Tanrı'nın Kuzusu,* mistik hıristiyanlık dilinde, yeryüzündeki tüm günahların kefaretini ödemek için kendisini kurban olarak feda eden İsa'ya, aziz Vaftizci Yahya ve Kilise tarafından verilen ad.
—Hırist. Tanrı'nın sadık kulu. Karşıtı, *teke'*dir.
—Mim. *Kuzu kapı,* büyük bir kapı kanadının içinde ya da yanında yer alan küçük kapı. (*Yavru kapı* da denir.) || *Kuzu kerpiç,* küçük boy kerpiç. (Bu kerpiçlerin boyu 28, eni 13, yüksekliği 10 cm'dir.)
—Mutf. *Kuzu çevirme,* bütün kuzuyu ayaklarını bağladıktan sonra şişe geçirip ateş üzerinde döndüre döndüre kızartarak yapılan kebap türü yemek. || *Kuzu eti,* bir yaşını geçmemiş yavru ya da genç koyun eti. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Kuzu dolması,* temizlenmiş çiğ ya da haşlanmış kuzunun karnına iç pilav doldurup diktikten sonra fırında, tencerede ya da şişte pişirerek yapılan yemek. || *Kuzu kebabı,* kuzu etini haşlayıp soğan, baharat ve tuzla bir süre beklettikten sonra fırında kızartarak yapılan yemek. —Ufak parçalara ayrılmış kuzu etini sac tepsiye koyup ayranla pişirerek yapılan yemek. (Suyunu çekinceye değin pişen etlere tereyağı ilave edilip kızartılır, üzerine bolca soğuk ayran dökülür.) || *Kuzu kızartması,* kuzunun but ya da sırtından alınmış parça eti soğan suyu, biber ve tuzla bir süre beklettikten sonra fırında kızartarak yapılan yemek. || *Kuzu mücver,* ince kıyılmış dana kıyması, yumurta, yeşil soğan, dereotu, kaşar peyniri, biber ve tuzu bir miktar unla karıştırıp yağda kızartarak yapılan yemek. || *Kuzu sarması,* temizlenmiş kuzu bağırsağının içine kıyma, soğan ve baharattan oluşan iç doldurup pişirilerek yapılan yemek. —Kuzu bağırsağını temizleyip haşladıktan sonra yağda kızartıp üzerine salçalı sos ve dereotu koyarak yapılan yiyecek. || *Kuzu yahnisi,* kuşbaşı doğranmış kuzu eti, soğan, domates, sarmısak, dereotu ve maydanozla yapılan yahni türü yemek. (Terbiyelisi de yapılır.)
—Süslem. sant. Kuranlarda, mushaflarda, yazma kitaplarda ya da levhalarda, yazıların çevresine altınla çekilen, cetvel*den ince çizgi. (Bu çizgiler yalnızca cetvelin dışına çekilirse *tek kuzu,* hem içine hem de dışına çekilirse *çift kuzu* denir. Bu çizgilerin araları mürekkeple doldurulur.)
—ANSİKL. Genellikle altı aylığa kadar erkek ya da dişi koyuna kuzu denir. Kasaplık et üretimi bakımından kuzular çeşitlere ayrılır: süt kuzusu, mera ya da ot kuzusu, tam kaşak kuzu, yarım kaşak kuzu. İkinci ayın sonuna kadar ana sütü emen kuzuya süt kuzusu; sütten kesilmiş 3-6 aylık kuzuya ot kuzusu; 30-60 günlük olup süt ya da süt yerine geçecek maddelerle beslenen kuzulara tam kaşak kuzu; 2-6 aylık olup kısmen süt ve süt yerine geçecek maddelerle, kısmen de diğer yem maddeleriyle beslenmiş kuzulara yarım kaşak kuzu denir. Kuzular sütten kesilinceye kadar normalde 3-5 aylık bir zaman geçer (damızlık olacakların süt emme süresi uzun sürer). İlk aylarda ana sütü ile beslenen, sonra buna ek olarak yeşil yem yedirilen kuzuların gelişmesi ve semirmesi normal sayılır. Fakat kasaplık kuzular için birçok ülkede özel besi rejimi uygulanır. Bugün Amerika ve Avrupa'da kasaplık olarak piyasaya sürülen koyunların % 90 -95'i 1 yaşın altındadır. Türkiye'de kuzu eti çok makbuldür; kış sonuna doğru ve ilkbaharda çok süt kuzusu kesilir. Sadece ana sütü emen ve 1-1,5 aylıkken kesilen bu kuzulardan 7-8 kg'dan fazla et alınamaz. Batılı ülkelerde daha çok yarım kaşak kuzu kesimi yapılır ve kuzuların karkas ağırlığı 14 ila 21 kg arasında değişir. Türkiye'de erken kuzu kesimini önlemek ve hayvanları yeterince büyütüp besledikten sonra kesip daha çok et ve daha yüksek gelir sağlamak amacı ile devletçe birtakım projeler uygulanmaktadır.

—Deric. ve Kürkç. Kürkçüler tarafından işlenen çok çeşitli kuzu türü vardır: benekli, beyaz ya da bej renkli, iri dalgalı kürkü daha çok spor giysilerde kullanılan *bağnak:* astragan gibi işlenen, kıvırcık ya da hareli, siyah renkli *karakul;* çok sık ve ipek gibi yumuşak tüylere sahip *merinos.*
—Mutf. Kuzu etinin en lezzetli olduğu dönem, kuzunun 4 aylık olduğu zamandır. En lezzetli kuzular eti beyaz ve böbreği yağla örtülü olanlardır. Kesildikten sonra yüzmek, yalnız ciğerini bırakarak temizlemek ve baş aşağı asıp bir gün bırakmak gerekir. Kuzu eti yağlı olduğundan ağır ve hazmı güçtür.

KUZU KARTALI a. Zool. SAKALLI KARTAL'ın eşanlamlısı.

KUZU KUŞU a. Zool. SAKALLI KARTAL' ın eşanlamlısı.

KUZUCUBELEN, İçel'in merkez ilçesine bağlı bucak; 10 185 nüf. (1990); 13 köy. Merkezi *Kuzucubelen,* 553 nüf. (1990).

KUZUCUK a. **1.** Kuzudan, sevgi ve acıma ile söz ederken kullanılır: *Kuzucuk bağlandığı yerde sabaha kadar meledi.* **—2.** *Kuzucuğum,* genellikle çocuklara söylenen sevgi sözü.

KUZUCUK, rumca **Arnadhi,** KKTC'de Gazi Mağusa ilçesine bağlı köy.

KUZUCULU, Hatay'ın Dörtyol ilçesi merkez bucağına bağlı belde; 9 709 nüf. (1990). Belediye.

KUZUGEVREĞİ a. *Yörs.* Frenksalatası.

KUZUGÖBEĞİ a. *Yörs.* Ormanlarda ve çayırlarda yetişen, kalın koni biçiminde şapkalı, yenebilen bazı mantar türlerine verilen ad. (*Amanita virosa, Agaricus campestris, Morchella rotunda,* vb.).

KUZUKIRAN → KILIÇOTU.

KUZUKESTANESİ a. Küçük ve lezzetli bir kestane türü.

KUZUKULAĞI a. Sulak yerlerde yetişen, kırmızımsı saplı, ekşi yapraklı, 20 -50 cm boyunda, çokyıllık otsu bitki. (Bil. a. *Rumex acetosa* ya da *acetosella;* karabuğdaygiller familyası.) [Bk. *ansikl.* böl.]
—Doğal boyac. Kuzukulağının bazı türlerinin köklerinden doğal boyamacılıkta sarı, haki ve lacivert renkler elde edilir.
—Org. kim. *Kuzukulağı tuzu,* potasyum hidrojen oksalatın yaygın adı; kuzukulağında bulunur, pas lekelerini çıkarmada kullanılır.
—ANSİKL. Kuzukulağı Anadolu'da yaygın bir bitkidir. Birçok yörede yaprakları sebze olarak kullanılır. Halk hekimliğinde lapa halinde çıbanları olgunlaştırmak için üzerine sarılır. Romatizma, gut, böbrek hastalığı olanların kuzukulağı yemeleri zararlıdır. Kökleri infusyon halinde (% 5) ağızdan idrar artırıcı, safra söktürücü ve ateş düşürücü olarak kullanılır. Yöresel olarak ekşikulak, ebemekşisi de denir.
—Mutf. Kuzukulağının yaprakları salata olarak yenir. Bazı yörelerde çorbası, ıspanak gibi pirinçlisi ya da kavurması yapılır. Böreklerde de iç olarak kullanılır. İçinde oksalik asit oranı fazla olduğundan sindirimi güçtür.

kuzukulağı
(Rumex acetosa [acetosella])

KUZULAMA a. Koyunun yavru (kuzu) doğurması.
—ANSİKL. Kuzulama zamanı, ırklara, bölgelere ve ekonomik zorunluluklara göre ayarlanır. Türkiye'de daha çok ilkbahar kuzulaması uygulanır. Doğaya en uygun olan bu kuzulamada doğumlar oldukça elverişli bir zamanda olur. Meralar bol otlu ve iklim uygundur. Koyunlar bol yeşillik ve yem bulur. Gelişen kuzular körpe otlardan yararlanır. Ancak, gebelik kışa geldiğinden koyunları kışın iyi beslemek gerekir. Pazara erken kuzu gönderebilmek ve iyi para kazanabilmek için kışı sert olmayan elverişli bölgelerde, özellikle Ege, Batı Anadolu, Marmara ve kısmen Trakya'da kış kuzulaması uygulanır.
Kuzulama çoğu kez kolaylıkla olur, müdahaleyi gerektirmez. Doğan yavru kendisini toparlar ve memeyi bulur. Kuzular ilk gün etrafı çitle çevrili ufak bir kotrada ana ile beraber bulundurulur. Koyunlar gündüzleri meraya gider, kuzular kuzulukta alıkonur. Mera dönüşü analarının yanına bırakılır ve emzirilir. 2-3 haftalık olunca azar azar sert yem verilmeye başlanır. Genel olarak kuzuların (ırklara göre değişmek koşulu ile) 2-2,5 ay süt emmeleri gerekir. Kuzu sütten kesildikten sonra koyun sağılabilir ve süt üretimi devam eder. Damızlık olacak kuzular ise daha uzun süre emzirilir. Et ve yapağı ırklarında kuzular 3 -4 ay analarını emmelidir.
Eşeysel dönemleri denetleme olanağı veren modern teknikler sayesinde kuzulamanın zamanı ve ritmi önceden belirlenebilmekte ve böylece iki yılda üç kez kuzulama ya da bir yılda iki kez kuzulama sağlanabilmektedir.

KUZULAMAK gçz. f. **1.** Koyundan sözederken, yavrulamak. **—2.** Çocuktan söz ederken, ellerini yere dayayarak dizleri üzerinde emeklemek.

KUZULAŞMAK gçz. f. Kuzu gibi uysal ve zararsız duruma gelmek.

KUZULU sıf. **1.** Kuzusu olan koyun için kullanılır. **—2.** Kendisine bitişik olarak aynı cinsten küçük tanesi olan meyve, sebze için kullanılır: *Kuzulu portakal. Kuzulu domates.*
—Mim. *Kuzulu kapı,* kanadı içinde ikinci bir *kuzu* kapı* bulunan büyük kapılara verilen ad.

KUZULU, esk. **Koyva,** Kırklareli'nin merkez ilçesi merkez bucağına bağlı köy;

523 nüf. (1990). İstanbul Üniversitesi prehistorya kürsüsü'nce 1979'dan beri yapılan araştırmalar kapsamında, bu köyün çevresinde de çeşitli dolmenler bulundu. Bu dolmenlerin Armağan köyündekilerle birlikte Trakya'daki megalitik kültürün doğu sınırını oluşturduğu sanılmaktadır.

KUZULUK a. **1.** Kuzu barınağı, ağıl. **—2.** Uysallık, yumuşak başlılık. **—3.** KUZU* KAPI'ya kimi yörelerde verilen ad. — Balıkç. Göl ya da ırmak ağızlarında kurulan çit dalyanlarında, avlanan balıkların girip de çıkmayı başaramadıkları küçük odacık.
—Tasav. Tekkelerde yemekhanelerin duvarlarındaki, tabak çanak konan hücre.

KUZULUK esk. **Kuzulukaziziye,** Sakarya'nın Akyazı ilçesi merkez bucağına bağlı belde; 2 862 nüf. (1990). Belediye.

KUZUMANTARI a. Çayırlarda, nemli yerlerde yetişen, koni biçiminde kalın şapkalı, yenebilir mantar türü *(Boletus edulis).* [→ BOLETUS.]

KUZUOTU a. Erguvani, morumsu ya da beyaz çiçekli otsu bitki. (Bil. a. *xeranthemum;* bileşikgiller familyası.)

KUZUSARMAŞIĞI a. Sapları 3 m kadar uzayabilen, tırmanıcı beyaz sütlü, çokyıllık otsu bitki. (Bil. a. *Convolvulus arvensis;* sarmaşıkgiller familyası.)
—ANSİKL. Kuzusarmaşığının yaprakları mızrak ya da ok biçimindedir. Çiçekleri genellikle tek tek, huni biçiminde, beyaz ya da pembe renkli ve 15-25 cm boyundadır. Anadolu'da çok yaygın olan bu bitki deniz düzeyinden 3 000 m yüksekliğe kadar tarlalarda ve taşlık yerlerde yetişir. Bu sarmaşığa yöresel olarak çadırçiçeği, kaplumbağaotu, çitsarmaşığı ve tarlasarmaşığı da denir.
—Halk hek. Orta Anadolu'da (Konya yöresi) kuzusarmaşığının taze sütü müshil, safra söktürücü ve kurt düşürücü olarak kullanılır. Bitkinin bu türlü kullanılışına "mamıza yalamak" denir. Bunun için gün doğmadan önce bitkinin kök kısmının etrafı açılıp çakı ile üst kısmı çizilir ve akan beyaz süt yere yatılarak yalanır. Kısa bir süre sonra kuvvetli bir ishal ile bağırsaklar boşalır ve bu arada kurtlar da dışarı atılmış olur. Çizilen kökten akan süt bir kesme şeker parçasına emdirilerek de aynı etki sağlanabilir. Etki için iki şeker parçasının emdiği süt yeterlidir.

KUZYAKA a. Kuzeye dönük, bu yüzden çok az güneş gören, bu nedenle hep serin olan dağ yamacı. (Kar burada aynı yükseklikteki yerlere göre uzun süre kalır ve bunun sonucunda eşmerkezli alanlar halinde, çokyıllık, sürüngen, kısa devreli bitki grupları oluşur [küçük düğünçiçekleri, bodur söğütler, vb.].)

KUZYAKA, Kastamonu'nun merkez ilçesinde bucak; 11 405 nüf. (1990); 54 köy. Merkezi Kuzyaka, 250 nüf. (1990).

-KÜ → -GI.

-KÜ → -KI.

KÜBA, Büyük Antiller'de devlet. Meksika körfezinin girişinde; 110 922 km^2; 10 700 000 nüf. (1991). Florida boğazıyla Yucatán eşiği arasında uzanır ve Küba adası ve bağlı adacıklardan oluşur. Başkenti *Havana.* Resmi dili *ispanyolca.*

COĞRAFYA

• *Doğal çevre.* Yengeç dönencesinin biraz G.'inde 1 250 km boyunca uzanan, eni 30 ile yaklaşık 200 km arasında değişen Küba, Antiller'in (105 007 km²) en büyük adasıdır. Topraklarının % 80'i ovalarla, İkinci ve Üçüncü Zaman'da oluşan, Üçüncü Zaman'ın ikinci yarısında hafif yükselme geçiren kireçli kayaçlı alçak platolardan meydana gelir. Ovalar, kireci gitmiş killerle ve ince alüvyonlarla örtülüdür. Platolar karst aşındırması sonucu az çok yarılmıştır; platolar özellikle orta kesimde uzanır. B.'da, kireçtaşları karst aşındırmasının büyük ölçüde etkisinde kalmış bloklar halinde yükselmiştir (sierra de los Organos, yüksekliği 600 m). Orta kesimde, eski yanardağ lavı yükselmesi kireçtaşlı düzlüğü aşmış ve masa biçimindeki bu düzlük bir başkalaşma geçirmiştir (sierra de Trinidad, Cordillera Central). G.-D.'da, masa, B.'dan D.'ya doğru uzanan, Bartlett çukuruna (– 7 239 m) bağlı olan ve büyük bölümü İkinci Zaman'ın sonunda ve Üçüncü Zaman'ın başında yükselme geçirmiş başkalaşmış kayaçlardan oluşan sierra Maestra-sierra de Cristal dağ bütününe dayanır. Dik yamaçlı, sık ormanlık sierra Maestra, 1958 devrimi sırasında hem bir sığınak, hem de odak noktası oldu. Küba'ya bağlı topraklar, adanın, yakın dönemdeki deniz ilerlemesi sırasında sular altında kalan (– 20 m) geniş kıta platosu üzerinde yer alır. Isla de Pinos (adı Gençlik adası olarak değiştirildi), K.'de başkalaşmış kayaç tepelerinden, G.'de kireçtaşlı bir ovadan ve orta kesimde bataklıklardan oluşur. Takımada halinde toplanan öbür adalar mercan adacıklarından başka bir şey değildir.

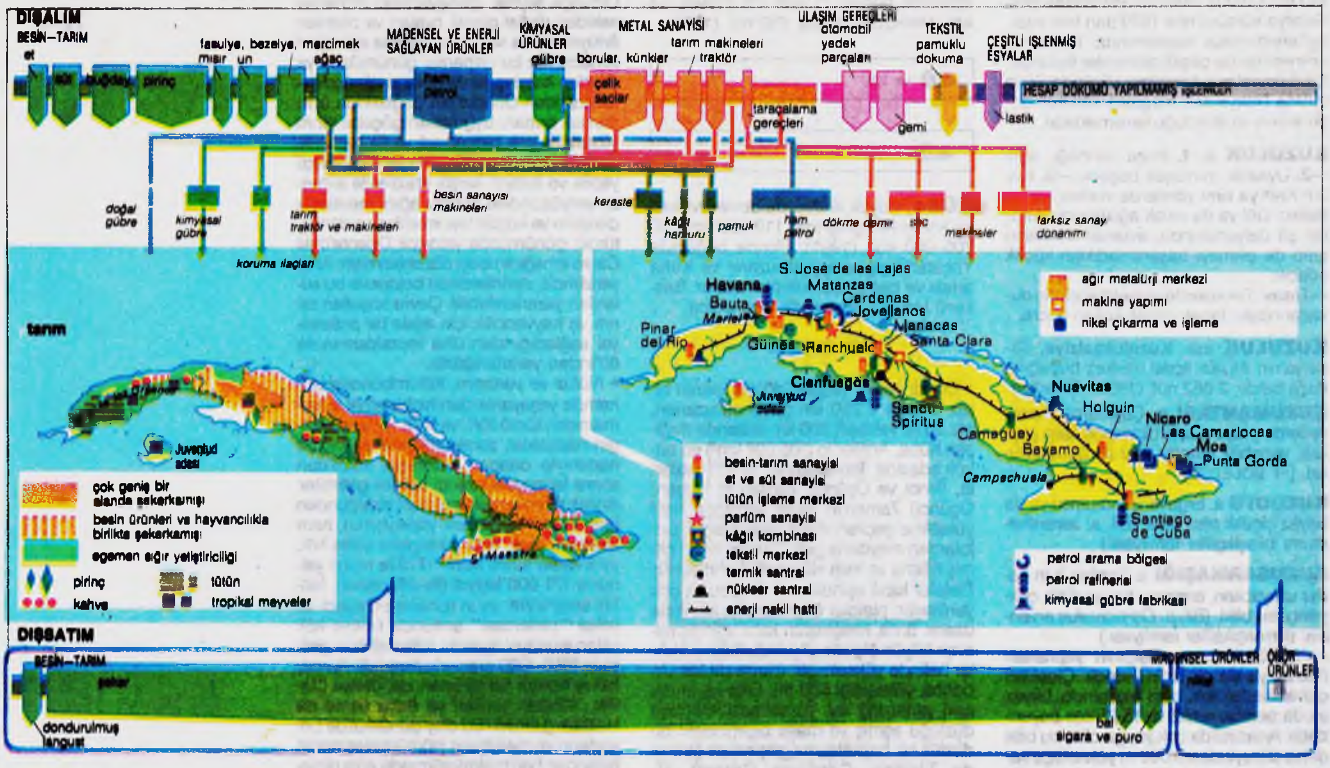
Küba'nın tropikal tipte olan ikliminde aşırı olmayan yağışlar görülür: yıllık ortalama sıcaklık 25-26 °C'tır; mevsimlik sıcaklık farkları azdır (bununla birlikte, kışın *nortes* adı verilen soğuk rüzgârlar eser); yılda 1 200 mm'yi bulan yağmurlar daha çok haziran-temmuz ile kasım-aralık arasında yağar (siklon olasılıkları da vardır). Oldukça seyrek, genişyapraklı ormanlar eskiden doğal olarak ovaları ve platoları örtüyordu; ne var ki tarla açma eylemleri sonucunda bu ormanlar günümüzde ya ortadan kalkmış ya da savana dönüşmüştür. Eskiden Oriente'nin dağlarında uzanan sık orman, uygulanan göçebe tarım yüzünden çok parçalandı ve sık topluluklara dönüşerek geriledi. Kayaçların kireçli yapısı ve suların karstlı arazilerde akması, yeryüzündeki akarsu ağını mevsimlik derelere ve küçük kıyı ırmaklarına dönüştürdü; günümüzde yalnızca Oriente'deki Cauto ırmağının akışı düzenlenmiştir. Ama yeraltında, derinlerde su boldur ve bu sulardan yararlanılabilir. Çevre koşulları tarım ve hayvancılık için eşsiz bir potansiyel sağladığından ülke topraklarının % 80'inden yararlanılabilir.

• *Nüfus ve yerleşim.* Kolomböncesi dönemde yaşayanlardan hiçbir etnik iz kalmamıştır; tümü XVI. ve XVII. yy.'larda salgın hastalıklar, zoraki çalışma ve kaçma nedeniyle ortadan kalkmıştır. 1526'dan sonra İspanyollar zenci köleler getirttiler. Ancak tarımsal gelişme zayıf olduğundan (daha çok hayvancılık yapılıyordu), hem kölelerin sayısı, hem de toplam nüfus XIX. yy.'a kadar sınırlı kaldı. 1774'te nüfus yalnızca 171 000 kişiydi (% 25'i zenci). Nüfus artışı XVIII. yy.'ın sonunda başladı ve şeker "patlaması" sırasında ülkeye kök salan ispanyol işçilerin kitle halinde gelişiyle 1860-1930 arasında hızlandı. Ayrıca, kamış hasadı (zafra) sırasında, ülkeye Çinliler, Yucatán yerlileri ve daha sonra da Haitililer getirtildi. Bu olay günümüzde beyazların ve melezlerin (sömürgeleşmenin başından beri melezleştirmede artış olmamıştı) çoğunlukta olmasını açıklar. 1900'deki 1,5 milyon nüfus, 1930'da 3,837 milyona çıktı. 30'lu yıllardaki bunalımla birlikte kitle halindeki göçler durdu. Bundan sonra doğal olarak artan nüfus, ölümlerin azalması ve doğumların hızlanmasıyla, 60'lı yılların başında yıllık % 2,5 artış oranına ulaştı. Nüfus 1940'ta 4,566 milyon, 1960'ta 6,797 milyondu. Devrimden sonra, 1967'ye dek süren rekor doğum oranları (1962'de % 36,9) nedeniyle doğal nüfus artışının çok fazla olduğu bir dönemden sonra, doğumların azalması sonucu doğal artışta bir yavaşlama görüldü; ancak ölüm oranı düşük olduğundan (1989'da ‰ 6,4), nüfus artışı hâlâ yüksektir: yılda (% 1,1). Siyasal nedenlerle dışarıya göç edenlerin sayısı 1958'den bu yana 1,5 milyona varmıştır.

Kentleşme oranı yüksektir (% 72,8). 1958'den çok önce başlayan kentleşme, o zamandan bu yana sürmüştür. Ama daha iyi bir denge sağlamak için başkentteki nüfus artışının durdurulmasına çalışılmaktadır. Başkent dışında nüfusu 100 000'i aşan 10 kent vardır: Santiago, Camagüey, Santa Clara, Guantánamo,

KÜBA

KÜBA'NIN EKONOMİSİ

Holguin, Cienfuegos, Bayamo, Las Tunas, Matanzas ve Pinar del Rio. Batı illerinden başlayarak nüfusun coğrafi yayılma hareketi Isla de Pinos'a, Zapata ve Oriente'ye doğru yeniden başlamıştır.

• *Ekonomi.* 1958 devrimi'ne kadar ülke ekonomisi, öncelikle, önemli bölümü amerikan şirketlerine ait büyük işletmeler çerçevesinde yapılan şekerkamışı tek ürünlü tarımına, ikinci olarak da sığır yetiştiriciliğine, tütün ekimine (puro), kahve yetiştiriciliğine ve turizme dayanıyordu. Şekerkamışı işletmelerinde mevsimlik çalışma, nüfus artışı ve yeni iş yaratmadaki yetersizlik, gerçek bir toplumsal yara olan yüksek işsizlik oranına yol açıyordu.

Yeni rejim, yabancıların ve yerli kapitalizmin çıkarlarına son verdikten sonra, ülke ekonomisinin yönetimini eline aldı ve onu, Doğu Avrupa'da uygulanan sosyalizme yakın yeni temeller üzerine oturttu: merkezi ve emredici planlama, tarım reformu, türlü etkinlik alanlarında doğrudan yönetim. İki evrede (1959 ve 1963) gerçekleştirilen tarım reformu, eski büyük şeker işletmelerinin çoğunun ve hayvancılık alanlarının büyük devlet çiftliklerine dönüştürülmesiyle sonuçlandı. Bu arada, 67 ha'dan küçük topraklar kooperatiflerde toplanırken, bunları işletenler de Ulusal küçük çiftçiler derneği'ni (227 000 üye, ekilen toprakların % 42'si) oluşturdular.

1958'den bu yana rejimin öncelik tanıdığı ekonomik seçenekler değişti. İlk yıllarda, şeker üretiminin rolünü sınırlandırmaya ve etkinlikleri çeşitlendirmeye yönelik çabalar, pek başarılı olamadı. Sonra, 1965'e doğru, dışarıya olabildiğince çok şeker satarak (1970'teki 10 Mt'luk kampanya) ülkenin gelişmesini şeker potansiyeli üzerine kurmaya karar verildi. Elde edilen sonuçların yetersizliği üzerine, ülkenin toplumsal ve iktisadi evremi göz önünde tutularak (kamış kesmeye karşı isteksizlik, işçi sıkıntısı, yatırımların maliyeti) eldeki olanakların daha gerçekçi bir biçimde değerlendirilmesine başlandı ve [illegible] iyi bir düzeyde tutmakla [illegible] lık, okul ve öğrenim, konut) donanım yatırımına önemli bir pay ayrıldı ve bu

alanda elde edilen sonuçlar, iktisadi sonuçlara göre daha olumlu oldu. Çünkü ülke ekonomisi dış ticarete ve şeker dışsatımına fazlasıyla bağımlı kalmıştı.

Tarım çeşitlendi ve modernleşti (sulamanın yaygınlaştırılması). Ancak şekerkamışı, ekilen toprakların gene de yarısından çoğunu (özellikle orta kesimdeki ve Oriente'deki ovalarda) kaplar ve şekerkamışı üretimi 1990'da 85,9 Mt'la başta gelir. Eski dışsatım ürünleri ekimine yeniden önem verildi: tütün (vegas de *Vueltabajo*'da, batıda ve *Vueltarriba*'da orta kesimin batısında, 1990'da 43 000 t); kahve (Oriente'nin dağ yamaçlarında). Yeni tarım ürünleri geliştirildi: sulamalı topraklarda makineleşmiş pirinç ekimi (1990'da 532 000 t); makineleşmiş mısır ekimi; kentlerin çevresinde bostancılık; meyvecilik (turunçgiller, ananas, hintkirazı). Sığır yetiştiriciliği önemini korudu (4,9 M baş); süt hayvancılığı, domuz, kümes hayvanı yetiştiriciliği yeni yöntemlerin kullanılmasıyla ilerledi. Modern balıkçılık merkezleri kuruldu (1989'da 192 000 tonluk av yapılmıştır). Ancak durum, besin gereksinimleri üretimden daha hızlı arttığından yiyecek karnelerinin düzenlenmesini engellememiştir.

Yerel enerji kaynaklarının bulunmamasına ve bütün donanımların ve teknolojinin dışardan getirilme zorunluğunun olumsuz etkilerine karşın sanayide büyük bir ilerleme gerçekleştirildi: demir dışı madenlere (nikel [44 000 t], bakır, manganez, krom, çinko), bazı ağır sanayilere (satın alınan petrolün arıtılması [3 rafineri], çimento [3 Mt], gübre [1 Mt], şekerkamışı cibresinden yapılan kâğıt), yerel gereksinimler için hafif sanayilere (tarım makinesi, taşıt lastiği, konserve, giysi, evler için donanımlar ve ürünler, inşaat donanımları) önem verilmiştir.

1958'den sonra, daha önce ABD ağırlıklı olan dış ticaret, Doğu Avrupa ve özellikle de SSCB'ye yöneldi (dış ticaretin % 75'i bu ülkelerle yapılmaktaydı). 1989'dan başlayarak Doğu blokunda yaşanan rejim [illegible] ileri ve SSCB'nin dağılması [illegible] etti. 1989 [illegible] ğimik et[illegible] [illegible] % [illegible] oranında geriledi. Aynı dönemde SSCB'den alacak olduğu 7 milyar $ yardımdan da mahrum olan ülke petrol temin edemez, şekerkamışı ürününü toplayamaz duruma düştü ve yeni düzene uyum sağlayarak dünya pazarına açılmak üzere önlemler arayışına girdi.

TARİH

• *İspanyol egemenliği.* 1492'de Kristof Kolomb'un keşfettiği Küba, 1511-1513 arasında Diego Velázquez tarafından fethedildi. Öbür yerlerde olduğu gibi fetih, burada da yerli halkın hızla çökmesine neden oldu. Yaklaşık 1540'a değin ada, Amerika kıtasının fethi için harekât üssü ve asker toplama (1519'da Cortés, Meksika seferi için Küba'dan hareket etti), araç-gereç ve ikmal (un ve hayvan) merkezi olarak kullanıldı. Bu dönemden sonra daha çok stratejik bir önem kazandı. İspanyol filolarının uğrak yeri ve müstahkem bir liman olan Havana, Florida boğazını ve Antiller denizi'nin girişini kontrol ediyordu.

Plantasyon ekonomisi erkenden gelişti. İspanya'nın tekeline aldığı tütün ve boya veren bitkiler ilk tarım ürünleriydi. 1548'e doğru Santiago çevresinde görülen şekerkamışı üretimi XVII. yy.'da yayıldı ve XVIII. yy.'da iyice yerleştiyse de ispanyol egemenliğinin ilk iki yüzyılı için de hayvancılık adanın en önemli etkinliği olarak kaldı.

Küba ekonomisi ve ticareti, ispanyol tekeline bağlıydı, ama Havana'nın İngilizler tarafından kısa süreli işgali (1762-63), idari yapının modernleşmesini hızlandırdı: Kübalılar, 1765'te İspanya ile ticaret serbestliğini elde ettiler. Napoléon savaşları yüzünden Fransızlar'a ait Saint-Domingue adasındaki plantasyon ekonomisi çökünce, Küba büyük bir iktisadi atılıma girdi ve böylece barışla birlikte belli bir iktisadi özerkliğe kavuştu. 1816'da tütün tekeli kaldırıldı ve 1818'de Küba ticaret serbestliğini elde etti. Saint-Domingue'den gelen fransız mülteciler sayesinde adada kahve üretimi başladı. Zenci köle sayısının artması ve ayaklanma korkusu, kreol azınlığın Bağımsızlık savaşları sırasında İspanya'ya bağlı kalmasına neden oldu. Zenci ayaklanmalarına (1812'de Oriente eyaleti), kreollerin komplolarına ve Amerikalılar'ın adayı satın alma girişimlerine karşın

ispanyol egemenliği 1868'e değin ciddi bir tehlikeyle karşılaşmadı.

Kölelerini azat eden Carlos Manuel de Céspedes'in yönetimindeki ayaklanma (1868), "On Yıl savaşı"nı başlattı (1868 -1878). Oriente ve Camagüey eyaletlerinde etkili olan ayaklanma, Batı'ya ve Havana'ya ulaşamadı. Zanjón barışıyla Küba belli bir özerkliğe kavuştu ve 1880'de de kölelik kaldırıldı. Bununla birlikte karışıklıklar devam etti ve 1895'te bir şeker bunalımından yararlanan şair José Martí ve isyancı generaller Máximo Gómez ve Antonio Maceo yeniden ayaklandılar ve cumhuriyeti ilan ettiler. General Weyler'in sert baskısı, Küba şeker pazarını ele geçirmiş olan Amerikalılar'ın hoşnutsuzluğuna yol açtı. Havana limanında demirli bulunan *Maine* zırhlısının havaya uçurulması (şubat 1898), İspanyol-Amerikan* savaşı'na yol açtı. Yenilen İspanya, Paris antlaşması'yla sömürgesinden vazgeçti (10 aralık 1898). Kübalı isyancılar, görüşmelerin dışında tutuldular ve ada, bir amerikan askeri hükümetinin yönetimine verildi.

• *Bağımsızlık dönemi.* Amerikalı general Wood'un, Kübalılar'a kabul ettirdiği bir Konvansiyon'la yeni cumhuriyet 1901'de başkanlık rejimine dayalı bir anayasaya kavuştu. Ama Amerikan kongresi'nin dayattığı Platt değişikliğiyle Küba, bütün diplomatik ve askeri antlaşmaları Washington'un iznine bağlamak zorunda kaldı. Öte yandan ABD, karışıklık durumunda müdahale hakkını ve kendisine iki deniz üssü verilmesini kabul ettirdi; buna karşılık küba ürünleri -özellikle şeker- ABD'de gümrük ayrıcalıklarından yararlanacaktı. Amerikalılar adayı 1902'de boşalttılar ve Tomás Estrada Palma'nın başkanlığında bir hükümet kuruldu.

1906'da Başkan Palma'nın yeniden seçilmesi üzerine patlak veren olaylar ve José Miguel Gómez'in yönetimindeki liberallerin ayaklanması, 1912'ye dek süren yeni bir amerikan işgaliyle sonuçlandı. ABD, 1917'de Gómez'in, Başkan Mario García Menocal'a karşı ayaklanması üzerine yeniden müdahalede bulundu (1917 -1919). Bu dönem sırasında küba ekonomisi özellikle peso ve dolar paritesini sağlayan 17 kasım 1914 tarihli yasayla ABD'ye iyice bağımlı hale geldi; adanın gelir kaynağı, sadece şekerkamışı üretimiydi.

Birinci Dünya savaşı'ndan sonra iktisadi çöküntü toplumsal karışıklıklara ve 1921'de Alfredo Zayas'ın kuşkulu bir biçimde seçilmesinden de anlaşıldığı gibi ABD'ye karşı ciddi bir hoşnutsuzluğa yol açtı ve general Gerardo Machado'nun diktatörlüğüyle sonuçlandı (1925-1933). 1929 bunalımı, şekere dayalı ekonomiyi çok olumsuz bir şekilde etkiledi ve diktatörlüğe karşı duyulan hoşnutsuzluğu artırdı. Bu yönetime son veren hükümet darbesi, kısmen ordunun ve çavuş Fulgencio Batista'nın müdahalesiyle gerçekleşti. Ardından yankee düşmanı bir hareket başladı. ABD, 1934'te müdahale hakkından vazgeçti. Generalliğe yükselen Batista, ABD'nin desteğiyle siyasal yaşamı denetimi altına aldı ve liberal Ramón Grau San Martín ile mücadeleye girişti. Batista, başkanlığa Carlos Mendiata'nın (1934) ve Miguel Mariano Gómez'in (1936) seçilmesini sağladı; daha sonra kendisi iktidara geldi. 1944'te serbest seçimlerin yapılmasına izin verince Grau San Martín Başkan seçildi, ama ardılı Carlos Prío Socarrás 1948'de herkesin gözünde saygınlığını yitirdi. Bunun üzerine Batista yeniden iktidarı ele aldı (10 mart 1952). Sendikalar ve daha önce 1940'ta kendisiyle işbirliği yapan komünistler tarafından bile iyi karşılandı. Keyfi uygulamalar ve kokuşmuşluk, geleneksel partilerin dışında kalan aydın ve köylü muhalefetinin birleşmesine yol açtı. Santiago de Cuba'daki Moncada kışlasına karşı başlatılan (26 temmuz 1953) ilk ayaklanma sert bir şekilde bastırıldı ve ayaklanmanın önderi Fidel Castro hapse atıldı; sonra serbest bırakılınca Meksika'ya sığınmak zorunda kaldı. Batista, 1954'te yeniden seçilmeyi başardı. 2 aralık 1956'da Fidel Castro, 80 yandaşıyla birlikte Oriente iline çıktı; bu bir avuç insan ve onlara katılan "Che" Guevara, Castro'yla birlikte sierra Maestra'da gerilla hareketini başlattılar; iki yıl boyunca buradan hükümete kafa tuttular. Kentlerde başka hareketlerin örgütlediği direniş de gelişti. Castro'nun kır gerillası doğu eyaletlerinde yayıldı. ABD, nasıl bir politika izlemesi gerektiği konusunda kararsızlığa düştü. 1958 martında Batista'ya silah göndermeyi askıya aldı. Nisan ayındaki genel grev girişiminin başarısızlığına karşın isyancılar, haziran ayında hükümetin son büyük saldırısını kırdılar; 1958 Noelinde başlattıkları karşı saldırı, 1959 ocağında Batista'nın ülkeyi terk etmesi ve Fidel Castro d'Urrutia'nın Başkan ilan edilmesiyle (5 ocak 1960) sonuçlandı. Bir hafta sonra ABD yeni rejimi tanıdığını açıkladı.

• *Castrocu rejim.* Mali durum bozuk, bütçe açığı büyüktü. Ama esas sorun tarım sorunuydu, çünkü şekerkamışına ayrılan alanların yüzde 40'ı Kuzey Amerikalılar'ın elindeydi. 4 haziran 1959'da bir tarım reformuna karar verildi. Amerikalı plantasyon sahiplerini hedef alan kamulaştırmalar, Küba ile, adada üretilen şekerin yüzde 90'ını satın alan ABD arasındaki ilişkileri bozdu. Ağustos 1959'da şeker rafinerileri, sonra ekimde petrol rafinerileri millileştirildi.

Ordu komutanı Diaz Lanz'ın görevden ayrılması, sierra Maestra'nın tarihi önderlerinden Humberto Matos'un hapse atılması, Başkan Urrutia'nın istifaya zorlanması üzerine, farklı eğilimlerden devrimcilerin kurduğu birlik 1959'dan itibaren sarsılmaya başladı. SSCB'nin Fidel Castro hükümetini ve sanayileşme planını desteklemesi ABD'nin muhalefetini artırdı; ABD, yeni bir millileştirme dalgasına (ekim 1960), ticaret ambargosuna başvurarak karşılık verdi. ABD tarafından desteklenen kübalı sürgünlerin Küba'yı istila girişimi 1961'de Domuzlar körfezinde başarısızlığa uğradı ve rejimin sosyalizme kayışını hızlandırdı.

Bunun üzerine Castro, eski komünist partili kadrolara gitgide daha çok dayandı ve 1961 temmuzunda tüm siyasal örgütleri "Sosyalist devrim partisi" içinde eritti. Sovyet gelişme modeli, bürokratik bir planlamayla yürürlüğe kondu; başlatılan toprak reformu, 1963'te toprakların yüzde 60'ının devlet denetimine geçmesiyle sonuçlandı. 1962 ekiminde Küba, ciddi bir uluslararası bunalıma sahne oldu. (→ KÜBA BUNALIMI.)

Sürekli amerikan ambargosu altında olan, 1962 ocağında Amerikan devletleri örgütü'nden çıkarılan Küba, petrol gereksinimini karşılamak amacıyla bağlandığı Doğu ülkelerine gittikçe daha fazla yöneldi. İktisadi alanda daha çok SSCB'nin satın almayı taahhüt ettiği şeker üretimine ağırlık verildi. Küba 1972'de Comecon üyesi oldu.

1965'ten itibaren üretim seferberliği kararlı bir şekilde yürütüldü; rejim, 1965'te yeni bir komünist partisinin kurulması ve toplumsal ve siyasal denetim yasalarının çıkarılmasıyla (1968'de özel ticaretin millileştirilmesi; 1969'da zorunlu çalışma karnesi; 1971'de tembelliğe karşı yasalar, devamsızlar ve "antisosyal unsurlar" için yeniden eğitim merkezleri, okullarda zorunlu askeri eğitim, vb.) daha da sertleşti. Bu radikalleşme ikinci bir göç dalgasına yol açtı; rejimin ilk yılında gerçekleşen birinci göç hareketiyle orta sınıftan yaklaşık 300 000 kişi adayı terk etti. Devrimden on yıl sonra ülke dışında yaşayan Kübalılar'ın sayısı 600 000'e yakındı. Kadro eksikliği modernleşmenin duraklamasına yol açtı.

Dışarıdan bakıldığında castroculuk 1969'dan itibaren devrimin Latin Amerika'ya yayılmasını yavaşlatmıştı. 1972-1975'ten itibaren birkaç Güney Amerika ülkesiyle diplomatik ilişkiler kurulurken ABD'yle ilişkiler de iyileşti (1973'te hava korsanlığına ilişkin antlaşma, 1977'de ortaelçilikler kurulmasıyla diplomatik ilişkilerin kısmen yeniden başlaması). Buna karşılık anlaşmazlıklar devam etti: amerikan ticaret ambargosu, Küba'da binlerce sovyet danışmanının bulunması ve Orta Amerika'da (1979 ve 1981 arasında Nikaragua ve Salvador'da) devrimci hareketlerin tırmanması. Komünist blok içinde Küba, SSCB'nin Çin ile ihtilafında SSCB'den yana tavır aldı, Çekoslovakya'ya, sonra Afganistan'a sovyet müdahalesini onayladı ve 1975'ten itibaren Afrika'ya askeri birlikler gönderdi. 1979'da Havana'da toplanan bağlantısızlar hareketi konferansında, bu hareketin mareşal Tito tarafından temsil edilen tarihsel eğilimiyle, sosyalist ülkeleri bağlantısızların doğal müttefiki olarak kabul eden Fidel Castro arasında uyuşmazlık baş gösterdi.

Sağlık ve eğitim alanlarında castroculuğun elde ettiği başarıya karşın, 1980'li yılların başında ülke güç bir dönem yaşadı. İktisadi uygulamaların ve Castro'nun kınadığı bürokratik tıkanmanın sonucu olarak, 1980 ocağında, yetkilerin Fidel Castro'da toplanmasını sağlayan bir hükümet değişikliğine gidildi. Komünist parti birinci sekreteri ve yeni 1975 Anayasası'ndan beri Cumhurbaşkanı olan Castro, silahlı kuvvetler, polis ve iç yönetimin, sağlık ve kültür işlerinin en üst düzeyde sorumluluğunu da üstlendi. ABD ile görece yumuşama, 1979'da binlerce kübalı sürgünün turist olarak ülkeyi ziyaretine ve onlarla birlikte başka yaşam biçimlerinin ortaya çıkmasına yol açtı. Nisan-haziran 1980 arasında, hükümetin göç izni vermesi üzerine yaklaşık 100 000 kübalı adayı terk ederek Florida'ya sığındı.

Başkan Reagan döneminde ABD ile ilişkiler daha da bozuldu. İki ülke birbirini Orta Amerika ülkelerinin içişlerine karışmakla suçladı. ABD, Küba'nın Afrika'daki devrimci yönetimleri desteklemesini eleştirdi. ABD Senatosu Küba'nın "kışkırtıcı ve bozguncu" girişimlerine karşı, gerekirse silahlı önlemler alınabileceğine ilişkin bir karar aldı. Ancak, aradaki bu gerginliğe karşın gene de iki ülke arasında, göçmenleri kapsayan bir anlaşma imzalandı. 1989'dan başlayarak Sosyalist blokta meydana gelen değişiklikler ve SSCB'nin dağılması, Küba'nın komünist tek partili rejimini etkilemedi. 1990 yılında Küba, Nikaragua'ya yardıma son verdi. Castro 1959'dan beri ilk kez Brezilya'yı ziyaret etti. Bazı Kübalılar Havana'daki yabancı elçiliklere sığındılar. Castro, vize aldıkları takdirde dileyen bütün Kübalılar'a ABD'ye ve Avrupa topluluğu ülkelerine gitme izni verileceğini açıkladı. 1991'de son Küba askerleri de Angola'dan çekildi. Böylece Küba'nın Afrika ülkelerindeki (Angola, Kongo, Etyopya, vb.) askeri varlığı sona ermiş oluyordu. Aynı yılın ekiminde Komünist partisi merkez komitesi sekreterliği kaldırıldı (bütün bakanlıkları denetliyordu). Parti kongresi 14 ekim 1991'deki toplantısında Milli Meclis seçimlerinin doğrudan genel oyla yapılmasına karar verdi ve 1. ve 2. sekreterlik görevlerine bir kere daha Fidel ve Raul Castro'ları seçti.

Şubat 1993'te yapılan genel seçimleri tek partinin adayları kazandı (589 milletvekili). Parlamenterlerin % 23'ü kadındı ve 47 milletvekili otuz yaşından gençti. Eski meclis üyelerinden ancak 98'i bu yeni mecliste yer alıyordu. Sonuçlardan son derece memnun kalan Fidel Castro, bir basın toplantısında siyasetten çekilebileceğini ima etti. Hatta ABD'ye karşı tavrını yumuşatarak başkan B. Clinton'u alenen övdü ve ABD ambargoyu kaldırdığı takdirde iktidardan çekilebileceğini açıkladı (9 mart 1993).

EDEBİYAT

Küba, tüm XIX. yy. boyunca, bağımsız-

F. Lochon-Gamma

Havana katedrali (1777)

lık savaşımını yazarlarıyla yürüttü: örneğin ilk büyük kübalı şair ve amerikan romantizminin ilk önemli kişisi José María de Heredia (1803-1839), devrimci etkinliği yüzünden sürüldü. 1830'lu yıllarda genç romantik kuşağa, eleştirmen Domingo del Monte (1804-1854) yol gösterdi. Şairler arasında, José Jacinto Milanés (1814 -1863) dışında, daha çok Plácido adıyla tanınan Gabriel de la Concepción Valdés (1809-1844) ve Juan Clemente Zenea (1832-1871) adlı melezler sivrildi ve yurtseverlikleri nedeniyle her ikisi de kurşuna dizildi. Düzyazıda Cirilo Villaverde (1812 -1894), *Cecilia Valdés* (1839) adlı yapıtıyla adanın ilk romancısı olarak ortaya çıktı. Burada, özellikle İspanya'da yaşadığı için kendisine daha çok yarımada edebiyatı içinde yer verilen Gertrudis Gómez de Avellaneda (1814-1873) ile olguculuğu Küba'ya sokan ve yeni kuşağın akıl hocası olan denemeci Enrique José Varona'nın (1849-1933) da adlarını anmak gerekir. Ülkesinin bağımsızlığı uğrunda yaşamından olan ve modernizm öncülerinin ilk sırasında yer alan José Martí (1853-1895) hem şair, hem hatip, hem de denemeci olarak, küba edebiyatının en güçlü kişiliği olarak kaldı. Yalnızlık ve acı şairi Julián del Casal (1863-1893), modernizm akımının bir başka büyük habercisiydi. Yüzyılımızın başında roman, Jesús Castellanos (1879 -1912), Miguel del Carrión (1875-1929) ve Carlos Loveira (1882-1928) gibi yazarlarla temsil ediliyor ve natüralist bir nitelik taşıyordu. Alfonso Hernández Catá'nın (1885-1940) hikâyelerinde özellikle ruhbilime daha çok ağırlık veriliyor, Luis Felipe Rodríguez (1888-1947) ise kırsal romanlarında toplumsal sorunları ele alıyordu. Bunların yanı sıra, José Antonio Ramos (1885-1946) düşünce tiyatrosunu geliştirirken, Jorge Mañach (1898-1961) ve Juan Marinello (1898-1977) eleştiri ve deneme türlerini işliyorlardı.

30'lu yıllarda, batı dünyasındaki "zencicilik" modasına koşut olarak, Nicolás Guillén (doğm. 1902) ve Emilio Ballagas (1908-1954) ile birlikte, ritim ve temalarını adadaki zencilerin folklorundan alan yeni bir şiir ortaya çıktı. N. Guillén, şehvet ateşiyle dolu bu "afrikalı-kübalı" şiirin başlıca temsilcisi kalmakla birlikte, gitgide savaşkan bir lirizme yönelirken, Mariano Brull (1891-1956) ile dizeleri Juan Ramón Jiménez'in derin etkisini taşıyan Eugenio Florit (doğm. 1903) ve Dulce María Loynaz (doğm. 1903), arılığa yöneliyorlardı. Düzyazı alanında, Carlos Montenegro (doğm. 1900) temalarını toplumsal gerçekçilikten, Lydia Cabrera (doğm. 1900) zencilerin folklorundan alırken, Enrique Labrador Ruiz (doğm. 1902) gerçeküstücülükten, Lino Novás Calvo (doğm. 1905) anglosakson romancılardan etkileniyor ve aynı zamanda dramaturg da olan Virgilio Piñera (1914-1979), öykülerinde kara mizah yapıyordu. Yüzyılımızın en büyük kübalı romancısı ve ispanyol-amerikan edebiyatının ustalarından biri olan Alejo Carpentier*'nin (1904-1980) tüm yapıtları, zengin bir avrupa kültürüyle doluydu. Şair, romancı *(Paradiso)* ve denemeci olarak çok sayıda yapıt veren José Lezama Lima (1912-1976), 1944'te Gastón Baquero (doğm. 1916), Eliseo Diego (doğm. 1920), Octavio Smith (doğm. 1921) ve Cintio Vitier (doğm. 1921) gibi genç şairleri *Orígenes* dergisi çevresinde topladı. Buna koşut olarak, Samuel Feijoo (doğm. 1914) romantik sesleri yeniden bulduysa da, 1959 ayaklanmasından sonra, Fernández Retamar (doğm. 1930) ile ressam ve şair Fayad Jamis (doğm. 1930) gibi, castrocu devrimin başarılarını yücelten yeni sesler duyuldu.

1959'dan başlayarak küba edebiyatı, iki akım arasında bölündü: resmen kabul edilen devrim edebiyatı ve sürgün edebiyatı. Sürgün edebiyatının en ünlü temsilcisi, ingiliz yurttaşlığına geçen Guillermo Cabrera İnfante (doğm. 1929) idi. Guillermo Cabrera İnfante, tıpkı José Soler Puig (doğm. 1916) ve Lisandro Otero'nun (doğm. 1932) *La situación*'da (1963) yaptıkları gibi, Castro öncesi Havana anımsamalarını sürdürmekle birlikte (*La Habana para un infante difunto*, 1979), tıpkı Severo Sarduy (doğm. 1937) gibi geleneksel dili yıkmaya yöneliyorlardı. Güncel anlatıcılar arasında, Gustavo Eguren (doğm. 1925), César Leante (doğm. 1928), Edmundo Desnoes (doğm. 1930), Antonio Benítez (doğm. 1931), Noel Navarro (doğm. 1931) ve Reinaldo Arenas (doğm. 1943) gibi yazarları da anmak gerekir. Şiirdeyse, Roberto Friol (doğm. 1928), José Martínez Matos (doğm. 1930), 1966'da yazdığı bir kaçak köle biyografisiyle de ün kazanan Miguel Barnet (doğm. 1940) ve Nancy Morejón'un (doğm. 1944) adları sayılabilir. Tiyatro alanındaki başlıca temsilciler olarak da, Raúl Gonzáles de Cascorro (doğm. 1922), Eduardo Manet (doğm. 1927), 1967'de *la Nuit des assassins* adıyla oynanan oyunu Paris'te büyük bir başarı kazanan José Triana (doğm. 1933), Antón Arrufat (doğm. 1935) ve Miguel Collazo (doğm. 1936) gösterilebilir.

KÜBA'DA SANAT

GÜZEL SANATLAR

• *Mimarlık.* 1519'da kurulan Havana'da, korsanlarla baş edebilmek amacıyla, surlar ve Morro kalesi (XVI. yy. sonu) yapıldı. Yerli işgücünün eksikliği ve malzeme yokluğu nedeniyle sömürgeci sanatı kendini kabul ettirmekte güçlük çekti; bununla birlikte, çok bol bulunan yüksek nitelikli ağaç sayesinde XVII. yy.'da mücear üslubu gelişti: bu üslubun en güzel örneği Havana'daki S. Clara manastırı'dır (1638-1644). Küba barok sanatının en belirgin özelliği süslemedeki yalınlıkla ağacın çokça kullanımıdır. Bu dönemin en ilginç kiliseleri, S. Francisco de Asis (1719-1738, bugün postane), S. Francisco de Paula (1730 -1745, El Seminario) ve Havana'nın en güzel kulesine sahip S. Agustín'dir. Ayrıca, yapımında Pedro de Medina'nın da çalıştığı sanılan daha geç döneme ait (1777) katedrali de anmak gerekir; büyük postane (1792) ve hükümet sarayının yapımında da bu sanatçının adı geçer.

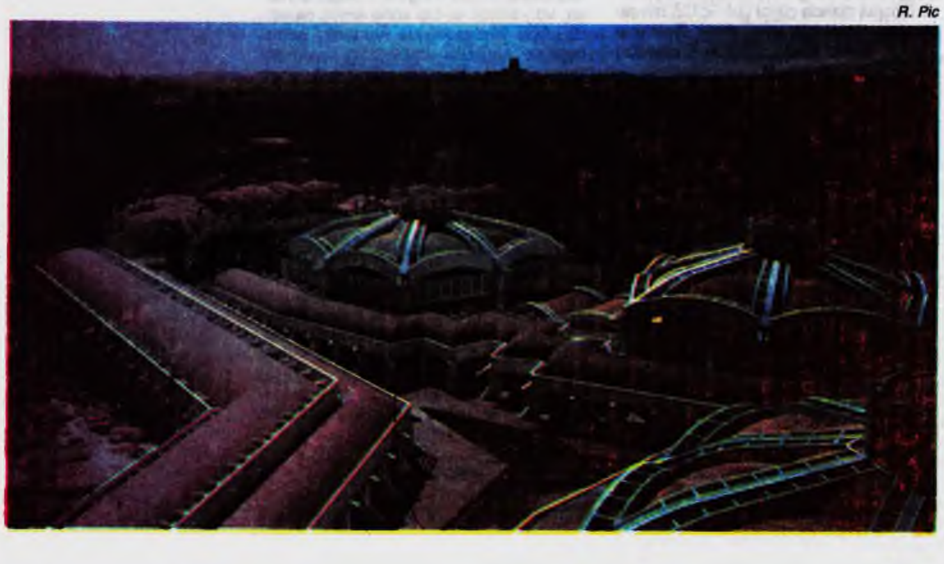
XIX. yy. küba mimarisi fazla özgün değildir. 1902'den sonra Havana büyük ve çağdaş bir kent görünümü almaya başladı. Ancak Fidel Castro devrimi'yle birlikte mimarlıkta yeni bir canlılık gözlemlendi. Bu dönemde gerçekleştirilen ilk yapıtlar arasında Ricardo Porro, Vittorio Garatti ve Roberto Gottardi'nin birlikte yaptıkları Havana Sanat okulları bulunur; bunlar pembe tuğla kubbeli, "yeni anlatımcı" üslupta yapılardır. José Fernández'in yönetiminde inşa edilen Üniversite Sitesi'nin ve Fernando Salinas'ın yaptığı Manicaragua konutlarının geometrik biçimleri bu üslubun tam tersidir. Ama mimarlık alanında dönemin en önde gelen sanatçısı V. Garatti'dir (1967 Uluslararası Montréal sergisi'ndeki Küba pavyonu).

• *Resim ve heykel.* Bu alanda gerçek gelişme oldukça yakın bir geçmişte görüldü. Ressamlar ve heykelciler derneği, Victor Manuel'in (1896-1969) çabalarıyla ancak 1910'da kuruldu. Eduardo Abela (1892 -1965) siyasal karikatürler de çizen bir kır ressamıdır; Marcelo Pogolotti (doğm. 1902) ise, kent yaşamını konu alır. Amelia Peláez (1897-1968), küba resim sanatına kübizmin etkilerini soktu. Abela 1937'den başlayarak, Mariano ve René Portocarrero'nun da (her ikisi de 1912'de doğmuştur) ders verdikleri Serbest resim ve heykel okulu'nu yönetti. Soyut sanat, Luis Martínez Pedro (doğm. 1912). Mario Carreño (doğm. 1913), Cundo Bermúdez (doğm. 1914), Gina Pellón (doğm. 1926), Joaquín Ferrer (doğm. 1929) tarafından temsil edilir. Wifredo Lam*, Servando Cabrera ve Jorge Camacho gibi sanatçılarsa "tropikal" taşkınlıkların izlerini taşıyan bir gerçeküstücülüğe yöneldiler. Heykel sanatında bir tek sanatçı dikkati çeker: Augustín Cárdenas*. Afiş alanında (özellikle siyasal afişler), son on yirmi yıl içinde büyük başarılar elde edildi.

MÜZİK

Küba kültürünün oluşumunda, zenci kölelerin payı büyüktür; adada tüm müzik, zencilerin en sevdikleri ritim olan *cinquillo*'nun etkisini taşır. *Agogó, bongó, clave, chachá, conga, tumba* gibi ritim çal-

R. Pic

R. Porro, V. Garatti ve R. Gottardi'nin birlikte gerçekleştirdikleri Havana Sanat okulları'ndan bir görünüm

gıları, aynı zamanda, ayinlerin de ayrılmaz birer parçasıdır. Dansların çoğu da ya afrika kökenlidir *(bembé, caringa, conga, tango, congo)* ya da *bolero, danzón, punto, rumba, son* gibi ezgilerden büyük ölçüde ekilenmiştir. En ünlü küba dansı olan *habanera*'nın kökeni tartışmalıdır.

Küba, Latin Amerika'nın, uzun bir sanat müziği geçmişi olan ülkelerindendir. İlk önemli kübalı besteci Esteban de Salas'tır (1725-1803). XIX. yy.'da, Manuel Saumell y Robredo (1817-1870), Nicolás Ruiz Espadero (1832-1890) ve Ignacio Cervantes (1847-1905) gibi besteciler yetişti. Müzikte çağdaş yaratıcılık, 1930'da Küba'ya yerleşen ispanyol müzikçi José Ardévol (doğm. 1911) ile başladı. XX. yy. küba müziğinin başlıca temsilcileri arasında, Havana Filarmoni orkestrası'nı yöneten, konservatuvarda besteleme dersleri veren ve afrika kökenli küba müziğini inceleyen kemancı ve besteci Amadeo Roldán (1900-1939); A. Copland'ın öğrencisi olan, Havana'da *Grupo de ren ovación musical*'in (Müzikte yenilik grubu) kurucuları arasında yer alan ve Müzik müdürlüğü'nde resmi görev üstlenen Harold Gramatges (doğm. 1918); geleneksel müzikle birçok çağdaş tekniğin çok özgün bir sentezini gerçekleştiren gitarcı ve orkestra yöneticisi Leo Brouwer (doğm. 1939) anılmalıdır.

SİNEMA

Küba sinemasının başlangıcı, fransız Gabriel Veyre'in Havana'da bir tiyatro salonunu sinemaya dönüştürerek, çoğunluğu Avrupa'dan gelen kısa filmleri oynattığı 1897 yılına kadar uzanır. Enrique Díaz Quesada, 1913'te ilk uzun metrajlı filmi, *Manuel García*'yı çevirdi; bunu *La Manigua* (1915) ve *El Genio del Mal* (1920) izledi. Ramón Peón (*Realidad* [Armando Mambona ile birlikte, 1920] 1920'li yılların en çok film çeviren yönetmeni oldu. Uzun metrajlı ilk sesli filmi *(La serpiente roja)* 1937'de Ernesto Caparrós gerçekleştirdi. Ramón Peón, 1938'de *El Romance del palmar*'ı yönetti, ama güçlenemeyen küba sineması 1940'lı ve 1950'li yıllarda daha da zayıfladı ve perdeleri melodramlarla turistlere yönelik folklor filmleri işgal etti. (Bunca film arasında bir tek Manuel Alonso'nun *Siete muertes a plazo fijo* [1950] adlı filmi dikkat çeker.) 1958 devrimi'nden sonra önemli değişiklikler gerçekleşti. Mart 1959'da İCAİC (İnstituto Cubano de Arte e İndustria Cinematográficos) kuruldu; enstitü önce belgesel filmlere, sonra Tomás Gutiérrez Alea ve Julio García Espinosa gibi iki önemli yönetmenin yaptığı kurgusal filmlere mali kaynak sağladı. Küba yönetimi çok sayıda yabancı sinemacıyı (Oscar Torres, Chris Marker, Agnès Varda, Armand Gatti, Joris İvens, J. M. García Ascot, Mihail Kalatozov, Roman Karmen, Kurt Maetzig, Vladimir Čech) ülkesinde film yapmaya çağırdı ve genç bir kübalı yapımcılar kuşağını destekledi. Alea'nın (*La muerte de un burócrata* [1966]; *Memorias del subdesarrollo* [1968]; *La última cena* [1976]) çevresinde, 1960'lı ve 70'li yıllar boyunca ideolojik bir yaklaşımla desteklenen, yadsınamayacak bir yaratıcı coşkuyu elden bırakmayan, Manuel Octavio Gómez, Fausto Canel, José Massip, Jorge Fraga, Eduardo Manet, Humberto Solás, Pastor Vega, Manuel Herrera, Sergio Giral, Manuel Pérez, Octavio Cortázar gibi sinemacılar toplandı. Belgesel sinemanın çok önemli olduğu Küba'da Santiago Álvarez öteki meslektaşlarının arasından Joris İvens'in yetenekli bir tilmizi olarak kendini kabul ettirdi.

Küba bunalımı, 1962'de sovyet füzelerinin Küba'ya yerleştirilmesi dolayısıyla ABD ile SSCB'yi karşı karşıya getiren bunalım. Hruşçev'in 1960'ta Castro'ya klasik silahlar vereceğini açıklamasından sonra Amerika'nın Küba'ya Domuzlar körfezinden yaptığı silahlı müdahalenin başarısızlığa uğraması (nisan 1961), hem ABD'nin uluslararası durumunu zayıflattı, hem de Castro'ya daha doyurucu güvenceler için ısrar etme olanağını verdi. Zamanı gelince, diplomasi gereği savunma silahları olarak gösterilecek füzeleri gizlice yerleştirme kararının, Raúl Castro'nun temmuz 1962'de Moskova'yı ziyareti sırasında alındığı sanılmaktadır. Füzelerin yerleştirilmesi, eylül ayında başladı ve bu arada Kennedy, kamuoyuna yaptığı birkaç açıklamada, Castro'nun hiçbir zaman saldırı silahları edinemeyeceğine inandığı için Küba'ya karşı kuvvet kullanmama konusunda kararlı olduğunu belirtti. Ama 16 eylülde, CİA'ya bağlı U2 uçaklarının çektiği ve Küba'ya sızmış ajanların topladığı istihbaratla çakışan fotoğraflar, bunun tersini kanıtladı.

Kennedy bu istihbaratı, çok büyük gizlilik içinde tutmaya karar verdi ve daha sonraları Yürütme komitesi adını alacak gayri resmi bir komiteyi ya da EXCOM'u kurdu. EXCOM 15 kişiden oluşuyordu (Başkan yardımcısı Johnson, Dış işleri bakanı Dean Rusk, Savunma bakanı McNamara, tek bir asker olarak general Maxwell Taylor ve aralarında Robert Kennedy'nin, Theodore Sorensen ve McGeorge Bundy'nin bulunduğu birkaç özel danışman). Sonunda Kennedy, daha barışçıl bir sözcük olan karantina adı altında, Küba'ya saldırı silahları getiren sovyet gemilerine karşı deniz ablukası uygulamayı kararlaştırdı. 22 eylül pazartesi günü Harold Macmillan ve Charles de Gaulle'ü haberdar etti ve aynı gün saat 19'da televizyondan amerikan ulusuna sesleneceğini açıkladı. Öğleden sonra sovyet büyükelçisi Zorin'i çağırdı ve ona, içinde çekilen fotoğrafların da bulunduğu konuşma metnini verdi ve karantinanın 24 ekim günü saat 10'da başlayacağını belirtti. Amerikan kamuoyu ve Amerikan devletleri örgütü (ADÖ) bu kararı çok olumlu karşıladılar; ADÖ, 23 eylülde alınan kararları oybirliğiyle onayladı. SSCB, Birleşmiş milletler'de resmen, normal diplomatik yollardan şiddetli protestolarda bulundu. Yine de daha ayın 23'ünde Küba'ya giden sovyet gemileri hızlarını kestiler ve 12 gemi rotasını değiştirdi. Hruşçev gayri resmi yoldan sonucu belirleyici bir davranıştı bulundu. SSCB'nin Washington büyükelçiliğinde görevli A. Fomin, Beyaz Saray'a yakın bir gazeteci olan J. Scali ile görüşme isteğinde bulundu. SSCB'nin füzelerini BM'nin denetiminde geri çekmesine ve Küba'nın gelecekte saldırı silahı edinmemesine karşılık ABD'nin de Küba'yı istila etmeme konusunda taahhütte bulunmasını öngören bir çözüm önerdi. Türkiye'deki ABD füzelerinin de sökülmesi istendi. Pazarlıklar Türkiye ve Küba'ya danışılmadan yürütüldü. Kennedy, Fomin'in önerisini gizlice yanıtladı. Bunalım 28 ekimde bu temeller üzerinde çözüldü; füzeler 12 kasımdan başlayarak söküldü; karantina da 20 kasımda kaldırıldı. Türk hükümeti [illegible]'de kaldırılmasına karşı çıktığı Jüpiter füzelerinin sökülmesine tepki göstermedi. Castro'nun itirazları da etkili olmadı.

[illegible] yazar, Küba bunalımının sonuçlarına büyük önem verdi. En çok üzerinde durulan sonuçlar, barış içinde bir arada yaşama ilkesinin ağırlık kazanması, Kremlin'le Beyaz Saray arasında doğrudan ilişkilerin kurumlaşması ("kırmızı telefon"), siyasal bakımdan geri adım atan Hruşçev'in SSCB'de durumunu zayıflatması, özellikle denizlerde sovyet askeri gücünün artması, süper güçlerin hayati çıkarlarının açığa çıkması ve önemli bir bunalım karşısında iki tarafın da sınırlı siyasi kazançlarla yetinebileceklerinin anlaşılmasıydı. Kimi siyasi gözlemciler, NATO stratejisinin, öteki ittifak üyelerine danışılmadan, ABD tarafından salt kendi çıkarlarına göre saptandığını ileri sürdüler. Olayın, NATO stratejisinin "topyekûn karşılık" öğretisinden "esnek karşılık" sistemine dönüştürülmesi döneminde meydana gelmesi Türkiye'de yeni stratejiye karşı kuşkular uyanmasına yol açtı. Sovyetler'in uzun menzilli füzelerini geliştirmeleri üzerine, ABD'nin Avrupa'yı eskisi gibi desteklemeyeceği kaygusu gündeme geldi.

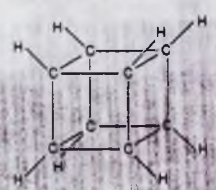
Larousse J.-L. Passek kol.

küba sineması
Fernando Perez ve Jesus Dias'ın yönetmenliğini yaptığı *Cronica de la victoria* (1976) adlı film için Ñiko'nun afişi

Küba Ulusal balesi, çekirdeği, 1948'de Alicia Alonso'nun kurduğu kumpanya olan klasik bale topluluğu. 1955'te "Küba balesi" diye adlandırıldı, 1962'de de günümüzdeki adını aldı. Havana'da yerleşik olan ve kurucusu tarafından yönetilen topluluğun bir de dans okulu vardır. Okulu, önceleri Alicia ve Alberto Alonso birlikte, daha sonra da Alicia Alonso tek başına yönetti. Topluluğun sürekli koregrafları arasında Alberto Alonso, Gustavo Herrera, Alberto Mendez gibi ünlüler yer aldı. Repertuvarında geleneksel klasik yapıtların *(Kuğu gölü, les Sylphides)* yanı sıra Alicia Alonso'nun yeniden sahneye koyduğu baleler *(Pas de quatre, Şımarık kız, Giselle)* ve çağdaş yapıtlar (Alberto Alonso'nun *Carmen-Suite*'i, Jorge Lefevre'nin *Edipo Rey*'i, Antonio Gades'in *Kanlı düğün*'ü, Brian McDonald'ın *Prólogo para una tragedia*'sı) vardır. Birçok kez, dünya çapında gösteri gezisine (Fransa, İtalya, Rusya, Japonya) çıkan Küba Ulusal balesi, ülkenin sanat yaşamında da önemli rol oynamaktadır (Uluslararası Havana bale festivali.)

KÜBABE a. Bot. → KEBABİYE.

KÜBAN a. (fr. *cubane*; *küp*'ten). Org. kim. Formülü C_8H_8 olan beşhalkalı hidrokarbon; CH gruplarının 8'i de küpün köşelerinde yer alır.

küban

KÜBEBEN a. (fr. *cubébène*). Org. kim. Formülü $C_{15}H_{24}$ olan seskiterpensel hidrokarbon; kebabiye esansından özütlenir.

KÜBEBİN a. (fr. *cubébine*). Org. kim. **1.** Kebabiye meyvesinden eterle elde edilen özüt. **—2.** Formülü $C_{20}H_{20}O_6$ olan ve kebabiyeden özütlenen lignan.

KÜBERA çoğl. a. (ar. *kebîr*'in çoğl. *kübera*'). *Esk.* Büyükler, ulular, seçkinler: *"Bugün Moğollar nezdinde olduğu gibi Tibet'te de zenginler ve kübera cesetleri yakılır"* (M. F. Köprülü). *Kübera-yı ümmet* (ümmetin ulular, ümmetin büyükleri).

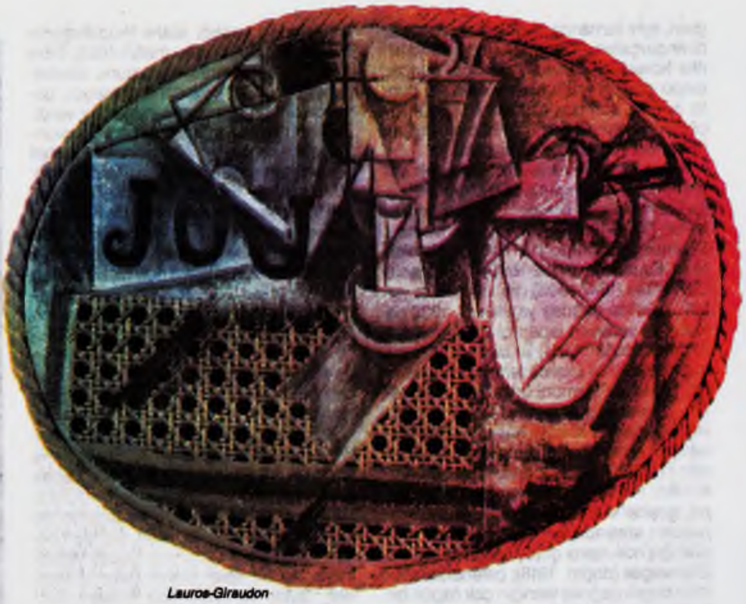
Lauros-Giraudon

Oturan kadın (1909), Picasso'nun tablosu
M. N. A. M. C. N. A. C., Georges-Pompidou Paris

Portekizli adam (1911), Georges Braque'ın tablosu, *Kunstmuseum, Basel*

Lauros-Giraudon

Lauros-Giraudon

KÜBİZM

Hasır sandalyeli natürmort (1912)
Pablo Picasso'nun tablosu
ip çerçeveli tuval üzerine yağlıboya ve muşamba
Picasso müzesi, Paris

KÜBİK sıf. (fr. *cubique*). **1.** Küp biçiminde olan. **—2.** Kübizm akımına uygun nitelikte olan: *Kübik mimari. Kübik resim.*
—Geom. *Kübik* (ya da *üçlenik*) *eğri*, üçüncü dereceden cebirsel eğri. (Descartes yaprağı, sarmaşık eğrisi, döneç eğrisi düzlemsel kübik eğrilerdir.) || *Kübik* (ya da *üçlenik*) *yüzey*, üçüncü dereceden cebirsel yüzey.
—Mim. *Kübik sütun başlığı*, taban açıları yuvarlatılmış bir küpü andıran sütun başlığı. (Roman üslubundaki sütun başlıklarının en yalın biçimidir.)
—Miner. ve Krist. *Kübik sistem*, temel gözün bir küp (birbirini dik açıyla kesen ayrıtları eşit uzunlukta) oluşturduğu kristal sistemi.

◆ a. Geom. Kübik eğri ya da yüzey.

KÜBİKMEDÜZLER a. Üyelerinde 4 oyuk dokunaç bulunan alttakım. (Bil. a. *Cubomedusae; Acalephae* takımı.)

KÜBİST sıf. ve a. (fr. *cubiste*). Kübizme bağlı olan.

KÜBİZM a. (fr. *cubisme*). 1906-1907'ye doğru Fransa'da ortaya çıkan ve 1910'larda gelişen sanat akımı; resim ve resmin gerçekle ilişkisi konularında yeni bir anlayış getirerek XX. yy.'ın ilk estetik devrimini gerçekleştirdi.
—Ansikl. Geleneksel gerçekçi görüşü ve Rönesans'tan devralınan resim mekânı anlayışını XX. yy. başlarında dışlayan bu akım, resimde yeni bir çığır açtı. Cézanne'ın öğretisi (1907'de Paris'te önemli bir toplu sergisi açılmıştı) ve zenci sanatıyla primitif sanatın özellikle fovlar aracılığıyla keşfedilmesi, Picasso (*Avignonlu* genç kızlar*, 1907) ve Braque'ın (*Ayakta çıplak*, 1907-1908) çalışmalarına zemin hazırladı. Kübizmin, Picasso ve Braque'ın 1908'de gerçekleştirdikleri ve bir eleştirmen tarafından "kübik gariplikler" olarak nitelendirilen manzara resimleriyle açılan *cézanneci* dönemi, gerçeğin temel biçim ve hacimlere indirgenmesiyle belirginleşir. 1910 yılında cézanneci dönemden *analitik* döneme geçilir: hacimler açılarak parçalara ayrılır; düzlemlerin incelenmesine dayanan bir resim anlayışı geliştirilir; nesneleri bir bakışta kavrayabilmek ve "son derece yapılaşmış estetik bir nesne" yaratmak amacıyla, çok sayıda bakış açısı benimsenir (*D. H. Kahnweiler' in portresi*, Picasso, 1910, Art Institute, Chicago; *Portekizli adam*, Braque, 1911, Kunstmuseum, Basel; *Picasso'ya saygı*, Juan Gris, 1912, Chicago). Renk kullanımı kısıtlanır, toprak ve külrengi kamayölerle yetinilir; nesneler, birkaç yüzey, kenar ve göstergeyle ima edilir. Tablo böylece anlaşılırlığın sınırında bir tür *kapalılık* çizgisine ulaşır. Bazı rakam, harf ve göz aldatmacalı ayrıntıların resme katılmasıyla, özellikle de 1912'den başlayarak, resme dahil edilmiş birer gerçek parçası olan *papier collé* ve *kolaj*'ların ortaya çıkmasıyla, görünüşle gerçek, somut imgeyle soyut kavram arasında iki anlama çekilebilirlik daha da artar (*Hasır sandalyeli natürmort*, Picasso, Picasso müzesi, Paris; *Meyvelik ve bardak*, Braque, özel kol.).

Gerçeğin tabloya gereçler (kumaşlar, gazete parçaları, boyalı kâğıtlar, kum vb.) ya da taklit ("taramalı" yapay tahta) aracılığıyla sokulması sonucunda resim, herşeyden önce tutarlı bir plastik bütün olarak sunulmakla birlikte yeniden belli bir gerçekçiliğe kavuşur; renk tekrar ortaya çıkar ve rastlantısal ayrıntılardan arınan nesne, yeniden bütünlük kazanır (*Sinek aslı düzenleme*, Braque, 1913, Art moderne ulusal müzesi, Paris; *Banyuls şişesi*, Gris, 1914, Kunstmuseum, Bern.).

Kübizmin *sentetik* dönemi, 1913'ten başlayarak bu biçimde tanımlanabilir; kısa bir süre sonra savaşın çıkması, bu atılımın hızını keserse de, kübizm önemli yapıtlarla varlığını sürdürür (*Üç çalgıcı*, Picasso, 1921, mus. of. mod. Art, New York).

Picasso, Braque ve Gris'nin dışında kübizme katılan birçok ressam vardır: 1911'de Duchamp kardeşlerin atölyesi çevresinde toplanan, 1912'de de "Section d'or" salonu ile kendini gösteren "Puteaux grubu"nun üyeleri Gleizes ve Metzinger (bunlar 1912'de yayımlanan *Du cubisme* [Kübizm üzerine] adlı kuramsal bir yapıt da yazmışlardır); daha renkli ve duygulu bir resim anlayışına bağlı olan Marcoussis, A. Lhote, Le Fauconnier ve Serge Férat; özellikle de, Puteaux grubu'na en özgün ve en zengin katkılarda bulunan Delaunay (Apollinaire, bu sanatçının "orpheusçu" bir anlayışı olduğu görüşündeydi) ve Léger. Picasso'nun çok sayıda çalışmasının (özellikle asamblajlar) yanı sıra, Archipenko, Csáky, Duchamp-Villon, H. Laurens, Lipchitz, Zadkine, bir ölçüde de Gargallo ve J. González'in yapıtları-

la, heykel alanında nesnenin parçalanması ve öğelerinin birleştirilmesi anlayışı ağır basar.

Diğer ülkelerde kübizm, başka arayışlarla, özellikle de fütürizmle birleşerek etkisini sürdürür (Rusya'da luçizm, İngiltere' de vorticism). Kübizm, en kalıcı izleri belki de geometrik soyutlama alanında bırakmıştır: Maleviç'in süprematizmi, Tatlin, Pevsner ve Gabo'nun konstrüktivizmi, Mondrian'ın yeniplastikçiliği. (→ KÜBO-FÜTÜRİZM.)

KÜBLER (Ferdinand), isviçreli bisiklet yarışçısı (Adliswill, Zürich kantonu, 1919).

Bk. resim sayfa 7254

Yol yarışı dünya şampiyonu oldu (1951) ve 1950'de Fransa turunu kazandı.

KÜBLİS, İsviçre'de (Graubünden kantonu) komün, Landquart (Prätigau) vadisinde; 780 nüf. Hidroelektrik santralı. Sayfiye ve kış sporları merkezi; yüksl. 819 m.

KÜBO-FÜTÜRİZM a. (fr. *cubo-futurisme*). 1912'den başlayarak, kübist resim ilkeleriyle (nesnenin parçalarına ayrılıp geometrikleştirilmesi) fütürist (planların ve

Bk. resim sayfa 7254

çizgilerin dinamizmi) ve yeniprimitif (şematizm ve naiflik) ilkelerin bir bireşimini yapan rus resim hareketi. (Kübo-fütürizmin başlıca temsilcileri Tatlin, Maleviç [*Kar fırtınasından sonra köyde sabah*, 1912, Guggenheim müzesi, New York], O. Rozanova, A. Exter, L. Popova'dır.)

KÜBRA sıf. (ar. *ekber*'in dişl. *kübra*). *Esk.* Daha büyük, en büyük, ulu.
—Esk. mant. Büyük önerme.

KÜBRA (Necmettin) → NECMETTİN KÜBRA.

KÜBREVİYE a. Necmettin Kübra'nın (öl. 1221) kurduğu tarikat. (Nuriye, hemedaniye, nurbahşiye, rükniye, vd. kolları vardır.) [Eşanl. ZEHEBİYE.]

KÜBÜD çoğl. a. (ar. *kebd* ve *kebed*'in çoğl. *kübûd*). *Esk.* Karaciğerler.

KÜCE (Barış), türk basketbolcu (Gelibolu 1946). Basketbola Ankara'da Kolej takımında başladı. Fenerbahçe, İTÜ ve Muhafızgücü takımlarında yer aldı. 1960-1970'li yılların en başarılı basketbolcularından sayılan sporcu 12'si genç olmak üzere 76 kez milli oldu.

KÜCHELBECHER → KYUHELBEKER.

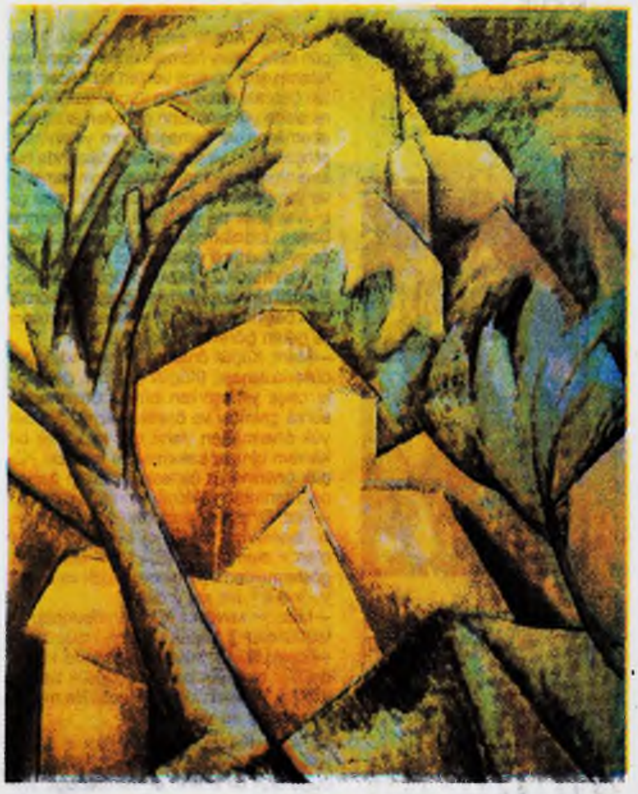
KÜCHLER (Georg VON), alman mareşal (Philippsruh, Hessen, 1881-Garmisch-Partenkirchen 1968). Prusyalı eski bir asker ailesinden geliyordu. Topçu sınıfına katıldı ve 1934'te general oldu. Königsberg'de 1. Müfreze'ye komuta etti (1937); başında bulunduğu 1. Ordu, Varşova'yı aldı (1939-eylül). Bock ordular birliği'nin sağ kanadında komuta ettiği 17. Ordu beş günde Hollanda'yı ele geçirdi (mayıs 1940) ve Paris'e girdi (14 haziran). 1941'de bu ordu baltık ülkelerini ele geçirdi, ama Leningrad önünde yenilgiye uğradı. Küchler mareşal oldu, kuzey cephesinin yönetimini üstlendi (ocak 1942-şubat 1944); geri çekilmek istediği için Hitler tarafından görevinden alındı. 1945'te göz altına alındı, Nürnberg'de 20 yıla mahkûm oldu. 1953'te serbest bırakıldı.

Küçce düğünü, Güçce düğünü de denir, Anadolu'nun birçok yöresinde, çocukluktan genç kızlığa geçen 11-12 yaşlarındaki kız çocuklar için düzenlenen tören.

Tören günü kızın arkadaşları, akraba ve komşular davet edilir, küçük çapta bir düğün töreni düzenlenir. Çocuğun o zamana kadar oynadığı bebekler gelin gibi tellenir, duvaklanır ve yüksekçe bir yere dizilir. Tören, bu bebeklerin düğünü niteliğindedir. Çeşitli eğlenceler ve ikramlardan sonra bebekler kaldırılır ve çocuk artık bebekleriyle oynayamaz, ev işleriyle uğraşmaya başlar.

KÜÇÜCÜK sıf. *(küçük-cük > küçücük).* Çok küçük, ufacık: *Küçücük bir evde otu ruyor. Burnu küçücük.*

KÜÇÜK sıf. **1.** Büyüklüğü, boyutları, or tanın, alışılmışın altında kalan bir canlı varlık için kullanılır: *Önümden küçük bir fare geçti. Küçük bir ağaç.* **—2.** Yaşının küçüklüğünden dolayı normal boyuta henüz gelmemiş, büyümesini henüz tamamlamamış canlı bir varlık için kullanılır: *Henüz birkaç haftalık küçük bir kedi. Küçükken hep doktor olmak isterdi. Tek başına karşıdan karşıya geçmek için henüz çok küçüksün.* **—3.** Bedenin, boyutları ortalamanın altında kalan ya da öteki bölümlere oranla daha ufak olan bölümü için kullanılır: *Elleri, ağzı, kulakları küçüktü.* **—4.** Büyüklüğü, boyutları olağan, alışılmış boyutların altında olan; büyüklüğü pek fazla olmayan, boyutları, değeri, önemi, miktarı vb. düşük olan şey için kullanılır: *Küçük bir evde oturmak. Bana küçük bir dilim ekmek verir misiniz? Onu bağlamak için küçük bir sicim yeterli. Küçük bir sakınca.* **—5.** Yaşı daha az olan kimse için kullanılır: *Sen benden iki yaş daha küçüksün. Küçük kız kardeş.* **—6.** Benzerlerine oranla cirosu düşük olan, az sayıda personel çalıştıran bir işyeri, bir firma vb.; işini tek başına yürüten esnaf, tüccar vb. için kullanılır: *Küçük işletmelerde verimliliğin artırılması. Küçük satış yerlerini büyük mağazalara tercih etmek. Küçük esnafın sorunları.* **—7.** Toplumsal değerler hiyerarşisinin alt basamaklarında yer alan ya da öyle değerlendirilen, düşük ücretle çalışan bir kimse, onun görevi için kullanılır: *Küçük bir memur, memuriyet.* **—8.** Bulundukları çevrede öne çıkmayan, parlak, sıradışı bir yönü olmayan ya da öyle değerlendirilen kimse için kullanılır: *Kasabalarından dışarıya adım atmamış küçük insanlar.* **—9.** Önemsenmesi, göz önüne alınması kişiyi küçülten şey (soyut), bu tür şeyleri yapan kimse için kullanılır: *Küçük hesaplar. Küçük kârların peşinde olmak. Çok küçük bir insanmış.* **—10.** Sevgi sözcüğü olarak, kullanıldığı koşullara göre bir ayrıntının, dikkatten kaçan bir şeyin önemini, değerini gösterir: *Küçük şeylere dikkat etmek.* **—11.** *Küçük ad,* bir kimsenin soyadının önünde yer alan kişisel adı. ‖ *Küçük ay,* şubat ayı. ‖ *Küçük dağları ben yarattım demek,* son derece böbürlenmek, kibirli olmak: *Bir kimseye küçük dağları ben yarattım dercesine bakmak.* ‖ *Küçük köyün büyük ağası,* böbürlenip büyüklük taslayan kimse.
—Ask. tar. *Küçük zabit,* eskiden gedikli erbaşlara verilen ad. (Osmanlı ordusunda Küçük zabit mektebi'ni bitirenler ya da erbaşlar arasında orduda kalanlar bu sanla görev yapardı.)
—Avc. *Küçük av,* küçük bedenli av hayvanı: ardıçkuşu, karatavuk, tarlakuşu, vb.
—Değirmenc. *Küçük tekne,* taş değirmenlerde, öğütülecek buğdayın içine konduğu büyük teknenin altında bulunan, daha küçük boyutlu ve oluklu tekne. (Buğdaylar, buradan taşların bulunduğu kısma akıtılır.)
—Ekmekç. *Küçük maya,* ekşi maya elde etmek için, kabarmakta olan mayalı hamurdan alınan parçaya, aynı ölçüde hamur elde edecek oranda su ve un katıp 28 °C'ta 4 saat bekleterek oluşturulan maya. (Buna göre, 2 kg küçük mayaya 6 misli hamur katarak *orta* maya;* orta mayaya 3 misli hamur katarak *ana* maya* elde edilir. Küçük ve ana mayanın hamuru, asıl hamurdan cıvık olur. Küçük mayada bakterilerden çok, alkol mayaları çoğalır; bu nedenle asitlik derecesi fazla değildir.)
—El sant. *Küçük su* → ETLİK.
—Giy. *Küçük tepeli,* Osmanlılar döneminde Divanı hümayun paşalarının giydiği bir tür kavuk. (Tepe kısmı küçük olduğundan bu adı aldı.)
—İkt. *Küçük işletmeler,* Devlet istatistik enstitüşü'nün (DİE) belirlemesine göre, Türkiye imalat sanayisinde 25'ten az kişi çalıştıran işyerleri. (DİE, 1950'den 1962'ye kadar yıllık imalat sanayisi anketlerinde işyeri büyüklüğü olarak 10 işçi - 10 beygir gücü ölçütünü kullanmış, bu ölçütün altında kalan işyerlerini küçük işletme olarak kabul etmiştir. 1962-1982 yılları arasındaysa, küçük işletmeleri 0-10 arasında kişi çalıştıran işyerleri olarak tanımlamıştır. 1983 yılında büyük-küçük işyerleri kapsamında yeniden değişiklik yapılarak 25 kişiden az çalışanı olan işyerleri küçük işletme kapsamına alınmıştır.)

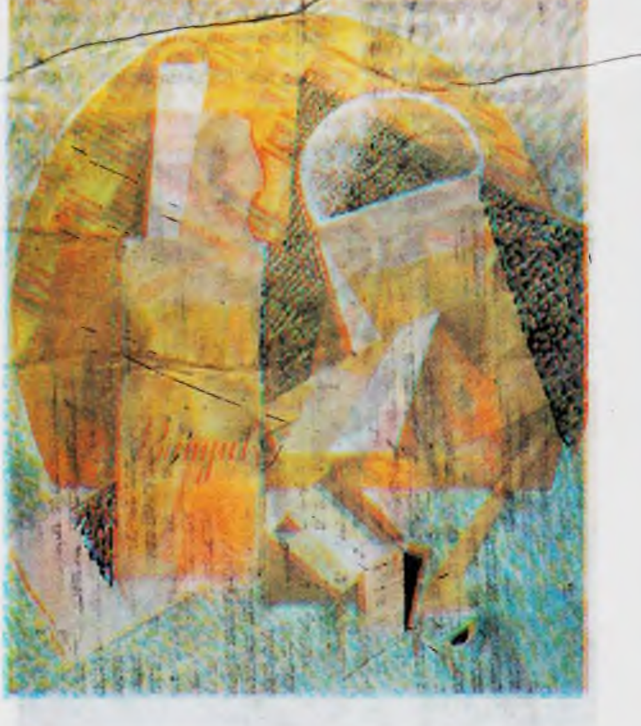

Lauros-Giraudon

Estaque'ta evler (1908)
G. Braque'ın yapıtı
Güzel sanatlar müzesi Bern
KÜBİZM

Banyuls şişesi (1914)
Juan Gris'nin yapıtı
papier collé ve guvaş
Kunstmuseum, Bern H. ve M. Rupf vakfı

Stebler-Kunstmuseum, Bern

Presse Sports

Ferdinand Kübler bir yarışta (Vel' d'Hiv, 1957)

kübo-fütürizm *Kar fırtınasından sonra köyde sabah* (1912) Kazimir Maleviç'in yapıtı *Guggenheim müzesi, New York*

Guggenheim müzesi

—Kur. tar. *Küçük çıkma* → ÇIKMA. || *Küçük kalfa*, saray hizmetlerinde kıdemli kalfaların yardımcısına verilen ad. (Acemilikten sonraki rütbe olan küçük kalfalık derecesine yükselenlerin görevleri arasında, acemilerin ve çamaşırlarının yıkanması, şehzadelerin ve sultanların odalarında bulunan papağanların kafeslerinin temizliği ve yemlerinin, sularının değiştirilmesi gibi hizmetler de yer alırdı. Hizmetlerinde başarılı olanlar oda kalfalığına, ardından saray ustalığına yükselirlerdi.) || *Küçük şah* → KUYRUKSUZ* İMZA. || *Küçük tezkireci*, Babıâli'nin yazı işleriyle uğraşan bölümünün başındaki "büyük tezkireci"den sonra gelen görevliye verilen unvan.

—Mant. *Küçük önerme*, bir tasımdaki öncüllerin ikincisi. (Küçük önerme, genellikle başa yerleştirilen büyük önermeden sonra gelmesi ve özellikle öznesinin büyük önermeden daha dar kapsamlı bir kavram olması bakımından ikincidir. Küçük önermenin öznesi, sonucun öznesi olan terimdir, yüklemiyse orta terimdir.)

—Mat. *Bir y elemanından küçük x elemanı*, sıralanmış bir $(E,<)$ kümesinin $x<y$ olan x elemanı, y, $(E,<)$ nin elemanını göstermektedir. [$\mathbb{R}$ içinde, ancak ve ancak $y-x \in \mathbb{R}^+$ ise $x \leq y$ dir.]

—Müz. → MİNÖR. || *Küçük mücennep* → MÜCENNEP. || *Küçük usul* → USUL.

—Tarım. *Küçük sulama*, üzerinde küçük delikler bulunan borularla düşük basınç altında, bitkilerin dibine, genellikle meyve ağaçlarına su verilmesi.

◆ a. **1.** Kız ya da oğlan çocuk: *Okula yeni başlayan bir küçük.* **—2.** Birkaç çocuğu olan bir ailenin en son çocuğu: *Küçük gelecek yıl okula başlayacak.* **—3.** Bir çocuğa seslenme sözü (iyelik ekiyle de kullanılır): *Küçük, bana biraz yardım edebilir misin?* **—4.** Bir şeyin küçük olanı: *Her şeyin küçüğü sevimlidir.* **—5.** Yaşça küçük olan kimse: *Oğlanın bir küçüğü kız, ondan sonraki erkek.* **—6.** *Küçükten*, küçük yaştan başlayarak.

—Esk. denizc. Osmanlılar döneminde, limandaki gemileri çekmede, akıntılı yerlerdeki gemileri demirden açarak zincirle volta almasını önlemede kullanılmış demir.

—Med. huk. Reşit olmayan kişi. (Bk. *ansikl.* böl.)

◆ **küçükler** çoğl. a. **1.** Diğerleriyle karşılaştırıldığında, toplumsal, ekonomik, vb. düzenin alt basamaklarında yer alan kimseler, gruplar, firmalar: *Alınan son tedbirlerle küçükler büyüklere yem olmaktan kurtulacak.* **—2.** Çocuklar: *Küçükleri sevmek, büyükleri saymak. Sizin küçükler nasıl?*

—Cez. huk. *Küçükleri kaçırma* → KAÇIRMA

◆ be. **1.** *(Bir kimse karşısında) küçük düşmek*, bir söz ya da davranış yüzünden onuru ve saygınlığı sarsılmak: *Onların karşısında küçük düşmek istemem.* || *(Bir kimseye) küçük gelmek*, giysi sözkonusuysa, o kimsenin ölçülerinden küçük olduğu için ona uymamak, gerekli ölçüden ufak olmak. || *(Bir kimseyi) küçük görmek*, ona değer vermemek. || *Küçük görünmek, küçük göstermek*, gerçek yaşından daha genç olduğu izlenimini vermek. || *Küçük oynamak*, kumarda oyuna az parayla katılmak.

—ANSİKL. Med. huk. Türk medeni k.'nun değişik maddelerinde küçüklere ilişkin hükümler vardır. Bunların başlıcaları şunlardır: 1. temyiz kudretine sahip küçükler, yasal temsilcilerinin onayı olmadıkça, kendi işlemleriyle borç altına giremezler. Karşılıksız zenginleşmede ve kişiye sıkı sıkıya bağlı hakları kullanmada bu onay gerekli değildir. Haksız fiillerinden doğan zarardan sorumludurlar (md. 16); 2. küçük, ana ve babasının ya da vasisinin onayı olmadan evlenemez (md. 90); 3. çocuk küçükken ana ve babasının velayeti altındadır. Yasal bir neden olmadıkça velayet, ana ve babadan alınamaz (md. 262); 4. ana ve baba, velayeti kullanma oranında çocuklarının yasal temsilcisidirler (md. 268); 5. vasi, küçüğün bakım ve eğitimine özen gösterir. Bu konuda vesayet dairelerinin müdahale haklarına ilişkin kurallar saklı olmak üzere, vasi ana babaya ait yetkileri kullanır (md. 389); 6. on beş yaşını dolduran ve temyiz kudretine sahip olan kimse, mallarında, yasanın koyduğu sınır ve biçimler içinde, vasiyet yoluyla tasarrufta bulunabilir (md. 449).

KÜÇÜK (Kemal), türk boksör (İstanbul 1900 - *ay. y.* 1938). Eşref Şefik ve Danyal Bey tarafından yetiştirildi. 1920'li yıllarda Mazlumidis ve Kemal Begof'la birlikte Türkiye'nin en başarılı boksörleri arasında yer aldı. İtalyan şampiyon Garleo ile romen şampiyonlar Kapan ve Bunya'yı nakavtla yendi.

KÜÇÜK (M. Kemal), türk tiyatro oyuncusu (Girit 1901 - İstanbul 1936). Amatör olarak sahneye çıktıktan sonra Darülbedayi'ye (İstanbul Şehir tiyatrosu) girdi (1920). Bir süre Sahir opereti'nde, Raşit Rıza, Milli sahne, Ertuğrul Muhsin ve arkadaşları topluluklarında çalıştı. Aynı yıllarda *Boğaziçi esrarı, Leblebici Horhor, Ankara postası* vb. filmlerde oynadı. 1927'den başlayarak yeniden Darülbedayi'ye döndü; *Mürai, Muhayyel hasta, Hamlet, Melo, Bir kavuk devrildi, Fermanlı deli hazretleri, Balaban ağa* vb. piyeslerde zamanının usta yorumcularından biri olarak dikkati çekti. Şehir tiyatrosu'nda çocuklara özgü ilk temsilleri başlatan ve ilk çocuk oyunlarını (*Çocuklara tiyatro dersi*, 1935; *Gülmeyen çocuk*, 1936) yazan Küçük'ün *İç acısı* (1924), *Çınar* (1935) gibi telif oyunları, *Tiyatro* adlı kuramsal bir yapıtı (1930) bulunmaktadır.

KÜÇÜK (Fazıl), kıbrıslı türk siyaset adamı, hekim (Lefkoşa 1906 - Londra 1984). Lozan Tıp fakültesi'ni bitirdi (1938). Kıbrıs'a döndükten sonra Belediye meclisi üyeliğine seçildi (1943) ve Kıbrıs adası türk azınlığı kurumu'na katıldı. *Halkın sesi* gazetesini yayımlamaya başladı (1943). 1945'te Kıbrıs Türk milli partisi'ni kurdu 1955'te partinin adını Kıbrıs Türktür partisi'ne çevirdi. Türk toplumunun haklarını savunmak için savaşıma girişti; Türkiye'de düzenlenen mitinglere katıldı. Londra'da Türkiye, İngiltere, Yunanistan, Kıbrıs türk ve rum cemaatleri arasında yapılan antlaşmayı türk cemaati adına imzaladı (1959). Bu antlaşma uyarınca kurulan Kıbrıs Cumhuriyeti'nde Cumhurbaşkanı yardımcısı oldu (1960). Türkiye'nin 1974'teki müdahalesinden sonra Cumhurbaşkanı yardımcılığı fiilen sona erdi; siyasi yaşamdan çekildi.

KÜÇÜK (Sami), türk asker, siyaset adamı (Drama 1916). Harp okulu'nu ve Harp akademisi'ni bitirdi; Türk silahlı kuvvetleri'nde birlik komutanlığı, karargâh subaylığı, ataşelik gibi çeşitli görevlerde bulundu. Kore'de savaştı (1952-53). 27 Mayıs 1960 devrimi'nin planlanmasında ve gerçekleştirilmesinde Milli birlik komitesi (MBK) üyesi olarak rol oynadı. Albay rütbesinden emekli oldu. 1961-1980 arasında Cumhuriyet senatosu'nda tabii üye olarak yer aldı.

KÜÇÜK (Yalçın), türk yazar (İskenderun 1938). Ankara Üniversitesi siyasal bilgiler fakültesi'ni bitirdi (1960). Devlet planlama teşkilatı'nda görev aldı ve şube müdürü oldu. 1966'da ODTÜ'de öğretim üyeliğine başladı. *Yön, Emek, Ant* dergilerinde yazdı. 1971'de doçentliğe yükseldiyse de 12 Mart'tan sonra görevden alındı. *Cumhuriyet* gazetesinin ekonomi servisini yönetti (1973-1976). Türkiye İşçi partisi'nde görev aldı; ancak merkezle görüş ayrılığına düşerek ihraç edildi (1978). Ankara İTİA'da öğretim üyesi oldu (1979). Sıkıyönetim kararıyla görevden uzaklaştırıldı (1983). *Yeni bir cumhuriyet için* (1980) adlı yapıtından ötürü tutuklandı ve sonra aklandı. Bazı yapıtları: *Türkiye üzerine tezler* (5 cilt; 1978-1991), *Aydın üzerine tezler* (5 cilt; 1984-1988), *Estetik hesaplaşma* (1987), *İtirafçıların itirafları* (1987), *Sovyetler Birliği'nde sosyalizmin kuruluşu 1925-1940* (1988), *Sovyetler Birliği'nde sosyalizmin çözülüşü* (1991).

KÜÇÜK AĞAÇKAKAN a. Zool. Kuzey Afrika ile Avrupa ve Asya'nın büyük bölümünde yaşayan ağaçkakan. (Serçe iriliğindedir. Yerlikuştur. Ağaçlık ovalarda, aydınlık karışık ormanlarda, meyve bahçelerinde bulunur. Larvalar, karıncalar, örümcekler, sinekler ve tohumlarla beslenir. Bil. a. *Dryobates minor;* ağaçkakangiller familyası.)

KÜÇÜK AHMETZADE → EBUBEKİR Amidi.

KÜÇÜK ALİ → HAYALİ KÜÇÜK ALİ.

Küçük Antant, Avusturya-Macaristan lehinde bir Tuna federasyonu'nun kurulmasını engellemek ve Trianon antlaşması ile saptanan toprak statüsünü korumak amacıyla, 1920 ve 1921'de Çekoslovakya, Yugoslavya ve Romanya arasında imzalanan ikili anlaşmalardan doğan bağlaşma. Macaristan'a ve Habsburglar'ın bu ülkede olası bir tahta çıkışına karşı oluşturulan Küçük Antant, eylül 1920'den başlayarak Fransa'nın kararlı desteğini kazandı (Fransa-Çekoslovakya [1924 ve 1925], Fransa-Romanya [1926], Fransa-Yugoslavya [1927] antlaşmaları) ve 1936'ya kadar Almanya'yı arkadan çevirmeye ve SSCB'yi yalnız bırakmaya yönelik Avrupa'daki fransız diplomatik sisteminin temel öğelerinden biri olarak kaldı. 1933'te, en büyük etkinliği sırasında, merkezi Cenevre'de olan sürekli bir siyasal ve iktisadi konsey kurdu. Rheinland'ın Almanya tarafından yeniden işgali (mart 1936) ve 25 mart 1937'de Yugoslavya ile faşist İtalya arasında siyasal bir antlaşma imzalanmasıyla çok sarsılan Küçük Antant, 1939'da Çekoslovakya ile birlikte ortadan kalktı.

KÜÇÜK ARABA, Küçükayı* takımyıldızının parlak yıldızlar grubuna kimi kez verilen ad.

KÜÇÜK ASYA, Anadolu'nun Karadeniz ve Akdeniz arasında B.'ya Ege ve Marmara denizlerine doğru uzanan yarımada kesimine verilen ad. Kabaca dikdörtgen biçimli bu kütlesel yarımadayı D. Anadolu'dan ayıran belirgin bir kıstak yoktur. Bununla birlikte, coğrafyacılar, genellikle İskenderun körfezinden Ordu'ya çekilen bir çizgiyi yarımadanın D. sınırı sayarlar. Anadolu'nun bu kesiminin "Küçük Asya" olarak adlandırılmasının nedeni tartışmalıdır. Yarımadanın Ege kıyılarına Antikçağ'da Asya denmekte idi. Bu adın Hitit ve Mykenai dönemlerinden kalma Assuva ya da Fenike kökenli Açu (güneşin doğduğu ül-

ke) sözcüğünden türemiş olduğu sanılır. Roma döneminde ise, Asya, günümüzde kabaca Ege ve İçbatı Anadolu bölümlerini kapsayan ve Mysia, Lydia, Karia, Phrygia'dan oluşan geniş bir eyaletin adıydı. Sözcüğün kapsamı zamanla genişleyerek bütün bir kıtanın adı haline gelirken, Anadolu'nun Roma İmparatorluğu sınırları içindeki toprakları Küçük Asya (lat. *Asia Minor*) adıyla kıtanın öteki bölgelerinden ayırt edildi. "Küçük" sıfatının eklenmesiyle yapılan bu ayırımın, Anadolu'nun bu kesimi ile Asya kıtası arasında genel coğrafi özellikler bakımından benzerliğe dayandığı ve Anadolu'nun Asya kıtasının adeta bir minyatürü olduğu görüşü çok yaygındır. Ama Asia Minor adının, ilk önce Romalı Orosius'un İ.S. V. yy.'daki bir yapıtında kullanıldığı göz önünde bulundurulur ve o dönemde coğrafi bilgi düzeyinin böyle bir karşılaştırmaya yeterli olmadığı düşünülürse, bu adın daha çok Anadolu'da, Roma eyaletlerinin bulunduğu B. uygarlığının beşiği olan, kültür bakımından farklı bir bölgeyi nitelemek ve kıtanın yeterince iyi bilinmeyen öteki kesimlerinden ayırmak için verilmiş olması olasılığı kuvvetlenir. Bu durumda Küçük Asya'nın sınırlarını kıstağın biraz daha ötesine, Roma İmparatorluğu'nun Anadolu'daki D. sınırına, kabaca Fırat'a kadar uzatmak gerekir. "Küçük Asya" adı günümüzde de bazı coğrafya yapıtlarında kullanılmakla birlikte, yerini, Ortaçağ'da yarımadanın G.-B. kesimindeki bir Bizans thema'sının (Anatolikon) adı olan ve zamanla kapsamı Türkiye'nin D. sınırlarına kadar genişleyen Anadolu"ya bırakarak daha çok bir tarihi coğrafya terimi olmuştur. (→ Kayn.)

—Tar. Yunanlılar daha Mykenai döneminde kıyı adalarına ve batı kıyısına yerleştiler, ama iç kesimlerde yaşamayı sürdüren yerli halklar, özel toplum düzenlerini (özyönetimli köyler) ve geleneklerini çok uzun süre (Roma dönemine kadar) korudular. (→ ANADOLU.) Efsaneye göre üç yerleşme dalgası gerçekleşmiştir: Tesalyalılar ve Boiotialılar, Lesbos'da duraladıktan sonra, Aiolis kentleri birliğini kurdular; atinalı bir kralın yönetimindeki İonialılar, Sakız (Khios) ve Sisam (Samos) adalarından sonra kıtada Miletos, Priene ve Efes'e yerleştiler (merkezini Mykale burnundaki tapınağın oluşturduğu bir amphiktyonia çevresinde toplanan on iki kent kurdular); Dorlar güney adalarını (bu arada Rodos'u) ele geçirdiler, ama kıtada kalıcı biçimde yerleşmeyi başaramadılar.

Asya'daki yunan siteleri çok kısa süre içinde parlak bir uygarlık düzeyine erişti. Homeros (İonia'da yedi ayrı kent bu ozanın kendi kentlerinde doğduğunu ileri sürer), kahramanca savaşan, çılgınca eğlenen zengin soyluların yaşayışlarını anlattı; Lesbos'da Sappho, iyi ailelerin genç kızlarını yetiştirdi (yunan Asyası'nda "haremlik-selamlık" katılığı hiçbir zaman görülmedi ve Miletoslu Aspasia, Perikles çağında, özgür kadının örneği sayıldı) ve lirik şiiri yarattı. İç çekişmelerde yenilenlerin kentten ayrılıp koloniler kurmak (Batı yönünde ya da Karadeniz kıyısında) zorunlu kalmaları sayesinde, yunan uygarlığının niteleyici siyasal kurumları oluşmaya başladı. Lydia kralı Karun'un krallığını Ege'ye açma kararı vermesiyle siteler bağımsızlıklarını yitirdilerse de, Lydia'nın zenginliği, ticaretlerinin ve sanayilerinin gelişmesini sağladı (böylece Sardeis'e önemli bir yunanlı topluluğu yerleşti); işte iktisadi gelişme içindeki bu dönemde, Thales ya da Anaksimandros sayesinde felsefe doğdu.,

Pers kralı Keyhüsrev'in Lydia krallığı'nı yıkmasıyla (İ.Ö. 547) sıkıntılı günler başladı. İonialılar, yeni fatihe karşı güçlerini birleştirmeyi beceremediler. Kolophon, Priene, Phokaia yakılıp yıkıldı, öbür siteler de satrapların yönetimine boyun eğdi. Samos kralı Polykrates, İ.Ö. 522'de öldürüldü. Elli yıllık kölelikten bıkan ve Büyük Kral'ın imparatorluğu içinde Fenike ticaretinin rekabetinden zarar gören İonia' nın İ.Ö. 449'da Avrupa Yunanlıları'nı yardıma çağırarak ayaklanması, Med savaşlarına yol açtı. Önce Salamis, sonra Eurymedon zaferlerini kazanan Atina, Asya'daki yunan sitelerini pers egemenliğinden kurtardı. Bu siteler Peloponisos savaşı sonunda Sparta tarafından yeniden Persler'e bırakılıncaya (Kral barışı, İ.Ö. 387 /386) kadar, Atina İmparatorluğu içinde kaldılar.

İ.Ö. IV. yy.'da pek çok siyaset adamı (İsokrates gibi) yeniden özgürlüğe kavuşmak için tek umudu savaşa bağlamışlardı. İskender bu umudu gerçekleştirir gibi olduysa da, Doğu boyunduruğundan kurtardığı sitelerin onun krallığına katılması, bu siteler için efendi değiştirmekten öte anlam taşımadı. İskender'in imparatorluğunu paylaşanların yönetimleri altındaki Asya siteleri, ancak yavaş yavaş tarihlerinin saygınlığını, tapınaklarını (Efes'te Artemis, Miletos yakınındaki Didymeia'da Apollo ve bütün Ege halklarını çeken Klaros'taki kâhin tapınağı) ve kendilerini savaşanların rekabetinden yararlanarak koruyabildiler ve belirli bir özerkliğe kavuştular. Küçük Asya, Lysimakhos'un elinden kurtulunca önce Selefkiler'in, daha sonra da Bergama Attalosları'nın eline geçti. Attaloslar, sitelerini, İ.Ö. 277'de Bithynia kralının yerleşmelerine izin vermiş olduğu Galatlar'a karşı savundular ve özellikle de, Romalılar'ın himayesini sağlamayı başardılar. İ.Ö. 133'te Attalos'un Roma'ya miras bıraktığı bu topraklar, Roma'nın Asya eyaletini oluşturdu. Yeni iktidarın sürekliliği, bölgenin giderek hellenleşmesine yol açtı, İskender'in mirasını oluşturan alanın sınırlarında kurulmuş krallıkların (Bithynia, Kappadohia, Pontos) fethinden sonra kentleşme olayı gelişti.

Küçük Asya toprakları sırasıyla, Bizans' ın, Selçuklular'ın (1067'den başlayarak) ve Osmanlılar'ın (1453) eline geçti. Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılmasıyla, Küçük Asya toprakları sınırları içinde, Türkiye Cumhuriyeti kuruldu.

KÜÇÜK BAĞIRGAN KARTAL a. Anadolu'da, Doğu ve Güney-doğu Avrupa'da ırmak ve göl kıyılarında, ormanlarda yaşayan yırtıcı kuş. (Şahinden iridir. Büyük bağırgan kartaldan daha açık renk tüylüdür ve ensesinde pas rengi tüyler vardır. Bil. a. *Aquila pomarina;* kartalgiller familyası.)

KÜÇÜK BATAKLIK ÇULLUĞU a. Zool. KÜÇÜK SUÇULLUĞU'nun eşanlamlısı.

KÜÇÜK BELT → BELT.

KÜÇÜK BEYAZ BALIKÇIL a. Zool. Afrika, Avrupa, Orta ve Güney Asya ile Avustralya'ya kadar uzanan adalarda yaşayan göçmen balıkçıl. (Tüyleri kar gibi beyazdır. Ağırlığı yarım kiloyu aşmaz. Ağaçlık ve fundalık bataklıkları sever. Küçük balıklar, kurbağalar, kertenkeleler, yengeçler, su böcekleri vb. ile beslenir. Bil. a. *Egretta garzetta;* balıkçılgiller familyası.)

KÜÇÜK ÇALIBÜLBÜLÜ a. Kızıl pembe tüylü, küçük ötücükuş. (Çalılıkları sever. Böcekler ve tanelerle beslenir. Kışı Afrika'da geçirir. Bil. a. *Sylvia Cantillans;* sinekkapangiller familyası.)

KÜÇÜK DALGIÇKUŞU a. Afrika'da yaşayan, küçük bedenli dalgıçkuşu. (Büyük göllerin kıyısını sever, buralarda yuva yapar. Sıcak ılıman denizlerde kışlar. Suda bulduğu yenebilecek her şeyi yerse de daha çok balıkla beslenir. Bil. a. *Gavia stellata;* dalgıçkuşugiller familyası.) [Eşanl. PASRENGİ GERDANLI DALGIÇKUŞU.]

KÜÇÜK DAVUT PAŞA, türk denizci (XV.- XVI. yy.'lar). Bayezit II döneminin ünlü kaptanlarından. Venedikliler'le yapılan savaşta Burak Reis'in komutasındaki donanmada yer aldığı, İnebahtı (26 ağustos 1499) ve Navarin (10 ağustos 1500) savaşlarında yararlık gösterdiği bilinmektedir.

KÜÇÜK EFLAK → OLTENİA.

KÜÇÜK FİKRET, asıl adı **Fikret Kırcan,** türk futbolcu (İstanbul 1920). Futbola Fenerbahçe kulübü genç takımında başladı. 16 yaşında A takımı kadrosuna girdi (1936). Sağaçık mevkisinde, kıvrak ve hızlı oyunu ile ün yaptı. 1956'ya kadar 20 yıl süren futbol yaşamında 8 kez milli formayı giydi. Sporu bıraktıktan sonra Fenerbahçe kulübü yönetim kurullarında görev aldı; spor yazarlığı yaptı.

KÜÇÜK HABUR çayı → HABUR.

KÜÇÜK HİNDİSTANCEVİZİ a. **1.** Güneydoğu Asya adalarında yetişen ve kışın yapraklarını dökmeyen, 10-20 m yüksekliğinde ağaç. (Bil. a. *Myristica fragrans.*) **—2.** Bu ağacın fındıktan biraz irice oval biçimli tohumu. || *Küçük hindistancevizi uçucu yağı,* bu cevizin tohumlarından su buharıyla damıtılarak elde edilen yağ. (Dahilen tohumlarda olduğu gibi, haricen antiseptik olarak kullanılır.) || *Küçük hindistancevizi yağı,* bu cevizin tohumlarından sıcakta sıkılarak elde edilen sabit yağ. (Haricen romatizmaya karşı merhem halinde kullanılır.)

—ANSİKL. Küçük hindistancevizi, Molük adalarıyla Malezya'da kendiliğinden yetişir. Endonezya'da, Reunion, Bengal ve Sumatra'da tohumları için yetiştirilir. Küçük hindistancevizinin tohumu, ticarette kabuğu soyulmuş, zeytin büyüklüğünde, üzeri ağsı oluklu yuvarlakça, gri beyaz taneler halinde satılır. İçerdiği esanstan ötürü (% 8-15) çok kuvvetli ve baharlı bir kokusu ve tadı vardır; % 35 oranında yağ içerir. Baharat olarak çok aranan ve çok sevilen küçük hindistancevizi güçlendirici ve midevi olduğundan kalbi kuvvetlendirici ve sindirimi kolaylaştırıcı likörlerin yapımında kullanılır; çeşitli alkolatların bileşimine girer (Garrus, oğulotu, Fioravanti). Türkiye' de özellikle karın ağrılarına karşı kullanılır. Özellikle süt çocuklarının karın ağrılarında, içi kazınarak süt ya da badem yağıyla karıştırılıp çocuğa içirilir. Tohumlardan ayrılan kabuklar da ticarette *besbase* adıyla satılır.

KÜÇÜK HÜSEYİN PAŞA, türk kaptanıderya (Gürcistan 1757-İstanbul 1803). Mustafa III döneminde, 1768'de annesiyle birlikte köle olarak saraya alındı. Bazı kaynaklara göre Selim III ile sütkardeştir. Enderun'da yetişti, Selim III'ün padişah olmasından sonra baş çuhadarlığa getirildi (1789). 1792'de kaptanıderya oldu ve ölümüne değin bu görevde kaldı. Selim III'ün desteğiyle batılı uzmanların gözetimi altında donanmayı güçlendirdi. 1795' te Deniz mühendishanesi'ne bir gemi yapımı bölümü açtırdı. Ege adalarına seferler düzenledi. Yunanlı korsanları ortadan kaldırdı. 1800'de Fransızlar'ın elinde bulunan Mısır'ı kuşattı ve İngilizler'in yardımıyla Fransızlar'ı Mısır'dan çıkardı. İkisi Hasköy'de, ikisi de Ayvansaray'da olmak üzere İstanbul'da dokuz yeni tersanenin kurulması da onun zamanındadır.

KÜÇÜK İMAM → MEHMET EFENDİ.

KÜÇÜK İNCİBALIĞI a. Yavaş akan ya da durgun tatlısularda yaşayan kemiklibalık. (Hayvansal ve bitisel planktonlarla beslenir. Dişisi düz ya da sarmal şerit halindeki yumurtalarını bitkilere tutturur. Bil. a. *Leucaspius delineatus;* sazangiller familyası; boyu 12 cm'ye kadar.)

KÜÇÜK İSMAİL, türk tiyatro oyuncusu (İstanbul 1854 - *ay. y.* 1928). Çok genç yaşlarda "Kavuklu arkası" olarak halkın karşısına çıktı. Ünlü ortaoyuncularından Terlikçi İsmail'den ayırmak için kendisine "Küçük" lakabı takıldı. Ustası Kör Mehmet'in ölümünden sonra Kavuklu Hamdi' nin pişekârı oldu. 1876'da kurduğu tuluat topluluğunda genç âşık rollerine çıktı. 1879'da Fasulyeciyan'la birlikte gittiği Bursa'da, Ahmet Vefik Paşa'dan büyük destek gördü. Bursa tiyatrosu'nun dağılmasından sonra İstanbul'da Kuledibi'ndeki Pirinççiyan'ın gazinosunu kiralayıp Aleksanyan ile dram, Agâh ve Abdi ile tuluat, Kavuklu Hamdi ile de ortaoyunu oynadı. 1883'te Temaşahane-i osmani kumpanya-

Fazıl Küçük

Yalçın Küçük

Küçük İsmail

küçük karga

sı'nı kurarak Mısır'a, Suriye'ye ve Anadolu'nun birçok yöresine turneler düzenledi. İkinci meşrutiyet'ten sonraki yıllarda ise bir köşeye çekildi.

KÜÇÜK JİBON a. Birmanya ve Doğu Hindistan ormanlarında yaşayan, erkeği siyah, dişisi pasrenkli postlu jibon. (Bil. a. *Hylobates hoolock;* uzunkollumaymungiller familyası.) [Eşanl. HARLAN.]

KÜÇÜK KARGA a. Avrasya'da yaşayan, gri enseli, küçük siyah karga. (Göç eden ekin kargalarının arasına karışır. Bacaları ve eski duvarları sever. Bil. a. *Corvus* [*Coloeus*] *monedula;* kargagiller familyası.)

KÜÇÜK KARKIRLANGICI a. Antarktika'da yaşayan yelkovankuşu. (Tüyleri bembeyazdır. Çoğunlukla bankizler üzerinde yuva yapar. Bil. a. *Pagodroma nivea;* yelkovangiller familyası; uzunluğu 40 cm.)

KÜÇÜK KAYA a. Zool. Karadeniz, Marmara denizi, Azak denizi ve Hazar denizi'ne dökülen düşük debili akarsularda ve denizkulaklarında yaşayan kemiklibalık. (Bedenleri pullu, başı çıplaktır. Çamurlu ve esmer yosunlarla kaplı dipleri sever. Küçük omurgasızlar ve balık yavrularıyla beslenir. Bil. a. *Bubyr caucasicus;* kayabalığıgiller familyası; boyu 4 cm'ye kadar.)

Küçük Kaynarca antlaşması, 1768'de başlayan Türk-Rus savaşı'nı sona erdiren yirmi sekiz maddelik barış antlaşması (1774). Beş yıl süren savaş sırasında, rus orduları Kırım'ı ele geçirmişler, ama Silistre ve Varna'da bozguna uğramışlardı. Bu arada Mustafa III hastalanarak ölmüş, yerine Abdülhamit I tahta çıkmıştı. Türkler'e son ve kesin darbeyi vurmayı tasarlayan çariçe Yekaterina II, başkomutan Romanzof'u Şumnu'ya (Şumen) gönderdi. Romanzof'un durdurulması için sadrazam ve serdarıekrem Muhsinzade Mehmet Paşa'nın görevlendirdiği yeniçeri ağası Yeğen Mehmet Paşa, Kozluca'da yenilince asker dağıldı. Ruslar'ın Şumnu önüne değin ilerlemesi ve Varna ile olan ikmal ve yardım yollarının da kesilmesi üzerine güç durumda kalan Babıâli, barış koşullarını görüşmek için sadaret kethüdası Resmi Ahmet Efendi'yi baş delege, reisülküttap İbrahim Münip Efendi'yi de ikinci delege olarak Bulgaristan'a gönderdi. Bu sırada Ruslar, Rusçuk'la Silistre'yi kuşatmışlar, Hezargrad'a (Razgrat) doğru yürüyüp Çatalcalı Ali Paşa ile Silistre'ye gönderilen Arapkirli İbrahim Paşa'nın kuvvetlerini dağıtmışlardı. Ayrıca Balkan muhafızı Yusuf Paşa ve adamları da tutsak düşmüşlerdi. Muhsinzade Mehmet Paşa ise Şumnu'daki ordugâhında ağır hasta olarak yatmaktaydı. Öte yandan, general Buhaçef'in komutasındaki Don Kazakları ayaklandıkları gibi, yayılmakta olan veba salgını ve maddi sıkıntılar nedeniyle Romanzof da savaşın bir an önce sona ermesini istiyordu.

Resmi Ahmet Efendi ile İbrahim Münip Efendi, Silistre'ye dört saatlik bir mesafede bulunan Küçük Kaynarca kasabasına gelerek, rus temsilcisi general Nikolay Repin'le barış koşullarını görüşmeye başladılar. Ruslar görüşmelere başlanabilmesi için önkoşul olarak Kılburun, Kerç ve Yenikale'nin kendilerine bırakılmasını istediler. Mareşal Romanzof'un karargâhında iki gün süren görüşmeler sonucu, türk tarafının antlaşmayı 17 temmuz 1774'te imzalamasına karşın, rus delegesi Repin dört gün sonra, 21 temmuzda imzaladı. Bazı tarihçiler, bu gecikmenin bizzat Repin'in, antlaşmanın yürürlüğe girmesi tarihini, Prut yenilgisinin (21 temmuz 1711) yıldönümüne rastlatmak istemesinden kaynaklandığını ileri sürmüşlerdir.

Türkiye için gerçekten çok ağır koşullar içeren antlaşmanın üçüncü maddesi uyarınca Kırım Hanlığı ile Kuban ve Bucak Tatarları yalnız dinsel işlerde osmanlı padişahına bağlı olacaklar, siyasi konularda bağımsız kalacaklardı. Gerek Osmanlılar gerekse Ruslar Kırım hanlarının seçilmesine karışmayacaklardı. On sekizinci madde, Kılburun, Kerç, Yenikale, Azak kaleleriyle Özi (Dniepr) ve Aksu (Bug) ırmakları arasında kalan toprakların Rusya'ya bırakılmasını öngörüyordu. Yirmi birinci maddeyle de Kuzey Kafkasya'da yaşayan Büyük ve Küçük Kabartay Tatarları Ruslar'ın denetimi altına giriyordu. Türkiye'deki kiliselerin hükümetçe korunması, Galata'da inşa edilecek olan rus kilisesinin doğrudan rus elçisinin himayesinde olması, hıristiyan din adamlarına imtiyazlar tanınması, Eflak ve Boğdan'daki müslüman kethüdaların yerine ortodoks maslahatgüzarların atanması, İngilizler'e ve Fransızlar'a tanınan kapitülasyonların Ruslar'a da aynen tanınması gibi hükümlerin yer aldığı Küçük Kaynarca antlaşması ile Osmanlı devleti büyük toprak kaybına uğruyor, ayrıca Rusya'ya üç yılda dört milyon ruble dolayında savaş tazminatı ödemek zorunda bırakılıyordu. (→ Kayn.)

KÜÇÜK KERKENEZ a. Güney Avrupa, Kuzey Afrika ve Anadolu'dan Orta Asya'nın doğusuna kadar uzanan alanda yaşayan küçük doğan. (Düz mavi ya da kırmızı-kahverengi tüylüdür. Sırtında leke yoktur, ama pembemsi kremrengi karnında koyu renkli lekeler vardır. Göçmendir. Böcekleri, özellikle de kırçekirgelerini yer. Bil. a. *Falco naumanni; Falconidae* familyası.)

KÜÇÜK KÖPEK, Samanyolu'nun kenarında, ekvator ile İkizler takımyıldızı arasında yer alan Kuzey yarıküre takımyıldızı. Başlıca yıldızı α Küçük Köpek, Procyon*'dur. (→ GÖK haritası.)

KÜÇÜK KUMRU a. Zool. Afrika, Balkan yarımadası, Türkiye ve Filistin çevresinde yaşayan kumru. (Başı ve boynu erguvani, sırtı ve omzu kahverengidir. Dişisinin renkleri daha soluktur. Bahçe ve parklarda bulunur. Tanelerle beslenir. Bil. a. *Streptopelia senegalensis;* güvercingiller familyası.) [Eşanl. MARKALI KUMRU.]

KÜÇÜK MARTI a. Zool. Kuzey yarıküre'nin büyük bölümünde yaşayan martı. (Başı, boynu, kuyruğu, karnı beyazdır. Bedeni küçüktür: uzunluğu 45 cm. Gezici ve göçmen bir kuştur. Balık, solucan, yengeç, böcek ve larvalarla beslenir. Bil. a. *Larus canus;* martıgiller familyası.) [Eşanl. FIRTINA MARTISI.]

Küçük mecmua, Ziya Gökalp tarafından 1922 yılında Diyarbakır'da haftalık olarak yayımlanan "ilmi, edebi, siyasi, iktisadi" dergi. Malta sürgününden dönüşte çıkardığı dergisinde, Türkiye'de tarih yöntemi sorununu ilk kez irdeleyen Gökalp, halk edebiyatımızın ve halkbilimin çeşitli konularını da, yine ilk kez, burada gündeme getirdi. *Küçük mecmua* 33 sayı yayımlandı.

KÜÇÜK MEHMET AĞA, türk bestecі (öl. 1800 ?). Yaşamı üzerine bilinenler çok azdır: Selim III'ün musahipleri arasına girmiş, Saray fasıl heyeti'ni yönetmiştir. Günümüze 44 yapıtının ulaşabildiği sanılıyor (23 beste, 7 ağırsemai, 6 yürüksemai, 4 peşrev, 4 sazsemaisi). Bunların bazıları (özellikle saz eserleri) Arif Mehmet Ağa'nın olabilir. Küçük Mehmet Ağa'nın olduğuna kesin gözüyle bakılan evcârâ birinci beste *(Gelince hatt-ı muanber o mehcemalimize),* evcârâ yürüksemai *(Saki çekemem vaz-ı zarifaneyi boş ko),* suzinâk yürüksemai *(Ey dil heves-i vuslat-ı canân sana düşmez),* zavil birinci beste *(Bezm-i âlemde meşerret bana canân iledir),* zavil ağırsemai *(Bulunmaz nevcivansın hemdem-i ağyarsın hayfa)* ve şekutarap ikinci beste *(Alsam ağuşuma bir şeb o mehi hâle gibi),* klasik repertuvarın en seçkin parçalarındandır.

KÜÇÜK MENDERES, antik. **Kaystros,** Ege bölümünün orta kesiminde akarsu; 175 km. Bozdağlar'ın daha yüksek D. kesiminin G. yamaçlarında doğar, kendi adını taşıyan ovada kabaca D.-B. doğrultusunda akar ve Selçuk boğazını aşarak, Kuşadası körfezinde, kısmen bataklık bir deltayla Ege denizi'ne dökülür. Küçük Menderes deltası, tarihi çağlar boyunca hızla büyümüş ve eskiden kıyıda olan Artemis tapınağı, bir ada olan Kurutepe (antik. Syry adası) ova ortasında kalmış, Efes limanı da daha Antikçağ'daki bazı temizleme çalışmalarına karşın denizle bağlantısını zamanla kaybetmiştir. Deltanın daha az alüvyonlaşmış olan K. kenarında birkaç sığ göl sıralanır. Rejimi sel karakterinde olan Küçük Menderes' in taşkınlarla verdiği zararları önlemek için ovada ve deltada akaçlama düzenlemeleri yapılmış, bu arada açılan kanallarla eski Cellat gölü kurutulmuş, akarsuyun çığırı da deltada bir kanala alınmıştır. Aşağı çığırında ort. akımı 13,5 m³/sn; ölçülen en yüksek akımı 237 m³/sn olan akarsuyun, gözlem süresince kuruduğu da saptanmıştır. Kar ve yağmur suları ile beslenir; en yüksek akıma martta, en düşük akıma eylülde erişir.

KÜÇÜK MENDERES → KARA MENDERES.

KÜÇÜK MUSTAFA ÇELEBİ, türk şehzade (öl. İznik 1423 ya da 1424). Mehmet I'in oğlu. Kardeşi Murat II tahta çıktığında Hamideli sancak beyiydi. Öldürülmekten korkarak Karamanoğulları'na sığındı; Bizans, Karamanoğulları ve Germiyanoğulları'nın desteğiyle taht kavgasına girişti. Murat II, İstanbul kuşatmasıyla meşgulken topladığı kuvvetlerle Bursa üzerine yürüdü; ancak kent halkı kendisini kabul etmedi. Bunun üzerine İznik'i ele geçirdi ve hükümdarlığını ilan etti. İstanbul kuşatmasını kaldırarak İznik üzerine yürüyen Murat II tarafından yakalandı ve kentin girişinde boğduruldu. Öldürüldüğünde 14-15 yaşlarında bulunan Mustafa Çelebi, Bursa'da babasının türbesine gömüldü.

KÜÇÜK MUSTAFA PAŞA, Damat, Sinek Mustafa Paşa da denir, türk kaptanıderya (öl.1764). Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'nın kardeşi Halil Ağa'nın oğlu. Ahmet III'ün kızlarından Zeynep Sultan'la evlendi. Selanik valiliğindeyken kaptanıderyalığa getirildi (1762). Mora muhassallığı verilerek nişancılık görevine atandı (1763).

KÜÇÜK ÖMER PAŞA → FEVZİ PAŞA (Ömer).

Küçük Paşa, Ebubekir Hazım Tepeyran'ın romanı (1910). *Küçük Paşa,* edebiyatımızda, Nabizade Nâzım'ın *Kara Bibik* adlı uzun hikâyesinden sonra köye yönelen ikinci yapıttır. 1887-1896 yılları arasında geçtiği anlaşılan olaylar, Orta Anadolu'nun yoksul köylerinden birinin yaşama koşulları çerçevesi içinde işlenir. Yazar, "Anadolu facialari"nı göstermek için yazdığını bildirdiği bu romanda, ikide bir konu dışına çıkarak köy okulları ve eğitim sorunları, kocakarı ilaçları, hekim ve sağlık sorunları, yol durumu, ormanların yok edilmesi, kazılarda çıkan eski yapıtların yurtdışına kaçırılması gibi sorunlar üzerinde durmuştur. Sadrazam Suat Paşa'nın konağına sütanne olarak getirtilen annesiyle birlikte konağa alınan küçük Salih, yedi sekiz yaşına kadar orada yaşar; konak halkı arasında "Küçük Paşa" diye anılır; Paşa'nın ölümü üzerine köyüne gönderilir, orada bambaşka bir yaşayışla karşılaşır; babası askere alınıp Yemen'e gönderilince, üvey ana elinde kalır, evin her türlü ağır işlerini yapmak zorunda bırakılır; bir kış gecesi, öfkeli üvey anası tarafından kapı dışarı edilince, ısınabilmek için imamın ahırına giderken kurtlar tarafından parçalanır.

KÜÇÜK PİROPİRO a. Zool. Anadolu, bütün Güney Avrupa, Kuzey ve Orta Asya'da kuluçkaya yatan piropiro. (Sırtı zeytin yeşili-kahverengi, boynu külrengidir. Göçmendir. Kurtçuklar, böcekler ve sal-

yangozlarla beslenir. Bil. a. *Actitis* (ya da *Tringoides*) *hypoleucus;* yağmurkuşugiller familyası.)

Küçük Prens *(le Petit Prince),* Saint-Exupéry'nin masalı (1943). Bu masala canlılık katan şiir ve gizemli simgeler, yapıtın toplumun her kesiminde büyük ilgi görmesini sağladı.

Küçük sahne, Muhsin Ertuğrul yönetiminde İstanbul'da temsiller veren özel tiyatro (1951-1955); bu tiyatronun daha sonra başka tiyatro topluluklarınca da kullanılan salonu. Dönemi için yeni oyunlara, yenilikçi yorumlara ve sahne uygulamalarına yer verdi. *Fareler ve İnsanlar, Karakolda, Babayiğit, Godot'yu beklerken* vb. oyunları sahneledi. "Küçük sahne" adıyla tanınan salonda, daha sonra Dormen, Gülriz Sururi-Engin Cezzar, Ulvi Uraz, Dostlar, Ali Poyrazoğlu toplulukları çalıştı. 1980'den bu yana Ferhan Şensoy'un yönetimindeki Ortaoyuncular topluluğu'nun çalışmalarını sürdürdüğü tiyatro yapısının tümü, 1987'de Kültür bakanlığı'nca satın alınmıştır.

KÜÇÜK SİNAN PAŞA, türk kaptanıderya (XVI. yy.). Sadrazam Hadım Sinan Paşa'dan ayırmak için "Küçük" sanıyla anıldı. Kaptanıderya oldu (1515). Aynı yıl İstanbul tersanesi'ni yaptırdı. 1516'da kaptanıderyalıktan azledilerek Rumeli beylerbeyliğine getirildi. Bu görevindeyken Mercidabık ve Ridaniye seferlerine katıldı.

KÜÇÜK SUÇULLUĞU a. Zool. Avrupa ve Asya'nın kuzey kesimlerinde kuluçkaya yatan suçulluğu. (Tarlakuşu iriliğindedir. Göçmendir. Bataklıkları sever. Solucanlar, böcekler, larvalar, küçük salyangozlar, vb. ile beslenir. Bil. a. *Lymnocryptes minimus* ya da *Gallinago gallinula;* çulluksgiller familyası.) [Eşanl. KÜÇÜK BATAKLIK ÇULLUĞU.]

KÜÇÜK SUYILANI, 1603 yılında Bayer tarafından tanımlanan, Güney kutbu yakınındaki küçük takımyıldız. Bu takımyıldızda çıplak gözle görülebilen ve en parlağı 3. kadirden olan 20 kadar yıldız vardır. (→ GÖK haritası.)

Küçük şehir, C. F. Başkut'un üç perdelik komedisi (1946). Büyük kent insanlarıyla küçük kent insanlarının dünyaları arasındaki çelişkileri, gelenek ve görenek farklılıklarını konu edinir: toprak kayması yüzünden İstanbul-Ankara treninin yolcuları küçük bir kentte konaklamak zorunda kalır. Halk, ağırladıkları büyük kent insanlarının uygarlık ve kalkınma yolunda kendilerine yardımcı olmasını beklerken onların farklı dünyaları ve değer yargılarıyla karşılaşıp düş kırıklığına uğrar. 1945-1946 döneminden başlayarak İstanbul Şehir, Ankara Devlet tiyatroları ve bazı özel topluluklarca sahnelenen yapıt İnönü tiyatro armağanı'nı kazandı (1948).

KÜÇÜK ŞEYH HASAN, İlhanlılar'ın bir kolu olan Çobanlılar hükümdarı (öl. 1343). Büyük Hasan'dan (Hasan-ı Buzurg) Küçük Hasan (Hasan-ı Kuçek) lakabı ile ayrılır. Emir Timurtaş'ın oğlu ve Emir Çoban'ın torunu. Timurtaş Mısır'a sığınınca Anadolu'da kalarak Ebu Sait Bahadır Han'ın ölümüne kadar saklanıp kimliğini gizledi. Bahadır Han ölünce saltanat davası için ortaya çıktı. Babasına çok benzeyen Karaceri adındaki bir türk köleyi Mısır'da öldürülen babasıymış gibi gösterdi. Tahtta bulunan Büyük Hasan'dan hoşnut olmayanlar bu sahte Timurtaş'ın ve Küçük Hasan'ın çevresinde toplandılar. Küçük Hasan, kuvvetleriyle birlikte Azerbaycan'a yürüdü ve Büyük Hasan'ı Nahcivan yakınlarında yendi (1338). Ancak, babası olarak gösterdiği kölenin kendisini öldüreceğini haber alınca kaçıp Olcayto'nun kızı Satılbeg'e sığındı ve onu han ilan etti. Bundan sonra çevirdiği entrikalarla sahte Timurtaş'ı ortadan kaldırdıysa da Bağdat yakınlarında Büyük Hasan ile giriştiği savaşta yenildi. Geri çekilerek Anadolu'da çeşitli yerleri yağmalayıp Azerbaycan'a döndü. Bir süre sonra karısı tarafından öldürüldü.

KÜÇÜK TİLKİ, XVII. yy.'da Hevelius tarafından tanımlanan ve Kuğu'nun güneyinde yer alan, küçük kuzey takımyıldızı. En parlağının kadiri 4,6 olan yıldızlarının tümü sönüktür. Bu takımyıldız "Halter bulutsusu" ya da "Dumb-Bell bulutsusu" (çan çalan) adı verilen M27 bulutsusu ile NGC 6940 ve "Portmanto" açık kümelerini içerir; bunların üçü de el dürbünüyle gözlemlenebilir. (→ GÖK haritası.)

Küçük tiyatro, Ankara'da, Evkaf apartmanları'nın altında, bugün Devlet tiyatroları genel müdürlüğü tarafından kullanılmakta olan tiyatro salonu. 600 kişilik olan salon 27 aralık 1947'de, A. K. Tecer'in *Köşebaşı* oyunuyla açıldı.

KÜÇÜK TOYKUŞU a. Zool. Batı Asya, Doğu ve Batı Avrupa ve Kuzey-batı Afrika'da yaşayan toykuşu. (Göçmen, yerli ya da gezicidir. Bitkicil ve böcekçildir. Bil. a. *Otis tetrax; Otidae* familyası.)

KÜÇÜKA (Necip Ali), türk siyaset adamı, hukukçu (Denizli 1892 - Ankara 1941). İstanbul Hukuk mektebi'ni bitirdikten sonra çeşitli yerlerde savcılık yaptı. İzmir'in işgali sırasında Denizli ve çevresinde Kuvayı milliye örgütünü kurdu. Denizli delegesi olarak Sivas kongresi'ne katıldı. 1920-1939 arasında Denizli milletvekilliği, İstiklal mahkemesi savcılığı (1926) yaptı. 1940'ta *Hakikat* gazetesini çıkardı. *Kadın hukuku* (1940) adlı bir kitabı vardır.

KÜÇÜKALİOĞULLARI, XVIII.-XIX. yy.'larda, Payas'ta derebeyi ailesi. Şair Dadaloğlu, ailenin kökenini Özeroğulları' na bağlarsa da bu şüphelidir. Ailenin yöredeki nüfuzuna 1866'da, Fırkai* ıslahiye tarafından son verildi.

KÜÇÜKANAFARTA, Çanakkale'nin Eceabat ilçesi merkez bucağına bağlı köy, 419 nüf. (1990). Suvla (Anafarta) limanının 8 km kadar doğusunda, bu limana hâkim tepeler arasındaki bir boyun noktasında. Çanakkale savaşları'nın geçtiği alanlardan.

KÜÇÜKANDONYADİS (Lefter) → LEFTER.

Küçükayasofya, İstanbul'un Sultanahmet semtinde bizans kilisesi; Hormiedas sarayı'nın yakınına Iustinianos I tarafından suriyeli iki aziz olan Hagios Sergios ve Bakkhos adına yaptırıldığından (527-536) Hagios Sergios ve Bakkhos kilisesi adıyla anılıyordu. Merkezi planlı yapıda, düzgün olmayan bir dikdörtgenin ortasında sekiz kalın ayağın meydana getirdiği sekizgen bir mekân yer alır. Ayaklar, zemin katta oymalı, güzel bir baştabanı, üst kattaysa kemerleri taşıyan, yeşil ve kırmızı mermerden ikişer sütunla (altta 16, üstte 18 sütun vardır) birbirine bağlanır. B.'da dikdörtgen bir narteks, D.'da dışa taşkın, çok köşeli absida bulunur. Orta mekân, 19 m yüksekliğinde, almaşık olarak düz ve içbükey profilli 16 dilimden meydana gelen bir kubbeyle örtülüdür (bu tür dilimli bizans kubbelerinin tek örneği olması açısından önemlidir). Kilisenin içini dolanan kuşak yazıtında, Iustinianos I'in ve karısı Theodora'nın adları yer alır. Mimarisiyle Ravenna'daki San Vitale kilisesi'ne benzeyen yapı, süslemeleriyle antik geleneklere bağlıdır. Bu kilise Bayezit II döneminde Hadım Hüseyin Ağa tarafından camiye dönüştürülmüş, önüne beş kubbeli son cemaat yeriyle bir medrese eklenmiştir. Avlusunda Hüseyin Ağa'nın türbesi vardır. Yapı 1946'da onarılmıştır.

KÜÇÜKAYI, kuzey takımyıldızı. Günümüzde, ana yıldızı α Kuzey gök kutbuna çok yakındır ve bu nedenle de *Kutupyıldızı** adını alır. Bu takımyıldızının en parlak yıldızları, Büyükayı'nınkine benzeyen, ama daha küçük ve farklı doğrultuda bir şekil çizer. Merak-Dubhe (Büyük Araba' nın arka tekerleklerini oluşturan yıldızlar) doğrultusu, uzunluğunun yaklaşık 5 katı uzatılarak Kutupyıldızı (ayının kuyruğunun ucu) kolayca bulunabilir. (→ GÖK haritası.)

Büyük Larousse

Küçükayasofya'nın (527-536) dıştan görünümü *İstanbul*

KÜÇÜKAYIGİLLER a. Amerika'da yaşayan, plantigrat, hepçil, genellikle ağaççıl memeliler familyası. (Çamaşırcı ayı, koati, kinkaju ve olingoları içerir. Pandalar artık bu familya içinde sınıflandırılmamaktadır. Bil. a. *Procyonidae.*)

KÜÇÜKBAHÇE, İzmir ilinin Karaburun ilçesine bağlı bucak; 892 nüf. (1990); 3 köy. Merkezi *Küçükbahçe,* 457 nüf. (1990).

Erol Küçükbakırcı

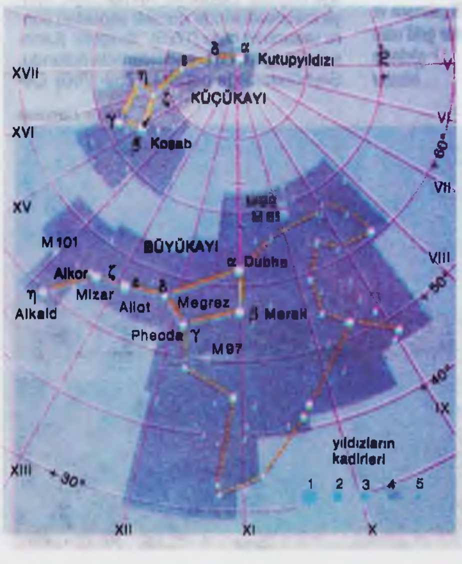
KÜÇÜKBAKIRCI (Erol), türk bisikletçi (Konya 1952). Bisiklet sporuna 1969'da başladı. Konya Demirspor, Ankara Muhafızgücü, İstanbul Meriç tekstil, Konya Şekerspor'da yarıştı. 1977'de sporu bırakıncaya kadar 17 kez Türkiye birincisi, Bulgaristan turu yokuş birincisi (1973), Balkan şampiyonu (1974), ABD'de özel yarışına birincisi (1976), Libya pist yarışmasında birinci (1975), Cezayir turu genel klasman birincisi (1976), Suudi Arabistan turu birincisi (1976) oldu. 105 kez milli formayı giydi.

KÜÇÜKBAKKALKÖY, İstanbul ilinin Kadıköy ilçesi sınırları içinde yer alan semt.

KÜÇÜKBALIKLI, Bursa'nın merkez ilçelerinden Osmangazi sınırları içinde yer alan semt.

KÜÇÜKBAŞ sıf. Kasaplık olarak kabul edilen hayvanlardan koyun ve keçiye verilen genel ad.

KÜÇÜKBEY a. 1. Evin küçük erkek çocuğu. —2. *Tkz.* ve *alaylı.* Şımarık, çıtkırıl-

Büyükayı ve Küçükayı takımyıldızları

küçükdil

küçükfırtınakuşugiller
Macellan dalıcı fırtınakuşu
(Pelecanoides magellani)

Küçükçekmece ve
Küçükçekmece gölü'nden
bir görünüm
İstanbul

dım genç: *Ne de çabuk yoruldun küçükbey.*

KÜÇÜKBÖLÜTLÜÖRÜMCEKLER a. Hemen hemen mikroskopla görülebilecek kadar küçük, ince ve uzun bedenli, bölütlü örümcekler takımı. (Takımdaki örümceklerin temel özelliği, zehir çengellerinin üç eklemli olması, son iki göğüs bölütünün serbest olması ve hem üçüncü hem dördüncü ayak çiftini taşıması, karnının bölütlü ve artkarnının ipliksi biçimde olmasıdır. Takımda yaklaşık 50 tür vardır. Bil. a. *Palpigradi.*)
—ANSİKL. Küçükbölütlüörümcekler yere gömülü taşların altında, ormanlardaki humusun içinde ya da tropikal bölgelerdeki ve sıcak ılıman bölgelerdeki mağaralarda yaşar.

KÜÇÜKÇE sıf. ve a. Biraz küçük.

KÜÇÜKÇEKMECE, antik. **Rheglon, Rhegium,** Marmara bölgesinde İstanbul iline bağlı ilçe, anakent sınırları içinde, doğuda Bakırköy ile batıda Avcılar ilçeleri arasında yer alır; 479 419 nüf. (1990); 2 köy. Merkezi, aynı adı taşıyan gölü kıyısında *Küçükçekmece,* 469 431 nüf. (1990). Başlıca semtleri olan Sefaköy ve Halkalı yoğun konut ve sanayi alanıdır.

KÜÇÜKÇEKMECE gölü, İstanbul anakentinin B. kesiminde, Marmara kıyısında set gölü; 16 km². Neojen örtüsü üzerinde epijenik olarak kurulmuş bir akarsu vadisinin, son buzullaşma döneminde, alçalan Marmara denizi seviyesine bağlı olarak yarılması ve sonradan zamanımızdan 7 000 yıl kadar önce suların tekrar yükselerek vadiyi kaplaması sonucunda meydana gelen bir koyun, dalgaların sürüklediği kum ve çakıllardan oluşan bir kıyı oku ile denizden ayrılmasıyla meydana gelmiştir. Bu nedenle, aslında kapanarak göle dönüşmüş eski bir ria'dır. Denizle bağlantısı setin D. kesiminde derinliği 1,5 m'yi aşmayan sığ bir gedikle sağlanır. Nakkaş, Sazlı ve Ekşinoz dereleri ile beslenen gölün suları tatlı fakat, özellikle şiddetli lodoslarda deniz suyunun gedikten içeri sokulması sonucunda G. kesiminde hafifçe tuzludur. Bu kesimde derinliği 20 m'yi bulur; K.'e doğru giderek sığlaşır. 160 milyon m³ su kapasitesi olan gölden, İstanbul anakentinin su ihtiyacının bir bölümünü karşılamak amacıyla bir proje yürütülmektedir. Günümüzde gölün çevresi büyük ölçüde kentleşmiştir.

KÜÇÜKÇELEBİZADE İSMAİL ASIM EFENDİ, türk şeyhülislam, şair ve tarihçi (İstanbul 1685 -*ay. y.* 1760). Reisülküttap Küçükçelebizade Mehmet Efendi'nin oğlu. Medrese öğrenimi gördü. Kenanpaşa medresesi'nde müderrisliğe başladı. Dizdariye, Ahmetpaşa, Arifiye medreselerinde hocalık yaptıktan sonra vakanüvis oldu (1723). Yenişehir (Larissa) Bursa, Medine kadılıklarında bulundu. Şeyhülislamlığa getirildi (1759-1760). Çeviri, tarih, şiir alanlarındaki çalışmalarıyla tanındı. *Raşit tarihi*'ne ağustos 1722 ile ağustos 1729 arasını içeren ve 1740'ta basılan zeyli yazdı. Ayni'nin *İkd ül-cüman* adlı yapıtını çeviren kurulda yer aldı. *Divan*'ı 1851'de, özel mektuplarının yer aldığı *Münşeat*'ı 1869'da, Hoca Gıyasettin Nakkaş'tan çevirdiği *Acâib ül-letâif*'i de *Hıtay seyahatnamesi* adıyla 1912'de basıldı.

Büyük Larousse

KÜÇÜKÇİĞLİ → ÇİĞLİ.

KÜÇÜKDALYAN, Hatay'ın merkez ilçesi merkez bucağına bağlı köy; 4 866 nüf. (1990).

KÜÇÜKDERE, Trabzon'un Sürmene ilçesinde bucak; 9 544 nüf. (1990); 10 köy. Merkezi *Küçükdere,* 994 nüf. (1990).

KÜÇÜKDİL a. **1.** Anat. Yumuşak damağın arkadaki serbest kenarından sarkan etsi uzantı. (10 ila 12 mm uzunluğunda, hareketli ve kasılgandır. Yutmada ve telaffuzun ağız ve burun tınısını belirleyen seslerin oluşumunda rol oynar.) **—2.** *Küçükdilini yutmak,* beklenmedik bir olay ya da durum karşısında şaşırmak, hiçbir harekette bulunmadan öylece kalakalmak.
—Anat. *Küçükdil ardı,* ağzın arka bölgesi. (Koanalar ile buruna, östaki borusuyla kulağa, yemek borusuyla mideye, gırtlakla akciğere açılır.)
—Dilbil. *Küçükdil ünsüzü,* eklemleme bölgesi, yumuşak damağın alt ucunda, küçükdil düzeyinde bulunun ünsüz.
—Patol. *Küçükdil iltihabı,* STAFİLİT'in eşanlamlısı.
—Zool. Omurgalılarda, beyincik vermisinin arka bölümü; yandan paraflokkulus ile devam eder ve dalız kökenli kanallar buraya açılır.

KÜÇÜKEVREN a. **1.** Dünyanın, toplumun kısaltılmış, özetlenmiş imgesi. **—2.** MİKROTOPLUM'un eşanlamlısı.

KÜÇÜKFIRTINAKUŞUGİLLER a. Güney yarıküre'de yaşayan deniz kuşu familyası. (Dalıcı yelkovankuşları gibi türleri içerir; Bil. a. *Pelecanoididae;* fırtınakuşları takımı.)

KÜÇÜKHANIM a. **1.** Ailenin küçük kızı ya da yeni gelini. **—2.** Şımarık, kaprisli genç kız: *Küçükhanıma bir şey beğendirmek çok güç.*

KÜÇÜKHARF a. Büyükharfin karşıtı. (Kökeni IX. yy.'daki caroline küçükharfine kadar uzanır.) [Eşanl. MİNİSKÜL.] (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. Paleogr. Küçükharf, dört koşut çizgi arasında yer alan ve harf gövdesi ortadaki iki çizgi içinde kalan küçük boy bir harftir. V. yy.'da ortaya çıkmıştır. İlkel küçükharften türetilmiş olan caroline küçükharfi ilk olarak Charlemagne döneminde kullanılmıştır. Yunan paleografisindeki, uçlarında küçük topçuklar bulunan küçükharf, X. yy.'da Bizans'ta kullanılan lüks bir yazı türünün kaynağını oluşturur.

KÜÇÜKKAFALI sıf. Zool. Kafası küçük hayvan için kullanılır. (Karınca askerlerinin arasında çok iri kafalı ve küçükkafalı biçimlere rastlanır.)

KÜÇÜKKENDİRCİ, Şanlıurfa'nın Suruç ilçesine bağlı Mürşitpınar bucağının merkezi; 856 nüf. (1990).

KÜÇÜKKOLPINAR, Samsun ilinin merkez ilçesi merkez bucağına bağlı köy; 766 nüf. (1990).

KÜÇÜKKÖY, Antalya'nın Korkuteli ilçesi merkez bucağına bağlı belde; 2 687 nüf. (1990). Belediye.

KÜÇÜKKÖY, Balıkesir'in Ayvalık ilçesi merkez bucağına bağlı belde; 5 797 nüf. (1990). Belediye.

KÜÇÜKKÖY, İstanbul'un Avrupa yakasında yer alan, Gaziosmanpaşa ilçesine bağlı banliyö. İşçi konutlarının yoğunlaşmasıyla hızla büyümüş olan eski yerleşmedir.

KÜÇÜKKUMLA, Bursa'nın Gemlik ilçesi merkez bucağına bağlı belde; 4 578 nüf. (1990). Belediye.

KÜÇÜKKURBAĞAGİLLER a. Bütün Kuzey yarıkürede yaşayan, ağaççıl ya da kazıcı, iki yaşayışlı firmistern kurbağa familyası. (Bil. a. *Microhylidae.*)

KÜÇÜKKUYU, Çanakkale'nin Ayvacık ilçesine bağlı bucak; 5 802 nüf. (1990); 6 köy. Merkezi *Küçükkuyu,* 3 807 nüf. (1990).

KÜÇÜKLEMEK g. f. Bir kimseyi küçültmek, küçümsemek.

◆ **küçükletmek** ettirg. f. Küçüklemek işini yaptırmak.

Küçükleri muzır neşriyattan koruma kanunu, on sekiz yaşından küçük olanlara kötü etki yapacağı anlaşılan basılmış yapıtlara kimi sınırlamalar getiren 21 haziran 1927 tarih ve 1117 sayılı yasa. Bu yasaya dayanarak 6 mart 1986 tarihinde Başbakanlık'ta oluşturulan bir kurul, basılmış yapıtların küçüklere zararlı etkisinin olup olmadığını değerlendirir. Kurulun zararlı gördüğü yapıtların sahipleri, sorumlu müdürleri ve telif hakkı sahipleri bu yapıtların ön kapaklarına "küçüklere zararlıdır" damga ve işaretini koymak zorundadırlar. Bu tür yapıtlar on sekiz yaşından büyüklere, ancak içi görünmeyen zarf ya da poşet içinde satılabilir. Bu sınırlamalara uymayanlar, iki milyon liradan on milyon liraya kadar ağır para cezasıyla cezalandırılır.

Küçükleri muzır neşriyattan koruma kurulu, 21 haziran 1927 tarih ve 1117 sayılı yasa uyarınca 6 mart 1986'da küçükler için zararlı görülen basılmış yapıtlara kimi sınırlamalar koymakla görevli kurul. Kurulun on bir üyesi vardır. Kurul başkanı, üyeler arasından, Başbakan tarafından seçilir.

KÜÇÜKLEŞMEK gçz. f. **1.** Kendini küçük düşürecek bir söz söylemek ya da davranışta bulunmak, küçülmek. **—2.** Çocuk gibi davranmak.

◆ **küçükleştirmek** ettirg. f. *Bir kimseyi küçükleştirmek,* onun değersiz, önemsiz görülmesine neden olmak; küçültmek.

KÜÇÜKLEŞTİRMEK → KÜÇÜKLEŞMEK.

KÜÇÜKLETMEK → KÜÇÜKLEMEK.

KÜÇÜKLÜ sıf. "Küçüğü büyüğü bir arada" anlamına gelen *küçüklü büyüklü* sözünde geçer.

KÜÇÜKLÜK a. **1.** Küçük olanın, küçük boyutlarda olanın niteliği. *Bir vazonun, bir evin küçüklüğü.* **—2.** Değeri az olan şeyin niteliği: *Yardımın küçüklüğü.* **—3.** Çocukluk: *Onu küçüklüğünden beri tanırım.* **—4.** Ahlaksal açıdan saygınlıktan, soyluluktan yoksun, utanç verici davranış.

KÜÇÜKMEDET tepesi, İç Anadolu'nun Konya bölümünde Karapınar'ın yaklaşık 10 km. G.-D.'sunda volkanik patlama çukuru içinde küçük bir piroklastik koni.

KÜÇÜKPULKANATLILAR a. Küçük bedenli kelebekler öbeği. (Yaprakbükenleri ve güveleri içerir. Bil. a. *Microlepidoptera.*)

KÜÇÜK-RUSYA, rusça **Malorosla,** XIV.-XVIII. yy.'lardaki rus kaynaklarında Ukrayna'ya verilen ad. Bir *Küçük-Rusya kurulu* (1722-1786) Rus İmparatorluğu içinde yer alan Ukrayna'ya ait bölgelerin yönetimiyle görevlendirilmişti.

KÜÇÜKSEMEK g. f. Küçümsemek, önem ve değer vermemek.

KÜÇÜKSİSTEM a. Dilbil. KÜÇÜKYAPI'nın eşanlamlısı.

KÜÇÜKSU, esk. **Kotum,** Bitlis'in Tatvan ilçesine bağlı bucak; 5 939 nüf. (1990); 11 köy. Merkezi *Küçüksu,* 974 nüf. (1990).

KÜÇÜKSU, İstanbul boğazının Anadolu yakasında akarsu ve bu akarsuyun ağzında semt. Küçüksu, Büyükçamlıca'nın K.-D. yamaçlarından inen derelerin birleşmesiyle oluşur ve Kandilli ile Anadoluhisarı arasında alüvyal bir düzlükte boğaza dökülür. Osmanlı döneminde bu kesim önemli mesire yerlerindendi. İskelenin yanında Küçüksu* (Göksu) kasrı, Selim III'ün Valide Mihrişah Sultan'ın anısına inşa ettirdiği mermer çeşme vardır. Kasrın karşısında, Valide Mihrişah Sultan adına yaptırılan Küçüksu mescidi, 1956'da yıkılmıştır.

■ **Küçüksu kasrı** ya da **Göksu kasrı,** İstanbul'da, Boğaziçi'nin Anadolu yakasında, Göksu deresi kıyısında kasır; Küçüksu iskelesine yakındır. *Kasrı hümayun* olarak da anılan yapı, Mahmut I'in sadrazamı Divittar Mehmet Paşa tarafından inşa ettirilmiştir (1751-1752). Bu ahşap kasra ayrıca tepeden su getirilerek havuz ve fıskiye eklendi. Selim III ve Mahmut II dönemlerinde onarıldıktan sonra, Abdülmecit zamanında kâgir olarak yenilendi (1856). Abdülaziz döneminde duvarlar dıştan "şen cepheli" adını alacak biçimde kabartma süslerle donatıldı. Bahçe kapıları ve parmaklıkları da aynı biçimde bezendi. 1968-1969'da yeniden elden geçirildi. Bir bodrum üzerinde iki kattan oluşan yapıda her kat orta sofaya açılan odalardan meydana gelir.

KÜÇÜKYALI, İstanbul'un Anadolu yakasında Marmara kıyısında semt.

KÜÇÜKYAPI a. Dilbil. Daha geniş bir yapı içinde özel bir düzenlilik gösteren ve değerlerini aralarındaki karşıtlarından alan dilsel birimler bütünü. (Örn. akrabalık terimleri sözlüksel ve küçükyapı oluşturur.) [Eşanl. KÜÇÜKSİSTEM.]

KÜÇÜKYARASALAR a. Genellikle meyvecil olmayan ve küçük boylu yarasalar alttakımı. (Bil. a. *Microchiroptera.*)
—ANSİKL. Küçükyarasalar çoğunlukla böcekle beslenir ve avlarının yerini yankıyla yönelme duyusu sayesinde saptayarak havada yakalar. Bununla birlikte bu alttakımda yer alan 16 familyadan bazılarının üyelerinde farklı bir beslenme rejimi görülür: balıkçılyarasagiller *(Noctilionidae)* balıkla beslenir; yalancıvampiryarasagiller *(Megadermatidae)* öbür omurgalılara (yarasa dahil) saldırabilir; amerikayaprakburunluyarasagiller *(Phyllostomatidae)* bazen böcekleri ya da balözünü yiyebilir; vampiryarasagillerse *(Desmodontidae)* yalnızca kanla beslenir.

KÜÇÜLME a. Küçülmek eylemi.
—İnş. *Kesit küçülmesi*, bir yapıda, temelden üst katlara doğru çıkıldıkça taşıyıcı duvarların incelmesi.

KÜÇÜLMEK gçz. f. **1.** Bir şey sözkonusuysa, daha küçük ya da daha küçük görünür duruma gelmek: *Kazak yıkanınca küçüldü. Bu yıl epey boy attığı için bütün pantolonları küçüldü.* **—2.** Bir kimse sözkonusuysa, onurunu, saygınlığını, gururunu yitirmesine neden olan davranışlarda bulunmak; zayıflığı, korkaklığı yüzünden ya da çıkarı uğruna bir kimsenin, bir şeyin karşısında kölece bir tutum almak: *Nasıl bu kadar küçülebiliyorsun? Yalvardıkça küçülmek. İnsan beş on lira uğruna bu kadar küçülmez.*

◆ **küçültmek** gçz. f. **1.** *Bir şeyi küçültmek*, onu daha küçük ya da daha küçük görünür duruma getirmek: *Mesafe nesneleri küçültür. Kusurlu bir ayna her şeyi küçülterek yansıtır.* **—2.** *Bir kimseyi küçültmek, kendini küçültmek*, onun ya da kendinin onurunun kırılmasına, saygınlığının zedelenmesine neden olacak davranışlarda bulunmak; alçaltmak: *Böyle davranmasının nedeni onu küçültmek istemesiydi. Bu sözlerle beni küçültemezsin. Lütfen bu adamın karşısında kendini küçültme.* **—3.** *Bir şeyi (soyut) küçültmek*, onun önemini daha düşük göstermek, değerini düşürmek: *Bu işte onun rolünü küçültmüş oluyorsunuz.*

KÜÇÜLTME a. Küçültmek eylemi.
—Cev. hazl. *Boyut küçültme*, kayaç bloklarının boyutlarını, daha sonraki işlemler için ya patlayıcıyla ya da kırıcılarda ve öğütücülerde indirgeme.
—Dilbil. *Küçültme eki*, eklendiği sözcüğün anlamına küçüklük, azlık, yetersizlik, acıma ve sevgi kavramları katan ek: *-cık* (tepecik, evcik), *-cek* (küçücek), *-cağız* (çocukcağız), *-ımsı* (evimsi), *-ımtırak* (sarımtırak), *-ca* (güzelce) vb.
—Sil. *Nükleer silahı küçültme*, bu silahın kütlesi ile enerjisi arasındaki oranı azaltma. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. Sil. 1945'te Hiroşima'ya atılan nükleer bombanın enerjisi 20 kt, ağırlığı ise 4,5 t'du, birkaç megaton enerjili ilk amerikan yapısı termonükleer bombanın ağırlığı ise 1952 yılında 65 t'a ulaşıyordu; bu da, silahın her türlü harekât ve muharebede kullanımını kısıtlıyordu. Stratejik güdümlü füzeler için, küçültme önce, megatonluk imla hakkı ağırlığının azaltılmasıyla (füzeatanın ağırlığı buna bağlıdır), sonra da, güç aşırılıklarını ortadan kaldırarak silahın etkisini artırmak için, MRV* ya da MİRV* tipinde birçok kilotonluk imla hakkının gerçekleştirilmesiyle elde edildi.
Böylece Amerikalılar 1959'dan 1962'ye dek 5 Mt imla hakkı taşıyan 128 t'luk Atlas'tan, 1 Mt imla hakkı taşıyan 30 t'luk Minuteman I'e, sonra, 1970'te, her biri 200 kt olan 3 MİRV ile donatılmış Minuteman III'e geçtiler. Aynı şekilde, 800 kt'luk imla hakkıyla 1960 yapımı PolAris A-1 yerini, 200 kt'luk 3 MİRV'li bir nükleer başlıkla donatılmış Polaris III'e (1964), daha sonra da, 1971'de, 50 kt'luk 10 (hatta 14) MİRV'li bir nükleer başlık taşıyan Poseidon'a bıraktı.
Nükleer silahın taktik kullanımı, bu silahı, gerek klasik bir top mermisininin içine, gerek bir roket ya da güdümlü füze başlığına yerleştirmek için imla hakkı ağırlığının daha da azaltılmasını gerektiriyordu. 50'li yıllardan bu yana, Amerikalılar, enerjileri 2 ile 20 kt arasında değişen *atom topları*'nı, daha sonra Hones John ve Corporal roketlerini (maksimum imla hakkı 45 t) yaptılar. Bunları, 60'lı yıllarda gerçekleştirilen Redstone, Sergeant, Pershing, sonra, 1970'ten bu yana da Lance güdümlü füzeleri izledi. Buna benzer bir gelişim Ruslar tarafından da gözlendi. Çok gelişmiş bir küçültme sonucunda, mermisinin enerjisi 0,1 kt düzeyinde olan amerikan yapısı en küçük nükleer silah Davy Crokett ortaya çıktı.

KÜÇÜLTMEK → KÜÇÜLMEK.

KÜÇÜLTÜCÜ sıf. Bir kimseyi küçültmeye, onun onurunu kırmaya yönelik davranış için kullanılır: *Karşısındakini, küçültücü bakışlarla süzmek.*

KÜÇÜM HAN, Tobol, Tura, İşim ve İrtiş ırmakları ile yörelerini içine alan Batı Sibirya'nın hanı (öl. 1601). Cengiz soyundandı. 1563'te sözü edilen bölgeyi ele geçiren Küçüm Han, islamiyetin burada yerleşmesine katkıda bulundu. Bölgenin yaşama elverişli olmayan doğa koşulları nedeniyle, kurduğu hanlık, komşu devletlerin yardımlarıyla yaşayabildi. Küçüm Han, Kazan devletinin yıkılmasıyla doğuya doğru yolları açılan Ruslar'la başlangıçta iyi ilişkiler kurmaya çalıştı ve onlara belirli bir vergi vermeyi de kabul etti; ancak bir rus elçisinin öldürülmesi üzerine çıkan savaş (1574) bu ilişkileri bozdu. 1580'de Tura ırmağı kıyısında başlayan yeni bir çarpışma 1581'de İskır'ın Ruslar'ın eline geçmesiyle sonuçlandı. 1584'te bu kenti yeniden ele geçiren Küçüm Han'a karşı harekete geçen Ruslar, birçok yeni kenti ele geçirdiler 1590, 1591 seferleri ile egemenlik alanlarını daha da genişleten Ruslar, 1598'de Küçüm Han'ı kesin bir yenilgiye uğrattılar. Canını zor kurtaran Küçüm Han, katıldığı Mangıtlar arasında öldü.

Büyük Larousse

Küçüksu kasrı'nın (1751-1752) dıştan görünümü İstanbul

KÜÇÜMEN sıf. (*küçük* ve *-men*'den *küçük-men* > *küçümen*). Benzerlerinden daha küçük olan; küçükçe.

KÜÇÜMEN (Zihni), türk tiyatrocu (İstanbul 1929). Kabataş lisesi'nden sonra (1946), İstanbul Üniversitesi edebiyat fakültesi türk dili ve edebiyatı bölümü'nü bitirdi (1950). İ.Ü. tıp fakültesi'nden psikiyatri sertifikası aldı (1949). İstanbul Şehir tiyatroları'nda oyuncu, sahneye koyucu, dramaturg olarak çalıştı. Tiyatro eleştirileri, denemeleri (*Milliyet sanat dergisi* deneme yarışması birincilik ödülü, 1975), oyun çevirileri vardır. 1980'de emekli edilerek uzaklaştırıldığı İstanbul Şehir tiyatroları'na, Danıştay kararıyla döndü (1988). Sahne ve TV dizileri için oyunlar yazdı, bunların bir kısmında oyuncu olarak da rol aldı.

Zihni **Küçümen**

KÜÇÜMENCİK sıf. Aşırı ölçüde küçük, çok küçük.

KÜÇÜMSEME a. Küçümsemek eylemi.

KÜÇÜMSEMEK g. f. (*küçük*'ten *küçük -ümse-mek* > *küçümsemek*). **1.** *Bir kimseyi küçümsemek*, ona değer vermemek, onun saygıya, sevgiye layık olmadığını düşünmek: *Bir kimseyi korkaklığı yüzünden küçümsemek.* **—2.** *Bir kimseyi, onun bir özelliğini, bir şeyi küçümsemek*, onları hiç önemsememek, önemsiz olduklarını düşünerek dikkate almamak, göz önünde bulundurmamak: *Onun zekâsını küçümseme, çalışırsa durumu pek çok öğrenciden daha iyi olur. Tehlikeyi küçümsemek.*

◆ **küçümsenmek** edilg. f. Küçümsemek eylemine konu olmak.

KÜÇÜMSENMEK → KÜÇÜMSEMEK.

KÜÇÜMSEYİŞ a. Küçümsemek eylemi ya da biçimi.

KÜÇÜREK sıf. (*küçük* ve *-rek*'ten *küçük-rek* > *küçürek*). Küçükçe, biraz küçük.

KÜDUR çoğl. a. (ar. *keder*'in çoğl. *küdûr*). *Esk.* Kederler, sıkıntılar, üzüntüler: *"İnsanların her nefesi bir nâle-i evcâ ve küdûr halini almaktadır"* (Baha Tevfik).

KÜDÛRET a. (ar. *küdûret*). *Esk.* **1.** Sıkıntı, sıkılma, üzüntü: *"Her küdûretten meni pâk itdi seyl-i hûn-i dil"* (Fuzuli, XVI. yy.). **—2.** Bulanıklık, karışıklık.
—ANSİKL. Ed. Divan şiirinde gönül aynaya benzetilir. Üzerinde küduret (bulanıklık) bulunmaması için, Tanrı'dan başka bir şeyi (masivayı) yansıtmaması gerekir. Bunun için de gözyaşlarıyla sürekli olarak yıkanıp temizlenmelidir: *"Zahid sual ederse ki meyden nedir murad / Bizde safadır anda küdûret cevab ana"* (Şaraptan* muradımız nedir diye soran zahide şu yanıt verilir: bizde safvet ve temizlik, onda bulanıklık) [Fuzuli].

KÜERİKLER, Rusya'nın B. Sibirya'daki Tomsk bölgesinde yaşayan Çulım* Türkleri'nin küçük bir boyu. Çulım ırmağı

küesal
(Pharomacrus micinno)

çevresindeki Mariynsk kentinin kuzeyinde yaşarlar. Bölgede araştırma yapan rus türkolog F. W. Radloff, Küerikler'in Teleütler soyundan geldiklerini öne sürer.

Dilleri, D. türkçesinin hakas dilleri alt grubuna giren çulım türkçesinin bir lehçesi olarak kabul edilen küerik dilidir. Bu dil, şor ve kızıl türkçesi ağızlarıyla da yakınlık gösterir.

KÜESAL a. (nahuatl dilindeki *quetzal*'dan). Meksika ve Orta Amerika ormanlarında yaşayan, parlak yeşil tüylü güzel kuş. (Erkeklerinde uzun kuyruk telekleri ve bir sorguç bulunur. Meyvecildir. Ağaç tepelerindeki kovuklarda ya da çürümüş ağaç gövdelerinde yuva yapar; kolomböncesi tanrılarından Quetzalcóatl'ın adı bu kuştan gelir. O dönemlerde tüyleriyle yalnızca kabile şefleri süslenebilirken daha sonraları küesal tüyleri alınıp satılmaya başlanınca, bu kuşun yöredeki sayısı iyice azaldı. Küesal Guatemala'nın simgesidir. Bil. a. *Pharomacrus micinno;* kemirgengagalıgiller familyası.)

KÜF a. **1.** Ürediği yerde kimyasal değişime neden olan küçük boyda mantar. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** Bu mantarların nem ve ısı etkisiyle organik maddeler üzerinde oluşturduğu genellikle yeşil tabaka: *Ekmek küfü.* **—3.** Halk dilinde, pas. **—4.** *Küf bağlamak, küf tutmak,* küflenmek; unutulmak. || *Küf kokmak,* sözkonusu bir yerse, kapalı ve nemli kalmaktan dolayı ağır ve kötü kokmak; bir şeyse, küfün kendine özgü hoş olmayan kokusunu yaymak. || *Küf kokusu,* küflenmeyle ortaya çıkan ağır, keskin koku. || *Küf yeşili,* maviye çalan açık yeşil.

—Bitki patol. *Beyaz küf,* BEYAZ ÇÜRÜKLÜK'ün eşanlamlısı. || *Esmer küf,* MUMYA HASTALIĞI'nın eşanlamlısı. || *Gri küf, yeşil küf, kırmızı küf,* kabakgillerde görülen kriptogam hastalığı. (Gri ya da yeşil küfü hıyar ve kavunda *Cladosporium cucumerinum,* kırmızı küfü kavunda *Glomerella lagenarium* türü asalak mantarlar yapar.)

—Şarapç. *Küf tadı,* üzüm küvüne küflü üzüm doldurulmasından ya da fıçılarda önceden üremiş küf mantarı bulunmasından dolayı şaraplarda meydana gelen bozuk tat.

—Teknol. *Küf önleyici,* vernik, boya, deri, tekstil malzemesi, tahta, lateks vb. gibi karbonlu organik bileşiklerle beslenerek, bu bileşikleri parçalayan bakterilerin, su yosunlarının, mantarların ya da diğer mikroorganizmaların çoğalmasını önlemeye yarayan bileşik. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Vet. *Küf zehirlenmesi* → MİKOTOKSİKOZ.

—ANSİKL. Küflerin büyük çoğunluğu ya siphomycetes takımındandır (ekmek küfü *rhizopus*) ya da basit mantarlar grubundandır (eski kâğıtların üzerinde oluşan *penicillium* ve *aspergillus,* vb.). Bakterilere de elverişli nemli organik ortamlarda gelişen bazı küfler, antibiyotik salgılar salarak bir arada bulundukları mikropların büyümesini durdurur; bu antibiyotikler (penisilin*, grizeofulvin, vb.) mikrop enfeksiyonlarına karşı ilaç olarak kullanılır. Ayrıca, peynir küfleri, özellikle rokfor*unki peynire özel bir aroma verir. Ama çeşitli küfler besin maddelerini, özellikle meyveleri (elma, portakal, limon) bozar ve bunları yenmeyecek hale getirir; bir kısım küfler de tahtayı, kâğıdı, deriyi ve diğer organik maddeleri tahrip eder.

—Teknol. Küf önleyiciler özellikle cıva ya da klorlu fenol türevlerinden ve bakır I oksit, bakır kinolinolat, salisilanilit, çinko dimetilditiyokarbamat, klorlu triazin, sodyum ya da çinko pentaklorofenolat gibi bakterisit ürünlerden oluşur. Bunlar ya korunacak ürünlere katılır ya da yalnızca yüzeysel olarak uygulanır. Cıva bileşiklerinin kullanımı çevre için bazı tehlikeler oluşturduğundan, bu bileşiklerin yerini organik kalay türevleri almıştır. Çinko oksit gibi kimi pigmentlerin bakterisit özellikleri vardır.

KÜFE a. (yun. *kophinos*'tan). **1.** Yük taşımaya yarayan, ağaç dallarından (genellikle söğüt) örülmüş, kayışlarından omuzlara geçirilerek sırtta taşınabilen derin, sağlam ve büyük sepet: *Odun küfesi. Sebze küfesi.* (Bk.*ansikl.* böl.) **—2.** *Say. sıf.* + *küfe,* bir şeyin miktarını küfe sayısıyla belirtmek için kullanılır: *İki küfe elma.* **—3.** *Arg.* Kaba et, kıç.

—Bağc. Bağbozumunda işçilerin kullandığı büyük ve derin sepet. || *Ağaç küfe,* genel olarak iki kişi tarafından taşınan ve üzümü bağdan dışarı götürmeye yarayan ağaç kap.

—Bahç. Bahçıvanların ya da fidecilerin meyveleri pazara taşımakta ya da kışın dondan korumak için nazik bitkileri örtmekte, hatta başka bir yere aktarmak istenen genç ağaç ve ağaççıkların dikilmesinde kullandıkları düz ya da delik çeperli sepet. || *Küfe sehpası,* sırta alınmak üzere üstüne küfenin yerleştirildiği üç ayaklı iskemle.

—ANSİKL. Küfe, çeşitli ağaçların dallarından, özellikle söğüt ağacından yapılır. Dalları yan yana koyup bükerek yapılan çember biçimindeki ağız kısmına tutturulan dallar hasır örgüyle örülür. Dip kısmı sonradan eklenir. Kimisi büyükçe bir sepet, kimisi de 40-50 litrelik derince bir kazan biçimindedir. Bazıları dibe doğru daralır. Tarlalarda bazı ürünlerin toplanmasında kullanılan yer küfeleri, iki yanlarında bulunan kulplarından taşınır. Sırt küfelerinde ise, kolların geçmesi için küfeye tutturulmuş meşin saplar bulunur. Sebze ve meyve taşımak üzere yük hayvanlarının iki yanına asılan küfeler de vardır. Dağlık ve kırlık yörelerde el arabasının yerini tutan küfe, çarşı pazar hamallarının da başlıca yük taşıma gerecidir.

KÜFECİ a. **1.** Küfe yapan ve/ya da satan kimse. **—2.** Küfe ile yük taşıyan kimse.

—Bağc. Bağbozumunda üzüm küfesini taşıyan işçi.

KÜFECİLİK a. **1.** Küfe yapma ve/ya da satma işi. **—2.** Küfe ile yük taşıma işi.

KÜFEKİ ya da **KEFEKİ** a. **1.** Bikarbonatlı sulardan çökelen tüf ya da traverten, fosilli, boşluklu ve dayanıksız taşlara verilen genel ad. **—2.** *Küfekiye dönmek,* delik deşik olmak, delinmedik hiçbir yanı kalmamak. (Değişik yörelerde *kefek, köfeki* de denir.)

KÜFELİ sıf. Sırtında küfe olan, küfe ile yük taşıyan kimse için kullanılır. *Pazarda hamallık yapan küfeli küçük çocuklar.*

KÜFELİK sıf. **1.** *Sayı sıf.* + *küfelik,* belirtilen sayıda küfeyi dolduracak miktarda. **—2.** *Küfelik olmak,* yürüyemeyecek ölçüde sarhoş olmak.

KÜFFAR çoğl. a. (ar. *kâfir*'in çoğl. *küffâr*). *Esk.* **1.** Kâfirler: *"Küffarın ehl-i islam karılarını tezevvüc etmelerine itiraz olunmaması ve keza taife-i nisvanın elbiselerine dahl ve taarruz kılınmaması suretleridir"* (Cevdet Paşa, XIX. yy.). **—2.** Ekinciler.

KÜFLENDİRMEK → KÜFLENMEK.

KÜFLENME a. Küflenmek eylemi.

KÜFLENMEK gçz. f. **1.** Organik maddelerden, özellikle yiyeceklerden söz ederken, üzerinde ya da içinde küf oluşmak: *Ekmek küflendi.* **—2.** Bir şeyden (soyut) söz ederken, zamanı geçmek, eskimek, köhneleşmek. **—3.** Bir kimseden söz ederken, bir yerde uzun süre kalarak ya da dilediği gibi bir çalışma olanağı bulamadığından yetenekleri körelmek: *Yıllardır burda küfleniyoruz. Bu işte küflendiğimi hissediyorum.*

◆ **küflendirmek** ettirg. f. Üzerinde küf oluşmasına yol açmak: *Kavanozun ağzını açık bırakıp salçayı küflendirmişsiniz.*

KÜFLETMEK g.f. Üzerinde küf oluşmasına yol açmak; küflendirmek.

KÜFLÜ sıf. **1.** Küflenmiş olan şey için kullanılır: *Küflü peynir* **—2.** *Küflü düşünceler,* eskimiş, değerini yitirmiş düşünceler. || *Küflü kafalar,* eskimiş, modası geçmiş düşüncelere sıkı sıkıya bağlı olan kimseler.

—Bes. san. *Küflü peynir,* üzerinde ya da içinde yeşil küf bulunan peynir. (Türkiye'de, özellikle D. Anadolu'da yapılan bazı yağsız tulum peyniri türleri küflü peynir niteliğindedir. Batı'da daha çok Fransa'da rokfor vb. bazı peynirler özel olarak küflendirilir.)

◆ a. *Tkz.* Çok uzun süre saklanmış para ya da altın.

KÜFLÜ (Ahmet Tevfik), türk yayımcı (Eskişehir 1930). Ortaöğrenimini Galatasaray lisesi'nde tamamladı (1952). Çeşitli gazetelerde çalıştıktan sonra, Ankara'da Bilgi kitapevi'ni açtı (1956). Bilgi yayınevi'ni (1965), Bilgi basımevi'ni (1968-1977), İstanbul'da Bilgi dağıtım'ı (1972) kurarak, kendi yayınlarıyla birlikte pek çok kitabın yurt ölçüsünde düzenli dağıtımına katkıda bulundu.

KÜFLÜCE a. Mantar hastalığı.

KÜFR → KÜFÜR.

KÜFRAN a. (ar. *küfrân*). *Esk.* **1.** Yapılan bir iyiliği unutma, nankörlük: *"...unutulması bir küfran, memleket ve sanat namına hakiki bir kadir-şinaslık olur"* (Neyzen Tevfik). **—2.** *Küfran-ı nimet,* iyilik bilmezlik, velinimeti inkâr etme.

KÜFRETMEK gçz. f. (*küfür etmek* > *küfretmek*). **1.** *(Bir kimseye, bir şeye) küfretmek,* küfür sayılan sözler söylemek; sövmek. **—2.** *Tanrı'ya küfretmek,* Tanrı'yı yadsımak.

KÜFREVİ (Kasım), türk siyaset adamı (Bitlis 1920 - İstanbul 1992). İ.Ü. Edebiyat fakültesi'ni bitirdi. Aynı fakültede öğretim görevlisiyken bir tarikat şeyhi olarak DP'den Ağrı milletvekili seçildi (1950 -1960). Hürriyet partisi hareketine katılarak (1955) DP'den ayrıldı; ancak bir süre sonra geri döndü. 1965 seçimlerinde Adalet partisi'nden Ağrı milletvekili seçildi (1965-1973); aynı partiden senatör oldu (1973-1980). 12 Eylül 1980 darbesinden sonra politik hayattan çekildi.

KÜFRİ BAHAİ, asıl adı **Hasan,** türk şair (İstanbul ? - *ay. y.* 1660). Müneccimbaşılık görevinde bulundu. Yazdığı yergi ve açık saçık şiirlerden ötürü "Küfri" lakabı verildi. *Divan*'ı (Millet kütüphanesi Ali Emiri bölümü no. 768) ile *Hezliyat*'ı (İstanbul Üniversitesi merkez kütüphanesi T. 3005) vardır.

KÜFÜR -frü a. (ar. *küfr,* bir şeyin üzerini örtme, gizleme). **1.** Hakaret amacıyla söylenen, saygınlığı, onuru yaralayan kaba, çirkin söz; sövgü: *Küfürler savurmak.* **—2.** *Küfür etmek* → KÜFRETMEK. || *Küfür savurmak, küfürü basmak,* küfretmek. || *Küfür yemek,* kendine küfredilmek.

—İsl. Allah'ın varlığına, birliğine inanmama; Allah'a ortak koşma; islam dininin inanç ilkelerinden birini bilinçli olarak tanımama. (Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL. Ed. Örtmek, gizlemek anlamlarında olan bu sözcük, müslümanlarca, imanın karşıtı olarak kullanılır. Küfrü bilerek imana ulaşmak, gerçek imandır. Divan edebiyatında âşığın gönlü, sevgilinin saçına kapılır. Saç (küfür), sevgilinin yüzünü (iman) örter. Bu da mecazdan, maddeden geçerek birliğe (vahdet) ulaşmayı (kesret) simgeler: *"Küfr-i zülfün salalı rahneler imanımıza/Kâfir ağlar bizim ahval-i perişanımıza"* (Zülfünün küfrü imanımıza ziyan vereli beri kâfir bile bizim perişan durumumuza ağlar) [Fuzuli].

—İsl. Kuran'da çeşitli kiplerde ve kalıplarda birçok kez yinelenen "küfür" sözcüğü, genellikle Allah'ın varlık ve birliğini, Hz. Peygamber'i, dini ya da bunların üçünü birden tanımama, dinin doğru ya da iyi ve gerekli olduğunu açıkladığı şeyleri kabul etmeme anlamında kullanılır. Gaza-

li, küfrü, Allah tarafından getirilip duyurduğu konularda Hz. Muhammet'i yalanlama biçiminde tanımlar. (→ KÂFİR.)

KÜFÜRBAZ sıf. ve a. (ar. *küfr* ve fars. *bāz*'dan *küfr-bāz*). Küfretmeyi alışkanlık edinmiş, ağzı bozuk kimse için kullanılır.

KÜFÜRBAZLIK a. Küfürbaz olma durumu; küfürbaz bir kimsenin niteliği.

KÜFÜR KÜFÜR sıf., be. (yansıma sözc.). Rüzgârın hafif ve serin bir biçimde estiğini belirtmek için kullanılır; püfür püfür: *Küfür küfür bir rüzgâr. Küfür küfür esen bir rüzgâr.*

KÜFÜV, -ffü a. (ar. *küfv*). *Esk.* Birbirine benzer, eş, ortak, denk: *"Arap Hatunları küfvünü bulmadıkça izdivacı kabul etmeyip"* (Cevdet Paşa, XIX. yy.). *"...ve her sınıf emr-i tezvicte küfvünü gösterip aşağısına tenezzül etmez..."* (Cevdet Paşa, XIX. yy.). *Küffünü aramak. O senin küffün mü?*

KÜG a. Ed. Şiir. ‖ Ezgiyle okunan şiir, türkü.

KÜH → KÛH.

KÜHEN sıf. (fars. *kühen*). *Esk.* **1.** Yaşlı, köhne, eskimiş, yıpranmış, eski: *Hane-i kühen* (eski ev; dünya). **—2.** *Kühen-deyr, kühen-gürg, kühen-harabat;* bu dünya, fani dünya. ‖ *Kühen-pir, pir-i kühen,* yaşlı, tecrübeli. ‖ *Kühen-sâl,* yaşlı, kocamış.

KÜHERBAŞ BİN ABDULLAH, türk mimar (XIII. yy.). Gıyasettin Keyhüsrev III döneminde, Boyabat - Vezirköprü arasında Pervane Muinettin Süleyman bin Ali tarafından yaptırılan Durak han'ın mimarıdır (1266). Gevherbaş bin Abdullah olarak da bilinen sanatçının, Kastamonu'daki Yılanlı darüşşifa'da da çalıştığı sanılmaktadır (1272).

KÜHEYLAN sıf. ve a. (ar. *küheylān*). Soylu arap atı.

KÜHNEL (Ernst), alman sanat tarihçi ve arkeolog (Neubrandenburg 1882 - Berlin 1964). Paris, Viyana ve Münih üniversitelerinde hukuk, arkeoloji öğrenimi gördü; İtalya, K. Afrika ve İspanya'da araştırmalar yaptı (1906 - 1909), F. Sarre ile birlikte Berlin Devlet müzeleri'nde ilk islam eserleri sergisini düzenledi (1909). F. Sarre'nin yönettiği Samerra (1912) ve ABD'li bilim adamlarının düzenlediği Ktesiphon (1928, 1931 - 1932) kazılarına katıldı. Berlin ve Mısır üniversitelerinde ders verdi. Berlin Devlet müzeleri'nin islam bölümü yöneticisi oldu. İkinci Dünya savaşı'ndan sonra Berlin Devlet müzeleri'nin Doğu Berlin'de kalması üzerine, Batı Berlin'de yeni bir müze oluşturdu. ABD'de Washington'daki İslam sanatları müzesi'nin yöneticiliğini yaptı. Özellikle islam kültürü ve arap sanatına ilişkin çalışmalarıyla tanındı: *İslamische Kleinkunst* (İslam el sanatları) [1925]; *Maurische Kunst* (Mağrib sanatı) [Berlin, 1924]; *Die Kunst des Islam* (İslam sanatı) [Stuttgart, 1962].

KÜHÛF a. (ar. *kehf*'in çoğl. *kühūf*). *Esk.* Mağaralar: *Kühûf-ı cibal* (dağlardaki mağaralar).

KÜHÛL a. (ar. *kehl*'in çoğl. *kühūl*). *Esk.* Erişkinler, orta yaşlı kimseler, olgunluk çağında bulunanlar.

KÜHÛLET a. (ar. *kühūlet*). *Esk.* Orta yaşlılık, olgunluk çağı.

KÜKRE sıf. *Yörs.* Öfke ya da kızışma yüzünden saldırganlaşan hayvan için kullanılır.

KÜKREME a. **1.** Kükremek eylemi. **—2.** Kükreme sesi.

KÜKREMEK gçz. f. **1.** Aslandan söz ederken, türüne özgü sesi çıkartarak bağırmak. **—2.** Öfke ve kızgınlıktan yüksek sesle haykırmak: *Olmaz böyle şey diye kükredi.* **—3.** Duygusal bir etkiyle coşmak, taşkınlık göstermek: *'Allah allah diye kükreyip düşmana saldıran askerler.* **—4.** Denizden, dalgalardan, akarsulardan söz ederken, kabarmak, taşmak: *Kükreyen dalgalar.* **—5.** Mayalanarak bulunduğu yere sığmamak, kabarıp taşmak.

KÜKÜRT dağı, İçbatı Anadolu'da Kumalar dağı kütlesi üzerinde doruk (2 250 m). Sandıklı'nın 16 km G.-D.'sunda.

KÜKÜRT a. (fars. *gūgird*'den). Anorg. kim. Limon sarısında ametal yalın katı cisim. (Simgesi S olan kimyasal element.) [Bk. *ansikl.* böl.]

—Bot. *Kükürt yağmuru,* bol miktarda sarı çiçektozu dökülmesi (kozalaklılar, palmiye).

—Eczc. Doğada çeşitli bileşikler halinde bulunan kükürt, dahilen hafif laksatif olarak kullanılır. Dıştan sürüldüğü zaman (losyonlar, merhemler) asalakları öldürücü, seboreyi giderici ve keratin eritici nitelikler gösterir. Pek çok maddelerin molekülerinde bir ya da birçok kükürt atomu bulunur. Kükürdün varlığı bu maddelere, sülfamit örneğinde olduğu gibi bakteri öldürücü özellikler kazandırır.

—Kim. *Kükürtçiçeği* ya da *süblime kükürt,* kükürt buharının birdenbire soğutulması sonunda elde edilen kükürt. ‖ *Kükürt dioksit,* formülü SO_2 olan kükürt oksit. (Bk. *ansikl.* böl. Kim.) ‖ *Kükürt giderici,* kükürt giderme işleminde kullanılan madde. ‖ *Kükürt giderme,* bir maddeyi bileşiminde bulunan kükürtten ya da bir sülfürden kurtarma. (Bk. *ansikl.* böl. Petrokim.) ‖ *Kükürt gidermek,* bir maddeyi bileşiminde bulunan kükürtten ya da bir sülfürden arındırmak. (Dökme demirde bulunan kükürt kireç, ferromanganez ya da sodyum karbonat katılarak giderilir.) ‖ *Kükürt sütü,* bir asidin bir hiposülfit üzerine etkimesi sonunda oluşan koloidal kükürt asıltısı. ‖ *Çubuk kükürt,* silindir biçiminde dökülmüş kükürt.

—Petrokim. *Hidrojenle kükürt giderme,* bir benzinin, bir mazotun kükürdünü bir katalizör eşliğinde gidermek için hidrojen kullanan arıtma yöntemi.

—Şarapç. *Kükürt alma,* şıra ya da şarabı daha önce kükürtleme ile verilen fazla kükürt dioksitten arındırma işlemi. ‖ *Kükürt şeridi* ya da *fitili,* fıçıların kükürtlenmesinde kullanılan, üzerine kükürt emdirilmiş bez ya da amyant şeridi. ‖ *Kükürt tadı,* aşırı derecede kükürtlenmiş şaraplar da duyulan hoşa gitmeyen tat. (Eşanl. SÜLFİT TADI.)

—ANSİKL. Anorg. kim. Kükürt, Antikçağ' da bilinen dokuz yalın cisimden biriydi. Kükürdün kimyasal bir element olduğu ilk kez 1777'de Lavoisier tarafından ortaya atıldı ve bu sav, 1810'a doğru Gay -Lussac ile Thenard tarafından deneysel olarak doğrulandı. Kükürt, tatsız, kokusuz bir katıdır; ısı ve elektriği iyi iletmez. Sıcak suya bir parça kükürt atıldığında, hafif çatırtılar çıkarır. Isıtıldığında 113 °C'a doğru eriyerek açık sarı bir sıvı verir. Bu sıvı, daha yüksek sıcaklıkta ağdalı bir kıvama erişerek esmerleşir. 220 °C'a doğru kararır ve akışkanlığını yitirir. Daha sonra akışkanlığını yeniden kazanmasına karşın, rengini korur; 444,6 °C'ta kaynar. Buharının yoğunluğu sıcaklığa göre değişir, bu, kükürt molekülündeki atom sayısının değiştiğini de gösterir. Suda çözünmemesine karşın, benzende hafifçe çözünür; ama en önemli çözücüsü, karbon sülfürdür.

Kimi fiziksel özelliklerinde görülen uyumsuzluklar, pek çok kükürt türünün bulunduğunu belirtir. Bu türler arasında, kristalleşmiş iki biçimi çok iyi tanımlanmıştır. Çözeltilerinin soğukta buharlaştırılması yoluyla elde edilen kükürt, 2,06 yoğunluğunda, 112,8 °C'ta eriyebilen ve ortorombik sistemde yer alan sekizyüzlü kristaller biçiminde (*sekizyüzlü kükürt* ya da α) görünür. Öte yandan erimiş kükürdün soğutulması sonunda elde edilen kükürt, monoklinik sistemde, iğneler biçiminde kristalleşir (*prizmasal kükürt* ya da β); yoğunluğu 1,96 olan ve 118 °C'ta eriyen bu ikinci tür, 96 °C'ın altındaki sıcaklıklarda yavaş yavaş kükürdün daha kararlı biçimi olan birinci türe dönüşür. Kükürdün ayrıca amorf (biçimsiz) türleri de bilinmektedir; bunlardan özellikle, kaynama sıcaklığında bulunan erimiş kükürdün, soğuk suya dökülmesi sonunda elde edilen, hamursu, esnek ve kahverengi bir madde olan *yumuşak kükürt* sayılabilir. Yumuşak kükürt, soğukta kararsızdır.

Atom numarası: 16
Atom kütlesi: 32,06
Özgül kütlesi: 1,56 g/cm³
Erime sıcaklığı: 112,8 °C
Kaynama sıcaklığı: 444,67 °C
Elektron biçimlenmesi:
[2,8] $3s^2 3p^4$
Yükseltgenme dereceleri: −2, +3, +4, +6
İzotopları: 29 - 38
Doğal kükürdün izotopları:

^{32}S: % 95,06
^{33}S: % 0,74
^{34}S: % 4,18
^{36}S: % 0,02

Kükürt, kimyasal olarak oksijenle pek çok benzerlik gösterir ve bileşmelerde oksijenin yerine geçer; ama daha az elektronegatiftir. H_2S, S çiftinde yükseltgen, SO_2, S çiftinde indirgen bir amfolittir. Sıcakta hidrojen ve karbonla birleşerek su ve karbondioksitten çok daha az kararlı olan hidrojensülfürle (H_2S) karbon sülfürü (CS_2) verir. Metaller, oksijende olduğu gibi kükürt buharında yanarak sülfürleri meydana getirir. Nitekim demir talaşı ve kükürt çiçeği, hafifçe ısıtıldığında akkor hale gelerek yapay demir sülfüre (FeS) dönüşür. Kükürt, oksijen ve halojenlere karşı elektropozitiftir; fluor, klor, kromla doğrudan bileşir; havada mavi bir alevle yanarak kükürt dioksidi (SO_2) verir. Bu nedenle kükürt indirgen bir maddedir; alkalilerle tiyosülfatlara, nitrik asitle sülfürik aside dönüşür. Klorat ya da nitratlarla patlayıcı karışımlar oluşturur.

Kükürt, doğada yaygın olarak bulunan bir elementtir (taşkürenin % 0,06'sını oluşturur). Özellikle en önemli kükürt yataklarının yer aldığı Sicilya, Louisiana ve Japonya'da eski volkanların yakınında, alçıtaşı ya da kireçtaşı katmanları arasında doğal halde bulunur. Çoğunlukla metallerle birleşmiş olarak görülür; demir, bakır, kurşun ve çinko sülfürler, bu metallerin en önemli cevherleridir. Sülfatlarından özellikle kalsiyum sülfatı ya da başka bir deyişle alçıtaşını saymak gerekir. Nihayet, hacimce % 15'ini meydana getirdiği Lacq gazı (Fransa) gibi kimi doğal gazlarda hidrojensülfür biçiminde bulunur. Ayrıca taşkömürü ve petrolde de (% 1 - 2 oranında) rastlanır.

Sülfürler, genellikle metallerin üretiminde kullanılır; bunların bileşiminde bulunan kükürt, kükürt dioksit ya da sülfürik asit biçiminde elde edilir.

Louisiana'da arazinin yapısı, cevherin çıkarılmasına elverişli değildir; bu yüzden kükürdün doğrudan yatakta eritildiği Frasch yöntemi uygulanır. Bu amaçla yere, kükürt katmanına dek giden ve eşmerkezli üç borudan oluşan bir sonda vurulur. Borulardan birinin ucundan kızgın su buharı, ikincisinden basınçlı hava gönderilir. Yatakta eriyen ve yoğuşmuş suyla emülsiyon haline gelen kükürt, üçüncü borudan yeryüzüne çıkarılır.

Fransa, doğal Lacq gazı sayesinde önemli bir kükürt üreticisi durumuna gelmiştir. Lacq tesislerinde etanolaminle birleştirilen hidrojensülfür, doğal gazdan ayrılır. Daha sonra bu bileşik, su buharıyla ısıtılarak hidrojensülfür açığa çıkarılır. Alümin ağırlıklı bir katalizör eşliğinde ve az havalı bir ortamda yakılan hidrojensülfürden kükürt ayrılır (Claus yöntemi).

• *Türkiye'de* kükürt üretiminin büyük bir bölümü, ETİBANK'a ait Keçiborlu (Isparta) kükürt işletmesi'nce karşılanmaktadır. Keçiborlu kükürt yataklarında 800 000 tonluk rezerv olduğu saptanmıştır. İşlet-

menin kurulu kapasitesi yılda 40 200 ton saf kükürttür. Ülkede bu yatakların dışında Diyadin (Ağrı), Sarayköy (Denizli), Van, Nevşehir. Balıkesir ve Batı Anadolu'da dağınık bir durumda bulunan, toplam 500 000 ton düşük tenörlü kükürt rezervi vardır. Türkiye'de 1940'ta 3 651 ton olan saf kükürt üretimi 1960'ta 17 100 tona, 1992 yılında 23 000 tona yükselmiştir. Ancak, kükürt üretimi yurtiçi talebi karşılayamamakta, yurtdışından kükürt satın alınmaktadır. Örneğin 1992 yılında 200 000 tonluk iç talebin ancak 22 000 tonu karşılanabilmiştir.

• *Kullanım alanları.* Kükürdün birçok kullanım alanı vardır. Ham kükürdün büyük bölümü, kükürt dioksit gazı, sülfürik asit, karbon sülfür, tiyosülfat vb. üretiminde kullanılır. Arı kükürt, kara barut ve havai fişeklerin bileşimine girer. Kükürtten ayrıca, kibrit yapımında, kauçuğun kükürtlenmesinde, ebonit üretiminde yararlanılır. Bu arada bağlarda görülen külleme hastalığına karşı yapılan kükürtleme ile deri hastalıklarının tedavisinde kullanılan pomat ve şampuanların hazırlanmasında kükürtten yararlanıldığını özellikle belirtmek gerekir.

• *Kükürt bileşikleri. Hidrojenli bileşikler.* Kükürdün birçok hidrojenli bileşiği vardır. Bunlar arasında en önemlisi "kükürtlü hidrojen" de denen hidrojensülfür*dür (H_2S).

sa'da yılda 2 Mt, Amerika Birleşik Devletleri'nde 33,2 Mt SO_2'nin atmosfere atıldığı tahmin edilmektedir. Türkiye'de son yıllarda linyitle çalışan termik santralların devreye girişiyle atmosfere atılan SO_2 miktarının hayli arttığı söylenebilir. Atmosfere atılan kükürt dioksit çeşitli değişimlere uğrar. Örneğin yükseltgenme sonucu kükürt trioksit (SO_3), sülfit asidi ya da sülfürik asit verebilir. Bu gaz, asit sistemleri meydana getirdiği için en tehlikelisidir. Kükürt dioksit atmosferden başlıca üç süreçle yok edilir. Birincisi, toprağın, denizin ya da bitkilerin yüzeyinde *kuru birikme* (birikme özellikle gaz çıkış yerinin çevresinde çok olur); ikincisi yağmur sularıyla *yıkanma* (bu ya doğrudan doğruya yağmur suyuyla ya da bulutlardaki damlacıklar içinde yükseltgenerek soğrulma yoluyla gerçekleşir); üçüncüsü aerosolları meydana getiren taneciklerde *sülfatlara dönüşme.*

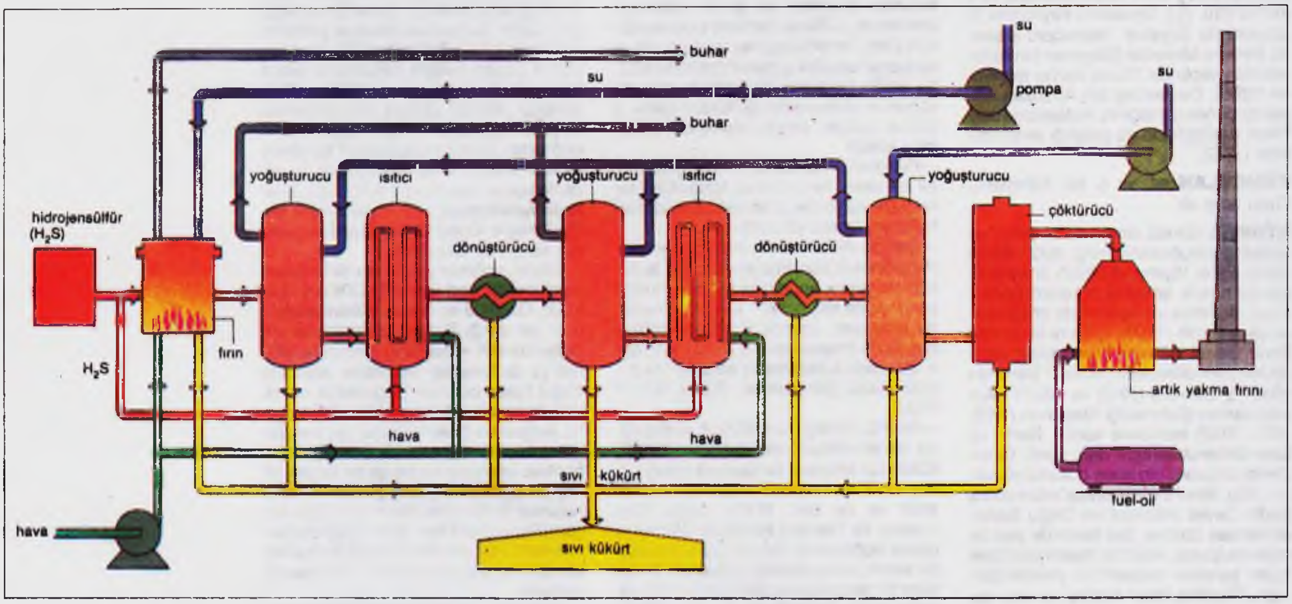
Kükürt dioksit amfizemin ve süreğen bronşitlerin oluşumunda önemli rol oynar, çocuklarda solunum hastalıklarının sayısını artırır.

Bitkilerde, oldukça kısa süreli temaslarda, $0,25.10^{-6}$ düzeyindeki yoğunluklarda, yaprak nekrozlarına neden olur. Daha düşük yoğunlukta, ama daha uzun süreli temaslarda metabolizma etkinliğinde azalma yapar.

nar. Sanayide 3 atmosfer basınç altında sıkıştırılarak kolayca sıvılaştırılır. Kükürt dioksit suda çok çözünür; 0 °C'taki sulu çözeltisi, 100 hacimde 80 hacim kükürt dioksit içerir. Çözeltisi kaynatıldığında çözünmüş gazın tamamı uçar. Kükürt dioksit kararlı olduğu halde, yüksek sıcaklıkta ayrışabilir. İndirgenmesi zordur, yanmayı sürdürmez; bu nedenle baca yangınlarının söndürülmesinde kullanılır. Bununla birlikte hidrojen, fosfor ve karbon kükürdü kızıl derecede ayırabilir. Aynı koşullarda metallerle bir oksit ve bir sülfür verir.

Oksijenle bir katalizör (platin) eşliğinde ısıtıldığında kükürt trioksitde (sülfürik asit anhidriti, SO_3), dönüşür. Bu yükseltgeme, çözelti halinde çok daha kolay gerçekleşir. Tepkime soğukta, havalı bir ortamda meydana gelir ve sülfürik asit (H_2SO_4) oluşur. Sülfürik asit üretiminde sanayide bu tepkimeden yararlanılır. Bu tepkimeden aynı zamanda kükürt dioksit gazı ile sulu çözeltisinin, halojenlerin çözeltilerine ve bu maddelerin oksitlerine, demir III tuzlarına, nitrik aside, ayrıca değerli metallerin tuzlarına etki edebilen indirgenler olduğu anlaşılır. Kükürt dioksit pek çok boyarmaddeyi indirgeyerek bozundurur; bu nedenle sülfitler gibi ağartma etkeni olarak kullanılır.

Sülfonil ya da *sülfüril* denen ve aynı zamanda ikideğerli bir kök olarak kabul edi-

hidrojensülfürden kükürt üretim şeması (Claus yöntemi)

• *Klorlu bileşikler.* Kükürt, klorla doğrudan bileşerek birçok türev verir. Bunların en önemlisi, kükürt monoklorürdür (S_2Cl_2); yağsı, sarı bir sıvı olan, havada tüten ve suyla ayrışan kükürt monoklorür iyi bir kükürt çözücüsüdür; kauçuğun kükürtlenmesinde, karbon tekraklorür üretiminde kullanılır. Diğer iki klorürü, SCl_2 ve SCl_4' dür.

• *Oksijenli bileşikler.* Kükürdün çok sayıda oksijenli bileşiği vardır. İkili bileşiklerinden en önemlileri kükürt dioksit (SO_2) ile kükürt trioksittir (SO_3). Kükürt dioksit suyla sülfit asidini (H_2SO_3), kükürt trioksit de sülfürik asidi (H_2SO_4) verir. Üçlü bileşiklerinden başlıcaları, tiyosülfürik asitler, ditiyonitler, sülfitler, sülfürik asitler, persülfürik asitler ve tiyonik asit dizisidir. Ayrıca tiyoller, sülfonamitler, sülfonlar, sülfoksitler, sülfinik ve sülfonik asitler vb. gibi sülfürlü birçok organik bileşiği de bilinmektedir.

—Çevrebil. Kükürt dioksit havayı kirleten başlıca maddelerden biridir. Volkanlardan çıkan gazların başlıca bileşeni olduğundan atmosferde doğal olarak aşağı yukarı $0,2.10^{-9}$ oranında bulunur. Kömürün ve petrol türevlerinin yanması hava kirlenmesinin baş nedenidir. Örneğin yalnız Fran-

Bütün bitkilerin duyarlılığı aynı değildir. Tahıllar dirençli sayılır. Büyük miktarlarda kükürt dioksit salan sanayi kuruluşlarının yakınındaki ormanlar yok olma tehlikesiyle karşı karşıyadır.

—Halk hek. Kükürt, halk hekimliğinde hem dahilen hem de haricen kullanılan bir halk ilacıdır. Uyuz ve egzamada mangal külüyle karıştırılan kükürt, zeytinyağıyla pomat yapılarak hasta bölgeye sürülür. Alerjiye karşı toz kükürt, leblebi unu ya da balla karıştırılarak hastaya yedirilir. Yanıklarda bir miktar kükürt kireçle karıştırılıp pomat haline getirilerek deriye sürülür. Kulak hastalıklarını sağaltmak, çocuk düşürmek için de kullanılır.

Anadolu'nun bazı yörelerinde hayvan uyuzunda ve hayvanların mide bağırsak parazitlerini düşürmek üzere de dahilen kükürt kullanılır.

—Kim. *Kükürt dioksit* (SO_2). Çok eskiden beri bilinen kükürt dioksit, ilk kez Stahl tarafından incelendi ve hacim olarak bileşimi, Gay-Lussac tarafından bireşim yoluyla ortaya kondu.

Kükürt dioksit, renksiz, boğucu kokulu, asit tadında, yoğunluğunun 2,3 olması nedeniyle de ağır bir gazdır. −5 °C'ta kay-

len kükürt dioksit, klor bağlayarak sülfürik asidin asit klorürünü (SO_2Cl_2) verir.

Asit özellikleri taşıyan kükürt dioksit çözeltisinin, formülü H_2SO_3 olan *sülfit asidi* içerdiği kabul edilir; sülfit asidi çözelti halinde bulunmasına karşın tek başına elde edilememiştir. Kükürt dioksit çözeltisi, bazlar üzerine etkiyerek Na_2SO_3 gibi sülfitleri, $NaHSO_3$ gibi bisülfitleri ya da hidrojen sülfitleri verir.

Kükürt dioksit sanayide kükürdün yakılması ya da metal sülfürlerin, özellikle piritin kavrulmasıyla elde edilir. Gazın tozu giderildikten sonra kükürt dioksit ya suda çözündürme ya da sıvılaştırma yoluyla özütlenir.

Sanayide elde edilen kükürt dioksidin büyük bölümü, sülfürik aside dönüştürülür. Kükürt dioksitten ayrıca sülfitlerle tiyosülfatların hazırlanmasında yararlanılır. Renk giderme özelliği nedeniyle yün, ipek, tüy, sünger vb. gibi maddelerin ağartılmasında kullanılır. Antiseptik olarak bulaşıcı mikrop bulunan konutların, gemi ambarlarının dezenfeksiyonunda, şarap fıçılarındaki mikropların öldürülmesinde (kükürtleme), üzüm şırasındaki mayalanmanın durdurulmasında işe yarar.

—Petrokim. Petrolden elde edilen bitmiş ya da yarı bitmiş ürünlerdeki kükürdü ve aynı anda da azotu, oksijeni ve metalleri gidermeyi sağlayan temel yöntemler, aminlerle işleme, tatlılaştırma işlemleri ve hidrojenle işleme olarak üç sınıfa ayrılabilir.

Aminlerle işleme, rafineri gazlarını arılaştırmada sodyum hidroksitle uygulanan eski yöntemlerin yerini alarak son yıllarda büyük bir gelişme gösterdi. Bu işlem, bir etanolamin içeren sulu çözeltilerdeki hidrojensülfürün kimyasal olarak soğurulmasına dayanır ve aşağıdaki tepkimeye göre gerçekleşir:

$$OH(CH_2)_2\text{—}NH_2 + H_2S \rightleftharpoons OH(CH_2)_2\overset{+}{N}H_3 \cdot SH^-.$$

Isıtma yoluyla hidroensülfürü uzaklaştırmak ve böylece de etkin çözeltiyi yeniden elde ederek soğurucuda çevrime sokmak mümkündür.

Tatlılaştırma işlemleri, alkilmerkaptanları, yükseltgeme tepkimesiyle disülfürlere dönüştürür:

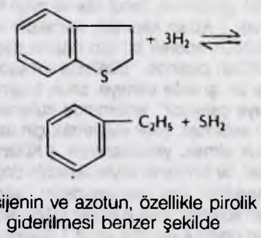
$$2RSH + 1/2O_2 \rightarrow RS - SR + H_2O.$$

Demek ki bu yöntemler, ürünün kükürt oranını düşürmemekte, ancak özellikle zararlı bileşikleri daha az zararlı maddelere dönüştürmektedir. Bu yöntemler, genellikle kükürt oranı düşük maddelere, yani benzinlere ve jet yakıtlarına uygulanır. Merkaptanları yükseltgeme tepkimesi etkin bir maddenin, katalizörün varlığını gerektirir. Sodyum plumbit ve bakır klorür gibi eski katalizörlerin yerini, Merox yönteminde, oksijeni bağladığı bilinen kobaltın organik kompleksi, ftalosiyanin aldı.

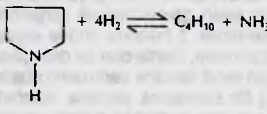
Arıtmanın son aşamasında kullanılan çeşitli işlemler arasında, eskiden beri en önemli olanı *hidrojenle işleme*'dir. Daha düşük basınçlarda işlem yapmayı sağlayan katalizörlerle ilgili bilgilerin artması, ayrıca yanürün olarak hidrojen bakımından zengin bir gaz veren katalitik reformingin gelişmesi hidrojenle arıtma yöntemlerinin yerleşmesine katkıda bulundu. Reforming ünitelerinin çıkışındaki gazlar içinde hidrojenin molar derişimi yaklaşık % 75 ile 80 düzeyinde olur ki bu derişim, öngörülen tepkimelerin sürdürülmesi için son derece yeterlidir.

Yükün içerdiği ayrıkatomları giderme hem merkaptanlar halinde bulunan kükürdü, hem de tiyofenik kükürdü giderme tepkimelerini kapsar:

$$RSH + H_2 \rightleftharpoons RH + SH_2$$

oksijenin ve azotun, özellikle pirolik azotun giderilmesi benzer şekilde

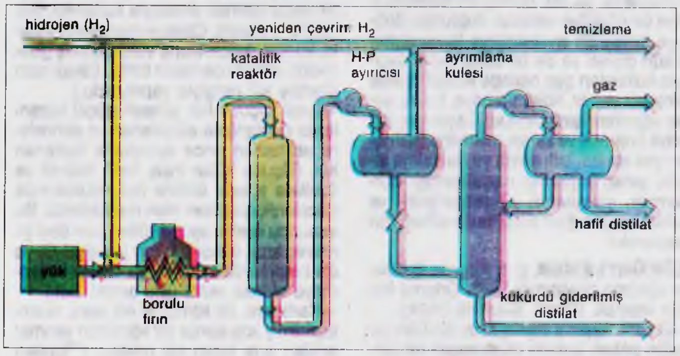

gerçekleştirilir.

Hidrojenle kükürt gidermede kullanılan katalizörler, özellikle alümin üzerine çöktürülmüş molibden ve kobalt oksitlerden oluşmuş karışımlardır. Tepkimeler 300 ile 400 °C arasındaki bir sıcaklıkta ve katalizörün hızla etkinsizleşmesine yol açacak kok oluşumunu önlemek için 10 ile 40 bar düzeyindeki ortalama bir hidrojen basıncı altında gerçekleşir. Ayrıca katalizör, oluşan kokun yakılmasıyla yenileştirilerek tekrar kullanılır.

Hidrojenle kükürt giderme işlemleri özellikle sıvılaştırılmış gazlara, damıtmayla elde edilen hafif benzine, katalitik reforming yükü olarak kullanılan ağır benzinlere, kerosenlere ve mazotlara uygulanır. Şekilde, distilatların kükürdünü hidrojenle giderme yöntemi ilkesinin şeması görülmektedir. Yüke, örneğin bir mazota hidrojen püskürtülür ve basınç altındaki karışım borulu bir fırından geçerek istenen sıcaklığa getirilir sonra sabit yataklı katalitik bir reaktöre yollanır. Akışkan artıklar yüksek basınçlı bir ayırıcıya gönderilir ve hidrojen fırın girişine yeniden basılır. Mazot bir ayırımlama kulesine boşaltılır, burada hidrojensülfür ve oluşan uçucu ürünler giderilir. Kalan eser miktardaki hidrojensülfürün giderilmesi için sudkostikle yıkanan mazot, stoklama tanklarına konur. Ağırlık olarak % 1,5 oranında kükürt içeren bir mazottan yola çıkılarak % 0,1 düzeyinde bir orana inilebilir; hidrojen tüketimi 1 m³ yük başında 15 ile 25 m³'e ulaşır.

Birkaç yıldan bu yana fuel-oillere ya da daha genel olarak atmosfer basıncında damıtma artıklarına uygulanan hidrojenle kükürt giderme işlemi, özellikle atmosfer kirlenmesine karşı mücadele etmek için fuel-oillerdeki kükürt oranının önemli belirlemelere tabi tutulduğu Japonya'da gelişmeye başladı. Ancak yükün akışmazlığı ve üzerine kısmen çöken organometal bileşiklerin (özellikle vanadyum içerenler) katalizörün hızla etkinsizleşmesine yol açması, sorunu daha da karmaşıklaştırdı. Bu nedenle kükürt gidermeye koşut olarak belirgin bir metal giderme de gerçekleştirilir.

kükürt giderme distilatlara uygulanan hidrojenle kükürt giderme yönteminin şeması

Kullanılan yöntemler, molibden ve kobalt ağırlıklı taşıyıcılı katalizörler üzerine önemli miktarda kok çökmesini önlemek için, 150 bar düzeyindeki çok yüksek hidrojen basıncı altında ve 400 ile 420 °C arasındaki sıcaklıklarda uygulanır. Bu deneysel koşullarda, % 80'e yakın bir kükürt giderme oranı elde edilir, ancak büyük miktardaki hidrojen tüketimi, hidrojen üretimi için rafineride bir buharla reforming biriminin bulunmasını gerektirir; bu nedenle de, böyle bir işlemenin maliyeti bir dereceye kadar yüksek olur.

—Tarım, Bot. ve Pedol. Toprakta % 0,1'den az oranda bulunan kükürt, bitkilerde bazı proteinlerin ve dolayısıyla bazı enzimlerin oluşumu için gereklidir. Nitekim kükürt eksikliği klorofil oluşumunu engeller ve bitkilerde sarılığa (kloroz) neden olur. Toprakta kükürdün evrimi, azotunkiyle büyük bir benzerlik gösterir. Hayvan ve bitki dokularıyla mikroorganizmalardaki organik kükürt, tıpkı amonyaklaşma sırasında organik azotun amonyağa dönüşmesi gibi, organik maddeler bozunduğu zaman sülfüre dönüşür. Sülfürler, genellikle mikroorganizmalarca (tiyobasiller ve mantarlar) sülfatlara yükseltgenir ve bir de bunun tersine indirgenir (sülfat indirgeme). Çevresel etmenlerin (sıcaklık, nem, toprak, vb.) yoğunluğuna göre bu iki süreçten biri ötekine baskın çıkar; bu olgu, hem topraktaki mineral kükürdün geçirdiği mevsimlik büyük değişimleri açıklar, hem de topraktaki kükürt miktarını belirler. İlkbahardaki fazla mineralleşme nedeniyle bitkilerin çoğunluğu, toprak tiplerinin büyük bir kısmında, kükürt ihtiyacını güçlük çekmeden karşılar; ancak kükürde çok büyük ihtiyaç duyan ya da çok erken gelişen bitkiler bundan tam yararlanamayabilir. Turpgillerde (kolza, vb.) durum böyledir. Bu takdirde kükürtle yetersiz beslenmenin doğuracağı tehlike, kükürtlü gübreler (sülfatlar) kullanılarak önlenebilir. Sonbahardaki güçlü organikleşme de sülfatların sularla akıp gitmesini azaltır. Sülfat indirgeme olgusu killi topraklarda metallerin korozyonuna yol açar.

KÜKÜRTATAR a. Askılarla sırtta taşınan ve bir depo, bir pompa, bir de püskürtücüden oluşan kükürt serpme aygıtı.

KÜKÜRTCİCEĞİ → KÜKÜRT.

KÜKÜRTLEME a. Kükürtlemek eylemi.

—Polim. Ağdalı bir akış kazandırarak kalıcı biçim değişikliklerini önlemek üzere bir elastomerin makromoleküllerini kendi aralarında birbirlerine bağlamaya dayanan işlem. (Eşanl. VULKANİZASYON.) [Bk. *ansikl.* böl.]

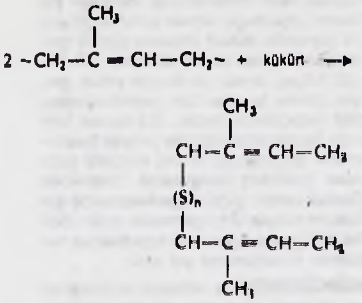
—Şarapç. Kükürt dioksidin dezenfektan, antiseptik, yükseltgeme önleyici ve renk giderici olarak kullanılması. (Bk. *ansikl.* böl.) || Bir şarap kabını, içinde bulunabilecek mikroorganizmalardan arındırmak için kükürt yakılarak elde edilen kükürt dioksitle dumanlama işlemi. || *Kükürtleme aleti,* fıçıları kükürt emdirilmiş şerit ya da fitille kükürtlemeye yarayan alet. || *Kükürtleme aygıtı,* şırayı kükürdün yakılmasından doğan kükürt dioksitle ya da sıvılaştırılmış kükürt dioksitle kükürtlemeye yarayan aygıt. || *Ölçekli kükürtleme aygıtı,* şıraya ya da şaraba verilmesi gereken kükürt dioksit miktarını ölçülü olarak vermeye yarayan aygıt.

—Tarım. Küllemeye karşı mücadele için bitkilerin üzerine toz halinde kükürt serpilmesi. (Bk. *ansikl.* böl. Bağc.)

—Tekst. Eskiden kükürdün yanmasıyla elde edilen kükürt dioksit etkisiyle yünleri ağartmada kullanılan yöntem. (Günümüzde bu yöntemin yerini sodyum bisülfitle ya da oksijenli suyla uygulanan işlemler almıştır.) || *Kükürtleme odası,* yanmakta olan kükürt buharının etkisinde bırakmak için, içine ağartılmamış hayvansal kökenli doğal lifler konulan kapalı oda.

—ANSİKL. Bağc. Bağlarda kükürtleme genellikle üç kez yapılır: filizlenme, çiçeklenme ve olgunlaşma zamanı. Kükürtlemeyi sabah ya da akşam (sıcak ve kurak havalarda) yapmak gerekir. Kükürtlemede saf ve ince toz halinde kükürt kullanılır; kükürdün bitkinin her tarafına ve salkımlara serpilmesi gerekir. Gelişmiş ülkelerde bunun için traktörle çekilen serpiciler kullanılır. İlk kükürtleme el ya da sırt aletleriyle yapılır. Havalar yağışlı olursa, ıslanabilir toz kükürt, mildiyu ilaçlarıyla karıştırılarak bitkilerin üzerine püskürtülür.

—Polim. Doğal kauçuğun kükürtle kükürtlenmesi, 1839'da Goodyear tarafından bulundu. Bu yöntem çok şematik biçimde aşağıdaki tepkimeyle gösterilebilir:

Klasik kükürtleme tekniği, kauçuğun sıcakta (100 - 140 °C) yoğrulmasına ve yoğurma işlemi boyunca kükürtleme için gerekli olan bileşiklerin katılmasına dayanır; bu bileşikler plastikleştirici, çinko oksit, çeşitli hızlandırıcılar ve kükürttür (% 3 - 10).

"Kükürtleme" sözcüğü kesin olarak kükürt etkisiyle zincir köprülerinin oluştuğunu ifade eder, oysa bu terim çoğu kez elastomerlerin ağlaşmasını sağlayan diğer tekniklerin belirtilmesi için de kullanılmaktadır:
—serbest kök doğurucularının (örneğin peroksitler) etkisiyle köksel mekanizmaya dayalı köprülenme;
—magnezyum oksit etkisiyle klorlu elastomerlerin köprülenmesi.

Kükürtleme genel olarak akmayı, yapışma gücünü, yaşlanmayı ve soğuk havada akışkanlığı azaltır.
—Şarapç. Üzüm, elma, armut şıralarında kükürtleme, ya katı potasyum metabisülfit ya bir çözeltiye katılarak doğrudan doğruya kullanılan sıvılaştırılmış (çelik tüpte) kükürt dioksit ya da bir kükürtleme aygıtıyla kullanılan gaz halinde kükürt dioksit verilerek yapılır. Kükürtlemeye, beyaz şarap yapılırken şırayı tortudan ayırmak, saf maya üretmek ve zararlı mikroorganizmaları yok etmek, tatlı şarap ya da katma alkollü şarap yaparken mayalanmayı durdurmak, şaraplarda yükseltgenmeyi ve kullanılan gereçleri dezenfekte etmek için başvurulur.

KÜKÜRTLEMEK g. f. Kim. **1.** Bir cismi kükürtle bileştirmek. **—2.** Ortama kükürt katmak. (Eşanl. SÜLFÜRLEMEK.)
—El sant. Yapma çiçekçilikte, özellikle çiçeğin göbek kısmını oluşturacak tohumların ucundaki hamurları, çiğ sarı renge boyamak üzere kükürtlü boya maddesine batırmak.
—Şarapç. *Şıra ve şaraba kükürt katmak*, şarap fıçısına kükürt atmak.
—Tarım. Bitkilere toz kükürt atmak.

◆ **kükürtlenmek** edilg. f. Kim. Kükürtle karışmış ya da bileşmiş olmak. (Eşanl. SÜLFÜRLENMEK.)

KÜKÜRTLENME a. Kim. Kükürtlenmek eylemi.

KÜKÜRTLENMEK → KÜKÜRTLEMEK.

KÜKÜRTLEYİCİ a. Kauç. Daha çok kauçuklarda kullanılan ağlaştırma etkeni.

KÜKÜRTLÜ sıf. Kim. Kükürt içeren bir madde için kullanılır: *Kükürtlü sular. Kükürtlü cevherler.*
—Boyarmad. *Kükürtlü boyarmadde*, çok sayıda organik boyarmaddenin (fenoller, aminler, aminofenoller, poliaminler, indaminler ya da yalnızca hidrokarbonlar vb.) bir seyreltici eşliğinde kükürt, kimi zaman alkali sülfür ya da polisülfürlerle değişik sıcaklıklarda eritilmesi sonunda elde edilen renklendirici madde.
—Miner. Bileşiminde kükürt olan.

Kükürtlü kaplıcası, Bursa'da Uludağ etekleriyle ova arasındaki Bademlibahçe kaplıcaları grubundaki tesislerden biri. Bir fay hattı üzerinde yer alan bu kaynaklardan Kükürtlü kaplıcası'nın suları bikarbonatlı, sülfatlı, sülfürlü, karbondioksitli ve çok sıcak (78 °C), radyoaktivitesi düşüktür. Metabolizma bozukluğu, karaciğer ve safra yolları hastalıkları ile kronik iltihaplı hastalıkların tedavisinde önerilir.

KÜKÜRTÖLÇER a. Kim. Bir üründeki kükürt oranını otomatik olarak belirlemeye yarayan aygıt. (Eşanl. SÜLFÜRİMETRE.)

KÜL a. **1.** Bir maddenin yandıktan sonra geriye kalan yanmayan bölümü; genellikle toz ya da katı olan bu artık, sıvı ya da çamur haline getirildiğinde az ya da çok camsı bir görünüm sergiler: *Sigara külü.* (Bk. *ansikl.* böl. Isıbil. ve Kim.) **—2.** *Kül bağlamak*, sözkonusu ateşse, sönmeye yüz tutmak, sönmek; bir olay ya da durumsa, etkisini, gücünü yitirmek, unutulmaya yüz tutmak. || *Kül etmek*, bir kimsenin varını yoğunu, hiçbir şey bırakmadan yok etmek. || *Kül gibi*, soluk, renksiz beniz için kullanılır. || *(Yüzü, rengi, benzi) kül kesilmek, kül (gibi) olmak*, heyecan, korku vb. etkisiyle rengi kaçmak: *Tabanca sesini duyunca benzi kül kesildi.* || *Kül olmak*, yanarak yok olmak: *Bütün mahalle bir anda kül oldu;* tümüyle yitirmek: *Bütün serveti bir anda kül oldu.* || *Kül öksüzü*, anasız, babasız kalmış küçük çocuk. || *Kül rengi*, külün rengini andıran gri, kurşuni renk; bu renkte olan. || *Kül ufak olmak*, tuz buz olmak. || *Kül yemek, kül yutmak*, aldatılmak, bir oyuna gelmek. || *Kül yutmamak*, bir oyuna ya da dalavereye gelmemek. || *Külünü (göğe) savurmak*, bir şeyi tümüyle yok edip ondan hiçbir şey bırakmamak.
—Camc. Demir ve bakır oksit ile bir eritici karışımından yapılmış, kahverengiden siyaha kadar değişebilen, az çok saydam, camlaşabilir renk. (Kül rengi, ilk vitraylardan bu yana, renkli camlara hacim ve gölge kazandırmak amacıyla kullanıldı; XII. ve XIII. yy.'larda, Citeaux manastırlarındaki, kurşun çerçevelerle vurgulanmış geometrik desenli camların tümü, beyaz cam üzerine kül rengiyle yapılıyordu.)
—Isıbil. *Uçucu kül*, yüksek güçlü kazanlarda dumanlarla sürüklenen ve atmosfere atılmadan önce ayırıcılarla toplanan kül. (Uçucu küller ince, hafif, hidrofil ve özellikle kireçle birlikte bulunduklarında puzolanik özellikleri olan maddelerdir. Bu sonuncu özellik uçucu külleri bazı özel çimentolarda ikinci bileşen [simgesi C] ya da betonlarda etkin dolgu olarak kullanmaya olanak verir.) [Bk. *ansikl.* böl.]
—Karb. kim. *Bir kömürün kül oranı*, normlaştırılmış koşullarda bir kömürün yanmasından arta kalan kül miktarı. ("Toplam kül" olarak ifade edilen bu artık, hem yanıcı maddelerin yanması sonunda oluşan "gerçek kül"ü, hem de kömüre karışan "katışkı maddeleri"ni içerir. Kömürlerin mekanik olarak hazırlanması, bu maddelerin katışkılarından arındırılmasını amaçlar. Bir kömür ne denli iyi yıkanırsa yıkansın yine de her zaman kül bırakır.)
—Mutf. *Kül ateşi*, harlı olmayan, küllenmiş mangal ateşi gibi hafif ateş. || *Kül ateşinde pişirmek*, eti ya da bir yemeği, özsuyunun buharlaşıp kaybolmaması için çok hafif ateş üzerinde pişirmek. || *Kül pidesi*, sıcak kül üzerinde pişirilen bir tür pide.
—Petrogr. *Volkanik kül*, volkanik püskürmelerle çevreye dağılan, boyu 2 mm'den küçük volkanik parça. (Volkanik küller geniş bir yüzeyi kaplayabilir ve rüzgârla çok uzaklara taşınabilir.)

◆ **küller** çoğl. a. **1.** Yangından geriye kalan artıklar, kalıntılar, yıkıntılar: *Yanan evlerin külleri arasında dolaşmak.* **—2.** Bir ölünün yakıldıktan sonra bir kapta ya da kutuda korunan kalıntıları: *Napoléon'un külleri, 1840'ta Fransa'ya getirildi.* **—3.** Ed. Unutulmaya yüz tutmuş anılar: *Geçmişin küllerini deşmek.*
—ANSİKL. Isıbil. Katı yakıtlı ocaklardaki küller bu ocakların normal sıcaklığında eriyebildiğinden, aygıtlar -özellikle kazanların boru demetleri- dumanların sürüklediği hamursu ve yapışkan küllerle kirlenme tehlikesiyle karşılaşır. Bu yüzden külleri katı halde tutma (ocak sıcaklığını düşürerek) ya da yüzeylerle temas etmeden önce geri çevirme (soğutucu ekranlarla) ya da tam tersine onları sıvı halde boşaltma (ocak sıcaklığını yeterince yükselterek ve yanma odasına, özellikle de alt bölümüne uygun bir biçim vererek) yoluna gidilir.
—Kim. Yanıcı bitkisel maddelerin yakıldığında kül bırakması, bu bitkilerin yapısında yer alan anorganik maddelerden ileri gelir. Bu küllerde potasyum karbonat vardır. Sodyum karbonata yalnız deniz bitkilerinde rastlanır. Kül, özellikle buğdaygillerin külleri, kalsiyum-magnezyum karbonat ve fosfatların yanı sıra silis içerir. Külde ayrıca bu maddeye rengini veren demir ve mangan oksitler de bulunur.

Odun külleri, suyla karıştırıldığında değerini yitirdiği halde gübre olarak kullanılır; külün suyla oluşturduğu bu karışıma *külsuyu* denir ve özellikle killi toprakların gübrelenmesinde yararlanılır.

Taşkömürü külü, temel olarak alüminyum silikattan oluşur; külde bulunan demir oksit, kalsiyum, magnezyum, potasyum ve sodyum gibi katışkı maddeleri erime noktasını kimi zaman 1 150 °C'a dek düşürebilir.

Piyasaya verilen herhangi bir taşkömürü, çok ender olarak % 10 - 15'in üzerinde kül bırakır. Bunlar, yanmamalarının ötesinde kısmen ya da tamamen eriyerek ocaklarda ciddi sorunlar yaratır. Yanmayı engelleyen cüruf kütlelerinin sökülüp çıkarılması çoğu kez yorucu ve masraflı bir çabayı gerektirir.

Yosun külü, deniz yosunlarının kurutularak yakılması sonunda elde edilir; iyodun özütlenmesinde kullanılır.

Kemik külü, kemiklerin havalı bir ortamda kavrulması sonunda oluşur ve temel olarak trikalsiyum fosfat üretiminde işe yarar.

KÜL, -lli a. (ar. *küll*). Esk. **1.** Parçalara ayrılmamış olan şey, bütün. **—2.** Her: *Üstad-ı küll* (herkesin hocası). *Min-küll-il-vücuh* (her bakımdan). **—3.** *Küllü vahid*, her bir. || *Küllü yevm*, her gün.

KÜLAH a. (fars. *kulāh*). **1.** Eskiden erkeklerin giydiği, keçeden yapılma, tepesi sivri başlık. **—2.** İçine çeşitli şeyler koymak için koni biçiminde kıvrılmış kâğıt kese. **—3.** İçine dondurma koymaya yarayan koni biçimine getirilmiş gofret, kornet. **—4.** *Sayı sıf. + külah*, belirtilen sayıda külahın alabileceği miktar: *İki külah dondurma. Bir külah ayçekirdeği.* **—5.** Hile, düzen. **—6.** *Külah etmek*. oyun ve düzenle kandırmak, aldatmak (esk.). || *(Bir kimseye) külah giydirmek*, (onu) hile ve oyun ile aldatmak. || *Külah kapmak*, kurnazlık ve açıkgözlülük ederek bir işin başına geçmek.|| *Külah peşinde*, "dürüstçe olmayan yollarla bir işi elde etmeye, onun başına geçmeye çalışıyor" anlamında kullanılır. || *Külah sallamak*, çıkar sağlamak için dalkavukluk etmek, yaltaklanmak. || *Külahıma anlat*, bir kimsenin söylediklerinin doğru olmadığını, ona inanılmadığını belirtmek için söylenir: *Beni o kadar saf mı sandın, sen onları külahıma anlat.* || *Külahını, fesini havaya atmak*, istediği ya da beklediği bir şeyin gerçekleşmesi karşısında çok sevinmek. || *Külahını önüne koyup, alıp düşünmek*, olanlardan bir ders çıkarmak için kendi kendine derin derin düşünmek. || *Bir başkasına, şeytana, külahını, pabucunu ters giydirmek*, kurnaz olanlardan çok daha kurnaz olmak. || *Külahları değişmek, külahları değiştirmek*, "bozuşuruz, dikkat et" anlamında korkutma yollu söylenir. || *Ali'nin külahını Veli'ye, Veli'nin külahını Ali'ye giydirmek*, kendisinin parası olmadığı halde birinden aldığını ötekine, bir başkasından aldığını da ona vererek işlerini yürütmek.
—Esk. giy. *Külahı istivadar,* Osmanlılar'da üzerine yeşil şerit dikilmiş mevlevi külahına verilen ad. (Bu tür külah giyebilmek için mevlevilikte olgunluğa erişmiş olmak gerekiyordu.) || *Külahı seyfi*, mevlevilerin giydiği üst kısmı yassı ve ikiye bölünmüş

bir tür külah. (*Kılıcı taç* da denirdi). [Kimi zaman tepede ikiye bölünmüş olan kısmına *sırrı latiye* denilen siyah bir şerit çekilirdi.] || *Külahı vefai*, mevlevilerin kullandığı bir tür kısa külah. (Bu külahı ilk kez İran'a giderken Sultan Divani, kendini ziyarete gelen Halep şeyhlerinden Ebülvefa'ya giydirmişti. Bu nedenle onun adıyla anıldı. Sonraları başka tarikatlarca da kullanıldı.) || *Külahı zerd*, acemi oğlanların giydikleri sarı renkli külah. || *Levent külahı*, leventlerin kullandığı, ucu sivri ve arkaya yatık bir tür keçe külah. || *Sivri külah*, hıristiyan çocuklarından devşirme olarak alınanların, toplandıkları yerden merkeze gönderilmeleri sırasında giydikleri sarı renkli, tepesi sivri külah. || *Softa külahı*, medrese öğrenimi görenlerin giydiği külah. (Çevresine sarık sarılarak kullanılırdı. Bu sarık, genellikle *perişani* denen dağınık bir biçimde sarılırdı. Bu nedenle bozuk giden işlere, derli toplu olmayan kimselere *softa külahı* deniyordu.) || *Şeb külah* → ŞEBKÜLAH.

—Ev eken. *Deve külahı halinde*, sofraya, açılı kemer görüntüsü verecek biçimde katlanarak yerleştirilen peçete.

—Ev eşy. Mum alevini söndürmekte kullanılan, içi oyuk koni biçiminde, metal ya da pişmiş toprak alet.

—İnş. *Baca külahı*, çekişi kolaylaştırmak için bir baca peteği üzerine yerleştirilen sac başlık.

—Mim. Kule, minare, türbe vb. yapıları örten, koni ya da prizma biçiminde sivri çatı (minare külahı, kule külahı, baca külahı, minber külahı gibi). [Bk. *ansikl.* böl.] || *Külah kemer* → AÇILI KEMER*.

—Müc. Elmasın, kenar ile tepe arasında yer alan alt kısmı. (Eşanl. KÜLAS.) || *Külah ucu*, pırlanta olarak yontulmuş bir elmasın külas ucunu oluşturan façeta.

—Otelc. Beyaz bezden, silindir biçiminde yüksek ahçı başlığı.

—Oy. Oyunda zarları atmakta kullanılan deri, tahta vb.'den yapılmış bir koni kesiti biçimindeki bir tür küçük kap.

—Pastac. Bir ya da birkaç top dondurmayla doldurulan ve elde yenen koni biçiminde gofret.

—Tar. *Külah giydirmek*, Osmanlı döneminde rütbesi alınan devlet adamlarının, o rütbeye özgü başlığının çıkartılarak yerine sıradan insanların kullandığı külahın giydirilmesi.

—ANSİKL. Mim. Külahlar taştan ya da ahşaptan yapılıyor, ahşap külahlar kurşunla kaplanıyordu. Selçuklu kümbetlerinde, çok köşeli ya da silindir biçiminde gövde içten kubbe, dıştan konik (Kırşehir Melikgazi kümbeti, Kayseri Döner kümbet) ya da prizmatik (Divriği Kamerettin ve Sittemelik kümbetleri) bir külahla örtülüdür. Kayseri'deki Döner kümbet'in, Erzurum'daki Çifteminareli medrese kümbeti'nin, Ahlat'taki Ulu kümbet'in konik külahları, kemer biçiminde silmelerle bezenmiştir. Gevaş'ta Karakoyunlular döneminden Halimehatun kümbeti'nin piramit biçimi külahı kabartmalı palmet motifleriyle süslüdür. Erzenhatun kümbeti'ndeyse kabartma palmetlerin yerini taşa işlenmiş rozetler almıştır. Karaman'daki Karamanoğulları döneminden Alaettin bey kümbeti yivli koni biçimindeki külahıyla değişik bir görünüme sahiptir.

Medrese, kule vb. yapılarda yuvarlak ya da çok köşeli mekânlar külahlarla örtülmüştür (Kırşehir Cacabey medresesi, Isparta Atabey Ertokuş medresesi, Sıvas Keykâvus darüşşifası.)

Külahın mimari öğe olarak yaygın biçimde kullanıldığı bölümlerden biri de, minarelerdir. Minare külahları, çoğunlukla ahşap iskelet üzerine kurşun kaplamalıdır. Osmanlı mimarlığında külah, minare ve tüm yapıyla uyumlu bir görünüme sahipken, XVII. yy.'dan sonra ince uzun bir biçim almıştır (Eyüp, Nusretiye, Dolmabahçe camileri). Külahla minarenin birleştiği yer önceleri çinilerle süslenirken, daha sonra kabartma çiçek motifleriyle bezenmiştir.

KÜLAHÇI sıf. ve a. **1.** Külah yapan ve/ya da satan kimse. **—2.** *Arg.* Düzenbaz, hileci, dolandırıcı kimse.

KÜLAHLI sıf. **1.** Külah giyen, başında külah bulunan kimse için kullanılır. **—2.** Tavanı koni biçiminde olan yapı için kullanılır. **—3.** Külah içinde satılan: *Külahlı dondurma.*

KÜLAHSIZ sıf. Külahı olmayan.

KÜLAS a. (fr. *culasse*). Müc. KÜLAH'ın eşanlamlısı.

KÜLBASTI a. (*kül* ve *basmak*'tan *kül -bas-tı*). Mutf. **1.** Kasaplık hayvanlarda döşün uç kısmından çıkarılan kemiksiz et. (Dilimlendikten sonra dövülerek yassıltılır, küllenmiş mangal ateşinde ya da ızgarada pişirilir.) **—2.** *Sahan külbastısı*, sahanda kendi suyuyla pişirilip kızartılmış külbastı ya da kemiksiz et.

KÜLBASTILIK sıf. ve a. Külbastı yapmaya elverişli et için kullanılır: *Bir kilo külbastılık (et) aldım.*

KÜLBE a. (fars. *külbe*). Esk. **1.** Kulübe. **—2.** Hücre. **—3.** *Külbe-i ahzân* → AHZÂN.

KÜLBÜTÖR a. (fr. *culbuteur*). Isıl mot. **1.** Supaplar silindir kafasının tepesinde bulunduğunda, bunların hareket kumandasını silindirin kafasının üzerinden göndermeye olanak veren parça. (Dağıtım, silindir kafası üzerine yerleştirilen bir kam miliyle yapılırsa, külbütör, hareketini doğrudan doğruya kamdan alır ve baş aşağı yerleştirilmiş supabın kuyruğuna aktarır. Kam mili motorun alt bölümündeyse, kam silindirsel bir itecekle düşey bir çubuğu harekete geçirir.) **—2.** *Külbütör düzeni*, patlamalı bir motorda, külbütörler ile bunların kumandasını sağlayan çubuklardan ve iteceklerden oluşan bütün.

—Aktar. ve Mad. cc. İçine giren vagonları baş aşağı çevirerek boşaltmaya yarayan aygıt.

KÜLÇE a. (fars. *kulîçe*). **1.** Eritilerek büyük bir parça halinde kalıba dökülmüş maden ya da alaşım: *500 gramlık altın külçesi.* **—2.** Herhangi bir işleme uğratılmamış, büyükçe maden parçası. **—3.** Yığın durumunda bulunan şeylerin oluşturduğu küme. **—4.** *Külçe gibi, külçe halinde*, son derece bitkin ve yorgun olarak.

—Bors. Bir kilogram saf altın (genellikle 995 milyem ayarındadır).

—El sant. Eritilerek kalıba dökülmüş bakır blok.

—Fişekç. *Barut külçesi*, özdevinimli füzelerde kullanılan, belli bir geometrik şekli olan, ağırlığı bir tonu aşabilen, genellikle çift tabanlı barut kütlesi.

—Matbaac. Genellikle matbaa alaşımından yapılmış, kalınlığı 9, 12, 18, 24 punto (Didot) ve 3, 4, 6, 8, 10, 12, 15... yelpaze olabilen madeni koşut yüz. (Külçeler, sayfa düzenlemesinde ve baskı kalıplarının ayarında kullanılır.) || *Külçe dolabı*, külçelerin depolanmak ve sınıflandırılmak üzere yerleştirildikleri dolap.

—Metalürj. İçine döküldüğü kalıbın biçimini koruyan, henüz işlenmemiş metal ya da alaşım kütlesi. (Bu biçim, genellikle kesik dikdörtgen piramide benzer.) [Eşanl. İNGOT.] || Fırından ya da potadan çıkarılmış katı ya da hamursu ürün. || *Külçe dökümü*, metali geri kazanmak için yeniden eriterek dökmeye dayanan dökümcülük işlemi. (Bu terim demir-çelik sanayisinde kullanılmaz.) || *Külçe kalıbı*, katılaşmadan

Bk. resim sayfa 7266

sonra bir külçe elde etmek için sıvı metal ya da alaşımın döküldüğü kalıp. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Sürekli döküm külçe kalıbı*, içinde metalin katılaşmaya başladığı, iki ucu açık, dıştan su soğutmalı bakır kap.

◆ sıf. Külçe durumunda olan maden için kullanılır: *Külçe altın.*

—ANSİKL. Metalürj. Demir-çelik sanayisinde kullanılan külçe kalıpları, birkaç kilogramdan yüzlerce tona kadar külçeler verebilen genellikle dökme demirden dik kaplardır. Çeşitli biçimlerde olan külçe kalıplarının ya üst ya da alt bölümleri geniştir; ayrıca iki ucu açık, tabanı kapalı vazo ya da şişe ağızlı olanları da vardır. Çeliğin külçe kalıbına dökümü, yerini sürekli döküme bırakmaktadır. Dökümcülükte kullanılan külçe kalıpları genellikle üstü açık ve pik oluşturan yatay kalıplardır.

KÜLÇECİLİK a. İkt. düş. tar. **1.** *Currency principle* ile yönetilen emisyon sistemi. **—2.** Merkantilist dönemde (XVII. yy.) İspanya'nın izlediği para politikası.

KÜLÇELEŞMEK geç. f. **1.** Külçe durumuna gelmek. **—2.** Yorgunluktan ayakta duramayacak duruma gelmek.

KÜLDOSKOPİ a. (fr. *culdoscopie*; yun. *kollia*, karın, bağırsak, ve *skopein*, bakmak'tan). Kad. hast. Dölyolu arka çıkmazı yoluyla yapılan çölyoskopi.

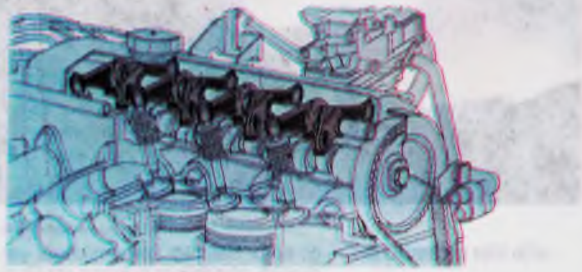
KÜLDÜR → PALDIR KÜLDÜR.

KÜLEBİ (Cahit), türk şair (Tokat 1917). İstanbul Yüksek öğretmen okulu'nu bitirerek (1940) liselerde ve Devlet konservatuarı'nda edebiyat öğretmenliği yaptı. MEB müfettişliği, İsviçre'de kültür ataşeli-

patlamalı bir motor külbütörü

külbütör düzeni

kömür vagonları külbütörü

çelik külçesini haddeleme

Larousse-Atlas Photo

çeliğin külçe kalıplarına dökümü

Cahit Külebi

ği, Kültür bakanlığı kültür müsteşar yardımcılığı görevlerinde bulundu; emekli oldu (1972). TDK'nın son genel yazmanıydı (1976-1983). Kolay kavranan, geniş topluluklarca sevilen bir şiiri gerçekleştirdi. Halk şiirinden, türkülerden de geniş biçimde yararlandı. Çocukluğunun, ilk gençliğinin geçtiği köşelerden (Tokat, Niksar, Pasinler, Sıvas vb.) izlenimler yansıtarak yurt sevgisini, doğa sevgisini dile getirdi. Halkın yaşam güçlüklerine tanıklık etti. Şiirleri *Adamın biri* (1946), *Rüzgâr* (1949), *Yeşeren otlar* (1955, TDK ödülü), *Atatürk Kurtuluş savaşı'nda* (1952; Nevit Kodallı'nın *Atatürk* oratoryosu*'nun metni bu şiirdir; ayrıca Ferit Tüzün bu şiirden esinlenerek bir senfonik şiir besteledi), *Süt* (1965), *Yangın* (1981, Yeditepe şiir armağanı) kitaplarındadır. Bu şiirler topluca *Bütün şiirleri* (1982) adlı yayında yer alır. Şiir görüşüne *Şiir her zaman* (1985), anılarına *İçi sevda dolu yolculuk* (1986) yapıtlarında yer vermiştir.

KÜLEH a. (fars. *küleh*). *Esk.* Külah.

KÜLEK a. Bal, yoğurt, yağ gibi şeyleri koymaya yarayan tahtadan yapılmış, kulplu, derin tahta kova.

KÜLEK boğazı → GÜLEK boğazı.

KÜLEY (Müfide), türk hekim (İstanbul 1904). İstanbul Üniversitesi fen fakültesi'nden biyoloji lisansı aldı (1922). Kız öğrencilere öğrenim hakkı tanınması üzerine Tıp fakültesi'ni de bitirdi (1928) ve ilk türk kadın hekimlerinden biri olarak bu fakültenin İç hastalıkları kliniği'ne asistan oldu (1928). 1936-1943 arası Haydarpaşa numune hastanesi'nde iç hastalıkları uzmanı ve klinik şefi olarak görev yaptı. Aynı yıl İstanbul Üniversitesi tıp fakültesi III. İç hastalıkları kliniği'nde doçent, 1952'de profesör oldu. 27 Mayıs'tan sonra 147 öğretim üyesiyle görevinden uzaklaştırıldıysa da (1960), iki yıl sonra yeniden görevine döndü. Fakültede, Gastroenteroloji bölümü'nü kurdu (1963), emekli oluncaya (1973) kadar burada görev yaptı. Sindirim sistemi hastalıkları konusundaki özgün çalışmalarıyla tanındı. Başlıca yapıtları: *Zehirlenmeler* (1937), *Diyet* (1949), *Hazım sistemi hastalıkları* (1962).

KÜLFE a. İkt. tar. Osmanlı yönetimindeki Mısır'da, kul taifesi için halktan alınan vergi. (1607'de Mısır valiliğine atanan Öküz Mehmet Paşa tarafından kaldırıldı.)

KÜLFET, -ti a. (ar. *külfet*). **1.** Zahmet, güçlük; gereksiz sıkıntı, eziyet: *Bu işin külfeti çoktur. Böyle küçük işlerle uğraşmak külfettir.* **—2.** Büyük ve gereksiz harcama: *Bu kadar külfete ne gerek vardı?* **—3.** *Esk.* Resmiyet, merasim. **—4.** *Külfet etmek*, çok uğraşmak, yorulmak. ‖ *Bir kimseyi külfete sokmak*, onu yormak, sıkıntıya sokmak; gereksiz harcamalarda bulunmasına yol açmak.

KÜLFETLİ sıf. **1.** Sıkıntıyla yapılan, yorucu, zor bir iş, bir eylem için kullanılır: *Külfetli bir iş.* **—2.** Fazla harcama gerektiren: *Çok külfetli bir davetti.*

KÜLFETSİZ sıf. **1.** Sıkıntısız, zahmetsiz, uğraşmayı gerektirmeyen bir iş, bir eylem için kullanılır. **—2.** Fazla harcama gerektirmeyen.

KÜLHAN a. (fars. *gul*, ateş ve *ḫen*, hane'den). Hamamın içini ve suyunu ısıtmak için, altına yapılan büyük ve kapalı ocak.
—ANSİKL. Mim. Hamam suyunun ve yapının ısıtılmasını sağlayan külhan, sıcaklık bölümüne bitişik ve döşeme düzeyinin altındadır. Ortalama 2-3,5 m çapında yuvarlak bir fırına benzeyen külhan ocağının üzerinde, dökme bakırdan bir kazan bulunurdu (kazanın dibi, ateşle teması arttırmak için yuvarlak biçimde yapılmıştı). Bu kazanın üzerinde de dikdörtgen biçiminde, tonoz örtülü su haznesi vardı. Ocakta sürekli yakılan odunlarla bir yandan su ısıtılırken, bir yandan da duvarlar içinde bırakılmış olan ve "cehennemlik" ya da "tüteklik" denilen bacalardan geçen sıcak hava ve dumanla da, sıcaklık ve halvet bölümlerinin ısıtılması sağlanıyordu.

KÜLHANBEYİ ya da **KÜLHANBEY** a. Eskiden, yersiz, yurtsuz oldukları için hamam külhanlarında yatıp kalkan ve kendilerine özgü argoları, giysileri olan, ona buna çatmayı huy edinen, işsiz, serseri kimselere verilen ad. (KÜLHANİ de denir.)
—ANSİKL. Ed. Ebüzziya Tevfik *Yeniosmanlılar tarihi*'nde Rodos hapishanesi'ndeyken tanıdığı külhanbeyi Sami'nin yaşamöyküsünü anlatır; ondan aldığı bilgilere dayanarak külhanbeyi topluluğunun törelerini, argolarını tanıtır. Külhanbeyi tipi karagöz perdesine getirilmiş, tiyatro ve sinemada da canlandırılmıştır (örn. E. R. Rey, *Lüküs hayat*, 1933). Birçoğu tulumbacı olan külhanbeylerinin yaşamlarından kesitlerin yer aldığı romanlar yazılmıştır (Nabizade Nazım, *Zehra*, 1886, O. C. Kaygılı, *Aygır Fatma*, 1944 vb.). Külhanbeylerinin gelip gittikleri tulumbacı kahvelerinde ezgiyle söyledikleri destanlar, maniler deprem, yangın gibi güncel olaylara tanıklık eder; kentte dilden dile dolaşmış aşk serüvenlerini, cinayet olaylarını konu edinir. Bu ürünlerin zaman zaman da gülmeceli içerikleri yansıttığı görülür. (→ Kayn.)
—Folk. Külhanbeyleri kendilerine pir olarak Layhar'ı kabul etmişlerdi. Buna ilişkin efsaneye göre, bir hamamın külhanında, şarap tortuları içen bir adam yaşıyordu. Üzüm tortularını içtiği için *lay-har* (içki tortusu içen) adı verilen bu adam, bir gün Hoca Senai ve çamura gömülen katırı için kadeh kaldırdı. Tam o sırada Hoca Senai' nin katırı çamura gömüldü ve onun, olacakları önceden bildiğini duyan Hoca, içeri girdi, Layhar'ın elini öpüp hayır duasını aldı. Layhar, bundan böyle külhanbeylerinin piri sayıldı.
İstanbul'da külhanbeylerinin ilk barınakları, fetihten sonra yapılan ilk hamam olan Gedikpaşa hamamı'ydı. Hamamın külhan kısmı, birçok kişiyi barındırmaya elverişliydi. Yatacak yeri olmayan, kimsesiz kişiler, özellikle kış aylarında burada yatıp kalkar, bu yüzden bunlara "külhanbeyi" denirdi. Daha sonraları başka hamamların külhanları da başıboş, yersiz yurtsuz kişilere barınak oldu. Külhanbeyi olmanın da bazı koşulları vardı. Bir külhana girebilmek için kimsesiz olmak ve bir sınavdan geçmek gerekiyordu. Külhanbeylerinin en eskisi olan destebaşının düzenlediği bu sınav, adayın eline verilen torbayı en kısa zamanda pirinç, yağ, un ve şekerle doldurmasından ibaretti. Dışarı çıkmadan önce de külhanbeyi adayının giysileri çıkarılır, üzerine yırtık ve eski giysiler giydirilirdi. Torbayı doldurarak külhana dönen aday, sınavı kazanmış sayılır, topladığı malzemelerle pilav ve helva hazırlanırdı. Yemek vakti ortaya çıkarılan külhanın demirbaşı üç lengerden ikisine pilav, üçüncüye helva konur ve hep birlikte yenirdi. Adaylar, isteyenlere su getirmek ve hizmet görmek üzere ayakta beklerlerdi. Onların yiyecekleri ayrı bir tahta kaba konurdu. Pilav ve helva yendikten sonra külhancı ve öteki külhanbeyler bir lokma ekmeği tuza batırarak üç parmakları arasında tutar ve külhanın kimsesizlerin barınağı olduğuna, buradan birçok yiğit yetiştiğine ve Layhar'ın ruhuna "hu" çekerek onu anmak gerektiğine ilişkin bir dua okurlar, dua bittikten sonra tuzlu ekmekler yenir ve burada barınanlar birlikte yedikleri tuz ekmek hakkı için kardeş sayılırlardı. Külhanbeyliğe kabulün ikinci aşaması da kardeşlik merasimiydi. Kardeş olacak iki çocuk ortaya alınıp giysileri çıkarılır, ikisine birlikte Layhar'ın kefeni olarak kabul edilen büyük bir gömlek giydirilirdi. Destebaşı çocukların başından gömleğin yakasını, bunlardan daha önce kabul edilmiş olan sağ, öteki de sol kolunu gömlekten geçirir, böylece gömleğin dışında iki baş ve iki kol görünürdü. Külhancı ocağa doğru iki dizi üzerine oturarak şöyle derdi: "Ey Layhar'ın evlatları! Burası baba yurdudur. Burada senin benim yoktur. Burada herkes kardeştir. Layhar'ın evlatları birbirlerini tek vücut bilirler. Bu kefene sağlığında girenler ölünceye değin birbirlerini ayrı görmezler. Bu, ikilikte birliktir. Bu senin sağ elindir, sen de bunun sol elisin. Biriniz sağınızı görürsünüz, biriniz solunuzu görürsünüz. Ömrünüzün sonuna değin birbirinizi görür gözetirsiniz. Her gün kazancınızı buraya getirirsiniz. Burada bu senindir, bu benimdir yoktur. Az çoğu aratır; çok hepimizi besler. Kazan birdir, hepimizi doyurur." Bu konuşmadan sonra Layhar'ın ruhuna bir fatiha okunur ve aday külhanbeylerinin kardeşliğine kabul edilmiş olurdu.
İlk zamanlarda külhanbeylik, lonca gibi örgütlenmiş bir tür dilenciler topluluğu niteliğindeydi. Zamanla dilenmenin yerini zorbalık almaya başladı. Külhanbeyler, esnaf malını yağma etmeye, haraç toplamaya başladılar. Bazıları işi gece sokakta adam soymaya değin vardırınca, külhanbeylerine karşı alınan önlemler artırıldı. Tanzimat'tan önce geceleri sokakta fenersiz dolaşan kılıksız ve serseri görünümlü kişiler, aşırı sarhoşlar zabıta tarafından alınarak külhanlara götürülür, sabaha değin burada tutulurdu. Külhanlar kirli olduğundan bu kişilerin geceyi külhanda geçirdikleri anlaşır ve bunlara alay yollu "külhanbeyi" denirdi. Bugün de işsiz güçsüz, serserilere ve zorbalara "külhanbeyi" denir. Bunların eskiden özel bir giyinme biçimleri vardı ve kendilerine özgü bir dille konuşuyorlardı. Bugün giyimlerinde bir farklılığa rastlanmaz, ama geçimlerini gene çeşitli eğlence yerlerinden aldıkları haraçla sağlamaktadırlar. Külhanda barınma ise tamamen ortadan kalkmıştır.

Külhanbeyi, karagöz ve ortaoyununda yer alan kabadayı tiplemelerinden. Çoğunlukla tulumbacıdır. Bir omzu kalkık, yana yalpa vurarak ve nara atarak yürür. Heceleri uzatarak ve argo konuşur, kimi zaman sözcükleri müzikli söylediği ya da mani okuduğu da olur. Oyundaki adı, genellikle Yanbastı Ali, Gevşek Mehmet, Çağanoz Salih vb.'dir. Yanbastı, Bağrıyanık, Vurdumduymaz gibi takma adları vardır. Oyunu çözüme bağlayıcı kişiliklerdendir.
Üzerine dağınık bir biçimde yemeni sarık sarılmış fesini eğri giyer. Ayağında "yarım fransız" denen yumurta topuklu, basık fortlu iskarpin bulunur, iskarpinin arkasına basar. Üzerinde mavi ipekten, göğsü açık bırakılmış, kolları sıvanmış frenk gömleği, paçaları katlanmış pantolon bulunur, beline kasık hizasında dökme sa-

rılmış trablus kuşak sarar. Omzuna mor kadife ceket atar; elinde tespih, boynunda muska taşır.

KÜLHANBEYLİK a. **1.** Külhanbeyi olma durumu; serserilik. **—2.** Külhanbeyine uygun davranış.

KÜLHANCI a. Hamam ocağını yakmakla görevli kimse.
—Kur. tar. Osmanlılar'da saray hamamlarını ısıtan görevli.

KÜLHANİ a. (fars. *külhan*'dan *külhanî*). **1.** Külhanbeyi. **—2.** *Tkz.* Hafif küfür içeren takılma sözü.

KÜLİÇE a. (fars. *külîçe*). *Esk.* **1.** Güneş ve ay kursu. **—2.** Külçe. **—3.** Ay. **—4.** *Küliçe-i nühas*, bakır külçesi. || *Küliçe-i sim*, gümüş külçesi. || *Küliçe-i zer*, altın külçesi.
—Mutf. Bir tür yağlı çörek. (Anadolu'nun geleneksellığini koruyan bazı yörelerinde kandil, bayram arifesi ve düğün gibi özel günlerde pişirilip dağıtılır.) [*Külürçe* de denir.]

KÜLKEDİSİ a. **1.** Sıcağı çok seven ve sıcağın yanından ayrılmayan kimse. **—2.** Uyuşuk, miskin, yerinden kalkmak istemeyen kimse.
—Ed. Evin tüm yıldırıcı işleri üzerine yıkılan genç kız. (SİNDİRELLA da denir.)
—ANSİKL. Ed. Bir folklor kişisi olan Külkedisi çeşitli kültürlere dağılmış yüzü aşkın öyküde karşımıza çıkar.
İlk kez Aelianus Claudius'un *Poikile Historia*'sında (III. yy. başı) rastlanır. Külkedisinin en ünlü uyarlaması Charles Perrault'nundur (*Cendrillon*, 1697). Mme d'Aulnoy (*Finette Cendron*, 1698) ve Grimm Kardeşler de (*Aschenputtel*, 1812-1814) bu masaldan esinlenmişlerdir.

Külkedisi (*Cendrillon*), Perrault'nun bir masalının adı ve bu masalın kahramanı. Masal, günlük yaşamla masal dünyası, düşle gerçek, sefaletle debdebe arasındaki karşıtlığa dayanır. Her şeyi değiştirebilen, düzelten, canlandıran peri tipi ile üvey anasının eziyetlerine rağmen sonunda mutluluğa ulaşan çocuk teması, çeşitli avrupa mitolojilerinin derinliklerine kök salmıştır. —Perrault'nun masalı, birçok müzikçiye ve koregrafa esin kaynağı oldu. Rossini, 1817'de bestelediği *la Cenerentola* adlı operasında bu konuyu işledi. 1893'te, Enrico Cecchetti ve Lev İvanov (asistanları, büyük olasılıkla Marius Petipa'ydı), Petersburg İmparatorluk tiyatrosu'nda, besteci Boris Schell'in *Külkedisi* partisyonu üzerine bir bale düzenlediler. Bu baleyi Pierina Legnani ve Pavel Gerdt yorumladı. Müziğini F. d'Erlanger'nin yazdığı bir *Külkedisi* balesi de, Michel Fokine tarafından 1938'de Londra'da Covent Garden'da sahnelendi.
Külkedisi başlıklı tüm müzik partisyonları, bu masalın dans yoluyla anlatılması için bestelenmiştir. En çok koregrafı esinleyen *Külkedisi* partisyonu, Prokofyev'inkidir (1941). K. Sergeyev (1946), F. Ashton (1948), A. Rodrigues (1955), J. Combes (1959) ve V. Orlikovskiy (1963, R. de Larrain'in çok görkemli mizanseniyle) gibi koregraflar, Prokofyev'in partisyonunu koregrafilediler. Külkedisi rolündeki unutulmaz yorumlarıyla tanınan birçok ünlü kadın dansçı arasında Violette Verdy, İrène Skorik, Galina Samsova ve Claire Sombert anılmalıdır.

KÜLLEME a. Küllemek eylemi.

KÜLLEME a. Bağç. Mikroskobik bazı mantarların (genellikle *erysiphaceae* familyasından) bitkilerde meydana getirdiği hastalık. (Bk. *ansikl.* böl.)
—El sant. Külçe bakırı çekiçle döverek levha haline getirirken, üst üste konarak dövülen parçaların birbirine yapışmaması için aralarına kül serpme. (Dövülen külçe, yapılacak işin türüne göre 10, 12, 14, 16 parçaya ayrılır. Bunların her biri ayrıca dörde bölünüp levha haline getirilmek üzere dövülür. Oldukça incelen bu küçük parçaların birkaçı üst üste konarak tekrar dövülüp inceltilir. Bu işlem sırasında parçaların arası küllenmezse birbirine yapışır.)
—ANSİKL. Bağç. Hastalık, hastalığa tutulan organlar (yapraklar, dalcıklar ve bazen meyveler) üzerinde külrengi bir toz örtüsü biçiminde ortaya çıkar; bunlar asalak mantarın miselyumları ve sporlanma organlarıdır. Asma küllemesi *Uncinula necatrix* ya da *Oidium tuckeri*, elma küllemesi *Podosphaera leucotricha*, marul küllemesi *Bremia lactucae* türü mantarlardan vb. ileri gelir.
• Bağ ya da asma küllemesinin mantarı Amerika'dan gelmiştir. Mantar asmanın yeşil kısımları (yaprak, çiçek, sürgün, üzüm) üzerinde belirir. Mantarın emici organları (miselyum) dokuların içine girer, bitkinin suyunu emer, yapraklar kurur, düşer, üzümler çatlar, çekirdekleri dışarı fırlar, üzüm taneleri solar ve kurur. Küllemenin her çeşidiyle mücadele kükürtle yapılır. Kükürt saf ve ince zerreli olmalı, bitkilerde (asma, meyve ağacı vb.) hastalık belirir belirmez atılmalıdır. Kükürtleme gecikirse hastalığı yok etmek olanağı kalmaz.

KÜLLEMEK g. f. **1.** *Ateşi, ocağı küllemek*, ateşin üzerini külle örtmek. **—2.** *Bir şeyi küllemek*, onun üstünü örtmek; unutturmak.
—Dokmc. Evlerdeki el tezgâhlarında dokunan bazı bezleri, rengini ağartmak üzere küllü suya basmak.

◆ **küllenmek** dönşl. f. **1.** Ateş sözkonusuysa, sönmeye yüz tutarak, üzerinde kül oluşmak. **—2.** Üzücü bir olay, bir anı vb. sözkonusuysa, etkisi geçmeye başlamak, unutulur gibi olmak: *Çekilen sıkıntıların acıları artık küllenmişti. Küllenen bir aşk.* **—3.** *Yörs.* Hayvan sözkonusuysa, yere yatarak yuvarlanmak.

◆ **küllendirmek** ettirg. f. *Bir şeyi küllendirmek*, onu unutturmak.

KÜLLENDİRMEK → KÜLLEMEK.

KÜLLENMEK → KÜLLEMEK.

KÜLLİ sıf. (ar. *küll* ve *-î*'den *küllî*). *Esk.* **1.** Genel, bütün, hep: *"Didi külli ömrini itdin tebah"* (Nahifi, XVIII. yy.). **—2.** Çok, fazla. **—3.** Genele ait, bütüne ilişkin.
—Esk. mant. Tümel.

KÜLLİYAT, -tı a. (ar. *külliyye*'nin çoğl. *külliyyât*). **1.** Bir yazarın yapıtlarının tümü. **—2.** *Esk.* Bir işin ya da bir şeyin bütünü, tamamı.
—Ed. Bir yazarın toplu yapıtlarının yer aldığı yayın dizisi: *Ömer Seyfettin külliyatı.* —Divan şairlerinin şiirlerini derleyen yapıt, divan: *Külliyat-ı divan-ı Mevlânâ Hâmidi.*
—Esk. mant. *Külliyat-ı hams*, Aristoteles sisteminde cins, ayrım, özellik, ilinek.

KÜLLİYAT ya da **KÜLLİYAT PEŞREV** a. Müz. Türk müziğinde, bestelendiği tarihte var olan tüm makamları içine alan çok haneli peşrev. (Hanelerin her birinde, birbirine yakın birkaç makam işlenir. Her haneden sonra yinelenen teslim, hangi makamdaysa, yapıt o makamın adıyla anılır. Günümüze yalnızca iki örneği ulaşmıştır: Osman Dede'nin *Hüseyni külliyat peşrevi* ve Muzaffer'in buna nazire olarak bestelediği *Nazire-i hüseyni külliyat peşrevi*'dir.)

KÜLLİYE sıf. (ar. *küllî*'nin dişl. *külliyye*).
Esk. **1.** Genel, bütün: *Kaide-i külliye* (genel kural). *Kuvve-i külliye* (silahlı kuvvetlerin tamamı). **—2.** Çok.
—Mim. Selçuklu ve osmanlı mimarlığında bir cami çevresinde medrese, imaret, aşevi, kitaplık, türbe, hamam, çeşme, sebil, çarşı, han, muvakkithane vb.'den meydana gelen dinsel ve toplumsal yapılar topluluğu. (Bk. *ansikl.* böl.) || Osmanlı döneminde kimi medreselere üniversite karşılığı olarak verilen ad. (Süleymaniye külliyesi, Fatih külliyesi.)
—ANSİKL. Mim. Anadolu külliyelerinin ilk örnekleri, Selçuklu döneminde yapılan ve genellikle bir camiyle medreseden oluşan ve imaret de denilen yapı topluluklarıydı (Akşehir taş medrese). Divriği ulu camisi ve darüşşifası, Kayseri Huandhatun külliyesi, Kölük camisi ve medresesi, Hacıkılıç camisi ve medresesi, Konya Sahipata külliyesi, İplikçi camisi ve medresesi bu dönemin önemli külliyeleri arasındadır.
Osmanlı döneminde büyük gelişme gösteren külliyeler, toplumsal yapının odağı olmuşlardır. Bunlar sultanlar (selatin külliyeleri), sadrazamlar, valide sultanlar ve dönemin önde gelen ve varsıl kişilerince yaptırılmıştır. Bu dönemin ilk örnekleri, Bursa'daki Orhangazi külliyesi (1339/1340), Hüdavendigâr külliyesi (XIV. yy.), Yıldırımbayezit külliyesi (1390-1399), Yeşil külliye (1419-1424) ve Muradiye külliyesi'dir (1424-1426). Bu külliyelerde yapıların yerleştirilmesinde belirli bir düzen gözetilmemiştir. Edirne'nin en önemli ya-

S. Lido

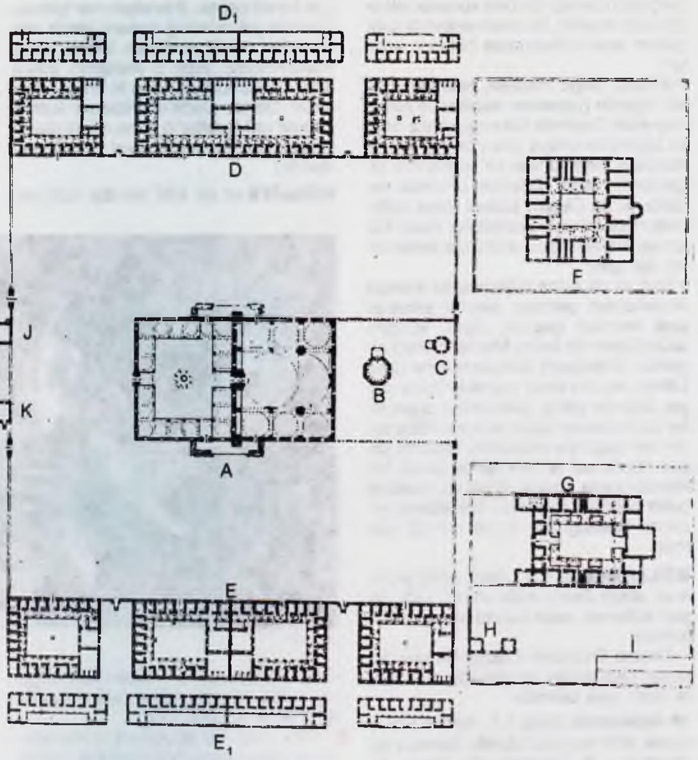
Külkedisi
V. Orlikovskiy ve R. de Larrain'in koregrafilediği peri balesi (müz. Prokofyev'in) dansçılar: V. Rona ve G. Samsova (Paris Uluslararası birinci dans festivali, Champs-Élysées tiyatrosu, 1963)

Rhône-Poulenc-Agrochimie

asmada külleme

külliye
Divriği ulu camisi ve darüşşifası
Mengücükler dönemi (1228-29)
Sivas

Fatih külliyesi planı
A. Fatih camisi;
B. Fatih türbesi;
C. Gülbaharsultan türbesi;
D. Karadeniz medreseleri;
D1. Karadeniz tetmine medreseleri;
E. Akdeniz medreseleri;
F. Darüşşifa;
G. Tabhane medresesi;
H. İmaret;
İ. Kervansaray;
J. Sıbyan mektebi;
K. Kütüphane.

Bayram Dalay

Süleymaniye külliyesi (1550-1557) *İstanbul*

pılar topluluğuysa Bayezit külliyesi'dir (1484-1488). Mehmet II'nin (Fatih), İstanbul'u fethettikten sonra yaptırdığı Fatih külliyesi ise yapılarının biçimi, bakışık düzende yerleştirilişiyle bu türün ilk başyapıtlarındandır (1462-1470). Külliye mimarlığının en görkemli ve anıtsal örneği, Mimar Sinan'ın gerçekleştirdiği Süleymaniye külliyesi'dir (1550-1557). Burada yapılar 60 dönümlük, engebeli bir alana, geometrik bir düzen içinde başarılı bir biçimde yerleştirilmiştir. Bu türün bir başka başarılı örneği de, gene Mimar Sinan'ın yapıtı olan Üsküdar'daki Atikvalidesultan külliyesi'dir (1577-1583). XVII. yy. selatin külliyelerinin en büyüğü olan Sultanahmet külliyesi'ndeyse yapılar geniş bir alana hiçbir düzen gözetilmeden yerleştirilmişti. Amcazadehüseyinpaşa külliyesi (1700), caminin yerine medresenin önem kazandığı özgün bir örnektir. İstanbul'daki öteki önemli külliyeler arasında Eyüpsultan külliyesi (1458), Mahmutpaşa külliyesi (1462-1467), Davutpaşa külliyesi (1485), Atikalipaşa külliyesi (1496/1497), Sultanselim külliyesi (1522), Pirimehmetpaşa külliyesi (1530/1531), Mihrimahsultan külliyesi (1546-1548), Şehzade külliyesi (1543 -1548), Haseki külliyesi (1551), Hadımibrahimpaşa külliyesi (1551), Karaahmetpaşa külliyesi (1555-1558), Sokullu külliyesi (1571), Şemsipaşa külliyesi (1580), Kılıçalipaşa külliyesi (1580), Cerrahpaşa külliyesi (1593/1594), Çinili külliye (1640), Köprülü külliyesi (1661), Nuruosmaniye külliyesi (1748-1755), Laleli külliyesi (1759), Abdülhamit I külliyesi (1775/1776) belirtilebilir. İstanbul dışındaki örnekler arasındaysa Konya Karapınar'daki Selim II külliyesi (1563), Lüleburgaz'daki Sokullumehmetpaşa külliyesi (1564), Hatay Payas'taki Selim II ya da Sokullumehmetpaşa külliyesi (kervansarayın önem kazandığı ilginç örneklerdendir) [1574], Gebze'deki Çobanmustafapaşa külliyesi (1523), İzmit'teki Pertevmehmetpaşa külliyesi (1572-1579) sayılabilir.

KÜLLİYEN be. (ar. *küllî*'den *külliyyen*). *Esk.* **1.** Bütünüyle, toptan: *"Yeşil ağaçlar, caddeler, insanlar külliyen nazardan silindi"* (E. E. Talu). **—2.** Olumsuz cümlelerde hiç, asla anlamında kullanılır.

KÜLLİYET, -ti a. (ar. *küll* ve *-iyyet*'ten *külliyyet*). *Esk.* **1.** Bütün, tam olan şeyin durumu; bütünlük, tamlık. **—2.** Çok, bol olan şeyin durumu; çokluk, bolluk.

KÜLLİYETLİ sıf. Önemsenecek değerde bir niceliği belirtir: *Ona külliyetli miktarda bir miras kalmış.*

KÜLLU'D-DURÛB a. Müz. Türk ya da islam müziğinde, her mısrası ya da beyti, orada adı geçen usulle bestelenmiş uzun sözlü form. (XVI. yy.'dan önce kullanılmış bu formun günümüze ulaşabilmiş örneği yoktur.)

KÜLLU'D-DURÛB VE'N-NAGAM a. Müz. Türk ya da islam müziğinde, her mısrası ya da beyti, orada adı geçen usul ve makamla bestelenen uzun sözlü forma XVI. yy.'dan önce verilen ad. (Daha sonra bu tür yapıtlara KÂRINATIK denmiştir.)

KÜLLÜ sıf. İçinde ya da üzerinde kül bulunan.
—Folk. İçine odun külü atılıp kaynatılarak elde edilen ve çamaşırları temizlemek ya da ağartmak için eskiden kullanılan su. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Hidr. bağl. *Küllü bağlayıcı*, taşkömürü külleri ile toz kireçten oluşan ve harç ya da çimento olarak kullanılan karışım.
—ANSİKL. Folk. Çamaşırları küllü suya basma ya da küllü suyla yıkama, bugün de Anadolu'da kullanılan bir yöntemdir. Küllü su elde etmek için mangaldan alınan kül, ince bir elekten geçirilir; sık dokulu kumaştan yapılmış bir torbaya konarak ağzı bağlanır ve su dolu bir kaba konarak kaynatılır. Kaynatılan küllü su soğuduktan sonra içinde su bulunan kazana süzülür. Temizlenecek olan çamaşırlar, üzerine bu küllü sudan bir miktar dökülerek tokaçlanır ya da içinde küllü su bulunan leğende bir gece bekletildikten sonra kaynatılır. Bu işlemlerden sonra çamaşırların bol suyla durulanması gerekir. Beyaz ve ince olduğundan küllü su yapımında daha çok meşe odununun külü yeğlenir.
Anadolu'nun birçok yöresinde bugün de çamaşır suyu yerine kullanılan küllü sudan, el dokuması bezleri ağartmada da yararlanılır. (→ KÜLSUYU.)

KÜLLÜCEOTU a. Bot. KANARYAOTU'nun eşanlamlısı.

KÜLLÜİNİ. Arkeol. Keban baraj bölgesinde Tarihöncesi'nden kaya sığınağı; Elazığ'ın Ağın ilçesine bağlı Yeniyapan (esk. Hastek) köyü yakınında, Gedikler mevkisindedir. 1969'da Prof. K. Kökten tarafından saptanan sığınakta 1969-1971'de yapılan kazılarda, Orta ve Üst Yontmataş dönemlerinden aletler ele geçti. Sığınağın ağzında da İlk Tunç çağdan çanak çömlekler bulundu.

KÜLLÜK a. **1.** Çöp, kül vb. artıkların atıldığı yer. **—2.** İçine sigara külleri ve izmaritlerin konulduğu küçük kap; sigara tablası. **—3.** Soba, kazan, ocak gibi araçların alt kısmında bulunan ve külleri toplamaya yarayan kap ya da küllerin döküldüğü yer.
—Antik. Yakılmış ceset küllerinin konduğu kap. || Bu küllüklerin yerleştirildiği mezar odası. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Eşy. *Söndürücü küllük*, üst bölümünde kendi ekseni çevresinde dönerek ya da devrilerek, külleri kabın dibine düşüren bir parçanın bulunduğu küllük.
—Isıt. havld. Katı yakıtlı ısıtma aygıtlarında külleri, küllüğe yöneltmeye yarayan eğik parça. —Külü tutmak için ocağın önüne yerleştirilen bakır ya da bronz ızgara.
—ANSİKL. Antik. Küllükler kil, mermer, kaymaktaşı, porfir, bronz, hatta altından yapılırdı. Etrüskler'den ev, lahit, kanopos ya da heykel biçiminde küllükler kalmıştır. Roma küllükleri ise, kimileri zengin bir biçimde süslenmiş olan urnalar ya da dikdörtgen kutulardı.

Küllük, İstanbul'da Bayezit camisi'nin Aksaray'a bakan kapısı altında, üniversite öğretim üyelerinin, öğrencilerin, birkaç yazar kuşağının, özellikle de 1940 kuşağından yazarların uğradığı olan kahvehane. Çınar ve atkestanesi ağaçları altında, bolulu aşçı Emin Efendi'nin lokantasının solundaydı. Kahvehanenin adının yakındaki imaretin küllerinin döküldüğü yerle ilgili olduğu ileri sürülmüştür.

KÜLLÜK → GÜLLÜK.

KÜLLÜ'N-NAGAM a. Müz. KÂRINATIK formunun XVI. yy.'dan önceki adı.

KÜLOT a. (fr. *culotte*). Bedeni oyluklardan bele kadar örten iç çamaşırı; don.
—Çamaşır san. *Külot korse*, tek parça halindeki korse ve külottan oluşan iç giysisi.
—Giy. *Külot pantolon* → PANTOLON.

KÜLOTLU sıf. Külotu olan.
—Çamaşır san. *Külotlu kombinezon*, alt bölümü bir slipten, üst bölümü kombinezondan oluşan, tek parçalı, elastomer kumaştan iç giysisi.
—Giy. *Külotlu çorap*, ayaklardan bele değin bedenin alt bölümünü sararak içine alan ve belde lastikle tutturulan üst kısmı külot biçimli kadın çorabı. (İnce ve naylondan yapılanları yanında, yün, merserize, orlon vb. malzemeden yapılmış

Kültepe
yüksek kaideli kâse
pişmiş toprak, İ.Ö.XVII. yy.
Anadolu medeniyetleri müzesi, Ankara

Kültepe
zarflı tablet İ.Ö. 1900
İstanbul Arkeoloji müzesi

Kültepe
rhyton, İ.Ö. 1950-1650
Anadolu medeniyetleri müzesi Ankara

kalın külotlu çoraplar da vardır.)

KÜLRENGİ AĞAÇKURDU a. Tırtılı çeşitli ağaçlarda dehlizler kazan kelebek. (Bil. a. *Cossus ligniperda;* keçigüvesigiller familyası.)

KÜLRENGİ BALIKÇIL a. Eski Dünya'nın büyük bölümünde yaşayan balıkçıl. (Bil. a. *Ardea cinerea;* balıkçılgiller familyası.)
—ANSİKL. Sırtı ve kuyruk üstü külrengi, alnı ve tepesinin ortası beyaz, tepesinin geri kalan bölümü siyahtır. Hem göçmen, hem gezici, hem de yerli bireyleri vardır. Balıklar, kurbağalar, sürüngenler, kabuklular, böcekler ve kuş yavrularıyla beslenir.

KÜLRENGİ KARGA a. Zool. LEŞ KARGASI'nın eşanlamlısı.

KÜLRENGİ ÖTLEĞEN a. Avrupa'nın her yanında yuva yapan, Tropikal Afrika'da kışlayan ötücükuş. (Başı ve ensesi külrengi-gri, gerdanı beyaz, karnı kirli beyazdır. Oldukça yırtıcı bir böcekçildir. Bil. a. *Sylvia communis;* sinekkapangiller familyası; boyu 14 cm.)

KÜLRENGİ YELVE a. Zool. Anadolu ve İran'da yaşayan ötücükuş. (Göçmendir. Dağların kayalık kesimlerini sever. Bil. a. *Emberiza cineracea;* ispinozgiller familyası.)

KÜLSÖ-SOMOGY, Macaristan'da vadi kuşağı, Tunaötesi'nde, Balaton gölünün G.-D.'sunda.

KÜLSUYU a. Kim. Odun külünden elde edilen sodyum ve potasyum karbonatın derişik sulu çözeltisi.

KÜLSÜ sıf. Pedol. Gri renkli ve kül görünümlü bir toprak katı için kullanılır. (Soğuk ve nemli iklimlerde, reçineli ormanlarda görülen, kaba humuslu asit topraklar, yani podzollar, çok fakir, özellikle de kuvarslı, külsü bir A_2 katıyla ayırt edilir.)

KÜLSÜM BİN İYAZ EL-KUŞEYRİ, arap komutan (öl. Uved Sabu 741). Kays kabilesinin saygın kişilerindendi. Berberiler'in, *Gazvet ül-eşraf* (soylular savaşı) adı verilen savaşta Araplar'ı uğrattıkları ağır yenilginin öcünü almak için emevi halifesi Hişam bin Malik tarafından Berberiler üzerine gönderildi. 30 000 kişilik bir kuvvetle yola çıktı. Yolda kendisine başka güçler de katıldılar. Komutanlar arasındaki anlaşmazlık ve kötü yönetim yüzünden Uved Sabu'daki savaşta arap ordusu yenildi ve Külsüm de öldürüldü.

KÜLT → TAPINMA.

KÜLTE a. Külçe.

KÜLTEPE. Arkeol. Kayseri'nin 22 km K.-D.'sunda höyük; Anadolu'nun en önemli ve büyük arkeolojik buluntu merkezlerindendir. İlk kez 1882'de Th. G. Pinches'in, burada bulunmuş olan kil tabletlerin metinlerini yayımlamasıyla bilim dünyasına tanıtıldı. E. Chantre (1893-1894), H. Winckler ve H. Grothe (1906) tarafından yapılan araştırmalardan sonra, 1925'te B. Hrozny (höyüğün eteklerinde bin kadar tablet buldu) ve 1948'den başlayarak da Prof. Tahsin Özgüç yönetiminde gerçekleştirilen kazılarda İlk Tunç çağdan (yaklş. İ.Ö. IV. binyıl) Roma dönemine uzanan bir yerleşme ortaya çıkarıldı. Bu kazılarla Orta Anadolu'nun Tunç çağda K. Suriye, Mezopotamya, Phrygia ve B. Anadolu'yla sürdürdüğü ilişkiler aydınlatıldı.

Üç evreli İlk Tunç çağ katmanlarında tapınak olarak tanımlanan megaron biçiminde büyük bir yapı ortaya çıkarıldı. Tapınağın ortasında bir ocak, çevresinde tavanı taşıyan dört ağaç direk vardır. Yapılar taş temelli, kerpiç duvarlı, çok odalıdır. Çark yapımı seramiklerin dış yüzleri yivlerle bezenmiştir. Bu dönemin sonlarında çark yapımı seramiklerin yanı sıra kappadokia seramikleri denen çok renkli, bezemeli kaplar görülür, metal kapların formlarını örnek alan seramikler de ilginçtir. Çift kulplu kaplar B. Anadolu'yla olan ilişkileri gösterir. Ölüler küp mezarlara ya da sandukalara gömülmüştür (bu mezarlarda çeşitli armağanlar, heykelcikler, ana tanrıça idolleri bulunmuştur). Orta Tunç çağ katmanı asur ticaret kolonileri çağıdır (İ.Ö. XIX.-XVIII. yy.'lar). Bu döneme ilişkin kazılar yerel yöneticilerin oturduğu *Kaneş* ve asurlu tüccarların yerleştiği *karum* kesimlerinde yürütüldü. Karum kazılarında dört yapı katı saptandı. IV.-III. katlarda asurlu tüccarların yerleşimine ilişkin buluntulara rastlanmamasına karşılık, II. ve I. katlarda yoğun bir yerleşme ortaya çıkarıldı. *Kappadokia tabletleri* denilen, ticaret ve özel yazışmalarla ilgili çok sayıda kil tablet ele geçti. Bunlar, Anadolu'nun bu dönemdeki toplumsal ve ekonomik yaşamını aydınlatan ilk yazılı belgelerdir. Bu belgelerden asurlu tüccarların Anadolu'da kurdukları karumlara ilişkin bilgiler elde edilmiş, bu ticaretin 150 yıl sürdüğü anlaşılmıştır. Kazılarda asurlu tüccarların oturduğu, taş döşeli düzgün yollar boyunca sıralanmış taş temelli, kerpiç duvarlı, iki katlı (üstte oturma ve yatak odaları, altta ambar, depo vb.) evler ortaya çıkarılmıştır. Ölüler armağanlarıyla birlikte evlerin altındaki küp mezarlara ya da sandukalara gömülmüştür (ölülerin ağızlarını ve gözlerini örten altın levhalar bulunmuştur). I. katın en önemli yapısı, bir avlu çevresine yerleştirilmiş salonlardan ve odalardan meydana gelen Varşama sarayı'dır. Burada "Kral Anitta'nın sarayı" yazılı tunç bir mızrak ele geçmiştir. Yerel Kussara krallığı'nın kralı olan Anitta Kültepe'yi merkez edinmiş ve bu dönemde (İ.Ö. XVIII. yy.) yerleşme *Nesa* adıyla anılmıştır. Küçük buluntular arasında pek çok çanak çömlek, hayvan biçiminde tören kapları, silindir ve damga mühürler vardır. Asur ticaret kolonileri çağının sona ermesiyle yerleşme sönükleşmiştir, ancak gerek Kaneş gerekse Karum kesimlerinde ele geçen buluntular, Eski Hitit krallığı ve Hitit İmparatorluğu dönemlerinde de oturulduğunu gösterir. Dönemin seramikleri ve metal eşyalar Boğazköy ve Alacahöyük yapıtlarına benzer. Hitit İmparatorluğu'nun İ.Ö. 1200'lerde Deniz halkları göçü sonucu yıkılması sırasında Kültepe de terk edilmiştir. Daha sonra Geç Hitit döneminde Tabal krallığı'nın önde gelen kentlerinden olan Kültepe'nin bu katmanı (İ.Ö. IX.-VIII. yy.'lar) yunan ve roma yerleşmeleri yüzünden çok bozulmuştur. Ev kalıntıları tümüyle taştandır; odalarda duvarlar boyunca sekiler vardır. Çeşitli formlardaki seramikler bezemeli ya da tek renklidir. Ayrıca, kent tanrısının betimlendiği ortostatlar bulunmuştur (İ.Ö. 1100 -900). [→ Kayn.]

Kültepe barajı, Kırşehir ilinde, Köşkerliözü çayı üzerinde kurulu baraj (1983). Sulama amacıyla yapılan barajın gövdesi toprak dolgu tipinde, su toplama hacmi 30,04 milyon m^3, göl alanı 2,40 km^2, sulama alanı 2 741 ha'dır.

KÜLTEPE höyüğü, Sivas'ta, Tödürge gölü kıyısında höyük. 1945'te Prof. Kılıç Kökten tarafından Sivas yöresinde yapılan araştırmalar sırasında saptandı. Höyükte Bakırtaş ve İlk Tunç çağ yerleşmelerinin olduğu belirlendi.

Kültepe müzesi, Kültepe kalıntılarının bulunduğu kesimde açılan müze (1969). Büyük bir salondan meydana gelen müzede, Kültepe kazılarıyla ilgili fotoğraflar ve planlar, asur ticaret kolonileri çağından tabletler, mühürler, seramikler sergilenmektedir.

KÜLTİGİN, göktürk prensi (686-731). İlteriş Kutluğ Kağan'ın oğlu, Bilge Kağan'ın kardeşi. Amcası Kapagan Kağan'ın 702'de Soğdlar'a, 706 ve 707'de Çinliler'e karşı düzenlediği seferlere katıldı. Kırgız ve Türgiş (710-712) ile Karluk ayaklanmasının (713-716) bastırılmasında önemli rol oynadı. Kapagan Kağan'ın ölümünden sonra Bilge Kağan'ın tahta çıkmasına yar-

Ümit Kırdıl

Kültepe müzesi
içinden bir görünüm
Kayseri

dım etti (716). Bilge Kağan'a karşı çıkan Dokuz Oğuzlar üzerine sefer düzenledi. Kırgızlar'a karşı düzenlenen seferin komutanlığını yaptı. Göktürk yazıtlarına göre Bilge Kağan döneminde göktürk ordusunun komutanıydı. Ölümünden sonra kardeşi Bilge Kağan tarafından adına bir yazıt dikildi. (→ Kayn.)

KÜLTİVAR a. (fr. *cultivar*). Ayıklanma, değişinim ya da melezleme (doğal ya da yapay) sonucunda ortaya çıkan ve üstün tarımsal nitelikleri için yetiştirilen bitki tipi.
—ANSİKL. Bitkisel özelliklerine ve üretim tarzına göre kültivar, çeşitli biçimlerde çoğaltılabilir: klonlama (vejetatif çoğaltma), saf soyun korunması, melez tohum elde etme (melez F1 [ilk kuşak melezleri], üç yollu melez, çifte melez), yapay çeşitlerin yaratılması, vb. En önemlisi, kültivara özgü genetik potansiyeli taşıyan tohumların ya da bitkilerin her zaman elde edilmesidir. Kültivar, özgül morfolojik, fizyolojik ve tarımsal özellikleriyle tanımlanır.

KÜLTİVATÖR a. (fr. *cultivateur*). Tarım mak. **1.** Toprağı yüzeysel olarak işlemeye yarayan dişli aygıt. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** *Titreşimli kültivatör*, değişik tipte bir toprak işleme aygıtı. (Çalışan parçalar [uçdemirleri] çoğunlukla S biçiminde, dikdörtgen kesitli, titreşimli madeni dişlerin üzerine oturtulmuştur. Yan yana iki iz arasındaki aralık 12 cm, işleme derinliği de genellikle 10-12 cm'dir. Eğik dişli bir tarak ya da kafesli bir döner tırmık, işi gören esas parçaların işlevini tamamlar.)
—ANSİKL. Kültivatörler toprağı devirmeden işleyen aletlerdir. İşleyici parçaları birkaç (1, 2, 3) tekerleğe (taşıma ya da derinlik ayar tekerlekleri) bağlı bir çatı ile bunun üzerindeki ayaklara bağlı uçdemirlerinden oluşur. Ayakların (*diş* de denir) ve uçdemirlerinin biçimlerine göre çeşitli kültivatör tipleri vardır: yaysız ayaklı kültivatörler; *ayakları yarı yaylı* kültivatörler; *kanada kültivatörü* denen ve ayakları yaylı olan *yassı uçdemirli* kültivatörler; önçekimlere göre daha sıkışık çizi açan S biçiminde ve *titreşimli ayaklı* kültivatörler. Bu tiplerin elle, hayvanla ve traktörle çekilen çeşitleri vardır.

Rabewerk

yaysız ayaklı kültivatör

KÜLTÜR a. (fr. *culture*, lat. *cultura*'dan). **1.** Düşünceyi zenginleştiren, zevki incelten, eleştiri anlayışını geliştiren bilgilerin tümü (*genel kültür* de denir): *İyi, sağlam bir kültüre sahip olmak.* **—2.** Belli bir alanda yeterince geniş bilgi: *Onun, geniş bir tıp kültürü var.* **—3.** Etnik bir gruba, bir ulusa, bir uygarlığa, niteliklerini veren, bir başka gruba, bir başka ulusta bulunmayan maddi ve ideolojik olguların tümü: *Batı kültürü.* **—4.** Bir toplumsal grupta, bir kimsenin davranışlarını niteleyen, o kimseyi bir başka toplumsal katmanın insanından farklı gösteren konuşma, hareketler, giyim-kuşam vb. belirtilerin tümü: *Burjuva kültürü.* **—5.** Bir grup insanın bir başka gruba, o grubun gereksinim duyduğu geleneksel bilgilere erişmek ve yeni bilgiler edinmek, ayrıca bu bilgileri ortak bir temelle bütünleştirmek olanağı sağlamasına yol açan süreçlerin tümü. (Bk. *ansikl.* böl.) **—6.** *Kültür fizik* → KÜLTÜRFİZİK.
—Bakteriyol. *Mikrop kültürü*, çoğalmasını, ayrılıp elde edilmesini, türünün belirlenmesini ve metabolizma ürünlerinin incelenmesini sağlamak amacıyla çok az miktarda mikrobu, uygun besi ortamına koyup üretme yöntemi. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Fizyol. *Doku kültürü*, bir dokudaki (hayvansal ya da bitkisel) hücrelerin özelliklerini, organizmanın bu çeşitli öğeler üzerindeki etkisinden bağımsız olarak incelemek üzere o hücreleri yaşatmak ve çoğaltmak için uygulanan yöntem. (Bk. *ansikl.* böl. Bitki fizyol.)
—Huk. *Kültür ve tabiat varlıkları* → ESKİ* ESER.
—Ruhbil. *Kültürden bağımsız testler*, değişik kültür grupları arasındaki farklılıkları en aza indirecek biçimde düzenlenen ya da kurulan zihin testleri. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Tarönc. İnsanlığın ilk evrelerini belirleyen teknolojik ve sanatsal geleneklerin tümü.
—Topbil. *Kültür yitimi.* Bazı kişilerde (örneğin göçmen çocuklarda) yeni bir kültür yararına geleneksel kültürün tümüyle ya da bir ölçüde yitirilmesi. (Kültür yitimi, kültürlenmeyle bağlantılıdır.) ‖ *Kitle kültürü*, iletişim araçları tarafından kitlesel olarak üretilip yayılan kolektif davranış, mit ya da tasarımların tümü. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Uluslarar. huk. *Kültür varlıkları*, ait oldukları ülke için özel bir kültürel önemi olan ya da bütün insanlık için kültürel değer taşıyan ve uluslararasındaki ilişkilerde özel bir korumanın konusu olan sanat yapıtları, anıtlar. (Kültür varlıklarının kanunsuz ithal, ihraç ve mülkiyet transferinin önlenmesi ve yasaklanması için alınacak önlemlerle ilgili sözleşme'ye 25 aralık 1979 tarih ve 2256 sayılı yasa uyarınca Türkiye de taraftır.)
—ANSİKL. Latinceden gelen "kültür" terimi, her şeyden önce özel bir alanın değerlendirilmesi için gösterilen özen ve bu alanın gerektirdiği uygulama anlamına geliyordu. Örneğin Cicero, felsefeyi *cultura animi* olarak adlandırıyordu. Rönesans'a kadar "kültür", kullanımı bugünkü anlama yaklaştığı zaman bile, hiçbir zaman tek başına kullanılmadı: Erasmus ve Thomas More düşünce ve edebiyat etkinliğini adlandırmak için, *cultura ingenii*'den, Francis Bacon *cultura animi* ya da *georgica animi*'den söz ediyorlardı. XVII. yy.'da doğal hukuk filozofu Samuel von Pufendorf, "kültür" sözcüğünü tek başına, onu doğanın karşıtı olarak ve belli bir toplumsal bağlam içinde ortaya çıkan tüm insan yapıtlarını belirtmek için kullandı. Böylelikle terime çağdaş anlamında taşıdığı gözlem ve eylem boyutlarını kazandırdı. XVIII. yy. sonunda Kant'ta da bu görüşle karşılaşıldı. Kant, kültürü, insanın kendi mantıklı doğasından ötürü özgürce gerçekleştirebileceği ereklerin tümü olarak tanımladı. Almanlara özgü kültür görüşünde, özellikle latince ve fransızcanın bir ölçüde *cultura* ve *culture* adını verdikleri şeyi adlandırmak için bir başka sözcüğe başvuran Hegel ve Nietzsche'de bu gelenek sürer: "Bu kültür (Bildung) dünyasının özü, somut gerçekliğin ve düşüncenin mutlak ve tümel bozulması ve yabancılaşmasıdır" (*Tinin görüngübilimi*, "Tin"). Hegel'e göre bu çözülme, bireyi "tin olarak kendine dönme"ye, "oluşturucu bir işlem" aracılığıyla dışsallaşmaya yöneltir ve *emek* ve *dil* yoluyla belirir. Nietzsche de kültürden (Bildung) söz ederken, "akıl kendine mal etmek" için insanın kendi üzerindeki çabasını düşünür.
Daha çok anglosakson nitelikli olan çağdaş kültür (alm. *Kultur*, ing. *culture*) görüşü, aydınlanma çağında oluştu. Çağdaş "kültür" kavramının gerçek yaratıcısı olan Herder, kültürü bir ulusun, bir halkın ya da bir topluluğun yaşam biçimi olarak tasarlamakla bu kavrama tarihsel boyutunu kazandırdı. Daha açık bir tanım vermenin zorluğu bu kavramın *uygarlık* kavramıyla olan anlam yakınlığından kaynaklanır. Gerçekten de kültür, ya çok genel bir biçimde, insan türünün yaşamını bütün öteki yaşam biçimlerinden temelde ayıran şey olarak -o zaman çeşitli uygarlıkları kapsar-, ya da , daha özgül bir biçimde, yapısal ya da tarihsel bakımdan bir uygarlığı oluşturan çeşitli kültürlerden biri olarak anlaşılabilir. O zaman da, uygarlık alanları ve bunların kültürel altkesimleri daha açık bir biçimde sınırlanmak istenince, sayısız güçlüklerle karşılaşılır. Çünkü böyle bir sınırlama, ancak sınırlanmak istenen şey konusunda bir ön görüşten yola çıkılarak yapılabilir. Öyleyse terimin görüngübilimsel bir tanımını vermek daha kolaydır: kültür, insan türüne özgü, dolayısıyla evrensel, toplumsal ve tarihsel bir görüngüdür. Çağdaş antropoloji ve çağdaş etnolojinin başlangıç döneminde, E. B. Tylor kültürü şöyle tanımlıyordu (*Primitive Culture* [İlkel uygarlık], 1871): "Bilgileri, inançları, sanatı, ahlakı, yasaları, gelenekleri ve bir toplumun üyesi olarak insanın edindiği bütün öteki eğilim ve alışkanlıkları içeren karmaşık *bütün.*" O günden bugüne, yaklaşık yüz yıllık antropoloji araştırmaları her insan toplumunun her kültür sistemi içindeki düzeni ve denkliği o sistemin özgüllüğünü belirleyen evrensel özellikler taşıdığı ölçüde, bu terimin neyi içerebileceğini ortaya koydu: kültür terimi, iktisadi üretim ve dağılım sistemini, akrabalık ve aile örgütlenmesi sistemini, siyasal ve dinsel örgütlenmeyi, günlük yaşam kurallarını, ahlak ve adalet sistemini, dili ve mit, sanat, felsefe, hatta bilim üretimini kapsıyordu. Bu tanım oldukça geniş kapsamlıdır, ama betimsel alandan ayrılmak istediğimiz zaman ortaya çıkan sorunların gereklerini karşılamaz: kültür evrenseldir ama tek bir modele indirgenmesi olanaksız pek çok değişkeler içerir. Örneğin yakın akrabalarla cinsel ilişki yasağını her yerde saptarsak da, aile yapıları birbirine indirgenmesi olanaksız oluşumlar gösterir. Bazı tapınma ayinlerinde de ve hatta görünüşte özdeş olmakla birlikte, işlev ve anlamları arasında hiçbir ilişki olmayan nesneler üretiminde de durum aynıdır. Öte yandan, bazı kültürel kalıpların (basmakalıp tutumlar, davranış standartları, eğitim düzeni), gerek bir kültürden ötekine, gerek her kültür içinde bir gruptan ötekine hangi mekanizmalarla iletilebildikleri sorulabilir. Kültür sosyolojisinin özel konusu da işte budur. Kültür sosyolojisi, bu iletmenin bir ayin düzenine, bir dışlama uygulamasına nasıl uyduğunu ve kültür mirası bir ideoloji ya da bir dünya görüşü olarak alınabilen şu ya da bu grubu iktidarda tutarak, nasıl toplumsal düzenin yeniden üretimine çalıştığını göstermeyi amaçlar. Son olarak, kültürün kökeni sorunu ve kültürün gelişme mekanizmalarının ortaya koyduları sorunlar da çeşitli antropoloji ve etnoloji akımlarına yol açmaktadır. Evrimciler tek bir ilkel odaktan başlayarak bir yayılma, ardından git gide ilerleyen bir gelişme varsayımına dayanırken, yapısalcılar her kültürün indirgenemez özgüllüğü üzerinde dururlar. Bu özgüllük, her kültür kökenden eşit uzaklıkta olduğu için, kültürlerle "ilkel anlayış" arasındaki yakınlığı saymaca biçimde değerlendiren her türlü etnomerkezciliğe de engel olur. Kaldı ki köken, ancak varsayım aracılığıyla (örneğin bazı psikanaliz verilerinden yararlanılarak ya da işlevselcilere göre biyolojik ya da fizyolojik bir görüşe dayanan bir gereksinimler sisteminin türevi olarak) yeniden oluşturulabilse bile, verilerin yetersizliği yüzünden kesin bir biçimde açıklanamaz.
—Bakteriyol. *Mikrop kültürleri.* Önceden sterilizasyon yapılmış besi ortamlarında gerçekleştirilir. Hasta bir bölgeden ya da mikroplu olduğu sanılan bir maddeden (tozlar, kirli sular, vb.) alınan mikroplar, önce çabuk çoğalabilecekleri bir ortama (örneğin etsuyu) ekilir.
Uygun sıcaklıkta geçen bir kuluçka

devresinden sonra, etsuyunun bir damlası ikinci bir ortama (genellikle katı) yeniden ekilir. Bu ortam her mikrop için ayrı bir koloni elde edilmesini sağlar. Kolonilerin makroskobik nitelikleri, bir ön adlandırmayı sağlayabilir. Mikropların boyalı ya da boyasız olarak mikroskopta yapılan muayenesi bu saptamayı doğrulayabilir. Bazı olgularda, sözkonusu mikroba özgü metabolizma ürünlerini meydana çıkarabilecek kimyasal bir ayıraç içeren özel bir ortama ikinci bir ekim yapılır.

Virüs kültürü ancak tavuk yumurtası ya da kültür dokusu gibi canlı ortamlarda yapılabilir.

—Bitki fizyol. *Bitkisel dokuların kültürü.* 1902'de Haberlandt tarafından gerçekleştirilen ilk doku kültürü denemeleri, oksinlerin (indolasetik asit) tüm özellikleri bilinmediği için başarısızlığa uğradı, ancak 1924'te, Alexis Carrel'in ardından, Robbins yalın kök [illegible] havuç) geliştirmeyi başardı; 1934'te Gautheret kambiyum hücrelerini kültür ortamına ekerek yetiştirdi ve bu hücrelerden farklılaşmamış hücre toplulukları elde etti; fakat 1954'ten sonra hücre kültürleri düzenli olarak gerçekleştirilip özellikleri belirlenebildi. O zamandan beri bu yöntem çok büyük bir gelişim gösterdi, gerek temel bilimlerde, gerek pratik alanda çok yararlı uygulamalara konu oldu.

Her bitki hücresi totipotandır, yani kendisi ya da kendisinden türeyen hücreler gerektiğinde değişime uğrayıp bir bitkinin tüm organlarını verebilir. Bir bitkide bu totipotanlık diğer hücrelerin etkisiyle frenlenmektedir. Küçük bir hücre grubu, uygun bir besi ortamında, kendisine sunulan koşullara göre, etkin olarak çoğalabilir ve bir "kallus" yani farklılaşmamış bir hücre grubu üretebileceği gibi, daha sonra serada ya da türün diğer bireyleri gibi toprakta, tam bir bitki oluşturma yeteneğine sahip embriyoitler verebilir.

İn vitro doku kültürleri, bileşimi çok kesin olarak belirlenmiş bir besi ortamında aseptik koşullar altında gerçekleştirilir; burada her zaman türe ve kültürün amacına göre iyonları titizlikle saptanmış madensel öğeler bulunur. Bu evrede fotosentez olmadığı için besi ortamına bir şeker, vitaminler ve bitkisel hormonlar (oksinler) eklenir: İAA (indolasetik asit, 2-4 D, ...). Embriyoit üremesi,oksin oranı azaltıldığında genellikle daha hızlı gibi gözükmektedir. Bitkicikler şeklinde gelişme yeteneği olan tomurcukların elde edilmesi (vejetatif çoğalma) klasik çeliklemeye benzer bir olaydır. Sapların ucundaki sürgendoku parçalarından (1/10 - 3/10 mm, tepe ya da yan tomurcuklar), yaprak saplarından ya da yapraklardan (Afrika menekşesi, begonya), soğan pullarından (frezya, glayöl), bitki ya da çiçek saplarından (frezya, glayöl) ve olgunlaşma sırasında başçıkların içinde bulunan olgunlaşmamış çiçektozu taneciklerinden de (haploit bitki elde edilmesi) doku kültürleri yapılabilir.

Bu gibi yöntemlerin büyük bir yararı vardır: hücrenin yaşam mekanizmaları, farklılaşması ve farklılaşma yitimi süreçleriyle ilgili bilgilerin genişlemesini sağlar. Gen mühendisliği de bazen, özellikle genlerin kromozom üzerindeki yerlerini ve bunların etkilerini belirlemek için doku kültürlerinden yararlanır. Bu teknikten, bitki fizyolojisinde kaydedilen aşamalar dışında tarımda da birçok uygulamayla yararlanılmaktadır; örneğin genellikle yüzyılda ancak 30 ile 40 sürgün veren hurma ağacının yeni bir çeşidinin bir tek fidanından yılda 20 000, hatta 50 000, iki senede ise 100 000 özdeş fidan elde edilebilmektedir. Böylece, bir ana fidan ayrıldıktan sonra, ondan türeyen klon, bazen çıkış yerinden çok uzakta büyük bir hızla yayılabilmektedir. Bu ise kaybolmaya yüz tutmuş türleri kurtarmak ve başka yollardan çoğaltılması zor bitkilerden çok sayda yeni bitki elde etmek olanağını sağlayabilmektedir.

Bitki hastalıkları uzmanları burada, ya hasta bir bitkinin sağlıklı tepesini kopararak kültürlerde üremeyen bazı virüsleri ortadan kaldırmayı (tütün), ya da aynı türden diğer bitkilere zararlı bir hastalığa doğal olarak dirençli bir cinsi yoğun bir şekilde çoğaltmayı amaçlamaktadırlar (buna fusariyoz tarafından yok edilen Fas'taki palmiyeler örnek gösterilebilir; yerlerine Avrupa'da üretilen embriyoitlerin dikilmesiyle palmiye ormanları kurtarılabilmiştir).

Protoplast (yapay olarak iskelet zarlarından yoksun bırakılmış hücreler) kültürü, farklı türlerden alınan iki hücrenin kaynaşabilmesine ve eşeysel çoğalma yoluyla üretilmesi olanaksız melezlerin elde edilebilmesine olanak hazırlamıştır; bunların üretilmesi de vejatatif çoğalma ile sağlanır (şeftali-badem ağacı).

Bu tekniklerin ekonomik açıdan yararı çok büyüktür. Böylelikle elde edilen bahçe bitkilerinin büyük ölçüde üretimi bütün dünyada etkin bir gelişme göstermektedir; yatırımlar bazen milyarları bulmaktadır. Süs, besin ya da orman bitkileriyle ilgili çalışmalar özellikle çok geniş tutulmaktadır.

—Fizyol. *Hayvansal dokuların kültürü.* Hayvan hücrelerini organizma dışında canlı tutmaya yönelik ilk deneyler XX. yy.'ın başlarında ele alındı. Jolly ve Harrison, sonradan Alexis Carrel'in geliştirdiği bir teknik buldular. Carrel, 1912'de piliç kalbinden alınma fibroblastların sonsuz kültürünü ilk kez geliştirmeyi başardı.

Kullanılan yöntem, küçük bir doku parçasını alıp steril bir kap içindeki sentetik bir besi ortamına yerleştirmektir. Besi ortamı madensel tuzlar, aminoasitler, vitaminler ve zorunlu olarak, hayvan (at) serumu ve embriyon özütü (sıçan) içeren bir çözeltidir. Doku parçalarının (eksplant) çoğalması başlangıçta yoğun iken giderek yavaşlar ve bir süre sonra durur. Çoğalmayı sürdürmek için düzenli aralıklarla bu kültürden alınan yeni hücreler yeni besi ortamlarına ekilir. İnsan dokuları sözkonusu olduğunda, birçok yeni ekimden sonra, genellikle yalnız fibroblastlardan oluşan bir kültür elde edilir.

Doku kültürü, başta normal hücrelerin kanserleşmesi olmak üzere hücre patolojisine ilişkin pek çok sorunun incelenmesine olarak sağlamıştır.

Öte yandan, doku kültürü virolojide büyük önem taşır; çünkü üretilen hücreler, yalnız canlı dokularda üreyebilen virüsler için kültür ortamı olarak kullanılır.

—Ruhbil. *Kültürden bağımsız testler.* Kültürlerarası incelemeler, talimatların anlaşılması, gerçekleştirme hızı kavramının değerlendirilmesi ve bilgilerin kullanılması gibi parametrelerin karşılaştırmaları etkilediklerini ortaya koydu. Bu nedenle, talimatları sözsel olmayan bir biçimde (mimiklerle) veren ve hızlı uygulama istemeyen testler hazırlandı. Uluslararası Leiter ölçeği bu ilkeye göre düzenlendi. Bu uluslararası ölçek, alışılmış sözsel ölçeklerin işlevlerini kapsayan 14 işlevin araştırılmasını sağladı.

Toplumsal gruplar arasındaki farklılıklar, talimatların basitleştirilmesiyle azaltıldı (Raven'in dereceli matrisleri, Cattell zekâ testleri). Kültür karşısında bağımsızlık, toplumsal grupları (MMPİ) ya da erkek ve kız gruplarını (Stanford-Binet) birbirinden ayıran *itemler* kaldırılarak kazanıldı.

—Topbil. *Kitle kültürü.* En yaygın kullanımıyla, "kitle kültürü" kavramı iletişim araçlarıyla, daha açık bir deyişle "kitle iletişim araçları" ile birlikte gelişen, tam anlamıyla sınai bir tekniğe göre üretilip yayılan davranış, mit ya da tasarımların tümünü belirtir. Kavram bu anlamıyla, gerçekte bir toplumun çağdaş yayım ve iletişim teknikleriyle donandığı anda başlayarak, o toplum kültürünün belirtici özellikleri konusunda bir tanıdır. Böylece iletişim araçlarının yaygınlaşmasının, orta sınıfların yükselişiyle birleşerek, "özel" kültürleri, azınlık grup kültürlerini geçici olarak ortadan kaldırma, aynı zamanda sıradan ve uymacı bir kültürün ortaya çıkmasını kolaylaştırma yolunda olduğu ileri sürülmektedir. Kısacası bu kültürün, herkesin toplumsal gerçekliğe daha iyi bir katılımını zorlaştırarak bir "küçük burjuva" mutluluğunu besleyip doğrulayacağı düşünülmektedir.

Kitle kültürü kavramı, 70'li yıllara kadar, iletişim araçları üzerindeki incelemeleri yalnızca bildirilerin içeriğini ve yöneldikleri kimselere sağladıkları doyumları ele almaya yöneltti.

Kültür anlaşması *(Avrupa)* → AVRUPA KÜLTÜR ANLAŞMASI.

Kültür bakanlığı, kültür değerlerini yaşatmak, geliştirmek, yaymak, tanıtmak, değerlendirmek, kültür konularıyla ilgili kamu kurum ve kuruluşlarını yönlendirmek ve bu konularla ilgili hizmetleri yerine getirmek amacıyla kurulmuş bakanlık. Bakanlığın ana hizmet birimleri arasında çeşitli genel müdürlükler ve daire başkanlıkları vardır. Bakanlığa bağlı kuruluşlar: Devlet tiyatroları genel müdürlüğü, Devlet opera ve balesi genel müdürlüğü, Yurt dışındaki kuruluşlar: Kültür merkezleri, Kültür ve tanıtma müşavirlikleri, Kültür ataşelikleri.

Kültür sarayı → ATATÜRK KÜLTÜR MERKEZİ.

Kültür ve kişilik, amerikan kökenli antropoloji okulu. Bu okulun görüşleri kimi zaman kültürcülük adı altında toplanarak sunulmuştur. İlk kez Ruth Benedict, *Patterns of Culture* (Kültür modelleri) [1934] başlıklı kitabında "kültür ve kişilik" (Culture and Personality) adını verdiği bir kavram ileri sürdü. R. Benedict'in temel görüşüne göre, her kültür, bir topluluğun temel varoluş biçimi (amerikanca *ethos*) çevresinde oluşur. Bu kültürel ethos'un içselleşmesi sonucunda, o topluluğun insanları aynı ruhsal yapıları taşırlar. Benedict'in öğrencisi olan Margaret Mead de, kimi etnilerin ergenlik çağındaki bireyleri üzerinde yaptığı incelemeler sonucunda, buna benzer bir görüşe vardı. M. Mead' in ortaya koyduğu kimi olaylar, kendisine göre, erkeklerle kadınların işleri arasındaki sıra düzeninin, doğal değil, toplumsal bir kökten kaynaklandığını kanıtlıyordu: erkeklerin çocuklara bakıp ev işlerini gördükleri, kadınlarınsa toprağı işledikleri toplumlar vardı. *The Cultural Background of Personality* (Kişiliğin kültürel temeli) [1945] adlı kitabın yazarı Ralph Linton ile *The People of Alor* (Alor halkı) [1944] adlı kitabın yazarı Cora Du Bois da aynı düşünce akımına bağlanırlar. Günümüzde yöntembilimsel eleştiriler, bu kuramı gününü doldurmuş bir kuram durumuna düşürdü. Kurama karşı çıkanlar, kişiliğin, topluluk değerlerinin varsayımsal bir iç ben tarafından özümlenmesine olduğu kadar topluluk değerlerine direnç göstermeye (ki bu direnç her zaman bireysel niteliktedir) de dayandığını ileri sürdüler.

Kültür ve sanat büyük ödülü, Kültür bakanlığı tarafından 1979 yılından bu yana her yıl verilmekte olan ödül. Görsel sanatlar, edebiyat, mimarlık, müzik, sinema, arkeoloji, fotoğrafçılık, vb. dallarda, o yıla değin ülke kültürüne ve sanatına hizmet etmiş kişilere verilir.

Kültür ve sanat büyük ödülü'nü, kuruluşundan bu yana sırasıyla Yaşar Nabi Nayır, Necip Fazıl Kısakürek, Prof. Dr. Ekrem Akurgal, Prof. Dr. Sedat Hakkı Eldem, Prof. Ahmet Adnan Saygun, Prof. Dr. A. Süheyl Ünver, Şefik Bursalı, Esin Atıl, Lütfi Ömer Akad, Sami Güner, Zühtü Müridoğlu, Karikatürcüler derneği ve Yaşar Kemal aldılar.

Ayrıca türk tiyatrosunun gelişmesine katkıda bulunmak amacıyla ilk kez 1987 yılında verilen tiyatro başarı ödülleri, en iyi tiyatro yönetmeni, en iyi tiyatro yazarı, en iyi tiyatro topluluğu, en iyi kadın tiyatro oyuncusu, en iyi erkek tiyatro oyuncusu, jüri özel ödülü ve teşvik ödülü dallarında her yıl verilmektedir.

Kültür ve sanat vakfı *(İstanbul).* Türkiye'nin ulusal sanat ve kültür değerlerini tanıtmak, yaymak ve geliştirmek amacıyla kurulmuş olan vakıf. Tanınmış bazı sanatçıların, iş adamlarının ve politikacıların girişimi sonucu, 1973 yılında kurulmuştur. Nejat Eczacıbaşı'nın yönetim kurulu başkanı olduğu kuruluş, her yıl Uluslararası İstanbul* festivali adlı şenliği düzenlemektedir.

İstanbul Kültür ve sanat vakfı yönetimi, Cumhurbaşkanı, Başbakan, bazı bakanlar, İstanbul valisi ve İstanbul Belediye başkanıyla, dünyaca ünlü bazı sanatçıların yer aldığı Onur kurulu, Yönetim kurulu, Denetim kurulu, Sanat ve teknik danışma kurulu, Tanıtım danışma kurulu, İcra kurulu gibi organlardan oluşmaktadır. Vakfın genel müdürlüğü görevini 1983'ün başından beri Melih Özcan Fereli üstlenmektedir. Vakfın giderleri, festival etkinlikleri dolayısıyla satılan biletlerden elde edilen gelir dışında, hükümetin, yerel belediyenin, ülkenin önde gelen özel ticaret ve sanayi kuruluşlarıyla bankaların yaptıkları bağışlardan oluşan bir fondan karşılanır.

KÜLTÜRBİLİM a. Antropol. ve Topbil. Kültürlerin, özellikle de sanayileşme öncesi ya da sanayileşmeden uzakta kalan kültürlerin sistemli incelenmesi.

KÜLTÜRCÜLÜK a. Kültür* ve kişilik antropoloji okulunun ileri sürdüğü görüşlerin tümü. Bu okula göre her kültür, tipik bir bireysel kişilik, özel bir ruhbilimsel yapı, özel bir davranış, özel düşünceler ve özel bir düşünce biçimi geliştirir.

KÜLTÜREL sıf. (fr. *culturel*). **1.** Düşünsel kültüre, bir topluluğun, bir uygarlığın kültürüne ilişkin: *Etnik bir topluluğun kültürel özgünlüğü. Azınlıkların kültürel zenginlikleri.* **—2.** Kültürü geliştirmeyi, kimi kültür biçimlerini yaymayı amaçlayan şey için kullanılır: *Kültürel antlaşma. Kültürel merkez. İki komşu ile arasındaki kültürel alışveriş hızlandı.* **—3.** Doğuştan ya da kalıtsal olana karşıt olarak içinde yaşanan ortamdan kaynaklanan şey için kullanılır: *Kültürel ortam. Suç işlemede kültürel etkenler.*

KÜLTÜRFİZİK a. (fr. *culture physique*'den). Form tutmak ya da korumak amacıyla yapılan jimnastik hareketlerinin tümü.

KÜLTÜRGÖÇÜ a. Bir görüngünün bir kültürden bir başka kültüre geçmesini sağlayan süreç.

KÜLTÜRLENME a. Antropol. ve Topbil. İki ya da daha fazla birey grubunun, iki ya da daha fazla ayrı etnik grubun temel kültür modellerinin, bunların farklı kültürlerinin doğrudan ve sürekli ilişkileri sonucu değişikliğe uğraması.

—ANSİKL. Antropol. ve Topbil. Araştırmanın bugünkü durumunda, bir grubun karşılaştığı grubun kültürüne aşırı bir değer verildiği ya da bu grubun teknik bakımdan daha üstün olduğu ya da sözkonusu grup açıkça azınlık oluşturduğu zaman, genellikle kültürlenmeden söz edilir. Antropologlar buna koşut olarak, kültürlenmenin doğal sonuçları olan kültürsüzleşme *(kültür yitimi)* ya da kültür dönüşümü *(kültür göçü)* olaylarını da incelerler. Bununla birlikte, antropologların alan üzerinde yaptıkları araştırmalar sonucu, terimin yeniden gözden geçirilmesi gerekmiştir. Bir grup kültürünün öteki grup üzerindeki olası egemenliğini inceleyen amerikalı Melville J. Herskovits ve amerikalı Ralph Linton'un önerdikleri klasik tanıma karşı, öteki araştırmacılar önceki kültüre karşı duygusal özlem süreçlerini, dolayısıyla iki kültür arasında kişi düzeyinde bir çatışmanın sürdürülmesini de kapsayan daha geniş bir tanım verdiler. Georges Balandier ve Raymond Firth de, kültür gruplarını "esneklik" ya da "katılık"larına göre ayırmayı ve ilişkide bulunan kültürlerin "bağdaşırlık" derecelerini göz önünde tutmayı önerdiler.

Böylece, alan üzerinde yararlı bir araştırma konusu oluşturur gibi görünebilen bu kuramsal kavramın pek de verimli olmadığı ortaya çıktı. Bu kavram, sıkı bir gruptan ötekine geçmiş olan kültür olgusunun doğasına ve bu olgunun grup içindeki içsel yayılma yeteneğine yakından bağlıdır.

KÜLTÜRLERÜSTÜ sıf. Birkaç kültürü, birkaç farklı uygarlığı ilgilendiren toplumsal olgu için kullanılır.

KÜLTÜRLÜ sıf. Çalışma ve bilgi edinme yoluyla zevkini, düşünme yeteneğini zenginleştirmiş; belli bir alanda bilgi ve görgü sahibi olan; genel kültürü zengin bir kimse için kullanılır: *İnce ve kültürlü bir insandır.*

KÜLTÜRLÜLÜK a. Kültürlü olma durumu.

Kültürpark, İzmir kentinin merkezi kesiminde, çokgen biçimli, geniş yeşil alan. Uluslararası İzmir fuarı'nın kurulduğu yer. İçinde ayrıca, eğlence ve kültür kuruluşlarının da bulunduğu Kültürpark'ın, İzmir'in kurtuluşu sırasında Yunanlılar tarafından yakılarak harabeye dönüşmüş bir alanda kurulmasına 1934 yılında Belediye başkanı Behçet Uz'un önerisi ve belediye meclisinin onayı ile karar verilmiş ve park 1936 yılında açılmıştır.

Kültürpark arkeoloji müzesi ⇒ İZMİR ARKEOLOJİ MÜZESİ.

KÜLTÜRSÜZ sıf. Kültürü, düşünsel etkinlik göstermesine elverişli olmayan kimse için kullanılır: *Kültürsüz bir genç. Zeki ama kültürsüz bir adam.*

KÜLTÜRSÜZLÜK a. Kültürsüz olma durumu.

KÜLÜNG ⇒ KÜLÜNK.

KÜLÜNK, -gü a. (fars. *külüng*). Kaya ve taş kırmakta kullanılan ucu sivri kazma.

KÜLÜRÇE ⇒ KÜLÇE.

KÜLÜSTÜR sıf. *Arg.* Çok eski, yıpranmış, bakımsız: *Karşıdaki külüstür evde fareler cirit atıyor. Külüstür bir araba.*

KÜLÜTE a. Esk. giy. ⇒ KÂLUTE.

KÜM a. *Yörs.* **1.** Aynı dalda bulunan meyve kümesi. **—2.** Yeni doğan kuzuları soğuktan korumak için yapılan çukur. **—3.** Ağıl.

KÜMBET ya da **KÜNBET** a. (fars. *günbed*). *Esk.* Gökyüzü: *Kümbed-i mina-fan* (mavi renkli gökyüzü).

—Esk. giy. Büyük ve kubbe biçimli kavuk. ‖ Bazı kavukların yarımküre biçimli tepe kısmı.

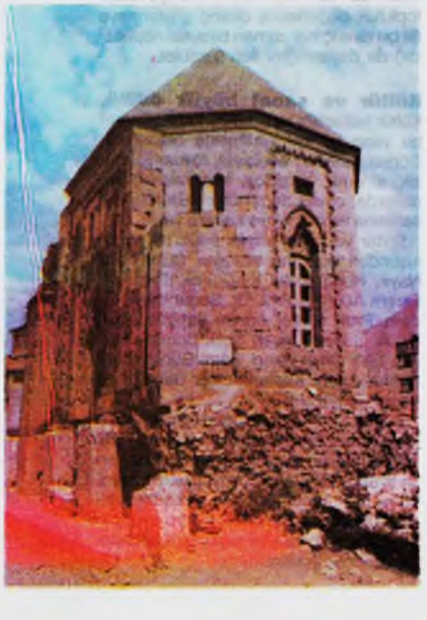
—Mim. Yuvarlak ya da çok köşeli planlı gövde üzerine, koni ya da piramit biçimi çatıyla örtülü selçuklu mezar yapısı. (Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL. Mim. Kümbetlerin kökenine ilişkin bilgiler tartışmalıdır, kimi sanat tarihçileri bunları İran'ın eski ölüm ya da mezar kulelerine (zerdüşt dininde ölüler, akbabaların parçalaması için silindirik kuleler üzerine bırakılıyordu) bağlarken, kimileri de türk çadırlarıyla bağlantı kurarlar. Ancak kümbet mimarisinin İslam dünyasında Türkler'le birlikte ortaya çıktığı ve yaygınlaştığı kesindir. Büyük Selçuklular döneminde İran'da, Azerbaycan'da ve daha sonra da Anadolu'da taş ve tuğladan inşa edilen kümbetler, dört köşeli, çokköşeli ya da yuvarlak planlı, içten kubbe, dıştan silindirik ya da konik külahla örtülü yapılardır. Bunların çoğu iki katlıdır: basamaklarla inilen alt kat mezar odasıdır (mumyalık); üst kat ise mihraplı küçük bir mescittir. Kimilerinde burada simgesel olarak bir lahit bulunur.

Büyük Selçuklu İmparatorluğu döneminde İran'da yapılan ilk kümbetler, İsfahan'ın G.'inde Eberkûh'taki Kümbetl Ali ile Damgan'daki Çihil Duhteran (Kırkkızlar) kümbeti'dir (ikisi de 1056 tarihlidir). Kazvin ve Hemedan arasında, Tahran'ın B.'sında, Harakan bölgesinde de iki selçuklu kümbeti bulunmuştur. Sekizgen planlı, köşeleri silindirik kulelerle güçlendirilmiş bu mezar yapıları zengin tuğla bezemeleriyle dikkati çeker. D.'daki kümbetin kûfi hatlı yazıtında 1067/1068'de inşa edildiği ve mimarının zincanlı Muhammet bin Mekki olduğu belirtilmektedir. İkinci kümbetin yazıtıysa, 1093 tarihlidir. Demavend'de de bu kümbetlere benzer, sekizgen planlı, köşeleri yuvarlak payelerle desteklenmiş, piramit çatılı bir mezar vardır. İçi yuvarlak planlı ve kubbelidir; kubbe balık sırtı biçiminde tuğla süslemelidir. Yapı üslup özellikleriyle XI. yy.'ın üçüncü çeyreğine tarihlendirilmektedir. Dehistan'da, Meşhed denilen mezarlıkta XII. yy. başından kalan kümbetler yalın tuğla mimarilerine karşılık değişik planlarıyla dikkati çekerler. Bunlarda silindirik ya da sekizgen gövde yukarıya doğru hafifçe daralmakta, köşeler

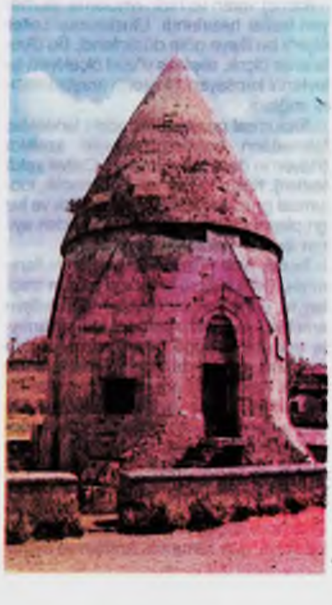
Halifetgazi kümbeti
Danişmentliler dönemi (1145-1146)
Amasya

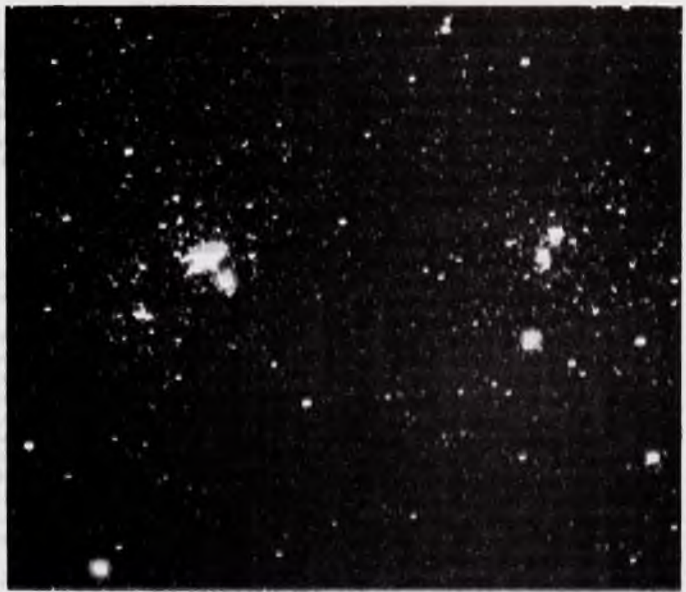
Büyük Larousse

Melikgazi kümbeti
Anadolu selçuklu dönemi, 1228
Kırşehir

Büyük Larousse

CNRS Haute-Provence gözlemevi

Kahraman takımyıldızı'ndaki NGC 869 ve NGC 884 açık kümeleri

S.Brunier-pic du Midi gözlemevi

Kova takımyıldızı'ndaki M 2 küresel kümesi

yarım daire ya da dik kenarlı kulelerle desteklenmektedir; önlerinde de alçak bir eyvan biçiminde giriş yerleri bulunmaktadır. Azerbaycan bölgesinde Meraga'daki Kümbeti Surh (1147) kırmızı tuğladan kare planlı bir yapıdır, taş başlıklı yuvarlak payelerdeki ince işçilikli tuğla örgüler arasına firuze çiniler yerleştirilmiştir. 1196 tarihli Kümbeti Kebud'da sekizgen planlı gövde içten kubbe, dıştan basık sekizgen piramit biçiminde çatıyla örtülüdür. Tüm cepheleri çok zengin, yıldız geçmeli bezemelerle süslüdür. Nahçivan da kümbet mimarisi yönünden zengin yörelerdendir. Yusuf bin Kuseyr'in kümbeti (1162), tüm cepheleri kaplayan geçmeli altıgenlerden meydana gelen geometrik bezemeleriyle dikkati çeker. İçten silindirik, dıştan on köşeli plana sahip olan Müminehatun kümbeti'nin tüm cepheleri dar, uzun mihrap nişi biçiminde bezenmiştir. 1186 tarihli yapıda firuze çiniler, örgülü kûfi yazılar ve geometrik motifler, duvarları hiç boşluk bırakmayacak biçimde kaplamıştır. Horasan yöresinde Radkan'da Miliradkan kümbeti (XIII. yy. başı) on iki köşeli alçak bir kaide üzerinde, 36 yuvarlak paye biçiminde yivli silindirik gövdeli, konik çatılı bir örnektir; konik külah firuze renkli, dikdörtgen çinilerle kaplıdır. Horasan'daki Kişmar kümbeti'ndeyse (XIII. yy. ortaları), silindirik gövde almaşık olarak bir yuvarlak bir dik köşeli yivlerle bölünmüş, bu yivler baklava motifi üzerine firuze çinilerle süslenmiştir. XIII. ve XIV. yy.'lar boyunca İlhanlılar zamanında selçuklu kümbet mimarlığında fazla bir değişiklik olmamıştır (Kümbeti Caferiye, Berde kümbeti).

Anadolu kümbetleri İran'dakilere göre daha küçük boyutlu olmakla birlikte zengin mimari denemeleriyle dikkati çeker. Bunlar önceden tuğla ve taştan yapılırken, sonra yapı gereci yalnızca taş olmuştur. Önceleri bağımsız yapılar olarak görülen kümbetler, daha sonra medrese ya da camilerle birlikte ve onların planına bağlı olarak yapılmıştır. Çoğu sekiz, on, on iki köşeli ya da silindirik gövdelidir, dilimli gövdeli örnek çok azdır. Danişmentliler'den kalma Amasya'daki Halifetgazi kümbeti (1145-1146), Niksar'daki Kulak kümbeti (XII. yy. sonu), Kırkkızlar kümbeti (1220), Mengücüklüler döneminden Divriği'deki Kamerettin kümbeti (1196), Sittemelik kümbeti (1195), Kemah'taki Melikgazi kümbeti (XIII. yy. başı), Saltuklu döneminden Erzurum'daki Emirsaltuk kümbeti (XII. yy.) ilk örnekler olarak belirtilebilir. Anadolu selçuklu kümbetlerinde tabana doğru genişleyen bir kaide bulunur; yuvarlak ya da çokköşeli gövdeden kaideye geçiş üçgenler ya da prizmatik yüzeylerle sağlanmıştır. Taş oymacılığının ince örnekleri olan bezemeler, daha çok kuşak, şerit ya da halat biçimindedir (yalnız silmelerle yetinilen ya da tümüyle bezemesiz örnekler de vardır). Konya'daki Kılıçarslan II kümbeti (XII. yy.), Kayseri'deki Çiftemedrese kümbeti (1206), Döner* kümbet (1276), Sivas'taki Keykâvus I kümbeti (1217), Tercan'daki Mamahatun* kümbeti (XIII. yy. başları), Atabey'deki Ertokuş kümbeti (1223), Kırşehir'deki Melikgazi kümbeti (1228), Erzurum'daki Çifteminareli medrese kümbeti (XIII. yy. sonları), Ahlat'taki Ulu kümbet (1273), Hasanpadişah kümbeti (1275), Hüseyintimur kümbeti (1279), Bugatayaka kümbeti (1281), Şeyhnecmettin kümbeti (1222), dönemin önemli mezar anıtlarıdır. Beylikler dönemi örnekleri arasında Ahlat'taki akkoyunlu yapısı olan Emirbayındır* kümbeti (1492), Karakoyunlular'dan kalma Erzenhatun* kümbeti (1396), Gevaş'ta Halimehatun kümbeti (1358), Karamanoğulları döneminden Akşehir'deki Seyitmahmuthayrani kümbeti (1409), Karaman'daki Alaettinbey* kümbeti (1391) belirtilebilir.

KÜMBET-İ KÂBUS, İran'ın kuzeyinde kent, Mazenderan'da, Cürcan'ın D.-K.-D'sunda.

—Güz. sant. Kentin doğusunda yer alan kümbet (1006). Prizma biçiminde yüksek bir kuleyi andırır, İran'daki kümbetlerin ilk, en azından en belirgin örneklerinden biridir.

KÜMBETLİ, esk. **Ladikars,** Kars'ın merkez ilçesi merkez bucağına bağlı köy; 1 782 nüf. (1990).

KÜME a. **1.** Küçük bir tümsek görünümündeki yığın: *Eşyaları toplayıp küme halinde bir kenara yığdı.* **—2.** Canlı varlıkların ya da nesnelerin oluşturduğu öbek: *Öğretmen çocukları üç kümeye ayırıp, her birine ayrı ayrı ödev verdi. Ağaç kümesi. Bulut kümeleri.*

—Astrofiz. Aynı sisteme ait çok sayıda gökcismi, yıldız ya da gökada topluluğu. || *Açık küme* ya da *gökada kümesi,* küresel kümeden daha az yoğun olan düzensiz biçimli yıldızlar sistemi. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Küresel küme,* yıldız yoğunluğunun çok yüksek olduğu, hemen hemen küresel yıldız sistemi. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Eğit. *Küme çalışması,* öğrenciler tarafından belli bir konunun ortak çaba ve katkılarla incelenmesi temeline dayalı etkin öğretim yöntemi. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Fizyol. Aynı yapıdaki hücre öğelerinin ya da biyolojik moleküllerin toplamı.

—Hematol. *Çokçekirdekli hücre kümesi,* dolaşımdaki çokçekirdekli hücrelerle damarların çeperlerine yapışık çokçekirdekli hücreler arasındaki dengelenme sonucu olarak, olgun çokçekirdekli hücrelerin toplamı. (Birbiriyle sürekli değiştokuş halinde olan bu iki küme hemen hemen eşit hacimdedir.)

—İstat. *Kümelerarası bağıntı çözümlemesi, n* bireyde ölçülen iki nicel özellik kümesi ya da nitel özellik şıkları arasındaki bağıntıyı en iyi biçimde betimlemek amacıyla verileri çözümleme yöntemi. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Küm. kur. Ancak bir eleman içeren küme.

—Mat. Matematiğin, kesin olarak tanımlanamayan ve eleman adı verilen, topluluk, nesne öbekleşmesi sezgisel düşünüsüne karşılık olan ilkel kavramı. (Kimi kez eşanlamlı olarak SINIF deyimi kullanılır.) || *Kümeler kuramı,* temel bölümünde, küme eleman, altküme, kümeler cebri (kesişim, birleşim, tümleç, ayırtedici fonksiyon, parçalanış) ve kümeler üzerinde tanımlanmış bağıntılar ile uygulamalar kavramlarını, belitsel bölümünde de, ilkel küme kavramında geçen paradoksları kaldırmak için küme kavramını biçimleştirmeyi ve belitleştirmeyi amaçlar. (Kümeler kuramı her matematik yapının temelinde bulunur ve sözcük dağarcığı, çağdaş denen matematiğin dilini oluşturur.) [Bk. *ansikl.* böl.]

—Müz. *Küme faslı,* Osmanlılar döneminde padişah sarayında, çok kalabalık bir topluluğun icra ettiği fasıl. (MEYDAN FASLI da denir.)

—Ormanc. Çok geniş olmayan ağaç topluluğu. || Aynı yaşta ya da aynı türden olan ve ormandaki başka ağaçlardan ayrı bulunan ağaç topluluğu. || *Kümeleri karıştırma,* küme küme yapılan amenajman.

—Spor. Çeşitli ölçütlere göre sınıflandırılmış yarışmacı ya da takım grubu. || Türk amatör futbol organizasyonlarında yapılan gruplama. (Profesyonellik kabul edildikten [1958] sonra, "küme" yerine "lig" sözcüğü kullanılmaya başlandı.) || *Küme düşme,* bir takımın daha alt bir kategoriye indirilmesi.

◆ sıf. **1.** Küme biçiminde; öbek halinde: *Bir küme ağaç. Bir küme insan köşede bekliyordu.* **—2.** *Küme küme,* küme halinde, yığın yığın: *Küme küme ağaçlar.*

—ANSİKL. Astrofiz. *Küresel kümeler,* çapları 20-100 parsek arasında değişen ve çok kuvvetli bir merkezi yoğuşma ile on

binlerce yıldız içeren yuvarlak topluluklar oluşturur. Gökadamız içinde, bunlardan yüz kadarı kataloglanmıştır. Bu kümeler, gökadaların merkezinin çevresinde küresel olarak dağılmıştır ve gökadaların disk biçiminde basıklaşmalarından önceki başlangıç oluşumlarının tanığıdır. Bunlarda hemen hemen hiç gaz yoktur ve yıldız toplulukları yaşlı yıldızların özelliklerini taşır. Öte yandan, bu çok ışıklı gökcisimleri öteki yakın gökadalarda da gözlemlenebilirler ve uzaklık göstergesi olarak kullanılırlar. *Açık kümeler*'de, yalnız on ile bin arasında yıldız bulunur ve merkezi yoğuşma olmaksızın, boyutları 10 parsekten küçük alanları kaplar (örn: Öküz kümesi, Ülker). Kataloglanmış 1 000 kadar açık kümenin hepsi Gökadamızın diskinin yakınında yeralmıştır. Bunlarda, yıldızlararası gazlar ve çok mavi genç yıldızlar bulunabilir. Bu kümeleri oluşturan yıldızların öz devinimlerinin koşutluğu, uzaklıklarının hesaplanmasını sağlar (yıldız akımları yöntemi). Yıldız kümeleri gökadalara aittir ama gökadaların kendileri de gökada kümeleri ya da az sayıda olduklarında gruplar halinde toplanmışlardır. Bizim Gökadamız, iki düzine gökada içeren yerel gruba aittir; çapı yaklaşık 1 Mpc'tir. Fransız asıllı amerikalı astrofizikçi Gerard ve Vaucouleurs, 15 Mpc'lik bir uzaklığa dek elli kadar grup saymıştır; bunlar, az ya da çok basıklaşmış bir sistemi, yani çapı 30 Mpc olan ve kenarında Gökadamızın bulunduğu Süpergökadayı (ya da Yerel süperkümeyi) oluşturur. Süpergökadanın merkezinde, önemli bir küme olan ve yaklaşık 300 gökada içeren Başak kümesi (→ VİRGO *kümesi*) yer alır. Ayrıca süpergökadanın dışında, daha büyük uzaklıklarda bulunan daha zengin kümeler de keşfedilmiştir. En önemlisi, 100 Mpc'te yer alan ve 3 Mpc çapındaki bir hacim içinde 1 000 gökada içeren Coma süperkümesidir. Amerikalı G. Abell'in kataloğunda, 800 Mpc'e dek 2 700 zengin küme yeralır. Bunların arasında, diğerlerinin yanı sıra Kahraman, Herkül, Erboğa ve Yengeç kümeleri bulunur. Zengin kümelerin içindeki gökadalar, ortalama 200 km/sn ile 600 km/sn arasında değişen hızlarda, küme merkezine göre çalkalanma hareketleri yapar. Bu hareketlerin incelenmesi, kümelerin çoğunda, gökadaların, kümelerin tahmini kütlesine göre saptanan kaçış hızından büyük hızlarda hareket ettiğini gösterir. Bu da, kümelerin, Evren' in yaşına (10^{10} yıl) oranla, göreli olarak daha büyük hızla (10^{8} yıl) ayrıştıkları anlamına gelir. Bununla birlikte, gökada kümelerini belirlemek için yapılan modern çalışmalarda varılan değişik sonuçlara bakarsak, küme hacimlerinin bugüne kadar çok düşük tutulduğu ve bunlarda, kararlılıklarını borçlu oldukları henüz gözlemlenememiş maddelerin ("gizli hacim") bulunabileceği söylenebilir.

—Eğit. Yöntemin amacı, bir grup (küme) içinde yer alan bireyin, işbirliğine yatkın bir konuma getirilmesi ve karşılıklı yardımlaşma alışkanlığının geliştirilmesidir. Böyle bir çalışmada, kümenin, ortak bir sonuca ya da yargıya varması gerekmez. Önemli olan, kümede bulunan herkesin, bilgilerini ve düşüncelerini özgürce ortaya koyabilmesi ve grup çalışmasına katkıda bulunma eğiliminin güçlendirilmesidir.

—İstat. İlk grubun p sayıdaki Y özelliklerinden herbiri, $\mathbb{R}^m$'in bir vektörüyle gösterilebilir. Vektörün bileşenleri o özelliğin değerlerini gösterir. X özellikleri *p* boyutlu bir E_x alt uzayını, Y özellikleri *q* boyutlu bir E_y alt uzayını oluşturur. Kümelerarası çözümleme, aralarındaki açı en dar olacak biçimde, biri E_x'de öteki E_y'de iki doğrultu bulmak, sonra gene E_x ve E_y' de bu ilk ikisine ortogonal ve aralarındaki açı minimum olacak iki başka doğrultu daha bulmak biçiminde sürdürülen işlemlerden oluşur. Böylece, sözgelimi E_y' nin üç alt uzaya ayrıştırılması sağlanır. Öyle ki, bu uzaylardaki özellikler (Y'nin doğrusal bileşimleri), X özelliklerine dayanarak ya karşılıklı ya tümüyle ya kısmen öngörülebilir ya da hiç öngörülemez. Kümelerarası bağıntı çözümlemesinin önemi şimdilik uygulamadan çok kuramsal düzeydedir: sonuçların somut yorumu çok özen gerektirir. Mantıksal açıdan, çoklu bağlanım (regresyon), bağlantı çözümlemesi ve ayırıcı (diskriminant) çözümleme kümelerarası bağıntı çözümlemesinin özel durumlarıdır.

—Mat. "Küme sözcüğü ile algımızın ve düşüncemizin, iyi ayırt edilen *m* nesnesinin her M topluluğunu anlıyorum. (Bu nesnelere M nin "elemanlar"ı denecektir)" [Cantor]. Bu "tanım" bütün anlam belirsizliklerini ortadan kaldırmaz, Cantor'un matematiğe soktuğu biçimde küme kavramı da, Kreisel'e göre "en az üç elemanın kaba bir karışımıydı: kümeler, [1] az çok aynı (biliniyor varsayılan) yasalara uyan, sonlu topluluk kavramının belirsiz bir genişlemesi olarak; [2] verilen (iyi tanımlanmış varsayılan) bir topluluğun alttoplulukları olarak: bu bütün matematiklerde (tamsayılar, gerçek sayılar vb. kümesi) yaygındır; [3] bir küme verilen bir özelliği sağlayan nesnelerin topluluğu olduğuna göre, genel özellik kavramından çıkarılmış soyut bir kavram olarak göz önüne alınmıştı...Küme kavramlarının matematiksel kullanımında apaçık yanılgılara (çelişkilere) seyrek rastlanır, çünkü, genellikle, verilen bir tanıtlama, baştan sona, yukarki üç küme kavramının en az biri için geçerlidir. Ama, bir akıl yürütme, her biri, kavramlardan biriyle gerçeklenmiş olan ilkelerden yararlanırsa, ama tümü, üçünden hiç biriyle gerçeklenmezse, bu akıl yürütme bir çelişkiye götürür: bu, paradoks adıyla bilinen yanılgılar halidir, paradokslar, özellikle hoşa gitmeyen yanılgılardır, çünkü, bunlar, hesap yanılgıları gibi bir tek bölgede yer almazlar". Bu çatışkıların bulunuşu XX. yüzyıla girerken, kümeler kuramını *belitleştirmeye* yol açmıştır, bu da başlıca Zermelo'nun, sonra Fraenkel'in yapıtıdır; kümeler kuramının klasik belit dizgesine verilen ZF adı buradan gelmektedir (ZFC, *seçim* beliti eklenmiş ZF kuramıdır, ZFC$^+$ da kurulabilirlik belitiyle artırılmış ZF kuramıdır). Daha yakın bir zamanda başka belit dizgeleri önerilmiştir; bunlardan özellikle, esas bakımdan ZF'ye eşdeğer olduğu ortaya çıkan von Neumann ve Bernays (VNB kuramı), daha sonra Quine (*New Foundations*, NF kuramı) belit dizgesini söyleyebiliriz; bu son belit dizgelerinin ayırtediciliği, küme kuramı ile birlikte kullanılan sınıf* kavramını getirmekten oluşur. Kümelerin belitsel kuramının belitleri, seçim, kavrama, kurulabilirlik, genişleme, temellendirme, sonsuzluk, sınırlama, çift olma, yerine koyma, kısıtlama, ayırma, birleşim, altkümeler kümesi belitleridir.

KÜMEBULUT a. Meteorol. → CUMULUS.

KÜMECİK a. (*küme*, *-cik*, küçültme eki.) Bahç. Yastık mantarında ve üretim amacıyla yetiştirilen bazı başka mantarlarda primordiumların (mantar şapkası taslağı) ortaya çıkışından önce yatak ya da örtü toprağının yüzeyinde yumrucukların ortaya çıkışını gösteren yoğun miselyum topakçığı.

KÜMELEME a. Kümelemek eylemi.

—Elektrotekn. *Dengeli kümeleme*, bir elektrik enerjisi taşıma ağını, her birinde yüklere ve enerji üretimlerine ilişkin dengenin elde edilebildiği ve korunabildiği altağlara bölmeye dayanan koruma önlemi.

KÜMELEMEK g. f. *Şeyleri kümelemek*, yığmak, biriktirmek; kümelere ayırmak.

◆ **kümelenmek, kümeleşmek** dönşl. f. Bir yere yığılmak, bir araya toplanmak; küme küme ayrılmak: *Bulutlar kümelendi, kar yağacak. Kümeleşen insanlar.*

◆ **kümelenmek** edilg. f. Kümelemek eylemine konu olmak: *Kutular bir köşeye kümelenirse odada yer açılır.*

KÜMELENDİRME a. Birkaç göndericiden gelen ya da birkaç alıcıya gönderilecek olan malları bir araya getirerek oluşan partiyi demiryolu ya da karayoluyla naklettirmek işlemi.

KÜMELENME a. Kümelenmek eylemi.

KÜMELENMEK → KÜMELEMEK.

KÜMELEŞME a. Kümeleşmek eylemi.

KÜMELEŞMEK → KÜMELEMEK.

KÜMEN a. (fr. *cumène*). Org. kim. Formülü $(CH_3)_2CH—C_6H_5$ olan izopropilbenzenin yaygın adı.

—ANSİKL. Küminik asitten (adını bu bileşikten alır) karboksil giderilerek elde edilen kümen, sanayide propilenin alüminyum klorür eşliğinde benzen üzerine etkimesi sonunda çok büyük miktarda üretilir. Kümen, 152 °C'ta kaynayan bir sıvı, fenolün sanayisel üretiminde en çok kullanılan temel bir ara maddedir. Hava oksijeni etkisiyle özel başlatıcılar eşliğinde kümen hidroperokside [$HOO—C(CH_3)_2—C_6H_5$] dönüşür; kümen hidroperoksit, seyreltik sülfürik asit etkisiyle daha sonra fenol ile asetona ayrışır. *Psödokümen*, trimetil-1,2,4 benzendir; 170 °C'ta kaynar ve taşkömürü katranından özütlenir.

KÜMES a. (yun. *kumasion* ya da *kumasi*, *koimamai*, uyumak'tan). **1.** Tavuk, hindi, kaz, ördek gibi evcil kanatlı hayvanların ve evcil tavşanların yetiştirildiği yer. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** Küçük, gösterişsiz ev; kulübe; izbe: *Başını sokacak bir kümes bile bulamamak.*

—Tavukç. *Kümes donatımı*, kümesin içinde sürekli olarak kullanılan ve değişik tipleri bulunan folluk, tünek, kafes, yemlik, suluk gibi kümesi tamamlayan gereçlerin tümü. ‖ *Kümes hayvanları*, bakım altında üretilen ve insanlara ekonomik yarar sağlayan kanatlı hayvanlar (tavuk, hindi, ördek, kaz, kuğu, beçtavuğu, güvercin, tavuskuşu, bıldırcın, sülün, devekuşu, vb.) ile evcil tavşanlara verilen genel ad. ‖ *Kümes nemi*, gerek suluklardan buharlaşma yolu ile gerekse hayvanların solunum ve dışkılamaları sonucu kümeslerde oluşan nem. (Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL. Kümesler hangi malzemeden, hangi biçimde, hangi amaca yönelik yapılırsa yapılsın, barındıracakları hayvanları kötü iklim koşullarına ve zararlı hayvanlara karşı koruyacak, sağlık kurallarına uygun, havadar ve yeterince kuru olmalıdır. Başlıca kümes tipleri şunlardır: tek katlı kümes, çok katlı kümes, ön cephesi açık kümes (kışı ılıman geçen, sert rüzgârları olmayan yerlerde), seyyar kümes ve kafes tavukçuluğu yapılan otomatik donatımlı modern ve büyük kümes. Bunlar da büyütme (yarka) kümesleri, yumurta üretim kümesleri ve etlik piliç kümesleri gibi gruplara ayrılır. Önünde açık, serbest bir gezinme yeri bulunan ve salma üretim yapılan kümeslerde hayvanlar geceyi kapalı yerde geçirir, gündüz isterlerse dışarı çıkarlar. Büyük çapta yumurta ve et üretimi için çok sayıda hayvanın barındırıldığı kümeslerde tavuklar bütün ömürlerini kapalı kafeslerin içinde geçirirler. Bunlarda sıcaklık, ışıklandırma, havalandırma, yemleme, sulama ve temizlik koşulları genellikle otomatik düzeneklerle sağlanır ve ayarlanır.

—Mutf. Ördek, kaz, özellikle tavuk ve hindi eti, türk mutfağında en çok tüketilen kümes hayvanı etlerindendir. Bunlardan en yüksek kalorili olanı kaz, en düşük kalorilisi tavuk etidir. Tüm kümes hayvanlarının tüyleri ayıklandıktan sonra içlerinin temizlenmesi ve ütülenmesi gerekir. Hayvan kesilir kesilmez yolunmazsa bedeni soğur ve tüyleri ayıklanırken derisi de parçalanır. Kesildikten sonra hemen yolunmamışsa, içi temizlenip kısa bir süre kaynar suda bırakılır ve bundan sonra tüyler temizlenir. İçleri temizlenirken de ilkin kursakları kesilir, burada birikmiş yemler ve yutak borusu çıkartılır. Daha sonra iki parmak aşağıdan enlemesine yarık açılıp ciğeri, katı-

sı ve bağırsakları çıkarılır. Bu işlemi yaparken ciğere yapışık öd kesesinin patlamamasına özen göstermek gerekir; yoksa ne kadar yıkanırsa yıkansın ette bir acılık olur. Bundan sonra deri üzerinde kalan kıllar ve seyrek tüyler ateşe tutularak ütülenir ve çeşitli biçimlerde pişirilir.

—Tavukç. *Kümes nemi.* İyi havalandırılmayan kümeslerde fazla nem oluşur; bu da hayvanların sağlığına zarar verir. Kümeslerin nem oranı, içerdeki sıcaklığa ve hayvanların tipine bağlı olarak değişir. Sağlık açısından ve hayvanların performansı bakımından büyük önem taşıyan nem oranı, etlik piliç kümeslerinde % 65-70, yumurta tavuğu kümeslerinde % 55-70 olmalıdır. Genelde bu oran farklı koşullara göre % 50-80 arasında değişebilir. Bağıl nemin artmaması için iyi bir havalandırma düzeni gereklidir. Bu yolla fazla nem giderildiği gibi kümeste oluşan amonyak ve karbondioksit gibi zararlı maddeler de dışarı atılmış olur.

KÜMEYT a. (ar. *kümeyt*). *Esk.* **1.** Koyu, doru at. **—2.** Kırmızı şarap. **—3.** *Kümeyt -i hame,* söz meydanının atı olan kalem. || *Kümeyt-i muhtelif,* kahverengi doru at.

KÜMEYT BİN ZEYD EL-ESEDİ, arap şair (Kûfe 680 - ? 743). Kendi çabasıyla bedevi dilini ve şiirini öğrendi. Köklü bir öğrenim gördü. Döneminin ünlü şairlerinden Ferezdak, Ru'be bin Accac ve et -Tirimmah gibi emevi hanedanına düşman şairlerle tanışıp yakın arkadaşlık kurdu. Ateşli bir Ali yanlısı olarak şiirlerinde bu eğilimini dile getirdi. Bu nedenle emevi halifelerinden Hişam (724-743) tarafından hapsedildiyse de kadın kılığına girerek hapishaneden kaçtı. Bir süre sonra affa uğradı. Şiirlerinden birini okurken okla öldürüldü.

Kümeyt'e büyük ününü sağlayan dördü uzun iki kısa kasideden oluşan ve yalnızca Haşimoğulları'nı değil, Hz. Peygamber ve Ali ile ahfadını övdüğü *Haşimiyyat* adlı yapıtı oldu. Bu yapıtla ilgili bir de şerh yazıldı; yapıt ayrıca almancaya çevrildi. Bunun dışında 300 beyitten oluşan *Müzehhebe* adlı yapıtını Yemenliler'e karşı yazdı. Kureyş'i öven kasidesi ise *Melheme* adını taşır. Kasidelerinde Kuran'daki ayetlerden yararlandığı için kûfeli bilginlerden İbni Kunâsa, "Kümeyt'in Kuran'dan hırsızlığı" anlamına gelen *Kitâbu sarikat il-Kümeyt min el-Kuran* adlı yapıtı yazdı.

KÜMİN a. (fr. *cumin, kimyon*'dan). Org. kim. *Kümin alkol,* formülü

$$(CH_3)_2CH—C_6H_4—CH_2OH$$

olan alkol; kimyon kokusunda bir sıvıdır, küminaldehitin indirgenmesi sonunda elde edilir.

KÜMİNALDEHİT a. (fr. *cuminaldéhyde*). Org. kim. Formülü

$$(CH_3)_2CH—C_6H_4—CH=O$$

olan para- izopropilbenzaldehit'in yaygın adı. (Küminaldehit, hoş kokulu bir sıvıdır; kimyon [adını bu bileşikten alır], baldıran otu, tarçın ve mirra esanslarından özütlenir. Tiyosömikarbazonu, virüslerin çoğalmasını önleyici bir etken olarak kullanılır.)

KÜMİNİK sıf. (fr. *cuminique*). Org. kim. *Küminik asit,* formülü

$$(CH_3)_2CH—C_6H_4—CO_2H$$

olan asit; küminaldehitin yükseltgenmesi sonunda elde edilir. Karboksili giderildiğinde kümeni verir.

KÜMİNOİN a. (fr. *cuminoïne*). Org. kim. Küminaldehitin ya da kümin alkolün kendi kendine verdiği yoğuşma tepkimesi sonunda elde edilen keton-alkol.

KÜMMEL a. (kimyon anlamında alm. sözc.). Kimyonla yapılan rus kökenli likör. Sindirimi kolaylaştırdığı için sevilerek içilir. (Kümmel, kimyon, frenk kimyonu, kişniş ve bazı başka bitkileri alkole bastırarak oluşturulan özütlerin damıtılmasıyla elde edilir. Damıtma ürününe şeker şurubu katılır. Kristal kümmel, şeker ve alkolce çok zengindir, bu yüzden şekeri kristalleştirir. Kümmel yapmak için bitkiler alkole bastırılacak yerde esansları da kullanılabilir.)

KÜMMELL (Hermann), alman cerrah (Korbach 1852 - Hamburg 1937). Apandisektomiyi ilk uygulayanlardan biri oldu, Kümmell-Verneuil sendromunu betimledi.

Kümmell-Verneuil sendromu (alman cerrah H. *Kümmell* ile fransız cerrah Aristide *Verneuil*'ün [1823-1895] adından), bir omurga travmasından sonra, görünür bir iyileşme döneminin arkasından ortaya çıkan kamburluk, ağrı ve kemer şeklinde kas kasılması gibi belirtilerin tümü.

KÜMÜLTÜ a. Kırlarda, orman ya da bahçelerde çalı çırpıdan yapılmış bekçi ya da avcı kulübesi.

-KÜN → -GIN.

KÜN ünl. (ar. *kün*). *Esk.* **1.** Ol, olsun. **—2.** *Kün fe -yekûn,* ol (der) olur. Allah'ın ol emriyle evren ve içindeki her şeyin oluşması. (Kuran'ın bazı ayetlerinde geçer. Allah'ın yüce gücünü belirtmek ve "kün" buyruğuyla evreni bir anda nasıl yarattığını anlatmak için kullanılır.)

—ANSİKL. Ed. Tanrı'nın "kün!" emrini vererek evreni yaratması tekke edebiyatında sık sık konu edinilir: *"Ol kadir-i kün feyekün lutfedici rahman benim/Kesmeden rızkını veren cümlelere sultan benim"* (Yunus Emre). Bu sözcüğü oluşturan arap abecesindeki "Kâf" (kef) ve "nun" harfleri de gene aynı anlamda kullanılmıştır: *"On sekiz bin âlemin meşhuruyum/Kâf ile nun emrine ferman geldim"* (Muhyiddin Abdal). Kâf'ın Adem'e, nun'un Havva'ya işaret ettiği ileri sürülür.

KÜNAFE → KÜNEFE.

KÜNAN be. ve sıf. (fars. *kerden,* yapmak'tan *künān*), *Esk.* "Yapan," "eden," "yaparak", "ederek" anlamlarında sözcükler türetir: *hande-künan* (gülen), *nale -künan* (inleyerek), *raks-künan* (dans ederek), *tazallüm-künan* (yanıp yakılan), *zevk -künan* (zevk ederek), vb.

KÜNBET → KÜMBET.

KÜNC a. (fars. *künc*). *Esk.* **1.** Köşe, bucak. **—2.** Elbise, kilim vb. kırışıklığı. **—3.** Evin altında bodrum gibi açılmış yer. **—4.** *Künc-i kanaat,* kanaat köşesi. || *Künc-i mihen,* sıkıntılar, acılar köşesi.

◆ sıf. **1.** Kambur. **—2.** Kısa. **—3.** Anlayışı kıt.

KÜNCİDE → GÜNCİDE.

KÜNCÜ ya da **KÜNCÜT** a. (fars. *kuncid*). *Esk.* **1.** Susam, susam taneleri. **—2.** *Küncü yağı,* susam yağı.

KÜNÇER (İhsan), türk klarinetçi ve bando şefi (İstanbul 1900 - Ankara 1963). 12 yaşında Muzikayı hümayun'a girdi. Ankara Musiki muallim mektebi'nde klarinet öğretmenliğine atandı (1925). 1933-1935 arasında Paris'teki Schola Cantorum'da bilgisini genişletti. 1935-1960 arasında Cumhurbaşkanlığı armoni mızıkası'nı yönetti.

KÜND sıf. (fars.*künd*). *Esk.* **1.** Yiğit, cesur, atılgan. **—2.** Kör, keskin olmayan. **—3.** Kısa. **—4.** Anlayışsız, anlayışı kıt.

◆ a. Bukağı.

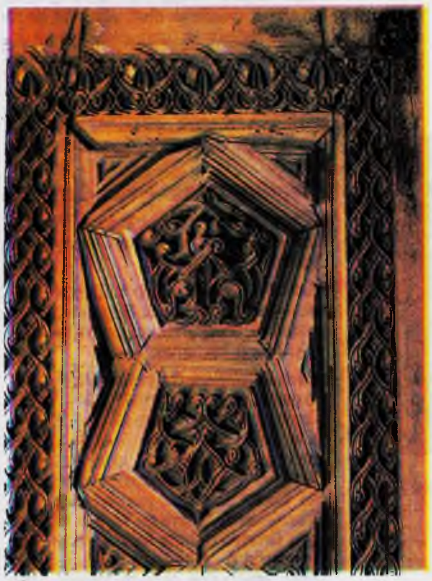
KÜNDE a. (fars. *künde*). **1.** Eskiden mahkûmların ayağına geçirilen tomruk, ayak bağı. **—2.** İri ve kalın ağaç. **—3.** Tuzak, hile, oyun. **—4.** *Kündeden atmak,* bir kimseyi aldatarak oyuna getirmek, tuzağa düşürmek. || *Kündeye gelmek,* aldanarak tuzağa düşmek.

—*Esk. Künde-i çehar-bend* dört unsurdan oluşan dünya. || *Künde-i hizem,* yakılacak odun.

—Seram. Çömlekçi çarkı. || *Künde yapmak,* herhangi bir form elde etmek üzere seramik hamurunu çömlekçi çarkı üzerinde sıkıştırmak, yuvarlamak.

—Spor. Güreşte uygulanan bir oyun. (Güreşçi, göğsü rakibinin ayaklarına ya da beline dönük durumda, ellerini önden ve arkadan rakibinin bacakları arasına sokup kilitledikten sonra havaya kaldırıp askıya alarak rakibinin sırtını yere getirmeye çalışır.) || *Oturak kündesi* ya da *yer kündesi,* sarma takılıp, bir eli rakibin belinden aşırarak kasığı üzerinde, öteki eli bacakları arasından sokup kilitledikten sonra, sarmanın çözülüp rakibin beline yüklenilerek ve onu kendinden yana çevirerek yapılan oyun. || *Şak kündesi,* bir eli rakibin arkasından bacakları arasına sokup, öbür elle ensesine basarak dış kasnağından yakalayıp çevirerek sırtını yere getirmeyle sonuçlanan oyun.

KÜNDEKÂR a. (fars. *künde* ve *-kâr*'dan *kündekâr*). *Esk.* Kündekâri işi yapan sanatçı, ince marangoz.

Büyük Larousse

Konya Alaettin camisi'nin kündekâri tekniğiyle yapılmış minberinden ayrıntı
Türk ve islam eserleri müzesi İstanbul

KÜNDEKÂRİ a. (fars. *künde, -kâr* ve *-î*'den *kündekârî*). *Esk.* Birbirine geçme küçük ve düzgün ahşap parçalarla, çıtalarla yapılan bezeme tekniği ve bu teknikle elde edilen yapıt (kapı, pencere, dolap kapakları, kürsü, minber vb.).

—ANSİKL. Bütün levha halindeki ahşabın nem ve sıcağın etkisiyle zamanla bozulması (çalışması) yüzünden Selçuklu, Beylikler ve Osmanlı dönemlerinde kündekâri tekniği uygulanmıştır. Bu teknikte ceviz, armut, elma gibi değerli ve dayanıklı ağaç türlerinden elde edilen küçük parçalar yapıştırma ve çakma işlemi olmaksızın, yalnızca yivler yardımıyla geçme olarak birbirine kenetlenmiştir. Kullanılan malzemeye bağlı olarak bezemeler geometrik motiflerden oluşur. Parçaların kimileri oymalı ya da sedef kakmalı olabilir. Bitkisel motifler ancak göbek oluşturan kesimlerde ve geometrik bir parçanın üzerine eklenmiş olarak görülür. Hakiki kündekâri olarak nitelenen bu uygulamanın örnekleri arasında, Konya Alaettin camisi'nin, Siirt Ulu camisi'nin, Beyşehir Eşrefoğlu camisi'nin, Manisa Ulu camisi'nin minberleri, Konya Beyhekim camisi'nin pencere kanatları, Balıkesir Zağanospaşa külliyesi camisi'nin kapı kanatları belirtilebilir. Bunların yanı sıra *yalancı* ya da *taklit kündekâri* olarak tanımlanan örnekler vardır: ahşap masif levha üzerine kündekâri etkisi bırakacak biçimde çıtalar çakılarak yapılan *çakma kündekâri,* tümüyle kabartma ve kündekâri desenlerini andıran geomet-

künk

İsmet Küntay

Scala

altından ve cam hamurundan yapılmış **küpe** bizans sanatı *Napoli Arkeoloji müzesi*

rik bezemeli *kabartma kündekâri*. Ankara Alaettin ve Arslanhane camilerinin, Kayseri Huandhatun külliyesi camisi'nin minberleri, Merzifon Çelebisultanahmet medresesi'nin ve Amasya Mehmetpaşa camisi'nin kapıları bu gruba girer.

KÜNE a. İpekböceği yetiştirilen kerevetlerin üzerinde dut yaprağı artıklarının ve ipekböceği dışkılarının birikimi.
—ANSİKL. İpekböceklerine yem verilmeden önce üzerlerine delikli bir kâğıt ya da bir file örtülür. Tırtılların üst tarafa çıkmalarını sağlamak amacıyla ağın üzerine birmiktar dut yaprağı konur. Bu ikinci yemlemeden sonra ağ kaldırılarak alttaki küne temizlenir. Küne temizlenmediği taktirde "kızışır", mikroplara yataklık eder, bu yüzden çeşitli hastalıklar ortaya çıkabilir ve askı devresinde tırtılların ölmesine neden olur.

KÜNEFE ya da **KÜNAFE** a. *Yörs.* Arasına tuzsuz lor, yağlı peynir, kaymak ya da katı muhallebiden biri konarak hazırlanan ve sıcak yenen tel kadayıf.
—ANSİKL. Yağla harmanlanmış kadayıfın yarısı tepsiye döşendikten sonra, arasına malzemesi konur ve üzerine kadayıfların kalanı döşenir. Ateşte bir yüzü kızartıldıktan sonra, çevrilerek öteki yüzünün de kızarması sağlanır ve üzerine koyu şurup dökülür. Güneydoğu Anadolu bölgesine, özellikle Hatay'a özgü bir tatlı olmakla birlikte, bugün hemen her yörede yapılmaktadır.

KÜNGÜLDEMEK, KÜNGÜRDEMEK gçz. f. *Yörs.* Uyuklamak, kendinden geçmek.

KÜNGÜRDEMEK → KÜNGÜLDEMEK.

KÜNGÜRE a. (fars. *küngüre*). *Esk.* **1.** Kubbenin en yüksek noktası, tepesi. **—2.** Dip, kök.

KÜNH a. (ar. *künh*). *Esk.* **1.** Bir şeyin özü, aslı. **—2.** Kök, dip. **—3.** *Bir şeyin künhüne varmak*, aslını anlamak, gerçeğine ulaşmak, özünü kavramak.

Künh ül-ahbar, Gelibolulu Mustafa Âli'nin genel dünya tarihi (1591-1598). Yapıtın Osmanlı devletinin kuruluşundan 1596'ya kadar gelen bölümü, özellikle de yazarın kendi çağını konu edindiği, siyasal olaylarla ilgili eleştirilere yer verdiği bölümler değer taşır. Devlet adamları, yazarlar, şairlerle ilgili bölümlerde önemli bir kaynak niteliğindedir. Önsözü dışında sade bir dille yazılmış yapıtın 5 cilt halinde yapılan basımı (1868), İstanbul'un alınışına kadarki bölümü kapsar.

KÜNK, -gü a. İnş. **1.** Birbirine geçerek pis su kanallarını oluşturan çeperleri dolu ya da petekli, dökme demir, beton ya da pişmiş topraktan kısa boru. (Eşanl. BÜZ.) **—2.** Eskiden duman ya da su borularını oluşturmak için ya da tonozlarda, döşemelerde dolgu gereci olarak kullanılan, pişmiş topraktan boşluklu öğe.

KÜNT a. *Yörs.* Oy. Bir çocuk oyunu. (ARA KESMECE de denir.)
—ANSİKL. İki takıma ayrılan oyuncular, künt adı verilen iki kale belirlerler. Oyuna başlayan takım, kendi kalesine ulaşıp kaleyi almak için çaba harcar. Öteki takımdakiler araya girerek künte ulaşılmasını önlemeye ve karşı takımın oyuncularını yakalayarak esir almaya çalışırlar. Tüm oyuncuları esir alınan takım oyunu kaybeder, sıra öteki takıma geçer. Oyuncularını esir vermeden künte ulaşan oyunu kazanır.

KÜNTAY (İsmet), türk oyun yazarı (Artvin 1923 - Ankara 1974). Ortaöğrenimini İstanbul'da, Feyziati lisesi'nde tamamladıktan sonra çalışma hayatına atıldı. Görev yaptığı Sümerbank'tan 1967'de emekli oldu. Bir süre Hastaş genel müdürlük genel sekreterliğinde, Halk ticaret a.ş. genel müdürlüğünde bulundu. *Pompa, Osman Kongo'da* adlı skeçleri Devekuşu kabare tiyatrosu'nda (1968), *Tozlu çizmeler* (1970), *Evler evler* (1972), *403. kilometre* (1973) adlı oyunları Ankara Sanat tiyatrosu'nda sahnelendi. Bu son yapıtı, gerek kurgu, gerekse tiplerin seçimi ve işlevselliği yönünden dönemin en önemli tiyatro oyunlarından biri sayıldı. Ölümünden sonra ailesi tarafından adına İsmet* Küntay oyun ödülü konuldu.

KÜNUZ çoğl. a. (ar. *kenz*'in çoğl. *künüz*). *Esk.* Hazineler.

KÜNYE a. (ar. *künye*). **1.** Bir kimsenin adı, soyadı, doğum yeri ve yılı vb. gibi kimliğine ilişkin bilgileri içeren kayıt. **—2.** Bu bilgilerin işlenmiş olduğu bilezik ya da plaka biçiminde metal kolye. **—3.** *Künyesi bozuk*, kötü durumları görülmüş ve saptanmış olan. || *(Birinin) künyesini okumak*, ayıplarını, yaptıkları kötü işleri bir bir yüzlerine vurarak sövüp saymak.
—Ask. *Künye levhası*, silahlı kuvvetler mensuplarının (askeri öğrenci ve sivil memurlar da dahil), hizmetleri süresince kimliklerini belirtmek amacıyla taşıdıkları küçük metal levha. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Ask. ve Ask. tar. Osmanlı ordusunda askerlerin adları, baba adları, memleketleri, askere alınış tarihleri, aldıkları ceza ve ödülleri, terfi tarihleri gibi bilgiler. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Künye defteri*, osmanlı ordusunda askerlerin künyelerinin kayıtlı bulunduğu defter. (KÜTÜK DEFTERİ de denirdi.) [Bk. *ansikl.* böl.] || *Künye mimlemek*, ordu sefere giderken ya da sefer sırasında yapılan yoklamada, mevcut olmayanların künyelerine konulan işaret. (Mim harfi işaret olarak kullanıldığından bu adla anılırdı.) || *Künye pusulası*, askerlerin künyelerinin kayıtlı bulunduğu kâğıt.
—Basın. Yasa uyarınca gazetenin her nüshasında yer alan ve yayımcının, yayın yönetmeninin, yayın kurulundaki belli başlı yazarların adlarının yanı sıra gazeteyle ilgili çeşitli bilgiler içeren, çerçeve içine alınmış bölüm. (SİCİL de denir.)
—Matbaac. Bir basım tamamlanmak üzereyken ilk sayfalardan birine konulan ve kitabın adını, yazarını, varsa çevirmenini, yayınevinin adını, basın tarihini vb... içeren tamamlayıcı not.
—Sil. Silahın üzerine kaydedilen ve onun modelini, yapım tarihini, yapım yerini vb. belirten harflerin ve işaretlerin tümü.
—ANSİKL. Ask. Askeri personel künye levhalarını her koşulda, zincirle boyunlarına asılı olarak taşımak zorundadır. Böylece çeşitli nedenlerle ölen ya da yaralanan personelin kimliğinin, kan grubunun saptanması, adli ve disiplin işlemlerinin kısa sürede yürütülmesi sağlanır.
—Ask. ve Ask. tar. Osmanlı döneminde başlayan künye tutma işlemi, Cumhuriyet döneminde de sürdürüldü. Bugün Türk silahlı kuvvetleri'nde görevli asker ve sivil personel hakkında ayrıntılı kişisel bilgiler (ad, soyad, baba adı, doğum yeri ve tarihi, sicil numarası, askerliğe başlama [giriş], terhis tarihleri, kazanılan rütbelerle nasıp tarihleri, hizmetteki görevleri, bağlı oldukları askerlik şubeleri, sağlık durumları [sağlam, çürük, malul vb.], sanat ve meslek grubu, medeni durumu, çocukları ve ailesiyle ilgili bilgiler) yer alır.
• *Künye defteri*. Günümüzde de her askeri birlik ve kurumda künye bilgilerinin kayıtlı bulunduğu künye defterleri vardır. Bu defterlerde her kişi için özel fotoğraflı bir bölüm ayrılarak kişisel bilgiler işlenir. Ayrıca bu bölüme erlerin istihkakları günü gününe kaydedilir.

KÜP, -pü a. **1.** Kimi içecekleri ve yiyecekleri sakamaya yarayan karnı geniş, ağzı ve dibi dar toprak kap. **—2.** *Arg.* Sarhoş. **—3.** *Bir şey küpü*, o şeyin aşırılığını, çokluğunu belirtir: *İşi bozulunca sinir küpü oldu. Bu çocuk akıl küpü.* **—4.** *Küp gibi*, çok şişman. || *Küplere binmek*, aşırı ölçüde öfkelenip kızmak; ateş püskürmek. || *Küpünü doldurmak*, eline geçen fırsatları değerlendirerek büyük bir servet edinmek.
—Hat. Hattatlıkta, cim, çe, ha, ayın, gayın harflerinin alt taraflarının sağa doğru dönük yuvarlak bölümlerine verilen ad. (Bunlar, yarım küp ya da tam küp biçiminde yazılabilir ve bu harflere *küplü harf* denir.)
—Mim. Minare ya da kubbe alemlerindeki, bakır ya da taştan yapılmış, şişkin karınlı, küpe benzer bölüm. (Büyüklüğüne göre *küçük küp* ve *büyük küp* olarak anılır.)
—Müz. Türk halk müziğinde bir vurmalı çalgı. (Tabanı da açık olan bir küpün ağzına deri gerilerek yapılır.) || *Küp dövmek*, bu çalgıyı çalmak.
—Tekst. İndigo boyamada, özellikle de emprime parçalarda ve batiklerde kullanılan demirden, tahtadan ya da çimentodan yapılmış silindirsel kap. (Kumaş parçası bir kenarından çengelli bir çerçeveye sarmal biçimde asılır. Bir palanga, bu özel taşıyıcıyı, indigo küpüne batıracak ve sonra çıkaracak [hava etkisiyle yükseltgemek için] biçimde indirip kaldırmayı sağlar.)

KÜP a. (fr. *cube;* lat. *cubus*, yun. *kybos'* tan). Altı yüzü ve on iki ayrıtı eşölçülü olan dik koşutyüz. (Küpün 8 köşesi vardır.)
—Arit. *Bir sayının küp kökü*, küpü bu sayıya eşit olan sayı. (Birim küp kökü, $j = \frac{-1 + i\sqrt{3}}{2}$ olmak üzere 1, j ve j^2 dir.) [→ j ve *n* nci KÖK.] || *Bir sayının küpü*, bu sayıya eşit üç çarpanın çarpımı. (Bir x reel sayısının küpü x^3 biçiminde gösterilir.) || *Tam küp*, bir tam sayının küpü olan sayı.
—Ruhbil. *Kohs küpleri testi*, soyutlama yeteneklerini değerlendirmeye yönelik sınama. Bu testte özneden sınırlı bir zaman içinde renkli küpler yardımıyla geometrik şekiller oluşturması istenir. (Bu test, uzamsal örgütlenme bozukluklarına karşı fazla duyarlı olduğundan, sağladığı düşünsel düzey değerlendirmesi her zaman geçerli değildir.)
◆ sıf. *Metre küp, santimetre küp*, vb. kenarı bir metre, bir santimetre, vb. olan hacim.

KÜPE a. **1.** Kulağa takılan mücevher. (Küpeler, kulak delinmişse, basit bir kanca ya da kulak arkasından vidalanan küçük bir çubukla ya da yaylı bir kıskaç ya da mandalla tutturulur.) [Bk. *ansikl.* böl.] **—2.** Kimi hayvanların boyunlarının iki yanından sarkan deri uzantıları: *Keçinin küpeleri.*
—Arabac. Eski at arabalarında makasla deveboynunu bağlayan ve kaynatılmış iki somundan oluşan parça.
—El sant. *Küpe köstegi*, delik kulağa takılan küpelerde, düşmeyi önlemek için küpenin kulak deliğinden geçirilen ucuna arkadan takılan küçük parça. || *Armut küpe*, ucundaki sallantılı kısmı armut biçiminde yapılmış küpe. (Genellikle değerli taşlardan yapılır.) || *Halka küpe*, çeşitli madenlerden çember biçiminde yapılmış küpe. (Klipsli olanlarının yanı sıra delik kulaklar için yapılmış olanları ya da çemberin üzerinde ufak bir boşluk bırakılarak doğrudan kulağa geçirilenleri de vardır.) || *Nokta küpe*, delinmiş kulağa geçirilerek kullanılan, ufak bir top görünümündeki küpe. || *Salkım küpe*, ucundan salkım biçiminde sallantılı süsler sarkan küpe. (Genellikle salkımı oluşturan sallantıların ucu ve kulağa takılan kısmı değerli taşlarla bezeli olur.) || *Sallantılı küpe*, ucunda çeşitli biçimlerde yapılmış uzantılar bulunan küpe. (Başın her hareketinde uzantılar sallandığından bu ad verilmiştir.)
—Hayvc. Keçilerin boyunlarının ön tarafında bulunan deri uzantısı (keçilerdeki bu dış karakterin bilinen bir genetik nedeni vardır).
—Mak. san. *Yay küpesi*, bir yaprak yayın ucunu taşıdığı yüke bağlayan ve yay boyunun değişikliklerini karşılamaya yarayan organ.
—Saraç. *Hamut küpesi*, hamutun her iki yanında bulunan ve içinden paldım uçları geçirilen halka. (Eşanl. HAMUT KULAĞI.)
—ANSİKL. Tarihöncesi ve Öntarih dönemi yerleşmelerinde yapılan kazılar, yalnızca kadınların ve çocukların değil, erkeklerin de küpe takma alışkanlıkları olduğunu ortaya koymuştur. Mısır, Etruria, Yunanistan ve Roma'da da küpe kullanılıyordu. En eski küpe motiflerinden biri yarımay biçiminde olanıdır. İlk hıristiyanlar, insan vücuduna mü-

dahaleyi gerektirdiği için küpeyi yasakladılar. Ortaçağ, Doğu Roma İmparatorluğu'nda (Bizans) kadın ve erkeklerin taktıkları halka biçimli küpelerden esinlendi. Rönesans döneminde İtalya'da, değerli taşlar ve armut biçiminde incilerle süslü küpeler önem kazandı, bu moda XVII. yy. başlarında öteki Avrupa ülkelerine yayıldı. Küpeler, kullanımı barok döneminde yaygınlaşan takım halindeki süslerin bir parçasını oluşturuyordu. Değerli taşlardan yapılmış ve üç küçük salkımdan meydana gelen modeller Louis XIV döneminde çok yaygındı. Kadınlar, çoğu kez dekolte giysilerin iğneleriyle uyumlu, pırlanta salkım küpeler takıyordu. Salkım küpeleri boyun boyunca aşağı düşüyor ve yüz çizgisini uzunlaştırıyordu. XIX. yy.'da, öteki mücevherlerde olduğu gibi, küpelerde de bezek olarak, daha çok işlemeli akikler, porselen, sert taştan mozayikler, antik (amfora) ya da doğal (sepet) motifler kullanıldı.

Osmanlılar döneminde küpe, kadınların yanı sıra erkekler tarafından da kullanılırdı. XIV. yy.'da Anadolu'da çok yaygın olan ahi zaviyelerinin şeyhleri ve müritleri, bir sanata sahip olduklarının işareti olarak sağ kulaklarına küpe takıyorlardı. Kanuni Sultan Süleyman'ı yakından görmüş olan fransız rahip Jérôme Morand, anılarında padişahın kulağına armut biçimli inci bir küpe takmış olduğunu yazar. Yavuz Sultan Selim de sağ kulağında küpe taşıyordu; hatta kulağında küpeyle yapılmış bir de portresi varsa da, bu resmin Şah İsmail'e ya da Kanuni Sultan Süleyman'a ait olduğu görüşünü savunanlar da bulunmaktadır. Bazı şeyhler ve dervişler kulaklarına küpe takmayı, XIX. yy. sonuna değin sürdürmüşlerdir.

Osmanlılar döneminde oyuncu kollarının genç köçekleri de süslenme amacıyla küpe takıyorlardı. Evliya Çelebi *Seyahatname*'de XVII. yy.'ın ünlü köçekleri arasında Küpeli Ayvaz Şah adlı birinden söz eder.

Osmanlılar döneminde, özellikle saray ve konak çevrelerinde küpe, kadın tuvaletinin önde gelen öğelerindendi. Osmanlı sarayında valide sultanlar ve haseki sultanlar değer biçilemez mücevherlerden küpeler takıyorlardı.

Anadolu'da bugün de genç kızların ilk taktıkları küpe ve gelinlik küpesi değerli bir anı sayılır ve saklanır. Bazı küpe türleri de evlilikle yakın bağlantılı bir nitelik kazanmıştır. Gül küpe bunlardan biridir. Özellikle kentlerde erkek tarafının kıza verdiği armağanlar arasında gül küpe olmasına özen gösterilir ya da erkek tarafı düğün takısı olarak gül küpe takar.

Küpe bugün de kadınların başlıca takılarından biridir. Biçimleri ve malzemeleri modaya göre değişmekle birlikte geleneksel modellerden bazılarının yapımı da sürdürülmektedir.

—Din ve Tasav. Erkeklerde küpe takmak, şamanlığı benimsemiş Türkler'de yaygın bir gelenekti. Küpe, totem olarak tanınan varlıkla ilgili herhangi bir eşya idi (örneğin, totem bir hayvansa, bu hayvanın dişi, tırnağı, tüyü, boynuzu vb.) ve kulağa olduğu gibi burna, boyna da takılırdı. Türkmen beylerinden çoğu bu geleneğe uyardı. Karakoyunlu hükümdarlarından Kara Yusuf'un küpe taktığı birçok kaynaklarda anlatılır. Bu şaman geleneği, zamanla bazı islam tarikatlarına da girdi; özellikle alevilikte ve bektaşilikte yaygınlaştı, tarikat ulular, sufiler küpe taktılar. Türk kökenli İran şahı İsmail de küpe takan din uluları arasında yer aldı. Küpe takma geleneği en çok "Erdebil sufileri" denilen tarikat bağlıları arasında yaygınlaşmıştır.

KÜPEÇİÇEĞİ a. Bot. Sarkık güzel çiçekli ağaççık. (Çiçeklerinde çok renkli dört çanakyaprak, az ya da çok gelişmiş dört taçyaprak ve genellikle taçtan dışarı taşan sekiz erkekorgan ve yalın bir dişi organ bulunur. Bahçelerde yetiştirilen türlerin büyük çoğunluğu Şili, Peru ve Meksika kökenlidir. Bil. a. *fuchsia;* küpeçiçeğigiller familyası.)

KÜPEÇİÇEĞİGİLLER a. Dünyanın ılıman ve tropikal bölgelerinde yetişen ve küpeçiçeği, yakıotu, klarkia, godeçya gibi cinsleri içeren bitki familyası. (Bil. a. *oenotheraceae* ya da *onagraceae; lythrales* takımı.)

—ANSİKL. Küpeçiçeğigiller, karşılıklı ya da almaşık basit yapraklı otsu ve ağaçsı bitkilerdir. Erdişi olan çiçekleri dalların ucunda yer alır. Meyveler genellikle bir kapsül biçimindedir, ama küpeçiçeğinde üzümsüdür. Bütün ülkelerde 300'den fazla türü bilinir. Bunların hepsi de güzel çiçekleri (küpeçiçeği) ya da meyveleri için (sufındığı ya da sukestanesi) yetiştirilir.

KÜPELER, Balıkesir'in merkez ilçesine bağlı Ertuğrul bucağının merkezi; 417 nüf. (1990).

KÜPELİ sıf. **1.** Küpe takmış kimse için kullanılır. **—2.** Boynunun iki yanında küpeye benzer bir deri sarkıntısı olan hayvan için kulanılır: *Küpeli keçi.*

KÜPELİ ÇAVUŞ → ABDİ BEY Küpeli Çavuş.

KÜPEŞTE a. (yun. *kupasti*). Denizc. **1.** Bir geminin posta (eğri) başlarını baş bodoslamasından kıç bodoslamasına kadar yekpare olarak bağlayan kuşak. **—2.** *Küpeşte lombarı*, eski tip büyük filikalarda, kürek çekmek için küpeşteler üzerine açılmış küçük lombar. (Küreklerin zedelenmemesi için bu lombarlar metal bir parçayla takviye edilirdi.) —Eskiden, gemilere giriş çıkışı sağlayan, küpeştelere açılmış geçit. —Güverteye giren deniz suyunun akıp gitmesi için küpeştelere açılmış delik. || *Küpeşte profili*, metal gemi inşaatında küpeşteler üzerine oturtulan belli genişlikte U biçiminde profil demir. || *Küpeşte punteli*, üzerine küpeştenin dayandırıldığı yuvarlak ağaç destekler. || *Filika küpeştesi*, filikalarda, baştan kıça kadar uzanan postaların üzerine çakılan ve üzerine ıskarmoz yatakları vurulan enli tahta. (Filika küpeştesi kıç aynalıktan baş bodoslamasına kadar teknenin yapısına uygun olarak yerleştirilir) || *Kontra küpeşte*, yelkenli teknelerde, ana küpeşte üzerine vurulan ve ambar boyunca devam eden küpeşte.

—İnş. Bir merdivende, iniş çıkışlarda tutunmak için tırabzan üzerine geçirilen ya da dayanma yüksekliğinde duvara tespit edilerek merdiven kolu boyunca devam eden ahşap, metal ya da plastik parça. || *Parmaklık küpeştesi*, dikmeler üzerine yerleştirilerek onları birleştiren yatay ahşap parça.

KÜPETELİ a. Tekst. **1.** Jakar mekanizmanın kancalarına asılan ve uç bölümünde içinden çekmeli tezgâhın iplerinin geçtiği çengelli bir halka taşıyan hafif alaşımdan tel. **—2.** *Küpeteli çekeceği*, tezgâhı jakara monte ederken ya da bir armür mekanizmanı takarken küpetelilerini tahtalarına geçirmeye yarayan kanca.

KÜPEŞTELİK a. İnş. Bir merdivenin duvarı boyunca tespit edilen ve iniş çıkışlarda tutunmaya yarayan ahşap sırık ya da kalın halat.

KÜPHEYKEL a. Esk. Mıs. BLOKHEYKEL' in eşanlamlısı.

KÜPLEĞİ a. *Yörs.* Kürek, balta, keser gibi şeylerin sap takılan yeri.

KÜPLEME a. Geom. Hacmi, göz önüne alınan cismin hacmine eşit olan küpü belirleme.

KÜPLENİR sıf. ve a. Mat. çözlm. $\mathbb{R}^3$ Eukleides uzayının, alt hacmi üst hacmine eşit, sınırlı bir B parçasına denir. (Bu ortak değer B nin *hacmi*'dir.)

KÜPLÜ sıf. Küpü olan.

◆ a. *Arg.* **1.** İçkisi bol ve ucuz meyhane. **—2.** Çok içki içen kimse; ayyaş.

—Tar. Osmanlılar döneminde Galata'nın kenar sokaklarındaki bazı meyhanelere verilen ad. (Bu meyhanelerde içkiler küp içinde saklandığından bu ad verilmişti.) || *Küplü güruhu*, küplü meyhanelerin müdavimlerine verilen ad. —İçki küpünün yanından ayrılmayan, alkolik kimseler için kullanılan bir tabir.

KÜPLÜ, Bilecik'in merkez ilçesine bağlı bucak; 4 510 nüf. (1990); 8 köy. Merkezi *Küplü*, 660 nüf. (1990).

KÜPLÜ, Edirne'nin Meriç ilçesine bağlı bucak; 10 035 nüf. (1990); 4 köy. Merkezi *Küplü*, 3 831 nüf. (1990).

KÜPRAT a. (fr. *cuprate*). Anorg. kim. Bakır II oksidin bir asit anhidrit rolü oynadığı tuzlara verilen genel ad.

KÜPREMİ a. (fr. *cuprémie;* lat. *cuprum*, bakır ve yun. *hema*, kan'dan). Fizyol. Kandaki bakır oranı. (Bu oran normalde litrede 1 mg'dır.)

KÜPRİK sıf. (fr. *cuprique*). Kim. Bir bakır tuzu içeren bir madde için kullanılır.

KÜPROFAN a. (fr. *cuprophan*). Nefrol. *Küprofan zarı*, içinde kan ve diyaliz sıvısının birbirine zıt yönde dolaştığı bir diyaliz makinesinin iki bölümünü birbirinden ayıran yarı geçirgen zar.

KÜPROTERAPİ a. (fr. *cuprothérapie*). Ted. → BAKIR' TEDAVİSİ.

-KÜR → -KIR.

KÜR a. (fr. *cure*). **1.** Bir hastalık ya da lezyonun tıbbi tedavisi. **—2.** Bir hastalığın özel yöntemlerle tedavisi: *Zayıflama kürü.* **—3.** *Herhangi bir şey kürü yapmak*, sağladığı iyilik, zevk, sağlığa yararlılık vb. için belli bir süre bir şeyi bol miktarda kullanmak, tüketmek: *Meyve kürü yapmak.*

—Cerr. *Köklü kür*, normal durumu yeniden oluşturarak, doğuştan ya da edinsel bir lezyonu iyileştiren ameliyat.

—İnş. ve Bayınd. *Beton kürü*, belli bir beton kütlesini döktükten sonra, priz yüzeyindeki sütü ortadan kaldırmaya ve nemli bezlerle, brandalarla ya da *kür maddesi* adı verilen özel bir koruma ürünüyle kaplayarak bu yüzeyi ısıdan ve buharlaşmadan korumaya dayanan işlem.

—Psik. *Alışkanlıktan kurtulma kürü*, bedeni bir bağımlılığa neden olan her tür maddeyle (sert ilaçlar, tütün ya da alkol) süreğen zehirlenme belirtileri gösteren bir kimseye, bu alışkanlığı bırakması için uygulanan tıbbi ve/ya da ruhsal bakım işlemlerinin tümü.

—Tıp. *Kür kurumu*, bazı hastalıkların tedavisi için gerekli donanımı olan ve uygun iklim ve çevre koşullarını sağlayan kurum. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Dış kür*, kaplıca suyu ya da türevlerinin (gaz, suyosunları, çamurlar, buharlar, vb.) deri ya da mukozalara uygulanması; daha geniş anlamda, birlikte gerçekleştirilen fizik tedavi uygulamaları (masajlar, yeniden eğitim, jimnastik, vb.). || *İç kür*, her hasta için doktor tarafından önerilen koşullara göre kaplıca sularının içilmesi. (Bazı suların damar ya da kabadan şırınga ile verilmesi.) || *Kaplıca kürü*, bir kaplıca işletmesinde geçilen süre boyunca uygulanan tedavi, vücut bakımı ve beslenmeyle ilgili kuralların tümü.

—ANSİKL. Tıp. XX. yy.'ın ilk yarısında sayıları çok fazla olan kür kurumlarının başlıcaları, veremli hastaların tedavisine ve başka insanlardan ayrılmasına yarayan sanatoryum ve prevantoryumlardı. Etkin verem ilaçlarının ortaya çıkması (izoniyazit, 1951) sonucunda veremin önemli ölçüde gerilemesi sanatoryumlardan çoğunun ya kapanmasına ya da dinlenme, nekahat ya da yeniden eğitim kurumuna dönüşmesine yol açmıştır. Şeker hastalığı, devimsel ya da zihinsel özürlülük vb. gibi bazı özel hastalıkların tedavisine yönelik kurumlar, daha önceden var olanların ya yerini almış ya da onları tamamlamıştır.

KÜR çayı → KURA nehri.

KÜR (Pınar), türk romancı ve öykü yazarı (Bursa 1943). İlk ve ortaokulu Bursa'da, liseyi New York'ta okudu. Robert kolej yüksek bölümü'nü bitirdi. Sorbonne Üniversitesi'nde doktora yaptı (1964-1969). Devlet

küpeçiçeği *(fuchsia)*

çiçekler

Pınar Kür

tiyatoları'nda dramaturg (1971-1973), İstanbul Üniversitesi yabancı diller okulu'nda öğretim görevlisi olarak çalıştı (1979-1985). *Bir deli ağaç* (1981), *Akışı olmayan sular* (1983, Sait Faik hikâye armağanı) kitaplarındaki hikâyeleri, kişilerinin iç dünyasını yansıtırken onları kuşatan çevreyi, özellikle de yakın geçmişteki İstanbul'u ve onunla birlikte yok olan yaşamın güzelliklerini konu edinir. *Yarın yarın* (1976) romanı, evliliğinde mutlu olamamış genç bir kadınla 12 Mart olaylarına karışan üniversiteli genç arasındaki ilişkiyi anlatırken dönemin toplumsal kesitini verir. *Küçük oyuncu* (1977), aynı dönemin olayları arasında tiyatro sanatçılarının yaşamını anlatır. *Asılacak kadın* (1979), bir cinayet romanı çevresinde gelişerek, cinsel nesne durumuna getirilmiş bir kadının serüvenini dile getirir. Bu yapıt filme alındı (Başar Sabuncu, 1986); ancak Küçükleri muzur neşriyattan koruma kurulu'nun raporuna dayanılarak yasaklandı (1987). *Bitmeyen aşk* (1986) romanı müstehcen olduğu iddiasıyla kovuşturmaya uğradı, ama beraat etti. Yayımlanan son yapıtı: *Bir cinayet romanı* (1989).

KÜRAN a. (fars. *kürān*). *Esk.* Al renkli, doru at.

KÜRAR a. (fr. *curare;* karayib dilinde *urari*'den). **1.** Çok kuvvetli felç etkisi yapan bitkisel (kimisi hayvansal) kökenli ya da sentetik ve az ya da çok karmaşık yapılı maddelerin ortak adı. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** *Hayvansal kürar,* Choco kurbağasının *(Phyllobates chocoensis)* derisinden salgılanan zehir.

—ANSİKL. Bazı Güney Amerika yerlilerinin ok zehiri olarak kullandıkları kürar Avrupa'ya Sir Walter Ralegh tarafından getirilmiştir. 1857'de Claude Bernard çevre sinirleri üzerindeki etkilerini incelemiş, 1946'da Kern anestezide kullanmıştır.

Üçlü ve dörtlü amonyum bileşiklerinden oluşan kürarlar etki tarzlarına göre iki gruba ayrılır: kutupsuzlaştırma etkisi olmayan kürarlar ve kutupsuzlaştıran kürarlar. Kürarlayıcı da denen birinci gruba d-tübokürarin ile dialilnortoksiferin, gallami ve pankuronyum gibi sentetik bileşikler girer. Kürarlayıcı olmayan ve leptokürar da denen kutupsuzlaştırıcı grubun başlıca ilacı süksinilkolindir.

• *Kürarlamanın mekanizması:* Kürarlar devimsel plakta, yani sinirin kas ve sinaps yaptığı yer olan sinir-kas kavşağında etki gösterir. Devimsel plak üç kısımdan oluşur: kimyasal bir aracı olan asetilkolinin depolanacağı sinir uçlarından oluşan sinapsöncesi kısım; p otopla... n sürekliliğini kesintiye uğratan sinir-altı aralık ya da sinaps aralığı, kas öğeleri ile devimsel plak ya da kavşakötesi zarla birlikte sinapssonrası kısım.

Sinirsel uyarının etkisiyle asetilkolin serbestleşir ve sinaps aralığına geçerek devimsel plak üzerinde bulunan kolinerjik alıcılara bağlanır; böylece kavşakötesi zarı kutupsuzlaştırır ve devimsel plakta bir potansiyel yaratır. Bu potansiyel yayılmaz, ama kas kasılmasını sağlayan bir eylem potansiyeli başlatır. Bu etki kısa sürelidir, çünkü asetilkolin asetilkolinesterazın etkisiyle hemen parçalanır. Bunun sonucu olarak devimsel plak yeniden kutuplanır ve yeni uyarılara açık hale gelir. Kürarların amacı bu mekanizmayı durdurmaktır. Kürarlar elektrostatik olarak kolinerjik alıcılara bağlanıp kutupsuzlaşmayı engelleyerek bunu yaparlar (pakikürarların etkisi böyledir); bununla birlikte bu etki, yeterli miktarda bulunduğu takdirde, kütle etkisi yasasına göre kürarları kimyasal aracılarda bağlanacakları normal yerlere taşıyacak olan asetilkolinin parçalanmasını engelleyen prostigmin gibi antikolinesteraziklerce engellenebilir. Kürarlar asetilkolin gibi de etki gösterir, uzun süreli kutupsuzlaştırmaya neden olarak devimsel plağın uyarılmasını engellerler; antagonisti bulunmayan leptokürarların etkisi böyledir.

• *Kürarların fizyolojik etkisi:* Kürarlama her kas için, kullanılan doza göre, birkaç evreden geçer: önce bir hipotoni, sonra Bremer atonisi, yani istemli ve refleks hareketlerin korunduğu kas atonisi, ardından Vulpian atonisi, yani istemli ve refleks hareketlerin ortadan kalktığı atoni, son olarak, elektriksel uyarılara dahi yanıt vermeyen Claude Bernard felci.

Kürarlar tüm kasları aynı anda etkilemez. Kas felçleri, ilaç etkisinin sürmesiyle orantılı olarak, belirli bir sırayı izleyerek meydana gelir. Önce göz ve yüz kasları, sonra kol ve bacak kasları, daha sonra karın kasları ve kaburgalararası kaslar felç olur. En son felce uğrayan kas diyaframdır ki, solunumun durmasına neden olur. Kürarsızlaşma ters yönde gelişir. Kürarların bu etkileri elektromiyografi ile incelenmiştir. Nörovejetatif sistem üzerindeki hafif gangliyoplejik etkileri dışında, diğer organlara, devimsel plağı engellemelerinden başka etkileri yoktur.

• *Tedavide kullanılması.* Kürarlar anesteziyolojide, diğer anesteziklerle birlikte damar içi enjeksiyon şeklinde, kasların gevşemelerini sağlamak amacıyla kullanılır. Kutupsuzlaştırıcı olmayan kürarlar bölünmüş dozlar halinde kullanılır. Kutupsuzlaştırıcı kürarlar çok kısa etkili oldukları için sürekli damlalar halinde verilir. Kürarların kullanıldıkları yerler şunlardır: tam bir kas gevşemesini gerektiren ameliyatlar, özellikle göbek, diyafram çevresi ve karın ameliyatları; uzun süren ameliyatlar (kürarlar diğer ilaçların etkisini artırarak onların daha düşük dozlarda verilmesini sağlar); yara açıcı ameliyatlar ve kadın-doğum ameliyatları. Kürarlar, yapay solunum için gerekli donatımın bulunmadığı ve miyasteni, süreğen solunum yetmezliği gibi hastaya ait patolojik bir durumun sözkonusu olduğu hallerde kullanılmaz.

Kürarlama anesteziyoloji dışında reanimasyonda, özellikle tetanos tedavisinde çok önemli rol oynar.

KÜRARİN a. (fr. *curarine*). Org. kim. Kimyasal olarak striknine benzeyen ve sukabağı kürar*ından özütlenen birçok alkaloide verilen ad.

KÜRARLAMA a. Tıp. **1.** Kas tonusunu azaltmak amacıyla bir kimseye kürar ya da sentetik kürar türevleri vermek, uygulamak. Kas tonusundaki azalma verilen maddeye, doza ve fizyolojik koşullara bağlı olarak az ya da çok olabilir. **—2.** Kürarlayıcı maddelerin kullanımına bağlı fizyolojik olayların tümü.

KÜRARLAYICI sıf. Anesteziyol. Asetilkolin tarafından devimsel plakta başlatılan kutupsuzlaşmayı engelleyerek kürarlamayı sağlayan maddeye denir.

—Nörobiyol. Kürar etkisine benzeyen etki gösteren maddeye denir.

KÜRAT çoğl. a. (ar. *kürre*'nin çoğl. *kürāt*). *Esk.* Küreler, yuvarlak cisimler.

KÜRBOĞA (Ebu Sait Kıvamüddevle), selçuklu komutan, Musul emiri (öl. Hoy 1102). Büyük selçuklu sultanı Berkyaruk tarafından Tutuş'a karşı savaşan Aksungur ve Bozan'a yardım için gönderildi. Tutuş tarafından yakalanak hapse atıldı. 1095'te Tutuş'un ölmesi üzerine özgürlüğüne kavuştu. Önce Tutuş'un yandaşlarına karşı Nusaybin beyi Muhammet bin Müslim bin Kureyş'le birleşti; Nusaybin'i ele geçirdikten sonra da onu öldürttü. Muhammet'in kardeşi Ali'nin yönetiminde bulunan Musul üzerine yürüdü; Ali, kuşatmaya uzunca bir süre direndiyse de, kenti teslim etmek zorunda kaldı (1096). Bundan sonra yağmaya ve zorbalığa başvuran öz kardeşi Altuntaş'ı ortadan kaldırıp Rahbe'yi ele geçirdi. Büyük bir orduyla Haçlılar'ın henüz ele geçirdiği Urfa'ya yöneldi; ancak alamadı. Bu kez Haçlılar'ın eline geçen Antakya'yı kuşattı. Haçlı komutanı Bohémond I tarafından püskürtüldü (1098). Türkmen birliklerinin de dağılması üzerine Musul'a döndü. 1100'lerin başında Berkyaruk, onu Azerbaycan'da ayaklanan Mevdut bin İsmail'e karşı gönderdi; sefer sırasında hastalanarak öldü.

KÜRDAN a. (fr. *cure-dents*). **1.** Diş aralarına girmiş yemek kırıntılarını temizlemekte kullanılan ucu sivri küçük çöp. **—2.** *Kürdan gibi*, çok zayıf.

—Mutf. Lokma biçiminde sunulan yiyeceklere (çerez, zeytin, küp biçiminde kesilmiş peynir vb.) batırılarak alınmalarını sağlamak amacıyla uçları sivriltilmiş, tahta ya da plastik ince çubuk.

KÜRDANLIK a. Sofrada kürdan koymak için kullanılan küçük kap.

KÜRDİ a. (öz. a. *kürd* ve ar. *-ī*'den *kürdi*). Esk. giy. *Kürdi hotoz*, Osmanlılar döneminde kadınların kullandığı hotoz türlerinden biri. (Kürt kadınlarının baş bağlama biçimlerini andırdığından bu ad verilmişti.)

KÜRDİ a. Müz. Türk müziğinde, orta sekizlideki *si* ♭ (piyanodaki *fa*) sesinin adı. (Kaba sekizlideki *si* ♭ *kaba kürdi*, tiz sekizlidekiyse *sünbüle* adını taşır.)

KÜRDİ a. Müz. Türk müziğinde bir basit makam. (Kürdi dörtlüsüne, neva [*re*] perdesi üzerindeki buselik beşlisi eklenerek oluşturulmuştur. Tek başına çok az kullanılmakla birlikte; birçok makamla birleşik makamlar oluşturmuştur: *acemkürdi, muhayyerkürdi, hicazkârkürdi* [*kürdilihicazkâr*].)
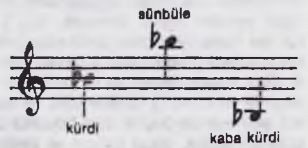
KÜRDİ HASAN EFENDİ → HASAN EFENDİ Şeyh Kürdi.

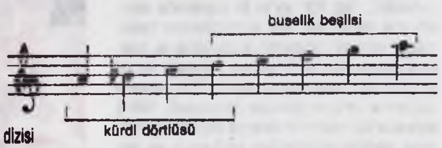
KÜRDİAŞİRAN a. Müz. Türk müziğinde XVIII. yy.'dan önce kullanılmış bir bileşik makam. (Günümüze ulaşabilmiş örneği yoktur.)

KÜRDİLİHİCAZKÂR a. Müz. Türk müziğinde bir bileşik makam. (Hacı Arif Bey tarafından 1852'ye doğru düzenlenmiştir. Hicazkâr makamına arazbar makamının karakteristik sesleriyle rast [*sol*] perdesi üzerine taşınmış kürdi makamının eklenmesiyle oluşur. Son yüzyılın en çok kullanılan makamlarından biridir.)

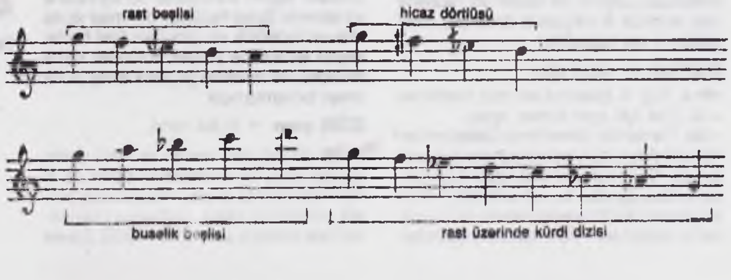
KÜRDİSTAN, K.-B. İran'da Zagros dağları bölgesinde, Irak'ın Süleymaniye eya-

kürdi perdesi

kürdi makamının dizisi

kürdilihicazkâr makamı

letine komşu yönetim birimi (ostan); 24 998 km²; yaklaşık 700 000 nüf. Merkezi *Senendec.*

Kürdistan madalyası, Abdülmecit döneminde (1839-1861) bastırılmış osmanlı madalyası. Müşir Osman Paşa'nın kürt isyanını bastırmasından sonra çıkarılan bu madalyaların ön yüzünde sultanın tuğrası, arka yüzünde de bölgeyi simgeleyen dağlar ve basım yılı (1847) bulunur. Altınları 30 mm çapında, 20,85 g, 27 mm çapında ve 14,60 g; gümüşleriyse 30 mm çapında, 15 g, 27 mm çapında ve 9,30 g ağırlığındaydı.

Kürdistan teali cemiyeti, Kürt teali cemiyeti de denir, Doğu Anadolu'da bir kürt devleti kurmaya yönelik bölücü örgüt (mayıs 1919). Osmanlı İmparatorluğu'nun Birinci Dünya savaşı'ndan yenik çıkması üzerine, ABD ile İngiltere'nin Türkiye'yi parçalama planlarının bir parçası olarak İstanbul'da kurulan derneğin başkanı, Şûrayı devlet başkanı da olan Şeyh Abdullah Efendizade Seyit Abdülkadir, yönetim kurulu üyeleri de Dr. Şükrü Mehmet, bitlisli yüzbaşı Emin, Muhittin Nazmi adlı kişilerdi. Wilson ilkeleri'ne dayanarak kurulması öngörülen kürt devleti fikrini yaymak amacıyla bir yandan Diyarbakır, Bitlis ve Elazığ'da şubeler açılırken, bir yandan da *Kürdistan* ve *Jin* adlı dergilerin yayımlanmasına başlandı. Irak'ı işgal etmiş olan İngiltere'nin silahlandırdığı Bedirhanoğulları vb. aşiretlerin de desteğine güvenen dernek, bazı ayaklanmalar düzenlemesine karşın, Anadolu ve Rumeli müdafaai hukuk cemiyeti'nin aldığı önlemler nedeniyle etkili olamadı. Özellikle Damat Ferit Paşa hükümetinin istifasından sonra zayıflayan Kürdistan teali cemiyeti, Ankara'da TBMM hükümetinin kurulması üzerine fiilen ortadan kalktı (nisan 1920); üyelerinden bazıları da yurtdışına kaçtılar.

KÜRE a. (ar. *kürre*). **1.** Bütün noktaları merkezinden aynı uzaklıkta bulunan kapalı yüzey; bu tür bir yüzeyle sınırlandırılmış cisim. **—2.** *Ed.* Yeryüzü.

—*Esk. Kürre-i âlem, kürre-i arz, kürre-i hâk, kürre-i mücesseme, kürre-i zemin,* Dünya, yeryüzü. || *Kürre-i kamer,* Ay. || *Kürre-i laciverd,* hava küre, gökkubbe. || *Kürre-i şems,* Güneş. || *Kürret-ül-kül,* göğün dokuzuncu katı.

—Denizc. Geminin yüksek bir yerine çekilen ve gündüzleri denizde işaretleşmede kullanılan renkli bezden yapılmış küre. || *Demir küresi,* gündüzleri, demirde yatan gemilerin baş tarafına, yüksek bir yere asılan siyah küre. || *İşaret küresi,* semaforlarla işaretleşmede kullanılan küre biçiminde işaret aracı.

—Elekt. *Elektrik küresi,* seyreltilmiş hava içeren ve istenen koşullarda elektrik boşalmalarının durumunu gözlemlemeye olanak veren cam küre.

—Esk. coğ. *Kürre-i âb,* denizlerin yeryüzünde oluşturdukları kısım. || *Kürre-i arz u mâ,* dünya üzerindeki su, toprak parçaları ile kayalar ve denizler. || *Kürre-i maiye,* su küre.

—Esk. gökbil. *Kürre-i esir,* evreni doldurduğu, ağırlığı olmadığı ve iletken olduğu kabul edilen tabaka. || *Kürre-i haricet-ül-merkez,* Dünya'yı evrenin merkezi sayan ve kuralları Ptolemaios tarafından saptanan gökbilim sistemi. || *Kürre-i levniye,* renkküre. || *Kürre-i nesimi,* havaküre, atmosfer. || *Kürre-i sema,* merkezi Dünya, yarıçapı sonsuz olarak belirlenen ve gökcisimlerinin yer ve durumlarını bildiren küre. || *Kürre-i tesir,* bir gök cisminin etki alanına giren sınırlı uzay parçası. || *Kürre-i ziya, kürre-i ziyaiye,* ışık küre. || *Kürret-ül-kevahib,* gökbilimle ilgili olay, olgu, varlıkların bütünü.

—Esk. tıp. *Kürre-i ahenin,* geviş getiren hayvanların midelerinde bıraktıkları bitki ve kilisten oluşan yuvarlak katı cisimler. || *Kürre-i ayn,* göz yuvarlağı. || *Kürre-i hadidiye,* kansızlığa karşı kullanılan ve suda eriyebilen demirli ilaç.

—Esk. yerbil. *Kürre-i ateş,* ateş küre. || *Kürre-i haceri, kürre-i sulbe,* taşküre. || *Kürre-i musattaha,* DÜZLEMKÜRE'in eşanlamlısı.

—Geom. Bir X afin Eukleides uzayının, verilen bir A noktasından değişmez bir *r* uzaklığında olan noktalarının kümesi. [A, S (A, *r*) ile gösterilen kürenin merkezi, *r* de yarıçapıdır. dim X = 1 ise böyle kürenin ancak iki noktası vardır; dim X = 2 ise, daha çok çember sözü kullanılır.] (Bk. *ansikl.* böl.) || *Küre kuşağı,* bir kürenin, koşutlarından ikisinin sınırladığı parçası. (Bu koşutları içeren düzlemler arasındaki uzaklık *h,* kürenin yarıçapı *r* ise, bir küre kuşağının alanı $2\pi rh$ dir.) || *Nokta küre,* yarıçapı sıfır olan küre.

—Kuyumc. Oyulacak parçaların üzerine yerleştirildiği yuvarlak demir külçe.

—Mak. san. *Küre mafsal,* her yöne yönelebilmesi gereken organlarda eklem olarak kullanılan küre biçiminde parça.

değişmez silindir hacimli hidrolik bir motorun küre mafsalları

—Nöroanat. *Küre çekirdek,* beyincikte, dişli çekirdeğin göbeğinde, akmaddenin içinde bulunan derin çekirdek. (Beyincik vermisi korteksinden gelen lifleri alıp soğanlık çekirdeklerine aktardığı sanılmaktadır.)

—Opt. *Toplayıcı küre* ya da *Ulbricht küresi,* bir ışık kaynağının yaydığı akıyı, iç çeperinin küçük bir bölümünce yayılan ışımaya göre ölçmeye yarayan, içi yansıtıcı beyaz boya ile kaplı küre.

—Tar. Çoğu zaman üzerinde bir anka kuşu, kartal, güvercin ya da bir zafer işareti bulunan egemenlik simgesi. Roma imparatorları ve onlara özenen krallar tarafından kullanıldı. (Hıristiyan prensler bu simgenin üzerine bir haç ya da bir melek oturttular.) [Bk. *ansikl.* böl.]

—Tasav. Bektaşi tarikatlarında meydan ocağı. (Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL. Geom. 3 boyutlu E_3 afin uzayında *r* yarıçaplı bir kürenin alanı $4\pi r^2$, hacmi de $\frac{4}{3}\pi r^3$ tür.

E_3 ün bir dik düzgülü işaretinde *r* yarıçaplı ve A (*a, b, c*) merkezli bir kürenin parametrik denklemleri şöyledir:

$$\begin{cases} x = r \cdot \cos u \cdot \sin v + a \\ y = r \cdot \sin u \cdot \sin v + b \\ z = r \cdot \cos v + c. \end{cases}$$ burada $u \in [0, 2\pi[$ ve $v \in [0, \pi]$ dir.

Bir afin E_n uzayında *r* yarıçaplı ve $A(a_1, ..., a_n)$ merkezli bir kürenin descartesçı denklemi:

$$\sum_{i=1}^{n} x_i^2 - 2 \times \sum_{i=1}^{n} a_i x_i + \sum_{i=1}^{n} a_i^2 - r^2 = 0$$

dır, burada $M(x_1, ..., x_n)$, S nin değişken bir noktasıdır.

Kürenin descartesçı denkleminin kurulmasını sağlayan *ayırtedici bir özelliği* şudur: I ile J, S nin çapça karşılıklı iki noktası ise,

$$M \in S \Leftrightarrow \overrightarrow{MI} \cdot \overrightarrow{MJ} = 0.$$

Bir başka önemli özellik, kürenin her noktasının kendi göbek noktası olması niteliğidir; karşıt olarak her noktası bir göbek noktası olan C^3 sınırından her yüzey bir küre ya da düzlem parçasıdır.

Cebirsel topolojide çoğu kez, E_n den buna eşlik eden kendi vektör uzayına, sonra da buradan $\mathbb{R}^{n+1}$ e geçilerek, bir Eukleides uzayı olarak göz önüne alınan $\mathbb{R}^{n+1}$ in S^n küresinin incelenmesine dönülür. Öyleyse merkezi koordinat başlangıcında olan bir S^n küresi üzerinde çalışılır ve çoğu kez bu küre aşağıdaki biçimde tanımlanmış özünlü metrikle donatılmış olarak göz önüne alınır:

$$\forall (x, y) \in (S^n)^2, \quad \widehat{xy} = \text{Arc}\cos(x \cdot y).$$

x ile *y* eşit ve zıt işaretli değilse bunları birleştiren en küçük uzunlukta bir tek yol vardır, bu yol, noktaları içeren büyük çemberin "küçük" yayıdır, yayın uçları bu noktalardır. $y = (-x)$ ise, en kısa yollar S^n nin, uçları *x* ve $(-x)$ olan bütün yarı çemberleridir. Her küre için geçerli olan bu metrik, düzlemin doğru kavramını, bir nokta ile bir başka nokta arasındaki en kısa yol kavramına bağlı kürenin jeodeziğine genelleştirmeyi olanaklı kılar.

Aşağıdaki maddelerin başlangıçlarında küreye ilişkin tamamlayıcı bilgi bulunur: YUVAR, KARMAŞIK, ÇAP, DEMET, DİLİM, EVİRTİM, KUTUP DOĞRUSU, KUVVET, KUVVET EKSENİ, AĞ, DÖNEL, RİEMANN KÜRESİ, ALTKÜRE, KÜRESEL, STEOGRAFİK.

Bir S(A, r) *küresinin bir* Y *afin altuzayıyla kesişimi:* 1. $d(A, Y) > r$, $S \cap Y = \emptyset$; 2. $d(A, Y) = r$, $S \cap Y = \{M_0\}$ ve Y altuzayı S ye M_0 da teğettir denir; 3. $d(A, Y) < r$, $S \cap Y$ bir $S_y(K, \sqrt{r^2 - AM^2})$ küresidir, burada K, A nın Y üzerinde dik izdüşümünü göstermektedir; S ile Y kesişmektedir denir. (E_3 ün S küresi için S_y bir çemberdir.)

$S(A, r)$ ve $S'(A', r')$ *gibi iki kürenin kesişimi:* 1. $d(A, A') \in [|r-r'|, r+r']$, $S \cap S' = \emptyset$; 2. $d(A, A') = r + r'$, küreler dıştan teğettir; 3. $d(A, A') = |r - r'|$, küreler içten teğettir. (2. ve 3. hallerinde ancak bir ortak noktaları vardır.); 4 $|r-r'| < d(A, A') < r + r'$, küreler kesişir ve (AA') e dik bir H aşırı düzlemi vardır, öyle ki $S \cap S' = S \cap H = S' \cap H$ dir ve bu kesişim, merkezi $(AA') \cap H$ noktası olan H nin bir küresidir. (E_3 içinde H bir düzlemdir ve dolayısıyla H küresi bir çemberdir.)

İki kürenin açısı: A ve A' merkezli S ve S' kesişirlerse $\varphi = (\widehat{\overrightarrow{MA}, \overrightarrow{MA'}})$ açısı $M \in S \cap S'$ e bağlı değildir, ölçüsü de $[0, \pi]$ ye aittir. φ ye iki S ve S' küresinin açısı denir; bu açı

$$\cos \varphi = \frac{r^2 + r'^2 - AA'^2}{2 \cdot r \cdot r'}$$

ile belirlenir. $\varphi = \overline{\omega}$ ($\overline{\omega}$ doğru açı) ise S ile S' dıştan teğettir. $\varphi = \omega$ (ω sıfır açı) ise, S ile S' içten teğettir. $\varphi = \delta$ (δ dikaçı) ise, S ile S' dikgendir, kimikez bu $S \perp S'$ biçiminde gösterilir.

—Tar. Evrenin küre biçiminde olduğu yunan bilimince doğrulandıktan sonra, küre aynı zamanda hem evreni, hem de dünyayı gösteriyor, ayrıca, en yüce tanrının da sıfatı olduğu için, evrensel monarşinin en kusursuz biçimi sayılan imparatorluğu simgeliyordu. Önce Roma, XIV. yy.'dan sonra Bizans imparatorları, Kel Charles'dan sonra da Batı imparatorları bu simgeyi benimseyip kullandılar. Başlangıçta yalnızca ikonografik bir tema iken, 1014'te bir nesneye dönüştü (papa Benedictus VIII'in Henri II'ye armağanı). Fransa kralları dışında (Charles VIII ve Louis XII bir yana bırakılırsa) hemen bütün Batı hükümdarları bu simgeyi kullanmışlardır.

—Tasav. Buraları çiğ yiyeceklerin pişirilip yenilebilecek duruma getirildikleri bir ocak, bir mutfaktı. Çiğ yiyeceklerin pişirilmesiyle insanın "olgunlaşıp, kemale ermesi" arasında bir anlam ilişkisi kurulur, küre, sufilerin olgunlaşma, hamlıktan kurtulma yeri olarak görülürdü. (Yunus Emre'nin ünlü *"Miskin Yunus çiğ idik piş-*

tik elhamdülillah" dizelerinde buna bir gönderme vardır.) Küre, bektaşi tekkelerinde, aynı zamanda öteki makamlar gibi, bir niyaz yeriydi. Belli aşamalardan sonra nasip alan talip, buraya getirilerek kürenin ne olduğu kendisine anlatılırdı.

KÜRE a. Halk arasında, topraktan yapılma madenci ocağına verilen ad; madenci fırını.

KÜRE, Batı Karadeniz bölümünde Kastamonu iline bağlı ilçe; 14 026 nüf. (1990); 38 köy. Merkezi, Kastamonu'nun 63 km kuzeyinde *Küre*, 3 749 nüf. (1990). Tahıl üretimi. Hayvancılık. Ormancılık. Bakır yatakları. ETİBANK pirit işletme müessesesi.

Küre bakırlı pirit işletmesi müessesesi (ETİBANK), Kastamonu ilinin Küre ilçesinde, ETİBANK'a bağlı maden işletmesi. Yöredeki bakır yatakları Osmanlılar döneminde işletilmeye başlanmış, Cumhuriyet döneminde bir süre kapalı kalan ocaklar, 1959'da ETİBANK'a devredilmiş, 1962'de bugünkü işletme kurularak üretime geçmiştir. İşletmede bakırlı pirit ($CuFeS_2$) üretilmektedir. Henüz deneme safhasında olan, yılda 930 000 ton kapasiteli konsantratör tesisinde, 460 000 ton pirit konsantre ve 105 000 ton bakır konsantre üretilecektir. Bölgedeki yataklarda 12 994 744 tonu görünür olmak üzere, 1,67 Cu tenörlü toplam 14 785 122 ton rezerv olduğu saptanmıştır.

KÜRE dağları → İSFENDİYAR dağları.

KÜRECİK, Malatya'nın Akçadağ ilçesine bağlı bucak; 10 024 nüf. (1990); 18 köy. Merkezi *Kepez*, 1 187 nüf. (1990).

KÜREK a. **1.** Taneli, parçalı, kıvamlı vb. maddeleri almaya ya da bir yerden bir yere atmaya yarayan, bir sapa geçirilmiş çukurca bir levhadan oluşan el aleti. —**2.** *Kürek cezası*, eskiden bir suçluya, gemilerde kürek çekme yoluyla uygulanan ceza; ağır hapis. || *Kürek, pabuç kadar dili var*, büyüklerine karşı saygısızca davranan her sözüne karşılık veren kimse için söylenir. || *Kürek kürek*, çok miktarda: *Bu eve kürek kürek para giriyor.* || *Kürek mahkûmu*, kürek cezasına çarptırılmış kimse, zindana atılmış forsa. || *Kürek mahkûmu gibi çalışmak*, ağır bir işte çalışmak, güç koşullarda yaşamak. || *Kürekle*, çok miktar da: *Kürekle para kazanmak.*

—Anat. *Kürek-köprücük eklemi*, kürekkemiğinin omuz çıkıntısıyla köprücükkemiği arasındaki eklem.

—Denizc. Tekneleri yürütmeye yarayan bir ucu enli ve yassı (*kürek palası**), diğer ucu sap (*kürek sapı*) biçiminde uzun ağaç parça. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Kürek boğazı*, küreğin ıskarmozdan ya da lombardan kaymasını önlemek için kürek kayışı başlarına yapılan ceviz. || *Kürek çekmek*, bir sandalı, bir filikayı yürütmek için kürekleri ileri geri hareket ettirmek. || *Kürek lentiyesi*, bir çıması filikanın herhangi bir yerine, diğer çıması ise kürek bedenine bağlanan ince ip. (Küreğin bordadan açılmasını ve denize düşmesini önler.) || *Kürek lombarı*, kürekleri rahat hareket edebilecek biçimde oturtmak için büyük filikaların küpeştelerine açılan yarımay biçimde delik. (Küreklerin küpeşteyi aşındırmaması için bu delikler pirinç parçalarla takviye edilir.) || *Kürek sapı*, bir küreğin topacından sonra gelen ve tekne içinde kalan bölümü. || *Kürek takımı*, bir kadırganın yürütülmesinde kullanılan küreklerin tümü. || *Küreğe yüklenmek* ya da *asılmak*, bir sandalı ya da bir filikayı hızlandırmak için var gücle kürek çekmek. || *Aşırma kürek çekmek*, her oturağında, kendi kürek ıskarmozunun bulunduğu bordanın karşısındaki bordada oturan tek bir kişi yer alan bir teknede kürek çekmek. || *Çifte kürek çekmek*, bakışımlı ve çift olarak yerleştirilmiş küreklerle kürek çekmek. (Birçok kürekçi olduğunda her oturağa yan yana iki kürekçi oturur.) || *Filika küreği*, filikaları yürütmede kullanılan, tutacak yeri yuvarlak, suya giren bölümü ise kısa ve yassı olan kürek. (Bu küreklerin boyu filikanın büyüklüğüne göre değişir.) || *Puta küreği*, kürekçilere, küreklerini sudan çekmeleri ve bordaya yatay konumda tutmaları için verilen komut. || *Tek çifte kürek*, küçük tekneleri yürütmede kullanılan ve tek kişi tarafından çekilen bir çift kürek.

—Esk. huk. *Kürek cezası*, mahkûmun ayağına demir bağlanarak infaz edilen eski bir ceza türü.

—İnş. *Bel küreği*, tuğla toprağını kesmeye yarayan alet. || *Harç küreği*, harç karmaya yarayan kürek.

—Kasapl. Bazı kasaplık hayvanların, özellikle sığırların kürekkemiği üzerinde bulunan lop et. || *Kürek yoklaması*, hayvanın semizlik durumunu anlamak için kürekkemiği üzerindeki etin elle yoklanması. || *Kürek ucu*, kürekkemiğinin uç kısmından elde edilen et parçası.

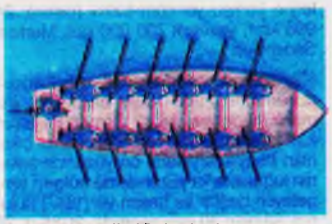
—Kim. Toz halinde bir ürünü almaya yarayan uzun saplı, içi oyuk küçük aygıt.

—Mad. oc. *Mekanik kürek*, çekici bir halatla toprak üzerinde ya da aktarılacak malzeme yığını içinde hareket edebilen ve bir ya da iki dönüş halatıyla eski yerine geri getirilebilen bir kovadan oluşan yükleyici makine. (Çekme ve dönüş halatları bir elektrik motoru ya da sıkıştırılmış havayla tahrik edilen, eşeksenli ve iki ya da üç tamburlu bir çıkrıkla hareket ettirilir.)

—Oy. Krupiyenin, oyun masasının üzerine konulan fişleri istediği tarafa aktarmak için kullandığı saplı raklet.

—Pastac. *Fırın küreği*, büyük tepsileri fırından çekip çıkarmaya yarayan, kürek bölümü küçük boyutlu ve yassı, tahta saplı 2 m dolayında kürek.

—Pastırmacılık. Sığırın ön ayaklarının gerisinde bulunan ve kolun en yüksek ye- [illegible] hizasına değin uzanan bölge- [illegible]

çifte kürek çekmek

aşırma kürek çekmek

50-60, genişliği 15-20 cm, ağırlığı 2-2,5 kg olan bu etlerden yapılan kürek, birinci sınıf pastırmalar grubundandır. Alt kısmı çok yağlı, öteki kısımları karışık yağlı olur.) || *Kürek dilmesi*, büyük boy sığırlarda kürek kısmının ön tarafındaki etlerden yapılan pastırma. (Birinci sınıf pastırmalardandır.)

—Spor. Düzenlenmiş bir su yüzeyinde bir tekneyi kürekle hareket ettirerek yapılan su sporu. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Kürek ayı*, kürek sporunda tekneye küreklerin takıldığı ay biçiminde metal çıkma. (*Iskarmoz* da denir.) || *Kürek mesafesi*, her kürek çekişinden sonra teknenin aldığı mesafe.

—ANSİKL. Denizc. Kürek yelkensiz ve motorsuz tekneleri yürütmeye yarar. Tek ya da çift olarak kullanılır ve bu durumda ya her kürekte bir kürekçi ya da her çift kürekte bir kürekçi bulunur; tekneler birçok çift kürekle yürütülebilir.

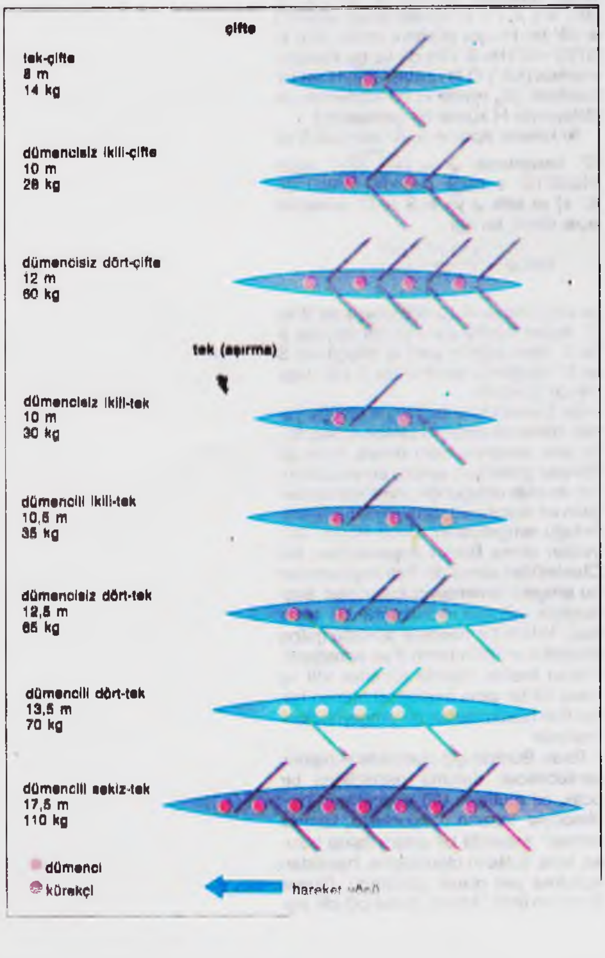
—Spor. İlk spor yarışmaları Büyük Britanya'da yapıldı. Eğitici ve komple bir spor olan kürek, XIX. yy.'da üniversitelerde öğretilen önemli etkinliklerden biri durumuna geldi. Oxford ve Cambridge üniversitelerinin sekiz kişilik kürek takımları arasında her yıl yapılan ünlü karşılaşmaların başlangıç tarihi 1829 yılıdır. Henley kraliyet yarışları 1839 yıllarına uzanır. 1893'te Belçika, İtalya, Fransa ve İsviçre, Uluslararası kürek dernekleri federasyonu'nu kurdular. Olimpiyat oyunlarının yenileştirilmesiyle birlikte kürek temel sporlar arasında yer aldı. Bayanlararası kürek yarışmaları 1976'dan başlayarak Olimpiyat oyunları'na katıldı.

Kullanılan tekneler iki kategoriye ayrılır: turizmde de kullanılabilen standart, sağlam ve dengeli deniz yoleleriyle yarışlarda kullanılan hafif malzemeden yapılmış, fribordlu, dayanıksız küçük kayıklar olan avutrigerler (outriggers). Küreği taşıyan düzenek olan ıskarmoz yatağı avutrigerlerin ayırıcı özelliğidir. Daha dar ve küçük ıskarmozlarla donatılmış olan yoleler kürek sporuna ilk kez başlayanların yolelerin yerine kullandıkları teknelerdir. Tekneler, kürekçi iki kürek kullandığında çifte kürek, iki eliyle tek kürek kullandığında aşırma kürekle donatılır.

Bu tekneler ya tahtadan (kontraplak, akaju ya da cedro) ya da Kevlar, karbon, cam elyafıyla pekiştirilmiş plastik reçinelerden yapılmıştır. İçteki omurga ve borda kaplamasındaki iki yanal kuşak baş bodoslamayı kıç bodoslamaya bağlar. Kaburga çatalları iç omurganın ana parçalarını birleştirir. Omurgaya dayanan döşekler kuşakların açılmasını önleyen çaprazları taşırlar. Çaprazların üzerine, kızak adı verilen oturma yerinin kaymasını sağlayan raylar tutturulmuştur.

Kürekte sekiz dal vardır: üç çifte; tek (bir kürekçi), çifte (iki kürekçi) ve dörtlü; beşli tek; dümencisiz ikili ve dörtlü; dümencili ikili, dörtlü ve sekizli. Dörtlü dümencili ve sekizli çifte kürek da kullan- [illegible]

kürek
çeşitli tekne kategorilerine göre kürekçilerin dağılımı

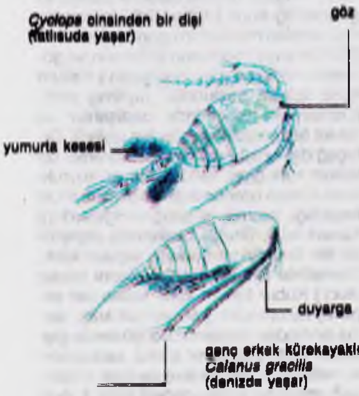

KÜREK KUYRUKLU KOLİBRİ a. Peru Andları'nın bazı vadilerinde yaşayan sinekkuşu. (Erkeklerin küreğe benzeyen kuyruğu ve iki uzun kuyruk teleği başlıca özellikleridir. Bil. a. *Loddigesia mirabilis;* sinekkuşugiller familyası.)

KÜREKALTI sıf. Anat. **1.** Kürekkemiğinin altında bulunan. **—2.** *Kürekaltı çukuru,* kürekkemiğinin arka yüzünü hemen tümüyle kaplayan çukur. || *Kürekaltı kası,* kürekaltı çukurundan kol kemiğinin küçük tümseğine uzanan kalın kas. (Kolun içe dönüş hareketlerini yaptırır.)

KÜREKAYAKLILAR a. Denizde ya da tatlısularda serbest ya da asalak yaşayan, kabuklular altsınıfı. (Genellikle küçük boylu olmalarına karşın çok sayıda üyesi bir araya gelerek planktonun temel öğesini oluştururlar. Bil. a. *Copepoda.*) [Eşanl. KOPEPODLAR.]

—ANSİKL. Serbest yaşayan kürekayaklıların bedenleri genellikle iki parçaya bölünmüştür: başı ve birçok eklemli bölütü kapsayan uzun ve şişkin ön bölge; gene çok eklemli, daha dar arka bölge. İlk duyargalar daha uzundur ve yüzmede görev alır. Asalak yaşayan kürekayaklılarsa çok çeşitlidir ve kabuklu hayvan görünümlerini bütünüyle yitirmişlerdir. Bu kürekayaklılar selenterlerden balıklara ve balinalara kadar çok sayıdaki deniz hayvanının üstünde yaşarlar.

kürekayaklılar

KÜREKÇİ a. **1.** Kürek yapan ya da satan kimse. **—2.** Sandalda kürek çeken kimse. **—3.** Kömürle çalışan fırın, vapur, tren vb. yerlerde ocağa kürekle kömür atan kimse. **—4.** Spor. Kürek sporu yapan kimse.

—Ask. tar. Osmanlı donanmasında kürek çekenlere verilen ad. (Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL. Ask. tar. Osmanlı donanmasında kürekçiler, dört sınıfa ayrılmıştı: forsalar, kürek mahkûmları, vergi karşılığı kürek çekenler, gönüllüler. Forsalar, genellikle savaşta esir alınanlar arasından seçilirlerdi. Bir ayaklarından zincirli olduklarından, gereksinimlerini bağlı oldukları yerde giderirlerdi. Ayaklanmalarından korkulduğu için kürekçilerin ancak yarısı bunlardan olurdu. Kürek mahkûmları, ağır suç işleyenlerin arasından seçilirlerdi. Vergi karşılığı kürek çekenler, genellikle Marmara ve Ege denizi kıyı halkından, her yirmi haneden bir kişi hesabıyla toplanırlardı. Kalan on dokuz haneden kürekçinin altı aylık yiyeceğini karşılamak için hane başına 24 akçe avarız cinsi vergi alınırdı. Gönüllü kürekçiler forsalarla karşılıklı oturtulur, onların ayaklanmalarına ya da ters yönde kürek çekmelerine engel olurlardı.

XVII. yy. sonlarından başlayarak osmanlı donanmasında kalyon tipi gemilerin yaygınlaşmasına koşut olarak kürekçilik de zamanla ortadan kalktı.

KÜREKÇİÇEĞİ a. Yuvarlak kömeçler halinde toplu mavi, nadiren beyaz çiçekli, otsu ya da dibi odunsu bitki. (Kimi türleri bahçelerde yetiştirilir. Bil. a. *globularia; globulariaceae* familyası; *personales* takımı.)

KÜREKÇİLİK a. **1.** Kürek yapma ve / ya da satma işi. **—2.** Kürek çekme işi. **—3.** Fırın, tren, vapur gibi yerlerde ocağa kürekle kömür atma işi.

KÜREKKEMİĞİ a. Göğüs kafesinin arka üst tarafında bulunan ve köprücükkemiği ile birlikte omuz kemerini meydana getiren üçgen biçiminde geniş, ince ve yassı kemik. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Karş. anat. Omurgalılarda göğüs kemerinin sırt tarafında bulunan iskelet parçası.

—ANSİKL. Anat. Kürekkemiğinin iki yüzü vardır: ön yüzüne kürekaltı kası yapışır; arka yüzü kürekkemiği dikeni denilen bir çıkıntıyla bölünmüştür. Bu diken doğrudan doğruya deri altına kadar uzanan omuz çıkıntısıyla son bulur. Omuz çıkıntısı köprücükkemiği ile eklemlenir. Kürekkemiğinin üst kenarında küçük göğüs kasının yapıştığı kıvrılmış parmak şeklinde korakoit adı verilen bir çıkıntı bulunur. Kürekkemiğinin üst dış açısında kürek-kol eklemini meydana getirmek üzere kolkemiği başı ile birleşecek olan eklem yuvası bulunur.

KÜREKLİ sıf. Spor. Düzenlenmiş bir su yüzeyinde, kürekli teknelerle yapılan su sporu.

KÜREKÜSTÜ sıf. **1.** Kürekkemiğinin üstünde bulunan. **—2.** *Kürekeüstü siniri,* kol sinirağının diken altı ve diken üstü kaslara sinir veren yan dalı.

KÜRELEME, KÜREME a. Kürelemek, küremek eylemi. (KÜRÜME de denir.)

KÜRELEMEK ya da **KÜREMEK** g. f. *Bir şeyi kürelemek, küremek,* kürekle atmak, temizlemek: *Kar, toprak kürelemek.* (KÜRÜMEK de denir.)

KÜRELEŞME a. Metalürj. Kimi bileşenlerin özellikle de yassılaşabilir dökme demirlerdeki grafitin küre biçimini almasını sağlayan dönüşüm. (Küresel grafit, oksijen ve kükürt oranlarını düşürmeyi sağlayan, sıvı haldeki saf ya da alaşımlı magnezyumun etkimesiyle elde edilir. Dönüşüm sırasında, magnezyumun hem uçuculuğu hem de dökme demir içinde erimiş durumdaki yükseltgenmesi kontrol altında tutulmaya çalışılır.)

KÜRELEŞTİRME a. Metalürj. Kimi fazların biçimini yapısal bileşenlerde ısıl işlemle deriştirme. (Bk. *ansikl.* böl.) || Bir alaşımın kimi ince fazlarını, ısıl işlem etkisiyle yuvarlaklaştırma.

—ANSİKL. Metalürj. Küreleştirme işlemi, perlit içinde normal olarak yaprakçıklar biçiminde dağılmış semantit parçacıklarını küremsiler biçiminde bir araya getirmek için özellikle karbonlu çeliklere (% 0,5'ten fazla karbonlu) uygulanır. Çeliğin iyi belirlenmiş bir ısıl çevrime göre dönüşüm sıcaklığına yakın bir sıcaklıkta tutulmasıyla, demir karbür parçacıkları bir ferrit matrisi içine toplanır. (→ KÜRELEŞME.) Bu işlemin temel amacı karbonlu çeliklerin işlenirliğini iyileştirmektir.

KÜREMA çoğl. a. (ar. *kerîm*'in çoğl. *küremâ*). *Esk.* **1.** Cömert, iyiliksever kimseler. **—2.** Ulular, büyükler.

KÜREME → KÜRELEME.

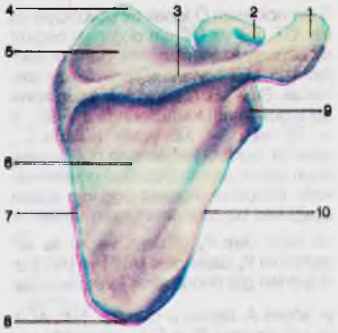
KÜREMEK → KÜRELEMEK.

KÜREMSİ sıf. Küreye benzer, küre gibi.

—Yerbil. Küçük bir küre biçiminde olan.

—Zool. *Küremsi duyu organı,* denizkestanelerinin testumlarında bulunan, çok küçük bir yumruya eklemlenmiş elips biçimli küçük bir baştan oluşan küçük duyu organı. (Kirpikli bir epitelyumla örtülü camsı, kireçli bir dokusu vardır.) || *Küremsi kütle,* İnci istiridyesinin kavkısı içinde bulunan, sedeften, az çok küreye benzeyen biçimde kütle.

◆ a. Geom. Yassı dönel elipsoit. (Yer yüzeyi bir küremsidir.)

kürekkemiği (arkadan görünüş)
1. Omuz çıkıntısı;
2. Korakoit çıkıntı;
3. Kürekkemiği dikeni;
4. Üst açı;
5. Diken üstü çukur;
6. Diken altı çukur;
7. Omurga kenarı;
8. Alt açı;
9. Eklem yuvası;
10. Koltukaltı kenarı.

kürekkemiği, omuz kemeri ve kürek-kol eklemi
1. Kürekkemiği;
2. Köprücükkemiği;
3. Omuz çıkıntısı;
4. Korakoit çıkıntı;
5. Eklem yuvası;
6. Kolkemiği;
7. Kaburgalar.

KÜRENBERG, adı günümüze dek gelmiş *minnesänger*'lerin en eskisi (1160'a doğr.). *Falkenlied* (Şahinlerin şarkısı) adlı yapıtında provence ve fransız lirik şiirinin etkisinde kalmıştır.

KÜREÖLÇER a. Ölçbil. Bir kürenin yarıçapını ölçmeye yarayan aygıt. (Bir eşkenar üçgen oluşturan üç değme noktasının küre üzerinde sınırladığı küre kapağının yüksekliği mikrometre vidalı bir yoklayıcıyla ölçülür; kürenin yarıçapı, üçgenin çevrelediği çemberin yarıçapıyla ve küre kapağının yüksekliğiyle hesaplanır.)

KÜRESEL sıf. **1.** Küreyle ilgili. **—2.** Küre biçiminde olan; kürevi.

—Geom. Üç boyutlu bir afin uzayın bir küresine bağlı bir özellik ya da kavram için kullanılır. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Metalürj. Mikrografide, metal bir matris içinde dağılmış metal ya da ametal bir fazın yuvarlak biçimi için kullanılır.) || Bir yapı bileşeninin yuvarlak biçimi için kullanılır. (Hafif alaşımlardaki kimi fazlar, çeliklerdeki karbürler [küreleştirilmiş semantit] hemen hemen küresel olabilir. Küresel grafitli dökme demirde grafit küreleri çok daha iridir.) || *Küresel tane,* bir metalin, bir alaşımın uzun olmayan mikrografik yapı öğesi.

— Miner. *Küresel kristal,* yuvarlak façetalı elmas türü.

—Opt. *Küresel sapınç,* merkezlenmiş bir optik sistemin geometrik sapıncı; bu sistem, eksen üzerinde bulunan bir cisim noktadan çıkan ve sistemin yüzeyini eksenden farklı uzaklıklarda kesen ışınlardan, eksen üzerinde dağılan farklı görüntü noktalardan geçen, çıkan ışınlar verir. (Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL. Geom. Küresel geometri eliptik geometrinin özel bir halidir. Eukleides geometrisinin doğru kavramı yerine jeodezik (kürenin büyük çemberi) kavramı gelmiştir. Ama daima (çapça karşılık) iki ortak noktası bulunan iki büyük çember için artık Eukleides beliti gerçekleşmez. "Alışılagelen" eğri kavramları, bir küre üzerine çizilmiş, küresel eğri kavramına genelleştirilir. Çokgen kavramı, kenarlarının taşıyıcıları büyük çemberler olan küresel çokgene genelleştirilir. Küresel çokgen, küreyle, tepesi bu kürenin merkezinde olan çokyüzlü bir kesmenin kesişimi olarak da tanımlanabilir. Özel bir hal küresel üçgenler halidir, bunun açılarının incelenmesi küresel trigonometriyi oluşturur. Bir ABC küresel üçgeni (A, B ve C,

S nin noktaları) O tepeli bir üçyüzlüyle ya da: $\overline{OA}$, $\overline{OB}$ ve $\overline{OC}$ nin doğrusal bağımsız olmasıyla tanımlanabilir. Bundan sonrası için, aksi söylenmedikçe, S^2 de kalınacak. Bir A, B, C üçgenine ilişkin küresel trigonometri formüllerinde $a = \overline{BC}$, $b = \overline{AC}$ ve $c = \overline{AB}$ yazılır, burada ∴, küre* nin bunlara karşılık olan büyük çemberin küçük yayının ölçüsünü göstermektedir. Gerçekte, küresel üçgenin açıları aşağıdaki biçimde tanımlanır: küreye A da teğet olan P_A düzlemi ve $\widehat{AB}$ ile $\widehat{AC}$ yaylarının P_A üzerindeki [AB′] ve [AC′] izdüşümleri göz önüne alınır. Tanımdan dolayı, köşesi A, ölçüsü α olan açı $\{\widehat{AB', AC'}\}$ ye eşit olacaktır. B ve C köşelerindeki açıların ölçüleri β ve γ için de aynı işlem yapılır. Bu gösterilişlerden, alanı $\mathcal{A}(S)$ olan herhangi bir küreye de genelleştirilen Girard* formülünde yararlanılır:

$$\mathcal{A}(T) = \mathcal{A}(S) \times \frac{\alpha + \beta + \gamma - \pi}{4}.$$

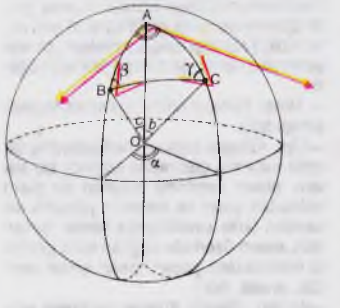
Formül çizelgesi:

1. $\cos a = \cos b \cdot \cos c + \sin b \cdot \sin c \cdot \cos \alpha$;
2. $\cos \alpha = -\cos \beta \cdot \cos \gamma + \sin \beta \cdot \sin \gamma \cdot \cos a$;
3. $\operatorname{cotg} a \cdot \sin b - \operatorname{cotg} \alpha \cdot \sin \gamma = \cos b \cdot \cos \gamma$;
4. $\dfrac{\sin a}{\sin \alpha} = \dfrac{\sin b}{\sin \beta} = \dfrac{\sin c}{\sin \gamma}$;
5. $\operatorname{tg} \dfrac{\beta - \gamma}{2} = \operatorname{cotg} \dfrac{\alpha}{2} \cdot \dfrac{\sin \frac{b - c}{2}}{\sin \frac{b + c}{2}}$;

   $\operatorname{tg} \dfrac{\beta + \gamma}{2} = \operatorname{cotg} \dfrac{\alpha}{2} \cdot \dfrac{\cos \frac{b - c}{2}}{\cos \frac{b + c}{2}}$;
6. $\operatorname{tg} \dfrac{(\alpha + \beta + \gamma + \pi)}{4} = \sqrt{\operatorname{tg} \dfrac{p}{2} \operatorname{tg} \dfrac{p-a}{2} \operatorname{tg} \dfrac{p-b}{2} \operatorname{tg} \dfrac{p-c}{2}}$,

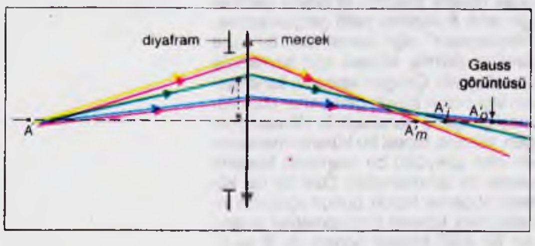
burada $p = \dfrac{a + b + c}{2}$ dir.

Bu formüller küresel gökbilimde ya da gemicilikte sürekli kullanılır. 1. formülünü Gauss'a borçluyuz, bunun sonucunda da $|b - c| < a < b + c$ ve $a + b + c < \pi$; 5. teki formüller Napier formüllerine benzer; 6. formülünü Simon L'Huillier bulmuştur.

bir küresel üçgenin açılarının incelenmesi

küresel sapınç

—Opt. *Küresel sapınç.* Optik sistemin yüzeyini, eksenden aynı *i* uzaklığında bulunan noktalarda kesen ışınlara, aynı A'_i noktasında yakınsayan, çıkan ışınlar karşılık gelir. Bu nokta, eksene yakın ışınlar için (yakın eksenel bölge) cisim noktanın Gauss görüntüsüdür. Kenar ışınları, merkezi ışınlardan daha çok yakınsar. Çıkan ışınlar kümesi, *yakıcı** yüzey adı verilen 2 yaygılı dönel bir yüzeye dayanır. Oklu yaygı, eksenin, uçları A'_0 ve A'_m olan küçük bir doğru parçasıdır; bu noktalar sırasıyla $i = 0$ a ve *i*'nin diyaframla tanımlanan maksimum değerine karşılık gelir.

$[A'_0A'_m]$ uzunluğu *boyuna küresel sapınç*'tır. Yakınsak bir mercek için, A'_m, A'_0 den önce bulunur (alt düzeltmeli sistem). Iraksak bir mercek için, durum bunun tersidir. Eksene dik yerleştirilmiş bir ekran üzerinde, boyutları ve görünümü ayarlama düzlemiyle, değişen çembersel bir leke (yayınım lekesi) elde edilir (bk. *şekil*).

KÜRET a. (fr. *curette*). Cerr. Keskin ya da künt kenarlı kaşık biçiminde alet. Başta dölyatağı olmak üzere bazı organları kazımaya ya da deri urlarını (siğiller) yok etmeye yarar.

KÜREVİ sıf. (ar. *kürre* ve *-î*'den *kürrevî*). *Esk.* Yuvarlak biçimde, küreye benzeyen, küresel.

—Esk. gökbil. *Kürevi heyet,* astronomi; gökbilim.

—Esk. mat. *Küreviy-üş-şekl,* küre biçiminde geometrik şekil.

KÜREYBİYE a. (öz. a. *Küreyb* ve ar. *-iyye*'den *Küreybiyye*). Şii akımlardan keysaniyenin kollarından bir mezhep.

—ANSİKL. Kurucusu Küreyb ed-Darir'in adından dolayı küreybiye ya da karibiye diye adlandırılan bu mezhebe göre, imamlık Hz. Hüseyin'den sonra Muhammet bin Hanefi'ye geçti. Bu mezhepten olanlar (küreybiler), Muhammet bin Hanefi'nin ölmediğini, gaybet (gizlilik) halinde olduğunu, Medine'nin batısındaki Cebeli-radavi'de saklandığını, günün birinde mehdi olarak geri döneceğini ileri sürerler.

KÜREYVAT çoğl. a. (ar. *küreyve*'nin çoğl. *küreyvat*). *Esk.* Kürecikler, yuvarlar.

—Esk. anat. *Küreyvat-ı beyza,* akyuvarlar. ‖ *Küreyvat-ı hamra,* alyuvarlar. ‖ *Küreyvat-ı meneviye,* spermler.

KÜREYVE a. (ar. *küreyve*). *Esk.* Çok küçük küre, kürecik; zerre, yuvar.

—Esk. anat. *Küreyve-i beyza,* akyuvar. ‖ *Küreyve-i hamra,* alyuvar. ‖ *Küreyve-i şahmiye,* yağ yuvarı.

—Esk. biyol. Yuvar.

—Esk. fiz. Molekül, elektron.

KÜREYVİN çoğl. a. (ar. *küreyve*'den *küreyvin*). *Esk.* Alyuvarlara kırmızı rengi veren saf suya benzer madde, hemoglobin.

KURİE MURİE adaları → HURİYE MURİYE.

KÜRİPUNKTUR a. (fr. *curiepuncture*'den). Elektroradyol. Küriterapinin, kanserli dokuların içine sokulan radyoaktif iğnelerle uygulanması.

KÜRİT a. (fr. *curide*). Anorg. kim. Atom numaraları 96-103 arasında yer alan curium (96), berkelyum (97), kaliforniyum (98), einsteinyum (99), fermiyum (100), mendelevium (101), nobelium (102), lawrencium (103) elementlerine verilen genel ad.

KÜRİTERAPİ a. (fr. *curiethérapie*). Elektroradyol. Radyoaktif radyumun yaydığı ışınların tedavi amacıyla kullanılması. (Eşanl. CURİE TEDAVİSİ, GAMATERAPİ.)

—ANSİKL. Platinden ya da altından süzüldükten sonra kullanılan ışınların tedavi edici etkisi (gamaterapi) dalcı X ışınlarının etkisine benzetilebilir. Küriterapi, dokulara batırılan ve radyum içeren platin iğneler (küripunktur) ya da doğal boşluklara radyum çubukları yerleştirilerek içten uygulanabileceği gibi radyum içeren tüpler tedavi edilecek bölgenin yakınına yerleştirilerek ve bu tüpler, örteneklere kalıp gibi uyan bir aygıt içinde tutularak dıştan da uygulanabilir (deri yolu ile küriterapi). Küriterapi uzaktan da yapılabilir (teleküriterapi). Aynı işlem pencereli bir kurşun kabın içine (Regaud ve Ferroux aygıtı) çok miktarda (birkaç gram) konan radyumun yaydığı ışınlarla da uygulanabilir.

KÜRİTEST a. (fr. *curietest*, *küri* [curie], radyoaktivite birimi, ve *test*'ten). Biyol. Nükleer tıp laboratuvarlarında kullanılan ölçüm aygıtı. Teşhis ya da tedavi amacıyla kullanılan radyoaktif maddelerin etkinliğini en çok 100 mCi'ye kadar ölçmeye yarar.

KÜRİTRON a. (fr. *curietron*). Endoküriterapide çok küçük sezyum 137 kaynaklarını kullanan aygıt.

KÜRİYUM → CURIUM.

KÜRK a. Deric. **1.** İşlendiği zaman elbise, astar ya da aksesuar olarak kullanılan, ince ve sık tüylü hayvan postu: *Kürk manto. Samur değerli bir kürktür.* (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** Kürkten yapılmış giyim eşyası: *Kürkünü giymek.* **—3.** Tıkız bir dokuya sahip hayvan derisi; bazı kuşların derisi: *Kedinin kürkü. Penguenlerin kürkü kalındır.*

—Giy. *Bağana kürk,* astragan kürk. ‖ *Elma kürk* → ELMA. ‖ *Elma dibi kürk* → ELMA. ‖ *Ferace samur kürk* → FERACE. ‖ *Erkân kürkü,* saray ileri gelenlerinin ve önde gelen devlet memurlarının giydiği yenli kürk. —Vezirlik rütbesi alanlara padişahın gönderdiği kürk. ‖ *İpka kürkü,* görev süresi uzatılan memurlara gönderilen kürk. (Kürkün cinsi, memurun kıdemine ve görevinin niteliğine göre değişirdi.) ‖ *Kakum kürk,* kakum postundan yapılmış kürk. (Osmanlılar döneminde padişahlar ve devlet ileri gelenleri tarafından giyilirdi. Ortaçağ'da Avrupa'daki kral ve hâkimler de kakum kürk giyer, kakumun siyah kuyruklarını kürkün üzerine iliştirirlerdi. Kakumun beyazlığı, temizlik ve saflığı simgelerdi.) ‖ *Karsak kürk,* Sibirya ovalarında yaşayan bir tilki türünün postundan yapılan kürk. (Genellikle sırtı kahverengi, karnı beyaz olur.) ‖ *Kubur kakum kürk,* kolları dar yapılmış kakum kürk. ‖ *Muvahhidi kürk,* ulema sınıfından olanların özel günlerde giydikleri kürk. ‖ *Sadaret kürkü,* sadrazamlık makamına getirilenlere padişah tarafından armağan edilen değerli kürk. ‖ *Yenli kürk,* yenleri geniş ve uzun yapılmış kürk.

—Kur. tar. Osmanlılar'da üniforma yerine giyilen resmi üstlük. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Kürkç. *Kürk etlemesi,* derinin üzerindeki etleri ayıklamak biçimi. (İşçi tahta bir bankın üzerine ata biner gibi oturarak iki elinin arasında gergin tuttuğu deriyi yarım daire biçiminde keskin bir ağız üzerine sürter.)

◆ sıf. Kürkten yapılmış.

—Terz. ve Kürkç. *Kürk kaplama,* bir giysinin iç yüzüne kürk geçirme.

—ANSİKL. Deric. Tam anlamıyla kürk sözcüğü, yalnız, aprelenmiş ve tüyleri korunmuş hayvan derilerinden yapılan giysileri kapsar. Yaban kuşları dışında kürklerin % 80'inden fazlası dünyanın çeşitli yerlerinde yapılan üretimden sağlanır. Ancak çevre korumacılarının kampanyaları sonucu gerçekleşen Washington anlaşması'nı (1973) imzalayan ülkeler benekli yırtıcı hayvan kürkünün ithalini durdurmuşlardır. Türkiye'de bu tür kürklerin ithali yapılmamaktadır. ABD, Rusya, İskandinav ülkeleri ve Kanada başlıca kürk üreticisi ülkelerdir. Kürk üretimi vizonun yanı sıra tilki ve astraganı da kapsar.

Dünyanın dört bir yanından gelen kürkler Leningrad, Londra, Leipzig, Oslo, New York ve Montréal fuarlarında sergilenir.

Moda her zaman kürk işleme tekniklerine bağımlı kalmıştır. Bugün de durum değişmemiştir. İlk susamuru mantolar 1847'ye doğru İngiltere'de ortaya çıkmıştır; bunlar kolları geçirmek için iki delik açılmış torba şeklinde çok biçimsiz mantolardı. 1850'ye doğru Révillon kardeşler bir patrona göre biçilerek dikilen ilk kürk giysileri gerçekleştirdiler. O tarihten bugü-

ne kürk işleme teknikleri sürekli olarak gelişti, hatta 1900 yıllarında bitiştirme işlemi sayesinde bazı derilerin boyutları iki katına çıkarıldı. Bu deriler gizli dikişlerle çırpma dikiş makinelerinde birleştirilir. Birleştirme işlemi, yapıştırma, takma ve astarlama işlemleriyle tamamlanır. Aslında lüks bir ticaret alanı olan kürkçülük altın çağını İkinci Dünya savaşı ertesinde yaşadı ve 60'lı yıllardan sonraysa kürkçülük gençlerden ve orta sınıflardan oluşan yeni bir pazara açılarak modayı yansıttı. Birleştirmede basitleştirilmiş teknikler, ucuz işleme yöntemleri ve stilistlerin yaratıcılığı bu değişime neden oldu ve kürk mantonun ulaşılmazlığını ortadan kaldırdı: vizon, spor giyim eşyalarında kullanılırken, üze-

larına ve elçilere de kürk armağan edilirdi. XVIII. yy.'a ait bir kaynakta, 1796 tarihinde Rusya'nın ortaelçisine sarı çuhaya kaplı erkân sırf samur; sefaret tercümanı ve başkâtibine şaliye dikilmiş kubur kakum; 1793 yılında Nemçe devletinin ortaelçisine sarı çuhaya kaplı erkân sırf samur; 1801'de İspanya sefirine yine sarı çuhaya kaplı erkân samur kürk armağan edildiği öğrenilmektedir.

Kürk, özellikle Sultan İbrahim I döneminde (1640-1648) büyük önem kazandı. İbrahim I çevresindekilere her fırsatta kürk armağan ederdi. Hatta sarayın duvarlarına bile kürk kaplattırmıştı. Özellikle samur kürke düşkün olan padişahın bu tutkusu, devlet hazinesinin iyice yoksullaşmasına

L.L. -firme Chapal

ticari kürklerden bazı örnekler

hareli kuzu

L.L. - firme Chapal

kurt

L.L. -firme Chapal

köstebek

L.L. -firme Chapal

mavi tilki

L.L. -firme Chapal

kızıl tilki

L.L. -firme Chapal

koyu vizon

L.L. -firme Chapal

koyu pastel vizon

L.L. -firme Chapal

gri vizon

rinde çeşitli baskı çalışmaları yapılmış beyaz tavşan kürkü, benekli yaban kedisinin yerini aldı ve örgü biçimi kürk, kumaşı taklit etmeye başladı. Ancak bu fantezi modellerinin yanı sıra klasik modeller geçerliliğini korudu.

—Giy. Bizanslılar döneminde İstanbul, kürk ticaretinin belli başlı merkezlerinden biriydi. D. Anadolu ve İran'dan satın alınan kürkler Sivas, Maraş, Kayseri, Niğde, Kırşehir ve Yozgat'taki ticarethanelerde toplanır, buradan İstanbul'a gönderilirdi. Karadeniz bölgesinden elde edilen kürkler de belirli zamanlarda İstanbul'a sevk edilirdi. Kürkler içinde en değerlisi olan kakum kürk, Bitlis, Erzurum ve Erzincan dolaylarından alınır, Cenevizliler ve Venedikliler aracılığıyla İtalya'ya nakledilirdi. İstanbul, türk egemenliğine girdikten sonra da bu özelliğini sürdürdü. XVI. yy. sonlarında İstanbul'da beş yüzün üzerinde kürkçü dükkânı vardı.

Osmanlılar döneminde kürk saray ve devlet erkânının giydiği bir tür üniforma niteliği kazanmıştı. Sadrazamlar, vezirler, yüksek rütbeli devlet görevlileri resmi giysi olarak kürk giyerlerdi. Kürkün niteliği, biçimi ve süslemeleri, sahibinin rütbe ve görevini yansıtırdı. Sarı çuhaya dikilmiş samur kürk, çuhaya dikilmiş parça samur, şaliye dikilmiş kubur kakum, kontoş, serhatli vb. kürkler giyenin görev ve imtiyazını ifade ederdi. Yabancı devlet memur-

neden olmuştu.

İstanbul'da kürk, Kapalıçarşı'da bulunan ve Kürkçüler kapısı denen çarşıdaki dükkânlardan alınırdı. Bu dükkânlarda satılan en ünlü kürkler samur, sarı samur, misk, vaşak, zerdeva, sansar, sincap, elma, kakum, ördek boğazı, kuğu boğazı, saka boğazı, tilki boğazı, porsuk, şinşilla, sıçan, tavşan, kuzu, kunduz, koyun, kedi, alacageyik, kaplan, aslan, kurt, ayı, çakal vb. kürkleriydi.

Osmanlı devletinin Batı'yla ilişkileri artıp giyim kuşamda Batı etkisi yoğunlaşınca, kürk de resmi giyim olmaktan çıktı, seyrek olarak kullanılmaya başlandı. Pahalı bir giyecek olduğundan daha çok varlıklı kesimde kadınlarca kullanılan lüks bir giyim eşyası niteliğine büründü.

—Kur. tar. Osmanlılar'da devlet memurları bulundukları dereceye göre kürk giyerlerdi. Sadrazamların giydiği kürke "erkân kürkü", şeyhülislamlarınkineyse "ferve-i beyza" denilirdi. Önde gelen devlet adamları yeni bir göreve atandıklarında padişah huzurunda kürk giyerlerdi.

KÜRKÇÜ a. **1.** Kürk tüccarı; işlenmiş kürkleri giysi haline getiren uzman. **—2.** Aprelenmiş ve perdahlanmış derileri kürk haline getirmek için işleyen kişi. **—3.** *Dağıtımcı kürkçü*, kürkleri giysi yapıp kürkçüye satan kişi. ‖ *İthalatçı kürkçü*, ham ya da işlenmiş derileri satın alan kişi.

—ANSİKL. Osmanlılar döneminde kürkçü esnafının çoğunluğu İstanbul'da toplanmıştı. Evliya Çelebi, *Seyahatname*'de, XVII. yy.'da İstanbul'da 500 kürkçü dükkânı ve 1 000 kürkçü olduğunu yazar. Kürkçüler terzilerin piri İdris peygamberi kendilerine pir olarak kabul ederlerdi. Peygamber döneminde ise kürkçülerin piri Ömer bin Amiri'ydi. Kürkçüler Kapalıçarşı'da, Kürkçüler kapısı çevresindeki dükkânlarda toplanmışlardı.

XVIII. yy. sonu XIX. yy. başında giyimde Batı etkisinin yoğunlaşması ve kürkün giderek pahalı bir giyim eşyası olması nedeniyle kürkçü esnafı eski önemini yitirdi; sayıları giderek azaldı. Eskiden kürkçüler kürkün işlenmesinden giysi haline getirilmesine değin tüm aşamaları gerçekleştirebilen komple sanatçılar oldukları halde, bugün bu aşamaların her biri ayrı bir uzmanlık konusudur. Günümüzde kürkler işlenmiş, hatta kimi zaman dikilmiş olarak ithal edilmektedir.

KÜRKÇÜ, İçel'in Mut ilçesine bağlı Sarıkavak bucağının merkezi; 636 nüf. (1990).

Kürkçü hanı, İstanbul'un Mahmutpaşa semtinde, osmanlı hanı; sadrazam Mahmut Paşa tarafından Mahmutpaşa külliyesi kapsamında yaptırıldı (1462/1463-1467). Mehmet II (Fatih) döneminden günümüze ulaşan tek han örneği olması açı-

sından önemlidir. İki katlı, iki avluludur; kare avlunun ortasında Hacı Küçük Ahmet Ağa'nın yaptırdığı bir mescit bulunur. Önleri revaklı odalardan alttakiler beşik tonoz, üsttekiler çapraz tonoz, revaklar kubbe ya da çapraz tonoz örtülüdür. Günümüzde de işlevini sürdürmektedir.

KÜRKÇÜBAŞI a. Kur. tar. Osmanlı İmparatorluğu'nda padişahın kürklerini korumakla görevli kimse. (Enderun'a bağlı hazine koğuşunun yüksek rütbeli görevlilerindendi. Yükselenleri, giyimbaşı* olurdu.)

KÜRKÇÜLÜK a. **1.** Yabani hayvan postlarıyla, yetiştirme merkez ve çiftliklerinde yetiştirilen kürk hayvanları derilerini hazırlama. **—2.** Bu derilerin alım satımı.

—ANSİKL. En eski kürkler, gelincik, porsuk, kedi, köpek, sincap, tavşan, susamuru, kurt, tilki, köstebek, koyun ve keçilerin bulunduğu ülkelerde, bu hayvanlardan elde edilen postlardan yapılmıştı.

X. yy.'da, Sibirya'dan getirtilen Sibirya sincabı, kakum, sarı köstebek, samur gibi hayvanlara ait kürklerin kullanıldığı görüldü. XVI. yy.'da bunlara Kanada'dan kunduz, ağaç sansarı, vaşak, vizon, pekan, mavi, boz, gümüş renkli tilkiler eklendi. XVII. yy.'da, kendi ülkelerinde Antikçağ'dan beri bilinen astraganlar Leipzig, Nijni-Novgorod gibi büyük avrupa pazarlarında boy göstermeye başladı. XVIII. yy.'da Amerika'dan çinçilya ve denizlerde yaşayan susamuru, 1850'lere doğru da opossum ve skunk gönderilmeye başlandı. Taleplerin artması Avrupa'da, bu hayvanların yaşadığı Kanada, Amerika Birleşik Devletleri, İskandinav ülkelerinin doğal ortamına uygun yetiştirme merkezlerinin kurulmasına yol açtı.

Bu kürklerin çoğu Londra, New York, Leningrad, Helsinki, Oslo, Montréal, Sydney gibi büyük merkezlerde satıldı ve kürkçüler tarafından alındı. Bunlar kalitelerine göre sınıflandırıldıktan, aprelenip boyandıktan sonra giysi üretimiyle uğraşan kürkçülere satıldı. Apreci-boyacılar tarafından gerçekleştirilen deri işlemeciliği etlemeyle başlar ve sepileme, dolaplama, kurutma, yağ giderme, dövme, kadife parlatma, taklit boyama, ütüleme, boyama gibi bir dizi işlemi içerir. Bazı derilerde tıraşlama ve yolma işlemleri de gerektiğinden bu işlemler daha da karmaşıklaşır.

1860'lı yıllara kadar renk verme işlemi, doğal derilere düzenlilik, parlaklık kazandırmak için fırçalamakla sınırlı kalıyordu. Metal mordanlar üzerine uygulanan bazı bitkisel renk vericilerin (mazı kozalağı, bakam) kullanılması birtakım karmaşık reçetelerle bu sonucun elde edilmesini sağlıyordu. Bu tarihten sonra, ada tavşanına, ardından da yabani tavşana siyah rengin uygulanması, kestane renginin kullanımı, yeni olanakları gündeme getirdi. Anilin boyaların keşfine bağlı olarak, 1880'lere doğru astragan kürklerin siyaha boyanması, kürkçülük sanayisini çeşitli taklitlere ve nüans değişikliklerine yöneltti.

KÜRKEĞRELTİ a. Amerika ve Güney Afrika kökenli eğreltiotu. (50 tür; bil a. *nothochlaena; polypodiaceae* familyası.)

KÜRKLÜ sıf. **1.** Kürk giymiş olan bir kimse için kullanılır: *Kürklü bir bayan sizi sordu.* **—2.** Kürkle süslenmiş giysi için kullanılır: *Yakası kürklü bir manto.* **—3.** Postu, kürk olarak kullanılmaya uygun hayvan için kullanılır. **—4.** Kürkle, özellikle tavşan kürküyle bezenmiş bir tür keçe şapka.

KÜRKÜMİN a. (fr. *curcumine*). Org. kim. **1.** Formülü $C_{14}H_{14}O_4$ olan iki fenol halkalı doymamış diketon; mavi yansımalar yapan turuncu prizmasal kristallerden oluşur. **—2.** Zerdeçal köklerinden elde edilen boyarmadde; asit boyarmadde olarak eskiden yün ve ipeğin boyanmasında kullanılırdı. (Hint safranı da denir.) **—3.** Stilben serisinden azo boyarmadde; Avrupa Ekonomik topluluğu'nca (AET) belirlenen E 100 kod numarasıyla kimi besin maddelerinin (hardal, etsuyu, çorba, süt ürünleri) renklendirilmesinde kullanılır.

KÜRKYİYENLER a. Böcbil. TÜYBİTLERİ takımının eşanlamlısı.

KÜRNEMEK gçz. f. *Yörs.* Hayvanlardan söz ederken, sıcak ya da soğuğun etkisiyle birbirine sokulup toplanmak.

KÜRRÂSE a. (ar. *kurrāse*). *Esk.* El yazması kitapların sekiz sayfalık forması.

KÜRRE a. (fars. *kürre*). *Esk.* **1.** Tay. **—2.** Sıpa. **—3.** *Kürre-i har,* sıpa.

KÜRRE → KÜRE.

KÜRRENAY ya da **KERRENAY** a. Müz. Özellikle mehter müziğinde kullanılmış madeni (pirinç ya da gümüş) üflemeli çalgı. (Albülkadir Meragi'nin *Camı ül-elhan*'ında "nefirin ucu kıvrık olanı" diye tanımlanmıştır. Evliya Çelebi'ye göre Murat IV'ün Revan seferinden [1634] sonra Mehterhane'ye girmiştir. Çelebi'nin, bu çalgının sesini "eşek anırmasına" benzetmesine dayanarak pes sesli olduğu söylenebilir.)

KÜRSİ → KÜRSÜ.

KÜRSÎ a. Müz. Eski arap müziğinde, faslın başında çalınan bir tür peşrev.

KÜRSİDAR a. (ar. *kürsi* ve fars. *-dār*'dan *kürsidār*). Kur. tar. → İSKEMLECİBAŞI.

KÜRSÜ a. (ar. *kürsī*). **1.** Bir topluluğa konuşanların üzerine çıktıkları yüksekçe yer: *Meclis kürsüsü.* **—2.** Öğretim kurumlarında öğretmenlerin ders verdikleri yüksekçe yer. **—3.** Üniversitelerde aynı alanda ya da birbirine çok yakın alanlardaki bilim dallarından oluşan çalışma birimi (2547 sayılı yükseköğrenim yasasının yürürlüğe girdiği 1981'den beri kürsü sisteminin yerini bölüm sistemi aldı): *Ortaçağ tarihi kürsüsü* **—4.** Profesörlük yeri ve görevi (1981'den önce).

—*Esk.* **1.** Sandalye. **—2.** Taht. **—3.** Makam, görev. **—4.** Hükümet merkezi, başkent. **—5.** Kaide, ayaklık. **—6.** *Kürsi-nişan,* kürsüye, tahta oturan; padişah, vali, hoca. ‖ *Kürsi-i hak,* evrenin dayanağı; Dünya. ‖ *Kürsi-i hükümet,* parlamento. ‖ *Kürsi-i memleket,* başkent. ‖ *Kürsi-i zer,* Güneş.

—Ask. denizc. Savaş gemilerinde, top kundağını güverteye bağlayan kalın, çelik taban.

—Basın. *Serbest kürsü,* bir gazetede, yazı işleri kadrosu dışında kişilerin yazılarına ya da okuyucu mektuplarına yer verilen bölüm. (Serbest kürsüde yer alan yazılar gazetenin görüşlerini bağlamaz.)

—Din. KATEDRA'nın eşanlamlısı. ‖ Bir camide, bir kilisede, bir tapınakta vaaz vermeye ayrılmış yer.

—Esk. eğit. Müderrislerin medreselerde oturarak ders verdikleri yer. ‖ *Kürsü hocası* ya da *şeyhi,* İstanbul'da belirli camilerde (genellikle selatin camileri) cuma namazlarından sonra hatiplerin okudukları arapça hutbeyi açıklayan din görevlileri. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Hat. Hat sanatında harfin, sözcüğün kurallara uygun ve güzel yazılması.

—Huk. Duruşma* sırasında hâkim ve savcıların oturdukları yer.

—İnş. Çalışmak ve işlemek için üstüne mermerin ya da başka bir taşın yerleştirildiği masa. (Eşanl. TEZGÂH.) ‖ *Baca kürsüsü,* bir çatı üzerinde yükselen ve duman kanallarını içeren kâgir prizma. (Eşanl. BACA TOMRUĞU.)

—İsl. Cami ve mescitlerde üzerine oturularak vaaz verilen yüksekçe yer. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Kur. tar. Padişahların ata binerken kullandıkları iskemle. (→ BİNİŞ iskemlesi.) — Tuğranın, dört bölümünden, padişahın adının yazılı olduğu ilk bölüm.

—Mim. Minarenin yere oturan, kare ya da dikdörtgen prizma biçimindeki kaidesi. ‖ *Kürsü taşı,* bir ayaklıkta, bir sütun başlığı üstünde (bu durumda üzengi taşı işlevi görür) yer alan, küp biçiminde taş.

KÜRSÜ TAŞLARI

—Mobc. Ortaçağ'da ve Rönesans döneminde kullanılan, arkalığı ve dirseklikleri dolu ve oturulan bölümü çoğunlukla sandık biçiminde olan tahta koltuk. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Spor. *Kürsüye çıkmak,* bir spor karşılaşmasında ilk üç arasında yer almak. ‖ *Şeref kürsüsü,* bazı spor karşılaşmalarında özellikle olimpiyat oyunlarında en iyi dereceleri alanların, madalya töreninde çıktıkları platform.

—ANSİKL. İsl. Cemaatle vaiz arasındaki iletişimi daha iyi sağlamak amacıyla vaizlerin oturmaları için yapılan kürsü, genellikle kıble yönündeki duvarın, mihrabın solunda kalan bölümünde ya da ön direklerden birine bitişik olarak bulunur. Yaklaşık 1 m yüksekliğinde, küp ya da aşağıdan yukarıya genişleyen yarım huni biçiminde, bir kişinin oturabileceği genişlikte, üst kısmının kenarları 25-30 cm yüksekliğinde parmaklıklarla çevrilidir. Önde, vaizin kitap vb. vaaz araçlarının, mikrofon gibi gereçlerin konulması için sabit bir sehpa bulunur. Genellikle ahşap ya da mermerden işlemeli olarak yapılan kürsü, mihrap ve minber ile birlikte camilerde iç süslemenin en önemli öğelerindendir.

• Kürsü hocaları ya da şeyhleri, ilmiye sınıfının yardımcı şeyhlerindendi (zeyli meşayih). En büyük derecesi "Ayasofya kürsü şeyhliği"ydi. Bu tür şeyhlik ilk olarak Eyüp camisi'nde oluşturuldu. Önem sırasına göre daha sonra şu yedi camide görev yaptılar: Ayasofya, Sultanahmet, Süleymaniye, Bayezit, Fatih, Sultanselim, Eyüp. 1726'da kürsü şeyhlerine *Selatin şeyhliği* unvanı verildiği gibi sayıları yediden on bire yükseltildi.

—Mobc. Ortaçağ'da, tek ya da birkaç kişinin oturabildiği kürsü, koltuğun atasıdır; kürsü dolu dirsekliklerle ve kimi zaman tepesinde orun belirtisi olarak bir sayvan bulunan yüksek bir arkalıkla donatılır, kulecikler, armalar, açılı kubbeler gibi çeşitli oymalarla bezenirdi. Yatağın başucunda saygın bir yere yerleştirilen kürsü XVI. yy.'ın ilk yarısında da italyan Rönesansı'ndan esinlenmiş oymalarla varlığını sürdürdü; dirseklikler giderek içe doğru büküldü ve oyulara parmaklıklarla desteklendi. İki yanına antik tarzda gömme ayaklar yerleştirilen kürsü arkalığının üst bölümünde kimi zaman, tepesinde bir alınlık bulunan bir saçaklık yer almaya başladı. XVI. yy.'da kürsü, yerini kollu sandalyeye bıraktı.

Flore-Explorer

Brunelleschi'nin bir deseninden Andrea Cavalcanti'nin gerçekleştirdiği vaaz kürsüsü (1462)
Santa Maria Novella, Floransa

KÜRŞAT, göktürk prensi (öl. 639). Doğu göktürk hakanı Yehu'nun oğlu. Doğu Göktürk hakanlığı'nın çin egemenliğine girmesinden (630) sonra Çin'e götürüldü. Çin saray muhafız birliğinde görevliyken Göktürk devletini diriltmek için 39 arkada-

şıyla birlikte gizli bir örgüt kurdu. Hazırlanan plana göre, bazı geceler kentte yalnız başına dolaşan Çin imparatoru kaçırılacaktı. Planın uygulanacağı gece, imparator fırtına nedeniyle dışarı çıkmayınca, Kürşat ve arkadaşları saraya saldırdılar. Ancak yardıma gelen kuvvetlerle başa çıkamayınca yakalanarak öldürüldüler.

Kürşat kalesi, Hatay'ın Altınözü ilçesi merkez bucağına bağlı Közkalesi köyünde kale; Haçlılar döneminde düzgün kesme taştan yapılmıştır. Günümüzde kimi burçları sağlamdır.

KÜRT a. **1.** Ön Asya'da yaşayan bir topluluk ve bu topluluktan olan kimse. **—2.** (Tamlayan olarak) kürtle ilgili, kürde özgü: *Kürt kilimi.*

Kürt, karagöz ve ortaoyunu tiplerinden. Genellikle harputludur ya da D. Anadolu'dan gelmiştir. Adı Hasso'dur. Çocuksu ve yumuşak başlı bir kişiliği temsil eder. Uğraşı çoğu kez hamallık, hamal kâhyalığı, aşçı yamaklığı ya da bekçiliktir. Başında keçe külah, elinde uzun bir sopa vardır. Çarık, mavi şalvar, çizgili entari, maşlah ve yünden kolsuz yarım cüppe giyer.

Kürt teavün ve terakki cemiyeti, 1908'de İstanbul'da kurulan siyasal dernek. Cemiyetin kurucusu ve başkanı, sonraki yıllarda Kürdistan* teali cemiyeti'nin de kurucusu ve başkanı olan Seyit Abdülkadir'dir. Aralarında İsmail Paşazade Müşir Ahmet Paşa gibi resmi görevlilerin de yer aldığı dernek, 1909'da Anadolu'daki durumun incelenmesi ve iyileştirilmesine ilişkin önerilerini içeren bir notayı sadrazam Kâmil Paşa'ya verdi, bir suretini de ermeni patrikliğine gönderdi. Ayrıca Bitlis'te Halife Selim ve Ali Ağa adlı kişilerin elebaşılığında başlattığı ayaklanma, ordu tarafından kısa sürede bastırıldı. Bu tarihten sonra derneğin adı duyulmadı.

KÜRTAJ a. (fr. *curetage*). Cerr. **1.** Doğal bir boşluğun (dölyatağı) içinden ya da hasta bir dokudan (kemik apsesi) yabancı maddeleri ya da hastalık ürünlerini küretle alma ameliyatı. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** *Gangliyon kürtajı,* bir lenf alanının cerrahi yöntemle çıkarılması. (Bu girişim özellikle, meme kanseri gibi lenf metastazları yapan kötücül urların cerrahi tedavisi sırasında uygulanır.) || *Parmakla kürtaj,* dölyatağını etene artıklarından temizlemeye yönelik girişim.

—ANSİKL. Kad. doğ. Dölyatağı kürtajı bir küretle etene ve embriyon parçalarını, normal ya da patolojik mukozayı çıkarmak demektir. Bu işleme, etenenin doğumdan sonra dölyatağında kaldığı durumlarla, tedavi, inceleme ve teşhis için bir parça mukoza çıkarmak amacıyla başvurulur.

KÜRTÇE a. Kuzey Irak, Kuzey Suriye, Güney-batı İran ile Doğu ve Güney-doğu Anadolu'da yaklaşık 15 milyon kişi tarafından konuşulan iran dili.

—ANSİKL. Ses ve biçim yapısı, sözdizimi bakımından ayırtedici özellikler taşımakla birlikte, kürtçe, büyük iran dil ailesinin kimine göre kuzey-batı öbeğine (V. Minorsky), kimine göre güney-batı öbeğine (D. N. Mackenzie) bağlanır.

Yöreden yöreye, hatta köyden köye ayrılıklar gösteren kürtçe başlıca iki lehçeye ayrılır: daha çok Irak'ın kuzeyi, Güney-doğu Anadolu ve Suriye'de konuşulan kuzey lehçesi kurmanci ile İran ve Doğu Irak Kürtleri'nin konuştuğu sorani. Bunların yanı sıra, bir iran ağzı olan zazacayı, ıraklı Kakaylar'ın goranisini, Erivan, Türkmenistan ve Azerbaycan kürtçesini, Irak'ın resmi dili olan süleymaniyi, mukriyi, Kuzey Irak'ın badinanisini vb. sayarsak, kürtçenin yerel etkilerle ne kadar değişik biçimlere girdiğini daha iyi kavrarız.

Bu ayrılıklar, dilin yazımında da görülür: bir kısım Kürtler fonetik latin abecesini kabul ederken, Irak ve İran Kürtleri arap harflerini, dilleri için elverişsiz olmasına rağmen korumuşlar, eski SSCB'de yaşayan Kürtler ise kiril abecesini benimsemişlerdir.

KÜRTLER, bir Ön Asya kavmi. Kökenleri hakkında değişik görüşler ileri sürülen Kürtler'e ilişkin bilgiler, arap istilasından sonra belirginleşmektedir. X. yy.'da Mesudi, İstahri gibi yazarlar, kürt kabilelerinin ve bunların yoğun olarak bulundukları yerleşim merkezlerinin adlarını saymışlar, yaşama biçimleri hakkında bilgi vermişlerdir. Kürtler'e ilişkin bilgiler, arap yazarlarınca Zevzan, Hilat, Azerbaycan, Cibal, Fars gibi ülkelerden ve kentlerden söz eden başlıklar altında verilmekteydi.

VII.-XI. yy.'lar arasında Kürtler genellikle karıştıkları olaylarla adlarını duyurdular ve bu dönemde birçok kürt hanedan (Mervaniler, Hasanveyhiler vb.) ortaya çıktı. Türk yayılması sırasında kürt derebeylikleri ortadan kaldırıldı ve onların yerini türk hanedanlar aldı. Moğol istilası ise kürt kabilelerin siyasal etkinliklerini hiç derecesine indirdi. Kürt eyaletleri moğol emirler tarafından yönetildi. Kürtler'in yoğun olduğu bölgeler, Moğollar'dan sonra karakoyunlu ve akkoyunlu türkmen sülalelerinin etki alanı içinde kaldılar. Bunlar kürt kabilelerini siyasal-dinsel kavgalara sürükleyerek geniş çapta nüfus hareketlerine yol açtılar. 1502'deki Şerur savaşı'ndan sonra Bağdat ile Maraş arasındaki bütün toprakları ele geçiren safevi hanı Şah İsmail I şii olduğundan sünni Kürtler'e karşı tutumu Akkoyunlular'dan daha sertti. Osmanlı-safevi mücadelesi sırasında Kürtler arasında derebeylik yaşamının gelişmesine uygun bir ortam ortaya çıktı. Şah İsmail'in yenilgisiyle sonuçlanan Çaldıran savaşı'ndan sonra İdris Bitlisi'nin girişimleri sonucu 25 kadar kürt beyi, osmanlı egemenliğini kabul etti. Osmanlılar, Safeviler'in aksine, kürt beylerine özerklik tanıdılar. Kasrışirin antlaşması'yla (1689) osmanlı-iran sınırı az çok kesinlik kazandı ve İranlılar Zagros dağlarının arkasına çekildi. Böylece G. Kafkasya'ya değin Kürtler osmanlı yönetimi altında toplandılar. XIX. yy. ortalarında Osmanlı devletinde (Hakkâri, Bitlis, Süleymaniye) ve İran'da (Erdelan) son kürt beylikleri ortadan kalktı.

İran'da Pehlevi hanedanının kurucusu Rıza Şah aşiret reislerinin nüfuzlarını kırarak merkezi yönetimi güçlendirdi. Dış güçlerin yöredeki entrikaları aşiretleri kışkırtıyordu. 1922'de çok sayıda aşiret reisi sürgüne gönderildi; yerel ayaklanmalar bastırıldı. Aşiretler belli yörelere yerleşmeye zorlandı. Ancak iktisadi ve toplumsal yapı değişmediği için beylerin etkileri ortadan kaldırılamadı. Ağustos 1941'de ingiliz ve sovyet birlikleri İran'a girince merkezi iktidarın baskısından kurtulan kürt aşiretleri özerklik için girişimlere başladılar. Sovyet yönetiminde kalan Mahabad'da gizli olarak Kürdistan Diriliş komitesi kuruldu. Ekim 1944'te eylemlerini açık açık sürdürmeye başlayan Komite yöneticileri SSCB'ye çağrıldı ve Sovyetler'den askeri ve parasal yardım sözü aldılar. Mahabad'daki Komite'nin önderi Kadı Muhammet 22 ocak 1946'da Kürdistan Özerk Cumhuriyeti'nin kurulduğunu açıkladı. Ancak uluslararası gelişmeler böyle bir devletin yaşaması için elverişli değildi. Mayıs 1946'da sovyet birlikleri İran'dan çekilmek zorunda kalınca özerk cumhuriyet desteğini yitirdi. Kasımda Mahabad'a giren iran ordusu Kadı Muhammet ve öteki önderleri yakalayarak cezalandırdı. Bundan sonra ender olarak çıkan birkaç aşiret ayaklanması da kolayca bastırıldı. 1961-1970 arası İran'ın Irak Kürtleri'ne maddi yardımı İran'daki ayaklanmayı durdurdu.

Birinci Dünya savaşı sırasında Irak'taki Kürtler'in de desteğini sağlamak isteyen İngilizler onlara da birtakım vaatlerde bulunmuşlardı. Ancak kral Faysal'ın şahsında güvenilir bir müttefik bulan Londra, kürt halkının içinde Araplar'la bütünleşeceği birleşik bir devleti destekleyince ayaklanmalar başladı. İngiliz Krallyet hava kuvvetleri (RAF) ve Irak ordu birliklerinin ortak harekâtı ayaklanmaları bastırdı. Ayaklanmanın önderi Şeyh Mahmut Barzinji 1930'da teslim olmak zorunda kaldı. Buna karşı Molla Mustafa Barzani komutasındaki gerillalar savaşı eylül 1945'e kadar sürdürdüler. Barzani, aşiretinin büyük kısmıyla İran'a sığındı ve Mahabad'daki Kürdistan Özerk Cumhuriyeti'nin hizmetine girdi; cumhuriyetin ordusunun çekirdeğini oluşturdu. Cumhuriyet ortadan kaldırılınca Sovyet Azerbaycanı'na sığındı (haziran 1947); ülkesine de ancak 1958'de dönebildi. O yıl Irak'ta Abdülkerim Kasım yönetimindeki cunta, krallığı yıkmış; Irak'ın bütünlüğü içinde Kürt ve Araplar'ın haklarını güvence altına almayı öngören bir anayasa kabul edilmişti. Ancak bir süre sonra, bütün siyasi kurumlar gibi, yasal duruma geçen Kürdistan Demokrat partisi de suçlandı. Barzani 1961'de general Kasım'a bir muhtıra vererek ara rejimin sona erdirilmesini, özerkliklerinin tanınmasını istedi. Kasım, yanıt olarak Barzan yöresine saldırdı. Başlayan çatışmalar aralıklarla 1970'e kadar sürdü. Mart 1970'te imzalanan anlaşmayla kürt ulusunun varlığı kabul edildi, özerklik verildi. 1975'te hükümet özerkliği sınırlamaya gidince çatışmalar yeniden başladı. Ancak mart 1975'te İran ve Irak, isyancıların desteklenmemesi için anlaşınca, barış sağlandı. 1976'da özerkliğin tanınmaması, Kürtler'in Güney Irak'a yerleştirilmesi girişimleri üzerine Celal Talabani'nin emrindeki gerillalar saldırıya geçti. Temmuz 1979'da da İran'da ayaklanma başladı. Kürtler özerklik tanınana kadar savaşacaklarını açıkladılar. İran-Irak savaşı (1980-1988) sırasında büyük yıkıma uğrayan (Halepçe katliamı, 1988) Kuzey Irak Kürtleri, 1991 Körfez savaşı'ndan sonra bir kere daha Saddam kuvvetlerinin saldırısına hedef oldular. Yüzbinlerce Kürt, kötü hava koşullarına rağmen Türkiye sınırına doğru kaçtı, bir kısmı sınırı aşarak Türkiye'ye sığındı. Bu saldırı üzerine BM Güvenlik konseyi Irak kuvvetlerinin 36. paralelin kuzeyinde harekât yapmasını yasakladı. Türkiye'de üslenen Çekiç güç'ün (ABD) himayesi altında Kuzey Irak'ta Mesut Barzani ve Celâl Talabani önderliğinde özerk bir Kuzey Irak Kürt yönetimi kuruldu. Bu yönetim Kuzey Irak'ta üslenmiş PKK eylemcilerine karşı Türk hükümetiyle işbirliğine yöneldi.

• *Edebiyat.* Başlangıçtaki sözlü edebiyatta, insanlara doğru yolu göstermeyi amaçlayan hayvan masalları, doğaüstü konularla ilgili öyküler dikkati çeker. Gezgin ya da kabile reisinin hizmetindeki halk ozanları özellikle gece toplantılarında tekdüze bir ezgiyle efsaneler anlatırlardı. Kahramanların övgüleriyle dolu bu öykülerde (*Mamê alan* ya da *Dimdim*) doğaüstü olaylarla günlük gerçekler yer alır. Yazılı edebiyatın ilk temsilcisi tasavvufi şiirleri *Divan*'ında derlenen Cizreli Şeyh Ahmet'tir (1570-1640). Kurmanci lehçesinde yazmış olanlar arasında islam edebiyatının ortak konularından Şeyh Sanan öyküsünü işleyen Faki Tayran (1590-1660), gizemsel aşk şiirleriyle tanınan Ali Termuki (1590-1653) anılabilir. Ahmet Hani'nin (1650-1706) *Memo Zin* mesnevisi aşk temasıyla vatan sevgisini birleştirir. XIX. yy.'da sorani lehçesiyle yazan şairlerden bazıları gizemci şair Mevlevi (1809-1849), din konusu yerine lirizmle yurtseverliğe öncelik veren Nali (1797-1855), Hacı Kadir Koyi (1815-1892), Edib (1859-1916), Rıza Telabani'dir (1835-1910). İki dünya savaşı arasındaki siyasal değişiklikler sırasında edebiyat da atılım yaptı. Gazete ve dergilerde dil, tarih, folklor konuları geniş biçimde işlendi. Edebiyatta aşama gösteren Irak'ta gizemci şairler yerlerini yurt ve toplum sorunlarını işleyen romantik şairlere bıraktı. Bunlar arasında Abdullah Ziver (1875-1948), Bikes (1905-1948) vd. gibi adlar yer alıyordu. Yeni temalar dize yapısın-

da da değişiklik yarattı. Arap ve İran şiirinden kaynaklanan aruz vezninin yerini hece vezni ve serbest vezin aldı. Piremerd (1867-1950), Goran (1904-1962), Ciğerhun, Hecar gibi şairler halkın yaşamını konu edinen gerçekçi ürünler verdiler. Uzun süre ihmal edilen düzyazı türünde M. A. Zeki (1880-1948), özellikle Huzni Mukriani (1886-1947) gibi tarihçiler Osman Sabri gibi eleştirmenler, Şükrü Fettah gibi gazeteciler ortaya çıktı. Sovyet Ermenistanı'nda ürün verenler arasında Cesim Celil, Mikâile Raşid, *Sıvan-e Kurd* (1935) adlı yapıtıyla tanınan Ereb Şemo anılabilir.

KÜRTREYHANI a. Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da yetişen mor çiçekli adaçayı türü. (Bil. a. *Salvia multicaulis*, ballıbabagiller familyası.)

KÜRTÜN, Doğu Karadeniz bölümünde Gümüşhane iline bağlı ilçe; 15 892 nüf. (1990); 33 köy. Merkezi, Gümüşhane'nin 51 km K.-B.'sında *Kürtün*, 2 809 nüf. (1990).

KÜRÛR a. (ar. *kürûr*). *Esk.* **1.** Bir şeyin belirli aralıklarla ve belirli zamanlarda tekrarı. **—2.** Üst üste iki kat kıvırma. **—3.** *Kürûr-ı avam*, yılların birbirini izlemesi. ‖ *Kürûr-ı edvar*, devirlerin tekrarı: *"...kürûr-ı edvâr ile gerek heyet-i ictimaiyye-i insan ve gerek lehçe vü şive-i lisan nice tebeddülat ve tegayyürâta duçâr olur"* (Cevdet Paşa, XIX. yy.).

KÜRÜME a. → KÜRELEME.

KÜRÜMEK → KÜRELEMEK.

KÜRYUM → CURİUM.

KÜS sıf. Küsmüş, darılmış, gücenmiş kimse için kullanılır; dargın: *Siz birbirinize küs müsünüz? Ben ona küsüm.*

◆ be. Küs olarak, küs bir biçimde: Küs ayrılmak. Uzun süre küs kalmak.

KÜSÂR → GÜSÂR.

KÜSEĞEN sıf. **1.** Çabuk küsen kimse için kullanılır. **—2.** Halk arasında *küstümotu*'na verilen bir ad.

KÜSEYYİR BİN ABDURRAHMAN (Ebu Şehr el-Huzâ'î), arap şair (öl. 723). Emeviler döneminde yaşadı. Sevdiği kadının adı *Azza* dolayısıyla *Kuseyyir Azza* diye de anılır. Ömrü Medine ve Hicaz'da geçti. Koyu bir şii yanlı olmasına karşılık Mervaniler'den Abdülmelik ve Ömer II'ye kasideler yazdı. Muhammet bin Hanefiyye'yi mehdi olarak kabul eden Keysaniye tarikatına bağlandı. Kaynaklarda sözü edilen *Divan*'ı bulunmamıştır.

KÜSİSTE → GÜSİSTE.

KÜSKÜ a. **1.** Taş gibi sert bir yerde delik açmak için kullanılan, bir ucu sivri demir. **—2.** *Yörs.* Bir ucu yanmış odun. **—3.** *Yörs.* Ateşi karıştırmaya ya da temizlemeye yarayan demir çubuk.

KÜSKÜN sıf. Bir kimseye, bir topluluğa küsmüş, kırılmış olan kimse için kullanılır.

◆ be. Küsmüş bir biçimde; küsmüş olarak: *Küskün durmak.*

KÜSKÜN a. Bot. *Yörs.* Küstümotu.

KÜSKÜNLÜK a. İlişkilerde bozulma, dargınlık, kırgınlık: *Küskünlüklere son vermek. İki aile arasındaki küskünlük.*

KÜSKÜT a. (fr. *cuscute*; ar. *küşûs*'tan). Morumsu çiçekli asalak bitki. (Bil. a. *cuscuta;* sarmaşıkgiller familyası.) [Eşanl. CİNSAÇI.]

—ANSİKL. Küsküt (yüze yakın tür) dünyanın ılıman ve sıcak bölgelerinde bulunur. Bunlar ipliğimsi saplı, yeşil olmayan otlardır. Saplarıyla bazı bitkilerin (asma, yulaf, yonca, üçgül, keten, şerbetçiotu, ısırgan) üzerine sarılır ve emeçleriyle yapışarak kısa zamanda onları yok eder. Bu bitkiyi bulaştığı tarlalardan söküp atmak çok güçtür.

KÜSKÜTÜK sıf. **1.** Hareket edemez durumda. **—2.** Çok sarhoş, körkütük sarhoş olan kimse için kullanılır.

KÜSLÜK a. Küs olma durumu; dargınlık.

KÜSME a. Küsmek eylemi; gücenme, darılma.

KÜSMEK gçz. f. **1.** *Bir kimseye küsmek*, onunla arası açılmak, ilişkisini kesmek, ona darılmak: *Birbirlerine bir hiç yüzünden küstüler. Ailesine küstü, gitti.* **—2.** *Bir şeye küsmek*, onunla olan ilişkisi bozulmak, onunla artık ilgilenmemek: *Hayata küsmek. O başarısız konserden sonra kemana küstü.* **—3.** Bitki sözkonusuysa, yetişememek, büyüyememek: *Bu çiçek yerini beğenmezse küser.* **—4.** *Tkz.* Bir şey sözkonusuysa, istenen niteliğini yitirmek, kendinden beklenen işlevi yerine getiremeyecek duruma gelmek: *Kömürü zamanında atmazsan soba küser.* **—5.** *Sofraya küsmek*, bir kimseye, bir şeye alındığı için yemeğe gelmemek.

◆ **küstürmek** ettirg. f. **1.** *Bir kimseyi küstürmek*, onun küsmesine, darılmasına neden olmak: *Böyle davranırsanız, onu kendinize küstürürsünüz. Bu olaylar onu küstürdü.* **—2.** *Bir bitkiyi küstürmek*, onun gelişimi, büyümesi için gerekli koşullardan yoksun bırakarak serpilmesini, gelişmesini durdurmak: *Bu çiçeği güneş almayan bir yere koyarsan küstürürsün.* **—3.** *Bir şeyi küstürmek*, onu istenen niteliği yitirmesine, işlevini yerine getirememesine neden olmak: *Ateşi küstürmek.* **—4.** *İsa'yı küstürdü, Muhammet'i memnun edemedi*, iyilik etmeye kalkan, ancak kimseyi memnun edemeyen kimseler için söylenir.

◆ **küsüşmek** işt. f. Karşılıklı olarak birbirine küsmek, darılmak.

KÜSNACHT, İsviçre'de (Zürich kantonu) komün, Zürich gölünün sağ kıyısında; 12 800 nüf. Sayfiye merkezi. XV. yy.'dan kalma kilise. Bağcılık.

KÜSSNACHT AM RIGI, İsviçre'de (Schwyz kantonu), Luzern gölünün kuzey ucunda, Rigi'nin eteğinde; 8 100 nüf. Sayfiye merkezi. —Yakınlarında, efsaneye göre Wilhelm Tell'in vali Gessler'yi vurduğu yerde yapılmış kilise.

KÜSPE a. (fars. *küsbe*). **1.** Yağlı tohum ve meyvelerin, yağı alındıktan sonra geriye kalan ve genellikle hayvan yemi olarak kullanılan artığı. **—2.** Özü alınmış meyvelerden geriye kalan artık; posa.

—Bes. san. *Pancar küspesi, patates küspesi*, şekeri alınmış pancarın ya da nişastası alınmış patatesin geride kalan kısmı. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Birac. *Arpa küspesi*, bira yapımında kullanılan arpalardan artakalan katı posa. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Kim. müh. TORTU'nun eşanlamlısı.

—Şek. san. *Küspe ayırıcı*, şeker sanayisinde, difüzyon işleminden sonra, şerbetle beraber sürüklenen küspe parçacıklarını ayırmaya yarayan süzgeç.

—Yağ. mad. Ekspellerden çıkan ve yağ bakımından zenginliğini koruyan topaklaşmış artık.

—Zootekn. *Yağlı tohum küspesi*, yağ çıkarmak amacıyla sıkılan yağlı meyve ve tohumlardan elde edilen ve hayvan beslenmesinde kullanılan proteince zengin katı artık. (Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL. Bes. san. ve Zootekn. Silolanmış ya da suyu alınmış pancar küspesi azot, kalsiyum ve fosforca fakir, ama enerjice zengin bir besindir (bir kilo kuru maddede bir yem birimi; yaş küspede % 10 kuru madde). Rasyonlarda bir bölüm tahılın yerini tutabilir.

Patates küspesi de enerji veren bir besindir (bir kilo kuru maddede 0,9 yem birimi); silonlanabilir ve suyu giderilebilir, ama azotlu maddesi çok azdır.

—Birac. Arpa küspesi taze olarak kullanıldığında hayvanlar için çok iyi bir besin kaynağıdır; mayalandıktan sonra yedirilirse hayvanlarda egzama ve sindirim bozukluğu yapar.

—Zootekn. Enerji değeri yüksek olan yağlı tohum küspeleri, özellikle proteinli maddelerin oranı yüksek olduğu için değerli sayılır. Bunların içinde kalan ve değerini etkileyen yağlı madde miktarı, yağ çıkarılması için uygulanan yönteme bağlıdır: sürekli basınçla elde edilen küspeler ("sızdırma" küspeleri) % 6 ila 12 yağlı madde içerir; aralıklı basınçla elde edilen küspeler ("ekspeller" küspeler) daha fakirdir: yağlı madde oranı % 3 ila 6; çözücülerle özütleme yapıldığında yağlı maddece en fakir küspeler elde edilir: % 0,5 ila 3. Yağlı tohum küspelerinin besin değeri, yağ çıkarma işleminden sonra kalan, az sindirilir bitkisel zarların çok olduğu tohum kabuğunun oranına da bağlıdır. Türkiye'de en çok pamukçekirdeği, ayçiçeği ve soya küspesi kullanılır. Bunlara bir miktar keten, mısır, kalza ve haşhaş tohumu küspesi de eklenebilir. Azotlu maddece en zengin küspeler yerfıstığı ve soya küspeleridir (% 40 ila 50). Soya küspesi en yüksek biyolojik değere sahiptir.

Yağlı tohum küspeleri evcil hayvanların yoğun yem ve rasyonlarının bileşiminde çok önemli rol oynar. Bunlar, taşıdıkları yüksek protein ve bazı aminoasitler nedeniyle tahılların ve samanların bütünleyicisi olur. Bazı küspeler hayvanlar için zehirli olabilir: haşhaş, ketencik ve aspir küspeleri gebe ya da süt veren hayvanlarda ciddi rahatsızlıklara yol açabilir. Keneotu ve karite küspeleriyse çok zehirlidir.

KÜSTAH sıf. ve a. (fars. *güstāḫ*). Hakaret sayılabilecek bir saygısızlıkta bulunan kimse için kullanılır: *Küstah bir adam. Küstah, yıkıl karşımdan.*

—Tasav. Mevlevilikte, suçlu sufilere verilen ad. (Bk. *ansikl.* böl.)

◆ sıf. Küstahlığı ortaya koyan davranış için kullanılır: *Küstah bir bakış.*

—ANSİKL. Tasav. Bu durumda olan, suçunun niteliğine göre cezalandırılırdı. Küstah, çiledeyse kazancı, dede ise aşçı dede ya da şeyh tarafından uyarılır; suçu büyükse hapsedilir ya da falakaya çekilirdi. Çile durumundakilere verilen en ağır ceza, onu saka postuna oturtmaktı.

KÜSTAHANE be. (fars. *güstāḫ* ve *-āne*'den *güstaḫāne*). *Esk.* Küstahça, arsız bir biçimde.

KÜSTAHÇA sıf. Saygıdan yoksunluğu, küstahlılığı açığa vuran şey için kullanılır: *Küstahça bir bakış.*

◆ be. Küstah bir biçimde: *Bir soruyu küstahça yanıtlamak. Küstahça bakmak.*

KÜSTAHLAŞMAK gçz. f. Küstahça davranışlarda bulunmaya başlamak; küstah bir kimse durumuna gelmek: *Sözünü kabul ettiremeyeceğini anlayınca küstahlaştı. Her geçen gün biraz daha küstahlaşıyorsunuz.*

KÜSTAHLIK a. **1.** Saygısızlığı hakaret ölçüsüne varan kimsenin durumu; davranışlarının niteliği: *Küstahlığınız beni hiç şaşırtmadı.* **—2.** Küstahça söylenen söz ya da yapılan eylem: *Bu küstahlığınızı size pahalıya ödeteceklerdir. Küstahlık etmek.*

KÜSTENLAND, Avusturya-Macaristan'ın kıyı illerini belirten yönetimsel ad.

KÜSTER → GÜSTER.

KÜSTERDE → GÜSTERDE.

KÜSTERE a. (yun. *ksystra*). **1.** Çeşitli metal aletleri bilemek için kullanılan çark; bileği çarkı. **—2.** Değirmen taşı yapımında kullanılan taş.

—Marangl. PLANYA'nın eşanlamlısı.

KÜSTÜMOTLARI a. Baklagiller takım değil de familya sayıldığı zaman küstümotugillere verilen altfamilya adı.

KÜSTÜMOTU a. Yaprakları en ufak bir temasla kapanan bitki. (Bil. a. *Mimosa pudica;* küstümotugiller familyası.)

KÜSTÜMOTUGİLLER a. Baklagillerden akasya ve küstümotu (mimoza) gibi bitkileri kapsayan familya. (Bil. a. *mimosaceae*)

KÜSTÜRMEK → KÜSMEK.

KÜSTÜVAN a. Eskiden savaşlarda atlara giydirilen zırh.

KÜSUF a. (ar. *küsūf*). Esk. gökbil. **1.** Güneş tutulması. **—2.** *Küsuf-ı cüzi,* yarım güneş tutulması. || *Küsuf-ı külliye,* tam güneş tutulması.

KÜSUR a. (ar. *kesr*'in çoğl. *küsūr*). **1.** *Esk.* Bir bütünden ayrılan, kesilen parçalar, artan bölümler, artıklar. **—2.** Yuvarlak bir sayıdan sonra kullanıldığında, önemsenmeyen, küçük bir rakamı belirtir: *Aradan kırk küsur yıl geçti.*

KÜSURAT çoğl. a. (ar. *küsūr*'un çoğl. *küsūrāt*). Artan, geriye kalan parçalar, küsurlar: *Küsuratı atmak.*
—Esk. mat. **1.** Kesirler. **—2.** *Küsurat-ı aşariye,* ondalık kesirler.

KÜSÜ a. *Esk.* Küsme, dargınlık: *"Koyalım bu itabı, bu küsüyü / Açalım iki canipten pusuyu"* (Hurşitname, XIV. yy.).

KÜSÜLÜ sıf. Birbirleriyle küskün, dargın olan kimse için kullanılır: *Uzun süre küsülü kaldılar, daha yeni barıştılar.*

KÜSÜŞME a. Küsüşmek eylemi.

KÜSÜŞMEK → KÜSMEK.

KÜŞ sıf. (fars. *küşten,* öldürmek'ten *küş*). *Esk.* "Öldüren" anlamında bileşik sözcükler türetir: *âşık-küş* (aşık öldüren; sevgili), *düşman-küş* (düşman öldüren), *merdüm-küş* (adam öldüren; katil), *şem-küş* (mum öldüren; mum söndüren), *safra-küş* (safra öldüren; tedavi eden, iyileştiren), *zebun-küş* (yoksul öldüren; fırsat düşkünü) vb.

KÜŞA ya da **GÜŞA** sıf. (fars. *güşāden,* açmak'tan *güşā, küşā*). *Esk.* "Açan", "açıcı", "ferahlık veren" anlamında bileşik sözcükler türetir: *dehen-güşa* (ağzını açan; konuşan), *dil-güşa* (gönül açan, ferahlık veren), *kişver-güşa,* (memleket açan; ülkeler zapt eden) vb.

KÜŞADE ya da **GÜŞADE** sıf. (fars. *güşāden,* açmak'tan *güşāde, küşāde*). *Esk.* "Açık", "ferah", "şen" anlamında bileşik sözcükler türetir: *küşade-dest* (eli açık, cömert), *küşade-dil, küşade-hatır, küşade-kalb* (gönlü şen, huzurlu, mutlu), *küşade-ebru* (kaşı açık; güleryüzlü), *küşade-pişani* (alnı açık, müsterih), *küşade-ru* (yüzü açık; güleç), *küşade-zeban* (dili açık; anlaşılır bir dil kullanan) vb.

KÜŞADEGİ ya da **GÜŞADEGİ** a. (fars. *güşāde* ve *-ī*'den *güşādegī*). *Esk.* Açıklık, ferahlık, şenlik.

KÜŞAT a. (fars. *güşāden,* açmak'tan *güşād*). *Esk.* **1.** Açma, açılış. **—2.** Hoşluk, güzellik. **—3.** *Küşat etmek,* açmak: *"Güşad et düğmemi pirahenim aç sinemi yokla"* (Nedim, XVIII. yy.). || *Küşat olmak,* açılmak: *"Her yanda güller açtı, küşad olmadın gönül"* (Y. K. Beyatlı). **—4.** *Küşat resmi* ya da *resm-i küşad,* açış, açılış töreni. **—5.** *Küşad-ı dil,* gönlün açılması, ferahlık duyma. || *Küşad-ı gonca-yı dil,* gönül goncasının açılması; mutlu olma, mutluluk.
—Esk. sil. Okçulukta, okun fırlatılması için gerilen yayın serbest bırakılması. (Üç türlüdür: *ihtilas:* yayı bel kemerine kadar çekip serbest bırakma; *sakin:* yayı serbest bırakılacağı yere kadar gerip yavaşça serbest bırakma; *mefrûk* ya da *hareke:* yavaşça gerilen yayı siperdeki oku çabucak serbest kalacak biçimde bırakma.)
—Müz. XX. yy. başlarında, giriş aranağmelerine ya da "alaturka" operetlerin uvertürlerine verilen ad.
—Oy. Bir tür tavla oyunu. || Tavla ve satrançta açış.

KÜŞATNAME a. (fars. *güşād* ve *name*' den *güşād-nāme*). *Esk.* **1.** Padişah fermanı. **—2.** Boşanma belgesi.

KÜŞAYENDE ya da **GÜŞAYENDE** sıf. (fars. *güşāden,* açmak'tan *güşāyende*). *Esk.* Açıcı, açan.

KÜŞAYİŞ ya da **GÜŞAYİŞ** a. (fars. *küşayiş, güşāyiş*). *Esk.* **1.** Açılma, açıklık, açılış. **—2.** *Küşayiş-i hatır,* gönül rahatlığı, iç açıklığı. || *Küşayiş-i heva,* havanın açıklığı.

KÜŞENDE sıf. (fars. *küşende*). *Esk.* Öldüren, öldürücü.

KÜŞKÛYE a. Müz. Türk müziğinde XVII. yy.'dan önce kullanılmış bir makam. (Günümüze ulaşabilmiş örneği yoktur.)

KÜŞNE a. *Yörs.* Burçak.

KÜŞTE sıf. ve a. (fars. *küşten,* öldürmek'ten *küşte*). *Esk.* Öldürülmüş, maktul.

KÜŞTEGÂN çoğl. a. (fars. *küşte*'nin çoğl. *küştegān*). *Esk.* **1.** Öldürülmüşler, cesetler. **—2.** *Küştegân-ı zinde,* şehitler.

KÜŞTEGİ a. (fars. *küşte* ve *-ī*'den *küştegi*). *Esk.* Adam öldürme, katillik.

KÜŞTENİ sıf. (fars. *küşten* ve *-ī*'den *küşteni*). *Esk.* Öldürülmeye müstahak, öldürülesice.

KÜŞTİ a. (fars. *küşti*). *Esk.* **1.** Güreşme, güreş. **—2.** *Küşti-câ,* güreşme yeri, güreş alanı. || *Küşti-gâh,* güreş çalışmaları yapılan yer. || *Küşti-gir,* güreşçi.

KÜŞÜDE → GÜŞÜDE.

KÜŞÜM a. *Yörs.* **1.** Kuşku, işkil. **—2.** Kaygı, endişe, tasa.

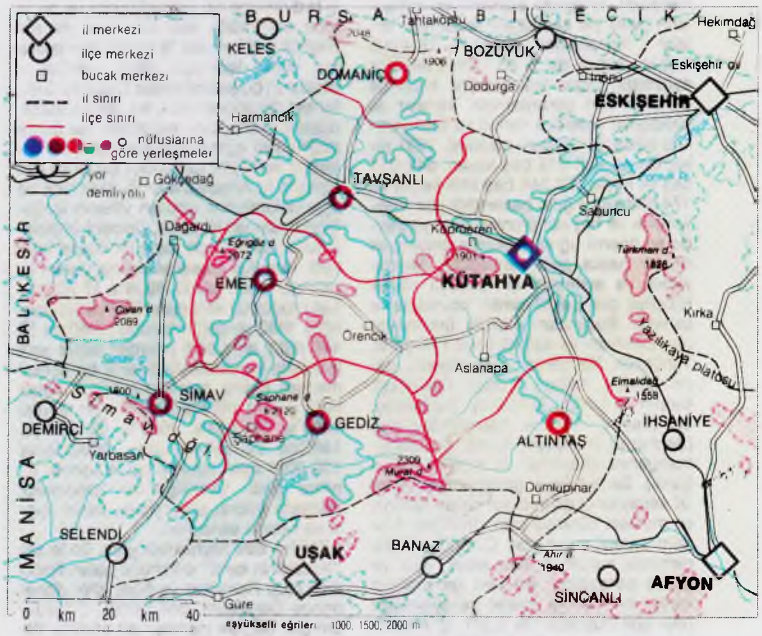
KÜT, -tü sıf. (fars. *künd*). **1.** Kısa ve kalın: *Küt parmaklı. Küt iğne.* **—2.** Keskin olmayan; kör: *Küt bıçak, makas.*
—Bot. Ucu diken ya da kılçık gibi sivri olmayan organlara denir.

KÜT a. (yansıma sözc.). **1.** Sert bir şeye çarpma, vurma sonucunda çıkan ses: *Kafasını küt diye cama vurdu. Masaya küt diye yumruğunu indirdi.* **—2.** *Küt diye,* aniden: *Adam küt diye gitti (öldü).* || *Küt küt,* aralıksız, hızlı hızlı: *Bir yere küt küt vurmak. Kalbi küt küt çarpmak.*
—Spor. → SMAÇ.

KÜTAHYA (43), İçbatı Anadolu'da il; 578 020 nüf. (1990); 11 875 km^2; merkez dışında 12 ilçe, 4 bucak, 619 köy. Merkezi *Kütahya,* 130 944 nüf. (1990).

Ege bölümünü İç Anadolu'dan ayıran bir eşik alanındaki il topraklarını B.'dan G.-D.-K.-B. doğrultusunda uzanan, birbirinden vadilerle ayrılmış dağlar dizisi sınırlar. Bunların başlıcaları Murat dağı (2 309 m), Şaphane dağı (2 120 m), Simav ve Alaçam dağları (2 089 m) ile Eğrigöz dağıdır (2 072 m). Bu dağlar dizisinin D.'sunda ilin en geniş kesimini kaplayan 1 200 -1 300 m yükseklikteki platolar uzanır. Bu geniş platolar üzerinde yer yer Türkmen dağı (1 826 m), Nalbanttepe (1 901 m) gibi bazı ayrı tepeler yükselir. Plato, jeolojik bakımdan çok çeşitli bir temel üzerinde çökelmiş neojen tortullarını kesen bir aşınım yüzeyidir (peneplen). Mezozoik ve Paleozoik yaşlı başkalaşmış ve daha dirençli kayaçlardan oluşan temel, yer yer plato üzerinde yükselen kabartıları meydana getirmek üzere yüzeye çıkar; bazı yerlerde de ultrabazik kayaçlar, granitik plütonlar (Eğrigöz dağı ve Alaçam dağları) ve daha yeni volkanik kayaçlar tarafından kesilir. Gediz fayı, Simav grabenini sınırlayan faylar gibi önemli tektonik hatların uzandığı il topraklarının büyük kesimi, 3. derecede deprem kuşağı üzerindedir (Kütahya 1700, 1943, Tavşanlı 1886, Emet 1898, 1930, Gediz 1944, 1970 depremleri) ve aynı nedenlerle sıcak kaynaklar ve ılıcalar (Harlek, Emet, Simav, Murat dağı kaplıcaları) bakımından zengindir. Başlıca ovalar da tektonik kökenlidir (Gediz, Simav, Tavşanlı, Kütahya ovaları). İl, 3 ayrı denize yönelen akarsuların kaynak alanıdır. Bunlardan Porsuk ve kolları Karadeniz'e, Orhaneli, M. Kemalpaşa ve Simav çayları Marmara denizi'ne, Gediz nehri Ege denizi'ne dökülür. Yer. şekilleri bakımından olduğu gibi, iklim bakımından da Kütahya, Marmara ve Ege bölgelerinden İç Anadolu'ya geçiş özelliği gösterir. Kışlar oldukça soğuktur (Kütahya ocak ort. 0,1°C) ve zaman zaman, İç Anadolu'da olduğu gibi çok düşük sıcaklıklar görülür (– 28,1°C). Kış en yağışlı mevsimdir; yıllık ortalama yağışın (Kütahya 572 mm) en büyük kısmı yağmur ve kar halinde bu mevsimde düşer. Yazlar sıcak (Kütahya temmuz ort. 20,4°C) ve Akdeniz kıyısındaki kadar belirgin olmamakla birlikte, kuraktır. Engebeli ve orta derecede yağışlı olan il toprakları, İç Anadolu'ya oranla bitki örtüsü bakımından daha zengindir. Özellikle meşe ve çam türlerinden (karaçam, kızılçam, sarıçam) oluşan ormanlar ilin yüksek kesimlerinde geniş yer kaplar (yaklaşık % 24).

Kütahya, oldukça geniş alanına karşın, nüfus oldukça az ve nüfus yoğunluğu (km^2'ye 49 kişi) Türkiye ortalamasından düşük olan bir ildir. Nüfus artış oranı da (‰ 11.7) Türkiye ortalamasının çok altındadır. Bu durum özellikle Ege ve Marmara bölgelerine yönelen iç göçlerin bir so-

Kütahya il haritası

Kütahya'dan bir görünüm

nucudur. Halkın yarıdan çoğu (% 58,2) kırsal kesimde yaşar. Kentsel nüfusun % 54'ü de il merkezinde toplanmıştır. İlçe merkezleri, nüfusu 35 000'i aşan Tavşanlı dışında küçük kasabalar görünümündedir. Tarım, hayvancılık ve bazı maden yatakları ilin başlıca gelir kaynaklarıdır. Engebeli alanların ve ormanların geniş yer kaplaması nedeniyle, tarlalar il topraklarının ancak % 18,4'ünü kaplar. Bunun da % 85 kadarı tahıllara ayrılmıştır. Diğer tarla ürünleri arasında en önemlileri şekerpancarı, kenevir ile baklagiller (özellikle nohut) ve bazı yumrulu bitkilerdir (soğan, patates). 1991 rakamlarıyla 535 813 baş koyun, 246 011 baş kıl keçisi, 72 344 baş tiftik keçisi ve 174 686 baş sığırın beslendiği ilde, hayvancılık ve hayvan ürünleri bazı yörelerde en önemli uğraştır. Ayrıca ormancılık ilin bir başka gelir kaynağıdır. Jeolojik yapısı ve evriminin bir sonucu olarak Kütahya çok çeşitli yeraltı kaynaklarına sahiptir. Başlıcaları elektrik üretiminde de kullanılan iyi kaliteli linyit (Tavşanlı, Tunçbilek, Seyitömer, Değirmisaz), demir (Çatak, Kalkan, Küreci, Demirtaş), kurşun ve çinko (Ortacaköy, Karakoca), bor (Espey, Hisarcık, Hamamköy), şap (Şaphane), manyezit (Ayvalı, Suludere), manganez (Kayıköy) ile kromdur (Dağardı). Sanayi fazla gelişmemiştir. İmalat sanayisinin geleneksel kolları halıcılık ve merkezi Kütahya olan çinicilıktir. Modern sanayi kuruluşları Cumhuriyet döneminde kurulmuş olan şeker, azot ve gübre sanayisidir. Bu yeni gelişmelere karşın ilin Türkiye imalat sanayisindeki payı çok düşüktür (% 0,37). İç Anadolu'yu Marmara ve Ege bölgelerine bağlayan önemli kara ve demiryolları il topraklarından geçer. (→ Kayn.)

KÜTAHYA, İçbatı Anadolu bölümünün kuzey kesiminde kent, aynı addaki ilin merkezi, bölümün en kalabalık şehri; 130 944 nüf. (1990). Ankara'dan 307 km uzaklıkta. Yurdun bütün bölgelerine kara ve demiryoluyla bağlı.

• COĞRAFYA. Porsuk ırmağının kollarından Felent çayının suladığı alüvyal bir ovanın G.-B. kenarıyla Ellice dağının yamaçları arasında yer alan Kütahya, plan bakımından farklı iki kesimden oluşur. Kentin eski mahalleleri, üzerinde bizans yapısı büyük ve görkemli bir kalenin yükseldiği sarp Hisartepe ile onun D.'sundaki Hıdırlıktepe'nin yamaçlarında ve bu iki tepe arasındaki vadi boyunca yer alır. Başlıca tarihi yapılar, iş ve ticaret merkezleri, kentin karmaşık planlı çekirdeğini oluşturan bu kesimdedir. Özellikle Cumhuriyet döneminde kurulan geniş caddeli, düzenli planlı yeni mahalleler ise ovaya doğru hafif eğimli düzlükler üzerinde Eskişehir ve Afyon karayolları boyunca gelişmiştir. İç Anadolu'dan G. Marmara ve Ege bölümlerine uzanan yolların kavşağında bulunan Kütahya, Osmanlı İmparatorluğu döneminde canlı bir ticaret kentiydi. Kurtuluş savaşı sırasında yunan işgalinden zarar gördü. 1935'te 17 785 nüfuslu küçük bir kent olan Kütahya, bu özelliğini 1950'ye değin korudu (1950'de 19 448 nüf.); ama 50'li yıllardan sonra yeni tesislerin kurulmasıyla önemli bir sanayi merkezi haline gelmesine koşut olarak hızla gelişti; 1955'te 27 174 olan nüfusu 1960'ta 39 633'e, 1970'te 62 222'ye, 1980'de 99 167'ye ulaştı, 1990'daysa 130 000'i aşan nüfusla büyük kentler sınıfına girdi. Çiniciliğimizin geleneksel merkezi; gübre, azot, şeker, besin, tuğla ve kiremit sanayileri.

• TARİH. Eski kaynaklara göre, ilin ilk adı "Kotisler'in kenti" anlamına gelen Kotlaeion olup Romalılar ve Bizanslılar döneminde Cotyaeum, Cotyaeium, Cotyeaeum gibi değişik biçimleri de görülür. Yörede yerleşme tarihinin Bakırtaş dönemine değin uzandığı bilinmekteyse de, kent asıl önemini İ.Ö. XIII. yy.'da, Trakya'dan Anadolu'ya büyük dalgalar halinde gelen Phrygia oymaklarından bazılarının yörede yerleşmeye başlamalarından sonra kazandı. Kimmer istilasından (İ.Ö. VII. yy.) sonra bir süre Lydia devletinin sınırları içinde kalan Kütahya, 1080'de Süleyman bin Kutalmış'ın eline geçinceye değin, Pers ve Bergama krallıklarıyla, Roma ve Bizans imparatorluklarının egemenliği altında kaldı. XI. ve XII. yy.'larda birkaç kez Anadolu Selçuklu devletiyle Bizanslılar arasında el değiştirdikten sonra 1233/1234'te kesin olarak Anadolu Selçukluları'nın yönetimine geçti. XIII. yy.'ın ikinci yarısından başlayarak Harizmşahlar'dan germiyan aşireti Kütahya'ya yerleşerek, 1429'a değin 157 yıl sürecek olan Germiyanoğulları beyliğinin temellerini attı. Bu arada kızı Devlet Hatun'u osmanlı şehzadesi Bayezit'le evlendiren Süleyman Şah Çelebi, Kütahya ile birlikte birçok yerleşim birimini de Bayezit'e bıraktı (1363-1368). Murat I'in ölümünden (1389) sonra Süleyman Şah Çelebi'nin oğlu Yakup Çelebi, Kütahya'yı Bayezit'in elinden almak istemesine karşın, kent 1402'ye değin osmanlı yönetiminde kaldı.

Bayezit I'in Ankara savaşı'nda Timur'a yenilmesi (1402) üzerine, Timur'un oğullarından Şahruh Kütahya valisi oldu. 1411'de kısa bir süre Karamanoğulları'nın egemenliğine geçen kent, Osmanlılar'ın da yardımıyla Yakup Bey tarafından geri alındı. Yakup Bey 1429'da ölünce, vasiyeti uyarınca Germiyanoğulları'na ait topraklar Murat II'ye bağlandı. "Germiyan tahtı" olarak anılan kent böylece yeni kurulan Kütahya sancağının merkezi oldu ve gittikçe önem kazanmaya başladı. Alaettin Ali Çelebi'den sonra Kanuni'nin oğullarından şehzade Bayezit, şehzade Selim de burada sancakbeyliği yaptılar. Nitekim Kanuni'nin Zigetvar seferinde ölümü haberi, oğlu Selim'e (Selim II) sancakbeyi olarak Kütahya'da bulunduğu sırada ulaştı.

XVII. yy.'da celali ayaklanmalarına sahne olan Kütahya, bundan sonra büyüyüp gelişti, bazı kaynakların verdiği bilgilere göre, XVIII. yy.'ın ikinci yarısında kent nüfusu 100 000'e ulaştı. Tanzimat'a değin de Osmanlı devletinin en büyük eyaletlerinden biri olan Anadolu beylerbeyliğinin merkezi olarak kaldı.

XIX. yy.'daysa, kısa bir süre, İstanbul üzerine yürüyen asi Mısır valisi Mehmet Ali Paşa'nın oğlu İbrahim Paşa tarafından ele geçirildi. Mustafa Reşit Paşa ile İbrahim Paşa arasındaki 1833 antlaşması burada imzalandı. XIX. yy.'ın ilk yarısı sona ererken, macar devriminin askeri ve siyasi liderlerinden Lajos Kossuth, kont Kázmér Batthyány, general Mészaros vb.'nin Osmanlı devletine sığınmaları üzerine Babıâli tarafından Kütahya'da konuk edilmeleri de kente ayrıca uluslararası önem kazandırdı.

Tanzimat'tan sonraki düzenlemede Hüdavendigâr (Bursa) vilayetine bağlı altı sancaktan biri olan Kütahya, İkinci meşrutiyet'te bağımsız bir sancak haline geldi. Birinci Dünya savaşı'nın sonunda Uşak, Gediz ve Simav, bu sancağın ilçeleriydi. Mondros silah bırakışması'nı izleyen sürecin başlarında Kütahya'nın siyasal ve toplumsal yaşamında önemli bir değişiklik olmadıysa da, İngilizler demiryolu hatlarını korumak bahanesiyle Eskişehir ve Kütahya'yı denetim altına aldılar. Aynı günlerde binbaşı İsmail Hakkı Bey'in komutasındaki 350 kişilik bir müfrezenin Kütahya'ya gelmesi üzerine ingiliz birlikleri Eskişehir'e çekildi ve bundan sonra yörenin denetimi Kuvayı milliyeciler'in eline geçti. Askerlik şubesi eski başkanlarından Nüzhet Bey'in başkanlığında Anadolu ve Rumeli müdafaai hukuk cemiyeti kuruldu, bunu Gediz müdafaai hukuk cemiyeti'nin kurulması izledi. Sevr antlaşması'nın imzalanmasından (10 ağustos 1920) sonra Uşak'ı ele geçiren yunan ordusu, 21 temmuz 1921'de girdiği Kütahya'yı 1 yıldan fazla işgali altında tuttu. Bu arada yunan kralı Konstantinos, Kütahya'ya gelerek burada toplanan savaş konseyine başkanlık etti (28 temmuz 1921).

26 ağustos 1922 sabahı Afyonkarahisar'dan başlayan Büyük taarruz, yunan ordusunun direnişini kısa sürede kırdı ve 30 ağustos günü, bir süvari tümeni, geri çekilen düşman kuvvetlerinin yakıp yıktığı Kütahya'ya girdi. Bu olayı ikişer gün arayla da Gediz, Emet ve Tavşanlı ilçelerinin kurtarılması izledi.

8 ekim 1923'te merkez, Emet, Gediz, Simav, Tavşanlı ve Uşak ilçelerini içine alan Kütahya iline 1947'de Altıntaş, 1960'ta Domaniç ilçeleri bağlandı. Buna karşılık, nüfusunun merkez ilçeden daha kalabalık olması nedeniyle, 1953'te Uşak ayrı bir il haline getirildi. (→ Kayn.)

• MİMARLIK. Bizans, Germiyanoğulları ve Osmanlı dönemlerinin önemli merkezlerinden olan Kütahya'da bu dönemlerden çeşitli yapılar bulunmaktadır. Kale ve surlar, Bizans dönemindendir. Charles Texier, 1832'de sur içinde bir kilise kalıntısı ve lahit gördüğünü yazar. Kale daha sonraki dönemlerde onarılmış ve kimi eklemelerle güçlendirilmiştir. Osmanlı döneminden Aşağıkale burçları kare planlıdır. Kale içinde bugün 1377/1378 tarihli Yuka-

Kütahya kalesi'nden bir görünüm

rıkale camisi (Ortahisar camisi) ve XIII. yy.'dan Ulupınar mescidi'nden (Aşağıkale mescidi) başka yapı yoktur. Germiyanoğulları döneminde yapılan camiler klasik planda, önünde üç kubbeli son cemaat yeri bulunan, kare planlı, tek kubbeli örneklerdir. Ahi Şeyh Mehmet'in yaptırdığı Kurşunlu cami (1377) onarılmış, kubbesi kurşunla kaplanmıştır. Taş bezemeli mihrabın alınlık panosu, açık mavi üzerine çiçeklerle süslüdür. Ana mekânı örten kubbe türk üçgenlerine oturur. Son cemaat yeri ortada ayna tonoz, yanlarda birer kubbeyle örtülüdür. Özgünlüğünü koruyan minare, almaşık düzende taş ve tuğla dizilerinden oluşur ve araları firuze, mor, yeşil, lacivert renkli sırlı tuğlalarla süslenmiştir. Dönemin bilginlerinden İshak Fakih'in inşa ettirdiği Ishakfakih külliyesi'nden (1433) günümüze cami, türbezaviye, medrese kalmıştır. Caminin mihrabı geçmeli, düğümlü geniş bir bordür ve iç içe iki ince bordürle süslüdür. Yüksek kaideli, silindirik gövdeli minaresi XV. yy. üslubundadır. Son cemaat yerinin B.'sındaki türbenin yanında yarım kubbeli, camekânla ayrılmış zaviye yer alır. Medresenin planı eklerle oldukça değişmiştir; giriş eyvanının yanlarında orta avluya açılan hücreler vardır. Avlunun iki yanına revaklı odalar yerleştirilmiştir. G.'deki geniş, kare planlı mekânın kitaplık olduğu sanılmaktadır. Medrese, mescit ve imaretten meydana gelen Yakupbey II külliyesi'nden (1414), İmaret mescidi ile türbe kalmıştır. 1954'te onarılan mescidin, ortası açık büyük bir kubbeyle örtülü iç avlu işlevindeki şadırvanlı orta mekânı ve kubbeli ana eyvanıyla ilginç bir planı vardır. Girişin yanlarındaki kubbeli, ocaklı mekânlarıyla bu cami ters T (zaviyeli) camiler grubuna girer. Mihrabın arkasında, parmaklıklarla ayrılmış, basık kubbeli türbe vardır. Türbenin zemini ve Yakup Bey'in lahdi altıgen firuze ve üçgen lacivert çinilerle bezelidir. Yakup Bey'in subaşısı Hisar Bey bin Mustafa Bey'in yaptırdığı Hisarbey (Saray) camisi'nde (1487) son cemaat yerinde kesme taşlar kırmızı tuğlalarla çevrelenerek değişik bir görünüm elde edilmiştir. Sütun başlıkları türk üçgenleri biçimindedir. Zengin çini bezemeleriyle ilgi çeken camide, taş mihrap bir sıra çini bordür, iki renkli rumiler, taş minber ise yazı ve çiçeklerle süslüdür. Dönemin bir başka önemli yapısı, günümüzde Kütahya müzesi olarak değerlendirilen Vacidiye medresesi'dir (1314). Kubbeyle örtülü kapalı avlulu, bakışık planlı medreselerden olan bu yapı, germiyanlı emirlerinden Umur bin Savcı tarafından gözlemevi olarak yaptırılmıştır; adını da burada ders vermiş olan Molla Vacit'ten almıştır. Kubbenin ortasındaki açıklığın altında havuz vardır. Büyük eyvanın yanlarında, gene ortaları açık kubbeli odalar yer alır. Ana eyvanda Molla Vacit'in çinili sandukası bulunmaktadır. Dışa taşkın, sivri kemerli yalın taçkapı dönemin üslubunu yansıtır.

Osmanlı dönemi yapılarından Ulu cami, Kütahya'nın en büyük ve gösterişli anıtlarındandır (1410/1411). Dikdörtgen planlı, avlusuz yapı 1889-1891'de yeniden inşa edilerek günümüzdeki görünümünü kazanmıştır. Son cemaat yeri ortada kubbe, yanlarda tonozlarla, ana mekânı ortada art arda iki büyük kubbe, yanlarda altı yarım kubbeyle örtülmüş, köşelere de birer küçük kubbe yerleştirilmiştir. K., D. ve B.'daki üç kapının kesişme ekseninde şadırvan bulunur. Şadırvanın üstündeki, altı küçük sütuna oturan müezzin mahfili ahşap tavanıyla dikkati çeker. Ana mekânın K.'ini boydan boya kaplayan mahfil, XIX. yy. motifleriyle bezelidir. Dikdörtgen bir çıkıntı biçimindeki mukarnas dolgulu mihrap dilimli yarım kubbeyle örtülmüştür; duvarları geç dönem üslubunda vazoda güller, kandiller, kâbe motifleriyle; kubbeler, küresel bingiler, kasnaklar, kasnak pencereleri kalem işleriyle süslüdür. Anadolu beylerbeyi Karagöz Ahmet Paşa, 1509'da bir vakıf kurarak cami, medrese, sübyan mektebi, imaretten oluşan bir külliye yaptırmak istemiş, 1512'de yalnızca cami, medrese ve okul bitirilmiştir. 1970'te onarılan caminin ana mekânı küresel bingilere oturan tek bir kubbeyle örtülüdür; üç bölümlü son cemaat yerinin yanlarında, daha alçak, beşik tonozlu bölümler vardır. Osmanlı mimarlığının klasik özelliklerini yansıtan Lalahüseyinpaşa camisi'nin (1568-1570) üç bölümlü son cemaat yeri, ortada yan yana üç kubbeyle, yanlarda tonozla örtülüdür. Ana mekân küresel bingili, tek kubbelidir. Yapı, 1892'de onarılmıştır. İki katlı Mollabey külliyesi, altta dükkânlar, medrese, kitaplık, üstte cami mekânlarını birleştiren önemli bir yapıdır (XIX. yy. ortaları). Medrese bölümü yıkılmıştır. D.'da ahşap çatılı, kiremit örtülü kare planlı kitaplık vardır; bunun B.'sındaki hazirede külliyeyi yaptıran Müftüzade İbrahim Ethem Bey ve yakınları gömülüdür. Abdülhamit II döneminden Yeşil cami (1905) kalem işi, kabartma ve yağlıboya süslemeleri ve mahfil katından girilen köşklü minaresiyle dikkati çeker.

Bu yapıların dışında Mevlevihane ya da Dönenler camisi (XIV. yy., onarım XIX. yy.), Mevlevihane'nin türbesi işlevinde de olan Hezardinari mescidi (1244), Hıdırlık mescidi (1243), Arslanbey (Meydan) camisi (XV. yy.), Takvacılar camisi (XVI. yy.), Küçük bedesten (XIV. yy. sonları), Büyük bedesten (XV. yy.), Küçük hamam (XV. yy.), Lalahüseyinpaşa hamamı (XVI. yy.) belirtilebilir.

Kimileri XVII. yy.'a değin inen kütahya evleri, yatay çizgilerin egemen olduğu mimarileri ve süslemeleriyle geleneksel türk evinin özgün örnekleri arasında nitelenmektedir. Gün geçtikçe yok olan bu evlerin korunması amacıyla rölöve çalışmaları yapılmaktadır.

Kütahya işi, özellikle XVII. yy.'dan başlayarak Kütahya'da üretilen sert beyaz hamurlu, sır altı tekniğinde hazırlanmış seramiklere verilen ad. Fincan, kâse, hokka, matara, kapaklı ibrik, kulplu ve kulpsuz taslar, gülabdan, kandil, sürahi, buhurdanlık, tabak vb. formlardaki bu seramiklerin üzerleri mavi, kırmızı, sarı, mor,

Kütahya işi seramik tabak
XIX. yy.
Etnografya müzesi, Ankara

yeşil, eflatun, lacivert renklerde çiçek, yaprak, sarmaşık, madalyon gibi motiflerle süsleniyordu. Nitelikleri bozulmakla birlikte bu seramikler XIX. yy. başlarına değin sürdü.

Kütahya müzesi, Kütahya'da Vacidiye medresesi'nde açılan müze (1965). Önceleri Vahitpaşa kitaplığı'nda toplanan yapıtlar, Vacidiye medresesi'nin 1960'ta başlayan onarımının tamamlanmasından sonra bu yapıya aktarıldı. Müzede yöreden derlenmiş, tarihöncesi, yunan, roma, bizans, selçuklu ve osmanlı yapıtları sergilenmektedir. Bunlar arasında heykeller, yapı parçaları, lahitler, kütahya çinileri, tekke eşyaları, silahlar, Mustafa Fehmi Efendi'nin eseri olan, işlemeleri ve tekniğiyle dikkati çeken saati, 1956'da bir temel kazısı sırasında ortaya çıkan 687 sikkelik Seydi köyü definesi sayılabilir.

Kütahya Ulu camisi
(1410-1411)

Kütahya Şeker fabrikası, Kütahya ilinde kurulu, şeker üretiminde uzmanlaşmış sanayi kuruluşu. 1954'te, yılda 26 000 ton kristal şeker ve günde 800 ton pancar işleyebilecek kapasiteyle kuruldu. Özel hukuk hükümlerine göre kurulan işletme, Türkiye Şeker fabrikaları aş tarafından yönetilmektedir. Sermayesinin % 44'ü özel kesime, % 56'sı kamu kesimine aittir. Yapılan tevsi çalışmalarıyla kristal şeker üretim kapasitesi 33 000 tona çıkarılmıştır. 1984-1989 arasında kuru küspe de üretilmiş olan tesiste, yılda 85 000 ton yaş küspe ve 9 810 t melas üretilmektedir.

Kütahya-Eskişehir muharebeleri, Kurtuluş savaşı'nda türk ve yunan orduları arasındaki çarpışmaların bir evresi (10 temmuz - 22 temmuz 1921). Birinci ve İkinci İnönü savaşlarında yenilen Yunanlılar, Atina'dan İzmir'e gelen kralın emriyle kesin bir sonuç almak için harekete geçti. Yunan ordusunun amacı, Altıntaş -Döğer ve Altıntaş-Seyitgazi doğrultusunda ilerleyerek Ankara'ya varmak, türk hükûmetini barışa zorlamaktı. Yunan ordusu 170 km tutan Afyon-Söğüt arasında türk ordusunun mevzilendiği cepheye doğru saldırıya geçti (10 temmuz 1921), Yumruçal-Nasuhçal arasındaki cepheyi yardı ve türk ordusunu geri çekilmek zorunda bıraktı (16 temmuz 1921). Bu durum üzerine TBMM başkanı Mustafa Kemal (Atatürk) işe karışmak gereğini duydu ve 18 temmuz 1921'de Batı cephesi komutanı İsmet (İnönü) ile Eskişehir'de buluştu; ordunun geri çekilmesine karar verildi. Türk birlikleri 21 temmuz 1921'de çekilmeye başladı ve 25 temmuz 1921'de Sakarya gerisine ulaştı. Yenilgiyle sonuçlanan bu muharebelerde türk ordusu 1 643 şehit, 4 921 yaralı ve 374 tutsak verdi. Bu yenilgide sayıları giderek artan asker kaçaklarının payı büyük oldu. O tarihteki saptamalara göre bu savaş sırasındaki asker kaçaklarının sayısı 31 000 civarındaydı.

KÜTAHYALI FEVZİ → ABDURRAHMAN FEVZİ EFENDİ.

KÜTİKÜL → KUTİKULA.

KÜTİN a. (fr. *cutine*). Bot. Lipit yapısında ve süberine yakın geçirimsiz madde; bazı üstderi hücrelerinin dış kısmında bulunur ve dokuların farklılaşması sırasında selülozun değişiminden meydana gelir.

KÜTİNLEŞME a. Bot. Bitkilerde üstderi hücrelerinde kütin oluşması.

KÜTKUYRUK VATOZ a. Zool. Kuzey yarıküre'de, sıcak, ılık ve oldukça serin denizlerin 300 m'ye kadar inen kesimlerinde yaşayan kıkırdaklıbalık. (Bedeni, sırt ve

karın yönünde yassılaşarak disk biçimini alır. Kısa kuyruğu yuvarlak kesitlidir. Sırtında yıldız biçiminde siyah lekeler, karın ve sırt yüzünde 5-6 sarı-beyaz leke bulunur. Dipte yaşayan omurgasızlar ve dip balıklarıyla beslenir. Bil. a. *Raja brachyura;* özkedibalığıgiller familyası; boyu 110 cm'ye kadar.)

KÜTLE a. (ar. *kütle*). Yığın, topak: *Gemi büyük bir buz kütlesine çarptı.* (KİTLE de denir.)

—Bayınd. *Tepki kütlesi* ya da *ankraj kütlesi*, bir itme ya da çekme kuvvetine karşı koyan kütlesel beton bloku.

—Bilş. *Kütle belleği*, çok büyük kapasiteli adreslenebilir dış bellek.

—Çekird. fiz. *Kütle sayısı*, bir çekirdeğin nükleon sayısı. (A ile gösterilir.) [Kütle sayısı, çekirdeğin baryon sayısıdır. Bu sayı çekirdek kütlesini, yaklaşık olarak nükleon kütlesi birimiyle belirtir.]

—Denizbil. *Su kütlesi*, belirli bir sıcaklık ve tuzlulukla nitelenen büyük hacimli deniz suyu. (Bir su kütlesi iki su tipinin karışmasından oluşur. T-S diyagramı üzerinde, su tiplerini karşılayan noktaları birleştiren doğru bir çizgiyle belirtilir.)

—Dy. *Aderans kütlesi*, bir cer makinesinin toplam kütlesinin, devindirici dingillerce yola iletilen ağırlığa karşılık gelen bölümü. || *Asılı kütle*, ağırlığı tekerleklere süspansiyon yaylarıyla iletilen bir taşıtın tonajının bir bölümü. || *Asılı olmayan kütle*, yaylar üzerine oturmayan dingiller, biyeller, dingil yatak kutuları gibi parçaların tümü. || *Bölünmez kütle*, genellikle fazla yer kaplayan ve bölünmesi olanaksız bir blok oluşturan ağır yük. || *Frenleme kütlesi*, trenin frenlemesini hesaplamak için kullanılan ve frenleme kuvvetini belirten saymaca kütle. (Başlıca iki tür frenleme kütlesi ayırt edilir: *gerçekleştirilen frenleme kütlesi*, her taşıtın kendi organlarınca kullanılır [bu kütle yolcu vagonlarında daranın % 100'ü ile % 160'ı arasında, yük vagonlarında bu vagonun çeşitli yükleme varsayımlarına göre, ray üzerindeki kütlenin % 60 ile % 100'ü arasında değişir]; *gerekli frenleme kütlesi*, trenin toplam kütlesine ve hızına göre saptanır [bu kütle toplam kütlenin % 36,5'u ile % 170'i arasında değişir ve örneğin yolcu ile yük trenleri için götürü olarak belirlenebilir].)

—Eczc. Bazı ilaçların hazırlanmasında, ilacın tek dozluk birimler haline getirilmeden önceki şekli.

—Ed. *Kütle edebiyatı*, üretim ve dağıtım biçimleri bakımından, başlıca özellikleri sayılarının çokluğu ve örgütsüzlük olan insan topluluklarına yönelik edebiyat.

—Etol. *Kütle etkisi*, dar bir alana hapsolmuş hayvan sayısının çok yoğun olması sonucu bazı türlerde ortaya çıkan bozuklukların tümü. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Fiz. Bir cisme uygulanan kuvvetin, bu kuvvetin cismin hareketine kazandırdığı ivmeye oranı (eylemsizlik kütlesi); bir cismin, buna başka bir cismin uyguladığı çekimden kaynaklanan ayırtedici nitelikteki büyüklüğü (çekim kütlesi). [Kütlenin SI birimi kilogram'dır.] (Bk. *ansikl.* böl.) || *Yüzeysel kütle*, içinden bir ışın geçen bir maddenin demetin dik kesit yüzeyine ilişkin kütlesini belirtmek için kullanılan ifade.

—Geom. *Kütle merkezi*, AĞIRLIK* MERKEZİ'nin eşanlamlısı.

—İstat. Bir istatistik araştırmaya konu olan birey (insan, canlı varlık, cansız nesne) kümesi.

—Jeomorfol. *Kütle hareketi*, bir birikintinin ya da yerli kayacın, kendisini oluşturan öğeler birbirinden ayrılmadan yer değiştirmesi. (Yamaçlarda görülen bu toplu taşınma süreçlerinin çoğu bağlayıcı olarak suyu gerektirir: toprak akması [göreli olarak zayıf bir teğet sürükleme kuvvetine bağlı, yavaş yer değiştirme biçimleri] ve toprak kayması buna örnektir [daha büyük bir sürükleme kuvvetinin ani bir kopmaya yol açması]. Kütle hareketi kavramının hemen sınırında yamaç eteklerinin birdenbire bütün olarak ve kimi kez düşme sırasında parçalara ayrılarak çökmesini belirten yuvarlanma olayları yer alır.) || *Eski kütle*, paleozoyik yaşta (Caledonia ya da Hercynia) bir platform parçasından oluşan yerbiçimsel birim. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Kâğ. san. *Hamurun ticari kütlesi*, satışa sunulan hamurun brüt kütlesi ile mutlak kuruluk miktarının çarpımının, kuramsal ticari kuruluğa bölümüyle elde edilen değer. || *Kâğıdın* ya da *kartonun görünür özgül kütlesi*, kâğıdın ya da kartonun birim hacminin, yaprağın ortalama kalınlığı ve gramajı göz önünde tutularak hesaplanan kütlesi.

—Mad. oc. *Kütle halinde kazı, kütle halinde göçertme*, hiçbir ayırım gözetmeden, büyük kayaç kütlelerini kazma ya da göçertme.

—Manyet. *Manyetik kütle*, kalıcı bir mıknatısta, buna etkiyen kuvvetleri hesaplamak için tanımlanabilen pozitif ya da negatif saymaca büyüklüklerin her biri.

—Metalürj. *Kütle etkisi*, ısıl işlemler sırasında parça kütlesinin sıcaklık bakımından homojen, yapılar ile gerilmelerin de yüzeyde ve özde farklı olmalarına yol açan etki.

—Meteorol. *Hava kütlesi*, yatay yönde aşağı yukarı homojen olan büyük atmosfer hücresi. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Mim. *Kütle etkisi*, projesi hazırlanan ya da inşaatı tamamlanan bir binanın büyük kütleler, gabari açısından bıraktığı etki. || *Batı kütlesi*, bazı ortaçağ kiliselerinde (erken ortaçağ, ilk roman sanatı) sahın önünde yer alan birkaç katlı yapıların tümü. (Eşanl. WESTWERK.) [Batı kütlesi genellikle katlı bir narteksten ve kulelerden oluşur; sahnın başlangıç bölümü burada bulunabileceği gibi, karşıkoro da kimi zaman batı kütlesi içinde yer alır.]

—Mim. ve Şehirc. *Kütle planı*, yapıların yalnız dış çizgilerini vererek arsaya nasıl yerleştiklerini gösteren ve gölge taramalarıyla hacimleri belirten küçük ölçekli plan. (*Durum planı, konum planı* ya da *vaziyet planı* da denir.)

—Nörol. *Kütle etkisi*, K. Lashley (1929) tarafından önerilen ve üst düzeylerdeki işlev bozukluğunun, beyin lezyonunun yerine değil, büyüklüğüne bağlı olduğu görüşüne dayanan kavram.

—Ölçbil. *Görünür özgül kütle*, parçacıklardan, cisimlerden oluşan bir bütünün kütlesinin, bu bütünün uzayda kapladığı hacme oranı. (Sözkonusu hacim, parçacık hacimlerinin toplamına, parçacıklar arasındaki boşlukların hacimlerini ekleyerek bulunur.) || *Markalanmış kütle*, kütle ölçüsü olarak kullanılan ve nominal kütlesi üzerinde açık bir biçimde yazılı olan katı cisim. (Bu terim geleneksel olarak aynı anlamda kullanılan *ağırlık* sözcüğünün anlam belirsizliğini ortadan kaldırmak için kullanılır.) || *Özgül kütle*, bir maddenin kütlesinin hacmine oranı. (SI'de özgül kütle birimi metre küpte kilogramdır.)

—Taşoc. Taşocağında doğal yerinde bulunan taş bloku.

—Teknol. *Bir motorun, bir otomobilin vb. kütle gücü*, gücünün kütlesine oranı; genellikle kilogramda ya da tonda kilowat olarak ölçülür.

—Uz. havc. *Bir roketin kütle oranı*, roketin ateşlenmesi sırasında ölçülen başlangıç kütlesi ile propergollerin yanmasından sonra ölçülen son kütlesi arasındaki oran. (Bu miktar, roketin oluşturduğu hızı hesaplamayı sağlayan formülde önemli rol oynar.)

—Yerbil. Morfoloji, yapı ve petrografi bakımından çevresinden ayrılan ve kimileri bir dağoluş ile yükselmiş temel parçalarından (Mont-Blanc kütlesi, Massif central, Armorik masifi), kimileri bir mağma sokulumundan (volkanik kütleler, granitik kütleler vb.) oluşan jeolojik bütün. (Eşanl. MASİF.)

—ANSİKL. Etol. • *Kütle etkisi*. Sıkışıklık, bazı türlerin morfoloji özelliklerinde (bireylerde boy kısalması), fizyoloji dengesinde (doğum oranının düşmesi), davranışlarında (saldırgan davranışların artması) değişiklikler yaratan bozukluklara yol açar. Bu değişikliklerin kökeninde, yiyeceğin kısıtlanması, birbirleriyle sık sık karşılaşma, pislik gibi yaşam koşullarındaki kötüleşmeler yatmaktadır. Dar bir alanda yetiştirilen bir fare popülasyonunda doğum oranının hemen düştüğü, böylece de nüfus yoğunluğunun artmasının önlendiği görülmektedir. Bunun yanı sıra, böbreküstü bezlerindeki büyümeye bağlı olarak saldırgan davranışlar artmaktadır. Kütle etkisinin ortaya çıkması için, türlere göre belli bir sıkışma hacmi ve az ya da çok sayıda birey gerekmektedir: 3 600 cm^3'lük bir çevre içinde yerleştirilen *Zonocerus* cinsinden üç çekirgenin gelişiminde bir gecikme saptanmıştır. Genel anlamda kütle etkisi grup etkisinin tersi olarak ortaya çıkmaktadır.

—Fiz. Değişmez pozitif bir sayıyla gösterilen ve belli bir cismin ayırtedici niteliği olan kütle, madde miktarının bir ölçüsüdür. İki tür kütle ayırt edilir.

Eylemsizlik kütlesi m, dinamik yasalarında, v hızını p hareket miktarına bağlayan bir katsayıdır. Bu bağıntı *klasik mekanik*'te $\vec{p} = m\vec{v}$ ile gösterilir. Dinamiğin* temel yasası $\vec{F} = \dfrac{d\vec{p}}{dt}$ den, $\vec{F} = m\vec{a}$ bağıntısı elde edilir: dolayısıyla eylemsizlik kütlesi, F kuvveti ile a ivmesi arasındaki orana eşittir. *Göreli mekanik*'te kütle aynı değeri korur, ama hareket miktarının ifadesi değişikliğe uğrar ve $\vec{p} = m\vec{v} \times \gamma$ olur; burada $\gamma = \dfrac{1}{\sqrt{1 - \dfrac{v^2}{c^2}}}$ dir (c, ışık hızı). Temel yasa $\vec{F} = \dfrac{d\vec{p}}{dt}$ geçerliliğini korur, ancak artık kuvvet ve ivme arasında orantılılık yoktur.

Çekim kütlesi m_p, çekim* etkileşiminde her cismin ayırtedici katsayısı olarak ortaya çıkar. Özel olarak, bir $\vec{g}$ çekim alanında ya da bir $\vec{G}$ yerçekimi alanında, çekim kütlesi m_p olan bir cisme uygulanan kuvvet $m_p\vec{g}$ ya da $m_p\vec{G}$ dir. Yer yakınlarında bu kuvvete $\vec{P}$ ağırlığı adı verilir ve bu büyüklük çekim kütlesiyle orantılıdır.

• *Çekim kütlesi ve eylemsizlik kütlesi arasındaki eşitlik*. Bir cismin Yer yakınında ağırlığının etkisiyle kazandığı $\vec{a}$ ivmesi, $\vec{a} = \dfrac{m_p}{m}\vec{G}$ eşitliğiyle verilir. Deneyler $\vec{a}$ nın, bütün cisimler için göreli değer olarak 10^{-11} den küçük bir duyarlıkla, aynı değerde olduğunu göstermiştir; buradan, çekim kütlesinin ve eylemsizlik kütlesinin birbirine eşit olduğu sonucuna varılır. Doğaları tamamen farklı iki katsayı arasındaki bu deneysel özdeşlik klasik mekanikte açıklanamaz. Einstein bu özdeşliği, göreli mekaniğin temel koyutlarından biri olarak ele almıştır: genel görelilik özellikle, çekim kütlesi ile eylemsizlik kütlesi arasındaki özdeşliğin sonucu olan eşdeğerlik* ilkesine dayanır.

• *Kütle ve enerji*. Mekaniğin göreli formülleştirilmesinin temel sonuçlarından biri de bir kütle enerjisinin varlığıdır: m kütleli bir parçacığın, dingin haldeyken $E_0 = mc^2$ eşitliğiyle verilen bir enerjisi vardır; dingin haldeki bir kütle, kendisine eşlik eden parçacığın yitimiyle, başka bir enerji biçimine, örneğin elektromanyetik enerjiye dönüşebilir. Buna karşıt olarak, parçacıkların ortaya çıkışıyla, birtakım enerji kütle halinde "yoğuşabilir": bu, madde ile elektromanyetik ışıma arasındaki etkileşimlerde temel bir süreçtir.

• *Kütle merkezi*. m_i kütleli parçacıklardan oluşan bir cismin, çeşitli m_i kütlelerinin toplamı olan bir M toplam kütlesi vardır: $M = \Sigma m_i$. Her parçacığın hızı $\vec{v}_i$ ise, cismin toplam hareket miktarı bireysel hareket miktarlarının toplamıdır:

$$\vec P = \Sigma \vec P_i = \Sigma m_i \vec v_i$$

$\vec P = M\vec v$ eşitliği göz önüne alınarak, aşağıdaki bağıntı elde edilir:

$$\vec v = \frac{\Sigma \vec p_i}{M} = \frac{\Sigma m_i \vec v_i}{\Sigma m_i}$$

$\vec v$, kütle merkezi denen bir noktanın hızıdır; bu merkezin konumu $\vec r = \frac{\Sigma m_i \vec r_i}{\Sigma m_i}$ bağıntısıyla elde edilir; burada $\vec r_i$ parçacıkların belli bir andaki konumlarını gösterir.

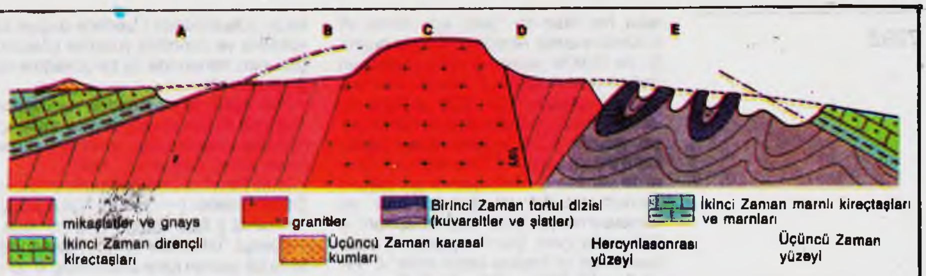
Kütle merkezinin hareketinin $\frac{d\vec P}{dt} = \vec F$ bağıntısıyla belirlendiği gösterilir; burada $\vec F$ sözkonusu cisme uygulanan dış kuvvetlerin toplamıdır. Bir cismin hareketini incelemek, böylece kütle merkezinin hareketini ve cismin kütle merkezine göre hareketini incelemeye ayrıştırılabilir.

• *Kütle birimi,* SI'de kilogramdır; bu Sèvres'de Uluslararası tartılar ve ölçüler bürosu'nda korunan iridyumlu platin ilkörneğin kütlesidir.

—Jeomorfol. ve Yerbil. Eski kütleler sürekli bir yükselme eğilimiyle ayırt edilir. Kuzey yarıküre'nin orta enlemlerinde tortul havzalar arasında yer almaları bu özellikle açıklanır. Yüksek ve alçak enlemlerde görülen ve birkaç milyondan binlerce km²'ye kadar geniş alanları kaplayan kalkanlara oranla oldukça küçük boyuttaki bu engebelik birimler esas olarak derinlik kayaçları ile başkalaşmış kayaçlardan oluşur (bu tür kayaçlar Kaledonya ve Hercynia sıradağlarının iç kuşaklarında yer alan kütlelerde daha da yaygındır); bununla birlikte, eski kıvrımların az çok başkalaşmış tortul oluşuklarının çizgisel yüzeylemeler biçimindeki köklerini de içerebilirler. Eski kütleler, biçim bakımından gösterdikleri çeşitlilik ile de belirlenir: 1. uyumsuz tortul örtü tabakalarının azlığı nedeniyle yaşlarının saptanması güç olan aşınım yüzeyleri; 2. kayaçların direnç ayrılıklarına bağlı olarak, düzleştirme sırasında oluşan farklı aşınım biçimleri (örneğin, billurlu kayaçlardaki çukurlar ya da şeritler halinde aşınarak boşalma ile oluşan apalaş tipi oluklar); 3. kimi zaman volkanik yapılarla birlikte görülen faylanmalarla oluşmuş yapısal biçimler.

Bu biçimlerin bir araya gelmesi, yapıbiçimsel biçim birimlerinin yakın zamanda (özellikle Neojen'de) uğradıkları tektonik gençleşmeye bağlı olarak değişir. Gençleşmenin boyutları yatay tipler (Armorik masifi, Ren şistli masifi) ile dağlık tipler (Vosges, Massif central, Bohemya) arasındaki zıtlığı açıklar. Bu bakımdan kütleler, ancak yapısal kuruluşları bakımından eskidir.

—Meteorol. *Hava kütlesi.* Yer atmosferi belli sayıda hava kütlesine bölünmüştür. Bu bölünmeye özellikle substratumun (karalar, denizler, çöller, ormanlık alanlar, vb.) atmosferin farklı enlemlerdeki alt katmanları üzerindeki etkisi neden olur. Demek ki hava kütlesi kavramı her şeyden önce coğrafi bir kavramdır. İlk oluşma yerine ve başlangıç alanının dışına aktarımı sırasında uğradığı dönüşümlere göre tanımlanır. Hava kütlesinin davranışını belirleyen ısıl ve nemölçümsel özelliklerdir. Şu halde hava kütlesi iki evrede oluşur. Başlangıç bölgesi, kendine özgü ışınımsal süreçlerle kütleyi etkiler: haftalarca kar üzerinde kalması, 1-3 km kalınlığa kadar çıkan alçak sıcaklıklara yol açar; tropikal bir çölün üzerindeyse bunun tersi bir etki oluşturur. Ayrıca, başlangıç yerinden aldığı birtakım nemölçümsel özellikleri vardır (okyanusların üzerinde nemlilik, anakaralar üzerinde, yoğun bir orman örtüsü ya da büyük göller dışında, kuraklık). Aktarım, özellikle tabanda hissedilen değişikliklere yol açar: bir kutup hava kütlesinin daha alçak enlemlere doğru kayması kütleyi ısıtır; bu kayma deniz üzerinde oluyorsa buna bir de nemlilik eklenir. Aynı şekilde, tropik bir

A çevre çukuru yolu ile dokanak **B** alt aşınım yüzeyi (Üçüncü Zaman) **C** Üçüncü Zaman aşınım yüzeylerinin ortadan kaldıramadığı ve yine Hercyniasonrası aşınım yüzeyine ait bir parça taşıyan kalıntı rölyef **D** farklı aşınım şevi ya da karmaşık fay dikliği **E** sırtlar ve oluk biçiminde vadilerden oluşan Apalaş tipi yer şekli

ESKİ BİR KÜTLENİN YÜZEY BİÇİMLERİ VE JEOLOJİSİ

hava kütlesi, kutba doğru ilerliyorsa soğumaya başlar. Bir hava kütlesinin çevresindeki coğrafi koşullara göre oluşabilmesi için bu koşulların sürekli olması gerekir. Gerek bir yerde kalma, gerek bir yerden bir yere gitme, etkili olabilmesi için uzun süreyi gerektirir. Duraklama yerinin önemi yerküre yüzeyinde gözlemlenen büyük hava kütlelerini yüksek ve alçak enlemlerin sağlamasından kaynaklanır (kutupsal, tropikal ve ekvatoral hava kütleleri). Ilıman enlemler hava kütlelerini oluşturucu değil alıcı enlemlerdir; onların baroklin atmosfer özellikleri ve temel hava kütleleri (kutupsal, tropikal) arasındaki çekişmeden doğan tedirginliklerin önemi de bundan kaynaklanır. Her bir yarıkürede dört büyük hava kütlesi vardır (arktik, kutupsal, tropikal, ekvatoral). [→ ATMOSFER.] Substratumun davranışının aşamaları birtakım altbölünmelere yol açar (arktik deniz havası, kutupsal kara havası vb.). Yani, cephesel kesiklikler yalnızca yarıkürelerdeki dört büyük hava kütlesinin temasında değil (arktik hava ile kutupsal hava arasında arktik cephe; kutupsal hava ile tropikal hava arasındaki kutupsal cephe; tropikal hava ile ekvatoral hava arasında ya da her yarıkürenin tropikal havası arasında tropiklerarası konverjans) bu kütlelerin içinde de vardır, yeter ki ayrıştırıcı etkilerin etkisinde kalmış olsunlar: Batı Afrika'nın batısında subtropikal deniz havası ile subtropikal kara havası arasında bir meridyen cephesi yer alır.

Coğrafi hava kütlesi kavramından çıkarılan bu çözümlemede kütleyle aynı zamanda ortaya çıkan ve kütlenin bazı özelliklerini belirleyen dinamik süreçler de göz önünde bulundurulmalıdır. Bu durumda kinematik evrim sözkonusu olur (yükselme, alçalma, kaynaşma). Başka bir deyişle, hava kütlesine hava koşullarını etkileyecek özellikleri veren, hava kütlesinin kaynağından ve aktarımından kaynaklanan termodinamik süreçlerdir. Böylece başlangıçta soğuk olan bir hava kütlesi, yer değiştirirken tabanında ısınabilir ve ayrıca kinematik bir evrim de geçirebilir (yükselme ya da alçalma). Aynı şekilde başlangıçta sıcak olan bir hava kütlesi de temelinde soğuyabilir ve kinematik özellikte birtakım olayların etkisinde kalabilir. İki örnek alalım ve önce, deniz üzerinde orta enlemlere doğru siklon eğrisi biçiminde inen kutupsal bir hava kütlesi adveksiyonunu inceleyelim. Burada sözkonusu olan, gökyüzünde fırtına ve sağanakların ortaya çıkması (cumulus, cumulonimbuslar) nedeniyle, geliş yerinde çok kararsız bir durumda olan hava kütlesidir. Kararsızlığın nedeni tabanda ısınma (ve nemlilik) olayı (yüksekteki soğuk havanın yüzeydeki sıcak havayla üst üste gelmesi kararsızlığa neden olur) ile akının eğriliğiyle belirlenen siklon denetimi olayıdır. Şimdi de, tabanda ısınan, yukarıda ise alçalan bir hava kütlesi örneğini ele alalım. Kararsızlık aşağı atmosfer katmanlarında ortaya çıkar ve kendi içlerinde konveksiyon hareketlerine yol açar. Bununla birlikte, yükselme, ters etki nedeniyle çabucak durur. Burada sözkonusu olan içi kararsız, dışı kararlı olan (ayrımı ısıl bir tersinme yüzeyiyle belirlenir) konvektif bir hava kütlesidir. Böyle bir olayın en iyi örneği, güzel havada (yalnızca küçük cumulusların yer aldığı aydınlık gökyüzü) ortaya çıkan (özellikle bir yarıküredeki kış mevsimi evresinde) okyanus alizesidir (Küçük Antiller'de).

KÜTLEMEK gçz. f. (yansıma sözc.). Vurma, çarpma ya da zorlanma sonucunda küt diye ses çıkarmak.

◆ **kütletmek** ettirg. f. Bir şeyden küt diye ses çıkartmak: *Parmaklarını kütletmek.*

KÜTLESEL sıf. Kütle ile ilgili; yığınsal.

—Mim. *Kütlesel planlama,* bir yapıyı, kanat, iç avlu gibi bölümlere yer vermeden, kütlesel bir görünüm elde edecek biçimde planlama.

—Pedol. Gözenekleri olmayan ve az çok çimentolaşmış bir parçacıklar kütlesinden oluşan bir toprak yapısı için kullanılır.

—Yerbil. Mekanik özellikleri izotrop olan bir kayaç ya da iri kütleler halinde derişmiş bir cevher için kullanılır (burada, dağınık mineralleşmeye karşıt olarak).

KÜTLEŞMEK gçz. f. Bıçaktan, makastan vb. söz ederken, keskinliğini yitirmek, küt duruma gelmek.

KÜTLETMEK → KÜTLEMEK.

KÜTLÜ a. Pamuk kozasının içinden çıkan ve üzeri pamukla kaplı olan pamuk tohumu, çiğitli pamuk.

KÜTLÜK a. Küt, kısa ve kalın olma durumu, niteliği.

KÜTTAB çoğl. a. (ar. *kâtib*'in çoğl. *küttâb*). *Esk.* **1.** Kâtipler, yazmanlar: *Menşe-i küttab* (kâtip yetiştiren okul). *Reis-ül-küttab* (→ REİSÜLKÜTTAP). **—2.** *Küttab-ı divan-ı hümayun,* saray kâtipleri.

KÜTTEDEK be. (yansıma sözc.). Birdenbire ve gürültüyle: *Küttedek yere düştü. Kapağı küttedek kapadı.*

KÜTÜB çoğl. a. (ar. *kitâb*'ın çoğl. *kütüb*). *Esk.* **1.** Kitaplar: *"Gerçi kütüb çok yazar ilm-i ledünden haber"* (Niyazi, XVII. yy.). *Dar-ül-kütüb* (okuma salonu, kütüphane). *Hafız-ı kütüb* (→ HAFIZIKÜTÜP). **—2.** *Kütüb-i münzele,* vahiy olmuş ya da indirilmiş kitap. ‖ *Kütüb-i mütedavile,* herkesin okuduğu kitaplar. ‖ *Kütüb-i semaviye,* kutsal kitaplar. ‖ *Kütüb-i siyer,* siyer kitapları. ‖ *Kütüb-i tevarih,* tarih kitapları.

—İsl. *Kütüb-i sitte,* hanefi fıkıhı ile ilgili altı kitap (*Mebsuta, Ziyadat, Cami-i sagir, Cami-i kebir, Siyer-i sagir, Siyer-i kebir*). — En güvenilir altı hadis* kitabı. (Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL. İslam dininin Kuran'dan sonra ikinci kaynağını oluşturan Hz. Muhammet'in hadislerinin toplanması, oldukça erken dönemden başlayarak İslam bilginleri için kutsal bir görev sayıldı ve bu alanda çok sayıda yapıt ortaya çıktı. Bunlar arasında tüm müslümanların en güvenilir saydıkları altı yapıt önemlerine göre şöyle sıralanır: 1. Buharî'nin (öl. 870) *el-Camî' üs-sahih*'i. *Sahih-i Buharî* diye de bilinen yapıt 7 397 hadisten oluşur, 97 ki-

taba, her kitap da "bab" adı altında alt bölümlere ayrılır. Abdülhamit II'nin buyruğu ile 1884'te yapılan 9 ciltlik baskısı en değerli baskısı sayılır; 2. Müslim bin Hacca' el-Kuşeyri'nin (öl. 875) *el-Cami üs-sahih*'i. *Sahih-i Müslim* diye de bilinen yapıtı, yaklaşık 4 000 hadisten oluşur, 52 bölüme (kitap) ayrılır. 1911'de Matbaa-i âmire'de yapılan 5 ciltlik baskısı en değerli baskısı sayılır; 3. Ebu Davut es-Sicistani'nin (öl. 888) *Kitâb üs-sünen*'i 4 800 hadis içerir. Şam'da yapılan 5 ciltlik baskısı en iyi baskısı kabul edilir; 4. Tirmizi'nin (öl. 892) *es-Sünen*'i. *El-Cami' üs-Sahih* diye de bilinen yapıtın en değerli baskısı olarak Mısır'da yapılan 5 ciltlik baskısı kabul edilir; 5. Nesai'nin (öl. 915) *es-Sünen*'i. Yapıt, 8 cilt olarak basılmıştır; 6. İbni Mace'nin (öl. 887) *es-Sünen*'i. 37 bölümden (kitap) ve 4 341 hadisten oluşur. Bazı hadis bilginleri altıncı kitap olarak bu son yapıtın yerine İmam Malik'in *el-Muvatta*'sını ya da Dârimi'nin *es-Sünen*'ini kabul ederler. Altı yapıttan ilk ikisi *es-Sahiheyn*, yazarları da *Şeyheyn* diye tanınırlar.

Çeşitli yönlerden hadis külliyatının en temel kaynakları sayılan bu altı yapıtın dışında, güvenilir hadisleri toplamış olan daha birçok yapıt vardır.

KÜTÜBİ (Ebu Abdullah Muhammet bin Şakir ed-Dimaşki **EL-**), arap tarihçi (Dareyya, Guta, 1287 ? - Şam 1363). Öğrenimini, hemen bütün yaşamını geçirdiği Şam'da tamamladı. Çok yoksuldu; kitap ticareti yaparak durumunu düzeltti. Başlıca yapıtları: Suriye'nin kültür ve dinsel durumu hakkında görüşlerini de içeren *Uyun ut-tevârîh* (İbni hallikân'ın *Vefeyât ül-a'yân* adlı yapıtının bir zeyli niteliğindeki bu yapıtın çeşitli ciltleri başka başka kütüphanelerdedir ve yapıt basılmamıştır) ve özellikle suriyeli yazarların yaşamöykülerini içeren *Fevât ül-vefeyât* (yapıt birçok kez basılmıştır, Kahire 1866-1868, 1951; Beyrut 1973-1974).

KÜTÜK a. **1.** Bir ağacın kökten ana dallara dek uzanan gövdesi. **—2.** Kesilmiş ağaç gövdesi; kalın odun: *Kütükleri parçalayıp ateş yakmak.* **—3.** Toprak düzeyinden kesilen ağacın toprakta kalan bölümü. **—4.** Asma fidanı. **—5.** Resmi kayıtların işlendiği ana defter: *Tapu kütükleri. Bir kimseyi nüfus kütüğüne kaydetmek.* **—6.** *Kütük gibi,* bedenin bir bölümünün ödem, iltihap vb. nedenlerle aşırı biçimde şişmiş olduğunu vurgular: *Burkulan bileği kütük gibi şişmişti;* bedenin aşırı ölçüde kalın bir bölümü için kullanılır: *Kütük gibi bacakları var;* kaba saba kimse için kullanılır; aşırı ölçüde sarhoş; körkütük: *Eve dün gece kütük gibi geldi.* || *Kütük gibi olmak,* bedenin bir bölümü sözkonusuysa, iltihap, ödem vb. nedenle aşırı ölçüde şişmek.
—Aktar. *Kütük arabası,* uzun ve ağır yükleri, özellikle ağaç kütüklerini taşımak için kullanılan alçak yük arabası. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Ask. Askerlik çağına girmiş bulunan yükümlüler hakkında, çağdışı kalana değin askerlik işlemleriyle ilgili bilgilerin kaydedildiği defter. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Kütüğe geçirme,* personelin ve Silahlı kuvvetler'ce kullanılan hayvan, silah, araç ve gerecin künye ya da sicil defterlerine işlenmesi.
—Ask. tar. KÜNYE* DEFTERİ'nin eşanlamlısı.
—Bilş. Sayısal bir bilgi işlem sisteminin, temel bir bilgi elemanını doğrudan hesap organlarına göndermek üzere depolayabilen temel organı. || *Çağrışımlı. kütük,* çağrışımlı bellek halinde düzenlenmiş yani içerikleriyle adreslenmiş kütükler kümesi. || *Taban kütüğü,* mutlak bir adres içeren kütük; bir komutta bu adrese göre ortaya çıkan yer değiştirme bir gerçek adresi hesaplamaya olanak verir.
—El sant. *Dövme kütüğü,* maden sanatında, metallerin üzerinde dövüldüğü ahşap kütük. (Genellikle karaağacın kalın gövdesinden elde edilen kütükler 60 cm kadar yüksekliktedir. Üzerinde değişik büyüklükte ve derinlikte yuvarlak çökertme çukurları, kenarında da bir çökertme oluğu bulunur.)
—Folk. *Kütük atma,* Anadolu'nun bazı yörelerinde ilk çocuğu oğlan olan aileler için mahallenin delikanlıları tarafından düzenlenen tören. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Huk. Kimi hukuksal durumların yazıldığı resmi defter. (→ SİCİL.) || *Nüfus kütüğü* → NÜFUS. || *Tapu kütüğü* → TAPU* SİCİLİ.
—Kasapl. Üzerinde etlerin hazırlandığı, tahta bir şasinin içine oturtulmuş, lif yönüne dik kesilmiş ağaçtan kasap tezgâhı.
—Kuşç. Kuşun üstüne konarak dinlendiği, yere çakılmış ağaç kütlesi.
—Metalürj. Kesmeyle ya da dökümle elde edilen ve haddelemeyle, çekmeyle ya da dövmeyle sıcak biçimlendirmede kullanılan metal silindir. || Dikdörtgen kesitli, alanı 12 ile 144 cm² arasında değişen uzun ürün taslağı; ya sıvı metalin sürekli dökümü ya da blumların kütük hadde dizisiyle sıcak haddelenmesi sonucu elde edilir. || *Ekstrüzyon kütüğü,* kesiti kütüğünkine benzeyen ve çekmeyle ya da dövmeyle sıcak biçimlendirmede kullanılan silindir. || *Yassı kütük,* bir külçenin slab haddesinde haddelenmesiyle ya da sıvı metalin sürekli dökümüyle elde edilen dikdörtgen kesitli (örneğin 1 m × 0,15 m) yassı ürün (ya da *sac*) taslağı.
—Nalbantl. *Örs kütüğü,* üstüne örsün yerleştirildiği ağaç, içi boş dökme demir, taş ya da beton dayanak. || *Yassı kütük,* nallandıktan ayağı dayayarak naldan taşan tırnağı kırmaya ve burma* yöntemiyle perçin yaparken ayağı bastırmaya yarayan kütük.
—Nüfbil. *Nüfus kütüğü,* yasal bir zorunluk olarak, bir yerleşim biriminde oturanların adlarının ve doğum, ölüm, evlenme vb. gibi başlıca yaşamsal özellikleri konusundaki bilgilerin ayrı ayrı ve günü gününe kaydedildiği defter.
—Ormanc. *Kütük sürgünü,* bazı ağaçlarda kütüğün çevresinden çıkan filiz. (Ağaç bu kütük sürgünleri sayesinde yenilenir. Bunların varlığı meşe ve kestane gibi ağaçlardan baltalık orman yetiştirilmesini sağlar.)
—Tic. *Evrak kütüğü,* işletmelerde hisse senetleri ve tahviller ilişkin hesapların geçirildiği defter.

◆ sıf. ve a. *Kaba.* İncelikten yoksun, kaba saba kimse için kullanılır: *Kütük herif, biraz sağına soluna baksana. O tam bir kütüktür.*
—ANSİKL. Aktar. Kütük arabası, iki tekerlek ile altına zincirler ya da halatlarla yüklerin asıldığı dirsekli ya da düz bir dingilden ve bir oktan oluşur. Yük, gerek oku elle kaldırıp indirerek, gerek bir çıkrıkla ya da bir kremayer sistemiyle kaldırılır.
—Ask. Askerlik şubelerinde bulunan kütüklerde, her yükümlü için özel bir yer ayrılmıştır. Yükümlünün ilk yoklamasından başlayarak, sağlık muayenesi, ayrıldığı sınıf, katıldığı birlik, sevk tarihi, izin, tedavi, hava değişimi, terhis, ihtiyat döneminde geçirdiği işlemler, yoklama gibi bilgiler bu deftere işlenir.
—Folk. Ailenin ilk çocuğu erkek olmuşsa, mahallenin delikanlıları toplanır ve içlerinden biri omuzuna büyükçe bir kütük alır; çalgı çalıp türküler söyleyerek çocuğu olan ailenin evi önüne gelir; hep birlikte dama çıkarak şu tekerlemeyi okurlar: "Oğul yaşı uzun olsun, arşın gibi kolu olsun, keklik gibi dilli olsun, dağda koyunu güdülsün, ovada devesi yedilsin, ala öğeç bizim olsun." Bundan sonra çeşitli türküler okur ve kütüğü damdan aşağı atarlar. Evin sahibinden bahşiş alan delikanlılar, bununla yiyip içer ve kendi aralarında eğlenirler.

KÜTÜK a. Denizc. Ayancık, Abana, Bartın ve Zonguldak yöresinde kum, odun, kömür ve meyve taşımada kullanılan tek kürekli ve latin yelkenli tekne.
—Esk. denizc. Osmanlı donanmasında, sığ sularda ve çıkarma harekâtlarında kullanılan altı düz, başı kalkık gemi. (ORTA KAYIK da denir.)

KÜTÜKBAŞI sıf. Denizc. *Kütükbaşı camadan,* bir yelkenin son kat camadana vurulmuş biçimi. (Genellikle çok sert rüzgârlı havalarda yelken yüzeyini küçültmek için uygulanır.)

KÜTÜKLEŞMEK gçz. f. Kütük gibi olmak; sertleşmek ve duyumunu yitirmek.

KÜTÜKLÜK a. **1.** Ask. Eğitimde ya da savaşta, askerin fişeklerini koyduğu, palaskaya takılı, kumaştan ya da deriden küçük çanta. (Eşanl. FİŞEKLİK.) **—2.** Avcının fişeklerini koyduğu, silindirsel bölümleri olan bir tür kemer ya da deri çanta.

KÜTÜPHANE a. **1.** KİTAPLIK'ın eşanlamlısı. **—2.** *Esk.* Kitap satılan dükkân, kitabevi.
—Eğit. *Kütüphane haftası,* mart ayının son pazartesi günü başlayan hafta. (Bu süre içinde öğrencilerde okuma alışkanlığını geliştirmek, kitap sevgisini artırmak, öğrencilerin kütüphanelerden daha fazla yararlanmalarını sağlamak amacıyla çeşitli etkinliklerde bulunulur.)

KÜTÜPHANECİ a. **1.** Bir kütüphanede kitapların sınıflandırılması, korunması, koleksiyonların geliştirilmesi ve okuyucuya ulaştırılması göreviyle yükümlü olan kimse; kütüphane memuru. **—2.** Kütüphanecilik meslek eğitimi görmüş, kütüphaneyi okuyucunun hizmetine sunan ve bilgi gereksinimini karşılayan görevli. || *Kütüphaneci yardımcısı,* kurslarla ya da meslek okulundan yetişip kütüphaneciye çeşitli alanlarda yardımcı olan kişi. **—3.** *Esk.* Kitapçı.

Kütüphaneciler derneği (*Türk*), kütüphanecilerin oluşturduğu mesleki dernek (1949). Derneğin amacı, Türkiye'de kütüphaneciliğin geliştirilmesi ve çağdaş düzeye çıkarılması, meslek elemanları arasında gerekli iletişimin sağlanması, kütüphanecilerin özlük haklarının iyileştirilmesi ve bilgi alışverişinin sağlanmasıdır. Dernek, 1952'den günümüze değin *Türk kütüphaneciler derneği bülteni* adlı mesleki derginin yayımını sürdürmektedir. Derneğin girişimleriyle 1964'ten bu yana her yılın mart ayının son haftası "Kütüphane haftası" olarak kabul edilmiştir.

KÜTÜPHANECİLİK a. **1.** Kütüphanede görevli kimsenin işi, görevi. **—2.** Bir kütüphaneyi düzenleme ve yönetme bilimi ve yöntemleri. (Eşanl. KİTAPLIKBİLİM.)
—ANSİKL. • *Türkiye'de kütüphanecilik öğretimi.* Osmanlılar döneminde kütüphaneler hafızıkütüp*'ler tarafından yönetiliyordu. Kütüphanelere verilen öneme koşut olarak, hafızıkütüplerin seçimine de çok özen gösteriliyordu. Vakfiyelerde hafızıkütüplerin sahip olması gereken yetenekler, görevleri, hak ve sorumlulukları ayrıntılı bir biçimde belirtiliyordu. Bunlar arasında değerli bilim adamları vardı. Osmanlılar'ın son dönemlerinde hafızıkütüplük de eski önemini yitirdi ve bir tür muhafızlık niteliğine büründü.

Türkiye'de çağdaş kütüphanecilik tekniği Cumhuriyet döneminden sonra gündeme geldi. Paris'te kütüphanecilik öğrenimi gören Hasan Fehmi Karatay, İstanbul Üniversitesi kütüphanesi'nde ilk kez onlu sınıflandırma sistemini uyguladı, alfabetik kataloglama kurallarına ilişkin ilk kitabı yayımladı (1925). Kütüphanecilik öğrenimi de ilk kez Hasan Fehmi Karatay'ın yönetiminde düzenlenen bir kursla başladı. Eylül 1925'te İstanbul'da açılan kurs dört ay sürdü. 1936'da Ankara Yüksek ziraat enstitüsü kütüphanesi'nin kurucusu J. Stummvoll, ikinci bir kurs düzenledi. En uzun süreli kütüphanecilik kursları ise 1942-1952 yılları arasında Adnan Ötüken yönetiminde yapıldı. Bunun yanı sıra Kütüphaneler genel müdürlüğü de İstanbul'daki Şarkiyat enstitüsü'nde bir kurs açtı (1952).

Kütüphanecilik öğretiminin yükseköğrenim düzeyinde ele alınışı, 1954-1955 ders

yılı başında Ankara Üniversitesi dil ve tarih-coğrafya fakültesi bünyesinde, Amerikan Ford vakfı'nın eğitim gücü ve parasal desteğiyle açılan kütüphanecilik bölümüyle başladı. Bunu, 1964-1965 öğrenim yılında çalışmalarına başlayan İstanbul Üniversitesi edebiyat fakültesi kütüphanecilik bölümü izledi. Köln kütüphanecilik okulu müdürü Prof. Dr. Rudolf Juchhoff'un başkanlığında başlatılan öğrenim, onun ölümüyle (1968) kesintiye uğradı. Bölüm 1972'de Jale Baysal'ın doçentlik çalışmasını tamamlayarak kürsüyü devralmasına değin öğrenci kaydını durdurdu. 1972'den bu yana çalışmalarını aralıksız sürdürmektedir.

Hacettepe Üniversitesi bünyesinde 1972'de yüksek lisans öğretimi verecek bir Kütüphanecilik ve dokümantasyon enstitüsü kuruldu, 1974'te daha gerçekçi bir yaklaşımla lisans öğretimine geçildi. Her üç kuruluşta doktora düzeyinde çalışmalar da yapılmaktadır.

Kütüphanecilik öğretiminde çağın gereklerine koşut olarak bilgisayar kullanımına da önem verilmektedir. İstanbul Üniversitesi edebiyat fakültesi kütüphanecilik bölümü'nde 1978-1979 öğretim yılından başlayarak İstanbul Üniversitesi iktisat fakültesi Haydar Furgaç elektronik hesap ve araştırma merkezi'nin olanaklarından yararlanmak suretiyle iki yıl süreli dersler verilmektedir. Hacettepe Üniversitesi kütüphanecilik bölümü öğrencileriyse üniversitenin genel bilgisayar derslerinden yararlanmaktadır.

KÜTÜRDEMEK gçz. f. (yansıma sözc.). Kütürtü çıkarmak.

◆ **kütürdetmek** ettirg. f. *Bir şeyi kütürdetmek*, onun kütürdemesini sağlamak: *Parmaklarını kütürdetmek.*

KÜTÜRDETMEK → KÜTÜRDEMEK.

KÜTÜR KÜTÜR be. (yansıma sözc.). Kütürdeyerek (bir şeyin kırılışını, kesilişini, özellikle de ısırılarak yenen sert bir meyvenin yenişini betimler).

◆ sıf. **1.** Sert, diri, yenirken kütürdeyen meyve için kullanılır: *Kütür kütür bir elma.* **—2.** *Tkz.* Fiziği düzgün, canlı, sağlam yapılı, eti sıkı kadın için kullanılır.

KÜTÜRTÜ a. (yansıma sözc.). Kimi gevrek ve taze meyveler kesilirken ya da ısırılırken çıkan tok ses.

KÜÜL a. (ar. *kuḥūl*). *Esk.* **1.** Alkol, ispirto: *Da-ül-küûl* (alkol düşkünlüğü, alkolizm). **—2.** *Küûl-perest*, alkolik.

KÜÜLİ, KÜÜLİYE sıf. (ar. *kuḥūl* ve *-ī*'den *kuḥūlī*, dişl. *kuḥūliyye*). İspirtolu, içinde alkol bulunan: *Mevadd-ı küûliye* (alkollü maddeler). *Meşrubat-ı küûliye* (alkollü içkiler).

KÜÜLİYE → KÜÜLİ.

■ **KÜV** a. (fr. *cuve*). Şarapç. **1.** Tahtadan, madenden ve içi camla kaplı ya da çıplak betondan yapılan ve şarabın dinlendirilmesi, mayalanması ve saklanması için kullanılan büyük kap. **—2.** *Kapalı küv*, belirli bir basınca dayanabilen ve içinde köpüklü şarap yapılan kapalı madeni kap.

Francois Gohier

şarap için kapalı küv (meşe ağacından) Mendoza'da (Arjantin) Giol şirketi

KÜVET a. (fr. *cuvette*). **1.** İçinde yıkanılan, döküm, emaye çelik sac, seramik vb. sıhhi tesisat gereci. **—2.** Çeşitli işlerde, özellikle de el, yüz yıkamada kullanılan geniş, sığ, yuvarlak kenarlı, yayvan kap.
—Fiz. ve Kim. Laboratuvarlarda çeşitli işlerde kullanılan küçük kap.
—Foto. TEKNE'nin eşanlamlısı.
—Grav. *Yedirme küveti*, ofort tekniğinde, asit banyosu kabı.
—Sıh. tes. *Oturma küveti*, oturulacak bir bölümü bulunan küvet.
—Tekst. Kumaşları boyamada kullanılan, eskiden tahtadan, günümüzde ise metalden yapılan tekne.
—Tıp. *Fasulye biçimli küvet* → FASULYE.

KÜVEYT → KUVEYT.

KVA, a. Nijer-kongo ailesinden dil öbeği. Bu diller, Liberya'dan Nijer deltasına dek uzanan geniş bir kıyı şeridinde konuşulur. (Yaklaşık 70 dilden oluşan bu bütün, zenci Afrika'nın en önemli dillerinden bazılarını bir araya getirir: yoruba, ibo, akan, eve. Bunlar, büyük aşanti, Dahomey, Oyo ve Benin krallıklarının dilleriydi. Tümü de titremlidir.)

KVA, Zaire'de ırmak, Kasai, Kuango ve Fimi'nin birleşmesinden oluşur. Bolobo'nun aşağı kesiminde Zaire'ye kavuşur.

KVAÇA a. Zambiya ve Malavi'nin para birimi.

KVANTO → KANTO.

KVAPİL (František), çek şair (Žhery 1855 - Prag 1925). Aralarında *Psaumes des temps présents*'ın da (fr. çev.) [1918], yer aldığı şiir kitapları ve büyük bir antoloji yayımladı: *Moderniy Polska Poesie* (Modern polonya şiiri) [1922-1925-1933].

KVAPİL (Jaroslav), çek yazar (Chudenice 1868 - Prag 1950). Şiir kitaplarını *Poèmes* (fr çev.) [1907] adlı bir yapıtta topladı. *La Princesse Pampeliska* (fr. çev.) [1897] ve *l'Orphelin* (fr. çev.) [1906] adlı iki oyun yazdı.

KVARAN (Einar Hjörleifsson), izlandalı yazar ve gazeteci (Skagafjardar 1859 - Reykjavík 1938). Gerçekçi öyküler (*Vestan Hafts og Austan*, 1901), sonra ruhaniliğin ağır bastığı romanlar (*Sögur Rannveigar*, 1919-1922) yazdı. Oyunlarının (*les Péchés d'autrui* [fr. çev.], 1915) temalarını ulusal özgürlük mücadelesinden almıştır.

KVARNER, ital. **Quarnaro,** Kuzey Adriya denizi'nde (Hırvatistan) körfez. Kıyısında Rijeka limanının yer aldığı körfez, iki bölümdür: İstria kıyıları ile hırvat Primorje'si ve Cres ile Krk adaları arasındaki *Büyük Kvarner;* G.'de, Rab, Cres, Losinj, Pag, Olib ve Silba adaları arasında uzanan *Küçük Kvarner.*

KVASİR, iskandinav mitolojisinde, engin bilgisi olan bir kahraman. Fjalar ve Galar adlı iki cüce Kvasir'i öldürerek kanından, şiirler esinleyen bir içki yaptılar. Bundan dolayı, skald şiirinde, şiire "Kvasir'in kanı" denir.

Kveim tepkimesi (norveçli doktor Morten Ansgar *Kweim*'in adından), sarkoidozlu bir hastanın lenf bezleri ezilerek elde edilen antijenin deri içine verilmesiyle ortaya çıkan tepkime. Sarkoidozun gangliyonlarda, mediastinde ve akciğerlerde olan tiplerinde bazen pozitif çıkar, ama özgüllüğü tartışmalıdır.

KVİKKJOKK, İsveç'te (Norrbotten) turizm ve kış sporları merkezi, Jokkmokk'un K.-B.'sında. Krallık yolu ya da *Kungleden**, Kvikkjokk'u boydan boya aşar.

KVİLU, portekizcesi **Cuilo,** Angola ve Zaire'de ırmak, Kuango'nun kolu (sol kıyıdan); 1 000 km.

KVİTKA (Grigoriy Fyodoroviç), **Gritsko Osnovyanenko** —denir, ukraynalı yazar (Osnova, Harkov bölgesi, 1778 - Harkov 1843). Liberal bir aristokrattı, komedilerinde (*l'Envoyé de la capitale* [fr. çev.], 1827), kırsal kesim öykülerinde (*Récits ukrainiens* [fr. çev.], 1834-1837) ve töre romanlarında (*Pan Halyavskiy*, 1839) köylülerin duygusal dünyalarını yansıttı ve kırsal kesim memurlarıyla soylularını yerdi.

KVİTKO (Leib), yiddiş yazar (Podolya, Rusya 1890 - 1952'de idam edildi). Küçük yaşta öksüz kaldı ve on yaşından sonra kendi yaşamını kazanması gerekti. İlk şiir kitabıyla (*Eygns*, 1918) kısa sürede ün kazandı. *La Marche* (fr. çev.) [1919] ve *l'Orage rouge* (fr. çev.) [1919] adlı yapıtlarında sovyet devrimini yüceltti. 1920'de Almanya'ya yerleşti ve *l'Herbe verte* (fr. çev.) ile *1919* (1922) ve Hamburg'da dok işçileriyle ilgili gözlemlerini anlattığı *Fourrures du Rio Grande* (fr. çev.) [1928] adlı yapıtlarını yayımladı. Rusya'ya döndükten sonra da edebiyat etkinliklerini sürdürdü. Stalincilerin yaptığı tasfiyeler sırasında otuz yiddiş yazarla birlikte idam edildi.

KVİTOYA, Arktika'da Norveç'e bağlı ada, 80° 9′ K enleminde.

KVP, eski Alman Demokratik Cumhuriyeti polis örgütü KASERNIERTE VOLKSPOLIZEI'nin kısaltması. 1948 yılında kurulan KVP, Nationale Volksarmee'nin (NVA*) nüvesini oluşturdu. İki Almanya'nın birleşmesiyle 1990'da ortadan kalktı.

KVUNTONG, Hongkong'da kent, Kowloon'un uydu kenti; bir bölümü deniz doldurularak kazanılan topraklar üzerindedir.

KWAJALEIN, Marshall adalarının en büyüğü; 16 km²; 5 000 nüf. Hava üssü.

KWAKİUTLLAR, Büyük Okyanus'un kuzey kıyısında, Kraliçe Charlotte takımadaları ile Vancouver adasının kuzeyinde yaşayan ve bir vakaş dili konuşan 2 000 kişilik kızılderili kabilesi. Dıştanevlilik eğilimi gösteren babasoylu klanlardan oluşan ve örgütlenmesi akraba topluluklarını barındıran evlerin varlığına dayanan bu kabilenin başlıca özelliği, köleler, halk ve soylular olarak farklılaşmış sınıflara bölünmesiydi. Soydan geçme bir nitelik taşıyan sivil ve dinsel yetkiler (toprak hakları, tören ayrıcalıkları ve potlaç düzenlenmesi) soyluların elindeydi. Kwakiutllar özellikle som balığı avlayarak geçiniyorlardı. Şamanlık, yetkilerin aşamalandırılması sistemine bağlı bir ruhlar tapmasının uygulandığı törenlere yol açıyordu.

KWARA, Nijerya'nın orta batısında eyalet; 66 869 km²; 3 627 100 nüf. (1990). Merkezi *İlorin.*

KWASHİORKOR → KUAŞİORKOR.

K-WAY a. Özel olarak yapılmış bir cebinin içine katlanarak konulabilen ve kemer gibi taşınabilen tescilli rüzgârlık markası.

KWAZULU, Güney Afrika bantustanı, Natal'da ve Svaziland'ın yakınında; 32 395 km²'lik bir alan kaplayan on kadar parselden oluşur; 4 867 063 nüf. (1989). Merkezi *Ulundi.* Başlıca kenti *İsithebe.*

KWE KWE, Zimbabwe'nin orta kesiminde kent, Gweru'nun K.'inde; 55 000 nüf. (1988). Krom madeni. Demir-çelik.

KWİDZYN, Polonya'da kent, Vistül'ün sağ kıyısında, delta bölgesinin tam yukarı kesiminde; 32 000 nüf. Besin, elektroteknik ve kereste sanayileri.
—Tar. 1233'te bir töton tarikatı şatosunun eteğinde kurulan, 1254'te Pomeranya birinci piskoposluğunun merkezi olan Kwidzyn (alm. Marienwerder), töton şövalyelerinin başlıca eylem üslerinden biri oldu.

KWİNANA, Perth'in (Avustralya) sanayi (metalürji, petrol arıtma) banliyösü.

kWsa, enerji ya da iş birimi *kilowattsaat** in simgesi.

Kx Hematol. *Kx antijeni*, Kell sistemi antijeni.

KY, vietnam dilinde *ülke* anlamına gelen

ve Vietnam'ın bir tarihi bölünmesini belirten sözcük. Üç ky vardır: Kuzey ülkesi ya da *Bac ky* (Tonkin), Merkez ülkesi ya da *Trung ky* (Annam) ve Güney ülkesi ya da *Nam ky* (Nam Phan). Bundan dolayı *Üç ky* deyimi tüm Vietnam'ı belirtir.

KYAİKKAMİ → AMHERST.

KYAKSARES, Medler'in bilinen ilk kralı (İ.Ö. 625'e doğr. - 585). Asur'u (İ.Ö. 614) ve Ninova'yı (İ.Ö. 612) alarak ve Yukarı Mezopotomya ile Urartu krallığı'nı (Doğu Anadolu) ele geçirerek Asurlular'ın bozguna uğramasında başlıca rolü oynadı. Lydia kralı Alyattes'e karşı beş yıl (590 -585'e doğr.) savaştıktan sonra Halys'i sınır olarak kabul etti. Yerine, oğlu Astyages geçti.

KYANE. Yun. mit. Siracusalı ve liparili iki perinin ve siracusalı bir genç kızın adı; yerel efsanelerde adları geçer.

KYANEAİ. Tar. coğ. Anadolu'nun G.'inde, Lykia bölgesinde antik kent; kalıntıları Kaş'ın 18 km D.'sunda, kıyıdan 5 km içerde, Yavu köyünün yakınındadır. Plinius ve Hierokles'te adı geçen kente ilişkin paralar ve yazıtlar da bulunmuştur. Paralar Lykia birliği tipinde, Gordianus III ve Rodos'un yöreye egemen olduğu dönemlerdendir (İ.Ö. 189-167). Bizans döneminde Myra metropolitliğinde sonuncu piskoposluktu. Kenti çevreleyen surlar, hamam, kitaplık, sarnıçlar, tiyatro ve çok sayıda lykia tipi lahit başlıca kalıntılardır.

KYANEAİ ya da **SYMPLEGADES** ("Mavi kayalar"). Tar. coğ. Karadeniz'de, İstanbul boğazının K. ağzında kayalık adacıklar. Argonautlar efsanesinde bu kayaların aralarından herhangi canlı bir şey geçerken kapandığı ve onları ezdiği, ancak Argo gemisi bunların arasından küçük zedelenmelerle geçtikten sonra, çarpışan kayaların çarpışmaktan vazgeçtikleri ve yerlerine mıhlandıkları anlatılır.

KYANİPPOS. Yun. mit. Truva savaşı'na katılan argoslu prens. —Yanlışlıkla karısını öldüren ve intihar eden tesalyalı avcı.

KYAT a. Birmanya'nın para birimi.

KYATHOS a. Arkeol. Şarabı kraterden alıp kupalara boşaltmaya yarayan, çok yüksek ve düşey kulplu kap.

KYBELE, Phrygia tanrıçası; *Büyük Ana, Ana tanrıça* ve Girit'te bir dağın adından *İda tanrıçası* da denir. Başka bir Anadolu tanrıçası olan Kubaba'yla ve Rhea'yla bir tutulurdu. Korybantes adı verilen rahiplerle birlikte dolaştığı ormanlık tepelerin tanrıçasıydı. Efsanesi ve kültü yerine göre değişiyordu: Girit; kral Midas'ın Kybele için bir tapınak yaptırdığı ve tanrıçayı çoban Attis'e bağlayan efsanenin doğduğu Pessinus'un bulunduğu Phrygia. Kybele, dirilen Attis'i aslanların çektiği arabasıyla götürdü. Kybele Pessinus'ta bir baitylos ile temsil edilirdi. Asya'da ve Asya'nın dışında da Kybele tapınakları vardı: Kybele kültü Yunanistan'da da yayıldı ve İ.Ö. 204'te Romalılar tarafından benimsendi. Yunanlılar'a göre bu kült incelikten yoksundu. Buna karşılık Romalılar, Kartaca'ya karşı giriştikleri amansız savaş sırasında tanrıçanın erdemlerinden yararlanmak için, Sibylla kitapları'nın etkisiyle baitylosu Pessinus'tan Roma'ya getirdiler. Kült büyük ölçüde romalılaştı, ama uzun süre phrygialı rahiplerin elinde kaldığından, pek fazla yaygınlaşmadı. Bu, Roma'da resmen benimsenen ilk Doğu diniydi. İmparatorluk döneminde, Kybele'nin din öğretisi belirginleşti: Maia, Ops ve Ceres ile bir tutularak daha da romalılaşan yeraltı tanrıçası ve madencilerin koruyucusu Kybele, insanların yazgısını belirler, ruhları kötülük eğiliminden uzak tutardı. Tapınma biçimleri Dionysos kültü uygulamalarına benziyordu. Rahipler *(galluslar)*, kadın kılığında hadımlardı; ayin sırasında, Phrygia flütü, simbal ve tympanon eşliğinde dans ederlerdi; ayin, kendinden geçme ve özsakatlamayla son bulurdu. Kybele kültü rahibi olmak, Cumhuriyet döneminde Romalılar'a yasaklandı. Daha sonraları, büyük kentlerde resmi *archigallus*'luklar kuruldu ve imparator, quindecemvirleriyle birlikte, hiyerarşinin en yüksek mertebesinde yerini aldı. Rahipler sınıfı, *dendrophorus* (ağaç taşıyıcılar) ve *cannophorus* (kamış taşıyıcılar) kurulları ile törenler sırasındaki görevlerine göre adlandırılan rahiplerden *(korybantes)* oluşuyordu. Bir kısım gezginci rahip de *(metragyrtes)* şarlatanlık ve sadakayla başıboş bir yaşam sürüyordu.

Her yıl 15 martla 27 mart arasında, Roma'da birbirinden ayrı düşünülmeyen Kybele ile Attis'in efsanevi öyküsünü temsil eden büyük bir şenlik yapılırdı. 15 mart, "kamışın getirilişi" *(canna intrat)* gününde bir boğa kurban edilir ve ayin alayı düzenlenirdi. *Arbor intrat* (ağacın getirilişi) günü olan 22 martta Attis'in sakatlanmasının simgesi kutsal çam ağacı törenle tapınağa getirilirdi. *Dies sanguinis* ("kan günü") diye anılan 24 mart, en şiddetli biçimlerde uygulanan ve çoğu kez, *taurobolium* adı verilen kurban töreninin yapıldığı bir yas günüydü. Ayın 25'inde *(Hilaria)* Attis'in dirilişi kutlanır, 27'sinde de Kybele'nin heykeli suya sokulurdu. Claudius döneminden itibaren, 4-10 nisan arasında *megalesia* denen şenlikler düzenlendi.

—İkonogr. Ana tanrıça Kybele'ye Phrygia'da, önceleri "baitylos" denilen yontulmamış bir taş biçiminde tapılıyordu. Bu idol, Pessinus'ta gökten düştüğüne inanılan bir kara taştı. Daha sonra, özellikle Eskişehir-Afyonkarahisar arasındaki bölgede İ.Ö. VIII.-VI. yy.'larda Kybele için yapılan kaya anıtlarında, tanrıçanın bir niş içinde heykeli bulunuyordu. Tümü D.'ya dönük bu kaya anıtları beşik çatılı bir tapınağın ön cephesini andırıyordu (Yazılıkaya ya da Midas'ın mezarı, Aslankaya, Kapıkaya, Maltaş vd.). Gordion'da bulunmuş su mermerinden bir alabastronda (koku şişesi), Kybele iki eliyle kutsal hayvanı olan aslanı bacaklarından tutmuş biçimde işlenmiştir. Boğazköy'de ele geçen, elleriyle göğüslerini tutan Kybele heykeli ise bu tanrıçanın betimlerinin en ilginç örneklerindendir (İ.Ö. VI. yy.); iki yanında çalgıcıları vardır (Ankara Anadolu medeniyetleri müzesi). Yozgat'taki bir kaya kabartmasında tanrıça, aslanı üzerinde betimlenmiştir; yanında Herakles, oturan bir figür (Attis olabilir), Askleplos, kartalıyla birlikte gösterilmiş Zeus ya da Kronos vardır.

İ.Ö. 204'te, Pessinus idolü Roma'ya taşınmıştır. Ancak çok geçmeden Anadolu sikkelerinden de anlaşıldığı gibi yunanlı ve romalı heykelciler Kybele'yi, başında sur duvarlarından oluşan bir taç, elinde tympanon ya da bereket boynuzu, iki aslan arasında oturmuş bir kadın olarak betimlediler. Tanrıçanın büstleri (Floransa) ve birkaç antik heykeli (Roma'da villa Pamphili, Vatikan, Napoli müzesi) günümüze ulaşabilmiştir. Modern ressamlar Kybele'yi toprağın ya da kış mevsiminin simgesi olarak gördüler: Albani (*Dört temel öğe* dizisi, Torino), Mignard (Saint-Cloud galerisi'ndeki bir sahnenin kopyası olan duvar halısı), Joseph Guichard (Apollon galerisi, Louvre). Kybele ile Attis efsanesi de birçok antik sanatçıya esin kaynağı oldu.

aslanların çektiği bir arabada tanrıça **Kybele** ile çoban Attis Roma döneminden kalma gümüş tabak *Eski eserler müdürlüğü Milano*

Scala

KYBELE, 65 numaralı küçük gezegen. Güneş'e ortalama uzaklığı: 511,5 milyon km. Dolanım süresi: 6,33 yıl. Tahmini çapı: 310 km.

KYBERNESİA a. (yun. *kybernan*, yönetmek, yol göstermek'ten). Esk. yun. Theseus'un, Girit seferi sırasında kendisine eşlik eden kılavuzların anısına başlattığı Atina şenlikleri.

KYBİSTRA. Tar. coğ. Konya Ereğlisi'nin Antikçağ'daki adı.

KYD (Thomas), ingiliz oyun yazarı (Londra 1558 - *ay. y.* 1594). "Üniversite aydınları"na bağlıydı, yazdığı tek tiyatro yapıtında (1593), R. Garnier'nin *Cornélie*'sinden esinlendi. Konusunu aşk, ölüm, tutku ve çılgınlıktan alan *The Spanish Tragedie* (1586) kanlı trajedinin zaferini vurgular. *Solyman and Perseda* (1588) ile *The First Part of Ieronimo* (1592) adlı yapıtları da vardır. Shakespeare'in *Hamlet*'i yazarken yararlandığı söylenen *Arden* of Feversham*'ın da onun olduğu ileri sürülür. Tutuklanan ve işkence gören Kyd, Marlowe ile birlikte kaldıkları odada ele geçirilen din aleyhindeki bir metni inkâr etti, arkadaşı o tutuklanmadan önce öldürüldü. Zindandan kurtulan Kyd sefalete düştü, Shakespeare öncesi tiyatronun başlıca temsilcilerindendir.

KYDAİ → HYDAİ.

KYDNOS, bugün **Tarsus ırmağı,** Anadolu'nun G.'inde, Kilikia bölgesinde ırmak. Büyük İskender bu ırmağın soğuk sularında yıkanırken ölüm tehlikesi geçirdi (İ.Ö. 333). Marcus Antonius burada Kleopatra için şenlikler düzenledi (İ.Ö. 42). İmparator Friedrich Barbarossa bu ırmakta boğuldu (1190).

KYDONİAİ. Tar. coğ. Balıkesir'e bağlı Ayvalık ilçesinin Antikçağ'daki adı.

KYDONİS (Demetrios), bizanslı devlet adamı ve yazar (Selanik 1324'e doğr. - Girit 1397/98). Önce Ioannes Kantakuzenos'un, sonra da Roma'ya kadar eşlik ettiği Ioannes V Palaiologos'un bakanı oldu (1369-1371). İtalya'da (Venedik) kaldı (1390-1396), daha sonra gittiği Girit'te öldü. Aziz Augustinus'un, aziz Anselmus'un ve özellikle Roma kilisesi'ne katılan (1360) aziz Thomas Aquinus'un yapıtlarını çevirdi. Dinsel birliğin kararlı bir yandaşıydı; Bizans'ta etkin ve etkili bir latin yandaşı hareketin önderi oldu. Çevirilerinin yanı sıra, mektuplardan, siyasal söylevlerden, vaazlardan, felsefe denemelerinden ve tanrıbilim yapıtlarından oluşmuş önemli bir koleksiyon bıraktı.

KYDONİS (Prokhoros), bizanslı tanrıbilimci, bir öncekinin kardeşi (Selanik 1330'a doğr. - 1368/69). Lavras (Aynaroz) manastırı'nda keşişti; palamasçılık öğretisini çürüttü ve bir İstanbul konsili'nce rütbesi geri alınarak aforoz edildi (1368). Bazı özgün yazılar yazdı ve batılı Kilise babaları ve dinbilimcilerin seçme yapıtlarından, hiçbiri yayımlanmayan çeviriler yaptı.

KYESER (Konrad), alman askeri doktor ve mühendis (Eichstätt 1366 - Ohře kıyısındaki Bettlern kampı, Çekoslovakya, 1405'ten az sonra). Ortaçağ'ın savaş tekniği üzerine ilk resimli elyazmasını yazdı. O çağın askerlik bilimi ve silahları konusunda kesin bir fikir edinilmesini sağlayan bu yapıtın, daha sonraki aynı türden yapıtlar üzerinde büyük bir etkisi oldu.

KYFFHÄUSER, Almanya'nın doğu kesiminde yer alan doruk, Goldene Aue'nin

(doruğunda Kyffhäuser şatosu'nun [477 m] yıkıntıları vardır) G.'inde. Bu kütle yaşlı arazili küçük bir horsttan oluşur.

KYKHREUS. Yun. mit. Poseidon ile Salamis'in oğlu. Efsanevi bir yılandan kurtardığı Salamis kentinin kralı oldu.

KYKLADES ya da **KİKLADHES,** Ege denizi'nde yunan takımadaları; Antikçağ'da bu adla anılmasının nedeni (yunanca *kyklos* sözcüğü çember anlamına gelir) adaların Delos çevresinde bir çember oluşturmasıdır. Bağcılık. Buğday, zeytin ve turunçgiller. Turizm. —*Kyklades nomosu*, 2 572 km² ve 86 300 nüf. Yönetim merkezi *Hermupolis* (*Syra* adasında).
—Arkeol. Tunç çağında (İ.Ö. 3200-1450) Kyklades, III. binyıl'da (ilk Kyklades dönemi) tüm Akdeniz'e yayılan parlak ve özgün bir uygarlığın beşiğiydi. Metalin ortaya çıktığı ve kullanımının yaygınlaştığı bu dönemde, halk, korsanlığın gelişme göstermesi karşısında, kıyıya yakın tahkim edilmiş küçük yerleşmelerde (Syra'da Khalandhriani, Milos'ta Phylakope kaleleri) toplu halde yaşıyordu. Sandık mezarlardan, her yerde, önceleri kazılı ve baskılı (üçgenler, yalancı sarmallar, V biçiminde bezekler), daha sonra ise boyalı bezekli olan çok sayıda çanak çömleğin (kernos, "tava") yanı sıra, takılar (Amorgos tacı) ve mermer heykelcikler (5 cm ile 1,50 cm arasında) ele geçirildi. Kimi zaman keman biçiminde üsluplaştırılmış olan bu Kyklades "idolleri" çıplak, ayakta, kollar karın üzerinde kıvrılmış, cinsel organları belirgin bir biçimde betimlenmiştir. Yüz genellikle ovaldir. Gözler ve ağız yoktur, yalnızca burun belirtilmiştir. Yalın biçimli ve kesin oranlı bu idollerin büyük bir bölümü kadınları, bazıları da çalgıcıları (flütçü, oturan arpçı) betimler. Minos Giriti'nin gelişmesi, Kyklades'in İ.Ö. XVI. yy.'a kadar göreceli olarak gerilemesine yol açtı. Ancak, minos etkilerinin benimsenmesiyle birlikte, özellikle fresk sanatı yeniden büyük canlılık kazandı (Phylakope frizi, Santorini'de [Thera] Akrotiri frizi). Santorini yanardağı'nın püskürmesi (İ.Ö. 1450'ye doğr.) ve Mykenailiier'in denizde üstünlük sağlamasıyla bu sanat sona erdi.

KYKLIADAS, İ.Ö. 209'da Akhaia birliği strategosu. 200'de Philopoimen'in yerine yeniden seçildi. 198'de sürülünce, Makedonya kralı Philippos V'in sarayına çekildi. Kynokephaloi savaşı'ndan (197) sonra bu kralın Flamininus'a gönderdiği üç elçinin arasında yer aldı.

KYKLOPS (yun. *kyklos*, çember, ve *ops*, göz'den). Yun. mit. Alnında iri bir tek gözü bulunan dev. Antik Yunan'da bu yaratıkların dört türünden söz edilir: adları şimşek, gökgürültüsü ve fırtınayı anımsatan ve Uranos'un oğulları olan Kyklopslar (Arges, Brontes, Steropes); Kyklops örgülü duvarları yaptıkları söylenen inşaatçı Kyklopslar; Odysseus ile mücadele eden Polyphemos gibi koyun yetiştiricisi Kyklopslar, Hephaistos'un yardımcıları olan demirci Kyklopslar.
—Ikonogr. Kyklopslar antik yunan vazolarında sıkça betimlenmiştir; Roma'da Conservatori sarayı'nda bulunan bir alçakkabartmadan da söz etmek gerekir. Polyphemos efsanesiyse, Roma'daki Livia'nın evinin fresklerinden, P. Tibaldi (*Polyphemos'un gözünü çıkaran Odysseus*, Bologna) ya da Turner'a (*Polyphemos'tan kaçan Odysseus*, National Gallery) kadar çok sık rastlanan bir konudur. O. Redon'un da bir *Kyklops*'u (Kröller-Müller müzesi, Otterlo, 1898) vardır.

Kyklops, Euripides'in taşlayıcı dramı (İ.Ö. V. yy.'ın ikinci yarısı). *Odysseia*'nın IX. bölümünden alınan konusu, Odysseus'un Polyphemos'un yanına gelişini anlatır. Silenos ve Satyroslar'ın bürlesk varlığı, Homeros'un anlatısına değişik bir boyut kazandırmıştır.

Kyklops örgüsü ya da **Kiklop örgüsü.** Arkeol. Düzgün olmayan devasa taş blokların harçsız olarak üst üste konmasıyla ve aralıkların daha küçük taşlarla doldurulmasıyla oluşturulmuş duvar örgüsü. Yunan mitolojisinde bu tür duvar örgüsü Kyklopslar'a mal edilmiştir.

KYKNOS. Yun. mit. Apollon'un oğlu. Genç Phylios'un aşkını yitirmekten duyduğu umutsuzlukla kendini yüksek bir kayalığın tepesinden attı ve kuğuya dönüştü. —Ares ile Pelopia'nın oğlu. Delphoi'ye gelenlerin yollarını kesip onları soyuyordu; Herakles teke tek bir mücadelede onu öldürdü.—Liguria kralı; arkadaşı Phaeton'un ölümünden öyle büyük bir acı duydu ki Apollon onu kuğuya dönüştürdü. —Poseidon'un oğlu, Troas'taki bir kentin kralı. Truva savaşı'nda Akhilleus tarafından öldürüldü; kuğuya dönüştürüldü.

KYLBERG (Carl), isveçli ressam (Fridene, Västergötland, 1878 - Stockholm 1952). C. Wilhelmsson'dan, daha sonraları da K. İsakson'dan etkilenen Kylberg, özellikle manzara resimlerinde, öznel ve lirik bir sanat ve geniş fırça darbeleri kullanan, yalın ve renkli bir üslupla kendini kabul ettirdi (*Kendi portresi*, 1931, Art moderne ulusal müzesi, Paris).

KYLE OF LOCHALSH, Büyük Britanya'da turizm merkezi, İskoçya'nın kuzey-batı'sında, *Loch Alsh*'ın kıyısında; 1 650 nüf. Skye adası için yük vagonu feribotu.

KYLIAN (Jiří), çek dansçı ve koregraf (Prag 1947). 1968'de Stuttgart balesi'ne girdi. 1970'te koregraflığa başladı. Başlıca yapıtları: *Vierwers* (müz. F. Martin, 1973), *Symphony in D* (müz. Haydn, 1976), *November Steps* (müz. Takemitsu, 1977), *Kinderspiele* (müz. G. Mahler ve G. Carpenter, 1978), *Glagoskaya* (müz. Janáček, 1979). 1976'da Nederlands Dans Teater'in sanat yönetmenliğine getirildi.

KYLİKS a. Esk. Yun. Hafifçe kıvrık yatay kulplu kupa. (Başlangıçta oldukça derin ve ayaksız olan kyliksler, arkaik ve klasik dönemlerde yüksek ve ince bir ayak üstünde yayvan ve sığ bir haznesi vardı.)

KYLLANDOS. Tar. coğ. G.-B. Anadolu'da karia kenti, yeri kesin olmamakla birlikte Gökova körfezinin ucundan 11 km uzaklıkta, Elmalı denilen mevkide olduğu sanılmaktadır. Attike-Delos deniz birliği'nde adı geçen kentle ilişkili bir Rodos yazıtı da bulunmuştur (İ.Ö. 200). Kalıntılar arasında sur duvarları ve kuleler, yapı kalıntıları, kaya mezarları vardır. Roma döneminde terk edilmiş, Kızılkaya yakınında Kallipolis kurulmuştur.

KYLLAROS. Yun. mit. Pirithoos'un düğününde öldürülen genç kentauros.

KYLLENE. Tar. coğ. Peloponisos'ta dağ, Arkadhia'da, Akhaia sınırlarında (Hermes burada *kyllenios* takma adını aldı). Bugün *Ziria* dağı (2 374 m). —İon denizi kıyısında, oyuk Eleia'da İ.Ö. VII. - VI. yy.'a doğru bölgenin tek kenti Kyllene, Aighina'lı gezgin satıcıların karaya ayak bastığı iskeleydi; bu satıcılar daha sonra mallarıyla birlikte katır sırtında Arkadhia'yı dolaşırlardı.

KYLON, atinalı soylu. Kayınpederi Megara tiranı Theagenes'in yardımıyla İ.Ö. 632'de Atina'da iktidarı ele geçirmeye kalkıştı. Akropolis'i işgal etti, ama burada Attike'nin dört bir yanından gelen köylüler tarafından ablukaya alındı. Açlıktan kırılan ve Kylon ile kardeşinin kaçmasıyla moralleri bozulan kuşatılmışlar, sığındıkları Athena Polias tapınağı'nı terk etmeleri durumunda yaşamlarının bağışlanacağına dair kendilerine söz veren arkont Megakles'e inandılar. Fakat tümü katledildi. Bu kıyımdan ötürü Megakles ve ailesi (Alkmeonidai*) lanetlendi.

KYME. Tar. coğ. B. Anadolu'da aiolis kenti, İzmir'e 60, Aliağa'ya 6, Yenifoça'ya 10 km uzaklıkta, Nemrut denilen iki tepe üzerinde kurulmuştur. Strabon, kentin yunan kolonisi olarak kurulduğunu yazar (İ.Ö. XI. yy.). Kyme, pers kralı Dara I'e (İ.Ö. 512) ve Kserkses I'e (İ.Ö. 480), gemi yardımı yaptı; Attike-Delos deniz birliği tarafından vergiye bağlandı. Bölgenin en büyük ve görkemli yerleşmesi olan Kyme'nin Kebren, Side gibi kolonileri vardı. İ.Ö. VII.-İ.S. III. yy.'lar arasında para bastı.
Yerüstü kalıntılarının çok az olduğu yörede ilk araştırmaları çek arkeologlar yaptı ve bu çalışmalarda İ.Ö. V.-IV. yy.'lardan bir yerleşmenin izlerine rastlandı. 1952'de Baki Öğün'ün yönetimindeki çalışmalarda geç geometrik dönemden seramikler, iki tepe arasında Arkaik dönemden yerleşme izleri belirlendi. 1979'da izmir Arkeoloji müzesi müdürü H. T. Uçankuş yönetimindeki kurtarma kazıları, Doç. Dr. Vedat İdil'in yönetimiyle ve Catania Üniversitesi'nden Prof. Sebastiana Lagona'nın da katılımıyla sürdürülmüştür. Roma döneminden sütunlu yapı, çeşitli dönemlerden sikkeler, pişmiş toprak heykelcikler, yazıtlar, amfora mühürleri buluntular arasındadır. Yazıtlardan biri, kentle ilgili kültler, toplumsal ve ekonomik yaşam hakkında bilgi vermektedir. Buna göre, Kyme'de bir Homonoia tapınağı vardı; burada Büyük Soteria ve Rhomaia şenlikleri düzenleniyordu ve Apameia barışı'ndan sonra Kyme özerk kent (civitas immunis) hakkını kazanmıştı. Ayrıca tanrıça Serapis'e ait yazıtlı bir sütun parçası bulundu. (→ Kayn.)

KYKLADES SANATI

Scala

"oturan arpçı"
Paros mermeri
III. binyıl'ın ikinci yarısı
Ulusal arkeoloji müzesi Atina

Scala

"flütçü"
Paros mermeri
III. binyıl'ın ikinci yarısı
Ulusal arkeoloji müzesi Atina

Dupaquier-Atlas-Photo

Tiryns surlarında
Kyklops örgüsü
İ.Ö. XV. yy.

KYMİ, isveççesi **Kymmene,** Finlandiya'da il; 1947'de, bir bölümü Rusya'ya katılan Vipuri ilinin kalıntıları ile Uusimaa ilinden koparılan birkaç komün birleştirilerek oluşturuldu; 12 846 km^2; 345 900 nüf. Yönetim merkezi *Kotka.* —Päijänne gölünün gideğeni olan *Kymijoki ırmağı* (204 km) il topraklarını aşarak Finlandiya körfezine dökülür.

KYMODOKE, yunan mitolojisinde Nereus kızlarından biri; latin şairler de Kymodoke'ye latin efsanelerinde yer verdiler.

KYMOGRAPHİON a. (alm. sözc.). Yüzyılın başında fizyologlar ve sesbilgisi uzmanları tarafından kullanılan, kauçuk levhalar üzerine tespit edilen iğneler yardımıyla is kaplı kâğıtlara, seslenme sırasında ağızdan geçen havanın debisinin, geniz ve gırtlak titreşimlerinin kaydedilmesini sağlayan aygıt.

KYNAİGEİROS, Şair Aiskhylos'un kardeşi. Marathon savaşı'nda, denize atlayarak, kaçmakta olan bir pers kadırgasının arkasını bir eliyle yakaladı; ancak gemidekiler baltayla elini kopardılar. Bunun üzerine, İustinus Junianus'a göre, Kynaigeiros gemiyi öteki eliyle tuttu; o eli de kesilince bu kez dişleriyle gemiye yapıştı. Sürekli süslenip güzelleştirilen bu öykü, Antikçağ'da eğitimde yararlanılan en tanınmış *örnekler*'dendi *(exempla).*

KYNEGİON, İstanbul'un Haliç kesiminde, Ayvansaray yakınında semt. Adını, Bizans döneminde burada düzenlenen ve *kynegion* denilen vahşi hayvan dövüşlerinden almıştı. Bugünkü Balat kapısı'nın o dönemde Kynegoi olduğu sanılmaktadır.

KYNNANE, Büyük İskender'in üvey kız kardeşi (öl. İ.Ö. 320'ye doğr.). İskender'in ölümünden sonra kızı Adea'yı Philippos Arrhidaios ile evlendirmek istedi, ama onun gücünden çekinen Perdikkas'ın kardeşi, Adea'yı öldürttü. Bu cinayet Makedonya ordusunun büyük bir bölümünü Perdikkas'a karşı kışkırttı ve sonunu hazırladı.

KYNOKEPHALOİ. Tar. coğ. Tesalya'da, Farsala ile Larissa arasında tepeler. Kireçtaşlı dorukları köpek kafalarına benzer. Pelopidas İskender'i, Pherai tiranı (İ.Ö. 364) ve roma konsülü Quinctius Flamininus ise Makedonyalı Philippos V'i (İ.Ö. 197) burada yendi. (→ KYNOS KEPHALAİ SAVAŞI.)

KYNOPHONTİS a. Esk. Yun. Argos şöleni. (Şölen sırasında tüm başıboş köpekler öldürülürdü.)

KYNOPOLİS. Tar. coğ. Yunanlılar'ın eski bir Mısır kentine, Yukarı Mısır'ın 17. nomos'unun merkezine verdikleri ad. Tanrı Anubis'in en büyük tapınağı buradaydı. (Günümüzde *Şeyh Fazıl*).

KYNORTAS. Yun. mit. Lakonialı kahraman, Sparta'nın efsanevi kralı ve Amyklai'nin kurucusu.

KYNOSARGES. Tar. coğ. Atina'nın banliyölerinden birinde bulunan Gymnasion; kinik filozofların okulu bu Gymnasion'daydı.

Kynos Kephalai savaşı, konsül T. Quinctius'un Makedonya kralı Philippos V'i kesin olarak bozguna uğrattığı savaş (İ.Ö. 197). Hareket yeteneği oldukça zayıf olan makedonya falanjının saygınlığı bu savaştan sonra yok oldu. Philippos'a dayatılan koşullar ağırdı: tüm yunan kentlerini boşaltmak, her yıl haraç ödemek, romalı esirleri geri vermek. Philippos, tüm savaş gemilerini teslim etmek koşuluyla yalnızca Makedonya'yı koruyabildi.

KYNOSURA. Yun. mit. Girit'teki İda dağının perisi, Zeus'un sütannelerinden biri; yıldıza dönüştürüldü.

KYNURİA. Tar. coğ. Lakonia'nın K.'inde ormanlarla kaplı tepeler bölgesi, Peloponisos'ta, Argolis körfezi boyunca uzanır. Dor istilasından sonra Akhaialılar buraya sığındı. Sparta ve Argos'un ele geçirmeye çalıştığı bölge, İ.Ö. VI. yy.'da Perioikos'un topraklarına katıldı.

KYO, *nesne* anlamına gelen ve japon buddhacılığında duyu organlarına karşılık düşen altı bilgi nesnesini adlandıran japonca sözcük.

KYODEN → SANTO KYODEN.

KYOGA gölü, Uganda ırmağının göl biçiminde genişleyen kesimi; kıyıları bataklık ve belirsizdir; Nil Victoria, Kyoga'nın hem kolu, hem gideğenidir.

KYOKUTEİ BAKİN → BAKİN.

KYOTO, Japonya'da kent, Honşu adasının güneyinde, il merkezi, Kamo ırmağı kıyısında; 1 461 140 nüf. (1990). Büyük bir turizm merkezidir. Kentte modern sanayiler de bulunur: hava taşıtları, elektrikli aygıtlar ve kimyasal ürünler fabrikaları. Kiyoto, böylece, Osaka ve Kobe'nin sanayi yörüngesine girmektedir. —*Kyoto ili,* 4 613 km^2; 2 527 200 nüf.

—Tar. ve Güz. sant. Bir müze kent niteliğini taşımasının yanı sıra kutsal bir yer ve bir simge olan Kyoto, Japonya'nın eski dönemlerdeki görkemine tanıklık eder. İmparator Kammu tarafından kurulduğu 794'ten başlayarak, sanat ve düşün akımlarının kavşağı olan kent, *Heian-kyo* ("Barış kenti") adıyla, çin kenti Çangan'ın planına göre yapıldı. Hâlâ ilk çizgilerini korumaktadır; ancak bu plandan başka geriye hiçbir şey kalmamıştır: imparatorluk sarayı 1228'de yanmıştır; ama bugünkü Şinto tapınağı *Heian-cingu*, büyük bir olasılıkla Kammu'nun çin tarzı sarayının yeniden yapılmış (1895) biçimidir. O dönemin yoğun manevi yaşamının tanıkları olarak, sur dışında, Hiei dağı'ndaki *Enryakuci* (788), sur içinde de *Kiyomizudera* (798), XVII. yy.'daki biçimleriyle kalmıştır. Heian-kyo'nun şatafatına, yalnızca, Uci'deki, sonradan manastıra dönüştürülen (1052) prenslik konutu *Byodo-in* tanıklık eder. Kamakura döneminde yeniden görülen çin etkilerine (Songlar) bugün, 1291'de tapınağa dönüştürülen eski imparatorluk villası *Nanzen-ci*'de ve -her biri değişik ve zengin anlatımlı bin bir ahşap Kannon'uyla birlikte- ayakta kalan en eski yapılardan biri olan *Sancusangen-do*'da (1164) rastlanır. İki yüzyıl boyunca siyasal bir varlık gösterememesine karşın, buddhacılığın gelişmesiyle dinsel yaşamın yoğunluk kazandığı Kyoto, 1338'de Aşikagalar'ın iktidara gelmesi üzerine bir rönesans dönemine girdi; ressam Sesşu'nun (1420-1506) dehası sayesinde sanat alanında büyük ilerlemeler kaydedildi, *no*'nun ortaya çıkışıyla birlikte Kano okulu gelişti. Çay töreni *(çanoyu)* ve çiçek düzenleme sanatı *(ikebana)* yine bu dönemde ortaya çıktı; Song dönemi Çini'nin (*Kokedera* ya da Yosunlar tapınağı) ya da zen düşüncesinin (*Ryoan-ci*'deki taşlı bahçe, 1473) etkisiyle bahçe düzenleme zevki biçimlendi. Kyoto'nun bu altın çağına birçok anıt tanıklık eder: *Kinkaku-ci* (Altın pavyon [1394] ve tatami, fusuma (sürmeli kapılar), tokonoma (resim ya da çiçek sergilemeye yarayan, evlerin duvarlarına açılmış niş) gibi unsurlarıyla "japon" evinin bilinen ilk örneği olan *Ginkaku-ci* (Gümüş pavyon); *Daitoku-ci*'nin *Daisen-in*'i (1512) ve taşlardan oluşan olağanüstü bahçesi. XVI. yy.'ın sonunda Aşikagalar'ın çöküşüyle birlikte Kyoto'da siyasal yaşam söndüyse de kentteki sanatsal etkinlik aynı yoğunlukta devam etti: Nişi Hongan-ci ve Higaşi Hongan-ci tapınakları kuruldu (1591 ve 1602); Tokugava İeyasu tarafından inşa edilen bugünkü *Nico* sarayı'nın (1603) yanı sıra, imparatorun genç kardeşi için *Katsura* sarayı (1620-1624) ve 1654'te de *Şugakuin* sarayı yapıldı.

Kyoto Nanzen-ci'nin bir yapısı

E. Guillou-Atlas-Photo

KYÖGEN, genellikle no piyesleriyle aynı sahnede ve daha ciddi piyeslerin aralarında oynanan bir perdelik komik oyunu belirten japonca sözcük. Yazarları belirsiz yaklaşık 280 kyögen vardır.

Kyöngbok, Seul'de (Kore) kral sarayı. XV. yy.'da Pekin'deki İmparatorluk sarayı örnek alınarak yapılmış, XIX. yy.'da, başlangıçtaki planına göre yeniden inşa edilmiştir.

KYÖNGSONG → SEUL.

KYPARİSSOS. Yun. mit. Keoslu genç adam, Telephos'un oğlu ve Apollon'un gözdesi. Kutsal bir geyiği vurduğu için umutsuzluğa kapılarak kendini öldürmek istedi; bir serviye dönüştürüldü.

Kypria (*Ta*), Kıbrıslı Stasinos'a ait olduğu sanılan çevrimsel eski yunan şiiri. *İlyada*'dan önceki olayları anlatır.

KYPSELOS, Kypselos tarafından kurulan korinthoslu tiranlar hanedanlığı (İ.Ö. 657-582). Yerine oğlu Periandros, sonra iki yıl için Psamtik geçti.

KYPSELOS, Korinthos tiranı (İ.Ö. 657-627). Aetion'un oğluydu ve annesi Labda tarafından, Bakkhiadai ailesiyle akraba oluyordu. Delphoi tapınağı bilicisi onun yakınlarına ölüm getireceği kehanetinde bulununca Bakkhiadailer kendisini öldürmeye karar verdiler. Annesi onu bir sandığın içine gizledi ve bu sandık daha sonra Olympia tapınağı'nda kutsandı; Korinthos dışında eğitim gören Kypselos, ülkesine döndü, polemarkhos oldu ve oligarşi yönetiminden bıkmış olan halkın sevgisini kazandı. Tiran olunca, bir yayılma siyaseti izleyerek koloniler (Lefke, Amprakia) kurdurdu. Şehir devletinin ilk parasını bastırttı ve devlete düzenli gelir kaynakları sağlayan bir maliye sistemi kurdu.

Kypselos sandığı, Pausanias'ın Olympia'daki Hera tapınağı'nda gördüğünü yazdığı, altın ve fildişi kakmalı, üzeri yazılı, sedir ağacından sandık. İ.Ö. VI. yy.'da, Korinthos tiranının yakınları olan Kypseloslar tarafından adanmıştır. O döneme ait seramiklerden (François* vazosu, Korinthos kraterleri vb.), bugün kaybolmuş olan bu sanat yapıtının, mitolojik ve epik sahnelerden oluşan süslemesi hakkında bir fikir edinmek mümkündür.

KYPTASİA, Anadolu'nun K.'inde, Sinop'un 15 km kadar G.'inde antik kent.

KYRENE. Tar. coğ. Sirenayka'nın başlıca kenti, Pentapolis platosunun kuzey kenarında, Akdeniz'in yakınında.

—Tar. Söylentiye göre Kyrene, İ.Ö. 631'de Battos'un öncülük ettiği Thera (Santorini) kökenli dor kolonicileri tarafından kurulmuş; açlığın kasıp kavurduğu kent, her aileyi oğullarından birini gurbete göndermek zorunda bırakmıştı. Coğrafi durumu ve toprağın zenginliği (Yunanistan ve özel-

likle Atina'ya, buğday, şarap, meyve ve özsuyuna un karıştırılarak çok aranan bir ilacın elde edildiği silphion satıyordu), Kyrene'yi çok geçmeden varlıklı bir kent durumuna getirdi. Bu sömürgeden, anakent etkisinde kalan Barka, Euesperides ve bölgenin büyük limanı olan Apollonia gibi öteki kentler doğdu. Battiades krallığı yerini, V. yy. ortasına doğru komşularıyla iyi ilişkiler sürdürmesini bilen aristokrat bir hükümete bıraktı. Persler'in ağır olmayan boyunduruğuna katlanan Kyreneliler, İskender'in ölümünden sonra, Ptolemaios I'in zorla kabul ettirdiği anayasal reformlara katlanmak ve Lagos krallığı'na katılmak zorunda kaldılar. Ancak coğrafi durumları ve yöreciliklerl, Magas ya da Ophellas gibi kişilerin buyruğu altında, çok geniş bir bağımsızlık sürdürmelerine olanak verdi. İ.Ö. 96'da, Ptolemaios Apion tarafından kent Roma'ya bırakıldı ve İ.Ö. 75'te buraya bir vali atandı. Kyrene'nin bundan sonraki tarihi, Sirenayka'nın tarihiyle karışır.

—Arkeol. Zeus Lykaios tapınağı'yla kentin kuzeyindeki bir set üzerinde bulunan Apollon tapınağı dışında, ortaya çıkarılan anıtlar özellikle Hellenistik ve Roma döneminden kalmadır. Kentin ortasındaki revaklar, Demeter tapınağı ve Zeus Soter tapınağı'yla çevrili agoraya, görkemli Cesareum egemendir. İ.S. III. yy.'dan kalma katedral, güzel mozaiklerle süslüdür. Büyük nekropolisler vardır.

KYRENE. Yun. mit. Apollon'un Pelion'a kaçırdığı ve Libya'ya götürdüğü tesalyalı nymphe. Aristaios'un annesiydi; adını *Kyrene* kentine verdi.

KYRENE Venüsü, Kyrene kazılarında bulunan mermer heykel (Terme müzesi, Roma). İ.Ö. III. yy.'a ait olduğu sanılan bu heykel, Praksiteles'in bir tipinden esinlenmiş olabilir.

KYRENECİ sıf. Fels. Kyrene'li (Libya) [İ.Ö. V.-IV. yy.] zengin bir ailenin çocuğu olan Aristippos'un kurduğu felsefe topluluğuna bağlı yunan filozofuna denir. (Bk. *ansikl.* böl.)

◆ sıf. Fels. Kyreneci filozofların öğretisine ilişkin.

—ANSİKL. Aristippos'un yazılarından hiçbir şey kalmadıysa da, Platon, Ksenophon ve Aristoteles, düşüncelerinden sık sık söz etmişlerdir. Kyreneciler felsefesinin ayırtedici özelliği, apolloncu ve sokratesçi "kendini bil" özdeyişinin, hazcılığa yaklaşan bir sistem durumuna dönüştürülmesidir. Duyularımız nesnelerin doğası konusunda bize bilgi vermediğinden, matematik ve bilimler bize iyilik ve felaket getiren şeyleri hiç hesaba katmazlar; yalnız duyularımızın bize sağlayabilecekleri haz önem taşır.

KYRENEİA ya da **KYRENİA** → GİRNE.

KYRİLLOS *(aziz)*, İskenderiye patriği ve Kilise bilgini (İskenderiye 376 - 380'e doğr. -*ay. y.* 444). Amcası Theophilos'un ardından, İskenderiye patrikliği makamına geçti (412) ve çok geçmeden ortodoks inancının çok kavgacı bir savunucusu olduğu ortaya çıktı. Nesturi sapkınlık sorununda büyük bir rol oynadı ve Efes konsili'nde bu sapkınlığın kınanmasını sağladı (431). Öğreti çalışmasının konusu, Cisimleşme öğretisinin geliştirilmesiydi. Theodosios II'nin buyruğuyla ve onun hasmı olarak bir süre makamından uzaklaştırıldıysa da, çok geçmeden makamına yeniden geçti ve ölünceye kadar Hıristiyan Doğu üzerinde egemenliğini sürdürdü.

KYRKLUND (Paul Wilhelm), isveçli yazar (Helsinki 1921). Doğu düşüncesinden ve antikçağ kültüründen etkilendi. Romandan (*Solange* [fr. çev.], 1951) öyküye (*la Mort de l'hermine* [fr. çev.], 1954), gezi yazılarına ve tiyatro oyunlarına (*Médée l'étrangère* [fr. çev.], 1967) kadar uzanan ve büyük bir çeşitlilik gösteren yapıtların-

Lauros-Giraudon

Kythira adasına yolculuk (1717)
Watteau'nun tablosu
Louvre müzesi, Paris

Kyrle hastalığı (avusturyalı deri hastalıkları uzmanı Josef *Kyrle*'nin [1880-1926] adından). Edinsel folikül keratozu. Nedeni bilinmemektedir. 40 yaşından sonra, baldırda ve önkolda, deriye derinlemesine yerleşmiş, kırmızı bir ayla ile çevrili kabuklu kabarcıklar halinde ortaya çıkar.

KYROMOS. Tar. coğ. Anadolu'nun Karia bölgesindeki Euromos* kentinin, kimi antik yunan kaynaklarındaki (Attike-Delos deniz birliği'ne vergi ödeyen kentler listesi) adı.

Kyropedion savaşı, Büyük İskender'in ölümünden sonra komutanları Lysimakhos ile Seleukos I Nikator arasında Lydia bölgesinde Magnesia e epi Sipylol'nin (Manisa) K.'indeki Kyropedion ovasında meydana gelen savaş (İ.Ö. 281). Bu savaşta Lysimakhos öldü ve Karadeniz kıyıları dışında tüm Küçük Asya ve Trakya Seleukos I'in eline geçti. Ordusunca Makedonya kralı ilan edilen Seleukos I'in Lysimakheia'da Ptolemaios Keraunos tarafından öldürülmesiyle (İ.Ö. 280), Büyük İskender'in son büyük generali de tarih sahnesinden silindi.

KYROS. Tar. coğ. Kura* nehrinin Antikçağ'daki adı.

Kyru paideia *(Keyhüsrev'in eğitimi)*, Ksenophon'un yapıtı. Tarihi roman biçimindeki yapıtında, yazar, genç Keyhüsrev'in büyükbabası Astyages'in sarayındaki eğitimini, ölçülü hükümdarlığını ve nihayet örnek ölümünü anlatır. Tarihi gerçeği araştırmaya gerek duymayan Ksenophon, *Kyru paideia*'yı pedagoji ve ideal devlet yönetimini işleyen bir ahlak incelemesi yapmış ve bu yapıtında Lakedaimon törelerine, Sokrates'in öğretisine ve Platon'un *Devlet*'indeki kuramlara da yer vermiştir.

KYTHERİS, I. yy.'da yaşamış yunanlı kibar fahişe. Marcus Antonius ve şair Gallus da âşıkları arasındaydı. Gallus, Lykoris adı altında Kytheris'i öven şiirler yazdı. Vergilius çobanların aşklarını anlatan onuncu şiirinde Kytheris'ten söz eder.

KYTHERODİKES a. Esk. Yun. Lakedaimonlular'ın, egemenlikleri altındayken (İ.Ö. VI.-V. yy.) Kythira adasına her yıl gönderdikleri magistratus.

KYTHİRA ya da **ÇUHA,** Peloponisos ile Girit arasında yunan adası; 262 km²; 4 100 nüf. Başlıca kenti *Kythira*. Kaplıcalar. Bağcılık ve zeytincilik. Kythira, eskiden, tehlikeye düşen gemilerin tek sığınağıydı. Tarihteki önemi de bunda Giritliler'in Lakonia'ya yayılmalarında bir konaklama yeri, daha sonra Dorlar'ın ileri karakolu olan ada, İ.Ö. X. yy.'da Fenikeliler'in ticaret merkezi haline geldi. Argoslular'ın, sonra VII. yy.'ın başında adayı ele geçiren Spartalılar'ın yönetimine giren Kythira, büyük bir kırmızı kumaş üreticisiydi. Aphrodite Anadyomene tapınağı'nda bu tanrıça sulardan çıkarken görülmektedir. Kythira, aşkların alegorik ve büyüleyici adası oldu.

■**Kythira adasına yolculuk,** Watteau'nun 1717 tarihli başyapıtı (129 × 194 cm, Louvre, Paris). Sanatçının "aşk şenlikleri'nin ressamı" olarak Akademi'ye girmesini sağlayan bu tablo, sarı renklerin ağır bastığı, buğulu bir sonbahar manzarasının şiir dolu çerçevesinde, kimi eleştirmenlere göre, çiftlerin mutlu bir aşk yolculuğuna çıkışlarını, kimilerince de Kythira'dan hüzünlü dönüşü betimler; Watteau 1718'de bu konuyu, aynı adı taşıyan benzer diğer bir tabloda da işlemiştir (Charlottenburg şatosu, Berlin).

KYTHNOS, Kyklades takımadalarında yunan adası; takımadanın en büyük adası; 86 km²; 1 500 nüf. Kaplıcalar.

KYTHREA, Kıbrıs'ta eski kent, Lefkoşa'nın K.-D.'sunda; İ.Ö. VII. yy.'da kurulmuş bir krallığın başkenti.

KYTİSSOROS. Yun. mit. Kral Aetes'in kızının ve Phriksos'un oğlu. Büyükbabası Athamas'ı, Tesalyalılar tarafından Zeus'a kurban edilmek üzereyken kurtardı.

KYTOROS. Tar. coğ. Anadolu'nun K.'inde, Paphlagonia bölgesinde kent, Kurucaşile ile Cide arasında, Kurucaşile'nin 17 km D.-K.-D.'sundaki kalıntılar, yöre halkınca Kidros kalesi olarak anılır. *İlyada*'da adı geçen Paphlagonia kentlerinden biridir.

KYUHELBEKER ya da **KÜCHELBECHER** (Vilgelm Karloviç), rus şair (Petersburg 1797 - Tobolsk yakınında sürgünde 1846'ya doğr.). Puşkin'in dostuydu. Dekabrist harekettere katıldı. Yeniliklere açık bir eleştirmendi; romantik özellikler taşıyan elejiler (*Smert Byrona*, 1824) de yazdı.

■**KYUŞU** ("Dokuz il"), dört japon adasının en batıda olanı, Doğu Çin denizi, Japon denizi ve Büyük Okyanus arasında; 42 000 km²; 14 300 000 nüf. Şimonoseki boğazıyla Honşu'dan ayrılır. Başlıca kentleri *Kitakyuşu* ve *Fukuoka*.

Ada, orta yükseklikte billurlu dağlarla ve K.-D.'dan G.-B.'ya doğru uzanan kıvrımlanmış sıradağlarla engebele-

Krafft-Explorer

Kyuşu
Kirişima yanardağ kütlesi

nir; ama ada yüzey şekillerine asıl damgasını vuran, Unzen, Aso (8 000 km²), Kirişima ve Sakuracima kütleleri ve yanardağ etkinliğidir. Batı kıyı çizgisi yarımadalar ve adalarla kesilir ve bütün ovalar (hiç birinin yüzölçümü 1 000 km²'yi aşmaz) kıyı yakınındadır. Yaz egemen mevsimdir ve ağustos-eylül aylarında sık sık yıkımlara yol açan tayfunlar görülür. Yılda 1 700 - 2 600 mm yağış düşer (özellikle haziran ve temmuzda). Ayrıca bitki örtüsü sıktır ve bulunulan enlemin etkisiyle (31° - 34°), tropikal iklim bitkl örtüsüne çok yakındır (palmiyeler, şekerkamışı, kamelyalar, bambular). Pirinç tarlaları genel görünümde büyük yer tutar; kuru tarlalarda mısır, tatlıpatates ve tütün yetiştirilir. Aso'daki gür otlaklarda sığır yetiştiriciliği yapılır. Bununla birlikte bu tarımda bölgenin küçük bölümlere ayrılmasından doğan bir ilkellik görülür. Balıkçılık çok etkindir; Nagasaki, Fukuoka, Karatsu, Makurasaki başlıca balıkçılık merkezleridir. Ülkenin en eski yerleşme odaklarından birinin (el sanatlarının, göreneklerin, şölenlerin zenginliği bunu kanıtlar) merkezi olan ve kıtadan japon adalarına geleneksel girişi sağlayan (batılılar buraya ilk kez XVI. yy.'da geldi) Kyuşu, japon tutuculuğunun kalelerinden biridir.

Kyuşu'da iki kesim vardır: G.'deki (Kagoşima, Kumamoto, Miyazaki), tropikal bölge özelliklerine çok yakın özellikler taşıyan birincisi, ulusal yaşam odaklarına en uzak bölgedir (başlıca özelliği, çevreden kopuk dağlar, geniş ormanlar ve geleneklere sıkı sıkıya bağlı yaşama biçimidir (kimya sanayilerinin büyük odağı Hyuga-Nobeoka bu özelliklerin dışında kalır). K.'de bulunan ikincisi, tersine japon megalopolisini Kitakyuşu ve Fukuoka (adanın anakentleri) aracılığıyla Nagasaki'ye kadar devam ettirir. Ovalar daha geniştir, daha iyi işlenir ve burada iki güçlü sanayi odağı vardır: Omuta çevresinde, Miike madenkömürü havzasında (yılda yaklş. 5 Mt), Ariake körfezi kenarında (çelik fabrikaları, alüminyum, karbon kimyası); ve özellikle Şimonoseki boğazı kıyısında, Çikuho madenkömürü havzası kenarında (Japonya'daki ilk sanayi merkezidir ve bugün hemen hemen bütünüyle terk edilmiştir). Kökeni yüzyıl eskiye dayanan seramik sanayisi Arita çevresinde hâlâ etkindir.

K-YÜZ a. Geom. Dışbükey ve içi boş olmayan bir P çokuzamlısının aşağıdaki biçimde elde edilmiş bir parçası: P nin bir $n-1$-yüzü P nin yüzlerinden biridir ve P nin bir k-yüzü, $k\in\{0, 1, ..., n-1\}$ için bir $k+1$-yüzün bir yüzüdür. ($n=2$ halinde, 1-yüzler, ayrıtlar ya da kenarlardır, 0-yüzler de köşelerdir. Bitişik iki k-yüzün arakesiti $k-1$-yüzdür.)

KYZİKOS. Tar. coğ. Balıkesir'in Erdek ilçesinde, Kapıdağ (antik Arktonnesos) yarımadasının karayla birleştiği yerde, Marmara denizi'nin (antik Propontis) G.-B. kıyısında kent: bugün Belkıs ya da Balkız olarak anılır. Strabon, Plinius gibi yazarlar Kyzikos'un Marmara denizi kıyılarındaki ilk koloni kenti olduğunu bildirirler. Eusebios ise, kentin İ.Ö. 756 ve İ.Ö. 679'da olmak üzere iki kez kurulduğunu yazar; ancak kazılarda ele geçen geç geometrik seramikler, kentin İ.Ö. VII. yy.'ın ilk yarısından önce kurulmuş olamayacağını gösterir. Yunan ve Roma dönemlerinde önemli bir ticaret ve sanat merkezi olarak gelişen kentin İ.Ö. VI. - IV. yy.'larda bastığı paralar, doğu yunan dünyasının en önemli sikkeleriydi. Kyzikos İonia ayaklanmasına katıldı, Attike-Delos deniz birliği'ne üye oldu, Peloponisos savaşlarında önce Atina'nın, sonra Sparta'nın eline geçti. İ.Ö. 410'da Alkibiades komutasındaki Atinalılar sparta donanmasını Kyzikos yakınında yendi. İ.Ö. 387'de Persler'in egemenliğine girdi; Bergama krallığı'na (İ.Ö. 190) ve daha sonra da Roma İmparatorluğu'na (İ.Ö. 133) bağlandı. Pontos kralı Mithridates VI'nın Roma ile mücadelesinde, Roma'nın yanında yer aldı ve Mithridates'in kuşatmasına başarıyla karşı koydu (İ.Ö. 73). Diocletianus'un reformlarından sonra Hellespontos birliği'nin merkezi oldu (297). Burada 376'da Arius'u destekleyen bir konsil toplandı. 675'te Araplar'ın eline geçti. 943 depreminde kentin yarısı, 1063'te de tümü yıkıldı.

—Arkeol. Prof. Ekrem Akurgal'ın yörede yaptığı araştırmalarda geç geometrik seramiklerinin yanı sıra bir erkek heykelinin bedeni (torso) ve iki genç arasında dans eden bir kadın figüründen oluşan kabartmalı sütun gövdesi (columnae caelatae) bulundu (İstanbul Arkeoloji müzeleri'nde). Öteki buluntular Erdek açıkhava müzesi'nde sergilenmektedir. Kentin G.-B.'sındaki ünlü Hadrianus tapınağı'nın yalnızca tonozlu alt bölümü kalmıştır (üzüm salkımı motifli bir sütun parçası, Erdek açıkhava müzesi'ndedir). Anconalı Cyriacus 1431'de tapınağın 33 sütunlu üst yapısını görmüş ve gravürünü çizmiştir. Ayrıca kent surlarından kimi bölümler ve bir tiyatro kalıntısı vardır.

KYZİKOS. Yun. mit. Aineios ile Ainete'nin oğlu. Propontis (Marmara denizi) kıyısındaki Kyzikos kentinde Dolionisliler'in kralıydı; Argonautlar'ı ağırladı. İason tarafından kazayla öldürüldü.

KYZİKOS staterleri a. Nümism. İ.Ö. VI. - IV. yy.'lar arasında Kyzikos'ta basılan elektrum stater. Çeşitli tiplerde olabilen bu staterlerde, sitenin simgesi ton balığı figürü yer alırdı.

KYZİSTRA. Tar. coğ. Anadolu'da, Kilikia bölgesinin K.'inde kent; Kayseri'nin G.-G.-B.'sındaydı.

KAYNAKÇA

Kab bin Züheyr. G. J. Lette (yay.), *Caabi ben Zohair carmen panegyricum* (Leiden, 1748). —G. W. F. Freytag, *Caabi ben Shair carmen in laudem Muhammedis dictum* (Bonn, 1822). —Eyüp Sabri Paşa, *Aziz ül-asâr şerh-i kaside-i bürde* (İstanbul, 1874). —Arapzade Mehmet Fuat, *Bâned suad* (İstanbul, 1885). —R. R. Basset, *La Banad So'ad* (Cezayir, 1910). —Ahmet Muhtar, *Kaside-i baned suad şerhi* (İstanbul, 1906). —T. Kowalski (yay.), *Le Divan de Kâ'b İbn Zuhair* (Kraków, 1950). —İ. Kaya, *Bürde kasidesi* (İstanbul, 1986).

Kabakçı Mustafa ayaklanması. Ahmet Refik (Altınay), *Kabakçı Mustafa* (İstanbul, 1328 [1912]). —İ. H. Uzunçarşılı, *Kabakçı Mustafa isyanına dair yazılmış bir tarihçe* (Belleten, c. VI, sayı 23-24, Ankara, 1942); *Kabakçı vakasına dair bir mektup* (Belleten, c. XXIX. sayı 116, Ankara, 1965). —Mustafa Baydar, *Kabakçı Mustafa isyanı* (İstanbul, 1954). —F. Ç. Derin, *Kabakçı Mustafa ayaklanmasına dair bir tarihçe* (İstanbul Üniversitesi edebiyat fakültesi tarih dergisi, sayı 27, İstanbul, 1973).

Kâbe. A. C. Akıncı, *Kâbeye doğru. Büyük kısas-ı enbiya. Peygamberlerimizin hayat hikâyeleri* (İstanbul, 1970). —A. Gürkan, *Kâbe tarihi* (Ankara, 1971). —Ş. Danışman, *Kâbe'nin aynası. Beytullah'ın tarihi* (Ankara, 1972). —Ebu el-Velid Muhammed Ezraki, *Kâbe ve Mekke tarihi. Ahbar el-Mekke*, çev. Y. V. Yavuz (İstanbul, 1974).

Kabusname. O. Ş. Gökyay, *Kabusname* (İstanbul, 1944). —Z. Korkmaz, *Kabusname ve marzubanname* (Türk dili araştırmaları yıllığı-Belleten 1966, Ankara, 1967). —S. Buluç, *Eski anadolu türkçesiyle bir kabusname* (Türk dili araştırmaları yıllığı-Belleten 1969, Ankara, 1969). —E. Birnbaum, *the Earliest Turkish version of the Kabusname* (Türklük bilgisi araştırmaları c. I, Harvard, 1981); *Mütercimi meçhul ilk türkçe kabusname* (Harvard, 1981).

kadı. Ahmet Lütfi, *Mir'at-i adliye yahut tarihçe-i adliyye-i devlet-i Aliyye* (İstanbul, 1304, [1886]). —F. Selle, *Prozessrecht des 16. Jahrhunderts im osmanischen Reich* (Wiesbaden, 1962). —İ. H. Uzunçarşılı, *Osmanlı devletinin ilmiye teşkilatı* (Ankara, 1984 [2. baskı]).

Kadı Burhanettin. A. T. Ulusoy. *Kadı Burhaneddin Ahmet* (Tarihi osmani encümeni mecmuası, c. V, İstanbul 1911). —F. Köprülü, *Kadı Burhaneddin* (Dergâh mecmuası, c. I', İstanbul 1922). —F. Godsel (yay.), *Divan-ı Kadı Burhaneddin gazel ve rubaiyatından bir kısım ve tuyuğları* (İstanbul, 1922). —M. Ergin, *Kadı Burhaneddin divanı üzerine bir gramer denemesi* (Türk dili ve edebiyatı dergisi, c. IV, sayı 3, İstanbul 1951). —İ. H. Uzunçarşılı, *Sivas Kayseri hükümdarı Kadı Burhaneddin* (Türk dili araştırmaları yıllığı-Belleten 1969, Ankara 1969). —A. N. Tarlan, *Kadı Burhaneddin*

ve tasavvuf (Türk dili ve edebiyatı dergisi, sayı 8-11, İstanbul, 1958 -1961). —Y. Yücel, *Kadı Burhaneddin Ahmet ve devleti* (Ankara, 1970). —A. Alpaslan, *Kadı Burhaneddin divanından seçmeler* (Ankara, 1977).

Kadızade-i Rumi. A. A. Adıvar, *Osmanlı Türkleri'nde ilim* (İstanbul, 1982 [4. baskı]).

Kadro. M. Tunçay, *Türkiye Cumhuriyeti'nde tek parti yönetiminin kurulması 1923-1931* (Ankara, 1981). —M. Yanardağ, *Türk siyasal yaşamında Kadro hareketi* (İstanbul, 1988).

Kahramanmaraş (il). MTA Enstitüsü, *Türkiye jeoloji haritası* (1: 500 000, Hatay paftası, Ankara, 1962). —İmar ve iskân bakanlığı bölge planlama dairesi, *Doğu Anadolu bölgesi, bölgesel gelişme, şehirleşme ve yerleşme düzeni* (Ankara, 1970). —DİE, *Tarımsal yapı ve üretim* (Ankara, 1984); *Genel nüfus sayımı 1985* (Ankara, 1986).

Kahramanmaraş (kent). Müşfika Abdülkadir (İnan), *Maraş'ta çocuk oyunları* (Halk bilgisi haberleri, sayı 11, İstanbul, 1930); *Maraş'ta ev teşkilatı* (Halk bilgisi haberleri, sayı 13, İstanbul, 1930); *Maraş âdetleri* (Halk bilgisi haberleri, sayı 14; İstanbul, 1930). —K. Kökten, *Anadolu Maraş vilayetinde tarihten dip tarihine gidiş* (Türk arkeoloji dergisi, c. X/1, Ankara, 1960). —N. Sayın, *Maraş'ta bulunan bir portre* (Türk tarih kurumu belleteni, c. XXVII/106, Ankara, 1963). —H. Kurtaran-M. C. Çoğalan, *Her yönüyle Maraş* (İstanbul, 1969). —G. Akın, *Maraş'ın ve Ökkeş'in destanı* (Ankara, 1970). —E. Kanadıkırık, *Maraş'ta nüfus hareketleri* (Coğrafya araştırmaları dergisi, sayı 3-4, Ankara, 1971). —B. S. Bayazıt, *Kahraman Maraş'ta Bayazıtoğulları tarih ve albümü* (Ankara, 1974). —İ. A. Bağdatlılar, *Uzunoluk. İstiklal harbinde Kahraman Maraş* (İstanbul, 1974). —B. Atalay, *Maraş tarihi coğrafyası* (İstanbul, 1974). —M. C. Çoğalan, *Her yönüyle Kahramanmaraş* (İstanbul, 1982).

kahvehane. Ebüzziya Tevfik, *Kahvehaneler* (Mecmua-i Ebüzziya, sayı 127-131, İstanbul, 1912). —R. H. Cheney, *Coffee* (New York, 1925). —Rifat Osman, *Memleketimizin tarihinde mükeyyifata bir bakış, kahveler* (İstanbul Belediye mecmuası, sayı 78/6, İstanbul, 1931). —H. E. Cheney, *Coffee, the Epic of a commodity* (New York, 1935). —O. C. Kaygılı, *İstanbulda semai kahveleri ve meydan şairleri* (İstanbul, 1937). —T. Alangu, *Çalgılı kahvelerdeki külhanbey edebiyatı ve numuneleri* (İstanbul, 1943). —S. Ünver, *Türkiye'de kahve ve kahvehaneler* (Türk etnografya dergisi, sayı V, Ankara, 1962); *Ressam Ali Rıza Beye göre yarım asır önce kahvehanelerimiz ve eşyası* (Ankara, 1962); *Yayın hayatımızda önemli bir yeri olan Sarafim kıraathanesi* (Belleten, sayı 170, Ankara, 1979). —Kâtip Çelebi, *Mizanü'l-Hakk fi ihtiyari'l-ahakk*, haz. O. Ş. Gökyay (İstanbul, 1972). —Ali Pulane, *Eski istanbul kahvehaneleri* (İlgi, sayı 20, İstanbul, 1975). —S. Birsel, *Kahveler kitabı* (İstanbul, 1975); *Ah Beyoğlu vah Beyoğlu* (İstanbul, 1976). —İ. Numan, *Eski İstanbul kahvehanelerinin içtimai hayattaki yeri ve mimarisi hakkında bazı mülahazalar* (Kubbealtı akademi mecmuası, yıl X, sayı 2, İstanbul, 1981). —T. Kut, *Kahvehaneler* (Yurt ansiklopedisi, c. VI, İstanbul, 1983).

kaime. M. Erol, *Osmanlı İmparatorluğu'nda kâğıt para (kaime)* [İstanbul, 1970]. —N. Aykut, *Osmanlı devletinden Türkiye Cumhuriyeti'ne devredilen kaimeler ve Osmanlı bankası banknotları* (İstanbul, 1979).

Kalenderhane camisi. R. L. Harrison, N. Fıratlı, *Excavations at Saraçhane in İstanbul* (Dumbarton Oaks Papers, XXI, 1967; XXII, 1968; XXV, 1971; XXIX. 1975).

Kaluyan el-Konevi. Ş. Uzluk. *Mevlana'nın ressamları* (Konya, 1945). —M. Sözen, *Türk mimarisinin tarihsel gelişimi* (İstanbul, 1980). —A. Eflâkî, *Ariflerin menkıbeleri*, çev. T. Yazıcı (2 cilt, İstanbul, 1986).

Kâmil Paşa (Mehmet) **Kıbrıslı.** H. Bayur, *Yeni bulunmuş bazı belgelerin ışığında Kâmil Paşa'nın siyasal durumu* (Türk tarih kurumu belleteni, c. XXXV, sayı 137, Ankara, 1971). —Feroz Ahmad, *İttihat ve Terakki 1908-1914*, çev. N. Yavuz (İstanbul, 1984).

kamu. S. S. Onar, *İdare hukukunun umumi esasları* (İsmail Akgün kitabevi, İstanbul, 1960).

Kamu (Kemalettin). R. N. Evrimer, *Kemalettin Kamu, hayatı, şahsiyeti ve şiirleri* (İstanbul, 1949).

Kanık (Orhan Veli). A. Veli, *Orhan Veli için* (İstanbul, 1953). —M. Uyguner, *Orhan Veli Kanık* (İstanbul, 1967). —S. Eyüboğlu, *Denemeler* (İstanbul, 1974). —A. Bezirci, *Orhan Veli* (İstanbul, 1979). —Memet Fuat, *Çağdaş türk şiiri antolojisi* (İstanbul, 1985).

Kanije savunması. A. R. Altınay, *Kanije gazileri* (İstanbul, 1931). —Namık Kemal, *Kanije* (İstanbul, 1941). —A. Savaşkurt, *Kanije müdafaası* (İstanbul, 1945). —M. C. Baysun, *Tiryaki Hasan Paşa ve Kanije savaşı* (İstanbul, 1950). —H. Z. Ersever, *Kanije savunması* (Ankara, 1986).

Kantemiroğulları. Rauf Yekta, *Demetrius Cantemir* (Revue musicale, Paris, 1907); *Dimitri Kantemiroğlu* (Şehbal mecmuası, no. 52, İstanbul, 1911). —M. R. Gazimihal, *Balkanlarda musiki hareketleri* (İstanbul, 1937); *Türk Avrupa musiki münasebetleri* (İstanbul, 1939). —R. Kam, *Kantemir* (Radyo mecmuası, no. 51, İstanbul, 1946). —Y. Öztuna, *Türk musikisi ansiklopedisi* (İstanbul, 1969-1976).

kanto. Enver, *Kantolu şarkı mecmuası* (İstanbul, 1303 [1886]). —Hasan Tahsin, *Neşe-i dil, yeni şarkı ve kanto mecmuası* (İstanbul, 1323 [1905]). —Mustafa Emri, *Yeni ve en müntehap kantolar* (İstanbul, 1324 [1906]). —Mustafa Şükrü, *Yeni şarkı ve kantolar* (İstanbul, 1333 [1916]). —Udi Sami, *Ahenk, eski ve en yeni müntehap ve kantolar* (İstanbul, 1327 [1909]).

Kapalıçarşı (İstanbul). E. Tekiner, *The Great Bazaar of İstanbul* (İstanbul, 1949). —G. Özdeş, *Türk çarşıları* (İstanbul, 1952). —E. H. Ayverdi, *Fatih devri mimarisi* (İstanbul, 1953). —O. Erdenen, *İstanbul çarşıları ve Kapalıçarşı* (İstanbul, 1965). —F. Akozan, *İstanbul'un Kapalı çarşısı* (Tarih dergisi, sayı XXXII, Ankara, 1979). —Ç. Gülersoy, *Kapalıçarşı'nın romanı* (İstanbul, 1983).

Kapalı İn mağarası. Ş. A. Kansu, *Kapalıin mağarası* (Türk tarih kurumu belleteni, sayı IX/34, 1945). —K. Kökten, *Kapalıin mağarası* (Dil ve tarih-coğrafya fakültesi dergisi, sayı X/3-4, 1952).

kapıkulu. İ. H. Uzunçarşılı, *Osmanlı devleti teşkilatından kapıkulu ocakları* (Ankara, 1984 [2. baskı]); *Osmanlı devletinin saray teşkilatı* (Ankara, 1984 [2. baskı]).

kapitülasyonlar. J. De Testa, *Recueil des traités de la porte Ottomane avec les puissances étrangères depuis 1536* (Paris 1865 -1896). —G. Noradounghion, *Recueil, d'actes internationaux de l'empire Ottoman* (Paris, 1897 -1903). —Ali Reşat ve Macar İskender, *Kapitülasyonlar* (İstanbul, 1330 [1914]). —V. J. Puryear, *International economics and diplomacy in the near east* (California, 1935). —Y. K. Tengirşenk, *Tanzimat devrinde Osmanlı devletinin harici ticaret siyaseti* (Tanzimatın 100. yılı armağan kitabı, Tanzimat I, İstanbul, 1940). —Z. Karamursal, *Osmanlı mali tarihi hakkında tetkikler* (İstanbul, 1940). —D. Demirgil, *Lozan antlaşması'nda iktisadi bağımsızlık çabaları ve başarıları* (Belgelerle türk tarihi dergisi, c. 4, sayı 34, İstanbul, 1970). —*Kapitülasyonlar, Lozan'da ingiliz heyetine verilen gizli raporun tam metni*, yayıma hazırlayan ve çev. T. Işıksal (Belgelerle türk tarihi dergisi, c. 4, sayı 34-36, İstanbul, 1970). —M. S. Kütükoğlu, *Osmanlı-ingiliz iktisadi münasebetleri 1580-1838* (Ankara, 1974); *Osmanlı ingiliz iktisadi münasebetleri 1838 -1850* (İstanbul, 1976). —N. Berkes, *Türkiye'de çağdaşlaşma* (İstanbul, 1978). —O. Nebioğlu, *Bir imparatorluğun çöküşü ve kapitülasyonlar* (Ankara, 1946).

Kappadokia ya da **Kapadokya.** G. de Jerphanion, *Une nouvelle province de l'art byzantin, Les églises rupestres de Cappadoce* (Geuthner, 1925-1942). —P. Garelli, *Les Assyriens en Cappadoce* (Paris, 1963). —M. N. Thierry, *Nouvelles Églises rupestres de Cappadoce* (Klincksieck, 1964). —M. Gough, *The monastery at Eski Gümüş* (Anatolien Studies, sayı XIV, 1964, sayı XVIII, 1967); *The monastery church of Eski Gümüş* (Archaeology, sayı XVIII, 1965). —H. Gürçay, M. Akok, *Yeraltı şehirlerinde bir inceleme ve Yeşilhisar ilçesinin Soğanlıdere köyünde bulunan kaya anıtları -Monuments antiques aux environs de Gülşehir, Villes souterraines de Kaymaklı et de Derinkuyu* (Türk arkeoloji dergisi, sayı XIV, 1965). —S. Eyice, *La ruine byzantin dite "Üçayak" près Kırşehir en Anatolie centrale* (Cahiers Archéologiques, sayı XVIII, 1968); *Ihlara vadisi* (İlgi dergisi, sayı 21, 1975). —*Art de Cappadoce* (Nagel, 1971). —S. Hill, *The early Christian Church at Tomarza-Cappadocia* (Dumbarton Oaks Papers, sayı XXIX, 1975). —F. Hild, M. Restle, *Kappadokien -Kappadokia, Charsianon, Sebasteia und Lykandos* (Viyana, 1981). —Y. Ötüken, *Kappadokia bölgesi çalışmaları* (I. Araştırma sonuçları toplantısı, Ankara, 1984). —R. Özil, *Göreme, Karanlık kilise duvar resimlerinde 1983 yılı koruma ve onarım çalışmaları* (II. Araştırma sonuçları toplantısı, Ankara, 1985); *Göreme, Karanlık kilise duvar resimlerinde 1984 yılı koruma ve onarım çalışmaları* (II. Araştırma sonuçları toplantısı, Ankara, 1986).

kar. A. Onur, *Türkiye'de kar yağışları ve yerde kalma müddeti üzerine bir etüd* (Ankara, 1960). —S. Erinç, *Klimatoloji ve metodları* (İstanbul, 1984).

Kara Bibik. G. Akıncı, *Türk romanında köye doğru* (Ankara, 1961). —M. Kaplan, *Türk edebiyatı üzerine araştırmalar I* (İstanbul, 1976).

Kara Kemal. A. N. Erman, *İzmir suikastı ve İstiklal mahkemeleri* (İstanbul, 1971). —B. Şimşir, *Malta sürgünleri* (İstanbul, 1976). —M. Tunçay, *Türkiye Cumhuriyeti'nde tek parti yönetiminin kurulması 1923-1931* (Ankara, 1981). —E. Aybars, *İstiklal mahkemeleri 1923 -1931* (Ankara, 1982). —E. J. Zürcher, *Milli mücadelede ittihatçılık*, çev. N. Salihoğlu (İstanbul, 1987).

Kara Vasıf. E. Aybars, *İstiklal mahkemeleri 1923-1931* (Ankara, 1982). —E. J. Zürcher, *Milli mücadelede ittihatçılık*, çev. N. Salihoğlu (İstanbul, 1987).

Karabekir (Kâzım). C. Dursunoğlu, *Milli mücadelede Erzurum* (Ankara, 1946). —K. Karabekir, *İstiklal harbimizin esasları* (İstanbul, 1951); *İstiklal harbimiz* (İstanbul, 1960). —F. Kandemir, *Milli mücadele başlangıcında Mustafa Kemal, arkadaşları ve karşısındakiler* (İstanbul, 1964). —M. Goloğlu, *Erzurum kongresi* (Ankara, 1968). —T. Hasırcıoğlu, *Kâzım Karabekir Mustafa Kemal Paşa'yı tutuklamayı reddediyor* (Belgelerle türk tarihi dergisi, sayı 4, İstanbul, 1968). —Genelkurmay askeri tarih ve stratejik etüt başkanlığı, *Nutuk'ta anılan komutanların biyografileri* (Ankara, 1981). —E. Aybars, *İstiklal mahkemeleri 1923 -1927* (Ankara, 1982). —E. J. Zürcher, *Milli mücadelede ittihatçılık* (İstiklal, 1987).

Karacaoğlan. N. Sefercioğlu, *Karacaoğlan bibliografyası* (Ankara, 1981).

Karadeniz. E. T. Degens ve D. A. Ross, *The Black Sea; Geology, Chemistry and Biology* (Tulsa, 1974). —F. Baykut, A. Aydın ve İ. Artüz, *Bilimsel açıdan Karadeniz* (İstanbul, 1983). —S. Erinç, *Karadeniz çağının jeomorfolojik ve yapısal özellikleri ve morfometrisi* (İstanbul Üniversitesi deniz bilimleri ve coğrafya enstitüsü bülteni, c. 1, sayı 1, 1984).

Karadeniz bölgesi. T. C. Maarif vekilliği, *Birinci coğrafya kongresi* (Ankara, 1941). —S. Erinç ve N. Tunçdilek, *The agricultural regions of Turkey* (The Geographical Review, vol. XLII, no. 2, New York, 1952). —H. Oakes, *Türkiye toprakları* (Türk yüksek ziraat mühendisleri birliği yayınları, sayı 18, İzmir, 1958). —S. Alnıak, *Karadeniz bölgesinde tütüncülük* (Ankara, 1960). —MTA Enstitüsü, *Türkiye jeoloji haritası* (1: 500 000, Trabzon, Samsun, Sinop, Zonguldak paftaları, Ankara 1961/1964). —A. Gümüş, *Türkiye metalojenisi* (Ankara, 1970). —İmar ve iskân bakanlığı bölge planlama dairesi, *Batı Karadeniz bölgesi* (Ankara 1971); *Doğu Karadeniz bölgesi* (Ankara, 1972). —B. Darkot, *Türkiye iktisadi coğrafyası* (İstanbul, 1972). —MTA Enstitüsü, *Kuzey Anadolu fayı ve deprem kuşağı sempozyumu* (Ankara, 1973). —T. Tarkan, *Türkiye'de çay ziraati ve endüstrisi* (Atatürk üniversitesi yayınları, sayı 195, Ankara, 1973). —İ. Ketin, *Türkiye jeolojisine genel bir bakış* (İstanbul, 1983). —DİE, *Tarımsal yapı ve üretim* (Ankara,

1984); *Genel nüfus sayımı 1985* (Ankara, 1986). —E. Öner ve İ. Çiçek, *Heyelan olayları ve Karadeniz kıyı şeridinden örnekler* (Jeomorfoloji dergisi, sayı 15, Ankara 1987).

Karahanlılar. K. Gürün, *Türkler ve türk devletleri tarihi* (Ankara, 1984 [2. baskı]). —O. Turan, *Selçuklular zamanında Türkiye tarihi* (İstanbul, 1984 [2. baskı]). —E. Merçil, *Müslüman-türk devletleri tarihi* (İstanbul, 1985).
—Sant. E. Esin, *Türk sanat tarihinde Karahanlı devrinin mevkii* (VI. Türk tarih kongresi bildirileri, Ankara, 1967). —M. Sözen, *Türk mimarisinin tarihsel gelişimi* (İstanbul, 1980). —O. Aslanapa, *Türk sanatı* (c. I, İstanbul, 1984).

Karahöyük (Konya). S. Alp, *Konya-Karahöyük hafriyatı, 1953 kazısı* (Türk arkeoloji dergisi, sayı VI/1, 1956); *Konya-Karahöyük kazısı, 1961* (Türk arkeoloji dergisi, sayı XI/2, 1964); *Konya-Karahöyük hafriyatı çalışmaları hakkında kısa faaliyet raporu* (Türk arkeoloji dergisi, sayı XIII/2, 1964); *Konya-Karahöyük hafriyatının neticeleri* (VI. Türk tarih kongresi bildirileri, Ankara, 1967); *1979 Konya-Karahöyük kazıları* (II. Kazı sonuçları toplantısı, Ankara, 1981).

Karain mağarası. K. Kökten, *Antalya'da Karain mağarası'nda yapılmış prehistorya araştırmalarına toplu bir bakış* (Türk tarih kurumu belleteni, sayı XIX [75], 1955); *Karain kılavuzu* (1967).

Karakaş (Yeranuhi). A. Madat, *Sahnemizin değerleri* (İstanbul, 1944).

Karakoç (Sezai). Ş. Diclehan, *Sanat ve düşünce dünyasında Sezai Karakoç* (İstanbul, 1980). —E. Eroğlu, *Sezai Karakoç'un şiiri* (İstanbul, 1981).

Karakol cemiyeti. T. Z. Tunaya, *Türkiye'de siyasi partiler* (İstanbul, 1952). —S. N. Tansu, *İki devrin perde arkası*, anlatan: H. Ertürk (İstanbul, 1969). —B. Şimşir, *Malta sürgünleri* (İstanbul, 1974). —H. Himmetoğlu, *Kurtuluş savaşı'nda İstanbul ve yardımları* (2 c, İstanbul, 1975). —E. J. Zürcher, *Milli mücadelede ittihatçılık* (İstanbul, 1987).

Karakoyunlular. A. Erzi, *Akkoyunlu ve karakoyunlu tarihi hakkında araştırmalar* (Belleten, c. 18, sayı 70, Ankara, 1954). —İ. H. Uzunçarşılı, *Anadolu beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu devletleri* (Ankara, 1984 [3. basım]). —F. Sümer, *Karakoyunlular I* (Ankara, 1984 [2. basım]). —K. Gürün, *Türkler ve türk devletleri tarihi* (Ankara, 1984 [2. basım]).
—Mim. O. Aslanapa, *Doğu Anadolu'da Karakoyunlular kümbetleri* (Yıllık araştırmalar dergisi, sayı 1, 1957); *Kazısı tamamlandıktan sonra Van Ulu camisi* (Sanat tarihi yıllığı, sayı 5, 1973); *Türk sanatı I, II* (İstanbul, 1984).

Karaman. A. Avcıoğlu, *Karaman'da Emir Musa medresesi* (Konya dergisi, sayı 10, 1937). —T. Atay, *Karaman'daki Hatuniye medresesi ve türbesi* (Belediyeler dergisi, sayı 8/78, 1942). —E. Diez, O. Aslanapa, M. M. Koman, *Karaman devri sanatı* (İstanbul, 1950). —İ. H. Konyalı, *Abideleriyle ve kitabeleriyle Karaman tarihi* (İstanbul, 1967). —T. Ünal, *Karaman'daki Hatuniye medresesi* (Türk kültürü, sayı VIII/96, 1970). —M. Sözen, *Anadolu medreseleri I, II* (İstanbul, 1970, 1972). —Y. Önge, *Karamanoğlu Alaettin Bey kümbeti'nin restorasyonu* (Rölöve ve restorasyon dergisi, sayı 1/1, 1974). —O. Aslanapa, *Türk sanatı* (c. II, İstanbul, 1984).

karamanlıca. J. Eckmann, *Anadolu karamanlı ağızlarına ait araştırmalar I. Ponetica* (Dil ve tarih -coğrafya fakültesi dergisi, c. VIII, sayı 1-2, Ankara, 1950); *Karamanlıca-işin-li gerundium hakkında* (Türk dili belletini, seri III, sayı 14 -15, İstanbul, 1950); *Karamanlı türkçesinde -Maca ekli fiil şekli* (Türk dili araştırmaları yıllığı, Ankara, 1953); *Die Karamanischen Literatur* (Philologiae Turcica Fundementa II, Wiesbaden, 1964); *Yunan harfli karamanlı imlası* (Türk dili ve tarihi hakkında araştırmalar I., F. Köprülü' nün doğumunun 60. yıldönümünü kutlamak için, Ankara, 1960). —S. Eyice, *Anadolu'da "Karamanlıca" kitabeler* (Belleten, no. 153 ve 176, Ankara, 1975 ve 1980). —T. Tekin, *Grek alfabesiyle türkçe* (Tarih ve toplum, sayı 3, İstanbul, 1984). —S. Salaville ve E. Daleggio, *Karamanlidika, Bibliographie analytique d'ouvrages en langue turque* (Atina, 1958-1974, 3 c). —E. Balta, *Karamanlidika: Additions 1584-1900* (Atina, 1987); *Karamanlidika: XX Siècle* (Atina, 1987).

Karamanoğulları ya da **Karamanlılar.** S. Tekindağ, *Karamanlılar'ın Gorias seferi* (İstanbul Üniversitesi tarih dergisi, sayı 9, İstanbul, 1954); *Son osmanlı-karaman münasebetleri* (İstanbul Üniversitesi tarih dergisi, sayı 17-18, İstanbul, 1963); *Şemsüddin Mehmet Bey devrinde Karamanlılar* (İstanbul Üniversitesi tarih dergisi, sayı 19, İstanbul, 1964). —D. A. Gülcan, *Karamanoğlu I. Mehmet Bey'in ihtilali ve nedenleri* (İstanbul, 1974). —K. Gürün, *Türkler ve türk devletleri tarihi* (Ankara, 1984 [2. baskı]). —O. Turan, *Selçuklular zamanında Türkiye tarihi* (İstanbul, 1984 [2. baskı]). —E. Merçil, *Müslüman-türk devletleri tarihi* (İstanbul, 1985).
—Sant. A. Avcıoğlu, *Karaman'da Emir Musa medresesi* (Konya dergisi, sayı 10, 1937). —T. Atay, *Karaman'da Hatuniye medresesi ve türbesi* (Belediyeler dergisi, sayı 8/78, 1942). —E. Diez, O. Aslanapa, O. Koman, *Karaman devri sanatı* (1950). —A. Kuran, *Karamanlı medreseleri* (Vakıflar dergisi, sayı III, 1956). —H. Arel, *Mut'taki Karamanoğulları devri eserleri* (Vakıflar dergisi, sayı 5, 1962). —İ. H. Konyalı, *Abideleri ve kitabeleriyle Karaman tarihi* (İstanbul, 1967). —Y. Önge, *Ermenek'te Karamanoğlu Emir Musa medresesi* (Önasya dergisi, sayı 5/51, 1969); *Karamanoğlu Alaeddin Bey kümbeti'nin restorasyonu* (Rölöve ve restorasyon dergisi, sayı 1/1, 1974). —T. Ünal, *Karaman' da Hatuniye medresesi* (Türk kültürü, sayı VIII/96, 1970). —O. Aslanapa, *Türk sanatı, II* (1973); *Yüzyıllar boyunca türk sanatı, XIV yüzyıl* (1977).

Karataş-Semayük. M. J. Mellink, *The prehistoric sequences of Karataş-Semayük* (VI. Kazı sonuçları toplantısı, Ankara, 1985); *The remains of second milleniium B. C. habitation at Karataş-Semayük* (VII. Kazı sonuçları toplantısı, Ankara, 1986).

Karatay (Celalettin). C. Cahen, *Osmanlılar'dan önce Anadolu'da Türkler*, çev. Moran (İstanbul, 1979). —O. Turan, *Selçuklular zamanında Türkiye tarihi* (İstanbul, 1984 [2. baskı]).

Karatepe. P H. T. Bossert, H. Çambel, *Karatepe, yeni bir eti harabesi* (İstanbul, 1946). —P. H. T. Bossert, U. B. Alkım, *Karatepe, Kadirli ve dolayları* (İstanbul, 1947). —P. H. T. Bossert, *Karatepe'de bulunan Fenike-Eti bilinguisleri* (Türk tarih kurumu belleteni, c. 12, Ankara, 1948). —H. Çambel, *Some observations on the Karatepe sculptures* (Türk tarih kurumu belleteni, c. 13, Ankara, 1949); *Karatepe kazıları* (V. Kazı sonuçları toplantısı, Ankara, 1984); *Karatepe-Aslantaş ve Domuztepe 1984 yılı çalışmaları* (VII. Kazı sonuçları toplantısı, Ankara, 1986). —U. B. Alkım, *Les resultats archéologiques des fouilles de Karatepe* (1949). —P. H. T. Bossert, U. B. Alkım, H. Çambel, *Die Ausgrabungen auf dem Karatepe* (Ankara, 1950). —R. D. Barnett, *Karatepe, the key to the Hittite hieroglyphs* (Anatolian studies, c. 3, 1953). —R. Naumann, *Eski Anadolu mimarlığı* (Ankara, 1975).

Karaz höyük. H. Z. Koşay, K. Turfan, *Erzurum Karaz kazısı raporu* (Türk tarih kurumu belleteni, c. 23, Ankara, 1959).

Kargamış. D. G. Hogart, *Charchemish. Report on the excavations at Cerablus, Part I* (1914). —L. Woolley, *The town defences, Part II* (1921); *The excavations in the inner town, Part III* (1953). —T. H. Bossert, *Zur geschichte von Kargamış* (Studi classici et Orientali, Pisa, 1951). —F. Kınal, *Kargamış şehri tarihi hakkında* (Dil ve tarih-coğrafya fakültesi dergisi, sayı 16, 1958).

karikatür. M. sayı Çapanoğlu, *Basın tarihimizde mizah dergileri* (İstanbul 1970). —S. Balcıoğlu, *Cumhuriyet dönemi türk karikatürü, 1923 -1983* (Ankara, 1983). —T. Çeviker, *Gelişim sürecinde türk karikatürü-I, Tanzimat ve istibdat dönemi, 1867 -1878/1878-1908* (İstanbul, 1986).

Kars. (il). S. Erinç, *Doğu Anadolu coğrafyası* (İstanbul, 1953). —MTA Enstitüsü, *Türkiye jeoloji haritası* (1: 500 000, Kars paftası, Ankara, 1961). —A. Gümüş, *Türkiye metalojenisi* (Ankara, 1970). —İmar ve iskân bakanlığı bölge planlama dairesi, *Doğu Anadolu bölgesi, bölgesel gelişme, şehirleşme ve yerleşme düzeni* (Ankara, 1970). —A. N. Sözer, *Kuzeydoğu Anadolu'da yaylacılık* (Ankara, 1972). —DİE, *Tarımsal yapı ve üretim* (Ankara, 1984); *Genel nüfus sayımı 1985* (Ankara, 1986).

Kars (kent). Ahmet Refik (Altınay), *Kafkas yollarında hatıralar ve tahassüsler* (İstanbul, 1334 [1918]). —S. Anisimof, *Kafkas kılavuzu*, çev. Binbaşı Sadık (İstanbul, 1926). —Atıf, *1293 senesinde Kars'ın sukutu sebepleri hakkında rapor* (İstanbul, 1926). —T. Toker, *Kars -coğrafya, tarih ve ekonomi bakımından kısaca notlar* (Kars, 1938); *Kars siyasal tarihi* (Kars, 1938). —Kars halkevleri bürosu, *Kars* (İstanbul, 1943). —S. Atak, *Doğunun kapısı Kars* (?, 1946). —M. F. Kırzıoğlu, *Kars'ın kırk yıllık kara günlerinde (1878-1918) kurtuluş hatırası* (Kars, 1951); *Kars tarihi* (İstanbul, 1953); *Yüzüncü yıldönümü dolayısıyla 1855 Kars zaferi* (İstanbul, 1955); *Edebiyatımızda Kars* (İstanbul, 1958); *Milli mücadelede Kars* (İstanbul, 1958). —Z. Z. Taşpınar, *Bütün yönleriyle Kars* (İstanbul, 1969). —İ. Ortaylı, *Çarlık Rusyası yönetiminde Kars* (İstanbul Üniversitesi edebiyat fakültesi tarih enstitüsü dergisi, sayı 9, İstanbul, 1978).

Kastamonu. R. Leonhard, *Paphlagonia, Reisen und Forschungen im nördlichen Kleinasien* (Berlin, 1915). —MTA Enstitüsü, *Türkiye jeoloji haritası* (I: 500 000, Sinop paftası, Ankara, 1961). —İmar ve iskân bakanlığı bölge planlama dairesi, *Batı Karadeniz bölgesi, bölgesel gelişme, şehirleşme ve yerleşme düzeni* (Ankara, 1971). —A. Kurter, *Kastamonu ve çevresinin iklimi* (İstanbul, 1971). —DİE, *Tarımsal yapı ve üretim* (Ankara, 1984); *Genel nüfus sayımı 1985* (Ankara, 1986).
—Tar. R. Leonhard, *Paphlagonia* (Berlin, 1915). —Mehmet Behçet, *Kastamonu asar-ı kadimesi* (İstanbul, 1337 [1921]). —H. Açıksözcü, *İstiklal harbi'nde Kastamonu* (Kastamonu, 1933). —T. M. Yaman, *Kastamonu tarihi -XV. asrın sonlarına kadar-* (İstanbul, 1935). —İ. H. Uzunçarşılı, *Kastamonu'da Tahmiscioğlu vak'ası* (İstanbul Üniversitesi edebiyat fakültesi tarih semineri dergisi, sayı 1-2, İstanbul, 1937). —İ. Ozanoğlu, *Kastamonu kütüğü* (İstanbul, 1952); *Kastamonu'nun yetiştirdiği meşhur adamlar* (Kastamonu, 1959). —N. S. Örik, *Kayseri, Kırşehir, Kastamonu* (İstanbul, 1955). —M. Z. Demircioğlu, *Kastamonu evliyaları* (Kastamonu, 1957); *100 yıllık Kastamonu basını; 1872 -1972* (Kastamonu, 1973); *100 yıllık Kastamonu basınında kim kimdir, 1872-1972* (Kastamonu, 1980).

Kaşgarlı Mahmut. A. Z. V. (Toğan), *Mahmut Kaşgari'ye ait notlar* (Atsız mecmua, sayı 17, İstanbul, 1932). —O. Pritsak, *Mahmut Kaşgari kimdir*, çev. H. Eren (Türkiyat mecmuası, c. X, İstanbul, 1953). —M. Ş. Ülkütaşır, *Kaşgarlı Mahmut* (Ankara, 1962). —A. Caferoğlu, Kaşgarlı Mahmut (İstanbul, 1970). —*Türk dil kurumu'nun 40. ve Divanü lügat it-türk'ün 900. yıldönümleri dolayısıyla düzenlenen I. Türk dili bilimsel kurultayı'na sunulan bildiriler* (Ankara, 1975).

Kâtip Çelebi, O. Ş. Gökyay, *Kâtip Çelebi hayatı, şahsiyeti, eserleri* (Ankara, 1957); *Kâtip Çelebi'den seçmeler* (Ankara, 1968). —A. Adnan-Adıvar, *Osmanlı Türkleri'nde ilim* (İstanbul, 1987).

Kaunos. G. Bean, *Turkey Beyond the Maeander* (1971). —B. Öğün, *1966 yılı Kaunos sondajları* (Türk tarih kurumu belleteni, c. XXXII/126, Ankara, 1968); *Kaunos kazıları, 1979* (II. Kazı sonuçları toplantısı, Ankara, 1981); *Kaunos kazıları, 1981* (IV. Kazı sonuçları toplantısı, Ankara, 1983); *Kaunos kazısı, 1982* (V. Kazı sonuçları toplantısı, Ankara, 1984). —S. Doruk, *1984 yılı Kaunos çalışmaları* (VII. Kazı sonuçları toplantısı, Ankara, 1986).

Kavalalı Mehmet Ali Paşa. C. Napier, *The war in Syria* (London, 1842). G. Douin, *Une mission militarie française aupiès de Mohamed Aly* (Kahire, 1923). —Ş. Altundağ, *Kavalalı Mehmet Ali Paşa isyanı esnasında Namık Paşa'nın yardım talep etmek üzere 1832 senesinde memuriyet-i mahsusa ile Londra'ya gönderilmesi* (Belleten, c. 6, sayı 23-24, Ankara, 1942); *Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın Suriye' de hâkimiyeti esnasında tatbik ettiği idare tarzı* (Belleten, c. 8, sayı 30, Ankara, 1944); *Kavalalı Mehmed Ali Paşa isyanı, Mısır meselesi* (Ankara, 1945).

Kayalıdere. A. C. Burney, *A first season of excavations at the Urar-*

tian citadel of Kayalıdere (Anatolian studies, sayı 16, 1966).

Kaygılı (Osman Cemal). R. F. Yüzüncü, *Osman Cemal Kaygılı, hayatı, şahsiyeti, eserleri* (İstanbul, 1947). —T. Alangu, *Cumhuriyet'ten sonra hikâye ve roman*, c. I (İstanbul, 1968). —H. Dizdaroğlu, *Osman Cemal Kaygılı* (Milliyet sanat, 1 şubat 1980).

Kaygusuz Abdal. A. Gölpınarlı, *Kaygusuz Abdal, Hatayi, Kul Himmet* (İstanbul, 1953). —A. Güzel, *Kaygusuz Abdal* (Ankara, 1981); *Kaygusuz Abdal'ın mensur eserleri* (Ankara, 1983); *Kaygusuz Abdal (Alâddin Gaybi) bibliyografyası* (Ankara, 1986).

Kayılar. F. Köprülü, *Osmanlı İmparatorluğu'nun etnik menşei meseleleri* (Belleten, c. 7, sayı 28, Ankara, 1943); *Kay kabilesi hakkında yeni notlar* (Belleten, c. 8, sayı 31, Ankara, 1944); *Osmanlı devletinin kuruluşu* (Ankara, 1984 [2. baskı]). —W. Eberhard, *Kaylar kabilesi hakkında sinolojik mülahazalar* (Belleten, c. 8, sayı 32, Ankara, 1944).—F. Sümer, *Osmanlı devrinde Anadolu'da oğuz boyları* (Dil ve tarih-coğrafya fakültesi dergisi, c. 7, sayı 2, Ankara, 1945). —P. Wittek, *Osmanlı İmparatorluğu'nun doğuşu*, çev. F. Berktay (İstanbul, 1985).

Kayseri (il). G. Bartsch, *Gebiet des Erciyes dağı und die Stadt Kayseri im Mittel-Anatolien* (Hannover, 1935). —S. Erinç, *Glasiyal ve Postglasiyal safhada Erciyes glasiyesi* (İstanbul Üniversitesi coğrafya enstitüsü dergisi, sayı 2, İstanbul, 1951). —R. İzbırak, *Develi ovası ve ekonomik gelişmesi* (Ankara, 1953). —MTA Enstitüsü, *Türkiye jeoloji haritası* (1: 500 000, Kayseri ve Sıvas paftaları, Ankara, 1961). —DİE, *Tarımsal yapı ve üretim* (Ankara, 1984); *Genel nüfus sayımı 1985* (Ankara, 1986).

Kayseri (kent). Halil Ethem, *Kayseriye şehri mebani-i islamiye ve kitabeleri* (İstanbul, 1915). —Ahmet Cemal, *Kayseri* (İstanbul, 1932). —K. Karamete, *Erciyes Kayserisi ve tarihine bir bakış* (Kayseri, 1934). —R. İzbırak, *Kayseri şehrinin işleme ve gelişmesinde bağcılığın etkileri* (İstanbul, 1947); *Develi ovası ve ekonomik gelişmesi* (Ankara, 1953). —N. Gönen, *Kayseri'de bağ hayatı* (İstanbul, 1948). —K. Özdoğan, *Kayseri tarihi, kültür ve sanat eserleri* (Kayseri, 1948). —C. Beğenç, *Kayseri* (Ankara, 1950). —N. Çakıroğlu, *Kayseri evleri* (İstanbul, 1952). —A. Gabriel, *Kayseri türk anıtları*, çev. A. A. Tütenk (Ankara, 1954). —N. S. Örik, *Kayseri, Kırşehir, Kastamonu* (İstanbul, 1955). —U. Barlas, *Kayseri düğünleri üzerine bir araştırma denemesi* (İstanbul, 1963). —M. Gümüşkaynak, *Kayseri pastırması, kuşgömü ve tütünlük* (Türk folklor araştırmaları dergisi, c. 10, sayı 208, İstanbul, 1966). —Ö. Çelebi, *Kayseri ili yakın çevre incelemeleri* (Ankara, 1970). —O. Yalçın, *Kayseri* (İstanbul, 1970). —A. Satoğlu, *Başlangıçtan bugüne kadar Kayseri şairleri* (Kayseri, 1970). —N. Baydur, *Kültepe ve Kayseri tarihi üzerine araştırmalar* (İstanbul, 1970). —Y. E. Özulu, *Kayserim* (Ankara, 1973). —A. Gürlek, *Memleketim Develi* (Ankara, 1975). —Z. Özkan, *Arazi kullanışlarının mekânsal dağılımı, Bursa, Gaziantep ve Kayseri üzerine karşılaştırmalı bir çalışma* (Ankara, 1978). —H. E. Eldem, *Kayseri şehri* (Ankara, 1982).

Kazan Hanlığı. A. Ahmer, *Kazan tarihi* (Kazan, 1910). —K. A. Bikkul, *Tatar tarihi* (Kazan, 1911). —A. Z. Velidi, *Türk ve tatar tarihi* (Kazan, 1912). —H. Atlasi, *Kazan Hanlığı* (Kazan 1913). —A. Aziz, *Tatar tarihi* (Kazan, 1924). —A. N. Kurat, *Kazan Türkleri'nin "medeni uyanış" devri* (Ankara Üniversitesi dil ve tarih-coğrafya fakültesi dergisi, c. XXIV, sayı 1-2, Ankara, 1966).

kazasker. Koçi Bey, *Koçi Bey risalesi*, sadeleştiren: Z. Danışman (İstanbul, 1972). —İ. H. Uzunçarşılı, *Osmanlı devletinin merkez ve bahriye teşkilatı* (Ankara, 1984); *Osmanlı devletinin ilmiye teşkilatı* (Ankara, 1984).

Keban barajı ve hidroelektrik santralı. ODTÜ Keban projesi yayınları, *1968 yaz çalışmaları, I* (Ankara, 1970); *Keban projesi 1969 çalışmaları, II* (Ankara, 1971); *Keban projesi 1970 çalışmaları, III* (Ankara, 1972); *Keban projesi 1971 çalışmaları, IV* (Ankara, 1974); *Keban projesi 1972 çalışmaları, V* (Ankara, 1976). —H. Hauptmann, *Kalkolitik çağdan İlk Tunç çağının bitimine kadar Norşuntepe'de yerleşmenin gelişimi* (VIII. Türk tarih kongresi'nden ayrı basım, Ankara, 1979).

Keçecizade İzzet Molla. F. A. Tansel, *Keçecizade İzzet Molla* (Fuat Köprülü armağanı, İstanbul, 1953). —A. H. Tanpınar, *XIX. Yüzyıl türk edebiyatı tarihi* (İstanbul, 1967). —S. K. Tural, *Mihnet-i Keşan'ın yenileşme tarihimizdeki yeri* (Türk kültürü, sayı 163, Ankara, 1976).

kelam. T. J de Boer, *Geschichte der Philosophie im İslam* (Stuttgart, 1901). —Ö. N. Bilmen, *Muvazzah ilmi kelam* (İstanbul, 1955). —N. Danışman, *Kelam ilmine giriş* (Ankara, 1955). —A. A. Aydın, *İslam inançları ve felsefesi-tevhid ve kelam* (Ankara, 1964). —W. M. Watt, *İslami tetkikler*, çev. S. Ateş (Ankara, 1968). —T. Koçyiğit, *Kelamcılarla hadisçiler arasındaki münakaşalar* (Ankara, 1969). —İrfan Abdülhamid, *İslamda itikadi mezhepler ve akaid esasları*, çev. M. S. Yeprem (İstanbul, 1981). —Teftâzâni, *Kelam ilmi ve islam akaidi*, çev. S. Uludağ (İstanbul, 1982). —A. J. Tritton, *İslam kelamı*, çev. M. Dağ (Ankara, 1983). —B. Topaloğlu, *Kelam ilmi* (İstanbul, 1985).

Kemal. Sarı Kemal, Sarıca Kemal, Kemal-i Zerd diye de anılır. R. Anhegger, *Selatinnâme müellifi Kemal* (Türk dili ve edebiyatı dergisi, c. IV, sayı 4, İstanbul, 1952); *Weiters zu Kemal-i Zerd* (Journal of Turkish Studies, c. IV, Cambridge USA, 1982). —J. R. Walsh, *The divançe -i Kemal-i Zerd* (Journal of Turkish Studies, c. III, Cambridge USA, 1979).

Kemal Tahir. Nazım Hikmet, *Kemal Tahir'e mektuplar* (Ankara, 1968). —H. Dosdoğru, *Batı aldatmacalığı ve putlara karşı Kemal Tahir* (İstanbul, 1974). —*Kemal Tahir için* (Türkiye defteri, sayı 6, İstanbul, 1974). —*Kemal Tahir'den Fatma İrfan'a mektuplar* (İstanbul, 1979). —İ. Bozdağ, *Kemal Tahir'in sohbetleri* (İstanbul, 1979).

Kemal Ümmi. Ali Vahit, *Kemal Ümmi hakkında* (Halk bilgisi haberleri, sayı 30, İstanbul, 1933). —M. F. Köprülü, *Divan edebiyatı antolojisi* (İstanbul, 1934). —W. C. Hickman, *Who was Ümmi Kemal* (Boğaziçi üniversitesi dergisi, c. IV-V, İstanbul, 1976-1977).

Kemalpaşazade (Şemsettin Ahmet bin Süleyman). Cemalettin, *Osmanlı tarih ve müverrihleri* (İstanbul, 1934 [1898]). —Hüseyin Hüsameddin, *Amasya tarihi* (İstanbul, 1927). —N. Atsız, *Kemalpaşazade' nin eserleri* (Şarkiyat mecmuası, c. VI, İstanbul, 1965).

Kenz ül-kübera ve mehakk' ül-ulema. O. Ş. Gökyay, *Kenzü'l -kübera ve Mahakkü'l-ulema* (Çevren dergisi, yıl IV, no. 9 ve 10, Piriştine, 1976).

Kerderli Mahmut bin Ali. Z. V. Toğan, *Harizm'de yazılmış eski türkçe eserler* (Türkiyat mecmuası, c. II, İstanbul, 1928). —K. Burslan, *Nehc ül-feradis'ten derlenen türkçe sözler* (Türkiyat mecmuası, c. IV, İstanbul, 1934). —A. Caferoğlu, *Türk dili tarihi notları II* (İstanbul, 1943).

Kethüdazade Arif Efendi. İ. H. Uzunçarşılı, *Nizam-ı Cedid ricalinden Valide Sultan kethüdası meşhur Yusuf Ağa ve Kethüdazade Arif Efendi* (Belleten, sayı 79, Ankara, 1956).

Khryse. R. Pullan, *Antiquities of İonia, IV* (Londra, 1881). —C. Özgünel, *Chryse-Apollon Smintheus tapınağı 1980-1981 yılı kazıları* (IV. Kazı sonuçları toplantısı, Ankara, 1983); *Gülpınar, Apollon Smintheus tapınağı kazıları, 1982-1983 yıllarında gerçekleştirilen kaide onarım çalışmaları* (VI. Kazı sonuçları toplantısı, Ankara, 1985). —E. Madran, *Apollo Smintheus tapınağı yapısal özellikleri* (Araştırma sonuçları toplantısı, I, Ankara, 1984).

Kıbrıs. W. B. Fisher, *The Middle East* (London, 1952). —S. Öngör, *Ortadoğu* (Ankara, 1965). —W. C. Brice, *South-West Asia* (London, 1966). —Türk kültürünü araştırma enstitüsü, *Milletlerarası birinci Kıbrıs tetkikleri kongresi* (Ankara, 1971). —A. Köksal, *Güney Anadolu bölgesi ile Kıbrıs'ın turizm coğrafyası* (Ankara, 1976).
—Tar. W. H. Engel, *Kypros* (2 c, Berlin, 1841). —Saffet, *Kıbrıs fethi üstüne vesikalar* (Tarihi osmani mecmuası, sayı 19, İstanbul 1328 [1912]). —İ. H. Uzunçarşılı, *Kıbrıs fethi ile Lepant (İnebahtı) muharebesi sırasında türk devleti ile Venedik ve müttefiklerinin faliyetlerine dair bazı hazinei evrak kayıtları* (Türkiyat mecmuası, c. 3, İstanbul, 1933). —A. F. Alasya, *Osmanlı Türkleri idaresinde Kıbrıs* (Tarih semineri dergisi, sayı 1-2, İstanbul, 1937); *Kıbrıs tarihi ve belli başlı antikiteleri* (Lefkoşa, 1939). —İ. Konur, *Kıbrıs Türkleri* (İstanbul, 1938); *Kıbrıs tarihi ve Kıbrıs'taki türk eserleri* (Adana, 1946). —H. N. Erbil, *Yedi bin senelik sümer medeniyetinde Kıbrıs* (İstanbul, 1954). —Ş. Torun, *Türkiye, İngiltere ve Yunanistan arasında Kıbrıs'ın politik durumu* (İstanbul, 1956). —T. Demiray, *Tarihin ışığı altında Kıbrıs* (İstanbul, 1958). —B. Özler, *Kıbrıs Cumhuriyeti'nin antlaşmaları* (İstanbul, 1959). —A. Gazioğlu, *İngiliz idaresinde Kıbrıs 1878-1960* (İstanbul, 1960). —C. Gökoğlu, *Kıbrıs tarihinin ana hatları* (İzmir, 1964). —K. Kurt, *Kıbrıs kronolojisi* (Ankara, 1964). —Türk kültürünü araştırma enstitüsü, *Kıbrıs ve Türkler* (Ankara, 1964). —V. Bedevi, *Kıbrıs tarihi* (Lefkoşa, 1965). —M. Sertoğlu, *Kıbrıs konusunda osmanlı-ingiliz ilişkileri* (Belgelerle Türk tarihi dergisi, c. 1, sayı 4, İstanbul, 1968). —F. Kaymak, *Kıbrıs Türkleri bu duruma nasıl düştü*, yayıma hazırlayan M. Z. Ergin (İstanbul, 1968). —N. Kurdakul, *Tarih ışığında Kıbrıs davamız* (Ankara, 1968). —Türk kültürünü araştırma enstitüsü, *Milletlerarası birinci Kıbrıs tetkikleri kongresi 14-19 nisan 1969-Türk heyeti tebliğleri* (Ankara, 1971). —A. N. Banoğlu, *Kıbrıs dosyası* (İstanbul, 1974). —S. Oğuz, *Kıbrıs sorunu, 50. yılda Kıbrıs* (Ankara, 1974). —Vehbi Zeki, *Kıbrıs türk mücadele tarihi* (3 c, Lefkoşa, 1974). —D. Manizade, *Kıbrıs sorununun başı ve sonu* (İstanbul, 1974). —O. Aslanağa, *Kıbrıs'ta türk eserleri* (İstanbul, 1975). —Z. Nasim, *Kıbrıs'ın İngiltere'ye geçişi ve adada kurulan ingiliz idaresi* (Ankara, 1975). —A. Olgun, *Kıbrıs'ın anatomisi, 4 devir, 4 lider* (Ankara, 1975). —M. Sarıca - E. Teziç - Ö. Sakinyurt, *Kıbrıs sorunu* (İstanbul, 1975). —D. Perinçek, *Kıbrıs meselesi* (İstanbul, 1976). —H. Bil, *Kıbrıs olayı ve içyüzü* (İstanbul, 1976 [2. baskı]). —M. A. Birand, *Diyet, Türkiye ve Kıbrıs üzerine pazarlıklar 1974-1979* (İstanbul, 1979). —N. Güvenç, *Kıbrıs sorunu, Yunanistan ve Türkiye* (İstanbul, 1985).

Kıbrıs Barış harekâtı. H. Eroğlu, *Kıbrıs uyuşmazlığı ve Kıbrıs Barış harekâtı* (Ankara, 1975). —M. A. Birand, *30 sıcak gün* (İstanbul, 1974).

Kılıç Ali Paşa. Saffet-Ali Rıza Seyfi, *Kılıç Ali Paşa'nın tercüme-i haline dair bazı tetkikat* (Risalei-i mevkûte-i bahriye, c. 3, sayı 6, İstanbul, 1336 [1920]). —H. Küçük, *Kaptan-ı derya Kılıç Ali Paşa* (İstanbul, 1975).

Kılıç Arslan I. Ahmet İhsan, *Kılıç Arslan* (İstanbul, 1937). —M. A. Köymen, *Selçuklu devri türk tarihi* (Ankara, 1963). —O. Turan, *Selçuklu tarihi ve türk-islam medeniyeti* (Ankara, 1965); *Selçuklular zamanında Türkiye tarihi* (İstanbul, 1985 [2. baskı]). —E. B. Şapolyo, *Kılıç Arslan* (İstanbul, 1965). —C. Cahen, *Osmanlılar'dan önce Anadolu'da Türkler*, çev. Y. Moran (İstanbul, 1979). —E. Merçil, *Müslüman -türk devletleri tarihi* (İstanbul, 1985).

Kılıç Arslan II. M. A. Köymen, *Selçuklu devri türk tarihi* (Ankara, 1963). —O. Turan, *Selçuklular tarihi ve türk-islam medeniyeti* (Ankara, 1965); *Selçuklular zamanında Türkiye tarihi* (İstanbul, 1985 [2. baskı]). —C. Cahen, *Osmanlılar' dan önce Anadolu'da Türkler*, çev. Y. Moran (İstanbul, 1979). —E. Merçil, *Müslüman-türk devletleri tarihi* (İstanbul, 1985).

Kılıç Arslan III. M. A. Köymen, *Selçuklu devri türk tarihi* (Ankara, 1963). —O. Turan, *Selçuklular tarihi ve türk-islam medeniyeti* (Ankara, 1965); *Selçuklular zamanında Türkiye tarihi* (İstanbul, 1985 [2. baskı]. —C. Cahen, *Osmanlılar'dan önce Anadolu'da Türkler*, çev. Y. Moran (İstanbul, 1979). —E. Merçil, *Müslüman-türk devletleri tarihi* (İstanbul, 1985).

Kılıç Arslan IV (Rüknettin). Kerimüddin Aksarayi, *Müsameret-ül -Ahbar*, yayımlayan O. Turan (Ankara, 1944). —M. A. Köymen, *Selçuklu devri türk tarihi* (Ankara, 1963). —C. Cahen, *Osmanlılar'dan önce Anadolu'da Türkler*, çev. Y. Moran (İstanbul, 1979). —O. Turan, *Selçuklular zamanında Türkiye tarihi* (İstanbul, 1985 [2. baskı]). —E. Merçil, *Müslüman-türk devletleri tarihi* (İstanbul, 1985).

Kıpçaklar. W. Barthold, *Orta Asya tarihi hakkında dersler* (İstanbul, 1927). —A. N. Kurat, *Peçenek tarihi* (İstanbul, 1937). —L. Raşonyi, *Dünya tarihinde türklük* (Ankara, 1942). —F. Sümer, *Oğuzlar-türkmenler-tarihleri, boy teşkilatı, destanları* (İstanbul, 1980 [3. baskı]).

Kırgızlar. A. İnan, *Makaleler ve incelemeler* (Ankara, 1968). —Z. V. Togan, *Umumi türk tarihine giriş* (İstanbul, 1970).

Kırık hayatlar. C. Kudret, *Türk edebiyatındaki hikâye ve roman I* (İstanbul, 1987).

Kırım Hanlığı. H. Ortekin, *Kırım hanlarının şeceresi* (İstanbul, 1938). —A. Z. Soysal, *Hanlık devrinde Kırım türk kültürü* (İstanbul, 1941). —H. İnalcık, *Yeni vesikalara göre Kırım Hanlığı'nın osmanlı tabiliğine girmesi ve ahitname meselesi* (Belleten, c. 8, sayı 30, Ankara, 1944). —A. S. Aslangiray, *Kırım Hanlığı'nın menşei, kuruluşu ve Osmanlı İmparatorluğu'na bağlanması* (İstanbul, 1959). —Ö. Gökbilgin, *1532-1577 yılları arasında Kırım Hanlığı'nın siyasi durumu* (Ankara, 1973).

Kırım savaşı. Derleyen A. Kaylan, *Kırım savaşı* (İstanbul, 1975). —Hayrettin, *Kırım harbi*, yayıma hazırlayan Ş. Kutlu (İstanbul, 1976). —D. Deformagne, *Kırım harbi sonunda İstanbul*, çev. G. Soytürk (İstanbul, 1977).

Kırk hadis. Abdülkadir Karahan, *İslam-türk edebiyatında kırk hadis, toplama, tercüme ve şerhleri*, (İstanbul, 1954).

Kırk kuşağı. H. Altınkaynak, *Edebiyatımızda 1940 kuşağı* (İstanbul, 1977). —Mehmet Kemal, *Acılı kuşak* (İstanbul, 1967).

Kırk vezir hikâyesi. P. Belletête, *Contes turcs. Quarante vezir* (Paris, 1812). —*Kırk vezir kıssası* (Kazan, 1883). —*Tarih-i kırk vezir* (İstanbul, 1886). —C. S. Kırcaali, *Kırk vezir* (İstanbul, 1932).

Kırk yıl. *Anı özel sayısı* (Türk dili, c. XXV, sayı 286, Ankara 1972).

Kırklareli (il). MTA Enstitüsü, *Türkiye jeoloji haritası* (1: 500 000, İstanbul paftası, Ankara, 1964). —İmar ve iskân bakanlığı bölge planlama dairesi, *Marmara bölgesi, bölgesel gelişme, şehirleşme ve yerleşme düzeni* (Ankara, 1970). —B. Darkot ve M. Tuncel, *Marmara bölgesi coğrafyası* (İstanbul, 1981). —DİE, *Tarımsal yapı ve üretim* (Ankara, 1984); *Genel nüfus sayımı 1985* (Ankara, 1986).

Kırklareli (kent). A.R.D. Kaya, *Kırklareli vilayetini tarih, coğrafya, kültür ve eski eserler yönünden tetkik* (Kırklareli, 1948). —Ş. Akalın, *Kırklareli'nde şayakçılık* (Türk folklor araştırmaları dergisi, c. 4, sayı 78, İstanbul, 1956). —N. Karaçam, *Atatürk Kırklareli'nde* (İstanbul, 1969); *Bütün yönleriyle Kırklareli ve ilçeleri* (İstanbul, 1970). —Ö. Mert, *Kırklareli kitabeleri* (İstanbul Üniversitesi edebiyat fakültesi tarih dergisi, sayı 25, İstanbul, 1971).

Kırşehir (il). MTA enstitüsü, *Türkiye jeoloji haritası* (1: 500 000, Kayseri paftası, 1961). —İmar ve İskân bakanlığı bölge planlama dairesi, *Orta Anadolu, bölgesel gelişme, şehirleşme ve yerleşme düzeni* (Ankara, 1970). —DİE, *Tarımsal yapı ve üretim* (Ankara, 1984); *Genel nüfus sayımı 1985* (Ankara, 1986).

Kırşehir (kent). C. H. Tarım, *Kırşehir üzerinde tarihi araştırmalar* (Kırşehir, 1938); *Kırşehir tarih ve lügati* (Kırşehir, 1940); *Tarihte Kırşehri-Gülşehri ve Babailer, ahiler -bektaşiler* (İstanbul, 1948); *Kırşehir ansiklopedisi* (Ankara, 1960); *Kırşehir tarihinde Mevlana ve mevleviler* (Kayseri, 1961). —S. Ülgen, *Kırşehir'de türk eserleri* (Vakıflar dergisi, c. 2, Ankara 1942). —W. Ruben, *Kırşehir'in dikkatimizi çeken sanat abideleri* (Belleten, c. 12, sayı 44-45, Ankara, 1947-1948). —S. Kardeş, *Heyeti temsiliye ve Mustafa Kemal Kırşehir'de* (Ankara, 1950). —V. Arseven, *Kırşehir'de kışlık kuru yiyecekler* (Türk folklor araştırmaları dergisi, c. 3, sayı 61, İstanbul, 1954); *Kırşehir'de evlenme ve düğün âdetleri* (Türk folklor araştırmaları dergisi, c. 3, sayı 67, İstanbul, 1955); *Kırşehir'de inanmalar* (Türk folklor araştırmaları dergisi, c. 4, sayı 79-81, İstanbul, 1956). —F. Taeschaer, *Kırşehir'de Ahi Evren zaviyesi mütevellisine ait bir berat* (Vakıflar dergisi, c. 3, Ankara, 1956). —N. S. Orik, *Kayseri, Kırşehir, Kastamonu* (İstanbul, 1955). —R. Turgut, *Kırşehir'de ay hakkında inanışlar* (Türk folklor araştırmaları dergisi, c. 4, sayı 82, İstanbul, 1956). —Ş. Yastıman, *Kırşehir ve hinterlandında söylenen atasözleri* (Türk folklor araştırmaları dergisi, c. 4, sayı 93-94, İstanbul, 1957). —A. Temir, *Kırşehir emiri Cacaoğlu, Nur el-Din'in 1272 tarihli arapça-moğolca vakfiyesi* (Ankara, 1959). —E. B. Şapolya, *Kırşehir büyükleri* (Ankara, 1967). —Ö. Yalçın, *Kırşehir* (İstanbul, 1970). —M. Önder, *Kırşehir güldestesi* (Ankara, 1976). —Y. Özkaya, *Osmanlı İmparatorluğu'nda âyanlık* (Ankara, 1977). —S. Güllülü, *Ahi birlikleri* (İstanbul, 1977). —A. Bayar, *Kırşehir yöresi halk oyunlarımız* (Cıngıl dergisi, sayı 2, Ankara, 1980). —E. Basınoğlu, *Çeşitli yönleriyle Kırşehir* (Kırşehir, 1981).

Kısakürek (Necip Fazıl). A. A. Bülendoğlu, *Necip Fazıl Kısakürek, şiiri, sanatı, aksiyonu* (İstanbul, 1968). —H. Çebi, *Tiyatro eserlerinde, madde ve manada Necip Fazıl* (İstanbul, 1981); *Bütün yönleriyle Necip Fazıl Kısakürek* (Ankara, 1987). —S. Mirzabeyoğlu, *Necip Fazıl'la başbaşa* (İstanbul, 1982). —Selim Kocahasanoğlu, *Türk edebiyatında Necip Fazıl Kısakürek, hayatı, sanatı, çilesi* (İstanbul, 1982). —B. Oğuzbaşaran, *Necip Fazıl'ın şiiri* (Kayseri, 1983).

kıyafetname. M. Mengi, *Kıyafetnameler üzerine* (Türk dili araştırmaları yıllığı - Belleten 1977, Ankara, 1978). —A. Çelebioğlu, *Kıyafet ilmi ve Akşemseddinzade Hamdullah Hamdi ile Erzurumlu İbrahim Hakkı'nın kıyafetnameleri* (Atatürk üniversitesi edebiyat fakültesi araştırma dergisi, sayı 11, fas. 2, Ankara, 1979). — M. S. Tayşi, *Kıyafet ilmi ve Lokman Çelebi'nin kıyafetnamesi* (İslam medeniyeti mecmuası, c. IV, sayı 9, İstanbul, 1979).

Kızılelma. O. Ş. Gökyay, *Kızıl elma üzerine* (Tarih ve toplum, sayı 25-28, İstanbul, ocak 1986 - nisan 1986).

Kızılırmak. H. Cöntürk ve O. A. Bayar, *Türkiye'nin su potansiyeli* (Türkiye mühendislik haberleri, Ankara, 1986). —EİEİ, *1980 su yılı akım neticeleri* (Ankara, 1982).

Kızılkaya höyüğü. J. Mellaart, *Early cultures of the South Anatolian Plateau* (Anatolian studies, XI, 1961). —M. Özsait, *İlkçağ tarihinde Pisidya* (İstanbul, 1980).

Kilise camisi. P. Gyllius, *The Antiquities of Constantinople* (ingilizceye çeviren J. Ball, Londra, 1729). —Dr. Mordtmann, *Esquisse topographique de Constantinople* (Lille, 1892). —J. Ebersolt, A. Thiers, *Les églises byzantines de Constantinople* (Paris, 1913). —A. V. Millingen, *Byzantine churches of Constantinople* (Londra, 1912, tıpkıbasım 1974). —H. Hallensleben, *Zu Annexbauten der Kilise camii in İstanbul* (İstanbuler Mitteilungen, XV, 1965). —R. Janin, *Les églises et les monastères* (Paris, 1969). —S. Eyice, *Son devir bizans mimarisi, İstanbul'da Palaiologoslar devri anıtları* (İstanbul, 1980).

Kiraz Hamdi Paşa. İ. Soysal, *Kurtuluş savaşı'nda işbirlikçiler* (İstanbul, 1985).

Kitab-ı bahriye. H. Alpagut ve F. Kurtoğlu, *Kitab-ı bahriye* (İstanbul, 1935). —H. G. Yurtaydın, *Kitab-ı bahriye* (Dil ve tarih-coğrafya fakültesi dergisi, c. X, Ankara, 1952). —Y. Senemoğlu, *Kitab-ı bahriyye, Denizcilik kitabı* (2 c, İstanbul, 1973,).

Kitab-ı cilve ya da **Kitab-ı celve.** Giritli Mustafa Paşa, *Abede-i iblis. Yezidi taifesinin itikatı, adâtı, evsafı, hasılatı* (İstanbul, 1328 [1910]). —M. Ş. Yaltkaya, *Yezidiler* (Darülfünun ilahiyat fakültesi mecmuası, yıl I, sayı 3, İstanbul, 1926). —A. A. Semenov, *Küçük Asya yezidilerinin şeytana tapmaları* (Darülfünun ilahiyat fakültesi mecmuası, yıl V, sayı 20, İstanbul, 1931).

Kiziroğlu Mustafa Bey. M. Gökalp, *Köroğlu kollarından Kiziroğlu Mustafa Bey kolu* (Türk folklor araştırmaları, c. V, no. 103, İstanbul, 1958); *Kiziroğlu ve Köroğlu* (Türk folklor araştırmaları, c. XIV, no. 279, İstanbul, 1972). —M. Köktürk, *Kiziroğlu Mustafa Bey* (Türk folklor araştırmaları, c. XIV, no. 278, İstanbul, 1972).

Klazomenai. G. Bean, *Aegean Turkey* (1979). —G. Bakır, Ç. Anlağan, *1979 Klazomenai kazısı* (II. Kazı sonuçları toplantısı, Ankara, 1981). —G. Bakır, *Urla/Klazomenai kazısı 1981 yılı çalışmaları raporu* (IV. Kazı sonuçları toplantısı, Ankara, 1983); *1982 yılı Urla/Klazomenai kazısı sonuçları hakkında rapor* (V. Kazı sonuçları toplantısı, Ankara, 1984).

Knidos. Sir C. Newton, *A History of Discoveries at Halicarnassus, Cnidus and Branchidae* (1865). —I. C. Love, *A Preliminary report of the excavations at Knidos* (American journal of archaelogy, sayı 74, 76, 1970, 1972). —G. E. Bean, *Aegean Turkey* (1979). —N. Tuna, *Datça yarımadası yüzey araştırmaları, 1981* (IV. Kazı sonuçları toplantısı, Ankara, 1982). —E. Akurgal, *Ancient civilizations and ruins of Turkey* (İstanbul 1983).

Koca Hüsrev Paşa. M. Salâhaddin, *Bir türk diplomatının evrâk-ı siyasiyesi* (İstanbul, 1306 [1889]). —H. von Moltke, *Moltke'nin Türkiye mektupları*, çev. H. Örs (İstanbul, 1969). —Abdurrahman Şeref Efendi, *Tarih musahabeleri* (Ankara, 1985).

komedi (Türkiye). S. Şener, *Çağdaş türk tiyatrosunda ahlak, ekonomi, kültür sorunları* (Ankara, 1971). —S. Sokullu, *Türk tiyatrosunda komedyanın evrimi* (Ankara, 1979). —M. And, *Cumhuriyet dönemi türk tiyatrosu* (Ankara, 1983).

Konya (il). H. Wenzel, *Sultan-Dagh und Akschehir Ova* (Kiel, 1932). —H. Heimann, *Konya, Geographie einer Oasenstadt* (Hamburg, 1935). —S. Uslu, *İç Anadolu steplerinin antropojen karakteri üzerine araştırmalar* (Ankara, 1959). —S. Erinç, *Konya bölümünde ve İç Toros sıralarında karst şekilleri üzerinde müşahedeler* (Türk coğrafya dergisi, sayı 20, İstanbul, 1960); *İç Anadolu'da Karapınar çevresindeki kum reliefi hakkında* (İstanbul Üniversitesi coğrafya enstitüsü dergisi, sayı 13, İstanbul, 1963). —MTA Enstitüsü, *Türkiye jeoloji haritası* (1: 500 000, Konya, Adana, Ankara, Kayseri paftaları, Ankara, 1961/1962/1963). —İller bankası şehircilik işleri müdürlüğü, *Konya* (Ankara, 1964). —K. Sungur, *Konya-Ereğli havzasında volkanik faaliyetler ve volkanik şekiller* (İstanbul Üniversitesi coğrafya enstitüsü dergisi, sayı 17, İstanbul, 1970). —A. Gümüş, *Türkiye metalojenisi* (Ankara, 1970). —İmar ve iskân bakanlığı bölge planlama dairesi, *Orta Anadolu, bölgesel gelişme, şehirleşme ve yerleşme düzeni* (Ankara, 1970). —DİE, *Tarımsal yapı ve üretim* (Ankara, 1984); *Genel nüfus sayımı 1985* (Ankara, 1986).

Konya (kent). C. İ. Huart, *Konia. La ville des derviches tourneurs* (Paris, 1897). —H. Löytved, *Konia. Inschriften der Seldschukischen Bauten* (Berlin, 1907). —F. Sorre, *Konia. Seldschukische Denkmäler* (Berlin, 1910). —Mehmet Yusuf, *Resimli Konya* (İstanbul, 1930). —M. Z. Oral, *Konya âdetleri* (Halk bilgisi haberleri, sayı 16, İstanbul, 1931). —H. Z. Ülken, *Konya'da Anadolu Selçukileri devrinde ilim ve felsefe* (Konya dergisi, sayı 8, Konya, 1938). —M. N. Gençosman, *Anadolu Selçuki devleti tarihi* (Ankara, 1941). —F. Sayman-I. Tongur, *Konya eski eserler kılavuzu* (Konya, 1944). —F. Dirimtekin, *Konya ve Düzbel 1146-1176* (İstanbul, 1944). —N. F. Baştak, *Konya* (Konya, 1945). —M. Önder, *Seyahatnamelerde Konya* (Konya, 1948); *Tarihi ve turistik Konya rehberi* (Konya, 1950); *Konya maarif tarihi* (Konya, 1952); *Mevlana şehri Konya* (Ankara, 1971). —M. Erdoğan, *İzahlı Konya bibliyografyası* (İstanbul,1952). —F. Seman, *Konya Ereğlisi* (İstanbul, 1961). —İ. H. Konyalı, *Abideleri ve kitabeleriyle Konya tarihi* (Konya, 1964). —B. S. Erdoğan, *Konya'da* (Konya il yıllığı, 1967). —F. Halıcı, *Konya* (Konya il yıllığı; 1967); *Geleneksel Konya yemekleri* (İstanbul, 1979). —C. Huart, *Mevleviler beldesi Konya*, çev. N. Uzel (İstanbul, 1978). —Y. Oğuzoğlu, *XVII. yüzyılda Konya şehrindeki üretim faaliyetleri hakkında bazı bilgiler* (İstanbul Üniversitesi edebiyat fakültesi tarih enstitüsü dergisi, sayı 12, İstanbul, 1982); *XVII. yüzyılda Konya şehir ekonomisini etkileyen bazı faktörler* (Ankara Üniversitesi dil ve tarih-coğrafya fakültesi tarih araştırmaları dergisi, sayı 25, Ankara, 1985).

—Sant. M. Önder, *Mevlana şehri Konya* (Konya, 1962). —İ. Hakkı Konyalı, *Abideleri ve kitabeleriyle Konya tarihi* (Konya, 1964). —M. Katoğlu, *XIII. yy. Konyası'nda bir cami grubunun plan tipi ve son cemaat yeri* (Türk etnografya dergisi, sayı 9, 1966). —S. Dilaver, *Anadolu'daki tek kubbeli selçuklu mescitlerinin mimarlık tarihi yönünden öne-*

mi (Sanat tarihi yıllığı, sayı 4, 1971). —M. Sözen, *Anadolu medreseleri, Selçuklu ve Beylikler devri* (c. 2, İstanbul, 1972); *Türk mimarisinin gelişimi ve Mimar Sinan* (İstanbul, 1975). —O. Aslanapa, *Türk sanatı, II* (İstanbul, 1975); *Yüzyıllar boyunca türk sanatı, XIV. yüzyıl* (İstanbul, 1977); *Osmanlı devri mimarisi* (İstanbul, 1980). —G. Öney, *Anadolu selçuklu mimarisinde süsleme ve el sanatları* (Ankara, 1978).

Koroğlu. C. Öztelli, *Osmanlı tarihine adı karışan saz şairi Koroğlu* (Türkoloji dergisi, c. VI, sayı 1, Ankara, 1974). —Ş. Elçin, *Saz şairlerimizden Koroğlu hakkında* (Halk edebiyatı araştırmaları, Ankara, 1977).

Koşay (Hamit Zübeyr). *Phil. Dr. Hamit Zübeyr Koşay'ın hatırasına armağan* (Türk kültürü araştırmaları, yıl XXIV / 2, Ankara, 1986).

köprü. C. Çulpan, *Artukoğulları dönemi köprüleri ve özellikleri* (Sanat tarihi yıllığı 1969-1970, 1970); *Türk taş köprüleri* (Ankara, 1975). —A. Altun, *Mardin'de türk devri mimarisi* (İstanbul, 1971); *Anadolu' da Artuklu devri türk mimarisinin gelişmesi* (İstanbul, 1978). —M. Sözen, *Diyarbakır'da türk mimarisi* (İstanbul, 1971); *Türk mimarisinin gelişimi ve Mimar Sinan* (İstanbul, 1975).

KÖPRÜLÜ (Mehmet Fuat). Ş. H. Sayman, *O. Prof. Dr. Fuat Köprülü' nün yazıları için bir bibliyografya 1913-1934* (İstanbul, 1935); *O. Prof. Dr. Fuat Köprülü'nün yazıları için bir bibliyografya 1912-1940* (İstanbul, 1940). —*Türk dili ve tarihi hakkında araştırmalar I., F. Köprülü'nün doğumunun 60. yıldönümünü kutlamak için Türk tarih kurumu tarafından çıkarılmıştır* (Ankara 1953). —*60. Doğum yılı münasebetiyle Fuat Köprülü armağanı* (İstanbul, 1953). —A. Cerrahoğlu, *Tarih anlayışı olmayan tarihçi* (İstanbul, 1964). —F. A. Tansel, *Prof. Dr. Köprülü'nün yazıları için basılmış bibliyografyalar* (Türk kültürü, sayı 68, Ankara, 1968). —O. F. Köprülü, *Fuat Köprülü için yazılmış bibliyografyalar ve bunlara bazı ilaveler* (Türk kültürü, sayı 70, Ankara, 1970); *Fuat Köprülü bibliyografyasına yeni ilaveler* (Türk kültürü, sayı 120, Ankara, 1972): *Köprülü bibliyografyasında yeni gelişmeler* (Türk kültürü, sayı 157, Ankara, 1975). — A. G. Erdican, *Mehmet Fuat Köprülü. A study of his contribution to cultural reform in modern Turkey* (Connecticut USA, 1974). —H. Berktay, *Cumhuriyet ideolojisi ve Fuat Köprülü* (İstanbul, 1983).

Köprülü Fazıl Ahmet Paşa. Ahmet Refik (Altınay), *Köprülüler* (İstanbul, 1328 [1912]). —N. Derin, *Köprülü Fazıl Ahmet Paşa* (İstanbul, 1954).

Köprülü Fazıl Mustafa Paşa. Ahmet Refik (Altınay), *Köprülüler* (İstanbul, 1328 [1912]).

Köprülü Mehmet Paşa. Ahmet Refik (Altınay), *Köprülüler* (İstanbul, 1328 [1912]). —İ. H. Uzunçarşılı, *Ekoş Barçay'ın Erdel krallığı'na tayini hakkında birkaç vesika* (Belleten, c. 7, sayı 27, Ankara, 1943); *Barçay Ekoş'un Erdel krallığı'na ait bazı orjinal vesikalar* (İstanbul Üniversitesi tarih dergisi, sayı 7, İstanbul, 1953). —Y. Blaşkoviç, *Köprülü Mehmet Paşa'nın macarca bir ahidnamesi* (Türkiyat mecmuası, c. 9, İstanbul, 1968).

Kör baykuş. Bozorg Alavi, *"Sadık Hidayet'in biyografyası" Kör baykuş*, çev. B. Necatigil (İstanbul, 1977).

Köroğlu. F. Köprülü, *XVI. yüzyıl sonuna kadar türk saz şairleri* (İstanbul, 1930). —P. N. Boratav, *Köroğlu destanı* (İstanbul, 1931). —C. Öztelli, *Yeni bilgilerle Köroğlu* (Türk dili, sayı 209, Ankara, 1969). — *Köroğlu semineri bildirileri* (Ankara, 1983).

Kösem Sultan. Ahmet Refik (Altınay), *Kadınlar saltanatı* (İstanbul, 1329 [1913]). —S. Külçe, *Kösem Sultan, IV. Murat, Koçi Bey* (İzmir, 1948). —M. Ç. Uluçay, *Padişahların kadınları ve kızları* (Ankara, 1985 [2. baskı]).

Köşk höyüğü. U. Silistreli, *Köşk höyüğü* (VI. Kazı sonuçları toplantısı, Ankara, 1985); *1984 Köşk höyüğü* (VII. Kazı sonuçları toplantısı, Ankara, 1986).

Köşkerbaba höyüğü. Ö. Bilgi, *Köşkerbaba kazıları, 1979* (II. Kazı sonuçları toplantısı, Ankara, 1981); *Köşkerbaba höyüğü kazısı, 1980 yılı sonuçları* (III. Kazı sonuçları toplantısı, Ankara, 1981); *Köşkerbaba höyüğü 1981 dönemi kazıları* (IV. Kazı sonuçları toplantısı, Ankara, 1983); *Köşkerbaba höyüğü kazıları* (V. Kazı sonuçları toplantısı, Ankara, 1984); *1983 dönemi Malatya -Köşkerbaba höyük kurtarma kazıları* (VI. Kazı sonuçları toplantısı, Ankara, 1985); *1984 dönemi Malatya-Köşkerbaba höyük kurtarma kazıları* (VII. Kazı sonuçları toplantısı, Ankara, 1986).

köy. L. Duran, *İdare hukuku ders notları* (Fakülteler matbaası, İstanbul, 1982).

Köyceğiz gölü. E. Lahn, *Türkiye göllerinin jeolojisi ve jeomorfolojisi hakkında bir etüd* (Ankara, 1948). —H. İnandık, *Türkiye gölleri* (İstanbul, 1965).

Ksanthos. C. Fellows, *A journal written during an excursion in Asia Minor* (Londra, 1839); *An account of discoveries in Lykia* (Londra, 1941). —P. Demargne ve H. Metzger, *Fouilles de Xanthos* (Klincksieck, 1958-1963). —H. Metzger, *Létoon* (Türk arkeoloji dergisi, 1966, 1967); *Fouilles du Létoon de Xanthos en 1976* (Türk arkeoloji dergisi, sayı 25, 1980); *La campagne de 1979 a Xanthos et au Létoon* (II. Kazı sonuçları toplantısı, Ankara, 1981). —G. E. Bean, *Lycian Turkey* (1987). —C. L. Roy, *Xanthos ve Letoon'da 1980 yılı inceleme ve restorasyonları* (III. Kazı sonuçları toplantısı, Ankara, 1981); *1981 yılında Xanthos Letoon tapınağı'nda yapılan çalışmalar* (IV. Kazı sonuçları toplantısı, Ankara, 1983); *Fouilles et Travaux au Létoon de Xanthos en 1984* (VII. Kazı sonuçları toplantısı, Ankara, 1986). —J. Macade, *Les statues decomposées du Létoon de Xanthos* (Comptes rendus de l'Académie des Inscriptions et Belles Lettres, 1980). —E. Akurgal, *Ancient civilizations and ruins of Turkey* (İstanbul, 1983).

Kuanşi Im pusar. Ş. Tekin, *Kuanşi im pusar* (Erzurum, 1960).

Kubadâbâd sarayı. M. Z. Oral, *Kubad-Abâd nasıl bulundu* (İlahiyat fakültesi dergisi, sayı II-III, 1953). —K. Otto-Dorn, M. Önder, *Kubadabâd kazısı 1965 yılı ön raporu* (Türk arkeoloji dergisi, sayı 14/1-2, 1965). —K. Otto-Dorn, *Bericht Über die Grabung in Kobad-abad 1966* (Archäologischer Anzeiger, sayı 4, Berlin, 1966). —Ş. Yetkin, *Anadolu'da türk çini sanatının gelişmesi* (İstanbul, 1972). —M. Önder, *Selçuklu devri Kubadâbâd sarayı çini süslemeleri* (Kültür ve sanat dergisi, sayı 5, İstanbul, 1977). —G. Öney, *Anadolu selçuklu mimarisinde süsleme ve el sanatları* (Ankara, 1978). R. Arık, Kubadâbâd 1982 çalışmaları (V. Kazı sonuçları toplantısı, Ankara, 1984); Kubadâbâd 1984 yılı çalışmaları (VII. Kazı sonuçları toplantısı, Ankara, 1986).

Kul Nesimi. C. Öztelli, *Kul Nesimi* (İstanbul, 1969).

Kule volkanları. A. Philippson, *Das Vulkangebiet von Kula in Lydien, die Katakekaumene der Alten* (Petermanns Mitteilungen, Gotha 1913). —S. Erinç, *Kula ve Adala arasında genç volkan reliefi* (İstanbul Üniversitesi coğrafya dergisi, sayı 17, İstanbul, 1970).

Kuleli vakası. U. İğdemir, *Kuleli vak'ası hakkında bir araştırma* (Ankara, 1937). —A. B. Kuran, *Osmanlı İmparatorluğu'nda inkılap hareketleri ve Milli mücadele* (İstanbul, 1956). —N. Berkes, *Türkiye' de çağdaşlaşma* (Ankara, 1973).

Kunoş (Ignacz). N. Pekin, *Bir Macar türkologu Dr. Ignaz Kunoş* (Türk edebiyatı, c. I, sayı 8, İstanbul, 1972). —G. Hazai, *Ignacz Kunoş' un türk folklor araştırmalarında yeri* (I. Uluslararası Türk folklor kongresi bildirileri, c. I, Ankara, 1976). —V. Csikai, *Ignacz Kunoş* (Analecta Linguistica, c. VI, no. 1, Budapeşte, 1976). —T. Gülensoy, *Macar türkoloğu Ignacz Kunoş'un hayatı ve eserleri* (Erciyeş, yıl V, sayı 49, Kayseri, 1982).

Kuran. Süyuti, *El-itkan fi ulum il -Kur'an* (Mısır, 1861). —İzmirli İsmail Hakkı, *Maan-î Kur'an* (İstanbul, 1926); *Tarih-i Kur'an* (İstanbul, 1956). —Bergamalı Cevdet, *Tefsir tarihi* (İstanbul, 1927). —Ö. R. Doğrul, *Tanrı buyruğu-önsöz-* (İstanbul, 1947). —Zerkeşi, *El-Bürhan fi ulum il-Kur'an* (Mısır, 1950). —Mirza Beşirüddin Mahmud Ahmed, *Kur'an -ı Kerim'in tetkikine giriş*, çev. Ş. Siber (Ankara, 1960). —A. İnan, *Kuran'ı Kerim'in türkçe tercümesi üzerine bir inceleme* (Ankara, 1961). —M. T. Okiç, *Kur'an-ı Kerim'in üslûp ve kıraati* (Ankara, 1963). —H. T. Emiroğlu, *Esabab-ı nüzul. Kur' an ayetlerinin* iniş sebepleri ve tefsirleri (Konya, 1966). —İ. Cerrahoğlu, *Kur'an tefsirinin doğuşu ve buna hız veren amiller* (Ankara, 1968). —T. Nölteke -F. Scwally, *Kuran tarihi*, çev. M. Sencer (İstanbul, 1970). —T. A. Sürur, *Kur'an devleti*, çev. M. Keskin (İstanbul, 1977). —H. Atay, *Kur'an'a göre islâmın temel kuralları* (Ankara, 1981). —G. Hikmetyar, *Kur'an'da nifak olayı*, çev. M. Kafadaroğlu (İstanbul, 1981). —A. A. Tabbara, *Kur'anda peygamberler ve peygamberimiz*, çev. A. R. Temel - Y. Akın (İstanbul, 1982). —Ed. A. İnan, *Kuran'ın eski türkçe ve oğuz-osmanlıca çevirileri üzerine notlar* (Türk dili araştırmaları yıllığı-Belleten 1969, Ankara, 1969); *Kuran-ı Kerim'in türkçe tercemeleri üzerine bir inceleme* (Ankara, 1961); *Şeybanlı Özbekler çağına ait bir çağatayca Kuran tefsiri* (Türk dili araştırmaları yıllığı-Belleten 1962, Ankara, 1963). —M. Cunbur, *Kuran-ı Kerim'in türk dilinde basılmış terceme ve tefsirleri* (Diyanet işleri başkanlığı dergisi, 1961, Ankara, 1962). —Muhammed Hamidullah, *Kuran-ı Kerim tarihi* (İstanbul, 1965); *Kuran-ı Kerim'in türkçe yazma tercümeleri* (Türkiyat mecmuası, c. XIV, İstanbul, 1964). —Z. V. Toğan, *The earliest translation of the Qoran into turkish* (İslan tetkikleri enstitüsü dergisi, c. IV, cüz 1-2, İstanbul, 1964). —J. Eckmann, *Doğu türkçesinde bir Kuran çevirisi (Rylands nüshası)* [Türk dili araştırmaları yıllığı-Belleten 1967, Ankara, 1968]. —I. Binark ve H. Eren, *World bibliography of translations of the meanings of Holy Qoran. Printed translation 1515-1980* (İstanbul, 1986).

Kurban höyük. L. Marfoe, *Kurban höyük excavations* (IV. Kazı sonuçları toplantısı, Ankara, 1983); *Kurban höyük excavations* (V. Kazı sonuçları toplantısı, Ankara, 1984).

Kurbani. N. Birdoğan, *Kurbani* (Türk folklor araştırmaları, c. XIV, no. 287, İstanbul, 1973). —S. Sakaoğlu - A. B. Alptekin - E. Şimşek, *Azerbeycan âşıkları ve el şairleri* (İstanbul, 1985).

Kurtuluş savaşı. Fahrettin (Altay), *Türkiye istiklâl muhaberatında suvari kolordusu harekâtı* (Konya, 1925); *On yıl savaş. 1919-1922* (İstanbul, 1970). —H. C. Armstrong, *Türkiye nasıl doğdu?*, çev. Ö. Rıza (İstanbul, 1928). —Mustafa Kemal (Atatürk), *Başkomutan meydan muharebesi* (Ankara 1933). — Yunus Nadi (Abalıoğlu), *Bab-ı âli' nin milli hareketi dağıtmak ve Mustafa Kemal'i tevkif etmek teşebbüsü, Ali Galip hadisesi* (İstanbul, 1935); *Birinci Büyük Millet Meclisi' nin açılışı ve isyanlar* (İstanbul, 1955); *Ankara'nın ilk günleri* (İstanbul, 1955). —F. Aykut, *İstiklâl savaşı'nda Kütahya ve Eskişehir muharebeleri* (İstanbul, 1936). —M. E. Bozkurt, *Atatürk ihtilâli* (İstanbul, 1940). —R. Apak, *İstiklâl savaşı'nda Garp cephesi nasıl kuruldu?* (İstanbul, 1942). —C. Ülmen, *Kurtuluş savaşı'nda Karadeniz* (İstanbul, 1943). —S. Ağaoğlu, *Kuvayi milli ruhu* (İstanbul, 1944). —H. Baykoç, *İstiklal savaşı'nda Sakarya meydan muharebesi* (İstanbul, 1944). —M. Bayar, *İstiklâl savaşında türk denizcileri-Milli mücadelenin deniz tarihi* (İstanbul, 1945). —E. Z. Karal, *Türkiye Cumhuriyeti tarihi* (İstanbul, 1945); *Birinci cihan harbi'nden Lozan muahedesi'ne kadar Türkiye'nin siyasi olayları* (İstanbul, 1959). —K. Koçer, *Kurtuluş savaşlarımızda İstanbul-İşgal senelerinde M. M. grubu'nun gizli faaliyeti* (İstanbul, 1946). —M. Işın, *İstiklal harbi deniz cephesi* (İstanbul, 1946). —A. F. Türkgeldi, *Mondros ve Mudanya mütarekelerinin tarihi* (Ankara, 1948). —A. B. Şapolyo, *Türk inkılap tarihi notları* (Ankara, 1949); *Kuvayı milliye tarihi* (Ankara, 1957); *Mustafa Kemal ve milli mücadelenin iç âlemi* (İstanbul, 1967). —K. Karabekir, *İstiklâl harbimizin esasları* (İstanbul, 1951); *İstiklâl harbimiz* (İstanbul, 1960); *İstiklâl harbimizde Enver Paşa ve İttihat ve Terakki erkânı* (İstanbul, 1967). — Derleyen K. Arıburnu, *Milli mücadelede İstanbul mitingleri* (Ankara, 1951). —Y. Abadan, *Türk inkılâbı tarihi notları*, derleyen N. Abadan (Ankara, 1951); *İnkılap tarihine giriş* (Ankara, 1960). —A. İ. Sabis, *Harp hatıralarım* (5. cilt, Ankara, 1952). A. F. Cebesoy, *Milli mücadele hatıraları* (İstanbul, 1953). —H. Dağtekin, *İstiklâl savaşı'nda Anadolu'ya kaçırılan mühimmat ve askeri eşya hakkında tanzim edilmiş mühim bir vesika* (Tarih vesikaları

dergisi, sayı 1, İstanbul, 1955). —N. Peker, *1918-1923 İstiklâl savaşı'nın vesika ve resimleri* (İstanbul, 1955). —H. Ertürk, *İki devrin perde arkası*, hatıratı anlatan: Osmanlı İmparatorluğu Teşkilatı Mahsusası'nda ve M. M. grubu başkanı bulunan albay Hüsamettin Ertürk, yayıma hazırlayan S. N. Tansu (İstanbul, 1957). —S. Güralp, *İstiklâl savaşı'nın içyüzü* (İstanbul, 1958). —T. Aygün, *İstiklâl savaşı'nda deniz kahramanlıkları* (Ankara, 1960). —İ. Arar, *Atatürk, Kurtuluş savaşı, devrimler ve Cumhuriyet Türkiyesi ile ilgili kitaplar* (İstanbul, 1960). —*Genel kurmay başkanlığı harp tarihi dairesi, Türk İstiklâl harbi* (6 c, Ankara, 1962-1966). —Derleyen R. Korkud, *Millî mücadele takvimi* (Ankara, 1963). —S. Selek, *Anadolu ihtilâli* (İstanbul, 1963); *İstiklâl harbi, yeni bir türk devletinin kuruluşu* (İstanbul, 1965); *Millî mücadele. Ulusal kurtuluş savaşı* (2 c, İstanbul, 1982). —C. Kutay, *Millî mücadele, öncekileri ve sonrakileri* (İstanbul, 1963); *Kurtuluşun ve cumhuriyetin mimarları* (Ankara, 1973). —O. S. Coşar, *Millî mücadele basını* (İstanbul, 1964). —F. Kandemir, *İstiklâl savaşı'nda bozguncular ve casuslar* (İstanbul, 1964); *Millî mücadele başlangıcında Mustafa Kemal, arkadaşları ve karşısındakiler* (İstanbul, 1964). —Ş. S. Aydemir, *Tek adam* (3 c, İstanbul, 1963-1964); *İkinci adam* (3 c, İstanbul, 1966). —C. Bayar, *Ben de yazdım* (8 c, İstanbul, 1965). —A. H. Saral, *Türk İstiklâl harbi güney cephesi* (Ankara, 1966). —H. İ. Dinamo, *Kutsal isyan* (8 c, İstanbul, 1966-1967). —N. Trikupis, *General Trikupis'in hatıraları*, çev. A. Angın (İstanbul, 1967). —M. Tunçay, *Türkiye'de sol akımlar 1908-1925* (İstanbul, 1967). —Ş. Turan, *Balıkesir ve Alaşehir kongreleri ve Hacim Muhittin Çarıklı'nın Kuvayı milliye hatıraları 1919-1920* (Ankara, 1967). —T. Demiray, *İstiklâl harbi'nin müdafaası* (İstanbul, 1969). —K. Esengin, *Millî mücadelede hıyanet yarışı* (Ankara, 1969); *Millî mücadelede iç ayaklanmalar* (İstanbul, 1975). —C. Kansu, *Atatürk ve Kurtuluş savaşı* (İstanbul, 1969). —M. Goloğlu, *Millî mücadele tarihi* (8 c, Ankara, 1969-1974). —G. Jöschke, *Türk kurtuluş savaşı kronolojisi* (Ankara, 1970). —S. R. Sonyel, *Kurtuluş savaşımızla ilgili yunan kaynakları* (Türk kültürü dergisi, sayı 8, Ankara, 1970); *1919 yılı İngiliz belgelerinin ışığında Mustafa Kemal ve millî mukavemet* (Türk kültürü dergisi, sayı 8, İstanbul, 1970). —C. Erikan, *100 soruda Kurtuluş savaşımızın tarihi* (İstanbul, 1971). —K. Özalp, *Millî mücadele 1919-1922* (Ankara, 1971). —F. Tevetoğlu, *Atatürk'le Samsun'a çıkanlar* (Ankara, 1971). —Y. Altuğ, *Türk devrim tarihi dersleri* (İstanbul, 1973). —F. Belen, *Askerî, siyasal ve sosyal yönleriyle Türk kurtuluş savaşı* (Ankara, 1973). —D. Avcıoğlu, *Millî kurtuluş tarihi, 1838-1995* (3 c, İstanbul, 1974). —H. Eroğlu, *Türk devrim tarihi* (İstanbul, 1974). —H. Himmetoğlu, *Kurtuluş savaşı'nda İstanbul ve yardımları* (İstanbul, 1975). —E. Aybars, *İstiklâl mahkemeleri 1920-1923* (Ankara, 1975). —Y. Akyüz, *Türk kurtuluş savaşı ve fransız kamuoyu 1919-1922* (Ankara, 1975). —K. Erdeha, *Millî mücadelede vilayetler ve valiler* (İstanbul, 1975). —O. Duru, *Amerikan gizli belgeleriyle Türkiye'nin kurtuluş yılları* (İstanbul, 1978). —A. Mumcu, *Tarih açısından türk devriminin temelleri ve gelişimi* (Ankara, 1979). —T. Ateş, *Türk devrim tarihi* (İstanbul, 1980). —Z. Sarıhan, *Kurtuluş savaşı'nda türk-afgan ilişkileri* (Ankara, 1980); *Kurtuluş savaşı günlüğü* (Ankara, 1982). —M. O. Bayrak, *Atatürk ve Kurtuluş savaşı. Kronolojik* (İstanbul, 1981). —İ. Öztoprak, *Kurtuluş savaşı'nda türk basını. Mayıs 1919-temmuz 1921* (Ankara, 1981). —A. Müderrisoğlu, *Kurtuluş savaşı'nın mali kaynakları* (İstanbul, 1981). —T. Bıyıklıoğlu, *Atatürk Anadolu'da* (İstanbul, 1981). —E. Hiçyılmaz, *Belgelerle Kurtuluş savaşı'nda casusluk örgütleri* (İstanbul, 1981). —H. V. Velidedeoğlu, *Millî mücadele anılarım* (İstanbul, 1983 [2. basım]). —Y. H. Bayur, *Türk inkılabı tarihi* (3 c, Ankara, 1983 [3. basım]). —S. Akşin, *İstanbul hükûmetleri ve millî mücadele* (İstanbul, 1983). —Y. Özalp, *Mustafa Kemal ve millî mücadelenin ilk zaferi* (Ankara, 1984). —İ. Soysal, *Kurtuluş savaşı'nda işbirlikçiler* (İstanbul, 1985). —Mehmet Arif Bey, *Anadolu inkılabı. Millî mücadele anıları 1919-1923*, yayıma hazırlayan B. Demirbaş (İstanbul, 1987). —E. J. Zürcher, *Millî mücadelede İttihatçılık*, çev. N. Salihoğlu (İstanbul, 1987).

Kuruçay höyüğü. R. Duru, *Kuruçay höyüğü kazıları 1979* (II. Kazı sonuçları toplantısı, Ankara, 1980); *Kuruçay höyüğü kazıları 1980* (III. Kazı sonuçları toplantısı, Ankara, 1981); *Kuruçay höyüğü kazıları 1981* (IV. Kazı sonuçları toplantısı, Ankara, 1983); *Kuruçay höyüğü 1982* (V. Kazı sonuçları toplantısı, Ankara, 1984); *Kuruçay höyüğü 1983* (VI. Kazı sonuçları toplantısı, Ankara, 1985); *Kuruçay höyüğü kazıları 1984* (VII. Kazı sonuçları toplantısı, Ankara, 1986).

Kusuri. K. Bilgegil, *Kusuri hayatı ve şiirleri* (İstanbul, 1942).

Kuşadalı İbrahim Efendi. Sadık Vicdani, *Tomar-ı turuk-ı aliyyeden halvetiyye silsilenamesi* (İstanbul, 1338-1341 [1922]). —Y. N. Öztürk, *Kuşadalı İbrahim Halveti* (İstanbul, 1982).

Kutadgu bilig. W. Radloff, *Das Kudatku Bilik des Jusuf Chass-Hadschib aus Balasagun* (St. Petersburg, 1891-1910, 2 c). —R. R. Arat, *Kutadgu Bilig. Metin-Tercüme-İndeks* (Ankara, 1959-1979, 3 c). —H. İnalcık, *Kutadgu Bilig'de Türk ve İran siyaset nazariyeleri* (Reşid Rahmeti Arat İçin, Ankara, 1966). —A. Dilaçar, *900. yıldönümü dolayısıyla Kutadgu Bilig incelemesi* (Ankara, 1972). —T. Gülensoy, *Kutadgu Bilig üzerine bir bibliyografya denemesi* (Bibliyografya, c. II, sayı 4, Ankara, 1973).

Kutb. A. Zajaczkowski, *Husrev u Şirin Outba* (Varşova, 1958). —N. Hacıeminoğlu, *Kutb'un Husrev ü Şirin'i ve dil hususiyetleri* (İstanbul, 1968).

Kuvayı milliye. A. E. Güray, *Kuva-i seyyare'den Kuva-i milliye'ye* (İstanbul, 1976). —A. Mısıroğlu, *Kuva-i milliye'nin kadın kahramanları* (İstanbul, 1976). —S. Ağaoğlu, *Kuvayi milliye ruhu* (Ankara, 1981).

Kuyucu Murat Paşa. H. Umur, *Kuyucu Murat Paşa* (İstanbul, 1973).

Kuzey Anadolu fayı. İ. Ketin, *Türkiye'nin genel tektonik durumu ile başlıca deprem bölgeleri arasındaki ilişkiler* (MTA dergisi, sayı 71, Ankara, 1968); *Kuzey Anadolu fayı hakkında* (MTA dergisi, sayı 72, Ankara, 1969).

Küçük Asya. W. M. Ramsay, *The Historical Geography of Asia Minor* (London, 1890). —F. Taeschner, *Die Verkehrslage und das Wegenetz Anatoliens im Wandel der Zeiten* (Petermanns Mittellungen, sayı 72, 1926). —R. Stewig, *Batı Anadolu bölgesinin kültürel gelişmesini gösteren kartografik bilgiler*, çev. R. Tufan (İstanbul, 1968). —X. de Planhol, *Principes d'une Géographie urbaine de l'Asie Mineure* (Revue de Geographie de l'Est, 1969). —D. J. Georgacas, *The Names for the Asia Minor Peninsula and a Register of Surviving Anatolian Pre - Turkish Placenames* (Heidelberg, 1971). —S. Erinç, *Türkiye, insan ve ortam* (İstanbul Üniversitesi coğrafya enstitüsü dergisi, c. 10, sayı 18/19, 1973).

Küçük Kaynarca antlaşması. İ. H. Uzunçarşılı, *Osmanlı tarihi* (c. 4, 1. bölüm, Ankara, 1978 [2. baskı]).

külhanbeyi. T. Alangu, *Çalgılı kahvelerdeki külhanbey edebiyatı ve numuneleri* (İstanbul, 1943).

Kültepe. N. Özgüç, *Kültepe'de bulunan hayvan figürleri* (Dil ve tarih-coğrafya fakültesi dergisi, sayı 5/1, Ankara, 1947); *Kültepe kazılarında bulunan mermer idol ve heykelcikler* (Türk tarih kurum belleteni, sayı XII/45, Ankara, 1948); *Kültepe-Kaniş'inin Anadolu arkeolojisindeki yeri* (Atatürk konferansları I, Ankara, 1964); *The Anatolian group of cylinder seal impressions from Kültepe* (Ankara, 1965). —T. Özgüç, *Kültepe kazısı raporu, 1948* (Ankara, 1950); *Kültepe kazısı raporu, 1949* (Ankara, 1953); *Kültepe'de 1953 yılında yapılan kazılar* (Türk tarih kurumu belleteni, sayı 73, Ankara, 1955); *Kültepe hafriyatı 1954, II. kat eserleri* (Türk tarih kurumu belleteni, sayı 73, Ankara, 1955); *Anitta hançeri* (Türk tarih kurumu belleteni, sayı 77, Ankara, 1956); *Kültepe-Kaniş, New researches of the center of Assyrian Trade Colonies* (Ankara, 1959); *The art and architecture of Ancient Kanish* (Anadolu, sayı VII, 1964, Ankara, 1966); *Demir çağında Kültepe ve civarı* (Ankara, 1971). —K. Balkan, *Kanis Karum'unun kronoloji problemleri hakkında müşahadeler* (Ankara, 1955). —H. G. Güterbock, *Kanes and Neşa: Two forms of one Anatolian place name* (Eretz-Israel, sayı V, 1958). —S. Alp, *Kaniş-Anişa-Nişa: Erken hitit çağının bir başkenti* (Türk tarih kurumu belleteni, sayı XVII/107, 1963). —N. Baydur, *Kültepe ve Kayseri tarihi üzerine araştırmalar* (İstanbul, 1970). —R. Naumann, *Eski Anadolu mimarlığı* (İstanbul, 1975).

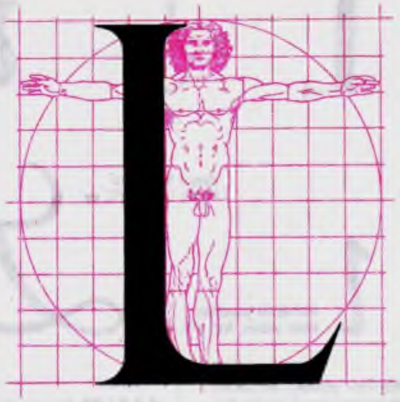
Kürtler. M. F. Kırzıoğlu, *Kürtler'in kökü* (Ankara, 1963). —M. Mac. Carus, *Kürtler'in menşei ve kürt dili incelemeleri*, çev. D. K. Şıhhasanlı (İstanbul, 1963). —Z. Gökalp, *Kürt aşiretleri hakkında içtimai tetkikler* (Ankara, 1975). —İhsan Nuri, *Kürtler'in kökeni*, çev. M. Tayfun (İstanbul, 1977). —M. E. Zeki, *Kürdistan tarihi* (İstanbul, 1977). —H. Gstrein, *Avukatsız halk Kürtler*, çev. S. Barlas (İstanbul, 1977). —Haz. İ. Ş. Vanlı, *Batılı eski gezginler gözü ile Kürtler ve Kürdistan*, çev. M. Demirci (Ankara, 1977). —K. Esengin, *Kürtçülük sorunu* (İstanbul, 1976). —L. Rambout, *Kürdistan 1918-1946* (İstanbul, 1978). —H. Göktürk, *Kürtler'in soy kütüğü ve boy tarihi* (2 c, İstanbul, 1978-1979). —V. Şadilli, *Türkiye'de kürtçülük hareketleri ve isyanlar* (Ankara, 1980). —M. S. Sekban, *Kürt sorunu* (Ankara, 1981).

Kütahya (il). MTA Enstitüsü, *Türkiye jeoloji haritası* (1: 500 000 Ankara, İzmir paftaları, Ankara, 1963/1964). —İmar ve iskân bakanlığı bölge planlama dairesi, *Orta Anadolu, bölgesel gelişme, şehirleşme ve yerleşme düzeni* (Ankara, 1970). —Y. Dönmez, *Kütahya ovası ve çevresinin fiziki coğrafyası* (İstanbul, 1972). —DİE, *Tarımsal yapı ve üretim* (Ankara, 1984); *Genel nüfus sayımı 1985* (Ankara, 1986).

Kütahya (kent). İ. H. Uzunçarşılı, *Bizans ve Selçukiler'le Germiyan ve Osmanoğulları zamanında Kütahya şehri* (İstanbul, 1932). —Mustafa Hakkı, *Kütahya halk şairleri* (Kütahya, 1934). —İ. Ertem, *Kütahya ili hakkında kısa tarih ve coğrafya bilgileri* (Kütahya, 1936). —H. K. Erdem, *Kütahya mesireleri, gezmeler, oyunlar, türküler* (Kütahya, 1937); *Kütahya efsaneleri* (Ülkü dergisi, c. 3, sayı 29, Ankara, 1942); *Kütahya düğünleri* (Kütahya, 1948). —M. Yeğil, *Kütahya ili kısa tarihi* (İstanbul, 1937); *Kütahya ili ve ilçelerinin tarihsel durumları hakkında kısa notlar* (Kütahya, 1938); *Kütahya ilinin kısa coğrafyası* (İstanbul, 1936). —O. Aslanapa, *Osmanlılar devrinde Kütahya çinileri* (İstanbul, 1949). —H. B. Yönetken, *Kütahya ve Afyon'da müzik ve oyun folkloru* (Türk folklor araştırmaları dergisi, c. 4, sayı 89, İstanbul, 1959). —H. Güner, *Tarihte Kütahya* (Kütahya, 1961); *Kütahya camileri* (Kütahya, 1964). —S. Efe - U. Barlas, *Kütahya düğün âdetleri üzerine bir araştırma metodu denemesi* (İstanbul, 1963). —C. Kağnıcıoğlu, *Tarihi ve turistik yönüyle Kütahya* (İstanbul, 1964). —Kütahya Ticaret ve sanayi odası, *İktisadi yönü ile Kütahya* (Ankara, 1968). —O. Yalçın, *Kütahya* (İstanbul, 1968). —S. Büker - C. Kepekçi, *Kütahya'nın sosyo-ekonomik durumu ve gelişme imkânları* (Ankara, 1974). —H. D. Yıldız, *Kütahya'nın tarihçesi* (Kütahya dergisi, İstanbul, 1981-1982).

Kyme. G. Bean, *Aegean Turkey* (Londra, 1966). —H. T. Uçankuş, *Kyme kurtarma kazısı 1979* (II. Kazı sonuçları toplantısı, Ankara, 1980). —V. İdil, *Kyme kazıları 1982 yılı çalışmaları* (V. Kazı sonuçları toplantısı, Ankara, 1984); *Kyme kazıları 1983 yılı çalışmaları* (VI. Kazı sonuçları toplantısı, Ankara, 1985). —S. Lagona, *Kyme'deki antik liman* (I. Araştırma sonuçları, Ankara, 1984); *Kyme 1984* (III. Araştırma sonuçları, Ankara, 1986). —H. Malay, *Kyme'de bulunan üç yeni dekset* (I. Araştırma sonuçları, Ankara, 1984).

Kyzikos. F. W. Hasluck, *Cyzicus* (1910). —E. Akurgal, *Recherches faites à Cyzique* (Anatolia I, 1956); *Die Kunst Anatoliens* (1961). —R. M. Ertüzün, *Kapıdağı yarımadası ve çevresindeki adalar* (1964).

L a. **1.** Türk abecesinin on beşinci harfi. **—2.** Yan, art dişetsil ötümlü ünsüz. (Bk. *ansikl.* böl. Dilbil.)

—ANSİKL. Dilbil. Latin L harfi, fenikece *lamd*'a (ibranice *lamed*) dek uzanan yunanca *lambda*'dır. "Üvendire" anlamına gelen bu sözcük kaynaklandığı mısır hiyeroglifinin biçimiyle aynıdır. Mısır yazısıyla yunanca arasındaki biçim ayrılıkları, yazıtlardaki yazının yön değişikliklerinden kaynaklanır.

• *Sesbilgisi*. L sesi dil ucunun dişlere dokunması ve açık kalan iki yandan taşan havanın avurtlara çarpması ile meydana gelir; ünlü, sızmalı, tonlu bir avurt ünsüzüdür. Önde ya da arkada boğumlanışına göre iki türü vardır. Türkçede ince ünlülerle ön l [l], kalın ünlülerle arka l [ł] kullanılır. Ayrıca özbekçede her ikisinin arasında olan bir l sesi vardır. Batı dillerinde, arapçada ve farsçada yalnızca ince l bulunduğundan, alıntı sözcüklerde kalın ünlü bulunan hecelerde de ince l görülür: *halk, kelam, selam, lane, lale, latin, alman, lamba, kalsiyum* gibi. Bu sözcüklerde içseste bulunan ve ünlülerden sonra gelen ince l'ler kalın kalın l'ye dönmüştür: *halk, alman, kalsiyum* gibi. Sözcük sonunda ise incelik devam etmektedir. Bu gibi sözcüklere ince ünlülü ekler gelir: *kabul+ü, mahlul+ü, hal+i, irtihal+i, mahsul+ü* gibi.

L sesi, türkçede sözcük başında bulunmaz. Yalnızca çuvaş türkçesinde *l-* ile başlayan sözcükler varsa da bunlar ses düşmesi ile ortaya çıkmışlardır. Bir de yansımalı sözcüklerde görülür: *lıkır lıkır, lak lak etmek, lakırdı, lap lap, lappadak, löp löp, löpürdemek* gibi. Bu yüzden de anadolu ağızlarında *l-* ile başlayan kimi yabancı kökenli sözcüklere bir *i-* öntüremesi getirilir: *illimon, ilazım, ilahana* gibi. Buna karşılık *n-* ile başlayan kimi yabancı sözcüklerde *n->l-* gelişmesi görülür: *notos>lodos, nabbūd>lobut, nor>lor* gibi.

Türkiye türkçesinde, eski türkçedeki kimi *l* sesleri düşmüştür: *ol>o, keltür->getir-, oltur>otur-*. Anadolu ağızlarında ise *l* sesi kendisinden önce gelen ünlüyü uzatarak düşer: *kalk->ġāh-, aldı>ādı, yanlış>yalnış>yāNış*. Konuşma dilinde de seyrek olarak *l* sesinin düştüğü görülür: *altmış>atmış, kilitli>kitli*.

Anadolu ağızlarında *-nl->-nn-* gelişmesi görülür: *inle->inne-, anla->anna-, kadınlar>*kadınnar. *-le* (ile) ekinin genişlemiş biçimi olan *-len* eki, gerileyici benzeşme ile *-nan / -nen* biçimini alır: *sabahnan, ağşamnan, sürüynen, eliynen* gibi.

L kendinden önce gelen *r* sesini gerileyici benzeşme ile *l*'ye çevirir: *kerli ferli>kelli felli*. Bu gelişme anadolu ağızlarında daha da yaygındır: *tarla>talla, yuvarlak>yuvallak, içerler>içelle* gibi. Yine anadolu ağızlarında seyrek olarak iki ünlü arasında *-r->-l-* gelişmesi görülür: *güreş>güleş*.

Doğu türkçesinde *-l-* sesi sık sık düşer: *kepsiz<kelipsiz* 'gelmişsiniz', *ḳap<kalıp* 'kalıp', *ap<alıp, epkel-<apkel<alıp kel-* 'alıp, gel', *appar-<alıp bar-* 'alıp git', *epçık-<alıp çık-, bop, pop<bolup* 'olup', *por<bolur* 'olur', *ama<alma* 'elma'.

-l->-d-, -t- gelişmesi pek çok türk lehçesinde görülür. Örneğin kazakçada *alda<allan, mulda<molla*. Azeri türkçesinde *-sl->-sd-, -st-* olur: *pastı, pasdı <paslı, astan<aslan< arslan, dersder <dersler*. Yine bu lehçede *-şl->-şd-* gelişmesi görülür: *işder<işler.-zl->-zd-* görülür: *gözler>gözder*. *-dl-<-dd-* olur: *daddı<dadlı<tatlı*.

Doğu anadolu ağızlarında da azeri etkisiyle aynı durum görülür: *üzdü<yüzlü, kaşdar<kaşlar, başdadılar<başladılar, atdar<atlar*.

Kazak, karakırgız, oyrot, teleüt, tölös lehçelerinde ünlülerden ve *y, r* seslerinden sonra korunur, öteki tonlu ünsüzlerden sonra ise *-l->-d-* olur: *akıldı<akıllı, karahandı<karahanlı, ḳuldar<ḳullar*. Tonsuz ünsüzlerden sonra ise *-l->-t-* olur: *ḳanattığ<ḳanatlığ* 'kanatlı', *attığ<atlığ* 'atlı'.

Yakutçada ünlülerden ve *l* sesinden sonra gelen *l* değişmez. *y* ve *r* sesinden sonra *-l-<-d-* olur: *tıydar<taylar, bölköydür,<böyköyler* 'adacıklar', *erder<erler* 'erkekler'. Tonsuz ünsüzlerden sonra *-l-> -t-* olur: *oḫtor<oḳlar, ḳıstar<ḳızlar, tobuḳtar<topuklar*. *n* ve *ŋ* seslerinden sonra ise *-l->-n-* olur: *ḫatıŋnar<ḫatıŋlar* 'kayın ağaçları', *toyonnor<toyonlar* 'efendiler', *connor<canlar* 'insanlar'.

Öteki türk dil ve lehçelerindeki bazı ş sesleri çuvaşçada *l* olur: *taş>çul, yumuş>s'ımil, tiş>şil* 'diş', *baş>bal* 'yara'. Bu gelişmeye "lambdaizm" adı verilir.

L, romen sayılamasında 50'yi gösteren simge.

—Atom fiz. Temel kuvantum sayısının $n=2$ değerini belirtir.

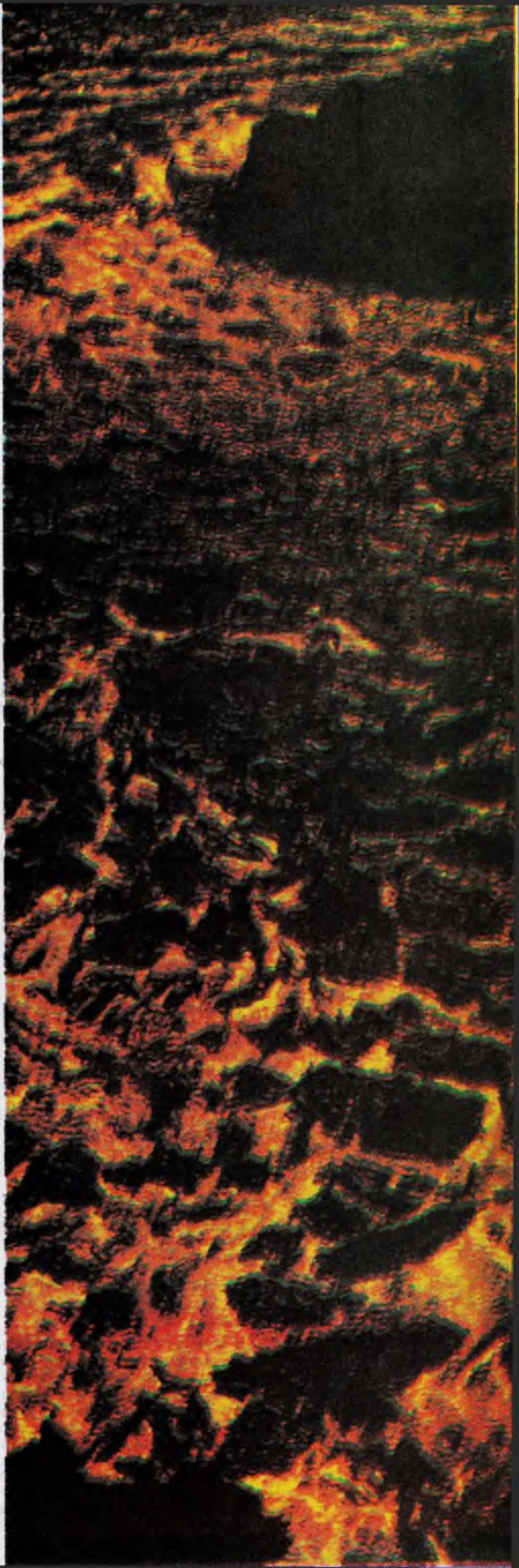
—Bakteriyol. *L biçimi*, çeperleri az çok kaybolmuş bazı bakterilerin özel biçimi. (L biçimleri normal bir bakteri topluluğunda kendiliğinden ya da lizozim gibi bazı antibiyotik maddelerin kullanılmasından sonra ortaya çıkar.)

—Elekt. Bir elektrik indüktansını belirtir.

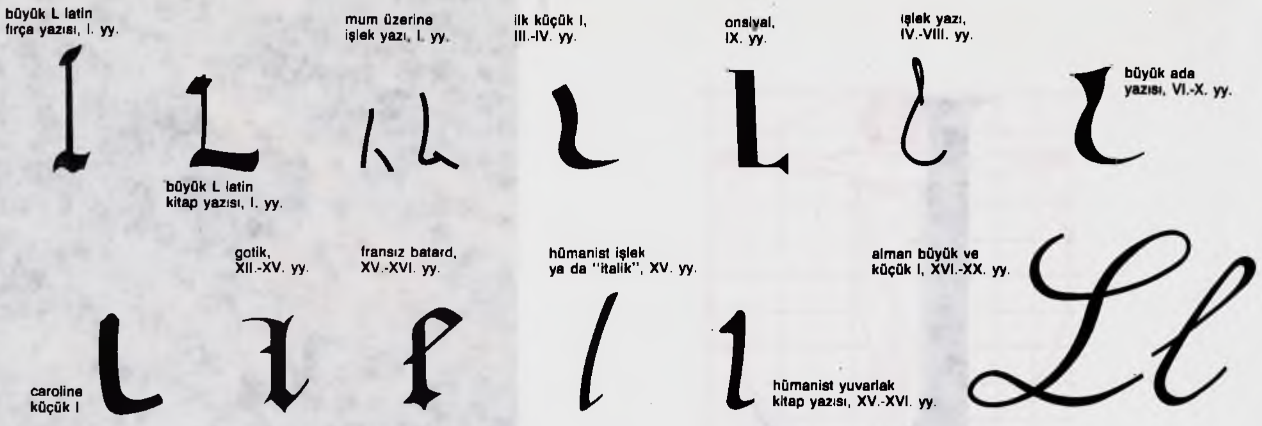
—Fizs. mekan. Kuvantum mekaniğinde yörünge kinetik momentini belirtir.

—Opt. Işıklı bir ışıldamayı gösterir.

—Org. kim. Şeker ve aminoasitlerin kimyasında, bakışımsız karbon atomu için hem (-) gliseraldehit karbonunun ($HOCH_2$—*CHOH—CHO) salt biçimlenmesini taşıyan ozları ($HOCH_2$—*CHOH—R), hem de gene bakışımsız karbon atomu için (-) serin karbonun [$HOCH_2$—*$CH(NH_2)$—CO_2H] salt biçimlenmesine sahip olan aminoasitleri [R—*$CH(NH_2)$—CO_2] gösterir. (Her iki

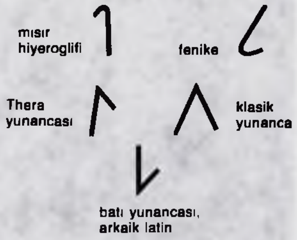

Fournaise (Réunion adası) yanardağının püskürmesi sırasında lav akıntısı, şubat 1976

L HARFİNİN EVRİMİ

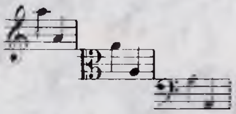

durumda da salt S biçimlenmesi sözkonusudur.)
—Ölçbil. l'nin yerine litrenin simgesi olarak kabul edilir.
—Parac. *L* ya da £, sterlingin simgeleri.
—Spor. *L duruşu*, jimnastikte (özellikle halkada), kollarla asılıp, bacakları gergin ve gövdeye dikey tutarak yapılan hareket.
—Tem. parç. Lepton sayısını belirtir.

l Atom. fiz. Yörünge kuvantum sayısını belirtir.
--Fiz. Bir uzunluğu belirtir.
—Org. kim. *Levojir*'in (polarılmış ışığı sola döndüren) eskiden kullanılan kısaltması. (Günümüzde [—] işareti yeğlenir.)
—Ölçbil. Hacim birimi *litre*'nin simgesi. (1 rakamıyla karıştırılmasını önlemek için L simgesi de kabul edilir.)
—Parac. *l.s.*, sterlingin simgesi.

-L [-AL,-EL, -IL, -İL, -UL, -ÜL]. 1. Adlardan ad soylu sözcükler, özellikle de sıfat türetir: *nesnel* (nesne-l), *öznel* (özne-l), *yasal* (yasa-l), vb. **—2.** Adlardan olma anlamı bildiren fiiller yapar: *incelmek* (ince-l-mek), *yücelmek* (yüce-l-mek), *eğrilmek* (eğri-l-mek), vb. **—3.** Geçişli ve geçişsiz fiillerden edilgin fiiller türetir: *kesilmek* (kes-i-l-mek), *yazılmak* (yaz-ı-l-mak), *bakılmak* (bak-ı-l-mak), *yatılmak* (yat-ı-l-mak), vb. **—4.** Fiillerden ad soylu sözcükler yapar: *çatal* (çat-a-l), *koşul* (koş-u-l), vb.

sol, do ve *fa* anahtarlarına göre la

LA a. (Vaftizci Yahya için yazılmış ilahideki *Labii* sözcüğünün ilk hecesi). **1.** Müz. *Do* gamının altıncı derecesi. **—2.** 440 Hz'lik bir frekans dolayında salınım yapan diyapazon.

LA sıf. (ar. *lā*). LAEDRİ'nin kısaltılmış biçimi.

La Anorg. kim. *Lantan*'ın simgesi.

LA- önek (ar. *lā*-). Başına eklendiği sözcüğü olumsuz yapar: *la ve naam* (hayır ve evet, bir düşüncenin iyice belirtilmediğini, kapalı kaldığını ya da hiç söylenmediğini belirtmek için kullanılır), *la-ahlaki* (ahlak, töre dışı, ahlaksız), *la-ale-t-teşbih* (benzetmeye başvurmaksızın, benzetilemeyerek), *la-an-şey* (nedensiz, boşuna), *la-beis* (zararsız, sakınmadan), *la-bi-şartın* (kayıtsız şartsız, hiçbir koşula dayanmadan), *la-cevab* (cevapsız; sessizlik, sessiz kalış, cevap dışı), *la-hala, la-mela* (gök kubbenin ötesi sayılan yerler), *la-kelam* (başka söze gerek kalmayacak kadar kesin ve açık), *la-lebni* (sütü az olan, yetersiz olan kadın; süt emmeyi beceremeyen çocuk), *la-mahâle* (hile yapmadan, hilesiz; zorunlu, ister istemez, çaresiz), *la-muhale* (mutlaka), *la-müsellim* (teslim etmemiş), *la-nazir* (emsalsiz, eşi benzeri olmayan), *la-nazire-leh* (kendisine benzeyeni bulunmayan, tek), *la-rahate-fi-d-dünya* (dünyada rahat yoktur; yaşandığı sürece çalışmak gerekir anlamında bir söz), *la-sani* (bir ikincisi olmayan, ilk ve tek), *la-şebihe-leh* (hiçbir yerde benzeri olmayan), *la-şekk* (şüphesiz, elbette), *la-şerike-leh* (ortağı olmayan, tek), *la-şey* (önemi olmayan, değersiz, kıymeti olmayan), *la-tâil* (yararsız, anlamsız, gereksiz), *la-temsil, la-teşbih* ("benzetmek gibi olmasın" anlamında bir söz), *la-tenahi* (sonsuz, sonu olmayan, tükenmeyen), *la-vallah, la-vallahi* (yemin deyimi olarak kullanılan bir söz), *la-yalem* (bilmeyen, bilgisi olmayan), *la-yani* (anlamsız, kullanışsız, saçma, önemi olmayan), *la-yecuz* (haram, caiz olmayan, gereksiz din kurallarına aykırı), *la-yefhem* (anlayışsız, anlayış göstermeyen), *la-yefna* (ölümsüz, baki, kalıcı), *la-yen-azil* (görevinde sürekli kalacak olan, azledilemez), *la-yenbagi* (uygun olmayan, yakışıksız), *la-yen-fek* (ayrılmaz, bölünmez), *la-yenkati* (durmadan, sürekli, devamlı olarak), *la-yenkesir* (kırılmaz, kesilmez), *la-yetebeddel* (değişmez, değişemez), *la-yetecezza* (parçalanmayan ve bölünmeyen en küçük parça), *la-yetegayyer* (değişmez), *la-yetehammel* (dayanılmaz, dayanılması olanaksız), *la-yetezelzel* (kararlı, sarsılmaz, güvenilir), *la-yezâl, la-yezul* (ölümsüz, sonsuz anlamında Tanrı'nın sıfatlarından biri), *la-yuadd, la-vuhsa* (sayısız, pek çok, sayılmayacak kadar çok): *"la-yuadd gayr-i mahdud alaylardan mürekkep kelebekler gibi ... dökülüyor ..."* (H. Z. Uşaklıgil), *la-yugleb* (yenilmez), *la-yuhti* (hatasız, yanılmaz) *"Kendi hissiyatına göre muhakeme etmekten başlayan insan için ahlak diye kabul olunan bilcümle esasların mutlaka sağlam ve la-yuhti olduğuna kani olmalıdır"* (Baha Tevfik), *la-yula* (üstüne çıkılamaz, erişilemez), *la-yulem* (bilinmez, bilinemez), *la-yuref* (anlaşılmaz kavranılması olanaksız, bilinmez), *la-yutak* (dayanılmaz, kavranılmaz), *la-yüfna* (ölümsüz, yok edilmez), *la-yüsel* (sorumsuz, sorumlu tutulmayan), *la-yüsel emma yefal* ("yaptığı iş için soru sorulmaz" anlamında Tanrı için kullanılır), *la-yüzal* (yok edilemez), *la-zale* ya da *la-zalet* (yok olmasın, kalıcı olsun; "olsun" anlamında kullanılır), *la-zale aliyen* (yüce olsun), *la-zeval* (son bulmayan, ölümsüz), *la-zevale-leh* (ölümsüz olan, baki, zeval bulmayan).
—Esk. bot. *La-cezri*, tohumu ve kökü olmayan otların genel adı. || *La-tenasüli*, çiftleşmeyle oluşmayan ya da üremeyi kendi başına gerçekleştiren bitki.
—Esk. fels. *La-mantıki*, mantık dışı. || *La-vücut*, özneye zıt olarak, dış dünya ya da bilgi nesnesi; *ben* değil. || *La-yukal*, akıl dışı.

-LA [-LE]. Yapım eki. **1.** Adlardan fiiller türetir: *başlamak* (baş-la-mak), *gözlemek* (göz-le-mek), *taşlamak* (taş-la-mak). **—2.** Sıfatlardan, sıfatın belirttiği niteliği kazanma ya da duruma gelme bildiren fiiller oluşturur: *şişmanlamak* (şişman-la-mak), *zayıflamak* (zayıf-la-mak), vb. (Bu ek bugün fiillerden -g [> -k] ile türetilen kimi sözcüklerde son sesin düşmesi sonucunda addan ad türeten bir ek gibi de görülmektedir): *yaylak* [yayla-k], *kışlak* [kışla-k], vb. **—3.** *-la* [-le] ekinin, *-n-, -ş-* dönüşlülük ekiyle adlardan ve ad soylu sözcüklerden fiil türeten genişlemiş biçimleri de vardır: *islenmek* (is-le-n-mek), *güzelleşmek* (güzel-le-ş-mek), vb.

LAACHER SEE, Almanya'da göl. Eifel'de, Andernach yakınında; 3,3 km^2. Almanlar'ın, *Maar* dedikleri türden bir göldür. Yakın geçmişte (15 000 - 20 000 yıl önce) patlamış bir kraterin suyla dolması sonucu oluşmuştur.

LAAKAL sıf. (ar. *lā-* ve *akall*'dan *lā-akall*). *Esk.* En azından, hiç olmazsa: *"... kendi kuvvetlerinden lâakal on beş defa büyük bir orduya karşı"* (Y. K. Beyatlı).

LAAKEN → LAEKEN.

LAALAND → LOLLAND.

LAALLE ilg. (ar. *la*ʿ*alle*). *Esk.* Belki, ihtimal ki, umulur ki.

LAANE ünl. (ar. *la*ʿ*ane*, lanet etti). *Esk.* *"Tanrı merhametinden yoksun kalasın, Tanrı lanet etsin"* anlamında *"laane Allah"* ve *"laane Allahualeyh"* beddua sözünde geçer.

LAAS (Ernst), alman filozof ve eğitimci (Fürstenwalde 1837 - Strasbourg 1885). 1872'den başlayarak Strasbourg'da ders verdi. *İdealismus und Positivismus* (İdealizm ve olguncuxluk) [1879-1884] adlı yapıtında, aldatıcı diye nitelediği platonculuğa karşı, bilimin de tıpkı duyum gibi sınırları olduğunu ileri süren duyumcu bir olguculuğu savundu.

Laatste Nieuws *(Het)*, flamanca yayımlanan günlük belçika gazetesi. Liberal görüşlü bu gazete 1888'de kurulmuştur ve Brüksel'de basılır.

LAATZEN, Almanya'nın Aşağı Saksonya eyaletinde kent, Hannover'in banliyösü; 32 200 nüf.

LABADA a. Dünyanın hemen hemen her tarafında yetişen, kazıkköklü, çokyıllık otsu bitki. (Yaprakları sap üstünde almaşık ya da kökboynundan sürme, düz kenarlı, yuvarlakça ya da mızrak ucu biçimindedir; çiçekleri sapların ucunda yeşil ya da kırmızı salkım başaklar halinde topludur. Bil. a. *Rumex;* karabuğdaygiller familyası.)
—ANSİKL. Adi labada *(Rumex patientia)* dere kenarlarında, sulak çayırlarda ken-

dilişinden yetişir. Boyu 0,5-2 m arasındadır. Batı Avrupa'da yaprakları sebze olarak kullanılır ve bahçelerde de yetiştirilir. Kökleri antrasen türevleri ve tanen içerir. Ravend kökü gibi peklik verici ve müshil etkisi vardır. Müshil etki taze köklerde kurutulmuş olanlardan daha fazladır. Halk hekimliğinde ilaç olarak ağızdan dekoksiyon (% 5) ve toz halinde (günde 1-3 g) kuvvet verici, kan temizleyici olarak kullanılır. Zehirsiz olduğundan tehlikesiz bir ilaçtır. Lapa biçiminde çıbanları olgunlaştırmak ve egzama yaralarını iyileştirmek için dıştan uygulanır. Türkiye'de daha başka labada türleri de yetişir; dağ labadası *(R. alpinus)*, çayır labadası *(R. conglomeratus)*, kıvırcık labada *(R. crispus)*, küt yapraklı labada *(R. obtusifolius)* ve güzel labada *(R. pulcher)*. Kıvırcık labadaya Anadolu'da "evelik" ya da "efelek" denir ve bunun yaprakları sebze olarak kullanılır; Doğu Anadolu'da yapraklar ve körpe saplar saç örgüsü gibi örülerek demetler halinde kurutulup kışa saklanır ve kışın ıslatılarak yemeklerde kullanılır.
—Boyac. Labadanın köklerinden çeşitli mordanlarla sarı, haki ve lacivert renk elde edilir, pamuk ve yün ipliklerin boyanmasında kullanılır.

LABAN, İbrahim ailesinden patrik; arap ülkelerindeki Harran'a yerleşti. Rebeka'nın kardeşi, uzun süre evine sığındığı ve sırasıyla iki kızıyla da evlendiği Yakup'un amca ve üveybabasıydı. Yakup'u çekemiyordu; servetini elinden almaya çalıştı. Yehova'ya da tapıyordu, ama aynı zamanda putperestti.

LABAN (Rudolf VON), macar asıllı avusturyalı koregraf ve dans kuramcısı (Bratislava 1879 - Weybridge, Surrey, 1958). Paris ve Münih'te, mimarlık, heykel, resim, senografi, tiyatro ve dans eğitimi gördü. Kendini, saf dansa, "salt dans"a götüren bir teknik geliştirmeye adadı. François Delsarte ve Émile Jaques-Dalcroze'dan etkilenen, ayrıca İsadora Duncan ve Maud Allan'ın kimi ilkelerini benimseyen Laban, her tür hareketin, ritmin, dolayısıyla da müziğin heyecandan kaynakladığını ileri sürdü.

Kuramcı olarak, öbür sanatlar karşısında dansın alabildiğine özgür olduğunu gösterdi. Bir duygunun dinamik anlatımı olan hareketin, mekâna, "çevre"ye göre ele alınması gerektiğini savundu. Ona göre hareket, desenini uzayda çizdiği için izlediği yönler, ikişer ikişer karşıt ve birbirini bütünleyen basit kavramlara (sol-sağ, yükseklik-derinlik, ön-arka) indirgenebilir.

Eğitimci olarak, öğretimini dört temel ilkeye dayandırdı: uzay, çaba, uyum ve duyarlık. Her hareket, çıkış noktasını, vücudun kendinde, doğal ritminiyse solunumda bulur. Her kas gerilmesini, bir gevşeme izler *(Anspannung-Abspannung)*. Laban tarafından yetiştirilen Mary Wigman (sonradan Laban'ın öğretisine karşı çıktı), Kurt Jooss, Harald Kreutzberg ve Aurel Milloss, Laban'ın ilkelerinin yayılmasına katkıda bulundular.

Koregraf olarak, az sayıda dansçıdan oluşan topluluklar için, müziksiz ya da vurmalı çalgıların eşlik ettiği yapıtlar düzenledi: *Himmel und Erde* (1922), *Nacht* (1927). Büyük kitle hareketlerini *(Bewegungschöre)* yöneterek, rakam ve çizgi bilgisinin derinliğini kanıtladı (*Agamemnons Tod*, Noverre'den yararlanarak, 1924; *Titan*, 1927). 1936 Berlin Olimpiyat oyunları'nda atletlerin gösterilerini düzenledi. Gluck'un *Don Juan*'ı, Beethoven'ın *Prometheus*'u gibi müzik yapıtları üzerine koregrafiler de hazırladı.

Bugün *labanotasyon* denilen dans yazısını bulan Laban, adımları, bunların yönlerini, dansçının vücudunun tümü ya da bir bölümüyle aldığı çeşitli durumları, grupların oluşumunu ya da sahnede yer değiştirmelerini şemalarla belirtebilmeyi başardı. Labanotasyonda, ek portelere yazılan müzik, koregrafiyle eşzamanlı olarak okunabilir. Bu sistemi benimseyenler arasında, K. Jooss, George Balanchine ve Royal Ballet de vardır. Labanotasyon sistemiyle dansları kâğıda döken Dance Notation Bureau, 1940'tan beri New York'ta etkinlik göstermektedir.

Rudolf von Laban birçok kitap yazdı: *Gymnastik und Tanz* (Jimnastik ve dans) [1926], *Choreographie* (Koregrafi) [1926], *Schrifttanz: Methodik, Ortographie, Erläuterungen* (Dans yazısı: Yöntem, imla, açıklamalar) [1928], *Ein Leben für den Tanz* (Dans için bir yaşam) [1935], *Modern Educational Dance* (Modern eğitim dansı) [1948], *The Mastery of Movements on Stage* (Sahne hareketlerinde ustalık) [1950], *Principles of Dance and Movement notation* (Hareketi ve dansı kâğıda dökmenin ilkeleri) [1956].

LABAND (Paul), alman hukukçu (Breslau, bugün Wrocław, 1838 - Strasbourg 1918). Alman hukukunun kaynakları üzerine incelemeleri vardır.

LABANOTASYON a. (amerikanca *labanotation*'ın fr. okunuşu). Laban'ın *Kinetographie Laban* (1928) adlı yapıtında açıkladığı dans yazısı sistemi.

LABARNA ya da **TABARNA,** iki hitit kralı: LABARNA I (yaklş. İ.Ö. 1680-1650), Eski Hitit krallığı'nın kurucusu olarak kabul edilen kral. *Telibinu fermanı* diye bilinen belgeye göre bu kral, ülkesinin sınırlarını başkent Kussara'nın G.'inde Akdeniz kıyılarına kadar genişletti ve fethettiği kentlere oğullarını yönetici atadı. Ayrıca, hitit ülkesinin G.-B.'sındaki Arzava'yı da ele geçirdi. İ.Ö. XVII. yy.'dan başlayarak hitit kralları bu kralın adını unvan olarak kullandılar. —LABARNA II → HATTUŞİLİ I.

Labarraque likörü. Eczc. Antiseptik etkili alkali sodyum hipoklorit çözeltisinin yaygın adı.

LABARUM a. (lat. sözc.). Tar. Constantinus'un, Maxentius karşısında kazandığı zafer sırasında (312) üzerine bir haç ve İsa'nın monogramını koydurduğu söylenen imparatorluk sancağı.

LA BAULE → BAULE-ESCOUBLAC *(La)*.

LA BAUME PLUVİNEL (Aymar, *—kontu*), fransız gökbilimci (Paris 1860 - Vic-sur-Cère 1938). 1882'de Haiti'de, Venüs'ün Güneş'in önünden geçişini ve 1889 ile 1932 arasında on bir tam Güneş tutulmasını gözlemledi. 1909'da tekrenkli ışıkla gezegen yüzeylerinin fotoğrafını ilk çekenlerden biridir.

LABBANE (İbnül—), asıl adı **Ebu Bekir Muhammet bin İsa ed-Dani,** endülüslü arap şair (Denia ? - Mallorca 1113). Sütçü bir kadının oğlu olduğundan *İbn ül -Labbane* diye de anılır. Almería, Toledo (Tuleytula) ve Badajoz (Batalyaus)'daki hükümdarlara kasideler yazdı. İşbiliye'de (Sevilla), buranın hükümdarı el-Mutemit'e bağlandı. Mutemit, Murabıtlar tarafından gönderildiği sürgünde ölünceye kadar ona bağlı kaldı ve ölümünden sonra Mallorca'ya yerleşti. En güzel kasidelerini Mutemit için yazdı. Bir *Divan* oluşturduğu söylenen şiirlerinden ancak bir bölümü günümüze kadar gelebildi. Bunlar da çeşitli şiir mecmualarında dağınık haldedir.

LABBAY, G. Hindistan'ın D. sahillerinde yaşayan müslüman halk. Bazı kaynaklarda "Conaka" adıyla da anılan topluluğun, Arabistan'dan göç eden müslümanların yerli kadınlarla evlenmesi sonucu ortaya çıktığı sanılmaktadır. Hintliler'le çevrili olmalarına karşın aralarında kast sistemi yoktur. Arap harflerini kullanır, tamil diliyle konuşurlar. Hanefi ve şafii mezhebindendirler. Daha çok kentlerde oturur, balıkçılık ve ticaretle uğraşırlar. Mîrân Şâhib sanıyla anılan din büyükleri Abdülkadir Endehey-i Cilan (öl. 1600) için törenler (urz) düzenlerler.

LABDAKOS. Yun. mit. Thebai'nin efsanevi kralı, Laios'un babası. Bir söylentiye göre bakkhalar tarafından öldürülmüştür.

LABE, Elbe'nin çekçe adı.

LABE, Gine'de kent, Futa-Calon'da, bölge yönetim merkezi; 80 000 nüf. Gine'nin başlıca müslümanlık merkezi. Karayolu kavşağı. Ticaret merkezi. —*Labe bölgesi*, 7 616 km^2; 253 214 nüf.

LABÉ (Louise), takma adı **la Belle Cordière,** fransız kadın şair (Lyon 1524'e doğr. - Parcieux-en-Dombes 1566). Güzel ve kültürlü, binicilikte ve eskrimde usta olan Labé'nin maceralarla dolu ve göz kamaştırıcı bir yaşamı olduğu sanılır. Petrarca ve Sannazzaro etkisindeki şiirleri (1555) biçimsel açıdan son derece gelişmiş üç eleji ve yirmi dört soneyi içerir.

LABEL a. (*etiket* anlamında ing. sözc.). Bir meslek sendikasınca hazırlanan ve piyasaya sürülecek bir ürünün kaynağı ile üretim koşullarını belirtmek üzere konan etiket ya da özel marka. (KALİTE LABEL'i de denir.) [Bk. *ansikl.* böl.]
—Bilş. ETİKET'in eşanlamlısı.
—ANSİKL. Özünde label, işçi sendikacılarınca, işveren ile işçi örgütleri arasındaki iş ve ücret anlaşmalarına uyan işletmelerin ürettikleri mallara kamunun dikkatini çekmek için tasarlanmıştır. Toplumsal yasaların gelişmesi ve yönetimlerin bunların uygulanmasını denetlemesiyle birlikte, bu tür labellerin (etiketlerin) var olma nedenleri ortadan kalktı. Buna karşılık, mesleksel işveren örgütlerinin girişimleriyle başka tür labeller çoğaldı: ilgili bakanlıkların denetimi altında tanımlanan ve türlü üretim ve/ya da malın kökenine ilişkin kurallara uyan ürünlere yapıştırılan *kalite label*'leri. Bu labeller, bunları kullanma yetkisini elde ederek iyi kullanımlarını gözeten üretim sendikalarına aittir.

LABELLUM a. Böcbil. Kimi böceklerin dudak ucunda bulunan eklemli tek parça. (Sinek, labellumunu yapıştırarak, sindirimi sağlayan özsuları besinlerin üstüne boşalttıktan sonra, oluşan sıvıyı, sayısız kanal ya da yalancı trakeyle emer.)

LABEO (Marcus Antistius), romalı hukuk bilgini (İ.Ö. 43. - İ.S. 22'ye doğr.). Augustus döneminde açıktan açığa cumhuriyet kurumlarına bağlandı, Roma hukukuna felsefenin ilkelerini soktu ve Proculusçular okulu'nu kurdu.

LAB-FERMENT a. (fr. *lab-ferment;* alm. *Lab*, peynir mayası, ve fr. *ferment*, enzim' den). Biyokim. KİMOZİN'in eşanlamlısı.

LABHANİ a. Dilbil. BANCARİ'nin eşanlamlısı.

LABIT a. *Yörs.* Öküzleri dürtmekte kullanılan üvendirenin ucundaki yassı demir.

LABİA a. (yun. *labis, -idos*, kıskaç'tan). Karnı zayıf kıskaçlarla son bulan küçük kulağakaçan cinsi. (Oldukça koyu renkli *Labia minor*, bitkisel süprüntülerde yaşar. Kulağakaçanlar takımı, kulağakaçangiller familyası.)

Labicana kapısı. Esk. Rom. Roma'daki *Porta Maggiore*'nin Antikçağ'daki adı. *Via Labicana*, Albi yakınındaki *Labicum* kasabasında *via Latina*'ya bağlanıyordu.

LABİCHE (Eugène), fransız tiyatro yazarı (Paris 1815 - *ay. y.* 1888). Dergilerde

Eugene **Labiche**'in *"Lourcine sokağı cinayeti"* adlı oyunundan bir görünüm. (sahneye koyan: Yılmaz Onay; dekor: Ali Yenel; kostüm: Gönül Sipahioğlu; müzik: Server Acim; koreografi: Zekiye Bircik) [Bakırköy Belediye Tiyatrosu - İstanbul - 1993]

yayımlanan hikâyeleri ve romanı (*la Clé des champs,* 1838) kısa zamanda bir yana bırakarak, kendisini yalnızca töre komedileri ve vodviller yazmaya verdi, çoğu kez Marc Michel, Dumanoir, Lefranc, Clairville, Gondinet ve Émile Augier gibi yazarlarla birlikte, yüz kadar komedi ve vodvil yazdı. *Embrassons-nous, Folleville* (1850), *Hasır şapka* (Un chapeau de paille d'Italie) [1851], *l'Affaire de la rue de Lourcine* (1857), *Palavra* (la Poudre aux yeux) [1861], *Sevgili Célimare* (Célimare le Bien-Aimé) [1863], *Kumbara* (la Cagnotte) [1864] ve *le Plus heureux des trois* (1870) gibi oyunlarda neşeyle ve gülünçlüklerin tatlı gözlemiyle karışan burjuva sağduyusu, *M. Perrichon'un seyahati* (le Voyage de Monsieur Perrichon) [1860] adlı oyunda olduğu gibi, bazen belli bir yaşam felsefesine varıyordu. (Fr. akad., 1880).

Bunlardan başka birçok yapıtı, 1888'den başlayarak türkçeye çevrildi, uyarlama yoluyla özel topluluklarca sahnelendi.

LABİDOGNATHA a. ARANEOMORPHA'nın eşanlamlısı.

LABİDOSAURUS a. Kuzey Amerika'da Üst Permi devrinde yaşamış, büyük olasılıkla kazıcı, ilkel fosil sürüngen cinsi. (*Cotylosauria* altsınıfı, *Captorhinomorpha* takımı.)

LABİDOSTOMİS a. Sarı ya da kula renkli elitralı, mavi ya da yeşil bedenli kınkanatlı böcek cinsi. (Erkeklerinin çenekleri çok güçlü, ön bacakları çok uzundur. *Labidostomis longimana,* üçgüller üstünde yaşar. Yaprakböceğigiller familyası.)

J. Bottin

labirent
(Saint-Quentin manastır kilisesi, Aisne)
[XV. yy.]

LABİDURA a. Daha çok kuru ve kumluk yerlerde, suların yakınında kazdığı yuvalarda yaşayan, gececi, iri kulağakaçan cinsi. (Örnek türü, sarımsı mor ve koyu kula rengindeki *Labidura riparia*'dır. Kulağakaçanlar takımı; kulağakaçangiller familyası.)

LABİENUS (Titus), romalı şövalye (İ.Ö. 100 - Munda İ.Ö. 45). Sezar'ın Galya'daki en önemli generaliydi. İ.Ö. 58, 54 ve 52 yıllarında yapılan seferlerde yararlılık gösterdi. 50'de Cisalpina'nın yönetimi kendisine verildi. Sonra Pompeius'un tarafına geçti. Munda'da öldürüldü.

LABİNSK, Rusya'da kent, Kafkas dağlarının kuzey-batı eteğinde, Krasnodar'ın G.-D.'sunda; 50 000 nüf.

LABİRENT, -ti (fr. *labyrinthe;* lat. *labyrinthus;* yun. *labyrinthos*'tan). **1.** Çıkış yolu çok zor bulunabilecek biçimde düzenlenmiş birçok odadan meydana gelen geniş yapı. (Bk. *ansikl.* böl. Arkeol.) **—2.** İçinden çıkılamayacak kadar karmaşık, çözümlenmesi çok güç durum, sorun.

—Anat. İçkulağı oluşturan bölümlerin tümü (koklea [işitme organı], dalız ve yarım daire kanalları [denge organları]). [Bk. *ansikl.* böl/Karş. anat.] || *Kemik labirent,* kulak davulunun içinde, şakak kemiğinin kaya parçasındaki oyuk boşlukların tümü. Tıkız kemikten bir kabukla sınırlıdır. İçinde zar labirent yer alır. Zar labirent ile kemik labirent birbirinden perilenf denen bir sıvıyla ayrılır. || *Zar labirent,* içkulakta kemik labirent içinde yer alan duyu organlarının (işitme ve denge) tümü. (Zar labirent, duyu hücrelerini taşıyan bağdokusu -epitelyum çeperli boşluklardan oluşur. İçi endolenf denen bir sıvıyla doludur.)

—Mim. Döşeme kaplamaları ya da mozaikle uygulanan, ya da bir bahçede bitkilerle oluşturulan, çoğunlukla girit labirentinden esinlenilerek merkezi planlı yapılan, meanderlerden oluşmuş bölmeli motif. (Bk. *ansikl.* böl.) || Bir döşeme kaplamasında, birbiriyle kesişen ve tamamlanmamış kareler oluşturan bezeme çizgileri.

—Nörol. *Labirent sendromu* → DALIZ* SENDROMU.

—Oy. Çok yollu bir plan üzerinde, başlangıç ve bitiş noktalarını birbirine bağlayan yolu bulmaya dayanan oyun.

—Ruhbil. Hayvanların (genellikle farelerin) öğrenme ve eğitilme yeteneklerini incelemekte kullanılan, bir sıra geçit ve çıkmazlardan oluşan küçük boyutlu cihaz. (En basit ve en çok kullanılan labirent T biçiminde olanıdır.)

—ANSİKL. Arkeol. Mitolojiye göre labirent, Minotauros'un sarayıydı; Ariadne ile Theseus burada karşılaşmışlardı. Bu efsane Minos krallarının saraylarını, hatta dinsel mağaraları akla getirir. Sözcüğün kökeni büyük olasılıkla Mykenai dilinden gelir; bir Knossos tabletinde "labirentin sahibesi" sözcüklerinin yazılı olduğu sanılmaktadır. İkiyüzlü baltanın Lydia'daki adı olduğu sanılan *labrys* sözcüğüyle ve ikiyüzlü baltalı bir tanrının tapınağının bulunduğu Karia'daki Labranda* kentinin adıyla koşutluk kurulmuştur.

Eski Yunanlılar, Amenemhat III'ün el-Fayyum*'daki piramidinin yanında bulunan mezar kompleksine, labirent adını vermişlerdi. Herodotos'un yazdığına göre, çok sayıda odadan oluşan bu yapı, Roma döneminden başlayarak taşocağı olarak kullanıldığından bugün harabe durumundadır.

—Mim. Yapımcı ve heykelci bir kahraman sayılan Daidalos'un Labyrinthos'tan kaçışını anlatan efsane, Roma İmparatorluğu'nda birçok labirent figürü yapılmasına yol açmıştır. Ortaçağ'da ustaların yeniden ele aldıkları ve çeşitli kiliselerin döşeme kaplamalarında yer verdikleri bu motif, Kutsal Topraklar'a yapılan hac ziyaretiyle özdeşleştirilmiştir: inananlar bu meanderleri diz çökerek izler, böylece suçlarının bağışlandığına inanırlardı. Aynı gelenek doğrultusunda, Ortaçağ ve Rönesans bahçelerinde merkezi labirentler yapılmıştır. Buna karşılık Le Nôtre'un Versailles'da yaptığı ve sonraları yıkılan labirent, heykellerle bezenmiş dolambaçlı yollarıyla ilk efsaneden uzaklaşmıştır.

LABİRENTİT a. (fr. *labyrinthite*). Tıp. İçkulak iltihabı. (İşitme ve denge bozukluklarıyla kendini belli eder. Nedeni yerel bulaşıcı bir hastalık [virüs ya da bakteri] ya da içkulağa kadar yayılan komşu bir enfeksiyon [ortakulak iltihabı ya da menenjit] olabilir.)

LÂBİS sıf. (ar. *lâbis*). *Esk.* Giyen, giyinmiş.

LABİUM a. Böcbil. Böceklerde ağız aygıtının altında bulunan tek parça. (İkinci çiftteki artçenelerin kaynaşmasıyla oluşur; çoğunlukla dudak dokunaçlarıyla donanır ya da bir labellum ile devam eder. (Labium, sokucu böceklerde [sivrisinek, *Tabanus* ve *Glossina* cinsi üyeleri] gelişerek oluk biçimini alır.)

LABLAB a. Çok dayanıklı olduğundan tropikal fakir topraklarda yetişen börülce cinsi. (→ BÖRÜLCE.)

LABLACHE (Luigi), fransız asıllı italyan bas (Napoli 1794 - *ay. y.* 1858). Beethoven'ın cenaze töreninde Mozart'ın *Requiem*'ini seslendirdi. Güçlü sesi ve oyunculuk yeteneğiyle, çağının en büyük şarkıcılarından biri olarak kendini kabul ettirdi. Özellikle Leporello, Bartolo ve Baldassare rollerinde başarılıydı. Birçok çağdaş bestecinin yapıtlarının prömiyerinde başrol oynadı. Bir şan metodu yazdı.

Labor, 1915'te Barcelona'da kurulan ispanyol yayınevi. Sanat kitapları, bilimsel ve teknik yapıtlar, halka yönelik kitaplar, sözlük ve ansiklopediler alanında uzmanlaştı.

LABORANT, -tı a. (alm. *laborant*). Bir tahlil ve araştırma laboratuvarında yardımcı olarak çalışan kimse.

LABORATUVAR a. (fr. *laboratoire*). Bilimsel araştırmalar, biyolojik analizler, fotoğraf çalışmaları, sanayi denemeleri için gerekli araçların ve gereçlerin bulunduğu yer.

—Eğit. *Dil laboratuvarı,* yaşayan bir dilin hızlı bir biçimde öğretilmesini sağlamak amacıyla bir öğretmen masasına bağlı ses aygıtlarıyla donanmış bireysel kabinelerden oluşan tesisat.

—Tıp. *Laboratuvar muayeneleri,* klinik teşhisi doğrulamak ya da yönlendirmek için gerekli olan ve tedavi altındaki hastalığın gidişini izlemeye yarayan araştırmalar.

LA BORDERİE (Bertrand DE), fransız şair (1507'ye doğr. - 1547'den sonr.). Marot'nun tilmiziydi, *l'Amie de court* (1541) adlı şiirinde platonik aşk öğretisine karşı çıktı. Ortadoğu'daki diplomatik görevinden dönünce, italyan strambottocularının etkisinin görüldüğü *Discours du voyage de Constantinople* (1542) adlı yapıtı yayımladı.

Laborintus II, Luciano Berio'nun 1963-1965 arasında Dante'nin metinlerinden, Kutsal Kitap'tan ve değişik yazarlardan yola çıkarak yazdığı lirik yapıt. Çalgı ve solo sesler için tasarlanan bu yapıtta seslerin ve çalgıların, özellikle de cazın tüm olanaklarından yararlanılarak kolaj tekniği kullanılmıştır.

LABOULBENİALES a. Böceklerde asalak yaşayan askılı mantarlar takımı. (Bunlarda eşeysel olgular klorofilli bitkilerinkine yakındır.)

Labour, anglosakson ülkelerinde işçi hareketine verilen ad. (→ İŞÇİ PARTİSİ.)

LABOURD, Bask ülkesinde (İspanya) eski il, Adour, Bidouze ve Pireneler arasında. Labourd, ya da Blizar, eyaletleri Ustaritz içinde toplanıyorlardı. Bir tarım yöresi olan Labourd, bugün bir turizm merkezidir. (Côte d'Argent'da sitler.)

Labour party, ingiliz İşçi* partisi.

LABOV (William), amerikalı dilbilimci (Passaic-New Jersey, 1927). U. Weinreich'ın öğrencisi oldu; araştırmalarında, kırsal (Martha's Vineyard adası) ve kentsel (New York, özellikle zencilerin yaşadığı Harlem) kesimlerde doğrudan anket yapma yöntemiyle dilsel değişme sorununu ele aldı. Labov'a göre her dil incelemesi toplumsal değişkenleri hesaba katmalıdır; değişim yalnızca zaman etkenine değil, aynı zamanda incelenen topluluğun yapısına da bağlıdır: *The Social Motivation of a Sound Change* (Ses değişimlerinin toplumsal nedenleri) [1963], *The Social Stratification of English in New York City* (New York'ta ingilizcenin toplumsal katmanlaşması) [1966], *Hypercorrection by the Lower Middle Class* (Alt orta sınıfının aşırı dil düzeltimi) [1966]. İlk incelemeleri sesbilimsel değişime ilişkindir; 1968'den sonra üretici dilbilgisinin etkisinde kaldı ve sözdizimsel değişimleri inceledi: *Empirical Foundations for a Theory of Linguistic Change* (Dilsel değişim kuramının deneysel temelleri) [U. Weinreich ve M. Herzog ile birlikte 1968], *The Logic of non standart English* (Standart olmayan ingilizcenin mantığı) [1969], *Linguistic Rule and Linguistic Change* (Dil kuralları ve dil

Nelly Bariand

sedefli labrador
(ABD'de çıkar)
[boyu: 5 cm]

değişimleri) [1971]. Birçok incelemesini *Sociolinguistic Patterns* (Toplumdilbilimsel dil kalıpları) [1973] ve *Language in the İnner City*'de (İç Kent'te dil) [1973] topladı.

LABRADOR, Kanada'da bölge; 272 220 km²; 30 000 nüf. Eski bir görüşe göre Labrador, Hudson körfezi, Hudson boğazı ve Atlas okyanusu arasındaki geniş bir yarımadadan oluşuyordu. Oysa bugün Labrador adı yalnızca bu yarımadanın doğu kesimindeki Newfoundland iline bağlı bölümü belirtir (yani burada anlatılan kesim). Labrador bölgesi, göl kökenli platonun (Churchill havzası) içlerine doğru yayılır. Kıyıları (dağlık kuzey kesiminde birçok fiyord görülür), buzlar ve buzdağları taşıyan bir soğuk su akıntısının etkisindedir. Temel zenginlik kaynakları balıkçılık (morina), iç ve güney kesimlerinde orman işletmeciliği, Québec'e satılan hidrolik enerji (Churchill Falls, Twin Falls) ve Schefferville yakınlarından, Labrador City'den ve Wabush'tan çıkarılan demirdir (demir oranı % 50-60 arasında değişen 25-30 Mt demir cevheri). Yerli halklar (1 300 eskimo, birkaç yüz kızılderili) avcılık, balıkçılık yaparlar ve Goose Bay havalimanıyla madencilik bölgelerinde toplanırlar. Bölgenin (Québec Labrador topraklarında hak iddia etmektedir, yarımadanın bir bölümünü [K.'deki Yeni-Québec] elinde tutmaktadır) en önemli kent merkezi Labrador City'dir.

—Tar. Muhtemelen Vikingler'in (XI. yy.) de ulaştığı bir yer olan Labrador, Cabot kardeşler tarafından keşfedildi (1497). Bölgeye sonra Corte Real (1500) ve buraya Fransa adına elkoyan Jacques Cartier gitti (1534). Önce bask, sonra fransız ve portekizli balıkçılar Labrador kıyılarında avlandılar ve burada kürk ve balık ticaretiyle uğraşan mevsimlik satış kartelleri kuruldu (Hudson körfezi şirketiyle Hamilton). 1576'da ingiliz Martin Frobisher ülkenin kuzey-doğu kıyısını boydan boya katetti. 1610'da Henry Hudson kıyıların keşfini tamamladı.

Önce İngiltere'ye (Paris antlaşması, 1763), sonra Kanada'ya (1774) bırakılan Labrador, Newfoundland eyaletine bağlandı (1809). Misyonerler ülkeyi hıristiyanlaştırırlarken (Moravyalılar [1771], İngiliz kilisesi) sürekli satış kartelleri (Battle Harbor, Nain, Hopedale) açıldı. Bölgenin ekonomik temelini oluşturan zengin demir yatakları 1895'te bulundu. 1927'de Özel konsey'in bir kararıyla Newfoundland'a, Labrador'un kuzey-doğu kıyı yamacıyla Belle-İsle boğazından Chidley burnuna kadar uzanan bölgeyi, bölgeye akan akarsuların havzaları da dahil olmak üzere verdi. 1949'dan bu yana, Newfoundland ve Labrador'un bu bölgesi Kanada'nın bir eyaletidir. *Yeni-Québec* ya da Ungava olarak adlandırılan geriye kalan bölgeler Québec eyaletine bağlıdır.

LABRADOR a. (fr. *labrador;* öz. a. *Labrador*'dan). Miner. Triklinik sistemde yer alan doğal kalsiyum ve sodyum alüminosilikat. (Feldispatlar grubundan olan labrador plajiyoklazlar dizisinde yer alır. Labrador sahilinde parlak yansımalı bir türüne rastlanır.) [LABRADOR TAŞI da denir; eşanl. LABRADORİT.]

LABRADOR akıntısı, Kuzey-batı Atlas okyanusu'nda soğuk su akıntısı (0-6 °C). Labrador kıyıları boyunca tuzsuz suları (‰ 31 - ‰ 34) ve Newfoundland'ın kuzeyine kadar buzdağlarını sürükler. Gulf-Stream ile karşılaşması, soğuk duvar adı verilen bir hat üzerinde gerçekleşir. Akıntı debisi: 5-10 m³/sn'dir. Akıntı hızı, saatte 0,5-2 km arasında değişir.

LABRADOR CİTY, Kanada'da kent, Newfoundland'ın batı bölümünde, Québec sınırı yakınlarında; 12 000 nüf. Demir madenleri.

LABRADOR havzası, Kuzey-batı Atlas okyanusu'nda havza, Labrador ve Grönland kıta kenarlarıyla Orta Atlas okyanusu sırtı ve Newfoundland eşiği arasında (ortalama derinlik: 3 500 m). Kuzey-doğu'ya doğru hafifçe eğimli olan diplerin orta bölümü *Mid Ocean Canyon* (Orta okyanus kanyonu) adı verilen ve kıvrıla kıvrıla uzanan bir okyanus çukuruyla ikiye bölünür.

LABRADOR denizi, Kuzey-batı Atlas okyanusu'nda deniz, Labrador ve Grönland kıyıları arasında, Davis boğazının güneyinde. Yüzey suları (doğuda Batı Grönland akıntıları, batıda Labrador akıntısı), saat yelkovanına ters yönde bir dönüş hareketi gerçekleştirir. Derin sular, Grönland'ın güneyinde yüzey sularının derinlere inmesi sayesinde beslenir. Yılın büyük bölümünde Labrador denizi'nin kenar bölümleri bankizler ve buzdağlarıyla doludur.

LABRADOR köpeği a. Retrievers öbeğinden kısa tüylü ferma köpeği.

—ANSİKL. Labrador, siyah ya da kula renginde, sağlam yapılı ve bedenli, sağrısı güçlü iri bir köpektir. Geniş kafası çıkıntılı bir burunla son bulur; kulakları küçük ve sarkıktır. En soğuk sulara duraksamadan girer. Sakin ve koku alma yeteneği yüksek bu köpeği, polisler esrar aramada kullanırlar. Sadık ve uysal olduğundan körler için çok iyi bir kılavuz köpeğidir.

LABRADORİT a. (fr. *labradorite*). Petrogr. **1.** Fransa'da, labradorlu lökokrat bazalt. **—2.** Rusya'da lökokrat gabro.

—Miner. LABRADOR'un eşanlamlısı.

LABRADORPORSUĞU a. AMERİKAPORSUĞU*'na bazen verilen ad.

LABRANDA ya da **LABRAUNDA.** Tar. coğ. Anadolu'nun G.-B.'sında Karia kenti; Mylasa'nın (Milas) yaklaşık 15 km K.'inde, Miletos'un 48 km G.-B.'sındaydı. Arkaik dönemde Zeus Stratios (ya da Zeus Labraundos) kült merkezi olarak önem kazanan Labranda, düzgün kesme taş döşeli "Kutsal yol" ile Mylasa'ya bağlanıyordu. Özellikle İ.Ö. IV. yy.'da Mausolos ve kardeşi İdrieos döneminde gelişti ve çeşitli yapılarla donandı. 1948-1953'te isveçli arkeologlarca gerçekleştirilen kazılarla, çeşitli antik kaynaklarda sözü edilen (Herodotos, Strabon) yapılar belirlendi. Zeus tapınağı ilk kez İ.Ö. V. yy.'da inşa edilmişti. Mausolos döneminden K. stoası, eklemeleri ve terasıyla andron B, büyük teras duvarları, D. basamakları, İdrieos döneminden Tapınak II, ion düzeninde peripteros yapı, Oikoi diye adlandırılan ve iki kare mekândan meydana gelen, kare planlı, dört sütunlu ön girişi bulunan yapı (rahiplerle ilgili olduğu sanılmaktadır), andron A, dor düzeninde bir yapı, G. propylaion ve buna bağlantılı binalar bu çalışmalar sırasında ortaya çıkarıldı. Andron A ve B'nin kral ailesi için inşa edilmiş saraylar oldukları sanılmaktadır. Bunlar yunan mimarlığında pencerenin varlığını açıkça ortaya koyarlar (Termessos ve Alabanda'da da örnekleri vardır). Roma dönemi anıtları arasında hamamlar, dor düzeninde bir ev, Bizans dönemindense bir kilise kalıntısı belirtilebilir. (→ Kayn.)

LABRAT (Dunas ibni), ibrani kökenli ispanyol şair, dilbilimci (Fas X. yy.). Bağdat'ta öğrenim gördükten sonra Fas'a döndü; daha sonra da Córdoba'da (Kurtuba) devlet adamı ve sanat koruyucusu Hasday ibni Şaprut'un (915-970) sarayında yaşadı.

Arap şiirinin kalıplarını, özellikle de aruz veznini ibrani şiirine uygulaması en büyük başarısıdır. Onu izleyenler bu vezni dindışı, özellikle de dinsel şiirde geniş ölçüde kullandılar. Ancak İbni Labrat çağının birçok şairi tarafından eleştirildi. Karşı çıkanlar arasında en ağır basanlar da Menahem ibni Saruk'un yandaşlarıydı. İbni Labrat daha çok dindışı konuları işledi; içkiyi, eğlenceyi konu edinen şiirler yazdı. Bunlardan en tanınmışı İbni Şaprut'a övgüleridir. Dilbilimci olarak Menahem ibni Saruk'un rakibiydi. Ona karşı bir yanıt *(Teşubot)* yazdı. İbrani vezniyle yazılan bu saldırgan ve yer yer haksız şiirde birçok yanlışlığı düzeltti ve ilgi çekici yenilikler getirdi. İbni Saruk'un yandaşları ise bu eleştirileri kabul etmediler.

LABRAUNDA → LABRANDA.

LABRİOLA (Antonio), italyan filozof (Cassino 1843-Roma 1904). 1874'ten ölümüne dek, Roma Üniversitesi'nde profesörlük yaptı. Önceleri hegelciydi, sonra, 1890'lara doğru marxçılığı benimsedi ve marxçılığın İtalya'da tanınmasına çalıştı. 1892'de kurulan İtalyan sosyalist partisi üzerinde de büyük etkisi oldu. O dönemde yayımladığı çalışmaları (*İn memoria del manifesto dei comunisti* [Komünist manifesto'nun anısına] [1895]; *Del materialismo storico. Dilucidazione preliminare* [Tarihsel maddecilik üzerine. Temel bilgiler] [1896]; *Discorrendo di socialismo e di filosofia* [Sosyalizm ve felsefe üzerine] [1898]), 1902'de, *Saggi intorno alla concezione materialistica della storia* (Maddeci tarih görüşü üzerine denemeler) adlı kitapta bir araya getirdi. Ölümünden sonra, dördüncü bir denemesiyle (*Da un secolo all'otro* [Bir yüzyıldan öbürüne]) *Lettere ad Engels* (Engels'e mektuplar) [1927-28] yayımlandı. Labriola'ya göre tarihsel maddecilik, öncelikle her türlü gerekirciliği ve her çeşit yazgıcılığı dışlayan bir düşünme yöntemidir: insan kendi tarihini kendi yapar.

LABRİOLA (Arturo), italyan iktisatçı ve siyaset adamı (Napoli 1873 - *ay. y.* 1959). Bir sosyalist olarak 1898 hareketine katıldığı için Fransa'ya göç etti ve orada Georges Sorel'in etkisinde kaldı. İtalya'ya dönüşünde, Milano'da *Avanguardia socialista* (Sosyalist öncü) dergisini kurdu (1902-1906). Bu dergi, daha sonra, İtalyan sosyalist partisi'nin ihtilalci sendikalist fraksiyonunun organı oldu. 1907'de bu partiden ayrıldı, 1911'de Libya savaşı'ndan yana çıktı ve 1913'te bağımsız sosyalist milletvekili seçildi. 1915'te İtalya'nın savaşa girmesinden yana olanlara katıldı, 1920-21 arasında Giolitti hükümetinde Çalışma bakanlığı yaptı. Faşizme karşı çıktı ve bu yüzden 1926'dan 1936'ya kadar yeniden Fransa'ya ve Belçika'ya göç etmek zorunda kaldı. 1936'da İtalya'ya geri döndü; faşizmin devrilmesine kadar her türlü siyasal etkinlikten uzak durdu. Kurucu meclis'te milletvekili, sonra da senatör oldu (1948-1953). Başlıca yapıtları: *İl Capitalismo* (Kapitalizm) [1910], *Le Due Politiche: Fascismo e Riformismo* (İki politika: faşizm ve reformizm) [1923], *L'Attualità di Marx* (Marx'ın güncelliği) [1945].

D. Falconer-Image Finders

Doğu Labrador kıyısındaki Hopedale balıkçı limanı

labrador köpeği

Rizzoli arşivi

Antonio Labriola

LABROCA (Mario), italyan besteci (Roma 1896 - *ay. y.* 1973). Malipiero ve Respighi'nin öğrencisi. 1936-1944 arasında Floransa Mayıs müzik festivali'ni (Maggio musicale fiorentina) yönetti. Roma operası'nın, Venedik'teki La Fenice'nin ve Scala di Milano'nun başında bulundu. Operalar (*La principessa di Perepepe*, 1927), Aziz Yuhanna'ya göre Çile'yi konu alan 3 kantat (1950), orkestra ve oda toplulukları için yapıtlar besteledi.

LABROUSSE (Ernest), fransız tarihçi (Barbezieux 1895 - *öl.* 1988). Etkin sosyalist militan. Sorbonne'da ve École pratique des hautes études'ün VI. bölümünde profesörlük yaptı, yaklaşık otuz yıl boyunca, fransızca iktisat tarihi yazarlığını yetkin biçimde temsil etti. En önemli yapıtları: *Esquisse du mouvement des prix et des revenus en France au XVIIIe s.* (XVIII. yy.'da Fransa'da fiyat ve gelir hareketlerinin genel niteliği) [1932]; *la Crise de l'économie française à la fin de l'Ancien Régime et au début de la Révolution* (Ancien Régime'in sonunda ve Devrim'in başında fransız iktisadındaki bunalım) [1944]; Roland Mousnier ile birlikte, *le XVIIIe Siècle. Révolution intellectuelle, technique et politique [1717-1815]* (XVIII. yy. Düşünsel, teknik ve siyasal devrim [1717-1815]), [1953].

Revault-Pix

Henri **Labrouste:** Paris'te 1843-1850 arasında yapılan Sainte-Geneviève kitaplığı'nın okuma salonu (dövme demir ve döküm çatkı üzerinde tonozlar)

LABROUSTE (Henri), fransız mimar (Paris 1801-Fontainebleau 1875). 1824 Roma ödülü'nü kazandı. Çokrenkli Paestum "restorasyon"u, İnstitut'nün şimşeklerini üzerine çekmesine yol açtı. Paris'te bir serbest atölye açarak 1830-1856 arasında burada çalıştı. 1838'de Sainte-Geneviève kitaplığı'nın mimarlığına atandı ve yeni binaları gerçekleştirdi. Bibliothèque nationale'de Visconti'nin yerini aldı (1854) ve basılı eserler bölümünü kurdu. Sanayi gereçlerini açıkça sergileyen yapıtları (kitaplıklarında metal kaplanmadan bırakılmıştır) ve yetiştirdiği öğrencileriyle Labrouste, klasik sanata bağlı akılcı mimarların öncüsüdür.

Giraudon

Jean de **La Bruyère**
Élisabeth Vigée-Lebrun'ün bir portresinden (1776) ayrıntı
Versailles şatosu

LABRUM a. Esk. Rom. Bir ya da birkaç ayak üzerinde duran kurna. Banyolarda sıcak su dökünmeye yarardı.

LABRUM a. (dudak anlamında lat. *labrum*). **1.** Eklembacaklılarda (kabuklular, böcekler, çokbacaklılar) bedenin orta kesiminde bulunan, tek, eklentisiz baş iskeleti parçası. (Epistomanın altında ya da önündedir ve üstdudak görevi yapar.) **—2.** Trilobitlerde altdudak görevi yapan hipostom. **—3.** Karındanbacaklı yumuşakçalarda, kolümel karşısında bulunan kavkı dış kenarı.

LABRUSCA a. Amerika Birleşik Devletleri'nin ılıman bölgelerinde yetiştirilen asma türü *(Labrusca vinifera).* [Labrusca üzümleri şarap üretimine elverişlidir. Elde edilen şarapların ahududuyu andıran bir tadı vardır. Kış soğuğuna ve kriptogam hastalıklarına dayanıklı olan bu türün isabella gibi çeşitleriyle bunlardan türeme noah gibi alt çeşitleri bütün dünyada yetiştirilmektedir. Labrusca asmabitine ve kirece duyarlıdır. Ama çelikleme ve aşı için çok elverişlidir.]

LA BRUYÈRE (Jean DE), fransız yazar (Paris 1645 - Versailles 1696). 1684'te, Louis de Bourbon'a tarih dersi vermek üzere, Condéler'in sarayına çağırıldı ve sekreter sıfatıyla burada kaldı. 1688'de, *Caractères de Théophraste traduits du grec, avec les caractères ou les mœurs de ce siècle* (Yunancadan çevrilen Theophrastos'un karakterleri ile bu yüzyılın karakterleri ya da töreleri) adlı yapıtını yayımladı ve yeni baskılarında (1696) kendi çizdiği portrelerin sayısını çoğaltarak sürekli olarak genişletti. Esin kaynağı olan modelleri arayıp bulmaya çalışan o dönemin okuyucu kitlesi, özdeyişlerden daha çok portreleri beğendi. La Bruyère, dönemini yargılarken, dincilerin öğretisini izledi: görevlerin parayla alınıp satılması, ahlakın çöküntüye uğraması, paranın aşırı bir güç kazanması. *Karakterler*'in etkili üslubu, soğuk maniyerizmi, bir sonraki yüzyılın etkileyici ve genellikle aforizmacı düzyazısına zemin hazırladı. La Bruyère, 1693'te Fransız akademisi'ne kabul edildi. Yeniler'e karşı Eskiler'in yanında yer aldı.

LABRYS a. Arkeol. → ÇİFTE* BALTA.

LABUAN, Sabah'a (Malaysia) bağlı ada. Borneo'nun kuzey-batı kıyısı yakınında; 98 km²; 7 200 nüf. (Malezyalılar ve Çinliler); merkezi Victoria (serbest liman). Pirinç, hindistancevizi, sagu palmiyesi tarımı. Hevea işletmeleri. Petrol terminali.

LABUDA (Gerard), polonyalı tarihçi (Nowej Hucie, Kartuzy yakınında, 1916). Slavlar'ın başlangıçtan bugüne tarihiyle ilgili birçok yapıt yazdı: *Piersze panstwo slowiansjkie-panstwo Samona* (1946), *Fragmenty dziejów Slowiánszczyzny Zachodniej* (1961). Yayımlanan son yapıtı: *Studia nad poczatkami panstwa polskiego* (2 cilt [1988-1989]).

LABUNYA a. Ayakkc. Madeni bir kafa ve bir saptan oluşan, yapımı tamamlanmış bir eşyanın (maroken eşya, ayakkabı) üzerindeki deri kırışıklıklarını gidermeye yarayan ve ısıtılarak kullanılan alet.

LABÜD sıf. (ar. *lā-* ve *büdd*'den *lā-büdd*, ayrılmaz, bölünmez'den). *Esk.* Gerekli, şart.

LABYRİNTHODONTA a. Devon ile Trias devirleri arasında yaşamış *Stegocephalia* öbeğinden amfibyumlar üsttakımı. (Bu fosil hayvanlara, dişlerindeki fildişinin karmaşık kıvrımları nedeniyle "labirent dişliler" anlamına bu ad verilmiştir. İyice kemikleşmiş yassı kafatasları, karmaşık omurkemikleri ve -sürüngenlerin ataları sayılmalarına karşın suda yaşadıklarını gösteren- yanal duyu organları vardır; *Labyrinthodonta* üsttakımı iki takıma ayrılır: *Temnospondyli* [*Ichtyosteglia, Rachitomi, Trematosaurus* ve *Stereospodyli*] ve *Anthracosaurus* [*Embolomera* ve *Seymouriamorpha*].)

LABZİN (Aleksandr Fyodoroviç), rus yazar (Moskova 1766-Simbirsk 1825). Yekaterina II onuruna bir *Zafer şarkısı* yazdı ve *Figaro'nun düğünü*'nü (Mariage de Figaro) [1787] rusçaya çevirdi. Alman gizemcilerinin yapıtlarıyla ilgilendi ve Novikov'un etkisinde martinezciliğe sürüklendi. Çıkardığı dergi (1806-1817) yasaklandı, kendisi de sürgüne gönderildi (1822).

LA CAILLE (*rahip* Nicolas Louis DE), fransız gökbilimci (Rumigny, Champagne, 1713-Paris 1762). Büyük jeodezi çalışmalarına giriştikten sonra, 1739'da, meridyenin denetlenmesiyle görevli kurula katıldı ve aynı dönemde Mazarin koleji matematik kürsüsüne atandı. 1741'de Bilimler akademisi'ne girdi. 1750'den 1754'e kadar, Ümit burnuna düzenlenen bir gezi sırasında, 14 takımyıldızda kümelenmiş 10 000 dolayında yıldızı, ayrıca pek çok yeni bulutsuyu gözleyerek, güney göğünü tümüyle gözden geçirdi; önemli meridyen ölçümleri yaptı, Berlin'de Lalande ile birlikte, Ay'ın paralaksının ilk kesin belirlemesini gerçekleştirdi.

LA CALPRENÈDE (Gautier DE COSTES DE), fransız yazar (Toulgou-en-Périgord 1610-Le Grand-Andely 1663). Trajediler (*la Mort de Mithridate*, 1635), trajik komediler (*Bradamante*, 1637), ama özellikle de, kendisini yüzyılın en çok okunan yazarlarından biri yapan üç roman kaleme aldı: *Cassandre* (1642-1645), *Cléopâtre* (1647-1658) ve Vaumorière tarafından tamamlanmış olan ve kahramanlığı, aşk hikâyelerini ve anakronizmi bir araya getiren *Faramond* (1661-1671). Bu yapıtlar, Honoré d'Urfé ve Mme de Scudéry'nin yapıtlarıyla birlikte, Fransa'daki şövalye romanının en kusursuz örneklerindendir.

LACAN (Jacques Marie), fransız hekim ve psikanalizci (Paris 1901 - *ay. y.* 1981). 1932'de doktora tezini verdi ve Sainte-Anne'da, on yıl sonra da École pratique des hautes études'de (1963) öğretim üyeliği yaptı. Freud'a dönüşten yana olan Lacan, uluslararası resmi psikanaliz dernekleriyle görüş ayrılığı yüzünden ilişkileri kesti ve 1964'te kendi okulunu (Paris freudçu okulu) kurdu ve meslektaşlarıyla anlaşamadığı için 1980'de bu okulu da kapattı.

Bir bölümü 1966'da yayımlanan *(Écrits)*, öbür bölümü de *(Séminaire)* 1975'ten bu yana yayımlanmaya başlayan derslerde Lacan, antropoloji alanında yer alarak, psikanaliz tedavisiyle sınırlı kalmayan bir öğretiyi savundu. Kuramsal katkısının özü birbiriyle bağıntılı şu iki söyleme dayanır: "bilinçdışı Öteki'nin söylemidir" ve "bilinçdışı bir dil gibi kurulmuştur". Düşüncesinin ana dayanakları da şu üç noktada toplanır: 1) "istek Öteki'ni istemektir": insanoğlu ancak Öteki'nde kendini bulur ve istediği şey de her şeyden önce Öteki'nde gördüğü şeydir; 2) *simgesel* düzen, yani insanoğlunun var olabildiği kendi öz düzeni: bu, yerine getirilmesi gerekli bir borç olarak ele alınan söz alanıdır; 3) *istek*, başka bir şeyin isteği olması bakımından bilinçdışının kilit taşıdır: isteğin nedeni eksiktir ve istenilen şey de daha başından kaybolduğu için, özne ancak yoksunlukla *(hadımlık)* vardır ve bu hadımlık yokluğu, eksikliği yeniden harekete geçirir ve bu eksiklik sayesinde var olmaya olanak tanır.

LACANCILIK a. J. Lacan'ın kuramı.

LACANDONLAR, bir maya lehçesi konuşan Orta Amerika yerlileri. Chiapas eyaletiyle (Meksika) Guatemala sınırında yerleşmiş olan Lacandonlar avcılık ve ok balıkçılığı yaparlardı. Fratriler biçiminde örgütlenmişlerdi ve her birey bir totem hayvanının adını taşırdı.

LA CAPRİA (Raffaele), italyan yazar (Napoli 1922). Aşk psikolojisinin mantıksız yönlerini vurgulayan öykü ve romanlar yazdı (*Ferito a morte*, 1961; *Amore e Psiche*, 1973).

LACASSE (Joseph), belçikalı ressam (Tournai 1894-Paris 1975). İlk denemelerden sonra, 1910'dan başlayarak soyut kompozisyonlar yaptı; Tournai (1912-1914) ve Brüksel (1919-20) Güzel sanatlar akademilerinde öğrenim gördü. Bu dönemde kübist etkilerle toplumsal esin gücünün bir arada bulunduğu figüratif çalışmalara döndü. 1925'te Paris'e yerleşti, burada "l'Équipe" adlı galeriyi kurdu, gereç ve renk arayışlarında güçlü bir lirizmi yansıtan, ritimli ve düzenli bir soyutlamaya yöneldi.

LACAZELLA a. Akdeniz'de yaşayan, eklemli, küçük bedenli, kolsuayaklı cinsi. (Yuvarlak karın çenetiyle tutunur; düz sırt çenetiyse kapakçık görevi yapar.)

LACCADİVE İSLANDS, Lakdiv takımadasının ingilizce adı.

LACCARİA a. Bot. Küçük boyda bazitli mantar. (Kırmızımsı sarı ya da mor şapkalı *Laccaria laccata*, ormanlarda çok rastlanan makbul bir mantar türüdür.)

LACCOBİUS a. Kınkanatlıların *Philhydrus* cinsinden bir altcinsin adı.

LACCOPHİLUS OBSCURUS a. Derelerde ve bataklıklarda bol bulunan, oldukça çevik dalıcıböcek. (Dalıcıböcekgiller familyası.)

LACCOPTERİS a. Resiyen ve bath katında varlığı bilinen ve günümüzdeki *matonia* cinsine yakın olan fosil eğrelti.

LACEPÈDE (Bernard Germain Étienne DE LA VİLLE, *—kontu*), fransız doğabilimci ve yazar (Agen 1756-Épinay-sur-Seine 1825). Buffon, onun kralın kabinesinde danışman yardımcılığına atanmasını sağladı. Lacepède, bu görevi sırasında, Buffon'un *Histoire naturelle des animaux* (Hayvanların doğal tarihi) adlı yapıtının devamı olmak üzere, *Histoire générale et particulière des quadrupèdes ovipares et des serpents* (Yumurtlayan dört bacaklılarla yılanların genel ve özel tarihi) [1788-89] adlı yapıtını yazdı. Yasama meclisi başkanı oldu. 9-Thermidor'dan sonra, Muséum'da onun için Sürüngenler ve balıklar kürsüsü adıyla yeni bir kürsü kuruldu. Lacepède, bundan sonra, *Histoire naturelle des poissons* (Balıkların doğal tarihi) [1798-1803] ve *Histoire naturelle des cétacés* (Balinaların doğal tarihi) [1804] adlı yapıtlarını yazdı.

Lacerba, G. Papini ve A. Soffici tarafından Floransa'da kurulan italyan edebiyat dergisi (1913-1915). Önceleri fütürizme yakındı, militan nitelikteki akılcılık karşıtı görüşleri onu "kanı ve ırkı" yücelten milliyetçi ideolojiye sürükledi.

LACERDA (Carlos), brezilyalı gazeteci ve siyaset adamı (Rio de Janeiro 1914 - *ay. y.* 1977). 1961-1965 arasında Guanabara valiliği yaptı. Vargas'ın, Quadros'un ve Goulart'ın düşmelerinde rol oynadığı için "başkan düşüren" olarak nam saldı. Başkan Castelo Branco'nun rakibi oldu, muhalefeti "genişletilmiş cephe" saflarında birleştirmeye çalıştı.

LACEREM be. ve sıf. (ar. *lā-* ve *cerem; lā-cerem*, kesinti yok'tan). *Esk.* Kuşkusuz, elbette, belli ki.

LACERNA a. (lat. sözc.). Rom. Arkeol. Romalılar'ın Galyalılar'dan almış oldukları ve omzun üstüne bir toka ya da fibulayla tutturulan manto. (Önceleri askeri bir giysiydi; Roma İmparatorluğu'nun ilk yıllarında, halk tarafından, bazen bir kukuleta eklenerek kış paltosu ve yağmurluk olarak kullanılmıştır.)

LACERTA, Kertenkele* takımyıldızının latince adı (kısalt. Lac).

LACERTİDAE a. Zool. ÖZKERTENKELEGİLLER familyasının bilimsel adı.

LACERTİLİA a. Zool. KERTENKELELER takımının bilimsel adı.

LACHAİSE (Gaston), fransız kökenli amerikalı heykelci (Paris 1882-New York 1935). Paris'te eğitim gördükten sonra 1906'da ABD'ye yerleşti. 1912'de New York'ta P. Manship'in atölyesinde çalıştı. Yapmacıklı bir üsluplaştırmanın gözlemlendiği anıtsal görünümlü kadın nüleri, özellikle Manship ve Maillol'un etkisini yansıtır.

LA CHAPELLE (Jean DE), fransız yazar (Bourges 1655-Paris 1723). Romanları (*les Amours de Catulle*, 1680-81), Boileau tarafından eleştirilen trajedilerinden (*Cléopâtre*, 1684) daha büyük bir başarı kazandı. (Fr. akad., 1688).

LA CHAUSSÉE (Pierre Claude NİVELLE DE), fransız oyun yazarı (Paris 1692 - *ay. y.* 1754). Tiyatroda trajediden panayır gösterilerine kadar tüm türleri denedi, "gözüyaşlı komedi" diye adlandırılan türde başarılı oldu (*la Fausse Antipathie*, 1733; *le Préjugé à la mode*, 1735; *Mélanide*, 1741; *l'École des mères*, 1744; *la Gouvernante*, 1747). Manzum olmasına rağmen bu oyunlar, burjuva dramının doğrudan atası sayılır. (Fr. akad., 1736).

LACHELİER (Jules), fransız filozof (Fontainebleau 1832 - *ay. y* 1918). *Du fondement de l'induction* (Tümevarımın temeli üzerine) [1871] adlı teziyle doktorasını verdi ve École normale supérieure'de öğretim üyeliği yaptı (1864-1875). Eleştirel idealist felsefesinin temel amacı, dünyanın varlığının, bize deneyde görüldüğü gibi bir dünya olabilmesi için ne gibi koşullara uyması gerektiğini ve nasıl olup da bir düşünce nesnesi durumuna gelebildiğini açıklamaktır. Olguların olumsallığından yasaların zorunluluğuna geçmemizi sağlayan bu hareketi, ona göre tümevarım dile getiriyordu.

LACHEN, İsviçre'de (Schwyz kantonu) komün, Zürich gölü kıyısında; 5 400 nüf.

LACHİNE, Kanada'da (Québec ili) kent, Montréal adasında, Saint Lawrence kıyısında; 38 000 nüf. Montréal'in sanayi banliyösü (makine ve elektrikli gereçler sanayileri, kimya, tekstil fabrikaları).
—Tar. Kentin adını, 1668'de R. Cavelier de La Salle, Çin'e düzenlemeyi tasarladığı bir sefere atfen verdi. 1689 yılının bir gecesi, İroquoilar'ın saldırısına uğrayan Fransızlar'ın büyük çoğunluğu öldürüldü ya da esir alındı.

LACHMANN (Karl), alman filolog (Braunschweig 1793-Berlin 1851). Wolf' un çalışmalarından esinlenerek *Betrachtungen über Homer's İlias*'ı (Homeros'un İlyada'sı üzerine incelemeler) [1847] ve *Über die ursprüngliche Gestalt des Gedichts von der Nibelungen*'i (Nibelungen' in ilk biçimi üzerine) [1816] yazdı.

LACHNAEA a. (lat. *lachnaea;* yun. *lakhnaios*, yaprakla örtülü'den). Kap kökenli, karşılıklı yapraklı her zaman yeşil ağaççık. (Çiçekleri dalların ucunda bürgülerle çevrili demetler halinde topludur. Kırmızı ya da beyaz boru biçimindeki çiçek örtüsü dört lopludur. *Thymeleaceae* familyası.)
—Böcbil. Kırmızı ya da pas renkli elitralı, mavi ya da yeşil bedenli yaprakböceği cinsi. (*Lachnaea* [ya da *Clytra*] *tristigma* türü iyi bilinir.)

LACHNER (Franz), alman besteci (Rain am Lech, Yukarı Bavyera, 1803-Münih 1890). Viyana'daki Kärntnertor-Theater'in orkestrasını yönetti. Burada Schubert'le dostluk kurdu. Daha sonra Mannheim ve Münih'te capella yöneticiliği yaptı. Çok sayıda çalgı yapıtı besteledi. Bunlarda, çağdaşı viyanalı bestecilerden ve Mendelssohn'dan etkilendi. Ayrıca 4 operası vardır (en ünlüsü *Catarina Cornaro*'dur [1841]). —Kardeşleri İGNAZ (Rain am Lech 1807-Hannover 1895) ve VİNCENZ (Rain am Lech 1811-Karlsruhe 1893), orkestra yöneticisi olarak ünlendiler.

LACHNUS a. (yun. *lakhne*, kalın tüy' den). Söğüt ve benzeri ağaçlarda yaşayan, gelişmiş kanatlı, iri bitkibiti cinsi. (*Lacnidae* familyasının örnek tipi.)
—ANSİKL. *Lachnus*'lar bitkibitlerinin en irileridir; boyları 2 mm'ye ulaşır; kare biçimindeki karınlarının ucunda yuvarlak kabarcıklar bulunur; kanatları geniş ve saydamdır. Çeşitli ağaçların üstünde yaşar; şekerli dışkılarıyla dalları kaplayarak, çok sayıda böceği, özellikle karıncaları bu ağaçlara çeker. Söğütlerde yaşayan, koyu gri renkli *Lachnus dentatus* ya da *Tuberolachnus salignus*'a yazın sık rastlanır.

LACHUTE, Kanada'da (Québec) kent, Kuzey ırmağı kıyısında; 11 900 nüf. Hidroelektrik tesisi. Kâğıt fabrikası. Tekstil (yün) ve besin sanayisi.

LA CİERVA Y CODORNİU (Juan DE), ispanyol mühendis (Murcia 1895-Croydon 1936). 1917'de ilk ispanyol üç motorlu uçağını yaptı, ancak bir yıl sonra perdövites yüzünden bir kaza geçirince, tutunma kuvveti ötelenme hızından bağımsız olan bir uçak yapmak istedi. Bu çabaları, autogiroyu icat etmesiyle sonuçlandı (1923); daha sonra bu aracı yetkinleştirme çalışmalarını sürdürdü ve böylece 1934'te düşey kalkışı başardı.

LACİNİO (*capo*). Tar. coğ. Taranto körfezi girişinde, üzerinde bir Hera tapınağı bulunan yüksek burun. Tapınaktan geriye yalnızca bir tek sütun kalmıştır. (İtalyanca *Capo Colonna* ya da *Nao* adı, bu sütundan gelir.)

LACİSTEMA a. Tropikal Amerika'da yetişen almaşık yapraklı, küçük başak biçiminde çiçekli, hepyeşil ağaç ya da çalı. (*Lacistema* cinsi tek başına küçük *lacistemaceae* familyasını oluşturur: bu familya söğütgilleri andırır.)

LACİVERDİ sıf. (fars. *lācverd*, mavi renkli bir taş ve ar. *-ī*'den *lācverdī*). *Esk.* Koyu mavi renkte olan.
—Seram. XII. ve XIV. yy.'lar arasında, İran'da Rey ve Kaşan kentlerinde üretilen bir tür çini. (Bunlar lacivert sır üzerine renkli bezemeliydi.)

LACİVERT a. (fars. *lācverd*'den). Koyu mavi renk.
—Süslem sant. *Lacivert taşı*, temel bileşimi kalsitten, kimi zaman da haüynit, sodalit, pirit ve diopsitten oluşan canlı mavi renkte taş. (Özellikle Afganistan ve Şili'de bulunur ve kuyumculukta kullanılır.) [Eşanl. LAPİS, LAPİS-LAZULİ.]
◆ sıf. Koyu mavi renkte olan: *Lacivert elbise. Lacivert gökyüzü.*

LACKAWANNA, ABD'de (New York eyaleti) kent. Erie gölü kıyısında, Buffalo' nun güney banliyösü; 22 700 nüf. Demir-çelik üretim merkezi.

LACKENBY, Büyük Britanya'da demir-çelik merkezi, İngiltere'nin kuzeyinde, Tees ırmağının halicinde.

LACLOS (Pierre CHODERLOS DE), fransız yazar (Amiens 1741-Taranto 1803). Küçük soylu bir ailedendi, topçu subayı oldu ve yazdığı sevda şiirleri ve erotik öykülerle kendini garnizon yaşamının havasından uzaklaştırmaya çalıştı: *la Procession*, *le Bon Choix*. Aix adasına gönderilince, orada mektuplardan oluşan bir roman yazdı. *Tehlikeli* ilişkiler* (les Liaisons dangereuses) [1782] adını taşıyan bu roman, hem büyük bir başarı kazandı, hem de skandal yarattı. Bir Rousseau okuru olan Laclos, daha sonra *De l'éducation des femmes* (1783) adlı denemesini yazdı. 1786'da kaleme aldığı *Lettre à MM. de l'Académie sur l'éloge de Vauban* adlı yazı, aşırı eleştiriciliği yüzünden askeri otoriteleri tedirgin etti. Paris' in amerikan tarzı dörtgenlerden oluşan bir kent durumuna getirilerek sokakların numaralanması tasarısıyla herkesi şaşırttı. 1788'de, Philippe d'Orléans onu "komutanlık sekreteri" olarak maiyetine aldı ve *Exposé de la conduite de M.le duc d'Orléans* (1790) başlıklı bir yazı için onun kaleminden yararlandı. Laclos, Jacobinler kulübü üyesiydi. Ordu birliklerinde özel görevler yaptı, örgütleyicilik yeteneği sayesinde, Valmy zaferi'ne (1792) katkıda bulundu; 1793 nisanında ve kasımında tutuklanıp hapse atıldı, ama bu arada icatlarından biri olan "içi boş gülle" üstüne denemeler yaptı. Thermidor'dan sonra, *De la guerre et de la paix* (1795) adlı anı kitabıyla Devrim'in kökenlerini ve varması istenen hedefleri belirlemeye çalıştı. 1800'de tuğgeneral oldu. Bonaparte hayranıydı, Napoli ordusunda görevli olduğu bir sırada öldü. Laclos'dan geriye iki giz kalmıştır: birincisi, bir amatörün, daha ilk denemesinde bir çözümleme ve anlatı

Top-Réalités

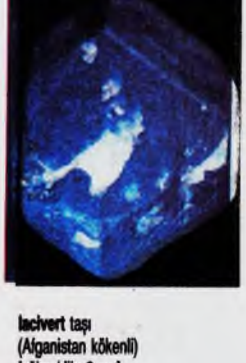
Jacques Lacan (1966'ya doğr.)

Havacılık müzesi

Juan de La Cierva y Codorniu

Nelly Barland

lacivert taşı (Afganistan kökenli) [yükseklik: 3 cm]

Giraudon

Pierre Choderlos de Laclos
La Tour tarafından
yapıldığı sanılan bir portreden
ayrıntı
Berny konağı, Amiens

laden
(Cistus ladaniferus)

meyve

başyapıtı yaratmış olması; ikincisi de, bir yandan şehvet düşkünlüğüne karşı çıkması, bir yandan da bu düşkünlüğü çekici kişiliklerde somutlaştırması.

LACON a. Gündüzleri açık alanlarda uçan taklaböceği cinsi. (Boyu 10-18 cm'yi bulan, mermer grisi bedenli *Lacon murinus* ya da *Adelocera murina,* mermersi, yazın çok yaygın bir türdür; larvası buğdaygillerden çeşitli bitkilerin köklerini kemirir; ayrıca, başta meşe fidanlıkları olmak üzere, fidanlıklarda önemli zararlara yol açar. *Lacon*'lar bütün yerküreye yayılırlar. Taklaböceğigiller familyası.)

LA CONDAMİNE (Charles Marie DE), fransız yerbilim ve doğabilim uzmanı (Paris 1701 - *ay. y.* 1774). Afrika ve Asya kıyılarını gezdi. 1735'te Bilimler akademisi ondan, ekvatorda Quito'nun G.'inde (Peru) 1 derecelik bir meridyen yayının uzunluğunu saptamak amacıyla yapılan gezinin başkanlığını yapmasını istedi. 1738'de Bilimler akademisi'ne kinin ağacının ilk betimlemesini sundu. 1740'ta, Quito'da, Bologna'daki italyan Bianconi ile aynı zamanda, sesin havadaki hızının sıcaklığa bağlı olduğunu ortaya koydu. Jeodezi çalışmalarını tamamlayınca Amazon'a indi ve Guyana'ya gitti. Fransa'ya döndükten sonra 1751'de akademiye, *Sur une résine élastique nouvellement découverte à Cayenne* (Cayenne'de yeni bulunan esnek bir reçine üstüne) adlı inceleme kitabını sundu; bu kitapta kauçuğun betimlemesini yapıyordu. Ayrıca bir evrensel ölçü tasarısı üzerinde de çalıştı ve birim olarak, ekvatorda, saniyede bir kez salınan bir sarkacın uzunluğunu önerdi.

LACONİCUM a. (lat. sözc.). Antik. Roma hamamlarında, buhar banyolarının yapıldığı bölüm. (Sparta hamamlarından örnek alınmıştır.)

LACORDAİRE (Henri), fransız dominiken papazı (Recey-sur-Ource-Côte-d'Or, 1802 - Sorèze, Fransa, 1861). La Mennais'nin tilmiziydi, ama hocasının tersine, Roma kilisesi'nden kopmadı. Çok güçlü bir hatipti. Notre-dame de Paris konferanslarını başlattı (1835). Bir süre II. Cumhuriyet'in demokrasi anlayışını benimsedi. Marsilya'dan milletvekili seçildi, hıristiyan demokratların yayın organı *Le' Ère nouvelle*'i kurdu (1848), fakat kısa sürede siyasetten uzaklaştı ve kendini tarikat işlerine ve Sorèze koleji'ndeki derslerine verdi. Vaazlarında ve yazılarında Lacordaire'in tek amacı Katolik kilisesi'ni küçümseyen o dönem halkına dini düşüncelerini tekrar aşılamak ve Voltaire etkisinde yetişmiş bir kuşağa yeni bir din anlayışı getirmekti.

LACOSTE (René), fransız tenisçi (Paris 1904). Tüm vuruşlarında tam bir makine işleyişine sahip komple bir tenisçiydi. *Mousquetaires* adlı ekiple Fransa'ya Davis kupası'nı ilk kez kazandıran René Lacoste, 1925, 1927 ve 1929'da Fransa (Roland -Garros), 1925 ve 1928'de Büyük Britanya (Wimbledon), 1926 ve 1927'de ABD (Forest Hills) uluslararası turnuvalarını kazandı.

Lacplesis nişanı ya da **Ayı vuran nişanı,** 1919'da ihdas edilen Letonya nişanı. Üç sınıf. Dikey olarak, gümüş rengin-de dört şeride ayrılan kırmızı kurdele.

LACQ, Fransa'da (Pyrénées-Atlantiques) komün, Pau selsuyunun kıyısında, Pau'nun 25 km K.-B.'sında; 711 nüf. Önce küçük bir petrol yatağının (1949), ardından önemli bir doğal gaz yatağının (1951) bulunmasından sonra bu köy ün kazandı.

LACRETELLE (Jacques DE), fransız yazar (Cormatin, Saône-et-Loire, 1888 - Paris 1985). Psikolojik roman geleneğini sürdürdü, yalnızlığı yalın ve etkileyici bir üs-

Roger-Viollet-Viollet kol.

René Lacoste (Wimbledon, 1925)

Denemeler (*les Maîtres et les amis,* 1959; *Portraits d'autrefois, figures d'aujourd'hui,* 1973) yazdıktan sonra *les Vivants et leur ombre* (1977) ve *Quand le destin nous mène* (1981) adlı yapıtlarıyla yeniden romana döndü. (Fr. akad., 1936.)

LACROİX (Jean François), fransız siyaset adamı (Pont-Audemer 1754 - Paris 1794). Yasama meclisi üyesiydi. Arkadaşı Danton ile Belçika'ya görevli olarak gönderildi. Belçika kiliselerini yağmalamakla suçlandı ve dantoncularla birlikte idam edildi.

LACROİX (Sylvestre François), fransız matematikçi (Paris 1765 - *ay. y.* 1843). Monge'un öğrencisi ve dostu, Fransa Bilimler akademisi üyesi (1799) olan Lacroix, Napolyon Fransası'nda öğretimin yeniden düzenlenmesi için çalıştı. Euler'in, biçimciliğine bağlı kalarak yazdığı kitabında (*Traité du calcul différentiel et du calcul intégral)* Cauchy'e kadarki matematik çalışmalarını özetler (1819).

LACROİX (Alfred), fransız mineraloji uzmanı (Mâcon 186? - Paris 1948). Pelée (1902) ve Vezüv (1?06) yanardağlarının patlamaları üzerine incelemeler yaptı, yeni madenler buldu, Fransa ve sömürgelerinin madenleri üzerine 5 ciltlik bir araştırma yayımladı (1893-1913).

LACROİX (Jean), fransız filozof (Lyon 1900 - Paris 1986). 1932'de Emmanuel Mounier ile birlikte kişilikçi *Esprit* dergisini kurdu ve özellikle *Marxisme, existentialisme, personnalisme* (Marxçılık, varoluşçuluk, kişiselcilik) [1950] ve *le Sens de l'athéisme moderne* (Çağdaş tanrıtanımazlığın anlamı) [1958] adlı yapıtları yazdı. 1944-1982 arasında *le Monde* gazetesinde felsefe yazıları yayımladı.

LACROİXİT a. (fr. *lacroixite;* öz. a. A. *Lacroix*'dan). Miner. Hidratlı doğal alüminyum ve sodyum fluorofosfat.

LA CROSSE, ABD'de (Wisconsin) kent, Mississippi kıyısında; 51 200 nüf. Ticaret merkezi. Üniversite.

LA CRUZ (Juana İnés DE) → CRUZ (Juana İnés DE LA).

LA CRUZ (Ramón DE) → CRUZ (Ramón DE LA).

LAC-SAİNT-JEAN-EST, Kanada'da (Québec) yönetim bölümü, *Saint-Jean gölü* kıyılarında. Merkezi *Alma.*

LAC-SAİNT-JEAN-OUEST, Kanada'da (Québec) yönetim bölümü, *Saint-Jean* gölü kıyılarında. Merkezi *Roberval.*

LACTANTİUS (L. Caecilius Firmianus), latince yazan hıristiyanlık savunucusu (Cirta yakınında 260'a doğr. - Trier 325'e doğr.). Arnobius'un öğrencisiydi, Nikomedeia'da retorik dersleri verdi. Hı- ... 304 kı- ... k zo- ... ndan sonra, Constantinus'un oğlu Crispus'un öğretmeni olarak 317'de Trier'e çağrıldı. *Divinae İnstitutiones* (Tanrısal kurumlar) adlı yapıtı, hıristiyan dininin latince ilk genel açıklama girişimiydi. *De mortibus persecutorum* (Kıyıcıların ölümleri üstüne) adlı yapıtında da, hıristiyanları kıyıma uğratan imparatorların acıklı sonlarını ele aldı. Bu son yapıt, Roma İmparatorluğu'nun tarihi bakımından önemli bir kaynaktır.

LACTARİUS a. Kırıldığında beyaz ya da renkli bir süt salan baziti mantar. (Sütü tatlı olan türleri yenebilir. Sütü acı olan bazı türlerinin sindirilmesi güçtür. Sütü önce turuncu sonra yeşil olan *lactarius deliciosus* yenebilir.)

LACUNA a. (Delik, boşluk anlamında lat. sözc.). *Littorina* cinsi üyelerine benzeyen öndensolungaçlı karındanbacaklı yumuşakça cinsi. (Bedeni *Littorina*'lardan daha küçük ve kaygandır. *Lacunidae* familyasının örnek tipi.)

lacus Curtius → CURTIUS *gölü.*

lacus Juturnae → JUTURNA.

LACY ya da **LASCY** (Franz Moritz, VON —*kontu*), avusturyalı general (Petersburg 1725 - Viyana 1801). Avusturya'nın hizmetine girdi (1743). Hochkirch savaşı'nda (ekim 1758) yararlılık gösterdi ve feldmareşalliğe yükseltildi; Yedi Yıl savaşları'ndan sonra ordudaki reformu yönetti.

LACY (Luis DE), İrlanda kökenli ispanyol general (Saint-Roch, Cebelitarık yakınında, 1775 - Bellver şatosu, Palma da Mallorca yakınında, 1817). Subay oldu (1792), Fransa'nın hizmetine girdi (1803), İspanya'daki orduya gönderildi ve orada isyancıların tarafına geçti (1807). Katalonya'yı kurtardı ve buranın başkomutanı oldu (1811), fakat Fernando VII tarafından görevden alındı (1814), muhalefete katıldı ve kurşuna dizildi.

LACY (Steven LACKRITZ, **Steve** —denir), amerikalı caz soprano saksofoncusu (New York 1934). Sanat yaşamına "dixieland" topluluklarında başladı, 1957'de piyanocu Cecil Taylor'a eşlik etti. Daha sonra Gil Evans ve Thelonious Monk'la çalıştı. 1969'da Paris'e yerleşti. Paris'te doldurduğu plakların çoğunda tek başına çaldı. Başlıca plakları: *Clinkers* (1977), *Shots* (1977), *Points* (1978), *Ballets* (1982).

LAÇ, Arnavutluk'ta kent, Mat ovasında; 8 000 nüf. Gübre. Metalürji.

Laçın ya da **Laçin,** Kars ve çevresinde, özellikle Kağızman yöresinde oynanan bar türü, türkülü bir halk oyunu. Yalnız erkekler tarafından ya da kadın erkek birlikte oynanır. Ağırdan başlayıp giderek hızlanan oyunun en belirgin özelliğini, sık yinelenen ayak sallama figürü oluşturur. Ayak sallama figürleriyle sağa doğru kayan oyuncular, daha sonra aynı figürleri ters yönde tekrarlayarak "ters laçın" adı verilen bölüme geçerler. Yalnız erkekler tarafından oynandığında çökme, atlama figürlerine de yer verilir ve ritim daha hızlıdır.

LAÇİN a. Beyaz benekleri olan ayakları ve gagası kırmızı bir cins doğan: *"Bu kuşca canıma esirgemeden / Laçin gözlerini baz eder okşar"* (Kadı Burhanettin, XIV. yy.).

◆ sıf. Çıkılması güç, sarp, yalçın.

LAÇİN, Orta Karadeniz bölümünde Çorum iline bağlı ilçe; 12 584 nüf. (1990); 15 köy. Merkezi, Çorum'un 26 km kuzeyinde *Laçin,* 1 570 nüf. (1990).

LAÇİN (el-Melik ül-Mansur Hüsamettin) (öl. 1299), Mısır'ın on ... bahri m... vaj...

ne katıldığı sanılır. Köle oldu ve sultan Kalavun tarafından satın alındıktan sonra azat edildi. 1280 ile 1291 yılları arasında Suriye'yi yönetti. Babasının subaylarına karşı sert davranan el-Melik ül-Eşref Selahattin Halil'in saltanat döneminde birçok kez hapse atıldı; sultanın ölümüne neden olan suikastte büyük rol oynadı (1293). Ketboğa'ya karşı düzenlenen komplonun başında yer aldı. Kasım 1294'te iktidarı ele geçirdi, fakat öldürüldü.

LAÇİS ya da **LATSİS** (Vilis Tenisoviç), letonyalı yazar ve siyaset adamı (Rinuji, Riga yakınında, 1904 - Riga 1966). Militan bir demokrattı. Liman işçiliği yaptı, denizci olarak çalıştı. İlk romanlarında deniz adamlarının yaşamını anlattı (*Oiseaux sans ailes* [fr. çev.], 1931-1933; *Fils de pêcheur* [fr. çev.], 1933-34). 1940'ta halk hükümetinin başına geçti. Bir bütün oluşturan kahramanlık romanlarında Letonlar'ın direnişini ve ülkenin sosyalizme geçişini canlandırdı (*Tempête* [fr. çev.], 1945 -1948; *Vers un nouveau rivage* [fr. çev.], 1951; *Après l'orage* [fr. çev.], 1962).

LAÇKA ya da **LAŞKA** a. (ital. *lasciare*, bırakmak'tan). Denizc. **1.** Gemi halatının gevşetilip boş bırakılması. **—2.** *Laçka etmek*, bir halatı koyverip boşaltmak; bir kimsenin bir işe olan bağlılığını gevşetmek; gücünü kuvvetini tüketerek onu bitkin duruma sokmak. || *Laçka olmak*, halat, çarmık, vida, mil vb.'den söz ederken, gevşeyip işlerliğini yitirmek; bir iş ya da bir yerin düzeni sözkonusuysa, bozulmak, işlemez duruma gelmek: *Onun gelişinden sonra tüm işler laçka oldu.*

◆ sıf. İşlemez duruma gelmiş, düzensiz şeyler için kullanılır: *Tüm ilişkiler laçka.*

◆ ünl. Denizc. Bir halatın ya da bir çarmığın gevşetilip boş bırakılması için verilen komut.

LAÇKALAŞMAK gçz. f. **1.** Vida, somun, mil vb. şeylerden söz ederken, yivleri ya da yuvası aşınarak gevşemek; laçka olmak. **—2.** Düzeni bozulmak, işlemez duruma gelmek, düzensizleşmek, bozulmak: *Günümüzde pek çok kurum hızla laçkalaşıyor.*

■ **LADAKH,** Keşmir'de, büyük kesimi Hindistan'a verilmiş bölümde kalan bölge; 95 876 km²; 120 000 nüf. Ladakh, çöl ikliminin egemen olduğu, Sindhu'nun (İndus) üst çığırınca sulanan, güneyden Zaskar dağlarıyla, kuzeyden Karakurum dağlarıyla sınırlanan, yükseltisi 3 000-6 000 m arasında değişen, engebeli bir platodur. Derdce ve tibetçe konuşan moğol kökenli halkın % 51'i buddhacı (bu açıdan bölge Tibet'in devamı sayılabilir), % 46'sı müslümandır (özellikle batıda). Akarsu kıyılarında, vahalarda toplanan halk buğday ve arpa yetiştirerek geçinir. Göçebeler, yak, keçi ve koyun sürülerini otlatarak platoda dolaşır. Önemini yitirmiş bir kervan konaklama merkezi olan güzel Leh kenti, büyük ölçüde turizme yönelmiş, stratejik önemi büyük bir garnizon kentine dönüşmüştür. Hint etkisi buddhacı halkta rahipliğe ve çokkocalılığa doğru belirgin bir yönelim yaratmaktadır.

Bk. resim sayfa 7314

—Tar. Ladakh tarihi, X. yy. dolaylarında, ülkeye Orta Tibet asıllı bir hanedanın yerleştiği döneme rastlayan ilk ladakh kronikleriyle tam olarak aydınlanmaya başladı. O tarihe değin ülkenin küçük prensliklere bölündüğü sanılmaktadır. Orta Tibet'ten gelen bu hanedanın kralları, Ladakhiler'i egemenlikleri altına aldılar ve sınırlarının en geniş olduğu dönemde Baltistan, Zaskar, Lahul ve Spiti'yi içine alan bu ülkeye egemenliklerini kabul ettirdiler. "Namgyal"lar denilen ve 1470'e doğru birinci hanedandan çıkmış olan ikinci hanedanın hükümdarı Tsevang Namgyal I döneminde de (1530'a doğr. - 1560) bu durum değişmedi.

Müslümanlığın, XVI. yy. başında Baltıstan'a girerek Kargil bölgesine kadar uzanması, bu bölgelerle merkezi iktidar arasında yaklaşık bir yüzyıl sürecek (1560'a doğr. - 1660) uzun çatışmalara yol açtı. Bu mücadeleleri, Moğollar ile ittifak kuran Tibetliler'e karşı girişilen yeni bir savaş (1679-80'den 1684-85'e değin) izledi; savaş, Tibetliler'in Ngari Korsum eyaletine elkoymak ve komşularına kendi lamacılık anlayışlarını kabul ettirmek istemeleri üzerine çıktı. Ladakh ile Tibet arasında bugün de geçerli olan sınır çizilince ilk hedefe ulaşılmış oldu. Buna karşılık, tibet lamacılığı, ladakh lamacılığıyla bir arada yaşamaya devam etti. Aynı biçimde, "Sarı bereliler" mezhebiyle "Kırmızı bereliler" mezhepleri yan yana yaşadılar. (Sarı bereliler tarikatını ülkeye sokan kişi, XV. yy.'da ladakh lamacılığını daha katı kurallara bağlamaya çalışan tibetli lama Tsong-khapa'ydı.)

Namgyallar'ın yönetimindeki Ladakh krallığı, Cammu racası Gulab Singh tarafından ilhak edildiği 1841'e değin varlığını sürdürdü. Ülkeyi kasıp kavuran bu fetih savaşını, 1834'ten başlayarak general Zoravar Singh yürüttü. İngilizler, bu savaşın Tibet'i tehdit etmesi üzerine müdahalede bulundular.

27 ekim 1947'de Cammu mihracesi Hindistan'a bağlanmaya karar verince Ladakh, Hint Birliği'ne katıldı. Daha sonra 1948'de Hindistan-Pakistan ve 1962'de Çin-Hindistan arasındaki çatışmalardan etkilendi. 1 ocak 1949 ateşkes antlaşması uyarınca Baltistan'ın yönetimi Pakistan'a bırakıldı. Çin, 1959'dan sonra Ladakh'ın doğusunu (Aksai Çin) işgal etmişti; burada Şinciang'ı Tibet'e bağlayan bir yol yapıldı. Çin 1962'de fiilen kabul ettirdiği, Ladakh'tan Uttarkhand'a, yani Uttar Pradeş eyaletiyle (Hindistan) Nepal krallığı'nın sınırına kadar uzanan bölgedeki sınır düzenlemelerine ilişkin taleplerinden vazgeçmedi.

LADAKHİLER, çin-hint sınırında yaşayan yerli Keşmir halkı. Ladakhiler'in sayısı yaklaşık 90 000 kadardır. Etnik olarak üç farklı gruba ayrılırlar: hint-avrupalı olan Derdiler ve Monlar, çin-tibetli olan Maugorlar. Tibet lehçesi ve derdce konuşan Ladakhiler göçebedirler ve tarımla uğraşırlar. Çokkocalılığı uygularlar: bir genç kız aynı ailenin bütün oğullarıyla aynı anda evlenir, ama toprak, oğulların en büyüğünün mülkiyetine geçer. Çoğunluğu buddhacı olan Ladakhiler'in bir bölümü hinducu ve müslümandır.

LADANG a. Endonezya'da yakılarak açılmış tarlalarda yapılan göçebe tarım.

LADANUM a. (fr. sözc.). Kozmet. Bir laden türünden *(Cistus ladaniferum)* özütlenen reçineli sakız; parfümcülükte amber yerine kullanılır.

LÂDE sıf. (fars. *lade*). *Esk.* Akılsız, bön.

LADE adası. Tar. coğ. Antikçağ'da, Miletos'un yakınındaki Latmos körfezinin G. kıyısında küçük ada. Büyük Menderes'in taşıdığı alüvyonlarla körfezin dolması sonucunda bugünkü kıyı delta ovası üzerinde yükselen bir tepeye dönüşmüştür.

LADEN a. (yun. *ladania*'dan fars. *laden*). ■**1.** Genellikle tüylü ve yapışkan yapraklı, pembe ya da beyaz çiçekli çalı. (Bil. a. *cistus;* ladengiller familyasının örnek tipi.) [Bk. *ansikl.* böl.] **—2.** Bu çalının yapraklarından elde edilen, kadınların yüzlerine ben yapmakta kullandıkları siyah renkli hoş kokulu zamk (oleorezin). (Bk. *ansikl.* böl. Folk.)

—ANSİKL. Laden bütün Akdeniz ülkelerinde ve Anadolu'nun kuzey, batı ve güney bölgelerinde makilerde bol olarak yetişir. Birçok türü vardır: *Cistus ladaniferus, C. laurifolius, A. creticus* (ya da *villosus*), *C. salviffolius.* Zamk olarak laden Girit ve Kıbrıs adalarında *C. creticus* ve İspanya'da *C. ladaniferus* türlerinin yapraklarından elde edilir. Eskiden bu bitkilerin bol olduğu yerlerde otlayan keçilerin kılları taranarak toplanırdı. Sonraları bir sırığa bağlı kayış şeritler ladenler arasında dolaştırılarak yapraklardan bu şeritlere yapışan laden bıçakla kazınıp toplanmaya başladı. Bu şekilde çok saf laden elde edilir. Kıbrıs'ta ve İspanya'da dallı yapraklar kaynatılarak da laden elde edilmektedir. Saf laden esmer renkte, hoş kokulu, acımsı lezzetli ve kolay ezilebilen bir maddedir. Reçine ve uçucu yağ taşır. Eskiden çok kullanılan bir ecza idi. Dahilen yatıştırıcı, balgam söktürücü ve peklik verici olarak kullanılır. Günümüzde daha çok tütsü olarak yakılmakta ve parfümeri sanayisinde koku verici olarak kullanılmaktadır.

—Folk. Eskiden yüzün uygun bir yerindeki benin, kadına güzellik kattığı düşüncesiyle beni olmayanlar, laden denilen macun kıvamındaki zamktan bir parça koparıp yüzlerinin uygun bir yerine yapıştırırlardı. XIX. yy. ortalarına değin süren bir

lactarius türleri

J. L. Nou

Ladakh
Thikse manastırı

İstanbul geleneğine göre, gelinlere mutlaka bir laden ben yapıştırılır, bazen bunun üzeri yaldızlanırdı. Yaldızlanmış laden benlere *hali zer* denirdi.

ladin

iğne yapraklı dal

kozalak

tohumlu pul

LADENBURG, Almanya'nın Baden-Württemberg eyaleti sınırları içinde yer alan kent, Mannheim'ın doğusunda; 11 000 nüf. Kentin antik çağdaki adı *Lopodunum*'dur. Roma kalıntıları. XIII.-XV. yy.'lardan kalma kilise.

LADENBURG (Albert), alman kimyacı (Mannheim 1842 - Breslau, bugün Wrocław, 1911). Aromatik karbürlerin bileşimini inceledi ve sikütinin bireşimini yaptı (1886), böylece yapay yolla bir alkaloit elde etti. Silisyumla karbonun benzerliklerini ortaya koydu. Kimya tarihiyle de ilgilendi.

LADENGİLLER a. Laden ya da güngülü gibi ikievcikli bitkiler familyası. (Birçok türü reçineli bir özsu salgılayan ve çiçekleri büyük ve çok renkli olan ladengiller, gelincikgillere yakın küçük bir familyadır. Bil. a. *cistaceae*.)

LADENLİ sıf. *Esk.* Laden sürmüş olan kimse için kullanılır.

LADES a. (fars. *yaddāşten*, akılda tutmak, *yaddaşt*'tan). **1.** Zool. *Lades kemiği*, kuşlarda orta bölümü birbirine yapışık iki köprücük kemiğinden oluşan ve karınanın üstünde bulunan, Y biçiminde kemik parçası. **—2.** İki kişinin tavuğun lades kemiğini birer ucundan tutup kırmasıyla başlayan ve oyunculardan birinin "aklımda" demeksizin ötekinin elinden bir şey alması ve aynı anda verenin "lades" demesiyle karşısındakini yendiği oyun. **—3.** *Lades tutuşmak*, lades oyununa başlamak.

LADİK, antik **Laodikeia Pontike,** Orta Karadeniz bölümünde Samsun iline bağlı ilçe; 26 697 nüf. (1990); 558 km^2; merkez bucağı dışında 1 bucak, 53 köy. Merkezi, Samsun'un 76 km G.-B.'sında *Ladik*, 8 061 nüf. (1990). Şekerpancarı, tahıl üretimi. Kireç ocakları, kaplıcalar.

—Arkeol. 1971'den başlayarak U. B. Alkım tarafından gerçekleştirilen yüzey araştırmalarında, Ladik ovasında Yüktepe ya da Salurtepe (İ.Ö. III.-I. binyıllar), Dedealtı tepesi (İ.Ö. III. ve I. binyıl), Devşerkaya tepesi ya da Taşköprü (İ.Ö. III.-I. binyıllar, Antikçağ), Tombultepe (İ.Ö. III.-I. binyıllar), Kaletepe (İ.Ö. III.-I. binyıllar) gibi höyükler saptandı.

LADİK gölü, Orta Karadeniz bölümünde, Ladik'in yaklaşık 10 km D.'sunda küçük tatlısu gölü; 2,2 km^2. K.'de Canik dağları, G.'de Karaömer dağı arasında, K. Anadolu fay sistemi üzerinde yer alan tektonik kökenli Ladik ovasının en çukur yerini kaplar. Sularını, K. kıyısından çıkan ve Tersakan çayına dökülen bir gideğen boşaltır. Kıyıları çoğu yerde bataklık olan göl, Dördüncü Zaman'da daha geniş bir alan kaplıyordu.

LADİK → HALICI.

LADİK BEYLİĞİ → İNANÇOĞULLARI.

Ladik halısı, Konya'nın Sarayönü ilçesi merkez bucağına bağlı Ladik'te (bugün Halıcı) dokunan küçük boyutları, özgün desenleriyle tanınmış halı. Boyutları 110×150 ya da 125×200 cm olan Ladik halılarında dm²'de 1 000-2 000 düğüm bulunur. Bordür, genellikle 2 ya da 3 dar, bir geniş banttan oluşur. Birbirini izleyen geometrik motif ve stilize çiçekler, bantlardaki yaygın süslemelerdir. Halının yüzeyi niş, yukarı kemer ve alt bölüm olmak üzere üçe ayrılmıştır. Niş, düz çizgiler ve ak renkli âşık yolu motifleriyle süslüdür ve öteki bölümlerden belirgin biçimde ayrılır. Stilize çiçek motifleriyle süslü üst kemer, iki yanından motiflerle sınırlanmıştır. Mihrabın üstündeki bölüm, desenleriyle Ladik halılarının özelliğini oluşturur. Buradan, halının alt ucunda birer stilize lale ya da haşhaş motifiyle biten üç niş çıkar. Özellikle lale motifi, Ladik halılarının karakteristik özelliklerinden birini oluşturur. Niş sayısının fazla olduğu halılarda, lale motifleri nişlerin iç açılarına da yerleştirilir. Geç devir Ladik halılarında merdivenli mihrap nişi yer alır. Ana renkler kırmızı ve mavidir. Nişte sönük al, fildişi, zeytin yeşili; motif ve bordürlerde ak, al, altın sarısı ve bej renkler kullanılır. Çözgü iplikleri pamuk ya da yün; atkı ve ilme iplikleri renkli yündendir.

Büyük Larousse

Ladik halısı, XVIII. yy.
Halı ve kilim müzesi, İstanbul

LADİKLİ MEHMET ÇELEBİ, türk müzik kuramcısı (XV. yy.). Fatih Sultan Mehmet'e ithaf edilmek üzere, makamlar ve usuller üzerine Ladik'te kaleme aldığı *el-Fethiyye fi'l-musiki* (ya da *er-Risalet ül-fethiyye*) [kısaca *Fethiyye* denir] adlı kitabından sonra, aynı konuda *Zeyn ül-elhan fi ilm it-telif ve'l-evzan* adlı ikinci bir kitap yazdı ve İstanbul'a giderek Bayezit II'ye sundu (1483). Bir nüshası da British Museum'da olan *Fethiyye*, Baron d'Erlanger tarafından fransızcaya çevrilmiştir (d'Erlanger'nin, çevirisine temel aldığı nüsha, Tunus'taki Zeytûne camisi kitaplığındakidir). *Zübdet ül-beyan* adlı kitabı mantık üzerinedir.

LADİN a. Az çok çevremsel dallı, sivri konik tepeli, göknar görünüşünde büyük ağaç. (Bil. a. *picea;* çamgiller familyası.)

—ANSİKL. Bot. Ladin, Kuzey yarıküre'nin ılıman ve soğuk bölgelerinde yetişen, her zaman yeşil yapraklı büyük bir orman ağacıdır. Yaprakları (iğne) ince ve bazı türlerinde dört köşelidir. Döllenmeden sonra dişi çiçekler, sabit pullu, sarkık bir kozalak oluşturur. Pullar açılmaz, kozalak olgunlaşınca olduğu gibi yere düşer. Ağacın tepesi koni biçimindedir. Kabuğu çatlaklı ve grimsi esmerdir. Ladin Avrupa'da 800-1 000 m yüksekliklerde kendiliğinden yetişir ve büyük boyutlara ulaşabilir (30-40 m yükseklik, 1 m çap). Doğu Asya (Çin, Japonya), Kuzey Amerika, Kuzey ve Orta Asya ile Avrupa'da 40 kadar türü vardır. Özellikle süs ağacı olarak yetiştirilen Amerika kökenli ladinler arasında adını kabuğunun renginden alan ak ladin (*Picea alba*), adını kozalaklarının renginden alan kara ladin (*P. nigra*) ve kırmızı ladin (*P. rubra*) sayılabilir. Türkiye'de orman ağacı olarak sadece doğu ladini (*P. orientalis*) Kuzeydoğu Anadolu sahillerinde yetişir. Doğu ladini 40-50 m yüksekliğe ve 1,5-2 m çapa ulaşabilen, sivri tepeli, dolgun ve düzgün gövdeli bir ağaçtır. 3-11 mm uzunluğundaki yaprakları parlak koyu yeşildir. Kesitleri hemen hemen dört köşe, her yüzünde 1-4 stoma çizgisi vardır. Uçları fazla sivri değil, küttür. Erkek çiçekler kırmızı renkli kozalakçıklar halindedir. Dişi çiçekler mordur. Kozalaklar 3-9 cm uzunluğunda olur. Avrupa'da orman ağacından daha fazla süs bitkisi olarak yetiştirilmektedir. Ana türden başka birkaç makbul formu vardır. Türkiye'de, ayrıca süs ağacı olarak Himalaya ladini (*P. morinda*) ve mavi ladin (*P. pungens*) [mavi çam da denir] yetiştirilmektedir.

—Ormanc. Ladin bir ışık ağacıdır; kuraklıktan korkar, bu nedenle nemin yeterli olduğu dağlık bölgelere dikilmelidir. Büyümesi hızlıdır, doğal olarak kendi kendini iyi budamadığından, dallar kurur kurumaz yapay budamaya başvurulması gerekir. Ladin "özodunu çürümesi"ne (kırmızı özodunu) karşı duyarlıdır. Beyaz olan odunu doğramacılık ve marangozlukta makbuldur. Aralama ürünleri öğütme odunu olarak kullanılır: yonga levha, kâğıt hamuru.

LADİN a. (lat. *latinus*, latin'den). Güney Tirol'da (İnn ve Adige'nin yüksek vadileri) yaklaşık on bin kişinin konuştuğu retoroman lehçesi.

LADİN ÇAPRAZGAGALISI a. Zool. ÇAPRAZGAGA'nın eşanlamlısı.

LADİN KATI a. (İsviçre'de *ladin*'den). Yerbil. Alp bölgesinde trias sisteminin katı. (→ KATMANBİLİM.)

LADİNGA ya da **LADİNGE** a. (esk. türkç.). *Esk.* Göz göz fişeklik.

LADİNİ sıf. (ar. *la-*, *din* ve *-i*'den *la-dini*). *Esk.* **1.** Dindışı, dinle doğrudan bir ilişkisi olmayan. **—2.** Laik.

LADİNO a. (hilebaz, düzenbaz anlamında isp. sözc.) Orta Amerika'da kızılderililik özelliğini kaybetmiş kızılderili ya da melez.

LADİNO a. ispanyol kökenli roman dili; 1492'de İspanya'dan sürülüp Balkanlar'a, Ortadoğu'ya, Kuzey Afrika'ya, Yunanistan'a, Türkiye'ye vb. göçen Yahudiler (Sefaradlar) tarafından konuşulur. (Eşanl. YAHUDİ İSPANYOLCASI.)

—ANSİKL. O dönemde büyük bir evrim içinde olan ispanyolcayla bağları kesilen Yahudiler, XIV. ve XV. yy.'ların castilla lehçesindeki ses, biçim ve sözdizim özelliklerini yansıtan eskil bir dili kullandılar: örneğin modern ispanyolcanın *h* sesine yer verdiği durumlarda *f* ve *g* kullanmayı sürdürdüler (*fablar / hablar, agora / ahora*). Öte yandan, dindışı ve dinsel edebiyat diliyle konuşma dili arasındaki ayrılık, kendilerine sığınma hakkı tanıyan ülkeye göre giderek büyüdü. İlişkide olduğu dillerden (yunanca, türkçe, arapça, fransızca)

etkilenen ladino, sesçil (ikiünlülerin yokluğu), biçimsel, özellikle de sözlüksel düzlemlerde birtakım özellikler kazandı: aktarma sözcükler ibraniceleşmiş bir biçimle (ibranice sonekle donatılmış ispanyolca sözcükler) ya da tersine ispanyolcalaşmış biçimle kullanıldı (örn. *dezmazalado,* şanssız, ibranice *mazal*'dan, şans). Ladino genellikle ibranice harflerle yazılır; XIX. yy.'ın sonundan bu yana latin abecesinin kullanımı yaygınlaşmaya başladı. Tüm Akdeniz çevresindeki yahudi toplulukları tarafından konuşulan ladino, eğitim alanındaki gelişmeler nedeniyle XX. yy.'da gerileme içine girmiştir; nazi baskıları ve akdenizli birçok yahudinin İsrail'e yerleşmesi ladinoya büyük bir darbe indirmiştir.

LADİSLAV I, Bohemya kralı → LÁSZLÓ V, *Yetim,* Macaristan kralı.

LADO, Sudan'da (Equatoria ili) yer, Juba'nın K.'inde, Bahrülcebel'in (Yukarı Nil) sol kıyısında. 1885'teki Mehdi ayaklanmasından önce il merkezi. 1894-1910 arasında Belçika Kongo'suna verilen bir toprak parçasının yönetim merkezi.

LADOGA gölü, rusça **Ladojskoye ozero,** Rusya'da büyük göl, Finlandiya körfezinin devamında yer alır (Dördüncü Zaman'da bu körfeze bağlıydı). 219 km uzunluğunda ve ortalama 83 km genişliğindeki gölün yüzölçümü 17 700 km² dir. Deniz düzeyinin 4 m altındadır ve en derin yeri 230 m'yi bulur. Svir ırmağı aracılığıyla Onega gölünün, Volhov ırmağı aracılığıyla da İlmen gölünün sularını alır ve Neva ırmağıyla denize bağlanır. Ladoga gölü, Baltık denizi-Beyaz deniz ve Baltık denizi-Volga yollarının öğelerinden biridir.

LADON. Yun. mit. Hesperisler'in bahçesindeki altın elmaların bekçisi olan yüz başlı ejderha.

LADOUMÈGUE (Jules), fransız atlet (Bordeaux 1906 - Paris 1973). Orta mesafe koşucusuydu. Altı dünya rekoru kırdı. 1928 olimpiyatlarında 1 500 m'de ikinci geldi ve profesyonel olduğu için 1932 olimpiyatlarına kabul edilmedi.

LADY a. (ing. sözc.) Büyük Britanya'da, lord eşlerinin taşıdığı ve anlam genişlemesiyle, kızları için de kullanılan unvan.

Lady Chatterley'in sevgilisi *(Lady Chatterley's Lover),* D. H. Lawrence'ın romanı (1928). "Hıristiyanlığın cinsel yasaklarına" karşı çıkan bir lady, av bekçisi sayesinde cinsel ilişkinin gücünü keşfeder. Yapıt, utançtan arınmış cinsel içgüdünün yüceltilmesi, iktidarsız patronlarla makine kültü karşısında şaşırıp kalmış işçilerin oluşturduğu koalisyon da içinde olmak üzere, tüm uzlaşımlara karşı bir suçlama niteliğindedir. 1960'lara kadar müstehcenlik gerekçesiyle yasaklanan kitap, günümüzdeki gelişmeleri haber vermesi bakımından önemini korumaktadır.

Lady of Shalott *(The),* Tennyson'un yazdığı "romans" (1832). Shalott adası ladysi, zambaklı bakirenin aynası, Lancelot'un yaklaşmasıyla çatlar. Lady of Shalott, yakışıklı ve yiğit delikanlıya kavuşmaya çalışır, ama kendini nehrin sularına kaptırarak erişilmez bir kentin yakınlarında ölür. Önraffaellocu ressam W. H. Hunt, başyapıtının temasını bu romanstan almıştır (1890-1905).

LADYSMİTH, Güney Afrika Cumhuriyeti'nde (Natal) kent, Drakensberg'in eteğinde, Klip ırmağı kıyısında; 28 600 nüf. Demiryolu merkezi. Besin sanayisi. Taşıt lastiği. —Yakınında, madenkömürü çıkarımı.

LAEDERACH (Jürg), almanca yazan isviçreli yazar (Basel 1945). Deneyselcilik yanlısı olan Laederach, yapıtlarında anlaşılır bir söylemi amaçlamadı, ama korku ve saplantılarının gerçeğe uygun bir dökümünü yaptı: kişilik yitimi, gerçekliğin parçalanması vb. temaları işledi *(Im Verlauf einer langen Erinnerung,* 1977; *Das ganze Leben,* 1978).

İnbel

Laeken şatosu
1782'de Louis Joseph Montoyer tarafından yapıldı

LAEDRİ sıf. (ar. *lā-* ve *edrī*'den *lā-edrī,* bilmem). *Esk.* Kime ait olduğu bilinmeyen şiirlerin altına *"şairini bilmiyorum"* anlamında yazılan kalıp söz.

LAEDRİYE a. (ar. *lā-edrī,* bilmem'den, *lā-edriyye*). Fels. BİLİNEMEZCİLİK'in eski eşanlamlısı.

LAEKEN ya da **LAAKEN,** Brüksel'de 1921'de kente katılan ikamet semti. Louis Joseph Montoyer tarafından Saksonya-Teschenli Albrecht için yeniklasik üslupta yapılan (1782-1784) Belçika krallık ailesinin ikametgâhı. Yapının alınlıklarını Godecharle yapmıştır. Laeken'deki Onze-Lieve-Vrow kilisesi'nde birçok kral mezarı vardır.

LAELİA a. Amerika'nın sıcak bölgelerinde, Meksika ile Brezilya arasında yetişen otuz kadar güzel epifit orkide türünün cins adı. (*Cattleya* cinsine yakın olan laelia çok sayıda hava kökleri ve sekiz tane serbest mumsu çiçektozu kümesi ile belirgindir.)

LAELİANUS (Ulpius Cornelius), galyalı imparatorlardan biri. 267'de Mainz'de taç giydi, 268'de Postumus tarafından öldürüldü.

LAELİUS (Caius), romalı konsül (İ.Ö. 235'e doğr. - 170'e doğr.). Afrikalı Scipio'nun arkadaşıydı, onunla birlikte İspanya'ya, Sicilya'ya ve Afrika'ya gitti. Gallia Cisalpina'yı yönetti ve Scipiolar'ın seferleri hakkında Polybios'a bilgi verdi.

LAELİUS SAPİENS (Caius), romalı konsül (İ.Ö. 185'e doğr. - 115'e doğr.), Caius Laelius'un oğluydu. Pleb tribunusu (151), praetor (145), konsül (140) oldu. Scipio ile birlikte Kartaca kuşatmasına katıldı ve Viriatus'a karşı savaştı. Polybios, Terentius ve Scipio'nun dostuydu; Cicero'nun *Dostluk* (De amicitia) adlı yapıtında konuşan kişilerden biridir.

LAEMOPHLOEUS a. (yun. *laimassein,* doymak bilmez canlı ve *phloios,* kabuk'tan). Ağaç kabuklarının altında yaşayan, çok küçük bedenli kınkanatlı cinsi. (Bazı türleri tahıllara zarar verir; yassıkabuklukınkanatlıgiller familyası.)

LAEMOSTHENUS a. (yun. *laimos,* gırtlak ve *sthenos,* güçlü'den). Mor, esmer ya da kula renkli bedenli koşarkınkanatlı cinsi. (Avrasya dağlarındaki mağaralarda ve özellikle de karanlık yerlerde yaşar. *Laemosthenus terricola,* oyuklarda, ağaç kabuklarının altında, evlerin yakınında yaygındır. Koşarkınkanatlıgiller familyası.)

LAENE sıf. (ar. *lā-* ve *ene,* ben'den *lā-ene,* ben değil). Esk. fels. → BEN-OLMAYAN.

LAENNEC (René Théophile Hyacinthe), fransız hekim (Quimper 1781 - Kerlouanec, Finistère, 1826). Paris'te Corvisart'ın yanında çalıştı, tıp ve cerrahi dallarında büyük ödülleri aldı. 1806'da Necker hastanesi'nde hekimliğe atandı ve patolojik anatomi dersleri verdi. Daha 1805'te hidatitli kistlerin gerçek yapısını tanıtladı. 1815'te öğrencilerine, akustiğin göğüs hastalıklarının teşhisinde uygulanmasıyla elde ettiği ilk sonuçları aktardı. Bu yöntemlerden yola çıkarak stetoskopu icat etti. 1819'da yayımladığı *Traité sur l'auscultation médiate* (Dolaylı dinleme üstüne inceleme) adlı kitapta, akciğer hastalıkları üstüne bilgileri yeniledi. 1882'de, Collège de France'ta Hallé'nin yerini aldı. Charité'nin iç klinik kürsüsüne atandı, kısa bir süre sonra veremden öldü. Laennec, hastalıkların belirtileriyle yol açtıkları lezyonları karşılaştıran anatomoklinik tıbbın kurucusudur.

Laennec sirozu. Tıp. Alkolizmden ileri gelen karaciğer sirozu.

LAERMANS (Eugène), belçikalı ressam (Molenbeek-Saint-Jean 1864 - Brüksel 1940). Jan Portaels'in öğrencisiydi. Şair Verhaeren gibi toplumculuğu benimseyen Laermans, kütlesel biçimler ve ışık karşıtlıklarından yararlanarak (*Bir grev akşamı,* 1893, Brüksel krallık müzeleri) flaman anlatımcılığının habercisi oldu. Son yapıtlarında daha hafif konulara yöneldi.

LAERTES. Yun. mit. İthaki kralı ve Odysseus'un babası. Argonautlar'ın seferine katıldı. Athena'nın yaptığı bir büyüyle gençleşti.

LAERTES. Tar. coğ. Anadolu'nun G.'inde Dağlık Kilikia (ya da Pamphylia) bölgesinde kent; Alanya'nın 17 km D.'sunda, denizden 750 m yükseklikteki bir tepe üzerindeki kalıntıların bu kente ait olduğu sanılmaktadır. Surlarla çevrili olmayan kent, G.-D.'daki iki kuleyle savunuluyordu. K.'de Roma döneminde heykellerle süslü olan bir yol uzanır. Bu yolun G.'inde bulunan yapının yönetimle ilgili olduğu sanılmaktadır. Nekropolis, tepenin G. yamacındadır. Roma döneminde para bastı (İ.S. II.-III. yy.'lar).

LAETİLİA COCCİDİVORA a. Kuzey Amerika'da yaşayan, tırtılları *Pulvinaria* cinsinden hanımböceklerinin yumurtalarını ve larvalarını yiyen kelebek cinsi. (*Ephestia*'lara benzer. Piralgiller familyası.)

LAETOLİ, Tanzanya'da Oldoway'in güneyinde yer alan fosil yatağı. Bu fosil yatağında, *Australopithecus afarensis*'e ait kalıntılarla, yine australopithecus'a alt 3,5 milyon yıllık ayak izleri bulundu.

LAETUS a. (geç lat. sözc.). Tar. **1.** Roma İmparatorluğu'nun hizmetinde ücretli olarak çalışan, Ren ırmağının sol kıyısına toprağı işlemek ve sınırı korumak için

L. L.

Laennec
Necker hastanesi'nde bir akciğer veremlisini dinlerken
Théobald Chartran'ın, Paris Sorbonne'da onur merdivenini süsleyen bir duvar resminden ayrıntı

yerleştirilmiş yabancı. (Laetuslar, III.-V. yy.'lar arasında, Galya'nın doğusuna yerleşmiş Franklar, Germenler, Süevler'di. Hepsi de kendilerine ayrılan toprak parçası karşılığında askerlik yapmakla yükümlüydüler. Kendi uluslarının hukuk düzenini ve törelerini sürdürmekle birlikte, federe kavimler gibi siyasal örgütlerini ve şeflerini korumuyorlardı.) **—2.** İstilalar çağında bazı germen kavimlerinde, tam özgürlükle kölelik arası bir statüye sahip kimse. (Lex Salica'da ve ribuarii yasasında laetuslardan söz edilir. Bunların romalı kolonlarınkine benzeyen toplumsal durumları, ortaçağ toprak kölelerinin üstündeydi: hukuksal yeterlikleri vardı ve mal sahibi olabiliyorlardı. Azat yoluyla özgürlüklerini elde edebiliyorlardı.)

LAF a. (fars. *lāf*). **1.** Bir düşünceyi, bir duyguyu anlatmak için söylenmiş sözcük, sözcükler dizisi; söz, lakırdı: *Son lafınızı iyi anlayamadım. Laflarına dikkat et!* **—2.** Hiçbir geçerliliği olmayan, boş, yararsız bir düşünceyi ifade eden söz: *Bütün bunlar laf. Laf üretmekten başka yaptığın bir şey yok.* **—3.** Konuşma: *Lafımı henüz bitirmedim, lütfen biraz daha bekleyin.* **—4.** Bir konuşmanın konusu: *Lafı değiştirmek. Laftan lafa geçmek.* **—5.** *(Bir şeyden) laf açmak,* ondan söz etmeye başlamak: *Önce fiyatlardan laf açtı, sonra başka konulara geçti.* ‖ *Laf açmazı,* kavranması güç, ince anlamlı söz (arg.). ‖ *Laf, lafı ağzında kalmak,* söyleyeceği sözü bitirmeye fırsat ya da vakit bulamamak: *Onların içeri girmesiyle laf ağzımda kaldı, konuyu kapattık.* ‖ *Laf, lakırdı, söz altında kalmamak,* bir kimsenin kırıcı ve incitici sözlerini karşılıksız bırakmamak, söylediklerine aynı biçimde karşılık vermek. ‖ *Laf, laftan anlamak,* anlayışlı olmak, söz dinlemek: *Öteki gibi değildir, laf anlar, güçlük çıkarmaz.* ‖ *Laf anlamaz,* bildiğinden şaşmayan, inatçı, aptal kimse için kullanılır. ‖ *Laf aramızda,* "söylediğimi kimseye söylemeyin, başkaları duymasın" anlamında söylenir. ‖ *Laf atmak,* şuradan buradan konuşmak, söyleşmek: *Gel bize, hem bir şeyler yer hem de biraz laf atarız.* ‖ *(Bir kimseye) laf atmak,* ona dokunacak, onu incitecek bir sözü işittirecek biçimde uzaktan söylemek: *Sürekli laf attı, ama ben oralı olmadım;* bir kız ya da kadına sözle sarkıntılık etmek: *Yaşına başına bakmadan, sokaktan geçen genç kızlara laf atardı.* ‖ *Laf cambazlığı,* gerçekleri çarpıtmak için sözcük oyunlarına başvurma: *Bırak laf cambazlığını da konuya gel.* ‖ *Laf, lakırdı çıkarmak,* gerçekdışı bir haber uydurarak bunu sağa sola yaymak: *Gelmeyecekmişim diye bir laf çıkarmış.* ‖ *Laf çıkmak,* kesin olmayan bir haber ağızdan ağıza dolaşmak: *Böyle bir laf çıktı, ama kimse inanmadı.* ‖ *Laf değil,* bir şeyin önemli olduğunu vurgulamak için söylenir: *Bir trilyon bu, laf değil!* ‖ *Laf, söz dinlemek,* kendisine söylenen bir sözü ya da verilen bir öğüdü kabul edip ona uymak. ‖ *Laf dokundurmak,* bir şeyi bir kimseye dolaylı bir biçimde anlatmaya çalışmak. ‖ *(Bir kimseye) laf, söz düşmemek,* kendisinden daha yeterli ya da yetkili kimseler varken kendisinin söz söylemesine gereklik duyulmamak; bir konuda söz söyleyenlerin çokluğu yüzünden konuşma sırası kendine gelmemek. ‖ *Laf ebesi* → LAFEBESİ. ‖ *(Biriyle) laf etmek,* bir kimse ile konuşmak. ‖ *(Bir şeyi) laf etmek,* bir şey hakkında yerici, çekiştirici biçimde konuşmak: *İyi düşünün, sonradan laf etmeyin.* ‖ *Laf, söz işitmek,* azarlanıp paylanmak, kendisine kızılmak: *Senin yüzünden ben de laf işiteceğim.* ‖ *Laf kalabalığı,* boş, gereksiz söz: *Laf kalabalığına getirip sözde bizi kandıracak.* ‖ *Laf kaldırmamak,* kendisine yöneltilen eleştiri ya da uyarı niteliğindeki sözlere dayanamamak, tepki göstermek. ‖ *Laf kıtlığında asmalar budayayım,* gereksiz, konuyla ilgisi bulunmayan, anlamsız sözler söylenmesi durumunda kullanılır. ‖ *Laf körüğü,* aşırı ölçüde konuşan, çenesi düşük, geveze. ‖ *Laf lafı açar,* bir konu başka bir konuya, bir söz başka bir söze geçme olanağı yaratır anlamında söylenir. ‖ *Laf mı?,* söylenilen bir sözün anlamsızlığını, saçmalığını belirtmek için kullanılır: *Bunlar da laf mı, neyi kanıtlamak istiyorsun?* ‖ *Laf ola (torba dola), laf ola beri gele,* saçma ve anlamsız bir söz söylenmesi karşısında "bu da laf mı" anlamında kullanılır. ‖ *Laf olmak,* hoş karşılanmamak, dedikodu yapılmak: *Herkesinki doğal karşılanır, bizimkisi laf olur.* ‖ *Laf olsun diye,* bir amaç gözetmeden, salt bir şey söylemiş olmak için: *Öyle bir şey düşünmedim, laf olsun diye söyledim.* ‖ *Laf söyledi balkabağı,* konuyla hiçbir ilgisi bulunmayan bir söz söyleyen kimseye "şu ahmağın söylediği söze bak" anlamında aşağılayıcı bir tonla söylenir. ‖ *Laf, lakırdı taşımak,* kişileri birbirine düşürmek, aralarını açmak amacıyla bir kimsenin başka bir kimse aleyhinde söylediği sözü ona ulaştırmak: *Bunun lafını ona, onunkini buna taşıyarak herkesi birbirine düşürdü.* ‖ *Laf vurmak,* övünmek, çalım satmak, dem vurmak (esk.). ‖ *Laf, lakırdı yetiştirmek,* kendisine söylenilen her söze karşılık vermek, hiçbir sözün altında kalmamak. ‖ *(Bir şeye) laf, söz, diyecek yok,* bir şeyin hiçbir eksiği, kusuru, eleştirilecek bir yönü bulunmadığını belirtmek için kullanılır: *Doğrusu evin manzarasına laf yok.* ‖ *(Birini) lafa boğmak,* bir şeyi gürültüye getirerek geçiştirmek için karşısındakine söz söyleme fırsatı vermemek. ‖ *(Biriyle) lafa dalmak,* kendini konuşmanın akışına kaptırarak yapacağı bir işi unutmak. ‖ *Lafa karışmak,* başkaları konuşurken konuşmaya katılıp söz söylemek: *Başta oturan yaşlı adam da lafa karıştı.* ‖ *Lafa limon sıkmak,* suluca davranışlarla konuşmanın akışını kesmek. ‖ *(Birini) lafa, lakırdıya tutmak,* sözü uzatarak bir kimseyi işinden alıkoymak, oyalamak: *Sen bekçiyi lafa tutarsın, ben de arka kapıdan giririm.* ‖ *Lafa yekûn tutmak,* konuşmayı kesip bir sonuca bağlamak. ‖ *Lafı, lakırdıyı, sözü ağzına tıkamak,* bir kimsenin konuşmasına tepki göstererek sözünü bitirmeden onu susturmak. ‖ *Lafı, lakırdıyı, sözü ağzında gevelemek,* söylemek istediği bir şeyi bir türlü açık açık söyleyememek. ‖ *Lafı ağzından kaçırmak,* gizli tuttuğu, söylemek istemediği bir şeyi elinde olmayarak söyleyivermek. ‖ *Lafı, lakırdıyı, sözü çevirmek,* konuşmanın akışının sakıncalı bir yön aldığının ayrımına varınca sözü değiştirerek başka bir konuya geçmek. ‖ *Lafı, lakırdıyı, sözü çiğnemek,* gereksiz yere konuşmayı uzatarak yinelemelere düşmek. ‖ *(Bir şeyin) lafı mı, lakırdısı mı, sözü mü olur,* bir şeyin ya da bir eylemin öneminden, değerinden söz edildiğinde "ondan daha önemli başka şeylerin bulunduğunu, onu anmaya bile sıranın gelmeyeceğini" belirtmek için söylenir. ‖ *Lafı, sözü uzatmak,* konuyla ilgisi olmayan gereksiz ayrıntılara yönelmek: *Lafı uzattıkça uzattı, dinleyenlerin de dikkati dağıldı.* ‖ *Lafı, lafını yabana atmamak,* söylenen sözü değerli ve geçerli bulmak: *Lafını yabana atma, öyle yapsaydık daha iyi kazanırdık.* ‖ *Lafın gümrüğü olmaz ya,* bir kimsenin sözüne karışanın, engel olanın bulunmadığını, istediği gibi konuştuğunu belirtmek için söylenir. ‖ *Lafını, lafınızı balla kestim,* bir kimsenin sözünü kesmek durumunda "izin verin" anlamında söylenen nezaket sözü. ‖ *Lafını (sözünü) bilmek,* ölçülü, tutarlı ve mantıklı konuşmak, kimseye dokunmayan, sakıncasız sözler söylemek: *Ona bakmayın, lafını bilmez, siz beni dinleyin.* ‖ *Lafını, sözünü esirgememek,* düşündüğünü açık açık söylemek, dobra dobra konuşmak. ‖ *(Bir şeyin) lafını, lakırdısını etmek,* onun hakkında konuşmak. ‖ *Lafını kesmek,* karşısındakinin konuşmasını bitirmesini beklemeden söze karışıp onu susmak zorunda bırakmak: *Lafımı kesmeden sonuna kadar dinle.* ‖ *Lafını şaşırmak,* heyecan, korku gibi nedenlerle ne söyleyeceğini bilmemek. ‖ *Lafta, laftan ibaret kalmak,* üzerinde konuşulmuş, düşünülüp tasarlanmış olduğu halde bir iş ya da sorunu gerçekleştirememek, uygulamaya koyamamak: *Bunlar da geçen sefer olduğu gibi yine lafta kalmasın.* ‖ *Laf ü güzaf,* anlamsız, boş, yersiz ve gereksiz söz.

◆ ünl. Söylenen bir sözün önemsenmediğini belirtmek için kullanılan hafifseme sözü: *Sınıfını geçecekmiş, takdirname alacakmış, laf!*

LA FARGE (John), amerikalı ressam (New York 1835 - Providence 1910). Fransız kökenli olan La Farge, Paris'te Couture'ün, daha sonraları da ABD'de Hunt'un öğrencisi oldu. Kitap resimlemeleri *(Riverside Magazine)* ve vitraylar (*Tavus kuşu*, Worcester Art İnstitute) yaptı. La Farge, Rönesans beğenisiyle çalışan amerikalı mimarların yeğledikleri bir iş ortağı oldu ve özellikle büyük çaplı süslemelerle ünlendi: Boston'daki Trinity kilisesi (1876).

Manuel

Paul Lafargue

LAFARGUE (Paul), fransız siyaset adamı (Santiago de Cuba 1842 - Draveil 1911). Tıbbiye öğrencisi, cumhuriyetçi ve ilkin proudhoncu olarak, imparatorluğa karşı savaşım verdi; sonra Londra'da tanışarak 1868'de kızı Laura ile evlendiği Marx'ın etkisiyle, marxçı sosyalizme yöneldi. 1866'da Uluslararası işçi birliği genel konsey üyeliğine seçildi. Komün'ün yenilgisinden sonra, İspanya'ya kaçmak zorunda kaldı. 1872-1882 arasında Londra'da yaşadı ve orada Jules Guesde ile tanıştı. Lille'den milletvekili seçildi (1891 -1893); İşçi partisi'nin öteki üyeleriyle birlikte, 1901'de Fransa Sosyalist partisi'ne, ardından 1905'te SFİO'ya (İşçi enternasyonali fransız şubesi) katıldı. Ömrünün sonuna doğru, dogmacılıktan çok etkilenmiş olarak gördüğü guesdecilikten uzaklaştı. Yaşlılığın güçlükleriyle karşılaşmak istemediği için karısıyla birlikte intihar etti.

Lafargue, marxçı politik iktisadın başlıca tezlerini halkın anlayabileceği bir biçimde anlattı (*le Matérialisme économique de Karl Marx* [Karl Marx'ın iktisadi maddeciliği], 1884; *la Propriété, origine et évolution* [Mülkiyetin kökeni ve evrimi], 1895). Ona göre burjuvazinin egemenliği, devlet kurumları (hatta parlamenter devlet kurumları) yoluyla olduğu kadar, ahlak ve din yoluyla da uygulanıyordu (kapitalist sistemdeki yabancılaşmanın aykırı düşünceli ve polemik bir sergilenmesi olan *le Droit à la paresse, réfutation du Droit au travail de 1848* [1848'deki çalışma hakkının reddiyesi olarak tembellik hakkı], 1883; *le Déterminisme économique de Karl Marx, recherches sur l'origine et l'évolution des idées de justice, du bien, de l'âme et de Dieu* [Karl Marx'ın iktisadi belirlenimciliği; adalet, iyilik, ruh ve Tanrı düşüncelerinin kökeni ve gelişmesi üzerine araştırmalar], 1909).

LA FARİNA (Giuseppe), italyan siyaset adamı (Messina 1815 - Torino 1863). 1837 ayaklanmasından sonra Sicilya'dan ayrıldı ve Floransa'da sosyalist eğilimli bir yayın olan *Alba*'yı çıkardı (1847). Krallık yönetimine karşı savaşmak üzere Sicilya'ya döndü (1848); geçici hükümete katıldı. Devrimin başarısızlığa uğramasından sonra Paris'e, sonra Torino'ya yerleşti; burada Savoia hanedanına bağlandı (1853). "Ulusal dernek"i kurdu ve onun sekreteri oldu (1856). *Il Piccolo corriere d'Italia*'yı yayımladı. Garibaldi ve Manin'nin, Savoia hanedanının davasını desteklemelerini sağladı. Cavour ile anlaşarak Orta İtalya'da devrimi hazırladı (1859) ve Sicilya'ya gitti, fakat Garibaldi ile anlaşamadı (1860). *Rivoluzione Siciliana nel 1848 e 1849* (1848 ve 1849'da Sicilya devrimi) [1850-51] ve *Storia d'Italia dal 1815 al 1850* (1815'ten 1850'ye değin İtalya tarihi) [1851-52] adlı yapıtları yayımladı.

LA FARO (Rocco Scott), amerikalı caz kontrabascısı (Newark, New Jersey, 1936 - Geneva, New York eyaleti, 1961). Düzenli tempoyu bir yana bırakıp solocularla diyaloğa girerek çalgısına kişilik kazandırdı. Stan Getz, Ornette Coleman, Hampton Hawes, Booker Little, özellikle de Bill Evans ile çaldı. Başlıca plakları: *Autumn*

Leaves (Bill Evans ile, 1959), *Free Jazz* (Ornette Coleman ile, 1961).

LAFAYETTE, Cezayir'de kent. → BUGAA.

LAFAYETTE, ABD'de (İndiana) kent, Wabash kıyısında, İndianapolis'in G.-B.'sında; 43 000 nüf. Üniversite. Tarım pazarı. Metalürji ve kimya sanayileri.

LAFAYETTE, ABD'de (Louisiana) kent, Vermilion ırmağı kıyısında; 82 000 nüf. XVIII. yy.'da sürülen Acadieliler'ce kuruldu. Üniversite. Petrol üreten bir yönetim bölümünün merkezi.

LA FAYETTE (Gilbert III MOTİER DE), Fransa mareşali (1380'e doğr.-1462). Auvergneli köklü bir aileden gelen La Fayette, Boucicaut'nun emrinde Cenova askeri komutanlığı yaptı (1409). İngilizler ve Bourgognelular'a karşı savaştı ve Charles VII nezdindeki Danışma kurulu'nda önemli bir rol oynadı. La Trémoille, onun gözden düşmesine neden oldu (1429'dan 1433'e). Orléans eyaletlerine ordunun yeniden düzenlenmesini kabul ettirdi (1439).

LA FAYETTE (Marie Louise MOTİER DE) [Auvergne ? 1615 - Paris 1665). Anne d'Autriche'in nedimesi (1630), daha sonra Louis XIII'ün gözdesi (1635). Onun aracılığıyla, kralın Richelieu'yü görevden almasını amaçlayan bir entrikada başlıca rolü oynadı.

LA FAYETTE ya da **LAFAYETTE** (Marie-Madeleine PIOCHE DE LA VERGNE, kontes DE), fransız kadın edebiyatçı (Paris 1634 - *ay. y.* 1693). Küçük soylu bir ailenin kızıydı, Paris'te Ménage'ın yönetiminde sağlam bir eğitim gördü. 1655'te evlendiği La Fayette kontu, karısından uzakta, taşrada yaşıyordu. La Fayette kontesi, Orléans düşesinin, Mme de Sévigné'nin ve Condé'nin dostu olmakla birlikte, hiçbir zaman gerçekten Saray mensubu olmadı; Evinde, Mme de Sévigné'den başka La Fontaine, Ménage, Segrais ve, 1665'ten başlayarak büyük bir dostluk kurduğu La Rochefoucauld gibi ünlüleri kabul ediyordu.

Mme de Lafayette'in romanları, şövalye romanlarının tümüyle dışsal ve mekanik imgelemini bir yana bırakıyorlardı. Lafayette, modayı önemsemeyen, yapmacık ve uzlaşıma karşı çıkan, sıkıcı olmamaya ve tekrara düşmemeye dikkat eden bir yazardı. Başlıca yapıtları: *La Princesse de Montpensier,* 1662; *Zayde,* 1669 ve 1671 (Huet, Segrais ve La Rochefoucauld ile birlikte yazılan birinci bölüm 1669, Segrais tarafından imzalanan ikinci bölüm 1671); *Prenses* de Clèves,* 1678.

LA FAYETTE (Marie Joseph Paul Yves Roch Gilbert MOTİER, marki. DE), fransız siyaset adamı (Chavaniac, Auvergne, 1757 - Paris 1834). Krallık siyah atlı birliği şövalyesiyken (1771), 1773'te teğmenliğe yükseltildi. Ayen dükünün kızlarından biriyle evlendi (1774). Franklin ile dost oldu ve kralın emirlerine rağmen "isyancılar"a yardım etmek üzere Amerika'ya gitti (nisan 1777) ve onlar tarafından tuğgeneralliğe yükseltildi. Brandywine'de yaralandı (11 eylül); Virginia birliklerinin başında savaştı (1778) ve şubat 1779'da Fransa'ya döndü; ülkesinde coşkuyla karşılandı. İsyancılara resmi destek sağlayan La Fayette nisan 1780'de Amerika'ya giderek Yorktown harekâtına katıldı (ekim 1781). Fransa'ya dönüşünde ordu komutanlığına getirildi (1782).

Necker'in dostu olduğu için Soylular meclisi'ne alındı ve mecliste Calonne'un tasarılarına karşı mücadele etti (1787). Yeni düşünceleri savunan bir masondu; Lamoignon fermanlarına karşı çıktığı için komutanlığı elinden alındı (temmuz 1788). 1789'da Riom soylularının milletvekili olarak États généraux'ya girdi ve manda yönetimindeki ülkelerin ortaklaşa denetlenmesini destekledi; Mirabeau ile birlikte askeri birliklerin Versailles'dan uzaklaştırılmasını istedi. Bir Avrupa insan ve yurttaşlık hakları bildirisi hazırlanmasını önerdi. Paris ulusal muhafız birliğinin başına getirildi (15 temmuz); üç renkli kokardı (fransız bayrağı), bu birliğin simgesi olarak kabul ettirdi. 5 ekim akşamı Versailles'a gelen La Fayette, halkın öfkesini yatıştırdı ve kral ailesinin Paris'e dönmesini tavsiye etti; bu yüzden daha sonra hareketsizlik ve kararsızlıkla suçlandı. Krala savaş ve barış haklarının verilmesi girişiminde Mirabeau'yu destekledi; böylece krallıkla Devrim'i uzlaştırmayı ve Fransa'nın Washington'u olmayı düşünüyordu. Ama kraliçenin güvensizliğiyle karşılaştı. Federasyon şenliğinde, La Fayette, Fransa ulusal muhafızları adına ant içti (14 temmuz). Kral ailesinin Varennes'e kaçışını onaylamadı, ama tümgeneralliğe yükseltilince Champ-de-Mars'da gösteri yapanların üstüne ateş açtırdı (17 temmuz 1791), ardından Barnave ile birlikte Feuillants kulübü'nü kurdu.

La Fayette Yasama meclisi döneminde yitirdiği otoriteyi yeniden kazanması için sarayı savaşa sürükledi. Merkez ordusu komutanı olarak, Sambre önlerindeki askeri harekâtı durdurarak kralın 20 haziranda küçük düşürülmesini protesto etmek için Meclis'e geldi (28 haziran 1792), ama kendisinden nefret eden sarayın, darbeyi onaylamasını sağlayamadı. Kuzey ordusunun başına Luckner'i geçirerek Louis XVI'nın asılmasına karşı çıktı ve bir kararnameyle suçlanınca düşman saflarına geçti (19 ağustos); Avusturyalılar tarafından Magdeburg'da, sonra Olmütz'de gözaltına alındı. Leoben'den sonra serbest bırakıldı (eylül 1797). Göçmenler listesinden silinince (mart 1800) Brumaire'den sonra Fransa'ya döndü, hiçbir resmi görev kabul etmedi ve emekliye ayrılarak (mart 1802) La Grange-Bleneau şatosuna (Rozay-en-Brie) çekildi.

Yüz gün döneminde Seine-et-Marne milletvekili seçilen La Fayette, Napoléon'un tahttan feragat etmesini istedi (22 haziran). Sarthe milletvekiliyken (1818) Carbonari hareketine katıldı (1821) ve İspanya savaşı'na karşı çıktı. 1824'te yeniden seçilmeyince ABD'ye gitti ve görkemli törenlerle karşılandı. 1827'de Meaux milletvekiliyken 1830 devrimi'ni yeni bir eylem fırsatı olarak değerlendirdi: Ulusal muhafız birliği komutanı olarak (29 temmuz) Orléans dükünü Belediye sarayı'nda şu sözlerle karşıladı: "İşte cumhuriyetlerin en iyisi" (31 temmuz). Kralcı sol kanadı destekledi, kısa bir süre sonra hükümetten ayrıldı.

LAFAZAN sıf. (fars. *laf* ve *zen; laf-zen,* söz yapan'dan). Geveze, çok konuşan.

LAFAZANLIK a. Çok konuşma, gevezelik: *Lafazanlık etmek.*

Lafçalı → LOFÇALI.

LAFÇI sıf. **1.** Geveze, çok konuşan. **—2.** Laf taşıyan, dedikoducu.

LAFÇILIK a. **1.** Gevezelik, boş konuşma huyu. **—2.** Dedikoduculuk, laf getirip götürme.

LAFEBESİ sıf. Herkese laf yetiştiren, çok konuşan.

LA FERRONNAYS (Auguste Pierre Marie FERRON, *—kontu*), fransız siyaset adamı (Saint-Malo 1777 - Roma 1842). Fransa'nın Rusya büyükelçisiydi (1819-1827). Troppau (1820), Laibach (1821) ve Verona (1822) kongrelerine katıldı. Martignac'ın Dışişleri bakanı oldu (1828-29). Yunanistan konusunda İngiltere ile Rusya arasında bir çatışma olasılığını önlemek için arabuluculuk yaptı (temmuz 1828); Mısırlılar'ın Mora'dan ayrılması konusunu görüştü.

LA FEUİLLADE (François III D'AUBUSSON, *—dükü*), Fransa mareşali (1625-Paris 1691). Önce ordugâh komutanı (1663), sonra tümgeneral (1667), Fransa mareşali (1675) oldu. Türkler'e karşı yapılan Szentgotthárd savaşı'na katılan fransız kuvvetlerine Coligny ile birlikte komuta etti (1664), sonra Hollanda savaşı'na katıldı. Sicilya kral naipliği (1678) yaptıktan sonra 1681'de Dauphiné valiliğine atandı. Giderini kendisi ödeyerek "Victoires" meydanına, M. Desjardins'in yaptığı Louis XIV heykelini diktirdi (1686).

LAFFEMAS (Barthélemy DE), **Beausemblant** senyörü, fransız iktisatçı (Beausemblant, Drôme, 1545 - Paris 1612'ye doğr.). Soyluluk unvanı verilmiş bir protestandı: Henri IV'ün birinci nedimi oldu. Merkântilist düşünceden esinlenmiş birçok tasarılar kaleme alarak, bunları Rouen Soylular meclisi'ne sundu (1596): lüks eşya sanayisinin geliştirilmesi, hammadde ihracatının, yabancı mallar ithalatının yasaklanması vb. Ustalık payesini tüccarlara da yayan 1597 fermanı ondan esinlendi; Laffemas daha sonra ticaret başdenetleyicisi oldu (1602). Bir Ticaret meclisi kurulmasını sağladı: dut ağacı yetiştiriciliğini ve bazı sanayilerin kurulmasını (ipekçilik, dericilik, halıcılık vb.) destekledi.

Laffer eğrisi, amerikan iktisatçısı Arthur *Laffer* tarafından ortaya atılan ve aşırı vergi yükünün üretimi caydırıcılığından ötürü çok ağır bir vergilendirmenin olumsuz etkilerini ortaya koyan eğri.

LAFFİTTE (Jacques), fransız siyaset adamı (Bayonne 1767 - Paris 1844). Bir doğramacının oğluydu, Perregaux bankası'na memur olarak girdi (1788), sonra müdür oldu, Banque de France'ın guvernörlüğüne getirildi (1814-1819). 1816'da ve 1827'de Liberal parti'den milletvekili seçildi, Temmuz devrimi'nde etkili bir rol oynadı, Konsey başkanı ve Maliye bakanı olarak C. Perier hükümetinde görev aldı (1830). 1831'de istifa etmek zorunda kaldı, sol muhalefetin başına geçti.

Laffont *(Éditions Robert),* 1941'de Robert Laffont (Marsilya, 1916) tarafından Marsilya'da kurulan fransız yayınevi. 1945'te Paris'e taşındı. Edebiyat, insan bilimleri, çağdaş tarih kitapları ve ansiklopediler (*Quid* [1974'ten bu yana]) yayımladı.

LAFIZ, -fzı a. (ar. *lafz*). *Esk.* **1.** Söz **—2.** Sözcük. **—3.** *Lafz-belafz,* kelime kelime. ‖ *Lafızdan ibaret,* anlamsız, anlamdan yoksun. **—4.** *Lafz-ı murad,* anlamına bakılmaksızın söylenişi nedeniyle dikkate alınan söz. ‖ *Lafz-ı vahit,* tek bir söz.

—Ed. İnsan ağzından çıkan anlamsız seslerle anlamlı sözcüklerin tümüne belagatçilerin verdiği ad. (Bk. *ansikl.* böl.) ‖ *Lafız sanatları,* sözle ilgili edebiyat sanatları (cinas, seci, telmih, akis vb.). [Bunlar anlamla ilgili sanatlardan (tevriye, tenasüp, leffü neşir, tezat vb.) ayrı bir öbek oluştururlar.] ‖ *Lafz-ı muteber,* anlamlı söz. (Sözcükler ve bağlaçlar olmak üzere ikiye ayrılır.) ‖ *Lafz-ı mühmel,* insan ağzından çıkan anlamsız ses.

—Huk. Yazılı bir hukuk kuralının ya da bir belgedeki metnin sözcük bakımından anlamı. (Karşıt anlamı metnin "ruhu"dur. Türk med. k.'nun 1. maddesi yasa lafzıyla ya da ruhuyla [sözüyle ya da özüyle], değindiği tüm konulara uygulanır, kuralını koymuştur.)

—İsl. huk. *Lafz-ı muhtemel,* iki ya da daha çok anlama gelen söz. (Hangi anlama geldiği deliller, karinelerle belirlenir.) ‖ *Lafz-ı müfesser,* bir kuşkuya ya da yoruma gerek bırakmayacak derecede anlamı açık söz. ‖ *Lafz-ı müşterek,* birçok anlama gelen söz. ‖ *Lafz-ı zahir,* düşünmeye gerek kalmadan anlamı açıkça anlaşılan söz.

—ANSİKL. Ed. Belagatçiler, eski edebiyatta lafzın ne gibi nitelikler taşıması gerektiği konusunda belirli kurallar koymuşlardı. Buna göre, edebiyat yapıtında lafzın lafız ile lafzın vezin ile, lafzın mana ile uyuşma içinde bulunması gerekiyordu.

LAFLAMAK gçz. f. İki ya da daha çok kimse sözkonusuysa, havadan sudan konuşmak; sohbet etmek, çene çalmak: *Sabah bize gel de, biraz laflayalım. Sabaha kadar lafladık.*

L. L.

Mme de **La Fayette**
Etienne Jehandier Desrochers'nin bir gravüründen ayrıntı

Giraudon

marki de **La Fayette**
J. D. Court'un bir tablosundan ayrıntı
Versailles şatosu

LAFÕES dükü → BRAGANÇA (João Carlos de).

LA FOLLETTE (Robert Marion), amerikalı siyaset adamı (Primrose, Wisconsin, 1855 - Washington 1925). Cumhuriyetçi parti'den milletvekili olarak Kongre'ye girdi (1885). Partinin radikal kanadını yönetti. Wisconsin valisi oldu (1900). Yalnızca bir senatör olarak (1906), Wilson'un silahlı yansızlık yasa önergesi aleyhinde oy verdi (26 şubat 1917). Kasım 1919'da, Senato'nun Versailles antlaşması'nı ve Milletler cemiyeti paktı'nı reddetmesine katkıda bulundu. 1924 başkanlık seçimlerine katıldı. Sosyalistlerin ve İşçi federasyonu'nun desteğiyle ilerici bir parti kurdu. Bu parti, çiftçiler yararına önlemler alacağını, demiryollarını kamulaştıracağını ve Kongre'ye yüksek mahkeme kararlarını iptal etme hakkını tanıyacağını açıkladı.

LA FONTAINE (Jean DE), fransız şair (Château-Thierry 1621-Paris 1695). 1652'de Sular ve Ormanlar yöneticiliği yaptı, oldukça aylak bir yaşam sürdü ve 1654'te Terentius'un *Hadım* (Eunuchus) adlı komedisinin manzum bir uyarlamasını *(Eunuque)* yayımladı. 1657'de Fouquet'yle tanıştırıldı; *Adonis* adlı şiiriyle bir ödenek kazandı. Koruyucusunun gözüne girmek için her telden çaldı ve *le Şonge de Vaux*'yu da o sırada yazdı. *L'Élégie aux nymphes de Vaux* (1661) ve *l'Ode au roi pour M. Fouquet* (1663) adlı yapıtlarında gözden düşen Fouquet'yi savunarak cesaretini gösterdi. Bouillon düşesiyle dostluk kurduktan sonra Luxembourg sarayı'nda, onu soylu hizmetkârlarından biri durumuna getiren Gaston d'Orléans'ın dul eşi Madame'ın yanında yaşadı (1664-1672). Bu dönemde salondan salona koşuşturarak, *Masallar** (Nouvelles en vers) [1665] adlı yapıtını ve *Masallar**'ının (Fables) [1668] ilk kitabını yayımladı. *Amours de Psyché et de Cupidon* (Psykhe ve Cupido'nun aşkları) [1699] adlı yapıtını krala sundu. *Masallar*'ın ikinci bir kitabından (1671) sonra, Mme de La Sablière'in himayesine girdi, Lully için bir opera librettosu (*Daphné*, 1674) yazdı ve *Contes* (Öyküler) [1675] adlı yapıtıyla *Masallar*'ını (Fables) sürdürdü (1678-79). Ayrıca artık bozuşmuş bulunduğu Lully'ye karşı bu kez bir hiciv *(le Florentin)*, *le Quinquina* üzerine tuhaf bir şiir (1682) ve dramatik bir şiir (*Astrée*, 1691) yazdı. Fransız akademisi'ne kabulü sırasında (1684) *Discours à Madame de La Sablière* adlı söylevini okudu, sonra *l'Épître à Huet* (Huet'ye mektup) [1687] adlı yapıtında, Yeniler'e karşı Eskiler'in yanında yer aldı. Mme de La Sablière'in son derece sıkı bir dindarlığı benimsemesi üzerine, Chantilly'de Condéler'in ve Mme de Bouillon'un yeğenleri olan Vendômeler'ın yanlarında konuk edildi. Mme de La Sablière öldükten (1693) sonra, protestan maliyeciler Hervartlar'ın yanına yerleşti ve iki yıl sonra da burada öldü.

Lauros-Giraudon

Jean de **La Fontaine**
Largillière'in yapıtından ayrıntı
Versailles şatosu

Yapıtları ve özellikle de *Contes*'u, hayvansallıkla insanlığı, gerçek dünyayla düşlenen dünyayı, yalnızlıkla insancıllığı, bencillikle sevgiyi, kuşkuyla hayal dünyasını, yalınlıkla sözün büyüsünü ve kötümserlikle dingin bir dünya imgesini sıkı sıkıya birbiriyle kaynaştırır. Fransız lirizminin doruğuna ulaştığı bu yapıtta, sevgi insanı kendinden geçiren değil, hayallere sürükleyen bir tutkudur. Mutluluk anlayışı artık değişmiştir: yer yer abartmalara kayan, çelişkilere düşen ve bir engel karşısında da bunalımlara giren yüzyıl başındaki açgözlülük ve katılığa karşılık, La Fontaine'in lirizmi çabucak doyuma ulaşan, huzur içinde bir lirizmdir. Çelişkiler var olmasına vardır, ama sanki daha bir yumuşamıştır: daha düzenli bir dünyayı düşünebilmek, kurabilmek için arılığı sonuna kadar götürmek gerekir ve ancak o zaman dilin özünde bir düzen kurulmuş olur. La Fontaine'in lirizmi daha önceki lirizmden ayrılmakla birlikte, mutluluğa yer vermeyen ve aşka neredeyse hiçbir olanak tanımayan Racine'in trajedisiyle bütün bağlarını koparmıştır. Racine'in bir *kural" durumuna gelen "yitik tutku", trajik yazgısının insanı aştığını kanıtlar. La Fontaine'deyse yitik tutku uyumsuz bir aşk olarak görülürken, örneğin kıskançlık da olanaksızların gerçekleşmesi olarak değil, bütünüyle uyumlu bir dünyada başa gelen bir kaza olarak düşünülür. La Fontaine yazarken "mutlu" bir sonuca varıyorsa, duyumların ve düşüncenin doyumundan kaynaklanan mutluluk dizelerine yansıdığı içindir. Masal, düş payıyla ustalığın birbirinden ayrılmadığı dizelerin özgürlüğü sayesinde bakış açılarının birbirini izlediği bir ağdır. Böylece, bir ölçüde kesinlikle ölçüdışı bir dizelemenin kullanılmasına bağlı bir tür "doğal konuşma"ya varılır. Özgürlük ve kesinlik kavramları, "biçim" ve "öz"ü kapsayan tek bir demet olarak bütünleşirler. La Fontaine'in yapıtları, önceki dönemlerin hümanizminden derin bir biçimde etkilenmekle birlikte, XIX. yy.'ın ve daha sonra da Paul Valéry'nin savunacakları "saf şiir"i muştular.

LAFONTAINE (August Heinrich), alman yazar (Braunschweig 1758-Halle 1831). Zamanının alman burjuvazisini anlatan ahlakçı ve duygusal, 200'e yakın roman ve hikâye yazdı (*Familiengeschichten*, 1797; *Rheinhold*, 1818).

LAFONTAINE (*sir* Louis Hippolyte), kanadalı siyaset adamı (Boucherville, Québec, 1807-Montréal 1864). Avukatlık yaptı. 1830'da Terrebonne ve 1841'de York (Toronto) milletvekili seçildi. Başbakan ve Aşağı Kanada başsavcısı oldu (1842-43). Parlamento'da, fransızca kullanımını yerleştirmek için mücadele etti. 1847 seçimlerinden sonra genel vali lord Elgin tarafından, Baldwin ile birlikte Kanada'nın Parlamento'ya dayalı ilk hükümetini kurmakla görevlendirildi (mart 1848-1851). Sorumlu bir hükümetin kurulmasını öngördü, 1837 isyanı mahkûmlarını affetti, Toronto Üniversitesi'ni kurdu ve demiryolu döşenmesine ilişkin yasanın Meclis'ten geçmesini sağladı. Fransız-Kanada muhafazakâr partisi'nin kurucusu olarak kabul edilir.

LAFONTAINE (Henri), belçikalı hukukçu (Brüksel 1854 - *a.y.* 1943). 1895'te senatör oldu. Uluslararası bibliyografya enstitüsü'nü kurdu ve Lahey konferansı'ndan sonra (1899) Uluslararası daimi adalet divanı'nı savundu. *La Vie internationale* dergisini çıkardı ve Uluslararası dernekler merkez bürosu'nu kurdu (1907). [1913 Nobel barış ödülü.]

LAFORET (Carmen), ispanyol kadın edebiyatçı (Barcelona 1921). Romanlarında iç savaşın yol açtığı kuşaklararası çatışmaları (*Nada*, 1945; *La mujer nueva*, 1955) irdeledi ve yeniyetmelik çağının büyülü dünyasını (*La insolación*, 1963) canlandırdı. Ayrıca hikâyeleri de (*La niña y otros relatos*, 1970) vardır.

LAFORGUE (Jules), fransız şair (Montevideo 1860-Paris 1887). Berlin'de imparatoriçe Augusta'nın öğretmenliğini yaptı (1881-1886), Paris'e döndü ve burada veremden öldü. Yalnızca iki kitap çıkartmıştı (*les Complaintes*, 1885; *l'Imitation de Notre-Dame la Lune*, 1886), ama dostları *Moralités légendaires* (1887) adlı öykü kitabıyla *Derniers Vers* (1890) adlı şiir kitabını yayımladılar. Kahn, Cros ve Bourget gibi yazarlarla ilişki kuran ve Schopenhauer'e meraklı olan J. Laforgue, çok kişisel üslubu sayesinde simgecilik tarihinde önemli yeri olan yapıtlar verdi; bu yapıtlarda ironi, belli belirsiz sezilen bir yazgının trajik yanını maskeler. Züppelik ile ölüm saplantısını birleştiren Laforgue, seçkin ve izlenimci bir üslupla yazdığı şiirleriyle, serbest dizenin yaratıcılarından biridir.

L. L.

Jules **Laforgue**
Émile Laforgue'un gravürü
Bibliothèque nationale, Paris

LA FOSSE (Charles DE), fransız ressam (Paris 1636 - *ay. y.* 1716). Le Brun ve gravürcü Chauveau'nun öğrencisi olan La Fosse bir süre İtalya'da kaldı (1658-1663). Daha sonra lord Montagu'nun Londra'daki sarayının süslemelerini yapmak üzere İngiltere'ye gitti. Hardouin-Mansart, Le Brun'ün yerini almaya layık gördüğü La Fosse'u geri çağırdı. Sanatçı burada Invalides'in kubbe ve pandantif süslemelerini yaptı. Ancak, La Fosse'un gerçekleştirdiği en yetkin süslemeler Versailles' dadır (Apollon salonu'nun tavanı, 1672; capella'nın absidası, 1709). Sanatçının mitolojik ve dinsel konuları işlediği tabloları da vardır. La Fosse'un venedik resmine ve Rubens'in sanatına getirdiği yeni bakış açısı, fransız resim sanatının akademizmden sıyrılmasını ve geleceğe dönük, yeni bir anlatım kazanmasını sağlar.

Charles de **La Fosse**
Nymphe Klytia ya da ayçiçeğine dönüşen Klytia
(1688'e doğr.)
Versailles şatosu

Faillet-Ziolo

LAFOURCADE (Enrique), şilili yazar (Santiago 1927). Birçok roman yazdı; bunların arasında *La fiesta del rey Acab* (1959) bir diktatörün son günlerini anlatır. Lafourcade, *El príncipe y las ovejas* (1962), *Pronombres personales* (1967) ve *Frecuencia modulada* (1968) adlı yapıtlarında, Santiago toplumunun keskin bir gözlemcisi olduğunu kanıtladı.

LAFRENSEN (Niklas) → LAVREINCE.

LA FRESNAYE (Roger DE), fransız ressam (Le Mans 1885-Grasse 1925). Paris'te Jullan akademisi'nde, sonra da Denis ve Sérusier gibi ustalardan büyük ölçüde etkilendiği Ranson akademisi'nde öğrenim gördü. Popüler resimlemeyi andıran bir üslupla gerçekleştirdiği kimi yapıtlarında (*Çoban kızı Marie Ressort*, 1909, özel kol.) karikatüre kayan bir anlatım kullandı. 1910'dan sonra, Cézanne'ı örnek alan temel hacimlerin kararlı biçimde vurgulanmasına ve kübizme yöneldi (*Üç kulplu natürmort*, 1910, Paris kenti Art moderne müzesi). Çok geçmeden, resim mekânı-

nın kurulmasında, Delaunay'ın etkisiyle rengin ağır bastığı ve düzlemlere dayanan bir sistemden yararlanmaya başladı (*Göklerin fethi*, 1913, Museum of Modern Art, New York; *Oturan adam*, 1913, Art moderne ulusal müzesi, Paris). Savaştan sonra, estetik anlayışı içinde hiçbir zaman vazgeçmemiş olduğu geleneğe döndü ve üsluplaştırılmış bir tür gerçekçiliğe yöneldi (*Sığırtmaç* 1921, P. Lévy kol., Troyes müzesi).

LAFTA, LATİN AMERİCAN FREE TRADE ASSOCIATION'ın kısaltması. (→ LATİN AMERİKA SERBEST MÜBADELE BİRLİĞİ.)

LAFUENTE FERRARİ (Enrique), ispanyol sanat tarihçisi (Madrid 1898). Arşivler üzerine çalıştı, Madrid Üniversitesi'n de profesörlük yaptı; Ortega y Gasset' in dostuydu. Velázquez ve Goya üstüne birçok inceleme yazdı, XIX. yy. ispanyol resminin yeniden itibarını kazanmasını sağladı (*Breve historia de la pintura española* [İspanyol resminin kısa tarihçesi], 1934 ve 1953).

LAFZ → LAFIZ.

LAFZA a. (ar. *lafẓ*'dan *lafẓa*). *Esk.* **1.** Söylenen tek söz, tek sözcük. **—2.** *Lafza-yı celal*, "Allah" sözcüğü.

LAFZEN be. (ar. *lafẓ*'dan *lafẓen*). *Esk.* Bir sözün sözcük anlamıyla; ne söylenmek istendiğine değil de ne dendiğine bakılarak.

LAFZİ, LAFZİYE sıf. (ar. *lafẓ* ve -*î*'den *lafẓî*, dişl. *lafẓiyye*). *Esk.* Bir sözcüğün yapısına ve söylenişine ilişkin: *Tezyinat-ı lafziye* (söz ya da yazıda sanatlı söyleyiş).

LAFZİYE → LAFZİ.

LAG a. (fars. *lāġ*). *Esk.* Şaka, latife.

LAGA (Mehmet Ali), türk ressam (Trablusgarp 1878-İstanbul 1947). Kuleli askeri lisesi'nde okurken Hüseyin Zekâi Paşa' dan resim dersleri aldı. Daha sonra Hoca Ali Rıza ve Hasan Rıza Bey'in öğrencisi oldu. 1898'den başlayarak orduda çeşitli görevlerde bulundu ve askeri okullarda resim öğretmenliği yaptı. 1924'te emekliye ayrıldı.

Osmanlı ressamlar cemiyeti'nin kurucularından olan Laga, 1918'de Viyana ve Berlin'de düzenlenen savaş resimleri sergisine katıldı. Daha sonraki dönemlerde izlenimci estetiğe bağlı kalarak özellikle İstanbul, Bursa ve Edirne'nin eski mahallelerini belgeleyen çalışmalarıyla tanındı. Başlıca yapıtları: *Karlı peyzaj, Kırmızı yalı, Çelebimehmet türbesi, İskelede gemiler.*

LAGACHE (Daniel), fransız hekim ve psikanalizci (Paris 1903 - *ay.y.* 1972). Sorbonne'da Patolojik psikoloji kürsüsü'nü yönetti (1946-1968), 1958'de, özellikle J. Lacan ve F. Dolto ile birlikte Société française de psychanalyse'i (Fransız psikanaliz kurumu) kurdu. Bu kuruluş, Jacques Lacan'ın ayrılmasından sonra, Association psychanalytique de France (Fransa psikanaliz derneği) adını aldı (1963) ve Lagache bunun ilk başkanı oldu. Lagache'ın kuramcı olarak yazdığı ve temelde Freud' un öğretisine dayanan yapıtları, aynı zamanda klinik ruhbilim, kriminoloji ve toplumsal ruhbilim alanlarını da kapsar. Başlıca yapıtları: *les Hallucinations verbales et la parole* (Sözlü sanrılar ve konuşma) [1934], *la Jalousie amoureuse* (Aşk kıskançlığı) [1947], *la Psychanalyse* (Psikanaliz) [1955]. Ayrıca, J. Laplanche ve J. B. Pontalis tarafından tamamlanan (1967) *Vocabulaire de la psychanalyse*'i (Psikanaliz sözlüğü) yönetti.

LAGADAS ya da **LANGADAS,** türkç. **Langaza,** Yunanistan'da Selanik'in kuşuçuşu 15 km K.-D.'sunda, Koroneia (esk. Ayvasil) gölünün yakınında kasaba. Balkan savaşı'ndan önce, Selanik vilayeti merkez sancağına bağlı aynı addaki kazanın merkeziydi. Kaplıca.

LAGANİA. Tar. coğ. Anadolu'nun Bithynia bölgesinde kent; Ankara'ya bağlı Beypazarı ilçesi yakınında olduğu sanılmaktadır. Bizans döneminde, "Anastasiopolis" adını aldı.

LAGANUM a. (yun. *laganon*, pasta' dan). Sıcak denizlerde yaşayan *Clypeastroida* öbeğinden denizkestanesi cinsi. (Üçüncü Zaman arazilerinde fosillerine rastlanmaktadır.)

LAGAR sıf. (fars. *lāġar*). *Esk.* **1.** Zayıf, besili olmayan hayvan için kullanılır; arık: *Esb-i lagar* (sıska beygir), *Gâv-ı lagar* (zayıf öküz). **—2.** Hareketleri yavaş olan, uyuşuk kimse için kullanılır.

LAGAR (Celso), ispanyol ressam, heykelci ve taşbaskı sanatçısı (Ciudad Rodrigo 1891-Sevilla 1966). Önceleri heykelcilikle uğraşan sanatçı, Paris'te Cézanne' ın yapıtlarını keşfettiği 1991 yılında resme ilgi duymaya başladı. Sanatçının en sık işlediği iki konu denizciler ve panayırlardır (*Geçit*, Paris kenti Art moderne müzesi).

LAGARDE (Paul Anton BÖTTICHER, DE —denir), alman siyaset yazarı (Berlin 1827-Göttingen 1891). Göttingen'de doğu dilleri profesörü olan Lagarde (1869), alman ulusunun ve bir ulusal hıristiyanlık anlayışının gelişmesini savundu. *Deutsche Schriften* (Alman yazıları) [1878-1881] başlığı altında toplanan yapıtları, naziler tarafından kötüye kullanıldı.

LA GARDİE (Pontus DE), **Eckholm** baronu, fransız kökenli isveçli general (Roussol, Languedoc, 1530 - Narva 1585). Danimarka'nın (1559), daha sonra İsveç'in hizmetine (1565) girdi; feldmareşalliğe yükseltildi, Roma'ya olağanüstü büyükelçi olarak atandı (1576), İngriya'yı ele geçirdi (1580). —JACOB (Reval 1583-Stockholm 1652), öncekinin oğlu; Hollanda'da Maurits van Nassau'nun komutasında savaştı. İsveç orduları başkomutanı olarak Moskova'ya girdi (1610) ve Käkisalmi Karelyası'nı Finlandiya'ya bağladı; 1610 ile 1617 yılları arasında Kuzey Rusya'ya egemen oldu. —MAGNUS GABRİEL, **"Savensburg"** kontu (Reval 1622 -Vänngarn 1686), öncekinin oğlu. Kraliçe Christina'nın gözdesi olan Magnus, en yüksek sivil ve askeri rütbelere kadar yükseldi. Kayınbiraderi olduğu Karl X Gustaf döneminde Livonya valiliği yaptı; Karl XI'in Naiplik konseyi'ne girdi (1660). Bu görevi sırasında Oliva barış görüşmelerini yürüttü; başbakan olunca anlayışlı ve hoşgörülü bir siyaset izledi; kaldı ki kendisi de büyük bir bilim ve sanat koruyucusuydu; para bulmak için İsveç'in Louis XIV ile ittifak kurmasını sağladı (1674). Ancak İsveç, Brandenburg ve Danimarka'ya yenilince Magnus gözden düştü (1680) ve yoksulluk içinde öldü.

LAGARİ a. (fars. *lāġar* ve *î*'den *lāġarî*). *Esk.* Zayıflık, arıklık, çelimsizlik.

LAGARİNA *(val)*, İtalya'da vadi, Adige' nin orta çığırını karşılar, Trento ile bu ırmağın ovadaki ağzı arasında.

LA GASCA (Pedro DE), ispanyol kilise büyüğü (Navarregadilla, Avila yakınında, 1494 - Sigüenza 1565). Santo Oficio mahkemesi danışmanıydı, kıyıları savunmakla görevlendirildi, daha sonra Gonzalo Pizarro'nun isyanını ve ikinci iç savaşı bastırmak, krallık otoritesini ve yönetimini kesin olarak yerleştirmek üzere Peru'ya gönderildi. Başardığı işler nedeniyle (1546 -1550) kendisine "barış kurucu" unvanı verildi. İspanya'ya dönüşünde Sigüenza piskoposu oldu.

LAGAŞ, günümüzde **Tel el-Hiba,** Tello' nun güney-doğu'sunda, uzun süre yanlışlıkla Tello'nun yerinde olduğu sanılan Sümer sitesi, Lagaş devletinin başkenti. Bazı Lagaş kralları (Ur-Nanşe, Eannatum, Entemena), İ.Ö. XXV-XXIV. yy.'da, Aşağı Mezopotamya'nın en az bir bölümüne egemen oldular; ama tabletlerinde özellikle komşu Umma sitesine karşı verdikleri savaşlardan söz edilir. XXIV. yy.'ın sonunda yenilikçi kral Urukagina, Umma ensisi Lugal-zagesi'ye yenildi ve Lugal-zagesi, Lagaş'ı yağmaladı. Lagaş, Akkad Sargonu' nun saldırısına uğradı; karşı koymak istediyse de başarılı olamadı. Lagaş, Akkad İmparatorluğu'nun devrilmesinden sonra bağımsızlığını yeniden kazandı (2160'a doğr.) ve ensiler'i arasında bulunan Gudea, o zamanki Mezopotamya hükümdarlarının en zenginlerinden biri oldu. Ama III. Ur sülalesinin kurucusu Ur -Nammu (2111-2094), Lagaş kralı Namhani'yi yendi ve siteyi kendi topraklarına kattı. Ur İmparatorluğu'nun yıkılışından (2003) sonra Lagaş'ın kaçınılmaz çöküşü başladı. Lagaş'ta, III. binyıl' da yapılmış birçok tapınağın kalıntıları ortaya çıkarılmıştır.

Lauros-Giraudon

Roger de La Fresnaye
Göklerin fethi
1913 tarihli tablo için taslak
Pierre Lévy bağışı
Troyes müzesi

LAGE, Almanya'nın Kuzey Vestfalya Renanyası eyaleti sınırları içinde yer alan kent; 31 900 nüf.

LAGENA a. Zool. **1.** Omurgalılarda zarsı labirentin (iç kulak) üstündeki keseciğin körüzantısı. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** Mekik ya da yumurta biçiminde delik kavkılı delikliler cinsi. (Kavkısı çok küçük, şişe biçiminde bir tek loca kapsar. Soğuk ve derin sularda yaşar. 100'den fazla türü vardır; *lagenidae* familyasının örnek tipi.)

—ANSİKL. Balıklarda lagena "akustik" (çizgisi ivme algılayıcısı) bir leke ve bir denge taşı içerir; dörtayaklıların keseciğinde, "taban papillası" denen bir başka papilla ortaya çıkar; bu papilla, sürüngenlerde lagenayla kaynaşarak Corti organını (ses algılayıcısı) taşıyan *koklea kanalı*'nı oluşturur; memelilerdeyse koklea kanalı salyangoz biçiminde kıvrılır ve "akustik" leke kaybolur (tekdelikliler dışında).

LAGENORHYNCHUS a. Soğuk denizlerde kalabalık sürüler halinde yaşayan siyah ve beyaz bedenli, büyük (3 m) yunusbalığı cinsi. (Bilinen 6 türünden en yaygını *Lagenorhynchus albirostris*'tır. Yunusgiller familyası.)

LAGENOSTOMA a. Pteridospermae sınıfından *Lyginopteris oldhamia* türünün karbon çağı tabakalarında rastlanan ve pelit yüksüğü biçiminde bir kılıf içinde bulunan fosil tohumu.

LAGER a. Denizc. Lağ yelkeni donanımlı gemi.

LAGERKVİST (Pär), isveçli yazar (Växjö 1891 - Stockholm 1974). Dindar bir çevrede yetişti, çok genç yaşta dinin

Reportagebild

Pär Lagerkvist (1951)

formist bulduğu çözümlerini benimsemeyi reddederek, ruhunu saran bunalımdan kurtulmak için kendi başına bir çıkış yolu aramaya koyuldu ve bunu, daha ilk şiir kitabında (*Angest*, 1916) açıkça ilan etti. Kitap, yaşamın karanlığı ve zalimliği karşısında gerçek bir korku ve umutsuzluk haykırışıydı. Bir tür tanrısız inancı, her şeye rağmen insanoğluna duyulan inancı durmadan övüp yüceltmekle birlikte her yerde kötülük görüyordu; kötümserlik, yazarın bütün büyük romanlarının özelliğini oluşturdu: *Cellat* (Bödeln) [1933], *Cüce** (Dvärgen) [1944], *Barabbas* (1950), *Sibyllan* (1956), *Ahasverus Död* (1960). Lagerkvist, ayrıca, çok güzel aşk şiirleri ve dikkate değer tiyatro oyunları yazdı (*Han som fick leva om sitt liv*, 1928; *Mannen utan själ* 1936). [1951 Nobel edebiyat ödülü.]

İsveç büyükelçiliği, Fransa

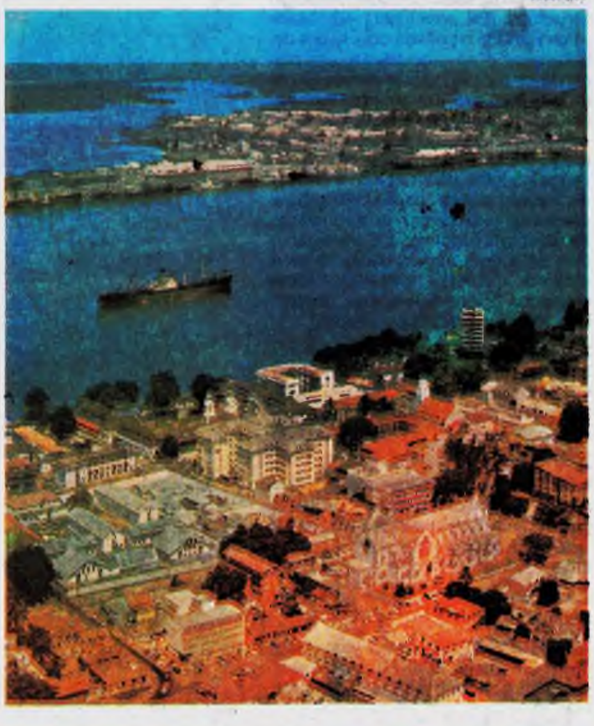
Selma Lagerlöf
Hanna Pauli'nin
bir resminden ayrıntı
Mårbacka vakfı (İsveç)

LAGERLÖF (Selma), isveçli kadın edebiyatçı (Mårbacka, Värmland, 1858 - ay. y. 1940). Landskrona'da ilkokul öğretmenliği yaptı, 1891'de romantizmin etkisini taşıyan *Gösta* Berlings Saga* adlı romanını yayımladı, bunu bir dizi hikâye izledi. Bunlar, Lagerlöf'ün eski efsanelere yeni bir can katan hayalgücünün, fantastikle gerçek arasında yetkin bir uyum kurduğu hikâyelerdi. Diğer romanları arasında şunları sayabiliriz: *Antikrists Mirakler* (1897), *En Herrgårdssägen* (1899), *Kudüs* (Jerusalem) [1901-1902, 2 cilt], *Körkalien* (1912) [bu yapıt, V. Sjöström tarafından 1920'de sinemaya uyarlandı ve 1939'da J. Duvivier tarafından yeniden filme alındı], bir epik üçleme (*Den Löwensköldska Ringen* 1925; *Charlotte Löwensköld*, 1925; *Anna Svärd*, 1928) ve ayrıca çocukları için yazılmış *Nils* Holgersson'un serüvenleri* (Nils Holgerssons Underbara Resa Genom Sverige) [2 cilt, 1906-07] adlı romanla bazı hikâye kitapları (*Osynliga Länkar*, 1894; *Troll och Manniskor* 1915 - 1921). Lagerlöf 1909 Nobel edebiyat ödülü'nü aldı, 1914'te İsveç akademisi'nin ilk kadın üyesi oldu.

LAGERSTRŒMİA a. (öz. a. *Lagerstrœm*'den). Güney-doğu Asya, Avustralya ve Yeni Gine'de yetişen köşeliçe dallı, tepede almaşık ya da karşıt yapraklı, beyaz ya da firfiri renkte 6 taçyapraklı, koçan çiçekli ağaç ya da çalı. (*Lythraceae* familyası.)
—ANSİKL. Bu cinste, çoğu Çinhindi'nin yerli ağacı olan 40 tür vardır. Bunlar çoğunlukla pütürsüz kabuklu ve *Lagerstrœmia angustifolia* gibi kabuğu kavlayarak dökülen büyük ağaçlardır; bunların gri-pembeden kahverengiye kadar değişik renkteki odunu oldukça ince dokulu, yumuşak ya da yarı sert, hafif ya da yarı ağırdır; marangozlukta, yapı işlerinde, gemi yapımında, mobilyacılıkta, parke yapımında, vb. kullanılır. Çiçekleri çok büyük ve güzel olan *L. indica* ve *L. flos regineae* (*L. speciosa*) türleri Avrupa'nın güneyinde ve Türkiye'de süs bitkisi olarak yetiştirilir (oyaçiçeği).

Lagos'tan bir görünüm

Hoa-Qui

LAGERTA a. Denizc. Hafif çam serenlerinden yapılan ağaç usturmaça.

LAGETTA a. Tropikal Amerika'da yetişen çok dallı, tam yapraklı, dal ucunda salkım ya da başak çiçekli ağaç ya da çalı. (*Lagetta lintearia* türüne [Antiller] *dantelağacı* denmesinin nedeni, kabuğunun kolaylıkla ayrılabilen ve suya bastırıldığında duru ve oldukça düzgün bir ağ halini alan çok sayıda katmandan oluşmasıdır. Bu doku hasır, yaka ya da tuvalet gereçleri yapımında kullanılır.)

LAGİDİUM a. Orta Andlar'da 5 000 metre yüksekliğe kadar uzanan kesimde yaşayan orta irilikte bedenli kemirici cinsi. (Dört türü vardır. Çinçilyagiller familyası.)

LAGİNA. Tar. coğ. Anadolu'nun G.-B.'sında, Karla bölgesinde kutsal alan; kalıntıları Muğla'nın Yatağan ilçesine bağlı Turgut bucağının yakınındadır. Stratonikeia kentinin sınırları içinde kalan Lagina, *Hierakome* adıyla anılan küçük bir yerleşmeydi. Burada tanrıça Hekate'nin korinthos düzeninde, pseudo-dipteros planlı, 8 × 11 sütunlu tapınağı vardı (İ.Ö. II. yy. ikinci yarısı). Tapınağın D.'sunda bir sunak, G.-D.'sunda bir propylon vardı. Kutsal alan bir yolla Stranikeia'ya bağlanıyordu. Burada Hekatesia, Hekatesia Romaia gibi şenlikler düzenleniyordu. 1891-1892'de Osman Hamdi Bey, 1969-1971'de de Yusuf Boysal'ın yaptığı kazılarda, tapınağın frizlerinden parçalar bulundu. Bu frizlerde Zeus'un doğuşu, tanrılarla devler savaşı, Yunanlılar'la Amazonlar'ın anlaşması gibi konular işlenmişti ve Hekate bu sahnelerin tümünde yer alıyordu.

LAGİSCA a. Akdeniz kıyılarında çok yaygın çok kıllı halkalısolucan cinsi. (Akdeniz'de gelgitten etkilenen yörelerdeki taşların altında bulunur. Temel özellikleri, 15 çift elitrası ve uzun kuyruk telcikleridir. *Aphroditidae* familyası.)

LAGO AGRİO, Ekvator'un Amazon bölgesinde (Napo ili) yer. Petrol çıkarma merkezi; çıkarılan petrol, borularla 503 km uzaklıktaki Balao'ya taşınır. Havalimanı. Tarım sömürgesi.

LAGOA SANTA, Brezilya'da, Minas Gerais'te arkeolojik bölge. Bölgedeki mağara ve sığınaklarda Tarihöncesi döneme ait duvar resimleri görülür; burada, insan kalıntılarıyla birlikte hayvan fosilleri, taş gereçler ve çanak çömlekler ortaya çıkarılmıştır. Lapa Vermelha'daki Büyük sığınak'ta bulunan duvar resimleri, yapılan kazılar sonucunda en az İ.Ö. 4000 yıllarına tarihlendirilmiştir.

LAGOFTALMİ a. (fr. *lagophtalmie;* yun. *lagophtalmos*'tan). Oftalmol. Gözkapaklarının göz küresini kapatamaması. (Üst göz kapağının felç olmasından ileri gelir; kapak aşağı inmediğinden korneada kuruma olur.)

LAGOMORPHA a. Zool. TAVŞANIMSILAR takımının bilimsel adı.

LAGON. Tar. coğ. Anadolu'nun G.'inde Pamphylia bölgesinde kent; Antalya'nın 17 km K.'inde, Evdir han yakınındaydı. Livius'un *Lagbon* olarak sözünü ettiği kentin içinden, kenarları revaklı kanallar geçiyordu. Kentin en iyi korunmuş yapısı, prostylos planında küçük tapınaktır (İ.S. II. yy.). Yerleşmenin çevresinde kaya mezarlar vardır. Lagon Artemis'in kült merkeziydi.

LAGOS, Portekiz'de (Faro yönetim bölümü) liman kenti, Algarve kıyısında; 10 000 nüf. XV. ve XVI. yy.'larda bu limandan birçok deniz araştırma gezisine çıkıldı. Balıkçılık. Sayfiye ve turizm merkezi. Müze.

LAGOS, Nijerya'nın eski başkenti; yaklş. 8 000 000 nüf. (1990). Nüfus yılda % 9-12 arasında artmaktadır (1963'te Lagos'un nüfusu 660 000'di; 30 yılda kentin nüfusu 12 kat artarak İbadan'ı geçti). Lagos, denetlenemeyen büyümesiyle, tıkanıp kalan trafiğiyle, hem gökdelenlerin yükseldiği modern semtleri, hem de uçsuz bucaksız, her türlü düzenlemeden yoksun gecekondu mahalleleriyle, üçüncü dünya ülkeleri kentlerine güzel bir örnektir. Abican gibi Lagos da, bir ada üzerinde kurularak denizkulağının batı kıyısında gelişen bir limandır; G.'inde Apapa, K.'inde İkeja (uluslararası havalimanı) ve Agege vardır. Kent D.'dan B.'ya doğru 15 km, G.'den K.'e doğruysa yaklaşık 30 km boyunca uzanır. 45 Mt'luk trafiğiyle (bunun yaklaşık % 90'ı hidrokarbonlardır) Lagos, Nijerya'nın en büyük limanıdır. 4. Kalkınma planı (1981-1985) gereğince, Lagos'un elli kilometre kadar D.'sunda önemli bir liman kompleksi (hem ticarete, hem de sanayiye yönelik) yapıldıysa da, liman trafiği yoğunlaşarak tıkanma aşamasına ulaştı. Ayrıca Lagos, hem ülkenin, en büyük sanayi ve ticaret merkezi, hem de siyasal, toplumsal ve kültürel etkinliklerin odağıdır. Ancak federal başkent, ülkenin orta kesiminde 1982'de yapımına başlanmış olan Abıya'ya taşınmıştır.
—Tar. Yan yana küçük köylerden oluşan Lagos, 1800'de önemli bir zenci ticareti merkezi oldu. Daha 1840'tan başlayarak İngilizler bu ticarete karşı çıktılar. 1853'te buraya bir konsolos atadılar. 1861'de yerel bir şef, yıllık bir ödeme karşılığında Lagos'u Büyük Britanya'ya bıraktı.

LAGOS (Los), Şili'de yönetim bölgesi, ülkenin güneyinde; 62 236 km²; 914 300 nüf. (1990). Valdivia, Osorno, Llanquihue, Chiloé ve Palena illerini kapsar.

LAGOS hanedanı, İ.Ö. 305-30 yılları arasında Mısır'da hüküm süren hanedan; Lagos'un oğlu ve İskender'in komutanlarından olan ve onun ölümünden sonra Mısır satraplığı görevini üstlenen Ptolemaios tarafından kuruldu. Ptolemaios, kısa süre sonra, diadokhosların merkezi iktidarına karşı her türlü sadakat bağını koparıp, hareketlerini denetlemekle görevli Kleomenos'u öldürttü ve 305'te kral unvanını aldı. Ondan sonra gelen bütün krallar da Ptolemaios adını taşıdılar. Bu krallar, Mısır'da, kendilerini firavunların halefleri olarak gören yoksul bir halk kitlesi üstünde saltanat sürdüler. Toprakları Sirenayka, Güney Suriye ve Kıbrıs'ı kapsıyordu. Ege adaları, Kilikia ve Marmara'ya kadar birçok kıyı kentine egemendiler. Pek çok yunanlı ve makedonyalı, sarayla ilişkisi olanlarla birlikte ülkenin zenginliklerinin sömürülmesinden yararlanmak amacıyla, Ptolemaioslar'ın başkenti İskenderiye'ye gelip yerleşti. Hanedanın gücü ve gerçekleştirdiği büyük işlerden (özellikle kültür alanında: museum, kitaplık) kaynaklanan saygınlığı olağanüstüydü. Fakat, Physkon lakabıyla anılan Ptolemaios VIII Evurgetes II'nin (143-116) saltanatı döneminde krallığın güçsüzlüğü meydana çıktı: yerlilerin ayaklanmaları, saray entrikaları krallığı çökertti ve krallık ancak Roma'nın (Popilius Laenas) müdahalesiyle yıkılmaktan kurtuldu. Romalılar uzun süre Mısır'ı ilhak etme cesaretini gösteremediler. (Kyrene ve Kıbrıs'ı almakla yetindiler); burayı fethetmenin, doğrudan doğruya Roma'da siyasal kargaşaya yol açmasından korktular. Bu durum, Kleopatra VII'de, çekiciliği ve zekâsı sayesinde, hanedanı yeniden eski gücüne kavuşturabileceği inancını doğurdu; sevgilisi Antonius da onun bu amacına destek oldu. Fakat, üstün gelen Octavius, onu intihar etmek zorunda bı-

raktı. Mısır krallığı ilhak edildi ve Roma hükümdarının mülkü oldu. Böylece, Nil vadisi köylüleri, bu kez de onu firavun olarak tanıdılar.

LAGOZZA DI BESNATE, İtalya'da yer (Lombardia, Varese ili), Gallarate yakınında. Akdeniz bölgesindeki cilalıtaş kültürünün bir fasiyesini (İ.Ö. 3000'e doğr.) içeren ve bu fasiyeye adını veren tarihöncesi yatağı. *Lagozza kültürü* İtalya'nın kuzey -batı'sında uzanır; İsviçre'deki Cortaillod ve Fransa'daki Chassey kültürüyle aynı bütün içinde yer alır ve bütünün yakın dönemdeki bir evresini oluşturur. Parlatılmış ve çok iyi pişirilmiş seramikler ender olarak süslenmiştir. Taş sanayisi, çok küçük taş işlerini ve eşkenar dörtgen biçimindeki ok uçlarını içermektedir.

LAGRANGE (Joseph Louis DE), fransız matematikçi (Torino 1736-Paris 1813). Torino Topçuluk okulu'nda öğretmenlik yaptı (1756), Fagnano ve Euler ile bilimsel konularda mektuplaştı. Çalışmalarının büyük bir bölümü, kurduğu topluluğun yayın organı olan *Mélanges de Turin*'de yayımlandı; bu topluluk daha sonra Torino Bilimler akademisi'ne dönüştü. D'Alembert onu, Prusyalı Friedrich II'ye tavsiye etti; bunun üzerine kral, Lagrange'ı, 1766' da, Berlin Bilimler akademisi'nin matematik bölümünü yönetmek üzere davet etti. Koruyucusunun ölümü üzerine, Paris kenti onu, 1772'den beri üyesi olduğu Bilimler akademisi'nin kıdemli üyesi olarak, tüm gereksinimini karşılamak üzere çağırdı (1787). III. yıl Yüksek öğretmen okulu'nda, École polytechnique'te çözümleme dersleri verdi. Ağırlıklar ve ölçüler komisyonu'na başkanlık etti ve Boylamlar bürosu'nda görev aldı (1795). Paris'te yayımlanan en önemli inceleme kitaplarında, yöntemsel bir bilançosunu yaptığı eski bilgilerin yanı sıra, kendi yazdığı sayısız incelemenin sonuçlarının bir bireşimini yaptı. 1770-71'de basılmış kitabında *n*. dereceden genel bir denklemi, cebirsel yöntemle çözme umudunu yitirdi. *n*, 4'ten büyük olduğunda, çözmede kullanılan yardımcı denklemin derecesinin *n* den büyük olduğunu ortaya koydu. İki denklemin kökleri arasındaki bağıntıları inceleyerek, gruplar kuramıyla ilgili birçok teoremi kanıtladı ve Galois'nın çalışmalarına öncülük yaptı. *Mécanique analytique* (Analitik mekanik) adlı kitabında (1788), geometriden hiçbir biçimde yararlanmadı: burada Newton kuramının, gezegenlerin devinimine tümüyle uygulanabileceğini gösterdi ve mekaniğin temellerini birleştirdi. Lagrange tam anlamıyla analitik olan yöntemleriyle değişimler hesabını, sonsuz küçükler hesabının bağımsız bir kolu olarak oluşturdu. *Théorie des fonctions analytiques* (Analitik fonksiyonlar kuramı) adlı kitabında (1797), her fonksiyonu -göz önüne aldığı fonksiyonlar için doğruydu- Taylor serisine açılımıyla tanımlamaya çalıştı. Taylor serisinde, kalanın önemini belirtti ve tümüyle cebirsel olduğu düşünülen bir hesapla bunun ardışık "türev"lerini, yani $f'(x)$, $f''(x)$, ... ile gösterilen fonksiyonları elde etti. Böylece, diferansiyel ve integral hesabı, sonsuz küçük, limit ve devinim kavramlarına başvurmaksızın kurmak istedi. Pell-Fermat teoreminin tanıtlaması, uygunluklarla ve biçimler kuramıyla ilgili önemli sonuçlar ve olasılıklar üzerine birkaç incelemeyi de Lagrange'ın çalışmalarına borçluyuz. Euler'in görünüşünden ve Newton'un Evren kavramından derinden etkilenen Lagrange'ın yapıtları, çözümleme konusunun matematikte çok büyük bir önem kazanmasını sağlamıştır.

Lagrange büyüklüğü a. Fizs. mekan. Holonom ve yetkin bağların etkisinde kalan ve bir-U potansiyelinden türeyen kuvvetlerin uygulandığı bir klasik dinamik noktalar sisteminde, sistemin kinetik enerjisiyle potansiyel enerjisi arasındaki farka eşit L büyüklüğü.

Lagrange denklemi. Mat. çözlm. *x* ile *y* ye göre birinci basamaktan ve birinci dereceden

$$y = x\cdot f(y') + g(y')$$

biçimindeki denklem, burada *f* ile *g* herhangi iki fonksiyondur. Böyle bir denklem *doğrusal eşeğimli denklem* adını da taşır.

$\frac{y}{x}$ e göre çözülebilen [$\frac{y}{x} = f(y')$ koyarak] homojen bir denklem, aynı biçimde bir Clairaut denklemi [$f(y') = y'$ olan] özel Lagrange denklemleridir.

Doğrultu katsayısı *m* olan doğrultuya ilişkin, dolayısıyla bir doğru olan (I_m) eşeğimlisi, denklem olarak

$$y = x\cdot f(m) + g(m)$$

yi kabul eder. (I_m) eşeğimlisinin $x(m)$ apsisli M noktası, parametrik denklemleri

$$x = x(m) \text{ ve } y = f(m)\cdot x(m) + g(m)$$

olan bir Γ eğrisi çizer; bu eğrinin bir integral eğrisi olması için, M de doğrultu katsayısı *m* olan bir teğeti bulunmalıdır; bu durumda *x* bilinmeyen fonksiyon olduğuna göre, doğrusal olan

$$[m - f(m)]\cdot\frac{dx}{dm} = x\cdot f'(m) + g'(m)$$

diferansiyel denklemine gelinmiş olunur. $f(m) \neq m$ halinde, bir Lagrange denkleminin eşeğimlilerinin zarfı, genellikle, integral eğrilerinin dönüm noktalarının bir geometrik yeridir. $f(m) = m$ için bir Clairaut* denklemi elde edilir.

Lagrange dönüşümü. Geom.

$$\frac{dV}{dt}\cdot\frac{\partial m}{\partial u} = \frac{d}{dt}\left(V\cdot\frac{\partial m}{\partial u}\right) - V\cdot\frac{d}{dt}\left(\frac{\partial m}{\partial u}\right)$$

bağıntısıyla ve *u* yerine *v* koymakla elde edilen benzer bir bağıntıyla tanımlanan dönüşüm, burada V büyüklüğü düzgün bir S yüzeyi üzerindeki *m* noktasının hızını göstermektedir; bu yüzey C^2 sınıfındandır ve 3 boyutlu yönlü afin Eukleides uzayında bulunmaktadır (u, v), U yu taramak üzere parametrik gösterilişi de (U, *f*) dir.

Lagrange içdeğer biçme formülü. (Ceb. $\alpha_1, \alpha_2, ..., \alpha_n$ bir K cisminin değişik *n* değeri, $\beta_1, \beta_2, ..., \beta_n$ de K nin herhangi *n* değeri ise, K[X] in, derecesi $n-1$ den küçük ya da buna eşit olan ve $f(\alpha_i) = \beta_i$ yi gerçekleyen bir ve ancak bir *f* polinomunun var olduğunu ifade eden teorem. Bu *f* polinomu

$$f(X) = \sum_{i=1}^{n} \beta_i \times \frac{(X-\alpha_1)\ldots(X-\alpha_{i-1})(X-\alpha_{i+1})\ldots(X-\alpha_n)}{(\alpha_i-\alpha_1)\ldots(\alpha_i-\alpha_{i-1})(\alpha_i-\alpha_{i+1})\ldots(\alpha_i-\alpha_n)}$$

dir.

Lagrange içdeğer biçmesi. Mat. çözlm. Bir D kümesi üzerinde tanımlı bir *f* fonksiyonunun, katsayıları, D nin sonlu sayıda noktasında *f* nin aldığı değerlere dayanarak elde edilen bir polinomla gösterilmesi.

Lagrange kalanı. Mat. çözlm. Maclaurin formülünün

$$\frac{h^{n+1}}{(n+1)!} f^{(n+1)}(c)$$

ya da Taylor formülünün

$$\frac{(b-a)^{n+1}}{(n+1)!} f^{(n+1)}(c)$$

son terimi.

Lagrange özdeşliği. Ceb. 3 boyutlu bir Eukleides uzayı içinde, her $x(x_1, x_2, x_3)$ vektörü ve her $y(y_1, y_2, y_3)$ vektörü için:

$$(x_2y_3 - x_3y_2)^2 + (x_3y_1 - x_1y_3)^2 + (x_1y_2 - x_2y_1)^2 + (x_1y_1 + x_2y_2 + x_3y_3)^2 = (x_1^2 + x_2^2 + x_3^2)(y_1^2 + y_2^2 + y_3^2)$$

$$[\|x \wedge y\|^2 + \|x \cdot y\|^2 = \|x\|^2\|y\|^2]$$

olduğunu ifade eden özdeşlik.

Lagrange teoremi. Ceb. *n* nci basamaktan bir grubun her altgrubunun, *n* nin bir bölenini basamak olarak aldığını ifade eden teorem.

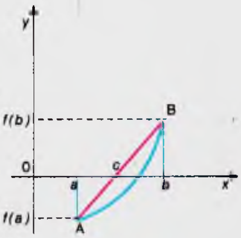
Lagrange yöntemi. Mat. çözlm. Bir $f(x) = 0$ denkleminin kökünün içdeğer biçmeyle yaklaşık belirlenmesi yöntemi. $f(x)$, $]a, b[$ üzerinde bir kez sıfır olduğuna göre, bu yöntem *f* nin gösterdiği eğri yerine, A(a , $f(a)$) ve B(b, $f(b)$) noktaları arasında, [AB] kirişini koymaktan oluşur. Bu kiriş *x* eksenini

$$c = \frac{a\cdot f(b) - b\cdot f(a)}{f(b) - f(a)}$$

olan *c* noktasında keser. Aynı işleme, $[a, c]$ ya da $[c, b]$ aralıklarının uygun olanı üzerinde yeniden başlanır: $f(a)\cdot f(c) < 0$ ise $[a, c]$ ve $f(a)\cdot f(c) > 0$ ise $[c, b]$ aralığı alınır. $[a, b]$ üzerinde $0 < m < |f'(x)|$ ve $|f''(x)| < M$ olduğu biliniyorsa, yaklaştırımın duyarlığı

$$|x - c| < |f(a)|\cdot|b - a|\cdot\frac{M}{m^2}$$

olacak biçimdedir. Yöntemi üsteleyerek, köke istenen duyarlıkta yaklaşılabilir.

Lagrange yöntemi

LAGRENÉE (Louis Jean François), **Büyük** —denir, fransız ressam (Paris 1725 - *ay.y.* 1805). C. Van Loo'nun öğrencisi olan sanatçı 1749'da Roma ödülü'nü aldı. İtalya'dan Fransa'ya dönüşünde, *Deianeira'nın kaçırılışı* (1755, Louvre) adlı tablosuyla akademiye kabul edildi. 1760'ta çariçe tarafından Petersburg'a çağrıldı. 1762'de Paris'e döndü ve Marie-Antoinette için çalıştı (Trianon). 1781-1787 arasında Roma okulu'nu yönetti. Ağlamaklı komedi tarzında bu dönemde gerçekleştirdiği *Bir yerlinin dul karısı* (Dijon müzesi) adlı tablosuyla büyük ün kazandı. İmparatorluk döneminde çeşitli müzelerin yöneticiliğini yaptı (1804). —Oğlu FRANÇOIS ANTHELME (Paris 1774 - *ay. y.* 1832), minyatürler ve kameolar gerçekleştirmiştir (Rus müzesi, Leningrad).

LAGRİA a. (yun. *lagaros*, yumuşak'tan). Özellikle tropikal yörelerde yaşayan parlak renkli kınkanatlı cinsi. (*Lagria hirta*'nın elitraları kula rengi, bedeni siyahtır; larvaları çürük ağaçlarda yaşar. *Lagriidae* familyasının örnek tipi.)

Lagting, Norveç parlamentosu Storting'in bir bölümü. Genel seçimlerle oluşan Storting, ilk birleşiminde kendi üyelerinin dörtte birini, bir yüksek meclis olan Lagting üyeliğine seçer. Bunlar ayrıldıktan sonra geri kalan dörtte üçlük bölüm de, Storting'in öteki bölümü olan Odelsting'i oluşturur.

La Guardia, New York havalimanlarından biri (Queens'in borough'u).

LA GUARDİA (Fiorello Henry), amerikalı siyaset adamı (New York 1882 - *ay. y.* 1947). 1916'dan başlayarak cumhuriyetçi milletvekili seçildi. Franklin Roosevelt'i destekledi ve 1933-1945 arasında New York belediye başkanlığı yaptı. Brezilya' da Başkan Truman'ı temsil etti (1946). Son olarak UNRRA başkanlığında bulundu (aralık 1946).

LAGUAT, Büyük Sahra'nın Cezayir'de kalan bölümünde vaha, il merkezi, Uled Nail dağlarının G.'inde; 59 100 nüf. Yönetim ve ticaret merkezi. —*Laguat vilayeti*, 112 000 km²; 215 067 nüf. (1987).

LA GUÉRİNİÈRE (François ROBICHON DE), fransız binicilik öğretmeni (1687'ye doğr. - 1751). "Fransız biniciliğinin babası" olarak anılır. Louis XV'in öğretmeni oldu. Kuramları ata binme ve at terbiyesinde her şeyden önce zarifliği ve yapmacıksızlığı salık verir. Özellikle askeri binicilik yandaşları tarafından eleştirildi. Ama getirdiği ilkeler bugün özellikle Viyana-ispanyol okulu tarafından benimsenmiş bulunmaktadır. En tanınmış yapıtı *l'École de cavalerie* (Süvarilik okulu) 1733'te yayımlanmış, "biniciliğin Kutsal kitabı" sayılmış ve yeni baskısı 1969'da yapılmıştır.

LAGUERRE (Enrique Arturo), porto ri-

Larousse

Joseph Louis de Lagrange

kolu yazar (Moca 1906). Temalarını Porto Riko gerçeğinden esinlendiği yapıtları, kırsal kesimin (*la Llamarada*, 1935; *Solar Montoya*, 1941) ya da siyaset dünyasının (*La Resaca*, 1949; *La Ceiba en el tiesto*, 1956) sorunlarını dile getirir.

LAGUERRE (Edmond), fransız matematikçi (Bar-le-Duc 1834 - *ay.y.* 1886). Topçu subayıydı, sonra École polytechnique'te müzakereci ve ayırtman olarak çalıştı. 1883'te, Collège de France'ta matematiksel fizik kürsüsü başkanlığını kabul etti ve bir yıl sonra Bilimler akademisi üyeliğine seçildi. Geometrici olduğu halde Laguerre'in en önemli buluşları çözümleme alanındadır. Bir diferansiyel denklemler kümesi olan $xy'' + (1+x)y' - ny=0$, $n\epsilon N$ yi ve bunların polinom çözümleri kümesini buldu; daha genel bir biçimiyle bu küme, matematiksel fizikte çokça kullanılır. Geometride, açıların ölçümünü, tümüyle izdüşümsel temellere oturttu; Laguerre'in bu çalışması sayesinde izdüşüm geometrisiyle metrik geometri arasındaki bağ açıklık kazanmıştır.

Laguerre formülü. Geom. Bir O noktasında kesişen ve birbiriyle ölçüsü *t* olan bir açı yapan D ve D' doğrularının D^c ve D'^c karmaşıklaştırmaları ile, O noktasının I ve J eşyönlü doğrularının ikikat oranını ifade eden $[D^c, D'^c, I, J]=e^{2it}$ bağıntıları. Bu formül yönlü bir Eukleides düzlemi içinde ve *t* nin herhangi bir değeri için doğrudur.

LA GUMA (Alex), ingilizce yazan güney afrikalı yazar (Cape Town 1925). Güney Afrika'da apartheid sistemine karşı direnişin önde gelenlerinden Jimmy La Guma'nın oğlu, kendisi de Coloured People's Congress'in sorumlularından biri oldu. *New Age* adlı ilerici gazetedeki yazarlığına siyasal etkinliklerinin de eklenmesi üzerine birçok kez tutuklandı, hapse atıldı ya da evinde göz hapsinde tutuldu. Eylül 1966'dan bu yana, Londra'da sürgünde yaşayan La Guma, üç roman kaleme aldı: *A Walk in the Night* (1962), Cape Town varoşlarındaki zenci gettolarının yaşantısını dile getiren *And a Threefold Cord* (1964) ve hapishane deneyimlerini anlattığı *The Stone Country* (1965). Ayrıca hikâyeler de yazdı.

LAGUNA, Brezilya'da (Santa Catarina eyaleti) kent, Atlas okyanusu kıyısında, Florianópolis'in G.'inde; 27 600 nüf. Kömür limanı. Çelik fabrikası.

LAGUNA (La), esk. **San Cristóbal de la Laguna,** Tenerife adasında kent, Kanarya adalarının eski merkezi; 118 548 nüf. (1990). Üniversite. Havalimanı. Turizm. Besin sanayileri.

LAGUNA yönetim bölümü, Meksika'da bölge, Cohahuila ve Durango eyaletleri arasında paylaşılmıştır ve Nazas'ın sularıyla sulanır. Başlıca kenti *Torreón* ve *Gómez Palacio*. Cárdenas'ın iktidara gelmesinden sonra bölgede bir toprak reformu yapıldı; pamuk (gerilemektedir) ve tahıllar üretir.

LAGUNA VERDE, Meksika'da yer, Meksika körfezinde, Vera Cruz'un K.'inde. Nükleer santral.

Lagunillas, Venezuela'da petrol yatağı, Maracaibo gölünün doğusunda.

LAGÜN a. (fr. *lagune*). DENİZKULAĞI'nın eşanlamlısı.

LAGYNİDAE a. (yun. *lagynos*, şişe, ve *eidos*, görünüm'den). Bir yere tutunarak ya da serbestçe yaşayan delikliler familyası. (Deliksiz, çıplak ve jelatinsi ya da kitinsi çeperi, ender olarak yabancı taneciklerle kaplıdır.)

LAĞ a. Denizc. *Lağ yelkeni*, küçük teknelerde kullanılan hasır yelken. (Kandilisası serenin üçte birine basılır ve her tıramolada aşağı alınarak aşırılır.)

LAĞIM a. (yun. *lakkoma*, oyuk, çukur'dan). Bir yerleşim merkezinde, kullanılmış kirli suları uygun bir yer akıtan ya da bir arıtma merkezine taşıyan yer altında açılmış kanal, oluk.
—Ask. Sahra tesislerini ya da tahkimli tesisleri patlayıcı maddeyle yok etmek amacıyla, kuşatan birliklerce açılan yeraltı geçidi (kuyu ve galeriler). || *Lağım savaşı*, araziden yapılan taarruzlara karşı direnen hedefleri ele geçirmek üzere, çok miktarda lağım açarak yürütülen harekâtların tümü. (Bu durumda düşman da karşı lağım tedbirleri alacaktır.) [Bk. *ansikl.* böl.]
—Mad. oc. Cevher dışında kazılan galeri. || *Lağım ateşlemesi*, bir lağım deliğindeki patlayıcı maddeleri patlatma. || *Lağım atma*, lağım deliğine yerleştirilen patlayıcı maddeleri ateşleyerek patlatma. || *Lağım deliği*, içine patlayıcı madde yerleştirmek için açılan delik. || *Lağım odası*, normal bir lağım deliğinden daha büyük olan ve büyük bir etki yaratmak amacıyla içinde önemli miktarda patlayıcı madde patlatılan boşluk.
—ANSİKL. Ask. Antikçağ'dan beri lağımlar, kuşatma savaşlarında, gedik açarak surları ya da kuleleri yıkmaya yarayan yeraltı galerileri olarak kullanıldı. Barutun keşfi sayesinde yıkma gücü arttı. Savunan taraf, kuşatan tarafın galeri surlarının altına kadar gelmesini, karşı lağım ve dinlenme galerileri şebekeleriyle önlemeye çalışırdı. Devletlerin savunmasında kalelerin önemli bir rol oynaması yüzünden XVII. yy.'da çokça uygulanan lağım savaşı, topçu sınıfının gelişmesi ve hareket savaşındaki yenilikler nedeniyle önemini yitirdi. Bununla birlikte, kuşatma savaşı dışında, patlayıcı maddelerle piyadenin saldırılarını desteklemek amacıyla siperleri ya da sahra tesislerini yok etmek için "gelişmiş tahrip maddeleri" kullanılmaya devam edildi. Kırım savaşı (1854-1856), Tuyân Quang (1885) ve Port-Arthur (1905) kuşatmaları bilinen en önemli örneklerdir.

LAĞIMCI a. Lağım açan, temizleyen ve onaran kimse.
—Ask. tar. Osmanlı ordusunda yer altında yollar (lağım) açmak, fitil ve barutla kaleleri havaya uçurmakla görevli asker. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Patol. *Lağımcı zehirlenmesi*, lağım çukurlarından çıkan kükürtlü hidrojen ve amonyaklı buharların neden olduğu, ani bilinç yitirimiyle belirgin akut zehirlenme.
—ANSİKL. Lağımcılar, tımarlı olmakla birlikte, Cebeci ocağı'na bağlı ulufeli (maaşlı) olanları da (cemaati lağımcıyan) bulunmaktaydı. Tımarlılar lağımcıbaşına, ulufelilerse cebecibaşına bağlıydılar. Orduyla birlikte sefere çıkan lağımcılar yetmezse dışarıdan da lağımcı alınırdı. Girit'teki Kandiye kalesinin fethinde (1667) büyük rol oynayan lağımcı örgütü, sonraları gittikçe güçsüzleşmeye başladı. Küçük Kaynarca antlaşması'nı izleyen yıllarda, sadrazam Halil Hamit Paşa lağımcılara verimli tımarlar tahsis ettirdi, ayrıca bu göreve alınacak olanların usta ve yetenekli kişiler arasından seçilmelerine ve İstanbul'da eğitilmelerine önem verdi. Tanzimat'tan sonra lağımcıların yerini istihkâm sınıfı aldı.

LAĞIMCIBAŞI a. Kur. tar. Lağımcı ocağı'nın başındaki kimse. (Lağımcıbaşı topçubaşı, humbaracıbaşı gibi önemli görevlilerden sayılırdı.)

LAĞIMCILIK a. Lağımcının işi.

LAĞIV, -ğvı a. (ar. *lağv*). **1.** Bir kuruluşu, bir işi kaldırma, işlerliğine son verme. **—2.** *Esk.* Boş, anlamsız, saçma söz: *Levh ü lağv* (boş ve saçma iş). **—3.** *Esk.* Yanılma, hata yapma. **—4.** *Lağıv etmek* → LAĞVETMEK. || *Lağıv olmak* → LAĞVOLMAK.
—İsl. huk. Boş ve anlamsız olan, insanı boşuna oyalayan şey. || *Yemin-i lağv*, yanılarak yapılan yemin.

LAĞMAN, Afganistan'da kent, *Lağman ili*'nin merkezi, Kâbil'in D.'sunda.

LAĞUTA → LAVTA.

LAĞV → LAĞIV.

LAĞVEDİLMEK → LAĞVETMEK.

LAĞVETMEK g. f. *Bir kurumu, kuruluşu lağvetmek*, onun etkinliğine, varlığına son vermek; feshetmek: *Saltanatı lağvetmek*.

◆ **lağvedilmek** edilg. f. Etkinliği durdurulmak, ortadan kaldırılmak; lağvolmak, feshedilmek: *Dernek üç ay önce lağvedildi.*

LAĞVİYAT çoğl. a. (ar. *lağvi*'den çoğl. *lağviyyāt*). *Esk.* Boş ve anlamsız sözler.

LAĞVOLMAK gçz. f. Bir kurumdan ya da bir kuruluştan söz ederken, ortadan kaldırılmak; feshedilmek, lağvedilmek.

◆ **lağvolunmak** edilg. f. Lağvolmak eylemine konu olmak.

LAĞVOLUNMAK → LAĞVOLMAK.

LAĞZ a. (fars. *lağz*). *Esk.* Kayma, sürçme.

LAĞZÂN sıf. (fars. *lağzān*). *Esk.* Kayan, tökezleyen.

LAĞZİDE sıf. (fars. *lağzīden*, kaymak'tan *lağzīde*). *Esk.* **1.** Kaymış, sürçmüş. **—2.** *Lağzide-pa, lağzide-pay*, ayağı kaymış, ayağı sürçmüş.

LAĞZİŞ a. (fars. *lağziş*). *Esk.* Sürçme, kayma, kayış.

-LAN sonek (fars. *-lāh*). Sözcük sonuna eklenerek yer bildirir: *div-lah* (cinli, perili yer), *rûd-lah* (akarsuyu bol olan yer), *seng-lah* (taşlık yer), vb.

LAHANA a. **1.** Birçok çeşidi sebze ve hayvan yemi olarak yetiştirilen iri ve kalın yapraklı bitki (Bil. a. *Brassica oleracea*; turpgiller familyası.) [Bk. *ansikl.* böl.] **—2.** *At lahanası*, hayvan yemi olarak kullanılan uzun saplı ve iri yapraklı lahana. || *Brüksel lahanası*, yaprakların koltuğundaki yuvarlak başları sebze olarak kullanılan lahana çeşidi. || *Deniz lahanası* → DENİZLAHANASI. || *Karaib lahanası*, Antillerde, kolokasya*'ya *(Colocasia esculenta)* verilen ad. || *Kerguelen lahanası*, Antarktika bölgesinde yetişen ve görünüşü at lahanasını andıran bitki. (Yenebilir ve iskorbütü önleyici nitelikler taşır. Bil. a. *pringlea*; turpgiller familyası.) || *Kırmızı lahana*, antosiyanin oranı yüksek bir lahana çeşidi. || *Milano lahanası*, kabarık yapraklı top lahana çeşidi. || *Palmiye lahanası*, birçok palmiye türünün tepe tomurcuğuna verilen ad.
—Mutf. *Lahana bastısı*, tencereye bir sıra soğanla kavrulmuş kuşbaşı et, bir sıra doğranmış lahana dizip kırmızı biber ve tuz koyduktan sonra az suyla pişirerek yapılan yemek. || *Lahana dolması*, beyaz ya da kara lahana yapraklarından, etli ya da zeytinyağlı olarak yapılan dolma. (Zeytinyağlı yapılacaksa pirinç, zeytinyağı, soğan, baharat, dolma fıstığı, kuşüzümü vb. ile hazırlanan iç; etli yapılacaksa kıyma, soğan, pirinç, baharat ve tuzla hazırlanan iç; lahananın damarsız yapraklarına sarılır. Etli dolma daha küçük yapılır ve tereyağı ya da margarinle pişirilir.) || *Lahana salatası*, kırmızı lahana, brüksel lahanası ya da beyaz lahanadan haşlanmış ya da çiğ olarak yapılan salata. (Üzerine mayonez ya da değişik soslar dökülerek hazırlanır. Limon, zeytinyağı dökerek de yapılır. Lahananın diriliğini gidermek için özellikle kırmızı lahana, doğrandıktan sonra tuzla ovulur.) || *Lahana turşusu*, beyaz lahanadan yapılan turşu. || *Fırında lahana*, lahana kapama*sını üzerine rendelenmiş kaşar peyniri, yumurta, süt karışımı döküp fırına sürerek yapılan yemek. || *Tereyağlı brüksel lahanası*, kısa süre haşlanan brüksel lahanalarını içinde tereyağı

alabaş lahana

kırmızı lahana

baş lahana

brüksel lahanası

çeşitli tip lahanalar

eritilmiş bir tencereye koyup silkeleyerek yapılan garnitür türü yiyecek. (Tencereye biraz et ya da tavuk suyu koyup bir süre daha silkeledikten sonra kısık ateşte kısa bir süre pişirerek de yapılır.)

—ANSİKL. Lahana, Avrupa'nın güney sahillerinde yabani olarak yetişen çokyıllık bir bitkidir. Yabani lahananın büyük kıvrımlı, kalın, tüysüz ve buğulu yaprakları vardır. Çiçekleri açık sarı, bazen beyazdır. Islah yoluyla yabani lahanadan birçok değişik lahana tipleri üretilmiştir: kabarık damarlı, kırışık, dalgalı kalın yaprakların baş yapacak şekilde geliştirilmesiyle başlahana ya da milano lahanası, antosiyan oranının artırılmasıyla kırmızı lahana, yaprak koltuklarındaki tomurcukların geliştirilmesiyle brüksel lahanası; etli çiçeklerin geliştirilmesiyle karnabahar; sap ve yaprakların geliştirilmesiyle yemlik ve kıvırcık lahanalar; öz kısmının geliştirilmesiyle şalgam lahanalar elde edilmiştir.

Başlahana Türkiye'nin her bölgesinde yaygın olarak yetiştirilir. Başlıca çeşitleri şunlardır: kemer lahanası (büyük beyaz baş bağlar, erken yetişir); batman lahanası (Orta Anadolu'da yetişir, ortalama 8-10 kg); köse lahanası (Edirne dolaylarında yetişir, ufak başlıdır, turşuculukta kullanılır); brüksel lahanası (*B. oleracea* var. *gemmifera*) yüksekliği ve erkenciliğine göre çok çeşitlidir. Yalnız İstanbul'da az miktarda yetiştirilir. Kara lahana (*B. oleracea* var. *acephala*) Karadeniz bölgesinde çok yetiştirilir. Yaprakları koyu yeşil olduğundan bu adla anılır. Kıvırcık lahana ya da top lahana (*B. oleracea* var. *sabanda*) kara lahanaya benzer ama Türkiye'de çok az yetiştirilir. Protein bakımından zengin olduğu için kuzey ülkelerde makbul bir sebzedir. Alabaş lahana (*B. oleracea* var. *gongyloides*) etli ve yeşil ya da mor renkte, şişkin gövdeli bir lahanadır; Orta Avrupa ve Türkiye'de pek az yetiştirilir. Bir de çin lahanaları (*Brassica chinensis* ve *B. pekinensis*) vardır ki, bunlar aslında şalgamı da içeren *B. campestris* türüne girer. Uzakdoğu'da çok yaygın olan bu lahanalar çiğ salata ve pişirilecek sebze olarak kullanılır. Lahanalar özellikle insan yiyeceği olarak yetiştirilir. Fideliğe ekimi, tiplere ve çeşitlere göre eylül, şubat ya da mayısta yapılır. Fideler tarlaya 50 cm ara ile dikilir. Ekim tarihleri çeşitlere göre ayarlanarak hasat bütün yıl sürdürülebilir. Brüksel lahanası için ekim marttan hazirana kadar yapılır, hasat sonbahardadır. Tohum olarak F_1 melezleri özellikle kullanılır. C vitamini bakımından zengin olan lahanalar, kükürt içerdiklerinden sindirimleri biraz zordur. Yem bitkisi olarak üretilen lahanalara gelince, kara lahana (*B. oleracea* var. *acephala*), at lahanası, uzun saplı, şişkin saplı, çok saplı ya da geniş yapraklı lahanalar gibi birçok çeşidi vardır.

—Mutf. Lahana sindirimi güç olmakla birlikte C vitamini yönünden zengin bir besindir. Yapısında kükürt bulunur. Beyazından çeşitli yemekler yapılır, brüksel lahanası daha çok garnitür olarak kullanılır. Karadeniz bölgesinde kara lahanadan da dolma ve çeşitli yemekler yapılır. Lahananın hafif, yumuşak ve ince damarlı olanları yeğlenir.

LAHANA GÜVESİ a. Turpgillerde yaşayan güve. (Tırtılı şalgam ve lahana yapraklarını kemirir. Pulkanatlıların hemen her yerde yaşayan ender türlerinden biridir. Bil. a. *Plutella maculipennis;* güvegiller familyası.)

LAHANA KELEBEĞİ a. Rengi beyaz ya da sarımsı renkli, siyah ya da gri kareli kelebek. (Bil. a. *Pieris brassicae.* Ekinlere zarar veren çok sayıda türü bulunan *Pieris* cinsi, lahanakelebeğigiller familyasının örnek tipidir.)

—ANSİKL. *Pieris* cinsi üyelerinin tırtılları, turpgillerden yenilebilir bitkilere saldırarak yapraklarını deler ve kemirir. Cinsin en zararlı türleri, lahanakelebeği *(Pieris brassicae)*, şalgam kelebeği *(Pieris napi)* ve turp kelebeğidir *(Pieris rapae)*.

LAHANAKELEBEĞİGİLLER a. Beyaz, sarı ya da turuncu kanatlarında yer yer siyah benekler bulunan gündüz kelebeği familyası. (Bil a. *Pieridae*).

—ANSİKL. Orta irilikte bedenli lahanakelebeğigillerde oldukça belirgin bir eşey ayrılığı görülür. Tırtılları dar, tüysüz ya da hafifçe tüylü bedenli ve küçük kafalıdır. Krizalitler, kuyruk uçlarıyla desteğe tutunur ve gövdeyi saran bir ipek kemerden destek alırlar. Lahanakelebeğigiller familyasının, kimileri mevsimlik olarak göç eden, ama çoğu tropikal bölgelerde yaşayan birçok türü vardır. Birçok tür Avrupa'da yaygındır: *Pieris* (şalgam kelebeği, [*P. napi*], turp kelebeği [*P. rapae*]), *Aporia* (akkelebek ya da beyaz ağaçkelebeği [*Aporia crataegi*]), *Gonepteryx* ve *Anthocaris* vb. cinsi üyeleri.

lahana kelebeği
(Pieris brassicae)

tırtılları
ve yumurtaları

LAHAR a. (cava dilinde sözc.). Jeomorfol. Yanardağ yamacından akan çamurlu akıntı. (Laharlar yanardağ kalıntılarından oluşur, meteorik sularla eğim dengesizliğinin ortak etkisinden doğar ve yarattıkları sonuçlar afetlere yol açabilir.)

LA HARPE (Jean François DELHARPE ya da DELAHARPE, DE —denir), fransız tiyatro yazar ve eleştirmeni (Paris 1739 -ay. y. 1803). "Cumhuriyetçi" renkler taşıyan trajediler yazdı (*Warwick*, 1763), edebiyat öğretmenliği yaptı ve derslerini 1799'da yayımladığı *Lycée ou Cours de littérature ancienne et moderne* (Lycée ya da eski ve yeni edebiyat dersleri) adlı yapıtında topladı. (Fr. akad., 1776.)

LA HARPE (Frédéric César DE), isviçreli siyaset adamı (Rolle, Vaud, 1754 - Lozan 1838). Amédée Emmanuel François de la Harpe'in kuzeni. Bern'in, kendi kantonunu himayesi altına kalmasına karşı çıktı, Rusya'ya göç etti ve Yekaterina II' nin torunları Aleksandr ve Konstantin Pavloviç'in eğitmeni oldu. 1789 Devrimi'nin getirdiği düşünceleri benimsedi, 1796'da Fransa'ya gitti ve bu ülkenin İsviçre'ye müdahalesini sağladı (1798). İsviçre direktuvarı'nın üyesi oldu, konseyler bu kuruluşu dağıttıktan sonra 1800'de Fransa'ya döndü. İmparatorluğun yıkılışı sırasında Aleksandr I'in sekreteri oldu ve Viyana kongresi'nden Vaud kantonu'nun bağımsızlığını sağladı; sonra Vaud Büyük konsey üyesi oldu.

LAHAVLE a. (ar. *lā-* ve *ḥavl*'den *lā-ḥavle*). **1.** "Güç ve kuvvet yalnızca Tanrı'nındır" anlamında bir söz olan *"la-havle ve la-kuvvete illa billah il-aliyyül-azim"* sözünün başında bulunur; sabrın bittiğini belirtmek için söylenir. **—2.** *Lahavle çekmek* ya da *okumak*, bir öfke, bir sıkıntı ya da bir bela karşısında bunları yatıştırmak, sabırlı olabilmek için "lahavle" sözcüğüyle başlayan duayı okumak.

LAHAVLEGÛYAN a. (ar. *la-*, *ḥavle* ve fars. *gūyān*'dan *lā-ḥavle-gūyān*). *Esk.* Sabrı tükenenler, lahavle çekenler.

LAHAYR sıf. (ar. *lā-* ve *ḫayr*'dan *lā-ḫayr*). *Esk.* **1.** Uğursuz, hayırsız. **—2.** *La-hayre fih*, "bu işte hayır yok, bu işten hayır gelmez anlamında" bir söz.

LAHBABİ (Muhammet Aziz **EL-**), fransızca yazan faslı yazar (Fas 1922). Kişiselci bir yöntembilimle müslüman bir hümanizm kurmaya çalışarak, yapıtlarında çağdaş arap rönesansındaki aydın sorunsalını aydınlatmaya çalıştı (*De l'être à la personne*, 1954); *Liberté ou libération*, 1956; *le Personnalisme musulman*, 1964; *Ma voix à la recherche de sa voie* 1968). Ayrıca şiir kitapları da yayımlamıştır (*Chant d'espérance*, 1953; *Misères et lumières*, 1958).

lahanakelebeğigillerden
(Anthocaris cardamines)

LAHC → LAHİC.

LAHDARİYE → AHDARİYE (EL-).

LAHEY, hollandacası **Den Haag**, esk. **'s Gravenhage** ("Kontun çiti") [Ortaçağ'da Hollanda kontlarının konutu]), Hollanda'da kent, Orta Hollanda ilinin merkezi, kıyı kumullarının arkasında; 444 242 nüf. (1991); banliyöleriyle 690 262 nüf. (1991). Başkentlik unvanını Amsterdam taşıyorsa da, meclisler, hükümet, büyük devlet daireleri, diplomatik temsilcilikler, Adalet divanı gibi birçok ulusal ve uluslararası kuruluş Lahey'dedir. Lahey daha çok memurların, işçilerin, subay ve serbest meslek sahiplerinin kentidir; XIX. yy. sonundan beri hafif sanayilerin hiç de küçümsenmeyecek oranda gelişmesine karşılık, hem görünüşü, hem işlevleri açısından bir ticaret kentidir; yalnızca siyasi bir görev yüklenmekle de kalmaz; çünkü, pek çok maliye ve

Lahey'in merkezi ve Binnenhof (eski kontların sarayı)

Marcelle d'Heilly-Atlas-Photo

Koch-Rapho

Lahey Binnenhof'ta Ridderzaal (1280'e doğr.) ya da Şövalyeler odası (ön planda, Cuypers'in yapıtı [1885] demirişi çeşme)

sanayi kuruluşunun merkezi kentte, hükümetin ve devlet dairelerinin yakınında yer alır. Yaklaşık on beş yıldır komünün nüfusu, kent çevresinin sürekli gelişmesi nedeniyle azalmakta ve halk yeni kurulan Zoetermeer kentine göçmektedir; uygulanan resmi siyasetin (çok tartışmalıdır) ve üçüncü kesim etkinliklerinin merkezileşmekten kurtulmasının sonucu olan iş pazarının daralması, çok daha yeni ve daha kaygı verici bir olaydır. Hollanda'nın ikinci kültür merkezi (tiyatrolar, konserler, müzeler) olan Lahey, aynı zamanda ticaret ve hizmetler kesimi bakımından da güçlüdür ve yaz mevsiminde hollandalı ve batı alman turistlerin çok rağbet ettiği Scheveningen plajının çekiciliğinden de yararlanmaktadır.

—Güz. sant. Lahey'de değişik üslupta yapılar bulunur: XIII. yy.'da yapılan ve (XVI. yy.'dan kalma belediye sarayı gibi) ve birçok kez büyütülen eski kontlar sarayı *Binnenhof*; gotik üslupta Büyük kilise (XIV.-XVI. yy.); eski krallık sarayı (XV., XVII. ve XIX. yy.); J. Van Campen ve P. Post tarafından XVII. yy.'da gerçekleştirilen *Mauritshuis;* P. Post (XVII. yy.) ve D. Marot'un (XVIII. yy.) yaptıkları *Huis ten Bosch* sarayı; XVII. ve XVIII. yy.'lardan kalma birçok kilise; XX. yy.'ın başından kalma Barış sarayı (Uluslararası adalet divanı'nın merkezi).

• *Müzeler*. Mauritshuis*'te KRALLIK RESİM MÜZESİ; zengin BELEDİYE MÜZESİ (süsleme sanatları; zengin bir müzik aletleri koleksiyonu; çağdaş Hollanda ve Avrupa resmi, özellikle de Lahey okulu ressamları [XIX. yy. sonu: J. Israëls, Marisler, A. Mauve], Breitner, Mondrian, fovlar ve anlatımcılar); BREDIUS MÜZESİ (Hollanda resim sanatı ve Rembrandt'ın desenleri); H. W. MESDAG ULUSAL MÜZESİ, ressam ve koleksiyoncu olan bu kişinin evinde (XIX. yy. fransız Barbizon okulu, Courbet... ve hollanda resim sanatları); PANORAMA MESDAG (1 680 m²'lik bir tuval üzerine yapılmış Scheveningen'in 1880'deki görünümü); KIYAFET, KİTAP MÜZELERİ (MEERMANNO WESTREENIANUM), KRALLIK KÜTÜPHANESİ, MADURODAM (minyatür hollanda kenti) vb.

Philippe de la Hire

Lahey Adalet divanı → ULUSLARARASI ADALET DİVANI.

Lahey konferans ve sözleşmeleri. • *Birinci Lahey konferansı* (18 mayıs - 29 temmuz 1899). Çar Nikolay II'nin girişimiyle toplandı. Tüm Avrupa devletlerinin yanı sıra, pek çok Amerika ve Asya devletini de bir araya getirdi. Konferans, kara savaşlarıyla ilgili teamül ve yasalar, 22 ağustos 1864 tarihli Cenevre sözleşmesi'nin deniz savaşlarına uygulanması ve Lahey' de Sürekli hakemlik mahkemesi ve bir Uluslararası büro aracılığıyla uluslararası anlaşmazlıkların barışçı yoldan çözülmesi hakkında üç *sözleşme* kabul etti. Konferans üç de *bildiri* metni kabul etti. Bunlardan birincisi hava bombardımanlarının, ikincisi boğucu gazların, üçüncüsü de dumdum mermilerinin yasaklanmasına ilişkindi.

• *İkinci Lahey konferansı* (15 haziran - 18 ekim 1907). Başkan Th. Roosevelt'in girişimiyle toplanan bu konferans 44 devleti bir araya getirdi. Uluslararası uyuşmazlıkların barışçı yoldan çözülmesi, kara savaşları, kara ve deniz savaşı hukuku, tarafsız devletlerin hak ve ödevleriyle ve savaş açılmasıyla ilgili 1899 sözleşmelerinde değişiklikler yapıldı (sonuncu konuda konferans, savaşın "başlatılmadan önce ilanı" koşulunu getirdi). Buna karşılık, Britanya hükümetinin karşı çıkması nedeniyle bir Uluslararası ganimet mahkemesi kurulmasını öngören sözleşme kabul edilemedi. Uluslar arasındaki görüş ayrılıkları, zorunlu hakemlik ilkesinin bir sözleşmeyle saptanmasına da olanak vermedi. 1907 sözleşmelerinin etkili olabilmelerini engelleyen hukuksal nedenlerden biri ise, dayanışma kaydı *(si omnes)* denen bir kuralın sözleşmeye konmuş olmasıdır. Buna göre sözleşmeler yalnızca bunlara taraf olan devletlerce uygulanacaktı.

Lahey kuralları, deniz taşımacılığında önceleri armatörlere önerilen, sonradan da 1924 tarihli bir uluslararası sözleşmeyle uyulması zorunlu hale getirilen örnek sözleşme.

LAHİC ya da **LAHC,** Yemen'de kent, Abdaliler'in eski başkenti; 11 000 nüf. Aden'in artülkesinin başlıca pazarı.

—Tar. Emevi halifeliğinin sona ermesiyle Yemen, Abbasiler'in yönetimi altına girince, Lahic valisi olan (819) Abdullah bin Ziyad'ın kurduğu sülale; XI. yy.'ın başlarına değin burada hüküm sürdü. 1093'ten başlayarak Hadramut hükümdarı İbni Umar ile kardeşinin egemenliğine geçti. XII. yy.'ın ortalarından XV. yy.'ın ortalarına değin Sultan el-Mansur, el-Melik ül-Muazzam Turanşah ve abbasi valileri tarafından yönetilen Lahic'e 1454'te Tahiriler egemen oldu; 1538'de Kanuni, Hindistan'ın Gucerat eyaletine yerleşmiş olan Portekizliler'in islam ticaretini ve Hicaz yolunu tehdit etmelerini önlemek amacıyla Mısır valisi Hadım Süleyman Paşa komutasında büyük bir donanmayı Hint okyanusu'na gönderdi. Sefer sırasında Aden'i alan Süleyman Paşa, Gucerat'tan dönüşte de Zebid emirliği'ni ele geçirerek Gazze sancakbeyi Mustafa Bey'i Yemen valisi atadı. 1735'te bağımsızlığını ilan eden Fazlı bin Ali, Lahic'i başkent yaptı, ayrıca Aden'i de aldı. Bu tarihten yüzyıl kadar sonra Aden İngilizler'in eline geçti. Osmanlı devletinin Yemen'e asker göndermesi üzerine ingiliz birlikleri Lahic'e saldırdılar (1873) ve 1915'e değin burayı ellerinde tuttular. Birinci Dünya savaşı yenilgisi üzerine, osmanlı hükümeti Lahic'i bırakmak ve yeni kurulan Lahic sultanlığı'nı tanımak zorunda kaldı.

LAHİCAN, İran'da kent; Hazar denizi kıyısında Gilan eyaletinde, Kızıluzun (Sefid Rud) deltasının G.-D. kenarında.

LAHİK sıf. (ar. *lāḥik*). *Esk.* **1.** Ulaşan, yetişen. **—2.** Eklenen. **—3.** Halen görev yapan; şimdiki, yeni: *Nazır-ı lahik* (şimdiki bakan). *Vali-i lahik* (yeni vali).

—İsl. Namaza imamla birlikte başladığı halde, herhangi bir nedenle namazın tamamını ya da bir bölümünü imamla kılamayan kişi. (Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL. İmama uyarak namaz kılmakta olan biri, uyuklama, bayılma, aptes bozulması, cemaatin sıkışıklığı gibi nedenlerle namaza ara vermek zorunda kaldığında, imam henüz namazı tamamlamamışsa, eksikliğini giderdikten, örneğin aptesi bozulmuşsa aptesini tazeledikten sonra hemen imama uyar ve hiç ara vermemiş gibi imamla birlikte namazını kılar; imam selam verdikten sonra, namazın ara verdiği bölümünü, imamla kılıyormuş gibi tamamlar. Eğer lahik, ara verdiği bölümü imam namazı bitirmeden tamamlama olanağına sahipse, önce bu bölümü kılar, sonra imama uyar. Her lahikin, bu kuralları bilip uygulaması zor olduğundan, fıkıh bilginleri, bu şekilde yarıda kesilen namazların yeni baştan kılınmasının daha uygun olacağı görüşünde birleşirler.

LAHİKA a. (ar. *lāḥik*'ten *lāḥika*). *Esk.* Ek; bir yazının sonuna yapılan ekleme.

—Esk. dilbilg. Ek. || *Lahika-i müteahhire*, sonek. || *Lahika-i mütekaddime*, önek. || *Lahika-i tasrifiye*, çekim eki.

LAHİM, LAHİME sıf. (ar. *lāḥım*, dişl. *lāḥime*). *Esk.* **1.** Et yiyen, etçil. **—2.** Başkalarını etle besleyen.

◆ **lahime** a. Zool. Etoburlar.

LAHİM, LAHİME sıf. (ar. *laḥim* dişl. *laḥime*). *Esk.* Etli, semiz.

LAHİME → LAHİM.

LAHİN sıf. (ar. *lāḥin*). *Esk.* Bir şeyi, özellikle de Kuran'ı okurken telaffuz yanlışı yapan.

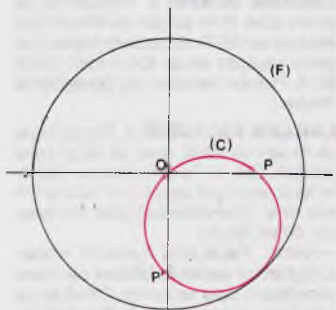
LAHİN a. Müz. EZGİ'nin eski eşanlamlısı.

LA HİRE (Laurent DE) → LA HYRE.

LA HİRE (Philippe DE), fransız gökbilimci ve matematikçi (Paris 1640 - *ay. y.* 1718), Étienne de Vignolles La Hire'in oğlu. Picard ile birlikte Fransa'nın pek çok kentinin coğrafi koordinatlarını belirledi (1679-1682); sonra 1683'te, Cassini ile birlikte, Dunkerque'ten Perpignan'a kadar tüm Fransa'yı aşan meridyen yayını ölçtü. Gökbilimci olan La Hire, deneysel yöntemi salık verdi; Paris gözlemevi'ne ilk meridyen aletini kurdu. Collège de France' ta matematik profesörlüğü yaptı, koniklerin düzlemde betimlenmesi için genel bir yöntem ortaya attı ve bu yöntemde konikleri bir koninin ya da bir silindirin kesitleri olarak ele almadı. *Sectiones conicae* (1685) adlı yapıtında yer alan kuramlar, yüksek geometrinin yenilenmesinde çıkış noktası oldu; bu kitapta La Hire, uyumlu bölgelerin ve kıvrılım bağıntılarının özelliklerini ortaya koydu. *Mémoire sur les épicycloïdes* (Dışçevrim eğrileri üstüne inceleme) [1694] adlı kitabında da, daha önce Desargues tarafından incelenmiş olan episikloit dişli düzenleriyle ilgili bir kuram geliştirdi. La Hire Krallık mimarlık akademisi'nin kurucularındandır ve 1678'de Bilimler akademisi'ne girmiştir.

La Hire teoremi. Geom. Bir O noktasından geçen ve O merkezli değişmez bir (F) çemberi üzerinde kaymadan yuvarlanan devingen bir (C) çemberine ait değişmez bir P noktasının geometrik yerinin, (F) nin bir çapı olduğunu ifade eden teorem.

La Hire teoremi

Bu teorem, 1706'da yayımlanmış, La Hire'in adına bağlanmıştır, bununla birlikte teoremin var olduğu daha önce Nasreddin-i Tusi ve Kopernik tarafından bilinmekteydi.

LAHİT, -hdi a. (ar. *laḥd*). Pişmiş toprak, taş ya da mermer vb.'den yapılan, içine ölünün yerleştirildiği sanduka. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Ed. *Lahit metinleri*, Orta İmparatorluk döneminde önemli kişilerin lahitlerine yazılan deyişler; bu yazılar sayesinde her insan öbür dünyada yaşamaya hak kazanırdı.

—ANSİKL. Arkeol. Mısır'da lahitlere, Eski İmparatorluk döneminden başlayarak piramitlerin mezar odalarında, mastabalarda ve kayalara oyulmuş nekropolislerde rastlanır; genellikle saray cephelerini andıran süslemelere sahiptirler. Daha sonraları lahitler mitolojiden alınma sahnelerle süslendi. Dikdörtgen prizma biçiminde ve oldukça büyük boyutlarda olan granit, kireçtaşı vb. lahitler, yapımları tamamlanmadan yerlerine konur, lahdin içine de mumyayı barındıran tabut yerleştirilirdi. Geç dönemde, tabutun kendisi mumya şeklini aldı. Cenaze töreninden sahnelerin betimlendiği resimlerle süslü, Aya Triada'da ortaya çıkarılmış lahitten de anlaşıldığı gibi, Girit'te Minos döneminde İ.Ö. XV. yy.'a doğru pişmiş toprak lahitler kullanılıyordu.

Yunanistan'da lahit kullanımının yaygınlaşması Hellenistik dönemdedir. Sidon'da (bugün sayda) ortaya çıkarılan ve büyük bir olasılıkla son yerel hükümdar Abdalonymos'a ait olan ünlü "İskender* lahdi" (İ.Ö. IV. yy.), bu dönem lahitlerinin en dikkate değer örneklerinden biridir. Savaş sahnelerinin güçlü ve ritim dolu bir üslupta ele alınması, gerçeğin yeni bir anlayışla kavrandığını gösterir. Bu da, Hellenistik döneme özgü temel bir niteliktir. Sidon kentinin nekropolisinde Osman Hamdi Bey tarafından 1887'de ortaya çıkarılan lahitler, İstanbul Arkeoloji müzeleri'ndedir. Sidon krallarının gömülü olduğu bu lahitler çeşitli dönemlere tarihlenir: klasik yunan sanatının etkilerini taşıyan *Satrap** ve *Lykia** lahitleri İ.Ö. V. yy.'dan, *Ağlayan* kadınlar* ve *İskender** lahitleriyse İ.Ö. IV. yy. ikinci yarısındandır. Bu lahitlerin tüm cepheleri üstün nitelikte kabartmalarla süslüdür. Lykia bölgesinde ahşap inşaattan esinlenen çok sayıda lahit yapılmıştır (Ksanthos'ta payeli lahitler, Payava lahdi).

Etruria'da, lahit olarak adlandırılan sandukalar, aslında ölünün küllerinin konduğu, kapağı ziyafet yatağı biçiminde mezar urnalarıdır. Lahit kapaklarında, yarı yatmış durumda betimlenmiş çiftlerin yüz ifadelerindeki canlılık ve ellerindeki zariflik, sanatçıların killi toprağı şekillendirmedeki teknik ustalığını ortaya koyar.

Ölülerini yakma geleneğinin de varlığını sürdürdüğü Roma'da mermer lahit kullanımının, yunan etkisinde kaimiş Anadolu kentleriyle temaslar sonucu ortaya çıktığı sanılmaktadır. Hellenistik natüralizminin etkisini taşıyan seri bir imalatla karşılaşılır. Roma'da yapılan lahitlerin üç yüzü süslenmiştir; II. yy.'ın sonlarına doğru mitolojik sahneler, yerlerini günlük yaşamdan alınmış konulara bırakırlar. Anadolu'da bir yol boyunca dizilmiş ya da anıt mezarda bir niş içine duvara yerleştirilmiş roma lahitlerinde, genellikle bir cephe özenle işlenmiştir. İstanbul Arkeoloji müzeleri'nde ve öteki müzelerde sergilenmekte olan bu lahitlerde yaprak ve meyvelerden meydana gelen askıçelenkleri taşıyan öküz başları (bukranion) ya da Nike ve Eros kabartmaları yer alır. Bunların yanı sıra Medusa başları ya da tiyatro maskları da kullanılmıştır. Mitolojiden alınan kabartmalar arasında Phaidra ile Hippolytos efsanesinin işlendiği ve İstanbul Arkeoloji müzeleri'nde sergilenmekte olan lahit güzel örneklerdendir. Phaidra lahdin ana cephesinde, yüksekkabartma biçiminde işlenmiştir. Bu dönemin en iyi örneklerinden biri de İ.S. II. yy.'dan Sidamara lahdi'dir (İstanbul Arkeoloji müzeleri). Gövdesi sütun ve kabartmalarla süslü lahit, Konya Ereğlisi'ndeki Sidamara'da bulunmuştur. 3 m'yi aşan uzunluğuyla bu türün en büyük örneklerindendir. Uzun ve kısa yüzlerinde, korinthos düzeninde sütunlarla ayrılmış nişler içindeki figürler yüksekkabartma tekniğiyle işlenmiştir ve heykel görünümündedirler. Sardeis'te ortaya çıkarılmış ve yazıtına göre Claudia Antonia Sabina' ya ait bir lahitteyse sütunların arasında heykeller bulunur. Bu lahitlerin kapağının üzerinde lahdin sahiplerini uzanmış biçimde betimleyen heykeller vardır.

Kabartmalarla süslü hıristiyan lahitlerinin çoğu IV. yy.'a aittir. Atölyeler, Roma, Provence, İspanya, İstanbul ve Afrika'da bulunuyordu. Ravenna'da, İstanbul ve Roma'dan süzülerek gelen yunan ve doğu etkileri görülür. Figürlü (özellikle İsa ve Havarileri) lahitler dizisi, 440-450 yıllarında son bulur, buna bağlı olarak da, bu lahitlere özgü güçlü plastik anlayış, yerini, süslemeye ağırlık veren bir üsluba bırakır: içinde palmiyeler ve haçlar bulunan aediculalar; kuzu sürüleri; daha sonraları, ölü üzerine bilgi veren yazıtı çevreleyen basit haçlar. Sonunda, el sanatlarının (dokumalar, fildişi eşyalar) esinlediği örgü biçimli ve girift bezemelerin yaygınlaşmasıyla, yaratıcılık yok olur.

İstanbul Arkeoloji müzeleri'nde IV. ve V. yy.'lardan, Bizans imparatorlarına ait, tek parça kırmızı porfirden oyulmuş lahitler bulunmaktadır. Ayrıca küçük, hıristiyanlığı simgeleyen motiflerle süslü örnekler de vardır. İstanbul'un Fatih semtinde, Sarıgüzel'de ele geçen Sarıgüzel lahdi, çok kaliteli, saydamımsı mermerden oyulmuştur; gövdesinin uzun yüzlerinde Havariler'in kabartmaları yer alır. Ayasofya'nın avlusunda da bizans lahitlerinden örnekler sergilenmektedir. Zeyrek camisi'nden (Pantokrator manastırı kilisesi) getirilmiş büyük bir lahit yeşil breşten yapılmıştır.

Galya'da, Arles okulu etkisinde yapılmış olan figürlü lahitler, Antikçağ geleneğini sürdürür; Aquitania okuluna bağlı olanlar ise, daha çok geometrik şekillerle süslüdür. Merovenjler döneminde, lahitler yivli bezemelere sahip, yamuk biçiminde kaba sandukalardır. Roman döneminde, yeraltındaki bezemesiz asıl lahdin üzerine, zengin oymalarla süslenmiş bir yalancı sanduka ya da sütunların ve aslan figürlerinin taşıdığı basit bir kapak yerleştirilir. Gotik dönemde, kapağın üzerinde, yatmış pozisyonda bir heykel yer alır. Rönesans döneminde ise, üzerlerinde çoğu kez ölünün betimlendiği az çok oymalı lahitler, zengin mimari süslemelere sahiptir.

Lahitler, klasik dönem anıt mezarlarında sıkça kullanılmıştır; bu anıtlarda ölü, diz çökmüş ve dua eder biçimde (Kardinal de La Rochefoucauld'nun Buyster tarafından yapılmış olan mezarı) ya da tören yatağına benzer bir yatağa uzanmış olarak (H. de Keyser'in gerçekleştirdiği Sessiz Willem'in Delft'teki mezarı; Coyzevox tarafından yapılmış olan Mazarin'in mezarı) betimlenmiştir. Roma'da, San Pietro bazilikası'nda yer alan Urbanus VIII'in mezarında (Bernini) papa, içinden bir iskeletin çıktığı lahdinin üzerinde betimlenmiştir.

Anadolu Selçukluları'nda çinilerle kaplı lahitler yapılmıştır. Konya'daki Kılıçarslan II türbesi'ndeki lahitler, lacivert zemin üzerine beyaz kabartma nesih yazılı ayetlerle süslüdür. Ayrıca kimi lahitlerde yazıların aralan kıvrıkdallarla bezenmiştir. Sahip Ata ve oğullarının türbesindeki lahitler, mozaik çini tekniğinde süslüdür. Mevlana dergâhı'ndaki kimi lahitlerde de geometrik ve yıldız geçmeli mozaik çini bezemeli örnekler vardır. Sıvas'taki Keykâvus darüşşifası yanındaki türbede İzzettin Keykâvus I'in lahdi, sır altı tekniğiyle, geometrik yıldız geçmelerle süslü çini levhalarla kaplıdır. Ermenek'te Tol medrese'de bulunan çini kakmalı alçı lahitler, Karamanoğulları döneminde uygulanan alçı ve çini bileşiminin güzel örnekleridir. İlk osmanlı lahitleri arasında da, çini süslerneli örnekler vardır (Bursa Yeşil külliye'ye bağlı Yeşil türbe'deki lahitler). Daha sonra dönemin üslubuna göre taş ya da mermerden lahitler yapılmıştır. Bunlar, üçgen prizma ya da yarım daire biçiminde kapak taşlarıyla örtülüdür.

Büyük Larousse

bir roma lahdi
İstanbul Arkeoloji müzeleri

LAHM a. (ar. *laḥm*). *Esk.* **1.** Et. **—2.** Meyvenin kabukla çekirdek arasında kalan kısmı. **—3.** *Lahm ü şahm,* et ve yağ.

—Esk. anat. *Lahm-i zaid,* bedende bir hastalık sonucu oluşan fazla et parçası.

LAHM, bir arap kabilesi. İslam öncesi tarihleri pek az bilinir. Yemen kökenli Cüzam ve Amile kabileleriyle kardeş olduklarına inanılır. Bu üç kabileden en ünlüleri olan Lahm, aralarında en eski grubu oluşturur. Efsane, bunları İbrahim peygambere kadar götürürken, Yusuf peygamberi kardeşlerinin atmış olduğu çukurdan bir lahminin çıkardığını ileri sürer. Hicret öncesinde, özellikle Emeviler döneminde birinci planda rol oynayan Cüzam'ın tersine, Lahm kabilesi dağılmaya yüz tuttu. Büyük bölümü Kuzey Arabistan'a (Suriye-Filistin bölgesi ve Irak) göçen Lahm halkı, burada Suriye Gassanileri ile yaptıkları sürekli savaşlar sonunda, yarı bağımsız Hira devletini kurup hıristiyanlığı benimsedi. İslam fetihleri ve Suriye'nin ele geçirilmesi sırasında Beni Cüzam, akrabaları olan Suriye Lahmileri'ni kendi bünyesinde eritti. Böylece "Lahm" adı, giderek bir onur unvanı anlamına gelmeye başladı. Abbasiler döneminde vekayinameler, Lahmiler' den söz ettiklerinde artık sadece güçlü ve etkili Beni Cüzam anlaşılmaktaydı.

LAHMACUN a. (ar. *laḥm* ve *ʿacin*'den *laḥm ül-ʿacin, laḥm-ıʿacin*). Üzerine kıyma, soğan, domates, ince doğranmış ye-

Büyük Larousse

osmanlı lahdi
XIX. yy. başları
Sultan Mahmut II türbesi
İstanbul

F. Kohler

Lahor
Ulu cami
ya da Badşahi (Padşahi) camisi (1627)

şıl biber vb. konularak pişirilen bir tür ince pide. (D. ve. G.-D. Anadolu'ya özgü bir yiyecek olan lahmacun, bugün Türkiye'nin hemen her yöresinde yapılan ve tüketilen bir pide türü haline gelmiştir.)

LAHMİ a. *Yörs.* Kepek, tuz ve su karıştırılarak yapılan hayvan yemi, yal.

LAHMİLER, Irak'ta yerleşen ve el-Hire'de (daha sonra kurulan Kûfe yakınında) Pers İmparatorluğu'na bağlı bir hanedanlık kuran eski arap kabilesi. Bu sülale birçok kez Roma ve Gassaniler ile çatıştı, islamlıktan önce ortadan kalktı (İ.S. III. yy. sonu - VII. yy. başı).

LAHN a. (ar. *laḥn*). *Esk.* **1.** Ezgi, melodi, uyumlu ses. **—2.** Ahenk, uyum. **—3.** Bir dilin bölgeye ya da kişilere özgü kötü ve kuralsız kullanılışı. **—4.** Okumada yapılan yanlışlık, kurala aykırı okuma. **—5.** *Lahn-ı davudi,* kalın ve tok ses. ‖ *Lahn-ı giryan,* ağlayış ezgisi: *"Uzakdan bir sada, bir lahn-ı giryan"* (Tevfik Fikret).

LAHN, Almanya'da ırmak, Rheinisches Schiefergebirge'de, Ren nehrinin kolu, Koblenz'in biraz yukarı kesiminde Ren'e kavuşur; 245 km. Giessen ve Wetzlar'dan geçer.

LAHNA, Sakarya'nın Kocaali ilçesine bağlı Ortaköy bucağının merkezi; 1 929 nüf. (1990). Belediye.

LAHNDA a. Pakistan'ın kuzey-doğu'sunda, yaklaşık 15 milyon kişinin konuştuğu hint ari dili. (Çeşitli lehçelere ayrılan bu dilin en önemli lehçesi multanidir. Keşmiri ve sindhiye yakın olan lahndada farsça ve arapçadan alınmış çok sayıda sözcük vardır. Müslümanlar arap yazısının fars biçimini, hindularsa özel bir yazı kullanırlar.) [Eşanl. HİNDKİ.]

LA HONTAN (Louis Arman DE LOM D'ARCE, *baron* DE), fransız gezgin ve yazar (Lahontan şatosu ?, Salies-de-Béarn yakınında, 1666 - Hannover 1715'e doğr.). 1683'te deniz kuvvetleri birlikleriyle Kanada'ya vardığı sanılmaktadır. Çok geçmeden, Kızılderililer ile birlikte uzun av partileri düzenledi. Katılabildiği seferler sırasında Kızılderililer'i korudu. 1688 ve 1689'da yaptığı uzunca bir gezi onu Mississippi'ye götürdü ve kendi dediklerine göre Wabash ırmağı kavşağına kadar indi. Newfoundland'ı savunmak için İngilizler'e karşı savaştıktan sonra, 1692'de Piacenza'da kralın vekili atandı. Ancak Newfoundland genel valisiyle anlaşmazlığı, görevden alınmasına yol açtı. Yaşamının geri kalan bölümünü yabancı ülkelerde, özellikle Hollanda, Danimarka ve Almanya'da geçirdi. 1703'te üç yapıt yayımladı: *Nouveaux Voyages de M. le baron de La Hontan dans l'Amérique septentrionale* (Baron de La Hontan'ın Kuzey Amerika'daki yeni gezileri), *Mémoires de l'Amérique septentrionale* (Kuzey Amerika anıları) ve *Dialogues curieux entre l'auteur et un sauvage de bon sens* (Yazar ve sağduyulu bir vahşi arasındaki ilginç konuşmalar). İlk yapıt, Kanada yaşamı üzerine bir kronikti; ikincisinde daha çok Kızılderililer'in yaşamı üzerinde duruluyordu. Baronla Kızılderili arasındaki gerçek ya da düşsel konuşmalardaysa yazar, dinsel sorunları, yasaları, hekimliği ve evliliği inceliyor; Kızılderililer'in ilkel yaşamındaki "doğal" mutlulukla avrupalı toplumların aşırı teknik yaşamını karşılaştırıyordu. La Hontan'ın yapıtı hıristiyanlığı ve çağının toplumunu, akıl ve doğa adına köklü bir eleştiriden geçiriyordu.

LAHOR, Pakistan'da kent, ülkenin en kalabalık ili; Pencab'ın merkezi, 3 191 000 nüf. (1941'de 672 000, 1961'de 1 296 000 nüf.). Bu sayılar, bir ölçüde, karmaşık göç hareketlerinin sonucudur; Pakistan devletinin kuruluşundan sonra, müslümanlar Lahor'a gelmekte, kovulan müslüman olmayanlarsa Lahor'dan gitmektedir. Sınıra yakın olması, kentin Ravi yakınında geleneksel bir karayolu kavşağı olma özelliğine zarar verdiyse de, eski bir müslüman hint imparatorluğunun başkenti olmasından kaynaklanan saygın mimari kalıtının değerini düşürmemiştir. Birçok atölye ve fabrika (hazırgiyim, ayakkabı), Pakistan havayolları *Pakistan Railways* etkinliklere canlılık kazandırırsa da bu kuruluşların iç yapısı çoğunlukla eski, semtler geri kalmış ya da evler derme çatmadır (göçmenlere ayrılan *chuggi*'ler). Ne var ki, Pakistan'ın ikinci büyük kenti olmanın sağladığı çok eski saygınlık ve önemli bir üniversite merkezi olması, kentin iktisadi işlevlerinden bazılarını Karaçi'ye kaptırmasını engelleyememiştir.

—Tar. Bir hindu efsanesine göre, V. yy. başlarında Rama'nın oğlu Loh tarafından kurulan kente "Lohavar" adı verildi. Gazneliler tarafından alınarak bu devletin başkenti oldu (1152). Gazneliler'i ortadan kaldıran Gurlu Gıyasettin Muhammet'in eline geçti (1186). Onun ardılı Muizzettin Muhammet, Pencab'da kendisine karşı ayaklanan Racput prenslerini yenerek bunları Lahor'da topluca gözaltında tuttu. Muizzettin ölünce (1206), onun türk komutanlarından Kutbettin Aybek, Lahor'da melik olarak yönetimi ele geçirdi. Böylece Pencab bölgesi Gurlu devletinden ayrıldı. Moğollar Pencab'a akın yaparak Lahor'u yağmaladılar (1241). XIV. yy. başında Çağataylar'ın (1301), daha sonra da timur ordusunun (1398) saldırısına uğrayıp yıkılan kent, Seyitler sülalesinden Delhi sultanı Mübarek Şah tarafından onarıldı (1422) ve Delhi'de Lodi hanedanının kurucusu Behlül Han'ın eline geçti (1451). Türk-hint imparatoru Babur tarafından alındıktan (1524) sonra altın çağını yaşamaya başlayan Lahor, şah Cihan'ın hükümdarlığı döneminde (1628-1657), gelişiminin doruğuna erıştiyse de Evrengzib döneminde (1658-1707) önemini oldukça yitirdi. Evrengzib'in ölümünden sonra Türk-Hint İmparatorluğu'nun çöküş dönemine girmesi üzerine, İran'da Afşar hanedanını kuran Nadir Şah'ın (1739) ve Afganistan hükümdarı Ahmet Şah Dürrânî'nin (1757) istilasına uğradı. Büyük sih ayaklanması sırasında müslümanlarla sihler arasındaki kanlı çarpışmalara sahne oldu. Savaşımı kazanan sih önderi Rancit Singh'in hükümdarlığı döneminde (1799-1839) güçlü bir devletin başkenti olarak eski parlaklığına kavuştu. Ancak, onun ardılları zamanında yine başlayan sih-müslüman çatışmaları sonunda yeniden gerileyen Lahor, yarı yıkılmış bir durumda ingiliz egemenliğine geçti (1849). Pencab eyaletinin yönetim merkezi oldu. Hindistan'ın bağımsızlığını kazanması sırasında (1947) Lahor Pakistan'a kaldı. Bugün Pakistan'da Pencab eyaletinin yönetim merkezidir.

—Güz. sant. Pencab'daki islam sanatı merkezlerinden biri olan Lahor'da çok eski dönemlere ait kalıntılar bulunmaz; buna karşılık, Büyük Moğollar zamanından kalma, az çok iran etkisinin izlerini taşıyan anıtlar bakımından zengindir. Agra kalesinin basit bir kopyası olan kale (1565), pitoresk bir biçimde, çeşitli figürlerle ve bitkisel düzenlemelerle süslü bir duvarla çevrilidir. Vezir Han camisi (1694) ve Badşahi camisi denilen Ulu cami (1627), Cihangir'in mezarı (1627), diğer hint başkentlerindeki yapılardan daha zengin bir görünüme sahiptir. Aşk Bahçesi (Çalimar Bagh), müslüman fatihler tarafından Hindistan'da düzenlenmiş olan bu tür bahçelerin en ünlüsüdür.

Lahor halısı, lahor da denir, Pakistan'ın Lahor kentinde, Moğol imparatoru Ekber döneminde (1556-1605) kurulan atölyelerde, İran'dan getirtilen ustalara dokutulan ve bugün de yapılmakta olan halılara verilen ad. Lahor halılarının çözgü iplikleri genellikle pamuktandır. Çözgü ipliği olarak yün kullanıldığında kalınlığı artar. Motiflerde türk ve iran halı sanatının izleri görülmekle birlikte, daha çok, iran etkisi belirgindir. Geometrik motiflerden çok, bitkisel karakterli desenlere yer verilmiştir. XIX. yy.'da batılı ülkelerin halı ticaretine el atmalarıyla özellikle ingiliz tüccarlarının siparişi üzerine dokunmaya başlanmış, bunun sonucunda geleneksel özelliklerini büyük ölçüde yitirmiştir. Amerikalı ve avrupalı tüccarlar eliyle çeşitli ülkelere pazarlanmaktadır.

Lahor şalı, Pakistan'ın Lahor kentinde dokunan desenli bir tür yün kumaş. Lahor şalının atkı ve çözgü iplikleri el eğirmesi yün ipliğinden olurdu. Önü ve arkasının hemen hemen aynı olması nedeniyle dokumacılık tekniği yönünden de ilginç olan lahor şallarında, kullanılan yün ipliğin inceliği dikkat çekicidir. Doğu piyasasında çok ünlü olan lahor şalları, XVIII. yy. sonlarında Batı'nın da ilgisini çekti; özellikle Napoléon'un Mısır seferinden sonra (1798) Fransa'da moda oldu; buradan bütün Avrupa ülkelerine yayıldı. El tezgâhında dokunmasının zor olması nedeniyle daha sonra jakarlı tezgâhlarda dokunan şalların arkasında, uzun iplik atlamalarının bulunması şalın kalitesini ve inceliğini olumsuz yönde etkiledi. (*Lahuri, lahuri şal*'da denir.)

LAHOS a. Zool. Sıcak ve ılık denizlerin 20-200 m derinlikteki dipleri arasında yaşayan kemiklibalık. (Çakıllı, kumlu, çamurlu dipleri ya da dibe yakın kesimleri sever. Gözleri iridir. Omurgasızlarla, dipte ya da dibe yakın yaşayan balıklarla beslenir.

Bil. a. *Epinephelus aenus;* hanigiller familyası; uzunluğu 1 m'ye kadar.) [Eşanl. GRİDA, KAYA HANİSİ.]

LAHOVARİ (Alexandru), romanyalı siyaset adamı (Bükreş 1841 - *ay. y.* 1897). Prens Cuza'yı devirerek Hohenzollern ailesinden Karl'ı başa geçiren hükümet darbesine katıldı (1866). Adalet bakanı oldu (1870-1876). Brătianu hükümetiyle çatışınca Parlamento'dan ayrıldı (1884-1888); sonra Tarım (1888) ve Dışişleri (1889) bakanı olarak Parlamento'ya döndü. Rusya'ya karşı bir siyaset izleyince hükümetten ayrılmak zorunda kaldı (1895).

LAHR, Almanya'nın Baden-Württemberg eyaletinde kent, Kara Orman'ın eteğinde; 35 300 nüf. Küçük ticaret merkezi. Mukavva fabrikaları. Makine sanayisi. Mobilyalar. Tütün işleme.

LAHT a. (fars. *laht*). *Esk.* **1.** Bir bütünün parçası. **—2.** *Laht-ı ciğer,* ciğer parçası, ciğerden kopan parça.

LAHTİ, Finlandiya'da (Häme ili) kent. 1905'te, Vesijärvi gölünün kıyısında kuruldu; 92 351 nüf. (1989). Kereste sanayisi. Makine yapımı. Camcılık. Mobilyalar. Biracılık. Kış sporları merkezi. Radyo verici istasyonu.

LA HUERTA (Jean DE), 1443-1462 arasında Bourgogne'da tanınan Aragón asıllı heykelci. Dük Korkusuz Jean'ın mezarını yapanlardan biridir. Ancak, La Huerta'nın yarım bıraktığı bu yapıt Le Moiturier tarafından tamamlandı (Dijon Güzel sanatlar müzesi).

LA HUERTA (Vicente GARCÍA DE) → GARCÍA DE LA HUERTA.

LAHUL, Hindistan'da (Pencab) bölge, Himalaya'da, B.'sında Himaçal Pradeş ve K.'inde Keşmir bulunur. İnsanların yerleştiği bölgeler Çinab ve kollarının vadileriyle sınırlı kalmıştır ve buralarda arpa üretimi başlıca geçim kaynağıdır.

LAHULAR ya da **MUSUHLAR,** Birmanya'nın kuzeyinde, Tayland'da ve Laos'ta yaşayan, Yünnan'a dağılmış halk. Çin-Tibet kökenli olan ve yi'ye benzeyen bir dil konuşan Lahular'ın nüfusu 200 000 kişi kadardır. Yakılarak açılmış tarlalarda pirinç eker, aynı zamanda afyon da yetiştirirler. Çinliler ve Taylar ile sınırdaş yüksek kesimlerdeki köylerde yaşarlar. Animisttirler, ama inançlarında eski lamacılıktan kalan belli bir tanrıcılığa da rastlanır. Köy toplumları eskiden güçlüydü (XVIII. yy.'da prenslik).

LAHURAKİ a. (*Lahor* kentinin adından yun. *Lahuraki*). Dokmc. *Esk.* Lahor şalına benzer biçimde dokunmuş, genellikle düz renk yünlü kumaş.

LAHURİ a. (*Lahor* kentinin adından ar. *lāhūri*). Dokmc. **1.** LAHOR ŞALI'nın eşanlamlısı. **—2.** Lahor şalının yerli tezgâhlarda dokunan taklitlerine verilen ad. ‖ *Lahuri şal* → LAHOR ŞALI.

LAHUT a. (ar. *lāhūt*). *Esk.* **1.** Tanrı âlemi, kutsal âlem: *"Görünce âyine-i nesvesinde lâhûtu / Kemal-i vecd ile* [illegible] *gönül gönüle"* (Y. K. Beyatlı) **—2.** [illegible] *lahut-paye,* kutsal âleme yakın, ona benzeyen, o kadar yüce.

LAHUTİ sıf. (ar. *lāhūt* ve *-ī*'den *lāhūtī*). *Esk.* Tanrı âlemiyle ilgili olan, tanrısal; ilahi.

LAHUTİ (Ebülkasım Ahmetzade), tacik şair (Kirmanşah 1887 - Moskova 1957). Rusya'ya sığınan (1922) iranlı bir demokrattı, devrimi (*Kereml,* 1923; *Reportage* [fr. çev.], 1932; *Voyage en Europe* [fr. çev.], 1935) ve istilaya karşı direnişi yüceltmek için (*Mardestan,* 1941; *Tanya,* 1942) klasik şiire halk ritimleri kattı. İran'da ve Afganistan'da çok okunan bir yazar olmuştur.

LAHUTİYAN çoğl. a. (ar. *lāhūtī*'nin çoğl. *lāhūtiyān*). *Esk.* Kutsal âleme ait olanlar, melekler.

LA HYRE ya da **LA HİRE** (Laurent DE), fransız ressam (Paris 1606 - *ay.y.* 1656). Fontainebleau'da ve G. Lallemand'ın atölyesinde yetişen sanatçının ilk yapıtları Fontainebleau maniyerizminin izlerini taşır: 1630'da, Marais semtindeki Cappuccinolar kilisesi için gerçekleştirdiği *Nicolaus V aziz Francesco'nun mezarında* adlı tablo (Louvre). Bir süre Vouet'nin etkisinde kalarak zarif ve ince bir üslupta yapıtlar verdikten sonra klasik yanı ağır bastı (*Meryem Ana ile çocuk İsa,* 1642, Louvre), Antikçağ kalıntılarıyla dolu manzaraların ön plana çıktığı ağırbaşlı ve ölçülü tablolar gerçekleştirdi: *Putlarını arayan Laban,* 1647, Louvre; *Herse ile Mercurius,* 1649, Épinal.

LAHZA a. (ar. *lahza*, bir bakış, gözü bir kez açıp kapama). *Esk.* **1.** Göz kırpana kadar geçen zaman birimi, an: *"Bir lahza ondan bahsedebilmek için yanıp tutuşuyorum"* (Y. K. Karaosmanoğlu). **—2.** *Lahzada* ya da *bir lahzada,* bir anda, birdenbire: *"Bir lahzada bir pancur açılmış gibi yazdan"* (Y. K. Beyatlı).

LAİ a. (fr. *lai*; irlanda dilinde *laid*'den). Ortaçağ'daki, breton saz şairlerinin aracılığıyla ortaya çıkan, biri anlatısal, diğeri de lirik iki şiir türünün adı.
—ANSİKL. XII. yy. sonunda, Marie de France anlatısal lai'lerin başyapıtlarını vermiştir. Lirik lai'lerin en arkaik olanları ise, yazarı belli olmayanlardır (Chèvrefeuille lai'leri). XIII. yy.'da da, fransız ve alman şairleri Ernoul de Gastinois, Andrieu Contredit, Konrad von Würzburg ve Tannhäuser ile en parlak dönemini yaşamıştır. XV. yy.'da yozlaşmaya başlayan lai' ler XVI. yy.'da ortadan kalkmıştır.

LAİ, Çad'da kent, il merkezi, Logone kıyısında; 9 000 nüf. Pirinç ve pamuk yetiştirilen bir bölgenin ticaret merkezi.

LAİB (Conrad), XV. yy.'ın ortalarında etkinlik gösteren alman ressam. 1448'de Salzburg kenti yurttaşı oldu ve yurttaşlık vergisini 1449'da *Çarmıha gerilmiş İsa* (Avusturya galerisi, Viyana; tablonun kanatları dağılmıştır) adlı tabloyu yaparak ödedi. Sanatçı, Graz katedrali için aynı adı taşıyan bir başka sunak tablosu daha yapmıştır (1457). Bu yapıtlarından Laib'in, Verona ve Padova (Altichiero) sanatının yanı sıra Flémalleli Usta'nın sanatını da tanıdığı anlaşılmaktadır.

LAİBACH → LJUBLJANA.

Laibach kongresi (26 ocak - 12 mayıs 1821), Troppau kongresi'nin ertelenmesinden sonra Laibach'ta (Ljubljana) toplanan kongre. Müdahale ilkesi bu kongrede kabul edildi ve Napoli kralı Ferdinando I, Metternich'ten destek istedi. Çar Aleksandr I, Laibach'ta İpsilanti'den, Rumenler'in ve Yunanlılar'ın ayaklanmasına destek vermesini isteyen bir mektup aldı, ama bu öneriyi reddetti.

LAİCABİYE a. (ar. *lā* ve *icābiyye*'den *lā-icābiyye*). Fels. BELİRLENMEZCİLİK'in eski eşanlamlısı.

LAI CHAU, Vietnam'da kent. İl merkezi, ülkenin kuzey-batısında. —*Lai Chau ili,* 17 408 km^2; 438 000 nüf. (1989).

LAİGİN, ing. **Leinster,** İrlanda Cumhuriyeti'nde il; 19 632 km^2; 1 852 649 nüf. (1986). Merkezi *Dublin.* Adanın orta ovasında ve güney-doğusunda uzanan Laigin, on iki yönetim bölümüne ayrılır: Ceatharlach (ya da Laigin Ceatharlach), Dublin, Cill Dara, Cill Choinningh, Laoighis (Leix), Longphort, Lughbhaidh, Midhe (Na), Uabh Failghe, Na h-Iarmidhe, Loch Garman ve Cill Mhantáin.
—Tar. 1171'e kadar MacMurrough'un yönettiği eski İrlanda krallığı Laigin, bu tarihte Anglonormanlar'ın egemenliğine girdi ve İngiltere topraklarına katıldı; ama dağlık bölgeler XVII. yy.a kadar İrlandalı yerel şeflerin yönetiminde kaldı.

LAİK sıf. (fr. *laïque*; lat. *laicus;* yun. *laikos,* halktan olan'dan). Dini kuruluşların yetkesinden bağımsız bir kurum, bir şey için kullanılır. (LAYİK biçiminde de yazılır): *Laik cumhuriyet. Laik yasalar. Laik eğitim.*

◆ a. Hıristiyanlıkta din adamlarından olmayan kimse.
—Eğit. *Laik eğitim,* dinden arındırılmış, bireylerin dinsel inançlarına herhangi bir biçimde karışmayan ve öğretim kurumlarının eğitim etkinlikleriyle din işlerini birbirinden ayrı tutan eğitim. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. Eğit. Türkler'in müslümanlığı kabul edişlerinden sonra kurulan sübyan okulları (mahalle mektepleri) ve medreselere din eğitimi egemendi. Tanzimat'ın ilanından (1839) sonra, 1868'den başlayarak eğitim ve öğretimin Batı'daki çağdaş örneklerine göre düzenlenmesi çabalarına girildiyse de, medreselere dokunulmadı. Yeni açılan okullara da din ve ibadetle ilgili zorunlu dersler konuldu.

Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan (1923) sonra, "laiklik" ve onun eğitim alanındaki uygulamasının temelleri atıldı. Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın (Atatürk) öğretmenlere seslenişinde (25 temmuz 1924)

Laurent de La Hyre
Müzik alegorisi (1649)
Metropolitan Museum of Art
New York

belirttiği gibi eğitim, "fikri hür, vicdanı hür, irfanı hür" kuşaklar yetiştirme hedefine yönelik olacaktı. Eğitim sisteminin çağdaşlaştırılması ve laikleştirilmesi yönünde atılan ilk önemli adım, Tevhidi tedrisat (öğretim birliği) yasasının çıkarılması oldu (3 mart 1924). Bu yasayla tüm eğitim kurumları Maarif vekâleti'ne (Milli eğitim bakanlığı) bağlandı. Aynı tarihte kabul edilen öteki iki yasayla Şeriye ve evkaf vekâleti (Din işleri ve vakıflar bakanlığı) ile halifelik kaldırıldı; laik öğretime aykırı düşen medreseler kapatıldı. 1927'de din dersleri, arapça ve farsça dersleriyle birlikte ortaokul ve lise programlarından çıkarıldı. Yalnızca köy ilkokullarında, 1940'lı yıllara dek çağdaş ahlak ilkelerine indirgenmiş, haftada bir saatlik din dersi bırakıldı. 1930'da imam-hatip okullarının tümü kapanırken, 1933'te gerçekleştirilen üniversite reformunda İlahiyat fakültesi kapatılarak yerine İslam ilimleri enstitüsü açıldı. Bunu, din propagandası yapmayı sürdüren bazı yabancı okulların (Merzifon'da amerikan, İzmir'de birkaç fransız eğitim kurumu) kapatılmaları izledi.

Türkiye'de laik eğitim uygulaması, 1950'li yıllardan başlayarak gevşedi. 1957'de ilkokullara ve ortaokullara, isteğe bağlı din dersi, 1974'te ilk ve orta dereceli okullara zorunlu ahlak dersleri konuldu.

20 yıllık bir aradan sonra 1950-1951 ders yılında imam-hatip okulları yeniden öğretime açıldı. Bu okullar, 1971'de ortaokula dayalı mesleki öğretim kurumları durumuna getirildi. 1973'ten sonra imam-hatip okulları mezunlarının üniversiteye alınmaları uzun tartışmalara konu oldu. 1982 Anayasası laiklik ilkesini korurken 24. maddesiyle "din ve ahlak eğitimi ve öğretimi devletin gözetimi ve denetimi altın-

da yapılır" kuralını getirdi. Aynı madde uyarınca din kültürü ve ahlak öğretimi, ilköğretim ve ortaöğretim kurumlarında zorunlu kılındı.

LAİKLEŞMEK gçz. f. Laik duruma gelmek. (LAYİKLEŞMEK biçiminde de yazılır.)

◆ **laikleştirmek** ettirg. f. Dinle ilgisi olmayan işleri dinden bağımsız duruma getirmek. (LAYİKLEŞTİRMEK biçiminde de yazılır.)

LAİKLEŞTİRME a. Laikleştirmek eylemi.

LAİKLEŞTİRMEK → LAİKLEŞMEK.

LAİKLİK a. Siyasal ve toplumsal sistemin din ve devlet ayrılığı ilkesine dayanması; bunu savunan anlayış. (Eşanl. LAİSİZM.) [LAYİKLİK biçiminde de yazılır.] (Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL. Din kurumunun siyasal ve kamusal yaşam üzerindeki etki ya da egemenliğinin sınırlanması çabalarından doğan laiklik ilkesi, Batı (özellikle fransız) kaynaklı olmasına karşın, günümüz demokratik sistemlerinin hemen hemen tümü tarafından hukuken ya da fiilen benimsenmiştir. Din kurumunun ve özellikle Katolik kilisesi'nin kamusal yaşam üzerindeki egemenliğinin kırılması yolundaki çabalar XIV. yy.'a kadar uzanmakla birlikte, laiklik ilkesinin asıl yükselişi, Fransız devrimi ile olmuştur. Daha sonra XIX. yy.'da din kurallarının devlet ve siyaset dünyasından çıkartılması akımı yaygınlaşmış, din ile devlet işlerinin ayrılığı ilkesi benimsenmiştir. Laiklik, değişik tarihlerde ve toplumlarda farklı uygulamalara konu olmuşsa da, özünde, devletin din işlerine, dinin de devlet ve siyaset işlerine karışmaması, dinsel ve dünyasal otoritelerin birbirlerinden ayrılması, devletin bir resmi dininin olmaması ve bütün dinsel inançlar karşısında tarafsız ve hoşgörülü davranması, din ve vicdan özgürlüğünün korunması gibi ilkeler yer alır. Kimi Batı ülkelerinde bu ilkeler ve özellikle devletin laiklik niteliği, açık anayasa kuralı halinde öngörülmüşken (örneğin Fransa), kimi ülkelerde geleneksel "resmi devlet dini" ilkeleri anayasada (örneğin Norveç) ya da anayasal göreneklerde (Büyük Britanya) saklı tutulmuştur. Ama bunlar daha çok tarihsel simgeler olarak kalmışlar, bu ülkelerdeki siyasal pratik de laikliğin benimsenmesi yönünde belirmiştir.

• *Türkiye'de laiklik.* Türkiye'de tarihsel ve toplumsal nedenler, laiklik uygulaması konusunda farklı bir siyasal tercihe yol açmıştır. Devlet, dinin özerk bir biçimde örgütlenmesine izin vermemiş, kendi yapısı içinde aldığı Diyanet işleri başkanlığı kurumu ile din hizmetlerinin devlet tarafından karşılanmasına çalışılmıştır. Bu yolla, dinsel faaliyetlerin devlet denetimi altında tutulması, din kurumunun yeniden toplumsal ve siyasal bir güç olarak kamusal hayata girmemesi sağlanmak istenmiştir. Bu açıdan Türkiye'de laiklik, din ve devlet işleri ayrılığını kabul eden, ama devlete dinsellik alanına giren konularda geniş bir denetim ve müdahale yetkisi tanıyan, dolayısıyla dinin özerk örgütlenmesine ve faaliyetine olanak bırakmayan bir özellik taşımaktadır. Bu durum, ulusal devlete geçiş, ulusal egemenlik ilkesinin yerleşmesi ve çağdaşlaşma atılımlarıyla yakından ilgili bir tercihin sonucudur.

Osmanlı devleti dinsel (teokratik) nitelikliydi. Yalnız devlet hayatı değil, toplumsal hayat da din kurallarıyla çevrelenmişti. Tanzimat'tan sonra başlayan gelişmeler, hukuk ve eğitim alanında dindışı ya da din ötesi unsurların da (şeriye mahkemelerinin yanında nizamiye mahkemeleri, medreselerin yanında laik okullar vb.) benimsenmesini sağladıysa da, Osmanlı devletinin son günlerine kadar dinsel olanla dinsel olmayan unsurların birlikteliğinden doğan ikilik son bulmadı. Ulusal kurtuluş savaşı'nın, "kayıtsız şartsız ulusal egemenlik" ilkesini benimsemesiyle, dinsel egemenlik anlayışı da ilk önemli sarsıntıya uğramış oldu. 1921 Anayasası, bu ilkeyi ön plana almasının yanı sıra, bir "devlet dini"nden söz etmemesiyle de dikkati çeker. Kurtuluş savaşı'nın başarıya ulaşmasından sonra saltanatın (1922) ve hilafet kurumunun (1924) kaldırılması, yalnız ulusal egemenlik yolunda bir ilerlemeyi değil, aynı zamanda devlet sisteminin laikleştirilmesi ve dünyasallaştırılması yolunda da bir atılımı temsil ediyordu. Buna karşın, 1924 Anayasası ilk biçimiyle devletin dininin islam olduğunu bildirmişti. Ancak bu durum, yalnız devlet yapısında değil, hukukta ve eğitimde de bir dizi laikleştirme girişimlerine engel olmadı. 1924'te Şeriye ve evkaf vekâleti kaldırılarak, islam diniyle ilgili işlerin ve hizmetlerin görülmesi işi, Başbakanlık'a bağlı Diyanet işleri bakanlığı'na verildi. Bu kurul, genel idare içinde yer alan ve dinsel hizmetleri sağlamakla görevli, sıradan bir idari bölümden başka bir şey değildi, dinsel bir niteliği ve üstünlüğü yoktu. Bundan başka, Osmanlı döneminin dinsel ya da yarı dinsel nitelikli hukuk sistemini birleştiren, laiklik temeli üzerine yeni bir hukuk birliği oluşturan yasalaştırma işlemlerine girişildi. Çağdaş gelişmelerin gerektirdiği hukuki kuralların, daha çok, batılı ülkelerden alınarak konduğu bu dönemde, birçok yeni yasa, eskinin dinsel ya da yarı dinsel kökenli hukuk yapısının yerine, yeni bir laik hukuk sistemi oluşturdu. Bunların en önemlileri, Türk medeni kanunu ve Borçlar kanunu, Hukuk ve ceza yargılamaları usul kanunları, Ceza kanunu, İcra iflas kanunu, Ticaret kanunu ile İdare hukuku alanını düzenleyen yasalardır. Böylece, "alma" (iktibas) yoluyla girişilen bu yeni yasalaştırma eylemleri, hukukun laikleştirilmesini de mümkün kıldı.

Bu arada eğitim sisteminde de laikleştirme yönünde önemli adımlar atıldı. 1924'te Öğretimin birleştirilmesi yasası (Tevhidi tedrisat kanunu) kabul edilerek, eğitim ve öğretimdeki ikiliğe son verildi, laiklik temeli üzerinde öğretim birliği sağlandı. Bundan sonra bütün ulusal eğitim politikası ve ders programları laik, dünyasal ve rasyonel ilkeler ışığında yeniden düzenlendi.

Laikleştirme reformları, Cumhuriyet döneminin özünü oluşturuyordu. Bu gelişmeler, çok geçmeden anayasal düzeyde de yansımıştır. 1928'de yapılan bir anayasa değişikliği ile, "devletin dininin din-i islam" olduğu yolundaki kural, anayasadan çıkartıldı. 1937 anayasa değişikleriyle de, CHP'nin ilkeleri arasında yer almış olan laiklik, bir anayasa kuralı durumuna getirildi. 1961 Anayasası, laikliği daha sağlam güvencelere bağladı ve dinsel duyguların siyasal amaçlarla kötüye kullanılmasına karşı önlemler öngördü (özellikle siyasal partiler açısından). Ayrıca devrim yasalarının anayasaya aykırı olarak anlaşılamayacağını hükme bağladı. Diyanet işleri başkanlığı, bir anayasa kurumu olarak metinde yer aldı. 1982 Anayasası da bu ilkeleri korumuş, ayrıca laikliğin anayasanın değiştirilmez, değiştirilmesi teklif dahi edilemez ilkeler arasında olduğunu belirtmiştir. Ancak aynı anayasanın, "din kültürü ve ahlak öğretimi" adı altında din derslerini ilköğretim ve ortaöğretim için zorunlu hale getirmesi ise, hem laiklik hem de din ve vicdan özgürlüğü ilkesi açısından önemli sorunlar yaratmış, örneğin müslüman olmayan öğrencilerin bu derslerden muaf tutulması için 1989'da bir kararname çıkarmak gerekmiştir.

LAİLAÇ sıf. (ar. *lā-* ve *ʿilāc*'tan *lā-ʿilāc*). *Esk.* Çaresiz, çözüm yolu olmayan, düzelmesi olanaksız.

LAİM, LAİME sıf. (ar. *lāʾim* dişl. *lāʾime*). *Esk.* Aşağı gören, ayıplayan.

LAİMAS, Geç Hitit devletlerinden olan ve Kahramanmaraş yöresinde egemenlik kuran Gurgum krallığı'nın (İ.Ö. IX.-VIII. yy.'lar) krallarından.

LAİME → LAİM.

LAİN sıf. (ar. *laʿnet*'ten *laʿīn*). *Esk.* **1.** Lanetlenmiş, lanetli. **—2.** Kovulmuş, istenmeyen.

LAİNG (Alexander Gordon), iskoç subay ve kâşif (Edinburgh 1793 - Tombuktu'nun kuzeyi 1826). 1821'de, Sierra Leone valisi MacCarthy'nin isteğiyle ülkenin kuzey bölgesini keşfetti, ardından yolculuğunun öyküsünü (*Travels in the Timannee, Kooranko and Soolima Countries in Western Africa* [Batı Afrika'da Timannee, Kooranko ve Soolima yörelerinde bir gezinti], 1825) yazdı. 16 temmuz 1825'te, In-Selah'a gitmek için Trablusgarp'tan hareket etti ve 18 ağustos 1826'da Tombuktu'ya geldi; 24 eylüldeyse yeniden yola çıktı, ama Tombuktu'yu elli kilometre kadar geçtikten sonra öldürüldü. Tuttuğu notlar bulunamadı.

LAİNG (Ronald David), ingiliz psikiyatr ve yazar (Glasgow 1927 - Saint Tropez, Fransa, 1989), karşıpsikiyatrinin kurucularından. Londra'da Tavistock Clinic'te psikiyatrlık yaptı (1956-1960). *Sanity, Madness and the Family* (Sağlık, delilik ve aile) [1964] adlı kitabında, deliliğin "insanın katlanamadığı bir duruma katlanmak için yarattığı özel bir strateji olduğu, ailenin ve bundan da öte, onun temsil ettiği toplumun işlevinin, yalnızca cinselliğin değil, tinselliğe yönelik atılımların bastırılması" olduğunu savundu. 1965'te D. Cooper ve A. Esterson ile, Philadelphia Association'u kurdu; bu kuruluşun amaçlarından biri, şizofreni tanısı konmuş ve tedavi görmüş kişilerin, bilinen anlamda tedavi edilmeyeceği merkezler düzenlemekti: bu kişilere, başkaları tarafından gerileme denilen yöntemle, kendi içlerine yaptıkları yolculukta eşlik ediliyordu. Çünkü Laing'e göre, akıl hastalığı denen şey, aslında bir iyileşme sürecidir. Mary Barnes'ın yapıtında sözünü ettiği Kingsley Hall, bu merkezlerin en ünlüsüdür. Laing'in bakış açısı, varoluşçu görüngübilimle ve J.-P. Sartre'ın düşüncesindeki bakış açısına (bu konuda, D. Cooper ile birlikte *Reason and Violence*'ı [Us ve şiddet, 1964] yayımladı) psikanalize oranla daha yakındır (bu konuda *The Divided self*'i [Bölünmüş ben, 1960] yayımladı). *Knots*'tan (Düğümler) [1970] sonra yayımladığı *The Facts of Life* (Yaşamın olguları) [1976] ve *Do you Love me?* (Beni seviyor musun?) [1976] bir tinsellik arayışının, özdeyişler ve şiirler biçimindeki tanıklarıdır.

LAİRD, ingilizcedeki "lord" sözcüğünün İskoçya'da anlam değişikliğine uğramış biçimi. İngiltere'de her şeyden önce krallığa bağlılık işlevini yansıtan bu unvan, İskoçlar arasında özellikle büyük mülk sahipleri için kullanılır.

LAİS. Tar. coğ. Kenan'da kent. İbraniler istila ettiğinde *Dan** adını aldı.

LAİS, Eski Yunanistan'da birçok fahişenin adı. —Bunlardan biri (İ.Ö. 420'ye doğr. Sicilya'da Hykkara'da doğmuştur) Korinthos'a gelip yerleşmiş ve siyaset adamlarıyla filozofları bu kente çekmiştir; Alkibiades'in metresi olmuş, güzelliğini kıskanan tesalyalı kadınlar tarafından öldürülmüştür. —Bir diğeriyse (Korinthos'ta doğmuştur), İ.Ö. 410-390'a doğru yaşamış ve Aristippos'un metresi olmuştur. —Bir üçüncüsünün de Apelles ve Demosthenes ile ilişkisi vardı.

LAİSİZM a. (fr. *laïcisme*). LAİKLİK'in eşanlamlısı.

Laissez faire, laissez passer → BIRAKINIZ* YAPSINLAR, BIRAKINIZ GEÇSİNLER.

LAİSTRYGONES. Yun. mit. *Odysseia*'da adı geçen, insan eti yiyen ilkel kavim; İtalya'nın Tirren denizi kıyılarında, genellikle de Formia bölgesinde yerleşmiş oldukları sanılır.

LAİYANG, Çin'de kent, Şandong yarımadasının ortasında; 40 000 nüf. Meyve üretimi (armut).

LAJEÇNİKOV (İvan İvanoviç), rus yazar (Kolomna 1792 - Petersburg 1869). Tarihsel roman türünde yapıtlar verdi (*le Dernier Novice* [fr. çev.], 1831; *la Maison de glace* [fr. çev.], 1835; *le Musulman* [fr. çev.], 1838).

Lajes, Asor takımadalarının Terceira adasında bulunan hava üssü. Portekiz hükümeti 1951 yılında imzalanan ve 1979 yılında 5 yıllık bir süre için yenilenen bir anlaşmayla bu üsten yararlanma hakkını Amerika Birleşik Devletleri'ne devretti. Oldukça iyi düzenlenmiş olan bu hava üssü, VI. filo'nun bulunduğu Akdeniz'de Amerika Birleşik Devletleri'nin ulaşım hatlarının güvenliğini sağlar. Üs, 1973 yılındaki 4. Arap -İsrail savaşı sırasında, Amerika Birleşik Devletleri'nin İsrail'e silah ve cephane ikmali yapmasını sağlayan hava köprüsü için teknik ara istasyonu görevi yaptı.

LA JOLLA, San Diego'nun (ABD, Kaliforniya) banliyösü. Denizbilim enstitüsü (Scripps İnstitution).

LAJOLO (Davide), italyan yazar (Vinchio, Asti ili, 1912). Pavese'nin yaşamöyküsüyle (*Il Vizio Assurdo*, 1960), direniş hareketi üzerine siyasal denemeler yazdı.

■**LAJOS I Büyük** (Visegrád 1326 - Nagyszombat, bugün Trnava, 1382), Macaristan (1342-1382) ve Polonya (1370-1382) kralı, Macaristan kralı Károly I Robert ve Polonyalı Elzbieta'nın oğlu. Diyet meclisi olmadan hüküm sürdü; Kassa ayrıcalığı (bugün Košice) [1374] ve meşrutalar yoluyla büyük soyluların gücünü artırdı. Saltanatı sırasında krallık bir refah dönemi yaşadı. Lajos, Pécs Üniversitesi'ni kurdu (1367) ve Buda'da parlak bir saray çevresi meydana getirdi. Kentler zenginleşti; dünya altın üretiminin üçte biri Macaristan'daki madenlerden çıkarılıyordu. Bu kaynaklar krala saldırgan bir siyaset uygulama olanağı verdi. Kardeşi André'yi öldürmekle suçladığı Napolili Giovanna I'e karşı iki sefer düzenledi, ama 1352'de Napoli tahtından vazgeçmek zorunda kaldı. Egemenliğini Balkanlar'a yaydı; katharcılığı ve Ortodoks kilisesi'ni bu bölgede etkisiz duruma getirmeye çalıştı. Venedik'ten Dalmaçya'yı aldı (1381) ve amcası, Polonya kralı Kazimierz III'e metbuluğunu kabul ettirdi; 1370'te amcasının yerine geçti. Oğlu olmadığı için kızı Marja'yı, daha sonra İmparator olan Sigismond ile, ikinci kızı Hedwige'yi de geleceğin Polonya kralıyla evlendirdi.

LAJOS II (Buda 1506 - Mohaç 1526), Bohemya ve Macaristan kralı (1516-1526). Vladislav II'nin oğlu. Soyluların yetkilerini aşmaları sonucu etkisini yitirmiş bir krallık iktidarını devraldı. 1522'de Karl V'in kız kardeşi ve Habsburg hanedanından olan Maria ile evlendi; kız kardeşi Anna'yı da kayınbiraderi Ferdinand ile nişanladı. Mohaç'ta Kanuni Sultan Süleyman'a yenilen (1526) Lajos II, kaçmaya çalışırken boğularak öldü. Saltanat hakkı kız kardeşine geçti.

LAJTHA (László), macar müzikçi (Budapeşte 1892 - *ay. y.* 1963). Franz-Liszt akademisi'nde öğrenim gördü. Eğitimini Almanya, İsviçre ve Fransa'da (1911-1913) sürdürdü. Bartók ve Kodály'nin folklor araştırmalarına katıldı. 1913'te Ulusal müze müdürlüğüne atandı. 1919'da besteleme ve estetik öğretmenliğine getirildiği Budapeşte Ulusal müzik okulu'nun 1945'te müdürü oldu. 1932'de Uluslararası halk sanatları komitesi'nin müzik bölümünü yönetti. Fransız izlenimciliğinden ve ülkesinin halk ezgilerinden (özellikle Transilvanya bölgesi) etkilenen Lajtha, 9 senfoni, 2 sinfonietta, yaylılar için bir senfoni, orkestra süitleri, oda müziği parçaları (10 dörtlü, sonatlar, serenatlar, beşliler), dramatik yapıtlar ve baleler (*Lysistrata*, 1933), dinsel yapıtlar (2 missa, 1950, 1952; *Magnificat*, 1954), melodiler besteledi ve çok sayıda halk şarkısını armonize etti.

LAKA ya da **LAK** a. (fr. *laque*, fars. *lak'* tan). Uzakdoğu'da yetişen bazı ağaçlardan elde edilen ve eşyaları süslemeye yarayan zamk-reçine. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Bot. *Laka ağacı*, laka veren bitki (*Rhus vernicifera, Melanorhoea usitata*, vb.; anacardiaceae familyası). || *Laka çubuğu*, ince çubuk halinde katılaştırılmış laka.
—ANSİKL. Laka daha çok iki değişik cins ağaçtan çıkarılır: *Rhus succedanea* ve *Melanorhoea laccifera*. Ağaçların kabuğu çizilerek toplanan sızıntı (krem görünümünde lateks), sıkı kapalı kaplarda havadan ve ışıktan korunarak saklanır. Süslenecek eşyaya (genellikle tahta), çok ince bir fırça ile, çoğunlukla boya da katılarak birkaç kat (yirmi, hatta daha fazla) sürülür; sıcak ve nemli havada kurumaya bırakılır. Her kat sürüldükten sonra odun kömürüyle özenle ovulur.

■**LAKABİ** a. Seram. XII. yy.'da Selçuklular döneminde İran'ın Kaşan kentinde üretilen bir tür seramik. (Dış çizgileri önceden çizilmiş desenlerin içi kobalt mavisi, sarı, firuze ve koyu mor renklerle boyanır; üzerine çok ince koperta çekilerek fırınlanırdı.)

Metropolitan Museum of Art

lâkabi seramiği: pişmiş topraktan geyik süslemeli kupa (İran, XII. yy.)
Metropolitan Museum of Art, New York

LAKACI a. Eşyalara laka ya da vernik süren işçi.

LAKAH a. (ar. *laḳaḥ*). Esk. biyol. Hurma, incir gibi bazı meyve ağaçlarının erkeğinden dişisine yapılan aşı.

LAKALAMA a. Lakalamak eylemi.
—Boyac. Genellikle mineral bir yüzey üzerine, koruyucu ve çoğu kez süsleyici bir kaplama oluşturan, doğal ya da yapay, çözünür ve renk verici organik bir maddenin tespiti.

LAKALAMAK g. f. *Bir şeyi lakalamak*, üzerine laka sürerek onu parlatmak.

LAKAP a. (ar. *laḳab*). **1.** Bir kimseye kendi adından ayrı olarak genellikle o kimsenin kişiliğinin ya da yaşamının niteleyici bir özelliğinden esinlenerek takılmış ad; takma ad: *Lisedeki lakabı "Şişko"ydu.* **—2.** *(Bir kimseye) lakap takmak*, ona ağır basan belirgin bir özelliğini yansıtacak bir ad vermek: *Bir olaydan sonra arkadaşları ona "Pinti" lakabını taktılar.*
—ANSİKL. Tar. Müslüman büyüklerinin lakapları belirleyici anlam taşıyan birkaç sözcükten oluşurdu. Halifeler genellikle "el-Müteyekkil Alallah" (Tanrı'ya güvenen; Allah'ın çizdiği kader yolundan ayrılmayan kişi), emirler de "Seyfüddevle" (devletin kılıcı) lakaplarıyla anılırlardı. Osmanlı padişahlarına da özelliklerini belirten lakaplar verilirdi: savaşlarda çok çabuk karar verip hemen harekete geçtiği için "Yıldırım" lakabıyla anılan Bayezit I, sert bir kişi olduğu kadar yiğitliği ile de ün kazandığı için "Yavuz" lakabıyla anılan Selim I, devleti çıkardığı kalıcı yasalarla yönettiği için "Kanuni" lakabıyla anılan Süleyman I, ava çok düşkün olduğu için "Avcı" lakabıyla anılan Mehmet IV vb.

LAKAPLI sıf. *A.* + *lakaplı*, lakabı şu ya da bu olan kimse için kullanılır: *Edebiyatımızda Yunus lakaplı şairler.*

LAKATOS (İmre), macar mantıkçı ve filozof (? 1923 - Londra 1974). Komünist militan olarak, 1947'de, bir yükseköğretim reformu hazırlamakla görevlendirildi. 1950'de tutuklandı, 1953'te serbest bırakıldı ve 1956'da Ruslar'ın Budapeşte'ye girmeleri üzerine Macaristan'dan ayrıldı. 1954'ten başlayarak bilimsel yöntembilimle ilgilendi. Büyük Britanya'ya gittikten sonra, Paul Feyerabend ile akılcılık üzerine birçok tartışmaya girişti. Bu tartışmaların bir bölümü Feyerabend'in *Yöntem üzerine* adlı kitabındadır. 1965'te özellikle Londra'da, yöntembilimsel sorunlar üzerine bilimsel toplantılar düzenledi.

LAKATOY a. (fr. *lakatoi*'dan). Denizc. Papua -Yeni Gine'de, insan ve yük taşımada kullanılan tekne.

LAKAYDANE be. (ar. *lā-* ve *ḳayd*, fars. *-āne*'den *lā-ḳaydāne*). *Esk.* İlgisizce, ilgilenmeden: *"...gittikçe daha lâkaydâne karşılayacaklar"* (H. C. Yalçın).

LAKAYDİ a. (ar. *lā-*, *ḳayd* ve fars. *-ī*'den *lā-ḳaydī*). *Esk.* Bir kimseye, bir şeye karşı gösterilen ilgisizlik, kayıtsızlık, umursamazlık.

LAKAYDİYE a. (ar. *lā-*, *ḳayd* ve *-iyye*'den *lā-ḳaydiyye*). → ALDIRMAZCILIK.

LAKAYDİYÛN çoğl. a. (ar. *lāḳayd*'dan çoğl. *lāḳaydiyyūn*). *Esk.* Umursamazlar, ilgisiz kimseler.

LAKAYT sıf. (ar. *lā* ve *ḳayd*'dan *lā-ḳayd*). **1.** Kayıtsız, ilgisiz: *Lakayt bir tavır. Lakayt bir gülüş.* **—2.** *Bir şeye, bir kimseye karşı lakayt*, ona karşı ilgi duymayan: *O da sana karşı lakayt değil.* **—3.** *Lakayt kalmak*, ilgilenmemek, aldırış etmemek.

LAKAYTLIK a. Kayıtsızlık, ilgisizlik.

LAKAZ a. (fr. *laccase*; *laka*'dan). Kim. Etkin grubunda bir bakır atomu bulunan yükseltgen diyastaz (difenol-oksidat). [Lakaz, ilk kez 1894'te Bourquelot ile Gabriel Bertrand tarafından elde edildi; boyacısumağı ağacının özsuyunda bulunur; havada siyah, parlak ve bozulmayan bir katı maddeye (çin lakası) dönüşür.]

LAKÇA a. Kuzey-doğu öbeğinden kafkas dili. Laklar tarafından konuşulur.

LAKDİV adaları, Umman denizi'nde Hindistan'a bağlı takımada, Lakşa Dvipa toprağının bir bölümü. Küçük mercan adalarından oluşan Lakdiv adalarında, Kerala kökenli, Moplah kastından, malayalam dili konuşan, müslüman ama anasoylu bir aile yapısını sürdüren bir halk yaşar. Başlıca gelir kaynakları balıkçılık, hindistancevizi ve biraz da bahçe tarımıdır (darı, yam, muz, ekmekağacı). Malabar kıyısıyla etkin ticaret yapan Lakdiv adaları, deniz kaplumbağaları, kurutulmuş balık, hindistancevizi lifi, denizhıyarları satar, karşılığında pirinç alır. Aşırı nüfus, birçok erkeği yabancı ülkelerin (özellikle Hindistan) ticaret filolarında çalışmaya itmiştir.

■**LAKE** sıf. (fr. *laqué*). Laka ile cilalanmış olan: *Lake masa.*
—Ciltç. *Lake cilt*, mukavva, deri ve ahşap üzerine yaldız ya da boyayla çeşitli motifler yapıp vernik (rugan) çekerek hazırlanan cilt. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Hematol. *Lake ortam*, alyuvarların erimesiyle ortaya çıkan hemoglobinin homojen olarak dağıldığı ortam (plazma ya da serum).
—ANSİKL. Ciltç. Osmanlı ciltlerinin önemli bir bölümünü oluşturan lake ciltlere, XVII. yy.'dan başlayarak sıkça rastlanır. Bunlarda koyu zemin üzerine altın ve çeşitli renklerde rumi, hatayi, bulut ve doğalcı üslupta çiçekler işlenmiştir. Çiçek bezemelerinin ünlü sanatçılarından Ali Üskü-

Lauros-Giraudon

Büyük Lajos I'in, kızı Katalin'in Valois kontunun ikinci oğlu Louis ile evlenmesini onaylayan mührü 24 aralık 1374
Archives nationales, Paris

Ali Üsküdari'nin
bir lake cilt kapağı
Topkapı sarayı müzesi, İstanbul

çokrenkli lake ile kaplanmış dolap
Kangşi dönemi
XVII. yy.'ın ikinci yarısı
Guimet müzesi, Paris

Pierre Fremont'un
imza ve damgasını taşıyan
kutu (1930'a doğr.)
gümüş, kırmızı ve beyaz lake
Jacques de Vos galerisi, Paris

dari'nin, lake tekniğinde çok başarılı yapıtları vardır. Özellikle Diyarbakır, Bursa, İstanbul ve Edirne'de yapılan lake ciltler değerliydi. Önceleri *rugani* diye adlandırılan bu ciltlere, en güzel örnekleri Edirne'de yapıldığından *Edirnekâri* de denmiştir. XVIII. yy.'dan başlayarak dış ve iç kapakları manzara, çiçek ve bulut bezemeli lake ciltler yapılmıştır ve bu teknik XIX. yy. ortalarına değin sürmüştür.

—Süslem. sant. Çin lakeleri, daha üstün nitelikli olan japon lakelerinden büyük bir olasılıkla daha eskidir. Moğolistan ve Kore'de Han dönemine ait lake eşyalar bulundu. Lake sanatı doruk noktasına Ming hanedanı zamanında ulaştı; o dönemden sonra Coromandel* lakeleri Avrupa'da çok tutuldu. Çing hanedanı döneminde kaydedilen gelişmeler teknik alanla sınırlı kaldı. Japonya'da, daha VIII. yy.'da imparator Mommu, kendi yapıtlarına imzalarını atan yirmi lake ustası çalıştırmaktaydı. Heian ve Fucivara dönemlerinde, Tosa okulu ressamları tarafından belirlenen gerçek bir ulusal üslup oluştu. 1185-1333 arasında (Kamakura ve Hoco dönemleri), lake sanatı dikkate değer bir niteliktedir. XVI. yy.'ın sonunda Tosa okulu etkisi zayıfladı ve gerileme dönemi başladı; teknik giderek incelik kazandıysa da süslemeler maniyerizmden kurtulamadı.

Uzakdoğu'dan ithal edilen lake eşyalar Fransa'da XVII. yy.'da görülmeye başlandı. XVIII. yy.'da iyice yaygınlaşan lakeden, mobilyaları kaplamakta yararlanıldı; Martin adlı parisli dört sanatçının bulduğu bir cins vernik lakeyi taklit eder. Çağdaş dönemde, J. Dunand gibi sanatçılar lake tekniğini ustalıkla uygulamışlardır.

LAKE (Gerard LAKE, 1. —*vikontu*), ingiliz general (Harrow 1744 - Londra 1808). Birliklerine bütün aşırılıkları yapmalarına izin vererek 1798 İrlanda ayaklanması'nı bastırdı. Hindistan orduları başkomutanlığı yaptı (1800-1803). Maratalar'a karşı yapılan savaşta yararlık gösterdi.

LAKE CHARLES, ABD'de (Louisiana) liman kenti. Calcasieu kıyısında. 75 000 nüf. Meksika körfezine bağlıdır. Üniversite. Petrokimya merkezi.

LAKE DİSTRİCT, İngiltere'nin kuzey-batı'sında güzel turizm merkezi, Cumbria yönetim bölümünde Dördüncü Zaman buzul dilleri, yaşlı kütlede, diplerinde uzun, dar ve derin göller (Ullswater, Derwentwater, vb.) bulunan derin tekne vadiler oymuştur. Lakist okulun romantik ozanları günümüzde birçok turist çeken Lake District (özellikle de Ambleside, Windermere ve Keswick) bölgesini öve öve bitirememişlerdir.

LAKE LOUİSE, Kanada'da (Alberta) yer, Banff ulusal parkında (Kayalık dağlar), Banff'ın K.-B.'sında. Kış sporları merkezi.

LAKE PLACİD, ABD'de köy, New York eyaletinin kuzeyinde, Adirondack dağları kütlesinde, 568 m yükseltide; 2 500 nüf. Kış sporları merkezi, sit. 1932 ve 1980 kış olimpiyat oyunları burada düzenlendi.

LAKE SUCCESS, New York'un banliyösü, Long İsland'ın K.-D.'sunda; 2 400 nüf. 1946-1951 arasında Birleşmiş milletler örgütü'nün merkezi buradaydı.

LAKEDAİMON. Yun. mit. Lakedaimon kentine adını vermiş olan kahraman; Zeus'un oğlu, Eurotas'ın kızı Sparta'nın kocasıdır.

LAKEDAİMON. Tar. coğ. → SPARTA.

LAKERDA a. (yun.). Bes. san. Palamut, torik, sivri gibi balıklardan elde edilen salamura balık ürünü.

—ANSİKL. Lakerda yapılırken ilkin balıkların baş, kuyruk, kılçık ve pulları temizlenir. Daha sonra omurganın ortasındaki delikten bir çöp sokularak iliği dışarı çıkartılır. İlik içinde kalırsa ürün kurtlanacağından bu işlemin özenle yapılması gerekir. Balığın karnındaki kan olukları da eti zedelemeden iki yana sıyrılarak alındıktan sonra balıklar bol suyla yıkanır ve on iki saat süreyle süzülmeye bırakılır. Bu süre sonunda kesik kısımları alta ve üste gelecek biçimde tuzlu suya yerleştirilir, serin bir yerde 3-4 gün bekletilir. Daha sonra salamuradan alınıp iyice tuzlanır ve dibine tuz serpilmiş cam ya da porselen kaplara veya fıçılara istif edilir. Soğuk hava dolabında bir hafta bekletildikten sonra derisi yüzülüp kara etleri alınır, kullanılacağı zaman dilim dilim kesilir. Tuzun etkisiyle ve fermantasyon sonucu saydamlaşıp beyazlaşan balıkların dayanma gücü de artmış olur.

LAKEVİEW, Kanada'da (Ontario) yer, Ontario gölü kıyısında, Toronto'nun B.'sında. Termik santral.

LAKEWOOD, ABD'de kent (Kaliforniya), Los Angeles yerleşmesinde; 126 480 nüf. (1990).

LAKEWOOD, ABD'de (Ohio) kent, Erie gölü kıyısında, Cleveland'ın B.'sındaki sanayi banliyösünde; 62 000 nüf.

LAKHARES (İ.Ö. 340'a doğr. - 278'den sonra), yunanlı komutan (İ.Ö. 296-294). Önceleri paralı askerlere komutanlık yaptı. Atina halkının koruyucusu olduğunu ileri sürüyordu, gerçekteyse, Atinalılar'ın başına zorba olarak geldi. Atina Demetrios Poliorketes tarafından kuşatıldığı sırada (İ.Ö. 296-294) barıştan söz edecekleri ölümle tehdit etti. Dışarıdan yardım gelmeyince kaçtı, önce Thebai'ye, sonra da Trakya'ya sığındı.

LAKHES, atinalı general (öl. Mantineia İ.Ö. 418'e doğr.). 427'de Kharoiades ile birlikte Sicilya'ya gönderilen donanmaya komuta etti ve bazı başarılar sağladı, ama Kleon tarafından ihtilasla suçlandı. 424'te Delion savaşı'na katıldı; 421'de Nikias barışı'ndan yanaydı. Mantineia'da öldürüldü.

LAKHESİS. Yun. mit. Üç Moira ya da Parka'dan biri. İği çevirir ve her insanın kaderinin uzunluğunu ölçerdi.

LAKIRDI a. 1. Bir düşünceyi anlatmak için söylenen sözcük, sözcükler dizisi; söz, laf: *Hiç bu tür lakırdılar söylemezdi.* **—2.** Boş, yararsız, söz; laf: *Bırak lakırdıyı da sadede gel.* **—3.** *Lakırdı ağzından dirhemle çıkmak*, düşüne taşına, çok az konuşmak. || *Lakırdı ağzından dökülmek*, isteksizce, bölük pörçük biçimde konuşmak. || *Lakırdı altında kalmamak* → LAF* ALTINDA KALMAMAK. || *Lakırdı çıkarmak* → LAF* ÇIKARMAK. || *Lakırdı karıştırmak*, bir konuşmayı, yeni gelen birinin anlamaması için akışını değiştirerek başka bir konuya geçmek. || *Lakırdı etmek*, biriyle konuşmak: *Bir çift lakırdı edelim dedik, yanaşmadı, kalktı, gitti;* dedikodu konusu yaparak çekiştirmek: *Yüzüne karşı güzel dediler, arkasından bir sürü lakırdı ettiler.* || *Lakırdı kavafı*, geveze, çenesi düşük. || *Lakırdı taşımak* → LAF* TAŞIMAK. || *Lakırdı yetiştirmek* → LAF* YETİŞTİRMEK. || *Lakırdısı ağzında kalmak*, birden bire ortaya çıkan bir olay ya da bir kimsenin söze karışması yüzünden sözü yarım kalmak. || *Lakırdısı mı olur?* → LAF*I MI OLUR? || *(Bir şeyin) lakırdısını etmek* → (Bir şeyin) LAF*INI ETMEK. || *Lakırdıya boğmak*, yersiz ve boş sözlerle konuşmayı uzatmak. || *(Birini) lakırdıya tutmak* → LAF*A TUTMAK. || *Lakırdıyı ağzına tıkamak* → LAF*I AĞZINA TIKAMAK. || *Lakırdıyı ağzında gevelemek* → LAF*I AĞZINDA GEVELEMEK. || *Lakırdıyı çevirmek* → LAF*I ÇEVİRMEK. | *Lakırdıyı çiğnemek* → LAF*I ÇİĞNEMEK. | *Lakırdıyı ezip büzmek*, söylemek istediğini söyleyemeyip aynı şeyleri yineleyip durmak.

LAKIRDICI sıf. **1.** Konuşmayı seven; konuşkan. **—2.** Geveze. **—3.** Dedikoducu.

LAKİ ya da **SKAFTÁ,** İzlanda'nın güneyinde yanardağ. Yanardağın 1783'tek püskürmesi birçok insanın ölmesine yol açtı.

LAKİN bağ. (ar. *lakin*). Söylenenin önce söylenenle karşıtlık ilişkisi içinde olduğunu belirtir; ama, fakat: *Güzel bir bahçe, lakin çok bakımsız. Defalarca anlattım, lakin anlamak istemiyor. Ben de gitmek istiyorum, lakin şu anda değil.*

LAKİNYA a. (lat. *lacinia*, uç, parça'dan) Böceklerin, alt ya da üst çenelerinde bulunan çift ağız parçası. (Uyuzsinekleri gibi kimi etçil kınkanatlılar dışındaki böceklerde pek gelişmemiştir.)

LAKİST sıf. ve a. (ing. *lake*, göl'den). Ed. XVIII. yy. sonu ve XIX. yy.'ın başında, İngiltere'nin kuzey-batı'sında Lake District çevresinde yaşayan ve romantizmin ilk kuşağını oluşturan şairlere verilen ad. (Başlıcaları Wordsworth, Coleridge ve Southey'dir.)

LAKİŞ, günümüzde **Tel ed-Duveyr,** Filistin'de eski kent, Kudüs'ün güney-batı'sında. Lakiş, İ.Ö. XVIII. yy.'dan başlayarak bir Kenan krallığı'nın (bu krallık XV.-XIII. yy.'lar arasında firavunlara bağımlı olarak yaşadı) başkenti oldu; burada bulunan tapınaklar, krallığın çeşitli kültürlerle temas içinde olduğunu göstermektedir. Kutsal Kitap'a göre, site, 1230'da Yeşu tarafından yıkıldı. Yahuda krallığı'nın burada yaptırdığı bir kale-saray, Asur kralı Sanherib'in Lakiş'i ele geçirişi sırasında tahrip edildi (701). İsrailoğulları'ndan kalma çanak çömlek parçaları, Babilliler'in saldırısından (588'e doğr.) hemen önce kentte bir garnizonun bulunduğunu göstermektedir. Persler döneminde hâlâ bir tapınağa ve bir vali sarayına sahip bulunan Lakiş, daha sonra tüm önemini yitirdi.

LAKİT, LAKİTE a. (ar. *lakıṭ* dişl. *lakıṭe*). *Esk.* **1.** Yolda bulunmuş nesne. **—2.** Sokağa atılmış çocuk. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. İsl. huk. İslam hukukunda, ailesi ya da başkaları tarafından ölü ya da diri olarak bir yere bırakılmış, terk edilmiş çocuklarla ilgili özel bir bölüm (Kitab ül -lâkit) vardır. Bu çocuklar mahkemenin ve kamunun gözetiminde, aileler yanında bakılırlar.

LAKLAK a. (ar. *laḳlaḳ*). **1.** *Esk.* Leylek. Leyleğin gagasıyla çıkardığı ses. **—2.** Boş konuşma, gevezelik; peşpeşe sıralanan saçma sözler: *Laklağı bırak da işimize bakalım. Bütün ömrü laklakla geçti.* **—3.** *Laklak etmek*, karşılıklı gelişigüzel, şurdan burdan konuşmak; gevezelik etmek: *Arkadaşlarla geç vakte kadar laklak ederdik.*

LAKLAKA a. (ar. *laḳlaḳa*). Gereksiz, anlamsız, boş söz.

LAKLAKİYAT çoğl. a. (ar. *laḳlaḳa*'dan çoğl. *laḳlāḳıyyāt*). *Esk.* Boş, saçma sapan sözler.

LAKLAR, Dağıstan'ın orta kesiminde, orta yükseklikteki dağlarda yaşayan Kuzey Kafkasya halkı. Dağıstanlılar arasında müslümanlığı ilk kabul eden halktır (VIII. yy.'da). 1989'da nüfusları 110 000 kişi kadardı. Tümü, şafii mezhebinden sünni müslümanlardır.

Lakmé, L. Delibes'in 3 perdelik operası. Librettosunu, P. Loti'nin, *le Mariage de Loti* adlı yapıtından yararlanarak E. Gondinet ve Ph. Gille'in yazdığı yapıt, ilk kez 1883'te Paris'te sahnelendi. XIX. yy.'da bir brahmanın kızıyla, Hindistan'da oturan bir ingiliz subayının yasak aşkı, operanın konusunu oluşturur. Genç kız, sevgilisine ettiği yemini bozmamak için kendini öldürür. Yapıtın en ünlü bölümü, çıngırakların aryasıdır.

LAKMOİT ya da **LAKMOYİT** a. (fr. *lacmoïde*'ten). Org. kim. Nitrit asidin rezorsinol üzerine etkimesi sonunda elde edilen boyarmadde; iki fenoksazin türevinden oluşan bileşik; renk belirteci olarak kullanılır, bazik ortamda mavi, asit ortamda kırmızı renk verir.

LAKODAKRİYOSTOMİ ya da **LAKODAKRİYOSİSTOMİ** a. (fr. *lacodacryostomie* ya da *lacodacryocystostomie*'den). Cerr. Gözyaşının, gözyaşı kanalcıklarından geçmeden, gözün iç açısından burun boşluklarına, doğrudan doğruya akmasını sağlamak amacıyla yapılan ameliyat.

LAKOL a. (fr. *laccol*). Org. kim. Pirokatekolün, formülü $C_{23}H_{36}O_2$ olan bir türevi; boyacısumağından çıkarılır, yükseltgendiğinde çin lakasını verir.

LAKOLİT a. (fr. *laccolite*). Yerbil. Kilometrelerce uzunluğa ulaşabilen ve yantaş yapılarıyla uyumlu olan mercek biçiminde plütonik sokulum.

LAKONİA, Yunanistan'da bölge, Peloponisos'un güney-doğu'sunda uzanır. —*Lakonia nomos*'u 3 636 km²; 95 800 nüf. Yönetim merkezi *Sparta*.

LAKONİA körfezi, Yunanistan'da körfez, Peloponisos'un G.-D.'sunda, Matapan ile Maleas burunları arasında; açığındaki Kythira adasıyla sınırlanır.

LAKONİA LEHÇESİ a. Sparta ve çevresinde konuşulan dor öbeğinden eski yunanca lehçesi.
—ANSİKL. Thukydides'in lakonia lehçesiyle yazılmış askeri anlaşmaların özet metinlerini bizlere aktarmasına, Aristophanes'in *Lysistrata*'sında bazı kahramanların bu lehçeyi konuşmasına, Ksenophon'un Sparta ordusundaki sözcükleri bizlere tanıtmasına karşın, bu eski lehçenin en güvenilir belgeleri, VII. yy.'dan başlayarak saptanan, kısa yazıtlardır. Dor lehçeleri arasında lakonia lehçesi sesçil özellikleriyle ayrılır: iki ünlü arasındaki *sig*[illegible]'nın ortadan kalkması, soluklu dişsilin [illegible]ıcı gibi

P. Ploquin-Pix

Lake District
Crummock gölü

söylenmesi (*th* > *s*) ve İ.S. II. yy.'da, sonraki *sigma*'nın *r*'ye dönüşmesi (*-s* > *-r*). Bu lehçenin temel tarihsel özelliği, en eski lakonia yazıtlarından 26 yüzyıl sonra bile eski ünsüz düzeninin kimi özelliklerini koruyan modern tsakonia lehçesinde yaşamasıdır.

LAKONİK sıf. (fr. *laconique*; lat. *laconicus;* yun. *lakonikos*, Lakonialı'dan). Çok az sözcükle ifade edilen bir söz ya da bir anlatım için kullanılır; kısa ve özlü.

LAKSANA a. 1) Bir şeyi başka bir şeyden ayırmaya yarayan işaret; ve genellemeyle tanımın kendisi; 2) üç büyük dinde, bir ruhani önder ya da bir buddha olmaya aday *mahapurusa*'nın alametleri (Buddhacı ikonografiye göre, başlıca laksana'lar şunlardır: iki kaş arasında *urna*, kıl kümesi; el ayalarında *cakra*, yani yasanın [*dharma*] işleyişini anımsatan kutsal çark; uzun kulaklar; ve kafatasının üstünde bir çıkıntı [*usnisa*]) anlamlarına gelen sanskritçe sözcük.

LAKSATİF a. (fr. *laxatif*). Eczc. YUMUŞATICI'nın eşanlamlısı.

LAKSMANA, tanrı Vişnu'nun avatarası Rama'nın üvey kardeşi, *Ramayana* destanının kahramanlarından biri. Kardeşi Rama'nın ormandaki sürgün yaşamına kendi isteğiyle katıldı.

LAKSMİ, Zenginlik ve Refah'ı temsil eden hindu tanrıçası, tanrı Vişnu'nun karısı. Beyaz bir baykuşa binerdi. Genellikle bir lotüsle birlikte gösterilir.

LAKŞA DVİPA, Hindistan'a bağlı adalar topluluğu, Hint okyanusu'nda, Malabar kıyısı açıklarında; 32 km²; 40 249 nüf. Yönetim merkezi *Kavaratti.* Lakdiv*, Minicoy ve Amindiv adalarını içerir.

LAKTALBÜMİN a. (fr. *lactalbumine*). Isı ile pıhtılaşabilen süt proteini.

LAKTAM a. (fr. *lactame*). Org. kim. İşlevsel grupları (–CO–NH–) bir halka oluşturabilen amitlerin genel adı.
—ANSİKL. Laktamlar, birçok durumda bir aminoasitten su giderilerek elde edilebildiği gibi,

$$H_2N—(CR_2)_n—CO—OH \rightarrow \underline{HN—(CR_2)_n—CO} + H_2O,$$

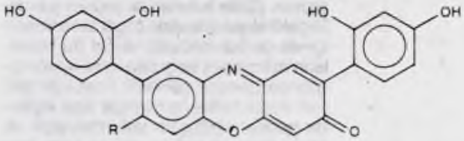
aralarından kimileri, siklanon oksimleri kullanılarak yapılan Beckmann konum değiştirmesi sonunda da hazırlanabilir:

$$(CR_2)_nC{=}NOH \rightarrow \underline{(CR_2)_n—NH—CO}.$$

Beckmann konum değiştirmesinin sanayide, kaprolaktam (R═H; *n*═5) ve dodekanolaktam (R═H; *n*═11) üretiminde büyük bir önemi vardır. İzatin gibi kimi laktamlar, tautomer laktim biçiminde tepkimeye girer.

LAKTAROVİOLİN a. (fr. *lactarovioline*). Org. kim. Formülü $C_{15}H_{14}O$ olan mor pigment; *lactarius*'dan özütlenir ve antibiyotik özellikleri taşır.

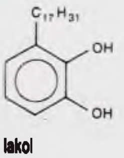
LAKTAT a. (fr. *lactate*). Org. kim. Laktik asidin tuzu ya da esteri.
—ANSİKL. Eczc. Kalsiyum laktat laktik asit ile diğer laktat tuzlarının hazırlanmasına yarar ve kemikleri kireçlendirici ve bağırsak antiseptiği olarak kullanılır. Sodyum laktat ishal durdurucu stransiyum laktat ise idrar söktürücüdür.

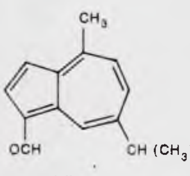
lakmoit ya da lakmoyit
(R=OH ve NH_2)

LAKTAZ a. (fr. *lactase*). Bağırsak mukozasınca salgılanan ve laktozu hidrolizleyerek glukoz ve galaktoza çeviren enzim. (Eşanl. GALAKTOZİDAZ.)

LAKTİK sıf. (fr. *lactique*). Org. kim. *Laktik asit*, formülü $CH_3—CHOH—CO_2H$ olan asitalkol; anaerobiyozda glikojenin parçalanması sonunda oluşan en önemli ürün. (Piruvik asitten laktikodezhidrojenaz etkisiyle oluşan laktik asit, glikojen meydana getirmek üzere karaciğer tarafından yeniden kullanılabilir.) [Eşanl. SÜT ASİDİ.] ‖ *Laktik basil*, LAKTOBASİL'in eşanlamlısı. ‖ *Laktik mayalar*, çeşitli laktik basillerden oluşan karışım. (Süt sanayisinde büyük önemi olan laktik mayalar, laktozu laktik aside dönüştürerek kazeinin çökelmesini sağlar.) [Eşanl. SÜT MAYALARI.]
—Sütç. *Laktik mayalanma*, süte özgü bakterilerle (süt bakterileri) laktozun laktik aside dönüşmesi ve bunun sonucunda sütün ekşimesi. (Bu mayalanma sütün olgunlaşması [bazı peynirlerin yapımı] ile kremanın olgunlaşması [tereyağ yapımı] sırasında istenir.)
—ANSİKL. Eczc. Tıbbi laktik asit enteritlerin (bebek ishalleri) tedavisinde ve yerel uygulama şeklinde ağız-boğaz (yutak) ülserlerinde kullanılır.
Laktik enzimler bağırsak florasını olumlu yönde etkiler. Antidiyareik olarak ve ağız yoluyla yapılan antibiyotik tedavisi sonucu meydana gelebilecek sindirim bozukluklarının önlenmesinde kullanılır.
—Org. kim. Laktik asit, L-laktik asit ([+] laktik asit) ve D-laktik asit ([–] laktik asit) olarak iki antipot biçimde bulunur. Rasemik bileşiğine ya da başka bir deyişle

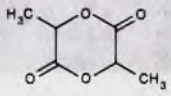

lakol

laktarovioliin

(±) laktik aside pek çok bitkide rastlanır; glusitlerin mayalanması ya da laktonitrilin suyla ayrıştırılması sonunda elde edilir. Boyacılık, sepicilik ve besin sanayisinin yanı sıra ayrıca çözücü olarak kullanılır. Polarılmış ışığı sağa döndüren antipotu (L-laktik asit), glukozun anaerobi parçalanması sırasında canlı organizmalarda, özellikle kaslarda oluşur; aşırı birikimi kas yorgunluğuna neden olur.

laktit

LAKTİKODEZHİDROJENAZ a. (fr. *lacticodéshydrogénase*). Biyokim. Havasız ortamda özgül olarak piruvik asidin laktik aside dönüşmesini katalizleyen enzim; koenzimi N.A.D.'dir. (Bu enzim dokularda beş farklı biçimde bulunur. Hepsi arılaştırılmıştır; hepsi aynı toplu tepkimeyi katalizler, ancak her birinin alttepkenler için ilgisi farklıdır.)

LAKTİM a. (fr. *lactime*). Org. kim. Bir laktamın tautomer biçimi.

LAKTİSEMİ a. (fr. *lacticémie*). Biyokim. Kanda laktik asit bulunması. (Normal olarak litrede 100 mg dolayında bulunurken, laktik asidozlarda [diyabet, fosforlu ya da oksikarbonlu zehirlenmeler, vb.] ve daha az ölçüde kas çalışmasından sonra oranı artar.)

LAKTİT a. (fr. *lactide*). Org. kim. Formülü $C_6H_8O_4$ olan ve laktik asitten su giderilerek elde edilen halkasal ürün.

LAKTOBASİL a. (fr. *lactobacille*). Pek çok türü bulunan Gram pozitif basilleri içeren bakteri cinsi. (Memelilerin sindirim sistemindeki bakteri florasının başlıca öğesidir. Bazı türleri peynir, tereyağı ve yoğurt yapımında sütün mayalanması için kullanılır.) [Eşanl. LAKTİK BASİL.]

LAKTODANSİMETRE a. (fr. *lactodensimètre*'den). SÜT* YOĞUNLUKÖLÇER'in eşanlamlısı.

LAKTOFERRİN a. (fr. *lactoferrine*). Hematol. İki demir atomunu bağlayabilen protein. (Sütte bulunan bu protein çok çekirdekli akyuvarlardaki özgül taneciklerin içinde de bol miktarda vardır. Bu hücrelerin mikroplara karşı savunma eylemi sırasında çevreye salıverilir. Fizyolojik rolü tam olarak belirlenememiştir. Bazı kişilerde nadiren doğuştan bulunmayabilir ve böyle kişilerde enfeksiyonlara karşı aşırı duyarlılık görülür.)

LAKTOFLAVİN a. (fr. *lactoflavine*). B_2 vitamini. Suda çözünür, sarı renklidir. Serbest halde pirinç kabuklarında ve sütte bulunur. (Eşanl. RİBOFLAVİN.)

—ANSİKL. Laktoflavin fosfat esterleri halinde (flavin mononükleotit ya da FMN, flavin adenin dinükleotit ya da FAD) koenzim olarak etki gösterir. Özel dehidrazlara bağlanarak hücrelerin yükseltgenmesine yardım eder. Laktoflavin şekercilikte, pasta, bisküvi ve tatlıların renklendirilmesinde ve süt ürünlerinde sarı boya (E 101) olarak kullanılır.

LAKTOGLOBÜLİN a. (fr. *lactoglobuline*). Biyokim. Isıyla pıhtılaşabilen süt globülini.

LAKTOJEN sıf. (fr. *lactogène*). Fizyol. Süt üreten, süt yapan.

—Endokrinol. *Laktojen plasenta hormonu*, plasenta tarafından salgılanan ve süt salgısını uyaran hormon. (Plasentadaki sinsityotrofoblast tarafından bireştirilen ve büyüme hormonuna benzeyen, polipeptitli bir hormondur.)

LAKTON a. (fr. *lactone*). Org. kim. İşlevsel grubu (—CO—O—) bir halka oluşturabilen esterlerin genel adı. (Laktit, bir laktondur.) [Eşanl. OLİT.]

—ANSİKL. Laktonların genel formülü $(CR_2)_nCO—O$'dur. Bu bileşiklerin en önemlileri, ilgili asitalkollerle asitfenollerden kolayca oluşan γ- laktonlarla (n = 3) δ -laktonlardır (n = 4):

$$HO—(CR_2)_n—CO—OH \rightarrow H_2O + O—(CR_2)_n—CO.$$

Diğer laktonlar, siklanonların denetimli yükseltgenmesi sonunda kolayca elde edilir:

$$(CR_2)_nCO + [O] \rightarrow (CR_2)_n—CO—O.$$

Undekanolaktonun (R = H, n = 10) keskin bir şeftali kokusu vardır; bu nedenle parfümcülükte kullanılır. Aynı şekilde eksaltolitten (R = H, n = 14) parfümcülükte sabitleştirici olarak yararlanılır; kumarin gibi yeni biçilmiş bir ot kokusu verir.

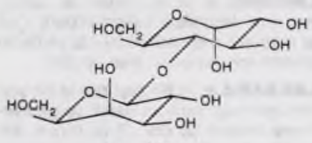
LAKTONİTRİL a. (fr. *lactonitrile*). Org. kim. Laktik asidin, formülü $CH_3—CHOH—CN$ olan nitrili; hidrosiyanik asidin asetaldehit üzerine etkimesi sonunda elde edilir, laktik aside hidrolizlenebilir.

LAKTONLAŞMA a. Org. kim. Bir asitalkol ya da asitfenolden bir laktonun oluşumu.

LAKTOZ a. (fr. *lactose*). Org. kim. Formülü $C_{12}H_{22}O_{11}$ olan indirgen diholozit; memelilerin sütündeki en önemli glusittir.

—ANSİKL. Eczc. Laktoz tedavide idrar söktürücü olarak kullanılır. Bebeklerin beslenmesinde anne sütüne benzesin diye inek sütüne katılır.

—Org. kim. Sütün yan ürünlerinden kolayca özütlenebilen laktozu, 1619'da ilk kez Bartoletti elde etti. En yaygın biçimi olan α- anomerine (α-laktoz), sütte rastlanır; ayrıca β-anomeri de bilinmektedir. Hem α, hem de β- anomeri, D-glukoz ile D-galaktoza hidrolizlenebilir; eczacılık ve besin sanayilerinde kullanılır.

α-laktoz

LAKTOZLU sıf. Laktoz katılmış bir ürün için kullanılır.

LAKTOZÜRİ a. (fr. *lactosurie*). Gebe kadınlarda ve loğusalarda idrarda laktoz bulunması. (Hastalık belirtisi sayılmaz.)

LAKTUKARİUM a. (lat. *lactucarium*, *lactuca*, marul'dan). Eczc. Acı marulun (*Lactuca virosa;* bileşikgiller familyası) koyulaştırılmış özsuyu. (Öksürük kesici olarak şurup ve pat halinde kullanılır.)

LAKTULOZ a. (fr. *lactulose*'dan). Eczc. Sindirim sisteminde emilmeyen ve bu nedenle, kalınbağırsaklarda, proteolitik bakteri florasının zararına sakkarolitik bakterilerin çoğalmasına yarayan sentetik polisakkarit.

LAKTUSİN a. (fr. *lactucine*'den). Org. kim. Formülü $C_{15}H_{16}O_5$ olan seskiterpensel lakton; çeşitli marul ve hindiba *(lactucarium)* türlerinden özütlenir.

LAKUNOSUS (lat. *lacunosus*, çukurlu). Meteorol. Bulutların uluslararası sınıflandırılmasında özellikle altocumuluslar ile sirrocumulusların içinde, düzensiz bir biçimde dağılan, berrak ve yuvarlak deliklerin varlığını belirten tür.

LAL, ,-li a. (ar. *la'l*). *Esk.* **1.** Parlak, saydam kırmızı renkte billurlaşmış alüminyum oksidi olan değerli taş. (Bedahşan'da çıkarılana *lal-i Bedahşani* denmiştir.) **—2.** Kırmızı renk. (Bk. *ansikl.* böl. Fiz.) **—3.** Kırmızı renkli mürekkep. **—4.** Sevgilinin dudağı. **—5.** Şarap. **—6.** *Lal-pare*, yakut parçası. || *Lal-fam, lal-gûn, lal-reng*, kırmızı renkli. || *Lal-i âbdâr, lal-i hoşâb*, parlak kırmızı renk; sevgilinin dudağı. || *Lal-i Bedahşan*, bedahşan yakutu. || *Lal-i dürr-efşan*, inci saçan lal; arasından inci gibi dişler görünen sevgilinin dudağı. || *Lal-i kehrüba*, sevgilinin dudağı. || *Lal-i mey-gûn*, kırmızı renkli dudak. || *Lal-i müzab*, yakut eriyiği; şarap, kan. || *Lal-i nâb*, parlak ve kırmızı lal; saf, katıksız, kırmızı şarap. || *Lal-i nasuhte*, işlenmemiş, olgunlaşmamış lal; bir konuda söylenmiş, yeni söz. || *Lal-i revan*, akan yakut; şarap. || *Lal-i saki*, sakinin dudağı. || *Lal-i şeker-bar*, şeker döken, şeker saçan dudak; sevgilinin dudağı. || *Lal-i yakut*, kıymetli bir taş; grena, seylan taşı.

—Esk. bot. Zarkanatlılardan küçük böcek, kırmızböceği.

—Foto. ve Opt. Magentanın diğer adı.

—ANSİKL. Ed. Divan şiirinde sevgilinin kırmızı dudaklarını, şarabı, acı çekip kan yutan âşığı, onun kanlı gözyaşını tanımlamak için sözü edilir: *"Açılma câm-ı bâde -i gülgûna gonca vâr / Naziklik ile lal-i lebinden haber çeker"* (Gonca gibi gül renkli şarap kadehine sırrını açma, çünkü lale benzeyen dudağından zarif biçimde söz alır) [Baki]. En değerli türü Bedahşan'dan getirilenidir: *"Ger kara taşı kızıl kan ile rengin etsen / Rengi tağyir bulur lal-i bedahşan olmaz"* (Kara taşı kızıl kanla renklendirsen rengi değişir, ama gerçek bedahşan lali olmaz) [Fuzuli].

—Fiz. "Saf" ya da "doymuş" denen lal, baskın dalga boyu olmayan, yalnızca uç kırmızı tayfla uç mor tayfın karışımından kaynaklanan bir renktir. "Karmaşık" ya da "doymamış" denen laller bir beyazla bir arı lalin karışımından oluşur.

LÂL sıf. (fars. *lâl*). *Esk.* **1.** Dili tutulmuş, konuşamaz hale gelmiş. **—2.** Sessiz, sakin. **—3.** *Lâl ü ebhem*, şaşırıp ses çıkaramaz hale gelmiş, donakalmış.

—Sey. oy. *Lâl oyunları*, sözsüz oynanan köy seyirlik oyunlarına verilen genel ad. (*Samit oyunları* da denir.) [Bk. *ansikl.* böl.]

—ANSİKL. Sey. oy. Lâl oyunlarında oyuncular konuyu jest ve mimiklerle canlandırmaya çalışırlar. Taklit öğesi, başta gelen öğedir. Karşılıklı konuşma ya hiç yoktur ya da çok azdır. Anadolu'nun hemen her yöresinde görülen lâl oyunlarının pek çok çeşitlemesi vardır: *Yaş oyunu* (Kars), *Yılbaşı oyunu* (Elazığ), *Ali ile Fatoş oyunu* (Tunceli), *Berber oyunu* (Konya), çeşitli yerlerde oynanan *Arı* ya da *Kovandan arı çalma oyunu*, bunların en bilinenleridir.

LALA a. (fars. *lālā*). *Esk.* **1.** Çocuğun eğitim ve öğretimiyle ilgili erkek bakıcı. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** *Lala paşa eğlendirmek*, işini gücünü bir yana bırakıp karşısındaki nazlı ve kaprisli birinin hoşça vakit geçirmesini sağlamaya çalışmak. || *Lala paşa oyununa çıkmak*, hoppaca ya da nazlı ve kaprisli bir biçimde davranmaya başlamak.

◆ ünl. **1.** Padişahların sadrazamlara hitap için kullandıkları söz. **—2.** *Lala destur*, sarayda birbiriyle karşılaşan iki kişinin yol istemek için kullandıkları söz.

—ANSİKL. Osmanlılar'ın ilk döneminde sancak beyliklerine atanan şehzadelerin maiyetine bir lala atanırdı. Lalalar şehzadenin iyi bir devlet adamı olarak yetişmesinden sorumlu oldukları gibi, onun padişaha bağlılığından da sorumluydular. Bu bakımdan merkezin kendilerine olan güvenini korumak zorundaydılar. Bazen lalaların kişisel ihtirasları nedeniyle yetiştirdikleri şehzadeleri kışkırttıkları da olurdu. Süleyman I'in oğulları Selim ile Bayezit arasındaki kavgada Lala Mustafa Paşa böyle bir rol oynamıştı. Ancak Osmanlı İmparatorluğu'nda lalalar hiçbir zaman selçuklu atabeylerinin gücüne ulaşamadılar. Şehzadelerin sarayda kapalı tutulmaya başlanmasından sonra lalalık önemini kaybetti ve daha çok hadımlara verildi.

LALA, Mağrib'de soylu aile kadınlarıyla prenseslere ve Meryem Ana'ya (Lala Meryem) verilen şeref unvanını belirten mağrib lehçesinde arapça sözcük.

LALA ALİ PAŞA sofu, türk yönetici (XVI. yy.). Yaşamı konusunda fazla bilgi bulunmamaktadır. 1559'da şehzade Selim'le (sonra Selim II) şehzade Bayezit'in

Konya'da tutuştukları savaş sırasında Selim'e yardım etmesi için Süleyman I (Kanuni) tarafından görevlendirildi. Bayezit' in yenilmesinden sonra Mısır beylerbeyi oldu. 1566'da Süleyman I'in (Kanuni) Zigetvar seferi'ne katıldığı ve kuşatma sürerken ölen (6/7 eylül 1566) padişahın cenazesini İstanbul'a götürenlerden biri olduğu da bilinmektedir.

LALA MEHMET PAŞA Bosnalı, Tavil, boşnak asıllı türk sadrazam (öl. İstanbul 1606). Haremi hassa'da eğitim gördükten sonra büyük imrahorluk yaptı, yeniçeri ağası oldu. Sadrazam Sinan Paşa' nın Macaristan seferi sırasında (1592) cesareti ve atılganlığıyla dikkati çekti. Tata kalesinin fethinden sonra azledilerek Anadolu beylerbeyi ve Budin muhafızlığına getirildi, Bolu sancakbeyi Şemsipaşazade Mahmut Paşa'nın yanında Estergon kalesini kuşatan prens Mansfeld'e karşı girişilen savaşa katıldı (1595). Ertesi yıl, padişah Mehmet III ile birlikte Eğri kalesinin ele geçirilmesinde etkili oldu. Rumeli beylerbeyi olarak Varad, Kanije, İstolni-Belgrad kalelerinin düşürülmesinde yararlıkları görüldü. 1602'deki arşidük Mathias' ın komutasındaki kuvvetlerin bozguna uğramasıyla sonuçlanan Budin savunması nedeniyle üçüncü vezirlik rütbesiyle Macaristan serdarlığına getirildi, Yavuz Ali Paşa'nın ölümü üzerine sadrazamlığa atandı (1604).

Görevde kaldığı iki yıla yakın süre içinde Estergon'u Avusturyalılar'dan, Vişgrad (Visegrad) kalesini de fransız ve Papalık askerlerinden aldı, Tatarlar'ın ve macar atlılarının da katıldığı yirmi bin kişilik bir orduyla Avusturya'ya girdi. Bazı kent ve kasabaları ele geçirerek birçok tutsak ve ganimet aldı, macar soylularından Bocskai' yi Yukarı Macaristan kralı ve Erdel prensi ilan ederek, büyük bir törenle başına tacını kendi eliyle koydu. Bu arada Safeviler'e yenilerek Van'a kaçan Cigalazade Yusuf Sinan Paşa'nın ölümü ve celali hareketlerinin önlenememesi üzerine İstanbul'a çağrılarak doğu serdarlığına getirildi. Hazırlıklarını tamamlamak üzere Üsküdar'da çadırını kurdurduktan birkaç gün sonra, bazı bilgilere göre hastalanarak, bazı bilgilere göreyse yerinde gözü olan Derviş Mehmet Paşa'nın zehirletmesi sonucu öldü. Sokullu ailesiyle akraba olduğu için Eyüp'teki Sokullu türbesine gömüldü.

LALA MUSTAFA PAŞA, türk vezir (Bosna ? - İstanbul 1580). Selim II'nin vezirlerinden Deli Hüsrev Paşa'nın kardeşi. Enderun'da yetişti; ikinci imrahorluğa değin yükseldiyse de Rüstem Paşa'nın ikinci kez sadrazam olmasından sonra rütbesi çaşnigirbaşılığa indirilip İstanbul'dan uzaklaştırıldı. Daha sonra Manisa valisi şehzade Selim'in lalalığına getirildi. Selim II'nin tahta çıkmasından sonra Şam beylerbeyliği, Yemen serdarlığı yaptı. 1570'te altıncı vezir olmasına karşın, üçüncü vezir Piyale Paşa'nın buyruğuna verilerek Kıbrıs serdarlığına getirildi. 13 ayda tamamladığı Kıbrıs fethinden.sonra üçüncü vezirliğe yükseltildi. Gürcistan ve Kafkasya'yı osmanlı yönetimi altına aldı (1578): Tiflis'i, ardından Şirvan'ı birkaç ay içinde işgal etti. Kışı Erzurum'da geçirdikten sonra Revan üzerine yürümeyi planladığı sırada, öldürülen Sokullu Mehmet Paşa'nın yerine Ahmet Paşa'nın sadrazamlığa getirilmesi üzerine azledildi. İstanbul'a döndükten birkaç ay sonra sadrazam Ahmet Paşa ölünce, Murat III tarafından "vekili saltanat" unvanıyla sadaret kaymakamlığına atandı (28 nisan 1580). Kendisine verilen bu görevde yaklaşık üç ay kalabildi. Ölümüne ilişkin söylentiler çeşitlidir: Solakzade, onun bu durumdan duyduğu derin üzüntü sonucu hastalanıp öldüğünü yazmış, Hammer ise zehir içerek canına kıydığını ileri sürmüştür (→ Kayn.).

LALA ŞAHİN PAŞA → ŞAHİN PAŞA Lala.

LALA YÖRGÜÇ PAŞA → YÖRGÜÇ PAŞA Lala.

LALADAŞ a. Kur. tar. Osmanlı sarayında bir lalanın yönetimi altındaki acemilerin birbirine hitap biçimi.

Lalahan hayvan sağlığı nükleer araştırma enstitüsü, hayvan sağlığı ve üretimiyle ilgili konularda nükleer araştırma yapmak amacıyla, Türkiye Atom enerjisi kurumu'na bağlı olarak Ankara Elmadağ'da kurulan enstitü. 1981' de çalışmaya başlayan enstitüde, Beslenme hastalıkları, Paraziter hastalıklar, Hayvan besleme, Döl verimi fizyolojisi ve Gıda ışınlama olmak üzere beş ana çalışma birimi vardır. Enstitüde yürütülen çalışmalar, beslenme hastalıklarının epidemiyolojisi, tanısı ve koruyucu tedavi yöntemlerinin geliştirilmesi, geviş getiren hayvanların beslenmesi, "radioimmunoassay" (RİA) ve "enzymeimmunoassay" (EİA) teknikleriyle hayvanlarda hormon metabolizmasının incelenmesi, döl verimi denetimi, paraziter hastalıklara karşı parazit larvalarının ışınlanıp aşı olarak kullanılması ve besinlerin dayanıklılık sürelerinin ışınlanma ile uzatılması gibi konuları kapsamaktadır. Genel olarak ekonomik önemi olan konulara ağırlık verilmekte ve diğer hayvancılık kuruluşlarıyla işbirliği yapılmaktadır. Enstitüde 1993 başı itibariyle 25'i araştırıcı, 3'ü teknisyen ve 23'ü yönetim kadrosunda olmak üzere toplam 51 kişi çalışmaktadır.

LALALIK a. *Esk.* Çocuk bakıcılığı.

Lalamustafapaşa külliyesi, Konya' nın Ilgın ilçesinde cami, imaret, bedesten (arasta) ve kervansaraydan oluşan yapılar topluluğu. Camiye ait bir yazıtta, Murat III'ün veziri Lala Mustafa Paşa tarafından Mimar Sinan'a yaptırıldığı (1576/1577) belirtilmektedir. Külliyenin en büyük yapısı olan kervansarayda yer alan bir yazıttaysa 1584'te tamamlandığı bildirilmektedir. Külliye yapıları D.-B. yönünde uzanan bedestenin G.'ine yerleştirilmiştir. Kurşunlu cami diye anılan camisi, üç kubbeli son cemaat yeriyle, kare planlı, küresel binglilere oturan tek kubbeli ana mekândan meydana gelir. Mermer mihrap, mukarnaslı bir niş biçimindedir; ahşap minberiyse geometrik oymalıdır. Minare şerefesinin taş oymalı korkulukları, son cemaat yerinin baklavalı ve mukarnaslı sütun başlıkları ince işçiliklidir. İki kare mekândan oluşan imaret ortası aydınlık fenerli kubbelerle örtülüdür. Kervansaray üç bölümlüdür; sol bölüm üç ayakla dört, sağ bölümse dört ayakla beş sahına ayrılmış, ayak aralarına ocaklar yerleştirilmiştir. Tonoz örtülü bedestenin K.'inde on üç, G.'inde on iki dükkân vardır.

LALANDE (Michel Richard DE) → DELALANDE.

LALANDE (LEFRANÇOIS DE), fransız gökbilimciler ailesi. —JOSEPH JÉRÔME (Bourg-en-Bresse 1732 - Paris 1807). 1751'de, Ay'ın ortalama uzaklığını belirlemek üzere, açısal üçgenleme yöntemiyle yapılan büyük çalışmaya katıldı; Ay'ın paralaksını ölçmek üzere Berlin'e gönderildi; bu sırada La Caille da Ümit burnundaydı. İki gökbilimcinin bulduğu sonuçlar karşılaştırılınca, aranan paralaksla ilgili 57′ 11″ gibi çok iyi bir değer elde edildi, günümüzde kabul edilen ortalama değer 57′ 2″ dir. Berlin akademisi'ne üye olarak kabul edilen ve 1753'te Bilimler akademisi'ne seçilen Lalande, daha sonra gezegenler kuramı üstünde çalıştı ve 1759'da, Halley'in gezegenler ve kuyrukluyıldızlar için yaptığı tabloların yeniden düzenlenmiş bir baskısını hazırlayarak buna, Wargentin'in, Jüpiter'in uydularıyla ilgili tablolarını, La Caille'ın kataloğunu ve Halley kuyrukluyıldızının tarihini ekledi. 1760'ta *Connaissance des temps*'ı (Zaman bilgisi) yazmakla görevlendirildi, 1762'de Collège de France'ta Delisle'in yerini alarak gökbilim dersleri verdi; 1768'den ölümüne dek Paris gözlemevi' nin müdürü olan Lalande, 1801'de *Histoire céleste française*'i (Fransız gök tarihi) yayımladı. Bu kitap yeğeni Michel de Lalande ile birlikte 1789 ve 1798 arasında yaptığı gözlemleri bir araya getiriyor ve 9 kadire kadar, kutup ve − 20° yükselim arasında yer alan 50 000 yıldızın konumunu gösteriyordu. 1802'de Montucla'nın *Histoire des mathématiques* (Matematik tarihi) adlı yapıtının XVIII. yy.'a ayrılmış iki cildini gözden geçirip tamamlayarak yayımladı. Gökbilimin, herkesin anlayabileceği bir bilim haline gelmesi için çaba gösteren Lalande, halkın göğü gözlemesi için seanslar düzenledi ve Panckoucke' un *Encyclopédie méthodique* (Yöntemsel ansiklopedi) adlı yapıtında çalıştı. — Yeğeni (gerçekte, büyük olasılıkla kuzeni) MICHEL (Courcy, Coutances yakınında, 1766 - Paris 1839), Collège de France'ta Joseph Jérôme de Lalande'a vekâlet etti ve *Histoire céleste française*'in yazımında onunla birlikte çalıştı. Daha 1781'de gözlemler yapmaya başladı ve Fransa'dan görülebilen bütün gökyüzünü betimledi, Mars'ın yörüngesiyle ilgili kuramı, doğru olarak sundu ve 1792'de Delambre'a, Paris çevresindeki açısal üçgenleme çalışmalarında yardım etti. 1801'de Bilimler akademisi'ne girdi. —Michel'in karısı MARIE JEANNE AMÉLIE **Harley** (Paris 1768'e doğr. - ?) Joseph Jérôme de Lalande'ın *Abrégé de navigation* (Denizciliğin özeti) adlı kitabında yer alan *Tables horaires*'i (Saat cetvelleri) hazırladı (1793).

LALANDE (André), fransız filozof (Dijon 1867 - Asnières 1963). 1904-1937 arasında Sorbonne'da, 1937-1940 arasında da Kahire Fuad üniversitesi'nde profesörlük yaptı. Yapıtları: *Psychologie des jugements de valeur* (Değer yargılarının psikolojisi) [1928]; *les Théories de l'induction et de l'expérimentation* (Tümevarım ve deney kuramları) [1929]; *les Illusions évolutionnistes* (Evrimci yanılgılar) [1930]; *la Raison et les normes* (Akıl ve normlar) [1948]. Lalande'ın felsefesi değerlerin eleştirel bir çözümlemesinden hareket eder ve düşünsel, manevi ve toplumsal ilerlemenin temel özelliğinin, benzerliklerin çoğalması olduğu sonucuna varır. Lalande bir de, "kurulmuş akıl", yani herkesin kabul ettiği ve devirden devre değişen düşünce ve eylem ilkeleriyle "kurucu akıl", yani değişmeyen ve değişmenin kazanca dönüştüğü yönü belirleyen değer yargısı arasında ayrım yapar.

LALANGA a. (yun. *lalangion*'dan). Mutf. Bir tür hamur tatlısı.

Bulloz

Joseph Jérôme de Lalande
Fragonard'ın bir portresinden ayrıntı
Petit Palais müzesi, Paris

Büyük Larousse

Lalamustafapaşa külliyesi'nin camisi (1576-1577)
Ilgın-Konya

—ANSİKL. Yumurta, un ve az miktarda tuzla hazırlanıp azar azar su katarak koyu boza kıvamına getirilen hamura biraz karbonat ve krem tartar serpilir, çalkalanır. Tavada tereyağı kızdırılıp bir kuşhaneye alınır. Hamurdan kaşıkla alınan parçalar tavada kızarmaya yüz tutunca, kuşhaneye atılıp kabarması sağlanır. Kevgirle kuşhaneden çıkartılıp süzüldükten sonra üzerine kestirilmiş şeker gezdirilir.

LALAPAŞA, Marmara bölgesinde, Edirne iline bağlı ilçe; 11 297 nüf. (1990); 554 km^2; 27 köy. Merkezi, Edirne'nin 26 km K.-D.'sunda *Lalapaşa,* 1 248 nüf. (1990). Tahıl, ayçiçeği, şekerpancarı üretimi. Hayvancılık.

LALASSİS. Tar. coğ. Anadolu'nun G.'inde Kilikia Trakheia'nın iç kesiminde bölge; Göksu (antik Kalykadnos) ile Ermenek çayı arasındaydı.

LALAYÖRGÜÇ AKÇESİ a. Nümism. Murat II'nin vezirlerinden Lala Yörgüç* Paşa'nın sultanın izniyle Anadolu'da kendi adına bastırdığı akçe.

LAL DED, *Lallavakyani* adlı, Şiva'dan esinlenen gizemci şiirleriyle ünlü keşmirli kadın şair ve çileci (XIV. yy.).

lale papağan

lale zambak çiçekli

lale Rembrandt

LALE a. (fars. *lâle*). **1.** Avrupa, Kuzey Afrika, Batı ve Orta Asya'da, hatta Japonya'da yetişen ve vazo biçiminde büyük bir çiçek açan soğanlı bitki. (Bil. a. *tulipa;* yaklaşık olarak 100 tür; zambakgiller familyası.) [Bk. *ansikl.* böl.] **—2.** Ağaçtan meyve, özellikle incir koparmak için kullanılan ucu üç ya da dört çatallı sırık. **—3.** Eskiden esirlerin ve ağır suçluların boynuna geçirilen demir halka.
—*Esk. Lale-fam, lale-gûn, lale-seng,* lale renginde olan. ‖ *Lale-hadde, lale-ruh,* lale yanaklı. ‖ *Lale-veş,* lale gibi.
—Denizc. *Lale halatı,* denizli havalarda, filika dümeninin iğneciklerden çıkmaması için, dümen yelpazesinin üzerine açılmış deliklerden geçirilen ve çımaları kıç omuzluktan alabandalara bağlanan halat. ‖ *Lale halkası,* lale zincirinin geçirilmesi için dümen yelpazesinin üzerine tutturulmuş anele. ‖ *Lale palangası,* DÜMEN* PALANGASI'nın eşanlamlısı. ‖ *Lale zinciri,* eski gemilerde, lale halkasından geçirilerek iki yandan kıç omuzluklara bağlanan zincir.
—Ed. Divan edebiyatında şarap kadehinin ve âşığın göğsündeki yaranın simgesi.
—Esk. bot. *Lale ağacı* → LALEAĞACI. ‖ *Lale-i numan,* dağlalesi.
—Esk. sil. Topun ağzı yakınındaki bilezikten ferne kadar olan bölümün adı. (Bunun en yüksek yerine *kümbeti lale,* kümbeti lale ile zırh arasındaki eğime de *lale kavsi* denir.)

laleler

—Güz. sant. Türk süsleme sanatında XVI. yy. ortalarından sonra görülen çiçek motifi. (Önceleri oldukça stilize olan bu motif XVIII. yy. başlarında Lale devri'yle birlikte doğalcı bir üslup kazandı ve mimarlık, tezhip, çini, ahşap, minyatür, kumaşlarda yaygın olarak kullanıldı. XVIII. yy. sonlarında batı üsluplarının etkisiyle yeniden stilize edildi.) ‖ *Ters lale,* Edirne'deki Selimiye camisi'nde müezzin mahfilini taşıyan mermer sütunlardan birinin üzerine işlenmiş kabartma lale motifi. (Kör bir sanatçının yaptığı sanılan bu motiflerle ilgili olarak halk arasında çeşitli inançlar vardır; arap harfleriyle Allah ve lale sözcüklerinde aynı harflerin bulunması nedeniyle bu çiçeğe mistik bir anlam kazandırılmış, kutsal sayılmıştır. Ayrıca eski harflerle yazılmış lale sözcüğü tersten Osmanlılar'ın kutsal alameti olan hilal olarak okunur.)
—ANSİKL. Bahç. Lalenin en çok yetiştirilen türü çiçekçi lalesidir *(Tulipa gesneriana);* bunun da pek çok çeşidi vardır: holanda laleleri ya da uzun saplı basit "Darwin" laleleri; "Breeder" ya da "alaca" laleler; belki de bu iki türün çaprazlanmasından doğan "Triomphe"; *T. fosteriana* ile yapılan bir çaprazlamadan doğan "melez Darwinler" ve gösterişli yapraklarıyla göz alan daha başka lale türleri (*T. greigii, T. kaufmanniana, T. praecox,* vb.).

Lale üretimi özellikle Hollanda'da çok gelişmiştir. Bu bitkiyle tarhlar, bahçe göbekleri, kesme çiçek için bahçeler yapılır.
—Bot. Lale, enli, uzun yapraklı çokyıllık soğanlı bir bitkidir; yaprakların ortasından genellikle ucunda tek çiçek bulunan bir sap çıkar. Çiçeğin, göz alıcı renkte, altı parça petaloitten (çanaktaçyaprağı) oluşan çan biçiminde bir örtüsü vardır. Yumurtalık üç meyveyapraktan oluşur; meyve, çok küçük embriyonlu çok sayıda tohum içeren üçgenimsi bir kapsüldür.

Lale devri, osmanlı tarihinde Pasarofça antlaşması (1718) ile Ahmet III'ün tahttan indirilmesi (1730) arasındaki döneme XX. yy.'da verilen ad.

Pasarofça antlaşması ile, osmanlı yüksek yönetici tabakasında bir zihniyet değişikliği meydana geldi. Eski gaza ruhu ve dinsel katılık, yerini tasavvufa, bektaşiliğe, müziğe, edebiyata, hayatın maddi zevklerine bırakmaya başladı. Ahmet III'ün barışsever sadrazamı ve damadı Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'nın damgasını vurduğu bu dönemde osmanlı dünyasının Batı'ya bakışında da bir değişiklik oldu. 1719'da Viyana'ya, 1721'de Paris'e birer elçilik heyeti gönderildi. Paris elçisi Yirmisekiz Mehmet Çelebi'nin Paris'te estirdiği türk havası, İstanbul'da sınırlı da olsa bir frenk modasıyla karşılık buldu. Fransız mimarisi, bahçesi bazı değişikliklerle de olsa taklit edildi. Padişahın ve vezirlerinin çevresinde Doğu'dan esin arayan ressamlar görülmeye başlandı. Flandrel ressam van Moor, padişahın, sadrazamın portrelerini yaptı.

Sarayda başlayan bahçe ve çiçek merakı halk kitlelerine de yayıldı. Özellikle çeşit çeşit laleler yetiştirilmeye başlandı. Halkta laleye karşı uyanan ilgi sonucu bazı lale soğanlarının fiyatları aşırı ölçüde yükseldi. Başta Sadabat olmak üzere, Şerefabat, Hüsrevabat, Neşatabat gibi kasırlarda, Çırağan ve Tersane bahçelerinde yazları devlet adamlarının, şair ve ediplerin katıldığı lale eğlenceleri dönemin başlıca özelliklerindendi.

Lale devri şiirde, musikide yenilikler yarattığı gibi kültür alanında da atılımlara sahne oldu. İbrahim Paşa'nın himayesi ve şeyhülislam Abdullah Efendi'nin fetvasıyla İbrahim Müteferrika'nın İstanbul'da kurduğu basımevinde dinsel olmayan yapıtların basımına başlandı.

1723'te başlayan İran savaşı başlangıçta Lale devri'nin havasını etkilemedi. Ama, 1730'da Nadir Şah karşısındaki yenilgiler, saray çevrelerinin yaşam biçimine karşı memnuniyetsizliğin arttığı İstanbul'da bir esnaf ve yeniçeri ayaklanmasına yol açtı (Patrona* Halil ayaklanması). Ahmet III, tahttan çekilmek zorunda kalırken İbrahim Paşa hayatını kaybetti. (→ Kayn.)
• *Edebiyat.* Necip mahlasıyla şiir yazan Ahmet III ve gazelleri olan damadı sadrazam Nevşehirli İbrahim Paşa, Lale devri boyunca şairlere ilgi gösterdiler. Birçok şair onlara nazireler söyledi, şiirlerini tazmin etti. Şehzade İbrahim'in doğumuna tarih söyleyen Osmanzade Taib'e (öl. 1724), bu şiiri dolayısıyla padişah fermanıyla "Reis-i şairan" unvanı verilmişti. Bu dönemde Kâmi (öl. 1723), Nazim (öl. 1727), Rasih (öl. 1731), Vahit Mahtumi (öl. 1732), Arpaeminizade Sami (öl. 1733), İzzet Ali Paşa (öl. 1735), Seyit Vehbi (öl. 1737), Atıf Efendi (öl. 1742), Mirzazade Salim (öl. 1743), Neyli Ahmet (öl. 1748) gibi şairler ürün verdiler. Ancak dönemi bütün renkleri ve coşkusuyla *Divan'*ında yansıtan Nedim (öl. 1730) oldu. Dönemin mimari yapıları, İstanbul'un güzellikleri, Kâğıthane, Atmeydanı, Eyüp, Tophane, Üsküdar gibi semtler, kış, nevruz, bahar mevsimleri, gezinti yerlerindeki eğlenceler, kışın düzenlenen helva sohbetleri vb. bu zengin edebiyata konu oldu. Tarihçi Abdi dönemin yaşantısını şöyle özetler: *"Ehl-i mansıp olanların ekseri leyl ü nehar zevk ü safa ve çeng ü çegane ile meclis-ârâste idi. Memalik-i âl-i osman harap olmak değil canib-i erbaasını düşman neüzübillah zapteylemek raddesinde olsa belki biz zevkimizde olalım derlerdi"* (Devlet hizmetinde bulunanların çoğunluğu toplantılarını gece gündüz zevk ve eğlence, çalıp söylemeyle süslemişti. Osmanlı ülkesi harap olmak değil, dört yanını, Allah korusun, düşman alacak dereceye gelse belki biz zevkimizde olalım derlerdi). Nedim *Divan'*ında yansıyan temel görüş, işte Abdi'nin dile getirdiği bu anlayıştır. Lale devri şairi, *"Zaman-ı rezm geçti şimdi vakt-i bezmdir söylen"* (Savaş dönemi geçti, şimdi eğlence ve içki toplantıları dönemidir, söyleyin) ya da *"Gülelim eğlenelim kâm [zevk] alalım dünyadan"* diyordu. Nedim, Sadabat (Kâğıthane), Neşetabat (Defterdar), Şerefabat (Salacak), Feyzabat (Kâğıthane), Asafabat (Beşiktaş) vb.'de katıldığı eğlenceleri, yaşadığı dünyasal aşkı istanbul türkçesiyle, kolay kavranıp zevkine varılacak bir anlatım içinde konu edindi. Tasavvufi ve hikmetli şiir yolundan ayrılarak dünya zevklerini anlattı. Şarkıları, hatta hece vezniyle yazdığı bir türküsüyle halk söyleyişine yaklaştı. XVIII. yy.'ın ikinci yarısında gelişen yerlileşme akımı Lale devri'nde başlıca temsilcisini Nedim'de bulan hareketten büyük ölçüde etkilendi. Lale devri'ne bu ad çok sonraları, XX. yy. başlarında tarihçi Ahmet Refik Altınay tarafından verildi. Yazar bu addaki kitabında (1913) dönemin tarihsel olaylarını, toplum yaşamını ve kültür-sanat etkinliklerini konu edindi. Yahya Kemal dönemin söyleyiş özelliklerini kullanarak özellikle Nedim *Divan'*ından beslenen bir duyarlıkla gazeller ("Şerefabat", "Bir saki", "Mükerrer gazel", "Mahurdan gazel") ve bir musammat ("Sene 1140" [1727]) kaleme aldı. Ancak bu ustalıklı ürünler olsun, Halit Fahri Ozansoy'un çıkardığı *Nedim* (1919) dergisi olsun, Lale devri'ne ait izlerin yeni bir edebiyat beğenisini beslemesine yeterli olamadı.
• *Güzel sanatlar.* Ahmet III döneminde, sadrazam Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'nın da ön ayak olduğu yeniliklerle sanat ve mimarlıkta değişik üslupların denendiği, B.'daki barok üslubun Osmanlılar'a özgü bir biçimde yorumlanmaya başlandığı görülür. Bu dönem anıtsal dinsel yapılardan çok, kasır, köşk, sebil, çeşme gibi sivil yapılarıyla dikkati çeker. Bu yapılarda ağırbaşlı klasik üslubun yerine süs öğesi ağır basar. Bezemede lale en önemli ve yaygın motiftir. Topkapı sarayı'ndaki Yemiş odası Lale devri'nin ilk eseri

olarak nitelenebilir. Burada duvarların her yanı, panolar halinde vazodan fışkıran çiçekler, meyve tabakları, yazıt kuşaklarıyla süslenmiştir. Bu çiçek ve meyve motiflerinin yoğun olduğu doğalcı üslup Lale devri'nin özelliğidir. Dönemin en güzel anıtsal yapıtı, mimar Mehmet Ağa'nın Ahmet* III çeşmesi'dir. Burada da Yemiş odası'ndaki motiflerin benzerleri mermere işlenmiştir (Üsküdar'daki Ahmet III çeşmesi'nin ardından 1732 tarihli Tophane, 1733 tarihli Azapkapı çeşmeleri de aynı üslubu sürdüren örneklerdir). Topkapı sarayı'nın üçüncü avlusundaki Ahmet* III kütüphanesi (1719) dönemin özgün yapılarından biridir. Tümüyle beyaz mermerden olan kütüphanenin önünde iki taraflı merdivenlerle çıkılan üç kubbeli revak vardır. Beşir Ağa'nın eseri olan bu yapı, sedef ve fildişi kakmalı ahşap kapı ve pencere kanatlarıyla da ilgi çeker. İstanbul Şehzadebaşı'ndaki Damatibrahimpaşa külliyesi (1720), avlu çevresine yerleştirilen yapılarıyla bir ölçüde klasik külliyelere bağlanabilirse de, sebil ve çeşme Lale devri özellikleri taşır. Damat İbrahim Paşa ayrıca doğum yeri olan Nevşehir'de de önemli bir külliye inşa ettirmiştir.

Kalabalık bir heyetle Fransa'ya gönderilen Yirmisekiz Mehmet Çelebi bu ülkedeki saray ve bahçeleri incelemiş, ayrıntılı bilgilerle birlikte bunların planlarını İstanbul'a getirmiştir. Bu planlar ve bilgiler osmanlı saray çevresinde ilgi uyandırmış, özellikle Kâğıthane ve Boğaziçi'nde yeni üslupların denendiği köşkler, kasırlar yapılmıştır (Sadabat, Hüsrevabat, Kasrıcihan, Ferahabat vb.). Bu yapıların çoğu 1730 Patrona Halil ayaklanması'nda yakılıp yıkılmıştır.

Osmanlı minyatürü de bu dönemde üstün yapıtlar üretmiştir; dönemin en ünlü sanatçısı Levni*'den sonra geleneksel türk resmi, yerini, saray ressamı olan yabancı ressamların etkisiyle batı resmine bırakmıştır.

Lale devri, Ahmet Refik Bey'in (Altınay) Ahmet III dönemini anlatan yapıtı (1912). Lale devri'nden önceki dönemde Osmanlı devletinin durumundan başlayarak Patrona Halil ayaklanması'ndan sonraki yıllara değin dokuz bölümden oluşan kitap, ilk kez 1908'de *İkdam* gazetesinde tefrika edildi. Ahmet III'ün saltanat yılları (1712-1730) için "Lale devri" deyiminin kullanılmaya başlanması bu tarihten sonradır. Yapıt, Haydar Ali Diriöz'ün bugünkü türkçeye aktarmasıyla 1973'te yeniden basıldı.

Lale devri'nin en ünlü sanatçısı Levni'nin albümünden bir minyatür
Topkapı sarayı müzesi, İstanbul

Lale devri, Musahipzade Celal'in üç perdelik opereti (1914). Bestesi Suphi Ezgi'nindir. Bilime ve akla aykırı batıl inançlarla alay eder; cinlere, büyülere, fallara inanan bilgisiz devlet adamlarının toplumu nasıl çağdaşlıktan uzaklaştırdığını gösterneyi dener. İlk kez Ahmet Fehim Efendi topluluğu tarafından oynandı (1921).

LALE HATUN Kutluğ Terken, türk kadın hükümdar, şair (Kirman ? - Tebriz 1283). Kirman'da saltanat süren Kutluğ Han soyundan Kutbettin Muhammet'in eşiydi. Onun ölümü üzerine tahta çıktı (1277). Oğulları Haccac ve Suyurgamış ile saltanat için çekişmeleri oldu. Marco Polo onun hükümdarlığı sırasında Kirman'a gelmişti (1272'ye doğr.). Farsça şiirleri vardır.

Lale Oraloğlu tiyatrosu → ORALOĞLU (Lale).

LALEAĞACI a. **1.** Kuzey Amerika kökenli ve oldukça büyük, küt uçlu, parçalı yapraklı güzel ağaç. Lale biçim ve büyüklüğünde olan çiçekleri yeşil, sarı ve turuncu karışımı alacalıdır. Çoğunlukla parklara süs ağacı olarak dikilir. (Bil. a. *liriodendron;* manolyagiller familyası.) **—2.** *Gabon laleağacı,* tropikal Afrika kökenli bir süs ağacının *(Spathodea campanulata)* yaygın adı. (Acemborusugiller familyası.)

LALEAU (Léon), haitili şair ve siyaset adamı (Port-au-Prince 1892 - Pétionville 1979). Son derece ustalıklı bir nazmı ve mizahlı bir esin gücü vardı. Melezliğin psikolojik acılarını dile getiren *Musique nègre* (1931) adlı yapıtı, onu indigenismo'nun en büyük habercisi yaptı. Ayrıca komediler, eleştirel denemeler ve bir de roman (*le Choc,* 1932) kaleme aldı.

LALEDAN → LALELİK.

LALEGÜL a. Müz. Hüseyin Saadettin Arel'in, hüzzam makamına şedaraban makamını ekleyerek oluşturduğu bileşik makam. (Durağı yegâh [*re*] perdesi olan bu makamda, Arel'in mevleviayini, durağı, ilahisi ve sazsemaisinden başka bilinen yapıt yoktur.)

LALELİ sıf. **1.** Lale bulunan yer: *Laleli bahçe.* **—2.** Üzerinde lale desenleri bulunan.

LALELİ, İstanbul'un Eminönü ilçesine bağlı semt, Beyazıt'la Aksaray arasında uzanır; adını buradaki Laleli* külliyesi'nden alır. Geçmişte köşklerin, konakların bulunduğu seçkin bir semtken, özellikle 1960'tan sonra ticaret ve iş merkezine dönüşmüştür. Otel Ramada (Mimar Kemalettin Bey'in Tayyare apartmanları) ve Ragıppaşa kütüphanesi buradadır.

LALELİ BABA, türk derviş (öl. İstanbul XVI. yy.). Uzun yıllar, adının verildiği İstanbul'daki Laleli semtinde hasır bir kulübe içinde yaşadı. Ölünce, kulübesinin yanı başına gömüldü. Mustafa III'ün (1757 -1775) yaptırdığı cami de Laleli adını taşır.

Laleli külliyesi, İstanbul'un Laleli semtinde cami, imaret, sebil, çeşme, türbe, mumhane, han, hamam, muvakkithaneden meydana gelen yapılar topluluğu; ilk osmanlı yapıları gibi taş ve tuğla düzeninde duvar örgüsü ve klasik öğelerle batı etkilerini kaynaştıran önemli bir örnek olması açısından dikkati çeker. Mustafa III döneminde mimar Mehmet Tahir Ağa'ya yaptırılan külliye (1759-1763), 1765 depreminden sonra Seyit Mustafa Ağa tarafından onarılmıştır (1782). Camiyi çok beğenen Mustafa III Mehmet Tahir Ağa'ya hilat giydirmiştir. Barok üsluptaki camide ana mekân, yanlardan üçer yarım kubbeyle desteklenen bir orta kubbeyle örtülüdür. Bu ana kubbe, dördü gömme sekiz payeye oturur; payeler siyah-beyaz mermerden sivri kemerlerle bağlanmıştır. On iki kemerli yan mahfiller dışa çıkıntılıdır. Somaki mermerden mihrap ve minber, sedef kakmalı ahşap vaiz kürsüsü ince işçiliklidir. Beş kubbeli son cemaat yerinin yanlarında barok üslupta taş külahlı iki minare yükselir. İç avlu on dört kubbeli revakla çevrilidir. Caminin dış avlu kapısı yol yapımı sırasında geriye alınarak yapının alt katı çarşıya dönüştürülmüştür (1956 -1957). Barok üslupta beş gözlü sebil, sütun aralarındaki ince oymalı tunç kafesleriyle dikkati çeker, saçaklar ise mermer kabartmalıdır. On köşeli, kubbeli türbeye zengin barok süslemeli bir revakla girilir, yapının içi XVI. yy. çinileri ve kalem işleriyle bezelidir. İçinde Mustafa III'ün ve Selim III'ün sandukaları vardır. Han (Sipahi hanı), iki katlı, biri büyük ötekisi küçük iki avlulu bir yapıdır (ulufe almaya gelen sipahiler burada kalırdı).

Lale devri'nin ilk eseri olarak nitelendirilen Yemiş odası
Topkapı sarayı müzesi İstanbul

LALELİK ya da **LALEDAN** a. Güz. sant. **1.** Az sayıda lalenin konduğu vazo. (Lalelikler osmanlı seramik ve cam sanatının güzel örnekleridir. Ayrıca altın, gümüş gibi değerli madenlerden yapılanları da vardır. Bunlar gülabdan biçiminde, kısa ayaklı, yuvarlak karınlı, ince, uzun boyunlu, genişçe ağızlı vazolardır.) **—2.** Bir ya da bir-

Bk. resim sayfa 7336

çok boyunlu çeşitli biçimleri bulunan lale vazosu. (Delft fayans ustaları, çeşitli lalelik tipleri yaratmışlardır. Genellikle uzakdoğu tarzında süslemelere sahip olan bu vazoların en ünlüleri, dikilitaş biçiminde ve çokkatlıdır.)

LALENAME a. Laleye, lale adlarına, özelliklerine, yetiştirme yöntemlerine ve satış fiyatlarına ilişkin kitaplara verilen genel ad.

—ANSİKL. XVII. ve XVIII. yy.'larda yazılan Mehmet Aşki'nin *Takvim ül-kibar fi miyar il-ezhâr* (Millet kütüphanesi, Ali Emiri bö-

Laleli külliyesi camisi (1759-1763)

lümü'nde üç nüshası vardır, tabilye no. 165, 166, 167), Mehmet bin Ahmet'in *Netayic ül-ezhâr* (Millet kütüphanesi, Ali Emiri bölümü tabilye no. 162) ve yazarı belli olmayan *Defter-i lalezar-ı İstanbul* (Millet kütüphanesi, Ali Emiri bölümü, tabilye no. 164) yapıtları gibi. Bu kitapların bazılarında çeşitli lale türleri hakkında yazılmış beyitler ve dörtlükler de yer alır. Bu yapıtlardan XIX. yy. başında lale çeşitlerinin iki bine yaklaştığı öğrenilmektedir.

Réunion des musées nationaux

pagoda biçiminde bir lalelik mavi kamayö süslemeli Delft fayansı XVIII. yy. *Ulusal seramik müzesi, Sèvres*

ل

lam

LALERUH a. Müz. Türk müziğinde XVII. yy.'dan önce kullanılmış bir bileşik makam. (Pençgâh makamına aşiran makamı eklenerek oluşturulmuştur. Durağı, yegâh [re] perdesidir. Elimizde Şehzade Korkut'un bir peşreviyle bir sazsemaisinden başka örneği yoktur.)

LALESÂR a. (fars. *lâle* ve *-sār*'dan *lâlesār*). *Esk.* Lale bahçesi.
—Esk. zool. Sığırcık.

LALETTAYİN sıf. (ar. *lā*, *ᶜale* ve *taᶜyīn*' den *lā-ᶜale-t-taᶜyīn*). Ayırtedici hiçbir özelliği olmayan bir kimse, bir şey için kullanılır; sıradan, rasgele: *Bu çalışmayı lalettayin bir adam bile yapabilir. Lalettayin bir çalışma.*

LALEZAR a. (fars. *lâle* ve *-zār*'dan *lâlezār*). *Esk.* Lale bahçesi, lale yetiştirilen yer: *"Kanlu yaşımla her tarafum lâlezâr olur"* (Vasfi, XVI. yy.).

LALEZARİ → MEHMET TAHİR EFENDİ Lalezari.

LALİ HASAN EFENDİ → HASAN EFENDİ Lali.

LALİ MEHMET FENAYİ EFENDİ, türk tarikat şeyhi (Kastamonu ? - Edirne 1700). Edirne'de gülşeni tarikatı şeyhlerindendi. Halifeleri arasında şair ve sufi Sezai-yi Gülşeni de vardır. Şiirlerinde *Fenayi* mahlasını kullandı. Bir *Divançe*'si (Sezai'nin *Divan*'ıyla birlikte basıldı, 1840) ve İbrahim Gülşeni'nin *Mesnevi-i manevi*'sinin baş kısmına yazdığı şerh günümüze kalmıştır.

LALİBELA ya da **LASİBALA,** Etyopya'nın K.'inde (Vollo ili) manastırlar kenti. Bir akarsuyun iki kıyısında yer alan, kayalara oyulmuş on bir kilisesiyle ünlüdür. K.'dekilerin en büyüğü, Aksum katedrali'nin planına göre yapılmış olan *Beytu Mezene Alan*'dır (Dünya kurtarıcısının evi). Geleneğe göre kral Lalibela ayinleri zengin süslemeli Meryem Ana kilisesi'nde *(Beytu Meryem)* izliyordu. Güneydeki dört kilise arasında aksum üslubunda *Beytu Emanuel* gerçek anlamda monolitik olan tek kilisedir. Diğer üçü ise, daha az ilgiyi çeker. Kentin son kilisesi Aziz Georgius'un evi (*Beta Giyorgis; Beytu Corcis*) yapıya bir kule görünümü kazandıran haç biçiminde zarif bir plana göre inşa edilmiştir. Yapımlarına XIII. yy.'dan itibaren başlanan bu anıtlar daha geç dönemde duvar resimleriyle süslenmiştir.

J. Bottin

Lalibela
Aziz Georgius'un evi (Beta Giyorgis; Beytu Corcis) [haç biçiminde bir plana göre yapılmış kilise]

LALİN sıf. (fars. *lāᶜlīn*). *Esk.* Kırmızı, kırmızı renkte olan.

LALİQUE (René), fransız süslemeci ve cam sanatçısı (Ay 1860 - Paris 1945). Cam tekniği üzerine ilk araştırmalarına çeşitli takı öğelerinin kayıp balmumu yöntemiyle dökümünü gerçekleştirdiği 1890'da başladı. Gerecleri, ticari değerlerine aldırmadan (cam hamuru, mine, obsidiyen, boynuz, amber, fildişi) ve bunları altının yanı sıra gümüş, hatta çelikle bağdaştırarak işledi. 1906'da parfümcü François Coty'nin istediği şişeleri, Saint-Denis'deki Legras' nın imalathanesinde yaptırdı; daha sonra, Paris yöresinde kendi fabrikasını kurdu. Bu tarihten başlayarak Lalique, bütünüyle camcılık işiyle uğraştı. Mekanik kalıplama yöntemlerini geliştirdi, kalıptan çıktıktan sonra uzun bir el işi gerektirmeyen bir "yarı kristal" buldu. Yapım tekniklerini yavaş yavaş vazolar, sofra eşyaları, süs heykelleri, mimarlık öğeleri üzerinde uyguladı. Gözde temaları (kadın, bitkiler, hayvanlar), Art nouveau'nun estetik anlayışını yansıtır. 1925 Sergisi'nde kendi pavyonunu açtı ve cam üzerine uygulamaları çoğalttı: ışıklandırma araçları, çeşmeler, kapılar, Saint-Matthew'daki (Jersey) Meryem Ana capellası'nın vitrayları, *Normandie* transatlantiği yemek salonunun ve Pullman vagonlarının panoları. Ama Lalique'in başarı grafiği, İkinci Dünya savaşı öncesinde düştü; 1937'de, Combs -la-Ville'deki fabrikasını kapattı. 1940'ta Aşağı Rhin'deki Wingen-sur-Moder fabrikası Almanlar tarafından işgal edildi. R. Lalique'nin ölümünden sonra oğlu MARC (1900-1977) ve torunu MARIE-CLAUDE **Lalique** (doğm. 1935) tarafından yeniden faaliyete geçirildi. Bu sonuncusu yeni modeller yarattı.

LALİSTAN a. (fars. *lāᶜl* ve *-istān*'dan *lāᶜlistān*). *Esk.* Bol yakut çıkarılan ve işlenen ülke.

LALİTA, hindu dininde evreni harekete geçiren ve dünyanın kendiliğinden yaratılış ve yok oluşunun simgesi büyük tanrıça. (→ LILA.)

LALİZADE ABDÜLBAKİ → ABDÜLBAKİ Lalizade.

LALİZADE MEHMET ÇELEBİ, türk defterdar (XVI. yy.). Yeniçeri olan babası gibi kendi de Yeniçeri ocağı'nda yetişti. Budin ve Halep defterdarlıklarında bulunduktan sonra başdefterdarlığa yükseldi (1574). Murat III tarafından görevden alındı (1575).

LALLA, Geç Hitit döneminde, Malatya ve çevresinde egemen olan Meliddu ya da Milidia krallığı'nın kralı (İ.Ö. IX. yy. ortaları). Asur kaynaklarında *Lalli* olarak anılan bu kral, Asurlular'ın egemenliğini kabul ederek haraç ödemek zorunda kaldı.

LALLANS a. İskoçya'nın Lowlands yöresinde kullanılan lehçe. Dunbar, Henryson, Burns ve MacDiarmid'in yapıtlar verdiği bu dil keltçeden çok germenceye yakındır.

Lalla Rookh, Th. Moore'un, konularını Doğu'dan alan manzum yapıtı (1817). Byron'dan esinlenmiş dört hikâyeden oluşur *(The Veiled Prophet of Khorassan, Paradise and the Peri, The Fire Worshippers, The light of the Haram)* ve Victoria dönemi öncesi egzotizminin klasik bir örneği olarak kabul edilir.

LALLEMAND (André), fransız gökbilimci (Cirey-lès-Pontailler, Côte-d'Or, 1904 - Paris 1978). Yıldız ışıkölçümü için çok duyarlı ışıkçoğaltıcılar yaptı ve elektronik kamerayı icat etti (1936). Paris gözlemevi baş gökbilimcisi (1953), Collège de France'ta profesör (1961) ve Bilimler akademisi üyesi (1961) oldu.

LALLİ (Giambattista), italyan yazar (Norcia, Perugia ili, 1572 - *ay. y.* 1637). Güldürü-destan türünde manzum yapıtları olan Lalli, frenginin tarihini yazdı (*la Franceide*, 1629); bunun yanı sıra *Eneide travestita* (1634) ve Tasso parodileri kaleme aldı.

LALLY (Thomas, DE TOLLENDAL, — *baronu*, —*kontu*), irlanda asıllı fransız subay ve yönetici (Romans 1702 - Paris 1766). Pondiçeri'de 700 askeriyle, 14 gemi eşliğindeki 22 000 ingiliz tarafından sarıldı (eylül 1760) ve beş aylık bir kuşatmadan sonra teslim oldu (ocak 1761). Londra'da, sonra Bastille'de hapse atıldı, Paris parlamentosu tarafından ihanet suçuyla ölüme mahkûm oldu (6 mayıs 1766 kararı) ve idam edildi (9 mayıs). Oğlu Gérard, Voltaire ile birlikte Lally'nin itibarını yeniden kazandırmak için kampanya açtı.

LALO (Édouard), fransız besteci (Lille 1823 - Paris 1892). Habeneck'ten keman, J. Schulhoff'tan besteleme dersleri aldıktan sonra birkaç yapıt besteledi. 1855'te kurduğu dörtlü, Beethoven yorumlarında uzmanlaştı. İlk büyük başarısını ancak 20 yıl sonra 1874'te ilk kez Sarasate'nin çaldığı keman konçertosu ve *İspanyol senfonisi* (Symphonie espagnole, 1875) ile elde etti. *Namouna* (1882) adlı balesi Paris operası'nda başarısızlığa uğradıysa da, *le Roi d'Ys* (1888) adlı operası, Opéra -Comique tiyatrosu'nda coşkuyla karşılandı. Orkestra için *Divertimento* (1872), *Norveç rapsodisi* (1881) ve *sol* minör senfoni (1886); *Rus konçertosu*'nun da (1883) aralarında bulunduğu keman ve orkestra yapıtları ve piyano konçertosu da (1889) beğenildi. Oda müziği dalında bir yaylılar dörtlüsü (1859; 1880'de gözden geçirdi), üç trio, bir çello-piyano sonatı, bir keman -piyano sonatı besteledi. Dramatik yapıtlarından *Fiesque* (1886), *Neron* (1891) ve A. Coquard'ın tamamladığı *la Jacquerie* de (1892) anılmalıdır. İspanyol folklorundan olduğu kadar, Wagner ve Schumann'ın müziğinden de etkilenen Lalo' nun müziği, sağlam ve çok parlak orkestralamasıyla ayırt edilir. —Oğlu PIERRE (Puteaux 1866 - Paris 1943), müzik eleştirmeniydi. *Revue de Paris, le Journal, Courrier musical, Comœdia* ve *le Temps* gibi gazete ve dergilerde yazdı. Yazılarını *la Musique* (1898-99), *Richard Wagner ou le Nibelung* (Richard Wagner ya da Nibelungen) [1933] ve *De Rameau à Ravel* (Rameau'dan Ravel'e değin) [1947] başlıkları altında topladı.

LALO (Charles), fransız estetikçi (Périgueux 1877 - Paris 1953). 1933'te Victor Basch'ın Sorbonne estetik kürsüsündeki yerine geçti ve 1948'de Étienne Souriau ve Raymond Bayer ile birlikte *Revue d'esthétique* adlı dergiyi kurdu. Toplumbilimsel bir estetiği savunuyor, sanat yapıtını yaşamla oyun arasında bir aracı olarak görüyordu. Yapıtlarında, müziksel çözümlemeye dayanan uyumsal bir kuram geliştirdi. Başlıca yapıtları: *Esquisse d'une esthétique musicale scientifique* (Bilimsel bir müziksel estetik denemesi), 1908; *İntroduction à l'esthétique* (Estetiğe giriş) 1912; *l'Expression de la vie dans l'art* (Sanatta yaşamın anlatımı), 1933; *l'Art loin de la vie* (Yaşamdan uzak sanat), 1939; *l'Art et la Vie* (Sanat ve yaşam), 1946-47.

LAM a. (ar. *lām*). *Esk.* **1.** Arap abecesinin 23., osmanlı abecesinin 26. harfi. Ebcet hesabındaki değeri 30'dur. **—2.** Kameri aylardan şevval ayı. **—3.** *Lam elif çevirmek, çizmek,* bir yerden çok uzaklaşmak, şöyle bir dolaşıp geri gelmek. || *Lamı cimi yok,* bir şeyin mutlaka yapılması gerektiğini, bahane ya da özür bulunamayacağını belirtmek için söylenir: *Lamı cimi yok, ne pahasına olursa olsun gideceksin.*

LAM a. (fr. *lame*'dan). Bot. **1.** Yaprağın ayası. **—2.** Çanakyaprakların ya da taçyaprakların yayvan bölümü.
—Dokubil. *Bazal lam*, mukopolisakkarit ve kollajence zengin madde tabakası. Birçok

hücre türünün (epitelyum, endotelyum) yüzeyinde bulunur; iyon yayılmasını ve molekül geçişini engellemeye yarar.
—Embriyol. *Diş lamı*, insan embriyonunda dokuzuncu haftada görünür hale gelen ve tüm çene boyunca uzanan epitelyum kıvrımı. (Bunun serbest kenarından diş tomurcukları oluşur. Diş lamı, diş oluşumunun ilk evresidir.)
—Opt. Saydam mikroskop incelemeleri için üzerine cisimlerin yayıldığı dikdörtgen cam. || *Koşut yüzlü lam*, koşut iki düzlem yüzle sınırlı lam. (Böyle bir lam, bir ışık ışınını saptırmaz ama buna yanal bir yer değiştirme kazandırır. Lam, ışınların hemen hemen dik olduğu durumlarda cismin görüntüsünü verir. Cisimle görüntü arasındaki uzaklık

$$a = e\left(1 - \frac{n_0}{n}\right) \text{dir.}$$

Burada e lamın kalınlığını, n kırılma indisini ve n_0 yer aldığı ortamın indisini gösterir.)
—Zool. *Altçene lamı*, örümceklerde çene ayağının kalça kesiminin iç yanında bulunan geniş bölüm.

LAM (Beni-), eskiden Dicle kıyılarında yaşayan konargöçer arap kabile. İslamdan önce Mekke dolaylarında yaşayan kabile, adını ilk reisleri Faraclam'dan aldı. Daha sonra Dicle kıyılarına göçen ve büyük çoğunluğu şii olan Beni Lam, Safeviler döneminde İran devletinin hizmetine girdi. XIX. yy.'da, Kaçarlar döneminde osmanlı topraklarına yaptıkları akınlarda Ali Rıza Paşa (1836) ve Necip Paşa (1843) kuvvetlerine yenilince gözden düşerek Muhammet Şah tarafından Karhan ırmağının sol kıyısına sürüldüler. 1914'e kadar Türkiye ile İran arasında bağımsız ve etkisiz bir durumda yaşayan, geçimini genelde kaçakçılıkla sağlayan kabile, Birinci Dünya savaşı'nda reisleri şeyh Gazban'ın ön ayak olmasıyla Türkler'in hizmetine girdi. İngilizler'e karşı yaptıkları saldırıların bozgunla sonuçlanması üzerine dağılan Beni-Lam, birliğini yitirdi.

LAM (Wifredo), kübalı ressam (Sagua la Grande 1902 - Paris 1982). Havana (1920 -1923) ve İspanya'da (Madrid ve Barcelona, 1924-1937) sanat öğrenimi gördükten sonra Paris'e gitti (1937) ve burada Picasso ve gerçeküstücülerle ilişki kurdu. Avrupa'nın katkılarıyla (kübizm ve gerçeküstücülük) çin ve afrika sanatlarını birleştiren yapıtlar vermeye başladı. 1942'de Küba'ya dönüşünden sonra kendine özgü bir üslup yarattı: çoğu kez tekrenkliliğe yakın, kimi zaman donuk, kimi zaman gözalıcı tonlar; fantastik bir coşkuyla yapılmış, çizgileri keskin, efsanevi figürler, hayvanlar ve bitkiler (*Cangıl*, 1943, Museum of Modern Art, New York). 1952'de Paris'e yeniden yerleştikten sonra simgelerle yüklü biçimleri (kadın, kuş, yaprak, ok vb.) daha yalın bir tarzda ele aldı (*Düş satıcısı*, 1962, Stedelijk Museum, Eindhoven). Küba'da üne kavuştu (*Üçüncü dünya*, 1966, Havana Başkanlık sarayı'nın duvar resmi) ve yapıtları ülkesinin çağdaş sanatı üzerinde büyük bir etki yaptı.

LAM ALİ ÇELEBİ Nişancı → ALİ ÇELEBİ Lam.

LAMA a. (fr. *lame*'dan). **1.** Metalden ya da sert malzemeden, yassı ve dar biçimli parça. **—2.** Kimi aygıt ya da takımların kesmeye, biçmeye, tıraşlamaya, kazımaya yarayan ve genellikle metal olan bölümü.
—Al. tak. *Testere laması*, ahşap, taş, metal vb. işlemede kullanılan her tür testerenin kesme takımını oluşturan, üzerine diş açılmış çelik lama.
—Elektrotekn. *Kolektör laması*, bir döner makine kolektöründe, rotor sargısının ardışık iki bölümünün ortak ucuna bağlı iletken öğe.
—İşlem. *Delik işleme laması (bıçağı)*, bir raybanın ya da bara milinin doğurucusuna tespit edilen ve silindirsel iç çapları boyutlamada kullanılan takım.
—Metalürj. Dikdörtgen kesitli, çok yassı, en az 150 mm eninde ve kalınlığı eninin dörtte birinden biraz fazla (maksimum 40 mm) olan demir-çelik sanayisi yarı ürünü. || Dikdörtgen kesitli, eni 5 mm (dahil) ile 200 mm (hariç) arasında olan ve kalınlığı enine bağlı olarak 3 ile 6 mm arasında değişen yassı ürün.
—Tekst. *Kenar laması*, bir dokuma tezgâhında, tarağın kenarlarında yer alan parça.

LAMA a. (isp. *llama*). Deveye benzeyen, ama daha küçük bedenli ve hörgüçsüz topuktabanlı memeli. (Güney Afrika'da yaşar. Bil. a. *Lama glama;* devegiller familyası.)
—ANSİKL. Devenin tersine, lamanın büyük kulakları ve güçlü tırnakları vardır. Alpaka gibi, iyi evcilleştirilmeyen hayvanlardandır; atasının guanako olduğu sanılır. Yük hayvanı olarak ve bazen de eti ve derisi için beslenir. Yalnız, yünü alpakanınkinden daha az makbuldür.

lama (*Lama glama*)

LAMA a. (tibetçe *blama*, yüce varlık, ruhani önder). Tibetli ya da moğol buddha keşişi ya da rahibi.
—ANSİKL. Lama, dinin en yüksek temsilcisi, din adamları tarafından olduğu kadar laikler tarafından da saygı gören evrensel bir önderdir. Lama, buddha topluluğuna üye evrensel bir önderdir. Lama, buddha topluluğuna üye olmasını sağlayan ve onu iki yüz elli tane sıkı disiplin kuralına uyma yükümlülüğü altına sokan bir giriş töreninden başka, kendisine ruhani bir nitelik kazandıran bir tür atanma ayininden de geçer.

LAMACILIK a. **1.** Buddhacılığın, Tibet ve Orta Asya'daki özel biçimi. **—2.** Tibet buddhacılığının ve onun yaygın olduğu bölgelerin, Tsong-kha-pa reformundan ve dalai-lamaların dünyevi iktidarının kurulmasından sonraki hiyerarşik düzeni.

LAMADDİYE a. (ar. *lā* ve *maddiyye*'den *lā-maddiyye*).
—Esk. fels. Eşyanın maddeselliğini kabullenmeyen dünya görüşü.

LAMA-KARA, Togo'da yerleşme, Atakora'nın eteğinde; 9 400 nüf. Kereste. Tekstil. Biracılık. —*Lama-Kara bölgesi*, 4 490 km²; 280 697 nüf. (1990).

LAMAKHOS, atinalı general (İ.Ö. 470'e doğr.-414). Atinalılar'ın Pontos Eukseinos'a (Karadeniz.) seferinde (437) bir filoya komuta etti ve Sinop'u aldı. Atina'nın Sicilya seferine Nikias ve Alkibiades ile birlikte komuta etti ve Siracusa'ya yapılan saldırı sırasında öldürüldü.

LAMANTİNİ a. Zool. DENİZGÜZELİ'nin eşanlamlısı.

Lamar, Venezuela'da petrol yatağı, Maracaibo gölünün kuzey-doğu'sunda.

LA MARCHE (Olivier DE), Bourgogne sarayı kronikçisi ve şairi (1425-1502). Sarayda, özellikle dışişleriyle ilgili çeşitli görevlerde bulundu. Atak Charles'ın verdiği büyük şölenleri düzenledi ve şenlikleri çeşitli kitaplarında anlattı. Şiirleri, 1435-1488 arasındaki olayları içeren anıları gibi, Bourgogne sarayı'nın debdebesini ve kudretini över.

LA MARCK ya da **VAN DER MARK,** soylu aile. Altena kontu Adolf IV'ün oğlu Engelbert'ün (XIII. yy.) soyundan gelir. Engelbert II (ya da Englebert) Mathilde ile evlenince Arenberg kontluğu'na sahip oldu;-bu kontluğu, La Marck-Arenbergler'in başı olan oğlu Evrard II'ye bıraktı. 1484 ile 1591 yılları arasında La Marck sülalesi Bouillon düklüğü'ne bağlı kaldı.

LAMARCK (Jean-Baptiste DE MONET, —*şövalyesi*), fransız doğabilimci (Bazentin, Picardie, 1744 - Paris 1829). Önce din adamı olmak için eğitim gördü, babası ölünce askerlik mesleğine başladı; ama bir kaza sonunda ordudan ayrıldı ve kendini tümüyle doğa tarihine adadı. İlk yapıtı *Flore française*'de (Fransız florası) [1778] Lamarck, ilk kez dikotomi anahtarlarını kullandı. Kısa süre sonra, Poiret ile birlikte *Encyclopédie botanique* (Botanik ansiklopedisi) ve *İllustration des genres* (Bitki resimleri) [1783-1817] adlı yapıtlarını yayımladı. Botanikçi olmasına karşın 1793'te Muséum'da omurgasız hayvanlar kürsüsüne çağrıldı ve ölünceye kadar bu kürsüdeki görevini sürdürdü. Aynı yıl *Recherches sur les causes des principaux phénomènes physiques* (Temel fizik olaylarının nedenleri üstüne araştırmalar) adlı yapıtını yayımladı. 1795'te Bilimler akademisi'ne seçildi. Daha sonra şu yapıtları yazdı: *Recherches sur l'organisation des êtres vivants* (Canlı varlıkların düzenlenmesi üstüne araştırmalar) [1802]; *Hydrogéologie* (Hidrojeoloji) [1802], *Philosophie zoologique* (Zooloji felsefesi) [1809]; *Système analytique des connaissances de l'homme* (İnsan bilgilerinin analitik sistemi) [1820]; ve nihayet en büyük yapıtı olan *Omurgasız* hayvanların doğal tarihi* (1815-1822).

Bk. resim sayfa 7338

Lamarck dönüşümcülüğün babasıdır. Evrimi açıklayıcı bir kuram ortaya attı. (→ LAMARCKÇILIK.) Bununla birlikte yaşarken ve ölümünden sonra da bir yüzyıl kadar pek tanınmadı. Tüm kazancını araştırmalarına harcadı, üç kez dul kaldı, sekiz çocuğun yükü omuzlarındaydı, yaşamının sonunda kör oldu ve değerli "herbaryum"unu satmak zorunda kaldı.

LAMARCKÇI sıf. Lamarck'a, lamarckçılığa ilişkin.
◆ sıf. ve a. Lamarckçılık yanlısına denir.

LAMARCKÇILIK a. Lamarck'ın 1809'da, *Philosophie zoologique* (Zooloji felsefesi) adlı yapıtında ortaya koyduğu kuram.
—ANSİKL. Lamarck'ın Doğal tarih müzesi'nde korunan dağınık ilkel hayvan koleksiyonlarını sınıflandırmakta ve türleri tanımakta karşılaştığı güçlükler, onda bu türlerin birbirinden türedikleri düşüncesini doğurdu. Lamarck'a göre, çevredeki dönüşümler gereksinimlerdeki değişimlere yol açıyor, bunun üzerine hayvanlar, "on-

Sully-Jaulmes-Dekoratif sanatlar müzesi

René Lalique
cam vazo
yeşilimsi beyaz (1911'e doğr. -12)
Dekoratif sanatlar müzesi, Paris

Sirot-Angel kol.

Édouard Lalo

Wifredo Lam
Sera (1944)
özel kol.

Lam

Larousse

Jean-Baptiste de Monet **Lamarck** şövalyesi

Lauros-Giraudon

Alphonse de **Lamartine** Henri Decaisne'ın yağlı boya bir tablosundan ayrıntı (belçika ekolü) *Akademi müzesi, Mâcon*

National Portrait Gallery

Charles Lamb, William Hazlitt'in yağlıboya bir tablosundan (1804) ayrıntı *National Portrait Gallery, Lor' ıra*

ları doğuran gereksinimler kadar süren'' yeni alışkanlıklar ediniyorlardı. Alışkanlıkların değişmesi, eylemlerin değişmesine yol açıyor ve hareketler farklılaşıyordu; bir organın daha çok çalışması onu güçlendirecek, kullanılmaması köreltecekti. Sonunda, edimlerdeki bir değişiklik, ortaya bir biçim değişikliği çıkarıyordu.

Lamarck, kuramını açıklamak için birçok örnek verdi: zürafa, ağaç yapraklarını koparıp yemek zorundaydı; bu alışkanlığı yerine getirmek üzere, bacakları ve boynu uzuyordu. Su yöresinde yaşayan kuşların ayakperdesi, kıyı kuşlarının uzun bacakları hep aynı biçimde açıklanabiliyordu. İki kural, bu kuramı özetliyordu:
1. *Kullanılma ve kullanılmama kuralı:* gereksinim, gerekli organı yaratır; kullanım, o organı güçlendirir ve büyütür; kullanım yokluğu, gereksiz organın körelme ve yok olmasına yol açar.
2. *Kazanılan özelliklerin kalıtımı kuralı:* Çevre koşullarının etkisiyle kazanılan özellik, üremeyle aktarılır.

Buna göre lamarckçılık, ciddi eleştirilere yol açan iki koyuta dayanıyordu. Çevre bireysel organizma üzerinde, *uyumlar* yaratarak söz götürmez bir etkide bulunursa da Lamarck, çevrenin etkisine organizmanın her zaman *yararlı* bir değişmeyle karşılık verdiğini kabul ediyordu. Gerçekte bu değişme, genellikle herhangi bir değişmeydi. İkinci koyuta gelince, kazanılan özelliklerin kalıtımını aydınlığa kavuşturmak için girişilen bütün deneyler başarısızlığa uğramıştı. Bu saptama, lamarckçılığı yıkıyordu. Uyarlanma cevaplarının kalıtımsal aktarılmazlığı, onların tüm evrimsel değerlerini ortadan kaldırıyordu. Bütün eleştirilere rağmen lamarckçılık, büsbütün bırakılmadı. (→ YENİLAMARCKÇILIK.)

LA MARMORA (Alberto FERRERO, *—kontu*), italyan general (Torino 1789 *-ay. y.* 1863). Daha önce fransız ordusunda subaylık yaptı. Carlo Alberto'nun ordusunda generalliğe yükseltildi (1840), ardından Sardinya askeri valisi oldu. *Voyage en Sardaigne* (1826) adlı bir kitap yazdı.

LA MARMORA (Alessandro FERRERO, *—şövalyesi*), italyan general (Torino 1799 -Kadıköy, Kırım, 1855), Alberto Ferrero' nun kardeşi. ''Bersaglieri'' birliklerinin kurucusuydu. Ordu kurmay başkanlığı yaptı (1849) ve Kırım'da bir tümene komuta ettiği sırada koleradan öldü.

LA MARMORA (Alfonso FERRERO), italyan general (Torino 1804 - Floransa 1878), Alberto ve Alessandro Ferrero'nun kardeşi. Bağımsızlık savaşında (1848) özellikle Borghetto'da ve Peschiera'da yararlık gösterdi; Milano ayaklanması sırasında Carlo Alberto'nun hayatını kurtardı (1848). Cenova'daki ayaklanmayı bastırdıktan sonra (1849), italyan birliğini sağlayacak olan orduyu kurdu. Kırım'da (1855) ve 1859'daki İtalya seferi sırasında Sardinya kuvvetlerine komuta etti, daha sonra Napoli'deki krai vekilliğine atandı. 1864'te Meclis başkanı ve Dışişleri bakanı oldu. Avusturya'ya karşı İtalya ve Prusya anlaşmasını sonuçlandırdı ve 1866 savaşı'nda kurmay başkanlığı yaptı. 1870'teki ilhaktan sonra Roma'da kral naipliğine atandı.

LAMARTİNE (Alphonse DE PRÂT DE), fransız şair ve politikacı (Mâcon 1790 - Paris 1896). Gençlik yıllarında İtalya'yı gezdi, Louis XVIII'in muhafız alayında hizmet gördü ve Julie Charles ile çok yoğun ve trajik bir ilişki yaşadı (*''le Lac''* bu ilişkinin verdiği esinle yazılmıştır). İlk şiir derlemesi *les Méditations poétiques* (1820) onu bir anda üne kavuşturdu. Genç romantik kuşak tarafından üstat ilan edilmesine rağmen diplomatik bir kariyer yapmayı tercih etti ve Napoli'ye tayin edildi. İngiliz eşi Elisa Birch ile İtalya'ya giden Lamartine, orada *Nouvelles Méditations poétiques* (1823), *la Mort de Socrate* (1823), *le Dernier Chant du pèlerinage d'Harold* (1825) ve *les Harmonies poétiques et religieuses* (1830) adlı şiir yapıtlarını yayımladı. Louis -Philippe'in tahta çıkması ile tüm diplomatik görevlerinden istifa etti. Doğu ülkelerine yaptığı yolculuk kızı Julia'nın ölümüyle yaşamının en karamsar dönemlerinden biri oldu. Epik tarzda iki şiir (*Jocelyne,* 1836; *la Chute d'un Ange,* 1838) ve *Recueillements* poétiques*'i (1839) yayımladı. Muhalefet saflarında milletvekili seçildi ve *Histoire des Girondins*'i yazdı (1847). 24 şubat 1848'de Cumhuriyet'in ilanını vilayet binasından açıklayan Lamartine, geçici hükümette Dışişleri bakanı oldu. Haziranda karşı devrimin galebe çalmasıyla başkanlık seçimlerinde büyük bir yenilgiye uğradı. Siyasetten ayrıldı ve Türkiye'ye yerleşmeyi düşündüyse de Fransa'da kalarak kendi yaşamını konu alan ya da tarihsel olan yapıtlar verdi (*Raphael,* 1849; *les Confidences,* 1849; *Graziella;* 1849). Borçlarını ödeyebilmek için *Cours familier de littérature*'ü (1856 -1869) yayımladı.

Lamartine'in getirdiği yenilik çağdaşları tarafından ilgiyle karşılandı. Gerçekten de okuyucular, klasik biçimin ötesinde, romantizmin bütün ana temalarını bu yapıtta bulabiliyorlardı: şairin yalnızlığı, doğanın sevecenliği, ardına düşülen ve bir türlü ulaşılamayan uyum.

LAMAS → LİMONLU.

LAMAS çayı → LİMONLU çayı.

LAMASBA, Cezayir'de Romalılar'dan kalma sit. Batna'nın G.-B.'sındadır. Burada çok önemli bir yazıt bulundu; bir sulama yönetmeliği, ilgili toprak sahiplerinin adını, tarlalarının yüzölçümünü ve değerini, sulama saat ve süresini gösteriyordu. Bu, Romalılar'ın su sistemi ve sudan yararlanma tekniği üzerine elimize geçen en ilginç belgelerden biridir.

LAMASU, iyilik perisinin akkadcadaki adı. Asur saraylarının kapılarında, tanrısallığın simgesi boynuzlu bir başlık taşıyan insan kafalı kanatlı bizon ya da aslan biçiminde temsil edilirdi.

LAMB (Mary Ann), ingiliz kadın edebiyatçı (Londra 1764 - Edmonton 1847), Charles Lamb'ın kız kardeşi. 1795-96'da bir akıl hastanesine yatırıldı, annesini öldürdükten sonra (1796) erkek kardeşinin himayesine verildi. *Tales from Shakespeare* (1807) adlı yapıtında komedi çalışmalarını üstlendi. Şiir kitaplarının (*Poetry for Children,* 1808) getirdiği ünü sürdüremedi, buna kardeşi Charles ile birlikte 1823'te evlat edindikleri öksüz kızın kaçması da eklenince çok sarsıldı ve 1829' dan sonra durumu ciddileşti. Bununla birlikte Charles'tan on üç yıl fazla yaşadı.

LAMB (Charles), ingiliz mizah yazarı (Londra 1775 - Edmonton 1834). Coleridge'in çocukluk arkadaşıydı, papaz olamayacak kadar kekeme olduğundan, Melville gibi büro memuru oldu ve 33 yıl süreyle, tezgâhının gerisinde, uydurmakla yaratılamayacak kadar çok insan tipiyle karşılaştı. 1795'te, bir aşk acısından sonra akıl hastanesine kapatıldı ve bütün ömrünce delirme korkusu içinde yaşadı. Himayesi altında bulunan kız kardeşi Mary'nin de katkısıyla *Tales from Shakespeare* (1807) adlı yapıtını kaleme aldı. Jacobinlikle suçlandı, ''liberaller'' arasına katıldı, kendi yazdığı piyesleri (*Mr. H.,* 1806) tasasızca ıslıkladı ve Leigh Hunt'ın *Reflector*'unda hem yaşam korkusunu, hem de yaşam sevgisini en iyi biçimde dile getiren fantastik üslubunu buldu (1810-11). Shakespeare, Elizabeth dönemi yazarları (*Specimens of English Dramatic Poets,* 1808) ve Hogarth, onu yazarlık yolunda teşvik eden örneklerdi. Nihayet, *London Magazine*'in kurulması, ona bir şans verdi. 1822'den 1833'e kadar bu dergide, manevi tedirginliği ve insan ruhunu bütün ayrıntılarıyla yansıtan *Essays of Elia*' yı yayımladı.

Lamb'ın özelliği, insanın ilginç yanlarını, Dickens gibi karikatürleştirmeden bulup ortaya çıkarmak ve kendine dönüklüğü, insanın kendini bir örnek gibi ele alarak incelemesini, gerçek bilgelik olarak değerlendirmesidir.

LAMB (William), 2. **Melbourne** vikontu, ingiliz siyaset adamı (Londra 1779 - Hatfield yakınında 1848). Grey kabinesinde İçişleri bakanlığı yaptı (1830-1834), toplumsal muhalefeti ve İrlanda'daki karışıklıkları bastırdı. Başbakan oldu (1834, 1835-1841), Palmerston'un kişiliği dışında, genellikle çok zayıf hükümetler yönetti. 1837'den başlayarak genç kraliçe Victoria'nın eğitimini üstlendi ve bu nedenle büyük bir etki sahibi oldu.

LAMB *(lady Caroline),* **Melbourne** vikontesi, ingiliz kadın edebiyatçı (Londra 1785 - *ay. y.* 1828), öncekinin eşi. Byron tarafından terk edilince, *Glenarvon* (1816) adlı yapıtında onu hicvetti.

LAMB (Willis Eugene), amerikalı fizikçi (Los Angeles 1913). Hidrojen tayfının ince yapısı ve atom ya da molekül geçişleri frekansının ölçümüyle ilgili bir yöntem üzerine çok önemli buluşlar yaptı. (P. Kusch ile 1955 Nobel fizik ödülü'nü paylaştı.)

LAMBA a. (klasik lat. ve yun. *lampas*' tan). **1.** Görünür ışık ya da kızılaltı, morötesi ışımalar üretmek amacıyla yapılmış ışıma kaynağı. (Bk. *ansikl.* böl. Aydınlt.) **—2.** Ampul ve bunun takıldığı armatürden oluşan aydınlatma aygıtı; ışıklık. **—3.** Işıklığın, ışık üreten bölümü; ampul: *Bir lambayı yakmak.* **—4.** Bir alev ya da bir ışıma üreten aygıt, düzenek: *Alkol lambası, kızılaltı lambası.* **—5.** *Lamba kontrolü,* yumurtaları lamba ışığına tutarak yapılan inceleme. (Bu incelemeyle yumurtanın tazeliği, kalitesi ya da embriyonun ölü olup olmadığı anlaşılır.) ‖ *Lambadan geçirmek,* lamba kontrolü uygulamak. ‖ *Lambayı açmak,* fitilini yükselterek lambanın ışığını çoğaltmak. ‖ *Lambayı kısmak,* fitilini indirerek ışığını azaltmak. ‖ *Cep lambası,* el feneri.

—Aydınlt. *Asetilen lambası,* kalsiyum karbür içeren bir kaptan oluşan lamba; içine su konduğunda açığa çıkan asetilen tutuşturularak ışık elde edilir. ‖ *Cıva buharlı lamba,* cıva buharı içinde oluşan bir elektrik boşalmasıyla ışık üreten lamba. (Bk. *ansikl.* böl.) ‖ *Halojen lambası,* gaz atmosferi, argon ya da kriptonun yanı sıra belli oranda halojen ya da halojenli organik bir bileşik içeren, tungsten filamanlı akkor lamba. (Bk. *ansikl.* böl.) ‖ *Halojenür lambası,* bir metal (örneğin cıva) buharı ve halojenür (talyum, indiyum, sodyum, skandiyum, lantanitler, kalay vb.) ayrışma ürünleri karışımının ışımasıyla ışık üreten boşalmalı lamba. ‖ *İspirto lambası,* ispirto emdirilmiş pamuk ya da keçeyle dolu bir kap ve bunun içinde yakıta kılcal boru görevi yapan pamuk bir fitilden oluşan ve alevinin hava akımına karşı korunması gereken lamba. ‖ *İyot lambası,* iyot içeren halojen lambası. (Halojen lambasının ilk gelişmiş biçimi olan iyot lambası ilk olarak otomobil farlarında kullanılmıştır.) ‖ *Petrol lambası,* petrol içeren bir kap ve bunu kılcallık yoluyla emen bir fitilden oluşan lamba; fitilin içinde yükselen petrol, yanmayı hızlandırmak için üzerine delikler açılmış boş bir odanın üstünde yanar. ‖ *Sokak lambası* → SOKAK. ‖ *Yağ lambası,* yağ içeren bir kap ve kılcallık yoluyla yağı emen bir fitilden oluşan lamba.

—Aydınlt. ve Elektrotekn. *Akkor lamba,* ışık yayımının, bir elektirk akımının geçişiyle akkor hale gelen bir cisim yardımıyla üretildiği lamba. ‖ *Ark lambası,* ark boşalmasıyla ya da kömür elektrotlarla ışık üreten lamba. ‖ *Elektrik boşalmalı lamba,* bir gaz, bir metal buharı ya da birçok gaz ve buhardan oluşan bir karışım içindeki elektrik boşalmasıyla ışık üreten lamba (cı-

va ya da sodyum buharlı lamba, metal halojenür lambaları). || *Fluorışıl lamba,* ışığın özellikle, boşalmadan kaynaklanan morötesi ışımanın uyardığı fluorışıl bir katman tarafından yayınlandığı boşalmalı lamba. || *Fluorışıl balonlu lamba,* ışığın özellikle, yüksek basınç altındaki cıva buharının ve buna ek olarak, fluorışıl bir katmanın ışımasıyla yayımlandığı boşalmalı lamba. || *Karma ışıklı lamba,* ampulünde, boşalma tüpüne seri bağlı bir akkor lamba filamanı taşıyan fluorışıl balonlu lamba.

—Balıkç. Işıkla yapılan balıkçılıkta kullanılan fener, far, vb. gibi ışık kaynaklarının genel adı. (Teknenin önüne ya da yanına yerleştirilen lamba, balıkları yüzeye çeker. Gözleri kamaşan balıklar yüzer ağlarla ya da oltayla yakalanır.)

—Denizc. *Pusula lambası,* gece seyirlerinde, eski tip pusulaları aydınlatmada kullanılan lamba.

—Elektron. ve TV. TÜP'ün eşanlamlısı.

—Ev. ikt. *Berger lambası,* 1888'de bulunan ve kötü kokuları gidermek amacıyla nört ya da güzel kokulu bir maddenin kataliz yoluyla yakılması olanağını sağlayan lamba.

—İnş. *Çift lamba,* kasa lambasının yeterli olmaması durumunda bir kapı dikmesine açılan ek lamba.

—Kim. *Alevsiz lamba,* etanolün asetik aside yükseltgenmesini katalizleyen, platin telden bir sarmalı olan deneysel düzenek. (Platin sarmal, hava ve alkol buharından oluşan bir karışım içine yerleştirildiğinde, açığa çıkan ısı etkisiyle kızıl dereceye ulaşır ve alkolün yükseltgenmesinde bir katalizör rolü oynar.)

—Kozmet. *Bronzlaşma lambası* ya da *güneş lambası,* kapalı yerlerde kullanılan ve morötesi ışın üreterek güneş olmadan bronzlaşmayı sağlayan lamba.

—Mad. oc. *Akümülatörlü lamba,* madencilerin baretlerine takılan ve belde taşınan bir akümülatörle beslenen elektrikli güvenlik lambası. || *Güvenlik lambası,* grizulu bir ortamda kullanılabilen lamba. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Marangl. Ahşap bir parçaya boydan boya açılan oyuk. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Lamba açmak,* bir ahşapta, freze makinesiyle daire testere makinesiyle ya da düztabanla elde boydan boya açılan oyuk.

—Oto. Karayolu taşıtlarında aydınlatmada, işaretlemede ve işaretleşmede kullanılan çeşitli ışıklı aygıtlara verilen genel ad. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Geri vites lambası,* geceleri geri gidiş manevralarını kolaylaştırmak için bir arabanın arkasına takılan beyaz ışıklı far. (Bu lamba yalnız geri gidişte yanar.) || *Park lambaları,* bir taşıtın konumunu belirten lambalar || *Sis lambası,* sisli havalarda taşıtların görüş alanını iyileştirmek için kullanılan farlar, lambalar.

—Sine. *Işık lambası,* bir ışık kaynağıyla bu ışığı film üzerinde toplayan bir aynadan oluşan, gösterici parçası.

—ANSİKL. Aydınlt. Önceleri, bir sıvının (yağ lambası, petrol lambası) ya da bir buhar ya da gazın (benzin buharı, aydınlatma gazı, asetilen) yanmasıyla ışık veren lambalar günümüzde elektrik enerjisiyle çalışmaktadır. Bu enerji refrakter bir maddenin *akkor* hale gelmesiyle, bir metal buharının *ışıldama*'sıyla, katı bir maddenin *ışılışıldama*'sıyla ışığa dönüştürülebilir.

Konutların aydınlatılmasında, öncelikle *akkor lambalar*'dan yararlanılır. Bu lambalar armut, mantar, yumurta, küre, alev ve boru gibi değişik biçimlerde olabilir ve alt ya da üst yüzeylerinde bir iç yansıtıcı taşıyabilir; lambanın ampulü saydam, perdahlı (camın matlaştırılmasıyla) ya da opalleştirilmiş (iç yüzeyi toz halinde bir maddeyle kaplanarak) olabilir. Akkor lambalar ışıklı işaretlemede, araçların aydınlatma düzeneklerinde, taşınabilir kaynaklarda (örneğin madencilerin baret lambası), projeksiyonda (büyük alanların aydınlatılması, fotoğraf çekimi, sinema ve televizyon, film ve diyapozitiflerin projeksiyonu) çok kullanılır.

Işyerlerini aydınlatmada, güçlü ışık verimleri ve renkleri bozmaması nedeniyle, özellikle fluorışıl tüp lambalar kullanılır. Bu lambalar bir balast ve gerektiğinde bir starterin kullanımını gerektirir. Fluorışıl lambalar çoğu kez mağazaları, hastaneleri, spor salonlarını aydınlatmada da kullanılır.

Kompakt fluorışıl lamba (düşük hacimli), doğrudan (tümleşik tıkız lamba) ya da bir yardımcı öğe aracılığıyla (tümleşik olmayan tıkız lamba), akkor lambaların yerine kullanılabilir ve bu da önemli ölçüde enerji tasarrufu sağlar.

1950-1975 dönemi boyunca, karayollarını ve ağır sanayileri aydınlatmada, çoğunlukla fluorışıl balonlu lambalardan yararlanıldı, ama günümüzde bu lambalar yerine, ışık verimi daha iyi olan yüksek basınçlı, sodyum buharlı lambalar kullanılmaktadır.

Yolları aydınlatmada, genellikle, daha ekonomik olan düşük basınçlı sodyum lambaları kullanılır.

Günümüze dek statların aydınlatılması için projektörlerde kullanılmış olan metal halojenür lambalarının kuşkusuz büyük bir geleceği vardır. Bu lambalar, kompakt biçiminde, sinema filmi çekimlerinde, akkor lambalarının yerine kullanılabilir.

• *Cıva buharlı lamba.* Alçak basınçta cıva buharlı lambanın ışığı zayıftır, ama ışılışıldamayla (fluorışıl lambalar) güçlendirilebilir; yüksek basınçta ışık güçlüdür ve yeşile kaçan rengi ışılışıldamayla (fluorışıl balonlu lambalar) düzeltilebilir. Cıva buharına metal halojenürler (sodyum halojenür, talyum halojenür, indiyum halojenür, skandiyum halojenür, disprosyum halojenür vb.) katılarak ışığa çeşitli renkler verilebilir (halojenür lambaları).

• *Halojen lambası.* Halojen ya da halojenli bir bileşik sayesinde, lamba içinde, filamandan buharlaşan tungstenin, yeniden filamana dönmesine olanak veren yenileyici bir çevrim oluşur ve bu da, ampulün, tungsten birikimiyle kararmasını önler. Çevrimin uygun biçimde gerçekleşmesi için, çalışma sırasında ampulün, lamba içinde halojen ve tungstenden oluşan bir gaz bileşiğinin oluşumuna olanak verecek yeterli bir sıcaklığa ulaşması gerekir. Bu nedenle genellikle kuvarstan yapılmış ampuller kullanılır. Eşit güçte halojen lambalar, klasik akkor lambalardan çok daha küçük boyutlu ve çok daha yetkindir (ışık verimi, kullanım ömrü).

—Mad. oc. *Güvenlik lambası.* Benzinli bir lamba olan alevli güvenlik lambası alevi koruyan kalın bir cam, üstünde iki çift metal kafes ve kafesleri koruyan bir sac kılıftan oluşur. Manyetik bir kilitleme düzeneği lambanın ocak içinde açılmasını önler. Alev söndüğünde, fosforlu ya da fosfoseryumlu pastillerden oluşan otomatik bir ateşleyiciyle lamba yeniden yakılır. Alevli güvenlik lambası grizugözler olarak her zaman kullanılmaktadır. Bununla birlikte, 1945'ten bu yana yerini, gerek elde, gerek barete takılı olarak taşınan elektrikli güvenlik lambasına bırakmıştır. Bu lamba küçük bir projektörün içinde bulunan bir akkor ampulden oluşur ve kalın bir camla korunur. Günümüzde bireysel aydınlatma kolektif aydınlatmayla takviye edilmiştir; böyle bir aydınlatma, patlama önleyici bir kılıfla donatılan ve sabit olarak ocağın belli başlı bölümlerine yerleştirilen ya da hareketli makineler üzerine monte edilen fluorışıl aydınlatma araçlarıyla gerçekleştirilir.

—Marangl. Kapılara ve kapaklara açılan lambalar bunların tam olarak kapanmasını sağlar. Pencere kasalarına ve telarolara açılan lambalar ise, kanatlarda ve kapılarda yuva görevi görür. Lambrilerdeki lambalar eşit genişlikte ve derinliktedir; bunlar özellikle güzel bir görünüm elde etmek ve alıştırma kolaylığı sağlamak için belli bir aralık bırakılarak da düzenlenebilir.

—Oto. Her kategoriye özgü biçimlere göre, taşıtlara takılması zorunlu olan lambalar Viyana (Avusturya) trafik anlaşmasıyla tanımlanan uluslararası bir düzenlemenin yapılmasına neden oldu (8 kasım 1968).

Bu yasal düzenlemeler aşağıdaki otomobil lambalarını sınıflandırır:
1. *park lambaları,* önde beyaz, arkada kırmızı ışık veren bu lambalar taşıtın gabarisini belirtir ve karanlık yerlerde taşıtların yerini belirtmeye yarar;
2. *stop lambaları,* çift olarak monte edilir ve ayak frenine basıldığında çalışır;
3. *sis lambaları,* sisli havalarda taşıtın arkaya doğru işaret vermesini iyileştirir;
4. *sinyal lambaları,* taşıtın sağa ya da sola dönüşünü bildirmede kullanılır;
5. *gabari lambaları,* bir ağır taşıtın (kamyon, yarı-römorklu çekici, otobüs, yol makinesi) geniş bölümünün en dış noktalarına yerleştirilir ve taşıtın gece trafiğinde, bir yolda ya da bir sokakta kapladığı hacmi belirtmeye yarar. Bu lambalarda, önde beyaz ya da yeşil, arkada ise zorunlu olarak kırmızı ışık kullanılır.

LAMBACH, Avusturya'da (Yukarı Avusturya) komün, Traun kıyısında; 3 200 nüf. 1056'da kurulmuş manastır. Üçgen planlı ilginç Paura kilisesi (1714-1724).

LAMBACI a. Lamba yapan ve/ya da satan kimse.

LAMBADALAR → BANCARALAR.

LAMBADİ a. Dilbil. BANCARİ'nin eşanlamlısı.

LAMBALAMAK g. f. Lambadan geçirmek. (→ LAMBA.)

LAMBALI sıf. **1.** Lambası olan ya da lambası belirtilen bir nitelikte olan. **—2.** Kenarları birbirinin içine geçecek biçimde dişli olarak yapılmış tahta, pervaz vb. için kullanılır. **—3.** Lamba ile çalışan: *Benim radyo transistörlü değil, lambalı.*

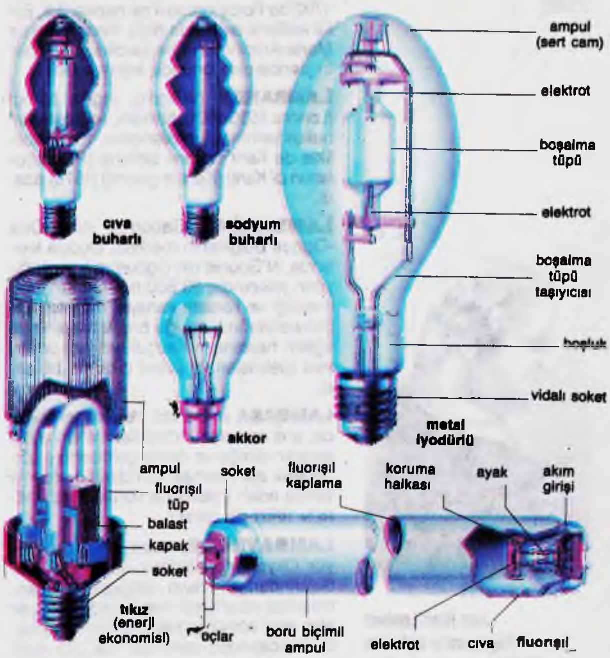
—Marangl. *Lambalı birleştirme,* daha çok taban döşemelerinde ve lambrilerde uygulanan birleştirme türü. (Lambalı birleştirmede parçalardan birinin yüzüne, öbürünün ters yüzüne lamba açılır ve parçalar cumba cumbaya getirilerek düzenlenir.)

LAMBALIK a. Eskiden evlerde lamba koymaya ya da takmaya yarayan yer.

◆ sıf. Bir lambanın alacağı miktarda: *Bir lambalık gazyağı.*

LAMBALLE (Marie-Thérèse Louise DE SAVOIE-CARIGNAN, *—prensesi*) [Torino 1749-Paris 1792]. On sekiz yaşında Lamballe prensinden dul kaldı. Kendisini evinin başkâhyalığıyla görevlendiren kraliçe

Mazda belgesine göre

konutları, işyerlerini ve karayollarını aydınlatmada kullanılan çeşitli lamba türleri

iyot lambası (otomobil)

Mazda belgesine göre

halojen lambası

L. L.

Jean Henri **Lambert**
Engelmann'ın taşbaskısı
Bibliothèque nationale, Paris

Marie-Antoinette'in dostu oldu (1774). 1792'de Force cezaevi'ne hapsedildi, Eylül katliamı sırasında öldü. Kesilen kafası Marie-Antoinette'in hapsedildiği Temple' ın pencereleri önünde teşhir edildi.

LAMBARDE (William), ingiliz tarihçi (Londra 1536-1601). Kendini, anglosakson hukuk tarihine (*Archaisnomia*, 1568) özellikle de Kent'in yerel tarihine (*Perambulation of Kent*) [Kent'te gezinti] (1570) adadı.

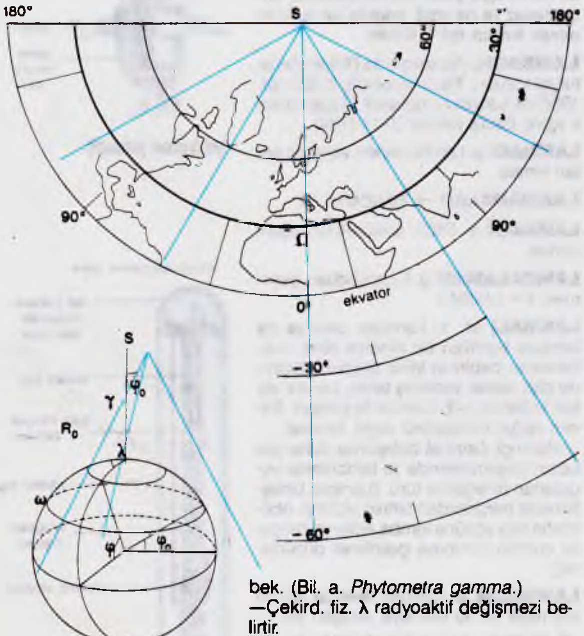
LAMBARÉNÉ, Gabon'da kent. Orta -Ogoue bölgesinin merkezi, Ogoue kıyısında, N'Gounié'nin Ogoue'ye kavuştuğu yerin yakınında; 23 800 nüf. Orman işletmeciliği ve kereste sanayisi merkezi. Dr. Schweitzer'in kurduğu örnek hastane ve eğitim hastanesi. Kauçuk ve yağ-palmiyesi işletmeleri ve petrol çıkarma bölgesi.

LAMBASA a. Denizc. Yelkenli teknelerde, ana serenleri indirip kaldırırken ağaç serenin direğe ve demir çemberlere sürtünerek aşınmaması için direğin serenle temas eden bölümüne vurulan tiriz. (SEREN TİRİZİ de denir.)

LAMBAYEQUE, Kuzey Peru'da, Büyük Okyanus'a dökülen ırmak; 150 km. Sularından Chiclayo bölgesinin sulanmasında yararlanılır. Irmak vadisinde yer alan eski sömürge kenti ve tarım merkezi *Lambayeque kenti*'nde (18 200 nüf.) bir arkeoloji müzesi vardır. —*Lambayeque yönetim bölgesi*, 16 586 km²; 935 000 nüf. (1990). Pirinç ve şekerkamışı sulu tarımı.

LAMBDA a. **1.** Yunan abecesinin on birinci harfi (Λ, λ). *Lamedh* denilen fenike göstergesinden türemiş lambda, *l* ile eşdeğerli bir akıcıyı belirtir. **—2.** Sağ üste konan bir vurguyla (λʹ) değeri 30 ve sol alta konan bir vurguyla (͵λ) değeri 30 000 olan yunan sayı işareti.
—Antropol. Kafatası tepe kısmının ortay çizgisinde iki parietal kemikle artkafa kemiğinin birleştikleri yerde bulunan antropometrik nirengi noktası.
—Biyokim. *Lambda zinciri*, immünoglobülinlerin iki hafif zincir tipinden biri.
—Böcbil. Zararlı tırtılı çoğunlukla üçgül, ısırgan, vb. gibi bitkilerde yaşayan kele-

Lambert İzdüşümü (Ω noktası, küre üzerindeki ω noktasının açılımdaki görünümüdür)

$n = \sin \varphi_0 = 0{,}5$
$R_0 = a \operatorname{cotg} \varphi_0$
$C = R_0 e^{n \mathcal{L}_0}$
$\begin{cases} R = R_0 e^{-n(\mathcal{L}-\mathcal{L}_0)} \\ \gamma = n\lambda \end{cases}$

bek. (Bil. a. *Phytometra gamma*.)
—Çekird. fiz. λ radyoaktif değişmezi belirtir.
—Dalga ve titr. λ dalga boyunu belirtir.
—Fiz. *Lambda noktası*, sıvı helyum-4'ün özgül ısısını, sıcaklığa bağlı olarak gösteren eğrinin, Λ biçiminde sivri bir maksimum gösterdiği sıcaklık. (2,18 K'e eşit olan bu sıcaklığın altında, sıvı helyum-4 aşırıakışkandır.)
—Termodin. λ ısıl iletkenliği gösterir.

Lambda-4S, Tokyo Üniversitesi tarafından gerçekleştirilen, ilk japon uydu fırlatıcısının adı. Katı ergolle çalışan bu 4 katlı füze, ilk japon uydusunu 11 şubat 1970' te yörüngeye oturttu.

LAMBDA-TANIMLANABİLİR sıf. Mant. ve Mat. Lambda-tanımlanabilirlik özelliğine sahip olan.

LAMBDA-TANIMLANABİLİRLİK a. Mant. ve Mat. A-tanımlanabilir fonksiyonlar denilen belli bir aritmetik fonksiyonlar sınıfının özelliği. (Bu fonksiyonlar sınıfının, genel gerilemeli fonksiyonlar sınıfına eşdeğer olduğu tanıtlanmıştır [Church, 1936].)

LAMBDOİT sıf. (fr. *lambdoïde*). Anat. Yankafa ve artkafa kemikleri arasındaki ekleme, biçimi nedeniyle verilen ad.

LAMBEAUX (Joseph, **Jef** —denir), belçikalı heykelci (Anvers 1852 - Brüksel 1908). *Öpücük* (1881, Güzel sanatlar müzesi, Anvers), *Çılgın türkü* (Brüksel), *Brabo çeşmesi* (Anvers, bronz, 1887), *İnsan tutkuları* (mermer kabartma, Centenaire parkı, Brüksel, 1889-1894) gibi yapıtlarında görülen duyumsal dinamizm özellikle Jordaens'in etkisini yansıtır.

LAMBERG (Franz Philipp, *—kontu*), avusturyalı general (Moor 1790 - Budapeşte 1848). İtalya savaşları'na katıldıktan sonra, Macar devrimi sırasında Budapeşte'deki birliklerin komutanlığına ve krallık komiserliğine atandı; Viyana'da alınan dağıtma kararını Budapeşte'de Diyet'e bildirmek isteyince halk tarafından öldürüldü (28 eylül).

LAMBERT (John), ingiliz general (Calton, West Riding, Yorkshire, 1619 - Saint Nicholas adası, Plymouth boğazı, 1684). Parlamento'ya karşı orduyu destekledi. 1647'de Kuzey ordusu'nun komutanlığına getirildi, Cromwell'e yardım ederek onun Preston (1648), Dunbar (1650) ve Worcester (1651) zaferlerini kazanmasında etkili oldu. Rump Parliament'e karşı çıkarak Cromwell'in protektorasını teşvik etti (1653). Richard Cromwell döneminde Rump Parliament'in yeniden göreve çağrılması kararını destekledi, Cheshire'de kralcıların ve iskoç protestanlarının ayaklanmasını bastırdı (1659); ama Charles II yandaşlarıyla ilişki kurmaktan geri kalmadı. Monk'un hükümet darbesiyle (1660) gafil avlanan Lambert, başarısız bir ayaklanma girişiminde bulunduktan sonra hapse atıldı; orada öldü.

LAMBERT (Anne Thérèse DE MARGUENAT DE COURCELLES, *—markizi*), fransız kadın edebiyatçı (Paris 1647 - *ay. y.* 1733). 1666'da bir subayla evlendi. La Motte, Fontenelle ve Montesquieu gibi yazarların devam ettiği, "Modernler"in tarafını tutan zarif ve ince bir edebiyat salonu açtı. Yaşamının sonuna doğru, ahlak üzerine çok sayıda yapıt yayımladı (*Avis d'une mère à sa fille et à son fils* [Bir annenin kızına ve oğluna öğütleri], 1726-1728; *Réflexions sur les femmes* [Kadınlar üzerine düşünceler], 1727; *Traité de l'amitié* [Dostluk üzerine inceleme], 1732; *Traité de la vieillesse* [Yaşlılık üzerine inceleme], 1732).

LAMBERT (George), ingiliz ressam (Kent? 1700'e doğr. - Londra 1765). Gerçekleştirdiği manzara resimlerinden Poussin ve Lorrain'in sanatını tanıdığı anlaşılır. Yapıtlarıyla Wilson'ı ve XVIII. yy. manzara ressamlarını etkiledi. Tiyatro dekorcusu olarak ün kazandı.

LAMBERT (Jean Henri), fransız matematikçi (Mulhouse 1728 - Berlin 1777). Kendi kendini yetiştirdi, daha 15 yaşında hayatını kazanmak zorunda kaldı, muhasebecilik, sekreterlik ve kütüphanecilik yaptı. 1748'de Chur'da (İsviçre) von Salis ailesindeki erkek çocukların öğretmeni oldu; bu sırada eğitimini tamamlama ve bilimsel araştırmalara başlama olanağı buldu. Öğrencileriyle birlikte yaptığı bir eğitim yolculuğu (1756-1758), Avrupa'nın belli başlı düşünce merkezlerini görmesini ve çok sayıda bilginle ilişki kurmasını sağladı. 1764'te Friedrich II'nin isteği üzerine Berlin akademisi'ne üye oldu. Özellikle, matematiğin uygulamalarıyla ilgilenen Lambert, kuyrukluyıldızların yörüngeleri üstüne ilginç geometri teoremleri buldu. Kürenin, düzlem üzerine uyuşumlu uygulamasını inceleyerek kuramsal haritacılıkta yeni bir çağ açtı. Ayrıca ışıkölçümün temellerini attı, havanın nemini ölçmekle ilgilendi ve ısının etkilerini, matematik olarak ifade etmeye çalıştı. Arı matematiğe katkıları arasında şunları öncelikle saymak gerekir: π sayısının orandışı olduğunu açıklayan teorem (1768), belli bir sayının asal çarpanlarının belirlenmesi yöntemi, cetvel geometrisini geliştirdiği perspektif üzerine araştırmalar ve özellikle koşutlar kuramı. Eukleides'in 5. koyutunun değillemesinden, tutarlı bir önermeler ve teoremler bütünü çıkarılabileceğini sezdi. Lambert, *Neuer Organon* (1764) adlı yapıtında ortaya koyduğu bilgi kuramıyla Kant'a öncülük etmiştir.

Lambert yasası. Opt. Işıltıları yayım doğrultusuna bağlı olmadığında, bazı ışıma kaynaklarının uyduğu yasa.

Lambert izdüşümü. Haritc. ve Jeod. Bir kürenin ya da bir elipsoidin düzlem konik uygun gösterimi. J. H. Lambert tarafından 1772'de geliştirilmiş olan bu izdüşüm, model olarak alınan yüzeyin bir merkezsel koşutu boyunca yapılmış konik bir açılımdır. Uygunluğun ifade edilmesi, model üzerinde, eylem ve boylamı gösteren (λ, φ) koordinatlarından, düzlem üzerinde ise (R, γ) kutupsal koordinatlarından yararlanılarak ve başlangıç meridyeninin görüntüsünün γ = 0 a karşılık olduğu kabul edilerek aşağıdaki denklemlerin sağlanması sonucunu doğurur:

$$R = Ce^{-n\mathcal{L}}$$
$$\gamma = n\lambda,$$

burada

$$\mathcal{L} = \operatorname{Log} \operatorname{tg}\left(\frac{\pi}{4} + \frac{\varphi}{2}\right)$$

ile belirli $\mathcal{L}$ niceliği küresel bir modelde artan enlemdir, elipsoit modeli halinde ise bunun eşdeğerine izometrik enlem denir. İki C ve *n* parametreleri değişmezlerdir ve bunlar, bir çift otomekoik koşutun (teğetsel gösterim) ya da farklı iki otomekoik koşutun (kesen gösterim) varlığı gibi ek koşulların katılmasıyla belirlenebilirler. Meridyenlerin görüntüleri daima bir S noktasında kesişen doğrular ile S merkezli eşmerkez çemberlerdir. Pratik bakımdan, düzlemdeki hesaplar için (X, Y) descartesçı koordinatları kullanmak daha kolaydır. S nin koordinatlarını X_s ve Y_s ile göstermekle hemen şu dönüşüm formülleri çıkar:

$$X = X_s + R \sin \gamma$$
$$Y = Y_s - R \cos \gamma$$

Bu gösterimden birçok ülkede yerbilimsel üçgenlemede (nirengi) ve topografya haritalarının hazırlanmasında yararlanılır.

LAMBERT (Walter Davis), amerikalı jeodezi uzmanı (West New Brighton, Staten İsland, New York, 1879 - Washington 1968). 1904'te Coast and Geodesic Survey'ye atandı. Yer'in biçimine ilişkin önemli çalışmaları vardır. 1946'dan 1951'e kadar Uluslararası jeodezi derneği'nin başkanlığını yaptı.

LAMBERT (Constant), ingiliz besteci ve orkestra yöneticisi (Londra 1905 - *ay. y* 1951). Vaughan Williams'ın öğrencisi. Daha sonra Sadler's Wells Ballet Company adını alacak olan Camargo Society'yi yönetti. En önemli yapıtları, piyano, koro ve orkestra için *The Rio Grande* adlı senfo-

nik tablo (1929) ile bale müzikleridir (*Tiresias*, 1951). *Music Ho! a Study of Music in Decline* (Ey müzik! Müzikte çöküş üzerine) [1934] adlı kitabı önemlidir.

LAMBERTİ (Niccolo), italyan mimar ve heykelci (Floransa 1370'e doğr. *ay. y.* 1451). Floransa'da büyük bir heykel atölyesini yöneten Lamberti, katedral için bir *Aziz Markos* heykeli yaptı. Daha sonra Venedik'e giderek San Marco'nun cephesinin üst bölümünde çalıştı. —Oğlu PİETRO (Floransa 1393 - Verona 1435) Floransa' da etkinlik gösterdi (Onofrio Strozzi'nin S. Trinità'daki mezarı, 1420'ye doğr.) ve Venedik'te, San Marco çalışmalarına katıldı; Dukalık sarayı'nda, batı kanadın onarım çalışmalarını yönetti ve çok sayıda sütun başlığının oymalarını gerçekleştirdi.

LAMBERTİ (Anton Maria), italyan yazar (Venedik 1757 - Belluno 1832). Venedik lehçesiyle şiirler (*Poesie*, 1817), şarkılar yazdı, *La biondina in gondoleta* (1788) adlı şarkısı büyük ün kazandı.

LAMBERTO I (880'e doğr. - Marengo 898), İtalya imparatoru ve kralı (894-898), Spoleto dükü (Lamberto II). Guido I'in oğlu. 891'de iktidara ortak oldu, 892'de taç giydi. Annesi Benevento prensesi Ageltrude sayesinde, rakibi Germanya kralı Arnulf'u başarısızlığa uğrattı. 898'de Borgo San Donnino'da, kendisinden iktidarı almak isteyen Toscana markisi Adalberto I'i yendi.

LAMBESE → TAZULT.

LAMBETH, Londra'da *borough*, Thames ırmağının sağ kıyısında, Westminster'ın karşısında; 245 700 nüf. — Canterbury piskoposlarının yaşadığı *Lambeth sarayı*'nda XIII. ve XV. yy.'lardan kalma bölümler vardır. XVI. yy.'ın sonlarında burada kurulan fayans imalathaneleri, etkinliklerini XVIII. yy.'a kadar sürdürdüler.

Lambeth konferansları, 1867'den bu yana her yıl Londra'da Canterbury başpiskoposunun sarayında toplanan anglikan piskoposlar meclisi. İlk konferans Vermont piskoposu Hopkins ve Kanada anglikan sinodunun girişimleriyle gerçekleşmişti. Konferans kararları hiçbir zaman sinod kararları olarak kabul edilmediyse de, Anglikan kilisesi üzerinde etkileri büyüktür.

LAMBETH WALK a. (Londra'nın bir mahallesinin adıyla, "yürüyüş" anlamındaki *walk*'tan). Londra kökenli dört zamanlı dans.

LAMBİC ya da **LAMBİCK** a. (flamanca *lambiek*, bir çeşit bira'dan). Belçika' da malt ve çiğ buğdaydan (buğday kendiliğinden mayalanarak) elde edilen kuvvetli bira. (Lambic her zaman ekşidir. Şişede yeni bir mayalanmanın oluşabilmesi için buna taze bir bira katılır.)

LAMBİRİDİ, Numidia'da, Batna'nın 10 km G.'inde Roma yerleşimi. Cornelia Urbanilla'nın mezarı, Aphrodite tarafından aklı başından alınan makedonyalı prens Perdikkas'ı iyileştirmeye çalışan (Hippokrates'i betimleyen, İ.S. III. yy.'ın ikinci yarısından kalma ilginç bir mozaikle süslüdür. Bu sahne kuşkusuz mistik bir anlam taşır.

LAMBLİYAZ a. (fr. *lambliase*). JİYARDİYAZ'ın eşanlamlısı.

LAMBO a. (fr. *lambeau*). Yerbil. *Ötelenmiş lambo*, yer değiştiren bir şaryaj örtüsü tarafından koparılan ve alloktonla temel arasında bulunan arazi parçası. || *Sürüklenme lambosu*, TEKTONİK KLİPPE*'nin eşanlamlısı.

LAMBOY (Wilhelm, —*kontu*), avusturyalı general (Liège yakınında 1600'e doğr. -Dimokur, Bohemya, 1659). Önce Wallenstein'ın emrindeydi. Otuz Yıl savaşları sırasında La Marfée'de zafer kazandı (1641). Westfalen'de imparatorluk birlikleri komutanı, 1645'te de feldmareşal ve imparatorluk kontu oldu.

LAMBRATE, Milano'nun (İtalya) sanayi bölgesi.

LAMBRİ a. (fr. *lambris*). Bir yapıda, duvarların iç yüzlerine uygulanan ahşap, mermer, formika vb. kaplama. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Orm. san. Duvar kaplamasında kullanılan, profillendirilmiş, kiniş ve lamba açılmış dar tahtalara verilen ad. (Lambriler çoğunlukla reçineli ağaçlardan, özellikle çamdan yapılır.)

—ANSİKL. Duvara daha iyi bir görünüm vermek ve ısı yalıtımı sağlamak için uygulanan lambri, yapı içindeki belli yükseklikl̇ere (pencere altı yüksekliği, kapı üst düzeyi ya da tavan) uyum sağlayacak biçimde yapılır. Lambriyi duvara tespit etmek için altına latalardan oluşan bir ağaç ızgara yerleştirilir. Lambri bu ızgara üzerine bağlanır. Lambri çeşitli tiplerde ve çeşitli malzemeyle yapılabilir: *çıta görünümlü lambri* dar parçalardan oluşur; *tahta görünümlü lambri* genişliği 12 cm'e kadar olan parçalardan yapılır; *aynalı lambri* kafesli bir çerçeve içine yerleştirilen masif levhalardan oluşur; *panolu lambri* ise genellikle kaplanmış, geniş ve uzun levhalardan (kontratabla ya da suni tahta) yapılır.

LAMBRO, İtalya'da ırmak; 130 km. Po' nun kolu (sol kıyıdan) olan Lambro, Melegnano'dan ve Milano yakınlarından geçer.

LAMBROS (Spyridon), yunanlı tarihçi (Korfu 1851 - Atina 1919). 1890'dan başlayarak Atina'da profesörlük yaptı, parlamento dışı bir kabinenin başkanı oldu (1916-17) ve daha sonra Venizelos hükümetince hapsedildi. Yapıtları: *Historia tis Hellados met Eikonon* (Yunanistan tarihi) [1886-1908] ve *Katalogos ton en Tais Bibliothikaos tu Aghiu Orus Helinikon Kheirographon* (Aynaroz'daki yunan elyazmaları kataloğu) [1895-1900].

LAMBRUSCHİNİ (Luigi), italyan kardinal ve siyaset adamı (Sestri Levante, Liguria, 1776 - Roma 1854). Barnabit'ti; Cenova başpiskoposu (1819), Paris'te Papalık temsilcisi (1827), kardinal (1831), Gregorius XVI'nın dış ilişkiler bakanı (1836) oldu. Papalık mutlakıyetçiliğinden ve Avusturya'dan yanaydı. Conclave'de rakibi olduğu Pius IX'un papa seçilmesinden (1846) sonra, yalnızca onursal görevler üstlendi.

LAMBRUSCO, İtalya'da bağcılık bölgesi, Emilia'da, Modena'nın K.-D.'sunda.

LAMBSWOOL a. (ing. *lamb's woll*, *lamb*, kuzu, ve *wool*, yün'den). **1.** 6 ile 8 aylık kuzulardan kırkılan çok hafif ve ince yün. **—2.** Bu yünle yapılmış dokuma.

LAMBTON (William), ingiliz jeodezi uzmanı (Grosby Grange, Yorkshire, 1756-Hingan-Gat, Hindistan, 1823). Askerdi; XIX. yy.'da, Hindistan'da jeodezi çalışmalarını başlattı.

LAMDAN (Yizhak), israilli şair (Mlinov, Ukrayna, 1899 - Tel-Aviv 1954). 1920'de İsrail'e geldi ve orada yıllarca yol yapımında ve çiftliklerde çalıştı. 1934'ten başlayarak bir yandan kendi aylık dergisi *Gilyonot*'u çıkardı, bir yandan da kendini tümüyle şiir çalışmalarına adadı. En önemli yapıtı olan *Massada* (1927) adlı epik şiir, Romalılar'a karşı direnen ve Doğu Avrupa'da soykırıma uğrayan yahudi topluluklarının son dayanağı İsrail'i simgeleyen kaleyi canlandırır.

LÂM DÔNG, Vietnam'da il, moi platoları bölgesinde; 19 208 km^2; 639 000 nüf. (1989). Merkezi *Dalat.*

LAME sıf. (fr. *lamé*). **1.** Dokusunda altın ve gümüş renginde tellerin çoğunlukta olduğu kumaş ya da metal parlaklığı verilmiş deri için kullanılır. **—2.** Bu kumaştan ya da bu tür bir deriden yapılmış: *Lame elbise. Lame çanta.*

—Tekst. *Lame iplik*, tekstil ipliklerinin ve metal ipliğinin bir arada bükülmesiyle elde edilen iplik.

◆ a. Lame kumaş: *Lameden elbise.*

Takase-Ziolo

Versailles şatosu'nda Kraliçe dairesinin **lambrileri**, 1788'e doğru Rousseau kardeşler tarafından yapıldı.

LAME ya da **LAMEK** a. (fars. *lame, lâmek*). *Esk.* **1.** Hintliler'in sarıklarının üstüne sardıkları bir cins tülbent. **—2.** Baştan ayağa kadar bütün vücudu saran örtü.

LAMÉ (Gabriel), fransız mühendis ve matematikçi (Tours 1795 - Paris 1870). 1820'de, Clapeyron ile birlikte, imparator Aleksandr I'in tasarladığı büyük ulaşım çalışmalarını yönetmek üzere Rusya'ya gönderildi. 1826'da, buradayken, grafik statik düşüncesi uyandı ve bu bilim dalı, 1860'ta, K. Culmann tarafından yaratıldı. Petersburg'da, École polytechnique'e benzer bir kuruluşun temelini atmaya çalıştı. 1832'de Fransa'ya dönünce École polytechnique'te fizik profesörlüğüne atandı ve Paris-Saint-Germain, Paris-Versailles demiryolu hatlarının döşenmesinde etkin bir rol oynadı. 1843'te Bilimler akademisi'ne seçildi, 1851'de Bilimler fakültesi'nde profesörlüğe atanarak olasılıklar hesabı üstüne ders verdi. Gabriel Lamé geometriye ve matematiksel fiziğe, eşodaklı ikilenikler kavramını getirmiştir.

Gabriel Lamé

Lamé eğrisi. Geom. Bir descartesçı denklemi, α herhangi bir oransal sayı olmak üzere

$$\frac{x^\alpha}{a^\alpha} + \frac{y^\alpha}{b^\alpha} + 1 = 0$$

olan eğri. [α=1 ise, bir doğru elde edilir. Bir başka örnek

$$\frac{x^2}{a^2} \pm \frac{y^2}{b^2} - 1 = 0$$

koniğinin açılanıdır, bunun da denklemi

$$(ax)^{2/3} \pm (by)^{2/3} - c^{4/3} = 0$$

dır.]

Lamé ilkesi. Geom. L ve L' gibi iki geometrik yerin, E=0 ve E'=0 denklemlerini (herhangi bir biçimde) birleştirerek elde edilen [$mE + m'E' = 0$, $(m, m') \in \mathbb{R}^2$ tipinden] bileşke denklemin, üzerinde $L \cap L'$ kesişiminin bulunduğu üçüncü bir geometrik yeri ayırt etmesi özelliği.

Lamé katsayıları. Ger. day. Gerilmeler tansörünü biçim değiştirmeler tansö-

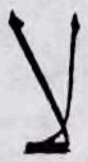
rüne bağlayan katsayılar. (Bu katsayılar boyuna esneklik katsayılarına ve Poisson katsayılarına bağlı olarak ifade edilebilir.)

Lamé yüzeyi. Geom. Bir descartesçı denklemi

$$\frac{x^\alpha}{a^\alpha}+\frac{y^\alpha}{b^\alpha}+\frac{z^\alpha}{c^\alpha}=1,$$

olan yüzey, α herhangi bir oransal sayıdır. ($\alpha=1$ için, bir düzlem elde edilir.)

LAMEGO, Portekiz'de (Viseu yönetim bölümü) kent, Duero yakınında; 10 200 nüf. XII.-XVIII. yy.'dan kalma katedral, rönesanstan kalma avlu çevresi dehlizleri ve başka anıtlar. Eski piskoposluk sarayı'ndaki (XVIII. yy.) müzede, özellikle Grão Vasco'nun yapıtları ve brüksel duvar halıları bulunur.

lamelif

LAMEK → LAME.

LAMEK, Tufan öncesi yahudi peygamberi. Kâbil'in soyundan. Metuşelah'ın oğlu. İki kadınla evlendi ve böylece çokkarılılığın ilk örneğini verdi. Dört oğlu oldu: Yabal (göçebe çobanların atası), Yubal (çalgıcıların atası), Tubalkain (tunç ve demircilerin atası) ve nihayet Nuh. Tevrat'ın Yaradılış kitabına göre 777 yıl yaşadı ve tufandan beş yıl önce öldü.

LAMEKÂN sıf. (ar. *lā-* ve *mekān*'dan *lā-mekān*). *Esk.* **1.** Mekânı olmayan, mekânsız. **—2.** *Lâ-mekân ili,* Tanrısal âlem: *"Halkı koyup lâmekân menzil tutalı"* (Niyazi, XVII. yy.).

—Tasav. Tanrı'nın mekâna gereksinimi ve mekânla sınırlı olmadığı anlamına gelen sıfatı. (Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL. Varlığı, zaman ve mekânla ilişkisi bakımından ikiye ayıran sufi düşünürler, Tanrı'yı mekânın, dolayısıyla zamanın dışında kalan, zaman ve mekân ketagorilerinden bağımsız varlık; öteki varlıkları ise, Tanrı birliğinin (vahdet) dışında kaldıkları için çokluğun (kesret) oluş ve yok oluş (kevn ve fesat) yasasının zaman ve mekân kalıplarına bağımlı varlıklar biçiminde düşünürler. Onlara göre, öz varlığı (zat) ve sıfatlarıyla ezeli ve ebedi, zaman ve mekân koşullarından bağımsız olan Tanrı, her yönden sınırsız ve mutlak bir varlıktır; buna karşılık öteki varlıklar (masiva), zaman ve mekân boyutlarına sıkışmış olduklarından sınırlı ve sonludurlar; bu nedenle de gerçek anlamda var sayılmazlar. Şu halde O'ndan başka varlık yoktur (La mevcude illa hu). Her şey O'nun tecellisidir ve bunlar, görünür dünyanın zaman ve mekân kalıplarından kurtularak lamekân olduklarında sonsuzluk kazanırlar. Çünkü bu durumda şeylerin çokluğu (kesret) ortadan kalkmış ve her şey Tanrı'da birlik (vahdet) olmuştur. Bu nedenle tasavvufta mekânı aşmak, lamekân sırrına ermek, Tanrı'da fani ve O'nunla baki olmak en yüce makamdır.

LÂMEKÂNİ (Hüseyin Efendi), türk şair, mutasavvıf (Peşte ? - İstanbul 1625). İstanbul'da çevresine pek çok mürit toplanmış melami-bayrami şeyhlerindendi. Melamiliğin ileri gelenlerinden Oğlan Şeyh İbrahim onun halifesidir. *Divan*'ı, *Vahdetname* adlı tasavvuf içerikli risalesi, *İnsan-ı kâmil* adlı mesnevisi günümüze kalan yapıtlarındandır.

LAMEL a. (fr. *lamelle*). Opt. Mikroskopta incelenmesi istenen cisimlerin üstüne örtülen, ince, küçük cam lam.

—Bot. Bazı bitkilerde *(lychnis)* taçların boğazlarında yer alan taçyapraksı uzantıların her biri. ‖ *Orta lamel,* birbirine bitişik iki hücrenin selülozlu çeperleri arasında yer alan pektin yapısındaki tabaka.

—Dokubil. Küçük lam, yaprakçık.

—Mantarbil. Mantarlarda, şapkanın altında bulunan ve sporlanıcı himenyumu taşıyan ışınsal düzende dizili zarların her biri.

LAMELİF a. (ar. *lām* ve *elif*'ten *lām-elif*). *Esk.* Osmanlı abecesinin 26. harfi olan lam ile 1. harfi olan elif'in bir arada yazılan biçimi.

◆ sıf. Dolanbaçlı, eğri büğrü, çapraşık.

LA MENNAIS (Jean-Marie DE), fransız din adamı (Saint-Malo 1780 - Ploërmel 1860). Félicité'nin ağabeyi. Kardeşini derinden etkiledi, ama *Paroles d'un croyant*'ı (Bir inanmışın sözleri) yayımlaması üzerine araları açıldı ve ondan kesin olarak ayrıldı. Başka bazı dini kuruluşlar arasında Hıristiyan öğretimi rahipleri (Ploërmel rahipleri denir) kongregasyonu'nu kurdu.

LA MENNAIS ya da **LAMENNAIS** (Félicité DE), fransız yazar ve düşünür (Saint-Malo 1782 - Paris 1854). 1816'da Vannes'da papaz oldu. *Essai sur l'indifférence en matière de religion* (Din konusunda ilgisizlik üstüne deneme) [1817 -1823] adlı yapıtıyla ün kazandı ve ultramontanusçuluğu en iyi temsil eden yazarlardan biri durumuna geldi; Roma'yı Kilise'ye can veren merkez ve onun birliğinin simgesi olarak görüyordu. 1825'te, yeryüzü iktidarının katolikliğe bağlı olması gerektiği düşüncesini savunan *De la religion considérée dans ses rapports avec l'ordre politique et social* (Siyasal ve toplumsal düzenle ilişkileri bakımından din) adlı yapıtının kovuşturmaya uğraması ününü daha da artırdı. Kilise ile devletin ayrılması görüşünün bayraktarlığını yaptı ve katoliklik için tam bir hareket serbestliği istedi.

Ne var ki, son derece ultramontanusçu eğilimlerine rağmen, La Mennais Papalık makamından beklediği desteği bulamadı. Roma'ya yaptığı ve papa Gregorius XVI'dan ancak belirsiz teşvikler görebildiği bir seyahatten dönüşünde, Kilise'nin serbestliği konusundaki görüşlerinin *Mirari vos* (1832) papalık genelgesiyle mahkûm edildiğini öğrendi. İki yıllık bir inzivadan ve görünüşte boyun eğişten sonra, hayal kırıklığını bir kopuşla dile getirdi: *Paroles d'un croyant* (Bir inanmışın sözleri) [1834]. *Singulari nos* (25 haziran 1834) genelgesiyle mahkûm edilen bu yapıt, liberal çevrelerde bir katolik duyarlığın yayılmasına ve cumhuriyetçilerle ilk sosyalistlerin, despotik yönetimlere fazlasıyla bağlı bir Kilise'ye karşı tutumlarının değişmesine katkıda bulundu. 1848 devrimi'nde, La Mennais Kurucu meclis'te halk temsilcisi olarak görev aldı. Daha sonra, her türlü siyasal faaliyetten çekildi ve 2 aralıktan sonra polis gözetiminde inzivada yaşadı.

Lament for İgnacio Sánchez Mejías, Doris Humphrey'in Federico García Lorca'nın bir şiirinden esinlenerek hazırladığı modern dance work. Müziğini Norman Lloyd'un yazdığı yapıt, ilk kez 1947'de José Limón Dance Company tarafından, New York'taki Belasco Theatre'da sahnelendi. Başlıca rolleri José Limón, Letitia İde ve Ellen Love (anlatıcı) yorumladılar. Bu modern dance başyapıtı, 1946'da Doris Humphrey tarafından Bennington College'da (Vermont) sahnelenmişti.

LAMENTO a. ("ağıt" anlamında ital. sözc.). Müz. **1.** Acınma ve üzülme gibi duyguları dile getiren şarkı. (İlk italyan operalarında, madrigallerde ve kantatlarda yer alan lamentonun en güzel örneği, *Arianna*'nın lamentosudur [Monteverdi].) **—2.** LAMENTU'nun eşanlamlısı.

LAMENTU a. (korsika dilinde "ağıt" anlamına gelen sözc.). Korsikalılar'ın cenaze töreni şarkısı. (Bir öç alma çağırısı olan *vocero* ile karıştırılmamalıdır.) [Eşanl. LAMENTO.]

LA MERİ (Russell MERİWETHER HUGHES, —denir), amerikalı kadın dansçı ve etnolog (Louisville, Kentucky, 1903). San Antonio'da (Texas) dans ve meksika folkloru üzerine öğrenim gördü (1913-1920). 1922'de Barcelona'ya giderek ispanyol dansı konusundaki bilgisini artırdı. ABD'ye dönünce Aaron Tomaroff'la klasik, Michio İto'yla da modern dans çalıştı (1925). 1923'ten başlayarak birçok resital verdi, 1925'te, filmlerde dans etmeye başladı. 1926-1939 arasında, çeşitli ülkelerin geleneksel danslarını incelemek için yolculuklar yaptı. 1940'ta Ruth Saint Denis ile kurduğu School of Natya, daha sonra Ethnologic Dance Center'la birleşti ve 1956'ya değin etkinlik gösterdi. Dansçı olarak, *Kuğu gölü, Büyücü aşkı* ve *Şehrazat*'ta olduğu kadar *Bharata natyam*'da da (geleneksel hint dansı) başarı gösterdi. Başlıca kitapları: *Principles of the Dance Art* (Dans sanatının ilkeleri) [1933], *Dance as an Art Form* (Bir sanat biçimi olarak dans) [1933], *Gesture Language of the Hindu Dance* (Hindu dansının hareket dili) [1941], *Spanish Dancing* (İspanyol dansı) [1948 ve 1968], *The Basic Elements of Dance Composition* (Dans düzenlemesinin temel öğeleri) [1965]. La Meri'nin 1965'te yönetmeye başladığı Ethnic Dance Arts Inc. adlı amatör topluluk ilk programını 1966'da gerçekleştirdi, daha sonra da La Meri's Ethnic Dance Arts Company adını aldı.

LAMETH (Alexandre, — *kontu*), fransız general ve siyaset adamı (Paris 1760 - *ay. y.* 1829). Öncekilerin kardeşi. Kralın mutlak vetosuna karşı çıktı, Barnave ve Du Port ile birlikte Mirabeau'ya karşı şiddetle cephe alan bir "üçlü" oluşturdu. Tuğgeneralliğe atandı (1792), demir sandığın ortaya çıkmasından sonra tedirgin edildi ve La Fayette ile birlikte ülkeyi terk etti (18 ağustos). 1797'ye kadar Avusturyalılar tarafından gözaltına alındı. 18 Brumaire'den sonra Fransa'ya döndü. Restauration döneminde Seine-İnférieure (1820) ve Pontoise (1827) milletvekili seçildi, liberallerin arasında yer aldı.

LAMETLER, Laos'un kuzeyinde halk; yaklaşık 5 000 kişilik bir topluluktur. Bir mon-khmer dili konuşurlar. Küçük dağ köylerinde yaşar ve çiftçilikle uğraşırlar. Patriklan toplum yapıları babasoyluluk ilkesine dayanır. Animist inançlara sahiptirler, özenle hazırladıkları ayinsel eğlenceleri de bunu ortaya koyar. Komşuları Taylar, Yuanlar ve Khmular'ın kültürel etkisi altında kalmışlardır.

LA METTRİE (Julien OFFROY DE), fransız hekim ve filozof (Saint-Malo 1709 - Berlin 1751). Caen'da cizvitlere katıldı, sonra tanrıbilimi bırakıp tıbba geçti. Reims'te doktor oldu. Leiden'da H. Boerhaave'nin derslerini izledi. Fransız muhafız birliği hekimliğine atandı (1742). Fontenoy ve Dettingen savaşlarına katıldı (1742). *Histoire naturelle de l'âme* (Ruhun doğal tarihi) [1745] adlı maddeci yapıtı yayımlanınca görevden alındı. Ancak Friedrich II'nin yanında barınacak bir yer bulabildi. Tıp üzerine birçok kitap yazdı: *Lettres sur l'art de conserver la santé* (Sağlığı koruma sanatı üstüne mektuplar) [1738], *Traité de la petite vérole* (Suçiçeği üzerine inceleme) [1740], *Politique de médecine* (Tıp politikası) [1746], bu yapıtı Parlamento'nun emriyle yakıldı. La Mettrie, descartesçı makine-hayvan kuramını insana uyguladı: *l'Homme-machine* (Makine-insan) [1748], *l'Homme-plante, les Animaux plus que machines* (Bitki-insan, makineden daha makine olan hayvanlar) [1750], *l'Art de jouir* (Zevk alma sanatı) [1751], *Vénus métaphysique* (Metafizik Venüs) [1752].

LAMEYER Y BERENGUER (Francisco), ispanyol ressam, gravürcü ve kitap resimleyici (Puerto de Santa María, Jerez yakınları, 1825 - Madrid 1877). Sanat yaşamına, dergilerde yayımladığı ağaç üzerine gravürlerle başladı. 1850'de bir süre kaldığı Paris'te Delacroix'nın yapıtlarından etkilendi. 1863'te Fas'a yerleşti. Sanatçı, kendisine ün kazandıran tablolarının konularını bu ülkeden almıştır: *Tanca'da ya-*

hudi kadınlar, Camideki fakir vb. Canlı ve ilginç konuların işlendiği bu yapıtlar ispanyol sanatçıların Afrika'ya duydukları ilginin başlangıcını oluşturur.

LAMEZİA TERME, İtalya'da kent, Calabria'da (Catanzaro ili), Tirren denizi kıyısında; 63 000 nüf. Petrokimya merkezi.

LAMFUN ya da **LAMPHUN,** Tayland'da kent, Lamfun ilinin merkezi, Çiangmai'nin G.'inde; 11 300 nüf. Esk. Haripunçaya (VIII. yy.'a doğru Lopburi'den gelen bir koloninin kurduğu bir mon krallığının başkenti; krallık, 1296'da Çiangmai krallığı'na katıldı). Onarılan ve süslenen bazı yapılar kentin ilk özgünlüğünü az çok korur (Vat Kukut, Vat Phra That Haripunçai, vb.); daha yeni başka yapılarsa Birmanya'nın etkilerini yansıtır (Vat Phra Yun). —*Lamfun ili*, 4 506 km²; 341 200 nüf.

LAMHUT (Phyllis), amerikalı kadın dansçı (New York 1933). 1948 - 1969 arasında Alwin Nikolais Dance Company'de dans etti. 1963 - 1969 arasında Murray Louis Dance Company ile işbirliği yaptı. 1969'da kurduğu kendi topluluğu Phyllis Lamhut Dance Company için çok sayıda bale düzenledi: *Extended Voices* (1970), *Field of View* (1971), *Two Planes* (1972), *Terra Angelica* (1973; José Limón'un ölümü üzerine), *Country Mozart* (1974), *Hearts of Palm* (1975), *Passing* (1980). Ayrıca eğitimci olarak da yoğun etkinlik gösterdi.

LAMİ sıf. (ar. *lāmi'*). *Esk.* **1.** Parıldayan, parlayan, parlak: *Berk-i lami* (parlayan şimşek). **—2.** *Lami-ün-nur*, ışık yayarak parlayan.

LAMİ, LAMİYE sıf. (ar. *lām* ve *-ī*'den *lāmi*, dişl. *lāmiyye*). *Esk.* **1.** Lam harfine ait. **—2.** Lam harfine benzer, eğri büğrü. **—3.** At nalı şeklinde olan.

—Ed. Uyağı arap abecesindeki *"lam"* (ل) harfinden oluşan kaside. Âkif Paşa'nın Büyük Reşit Paşa için yazdığı kaside (1856) buna örnektir. Arap edebiyatında ünlü örnekleri arasında Ali bin Osman'ın el Uşi'nin *Kasidetü yekul ül-ibad*'ı anılabilir (türkçe çeviri ve şerhleri *Merah ül-meali fi şarh il-emali* [İstanbul, 1850], *Tercüme-i kaside-i emali* [İstanbul, 1888] vd.).

LAMİ (Eugène), fransız ressam, desinatör ve taşbaskı sanatçısı (Paris 1800 - *ay. y.* 1890). H. Vernet ile Gros'nun öğrencisi, Bonington'un dostu olan bu romantik küçük usta, tarih konularını (*Wattignies savaşı*, 1837, Versailles) ve Paris yaşamından sahneleri (Condé müzesi, Chantilly) işledi. Başarılı suluboya çalışmalarında (Louvre) ingiliz etkisi sezilir.

LAMİ (Stanislas), fransız heykelci ve sanat yazarı (Paris 1858 - *ay. y.* 1944). En tanınmış yapıtı Paris operası kütüphanesinde duran *Berlioz'un maskı*'dır (1884). Fransız heykeltıraşları üzerine çeşitli sözlükler hazırladı.

LAMİA sıf. (ar. *lāmi'*'in dişl. *lāmi'a*). *Esk.* Parıldayan, parlayan.

LAMİA a. (bir tür vampir ve dişi canavar anlamında lat., yun. sözc.). Antik. Çocukları korkutan yılan kuyruklu dişi canavar. (Yunan mitolojisine göre Zeus bir lamiayı sever. Çocukları Hera tarafından öldürüldüğü için lamia tüm anneleri kıskanır ve çocuklarını öldürür.)

LAMİA, Yunanistan'da kent, Fthiotis *nomos*'unun yönetim merkezi, Sperkhios ovasında, *Lamia körfezi* yakınında, 42 000 nüf. Atina-Selanik otoyolu kıyısında ticaret merkezi. Tarıma dayalı besin sanayileri.

Lamia, J. Keats'in şiiri (1820). R. Burton'dan ve Coleridge'in *Christabel*'inden esinlenen Keats, Lamia'yı, soğuk felsefenin sevgilisinin gözleri önünde yılana dönüştürdüğü büyüleyici bir kadın olarak canlandırır. Bu şiirde aldatıcı aşk, acımasız düş kırıklığı, yanda kesilen şenlik gibi romantizmin ana temaları uğursuz bir kadının kaypaklığında bir araya gelir.

Lamia savaşı, zamanın yazılarında *Hellen savaşı* da denir (İ.Ö. 323-322). İskender ölünce yunan siteleri Makedonya boyunduruğundan kurtulmak istediler. Atina'da Hypereides, Demosthenes gibi yurtseverler, Phokion'un karşı çıkmasına rağmen bir ordu kurarak Leosthenes'in emrine vermeyi kararlaştırdılar. Kıta Yunanistanı'nın büyük bir bölümü Atina'yı uyarken Peloponnesos eyleme katılmadı. Antipatros, Lamia'ya kapanmak zorunda kaldı, sonra bir yardım ordusu tarafından kurtarıldı. Kleitos'un komutasındaki Makedonya filosu Atinalılar'ı Abydos ve Amorgos'ta yendi. Sonunda isyancılar, karada, takviye kuvveti olarak gelen Krateros'a Krannon'da yenildiler (322). Atina'da şiddetli bir baskı uygulandı: Demosthenes, zehir içerek intihar etti ve Hypereides idam edildi.

LAMİACEAE a. Bot. Ballıbabagiller familyasının bilimsel adı.

LÂMİH, LÂMİHA sıf. (ar. *lāmiḥ*, dişl. *lāmiḥa*). *Esk.* Parlayan, parlak.

LÂMİHA → LÂMİH.

LAMİİ, asıl adı Mehmet, türk yazarı ve şair (Bursa 1472 - *ay. y.* 1532). Bursa'da Yeşil cami, Yeşil türbe gibi yapıların süslemelerini yapan, Tophane semtinde kendi adına mescidi bulunan Nakkaş Ali Paşa'nın torunu; Bayezit II'nin hazine defterdarı Osman Çelebi'nin oğlu. Bursa'da Muradiye medresesi'nde okudu. Ancak genç yaşında medreseden tekkeye, sonra da tarikata geçti. Bir ara gülşeni tarikatına girmekle birlikte asıl nakşibendi tarikatına bağlandı; zamanla bu tarikatın şeyhleri arasında yer aldı. Selim I'e (Yavuz) sunduğu *Hüsn ü Dil* adlı çevirisi dolayısıyla kendisine 35 akçe gündelik bağlanmıştı. *Ferhat ile Şirin* mesnevisi dolayısıyla da bir köyün salyanesini aldı. Süleyman I (Kanuni), vezir İbrahim Paşa'nın himayelerini gördü. *Vis ü Ramin* çevirisi dolayısıyla İbrahim Paşa 20 akçe gündelik bağışladı. 40 yaşındayken 4 bin akçelik bir vakıf kurarak mütevelliliğine Merkez Efendi'yi getirdi.

Yapıtlarının sayısı 30'u aşar. Bunlardan büyük bölümü arapça ve farsçadan çeviridir. Ancak bu çevirilerde kendi okurunun anlayışına ve beğenisine uygun değiştirmeler, eklemeler yaptı. Yapıtlarında yerli yaşama ilişkin sahneleri ustalıkla canlandırdı. Kolay kavranacak bir anlatım yolu izledi; sade bir dil kullandı. İranlı şair Cami'nin *Şevahid ün-nübüvve*, *Nefahat ül-üns* gibi yapıtlarını türkçeye kazandırdığı için "Cami-i rum" diye anılıyordu. Kitaplarının çok okunduğu, günümüze çok sayıda elyazmasının ulaşmasından da anlaşılmaktadır. Bunlardan bazılarının birkaç basımı yapılmıştır.

Anadolu'da kendi dönemine kadar işlenmiş aşk mesnevilerine yeni konular eklemiş, bu konuları tasavvufi aşk doğrultusunda işlemiştir. *Hüsn ü Dil* (Fettahi'den çeviri), *Vis ü Ramin* (Fahrettin Cürcani'den çeviri), *Şem ü Pervane* (Ehli-i Şirazi'den çeviri), *Salaman u Absal* (Cami'den çeviri), *Vamık u Azra* (Unsuri'den çeviri) gibi yapıtları, kendi düş gücünü, yaşama ve çevresine ait gözlemlerini de geniş biçimde yansıtır. Bursa'yı konu edinen *Şehrengiz*'i kentin görüntülerini, özelliklerini canlı bir biçimde verir. *Münazara-i bahar ü şita* yapıtında kış ile baharın karşılaşmasında gene arka planda yaşadığı kentin özellikleri kendini gösterir.

Cami'den çevirdiği mensur *Şevahid ün-nübüvve*, bir siyer kitabıdır. Gene aynı yazardan çevirdiği *Nefahat ül-üns* ünlü mutasavvıfların yaşamöykülerini kapsar. Bu yapıta Anadolu'da yaşamış Yunus Emre, Hamid-i Veli, Hacı Bayram vb. adlar da eklenmiştir. *İhvanüssafa* adlı arap felsefeciler topluluğunun ansiklopedik yapıtının bir bölümünden serbest çeviri olan *Şeref ül-insan*, insanla hayvanı karşılaştıran, insanı yücelten tasavvufi, ahlaki bir yapıttır. Yazarın ürünleri arasında *Divan*'ı farsçadan türkçeye manzum bir sözlük olan *Lügat-ı manzume*'si, mektuplarını derleyen *Münşeat*'ı da yer alır.

Lem'i mahlasıyla şiirleri bulunan oğlu müderris Mehmet Çelebi aruz ve uyak konularıyla ilgili *Bahr ül-evzan* adlı kitabın sahibidir. Babasının, bazıları ünlü kişilerle ilgili *Letaif*'inin önsözünü kaleme almış, bu kitaba son biçimini vermiştir. (→ Kaynk.)

LAMİNA a. (*ince katman* anlamında lat. sözc.). Anat. **1.** Kafatası kubbesinin yassı kemiklerini oluşturan sıkı dokulu iki laminadan her biri. (İç lamina ve dış lamina arasında "diploe" adıyla anılan süngersi doku bulunur.) **—2.** *Dikey lamina*, kalburkemikten, kalbursu laminaya dikey duran ve burun boşluklarını ikiye ayıran lamina. (Burun bölmesinin üst parçasını oluşturur.) ‖ *Krikoit lamina*, krikoit kıkırdağın arka yarısı. ‖ *Omur laminası*, omurlarda, eklem çıkıntısı ile diken çıkıntı arasında omurun arka yayını meydana getiren lamina. ‖ *Sarmal lamina*, koklea'yı iki eğik düzleme bölen kemik koklea kenarı.

—Yerbil. Her tortul çökelde bulunan ve kalınlığı birkaç mikronla birkaç milimetre arasında değişen temel öğe.

LAMİNAE TERMİNALİS a. (lat. sözc.). Nöroanat. Üçüncü karıncığın ön kısmını kapatan ve ön ak birleşekten görsel çaprazın üstüne kadar uzanan ince lamina.

LAMİNAJ a. (fr. *laminage*). Yerbil. Tektonik bir uzamanın etkisiyle katmanlarda görülen incelme.

—Hidrol. *Bir kabarmanın laminajı*, bir su kabarması etkisini, bir denetim kesitinin biriktirilmesiyle azaltma (hazne, vadinin genişletilmesi ya da daraltılması).

LAMİNARYA a. (lat. *laminaria; lamina*, ince levha'dan). Denizlerde yetişen esmer suyosunu. (Kayalara çengellerle tutunan ince, uzun, silindirimsi bir bölüm [kongövde] ile yalın ya da parçalı, sarı ya da kahverengi, kimisinde birkaç metreye varan şerit biçiminde yassı bir yapraksı bölümden oluşur.)

—ANSİKL. Laminaryalar soğuk denizlerde yaygındır; gelgitlerin alt bölgesinden başlar. Yenilebileceği gibi gübre ve hayvan yemi olarak da kullanılabilir. Yakılarak iyot ve potasyum tuzu elde edilebilir. Günümüzde [illegible] olarak kullanılır, ama daha çok sanayide alginat elde etmeye yarar.

Lamfun'da Vat Kukut (XII. yy.'ın ilk yarısı; 1218'den sonra onarıldı)

—Eczc. Çeşitli laminarya türleri *(Laminaria digitata, L. saccharina)* tedavide kan dolaşımını uyarıcı, zehir giderici, iç yumuşatıcı olarak ve şişmanlığa karşı kullanılır. Cerrahide kullanılan laminarya, *L. cloustoni* türünün sapından, yani kongövdesinden yapılır. Çapı 1-10 mm arasında değişen sert bir silindir biçimindedir. Nemli bir ortamda şişme özelliğinden yararlanarak fistüllerin ve dölyatağı boyunun genişletilmesinde kullanılır.

LAMİNARYALAR a. Esmer suyosunları takımı. (Bunlarda eğreltilerininkini andıran almaşık bir üreme [cüce bir gametofiti büyük bir sporofit evrenin izlemesi] ve karmaşık bir yapı vardır: katlı büyüme, damarlı bitkilerdeki gibi kalbursu borulara benzer iletim boruları, helme salgılayan öğeler.)

—ANSİKL. Laminaryalar *(laminariales)* sanayide alginat üretiminde kullanılan başlıca suyosunlarıdır. Doğal olarak alt kısımlarıyla denizin dibine sıkıca tutunurlar, tutundukları yerden koparılarak toplanırlar, ama yeniden yetişebilmesi için küçük bir parçasının yerinde bırakılması gereklidir. Bununla birlikte, *macrocystis* cinsinden laminaryaları birkaç metre suyun altında yapay destekler üzerinde yetiştirme denemeleri de yapılmıştır.

LAMİNEKTOMİ a. (fr. *laminectomie*). Cerr. Omuriliği ve köklerini baskıdan kurtarmak için ya da omurilik içi bir urun alınması gibi daha karmaşık bir ameliyatın birinci aşaması olarak omur laminalarından bir ya da birkaçının kesilmesi.

LAMİNER sıf. (fr. *laminaire;* lat. *lamina*, lam'dan). Akışkan. mekan. Akışkan katmanlarının, aralarında parçacık alışverişi olmadan, birbirleri üzerinden kaymasıyla oluşan bir akış için kullanılır. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Havc. *Laminer altkatman*, sınır katmanın, laminer akış biçimini koruyan alt bölgesi. (Laminer altkatmanın varlığı havanın akışmazlığının bir sonucudur.)

—Jeomorfol. ve Hidrol. *Laminer akış*, suyun, önemli ölçüde burgaçlara meydan vermeyecek kadar yaygın ve ince bir katman halinde akışı. (Türbidite akıntıları bu özelliği gösterir ve bu nedenle gereçler, düzlemsel katmanlar halinde çökelir. Aynı tür birikme, yarıkurak sel konilerinde ve kimi buzul çevresi alüvyon oluşumlarında da görülebilir.)

—ANSİKL. Akışkan. mekan. Laminer akışlar ancak aşağıdaki eşitlikle verilen Reynolds sayısının küçük değerleri için gözlemlenir:

$$\mathfrak{R} = \frac{Ux}{\nu},$$

bu eşitlikte U ortalama akış hızını, ν akışkanın akışmazlık katsayısı μ nün, özgül kütlesi ρ ya oranı olan $\frac{\mu}{\rho}$ kinematik akışmazlık katsayısını ve x doğrusal bir karşılaştırma boyutunu gösterir. Daire kesitli borular sözkonusu olduğunda, örneğin referans boyutu olarak d çapı seçilir. Özel önlemler alınmamışsa, bir akışkanın böyle bir boruda akışı ancak $\mathfrak{R} < 2\,000$ için la[illegible]minerdir. Bu $\mathfrak{R}_c$, kritik Reynolds sa[illegible] bir kritik hız eşlik eder.

$$U_c = \frac{\mathfrak{R}_c \nu}{d},$$

bu hız, çapı 10 cm olan ve içinden su akan bir boru için 2,4 cm/sn'dir (15°C'ta $\nu = 0{,}012$ cm²/sn).Bununla birlikte giriş kenarları, her tür akış tedirginliğini önleyecek biçimde yuvarlaklaştırılmış, pürüzsüz ve kaygan bir boruyla laminer rejim 2 000'den oldukça yüksek, hatta kimi durumlarda 70 000'e ulaşan Reynolds sayı[illegible] [illegible]unabil[illegible] Bununla birlikte, kritik [illegible]

kararlılığını yitirir ve her tedirginlik onu türbülanslı bir akışa dönüştürür. Laminer akışı ilk kez, kanın damarlarda dolaşımı konusunda, Poiseuille incelemiştir.

Uygulamada, laminer rejim, ancak oldukça özel durumlarda gözlemlenir: yağlama yağları gibi çok akışmaz sıvılar için, küçük çaplı sınai borularda, herhangi bir akışkan için kılcal borularda ya da çok küçük boyutlu engeller (kum, çakıl) içeren ortamlarda. Yağın ince bir katman halinde yataklarda ve kızak yollarında akışı ile sınır katmanda, yani hareket halindeki bir akışkana daldırılmış bir engel çeperinin hemen yakınındaki akış, laminer akışla karşılaşılan başka iki önemli durum oluşturur. Bu istisnaların dışında, genellikle akışkanların akışı türbülanslıdır.

"Akışmazlık" kuvvetleri denen iç sürtünme kuvvetlerinin varlığı nedeniyle, laminer akış bir mekanik enerji yitimine yol açar, ancak bu yitim, türbülanslı rejimde görülene oranla çok düşüktür.

LAMİNGTON, Yeni Gine'nin (Papua -Yeni Gine) güney-doğu'sunda yanardağ, Owen Stanley sıradağlarında. Yanardağın ocak 1951'deki püskürmesinde 3 000 kişi öldü.

LAMİNİT a. (fr. *laminite*). Yerbil. Yeraltı akıntılarının etkisinden doğan koşut ya da eğik lamınaların birikmesiyle oluşan tortul katman.

LAMİS sıf. (ar. *lâmis*). *Esk.* Dokunan, temas eden.

LAMİSE a. (ar. *lâmise*, dokunan, temas eden). *Esk.* Dokunma duyusu.

—Esk. biyol. Dokunum. Duyarga.

LAMİYE → LAMİ.

LAMİZANA (Sangule), burkina fasolu subay ve devlet adamı (Tugan 1916). Fransız ordusuna gönüllü olarak girdi. 1962'de Burkina Faso ordusuna katıldı. 1964'te yarbay ve ordu kurmay başkanlığına getirildi. 1966'da Başkan Yameogo'yu devirdi ve Silahlı kuvvetler yüksek konseyi başkanı ve Cumhurbaşkanı oldu. 1970'te bir referandumla kabul edilmesini sağladığı anayasa değişikliğinden sonra siyasal faaliyetler serbest bırakıldı ve bir Millet meclisi kuruldu; Lamizana, Cumhurbaşkanlığını dört yıl süreyle korudu. 1974 başında anayasayı askıya aldı ve Meclis'i dağıttı. Yeni bir anayasa (1977) ile, başlıca yetkiler Cumhurbaşkanının elinde toplandı; 1978'de yeniden seçilen Lamizana, kasım 1980'de albay Saye Zerbo'nun yaptığı bir darbeyle devrildi. Tutuklandı. 1984'te çıkan afla serbest bırakıldı.

LAMMASCH (Heinrich), avusturyalı siyaset adamı (Seitenstetten, Aşağı Avusturya, 1853 - Salzburg 1920). Uluslararası hukuk profesörüydü. İmparator Karl I tarafından hükümeti kurmakla görevlendirildi (24 ekim 1918). Çeşitli ulusların serbest ortaklığına dayalı bir reform girişiminde bulundu, ama görevinden ayrılmak zorunda kaldı (13 kasım). Saint-Germain konferansı'na katıldı (1919).

LAMONT (Johann VON), alman gökbilimci ve fizikçi (Braemar, İskoçya, 1805 - Bogenhausen, Münih yakınında, 1879). Yıldız ışıkölçümü üzerine araştırmalar yaptı, bir yıldız kataloğu hazırlanmasına katkıda bulundu, uydularının devinimlerinden yararlanarak Uranüs'ün kütlesini ve manyetik eğilmenin dönemsel değişimlerini buldu.

Lamont-Doherty Geological Observatory, Kuzey Amerika'da önemli [illegible] (Palisades, New York'un banliyösü); 1949'da, William Maurice Ewing tarafından Columbia Üniversitesi'nde kuruldu. Özellikle deniz jeofiziği ve yerbilim sorunlarına yönelen gözlemevi, deniz diplerinin yapısal ve tortul evrimiyle oluşumu üstüne yeni bilgiler edinmekte belirleyici bir rol oynar.

LAMORİCİÈRE (Christophe Louis Léon JUCHAULT DE), fransız general ve siyaset adamı (Nantes 1806 - Prouzel şatosu, Amiens yakınında, 1865). Afrika'daki fransız ordusunun çok ünlü bir kahramanı oldu. Konstantin'in ele geçirilmesinden sonra albay oldu (1837). 1843'te tümgeneralliğe atandı. 1847'de Abdülkadir'in boyun eğmesi onun çabaları sonucu gerçekleşti. Mamers milletvekili seçildi, Savaş bakanlığına getirildi (haziran 1848), Yasama meclisi başkan yardımcısıyken veliaht prensin siyasetine karşı çıktı, 2 aralık 1851 darbesinde tutuklandı. 1860'ta Eyaletler'i ve Kilise'yi Piemonte'ye karşı savunmak için papanın hizmetine girdi. Castelfidardo'da yenildi, Ancona'da teslim olmak zorunda kaldı.

LA MOTHE LE VAYER (François DE), fransız yazar ve filozof (Paris 1588- *ay. y.* 1672). Kuşkuculuğu savunan *(Cinq Dialogues faits à l'imitation des Anciens* [Eskiler'in tarzında beş diyalog], 1630-31) ve janseniusçuluğa düşman olan *(la Vertu des païens* [Paganların erdemi], 1641) La Mothe le Vayer, özleştirmeden yana olanları eleştirdi *(Considérations sur l'éloquence française de ce temps* [Zamanımızın fransız belagati üzerine düşünceler], 1637). Fransa veliahtının eğitmeni, krallık vakanüvisiydi; pyrrhonculukla ve akılcılıkla da ilgilendi *(l'Hexameron rustique*, 1671).

LA MOTTE-FOUQUÉ (Friedrich, *—baronu)*, alman yazar (Brandenburg 1777 - Berlin 1843). Romantik eğilimli, ama din ve siyaset konularında gelenekçiydi. Oyunlar (*Sigurd*, 1808; *Auslauga*; 1810) ve romanlar (*Der Zauberring*, 1818) yazdı, ama *Ondine* (1811) adlı öyküsüyle ün yaptı.

LAMOUREUX (Charles), fransız kemancı ve orkestra yöneticisi (Bordeaux 1834 - Paris 1899). 1873'te kurduğu Société de l'harmonie sacrée (Kutsal armoni derneği), Bach ve Händel'in yapıtlarını Parisliler'e tanıttı. 1876'da Opéra-Comique'e, 1877'de de Paris operası'nın orkestrasına birinci şef oldu. 1881'de kurduğu "Nouveaux Concerts" derneği daha sonra onun adını aldı.

LAMOUROUXİA a. (fr. doğa bilimci *Lamouroux*'un adından). Tropikal Amerika'da yetişen, genellikle çokyıllık tırmanıcı otsu bitki. (Başka bitkilerin kökleri üzerinde tam ya da yarı asalak yaşar ve gözalıcı renkte çiçekler açar. Sıracagiller familyası.)

LAMPADİUS (Wilhelm August), alman kimyacı (Hehlen, Braunschweig, 1772 -Freiberg 1842). 1794'ten başlayarak Freiberg'de profesör oldu, karbon sülfürü *(Lampadius likörü)* buldu. Metalürji üstüne çeşitli yapıtları vardır.

[illegible]MPANG, Tayland'da kent, Lampang [illegible] yönetim merk[illegible] Vang kıyısında, [illegible] dağlarının [illegible]nda; 43 000 nüf. [illegible]a kurulan kent, bugünkü yerinin [illegible] G.-B.'sındaydı. Tek ağacı ve deri sanayisi. Pamuklu dokuma. Şeker fabrikası. Havaalanı. *—Lampang ili*, 12 534 km²; 648 600 nüf.

LAMPANYCTUS a. Zool. Sıcak ve ılık denizlerde yaşayan ışıkbalığı cinsi. (Türkiye sularında yaşayan iki türü vardır: *Lampanyctus crocodilus* [uzunluğu 18 cm'ye kadar]; *L. pusillus* [uzunluğu 12 cm'ye kadar]. Işıkbalığıgiller familyası.)

LAMPARA AĞI a. Balıkç. Işıkla yapılan balık avında, teknenin çevresinde toplanan balıkları yakalamak için kullanılan yüzen ağ.

LAMPASA a. Gly. *Yörs.* Uzun ve yırtmaçlı bir tür etek; eteği böyle olan giysi.

LAMPEDUSA, Akdeniz'de, Malta ile Tunus arasında İtalyan adası; 20 km²; 4 000 nüf. Sicilya'ya bağlı bu kireçtaşlı adanın kıyıları girintili çıkıntılıdır; iklimi hemen hemen Afrika'nınkiyle aynıdır (Agrigento ili). Halkı tarım (bağcılık, tahıl), turizm ve özellikle de balıkçılıkla geçinir.

LAMPEDUSA (Giuseppe TOMASİ Dİ) → TOMASİ Dİ LAMPEDUSA.

LAMPERTHEİM, Almanya'nın Hessen eyaletinde kent, Ren vadisinde, Mannheim'ın K.'inde; 31 500 nüf. Konut merkezi. Motorlar. Özel çelik borular. Kimya sanayisi. Mobilyalar.

LAMPHUN →LAMFUN.

LAMPİ (Johann Baptist), **Yaşlı**— ya da **Şövalye Lampi** denir, avusturyalı ressam (Romeno, Güney Tirol, 1751 - Viyana 1830). Ancien Régime geleneğine bağlı kalarak Avrupa'yı baştan başa katedip saray ya da piskoposluk çevrelerinde portrecilik yeteneğini sergileyen son büyük ressamlardan biridir (*Kont Potocki*, Louvre). —Oğlu ve öğrencisi JOHANN BAPTİST **Genç** (Trento 1775 - Viyana 1837) aynı yolu izlemiştir.

LAMPMAN (Archibald), ingilizce yazan kanadalı yazar (Morpeth, Ontario, 1861 -Ottawa 1899). Şiirleri hüzünlü bir havayla Kanada doğasını betimler (*Among the Millet*, 1888; *Lyrics of earth*, 1896; *At the long Sault*, 1943).

LAMPO (Hubert), hollandaca yazan belçikalı yazar (Anvers 1920). Ruhbilimsel (*Hélène Defraye*, 1944) ve tarihsel romanlarının (*De Duivel en de Maagd*, 1955) başarısı, "büyülü gerçekçilik" akımını getiren roman ve öykülerinin kazandığı başarının gerisinde kaldı (*De Komst van Joachim Stiller*, 1960; *les Cygnes de Stonehedge* [fr. çev.], 1972; *les Empreintes de pied de Brahma* [fr. çev.], 1972). Ayrıca tiyatro oyunları ve *le Grand Meaulnes, d'Alain Fournier* (fr. çev.) [1951] gibi denemeler yazdı.

LAMPONG → LAMPUNG.

LAMPONİA. Tar. coğ. Anadolu'nun K.-B.'sında, Troas bölgesinde kent; Çanakkale'nin Ayvacık ilçesi merkez bucağına bağlı Sazlı köyünün yakınındaydı.

LAMPRECHT der Pfaffe, Köln dolaylarında yaşayan alman şair. 1130'a doğru Albéric de Briançon'un *le Roman d'Alexandre* adlı yapıtına öykünen *Alexanderlied*'i yazdı.

LAMPRECHT (Karl), alman tarihçi (Jessen, Saksonya, 1856 - Leipzig 1915). Çağdaş ekonomi tarihi ustalarından biri olarak anılır. Yapıtları: *Deutsches Wirtschaftsleben im Mittelalter* (Ortaçağ'da Almanya'nın ekonomik yaşantısı) [1886], *Beiträge zur Französischen Wirtschaftsgeschichte des XI. Jahrhunderts* (Ortaçağ'ın ilk yarısında Fransa'nın ekonomi tarihi üzerine incelemeler) [1888], *Deutsche Geschichte* (Almanya tarihi) [1891-1909].

LAMPRİDİDAE a. (yun. *lampros*, parlak'tan). Avrupa kıyılarında yaşayan, oval ve basık bedenli, gümüş renkli kemiklibalık familyası. (Örnek türü kababurundur [*Lampris guttatus*].)

LAMPRİDİFORMES a. KÂĞITBALIĞIMSILAR takımının bilimsel adı.

LAMPRİMA a. (yun. *lampreimon*, -*onos*, parlak giysili'den). Avustralya ve Yeni Gine'de, çürük ağaçların içinde yaşayan, parlak bakır kırmızısı renkli güzel geyikböceği cinsi. (Erkeğinin, uzun ve birbirine yakın çeneleri aşağı kıvrıktır. Tekeböceğigiller familyası.)

LAMPROCERA a. Güney Amerika'da yaşayan, koyu renkli bedeni üzerinde sarı ya da kızıl boyuna şeritler bulunan ateşböceği cinsi. (Ateşböceğigiller familyası.)

LAMPROCOLİUS a. Tropikal Afrika'da yaşayan, madensel parıltılı ya da ineksi koyu renk (yeşil, kızıl, [illegible]lü ötücükuş cinsi. (Sığırcığa benzeyen *Lamprocolius*'lar gezici kuşlardır. Kafes kuşu olarak çok makbul sayılırlar. Sığırcıkgiller familyası.)

LAMPROFİR a. (fr. *lamprophyre*). Petrogr. Hidratlı (mikalar, amfiboller) ya da anhidr (piroksenler) ferromagnezyumlu siyah mineraller bakımından çok zengin, damarlı magma kayacı.

—ANSİKL. Lamprofirlerin kimyasal bileşimi ultrabazik sınırlardan granitli sınırlara değin değişir. Birçok çeşidi vardır: *minet* (olivin + flogopit + ortozlu bir çamur içindeki diopsit + biotit + kuvars), *vogesit* (kahverengi amfibollü minet), *kersantit* (biotit + plajioklazlı bir çamur içindeki olivin, andezin ve biotit), *spesartit* (kahverengi amfibollü kersantit), *kamptotit* (bazik plajioklazlı bir çamur içindeki titanlı hornblend, olivin, klinopiroksen ve analsim), *monşikit* (biotitli kamptonit), *furşit* (olivinsiz monşikit), *alnoit* (olivin, mika + ogit + melilit + nefelin + grena ve kimi kez perovskit).

LAMPROİT a. (fr. *lamproïte*). Petrogr. Potasyum bakımından zengin trakit.

LAMPROMYİA a. Güney Avrupa ve Kuzey Afrika'da yaşayan, dar kanatlı, tüysüz, uzun bedenli ortoraf sinek cinsi. (Larvası kumda huni biçiminde bir çukur kazar: tuzak görevi yapan bu çukurun dibine saklanan larva buraya düşen böceklerle beslenir. Çulluksineğigiller familyası.)

LAMPRONİA a. Canlı renklerde küçük güve cinsi. (*Lampronia* [ya da *İncurvaria*] *capitella*'nın tırtılı frenküzümüne zarar verir. *İncurvaridae* familyası.)

LAMPROPELTİS GETULUS a. Amerika'da yaşayan, canlı renkli suyılanı cinsi. (Çıngıraklı yılan başta olmak üzere diğer yılanlarla beslenir. Suyılanıgiller familyası.)

LAMPRORHİZA SPLENDİDULA a. Dişisinde körelmiş elitralar bulunan ateşböceği cinsi. (Alışkanlıkları asıl ateşböceğininkilerle aynıysa da bedeni ateşböceğinden küçüktür. Ateşböceğigiller familyası.)

LAMPSAKOS, bugün **Lapseki.** Tar. coğ. Anadolu'nun Mysia bölgesinde kent; Çanakkale boğazının G.'inde Phokaialılar tarafından kuruldu. İlk adı Pityussa'ydı. Güzel bir limanı olan kent, İ.Ö. VI. yy.'da Miletos ile rekabet edebiliyordu. İ.Ö. VI. ve V. yy.'larda Lydia'ya, daha sonra da Persler'e bağlandı. İonia ayaklanmasına katıldı ve Atina konfederasyonu'nda yer aldı. Roma'nın egemenliğini tanıdıktan sonra gelişti, zenginleşti (İ.Ö. 190). XIX. yy.'a değin görülebilen kalıntılardan günümüze hiçbir şey ulaşmadı. Lampsakos, şaraplarıyla ünlüydü.

LAMPSANA a. (yabani lahana anlamında lat. sözc.). Bazen orman kesim alanlarında ve boş arazilerde bol miktarda bulunan, açık sarı kömeçli ve 0,20 ila 1,25 m yükseklikte otsu bitki. (Türkiye'de kimi yörelerde "şebrek" adıyla anılır. Yaprakları yumuşatıcı ve yara iyileştirici nitelikler taşır. Bileşikgiller familyası.)

LAMPUNG ya da **LAMPONG,** Sumatra adasında (Endonezya) bölge, Cava'nın karşısındaki Sunda boğazında. Bölgenin verimli volkanik toprakları üzerinde Cava'dan göç eden kolonlar, kahve ve karabiber yetiştirir. Başlıca kenti *Teluk Betung*.

LAMPYRİDAE a. Zool. ATEŞBÖCEĞİGİLLER familyasının bilimsel adı.

LAMUNİA. Tar. coğ. Bilecik'e bağlı Bozüyük'ün Antikçağ'daki adı.

LAMUT a. Doğu Sibirya'da, 12 000 kişinin konuştuğu tunguzca. (Eşanl. EVEN.)

LAMUTLAR → TUNGUZLAR.

LAMYA a. [illegible]

[illegible] ağaçlarında gelişir. Bil. a. *Lamia textor*; tekeböceğigiller familyası.)

LAMZDORF (Vladimir Nikolayeviç, *kont*), rus siyaset adamı (Petersburg 1845 - San Remo 1907). 1900-1906 arasında Dışişleri bakanlığı yaptı; Uzakdoğu işlerinin yönetimi 1903'ten sonra Japonya'yla savaş yanlılarına verildiği için Mançurya'ya ilişkin uzlaşma siyasetini kabul ettiremedi. Ekim 1905'te kurulan Vitte hükümetine katıldı. Fransız-rus ittifakından yanaydı.

> **-LAN, -LEN** Yapım eki. Adlardan fiil türeten -*la* (-*le*) ekiyle dönüşlülük eki -*n*'nin birleşmesinden oluşan bu ek, adlardan dönüşlü fiiller yapar: *hastalanmak* (hasta-lan-mak), *içlenmek* (iç-len-mek), *canlanmak* (can-lan-mak), *küflenmek* (küf-len-mek) vb. (→ LA.)

LAN a. (ar. *laᶜn*). *Esk.* Lanet etme, beddua, ilenç.

LÂN a. (fars. *lân*). *Esk.* Vefasızlık, kıymet bilmezlik, nankörlük.

Lan. Hematol. *Lan antijeni*, herkeste bulunan alyuvar antijeni.

LÄN a. (isveççe ülke anlamında län). İsveç'te yönetimsel bölüm.

LANA (Francesco), **de'Terzi** kontu, italyan fizikçi (Brescia 1631 - *ay. y.* 1687). 1670'te yayımlanan bir kitabında, yükselme kuvveti havası boşaltılmış metal kürelerle sağlanacak bir balonu anlatır.

LANAİ, Hawaii takımadalarında ada, Maui'nin B.'sında; 365 km²; 2 000 nüf. Ananas işletmeleri.

LANAKEN, Belçika'da (Limbourg) komün, Maastricht'te -s'Hertogenbosch kanalının ve Albert kanalının ağzında; 21 000 nüf. (1992). Sentetik tekstil. Kâğıt hamuru.

LANAO gölü, Mindanao (Filipinler) adasında göl; 350 km². Bir yanardağ platoları bölgesinde lavların oluşturduğu bir set sonucu ortaya çıktı. İki ile bu gölün adı verilmiştir: *Lanao del Norte* (3 092 km²; 249 900 nüf. Merkezi *Iligan*) ve *Lanao del Sur* (3 873 km²; 455 500 nüf. Merkezi *Marawi*).

LANARK, Büyük Britanya'da kent, İskoçya'da, Clyde'ın yukarı vadisinde; 8 700 nüf. Gezinti merkezi. Tekstil sanayisi.

LANARKİT a. (fr. *lanarkite*; öz. a. *Lanark*'dan). Miner. Monoklinik sistemde kristalleşen doğal kurşun sülfat.

LANATOZİT ya da **LANATAGLUKOZİT** a. (fr. *lanatoside* ya da *lanataglucoside*'den). Eczc. Yünlü yüksükotundan *(Digitalis lanata)* özüt halinde elde edilen ve önemli ölçüde kalp kuvvetlendirici nitelikler taşıyan eşyapılı kristal heterozit. (A, B ve C lanatozitleri hızlı ve uzun süreli etki gösterirler; bu nedenle kalp yetmezliklerinin tedavisinde kullanılırlar.)

LANCASHİRE, esk. **Lancastershire,** Büyük Britanya'da yönetim bölümü, İngiltere'nin kuzeyinde, İrlanda denizi'yle Penniner arasında. 1974'teki yönetimsel reform sırasında Büyük Manchester ve Merseyside yerleşmeleri Lancashire'dan koparıldı; 3 063 km²; 1 382 000 nüf. (1988). Merkezi *Preston*.

XVIII. yy. sonlarından 1930'lu yıllara kadar Lancashire, dünyanın en önemli pamuklu dokuma merkeziydi. Liverpool'un aldığı elyaf, Manchester'in banliyölerinde iplik haline getirildikten sonra kuzeydeki vadilerde, Preston, Blackburn, Burnley, Nelson ve Colne'da dokunur. Günümüzde dokuma sanayisi varlığını ancak sen-

tetik elyafa yönelerek zar zor sürdürebilmektedir. Lancashire yönetim bölümünde hem sanayiyi çeşitlendirme hem de eski teknolojilerin yerine yenilerini geçirme çabaları sürdürülmektedir. Yeni *Central Lancashire* kentiyse, M6 otoyolunun her iki yanındaki Preston, Leyland ve Chorley'den oluşmaktadır.
—Tar. → LANCASTER DÜKLÜĞÜ.

LANCASTER, Kanada'nın Arktika takımadalarında boğaz, Devon adasıyla Baffin toprağı arasında yer alır.

LANCASTER, Büyük Britanya'da (Lancashire) kent, Lune halici kıyısında; 49 500 nüf. Normanlar döneminde yapılmış, daha sonra büyütülmüş ve üstünde değişiklik yapılmış şato. Daha çok XV. yy.'da yapılmış kilise. Üniversite. Eşya. Sentetik tekstil. Linoleum.

LANCASTER, ABD'de (Pennsylvania) kent, Apalaşlar'ın eteğinde, Philadelphia'nın B.'sında; 54 700 nüf. Tarım pazarı. Tarım gereçleri. Elektrikli gereçler yapımı. Duvar saatçiliği.

LANCASTER (Henry Carrington), amerikalı edebiyat eleştirmeni (Richmond, Virginia, 1882 - Baltimore 1954). Fransız tiyatrosuna ilişkin yapıtlar yayımladı: *A History of French Dramatic Literature in the Seventeenth Century* (XVII. yy. fransız tiyatrosu tarihi) [10 cilt, 1929-1945]; *French Tragedy in the Time of Louis XV and Voltaire, 1715-1774* (Louis XV ve Voltaire zamanında fransız trajedisi, 1715-1774) [1955].

Burt Lancaster

LANCASTER (Burt), amerikalı sinema oyuncusu (New York, 1913). R. Siodmak'ın *Boksörün ölümü* (The Killers) [1946] adlı filmiyle sinemaya başladı, *Kaba güç* (Brute force) [J. Dassin, 1947] filmindeki oyunuyla dikkati çekti. Yetenekli bir oyuncu olan Lancaster, çeşitli türlerde roller oynadı: *Yanlış numara* (Sorry, Wrong Number) [A. Litvak, 1948], *Come back little Sheba* (Daniel Mann, 1952), *İnsanlar yaşadıkça* (From here to Eternity) [F. Zinnemann, 1953], *Asi canavar* (Apache) ve *İstiklal kahramanları* (Vera Cruz) [R. Aldrich, 1954], *Kırmızı gül* (The Rose Tattoo) [Daniel Mann, 1955], *Sweet Smell of Success* (A. Mackendrick, 1957), *Affedilmeyenler* (The Unforgiven) [J. Huston, 1959], *Elmer Gantry* (1960), *Profesyoneller* (The Professionals) [Richard Brooks, 1966], *Leopar* (İl Gattopardo) [L. Visconti, 1962], *Tek gözlü kahraman* (Castle Keep) [S. Pollack, 1969], *1900* (Novecento) [B. Bertolucci, 1974-75], *Atlantic City* (L. Malle, 1980), *Düşler tarlası* (Fields of Dreams) [Phil Alden Robinson, 1989]

British Museum

John of Gaunt Lancaster dükü XIV. yy.'dan kalma bir ingiliz elyazmasındaki sütelemeli bir harften ayrıntı *British Museum, Londra*

LANCASTER, Lancaster kontluğu, sonra düklüğü unvanını alan ingiliz aile. Başlıca üyeleri: EDMUND *Crouchback* ("Kambur") [Londra 1245 - Bayonne 1296]. Henry III'ün ikinci oğlu. Babası onu 1267'de Lancaster kontu yaptı. 1254'te papa Alexander IV, Sicilya krallığı ve egemenliğinin daha sonra ona bırakılmasına karar verdiyse de, Edmund, krallığına hiçbir zaman sahip olmadı. Onun bu durum karşısında para talep etmesi baronlar savaşına ve Oxford avanslan'na yol açtı; — THOMAS (1277'ye doğr. - Pontefract 1322), **Lancaster** kontu (1298-1322), Edmund Crouchback'in büyük oğlu. Lacyler'in sonuncu vârisiyle evlenmesi ona birçok başka "unvan" kazandırdı. Edward II'nin zorba yönetimine karşı çıkan baronlar muhalefetinin başına geçti (1312). Bannockburn bozgunundan (1314) sonra kral, Thomas'ın taleplerine boyun eğdi. Ama Thomas yeteneksiz bir siyasetçi olduğu için, Pembroke gibi ılımlılar karşısında geriledi. 1321'de patlayan yeni bir ayaklanmaya faal olarak katıldı. İsyancı gruplar arasındaki anlaşmazlıktan yararlanan kral, ayaklananları birbiri ardına yenilgiye uğrattı ve mart 1322'de yakalanan Lancaster idam edildi; —HENRY (1281-1345), **Lancaster** kontu (1322-1345), Thomas'ın kardeşi. Sofu ve ılımlı olmasına rağmen, Despenser'in kötülüklerine dayanamayıp muhalefete geçti. 1326'daki ulusal ayaklanmaya katıldı. Ama Mortimer'in aşırılıklarına karşı Edward III'ün iktidarı yeniden ele geçirmesine yardım etti; —HENRY II (Grosmont, Gwent kontluğu, 1300'e doğr. -Leicester 1361'e doğr.), **Lancaster** kontu (1345-1351), sonra dükü (1351-1361), Henry'nin oğlu, GROSMONTLU HENRY diye de bilinir. İskoçya, Gaskonya ve Normandiya seferleri sırasında yararlık gösterdi. Bir laik tarafından yazılmış ilk dini yapıtlardan biri olan *Seyntz Medicines*'in kitabı'nı kaleme aldı. Kızı Blanche, John of Gaunt ile evlenerek onun "Lancaster" unvanını almasını sağladı; —JOHN OF GAUNT (Gent 1340 - Londra 1399), **Lancaster** dükü (1362-1399), Edward III'ün dördüncü oğlu. Sırasıyla, kendisine bir erkek çocuk (geleceğin Henry IV'ü) veren Lancasterli Blanche (1359), Gaddar Pedro'nun kızı Castillalı Constanza (1371) ve metresi Catherine Swynford ile (1396) evlendi; ondan *Beaufort* soyadıyla üstüne geçirdiği çocukları oldu. Cesur, ama yeteneksiz bir general olan John, 1370'ten sonra Yüz Yıl savaşı'na katıldıysa da, başarı elde edemedi; ayrıca Castillalı Constanza ile evlenmesi John'un tehlikeli bir şekilde İspanya'nın iç işlerine karışmasına yol açtı. Babası bunadığı ve ağabeyi de ağır hasta olduğu için, Edward III'ün son saltanat yıllarında İngiltere'yi fiilen o yönetti; başlıca mevkilere dalkavukları, ahlaksız ve açgözlü adamları yerleştirdi. Richard II'nin tahta çıkışı sırasında patlak veren ülke çapında bir ayaklanma bu rejimi ortadan kaldırdı; ama dük, yeğeninin saltanatında aristokrat gruplar üzerinde olumlu bir etki yarattı; —HENRY III, **Lancaster** dükü, John of Gaunt'un oğlu, 1399'da Henry* IV adıyla kral oldu; — JOHN **of Lancaster,** Henry IV'ün üçüncü oğlu → BEDFORD; —EDWARD **of Lancaster** (1453-1471), **Wales** prensi, Henry VI'nın tek oğlu. Henüz çocukken İki Gül savaşı'na karıştı, Tewkesbury'de esir düştü ve savaştan sonra idam edildi. Doğrudan Lancasterlar soyu onunla son buldu.

LANCASTER düklüğü, eski ingiliz kontluğu. XIV. ve XV. yy.'da krallık ailesinin çeşitli üyelerinin taşıdığı başlıca ingiliz "paye"lerinden biri. Bunların en ünlüleri John of Gaunt'un (oğlu Henry, Richard II'yi deviren 1399 devrimi'nden sonra tahta çıktı) soyundan gelenlerdi. Henry'nin aile mülkü olan düklük, tahtın öbür mülklerinden ayrıldı, kendi mühürdarlığını ve özel yönetimini sürdürdü. XV. yy.'da Lancasterlar, krallık ailesinin öbür üyeleri olan Yorklar'ın rekabetiyle karşılaştı; bu çatışma daha sonra İki* Gül savaşı'na yol açtı.

Lancefield yöntemi, antijen tiplemesiyle streptokokları sınıflandırma yöntemi. Antijen (poliozit C) 100 °C'ta klorhidrik asitle özütlendikten sonra denek serumlar yardımıyla belirlenir.

LANCELLOTTI (Secondo), italyan yazar (Perugia 1583 - Paris 1643). Bilgince denemelerinde Yeniler'in üstünlüğünü kanıtlamaya çalıştı (*Hoggidi ovvero il mondo non e peggiore né più calamitoso del passato*, 1627-1636 arası).

Lancelot du lac kitabı, *Lancelot-Graal* çerçevesinde, *Queste del Saint Graal*'den önce gelen XIII. yy. büyük düzyazı romanına verilen ad. Baş kişisi ve kral Arthur'ün karısı kraliçe Guinevere'nin başka bir dünyaya kaçırılmasının yol açtığı serüvenlerden oluşan teması, Chrétien de Troyes'nin *Lancelot ou le Chevalier à la charrette* adlı romanından alındı.

Lancet (*The*), ingiliz haftalık tıp dergisi, 1823'te Dr. Thomas Wakley tarafından kuruldu, dünyadaki en ünlü yayınlardan biri oldu.

LANCHA a. (isp. sözc.). XIX. yy.'da İspanya, Portekiz ve Brezilya kıyılarında, yük taşımada ve balıkçılıkta kullanılmış tekne.

LANCHESTER (Frederick William), ingiliz mühendis (Londra 1868-Birmingham 1946). Otomobil ve havacılık alanlarında çalıştı. Araba modellerini özgün ilkelere göre tasarladı. Havacılık alanında türbülans problemlerini inceledi.

LANCHOW → LANCOU.

Lancia, 1906'da Vincenzo Lancia tarafından kurulan italyan otomobil fabrikası. Piyasaya çıkardığı ilk model "Alpha" (1908), en ünlü model ise "Lambda"dır (1922 -1936 arasında üretildi). Fabrikada önden çekişli, silindir hacmi pek büyük olmayan binek otomobilleri üretilmektedir. 1969'dan bu yana Fiat grubu'nun bir parçasıdır.

LANCİA (Galvano), XIII. yy. italyan kaptanı (öl. 1268'e doğr.). Friedrich II'nin saltanatının son dönemlerinde, İtalya'da, imparatorluk politikasının sadık bir hizmetkârı oldu. İki kardeşi GIORDANO ve FEDERICO gibi Manfredi'nin değişmez destekçisiydi.

LANCİANİ (Rodolfo), italyan arkeolog (Montecelio, Roma, 1874 - Roma 1929). Ostia kazılarına katıldı (1887); başlıca yapıtları arasında *Portus Traiani* (Traianus kapısı) [1868] ve *Storia degli scavi di Roma* (Roma kazıları tarihçesi) [1902-1912] sayılabilir.

LANCİANO, İtalya'da kent, Abruzzi'de (Chieti ili), Adriya denizi yakınında; 29 300 nüf. XVIII. yy.'da büyük onarım gören katedral, XIII.-XV. yy.'larda yapılmış S. Maria Maggiore kilisesi ve başka anıtlar. Tekstil sanayisi.

LANCOU ya da **LANZHOU,** Çin'de kent, Gansu'nun merkezi, Huang Hı'nın sağ kıyısındadır; 1 151 700 nüf. (1990). Hem patikaların birleştiği bir kavşak, hem de Orta Asya'ya giden karayolunun geçtiği bir uğrak yeridir. Kentin ulaşımı bugün Longhai demiryoluyla sağlanmaktadır. Büyük bir ticaret kenti olan Lancou, çeşitli sanayilerin bulunduğu bir merkeze dönüşmüştür. En eski sanayi dallarına (tekstil ve deri), petrol arıtma ve petrokimya, demir-çelik sanayileri ve demiryolu araç gereçleri, takım tezgâhlar üreten sanayiler de eklenmiştir. —Yakınında uranyum zenginleştirme fabrikası.

LANCRET (Nicolas), fransız ressam (Paris 1690 - *ay. y.* 1743). Gillot'nun öğrencisi ve Watteau'nun rakibi olan Lancret, hoş üslubuyla dönemin önde gelen kişilerinin beğenisini kazandı. Sık sık aynı konuları ele aldı: *Mevsimler, Temel öğeler, Yaşamın evreleri; Köyde düğün yemeği* (Angers müzesi), *Köyde dans; Kuş yuvası, Müzik, Arılık* (Louvre), *Jambonlu kahvaltı* (Chantilly). Hollanda resminden esinlenerek gündelik yaşam sahnelerini canlandıran tablolar yaptı: *Mutfak* (Ermitaj) portreleri de ünlüdür.

LANCY, İsviçre'de kent, Cenevre'nin banliyösünde; 24 000 nüf. (1990).

LANÇER a. Yerden havaya ya da havadan yere atılan roket, füze rampası.

LANÇON (André, sonraları Auguste), fransız ressam, heykelci ve gravürcü (Saint-Claude, Jura, 1836 - Paris 1887). Daha çok hayvanları ve savaş sahnelerini konu alan resimler yaptı (1870 savaşı, 1877 Balkan seferi), en yetkin yapıtlarını desen ve gravür alanında verdi.

LAND a. (çoğl. *länder*). [alm. *Land*, toprak'tan]. **1.** Weimar Anayasası'nda (11 ağustos 1919) Almanya'nın 17 eyaletinden her biri. **—2.** Günümüzde Almanya'yı oluşturan eyaletlerin her biri. **—3.** Avusturya'da il.

LAND → FUNDALIK.

LANDA a. Denizc. **1.** Geminin ana çarmık boğatalarını bordaya bağlayan demir kollardan her biri. **—2.** *Landa demiri*, ana çarmıkların palaserteye gelen boğatalarını kuvvetlice tekneye bağlayan lama. ‖ *Lan-*

da pabucu, landa demirlerini berkitmek için, alt uçlarına bindirme olarak eklenen kısa lama. ‖ *Landa patrisası,* ana direkler üzerine sürülen kontra çubuklarının kapelalarından gelen patrısalar. ‖ *Landa tirizi,* landa demirlerini palaserteler boyunca örten yarı yuvarlak çıta.

LANDA a. Tropikal Afrika'da yetişen, çoğunlukla ince dokulu, yumuşak ve yarı -ağır, açık kahverengi odunlu ağaç. (Odunu doğramacılıkta ve ince marangozlukta kullanılır. Bil. a. *Erythroxyum mannii;* erythroxylaceae familyasının örnek tipi.)

LANDAMMANN a. (alm. ülke anlamında *Land* ve yönetici anlamında *Ammann'* den). İsviçre'nin Uri, Sankt Gallen, Zug, Solothurn, Aargau, Glarus, Appenzell, Schwyz ve Unterwalden kantonlarında yürütme gücünün başı.

LAND ART a. (amerikanca *land art*), 1967'de ABD'de ortaya çıkan ve doğa üzerine doğa içinde gerçekleştirilen çalışmalarla belirginleşen sanat eğilimi (*earthworks* da denir).
—ANSİKL. Land art sanatçıları, genellikle zor ulaşılan alanlarda (dağ, çöl, deniz, vb.) işlenmemiş bir gereç olan doğaya, kazılar yaparak (Michael Heizer, *Double Negative,* 1969-70), kaya ve toprağı taşıyarak ya da yerini değiştirerek (Robert Smithson, *Spiral Jetty,* 1970), kar (D. Oppenheim, *Annual Rings,* 1968) ya da toprak (Walter de Maria, *Las Vegas Piece,* 1969) üzerine izler çizerek birtakım yerleri çeşitli yöntemlerle vurgulayarak (Douglas Huebler, *Location Piece no 13,* 1969) vb. müdahale ederler. Kendine özgü bir yaşamı bulunan yapıt, yıpranma, aşınma ve çoğu zaman da yıkılma ile karşı karşıyadır; geleneksel yaratıcı-izleyici ilişkisinin dışında kalsa da gerçekleştirilişi ve zamanla geçirdiği evreler, çeşitli belgeler eklenerek (metinler, krokiler, fotoğraflar ve filmler) halka sunulur (galerilerde, dergilerde). 70'li yıllarda, doğa ile sıkı bir ilişkide olmalarına karşın birçok yapıt galerilerdeki yerlerini aldı (W. de Maria, "Earth Room" dizisi, 1968, 1974 ve 1977) ya da bir ölçüde heykelcilikten, hatta mimarlıktan yararlanmaya başladı (M. Heizer, *Complex one/City,* 1972-1976). Richard Long, Hamish Fulton ve Barry Flanagan gibi ingiliz sanatçılar doğaya daha "romantik" bir yaklaşımla eğildiler; hollandalı Dibbets* ve Marinus Boezem ise, denemelerini fotoğraflarla yaptılar.

LANDAU ya da **LANDAU IN DER PFALZ,** Almanya'nın Rheinland-Pfalz eyaletinde kent, Hardt'ın eteklerinde; 37 000 nüf. Gotik üslubunda kiliseler. Bir tarım bölgesinin ticaret merkezi (şarap, tütün, meyve ve sebze). Alüminyum metalürjisi. Kauçuk. Makine. Kereste sanayisi. Tekstil. Dericilik.
—Tar. 1224'te kurulan, 1274'te imparatorluğun bağımsız kenti olan Landau, XIV. ve XV. yy.'larda Pfalz'a bağlandı, XVII. ve XVIII. yy.'larda çeşitli mücadelelere sahne oldu. Fransa, Westfalen (1648) ve Ryswick (1697) antlaşmalarıyla kenti tümüyle ele geçirdi. Avusturyalılar tarafından kuşatılan kent Hoche tarafından kurtarıldı (1793) ve 1815'te yeniden Bavyera Pfalzı'na bağlandı.

LANDAU (Lev Davidoviç), yahudi asıllı rus fizikçi (Bakü 1908 - Moskova 1962). Kuvantum mekaniği üzerine hazırladığı bir tezle 1927'de doktor oldu. Kopenhag'da, Bohr'un laboratuvarında iki yıl boyunca bir manyetiklik kuramı üstünde çalıştı, sonra kozmik ışımayı incelemeye yöneldi. Ayrıca İsviçre'de, Almanya'da, Hollanda'da ve Büyük Britanya'da stajlar yaptı. Rusya'ya dönünce Bilimler akademisi'ne üye oldu. 1937'de Kapitsa'nın isteği üzerine, Fizik sorunları enstitüsü'nün müdürlüğüne atandı; 1943'te, Moskova Üniversitesi'nde bir kürsünün başına getirildi. Özellikle, evre değişimleri, helyumun aşırıakışkanlığı, kuvantal alanlar kuramı vb. üzerine incelemeleriyle tanınır. Landau, E. M. Lifşits ile birlikte, fizikçilerin kutsal kitabı sayılan ve birçok ciltten oluşan bir çağdaş fizik kitabı yazdı. 1962 Nobel fizik ödülü'nü aldı ve aynı yıl geçirdiği bir trafik kazasında öldü.

Landau gösterilişi. Mat. çözlm. Alman matematikçi Edmund Georg *Landau'* a (Berlin 1877 - *ay. y.* 1938) dayandırılan gösteriliş; *f* ile *g*, ℝ nin bir P parçası üzerinde sayısal ve sonlu iki fonksiyon olduğuna göre, bu gösterilişler, fonksiyonların iki tanım bölgesine yapışan bir *a* noktasının dolayında *f* nin *g* ye göre boyunu ifade etmeyi olanaklı kılar. ℝ nin göz önüne alınan *a* noktasının bir V dolayında, *a* hariç tutulabilir, bu fonksiyonlar, aynı biçimde bunların $\frac{1}{f}$ ve $\frac{1}{g}$ ters fonksiyonları tanımlanmış varsayılmıştır. Her $x \in P \cap V$ için

$$|f(x)| \leqslant M\,|g(x)|$$

olacak biçimde sıkı pozitif M varsa, bu durumda $f = O(g)$ yazılır ["*f* eşit büyük o, *g*" diye okunur]; kimi kez, *f*, *a* dolayında *g* ye baskın gelmektedir denir. Her $\varepsilon > 0$ sayısı için

$$\forall x \in P \cap V,\ |f(x)| \leqslant \varepsilon\,|g(x)|$$

olacak biçimde V nin bir *a* dolayı varsa $f = O(g)$ yazılır ["*f* eşit küçük o,*g*" diye okunur]; kimi kez *f*, *a* dolayında *g* yanında ihmal edilebilir denir. Salt değerler yerine düzgüler konarak tanımlar bir düzgülü vektör uzayına genişletilebilir. Böylece ℂ üzerinde, 0 ın dolayında ve $Re(z) \leqslant 0$ için, $e^{\frac{1}{z}} = o\left(\frac{1}{z}\right)$ dir; ve 0 dolayında, sınırı, O başlangıcı dışında, $Re(z) > 0$ bölgesinde bulunan bir çıkıntı içinde

$$Re(z) > 0 : \frac{1}{z} = o\left(e^{\frac{1}{z}}\right) \qquad \text{dir.}$$

LANDAUER (Gustav), alman yazar ve anarşist (Karlsruhe 1870 - Münih 1919). Martin Buber'e bağlandı, Kropotkin'den çeviriler yaptı. Sosyalist ittifak (1908'de kuruldu), dergisi *Der Sozialist* (1909-1914) ve *Die Revolution* (1907) gibi çalışmalar aracılığıyla özgürlük yanlısı ortak eylemlerin çoğaltılmasına dayanan bir sosyalizmi savundu. Nisan 1919'da Bavyera Konseyler Cumhuriyeti'ne katıldıktan sonra öldürüldü.

Landé çarpanı. Fiz. Bir kuvantonun ya da bir kuvanta sisteminin jiromanyetik* oranıyla, klasik $\frac{e}{2m}$ jiromanyetik oranının *g* bölümü. Landé çarpanı, bir elektronun ya da bir atomun, spin ve dönencel açısal momentleriyle karakterize edilen manyetik momentini belirler. Bu çarpan, atom düzeylerinin yozlaşmasının sona erdirilmesinde önemli bir rol oynar (Zeeman olayı).

LANDECK, Avusturya'da (Tirol) kent, İnn kıyısında, birçok karayolunun kavşağında; 7 300 nüf. Turizm ve kış sporları merkezi (yüksl. 816 m). Kilise (XV. yy.). Şato. Tekstil sanayisi.

LÄNDER a. LAND'ın çoğulu.

LANDER (Richard Lemon), ingiliz gezgin (Truro, Cornwall, 1804 - Fernando Poo 1834). Sokoto'ya kadar eşlik ettiği Clapperton'un ölümünden sonra İngiltere'ye döndü (1828) ve Clapperton'un gezi yazılarını ve kendi günlüğünü yayımladı. Sonra kardeşi JOHN (Truro 1807 - Londra 1839) ile birlikte Nijer'in aşağı kesimini inceledi (1830-31), ırmağın Gine körfezine döküldüğünü gördü, ama 1832'de aynı yerleri gezmeye çalışırken yerlilerin saldırısına uğradı, aldığı yaralardan öldü.

LANDER (Alfred Bernhardt STEVNSBORG, **Harald** —denir), 1956'da fransız yurttaşlığına geçen danimarkalı dansçı, bale yöneticisi ve koregraf (Kopenhag 1905 - *ay. y.* 1971). Sahneye ilk kez Bournonville'in *Danimarka'dan uzakta'*sında çıktı (1925). Aynı yıl tanıştığı Michel Fokine, üzerinde belirleyici bir etki bıraktı. Bir süre ABD'de kaldıktan sonra solocu olarak Kopehnag Krallık tiyatrosu'na girdi (1929). Aynı kurumda bale yöneticiliği ve koregraflık yaptı (1931-1951). Lander'in etkisiyle, danimarka balesi yeni bir döneme girdi. İlk koregrafisini (*le Gaucho,* 1931) birçok yenisi izledi: *Bolero* (1934), *la Petite Sirène* (1936), *la Valse* (1940), *Qarrtsiluni* (1942), *Etude* (1948).

Yvon Lambert galerisi

land art
Snow Fencing
(bir buğday tarlasında kar engelleri)
1968'de Hamburg'da
(Pennsylvania, ABD)
Dennis Oppenheim tarafından
gerçekleştirildi

LANDES, Aquitaine (Fransa) bölgesinde *département;* 9 237 km²; 311 461 nüf. (1992). Merkezi *Mont-de-Marsan.*
*Département'*ın doğusu Aşağı Armagnac'ın bir bölümünü içine alır (çokürünlü tarım, içki yapımı için bağcılık). Adour' un G.'indeki Chalosse ve Tursan engebeli tepelerden oluşur. Buralar, küçük köyleri ve birçok birbirinden kopuk çiftliğiyle çokürünlü tarıma yönelmiş yörelerdir: bağlar (XIX. yy.'da çok geriledi) ve özellikle de mısır (20 yıldır çok gelişti) üretimine sığır ve kaz ile ördek (kaz ciğeri) yetiştiriciliği de eklenmiştir; Saint-Sever ve Hagetmau en çok kaz ciğeri üreten merkezlerdir.

LANDES, Fransa'nın güney-batı'sında geniş bölge (14 200 km²), Atlas okyanusu kıyısında. Gironde'dan İç Adour'a ve iç kesime doğru da denize 130 km uzaklıktaki Nérac'a kadar uzanır. Landes, XIX. yy.'ın başına kadar, tekdüze, çok az yolu olan ve tenha bir ülkeydi (çavdar, koyun yetiştiriciliği). XVIII. yy.'ın başından bu yana, kıyı kumullarında çam ağacı yetiştirme çalışmaları iyice yaygınlaştı. Daha sonra çam yetiştiriciliği XIX. yy.'ın ilk yarısında iç kesime de yayıldı ve 1857'den sonra iç kesimi istila etti. XIX. yy.'ın sonunda, nüfusu hiç bu kadar artmamış olan Landes parlak bir gönenç dönemi yaşadı (biçilecek kereste, çam sakızı) ve aynı dönemde karayolları ve demiryolları yapıldı.

A.P.N.

Lev Davidoviç Landau

Landespartei *(Elsass-Lothringische),* Alsace-Lorraine'nin bölgeci partisi. Colmar delegesi Preiss, Frankfurt antlaşması'nı kabul eden, ancak öte yandan da özerklik isteyen bir program hazırladı (1893). Sélestat delegesi Vonderscheer, partinin yönetim kuruluna başkanlık ediyordu. Bu parti katolik bir nitelik aldı ve Reichstag'ta merkez partiyle aynı yönde oy kullandı. Karşısında liberal eğilimli bir parti kuruldu: ona benzer bir programı olan, ancak devletin laikleştirilmesini öngören Liberale Elsass -Lothringische Landespartei.

LANDGRAF a. (alm. *Landgraf*). **1.** Ortaçağ'da doğrudan imparatora bağlı topraklara sahip bazı germen prenslerinin, özellikle Alsace, Hessen ve Thüringen kontlarının unvanı. **—2.** Germen imparatoru adına adalet yetkisini kullanan yüksek yargıç.

LANDGRAFLIK a. **1.** Landgrafın görevi. **—2.** Landgrafın otoritesi altındaki ülke.

LANDHİ, Pakistan'da kent, Karaçi'nin doğu banliyösü. —Korangi ile birlikte 549 100 nüf.'lu bir yerleşme birimi oluşturur.

LANDİ (Stefano PIRANDELLO, **Stefano** —denir), italyan yazar (Roma 1895 - *ay. y.* 1972), Luigi Pirandello'nun oğlu. Tiyatro oyunları (*La casa a due piani*, 1924; *La scuola dei padri*, 1955) ve bir roman (*Il muro di casa*, 1935) yazdı.

Landing hastalığı, sfingolipit birikimiyle ilintili doğuştan metabolizma hastalığı. (Dalak büyümesi, karaciğer büyümesi ve adenopati ile belirgindir.)

LANDİNİ (Francesco), italyan besteci (Floransa ya da Fiesole 1325'e doğr. -Floransa 1397). İlkgençlik yıllarında kör oldu (kimi kaynaklarda *Franciscus Caecus* [Kör Franciscus] diye anılır). Şarkıcı ve orgcu olarak büyük bir ün kazandı. Besteci olarak Floransa *ars nova*'sı içinde değerlendirilir. Yapıtlarının sayısı 150'yi aşkındır. Bunların büyük bölümü ünlü codex *Squarcialupi*'dedir. Yapıtları, XIV. yy.'da *(trecento)* bestelenenlerin yaklaşık üçte birini oluşturur. Bunların içinde madrigal azdır (bu tür o dönemde gözden düşmüştü), ama çoğunlukla iki sesli olan *ballata*'lar oldukça fazladır.

Giraudon

lando
Constantin Guys'in bir suluboya resminden ayrıntı *(Ormanda gezinti)* *Dekoratif sanatlar müzesi, Paris*

LANDİNO (Cristoforo), italyan yazar (Floransa 1424 - Casentino yakınında 1498). Hümanistti, latince felsefi diyaloglar (*Disputationes Camaldulenses*, 1475) yazdı; 1481'de, bağlı olduğu senyörlüğe *İlahi Komedya*'nın italyanca yorumunu sundu.

Land laws, ingilizcede toprak yasalarını belirtmek için kullanılan terim. XIX. yy.'ın ikinci yarısında ve XX. yy.'ın başlarında Birleşik Krallık, İrlanda'nın acıklı sosyal durumunu düzeltmek için tarım reformuna ilişkin bir dizi yasa kabul etti. Dört yüz yıldan fazla süren fetihlerle iki yüz yılı aşan siyasal ve dinsel kavgalar, Gaeller'in eski toplumsal örgütlenmesini dağıtmış, eski toprak sahiplerinin yerine ingiliz büyük toprak sahiplerini geçirmişti. Bunlar da 1846-1848 büyük kıtlığı sırasında yıkıma uğradılar. Pek çok mülk, britanyalı olup da İrlanda'da oturmayan büyük toprak sahiplerinin eline geçti. İrlandalı toprak kiracısı iki yönden sürekli tehdit altındaydı: bir yandan çiftlik kiralarının gitgide daha ezici hale gelmesi, öte yandan da otlakların tarım arazisine dönüştürülmesinin hızlandırdığı zorunlu göçler. 1870'te Gladstone başkanlığındaki Britanya hükümeti, irlanda çiftçisi için daha adil bir düzenleme yaptı; 1881'de bunu bir yenisi izledi. Ashbourne yasası (1885) köylülerin mülk sahibi olmalarına izin verdi. İlk başlarda çok yavaş ilerleyen toprak alımları 1891 yasası'yla hızlandı ve Wyndham yasası'yla (1903) büyük bir yaygınlık kazandı. 1914 öncesinde toprakların el değiştirmesi süreci hemen hemen tamamlanmış gibiydi.

Lipnitzki-Roger-Viollet

Wanda Landowska klavseninin başında (1931)

Land League → TOPRAK BİRLİĞİ.

LÄNDLER a. (alm. *Ländler*). Almanya ve Avusturya'ya özgü, valse çok yakın üç zamanlı halk dansı. (Çoğunlukla bir şiirle birleştirilerek şarkıya dönüştürülen bu dansın müziği Haydn, Mozart, Weber, Schubert, Beethoven gibi bestecilerin kimi yapıtlarına esin kaynağı olmuştur.)

LANDLORD a. (ing. sözc.). İngiltere'de mülklerini belli bir gelir karşılığında başkalarına kiralayan toprak sahibi.

LANDMARK a. (sınırtaşı, sınır, nirengi noktası anlamında ing. *landmark*). Masonl. Masonluğun temel ilkelerinin tümü. Bunlar tarikatın özünü oluşturduklarından hiçbir biçimde değiştirilemezler. (Dolayısıyla, yeni hiçbir landmark konamaz. Bunlardan en önemlisi Allah'a inanmadır.)

Landnámabók, İzlanda'da açıklamalı soy kütüğü kitabı; 870-930 arasında, öncü İngólfur Arnason'dan sonra İzlanda'yı ele geçiren 450 norveçli kolonu kapsar. XII. yy.'da yazıldı, Are Frode'nin özgün elyazmasını çeşitli versiyonlar izledi.

LANDO a. (Bu arabanın yapıldığı *Landau* kentinin adından). Esk. arabac. Dört tekerlekli ve karşılıklı olarak dört kişinin oturabildiği, açılıp kapanabilen çift körüklü üstü açık atlı araba.

LANDO (Michele DI) → MICHELE DI LANDO.

LANDO (Ortensio), italyan yazar (Milano 1512'ye doğr. - Venedik 1553'e doğr.). Antikçağ yazarlarına karşı hicivler yazdı (*la Sferza dei scrittori*, 1550).

LANDOLFİ (Tommaso), italyan yazar (Pico, Frosinone, 1908 - Roma 1979). Masalcı, şair (*Viola di morte*, 1972), öykücü (*Le Labrene*, 1974) ve romancıydı, gerçeküstücülüğüne fransız, ingiliz, alman ve rus edebiyatları konusundaki derin bilgisi katkıda bulundu (*Dialogo dei massimi sistemi*, 1937; *La pietra lunare*, 1939; *A caso*, 1975). Gogol'den ve Puşkin'den çeviriler de yaptı.

LANDOLPHİA a. (J. - F. *Landolphe*'un adından). Dönencelerarası Afrika ve Madagaskar kökenli tırmanıcı ağaççık. (*Landolphia heudelotii*, *L. orvariensis*, *L. klainei*, *L. tholloui* gibi birçok türü, "sarmaşık kauçuğu" denen bol kauçuklu bir lateks verir. Landolphialar, tıpkı diğer kauçuklu bitkiler gibi, yalnız yüzeysel çentik atılınca lateks sızdırır. Zakkumgiller familyası.)

LANDOLT (Hans), isviçreli kimyacı (Zürich 1831 - Berlin 1910). Berlin Kimya enstitüsü'nü yönetti. Organik maddelerin optik etkinliklerini arsenik ve antimonun organik bileşiklerini inceledi ve 1895-1906 arasında yaptığı, çok duyarlı deneyler sırasında, kimyada kütle korunumu yasasını doğruladı.

Landolt halkaları. Ruhbil. Görme gücünü ya da görüş keskinliğini ölçmekte kullanılan, birer boşlukla ayrılmış çeşitli büyüklükte daireler dizisi. Bu iş için, daha çok, farklı büyüklükte harflerden yararlanılır.

LANDON (Howard Chandler Robbins), amerikalı müzikbilimci (Boston, Massachusetts, 1926). 1949'da Boston'da ve Viyana'da Haydn Society'yi kurdu. Bu derneğin dağıldığı 1951'e değin, bestecinin tüm yapıtlarını yayımladı, bunların çoğunu plağa kaydettirdi. Başlıca yapıtları: *The Symphonies of Joseph Haydn* (J. Haydn'ın senfonileri, 1955); 1960'larda gerçekleştirdiği Hayd'ın senfoni külliyatı; *Haydn: Chronicle and Works* (Haydn: Yaşamı ve yapıtları, 1976-1980); *Mozart: The Golden years* (Mozart: Altın yıllar, 1989); *Mozart and Vienna* (Mozart ve Viyana, 1991).

LANDOR (Walter Savage), ingiliz yazar (Warwick 1775 - Floransa 1864). Öfkeli bir soyluydu, "azgın jacobinci"liğinden dolayı Rugby ve Oxford'dan kovuldu, sömürgeciliğe karşı bir destanla edebiyata başladı (*Gebir*, 1798), kendi kurduğu bir alayın başında İspanya'da Napoléon'a karşı savaştı (1808) ve sürgünde yaşamak zorunda kaldı (1814). *Count Julien* (1812) ve *İmaginary Conversations* (1824-1829) adlı yapıtlarında yüzyılın bayağılıklarına karşı siyasi gönül yüceliğini övdü. Dante, Beatrice, Elizabeth ve Mary Tudor gibi kişileri ele aldığı bu kitaptan sonra, *Pericles and Aspasia* (1836), *Pentameron* (1837) adlı yapıtları, ayrıca yunanca ya da yunan kültüründen esinlenen pek çok şiir yazdı; Arnold gibi o da Kutsal Kitap'a dayalı tektanrıcılığa karşı tutunacak bir nokta aradı ve Floransa'da tadına vardığı yeni bir pagancılığın hayalini kurdu. *Beatrice Cenci* (1851), *Antonius and Octavius* (1856) adlı yapıtlarında da aynı iç diyalog ve uyuşmazlığın gerekliliği anlayışını korudu.

LANDOUZY (Louis), fransız nörolog (Reims 1845 - Paris 1917). Beyin lezyonları sırasında aynı anda başta ve gözlerde görülen kayma üstüne çalışmalarıyla ve Déjerine ile birlikte, ilerleyen atrofik miyopatiyi betimlemesiyle tanınır.

Landouzy-Déjerine tipi kas hastalığı. Nörol. Her iki cinste de görülen ve yavaş gelişen otozomal başat geçişli kas hastalığı. Sırayla önce yüz kaslarını, sonra kürekkemiği-kolkemiği kaslarını, daha sonra da leğen-trokanter kemeri kaslarını etkiler.

LANDOWSKA (Wanda), polonyalı kadın klavsenci (Varşova 1877 - Lakeville, Connecticut, 1959). 1913-1919 arasında Berlin'deki Hochschule für Musik'te, daha sonra da Philadelphia'da ve Basel'de klavsen öğretmenliği yaptı. 1927-1939 arasında Fransa'nın Saint-Leu-la-Forêt kasabasında yaşadı, burada dersler ve konserler verdi. 1939'da ABD'ye yerleşti. *La Musique ancienne* (Eski müzik) [1908] başlıklı bir kitabı vardır. Klavsenin kullanılan çalgılar arasına yeniden girmesi için yoğun çaba gösterdi.

LANDOWSKİ (Paul Maximilien), fransız heykelci (Paris 1875 - Boulogne-sur-Seine 1961). École nationale supérieure des Beaux-Arts'da Barrias'ın öğrencisi oldu, sonra aynı okulda atölye şefliğine getirildi (1928), bir süre Roma Fransız akademisi'nin yöneticiliğini yaptıktan sonra (1933-1937) okulun müdürlüğüne atandı (1937-1942). Önemli siparişler aldı; bunları anıtsal ve gerçekçi bir üslupta, taş ve bronzla gerçekleştirdi: *Réformation anıtı*, 1912-1918, Cenevre (Bouchard ile birlikte); *Wilbur Wright anıtı*, 1921, Le Mans; *Sainte Geneviève*, 1928; Tournelle köprüsü, Paris; Cezayir şehitleri anıtı 1929; Nankin'de Sun Yat-sen'in mozolesi, 1930; *Corcovado İsa'sı*, 1931, Rio de Janeiro; *Amiral de Grasse anıtı*, 1931, Chaillot sarayı bahçesi; St-Cloud kapısı çeşmeleri, 1936; vb. Sanatçının, Boulogne-sur-Seine'deki malikânesi Landowski müzesi haline getirilmiştir.

LANDOWSKİ (Marcel), fransız besteci (Pont-l'Abbé, Finistère, 1915).Paul Maximilien Landowski'nin oğlu, Fransa'da müzik genel müfettişliği yaptı. 1979'da Paris'teki Théâtre musical'in başkan yardımcılığına getirildi. *Jean de la Peur* adlı senfonisi, *la Fou* adlı operası ve *les Hauts de Hurlevent* adlı balesi önemlidir (1982).

LANDQUART, İsviçre'de ırmak, Yukarı Ren'in kolu (sağ kıyıdan); orta vadisi, göz kamaştırıcı bir buzul çanağı görünümündeki Prätigau'yu (Graubünden kantonu) oluşturur: burası, ırmağın aşağı kesiminden derin boğazlarla ayrılan bir dağ ülkesidir.

LANDRAT a. (alm. sözc.). Almanya'da eyaletlerin alt yönetim birimlerini yöneten görevlilere verilen ad.

LANDRÉ (Guillaume, **Willem** —denir), fransız asıllı hollandalı besteci ve eğitimci (Amsterdam 1874 - Eindhoven 1948). Rotterdam konservatuvarı'nda öğretmenlik yaptı. Müzik eleştirileri yazdı. Operalar *(Beatrys)*, kantatlar, senfonik yapıtlar ve oda müziği parçaları besteledi. —Oğlu GUİLLAUME (Lahey 1905 - Amsterdam 1968) da bestecidir. Özellikle çevrimsel formlarda eser verdi. Kimi yapıtlarında onikiton tekniğini de kullandı. 5 senfoni (*Sinfonia sacra in memoriam patris* ve *Permutazioni sinfoniche* bunlar arasındadır); koro ve orkestra için *Piae memoriae pro Patria mortuorum* (1942); operalar (*le Brochet*, 1934); melodiler ve oda müziği yapıtları besteledi.

LAND ROVER a. (tesc. edil. marka). Her türlü arazide kullanılabilen, devindirici dört tekerleğe sahip hafif taşıt tipi.

Landru olayı, iki dünya savaşı arasında Fransa'da görülen büyük cinayet davası. Henri Désiré Landru (Paris 1869 - Versailles 1922), nisan 1919'da, hiçbir iz bırakmadan ortadan kaybolan on kadını ve bir delikanlıyı öldürmek suçuyla tutuklandı. İddiaya göre Landru, evlenme vaadinde bulunduğu kadınları Gambais'deki (Yvelines) villasına götürmüş ve öldürdükten sonra da cesetlerini kuzinesinde yakmıştı. Villada bulunan yanmış dişler, kemikler ve kaybolan kadınların yolculuk masraflarını yazdığı bir not defteri, Versailles Ağır ceza mahkemesi'ne sunulan maddi kanıtlardı (1921). Avukat de Moro-Giafferi'nin savunduğu sanık, cinayetleri inkâr etti, ama öldürdüğü iddia edilen kişileri soyduğunu ve dolandırdığını ileri sürdü. Ölüm cezasına çarptırıldı ve idam edildi.

LANDRY (Charles François), fransızca yazan isviçreli yazar (Lozan 1909 - Vevey 1973). Tarihsel incelemeler, şiirler ve oyunlar yazmış olmasına karşın, her şeyden önce romancıydı, öykülerinde, dünyanın eldeğmemiş ve görkemli vahşiliğiyle bağıntıda olan kişiler yarattı. Romanlarının çerçevesini kimi zaman Vaud bölgesi, kimi zaman da Provence (*Diégo*, 1938; *Provence*, 1951) oluşturmaktaydı.

Landsat, Yer kaynaklarını uzaydan gözlemlemeye yönelik amerikan sivil uydu ailesi.

23 temmuz 1972'de ilk Landsat uydusunun fırlatılması, uzayla ilgili uygulamaların gelişmesinde bir dönüm noktası oldu. Gerçekten, Yer'in uzaydan gözlemlenmesine ayrılan ilk sivil araç buydu.

Daha önce, Yer'in meteoroloji dışında sivil amaçlarla uzaydan gözlemlenmesi Yer çevresinde dolanan pilotlu *Mercury*, *Gemini* ve *Apollo* amerikan uzay araçlarıyla denenmiş ve uzay fotoğrafçılığının önemi, haritacılık, ülke sınırlarının düzenlenmesi, arazilerin ve bitkisel alanların sınıflandırılması, tarım alanlarının ve ormanların değerlendirilmesi, yerbilim, hidroloji, okyanusbilim gibi çeşitli uygulayımlar açısından açıkça ortaya çıkmıştı. Özellikle "çokkuşaklı fotoğraf" adı verilen ve aynı bölgenin, her biri çevredeki belirli öğeleri açığa çıkaran çeşitli dalgaboyu aralıklarındaki görünümünün aynı anda elde edilmesini sağlayan uygulayım büyük önem kazandı.

Kütlesi 1 tona yakın olan Landsat 1, yaklaşık 900 km yükseltide, ekvatora 99° eğimli ve Güneş'le eşzamanlı* biçimde düzenlenmiş, hemen hemen kutupsal bir yörünge üzerinde dolanıyordu ve devinimi sırasında yörüngesinin altında bulunan 185 km genişliğindeki bir arazi kuşağının resmini çekiyordu; böylece her 18 gün süresince yeryüzünün tamamının fotoğrafını çekmiş oluyordu. Bu uydu iki temel aygıtla donatılmıştı: bir yandan, görsel bölgelerin renkli görüntülerini sağlayan, Vidikon türünde üç televizyon kamerası; öte yandan birincisi yeşilde (0,5 - 0,6 μm), ikincisi turuncuda (0,6 - 0,7 μm), üçüncüsü kırmızı ve yakın kızılaltında (0,7 - 0,8 μm) ve son olarak dördüncüsü kızılaltında (0,8 - 1,1 μm) yer alan dört dalgaboyu aralığındaki görüntüleri sürekli bir biçimde elde eden çokkuşaklı bir tarama odası.

Landsat 1 sekiz yıl hizmet verdi, ancak 22 ocak 1975'te yerini, bu uydunun hemen hemen aynısı olan Landsat 2'ye bıraktı. 5 mart 1978'de yörüngeye oturtulan Landsat 3'te beşinci dalgaboyu aralığında da (ısıl kızılaltında, 10,4 - 12,6 μm arası) görüntü elde eden çokkuşaklı bir tarayıcı kamera vardı. 16 temmuz 1982'de yeni bir aygıtla donatılmış dördüncü Landsat fırlatıldı; bu aygıt, ilk üç Landsat ile elde edilen görüntüler için yalnız 80 m olan ayırma gücüne karşın, yeryüzü görüntülerini görsel ve yakın kızılaltı bölgelerde 30 m'lik bir çözme sağlayarak veren, 7 dalgaboyu aralıklı "konusal" bir çokkuşaklı kameraydı. Landsat 5 uydusuna gelince, 1 mart 1984 tarihinde fırlatılmıştır.

LANDSBERG AM LECH, Almanya'nın Bavyera eyaleti sınırları içinde yer alan kent, Lech kıyısında; 16 000 nüf. Eski kent. Hitler'in hapsedildiği ve *Kavgam* (Mein Kampf) adlı kitabı yazdığı, daha sonrada Nürnberg mahkemesinde yargılanan savaş suçlularının kapatıldığı yer. Tarım. Havacılık gereçleri. Tekstil.

LANDSBERGER (Berno), alman sami dilleri bilgini (Frydek-Mistek, bugün Çek Cumhuriyeti'nde, 1890 - Chicago 1968). Leipzig Üniversitesi'ni bitirdi. Aynı üniversitede sami dilleri üzerine dersler verdi. Ankara Dil ve tarih-coğrafya fakültesi (1935-1948) ve Chicago Üniversitesi (1948-1955) öğretim üyeliğinde bulundu. *Fauna Mezopotamiens* (Mezopotamya bitki örtüsü, 1934), *Materialen zur sumerischen Lexicon* (Sümerce sözlük için malzeme, 1937), *Sam'al* (1948) adlı yapıtları vardır.

LANDSEER a. (öz. a. E. *Landseer*'den). Newfoundland'da yaşayan, beyaz postu üzerinde siyah lekeler bulunan köpek.

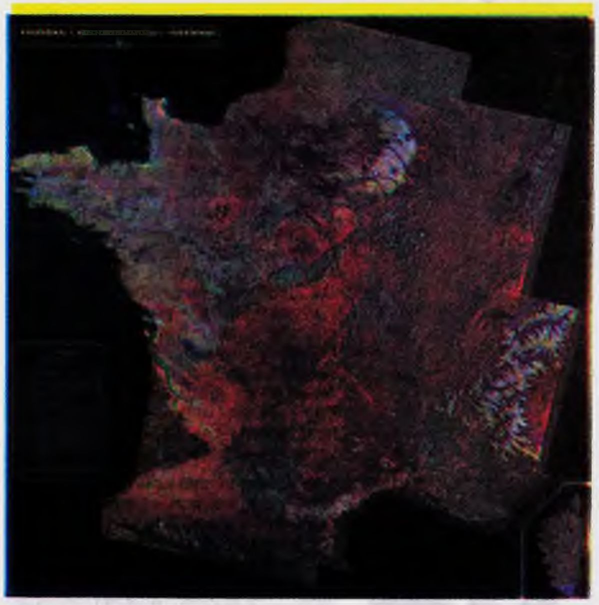
LANDSEER (*sir* Edwin Henry), ingiliz ressam ve heykelci (Londra 1802 - *ay. y.* 1873). Genç yaşta Royal Academy'de öğrenim gördü; Rubens ve Snijders'ten etkilendi. Bu yetenekli portre ressamının (*Sir Walter Scott*, National Portrait Gallery; kraliçe Victoria'nın birçok portresi) gittikçe tiyatrosal bir duyarlıkla insancıllaştırmaya yöneldiği hayvan resimleri daha çok övüldü (*There's no place like home*, Victoria and Albert Museum). 1831'de Akademi'ye alındı, 1850'de de kendisine kraliçe tarafından asalet unvanı verildi. Trafalgar Square'de yükselen Nelson sütunu'nun aslan figürlerini yapmakla görevlendirildi (1867).

LAND'S END burnu ("dünyanın sonu"), İngiltere'de granitli yüksek burun, Cornwall'ın güney-batı ucunu oluşturur.

Landsgemeinde (alm. sözc.), İsviçre'de üç kantonda (Glarus, Unterwalden, Appenzell) doğrudan demokrasi uygulamasına devam eden halk meclislerini belirten terim. Bunlar, yasaları ve bütçeyi oylamak, yüksek memurları seçmek için yılda bir kez toplanırlar.

LANDSHUT, Almanya'nın Bavyera eyaleti sınırları içinde yer alan kent, İsar kıyısında; 55 500 nüf. Güvercinlikli birçok evin, XIV.-XV. yy.'dan kalma St. Martin kilisesi gibi anıtların ve birkaç müzeyi kapsayan rönesans üslubunda bir sarayın bulunduğu eski düklük kenti. Kente tepeden bakan bir yerde XII.-XVI. yy.'dan kalma şato. Ticaret ve yönetim merkezi. Elektroteknik. Camcılık. Mobilyacılık. Boya ve vernik. Besin sanayisi.

LANDSKRONA, İsveç'te (Malmöhus) liman kenti; 36 500 nüf. 1413'te Sund kıyısında, Ven adasının karşısında kuruldu. XVII. yy.'dan kalma tahkimat. Sanayi merkezi (Tersaneler, makine yapımı, besin sanayisi). Sayfiye merkezi.

Larousse

haziran 1975 ile mart 1977 arasında değişik mevsimlerde Landsat 1 ve 2 uyduları tarafından gerçekleştirilen 54 kaydın birleştirilmesiyle Ulusal coğrafya enstitüsü'nce hazırlanmış Fransa haritası. Bu renkli kompozisyonda karla kaplı dağ masifleri, yeni sürülmüş topraklar ve kimi bulutlar genel olarak beyaz; yıllık ekimler sarı-turuncu; çayırlar ve yapraklı ağaçlar kırmızı; reçineli ormanlar siyah; büyük kentler mavi görünmektedir.

LANDSMÅL a. Dilbil. Eskiden nynorsk' a verilen ad.

Landsorganisationen (LO), İsveç, Norveç ve Danimarka'daki en büyük temsil gücüne sahip konfederasyonların adı.

• İSVEÇ. *Landsorganisationen i Sverige.* Yerel sendikalar 1889'da Sosyal demokrat parti'nin (SAP) kuruluşuna katıldılar. SAP, 1898'de Genel iş konfederasyonu LO'yu kurdu. Biri sendikal, öteki ise siyasal olan bu iki örgüt arasındaki bağ, önceleri tüzüksel ve zorunluyken, 1909'da tüzüklerden çıkartıldı. Şu var ki bugün bile hâlâ çok sayıda üye her iki örgütte de yer almaktadır. LO'nun üye sayısı yaklaşık olarak 2 milyondur (ücretlilerin % 80 -90'ı). 1976 kongresi, LO'nun, işletmeler kurulması kararına katılma, çalışma koşullarını daha iyi denetleme, sendikal haber değiş tokuşu alanında sendikaların rolünü güçlendirme ve İsveç'e ait işletmelerin yabancılarca satın alınmasını denetleme yönündeki istemlerini ortaya koydu. Bu yeni bir eğilimdi; çünkü isveç sendikacılığı sendikalarla işverenler arasında doğrudan pazarlık esasına dayanır. Devlet her zaman bu doğrudan pazarlık politikasını desteklemek için müdahalelerde bulunmuştur. Özellikle 1 ocak 1977'de yürürlüğe giren bir çerçeve-yasa, personel politikası, çalışmanın düzenlenmesi ve örgütlenmesi gibi alanlarda, patron örgütlerinin yanında işçi örgütlerinin de katılımını genişletmeyi amaçlamıştır.

• NORVEÇ. *Landsorganisationen i Norge.* Norveç'te en eski sendikal örgütlerden biri; 1872'de kurulan ve Oslo'daki basımevleri işçilerinden oluşan birliktir. Bunlar 1882'de ilk ulusal meslek federasyonunu kurdular. Bu arada başka sendikal örgütler de ortaya çıktı. 1887'de kurulan Norveç İşçi partisi'nin *(Det Norske Arbeiderparti)* temelinde bunlar vardır. 1899'da Genel iş konfederasyonu LO kuruldu. 1923'te LO, sanayi federasyonları ilkesine göre örgütlenmeyi kararlaştırdı. Ama kamu kesimindeki ücretlilerin de sendikalaşması, daha sonraki yıllarda bu ilkenin değiştirilmesine yol açtı.

• DANİMARKA. *Landsorganisationen i Danemark.* İlk danimarka sendikaları 1870'e doğru kuruldular ve 1898'de de *De Samvirkende Fagforbund* adı altında birleştiler. Bu merkez, öteki iskandinav konfederasyonlarıyla isim birliğini sağlamak için, 1959'da *Landsorganisationen* (LO) adını aldı. LO'ya Danimarka'da 40 sendika üyedir. Yerel birliklerden başka, birbirlerine komşu sayılan işkollarındaki (inşaat ve

metalürji gibi) sendikalar da ulusal düzeyde "karteller" oluşturdular. Danimarka LO'suna bağlı sendikalar, devletin işsiz sendikacılara yaptığı yardımlara eklenen işsizlik sigortası fonlarını yönetmektedirler.

LANDSTEİNER (Karl), Avusturya kökenli amerikalı hekim (Viyana 1868 - New York 1943). 1891'de Viyana Üniversitesi'nde tıp doktoru oldu, patoloji dersleri verdi (1909-1919), sonra New York Rockefeller enstitüsü üyeliğine seçildi. En önemli buluşu kan gruplarıdır (1900) [ABO sistemi]. 1927'de P ve M. N. sistemlerini buldu. Paroksistik hemoglobinürilerin mekanizmasını tanıtladı ve 1940'ta Rhésus etmenini bularak (1907 doğumlu A. S. Wiener ile birlikte) ana ile dölüt arasındaki aloimmünizasyonların mekanizmalarını ortaya koydu. Araştırmalarını genişleterek bağışıklıkbilimi ve bakteriyolojiyle de ilgilendi; çocuk felci virüsünü maymuna aşılamayı başardı. (1930 Nobel tıp ödülü.)

Keystone

Karl Landsteiner

Landsteiner yasası. Hematol. ABO kan grupları sisteminde geçerli yasa: her kişinin serumunda, kendinde bulunmayan antijen ya da antijenlere karşı antikor ya da antikorlar bulunur. Örneğin: A grubundan bir kişinin serumunda anti-B antikoru, O grubundan bir kişinin serumunda (bunların alyuvarlarında A ve B antijenleri bulunmaz) anti-A ve B antikorları bulunur. Landsteiner yasası, ABO sisteminde kan uygunluğunu ya da uyuşmazlığını belirlediğinden kan naklinde çok büyük önem taşır; bilinmesi, tehlikesiz ve etkili kan nakline olanak sağlar.

Landsting, 1849-1953 arasında *Folketing*'le birlikte, Danimarka parlamentosu *Rigsdag*'ı oluşturan yüksek meclis. İki dereceli (1849), sınırlı oyla (1866) [belirli miktarda vergi ödeyen yurttaşlara oy hakkı tanıyan sistem] ve 35 yaşını doldurmuş seçmenler tarafından (1915) seçilen Landsting, tutucu bir anlayışa sahip olmuş, ve sık sık Folketing'le anlaşmazlığa düşmüştür.

Landsturm. Ask. tar. Germen ülkelerinin ordularında, en yaşlı yedeklerden kurulu birlik. Landsturm, ülkenin istila edilmesi durumunda her erkeğin silahlanmasını öngören 1511 tarihli imparatorluk fermanıyla kuruldu. Tirol'de 1809'da, Prusya'da 1813'te Napoléon'a karşı ilan edildi. Biri, hiç askerlik yapmamış kişileri, öbürü *Landwehr*'e göre çok yaşlı yedekleri kapsayan Landsturm, Almanya'ya piyade, süvari ve topçu sınıflarının geri hizmetlerinde çalışacak ikinci bir yedekler birliği sağladı (1888 yasası). 1919'da dağıtılan bu birlik 1935'te yeniden kuruldu (45 yaşın üstündeki erkekler). Avusturya'daysa Landsturm topçu sınıfını kapsamıyordu. Günümüzde Landsturm, sadece İsviçre'de sürmektedir; *seçkinler*'le *Landwehr*' in dışında kalan 17-50 yaş arasındaki isviçre yurttaşları içindir.

Landtag, Almanya ve Avusturya'da, federal yapıyı oluşturan eyalet meclislerine verilen ad.

Landtmannapartl ("Çiftçi partisi"), İsveç'te 1866'da kurulan ve aydınların bazı temsilcileriyle köylülerin büyük bölümünü bir araya getiren siyasal parti. 1911'de Muhafazakâr parti olarak yeniden oluşturulmuştur.

LANE a. (fars. *lane*). *Esk.* **1.** Yuva: *"Yatar o lânede, bir çift şûh ü nâzende"* (Tevfik Fikret). **—2.** Aile ocağı, ev. **—3.** *Lane -gir,* yuva yapan, yuva tutan. ‖ *Lane-i harab,* bozulmuş, dağılmış yuva: *"Bu gün de dönmeyelim lâne-i harabımıza"* (Tevfik Fikret). ‖ *Lane-i huzur,* huzur yuvası: *"Yapdımdı kendi kendime bir lâne-i huzur"* (Tevfik Fikret). ‖ *Lane-i nermin,* yumuşak, sıcak yuva. ‖ *Lane-i peder,* baba evi, baba ocağı.

LANE (Edward William), ingiliz dilbilimci (Hereford 1801 - Worthing, Sussex, 1876). Uzun süre Mısır'da yaşadı. Burada dev bir yapıt olan *An Arabic-English Lexicon* (Arapça-ingilizce sözlük) [1863-1874] için malzeme topladı.

LANE-POOLE (Stanley), ingiliz doğubilimci (Londra 1854 - *ay. y.* 1931). *Essays in Oriental Numismatics* (Doğu nümizmatiği üzerine denemeler) [1874] adlı kitabın, British Museum'daki *Doğu ve hint paraları kataloğu*'nun (1875-1892) ve *Kahire Arap müzesi kataloğu*'nun (1896) yazarıdır.

LANET a. (ar. *la^c^net*). **1.** Tanrı'nın insanı kendi bağışlamasından, merhametinden sonsuza dek yoksun bırakması; Tanrı bağışlamasından, merhametinden yoksun kalma: *Tanrı'nın laneti üzerine olsun. Tanrı'nın lanetine uğramak.* **—2.** Bir kimse için bunu dileme, bu amaçla söylenen sözler; beddua, kargış: *Bir kimseye lanet etmek, lanetler yağdırmak.* **—3.** *(Bir şeye, bir kimseye) lanet etmek,* o şeye, ona ilenmek, onu kargımak; ondan nefret etmek, tiksinmek: *Kendisini ikinci kez sınıfta bırakan hocalara lanet ediyordu. Onu çocuklarından ayıran savaşa lanet ediyordu. Ona rastladığım güne lanet ediyorum.* ‖ *Lanet halkası boğazına, boynuna geçmek,* her zaman yakınacağı, kolay kolay içinden sıyrılıp kurtulamayacağı bir durum içine düşmek. ‖ *Birine, bir şeye lanet okumak,* onun, onların Tanrı'nın merhametinden yoksun kalmasını, Tanrı'nın gazabına uğramasını dilemek: *Onu bu duruma düşürenlere lanet okuyordu.* ‖ *Lanet olası!,* öfke ve kızgınlık duyulan bir şey, bir kimse için kullanılır: *Şu lanet olası arıza olmasaydı, kente çoktan varmıştık. Lanet olası kocakarı.* ‖ *Lanet olsun,* şiddetli bir kızgınlığı dışa vuran ünlem: *Lanet olsun! yine elimizden kaçırdık. Lanet olsun onu gördüğüm güne.*

—*Esk. Lanet halkası,* evlilik yüzüğü, evlilik bağı. ‖ *Lanet-i Hak, lanet-i ilahiye, lanet-i rabbaniye, lanet-i samedaniye,* Tanrı'nın laneti, merhametinden yoksun bırakması. ‖ *Lanet-ullah,* Tanrı laneti; "Allah kahretsin" anlamında kullanılır. ‖ *Lanet -ullahu aleyh,* Tanrı'nın laneti onun üstüne olsun.

◆ sıf. **1.** Sıkıntı veren, sinir bozucu bir yer, kötü geçen bir zaman, işlevini yerine getirmediği için can sıkan bir şey için kullanılır: *Bu lanet kasabadan ne zaman kurtulacaksın? Hiçbir şeyin yolunda gitmediği lanet bir gün. Bu lanet arabayı nasıl çalıştıracağız?* **—2.** Aksi, ters, kötü huylu bir kimse için kullanılır: *Ne lanet adam. Lanet bir çocuk.*

LANETLEME a. Lanetlemek eylemi.

LANETLEMEK g. f. **1.** *Bir kimseyi lanetlemek,* Tanrı'dan söz ederken, o kimseyi bağışlamasından, merhametinden sonsuza dek yoksun bırakmak: *Tanrı, kardeş katili Kabil'i lanetledi.* **—2.** *Bir kimseyi lanetlemek,* o kimsenin Tanrı'nın gazabına uğramasını, Tanrı'nın onların başına bir felaket vermesini dilemek: *Bütün köy onu lanetledi.*

◆ **lanetlenmek** edilg. f. **1.** Lanete uğramak: *Tanrı tarafından lanetlenmek.* **—2.** Toplumdan dışlanmak.

LANETLENMEK → LANETLEMEK.

LANETLİ sıf. **1.** Lanetlenmiş, Tanrı'nın bağışlamasından, merhametinden yoksun olan kimse için kullanılır: *Lanetli bir insan.* **—2.** Toplumdan dışlanmış.

◆ a. Cehennem azabına mahkûm edilmiş kişi. (Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL. İkonogr. Lanetliler Son yargı* sahnelerinde kimi zaman koyunlardan ayrı bırakılmış tekeler olarak, çoğu kez de, cehennemin ağzından içeri, alevlere atılan çıplak erkek ve kadınlar ya da işledikleri günahların türüne göre şeytanlar tarafından çeşitli biçimlerde cezalandırılan insanlar olarak gösterilir. (→ CEHENNEM.)

Lane ve Pedroso hastalığı, KROMOBLASTOMİKOZ'un eşanlamlısı.

LANFRANC, Canterbury başpiskoposu (Pavia 1005'e doğr. - Canterbury 1089). Pavia'da avukatken, 1035'te Fransa'ya geçti ve 1042'de Bec manastırı'na girdi, manastırın başrahibi ve okul yöneticisi oldu; bu arada Bérenger de Tours'un mahkûm edilmesi için büyük bir çaba gösterdi. Bec okulu o tarihte bir tanrıbilim merkeziydi: Yves de Chartres, Aostalı, Anselmus, Luccalı Anselmus (Alexander II) orada okuyorlardı. Dostu Fatih William, Lanfranc'ı St-Étienne de Caen manastırı başrahipliğine atadı (1060); İngiltere'nin fethinden (1066) sonra, Lanfranc, Canterbury başpiskoposu (1070), sonra da İngiltere primatı (1072) oldu; William adada pek az kaldığı için, bir tür kral vekili durumuna geldi. Bu durum ona, Anglonorman kilisesi'nde yeniden disiplin kurmak olanağını sağladı. Lanfranc, bazı yapıtlar bıraktı; bunların içinde en önemlisi, Bérenger'in kudasla ilgili öğretisini çürütmek için yazdığı *Liber de corpore et sanguine Domini contra Berengarium*'du (Berenger'e karşı İsa'nın bedeni ve kanı üzerine kitap). Özellikle *De Doctrina christiana* (Hıristiyanlık öğretisi) adlı kitabında, imanın gücünü öne çıkararak diyalektiğin kullanımını kısıtlamaya ve uygulama alanlarını belirlemeye çalıştı.

LANFRANCO, XI. yy. sonu ile XII. yy. başı arasında yaşayan italyan mimar. O dönemden bir metinde "mirabilis artifex, mirificus edificator" olarak anılan Lanfranco, 1099'dan sonra Modena katedrali'nin yapım çalışmalarını yönetti. Lombardia örneklerinden farklı olan üslubu, geniş bir bölgeye yayıldı (Nonantola manastırı, Ferrara katedrali, vb.).

LANFRANCO (Giovanni), italyan ressam (Terenzo, Parma yakınları, 1582 - Roma 1647). Üç Carracci'den ders aldı ve Farnese sarayı'nın süslemelerinin bir bölümünü yapmakla görevlendirildi. 1609'da Parma'da (*Aziz Octavius'un martyr'i,* vaftizhane), ertesi yıl da Piacenza'da çalıştı. Roma'ya döndüğünde, gözü pek perspektif ve küçülmeler kullanarak Mattei sarayı (1615), Casino Borghese (*Pagan tanrıların cenneti,* 1616) ve S. Andrea della Valle kilisesi'nin kubbesi için (1621-1625) barok üslupta canlı dekorlar gerçekleştirdi. Vatikan'da, Quirinale'de, 1624'ten sonra da Napoli'de çalıştı; bu kentte katedral için gerçekleştirdiği *Cennet* (1643)

Scala

Cehenneme atılmış lanetliler Floransa vaftizhanesi'nin kubbesindeki bir mozaikten ayrıntısı (XIII. - XIV. yy.)

adlı yapıtıyla tüm yerel okulu etkiledi. Lanfranco, Pietro da Cortona'dan önce, barok resim sanatının ilk yaratıcılarından biri oldu.

LANG (Andrew), iskoç folklorcu (Selkirk 1844 - Banchory, Kincardine yakınında, 1912). Şair (*Grass of Parnassus*, 1888), Oxford'da profesör, antropolog olarak, Max Muller ile birlikte Frazer'a karşı çıktı (*Myth, ritual and Religion*, 1887). Bir İskoçya tarihi yazdı (1900-1907, 4 cilt), Homeros'u ve *Homeros ilahileri*'ni çevirdi. Renklere göre sınıflandırılmış öykülerden oluşan 12 ciltlik *Fairy Books* (1889 ve daha sonra) adlı kitabını yayımladı ve *Pantouflia* (1893) adlı bir saga yazdı. Kültürlerin çeşitliliğinin ateşli savunucusuydu.

LANG (Fritz), alman kökenli amerikalı sinemacı (Viyana 1890 - Hollywood 1976). 1914'te sinemayla ilgilenmeye başladı, ama ilk filmini *(Halb Blut)* 1919'da yaptı. 20'li yıllarda dünya sinemasının önde gelen adları arasındaydı. Almanya'da, bazı yanlarıyla anlatımcı akıma uyan birçok yapıta imzasını attı: *Der müde Tod* (1921), *Dr. Mabuse'nin muayenehanesi* (Dr. Mabuse, der Spieler) [1922], *Die Nibelungen* (1924), *Metropolis* (1925), *Spione* (1927), *Frau im Mond* (1928). *M* (1931) ve *Das Testament des Dr. Mabuse*'yi (1932) gerçekleştirdikten sonra Nazi Almanyası'nda çalışmayı reddetti, Fransa'da *Liliom*'u (1934) sahneye koyduktan sonra amerikalı prodüktörlerin önerilerini kabul etti. Amerika'da sanat yaşamının ikinci evresine başladı ve birçok film yaptı: *Fury* (1936), *Günahsız katiller* (You Only Live Once) [1937], *Cellatlar da ölür* (Hangmen Also Die) [1943], *The Woman in the Window* (1944), *Scarlet Street* (1945), *Secret Beyond the Door* (1948), *Yaylalar fahişesi* (Rancho Notorious) [1951], *Ölüm korkusu* (The Big Heat) [1953], *Şeytan ruhlu kadın* (Human Desire) [1954], *Beyond a Reasonable Doubt* (1956). Film çalışmaları Hindistan'da gerçekleştirdiği *Mihracenin gözdesi* (Der Tiger von Eschnapur) [1958] ve devamı *Hint mezarı* (Das İn dische Grabmal) [1958] ile Almanya'da yaptığı bir filmle (*Dr. Mabuse'nin bin gözü* [Die Tausend Augen des Dr. Mabuse], 1960) noktalandı.

LANG (Walter), isviçreli besteci (Basel 1896 - Baden, Aargau, 1966). Jaques-Dalcroze ve F. Klose'nin öğrencisi. Zürich ve Basel konservatuvarlarında ders verdi. Orkestra yapıtları besteledi. Bir senfonisi (1946), melodileri, oda müziği parçaları önemlidir.

LANG (Paul Henry), amerikan yurttaşlığına geçmiş macar müzikbilimci ve fagotçu (Budapeşte 1901). 1933-1969 arasında New York'taki Columbia Üniversitesi'nde ders verdi. 1945-1973 arasında *Musical Quarterly* dergisinin yazışleri müdürlüğünü yaptı, bu dergiyi önemli bir bilgi ve haber kaynağı durumuna getirmeyi başardı. Başlıca yapıtları: *Music in Western Civilization* (Batı uygarlığında müzik) [1941], *Music and Western Man* (Müzik ve Batı insanı) [1958], *Problems of Modern Music* (Modern müziğin sorunları) [1960], *Stravinski* (1963), *Händel* (1966).

LANG (Pearl), amerikalı kadın dansçı ve koregraf (Chicago 1922). Martha Graham Dance Company'ye girdi, ilk olarak *Punch and the Judy*'de sahneye çıktı (1941). Bu topluluğun solocusu olduğu dönemde (1942-1952), *Diversion of Angels* (1948), *Canticle for İnnocent Comedians* (1952) gibi balelerin prömiyerinde dans etti ve ilk kez M. Graham'ın oynadığı rolleri yeniden yorumladı *(El Penitente, Night Journey, Appalachan Spring, Letter to the World, Clytemnestra)*. Birçok Broadway müzikal komedisinde yıldız olarak sahneye çıktıktan *(One Touch of Venus, Finian's Rainbow)* sonra 1952'de kendi topluluğu Pearl Lang and Dance Company'yi kurdu. Bu topluluk için *Rites* (1953), *Persephone* (1957), *Shirah* (1960), *Apasionada* (1962), *Piece for Brass* (1969), *The Possessed* (1975) gibi baleleri koregrafiledi. Koregraf olarak Het Nationale Ballet (1963) ve Batsheva Dance Company (1967) ile işbirliği yaptı. Derslerinde, M. Graham'ın tekniğini öğretti. 1971'de Alvin Ailey ile New York'ta American Dance Center adlı okulu açtı.

LANGA, İstanbul'un Fatih ilçesinde, Aksaray'la Davutpaşa arasında semt. Bu kesim geçmişte bostanlarıyla ün yapmıştı.

LANGA HIYARI a. (İstanbul'daki *Langa* semtinin adından). *Arg.* Kaba saba davranışları olan kimseler için kullanılır.

LANGA LUNGA a. Denizc. Yelkenli ticaret teknelerinde, takalarda kullanılan ve iki kişinin karşılıklı basmasıyla çalıştırılan el ırgatı. (Aynı doğrultuda iki koldan ve bu kolların aşağı yukarı devinimiyle iki büyük dişli tekerlek üzerinde doluya ve boşa çalışan birer sustalı cırcır donanımından oluşur. Kollardan birinin her basılışında dişli tekerlek bir diş döner ve kendine bağlı olan tamburatayı da beraberinde döndürür; böylece tamburataya sarılı zincir vira edilir.)

LANGADAS → LAGADAS.

LANGAHA a. Madagaskar'a özgü geridenoyuklu zehirli yılan cinsi. (Öne doğru uzanan çıplak ya da çıkıntılarla kaplı ağız-burun kesimiyle dikkati çeker. Suyılanıgiller familyası.)

LANGAZA → LAGADAS.

LANGBANİT a. (fr. *langbanite;* İsveç'te bir yer adı olan *Långban*'dan). Miner. Doğal manganez, demir ve kalsiyum silikoantimonat.

LANGBEİNİT a. (fr. *langbeinite;* öz. a. A. *Langbein*'den). Miner. Kübik sistemde yer alan doğal magnezyum ve potasyum sülfat.

LANG BİAN, Vietnam'da plato, Annam sıradağlarının B.'sında, Hô Chi Minh-Ville kenti'nin K.-D.'sunda. Moiler'in oturduğu çam ormanları ve savanlarla örtülü kesimler bu platodadır. Başlıca kenti *Dalat*.

LANG ÇI-NİNG, Lang Shining'in başka biçimi, Giuseppe Castiglione*'ye Çinliler'in verdiği ad.

LANGDON (Harry), amerikalı sinema oyuncusu (Council Bluffs, Iowa, 1884 - Hollywood 1944). Müzikhol sanatçısıyken, ilk kez Mack Sennett yönetiminde sinemada oynadı. Belli belirsiz komikliği, dünyadan habersiz görünüşü ve şakacı vurdumduymazlığıyla zaman zaman geniş kitleyi şaşırttı. Frank Capra onun bu özelliklerini *Güçlü adam* (The Strong Man) [1926] ve *Long Pants* (1927) adlı filmlerinde çok iyi kullandı. Harry Edwards da aynı başarıyı *Tramp, tramp, tramp* (1926) adlı yapıtında elde etti. Kendisi de birkaç film yaptı: *Three's a Crowd* (1927) ve *Heart Trouble* (1928).

LANGE (Aloysia WEBER, **Frau** —denir), alman soprano (Zell am See ya da Mannheim 1760'a doğr. - Salzburg 1839). Olağanüstü parlak ve geniş bir sesi vardı. Mozart, operalarındaki bazı rolleri, önce nişanlısı, sonra baldızı olan Aloysia için besteledi.

LANGE (Ludwig), alman mimar ve yazar (Darmstadt 1808 - Münih 1868). *Original Ansichten der historischmerkwürklichsten Städte in Deutschland* (Tarihte ünlü alman kentlerinin özgün görünümleri) [1832] adlı yapıta katkıda bulundu. 1847'de Münih Mimarlık okulu'nda profesör oldu, Bavyera kralı Maximilian II'nin Berchtesgaden' daki villasının (1853), Leipzig Güzel sanatlar müzesi'nin (1856-1858) ve Münih'te birçok yapının planlarını tasarladı.

LANGE (Friedrich Albert), alman filozof (Wald, Solingen yakınında, 1828 - Marburg 1875). 1861'de siyasete atıldı ve Bebel'in yanında yer aldı. Hakkında sürekli olarak açılan basın davaları yüzünden 1886'da Winterthur'a sığındı; 1873'te Prusya'ya döndü; Marburg Üniversitesi felsefe kürsüsünün başına getirildi. Yapıtları: *Die Arbeiterfrage* (İşçi sorunu) [1865], *Materyalizmin tarihi* (Geschichte des Materialismus) [1866], *Logische Studien* (Mantık incelemeleri) [1877, ölümünden sonra].

LANGE (Christian Lons), norveçli siyaset adamı ve diplomat (Stavanger 1869 - Oslo 1938). Nobel Enstitüsü sekreterliği (1900-1909) ve Oslo Nobel komitesi üyeliği (1934-1938) yaptı. Lahey barış konferansı (1907) delegesiydi. 1909-1933 arasında Bern ve Brüksel'de Parlamentolararası birliğin genel sekreterliğinde bulundu. Birçok ülkede barış hareketleri düzenledi ve fransızca olarak *Histoire de l'internationalisme*'i (Enternasyonalizmin tarihi) [1919] ve *Histoire de la doctrine pacifique*'i (Barışçı öğretinin tarihi) [1927] yayımladı. (1921 Nobel barış ödülü.)

LANGE (Dorothea), amerikalı fotoğrafçı (Hoboken, New Jersey, 1895 - San Francisco 1965). Fotoğrafla tanıklığın önemini ilk kavrayan ve "toplumsal belgecilik"i (30'lu yıllardaki iktisadi gerileme sırasında Amerikan yönetimi için röportajlar) ilk uygulayanlardan biridir. Yapıtlarındaki içtenliği, çoğu kez şiddetli güneş ışığıyla

Scala

Giovanni **Lanfranco**
Melekler tarafından göklere çıkarılan azize Magdalena
Capodimonte ulusal galerisi
Napoli

X-Marinie kol.

Fritz **Lang**'ın yönettiği *Spione*'den (1927) bir sahne

The Oakland Museum, Kaliforniya

Dorothea Lange
Migrant Mother
(Nipomo, Kaliforniya) [1936]
Dorothea Lange Collection

Henri Langlois

C.E.A.

Paul Langevin

belirginleştirdi. Yayınları arasında *An American Exodus: a Record of Human Erosion*'u (1939, Paul S. Taylor ile birlikte) anmak gerekir.

LANGE (Francisco Curt), Uruguay yurttaşlığına geçmiş alman müzikbilimci (Eilenburg 1903). 1924'te Uruguay'a yerleşti. Latin Amerika folkloru, Brezilya (*Monumenta Musicae Brasiliae* [Brezilya'nın müzik anıtları]), Arjantin, Peru ve Bolivya'nın müzik tarihleri üzerinde çalıştı. Bir Arjantin üniversitesinde müzikbilim bölümünü kurdu (1948). Arjantin'de (1972) ve Córdoba kentinde (1977) sömürge döneminin müzik tarihi üzerine yazılar yayımladı.

LANGE (Oskar), polonyalı iktisatçı ve diplomat (Tomaszów 1904 - Londra 1965). 1934'te ABD'ye göç etti ve amerikan yurttaşı oldu (1943). 1945'te yeniden Polonya vatandaşlığına geçerek ülkesini Washington'da (1945-1956) ve Birleşmiş milletler güvenlik konseyi'nde (1946-1948) temsil etti. Kooperatifler merkez birliği başkanı olarak polonya ekonomisinin planlanmasına katkıda bulundu. Marjinalist ve neomarjinalist teorileri marxçı teori ile bütünleştirmeye çalıştı: *On the Economic Theory of Socialism* (Sosyalizmin iktisadi kuramı üzerine) [1938], *Price Flexibility and Full Employment* (Fiyat esnekliği ve tam istihdam) [1944], *Wstep do Ekonometrii* (Ekonometriye giriş) [1958], *Teoria reprodukoji i akumulacj* (Yenidenüretim ve birikim kuramı) [1961].

LANGE (Harmut), alman oyun yazarı (Berlin 1937). Polonya'da (1939-1945), daha sonra Doğu Berlin'de (1945-1965) yetişti ve burada Komünist gençlik örgütlerinde militanlık yaptı. 1965'te Batı Berlin'e geçti. Oyunlarından bazıları: *Der Hundsprozess Herakles* (1968), *Trotzki in Coyoacán* (1971), *Deutsche Empfindungen* (1983), *Die Ermüdung* (1988), *Die Wattwanderung*, (1990), *Die Reise naht Triest* (1991).

LANGE (David Russell), yeni-zelandalı devlet adamı (Otahuhu, Auckland, 1942). Auckland Üniversitesi'nde hukuk eğitimi gördü; avukatlık yaptı (1968-1977). 1977'de İşçi partisi'nden milletvekili seçildi. Partinin meclis grubu başkan yardımcısı (1979 -1983); 1983'te parti başkanı oldu. İşçi partisi seçimleri kazanınca, temmuz 1984'te, hükümeti kurdu; Başbakanlığın yanı sıra Dışişleri, Güvenlik ve İstihbarat bakanlıklarını da üstlendi. Şubat 1985'te karasularına nükleer enerjiyle çalışan ya da nükleer silah taşıyan gemilerin girmesini yasaklayan bir karar alması, ABD ile ilişkileri bozdu. ABD silah ve askeri istihbarat sağlama yardımlarını kesti. Başarılı iktisat sıyasetiyle işçi ücretlerinde artış sağlarken enflasyonu aşağı çekti. Ağustos 1987'de yapılan seçimlerde oy oranını artırdı. Ancak 1989'da parti başkanlığı ve başbakanlık görevlerinden istifa etti.

LANGEAİS, Fransa'da kanton (İndre-et-Loire) merkezi, Touraine'de, Loire kıyısında; 3 978 nüf. (1992). Roman üslubunda kilise. Rönesans döneminden kalma evler. Bıçkıevi. Langeais şatosunun yerinde, kulesi günümüze kadar gelen kale. 1886'da şatoyu satın alan ve döşeyen Jacques Siegfried, 1904'te burasını İnstitut de France'a bağışladı.

LANGELAND, Danimarka takımadalarında uzun ada, Fyn ile Lolland adası arasında; 285 km²; 17 700 nüf.

LANGEMARK-POELKAPELLE, Belçika'da (Batı Flandre) komün, İeper'in K.'inde; 7 100 nüf.
—Ask. tar. 17 aralık 1914'te boşaltıldı, İeper ve Flandres muharebeleri sırasında (1915-1917) sert çatışmalara sahne oldu. Almanlar, zehirli gazı (klor dalgaları) ilk olarak 22 nisan 1915'te Langemark'ta kullandılar.

LANGEN, Almanya'nın Hessen eyaletinde kent, Frankfurt am Main ile Darmstadt arasında; 29 700 nüf.

LANGENFELD, Almanya'nın Kuzey Vestfalya Renanyası eyaletinde kent, Ren kıyısında; 46 600 nüf.

LANGENHAGEN, Almanya'nın Aşağı Saksonya eyaletinde kent, Hannover'in kuzey banliyösü; 46 700 nüf.

LANGENSALZA ya da **BAD LANGENSALZA,** Almanya'nın Thüringen eyaletinde kent, Erfurt'un K.-B.'sında, Unstrut kıyısında; 17 800 nüf. Avusturya-Prusya savaşı sırasında Hannoverliler, Prusyalılar karşısında burada bozguna uğradı (27 haziran 1866).

Langenscheidt, 1856'da Gustav Langenscheidt (Berlin 1832 - *ay. y.* 1895) tarafından Berlin'de kurulan alman yayınevi. İki dilde sözlüklerde ve dilbilim kitaplarında uzmanlaştı.

LANGENSTEİN (Heinrich VON) → HEINRICH Langensteinlı.

LANGENTHAL, İsviçre'de (Bern kantonu) kent, Aar'ın kolu Langeten kıyısında; 13 400 nüf. Yerel pazar. Demiryolu kavşağı. Seramik. Tekstil.

LANGER (František), çek yazar (Prag 1888 - *ay. y.* 1965). Askeri hekimdi; romanlar, öyküler yazdı, çek tiyatrosunu yeniledi (*Periferie*, 1925; *Jízdní hlídka*, 1935; *Jiskra v popelu*, 1948).

LANGER (William Leonard), amerikalı tarihçi (Boston 1896 - *ay. y.* 1977). Çağdaş uluslararası ilişkiler tarihinde uzmanlaştı: *The Franco-Russian Alliance of 1890-1894* (1890-1894 Fransız-Rus ittifakı) [1929]; *The Diplomacy of İmperialism* (Emperyalizm diplomasisi) [1935]; *Our Vichy Gamble* (Bizim Vichy kumarımız) [1947]; *The Challenge to İsolation* (Yalıtlanma siyasetine meydan okuma) [S. E. Glason'la birlikte] (1952).

Langerhans adacıkları (alman hekim Paul *Langerhans*'ın [Berlin 1847- Funchal, Madeira, 1888] adından). Anat. ve Fizyol. Pankreas asinusları arasında bulunan salgı hücreleri kümeleri. Pankreasın iç salgılarını üretirler: ensülin, glukagon, somatostatin...

LANGEVİN (Paul), fransız fizikçi (Paris 1872 - *ay. y* 1946). Bir zanaatçı ailenin çocuğuydu, 16 yaşında Sanayi fiziği ve kimyası okulu'na birincilikle girdi ve burada Pierre Curie'nin derslerini izledi. 1894'te École normale supérieure'e de birincilikle girdi. Burslu olarak kabul edildiği Cambridge'deki Cavendish laboratuvarında J. J. Thomson'un yönetiminde çalıştı. 1902'de doktor oldu, Collège de France'a profesör olarak atandı. 1904'te Fizik ve kimya okulu'nda Pierre Curie'nin yerini aldı ve 1925'te bu okulun müdürü oldu, 1934'te Bilimler akademisi'ne girdi.

Çağdaş fiziğin son buluşlarını eğitime yansıtmak gerektiğini düşünen Langevin, 20'li yıllarda, Einstein'in görelilik kuramının anlaşılmasını sağlamak ve yaygınlaştırmak için gerçek bir mücadele verdi. Bundan başka derslerinde, kuvantal fiziğin düşüncelerini derinleştirmekten ve açıklamaktan da geri kalmadı.

Eğitimin yanı sıra, çok çeşitli alanlarda araştırmalar yaptı: Brown devinimi, gazların iyonlaşması, ışıma kuramı, manyetiklik kuramı, termodinamik, gazların kinetik kuramı ve görelilik kuramı (bu kurama ilişkin paradokolardan biri onun adını taşır). Langevin, özellikle Birinci Dünya savaşı sırasında, uygulamalı araştırmalar da yaptı: sesötesi titreşimlerin üretilmesi ve algılanması tekniğini tasarladı ve bu teknik denizaltıların yerinin saptanmasında kullanıldı.

Solcu olan Langevin (barış için mücadele etti, İkinci Dünya savaşı sırasında tutuklandı ve evinde göz hapsine alındı), bilimin yayılmasının ancak, genel ilerlemeye katkıda bulunabileceğine inanıyordu. "Yeni bir insan yaratma" kaygısı taşıyor, eğitim sisteminin değiştirilerek bilimlerin, geleneksel insan bilimleri yanında, kültür alanındaki önemi ölçüsünde bir yer edinmesini istiyordu. Kurtuluş'tan sonra Wallon ile birlikte bir eğitim reformu planı hazırladı.

LANGGÄSSER (Elisabeth), alman kadın edebiyatçı (Alzey 1899 - Rheinzabern 1950). Önceleri duyumsal ve gizemci bir simgeciliğe bağlanan şiir kitapları yayımladı (1924 ve 1935). Filozof Hoffmann'la evlenmesinden sonra, kitap yayımlaması nazi sansürünce yasaklandı. Bir fabrikada çalışmak zorunda kaldı, bu sırada başlıca yapıtı olan *Das Unauslöschliche* (1946) adlı romanını yazdı. Bu roman, karışık ve simgesel bir olay örgüsü içinde Tanrı ile İblis'in mücadelesini anlatıyordu. Bunu, *Märkische Argonautenfahrt* (1950) adlı romanı izledi. Bu arada, *Kölnische Elegie* (1948) başlıklı yeni bir şiir kitabı yayımladı. Langgässer yapıtlarında dünyanın karmaşıklığını, yaşamın ve duyuların çağrısı ile dindarlığın çağrısı arasında bölünmüş, keskin bir bakışla algılar.

LANGHANS (Carl Gotthard), alman mimar (Landeshut, Silezya, 1732 - Grüneiche, Breslau yakınında, 1808). Önce barok üslupta çalışmalar yaptı, İtalya, Fransa, Hollanda ve İngiltere yolculuklarından sonra yeniklasikçiliğe yöneldi. İlk yapıtlarını, Breslau'da (Wrocław) verdi. 1788'de Berlin'e gitti. Bu kentteki en ünlü anıtı dor düzenindeki Brandenburg kapısı'dır (1788-1791).

Langhans hücreleri (alman anatomici Theodor *Langhans*'ın [Usingen 1839 - Bern 1915] adından). **1.** Dokubil. Plasenta villusları epitelyumunun derin tabakasını oluşturan hücreler. **—2.** Patol. Tüberkülitimsi granülomların çokçekirdekli hücreleri.

LANGHE, İtalya'da tepeler, Piemonte'de, B.'sında ve K.'inde Tanaro, G.-D.'sunda Bormida vardır. Marnlı ve kumlu topraklardan oluşan, yüksekliği 800 m'ye ulaşan Langhe tepeleri, meyve bahçeleri ve bağlarla örtülüdür.

LANGIR LUNGUR be. (yansıma sözc.). **1.** Madensi bir ses çıkararak; gürültüyle: *Elinden kayan kazan langır lungur merdivenden yuvarlandı.* **—2.** Hiç düşünmeden; densizce: *Langır lungur konuşmak.*

LANGIRT a. (yansıma sözc.). Oy. **1.** Dikdörtgen kutu biçimli masa üzerinde oynanan minyatür futbol oyunu. (Eşanl. BABY-FOOT.) [Bk. *ansikl. böl.*] **—2.** *Langırt salonu*, jeton atılarak çalışan ya da parayla kiralanan langırt masalarının ve çeşitli oyun makinelerinin bulunduğu salon.

—ANSİKL. Sahada iki takım halinde yer alan minyatür futbolcular, ucu masanın kenarındaki deliklerden dışarı çıkan demir çubuklara bağlıdır ve hareket ettirilir. İki ya da dört oyuncu bu tutamaklar aracılığıyla futbolcuları hareket ettirerek topu karşı kaleye sokmaya çalışırlar. En fazla gol atan oyunu kazanır.

LANGİT a. (fr. *langite*; avusturyalı fizikçi Viktor von *Lang*'ın adından). Miner. Cornwall'de bulunan hidratlı doğal bakır sülfat.

LANGKAVİ, Malaysia'ya ait takımada, Malezya'da (Kedah), Malakka boğazında, Tayland yakınında. —Langkavi adası (526 km²; 29 000 nüf.) takımadanın en önemli adasıdır. Hindistancevizi üreticiliği ve kauçuk işletmeleri. Turizm.

LANGLADE → MIQUELON

LANGLAİS (Jean), fransız besteci ve orgcu (La Fontenelle, İlle-et-Vilaine, 1907 - Paris 1991). Doğuştan kördür. A. Marchal, M. Dupré ve P. Dukas'dan ders aldı. 1945'te Ste-Clotilde kilisesinin baş orgculuğuna, sonra Ulusal körler okulu öğretmenliğine atandı. Halk müziği temaları üzerine ya da gregorius ezgilerinin deseninde gitgide sadeleşen üsluptaki org parçaları sık sık seslendirilir. Bazı yapıtları: 3 org konçertosu (1949, 1961, 1971); dört sesli koro ve org için *Messe solennelle* (1951); iki org, beş trombon, üç trompet ve üç büyük koro için *Missa "Salve Regina"* (1954).

LANGLAND (William), ingiliz şair (Herefordshire'de 1332'ye doğr. - öl. 1400'e doğr.). Üç versiyonu bulunan (ama bunlardan yalnızca birincisinin [1362] gerçek olduğu sanılır) *The Vision of William concerning Piers the Plowman* adlı alegorik şiiri zamanın toplumunun yergili bir tablosunu çizer. Bu yapıt hoşnutsuzluğunu işçi ayaklanmaları biçiminde gösteren (1381) kamuoyu üzerinde derin bir etki yarattı.

LANGLEİK a. İnce uzun norveç kitharası. (Çalgının, üzerinde perde bağları bulunan bir perdeliği vardır. Burguları yanda olan 8 telden biri melodik, öbürleri sabit seslidir. Eskiden gövdenin tabanı yoktu. Bir masaya ya da dizler üzerine konarak çalınır.)

LANGLÈS (Louis Mathieu), fransız doğubilimci (Pérennes, Somme, 1763 - Paris 1824). *Timur ve Tüzükâtı*'nı (1787) fransızcaya çevirdi. Amiot'nun Çin'de yazdığı mançu sözlüğünü yayımlamakla görevlendirildi. Fransa'da, Doğu dilleri özel okulu'nun (1795) ve Coğrafya derneği'nin kurulmasına öncülük etti.

LANGLEY (Edmund OF) → YORK.

LANGLEY (Batty), ingiliz mimar (Twickenham 1696-1751). Ülkesinde gotik sanat zevkini yaydı, çeşitli resim ve model derlemeleri, 1742'de de *The Gothic Architecture Restored and İmproved* (Düzenlenmiş ve yenilenmiş gotik mimarisi) adlı kitabı yayımladı.

LANGLEY (Samuel Pierpont), amerikalı gökbilimci ve fizikçi (Roxbury, Massachusetts, 1834-Aiken, Güney Carolina, 1906). En önemli çalışmaları Güneş tayfının kızılaltı alanı üstünedir; Langley, 1881' de icat ettiği *bolometre* ile bu alanın ışınımlarını inceledi. Ayrıca aerodinamikle de ilgilendi ve 1896'da bir uçak yaparak birçok uçuş gerçekleştirdi.

LANGLOİS (Charles Victor), fransız tarihçi (Rouen 1863 - Paris 1929). Sorbonne' da paleografi ve Ortaçağ tarihi profesörüydü. Olgucu ve bilimsel tarih anlayışını savundu; Charles Seignobos ile birlikte "yeni yöntemlerin kılavuz kitabı" olan *İntroduction aux études historiques* (Tarihsel araştırmalara giriş) adlı kitabı yazdı. Langlois'nın, *İnquisition* (Engizisyon) adlı bir yapıtı daha vardır (1902).

LANGLOİS (Henri), fransız gazeteci, Fransız sinemateki'nin yöneticisi (İzmir, Türkiye, 1914 - Paris 1977). 1935'te Cercle du cinéma'yı, ertesi yıl Fransız sinemateki'ni (G. Franju ve P. A. Harlé ile birlikte) kurdu. Bu kurumun genel sekreteri, sonra sanat ve teknik yönetmeni oldu (1964). Sinematekte bulunan çok sayıdaki filmi koruma yolundaki çabası, dünyanın her yerine dağılmış bazı filmlerin kopyalarını toplama konusundaki ısrarlı araştırmaları, Paris sinemalarında düzenlediği gösteriler, tüm ülkelerdeki genç sinemacılara sağladığı destek Langlois'yı sinema dünyasının önemli kişilerinden biri yaptı. Şubat 1968'te hükümetin kendisini görevinden almak istemesi hemen sert bir protesto dalgasına yol açtı. Nisan ayında yeniden görevine döndü.

LANGMUİR (İrving), amerikalı fizikçi ve kimyacı (Brooklyn 1881 - Falmouth 1957), New York'taki General Electric Company' nin araştırma bürosu müdürlüğünü yaptı. İki yeni kuram ortaya attı; bunlardan biri, Kossel'in elektron değerliğiyle Lewis' in ortak değerliğini birleştirdiği, elektrokimyasal değerlik, öbürü katı cisimlerde gazların yüzden soğurmasıyla gerçekleştirilen heterojen kataliz üzerineydi. Refrakter katıların erime sıcaklığını ölçtü, gazlı elektrik ampullerini icat etti (1913), gazların, cıva buharında yayınımına dayanan molekül boşluklu bir pompa yaptı (1916) ve sıvılaştırılmış helyum boşluğunda buharlaştırmayla, 0,82 K'lik sıcaklığı elde etti. Elektron tüpleri tekniğinde büyük gelişmeler sağladı, olağan hidrojenin yüksek sıcaklıkta ayrıştırılmasıyla elde edilen, atom halde hidrojeni buldu. Son olarak, uçakların buzlanmasını inceledi ve yapay yağmurun oluşturulmasıyla ilgilendi (1946). [1932 Nobel kimya ödülü.]

LANGNAU İM EMMENTHAL, İsviçre'de (Bern kantonu) kent, Emmenthal'da, İlfis ile Aar'ın kolu Emme'nin kavşağında 8 800 nüf. Tarım ürünleri (peynir). Tekstil.

LANGREO, İspanya'da (Asturia, Oviedo ili) kent; 56 000 nüf. Madencilik (madenkömürü) ve metalürji merkezi.

LANGRES, Fransa'da (Haute-Marne) *arrondissement* merkezi, Marne'ın yukarısında, *Langres platosu*'nun yüksek burunlarından birinde; 11 026 nüf. (1992). Makine ve elektrikli gereçler üretimi, plastik maddeler.
—Güz. sant. Kentte sur kalıntıları vardır: Romalılar'dan kalma kapı (Marcus Aurelius dönemi), Navarre kulesi (XVI. yy.), Moulins kapısı (XVII. yy.), XIX. yy.'dan kalma kale, vb.

LANGSİDE, Glasgow'un güney kasabası. Mary Stuart'ın birlikleri, burada naip Moray'e yenildi (mayıs 1568).

LANG SON, Vietnam'da kent, eyalet merkezi, Hanoi'nin K.-D.'sunda Çin sınırı yakınında.
—Tar. Kent 13 şubat 1885'te general Négrier tarafından işgal edildi, fakat kentin boşaltılması Jules Ferry hükümetinin düşmesine yol açtı (30 mart). Fransızlar 1945'te Japonlar'a ve 1953'te viêt-minh ordularına karşı yeniden savaştılar.

LANGSTROTH (Lorenzo Lorrain), amerikalı arıcı (Philadelphia 1810 - Dayton, Ohio, 1895). Dünyada, "Dadant" kovanıyla birlikte en yaygın kullanılan kovan olan "Langstroth" kovanını yaptı, çağdaş arıcılığın bugün de temeli sayılan yapıtlar yazdı.

Langşan tavuğu, Çin kökenli tavuk ırkı. (Tüyleri genellikle siyahtır, oldukça uzun boylu, her mevsime dayanıklı ve iyi yumurtlayan bir ırk olmasına rağmen, orta derecede bir kuluçka tavuğudur. Değişik ırkların elde edilmesinde kullanılmıştır.)

LANG ŞİNİNG → CASTİGLIONE (Giuseppe.)

LANGTON (Stephen), Canterbury baş piskopusu ve kardinal (1150'ye doğr. -Slindon, Sussex, 1228). Kral John'un onayı alınmadan papa tarafından kutsanması (1207), kralla papanın bozuşmasına neden oldu. Kralın keyfi yönetimine karşı olanlar arasında yer alan Langton, ılımlı kanadın başına geçti, Magna Carta'nın yazımına katkıda bulundu, kralla papanın uzlaşmasından sonra da tutumunu değiştirmedi; bu yüzden 1215-1218 arasında papa kendisini görevden aldı.

Language, ABD Dilbilim derneği tarafından 1925'ten beri yayımlanan amerikan dilbilim dergisi. Yazı işleri müdürlüğünü sırasıyla G. M. Bolling ve E. Sapir (1925 -1939), B. Bloch (1940-1965) ve W. Bright (1966'dan bu yana) yaptı.

LANGUEDOC, Ancien Régime döneminde Fransa'da, adını (oïl dili yörelerinin aksine) yörede yaşayanların *(Languedoclular)* dilinden alan bölge; böylece, Kuzey Fransa ile Güney Fransa arasında dil açısından ortaya çıkan ikilik daha da belirginleşir.
—Tar. Roma'nın etki alanına giren Languedoc, daha sonra sırasıyla Vizigotlar, Franklar ve Araplar (VIII. yy.) tarafından işgal edildi. Toulouse kontluğunun kurulması ve kısa sürede Provence'a kadar genişlemesi incelmiş bir soylu sınıfın ortaya çıkmasına yol açtı; XI. yy.'dan başlayarak, yerel lehçelerin (bölgeye adını veren oc dili) resmi ve edebi kullanımı saray çevrelerinde yaygınlaştı. İnnocentius III'ün Albililer'e karşı düzenlediği haçlı seferleri (1209 -1229) tarafından bölge yakılıp yıkılıncaya dek yönetim ve din açısından bağımsız olan kentler, çok canlı birer merkezdi. 1229-1271'de Fransa krallığı tarafından ihlak edilen Languedoc, XIV. yy.'da, bölgenin önde gelen kişilerinden oluşan "Languedoc parlamentosu"nun desteklediği bir kral vekili tarafından yönetiliyordu. Din savaşları sırasında bölgenin birliği bozuldu. Louis XIII'e karşı bir ayaklanmaya sahne olan (1632) Languedoc, her türlü özerkliğini yitirdi.
—Ed. → OC* EDEBİYATI.

LANGUEDOC LEHÇESİ a. Languedoc'ta (Fransa) konuşulan oc dili lehçesi. (Cévennes, Rouergue, Toulouse ve Albi yöresi, vb. ağızlarını kapsar.)

LANGUEDOC-ROUSSİLLON, Güney Fransa'da bölge; 27 448 km²; 2 114 985 nüf. (1992). Merkezi *Montpellier*. Aude, Herault, Lozere, Pyrenées-Orientales, Gard *departement*'larını kapsayan bölge, Massif Central'ın güneyinde Akdeniz'e kadar uzanır. Bölge ekonomisi bağcılık, tarım (tahıllar, zeytin, sebzeler, meyveler, vb.), hayvancılık ve yeraltı zenginliklerine (demir, boksit, bakır, kömür) dayanırsa da, kalabalık kentlerde sanayi (besin, tekstil, cam) tesisleri de vardır. Yaz turizmi gelişmektedir.

LANGUR a. Hindistan ve Güney-doğu Asya'da yaşayan, *hanuman* ya da *hulman* olarak da bilinen bazı maymunların ortak adı. (*Presbytis* cinsinde toplanan altı türü vardır; *Colobidae* familyası.)
—ANSİKL. Bütün *Colobidae* familyası üyeleri gibi langurların da, ağırlığı toplam beden ağırlığının dörtte birine ulaşabilen bölmeli mideleri vardır. Langurlar yapraklarla beslenirler; bütün Güney Hindistan'a yayılan ve burada halk tarafından hem korunan hem de beslenen asıl langur *(Presbytis entellus)* dışındaki türlerin üyeleri, gizlendikleri ve beslendikleri ağaçlardan hiç ayrılmazlar. Langurlar özellikle gün ağarırken ve akşam karanlığında etkinlik gösterir, düzinelerce bireyden oluşan ve oldukça yumuşak huylu bir erkek yönetiminde yaşayan topluluklar oluştururlar.

LANGURİA a. (lat. sözc.). Yerkürenin tropikal yörelerinde yaşayan, eşey ayrılığı çok belirgin kınkanatlı cinsi. (*Languriidae* familyasının örnek tipi.)
—ANSİKL. *Languria*'ların uzun gövdesi kırmızı ya da turuncudur; parlak mavi ve ye-

Keystone

İrving Langmuir

bir langurun kafasından ayrıntı

langur

şil elitraları yer yer sarı ve kızıl şeritlerle, beneklerle bezelidir. (*Languria mozardi*, Kuzey Amerika'da yoncalara ve sebzelere büyük zarar verir.)

LANGUST a. (fr *langouste;* halk lat. *lacusta;* klasik lat. *locusta;* çekirge'den). *Palinuridae* familyasından, genellikle iri bedenli birçok onayaklı kabuklu türünün ortak adı. (Başlıca özellikleri duyargalarının uzun olmasıdır.) [Eşanl. BÖCEK.]

—ANSİKL. Langustlar, ilk ayaklarının kıskaçsız olması ve uzun, güçlü ve dibi dikenli duyargalarıyla ıstakozdan ayrılır. *Palinurus elephas* türü iyi bilinir. Tporikal ve yarıtropikal denizlerde yaşayan türleri de vardır. Güney yarıküre'nin ılıman sularında yakalanan bazı türleri (*jasus*'lar gibi) dondurularak Avrupa pazarlarında satılır.

Karadeniz dışındaki denizlerimizde bulunan langustların kabuğu koyu kırmızı, mor ve yer yer de turuncu beneklidir; ne var ki pişirilince bütün bedenleri kıpkırmızı olur. Langustlar, ıstakoz sepetleri ve rastlantısal olarak da fanyalı ağlarla yakalanırlar.

langust

LANGUSTİN a. (fr. *langoustine; langouste*, langust'tan). Ilıman ve sıcak denizlerin dip çamurlarında yaşayan onayaklı kabuklu hayvan. (Langustin iri bir tatlısu ıstakozundan biraz daha büyüktür; bir çift güçlü kıskacı vardır. Bil. a. *Nephrops norvegicus;* tatlısuıstakozugiller familyası.)

LANGUTİ a. (fr. *langouti*). Tayland'da ve Laos'ta kullanılan panyo.

LANİER (Nicholas), Büyük Britanya yurttaşlığına geçmiş fransız besteci (Londra 1588 - *ay. y.* 1666). İngiltere'de yerleşmiş müzikçi bir fransız ailesindendi. 1616'da James I'in lavtacılığına, 1618'de de prens Charles'ın müzik hocalığına atandı. Aynı zamanda şarkıcı ve dekoratör de olan Lanier, Ben Jonson'ın birçok maske'sinin müziğini yazdı. Bunlardan bazılarında A. Ferrabosco ile işbirliği yaptı. Charles I için, İtalya'da Mantova dükünün tablo koleksiyonunu satın aldı. İtalyan tarzı recitativo' yu İngiltere'ye onun getirdiği kabul edilir.

LANİER (Sidney), amerikalı yazar (Macon, Georgia, 1842 - Lynn, Kuzey Carolina, 1881). Güneyli büyük yazarların ilkiydi, Keats'in imge evrenini Whitman'ın etkisiyle birleştirdi. *Tiger-Lilies* (1867) adlı romanı, *Round table* (1877) ve *Poems* (1884) adlı şiir kitapları iç savaştan sonra güney kültürünün karşı karşıya kaldığı belirsizlikleri ortaya koyar. Şiirsel biçim (1880) ve roman türü (1883) üzerine yazdığı denemelerde estetik anlayışını açıklar.

LANİİDAE a. Zool. ÖRÜMCEKKUŞUGİLLER familyasının bilimsel adı.

LANİNO (Bernardino), italyan ressam (Vercelli 1510'a doğr. - *ay. y.* 1582/83). G. Ferrari'den sonra Piemonte manierismosunun başlıca yaratıcılarından biri olan Lanino, özellikle bölgedeki ve Milano'daki kiliseler için çalıştı: S. Ambrogio'daki S. Giorgio capellası freskleri (1545-1550' ye doğr.).

André **Lanskoy**
Gemide tartışma (1945)
özel kol.

Lauros-Giraudon

LANİSTA a. (lat. sözc.). Esk. Rom. Döğüşler için gladyatör yetiştiren, kiralayan ya da satan kimse.

LANİSTES a. Etyopya bölgesinde yaşayan, kavkısı soldan sarımlı, öndensolungaçlı karındanbacaklı cinsi. (Kavkısı küre biçiminde ve göbeklidir ve boynuzsu bir kapakçıkla donanır. *Ampullariidae* familyası.)

LANİTAL a. (tescilli ad; ital. *lan* [*a*] *ital* [*iana*], italyan yünü'nden). İtalyan mühendis A. Ferretti'nin (1936) aldığı berata göre kazeinden elde edilen protein lifi.

LANKESTER (*sir* Edwin Ray), ingiliz zoolog (Londra 1847 - *ay. y.* 1929). British Museum'da doğa tarihi bölümünü yönetti (1898-1907). 1884'te Marine Biological Association'ı kurdu, dolaylı olarak Plymouth laboratuvarlarının ve akvaryumunun kurulmasına da katkıda bulundu. Bir *Zooloji incelemesi*'nin yayımlanması çalışmalarını yönetti (1900-1905).

LAN NA ("Bir milyon çeltik tarlası"), eski tay krallığı (XIII.-XIX. yy.). Başkenti *Çiangmai*. 1926'da Çiangmai'yla aynı zamanda, Siyam kralı Rama Kamheng'in müttefiki Çieng Sen prensi Mangrai tarafından kuruldu; Mangrai, Haripuncaya'daki (Lamfun) mon krallığını yıkmıştı. Siyam'daki Ayuthia krallığı'yla Lan Na arasındaki rekabet XIV. yy.'dan XVI. yy.'a değin sürdü. Lan Na, en parlak dönemini kral Dilok zamanında (1442-1487) yaşadı. Zayıflayan Lan Na'ya saldıran Birmanlar, Çiangmai'yi aldılar (1556). Lan Na'nın çağrısı üzerine Siyam kralı Naresuen'in geri aldığı (1595) Çiangmai, bu kralın metbuluğunu kabul etti. Birmanlar tarafından yeniden işgal edilen (1762), Taksin tarafından kurtarılan (1775) Lan Na, XIX. yy.'ın sonunda kral Rama V (Çulalongkorn) döneminde kesin olarak Siyam'a ilhak edildi.

LANNER (Joseph), avusturyalı besteci ve orkestra yöneticisi (Viyana 1801 - Oberdöbling 1843). Viyana valsini gerçek bir müzikal şiire dönüştürdü. Bu türde 200 parça besteledi. Başlıcaları: *Die Schönnbrunner* ve *Die Werber.*

LANNER (Katharina, **Katti** — denir), avusturyalı kadın dansçı ve koregraf (Viyana 1829 - Londra 1908). Joseph Lanner'in kızı. Hamburg operası'nda bale yöneticiliği yaptı. 1870'te New York'ta *Giselle*'de dans etti. 1876'da Londra'ya yerleşti. İlk ingiliz dans okullarından birini yönetti, bale yöneticisi ve koregraf olarak birçok Londra tiyatrosunda çalıştı.

LANNES (Jean), **Montebello dükü,** Fransa mareşali (Lectoure 1769 - Viyana 1809). Bir seyisin oğluydu. Gers'de gönüllü olarak orduya katıldı. Haziran 1792'de teğmen oldu. İtalya seferi sırasında tuğgeneralliğe yükseltildi (1796). Napoléon' un Mısır seferine katıldı; tümgeneralliğe terfi etti ve Ebukir'de yaralandı (temmuz 1799). Fransa'ya döndü, 18-Brumaire darbesine katıldı ve Konsüllük muhafız birliği komutanlığına getirildi. Marengo zaferinin kazanılmasında rol oynadı (14 haziran 1800). Portekiz olağanüstü büyükelçiliğine atandı (kasam 1801), 1804'te mareşalliğe yükseltildi, 1805, 1806 ve 1807 seferlerini yönetti. Montebello düküyken (1808). İspanya'da savaştı (Tudela) ve Zaragoza kuşatmasını yönetti (1809). Essling'de yaralanarak öldü (22 mayıs) ve Panthéon'a gömüldü.

LANNOY (Carlos DE), ispanyol general (Valenciennes 1487'ye doğr.-Gaeta 1527). Karl V'in gençlik arkadaşıydı. Napoli genel valisi oldu (1522-1524). Pavia'da François I'i yendi (1525) ve Madrid antlaşması görüşmelerine katıldı. Daha sonra papa Clemens VII'ye karşı savaştı.

LANOLİN ya da **LANOLEİN** a. (fr. *lanoline* ya da *lanoléine;* lat. *lana,* yün ve *oleum*, yağ'dan). Eczc. Koyun yapağısından elde edilen saf yağ.

—ANSİKL. Bileşiminde yağ asitleri ve esterleşmiş halde alkoller bulunan lanolin, ağırlığının en az iki katı kadar su ve bir katı kadar doymuş tuz çözeltileri emebilir. Bu niteliğinden dolayı, içine sulu bir çözelti katılmak istenen çinko oksit patı, salisilik asit ve gümüş kolloit merhemi gibi ilaçlarda sıvağ olarak kullanılır.

LANOSTEROL a. (fr. *lanostérol*). Org. kim. Formülü $C_{30}H_{50}O$ olan triterpensel alkol; yapağı yağında sabunlaşmayan kesimin en önemli bileşenidir. Omurgalıların karaciğerinde *skualen**'in kolesterole dönüşmesinde ayrılabilen ilk ara maddedir.

LANREZAC (Charles Louis Marie), fransız general (Pointe-à-Pitre, Guadeloupe, 1852-Neuilly-sur-Seine 1925). 1905'te Harp okulu'nda tarih ve genel taktik profesörlüğüne, 1914'te Yüksek savaş konseyi üyeliğine ve V. Ordu komutanlığına atandı, bu görevdeyken Charleroi savaşı'na girişti. French ile uyuşmazlığı nedeniyle yerine Franchet d'Esperey getirildi.

LANSA a. Denizc. *Lansa patrisası*, ana direklerin üst bölümlerinde, çubukların ana direğe ya da birbirlerine bağlandığı destamora paylarından (kontra kapeladan) geriye doğru uzatılarak gerilen halat. (Yelken üzerinde oluşan rüzgâr basıncının, direği ya da direk üzerine sürülmüş çubukları eğmesini önler.)

LANSBURY (George), ingiliz siyaset adamı (Lowestoft, Suffolk, 1859 - Londra 1940). İşçi partisi'nin devrimci ve barışçı sol kanadının lideriydi.

LANSDOWNE, Petty* ve Petty-Fitzmaurice* ailesinin üyelerince taşınan markilik unvanı.

LANSE a. (fırlatmak, ileriye atmak anlamına gelen fr. *lancer*'den). *Bir kimseyi, bir şeyi lanse etmek*, o kimseyi, o şeyi tanıtmak amacıyla öne sürmek, ortaya çıkarmak.

LANSET a. (fr. *lancette*). Küçük cerrahi alet. (Eskiden kan almak, çiçek aşısı yapmak ve küçük apseleri deşmek için kullanılırdı.)

LANSFORDİT a. (fr. *lansfordite;* Pennsylvania'daki *Lansford* şehrinin adından). Miner. Monoklinik sistemde yer alan hidratlı doğal magnezyum karbonat.

LANSİNG, ABD'de kent, Michigan'ın merkezi, Grand River kıyısında, Detroit'in K.-B.'sında; 127 320 nüf. (1990). Üniversite. Tarım pazarı. Otomobil sanayisi. Makine, elektromekanik sanayileri.

LANSİNG (Robert), amerikan siyaset adamı (Watertown, New York, 1864 - Washington 1928). Avukat, hükümetin hukuk danışmanı, sonra Bryan'ın yerine Dışişleri bakanı oldu (1915). Wilson ile birlikte Barış konferansı'na katıldı ve Milletler cemiyeti tasarısına karşı çıktığı için 13 şubat 1920'de istifa etmek zorunda kaldı.

LANSİUM a. (malayca'dan). Erik biçim ve iriliğinde, yenebilir meyveleri için, özellikle Cava'da yetiştirilen ağaç. (Tespihağacgiller familyası.)

LANSKOY (André), fransız okuluna bağlı rus ressam (Moskova 1902 - Paris 1976). 1921'de Paris'e yerleşti. Cézanne, Van Gogh ve Soutine gibi ressamların etkilerinin görüldüğü figüratif yapıtlar ortaya koydu. 1930'da, ışığın anlatımı üzerine araştırmalara yöneldi, bu da kendisini soyutlamaya doğru götürdü. 1943'ten sonra soyut çalışmalar yaptı ve çeşitli renkler kullanarak ritim kazandırdığı tuvallerini kendine özgü bir dinamizme göre düzenledi (*Yas - lı nişanlı*, 1953). Manzara resmi yorumuna bağlı kalarak, bu alanda yoğun bir lirizm sergiledi. Çok sayıda duvar halısı patronu ve kolaj gerçekleştirdi. Kitap resimlemelerinde, özellikle de yayımlanmamış olan *le Journal d'un fou* (1958-1968)'da fütürist deneylerin ve rus tezhip sanatının geleneklerini yeniden bulur.

LANSON (Gustave), fransız edebiyat eleştirmeni ve öğretim üyesi (Orléans 1857 - Paris 1934). Edebiyatta tarihsel yöntemin ustası olarak, metinlerin temellendirilme yöntemlerini, nedensellik mekanizmalarını tanımladı, yapıtları metin dışı ve kısır verilere indirgemekle suçlayan Péguy'nin çok sert eleştirilerine uğradı, *Histoire de la littérature française*'den (Fransız edebiyat tarihi) [1894] başka, *Nivelle de la Chaussée et la comédie larmoyante* (1888), *Bossuet* (1890), *Boileau* (1892), *Corneille* (1898), *Voltaire* (1906) adlı yapıtları yayımladı.

LANSTON (Tolbert), amerikalı mucit (Troy, Ohio, 1844 - Washington 1913). Monotip dizgi makinesini buldu, 1887'de beratını aldığı bu buluşunu 1892'de piyasaya sürdü.

LAN ŞANG ("Bir milyon fil"), Laos krallığı'nın geleneksel adı. Lan Şang, eski Çiangmai krallığı'nı (Tayland'ın kuzeyi) belirten Lan Na'nın ("Bir milyon çeltik tarlası") karşıtıdır. Lan Şang, 1353'te kral Fa Ngum tarafından kuruldu. Laos'un geçmişi bu olaya dayanır.

LANTAN a. (fr. *lanthane;* lat. *lanthanum;* yun. *lanthanein,* gizlenmek'ten). Anorg. kim. Nadir topraklar grubundan metal. (Simgesi La olan kimyasal element.)
—ANSİKL. Lantan, elementlerin dönemli sınıflandırılmasında nadir topraklar grubunun ilk metalidir. Atom numarası 57, atom kütlesi La = 138,91 olan kimyasal bir elementtir. 1839'da, C. G. Mosander tarafından, itriyadan çıkarılan serit'te bulundu. 6,1 yoğunluğunda, demir grisi renginde bir katıdır. 920 °C'a doğru erir. Havada çok çabuk yükseltgenir; canlı, parlak bir alevle yanar ve seyreltik asitlerden etkilenir Lantan oksit (La_2O_3) ve lantan hidroksit [$La(OH)_3$] gibi başlıca bileşiklerinde üçdeğerlidir. Tuzları renksizdir.

LANTANİT a. (fr. *lanthanide*'den). Anorg. kim. Birbirine çok yakın kimyasal özellikler taşıyan ve birincisi lantan olan nadir toprak elementlerine verilen genel ad.
—ANSİKL. Genel olarak Ln simgesiyle gösterilen lantanitler, atom numaraları 57 -71 arasında yer alan 15 elementi kapsar. Gadolinyum ve Lutesyum dışında bu elementlerin tümü $5d^06s^2$elektron biçimlenmesi gösterir, ancak 4f düzeyinde giderek artan elektron sayılarıyla birbirlerinden ayrılırlar. Bu elementler, "nadir topraklar" olarak adlandırılmalarına karşın, pek de öyle nadir sayılmazlar; çünkü seryum, lantan, neodimyum doğada kurşundan daha bol bulunur. Ön sıralarda yer alan lantanitler monazitten, en ağır olanları, gadolinitten özütlenir. Lantanitler, kimyasal özellikleri bakımından, atom numaralarının artmasına bağlı olarak önce kalsiyum ve daha sonra da alüminyumla yakın benzerlikler taşır.
Uygulama alanları için → NADİR TOPRAK*LAR.

LANTANİT a. (fr. *lanthanite*). Miner. Ortorombik sistemde kristalleşen hidratlı doğal lantan ve seryum karbonat.

LANTHANOTİDAE a. Zool. BORNEO-KERTENKELESİGİLLER familyasının bilimsel adı.

LANTİEN ya da **LANTİAN,** Çin'de Şaanşi ilinde arkeolojik buluntu yeri. 1963 -64'te burada, kuvarsit gereçlerle birlikte bir kadın altçene kemiği ve bir kafatasının üst bölümü ortaya çıkarıldı. *Homo erectus pekinensis* ile yakınlık göstermesine karşın, Lantien insanı daha ilkel özellikler taşır: daha küçük hacimli kafatası, daha çıkıntılı kaş kemerleri. Bu insangil, günümüzden 600 000 - 500 000 yıl önce, Orta Pleyistosen'de yaşıyordu.

LANTİKON a. (fr. *lenticône*'den). Oftalmol. Göz merceğinde doğuştan olan ve ender görülen şekil bozukluğu. Ön yüzde (daha ender olarak arka yüzde) koni biçiminde bir çıkıntı yapar.

LANUGO a. (hav anlamında lat. sözc., *lana,* yün'den). Dokubil. Embriyonun kıl örtüsü.
—ANSİKL. Lanugo, embriyon yaşamının 12. ya da 13. haftasına doğru gelişen kıllardan oluşur; yedinci ayda ayak tabanı, dudak kenarları ve el ayaları dışında tüm gövdeyi kaplar. Bu kılların bir bölümü, çocuk ana karnındayken, bir bölümü de doğumdan sonra dökülür. Gebelik akıntısında lanugo kıllarına rastlanırsa yumurtanın açıldığı söylenebilir.

LANÚS, Buenos Aires'in güney dış mahallesi; 465 900 nüf. Sanayi merkezi (besin, deri işleme, kâğıtçılık, taşıt lastikleri).

LANUSSE (Alejandro), arjantinli subay ve devlet adamı (Buenos Aires 1918). 1951'de Perón'a karşı düzenlenen bir ayaklanmaya katıldığı için Perón'un düşüşüne kadar hapsedildi (1955). General oldu, 1968'de de ordu komutanlığına getirildi. General Onganía'nın diktatörlük siyasetine karşı çıktı, Onganía'yı deviren cuntanın başına geçti ve general Levingston'u başkanlığa getirdi (haziran 1970). Mart 1971'de Levingston'u görevden uzaklaştırdı ve Cumhurbaşkanı ilan edildi. Hükümeti döneminde temsili demokrasiye dönüldü ve perόncu parti yeniden kuruldu. Lanusse'ün düzenlediği mart 1973 genel seçimleri, kısa bir süre sonra Perón'un yeniden iktidara gelmesini sağladı. Mayıs 1977'de askeri yönetimce tutuklandıysa da bir ay sonra serbest bırakıldı.

LANUVIO, esk. **Civitá Lavinia,** İtalya' da (Roma ili) komün, Albani dağlarında, Velletri'nin B.'sında. Kent, efsaneye göre Diomedes'in kurdurduğu ünlü bir Junon Sospita tapınağı'nın bulunduğu eski *Lanuvium*'dur.

LANUZA (Juan DE) ispanyol yargıç (öl. Zaragoza 1591). Ailesi yüz yılı aşkın bir süre Aragón yüksek yargıçlığı görevini elinde tutmuştu. Ekim 1591'de Antonio Pérez'in Madrid'den kaçıp Zaragoza'ya gelmesiyle patlak veren ayaklanma sırasında babasının yerini aldı. Juan de Lanuza, Aragón ayrıcalıklarını korumak için ayaklanmanın başına geçti, ama Felipe II'nin ordusu tarafından yakalandı ve boynu vuruldu.

LANVİN (Jeanne), fransız kadın terzi (Paris 1867 - *ay. y.* 1946). Zevkli ve ölçülü, kendine özgü bir stili vardı. En canlı modaevlerinden biri olan Jeanne Lanvin (1959'da ticari nedenle "Lanvin" adını aldı), özgün bir hazırgiyim yarattı.

Lanvin belg.

"lysistrata"
1930'da Jeanne Lanvin tarafından sunulan kış koleksiyonunda bir model krokisi

LANZ (Charles Alfred), isviçreli heykelci (La Chaux-de-Fonds 1847 - Bern 1907), özellikle Cenevre ve Yverdon'da (Pestalozzi'nin heykeli) birçok anıt gerçekleştirdi.

LANZA (Giovanni), italyan siyaset adamı (Casale Monferrato 1810 - Roma 1882). Cavour ve La Marmora hükümetlerinde birkaç kez bakan (1855-1865) ve 1869'dan 1873'e kadar Başbakan oldu, hükümet merkezini Roma'ya nakletti ve güvenceler yasasının kabul edilmesini sağladı (1871). Tarihsel sağın liderlerinden biriydi.

LANZA (Mario), italyan asıllı amerikalı şarkıcı (New York 1921 - Roma 1959). Filmleri ve plaklarıyla ün kazandı. 1951'de beyazperdede Caruso'yu canlandırdı.

LANZA DEL VASTO (Giuseppe LANZA DI TRABİA-BRANCİFORTE, denir), italyan kökenli fransız yazar (San Vito dei Normanni, İtalya, 1901 - Murcia 1981). Gandhi'nin şiddetten kaçınma anlayışını, yogacılığın ve özellikle İncil'in güçlü etkisini taşıyan Arche akımını kurdu. Hindistan dinlerinde yaptığı ruhsal arayışlarının öyküsünü *le Pélerinage aux sources* (Kaynaklara hac yolculuğu) [1944] adlı yapıtında anlattı.

LANZAROTE, Kanarya adalarında ada; 845 km²; 42 000 nüf. (1990). Merkezi *Arrecife* ya da *Puerto Arrecife.* Alçak ve kurak topraklarında yanardağ konileri sıralanır. Tarım ancak yanardağ külleri üzerinde yapılabilir (tahıllar, domates, bağ). Turizm. Spor amaçlı balıkçılık.

Lanzas *(las)* → BREDA'NIN TESLİMİ.

LANZHOU → LANCOU.

LANZİ (Luigi), italyan bilgin ve sanat tarihçisi (Treia, Marche, 1732 - Floransa 1810). Önceleri cizvitti; daha sonra, hiçbir dinsel tarikata bağlı olmadan rahiplik yaptı. 1775'te Floransa müzesi'nin (Uffizi) müdür yardımcısı oldu. En önemli yapıtı *Storia pittorica della İtalia dal risorgimento delle belle arti fin presso alla fine del XVIII secolo*'dur (Rönesans'tan XVIII. yy.'ın sonuna kadar İtalya resim sanatının tarihi) [1789]. Ayrıca, Antikçağ sanatı üzerine iki denemesi (1789 ve 1792) kendisini XVIII. yy. sonunda Avrupa'nın en iyi arkeologlarından biri yaptı.

LANZİ *(loggia dei)* → LOCA.

LAO, a. Tayca öbeğinden, Laos'ta ve Tayland'ın doğusunda yaklş.15 milyon insanın konuştuğu dil. (Taycaya çok yakın olan lao, genellikle tekheceli, titremli bir dildir. Çokheceli birkaç sözcüğün büyük bölümü pali ve khmerceden aktarılmıştır. Khmerceden türetilmiş bir abeceyle yazılır. Laos'un resmi dillerinden biridir.)

LAOAG, Filipinler'de liman kenti, Luzon'un kuzey-batı kıyısında; 61 700 nüf. Pirinç pazarı. Tütün imalatı. Balıkçılık.

LAO CAİ, Vietnam'da kent, Song Koi kıyısında, Çin sınırında. —Yakınında, fosfat yatakları.— Fransız birlikleri Lao Cai karakolunu 2 kasım 1950'de boşalttı.

LAODAMAS. Yun. mit. Eteokles'in oğlu, Thebai kralı. Epigonlar'a karşı savaştı.

LAODAMEİA. Yun. mit. Akastos'un kızı; eşi Protesilaos'un Truva önlerinde ölümü üzerine intihar etti. Dul kalınca, gecelerini kocasının heykeline sarılarak geçirdiği de anlatılırdı.

LAODİKE. Yun mit. Priamos ile Hekabe'nin kızı. Theseus'un oğlu Akamas'ın sevgilisiydi ondan bir oğlu oldu. Oğlu ölünce, kendini bir uçurumdan aşağıya attı. Truva'nın düşüşünde toprağın kendisini yuttuğu da anlatılır.

LAODİKE, Hellenistik dönemden kimi prenseslerin taşıdığı ad. Bunlar arasında, **Laodike** (öl. İ.Ö. 240), Antiokhos II Theos'un karısıydı; İ.Ö. 250'ye doğru Antiokhos, Ptolemaios Euergetes'in kız kardeşi Berenike'yle evlenmek üzere onu boşadı. Bunun üzerine Laodike, Antiokhos'u, Berenike'yi ve oğullarını öldürterek 3. Suriye savaşı'na yol açtı (Laodike savaşı, 246

Vatikan müzeleri

Laokoon
rodoslu üç heykelcinin yapıtı
mermer
İ.Ö. II. yy.'ın ikinci yarısı
Pio Clementino müzesi, Vatikan

-241), oğlu Seleukos Kallinikos'u kral ilan etti, ancak küçük kardeşi Antiokhos Hieraks'ın ona karşı ayaklanmasını destekledi; **—Laodike,** Kappadokialı Mithridates III'ün kızı ve Antiokhos III Megas'ın karısı (İ.Ö. 222). Kocası, krallığının her satraplığında onun için bir kült örgütleyerek en büyük onurlarla donattı; kendisini boşarken de Küçük Asya'da görkemli malikâneler armağan etti; **—Laodike,** Büyük Mithridates VI'nın karısı ve kız kardeşi; kocasını zehirlemeye çalıştıysa da onun tarafından öldürüldü.

LAODİKEİA *(Media—'sı),* Nihavend'de bulunmuş olan bir yazıttan (bugün Tahran müzesi'ndedir) tanınan kent; yazıt, büyük bir olasılıkla Antiokhos III'ün Laodike kültünün düzenlenmesi üzerine bir buyruğunu içermektedir.

LAODİKEİA E EPİ LYKOİ, lat. **Laodicea ad Lycum.** Tar. coğ. Anadolu'nun Phrygia bölgesinde antik kent; kalıntıları Denizli'nin 6 km K.'inde, Goncalı köyünün yakınındadır. Selefki kralı Antiokhos II Theos tarafından karısının onuruna kuruldu (İ.Ö. 261-253). Plinius'a göre, burada daha önce Diospolis kenti vardı. Arkhaios burada Antiokhos III'e karşı ayaklanarak kendisini kral ilan etti (İ.Ö. 220); daha sonra Bergama krallığı'na bağlandı. Ticaret ve dokumacılık alanında gelişen kent, en parlak dönemini İ.S. II. yy.'da yaşadı; "Asya'nın metropolisi" olarak ün yaptı. Bizans döneminde de önemini korudu ve IV. yy.'da burada bir konsil toplandı. Prof. Jean des Gagniers tarafından gerçekleştirilen kazılarda (1961-1963) Caracalla döneminden (III. yy.) çok güzel bir çeşme ortaya çıkarıldı. Ayrıca, ion düzeninde bir tapınak, küçük bir roma tiyatrosu, yunan üslubunda büyük bir tiyatro, odeon, gymnasion, stadion, su kemerleri ve lahitler, önemli kalıntılar arasında sayılabilir. (→ Kayn.)

LAODİKEİA E EPİ THALASSEİ, lat. **Laodicea ad mare.** Tar. coğ. Suriye'de kent; Seleukos Nikator'un kurduğu kent, Makedonya tipinde bir kuruluş düzeniyle donatıldı. Kısa süre içinde Apameia'ya hizmet veren ve bölgenin ürettiği şarabın dışsatımını gerçekleştiren zengin bir liman kenti oldu. Septimius Severus döneminde roma kolonisiydi. Bugün *Lazkiye.*

LAODİKEİA E KATAKEKAUMENE, lat. **Laodicea Combusta.** Tar. coğ. Anadolu'nun Lykaonia bölgesinde antik kent; Seleukos Nikator tarafından kuruldu. Yanardağ etkinliklerinin bulunduğu, lavların ve volkanik kayaçların zenginleştirdiği bir bölgede yer alan kent, tarımda gelişti; özellikle üzüm bağlarıyla ün yaptı. Konya'nın Sarayönü ilçesi merkez bucağına bağlı Halıcı (esk. Ladik) köyünün yerinde olduğu sanılmaktadır.

LAODİKEİA E PROS LİBANOİ, lat. **Laodicea ad Libanum.** Tar. coğ. Güney Suriye'de kent, Selefki kralları tarafından kuruldu. Ptolemaios'un toprakları olan Baalbek ovasını istila eden Antiokhos III bu kentten yola çıkmıştı.

LAODİKEİA PONTİKE. Tar. coğ. Samsun iline bağlı Ladik ilçesinin Antikçağ'daki adı.

Lao Dông (*Dang Lao Dông Vietnam*'ın kısalt., Vietnam Emekçiler partisi), Vietnam Sosyalist Cumhuriyeti'ni yöneten parti. 1945'ten sonra yeraltına geçen Çinhindi Komünist partisi'nin II. kongresi'nde (3 mart 1951) yeniden yapılanmasından doğdu. Partinin genel sekreterleri Trân Phu, Lê Hông Phong, Truong Chinh, Hô Chi Minh; Le Duan ve halen (1988) Nguyen Van Linh.

LAOİGHİS, ing. **Leix county,** esk. **Queen's county,** İrlanda Cumhuriyeti'nde yönetim bölümü (Laigin ili), Dublin'in G.-B.'sında; 1 719 km²; 53 284 nüf. (1986). Merkezi *Port Laoise.*

LAOKOON, truvalı kahraman, Apollon rahibi. Bir kurban töreni sırasında, Athena tarafından iki oğlu ile birlikte iki korkunç yılana boğduruldu.

Laokoon, Vatikan müzesi'nde yer alan ve rodoslu üç heykelci tarafından gerçekleştirilen antik heykel grubu. Sperlonga'da (Lazio) bulunan heykellerin yardımıyla bu sanatçıların İ.Ö. II. yy.'ın ikinci yarısında etkinlik gösterdikleri anlaşıldı. 1506'da bulunan Laokoon grubunu koleksiyonları arasına alan papa Julius II, Michelangelo'yu bu yapıtın restorasyonunu yapmakla görevlendirdi. Sanatçı verilen işi tamamlayamadıysa da *Başkaldıran köle* adlı heykelinde Laokoon grubundan esinlendi. Anlamlı biçimleri ve yoğun dramatik havasıyla Laokoon heykel grubu birçok ressam ve heykelciyi etkiledi, Antikçağ yapıtlarının en kusursuzu olarak kabul edildi. 1960'ta gerçekleştirilen restorasyon çalışmalarıyla kollar özgün duruşlarına kavuşturuldu.

Laokoon *(Laokoon oder über die Grenzen der Malerei und Poesie),* G. Lessing'in estetik eleştiri kitabı (1766). Yazar bu yapıtta, Simonides'e mal edilen "resim dilsiz bir şiirdir, şiirse konuşan bir resimdir" savını tartışır; resim ile heykelin "mekân içinde figür ve renklerle", şiirinse "zaman içinde eklemlenmiş seslerle" ortaya çıktığı, bu yüzden de sanatçının yapıtının bir sentez, şairinkininse bir çözümleme olduğu sonucuna varır.

LAOLAR ya da **FU LAOLAR,** Laos ve K.-D. Tayland nüfusunun çoğunluğunu oluşturan ve sayıları 6 milyonu bulan tay dil ailesinden halk. Büyük bölümü köylü olan Laolar, Orta Mekong ovalarında yaşarlar, pirinç ve baklagil tarımı yaparlar, manda yetiştirirler. Buddhacı olmakla birlikte animist inançlarını korurlar.

LAOMEDON. Yun. mit. Truva kralı; İlos'un oğlu ve Priamos'un babası. Bütün efsanesi, yemin bozmalardan oluşur: Poseidon ve Apollon'un yardımı ile Truva surlarını yaptırır, ama kararlaştırılan bedeli ödemediği için kentin başına felaketler yağar. Kızı Hesione'nin yıkıcı canavara kurban edilmesi gerekmektedir. Herakles canavarı öldürür, ama Laomedon'dan bir şey alamayınca kenti ele geçirir ve kralı öldürür.

LAOMEDONTOS, Makedonya İmparatorluğu döneminde Suriye satrapı (İ.Ö. IV. yy.). Büyük İskender'in ölümünden sonra da, onun generalleri tarafından Triparadeisos kentinde alınan kararlar uyarınca (İ.Ö. 321) bu görevini sürdürdü.

LAON, Kuzey Fransa'da kent, *département* (Aisne) merkezi, Paris'in K.-D.'sunda; Aisne ile Serre ırmakları arasında; 28 670 nüf. (1992). Ticaret merkezi. Makine, metalürji, tekstil, besin sanayileri. —Tar. Galya-Roma döneminde kurulan kent, Ortaçağ'da geniş idari özerklik ka-

LAOS

zandı, şarap üretimi ve ticareti sayesinde gelişti. 1814'te Prusya tarafından işgal edildi. Napoléon orduları kente saldırdıysalar da başarılı olamadılar. Birinci Dünya savaşı sırasında (1914-18) Laon ikinci kez Almanlar tarafından işgal edildi.

Laon katedrali. Yapımına 1160'ta başlanan yapı, doğu yüzünde capellalar bulunan aydınlık kuleli çaprazsahnı ve altı dilimli tonozlarla örtülü dört katlı sahnıyla, ilk gotik sanatın en büyük anıtlarından biri oldu. Taçkapıları tahrip edilmiş olan cephe büyük bir olasılıkla 1205 yılından önce tamamlandı. Bu tarihte, düz bir başucuyla biten koroyerinde değişiklikler yapıldı. Çaprazsahındaki kuleler dikkat çekicidir. Koroyerinde XIII. yy. vitrayları vardır. Avlu XIII. yy.'dan, piskoposluk binasının capellası ise XII. yy.'dan kalmadır.

LAOS, Güney-doğu Asya'da devlet, Çinhindi yarımadasında; 236 800 km^2; 4 290 000 nüf. (1991). Başkenti *Vientiane*. Resmi dilleri *lao* ve *fransızca*. K.'inde Çin, D.'sunda Vietnam; G.'inde Kampuçya, B.'sında Tayland vardır.

J. Valentin-Explorer

Güney Laos'ta bir köy

COĞRAFYA
doğal çevre

Yukarı Laos, Yukarı Mekong ve kolu Nam Hu'nun akaçladığı yüksek bir ülkedir; Mekong ve Nam Hu, kumtaşlı ve granitli platonun Tran Ninh'teki Bıa dağında (Laos'un en yüksek dağı) 2 817 m'ye ulaştığı bu engebeli bölgeye girişi sağlayan tek ulaşım yoludur. Ama Tran Ninh de, çöküntü ovalarıyla (güneye doğru açılan Jarres ovası gibi) engebelenmiştir. Orta ve Aşağı Laos, Annam sıradağının batı yamacında, çok karstlı kireçtaşlı (Kebang, Hammuan) ya da çoğunlukla Pliyokuvaterner bazalt örtüsüyle kaplı kumtaşlı (Kasseng, Boloven) platolardan oluşur.

Laos, yazları bol yağışlı (1 500 - 3 000 mm), kışları kurak ve serin (Vientiane'da ocakta 10 °C) muson ikliminin etkisindedir. Dalyanağı uygulaması sonucu ortadan kalkan doğal bitki örtüsünün yerini, doruklarda savan, yamaçlarda sık ve ikincil ormana, lateritli verimsiz topraklardaysa seyrek *Dipterocarpaceae* ormanına bırakır. Çağlayanları ve düzensiz debisi nedeniyle pek yarar sağlamamakla birlikte Mekong ülke nüfusunun önemli bir bölümünün vadisinde toplanmasına yol açar.

nüfus ve ekonomi

Laos, Güney-doğu Asya'nın nüfus yoğunluğu en az olan ülkesidir (km^2'ye 17,5 kişi). Tay soyundan gelen Laoslular, sayıca (nüfusun % 67'si) ve kültürce hâkim öğeyi oluştururlar; akarsular boyunca tarım (yapışkan pirinç, bazı sebzeler) ve balıkçılık yaparlar. Etnik azınlıklar, yaylalara ve dağlara sürülmüş durumdadır. Ülkenin en eski sakinleri olan ve mon-khmer dili konuşan Khalar (nüfusun % 25'i), Kuzey'in yüksek topraklarında ve Güney'in yaylalarında yaşarlar. Tay (% 7,9) ve tibet birman asıllı azınlıklara (Miaolar, Yaolar) Tran Ninh ve Hammuan yaylalarında çok sayıda rastlanır. Hepsi de çok ekstansif bir biçimde ray tarımı, toplamacılık ve avcılıkla uğraşırlar.

Toprağın yalnızca % 4'ü tarıma elverişli olduğu halde, geleneksel tarım kesimi faal nüfusun % 80'inin uğraş alanını oluşturur. Bitki örtüsü yakılarak açılmış topraklarda (ray) ya da pirinç tarlalarında yapılan pirinç tarımı, hâkim tarım etkinliği olmakla birlikte, verim düşüktür (1989'da 1,2 Mt pirinç). Hayvancılık savaştan büyük zarar görmüştür ve hayvan varlığının yeniden canlandırılması gerekmektedir. Ray tarımının yaygınlığı ve engellenemeyen aşırı kesimler (tik ağacı) ormanları tehdit etmektedir. Devlet çiftlikleri ve tarım kooperatifleri kurulmasına yol açan kolektifleştirme safhası, liberalleşmeye doğru gider görünmektedir. Kolektifleşme kuramsal olarak artık yalnızca gönüllü katılımcılar için sözkonusudur. Yakın tarihte kaydedilen ilerlemelere ve sulamanın yaygınlaşmasına (82 000 ha sulanan toprak) rağmen, ülke kendi kendine yeter hale gelmiş olmaktan uzaktır.

Maden kaynakları (kalay) çok azsa da, Nam Ngum hidroelektrik santralı ülke ihtiyacının üstünde üretim yapmaktadır. Coğrafi kapanıklılığının ve modern ulaşım şebekesinden yoksun oluşunun acısını çeken Laos 1991'de, Asya kalkınma bankası'ndan, gerekli ulaşım ağının yapımı için 34 milyon dolar kredi almıştır.

TARİH
fransız sömürgesi olana kadar

Bugünkü Laos'un kapladığı toprakların en büyük bölümü, XIII. yy.'a dek, buraya hint-khmer uygarlığını sokan Kampuçya krallığı'nındı. XIII. yy. sonunda Suhotai tay krallığı, egemenliğini D.'ya doğru Luang Prabang ve Vientiane'a (ya da Vieng Çan) kadar yaydı.

Suhotai krallığı'nın XIV. yy. ortasında zayıflaması, bağımsız bir Laos devletinin (Lan Şang) kurulmasını kolaylaştırdı. Devlet, yukarı mekonglu bir tay şefinin oğlu olan ve Angkor sarayına sığınarak bir khmer prensesiyle evlenen prens Fa Ngum'un önderliğinde kuruldu. 1340-1350 arasında Fa Ngum bir khmer ordusunun başına geçti ve Luang Prabang'da kendini kral olarak kutsattı (1353); daha sonra Vientiane'ı işgal etti. Fethettiği toprakları Yünnan'a ve Siyam'ın K.-D.'suna kadar genişletti ve seylan buddhacılığının yayılmasını kolaylaştırdı. 1373'te yerine geçen ve ülkeye askeri bir güç kazandıran oğlu, Phya Sam Sen Thai ("Üç yüz bin taylı'nın Efendisi") adıyla bilinir. 1376'da örgütlediği nüfus sayımı krallık nüfusunun belirlenmesini sağladı. Ölümünden (1416) sonra başlayan bir istikrarsızlık döneminden yararlanan Annam imparatoru Le Thanh Tong, Luang Prabang'ı aldı (1479). 1520'de Pothisarat tahta çıktı. Ülkeyi yeniden düze çıkardı, nüfuzunu Lan Na boyunca yaydı (1548); zümrüt buddha heykelini (bugün Bangkok'tadır), 1563'te yeni başkent olan Vientiane'a getirdi ve Ayuthia'ya karşı savaştı.

Pothisarat'ın ölümünden sonra saldırıya geçerek Vientiane'ı alan Birmanlar (1574), egemenliklerini kabul ettirdiler. Kral Setthathirath (1548'e doğr. - 1571), Siyam'la kurduğu ittifaka rağmen ülkeyi korumayı başaramadı; onun saltanatı sırasında zümrüt buddha heykeli, That Luang tapınağı'na yerleştirildi (1566). Setthathirath'ın erken ölümü, Bırmanlar'ın ülkeyi işgal etmelerine olanak verdi ve başlayan uzun bir karışıklık dönemi Suligna Vongsa'nın (Sulıyavongsa) [1637-1694] tahta çıkışıyla sona erdi. 57 yıl hüküm süren bu hükümdar, krallıkta iç barışı sağladı ve Annam'la iyi ilişkiler kurdu; Vietnamlı bir prensesle evlendi ve bu iki ülke aralarındaki sınırı belirledi. Uzun saltanat döneminde Laos, Avrupalılar tarafından ziyaret edildi; hollandalı tüccar Gerrit Van Wusthoff (1641) ve italyan cizvit Leria (1641-1647) bunlar arasındaydı.

Suligna Vongsa'nın ölümü (1694), onun soyundan gelenler arasında taht kavgasına yol açtı; bu mücadele Laos'un birlik ve bağımsızlığını iki yüzyılı aşkın bir süre yitirmesine yol açtı. Bunun sonucu olarak XVIII. yy.'ın başında, Vientiane, Luang Prabang ve Çampasak krallıkları kuruldu. Çampasak krallığı, kısa bir süre sonra Siyam'ın egemenliğine girdi. Vientiane ile anlaşmazlıkları yüzünden zayıflayan Luang Prabang krallığı ise, Siyam'a karşı düzenledikleri bir sefer sırasında Birmanlar tarafından istila edildi (1753); daha sonra ikinci kez yağmalandı (1771). Krallık, üç yıl sonra Siyam'la bir ittifak antlaşması imzaladı; 1778'de Bangkok'a bağımlılığını kabul etti ve bu bağımlılık 1836'da yeniden onaylandı.

Birmanya'nın müttefiki olan (1753) Vientiane krallığı, 1778'de Siyamlılar'ca istila

EKONOMİ

edildi; ülke ve başkenti yağmalandı, zümrüt buddha heykeli Bangkok'a getirildi. Vientiane da Siyam'a bağımlandı. 1805 -1828 arasında hüküm süren ve Siyamlılar tarafından tahta çıkarılan kral Anu, bu egemenliği sarsmaya çalıştı. Önce Bangkok'un desteğiyle, oğlunun Çampasak tahtına çıkmasını sağladı (1819'da bu krallıkta, kha kabilelerinin bir isyanını bastırmıştı). 1826'da Siyam'ın ingiliz-birman savaşının tehdidi altında kaldığını düşünen Anu, Korat ve Bangkok üzerine yürüdü. Anu'yu durduran general Bodin, karşı saldırıya geçti ve Vientiane'ı aldı (1827). Kent yağmalandı, halk sürüldü; krallık, Siyam'a bağlı bir eyalet oldu. Anu, Huê sarayı'na sığındı ve 1806'dan itibaren Huê'ye bağımlılığı kabul etti; iktidarı yeniden ele geçirmeye çalıştı ve daha sonra Çin'e gitmeye karar verdi. Yolculuk sırasında yerel bir prens tarafından Siyamlılar'a teslim edildi; hapsedildiği Bangkok'ta öldü (1835). Bu dönem sırasında, Siyam'la sürekli düşmanlık durumunda olan Annam İmparatorluğu etkisini Laos'un kuzey-doğu'suna yaydı. 1840'a doğru, Laos'a, Çin'den gelen ilk dağlı miaolar (ya da hmonglar) ulaştı. Yirmi yıl kadar sonra onları, Taipingler ayaklanmasında ortaya çıkan çinli korsanlar, Holar izledi.

fransız sömürge dönemi

1861'de kral Tiantha Kumane, Luang Prabang'da, bir yıl önce Angkor tapınaklarını bulan fransız Henri Mouhot'yu kabul etti. Mekong boyunca ilerlemekle görevlendirilen Doudart de Lagrée yönetimindeki sefer heyeti de, 1867'de Luang Prabang'a vardı. Kısa bir süre sonra tahta çıkan Un Ham, krallığını ilhak etmek ve fransız nüfuzunun yerleşmesini önlemek isteyen Siyam'ın askeri müdahalesini kabul etmek zorunda kaldı. Annam'ın Fransa himayesine girmesinden (1883) sonra Siyam'ın gönderdiği yeni birlikler Tonkin'e kadar ilerlediler (1885). Fransa'dan, Laos üzerindeki haklarına güvence vermesini isteyen Huê'nin protestoları, Luang Prabang'a bir konsolos vekili gönderilmesiyle sonuçlandı. Konsolos vekili Auguste Pavie, Siyam'ın karşı çıkması nedeniyle ancak bir yılı aşkın bir süre sonra görevine başlayabildi. Başkentini Deo Van Tri'nin Kara Gemileri'ne karşı savunması için Un Ham'a yardım etti; bunun üzerine kral, Fransa'nın himayesini istedi. Fransa, Siyam'ı Mekong'un sol kıyısından vazgeçirmeye ve Fransa'nın himayesini tanımaya ikna etti (1893, 1902 ve 1904 antlaşmaları). 1895'te, Fransa tarafından tahta çıkarılan yeni kral Zakarin, bu ülkeyle bir himaye antlaşması imzaladı. 1904'te öldü ve oğlu Sisavang Vong, 1959'a dek hüküm sürdü.

Siyam'a bağımlılıktan kurtulan tek monarşi olan Luang Prabang'ın kralı, bölünen ülke üzerinde belli bir etki sağladı; ama, otoritesini tüm ülkeye (Çampasak dışında) ancak 1941'de yayabildi. 1899'da Çinhindi genel valisi Paul Doumer, ülkeyi, Vientiane'a yerleşen bir sömürge valisinin yönetimi altında birleştirdi. Ama ülke, Fransız Çinhindi'nin yoksul bir kaynağı olarak kaldı.

Fransa'nın 1940 bozgunundan sonra Bangkok, eski vasalını denetimi altına almayı denedi. Savaş (1940-41) Bangkok'un lehine gelişmedi, ama 9 mayıs 1941 antlaşması'yla sonuçlanan japon arabuluculuğu Fransa'yı, Mekong'un B.'sındaki toprakları geri vermeye zorladı. Japonya'nın 9 mart 1945'te düzenlediği darbeden sonra Tokyo, Sisavang Vong'u, bağımsızlığını ilan etmeye (8 nisan) kışkırttı. Ulusal bağımsızlık hareketi Lao İssara'nın (Özgür Laos) lideri olan kral naibi Pethsarath, Japonya'nın teslim olmasından sonra krallığın bağımsızlığını ilan etti ve ülkenin "özgür ve bağımsız bir hükümet' 'in yönetiminde birleştiğini açıkladı (eylül). Kral, kasım ayında tahttan çekilmek zorunda kaldı. Pethsarath'ın kardeşi Suvanna Phuma'yla Viêt-minh'e bağlı ve Savunma bakanı olan üvey kardeşi Suphanuvong'u da kapsayan hükümet Laos devletinin (Pathet Lao) kurulduğunu ilan etti. Ama fransız birlikleri, 24 nisan 1946' da Vientiane'ı geri aldılar, milliyetçileri devirdiler ve kralı yeniden tahta çıkardılar.

Laos, özerk bir devlet oldu (1946); 1947'de meşruti krallıkla yönetilmeye başlandı. 19 temmuz 1949 antlaşması uyarınca Fransız birliği çerçevesinde bağımsız oldu. Suvanna Phuma'nın da dahil olduğu bazı milliyetçiler bu oluşuma katıldılar; Suvanna Phuma, 1951 seçimlerinden sonra Başbakanlığa getirildi. Suphanuvong, Kaysone Phomvihan ve Phumi Vongviçit'in yönetimindeki en radikal unsurlar mücadeleye devam ettiler ve I. Pathet Lao kongresi'nden (ağustos 1950) sonra geçici bir direniş hükümeti kurdular. Viêt-minh'in askeri desteğini sağladılar (1951); 1953'te viêt-minh birlikleri Laos'a girdi. Cenevre antlaşmaları (21 temmuz 1954) Pathet Lao'nun, yansız bir devletle bütünleşeceği zamana kadar, Fong Sali ve Sam Neua eyaletleri üzerindeki denetim hakkını kabul etti. Viêt-minh ülkeden çekildi.

ulusal birlik hükümetleri

Cenevre antlaşmalarının imzalanmasından sonra ABD, Vientiane'daki nüfuzunu büyük ölçüde pekiştirdi; taylandlı askerlerin etkisi de arttı. Washington, antlaşmaların öngördüğü yeniden birleşmeye karşı çıktı ve yardımını artırdı.

1956'da Pathet Lao, Yurtsever bir cephe (Neo Lao Hak Sat) kurdu ve bir koalisyon hükümetinin kurulmasını önerdi. Bu hükümet 1957'de Suvanna Phuma'nın başkanlığında kuruldu; Suphanuvong, Planlama bakanıydı. Mayıs 1958'de yapılan kısmi seçimlerinde Pathet Lao ve müttefikleri, 21 sandalyeden 13'ünü kazandı. Krallıkta belli bir denge sağlanmış gibiydi.

Laos'ta önemli bir askeri birliği olan ABD, askerlere bağlı iki örgütün (Laos Halk birliği [RPL] ve Ulusal çıkarları savunma komitesi [CDİN]) kurulmasını destekledi; birincisi, Kathay ve Phui Sananikone, ikincisi Phumi Nosavan tarafından yönetiliyordu. Suvanna Phuma istifa etmek zorunda kaldı (temmuz 1958); onun yerine geçen Phui bir CDİN hükümeti kurdu, Pathet Lao'yu hükümetten çıkardı ve liderlerini gözetim altına aldı. Saigon ve Tayvan'la ilişkiler kurulurken Vientiane ve Hanoi birbirlerini sınır ihlaliyle suçladılar. Ekim 1959'da kral Sisavang Vong öldü ve yerine oğlu Savang Vatthana geçti. Aralıkta Phumi Nosavan, ordunun başına geçerek iktidara elkoydu ve çok sert antikomünist bir politika yürüttü; Suphanuvong ve yandaşları kaçmayı başardılar (mayıs 1960).

9 ağustos 1960'ta yüzbaşı Kong Le'nin paraşütçüleri yansızlığı savunan bir hükümet darbesi yaptılar ve Suvanna Phuma'yı yeniden iktidara geçirdiler. ABD yaptığı yardımı askıya aldı, Tayland sınırını kapadı; SSCB ise bir hava köprüsü kurdu. Sağ, Güney'de yeniden örgütlendi ve aralıkta iktidarı ele geçirdi. Suvanna Phuma, Phnom Penh'e kaçarken Bun Um Başbakanlığa getirildi. Savaş yeniden başladı. Büyük devletlerin arabuluculuğu, ateşkesin sağlanmasından (11 mayıs 1961) sonra Cenevre'de Ondörtler konferansı'nın açılmasıyla sonuçlandı; 22 haziranda üç eğilimi temsil eden prensler, Suvanna Phuma (yansızlık savunucusu), Suphanuvong (Pathet Lao) ve Bun Um (sağ), haziran 1962'de, Zürich'te Suvanna Phuma'nın başkanlığında bir ulusal birlik hükümeti kurulması konusunda anlaştılar. İkinci Cenevre antlaşmaları, 23 temmuz 1962' de imzalandı; krallığın bağımsızlığı, bütünlüğü ve yansızlığı tanındı.

Gerginlikler sona ermedi; gizli amerikan servisleri antikomünist çeteleri desteklemeyi sürdürdüler. 9 nisan 1964'te bir sağ darbe, hükümeti devirdi; Suvanna Phuma askerlerin baskısına boyun eğdi ve hükümette kaldı. Laos, yansızlığını devam ettirdi. Savaş şiddetlendi. Mayısta Amerikalılar, Pathet Lao'nun denetimindeki bölgeleri ilk kez havadan bombalamaya başladılar; bu arada Vietnam'da tırmanma şiddetlendi.

Ocak 1965'te amerikan savaş uçakları, iki taraf arasında anlaşmazlık konusu olan Jarres ovalarını yoğun biçimde bombaladı. Pathet Lao, Güney Vietnam'a asker ve malzeme gönderilmesi için Laos topraklarına gereksinme duyan Hanoi'nin desteğini aldı (Hô Chi Minh Yolu). Laos, Vietnam'ı kasıp kavuran savaşın bir uzantısı oldu. 3 milyon nüfuslu bir ülkede 1968'de 300 000 olan mülteci sayısı 1970'te 700 000'e ulaştı. ABD, pek etkili olmayan krallık ordusunu donattı; mevcudu 100 000'i bulan bu orduya amerikalı "danışmanlar", "general" Vang Pao'nun yönetiminde CİA tarafından oluşturulan kabilelere bağlı on beş bin askerlik "gizli ordu" ve bir o kadar da taylandlı paralı asker katıldı. Bunların karşısındaysa 30 000 Pathet Lao üyesi ve dayanabilecekleri 40 000 kuzey vietnamlı vardı.

Aşırı sağcı darbe girişimi siyasal planda, başarısızlığa uğrayan (2 şubat 1965) Phumi Nosavan Tayland'a kaçtı. Temmuz seçimleri, sol tarafından boykot edildi. Suvanna Phuma'nın kurduğu hükümette dört koltuk, simgesel olarak Pathet Lao için boş bırakıldı. Ama aynı zamanda, sağın savaşı sürdürmesine ses çıkarılmadı. Ekimde Pathet Lao, Laos halkını kucaklayan siyasal bir danışma konferansı örgütledi; bu toplantıda bir Birleşik cephe ve Laos Halk kurtuluş ordusu kuruldu; ordu saldırıya geçti. Krallık ordusu, amerikan savaş uçaklarının yardımıyla Jarres ovasını geri aldı (1969); Pathet Lao ve Kuzey Vietnamlılar, Güney'de karşı saldırıya geçtiler. Ertesi yıl Jarres ovasını yeniden işgal ettiler. 1970'te 1962 ateşkes sınırını aştılar. 1972'den itibaren iki taraf arasında yeniden ilişki kuruldu. Neo Lao Hak Sat adına Phune Sipraseuth, İçişleri bakanı Pheng Phongsavan'la görüşmek üzere Vientiane'a gitti.

Vietnam konusunda Paris antlaşmaları yapılırken, iki tarafın temsilcileri arasındaki görüşmeler bir ateşkes ve barış antlaşmasıyla sonuçlandı (21 şubat 1973). Bu antlaşma, Vientiane ve Luang Prabang'ın yansızlığını, geçici bir ulusal birlik hükümetiyle siyasal bir danışma konseyinin kurulmasını, tüm yabancı güçlerin çekilmesini, özel kuvvetlerin dağıtılmasını öngörüyordu. İlişkiler, Mekong boyunca uzanan Vientiane'la, krallığın üçte ikisini kaplayan Pathet Lao arasında kademeli olarak yeniden kurulacaktı. Amerikalı ve taylandlı askerler çekildiler, ama Kuzey Vietnamlılar, özellikle Hô Chi Minh yolunu koruyanlar aynı biçimde davranmadılar.

General Thao Ma'nın sağcı hükümet darbesi girişiminin başarısızlığa uğramasından (20 ağustos) sonra iki taraf, Vientiane'da şubat antlaşmalarını onaylayan ve bir birlik hükümeti kurulmasını öngören bir protokol imzaladı (14 eylül 1973). Suphanuvong, 3 nisan 1974'te Vientiane'a döndü; ayın 5'inde kral, geçici ulusal birlik hükümetinin kurulduğunu ilan eden bir kararnameyi imzaladı. Suvanna Phuma Başbakanlık görevinde kaldı; Başbakan yardımcılıklarına Phumi Vongviçit (Pathet Lao) ve Leuam İnsisiengmay (sağ) getirildi. Suphanuvong, siyasal bir program hazırlayan Danışma konseyi'ne başkanlık yaptı.

Nisan 1975'te Phnom Penh ve Saigon'un düşmesiyle birlikte önce Güney'deki Pakse'de, sonra Vientiane'da (mayıs), sağa ve Amerikalılar'a karşı gösteriler patlak verdi. Sağın yandaşlarıyla miao (ya da hmong) askerlerini kapsayan bir göç hareketi hızlandı; yaklaşık 30 000 kişi Tayland'a sığındı. Aynı ay Vientiane ve Luang Prabang, devrimci komitelerin denetimine girdi.

Laos Demokratik Halk Cumhuriyeti

2 aralık 1975'te Suphanuvong'un başkanlığını yaptığı Ulusal konsey, krallığı kaldırdı ve Laos Demokratik Halk Cumhuriyeti'ni ilan etti; Suphanuvong,Cumhurbaşkanı, Laos Devrimci halk partisi genel sekreteri (LDHP, komünist, 1951'de kuruldu) Kaysone Phomvihan Başbakan oldu; Suvanna Phuma, hükümet danışmanlığına getirildi. Vientiane'da birer temsilcilik bırakan Tayland ve ABD'yle gerginlik arttı. Hanoi'ye bağlı komünist rejim, kitlesel siyasal kampanyalar (seminerler ya da "samana") düzenledi; binlerce "gerici"yi, "eğitim" kamplarına yolladı ve partinin denetiminde, köy düzeyine kadar inen yeni bir idari örgütlenmeye gitti. Birkaç sağcı gerilla hareketi oluştu, ama en şiddetli çatışmalara, Jarres ovasında, miao "gizli ordu"sunun kalıntılarıyla girişildi. İktisadi planda, tırmanan enflasyon, hükümeti parayı değiştirmeye yöneltti.

1977'de, Tayland'a sığınan mülteci sayısı 100 000'e ulaştı; mart ayında kral, evinde gözetim altına alındı. Temmuzda, Vientiane'da Vietnam'la, 25 yıllık bir dostluk ve işbirliği antlaşması imzalandı. 1978'de Hanoi'nin istediği "özel ilişkiler" somutlaştırıldı; bu ilişkiler, Kızıl Khmerler' in düşmesinden sonra, yeni bir Çinhindi kimliği oluşturmak üzere Kampuçya'yı da kapsadı. Çin'le ilişkiler gerginleşirken -Pekin, 1979'dan beri hükümet karşıtı çeteleri destekliyordu- Tayland'la ilişkiler yeniden normalleşti.

1979'da Yurtsever cephe, Ulusal kuruluş için Laos cephesi'ne dönüştü. Ertesi yıl, muhalifler bir Ulusal kurtuluş cephesi kurdular. Ancak direniş tehlikeli boyutta değildi; hükümet 1979 sonunda 10 000'den fazla siyasal tutukluyu serbest bırakmakta bir sakınca görmedi. Nisan 1982'de Laos halkının devrimci partisi'nin III. kongresi yapıldı. Tayland ile sınır anlaşmazlığından kaynaklanan çatışmalar sürdü; Vientiane'da Tayland delegasyonuyla yapılan görüşmeler bir çözüm getirmedi. 1985'te ülkenin besin üretimi bakımından kendine yeter düzeye geldiği açıklandı. 1986'da Cumhurbaşkanı Suphanuvong sağlık nedeniyle istifa etti, yerini Phumi Vongviçit aldı. 1980'lerin sonunda komünist rejimlerin birer birer çökmesinden Laos da etkilendi. 1990'da özelleştirme başladı. 1991' de Suphanuvong Komünist partisi'nden istifa etti. Aynı yıl yeni anayasa ilan edildi. Tek parti yönetimi sürdürülmekle birlikte, pazar ekonomisine ve özel mülkiyete izin verildi. Yeni anayasanın kabulünden hemen sonra parti başkanı Kaysone Phomvihane cumhurbaşkanı seçildi.

EDEBİYAT

Eski lao edebiyatı gerek hint alfabesinden alınma yazısı, gerekse içeriği bakımından Tayland, Birmanya, Çin ve Kuzey Vietnam'da yaşayan tay halklarının edebiyatlarına yakından bağlıdır. Bu arada, salt lao edebiyatı ele alınırsa, pali dilinde yazılmış buddhacı dinsel yazılar yanında, *cataka pali*'den çevrilmiş lao dilinde metinlere rastlanır. *Cataka* Gautama Buddhasının önceki yaşamlarını anlatan bir öykü derlemesidir. İnanca göre Gautama Buddhası, yeni bedenlere girerek dirilmeler süreci *(samsara)* içinde, hayvan, insan ve tanrı biçimlerinde yaşamıştır. Bu anlatılar, masal, fabl, roman biçiminde sunulmuştur, kahramanları da hep örnek kişilerdir. *Nipata* başlığı altında 547 laos *cataka*'sı derlenmiştir; bunların içinden en çok tanınan ve en beğenilen on tanesi *Mahanipata* adı altında toplanmıştır. Bütün *cataka*'lar içinde halkça en sevileni *Mahacataka* denen sonuncusudur. Tayca konuşan buddhacı ülkelerin pagodalarında her yıl büyük perhizden sonra neşe içinde kutlanan *Mahacataka*, naif resimlerle süslenir. Kahramanın yaşantısının on üç bölümünü canlandıran bu resimler prens Vessantara'nın yaşamını anlatan seçme parçaları okumak üzere buddha rahiplerinin sırayla çıktıkları minberi çepeçevre sarar. Prens Vessantara, dünyanın mallarından ve duygularından öylesine vazgeçmiş bir kişidir ki, çok sevdiği iki çocuğunu ve karısını, onları kendisinden sadaka olarak isteyen dilencilere vermiştir.

Ayrıca, bazı münferit *cataka*'larla, *Pannasacataka* adı verilen ve Birmanya, Kampuçya, Siyam ve Laos'ta tanınan, geç dönemden kalma, elli öykülük bir dizi vardır. *Bu cataka*'lar arasında yer alan ünlü *Sincaya*, *Pannasacataka*'lardan birinin halk diline ve "dhamma" yazısına bir uyarlamasıdır. Bu uyarlama, kral Ton Ham (XVII. yy.'ın başları) olması muhtemel Pang Ham tarafından yapılmıştır. Yaklaşık 2 500 mısradan oluşan bu yapıt, olağandışı üç prensin destanını anlatır. Bu üç prens, bir tür Krişna olan Sincaya ile onun iki üvey kardeşi Aslan Siho ve Altın Salyangoz Sang Ham'dır. İki analarının peşi sıra Pancala krallığı'ndan sürülen bu prensler, mucizemsi bir biçimde altı hain üvey kardeşleri tarafından bulunurlar. Bu altı kardeş, prensleri "Şeytanların efendisi" güçlü Yokşo Kumphan tarafından kaçırılmış olan teyzeleri güzel Sumuntha'yı kurtarmaya yöneltirler. Bu yazılarda Sincaya bazen buddhalaşma yolunda ilerleyen ve dharma vaazcısı bir bodhisattva'yı bedeninde cisimleştiren yüce gönüllü bir adalet dağıtıcı, bazen de beş yüz Kinnari'nin (dişi kuş biçiminde hafifmeşrep kadınlar) çekici güzelliğine kapılan genç bir çapkın olarak görünür. "Manzum roman" denen bu tür yapıtlar arasında *Lin-thong*, *Kalahet*, *Thao Be* ile Hintliler'in *Ramayana*'sının bir uyarlaması olan 1 823 mısralık *Pha Lak-Pha Lam*'ı sayabiliriz. *Campa -si-ton* (Dört hintyasemini) ve *Buddhasen* gibi düzyazı romanlar da vardır. Buddhacı anlayışta eğitici bir roman olan *Buddhasen*'de çapkınlık serüvenlerine rastlanmaz.

Masallar başka bir tür oluşturur, kimileri *Pancatantra* gibi hint masallarının yorumlarından başka bir şey değildir: *Nandapakarana* (Öküz Nanda masalı), *Mandukapakarana* (Kurbağaların masalı) *Pisacapakarana* (Şeytanların masalı) *Sakunapakarana* (Kuşların masalı) gibi. Bu masallar, *Nang Tantai hanımın masalları* diye de bilinir ve birçoğunun konusuna La Fontaine'in masallarında rastlanır. Ayrıca, *Mulla Tantai* ve *Sieu-Savat* gibi hem hukuk bilgisi, hem de ahlaki öğütler veren "adalet masalları" ile *Pu-son-hlan* (Büyükbaba torununu eğitiyor) ve bunun karşıtı olan *Hlan-son-pu* (Torun büyükbabasını eğitiyor) gibi buddhacı halk geleneğini özdeyişler biçiminde sistemleştiren manzum ya da düzyazı türünde çeşitli yapıtlar da vardır.

Ahlaksal masalların yanı sıra, Kampuçya'da *Thmen-Cei* ve Siyam'da *Si-Thanoncai* (Pali dilinde *Dhanancaya*) diye bilinen *Sieng-Hmieng* gibi "gülünç masallar"a da rastlanır. Sieng-Hmieng'de, Batı Ortaçağı saraylarının soytarılarını ve delilerini anımsatan muzip bir kişinin yaptığı işler anlatılır.

Daha az ünlü başka bazı masalların konusu ise olağanüstü olaylar (*Ay-Cet-Hai* ya da *Yedi Küp Ağabey:* bir tür Gargantua) ve halk hicivleridir (*Hua-Lan-Beua-Het* ya da *Mantardan zehirlenen dazlak*). Bu arada aile ve toplum şenliklerinde geceleri sözlü olarak anlatılan ve gerçek ile düş ürününün sürükleyici bir kurgu içinde birbirine karıştığı masalları da unutmamak gerekir.

Hmo-lam denen bir tür saz şairlerinin kendilerine eşlik eden *hmohen*'leriyle (ağız orgcusu) birlikte doğaçtan söyledikleri şarkılardan oluşan sözlü edebiyatı da aynı sınıfa sokabiliriz. Bu şarkılar bilinen destan konularını, prensliklerin tarihini ya da yalnızca sevilen kadına kur yapma konusunu işleyebilir. Bu son durumda, bir saz eşliğinde erkek tarafından okunan manzumeler sözkonusudur; bir kadın küçük mısralarla *(phna)* erkeğin sözlerini yanıtlar ve bu nükte dolu küçük mısralar dinleyicilerce sevinç belirten "Ho hiu" sesleriyle karşılanır. Bu kültürel gösteri türü, akşam yemeğinden hemen sonra başlayıp gün ışıyıncaya, çevre köylerden ve mahallelerden gelen gençlerden ve orta yaşlılardan oluşan bir dinleyici topluluğu ortasında karşı karşıya gelen okuyucu çift güçsüz düşünceye kadar sürebilir.

Tarihsel türü prensliklerin yıllıkları oluşturur. Bunlar, olayları yorumlamak için kronikçinin düş gücünü tümüyle serbest bıraktığı, insanlarla efsanelerin, biraz homerosvari bir biçimde yan yana yer aldıkları anlatılardır. Genellikle yazarı bilinmeyen ve latanya yaprakları üzerine yazılan bu geleneksel edebiyat, avrupalı sömürgecilerin ülkeye matbaayı soktukları modern zamanlara kadar buddha manastırlarındaki kopyacılar tarafından kuşaktan kuşağa aktarılıp yaşatılmıştır. Laos ancak çok geç bir tarihte, 1930 yıllarına doğru -Siyam'dan çok sonra-, özellikle Charles Rochet'nin girişimiyle *Lao tiyatrosu*'nun kurulmasıyla yenileşme yoluna girdi. 60'lı yıllarda kimi ilgiye değer öykücü ve şairlerin (Panai, Duang-Campa, Leng-Phu-Pha-Ngön) yapıtları görülür. Fakat, asıl Laos edebiyatı geçmiş bir tarih döneminin, Laoslular'ın Kuzey Çinhindi'nin öteki Tayları'yla geniş bir dil ve toplum birliği oluşturdukları dönemin edebiyatıdır.

ARKEOLOJİ VE SANAT

Laos'ta Tarihöncesi dönemden megalitlerin yanı sıra Jarres* ovasındaki urnalar ile pişmiş toprak ve bronz (bronz davullar) eşyalar kalmıştır.

XIII. yy.'a değin, Laos'un güneyi, Khmer İmparatorluğu'nun bir bölümünü oluşturuyordu. Ülkenin en güneyinde en güzel khmer tapınaklarından biri olan Vat Phu (XI.-XII. yy.) yükselir. Laos sanatı ancak Lan Şang krallığı'nın kurulmasından (XIV. yy.) sonra gelişti; XIII. yy.'dan kalma Kampuçya Buddhası *Pra Bang*, kral Fa Ngum'un isteğiyle Kampuçya'dan Vientiane'a getirilerek Laos krallığı'nın varlığını simgeleyen bir heykel niteliği kazandı. Laoslu sanatçılar heykelin sayısız kopyasını yaptılar. Laos sanatı özellikle Menam havzasının etkisi altında kaldı. Vientiane yöresinde bulunan heykeller, Dvaravati sanatıyla benzerlik gösterir. Bununla birlikte laos sanatının, tay sanatıyla, özellikle de Lan Na sanatıyla sıkı ilintileri vardır.

Dayanıksız gereçlerle yapılmış olan laos yapıları genellikle günümüze kadar ge

J. Valentin-Explorer

Laos'ta sanat
Luang Prabang'daki Vat Mai tapınağı'ndan (XVIII. yy.) bir görünüm
yaldızlı yalancımermer süslemeler

J. Valentin-Explorer

Laos'ta sanat
Luang Prabang'da
1561'de kurulan
Vat Şieng Thong tapınağı

lememişlerdir. XVIII. yy.'dan önce yapılmış anıtlar arasında, yalnızca Luang Prabang'daki Vat Şieng Thong tapınağı ve birkaç *that* (stupa) -bunlar arasında en dikkat çekici olanı Vientiane'daki That Luang'dır- sayılabilir; bu yapılar birçok kez onarım görmüştür. Laos'un kuzeyindeki tapınaklar sağrıları çukurlaştırılmış, katlı beşik çatılarla örtülüdür. Büyük tapınaklarda ayaklar ana sahnı yan sahınlardan ayırır. Ülkenin güneyindeki yapılar ise yüksekliğine gelişmiştir ve genellikle sütunlu bir dış galerileri vardır.

Kalkan duvarları oymalı, yaldızlı ve genellikle cam kakmalı ahşap süslerle kaplıdır; bunlar, girişlerin üzerinde kafes oymalı küresel bingiler oluşturur. Dam kenarlarında oymalı ahşap destekler bulunur. Kapı kanatları, koruyucu figürler içeren alçakkabartmalarla süslüdür. Manastırların avlusunda thatlar yükselir; bunlar ya çoğu kez çan biçiminde yapılmış stupalardır ya da kutsal emanetlerin korunduğu kulelerdir. Kimi zaman, thatların tepesinde, laos sanatının özelliği olan şişkin profilli bir ok yer alır.

Tapınaklarda vaaz kürsüleri, dolaplar, lamba taşıyıcıları gibi oymalı ağaç eşyalar bulunur. Luang Prabang yöresinde, yeni yıla girerken, Buddha tasvirlerine su serpmek için, *hanglin*'lerden (üzerine kuş binmiş yılan biçiminde yaldızlı tahtadan uzun su yolu) yararlanılır.

Tapınakların duvarları Buddha'nın yaşamını gösteren siyah ya da kırmızı zemin üzerine altın yaldızlı ya da çokrenkli resimlerle süslenmiştir. Sunakların üzerinde ermiş heykelleri yükselir. Bunların en eskilerinden biri Luang Prabang'daki Vat Manorum'da yer alan bronz Buddha heykelidir (1375). Laos tasvirleri, üsluplaştırma açısından özgün bir nitelik taşır, ancak tay etkilerini de yansıtır. Güneyin bronz heykelleri, tıpkı kuzeyin ahşap tasvirleri gibi, XVIII. yy.'dan sonra daha da katılaşan bir ciddiliktedir. Laos sanatında, kral Savang Vatthana'nın yüreklendirmesiyle tam yenilenme olmuş, özgün başyapıtlar üretilmiştir.

Lauros-Giraudon

Laozi mandasının sırtında
çokrenkli seramik
Çin, XVIII. yy.
Guimet müzesi, Paris

LAOS DİLİ a. LAO'nun eşanlamlısı.

LAO ŞI ya da **LAO SHE** (ŞÜ ÇINGÇUN, —denir), çinli yazar (Pekin 1899 - *ay. y.* 1966). Londra'da ve çeşitli çin üniversitelerinde çince dersleri verdi, öyküler ve Pekin halkının yaşayışını yansıtan romanlar yazdı (*Loto Şiangzi*, 1936). Komünist rejimin kurulmasından sonra (1949), iki oyun (*Long şü gou*, 1951; *Çaguan*, 1957) kaleme aldı, siyasal edebiyat yolunu seçti ve resmi sanat hareketi içinde önemli bir rol oynadı. Kültür devrimi sırasında kendisine kötü davranıldı, büyük olasılıkla intihar etti.

LAOZİ, çinli filozof (yaklaşık İ.Ö. VI. yy.), taoculuğun* babası ve bu okulun ünlü kutsal metni *Daodicing*'in yazarı. Cou sülalesinin krallık sarayında astrolog tarihçi olarak görev yaptığı söylenir. Ama sanıldığına göre oldukça kapalı bir yaşam sürdü. Yaşamı üzerine elde bilgi bulunmaması da bundan olmalıydı. Bu bilgi eksikliği nedeniyle, Laozi'nin adı çevresinde çeşitli efsaneler yayıldı. Bunlara göre, mucizemsi bir biçimde doğmuş, 200 yıldan fazla yaşamış, Çin'in batısına bir yolculuk etmiş, bu yolculuk sırasında *Daodicing*'i yazmıştı. Kimilerince başka bazı ünlü çinli ustalarla karıştırılmış, tarih boyunca birçok kez dünyaya gelmiş, bu arada, Buddha'nın bedenine de girmişti. Laozi, daha Han sülalesi döneminin sonunda, çok büyük bir din adamı olarak görülüyordu.

LAP a. **1.** Ağır ve yumuşak bir şeyin düştüğü anda çıkardığı ses: *Çanta lap diye çamura düştü.* **—2.** *Lap lap,* sözkonusu kedi, köpek vb. ise, ses çıkartarak, dilini şaklatarak: *Kedicik çok susamış, baksana nasıl da lap lap içiyor;* ayağına çok büyük gelen bir ayakkabı, çizme vb. giymiş bir kimseyse, ayaklarından sesler gelerek: *Lap lap yürümek.*

LAPA a. **1.** Nişastalı taneleri, özellikle pirinci suda kaynatarak yapılan kıvamlı bulamaç. **—2.** Kimi bitki tohumlarıyla kimi çiçek ve yaprakları iyice kaynatıp suyunu çektirdikten sonra elde edilen ve bir tülbente sarılarak bedenin ağrılı bölgesine konulan bir tür yakı. **—3.** *Lapa gibi,* yumuşak, gevşek, bulamaç kıvamında: *Pilav lapa gibi olmuş.* ‖ *Lapa lapa,* karın yassı ve iri taneler halinde yağışını belirtir: *Kar lapa lapa yağıyor* ‖ *Lapa vurmak,* bedenin ağrılı bölgesine lapa koymak.

—Mutf. *Turşu lapası*, çok ince kıyılmış lahana turşusuyla yapılan pirinç lapası.

—Şek. san. *Şeker lapası*, şeker şurubunun vakumlu kazanlarda pişirilmesi suretiyle elde olunan şeker kristali ve melas karışımı.

—Ted. Keten tohumu ya da unundan ya da patates nişastasından yapılan koyu bulamaç. (Deride ağrılı ya da iltihaplı bir bölgenin üzerine uyuşturucu ya da ağrı dindirici olarak uygulanır, ama mikroplu bir bölgenin üzerine konmaz.) [Eşanl. KATAPLAZMA.]

LAPACHO a. Güney Amerika'da yetişen *tabebuia* cinsinden (acemborusugiller familyası) bir ağacın boya veren odunu.

LAPACI sıf. ve a. *Tkz.* Şişmanca ve iri olmasına karşın güçsüz, direnci az kimse için kullanılır: *Bırak şu lapacıyı, o kim, bilek güreşi yapmak kim.*

LAPACILIK a. Tembellik, gevşeklik.

LAPAGERYA a. (öz. a. *La Pagerie*'den). Şili'de yetişen ve talkım halinde ya da tek tek kırmızı ve beyaz güzel çiçekler açan, sert yapraklı ve dallı sarmaşık. (Soğuk seralarda süs için yetiştirilen çok güzel tırmanıcı bir bitkidir. Bil. a. *Lapageria rosea;* zambakgiller familyası.)

LAPAROTOMİ a. (fr. *laparotomie*). Cerr. Karnı yararak açma ameliyatı.

LA PASTURE (Rogier DE) → VAN DER WEYDEN.

LAPAYURİY (Aleksandr), rus dansçı (Moskova 1926 - *ay.y.* 1975). Bolşoy tiyatrosu'nun baş yıldız dansçısıydı. Moskova'daki Lunaçarskiy tiyatro enstitüsü'nde ve Bolşoy'un okulunda ders verdi. Rus repertuvarındaki büyük rolleri yorumladı (*Romeo ve Juliet, Laurencia, Bahçesaray çeşmesi, Prens İgor*'dan "Poloveç dansları"). L. Lavrovskiy'in *Walpurgis gecesi*'nde dans etti. Karısı Raisa Struçkova ile, Moszkowski'nin valsi üzerine koregrafilenmiş -büyük ustalık isteyen- pas de deux'yü yorumladı. Debussy'nin *Clair de lune*'ü üzerine bir bale koregrafiledi. Prokofyev'in müziği üzerine *Teğmen Kije*'yi Olga Tarasova ile birlikte düzenledi.

LA PAZ → PAZ *(La)*.

LAPÇIN a. Giy. Baldır üzerinde kaytanla bağlanan kulaklı mest; edik.

—ANSİKL. Bir tür uzun konçlu mest olan lapçın, ince deriden yapılır ve bacağı baldırlara değin çorap gibi sarar. Baldır üzerinde düşmesini önlemek için bir kaytanla bağlanır. İki yanında giyilmesini kolaylaştırmak için konmuş kulaklar vardır. Lapçın da mest gibi bir tür ev ayakkabısıdır ve dışarı çıkılırken tek başına giyilmez; kundura ile birlikte kullanılır.

LAPÇINLI sıf. Ayağına lapçın giymiş olan.

LA PÉROUSE (Jean François DE GALAUP, *—kontu*), fransız gezgin ve denizci (Guo şatosu, Albi yakınında, 1741 - Vanikoro adası, Büyük Okyanus, 1788). Denizcilik yaşamına 1764'te teğmen olarak katıldı. 1782'de Hudson körfezindeki ingiliz tesislerini yakıp yıkmakla görevlendirildi. 1785'te Louis XVI, James Cook' un yarım bıraktığı işi, Amerika ve Asya kıtalarının kuzey sahillerinin keşfini tamamlayacak seferin komutanlığına getirdi. La Pérouse, *Boussole* ve *Astrolabe* adlı iki firkateynle Brest limanından açılarak 1786'da Horn burnunu geçti, aynı yıl Paskalya adalarına vardı. Sandwich adalarına da uğradıktan sonra Kuzey-Batı Amerika'ya yöneldi ve temmuzda buraya ulaştı. Sonra Büyük Okyanus'u geçerek Macao ve Filipinler'e vardı. Nisan-ağustos 1787 arasında Japonya ve Kore arasında yol aldı, Sahalin ve Hokkaido arasından, adının verildiği boğazdan geçerek Kamçatka yarımadasına ulaştı. Aynı yılın ekim ayında güneye hareket ederek Samoa adalarına ve Avustralya'da Botany Bay'e ulaştı. Şubat 1788'de Tonga adalarına doğru hareket ettiğini bildirdiyse de kendinden daha sonra hiçbir haber alınamadı. Gemilerinin enkazı yıllar sonra Vanikoro adası sahillerinde bulundu.

LAPETHOS, bugün **Lapta,** Kıbrıs'ın K.'inde, Girne'nin 10 km B.'sında antik kent; *Lampusa* diye bilinen yerleşmenin kalıntıları kıyıda geniş bir alanı kaplar. İ.Ö. III. binyıl sonlarından başlayarak metalürji ve ticaret merkezi olarak gelişti. Önce mykenaili, daha sonra da bybloslu göçmenler buraya yerleşti ve bunların kültürü Roma dönemine değin sürdü. Bizans döneminde piskoposluk merkezi oldu; 647'deki arap akınlarından sonra zamanla terk edildi. Burada ele geçen Erken Bizans döneminden gümüş buluntuların bir bölümü, New York Metropolitan müzesi'nde sergilenmektedir.

LAPEYRUSYA a. (fr. doğabilimci B. P. de *La Peyrouse*'un [1744-1818] adından). Uzun boru biçimindeki bir örtünün içinde çepeçevre otsu bir yenle çevrili kırmızı ya da mavi çiçekler açan, soğanlı bitki. (Güney ve Tropikal Afrika'da otuz kadar türü yetişir; bunlardan bazıları Avrupa'da

bahçelerde yetiştirilir. Bil. a. *lapeyrousia;* süsengiller familyası.)

LAPHRİA a. (mitolojik a. *Laphria*'dan). Hızlı uçan, etçil, ortoraf, iri sinek cinsi. (*Laphria gilva*'nın kırmızı ve siyah renkli kalın bir kabuğu vardır; larvası ağaç gövdelerinde, oduncul böceklerin açtığı dehlizlerde yaşar. Avcısineğigiller familyası.)

LAPHYGMA a. (oburcasına saldırganlık, oburluk anlamında yun. sözc.). Ekinlere zarar veren kelebek cinsi. (Bir "asker kurt" türü olan *Laphygma exigua*'nın [ya da *spodoptera*] tırtılı Kuzey Amerika'daki otlaklara zarar verir. Bu tırtılların oluşturduğu koloniler, yapay olarak salgın hale getirilen bir virüs hastalığıyla yok edilebilmektedir. Kukumavpervanegiller familyası.)

LAPİCQUE (Charles), fransız ressam (Rhône 1898 - Orsay 1988). École centrale'da öğrenim gördü, mühendislik yaptı. 1928'de sanatla uğraşmaya karar verdi, ama ışık ve renk duyumu alanında araştırmalarını sürdürdü. Önce soyutlama yandaşıyken (*Palestrina'ya saygı*, 1925, özel kol.) daha sonra figüratif kompozisyonlarda resimle müziği birleştirdi (*Dans*, 1938, özel kol.). 1941'de, "Fransız geleneğini sürdüren genç ressamlar"ın ilk sergi açanlarından biri oldu. Daha 1939'da, kırmızı ve mavinin ağır bastığı ve renklerin ritmine dayanan büyük kompozisyonlar (*Loguivy limanı*, özel kol.) gerçekleştirdi. Bu yapıtların, soyut fransız resminin gelişimi üzerinde belli bir etkisi oldu. Sonraları ele aldığı çeşitli temalarda (deniz manzaraları, mitolojik, tarihsel, sportif vb. sahneler) çevre çizgisi ile düz tabakalar biçiminde sürülen renklere öncelikli bir yer veren bir barok anlayışa yöneldi (*Charles d'Aquitaine*, 1953, özel kol; *Mutluluğa çağrı*, 1954, Dijon müzesi). Lapicque'nin yağlıboya tabloları, suluboyaları, desenleri Art moderne ulusal müzesi'nde (Paris) sergilenmektedir.

LAPİLLİ a. (küçük taşlar anlamında ital. sözc.). Yerbil. Çapı 1 ile 64 mm arasında olan ve birikmesi sonucu puzolanı oluşturan piroklastik.

LAPİN ya da **LAPİNA** a. **1.** ÇİLBALIĞI' nın eşanlamlısı. **—2.** Kıyıların yosunla kaplı kayalık diplerinde ve bol bitkili kesimlerinde yaşayan iki kemiklibalık türünün ortak adı. (Lapina ya da ördekbalığı adıyla bilinen *Labrus bimaculatus*'un uzunluğu 40 cm'yi bulabilir. Lapina ya da çilbalık adıyla tanınan *Labrus merula*'nın uzunluğu da Türkiye sularında en çok 40 cm'ye ulaşabilir. Her iki tür de etçildir: omurgasızları, balık yumurtalarını, küçük balıkları yerler. Lapinagiller familyası.)

LAPİNAGİLLER a. İri dudaklı, yuvarlak kuyruk yüzgeçli kemiklibalık familyası. (Bedenleri [özellikle de çiftleşme dönemi sırasında erkeklerinki] canlı renklerdedir. Bil. a. *Labridae;* levrekbalığımsılar takımı.) —ANSİKL. Papağanbalığıgillerde olduğu gibi lapinagillerin de yutağında kavkıları öğütmeye yarayan dişler vardır. Lapinagiller, sıcak ılıman ve sıcak denizlerin kıyı kesimlerinde, çoğunlukla da mercan kayalıkları çevresinde yaşarlar. Boyları 2-3 metreyle (sıcak sularda yaşayan *Cheilinus* cinsi üyeleri) birkaç santimetre (çöpçü balıklar olan ve başka balıkların dışasalaklarını ya da ağızlarındaki asalakları yiyen *Labroides* cinsi üyeleri) arasında değişir. Kıyılarımızda 18 türü yaşar: lapina*, kikla*, yeşil* lapina, çilbalığı*, taraklı* çırçır, uzun* çırçır, bıldırcın çırçırı, benekli çırçır, çırçır* (3 tür), karakuyruk* çırçır, lekeli* çırçır, çil çırçır, papağanbalığı*, güneşbalığı*, günbalığı*.

LA PİRA (Giorgio), italyan siyaset adamı (Pozzallo, Ragusa, 1904 - Floransa 1977). 1937'ye değin Floransa'da Roma hukuku profesörüydü. İkinci Dünya savaşı'ndan sonra Kurucu meclis'e, sonra İtalyan parlamentosu'na hıristiyan-demokrat milletvekili olarak girdi. De Gasperi hükümetinde Çalışma bakanlığı müsteşarı, 1951-1965 arasında Floransa belediye başkanı, 1976'da Parlamento Dışişleri komisyonu başkan yardımcısı oldu. Uluslararası Birinci barış ve hıristiyan uygarlığı kongresi'nin toplanmasına öncülük etti (1952).

LAPİS ya da **LAPİS-LAZULİ** a. Süslem. sant. LACİVERT* TAŞI'nın eşanlamlısı.

lapis manalis. Esk. Rom. *Ruhlar kapısı* anlamına gelen ve Roma'da Capena kapısındaki Mars tapınağı'nda korunan kutsal taşı belirten lat. sözcük. Yağmur duası sırasında yerde sürüklenirdi.

lapis niger. Esk. Rom. Roma forumu'ndaki siyah mermer döşeme taşını belirten ve *kara taş* anlamına gelen lat. sözcükler. Antikçağ'da Romulus'un mezarının bulunduğu yeri belirttiği söylenirdi. Kazılarda, bu yerin altında, üzerinde İ.Ö. VI. yy.'dan kalma kutsal bir yasa metninin bulunduğu bir sütun ortaya çıkarıldı.

LAPİTA, Yeni Kaledonya'da, Polinezyalılar'ın atalarına mal edilen kültürel yapı topluluğuyla aynı adı taşıyan arkeolojik yer. Batı Polinezya'da ve Melanezya adalarında ortaya çıkarılan, tarakla yapılmış bezemeler içeren bir tür çömlek türüyle belirginleşir. En eski arkeolojik buluntu yerleri İ.Ö. XV. yy. olarak tarihlendirilir.

LAPİTHAİ ya da **LAPİTHLER.** Yun. mit. Kralları Pirithoos'un düğününde, Kentauroslar'la kahramanca dövüşen tesalyalı halk.

LAPLACE (Pierre Simon, *—markisi*), fransız gökbilimci, matematikçi ve fizikçi (Beaumont-en-Auge, Normandiya, 1749 -Paris 1827). Bir çiftçinin oğluydu, d'Alembert sayesinde yirmi yaşında Askeri krallık okulu'na matematik profesörü olarak atandı. Bilimsel çalışmalarıyla tanınmıştı, 1783'te Bilimler akademisi'ne üye seçildi, 1784'te Bézout'nun yerini alarak topçu birliğinin mümeyyizi oldu, genç Napoléon Bonaparte'ı sınavdan geçirdi ve böylece ona askerlik mesleğinin yolunu açtı. Öğretmen okulu'nda profesörlük, sonra Ecole polytechnique'te mümeyyizlik yaptı, 18 -Brumaire'den hemen sonra, Birinci konsül tarafından İçişleri bakanlığına atandı; ancak, siyasete pek yeteneği olmadığından, yerine Lucien Bonaparte getirildi. 1799'da Senato'ya girdi, 1803'te Senato ikinci başkanlığına getirildi, Napoléon tarafından pek çok kez onurlandırıldı ve 1806'da İmparatorluk kontu oldu. Bununla birlikte Laplace, 1814'te İmparator'un düşürülmesi için oy kullandı ve Louis XVIII'i destekledi; kral onu marki ve Chambre des pairs üyesi ilan etti.

Laplace'ın çalışmaları özellikle gök mekaniği ve olasılıklar hesabı üzerinedir. *Exposition du système du monde* (Dünya sisteminin açıklanması) [1796] adlı yapıtında ünlü evrendoğum varsayımı yer alır; bugünkü Güneş sistemi, son derece yoğuşmuş, çok yüksek bir sıcaklıkta olan ve kendi merkezinden geçen bir eksen çevresinde tek bir parça halinde dönen bir çekirdeği saran bir bulutsudan doğmuştur; dış katmanların, bütünün dönüşüne bağlı olarak soğuması, bulutsunun ekvator düzleminde ardışık halkalar doğurmuş, bu arada merkezdeki çekirdek de Güneş'i oluşturmuştur. Bu halkaların her birinin maddesi, noktalarından birinde oluşan yoğuşmayla, bir gezegeni ve bu da aynı biçimde uyduları doğurmuştur: Satürn'ün halkası, bu ara evrenin bir örneğidir. Bu varsayım çok tutuldu ve Güneş sisteminin oluşumuna ilişkin bugünkü kuramlar, hâlâ bu varsayımdan esinlenmektedir. *Mécanique céleste*'inde (Gök mekaniği) [1798-1825] Laplace, Newton, Halley, Clairaut, d'Alembert ve Euler'in evrensel çekimin sonuçları üzerinde o güne dek yaptıkları çalışmaları homojen bir öğreti halinde bir araya getirdi.

Olasılıklar hesabı üzerine çalışmaları da çok değerlidir. 1812'de *Théorie analytique des probabilités* (Olasılıklar üstüne analitik kuram) adlı kitabı yayımlandı. İkinci baskının (1814) "Essai philosophique sur le fondement des probabilités" (Olasılıkların temeli üzerine felsefi deneme) başlıklı önsözünde, hiçbir matematik araç kullanmadan, rastlantı geometrisinin ilkelerini ve uygulamalarını açıkladı.

Fizik alanında yaptığı çalışmalar bundan daha önemsiz değildir. Lavoisier ile birlikte özgül ısılara ve kimyasal tepkimelere ilişkin ilk ısı ölçümlerini yaptı (1780). Bir gazın adiyabatik dönüşümleri formülünü buldu ve bunu, sesin yayılma hızının ifadesinde kullandı. Kılcallığın genel kuramı üzerine yazılmış bir yapıtın da yazarıdır. Nihayet, elektromanyetikliğin iki temel yasasını da ortaya koydu.

1806'da, Arcueil'de, arkadaşı Berthollet'ninkinin yanında bir malikâne satın aldı. Belli aralıklarla, bazı genç bilginleri bir araya getiren ünlü "Arcueil topluluğu" burada oluşmuştur. (Fr. akad., 1816.)

Laplace denklemi. Elekt. Poisson denkleminden elde edilen ve yüklerin dışında, elektrik potansiyeline ilişkin Laplace işlemcisinin sıfır olduğunu belirten denklem: $\Delta V = 0$.

Laplace denklemi. Mat. çözlm. Δ, Laplace işlemcisi, f de $D \subset \mathbb{R}^n$ de tanımlı, değerlerini $\mathbb{R}$ ya da $\mathbb{C}$ den alan bir fonksiyon olduğuna göre $\Delta f = 0$ biçiminde bir diferansiyel denklem. Bu denklem, C^2 sınıfından çözümler olarak armonik fonksiyonları kabul eder.

Laplace dönüşümü. Mat. çözlm. $\mathbb{R}$ nin $[0, +\infty[$ aralığı üzerinde tanımlı gerçek (ya da karmaşık) değerli $g(t)$ fonksiyonuna, x gerçek ya da karmaşık olmak üzere, g nin *Laplace dönüşmüşü* denen

$$f(x) = \int_0^{\infty} e^{-xt} \cdot g(t) \cdot dt,$$

biçiminde f fonksiyonunu eşlik ettiren dönüşüm. Bu bayağı ya da kısmi türevli kimi denklemlerin yaklaştırım yöntemleriyle çözülmesinde kullanılan bir tekniktir. Bu teknik fiziksel matematikte simgesel hesap adıyla bilinen yöntemin temelini oluşturur.

Laplace-Gauss yasası ya da **Gauss yasası,** m ve σ iki gerçek sayı, σ sıkı pozitif olduğuna göre olasılık yoğunluğu

$$f(x) = \frac{1}{\sigma\sqrt{2\pi}} \exp\left[-\frac{(x-m)^2}{2\sigma^2}\right],$$

olan, mutlak sürekli bir X rastlantısal değişkenin yasası.

İndirgenmiş Laplace-Gauss yasası, bir Laplace-Gauss yasasının $m = 0$ ve $\sigma = 1$ olduğu bir özel halidir, bu durumda olasılık yoğunluğu

$$f(x) = \frac{1}{\sqrt{2\pi}} \exp\left(-\frac{x^2}{2}\right)$$

dir.

Laplace-Gauss yasasının olasılıkta büyük önemi vardır, çünkü çok sayıda olay bu yasa modeline bağlanabilir ve binom yasası ile Poisson yasasına, Laplace -Gauss yasası ile yaklaştırım yapılabilir.

Bir X Laplace-Gauss değişkeninin matematiksel beklentisi:

$$E(X) = \frac{1}{\sigma\sqrt{2\pi}} \int_{-\infty}^{+\infty} t \exp\left[-\frac{(t-m)^2}{2\sigma^2}\right] dt = m$$

dir. X in ikinci basamaktan momenti:

$$M_2(X) = \frac{1}{\sigma\sqrt{2\pi}} \int_{-\infty}^{+\infty} t^2 \exp\left[-\frac{(t-m)^2}{2\sigma^2}\right] dt = m^2 + \sigma^2$$

dir. Dolayısıyla, X in değişkesi $V(X) = \sigma^2$ dir ve σ, X in standart sapmasıdır.

lapin
(Labrus bimaculatus)

Lauros-Giraudon

Pierre Simon Laplace markisi Alphonse Carrière'in bir portresinden ayrıntı
Paris gözlemevi

Laplace işlemcisi. Mat. çözlm. Çoğu kez Δ ya da ∇^2 ile gösterilen,

$$\frac{\partial^2}{\partial x_1^2}+\frac{\partial^2}{\partial x_2^2}+\dots+\frac{\partial^2}{\partial x_n^2}$$

ye eşit diferansiyel işlemci.

Laplace parametresi. Nük. müh. Bir nüklere reaktör kalbi gibi nötron çoğaltıcı bir ortamın ayırtedici parametresi.

Laplace yasası, içinden bir I akımı geçen bir $\vec{B}$ manyetik indükleme alanının etkisinde bulunan bir $d\vec{l}$ iletken öğesine etkiyen kuvvetin, $d\vec{F} = I\, d\vec{l} \wedge \vec{B}$ olduğunu ifade eden yasa.

$d\vec{F}$ ye çoğu kez *Laplace kuvveti* adı verilir.

LAPLAMA a. İşlem. Metal bir yüzeye, ya bir keçeye bulanmış, ya bir destek üzerine sürülmüş ya da gomalakla topaklaştırılmış aşındırıcı bir tozla uygulanan bitirme işlemi.

LAPLANCHE (Jean), fransız doktor ve psikanalizci (Paris 1924). 1959'da verdiği tıp tezi, 1961'de *Hölderlin ou la Question du père* başlığıyla yayımlandı. 1963'te Fransa Psikanaliz derneği'nin kurucu üyesi, 1969-1971 yılları arasında da başkanı oldu. 1970'te Paris-VII Üniversitesi bünyesinde bir psikanaliz ve psikopatoloji laboratuvarı kurdu. 1975'te *Psychanalyse à l'université* dergisini yayımlamaya başladı. *Vocabulaire de la psychanalyse*'i (1967) J. B. Pontalis ile birlikte ve 1970'te *Vie et mort en psychanalyse* (Psikanalizde yaşam ve ölüm) [1970] adlı yapıtını yayımladı. Ayrıca *Problématiques: (I. l'Angoisse; II. Castration-Symbolisations; III. la Sublimation; IV. l'Inconscient et la Ça)* [Sorunsallar: (I. Boğuntu; II. Hadımlık-Simgeleştirmeler; III. Yüceltim; IV. Bilinçdışı ve O)] (1980-81) kuramsal öğretiminin öğelerini bir araya getirdi.

LA PLATA → SUCRE.

LAPO GİANNİ → GİANNİ LAPO.

LAPON sıf. ve a. Laponya halkından olan.

◆ a. (Tamlayan olarak) Laponlar'a ya da Laponya'ya ilişkin.

—ANSİKL. Ed. XIX. yy.'ın başında doğan lapon edebiyatının başlıca iki teması vardır: kuzey doğası ve tehdit altında yaşayan bu halkın kendi kültürel kimliğini ve yaşam hakkını korumak için verdiği mücadele. İsveçli folklorcu rahip Anders Fjellner (1795-1876), gerçek öykülerden yola çıkarak *Chants lapons* (fr. çev.) [1876] yazdı, isveçli lapon Johan Turi (1854-1936) ise *Récit de la vie des Lapons*'da (fr. çev.) [1910] halkının tanımını yaptı. Finlandiya'da, ilkokul öğretmeni ve şair Pedar Jalvi (1888-1916), lapon halk anlatılarını *Contes et légendes des Lapons* (fr. çev.) [1916] adı altında topladı. Gene finlandiyalı Aslak Guttorm (doğm. 1907), şiir ve öykü kitapları yayımladı. Bu geleneğin mirasçısı olan genç kuşak, daha köktenci görüşler taşıyordu. Bu kuşağın en etkin temsilcileri finlandiyalı Nils-Aslak Valkeapää (doğm. 1943) ile Kirsti Paltto'dur (doğm. 1947).

LAPONCA a. Fin öbeğinden, Laponlar'ın konuştuğu fin-ugur dili.

—ANSİKL. Dilbil. Laponca üç lehçeden oluşur: İsveç'in, Norveç'in ve Finlandiya'nın kuzeyinde Laponlar'ın üçte ikisinin konuştuğu Kuzey laponcası; Rusya'da ve Finlandiya'nın doğusunda (İnari) iki grup tarafından konuşulan Doğu laponcası; Norveç'le İsveç'in orta kesimlerinde birkaç kişinin konuştuğu Güney laponcası. Bu lehçeler arasında anlaşma yoktur; bu nedenle kimi zaman üç ayrı dil gibi görünürler. Kendi dilleri dışında, yaşadıkları ülkenin dilini de konuşan Laponlar'ın hemen hemen tümü ikidillidir. Sözlüklerinde, özellikle iskandinav dillerinden, birçok aktarma sözcük vardır. Sözdiziminde birtakım iskandinav etkileri görülürse de, dilbilgisi finceye yakındır.

LAPONLAR ya da **SAMİTLER,** Avrupa'nın uzak kuzeyinde yaşayan halk. Laponlar yaklaşık 45 000 kişilik bir topluluktur: Finlandiya'da 1 000, İsveç'te 5 000, Norveç'te 10 000, Kola bölgesinde (Rusya) 30 000 kişi. Bu halkın, yerleştikleri bölgelere göre değişen kültür özellikleri vardır. Rengeyiği yetiştiricisi yarı göçebe Laponlar ile balıkçı ve çiftçi Laponlar olmak üzere iki gruba ayrılırlar; ilk grup kültürel değişimden daha az etkilenmiştir. Laponlar'ın geleneksel toplum yapısı aynı kış köyünde oturanların oluşturduğu birime dayalıdır; bu topluluk aile reisleri kurulu tarafından yönetilir. Bu yapı yalnızca ortak hayvan yetiştirici Laponlar'da değişiklik göstererek süregitmektedir. Animist olan dinleri batıda luthercilikten, doğuda ortodoks katoliklikten etkilenmiş, ancak eski şamancılığın bazı özelliklerini korumayı sürdürmüştür. İkiyanlı akrabalık sistemi içinde, temel aileye dahil olmayan herhangi bir akrabaya hiçbir ad verilmez; bu sistem cinsiyete dayalı işbölümüne bağlı bir üretim ve tüketim birimine tekabül eder.

—Tar. Laponlar IX. yy.'dan başlayarak kürk ticareti yapan finlandiyalı avcılarla ilişki içine girdiler. 1277'de Hämeliler, Botten körfezinin K.'indeki kürk ticareti tekelini ele geçirdiler. XVI. yy.'da Gustaf Vasa tüm Lappmark'ı krallığına bağladı ve finlandiyalı ve isveçli köylülerin bölgeyi kolonileştirmelerini teşvik etti. Täyssinä (1595) ve Knäred (1613) antlaşmalarıyla Laponya siyasal açıdan İsveç, Rusya ve Danimarka arasında paylaşıldı. Bununla birlikte, bugünkü sınırlar Finlandiya ve Norveç arasında 1751'de, Finlandiya ve Rusya arasında 1809'da, Norveç ve Rusya arasında 1826'da kesinleşti. 1940-1945 arası alman işgaline uğrayan Fin ve Norveç Laponyası, 1944 ve 1945'te, rus ve finlandiya ordularının saldırıları sırasında Almanlar tarafından yakılıp yıkıldı.

LAPONYA, Laponlar*ın oturduğu bölge, Norveç'teki üç yönetim bölgesine (Troms, Nordland ve Finnmark), İsveç'in kuzeyine (Norrbotten ve Västerbotten), *Fin Laponyası*'na ve Murmansk yönetim çevresine (Rusya) yayılır.

LAPONYA *(Fin —'sı)*, fincesi **Lappi,** Finlandiya'nın kuzeyinde il; 99 200 km^2; 200 101 nüf. (1990). Merkezi *Rovaniemi*. Doğal koşulları çok sert (kuzeye doğru daha da sertleşir) bir bölgedir. Kozalaklı ormanı giderek küçülerek yerini tundraya bırakır. İkinci Dünya savaşı'nda büyük zarar gören il harabeye döndü, nüfusu azaldı, toprakları küçüldü ve denizle bağlantısı kesildi. Karayolları yapma siyasetine bağlı olarak öncü yeni işletmeleri desteklemek için harcanan çabalar bir ölçüde boşa gitmektedir. Güneyde ve güney-batı'da bulunan ormanın üretken bölümü, Kemi'de kurulan kereste sanayisinin gereksinimlerini zar zor karşılamaktadır. Günümüzde ilin halkı, hemen hemen yalnızca finli göçmenlerden oluşurken, en kuzeydeki yörelerde hâlâ 2 500 lapon yaşamaktadır (bunlar arasında, Petsamo ilinden kaçan 500 skolt da vardır). Lapon ekonomisinin rengeyiği yetiştiriciliğine dayanan geleneksel dengesi, bölgenin pazar ekonomisi sistemine sokulmasıyla büyük ölçüde bozulmuştur. Modern hayvan yetiştiriciliğinin verimli olabilmesi için zorunlu olan sürü miktarı, işsizliğin artmasına, halkın başka yerlere büyük göçler yapmasına neden olmakta ve ne Kemi ırmağının düzenlenmesiyle sağlanan enerji kaynakları, ne Tornio ya da Kemi gibi tek tük sanayi merkezleri, ne de Rovaniemi ya da İnari gölü çevresinde kurulan birkaç turizm merkezi bu göçleri durdurabilmektedir. Günümüzde Fin Laponyası'nın temel sorunu, zaten seyrek olan nüfusun (ortalama km^2'ye 2 kişi) daha da azalması ve sayıları giderek azalan Laponlar'ın yok olma tehlikesiyle karşı karşıya bulunmasıdır.

LAPONYALI sıf. ve a. Laponya halkından olan.

LAPORTEA a. (fr. etnolog F. de *Laporte*'un adından). Isırgan gibi dalayıcı tüylü, almaşık yapraklı ağaç ya da çokyıllık otsu bitki cinsi. (Asya, Afrika, Okyanusya ve Tropikal Amerika'da 25'den fazla türü vardır. Isırgangiller familyası.)

LAPOUJADE (Robert), fransız ressam ve sinema yönetmeni (Montauban 1921). Bir dizi yazar portresi (bunlar 1947'de ve 1949'da sergilendi) yaptıktan sonra, soyut bir anlatıma yöneldi; ancak 1955'ten sonra bu yapıtlarda gerçeği anıştıran öğeler kullanmaya başladı (Cezayir savaşı'nı canlandıran "Ayaklanmalar" dizisi, 1961; "Görülmüş şeyler" dizisi, 1968). Denemeler (*le Mal à voir,* 1949; *les Mécanismes de fascination* [Büyülemenin mekanizmaları], 1955), edebi metinler (*l'İnadmissible,* 1970) yazdı; aynı zamanda birçok film yaptı (*le Socrate* 1968; *le Sourire vertical,* 1973).

LAPPADAK be. (yansıma sözc.). Bir şeyin ansızın ve şiddetle yapıldığını anlatmak için kullanılır: *Lappadak söylemek. Lappadak düşmek.*

LAPPARENT (Albert COCHON DE), fransız yerbilimci (Bourges 1839 - Paris 1908). Maden mühendisi ve Paris'teki Katolik enstitüsü'nde profesör (1875) oldu, 1897'de Bilimler akademisi'ne seçildi ve 1907'de, bu akademinin daimi sekreterliğine getirildi. *Traité de géologie* (Yerbilim incelemesi) [1882], *Cours de minéralogie* (Mineraloji dersleri) [1884], *la Géologie en chemin de fer* (Demiryolunda yerbilim) [1888], *Leçons de géographie physique* (1896) vb. kitapların yazarıdır. —Oğlu JACQUES (Paris 1883 - *ay. y.* 1948) *Leçons de pétrographie* (Petrografi dersleri) [1923]

Fin **Laponyası**
İnari gölünün batısında
bir rengeyiği sürüsü

M. Guillard-Scope

adlı kitabı yazdı, çok sayıda minerali buldu. Kayaçların ve yapılarının incelenmesine ilişkin mantıksal olmakla birlikte sezgilere dayanan çok kişisel bir kavramı da ona borçluyuz.

LAPPEENRANTA, isveççe **Villmanstrand,** Finlandiya'da (Kymi ili) liman kenti; 54 000 nüf. 1649'da Saimaa gölü kıyısında kuruldu. Sanayi kenti (kâğıt fabrikası, selüloz, kimya sanayisi), kaplıca ve turizm merkezi.

LAPPİ → LAPONYA (*Fin* — *'si*).

LAPPULA a. Eski ve yeni dünyanın ılıman bölgelerinde yetişen, tüylü ya da tüysüz, bir ya da çokyıllık sert otsu bitki. (Yaprakları genellikle dar ve pütürlü, çiçekleri küçük, mavi ya da beyazımsı, akrepkuyruğu biçiminde salkım ya da demet halindedir. (Bil. a. *echinospermum;* hodangiller familyası.)

LAPSEKİ, Marmara bölgesinde Çanakkale iline bağlı ilçe; 24 545 nüf. (1990); 955 km^2; merkez bucağı dışında 2 bucak, 40 köy. Merkezi, Çanakkale'nin 40 km K.-D.'sunda *Lapseki* (antik *Lampsakos*), 5 789 nüf. (1990). Tahıl, meyve ve sebze üretimi.

LAPSİ, *düşmüş kişiler* anlamında lat. sözc. Hıristiyanlığın ilk zamanlarında, hıristiyanların ezildikleri dönemlerde, inancını yadsıyan kişilere verilen ad.

LAPSUS a. (lat. sözc.). Psikan. SÜRÇME'nin eşanlamlısı.

LAPTA → LAPETHOS.

LAPTEV denizi, Kuzey Buz denizi'nde kıta platosunu kaplayan sığ deniz, Sibirya kıyısıyla Taymir yarımadası ve Yeni Sibirya takımadaları arasında (yüzölçümü 500 000 km^2). [Dış kesiminde düzensiz dipler (su altında kalmış katmanlar ve vadiler), uçsuz bucaksız Lena ve Yana deltalarının açığındaki buzul ve akarsu çökellerinde tekdüze bir biçim alırlar. Soğuk (kuzey kesiminde sürekli bankiz) ve az tuzlu (‰ 30 ve yer yer ‰ 20'den bile az) sular güney kesiminde doğu bileşenli bir sapma ve K.'de de saat yelkovanının ters yönde bir dönme hareketiyle ilerler.]

Lapua hareketi, Finlandiya'da Lappo kilisesi'nde ortaya çıkan (1929) antikomünist ve faşizan hareket. Önemli din adamları, askerler ve sanayicilerin desteğinde tüm ülkede, özellikle iç savaşa Beyazlar'ın safında katılmış olan köylüler arasında yayıldı. General Kurt Wallenius ve toprak sahibi Vihtori Kosola tarafından yönetilen bu hareketin amacı, her türlü komünist etkinlik ve propagandanın yasalarca yasaklanmasını sağlamaktı. Hareket, gücünü kanıtlamak için terörizm ve parlamento dışı baskı gibi yollara başvurdu. Parlamento'dan geçen bir antikomünist önlemler paketine (1930) karşın, Lapua hareketi şiddet eylemlerini sürdürdü (eski Cumhurbaşkanı Ståhlberg'in kaçırılması). 1932'de, Helsinki'nın kuzeyinde Mäntsälä'da çıkan karışıklıklardan sonra Lapua hareketi'ne bağlı silahlı milisler, başkent üzerine yürüme tehdidini savurdular. Şiddet yanlısı oluşundan dolayı gözden düşen Lapua hareketi, savaş sırasında ortaya çıkan nazi yanlısı Yurtsever halk hareketi'nde varlığını sürdürdü. 1944'ten sonra da yasaklandı.

LAPYA a. (fr. *lapié*'den; vaud dilinde, *lapya;* lat. *lapis,* taş'tan). Jeomorfol. Genellikle desimetre boyutunda ve sivri tepelerle çevrilmiş, su akışına bağlı bir çözünmeden doğan bir oluk biçiminde, karstlarda görülen ayrıntı yüzey biçimi (pedolojik örtü altındaki bir yeraltı oluşumu da bunların meydana gelmesine katkıda bulunabilir). [Dış çizgilerinin tektonik kanavayla belirlenip belirlenmediğine göre (çatlaklar ya da katmanlaşma süreksizlik yüzeyleri) iki tip lapya vardır: sellenme lapyaları (ya da *Rinnen-karren*) ve çatlak lapyaları (ya da *Rillen-karren*). Yüksek Alpler'in ve kireçli kıyılardaki karstın belirgin özelliği olan bu oluklar, yoğun topluluklar, *lapya alanları* biçiminde ortaya çıkabilir.] || Lapyalarla oyulmuş kireçli yüzey.

LAPYALI sıf. Jeomorfol. Lapyalarla kaplanmış bir yüzey ya da lapyaların oluştuğu bir kayaç için kullanılır.

LAR a. Malezya ve Sumatra'da yaşayan, açık renk postlu jibon. (Bil. a. *Hylobates lar;* uzunkollumaymungiller familyası.)

LAR sıf. ve a. (lat. sözc.). Esk. Rom. Aile ocağının koruyucu tanrısı.
—ANSİKL. Larlar, Mercurius ile Lara'nın oğulları olarak bilinirdi. Başlangıçta büyük olasılıkla tarım tanrılarıydı; ancak, özellikle aile ocağının koruyucuları, hatta ateş tanrılarıydılar. Önceleri her evin bir ları vardı; sonra, uygulamada lar sayısı çoğaldı. Larlar, kısa giysili, ellerinde bir bereket boynuzu, bir patera ya da bir rhyton taşıyan kanatsız küçük cinler olarak betimlenirdi. Heykelleri lararium'lara konurdu. Evlerin ve surların koruyucusu (*lares praestites*), onurlarına yol kavşaklarında *compitalia* denen şenlikler düzenlenen larları (*lares compitales*), aile ocağının koruyucusu larlarla karıştırmamak gerekir.

LAR, İran'da *Laristan* bölgesinde kent. İran'ın G. kesimindeki bir platoda, kıyıdan kuşuçuşu 140 km içeride. İç kesimi, Hürmüz boğazı kıyısına bağlayan yol üzerinde. Eski kervan kenti ve 1601'e kadar bağımsız bir devletin merkeziydi.

> **-LAR [-LER].** Çoğul eki. **1.** Ad ve ad soylu sözcükleri çoğullaştırır: *dağlar* (dağ-lar), *evler* (ev-ler), *güzeller* (güzel-ler), vb. **—2.** Yer ve ulus adlarının sonuna gelerek topluluk kavramı katar: *Ankaralılar, İngilizler,* vb. **—3.** Kişi ve akrabalık adlarına eklenerek "aile" kavramı belirtir: *Aliler, dayımlar,* vb. **—4.** Kimi özel adlara eklenerek saygı ve benzerlik anlatır: *Mustafa Kemal'ler, Namık Kemal'ler.* **—5.** Kimi adılların sonuna gelerek genelleme içeren bir abartma kavramı belirtir: *Kimler yoktu ki, neler yedik neler, falanlar, filanlar.* **—6.** Üçüncü çoğul kişi iyelik ekiyle kalıplaşarak zaman belirteci oluşturur: *Sabahları, akşamları, geceleri, gündüzleri,* vb. **—7.** Sayı sözcüklerinden sonra gelerek aşama belirtir: *birler* (basamağı), *onlar* (basamağı). **—8.** Topluluk, takım, şube adları olan terimler oluşturur: *Taçyapraklılar, zarkanatlılar, tektaraklılar,* vb.

LARA, Akdeniz bölgesinde, Antalya kentinin D.'sunda plaj; turistik tesisler. K.'inde Antalya havalimanı.

LARA, Venezuela'nın kuzey-batısında eyalet; 19 800 km^2; 1 243 978 nüf. (1990). Merkezi *Barquisimeto.*

LARA. Rom. mit. Mercurius'la birleşerek larları doğurduğu kabul edilen nymphe.

LARA, eski ispanyol ailesi. Özellikle *İnfantes* de Lara* efsanesiyle tanındı. Ailenin en ünlü kişileri Castillalı Alfonso VIII'in vasisi Nuño Pérez, Enrique I'in vasisi Alvaro Nuñez (öl. 1219) ve Aragón ve Granada sınırlarının genel komutanı Juan'dır (öl. 1294).

LARACHE → ARİŞ (EL-).

■ **Lara Conggrang,** Orta Cava'da, Prambanan köyü yakınında tapınak. IX. yy. sonlarına tarihlendirilen ve belki de mezar mimarlığıyla ilişkili olan Lara Conggrang, eşmerkezli üç duvarla çevrilmiştir. Orta bölümdeki düzlük üzerinde sekiz tapınak bulunur: bunların en büyükleri Brahma, Şiva ve Vişnu tapınakları, batıda yan yana sıralanır. İkinci çevre duvarı 224 küçük tapınağı içine alır; bunlar nerdeyse tümüyle yıkılmıştır. Süslemelerde en sık görülen öğeler "Prambanan motifi" adı verilen motifler (iki ağaç arasında bir aslan; ağaçların altında çeşitli gerçek ya da düşsel varlıklar) ile *Ramayana*'yı (Şiva ve Brahma tapınakları) ve Krişna efsanesini (Vişnu tapınağı) betimleyen kabartmalardır. Yapı topluluğunun onarım çalışmaları 1918'den bu yana Hollandalılar tarafından sürdürülmektedir.

LA RAMÉE (Pierre) → RAMUS.

LARAMİE EVRESİ a. Yerbil. Son Kretase ile Eosen arasında bulunan (yaklaşık -65 milyon yıl) ve Laramie Range'te tanımlanan teknotik evre.

LARAMİE RANGE ya da **LARAMİE MOUNTAİNS,** ABD'de (Wyoming) küçük sıradağ; *Laramie tepesi*'nde 3 350 m. K.'den G.'e doğru uzanan sıradağ yüksek platolardan oluşur.

LARAN. Mit. Etrüskler'de Savaş tanrısı.

LARANDA. Tar. coğ. Konya'ya bağlı Karaman ilçesinin Antikçağ'daki adı.

LARARİUM a. (lat. sözc.). Esk. Rom. Koruyucu ateşin yakıldığı ve larların, penates'in ve aile babası *genius*'unun kutsandığı ev içindeki bölüm. (Larariumlar, Roma sokak kavşaklarında da bulunurdu; mahallerin koruyucu tanrıları, ve principatus rejiminden başlayarak da Augustus *genius*'u buralarda muhafaza edilirdi.)

LARBAUD (Valery), fransız yazar (Vichy 1881 - *ay. y.* 1957). Birçok yolculuk yaptı, çağdaş fransız edebiyatını dış ülkelere, S. Butler, W. Whitman, H. von Hoffmannsthal ve J. Joyce gibi yazarları da yaptığı çevirilerle Fransızlar'a tanıttı, Joyce'un iç konuşma tekniğini *Amants, heureux amants* (1926) adlı romanında taklit etti. İnce mizah anlayışını ve kozmopolitliğini *Poèmes par un riche amateur* (1908), *Femina Marquez* (1911), *A. O. Barnabooth, poésies et journal intime* (1913) adlı yapıtlarında, eleştiri denemelerinde (*Ce vice impuni, la lecture; Domaine anglais,* 1925; *Domaine français,* 1941) ve *Journal*'inde (1954-55) dile getirdi.

M.-C. Duflos

Lara Conggrang
Şiva tapınağı'nın doğu yüzü
IX. yy. sonu

LARBİSH a. (fr. sözc.). Der. hast. Deride görülen larva migrans. Çok kaşıntılı fakat zararsızdır. İnsana geçmiş köpek ankilostomlarının (*Ancylostoma brasiliense* ve belki *Ancylostoma caninum*) larvalarından ileri gelir.

Larousse

Berto Lardera
Rythme héroïque VI (1965-66)
Maine-Montparnasse yapı topluluğu
Paris

LARDERA (Berto), fransız uyruğuna geçmiş italyan heykelci (La Spezia, 1911 - ? 1989). 1939-1940'ta heykelciliğe başladı, gereç olarak da çeliği seçti. "Occasions dramatiques", "Rythmes héroïques", "Cathédrales de la douleur", "Colloques" gibi diziler, birbirini kesen geometrik düzlemlerin boşlukta düzenlenişiyle, kesim ve boşluk oyunlarıyla, statik ve dinamik biçimler arasındaki ilişkilerle belirginleşir. Çoğu kez anıtsal olan bu yapıların mimarlıkla bütünleştirilmesi Lardera'nın sanatının başlıca sorunlarından biridir (*Rythme héroïque VI* [1965-66, Maine-Montparnasse yapı topluluğu, Paris] ve *VIII* [1968, Grenoble], *Entre deux mondes V* [1972, Sens]).

LARDERELİT a. (fr. *larderellite;* öz. a. F. de *Larderel*'den). Miner. Toscana gölleri kıyılarında bulunan ve monoklinik sistemde yer alan; hidratlı doğal amonyum borat.

LARDERELLO, İtalya'da köy, Toscana' da (Pisa ili), Volterra'nın G.'inde; 1 000 nüf. Bir ağır su fabrikasında ve birçok elektrik santralında kullanılan doğal buhar *(soffioni)*. Buhardan, ayrıca, amonyak, bor asidi ve boraks da elde edilmektedir. Köyün adı, 1818'de buharı ilk defa değerlendiren fransız F. de *Larderel*'den (1789-1858) gelmektedir.

Large-White (erkek)

Large-White (dişi)

LARDİZABALA a. (ispanyol siyaset adamı M. de *Lardizábal y Uribe*'nin [1744 -1823] adından). Şili ve Peru'da yetişen, açık el biçiminde bileşik yapraklı, koyu mor çiçekli tırmanıcı çalı. (Üzümsü meyveleri Şili'de yenir. *Lardizabala biternata* bazen süs bitkisi olarak da kullanılır. *Lardizabalaceae* familyasının örnek tipi.)

LARDNER (Ringgold Wilmer, **Ring** denir), amerikalı yazar (Niles, Michigan, 1885 - East Hampton, Long İsland, 1933). *Chicago Tribune*'deki yazıları (*You know me, Al: A Busher's Letters*, 1916) ve öyküleriyle (*How to write short stories, with samples*, 1924; *The love nest and other stories*, 1926) mizah ve yergi yazarı olarak kendini kabul ettirdi. Öykülerinde çizdiği iğneleyici portreler -daktilo kız, sporcu, berber- kötümserliğini yansıtır.

LAREDO, İspanya'da sayfiye merkezi, Castilla la Vieja'da (Santander ili), Santander'in D.'sunda, Gaskonya körfezi kıyısında; 12 000 nüf.

LAREDO, ABD'de (Texas) kent, Rio Grande kıyısında, *Nuevo Laredo*'nun (Meksika) karşısında; 122 900 nüf. (1990). Ticaret merkezi. Petrol rafinerisi.

LAREN, Hollanda'da (Kuzey Hollanda) kent, Hilversum'un K.-D.'sunda; 14 100 nüf. XIX. yy.'ın sonunda sanatçıların gittiği bir sayfiye merkeziydi. Müze.

LARENDE → KARAMAN.

LARENDELİ EMRİ → EMRİ Larendeli Emrullah.

LARENGOFİSÜR a. (fr. *laryngofissure*). Gırtlağın orta çizgiden kesilmesi ameliyatı.

LARENGOFON a. (fr. *laryngophone*). Boyna takılan ve sadece gırtlağın titreşimlerinden etkilenen mikrofon. (Eşanl. GIRTLAK MİKROFONU.)

LARENGOLOG ya da **LARENGOLOJİST** a. (fr. *laryngologue* ya da *laryngologiste*). Larengoloji uzmanı.

LARENGOLOJİ a. (fr. *laryngologie*). Gırtlağın anatomi, fizyoloji ve patolojisini inceleyen bilim dalı.

LARENGOLOJİST → LARENGOLOG.

LARENGONEKROZ a. (fr. *laryngonécrose*). Patol. Gırtlak kıkırdaklarının nekrozu.

LARENGOPLEJİ a. (fr. *laryngoplégie*). Gırtlak kaslarının felci. Kasların tümünü ya da bir kısmını ilgilendirebilir ve merkez sinir sistemindeki bir hastalıktan ya da gırtlak sinirlerindeki bir lezyondan ileri gelebilir.

LARENGOPONKTÜR a. (fr. *laryngoponcture*). Tıp. Gırtlak ponksiyonu.

LARENGOSEL a. (fr. *laryngocèle*). Morgagni karıncığı çıkıntısından gelişen gırtlak divertikülü. (Larengosel, gırtlağın içine ya da dışına doğru ya da her iki yana sarkan fıtık biçiminde ve içi gazla dolu kistimsi bir urdur.)

LARENGOSKOP a. (fr. *laryngoscope*). Gırtlağı ve onunla doğrudan ilintili kısımları (dilin dibi, yutak-gırtlak çevresi sinüsleri) muayene etmeye yarayan aygıt. (Kullanılan larengoskoplar iki çeşittir: gırtlak aynası ve doğrudan larengoskop. Gırtlak aynası, gırtlağın dolaylı görüntüsünü sağlar; doğrudan gören larengoskobun [borulu ıspatula] bazı türleri göğüsteki bir dayanağa tutturulup asılı larengoskopi yapmaya yarar. Doğrudan görüntülü larengoskoplar teşhis, küçük cerrahi müdahaleler ve anestezi sırasında entübasyon kanülünü gırtlağa sokmak için kullanılır.)

LARENGOSKOPİ a. (fr. *laryngoscopie*). **1.** Gırtlağın doğrudan doğruya ya da dolaylı olarak araştırılması, incelenmesi. **—2.** *Asılı larengoskopi,* dıştan göğüs kafesine bağlanan larengoskopla yapılan larengoskopi.

—ANSİKL. Larengoskopi, kıvrılabilir cam tellerin ilettiği soğuk ışığın kullanımından büyük ölçüde yararlanmıştır. Asılı larengoskop, doğal yollardan, hakiki küçük cerrahi müdahalelerin yapılabilmesini sağlamıştır. Aygıt iki kısımdan oluşur: larengoskopun kendisi ve cerrahın iki elinin serbest kalmasını sağlayan göğüs dayanak sistemi.

LARENGOTOM a. (fr *laryngotome*). Larengotomi yapmaya yarayan aygıt.

LARENGOTOMİ a. (fr. *laryngotomie*). Cerr. Gırtlağın açılması. (Ya havasızlıktan boğulma durumunda bir kanülün sokulması için [bu takdirde trakeotominin yerine geçer] ya da gırtlağı genişçe açarak urları almak için uygulanır.)

LARENGOTRAKEİT a. (fr. *laryngo -trachéite*). Patol. Gırtlak ve soluk borusunun aynı zamanda iltihaplanması.

—ANSİKL. Vet. Grip adı da verilen bulaşıcı enfeksiyonlu larengotrakeitlere atlarda, sığırlarda ve domuzlarda rastlanır.

Kuş bulaşıcı larengotrakeitinin etkeni bir virüstür. Aşırı akut biçimi kanlı bir burun akıntısı ile belirgindir, bir ila iki gün içinde ölümle sonuçlanır; akut biçimi sümüksü tiptedir, evrimi sekiz ila yirmi gün sürer, olguların 10'unda ölümle son bulur. Süreğen biçimi difteriyi andırır ve % 5'i ölümle sonuçlanır.

LARENGOTRAKEOBRONŞİT a. (fr. *laryngo-trachéo-bronchite*). Gırtlak, soluk borusu ve bronşların birlikte iltihaplanması. (Akut larengotrakeobronşit kuru, sonraları boğuk bir öksürük, boğulurcasına tıkanma nöbetleri ve yüksek ateşle kendini belli eder; hastalığın gidişi genellikle bronşit gibidir.)

LARENGOTRAKEOTOMİ a. (fr. *laryngo-trachéotomie*). Cerr. Gırtlağın alt kısmı ile buna yakın soluk borusu bölgesini birlikte açma ameliyatı.

LARENJEKTOMİ a. (fr. *laryngectomie*). Cerr. Gırtlak kanserinde, gırtlağın tümünü ya da bir parçasını çıkarma ameliyatı.

LARENJİT a. (fr. *laryngite*). Patol. **1.** Akut ya da süreğen gırtlak iltihabı. **—2.** *Difteri larenjiti,* gırtlakta yalancı zar oluşumuyla belirgin difteri çeşidi. Krup adını taşır. ‖ *Islıklı larenjit,* kasılmalı nezle larenjiti, YALANCI KRUP*'un eşanlamlısı. ‖ *Tüberküloz larenjiti,* gırtlak veremi.

—ANSİKL. *Akut larenjit* çocukta başka ve erişkinde başka biçimde ortaya çıkar. Genç çocukta, ıslıklı akut larenjite, ses tellerine yakınlığına ve büyüklüğüne göre solunumu engelleyebilen bir ödem eşlik eder. Gecenin bir vakti, birdenbire, ateşli çocukta boğuk bir öksürüğün, ıslıklı bir solunumun, kırmızı ve şişkin bir yüzün ortaya çıkması ile başlar. Antibiyotik ve kortikoit verilerek ve odanın havası nemlendirilerek bu bozukluklarrın önüne geçilir. Erişkinde, akut larenjit, soğuktan, zorlu bir bağırmadan, irkiltici toz ya da gazların solunmasından ileri gelir, yahut bazı ateşli hastalıkların başında görülür. Ses kısılması, boğuk ve ağrılı öksürük ve incili balgamla kendini belli eder. *Süreğen larenjitler* ya akut şekillerin sonucunda ya da doğrudan doğruya süreğen olarak yerleşir. Ses boğuktur, tam ses yitimi de olabilir. Konuşmada tam istirahat, irkiltici nedenlerin ortadan kaldırılması (tütün), boğaza ilaç püskürtme ve antiseptikler çoğu zaman iyi sonuç verir. *Difteri larenjiti,* zorunlu aşılama nedeniyle pratikte tamamen yok olmuştur. *Tüberküloz larenjiti*'ne seyrek rastlanmaktadır; ilaçla yapılan verem tedavisi bu hastalığın gidişini tamamen değiştirmiştir.

LARENJİZM a. (fr. *laryngisme*). Patol. Gırtlak kaslarının spazmla kasılması. (Kasılma glotu kapattığından boğulmaya neden olur.)

LARENTİA → ACCA LARENTİA.

LARENTİA a. Duyargaları yalın, beyaz kanatları koyu çizgi ve şeritlerle bezeli pervane cinsi. (*Larentia* [ya da *Eulype*] *hastata*, gündüzleri uçar; tırtılı, ikiye katladığı ve kenarlarını ipekle birleştirdiği bir kayınağacı yaprağında yaşar; yaprağın özek dokusunun iç yüzeyini, sığınağını delmeden yiyip bitirinceye kadar, burada kalır. Mühendispervanegiller familyası; *Larentiinae* oymağının örnek tipi.)

LAREYB sıf. (ar. *lā-* ve *reyb*'den *lā-reyb*). *Esk.* **1.** Kesin, açık, kuşkusuz. **—2.** *Lareybe-fih*, onda şüphe yok; Kuran için kullanılır.

LAREYBİ sıf. (ar. *lā-*, *reyb* ve *-i*'den *lā -reybi*). *Esk.* Kuşkusuz, kesin.

LARGANDO be. (ital. sözc.; "geniş" anlamındaki *largo*'dan). Müz. Temponun genişletileceğini belirten terim. (Eşanl. RALLENTANDO, RİTENUTO.)

LARGEAU → FAYA-LARGEAU.

Large-White ırkı, beyaz donlu ingiliz domuz ırkı. (İri cüsseli ve dik kulaklıdır. Üretilmeye elverişliliğinden, büyüme ve semirme yeteneğinden ötürü, saf ırk olarak üretildiği gibi [Batı ve Güney Avrupa] F1 tipi melez dişi domuzların üretimi amacıyla Landrace ırkıyla çaprazlamada da kullanılır.)

LARGHETTO be. (ital. *largo*'nun küçültmelisi). Müz. *Largo*'dan biraz daha hızlı bir tempoyu belirten seslendirme terimi.

LARGILLIÈRE (Nicolas DE), fransız ressam (Paris 1656 - *ay. y.* 1746). Anvers'te yetişti, Londra'da çalıştı (burada Lely kendisine Van Dyck'in derslerini aktardı), sonra Paris'e yerleşti. Le Brun'ün desteğiyle Paris kenti resmi ressamı ve burjuvazinin yumuşak ve parlak üsluplu büyük portrecisi oldu (*Aile portresi*, Louvre; *Strasbourglu güzel*, 1703, Strasbourg müzesi).

LARGO be. ("geniş" anlamında ital. largo). Müz. Çok ağır bir tempoyu belirten seslendirme terimi.

◆ a. Bu tempoda seslendirilen parça. (XVIII. yy.'da bir sonatın, bir süitin, bir senfoninin girişi.)

Largo Argentina, Roma'da Corso Vittorio Emmanuele üzerinde meydan. 1926-1930 arasında burada İ.Ö. IV.-II. yy.'lardan kalma dört tapınak olarak ortaya çıkarıldı. Meydandaki kalıntıların, konsül Minucius Rufus'un tapınakların çevresine İ.Ö. 107'de yaptırdığı Minucia Vetus revakı olduğu anlaşılmıştır. Largo Argentina'daki tapınaklar kuzeyden güneye doğru şöyle sıralanır: İ.Ö. 241'de yapılan Juturna tapınağı; Lutatius Catulus'un Kimberler'e karşı kazandığı zaferin anısına İ.Ö. 101'de yapılan yuvarlak Fortuna huius diei tapınağı; Feronia tapınağı ve İ.Ö. 179'da inşa edilen Lares Permarini tapınağı. Meydanın doğu kenarında yer alan Pompeius revakları, Pompeius tiyatrosu'na kadar uzanır. Sezar'ın öldürüldüğü Pompeius curiası'nın duvarı, kutsal alanın doğu kenarında bugün de ayaktadır.

LARGO CABALLERO (Francisco), ispanyol siyaset adamı (Madrid 1869 -Paris 1946). Mermer işçisiyken, 1890'da İşçiler genel birliği'ne ve 1894'te İspanyol sosyalist işçi partisi'ne katıldı. 1914'te İşçiler genel birliği'nin ve 1915'te İşçi partisi'nin yönetimine girdi. Haziran 1917'deki genel greve katıldığı gerekçesiyle 30 yıl hapis cezasına çarptırıldı, 1918'de milletvekili olarak Cortes'e seçilince serbest bırakıldı. Daha sonra Alfonso XIII rejimini ve Primo de Rivera hükümetini destekleyince devlet danışmanı seçildi. 1930'da krallık rejimine karşı tavır aldı, 1931'de cumhuriyetin ilan edilmesinden sonra çeşitli hükümetlerde Çalışma bakanlığı yaptı (1931-1933). Hükümetle işbirliğinde düş kırıklığına uğrayınca İşçi partisi'nin sol kanadının başına geçti; 1932-1935 arasında bu partinin başkanı oldu. Asturias'taki işçi ayaklanması sırasında tutuklandı (ekim 1934); serbest bırakıldıktan sonra Halk Cephesi hareketine katıldı. Eylül 1936'dan mayıs 1937'ye değin İspanya Cumhuriyeti'nin Başbakanlığını yaptı. Anarşistlere ve komünistlere cephe alarak Barcelona'daki anarşist ayaklanmasından sonra hükümetten ayrıldı ve İşçi partisi ile İşçiler birliği'nin yönetim kademelerinden uzaklaştırıldı. İspanyol Cumhuriyeti'nin düşmesi üzerine Fransa'ya sığındı; burada tutuklanarak Almanya'ya götürüldü.

LARGS, Büyük Britanya'da sayfiye merkezi, İskoçya'da, Clyde halicinin doğu kıyısında; 9 500 nüf.

LARGUIER (Léo), fransız yazar (La Grand-Combe, Gard, 1878 - Paris 1950). Elejiler (*la Maison du poète*, 1903; *les Isolements*, 1905; *les Ombres*, 1935) yazdı, ayrıca bir sanatsever ve Paris gezgininin öykülerini (*En compagnie des vieux peintres*, 1927), anılar ve denemeler (*Cézanne*, 1947) yazdı.

LARİ (Muslihittin Muhammet bin Salah **EL-**), iranlı din bilgini ve tarihçi (Lar 1510 -? 1572). Molla Muslihittin el-Lari diye de tanınır. Köklü bir öğrenim gördükten sonra Hindistan'a giderek hint-türk imparatoru Hümayun (1530-1556) tarafından kabul edildi ve kendisine "üstat" unvanı verildi. Hümayun'un ölümünden sonra hacca giderken yolda yakalandığı bir fırtınada 400 kitabını yitirdi. Hac dönüşünde bir süre Halep'te kaldıktan sonra İstanbul'a geldi ve burada Ebussuut Efendi ile tanıştı. Kendisine günlük 50 akçeyle müderrislik önerildiyse de kabul etmeyerek Diyarbakır'a gitti ve İskender Paşa tarafından iyi kabul gördü ve Hüsrev Paşa medresesi müderrisliğine getirildi; Rum (Anadolu) mollaları (din bilginleri) arasında kendisine saygın bir yer edindi.

Lari, çok sayıda felsefe, astronomi, tefsir ve hadis yapıtlarına şerh ve haşiye yazdı. Ayrıca, 50 kadar arapça, farsça ve türkçe yapıttan yararlanarak *Mir'ât ül -edvâr ve mirkat ül-ahbâr* adlı farsça bir genel tarih kaleme aldı. Bu yapıtın ilk 9 bölümü sadrazamın emri ile Hoca Sadettin tarafından 1566-1570 arasında türkçeye aktarıldı. XIX. yy.'da sahaflar şeyhi Esat Efendi, Hoca Sadettin'in çevirisinden de yararlanarak, yapıtın tamamını türkçeye çevirmeye başladıysa da ancak Büveyhiler'e kadar olan bölümü türkçeye aktarabildi ve yapıtın tam çevirisi yapılamadı.

LARİ EFENDİ, Lâri-i Acemi de denir, asıl adı **Abdülhamit Çelebi,** türk hekim (öl. İstanbul 1485). İran'da yetişti, Fatih Sultan Mehmet döneminde (1451-1481) İstanbul'a giderek padişahın hizmetine girdi. Fatih Sultan Mehmet'i son hastalığı sırasında tedavi eden Lari Efendi'nin, Karamanoğulları'nın etkisiyle bilerek yanlış tedavi uyguladığı öne sürülür. Edirne'de kendi adına yaptırdığı bir cami vardır.

LARİ MEHMET → MEHMET EFENDİ LARİ.

LARİA a. Dilbil. ÇATTİSGARHİ'nin eşanlamlısı.

LARİA a. Böcbil. BRUCHUS cinsinin eşanlamlısı.

LARİDAE a. Zool. MARTIGİLLER familyasının bilimsel adı.

LARİFORMES a. Zool. MARTIMSILAR takımının bilimsel adı.

LARİN a. (fars. *lâri*). Nümism. XVI. ve XVIII. yy.'larda Basra körfezi ve Hint okyanusu çevresinde kullanılan bir tür gümüş para, adını Laristan'ın yönetim merkezi olan Lar kentinden alır. Yaklaşık 27 cm uzunluğunda, ikiye katlanabilen ve her iki yüzünde kabartma yazılar bulunan ince bir çubuk biçimindeki larin, 4,9 g ağırlığındaydı ve gümüşünün saflığıyla ünlüydü. Şah Abbas, Lar'ı ele geçirdikten sonra larin dolaşımdan kaldırıldı; ancak XVI. yy. sonlarında Hürmüz hükümdarları, Şiraz'da İran şahları, Basra'da Osmanlılar bu paranın basımını sürdürdüler.

LARİNUS JACOE a. Genellikle kısa ve gri bedenli, hortumlu kınkanatlı. (Bedeni sarı ya da kırmızı bir tozla kaplıdır. Larvaları, bileşikgillerin kömeçlerinde yaşar. Hortumluböcekgiller familyası.)

LARİONOV (Mihail Fyodoroviç, **Michel** denir), rus ressam ve kuramcı (Tiraspol 1881 - Fontenay-aux-Roses 1964). İzlenimci bir dönemden ve yeniilkelci bir resim dizisinden sonra ("Askerler", "Berberler" vb.), N. Gonçarova ile birlikte, "luçizm" akımını kurdu; bu akım nesneyi yaydığı ışınlardan yola çıkarak yorumlayan bir estetik anlayışa dayanıyordu. 1915'te Paris'e yerleşti ve Rus baleleri için yaptığı dekorlarla tiyatroda bir devrim gerçekleştirdi: Rimskiy-Korsakov'un *Soleil de nuit*'si (1915), Ravel'in *Histoires naturelles*'i (1915), A. Lyadov'un *les Contes russes*'ü (1917), Prokofyev'in *Şut*'u (Soytarı) [1921] ve Stravinski'nin *Renard*'ı (1922).

LARISSA ya da **LARİSA.** Tar. coğ. Anadolu'nun B.'sında Aiolis kenti; İzmir'in 28 km K.'inde, Menemen ilçesinde, Buruncuk mevkisindedir. Çok eski bir kent olan Larissa, Yunanlılar'ın gelişinden önce Pelasgoslar'ca kurulmuştur. Yunan yerleşmesine ilişkin buluntular, İ.Ö. VII. yy.'da başlamaktadır. Aiolis birliği'ne bağlı on iki kentten biri olan Larissa, önce Lydialılar'ın (İ.Ö. VI. yy.), İ.Ö. 546'dan sonra da Persler'in yönetimine girdi; Keyhüsrev Lydia'ya yardım eden Mısırlılar'ı buraya sürdü. İ.Ö. 399'da Persler'e karşı yunan kentlerini korumak üzere Aiolis'e gelen Thibron komutasındaki sparta ordusuna karşı başarıyla direndi. İ.Ö. 279'da Galatlar tarafından yağma edildikten sonra terk edildi, ancak I.S. II. yy.'da yöreyi gezen Aelius Aristides Larissa'dan geçtiğini bildirir. —Arkeol. 1902'de isveçli arkeologlarca başlatılan kazılar, alman ve isveçli bilim adamlarının ortaklaşa çalışmalarıyla sürdürüldü (1932-1934). Arkaik dönem mimarlık kalıntıları İzmir Arkeoloji müzesi'ne, pişmiş topraktan buluntuların bir bölümü ve seramikler İstanbul Arkeoloji müzeleri'ne gönderildi. Bunlar Aiolis bölgesine özgü en önemli buluntulardır (İ.Ö. VI.-IV. yy.'lar). Kazılarda yunan öncesi kentin sur duvarları İ.Ö. 1500-1100'e tarihlendirilir. Akropolis surları İ.Ö. 500'lerde yapılmıştır. Burada iki tapınak ve bir saray kompleksi ortaya çıkarıldı. *Larissa sarayı* diye anılan ve Larissa tiranına ait olan yapı, iki yanında megaronlar bulunan bir peristylondur (Truva II, Tiryns ve Gordion'da da örnekleri vardır). Yakınındaki peristylon yapının girişinde iki oda bulunur. İ.Ö. 450'lerde bunun üç yanına ikişer sütunlu üç oikos (antik yunan evinde toplantı ve kabul salonu işlevindeki ana mekân) eklenerek peristylon plan elde edilmiştir. Nekropoliste, tümülüs türünde mezarlar vardır.

LARİSSA, türkç. **Yenişehir,** Yunanistan'da (Tesalya) kent, nomos merkezi, *Larissa ovası*'nın ortasında, Pinios ırmağı kıyısında; 102 000 nüf. Antikçağ'dan kalma bir tapınak ve bir tiyatro. Ticaret merkezi ve Atina'yla Selanik arasında bir uğrak yeri. Alüminyum metalürjisi. Şeker fabrikası. İ.Ö. IV. yy.'a kadar Tesalya konfederasyonu'nun merkeziydi. —*Larissa nomosu*, K.'inde Olympos ve G.'inde Othrys dağları vardır; 5 350 km²; 230 200 nüf.

—Tar. Tesalya kralı Teutamios'un kurduğu kent (İ.Ö. V. yy.), yine bu sülaleden Larissos tarafından, oğlu için yeniden onarıldığından "Larissa" adıyla anıldı. Osmanlı topraklarına katılınca (1430), Rumeli eyaletine bağlı bir kaza merkezi konumuna getirildi ve "Yenişehir-i Fenar" adını aldı. Doksan üç harbi'nden sonra yapılan sınır düzenlemesi sonunda Tesalya bölgesiyle birlikte Yunanistan'a bırakılan Larissa (2 temmuz 1881), 1897 Türk-Yunan savaşı'nda yeniden Türkler'in eline geçti; savaşı sonuçlandıran barış antlaşmasıyla (4 aralık 1897) Yunanistan'a bırakıldı.

—Arkeol. Kent, Yunanistan Yenitaş döneminin sonuna tarihlendirilen ve siyah yüzeyi perdahlı bir çanak çömlekle ayırt edilen bir evreye adını verdi.

LARİSTAN, İran'da dağlık bölge, Hürmüz boğazının D.'sunda. İran platosunun

A.F.P.

Francisco Largo Caballero

J. Candelier-Lauros-Giraudon

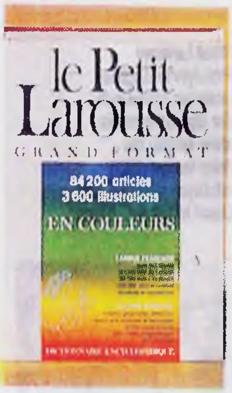

Mihail Larionov
Prokofyev'in Diaghilev tarafından sahnelenen *Şut (Soytarı)* balesinin altıncı tablosu için dekor tasarısı (1921) suluboya
Ulusal kütüphane, Viyana

Lauros-Giraudon

François de La Rochefoucauld bir portreden ayrıntı XVII. yy. fransız okulu *Versailles şatosu*

Fransızca baskısı üstüste her yıl 1 milyondan fazla satan mucize kitap: Petit **Larousse** en couleurs.

Basra körfezi kıyısı kenarını oluşturur. Basra körfezinin sıcak ve nemli kıyılarında palmiye bahçeleri uzanır; dağlar arasındaki havzalarda yetiştirilen meyve ve sebze (domates) ile koyun yetiştiriciliği bölgenin başlıca geçim kaynaklarıdır.

—Tar. Bölge, XIII ve XIV. yy.'larda Moğollar'ın ve Kaşgay Türkleri'nin yerleşmelerine sahne oldu. Egemenliği, 1347'de, bir türkmen beyi ele geçirdi. Sonra bölgeye Muzafferiler, ondan sonra da Timurlular egemen oldular. Bir süre de yerli bir hanedan olan Miladiler'in egemenliğinde kalan bölge, çok geçmeden İran tarafından geri alındı. Bölge, Pehlevi hanedanı döneminde (1925-1979) beş kazadan oluşan bir il durumuna getirildi.

LARKANA, Pakistan'da (Sind ili) kent, Sukkur'un batısında; 123 890 nüf. Ticaret merkezi. Makine sanayileri. Üniversite koleji.

LARKİN (Philip), ingiliz şair (Coventry 1922 - Hull 1985). Oxford'da okudu, 1947'den sonra Belfast, Leicester, Warwick, Sussex üniversitelerinde kitaplık yöneticiliği yaptı. 1975'te A. C. Benson gümüş madalyasını, 1976'da Shakespeare ödülü'nü kazandı. Şiirlerinde daha çok sokaktaki sıradan insanları konu alan Larkin, az yazmasına rağmen büyük ilgi gördü. 1984'te saray şairliğine aday gösterildiyse de kabul etmedi. Başlıca yapıtları: *The Less Deceived* (1955), *The Whitsun Weddings* (1964), *All What Jazz* (1970), *High Windows* (1974).

LARMO a. Denizc. Yelkenli gemilerde, üzerlerine flok yelkenlerinin çekildiği halatlar. (Larmo, ait olduğu flok'un adıyla anılır: *kontra flok larmosu, tirinketine flok larmosu* vb.)

LARMOR (*sir* Joseph), irlandalı fizikçi (Magheragall, Antrim yönetim bölümü, 1857-Holywood, İrlanda, 1942). İrlanda'da, daha sonra Cambridge'te matematik profesörlüğü yaptı, matematiksel fizik ve gök mekaniğiyle ilgilendi. Belli başlı çalışmaları elektrodinamik, termodinamik, kuvvet alanları ve görelilik üzerinedir. Elektronların, eylemsizlikleri nedeniyle, bir kütlesi bulunması gerektiğini gösterdi. En önemli kitabı olan *Aether and Matter* (1900) elektronik fiziğin temel yapıtlarından biridir.

Larmor yalpası → YALPA.

LARNAKA, Kıbrıs'ın güney-doğu kıyısında kent, yönetim bölümü merkezi, *Larnaka körfezi* kıyısında; 48 000 nüf. Besin sanayileri. Uluslararası havalimanı. —*Larnaka yönetim bölümü,* 1 126 km^2 ve 93 000 nüf. (1991).

—Tar. Türkler tarafından "Tuzla" olarak da adlandırılan Larnaka, eski çağlarda Kition ya da Citium kentinin bulunduğu yerdedir. Tuzla adı, güneyde bulunan ve yörenin en önemli gelir kaynağı olan tuz gölünden elde edilen tuzdan ötürüdür. Tarih boyunca Asurlular'ın, Mısırlılar'ın, Persler'in, Makedonyalılar'ın, Romalılar'ın ve Bizanslılar'ın, ayrıca zaman zaman müslüman Araplar'ın eline geçen kent 1426 -1489 arasında Memluklar'ın yönetiminde kaldı. Bu tarihten başlayarak Venedikliler' in egemenliği altına giren Kıbrıs'a çıkarma yapan türk askerleri, 1570'te Larnaka'yı aldılar. Ada yönetiminin 1878'de İngilizler'e bırakılmasından sonra Larnaka, Kıbrıs'taki altı bölge komiserliğinden biri oldu (öbürleri Lefkoşa, Limasol, Baf, Gazi Mağusa ve Girne). 1974'teki Barış harekâtı sonucu adada türk ve rum bölgelerinin ayrılması üzerine Larnaka Güney Kıbrıs'ta kaldı.

—Arkeol. ve Mim. Yörede yapılan kazılarla Kition* antik kentinin kalıntıları ortaya çıkarıldı (1894, 1913, 1930, 1959'dan sonra). Mykenai döneminden kent surları, Fenikeliler'den kalma bir tapınak, nekropolis bunlar arasındadır. Kition kentinde pek çok tanrının tapınağı vardı (Herakles, Aphrodite, Zeus, Asklepios, Hygieia, Baal vd).

Hıristiyan inanışına göre, İsa'nın dirilttiği Âzir Larnaka'ya yerleşmiş ve kentin ilk piskoposu olmuştur; bu yüzden Lusignanlar döneminden kilise onun adıyla anılır. Osmanlılar'ın yaptıkları (1625) kale günümüzde müze olarak değerlendirilmektedir. Kentin G.'indeki Halasultan tekkesi 1760'ta inşa edilmiş, 1959'da onarılmıştır. Hz. Muhammet'in yakınlarından Ümmü Haram'ın kentin G.'inde gölün kıyısındaki mezarının yanına Kıbrıs valilerinden Seyit Emin Efendi bir cami yaptırmış (1816), burası uzun süre önemli bir ziyaret yeri olmuştur. Ebubekir Paşa 1745'te çeşme ve su kemerleri inşa ettirmiştir. Kıbrıs muhassıllarından Seyit Ahmet Ağa da kentte bir cami yaptırmıştır (XIX. yy.).

LARNAKA körfezi, Kıbrıs'ın G.-D. kıyısında, Pila ve Kiti burunları arasında geniş girinti. Adını, G.-B. kıyısındaki Larnaka liman kentinden alır.

LARNAKS a. ("sandık, urna" anlamında yun. sözc.). Arkeol. İlk Tunç çağında, özellikle Girit ve Yunanistan'da sık rastlanan pişmiş toprak lahit.

LARNE, Kuzey İrlanda'da (Antrim yönetim bölümü) liman kenti, Kuzey kanalının kıyısında; 18 200 nüf. Makine ve elektrikli gereçler yapımı. İskoçya'ya giden gemilerin iskelesi.

LARNİT a. (fr. *larnite*; öz. a. *Larne*'dan). Miner. Monoklinik sistemde yer alan, Ca_2SiO_4 formülündeki doğal kalsiyum silikat.

LA ROCHE (Sophie VON), alman kadın edebiyatçı (Kaufbeuren, Schwaben, 1731 - Offenbach 1807). Wieland ve Goethe ile kurduğu ilişkilerle tanındı, Richardson'ın etkisinde, duygusal romanlar (*Geschichte des Fräuleins von Sternheim,* 1771) yazdı.

LA ROCHE (Mazo DE) → DE LA ROCHE (Mazo).

LAROCHE (Emmanuel), fransız dilbilimci ve arkeolog (Clamart 1914). Strasbourg'da profesör, İstanbul'da Fransız arkeoloji enstitüsü'nde müdür, 1973'te Collège de France'a öğretim üyesi oldu. Anadolu dilleri ve uygarlıklarıyla, özellikle Hitit İmparatorluğu'yla ilgilendi. *Dictionnaire de la langue louvite* (Luvi dili sözlüğü) [1959], *Hiéroglyphes hittites* (Hitit hiyeroglifleri) [1960], *les Noms des Hittites* (Hititler'in adları) [1966], *Textes mythologiques hittites en transcription* (Hitit mitoloji metinleri) [1965-1968] adlı yapıtları yazdı.

LA ROCHEFOUCAULD AİLESİ (DE), La Rochefoucauld (Charente) kökenli aile. XI. yy.'da kurulmuş olan bu sülale büyük olasılıkla Lusignanlar ailesinden gelmektedir. La Rochefoucauld fiefine XV. yy.'da Marcillac fiefini de kattı (bugünkü Marcillac -Lanville). —FRANÇOIS I **de La Rochefoucauld** (1494-1517), François I'in mabeyincisi, 1515'te kral tarafından kont yapıldı. —FRANÇOIS V **de La Rochefoucauld** (1588-1650), Poitou valisi, Louis XIII tarafından 1622'de dük ve Chambre des pairs üyesi yapıldı (ailenin büyük oğlu François adını taşır).

LA ROCHEFOUCAULD (François, *duc* DE), fransız yazar (Paris 1613 - *ay. y.* 1680). İtalya seferine katıldıktan sonra saraya yerleşti (1642) ve Richelieu'nün politikasına karşı çıktı. Chevreuse düşesiyle birlikte bir komploda yer aldı ve bu yüzden kısa bir süre Bastille'de kaldıktan sonra iki yıllığına Verteuil'deki topraklarına sürgün edildi. 1646'da Fronde'a katıldı ve 1648'de prensler Fronde'unun önderlerinden biri olarak sivrildi. Asi orduda yarbay oldu, Saint-Antoine kapısı savaşında ağır yaralandı (1652). Ertesi yıl kralın safına geçti ve kendini salon yaşamına verdi. İlk yapıtı olan *Mémoires contenant les brigues pour le gouvernement à la mort de Louis XIII*, 1662'de yayımlandı. Fakat, asıl edebi ününü, 1664'te Lahey'de bastırdığı *Özdeyişler*'iyle (Réflexions ou Sentences et Maximes morales) kazandı. Bu yapıt, ertesi yıl Paris'te de basıldı ve bunu 1666, 1671, 1675 ve 1678 baskıları izledi. Frondecu prenslerin gerici ideali yenilgiye uğradıktan sonra La Rochefoucauld, aristokratçılığını daha evrensel ve daha dinci bir görüşe dönüştürdü. Toplumdaki geleneksel ayrılıkları olduğu gibi korumak için girişilen haşin mücadele (şövalyece kavramlar ve *primus inter pares* [eşitler arasında birinci] olan bir kral çevresinde), yerini haşin bir dünya görüşüne bıraktı. Matematiksel indirgeme sanatı olan özdeyiş, bir zihin çelme ve dolayısıyla iktidar girişimidir. Özdeyişte de bir entrika yanı vardır. Özdeyiş, çözülmüş ve açıklanmış bir entrika gibidir. La Rochefoucauld, insanların ruhuna onların başarısızlıkları, anlaşmazlıkları yoluyla girmeye çalışır. En büyük kötülük, insan davranışlarının niçin'inde saklıdır: önemli olan, yapılan iş değil, bu işin niçin yapıldığıdır. Bunun biricik açıklaması bencillikte bulunduğuna ve çoğunlukla birbirine karşıt olan tutkular arasında uzlaşma sağlayan tek şey o olduğuna göre, insanoğlu tümüyle -tıpkı Düşüş'ten sonra olduğu gibi- olumsuz bir varlıktır. La Rochefoucauld'da olduğu gibi, janseniusçular için de Düşüş, bağışlanmayı engellemez, ama bağışlanmaya hak kazanılabileceği inancını tümüyle engeller. Salonlarda oynanan özdeyişçilik oyunu, La Rochefoucauld'da, frondecuların zafer özlemini, kendi boş umuduna benzettiği hıristiyani düş kırıklığıyla birleştirir.

LA ROCHEJAQUELEİN, vendéeli aile; XIII. yy.'da La Rochejaquelein senyörleriyle evlilik yoluyla hısımlık kuran du Vergierler'le birlikte ortaya çıktı. Başlıca üyeleri: HENRİ **du Vergier, La Rochejaquelein** kontu, vendéeli önderi (la Durbellière şatosu, Châtillon-sur-Sèvre yakınında, 1772 - Nuaillé, Maine-et-Loire, 1794). Eski bir subayken, Mauges'u ayaklandırdı (mart 1793). Chantonnay zaferinden (eylül) sonra, Cholet'de yenilerek (ekim) Loire ırmağına doğru çekildi. Ancenis ve Savenay yenilgilerinden (aralık) sonra, çete savaşına girişti; yeni teslim alınan bir cumhuriyet askeri tarafından öldürüldü (28 ocak 1794); —LOUİS **du Vergier, La Rochejaquelein** markisi, general (Saint -Aubin-de-Baubigné 1777 - Mattes çiftliği, Vendée, 1815), Henri du Vergier'nin kardeşi. Fransa'dan göç ettikten sonra Condé'nin ordusunda, ardından Santo Domingo'da İngilizler'le çalıştı. Tuğgeneralliğe yükseldi (1814), Yüz Gün sırasında Vendée ayaklanmasını yönetmek üzere İngiltere'den geldi ve 4 haziranda öldürüldü; —AUGUSTE **du Vergier, La Rochejaquelein** kontu, general (Saint-Aubin-de -Baubigné 1783-*ay. y.* 1868), öncekilerin kardeşi. Eski göçmen, Napoléon'un hizmetinde çalıştı, Moskova'da yaralandı (1812), sonra kardeşiyle birlikte Vendée' de çarpıştı ve yaralandı (4 haziran 1815). Tuğgeneralliğe yükseldi; İspanya baskınını yaptı (1823), rus saflarında Türkler'e karşı savaştı (1828). Berry düşesinin suç ortağı olarak, 1832'de gıyaben ölüm cezasına çarptırıldıysa da 1835'te aklandı.

LAROMİGUİÈRE (Pierre), fransız filozof (Livinhac-le-Haut, Rouergue, 1756-Paris 1837). École centrale'de, daha sonra Prytanée'de (Louis-le-Grand lisesi) mantık okuttu, Tribunat üyesi oldu (1799), Edebiyat fakültesi profesörlüğüne getirildi (1811). Condillac'ın izleyicisiydi. Yapıtları: *Projet d'éléments de métaphysique* (Metafizik ilkeleri taslağı) [1793], *les Paradoxes de Condillac* (Condillac'ın paradoksları) [1805].

LAROUSSE (Pierre), fransız sözlükbilimci ve yayımcı (Toucy 1817 - Paris 1875), doğduğu kentte ilkokul öğretmenliği yaptı. 1840'ta Paris'e gitti. Burada öğretmenlik mesleğini sürdürürken sözlükbilim ve pedagoji üzerine araştırmalar yaptı. 1852'de Augustin Boyer ile Larousse ve Boyer ki-

tabevi'ni kurdu. İki ortak, bir dizi okul kitabı yayımladılar, bunların çoğunu P. Larousse yazdı: *Traité complet d'analyse grammatical* (Dilbilgisel çözümleme incelemesi) [1850], *Jardin des racines grecques et latines* (Yunan ve latince kökler bahçesi) [1858-1860], *Grammaire complète syntaxique et littéraire* (Sözdizimsel ve yazınsal dilbilgisi) [1868], vb. P Larousse bunların yanı sıra daha iddialı bir çalışmaya girişti: XIX. yy.'da XVIII. yy.'ın *Encyclopédie*'sine denk bir yapıt oluşturmak istedi. Birçok yardımcısıyla birlikte *le Grand Dictionnaire universel du XIXe siècle* (XIX. yy.'ın büyük evrensel sözlüğü) adlı bu görkemli yapıtı yayımlamaya başladı. İlk fasiküller 1863-64'te çıktı ve yayın 1876'ya kadar sürdü. Baskıcı imparatorluk yıllarından birleştirici cumhuriyet dönemine kadar liberal imparatorluk zamanını, 1870 savaşı'nı, Paris komünü'nü ve Mac-Mohan hükümetlerini kapsayan bu yapıt döneminin önemli hiçbir olayını dışlamamıştı. Politikadan, dine ve sanata kadar çeşitli konuları, döneme ve görev alan değişik yazarlara göre, kırk sekizlilere özgü bir anlayışla muhafazakâr eğilimli cumhuriyetçi bir "bilgelik" arasında değişen bir tutumla yansıtıyordu.

Larousse *(Librairie)*, fransız yayınevi. 1852'de Paris'te, Pierre Larousse ve Augustin Boyer tarafından kuruldu. Önce okul kitapları yayımladı. 1863-64'te *le Grand Dictionnaire universel du XIXe siècle*'in (XIX. yy. büyük evrensel sözlüğü) ilk fasikülleri çıktı. Bu tarihten başlayarak Librairie Larousse, birçok ansiklopedik sözlük (*Nouveau Larousse illustré* [Resimli yeni Larousse], 1897-1904; *Larousse du XXe siècle* [XX. yy. Larousse'u], 1927-1933; *Grand Larousse encyclopédique* [telif eklemelerle Meydan Larousse adıyla türkçe yayımlandı (1969-1973; ve içeriği yenilenmeden 1993'te bir gazete tarafından yeni baskısı yapıldı), 1960-1964; Grand Dictionnaire encyclopédique Larousse [telif eklemelerle Büyük Larousse adıyla türkçe yayımlandı (1986-1989); ve tümü madde madde elden geçirilip güncelleştirilmek suretiyle Milliyet tarafından 1992-1993 yıllarında yeni baskısı yapıldı], dil sözlükleri (*Grand Larousse de la langue française* [Fransız dili büyük Larousse sözlüğü], 1971-1978; *Larousse de la langue française-Lexis*], 1977), iki dilde sözlükler ve uzmanlık sözlükleri yayımladı. 1905'te ilk *Petit Larousse illustré* (Resimli küçük Larousse) çıktı.

Librairie Larousse, aynı zamanda süreli yayınlar da basmıştır: *Revue encyclopédique* (Ansiklopedik dergi) [1891-1899], *Revue universelle* (Evrensel dergi) [1901-1905], *Larousse mensuel* (Aylık Larousse) [1907-1957], *les Nouvelles littéraires* (Edebiyat haberleri) [1922-1971], *Langages* (Diller) [1966], *Langue française* (Fransız dili) [1969], *Littérature* (Edebiyat) [1971], *Découvrir* (*les Animaux, la France* vb.) [Keşfetmek] (Hayvanlar, Fransa vb.). Yayınevinin çıkardığı öteki yayınlar arasında şunlar sayılabilir: genel ansiklopediler (*La Grande Encyclopédie* [Büyük ansiklopedi], 1971-1978), uzmanlık ansiklopedileri (*Larousse médical* [Tıp ansiklopedisi], *Larousse agricole* [Tarım ansiklopedisi], *Petit Larousse de la peinture* [Küçük resim ansiklopedisi], *Larousse de la musique* [Müzik ansiklopedisi] vb.), turizm dizileri, klasik metinler (*Petits Classiques Larousse* [Küçük Larousse klasikleri]), gençlere yönelik kitaplar ve çizgiromanlar, öğretim kitapları, genel bilgiler içeren kitaplar (*Littérature française* [Fransız edebiyatı], *l'Art et l'homme* [Sanat ve insan], *la Vie des animaux* [Hayvanların yaşamı], *Histoire de la France* [Fransa tarihi] vb.).

Larousse *((Petit)* [Küçük Larousse], 1905'te Claude Augé yönetiminde yayımlanmış tek ciltli ansiklopedik sözlük *(Petit Larousse illustré)* [Resimli küçük Larousse]. 1924'te (*Nouveau Petit Larousse illustré*) [Resimli yeni küçük Larousse], 1935'te (Paul Augé yönetiminde), 1948'de, 1952'de (Larousse kitabevi'nin 100. yıl yayını), 1959, 1968 ve 1981'de tümüyle gözden geçirilmiştir. İki değişik biçimde sunulan sözlük (*Petit Larousse illustré* [Resimli küçük Larousse] ve *Petit Larousse en couleurs* [Renkli küçük Larousse]) her yıl güncelleştirilir. Gene her yıl fransızca baskısı 1 milyon, ispanyolca baskısı 600 000'den fazla satar ki, bu da yeryüzünde eşi az görülen bir yayıncılık olayıdır. Daha pek çok dilde de baskıları yapılır.

LARP a. (yansıma sözc.). Ani ve şiddetli bir biçimde: *Larp diye söze karıştı. Larp diye yere çöktü.*

LARPADAK be. (yansıma sözc.). Bir hareketin ansızın ve şiddetle yapıldığını vurgular: *Larpadak yere düştü.*

LARRA a. Sağlam gövdeli, sivri karınlı zarkanatlı böcek cinsi. (Karnı, siyah üzerine yer yer kırmızı ya da sarı beneklerle bezelidir. *Larra anathema* toprakaltında kazdığı yuvasında kök kurtlarıyla beslenerek yaşar; *L. pompiliformis* genç cırcırböceklerini avlar Kazıcıyabanarısıgiller familyası.)

LARRA (Mariano José DE), ispanyol yazar (Madrid 1809 - *ay.y.* 1837). Madrid basınında, çeşitli takma adlarla yayımlanan ve 1835-1837 arasında bir araya getirilen hiciv yazılarıyla kısa zamanda ün yaptı. Modern ispanyol gazeteciliğinin gerçek yaratıcısı, zamanının en açık görüşlü tanığı, costumbrismo akımını toplumsal eleştiriye yönelten ilk kişi oldu. *Macías* (1834) adlı dramı, ispanyol romantik başkaldırısını dile getiren ender XIX. yy. oyunlarından biriydi. Baba Dumas ve W. Scott'ı andıran bir romanda Macías'ın aşkları konusunu işledi: *El doncel de Don Enrique el Doliente* (1834). Larra'yı intihara sürükleyen aşk acısı, gerçekte onun, ülkesinin modern dünyaya ayak uydurmaktaki güçsüzlüğü karşısında düştüğü umutsuzluğun bir yansımasından başka bir şey değildi. "98 kuşağı" yazarları ve Juan Goytisolo, Larra'yı dokunulmaz sayılan değerleri tartışma konusu yapmakta yararlanılacak bir düşünce ustası olarak gördüler. Larra, Almanya'nın Heine'si gibi, İspanya'nın "kilise kaçkını romantik" kişisidir.

LARRETA (Enrique Rodríguez), arjantinli yazar (Buenos Aires 1875 - *ay.y.* 1961). Uzun süre İspanya'da yaşadı, burada kendisini üne kavuşturan *La Gloria de don Ramiro* (1908) adlı romanı yazdı; bu roman Felipe II dönemindeki ispanyol yaşamını doğrulukla canlandırıyordu. Öteki yapıtları arasında, Pampa'daki yaşamı sergileyen *Zogoibi* (1926) ve *Gerardo o la Torre de las Damas* (1935), oyunlar (*La que buscaba don Juan,* 1923; *Pasión de Roma,* 1937), denemeler ve soneler (*La calle de la vida y de la muerte,* 1941) sayılabilir.

Larrey yarığı. Anat. Diyaframda göğüskemiğine uzanan kas demetiyle kaburgalara uzanan kas demeti arasında bulunan aralık.

LARROCHA (Alicia DE), ispanyol kadın piyanocu (Barcelona 1923). F. Marshall'ın öğrencisi ve Granados'un izleyicisi. Sanat yaşamına 1953'te başladı. 1956'da çellocu G. Cassadó ile bir ikili oluşturdu. 1959'da Barcelona'daki Marshall akademisi'nin başına getirildi. Dünyanın pek çok ülkesinde konserler ve resitaller verdi. Özellikle Granados, Albéniz gibi ispanyol bestecilerin yapıtlarını yorumlayışıyla dikkat çekti.

LARSA, bugün **Senkerah,** Mezopotamya'da, Uruk'un güney-doğu'sunda eski kent. Adından ilk kez İ.Ö. XXIV. yy.'da söz edilen Larsa, 2025'te, bir Amurrulu olan Naplanum'un kurduğu bir krallığın başkenti oldu. Beşinci kralı Gungunum, rakip İsin devletinden Ur'u alınca Larsa, Körfez ticaretinin sağladığı kazanç kapısını eline geçirdi, ama Kudur-Mabuk'un eline geçen krallık zayıfladı. Bu serüven düşkünü, oğlu Varad-Sin'i (1835-1823) ve Rim-Sin I'i (1823-1762) Larsa tahtına çıkardı. Rim-Sin I, İsin devletini yıktı (1793), ama Hammurabi'ye yenildi (1762). Babil krallığı'na ilhak edilen Larsa, Amurrulu Rim-Sin II'nin (1740'a doğr.-1736) çağrısı üzerine ayaklandı, sonunda yenildi. Bu tarihten başlayarak Larsa, Şamaş'ın kutsal kenti olarak kaldı; Şamaş tapınağı, İ.Ö. VI. yy.'a değin düzenli olarak onarıldı. 1854'te ortaya çıkarılan yerleşme alanında 1933'ten beri kazı çalışmaları yapan fransız heyeti burada çivi yazısıyla yazılmış birçok tablet, saray ve Şamaş tapınağı'nın kalıntılarını buldu.

LARSEN (Soren Absalon), danimarkalı fizikçi ve elektroteknik uzmanı (Nørre Åby 1871 - Gentofte, Kopenhag yakınında, 1957). Kopenhag'da profesör oldu, bir potansiyelölçer ve müzikal frekanslı bir almaşık akım üreticisi icat etti. Kendi adını taşıyan mikrofon etkisini buldu.

Larsen etkisi ya da **olayı,** bir elektroakustik sistemde, çıkışın, örneğin hoparlörün, girişe, genellikle mikrofona etkimesinden kaynaklanan parazit salınım. Bu olay bir ıslık sesiyle kendini belli eder.

LARSEN (Jens Peter), danimarkalı müzikbilimci (Kopenhag 1902). 1928'de, Kopenhag Müzikbilim enstitüsü'nde ders vermeye başladı. 1949-1965 arasında bu enstitünün müdürüydü. 1955'te Danimarka Müzikbilim derneği'nin başkanlığına getirildi. Özellikle Händel üzerinde çalıştı. Ama ününü, Haydn üzerine yapılan modern araştırmaları başlatan iki yayınına borçludur: bilimsel olarak bestecinin tüm yapıtlarının dökümünü yaptığı *Die Haydn-Überlieferung* (Haydn geleneği) [1939] ve üç eski kataloğun tıpkıbasımı olan *Drei Haydn Kataloge* (Üç Haydn kataloğu) [1941]. Bu üç katalogdan ikisi, Haydn'ın kendisi tarafından yazılmıştır, ama ikisinde de birtakım eksiklikler vardır. Danimarka dinsel müziğine de eğildi. Händel'in *Messiah* oratoryosu üzerine bir incelemesi vardır (1957).

LARSEN (Niels Bjørn), danimarkalı dansçı, koregraf ve bale yöneticisi (Kopenhag 1913). 1933'te Danimarka Krallık balesi'ne (DKB) girdi. 1935-1937 arasında isviçreli kadın dansçı Trudi Schoop'un topluluğunda dans etti. 1942'de Kopenhag'a dönünce solocu oldu. DKB'nin dans okulunda öğretmenliğe atandı. 1946'da kendi topluluğunu kurdu. 1951'de Harald Lander'in yerine DKB bale yöneticiliğine, 1955'te Tivoli tiyatrosu'nun müdürlüğüne, 1961'de de DKB sanat yönetmenliğine getirildi. Son görevi 1965'e değin sürdü. Dinna Bjorn*'ün babasıdır.

LARSEN (Otto Nyholm), amerikalı sosyolog (Tyler, Minnesota, 1922). Institute for Sociological Research of Washington'ın müdürlüğünü yaptı (1961-1967), kitle iletişimi ve ortaklaşa davranış sorunları üzerine kitaplar yazdı: *The Flow of Information* (Haber akışı) [1958]; *Social Effects of Mass Communication* (Kitle haberleşmesinin toplumsal etkileri) [1964]; *Violence and the Mass Media* (Şiddet ve kitle haberleşme araçları) [1967]; *Conceptual Sociology: A Self-Teaching Manual of Exercises* (Kavramsal toplumbilim: kendi kendine öğrenmeyi sağlayan temrinler el kitabı) [1969, W. R. Cotton'la birlikte].

LARSEN (Jack Lenor), amerikalı tekstil yaratıcısı (Seattle 1927). Yeni teknik ve gereçler arayışının yanı sıra, geleneksel boyama ve dokuma yöntemleriyle ilgilendi. Döşemecilikte çözgülü örmeler, trikotaj, baskılı kadife ve baskılı ya da örme deri kullandı. Bu son yöntem, tümü örme deriden ayırma bölmelerini ve naylon şeritlerle örme derinin bir bileşimi olan "leath-

L.L.

Pierre **Larousse**
H. J. Dubouchet'nin bir gravüründen ayrıntı

Algar

Mariano José de Larra
José Gutiérrez de la Vega'nın tablosundan ayrıntı
Romantikler müzesi, Madrid

Réunion des musées nationaux

larsalı bir ileri gelen tarafından Hammurabi'nin hayatı için Amurru tanrısına adanan bronz heykelcik; eller ve yüz altın kaplama; İ.Ö. XVIII. yy.
Louvre müzesi, Paris

knidli larvası (*Acalephae* öbeğinden medüz)

derisidikenli larvası (Denizkestanesinin pluteus'u)

yumuşakça larvası (*Dentale* öbeği)

böcek larvaları (*Machaon* cinsinden bir üyenin [solda] ve günlükböceğinin tırtılı)

amfibyum larvası (pençe tırnaklı kertenkele)

er-cloth''u yaratmasına neden oldu. Larsen'in New York'ta yönettiği Design Studio mobilya alanında da araştırmalar yapmaktadır.

LARSENİT a. (fr. *larsénite*; amerikalı mineralog E. S. *Larsen*'in adından). Miner. $PbZnSiO_4$ formülündeki doğal kurşun ve çinko silikat.

LARSSON (Simon Marcus), isveçli ressam (Lilla Orsäter, Åtvid, Östergötland, 1825 - Londra 1864). Ressamlığının ilk yıllarında hüzünlü kır ve deniz manzaraları yaptı. 1850'den sonra, ateşli, hatta açık bir romantizmi yansıtan vahşi doğa görünümlerine ağırlık verdi.

LARSSON (Carl Olof), isveçli ressam (Stockholm 1853 - Sundborn, Falun yakınları, 1919). Açık hava resminden yanaydı (80'li yıllarda öteki iskandinav sanatçılarla birlikte, Paris dolaylarındaki Grez-sur-Loing'da çalıştı), 90'lı yıllarda İsveç'e özgü bir resim sanatının gelişmesine katkıda bulundu (Dalarna gündelik yaşamından sahneler). Anıtsal süslemeler (Stockholm) ve kitap resimlemeleri de yaptı.

LARSSON (Lars Erik), isveçli besteci (Akarp, Malmö, 1908 - ? 1986). Viyana'da Alban Berg'den ders aldı (1929-30). Yeniklasikçilikten diziselciliğe ve yeniromantizmden kuzey lirizmine değin tüm üslup ve tarzlarda eser verdi. Yeniklasik üsluptaki yapıtlarıyla ülkesinin en sevilen bestecileri arasına girdi.

LARTET (Édouard Armand İsidore Hippolyte), fransız yerbilimci ve tarihöncesi uzmanı (Saint-Guiraud, Castelnau-Barbarens, Gers, 1801 - Seissan, Gers, 1871). Önceleri avukatlık yaptı, Sansan (Gers) yatağını keşfetti ve burada kazı yaptı. İnsansı bir maymun ve bugünkü jibonların atası olan pliopithecusu buldu, böylece, fosil bir insan da ortaya çıkarabileceğini düşünmeye başladı. 1860'ta, yayımladığı *Sur l'ancienneté géologique de l'espèce humaine dans l'Europe occidentale* (Batı Avrupa'da insan türünün jeolojik yaşı) adlı yapıtta, insan paleontolojisinin temellerini attı. Daha sonra Aurignac ve Madeleine mağaralarında kazılara girişti ve fosil insanın ilk paleontolojik kronolojisini hazırladı. Jeoloji derneği'nin başkanı oldu (1867), 1869'da, Doğa tarihi müzesi'ne profesör olarak atandı.

LARTİGUE (Jacques Henri), fransız fotoğrafçı (Courbevoie 1896 - Nice 1986). Yetenekli bir çocuk olarak çektiği ilk fotoğraflarında görülen kaygısızlık, yaşama sevinci ve içtenlik tüm yapıtlarına yansıdı. Albümleri arasında *İnstants de ma vie* (1973) anılmaya değer. 1979'da yapıtlarının tümünü fransız devletine bağışladı.

LA RUE (Pierre DE), frankoflaman besteci (Tournai ? 1460'a doğr. - Courtrai 1518). 1489-1492 arasında 's-Hertogenbosch'taki Onze-Lieve-Vrouw hayırderneği'nin hizmetindeydi. 1492-1495 arasında Bourgogne capella'sında şarkıcılık yaptı. Daha sonra sırasıyla Güzel Philippe ve naibe Avusturyalı Margherita'nın saraylarında bulundu. 1516'da Courtrai'ye yerleşti. Çağının büyük çoksesli müzik ustalarından olan De La Rue, hollanda üslubunun temsilcisiydi. 31 missa, yaklaşık bir o kadar motet, 7 magnifat ve 40 dolayında şanson besteledi. Dinsel yapıtlarında, tekniği olağanüstü güçlü bir kurgu ustası olarak belirir. Şansonları oldukça ağırbaşlıdır (*Pourquoy non?*).

LARUNDA. Rom. mit. Lara ile özdeşleştirilen, Sabina kökenli antik yeraltı tanrıçası.

LARVA a. (hayalet anlamında lat. sözc.). Yumurtadan çıkan ve gerek beslenme alışkanlığı, gerekse beden biçimi ve hatta yaşama çevresi bakımından erişkin biçime göre önemli farklılıklar sergileyen serbest biçim. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Sağl. kor. *Larva savaşı*, larvaları yok etme amacıyla başvurulan önlemler. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Su ür. kül. *Larva yetiştirme*, ticari değeri olan bazı deniz hayvanlarının larvalarını doğal ya da yapay ortamlarda besleyip büyütme işlemlerinin tümü. (Bk. *ansikl.* böl.)

◆ sıf. Larvayla ilgili olan için, ya da larva hali için kullanılır: *Larva dönemi. Böceklerin larva biçimleri.*

—ANSİKL. Asalbil. Larvalar insanda ve hayvanlarda asalak olabilirler (dış ya da iç asalaklar). Kimisi, erişkin evreye gelmeden önce bütün gelişim çevrimini insan vücudunda tamamlar (larva göçü); buna karşılık insan asalağın mutlak konağı değilse, normal ya da anormal bir arakonak olabilir (asalak çıkmazı, larva migrans). Asalaklar çoğunlukla solucandır (yassısolucanlar), fakat bazı böcek larvaları da insanda asalak yaşayabilir (miyazlara yol açan larvasineğigillerin larvaları). Bulaşıcı hastalıkları taşıyan böcek larvalarının incelenmesi ve denetimi, hastalığın taşınmasını sağlayan zinciri kırmak açısından çok önemlidir.

—Böcbil. Erişkinler için düzenlenen sınıflandırmadan az çok bağımsız olarak, böcek larvalarını biçimlerine dayanarak birbirinden ayırmak için değişik sıfatlar türetildi. Böylece, kınkanatlılar şu larva çeşitleriyle birbirlerinden ayrılmaktadır: *Hemerobius*'ların ve kınkanatlıların *Adephaga* alttakımından bazı türlerin *kampedeiformes* larvaları; mayısböcekleriyle öteki bitkicil kınkanatlıların *melolontoyit* (çıplak etli ve yay gibi kıvrık bedenli) larvaları; *tırtılsı* larvalar (pulkanatlıların tırtılları, zarkanatlıların *Symphyta* öbeği larvaları). Öte yandan, çiftekanatlılar arasındaki ayırım da şöyle gerçekleştirilmiştir: kimileri (sivrisinekler) suda yaşayan, hareketli ve kafası belirgin *ösefal* larvalardır; diğerleriyse (sikloraf sinekler) "et kurdu" da denen *asefal* larvalardır. Çok sayıda böceğin (titreksinekler, toplu yaşayan zarkanatlılar), etkurdundan çok az farklı *kurtsu* larvaları bulunur; oysa bazı zarkanatlı türlerinin *nauplius*'ları (ya da *siklopoyit* larvaları), kabukluların *nauplius*'una benzeyen aşırı bir başkalaşma geçirirler. Kızböceklerinin (*Dytiscus, Phyrganea* vb.) suda yaşayan larvalarıysa çok çeşitli olduklarından hiçbir sınıflandırmaya sokulamamaktadır.

—Sağl. kor. Larva savaşı, kamu yönetiminin böcek larvalarını, özellikle sivrisinek larvalarını yok etmek için aldığı önlemlerin tümü (su birikintilerinin ve bataklıkların kurutulması, üreme yerlerine petrol ya da böcek öldürücü tozlar püskürtülmesi, vb.).

—Su ür. kül. Alabalık larvası, serin ve bol oksijenli akarsuların çakıllı diplerine yerleştirilen, döllenmiş alabalık yumurtalarını içeren kutular içinde yetiştirilir. Koregon larvaları yumurtadan çıkar çıkmaz dağlardaki göllere bırakılır. Yumurtadan çıkışlarını izleyen ilk günlerde su otlarına tutunarak yaşadıklarından, turnabalığı larvalarını bol su otu bulunan yerlere yerleştirmek gerekir. Sudak içinse, dişiye bir yuva hazırlanır ve bıraktığı yumurtalar yuvadan alınarak su yüzeyinde taşınarak larva yetiştirmek için seçilen yere götürülür. Sazan yetiştirirken yumurtalara doğrudan müdahale gerekmediğinden sazan larvası yetiştiriciliğinden söz edilemez.

—Zool. Larva evresi, amniyonlu omurgalılar, örümcekgillerin çoğu ve kimi kara yumuşakçaları dışında, bütün hayvanlarda görülür. Kimi larvipar sinek türleri dışında, larvalar yumurtadan çıkar; büyümeleri kabuk değiştirmeyle olsa (eklembacaklılar) ve önemli biçim değişiklikleri ortaya çıksa bile, üreme yetenekleri bulunmadığı ya da erişkinden çok farklı olduklarından bunlar larva olarak tanımlandılar. Bununla birlikte, meksika küt ağızlı semenderi gibi kimi larvalar aralarında çiftleşebilir ve neoteni oluşturabilirler. Bazı iki kanatlı *(Miastor)*, ya da kınkanatlı *(Micromalthus)* böceklerde, larva, çiftleşme olmaksızın ürer: buna pedogenez denir.

Larva evresi, genellikle birdenbire gerçekleşen bir başkalaşmayla son bulur: tümbaşkalaşmalı böceklerde görülen hızlı ve geniş kapsamlı bedensel değişiklikler, bu değişikliklerle birlikte ortaya çıkan büyük ölüm oranı (iribaşlarda) ve dinlenme gereksinimi (nemfoz*). Larva organizmasının önemli bölümlerinin histolizle yok edildiği ya da erişkin beden yapısının dışında bırakıldığı (denizkestanesinin *pluteus*'u gibi) görülebilir. Genç erişkin genellikle yaşlı larvadan daha hafif olur (örn. tırtıl ve kelebek).

Bununla birlikte, larva doğal ortama

kabuklu larvası (*Sacculina* öbeğinin nauplius'u)

başlıca larva çeşitleri

hayvan öbeği	*larvanın adı*	*larvanın yaşama çevresi ve tarzı*	*erişkinin adı*	*erişkinin yaşama biçimi ve tarzı*
yassısolucanlar	1. mirakidyum	tatlısuda		
	2. redia	sivri tatlısu salyangozunun asalağı		
	3. serkarya	tatlısuda	kelebek	koyun asalağı
halkalısolucanlar (çokkıllılar)	trokofor	denizde	*Nereis*	denizde
yumuşakçalar	örtülü larva	denizde	karındanbacaklı ya da ikiçenetli	denizde
derisidikenliler	*pluteus*	denizde	denizkestanesi	denizde
kabuklular	*nauplius*	denizde	örnekler:	
			—yengeç	denizde, serbest
			—*Balanus*	denizde, tutunarak
			—*Sacculina*	yengeç asalağı
böcekler	kızböceği larvası	tatlısuda	kızböceği	havada
	beyaz kurt	toprakta	mayısböceği	havada
	karıncaaslanı	kumda	karıncaaslanı erişkini	havada
	tırtıl	havada, bitkilerde	kelebek	havada, balözüyle beslenir
	etkurdu	leşte	sinek	havada
	çamur kurdu	tatlısuda	titreksinek	havada
omurgalılar	iribaş	tatlısuda	kurbağa	ikiyaşayışlı
	1. leptosefal 2. yılanbalığı yavrusu	denizde	yılanbalığı	ırmakta

erişkin kadar iyi uyum sağlayabilen bağımsız bir yaşam biçimidir; zaten, larvaların yaşamı da her zaman erişkinlerinkine benzemez: sözgelimi erişkini havada yaşayan birçok böceğin larvası suda yaşar, vb. Bu nedenle, özellikle böceklerde hayat bütünüyle larva evresinde geçer (amerikan ağustosböceği: 17 yıllık larva yaşamı 1 yaz süren erişkin yaşamı; günlükböcekler: 3 yıllık larva yaşamı ve 1-4 günlük erişkin yaşamı). Buna rağmen, uçmayı sağlayan bütünüyle gelişmiş kanatlar yalnızca erişkinde bulunur.

LARVA MİGRANS a. Asalbil. Bulaşıcı larva evresinde olduğu halde insanda hiçbir gelişme geçirmeyen asalak çıkmazı çeşidi.
—ANSİKL. Larva migrans iki türlüdür: *deri larva migransı* (larbish) ve *içorgan larva migransı*. İçorgan larva migransının örnek tipi, paratenili konak rolü oynayan insanda II. evredeki *Toxocara canis* larvalarının neden olduğu toksokarozdur. Deri larva migransı sıcak bölgelere özgü bir hastalık olduğu halde toksokaroza her iklimde rastlanır.

LARVACIL sıf. Zool. Larvayla beslenen hayvanlar için kullanılır. (Larvacıl balıklar ve özellikle sazanbalıkları, sıtma hastalığını taşıyan böcekleri yiyerek sıtmayla mücadelede önemli rol oynar.)

LARVASİNEĞİGİLLER a. *Oestrus* ve komşu cinsleri kapsayan familya. (Bil. a. *Oestridae*.)
—ANSİKL. Larvasineğigiller, larvaları, memelilerin bedeninde ya da deri altında yaşayan asalak sineklerdir; bazıları insana saldırarak, diğer ikikanatlılarla birlikte, miyaz adı verilen bozukluklara yol açar. Bazen başka ikikanatlı familyalara giren *Pharyngomyia*'lar, *Hypoderma*'lar ve *Cuterebra*'lar vb. de yanlış olarak larvasineğigiller familyasına sokulmaktadırlar.

LARVASONRASI sıf. Larva dönemini geçirmiş hayvanlara (erişkin olmaları gerekmez) özgü, organ ya da olaylar için kullanılır.

LARVİK, Güney Norveç'te (Vestfold) liman kenti, Larvik fiyordu kıyısında, Lågen ırmağının Skagerrak'ta denize döküldüğü yerde; 11 000 nüf. XVII. yy.'da yapılmış şato. Balıkçılık. Gemi yapımı. Kereste sanayisi (selüloz).

LARVİKİT a. (fr. *larvikite*; öz. a. *Larvik*'den). Petrogr. % 80'i alkali feldspatların ve oligoklazın iç büyümeleriyle oluşan alkali siyenit. (Kayaca menevişli bir mavilik verir.)

LARVİPAR sıf. (fr. *larvipare*). Zool. Doğrudan larvalar doğuran türler için kullanılır.

LARVULA a. (lat. *larvula*). Zool. Körelmiş bir solunum aygıtı bulunan bir yaşındaki böcek larvası.

LARYMNA, Yunanistan'da (Fthiotis) yer, Eğriboz körfezi kıyısında. Nikel çıkarma ve arıtma.

LASA ya da **LHASA,** Çin'de kent, Tibet'in başkenti; 3 600 m yükseltide, Brahmaputra'nın kollardan birinin kıyısında; 310 000 nüf. (1986). Lasa, Çin ve Tibet buddhacılığının dinsel merkezidir.
—Güz. sant. Kentte çok sayıda tarihsel yapı bulunmaktadır: birçok tapınak, oturma birimi, mezar pagodası, kitaplık ve sayısız hazineler barındıran galeriden oluşan, XVII. yy.'da yeniden inşa edilmiş Buddha sarayı *Potala**; Tibet buddhacılığının kutsal yeri, Lasa'nın büyük tapınağı *Cokhang*; dalai-lamanın yazlık sarayı, 1755'te yapılmış *Norbulingka*; *Sera* manastırı gibi Lasa yakınlarında bulunan, Buddha heykelleri ve Ming dönemine ait freskleriyle dikkati çeken, 1419'da kurulmuş, dünyanın en büyük manastırı *Bras-Spungs*.

LASA a. (etrüskçe sözc.). Arkeol. Etrüskler'de, işlevi pek belli olmayan ve genellikle kanatlı olarak canlandırılan ölüm perisi.

Y. Michel-Diaf

Lasa'da Potala sarayı (XVII. yy.'da yeniden yapıldı)

LASALLE, Kanada'da (Québec) kent, Montréal'in güney banliyösünde; 76 000 nüf. Besin sanayileri. Makine sanayileri. Kimya sanayisi.

LA SALLE (René Robert CAVELİER DE), fransız kâşif (Rouen 1643 - Texas 1687). Kardeşi sayesinde Montréal adasında kendisine bir fief verilmesi üzerine 1667'de oraya gitti. 1669'dan başlayarak bu toprağın satışından sağladığı desteklerle, Ontario ve Erie göllerine doğru iki keşif gezisine girişti. Ticari bir geziyi dört tekneyle sürdürerek, Michigan gölünün güneyine vardı. Daha sonra İllinois ırmağına erişti ve ocak 1680'de Crèvecœur kalesini kurdu (bugünkü Peoria karşısında). Zor koşullar altında Montréal'e döndü.

Güneye doğru büyük keşif gezisini gerçekleştirmek üzere, 23 arkadaşıyla birlikte yeniden yola çıktı ve 1681-82 kışı sırasında İllinois ve Mississippi kavşağına ulaştı. Joliet'nin eriştiği nokta aşıldıktan sonra, 6 nisan 1682'de denize varıldı. 9 nisanda, büyük bir olasılıkla bugünkü Venice kasabası yakınında, *Louisiana* adı verilen bölgeye elkondu.

La Salle, öncü olarak Michigan gölüne kadar geri döndü ve bu arada, aralık 1682'de Saint-Louis kalesini kurdu (bugünkü küçük *Lasalle* kenti yakınında). Fransa'ya döndüğünde kralı, Meksika körfezinde ispanyol imparatorluğunu tehdit edebilecek bir sömürge kurmak için görevlendirilmesinin gerektiğine inandırdı. Bunun üzerine 4 gemilik bir sefer, 100 askerle birlikte, temmuz 1684 sonunda Rochefort'dan yola çıktı ve Haiti'de bir mola verdikten sonra, aralık ortasında Meksika körfezine vardı. Mississippi ağzına erişilemedi ve sonunda Matagorda adasına varıldı (bugünkü Houston'ın güney-batı'sında). Mayıs 1685'te La Salle, Saint-Louis kalesini kurdu. Ocak 1687'de, uzaktaki illinoisli müttefiklerden yardım sağlamaya girişmek üzere, 17 arkadaşıyla birlikte yeniden kuzeye doğru yola çıktı. Sefer başkanının kötü davranışları, aralarında da cerrahın da bulunduğu bazı arkadaşlarının ona karşı düşmanlığına yol açtı. Louisiana'nın kurucusu, 19 mart 1687'de başına bir kurşun sıkılarak öldürüldü. Sağ kalan birkaç kişi, ertesi yıl Montréal'e ulaştı.

LASALLE (Antoine Charles Louis, *kont* DE), fransız general (Metz 1775 - Wagram 1809). Kellermann'ın yaveri (1795), İtalya ordusu hafif süvari birliği komutanı oldu, Rivoli'de (14 ocak 1797) bir avusturya taburunu esir aldı. Özellikle Stettin'de (30 ekim 1806), daha sonra İspanya'da (1808 -1809) yararlıklar gösterdi. Almanya ordusuna çağrıldı, Essling'de savaştı (21-22 mayıs 1809) ve Wagram'da öldü (6 temmuz). Büyük Ordu'nun en parlak süvari komutanlarından biriydi.

LAS CASAS (Bartolomé DE), ispanyol Kilise büyüğü (Sevilla 1474 - Madrid 1566). Yaşamöyküsünü yazdığı Kristof Kolomb'un arkadaşlarından birinin oğlu idi. Santo Domingo'da babasından kalan toprakları bırakarak Küba'da papaz oldu (1510) ve 1522'de Dominiken tarikatına girdi. Yerlileri savunan ve *encomienda*'nın yolsuzluklarını açıklayan yapıtları geniş yankılar uyandırdı; bunları (özellikle, *Brévisima historia de la destruccioń de las İndias* [Yerlilerin imhasının çok kısa tarihi], 1542 adlı yapıtını) Aragónlu Fernando'ya, sonra da Carlos'a yolladı. Böylece, yerlilere yapılan haksızlıkların ve *encomienda*'nın yavaş yavaş kaldırılmasını sağlayan "Yeni Yasalar"ın öncüsü oldu (1542). Yasaların uygulanması, Casa de Contratación'dan destek gören *encomiendero*'ların direnişiyle karşılaştı ve sonuçta zenci ticaretinin gelişmesine yol açtı. Meksika'da Chiapa piskoposu olan (1544) Las Casas, uğradığı başarısızlıktan ötürü umutsuzluğa düşmekle birlikte eylemini sürdürmeye karar verdi, piskoposluktan istifa etti, İspanya'ya döndü (1547) ve *Historia de las İndias* (Amerika yerlilerinin tarihi) adlı yapıtını verdi. (Bu kitap ancak 1875'te yayımlandı.) Rahip Grégoire onun için bir *Apologie* yazdı. Kuramsal alanda, Las Casas'ın fikirleri öyle büyük bir başarı kazandı ki, en büyük rakibi Juan Ginés de Sepúlveda'nın kitapları bu yüzden XIX. yy. sonuna kadar yayımlanamadı.

LAS CASES (Emmanuel, *—kontu*), fransız yazar (Las Cases, Revel yakınında, 1766 - Passy-sur-Seine 1842). Deniz subayıydı; Devrim sırasında Londra'ya göç etti, LE SAGE adıyla bir *Atlas historique* (Tarih atlası) yayımladı. Konsüllük döneminde Fransa'ya döndü (1802), chambellan ve baronluğa (1809), ardından kont (1810) ve Danıştay raportörlüğüne yükseldi. Sekreter olarak Napoléon'la birlikte Saint Helena'ya gitmek için izin aldı ve imparatorun oradaki söyleşilerinden yararlanarak 1823'te yayımlanan *Mémorial de Sainte-Hélène*'i (Saint Helena anıları) yazdı. Davranışını eleştirdiği Hudson Lowe tarafından adadan kovulunca (kasım 1816), Brüksel'e yerleşti ve Napoléon'un ölümünden (1821) sonra Fransa'ya döndü.

LASCAULT (Gilbert), fransız estetikçi (Strasbourg 1934), Paris-X Üniversitesi'nde profesör. *Le Monstre dans l'art occidental* (Batı sanatında canavar) [1973] adlı yapıtında, canavar resmini çevreleyen bilgi ve jest ağlarını çözümledi ve canavar resminde zorunlu bir delilik ve dehşet bulunduğunu gösterdi. Estetiği, daha sonra sanat hareketlerinin dışında kalan dağınık, özgür ve yaratıcı bir biçim edindi: *Enfances choisies* (Seçilmiş çocukluklar) 1976; *Figurées, défigurées* (Şekiller ve şekilsizler) 1977; *Écrits timides sur le visible* (Görülebilen üzerine çekingen yazılar) 1979; *Boucles et Nœuds* (Lüleler ve düğümler), 1981.

Québec Eyalet tanıtma ofisi

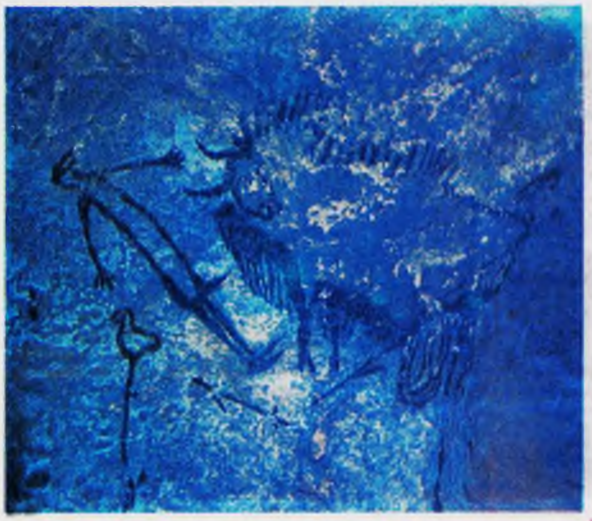

Cavelier de La Salle
Eugène Guérin'in bir gravüründen ayrıntı

Mas

Bartolomé de Las Casas
ressamı bilinmeyen bir porteden ayrıntı
Colombina kütüphanesi, Sevilla

J. Vertut

yaralı avcı ile bizon
Lascaux mağarası'nda yer alan
kuyu duvarındaki resim
Madeleine kültürünün ilk evresi

LASCAUX mağarası, Montignac (Dordogne, Fransa) komününde mağara. 1940'ta bulunan mağara, dünyanın Yontmataş dönemine ait süslemelere sahip en önemli mağaralarından biridir. Birinci salon, bir frizle bezenmiştir; frizde, çeşitli figürlerin yanı sıra, birinin uzunluğu 5 m'yi aşan dört büyük boğa betimlenmiştir. Bu salondan sonra gelen bir oyuk, atlar, geyikler, dağ keçileri ve boynuzlugillerle süslenmiştir Birinci salonun sağında uzanan bir dehlizde çok sayıda oyma yer alır. Sağda kalan bir oyukta da resimler bulunmuştur, ama boyalar mağara keşfedilmeden önce neredeyse bütünüyle silinmiştir. Bu oyuktan, resimler ve oymalarla bezenmiş bir salona, oradan da 5 m derinliğinde bir kuyuyla aşağıdaki dehlizler ağına geçilir; bu dehlizlerden biri, bir gergedanı ve karnı yarılmış bir bizonun karşısında üsluplaştırılmış bir insan figürünün yer aldığı gizemli bir sahneyi temsil eden siyah resimlerle süslenmiştir. Buraya açılan bir oyuğun duvarları, geyik, boynuzlugiller ve at figürlerinin yer aldığı resim ve oymalarla bezenmiştir; oyuk, dar bir dehlizle (kedigiller odası) devam eder.

Lascaux'da bulunan resim ve oymalar, Madeleine kültürünün ilk evresine (yakl. İ.Ö. 15 000) tarihlendirilir. Bunların olağanüstü niteliği, bulunmalarından sonra, çok sayıda ziyaretçinin Lascaux'ya gelmesine, böylece mikro-organizmaların üremesine ve bezenmiş duvarlarda kalsit oluşmasına yol açtı. Duvar resimlerinin yok olmasını durdurmak amacıyla 1963'te mağaranın halka kapatılması kararlaştırıldı ve mikro-organizmaları ortadan kaldırmaya ve mağarada, keşiften önceki havalandırma, ısı, nem koşullarını yeniden sağlamaya yönelik bir çalışma başlatıldı. Bugün tehlikeyi atlatmış olan mağaraya, son derece sınırlı sayıda ziyaretçi (teknisyenler ve uzmanlar) kabul edilmektedir. Mağaranın bir bölümünün aynısı, halkın ziyareti için, orijinalinin yakınında yapılmıştır.

LASCY (Franz Moritz) → LACY.

LASE a. (fr. *lacet*). İplikleri birbirine dolayarak yapılan bir tür şerit.
—Bayınd. Yüksek kot farkları olan kesimlerde eğimi azaltmak için art arda düzenlenen, dışbükeylik eğrisi birbirine göre ters yaylar. (Birbirlerine çok küçük yarıçaplı virajlarla bağlanan, almaşık yönlü, çok eğimli yol parçalarından oluşan lase, bir tepenin ya da dağın yamacında yükselti kazanmaya olanak verir.)
—Dy. Trenlerde, çok kez de yalnız lokomotiflerde görülen enlemesine salınımların tümü. Bandajların konikliğinden kaynaklanan *kinamatik lase* ile buharlı lokomotiflerde piston-biyel gruplarının gidiş -geliş hareketlerinden kaynaklanan iç lase'yi ayırt etmek gerekir.) [LASE HAREKETİ de denir.] || *Lase darbesi*, demiryolu boyunca görülen bir kusurdan kaynaklanan enlemesine salınım.
—İşlem. *Lase işleme*, iplik yerine, dar kordonlarla yapılan işleme. (Çeşitli endeki pamuklu laseleri, kumaşa alttan ince bir dikişle tutturarak yapılır. XIX. yy. sonunda moda alanında çok yaygın bir kullanımı vardı.)

Lasègue belirtisi (fransız hekim Charles Ernest *Lasègue*'in [1816-1883] adından). Nörol. Siyatik sinir ağrısının özgül belirtisi. Lasègue belirtisi şöyle aranır: uyluk karına doğru çekilir, bacak uyluğa göre gergin duruma getirilince sinirin çekilmesinden ötürü hasta şiddetli bir ağrı duyar.

LASER a. (tesc. edil. a.). Bruce Kirby tarafından tasarlanmış ve yapımı çok titiz tonaj ölçümleriyle gerçekleştirilmiş tek kişilik tek tip tekne. (Başlıca boyutlar: net uzunluk 4,23 m, genişlik 1,37 m, çektiği su 0,90 m, yelken yüzeyi 7,06 m^2; ağırlık, 56 kg.)

LASER a. (*ing. Light Amplification by Stimulated Emission of Radiation* sözcüklerinin baş harflerinden oluşan kısaltma). **1.** Laser olayından yararlanarak silahlanma, telekomünikasyon, ölçübilim, temel fizik, sanayi, tıp vb. gibi alanlarda kullanılan uzaysal ve zamansal olarak bağdaşık bir ışıma demeti üreten aygıt. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** *Laser olayı*, ışığın uyarılmış ışıma yayımıyla yükseltildiği fiziksel olay. **—3.** Bu biçimde yayımlanan ışımayı ve bu ışımanın uygulamalarını niteleyen ad: *Laser demetleri. Laser neşteri.*
—ANSİKL. *İlkeler.* Laser olayı, ilk kez 1917' de Einstein'ın kuramsal temellere dayanarak betimlediği uyarılmış yayım* olayına dayanır. Bu olayı aşırıkısa dalgaların yükseltilmesine uygulamaya (maser) yönelik ilk olanağı 1951'de C. H. Townes betimledi ve bu 1954'te deneysel olarak doğrulandı. 1958'de, A. L. Schawlow ve C. H. Townes, o tarihte optik maserler olarak adlandırılan laserler üzerine ilk makaleyi yayımladılar. 1960'ta T. H. Maiman ilk yakut laserini çalıştırdı; 1961'de A. Javan'ın geliştirdiği gaz laseri ortaya çıktı. Bu tarihten sonra, bu fizik ve teknoloji alanı büyük bir gelişme gösterdi.

Uyarılmış yayım olayı, kendiliğinden yayım olayı gibi, uyarılmış bir E_2 enerji halinden, bir E_1 alt enerji düzeyine düşen bir atomun, bir molekülün vb. bir foton yayımlamasına karşılık gelir. Böylece oluşan ışımanın ν frekansı $E_2 - E_1 = h\nu$ bağıntısıyla verilir (h Planck değişmezi). Uyarılmış yayım, bir fotonun sistem üzerine, E_2 den E_1 e geçişi belirten $E_2 - E_1$ enerjisiyle gelmesinden kaynaklanır. Isıl dengede olan bir sistemde, uyarılmış parçacık sayısı önemsizdir. Bu durumda, sistem üzerine gelen $\nu = (E_2 - E_1) / h$ frekanslı bir ışımanın soğurulma olasılığı, uyarılmış bir yayıma yol açma olasılığından çok daha yüksektir. Sözkonusu ışımanın uyarılmış bir yayıma yol açma olasılığının kayda değer olması için, E_2 enerjili parçacıkların sayısı N_2'den, E_1 enerjili parçacıkların sayısı N_1'den büyük olması gerekir. Bu sonuca ulaşmak için, *pompalama* adı verilen bir dış uyarma yardımıyla, bir nüfus evirtimi gerçekleştirilir.

Uyarılmış yayım sırasında ortaya çıkan iki enerji düzeyi her zaman temel enerji düzeyi ve pompalamayla erişilen uyarılmış düzey değildir Burada çoğu kez, sözkonusu olan ara düzeylerdir (şek. 1 ve 2).

Laser olayını başlatmak için uyarılmış yayımı olanaklı kılacak enerji düzeylerine sahip kurucu öğelerden (atomlar, moleküller, iyonlar vb.) oluşan etkin bir ortam gereklidir. Bu ortam, iki enerji düzeyi arasında nüfus evirtimi oluşturacak biçimde pompalanır. Frekansı ışınımsal geçişe karşılık gelen tekrenkli bir ışık demeti etkin bir ortama gönderildiğinde buradan uyarılmış yayımla yükseltilmiş olarak ve aynı doğrultuda çıkar. Bu yükseltici ortamı, bir ışıma üretecine dönüştürmek için bir rezonans boşluğuna yerleştirmek gerekir. Bir laserde bu boşluk, birbirine koşut ve yayımlanan ışımaya dik iki aynadan oluşur (Pérot-Fabry boşluğu). Aynalardan en az biri, üretilen ışımanın dışarı çıkabilmesini sağlamak için kısmen saydamdır. Aynalar arasındaki uzaklık birkaç santimetreden birkaç metreye kadar değişebilir.

Bir laserin yayımladığı ışık hem uzayda hem de zamanda bağdaşıktır, çünkü fotonlar aynı dalga boyunda, aynı doğrultuda ve aralarında faz farkı olmaksızın yayımlanır. Bundan önemli pratik sonuçlar elde edilir:
1. Bağdaşık olmayan kaynakların ışımalarının tersine, laser ışıması yönlendirilmiştir; demetin ıraksaması birkaç saniyelik bir açıyla sınırlandırılabilir. Dolayısıyla küçük bir uzay açısı içinde kimi zaman çok büyük bir enerji ya da güç elde edilebilir.
2. Bir laser demeti odaklandığında, kullanılan optik düzeneğin odağında çok küçük boyutlu (birkaç dalga boyu kadar) bir odak lekesi, dolayısıyla da birim yüzey başına çok büyük bir enerji yoğunluğu elde edilir.

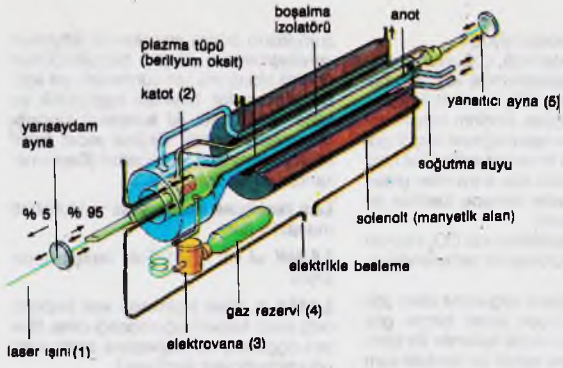
Çeşitli ayırtedici özellikleri yönünden birbirinden farklı birçok laser türü vardır. Bunlar etkin ortama göre (katı, gaz, sıvı, yarıiletken), pompalama biçimine göre (flaş, gazlı dejarj tüpü, akım pompalamalı, kimyasal tepkime) ya da çalışma biçimine göre (sürekli, başıboş, tetiklemeli) sınıflandırılabilir.

Optik pompalama (bir yansıtıcı ile çevrili, helis biçiminde ya da doğrusal flaş) özellikle katı laserleri için (şek. 3 ve 4), elektriksel pompalama (elektriksel boşalma) ise gaz laserleri için kullanılır. Kimyasal tepkimeyle pompalama, birbirlerine etkiyen maddeler (örneğin döteryum fluorür moleküllerı veren fluor + döteryum) kullanarak uyarılmış durumda moleküller üretmeye dayanır. Kimi durumlarda, üretilen molekülün (eksipleks [uyarılmış kompleks]), temel hali ayrışık olduğundan ancak uyarılmış elektron hallerinde bir bağlı hal vardır, bu da nüfus evirtimini kolaylaştırır (örneğin soy gaz halojenürleri).

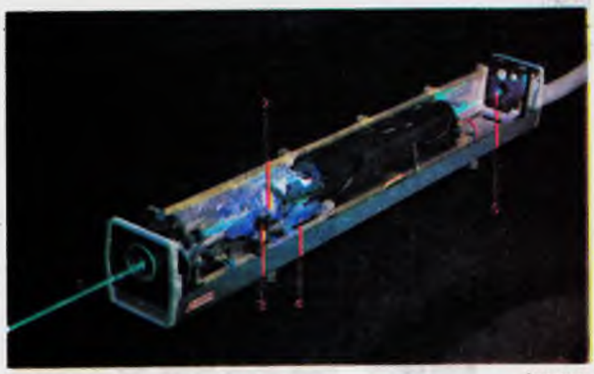
Etkin ortam sürekli olarak pompalandığında, laser yayımı kalıcı olabilir: böylece sürekli bir laser elde edilir. Pompalama flaşla yapılırsa, yayım darbelidir. Bir laser darbesinin süresi, genellikle flaşın süresinden küçük olduğundan uyarılmış düzey ardışık olarak boşalır ve yeniden dolar, bu da flaşın çalışmasının sona ermesiyle tamamlanan birbirine yakın laser darbelerinden oluşmuş bir dizinin elde edilmesine neden olur (başıboş çalışma). Darbeli bir laserde, çalışma eşiğine erişildiğinde laser yayımı engellenebilirse pompalama daha yüksek bir düzeye dek sürdürülebilir. Daha sonra yayım, kısa (birkaç nanosaniye kadar) bir darbe biçiminde serbest bırakılarak tepe değeri oldukça büyük bir güç elde edilebilir. Yayımı başlatmak için döner prizma, Kerr etkisi ya da akustik-optik etki gibi değişik yöntemler kullanılır.

• *Başlıca laser türleri. Katı laserleri.* Kullanılan ilk gereç yakuttur (1960). Bu, % 0,05 oranında üçdeğerli krom iyonları (Cr^{+++}) içeren, saydam bir Al_2O_3 alümin kristalidir; krom iyonları enerji düzeylerinin konumu nedeniyle nüfus evirtimine olanak verir. Uygulamada, yapay yakutlardan yontulmuş çubuklar kullanılır. Yayım dalga boyu, kızıl bölgede 694,3 nm dir. Başıboş çalışmada bir yakut laseri 30 -40 kilowatt, darbeli çalışmada ise 30 ile 100 MW arası güç sağlar.

Neodimli cam, yakut laserlerinden birkaç yıl sonra ortaya çıkmıştır. Burada, neodim iyonlarıyla (Nd^{+++}) katkılanmış biçimsiz bir malzeme (cam) sözkonusudur. Bu, 1060 nm de (yakın kızılötesi) yayım yapan, 4 düzeyli bir malzemedir. Neodimli cam laserleri yalnızca darbelidir. Bunların birbirinden oldukça farklı iki türü vardır: askeri uzaklıkölçümde kullanılan küçük laserler ve plazmaları, çekirdek kaynaşmalarını incelemede kullanılan yüksek güçlü laserler. İkinci tür laserler bir laser yük-

Spectra-Physic belgesine göre

Larousse

Bir iyon laserinin çalışma ilkesi. Laser tüpü, yükseltici etkin ortamı oluşturan bir gaz (burada, argon ve kripton) içerir ve bir solenoitin eksenel manyetik alanı içinde yer alır. Anot ve katot arasında oluşan boşalma, önce kendiliğinden, sonra uyarılmış foton yayımına neden olur.

selteçleri bataryası biçimindedir.

YAG (Yttrium Alüminyum Garnet) neodime katkılanmış ve aynı dalga boyu üzerinden yayım yapan bir itriyum ve alüminyum grenasıdır. Bu gereç sürekli ya da darbeli bir çalışmaya olanak verir. Erbiyum ya da holmiyum iyonları gibi başka malzemeler üzerinde de incelemeler yapılmaktadır.

Gaz laserleri. Ortam çoğu kez bir gaz karışımından oluşur; karışımdaki bileşenlerden biri, uyarımını çarpışmalarla öbürüne aktarır. En yaygın olanları, güçleri zayıf (miliwatt düzeyinde) olmakla birlikte, helyum-neon laserleridir. Bu laserlerde yayım çizgilerini veren neon gazıdır. En çok kullanılan dalga boyu, kızıl bölgede 632,8 mm'dir. 1 150 ve 3 390 nm'lik tayf çizgileri de kullanılabilir.

İyon laserleri, etkin malzemesi iyonlaştırılmış bir gaz olan gaz laserleridir. En yaygın olanı argon laseridir. Argon atomları, bir elektrik boşalmasının elektronlarıyla çarpışarak iyonlaşır. Bu laserlerle çok sayıda tayf çizgisi elde edilebilir (mavi-yeşil bölgede 488 nm, 496,5 nm ve 514,5 nm). Yayımlanan güç yüksektir (onlarca watt).

Karbondioksit laserleri'nde, CO_2 karbondioksit moleküllerinin temel elektron durumundaki titreşim-dönme geçişlerinden yararlanılır. Gaz karışım CO_2, azot ve helyumdan oluşur ve uyarma azot moleküllerinden karbondioksit moleküllerine aktarılır. Sürekli ya da darbeli olabilen yayım kızılaltı bölgede (10,6 μm ya da 9,6 μm) yapılır. Karbondioksit laserlerinin % 10 ile % 15 arasında değişen yüksek bir verimi vardır. Maksimum güç, sürekli çalışmada 400 kW, kısa darbeli çalışmada ise 10 TW dir.

HF/DF *kimyasal laserler*'de laser yayımı verecek olan, titreşim yönünden uyarılmış HF ya da DF moleküllerini üretmek için fluor atomunun hidrojen (ya da izotopu döteryum) üzerindeki tepkimesinden yararlanılır. En güçlü laserlerde, fluor atomu, F_2 fluor molekülünün (ya da NF_3 bileşiğinin) özel bir odada hidrojenle (ya da bir hidrokarbonla) yanmasıyla elde edilir. Yayım dalga boyları HF laser için 2,7 μm, DF laser için ise 3,8 μm dolayındadır. DF laser bugüne dek gerçekleştirilmiş olan en güçlü sürekli laserdir. ABD'de yapılmış bir ilkörnek, 2,2 MW lık bir güç sağlamıştır.

Metal buharlı laserler'de (en yaygın olanı helyum-kadmiyum laseridir) etkin ortam, buhar halindeki kadmiyumdan oluşur. 100 miliwatt'a kadar olan güçlerde, 441,6 ve 325 nm'lik dalga boylarıyla sürekli çalışma sağlanabilir.

En son gerçekleştirilmiş laser tipi olan *iyot laserleri*'nde etkin ortam olarak atom halinde iyot kullanılır ve cam laserinin dalga boyuna yakın, 1 315 nm lik bir dalga boyu üzerinden yayım gerçekleştirilir. Bu tip bir laser ile 1 TW'lık bir güç sağlanmıştır.

Boyarmadde laserleri. Etkin ortam sıvı çözelti halindeki organik moleküllerden oluşur. Bu moleküller görünür ya da morötesi ışıkla uyarıldıklarında geniş bir (yüz nanometre kadar ya da daha büyük) flüorışı tayfı gösterir. Seçici düzenekler sayesinde (Pérot-Fabry boşluğunun aynalarından birinin yerini alan yansıtıcı ağı, iki ayna arasına yerleştirilen dağıtıcı prizma), yayım dalga boylu seçilebilir ve böylece ayarlanabilir laserler elde edilir. Bu laserlerde pompalama optiktir (kısa darbeli flaş, kısa dalga boyu laser ışıması). Her boyarmaddeye özgü farklı bir alanın varlığı ve boyarmaddelerin kendi aralarında değiştirilebilmeleri sayesinde aynı aygıt 300 nm'lik dalga boyundan büyük bir alanda yayım yapabilir.

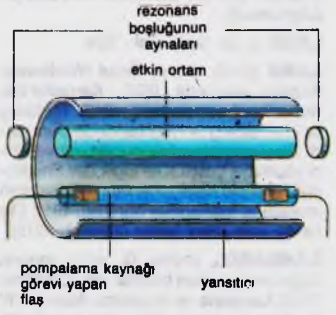
Yarıiletkenli laserler. Laser etkisi, eklemli diyot biçiminde monte edilmiş kimi yarıiletkenlerle de elde edilebilir. En eski yarıiletkenli laser galyum arsenürlü (AsGa) laser diyotudur. Bu diyotta nüfus evirtimi iletim bandı ile değerlik bandı arasında oluşturulur. Eklemdeki akımın yoğunluğuna, sıcaklığa ve katkı maddelerine bağlı olan dalga boyu dizisi kızıldan yakın kızılötesine dek uzanır. Çıkış gücü birkaç miliwatt ile birkaç yüz miliwatt arasında değişir. Kolaylıkla kiplenebilen bu laser türü optik lifli telekomünikasyon sistemlerinde kullanılır.

Serbest elektronlu laserler. Bunlar, bir hızlandırıcıdan çıkan yüksek enerjili elektron paketlerini, evirici olarak adlandırılan bir dizi mıknatısın oluşturduğu sabit, almaşık bir manyetik alanın içinden geçirerek senkrotron, bağdaşık ve tekrenkli yeğin bir ışıma kaynağı elde etmeye olanak verir. Elektronların enerjileri ya da manyetik alanın dönemi değiştirilerek, X ışınlarının dalga boylarından, uzak kızılötesinin dalga boylarına kadar değişen dalga boyları elde edilebilir.

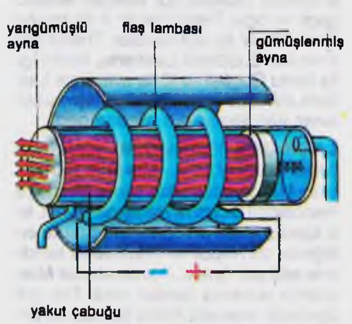
• *Uygulamalar.* Laser ışımasına özgü özellikler (düşük ıraksama, çok küçük bir yüzey üzerine odaklaştırılabilme, yüksek oranda tekrenklilik ve bağdaşıklık, darbeli laserlerle çok yüksek ani güçler elde edilebilmesi) bu düzeneklerin giderek daha geniş uygulama alanları bulmasını sağlamaktadır:

—makine yapımında, optikte ve bayındırlık işlerinde (yollar, tüneller vb.) hizalama;
—yüzeyleri, uzunlukları, düzeyleri, biçim değiştirmeleri (holografi, laser taneliliği, harelenme ile) ve yerdeğiştirmeleri ölçme, hızölçüm, açıları ölçme, laser cayrometresi, uzaklıkölçüm, taneölçüm vb.;
—bir laser demetini yoğunlaştırarak kaynak, işleme, delme, kesme;
—plazmaları üretme ve inceleme, denetimli nükleer kaynaşma tepkimeleri üretme;
—serbest uzayda telekomünikasyon ve özellikle optik liflerle sabit noktalar arasında bağlantı kurma;
—çubuklu kodların okunması, sayısal plakların (işitsel ya da görsel) okunması;
—fotodizgi, baskı makineleri;
—laser gösterileri, laser hologramları;
—tıbbi ve askeri uygulamalar (bk. aşağıya).

Bilimsel alanda laser kaynakları, yayınım olayına, özellikle de Raman yayınımı ve Brillouin* yayınımına ilişkin bütün deneyleri yeniden gündeme getirmiş ve bu alanda büyük gelişmeler sağlamıştır. Bu kaynaklar çok sayıda tayfgözlem ölçümünü artan bir duyarlıkla gerçekleştirmeye olanak verir (çizgilerin Doppler genişlemesinin ortadan kaldırılması). Bu kaynaklar yardımıyla kırınım problemlerini incelemede ve özellikle üç boyutlu görüntü elde etmeye olanak veren holografi* tekniğinde çok önemli gelişmeler kaydedildi. Laser kaynakları, çok yeğin alanlarla ortaya çıkan problemlere ilişkin olan ve *doğrusal olmayan optik** adı verilen yeni bir araştırma alanının doğmasına neden oldu. Ayarlanabilir laserlerin (bunların yayım

şek. 3. Bir laser üretecinin ilkesi

şek. 4. Helisel flaşlı yakut laseri

aşağıda solda

şek. 1. Üç düzeyli bir laserin enerji şeması (yakut laseri). Pompalama, temel düzey 0 ile 2 düzeyi arasında bir nüfus evirtimi oluşturur. 2 düzeyi, 1 düzeyine doğru oluşan ışınımsal olmayan geçişle boşalır. Işınımsal geçiş (kendiliğinden ya da uyarılmış yayım) 1 den 0 a doğru oluşur

aşağıda sağda

şek. 2. Dört düzeyli bir laserin enerji şeması (neodim laseri). Işınımsal geçiş (2 → 1) ışınımsal olmayan iki geçiş (3 → 2 ve 1 → 0) arasında oluşur.

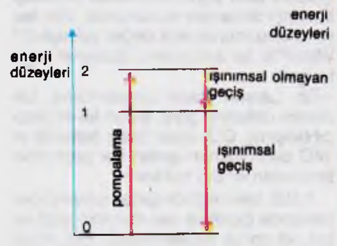

fig. 1

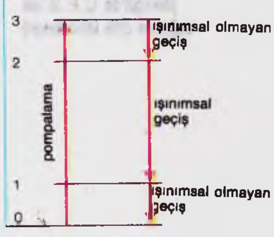

fig. 2

frekansları ayarlanabilir) yakın geçmişteki gelişimi, kimyasal tepkimelerin mekanizmalarını daha iyi anlamaya olanak veren laserle seçici fotokimyanın gelişmesine yol açtı. Laser uyarmalarının seçiciliği, gaz halindeki moleküler bir bileşiğin farklı izotop türlerini ayırmada kullanılabilir (uranyum 235'in ayrılması).

• *Güvenlik.* Laser ışıması, çok genel olarak göz için tehlikelidir. Gözmerceği, aldığı ışımayı retina üzerine odaklaştırır, bu ise gözmerceğine bir laser ışıması gelmesi durumunda retina üzerinde (yayımın uzay bağdaşımı özelliği göstermesi nedeniyle) birim yüzey başına gücü (ya da enerjisi) oldukça yüksek olan çok küçük boyutlu bir laser lekesinin oluşumuna yol açar. Retinaya yönelik tehlike, göz ortamlarının saydam oldukları (400 ile 1 400 nm arasındaki) dalga boylarında sözkonusudur. Tehlike eşiği değerleri yayımın dalga boyuna, süresine ve biçimine (sürekli, darbeli vb.) bağlıdır. Örneğin, 0,25 saniyeden daha uzun süre göze gelen 1 mW'lık bir görünür laser yayımı tehlikelidir. Odaklaştırmanın olmaması durumunda, deri lezyonu oluşumunun eşik değeri yakıaşık 0,1 W/cm²'lik bir aydınlatma düzeyine karşılık gelir.

—Tıp. *Laserin tıptaki uygulamaları.* Uzmanlık dallarına göre, argon laseri (fotopıhtılaşma), CO_2 laseri (laser bisturisi) ve YAG laseri (bunun ışınları her çeşit doku tarafından emilir) kullanılır.

K.B.B. hekimliğinde gırtlak urlarının cerrahisinde (özellikle ses tellerinin iyicil urları, ve çocuk papilomatozu) CO_2 laseri kullanılır. Kulak cerrahisinde ise argon laseri kullanılır (otosponjiyoz).

Kadın hastalıklarında, çoğunlukla, dölyatağı boynu displazilerinde ve Fallop borusu cerrahisinde CO_2 laseri kullanılır.

Gastroenterolojide, sindirim sistemi anjiyomları, mide ve kalınbağırsak küçük polipleri YAG laseri ile tedavi edilir. Deri hastalıklarında, yüzdeki düz anjiyomları gidermede ve dövmeleri silmede özellikle argon laseri kullanılır.

Ağız ve diş hastalıklarında CO_2-helyum laserinden diş çürüklerinin tedavisinde yararlanılır.

Laserin en önemli uygulama alanı göz hastalıklarıdır. Argon laseri birçok göz hastalığının tedavisinde kullanılır. Bir biyomikroskop ve çok aynalı bir kontakt cam birlikte kullanılarak retina dekolmanları, diyabete bağlı retina hastalığı, retina damar bozuklukları, glokom ve bazı göz kanserleri, vb. önlenebilir ve tedavi edilebilir.

—Sil. *Laserin askeri uygulamaları.* Bunların ilki telemetrenin yerini alan *laser telemetresi*'dir. Bu aygıtın çalışma ilkesi radarınkine benzer. Uzaklık ölçümü yapılacak hedefe bir ışık vurumu yollanır: yankının varış süresi uzaklığın hesaplanmasını sağlar. Bu telemetrelerde genellikle katı laserleri (yakut, sonra günümüzde neodim katkılı cam) kullanılır.

Laser cayrometreleri, mekanik olarak çok basittir, dönme hızlarını büyük bir duyarlıkla (ters yönde dolaşan iki ışık dalgası arasındaki hareketle oluşan Doppler etkisiyle) ölçerler. Laser cayrometreleri yakın gelecekte kimi deniz seyir sistemlerinde kullanılan cayroskopların yerini alacaktır.

Buna karşılık, laser demetiyle iletim sistemleri, ışık dalgalarının yayılmasına meteoroloji koşullarının etkisi nedeniyle klasik hertz demetlerinin yerini alamamıştır; bununla birlikte, kimi özel durumlarda kullanılmaktadır. Tanksavar güdümlü mermileri, klasik uzaktan kumanda kabloları yerine, bir laser demetiyle uzaktan güdümlü hale getirilmiştir. ABD, bir uydu ile dalmış denizaltılar arasında, ışığı deniz suyunda yayılan mavi-yeşil laser yardımıyla iletimler gerçekleştirmeye çalışmaktadır.

Laserin ilginç diğer bir askeri kullanımı da hedef belirlemedir. Laserle aydınlatılan hedef, böylece bir güdümlü merminin ya da bombanın özgüdücüsü tarafından belirlenir (bu tür bombalar Amerikalılar tarafından Vietnam'da kullanılmıştır).

Aslında, *laser silahı*'ndan söz edildiğinde, laboratuvarlarda kontrollu erime deneylerinde kullanılanlarla aynı türde olan güçlü büyük laserler (karbondioksitli laserler ya da yakın gelecekte kimyasal laserler) akla gelir. Bunlar, zaman ve uzay içinde, bir ışık topu yardımıyla kıtalararası bir güdümlü mermi üzerine yöneltilmiş oldukça büyük bir enerji birikimi sağlarlar, bu enerji de, nükleer başlıkların yok edilmesine yetecektir.

LASERTİT a. (fr. *lacertide*'den). Astrofiz. Kuazarlara benzeyen, ancak tayfı, soğurma ve yayın çizgilerinden hemen hemen yoksun olan ve ilkörneği *BL Lacertae* cismi olan gökadadışı radyokaynağı. (Lasertitler optik olarak, gökadaya benzeyen çok zayıf bir bulutlulukla çevrili aşırı patlak bir çekirdek biçiminde görünür.)

LASH, ing. *lighter aboard ship*'in kısaltması, dibi düz bir tekne tipini belirtir. Lash'ların net uzunluğu 18,75 m, net genişliği 9,50 m, maksimal çektiği su 2,70 m ve maksimal yüklü deplasmanı 400 t'dur.

LASHİO → LAŞIO.

LASHLEY (Karl Spencer), amerikalı ruhbilimci (Davis, West Virginia, 1890 - Poitiers, Fransa, 1958). Davranışı temellendiren fizyolojik mekanizmalarla ilgilendi ve yüksek zihin işlevlerindeki kortikal tasarımın beyinsel yerelleşmesine ilişkin tezlerin geçerliliğini deneysel olarak denetlemek amacıyla, öğrenme ve duyusal ayırt etme konusunda fareler üzerinde bir dizi deney yaptı. Araştırmaların sonuçları, işlevsel bozuklukların ortaya çıkmasında lezyonun yerelleşmesinin değil, büyüklüğünün önemli olduğunu ileri sürmesine yol açtı. Bu saptamalar, beyinsel eşgüçlülük ve kütle* etkisi gibi iki kuramsal kavramı önermesini sağladı. Başlıca yapıtı: *Brain Mechanisms and Intelligence* (Beyin mekanizması ve zekâ) [1929].

Las Huelgas manastırı → HUELGAS *manastırı (las).*

LASIK sıf. (ar. *laşık*). *Esk.* Yapışkan, yapışıcı.

LASİA a. Küre biçiminde kızıl bedenli, üstü siyah benekli uğurböceği cinsi. (Bazen üçgüllere ve haşhaşlara zarar verir; uğurböceğigiller familyası.)

LASİOCAMPİDAE a. Böcbil. ÇADIRPERVANESİGİLLER familyasının bilimsel adı.

LASİODERMA a. Tütünle birlikte Avrupa'ya giren çok küçük bedenli kınkanatlı cinsi. (*Anobiidae* familyası.)

LASİOGNATHUS a. Ortasularda yaşayan, çok büyük ağızlı balık cinsi. (Başının üstündeki, hem dokunma duyusu organı hem de ışık organı görevi yapan iplikçiğin, balığın avları için bir yem görevi yaptığı da sanılır. *Ceratiidae* familyası.)

LASİOPTERA a. Larvası mazı meydana getiren, saçak saçak ve kadifemsi kanatlı, uzun bedenli küçük sinek cinsi. (Mazısineğigiller familyası.)

LASİTHİ, Doğu Girit'te dağ kütlesi; en yüksek doruğu *Dikte* ya da *Dhikti*'dir (2 148 m). —*Lasithi nomosu,* 1 823 km²; 66 200 nüf. Merkezi *Aghios Nikolaos.* Aiolisliler'in suladığı *Lasithi ovası*'nda (yüksl. 800 m) tahıl ekimi yapılır, meyve ağacı yetiştirilir. Kıyıda turizm.

LASİUS a. Bütünüyle yeraltında bulunan yuvasında kökle beslenen çiçek bitleri besleyerek yaşayan karınca cinsi. (Karıncagiller familyası.)

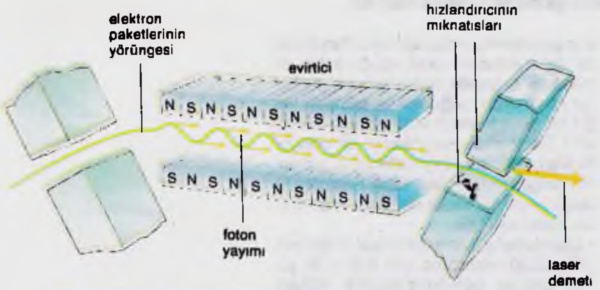
—ANSİKL. *Lasius*'ların nemfleri, ipek bir kozanın içinde gelişir. Kara karınca [*Lasius niger*] ve mısır karıncası *(L. alienus),* çevreye tipik bir misk kokusu salar ve evlerde erzakları yer. Diğer türler, kurtlanmış bitki gövdelerinde *(L. bruneus)* yuva yapar ya da kendilerine mukavvadan ve odundan yuvalar kurar (odun karıncası [*L. fuliginosus*]).

LAŞK a. (ar. *laşk*). *Esk.* Yakı.

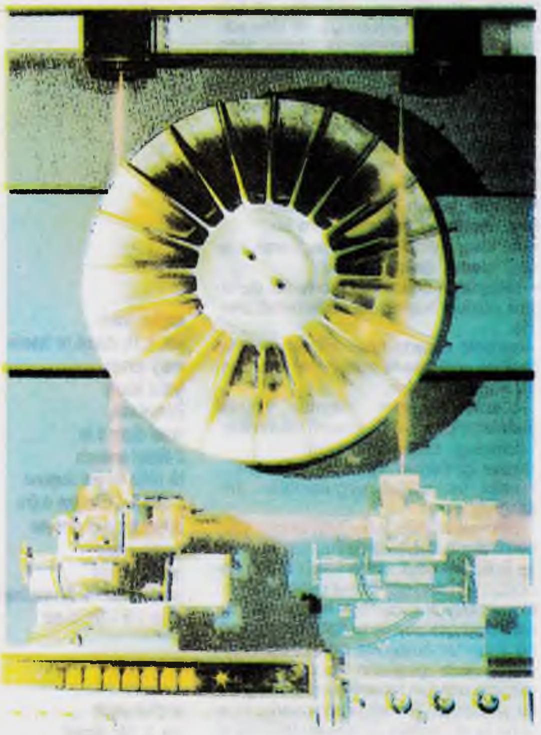
LASK (Emil), alman filozof (Wadowice, Kraków yakınında, 1875 - Karpatlar'da, Rusya cephesinde öldü, 1915). Freiburg ve Heidelberg üniversitelerinde ders verdi. Eleştirelcilikle görüngübilimin bireşimini yapmaya çalıştı (*Die logik der Philosophie und die Kategorienlehre* [Felsefenin mantığı ve kategoriler öğretisi], 1911; *Die Lehre vom Urteil* [Yargı öğretisi], 1912).

LASKARİS, tarihte XI. yy.'ın sonuna doğru ortaya çıkan bizanslı aile. KONSTANTİNOS **Laskaris** ve imparator Aleksios III' ün damadı olan kardeşi imparator THEODOROS I **Laskaris,** İznik Bizans İmparatorluğu'nu kurdular. Theodoros'un kızı Eirene'nin İoannes Vatatzes ile evlenmesi sonucu Laskaris adı Vatatzes ailesine geçti ve oğlu THEODOROS* II ile torunu İOANNES* IV bu adı taşıdılar. Theodoros II'nin kızı EUDOKSİA **Laskaris,** Ventimiglia kontu Guglielmo III ile evlenince Laskaris adı Nice kontluğuna yerleşmiş bulunan tüm Ventimiglia ailesine geçti.

LASKARİS (Konstantinos), yunanlı dilbilgici (İstanbul 1434 - Messinia 1501) İstanbul'un alınmasından sonra Milano'ya Francesco I Sforza'nın sarayına sığındı, kızı İppolita Maria'nın öğretmeni oldu ve evliliğinde de Napoli ve Messinia'da kendisine eşlik etti. Ayrıca, ölümüne kadar Messinia'da yunanca dersleri verdi. Pek çok öğrencisi arasında Pietro Bembo en ünlüsüdür. Yunan dilbilgisi adlı yapıtı, 1476'da Milano'da yayımlandı ve XVIII. yy.

serbest elektronlu laserin ilkesi

bir kompresör çarkının dış çapının bir laser demeti ve bir beşgen prizma yardımıyla ölçümü (Bourget'de, C. E. M.'nin bağdaşık optik laboratuvarı)

sonuna kadar en çok kullanılan yunanca basılmış ilk yapıt olarak kaldı. Ölümünde bir çok yunanca elyazması bıraktı, bunlar Messinia kütüphanesi'nde korundu ve 1712 de Madrid kütüphanesi'ne gönderildi.

LASKARİS (İanos), **Ryndacenus** denir, yunanlı bilgin (İstanbul 1445'e doğr.-Roma 1534). Lorenzo de Medici'nin kütüphanecisiyken, birçok yunan elyazmasını kurtarmak için iki kez Yunanistan'a gitmekle görevlendirildi. Bir yunan antolojisi hazırladı.

LASKARİS (Paulos), Saint-Jean şövalyeleri tarikatının başkanı (Castellar 1560 - Malta 1657). Başkanlığa getirilince (1636) tarikatın askeri kuvvetlerini düzene soktu, Türkler'e saldırdı ve yardımcısı Poincy'nin aracılığıyla Fransız Adalar şirketi'nden Saint-Christophe. Saint-Barthélemy, Saint-Martin, Sainte-Croix adalarını satın aldı (1653).

Laskarisler sarayı, Bursa'nın Mustafakemalpaşa ilçesinde Laskarisler döneminden (XIII. yy.) bizans sarayı; yörede *Kızkulesi harabeleri* olarak adlandırılır. Prof. A. M. Mansel tarafından araştırıldı (1958). Kare planlı, üç katlı yapı, kalın masif duvarlarıyla kaleyi andırıyordu. Üst kat duvarları taş ve tuğla örgülüydü. Yapı, kemerli nişler içinde yer alan pencerelerle aydınlanıyordu.

LASKER (Emanuel), alman satranç oyuncusu (Berlin 1868 - New York 1941). Matematikçi, felsefe doktoru, gazeteci ve yazardı, 27 yıl boyunca (1894-1921) dünya satranç şampiyonu unvanını korudu.

LASKER (Albert), amerikalı iş adamı (Freiburg, Almanya, 1880 - New York 1952). Almanya'dan ABD'ye göç eden bir ailenin çocuğuydu. 1889 yılında Lord & Thomas reklam ajansında çalışmaya başladı. Reklamcılık piyasasında yenilikçi fikirleriyle tanındı; Lord & Thomas'ın, ülkede metin yazarı çalıştıran ilk ajans olmasına önayak oldu. 1906'da ajansa ortak olan Lasker, 1912'de tamamına sahip oldu. Bu tarihten itibaren yürütülen cesur ve sıradışı reklam kampanyaları sonucu Lord & Thomas, dünyanın en büyük ajansı durumuna geldi. Lasker 1942'de ajansını dağıtarak, Foote, Cone and Belding adıyla yeniden düzenledi. Aynı yıl tıp alanındaki araştırmaları teşvik amacıyla Albert ve Mary Lasker Vakfı'nı kurdu, ABD'de kanser araştırmalarının desteklenmesinde de etkili oldu.

LASKER-SCHÜLER (Else), alman kadın şair (Elberfeld, bugün Wuppertal'a bağlı, 1869 - Kudüs 1945). İlk kitabındaki (*Styx*, 1902) başlıca şiirleri daha o zamandan anlatımcı olarak nitelenebilir, ama en ünlü şiirleri *Hebraïche Balladen* (1913) adlı yapıtındadır; bu şiirler, musevi ve hıristiyan inançlarının birbiriyle uyum sağladığı dinsel bir heyecanın gizemli atılımlarını duyumlardan doğan görüntülerle birleştiren oldukça kişisel bir dille yazılmıştır (*Mein Blaues Klavier*, 1943). Lasker-Schüler ayrıca iki oyun (*Die Wupper*, 1909; *Arthur Aronymus*, 1932) ve öyküler yazdı.

LAS KHOREH, Somali'de liman, Aden körfezi kıyısında. Dışsatım için balık konserveciliği (ton).

LASKİ sıf. (ar. *laşk* ve *-î*'den *laşkî*). *Esk.* Yakıya ait, yakıyla ilgili.

ŁASKİ (Jan), polonyalı din reformcusu (Łask 1499 - Pińczów 1560). Gniezno başpiskoposu Jan Łaski'nin (1456-1531) yeğeni. 1521'de rahip oldu; Erasmus, Zwingli ve Melanchthon ile kurduğu ilişkiler sonucu barışçı ve uzlaştırıcı bir reform hareketine yöneldi; reformcu düşüncelerini, önce Emden'de (1540-1549), sonra Londra'da (1550-1553), daha sonra da Almanya'da ve Polonya'da (1556) yaymaya çalıştı.

LASKİ (Harold Joseph), ingiliz siyaset adamı (Manchester 1893 - Londra 1950). Siyasal bilimler uzmanı ve Londra Üniversitesi'nde profesördü. Fabian Society'nin, sonra İşçi partisi'nin başlıca üyelerinden biri oldu. Yapıtları, ingiliz sosyalist düşüncesini derinden etkiledi.

LASKİ (Marghanita), ingiliz kadın edebiyatçı (Manchester 1915 - Londra 1988). Eleştirmen, gündelik yaşam tarihçisi, feminist olan Laski, savaş sonrası feminist aydınlar takımının önde gelen kişilerindendir (*Little Boy Lost*, 1949; *Ecstasy*, 1961; *Domestic Life in Edwardian England*, 1964).

LASKİNE (Lily), fransız kadın arpçı (Paris 1893 - *ay. y.* 1988). Paris konservatuvarı'nda Alphonse Hasselmans'ın öğrencisi oldu. 1909-1926 arasında Paris operası'nın orkestrasında; daha sonra da sırasıyla, Comédie-Française'de, Koussevitzki ve Lamoureux konserlerinde, Straram'da, Ulusal orkestra'da ve Paris Filarmoni orkestrası'nda çaldı. 1934'ten başlayarak birçok ülkede resitaller ya da konserler verdi. 1948-1958 arasında Paris konservatuvarı'nda öğretmenlik yaptı. Birçok eski ve çağdaş yapıtı plağa çaldı. Florent Schmitt, Roussel, Jolivet, Migot gibi besteciler Laskine için arp yapıtları bestelediler.

LASO a. (fr. *lasso*). Avc. → KEMENT.

LASOS, yunanlı şair, sofist ve müzikçi (Hermione, Argolis, İ.Ö. 548'e doğr.). Müzik yarışmalarında, aulosla zenginleştirdiği bir koşuk türü olan *dithyrambos*'u kullanma geleneğini başlattı. Müzik üzerine ilk incelemeyi onun yazdığı kabul edilir. *Demeter'e ilahi* adlı yapıtında, içinde *s* harfi bulunan tek sözcük kullanmamıştı.

LASPEYRESİA a. Bedeni parlak çizgilerle bezeli küçük kelebek cinsi. (Tırtılı, tohumları, tomurcukları ve ağaç yapraklarını yer. Pulkanatlılar alttakımı; *Heteroneura* öbeği; yaprakbükengiller familyası.) —ANSİKL. Kelebekler, yumurtalarını taze meyvelerin üstüne bırakır; tırtıllar bir delik açarak meyvenin etli bölümüne girer ve olgunlaştıkça meyveyi kemirir; sonra, dışarı çıkarak krizalit evresini geçirir. Elma iç kurdu *(Laspeyresia pomonella)* elma, ceviz ve bademlere, kestane iç kurdu *(L. splendana)* kestanelere, erik iç kurdu *(L. funebrana)* eriklere zarar verir.

Laspeyresia cinsi üyeleri, meyvelere girmeden önce genç tırtıl evresindeyken yok edilmelidir. Kimyasal maddeler (arsenikli olanlar), fiziksel yöntemler (tuzaklar, meyvelerin yıkanması, vb.) ve dayanıklı bitki çeşitlerinin seçilmesi gibi uygulamalarla bu zararlıyla savaşılabilir.

LAS PİEDRAS, Uruguay'da kent, Montevideo'nun K.'inde; 54 000 nüf.

Lassa humması, bütün Batı Afrika'da görülen ve arenavirus grubundan bir virüsten ileri gelen, çok bulaşıcı ve ağır şekillerinde ölümcül, kanamalı humma.

Lassa lastik sanayi ve ticaret aş, taşıt lastiği üretmek üzere Sabancı grubu'na bağlı olarak 1977'de İzmit'te (Köseköy) kuruldu. 1988'de japon Bridgestone firmasıyla ortaklık kurdu ve adını *Brisa* olarak değiştirdi.

LASSALLE (Ferdinand), alman sosyalist (Breslau 1825 - Cenevre 1864). Hegel'i inceledi ve kocasıyla davalı olan (1846-1851) Hatzfeld kontesinin savunmasıyla ün kazandı. Ardından siyasetle ilgilendi; Proudhon ve Marx'la dost oldu; Düsseldorf'ta devrimci harekete katılması nedeniyle 1848-49'da hapse düştü, bunun üzerine, bir yandan kendini felsefe incelemelerine verirken (*Die Philosophie Herakleitos des Dunklen* [Karanlık Herakleitos'un felsefesi], 1858), bir yandan da alman birliğini yücelterek (*Der italienische Krieg und die Aufgabe Preussens* [İtalya savaşı ve Prusya'nın görevi], 1859) umudunu Bismarck'a bağladı. Prusyalı ilericilerin gevşekliği karşısında, demokratik hükümeti cüretli toplumsal reformlara yöneltecek yeni bir parti kurmayı düşündü. Programını (*Über den besonderen Zusammenhang der gegenwärtigen Geschichtsperiode mit der Idee des Arbeiterstandes* [Çağdaş dönem tarihiyle işçi sınıfı ideası arasında var olan sıkı birlik üzerine], 1862) halka açıklaması hapse atılmasına yol açtı. Yayımlanan savunma konuşmaları, emek dünyasının ilgisini çekti. 1863'te *Allgemeiner Deutscher Arbeiterverein*'ı (Genel alman işçileri birliği) kurdu. Hermann Schulze -Delitzsch'in önerdiği ve radikal azınlıkça yetersiz bulunan toplumsal reformları eleştirdi. Son derece burjuvaca bir özsavunumda (tasarruf ve tüketim dernekleri) ayak direyen liberallere karşı, üretken ortaklaşma kuramını ileri sürdü. Ona göre hükümetle emekçiler arasında kurulacak bir ortaklaşmadan, hükümetin genel oy hakkı sağlayarak yaşam düzeylerinin yükselmesine yardımcı olacağı emekçiler yararlanacaklardı. Yasal olarak kazanılan mülkiyetin dokunulmazlığını savundu ve *ücretlerin tunç* kanunu*'nu açıkladı. Lassalle'ın sosyalizmi burjuvaziye karşıydı ve otoriter bir nitelik taşıyordu; bu yüzden hasımları onu, Prusya feodalitesiyle dost olmakla kınıyorlardı. 1875'te kurulan Alman sosyalist partisi (SPD), programını hazırlarken Lassalle'ın düşüncelerinden esinlendi.

LASSELL (William), ingiliz gökbilimci (Bolton, Lancashire, 1799 - Maidenhead 1880). Neptün'ün ilk uydusu Triton'un 1846'da, Satürn'ün yedinci uydusu Hiperion'u 1848' de (bu uyduyu ABD'de, Cambridge'de gözlemleyen G. P. Bond'dan iki gün sonra) ve Uranüs'ün ilk iki uydusu Ariel ve Umbriel'i 1851'de buldu.

LASSEN, ABD'de (Kaliforniya) doruk, Cascade Range'in güney ucunda, bir ulusal parkta; 3 187 m.

LASSO (Orlando DI) → LASSUS (*Roland* DE).

LASSON (Adolf), alman filozof (Altstrelitz, Mecklenburg, 1832 - Berlin 1917). Berlin'de ders verdi, bilimlerin kazanımları ve tarihçi okulun kuramlarıyla çağdaşlaştırılmış olarak hegelci öğretiyi savundu. Başlıca yapıtları: *J. G. Fichte in Verhältniss zu Kirche und Staat* (Fichte'de devlet ve kilise ilişkisi) 1863; *Meister Eckhart der Mystiker* (Gizemci Eckhart) 1868; *Prinzip und Zukunft des Völkerrechts* (Halk hukukunun geleceği ve ilkesi) 1881; *System der Rechtsphilosophie* (Hukuk felsefesi dizgesi) 1881; —Oğlu GEORG (Berlin 1862 - *ay. y.* 1932), protestan papazıydı, Hegel'in yapıtlarını yayımladı. Bu yayın, günümüzde Hegel'in yapıtlarına ilişkin ana kaynak olarak kabul edilir.

LASSOİS dağı → VIX.

LASSUS (Roland DE), frankoflaman besteci (Mons, Hainaut, 1532 - Münih 1594), sağlığında **Orlando di Lasso** da denirdi. İlk müzik derslerini, büyük olasılıkla doğduğu kentteki St-Nicolas-en-Havré kilisesi'nin çocuk korosunda aldı. Günümüze değin ulaşmakla birlikte doğruluğu kuşkulu bir söylentiye göre, 13 yaşındayken, sesinin güzelliği dolayısıyla Sicilya genel valisi Ferdinando Gonzaga tarafından kaçırıldı. Onunla birlikte tüm Fransa ve İtalya'yı gezdi: Mantova, Napoli, Palermo ve Milano (1547-1549 arasında bu kentte yaşadı). 1553'e doğru Roma'daki San Giovanni in Laterano bazilikası'nın capella yöneticiliğine getirildi. Ana babasının ölümü üzerine Mons'a döndü, daha sonra İngiltere ve Fransa yolculuklarına çıktı. 24 yaşındayken Anvers'e yerleşti. İlk yapıtlarını 1555'te Mons'ta ve Venedik'te yayımlattı. Kazandığı ün sayesinde, 1556' nın sonuna doğru Münih'te Bavyera dükü Albrecht V'in capellasına girdi. Ölümüne değin burada capella yöneticiliği yaptı. Bu görevi, zaman zaman Münih dışına çıkmasına engel olmadı. Özellikle Hollanda ve İtalya'ya giderek dükün capellası

Emanuel Lasker

Bernard

Lily Laskine (mart 1980'de)

Bavaria Verlag

Ferdinand Lassalle

sonuna kadar en çok kullanılan yunanca basılmış ilk yapıt olarak kaldı. Ölümünde bir çok yunanca elyazması bıraktı, bunlar Messinia kütüphanesi'nde korundu ve 1712 de Madrid kütüphanesi'ne gönderildi.

LASKARİS (İanos), **Ryndacenus** denir, yunanlı bilgin (İstanbul 1445'e doğr.-Roma 1534). Lorenzo de Medici'nin kütüphanecisiyken, birçok yunan elyazmasını kurtarmak için iki kez Yunanistan'a gitmekle görevlendirildi. Bir yunan antolojisi hazırladı.

LASKARİS (Paulos), Saint-Jean şövalyeleri tarikatının başkanı (Castellar 1560 - Malta 1657). Başkanlığa getirilince (1636) tarikatın askeri kuvvetlerini düzene soktu, Türkıer'e saldırdı ve yardımcısı Poincy'nin aracılığıyla Fransız Adalar şirketi'nden Saint-Christophe. Saint-Barthélemy, Saint-Martin, Sainte-Croix adalarını satın aldı (1653).

Laskarisler sarayı, Bursa'nın Mustafakemalpaşa ilçesinde Laskarisler döneminden (XIII. yy.) bizans sarayı; yörede *Kızkulesi harabeleri* olarak adlandırılır. Prof. A. M. Mansel tarafından araştırıldı (1958). Kare planlı, üç katlı yapı, kalın masif duvarlarıyla kaleyi andırıyordu. Üst kat duvarları taş ve tuğla örgülüydü. Yapı, kemerli nişler içinde yer alan pencerelerle aydınlanıyordu.

LASKER (Emanuel), alman satranç oyuncusu (Berlin 1868 - New York 1941). Matematikçi, felsefe doktoru, gazeteci ve yazardı, 27 yıl boyunca (1894-1921) dünya satranç şampiyonu unvanını korudu.

LASKER (Albert), amerikalı iş adamı (Freiburg, Almanya, 1880 - New York 1952). Almanya'dan ABD'ye göç eden bir ailenin çocuğuydu. 1889 yılında Lord & Thomas reklam ajansında çalışmaya başladı. Reklamcılık piyasasında yenilikçi fikirleriyle tanındı; Lord & Thomas'ın, ülkede metin yazarı çalıştıran ilk ajans olmasına önayak oldu. 1906'da ajansa ortak olan Lasker, 1912'de tamamına sahip oldu. Bu tarihten itibaren yürütülen cesur ve sıradışı reklam kampanyaları sonucu Lord & Thomas, dünyanın en büyük ajansı durumuna geldi. Lasker 1942'de ajansını dağıtarak, Foote, Cone and Belding adıyla yeniden düzenledi. Aynı yıl tıp alanındaki araştırmaları teşvik amacıyla Albert ve Mary Lasker Vakfı'nı kurdu, ABD'de kanser araştırmalarının desteklenmesinde de etkili oldu.

LASKER-SCHÜLER (Else), alman kadın şair (Elberfeld, bugün Wuppertal'a bağlı, 1869 - Kudüs 1945). İlk kitabındaki (*Styx*, 1902) başlıca şiirleri daha o zamandan anlatımcı olarak nitelenebilir, ama en ünlü şiirleri *Hebräiche Balladen* (1913) adlı yapıtındadır; bu şiirler, musevi ve hıristiyan inançlarının birbiriyle uyum sağladığı dinsel bir heyecanın gizemli atılımlarını duyumlardan doğan görüntülerle birleştiren oldukça kişisel bir dille yazılmıştır (*Mein Blaues Klavier*, 1943). Lasker-Schüler ayrıca iki oyun (*Die Wupper*, 1909; *Arthur Aronymus*, 1932) ve öyküler yazdı.

LAS KHOREH, Somali'de liman, Aden körfezi kıyısında. Dışsatım için balık konserveciliği (ton).

LASKİ sıf. (ar. *laşk* ve *-î*'den *laşkî*). *Esk.* Yakıya ait, yakıyla ilgili.

ŁASKİ (Jan), polonyalı din reformcusu (Łask 1499 - Pińczów 1560). Gniezno başpiskoposu Jan Łaski'nin (1456-1531) yeğeni. 1521'de rahip oldu; Erasmus, Zwingli ve Melanchthon ile kurduğu ilişkiler sonucu barışçı ve uzlaştırıcı bir reform hareketine yöneldi; reformcu düşüncelerini, önce Emden'de (1540-1549), sonra Londra'da (1550-1553), daha sonra da Almanya'da ve Polonya'da (1556) yaymaya çalıştı.

LASKİ (Harold Joseph), ingiliz siyaset adamı (Manchester 1893 - Londra 1950). Siyasal bilimler uzmanı ve Londra Üniversitesi'nde profesördü. Fabian Society'nin, sonra İşçi partisi'nin başlıca üyelerinden biri oldu. Yapıtları, ingiliz sosyalist düşüncesini derinden etkiledi.

LASKİ (Marghanita), ingiliz kadın edebiyatçı (Manchester 1915 - Londra 1988). Eleştirmen, gündelik yaşam tarihçisi, feminist olan Laski, savaş sonrası feminist aydınlar takımının önde gelen kişilerindendir (*Little Boy Lost*, 1949; *Ecstasy*, 1961; *Domestic Life in Edwardian England*, 1964).

LASKİNE (Lily), fransız kadın arpçı (Paris 1893 - *ay. y.* 1988). Paris konservatuvarı'nda Alphonse Hasselmans'ın öğrencisi oldu. 1909-1926 arasında Paris operası'nın orkestrasında; daha sonra da sırasıyla, Comédie-Française'de, Koussevitzki ve Lamoureux konserlerinde, Straram'da, Ulusal orkestra'da ve Paris Filarmoni orkestrası'nda çaldı. 1934'ten başlayarak birçok ülkede resitaller ya da konserler verdi. 1948-1958 arasında Paris konservatuvarı'nda öğretmenlik yaptı. Birçok eski ve çağdaş yapıtı plağa çaldı. Florent Schmitt, Roussel, Jolivet, Migot gibi besteciler Laskine için arp yapıtları bestelediler.

LASO a. (fr. *lasso*). Avc. → KEMENT.

LASOS, yunanlı şair, sofist ve müzikçi (Hermione, Argolis, İ.Ö. 548'e doğr.). Müzik yarışmalarında, aulosla zenginleştirdiği bir koşuk türü olan *dithyrambos*'u kullanma geleneğini başlattı. Müzik üzerine ilk incelemeyi onun yazdığı kabul edilir. *Demeter'e ilahi* adlı yapıtında, içinde *s* harfi bulunan tek sözcük kullanmamıştı.

LASPEYRESİA a. Bedeni parlak çizgilerle bezeli küçük kelebek cinsi. (Tırtılı, tohumları, tomurcukları ve ağaç yapraklarını yer. Pulkanatlılar alttakımı; *Heteroneura* öbeği; yaprakbükengiller familyası.) —ANSİKL. Kelebekler, yumurtalarını taze meyvelerin üstüne bırakır; tırtıllar bir delik açarak meyvenin etli bölümüne girer ve olgunlaştıkça meyveyi kemirir; sonra, dışarı çıkarak krizalit evresini geçirir. Elma iç kurdu *(Laspeyresia pomonella)* elma, ceviz ve bademlere, kestane iç kurdu *(L. splendana)* kestanelere, erik iç kurdu *(L. funebrana)* eriklere zarar verir.

Laspeyresia cinsi üyeleri, meyvelere girmeden önce genç tırtıl evresindeyken yok edilmelidir. Kimyasal maddeler (arsenikli olanlar), fiziksel yöntemler (tuzaklar, meyvelerin yıkanması, vb.) ve dayanıklı bitki çeşitlerinin seçilmesi gibi uygulamalarla bu zararlıyla savaşılabilir.

LAS PİEDRAS, Uruguay'da kent, Montevideo'nun K.'inde; 54 000 nüf.

Lassa humması, bütün Batı Afrika'da görülen ve arenavirus grubundan bir virüsten ileri gelen, çok bulaşıcı ve ağır şekillerinde ölümcül, kanamalı humma.

Lassa lastik sanayi ve ticaret aş, taşıt lastiği üretmek üzere Sabancı grubu'na bağlı olarak 1977'de İzmit'te (Köseköy) kuruldu. 1988'de japon Bridgestone firmasıyla ortaklık kurdu ve adını *Brisa* olarak değiştirdi.

LASSALLE (Ferdinand), alman sosyalist (Breslau 1825 - Cenevre 1864). Hegel'i inceledi ve kocasıyla davalı olan (1846-1851) Hatzfeld kontesinin savunmasıyla ün kazandı. Ardından siyasetle ilgilendi; Proudhon ve Marx'la dost oldu; Düsseldorf'ta devrimci harekete katılması nedeniyle 1848-49'da hapse düştü, bunun üzerine, bir yandan kendini felsefe incelemelerine verirken (*Die Philosophie Herakleitos des Dunklen* [Karanlık Herakleitos'un felsefesi], 1858), bir yandan da alman birliğini yüceltererek (*Der italienische Krieg und die Aufgabe Preussens* [İtalya savaşı ve Prusya'nın görevi], 1859) umudunu Bismarck'a bağladı. Prusyalı ilericilerin gevşekliği karşısında, demokratik hükümeti cüretli toplumsal reformlara yöneltecek yeni bir parti kurmayı düşündü. Programını (*Über den besonderen Zusammenhang der gegenwärtigen Geschichtsperiode mit der Idee des Arbeiterstandes* [Çağdaş dönem tarihiyle işçi sınıfı ideası arasında var olan sıkı birlik üzerine], 1862) halka açıklaması hapse atılmasına yol açtı. Yayımlanan savunma konuşmaları, emek dünyasının ilgisini çekti. 1863'te *Allgemeiner Deutscher Arbeiterverein*'ı (Genel alman işçileri birliği) kurdu. Hermann Schulze-Delitzsch'in önerdiği ve radikal azınlıkça yetersiz bulunan toplumsal reformları eleştirdi. Son derece burjuvaca bir özsavunumda (tasarruf ve tüketim dernekleri) ayak direyen liberallere karşı, üretken ortaklaşma kuramını ileri sürdü. Ona göre hükümetle emekçiler arasında kurulacak bir ortaklaşmadan, hükümetin genel oy hakkı sağlayarak yaşam düzeylerinin yükselmesine yardımcı olacağı emekçiler yararlanacaklardı. Yasal olarak kazanılan mülkiyetin dokunulmazlığını savundu ve *ücretlerin tunç* kanunu*'nu açıkladı. Lassalle'ın sosyalizmi burjuvaziye karşıydı ve otoriter bir nitelik taşıyordu; bu yüzden hasımları onu, Prusya feodalitesiyle dost olmakla kınıyorlardı. 1875'te kurulan Alman sosyalist partisi (SPD), programını hazırlarken Lassalle'ın düşüncelerinden esinlendi.

LASSELL (William), ingiliz gökbilimci (Bolton, Lancashire, 1799 - Maidenhead 1880). Neptün'ün ilk uydusu Triton'un 1846'da, Satürn'ün yedinci uydusu Hiperion'u 1848'de (bu uyduyu ABD'de, Cambridge'de gözlemleyen G. P. Bond'dan iki gün sonra) ve Uranüs'ün ilk iki uydusu Ariel ve Umbriel'i 1851'de buldu.

LASSEN, ABD'de (Kaliforniya) doruk, Cascade Range'in güney ucunda, bir ulusal parkta; 3 187 m.

LASSO (Orlando DI) → LASSUS (*Roland* DE).

LASSON (Adolf), alman filozof (Altstrelitz, Mecklenburg, 1832 - Berlin 1917). Berlin'de ders verdi, bilimlerin kazanımları ve tarihçi okulun kuramlarıyla çağdaşlaştırılmış olarak hegelci öğretiyi savundu. Başlıca yapıtları: *J. G. Fichte in Verhältniss zu Kirche und Staat* (Fichte'de devlet ve kilise ilişkisi) 1863; *Meister Eckhart der Mystiker* (Gizemci Eckhart) 1868; *Prinzip und Zukunft des Völkerrechts* (Halk hukukunun geleceği ve ilkesi) 1881; *System der Rechtsphilosophie* (Hukuk felsefesi dizgesi) 1881; —Oğlu GEORG (Berlin 1862 - *ay. y.* 1932), protestan papazıydı, Hegel'in yapıtlarını yayımladı. Bu yayın, günümüzde Hegel'in yapıtlarına ilişkin ana kaynak olarak kabul edilir.

LASSOİS dağı → VIX.

LASSUS (Roland DE), frankoflaman besteci (Mons, Hainaut, 1532 - Münih 1594), sağlığında **Orlando di Lasso** da denirdi. İlk müzik derslerini, büyük olasılıkla doğduğu kentteki St-Nicolas-en-Havré kilisesi'nin çocuk korosunda aldı. Günümüze değin ulaşmakla birlikte doğruluğu kuşkulu bir söylentiye göre, 13 yaşındayken, sesinin güzelliği dolayısıyla Sicilya genel valisi Ferdinando Gonzaga tarafından kaçırıldı. Onunla birlikte tüm Fransa ve İtalya'yı gezdi: Mantova, Napoli, Palermo ve Milano (1547-1549 arasında bu kentte yaşadı). 1553'e doğru Roma'daki San Giovanni in Laterano bazilikası'nın capella yöneticiliğine getirildi. Ana babasının ölümü üzerine Mons'a döndü, daha sonra İngiltere ve Fransa yolculuklarına çıktı. 24 yaşındayken Anvers'e yerleşti. İlk yapıtlarını 1555'te Mons'ta ve Venedik'te yayımlattı. Kazandığı ün sayesinde, 1556'nın sonuna doğru Münih'te Bavyera dükü Albrecht V'in capellasına girdi. Ölümüne değin burada capella yöneticiliği yaptı. Bu görevi, zaman zaman Münih dışına çıkmasına engel olmadı. Özellikle Hollanda ve İtalya'ya giderek dükün capellası

Emanuel Lasker

Bernard

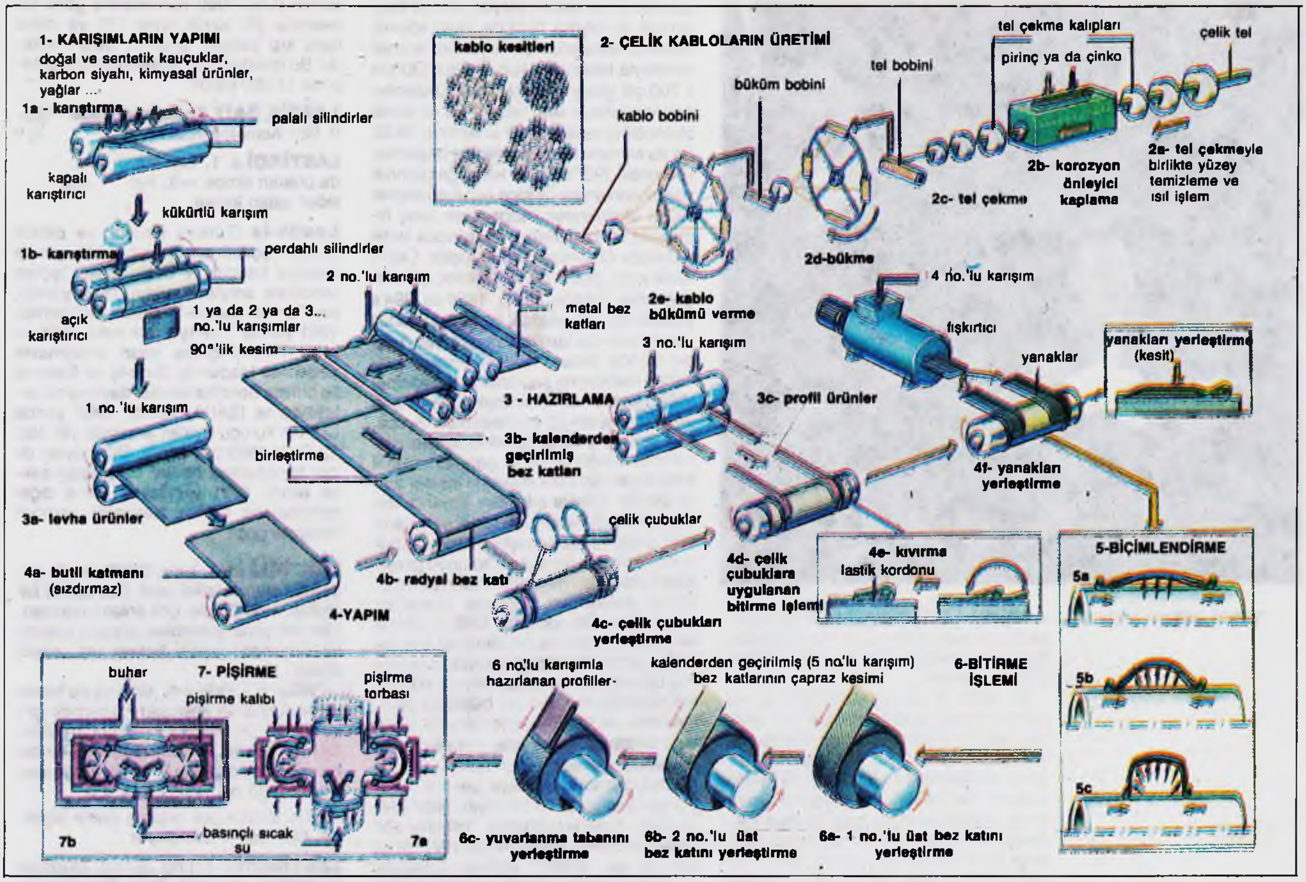

Lily Laskine
(mart 1980'de)

Bavaria Verlag

Ferdinand Lassalle

LASTİK ÜRETİM ŞEMASI. 1. Kauçuktan (doğal ve sentetik) oluşan karışımlar önce, içine yükler (karbon siyahı), kimyasal ürünler, yağlar vb. eklenen kapalı karıştırıcılarda karıştırılır (*1a*), sonra yeniden, kükürtleyici olarak kullanılan kükürtün eklenmesiyle açık karıştırıcılarda karıştırılır (*1b*).
2. Bez katlarını oluşturan çelik kablolar, çapı 5,5 mm olan çelik tellerden yapılır. Yüzey temizleme işleminden sonra teller, haddeden geçirilerek çapları mm'nin yüzde 9'u kadar azaltılır (*2a* ve *2c*); korozyon önleyici bir kaplamayla kaplanır (çinko ya da pirinç) [*2b*], büküldükten sonra kablo haline getirilir (*2d*, *2e*).
3. Hazırlama. Karışımlar, levha ürünler (yaprak ya da bant) elde etmek için kalenderden geçirilir (*3a*). Diğer karışımlar bez katlarını kaplar (*3b*): yüzlerce çelik kablo iki karışım yaprağı arasına "sandviç" olarak yerleştirilir. Fışkırtıcılar ya da kalenderler, yanaklara ya da yuvarlanma tabanına özel bir profil verir (*3c*).
4. Yapım (ayrı parçaları birleştirme). Sızdırmaz bir katmanı (*4a*), radyal bez katını (*4b*), çelik çubukları (*4c*, *4d* ve *4e*) ve yanakları (*4f*) yerleştirme; bunların tümü karkası oluşturur.
5. Lastiği biçimlendirme. Çelik çubukları birbirine yaklaştırarak ve karkası içten şişirerek, karkasa son biçimi (simit) verilir (*5a*, *5b*, ve *5c*).
6. Bitirme kişlemi. Lastiğin son öğeleri yerleştirilir; üst bez katları (*6a* ve *6b*) ve yuvarlanma tabanı (*6c*).
7. Kükürtleme. Lastik son biçimini ve özelliklerini kazanır. Lastik, yuvarlanma tabanının dişlerini ve yanakların yazı ve işaretlerini içeren çok parçalı bir kalıba yerleştirilir. Kalıp kapanırken öğeler birbirine yaklaşır ve aynı anda çok sıcak suyla dolu pişirme torbası karkasın içinde şişer (*7a*). Pişirme, içten sıcak suyla dıştan da buharla sağlanır (*7b*).
Pişirme işleminin sonunda, lastikler kalıptan otomatik olarak çıkar. Sonra lastikler kullanım koşullarını yansıtan bir makinede denenir.

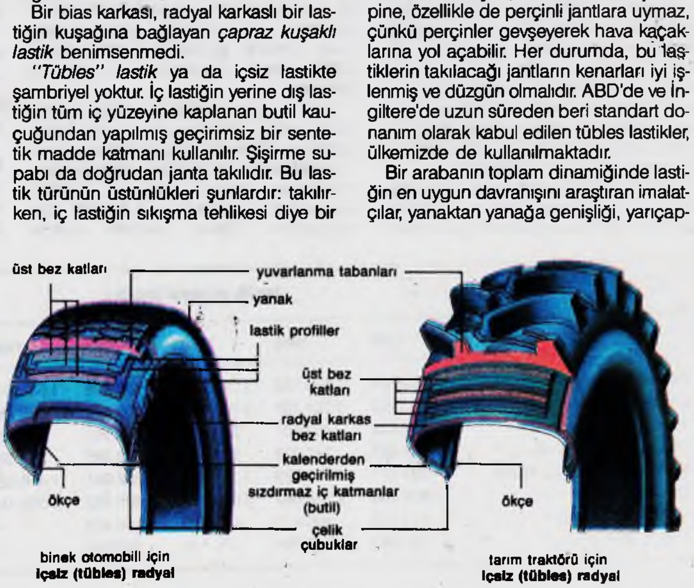
lik ya da tekstil) meydana gelir. Gerçek anlamıyla karkas, çapraz yerleştirilmiş katlardan oluşan bir kuşakla sarılıdır; bu kuşak, dikine, yanlamasına ve boyuna büyük bir esneklik gösterir. Radyal karkas, yuvarlanma tabanının yanaklarını ayırarak, her birinin bağımsız olarak görev yapmasını sağlar. Yanaklar kolayca esneyerek taşıtın konforunu artırır. Ayrıca bias ya da çapraz lastiklerin karkasları gibi, kayma kuvvetlerinin etkisinde kalmaz ve çok daha az ısınır. Yuvarlanma tabanı, yanakların biçim değiştirmelerinden kaynaklanan kuvvetlerden etkilenmediğinden zemin bozukluğuna daha iyi uyum sağlar (böylece taşıta çok iyi bir kararlılık verir) ve daha az aşınır. Radyal karkaslı lastiğin enine bükülmezliği ve yanaklarının bükülgenliği, yanal bir kuvvetin etkisinde kaldığında, bu lastiğe, bias ya da çapraz karkaslı lastiğe göre kaymaya karşı çok daha iyi bir dayanım verir; bu da, üstün bir yoltutumu ve direksiyon kararlılığı sağlar.

Kuşak, yuvarlanma tabanının, boyuna (fren yapma, anlık hızlanma) ya da yanına (viraj) kuvvetlere dayanımını sağlar. Metal kuşak yerine, çok dayanıklı ipliklerden yapılmış bir kuşak kullanılabilir. Radyal lastiğin (70'li yıllardan başlayarak Avrupa'da yaygınlaştı) davranışıyla birlikte özel kaliteli ham kauçukların incelenmesi, frenlemede lastiklerin kaymasını en aza indirmeyi sağladı. Bu lastiklerde aderans nitelikleri korunmuştur ama soğurulan en düşük enerji bile tüketimde küçümsenemeyecek kazançlar (% 3 ile 5 ekonomi) sağlar.

Bir bias karkası, radyal karkaslı bir lastiğin kuşağına bağlayan *çapraz kuşaklı lastik* benimsenmedi.

"Tübles" lastik ya da içsiz lastikte şambriyel yoktur. İç lastiğin yerine dış lastiğin tüm iç yüzeyine kaplanan butil kauçuğundan yapılmış geçirimsiz bir sentetik madde katmanı kullanılır. Şişirme supabı da doğrudan janta takılıdır. Bu lastik türünün üstünlükleri şunlardır: takılırken, iç lastiğin sıkışma tehlikesi diye bir şey sözkonusu değildir; delinme durumunda, çok yavaş söner; son olarak, beklenmedik patlama tehlikesini ortadan kaldırır. Buna karşılık, bu lastikler her jant tipine, özellikle de perçinli jantlara uymaz, çünkü perçinler gevşeyerek hava kaçaklarına yol açabilir. Her durumda, bu lastiklerin takılacağı jantların kenarları iyi işlenmiş ve düzgün olmalıdır. ABD'de ve İngiltere'de uzun süreden beri standart donanım olarak kabul edilen tübles lastikler, ülkemizde de kullanılmaktadır.

Bir arabanın toplam dinamiğinde lastiğin en uygun davranışını araştıran imalatçılar, yanaktan yanağa genişliği, yarıçap-

iki radyal lastikin profilleri ve yapısı

Kléber-Colombes

otomobil lastiklerini kalıplama

sal yöndeki yükseklikten belirgin bir biçimde büyük olan lastik yapımına yöneldiler. Bu "geniş" lastikler düşük profilli lastikler olarak adlandırılır.

Bir lastik, iki sayıyla (milimetre ya da parmak olarak ifade edilen) belirtilir: birincisi, lastiğin kesit genişliğini, ikincisi ise jant çapını gösterir. Düşük profilli ya da geniş oval lastikleri belirtmek için 3 rakam kullanılır; bu rakamların birincisinin arkasında, lastiğin kesit genişliği ile kesit yüksekliği arasındaki oranın yüz katını gösteren bir rakam yer alır, üçüncü rakam ise jantın çapını belirtir. İki rakamı birbirinden ayıran 2 harften ilki, sınır hızı, ikincisi de karkas tipini (R [radyal] ya da B [bias, çapraz ya da diyagonal]) belirtir. Ayrıca lastik ölçüleri konusunda farklı anlayışlar vardır. Ölçü, lastiğin dış tarafına yazılmıştır. Eski lastiklerde 8,00×15 gibi bir ölçü görülebilir. Burada 15, inç olarak jant çapını, 8 ise inç olarak lastiğin janttan sonraki kısmının jant çapından itibaren olan ölçüsüdür.

Konulan işaretlerde kullanılan harf lastiğin yapılmış olduğu servis tipini belirtir (D: hafif araç lastiği, F: orta hizmet tipi araç lastiği, G: standart tip araç lastiği, H, J, L: lüks ve yüksek performans araçlarının lastiği). Lastik imalatçıları, on yıllardan beri patlamaz lastik ya da en azından belli bir basınç kaybına karşın dönmeye devam eden lastikler gerçekleştirmeye çalışmışlardır. Bu konuda önerilen ve uzun süre denenen çözümler, fazla yer işgal eden ancak gerekli olan stepneyi ortadan kaldıracak kadar memnunluk verici değildir. Son olarak, iklim koşulları çok sert olan ülkeler için kışlık adı verilen lastikler vardır; bunların ve özellikle de yuvarlanma tabanının tasarımı, çamurlu, karlı ya da buzlu zemin üzerindeki dolaşımı koşullarının çoğunda, lastiğe tungsten karbürlü çiviler ya da zincirler takmayı gerektirmez.

lastikli nal

• *Türkiye'de* lastik sanayisinin kuruluşu, 1927'de yürürlüğe giren Teşvik-i sanayi kanunu ve [illegible]'da uygulanmaya konulan gümrük korumalarını izleyen yıllarda başlamıştır. İlk fabrika 1932'de, İsveç kökenli Gislaved firmasının teknik yardım ve mali katılımıyla İstanbulda kurulmuştur. Günde 1 700 çift galoş ve lastik çizme üretebilecek kapasitede olan fabrika, iki yıl sonra otomobil iç ve dış lastiği üretimine, 1936' da da kamyon lastiği üretimine başlamıştır. Ancak, 1937'de ham kauçuğa gümrük vergisi konulması üzerine kuruluş tekerlek lastiği üretiminden vazgeçerek isveç firmasıyla ilişkisini kesmiş ve yalnızca lastik ayakkabı üretimini sürdürmüştür. Çeşitli lastik eşya üreten bu tür tesisler, giderek çoğalmış 1955'te 180'e, 1958'de 394'e yükselmiştir. Bu yıllarda, otomobil, otobüs ve kamyon dış lastikleri dışalımının, talebin altında olması nedeniyle, eskimiş tekerlek lastiklerine kaplama (sırt geçirme) yapan tesisler de kurulmaya başlanmış ve 1958'de sayıları 21'e yükselmiştir. Ayrıca, Milli savunma bakanlığı ve Karayolları genel müdürlüğü de kendi gereksinimlerini karşılamak için lastik kaplama tesisleri kurmuşlardır. 1954'te çıkarılan Yabancı sermayeyi teşvik kanunu ile lastik sanayisindeki gelişme hızlanmıştır. 1960'ta İpraş' ın kurulması ile bu sanayi kolunun gereksinimi olan yarı mamul ürünlerin bir bölümünü yurtiçinden sağlama olanakları doğmuştur. Öte yandan, 1960'lı yıllarda karayolları yapımına hız verilerek taşımacılığın demiryollarından karayollarına kaymış bulunması ve kentleşmeye koşut olarak otomotiv sanayisinde başlayan gelişme, lastik sanayisine de yansımıştır. 1960' ların başlarına kadar araç lastiklerini dış ülkelerden almakta olan Türkiye'de, bütün bu olanaklar biraraya gelince, 1961 yılında Goodyear ve Uniroyal, 1962 yılında Türk Pirelli kurulmuştur. Yabancı sermayenin önemli katkısıyla kurulan her üç kuruluş da, adlarını aldıkları çokuluslu şirketlerin lisansı altında çalışmaya başlamışlardır. Türkiye'nin dördüncü lastik fabrikası 1977 yılında üretime geçen ve sermayesinin tümü yerli olan Lassa idi. Ancak bu kuruluş da, 1988 yılında japon Bridgestone firmasıyla ortaklık kurarak yabancı sermayeyle birleşti ve adını Brisa olarak değiştirdi. Bu arada Goodyear ile Uniroyal firmaları da 1986 yılında birleşerek *Goodyear* adı altında faaliyete devam etmektedir.

Türkiye'de, lastik sanayisindeki kurulu kapasite, yılda toplam olarak 10 milyon lastik üretebilecek düzeydedir. Yukarıda sözü edilen 3 firmanın yurtiçi taşıt lastiği pazarındaki paylarıysa şöyledir: Goodyear % 41,1, Pirelli % 29,4, Brisa (eski Lassa) % 29,5. Öte yandan, 1984 yılında çıkarılan bir yasayla, Kırşehir'de, Petrokimya anonim şirketi genel müdürlüğü'ne bağlı ve KİT statüsünde bir ortaklık olan Petlas lastik sanayi ve ticaret aş kurulmuş bulunmaktadır. Ancak bu kuruluş üretime geçtikten hemen sonra 1990 yılında özelleştirme kapsamına alınmıştır.

Taşıt araçları lastiği sanayisi dışında kalan lastik ürünleri üretiminde (lastik çizme ve ayakkabı, güç aktarma kayışları, çeşitli sanayi hortumları, nakil bantları, muşamba, kaplama gibi) ise, küçüklü büyüklü çok sayıda kuruluş faaliyet göstermektedir. Devlet İstatistik enstitüsü'nün (DİE) 1989 yılı verilerine göre, bu kesimde 96 büyük işyeri (10 ve daha fazla kişi çalışan işyerleri) bulunmaktadır. Bu işyerlerinde çalışanların ortalaması ise 13 090 kişidir.

LASTİK SAİT Kemalpaşazade → SAİT BEY Kemalpaşazade.

LASTİKÇİ a. **1.** Taşıt lastiği sata[illegible] da onaran kimse. **—2.** Aya[illegible] tikleri satan kimse.

Lastik-İş (Türkiye Kauçuk ve plastik sanayii işçileri sendikası), 1949 yılında İstanbul Kauçuk ve lastik sanayii işçileri sendikası adıyla kuruldu. 1959 yılında, adı Türkiye Lastik-İş olarak değiştirildi. 1961 yılında Türk-İş'e üye oldu. 1966 yılında Türk-İş içinde çıkan anlaşmazlık nedeniyle Maden-İş, Gıda-İş ve Basın-İş ile birlikte Sendikalararası dayanışma anlaşması'na (SADA) katıldı. 1967 yılında DİSK'in kurucu üyeleri arasında yer aldı. 12 Eylül 1980'den sonra, DİSK üyesi diğer sendikalarla birlikte çalışmaları askıya alındı. 1991 yılındaysa, gene diğer sendikalarla birlikte aklanarak yeniden faaliyete geçti.

LASTİKLİ sıf. **1.** İçine, üzerine lastik geçirilmiş olan: *Lastikli şerit. Beli lastikli bir eteklik.* **—2.** Birden çok anlamı olabilen, istenilen yöne çekilebilen söz için kullanılır: *Bu yasada lastikli ifadeler var. Lastikli sözler.*

■—Nalbantl. *Lastikli nal,* asfalt ya da beton yolda hayvanın kaymasını önlemek için kullanılan, iki oluklu ve oluklardan birinde mıh delikleri bulunan, diğerinde de, bir kol ucundan diğerine bir lastik parçasının gömüldüğü nal.

◆ be. Birden çok anlama çekilir biçimde: *Çok lastikli konuşuyor.*

LASTİKOTİN a. (ing. *lasting,* dayanıklı ve *coating,* örtü'den). Tekst. Genellikle ince kamgarn ya da yün-poliester karışımı ipliklerden, diyagonal biçimli özel bir örgüyle dokunan, ince, esnek ve dayanıklı bir tür elbiselik kumaş.

—ANSİKL. Smokinlik, eteklik ve döplyeslik olarak kullanılan lastikotinler, lastikotin örgüsü denilen ve 8'li ya da 10'lu satenler üzerine 2/2 panamanın yerleştirilmesiyle elde edilen bir örgüyle dokunur. Panama atlamaları, diyagonal doğrultuda uç uca geldiklerinden dimi görünümündedirler. Lastikotinler, genellikle % 100 yün ya da % 45 yün % 55 poliester karışımı ipliklerle dokunur. En iyi kaliteliler 70/2 Nm ince kamgarn ipliklerle, 300 g/m² ağırlıkta dokunan, oldukça sık dokunuşlu, parlak kumaşlardır (smokinlik ve elbiselik olarak kullanılır). Yün-poliester karışımı lastikotinlerde, genellikle ağırlığı 380-420 g/m² olan, 56/2 Nm ya da 50/2 Nm iplikler kullanılır.

Ayrıca, askeri üniformalarda kullanılan daha ağır gramajlı, çiftkatlı lastikotinler de vardır.

LASTMAN (Pieter), hollandalı ressam ve gravürcü (Amsterdam 1583 - *ay. y.* 1633). Yüzyılın başında bir süre İtalya'da (Roma) kaldıktan sonra, Amsterdam'da bir resim okulunun önde gelen sanatçıları arasında yer aldı (*Odysseia ile Nausikaa,* 1609, Braunschweig müzesi; *Çar-*

lastik sanayli üretimi

	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991
Kamyon ve otobüs dış lastiği	1 709 506	1 670 133	1 778 988	1 688 296	1 634 705	1 416 642	1 113 970	2 038 043
Oto dış lastiği (1)	2 980 205	3 251 292	3 091 866	4 009 477	4 656 756	4 429 036	2 943 332	4 777 651
Traktör ön dış lastiği (2)	415 885	403 907	395 820	444 500	283 917	506 461	434 838	420 450
Traktör arka dış lastiği (2)	283 687	247 039	251 310	273 385	379 032	287 176	261 506	270 785
Kamyon ve otobüs iç lastiği	1 593 671	1 316 723	1 154 212	1 262 961	1 416 022	1 181 017	795 509	1 395 628
Oto iç lastiği (3)	1 698 369	2 138 662	2 088 913	2 366 430	2 584 164	1 918 292	1 338 754	1 829 146
Traktör ön iç lastiği	141 610	166 811	109 273	136 678	—	—	102 081	148 689
Traktör arka iç lastiği	192 080	141 064	117 174	122 644	—	—	164 854	211 710

mıhtan indiriliş, 1612, Lille: *İbrahim'in kurbanı* 1616, Louvre). J. Lievens ve Rembrandt gibi ressamlar onun atölyesinde çalıştılar; Lastman bu sanatçılara Elsheimer'ın gece resimlerindeki estetik anlayışı aktardı.

LASTOVO, Adriya denizi'nde Hırvatistan'a bağlı ada; 53 km²; 2 000 nüf. Stratejik mevki. Zeytinlikler. Bağ. Balıkçılık.

LAS TRUCHAS → LAZARO CARDENAS.

LASTRUM a. (lat. sözc.). Esk. Rom. **1.** Art arda gelen iki censorluk arasındaki beş yıllık dönem. **—2.** Roma'da her beş yılda bir düzenlenen arınma amaçlı kurban töreni.

LAS TUNAS, Küba'da il, adanın doğusunda; 6 373 km²; 485 136 nüf. (1989). Merkezi *Victoria de Las Tunas*.

LAS VEGAS, ABD'de (Nevada) kent; 258 295 nüf. (1990). Önemli turizm (şans oyunları) ve ticaret merkezi.

LASZLO I ARPAD *(aziz)* [1040'a doğr. - Nyitra, bugün Nitra, Slovakya, 1095], Macaristan kralı (1077-1095). Béla I'in oğlu. Kardeşi Géza I'den sonra tahta çıktı, Hırvatistan'ı krallığına kattı (1091), burada Zagreb piskoposluğu'nu kurdu. Hıristiyanlığı kesin olarak yerleştirdi ve gregorius ortodoksluğuna bağlı kaldı. 1192'de Celestinus III tarafından azizler arasına katıldı.

LÁSZLÓ II ÁRPÁD (1131-1163), Macaristan kralı (1162-1163). Yeğeni István III'e karşı Bizans'tan destek gördü, ama daha sonra onun tarafından tahttan uzaklaştırıldı.

LÁSZLÓ III ÁRPÁD (1199 - Viyana 1205), Macaristan kralı (1204-1205), kral İmre I'in oğlu. Amcası prens Andras II'nin naipliği altında hüküm sürdü.

LÁSZLÓ IV (1262 - Köröshegy 1290), Macaristan kralı (1272-1290) kral István V'in oğlu. Bohemyalı Otakar II'ye karşı Habsburg hanedanından Rudolf ile işbirliği yapan László IV'ün Dürnkrut zaferine (1278) katkıda bulundu. Ayaklanan Kıpçaklar tarafından öldürüldü.

LÁSZLÓ V (Komárom 1440'a doğr. - Prag 1457), Macaristan kralı (1444-1457), Bohemya kralı (Ladislav I [1453-1457]. Habsburg hanedanından imparator Albrecht II'nin ölümünden sonra doğan oğlu. Babasının yerine tahta çıktı, ancak otoritesi sözde kaldı. Naip János Hunyadi'ye karşı mücadelede amcası Cillei'nin tarafını tuttu, János Hunyadi'nin büyük oğlunu öldürttü (1457), kendisi de sürgünde öldü.

LÁSZLÓ Soylu (Napoli 1377 - *ay. y.* 1414), Sicilya (Napoli) ve Macaristan kralı (1390-1414). Kral Carlo III ile Durazzo düşesi Margherita'nın oğlu. 1386'da annesinin naipliği altında hüküm sürmeye başladı, taht üzerinde hak iddia eden yeğeni Anjou dükü Luigi II'yi Napoli'den kovmak zorunda kaldı. Serüven peşinde koşan bir condettiero gibi, Macaristan kralı unvanını geçerli kılmak için boşu boşuna çalıştı ve 1403'te taç giydi. Papalık'ı egemenliği altına almaya çalıştı, bu girişiminde zaman zaman başarılı oldu. 1408'de Roma'yı işgal etti. İsteklerinden kaygı duyan Floransa, Anjou dükü Luigi II'ye başvurdu. László, Rocca Secca'da Luigi II'nin ve papa Johannes XXIII'ün askerleri tarafından bozguna uğratıldı (1411).

LÁSZLÓ DE LOMBOS (Fülöp Elek [Philip Alexius]), macar ressam (Budapeşte 1869 - Londra 1937), 1914'te ingiliz uyruğuna geçti. Budapeşte, Viyana ve Paris'te (Julian akademisi) öğrenim gördükten sonra, Londra'da en gözde portre ressamlarından biri oldu. XVIII. yy. ingiliz okulundan çok etkilendi (*Kontes Anna de Noailles*, 1913, Louvre).

-LAŞ, -LEŞ. Yapım eki. Adlardan fiil türeten *-la* (-le) ekiyle dönüşlülük eki -ş'nin birleşmesiyle oluşan bu ek, adlardan dönüşlü fiiller yapar: *Kırlaşmak* (kır-laş-mak), *aklaşmak* (ak-laş-mak), *birleşmek* (bir-leş-mek), *irileşmek* (iri -leş-mek), vb. (→ -LA.)

LAŞE a. (fars. *lâşe*). *Esk.* **1.** Leş: *"Boynundan o cânan dediğin lâşeyi silk, at!"* (Y. K. Beyatlı). **—2.** Zayıf, iskeleti çıkmış hayvan. **—3.** Gemi enkazı, batık.

LAŞİNG a. (ing. *lashing*). Denizc. Ambarlardaki ve güvertedeki yüklerin, açık denizde karşılaşılabilecek kötü hava koşulları nedeniyle yerlerinden kayarak gerek yüke, gerekse gemiye zarar vermemesi için sıkıca bağlanması. (Limanda yapılan laşing işlemi açık denize çıkıldığında denetlenir ve yalpa etkisiyle gevşemiş olanlar yeniden sıkıca bağlanır.)

LAŞİO, Birmanya'da kent, Mandalay'ın K.-D.'sunda, Şan devletinin merkezlerinden biri. Demiryoluyla Mandalay'a bağlanan kent, İkinci Dünya savaşı sırasında Çin'e giden yolun başlangıç noktasıydı. (→ BİRMANYA YOLU.)

LAŞKA → LAÇKA.

LÂT, cahiliye devrinde Araplar'ın putlarından biri. Arapça *el-ilahe* (tanrıça) sözcüğünden türeyen bu sözcük, sonradan Kâbe'deki önemli putlardan birinin adı oldu. Ayrıca, arapçada Güneş'in özel adı olarak da kullanıldı. Cahiliye devrinde bu put adına Taif'te bir de tapınak yapıldı. Lât, Menat* ve Uzza* ile birlikte en büyük putlardan sayıldı. Kuran'da bu üç putun adları birer kez geçer (LIII, 19-20). Mekke'nin müslümanlarca alınmasından (630) sonra Lât, öteki putlar gibi ortadan kaldırılırken Taif'teki Lât tapınağı da, buranın rahipleriyinin akrabası iken müslüman olan Mugire tarafından yıkıldı.

LATA a. (fr. *latte*). Yapıda çeşitli amaçlarla kullanılan dar, uzun kereste. (Latalar, bir tavanın, bir sıvanın ya da bir kaplama levhasının donatısını oluşturmak için döşeme kirişlerine ya da ahşap çatkıya, çatıda kaplama öğelerini tespit etmek için mertekler üzerine çivilerle çakılır. Türk standartlarına göre lataların enine kesit ölçüleri 18/48, 24/48, 28/48, 38/58 mm'dir. [Latalar, çatı kaplama tahtaları gibi birbirine bitişik olarak çakılmaz; aralarında ızgara oluşturacak biçimde belli bir aralık bırakılır.])

—Ambal. Genellikle 100 mm'ye 10 mm'den küçük dikdörtgen kesitli, uzunlamasına kesilmiş, dilimlenmiş ya da yarılmış tahta eleman.

—Denizc. Gemilerde, baş ve kıç kasara çıkmaları, çanaklık döşemeleri ve ızgara yapımında kullanılan belli genişlikte ve uzunlukta tahta çıta. ‖ Sandal tentelerini sarmaya yarayan çıta.

—Dy. *Yürüme latası*, rayların yürümesini önlemek için destek görevi gören ve birçok traversi birbirine bağlayarak hem bu traversleri sağlamlaştıran hem de bir yol şasisi oluşturan uzun ve yassı metal lata.

—İnş. *Donatılı lata*, burulmuş demir tel sıralarıyla önceden birleştirilmiş aralıklı ahşap parçalardan oluşan önüretimli lata. ‖ *Saçak latası*, düz kiremitlerle kaplanan bir çatıda, lata sıralarının en altında yer alan yamuk kesitli ahşap parça. ‖ *Takviye latası*, lataları taşımak ve yerinde tutmak için, bir çatıda merteklere koşut olarak yerleştirilen büyük kesitli lata.

—Orm. san. Parke, mobilya parçaları ya da fıçı yapmak için kullanılan dar ve kısa tahta. (Parke için latalar 27 mm kalınlığında kesilir ve dört işlem makinelerinde düzeltilir.)

—Tekst. İşleme tezgâhının bir parçası.

LATA a. (ital. *cocaletta*'dan). Esk. giy. Osmanlılar döneminde ulema sınıfından olanların giydiği, yakası ve kolları setre biçiminde uzun üstlük.

—ANSİKL. Lata, genellikle çuhadan yapılır ve barut renginde olurdu. Cübbenin üzerine pardösü gibi giyilir, ötekilerine kabarık durması için tela konurdu. Setre gibi iki santimetre yüksekliğinde dik bir yakası olur, kolları setreye benzerdi. Daha geniş kollu olanlarını yaşlılar giyerdi. Boyu topuklara değin iner, ön kısmında iki ucu hafifçe birbiri üzerine binerdi. Rütbeleri nedeniyle biniş giyemeyenler, şeyhülislamın huzuruna çıkarken lata giyerlerdi.

Lauros-Giraudon

Pieter Lastman
İsa'nın mezara konuluşu (1612)
ağaç üzerine resim
Güzel sanatlar müzesi, Lille

LATAAYYÜN a. (ar. *la* ve *ta'ayyün*'den *la-taayyün*). Meydanda olmayan, belli olmayan, belirsiz.

LATACUNGA, Ekvador'da kent, Cotopaxi ilinin merkezi, Andlar'ın bir havzasında, 2 809 m yükseltide; 17 800 nüf. Ticaret merkezi.

LA TAİLHÈDE (Raymond GAGNAIRE DE), fransız şair ve eleştirmen (Moissac 1867 - Montpellier 1938). Roman okuluna katıldı, *le Triomphe d'Héliogabale* adlı şiir kitabıyla büyük bir başarı kazandı. Ama romantizme bağlı kaldı. *Un débat sur le romantisme* de (1929) bu akımı Lasserre ve Maurras'ya karşı savundu.

LA TAİLLE (Jean DE), fransız şair (Bondaroy, Pithiviers yakınında, 1540'a doğr. -1607'den sonr.). En iyi edebiyat yapıtları konularını Kutsal Kitap'tan alan iki trajedidir (*Saül le Furieux*, 1572; *la Famine ou les Gabéonites*, 1573). İlk yapıtına bir önsöz olarak koyduğu *Art de la tragédie* adlı çalışmasında, Horatius ve Aristoteles'ten esinlenerek ilerde klasik trajedinin temel yasaları olacak kuralları getirir.

saçak lataları

LATALI sıf. Orm. san. *Latalı levha*, içi küçük çıta, ince tahta ya da latalardan oluşan iki yanı kontrplakla kaplı levha.

LATANYA a. Yelpazeyi andıran yapraklarından elde edilen lifler hasır yapımında kullanılan görkemli palmiye. (Bil. a. *Latania rubra*.)

LATARNA → LATERNA.

LATEKS a. (lat. *latex, -icis*, sıvı). **1.** Bazı bitkilerce salgılanan ve çoğunlukla süt görünüşünde olan emülsiyon halinde ve değişik bileşimde sıvı. (Eşanl. BİTKİSEL SÜT.) [Bk. *ansikl.* böl.] **—2.** Kauçuk ağacının salgıladığı sıvı.

—Polim. Makromoleküllü sentetik kimi maddelerin sulu emülsiyonlarına verilen genel ad. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Romatol. *Lateks testi*, romatizmamsı hastalığın etmenini (romatizmamsı poliartriti olan kişilerin serumunda bulunan globülin) ortaya çıkarmaya yarayan test.

Vautier-De Nanxe

Malezya'da hevea çizilerek yapılan **lateks** hasadı

(Eşanl. SİNGER ve PLOTZ TEPKİMESİ.) [Bk. *ansikl.* böl.]

—ANSİKL. Lateks ya da bitkisel süt, özgül hücrelerce salgılanan beyazımsı bir sıvıdır (sütleğen, marul, kırlangıçotu, vb.). Bu hücreler tek başına ya da kanal yahut ağ oluşturacak biçimde toplu halde bulunur (bileşik lateks hücreleri). Lateks doğrudan bir sitoplazma ürünü olabildiği gibi, koful içi bir ürün de olabilir ve bileşimi kökenine bağlı olarak çok değişiktir. Bütün latekslsler koloidal asıltı halinde moleküller içerir. Bu moleküller çoğunlukla reçine ve hidrokarbür cinsindendir, sütse özellikle yağlı parçacıklar bakımından zengindir. Bazı sütleğenlerin lateksinde nişasta taneleri bulunur. Görünüşe bakılırsa haşhaş lateksinde morfin temelde kofulların içerisinde toplanmaktadır. Sanayi yönünden daha önemli olan *Hevea brasiliensis*'te kauçuk (sispolizospren) lateksi sitoplazma içerisinde çeşitli enzimlerle ve erimiş maddelerle (glusitler, aminoasitler, organik maddeler, fenoller vb.) birlikte bulunur. Lateks bitkiden çıktığı zaman ya da doğal olarak ya da asit katkısıyla pıhtılaşır. Bu pıhtılardan, kavrulduktan sonra, kauçuk, guttaperka ve sakız (chewing-gum) elde edilir.

—Polim. Sentetik lateksler, çeşitli etkenlerin (emülsiyonlaştırıcı, kararlılaştırıcı vb.) katıldığı sudaki polimer emülsiyonlarından oluşur. Polimerleştirme işlemi sonunda çoğu kez "emülsiyon halinde" doğrudan elde edilen sentetik lateksler boya üretimi, tekstil aprelerinin hazırlanması, kâğıt sanayisi, zamk yapımı vb. gibi çeşitli alanlarda kullanılır.

—Romatol. *Lateks testi.* 1956'da keşfedilen bir aglütinasyon tepkimesidir. Muayene edilen hastanın serumu, insan gamaglobülinleriyle kaplı polistiren lateksi parçacıklarından yapılmış bir ayıraçla karıştırılarak gerçekleştirilir. İncelenen serumun içinde romatizmamsı hastalığın etmeni varsa, lateks parçacıkları aglütinasyona uğrar. Bu tepkime romatizmamsı poliartritlerin % 80'inde pozitiftir.

LATEKSLİ sıf. Bot. *Lateksli bitki*, lateks salgılayan bitki. (Birçok familyada, çeşitli görünümdeki bitkilerde [otsu bitki, sarmaşık, ağaççık, ağaç] latekse rastlanır. Bunlar lateksin bileşimine göre şöyle sınıflandırılabilir: kauçuk [hevea parthenium, landolphia], guttaperka [palaquium] ya da balata [mimusops] bitkileri; alkaloit bitkileri [haşhaş]; albüminoitli bitkiler [Ficus cordifolia]; nişastalı bitkiler.)

Laterano antlaşmaları, 11 şubat 1929'da Laterano sarayı'nda, Dışişlerinden sorumlu kardinal Gaspari'nin temsil ettiği Vatikan ile İtalya Başbakanı Mussolini arasında imzalanan antlaşmalar. Bu diplomatik belge şu antlaşmaları içeriyordu: 13 mayıs 1871 tarihli Garantiler yasası'nı yürürlükten kaldıran ve papanın Vatikan devleti (Vatikan sitesi, Castel Gandolfo sarayı, San Giovanni in Laterano, Santa Maria Maggiore ve San Paolo Fuori le Mura patriklik bazilikaları) üzerindeki tam egemenliğini tanıyan siyasal bir antlaşma; Papalık'ın 1871'deki maddi gelir kaybını tazmin etmeyi amaçlayan mali antlaşma; İtalyan kilisesi'ne özellikle öğrenim ve evlenme konusunda ayrıcalıklı bir konum sağlayan bir dini konkordato. 27 aralık 1947'de yürürlüğe giren Cumhuriyet anayasası da, italyan devletiyle Katolik kilisesi arasındaki ilişkileri Laterano antlaşmaları'na göre belirledi.

Laterano meydanı (ital. *piazza San Giovanni in Laterano*), Roma'da meydan. Tacitus'a göre, bulunduğu yerde Laterani ailesinin görkemli evi vardı; bu ev, III. yy.'ın başında imparatorluk varlıklarına katıldı. Bugün meydanda, Roma katedrali San Giovanni bazilikası, vaftizhane ve Laterano sarayı (müze olarak kullanıldı, bugün başkent diocesis yönetim merkezidir) bulunmaktadır.

Constantinus'un Laterano'da Roma piskoposu için bir katedral yapılmasını 312 -313 kışında kararlaştırdığı sanılır; 313'te komşu bir konutta *(domus Faustae)*, imparatorun girişimiyle bir konsil toplandı.

Constantinus tarafından gerçekleştirilen ilk hıristiyan yapısı olan Laterano katedrali, "tüm Roma ve dünya kiliselerinin anası ve başı" sayıldı. Bir absidayla biten ve alçak bir çapraz sahnı andıran iki ek yapıyla tamamlanan bu beş sahınlı bazilika, bir model olarak kabul edildi. Yapının iç bölümü birçok kez değişikliğe uğradı; 1647'den sonra, 1650 jübilesi için yeniden yapıldı. Bu, yapının yalnızca onarılmasından yana olan papa İnnocentius X'un tutucu istemiyle Borromini'nin devrimci projeleri arasında zoraki bir uzlaşmaydı. Katedralin cephesi için açılan yarışmayı (1732) A. Galilei'nin projesi kazanmış ve böylece akademi anlayışının üstünlüğünü belgelemişti. Eski absida ancak 1875 -1886 arasında, koroyerine derinlik kazandırmaya girişilince ortadan kalktı. Bu arada 1288-1294 yıllarında Torriti'nin Fra İacopo da Camerino'yla birlikte gerçekleştirdiği zengin mozaik süslemeler de kayboldu. Yerine bir kopyası kondu.

Katedralin yanında, özellikle Sixtus III döneminde (432-440) önemli ölçüde değişikliğe uğrayan bir vaftizhane bulunuyordu. Dalmaçyalı papa Johannes IV'ün (640-642) Pannonia martyrlerinin kutsal kalıntılarını barındırmak için yaptırdığı S. Venanzio oratoriumu, VII. yy. mozaikleriyle süslüdür.

1215-1232 arasında Pietro Vassalletto ve oğlu, küçük, ama çok çekici bir manastır yaptılar; bu yapı, burmalı sütunları, mozaik ve mermer kakmalı süslemeleriyle Cosimo dönemi sanatının başyapıtıdır.

XV. yy.'da Papalık'ın Avignon'dan Roma'ya taşınmasından sonra, çeşitli yapılarla karmaşık bir yumak oluşturan eski Laterano Papalık ikametgâhının yerini Vatikan sarayı aldı. Sixtus Quintus, bunun yerine D. Fontana'ya kusursuz bakışımlı büyük bir yapı yaptırdı (1586-1589). Taşıdıkları dinsel ya da simgesel anlam nedeniyle eski "patriklik"in bazı bölümleri olduğu gibi bırakıldı. Fontana, Pilatus'un praetorium merdiveni olarak kabul edilen *Scala santa*'yı ve barındırdığı zengin kutsal emanetler nedeniyle papaların *Sancta sanctorum* adı verilen özel capellasını (1278-1280) aynı yapı içine aldı. Papa Leo III'ün *triclinium*'unun (tören salonu) ana absidası ile Charlemagne dönemi siyasal ideolojisinin değerli tanığı mozaik süslemeleri 1745'e değin korundu; bu mozaik, *Scala santa*'nın arkasına taşınırken tahrip oldu ve yerine bir kopya kondu.

Tetrel-Explorer

San Giovanni in **Laterano** bazilikası'nın ana cephesi (solda) [1735'te Galilei tarafından yapıldı] ve **Laterano** sarayı (sağda) [1586'da Fontana tarafından yapıldı]

LATERİT a. (fr. *latérite;* lat. *later, lateris,* tuğla'dan). Yerbil. ve Pedol. Tropikal iklimde oluşan parlak ya da kahverengiye çalan kırmızı renklerde, demir oksit ve alümin bakımından çok zengin toprak.

—ANSİKL. Lateritler ekvatorun her iki yanında, özellikle Afrika'da ve Güney Amerika'da, daha dağınık olarak da Asya'da ve Avustralya'da, 20 milyon km^2'lik bir alanda görülür. Bunlar, çok yıkanmış topraklardır; demir bakımından zengindirler (taşlaşmış limonitler ve goethitler biçiminde) ve serbest alümin içerirler. Yaklaşık bir metre kalınlığı olan bu oldukça yumuşak kayaç, kururken sertleşerek bir kabuk oluşturur; bu kabuk toprağı, tarıma elverişsiz duruma getirir; özellikle nem farkları çok büyük olan sıcak bölgelerde görülür. Yağmur mevsimi boyunca, silikatların ayrışması profil tabanında demirin derişmesine yol açar *(per descendum)*. Kurak mevsimde ise, çözünmüş demirli tuzlar yüzeyde, yağmurlu mevsimde çözünemeyen taşlaşmalara yol açar *(per ascensum)*. İnsanın ormanları yok etmesi sonucu bu olay hızlanır; geniş topraklar, artık hiçbir bitki örtüsünün gelişemeyeceği çorak bölgelere dönüşür. Laterit, işlenebilecek demir yatakları oluşturabilir (Gine). Alüminli lateritler birer boksittir.

LATERİTLEŞME a. Yerbil. ve Pedol. Ekvator çevresinde ve nemli tropikal iklimlerde, bütün alüminosilikatlı ve demirli kayaçların tümüyle çözünmesi sonucu lateritli toprakların oluşmasına neden olan aşırı ayrışma süreci. (Bu topraklar çoğunlukla çok kalındır, temel bileşenleri alüminyum ve demir oksihidroksitler, kaolen tipi killer ve artık kuvarstır. Nerdeyse tümüyle verimsizdirler, genişlemeleri oldukça tehlikelidir.)

LATERİTLİ sıf. Mad. oc. Laterit içinde oluşan bir cevher, bir yatak için kullanılır.

—Yerbil. ve Pedol. Lateritlerin gevşek (kil) ya da katılaşmış (zırh) katı için kullanılır.

LATERNA ya da **LATARNA** a. (yun. sözc.). Bir manivela aracılığıyla çevrilen silindirinin üzerindeki metal dişlerden her birinin, keçe kaplı bir çekici harekete geçirmesi ilkesine dayalı mekanik çalgı.

—ANSİKL. Laternada, tıpkı duvar piyanosundaki gibi, düşey olarak yerleştirilmiş tel takımı vardır. Çekiçler bu tellere vurur. İçinde tellerin bulunduğu düşey ses kutusu, silindiri gizleyen ahşap sandığın üstündedir. Çekiçler, tellere en alt bölümlerinde vurur. Silindirin üzerindeki dişler, belli bir melodi elde edilecek biçimde düzenlenmiştir. Başka bir melodi dinleyebilmek için, silindiri değiştirmek gerekir. XIX. yy.'ın sonlarına doğru İstanbul'da sokak laternacıları ortaya çıktı. Ayrıca, bazı eğlence yerlerinde de laternaya rastlanırdı. Gramofonun yaygınlaşmasıyla, yavaş yavaş kayboldu.

Fransızlar'ın *Orgue de Barbarie*, İngilizler'in *barrel organ* adını verdikleri daha büyük boyutlu çalgı da bir tür laternadır. Adlarından da anlaşılacağı gibi bu çalgı, klavye ile çalgıcının, yerlerini, laternadaki silindire bıraktıkları mekanik bir orgdur. "Körüklü laterna" olarak da nitelenebilecek olan bu org türünde, daha sonra tahta silindirin yerini, üzerinde delikler bulu-

nan karton bantlar aldı. Bu gelişmeyle çalgının ses gücü arttığı gibi, birden çok melodinin elde edilmesi de olanak kazandı.

LATERNACI a. **1.** Laterna yapan ve/ya da satan kimse. **—2.** Laterna çalan kimse.

LATEROFLEKSİYON a. (fr. *latéroflexion*). Kad. hast. Boyun eksenine göre dölyatağının sağa ya da sola eğikliği.

LATEROLATERAL sıf. (fr. *latérolatéral*). Cerr. Yan yana bulunan iki kanalı yandan birbiriyle birleştirmeyi öngören özgül bir ağızlaştırma tipine denir.

LATEROPOZİSYON a. (fr. *latéroposition*). Kad. hast. Dölyatağı genel ekseninin, patolojik olarak sağa ya da sola eğik duruşu. (Eşanl. LATEROVERSİYON.)

LATEROSİDANS a. (fr. *latérocidence*). Kad. doğ. Göbek bağının, dölütün gelişi sırasında dölütle dölyatağı çeperi arasına anormal biçimde sarkması. Çoğu zaman doğum başlangıcının ilk evresini oluşturur. (Çocuğun yaşamını tehlikeye sokabilir.)

LATEROTERMİNAL sıf. (fr. *latéroterminal*). Cerr. Bir kanalın ucunu ikinci bir kanalın yan tarafına birleştirmeyi öngören özgül bir ağızlaştırma tipine denir.

LATEROVERSİYON a. (fr. *latéroversion*). LATEROPOZİSYON'un eşanlamlısı.

LATES a. (yun. *latos*'tan). Afrika ve Hindistan'da tatlısularda yaşayan balık cinsi. (90 kg ağırlık için boyu 1 m'yi bulabilir. Mısır'da yaşayan, "nil levreği" denen *Lates niloticus* türü firavunlar devrinde kutsal sayılıyordu ve hiyerogliflerde yer aldı; eti çok lezzetlidir. Hanigiller familyası.)

LATHAM (Hubert), fransız havacı (Paris 1883 - Fort-Archambault 1912). 1909'da *Antoinette* adlı tekkanatlı uçakla Manş denizi'ni geçme girişimi başarısızlıkla sonuçlandı, ancak 1 sa 7 dk'lık bir dereceyle Fransa uçuş süresi rekorunu kırdı ve 1910'da 1 384 m yükseltiye ulaştı.

LATHRÆA a. (yun. *lathraios*, gizli'den). Gölgeli yerlerde, ağaçların ve ağaççıkların kökleri üzerinde yaşayan, klorofilsiz asalak bitki. (Bil. a. *Lathræa clandestina;* canavarotugiller familyası.)

LATHRİDİİDAE a. (yun. *lathridios*, gizli, ve *eidos*, görünüş'ten). Yosunlarda, çürük ağaçlarda, otlarda, kurumuş leşlerde ya da karınca yuvalarında yaşayan küçük kınkanatlılar familyası. (*Lathridius* ve benzeri cinsleri içerir.)

LATHROBİUM a. (yun. *lathra*, gizlice, saklı olarak ve *-bios*, yaşam'dan). Su kenarlarında yaşayan kulağakaçan cinsi. (Bazı kanatsız mütantları kapsayan yedi türü vardır. Kısakanatlıböcekgiller familyası.)

LATİYŞEV (Vasiliy Vasilyeviç), rus bilgin (Dievo, Tver yakınında, 1855 - Sen-Petersburg 1921). Fransız Atina okulu'nun çalışmalarına katıldı. Rusya'ya döndükten sonra, Pridik ile birlikte, Güney Rusya'daki yunanca yazıtları derleyip yayımladı (1885-1901). Rusya ile ilgili antikçağ metinlerini çevirip bastırdı (*Scythica et Caucasica*, 1893-1906).

LATİ a. Tropikal Afrika'da yetişen ve kaba dokulu, yarı-sert, yarı-ağır, dalgalı sarımsı esmer bir odun veren ağaç. (Odunu iç doğramacılıkta kullanılır. Diğer yaygın adı *bokanga;* cins adı *amphimas.*)

LATİCAUDİNAE a. Doğurarak üreyen denizyılanı oymağı. (Özellikle deri değiştirmek ve çiftleşmek için karaya çıkarlar. Kısa ve ince kuyruğu, genellikle siyah ya da sarı halkalıdır. Geniş karın levhaları vardır. *Laticaudinae* oymağı, Hint okyanusu'nda ve Büyük Okyanus'ta yaşayan, öldürücü zehirli olmalarına karşın pek saldırgan olmayan ve balıkla beslenen bir düzine kadar türü kapsar; denizyılanıgiller familyası.)

LATİCLAVUS a. **1.** Senatörlerin tuniklerini süsleyen erguvan kırmızısı şerit. (Giysinin önünde, boyundan etek ucuna kadar uzanırdı.) **—2.** Bu tuniğe verilen ad.

LATİF sıf. (ar. *laṭif*). Yumuşak, ince bir güzelliği olan: *Latif bir kadın. Latif bir manzara.*
—*Esk.* Maddi varlığı olmayan; ruhani. ‖ Tanrı'nın sıfatlarından biri. ‖ *Cins-i latif*, kadınlar için kullanılır. ‖ *Cism-i latif*, meleğe benzeyen kimse.

LATİF AĞA Suyolcu, türk besteci (1815 ? - 1885 ?). Enderun'da yetişti. Daha sonra burada ders verdi. Öğrencileri arasında İsmail Hakkı Bey, Medeni Aziz Efendi ve Guatelli Paşa da vardır. Yalnızca şarkı formunda eser vermiştir. Selim III okulunun etkisi altındadır. Başlıca şarkıları: *Açıldı sineme bir taze yâre* (başyapıtı; evcârâ); *Telif edebilsem feleği ah emelimle* (mahur); *Düştün yine bir şûh-i sitemkâre gönül* (mahur); *Yoktur zaman gel* (hicazkâr).

LATİF EFENDİ, türk besteci (öl. 1910 ?). Yaşamı üzerine bilgi yoktur. Günümüze birkaç ilahisiyle 25 dolayında şarkısı ulaşmıştır. *Benim yârem gibi yâre bulunmaz* dizesiyle başlayan suzinâk şarkısı çok tanınmıştır.

Latif Şah hikâyesi, Çıldırlı Âşık Şenlik'in düzenlediği türkülü halk hikâyesi (1873). Şairin bir kış günü bulunduğu köy odasına konuk gelen yaşlı dilenci Mevlut ile yeğeni Latif'ten esinlenerek bu hikâyeyi oluşturduğu anlatılır. Şair bu iki yoksul için acıma duygusunu yansıtan şiirini söyler. Şiirin çevresinde yavaş yavaş öteki kişiler canlanır, hikâye ortaya çıkar. Hikâyede yaşlı Mevlut, Yemen padişahı Gamsız (Dertli) Şah'ın baş veziri Koca Lala olmuş, delikanlı padişahın oğlu Latif Şah haline gelmiştir. Bir dervişin elma vermesinden sonra şehzadenin doğması, düş görerek âşık olup şiir söylemeye başlaması, gönlünü kaptırdığı Mihriban Sultan'ı bulmak için Hindistan'a gitmesi, rakibi Fars padişahının kız kardeşi Esmer (Esma) Sultan'ın Latif Şah'a gönlünü kaptırması ve ona yardım etmesi halk hikâyesi geleneğinin ortak motiflerine bağlanır. Şehzadenin yetişme çağında eşkıyalığa özenerek yol kesmeye başlaması, Mihriban'ın ülkesini Fars ordusuna karşı savunması, aşk hikâyesine hareketli kahramanlık hikâyelerine ait çizgiler ekler. Doğu Anadolu ve Azerbaycan'da kısa sürede yaygınlaşmış ve birçok çeşitlemesi oluşmuştur. (→ Kayn.)

LATİFE a. (ar. *luṭf*'tan *laṭife*). **1.** Güldürmek, eğlendirmek için söylenen söz, yapılan hareket; şaka, nükte: *İnce bir latife.* **—2.** Ciddi olmayan söz; şaka: *Söylediklerim yalnızca latifeydi, neden kızıyorsun?* **—3.** *Latife etmek*, bir kimseye şaka yapmak, bu yolla ona takılmak. ‖ *Latife latif gerek*, şakanın kaba olmaması, şaka yaparken de incelikten ayrılmamak gerektiğini belirtmek için söylenir. ‖ *Latifeden anlamak*, şakadan anlamak, şaka kaldırmak.
—*Esk. Latife-gû*, şaka yapan, şakacı. ‖ *Latife-perdaz*, latife yollu söz söyleyen.
—Ed. Güldürücü kısa hikâye, fıkra. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Huk. *Latife beyanı*, ciddiye alınmayacağı düşüncesiyle yapılan ve gerçeğe uygun olmayan irade açıklaması. (Açıklamanın ciddi olmadığının kolaylıkla anlaşılamaması ya da nesnel ölçülere göre niteliğinin saptanamaması durumunda gerçek bir irade açıklaması olarak kabul edilir.)
—ANSİKL. Ed. Tezkirelerde, tarih kitaplarında, bu başlık altında şairlerin, ünlü kişilerin hazırcevaplıklarına, başlarından geçen tuhaf olaylara yer verilir. Bunlar arasında manzum olanlar da vardır. Ünlülerin türlü özelliklerini yansıtan latifeler "letaifname" adı verilen yapıtlarda derlenir. Bunların bazıları ahlak hatta tasavvuf ilkelerini benimsetmek ya da yalnızca okuyanın hoşça vakit geçirmesini sağlamak için düzenlenmiştir (örn. Lamii'nin *Letaif'i*).

İstanbul'da Natsios Atart tarafından yapılan **laterna**
Niyazi Er koleksiyonu

Latife, Tanzimat ve İkinci meşrutiyet dönemlerinde İstanbul'da yayımlanmış iki mizah gazetesinin adı. —Bunlardan birincisi Zakarya Beykozluyan Efendi tarafından 1873-1874 yıllarında haftada bir, bazen iki kez yayımlandı. Gerek boyutlarında, gerekse yazar-çizer kadrosunda zaman zaman yapılan değişikliklere karşın, uzun süre yaşayamadı. —Haftalık olarak Hüseyin Hüsnü Bey tarafından yayımlanan *"Osmanlı mizah gazetesi"* (1908). Başyazarlığını Fuat Talat Bey'in yaptığı gazetenin yaşamı kısa sürdü.

LATİFE HANIM (Latife UŞAKLIGİL, —denir), Mustafa Kemal Paşa'nın (Atatürk) eşi (İzmir 1898 - İstanbul 1975). Uşakizade Muammer Bey'in kızı. İzmir lisesi'ni bitirdi. Paris (1919) ve Londra'da (1920) birer yıl kalıp öğrenim gördükten sonra yurda döndü (1921). Türk ordusunun İzmir'e girişinin ikinci günü (10 eylül 1922) kente gelen Mustafa Kemal'i, birkaç gün sonra Göztepe'deki konaklarında konuk etti. Annesi Zübeyde Hanım'ın ölümü sonrası İzmir'e gelen Mustafa Kemal, Latife Hanım ile evlendi (29 ocak 1923). Ancak anlaşamamaları nedeniyle iki yıl sonra boşandı (5 ağustos 1925). İzmir'e babasının evine dönen Latife Hanım daha sonra İzmir'den ayrılarak İstanbul'a yerleşti.

Latif Ağa

LATİFECİ sıf. Latife yapmayı seven, şakacı bir kimse için kullanılır: *Latifeci bir insan.*

LATİFİ, asıl adı **Abdüllatif,** türk tezkireci ve şair (Kastamonu 1491 - Kızıldeniz ? 1582). Kastamonu'da başladığı öğrenimini yarıda bırakarak muhasebe ve kitabet işlerinde görev aldı. Şiir ve inşa alanında kendi kendini yetiştirdi. İskender Çelebi'ye nevruz nedeniyle sunduğu bahariye üzerine Belgrad'a imaret kâtipliğine atandı. Bir süre orada kaldıktan sonra İstanbul'a geldi (1543). Yine bazı imaret kâtipliklerinde bulundu. Şair dostu Zaifi'nin teşvikiyle hazırlamaya başladığı tezkiresini 1546'da tamamlayıp Kanuni Sultan Süleyman'a sundu. Kendisine Ebu Eyyub el-Ensari vakıf kâtipliği verildi. 1553'te görevinden alınarak Rodos imaret kâtipliğine atandı, oradan da Mısır'a gitti. Kefevi'nin *Ruzname*'sindeki bir kayda göre, Mısır'dan Yemen'e giderken bindiği geminin batmasıyla öldü. Latifi, tezkiresinde 12 yapıtı olduğunu yazar. *Divan*'ı henüz ele geçmemiştir. Şiirleri mecmualarda dağınık bir haldedir. En önemli yapıtı *Tezkiret üş-şuara*'sıdır. Sehi tezkiresinden sonra Türkiye türkçesiyle yazılan ikinci tezkire-

Latife Hanım

dir. Bir giriş, üç fasıl (bölüm) ve hatimeden oluşur. Murat II döneminden 1543'e kadar yetişen şairlerden 300 kadarını ele alır. Ahmet Cevdet tarafından *Tezkire-i Latifi* adıyla bastırıldı (1896). Tezkireyi T. Chabert özet olarak (1800), O. Rescher de tümüyle almancaya çevirdi (1950). *Evsaf-ı İstanbul*, bir giriş ve altı bölümden oluşan risale, İstanbul'un kuruluşunu, yapılarını, bazı semtlerini ve halkının sosyal yaşamını konu edinir (yeni harflerle basımı, N. Suner, 1977). *Fusûl-ı erbaa*, dört mevsimin özelliklerini nazım-nesir karışık bir şekilde anlatan yapıt Çaylak Tevfik tarafından *Münazara-i Latifi* adıyla yayımlanmıştır (1870). Şimdilik nüshası ele geçmeyen *Rebiyye-i ezhâr* adlı yapıtın *Fusûl-ı erbaa*'nın ilk bölümü olduğu ileri sürülür. *Subhat ül-uşşak*, 100 hadisin birer kıtayla türkçeye çevirisidir. Birçok yazma nüshası vardır. *Nazm ül-cevahir*, birer kıtayla Hz. Ali'nin 207 sözünün türkçe çevirisidir (İstanbul Arkeoloji müzeleri kütüphanesi, no. 341). *Esma'ü suver il-Kuran*, Kuran'daki surelerin adlarını 29 beyitte toplayan türkçe bir yapıttır (İstanbul Üniversitesi merkez kütüphanesi, no. 902). Yeni ele geçen *Enis ül-füsaha* ile *Evsaf-ı İbrahim Paşa*, Kanuni'nin veziri İbrahim Paşa hakkında ayrı ayrı kaleme alınmış nazım-nesir karışımı iki ufak yapıttır. İkisi birlikte A. Sevgi tarafından yayımlanmıştır (1986).

LATİFUNDİA a. (lat. *latifundium*'un çoğulu). İlkel yöntemlerle ve düşük verimle işletilen geniş tarım alanları.

—ANSİKL. Cumhuriyet dönemi Roması'nda, özellikle İkinci Pön savaşı'ndan sonra, işgal altına alınan topraklarda, az sayıda büyük aileye çıkar sağlayan ve köle emeğiyle işlenen geniş topraklar oluştu. Bunlar ilk latifundialardır. Feodal dönemde Avrupa'da, kökeni bakımından roma latifundiasına bağlansın bağlanmasın, bu tür çok geniş topraklar var olmuştur. XX. yy. başında bu toprakların kalıntılarına Orta Avrupa ve Balkanlar'da, Güney İtalya'da ve Sicilya'da ya da İber yarımadasının güney kesiminde hâlâ rastlanıyordu. Latin Amerika'da ispanyol istilasının ardından, yerli topluluklardan alınan topraklar üzerinde büyük arazi mülkiyetleri oluştu. Avrupa'da olduğu gibi, Amerika'da da bu geniş topraklar, yasal yönetmeliklere ya da toplumsal uygulamalara dayanarak arazi mülkiyetinin birliğini ve sürekliliğini korumak için değerlendirildi. Sanayi devrimine kadar uzanan dönem boyunca latifundia terimi bu büyük tarım alanlarını belirtmek için nadiren kullanıldı. Atılım yapan kapitalizmin dünyada yarattığı dengesiz gelişme sonucunda, artık latifundia sözcüğüyle salt geniş toprakların mülkiyeti değil, düşük verimle işletilen ve toprağın olanaklarının altında bir üretim sağlayan mülkler belirtiliyordu. Burada daha çok, yeni tarım tekniklerini kullanmakta geç kalmış az gelişmiş ülkelere ya da bölgelere ait topraklar sözkonusudur. Ancak işletme yöntemlerinin ilkelliği yalnızca bu toprakların genişliğiyle açıklanamaz. Geniş topraklar üzerinde düşük verimli üretim biçimleri, yetersiz makineleşme, yetersiz gübreleme gibi sorunlar Güney İtalya, Güney İspanya, Portekiz ve Latin Amerika gibi bölge ya da ülkelerin iktisadi bakımdan az gelişmiş olmasına bağlanmalıdır.

Ancak, sözkonusu tarım biçimi çok ciddi toplumsal sonuçlar da doğurur ve yetersiz sanayileşme yüzünden yoğun olan kırsal bölge nüfusunun büyük bölümünü topraksız bırakmakla, bu nüfusu, çok düşük ücretli mevsimlik ya da gündelikçi işçiler haline getirir. Bu nedenle latifundia, toplumsal gelişme ve adalete bir engel olarak görülerek yasal yollardan ortadan kaldırılmaya çalışıldı. XX. yy.'ın başında Orta Avrupa'da, daha sonraları da İtalya'da büyük mülkiyeti bölmeyi amaçlayan toprak reformlarına girişildi. Öte yandan, İkinci Dünya savaşı'ndan sonra oluşan halk demokrasileri kooperatifler kurma yolunu seçtiler. Buna karşılık İspanya'da Franco yanlısı ayaklanma, uygulamaya konulmuş olan toprak reformuna son verdi. 50'li yılların sonunda, latifundiacı büyük arazi mülkiyeti Avrupa'da yalnızca İber yarımadasının güneyinde egemendi. İspanya'da ve daha az ölçüde Portekiz'de giderek artmakta olan sanayileşme, geniş toprakların, özellikle de en verimli arazilerin modernleştirilmesini sağladı; öyle ki bu topraklar artık latifundia sözcüğünün tanımına uymamaya başladı. Latifundia terimi bugün yalnızca, ilk zamanlardaki gibi, geniş toprakları belirtmektedir. Kırsal göçün nüfus artışı sorununu azaltması, kırsal arazide yoğunlaşan nüfusun yarattığı sorunları çözer gibi olmuştur. Oysa, Batı ekonomilerinin karşı karşıya bulunduğu güçlüklere bağlı olarak kırsal kesimlerde gündelikçi işçilerin ve işsizliğin önemli ölçüde artması, "insansız topraklar ve topraksız insanlar"dan oluşan bu bölgelere özgü toplumsal gerginliklerle birlikte "yenilatifundia" koşulları yarattı. Portekiz'de gündelikçi işçilerin ön ayak olduğu toprak reformu, 25 nisan 1974 sonrası devrimci hükümetlerinin yerine gelen merkez sağ hükümetler tarafından kısmen engellendi. Latin Amerika'da toprak mülkiyetinin küçük bir grubun elinde bulunmasıyla gerçek anlamda mücadele edilmemesi, nüfus artışının köylülerle gündelikçi işçilerin baskısını artırması, 60'lı yıllarda uygulamaya konan çok sayıdaki arazi reformunun genellikle başarısızlığa uğramasına yol açmıştır.

LATİFUNDİACILIK a. Topraklarının büyük bölümünün büyük arazi sahiplerinin tekelinde bulunduğu az gelişmiş bölge ya da ülkelerde görülen tarım işletme biçimi.

LATİLLA (Gaetano), Napoli okulundan italyan besteci (Bari 1711 - Napoli 1788). Bir capella'da yöneticilik, Roma ve Venedik'te koro şefliği yaptıktan sonra Napoli'ye yerleşti. Oda müziği yapıtları, kilise müzikleri ve 50 kadar opera besteledi.

LATİLOKUM a. (ar. *rāḥat* ve *ḥulḳūm*; *rāḥat-ül-ḥulḳūm*'dan). Lokum.

LATİMER (Hugh), ingiliz tanrıbilimci (Thurcaston, Leicestershire, 1490'a doğr. -Oxford 1555). 1524'te, dostlarından Thomas Bilney'in teşvikiyle Reform hareketine katıldı. Henry VIII'in özel rahibi, sonra West Kington (Wiltshire) rektörü oldu, Worcester piskoposluğuna atandı (1535). Fakat, altı uyum şartını kabul etmek istemediği (1539) için, Edward VI'nın tahta çıkışına (1547) kadar Kuleye hapsedildi. Serbest bırakıldıktan sonra vaazlar verdi. Mary Tudor zamanında ölüme mahkûm edilip yakıldı.

LATİMERİA a. (öz. a. *Latimer*'den). Günümüzde yaşayan latimerya türünün cins adı.

LATİMERYA a. (lat. *Latimeria*). *Crossopterygii* altsınıfının *Actinistia* takımından deniz balığı. (Bil. a. *Latimeria chalumnae*; latimeryagiller familyası.)

—ANSİKL. Kretase devri sonunda (80 milyon yıl önce) soyu kuruduğu sanılan latimerya üyeleri, 1938'de Mozambik boğazında canlı olarak bulundu. *Crossopterygi*'ler ikiye ayrılır: dörtayaklı omurgalıların atası olan *Rhipidistia*'lar; başlıca cinsi *Coelacanthus* olan *Actinistia*'lar. Devon devrinde Spitzberg'deki tatlısu çökelleri arasında ortaya çıkan latimerya daha sonra denize indi ve İkinci Zaman'ın sonuna kadar denizlerde yaşadı (ne var ki sayılarında büyük çoğalma görülmedi). 1938'de yakalanan latimeryadan sonra, ikinci latimerya ancak 1952'de Komor adaları yakınında avlanabildi; ne var ki, günümüzde, çeşitli müze ve laboratuvarlarda 60'ı aşkın latimerya bulunmaktadır.

Latimeryalar tıknaz hayvanlardır: boyu 2 m'ye yaklaşır ve Karbon devrinden bu yana boyu hemen hemen değişmemiştir. Gri-mavi renklerinin hafif çizgili kozmoit pulların yapısından geldiği sanılmaktadır. Birinci sırt yüzgeci dışındaki yüzgeçler saplı, kuyruk yüzgeci üç loplu ve difiserktir. İkinci Zaman'da yaşamış latimeryalarla karşılaştırıldığında iskelet yapısı çok gerilemiştir ve büyük bölümü kıkırdaklıdır. Beyin çok küçüktür ve beyin yarımyuvarları *-Actinopterygii* öbeği üyelerinkinden farklı olarak- terstir. Koni biçimindeki ve güçlü dişleri bu yırtıcı hayvanın etçil beslendiğini kanıtlar. Bağırsağında sarmal bir kapakçık vardır. Karın yüzünde bulunan körelmiş, yağla dolu uzun borunun körelmiş bir akciğer olduğu sanılmaktadır.

Günümüzde, latimeryalara yalnızca Komor adaları çevresinde 200-1 000 m derinlikteki dipler arasında rastlanmaktadır. Günümüzde birkaç latimeryayı yaşatmak için büyük çabalar harcanıyorsa da bu konuda önemli bir başarı elde edilememektedir.

latimerya

LATİN sıf. ve a. Latium halkından olan kimse için kullanılır.

◆ sıf. Kökeni latince olan diller ve roma uygarlığının etkisinde kalmış ülkeler için kullanılır: *İtalyanca, ispanyolca, latin dilleridir. Latin Amerika.*

—Ed. Romalılar'ın diliyle ilgili olana, bu dili kullanan yazarlara denir.

◆ a. (Tamlayan olarak) latin halklarına ya da Latin Amerika'ya ilişkin: *Latin dilleri. Latin müziği.*

—Arkeol. *Latin bazilikası*, ahşap çatılı, üç sahınlı (orta sahın yüksektir) ve absidalı hıristiyan bazilikası tipi.

—Denizc. *Latin yelkeni*, bir çubuk üzerine açılan üçgen yelken. (Genellikle küçük teknelerde kullanılan bu yelkenin orsa yakası kısa, seren yakası ise uzundur.) || *Latin yelkenlisi*, latin yelkeniyle donatılmış tekne.

latin yelkeni

—Dilbil. *Latin abecesi*, roman dillerini, ayrıca da birçok dili yazıya aktarmak için kullanılan harfler bütünü.

—Din. tar. *Latin ayini*, Roma kilisesi ayini. || *Latin kilisesi*, latin ayin kurallarına bağlı, latinceyi ayin dili olarak kullanan kilise.

—Esk. tar. *Latin birliği*, Latium'daki (Lazio*) otuz kentin oluşturduğu federasyon; İ.Ö. V. yy.'ın ikinci yarısında kuruldu ve İ.Ö. 338'de dağıldı.

—Tar. Latin kilisesi üyesi.

◆ a. Matbaac. ROMEN'in eşanlamlısı.

—Rom. huk. Roma'nın latin hukukuna *(jus Latii)* alınmış uyrukları. (Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL. Ed. *Latin edebiyatı*, İ.Ö. III. yy.'ın ortasında Güney İtalya'yı ele geçiren Romalılar hellen kültürünü özümsedikleri zaman oluştu. O tarihte latin dili henüz tümüyle oturmuş değildi.

İlk yazılı metinlerden önce Romalılar,

toplumsal, siyasal, dinsel yaşamın başlıca yanlarıyla ilgili edebiyat anlatım biçimlerini biliyorlardı. Şiirleştirilmiş dua sözleri, zafer ya da cenaze şarkıları, fescenninus şarkıları ilk roma şiirleridir. Yüksek görevli hukukçuların arşivleri, yüksek ruhban sınıfının yıllıkları ya da yasa metinleri, latin tarihçileri önemli ölçüde etkileyecektir. İ.Ö. IV. yy.'ın sonunda, censor Appius Claudius Caecus, şiir biçiminde söylevler ve ahlakla ilgili özdeyişler kaleme alan ilk kişidir; ancak bu yazılardan günümüzde hiçbir şey kalmadı. İ.Ö. III. yy.'da, yunan edebiyatının etkisiyle gerçek anlamda edebi ilk yapıtlar ortaya çıktı. Hellen ve latin uygarlıkları, Güney İtalya'daki kentler ve Sicilya aracılığıyla uzun süredir sıkı bir ilişki sürdürüyorlardı ve çok sayıda romalı iki dili de konuşuyordu. Pyrrhos'a karşı yapılan savaş sırasında Taranto'nun ele geçirilmesi ve Kartacalılar ile yapılan ilk savaştan sonra Sicilya'nın Romalılar'ın egemenliği altına girmesi sonucu yunan kültürünün Romalılar tarafından özümsenmesi süreci hızlandı. İ.Ö. 240 yılında Livius Andronicus Roma'da bir yunan komedisi ya da trajedisinin latince uyarlaması olan ilk piyesini oynattı. III. yy.'ın son yirmi -otuz yılında Hellenler'in destan ya da tiyatro konulu büyük şiirsel yapıtları ilk latin yazarlarına esin kaynağı oldular. Ama Horatius'un dediği gibi "fethedilmiş Yunanistan, yavuz fatihini fethetti". Ancak Romalılar, kendi kültürlerine yunan edebiyatının kurallarını ve türlerini uyarlamayı bildiler ve edebi yapıtları hiç de basit birer kopya niteliği taşımadı.

İlk latin yazarları değişik konularda yazdılar ve Yunanistan'dan farklı olarak Roma'da değişik edebiyat türleri aynı zamanda ortaya çıktı. Livius Andronicus, Naevius ve Ennius destanlarında italyan geleneklerinden esinlendiler. Livius Andronicus, Naevius, Ennius ve Pacuvius'un trajedi ve komedilerinin gösterimi sayesinde tiyatro büyük beğeni topladı. Bu yapıtlardan günümüze ancak bazı parçalar kalmıştır. Buna karşılık, Plautus ve Terentius'un günümüze erişen tiyatro yapıtları sayesinde latin komedisini çok daha iyi tanıyoruz. II.yy.'ın ortalarında Ennius ve özellikle Lucilius Latinler'e özgü bir tür olan hicvi yarattılar. Düzyazı şiirden daha sonra gelişti ve ilk olarak Yaşlı Cato, henüz yetkinleşmemiş bir dille hatiplik, tarih ve tekniğe ilişkin yapıtlar kaleme aldı. II. yy.'ın sonunda siyasal, ekonomik ve sosyal gerilimin artmasına koşut olarak, hitabetle tarih önem kazandı ve yazarlar yüksek görevlilere ya da generallere eşit bir saygınlığa kavuştular. Hitabet sanatı ve felsefi düşünce en çok Cicero'nun büyük bir çeşitlilik gösteren yapıtlarında parlak bir gelişim sergiledi. Bu yazar ulusal geleneklerin gereklerini yunan sözbiliminin katkılarıyla bağdaştırmaya çalıştı. Sallustius ve Sezar çağdaş olaylardan hareketle tarihsel yapıtlar kaleme alırken, Cornelius Nepos ve Pomponius Atticus yaşamöyküsü ve kronolojiyle ilgili yapıtlar verdiler. Dönemin en büyük bilginiyse Varro'dur. I. yy.'ın latin ozanları İskenderiye edebiyatında hafif türlerin tadını, duygunun ve anlatımın en zarif biçimini -Catullus'un şiirlerinde olduğu gibi- buldular. Lucretius bilimden ve epikuros felsefesinden esinlenerek latin edebiyatına öğretici destanı soktu. Cumhuriyet döneminin sonlarında tiyatro alanında, Accius, Titinius, Afranius piyesleriyle, Decimus Laberius ve Publilius Syrus pantomimleriyle tanındılar.

Augustus'un devrinde, Maecenas gibi bazı soyluların yazarları koruması ve siyasal yaşamın uğradığı değişiklikler şiirin yaygınlaşmasını sağladı. Tibullus, Propertius, Ovidius, Cornelius Gallus gibi lirik şairler aşkı, rahat yaşamı konu aldılar. Maecenas'ın çevresinde toplanan şairler, Vergilius ve Horatius, Augustus'un istediği düşünsel yenileşme hareketine katıldılar ve yapıtlarında her bakımdan Augustus' un ideolojisini desteklediler. Augustus devrinde az çok unutulmuş olan düzyazı, Titus Livius'un kaleme aldığı dev Roma tarihiyle yeniden önem kazandı.

İ.S. I. yy.'da retorik okullarının etkisi çok büyük bir önem kazandı. Seneca ve Quintilianus'un yazılarında görüldüğü gibi, retorik yazarların ve kamuoyunun beğenisini değiştirerek onları yazının uyumundan çok parlak etkisini arar duruma getirdi. Retoriğin bu etkisi, Quintus Curtius, Velleius Paterculus ve hatta Tacitus'un I. yy.'da yazdıkları tarih yapıtlarında görülür. Seneca'nın felsefe yazıları, Lucanus, Silius İtalicus ya da Valerius Flaccus'un destanları retorikçilerin getirdiği modadan etkilendi. Toplumun yüksek tabakalarında çok tutulan bir tür olan şiir, ancak Calpurnius Siculus ve Statius'un günlük olayları konu alan yapıtlarında yaşadı. Persius, Martialis ve Juvenalis hicvin gerçekçi yönünü bulurken, Petronius ilk romanını bunlardan esinlenerek yazdı. Son olarak Genç Plinius'un mektupları imparatorluk toplumunu anlatan değerli bir belgedir.

Latin edebiyatı II. yy.'da kurumuş gibidir. Cicero ve Vergilius gibi büyük klasikleri tümüyle taklit etmeleri, yazarların esin kaynağını felce uğrattı. Yalnızca tarih bir ölçüde canlılığını koruyabildi. Suetonius' tan *Augustus tarihi*'nin yazarlarına kadar (arada Florus, Eutropius ve Ammianus Marcellinus vardır) uzanan biyografi yazarlarının ya da derlemecilerin ilgisini çeken özellikle fıkra türünden olaylardı. Bilimsel yapıtlar çoğaldı. Aulus Gellius, Macrobius ya da Martianus Capella özgün yapıtlar yerine, bazıları ustaca kaleme alınmış tanıtıcı yapıtlardan oluşan bir derleme edebiyatı yarattılar. Romancı Apuleius'un yeteneği, özgünlüğü nedeniyle bu yüzyılların diğer edebiyat ürünlerinden tümüyle ayrılır.

Gerçekten, II. yy.'dan itibaren latin yazarlar hıristiyanlıktan esinlenmeye başladılar. Tertullianus, Minucius Felix, Arnobius ya da Lactantius yeni dinin savunmasını latin retorik kurallarına dayadılar. Kilise büyükleri, aziz Augustinus, aziz Hieronymus ya da aziz Ambrosius, Antikçağ' dan gelen teknikleriyle hıristiyan düşüncesini birleştirdiler. Ausonius, Claudianus ya da Rutilius Namatianus'un yapıtları sayesinde IV. yy.'da putperest şiir parlak bir dönem yaşadı. Roma İmparatorluğu'nun düşüşünden sonra, latin dili, Rönesans'a kadar, Kilise'ye bağlı ya da laik avrupalı yazarlar tarafından kullanılmaya devam etti. XVIII. yy.'a kadar bilginlerin ve filozofların, sınırların ötesinde anlaşmalarını sağlayan ortak bir dil oluşturdu.

—Rom. huk. Latinler birkaç gruba ayrılırdı: Roma'nın yurttaşlık hakkı verdiği, ama seçme hakkı tanımadığı *Eski Latinler (Latini veteres)*, Latin birliği kolonilerinde olduğu gibi, Roma yurttaşıyla evlenme hakkı *(jus connubii)* bulunmayan *Latini coloniarii*, *Lex Julia Norbana* ile yaratılan ve azatlılardan oluşan bir aşağı sınıf olan *Latini juniani*. Roma'da oy kullanabilme hakkını içermeyen latin hukuku, yabancılarla Roma yurttaşları arasında bir ara durum özelliği taşırdı. Tüm olarak İtalya, Roma yurttaşlık hukukuna ancak sosyal savaştan sonra kavuşabildi. Ancak tek tek Latinler, özellikle belde yöneticiliği gibi yollarla, yurttaşlık hakkına oldukça kolay erişebiliyorlardı.

Latin Amerika devletleri dayanışma örgütü, 1967'de Havana'da toplanan 27 Latin Amerika ve Karayibler ülke ya da bölgesi ilerici ve komünist örgütleri delegasyonları tarafından kurulan örgüt. Havana, örgüt merkezi olarak kaldı. Örgütün amacı, Kuzey Amerika emperyalizmi, sömürgeci devletler, burjuvazi ve toprak sahiplerine karşı savaşımı eşgüdümlemek ve özendirmekti. Bu örgüt, Küba yönetiminde, silahlı savaşımın eşgüdüm merkezi olarak hizmet gördüyse de, Che Guevara'nın ölümünden (ekim 1967) sonra bu savaşım tekniğinin başarısızlığa uğraması, silahlı savaşımı ikitidarın alınmasına giden tek yol olarak görenlerle, daha klasik tipteki siyasal eylemler ("birleşik cepheler") yanında başvurulabilecek yollardan biri olarak görenler arasında bir bölünmeye yol açtı.

Latin Amerika entegrasyonu birliği (ing. *Latin American integration association*) **[LAIA],** bir Güney Amerika ortak pazarı kurmak amacıyla, 1980'de 11 Latin Amerika ülkesi tarafından kurulan birlik. (1961'de kurulan Latin Amerika serbest mübadele birliği'nin yerini aldı.)

Latin Amerika serbest mübadele birliği (ing. *Latin American free trade association* **[LAFTA],** isp. **Asociacion Latino-Americana de Libre Comercio [ALALC]**), Montevideo anlaşması (şubat 1960) uyarınca 2 haziran 1961'de Arjantin, Brezilya, Şili, Meksika, Paraguay, Peru ve Uruguay tarafından kurulan ve daha sonra Ekvador, Kolombiya (1961), Venezuela (1966) ve Bolivya'nın (1967) da katıldığı birlik. Bu birlik, bir ortak pazar kurulmasına çalışıyordu.

LATİN AMERİKA ülkeleri, İspanyollar (Meksika, Antiller, Orta Amerika, Güney Amerika) ya da Portekizliler (Brezilya) tarafından keşfedilip sömürgeleştirilen ve kendi dillerini koruyan Amerika ülkelerine verilen ad.

Latin birliği, 23 aralık 1865'te Fransa, Belçika, İtalya ve İsviçre arasındaki bir anlaşmadan doğan ve Fransa'da temmuz 1866 tarihli bir imparatorluk kararnamesiyle ilan edilen eski para birliği. Bu anlaşma hükümleri uyarınca ve bazı koşullar altında, üye ülkeler, altın ve gümüş paraları için aynı özellikleri benimsemeyi ve bu dört ülkeden herhangi birine ait paranın ülke içi para dolaşımına katılmasını kabul ettiklerini bildiriyorlardı. Ekim 1868'de Yunanistan da Latin birliği'ne girdi. Latin birliği, Birinci Dünya savaşı'na değin yürürlükte kaldı. Bazı ülkeler (İspanya, Romanya, Bulgaristan vb.), bu savaşa değin yürürlükte kalan kendi sistemleri için Latin birliği'nin altın ve gümüş paralarının özelliklerini kabul etmelerine karşın birliğe girmediler.

LATİN DEVLETLERİ *(Ortadoğu)*, Haçlılar'ın Yakındoğu'da kurdukları devletlerin tümüne verilen ad.

• *Tarih ve kurumlar.* Birinci haçlı seferi sonrasında, her biri ayrı bir latin devletinin çekirdeğini oluşturacak olan, fethedilmiş başlıca kentlere (Edessa*'da [1098], Antakya*'da [1098], Kudüs*'te [1099] ve daha sonraları Tripoli* kontluğu'nda [1109]) batılı baronlar beraberindekilerle birlikte yerleştiler. Batı'dan sonraları gelen şövalyeler yeni devletlerin askeri gücünü oluşturdular; ardından, kendilerine toprak verilen kolonlar kentlere ya da kasabalara, hacılar da Kutsal yerler'in çevresine ya da limanlara yerleştiler. Bu latin unsur, diğer "diller"le yan yana geldi: müslüman aristokrasinin ve zengin müslüman burjuvazisinin serveti elinden alındı. Kendilerinden şüphe edilen bazı ermeni senyörler tasfiye edildi. Bu istisnalar dışında, çeşitli halk tabakaları, daha önceki konumlarını ve kurumlarını, yeni latin senyörlükleri çerçevesi içinde korudular.

Bunlar dini statülerini de muhafaza ettiler. Müslümanlar, dini vecibelerini yerine getirmekte serbesttiler, zorla hıristiyanlaştırma uygulamasına girişilmedi. Kiliselerin birliği için yapılan görüşmeler ve müslümanlara yönelik hıristiyanlık propagandası da yalnızca XIII. yy.'da büyük ölçüde yaygınlaştı. Bununla birlikte, Latinler'in hafif süvari birliklerinin önemli bir bölümü yerli halktan oluşuyordu.

1109'dan itibaren Kudüs krallığı, Latin devletleri konfederasyonu içinde egemen devlet durumuna yükseldi: Kudüs kralları, prensliğin ve iki kontluğun işlerine, özellikle bunları müslümanlara karşı korumak için, sık sık müdahale ettiler. Her devlette feodal sistem yürürlükteydi: kralın vasallarına, prense ya da kontlara bağlı baron-

ların toprakları vardı; baronlara hizmet eden şövalyeler fief sahibi yapılmıştı. Kudüs kralı Amauri I, 1163'e doğru, şövalyeleri krala bağlayan bir *emirname* çıkardı. Feodal hukuk, XIII. yy.'da, hepsi birden *Kudüs yasaları külliyatı*'nı oluşturan derlemelere konu oldu. Bu hukuk, fief'lere ve fief üzerinde yaşayanlara yüksek mahkeme tarafından uygulanırdı; öbür davalara, vikontların başkanlığındaki burjuva mahkemeleri bakardı. Ayrıca, Kilikia krallığı'nın benimsediği *Antakya yasaları külliyatı* da vardı. Bu külliyat baronlara, birkaç kez, kentleri komün düzenini benimsemeye zorlayarak (Akkâ komünü, 1232; Tripoli komünü, 1288), krallık, prenslik ya da kontluk iktidarına meydan okuma olanağını verdi.

Latin kilisesi, geleneksel örgütlenmesini bozmamaya çalışarak kurulmuştu; ama Kudüs patrikliği, Antakya patrikliği'ne ait toprakları (Tir başpiskoposluğu) ilhak edince Papalık temsilciler *(legatus)* yollayarak müdahale etmek zorunda kaldı. Rahipler meclisinin sorumluluğundaki büyük kutsal yerlere (Kutsal Kabir), haçlı seferlerinin nedeni olan hac ziyaretleri düzenlendi. Hacılara iki tarikatın üyeleri hizmet ediyordu: hacılara maddi yardımda bulunan Hayırseverler şövalyeleri ve pek güvenli olmayan yollarda onlara refakat eden Templier şövalyeleri. Her iki tarikat da kısa sürede askeri bir nitelik kazanarak birer siyasal güç haline geldiler; bağımsız ruhban sınıfı karşısında özerk olmaları, bu iki tarikatla ruhban sınıfının arasının açılmasına neden oldu.

Kıyı kentlerinin işgali sırasında, bu kentleri ablukaya almak için donanmalarını gönderen özellikle italyan siteleri, latin devletlerinin her birinde ticaret kolonileri kurdular. XIII. yy.'da Cenova ya da Pisa acentaları ve venedikli temsilciler yerel iktidarlara karşı tam bir bağımsızlıkla hareket ediyorlardı. Bu acentalar aracılığıyla Doğu ve Batı arasında canlı bir ticaret başladı (flaman ve italyan kumaşları; Musul ve Şam'dan gelen baharat, ipekli ve pamuklular, vb.). Hacıları getiren gemiler, İstanbul ve Mısır'a giden ticaret yolunun Doğu'ya yönelmesini sağladılar; Akkâ, yakılıp yıkıldığı 1291'e değin uluslararası ticaretin en büyük merkezlerinden biri oldu.

Suriye kıyılarındaki devletlerin kurumları, Kıbrıs*'ın Arslan Yürekli Richard tarafından alınmasından (1189) sonra kurulan Kıbrıs krallığı'na örnek oldu. *Kudüs yasalar külliyatı*, krala bağlı şövalyelerin kral Pierre I'e karşı isyan etmelerinden sonra adada 1369'da yasa niteliğine dönüştü. Suriye'de olduğu gibi Kıbrıs'ta da senyörlük rejimi vardı; ama bu rejim, çok katı kuralları olan bizans sistemini örnek almıştı: çok ağır ödemelere ve angaryalara tabi serfler ya da *parekler*, XV. yy.'dan itibaren, haraç verme zorunluluğundan kurtularak azat edildiler. Lefkoşa'daki vikont mahkemesinde yargılanabilen, Lefkoşa'ya sığınmış olan Latinler'e ve Suriyeliler'e göre daha az varlıklı olan yunanlı kent sakinleri de bu dönemde haraç bağışıklığı kazanarak özgürlüklerini elde ettiler. Yunan ruhban sınıfının latin ruhban sınıfına bağlanması Lefkoşa'da, Kutsal yerler'dekinden daha ciddi sorunlar doğurdu: Alexander IV' ün bir bulla'sıyla her latin piskoposa bir yunanlı yardımcı piskopos verildi; yunan kilisesi papazları da bu piskoposun denetimine girdi.

Kıbrıs, papaların Mısır sultanına bağlı ülkelere karşı başlattığı abluka sayesinde Asya kıyılarındaki bölgelerin oynadığı ticari role kısmen sahip çıktı. Ticaret filoları, Cenova ve Venedik kolonilerinin merkezi olan Magosa'ya yanaştılar ve burada Hindistan, Çin ve Türkistan'dan gelen malları yüklendiler. Bu ticari işlevine karşın Magosa Ayas'ın (ya da Lajazzo) ve Kilikia krallığı'nın yıkılmasını ve Magosa'nın kendisinin Cenovalılar tarafından işgalini (1383) engelleyemedi.

Doğu ülkelerindeki kurumlar ve özellikle *Kudüs yasaları külliyatı*, 1204'ten sonra Bizans İmparatorluğu'nda kurulan devletlerdeki kurumları, özellikle de Akhaia prensliği kurumlarını etkiledi; *Romania yasalar külliyatı* 1325'e doğru burada yasa haline getirildi.

Doğu ülkelerinde canlı bir düşünce yaşamı gelişti: Tirli tarihçi Guillaume, şair Novaralı Filippo, büyük hukukçularla birlikte bu yaşamın başlıca temsilcileri oldular. Doğulu yazarların yapıtları çevrildi; pek çok Latin, arapça ve yunanca öğrendi.

• *Güzel sanatlar.* Doğu latin krallıklarında XII. yy. sanatı, Nasıra kilisesi'nin yıkılan taçkapısındaki heykellerde görüldüğü gibi fransız ve italyan etkilerinin iç içe girdiği çeşitli eğilimleri yansıtır. Kudüs'teki Kutsal Kabir'in taçkapıları, Fransa'daki Poitou, Provence, Kuzey İtalya ve Île-de-France sanatını çağrıştırır. Dini mimari, Güney Fransa, Auvergne ya da Bourgogne'dakilere, Tartus, Sebaste, aziz Johannes (Beyrut) ya da Sainte-Anne (Kudüs) kiliselerine benzer. En özgün tasarılar askeri mimaride ortaya çıkar. Kal'at ül-Hüsn'de (Suriye), ana kulenin yerini, en zayıf stratejik noktalara inşa edilen bir kuleler sistemi; Kal'at ül-Hüsn, Saone ve Margat şatoları gibi dağ kalelerinin yerini de Tripoli ve Akkâ'daki kentleri kuşatan güçlü surlar almıştır. Sivri kemerli çapraz tonozlar ve gotik üslup, XII. yy. sonunda yaygınlaştı. XIII. yy.'ın ortasında, Louis IX'un Kutsal yerler'i ziyareti sırasında, heykelcilikte (Temple atölyesi) ve elyazmalarındaki resimlerle fransız etkisi önem kazandı.

XIV. ve XV. yy.'da Rodos'ta (Büyük üstadın sarayı ve Şövalyeler sokağındaki konutlar) ve Kıbrıs adasında (Lefkoşa katedrali, Magosa kiliseleri, Bellapais manastırı, Sigourie ve Buffavent şatoları) batı gotik sanatının etkisi duyulur.

İstanbul **Latin İmparatorluğu**
1204'te Haçlılar'ın İstanbul'a gelişi
Geoffroi de Villehardouin'in
l'Histoire de la conquête de Constantinople
(İstanbul'un fethinin tarihi)
adlı yapıtında yer alan minyatür
Bibliothèque nationale, Paris

B.N., Paris

LATİN İMPARATORLUĞU *(İstanbul)*, Haçlılar tarafından Doğu İmparatorluğu' nun kalıntıları üzerinde kurulan devlet. Dördüncü haçlı seferi sonunda İstanbul' un alınmasından (12 nisan 1204) sonra ve üç gün süren yağmanın ardından Haçlılar, mart ayında sonuçlanan antlaşmaya uydular; Venedikliler Ayasofya'da bir patriklik kurdular ve buraya venedikli din adamlarından oluşan bir kurul yerleştirdiler; altı papaz ve altı barondan meydana gelen bir kurul Flandre ve Hainaut kontu Baudouin I'i imparator seçti. Rakibi Bonifacio del Monferrato, Selanik kralı oldu. Sonbahar 1204'te, fethedilen ve fethedilecek topraklara ilişkin yeni bir paylaşım gündeme geldi. Bonifacio neredeyse tüm Yunanistan'ı ele geçirdi, Venedik, adaların çoğuna, başlıca limanlara ve İstanbul' un önemli bölümüne sahip çıktı; ülkenin geri kalan bölümü (dörtte birinden azı) Latin İmparatorluğu'nun metbuluğuna geçti, ama birçok senyörlüğe bölündü; bu durum frank şövalyelerinin işine yaradı. Kısa sürede yunan aristokrasisini, saraya ilişkin ve idari görevlerden uzaklaştıran Baudouin I'in bu hatası, yunan aristokrasisini, 1204'te iki yeni bizans devletinin kurulmasıyla sonuçlanan bir ayaklanmaya itti: Anadolu'da Theodoros Laskaris'in kurduğu İznik krallığı ve Batı Yunanistan'da Mikhael Angelos Dukas'ın kurduğu Epeiros despotluğu Latin İmparatorluğu'nu kıskaca aldı. Ayrıca Baudouin I'in, bulgar çarı İvan II Kaloyan'la arası açıldı. İvan II, Baudouin'i Edirne'de yendi, esir aldı (14 nisan 1205) ve imparator esarette öldü. Kardeşi Henri* de Flandre et Hainaut imparator oldu (1206-1216), Kaloyan'ın zulmettiği Yunanlılar'ı kendine bağlamayı başardı.

Henri, Laskaris'e karşı Türkler ile ittifak kurdu ve yunan ve bulgar hükümdarlarının boyun eğmesini sağladı. İvan II Kaloyan Selanik önlerinde öldürüldü (ekim 1207) ve ardılı da Philippopolis önlerinde bozguna uğradı (ağustos 1208). Ravennika parlamentosu'nda Selanik krallığı' nın, Akhaia prensliğinin artık doğrudan bağlı olduğu imparatorluğun egemenliği altına girdiği kabul edildi. Görünüşte imparatorluk sarayı bizans geleneklerine sahip çıkıyordu, ama aslında Haçlılar'ın kurduğu feodal devlet eski imparatorluğa hiç benzemiyordu: devlet yapısının ilkelliği ve güçlü bir iktidarın olmayışı, öncelikle, rakipleri Cenovalılar'ı safdışı ederek iktisadi yaşamı denetleyen Venedikliler'in işine yarıyordu.

Fetihten sonra bir latin patrikliği kurulmuştu; yunanlı piskoposlar, bu patrikliğe bağlılıklarını bildirmedikleri her yerden uzaklaştırılmış ve papa İnnocentius III'ün büyük bir hoşnutsuzluk duymasına neden olan bir biçimde kilise adamlarıyla değiştirilmişlerdi. Yunanlılar, latin piskoposlara az çok boyun eğmiş olan kendi papazlarını korudular ve latin manastırlarının yanında yunan manastırları, özellikle Aynaroz dağında latin müdahalesinden uzak yaşamlarını sürdürdüler.

Henri, Suriye'ye bir harekât düzenleyerek haçlı seferini tamamlamayı düşünürken öldü. Yerine, Pierre de Courtenay ile evlenen (1217) kız kardeşi Yolande geçti (1217-1219); ama Roma'da taç giyen Pierre, İstanbul'a bile ulaşamadan Epeiros despotu Theodoros Angelos Dukas tarafından esir alındı. O esarette, Yolande ise, oğlu Baudouin II'nin doğumundan sonra öldü (1217). Doğu'ya çağrılan ve imparatorluk tacını giyen (1221-1228) Robert de Courtenay, yeni İznik imparatoru İoannes III Vatatzes'e yenilince imparatorluk İstanbul'un dış mahallelerinden ibaret kaldı (1224); aynı tarihte Epeiros despotu, Selanik'i ele geçirdi. Baronlar, taç giyen (1231) eski Kudüs kralı Jean de Brienne'i çağırdılar ve kızını genç Baudouin'le evlendirdiler. Jean, İstanbul'u kuşatan Vatatzes, Epeiros despotu ve bulgar çarının oluşturduğu koalisyonu yendi (1235-36). O,1237'de ölünce Baudouin II, tahtını, ancak anlaşmazlıklardan yararlanarak ve Batı'dan dilendiği yardımla ve pek çok ödün vererek koruyabildi (→ BAUDOUİN II), ama Mikhael VIII Palaiologos'un aniden İstanbul'u ele geçirmesini önleyemedi (1261). Baudouin II'nin, Selanik krallığı'nı Bourgogne dükûne, Akhaia topraklarını Napoli kralına vererek tahtını geri alma girişimi sonuçsuz kaldı. Onun (1273) ve oğlu Philippe'in (1283) ölümünden sonra, soyundan gelenler imparatorluk unvanını Valois, sonra Napolili Anjou sülalesine taşıdılar.

LATİNA, İtalya'da kent, Lazio'da, il merkezi, Pontino bataklıklarında; 101 936 nüf. (1990). 1932'de Mussolini'nin kurdurduğu (o sırada ve 1945'e kadar adı *Littoria* idi) kent, kurutulan Pontino bataklık bölgesinin yönetim ve ticaret merkezidir. Besin sanayileri. —Yakınında, nükleer santral. —*Latina ili*, 2 251 km²; 470 784 nüf. (1989). Albani dağlarından Gaeta'ya kadar uzanır. Islah çalışmalarıyla tarıma elverişli bir hale getirilen Pon-

tino bataklıkları bu ilin sınırları içindedir.

Latina *(via)*, İ.Ö. IV. yy.'da Roma'yı Frosinone'den geçerek Capua'ya bağlayan karayolu.

LATİNCE a. Dilbil. İtalik öbeğinden hint-avrupa dili. Modern roman dillerinin atası latinceyi Antikçağ'da Romalılar konuşurdu.

—ANSİKL.• *Latincenin durumu ve tarihi.* Bir italik-kelt birliğinin varlığı tartışmalıysa da, tarihöncesi dönemde dil olarak latincenin, falisci dilinin, oskçanın ve umbria lehçesinin en eski biçimi sayılabilecek bir dil kullanan bir italik toplumunun bulunduğu varsayılabilir. Daha sonraları, latin-falisci öbeğiyle osk-umbria öbeği arasında bir ayrımlaşma ortaya çıktı. Ama latinceyle, hint-avrupa alanının doğu ucundaki diller arasında da ortak özellikler vardır; gerçekten de, öbekten ilk ayrılan çevre diller, ortak dilin arkaik biçimlerini de aldılar. Din ve hukuk terimlerinde, latinceyle hint-iran dilleri arasında şaşırtıcı yakınlıklar gözlemlenir. Fiil biçimlerinde de latinceyle hititçe ve tokarca arasında benzerlik bulunur. Bütün bu özellikler arkaik biçimler olarak açıklanır. Eski İtalya'daki hint-avrupa dilleri, yunan abecelerinden birinden türemiş etrüsk abecesiyle yazılmıştır. Etrüsk modelinin latinceye uyarlanması İ.Ö. VII. yy. dolaylarına uzanır. Ama, 23 harfli latin abecesi (bu abecede *i* ve *u* ünlüleri *i* ve *u* ünsüzlerinden ayrılmamıştır) kesin biçimini ancak İ.Ö. I. yy.'da aldı. VII. ve IV. yy.'lar arasında yer alan, Roma'da ve Latium bölgesindeki en eski yazıtlardan sonra latince, III. yy.'dan başlayarak ilk edebiyat metinleri aracılığıyla bilinir. İ.Ö. 100 yılına dek uzanan bu dönem arkaik latince dönemidir. İ.Ö. I. yy. ile klasik latince denen ve kesin olarak Augustus'un ölümüyle biten dönem başlar. Bu tarihten sonra edebiyat dili kesin biçimini alır. Ne Augustus dönemi, ne de II. yy.'dan sonraki geç latince evresi de içinde olmak üzere, öteki evreler dilin ses düzeniyle biçimsel yapısında büyük dönüşümlere yol açtı. Kuşkusuz sözlü dil evrimini sürdürüyordu, ama yazılı latince şaşırtıcı bir durgunluk içindeydi.

• *Sesbilim.* Klasik latincenin ünlü yapısı, 10 sesbirimlik bir dizge oluşturan 5 tını içerir: ünlülerin her biri *(a, e, i, o, u)* kısa ya da uzun olabilir. Bu süre karşıtlığı sesbilim açısından ayırıcı bir karşıtlıktır: her yanıyla benzer iki biçimi ayırma olanağını yalnızca bu karşıtlığın verdiği durumlar vardır (örneğin *uēnit* "geliyor" ve *uenit* "geldi"). Latince de ayrıca 3 ikili ünlü vardır *(au, ae, oe)*. Uzun ünlüler, genellikle değişken değildir. Kısa ünlüler, ilk hece dışındaki durumlarda, önemli dönüşümler geçirmiştir: örneğin, ünlü almaşması denen iç kısa ünlülerin kapanması (*a* daha açık, *i* ve *u* daha kapalıdır) açık hecede daha büyük (*facio* karşısında *efficio*'da *a*>*i*), kapalı hecede daha küçüktür (*factus* karşısında *effectus*'ta *a*>*e*). III. yy.'dan başlayarak, süre karşıtlıkları latinceyi kullanan herkesin algılayamayacağı bir biçime büründü. Bu karşıtlıkların giderek yok olması, geç halk latincesinde, ünlü tınılarının yeniden düzenlenmesini gerektirdi (örn. *ĭ* ve *ē* ile *ŭ* ve *ō* söyleyişte birbirine karışır). Roman dillerinin ünlü düzenini etkileyen bu değişimler, tınının tek karşıtlık öğesi olduğu ve vurgulu ünlülerle vurgusuz ünlülerin ayrı ayrı gerçekleştiği bir dizgenin ortaya çıkmasına neden oldu. Klasik dönemde, bir yükseklik vurgusu niteliği taşıyan latince sözcüklerin vurgusu, yeğinlik vurgusuna dönüştü.

Latincenin ünsüz dizgesi, 8 ağızsıl kapantılı (*p, t, k* [*c* ile yazılır]; *b, d, g; qu* ve *gu* diyagramlarıyla yazılan 2 dudaksıl artdamaksıl), 2 genizsil kapantılı (*m, n;* bunlardan başka dişsil genizsil *n*'nin birleşimsel değişkesi damaksıl genizsil), 6 sızıcı (titreşimsiz sürtüşmeli *f, s;* yanünsüz *l;* titrek *r;* iki yarı ünlü, *i* ile gösterilen bir damaksıl ve *u* ile gösterilen dudaksıl artdamaksıl); *h* harfi, edebi dönemin başından sonra söylenmeyen bir sızıcıyı belirtir. Latince ünsüz dizgesindeki evrimin en belirgin eğilimleri ünsüz öbeklerindeki benzeşim olgularıyla bu öbeklerin yalınlaşmasıdır (örn. *nf* ve *ns* öbeklerinde *n*'nin ortadan kalkması). Latincenin ünsüz ve ünlü dizgeleri, roman döneminde büyük değişikliğe uğradı. Bu evrimin temel olguları, ünlülerarası titreşimsizlerin titreşimlileşmesi ve birçok ünsüzü etkileyen damaksıllaşmadır.

• *Biçimbilim.* Latince de, öteki eski hint-avrupa dilleri gibi bükünlüdür: biçimlerin (adlar, sıfatlar, adıllar, fiiller) büyük çoğunluğu çekimlidir. Latince hint-avrupa dillerinde kullanılan çeşitli bükün yöntemlerinden (ünlü almaşmaları, vurgu yerinin değişimi, çekim eklerinin birleşmesi) yalnızca sonuncusunu korumuştur. Ad biçimlerinde (adlar ve sıfatlar), çekim eki hem durumu (yalın, seslenme, belirtme, tamlayan, yönelme ya da çıkma durumları), hem sayıyı (tekil ya da çoğul) ve sıfatlarda cinsi (eril, dişil ya da yansız) belirtir: örneğin *bonus* "iyi" sıfatının *bonos,* biçimi belirtme durumu, çoğul, eril biçiminde çözümlenir. Kişili kiplerin fiil biçimlerinde (bildirme, isteme, buyrum kipleri), çekim eki hem çatıyı, hem sayıyı, hem de kişiyi gösterir: örneğin *amamur* "seviliyoruz"da *-mur* çekim eki sözkonusu biçimin edilgen, çoğul ve birinci kişide olduğunu belirtir. Zaman dizgesi, şimdiki zaman, şimdiki zamanın hikâyesi ve gelecek zamanı bir araya getiren infektum ("bitmemiş" eylem) kategorisiyle belirli geçmiş, hikâye bileşik zamanı ve yakın gelecek zamanı içeren perfektum ("bitmiş" eylem) kategorisi arasındaki ayrıma dayanır. Latince fiillerde ayrıca, fiilin ad ve sıfat biçimleri olan kişisiz kipler de vardır (ortaçlar, mastar, ad-fiil, ulaç, sıfat fiil). Etken ve edilgen çatılar dışında latincede biçimsel olarak edilgen, anlam açısından etken bir üçüncü çatı daha vardır; deponens. Latince fiil dizgesinde, bildirme kipinin (perfektum dışında) ve dilek kipinin tüm yalın zamanlarında aynı olan, biri etken, öteki de edilgen ve *deponens* fiillerde kullanılan iki çekim eki dizisi bulunur.

• *Sözdizim.* Latince, hint-avrupa ailesinden bükünün temel işlev üstlendiği bir sözdizimsel yapı almıştır: cümledeki çeşitli öğelerin işlevleri fransızcada olduğu gibi bunların cümle içindeki yerleriyle değil, durum ekleriyle belirlenir. 6 durum dilbilgisel bağıntıları belirtir (yalın durum, öznenin ve yüklemin, belirtme durumu nesnenin, tamlayan durumu ad tamlamasının vb. durumlarıdır. Ama, bu durumların kimileri uzamsal ve zamansal nitelikli somut bağıntıları anlatmaya da yarayabilir (*eo Romam*'daki "Roma'ya gidiyorum" belirtme durumu hareketin amacını, *tres annos regnauit* "üç yıl hüküm sürdü" cümlesindeyse eylemin süresini belirtir). Bükün yönteminin yanı sıra ilgeç kullanımı da benimsendi *(eo in urbem*'deki *in)* ve bu çözümleyici dizge yaygınlaştı. Çeşitli zayıflık nedenleri, özellikle de durum sayısının azalma eğilimi ve çeşitli ad çekimleri arasındaki karışıklık, bükün yönteminin giderek yalınlaşmasına yol açtı: örneğin çok erken dönemde belirtme durumu, halk dilinde ilgeçten sonra kullanılan tek durum oldu. Bu evrim, roman döneminin başında, yalnızca özne durumuyla (eski yalın durum) tümleç durumunun (eski belirtme durumu) kaldığı bir dizge doğurdu. Fiil diziminde özellikle dilek kipinin çeşitli değerlerini belirtmek gerekir. Eylemi nesnelmiş gibi gösteren yansız bildirme kipinin tersine, dilek kipi, konuşucunun öznelliğine kalmış oluşları anlatmaya yarar (istenen bir eylem, olası ya da gerçekdışı gibi tasarlanan bir olay). Ama bu kipsel değerlerin (buyruk, yasaklama, dilek, olanaklılık, olasılık) anlatımından başka dilek kipi yalnızca dilbilgisel değer belirterek bağımlılık göstermeye de yaramıştır. Eski, ama önceleri dolaylı soru tümceleri gibi türlerle sınırlı olan bu kullanım, imparatorluk dönemi dilinde öylesine yaygınlık kazandı ki latince dilbilgisi yazarlarınca temel nitelikli bir öğe sayıldı ve "bağlamaya yarayan kip" anlamına gelen *subiunctiuus* (ya da *coniunctiuus*) *modus* adını aldı.

• *Sözvarlığı.* Latincede, hint-avrupa dillerinden kaynaklanan sözcük mirasında çok sayıda öğe vardı: akrabalık adları, bedenin bölümleri, kurumlara ilişkin sözcükler vb. Birçok sözcükte kökü, oluşturma, türetme, bileştirme yöntemini görme olanağı vardır. Ama hint-avrupa dilinden kalma türeme ve bileşik sözcüklerden başka (*lex* ya da *uox* gibi kök-adlar, *-tor*' lu sözcükler ya da *-ti-* ya da *-tu-* lu eylem adları, *bipes* ya da *sacerdos* gibi eski tür bileşik sözcükler vb.) latince, tarihinin çeşitli dönemlerinde yaratılmış çok sayıda sözcük içerir. Bir kökene dayanarak düzenli biçimde oluşturulmuş türev dizilerine (*fari, fama, fatum, fabula, facundus* gibi) çok sık rastlanır. Bileştirme yöntemi latincede, yunancadaki gibi yaygınlık kazanmadı; komedinin dışavurumcu dilindeki rastlantısal yaratımlarla çoğu yunanca biçimlerin öyküntüsü şiirsel bileşiklerin dışında bileşik adların gelişimi özellikle teknik sözcüklerde görülür. Latince, çok eski dönemlerde İtalya'daki hint-avrupa dillerinden ve etrüksçeden, daha yakın dönemlerde de galya dili gibi, kelt dillerinden ve germen dillerinden sözcükler aktarmıştır. Ama en büyük katkı, dolaysız aktarmaların *(aer, aether),* biçimsel öyküntülerin (yunanca *poiotes*'ten esinlenerek *qualitas*) ya da anlamsal öyküntülerle *logos > ratio, techne > ars, aitia > causa* gibi anlam aktarmaları) yunancanınkilerdir. Yunanca etkisinden kaynaklanan sözlüksel zenginleşme, hıristiyan yazarların, yeni bir düşüncenin anlatım gereksinimlerine göre öğretisel sözcükdağarcıklarını değiştirme zorunluluğunu duydukları geç dönem latin kültüründe çok önemli boyutlara ulaştı. Roman döneminde, belli sayıda sözcüğün kullanım dışı bırakılarak yenilerinin aktarılmasına karşın sözcük dağarcığı özde eski latince sözcüklerden oluşuyordu (bu arada iki sözcüğün aynı anda varlıklarını sürdürdüğü durumlarda halkın kullandığı terim yeğlendi. Örneğin "at"ı belirtmek için *equus* yerine *caballus,* "baş"ı belirtmek için de *caput* yerine *testa* benimsendi).

Sözlü latincenin roman dillerinde çeşitlenmesine karşın, yazılı latince, Batı'da hıristiyanlığın dili olarak, özellikle bilim ve felsefe alanında da kültür dili olarak Ortaçağ'dan ve Rönesans'tan sonra da birliğini korudu. Bugün de, yeni saptanan bir hayvan ya da bitki türünün ilk betimlemesinin latince yapılması gerekir ve bu tür latince çekimli bir çift adla anılır.

latinçiçeği

LATİNÇİÇEĞİ a. Sarıdan parlak kırmızıya değin rengârenk çiçeklerinden dolayı süs bitkisi olarak yetiştirilen bir ya da çokyıllık, tırmanıcı otsu bitki. (Latin Amerika kökenli 40 tür; bil. a. *tropaeolum;* latinçiçeğigiller familyasının örnek tipi.) [Eşanl. KAPUÇİN.]

—ANSİKL. Latinçiçeğinin çiçekleri bir sapın ucunda tek başına yer alır; çiçek kısımları düzensizdir ve her çiçekte uzun bir mahmuz bulunur. Büyük latinçiçeği *(Tropaeolum majus)* peru kökenli tırmanıcı çokyıllık bir bitkidir; bunun bahçelerde yetiştirilen pek çok çeşidi vardır. Küçük latinçiçeği de (*T. minus)* peru kökenlidir ve tombus ırkının anasıdır. Kükürt sarısı rengindeki kanarya latinçiçeği Meksika kökenlidir. Yumrulu latinçiçeğinin yumruları Peru ve Bolivya'da yenir. Büyük latinçiçeğinin çiçekleri salata gibi yenebilir ve körpe tomurcukları ile yeşil meyveleri sirkeye bastırılarak (turşu) kapari yerine kullanılabilir.

LATİNİ (Brunetto), italyan yazar (Floransa 1220'ye doğr. *-ay. y.* 1294'e doğr.). Retorikçiydi, Dante'nin ilk öğretmeni oldu. Dante *Cehennem*'inde (Inferno) ondan saygıyla söz eder. Koyu bir Welfe yanlısıydı, Fransa'ya sürgüne gitti (1260-1266) ve burada **Brunet Latin** adıyla tanındı, za-

manının bir bilim derlemesi olan, efsanelerle karışık *Li Livres dou Trésor* (1265'e doğr.) adlı yapıtı oïl diliyle yazdı. Ayrıca italyanca olarak, Cicero'nun, yeni doğmakta olan italyan düzyazısı üzerinde büyük bir etki yapan yapıtlarını *(Rettorica)* herkesin anlayabileceği bir biçimde sadeleştirdi ve açıklamalı eleştirilerini içeren yapıtlar kaleme aldı.

LATİNO sıf. ve a. ABD'de, latin amerika kökenli göçmen işçilere verilen ad.

LATİNUS, Latium kralı ve Latinler'e adını veren kahraman. Efsanesi, Roma'nın kökenini Truva'ya dayandıran mite bağlandı. Vergilius'a göre, Aineias İtalya'ya gelerek, Latinus'un kızı Lavinia ile evlendiği sırada Latinus, Lavinium kralıydı.

LATİRUS a. Sıcak denizlerde yaşayan, öndensolungaçlı karındanbacaklı yumuşukça cinsi. (Kavkısı uzun ve sarmaldır; ağzının boyu eninden fazladır. *Fasciolaridae* familyası.)

LATİT a. (fr. *latite;* öz. a. *Latium*'dan). Petrogr. Alkali feldispat ve plajioklaz oranları yakın, trakiandezit ya da trakibazalt.

LATİUM → LAZIO.

LATME a. (ar. *laṭme*). *Esk.* **1.** Tokat. **—2.** *Latme-hâr,* tokat yiyen, tokatlanan. || *Latme-zen,* tokat atan.

LATMOS, bugün **Beşparmak dağı.** Tar. coğ. Anadolu'nun B.'sında, Ege denizi yakınında dağ, Miletos ile Herakleia arasındadır. Mitolojiye göre Selena, sevgilisi Endymion ile burada buluşuyordu. Bunun B.'sındaki Latmos körfezi Büyük Menderes'in getirdiği alüvyonlarla dolmuş, Lade adası da karayla bağlanmıştır.

LATOMİA a. Antik. Siracusa'da, hapishane olarak kullanılan üstü açık derin ve geniş taş ocakları. (Sicilya seferi sırasında esir alınan Atinalılar buraya atılmışlardı. Cicero, *Verrinac* adlı yapıtında latomiayı betimler.)

LATONA. Rom. mit. Sağlık tanrıçası. Eski Yunan'daki tanrıça *Leto* ile birdir.
—İkonogr. Yunan sanatında Latona (Leto) çoğu kez, çocukları Apollon ve Artemis ile birlikte ele alınır. Tanrıça, Delphoi'deki Apollon tapınağı'nın alınlığında, Selinus'taki bir metopede, şimdi kaybolmuş olan Mantineia heykel grubunda ve Parthenon'un doğu alınlığında (Londra) betimlenmiştir. Modern sanattaysa bu konu özellikle, Versailles'daki Marsy kardeşlerin yaptığı Latona havuzu'nda (Granja sarayı'nda da bir taklidi bulunur) işlenmiştir. Rubens (Münih) ve Jouvenet (Fontainebleau şatosu), *Köylüleri kurbağaya dönüştüren Latona* sahnesini betimleyen tablolar yapmışlardır.

Latona ile lykialı köylüler
Albani'nin tablosu
Döle müzesi

Lauros-Giraudon

LATORRE (Mariano), şilili yazar (Cobquecura, Nubla yakınında, 1886-Santiago 1955), natüralist bir romanla (*Zurzulita,* 1921) ülkesinin görünümlerini ve göreneklerini anlattığı çok sayıda hikâyenin (*Chilenos del mar,* 1929; *Chile, país de rincones,* 1947) yazarıdır.

LA TOUR (Georges DE), fransız ressam (Vic-sur-Seille 1593-Lunéville 1652). Yaşadığı dönemde büyük ün yapmış olan sanatçı daha sonraları unutuldu; ancak, XX. yy.'da yeniden keşfedildi. H. Voss'un çalışmalarıyla aydınlığa kavuşturulan La Tour'un yapıtları çoğu kez ispanyol okulu ressamlarına (Ribeira, Velázquez ya da Zurbarán) mal edilmişti. Lorraine'de yetişmiş olan sanatçının 1610'a doğru İtalya'ya bir yolculuk yapmış olması olasıdır. 1620'de Lunéville'e yerleştikten sonra hızla üne kavuştu. O dönemde, kuzeyli caravaggiocu ressamlara yakın bir üslupta çalıştı (*Viyel çalgıcısı,* 1630'a doğr., Nantes müzesi). La Tour'un yapıtları gündüz ve gece sahneleri olarak ikiye ayrılır. Büyük bir ustalığa dayanan, titiz ve canlı bir üslubun ürünü olan gündüz sahneleri, büyük bir olasılıkla 1630 yıllarında gerçekleştirilmiştir (*Aziz Hieronymus,* Grenoble ve Stockholm müzeleri; *Falcı kadın,* Metropolitan Museum, New York; *Hileci* ya da *Müsrif oğul,* Louvre ve Art Museum'da [Fort Worth] bu adı taşıyan, sanatçının elinden çıkma iki tablo vardır). Yalnızca iki tablonun üzerinde yapıldıkları tarih bulunur (*Tövbekâr aziz Petrus,* 1645, Cleveland; *Aziz Petrus'un inkârı,* 1650, Nantes); bu yapıtlardan yola çıkarak, La Tour'un 1640'tan sonra daha geometrik düzenlemelere yöneldiği söylenebilir. Biçimler idealleştirilmiş, figürlere ciddi bir duruş verilmiş, fırça darbeleri yumuşamıştır. Sanatçı bu dönemde, genellikle tek bir mumla aydınlatılan "gece" sahneleri yapmaya başlamıştır; tek bir noktadan yayılan ışık, figürlerin loş bir fon üzerinde belirgin bir biçimde ortaya çıkmasını sağlar. Bej ve kahverenginin sıcak tonlarının egemen olduğu bu tablolara çoğu kez canlı bir kırmızı, bir sarı ya da bir krem beyazı katılır (*Yeni doğmuş İsa,* Rennes; *Aziz Yusuf ile melek,* Nantes; *Maria Magdalena,* Louvre [ABD'de sanatçının elinden çıkma aynı konuyu işleyen çok farklı iki tablo bulunmaktadır]). Lorraine'in savaşlar, kıtlıklar ve salgın hastalıklarla kırıldığı bir dönemde, her türlü öyküden arınmış bu yapıtlar, salt plastik araçlarla derin düşüncenin nasıl dile getirilebileceğini gösterir. İlk bakışta yüzeysel gibi görünen konularda (*Pireli kadın,* Nancy; *Karısı tarafından alaya alınan Eyüp,* Épinal) bile ortaya çıkan bu gözlemcilik, kutsalın bu içkinliği, fransisken düşüncesine, hatta doğrudan Karşı Reform'dan kaynaklanan iyilikseverlik anlayışına bağlanabilir.

LA TOUR (Maurice QUENTİN DELATOUR, **Maurice Quentin de** — denir), fransız pastelci (Saint-Quentin 1704 - *ay. y.* 1788). Paris'e genç yaşta gelen La Tour, Jacques Spoede'in atölyesine girdi. Rosalba Carriera ve Vivien'in gözde kıldıkları pastel tekniğinin çekiciliğine kapılan sanatçı, L. Boullogne ile J. Restout'dan ders aldıktan sonra kendini tümüyle bu sanata adadı. 1750'de kral ressamı oldu; çok canlı ve hareketli bir insan fizyonomisi anlayışıyla saray çevresine, sanat, edebiyat ve tiyatro dünyasına ait kişilerin portrelerini gerçekleştirdi: Louvre'da *Louis XV, Marie Leszczyńska, la Marquise de Pompadour, le Maréchal de Saxe, le Dauphin, la Dauphine, D'Alembert, Sanatçının kendi portresi;* Saint-Quentin müzesi'nde, *la Camargo, Mademoiselle Fel, l'Abbé Hubert;* Cenevre'deyse *Jean-Jacques Rousseau* adlı tabloları bulunmaktadır. Sanatçı yaşamının son yıllarına doğru yaptığı bağışları artırmış (bunlardan biri Amiens Bilimler akademisi ödülü'dür), 1784'te Saint-Quentin'e döndüğünde, orada kurduğu resim okulunu yardımlarıyla zenginleştirmiştir. Kardeşi, yapıtlarının önemli bir bölümünü kent müzesine bırakmıştır (Saint-Quentin müzesi).

Lauros-Giraudon

Georges de La Tour: *Viyel çalgıcısı* (1630'a doğr. ?)
Güzel sanatlar müzesi, Nantes

Georges de La Tour
Karısı tarafından alaya alınan Eyüp (1650'ye doğr. ?)
Vosges département müzesi, Épinal

Lauros-Giraudon

LA TOUR D'AUVERGNE, başlangıcı XIII. yy.'a uzanan Latour (Puy-de-Dôme) kökenli aile. Başlıca üyeleri şunlardır: HENRİ **de La Tour d'Auvergne**, Fransa mareşali (Joze şatosu, Clermont yakınında, 1555-Sedan 1623). 1576'da Henri de Navarre'ı destekledi, Kutsal Birlik yanlılarından Stenay'ı aldı (1592). Henri IV tarafından Fransa mareşalliğine getirildikten sonra, Wilhelm I'in kızı Nassaulu Elizabeth ile evlendi. Biron komplosu yüzünden iti-

barını yitirince, Fransa'nın Bouillon düklüğü üzerindeki protektorasını (1606) kabul etmek zorunda kaldı; —EMMANUEL THÉODORE **de La Tour d'Auvergne,** rahip (1644-Roma 1715). Kardinaldi (1669), bir süre Louis XIV'ün din işleri yönetmenliğinde (aumônier) bulundu, ardından Roma elçiliğine atandı; —THÉOPHILE MALO CORRET **de La Tour d'Auvergne,** subay (Carhaix 1743-Oberhausen 1800). Bretagne alayına girdi, Port-Mahon'da savaştı (1780). 1792'de yüzbaşı oldu, Pireneler ordusunda görev yaptı (1793-94). Hiçbir terfi kabul etmeyerek doğduğu kente çekildi (1797). Birlikte keltçe konuşmaya çalıştığı ve öteki oğulları öldürülen dostu Le Brigant'ın son oğlunun da askere alınacağını öğrenince, onun yerine görevi üstlendi. Helvetia ordusuna (1799), ardından Ren ordusuna girdi. Oberhausen'de öldürüldü (haziran 1800). Yiğitliği ona bir onur kılıcıyla "Fransa'nın bombacıbaşısı" unvanını kazandırmıştı. Kalbi İnvalides'e, vücudu Panthéon'a gömüldü. —HENRİ GODEFROY BERNARD ALPHONSE, **de La Tour d'Auvergne-Lauragais** prensi, diplomat (Paris 1823-Angliers şatosu, Loudun yakınında, 1871). Temmuz 1869-ocak 1870 arasında Dışişleri bakanlığı yaptı. Ocak -temmuz 1870 arasında Viyana büyükelçisi olarak Prusya'ya karşı Avusturya'nın ittifakını sağlamaya çalıştıysa da başaramadı. Sonra yeniden Dışişleri bakanlığına getirildi (10 ağustos-4 eylül 1870).

LA TOUR DU PİN ailesi, kökeni X. yy.'a kadar çıkan La Tour-du-Pin'li (İsère) fransız aile. Başlıca üyeleri: RENÉ **de La Tour du Pin-Gouvernet** (Gouvernet, Buis-les-Baronnies yakınında, 1543-Die 1619). Protestan önder, Din savaşları sırasında Provence ve Languedoc'ta savaştı. Ordu komutanıyken (1591), Henri IV tarafından devlet danışmanlığına ve Aşağı -Dauphiné komutanlığına atandı. —HECTOR, **de La Tour du Pin-Montauban, La Charce** baronu (Die 1585 - öl. 1630), René de La Tour'un oğlu. Dauphiné protestanlarının önderi. 1626'da katolikliği kabul etti ve Louis XIII ona Montélimar'ın yöneticiliğini verdi, bu unvan, Fransız devrimi'ne kadar ailesinde kaldı. —DAVID SIGISMOND, **La Tour du Pin-Montauban** yargıcı (Provence'ta 1751-Fiume 1807), Estaing, daha sonra Suffren komutasındaki donanmalarda görev yaptı ve 1788'de Malta kadırgalarının komutanlığına getirildi; Malta'ya göç etti, 1792'de Provence'a bir çıkarma hazırladı, 1798'de ise Malta'yı Napoléon'a karşı savunmaya çalıştı. —RENÉ, **La Tour du Pin Chambly de La Charce** markisi ve PATRICE **de La Tour du Pin.**

LA TOUR DU PİN (Patrice DE), fransız şair (Paris 1911 - *ay. y.* 1975). "Dünyanın en büyük üç oyunu"ndan (*İnsanın kendi karşısındaki oyunu, İnsanın dünya karşısındaki oyunu* ve *İnsanın Tanrı karşısındaki oyunu*) oluşan üç bölümlük bir şiir gerçekleştirmek istiyordu. *La Quête de Joie* (1933) ve *la Vie recluse en poésie* (1938) gibi daha önceki yapıtlarını bir araya getiren *Une somme de poésie* (1946) ve *le Second Jeu* (1959) adlı yapıtlarıyla ilk iki bölümü gerçekleştirdi. Oysa *le Petit Théâtre crépusculaire* (1963), *Une lutte pour la vie* (1970) ve *Psaumes de tous mes temps* (1974) adlı yapıtlarıyla, üçüncünün ancak bir bölümünü yazabildi. Onu 1932'de üne kavuşturan *Enfants de septembre,* daha o zamandan "odaların boğucu havasızlığı"ndan uzak, tanrısal bir doğa ortasında tüm gövdenin şehvetini selamlayan büyük bir şiir oluşturuyordu. Tüm yapıt, insandan ayrılmaz bir şarkı olarak tasarlanan bir insan şarkısına dayanıyordu. Şiir ruha, önemli olan tek gerçeğin içine işlediği ölçüde değer taşıyordu. Şair, "Ben kapanını ruhta kuran bir kuşbazım" diyordu. Bu ruhtan dolayı şiir, bir "tanrı-şiir" durumuna geliyordu. Yapıt, mimarlık işiydi. En belirgin öğeleri (*la Quête de joie, Petite Somme*), bütünün düzenini haber veriyorlardı.

LA TOUR MAUBOURG, Vivarais'deki Fay ailesinin kolu. Ataları Christophe de Fay (öl. 154?) ile, baron Malet de la Tour Maubourg'un kızı Marguerite'dir. En önemli üyeleri şunlardı: JEAN HECTOR **de Fay, La Tour Maubourg** markisi, Fransa mareşali (Maubourg şatosu 1674-Paris 1764); —MARIE CHARLES CÉSAR FLORIMOND **de Fay, La Tour Maubourg** kontu, general (Grenoble 1757-Paris 1831); MARIE VICTOR NICOLAS **de Fay, La Tour Maubourg** vikontu, sonra markisi, general (La Motte-Galaure 1768-Farcy-lès -Lys, Melun yakınında, 1850), bir öncekinin kardeşi.

LATREİLLE (Pierre André), fransız doğabilimci ve rahip (Brive 1762-Paris 1833). Ulusal doğa tarihi müzesi'nde Lamarck'ın yerini aldı. Cuvier'nin *Règne Animal* (Hayvanlar dünyası) adlı yapıtının hazırlanmasına katkıda bulundu, böceklerin bugün yapılan sınıflanmasının temellerini attı ve pek çok kitap yazdı; bunlardan en önemlisi *Précis des caractères génériques des insectes, disposés dans un ordre naturel*'dir (Doğal bir düzene göre sınıflanmış böceklerin genel özellikleri üstüne el kitabı) [1796]. Devrim'e boyun eğmediği için sürgüne mahkûm edildi; kaldığı hapishanenin döşemesinden çıkan *Corynetes ruficollis*'i Bory de Saint-Vincent'a gönderince serbest bırakıldı.

LA TRÉMOİLLE, Haçlı seferlerinden beri tanınan poitoulu aile. XVII. yy.'da Montmorency sülalesiyle birleşti. Ailenin başlıca üyeleri: GEORGES **de La Trémoille,** Charles VII'nin gözdesi (1382-Sully -sur-Loire 1446), Korkusuz Jean'ın başmabeyincisiydi. Berry dükünden dul kalan, Auvergne ve Boulogne kontesi Jeanne II ile 1416'da evlendi. Geniş topraklarına, ganimet olarak elde ettiklerini de katınca serveti yavaş yavaş Fransa kralınınkine yaklaştı, öyle ki krallık başmabeyinciliğine kadar yükseldi ve Richemont'un gözden düşmesini sağladı (1428). Charles VII'nin koruması altında olması, aile servetini kuvvetlendirdi. Tehlikeye giren mallarını kurtarmak için İngilizler'le gizli görüşmeler yaptı ve hiç çekinmeden Jeanne d'Arc'ın saldırı harekâtını baltaladı. 1433'te bir kompioya maruz kaldı ve saraydan uzaklaştırıldı. —LOUIS II **de La Trémoille, Thouars** vikontu, **Talmont** prensi, komutan (Thouars 1460-Pavia 1525). Saint-Aubin-du-Cormier zaferiyle (1488) "Çılgın savaş" diye adlandırılan ayaklanmayı bastırdı, İtalya'da birçok kez yararlılık gösterdi ve Fornovo zaferine katıldı (1495). 1500'de Milano bölgesini ele geçirdi, Agnadello'da başarı sağladı (1509); 1513'te Milano dukalığını geri aldı, fakat Novara'da İsviçreliler'e yenildi. Marignano ve Pavia'da da savaştı. *Kusursuz şövalye* diye anılırdı.

LATRO (M. Porcius) → PORCİUS.

LATRODECTUS a. (yun. *latris,* tutsak, ve *dektes,* ısıran'dan). Sıcak bölgelerde yaşayan, orta irilikte örümcek cinsi. (Küremsi karnı, siyah üzerine kırmızı ya da beyazı menevişli kızıl beneklerle kaplıdır. Isırığı çok zehirlidir. "Kara dul" [*Latrodectus mactans*] ve Korsika'da bulunan *Latrodectus*'lar zehirleriyle ünlüdür.)

LATRUNCULUS a. (lat. sözc.). Esk. Rom. Dört köşe bir masada oynanan ve damaya benzeyen oyun.

LATSİS (Vilis Tenisoviç) → LAÇİS.

LATTARİ dağı, İtalya'da (Campania) kireçtaşlı küçük sıradağ, Sorrente yarımadasında. En yüksek noktası 1 445 m. Monte Faito'da (1 131 m) iklimi sağlığa elverişli tedavi merkezi.

LATTİCİNİO a. (ital. sözc.). XVI. yy.'da Venedikliler tarafından telkâri vazoların yapımında kullanılan kalay oksitle donuklaştırılmış beyaz cam.

LATTRE DE TASSİGNY (Jean-Marie Gabriel DE), Fransız mareşali (Mouilleron -en-Pareds, Vendée, 1889-Paris 1952). 1941'de Tunus'taki birliklerin komutanıyken, Montpellier'deki 17. Tümen'in başına getirilmek üzere Fransa'ya çağrıldı. Kasım 1942'de, Almanlar'ın özgür bölgeye zorla girmelerine karşı başkaldırdı, tutuklandı, kendi istemeden emekliye sevk edildi ve on yıl hapis cezasına çarptırıldı. Eylül 1943'te Cezayir'e kaçmayı başardı. I. Fransız ordusu komutanı olarak Saint -Tropez'ye çıkarma yaptı (16 ağustos 1944), Toulon, Marsilya, Lyon ve Dijon'u kurtardı, Belfort ve Alsace'ı yeniden ele geçirdi, ardından muzaffer birliklerini Karlsruhe, Fribourg, Ulm ve Konstanz'a yöneltti (1944-45). 8 mayıs 1945'te Berlin'de, Fransa adına alman ordularının teslim sözleşmesini imzaladı. 1950-1952 arasında Çinhindi'nde yüksek komiserlik ve başkomutanlık yaptı, Fransız Birliği kuvvetlerinin bu ülkedeki durumunu düzeltti. Ölümünden sonra, Fransa mareşalliğine yükseltildi.

Alberto Lattuada

LATTUADA (Alberto), italyan sinemacı (Milano 1914). 1940'ta Milano sinematekinin kurulmasına katıldı. İlk filmlerinden (*Giacomo l'idealista* [1942], *La Freccia nel fianco* [1944]) sonra yenigerçekçi akım içinde yer aldı: *Haydut ıstırabı* (İl Bandito) [1946], *Katil baba* (İl Delitto di G. Episcopo) [1947], *Merhametsiz* (Senza pietà) [1948], *İl Mulino del Po* (1949), *Luci del varieta* (Federico Fellini ile birlikte, 1950). 1952'de en iyi filmini yaptı: *İl Capotto.* Bu tarihten sonra birçok filme imzasını attı: *Fahişeler pansiyonu* (La Spiaggia) [1954], *Büyük isyan* (La Tempesta) [1958], *Lo İmprevisto* (1961), *Mafioso* (1962), *la Mandragola* (1966), *Le Faro da Padre* (1974), *Dağların çapkını Serafina* (Oh! Serafina) [1976], *Il Corpo della ragassa* (1979), *La Cicala* (1980), *Nudo di Donna* (1981), *Una Spina nel Cuore* (1986).

LATUKA a. Doğu sudan dilleri öbeğinden nilot dili; Sudan'ın güneyinde konuşulur.

LATUR, Hindistan'da kent, Maharaştra'da, Şolapur'un K.-K.-D.'sunda; 197 164 nüf. (1991).

LATVİJA, Letonya'nın letoncadaki adı.

LAU, Fiji adalarının doğu takımadası. Bir il oluşturan takımadanın belli başlı iki adası Vanua Mbalavre ile Lakemba'dır.

LAUAXETA (Esteban de URQUİAGA —denir), bask şair (Lauquiniz, Vizcaya, 1905-Vitoria, Alava, 1937). İki şiir kitabının yazarıdır: *Bide barrijak* (1931) ve *Arrats Beran* (1935). Francocular tarafından kurşuna dizildi.

LAUBALİ sıf. (ar. *lā-ubālī,* aldırmam). **1.** Başkalarıyla saygısızlığa varan ölçüde senlibenli, teklifsiz olan, çekinmesi, sakınması olmayan kimse; bu kimseye özgü davranış biçimi için kullanılır: *Ne kadar laubali bir adam. Bu ne laubali bir davranış. Laubali sözler.* —**2.** *(Bir kimseyle) laubali olmak,* onunla aşırı ölçüde samimi olmak ya da ona karşı senlibenli davranmak: *Kimseyle laubali olma.*

◆ be. Saygısızlığa varan bir samimilikle, teklifsizce: *Çok laubali konuşuyorsun.*

LAUBALİLEŞMEK gçz. f. Senlibenli, ölçüsüz, laubali davranışlarda bulunmak.

LAUBALİLİK a. **1.** Laubali olma durumu, niteliği. —**2.** Laubali bir kimsenin tutumu, davranışı: *Laubalilik etmek. Laubalilikten hoşlanmam, benimle dikkatli konuş.*

LAUBALİYANE be. (ar. *lā'ubālī* ve fars. *-āne*'den *lā'ubālīyāne*). *Esk.* Saygısızca, terbiyesizlik edercesine.

LAUBE (Heinrich), alman yazar (Sprottau, Silezya, 1806 Viyana 1884). Leipzig'de *Zeitung für die elegante Welt*'in yazı işleri müdürlüğünü yaptı (1833), Bur-

schenschaft ve Genç Almanya hareketleri lehine duyduğu eğilimler, Saksonya'dan sınır dışı edilmesine, sonra da Prusya'da hapse atılmasına yol açtı. Frankfurt diyeti'nde temsilci oldu (1848), Viyana'daki Hofburgtheater'i 1849'dan 1867'ye kadar yönetti. Yapıtları, Genç Almanya hareketinin sözcülüğünü yaptığı tarihsel ve siyasal yazılarla oyunlarını (*Die Karlsschüler*, 1846; *Struensee*, 1847; *Graf Essex*, 1856) kapsar.

National Portrait Gallery

William **Laud** (1636'ya doğr. ?) Van Dyck'ın yapıtından bir portre (ayrıntı) *National Portrait Gallery, Londra*

Lauberhorn, her yıl Wengen'de (İsviçre) yapılan geleneksel kayak iniş yarışı. Pistin eğimi 1 000 m, uzunluğuysa 3 500 m'dir.

LAUBRY (Charles), fransız kalp uzmanı (Saint-Florentin, Yonne, 1872 - Flogny-la -Chapelle, Yonne, 1960). Vaquez ile birlikte yetkin bir tansiyon ölçme aletinin yapımına katkıda bulundu ve "dört nal sesi" ile bazı zayıf üfürümleri açıkladı. Daha sonra göğüs anjininin oluşmasında koroner bozuklukların rolünü tanıtladı. 1936'da kardiyoloji kürsüsü başkanı oldu, 1945'te Bilimler akademisi'ne girdi.

LAUCHHAMMER, Almanya'nın Brandenburg eyaletinin güney sınırına yakın kent, Dresden'in kuzeyinde; 26 600 nüf. Linyit çıkarımı ve kok fabrikası. Linyit çıkarmada kullanılan makinelerin üretimi.

LAUD (William), ingiliz rahip (Reading 1573 - Londra 1645). 1601'de papaz, 1621' de Saint David's piskoposu oldu ve Charles I tahta çıkınca (1625) bütün İngiltere kilisesi'ni nüfuzu altına alma olanağını kazandı. 1628'de Londra piskoposu, 1629' da Oxford Üniversitesi şansölyesi, 1633'te Canterbury başpiskoposu oldu; Charles I'in dinsel siyasetini düzenledi ve krallık kurumunun ayrıcalıklarını şiddetle savundu. Püritenliğin gelişmesine karşı sert bir anglikan ortodoksluğunu kabul ettirmek istedi ve her türlü muhalefeti zulüm ve şiddetle kırdı. Piskoposluk disiplinini İskoçya'ya da kabul ettirmek istedi, ama monarşik mutlakıyetçiliği sarsan güçlü bir ulusal ayaklanmadan başka bir sonuç elde edemedi (1637). Charles I, bu durumda tanrıbilimcisini uzaklaştırmak zorunda kaldı. Avam kamarası tarafından suçlanan (1640) Laud, Londra kalesine hapsedildi (1641), ölüme mahkûm oldu ve idam edildi.

Max Planck Gesellschaft

Max von **Laue** (ekim 1953'te)

LAUDA a. ("övgü" anlamında ital. sözc.). Hırist. ve Müz. Ayinlerde okunmayan ve sözleri latince olmayan dinsel şarkı.

LAUDA (Niki), avusturyalı otomobil yarışçısı (Viyana 1949). Otomobil yarışında iki kez dünya şampiyonu olan (1975 ve 1977) Lauda, 1979'da yarışları bıraktı, fakat 1981-82 mevsiminde pistlere geri döndü. 1976'da Almanya Grand Prix'si sırasında, Nürburgring parkuru'nda büyük bir kaza geçirdi, fakat beş hafta sonra tekrar yarışlara katılarak sezonu genel sıralamada, dünya şampiyonu ingiliz James Hunt'un arkasından ikinci olarak kapadı.

LAUDERDALE *dükü* → MAITLAND (John).

LAUDON (Gideon) → LOUDON (Gideon).

Charles **Laughton** (sağda) ve Clark Gable (solda) yönetmenliğini Frank Lloyd'un yaptığı *Gemide isyan*'ın (1935) bir sahnesinde

X. Marinie kol

LAUE (Max VON), alman fizikçi (Pfaffendorf, Koblenz yakınında, 1879 - Berlin 1960). Münih'te (1912), Frankfurt am Main' da (1914) ve son olarak da Berlin'de profesörlük yaptı; Berlin'de kuramsal fizik enstitüsü'nün müdürü oldu (1919). Görelilik ilkesi üstüne çeşitli yayınları (1911) ve özellikle X ışınlarının kristaller tarafından kırınımının keşfini (1912) ona borçluyuz. Bu deneyler, X ışınlarının dalga özelliğini kanıtlamış ve kristalleşmiş ortamların yapısını belirlemeye olanak tanımıştır; böylece, katı fiziği ve kimyası, mineraloji ve son olarak da proteinlerin yapısı alanlarında gerçek anlamda bir devrim gerçekleşti. 1931'de Laue, P. P. Ewald'ın bulduğu, X ışınlarının kristaller tarafından kırınımı üstüne dinamik kurama yeni bir biçim verdi.

Laue diyagramı ya da **lekeleri.** Sürekli bir X ışınları ışımasının (çokrenkli) bir kristal ya da tekkristalden geçerken oluşturduğu az ya da çok noktasal yansımalar kümesi. Bu lekelerin dağılımı, gizli zorlamaların varlığını ortaya koyar.

LAUEİT a. (fr. *laueite;* öz. a. *Laue*'den). Miner. Triklinik sistemde yer alan hidratlı manganez ve demir fosfat.

LAUENBURG, Almanya'da eski düklük. Schleswig-Holstein devletine katıldı. —Tar. Polab Slavları'nın yaşadığı Lauenburg, XII. yy.'da prenslik, sonra, XVIII. yy.'da Hannover'in payına düşen bir düklük oldu. Fransızlar tarafından işgal edildi (1803-1813); Danimarka'nın olduktan (1816-1864) sonra 1865'te Prusya tarafından ele geçirildi. (→ DÜKLÜKLER SAVAŞI.)

LAUFEN, İsviçre'de (Bern kantonu) komün, Birse kıyısında; 4 400 nüf. Tekstil sanayileri. Makine. Kırtasiye. Kireçtaşı ocakları.

LAUFENBURG, İsviçre'de (Aargau kantonu) komün, Ren (ırmak burada çağlayanlar oluşturur) kıyısında; 1 860 nüf. XV. yy.'dan kalma kilise (barok üslubunda süslemeler). Laufenburg Habsburgları'ndan kalma şato yıkıntıları (XIII. yy.). Seramik.

LAUGERİE, Fransa'da Vézere vadisi (Dordogne) Eyzies-de-Tayac-Sireuil komününde Tarihöncesi'nden kalma barınakların tümü. 1863'ten 1966'ya değin çeşitli tarihöncesi uzmanlarınca yapılan kazılarda bulunan bu barınaklar, Üst Yontmataş périgord dönemi katmanlarının en önemli evresini gösteren buluntulardır.

Laugerie-Basse siti, 1863'te bulundu ve 1920'ye değin kazıldı. Yenitaş çağı ve Galya-Roma dönemi orta ve üst madeleine devrinin bir evresi gün ışığına çıkarıldı. *Laugerie-Basse*'ın yukarısında yer alan *Laugerie-Haute*, Üst Yontmataş çağının temsil ettiği evresi bakımından, en önemli périgord yataklardan biridir: périgord, aurignac, solutré ve madeleine kültürleri katlar halinde birbirlerini izler.

LAUGERUD GARCÍA (Kjell Eugenio), guatemalalı devlet adamı (Guatemala 1930). Ordu kurmay başkanı, sonra Savunma bakanı, 1974-1978 arasında Cumhurbaşkanı oldu.

LAUGHTON (Charles), ingiliz sinema oyuncusu (Scarborough, Yorkshire, 1899 - Hollywood 1962). 1926'dan itibaren sahne çalışmalarına başladı ve ardından parlak bir sinema kariyeri yaptı. Önemli filmleri: *The Sign of the Cross* (C. B. De Mille, 1932), *Kadınlar celladı* (The Private Life of Henry VIII) [A. Korda, 1933], *Gemide isyan* (Mutiny on the Bounty) [F. Lloyd, 1935], *Notre-Dame'ın kamburu* (The Hunchback of Notre Dame) [W. Dieterle, 1939], *Celse açılıyor* (The Paradine Case) [A. Hitchcock, 1948], *Beklenmeyen şahit* (Witness for the Prosecution) [B. Wilder, 1957]. Yönetmen olarak *The Night of the Hunter* (1955) adlı bir film çevirdi.

LAUGHTON (Anthony Seymour), ingiliz okyanusbilimci (Londra 1927). Institute of Oceanographic Sciences'ın yöneticisi olan Laughton Hint okyanusu ve Kuzey Atlas okyanusu deniz jeolojisi uzmanıdır.

LAUMONTİT a. (fr. *laumontite*; fransız mineralog *Laumont*'un [1747-1834] adından). Miner. Zeolit grubundan hidratlı doğal kalsiyum alüminosilikat.

LAUNCESTON, Avustralya'da liman, Tasmanya'nın kuzeyinde, Tamar halicinin kıyısında; 64 555 nüf. Melbourne ve Sydney'le yoğun ticaret. Makine, tekstil ve besin sanayileri. —Yakınında alüminyum metalürjisi. Havalimanı.

LAUNEDDAS a. (sardinya dilinde sözc.). Sardinya halk çalgısı. (Yan yana getirilmiş değişik uzunlukta, dilli üç kamış kavaldan oluşan bu üflemeli çalgının en uzun kavalı, burdon işlevi görür ve 5 delikli orta kavala yapışıktır. Kısa kavalın da 5 deliği vardır ve öbürlerinden ayrı olarak çalınır. Orta ve küçük kavallar, üçlü ya da altılı aralıkla bir arada çalınabilir. Diller, kavalın kamışından yapılır.)

LAUNGRAT a. Denizc. Birmanya'da, yolcu, yük ve özellikle de pirinç taşımada kullanılan yelkenli.

LAUPEN, İsviçre'de (Bern kantonu) kent, Saane ve Singine ırmaklarının kavşağında; 2 260 nüf. Pazar. Bernliler, soylu komşuları Fribourg'u, Basel ve Lozan piskoposlarını burada yendiler (1339).

LAURA a. (*Laura*'dan [özel a. Lacaze -Duthiers'den]). *Gerardia* cinsinden mercanlarda asalak yaşayan, kabuklu sülükayaklı cinsi. (Pembe bir fasulyeye benzer. *Lauriidae* familyasının örnek tipi.)

Laura, Petrarca'nın *Canzoniere*'sinin kadın kahramanı. Şair onunla güya 6 nisan 1327'de kutsal cuma günü karşılaşır. Aşkını ilan ederse de, karşılık bulamaz: reddedilmiş olmasına rağmen, 6 nisan 1348' de vebadan ölen sevgilisini sonuna dek sever. Tarihçiler bu Laura'yı 1325'te Hugues de Sade ile evlenen Laure de Noves ile özdeşleştirirler.

LAURANA (Franjo ya da Francesco), hırvat heykelci (Zadar 1420/1425'e doğr. - Avignon? 1502'ye doğr.). 1452'de Napoli'de Aragónlu Alfonso'nun zafer takı üzerinde çalıştı; 1458'de Provence'ta kral René'nin sarayında bulundu ve kral için özellikle madalyalar gerçekleştirdi. 1468'de Sicilya'da, sonra Napoli'de, 1474'te de yeniden Provence'ta etkinlik gösterdi. Marsilya (Major katedrali'ndeki St -Lazare capellası), Avignon (St -Didier kilisesi'ndeki N.-D. du Spasme sunakarkalığı, 1478) ve Tarascon'daki çalışmalarıyla, Rönesans biçimlerini Provence heykel sanatına soktu. Gerçekleştirdiği Madonnalar (Messina, Palermo, Napoli kiliseleri) ve Pisanello'yu

Aragónlu Leonor'un büstü Franjo **Laurana**'nın yapıtı *Ulusal galeri, Palermo*

Scala

anımsatan madalyaların (kral René'nin, Anjou kontu Charles'ın, Louis XI'in) yanı sıra en iyi yapıtları, Aragón prenseslerinin büstleri ve saray çevresinden başka kişilerin portreleridir (Louvre, Palermo, Viyana, Berlin, New York müzeleri).

LAURANA (Lucijan ya da Luciano), mesleğini İtalya'da sürdüren yugoslav mimar (Zadar 1420/1425'e doğr. - Pesaro 1479). Francesco Laurana'nın kardeşi olabilir. Sırasıyla Mantova, Milano, Urbino, Pesaro ve Siniglia'da çalıştı. Urbino şatosu'nu yeniden yapmasıyla tanınır. Antik roma mimarlığından çok Split'teki Diocletianus sarayı'ndan esinlenen Laurana, Brunelleschi'nin çizgisel değerlerine ve Alberti'nin anıtsal beğenisine, yeni bir mekân duygusu eklemiş, Bramante'ye öncülük etmiştir.

LAURASİA (*Laurentia*, Kuzey Amerika ve *Asia*, Asya'dan). Yerbil. Birinci Zaman' da, Kuzey Amerika, Avrupa ve Asya' nın tüm kalkanlarını içeren kıta topluluğu. (Laurasia, Tetis aracılığıyla Gondvana'dan az çok ayrılır.)

LAURAT a. (fr. *laurate*'tan). Kim. Laurik asidin tuzu ya da esteri.

LAUREL a. **1.** Hangi familyadan olursa olsun odunu ceviz ağacına benzeyen, tropikal Amerika ağacı (örneğin frejio, imbuia, laurelia). **—2.** *İndian laurel*, tropikal Asya'da yetişen ve kaba dokulu, kenarları düzensiz kahverengi damarlı, sert ve ağır bir odun veren ağaç. (Odunu doğramacılıkta, ince marangozlukta, kakmacılıkta, karoseri ve kaplama işlerinde kullanılır. *Terminalia* cinsi; *combretraceae* familyası.)

LAUREL (Arthur Stanley JEFFERSON, **Stan** —denir), ingiliz asıllı amerikalı oyuncu (Ulverston, Lancashire, 1890 - Santa Monica, Kaliforniya, 1965). Fred Karno' nun topluluğu'nda, Charlie Chaplin ile birlikte tiyatroya başladı, sonra kısa metrajlı birkaç filmde oynadı. 1927'lerde OLİVER **Hardy**'nin (Atlanta, Georgia, 1892 - Hollywood 1957) rol arkadaşı oldu. İkisi bir arada, dış görünümlerindeki karşıtlık, saçmalıklar ve kremalı pasta kavgaları üzerine kurulu bir dizi filmde oynadılar: *L. H. Batı'ya gidiyor* ya da *Kovboy* (Way Out West), *The Devil's Brother* (1933), *L. H. Taş kafalılar* (Block Heads) [1939], *L. H. Mektepte* (A Chump at Oxford) [1941].

LAURELİA a. Güney Amerika'da (Şili) yetişen ve ince dokulu, sert ve yarı-ağır, sarı-yeşil bir odun veren ağaç. (Odunu doğramacılıkta kullanılır. *Laurelia* cinsi; *monimiaceae* familyası.)

LAURENCE (Margaret), ingilizce yazan kanadalı kadın edebiyatçı (Neepawa, Manitoba, 1926 - Lakefield, Ontario, 1987). Romanları ve hikâyeleri çerçeve olarak bir süre kalmış olduğu Afrika'yı (*This Side Jordan* 1960; *The Tomorrow Tamer*, 1963), Kanada Prairie'sini ya da kır ve köylerini (*The Stone Angel*, 1964; *A Jest of God*, 1964; *The Diviners*, 1974) alır. Laurence bu yapıtlarda fiziksel gücü manevi güçle birleştiren kişiler çizmiştir.

Laurence-Moon-Biedl-Bardet sendromu, otozomik çekinik yolla (yüksek oranda yakın akraba evliliği) geçen kalıtımsal hastalık. (Hastalarda şişmanlıkla birlikte, pigmentli retinit, bunların yanı sıra zekâ geriliği, cinsel organlarda hipoplazi, çok parmaklılık ya da yapışık parmaklılık ve çeşitli içorgan anomalileri görülür.)

Laurencia, 3 perdelik bale. Konusunu, Lope de Vega'nın *Fuente Ovejuna* adlı trajedisinden yararlanarak Yevgeniy Mendelberg, koregrafisini Vahtang Çabukyaniy, müziğini Aleksandr Krein hazırladı. İlk kez 1939'da Kirov balesi tarafından Sen-Petersburg Kirov tiyatrosu'nda sahnelendi. Başlıca rolleri Natalia Dudinskaya, V. Çabukyaniy ve Tatyana Veçeslova yorumladı. 1956'daki temsilde Laurencia rolünde Maya Plisetskaya dans etti.

LAURENCİN (Marie), fransız ressam (Paris 1883 - *ay. y.* 1956). Kübistlere ve Apollinaire'e yakınlık duyan Laurencin, geleneksel olan üslubunu, kübizmden esinlenen bir şematizme uyarladı (*Apollinaire ile dostları*, 1909, Art moderne ulusal müzesi). 1920'li yıllardan başlayarak grilerin ve soluk renklerin uyumlu kullanımına dayanan zarif bir sanat anlayışına yöneldi (*Mlle Chanel'in portresi*, 1923, Orangerie müzesi). Kitap resimlemelerinin yanı sıra (Gide, Crevel, L. Carroll vb.) Rus baleleri (Poulenc'in *les Biches*'i, 1924) ve Comédie-Française için dekorlar hazırladı.

LAURENS (Henri), fransız heykelci ve desinatör (Paris 1885 - *ay. y.* 1954). Kübizmi ancak 1911'de Braque ile tanıştıktan sonra benimseyen (*Küçük yapı*, 1915, çokrenkli ağaç ve metal, Art moderne ulusal müzesi, Paris) Laurens, 1917'den başlayarak gerçekleştirdiği tamoyma ve alçakkabartmalarda neredeyse yalnızca kadın temasını işledi (*Yelpazeli kadın*'ın eskiye dönük ve durağan çözümlemesi, bronz kabartma, 1919, *ay. y.*; *Ayakta duran çıplak kadın*, pişmiş toprak, 1921, *ay. y.*). Laurens'in heykel sanatı 1927'den sonra yumuşak çizgiler kazandı ve hareketli, yılankavi yapılara yöneldi (1966'da sanatçının oğlu tarafından yapılan bağış sonucunda, Art moderne ulusal müzesi'nde değişik boyutlarda çok sayıda bronz heykel bulunmaktadır: *Les Ondines*, 1933; *Ana*, 1935; *Arp çalan kadın*, 1937; *Denizkızları* dizisi, 1937-1945; *Veda*, 1940; *Yıkanan kadın*, 1947 vb.). Laurens, dekorlar (Rus baleleri için *Le Train bleu*) ve kitap resimlemeleri de (Theokritos'un *Eidyllia*'sı için ağaç üzerine 35 gravür, 1945; Lukianos'un *Dialogoi*'si, ağaç, 1951; vb.) gerçekleştirdi. Grafik yapıtları da önemlidir: *papier collé*'ler, desenler, guvaşlar, taşbaskılar ve gravürler.

LAURENT (Auguste), fransız kimyacı (la Folie, Langres yakınında, 1807 - Paris 1853). Usta bir deneyci olmanın yanı sıra büyük bir kuramcıydı; ftalik, kamforik, indigotik asitlerin türevleri üstünde çalıştı. Taşkömürü katranlarında imitleri, dülsitolu (Madagaskar kudrethelvasını özütleyerek) ve antraseni buldu. J.-B. Dumas ile birlikte ornatma olaylarını ortaya koydu; dostu Ch. Gerhardt ile birlikte atom kuramının öncülerindendir.

LAURENT (Pierre Alphonse), fransız matematikçi (Paris 1813 - *ay. y.* 1854). İstihkâm birliğinde mühendislik yaptı, Havre limanını büyütme çalışmalarına katıldı. Laurent kuramı (1843), seri haldeki fonksiyonların açılımı üstüne Cauchy kuramını, meromorf fonksiyonlara genişletir: fonksiyon, kutuplarından biri dolayında Laurent serisi denen bir seriye açılabilir.

Laurent serisi. Mat.çözm. $\sum_{-\infty}^{+\infty} a_n \cdot (z-z_0)^n$ biçimindeki seri. z_0 merkezli bir (C) dairesel halkası yani $[(C) = \{z / \rho_2 < |z-z_0| < \rho_1\}]$ üzerinde holomorf bir fonksiyon böyle bir seriye eşittir; bu durumda fonksiyonun, z_0 noktasında (ya da z_0 noktası dolayında) bir açılımının elde edildiğinden söz edilir. a_n katsayısı

$$a_n = \frac{1}{2\pi i} \int_\gamma \frac{f(z)\,dz}{(z-z_0)^{n+1}}$$

ile verilir, burada γ, z_0 merkezli ve $\rho_2 < r < \rho_1$ olmak üzere r yarıçaplı bir çemberi göstermektedir.

LAURENT (Vitalien), fransız bizans uzmanı (Séné 1896 - Paris 1973). Bir rahip olan Laurent 1930'da Kadıköy'de *Echos d'Orient* adlı dergiyi yönetti; Bükreş'teki Bizans incelemeleri fransız enstitüsü'nü (1938), daha sonra da *Revue des études byzantines* (1943) adlı dergiyi kurdu. Bizans nümismatiği, mühürbilimi ve kilise tarihi uzmanıydı.

LAURENT (Jacques), fransız yazar (Paris 1919). Yapıtlarının bir bölümü, Bourget ile karşılaştırıldığı Sartre'a karşı yazdığı *Paul et Jean-Paul* (1951), hajiyografi yöntemine karşı yazdığı *Mauriac sous de Gaulle* (1964) gibi, polemik bir nitelik taşır. Diğer başlıca yapıtları: *les Corps tranquilles* (1948), *le Petit Canard* (1954), *les Bêtises* (1971 Goncourt ödülü), *Histoire égoïste* (1976), *Roman du roman* (1977), *les Sous-Ensembles flous* (1981), *Stendhal comme Stendhal* (1984), *le Dormeur Debout* (1986), *Le français en cage* (1988), *Les Années 50* (1989), *Le Miroir aux Tiroirs* (1990). Romanları arasında, **Cécil Saint-Laurent** takma adıyla yazdığı *Caroline chérie* dizisi de yer alır.

X. Marinie kol.

Laurel (sağda) ve Hardy
William A. Seiter'in yönettiği
***L. H. Çölün oğulları* (Sons of the desert)**
[1934]
filminin bir sahnesinde

Laurens arşivleri

Henri Laurens
Bayrak
bronz, 1939
M. N. A. M., C. N. A. C.
Georges-Pompidou
(Tokyo sarayı'na ödünç verilmiştir),
Paris

LAURENT dağları, öncelikle, kuzeyde Québec ile Montréal arasında uzanan ovaların ağzını kapatan tepeleri (500-900 m), ikinci olarak da Ottawa ile Belle-İsle boğazı arasındaki Kanada kalkanı kenarını oluşturan engebeler bütününü belirten ad. En yüksek doruklar Montréal'in K.'inde 960 m'ye, Québec'in K.'indeye 1 172 m'ye ulaşır. Québec'in aşağısında Laurent dağları, birkaç dar kıyı ovası dışında, Saint Lawrence halici ve körfezinin yanında yükselir. Kuzeye doğru yavaş yavaş alçalarak Ungava platosunda son bulur. Yaşamaya elverişli bazı yerlerle eski sömürge döneminden kalma kimi yerleşmeler (Abitibi, Saint-Jean gölü) dışında, yüzyıllardır Laurent dağları tenha bölgelerdi. Orman işletmeciliği yöredeki önemini korumaktadır; ama büyük sanayi merkezlerine yakınlığı nedeniyle turizm gelişmiştir; kış sporları, yazlık konutlar, spor amaçlı balıkçılık.

LAURENTİA, Birinci Zaman'da, Laurasia'nın bir bölümü olan Kuzey Amerika kalkanları topluluğu.

LAURENTİUS *(aziz)*, Roma kilisesi diyakozu ve din kurbanı (İspanya 210'a doğr. - Roma 258). Roma valisi, kendisinden Kilise'nin servetini teslim etmesini is-

Marie Laurencin
Köpekli kadınlar (1924-25)
Walter-Guillaume kol.
Orangerie müzesi, Paris

Larousse

Archives publiques du Canada

sir Wilfrid Laurier
George Delfosse'un
bir portresinden ayrıntı
Maison-Laurier-Archives publiques du Canada

J. Vertut

bir manda boynuzu tutan
Laussel Venüsü
alçakkabartması
Antiquités nationales müzesi (Fransa) Saint-Germain-en-Laye

teyince, Kilise'ye ait her şeyi yoksullara dağıttı. İşkence gördü, kızdırılmış bir demir ızgara üzerine yatırıldı. San Lorenzo Fuori le Mure bazilikası onun anısına inşa edilmiştir.

LAURENTİUS ANDREAE, isveççe **Lars Andersson,** protestan tanrıbilimci (1470'e doğr.- Strängnäs 1552). Strängnäs'ta başdiyakozdu (1520), protestanlığa geçti (1523), kral Gustaf Vasa'nın da kendisini izlemesini sağladı. İsveç kilisesi'ni hükümetten bağımsız duruma getirmeye çalıştığı için kıyıma uğradı.

LAURENTUM. Tar. coğ. Kral Latinus'un başkenti olduğu sanılan hayali kent.

Laurenziana *(biblioteca)* → MEDİCEO-LAURENZİANA KİTAPLIĞI.

LAURİA (Ruggero DI) → RUGGERO DI LAURİA.

LAURİCOCHA, Orta Peru'nun yüksek topraklarında, deniz seviyesinden 4 000 m yükseklikte arkeolojik buluntu yeri. Burada üç mağara ortaya çıkarıldı. İ.Ö. 7 500'e tarihlendirilen en derin katmanlarda, yaprak biçimli uçların üretildiği bir endüstriye bağlı mezarlar bulundu. Bu katmanların üzerindeyse çanak çömlek öncesi üç evre saptandı. İ.S. 1200'den itibaren görülmeye başlanan çömlekçilikte iki evre gözlemlenir; bunlardan ilki Chavín* tipi çanak çömlekle belirginleşir.

LAURİER (*sir* Wilfrid), kanadalı siyaset adamı (Saint-Lin-des-Laurentides, Québec, 1841 - Ottawa 1919). Liberal parti'den önce Québec (1871), sonra Ottawa (1874) parlamentosu'na milletvekili seçildi. 1877-78 arasında Maliye bakanlığı yaptı ve 1887'de parti başkanı oldu. Başbakanlık yaptığı yıllarda (1896-1911) Kanada'nın özerkliğini güçlendirdi. Ülkenin zenginliklerini kullanabilmek için önlemler aldı: resmi bir propagandayla dıştan göçün kolaylaştırılması, Grand Trunk demiryolunun başlatılması (1904), serbest ticaretin bırakılması. 1911 seçimlerinde azınlığa düştü ve istifa etti. Ulusal birlik hükümetine katılmayı reddetti ve ölünceye kadar muhalefetin başkanlığını yaptı.

LAURİK sıf. (fr. *laurique;* lat. *laurus,* defne'den). Org. kim. *Laurik asit,* DODEKANOİK* ASİT'in eşanlamlısı. ‖ *Laurik* ya da *lauril alkol,* DODEKANOL'ün eşanlamlısı.

LAURİON ya da **LAVRİON,** Yunanistan'da kent, Attike'de, Sunion burnunun K.'inde; 8 200 nüf. Laurion maden ocakları 1860'ta yeniden işletilmeye başlandı (kurşun, gümüş, kalamin). Maden cevherlerini arıtma tesisleri.
—Tar. İ.Ö. 484-483'te Maroneia maden damarları bulundu. Themistokles'in girişimiyle, buradan elde edilen gelirler Atina donanmasının kurulmasında kullanıldı. Atina sitesinin mülkiyetindeki maden ocakları çok sayıda imtiyaz sahibi tarafından işletildi; 410'a doğru ocaklarda çalıştırılan esir sayısı 20 000'den fazlaydı. Laurion maden ocakları Atina gücünün en büyük kozlarından biriydi; bu sayede site, yüksek ayarlı para basıyor ve hemen hemen tüm yunan dünyasında para tekelini elinde tutuyordu. Üretim, İ.Ö. IV. yy.'dan sonra düştü ve Roma İmparatorluğu zamanında durdu.

LAURİONİT a. (fr. *laurionite;* öz. a. *Laurion*'dan). Miner. Ortorombik sistemde yer alan hidratlı doğal kurşun oksiklorür.

LAURİSTON (Jacques Alexandre Bernard LAW, —*markisi*), Fransa mareşali ve yüksek meclis üyesi (Pondichéry 1768 - Paris 1828). 1802'de tuğgeneral, 1805'te tümgeneral oldu. Villeneuve ile birlikte Martinique'e gitti (mart 1805) ve Fransa'ya dönüşünde, imparatorun yaveri olarak Grande Armée'ye katıldı (eylül). Şubat 1806'da Dalmaçya'da, ağustos 1806'da Ragusa'da imparatorluk komiserliği yaptı; aralık 1807'de Venedik genel valiliğine atandı. İspanya'da, ardından Avusturya'da (Wagram, 1809) savaştı. 1811'de Rusya'da büyükelçiydi, 1812'de Rusya'ya karşı savaştı ve Moskova'nın alınmasından (ekim) sonra çarla görüşmeye çalıştıysa da başaramadı. 1813'te Saksonya'da Grande Armée'nin 5. Kolordu'suna komuta etti ve Leipzig'de tutsak düştü (19 ekim). Yüz Gün olaylarına karışmadı ve mareşal Ney'in ölüm cezasına çarptırılmasından yana oy verdi. 1823'te Fransa mareşalliğine yükseltildi, Pamplona'yı aldı (17 eylül).

LAURİT a. (fr. *laurite*). Miner. Kübik sistemde yer alan doğal rutenyum sülfür.

LAURİ VOLPİ (Giacomo), italyan tenor (Lanuvio, Roma, 1892 - Burjasot, Valencia, 1979). Cotogni'nin öğrencisi. Sahneye ilk kez *I Puritani*'de çıktı. Çağın en büyük tenorlarından biri olarak kendini kabul ettirdi. Olağanüstü tekniğiyle çok değişik rolleri yorumladı. Seksen yaşındayken Barcelona'da dinleyici önüne çıktı. Eleştiriler, özyaşamöyküsel yapıtlar ve gizemci dünya görüşünü yansıtan romanlar yazdı.

LAUSANNE → LOZAN.

LAUSİTZ, Almanya'nın D.'sunda, Bohemya kütlesinin K. kenarında, Saksonya eyaletinin D.'sunda bölge. G.'indeki *Yukarı Lausitz,* kırıklarla (horstlar) çevrili, 500-600 m yükseklikte, yağışlı ve soğuk bir granit kütlesinden oluşur. Tarım kaynaklarının yetersizliği erken bir tarihte evlerde tekstil sanayisinin (kentlerde, özellikle Yukarı ve Aşağı Lausitz'in birleştiği yörede [Görlitz, Löbau, Bautzen] toplanır) gelişmesiyle dengelenmiştir. Billur sert temel, Üçüncü Zaman killeri ve Elster döneminin buzul oluşumlu arazi bölümleri altında kaybolarak K.'de *Aşağı Lausitz* ovasını oluşturmuştur; birkaç yanardağ kökenli ve granit yapılı tepe içeren Aşağı Lausitz gölcükler ve ormanlarla kaplı sanayileşmiş bir bölgedir.
—Tar. Lausitz'e ilk yerleşenler, sorab kabileleri olan Lužiči (kuzeyde) ve Milčani'dir (güneyde); Germanya kralı Heinrich I, Milčani'yi haraç vermeye zorladı (929). Otto I, Elbe'nin D.'sundaki bölgeleri markgraf Gero'ya verdi (955-965); Gero'nun, Kutsal İmparatorluk'a kattığı topraklar (938), ölümünden sonra daha küçük markalara bölündü (Doğu markası ya da Lausitz, Meissen* markası vb.). Polonya dükü Yiğit Bolesław I'in fethettiği (1018) bu bölgeler, Konrad II tarafından geri alındı (1031-32). Lausitz markası, Gero sülalesinin ortadan kalkmasından sonra Wettinler'e (1034), sonra brandenburglu Askanyalılar'a (1303) geçti ve Aşağı Lausitz adını aldı. Önce Meissen'e, sonra Bohemya'ya (1158) bağlanan Budišin (alm. Bautzen) bölgesini Otakar II, damadı Brandenburg markgrafı Otto III'e verdi ve Aşağı Lausitz'e karşıt olarak bu bölge Yukarı Lausitz adını aldı. Hıristiyanlığa fazla karşı koymayan Lausitz Sorabları, katliamdan kurtuldular; ama sayıca az oldukları için, alman kolonlarından ikinci sınıf insan muamelesi gördüler; Almanlar, önce güney dağlarını işgal ederek Sorablar'ı bohemyalı kardeşlerinden ayırdılar. Böylece Sorablar toprak kölesi durumuna getirildi; 1293'ten başlayarak da "vend" lehçeleri yasaklandı. Prag'a yerleşen Lüksemburg hanedanı Yukarı Lausitz'i (1329), sonra Aşağı Lausitz'i ele geçirdi; hanedanın 1370'te Bohemya krallığı'na kattığı bu iki bölge XVII. yy.'a değin sözkonusu krallığa bağlı kaldı; bununla birlikte, Altı Kent birliği (Bautzen, Görlitz, Zittau, Lauban, Löbau, Kamenz) bağımsızlığını bir ölçüde korurken (1346), Cottbus yönetim bölümü, 1462'de Brandenburg'a geçti ve Yukarı Lausitz de, Matyas Corvinus döneminde (1478-1490) Macaristan'a bağlandı. Habsburg sülalesinden Ferdinand II, sağladığı ittifakın bedeli olarak her iki markgraflığı, bu bölgeleri 1620'den beri işgalinde bulunduran Saksonyalı Johann Georg I'e verdi (Prag antlaşması, 1635). Seçici prensin ölümü üzerine, Otuz Yıl savaşı ile yerle bir olan ve terk edilen Aşağı Lausitz, Saksonya-Merseburglu Christian I'e geçti (1657) ve Seçici prensliğe ancak 1738'de bağlanabildi. 1815 antlaşmalarıyla Saksonya'ya kalan Bautzen bölgesi dışında her iki Lausitz'in büyük bölümü Prusya'ya verildi. XIX. yy.'da, milliyetçi slav hareketlerinin ve kısmen de Prusya ve Saksonya arasındaki çekişmenin etkisiyle Sorablar'ın belli ölçüde ulusal bilinci uyanmaya başladı; bu yüzyılın ilk yarısında, sorab dilinde ilk süreli yayınlar çıktı. 1912'de, germenleştirme siyasetiyle mücadele eden *Domowina* derneği kuruldu. Birinci Dünya savaşı'ndan sonra Lausitz'in, Sorablar'ın yerleştiği kesiminde özerklik isteği sonuçsuz kaldı. 1945'ten başlayarak eski sovyet, daha sonra doğu alman yetkilileri, sorab dil ve kültüründen yana önlemler aldılar.
—Ed. → SORAB.

Lausos ve Antiokhos sarayı, İstanbul'da Bizans döneminden özel saray. 1963-1964'te İstanbul Arkeoloji müzeleri'yle Alman arkeoloji enstitüsü'nün Divanyolu, Firuzağa camisi ve Adalet sarayı arasındaki alanda gerçekleştirdikleri kazılarda ortaya çıkarılan duvarları üçer absidalı büyük salonun bu yapılarla ilgili olduğu sanılmaktadır. V. yy.'a tarihlendirilen yapı, absidalarda yer alan üç büyük pencereyle aydınlanıyordu. Geç Bizans döneminde sarnıca dönüştürülen salon, Osmanlı döneminde de su deposu olarak kullanıldı.

LAUSSEDAT (Aimé), fransız subay ve bilgin (Moulins 1819 - Paris 1907). İstihkâm subayıydı, École polytechique'te 1853'ten başlayarak astronomi ve jeodezi dersleri verdi. Sanat ve meslek okulu'nda sanata uygulamalı geometri profesörü oldu (1873); 1880'de École polytechnique'te, 1881'de de Sanat ve meslek konservatuvarı'nda eğitim yöneticiliğine getirildi. Fotoğrafçılıkta öncülük yapan Laussedat, astronomiyle ilgili çeşitli aygıtlar da icat etti.

LAUSSEL, Fransa'da Marquay'da (Dordogne) bulunan tarihöncesi katmanı. Katmanda, Moustier devrinden Üst Solutré evresine kadar birçok kata rastlanır. Gravette ve Alt Solutré katlarında birçok alçakkabartma ortaya çıkarıldı.

LAUTARET boğazı, Fransız Alpleri'nde (Hautes-Alpes) karayolu boğazı, Pelvoux kütlesinin kuzey ucunda; 2 058 m. Romalılar zamanında bir yolun geçtiği boğaz, Oisans'ı (Romanche vadisi aracılığıyla) Briançonnais'ye (Guisanne vadisi aracılığıyla) bağlar.

LAUTARİT a. (fr. *lautarite;* Şili'de eski bir il adı olan *Lautaro*'dan). Miner. Monoklinik sistemde yer alan doğal kalsiyum iyodat.

LAUTER, Alsace'ın kuzeyinde ırmak, Ren nehrinin kolu (sol kıyıdan); 82 km. Hardt'tan (Almanya) doğar, Wissemburg'dan geçtikten sonra Ren'e kavuşuncaya kadar Fransa ile Almanya arasındaki sınırını çizer.

LAUTERBRUNNEN, İsviçre'de (Bern kantonu) kent, Bern Oberland'ında, Lütschine kıyısında; 3 000 nüf. Elektrik santralı. Yaz ve kış turizmi merkezi. — 18 km uzunluğundaki ve Beyaz Lütschine'nin suladığı Lauterbrunnen vadisi İsviçre'nin en güzel görünümlü yörelerinden biri ve sarp yamaçlı bir buzul yalağıdır.

LAUTERPACHT (*sir* Hersch), ingiliz hukukçu (Zołkiew, Galiçya, 1897 - Londra 1960). Cambridge Üniversitesi'nde profesör (1938-1955), Birleşmiş milletler uluslararası hukuk komisyonu üyesi (1955'ten başlayarak) oldu, Oppenheim'in *International Law* (Uluslararası hukuk) adlı yapıtının yeni baskılarını gerçekleştirmeyi üstlendi. Çağdaş uluslararası hukukun oluşmasında büyük etkisi oldu.

Lauth moru, Lauth'un 1876'da parafenilendiamini hidrojensülfür eşliğinde demir III klorürle yükseltgeyerek bulduğu bo-

yarmadde. Lauth moru günümüzde pek kullanılmaz, ama metilen mavisi denen tetrametilli türevi, çok önemli bir boyarmaddedir.

LAUTİT a. (fr. *lautite;* Almanya'daki *Lauta* kentinin adından). Miner. Doğal bakır arsenosülfür.

LAUTOKA, Fiji adalarında liman, Viti Levu'nun batı kıyısında. Şekerkamışı şekeri dışsatımı. Havalimanı.

LAUTRÉAMONT (İsidore DUCASSE, *—kontu* denir), fransız şair (Montevideo 1846 - Paris 1870). Yaşamı üzerine hemen hemen hiçbir şey bilinmemektedir, eldeki belgeler arasında da tam bir uyum yoktur. Marius Constant, Lautréamont için yazdığı *Les Entretiens* (Görüşmeler) [1971] adlı kitapta, bu "göktaşı"nı şöyle tanımlar: "Gerçeküstücülerden yarım yüzyıl önce, kapalı, geçit vermeyen, şaşırtıcı, çılgınca, garip ve zalim bir dünya yaratmış olan bir yeniyetme. İşte bu yeniyetme, bir anda ne bir iz, ne bir mezar, ne de bir portre ya da fotoğraf bırakmadan koyu bir karanlığa gömüldü." Lautréamont'un etkisini göremeden öldüğü yapıtları, *Chants de Maldoror* (Maldoror şarkıları) [1869] adlı altı kitapçık, birkaç şiir ve sayısı onu bulmayan mektuptan ibarettir. Fakat, bu bir tutam sayfa içinde nerdeyse dev çaplı bir kültür; yunan, latin, fransız, ingiliz ve alman klasiklerinin birbirine karışmış anıları ağır basmasa, anarşik olarak nitelendirilebilecek bir kültür, boy gösterir. Burada her şey birbirine eklenir, dağılır, sonunda yeniden bir araya gelir ve bütün bunlar geleneksel düşünce ve yazı çerçeveleriyle hiçbir ilgisi olmayan normlara göre olur. Kendisini ileri süren, ağır basan, ezen ve saklanan bir "ben"in oyunudur bu. Gide'e göre, Lautréamont "Rimbaud ile birlikte, belki de Rimbaud'dan da fazla, yarının edebiyatına açılan bentlerin hâkimidir. Anlaşıldığına göre Lautréamont, bütün özgürlükleri desteklemiştir. Bunlara, kendi söylediklerinden hiçbir şey anlamamak özgürlüğünü, karşısındakini bile bile şaşırtma ve okuru sorguya çekme özgürlüğünü de (*Chants de Maldoror*'un girişinde o da, Gide'in *Dünya nimetleri*'nin önsözünde yaptığı gibi okuru uyarır) ekleyebiliriz. Sürekli bir betimleme retoriği kullandığından, Lautréamont'u belli sınırlar içine sokmak çok zordur. Nitekim kendi öz portresini giderek ürküntü verici olan bir bilmece halinde sunar. Kullandığı karşılaştırma, eğretileme, yineleme, döküm, süreklilikte kesinti sistemi, apaçık bir parodi niteliği taşır. Bu yüzden eleştirmenler onu ciddiye almayı hâlâ reddetmekte ve yapıtlarını itiraz görürür bir zevkle yapılmış şakalar olarak görmeyi tercih etmektedirler. Fakat, Lautréamont'un aldatıcı bir tekanlamlılığın sahte masumluğuyla oynamasını sağlayan öyle hünerleri vardır ki, bu konuda kesin bir varsayım ileri sürmek tehlikeli olabilir. Lautréamont "vaka"sı henüz çözüme kavuşturulmuş değildir: herkes onda bir mantık, bir ahlak ya da bir metafizik bulabilir. Bu bakımdan Maldoror'un söylediği şu söze inanmamız gerekir: "Gülmek istedim, *başkaları gibi;* oysa olanaksızdı bu *garip taklit.*"

LAUTREC (Odet DE FOIX, *— vikontu*), Fransa mareşali (1485 - Napoli 1528). François I tarafından Fransa mareşalliğine yükseltilen ve Guyenne valiliğine atanan (1515) Lautrec, İtalya seferi sırasında krala eşlik etti ve Marignan savaşı'nda yararlık gösterdi. Milano bölgesi valisiyken (1516), imparatorluk yanlıları tarafından La Bicoque'ta yenilgiye uğratıldı (1522); ücretlerini almayan isviçreli paralı askerlerin ordudan ayrılmalarının neden olduğu bu yenilgiden sonra dukalığı boşaltmak zorunda kaldı. Languedoc valiliğine atandıktan sonra (1523), 1527'de İtalya ordusunun komutanlığını üstlendi, Milano bölgesini yeniden ele geçirdi ve Napoli krallığı'nın bir kısmını işgal etti; Napoli'yi kuşattığı sırada vebadan öldü (1528).

LAUTREC ailesi, languedoclu aile. Bir vikontluğa sahipti (X. yy.) ve üç kola ayrılmıştı (XIII. yy.); Monfa baronu topraklarının Lautrec kontu olan Ambres markisine geçişi sonucunda, ikinci koldan Toulouse-Lautrecler doğdu.

LAUTSCH, günümüzde **Mladec,** Çek Cumhuriyeti'nde yontmataş katı, Brno' nun K.-D.'sunda. Aurignac kültürü tipindeki sanayi, eşkenar dörtgen biçiminde büyük mızraklar üretiyordu: *Lautsch sivri uçlu baltaları.*

LAUXANİA a. Saydam kanatlı, korularla çalılıklarda yaşayan, sikloraf, küçük bedenli sinek cinsi. (Çoğunlukla siyahtır. Avrupa'da bulunan *Lauxania cenea*'nın larvası menekşelerle hercaimenekşelere zarar verir ve yumurtalıkları maziya dönüşür. *Lauxaniidae* familyasının örnek tipi.)

LAUZON, Kanada'da (Québec) kent, Saint Lawrence'in kıyısında, Lévis yakınında, Québec kentinin karşısında; 12 700 nüf. Th. Baillairgé'nin planlarına göre yapılmış kilise (1830-1832). Kereste sanayisi. Tersaneler.

LAUZUN (Antonin Nompar DE CAUMONT, *—dükü*), fransız subay (Lauzun 1633 - Paris 1723). "Puyguilhem markisi" adıyla saray çevresine katılan Lauzun, Louis XIV'ün gözüne girdi; kral onu önce karargâh komutanlığına, daha sonra "dragon" süvarilerinin tümgeneralliğine getirdi, ama Montpensier düşesiyle evlenmesine izin vermedi (1670). Bir süre sonra gözden düşen Lauzun tutuklandı, önce Bastille'e, sonra Pignerol'a hapsedildi (1671). Özgürlüğüne ancak 1680'de kavuştu ve 1682'ye doğru Montpensier düşesiyle evlendi. Louis XIV'ün gözüne tekrar girdikten sonra 1692'de Lauzun dükü unvanını aldı.

LAV a. (fr. *lave;* ital. *lava;* lat. *labes,* düşme, yuvarlanma'dan). Bir yanardağ püskürmesinde akan gereç. (Sözcük, hem akan sıvı magmayı, hem de bunun soğuduktan sonra aldığı katı hali belirtir. [Açık havada gerçekleşen püskürmeler, lav akışkan olduğunda lav akıntılarının, lav kıvamlı olduğunda da lav çıkıntılarının oluşmasına neden olur.]) [Bk. *ansikl.* böl.]
—Jeomorfol. *Bloklu lav akıntısı* → AA.
—ANSİKL. Lav, püskürme sıcaklığı 700 ile 1 200°C arasında olan bir magmanın katılaşmasıyla (900 ile 600°C arasında) oluşur. Lavların kıvamının göstergesi olan hareket hızı, onun kimyasal bileşimine, içinde çözünmüş halde bulunan gazların oranına ve kristalleşme derecelerine göre farklıdır; birkaç m/sa ile birkaç km/sa arasında değişir; 50 km/sa'lik hızlara çok az rastlanır. Lavlar, çoğunlukla yapılarına göre belirlenir: düzgün yüzeyli lavlar (ya da pahoehoe), halatlı, prizmalı lavlar, yastık lavlar, kubbe, iğneli, bloklu ya da aa lavlar.
—Süslem. sant. XVII. ve XVIII. yy.'larda lavın gereç olarak kullanıldığı ilginç eşyalar yapıldı. İlk kez 1829'da gerçekleştirilen lav üstüne resim, romantizm döneminin kimi yapılarını süslemek için kullanılmıştır.

LAV (Ercüment Behzat), türk şair, tiyatro sanatçısı (İstanbul 1903 - *ay. y.* 1984). İstanbul sultanisi'ni bitirdikten sonra Darülbedayi'de aktörlük yaptı (1919-1921). Öğrenimini Berlin'de Stern müzik konservatuvarı ve Reinhart Tiyatro akademisi'nde sürdürdü (1921-1925). Radyoda spikerlik, yayın şefliği, tiyatro ve sinema oyunculuğu, tiyatro yönetmenliği, İstanbul Belediye konservatuvarı'nda öğretmenlik yaparak emekliye ayrıldı (1961). Cumhuriyet dönemi şiirinde serbest veznin ilk uygulayıcılarından biri oldu. *S.O.S.* (1931), *Kaos* (1934), *Açıl kilidim açıl* (1940) adlı yapıtlarında fütüristlerden gelen etkilerle yerel gerçekleri, tiyatro dünyasına ait görünümleri birleştirdi. Toplumsal konuları ve Türkiye'nin sorunlarını tarihsel bir çerçeve içine yerleştiren *Üç Anadolu* (1964), tarihsel söylemden, halk söyleyişinden, tekerlemelerden büyük ölçüde yararlanır. Geri kalmış ülkelerin sorunlarını, Afrika ile ilgili saptamalardan yola çıkarak konu edindi (*Mau mau,* 1962). *Altın gazap* (1971) oyunu, asur tarihinden esinlenerek çağdaş dünyanın sorunlarına eğilir.

Ercüment Behzat Lav

LAVA a. **1.** Denizc. Bir yere yanaşmış bir filikanın, yanaştığı yer boyunca kürek çekmeden elle ilerletilmesi için verilen komut. **—2.** *Bir kimseyi lava etmek,* o kimseyi çekiştirmek, onun dedikodusunu yapmak.
—Denizc. *Lava etmek,* bir yere yanaşmış bir filikayı kürek kullanmadan elle ya da halatla ilerletmek. —Çekmek, yisa etmek. — Bir halatın boşunu almak. ‖ *Lava iskota,* yelkenli bir tekneyle seyrederken, tıramola yaptıktan ya da yelkeni rüzgârla doldurduktan sonra tekneye yol vermek amacıyla yelken iskotalarının yeterince gerilmesi için verilen komut.

LAVABO a. (lat. *lavare,* yıkayacağım' dan). **1.** Porselen, emaye, kumtaşı ya da sactan yapılmış sıcak ve soğuk su musluklarıyla donatılmış, el, yüz ya da bulaşık yıkamaya yarayan sabit küvet. **—2.** Bu küvetin bulunduğu yer.

LAVAJ a. (fr. *lavage*). Tıp. YIKAMA'nın eşanlamlısı.

LAVAKA a. (*delik* anlamında malgaş dilinde sözc.). Jeomorfol. Genellikle yumurta biçiminde, çeperleri sarp ve savanlarda alterit mantoları açan yarıntı. (Yamaçlarda görülen bu hızlı aşınma biçimi, yalnızca düşey bir yarığın oluşmasına değil, aynı zamanda, yeraltı su örtüleri önündeki engelin kalkmasından sonra, kütle devinimlerinin etkisiyle çeperlerin gerilemesine neden olur.)

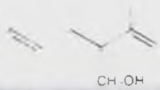
LAVAL, Fransa'da kent, *département* (Mayenne) merkezi. Mayenne ırmağı kıyısında. 53 479 nüf. (1992). Tekstil, makine ve elektrikli gereçler (telefon ve elektronik parçaları) sanayileri.

LAVAL, Kanada'da (Quebec) kent Jesus adasında. Montreal'in kuzey-batı banliyösünde; 284 164 nüf. (1986) Elektrikli gereçler yapımı. Metalürji. Eczacılık ürünleri. Süt ürünleri.

LAVAL (Pierre), fransız siyaset adamı (Châteldon, Puy-de-Dôme, 1883 - Fresnes 1945). Avukattı; sendikal örgütlerin savunmasında uzmanlaştı. Seine'den sosyalist milletvekili (1914-1919), ardından Aubervilliers belediye başkanı seçildi (1923 -1944). 1920'de SFİO'dan (Section française de l'İnternationale ouvrière) [İşçi enternasyonali fransız şubesi] ayrıldıktan sonra, bağımsız sosyalist olarak Meclis'e yeniden seçildi (1924-1927). Aşırı komünizm düşmanlığı dolayısıyla, durmadan daha sağa sürüklendi. 1925'ten başlayarak birçok kez hükümete girdi, Başbakanlık (ocak 1931 - şubat 1932), ardından Dışişleri bakanlığı (ekim 1934 - mayıs 1935) ve yeniden Başbakanlık yaptı (haziran 1935 - ocak 1936).

Dış ilişkiler alanında, Briand'ın barış siyasetini izlemeye çalıştı. Alman tehdidine karşı, faşist İtalya ve SSCB'yle ittifaklar kurdu.

1939'da Fransa'nın Almanya'ya karşı savaşa girmesine son derece karşıydı; 1940 bozgunu sırasında büyük bir siyasal güç kazandı. 12 temmuzdan sonra Başbakan yardımcılığına geldi ve Fransa' yı Almanya'yla işbirliği siyasetine sürükledi. 22 ekimde Montoire'da Hitler'le görüştü ve Hitler'in 24 ekimde Pétain'le görüşmesini sağladı. Bu davranış ve daha birçok kişisel düşmanlık, mareşal tarafından bir kenara atılmasına ve hatta öteki bakanların isteği üzerine tutuklanmasına (13 aralık) yol açtı. Reich'ın Paris elçisi Otto Abetz'in müdahalesiyle çok geçmeden serbest bırakılarak Almanlar'la ilişkilerini sürdürdü. Almanlar Pétain'e, Darlan'ın yerine hükümet başkanlığına Laval'ın geti-

lavandulol

rilmesini kabul ettirdiler (18 nisan 1942). Dışişleri, Haberleşme ve İçişleri bakanlıklarını da üzerine alan Laval, Almanya'nın artan isteklerini yerine getirmek zorunda kalarak işbirlikçiliğini yeniden başlattı.

Müttefikler'in çıkarmasından sonra Laval, Parlamento'yu yeniden kurmaya çalıştıysa da başaramadı ve Belfort'ta, ardından Sigmaringen'de (eylül 1944) tüm Vichy hükümetiyle birlikte evinde gözaltına alındı. Mayıs 1945'te İspanya'ya sığındı, sonunda müttefik yetkililere teslim edildi. Ölüm cezasına çarptırıldı (9 ekim), bir intihar girişiminden sonra, 15 ekimde kurşuna dizildi.

LA VALETTE (Jean PARISOT DE), Malta tarikatı'nın büyük üstadı (1494 - Malta 1568). Malta şövalyesi oldu. 1557'de Claude de La Sangle'ın yerine geçti; Venedik ve Almanya şövalye başkanlarına otoritesini kabul ettirdi ve Cerbe adasına karşı bir sefer düzenledi, fakat adayı kısa sürede yeniden yitirdi (1560). Bu sefere bir cevap olarak, Süleyman II, Malta'ya 40 000 kişilik bir ordu gönderdi (mayıs-eylül 1565). Sicilya kral vekili tarafından kurtarılıncaya kadar La Valette, elinde yalnızca 8 000 kişilik bir kuvvet bulunmasına rağmen, saldırıya karşı koydu. Bundan sonra savunma mevzilerini güçlendirdi ve hıristiyan prenslerden aldığı bağışlarla, kendi adını taşıyan kenti kurdu (mayıs 1566).

LA VALETTE (Jean-Louis ve Bernard DE NOGARET DE), **Epernon** *dükleri* → EPERNON.

LAVALİYER a. (fr. *lavallière; La Vallière* düşesi'nin adından). Çift halkalı bir düğümle bağlanan ve iki kanadı serbestçe sarkan geniş ve yumuşak kravat.

LAVALLADE (Carmen DE) → DE LAVALLADE.

LA VALLEE-POUSSİN (Charles DE), belçikalı matematikçi (Louvain 1866 -Brüksel 1962), Louvain Üniversitesi'nde profesörlük yaptı. Lebesgue integralleri üstüne temel teoremleri tanıtladı ve Hadamard'dan bağımsız olarak, *x* ten küçük asal sayıların sayısının, sonuşmaz olarak *x*/Log *x* e yaklaştığını kanıtladı. Elde ettiği sonuçlar, fonksiyonların, cebirsel ya da trigonometrik serilerle yaklaştırımı kuramı için kesindir. *Analiz dersleri I, II* (Cours d'analyse infinitésimale) adlı kitabı matematik düşünceyi derinden etkilemiştir.

LA VALLİÈRE (Françoise Louise DE LA BAUME LE BLANC, *—düşesi*), Louis XIV'ün gözdesi (Tours 1644 - Paris 1710), Amboise hükümetinde kralın yardımcısı olan La Vallière derebeyi Laurent'ın kızı. Orléans düşesi Henriette d'Angleterre'in nedimesiydi, onu Vaujour ve Saint-Christophe düşesi yapan (1667) Louis XIV'ün metresi oldu (1661); Montespan markizi, kral nezdinde onun yerini alınca, 1674'te Saint-Jacques mahallesindeki karmelitler rahibelerinin manastırına çekildi ve orada, Louise de la Miséricorde adıyla cüppe giydi. Louis XIV'ten olan üç çocuğundan ikisi yaşadı: 1680'de Conti prensesi olan Marie Anne, Mlle de Blois ile Vermandois kontu Louis. Her iki çocuğun da meşruluğu onaylandı.

LAVAN, esk. **Şeyh Şuayb,** Basra körfezinde İran'a bağlı ada. Behram, Rüstem ve Rahş yataklarından gelen petrol boruhattının ulaştığı yer.

LAVANDOL a. (fr. sözc.). Org. kim. GERANİOL'ün eşanlamlısı.

LAVANDULOL a. (fr. *lavandulol*'dan). Org. kim. Formülü $C_{10}H_{18}O$ olan monoterpensel alkol; lavanta esansından özütlenir; düzenli olmayan bir izopren formülü vardır.

LAVANTA a. (ital. *lavanda*'dan). **1.** Akdeniz havzası kökenli, hepyeşil yapraklı, koyu mor çiçekli, çalı görünümünde, kokulu bitki. (Bil. a. *lavandula;* ballıbabagiller familyası.) [Eşanl. LAVANTAÇİÇEĞİ.] (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** Bu bitkiden elde edilen ve parfümeride kullanılan esans. **—3.** *Lavanta mavisi,* mora kaçan açık mavi.

—Parf. Bileşiminde yüksek oranda lavanta ya da yakın türlerinin uçucu esansları bulunan baskın lavanta kokusunda, alkolle seyreltilmiş preparat.

—ANSİKL. Lavantalar dip kısmı odunsu olan küçük boylu (en çok 100 cm) bitkilerdir. Başlıca üç türü, bir de bunların melezi vardır. Güney Avrupa ülkelerinde yaygın olan iki türünden biri ince yapraklı lavanta (*Lavandula spica* [angustifolia]), ötekisi büyük lavantadır (*L. latifolia).* Bu bitkiler Türkiye'de sadece süs bitkisi olarak yetiştirilir. Güney ve Batı Avrupa ülkelerinde hem bu türler, hem bunların çaprazlanmasıyla elde edilen melez lavanta, esans elde etmek amacıyla tarlalarda yetiştirilir. Lavanta üretiminde Fransa başta gelir. Bu ülkede ince lavantanın ekim alanı 5 000 ha'yı, melez lavantanın ekim alanı 17 000 ha'yı bulur. Esans verimi ekim yerine, bitkinin yaşına ve iklime göre çok değişiktir: 10 kg taze çiçek için 50-150 g arasında. Lavantalar genellikle iki tahıl arasında ekilir ve üç ila beş yıl sürekli ürün verir. Çiçek hasadı yapılırken, mayalanma tehlikesini önlemek için çiçekler demet halinde bağlanır ve kısa sürede damıtma fabrikalarına taşınır.

Karabaş lavanta *(L. stoechas)* Batı Anadolu'nun maki bölgelerinde yaygın bir türdür. Bunun çiçekleri ve esansı eskiden hekimlikte çok önem verilen bir drogdu. Ağrı kesici, antiseptik, yara sağaltıcı, yatıştırıcı (sara ve astımda), balgam söktürücü, idrar yolları iltihaplarını giderici, egzama yaralarını iyileştirici, sinir ve kalp kuvvetlendirici etkileri nedeniyle zararsız ve etkili bir drogdur. Karabaş lavanta esansı, hoş kokulu olmadığından parfümeride kullanılmaz.

LAVANTACI a. **1.** Lavanta yapan ve / ya da satan kimse. **—2.** Esans satan gezgin satıcı.

LAVANTACILIK a. Güzel koku, kozmetik ve esans yapımı ve ticareti.

LAVANTAÇİÇEĞİ a. LAVANTA'nın eşanlamlısı

LAVAREDO *(le Tre Cime di),* Doğu Dolomitler'de dağlık bütün. Başlıca üç doruktan oluşur: Cima Ovest (2 973 m), Cima Grande (2 998 m), Cima Piccola (2 856 m). Duvarlarının çok dik olmasıyla ünlü bu kütlede tırmanılması çok güç yollardan doruğu çıkıldı: Cima Grande'nin kuzey yüzü (E. Comici, A. ve G. Dimai, 1933); Cima Ovest'in kuzey cephesi (R. Cassin ve A. Ratti, 1935); sonra sikkelerin yardımıyla Cima Grande'nin kuzey yüzündeki direkt yollar (D. Hasse, L. Brandler, J. Lehne, S. Löw, 1958); Cima Ovest' in kuzey yüzü (R. Desmaison, P. Mazeaud, 1959).

LAVAŞ a. İnce pide.

LAVATER (Johann Kaspar), isviçreli kuramcı, şair, hatip ve protestan tanrıbilimci (Zürich 1741 - *ay. y.* 1801). *Schweizerlieder* (1767), *Aussichten in die Ewigkeit* (1768), *Christische Lieder, Jesus Mesias,* adlı yapıtları yayımladı. Şiir denemelerinin yanı sıra, gizemcilik damgası taşıyan tanrıbilim incelemeleri yazdı. *Geheimes Tagebuch von einem Beobachter seiner selbst* (1772-73) adlı yapıtında Ansiklopediciler'in öğretilerine açıkça karşı çıktı. Önceleri Devrim'in reformlarından yana çıktıysa da, kısa bir süre sonra Fransızlar'ın İsviçre'de kurdukları rejimi protesto etti. Basel'e sürüldü. Zürich'e geri döndü. Masséna seferinde Fransızlar Zürich'e girerken, vaudlu bir askerin tüfeğinden çıkan kurşunla öldürücü bir yara aldı. Lavater, 1772'de fizyonomiyi inceleme sanatı üzerine bir bildiri kaleme aldı. *Physiognomissche Fragmente zur Beförderung der Menschenkenntnis und Menschenliebe* (İnsan bilgisi ve yaşamı üzerine fizyognomi parçaları) [1775-1778] adlı yapıtında yalnızca kafanın yapısını değil, yüzün canlı ve hareketli durumlarını da inceledi. Sisteminin ya da fizyognomisinin hiçbir bilimsel yanı yoktur. Lavater'in en önemli kitapları, *Aussichen in die Ewigkeit* (1768-78; Sonsuzluk umudu), *Geheimes Tagebuch von einem Beobachter seiner selbst* (1772-73; Kendi kendini gözlemleyen birinin gizli güncesi), *Pontius Pilatus* (1782-85) ve *Nathanel*'dir (1786).

LAVAUX, İsviçre'de (Vaud kantonu) yönetim bölümü, Leman gölü kıyısında; 17 800 nüf. Özellikle beyaz şaraplarıyla ünlüdür.

LAVDANUM a. Eczc. Safranlı afyon tentürü. (% 10 afyon içeren sulu alkollü çözeltisi Paracelsus zamanından beri yüzeysel ağrı kesici ve müsekkin olarak ve dizanteriye karşı kullanılır. Günümüzde az kullanılmaktadır.)

LAVEDAN (Henri), fransız yazar (Orléans 1859 - Paris 1940). Çağının yüzeysel olmakla birlikte, duygu ve incelikten de yoksun olmayan bir gözlemcisi olarak, aralarında *le Bon Temps* (1906) ve ahlakçı bir fresk niteliği taşıyan *le Chemin du salut*'nün de (1920-1925, 7 cilt) bulunduğu birçok roman bıraktı. Bulvar tiyatrosu türündeki oyunları (*le Vieux Marcheur,* 1899) ve daha yüksek düzeydeki *le Duel* (1905) ile başarılı oldu. (Fr. akad., 1898.)

LA VEGA (Ventura DE) → VEGA.

LAVELLE (Louis), fransız filozof (Saint -Martin-de Villeréal, Lot-et-Garonne, 1883 -Parranquet, Lot-et-Garonne, 1951). Sorbonne'da (1932-1934) ve Collège de France'ta (1941'den sonra) ders verdi. Felsefesi, ruhçuluğa dayanır. Yapıtları: *la Dialectique du monde sensible* (Duyusal dünyanın diyalektiği) [1922], *De l'être* (Varlık üzerine) [1928], *la Conscience de soi* (Kendinin bilinci) [1933], *le Moi et son destin* (Ben ve yazgısı) [1936], *De l'acte* (Edim üzerine) [1938], *l'Erreur de Narcisse* (Nar-

ince yapraklı lavanta
(Lavandula spica)

Fransa'nın güneyinde lavanta hasadı

Lamaison-Nature

kissos'un hatası) [1939], *le Mal et la Souffrance* (Kötülük ve acı) [1940], *Introduction à l'ontologie* (Ontolojiye giriş) [1947], *Traité des valeurs* (Değerler incelemesi) [1951-1955].

LAVELLİ (Jorge), arjantinli tiyatro yönetmeni (Buenos Aires 1932). Amatör bir deneme tiyatrosunu yönetti, Brecht, Ugo Betti, Çehov ve Cocteau'dan yapıtlar sahneye koydu. Burs kazanıp Fransa'ya gitti, kısa sürede ün yaptı, Pirandello, Ionesco, Gombrowicz, O'Neil, Arrabal, García Lorca, Claudel, Shakespeare ve Goethe'nin oyunlarını sahneledi.

LAVENDULAN a. (fr. *lavendulane;* alm. *Lavendel,* lavanta'dan). Miner. Ortorombik sistemde yer alan hidratlı doğal bakır, sodyum ve kalsiyum arsenat.

LAVENİT a. (fr. *lavénite*). Miner. Monoklinik sistemde yer alan doğal zirkonyum, kalsiyum ve sodyum fluorosilikat.

LAVENO-MOMBELLO, İtalya'da iklimi sağlığa yararlı tedavi merkezi, Lombardia'da (Varese ili), Maggiore gölünün doğu kıyısında; 8-700 nüf. Fayanslar. Kâğıtçılık.

LAVER (Rodney, **Rod** —denir), avustralyalı tenisçi (Rockhampton 1938). Solaktı. 1962 ve 1969'da Avustralya, Fransa, B. Britanya ve Birleşik Devletler'de yapılan uluslararası yarışmaları kazandı.

LAVERACK a. (XIX. yy.'da yaşamış hayvan yetiştirici ingiliz Edward *Laverack*'ın adından). Zootekn. Setter ırkı ingiliz köpeğinin diğer adı.

LAVERAN (Alphonse), fransız askeri hekim ve bilgin (Paris 1845 - *ay. y.* 1922). Eğitimini Strasbourg'da yaptı, Doğu ordusunda 1870-71 seferine katıldı ve 1874'te Val-de-Grâce agrejeliğine atandı. 1878'de Cezayir'e gitti ve burada sıtmayı inceledi. 1880'de bu hastalığı yapan hematozoeri buldu. 1883'te Val-de-Grâce'a dönerek, 1894'e kadar askeri sağlık koruma ve tıbbi klinik kürsüsünün başkanlığını yaptı. 1891'de başhekim ve XI. birliğin sağlık başkanı oldu. 1897'de ordudan ayrılarak kendini patojen protozoalar üzerinde yaptığı çalışmalara verdi ve Pasteur enstitüsü'ne girdi. 1901'de Fransa Bilimler akademisi'ne seçildi ve 1907'de Nobel tıp ödülü'nü aldı.

Laverna kapısı. Tar. coğ. Roma'nın kapısı; cehennem tanrısı Laverna'nın bir tapınağı yakınındaydı.

LAVERON, Fransız Juraları'nda (Doubs) kireçtaşlı küçük sıradağ, Pontarlier'nin G.-B.'sında; 1 112 m.

LAVERY (*sir* John), irlandalı ressam (Belfast 1856 - Kilmaganny, Kilkenny yönetim bölümü, 1941). Glasgow'da ve Paris'te öğrenim gördü; Whistler'ın etkisi altında kaldı. Londra Krallık akademisi'nin üyesi olan Lavery (1921), portre ressamı olarak büyük başarı kazandı (*Baba ile kızı,* 1900'e doğr. Louvre-Orsay müzesi).

LAVEY-LES-BAINS, İsviçre'de (Vaud kantonu) kaplıca merkezi, Rhône'un sağ kıyısında, Saint-Maurice'in karşısında. Romatizma hastalıklarına ve dolaşım bozukluklarına iyi gelen kükürtlü ve radyoaktif sular.

LAVİ a. (fr. *lavis*). **1.** Bir resmi, sulandırılmış renklerle boyama ya da gölgeleme biçimi. **—2.** Bu yolla elde edilen yapıt. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Grav. *Lavi tarzı gravür,* XVIII. yy.'da icat edilen lavi tekniğiyle yapılmış resimleri taklit eden gravür tekniği. (XIX. yy.'da, lavi, taşbaskı taşları üzerinde de uygulandı.)
—ANSİKL. Lavi, gölge ve ışığı dağıtarak verilen biçimin belirginleşmesini sağlar; bir resme canlılık katmakta kullanıldığı gibi ön çizim olmadan, doğrudan resim yapımında da uygulanabilir. Genellikle, esas maddesi çin mürekkebi, is mürekkebi, sepya ya da bolca su katılmış başka bir boyarmadde olan tek renkli (kamayö tekniğiyle lavi) bir resimdir. XVI. yy.'da Venedikliler, XVII. yy.'da Poussin, Claude Lorrain, Rembrandt, XVIII. yy.'da Fragonard, bu tekniğin ustaları arasında yer alırlar. Lavi, suluboya resimden hareketle, çokrenkli uygulamaya da olanak sağlar.

Bk. resim sayfa 7392

Uzakdoğu'da, lavi, şekilleri az ya da çok suyla seyreltilmiş mürekkep lekeleri ve fırça vuruşlarıyla resmeden bir resim tekniğidir. X. yy.'a doğru ortaya çıkan bu teknik, çok küçük açıklık, koyuluk farklılıklarının zarifliğiyle, çin resmine atmosfer olaylarının girmesini sağladı.

LAVİGERİE (Charles ALLEMAND), fransız rahip (Bayonne 1825 - Cezayir 1892). Nancy piskoposu (1863), Cezayir (1867) ve Kartaca (1884) başpiskoposu, kardinal (1882). Afrika'nın hıristiyanlaştırılması amacıyla *Beyaz pederler* (1868) ve *Afrika misyoner rahibeleri* (1869) örgütlerini kurdu. Zenci köleciliğine karşı, özellikle Afrika'da, ön safta mücadele etti. Ayrıca, Leo XIII'ün "Cezayir konuşması" (1890) sırasında dile getirdiği düşünceyi yansıtarak, katolik Fransızlar'ın Cumhuriyet'i benimsemelerinde büyük bir rol oynadı.

LAVİGNAC (Albert), fransız müzik yazarı (Paris 1846 - *ay. y.* 1916). Birçok ders kitabı yazdı: *Cours d'harmonie théorique et pratique* (Kuramsal ve uygulamalı armoni dersleri), *Solfège des Solfèges.* Ayrıca *la Musique et les musiciens* (Müzik ve müzikçiler) [1895], *Voyage artistique à Bayreuth* (Bayreuth'ta sanat gezisi) [1897], *les Gaietés du Conservatoire* (Konservatuvar eğlenceleri) [1899], *Notions scolaires de musique* (Okullar için temel müzik bilgileri) [1905]. Paris konservatuvarı'nda solfej ve armoni dersleri verdi (1871-1915). 1902'de *l'Encyclopédie de la musique et Dictionnaire du Conservatoire* (Müzik ansiklopedisi ve Konservatuvar sözlüğü) adlı büyük yapıtın yazımına başladı. Bu yapıt, ölümünden sonra L. de La Laurencie tarafından gözden geçirilerek yeniden yayımlandı. Bu ansiklopedi için, Lavignac tarafından Rauf Yekta Bey'e ısmarlanan ve fransızca kaleme alınan türk müziği bölümü, 1985'te türkçeye çevrildi.

LÂVİNİ a. Müz. Türk müziğinde XVI. yy.'dan önce kullanılmış bir makam. (Günümüze ulaşabilmiş örneği yoktur.)

LAVİNİA, kral Latinus'un kızı. Vergilius'a ve çeşitli efsanelere göre, babası onu Aineias'a vermeyi vaat ettiğinde Turnus ile nişanlıydı. Turnus, Lavinia'yı elinden kaçırmamak için mücadele ettiyse de başaramadı. Ascanius'un, Lavinia'nın oğlu ya da damadı olduğu söylenir.

LAVİNİUM. Esk. coğ. Efsaneye göre Aineias'ın, karısı Lavinia onuruna Latium'da kurduğu kent. Lavinium'da bir latin kentler birliği tapınağı ve çok sayıda eski kült yeri vardı (Penates, İndigetes, Minerva, Venüs); bunların birçoğunun izleri hâlâ görülebilir (özellikle bu denli eski bir döneme ait en eksiksiz mimarlık örneğini oluşturan İ.Ö. VI., V. ve IV. yy.'lardan kalma 13 sunaklı tapınak).

LAVİSSE (Ernest), fransız tarihçi (Le Nouvion-en-Thiérache 1842 - Paris 1922). Sorbonne'da profesörlük (1888), ardından École normale supérieure'de müdürlük yaptı (1904-1919), bir *Histoire de France* (Fransa tarihi) [10 cilt, 1900-1912] ile bir *Histoire contemporaine de la France* (Çağdaş Fransa tarihi) [9 cilt, 1920-1922] ve Rambaud ile birlikte bir *Histoire générale du IVe s. à nos jours*'un (IV. yy.'dan günümüze genel tarih) [12 cilt, 1893-1900] hazırlanıp yayımlanmasını yönetti. Üniversitedeki egemen etkisi, her düzeydeki tarih elkitaplarının başarısı, akademik ve siyasal ilişkileri, Ernest Lavisse'i yurtsever ve kilise düşmanı, laik ve sömürgeci, gerçekte son derece tutucu bir ulusal geçmiş görüşünü yansıtan "resmi tarihin papası" (J. Ehrard) durumuna getirdi. (Fr. akad., 1892.)

Everts-Rapho

Le Tre Cime di Lavaredo

LAVMAN a. (fr. *lavement*). **1.** Ted. Kalınbağırsağa, makat yolu ile ya dışkıyı boşaltmayı kolaylaştırmak (boşaltıcı lavman), ya teşhis ve tedavi (ilaçlı lavman) ya da besleme amacıyla (besleyici lavman) bir sıvının şırınga edilmesi; şırınga edilen sıvının kendisi. (Eşanl. TENKİYE.) **—2.** Bu işlemde kullanılan aygıt ve sıvı.

Presse Sports

Rod Laver (Wimbledon, 1969)

LAVOİSİER (Antoine Laurent DE), fransız kimyacı (Paris 1743 - *ay. y.* 1794). Zengin bir tüccarın oğluydu, La Caille'ın gökbilim derslerini izledi, Roulle kimya laboratuvarı'nda çalıştı, Bernard ve Jussieu'nün en devamlı dinleyicileri arasında yer aldı. 23 yaşında, *Mémoire sur le meilleur système d'éclairage de Paris* (Paris için en iyi aydınlatma sistemi üzerine inceleme) adlı çalışmasıyla Bilimler akademisi'nin ödülünü kazandı, kısa bir süre sonra da *Mémoire sur les couches des montagnes* (Dağ katmanları üzerine inceleme) ile *Analyse des gypses des environs de Paris*'yi (Paris yöresindeki alçıtaşlarının çözümlenmesi) sundu. 1768'de, 25 yaşında, Bilimler akademisi'ne girdi. Aynı yıl mültezim Baudon'un yardımcısı oldu; 1779'da, bir vergi bölgesinin mültezimliğine getirildi, daha sonra Turgot tarafından Barut ve güherçile genel müfettişliğine atandı. 1789'un États généraux'sunda yedek milletvekilliği yaptı, 1790'da yeni ölçü ve tartı sistemini hazırlayacak komisyona katıldı. 1791'de, Hazine sekreterliğine getirildi, vergilerin tahsili için, *De la richesse territoriale du royaume de France* (Fransa krallığı'nın toprak zenginliği) adlı yapıtında açıkladığı bir plan önerdi. 24 kasım 1793'te, Konvansiyon tüm mültezimlerin tutuklanması için bir kararname çıkardı. Lavoisier teslim oldu, 8 mayıs 1794'te hüküm giydi ve giyotinle idam edildi.

Maddeyi ağırlığıyla tanımlayan, yetkinleştirmek için uğraştığı terazinin sistemli kullanımını benimseten, kütle ve elementlerin korunumu yasasını ortaya koyan Lavoisier, kimyanın bir bilim dalı olarak kurulmasını sağladı. Havayla temas eden metallerin yükseltgenme mekanizmasını açıklaması, onun ilk başarılarından biridir: filojistik kuramını savunanların tersine Lavoisier, "kireç"in değil, metalin yalın bir cisim olduğunu gösterdi. İlk deneylerinden biri, kalayı, içinde hava bulunan kapalı bir kapta kavurması ve böylece toplam kütlenin değişmezliğini saptaması oldu (1774). 1777'de cıvayla yaptığı aynı deney, tüm kimyanın en ünlü deneyidir. Böylece havayı bileşenlerine ayırdı; oksijeni ve azotu tanımladı ve bunları daha sonra karış-

Harlingue-Roger-Viollet

Alphonse Laveran

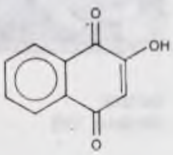
Sogakukan

"Siao ve Siang'dan görünüm" Mu Çi'ye mal edilen lavi XIII.yy.'ın ilk yarısı *Nezu müzesi, Tokyo*

Lauros-Giraudon

Antoine Laurent de Lavoisier David'in tablosundan bir gravür (ayrıntı) *Bilimler akademisi, Paris*

lavson

tırarak normal havayı yeniden elde etti. Laplace ile birlikte, suyun, hidrojenin yanması sonunda oluştuğunu gösterdi; 1781'de elması yakarak, karbondioksidin bileşimini ortaya koydu. Yine Laplace ile birlikte, ilk ısı ölçümlerini yaptı, içinde buzun eridiği bir ısıölçer kullanarak, *Mémoire sur la chaleur* (Isı üzerine inceleme) [1780] adlı kitabında belirttiği özgül ya da kimyasal tepkime ısılarının çeşitli değerlerini verdi.

Oksijenin, asit ve bazların bileşimine girdiğini kanıtladı; Guyton ve Morveau, Fourcroy ve Berthollet ile birlikte, kimyasal element kavramına dayanan akılcı kimyasal bir ad dizini oluşturmaya girişti (1787). Büyük başarı kazanan *Traité élémentaire de chimie* (Temel kimya kitabı) [1789] adlı yapıtında bu ad dizinini kullandı.

Kimyanın biyolojiye uygulanmasına büyük bir ilgi duydu; hayvansal ısının, karbon ve hidrojene bağlı organik yanma sonunda oluştuğunu ilk kez o gösterdi.

Essonnes barut fabrikası'nda, kara barutun niteliğini iyileştirmek üzere çeşitli incelemeler yaptırdı, yapay güherçile fabrikalarının geliştirilip iyileştirilmesini sağlayarak Fransa'da güherçile üretimini beş katına çıkarmayı başardı. Dunkerque, Valenciennes ve Morlaix krallık tütün fabrikaları ve Rennes ambarıyla ilgili denetleme raporlarında, burna çekilen ve çiğnenen tütünün hazırlanmasında mekanik ve kimyasal koşulların iyileştirilmesi amacıyla son derece yerinde öneriler sundu. Mekanikleşmenin öncüsü olan Lavoisier, Dunkerque'te, o zamana dek elle çevrilen barut değirmenlerinde rüzgâr enerjisini kullanmayı önerdi. Hava durumunu akılcı biçimde tahmin etme sorunuyla ilgilendi; 1780'de Avrupa'da, birbirleriyle karşılaştırılabilecek aletlerle donatılmış uluslararası bir meteoroloji istasyonları ağı kurma girişiminde bulunan fransız bilim adamları arasında belirleyici bir rol oynadı.

Lavoisier yasası, kimyada kütle korunum yasası (→ KİMYA.)

LAVON (Pinhas LUBIANIKER, —denir), Polonya doğumlu israilli siyaset adamı (Kopyczynce, bugün Kopıyçintsıy, Ukrayna, 1904-Tel-Aviv 1976). Histadrut'un genel sekreteri (1949-50 ve 1956-1961), Savunma bakanı (1953-54), sandalyesiz bakan (1954-55), Eylül 1960'ta, bir grup subayı, 1955'te ülke güvenliğiyle ilgili bir dosyada tahrifat yaptığını öne sürüp sorumlu duruma düşürmek ve istifaya zorlamakla suçlayınca ciddi bir siyasal bunalıma yol açtı. Daha sonra Ben Gurion, eski bakanına karşı yöneltilen suçlamaları yeniden ortaya attı (aralık 1960-ocak 1961) ve bakanlar kurulunun Lavon'u temize çıkaran kararını onaylamayı reddetti. Bu olayın yarattığı çalkantı Ben Gurion'u istifaya zorladı (31 ocak 1961).

LAVONGAİ adası, alm. **Neuhannover,** Bismarck takımadalarının kuzey bölümünde ada; 1 191 km²; 7 000 nüf.

LAVRA a. Denizc. **1.** Kandilisaların donatılması için çubukların üzerine açılan dikdörtgen biçiminde bastika. **—2.** *Lavra deliği*, filikaların ve diğer küçük teknelerin dibine biriken suları boşaltmak için karinaya açılmış delik. (Lavra vidasıyla kapalı olan bu delik, tekne karaya çekildiğinde ya da mataforaya asıldığında açılarak birikmiş sular boşaltılır.) ‖ *Lavra etmek*, ana armalar doldurulurken boşlarını atmak. ‖ *Lavra vidası*, teknenin lavra deliğini kapatan vidalı tapa.

LAVREİNCE Genç (Niklas LAFRENSEN, **Genç Nicolas** —denir), isveçli ressam (Stockholm 1737 - *ay. y.* 1807). Minyatürcü Yaşlı Niklas Lafrensen'in (1698-1756) oğlu ve Paris'te P.-A. Baudoin'in öğrencisi olan Genç Lavreince, İsveç sarayına ressam olarak atandı; daha sonraları, 1774'ten 1791'e değin Paris'te oturdu, aşk ilişkilerini konu alan minyatürler ve guvaşla yapılmış küçük boyutlu gündelik yaşam resimleriyle üne kavuştu. İsveç'e dönüşünde, sarayın portreci-minyatürcüsü oldu ve yeniklasikçiliğin etkisi altında kaldı.

LAVRENSİT a. (fr. *lawrencite;* öz. a. J. *Lawrence* Smith'ten). Miner. Heksagonal sistemde yer alan ve nikelle birlikte bulunan, anhidr doğal demirli klorür.

LAVRENSİYUM → LAWRENCİUM.

LAVRENTİYA a. (italyan botanikçi *Laurenti*'nin adından). Akdeniz bölgesinde, Güney Afrika'da ve Amerika'nın kuzey-batı'sında yetişen ve kardinalçiçeğine benzeyen, çokyıllık küçük otsu bitki. (Yaprakları dardır ve genellikle kökten sürer. Küçük çiçekleri mor ya da parlak kırmızıdır. Bil. a. *laurentia; lobeliaceae* familyası.)

LAVRENTIYEV (Mihail Alekseyeviç), rus matematikçi (Kazan 1900 - Moskova 1980). Moskova'da profesör oldu (1931), 1946 yılında Bilimler akademisi'ne üye seçildi ve Kuramsal mekanik enstitüsü'nü yönetti. Daha sonra, Sibirya'da, bilimsel araştırma ve eğitim merkezi olması düşünülen Akademgorodok kentinin, Akademi tarafından kurulması çalışmalarına başkanlık etti. Özellikle, kümeler kuramı ve karmaşık çok değişkenli fonksiyonlar kuramı üzerinde çalıştı; bu son konuya, hemen hemen analitik fonksiyonları kattı ve uyuşumlu gösterimler kuramını ortaya attı.

LAVRİON → LAURİON.

LAVROV (Pyotr Lavroviç), rus sosyalist (Melehovo, Pskov, 1823 - Paris 1900). Soylu bir ailedendi. 1842'de subay, sonra Topçu okulu'nda ve Topçuluk akademisi'nde matematik öğretmeni oldu. Felsefi ve toplumsal sorunlara ilgi duyan Lavrov, *Ruskiy entsiklopedıçeskiy slovar*'ın (Rus ansiklopedisi sözlüğü) [1861] hazırlanmasına katkıda bulundu. Cumhuriyetçiliği ve tanrıtanımazlığı benimsedi, *Toprak ve özgürlük* (Zemliya i Svoboda) örgütüne üye oldu ve 1867'de Vologda'ya sürüldü. 1870'te kaçtı, Paris'e gitti ve I. Enternasyonal'e girdi, Paris Komünü'ne katıldı, sonra Belçika'ya, Londra'ya geçti; burada Marx ile tanıştı. İsviçre'ye gitti ve *Vperyod* (İleri) adlı dergiyi çıkararak aydınları, halkı eğitmeye çağırdı. (→ HALKÇILIK.) 1877'de Paris'e döndü, çeşitli sosyalit dergileri yönetti. *Antropolojizm* adını verdiği, Feuerbach, Stuart Mill ve Spencer'den esinlenen felsefesi bireyin rolünü ve yaratıcı özgürlüğü yüceltir.

LAVROVSKIY (Leonid Mihailoviç), rus koregraf ve eğitimci (Sen-Petersburg 1905 - Paris 1967). 1934-1938 arasında Sen-Petersburg'daki Malıy tiyatrosu'nun bale sanat yönetmeniydi. Kirov tiyatrosu'nda (1938-1944) ve Bolşoy'da koregraflık (1944-1962) yaptı. 1964'te, Moskova Koregrafi enstitüsü'nde öğretmenliğe ve Bolşoy'da sanat yönetmenliğine atandı. Birçok balenin koregrafisini yaptı: *Paganini* (1960), *Gecenin yurdu* (*Harika mandaren*'den yararlanarak, 1961). *Kafkas mahkûmu* (1938), *Romeo ve Juliet* (1940), *Giselle* (1944), *Raymonda* (1945), *Kırmızı haşhaş* (1949) ve *Taş çiçeği* (1954) gibi balelerin de birer versiyonunu hazırladı.

LAVROVSKİY (Mihail Leonidoviç), rus dansçı (Sen-Petersburg 1941). Leonid Mihailoviç Lavrovskiy ve dansçı Yelena Şikavaydze'nin oğlu. 1961 yılında Bolşoy tiyatrosu'nun dans okulunu bitirdikten sonra, kurumun bale topluluğuyla birlikte sahneye çıktı. Daha sonra *Leyla ve Mecnun, Romeo ve Juliet, Aşk efsanesi, Laurencia, la Bayadère* ve *Don Quijote* gibi birbirinden tümüyle farklı yapıtlarda başrol oynayarak kendini kabul ettirdi. 1965'te Varna Uluslararası dans yarışması'nda altın madalyayı kazandı. 1966'da Yuriy Grigoroviç'in düzenlemesi olan *Fındıkkıran* versiyonunun prömiyerinde dans etti. Konuk sanatçı olarak birçok ülkede sahneye çıktı. 1972'de Nijinski ödülü'nü aldı. Bolşoy'da N. Rıyjenko ve V. Smirnov'un *Phaidra*'sını ilk kez yorumladı (1973). Lermontov'un bir şiirinden yararlanılarak hazırlanan bale filmi *Mtsıyri* ile koregraflığa başladı (1978).

LAVSON a. (fr. *lawsone*). Org. kim. Formülü $C_{10}H_6O_3$ olan hidroksi-2 naftokinon -1,4'ün yaygın adı; kınanın temel boyarmaddesidir.

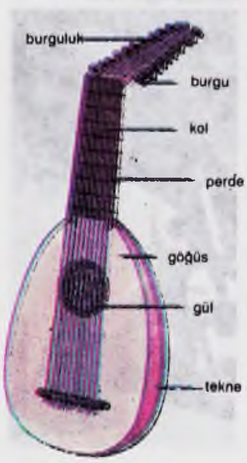
LAVTA ya da **LAĞUTA** a. (yun. *lauta*'dan; ar. *el ud*'un Batı dillerindeki karşılıkları: *luth* [fr.], *liuto* [ital.], *laute* [alm.], *lute* [ing.], *lauta* [rumence]). **1.** Müzikoloji ve organoloji terimi olarak, bir tekneden ve göğüsle aynı düzlemde yer alan bir saptan oluşan, mızrapla ya da parmaklarla çalınan tüm telli çalgıların tür adı. (Dünyanın hemen her yerinde, sayısız lavta çeşidinden en az birine rastlanabilir.) **—2.** XIV. yy.'dan başlayarak Batı'da kullanılan, ut benzeri çalgı. (Bk. *ansikl.* böl.) **—3.** XIX. yy.'ın ortalarından başlayarak türk müziğinde kullanılan, ut benzeri çalgı. (Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL. Adı gibi biçimi de Doğu çalgısı uttan kaynaklanan Batı lavtası, Mağribiler aracılığıyla İspanya'ya girdi, XIV.

lavta
bir XVI. yy. flaman resminden ayrıntı
Carnavalet müzesi, Paris

Lauros-Giraudon

lavta

yy.'dan itibaren tüm Batı Avrupa'ya da yayıldı. Kubbemsi teknesi, udunki gibi ahşap dilimler yan yana getirilerek yapılan lavtanın göğsünde, oyma bir motifle kapatılmış büyükçe bir delik *(gül)*, sapında da kirişten perde bağları vardır. Burguluk, sapla nerdeyse dikaçı oluşturur. XVI. yy.'da çalgının telleri, bugünkü gibi ikişerli değil, birerliydi. Bu yüzden de mızrapla çalınırdı. Rönesans döneminde, çalgıya dörtlü ya da üçlü aralıklarla akortlanan 6 çift tel takıldı. 1600'den sonra çalgının teknesi hafifçe uzadı, tellerin sayısı arttı ve akort değişti. Bu dönemde, pes telleri sapın dışında kalan lavtalar *(arciliuto, chitarrone, tiorba)* yapılmaya başladı. XVIII. yy.'da gözden düştü. XX. yy.'da, lavta repertuvarının yeniden ilgi görmesi, yapımcıları, eski lavtaların benzerlerini yapmaya itti.

Türkiye'ye Balkan ülkelerinden geldiği sanılan "alaturka" lavta, Batı lavtasından oldukça farklıdır. Önceleri kemençe ve tefle birlikte köçekçe çalgısı olarak kullanılan, daha sonra kemençe ile fasıl heyetine giren lavtanın teknesi, udunkinden daha sığ ve küçüktür. Sapıysa, udunkinden daha uzundur ve üzerinde perde bağları vardır. 3'ü ikişerli olmak üzere, 5 teli vardır; bunlar genellikle dörtlü aralıklarla akortlanır. Tınısıyla hem udu, hem de tanburu andırır. Günümüze plakları ulaşabilmiş eski lavtacıların en ustası Tanburi Cemil Bey'dir (uşşak ve kürdilihicazkâr taksimler). XX. yy.'ın ortalarına doğru unutulmaya yüz tutan lavta, 1980'lerde yeniden ilgi görmeye başladı. (→ UT.)

LAVTA a. (ital. *levatrice*). **1.** *Esk.* Kendiliğinden doğamayan çocuğu ana rahminden almaya yarayan kıskaç biçiminde aygıt. **—2.** Erkek doğum hekimi.

LAVTACI a. **1.** Lavta çalan kimse. **—2.** Lavta vb. çalgıları yapan ve/ ya da satan kimse.

LAVU, Cava'da (Endonezya) yanardağ, Surakarta'nın 40 km D.'sunda; 3 265 m.

LAVUAR a. (fr. *lavoir*). Cev. hazl. Bir cevherin yıkandığı, yani konsantre edildiği atölye.

—Mad. oc. Kömür hazırlama ve arıtma atölyesi. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Lavuar ürünü,* yıkanmış kömür ya da cevher. (Lavuar ürünü deyimi daha çok arıtılmış cevher ya da kömür için kullanılır. Brüt üzerinden lavuar ürünü oranı, lavuar ürünü [kömür ya da cevher] tonajı ile işlenmemiş ürün [dolayısıyla daha çok yabancı madde içerir] yani çıkarılan ürün tonajı arasındaki oranı belirtir.)

—ANSİKL. Mad. oc. Yeraltından kuyu rösetine gelen işlenmemiş cevhere tuvönan* adı verilir. Çıkarılan kömürde % 40 oranında taş, kömür ve yabancı madde bulunur. Rasyonel kullanımı için gerekli olan kül ve su oranları ile granülometri özelliklerini kazandırmak için kömürü koşullandırmak ve içindeki kısır maddeleri gidermek gerekir.

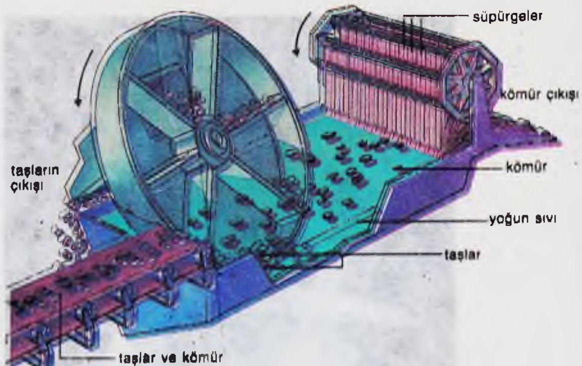
Bu işlemler çıkarma kuyusunun hemen yakınına kurulan atölyelerde, yani lavuarlarda gerçekleştirilir. Rösetten taşıyıcı bantla alınan işlenmemiş cevher önce içindeki yabancı maddelerden arındırılır, daha sonra iri bloklar kırılarak tesiste işlenebilecek boyutlara getirilir. Böylece işlenmemiş kömürü hazırlama evresine geçilir. Başlıca üç ana işlem grubu ayırt edilir:

1. çapları 6 mm'den küçük işlenmemiş ürünler gerek elektrik santrallarına, gerek, yıkanmaları için "ince"-parçaları süzen yataklı teknelere ya da "çok ince" parçaların işlem gördüğü yüzdürme hücrelerine yollanır;

2. çapları 6 mm'den büyük işlenmemiş ürünler su ve asıltı halde bulunan ince, manyetit parçacıklardan oluşan yoğun bir sıvıyla dolu bir tekneye gönderilir. Parçacıklar burada Arkhimedes ilkesine göre birbirinden ayrılır. Kömür daldırıldığı sıvınınkinden daha düşük bir yoğunlukta yüzeye çıkar. Buna karşılık şistler dibe çöker ve Drew-boy içindeki yükseltici bir çarkla ya da Wemco içindeki silindirsel bir tamburla geri kazanılır;

3. yıkanan kömürler daha sonra kalburlanarak satış koşullarına uygun boyutlara getirilir ve durulanarak yoğun ortam ile ince parçacıklardan arındırılır.

LAW (John), iskoçyalı maliyeci (Edinburgh 1671 - Venedik 1729). Edinburgh' da kuyumcu William Law'ın oğluydu ve miras yoluyla büyük bir servete kondu; genç yaşta Londra piyasasının işlemlerini öğrendi. Bir düelloda hasmını öldürünce hapse atıldı (1695), hapisten kaçtı ve ülkesini terk etti. Avrupa'yı dolaştı, büyük para ve banka merkezlerini-Amsterdam, Venedik, Cenova- mali mekanizmalarını inceledi. İskoçya'ya dönüşünde, *Money and Trade Considered* (Para ve ticaret üstüne düşünceler) [1705] adıyla yayımladığı bir eserde gelecekteki "Law sistemi"nin temellerini açıkladı. Bir ülkenin zenginliğinin, o ülkede paranın bolluğuna ve tedavül hızına bağlı olduğunu bir temel ilke olarak kabul ediyordu. Bir madeni ankes (kasa mevcudu) oluşturarak tedavüle önemli miktarda banknot sürecek ve kıymetli madenlerin rastlantıya bağlılığından yavaş yavaş kurtularak banknot miktarını iktisadi etkinliklerin gereksinimine oranla belirleyecek bir devlet bankasının kurulması görüşünü savunuyordu. Bu bankanın kredisine dayanan bir ticaret şirketi, dış ticaret ve Kuzey Amerika'nın kolonizasyonu üzerinde tekel sahibi olacak ve vergileri toplayarak maliye temsilcilikleri-nin ve iltizam personelinin kaldırılması olanağını yaratacaktı. Louis XIV döneminden kalma bütçe açığı sorununa bir çare arayan Naip, Law'ın görüşlerinin çekiciliğine kapıldı ve 2 mayıs 1716'da 6 milyon fransız lirası sermayeli (beheri 5 000 fransız liralık 1 200 hisse senedi) Banque générale'i kurdu. Mevduat, kambiyo, iskonto işlemleri yapan bu banka, özellikle de hamiline ödemeli ve kraliyet veznelerince kabul edilen banknotlar çıkarıyordu. 6 eylül 1717'de bir fermanla Batı (veya Mississippi) şirketi kuruldu. 25 yıl süreyle Louisiana'nın kaynaklarını işletme tekelini alan bu şirketin sermayesi 100 milyon fransız lirasıydı ve 500'er fransız liralık 200 000 hisse senedine bölünmüştü. Hisse senetleri devlet tahvilleriyle ödenebiliyordu. Bu kurnazca yöntemle, alacaklılar, Amerika ticaretinin kârlarıyla, daha ileride paraları kendilerine geri verilecek hissedarlar durumuna sokulmaktaydı. Louisiana'nın efsanevi zenginliklerine dair yalana dayalı ustaca bir reklam kampanyası, halkın büyük ilgisine ve yeni hisse senetleri ihracına yol açtı. Durumları tehlikeye düşen Pâris kardeşler, daha yüksek bir gelir sağlayan ve "genel iltizam" gelirlerinin güvencesine dayalı hisse senetleriyle bir rakip şirket ("Antisystème) kurdular (16 eylül 1718). Law, Naibin desteğiyle, karşı hücuma geçti: 4 aralık 1718'de, Law'ın bankası, hisse senetlerinin tek sahibi devlet olan krallık bankası olarak ilan edildi. Law, tütün iltizamını elde ettikten sonra (eylül 1718), Doğu Hindistan, Çin ve Senegal şirketleri imtiyazlarını (mayıs 1719), para basma tekelini (temmuz) ve "genel iltizam" ihalesini de (ağustos) alarak Pâris kardeşler'in Antisystème'ini bozguna uğrattı. Hindistan şirketi adını alan Law'ın şirketi, böylece krallığın tüm maliyesini ve ticari faaliyetlerini denetlemeye başladı. Anne, kız ve küçük kız denen yeni hisse senetleri çıkararak her şirketi bağımlı hale getiren Law, senetlerin borsa değerini koruyabilmek için çok yüksek temettüler vaat etti; ve senetler ileride sağlanacağı tahmin edilen kârlardan başka güvenceye dayanmadığından, bunların nakde çevrilmesi isteklerini önlemek için hissedarları istim üstünde tutmak amacıyla propagandaya hız verdi. Ekim ayında, devlet borçlarının en büyük bölümünü itfa etmek amacıyla 1200 milyonluk yeni bir istikraza da daha bulundu. Gerekli para süratle sağlandı. Quincampoix caddesi çılgın bir spekülasyon etkinliğine sahne oldu. 500 fransız liralık hisse senetleri 18 000 fransız lirasına kapışıldı ve bir günde servetler yapıldı. Bu olay, sistemin doruğunu oluşturdu. 5 ocak 1720'de Law, Maliye baş müfettişi oldu ve 22 şubat 1720'de banka ile şirketi birleştirdi. Fakat, birkaç gün sonra temettülerin düşük ilan edilmesi (% 2) üzerine her şey yıkıldı. Panik çıktı, herkes parasını geri almaya koştu ve senetlerin kuru düştü. Law, kitlesel geri satın almaları, garantili bir asgari kur saptama ve altın para tedavülünü yasaklama (mart 1720) yoluyla mali çöküntüyü boş yere önlemeye çalıştı. Haziranda, kişi başına ancak 10 fransız liralık bir ödeme yapıldı. Temmuzda kasalar boşalmıştı ve ekimde banknotlar artık geçmez oldu. Ayaklanma çıktı, Law kaçmak zorunda kaldı. Önce Brüksel'e (aralık 1720), sonra Venedik'e gitti ve orada sefalet içinde öldü. Sistemin tasfiyesi işi Pâris kardeşler'e verildi. Bunlar da kısmi iflasa gittiler. Sistemin başarısızlığı, krallığın mali yapılarının modernleştirilmesini uzun süre geciktirdi. Fakat, Régence dönemi Fransası'nda, Law'ın sistemi yine de devlet borçlarını hafifletti, deniz ticaretine, Atlas okyanusu limanlarına (Nantes, Bordeaux, Lorient) apaçık bir canlılık getirdi ve Louisiana'nın değerlendirilmesini sağladı (New Orleans'ın kurulması, 1718).

yoğun sıvılı bir kömür lavuarının çalışma şeması

LAW (William), ingiliz tanrıbilimci (King's Cliffe, Northamptonshire, 1686 - *ay. y.* 1761). Yapıtlarında, püritenlikle mistisizmi ve Yüksek anglikan kilisesi'nin eğilimlerini kaynaştırmaya çalıştı. *Serious call to a Devout and Holy Life* (Dindar ve kutsal bir yaşama ciddi çağrı) [1728] adlı kitabı, XVIII. yy. ingiliz dinsel yaşamını ve Wesley kardeşlerin düşüncesini derinden etkiledi.

LAW (Edward), **Ellenborough** 1. baronu, britanyalı yargıç (Great Salkeld, Cumberland, 1750 - Londra 1818). 1780'de baroya yazıldı, Warren Hastings'in başlıca savunucusu olarak ün kazandı ve 1795'te Lordlar tarafından aklanmasını sağladı. 1801'de attorney general olarak atandı, daha sonra, 1802'de krallık mahkemesi başyargıçlığına getirildi.

LAW (Edward), **Ellenborough** 1. kontu, britanyalı sömürge yöneticisi (Londra 1790 - Gloucestershire 1871), Edward Law'ın oğlu. 1841 yılında barışı sağlamak için lord Auckland'ın yerine Hindistan'a genel vali olarak gönderildi. Hindistan'da ciddi sorunlarla karşılaştı: 1842 yılında çözümlediği birinci afgan savaşı; Sind emirleriyle bozuşma ve ülkenin ilhakı; Gvalior'a asker göndererek barışı sağlama (1843). Bağımsız davranışlarının öfkelendirdiği Hindistan şirketi kendisini 1844'te geri çağırdı.

LAW (Andrew Bonar), ingiliz siyaset adamı (Kingston, New Brunswick, Kanada, 1858 - Londra 1923). Muhafazakâr milletvekili oldu (1900). İmparatorluk tercihleri konusunda Chamberlain'in düşüncelerini benimsedi. Partinin tehlikeye düşen bir-

Fleming

John Law
Alexis S. Belle tarafından yapıldığı sanılan bir portreden ayrıntı (1715-1720?)
National Portrait Gallery, Londra

Lauros-Giraudon

sir Thomas Lawrence
J. J. Angerstein'ın çocukları
(1808)
Louvre müzesi, Paris

liğini korumak için 1911'de "lider" olarak seçildi. İrlanda milliyetçiliğine karşı olduğu için partisini Ulster davasını bütünüyle savunmaya yöneltti. Savaş başladığında hükümeti destekledi, 1915'te Asquith'in bakanlığında görev aldı, yakın ilişkiler kurduğu L. George onu Maliye bakanlığı'yla görevlendirerek (1916) savaş hükümetinin en önemli üyesi yaptı. 1922'de Başbakan oldu, ertesi yıl istifa etmek zorunda kaldı.

LAWES (Henry), ingiliz besteci (Dinton, Wiltshire, 1596 - Londra 1662). 1626'da Krallık capella'sına subay olarak girdi. Birçok "maske"nin müziğini yazdı. H. Cooke ve M. Locke ile, şair Davenant'ın *The Siege of Rhodes*'unu besteledi (1656). Bu yapıt, ilk ingiliz operası sayılır. Ayrıca dinsel yapıtları vardır (mezmurlar, anthem'ler). 1, 2 ve 3 ses için *Ayres and Dialogues* başlıklı yapıtlarıyla (1653, 1655, 1658), çağdaşlarının beğenisini kazandı. —Kardeşi WILLIAM (Salisbury 1602 - Chester 1645), Coperario'dan ders aldı. Charles I'in hizmetine girdi. En parlak yapıtlarını çalgı müziği alanında verdi (dans ezgileri, fanteziler). Bunların bir bölümü, *The Royal Consort* adlı derlemeye alındı.

Elliot-British Council

David Herbert Lawrence
(1915'e doğru)

LAWRENCE, ABD'de (Massachusetts) kent, Boston'un K.'inde Merrimack kıyısında; 63 200 nüf. Yüncülük merkezi. Makine ve elektrikli gereçler sanayileri.

LAWRENCE (Stringer), ingiliz general (Hereford 1697 - Londra 1775). 1748'de Hindistan'a gönderilen Lawrence "Hindistan ordusunun babası" diye anıldı. Triçinopoli önünde Law'ı teslim aldı (haziran 1752), Dupleix'i yendikten sonra (haziran 1752) Lally-Tollendal ile savaştı ve Madras'ı onun saldırılarına karşı korudu (aralık 1758 - şubat 1759).

IPS

Ernest Orlando Lawrence
(Berkeley Üniversitesi'nde
çevrimsel hızlandırıcı
denetleme tablosunun önünde
temmuz 1945'te)

LAWRENCE (*sir* Thomas), ingiliz ressam (Bristol 1769 - Londra 1830). Erkenden gelişen ve ustası Reynolds'un dersleri ve himayesiyle özendirilen yeteneği Lawrence'a çok genç yaşta Londra toplumunun ilgi ve sevgisini kazandırdı. Pastel, ardından da yağlıboyayla gerçekleştirdiği ilk portreleri -bunların arasında *Queen Charlotte* da (1789, National Gallery) bulunmaktadır- sanatçının daha 1792' de kralın resmi ressamı olmasına, iki yıl sonra da Royal Academy'ye seçilmesini sağladı. Gençlik yapıtlarının yüzeyselliğini aşarak, 1800 yıllarında, psikolojik bir derinleştirme çabasıyla atbaşı giden belli bir ağırbaşlılığa ulaştı (*J. J. Angerstein'ın çocukları*, 1808, Louvre). Soyluların ve yüksek çevrelerin önde gelen portre ressamı olarak tanınan Lawrence'a 1815'te soyluluk unvanı verildi; sanatçı Fransa'da monarşinin yeniden kurulmasına katılmış olan avrupa prenslerinin portrelerini yapmak üzere Kıta Avrupası'na gitti (*Pius VII*, Windsor). 1820'de Royal Academy başkanlığına seçildi. Son yapıtları belli bir gevşemeye ve duygusallık eğilimine tanıklık eder. Lawrence, italyan ve hollandalı ustaların (Raffaello, Leonardo da Vinci, Correggio, Van Dyck, Rembrandt, Rubens) desenlerinden oluşan zengin bir koleksiyon toplamıştı, ancak sanatçının ölümünden sonra bu koleksiyon dağıldı.

LAWRENCE (John Laird Mair, 1. —*baronu*), ingiliz yönetici (Richmond, Yorkshire, 1811 - Londra 1879). Yöneticilik mesleğine Hindistan'da, Delhi'de başladı (1830). 1846'da Satlec ve Sindhu (İndus) arasında Cullundur doabını, 1853'te Pencab'ın ilhakından sonra da bu eyaleti yönetmekle görevlendirildi. Başarılı yönetimi ve 1857 "isyanı"na karşı sağladığı askeri yardım sayesinde baron unvanı ve 1864 -1869 arasında Hindistan genel valiliği ve kral temsilciliği göreviyle ödüllendirildi.

LAWRENCE (David Herbert), ingiliz yazar (Eastwood, Nottinghamshire, 1885 - Vence 1930). Midlandslı bir madencinin oğluydu, önce ilkokul öğretmenliği yaptı, sonra romanlar yazdı: *The White Peacock* (1911), *The Trespassers* (1912). Bu son kitap, içerdiği fiziksel aşk sahneleriyle skandala yol açtı. Heyecan duygusunu yaşamın ve sanatın denektaşı sayan Lawrence, sanayi uygarlığını, duyguları köstekleyen ahlak ve dinleri, içgüdüleri yozlaştırmakla suçladı ve başta cinsellik olmak üzere, bütün insansal yetilerin serbestçe gelişip serpilmesi gerektiği düşüncesini savundu (*Oğullar ve sevgililer*, 1913; *Lady Chatterley'in sevgilisi*, 1928). Sansür tarafından yasaklanan *The Rainbow*'u (1915) da İngiltere'de yazdı. Başka yerlerde daha az tutuculukla karşılaşacağını umarak ülkesini terk etti (1919). İtalya'da *Women in Love* (1920), *The Lost Girl* (1920), *Sea and Sardinia* (1921); Avustralya'da *Kangaroo* (1923), bir süre oturduğu Yeni Meksika'da *The Plumed Serpent* (1926) adlı romanlarını yazdı. Lawrence' in, ayrıca, hikâyeleri (*The Ladybird*, 1923, *The Woman who rode away*, 1928 vb.), uzun hikâyeleri (*Twilight in İtaly*, 1916), şiirleri (*Love Poems and Others*, 1913; *New Poems*, 1918; *Nettles*, 1930; *Last Poems*, 1932), denemeleri (*Studies in Classic American Literature*, 1923; *Pornography and Obscenity*, 1929) ve tiyatro oyunları (*The Widowing of Mrs. Holroyd*, 1914; *David*, 1926; *A Collier's Friday Night*, 1934) vardır.

LAWRENCE (Thomas Edward), ingiliz doğubilimci ve casus (Tremadoc, Wales, 1888 - Clouds Hill, Dorset, 1935). Oxford Üniversitesi'nde, ortaçağ askeri mimarisi üzerinde çalıştı. 1909'da Suriye ve Filistin'deki haçlı kaleleri konusunda hazırladığı mezuniyet tezi çok başarılı oldu (yayımı: *Crusader Castles* [1936]). İngiliz istihbarat servisinin bir elemanı olan arkeolog Prof. D. G. Hogarth ile birlikte Kargamış'taki hitit eserlerinin kazılarına katıldı (1911-1914). 1914'te Sina'da, Gazze ve Akabe'de osmanlı sınırlarının haritasını çıkaran bir ekiple çalıştı. Birinci Dünya savaşı başlayınca teğmen rütbesiyle Mısır'a atandı; yöreyi ve Araplar'ı yakından tanıdığı için haberalma işlerinde görevlendirildi. Bir yıl süreyle savaş tutsaklarını sorguladı, türk birliklerinin hareketleri hakkında bilgi topladı, osmanlı ordusunu tanıtan bir el kitabı hazırladı, ingiliz ajanları yetiştirdi ve yerleştirdi. 1916'da Kut ül-Amare' de kuşatılan ingiliz ordusunu kurtarmak için Halil Paşa'yla (Kut) gizlice görüştü; ona iki milyon ingiliz lirası rüşvet teklif etti. Halil Paşa bu parayı almayınca ingiliz ordusu koşulsuz olarak teslim oldu. Haziran 1916'da Şerif Hüseyin Mekke'de Osmanlılar'a başkaldırdı. Lawrence bu hareketin İngiltere için önemini kavrayarak arap bağımsızlık hareketinin savunucusu oldu. Hüseyin'in oğlu Faysal'ın dostluğunu kazandı. Onun önerisiyle bir arap gibi giyinerek hem arap birliklerini örgütledi, silahlandırdı hem de İngilizler'le irtibatlarını sağladı. Yönettiği arap birlikleriyle türk hatlarının gerisinde gerilla hareketine girişti. Faysal ve öteki arap önderlerine para ve silah yardımı yanında bağımsızlık vaadinde bulundu. Temmuz 1917'de emrindeki arap birlikleriyle Akabe limanını ele geçirdi; Araplar'ca bir kahraman olarak tanındı. Hicaz demiryolunu, yaptığı sabotajlarla, çalışamaz duruma getirdi. Dera' da yakalandıysa da kimliği anlaşılmadığı için kolayca kaçtı. Tutsaklığı sırasında karşılaştığı olaylar, sonraki yaşamını çok etkiledi. Gerilla saldırılarıyla general Allenby'nin ordusunun Kudüs'ü almasını kolaylaştırdı. Şam'ın alınışında da orada bulundu (ekim 1918). Savaştan sonra Araplar'a verilen sözlerin tutulmaması, Fransızlar'ın Faysal'ı Suriye'den kovmaları karşısında düş kırıklığına uğradı; kendisine kral tarafından verilen madalyaları reddetti. 1919'da, 30 yaşında, albay rütbesindeyken ordudan ayrıldı. İngiliz heyetinin bir üyesi olarak katıldığı Paris Barış konferansı'nda Araplar'ın bağımsızlığı için gösterdiği gayret bir işe yaramadı. Savaş muhabiri Lowell Thomas'ın verdiği konferanslar Lawrence'in savaştaki başarılarını dünyaya duyurdu; büyük ün kazandı. 1921'de Sömürgeler bakanı Winston Churchill'in arap işleri danışmanı oldu. *The Seven Pillars of Wisdom* (Bilgeliğin yedi direği, özel baskı: 1922; ticari baskı: 1935) adını verdiği anılarını yazmaya başladı. Daha sonra danışmanlıktan ayrıldı; değişik kimliklerle, er olarak Kraliyet hava kuvvetleri'nde (ağustos 1920), Kraliyet tank birlikleri'nde (mart 1923-1925), sonra yine Hava kuvvetleri'nde (1925) görev aldı. 1935'te Hava kuvvetleri'nden emekli oldu. Bir motosiklet kazasında yaşamını yitirdi. David Garnett tarafından 1938'de bir araya getirilen mektupları (*The Letters of T. E. Lawrence*) yayımlandı.

LAWRENCE (Ernest Orlando), Norveç asıllı amerikalı fizikçi (Canton, Güney Dakota 1901 - Palo Alto, Kaliforniya, 1958). 1925'te Yale Üniversitesi'nde felsefe doktorasını verdi; 1927'de bir dersle görevlendirildi ve 1930'da, Kaliforniya Üniversitesi'nde fizik profesörü oldu. Laboratuvarı, ABD'de yapılan nükleer incelemelerin ana merkezi durumuna geldi ve çok sayıda araştırmacı burada toplandı. Çalışmalarında şu konulara yöneldi: buharlardaki ışılelektrik etki, termoyonik yayım, kritik potansiyeller, biyoloji ve tıp fiziği. Ancak, asıl katkısı *çevrimsel hızlandırıcı*'yı icat edip geliştirmesidir (1930). Bu aygıtın -her biri bir öncekinden güçlü- pek çok modelini yaparak çok sayıda nükleer tepkime gerçekleştirdi. Atom bombasının hazırlanışı sırasında Lawrence, kütle tayfölçeriyle uranyum 235'in ayrılması görevini almıştı. Bu amaçla, büyük Berkeley hızlandırıcısını sökerek, 1941'de, tartılabilen U 235 kütleleri sağlayan *calutron*'u yaptı. (1939 Nobel fizik ödülü.)

LAWRENCE (Marjorie), avustralyalı soprano (Dean's Marsh, Melbourne, 1909 - Little Rock, Arkansas, 1979). Sanat yaşamının başında Monte-Carlo'da *Tannhaüser*'in başrolünde oynadı (1932). Paris operası'nda (1933-1936), New York Metropolitan Opera'da (1935-1941) ve Güney Amerika'da çalıştı ve çağının en büyük Wagner sopranolarından biri olarak kendini kabul ettirdi. 1952'de sahne yaşamını bıraktı.

LAWRENCIUM a. (E. O. *Lawrence*'ın adından). Atom numarası 103 olan uranyum ötesi element (simgesi Lr); 1961'de Berkeley'de kaliforniyum atomlarının bor iyonlarıyla bombardıman edilmesi sonunda elde edildi.

LAWSON (Henry), avustralyalı hikâyeci ve şair (Grenfell, Yeni Güney Galler, 1867 - Abbotsford, *ay. y.* 1922). Çocukluğu işlenmemiş vahşi topraklarda geçti ve çok sınırlı bir öğrenim gördü. Duyma yetisini yitirdi, müzmin alkolik oldu, okuyucu kitlesince sevilip beğenilmesine rağmen, mutsuz ve mali sıkıntılarla dolu bir aile hayatı yaşadı. Hikâye türünü roman üslubunun cenderesinden kurtaran rahat bir anlatım yapısı kurdu (*While the Billy Boils*, 1896; *Joe Wilson and His Mates*, 1901). Baladlarla toplumsal şiirler içeren dizeleri daha tekdüze ve retorikçidir (*In Days when the World vas Wide*, 1896; vb.). Lawson, bozkır emekçilerinin güçlüklerle dolu yaşamını merhametle dile getirdi; sosyal adaletsizliklere karşı nefretini haykırdı. Acı bir alaycılıkla yüklü kötümserliğine rağmen, ince mizah dolu hikâyeler yazmaktan geri kalmadı.

Lawson ölçütü. Nük. müh. Hafif elementleri (döteryum ve trityum) kaynaştırarak enerji üretebilmek için bir araya getirilmesi gereken koşulları belirten formül (1957'de ingiliz fizikçisi J. D. Lawson tarafından kurulmuştur). Bir kaynaşma tepkimesi sırasında *n* tanecikler plazması yoğunluğunu ve $\mathcal{T}$ bu plazmanın ısıl enerjisinin korunma zamanını göstermek üzere Lawson ölçütü şöyle yazılır:

$$n\mathcal{T} > f(T);$$

burada f(T) bir sıcaklık fonksiyonunu göstermektedir.

LAWSONİA a. (ingiliz botanikçi *Lawson'* un adından). Kına bitkisinin bilimsel cins adı. (→ KINA.)

LAWSONİT a. (fr. *lawsonite*; amerikalı mineralog A. C. *Lawson*'un adından). Miner. Ortorombik sistemde yer alan hidratlı doğal alüminyum ve kalsiyum çift silikat.

LAWTON, ABD'de (Oklahoma) kent, Wichita Falls'un K.'inde; 80 561 nüf. (1990). Tekstil. Dericilik.

LAXNESS (Halldór GUÐJÓNSSON, **Halldór Kiljan** — denir), izlandalı yazar (Reykjavik 1902). Geçici olarak katolikliği benimsedi ve kısa bir süre bir manastırda kaldı, sonra Fransa ve İtalya'ya bir seyahat yaptı ve buralarda öncü edebiyat akımlarıyla, Freud ve Joyce ile ilgilendi. İlk önemli romanı olan *Vefarinn mikli frá Kasmír* (1927), bu "çıraklık yılları"nın bir bilançosunu sunar. Bir süre (1927-1930) Amerika'da kaldıktan sonra, denemelerinde (*Althy-dubokin*, 1929) ve şiirlerinde (*Kvaedakver*, 1930) yazar komünizme yöneldi ve *Salka Valka* (1931-32) adlı iki büyük romanıyla iki ciltlik *Sjalfstaett Folk*'ta (1934-35) İzlanda'daki toplumsal mücadelelere karşı duyduğu ilgiyi dile getirdi. Bunları, köylü şair Olafur Kárason Ljósvikingur'u konu alan roman dizisiyle (*Ljós heimsins, Höll sumarlandsins, Hús skádsins, Fegurd himinsins* [1937-1940]) konusu XVII. -XVIII. yy.'da danimarka egemenliği döneminde geçen *İslands Klukkan* (1943-1946) adlı üçlemesi izledi. İzlanda'da ABD'ye hava üsleri verilmesi karşısında duyduğu öfkeyle, izlanda toplumunun evrimi üzerine bir hiciv romanı olan *Atomstödin* adlı romanını yayımladı. Yine aynı biçimde bir izlanda efsanesinden esinlenerek yazdığı *Gerpla*'da (1952), kahramanlık idealini ve savaşçı eylemleri alaya aldı. Kısa bir süre sonra, komünizmden yavaş yavaş uzaklaşmaya başladı: *Paradísarheimt* (1960). Bu uzaklaşmasının nedenlerini bir dizi özyaşamöyküsel denemesinde (*Skáldatimi*, 1964) açıkladı. Bu arada, yüzyılın başında Reykjavik'te geçen çocukluğunu anlatan *Brekkukotsanná* (1957) adlı kitabını yayımladı. 1960'tan başlayarak taoculuktan esinlenen bir gizemciliğe yöneldi ve kendini tiyatro yazarlığına verdi (*le Jeu de la cheminée* [fr. çev.], 1961; *l'Atelier de tricot* [fr. çev.], 1962; *le Banquet des colombes* [fr. çev.], 1966), ama ardından görkemli bir biçimde yeniden romancılığa döndü (*Innansveitarkró[...]*, 1970; *Guðsgjafabula*, 1972). 1975'te [...]çlik anılarının birinci cildini yayımladı, bunların devamı 1976 ve 1977 yıllarında çıktı. (Nobel ödülü, 1955.)

LÂY sıf. (fars. *lâyiden*, söylemek'ten *lây*). *Esk.* "Söyleyen" anlamında bileşik sözcükler türetir: *herze-lây* (saçma sapan söz söyleyen) vb.

LÂY a. (fars. *lây*). *Esk.* **1.** Çamur. **—2.** Tortu. **—3.** Kül. **—4.** *Lây-hâr*, tortu içen; ayyaş; bulaşık yiyerek yaşayan.

LAY, Fransa'da (Vendée) kıyı ırmağı, *Büyük Lay* ile *Küçük Lay*'ın birleşmesinden oluşur; 125 km.

LAYAKIL sıf. (ar. *lâ-* ve *yaʿḳıl*'dan *lâ-yaʿḳıl*). *Esk.* Dalgın, ne yaptığını bilmez.

LAYAKILANE be. (ar. *lâ-yaʿḳıl* ve fars. *-âne*'den *lâ-yaʿkılâne*). *Esk.* Dalgınlıkla, düşünmeden.

LAYAMON, XII. yy. sonu ingiliz şairi. Wace ve Monmouth'dan yola çıkarak *Roman de Brut* adlı yapıtı uyarladı. Bu yapıtta yer alan on altı bin dize, Aineias'ın torununun Albion'a gelişiyle Saksonlar'ın Bretonlar'a karşı kazandığı zafer (689) arasındaki döneme ilişkin ve Ulus'u yücelten dizelerdir.

LAYARD (*sir* Austen Henry), ingiliz arkeolog (Paris 1817 - Londra 1894). 1845 -1851 arasında Kalah, Asur, Ninova ve Babil'de kazılar yaptı. 1852'de Parlamento'ya girdi; birçok kez bakan oldu. *Nineveh and its Remains* (Ninova ve kalıntıları) [1848-49] adlı kitabın yazarıdır.

LAYE (Camara), gineli yazar (Kouroussa 1928 - Dakar 1980). Özellikle ilk romanı *l'Enfant noir* (1953) ile tanındı. Alegoriyle fantastiğin bir arada bulunduğu ilginç bir yapıt olan *le Regard du roi* (1954) ve neredeyse parodi bile sayılmayacak bir örtü altında, Sékou Touré rejiminin sekiz yıllık bilançosunun çıkarıldığı *Dramouss*'u (1966) kaleme aldı. Sürgüne gitmeye zorlanınca, 1963'te Dakar'a yerleşti; orada *le Maître de la parole* (1978) adlı yapıtını yazdı. Bu yapıtında, Mali İmparatorluğu'nun kahraman-kurucusu Sundiata'nın büyük manding geleneğini dile getirdi.

LAYEMUT sıf. (ar. *lâ-* ve *yemût*, ölür'den *lâ-yemût*). Esk. Ölümsüz: *"Bu fenada eyle kutı lâyemût"* (Ahmedi, XIV. yy.).

LAYEMUTANE be (ar. *la-yemût* ve fars. *-ane*'den *la-yemûtâne*). *Esk.* Ölümsüzce, ölümsüzlere yakışır biçimde.

LAYEMUTİYET a. (ar. *lâ-yemût*, ölümsüz ve *-iyyet*'ten *lâ-ye-mutiyyet*). Esk. fels. Ölmezlik, ölümsüzlük.

LAYENKATİ be. (ar. *lâ-* ve *yenkaṭiʿ*, kesilir'den *la-yenḳaṭiʿ*). *Esk.* Kesintisiz, aralıksız: *"...beynini şişiren, gözlerini bulandıran bir iştigal-i lâyenkati'den sonra..."* (H. Z. Uşaklıgil).

LAYENS (Matthijs DE), belçikalı mimar (öl. Louvain 1483). 1448-1463 arasında, alevli gotik üslupta yaptığı Louvain Belediye sarayı başyapıtıdır; bu yapı, Gent ile Oudenaarde belediye saraylarının mimarlarını etkilemiştir.

LAYETENAHİ sıf. (ar. *lâ-* ve *yetenâhî*, son bulur'dan *lâ-yete-nâhi*). *Esk.* Sonsuz, sonu gelmez: *"Bu kitab, âlem-i iktisâdiyatın lâyetenahî tenevvüâtını ahenkdar bir nazar ile ihata etmiş en muvaffakiyetli bir teşebbüstür"* (Ahmet Muammer ve Şükrü Kaya).

LAYETENAHİYET a. (ar. *lâ-yetenâhi* ve *-iyyet*'ten *lâ-yetenâ-hiyyet*). *Esk.* Sonsuzluk.

LAYEZEL sıf. (ar. *lâ-* ve *yezâl*, zail olur, yok olur'dan *lâ-ye-zâl*). *Esk.* Bitimsiz, sonu olmayan: *"Iztırabın, meşakkatin hatırası sevinçten ve rahattan çok fazla uzun belki de lâ-yezeldir..."* (H. E. Adıvar).

Layhar → KÜLHANBEYİ.

LAYIK sıf. (ar. *lâyıḳ*). **1.** *Bir şeye layık*, üstün ve onurlu bir göreve ya da duruma yaraşır bir kişiliği, nitelikleri olan kimse için kullanılır: *Bu göreve layık bir insandır.* **—2.** *Bir şeye, bir şey olmaya, bir şey yapılmaya layık*, nitelikleriyle, iyi ya da kötü davranışlarıyla bir şeyi hak eden bir kimse; nitelikleriyle bir şeye uygun görülen bir şey için kullanılır: *Sevgiye saygıya, sevilmeye, sayılmaya layık bir insan. O bu hakaretlere layık değildi. Sen buna, hatta daha kötülerine bile layıksın En seçkin müzelerde yer almaya layık bir tablo.* **—3.** *Bir kimseye layık*, üstün nitelikleri, bir başka kişinin aynı tür üstün niteliklerine uygun düşen bir kimse için kullanılır: *Kendine layık bir eş aramak. Babasıra layık bir evlat.* **—4.** *Layık olmak*, hak etmek: *Layık olduğu cezaya çarptırıldı.*

◆ a. **1.** Uygun olan, yaraşan, hak edilen şey: *Allah layığını versin.* **—2.** *Layığını bulmak*, kendisine uygun düşecek eşini, dengini bulmak; hak ettiği cezaya uğramak. || *Layığı vechile*, uygun, münasip biçimde; layıkıyla.

◆ be. Uygun, yakışır: *Bu işi sana layık bulmuyorum. Hiç kimse onları birbirlerine layık görmüyor.*

LAYIKANE be. (ar. *lâyıḳ* ve fars. *-ane*'den *lâyıḳane*). *Esk.* Gerektiği, layık olduğu biçimde.

LAYIKIYLA be. (*layıkı ile* > *layıkıyla*). Gereğince, gerektiği gibi gerektiği ölçüde: *Bir işi layıkıyla yapmak. Onları layıkıyla ağırlayamadım.*

LAYİA a. Kuzey Amerika'da yetişen, tüylü ya da salgı bezli, genellikle bir yıllık otsu güzel bitki. (Tümüyle sarı ya da sarılı beyazlı çiçekleri ışınsal kömeçler halinde topludur. Birçok türü bahçeleri bezemek için kullanılır. Bileşikgiller familyası.)

LAYİH sıf. (ar. *laʾiḥ*, *lâyiḥ*). *Esk.* **1.** Parlak, parıldayan. **—2.** Açık, ortada, görünen. **—3.** Hatırlanan.

LAYİHA a. (ar. *lâʾiḥ*'ten *lâʾiḥa*, *lâyiḥa*). *Esk.* **1.** Bir düşüncenin yazıya dökülmesi. **—2.** Hatırda olan, hatıra gelen şey, tasavvur.

—Huk. *Kanun layihası* → YASA* TASARISI.

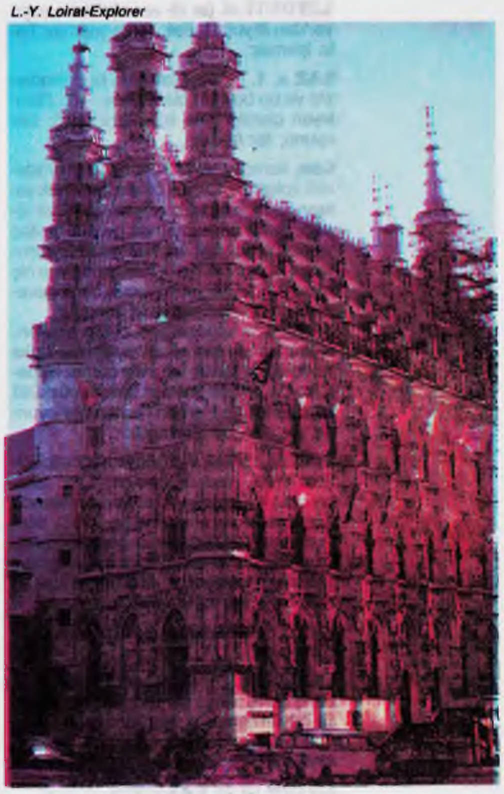
—Med. us. huk. *Cevap layihası* → CEVAP* DİLEKÇESİ.

Keystone

Halldór Kiljan Laxness

L.-Y. Loirat-Explorer

Matthijs de Layens
Louvain Belediye sarayı (Belçika)
alevli gotik sanat, 1448-1463

LAYİK → LAİK.

LAYİKLEŞMEK → LAİKLEŞMEK

LAYİKLEŞTİRMEK → LAİKLEŞTİRMEK

LAYİKLİK → LAİKLİK.

LAYKA a. (rusça sözc. *layat,* havlamak' tan). Orta irilikteki sibirya av köpeği.
—ANSİKL. Layka ya da sibirya köpeği Kuzey Asya'da çok yaygındır: bu yörede yapılan avlar sırasında çok büyük yardımı olur. Hem küçük, hem büyük av hayvanlarına saldırır ve defalarca havlayarak avın yerini gösterir. Bu ırktan bir dişi köpeği rus bilim adamları canlı taşıyan yapay uyduar gönderme konusundaki ilk denemede kullandılar (1957).

LAYNER a. (ing. *liner*). Denizc. Belli bir hat üzerinde düzenli seferler yapan yük ya da yolcu gemisi.

LAYON, Fransa'da (Maine-et-Loire) ırmak, Chalonnes-sur-Loire'da Loire'a (sol kıyıdan) kavuşur; 90 km. Layon'un yanında yükselen tepeciklerin bazı yerlerinde, tatlı beyazşarap yapmaya elverişli üzümler veren bağlar bulunur.

LAYOS, Thebai'nin efsanevi kralı, Oidipus*'un babası.

LAYŞMANYOZ → LEİSHMANİYOZ.

LAYTER a. (ing. *lighter*). Denizc. Limanlarda kıyı ile gemi arasında yük taşımada kullanılan altı düz, sağlam yapılı sac tekne. (Eskiden aynı işte ağaç tekneler kullanılırdı.)

LAYTMOTİF → LEİTMOTİV.

LAYTON (İrving), ingilizce yazan kanadalı yazar (Neamt, Romanya, 1912). *Here and Now* (1945), *İmproved Binoculars* (1956), *A Red Carpet for the Sun* (1959), *The Swinging Flesh* (1961), *The Shattered Plinth* (1967) adlı şiir kitaplarında duyuların ifadesiyle trajedi duygusunu büyük bir incelik ve ustalıkla bağdaştırır.

LAYUAD sıf. (ar *lā-* ve *yu'add*, sayılır' dan *lā-yu'add*). *Esk.* Sayısız, pek çok: *"Lâ yuadd gayr-i mahdud olaylardan mürekkep kelebekler gibi.... dökülüyor..."* (H. Z. Uşaklıgil).

LAYUHTİ sıf. (ar. *lā-* ve *yuḫṭi*, hata yapıyor'dan *lā-yuḫṭi*). *Esk.* Yanlış yapmaz, hata işlemez.

LAZ a. **1.** Güney Kafkasya boylarından biri ve bu boydan olan kimse. **—2.** (Tamlayan olarak) lazla ilgili, laza özgü: *Laz oyunu, laz fıkraları.*

Laz, karagöz ve ortaoyununda karadenizli tiplemesi. Çabuk öfkelenip çabuk yatışan, ağzı kalabalık, çok hareketli bir kişiliği temsil eder. Oyunda gemici, hallaç ya da tütüncüdür. Adı Hemşinli Hayrettin ya da Çopur Memiş'tir. Karşısındakine hiç konuşma fırsatı vermeyecek denli gevezedir; genellikle anlamsız konuşur.
Üzerinde dizkapağına değin uzanan, arkası kırmalı sarı entari, ayağında zıpka ya da ağsız şalvar, başında çerkez kalpağı ya da bir ucu yandan sarkan püsküllü bir başlık olur. Hemen hemen her oyunda yer alan bir tiplemedir.

LAZ ALİ RIZA PAŞA, türk yönetici (öl. Şam 1845). Rizeli olduğu için "Laz" lakabıyla anılır. Devletin çeşitli kademelerinde görev yaptıktan sonra Halep (1836), sonra da vezirlik rütbesiyle Bağdat (1838) valisi oldu. Suriye genel valisi olarak görev yaparken edebiyatla da uğraştı, ancak şiirleri bir araya toplanamadı.

LAZA a. Bal koymak için kullanılan küçük tekne.

LAZANYA a. (ital. *lasagna*). Kat kat dizilmiş geniş hamur şeritlerinden oluşan bir tür italyan hamur işi. Her katın arasına kıymalı bir harç döşenir, üzeri domates sosuyla kaplanır ve ograten usulü fırınlanır.

LAZAR ya da **LAZAROS** → ÂZIR.

LAZĂR (Gheorghe), romanyalı yurtsever (Avrig, Transilvanya, 1779 - *ay. y.* 1823). Transilvanya'da ders verdi, sonra ulusal ve yazınsal yenilik hareketine, özellikle bir ulusal okulun kurulmasına (1818) çalıştı. Tudor Vladimirescu'nun yönettiği ayaklanmaya (1821) katıldı. Dilbilgisi ve tarih kitapları yazdı.

LAZAREFF (Pierre), fransız gazeteci (Paris 1907 - Neuilly 1972). Kurulduğu günden başlayarak *le Soir* gazetesine; sonra röportajcı, ardından Paris haberleri yöneticisi olarak *Paris-Midi*'ye girdi (1927) ve *Paris-Soir*'ın genel sekreterlik ve yazı kurulu müdürlüğüne getirildi (1931). İkinci Dünya savaşı sırasında ABD'de *War İnformation Office*'in Fransız servisleri başkanlığını yaptı, eylül 1944'te Fransa'ya dönerek *France-Soir*'ın yönetimini eline aldı ve ölünceye kadar bu görevde kaldı. 1959-1968 arasında, televizyonda *Cinq Colonnes à la une* adıyla bir güncel magazin programı düzenledi.

LAZARET mağarası, Nice'te (Fransa), Boron dağı yamaçlarında mağara. Acheul kültürüne (İ.Ö. 150 000 yıl) bağlı insanların yaşadığı bu mağarada avcılara ait geçici bir yerleşmenin kalıntıları bulundu.

LAZAREV ya da **LAZARYAN,** Rusya'ya yerleşmiş ermeni aile. — LAZAR (1700 -1782), Isfahan kökenliydi, Rusya'ya yerleşerek (1747) ipek ve kâğıt ticareti yaptı ve büyük bir servet elde etti. 1774'te rus soyluları arasına girdi. —Büyük oğlu İVAN LAZAREVİÇ (1735-1801), Potemkin'in işleriyle görevliydi. Ermeniler'in Rusya ve Ukrayna'da yerleşmeleri için çalıştı, Yekaterina II'nin özel danışmanı ve Pavel I'in Devlet bakanı oldu. —İkinci oğlu EKİM LAZAREVİÇ (1743-1826), 1815'te Moskova'da bir eğitim enstitüsü kurdu. Bu enstitü 1848'de doğu dilleri öğrenimi yapan bir liseye, 1921'de de *Moskova Şarkiyat enstitüsü'*ne dönüştü.

LAZAREV (Pyotr Petroviç), rus biyofizikçi (Moskova 1878 - Alma-Ata, Kazakistan, 1942). Tıp öğrenimi gördü. Moskova üniversitesi'nde (1907) ve Yüksek teknoloji enstitüsü'nde profesör oldu (1912). Biyofizik enstitüsü'nü yönetti (1920-1931). 1938 yılından ölümüne kadar Bilimler akademisi'nin Biyofizik laboratuvarı yöneticiliğini yaptı. İonların hareketine ilişkin kuramıyla ve buna bağlı olarak geliştirdiği canlılarda uyarılma kuramıyla tanınır.

LAZAREVİĆ (Luka), sırp yurtsever (Šabac 1774 - *ay. y.* 1852). 1804 sırp ayaklanması başladığında papazdı, Kilise'den ayrılarak Karayorgi'nin yardımcılarından biri oldu ve yiğitliğiyle tanındı. Daha sonra, Rusya'ya sığındı (1813). 1832'de Sırbistan'a geri döndü.

LAZAREVİĆ (Laza), sırp yazar (Šabac 1851 - Belgrad 1890). Özenle hazırlanmış kompozisyonlar üzerine kurulu hikâyeleri, geleneksel Sırbistan'ın ataerkil erdemlerini yüceltir (*Au puits,* 1881 [fr. çev]; *Le peuple te le rendra au centuple,* 1882 [fr. çev]; Werther, 1891 [fr. çev.]).

LAZAR HREBELJANOVİĆ (Prilepac yakl. 1329 - Kosova 1389), Sırbistan despotu (1367-1389). Kral Uroş'un veliaht bırakmadan ölmesi üzerine, macar sınırı yakınlarındaki Rodnik bölgesinde hüküm sürmekteyken kral seçildi. Ancak kral unvanı yerine prens ve despot unvanlarını alarak bazı beyleri etrafına topladı ve Sırbistan'da nüfuzunu artırdı. Osmanlılar'ın Balkanlar'daki fetihlerini genişletmeleri karşısında Murat I ile anlaşarak ona vergi ve asker vermeyi kabul etti. Osmanlılar'ın Ploşnik savaşı'nda yenilgiye uğramaları (1387) üzerine anlaşmayı bozduğu gibi, Türkler'e karşı bir ittifaka ön ayak oldu. 15 haziran 1389'da, Murat I'in (Hüdavendigâr) şehit olduğu Kosova savaşı'nda kendisi de yaşamını yitirdi. Murat I'in yerine tahta geçen Bayezit I, Lazar'ın oğlu Stefan Lazarević ile iyi ilişkiler kurduğu gibi kız kardeşi Despina'yı da nikâhına aldı. Bundan sonra Lazarević, Bayezit'in en sadık müttefiklerinden biri oldu. Kardeşi Vuk ile birlikte osmanlı ordusu saflarında sırp askerlerinin başında Niğbolu ve Ankara savaşlarına katıldı.

LAZARİSTLER a. 1625'te, Paris'te aziz Vincent de Paul tarafından kurulan ve hıristiyanlığı köylü kesimde yaymayı amaçlayan dinsel topluluk.

LÁZARO CÁRDENAS, Meksika'da sanayi (demir-çelik) merkezi, Büyük Okyanus kıyısında, Las Truchas demir madenleri yakınında gelişti ve enerji gereksinimi rio de las Balsas üzerindeki bir hidrolik santraldan karşılandı. —Hidrolik tesis (baraj gölüyle) Meksika'nın kuzeyinde (Durango eyaleti), rio Nazas kıyısında.

LAZARSFELD (Paul Felix), avusturya kökenli amerikalı toplumbilimci ve istatistik uzmanı (Viyana 1901 - New York 1976). İlk araştırmalarını Viyana'da, M. Jahoda ve H. Zeisel ile birlikte, işsizliğin toplumsal etkilerine yönelttí (*Die Arbeitslosen von Marienthal* [Marienthal'deki işsizler], 1932). Sonra ABD'ye yerleşti. 1940-1962 arasında Columbia Üniversitesi'nde toplumbilim okuttu, özellikle kitle iletişimi ve seçmen davranışı konusunda birçok araştırma yönetti. Eylem incelemesi, ona göre bireysel (ruhbilimsel) özelliklerle topluluk (iktisadi ve toplumsal) özellikleri arasında ilişki kurma olanağı sağladığı için, toplumsal görevlilerin tercih ve kararlarıyla özellikle ilgilendi. Yöntembilim konusunda, araştırıcıların kullandıkları kavram ve araçları tanımlar (gösterge, değişken, bağlılaşım vb.) ve istatistik çözümleme yöntemleri yelpazesini genişletirken ("survey", panel, bağlamsal çözümleme, gizli yapı çözümlemesi vb.), bir yandan da bu türlü yöntemleri nitel çözümlemeyle birleştirip eklemlemeyi düşünmekten geri kalmadı. Başlıca yapıtları: *Jugend und Beruf* (Gençlik ve meslek) [1931]; *Radio and the Printed Page* (Radyo ve basılı sayfa) [1940]; *The People's Choice: How the voter makes up his mind in a presidential campaign* (Halkın tercihi: Seçmen, bir başkanlık kampanyasında kararını nasıl verir) [1944]; *Voting: A study of Opinion formation in a presidential campaign* (Oy verme: Bir başkanlık kampanyasında kamuoyu oluşumunun incelenmesi) [1954]; *Personnal İnfluence: the Part played by People in the Flow of Mass Communication* (Kişisel etki: Kitle iletişim akışında halkın oynadığı rol) [E. Katz ile birlikte, 1955]; *The Academic Mind* (Akademik düşünüş) [1958]; *Latent Structure Analysis* (Örtük yapı çözümlemesi) [1968]; *Qualitative Analysis: Historical and Critical Essays* (Nitel çözümleme: Tarihsel ve eleştirel denemeler) [1972]. M. Rosenberg ile birlikte yazdığı *The Language of Social Research* (Toplumsal araştırmanın dili) [1955] adlı yapıtı, araştırıcılar için temel başvuru kaynağı durumuna geldi. Bu yapıtın, R. Boudon ile birlikte yapılan değiştirilmiş bir fransızca çevirisi, üç cilt halinde yayımlandı: *le Vocabulaire des sciences sociales* (Toplumsal bilimler sözlüğü) [1965], *l'Analyse empirique de la causalité* (Nedenselliğin deneysel incelemesi) [1966] ve *l'Analyse des processus sociaux* (Toplumsal süreçlerin incelenmesi) [1966]. Metinlerinden bir başka derleme de, *Philosophie des sicences sociales* (Toplumsal bilimlerin felsefesi) [1970] başlığıyla yayımlandı.

LAZARYAN → LAZAREV.

LAZCA a. Dilbil. ÇAN'ın eşanlamlısı.

LAZER → LASER.

LAZIK sıf. (ar. *lāzık*). *Esk.* Yapışkan.

LAZIM a. (ar. *lâzım*). [Yüklem olarak kullanılır]. **1.** Bir zorunluluğu, gerekliliği, kaçınılmazlığı belirtir; gerek, gerekli: *Bu işin akşama kadar bitmesi lazım.* **—2.** Varlığına gereksinim duyulan bir şeyi belirtir; ge-

rekli: *Bu kalemi veremem, bana lazım. Ne lazımsa, gidip alayım.* **—3.** *Lazım gelmek,* gerekmek: *Aslında bugün onun burada olması lazım gelirdi. Lazım gelirse beni çağır. Emirlere uymak lazım gelir* (esk.). || *Lazım olmak,* gerekmek: *Yanına fazla para al, lazım olur.*

—*Esk. Lazım-ı gayri müfarık,* çok gerekli, vazgeçilemeyen: *"Rekabet ve kâr birbirinin lazım-ı gayr-i müfârıkıdır"* (Ahmet Muammer ve Şükrü Kaya). || *Lazım melzum* ya da *lazım ve melzum,* bir koşul ya da durumda birlikte bulunması zorunlu olan, birinin varlığı ötekini de gerektiren.

—Esk. dilbilg. Geçişsiz fiil.

LAZIME a. (ar. *lâzım*'dan *lâzıme*). *Esk.* Yapılması gerekli olan şey.

—Esk. mant. ve mat. GEREKÇE'nin eşanlamlısı.

LAZIMLIK a. OTURAK'ın eşanlamlısı.

LAZİB sıf. (ar. *lâzib*). *Esk.* **1.** Yapışkan. **—2.** Gerekli, zorunlu. **—3.** Duran, varlığını sürdüren.

LAZIO, İtalya'da bölge; 17 203 km²; 5 158 053 nüf., (1989). Batısında Tirren denizi, doğusunda Apenninler, güneyinde Campania, kuzeyinde Umbria ve Toscana vardır. Viterbo, Frosinone, Latina, Rieti ve Roma illeri sınırları içinde kalan bu bölge farklı coğrafi görünümler sunar. Doğusunda, Apenninler'in sarp kireçtaşlı engebeleri (Terminillo'da 2 213 m) uzanır; burada yoksul bir dağ ekonomisi egemendir (tek önemli kenti Rieti'dir). Apenninler'in önünde, K.'de yanardağ kökenli (örneğin Colli Laziali), G.'de kireçtaşlı, parçalanmış yüzey şekillerine rastlanır. Bu yüzey şekilleri arasında, Maremma'nın, Agro Romano'nun ıslah edilmiş ovaları, Pontino bataklıkları uzanır. Tepelerin bağlar ve zeytinliklerle kaplı olmasına karşılık ovalarda tahıllar yetiştirilir, hayvan beslenir, bostan tarımı yapılır. Sanayi gelişmemiştir (İtalya'da sanayi kesiminde çalışanların sadece % 5'i). Ne var ki Colleferro ve Anzio'daki kimya sanayileri, Frosinone çevresindeki kâğıt fabrikaları, Latina'daki hafif sanayiler ve Roma'daki çok çeşitli sanayi kolları bölge sanayisinin gelişmesine katkıda bulunmaktadır. Turizm kıyılarda (Ostia) ve sanat yapıtlarıyla dolu kentlerde önemlidir. Ama bölge, büyük ölçüde, siyasal, dinsel ve sanatsal merkez Roma' nın egemenliğindedir.

—Tar. İ.Ö. V. yy.'da büyük ölçüde Etrüskler aracılığıyla yunan etkileri oldukça belirgin bir biçimde görüldü (pişmiş toprak kabartmalarla süslü tapınaklar). Albani dağlarında (Monte Cavo), İupiter Latinus şenliklerinin kutlandığı (*Latiar'a* kurban sunulması) ortak bir dinsel merkezleri bulunan otuz siteden oluşan *Latin birliği* o dönemde kuruldu; Alba, Lavinium, Aricia, Tusculum, Praeneste, Fidena vb. kır kasabalarıydı; ama dinamik bir siyaset izlediler ve koloniler kurdular (Signia, Norba, Cora). Başlangıçta Roma'nın, öbür kasabalardan farkı yoktu. Dinsel toplulukta yer alıyordu; ama tarihlendirilmesi ve yorumlanması güç çeşitli olaylardan (Regillum gölü muharebesi) sonra, en az iki kez komşu dağlardaki halklara (Aequi ve Volsci), sonra Galyalılar'a (İ.Ö. 358-354'e doğr.) karşı Latin birliği ile ittifak yaptı. Daha sonra, Roma gelişmeye başlayınca ittifak bozuldu; Latinler, kısa bir savaştan sonra yenildiler ve Latin birliği, İ.Ö. 338'de dağıldı. Geriye yalnızca dinsel bir bağ kaldı; Roma'ya boyun eğen Latinler, Latin hukukundan ilk yararlanan halk oldular. Aequi ve Volsci halkları gibi halklar eski Lazio'nun dışında, Büyük Lazio'nun *(Latium novum)* kapladığı alanda kaldılar; Büyük Lazio, Augustus zamanında Birinci Bölge'nin (Latium ve Campania) önemli bir bölümünü oluşturdu.

LAZİSTAN, Osmanlı İmparatorluğu' nun son döneminde Trabzon vilayetine bağlı bir sancağın adı; Rize sancağı da denirdi. Vilayetin D. kesiminde Sürmene' den Hopa'ya kadar uzanan ve G.'de Rize dağlarının dorukarıyla sınırlanan kıyı kesimini kaplıyordu.

LAZKİRAZI a. KARAYEMİŞ'in eşanlamlısı.

LAZKİYE a. Sedir ağacı dumanı ile kurutulan, Suriye kökenli şark tipi tütün çeşidi.

LAZKİYE, Suriye'de liman kenti, Akdeniz kıyısında il merkezi; 258 000 nüf. (1989). Suriye kıyısının iyi korunan tek limanıdır. Ticaret (tarım ürünleri dışsatımı), sanayi (elektrikli gereç sanayileri, sigara fabrikaları, çırçır fabrikası) ve kültür (üniversite) merkezidir. Çok eski zamanlarda yerleşilen bir alanı kaplayan kent, Selefkiler İmparatorluğu döneminde *Laodikeia* adıyla bir satraplık merkezi oldu. —*Lazkiye ili,* 2 437 km²; 735 000 nüf. (1990). Kıyı ovasından Gab çukuruna kadar uzanan, tarım (tütün, pamuk, tahıl, meyve) etkinliğinin ağır bastığı bir ildir.

—Tar. Tarihte adı Laodikeia e epi thalassei (Deniz Laodike'si), Latekia, Latakieh vb. olarak geçen kentin kuruluşu, İ.Ö. III. yy.'ın başlarına değin uzanır. Kurucusu Seleukos I Nikator buraya annesinin adını vermiştir. Pompeius döneminde Roma İmparatorluğu'nun egemenliği altına girdi. İustinianos I zamanındaysa Theodorias eyaletinin merkezi oldu. X. yy.'ın ikinci yarısında Kuzey Suriye ile birlikte Bizans' ın egemenliği altına giren Lazkiye, 1086'da Beni Munkız tarafından Selçuklular'a bırakıldıysa da, Selim I'in Mısır seferi sırasında Osmanlılar'ın yönetimine geçinceye değin Bizanslılar'la Araplar, Franklar ve Eyyubiler arasında sık sık el değiştirdi. XVI. yy.'ın başlarında Lazkiye, Trablusşam eyaletinin bir sancak merkezi oldu ve iltizamla yönetildi. XIX. yy.'ın ikinci yarısındaysa Beyrut vilayetinin kurulması üzerine buraya bağlandı. Birinci Dünya savaşı sonrasında bir süre ingiliz ve fransız askerlerince işgal edildi. 1920'de Suriye fransız mandası altında dörde bölününce, Aleviler bölgesinde sırasıyla kurulan Alevi toprağı (1920), Aleviler devleti (1922) ve Lazkiye hükümeti'nin (1930) başkenti oldu. Suriye ve Lübnan'ın ayrılmalarına karar verilmesinden (1936) sonra, Suriye sınırları içine alındı.

Lazkiye ırkı, renkli tüyleri olan ve gerdanında ayça ya da kalp biçiminde bir nişane bulunan, Lübnan kökenli güvercin ırkı.

LAZLAR, Karadeniz'in G.-D. kıyılarında yaşayan Güney Kafkasya kökenli küçük, müslüman topluluk. Tarihsel kaynakları hakkında kesin bilgilere sahip olmadığımız Lazlar'dan ancak hıristiyanlığın ortaya çıkışından sonra söz edilmeye başlandığı görülür. Bu dönemdeki ilk kaynaklarda Lazika ya da Lazos kentinin adı geçmektedir. Kiessling gibi bazı araştırmacılar Lazlar'ın, I. yy.'da Zygoi ya da Çerkezler'in baskısıyla güneye doğru göç eden gürcü kökenli Kerketeler'in bir kolu olduğunu ileri sürerler.

Doksanüç harbi'ne (1877-1878 Türk -Rus savaşı) değin Trabzon'a bağlı olan Lazistan sancağının merkezi, Batum'du. Batum'un Ruslar tarafından ele geçirilmesi üzerine sancak merkezi Rize'ye taşındı. Yüzyılın sonlarından 1918'e değin, ufak tefek değişikliklerle Lazistan sancağı merkez Rize'nin yanı sıra, Hopa ve Atina (bugün Pazar) ilçelerinden oluşmaktaydı. Bu tarihlerde türk-rus sınırının batısında kalan 160 kilometre uzunluğunda ve 25-30 kilometre genişliğindeki kıyı şeridi Lazistan adıyla anılıyordu.

Cumhuriyet'in ilanından sonra Lazistan sancağı lağvedilerek toprakları Artvin, Rize ve Trabzon illerine bağlandı.

LAZULİT a. (fr. *lazulite*). Miner. Gök mavisi, hidratlı doğal alüminyum ve magnezyum fosfat.

LAZZARİ (Costantino), italyan siyaset adamı (Cremona 1857 - Roma 1927).

Floraspress

Lazio
Gaeta körfezi kıyısındaki Terracina dolaylarından bir görünüm

Matbaa işçisiydi. 1885'te İtalyan işçi partisi'nin kurucuları arasında yer aldı. 1891'de Milano meclisi anayasasının hazırlık çalışmalarına katıldı. *Sınıf mücadelesi* adlı haftalık derginin yöneticisi, İtalyan sosyalist partisi'nin kurucusu (1892) ve bu partinin devrimci kanadının lideriydi. 1898'de hapsedildi. 1912-1919 arasında İtalyan sosyalist partisi'nin sekreterliğini yaptı, 1915'te partisinin savaşa katılmasını reddetmekle birlikte, savaş aleyhtarı mücadeleye de girişmedi. "Ne katılım ne engelleme" sloganını benimsedi. Ama Zimmerwald (1915) ve Kienthal (1916) konferanslarında bulundu. 1919'da milletvekili seçildi, parti içindeki "merkezci" ya da "birlikçi" akıma katıldı. Ocak 1921'de sosyalist partinin Livorno kongresi'nde sol kanat komünist partisini kurunca, C. Lazzari, sosyalist partide kaldı ve Komünist enternasyonal yanlısı küçük bir grubun başına geçti.

LAZZARİNİ (Domenico), italyan yazar (Morrovalle, Macerata, 1668-Padova 1734). Accademia degli Arcadi'nin üyesiydi, bir trajedi (*Ulisse il giovane,* 1719), bir komedi ve Petrarca tarzında şiirler yazdı.

LAZZİ a. (ital. *lazzi;* gülünç davranış ya da sözcük anlamında ital. *lazzo*'nun çoğulu). Ed. Commedia dell'arte oyuncularının söz ve hareket doğaçlaması.

L.B. *barutu,* nitroselüloz ve yaklaşık % 10 oranında dinitrotolüenden oluşan, boru biçiminde itici barut.

LCD, ing. *Liquid Crystal Display*'in kısa yazılışı; sıvı kristallerle görüntülemeyi belirtir.

LCİ, bir piyade çıkarma aracını belirten *Landing Craft İnfantry* teriminin ingilizce kısa yazımı. (ABD'de bu araca daha çok *Landing Ship İnfantry* [kısa yazımı LSİ] denir.)

LCT, tanklar için bir çıkarma aracını gösteren, ingilizce *Landing Craft Tank* deyiminin kısa yazımı. (ABD'de bu araca *Landing Ship Tank* [kısa yazımı LST] denmektedir.)

LD yöntemi. Metalürj. Bir boruyla oksijen üfleyerek bazik konverterde çelik hazırlama yöntemi.

-LE → -LA.

Le Hematol. *Anti Le^a, anti Le^b, anti Le^{bH},*

anti Le^bl^, *anti Le*^x^ *antikoru*, Lewis antikorları. || *Le*^a^, *Le*^b^ *antijeni*, Lewis sistemi antijenleri.

LE. hücresi. Der. hast. HARGRAVES* HÜCRESİ'nin eşanlamlısı.

LÊ, Vietnam krallık hanedanlıkları. Dinh hanedanına general olarak hizmet etmiş olan Lê Hoan'ın kurduğu eski Lê hanedanlığından üç kral çıktı.

Yeni Lêler hanedanlığı (1428-1527 ve 1533-1789) Lê Loi tarafından kuruldu. Mac'ların tahtı zorla ele geçirdiği sırada kısa bir gerileme dönemi yaşadı. XVI. yy.'ın ortalarından başlayarak egemenliği hemen hemen kâğıt üzerinde kaldı ve gerçek yetkiler Tonkin'deki Trinh ailesi' nin eline geçti. Nguyênler ise G.'de Nam Phân krallığı'nı kurdular.

LEA, Yakup peygamberin karısı. Eski Ahit'te verilen bilgilere göre (Yaradılış XXIX, 16-24), dayısı Laban'ın küçük kızı Raşel'e âşık olan Yakup, onunla evlenebilmek için yedi yıl dayısına hizmet etti; ancak, yedi yıl sonunda dayısı ona, Raşel yerine ablası Lea'yı verdi. Ertesi gün aldatıldığını anlayan Yakup, Raşel'e kavuşmak için dayısına yedi yıl daha hizmet etti ve sonunda onunla evlendi. Ancak, Raşel'in kısır olmasına karşılık Tanrı Lea'ya altı oğlan bir kız verdi ve bu durum Lea' nın Yakup'un ilgisini kazanmasına yol açtı. Raşel'in üzüntüsünü gören Tanrı ona acıdı ve Raşel de Yusuf peygamberi doğurdu.

Kuran, Eski Ahit'te yer alan peygamberlerle ilgili bu tür anlatıları peygamberlerin ahlaklı ve erdemli olmaları (ismet) gerektiği ilkesine aykırı bulur ve tanımaz.

LEACH (Bernard), ingiliz seramikçi (Hongkong 1887 - Saint İves, Cornwall 1979). Bir süre Japonya'da yaşadı ve çömlekçi Hamada Şoci ile dostluk kurdu. 1920'de Şoci'yi de yanına alarak temelli olarak Saint İves'a yerleşti. Doğu seramik anlayışını avrupalı bir bakış açısıyla yorumladığı yapıtları (yalın biçimli gre ve porselenler) ve *A Potter's book* (Bir çömlekçinin kitabı) [1945] adlı kitabıyla çağdaş seramikçileri etkiledi.

x

Edmund Ronald Leach

LEACH (Edmund Ronald), ingiliz antropolog (Sidmouth, Devon, 1910 - Cambridge 1989). Malinowski ve Radcliffe-Brown'ın öğrencisiydi. Alan araştırmalarını Birmanya (1939-1945), Borneo (1947) ve Sri Lanka'da yaptı. *Political Systems of Highland Burma. A Study of Kachin social Structure* (Birmanya'nın yüksek bölgelerindeki siyasal sistemler. Kaçin toplumsal yapıları üzerine bir inceleme) [1954] adlı ilk yapıtında bir dinamik toplumsal yapı kuramı önerdi. *Pul Eliya. A Village in Ceylan, A Study of Land Tenure and Kinship* (Pul Eliya. Seylan'da bir köy. Toprakta tasarruf hakkı ve akrabalık üzerine bir inceleme) [1961] adlı yapıtındaysa, Sri Lanka'nın orta-kuzey kesimindeki bir topluluğu ele aldı. *Rethinking Anthropology* (Antropoloji üzerine yeni düşünceler) [1961] adlı yapıtındaysa, hakkında polemik amaçlı küçük bir kitap yazdığı (1970) Claude Lévi-Strauss'un düşüncelerinden uzak kalmakla birlikte, yapısalcı akım doğrultusunda düşünüyordu. Ayrıca *Culture and Communication* (Kültür ve iletişim) [1976] adlı bir kitap da yazdı. Başlıca makalelerinden birkaçını içeren bir derleme, *l'Unité de l'homme* (İnsanın birliği) [1980] başlığı altında fransızca olarak yayımlandı.

LEACOCK (Stephen Butler), ingilizce yazan kanadalı yazar (Swanmore, Hampshire, İngiltere, 1869 - Toronto 1944). İnce alaylı ve parodili anlatı türünde çok başarılı oldu (*Literary Lapses*, 1910; *Nonsense Novels*, 1911; *Sunshine Sketches of a little town*, 1912).

LEACOCK (Richard), ingiliz asıllı amerikalı sinemacı (Kanarya adaları 1921). İkinci Dünya savaşı sırasında amerikan ordusunda kameramanlık yaptı. Robert Flaherty'nin dikkatini çekti ve *Louisiana Story*'nin çekimini üstlendi (1948). 60'lı yıllarda gerçekçi sinemanın diğer önde gelenleriyle (R. Drew, D. A. Pennebaker, A. Maysles) birlikte çalıştılar. *Primary* (1960), *Monterey Pop* (1968), *Chiefs* (1969) gibi belgesel filmleri tek başına ya da ortaklaşa çekti. 1969'da MİT'nin sinema bölümü yöneticiliğine getirildi ve hafif çekim aygıtları üzerinde çalıştı. Yapıtlarından bazıları: *Tread* (1972), *Centerbeam* (1978), *Diaries* (1981), *Working Girls* (1986), *Girltalk* (1988).

LEADBEATER (Charles Webster), ingiliz gizlibilimci (Stockport, Cheshire, 1848 - Perth, Avustralya, 1934). Anglikan rahibi; E.P. Blavatskaya'nın müridi oldu. Öngörü gücünü yogaya bağlıyordu. Krişnamurti'nin önemini ilk kavrayanlardan biridir. 1916'da, özgürlükçü katolik kilisesi piskoposu oldu.

LEADHİLLİT a. (İskoçya'daki *Leadhills* köyünün adından). Miner. Monoklinik sistemde yer alan sülfatlı doğal kurşun karbonat.

LEADVİLLE, esk. **Oro City,** ABD'de (Colorado) kent, Sawatch Mountains'te, Denver'in G.-B.'sında; 3 900 nüf. 3 109 m yükseltide bulunan, bugün küçük bir kış sporları merkezi ve "hayalet kent" görünümündeki Leadville, bölgede gümüşlü kurşun yataklarının bulunmasıyla hızla genişledi ve nüfusu 1880'de 35 000'e ulaştı. 1890'a doğru altın yataklarının bulunması, gümüş fiyatlarındaki düşmenin yol açtığı gerilemeyi geciktirmekten öte bir etki yaratamadı.

LEAGUE, fersah yerine kullanılan, 4 828 m değerindeki bir güzergâh ölçüsünü belirten ingilizce sözcük.

LEAHY (William Daniel), amerikalı amiral (Hampton, İowa, 1875 - Bethesda, Maryland, 1959). Önemli komutanlık ve kurmaylık görevlerinde bulunduktan sonra, 1935'te amerikan donanması zırhlılarının başına getirildi. 1937'den 1939'a kadar donanma kurmay başkanlığı yaptı ve 1939'da emekliye ayrıldıktan sonra Porto Riko valisi oldu. Fransa'nın yenilgisinden sonra Roosevelt tarafından Vichy'ye elçi olarak atandı (1940-1942). Aktif hizmet için geri çağrıldı ve önce Roosevelt'in (1942 -1945), sonra da Truman'ın (1949'a kadar) özel kurmay başkanı oldu. Bu unvanıyla Kurmay başkanları komitesi'nin yaptığı toplantılara başkanlık etti ve ayrıca İkinci Dünya savaşı süresince müttefikler arası toplantılara katıldı.

LEAİNA, yunanlı fahişe; Harmodios'un metresi. Hippias'a karşı girişilen suikastın (İ.Ö. 514) başarısızlığa uğramasından sonra suikastçıları ele vermemek için dişleriyle dilini kestiği söylenir. Leaina'ya Akropolis tepesindeki tunçtan dili kesik bir dişi aslan (yun. *leaina*) ithaf edildi.

LEAKE (William Martin), ingiliz arkeolog (Londra 1777 - Brighton 1860). Yunanistan'ı dolaştı ve çok sayıda belge topladı.

LEAKEY (Louis Seymour Bazett), ingiliz antropolog ve tarihöncesi çağlar uzmanı (Kabete, Kenya, 1903 - Londra 1972). İnsan soyunun kökeni konusundaki araştırmaları, Kenya ve Tanzanya'daki önemli sitler, özellikle Oldoway siti üzerinde yoğunlaştı. Yapıtları: *Stone-Age Cultures of Kenya* (Kenya'nın Taş devri kültürleri) [1931]; *Stone-Age Africa* (Afrika'da Taş devri) [1936]; *Olduvai Gorge*, 1951; *The Progress and Evolution of Man in Africa* (Afrika'da insanın gelişimi ve evrimi) [1961].

LEÂL ya da **LEÂLİ** çoğl. a. (ar. *lü'lü'*' nün çoğl. *le'âl, le'âli*). *Esk.* İnciler: *"Ağzum sadef gibi pür iderdi leâl ile"* (Vasfi, XVI. yy.). *"Söner leâlî-i bâran içinde girye -künân"* (Tevfik Fikret).

LEAL (António Duarte GOMES), portekizli şair (Lizbon 1848 - *ay. y.* 1921). İlk şiir kitabı *Claridades do sul* (1875), henüz aşırı romantizmin etkisinde kalmakla birlikte, nazım tekniği ve temaların işlenmesi daha o zamandan parnasyen bir nitelik gösteriyordu. İmgelerin bolluk ve az görülmüşlüğüyle belirginleşen bu şiirde, baudelaireci öğeler beliriyordu. Hem çelişik, hem de parlak yapıtlar olan *la Faim de Camões* (fr. çev.) [1880] ve *la Mort de Boccace* (fr. çev.) [1880], şairin kaçınılmaz yazgısını dile getirirken *la Trahison* (fr. çev.) [1881] ve *l'Hérétique* (fr. çev.) [1881] adlı manzum yergiler krallık ve Kilise'yi tartışma konusu durumuna getiriyor; buna koşut olarak *Historia de Jesús* (1883), hıristiyan bir eğilimi simgelerken, *Anti-Christo* (1886) şairin dinsel bunalımını ortaya koyan toplumsal bir hiciv oluşturuyordu. Savaşım şiirlerini, *Fin de un mundo* (1899) adlı bir yapıtta topladı.

LEÂLİ → LEÂL.

LEÂMET a. (ar. *le'âmet*). *Esk.* Alçaklık, bayağılık.

LEAMİNGTON ya da **ROYAL LEAMİNGTON SPA,** Büyük Britanya'da (Warwickshire) kent, Warwick'in D.'sunda, Leam kıyısında; 45 000 nüf. Bu kür merkezi XVIII. yy. sonlarında kurulmuş olmasına karşın ancak XIX. yy. ortalarında önemli bir gelişme gösterebilmiştir.

LEAN (David), ingiliz sinemacı (Croydon 1908 - Londra 1991). 1938'de *Pygmalion* adlı filmde Anthony Asquith'in asistanlığını üstlendi, sonra Noel Coward ile üç film yaptı: *Mutlu kuşak* (This Happy Breed) [1944], *Blithe Spirit* (1945) ve *Kısa tesadüfler* (Brief Encounter) [1946]. Bazı filmleri: *Büyük umutlar* (Great Expectations) [1947], *Oliver Twist* (1948), *Kwai köprüsü* (The Bridge on the River Kwai) [1957], *Lawrence of Arabia* (1962), *Doktor Jivago* (Dr. Zhivago) [1965], *İrlandalı kız* (Ryan's Daughter) [1970].

LEANDRO *(aziz)*, Sevilla başpiskoposu (Cartagena, VI. yy. sonları - Sevilla 600'e doğr.). Aziz İsidoro ile aziz Fulgencio'nun kardeşi. Sevilla'da keşişti, bu kentin başpiskoposu oldu (579'a doğr.). Kral Leovigild'in oğlu Hermengild'i hıristiyan yaptığı için kral tarafından sürgüne gönderildi, sonra yeniden Sevilla'ya gelerek veliaht Reccared'e hıristiyanlığı kabul ettirdi. Bu olay, Vizigotlar'ın büyük bir bölümünün katolikliği benimsemesine yol açtı. Leandro, Toledo konsili'nde (589) İspanyol vizigot kilisesi'ni örgütledi.

LEAR (Edward), ingiliz ressam, desinatör ve yazar (Holloway 1812 - San Remo 1888). Önceleri hayvanlar âlemiyle ilgilenen Lear, 1836'dan başlayarak manzara resimlerine ağırlık verdi. Avrupa'ya, Doğu' ya ve Hindistan'a yaptığı yolculuklarda, ayrıntılara önem vermekle birlikte çok özgür bir yorumla pek çok suluboya ve desen çalışması gerçekleştirdi. Yazar olarak, limerick* modasını başlattı ve *Book of Nonsense* (1846) adlı kitabının yayımlanmasıyla yeni bir tür yarattı. Çocuklar için kaleme alınmış saçma edebiyat başyapıtıdır; resimlemeler metnin ayrılmaz bir parçasını oluşturur. Bu çalışmayı 1877'de grotesk şarkılar *(Laughable Lyrics)* izledi.

LEARKHOS. Yun. mit. İno ile Athamas' ın oğlu; avlanırken babası tarafından kazayla öldürüldü.

LEARY (Timothy), amerikalı yazar ve toplumruhbilimci (Springfield, Massachusetts, 1920). 1959-1963 arasında Harvard'da ders verdi, grup tedavileri ve oyunlardaki etkileşim üzerindeki ve halüsinojenlerin ruhbilimsel etkileri konusundaki araştırmalarını sürdürdü. Öğrencileri ve kendi üzerinde deneyler yapmaya giriştiği gerekçesiyle işinden atıldı. Özgürlük ve ruhsal keşif merkezleri kurdu, psikedelizm uygulamasını başlattı, *Psychedelic Review* adlı bir dergi çıkardı ve birçok da kitap yazdı. Başlıcaları: *Psychedelic Prayers after the Tao Te Ching* (1965),

Politics of Ecstasy (1968), *The Psychology of Pleasure* (1969). Uyuşturucu madde taşıdığı ve kullandığı gerekçesiyle, bir kaliforniya mahkemesi tarafından 10 yıl hapis cezasına çarptırıldı; bunun üzerine üç yıl boyunca ortadan kaybolduysa da, 1973'ten başlayarak cezasını çekmek üzere teslim oldu. Hippi hareket üzerinde derin etkisi olmuştur.

LEARY'S FORT, esk. **Kingstown,** İrlanda Cumhuriyeti'nde (Laigin ili, Dublin yönetim bölgesi) kent, Dublin körfezinin güney kıyısında; 53 200 nüf. Sayfiye merkezi. Yolcu ve yatçılık limanı. Ticaret merkezi.

LEASİNG a. (ing. *leasing*). İkt. Taşınır ya da taşınmaz bir malın, belirli bir süre için ve bu süre sonunda tek taraflı bir satış vaadiyle kiraya verilmesi ve bu işlemle ilgili kira sözleşmesi. (Eşanl. FİNANSAL KİRALAMA.)

—ANSİKL. İkinci Dünya savaşı'ndan sonra, ABD'de üreticilerden bağımsız, bazı tür malların arzında uzmanlaşmış ve leasing denen özgün bir kiralama tekniğiyle iş gören birtakım profesyonel şirketler ortaya çıkıp, gelişti. ABD'de, özellikle büyük şirketlerin yaptığı taşıma araçlarının kiralanması biçiminde başlayan bu hareket, 1960'lı yıllarda İngiltere ve Almanya başta olmak üzere Batı Avrupa ülkelerinde, bir süre sonra da Japonya ve öteki Uzakdoğu ülkelerinde yaygınlaştı. Türkiye'de ise leasing işlemleri 28 haziran 1985 tarihinde çıkartılan 3226 sayılı Finansal kiralama kanunu ile düzenlenmiş, 28 eylül 1985'te yayımlanan üç yönetmelik ve 146 sayılı Gelir vergisi tebliği ile de bu yasanın uygulama esasları belirlenmiştir.

• *Leasing'in yararları.* Leasing sisteminde, leasing kuruluşları finansman güçlüğü içinde bulunan işletmelere satın almak istedikleri varlıkları belirli bir kira karşılığında ve belirli bir süre içinde kiralama olanağı sağlayarak orta ve uzun vadeli finansman kolaylıkları sunarlar. Leasing kuruluşlarının kaynakları, kendi özkaynaklarından, banka kredilerinden, çeşitli dış kaynaklardan ve sermaye piyasasından sağlanan fonlardan oluşur. Kiracı durumundaki firmalar her türlü yatırımları için gerekli varlıkları, satın almak yerine kiralama yoluyla elde edebilirler ve % 100 oranında finansman olanağı bulurlar. Leasingle finansmanda, yatırımcının borç/sermaye oranı bozulmamakta, dolayısıyla kredi ya da borçlanma limiti etkilenmemektedir.

Leasing yöntemi, uygulamada büyük bir esneklik getirmektedir. Kullanılan malzemenin finansmanı, imalat ve satışlar gerçekleştikçe yapılabilmektedir. Leasing şirketinin verdiği faturalar işletme giderleri içinde gösterilebildiğinden, sanayicilerin, yıllık işletme bütçelerinde yatırım harcamalarını öngörmeleri olanağı doğmaktadır. Öte yandan, finansman kişiselleştirilebilmektedir: kiralama baremi, kiralanan malzemenin üretim gücünü de göz önüne alabilmekte, bu son olgu da, özellikle etkinliği mevsimlik olan şirketler için çekici olmaktadır.

Donanım kullanım maliyeti, elde edilen gelirle çok yakından ilintili olduğundan, kullanıcı, yatırım programının verimlilik hesaplarını çok dikkatli yapmak durumundadır.

Leasing işleminin başarı kazanmasında, bağlı olduğu vergi rejimi de rol oynamaktadır: kira giderleri bir harcama kalemi olarak gözükmekte ve matrahtan düşülmektedir. Leasing aynı zamanda, yatırımın ve amortismanın tabi olduğu vergi düzenine bağlı olmaksızın yatırım yapma olanağı sağlamaktadır. Böylece leasing, kullanıcı şirkete gerektiğinde ticari alanda başka yatırımlar yapmak, gerektiğinde ise daha elverişli işletme fonlarıyla bunalım dönemlerini atlatmaya yönelik mali bir esneklik kazandırmaktadır.

Leasing sistemine getirilen eleştiri, tutarı ve vadesi aynı olan olağan bir kredi işleminden daha pahalı olmasıdır. Leasing, daha çok, başta otomobil sanayisinde olmak üzere, özel kişilerin kullanımına yönelmektedir. Leasinge konu olan mallar gemi, uçak, bilgisayar, makine, arazi gibi maddi ya da lisans ve marka gibi maddi olmayan değerler olabilir.

LEATHERHEAD, Büyük Britanya'da (Surrey) konut kenti, Londra'nın G.-G.-B.'sında, "yeşil kuşak"'ta, Mole kıyısında; 40 100 nüf. Kolej.

LÉAU, hollandaca **Zoutleeuw,** Belçika'da (Brabant) komün, Saint-Trond'un B.'sında; 7 800 nüf. Büyük bölümü XIII. yy.'dan kalma, gotik üslubunda Saint-Léonard kilisesi'nde Belçika'da benzeri olmayan bir sanat eşyaları koleksiyonu vardır: XV. ve XVI. yy.'dan kalma oymalı sunakarkalıkları, Renier de Tirlemont'un (XV. yy.) paskalya şamdanı, şaraplı ekmek ayininin yapıldığı yer (C. Floris'in yapıtı, XVI. yy.).

LÉAUTAUD (Paul), fransız yazar (Paris 1872 - Robinson 1956). Tiyatro kronikçisiydi (*le Théâtre de Maurice Boissard,* 1907-1941), Paris edebiyat dünyasını çok iyi tanıdı ve onu kendi hayal kırıklıklarının ölçüsüne vurarak yargıladı. 1951'de, radyoda yaptığı bir dizi sohbet *(Entretiens avec Robert Mallet),* ün kazanmasını sağladı. Bu sohbetlerde olduğu gibi, *Journal littéraire*'inde (1954-1966) de, sözünü sakınmazlığıyla dikkati çekti.

Leavers tezgâhı, çözgü leventlerinden çıkan koşut ipliklerin çaprazlanması ve düğümlenmesi yoluyla çalışan dantel üretim tezgâhı (bu tip tezgâhların yerini danteller için özel olarak tasarlanan (Rachels tezgâhları almıştır); bu tezgâhta dokunan dantel *(Leavers danteli).*

LEAVİS (Frank Raymond), ingiliz eleştirmen (Cambridge 1895 - *ay. y.* 1978). İki savaş arasında sol entelijansiyanın düşünme ustası olan Leavis, *Scrutiny*'i (1932 -1953) kurdu ve kendisi de *The Great Tradition*'a (1948-1955) yazıldı. Seçkinci görüşlere sığınanlara (Bloomsbury) ve dünyanın sahte bir bilimsellik anlayışıyla bayağılaştırılmasına (C. P. Snow) karşı, Coleridge ya da Arnold'ın çizgisinde, edebiyatı kolektif kültürün odağına yerleştirdi. Ayrıca D.H. Lawrence'ı, haksız yere kendisine yakıştırılan pornografi yazarı damgasından kurtardı.

LEAVİTT (Henrietta Swan), amerikalı kadın gökbilimci (Lancaster, Massachusetts, 1868-Cambridge, *ay. y.*,1921). 1912'de, Harvard gözlemevi'nde Macellan'ın Küçük Bulutu'nun sefeitlerini inceledi ve bu yıldızların mutlak kadirinin, sayısal olarak, ışınım güçlerinin değişme dönemine bağlı olduğunu gösterdi. Görünür kadir ile mutlak kadir arasındaki basit ilişkiden yararlanan bu buluş, yıldız kümelerinin ve yakın gökadaların uzaklığını, buralardan gözlemlenen görünür kadir ile sefeitler döneminin eşanlı ölçülmesiyle hesaplamayı sağlayan çok değerli bir yöntemin gelişmesini sağladı.

LEB a. (fars. *leb*). *Esk.* **1.** Dudak: *"Sana aid lebimdeki bûse"* (Baha Tevfik). **—2.** Kıyı, kenar. **—3.** *Leb-a-leb* → LEBALEB. ‖ *Leb-be-leb, leb-ber-leb,* dudak dudağa. ‖ *Leb-beste,* konuşmayan, suskun: *"Vechinde dururdu ayn-i şebnem / Leb-beste iken o şuh-ı gülfem"* (A. H. Tarhan). ‖ *Leb-cünban,* dudak kımıldatan; konuşan. ‖ *Leb-küşa,* dudak açan; konuşan, söyleyen: *"Olunca tıfl-ı melek-çehre leb-küşa -yı figan"* (Tevfik Fikret). ‖ *Leb-riz,* dolu, ağzına kadar dolu: *"...isimlerini işitince neden yüreklerimiz leb-riz-i şevk ve hamiyet oluyor"* (İsmail Suphi, XIX. yy.). ‖ *Leb-teşne,* susamış: *"Leylin emerr emerr leb-i sâfinde toplananInûşâbe-i sükûnu leb -teşne-i türab"* (Tevfik Fikret). ‖ *Leb-i âftâb,* gölge. ‖ *Leb-i cû,* ırmak kıyısı. ‖ *Leb-i cûybar,* su kıyısı. ‖ *Leb-i derya* → LEBİDERYA. ‖ *Leb-i gül-fam,* gül renkli dudak: *"Kim leb-i gül-fâmı dönmüş gonce-i nîlûfere"* (Nedim, XVII. yy.). ‖ *Leb-i hadra,* ufuk. ‖ *Leb-i handan,* gülen, gülümseyen dudak: *"Hande sığmaz goncenin zira leb-i handanına"* (Nedim, XVII. yy.). ‖ *Leb-i keştigâh,* ırmağın geçit veren kısmı. ‖ *Leb-i lâl,* konuşmayan, dilsiz: *"dönerim: penceremde bir leb-i lâl / bana vaz-ı pür iğbirâriyle / bahseder ta uzakta bir yerden"* (Tevfik Fikret). ‖ *Leb-i sagar,* kadehin kenarı. ‖ *Leb-i lerzan,* titreyen dudak: *"Leb-i lerzanımdan / Âteşîn pürfeveran / Elfaz-ı perişanı..."* (C.S. Erozan). ‖ *Leb-i şefkat,* şefkat, acıma dudağı: *"Önümde Göksu, yeşil sath-ı bî-karâriyle / beyaz köpük dökerek nazlı nazlı dalgalanan / denizde bir leb-i şefkat, bir incizâb arıyor"* (Tevfik Fikret). **—4.** Kimi sözcüklerle birleşerek sıfat yapar: *gonce-leb* (gonca dudaklı, küçük ağızlı), *huşk-leb* (dudakları kurumuş), *şeker-leb* (şeker dudaklı) vb.

—Ed. *Leb değmez,* içinde b, p, m, f, v gibi dudak ünsüzleri bulunmayan sözcüklerle yazılmış şiir. (*Dudak değmez* de denir.) [Bk. *ansikl.* böl.]

—ANSİKL. Leb değmez diye adlandırılan şiirlerde dudak ünsüzleri bulunmadığı için bunlar, dudaklar birbirine değdirilmeden okunur. Saz şairleri bu tür şiirleri okurken dudakların birbirine değmediğini göstermek için dudakları arasına dikine bir dikiş iğnesi yerleştirirlerdi. Remzi Dede'nin *"Tarik-i aşka gir ehl-i Hüda ol / Gönül gel layık-ı her i'tila ol"* matlaıyla başlayan gazeli bu türe örnektir.

ŁEBA, Polonya'da ırmak, 150 km uzunluğunda. Doğu Pomeranya'nın en yüksek kesiminde doğar, kıyı ovasını sular ve önce Łebsko gölüne, sonra Baltık denizi'ne dökülür. —Polonya'da küçük kent, Pomeranya'nın doğu kıyısında, Łeba ırmağının ağzında. Sayfiye ve turizm merkezi (Słowiński ulusal parkı'nın kenarında), balıkçılık limanı (balık konserveleri).

LEBÂBET a. (ar *lebabet*). *Esk.* Akıllılık, zekilik.

LEBACHİA a. Paleobot. Yaprakları ve kozalakları Perm sistemi tabakalarında bulunan bazı kozalaklıların cins adı. (Eşanl. WALCHİA.)

LEBALEB be. (fars. *leb,* dudak'tan *leb -ā-leb*). *Esk.* Bir şeyin ağzına değin, silme dolu olduğunu vurgulamak için kullanılır.

LEBANON, ABD'de (Pennsylvania) kent, *Lebanon Valley*'de, Harrisburg'un K.-D.'sunda; 25 700 nüf. Alüminyum metalürjisi. Eczacılık ürünleri. Ayakkabıcılık. Tekstil.

LE BAS (Philippe), fransız arkeolog (Paris 1794 - *ay. y.* 1860), Konvansiyon üyesi Philippe Le Bas'nın oğlu. Gelecekteki Napoléon III'ün eğitmenliğini yaptı ve önemli bir araştırma seferi gerçekleştirdi: *Voyage archéologique en Grèce et en Asie Mineure* (Yunanistan ve Küçük Asya'da arkeolojik gezi) [1847-1868; H. Waddington tarafından tamamlandı].

LEBBEYK ünl. (ar. *lebbeyk*). *Esk.* **1.** "Efendim", "emredin", "buyrun" anlamında kullanılır: *"Gâh Arafat'a çıkaram lebbeyk urup baş açaram"* (Eşrefoğlu Rumi, XV. yy.). **—2.** *Lebbeyk-gû,* buyrun diyen. ‖ *Lebbeyk-zen,* evet diyen. ‖ *Lebbeyk-zen-i icabet,* "Tanrı'nın emrini yerine getirdi" anlamında ölenler için kullanılır.

LEBBEYKE → TELBİYE.

LEBEDEV (Pyotr Nikolayeviç), rus fizikçi (Moskova 1866 - *ay. y.* 1912). Eğitimini, Kundt'un yönetiminde, Strasbourg'da yaptı, 1900'de Moskova'da profesör oldu. İlk çalışmaları dielektrikler kuramı üstünedir; ancak daha çok, 1901'de, ışınım basıncının varlığını ortaya koymasıyla tanınır; yer manyetikliğinin kökeniyle de ilgilendi.

LEBEDEV (Vladimir Vasiliyeviç), rus ressam ve desinatör (Sen-Petersburg 1891 - *ay. y.* 1967). Yapıtları, biçimlerdeki konstrüktivist anlayışla, özellikle afişlerde ve çocuk kitapları için yaptığı resimlerde kullandığı canlı ve katıksız renklerle dikkati çeker.

LEBEDEVA (Sarra Dmitriyevna), rus heykelci (Sen-Petersburg 1892 - Moskova 1967). Ekim devrimi'nden sonra, Danton ve Robespierre'in büstlerinin yanı sıra, çağdaş kişilere ilişkin bir dizi portre gerçekleştirdi. Moskova'daki Dinlenme ve kültür parkı'ndaki *Genç kız ile kelebek* adlı anıtsal figürü yaptı.

LEBEDİN, Ukrayna'da kent. Kursk'un güney-batısında; 29 000 nüf. Tarımsal besinler sanayisi. Önemli demir cevheri yatağı.

LEBEDOS. Tar. coğ. Anadolu'nun B.'sında, İonia bölgesinde antik kent; Efes'in (Ephesos) 36 km K. B.'sında, Kısık yarımadası üzerindeydi. Mitolojiye göre, Kodros'un oğlu Andraimon (ya da Andropompos) tarafından kurulmuştu. İonia birliği'nin en yoksul kentlerinden olan Lebedos, Atina konfederasyonu'nca çok düşük ölçüde vergiye bağlanmıştı. Lysimakhos, Efes'i yeniden kurarken Lebedos halkını buraya göçe zorladı. Ptolemaios II kenti *Ptolemais* adıyla yeniden kurdurdu (İ.Ö. 266). Marcus Aurelius dönemine değin para bastı. Roma döneminde Dionysios oyuncuları burada her yıl tanrının onuruna yarışmalar düzenliyorlardı. Bizans döneminde piskoposluk oldu. Kentin B.'sında Karakoç kesimindeki kaplıcalar, Romalılar'dan günümüze değin işletilmektedir. Kalıntılar arasında dört kuleli, üç kapılı sur duvarları belirtilebilir.

LEBEL a. (mucidinin adından), 1886'da yapılan ve birçok kez geliştirilerek fransız ordusunda 1940'a kadar kullanılan, 8 mm çapında tüfek.

LEBEL (Nicolas), fransız subay (Saint-Mihiel 1838 - Vitré 1891). 1886 modeli otomatik tüfeği kabul eden deneme komisyonunun başkanıydı; tüfeğe onun adı verildi.

LE BEL (Joseph Achille), fransız kimyacı (Pechelbronn 1847 - Paris 1930). Balard'ın (1871), daha sonra da Wurtz'un (1872) asistanı oldu. 1889'a dek, doğduğu kentte bir petrol işletmesini yönetti ve Paris'e giderek kendini araştırmaya verdi. Le Bel, hollandalı Van't Hoff ile birlikte, çağdaş stereokimyanın kurucusudur. Dörtyüzlü karbon kuramını yarattı ve 1874'te organik bileşiklerin optik etkinliğini bakışımsız bir karbonun varlığıyla açıkladı. Ayrıca, beşdeğerli azot bileşiklerinin dönel gücünü buldu. Son olarak, *Cosmologie rationnelle* (Akılcı evrenbilim) yapıtında, Güneş sisteminin evrimini inceledi. 1929'da Bilimler akademisi'ne seçildi.

LEBEN a. (ar. *leben*) *Esk.* **1.** Süt: *Adem-ül-leben* (süt yokluğu, sütsüzlük). —**2.** *Leben-i şecer,* ağaç sütü.

LEBENİ, LEBENİYE sıf. (ar. *leben* ve *-i*'den *lebeni,* dişl. *lebeniyye*). *Esk.* Sütle ilgili, sütlü: *Mevad-ı lebeniye* (sütlü, sütten yapılmış maddeler).

LEBENİYAT çoğl. a. (ar. *lebeni*'den çoğl. *lebeniyyāt*). *Esk.* Süt ürünleri.

LEBENİYE → LEBENİ.

LEBER (Georg), alman siyaset adamı (Obertiefenbach, Limburg, 1920). 1939-1945 arasında astsubaydı. Önce sendikacılık yaptı, sonra siyasete atıldı. 1957'den başlayarak Sosyal demokrat parti'den (SPD) milletvekili oldu; Ulaştırma (1966), Haberleşme (1969) ve Savunma (1972-1978) bakanı olarak görev yaptı. Silahlı kuvvetlerde çok saygı duyulan Leber, geniş bir silahlanma programı başlattı ve köklü reformlar hazırladı. 1979-1982 arasında parlamento üyeliği ve başkan yardımcılığı yaptı.

Manuel

Henri Léon Lebesgue

LEBESGUE (Henri Léon), fransız matematikçi (Beauvais 1875 - Paris 1941). Sorbonne'da, sonra da Collège de France'ta (1921) profesörlük yaptı. Bilimler akademisi'ne üye oldu (1922). 1902'de tezini verdikten hemen sonra, kendi adını taşıyan ve belli başlı teoremleri 1910'da kanıtlanmış olan integralleme kuramını ortaya koydu. Baire'in süreksiz fonksiyonlar üzerine yaptığı çalışmadan esinlenen bu yeni kuram Borel ölçüsünün yeni bir tanımına dayanıyor ve Riemann'ın kuramını (1854) genelleştiriyordu. Ortaya konan yeni fonksiyonlar bu kuramın hatalı olduğunu göstermektedir. Bir fonksiyon, hemen her yerde sürekli olmadığı halde Lebesgue anlamında integrallenebilir. Çağdaş çözümlemenin güçlü bir aracı olan Lebesgue integrali, Fourier serileri kuramında ve katlı integral hesabında integrallenebilirlik varsayımlarının ve temel kuramın olan

$$\int_a^b f'(x)\,dx = f(b) - f(a)$$ nın geçerlilik koşullarının genişletilmesine olanak sağladı. Bu kuram, daha sonra, özellikle, fonksiyonel çözümlemede ve eğrilerin doğrulaştırılması problemlerinin incelenmesinde kullanıldı. 1913'te de Radon tarafından genelleştirildi.

Lebesgue boyu. Mat. çözlm. $\mathbb{R}^n$ nin sınırlı tuğlalarının P kümesini içeren bütün boyların kesişimi olarak, $\mathbb{R}^n$ içinde elde edilen boy. P nin doğurduğu bu boy, ikişer ikişer ayrık bütün sınırlı tuğlaların sonlu ailelerinin birleşimlerinden oluşmuştur. $n = 1$ halinde, Lebesgue boyu, $\mathbb{R}$ nin sınırlı aralıklarınca doğurulur.

Lebesgue integrali. Mat. çözlm. Değerlerini $[m, M]$ den alan bir sınırlı sayısal fonksiyon için, $\sum_i \eta_i \cdot m_i$ toplamı olarak elde edilen integral, burada m_i, y_i ile y_{i+1} in sıkı arasındaki gerçek sayıların, f ile elde edilen öncellerinin E_i kümesine bağlı ölçüsü, ve $\eta_i \in]y_i, y_{i+1}[$ dir; $[m, M]$ aralığı küçük $[y_i, y_{i+1}]$ aralıklarına bölünmüştür. Bu tanım, $\mathbb{R}$ nin bir doğru parçası üzerinde tanımlı bir fonksiyon için ilk başta Lebesgue'in izlediği girişime karşılık gelmektedir.

Riemann' integrali tanımlanamayan fonksiyonların "hemen her yerde", yani ölçüsü sıfır olan bir küme istisnası ile düzgün oldukça, Lebesgue anlamında bir integrali bulunabilir: bir doğru parçası üzerinde tanımlı, oransal her sayıya 1 i, orandışı her sayıya 0 ı eşlik ettiren fonksiyon için durum böyledir.

Bu tanım daha sonra basit biçimde $\mathbb{R}$ ye, $\mathbb{R}^2$ ye, $\mathbb{R}^n$ ye genişletildi, biricik yenilik, bunda tam toplamalı olma teoreminin kullanılışından ibarettir, bu teoreme dayanarak, sayılabilir bir sonsuz kümenin ölçüsünün sıfır olabildiği gösterilir.

Bu genelleştirilmiş biçimde, Lebesgue integrali Riemann integralinden farklı olur, bu fark, Lebesgue integralinin, bir oymağa ve sayılabilir olarak toplamalı bir ölçüye dayanarak tanımlanması, oysa Riemann integralinin bir boya ve basit olarak toplamalı bir ölçüye dayanarak tanımlanmış olmasıdır. Riemann anlamında integrallenebilir bir fonksiyon, Lebesgue anlamında da integrallenebilirdir, ama karşıtı doğru değildir.

Lebesgue integralinin daha genel bir tanımı verilebilir. $f \in \mathfrak{R}$ ise, $|f| \in \mathfrak{R}$ ve $\inf(1, f) \in \mathfrak{R}$ biçiminde tanımlanan sayısal fonksiyonların $\mathfrak{R}$ Riesz kümesi olan E kümesi ile (bu yerel tıkız E üzerinde taşıyıcısı tıkız olan sürekli sayısal fonksiyonlar halidir), E üzerinde pozitif bir μ ölçüsü göz önüne alınır. Bu durumda, (f_n) ler $\mathfrak{R}$ nin aileleri olduğuna göre, $\psi = \sup_n f_n$ olmak üzere, $f \in \mathfrak{R}$ nin, $\mu^*(f)$ ile gösterilen, $\mu^*(f) = \inf_{\psi \geq f} \{\psi\}$ ile bir üst integral tanımlanır, aynı biçimde, $\varphi = \inf_n f_n$ olmak üzere, $\mu_*(f)$ ile gösterilen, $\mu_*(f) = \sup_{\varphi \leq f} \{\varphi\}$, ile bir bir alt integral tanımlanır. $\mu^*(f) = \mu_*(f)$ ise f fonksiyonu Lebesgue anlamında μ integrallenebilirdir. $\mu(f) = \int f\,d\mu = \int f(x)\,d\mu(x)$ ile gösterilen ortak değer f nin Lebesgue anlamında integralidir. Borel'in araştırmalarıyla desteklenen Lebesgue'in araştırmalarından sonra, integralleme, fonksiyonel analizde ve olasılıklar hesabında ön planda rol oynamaktadır.

Lebesgue ölçüsü. Mat. çözlm. *n* boyutlu afin bir uzayın, ölçüsü *p* olan düzgün bir P tuğlasında bulunan, bir E parçasının ölçüsü (örneğin düzlemde bir kare). E nin sonsuz sayıda sayılabilir, ayrık, düzgün tuğlalarla bir örtülüşü göz önüne alınır. Bu durumda, bu tuğlaların ölçülerinin toplamının üst sınırı, E nin [m_e (E) ile gösterilen] dış ölçüsü adını alır. Ve F = P - E konursa, E nin $m_i(E) = p - m_e(F)$ iç ölçüsü göz önüne alınır. Bu iç ve dış ölçüler aynı bir sayıya eşitse, bu sayı *m* (E) ile gösterilir, bu da E nin Lebesgue ölçüsüdür. ‖ *Bir E afin uzayı üzerinde Lebesgue ölçüsü,* E ye eşlik eden bir $\vec{E}$ vektör uzayının Lebesgue ölçüsünün bir $\theta_A^{-1}: \vec{E} \to E$ bijeksiyonu ile elde edilen görüntüsü

$$(\theta_A : E \to \vec{E}, \; M \to \vec{AM})$$

E üzerindeki iki Lebesgue ölçüsü orantılıdır, bir afin uzayının her ötelenmeyle değişmez biricik ölçüleri Lebesgue ölçüleridir. ‖ *Bir vektör uzayı üzerinde Lebesgue ölçüsü,* $\mathbb{R}^n$ üzerinde μ_0 Lebesgue ölçüsünün, $\mathbb{R}^n$ den $\vec{E}$ içine bir *f* eşyapı uygulamasıyla elde edilen görüntü ölçüsü. $\mathbb{R}^n$ den $\vec{E}$ içine başka her *g* eşyapı uygulaması için,

$$g(\mu_0) = |\det(g^{-1} \circ f)| \cdot f(\mu_0)$$

dır. Bir vektör uzayının kanonik bir ölçüsü olmayıp bir skaler farkıyla bir ölçüsü vardır. ‖ $\mathbb{R}^n$ *üzerinde Lebesgue ölçüsü,* her P sınırlı tuğlasının biricik μ_0 ölçüsü, öyle ki P, $\mathbb{R}$ nin (a_i, b_i) sınırlı aralıklarının descartesçı çarpımı olduğunda P nin bir $\mu_0(P) = \prod_{i=1}^{n} (b_i - a_i)$ ölçüsü vardır. Bu ölçü her ötelenme ile ve hatta $\mathbb{R}^n$ nın her bir-modüllü grubunun her elemanı ile değişmez.

LEBGERDAN a. Seram. Kütahya çiniciliğinde, kulpsuz, büyükçe çay fincanına verilen ad.

LEBİA HAEMORROİDALİS a. Bitkilerin, ağaçların üstünde, bazense taşların altında yaşayan, esmer gövdeli, uçları canlı kırmızı elitralı, küçük koşarkınkanatlı. (Kolayca uçar. Etçildir. Küçük larvaları, bitki bitlerini, vb. avlar. *L. grandis* türü, patatesböceğine karşı biyolojik savaşta kullanılmak amacıyla Avrupa'ya getirildi. Koşarkınkanatlıgiller familyası.)

LEBİB, LEBİBE sıf. (ar. *lebib,* dişl. *lebibe*). *Esk.* Akıllı: *"Lebibim şeh-i mülk-i bi-mihnetim/Felek-cennet misin benim cennetim"* (Muallim Naci, XIX. yy.).

LEBİB MEHMET EFENDİ Ruznamçecizade, türk şair (İstanbul 1784 - *ay. y.* 1867). Tophane ruznamçecisi Mustafa Efendi'nin oğlu. Öğrenimini bitirdikten sonra ruznamçe kaleminde görev aldı. Babasının ölümünden sonra yerine atandı (1813). Yeniçeriliğin kaldırılması sırasında, aranan bir sanığı evinde sakladığı gerekçesiyle önce Amasya'ya, oradan da Kütahya'ya sürüldü. Bağışlanarak İstanbul'a döndü. Defterdarlık, çeşitli meclis üyelikleri, Takvim-i vekayi ve Matbaa-i âmire nazırlığı gibi görevlerde bulundu. 12 mecmuadan oluşan şiirleri Millet kütüphanesi'ndedir. *Tuhfe şerhi müntehab* (1846), Tuğrai'nin *Lâmiyet ül-acem* kasidesinin açıklaması olan *Şerh-i Lâmiyet ül-acem* (1855), Fuzuli'den çevirdiği *Risale-i sıhhat ve maraz* (1865) ile çeşitli kitaplardan derlediği *Cevahir-i mülteka-ta* (1869) adlı yapıtları vardır.

LEBİBE → LEBİB.

LEBİD BİN REBİA (Ebu Akil), arap şair (öl. Kûfe 660). Cahiliye* devrinde ün yaptı; Peygamber'in çağına da yetişti. Beni Cafer bin Kilâb kabilesindendi. Güzel söz söylemesiyle tanındı. Kabilesinin Hire hükümdarına ve 630'da Amir bin Şaşa'a kabilesinin Peygamber'e gönderdiği kurulda yer aldı. Müslümanlığı kabul ederek Kûfe'ye yerleşti.

Lebid, ünlü arap şairleri arasında İmrülkays ve Tarafa'dan sonra gelir. *Divan*'ı es-Sükkeri ve Esmai gibi arap dilbilimciler tarafından incelendi. Günümüze kadar gelebilen *Divan*'ında şiirlerinin ancak yarısı yer alır. *Divan*, Beyrut'ta basılmıştır (1966).

LEBİDERYA a. (fars. *leb* ve *derya*'dan *leb-i deryâ*). *Esk.* Deniz kenarı: *Lebideryaya karşı.*

◆ sıf. Deniz görür, denize karşı: *Lebiderya bir daire.*

LEBİSTESGİLLER a. Tropikal Amerika tatlısularında yaşayan, yavrularını doğuran, dişlisazancıklardan küçük kemiklibalıklar familyası. (Bil. a. *Poeciliidae.*)
—ANSİKL. Erkeklerde, kuyrukaltı yüzgecinin önünde bir gonopot bulunur; dişiler aşırı çoğalabilir (aynı gebelik süresi içinde birden çok defa gebe kalmış olabilirler); bu balıklar sivrisinek larvalarıyla beslendiklerinden, hemen hemen bütün ılıman sulara (20-24°C) ekilmektedirler; ayrıca süs balığı olarak akvaryumlarda da beslenebilirler. *Gambusia* (örneğin *Gambusia affinis*), *Guppys*, *Xiphophorus maculatus*, *Xiphus*, ve *Mollienesia*'ları akvaryumseverler hem güzel renkleri hem de hızlı üremeleri nedeniyle tercih ederler.

LEBLAB a. (ar. *leblâb*). Esk. bot. Sarmaşık.

LEBLABİYE a. (ar. *leblab* ve *-iyye*'den *leblâbiyye*). Esk. bot. Sarmaşıkgiller.

LEBLANC (Nicolas), fransız kimyacı (İvoy-le-Pré, Cher 1742 - Saint-Denis 1806). Orléans dükünün evinde cerrah olarak çalıştı (1780), kristalleşme konusundaki araştırmalarıyla tanındı (1786). 1789'da kendi adını taşıyan bir sodyum karbonat (yapay sodyum hidroksit) hazırlama yöntemi keşfetti. Orléans dükü, 1791'de ona Saint-Denis yakınında bu yöntemin kullanıldığı bir fabrika kurdurdu. Yasama meclisi üyeliği, Barut ve güherçile yönetim vekilliği yaptı. Fransız devrimi'nden sonra hemen her şeyini yitirdiğinden intihar etti.

LEBLANC (Maurice), fransız gazeteci ve yazar (Rouen 1864 - Paris 1941). Maupassant ve Flaubert'i andıran öyküler yayımladı (*Des couples*, 1891), sonra polis romanları yazmaya yöneldi, parisli bir belediye meclisi üyesinin adını Lupin'e dönüştürdü ve *l'Arrestation d'Arsène* Lupin* adlı yapıtıyla çekici, anarşizme yatkın, sanat meraklısı ve yurtsever bir hırsız tipini yarattı. Bu kahramanın serüvenlerini anlatan diziyi Selami İzzet Sedes türkçeye çevirdi: *Arsen Lüpen, 813, Altın müselles, Otuz tabutlu oda, Yeşil gözlü kız, Esrarengiz konak*, 1934.

Pierre Jahan-Edimages

Maurice Leblanc
tarafından yaratılan
Arsène Lupin için
Léo Fontan'ın yaptığı kapak (1926)
özel kol.

Leblanc teoremi, sinüzoidal bir alternatif alanın aynı hızda ama ters yönde dönen, eşit genlikli iki döner alana ayrıştırılabileceğini ifade eden teorem.

LEBLEBİ a. **1.** Özel tavalarda ya da fırında kavrulup eğlencelik olarak yenen nohut. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** *Arg.* Tabanca kurşunu. **—3.** *Lep demeden leblebiyi anlamak* → LEP.
—Bes. san. *Leblebi unu*, leblebinin öğütülmesiyle elde edilen un. (Genellikle şekerle karıştırılır ve eğlencelik olarak yenir.) || *Leblebi şekeri*, üzeri şekerle kaplanmış leblebi. || *Kaba leblebi*, kabuksuz olarak kavrulan esmer, sarı renkte leblebi. || *Sakız leblebisi*, kabuklu olarak kumda kavrulan beyaz leblebi. || *Tuzlu leblebi*, tuzla birlikte kavrulan kaba leblebi.
—ANSİKL. Leblebi yapılırken nohut, özel sac tavalarda ya da fırında (sakız leblebisi, üzerinin beyaz kalması ve yanmaması için kızgın kum içinde) kavrulur. Eskiden nohut kavrulurken içine tarçın ya da karanfil atılarak yapılan kokulu leblebiler de vardı. Bugün daha çok sakız leblebisi, kaba ve tuzlu leblebi yapılmaktadır. Çorum ve Sandıklı, leblebileriyle ünlüdür.

LEBLEBİ (Mehmet), **Leblebi Mehmet** denir, türk futbolcu (Pınarhisar, Kayseri, 1908 - İstanbul 1972). Futbola genç yaşta başladı. 15 yaşındayken Fenerbahçe A futbol takımında oynadı ve sağ açık mevkisinde hızlı top sürüşleri, isabetli ortalarıyla ün yaptı. 16 yaşında türk millî futbol takımına seçilerek Paris Olimpiyat oyunları'nda (1924) Çekoslovakya ile karşılaşan millî takım kadrosunda yer aldı. 1934'te futbolu bıraktı.

LEBLEBİCİ a. Leblebi yapan ve / ya da satan kimse.

Leblebici Horhor Ağa, Dikran Çuhacıyan'ın üç perdelik opereti (1876). Librettosu Takfor Nalyan'a aittir. Tanzimat döneminin ilk yerli opera-komik örneği olan yapıtın konusu, Hurşit adındaki varlıklı ve yakışıklı gençle, leblebici Horhor Ağa'nın kızı Fadime arasındaki aşktır. Töre ve entrika komedisi öğelerini taşıyan oyunun en büyük özelliği, çoksesli müzikle yerel motiflerin son derece ustalıklı biçimde bağdaştırılmış olmasıdır. Yunanistan'da, Mısır'da oynandığında çok tutulan, almancaya, fransızcaya, yunancaya çevrilen operet ilk kez Gedikpaşa'daki Güllü Agop'un tiyatrosunda, Cumhuriyet'ten sonra da İstanbul Şehir tiyatrosu'nda (1937) ve çeşitli topluluklarda sahnelendi. Kemal film (1923), on yıl sonra da İpek film tarafından sinemaya aktarıldı. Sonuncusunda Behzat Butak, Mahmut Moralı, Şaziye Moral, Ferdi Tayfur gibi dönemin ünlü sanatçıları rol aldı.

LEBLEBİCİLİK a. Leblebi yapma ve/ya da satma işi.

LEBOMBO dağları, Mozambik ile Güney Afrika Cumhuriyeti (Transvaal) ve Svaziland sınırında K.'den G.'e doğru uzanan tepeler bütünü.

LEBON (Philippe), fransız mühendis ve kimyacı, havagazıyla aydınlatmanın mucidi (Brachay, Champagne, 1767 - Paris 1804). Angoulême'de Ponts et Chaussées'de mühendislik yaptı, daha sonra Paris'teki École des ponts et chaussées'de mekanik dersleri verdi. 1797'ye doğru, odunun damıtılmasıyla elde edilen gazın, aydınlatma ve ısıtmada kullanılması için denemelere başladı. Buluşunu İnstitut'ye bildirdi ve 28 eylül 1799'da "ısıllambalar" diye adlandırdığı aygıtları için bir icat beratı aldı. Besleme pompaları olan, elektrikli bir makineyle ateşlenen ve gazla çalışan bir motor projesini de ona borçluyuz (1801).

LE BON (Gustave), fransız hekim ve toplumbilimci (Nogent-le-Rotrou 1841 - Paris 1931), toplumsal ruhbilim alanında önemli katkılarda bulundu. Birçok toplumsal ve siyasal sorunla ilgilendi ve heyecanların toplum sorunlarındaki büyük rolünü ortaya koymaya çalıştı. *La Psychologie des foules* (Yığın ruhbilimi) [1895] adlı yapıtında, bir "kolektif ruh" düşüncesini ileri sürdü. Buna göre, bir yığın oluştuğu zaman, her bireyin kişisel bilinci kolektif bir bilince boyun eğiyordu. Kolektif bilincin zekâ ve ahlaklılık düzeyi, üyelerinin ortalama zekâ ve ahlaklılık düzeyinden düşüktü. Bu durum, yığınları, onlara öncülük eden kişinin etkilerine son derece açık ve gerek zorbaca, gerek kahramanca davranışlara son derece yatkın bir duruma getiriyordu.

Lebon pastanesi, İstanbul'un Beyoğlu semtinde, İstiklal caddesi üzerinde pastane. Adını sahibinden alan pastane XIX. yy.'ın ikinci yarısında açıldı, kısa sürede devlet adamlarının, edebiyatçıların ve sanatçıların uğrak yeri oldu. Ülke sorunlarının konuşulduğu, edebiyat ve sanat tartışmalarının yapıldığı bir ortam olma özelliğini uzun süre koruyan Lebon 1960'a doğru eski canlılığını yitirdi ve daha sonraki yıllarda kapandı.

LEBORK, Polonya'da kent, Pomeranya'nın doğu bölümünde, Łeba kıyısında; 29 000 nüf. Buzultaş tepeleriyle kıyı ovasının birleştiği yerde, küçük sanayi merkezi (bıçkıevleri, un fabrikaları, elektrikli aygıtlar, keten sanayisi) ve demiryolu kavşağı.

LEBOVA, Güney Afrika'da bantustan, Kuzey ya da Kuzey-doğu Transvaal'de; 2 591 541 nüf. (1989). Kuzey Sotholar'a (ya da Pediler'e) verilmiştir. Birleştirmeden sonra yüzölçümünün 25 180 km²'ye ulaşacağı (altı kümeye ayrılır) hesaplanmıştır. Pediler'in yalnızca üçte ikisi Lebova'da oturmaktadır; ne var ki, tarafsız bölgede yaşayan yurtsuzlar da siyasal açıdan Lebova'ya bağlıdırlar. 1972'den beri özerk olan Lebova'nın yakın bir gelecekte bağımsızlığına kavuşması ve *Lebovakgomo*'nun da başkent olması öngörülmektedir.

LEBOVAKGOMO, Lebova'nın merkezi, Pietersburg'un G.'inde yeni kurulmuştur.

LE BRETON (André François), fransız basımcı-kitapçı (Paris 1708 - *ay. y.* 1779). Özellikle abone yoluyla piyasaya sürdüğü (ekim 1750) ve yayımlanmasını 1772'ye kadar sürdürdüğü *Ansiklopedi**'yi basmasıyla tanınır. Sakıncalı bulduğu maddelerin metinlerini değiştiriyor diye Diderot haklı olarak, onu kınadığından, 1764'te anlaşmazlığa düştüler.

LEBRİJA, İspanya'da (Andalucia, Sevilla ili) kent, sierra de Gibalbin ile Guadalquivir'i sınırlayan bataklıkların arasında; 25 400 nüf. S. Maria kilisesi (eskiden camiyken 1249'da kiliseye çevrildi, XVI. yy.'a kadar Rönesans ve gotik üsluplarında onarıldı). Castillo kilisesi. Tarım ve ticaret merkezi.

LE BRİX (Joseph), fransız hava subayı (Baden, Morbihan, 1899 - Ufa, Başkırdistan, 1931). 1925'te deniz havacısı olarak pilot brövesi aldı; bir muharip birliğe atandı ve 1926'da Rif savaşı'na katıldı; daha sonra, Dieudonné Costes ile birlikte güney Atlantik'i (10-15 ekim 1927) ve Amerika kıtasını geçme girişimi başarıyla sonuçlandı; bu dünya turunu, Tokyo-Paris hızlı bağlantısıyla (8-14 nisan 1928) tamamladı. 1931'de kurduğu sekiz dünya rekoru arasında, kapalı devrede mesafe ve süre rekoru (10 372 km) en önemlisidir. Marcel

Faillat-Ziolo

Charles Le Brun
çocuğunu göğsüne bastıran
diz çökmüş kadın
Çocukların katliamı için
etüt
bej kâğıt üzerine sangin ve
yer yer beyaz boya
Louvre müzesi
Paris

Scala

Lecce
hükümet sarayı
(XVII. yy.'dan kalma eski manastır)
ve Santa Croce'nin cephesi
(XVI. ve XVII. yy.)

Doret ve René Mesmin ile birlikte giriştikleri duraksız Paris-Tokyo uçusunda öldü.

LE BRUN (Charles), fransız ressam (Paris 1619 - *ay. y.* 1690). Koruyucusu şansölye Séguier tarafından üç yıl için Roma'ya yollandı (1642). Burada Antikçağ anıtlarını inceledi, Raffaello'nun yapıtlarını kopya etti ve ustası Poussin'in fikirlerinden yararlandı. 1646'da Fransa'ya döndü ve Krallık resim ve heykel akademisi'nin kuruluşunda (1648) önemli bir rol oynadı. Akademi 1663'te Le Brun'un çabalarıyla resmi bir kimlik kazandı. Fouquet, Vaux'da yaptırdığı (1658) sarayın süsleme işlerini Le Brun'a verdi; sanatçı Maincy'de Gobelins'in habercisi olan bir duvar halısı yapımevi kurdu. Versailles'ı yaptırmaya karar verdiğinde Louis XIV Vaux'da çalışan ekibe başvurdu. Le Brun 1662'de kralın baş ressamlığına, 1663'te de krallık mobilyalarının üretildiği kuruluşun yöneticiliğine getirildi. Çeşitli çalışmaları bir bütünlük içinde yürüterek yaratma ve örgütleme yeteneğini ortaya koydu. Colbert'in 1666'da Roma'da açtığı Fransız akademisi'ne öğrenci yetiştirmek için École des Gobelins'i kurdu. Bu akademi, "güzel doğa" anlayışını, yani antikçağ kurallarına göre gözden geçirilmiş gerçeği benimsetme amacını taşıyordu. Ustanın ölümüne (1690), hatta XVIII. yy. sonlarına kadar, bu üslup sanat çevrelerine egemen oldu. Louvre (Apollon galerisi), Versailles (Elçiler merdiveni [1674-1678 bugün yıkılmıştır], Aynalar galerisi, Savaş ve Barış salonu vb.), Marly ve Sceaux'da çalışmış olan sanatçının ayrıca, Louvre'da (*Çocuk İsa'nın uykusu*, 1655; *Şansölye Séguier; Pişmanlık duyan Maria Magdalena;* dev boyutlu dört *İskender'in öyküsü* tablosu; iki *Çobanların tapınması*, 1689-90; vb.) ve çeşitli müzelerde (Mâcon, Lyon, Berlin, Floransa, Modena, Venedik, Bristol vb.) çok sayıda yapıtı yer almaktadır.

LEBRUN (Albert), fransız devlet adamı (Mercy-le-Haut, Meurthe-et-Moselle, 1871 - Paris 1950). Meurthe-et-Moselle milletvekili (Demokratik sol) [1900-1920], üç kez Sömürgeler bakanı (1911-1914), Clemenceau hükümetinde Abluka ve Kurtarılmış bölgeler bakanı (kasım 1917 - kasım 1919), senatör (1920-1932), Senato başkanı (1931), 1932'de ve 1939'da Cumhurbaşkanı. Haziran 1940 felaketinden ve Millet meclisi'nin yönetimi mareşal Pétain'e teslim eden oylamasından sonra Vizille'e çekildi (13 temmuz). Almanlar tarafından tutuklanıp birkaç ay Bavyera'ya sürülen III. Cumhuriyet'in son Cumhurbaşkanı A. Lebrun, daha sonra siyasal yaşamdan çekildi.

LEBS a. (ar. *lebs*). *Esk.* **1.** Giyme. **—2.** İki şeyi birbirinden ayırt edememe.

ŁEBSKO, Polonya'da kıyı gölü, Pomeranya'nın doğu bölümünde. Oldukça geniş (75 km²), ama az derin (6 m) olan gölü, Łeba ırmağı aşar. Gölü denizden ayıran uzun kıyı şeridi (17 km), elli metre kadar yükseklikte hareketli kumulları, kumlar altına gömülmüş ölü ormanlarıyla çölsü bir alanda yayılır; göl ile kenarlarının oluşturduğu bütün korunmuştur (Słowiński ulusal parkı'nın doğu bölümü).

LEBÜN sıf. (ar. *lebūn*). *Esk.* Süt veren, sağmal.

LEC (Stanisław Jerzy), polonyalı yazar (Lwów 1909 - Varşova 1966). Gazeteci ve çok sayıda şiir kitabının (*Notatnik polowy*, 1946) yazarı. *Myśli Nieuczesane* (1957) adlı yapıtıyla lirizminin ve hiciv anlayışının bireşimine ulaştı, bunu, yalnızca insanın iç deneyimini değil, çağımızın ve özellikle de totaliter bunalımların deneyimini yansıtan özdeyişler ve vecizeler kitabı *Poema gotowe do skoku* (1964, 1966) izledi.

LECANİUM a. (yun. *lekane*, havuz, gerdel'den). Birçok zararlı tür içeren koşnil cinsi. (Eşkanatlılar takımı; *Sternorhyncha* alttakımı; *Lecanidae* familyasının örnek tipi.) [Eşanl. EULECANİUM.]
—ANSİKL. *Lecanium*'lara "ağaç kabuğu biti" dendiği de olur. Bazı ağaçların kabuklarına ve yapraklarına yerleşir ve *karaballık* adı verilen küfün üstünde geliştiği ballı bir sıvı salgılar. *Lecanium hesperidum portakalağaçlarına, L. corni* ve *L. Persicae* şeftaliağaçlarına ve bağlara büyük zararlar verir. Defneye, zeytinağaçlarına, vb. zarar veren türleri de vardır.

LECANORA a. (yun. *lekane*, havuz'dan). Taşların ve ağaç kabuklarının üzerinde yetişen kabuklu liken. (Bazı yazarlara göre *Lecanora esculenta* İbraniler'in kudrethelvası olabilir. Bu likenin talı yerinden koparak rüzgârla taşınıp bir yerde toplanabilir. Bu nedenle lecanora *göçmen liken* adıyla da anılır.)

LECANUET (Jean), fransız siyaset adamı (Rouen 1920 - Neuilly-sur-Seine 1993). Felsefe agrejesi olarak Lille'de öğretmenlik yaptı, 1943'te Direniş hareketi'ne katıldı. 1968'de Rouen belediye başkanı oldu. Milletvekili seçildi (1973-1974), Giscard d'Estaing'in adaylığını destekledi. Onun seçilmesinden sonra, plan ve bölgesel planlamayla görevli Devlet bakanlığına atandı (1976-1977). 1976'da, Jacques Duhamel'in Demokrasi ve ilerleme merkezi'yle Demokrat merkez, Sosyal demokrat merkez adıyla yeni bir parti biçiminde birleşince, bu yeni partinin başkanlığına getirildi. 1982'de Sosyal demokrat merkez başkanlığı'ndan ayrılarak, kendini tamamen daha önce de başında bulunduğu Fransız demokrasi birliği partisi'nin başkanlığına adadı. Bu görevi 1988'e kadar sürdü.

LE CARRÉ (David John Moore CORNWELL, **John** —denir), ingiliz yazar (Poole, Dorset, 1931). Yazdığı casusluk romanlarında ahlakın gerekleriyle gizli savaşın zorunluklarını uzlaştırmanın güçlüklerini vurguladı. 1961'de, *Call for the Dead* adlı yapıtında G. Smiley adlı kahramanı yarattı ve aynı tip, *Tinker, Taileor, Soldier, Spy* (1974) ve *The Honourable Schoolboy* (1977) adlı yapıtlarında da yer aldı. Son yapıtları: *The little Drummer Girl* (1983), *A perfect Spy* (1986), *The Secret Pilgrim* (1990), vd.

LECCE, İtalya'da kent, Puglia'da, il merkezi; 101 957 nüf. (1990). Otranto topraklarında yer alan Lecce, kireçtaşlımarnlı topraklar (*Lecce toprağı*) üzerinde kurulmuştur. Önemli bir ticaret merkezidir. Zeytinyağı, kereste, cam, özellikle de tütün sanayileri. Sıkıştırılmış kâğıtla yapılan heykelcikler ve oyuncaklar. Makine sanayileri. Roma harabeleri. Barok çağda yapılmış ya da bu üsluba dönüştürülmüş, aşırı süslemeli (S. Croce; Duomo meydanı'nın bütünü) dinsel yapılar. İl müzesi. —*Lecce ili*, 2 759 km²; 814 854 nüf. (1989). Taranto'nun G.'indeki yarımadayı içine alır. Zeytinyağı. Tütün.

LECCO, İtalya'da kent, Lombardia'da (Como ili), Como gölünün güney-doğu dalı olan *Lecco gölü*'nün G.'inde; 52 200 nüf. Adda'da, Lecco gölüyle Garlate gölü arasında yer alan kent, dağların eteklerinde gelişti. Turizm ve sanayi (tekstil, makine sanayileri, konserve fabrikaları) merkezi.

LECH, Almanya (Bavyera eyaleti) ve Avusturya'da ırmak, Tuna'nın kolu (sağ kıyıdan); 263 km (havzası 4 126 km²). Vorarlberg'de (Avusturya) doğar, Augsburg'u sular. Alpler'deki bütün vadisi Avusturya'dadır. Almanya'da, iki hidroelektrik santralını besler.

LE CHATELİER (Henry Louis), fransız kimyacı ve metalürji uzmanı (Paris 1850 - Miribelles-Échelles, İsère, 1936), Louis Le Chatelier'nin oğlu. École des Mines'de sanayi kimyası profesörü oldu (1887), 1898'de Collège de France'ta bir mineraller kimyası kürsüsünün başına geçti ve 1907'de Bilimler akademisi'ne seçildi. Patlayıcı karışımları, özellikle de grizuyu inceledi ve taşkömürü ocakları için güvenlikli patlayıcılar yaptı. 1886'da, yüksek sıcaklıkların ölçümü için rodyumlu ya da iridyumlu platin-platin termoelektrik çiftlerden yararlandı. Metal ve alaşımların yapısıyla ilgili ilk incelemeleri gerçekleştirdi; ısıl çözümleme ve mikroskobik metalografiyi yarattı. Fiziksel ve kimyasal dengelerin yer değiştirmesi üstüne genel yasanın açıklanmasını ona borçluyuz. Çimentolar üzerine ilk araştırmaları da yapan odur. Taylorizmi Fransa'da yaydı.

Le Chatelier yasası, denge kararlılığına yön veren koşul: bir sistem kararlı bir dengede bulunduğunda, bu sistemin parametrelerinden birinde meydana gelen her değişiklik, bu değişikliği yok etmeye yönelik bir süreci başlatır. Kimyasal tepkime dengesindeki yer değiştirmeleri yöneten bu yasanın elektrodinamikteki karşılığı, Lenz yasasıdır.

LECHFELD, Almanya'nın Bavyera eyaletinde bölge, Augusburg'un güneyinde. —*Lechfeld savaşı*, Germanya kralı Büyük Otto'nun 955'te macar süvarilerine karşı kazandığı zafer, Macarlar'ın Avrupa seferlerine son verdi.

LECHNER (Leonhard), tirollü besteci (Adige vadisinde doğdu [genellikle adına eklenen *Athesinus* sanı buradan gelir]

1553'e doğr. - Stuttgart 1606). Münih'te Bavyera capellası'nda ilahiciydi. Burada tanıştığı Lassus'ün eğitim yöntemini, sonraki kuşaklara aktardı. 1575-1593 arasında basılmış derlemelerde yapıtları vardır: 4-6 sesli ve çift koro biçiminde 8 sesli *Motectae sacrae* (1575); 6 ve 7 sesli *Septem Psalmi poenitentiales* (1587); 3, 4, 5 ya da 6 sesli alman lied'leri (7 kitap). Elyazması olarak günümüze ulaşabilenler arasında 1594 tarihli bir *Aziz Yuhanna'ya göre çile* de vardır.

LECHNER (Ödön), macar mimar (Peşte 1845 - Budapeşte 1914). Öğrenimini Budapeşte ve Berlin'de yaptı. Önce fransız Rönesans'ından, sonra kendi ülkesinin halk sanatından ve "Ayrılık" üslubundan etkilendi. Budapeşte'de, Dekoratif sanatlar müzesi'ni, majolikalarla kaplı Posta tasarruf sandığı'nı, Yerbilim enstitüsü'nü yaptı.

LECH-OBERLECH, Avusturya'da (Vorarlberg) sayfiye ve kış sporları (1 447 - 2 492 m) merkezi, Lech vadisinde.

LECHOŃ (Jan), polonyalı şair (Varşova 1899 - New York 1956). "Skamander" yazın grubunun üyesi olan Lechoń, *Karmazynowy poemat* (1920) adlı yapıtında parnasçı türü romantik polonya geleneğiyle birleştirdi, ama insanın metafizik sorunlarını barok bir üslupla betimledi (*Srebrne i czarne*, 1924).

LECHTAL, Avusturya'da vadi, Tirol'de (*Lech*'in yukarı çığırı burada akar), kireç taşlı Bavyera Önalpleri'nin eteğinde (Parseier Spitze'de 3 084 m'ye ulaşan *Lechtal Alpleri*). Kereste sanayisi. Yaz turizmi ve kış sporları merkezi.

LECİDEA a. Özellikle yüksek dağlarda kayaların üstünde yetişen ve onları bazen gözalıcı renklere boyayan kabuklu liken.

LECKY (William), ingiliz tarihçi (Newtown Park, Dublin yakınında, 1838 - Londra 1903). Özellikle *A History of England in the 18th Century* (8 cilt, 1878-1890) [18. yy.'da İngiltere tarihi] adlı yapıtında öncelikle düşünce tarihiyle ilgilenmiştir.

LECLAİR (Jean-Marie), **Yaşlı** — denir, fransız besteci ve kemancı (Lyon 1697 -Paris 1764). 1722'de Torino operası'nın baş dansçısı ve bale yöneticisiydi. İlk sonat derlemesini yayımlatmak üzere 1723'te Paris'e gitti. Torino'da Somis'ten ders aldı. 1728'de yeniden Paris'e gitti, kilise konserlerinde çaldı. 1733'te, J. P. Guignon'la birlikte kralın kemancıları arasına girdi. Guignon'un rekabeti karşısında 1736'da bu görevini bıraktı ve yolculuğa çıktı. Hollanda'da Locatelli ile tanıştı. 1743'te kesin olarak yerleştiği Paris'te *Scylla et Glaucus* operasını temsil ettirdi (1746). Bir cinayete kurban gitti. Keman için besteleri arasında, sürekli bas eşlikli yalnız keman için on iki sonatlık dört kitap (1723, 1728'e doğr., 1734, 1743) [bu sonatlardan birkaçı flüt içindir]; ölümünden sonra yayımlanmış bir sonat (1767); 2 keman için bas eşliksiz altı sonatlık iki kitap (1730-1747'ye doğr.); 2 keman ve sürekli bas için altı *üçlü sonat* (1731'e doğr.-1733); 2 flüt ya da 2 keman ve bas için üçlü sonatları kapsayan birinci ve ikinci müzikli dinlenme (1736-1737'ye doğr.); altı konçertoluk iki kitap (1737 ve 1745) [konçertolardan biri flüt ya da obua içindir].

Büyük bir keman virtüozu olarak Leclair, XVIII. yy. fransız keman okulunun ustası sayılır. Besteci olarak en belirgin özelliği italyan ve fransız üsluplarını bağdaştırmasıdır. Derin bir lirizmi yansıtan yapıtlarında, zengin armoni, kontrapunto'nun güzelliği, teknik cüret ve koregrafik yazım bilgisiyle birleşmiştir.

LECLANCHÉ (Georges), fransız mühendis (Paris 1839 - *ay. y.* 1882). 1868'de, kendi adını taşıyan elektrik pilini icat etti; bu pilde, elektrolit olarak amonyum klorür, kutuplanma giderici olarak da manganez bioksit kullandı.

LECLERC (Charles Victor Emmanuel), fransız general (Pontoise 1772 - Cap -Français, Saint-Domingue, 1802). Toulon önlerinde çarpıştı (1793); burada Bonaparte'a katılarak İtalya seferine gitti (1796) ve Napoléon'un kız kardeşi Pauline ile evlendi (1797). Tümgeneralliğe yükseltildi (ağustos 1799), Brumaire darbesinde rol oynadı, sonra Moreau komutasında Almanya'da hizmet etti (1800). Saint -Domingue seferinin komutanlığına atanınca adaya çıkarma yaptı (şubat 1802) ve kısa sürede Toussaint Louverture'ün teslim olmasını sağladı; sarı hummadan öldü (kasım).

LECLERC (Philippe Marie DE HAUTECLOCQUE, —denir), Fransa mareşali (Belloy -Saint-Léonard, Somme, 1902 - Beşar yakınında 1947). 1939'da 4. piyade tümeni kurmay heyetindeydi, mayıs 1940'ta Lille'de tutsak düştü, kaçtı ve Aisne civarındaki bir zırhlı birlikle yeniden savaşa döndü. Kamerun'un Özgür Fransa'ya katılmasında büyük bir rol oynadıktan sonra Kamerun valiliğine getirildi (1940). 1944'te kendi 2. zırhlı tümeninin başında, Normandiya çıkarmasına katılarak Avranches, Alençon ve Mans'da yararlık gösterdi. 24 ağustosta Paris'in kurtuluşuna katıldı ve Montparnasse garında Choltitz'i teslim aldı. 1945'te Çinhindi'ndeki fransız kuvvetlerinin yüksek komutanlığına atandı, Fransa adına Japonya'nın teslim sözleşmesini imzaladı. 1946'da Kuzey Afrika kuvvetleri denetmenliğine getirildi, ertesi yıl bir uçak kazasında öldü ve 1952'de, ölümünden birkaç yıl sonra, Fransa mareşalliğine yükseltildi.

LE CLÉZİO (Jean-Marie), fransız yazar (Nice 1940). Hem sokratesöncesi düşünürlere, hem Lautréamont'a, hem de Michaux ve Ponge'a bağlanan yapıtı, ikili bir sistem üzerine kurulmuştur (çoğalma ve özdeşleşme, saldırı ve direnme, yaşamın trajedisi ve yazının yaşama vuran gölgesi). Kolajla fantastik, alıntılarla oyunlar arasında gidip gelirken yakalanan gerçek, sürekli olarak saydamsızlığını korur. Yazarın eli, sanrıyı, başdönmesini kaydeden bir "sismograf"tır. Kişilerinin genellikle sefillikten kurtulamayan alınyazısı dünyayı, kendi kendini yok eden bir dünyayı yargılamaktaki aşırılıkla açıklanır. *Procès -verbal* (1963), *Le Déluge* (1966) ve *le Livre des fuites* (1969) adlı yapıtlarda saldırgan güçlerin egemenliğini görürüz. Le Clézio'nun yapıtı daha o zamandan bir tür serüvendir ve bu serüven yer yer dil ve edebiyat üstüne özeleştirilerle kesintiye uğrar (*la Fièvre*, 1965; *la Guerre*, 1970 ve *les Géants*, 1973). Le Clézio 1967'de *l'Extase matérielle* ile hazırlığını yaptığı değişik bir çevrime 1972'de *Haï* adlı yapıtıyla başlar. Başarılı bir "kaçış" konusunu ele aldığı bu çevrimi, bir zamanlar öğretmenlik yaptığı Orta Amerika'da yeniden keşfettiği unutulmuş uygarlıklar besler. Dünyayla, daha doğrusu belirli bir dünyayla barışmaya ve olgunluğa erişmeye *Terra amata*'da (1967) ve *Voyages de l'autre côté*'de (1975) tanık oluruz. Yazarın öbür yapıtları: *les Prophéties du Chilam Balam*, 1976; *l'Inconnu sur la terre, Mondo et autres histoires*, 1978; *le Chercheur d'or* (Altın arayıcısı) [1985]; *Onitsha* (1991).

LECOCQ (Charles), fransız besteci (Paris 1832 - *ay. y.* 1918). 1857'de Offenbach tarafından, Bouffes-Parisiens adlı tiyatrosu için düzenlenmiş yarışmaya gönderdiği *Docteur Miracle* başlıklı opera-buffası Bizet'nin yapıtıyla aynı dereceyi paylaştı. *Fleur-de-thé* (1868) ve *les Jumeaux de Bergame* (1869) adlı yapıtlarıyla ünü pekiştikten sonra ders vermeyi bıraktı. *La Fille de Madame Angot* (1872), *Giroflé -Girofla* (1874), *le Petit Duc* (1878) gibi operetlerinin zarif üslubuyla fransız operet bestecileri arasında seçkin bir yer edindi. Ayrıca baleler, melodiler ve piyano parçaları besteledi.

LE COFFRE (Benoît) → COFFRE.

LECOMTE (Georges), fransız yazar (Mâcon 1867 - Paris 1958). İbsen'den etkilenen bir tiyatro yazarı (*Mirages*, 1893) ve sanat eleştirmeni (*l'Art impressionniste*, 1892) olan Lecomte, tarihsel ya da yazınsal incelemeler dışında *Le Mort saisit le vif* (1925) gibi toplumsal hiciv romanları yazdı. (Fr. akad., 1924.)

LECOMTE DU NOÜY (Pierre), fransız biyolog (Paris 1883 - New York 1947). 1915'te tanıştığı Alexis Carrel ondan, yaraların kapanma hızı sorununu matematiksel bir açıdan incelemesini istedi. Bilgin, New York'ta Rockefeller enstitüsü'ne üye oldu (1920-1927), sonra Paris'teki Pasteur enstitüsü'nün biyofizik bölümünde müdürlük yaptı (1927-1937); 1936'da *le Temps et la Vie* (Zaman ve yaşam) adlı kitabında, yaşayan maddeye özgü biyolojik bir zaman kavramı önerdi. Ayrıca, molekül ölçüm yöntemlerini inceledi, aralarında "basınçölçer"in de bulunduğu pek çok aygıt icat etti ve serumun kritik sıcaklığı üstünde araştırmalar yaptı. En önemli çalışmaları şunlardır: *l'Avenir de l'esprit* (Tinin geleceği) [1942], *l'Homme et sa destinée* (İnsan ve yazgısı) [1948], *l'Homme devant la science* (Bilim karşısında insan) [1949], *la Dignité humaine* (İnsanlık onuru) [1949-50].

LECONTE DE LİSLE (Charles Marie LECONTE, —denir), fransız şair (Saint -Paul, la Réunion, 1818-Louveciennes 1894). Gençliğinde istemeye istemeye birçok yolculuk yaptı (babası ticaretle uğraşmasını istiyordu), siyasete büyük bir ilgi gösterdi (daha 1846'da Paris'e gelişinde Fourier'nin kuramlarına hayranlık duydu), 1848 seçimlerinde başarısızlığa uğradı. Şiirin çekiciliğine kapılarak, romantizmin henüz bütün görkemiyle yaşadığı bir dönemde kendini edebiyata verdi, nesnelliği ve bireyi yüceltecek yerde onu adeta dışlayan kendinde güzellik arayışını savundu. Yaşadığı çağda aradığını bulamayınca, efsaneyle tarihin birbirine karıştığı uzak geçmişlere yöneldi; ancak "yararlı sanat" ve "sanat için sanat" arasındaki tartışmaları bir yana bırakarak, Sanat'ı bilimsel gerçeğin bir açıklaması olarak gördü. Bu açıdan bakılınca gerçek bir bütünlük kazanan sanatı, eski tarihçi, dramaturg ve şairler tarafından ortaya konan uygarlıkların efsanesiz bir destanı durumuna geldi (*Poèmes antiques*, 1852; *Poèmes barbares*, 1862; *Poèmes tragiques*, 1884; *Derniers Poèmes*, 1895). Zamanı aşmanın büyüklüğünü yazıya yeniden kazandıran bu öğretiden hoşlanan *Parnasse contemporain* (okula verilen Parnesse adı bu derlemelerden geliyordu) yazarları (Heredia, Coppée, ilk yapıtlarıyla Verlaine, Mallarmé, Villiers de L'Isle-Adam, genç Anatole France, vb.), Leconte de Lisle'in çevresinde toplandı. Ondan önceki şairler, Leconte de Lisle'de, bir rakipten çok kendilerinin bir dengini göreceklerdi. Nitekim Hugo, Fransız akademisi'nde yerine onun geçmesi temennisinde bulundu ve gerçekten de Leconte de Lisle, 1886'da Fransız akademisi'ne seçildi.

Ömer Seyfettin onun fransızca *Odysseia* çevirisinin bazı bölümlerini türkçeye çevirdi (1918). Eski yunan şairlerinden yaptığı çeviriler ve bu edebiyatla ilgili değerlendirmeleri Yahya Kemal'in 1905'ten sonraki bazı şiirlerini etkiledi; 1912'de Yakup Kadri ile birlikte eski yunan ve latin edebiyatlarından esinlenen "Nev yunanilik" hareketini oluşturmalarına yol açtı.

LECOQ DE BOİSBAUDRAN (Paul Émile, **François** —denir), fransız kimyacı (Cognac 1838 - Paris 1912). Özellikle, galyumu bulmasıyla tanınır; bu elementi ayrıntılarıyla inceledi ve saf halde hazırladı (1875). Samaryumu bulan da odur.

LE CORBUSİER (Charles Édouard JEANNERET-GRIS, —denir), fransız yurttaşlığına geçmiş isviçreli mimar, şehirci, ressam, dekoratör ve yazar (La Chaux-de -Fonds 1887 - Roquebrune-Cap-Martin

Manuel

Henry Le Chatelier

L.L.

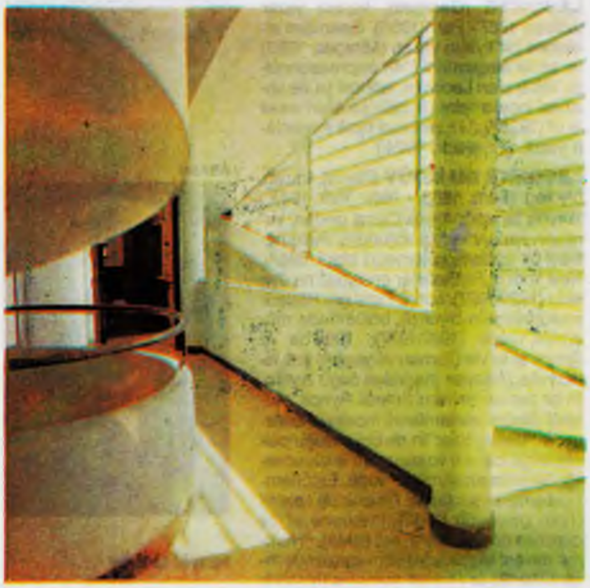

Jean-Marie Leclair
A. Loir'ın yapıtından J. C. François'nın bir gravürü (ayrıntı)

Larousse

Leconte de Lisle
F. A. Casaly'nin guvaşla belirginleştirilmiş deseni
Bibliothèque nationale, Paris

L. Hervé

Le Corbusier
Poissy'de (Yvelines) 1929-1931 arasında yapılan Savoye villası'ndan iç ayrıntı

Le Corbusier'nin İstanbul'da çizdiği desenlerden biri Süleymaniye camisi

1965). Doğduğu kentte uygulamalı sanat öğrenimi gördü. Bilgi ve görgüsünü artırması için gönderildiği Avrupa turu sırasında viyanalı sanatçılar ve T. Garnier ile tanıştı. Perretler'in bürosunda Akdeniz'e özgü plastik anlayışını ve betonu tanıdı; sanayi estetiğini de P. Behrens ve H. Tessenow'un yanında öğrendi. Resme ilgi duyarak 1918'de Ozenfant ile birlikte arıtıcılık* akımını kurdu. Sonra, *Esprit nouveau* dergisinde, sanayileşmiş evler, üç milyon nüfuslu yerleşme, Paris için "plan Voisin" (1925 Sergisi) gibi garip önerilerle, polemikçi olarak adını duyurdu. Villalar (Boulogne, Garches, Poissy) ve Pessac'ta yaptığı site, *Weissenhof* örnek konut yerleşmesine gönderdiği iki tasarım (Stuttgart, 1927), uluslararası üslubun en önde gelen kişilerinden biri olmasını sağladı. Modern mimarlık uluslararası kongreleri'nde (CİAM) bir kuşak boyunca ağırlığını duyurdu (1933'te Atina Şartı'nı kaleme aldı). Cook evinden (1926) "konut birimleri"ne (Marsilya 1947) kadar uzanan uygulamalarıyla, konutun dikey olarak gelişmesini ("konut makinesi") önerdi. 1934'ten başlayarak, araştırmalarını çevre düzenlemesi alanına kaydırarak genişletti. Soyut hacimler elde etmek için, geleneksel olmayan öğelerden (kazık temeller, şerit pencereler, teras çatı) yola çıkarak *Modulor** yardımıyla, gittikçe daha heykelsi formüllere yöneldi (1951'de şehircilik planını çizdiği Çandigarh'da Yüksek Mahkeme; Ronchamp* capellası, 1955; L'Albresle yakınında la Tourette manastırı, 1959). Klasikleşmiş bu uygulamalar dışında Le Corbusier, çok sayıdaki kitabıyla, uluslararası çapta ilgi topladı. Yayınları arasında: *Vers une architecture* (Bir mimarlığa doğru) [1923], *Une maison, un palais* (Bir ev, bir saray) [1928], *Quand les cathédrales étaitent blanches* (Katedraller beyazken) [1937], *les Trois Établissements humains* (Üç insani kurum) ve *Propos d'urbanisme* (Şehircilik söyleşileri) [1945], *l'Atelier de la recherche patiente* (Sabırlı araştırma atölyesi) [1960] sayılabilir.

Le Corbusier, iç dekorasyon konusundaki görüşlerini *l'Art décoratif d'aujourd'hui* (Günümüz süsleme sanatı) [1925] adlı kitabında dile getirdi: süsten arındırılmış bir süsleme sanatı; sanayi üretimiyle gerçekleştirilen, işlevlere uyarlanmış mobilyalar. Ch. Perriand ve P. Jeanneret ile birlikte yarattığı ilk yapıtlarını, 1925 Dekoratif sanatlar sergisi'nde, "l'Esprit nouveau" (Yeni ruh) pavyonunda halka sundu. Bunlar, üst üste ve yan yana konulabilen, daha sonra değiştirilerek gerçek bölme-dolaplara dönüşen çelik "standart kutular"dı. Aynı çalışma arkadaşlarıyla birlikte metali (kromajlı, daha çok da boyanmış) deri ya da bezle birlikte kullanarak pek çok oturma elemanı yarattı. Çoğu Thonet tarafından piyasaya sürülen bu oturma elemanları içinde, dönen, sallanır koltuk ve insan vücuduna çok güzel uyan, ayarlanabilir şezlong en dikkat çekicileridir. Le Corbusier'nin hazırladığı birçok masa modeli ve duvar halısı taslağı da anılmalıdır.

1911'de çıktığı gezi sırasında Le Corbusier, Türkiye'ye de gelip, Edirne, İstanbul ve Bursa'da inceleme ve araştırmalar yaptı, ilginç bulduğu yapı ve sokakları desenlerle resim defterine aktardı. 1948'de, bu kez İzmir'in imar planı önerisi için Türkiye' ye çağrıldı ve uygulanmadan kalan bir plan hazırladı. Corbusier'nin Doğu'ya yaptığı gezide çektiği fotoğraflar 1985 yılı nisan ve mayıs aylarında ilk kez Türkiye'de İbrahim Paşa sarayı'nda sergilendi.

Le Corbusier vakfı, Le Corbusier'nin mimarlık, sanat ve edebiyat alanlarındaki yapıtlarını ve bunlar üzerine tüm belgeleri elde etmek, satın almak, korumak ve halka tanıtmak amacıyla 1968'de Paris'te kurulan vakıf.

LECOUVREUR (Adrienne), fransız kadın oyuncu (Damery, Épernay yakınında, 1692 - Paris 1730). Mesleğe 1717'de, Comédie-Française'de başladı. Gerçekçiliğe düşkündü, baştan aşağı nüanslı bir oyun tarzı içinde doğal biçimde konuşan ilk trajedi oyuncuları arasında yer aldı. Tutkulu özel yaşamı ve Maurice de Saxe ile yaşadığı ateşli aşk, Legouvé ve Scribe'in bir oyununa (*Adrienne Lecouvreur,* 1849) ve iki de filme konu oldu. (1913'te Sarah Bernhardt'ın oynadığı L. Mercanton ve H. Desfontaines'in filmi ve 1938'de Yvonne Printemps'ın oynadığı Marcel L'Herbier' nin filmi.)

LECTİSTERNİUM a. (lat. sözc.; *lectus,* yatak, ve *sternere,* düzeltmek'ten). Antik. Rom. Ölü döşeklerine yerleştirilmiş tanrı tasvirleri onuruna verilecek şölen için düzenlenen dinsel tören. (İlk lectisternium, İ.Ö. 399'da, Sibyllinus kitapları'na danışıldıktan sonra düzenlendi. Bu yunan âdetinin kullanılmaya başlanması Roma'ya yeni tanrılar (399'da Apollon, Latona, Artemis) girmesine yol açtı.

LECYTHİDACEAE a. Tropikal bölgelerde yetişen, basit almaşık yapraklı, 4-6 tipinde çiçekli, çok sayıda erkekorganlı ağaçlar ya da çalımsı bitkiler familyası. (*Lécythidaceae* familyası, mersingiller familyasına yakındır.)

LECYTHİS a. Tropikal Amerika kökenli ağaç. (Yapraklar almaşık, sert, tam; çiçekler oldukça büyük ve yaprakların koltuğunda ya da dalların ucunda salkım halinde topludur. 60 tür; *lecythidaceae* familyası.)

—ANSİKL. Kalın çeperi kapsül biçimindeki büyük meyvesi, olgunlaşınca tepesindeki değirmi kapağın kalkmasıyla açılır; bu yüzden maymun tenceresi adıyla da anılır; içinde maymunların çok sevdiği hafif acı lezzette tohumlar bulunur. Büyük kırmızı çiçekli *Lecythis grandiflora* süs bitkisi olarak yetiştirilir. *L. ollaria* brezilya cevizinin yerini tutan jakapukayo'dur.

LECYTHOCRİNUS a. Orta Avrupa'da Devon devri'nde yaşamış fosil derisidikenli denizlalesi cinsi. (Örnek tür olan *Lecythocrinus eifelianus,* Eifel'de Devon devrine kadar yaşadı. *Cyathocrinidae* familyası.)

P. Koch-Rapho

Le Corbusier
Çandigarh'ta (Hindistan) Bakanlıklar sarayı (1953)

ŁĘCZYCA, Polonya'nın orta kesiminde kent, Łódź'un K.'inde, Bzura kıyısında; 15 000 nüf. Demir cevheri çıkarımı. Özelleşmiş tarım (soğan). —Yakınında, küçük linyit havzası (Rogoźno).

LEÇA DO BALİO, Portekiz'de kent, Duero'da (Porto yönetim bölümü); 8 800 nüf. Tahkimli kilise, XIV. yy. portekiz sanatının üstün yapıtlarından biri olan eski manastır.

LEÇE ya da **LEÇELİK** a. (ar. *el-leçe'* den). Çok akıcı bazalt ya da olivinli bazalt lavları çıkaran volkanların çevrelerinde çok pürüzlü ve karışık bir yüzey şekli gösteren donmuş lav akıntılarıyla kaplı alan. —ANSİKL. Bu yüzey şeklinin Türkiye'deki başlıca örnekleri Hatay çukurunun Amanoslar ile Kurt dağı arasındaki K. kesiminde, K. Anadolu fayı boyunca yer alan genç volkanik etkinliğe bağlı olarak meydana gelen leçeler ile, Ceyhan ovası ve İskenderun körfezi arasındaki Büyük leçe'dir. Suriye'nin G.'inde Cebeli Havran volkanik kütlesinin K.-B.'sında da Antikçağ'da Trachon (pürüzlü yöre) adıyla tanınan çok geniş bir leçelik vardır.

LEÇEK a. (fars. sözc.). **1.** Başa örtülen dört köşe örtü; tülbent, yemeni, yazma. **—2.** Tülbent ya da yemeniyi eşkenar üçgen biçiminde katlayıp düz kısmı alna, üçgen kısmı başın arkasına gelecek biçimde bağlayarak oluşturulan baş bağlama biçimi.

LEÇELİK → LEÇE.

LED, ing. *Light Emitting Diode* (ışık yayan diyot) sözcüklerinin başharflerinden oluşan kısaltma; ışık yayan ve yaydığı ışığın dalga boyu (dolayısıyla rengi) kullanılan yarıiletken malzemeye göre değişen bir diyodu belirtir. Bu diyotlar optikelektronikte ya da ışıklı gösterge olarak kullanılır.

LEDA, Jüpiter'in, 1974 yılında amerikalı Charles Kowal tarafından keşfedilen on üçüncü uydusu. Yıldız dolanım süresi: 240 g. Yörüngesinin yarı büyük ekseni: 11 134 000 km. Tahmini çapı: 10 km.

LEDA. Yun. mit. Sparta kralı Tyndareos' un karısı; Zeus'un Leda'ya âşık olduğu ve kuğu biçimine girerek ona yaklaştığı söylenir. Leda'nın yumurtladığı bir ya da iki yumurtadan iki çift ikiz çıkmıştır: Kastor ile Polydeukes ve Helene ile Klytaimnestra. —İkonogr. *Leda ile kuğu* konusunu işleyen Antikçağ'dan kalma birçok heykel grubu bilinmektedir (Floransa, Venedik). Musei capitolini'deki grup belki de Timotheos'un elinden çıkma özgün bir yunan heykelini yansıtır. Heykellerin yanı sıra çok sayıda antik mühürtaş ve fresk de bulunur. Ancak bu konu en çok italyan sanatçılar tarafından ele alınmıştır: İl Filarete (Roma'daki San Pietro bazilikası'nın bronz kapıları), Leonardo da Vinci (özgün yapıt kaybolmuştur; Roma'da çeşitli kopyaları bulunur), Michelangelo (kaybolmuş olan özgün yapıt il Rosso'yu esinlemiştir [Londra, Dresden]), Veronese (Dijon), Pontormo (Floransa). Largillière (Madrid) ve Boucher'nin (Stockholm) tablolarıyla Falconet' nin bir bisküvisinden de söz etmek gerekir.

LEDAN a. *Yörs.* Arının kovandaki yarıkları kapatmak için salgıladığı siyah ve koyu sıvı, propolis.

LE DANTEC (Félix), fransız biyolog (Plougastel-Daoulas 1869 - Paris 1917). Pasteur enstitüsü'ne girdi, önce Laos'a gönderildi (1889-90), sonra da Brezilya' ya; burada, Pasteur'ün isteği üzerine bir laboratuvar açarak sarıhummayı araştırdı. Lyon fakültesi'nde kanseri inceledi ve nihayet Sorbonne'da genel biyoloji dersleri vermekle görevlendirildi (1899). Lamarck'ın görüşlerini savunan Le Dantec'in başlıca yapıtları şunlardır: *La Matière vivante* (Yaşayan madde) [1895], *Théorie nouvelle de la vie* (Yeni yaşam kuramı) [1896], *Évolution individuelle et hérédité* (Bireysel evrim ve kalıtım) [1898], *la Sexualité* (Cinsellik) [1899], *Lamarckiens et darwiniens* (Lamarckçılar ve darwinciler) [1900], *Traité de biologie* (Biyoloji incelemesi) [1903], *Introduction à la pathologie générale* (Genel patalojiye giriş) [1905], *la Crise du transformisme* (Dönüşümcülüğün bunalımı) [1909], *la Science de la vie* (Yaşamın bilimi) [1912], *le Conflit* (Çatışma) [1901], *l'Athéisme* (Tanrıtanımazlık) [1907] ve *l'Égoïsme, base de toute société* (Bencillik, her toplumun temeli) [1911].

Ledderhose hastalığı (alman cerrah Georg *Ledderhose*'un [1855-1925] adından), ayak tabanındaki yüzeysel aponevrozun lifli nodüllü sklerozu. (Çoğu zaman bir Dupuytren hastalığı ve ya da Peyronie hastalığı ile birlikte görülür.)

LEDE- önek (ar. *ledā*-). Başına eklendiği sözcüğe "olunduğunda", "esnasında", "edildiğinde", "durumunda" anlamları katar: *lede-l-hace, lede-l-ihtiyac* (gereksinim duyulduğunda), *lede-l-havale* (gönderildiğinde, yollandığında), *lede-l-icab, lede-l-iktiza* (gerektiğinde), *lede-l-ifade* (ifade edildiğinde, söylendiği zaman), *lede-l-muayene* (kontrol edildiğinde, incelendiğinde), *lede-l-müracaa* (başvurulduğu zaman), *lede-l-mütalaa* (okunduğunda, mütalaa edildiğinde), *lede-l-müzakere* (tartışıldığında), *lede-l-vüsul* (kavuşulduğunda), *lede -s-sual* (sorulduğunda), *lede-t-tahkik* (incelendiği zaman), *lede-t-taharri* (araştırma sonucunda), *lede-t-teemmül* (düşünüldüğü zaman), *lede-t-tedkik* (tedkik edildiğinde) vb.

LEDEBOUR (Georg), alman siyaset adamı (Hannover 1850 - Bern 1947). Sosyal demokrat parti üyesi, 1900-1918 arasında Reichstag milletvekili. Birinci Dünya savaşı sırasında partisinin barışçı merkez kanadındandı, Zimmerwald konferansı'na katıldı (eylül 1915). 1917'de bağımsız Sosyal demokrat parti'nin kurucuları arasında yer aldı ve kasım 1918, sonra ocak 1919 devrim günlerine katıldı. Partinin, Komünist parti'yle birleşmeden yana olan sol kanadını da (1920), yeniden Sosyal demokrat parti'ye ilhaktan yana olan sağ kanadını da (1922) desteklemedi. 1920-1924 arasında tekrar Reichstag'a milletvekili seçildi, 1923'te küçük bir parti olan Sosyalist birlik partisi'nin başına geçti. Hitler iktidara geçince İsviçre'ye göç etti.

LEDEBÜRİT a. (fr. *lédeburite*). Metalürj. Demir-karbon alaşımlarında yer alan, 1 145 °C'ta kristalleşen ötektik austenit ve semantit karışımı. (Karbon oranı % 4 dolayında olan beyaz dökme demirlerin en önemli bileşenidir.)

LEDEGANCK (Karel Lodewijk), hollandaca yazan belçikalı şair (Eeklo 1805 -Gent 1847). Zomergem'de sulh yargıçlığı yaptı. Belçika medeni kanunu'nu hollandacaya çevirdi, lirik ve destansı şiirler yayımladı (*Die Drie Zustersteden*, 1846; *Fleurs de mon printemps*, 1839 [fr. çev.]; *le Fou*, 1942 [fr. çev.]).

LEDERBERG (Joshua), amerikalı biyolog (Montclair, New Jersey, 1925). Daha 21 yaşında, Yale üniversitesi'nde Tatum' un öğrencisiyken, onunla birlikte, *Escherichia coli* bakterisinde (kolibasil) cinsel yenibileşim olayını buldu. Bu buluş, bakterilerde, Tatum ve Beadle'ın mantarlarda elde ettikleriyle karşılaştırılabilen "biyokimyasal mütantlar" kullanılarak gerçekleştirildi. Sonra, N. D. Zinder ile birlikte, bir bakteri virüsü (ya da bakteriyofaj) aracılığıyla genetik bir bilginin, bir bakteriden diğerine geçişini, bakterisel transdüksiyonu buldu. Bu buluşlar, Fransa'da Jacob ve Monod'nun çalışmalarına ışık tuttu ve molekül genetiğine giden yolların en çarpıcısını açtı. Wisconsin ve Stanford üniversitelerinde tıbbi genetik profesörlüğü yapan Lederberg, 1958'de Nobel Fizyoloji ve tıp ödülü'nü aldı. 1989'da ABD ulusal bilim ödülü'ne layık görüldü.

LEDERER (Edgar), fransız kimyacı (Viyana, Avusturya, 1908). Bilimsel araştırma ulusal merkezi'nde öğretmenlik (1946), sonra da araştırma müdürlüğü yaptı (1960), Paris Fen fakültesi'nde profesör oldu (1956), kromatografi alanındaki çalışmaları, bakteri kökenli lipitlerin, bağışıklık yapan bireşimsel maddelerin ve birçok doğal maddenin tanınmasına katkılarıyla tanındı.

Lederer-Brill hastalığı, çocuklarda görülen ve belki de virüs enfeksiyonundan ileri gelen özantikorlu akut hemolitik kansızlık.

LEDESMA (Alonso DE), ispanyol şair (Segovia 1562 - *ay. y.* 1623). En tanınmış çalışmaları şunlardır: culteranismoyu moda bir akım haline getirmeye katkıda bulunan dinsel alegoriler olan *Conceptos espirituales* (1600-1612); kendi okurlarını eğitmek için halk atasözlerini kullandığı *Juegos de Noche Buena* (1611) ve son olarak, saçma sapan sözlerden yanıltmacalara kadar uzanan çeşitli sözcük oyunlarından oluşan *Romancero y monstruo imaginado* (1615).

LEDESMA RAMOS (Ramiro), ispanyol gazeteci ve siyaset adamı (Alfaz, Zamora, 1905 - Paracuellos del Jarama 1936). 1931'de ulusal-sendikalcılık adını verdiği bir hareket başlattı; bu hareket, önce siyasal falanjist partisi, daha sonra da yeni Franco devletinin ideolojik akımıyla bütünleşti. Ledesma, iç savaşın başında öldürüldü.

LEDG a. (ar. *ledġ*). *Esk.* Akrep, yılan sokması.

LEDÓCHOWSKİ (Mieczysław HALKA, *kont*), polonyalı din adamı (Klimontów, Sandomierz 1822 - Roma 1902). Poznań -Gniezno başpiskoposu oldu (1865). Kulturkampf'a karşı çıktı ve bu yüzden hapsedildi (1874). Daha sonra Prusya'ya sürüldü (1876). Hapiste bulunduğu sırada papa Pius IX tarafından kardinalliğe yükseltildi (1875).

LEDÓCHOWSKİ (Włodzimierz), cizvit tarikatı başkanı (Loosdorf, Aşağı Avusturya, 1866- Roma 1942), Ledóchowski Mieczysław'ın yeğeni. İsa Birliği taşra yardımcısı (1902) ve başkan yardımcısı (1906) oldu, 1915'te de tarikat başkanı seçildi. Uzun başkanlık döneminde *Ratio studiorum*'u modern çağların gereklerine uyarlamaya çalıştı.

LEDOUX (Claude Nicolas), fransız mimar ve şehirci (Dormans 1736 - Paris 1806). J. F. Blondel'in öğrencisiydi. Bir tiyatro binası, bir hapishane, soylular ve varlıklı kişiler için çeşitli konaklar yaptı. 1783-1789 arasında Paris için gerçekleştirdiği 46 kent kapısı büyük skandallara yol açtı. Devrim sırasında Ledoux, kendini aklamak için *l'Architecture considérée sous le rapport des arts, des moeurs et de la législation* (Sanatlar, töreler ve hukuk açısından mimarlık) adlı kitabı yazdı ve kendi desenlerine göre gerçekleştirilmiş gravürlerle süsledi. Kitabın I. cildi 1804'te yayımlandı. İdeal bir kent için hazırladığı projelerle Ledoux, düşsel şehircilik anlayışının öncüleri arasında yer alır.

Lauros-Giraudon

Claude Nicolas **Ledoux** Thélusson konağı'nı (1780) gösteren bir gravür *Bibliothèque nationale, Paris*

Simonpietri-Gamma

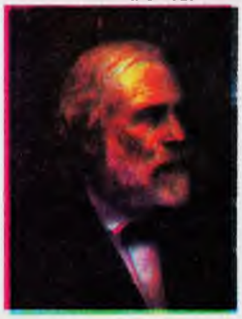
Lê Duc Tho (ocak 1973'te)

National Portrait Gallery

Richard Henry Lee
Ch. W. Peale'nin bir tablosundan ayrıntı
National Portrait Gallery
Washington

Alain Lantz-Atlas-Photo

general Lee
D. H. Anderson'un
bir portresinden ayrıntı
National Portrait Gallery
Washington

LEDRAİ, bugün **Lefkoşa.** Tar. coğ. Kıbrıs'ın K. kıyısında antik kent; kalıntıları Lefkoşa'nın G.-B.'sındadır. Yöre tarihinin Yenitaş dönemine değin indiği sanılmaktadır. Lefkoşa'nın G.'inde ve Venedikliler'den kalma surların yakınında, Son Tunç çağ yerleşmesine ilişkin buluntulara rastlanmıştır. Burada çok sayıda mykenai çanak çömleği ele geçmiştir. Kimi yazıtlardan, Ledrai'de tanrıça Aphrodite'nin tapınağı olduğu anlaşılmaktadır. Kent ilk hıristiyanlık döneminde piskoposluk merkezi olmuştur.

LEDRO gölü, İtalya'da göl, Ledro vadisinde: 220 ha. Dolomitli dağlarla çevrili. Suyunu boşaltan ayağı, Garda gölünün bir koludur.

LEDRU-ROLLIN (Alexandre Auguste LEDRU, —denir), fransız siyaset adamı (Paris 1807 - Fontenay-aux-Roses 1874). Mans milletvekiliydi (1841), radikallerin aşırı kanadında yer aldı ve 1843'te demokratik bir devrimi destekleyen *la Réforme*'u kurdu. Şubat 1848 devrimi'nde İçişleri bakanı, İcra komisyonu üyesi (10 mayıs) oldu, haziran günlerinden sonra yetkilerini Cavaignac'a bıraktı. 10 aralık 1848 başbakanlık seçimlerinde bozguna uğradı, Yasama meclisi'ne seçildi (1849), Oudinot'nun Roma seferi'ne (13 haziran) karşı bir gösteri düzenlemek istedi. Tutuklanmaktan kıl payı kurtuldu, önce Belçika'ya, sonra 1870'e kadar kalacağı İngiltere'ye gitti.

LÊ DUAN, vietnamlı siyaset adamı (Quang Tri eyaleti 1907 - Hanoi 1986). Çinhindi Komünist parti üyesi; 1952'de Liên Viêt' in (Vietnam Birleşik ulusal cephesi) Saigon bölgesi siyasal komiseri oldu. Aynı yıl Lao Dông'un (İşçi partisi) komite sekreteri olarak Güney Vietnam'daki gerilla savaşını örgütledi ve parti genel sekreterliğine getirildi (1960). Savaş bittikten (1975) ve Vietnam yeniden birleştikten sonra hem Moskova, hem Pekin'e karşı mesafeli bir siyaset izledi ve sosyalist dünya dışına açılma siyasetini savundu; daha sonra Çin'e karşı bir tutum benimsedi. Kampuçya'ya müdahalenin hazırlayıcılarındandır.

LÊ DUC THO, vietnamlı siyaset adamı (Nam Ha eyaleti 1911 - Hanoi 1990). 1930'da Çinhindi Komünist partisi'nin kurucu üyeleri arasında yer aldı. Fransız yetkililerce tutuklanıp kürek cezasına çarptırıldıysa da Çin'e sığınmayı başardı. Çinhindi'ne döndü. Viêtminh'in kuruluşunda rol oynadı ve partinin Merkez komitesi'ne girdi. Birinci Çinhindi savaşı sırasında G. Vietnam Demokratik Cumhuriyeti delegeliğine (1949) ve Merkez komitesi politbüro sekreterliğine atandı. 1966'da, ABD'nin müdahalesine karşı savaşmakla görevli kurmay heyetini yönetti. 1968'de William A. Harriman ile Kuzey Vietnam üzerindeki amerikan borbardımanlarına son verilmesini görüştü, sonra 1973' te Henry Kissinger ile birlikte Paris görüşmelerine katıldı, ocak ve haziran 1973'te amerikan birliklerinin Vietnam'dan çekilmesini sağlayan iki anlaşmayı imzaladı. Ekim 1973'te, H. Kissinger ile birlikte layık görüldüğü Nobel barış ödülü'nü reddetti. Vietnam Sosyalist Cumhuriyeti politbüro sekreterliği üyeliğine seçildi. 1986'daki parti kongresinde sekreterlik ve siyasal büro üyeliğinden ayrıldı; danışmanlığa atandı.

LEDUM a. Kuzey yarıküre'nin soğuk ve kutup bölgelerinde yetişen, hepyeşil yapraklı ve dalların ucunda pek çoğu bir arada şemsiye biçiminde toplu çiçekli ağaççık. (Yaprakları kokulu olan *Ledum latifolium* "Labrador çayı", *L. palustre* "yabani biberiye" adıyla anılır. Fundagiller familyası.)

LEDÜN a. (ar. *ledünn*). *Esk.* **1.** Birinin yanı, huzuru. **—2.** Tanrı katı. **—3.** *İlm-i ledün* (→ İLİM).

LEDÜNNİ, LEDÜNNİYE sıf. (ar. *ledünn* ve *-î*'den *ledünnî*, dişl. *ledünniye*). *Esk.* Tanrısal, ilahi: *"Ne ledünni gecedir! Tâ ağaran vakte kadar"* (Y. K. Beyatlı). *Mevâhib-i ledünniye* (Hz. Muhammet'e Tanrı tarafından verilen bilgiler).

LEDÜNNİYAT çoğl. a. (ar. *ledünniyye*' nin çoğl. *ledünniyyât*). *Esk.* **1.** Tanrısal bilgi ve sırlar. **—2.** Bir şeyin içyüzü, gizli yönleri.

LEDÜNNİYE → LEDÜNNİ.

LEE (Nathaniel), ingiliz oyuncu ve oyun yazarı (Hatfield 1653 - Londra 1692). Racine'e öykünen oyunlar kaleme aldı (*Mithridate*, 1678; *Oedipus*, 1679, Dryden ile birlikte), Mme de La Fayette'in *Prenses de Clève*'ini tiyatroya uyarladı (1681), ayrıca korkunç kadın kahramanlarıyla dikkati çeken yapıtlar yazdı (*The Rival Queens*, 1677). *Lucius Junius Brutus* (1680) adlı yapıtı Charles II'yi "ahlaksızlıkla suçladığı gerekçesiyle yasaklandı. Alkolik olduğu için Bedlam'a kapatılan Lee (1684), Restoration'a karşı Elizabeth dönemini savundu.

LEE (Richard Henry), amerikalı siyaset adamı (Stratford, Virginia, 1732 - Chantilly, Westmoreland County, Virginia, 1794). Sulh yargıcıydı; Philadelphia kongresi'nde Virginia delegesi oldu. Amerika'daki ingiliz sömürgelerinin bağımsızlık, ittifaklar kurabilme ve konfederasyon biçiminde örgütlenebilme hakkını içeren bir önerge hazırladı (7 haziran 1776); bu önerge ertesi yıl 4 temmuzda oylandı. Kongre başkanı (1784), Virginia senatörü (1789) oldu. 1792'de siyasal yaşamdan çekildi.

LEE (Ann), ingiliz kadın gizemci (Manchester 1736 - Watervliet, Albany yakınında, New York, 1784). Amerika'da shaker'ler tarikatının kurucusu.

LEE (Ung-no) → UNG-NO LEE.

LEE (Robert Edward), amerikalı general (Stratford, Virginia, 1807 - Lexington, Virginia, 1870). İstihkâmcı olarak West Point' ten mezun oldu. Meksika seferini (1847) başarıyla tamamladıktan sonra, önce West Point'e komutan oldu, sonra da Washington'da başkomutanlığa yükseltildi. Amerikan İç* savaşı sırasında Güney orduları başkomutanlığına getirildi ve Kuzeyliler'i Richmond, Fredericksburg (1862) ve Chancellorsville'de yendi (1863) ve Washington üzerine yürüdü; ancak Gettysburg'da yenildi ve Richmond'da kuşatıldı. Parlak bir savunmadan sonra 9 nisan 1865'te Appomattox'ta teslim oldu. Sonradan Lexington koleji'nin yöneticiliğini yaptı.

LEE (Mary Ann), amerikalı kadın dansçı (Philadelphia 1823 - *ay. y.* 1899). İngiliz dansçı James Silvain'den, Fanny Elssler' in repertuvarındaki dansları öğrendi. (Silvain, Elssler'le ABD'de turneye çıkmıştı.) 1844'te öğrenim görmeye Paris'e giden Mary Ann Lee, Jean Coralli Peracini'nin yönetiminde eğitim gördü. ABD'ye dönünce F. Taglioni'nin *la Fille du Danube*, Albert'in *la Jolie Fille de Gand* ve J. Coralli ile Jules Perrot'nun *Giselle* adlı balelerini orada da sundu.

LEE (Violet PAGET, **Vernon** —denir), ingiliz kadın edebiyatçı (Saint-Léonard, Pas-de-Calais, 1856 - San Gervasio Bresciano 1935). Floransalı kozmopolit bir aydın ailesinin kızı olan Lee, İngilizler'e İtalya'yı tanıttı (*Studies of the Eighteenth Century in Italy*, 1880; *Euphorion*, 1884). Önceleri büyüsüne kapıldığı estet çevrelerden sonraları bıkan (*Miss Brown*, 1884) Lee, yapıtlarında estetikten vazgeçmeksizin toplumsal eleştirisini ve barışçılığını daha da yoğunlaştırdı.

LEE (Laurie), ingiliz yazar (Stroud, Gloucester, 1914). Yazarın yapıtları, Flaherty ve J. Ivens'ın donuk romantizmini anımsatır (*The Sun My Monument*, 1944; *My Many-Coated Man*, 1955; *Poems*, 1960; *I Can't Stay Long*, 1975; *Two Women*, 1983; *A Winter of War*, 1991).

LEE (Noel), amerikalı piyanocu ve besteci (Nankin 1924). N. Boulanger'den ders almak için Fransa'ya gitti, Paris'e yerleşti. Yorumcu olarak daha çok romantik ve çağdaş yapıtlara ağırlık verdi. Başlıca besteleri: solo tenor, koro ve orkestra için *Paraboller* (1954); orkestra için *Elejiler ve çeşitlemeler* (1960); piyano ve keman için *Dikroizm* (1964); piyano ve orkestra için *Schönberg'in adı üzerine kaprisler* (1975).

LEE (Tsyng Dao), çin asıllı amerikalı fizikçi (Şanghay 1926). ABD'ye gittikten sonra, Columbia Üniversitesi'nda çalışmaya başladı. Çin Ning Yang ile birlikte, zayıf etkileşimlerde paritenin korunmaması üzerine yaptığı çalışmalarla 1957 Nobel fizik ödülü'nü aldı.

LEE (Yuan Tseh), amerikalı bilim adamı (Şinçu, Tayvan, 1936). Ulusal üniversite'yi bitirdi (1959). Berkeley'deki (ABD) Kaliforniya Üniversitesi'nde profesör Herschbach gözetiminde doktora çalışmasını tamamladı (1965), onunla birlikte araştırmalarını sürdürdü. 1968'de Chicago Üniversitesi'nde çalıştı; 1974'te Berkeley'e döndü. ABD vatandaşlığına geçti. Berkeley' de kimyasal tepkimeleri ayrıntılı olarak inceledi. Kimyasal süreçlerin dinamiği konusuna katkıları nedeniyle, Herschbach ile birlikte, 1986 Nobel kimya ödülü'nü aldı.

LEEA a. (iskoçyalı botanikçi J. *Lee*'nin adından). Tropikal Asya ve Afrika kökenli küçük ağaç. (Almaşık dizili yapraklar çok büyüktür; çiçekler kırmızı, sarı ya da yeşil renkli ve talkım biçiminde topludur. Asmagiller familyası.)

LEEB (Wilhelm, *şövalye* VON), alman mareşal (Landsberg am Lech 1876 - Hohenschwangau 1956). Bavyeralı topçu, Çin'de (Bokserler savaşı, 1900), Bavyera ve Berlin kurmay heyetlerinde görev aldı. Bavyera'da Ruprecht ordusunun karargâh komutanlığını (1917), Kassel'de ikinci grup bölgelerinin komutanlığını yaptı (1933); 1938'de emekli oldu. Yeniden savaşa çağrıldığında Basel-Lüksemburg savunma cephesi komutanı oldu (1939), Maginot hattına saldırdı (14 haziran 1940). Mareşal olarak Rusya'da Kuzey ordusu birliklerini, ocak 1942'ye kadar yönetti. Hitler tarafından görevinden alındı. 1944 yazında yapılan temizlik hareketinde, rejime yeterince bağlı olmadığı gerekçesiyle, ordudan atıldı. Bununla birlikte Nürnberg'de 3 yıl hapis cezasına mahkûm oldu (1948).

LEEB (Anton), avusturyalı general (Viyana 1913). Önce Avusturya ordusunda (1933), sonra da Wehrmacht'ta (1938-45) görev aldı; devlet memurluğu yaptı, sonra Bundesheer'e girdi (1956); 1965'te general oldu; 1972'den 1978'e kadar da ordu müfettişliğinde bulundu.

LEECH (John), ingiliz karikatürcü (Londra 1817 - *ay. y.* 1864). *Punch*'ta çalıştı, 3 000'den fazla karikatür çizdi. Yumuşak bir mizah anlayışına sahipti. Aynı zamanda 50 kadar yapıtı resimledi, bunlar arasında Dickens'in *Christmas Carol*'ü (1844) ve *Comic History of England*'ı da (1847-48) vardır.

LEEDER (Sigurd), alman dansçı ve eğitimci (Hamburg 1902). Rudolf von Laban'ın öğrencisi. 1924'te Kurt Jooss'un Neue Tanzbühne adlı topluluğuna katıldı. 1928'de Jooss ile Folkwang Tanz Theater'i kurdu. 1934'te Almanya'dan ayrılarak İngiltere'ye gitti. Dartington Hall'de (Devon) Jooss ile kurdukları okulu (1932) ve Jooss Ballet adlı topluluğu (1935) birlikte yönetti. 1940'ta Cambridge'e yerleşen topluluğun bale yöneticiliğini 1947'ye değin Leeder yaptı. Jooss ile işbirliğine son verince kendini eğitimciliğe adadı ve İsviçre'de kendi okulunu açtı (Herisau, Rhodes-Extérieures, 1966).

LEEDS, Büyük Britanya'da (West Yorkshire anakent yönetim bölümü) kent, Pennin sıradağlarının doğu eteğinde, Aire kı-

yısında; 711 100 nüf. (1989). Üniversite. Leeds zenginliğini yün ve hazırgiyim sanayisine borçludur. Komşusu Bradford ile birlikte dünyanın başlıca hazırgiyim merkezlerinden biridir. Diğer sanayiler (dokuma makineleri, boyalar, sepicilik) daha az önemlidir. Bu kent, Yorkshire'ın batısında kalan kesime yönelik hizmetlerin gerçekleştirildiği bir merkezdir.

—Güz. sant. Leeds, kafes oymaları, kabartmalar ve boyalı ya da baskı süslemelerle bezenmiş, 1760 ile XIX. yy.'ın sonu arasında yapılmış krem rengi, ince fayanslarıyla ünlüdür. Sanat galerisi (XIX.-XX. yy. ingiliz ve fransız resmi) ve kent müzesi. —Çevresinde, *Kirkstall* manastırı'nın (folklor müzesi) kalıntıları, *Temple Newsam House*, XVI.-XVII. yy.'dan kalma şato (eşyalar, sanat yapıtları, resim kol.) ve süslemeleri R. Adam ve sir Ch. Barry tarafından gerçekleştirilen bir XVIII. yy. şatosu olan *Harewood House* (eşyalar, resimler, porselenler; Capability Brown'ın tasarladığı park) yer alır.

LEEDS (Thomas OSBORNE 1. *—dükü*) → OSBORNE.

LEEGHWATER (Jan Adriaensz.), hollandalı mühendis (De Rijp 1575 - Amsterdam 1650'ye doğr.). Orta Hollanda'nın kurutulması için, rüzgâr değirmenleriyle pompalamayı yaygınlaştırdı.

LEEK, Büyük Britanya'da (Staffordshire) kent, Penninler'in G.'inde; 19 400 nüf. Ticaret merkezi. —Yakınlarında, XIII. yy.'da yapılmış bir manastırın yıkıntıları.

LEE KUAN YEW, singapurlu siyaset adamı (Singapur 1923). Avukat; 1955'te, sömürgeciliğe ve emperyalizme karşı, ılımlı sosyalist bir kuruluş olan Halk hareketi partisi'ni (People's Action Party) kurdu; partisi 1959 seçimlerini kazanınca Lee Kuan Yew, iç özerkliğine kavuşan Singapur'un Başbakanlığını üstlendi. 1963'te, Singapur'un Malaysia federasyonu'na katılması konusunda görüşmeler yaptı (16 eylül). İki yıl sonra Singapur, Malaysia'dan ayrıldı ve bağımsızlığını ilan etti (9 ağustos 1965). Başbakanlık görevini sürdüren Lee Kuan Yew, siyasal ve iktisadi bakımdan batı dünyasına ve Japonya'ya sıkıca bağladığı ülkesini baskıcı bir siyasetle yönetti. Tam bir antikomünist olduğu için, Endonezya, Pekin ile diplomatik ilişki kurmadan kendi de ilişki kurmamaya karar verdi; oysa ülke nüfusunun yüzde 76'sını Çinliler oluşturuyordu. Lee Kuan Yew Asean'ın (Association of Southeast Asian Nations) [Güney-doğu Asya ulusları örgütü] öbür ülkeleriyle ilişkileri güçlendirmeye ve çok ırklı olan toplumun iç bütünlüğünü onu batılılaştırarak sağlamaya çalıştı.

LEENHARDT (Roger), fransız sinemacı (Paris 1903 - *ay. y.* 1985). Denemeci, eleştirmen ve sinema yazarıydı; yönetmenliğe kısa metraj ve belgesellerle başladı (*Naissance du cinéma* [1946], *Victor Hugo* [1951], *Daumier* [1958], *Corot* [1963], *Monet* [1980]). Üç uzun metrajlı film yönetti: *les Dernières Vacances* (1947), *le Rendez-vous de minuit* (1962) ve televizyon için *Une Fille dans la montagne* (1964).

LEER, Almanya'nın Aşağı Saksonya eyaletinde liman kenti, Doğu Friesland'da, Ems halicinin yakınında yer alır; 31 800 nüf. Verimli bir tarım bölgesinin ve hayvan panayırının merkezi. Balıkçılık. Besin sanayileri.

LEEUW (Antonius, **Ton** DE —denir), hollandalı besteci (Rotterdam 1926). H. Badings'in ve O. Messiaen'ın öğrencisi. Ayrıca etnomüzikoloji öğrenimi gördü. Amsterdam'da, üniversitede etnomüzikoloji, konservatuvarda da besteleme dersleri verdi. 1971-1973 arasında konservatuvarın müdürüydü. Doğu müziğine duyduğu ilgi, *De Droom* (1963) adlı operasında ve gamelan orkestrası için *Gending* (1975) adlı yapıtında belirgindir. Başlıca yapıtları: orkestra için *Spatial Music I* (1966), *III* (1967) ve *IV* (1968, Stravinski'ye saygı); vurmalı çalgı çalan 4-9 müzikçi için *Spatial Music II* (1971); elektronik müzik alanında radyofonik oratoryo *Job* (1956, İtalya ödülü), *Syntaxis* (1965) ve *Müziğin doğuşu* (1978).

LEEUWARDEN, Hollanda'da kent, Friesland'ın yönetim merkezi; 85 000 nüf. Friesland stathouderinin eskiden oturduğu yer olan Leeuwarden, kanallarla çevrilidir ve içinde de birçok kanal vardır. Kentte XVIII. yy.'dan kalma belediye konağı, Kanselarij (Rönesans üslubu, XVI. yy.), Büyük kilise (XV. - XVI. yy.) ve daha başka eski yapılar (tartılar ve ölçüler muhafızlığı, evler) vardır. Friesland yerel müzesi ile Belediye müzesi'nde önemli koleksiyonlar yer alır. Yönetim ve ticaret merkezi. Hayvan pazarı. Süt sanayisi. Yakınında, doğal gaz yatağı.

LEEUWENHOEK (Antonie VAN) → VAN LEEUWENHOEK (Antonie).

LEEWARD ISLANDS, Küçük Antil adalarında adalar bütünü, dört öbekten (Antigua ve Barbuda, Montserrat, Saint Christopher ve Nevis [ona bağlı Anguilla ile birlikte] Virgin adaları) oluşur.

LEF -ffi (ar. *leff*). *Esk.* **1.** Sarma, kendi üzerine katlayıp toplama. **—2.** Zarf, mektup, bohça vb.'nin içine koyup yollama. —Ed. *Leff ü neşir,* divan edebiyatında birkaç şeyi sıraladıktan sonra onlara uygun karşılıklara da yer verme sanatı. || *Leff ü neşr-i mürettep,* bir beytin birinci dizesinde sıralanan şeylerin karşılıklarının ikinci dizede aynı sıraya göre verildiği leff ü neşir türü. Örn. *"Bu ne yüzdür bu ne gözdür bu ne zülf ü bu ne bâlâ / Biri lale biri nergis biri sünbül biri tûbâ"* (Bu ne biçim yüzdür, bu ne biçim gözdür, bu nasıl saç ve nasıl boydur? Biri laledir [yüz laleye benzetiliyor], biri nergistir [göz nergise benzetiliyor], biri sünbüldür [saç sünbüle benzetiliyor], biri tuba ağacıdır [sevgilinin boyu tuba ağacına benzetiliyor]) [Ahmet Paşa]. || *Leff ü neşr-i gayri mürettep,* ikinci beyitte ilk beytin sonrası gözetilmeden yapılan leff ü neşir sanatı. Örn. *"Aks-i rûyün suya salmış saye zülfün toprağa / Anber etmiş toprağın ismin suyun adın gülab"* (Yanağının yansıması suya, saçın da toprağa gölge salmış. Toprağın adını anber, suyun adını da gülsuyu yapmış [birinci dizede önce su sonra toprak, ikinci dizede önce toprak ve onunla ilgili olarak anber, sonra da su ve onunla ilgili olarak gülsuyu anılmıştır]) [Fuzuli].

LEF (*Leviy Front İskustv*, sol sanat cephesi), Mayakovskiy'in başını çektiği eski sovyet edebiyat grubu (Moskova 1922-1929) ve çıkarttığı dergi (1923-1929). Grup, devrimci sanatı temsil ettiğini ileri sürüyor, dolaysız bir toplumcu etkinliğin sağlanması amacıyla, sanatçıyı, sınıfı tarafından verilen "toplumsal bir sipariş"i hazırlamakla görevlendirilmiş bir teknisyene indirgeyen görüşü savunuyordu.

LE FANU (Joseph Sheridan), irlandalı romancı (Dublin 1814 - *ay. y.* 1873). Gazeteci ve *Dublin University Magazine* dergisinin sahibi olan Le Fanu, karısının ölümünden sonra (1858) köşesine çekildi ve cinselliğin gitgide daha ağır bastığı "gotik" hikâyeler yazdı. Başlıca yapıtları: *The House by the Churchyard* (1863), *Uncle Silas* (1864), *In a Glass Darkly* (1872).

LEFAUCHEUX (Casimir), fransız silah yapımcısı (Bonnétable 1802-Paris 1852). Kamadan doldurulan ilk av tüfeğini yaptı.

LE FAUCONNIER (Henri Victor Gabriel), fransız ressam (Hesdin, Pas-de-Calais, 1881 - Paris 1946). Öğrenimini Julian akademisi'nde yapan (1906) Le Fauconnier, oldukça yalınlaştırılmış bir resim anlayışıyla kübizm hareketine katıldı (*Pierre Jean Jouve'un portresi*, 1909 Art moderne ulusal müzesi, Paris). Hacimlerin parçalanmasına uygun düşen bu anlayış (*Bereket*, 1910, Lahey), yine de geleneksel kompozisyon kurallarının dışına çıkmıyordu. Le Fauconnier, Birinci Dünya savaşı sırasında, Hollanda'da, anlatımcılığa yöneldi; 1920'de Paris'e geri döndükten sonra, yalın bir gerçekçiliğe bağlandı.

Allan Cash-Pix

Leeds Belediye sarayı

LEFEBVRE (François Joseph), **Dantzig** dükü, fransız mareşal ve Chambre des pairs üyesi (Rouffach 1755 - Paris 1820). Fransız muhafızlar birliği'ne girdi (1773), Ulusal muhafız alayı'nda teğmenlik yaptı (1789), Centre ve Moselle ordularında hizmet gördü (1792-93). 1794'te tümgeneralliğe yükseldi, Fleurus'te (26 haziran), Sambre-et-Meuse ordusunda (haziran 1794-eylül 1797), Mainz ordusunda (aralık 1797-mart 1799) kendini gösterdi. Paris askeri tümenine komuta etti (ağustos 1799) ve 18-Brumaire gününde önemli bir rol oynadı. Senatör, ardından Senato başkanı oldu (1800); İmparatorluk mareşalliğine yükseldi (mayıs 1804), Prusya seferine, ardından Polonya seferine katıldı ve 24 mayıs 1807'de Dantzig'i teslim aldı. İspanya ordusundayken (eylül 1808-ocak 1809), Bilbao, Santander ve Segovia'yı ele geçirdi. 1809 seferine katıldı, Rusya (1812) ve Fransa (1814) seferleri sırasında Eski muhafız piyadelerine komuta etti.

LEFEBVRE (Georges), fransız tarihçi (Lille 1874 - Boulogne-Billancourt 1959). Lille Üniversitesi'nde ders verdi, tezinde Devrim sırasındaki kuzey köylülerini inceledi (*Paysans du Nord pendant la Révolution*, 1924). Karşı karşıya gelen güçleri tanımlama, sınıflama ve inceleme olanağını sağlayan bu yapıt, Devrim'in bilimsel tarihinde büyük bir ilerleme gerçekleştirdi. G. Lefebvre daha sonra Clermont, Strasbourg (1928) ve Paris (1935) fakültelerinde ders verdi. Robespierre incelemeleri derneği başkanı (1932) ve *Annales historiques de la Révolution*'un (Devrim tarihi yıllığı) yöneticisi olarak en büyük önemi, Devrim sırasında köylüleri etkileyen toplumsal yapılara ve iktisadi olgulara verdi. Yapıtları: *la Vente de biens nationaux* (Ulusal malların satılması), 1928; *la Grande Peur* (Büyük korku), 1932; *les Thermidoriens* (Thermidorcular), 1937; *Quatre-Vingt-Neuf* (Seksen dokuz), 1939; *le Directoire* (Directoire), 1946.

Georges Lefebvre

LEFEBVRE (Henri), fransız filozof, toplumbilimci (Hagetmau 1901 - Pau 1991). Gerçeküstücü harekete ilgi duydu, 1930'da öğretmenliğe başladı; Vichy hükümetince cezalandırılınca direnişçilere katıldı. Edebiyat doktoru olduktan sonra Fransız ulusal bilimsel araştırmalar merkezi'n-

de (CNRS) araştırmacılık (1949), Strasbourg'da, sonra Nanterre'de toplumbilim profesörlüğü yaptı. Marxçı olan Lefebvre (daha 1928'de komünizmi benimsemişti, 1958'de Fransız komünist partisi'nden atıldı), diyalektik maddeciliğin ve çağdaş marxçılığın önemli sorunları üzerine yazılar kaleme aldı. Bu yazılarında, dogmacılıktan uzak bir marxçılığın dayandığı kavramları ortaya koymaya çalıştı. Bu marxçılık, "günlük yaşam"ın ve ona eşlik eden "yabancılaşma" düzeylerinin arasındaki somut ilişkilerin karmaşıklığını kavramayı sağlayan bir bilgi yöntemi olacaktı. 1947'ye doğru, felsefeden uzaklaşarak, gereksinimlerin ve isteklerin toplumbilimi üzerinde çalışmaya başladı; bu incelemenin konusu ("somut"), iki boyutu, yani anlam yokluğu ile anlam doluluğu bakımından ele alınan günlük yaşamdı. Bu araştırmalarını, *Valée de Campan*'da (Campan vadisi) [1963] ve *Critique de la vie quotidienne*' de (Gündelik yaşamın eleştirisi) [I. cilt, 1947; II. cilt, 1962] sürdürdü. Lefebvre'in yöntemi, "gerçekleşebilirler"in (bir varsayımdan daha güçlü, bir modelden daha zayıf) değerlendirmesinden yola çıkarak, gerek bilimsel incelenmesini, gerek dünyayı değiştirmeye yönelik eylem girişimlerini yönlendirmek üzere bir tarih ortaya koymaktır. Öbür yapıtları: *Logique formelle et Logique dialectique* (Biçimsel mantık ve diyalektik mantık) [1947; yeni basım, 1969]; *Marx'ın sosyolojisi* (Sociologie de Marx) [1966]; *Du rural à l'urbain* (Kırsaldan kentsele) [1970]; *De l'État* (Devlet üzerine) [4 cilt, 1976-1978].

L.L.

Henri Lefebvre (kasım 1982'de)

LEFEVRE D'ORMESSON → ORMESSON.

LEFFEN be. (ar. *leff*'ten *leffen*). *Esk.* Aynı zarf içinde yollayarak, eklenerek, iliştirerek olarak.

LEFFETMEK g. f. (ar. *leff*'ten). *Esk.* **1.** *Bir şeyi leffetmek*, onu dürmek, sarmak, devşirip toplamak. **—2.** *Bir şeyi (bir şeye) leffetmek*, onu o şeyin içine koymak ya da onu ona iliştirmek.

LEFFETMEK g. f. (ar. *leff*'ten). *Esk.* İliştirmek, zarf içine koymak.

LEFİF sıf. (ar. *lefif*, sarılı, dürülü). Esk. dilbilg. **1.** Arapçada iki illetli harfi olan üç harfli kök için kullanılır. **—2.** *Lefif-i makrun*, illetli harfleri yan yana bulunan kök için kullanılır. || *Lefif-i mefruk*, ilk ve son harfleri illetli olan kök için kullanılır.

LEFKAS ya da **AYAMAVRA,** ital. **Santa Maura,** Yunanistan'ın B. kıyısında ada. Günümüzde karaya, yer yer tuzlaların bulunduğu bataklık bir kıstakla bağlı. Kireçtaşlarından oluşan Stavrotas kütlesinde 1 141 m yüksekliğe erişir. Bağcılık. || *Lefkas nomosu*, Lefkas, Spartokhorion ve Kalamos adalarını kapsar; 325 km²; 24 600 nüf. Merkezi, Lefkas adasının K.-D. ucunda *Lefkas*, 7 100 nüf.

Lefkoşa'dan bir görünüm

LEFKE, rumca **Leuka,** KKTC'de Lefkoşa ilçesinin B. kesiminde bucak ve bucağın aynı addaki merkezi.

—*Tar.* Türk ordusunun Kıbrıs seferi sırasında Lefke'nin ortodoks rum halkı, katolik Venedikliler'e karşı ayaklandıysa da (temmuz 1570), venedik yönetimi bu ayaklanmayı şiddetle bastırdı. Lala Mustafa Paşa kuvvetlerince fethedilen kent (9 eylül 1570), osmanlı egemenliğine girdikten sonra yeniden bayındır duruma getirildi ve Anadolu'da huzursuzluk çıkaran Türkmenler'in bir bölümü buraya yerleştirildi. Tanzimat'tan sonra Girne ilçesine bağlı bir bucak oldu ve Kıbrıs adası İngiltere'ye devredildikten (4 haziran 1878) sonra da bu konumunu korudu. Bağımsız Kıbrıs Cumhuriyeti kurulunca (16 ağustos 1960), bir kasaba olarak başkent Lefkoşa'ya bağlandı. Bugün Lefke, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde (KKTC) Lefkoşa kentine bağlı bir kasabadır.

—*Mim.* Kentteki Piriosmanpaşa camisi silindirik minareli, kesme taştan bir yapıdır. Haziresinde, 1839'da ölen Osman Paşa'nın taş lahdi bulunmaktadır.

LEFKE → OSMANELİ.

LEFKELİ MUSTAFA PAŞA → MUSTAFA PAŞA Lefkeli.

LEFKOŞA, antik **Ledrai,** yun. **Levkosia,** batı dillerinde **Nicosia,** Kıbrıs'ta kent. KKTC'nin ve Kıbrıs rum yönetiminin başkenti. 171 000 nüf. (1991).

Kıbrıs'ın en kalabalık kenti, en büyük kültür, sanayi, ticaret ve ulaşım merkezi olan Lefkoşa'nın adı, Bizans dönemindeki adından (Lefkosia) türemiştir. Çok eski bir yerleşme olan kent, adanın en önemli tarım alanı ve en kalabalık yöresi olan İçova'nın hemen hemen merkezinde, İçova'nın D. ve B. bölümlerini ayıran alçak su bölümü üzerinde kurulmuştur. Adanın çeşitli bölgelerini birleştiren yolların kavşağındaki bu başat ve merkezi konumu gelişmesinde ve en büyük yerleşme olmasında başlıca rolü oynamıştır. Trodoslar'ın K. yamacından inen Pedias deresinin iki yanında, K.'ye doğru hafif eğimli ve ortalama 150 m yükseklikte bir düzlükte yayılan kent, tarihi evriminin bir sonucu olarak eski ve yeni kent olmak üzere plan bakımından farklı iki kesimden oluşur. Eski kenti, Venedikliler tarafından yapılmış, üzerinde 11 burç ve bazı kapılar (Girne ve Baf kapıları gibi) bulunan daire biçimli surlar kuşatır. Cami, han, bedesten gibi birçok tarihi yapı ile müzeler, resmi binalar, iş ve ticaret merkezleri, bazı kesimleri yeniden düzenlenen eski kent sınırları içinde yer alır. Surların dışındaki yeni kent, özünde, XX. yy.'daki gelişmelerin sonucudur ve eski çekirdeğin çevresinde geniş bir alanda yayılır. Tarih boyunca çeşitli B. kültürlerinin etkisinde kalan ve bu etkileri gerek planında, gerek yapıtlarında sergileyen Lefkoşa'nın nüfusu, önemine bağlı olarak değişmiştir, ama özellikle İkinci Dünya savaşı'nda adanın kazandığı stratejik önem nedeniyle, 40'lı yıllardan sonra sürekli ve oldukça hızlı bir tempoyla artmış, 1901'de 15 000 dolayında olan nüfus 1946'da 35 000'e, 1960'ta 95 000'e, 1970'te 117 000'e, 1991 yılında ise 171 000'e ulaşmıştır. 1963 çatışmalarından sonra BM barış gücü tarafından türk ve rum kesimi olmak üzere ikiye ayrılmış, 1974 Türk barış harekâtı'ndan sonra bu bölünme devamlılık kazanmıştır. Eski kentin biraz daha geniş olan kuzey kesimini kapsayan türk kesimi ile güneydeki rum kesimi, "Yeşil hat" adı verilen ve kabaca doğu-batı doğrultusunda uzanan Ermu caddesinin güneyini izleyen bir sınırla ayrılmıştır. Türk kesiminin havayolu bağlantısını 24 km doğudaki Ercan havalimanı sağlar. Kentin batısındaki Lefkoşa uluslararası havaalanı günümüzde kapalıdır. Deniz bağlantısı Girne ve Gazi Magusa iledir. Kentte dokuma, besin (un, makarna, peynir), giyim eşyası, içki, sabun, seramik gibi çeşitli sanayi dalları gelişmiştir.

—*Tar.* Eski çağlarda Ledrai, Ledra, Leukothea, Leutheon adlarıyla anılan Lefkoşa, Kıbrıs adasındaki en eski yerleşim alanlarından biridir. Batı dillerinde adı, Nicosia'dır. XII. yy.'da haçlı seferlerine katılan ve Kıbrıs'ın yönetimini ele geçiren Lusignan ailesi Lefkoşa'yı başkent yaptı ve 20 kilometreye yaklaşan uzunlukta surlarla koruma altına aldı. Üç yüz yıla yakın bir süre Lusignanlar'ın yönetim merkezi olmayı sürdüren Lefkoşa, Cenevizliler (1373) ve Memluklar (1426) tarafından yağmalandı; 1489'da Venedikliler, Lusignan ailesinin yerine buraya egemen oldularsa da, tüm ada gibi Lefkoşa'yı da 1570'te Osmanlı İmparatorluğu'na bırakmak zorunda kaldılar. 9 eylül 1570'te Lefkoşa'ya giren Lala Mustafa Paşa, burayı Kıbrıs beylerbeyliğinin merkezi yaptı ve Avlonya sancakbeyi Muzaffer Paşa'yı beylerbeyi olarak atadı. Lefkoşa'daki türk yönetimi, adanın 1878'de İngilizler'e bırakılmasına değin sürdü. Ağustos 1960'ta bağımsız Kıbrıs Cumhuriyeti kurulunca başkent oldu. Adada Rumlar'la Türkler arasında çatışmalar başlayınca, kent, aralık 1963'te ikiye bölündü. Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin kurulmasından sonra kentin türk kesimi, KKTC'nin başkenti oldu.

—*Mim.* Kentin G. B.'sındaki iki tepenin bulunduğu kesimde Ledrai* antik kentinin kalıntıları vardır. Lefkoşa'daki en eski yapılar Lusignanlar dönemindendir (XII.-XV. yy.'lar): Ste-Sophie katedrali (1209-1325), champagne gotiğini andırır. Osmanlı döneminde onarılarak ikı minare, minber ve mihrap eklenmiş ve Ayasofya camisi adını almıştır (1954'te adı Selimiye camisi'ne dönüştürüldü). Aziziye kapısı diye anılan D. girişinin üzerinde 1824 tarihli bir yazıt ve Abdülaziz'in tuğrası yer alır. St-Georges-des-Latins kilisesi'nin (XIV.-XV. yy.'lar) üç kemer açıklığı sağlamdır. Ste Catherine kilisesi (XV.) gotik üsluptadır; Osmanlı döneminde onarılarak camiye dönüştürülmüş ve Haydarpaşa camisi adını almıştır. Başpiskoposluk sarayı Eustorge de Montaigne tarafından yaptırılmıştır (1217-1350). 4,5 km uzunluğundaki daire biçimi surlar Venedikliler dönemindendir (1567). Burçlarla güçlendirilmiş surların üç kapısı vardır: Famagusta ya da Magosa kapısı, Baf ya da Paphos kapısı, Girne ya da Kyrinla kapısı. Osmanlı döneminde 'Edirne kapısı' diye de anılan Girne kapısı'nın G. duvarında Mahmut II'nin tuğrası vardır. Venedik sütunu ya da Dikilitaş, Venedikliler zamanında zafer anıtı olarak dikilmiştir. Yeni cami XIV. yy.'da yaptırıldığı sanılan bir ortaçağ kilisesinden, 1571'de camiye dönüştürülmüştür. Bayraktar camisi Kıbrıs'ın fethi sırasında burçlardan birine bayrağı dikerken şehit olan bayraktarın anısına yaptırılmıştır. D.'sunda türbe vardır. 1902 tarihli Sarayönü camisi'nin cephesi atnalı kemerlerle süslüdür. Enine dikdörtgen planlı Turunççu camisi'nin (1825) K. ve B.'sını revaklar çevirir. İplikpazarı camisi XIX. yy.'dandır. Osmanlı yapıtlarının en önemlilerinden biri Arap Ahmet Paşa'nın anısına inşa edilen Arapahmetpaşa camisi'dir (XVI.-XVII. yy.'lar). Ana mekânı küresel bingili kubbeyle örtülüdür, önünde üç kubbeli son cemaat yeri bulunur. Haziresinde kimi ünlü kişilerin mezarları vardır. Kentin en eski tekkesi olan Aziziye tekkesi (XVI. yy.) bir zaviye ve iki türbeden meydana gelir. Kıbrıs Türk etnografya müzesi olarak değerlendirilen Mevlevi tekkesi (XVII. yy. başları) semahane, türbe, derviş hücreleri, mutfak ve konuk odalarından oluşuyordu; günümüze ancak semahane ve türbe ulaşmıştır. 1963'te müze olarak ziyarete açılan yapıda mevleviliğe ilişkin eşyalar, giysiler, müzik aletleri, tespihler, osmanlı fermanları, halılar, etnografik eşyalar sergilenmektedir. Türbede şeyhlerin ve burada hizmet etmiş kişilerin mezarları vardır. Lefkoşa'daki medreseler ya çok[illegible] ve de günümüze ulaşmamıştı[illegible]minefe[illegible] medresesi, Arapahmetpaşa medresesi). Mahmut II kütüphanesi'ni Kıbrıs valisi Ali Ruhi Efen-

dı yaptırmıştır (1829). Kıbrıs'ın ilk türk valisi Muzaffer Paşa'nın yaptırdığı Büyük han (1570-1572) kesme taştan, iki katlı bir örnektir, avlusunda kubbeli köşk mescidi vardır. XVI. yy.'dan Kumarcılar (Komancılar) hanı da Büyük han'ın küçük bir benzeridir. Dervişpaşa ve Kâmilpaşa konakları mimarileri ve bezemeleriyle gelenek sel türk evinin güzel örnekleridir.

LEFORT (François ya da Frants Yakovleviç), rus general ve amiral (Cenevre 1656 - Moskova 1699). Büyük Petro'nun gözde adamı. Cenevreli tüccar bir aileden gelen Lefort 1676'da Moskova'nın yabancılar mahallesine yerleşti ve rus ordusuna yüzbaşı olarak katıldı (1678). Daha 1680 yıllarından başlayarak Büyük Petro ile dostluk kurdu ve onun iktidara gelmesinden sonra hızla yükselerek 1693'te general, 1695'te de amiral oldu. Azov seferini yönetti (1695-96). Golovin ile birlikte Büyük Petro'nun Batı Avrupa'daki "büyük delegasyonu"nu yönetti (1697-98), askeri danışmanlık, diplomatlık, çevirmenlik ve işçi toplama görevlerini yürüttü.

Le Fort ameliyatı (fransız cerrah Léon Clément *Le Fort*'un [1829-1893] adından). Kad. hast. Dölyatağı prolapsusunu tedavi tekniği. (Dölyolu çeperleri canlandırıldıktan sonra dölyatağının yerine yapıştırarak desteklemek biçiminde uygulanır. Bu teknik cinsel temas olanağını ortadan kaldırır.)

LE FORT (Gertrud VON), alman kadın edebiyatçı (Minden 1876 - Oberstdorf, Bavyera, 1971). Protestanlıktan katolik mezhebine geçti (1925), şiirlerinde (*Hymnen an die Kirche*, 1924; *Hymnen an Deutschland*, 1932; *Den Heimatlosen*, 1950) ve romanlarında (*Das Schweisstuch der Veronika* [2 cilt; 1928-1946]; *Der Papst aus dem ghetto*, 1930; *Die Letzte am Schafott*, 1931 [G. Bernanos *Dialogues des carmélites*'in senaryosunu (1949) buradan çıkarmıştır]; *Das Gericht des Meeres*, 1943; *Der Dom*, 1968) dinsel duygularını dile getirerek Kilise'yi ve Almanya'yı yüceltti.

LEFRANÇOIS DE LALANDE → LALANDE.

LEFRÉN (Johan Peter), isveçli subay (Åbo, bugün Turku, 1784 - Stockholm 1862). 1808-09 ve 1813-14 seferlerine katıldıktan sonra Karlberg askeri akademisi'ni yönetti (1821) ve Savaş konseyi başkanlığını yaptı (1844). *Leçons de science militaire* (fr. çev.) [Askerlik bilimi dersleri], 1817-18 adlı yapıtı İsveç'te klasikler arasındadır.

LEFSCHETZ (Solomon), rus asıllı amerikalı matematikçi (Moskova 1884 - Princeton 1972). Mühendisti, bir kaza sonucu iki elini de kaybedince, kendini matematik konusunda araştırma yapmaya ve ders vermeye adadı (Nebraska, Kansas, Princeton ve Mexico üniversiteleri). Cebirsel topolojiyi yarattı, bağıl benzeşiklik, ikillik kuramlarını geliştirdi ve herhangi boyutlu cebirsel katlı uzaylar üstüne diferansiyel biçimleri inceledi.

LEFTER, soyadı **Küçükandonyadis,** türk futbolcu (İstanbul 1925). Futbola genç yaşta, Büyükada'da başladı. 1941-1947 arası Taksim ve Beyoğluspor'da oynadı, 1947'de Fenerbahçe'ye geçti. Soliç mevkisinde olağanüstü çalım yeteneği, oyun kuruculuğu, golcülüğü, pasörlüğüyle büyük beğeni kazandı ve "futbolun ordinaryüsü" lakabıyla anıldı. 1963'e kadar uzun süre sarı-lacivertli formayı taşıdı. Bu süre içinde 1951-1953 arası İtalya'nın Fiorentina ve Fransa'nın Nice takımlarında yer aldı. 1953-1954 sezonu Türkiye ligleri gol krallığını kazandı. 50 kez milli formayı giydi, milli maçlarda 8 kez kaptanlık yaptı ve 22 gol attı. 50 milli maçta oynadığından altın madalya kazanan ilk futbolcu oldu. Futbolu bıraktıktan sonra bir süre antrenör olarak çalıştı.

LEGA (Silvestro), italyan ressam (Modigliana 1826 - Floransa 1895). Öğrenimini Floransa akademisi'nde yapan (1843) Lega, 1848'de italyan birliği için çarpıştı (Curtatone, Montanara); daha sonraları, caffè Michelangelo'daki sanatsal ve siyasal toplantılara katıldı. *Macchiaioli* grubu' nun üyesi olan Lega, çoğu kez bölünmüş fırça darbeleriyle figürler (*Merak*, özel kol.) ve açık hava resimleri (özellikle Piagentina'da) [*Çardak*, 1868, Brera, Milano] yaptı.

LE GAC (Jean), fransız sanatçı (Tamaris 1936). Sanat yaşamına resim yaparak başladı. 1968'den sonra sözcüğün dar anlamıyla "sanat nesneleri" üretiminden vazgeçti; bunun yerine, doğal ortamlarda "düzenlemeler"e ve betimleyici metinlerle belgesel fotoğraflardan hareket eden anlatıcı bir üsluba yöneldi; gözlem ve kurguyu birbirine karıştırarak ve kavramsal sanata bağlanabilecek birtakım gücüllükleri geliştirerek sonunda yaratma mekanizmalarına yönelik yaklaşıma ayrıcalıklı bir yer verdi. 1971'den bu yana "Ressam"a ayırdığı fotoğraf ve metin dizilerinin konusu budur.

LEGAL sıf. YASAL'ın eşanlamlısı.

Legal tepkimesi (alman hekim Emmo *Legal*'ın [1859-1922] adından). Biyokim. Amonyaklı ortamda sodyum nitroprusyat ile sağlanan ve ketonları renklendiren tepkime. (Tepkime pozitif ise amonyakla idrarı ayıran yüzeyde mor bir halka ortaya çıkar.)

LEGANÉS, İspanya'da (Castilla la Nueva) kent, Madrid'in büyük güney banliyösünde; 172 729 nüf. (1990).

LEGAT (Nikolay Gustavoviç), isveç asıllı rus dansçı, bale yöneticisi ve eğitimci (Moskova 1869 - Londra 1937). Moskova Bolşoy tiyatrosu'nun dans okulunun öğretmenlerinden dansçı GUSTAV **Legat**'ın (1837-1895) oğludur. Mariynskiy tiyatrosu' nun bale okulunda öğrenim gördü. Kşesinskaya, Pavlova ve Trefilova'nın başlıca eşlikçisiydi. Sanat yaşamının ilk yıllarında, kardeşi SERGEY GUSTAVOVİÇ (Petersburg 1875 - *ay. y.* 1905) ile, koregrafloğa ağırlık verdi. Ama çok geçmeden eğitimciliği seçti. Marius Petipa'dan sonra bale yöneticiliği yaptı. Daha sonra Ch. Johansson' un yerine dans okulunun başına getirildi. Öğrencileri arasında Lyubov Egorova, Agrippina Vaganova, Tamara Karsavina, Michel Fokine ve Vaslav Nijinski de vardı. 1923'te Rusya'dan ayrılarak Londra' ya yerleşti. Burada Serge de Diaghilev' in Rus baleleri'ne katıldı, Enrico Cecchetti' den sonra topluluğun bale yöneticiliğine getirildi (1925-26). 1926'da Londra'da bir dans okulu açtı, Aleksandra Danilova, Margot Fonteyn, Anton Dolin ve Serge Lifar'ı yetiştirdi. *Ruskiy Balet* (ingilizceye *The Russian Ballet* [Rus balesi] başlığıyla çevrildi, 1939) ve *The Story of the Russian School* (Rus okulunun tarihi) [1932] adlı kitapları yayımladı. —Karısı NADİN NİKOLAYEVA (Petersburg 1889 - Tunbridge Wells, Kent, 1971), Nikolay Gustavoviç'in ölümünden sonra, onun kurduğu okulun başına geçti.

LEGATO a. ("bağlı" anlamında ital. sözc.). Müz. Seslerin, aralarında hiç kesinti olmadan birbirini izlemeleri gerektiğini belirten yorum terimi. (Legato, bir dizi sesin, insan sesi ve üflemeli çalgılarda tek solukta, yaylı çalgılarda ise tek bir yay çekişiyle icra edilmesiyle gerçekleşir. Legato, yay biçiminde bir çizgiyle [⌒] belirtilir.) —Koregr. BAĞLI ADIM'ın eşanlamlısı.

LEGATUS a. (*elçi, temsilci* anlamına gelen lat. sözc.). Huk. Papanın resmi temsilcisi. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Esk. rom. Eyaletlerin iyi yönetilmesini denetlemekle yükümlü senato görevlisi. (Legatuslar, eyaletlere, valileri senato adına denetlemek ve gerekirse yerlerine başkalarını atamak üzere gönderilirdi. Başlangıçta magistratus imperiumları yoktu. İ.Ö. I. yy.'da Pompeius örneğinde olduğu gibi, valiler istedikleri legatus'u seçme hakkını elde ettiler [*legati propraetore*].) ‖ İmparatorluk eyaletlerini imparator adına yöneten kimse (*legatus Augusti propraetore*). ‖ *Lejyon legatusu*, imparatorluk döneminde (I.-III. yy.), bir lejyona komuta eden subay. (Senatörler arasından seçilmesi zorunluydu.)
—ANSİKL. Huk. Doğrudan Roma kardinalleri çevresinden seçilip göreve yollanan Legatus'a *a latere* denir. Kilise'nin bir devlet nezdindeki sürekli temsilciliğine atananlar *nonce* ya da *internonce* sıfatını taşırlar; bunlar katolik cemaatin kalabalık olduğu ülkelerde görev yaparlar. *Apostolik delege* ise, daha az yetkilere sahip olarak özellikle genç kiliseler nezdinde aynı işlevi yerine getirir.

LÉGENDE a. ("efsane" anlamında fr. sözc.). Müz. Genellikle gizemli bir etki yaratan ve çok uzak geçmişi çağrıştıran, çeşitli biçimlerde olabilen müzik parçası.
—ANSİKL. Kaynağı, edebiyattaki efsane olan légende, başlıca iki biçimde karşımıza çıkar:
1. *Bağımsız çalgı parçası.* Bunların çoğu, balad, arya ya da fantezi biçimindedir: Liszt'in piyano için légende'ları, Vierne'in ve Dupré'nin org için légende' ları, Rimskiy-Korsakov'un orkestra için légende'i.
2. *Dramatik yapıt.* Opera ya da oratoryonun bir türüdür: *Faust'un lanetlenmesi* (Berlioz), *St. Elisabeth* (Liszt), *Skazka o tsare Saltane*, *Skazaniye o nevidimom grade Kitezhe i deve fevronı* (Rimskiy-Korsakov), *la Croisade des enfants* (Pierné), *Saint Christophe* (V. d'Indy).

LEGENDRE (Adrien Marie), fransız matematikçi (Paris 1752 - *ay. y.* 1833). Paris ve Greenwich gözlemevlerinin düzenlediği jeodezi işlemlerine katılarak çok sayıda trigonometri sonucunu, özellikle de, düzlemsel olarak ele aldığı küresel bir üçgenin alanını hesaplamaya yarayan açısal düzeltmeleri buldu. *Éléments de géométrie* (Geometri öğeleri) [1794] adlı kitabında önerdiği tanıtlamaların geçerliliği, kısa bir süre sonra, eukleidesçi olmayan geometriler tarafından tartışma konusu edildiyse de, kesinlikleri nedeniyle bu tanıtlamalar bir yüzyılı aşkın bir süre, ortaöğretim programında yer aldı. Legendre, kitabında, π ve π^2'nin orandışı olduğunu tanıtlar ve π'nin üstün sayı olma özelliğinden kuşku duyduğunu belirtir. Sayıların analitik kuramının öncüsü olan Legendre, *Théorie des nombres*'da (Sayılar kuramı) [1798] asal sayıların dağılımı yasasını açıkladı ve ikilenik kalanların karşıtlığı yasasını cebirsel olarak formülleştirdi; bu yasa daha sonra Gauss tarafından tanıtlanmıştır. *Eliptik üstünler* kuramı ve eliptik integralleri üç ayrı tür biçimindeki ünlü sınıflaması, Abel ve Jacobi'nin çalışmalarına öncülük etti. Diferansiyel denklemleri çözmede Legendre polinomlarını sunuşundan başka, değişimler hesabında, Euler fonksiyonlarını ve eliptik fonksiyonları incelemek için değer tablolarının çizilmesinde de görülen ilerlemeleri de ona borçluyuz.

Legendre polinomları. Mat. çözlm

$$n \cdot P_n(x) - (2n-1) \cdot x \cdot P_{n-1}(x) + (n-1) \cdot P_{n-2}(x) = 0$$

biçiminde bağıntılar gerçekleyen

$$P_0(x) = 1,\ P_1(x) = x,$$
$$P_2(x) = \frac{3x^2-1}{2},\quad P_3(x) = \frac{5x^3-3x}{2}, \dots$$

polinomları. *n* nci dereceden polinom

$$(x^2-1) \cdot y'' + 2xy' - n(n+1) \cdot y = 0$$

diferansiyel denkleminin çözümüdür. Ayrıca

$$\int_{-1}^{+1} P_n(x) \cdot P_m(x) \cdot dx = \frac{2}{2n+1}\,\delta_{nm}$$

dir.

LÉGER (Fernand), fransız ressam (Argentan 1881 - Gif-sur-Yvette 1955). Mimar

Lefter
bir karşılaşmada (1966)

Adrien Marie Legendre
Belliard'ın bir tablosundan
Delpech'in bir taşbaskısı (ayrıntı)
Bibliothèque nationale, Paris

National Gallery of Canada

Fernand Léger
Tamirci (1920)
National Gallery of Canada Ottawa

Leghorn tavuğu

olarak yetişen Léger, E.N.S.B.A.'da serbest öğrenci sıfatıyla resim öğrenimi gördü ve 1905'te izlenimci bir tarzda ilk resim denemelerini yaptı. Ancak, en çok etkilendiği sanatçı Cézanne oldu (1907 Güz salonu retrospektifi); Ruche grubu sanatçıları (1908-1909) ve kısa bir zaman sonra la Section d'or grubu'nu kuracak olan sanatçılarla (1910) ilişki kurdu. Çalışmalarını biçimler ve hacimler üzerinde yoğunlaştırarak, kübist yenilikleri benimsediyse de, Delaunay gibi, renk unsuruna önemli bir yer tanıdı (*Mavili kadın*, 1912, Kunstmuseum, Basel), "karşıtlıklar"ın yoğunluğu üzerine temellenen dinamik bir tablo anlayışı geliştirdi; *Biçim karşıtlıkları* (1913) başlıklı soyut diziye egemen olan bu anlayış, Léger'nin daha sonraki tüm arayışlarını belirlemiştir (*Kırmızılı ve yeşilli kadın*, 1914, Art moderne ulusal müzesi, Paris). Savaş yıllarından sonra, sanatçı, konularını bilinçli bir biçimde "dönem içinden" seçti (*Kâğıt oyunu*, 1917, Kröller-Müller müzesi, Otterlo), mekanik biçimleri (*Çarklar* 1918, Art moderne ulusal müzesi, Paris) ve insan figürünü (*Tamirci* 1920, Nat. Gallery of Art, Ottawa) geometrik bir üslupla işlemeye yöneldi; gündelik ve modern bir dünyanın bu öğelerini bileştiren Léger, hem plastik bir tasarı ortaya koyuyor, hem de yeni bir dünyanın habercilığini yapıyordu. 1920'li yıllarda, figürlü iç mekân sahneleri (*Büyük yemek*, 1921, Museum of Modern Art, New York), kent görünümleri ve natürmortlar birbirini izledi; bu çalışmaların en belirgin yanı, biçimlerdeki ve renk planlarındaki yeniplastikçiliği anımsatan tutarlıktır (ressam 1921'de Mondrian ve Van Doesburg'la ilişki kurmuştur). *L'Esprit nouveau*'nun kuruluşundan (1920) itibaren Le Corbusier ile temasa geçen ve Ozenfant ile birlikte bağımsız bir atölye açan (1924) Léger, nesneye ayrıcalıklı bir yer verdiği kompozisyonlarda (*Balustre*, 1925, Mus. of Mod. Art, New York) arıtıcılıktan etkilendi. Bu dönemlerde sehpa resmi dışına taşan çalışmalara yöneldi: tiyatro ve film dekorları, sinema (*Ballet mécanique*, 1924, nesne görüntülerinin ritmik düzenlenmesi üzerine kurulmuş, senaryosuz film), duvar resimleri (bir fransız elçiliğinin giriş holü, 1925 tarihli Süsleme sanatları sergisi'nde). Léger'nin karşıtlık oyunları (soyut geometrik motifler/nesneler/figürler), "Mekân içindeki nesneler" dizisinde (*Anahtarlı la Gioconda*, 1930, Fernand-Léger müzesi, Biot) daha da derinleştirilmiştir. Halk Cephesi dönemiyle birlikte, sanatçı daha belirgin bir gerçekçiliğe yöneldi; bu gerçekçilik, "nesnel bir ham maddeye dayanan denetimli öznellik ..." olarak tanımlanan bir sanat anlayışına dayanıyordu. Bundan böyle Léger'nin resim sanatının en belirgin özellikleri, grup halinde insan figürleri, ancak birkaç işaret noktasının (ağaçlar, çiçekler, kuşlar, nesneler) yer aldığı ideal bir mekânda hemen her zaman cepheden düzenleme, kesin hatlı ve çevre çizgili desen olacaktır (*İki papağanlı kompozisyon*, 1935-1939, Art moderne ulusal müzesi, Paris). ABD'de kaldığı yıllarda (1940-1945), figürlerden mekân içinde devinimi üzerine araştırmalar yaptı (*Dalgıçlar* dizisi), özellikle de 1954'te, daha sonra güçlü etkiler sağlayacağı, desen ve renk alanlarının ayrılması yöntemini uygulamaya başladı. Fransa'ya dönüşünde, halkın yaşamından kaynakıanan temaları geliştirdi: iş teması (*İnşaatçılar** dizisi, 1950-51); özellikle de 1954 yılının anahtar yapıtlarını (*la Partie de campagne*, Maeght vakfı, Saint-Paul-de-Vence; *Büyük geçit*, Guggenheim müzesi, New York) esinlemiş olan boş zaman teması (bisikletçiler, akrobatlar, müzikçiler). Bu anıtsal kompozisyonların en belirgin özelliği, sanatçının mozaiklerinde (Assy kilisesi, 1949), vitraylarında (Audincourt kilisesi, 1951; Courfaivre kilisesi [İsviçre], 1954; Caracas Üniversitesi, 1954) ve Biot'da çalıştığı seramiklerinde de (çokrenkli heykeller) görülen dolaysız iletişim isteğidir.

1960'ta Biot'da açılan Fernand-Léger müzesi 1967'de ulusal müzeye dönüştürüldü. Sanatçının başlıca yazıları *Fonctions de la peinture* (Resmin işlevleri) [1965] adlı derlemede bir araya getirilmiştir.

LÉGER (Jules), kanadalı siyaset adamı (Saint-Anicet, Québec, 1913 - Ottawa 1980). 1949'da Başbakan Louis-Stephen Saint-Laurent'ın yardımcılığına getirildi. 1958'de Kuzey Atlantik konseyi'ne ve Ekonomik işbirliği ve kalkınma örgütüne (OECD) temsilci seçildi. Roma'da (1962), sonra Paris'te (1964) elçilik, müsteşarlık (1968), ardından Belçika ve Lüksemburg'da (1973) elçilik, 1974'ten 1979'a kadar da Kanada genel valiliği yaptı.

LEGGE (George), 1. **Dartmouth** baronu, ingiliz amiral (1647 - Londra 1691). James II'nin donanmasının başkomutanıydı. William of Orange'ın seferini engellemeye çalıştı, ama subaylarının dönekliği ve ters yönden esen rüzgârlar başarısızlığına neden oldu, kralın kaçışı üzerine de direnişten vazgeçti. James II'ye bağlı kaldığı kuşkusu üzerine kapatıldığı Londra kulesi'nde öldü.

LEGGE (William), 2. **Dartmouth** kontu, ingiliz siyaset adamı (1731-1801), George Legge'nin torununun oğlu. Sömürgeler bakanı (1772-1775), sonra Lord Privy Seal (1775-1782) oldu. Amerikan sömürgelerine karşı yürütülen sert siyaseti destekledi. Methodismi destekledi.

Legg-Perthes-Calvé hastalığı (amerikalı cerrah Arthur Thornton *Legg* [1874-1939], alman cerrah Georg Clemens *Perthes* [1869-1927] ve fransız cerrah Jacques *Calvé*'nin [1875-1954] adlarından), KOKSA PLANA'nın eşanlamlısı.

LEGHEMOGLOBİN a. (fr. *leghémoglobine*). Biyokim. Baklagillerden köklerinden elde edilen ve hemoglobine benzeyen kromoprotin. (Azotun tutulmasında rol oynadığı sanılmaktadır.)

Leghorn tavuğu, ABD'de italyan Livorno (ing. *Leghorn*, ırkın adı bundan gelir) tavuğunun ıslahı sonucunda elde edilen tavuk ırkı. Tam bir yumurta tavuğudur; en yaygını beyaz olmak üzere birçok çeşidi vardır. Leghorn tavuğunun eti sarıdır.

Légion d'honneur, 1802'de Bonaparte tarafından ihdas edilen ilk fransız ulusal nişanı. Amacı, askeri cesaretle birlikte yurttaşlık hizmet ve erdemlerini de ödüllendirmekti. Örgütlenmesi ve yürütülmesi 28 kasım 1962'den bu yana Légion d'honneur koduna göre gerçekleştirilmektedir. Bu kod 9 kasım 1981'de değiştirildi. Nişan beş sınıftan oluşmaktadır: chevalier, officier, commandeur, grand officier, grand-croix. İşareti, üst kısmında bir çınar ve defne tacı bulunan, beş çift kollu yıldızdır.

LEGİONOWO, Polonya'da kent, Varşova yerleşmesinin kuzey kenarında; 37 000 nüf. Hazırgiyim. Elektrikli gereçler. Sıcağa dayanıklı ürünler.

LEGNAGO, İtalya'da kent, Veneto'da (Verona ili), Po ovasında, Adige kıyısında; 26 000 nüf. Ulaşım kavşağında. Şeker fabrikası.

LEGNANİ (Pierina), italyan kadın dansçı (? 1863 - ? 1923). 1892'de Scala di Milano'da baş dansçılığa yükseldi. Paris, Londra ve Madrid'de dans ettikten sonra 1893'te Petersburg'a gitti. Burada, büyük ilgi görmesi üzerine 1901'e değin kaldı. Çok gelişmiş bir tekniği olan virtüoz bir dansçıydı (Lev İvanov'un *Harlem lalesi*'ndeki 32 fouetté'sini, 1893'te yeniden sundu). Mariynskiy tiyatrosu'nun repertuvarındaki tüm büyük rolleri ilk kez yorumladı: *Külkedisi*, *Kuğu gölü* ve Petipa'nın baleleri (*Tılsım*'ın yeni versiyonu; *Prival kavaleri*, *İnci*, *Raymonda*). Son olarak Petersburg'da *Camargo*'da dans etti (1901).

LEGNANO, İtalya'da kent, Lombardia'da (Milano ili), Olona kıyısında; 49 700 nüf. Milano'nun uydukenti ve sanayi merkezi (makine yapımı, tekstil).—Milanolular ile Lombardia komünlerinin imparator Friedrich I Barbarossa'ya karşı kazandığı zafer (1176).

LEGNİCA, Polonya'nın güney-batı kesiminde kent, voyvodalık yönetim merkezi, Silezya ovasıyla Südetler önülkesinin birleştiği yerde; 104 200 nüf. (1990). Sanayi (özellikle metalürji ve aynı zamanda da tekstil, makine ve piyano yapımı) merkezi ve demiryolu kavşağı. —*Legnica voyvodalığı* (4 037 km²; 505 300 nüf. [1990]), hem Südetler önülkesinde hem de Oder ovasında uzanır ve belirgin tarımsal çelişkilere yol açar (ovada buğday ve şekerpancarı yetiştiriciliği; başka yerlerde orman ve cılız ekimler); süt hayvancılığı önemli bir yer tutar. Sanayi merkezleri bakıra (Lubin, Polkowice, İwiny, Wilków'da bakır çıkarımı; Zukowice'de dökümcülük) ve makine yapımına ya da elektroteknięe bağlı olarak gelişmiştir.

LEGNO (*col*) a. (*tahta, ağaç ile* anlamında ital. sözc.). Müz. Özel bir etki elde etmek için çalgının teline yayın çıtasını sürtmek gerektiğini belirten terim.

Legorn tavuğu → LEGHORN TAVUĞU.

Legrand, 1865'te kurulmuş, fransız elektrik donanımları üretim şirketi; donanım aygıtları sektöründe dünya çapında ilk şirkettir.

LE GRAY (Gustave), fransız fotoğrafçı (Villiers-le-Bel 1820 - Kahire 1882). Kolodyum kullanımının ve doğayı, rötuşun yapaylığından kaçınarak yansıtmanın öncülerindendir. Tarihi anıtlar kurulu tarafından düzenlenen heliografi grubuna üyeydi. Büyük bir beceriyle, "aynı anda elde ettiği"ni söylediği iki negatiften gökyüzü negatifini, diğerinin üstüne basıyordu. Böylece, sıcak ve derin tonlarda (renklendirmedeki ustalığı sayesinde) harika deniz manzaraları elde etti; bunlarda kullandığı bulutlu ve fırtınalı gökyüzü görüntüleri denizdeki fırtınayla tam bir uyum içindedir.

LEGRENZİ (Giovanni), italyan besteci (Clusone, Bergamo, 1626 - Venedik 1690). 1645'te Bergamo katedrali'nin orgculuğuna atandı. 1656'da Ferrara'daki Academia dello Spirito Santo'nun capella yöneticiliğine getirildi. İlk operalarını bu kentte sah-

neletti. 1671'de Venedik'teki Mendicanti konservatuvarı'nın başına getirildi. 1685' te San Marco'nun capella yöneticisi oldu (*Motetti sacri* [dinsel motet'ler]). Yirmi kadar operası ve birçok çalgı için -yaklaşık beş cilt tutan- sonatlarıyla opera ve çalgı müziğini derinden etkiledi. Corelli'nin doruğa ulaştırdığı üçlü sonat türünün ilk örneklerini Legrenzi vermiştir.

LEGROS (Alphonse), 1880'de ingiliz uyruğuna geçen fransız ressam ve gravürcü (Dijon 1837 - Watford 1911). Lecoq de Boisbaudran'ın öğrencisi, Fantin-Latour ile Whistler'in yakın arkadaşı olan Legros, Whistler'ın öğütleri üzerine 1864'te İngiltere'ye yerleşti ve Courbet'nin desteğiyle, Reddedilenler salonu'nun (Paris, 1863) modernistleriyle birlikte resim çalışmalarına başladı (*Exvoto*, 1860, Dijon müzesi). Oldukça ahlakçı bir nitelik taşıyan gerçekçiliği, daha sonraları, önraffaelloculuktan etkilendi. Yedirme baskıresimleri ve kazı kalem çalışmaları yapıtlarının önemli bir bölümünü oluşturur. Londra'da Slade School'da ders veren Legros'nun öğrencileri arasında W. Sickert ve W. Rothenstein sayılabilir.

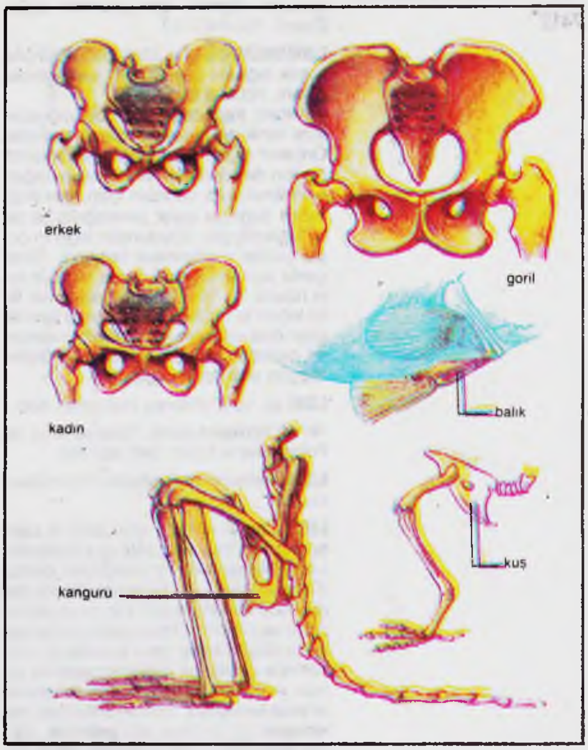
LE GUİN (Ursula), amerikalı bilim-kurgu romancısı (Berkeley, Kaliforniya, 1929). Romanlarının olay örgüsü uzak gezegenlerde geçer. Bu yapıtlarda etnolojik kesinlik psikolojik, siyasal ve şiirsel buluşlarla birleşir: *Terremer* dizisi (1968-1973); *Hain* dizisi: *The Left Hand of Darkness* (1969); *The Dispossessed* (1974); *The Word for World is Forest* (1976), *Malafrena* (1979); *The Beginning Place* (1980); *The Eye of the Heron* (1983); *Always Coming Home* (1985); *Dancing at the Edge of the World* (1988); *Tehanu* (1990).

LEGUMİNOSAE a. Bot. Baklagillerin bilimsel adı.

LEGÜMİN a. (fr. *légumine*). Kim. Globülin grubundan bitkisel protein; baklagillerin tohumlarından çıkarılır.
—ANSİKL. Legümin, visilinle birlikte bezelye, soya, bakla, fasulye ve yerfıstığının büyük bölümünü oluşturan bir globülindir. Baklagil tohumlarının uzun süre suda demlenmesi yoluyla elde edilir. Legümin, sulu karışım süzüldükten sonra, bu süzüntünün seyreltik asetik asitle işlenmesi sonunda çökeltilir ve pamuk yumaklarını andıran beyaz çökelekler halinde dipte toplanır.

LEĞEN a. (fars. *legen*). **1.** Türlü amaçlarla, genellikle de çamaşır yıkamak için kullanılan yayvan, derinliği az, yuvarlak kenarlı ve geniş ağızlı, metal ya da plastikten kap. **—2.** ***(Bir kızı) leğen başından almak***, bir kızı iş içinde görerek, onun çalışkan ve hamarat olduğunu anlayarak seçip evlenmek. || ***Leğen ibrik***, aptes alma ya da el yüz yıkama işinde kullanılan, leğen ve ibrikten oluşmuş takım.
—Anat. Üstün yapılı omurgalılarda, gövdenin arka ya da alt ucunda bulunan ve bir yandan omurgaya öte yandan bacaklara bağlı olan kemik kemer, kalça kemeri. (Bk. *ansikl.* böl.) || ***Küçük leğen***, leğenin üst darlığının altındaki bölüm. || ***Leğen üst darlığı, leğen alt darlığı***, leğenin içinde bulunan iki dar bölgeye verilen ad. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Antropol. ***Leğen açıklığı***, kalça çıkıntılarının en dıştaki uç noktaları arasında kalan açıklık.
—Kad. doğ. ***Yassı leğen***, ön arka ekseni, son derece büyümüş enine eksenine göre kısa olan leğen. (Bu tip leğen amerikan sınıflandırmasındaki bakışımlı dört normal leğenden biridir. Kadınların % 25'inde görülür.)
—Sütç. ***Kaymak leğeni***, kaymak yüze çıkıp biriksin diye süt konan geniş ve az derin kap.
—ANSİKL. Anat. Genellikle leğen adı verilen kalça kemeri, özel yapısı ve başlıca üç kemiği (kalça, oturga, çatı) ile ilk kez saçakyüzgeçlilerde ortaya çıkar; labyrintodonta grubunda (fosil amfibyumlar) bu üç kemik hokka çukurunu meydana getirir ve kalça kemiği yalnız kuyruksokumu omuru ile eklemlenir. Sürüngenlerde, çatı ve oturga kemikleri hafifler ve kıkırdaksı oynamaz eklemlerle birleşmiş çubuklara dönüşür. Dinozorlarda yarı yatay bacakların ortaya çıkışı, arka bacakların kaslarına sağlam bir yapışma yeri sağlayabilmek üzere, çatı kemiğinin öne doğru, oturga kemiğinin arkaya doğru ileri derecede uzamasıyla leğende yeni bir yapışmaya neden olur. Oturga kemiği çubuğuna arkaya doğru bir art çatı kemiğinin eşlik ettiği fosil ornithischia grubunun leğeni ile saurischia grubununki de birbirinden farklıdır. Kuşların leğeni dinozorlarınkine benzer, ama kalça kemiği kuyruksokumu kemikleriyle kaynaşır, kıkırdaksı eklemler kaybolur. Memelilerde leğen dönüşüme uğrar, kalça kemiği ön duruma geçer, oturga ve çatı kemikleri arkada "tıkayıcı" bir deliğin çevresinde birbirine kaynar. Tekdelikliler ile keselilerde, uyluk kaslarının yapışmasını sağlayacak bir düzlük oluşturmak üzere kese kemiği çatı kemiği ile eklemlenir. Kalça kemiği, toynaklılarda, bazı kemirgenlerle primatlarda levha gibi yassılaşabilir.
İnsanda leğen oynamaz eklemlerle birleşmiş dört kemik parçasından oluşur: arkada kuyruksokumu ve kuyrukkemiği, yanlarda ve önde kalça kemikleri (bunların üzerinde dışta birer hokka çukuru bulunur ve uyluk kemiğinin başı bu çukura yerleşerek kalça eklemini oluşturur). Kemik leğen böylece huni biçiminde bir boşluk oluşturur; bu boşluk üst darlık denen bir kabartıyla ikiye bölünür: karın boşluğunun altında kalan büyük leğen, onun altında kalan ve alt kısmı bir kas-aponevroz perdesiyle (apışarası) kapanan küçük leğen. Küçük leğenin içinde gödenbağırsağı, cinsel organlar ve işeme organları bulunur. Kadında leğen daha geniş, üst ağız daha açık, çatı kemiği açısı daha büyüktür; bu özellikler doğumu kolaylaştırır.
Patoloji. Trafik kazalarının artmasıyla birlikte leğen kırıklarında da artış olmuştur. Kemik bölümlerinden herhangi birinde meydana gelen kısmi kırıklar, leğen çemberi parçalanmamışsa, genellikle tehlikesiz sayılır. Hokka çukuru kırıkları uyluk kemiğinin uğradığı şiddetli bir darbeden ileri gelir; tedavisi güçtür ve önemli sekeller bırakabilir. Kalça kemeri kırıkları leğen halkasının bütünlüğünü bozar; bu kırıklar çoğu zaman damarlarda, sinirlerde ve özellikle idrar yollarında ihtilatlara neden olabilir (idrar torbası yırtılması, üretra kopması). Acil olarak tedavisi gereken bu ihtilatlar önemli sekeller bırakabilir.
Kadın doğum. Leğen, dölütün geçmek zorunda olduğu leğen-dölyatağı yolunun ana öğesidir. Bundan ötürü, doğumdan önce leğenin boyutlarını ve biçimini kesin bir biçimde saptamak gerekir. Bu saptama parmakla ve gerekirse bir leğenölçerle muayene yapılarak gerçekleştirilir. Üst darlık dölüt başının ilk girdiği yerdir; alt darlık dölütün leğeni terk ettiği çıkış yeridir. Leğendeki kemik anomalileri distosi adı verilen doğum zorluklarına neden olur.
• Leğen üst darlığı büyük leğen ile küçük leğen arasındaki doğal ayırım çizgisidir. Her iki yanda, arkadan öne doğru, promontorium, kuyruksokumu kemiği kanadı, kalça kemiği kanadının iç yüzündeki adsız çizgiler, çatı kemiğinin yatay dalı ve çatı kemiği birleşiğinden oluşur. Enlemesine en büyük çapı 13,5 cm, ön arka çapı 11 cm, iki verev çapı 12 cm'dir. Bunlardaki darlıklar çoğu zaman distosilere neden olur, çünkü "dölütün gelişi" aslında büyük darlığın geçilmesi demektir. Leğen alt darlığı küçük leğenin alt deliğidir, leğeni apışarası bölgesi ile birleştirir. Büyük bir kısmı ile kirişlerden oluşur. Bundan ötürü nadiren distosilere neden olur.
—Güz. sant. İslam sanatında çeşitli metallerden yapılmış, ince işçilikte leğenler bulunmaktadır. Eyyubiler döneminden, yüksek kenarlı bir pirinç leğen (XIII. yy. ilk yarısı), gümüş kakma tekniğinde figürlü bezemeleriyle dikkati çeker (Louvre müzesi). Bir başka önemli gümüş kakmalı örnek, *Arenberg* leğeni*'dir. Osmanlı döneminde de değerli metallerden leğen-ibrik takımları yapılmıştır. Özellikle Topkapı sarayı ve Türk ve islam eserleri müzelerinde, formlarının zarifliği ve bezemeleriyle osmanlı maden sanatının güzel örnekleri olan gümüşten, tombaktan yapılmış leğen-ibrik takımları sergilenmektedir.
—Tar. Arkeolojik kazılardan elde edilen bulgular, Türkler'in çok eski çağlardan beri el yüz ve çamaşır yıkamada leğen kullandıklarını göstermektedir. Bunların çoğunluğu madenden, özellikle bakırdan yapılmıştır. Çamaşır leğenleri daha geniş, el yüz yıkama leğenleri daha ufak boyutludur. Saray ve konaklarda altın, gümüş gibi değerli madenlerden yapılmış leğenler de kullanılmıştır. Bunların bazılarında iki yanından tutmak üzere geçirilmiş süslemeli kulplar da olurdu. Özellikle padişahın el yüz yıkama leğeni, ibriğiyle takım oluşturur ve değerli madenlerden yapılırdı. Eskiden berberler de bir yanı boyna yerleşecek biçimde oyuk çinko leğenler kullanırlardı. Günümüzde madenden yapılmış leğenlerin yerini, çoğunlukla, plastik leğenler almıştır.

LEĞENÖLÇER a. Kad. doğ. Leğenin iç

leğenlerin karşılaştırmalı anatomisi (erkek, kadın, goril, kanguru, kuş ve balık)

Büyük Larousse

gümüş **leğen**-ibrik takımı 1840-41
Topkapı sarayı müzesi, İstanbul

çaplarını ölçmek için kullanılan aygıt. (Eşanl. PELVİMETRE.)

LEĞENÖLÇÜM a. Kad. doğ. Kadında kemik leğenin boyutlarının saptanması. (Eşanl. PELVİMETRİ.)

—ANSİKL. Kad. doğ. Leğen ölçümü uzun süre klinik bir muayene olarak kalmıştır. Önceleri dıştan yapılmakta, yani kadının ölçüleri dolaylı olarak alınmakta ve değerlendirilmekteydi. Sonraları içten, yani doğrudan doğruya işaret parmağıyla ya da bir leğenölçerle, dölyolundan leğenin çeşitli çapları saptanmaya başlandı. Röntgenle yapılan leğenölçümde, leğenle aynı hizada tutulan ölçekli bir düzlemin filmi leğen ile birlikte çekilmekte ve tam ölçüler elde edilmektedir. Gebeliğin sonunda, makatla geliş durumunda leğenölçüm düzgün aralıklarla uygulanır.

LEH sıf. ve a. Polonya halkından olan.

◆ sıf. Tamlayan olarak, Polonya'ya ya da Polonyalılar'a ilişkin: *Leh dansları.*

LEH, Polonya'nın ilk efsanevi hanedanının adı.

LEH a. (ar. *li-* ve *hu*, o, *lehu*'dan). **1.** *Lehte*, yanında, yandaş: *Lehte oy kullanmak. Lehte olanlar aleyhte olanlardan çoktu.* (Karşt. ALEYH.) **—2.** *Bir kimse, bir şey, bir düşünce vb. lehine, lehinde*, onun yanında olmayı belirtir: *Olaylar onun lehine gelişiyor. Bütün deliller onun lehindeydi.* **—3.** *Lehinde olmak*, bir kimsenin yararına olmak ya da tarafını tutmak. ‖ *Bir kimsenin lehinde konuşmak, lehinde bulunmak*, bir kimsenin iyi yanlarını dile getirmek, iyiliğini söylemek. ‖ *Bir kimsenin lehine olmak*, bir kimseye yarar sağlayacak yönde etkili olmak: *Böyle konuşmak senin lehine olur.*

LEH, Hindistan'da (Cammu ve Keşmir) kent, Ladak'ın yönetim merkezi, Sindhu'nun (İndus) yakınında, yaklaşık 3 500 m yükseltide; 5 500 nüf. Eski mihracelerin tahkim ettiği ve saraylarla donattığı Leh bir ticaret merkezidir. Leh, Srinagar kervan yolunun, Karakurum geçitlerinin (Çin'e doğru), Sindhu'ya (İndus) [Tibet'e doğru] ve Himaçal Prade\u015f'e giden yolların kavşak yeridir. Kent düzenli bir hava hattıyla Srinagar'a bağlıdır. Lama manastırı ve Dardi mezarları (I. - VI. yy.).

LEHA ilg. (ar. *leh* ve *lehu*'nun dişi. *lehâ*). *Esk.* Ona, onun için anlamında dişil bir ad ya da kadın için kullanılır.

LEHÁR (Ferencz, **Franz** —denir), macar besteci (Komárom 1870 - Bad Ischl 1948). Prag konservatuvarı'nın keman bölümünü bitirdikten sonra çeşitli askeri birliklerde bando şefliği yaptı. Viyana opereti tarzındaki yapıtlarıyla tanındı. *Şen dul* (Die lustige Witwe) [1905], *Lüksemburg kontu* (Der Graf von Luxemburg) [1909], *Çingene aşkı* (Zigeunerliebe) [1910], *Paganini* (1925), *Zarewitsch* [1927] ve *Tebessümler diyarı* (Das Land des Lächelns) [1929] gibi yapıtları, melodilerin yalınlığı, valsin dinamiği ve orkestralamadaki coşku üzerine kurulmuştur.

LEHÇE a. **1.** Ortak özellikler gösteren ve ayırtedici özellikleri konuşanlarca algılanan ağızlar bütünü. (Lehçe, aynı kültürel ve toplumsal düzeyde olmadığı dilden ve yerel ağızlardan ayrılır.) **—2.** *Toplumsal lehçe*, belli bir toplum kesiminde kullanılan terimler ve sözdizimsel kurallar bütünü. (Argolar, uzmanlık dilleri, teknik sözcük dağarcıkları böyle sınıflandırılır.)

—ANSİKL. Klasik Antikçağ'ın dil durumu, lehçelerin varlığını saptama ve tarihlerinin kimi evrelerini belirleme olanağı verir. Dağlık bir ülke olan antik Yunan'da dil lehçelere ayrılmıştı. Bu ayrımın izleri edebiyat metinleriyle ve yazıtlar aracılığıyla günümüze ulaşmıştır. En iyi bilinenler de, kimi özellikleri şairlerin yapıtlarına yansıyanlardır (dor, aiolis, ionia lehçeleri): böylece önümüzde yerel özellikleri de benimseyebilen bir edebiyat dili örneği vardır. Eski İtalya'da ilkel lehçeler (umbria, oskça vb. lehçeleri) "italik" denen dil öbeğini oluşturur. Bu dillerden biri, latince, Roma yöresinde konuşulurdu. Soylular arasında konuşulan latince Roma'nın gücü arttıkça, İtalya'nın edebi ve resmi dili oldu. İ.Ö. I. yy.'da ulaştığı durum klasik latinceyi oluşturdu. Özellikle Cicero'nun örneklendirdiği klasik latince yüzyıllar boyu bir başvuru kaynağı oldu. Yunancadan çok ayrı olan latince modelinin temel özelliği, arılığı birliğine bağlanan ve lehçesel değişkelerden pek etkilenmeyen edebi bir dildir.

Okullarda öğrenilen klasik latincenin dış etkilerden iyi kötü korunmasına karşın, halk latincesi giderek arılıktan uzaklaşıyordu. Öte yandan, Roma İmparatorluğu bir uçtan bir uca tüm Akdeniz'e yayılıp Romania'yı oluşturunca, dil fethedilen yörelerdeki halkların etkisiyle değişti: germen istilası ve ardından gelen siyasal istikrarsızlık dönemleri, hiçbir engelle karşılaşmayan bölünmenin daha da büyümesine yol açtı. Böylece latince Romania'nın değişik yörelerinde dönüşüme uğrayarak roman dilleriyle lehçesel değişkelerinin doğmasına neden oldu.

XIX. yy. sonunda Paul Meyer ve Gaston Paris çok tartışmalı lehçe kavramını fazla kullanmamak için dilbilimin konusunu ikiye indirgediler: ortak dil ve yerel ağızlar. Roman dilleriyle uğraşan birçok uzman bu görüşleri benimsedi. Daha yakın dönemde A. Meillet, güçlükler ne olursa olsun, hint-avrupa evresinden başlayarak lehçesel bir ayrıştırma yapılabileceğini gösterdi. Her lehçesel ayrım genel özelliklerin genişlemesine koşut olarak sınırların çakışmasıyla belirlenebilirdi. Ortak diller genellikle, özel bir dilin toplumsal, ekonomik ya da politik bir durum yararına yayılmasından kaynaklanır; daha sonra bu diller akraba lehçeleri etkiler. Toscana lehçesinden italyanca böyle doğmuştur ve fransızcanın birçok dilsel özelliği Paris yöresindeki eski ağıza dayanır. Hem bir coğrafi dağılıma, hem de sosyal-tarihsel bir duruma bağlı lehçe olguları yalnızca roman dillerinin konuşulduğu ülkelere özgü değildir. Örneğin göktürkçe, uygurca, karahanlıca vd., türkçenin tarihsel lehçeleridir. Türkçenin çağdaş lehçeleri arasında ise azeri türkçesi, türkmence, kazakça, kırgızca vd. yer alır. Bu olgular her yerde vardır, ama bunlar resmi dillerle birlikte yaşayan değişkelerin çeşitli biçimleridir. Modern uluslarda çeşitli dil düzeyleriyle ortak dilsel temel üstünde gelişen birçok özel dil (teknik diller, argolar, vb.) görülür; lehçesel özellikler kimi kez bu koşut anlatım biçimlerinde varlığını sürdürür.

LEHÇE ya da **POLCA** a. Özellikle Polonya'da yaklaşık 43 milyon insan tarafından konuşulan Batı slav dili.

—ANSİKL. Lehçenin ilk izlerine XI. ve XII. yy. latince metinlerde anılan kişiler ve yer adları biçiminde rastlanır (1136 Gniezno bullası 400'ü aşkın ad sayar). Baştan aşağıya lehçe yazılmış metinler XIV. yy.'dan kalmadır: Swietokrzyskie tepesi anıtları, Swiety Florian mezamiri. Bu örneklerden başlayarak lehçenin tarihi üçe ayrılır: XII. yy.'dan XV. yy.'a eski lehçe (dil, sesçil düzeni ve bükünüyle ortak slav diline yakındır), XVI. yy.'dan XVIII. yy.'a orta lehçe (yazım kuralları saptanmış, dilin temel özellikleri yerleşmiştir); XVIII. yy.'ın sonundan günümüze dek modern lehçe. Hümanist Mikołaj Rej (1505-1569) leh dili ve edebiyatının atası olarak görülür. Matbaanın kullanımı yaygınlaşmaya başladığı sırada yazım kuralları da kesin biçimini aldı. Katolik etkisindeki ülkelerde olduğu gibi, latin abecesi temel alındı, ancak bazı ayırıcı göstergeler eklendi: genizsil ünlüleri belirtmek için /ę ve /ą [u] sesini veren eski uzun *o* için *ó*, bugün [w] sesinin karşılığı sert *l*'yi belirtmek için *ł*, sözcük sonunda ya da başka bir ünsüz önünde damaksıllaşan ünsüzler için *ś*, *ć*, *ź*, *ń*. Latincede bulunmayan *dz*, *cz*, *sz*, *rz* gibi sesbirimleri belirtmek için "çift harfler" de kullanılır (bu durum, lehçenin ünsüzlere dayalı özelliğini belirgin biçimde artırır).

Lehçenin lehçeleri çok çeşitlilik göstermez. Başlıca altı lehçe vardır: Kraków (ya da Küçük Polonya), Silezya ve Mazovya (Varşova yöresi), Büyük Polonya, Chełmno-Kociewie-Warmie ve bugün ayrı bir dil sayılan (Kaşub dili) Kaşubi lehçeleri. Bu lehçeler, yerini ıslıklılara bırakan bir dizi hışırtılı ünsüzün bulunmayışı ve sözcük aralarında son ünsüzlerin ulamalarındaki titreşimli, titreşimsiz söyleyişlerle birbirinden ayrılır. 1945'ten beri, öğretimin, basınla radyonun ve yoğun nüfus hareketlerinin etkisiyle bu lehçelerin sınırları yok olmaya başladı.

Özellikle Büyük Polonya (ilk başkent Gniezno çevresi) lehçesine dayanan ulusal dil XVI. yy. başında ortaya çıktı. Kraków başkent olunca Küçük Polonya lehçesindeki özellikler de Büyük Polonya lehçesine eklendi. Varşova başkent olduğundaysa dilde önemli bir gelenek yerleştiğinden Mazurya lehçesinin pek etkisi görülmedi.

Lehçenin ses yapısında ünsüzler (36) önemli bir yer tutar, buna karşılık yalnızca 7 ünlü vardır. Ünsüzlerin sayısı damaksıllaştırma olgularıyla artmış (*c*, *dz*, *cz*, *ć*, *dź*, *dż* yarı kapantılılarıyla *sz*, *ś*, *ż*, *ź* daraltılılarının ortaya çıkması), damaksıllaştırma olgusunun ortadan kalktığı durumlarla da pekişmiştir (örneğin sesçil açıdan sert nitelik taşıyan [damaksıllaşmamış], ama bükünde sert ünsüzlerle almaşmalı biçimde kullanılan "sertleştirilmiş" ünsüzlerin varlığı: *k/c*; *g/dz*). Ses yapısı düzlemindeki öteki önemli ilişki de titreşimli ve titreşimsiz ünsüzlerin karşıtlığıdır. Lehçe iki genizsil ünlüyü kullanmayı sürdüren tek slav dilidir. Her sözcüğün sondan bir önceki hecesinde vurgu bulunur.

Bükün (ad ve fiil çekimleri) eski sesçil yasaların kalıntısı ünlü ve ünsüz almaşmaları nedeniyle karmaşıktır: örn. *a/e* (*wiara*, inanç / *wierzyć*, inanmak), *o/e* (*biorę*, alıyorum / *bierze*, alıyor) almaşmaları. Ünsüz almaşmaları damaksıllaştırma ve damaksıllaştırmama olgularının kalıntılarıdır (*droga*, yol / *na drodze*, yolda).

Ad çekiminde 7 durum, 2 sayı ve 3 cins vardır. Kişi adılları, biri vurgulu (ısrar biçimi) öteki de vurgusuz olmak üzere iki türdür. Fiil çekiminde üç zaman bulunur: şimdiki zaman, geçmiş ve gelecek zamanlar. Ancak, bütün slav dillerinde olduğu gibi, fiiller iki görünüş sınıfına ayrılır: bitişliler, bitişsizler. Nezaket kullanımı üçüncü kişinin önüne *pan* (bay), *pani* (bayan), *panowie* (baylar), *panie* (bayanlar) ya da *panstwo* (baylar bayanlar) getirilerek yapılır. Sözdiziminde birçok kişisiz yapı kullanılır. Sözcüklerin sırasının temel işlevi sözdizimsel bağıntıları belirtmek değil (bunlar durumlarla anlatılır) sözcenin bildirişimsel yapısını (tema-rema karşıtlığı) dile getirir.

Lehçedeki sözcüklerin çoğu yerli kökenlidir türetme yöntemleri de çok verimlidir (yeni fiiller üretmek için önekler ad üretmek için de sonekler). Aktarmalar (latinceden, almancadan, çekçeden, ukrayna dilinden, türk dillerinden, italyanca, fransızca ve ingilizceden) özellikle teknik ve kuramsal alanlara ilişkindir. Bu çeşitli dillerin etkisi dönemlere ve dil düzeylerine göre değişir.

LEHÇEBİLİM a. Dilbilimin lehçeleri inceleyen dalı. (Belli bir coğrafi alandaki lehçeler bütününün karşılaştırmalı betimlemesi sözkonusu olunca *dilbilimsel coğrafya*'dan da söz edilir.)

—ANSİKL. Yenidilbilgicilerin araştırmalarıyla, 1876'da *Deutscher Sprachatlas* araştırma enstitüsünü kuran G. Wenker'in çalışmalarından doğan lehçebilim, 1881'de Fransa'da bu bilim kolunun bir kürsüsü açılınca, roman dilleri filolojisinin resmen tanınan bir dalı oldu. Bu kürsünün ilk profesörü J. Gilliéron *Atlas linguistique de la France* (Fransa'nın dil atlası) [1902-1909] adlı dev yapıtı hazırladı. Daha Ortaçağ'da başlayan yerel dil değişkelerine ilgi

gösterilmişti. Ama bu değişkelerin incelenmesi özellikle XIX. yy.'da gelişti ve kuralcı anlayıştan çok tarihsel anlayışa ağırlık verildi. Araştırmalar iki yönde gelişti: önceleri geçmişe yönelik çalışmalar, metin incelemeleriyle lehçelerin eski durumlarını belirlemeyi amaçladı. Daha sonra, genellikle tarihsel çalışmalarla bağıntılı biçimde yerel ya da bölgesel bir dilin şimdiki durumu incelendi. Bu amaçla, sözlü ve yaşayan dil üstüne soruşturma yöntemleri geliştirildi. Başlangıçta sesbilgisine bağlanan lehçebilim yavaş yavaş biçimbilimsel, sözdizimsel ve sözlüksel olguları da kapsadı. Bu son noktada Gilliéron'un çabası belirleyici oldu. Lehçelerin sistemli biçimde araştırıldığı ilk alan roman dilleriydi. Bir coğrafi bölgede ya da toplumsal bir çevrede (toplumsal lehçeler) resmi ya da ortak dile karşı değişkelerin geliştiği durumlarda da aynı tür araştırmalara girişildi. Başlangıçta lehçebilimin alanına giren konulara bugün, sözkonusu bilim dalını dilbilim gibi etnografya ve toplumbilime de yaklaştıran gözlem eklendi: halk gelenekleri, ikidillilik ve çiftdillilik sorunları, dil ile iş, yaşam, vb. koşulları arasındaki bağıntılar.

LEHÇECİ a. Lehçebilim uzmanı dilbilimci.

Lehçe-i osmanî, Ahmet Vefik Paşa'nın sözlüğü (birinci bölüm 1876; iki bölümün birden basımı 1888-1889). Osmanlıcayı oluşturan sözcükleri kapsar. Türkçe sözcüklerin yer aldığı birinci bölüm türkçenin yazılı metinlerden ve halk ağzından derlenmiş söz varlığını dikkatli tanımlamalarla sergiler. Bu bölüm türkçenin sözcük zenginliğini gösterir, bu sözcüklerin yazı dilinde kullanılması için bir kılavuz oluşturur. Arapça ve farsça sözcüklerle karşılıklarına ayrı bir bölümde yer verilmiştir.

LEHÇELEŞME a. Başlangıçta türdeş ya da çok az ayrılıklar gösteren bir dilin, kullanıldığı coğrafi alanda gittikçe daha farklı biçimlere girdiği tarihsel süreç. (Çeşitli roman dillerinin doğmasına yol açan latincenin parçalanması bir lehçeleşme durumudur.)

Lehçet ül-hakayık, Direktör Âli Bey'in gülmece yapıtı (1897). Sözcüklere abartma, tersini ileri sürme, yakıştırma gibi yollarla düşündürücü ve gülünç anlamlar veren küçük bir sözlük biçiminde düzenlenmiştir (örn. *barbar: barutu icat etmeyenler; rüşvet: hizmet karşılığı hediye, -kanunen memnudur* [yasaktır]-). Yapıtta insan zaaflarına, toplumsal bozukluklara, boş inançlara, gelenek ve göreneklere, kadın erkek ilişkilerine, tıp adamlarına vb. taşlamalar yöneltilir.

Lehçet ül-lügat, şeyhülislam Mehmet Esat Efendi'nin hazırladığı türkçe sözlük (1732, bas. 1796; kısaltılarak, *Mirat ül-lügat* adıyla bas. 1876). Daha önce hep arapçadan ya da farsçadan türkçeye sözlükler hazırlanırdı; *Lehçet ül-lügat*, türkçe sözcükleri temel alan ilk türkçe sözlüktür. Öz türkçe sözcüklerin yanı sıra, arapça ve farsçadan gelen ve konuşma dilinde kullanılan türkçeleşmiş sözcükler de türkçe sayılmış, bunlar halk ağzında kullanılış biçimleriyle yazılmıştır (*fâide* yerine *fayda*).

LEHDAR sıf. (ar. *leh* ve fars. *dār*'dan *leh-dār*). *Esk.* Taraf tutan, bir kimseyi tutan, yandaş.
—Tic. *Lehdar değeri*, bir kambiyo mektubu lehdarı tarafından keşideciye verilmiş olan değer (ödünç para, veresiye satılmış mal, vb.).
—Tic. huk. Bono ya da poliçede alacaklı olan kimse.

LEHEB a. (ar. *leheb*). *Esk.* Alev, yalaz: *Leheb-ün-nâr* (ateşin çıkardığı alev).

LEHEBAN a. (ar. *lehebān*). *Esk.* Ateşin tutuşması, alev alması.

LEHİB a. (ar. *lehīb*). *Esk.* **1.** Alev, ateş: *"O dumanlar, o cûy-bâr-ı lehîb / hepsi bir an içinde mahv oluyor"* (Tevfik Fikret). **—2.** Ateşin sıcaklığı. **—3.** *Lehîb efrûz*, ateş yakan, alevlendiren: *"Hademe ve esnaf ve tüccarın kânun-ı derûnları fevkalade lehîb-efrûz-ı gayz u kin idi"* (Cevdet Paşa, XIX. yy.). || *Lehîb-i külhan*, külhan ateşi; yok edici ateş: *"Kahrının bir nefes-i serdi lehîb-i külhan"* (Nedim, XVIII. yy.). || *Lehîb-i mihnet*, acı, sıkıntı ateşi: *"Öyle bir ânı kıl tasavvur ki / Yüreğim pür-lehîb-i mihnetle"* (Tevfik Fikret).

LEHİM a. (ar. *laḥm*'dan). Kaynakç. **1.** Lehimleme işleminin sonucu. (Eşanl. LEHİMLİ BİRLEŞTİRME.) **—2.** Bu alaşımla yapılan işlem. **—3.** *Lehim kaynağı*, lehimli birleştirmenin, eritme kaynağınınkine benzer bir işlemsel teknikle ancak lehimlemedeki kılcal etki olmaksızın ve ana metal kasıtlı olarak eritilmeksizin yavaş yavaş elde edildiği sert lehimleme yöntemi. (Dolgu malzemesinin erime sıcaklığı, ana metalinkinden düşük, ancak 450 °C'tan fazladır.) || *Lehim kaynağı bağlantısı*, lehim kaynağı işleminin sonucu. || *Lehim maskalası*, boruların uç uca kaynağında kullanılan kurşunu sıkıştırmaya ya da koparmaya yarayan, kesici olmayan kalem. || *Sert lehim*, erime noktası 450 °C'ın üzerinde olan bir lehim dolgu metaliyle elde edilen, genellikle zar inceliğinde lehim. || *Yumuşak lehim*, erime noktası 450 °C'ın altında olan bir lehim dolgu metaliyle elde edilen lehim.

LEHİMCİ a. Lehim yapan zanaatçı.

LEHİMCİLİK a. Lehim yapma zanaatı.

LEHİMLEME a. Metal parçaları sıvı bir lehim dolgu metaliyle birleştirme; erime noktası birleştirilecek parçalarınkinden düşük olan bu dolgu metali, birleştirmenin oluşumuna eriyerek katkıda bulunmayan ana metal ya da metalleri ıslatır.
—ANSİKL. Lehimlemeden Antikçağ'da özellikle, kimi kez çok karmaşık olan ve genellikle değerli metallerden yapılan mücevherler ile süslemelerin yapımında yararlanılıyordu. Lehimlemenin kullanımına, İ.Ö. 3200 yılına ait altın ya da altın ve bakır alaşımından vazolar, kadehler ve mücevherlerde de rastlanır.

Akışkanlaştırıcının, yani sıvının (flux) lehimlemedeki önemi, Fenikeliler, Çinliler ve belki de Amerindler'ce bile biliniyordu. Romalılar'da, değerli metalleri lehimlemek için sıvı olarak bakır karbonat, potasyum nitrat ya da idrar kullanılırdı. Eritme, ucunda pişmiş kilden bir meme bulunan hamlaçlarla hava üfleyerek elde ediliyordu. Etrüskler'in, altın fındıklarını topaklaştırmak için bakır hidrat ve reçine alaşımı bir sıvıdan (flux) yararlandıkları sanılır. Plinius, kendi çağında (I. yy.) yaygın olarak kullanıldığı tahmin edilen kalayla kaynaktan bahseder.

Ortaçağ'da lehim dolgu metali olarak bir kurşun (% 20) ve kalay (% 80) alaşımı kullanılıyordu. Silahlar ile zırhlar bir Cu-Sn alaşımıyla lehimleniyordu. Boraksın sıvı olarak kullanımı XV. yy.'ın sonuna rastlar.

Lehimlemedeki ilerlemeler, her zaman daha yüksek sıcaklıklar elde edilmesine bağlı kalmıştır. 1679'da alman Kunckel tarafından yapılan ilk pürmüs lambası körükten gelen havayla besleniyordu; bu aygıtın günümüzdeki biçimiyle patenti 1798' de fransız Bertin tarafından alındı.

Kuyumculukta eskiden beri uygulanan gümüşle lehimlemeden 1865'te ilk Atlantikaşırı kablonun yapım ve onarımında yararlanıldı. Bir unutulma döneminden sonra gümüşle lehimleme, elli yıl önce sanayide yeniden kullanılmaya başladı ve o zamandan beri uygulama alanı çok genişledi.

1925'e kadar tamamen elle yapılan lehimleme, dolgu metallerinin ve sıvıların hazırlanmasında ve ısıtma yöntemlerinin yetkinleşmesinde elde edilen aralıksız ilerlemeler sayesinde, günümüzde, özdeş cisimlerin, seri halinde sürekli üretiminde uygulanabilen bir sanayi yöntemi durumuna gelmiştir. Özellikle diğer yöntemlerle gerçekleştirilemeyen birleştirme sorunları için tek çözüm yoludur.

Başlıca lehimleme yöntemleri demirle, döverek, gazla, fırında, daldırmayla, tuz banyosunda, indüklemeyle, dirençle ve yayınmayla lehimlemedir. Gazla lehimlemede birleştirilecek parçalar "ıslanma" sıcaklığına kadar ısıtılır. Bu sıcaklığa erişildiğinde erimiş haldeki lehim dolgu metali, dökülür ve parçalar arasındaki kılcal boşluğu doldurarak birleştirmeyi sağlar. Birleştirme boşlukları 0,05 ile 0,25 mm dolayındadır. Lehim dolgu metalinin ıslanması, bir sıvı kullanımıyla sağlanır. Bir lehimli birleştirme yerinin ayırtedici özellikleri büyük ölçüde tutunma yüzeyine bağlıdır. Dolayısıyla bu tür bir yöntemle gerçekleştirilecek bir birleştirmenin tasarımında birleşme yerlerinin bindirmeli ya da geçmeli olması gerekir.

LEHİMLEMEK g. f. Lehimle tutturmak.
—Teknol. Lehimli birleştirme yapmak.
—El sant. Bakır kap yapımında parçaları lehimle birleştirmek.

◆ **lehimlenmek** edilg. f. Lehimlemek eylemine konu olmak: *Peynir tenekeleri lehimlendi.*

◆ **lehimletmek** ettirg. f. Lehimlemek eylemini yaptırmak.

LEHİMLENMEK → LEHİMLEMEK.

LEHİMLETMEK → LEHİMLEMEK.

LEHİMLİ sıf. Lehimle tutturulmuş.
—Kaynakç. *Lehimli birleştirme*, LEHİM'in eşanlamlısı.

LEHİSTAN a. Eskiden Polonya'ya verilen ad.

Lehistan sefaretnamesi, yeni tahta çıkan Osman III'ün cülus haberini götürmek için görevlendirilen, dergâh-ı ali kapıcıbaşılarından ziştovili Ali Ağa'nın 350 beyitlik manzum yapıtı (1755). Elçilik heyetinin İstanbul'dan ayrılıp, leh kralı tarafından kabul edilişleri; kralın armağanları teslim almasına kadar geçen olaylar anlatılır. Yapıt, Abdurrahman Şeref Bey tarafından, *Tarih-i osmani encümeni* mecmuasında (no. 13, İstanbul, 1910) yayımlandı.

LEHLİ a. Lehistan halkından olan; polonyalı.

LEHM a. (alm. *lehm*, kil, limon). Yerbil. Gevşek, sarı, gri ya da kırmızımsı siltli kilden oluşan ve lössün kirecinin, sızma sularıyla giderilmesinden doğan taşıma arazi. (Lössün üstünde bulunan ve ondan daha killi olan lehm, tuğla yapımına elverişli bir topraktır.)

LEHMANN (Orla), danimarkalı hukukçu ve siyaset adamı (Kopenhag 1810 - *ay. y.* 1870). Ulusçu liberal parti liderleri arasında yer aldı, 1863 Anayasası'nı hazırladı.

LEHMANN (Lilli), alman soprano (Würzburg 1848 - Berlin 1929). Sahneye ilk kez 1865'te çıktı. 1876'da Wagner'in *Tetralogie* başlıklı dört operasının prömiyerinde rol aldı. Çeşitli ülkelerde sahneye çıkarak büyük ün kazandı. 1920'ye değin konserlerini sürdürdü. Sesini hafif *bel canto*'da olduğu kadar, Wagner'in dramatik anlatımında da büyük başarıyla kullandı. Salzburg festivali'nin kurucularındandır. Çeşitli özyaşamöyküsel yazılar bıraktı.

LEHMANN (Otto), alman fizikçi ve mineraloji uzmanı (Konstanz 1855 - Karlsruhe 1922). Molekül fiziği, özellikle de mikroskobik araştırma ve mikrokimyasal çözümleme alanlarında çalıştı. 1899'da, örneğin amonyum oleat gibi sıvı kristalleri keşfetti.

LEHMANN (Otto), avusturyalı coğrafyacı (Viyana 1884 - Disentis 1941). Viyana'da, sonra Zürich'te profesörlük yaptı, birçok jeomorfoloji çalışması kaleme aldı (vadilerin evrimi, kıyıların yüzey biçimi, Alpler'in morfolojisi vb.). Ayrıca kireçli arazide yeraltı su dolaşımını inceledi.

LEHMANN (Lotte), amerikan yurttaşlığına geçmiş alman soprano (Perleberg

1888 - Santa Barbara 1976). Sahneye ilk kez 1909'da çıktı. 1916'da yerleştiği Viyana'da, birçok operanın prömiyerinde başrol oynadı (R. Strauss'un *Ariadne auf Naxos*'unun ikinci versiyonu [1916] da bunlar arasındadır). 1924-1935 arasında Londra'da çalıştı. Anschluss'dan (1938) sonra, New York'a yerleşti; 1951'e değin sahne yaşamını sürdürdü. En farklı okullardan yapıtları rahatlıkla seslendirdi. Aynı zamanda büyük bir lied yorumcusuydu. Ölümüne değin öğretmenlik yaptı.

LEHMANN (Rosamund Nina), ingiliz kadın romancı (Londra 1903 - *ay.y.* 1990). Bloomsbury grubunun etkisinde kaldı, ilk romanında (*Dusty Answer*, 1927) bir kuşağın estetik ve ahlak açısından uğradığı düşkırıklığını dile getirdi. Delikanlıların özgürlük arzusu (*The Weather in the Streets*, 1936, *The Ballad and the Source*, 1944; *The Echoing Grove*, 1953) ve feminist özlem (*The Gypsy's Baby*, 1946) İngiltere'nin savaştan sonra uzaklaştığı "dekadan" bir ortama bağlanır. Özyaşamöyküsünde (*The Swan in the Evening*, 1968) dile getirdiği bağımsızlık arzusunu *A Sea-Grape Tree* (1976) adlı yapıtında uzak bir adaya oturttu.

LEHMBRUCK (Wilhelm), alman heykelci (Meiderich, Duisburg yakınları, 1881 -Berlin 1919). İtalya'ya bir geziden sonra (1907), 1910-1914 yıllarında Paris'te yaşadı; Maillol'dan, sonra da G. Minne'den etkilendi; biçimlerin arındırılması ve uzatılmasına dayanan özgün bir tarz geliştirdi (*Oturan genç adam*, bronz, 1918, Duisburg müzesi). Birinci Dünya savaşı sırasında Zürich'e, sonra da Berlin'e yerleşti, bu son kentte intihar etti.

Wilhelm-Lehmbruck Museum

Wilhelm Lehmbruck
Oturan genç adam
bronz, 1918
Wilhelm-Lehmbruck Museum
Duisburg

LEHMKUHL (Augustinus), alman cizvit (Hagen, Westfalen, 1834 - Valkenburg, Hollanda, 1918). Tanrıbilimci. Özellikle *Theologia moralis* (Ahlak açısından tanrıbilim, 1883-84, 2 cilt) adlı yapıtıyla tanındı. Lehmkuhl, aynı zamanda, sosyal katoliklik öğretisinin kurucularından biri ve Freiburg birliği'nin üyesiydi.

LEHN (Jean-Marie Pierre), fransız kimyacı (Rosheim, Bas-Rhin, 1939). Strasbourg Üniversitesi'ni bitirdi. Bir süre Bilimsel araştırmalar ulusal merkezi'nde (CNRS) çalıştı (1960-1966); Strasbourg Üniversitesi'nde araştırmalar yaptı. 1979'dan sonra Collège de France'da profesör, ABD'deki Harvard üniversitesi'nde konuk öğretim üyesi olarak çalıştı (1963-1964, 1972-1974, 1974-1980). Halkaların çevrim süreçlerinin molekül dinamiğini, moleküler alıcıları, kriptatları, doğal ürünlerin yapı ve yerleşmelerini inceledi. Bu çalışmalarından dolayı 1987 Nobel kimya ödülü'nü, D. J. Cram ve C. J. Pedersen ile paylaştı. 350'nin üzerinde bilimsel yayını vardır.

LÊ HÔNG PHONG, vietnamlı siyaset adamı (Nghê An eyaleti 1902 - Saigon 1942). 1925'te devrimci militan olarak Hô Chi Minh'in ve Hô Tung Mâu'nun yanında bulundu. 1934'te Çinhindi Komünist partisi genel sekreterliğine seçildi. 1939' da tutuklandı, hapiste öldü.

LEHRMAN (Daniel Sanford), amerikalı etoloji uzmanı (New York 1919 - Santa Fe 1972). T. C. Schneirla ve J. S. Rosenblatt' ın çalışmalarıyla bağlantılı olarak yaptığı çalışmalarda, davranış sekanslarının geliştirilmesinde rol oynayan öğeleri inceledi. Embriyonun ve yavrunun davranış şemalarının oluşmasında öğrenimin ve deneyimin rolünü açıklamaya çalıştı. Gene aynı düşünce çerçevesinde, kumrunun çoğalma davranışlarının biçimlenmesinde dış ortamın (görsel ya da işitsel uyarıcılar, örneğin erkek kumrunun gösteriş yapması) ve iç ortamın (davranışların temelindeki hormonal sekans: prolaktin, östrojen) etkisini inceledi. Başlıca yapıtı: *Advances in the Study of Behavior* (Davranışların incelenmesindeki ilerlemeler) [1965-1979, 9 cilt].

LEHRTE, Almanya'nın Aşağı Saksonya eyaletinde kent; Hannover'in D.'sunda; 38 200 nüf. Potas havzası ve petrol alanı. Makine sanayileri. Kimya sanayileri. Şeker fabrikaları.

LEHTO (Reino Ragnar), finlandiyalı siyaset adamı (Helsinki 1898 - *ay. y* 1966). 1944'ten 1948'e değin savaş zararlarını tazmin komisyonunu yönetti, ağustos 1963 - eylül 1964 arasında Başbakanlık yaptı.

LEHTONEN (Joel), fince yazan finlandiyalı yazar (Säâminki 1881 - Helsinki 1934). Gezgindi ve Avrupa edebiyatını çok iyi biliyordu, büyük fransız romancılarından çeviriler yaptı. Büyük çeşitlilik gösteren yapıtlarında, önceleri, *Mataleena* (1905) adlı özyaşamöyküsel romanın örneklendirdiği ateşli bir kötümserlik taşıyan yeniromantik bir dönem görülür. İç savaşın ertesinde yayımlanan *la Combe aux mauvaises herbes* (fr. çev.) [1919] adlı başyapıtı onun bir gerçekçilik ve grotesk ustası olduğunu ortaya koyar. Yergisel yapıtı *Henkien taistelu* (1933) ile şiir kitabı *Adieu au pays des Pygmées*'de (fr çev.) [1934] ise gitgide artan bir kötümserlik dikkati çeker.

LEHÜ be. (ar. *lehu*). *Esk.* Onun için, onun yararına, ona.
—Ed. Elyazması mecmua'larda bir yazarın art arda sıralanan ürünlerinin ilkine konan imzadan sonra diğerlerinin altına "bu da onun" anlamına gelmek üzere yazılan sözcük.

LEHÜM çoğl. a. (ar. *leh*'in çoğl. *lehum*). *Esk.* Yandaşlar, birinin yanını tutanlar.

LEHÜMA a. (ar. *leh*'in ikili çoğl. *lehümâ*). *Esk.* Birinin tarafını tutan iki kişi.

LEHV a. (ar. *lehv*). *Esk.* **1.** Yararsız iş, eğlence, oyun: *"Ey tıfl-ı hayâlî yed-i lehvinde kadınlık / bin şekle girer, hırpalanır, âciz ü mağlub, / gûyâ bir oyuncak"* (Tevfik Fikret). **—2.** *Lehv ü lub*, oyun ve eğlence: *"Gençlik zamanlarını lehv ü lub ile geçirmiş oldukları gibi"* (Ahmet Mithat, XIX. yy.).

LEHVİYAT çoğl. a. (ar. *lehv*'den çoğl. *lehviyyât*). *Esk.* Eğlenceler, oyunlar.

LEİA FASCİPENNİS a. Larvası çürük toprağında yaşayan ve ipeksi bir ağ dokuyan sivrisinek cinsi. (Erişkini kahverengi, sarımsı ya da siyah renklidir. *Mycetophilidae* familyası.)

LEİBL (Wilhelm), Bavyera kökenli alman ressam (Köln 1844 - Würzburg 1900). Münih akademisi'nde öğrenim gördü, birkaç ay geçirmek için gittiği Paris'te (1870) Courbet ile ilişki kurdu ve başyapıtı *la Cocotte*'u (Köln müzesi) gerçekleştirdi. Daha sonra, ülkesine döndü, gerçekçi okulun önde gelen sanatçısı haline geldi: *Köylü kadın başı* (Münih), *Kilisede üç kadın* (Hamburg).

LEİBNİZ (Gottfried Wilhelm), alman filozof (Leipzig 1646 - Hannover 1716). Neredeyse bütün öğrenimini babasının kitaplığında yaptı. 12 yaşında latince konuşuyor, yunancayı anlıyor ve Aristoteles'in mantığını öğreniyordu. 1661'de Leipzig Üniversitesi'ne girdi ve Gassendi, Hobbes gibi çağdaş yazarların yapıtlarını okudu. 1663'te bakalorya tezini verdi: *Disputatio metaphysica de principio individui.* Bu metin, somut gerçeklik ile fikirler dünyası arasında bağlantı kurma yolunda sürekli bir çalışmanın ilk aşamasını oluşturuyordu. Leibniz'in amacı yaratılmış tözlerin kendi bireyselleşme ilkelerini maddeyle biçimin oluşturduğu bir bütünsel özlük içinde bulduklarını kanıtlamaktı. Leibniz, aynı yıl, Jena'ya gitti ve orada Weigel'in matematik derslerini izledi. Aynı zamanda, tarih ve hukuk üzerinde çalıştı. Leipzig'e dönünce yalnızca hukukla ilgilendi. 1664 yılı sonunda, *Specimen quaestionum philosophicarum ex jure collectarum* adlı yazısıyla felsefe magisteri oldu. Bu incelemesinde, hukuk sorunlarının felsefeden ve mantıktan ayrı olarak ele alınamayacağını, çünkü bunların evrensel söylemin iki biçimi olduklarını gösterdi.

1666 yılı, Leibniz'in çalışmaları bakımından büyük önem taşır. Yaşamı boyunca sürekli olarak ele alacağı bir "Evrensel Karakteristik" kurma yolundaki ilk girişimi olan *De arte combinatoria*'yı bu yıl yayımladı. (→ ARS COMBİNATORİA.) Amacı, insan düşüncelerinin ve bu düşünceler arasındaki bağdaşımların bir alfabesini yaratmak ve böylece zihnin gerçekleştirebileceği bütün yargı ve usavurmalarını göstermekti. Bu uzun mantık, bilgileri ilerletip birleştirmeyi mümkün kıldığı gibi, şeylerin yeterli nedenini ve bilgi ile evrenin tümel uyumunu da açıkça ortaya koymak olanağını sağlıyordu.

Leibniz'in, 1667 ilkbaharında Boyneburg baronu ile tanışması, rahat bir maddi duruma kavuşmasını sağladı: Mainz Seçicisi Yüce divanı'na danışman oldu. Böylece hukuk konusunda birçok küçük yapıt yazdı, bu arada felsefe çalışmalarını da sürdürerek, 1668'de *Confessio naturae contra atheistas*'ı (Tanrıtanımazlara karşı doğanın itirafı) yayımladı. Gene aynı dönemde siyaset ile ilgilendi ve Almanya'nın karşılaştığı sorunlara çözüm bulmaya çalıştı. Kiliselerin birleştirilmesi ve bir

Wilhelm Leibl
Kilisede üç kadın **(1878-1882)**
Hamburg müzesi

Kleinhempel-Hamburg

sanatlar ve bilimler derneğinin kurulması, ona, Almanya'ya yeniden saygınlık kazandırma yolunda gerçekleştirilmesi gereken ilk hedefler olarak görünüyordu.

1672'de Mainz Seçicisi, Leibniz'i Paris'e gönderdi. Leibniz burada, Arnauld ve Huygens ile tanıştı. Huygens'ten modern düşünürlerin matematik anlayışı hakkında bilgi edindi. Kısa bir süre sonra Leibniz, diferansiyel hesabı buldu ve 1676'da sonsuz küçükler hesabını geliştirdi. Koruyucusu Mainz Seçicisinin ölümünü Paris'te öğrendi. Bunun üzerine Hannover sarayı'nın hizmetine girdi, saray kitaplığında görev aldı. Felsefe sistemini, özellikle *Metafizik* üzerine konuşma*'sıyla (Discours de métaphysique), burada hazırlayıp tamamladı. Bu kitabında, Tanrı'nın sonsuz zihni ve istenci içinde zorunlu gerçeklerle oluntusal gerçekleri birbirinden ayırıyordu. Leibniz bundan sonra da felsefe araştırmalarını sürdürdü, ama aynı zamanda hıristiyanlar arasında barış sağlama çabaları çerçevesi içinde siyasal etkinliklere katılmaktan da geri kalmadı. 1696'da, *Exhortation aux Allemands pour mieux cultiver leur raison et leur langue avec, y joint, une proposition d'une société teutophile* (Almanlar'a akıllarını ve dillerini daha iyi işlemeleri için bir çağrı ve bunun yanı sıra tötoncu bir toplum önerisi) adlı yapıtını yazdı. Fransızca yazdığı bu yapıtta, Leibniz Louis XIV'ün Almanlar'a karşı saldırgan siyaseti karşısında almanca konuşan ülkelerde, Prusya'nın çevresinde bir ulusal topluluk duygusu uyandırmaya çalışıyordu.

XVIII. yy. başında, Leibniz, bir bilimler akademisi kurulması ve Kiliselerin birleşmesi için çabalarını sürdürdü. Hannover sarayı'nın, dinsel sorunların önem taşıdığı bir ülke olan İngiltere'nin krallık tahtı üzerinde hak iddia etmesi, Leibniz'in gözünde din sorunlarının daha iyi bilinmesi ve ingiliz felsefi düşüncesine yabancı kalınmaması zorunluluğunu büsbütün artırıyordu. Bu nedenle, özellikle Locke'u inceledi. 1704'te, bu ingiliz filozofun bilgi kuramına yanıt olarak *İnsan* zihni üzerinde bir araştırma* (Nouveaux Essais sur l'entendement humain) adlı yapıtını yazdı. Ama Locke'un ölümü üzerine yapıtını yayımlamaktan vazgeçti.

Dinsel sorunlara ilgisi hep sürüyordu; Hannover ile Berlin sarayları arasında bu sorunlar üzerindeki görüşmelerin yeniden başlaması, onu *Théodicée* denemeleri*'ni (Essais de Théodicée) [1710] yayımlamaya yöneltti. Leibniz bu yapıtında, akıl ile din arasında çelişki olamayacağını ileri sürdü. Bu dönemde, ünü artık iyice yayılmıştı; 1712'de Büyük Petro tarafından özel danışman olarak çağrıldı ve iki yıl sonra baron oldu.

Leibniz'in 1714'te yazdığı *Monadoloji** (la Monadologie), felsefesinin son sentezidir. Burada, evren monadlardan, basit tözlerden oluşmuş bir varlık olarak tanımlanır; bileşik tözler bu basit tözlerden oluşmuştur; monadlar dünyadaki bütün şeylerin öğeleridir. Bütün monadlar birbirinden farklıdır ve kendi kendilerinden kaynaklanan sürekli bir değişiklik içinde bulunurlar. Ayrıca, monadlar bir aşama düzeni içindedirler, yani bazılarının aklı ve Tanrı'yı ortaya koyan üstün yetileri vardır. *Monadoloji*'nin önemi o dönemde anlaşılamadı. Büyük koruyucularının ölümünden sonra, Leibniz, çağdaşlarının ilgisizliğiyle karşılaştı. Bu ilgisizlik karşısında, tıpkı hastalık karşısında olduğu gibi (uzun yıllardan beri damla hastalığı çekiyordu), onurla dayandı. Öte yandan, Leibniz *Théodicée denemeleri*'nde dine olan kişisel saygı ve sevgisini dile getirmeyi amaçlamakla birlikte, din adamları onu böyle anlamadılar ve Leibniz'i vaaz kürsülerinde eleştirdiler. O da, ölüm döşeğinde papaz çağırmayı reddetti.

Leibniz formülü. Mat. çözlm. Bir fonksiyonlar çarpımının türevini veren formül:

$$(u \cdot v)^{(n)} = \sum_{k=0}^{n} C_n^k u^{(k)} \cdot v^{(n-k)},$$

burada $u^{(0)} = u$ ve $v^{(0)} = v$ dir. Bu formül Leibniz'e dayandırılmaktadır.

Leibniz özdeşliği ya da **bağıntısı.** Geom. G noktası, $\alpha_1,...,\alpha_n$ katsayılarıyla donatılı $A_1,..., A_n$ gibi n noktanın ağırlık merkezi, M de Eukleides karşılaştırma uzayının herhangi bir noktası iken doğru olan

$$\sum_{i=1}^{n} \alpha_i \cdot \overline{MA_i}^2 = \left(\sum_{i=1}^{n} \alpha_i\right) \cdot \overline{MG}^2 + \sum_{i=1}^{n} \alpha_i \cdot \overline{GA_i}^2$$

eşitliği.

LEİBNİZCİ sıf. Leibniz'e ya da öğretisine değgin.

◆ sıf. ve a. Leibniz'in ya da öğretisinin yandaşı olana denir.

LEİBNİZCİLİK a. Leibniz ve izleyicilerinin felsefesi.

—ANSİKL. Leibniz'in başlıca izleyicisi, hocasının düşüncesini basitleştiren Christian Wolff'tur (1679-1754). Wolff'un da birçok izleyicisi oldu. Leibniz'in bir başka izleyicisi de Gottlieb Hansch'tı (1683-1752). Leibniz'in öğretisinin ruhuna daha bağlı görünen G. Hansch, Wolff'un Leibniz hakkındaki yorumuna karşı çıktı. Leibniz'in etkisi, XVIII. yy.'ın ilk yarısında, özellikle bilim alanında, Newton'ın etkisiyle birlikte kendini gösterdi.

LEİBOWITZ (René), fransız yurttaşlığına geçmiş polonyalı besteci, orkestra şefi ve eğitimci (Varşova 1913 - Paris 1972). Berlin'de ve Viyana'da (1930-1933) Schönberg'den ve Webern'den aldığı dersler, yetişmesinde belirleyici rol oynadı. Ayrıca Ravel ile orkestralama çalıştı (1933). Eğitimci olarak ünlendi. 1945-1947 arasında Paris'te verdiği dersler, aralarında Pierre Boulez'in de bulunduğu birçok genç bestecinin, o sıralar pek tanınmayan Viyana okulu bestecilerini (Schönberg, Webern, Berg) keşfetmesini sağladı. Ayrıca iki temel kitap yayımladı: *Schönberg et son école* (Schönberg ve okulu) [1946] ve *Introduction à la musique de douze sons* (Onikiton müziğine giriş) [1949]. Öbür önemli kitapları: Jdanov'un tezlerini çürüten *l'Artiste et sa conscience* (Sanatçı ve bilinci) [1950]; *l'Évolution de la musique, de Bach à Schönberg* (Bach'tan Schönberg'e müziğin evrimi) [1952]; *Histoire de l'opéra* (Opera tarihi) [1957]; *Schönberg* (1969); *le Compositeur et son double* (Besteci, kendi ve gölgesi) [1971]; *les Fantômes de l'Opéra* (Operanın hayaletleri) [1973]. Yüz kadar bestesinden beş operası anılmaya değer (*les Espagnols à Venise*, 1963; ilk kez 1970'te Grenoble'da sahnelendi).

LEİBSTADT, İsviçre'de (Aargau) köy, Ren kıyısında, Brugg'un K.'inde; 1 250 nüf. Nükleer santral.

LEİCESTER, Büyük Britanya'da kent, yönetim bölümü merkezi, Soar kıyısında, Nottingham'ın G.'inde; 409 000 nüf. (1990). Bir roma ordugâhının yerinde kurulan kent, iskandinav sömürgeleştirmesi sırasında, Danimarka'nın *Beş Site*'sinden biri olduysa da, daha sonra geriledi. Bugün, makine ve elektrikli gereçler yapımı, kentte, tuhafiyeciliği ve ayakkabı sanayisini çok geride bırakmıştır. Sakson döneminde yapılan ve koroyeri XIII. yy.'dan kalan St Nicholas kilisesi, bir bölümü XII. yy.'da yapılan St Mary of Castro ve primitif gotik üslubundaki katedral günümüze ulaşmıştır. Roma kalıntıları, şato yıkıntıları, Wolsey'in öldüğü manastırın yıkıntıları ve birçok müze, kentin ilginç yanını tamamlar.

LEİCESTER kontu, Beaumont ailesi üyelerince taşınan unvan. Son sahibi Simon de Montfort*'un uğradığı yenilgiden sonra kaldırılan bu unvan Elizabeth I tarafından Robert Dudley* için yeniden kondu, onun aracılığıyla da Sidney ailesine geçti (1743'e kadar). 1837'de ise tarımbilimci Thomas William Coke*'a verilmek üzere yeniden ortaya çıkarıldı.

Leicester ırkı, uzun yünlü ve kolayca semiren ingiliz koyun ırkı. (*Dishley* ırkı da denir.)

LEİCESTERSHİRE, Büyük Britanya'da yönetim bölümü, Midlands'da; 2 553 km²; 885 500 nüf. (1988). Yönetim merkezi *Leicester*. Ortaçağ İngilteresi'nin büyük fieflerinden biri oldu (kalıtsal yargıçlık görevi bu fiefe verilmişti).

LEİCHHARDT (Ludwig), alman gezgin (Trebatsch, Beeskow yakınında, Brandenburg, 1813-Batı Avustralya 1848). Brisbane'dan yol çıkarak 1844 ile 1846 arasında, Arnhem toprağı'na kadar Avustralya'nın doğu ve kuzey bölgelerini keşfetti. Sydney'den başlayarak Avustralya kıtasını doğudan batıya aşmaya çalışırken kayboldu.

LEİCOU ya da **LEİZHOU yarımadası,** Çin kıyılarında yarımada, Guangdong ilinin güney-batı'sında; sisli ve kayalık bir boğazla (seyrüsefer açısından güç bir geçittir) Hainan'dan ayrılır.

LEİDEN, Hollanda'da (Güney Hollanda) kent, denize 10 km uzaklıkta, Eski Ren kıyısında; 111 949 nüf. (1991). Irmağın aştığı kentte birçok kanal vardır ve kentin yeni yayılımı eski surların çizdiği sınırları çok aşmaktadır. Üniversite; 1623'te kurulan gözlemevi. İlgi çekici müzeler: Eskiçağ ulusal hollanda müzesi (Mısır'dan Hollanda Eskiçağı'na), Ulusal etnografya müzesi (1837'de kuruldu: Cava, Yeni Gine, vb.), Lakenhal belediye müzesi (güzel sanatlar, süsleme sanatları, kentin tarihi), Ulusal bilimler müzesi. Belediye müzesi'nde, Leiden'li Lucas'ın *Son yargı* tablosu vardır. Eski yapılar arasında, yapay bir tepe üzerinde kurulan şato *(Burcht)*, St-Pieter kilisesi (XII.-XV. yy.), üniversite yapıları (XV.-XVI. yy.) sayılabilir. Makine sanayileri. Tekstil. Kâğıtçılık. Basımevi. Besin sanayileri.

—Tar. Leiden'in, Romalılar döneminde *Lugdunum Batavorum* olan adı Ortaçağ'da *Leithis*'e dönüştü. XV. yy.'da kumaş sanayisi çok canlıydı (kamlot bezi). 1574'te, Sessiz Willem'le son bulan bir ispanyol kuşatmasına karşı direndi. Üniversitesi (1575) kısa sürede Avrupa'nın en ünlü üniversitelerinden biri oldu.

Leiden şişesi. Van Musschenbroek, Allaman ve Cunae'nin 1745'te Leiden'de rastlantı sonucu buldukları ve daha sonraları Smeaton ve rahip Nollet'in yetkinleştirdiği ilk elektrik kondansatörü. (Uzun süre kullanılan, ancak günümüzde terk edilmiş olan bu cam şişe, dıştan, dış armatürü oluşturan bir kalay yaprakla kaplanmıştı ve metalik bir çubuğa bağlı olan ve iç armatürü oluşturan yaldız yapraklar içeriyordu.)

LEİDER (Frida), alman soprano (Berlin 1888 - *ay. y.* 1975). Sanat yaşamına 1915'te başladı. 1923-1938 arasında Berlin operası'nda sahneye çıktı. Otuz yıl boyunca, Mozart ile Wagner'i birbirine bağlayan bir repertuvarı yorumladı. İsolde rolünde büyük başarı gösterdi.

LEİDSCHENDAM, Hollanda'da (Güney Hollanda) kent, Lahey'in doğu banliyösü; 30 000 nüf. Otomobil müzesi.

LEİGH, Büyük Britanya'da kent, Manchester'in batı banliyösü; 46 100 nüf. Makine sanayileri.

LEİGH (Vivian Mary HARTLEY, **Vivien** —denir), ingiliz kadın sinema oyuncusu (Darciling, Hindistan, 1913 - Londra 1967). Çok genç yaşta tiyatroya, sonra sinemaya başladı. 1939'da, kendisine uluslararası bir ün kazandıracak olan, *Rüzgâr gibi geçti*'deki (Gone with the Wind) Scarlett rolüne seçildi. Başlıca filmleri: *Lady Hamilton* (W. K. Howard, 1941), *Sezar ve Kleopatra* (Caesar and Cleopatra) [1945], *An-*

Giraudon

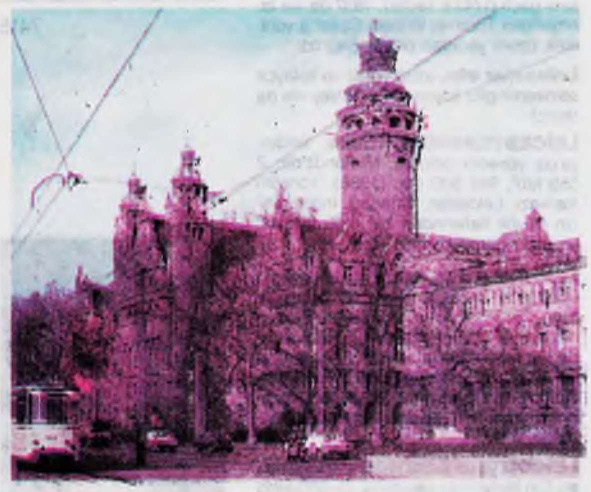

Gottfried Wilhelm Leibniz ressamı bilinmeyen tablo (ayrıntı) *Landesbibliothek, Hannover*

Bernstein

René Leibowitz

J. P. Delagarde

Leipzig'in yeni belediye sarayı (1899-1905)

na Karenina (J. Duvivier, 1947), *Arzu tramvayı* (A Streetcar Named Desire) [E. Kazan, 1951], *Bayan Stone'un Roma ilkbaharı* (The Roman Spring of Mrs. Stone) [José Quintero, 1961], *Çılgınlar gemisi* (Ship of Fools) [Stanley Kramer, 1965]. Sir Laurence Olivier'nin eşiydi.

LEIGHTON (*lord* Frederic), ingiliz ressam (Scarborough 1830 - Londra 1896). Roma'da çalıştıktan ve nasıralı ressamlarla tanıştıktan sonra, Paris'te, A. Scheffer'in atölyesini izledi. 1878'de Royal Academy'nin başkanı olarak, Victoria dönemi yüksek tabakasında seçkin bir yer edindi. Londra'daki Victoria and Albert Museum için yaptığı iki dekoratif fresk, katı ve duyarlıktan y[illegible]ın akademizmini tam olarak yansıtır: *B[illegible] ve savaşa uygulanan endüstri sanatları.*

LEIGHTONİT a. (fr. *leightonite;* öz. a. T. *Leighton*'dan). Miner. Triklinik sistemde yer alan hidratlı bakır, kalsiyum ve potasyum sülfat.

LEİ GONG (*Gökgürültüsü tanrısı* anlamına gelen çince sözc.), insanları işledikleri hatalardan ötürü cezalandıran taocu çir tanrısı. Gök olaylarına yol açan başka tanrılar da ona bu işte yardımcı olurlardı.

LEİJONHUFVUD (Axel Stig), isveçli iktisatçı (Stockholm 1933). Dengesizlik iktisadı, para iktisadı ve iktisat düşüncesi tarihi uzmanı. Keynesçi düşünce üzerine araştırmalara önemli katkılarda bulundu (*On Keynesian Economics and the Economics of Keynes* [Keynesçi iktisat ve Keynes'in iktisadı], 1968; *Information and Coordination: Essays in Macroeconomic Theory* [Bilgilendirme ve katkı: Makroekonomi kuramı denemeleri], 1981).

LEİM sıf. (ar. *le'im*). *Esk.* Alçak, aşağılık, cimri, hasis kimse için kullanılır.

Leiria
XII. yy.'da yapılmış, XVI. yy.'da büyük onarım görmüş şato

Oronoz-Ziolo

LEİMANE be. (ar. *le'im* ve fars. *-āne*'den *le'imāne*). *Esk.* Aşağılık bir biçimde, alçakça; cimrice.

LEINE, Almanya'nın Aşağı Saksonya eyaletinde ırmak, Aller ırmağı'nın kolu (sol kıyıdan); 281 km. Eichsfeld'de doğar, Göttingen ve Hannover'den geçer. Kumtaşlı, daha sonra da Trias'ta oluşmuş kireçtaşlı platolara gömülür ve Göttingen'e doğru bir Üçüncü Zaman çöküntü hendeğine girer. Almanya'nın başlıca potas havzasını ve küçük bir linyit yatağını akaçlar. Almanya'nın kuzeyden güneye uzanan büyük demiryolu eksenlerinden birinin geçtiği vadisi, Göttingen ile Hannover arasındaki önemli bir sanayi bölgesidir.

Leiner-Moussous eritrodermisi ya da **hastalığı** (avusturyalı çocuk hekimi Carl *Leiner* [1871-1930] ile fransız çocuk hekimi André *Moussous*'nun [1857-1926] adlarından). Der. hast. Yeni doğmuş çocukta ve meme çocuğunda görülen eritrodermi çeşidi.

LEİNFELDEN - ECHTERDİNGEN, Almanya'nın Baden-Württemberg eyaletinde kent, Stuttgart'ın G.'inde; 34 500 nüf. Stuttgart havalimanı.

LEİNO (Eino), fin dilinde yazan finlandiyalı yazar ve kronikçi (Paltamo 1878 - Tusula 1926). İlk lirik şiirleri *Maaliskuun lauluja* (1896) halk nakaratlarının yalınlığını taşır. Yeniromantizmin ateşli bir savunucusu olarak epik baladlarla Kalevala üslubunu yeniledi: *Helkavirsiä I* ve *II* (1903 ve 1916). Nietzsche'nin etkisi *Juhanaherttuan ja Catharina Jagellonican lauluja* (1919) adlı yapıtında doruk noktasına ulaştı. İzlenimciliğe yaklaşan pek çok denemesiyle en ünlü eleştirmenler arasında yer aldı. Leino'nun çok sayıda çevirisi de vardır.

LEİNSTER → LAIGIN.

LEİOMİYOM a. (fr. *léiomyome*). Düz kas liflerinde oluşan iyicil ur. (Dölyatağı "fibrom"larının çoğu gerçekte leiomiyomdur. Bunlara yemek borusunda, incebağırsakta, vb.'de de rastlanır.)

LEİOMİYOSARKOM a. (fr. *léiomyosarcome*). Nörol. Düz kaslarda gelişen miyosarkom.

LEİOPELMİDAE a. (yun. *leios,* parlak, kaygan, *pelma,* ayak tabanı, ve *eidos,* görünüş'ten). Yeni-Zelanda dağlarında yaşayan, ilkel amfibyumlar familyası. (Bu hayvanların, eklemlenen her iki yüzeyi de içbükey olan omurları ve körelmiş kuyrukları vardır. Küçük *Leiopelmidae* familyası [3 tür] *Ascaphidae* familyasıyla akrabadır. Kurbağalar takımı.)

LEİPOA a. (yun. *leios,* parlak, kaygan ve *poa,* ot'tan). Avustralya'nın güneyinde, yarı kurak yörelerde yaşayan, kızıl beneklerle kaplı bej renginde tüylü iri ayaklı hayvan. (Bil. a. *Leipoa ocellata;* iriayaklıgiller familyası.) [Eşanl. LİPOA.]

—ANSİKL. Erkek tek başına yuvayı yapar ve bakımını sağlar. Bu nedenle, önce 1 m derinliğinde, 5 m çapında bir delik kazarak içini yaprak ve ince dallarla doldurduktan sonra, deliğin ortasına huni biçiminde bir çukur açar. Yağmur yuvayı nemlendirince, dişi yumurtalarını bırakır ve erkek yuvayı kumla örter. Çürüyen bitkilerin yaydığı sıcaklık 33 °C'a yakın olduğundan yumurtaların olgunlaşmasını sağlar. Erkek, yuvanın güneş alma durumuna ve mevsime göre kum örtüsünü değiştirerek yuva içi sıcaklığının elverişli düzeyde kalmasına dikkat eder.

LEİPOLDT (Christiaan Frederik Louis), afrikaans dilinde yazan güney afrikalı yazar (Worcester, Cape eyaleti, 1880 - Cape Town 1947). Çok kişisel, kimi zaman da acı bir havada şiirler ve oyunlar yazdı, uzak kırsal bölgelerdeki hekimlik deneyimini aktaran bir günce (*Bushveld Doctor,* 1937) bıraktı.

LEİPZİG, Almanya'nın Saksonya eyaletinde, Saksonya Anhalt eyaleti sınırına yakın büyük kent; 530 000 nüf. (1989). Kent, hep önemli bir ulaşım yolları kavşağı oldu. Erzgebirge dağlarındaki gümüş yataklarının işletilmesi kente de yarar sağladı. İlk uzun hatlı alman demiryolu 1839'da Leipzig'i Dresden'e bağladı ve kentin yanı başında bulunan önemli bir linyit havzasının da yardımıyla (elektrik) XIX. yy.'da, sanayinin hızla gelişmesine katkıda bulundu. XX. yy.'ın ortasına doğru, fuar, batı ile doğu arasındaki önemli bir merkez olan bir "eşantiyon fuarı"na dönüştü. Sanayi egemen etkinliktir (takım tezgâhlar, elektroteknik, poligrafik makineler, tekstil [yün, pamuk], müzik ve ölçme aletleri, kürkçülük, besin sanayisi), ama kent aynı zamanda bir kültür ve düşünce merkezidir (Karl Marx üniversitesi ve birçok yüksekokul, basımevleri ve yayınevleri, müzeler, tiyatrolar).

—*Tar.* Leipzig'in kökeni *Lipsk* adlı wende yerleşimine dayanır. XI. yy.'da metinlerde kent olarak adı geçen Leipzig, XII. yy.'da, Misnia markgrafları tarafından genişletildi ve surlarla çevrildi; markgraflar kente önemli idari ve mali ayrıcalıklar tanıdılar. Güçlü tüccarlar meclisi, loncaları ve Maximilian'ın tanıdığı antrepo ayrıcalığından (1507) sonra gelişen fuarlarıyla (ikisi XII. yy.'da, biri XV. yy.'da kuruldu), Leipzig her zaman elverişli konumu sayesinde önemli bir ticaret kenti oldu. 1409'da kurulan üniversite, Almanya'nın düşünce merkezlerinden biri ve Reform'un odaklarından biri haline geldi. 1519'da, Luther, Karlstadt ve Eck arasında Leipzig görüşmesi yapıldı. Otuz yıl savaşları sırasında defalarca kuşatılan ve işgal edilen kentin çevresinde birçok muharebe (özellikle 1631'de Breitenfeld muharebesi) yapıldı. Frankfurt am Main kitapçılarının sıkı denetimden kurtulmak için Leipzig'e yerleşmeleri, XVII. yy.'dan başlayarak yayımcılığın gelişmesine ve kentin zenginleşmesine yol açtı. Leipzig, İkinci Dünya savaşı'na kadar alman kitapçılığının başlıca merkezi olarak kaldı.

—*Güz. sant.* XVI. yy.'da yaşanan refah dönemi, St. Nikolaus (XIII. yy.) ve St. Thomas (XIII.-XV. yy.) kiliselerinde değişiklikler yapılmasına, özellikle de kuleli ve sırakemerli bir XVII. yy. yapısı olan belediye sarayının (bugün Tarih müzesi) inşa edilmesine yol açtı. Otuz yıl savaşları'nın verdiği zararlardan sonra, refahın geri gelmesi, yeni yapıların gerçekleştirilmesine olanak verdi: *Romanus* evi ve Dresden sarayı'nın etkisiyle barok üslupta yapılan Borsa binası (bugün konser salonu). XVIII. yy.'da yeni bir yaşam biçimi ortaya çıktı: ingiliz tarzında bahçeler düzenlemek amacıyla surlar yıkıldı, tiyatro binası inşa edildi (1766).

Kentteki başlıca müzeler şunlardır: Güzel sanatlar müzesi (XV.-XX. yy. yapıtları [romantik dönem resmi zengin bir koleksiyonla temsil edilir]), Grassi müzesi (etnografya, müzik aletleri vb.), Kitap müzesi. 1756'da rokoko üslubunda yapılmış Gohlis pavyonu'nda Bach arşivleri bulunur.

Leipzig çarpışması (16-19 ekim 1813), Bennigsen, Bernardotte, Blücher ve Schwarzenberg'in birleşmesinden çekinen Napoléon, 160 000 askeriyle düşmanlarını Leipzig'de karşıladı. 16 ekimde Blücher, kentin K.'inde Marmont'un üzerine saldırdı, ama Ney'in bir kanat manevrasıyla durduruldu; Napoléon, G.'den saldıran Schwarzenberg'i Wachau'da karşıladı. Ama ayın 17'sinde Bernardotte ve Bennigsen savaş alanına vardılar. 18'inde, 320 000 askerin saldırısından bunalan ve müttefiki Saksonlar'ın ayrılmasıyla ihanete uğrayan Napoléon, varoşlara sürülünce Macdonald ve Poniatowski'nin desteğinde geri çekilme emrini verdi. 19 ekimde, Lindenau yolunun geçtiği Elster ırmağı üzerindeki tek köprünün zamanından önce yıkılması üzerine çok sayıda asker

esir düştü (ırmağı yüzerek geçmeye çalışan Poniatowski boğuldu). Savaşta her iki tarafın da kaybı 60 000 kişiydi. Leipzig çarpışması Napoléon'un Almanya'yı yitirmesine yol açtı. Bu "uluslararası çarpışma" sayesinde İttifak devletleri fransız topraklarına girme olanağını buldular.

LEİRİA, Portekiz'de kent, Estremadura'da, yönetim bölümü merkezi; 8 000 nüf. 1135'de yapımına başlanan, Rönesans döneminde birçok onarım geçiren önemli şato. —*Leiria yönetim bölümü*, 3 515 km²; 426 000 nüf. (1989).

LEİRİS (Michel), fransız yazar ve etnolog (Paris 1901 - Saint-Hilaire, Essonnê, 1990). Gerçeküstücü gruba André Masson vasıtasıyla katıldı; 1929'da Breton'la bozuşmadan önceki şiirleri (*Simulacre*, 1924; *Haut-Mal*, 1943), nesir yapıtı (*Aurora*, 1946) ve sözsel ayrıştırmalarıyla (*Glossaire, j'y serre mes gloses*, 1940), hareketin en ilginç yazarlarından biri oldu. Georges Bataille'a ve *Documents* dergisine yakındı, Dakar-Cibuti misyonuna katıldı, bilimsel gözlemle şiirsel esinlenmeyi birleştirerek, bu misyonun seyir defterini yazdı (*l'Afrique fantôme* [Hayalet Afrika], 1934). Afrika sanatı ve afrikalı toplumlar üzerindeki çalışmalarıyla (*Cinq Etudes d'ethnologie* [Beş etnoloji incelemesi], 1969), etnolog yeteneğini ortaya koydu. *Les Temps modernes* dergisinin yazı kurulu üyesi olarak, Sartre'ın tutumunu benimsedi. Afrika'dan başka, Çin Halk Cumhuriyeti'ni (1955) ve Küba'yı da (1967-68) gezdi. Ancak en önemli yapıtı, özyaşamsal anlatı yoluyla kolektif mitlere eriştiği ve edebiyatı yaşamın içine yerleştirdiği bir tür özçözümleme olan *l'Âge d'homme* (1939) adlı yapıtıydı; bunu da *la Règle* du jeu'*nün (Oyunun kuralı) dört cildi izledi: *Biffures*, 1948; *Fourbis*, 1955; *Fibrilles*, 1966; *Frêle bruit*, 1976. Araştırmalarında vardığı sonuçları, itirafın acımasız bir içtenliğe ulaştığı, yaşamın bütünüyle yazıya yansıdığı ve olgunluk çağının kaygılarını dile getiren *le Ruban au cou d'Olympia*'da (Olympia'nın boynundaki kurdele) [1981] açıkladı.

LEİRVİK, Norveç'te (Hordaland) kent, Bergen'in G.'inde, Stord adasında; 6 000 nüf. Balıkçı gemileri ve delme platformları yapımı.

LEİSEWİTZ (Johann Anton), alman oyun yazarı (Hannover 1752 - Braunschweig 1806). 1776'da *Julius von Tarent* adlı trajedisiyle bir yarışmaya girdi, yapıt haksız olarak Klinger'in *Zwillinge*'sinden daha değersiz görüldü. Ama teması (iki kardeşin nefreti) Schiller'in *Die Räuber* ve *Messinalı gelin* (Die Braut von Messina) adlı yapıtlarına esin kaynağı olmuştur. Şair burada Lessing'in görüşleriyle "Sturm und Drang" hareketinin yeni eğilimlerini uzlaştırmaya çalışmıştı. Bu başarısızlık Leisewitz' in cesaretini kırdı ve edebiyatı bırakmasına neden oldu.

LEİSHMANİA a. (ingiliz hekim W. B. *Leishman*'ın adından). **1.** Retikülohistiyositer sistemde hücre içinde asalak yaşayan ve leishmanyoza neden olan, 2 ile 6 μm büyüklüğünde, yuvarlakça, birhücreli, kamçılı hayvan cinsi. **—2.** Dar anlamda, tripanosomaların kamçısız formu.

LEİSHMANİT a. (fr. *leishmanide*'den). İçinde bol asalak bulunan ve çoğunlukla kabarcıklı-düğümlü olan deri lezyonu. İçorgan leishmanyozları sırasında ya da bunlar iyileştikten sonra görülür.

LEİSHMANYOZ a. (fr. *leishmaniose*'dan). İnsanda ve hayvanlarda görülen ve tatarcık denen bir böcekle bulaşan *leishmania* cinsi birhücreli bir asalağın neden olduğu hastalık. (Böcekler asalağı, bu mikropların esas yatağı olan köpekgillerden ve bazı kemirgenlerden alır.) [LAYŞMANYOZ biçiminde de yazılır.]

—ANSİKL. Leishmanyoz Akdeniz havzasında, Orta ve Doğu Afrika'da, Uzakdoğu'da, Hindistan'da ve Güney Amerika'da rastlanan yerleşik bir hastalıktır. Klasik olarak başlıca üç çeşide ayrılır: *Leishmania donovani* türünden ileri gelen içorgan leishmanyozu, ya da kala-azar, Eski Dünya'da *L. tropica* türünden ileri gelen deri leishmanyozu (şark çıbanı ya da Halep çıbanı) ve *L. brasiliensis* türünden ileri gelen Yeni Dünya deri-mukoza leishmanyozu.

Çocuk içorgan leishmanyozu (çocuk kala-azarı), yüksek ateş, kansızlık ve karaciğer -dalak-lenf bezi büyümesi ile kendini belli eder. Tedavi edilmediği takdirde ölümle sonuçlanır. Erişkinde kala-azara daha fazla deri belirtileri eşlik eder. Biyolojik muayenelerde, önemli bir kansızlıktan başka serum albümininde azalma, gamaglobülinlerde çoğalma saptanır.

Serum bağışıklık tepkimeleri klasik formolla pelteleştirme tepkimesini tamamlayabilir, ama kesin teşhis için tek kanıt, örneğin ilikte leishmaniaların saptanmasıdır.

Eski Dünya deri leishmanyozunun kuru biçiminde, birkaç hafta içinde, aşağı yukarı iki santimetre çapında iltihaplı bir düğüm üzerinde kabuklu bir ülserleşme ortaya çıkar, sonra birkaç ay içinde bunun yerinde kuru bir yara izi kalır (şark çıbanı izi). Yaş biçimi daha çok kırsal alanda ve daha iri olur, hem de daha hızlı ilerler.

Yeni Dünya deri-mukoza leishmanyozunun başlıca üç biçimi vardır: *uta* biçimi, burun ve ağız mukozalarına yayılarak önemli sakatlıklara neden olur; *epundia biçimi*, deride ve mukozalarda metastaz yapar; yaygın kabuklu biçimi tüm örteneklere yayılabilir.

—Vet. Genellikle Akdeniz ülkelerinde köpeklerde görülen leishmanyoz son yıllarda büyük bir artış göstermiştir. Hastalık, olguların % 80-90'ında ölümle sonuçlanmaktadır.

LEİSTUS a. Nemli yerlerde, yosunların ve kayaların altında öbekler halinde yaşayan, çok çevik koşarkınkanatlı cinsi. (Bedeni madensel parıltılar saçar *Leistus spinibarbis* kızıl ayaklı, koyu mavi gövdelidir. *Nebriidae* familyası.)

LEİTE (Cassiano Ricardo) → RİCARDO.

LEİTEİT a. (fr *leitéite*). Miner. Monoklinik sistemde yer alan çinko arsenit.

LEİTH, Büyük Britanya'da yerleşme, İskoçya'da, Edinburgh ile birleşti (Edinburgh'un limanını oluşturur). St Mary kilisesi (XV. yy.).

LEİTHA, macarcası **Lajta,** Avusturya ve Macaristan'da ırmak, Semmering geçidi yakınında doğar, Aşağı Avusturya ve Burgenland'ı sular, Macaristan'a girer ve Tuna' ya kavuşur; 180 km. 1867 uzlaşması'ndan sonra, Avusturya-Macaristan'ı *Cisleithania* (Avusturya) ve *Transleithania* (Macaristan) olarak ikiye ayırdı. —*Leitha dağı (Leitha Gebirge)*, Neusiedl (ya da Fertő) gölünün ovası yanında yükselir; 483 m.

LEİTMOTİV a. (alm. *Leitmotiv*, güdücü motif). **1.** Bir müzik yapıtında, bir düşünceyi, bir duyguyu, bir durumu ya da bir kişiyi çağrıştırmaya yarayan ayırtedici motif ya da tema. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** Bir söylemde, bir edebi yapıtta, bir konuşmada sürekli olarak yinelenen motif, düşünce.

—ANSİKL. Uygulama önceden de var olmakta birlikte, leitmotiv sözcüğünü ilk kez, Wagner konusunda, Hans von Wolzogen kullandı. Leitmotiv, yapıta yinelemeli bir kurgu kazandırır ve birden çok bölüm arasında bir birlik yaratır. Bu konuda Wagner'in öncüleri Beethoven *(V. senfoni)*, Berlioz *(Fantastik senfoni*'deki "sabit fikir") ve Liszt'tir *(Faust senfonisi)*. Wagner, tüm dramatik yapıtlarında leitmotiv'i sistemli olarak kullandı ve çeşitlemeye yakın bir yazım biçimi elde etti. Onu Franck, Bizet *(Carmen)*, Debussy *(Pelléas et Mélisande)* ve Berg *(Wozzeck)* izlediler.

LEİTRİM → LIATHDROMA.

LEİTURGİA a. (kamu hizmeti anlamında yun. sözc.; lat. *liturgia*). Esk. Yun. Ancak en zengin yurttaşlarca düzenlenmesine ve paraca desteklenmesine izin verilen kamu hizmeti.

—ANSİKL. Atina'da en ağır ayin düzenleri *khoregia* ve özellikle *trierarkhia* idi. Trierarkhia öyle ağır bir yükümlülük durumuna geldi ki, sonunda *symmoria*'lar biçiminde gruplandırılan birkaç yükümlü arasında bölüştürülmesi yoluna gidildi. Kimi zaman *euergetes*'liğe dönüşen leiturgia'nın yerine getirilmesi işi, Hellenistik dönemin başlarında bazı yüksek kişiler için, saygınlık ve etki sağlama yolu oldu.

LEİTZ (Ernst), alman optikçi (1843-1920). Wetzlar'da bir optik aletler fabrikası kurdu. Leitz şirketi "Leica" aygıtlarıyla, fotoğrafta küçük formanın kullanılmasını önerdi.

société Leitz

Ernst Leitz

LEİV ERİKSSON, norveçli viking (İzlanda'da 970'e doğr.-Grönland'da 1021'e doğr.). Babası Kızıl Erik ile birlikte Grönland'a, ardından Norveç'e gitti. Kral Olav Tryggvesson'un muhafız alayına girdi ve hıristiyanlığı kabul etti. 1000 yılında Grönland'a geri dönmek isterken gemisi akıntıya kapıldı ve bilinmeyen bir kıyıya ulaştı; sonradan burasının Kuzey Amerika'nın bir bölgesi olduğu düşünüldü. Bölgede bağ kütüklerini görünce buraya "Vinland" adını verdi ve ertesi sonbahara kadar orada kaldı.

LEİVİCK (Halpern), yiddiş dilinde yazan yazar (İgumen, Minsk yakınında, 1886 -New York 1962). Devrimci etkinliklerinden dolayı 1906'dan 1912'ye kadar Sibirya'da sürgünde yaşadı, 1913'te ABD'ye göç etti ve burada, yazdığı oyunlar (*Golem*, 1921) ve şiirleri (*İn Treblinka Bin iç nit Geven*, 1945) ile modern dünyadan kaynaklanan sorunlara yanıt vermeye ve genç musevi kuşaklara umutsuzluğu ve şiddeti yadsımaya dayanan bir yaşam ideali aşılamaya çalıştı.

LEİXÕES, Portekiz'de liman, Duero halicinin K.'inde, Porto'ya derin sulu bir liman görevi yapan yapay bir sığınaktır.

LEİZHOU → LEİCOU.

LEJAND a. (fr. *légende*). Bir fotoğrafın, bir desenin, bir karikatürün gösterdiği ya da temsil ettiği şeyi belirten yazı.

—Haritc. Bir haritanın başlığını ve çeşitli bilgileri içeren az çok süslü küçük çerçeve.

LE JEUNE (Claude), fransız besteci (Valenciennes 1530'a doğr. - Paris 1600). 1570'ten başlayarak A. de Baïf'in Akademisi'nde ders verdi. Ölçülü şansonlarıyla mezmurlarının çoğunu bu yıllarda bestelediği sanılıyor. 1582'de Anjou dükü François'nın müzik yöneticisi oldu. 1590 Paris kuşatması sırasında La Rochelle'e sığındı. 1594'te Henri IV'ün bestecileri arasına girdi. Sağlığında yalnızca 3 sesli bir motet'si, 35 şan sonu, *Motet tarzında 10 mezmur*'u (1564), *le Livre des meslanges* (1585) başlığıyla çeşitli parçaları, 4-5 sesli aryaları (1594) ve *Dodécacorde*'u (1598) yayımlandı. Öbür yapıtları: 4-5 sesli 150 mezmur (1601), *3 sesli 50 mezmur* (1602), *İlkbahar* (1603), *Vezinli manzum mezmurlar* ve 3-4 sesli *Dünyanın süreksizliği ve hiçliği üzerine octonarius* (1606), *3, 4, 5 ve 6 partili aryalar, 50 mezmurluk ikinci kitap* (1608) ve *Second Livre des meslanges* (1612).

L. L.

Claude Le Jeune
bir XVII. yy. gravüründen ayrıntı
Paris konservatuvarı çalgı müzesi

LEJEUNE (Louis François, *baron*), fransız general ve ressam (Strasbourg 1775 -Toulouse 1848). Cumhuriyet ordularında savaştıktan sonra, Büyük Ordu'da Berthier'nin yaverliğini yaptı (1805). İstihkâm tabur komutanı olarak Dantzig (1807), ardından Zaragoza (1808-09) kuşatmalarına katıldı ve Zaragoza'da yaralandı. Avusturya'da Berthier ile birlikte Essling ve Wagram (temmuz 1809) savaşlarında yer aldı. İspanya'ya döndüğünde, gerillalara tutsak düştü, İngilizler'e teslim edildi. Fransa'ya dönünce, tugay komutanı olarak Rusya seferine (1812), ardından Almanya seferine (1813) katıldı ve Almanya'da ağır yaralandı. Devrim ve imparatorluk savaşlarını canlandıran tabloları, Versailles (14 yağlıboya resim) ve Strasbourg müzelerinde sergilenmektedir. Taşbaskı uygulayan ilk fransız ressamlardan biridir (*Bir kazak*, 1806).

LEJEUNE-DİRİCHLET (Gustav) → DİRİCHLET.

sefer kıyafetinde romalı lejyoner

LEJYON a. (fr. *légion*; lat. *-legio, -onis, legere*'den toplamak'tan). Roma ordusunda askeri birlik.
—ANSİKL. *Roma lejyonları.* Başlangıçta lejyon, tüm roma ordusunu temsil ediyor ve yalnız yurttaşlardan oluşuyordu. İlk ordu, üç piyade lejyonu ve üç süvari centuriası sağlayan ilk üç kabileden (Tatienses, Ramnes ve Luceres) toplanıyordu. Servius Tullius'un, herkesin kendi donanımı ve gereçlerini sağlamak zorunluluğu nedeniyle, yurttaşlara zenginlikleriyle orantılı askeri görevleri verdiği söylenmektedir. Gitgide daha uzak ve daha güç savaşlara girişmek zorunluluğu, bazı değişikliklere yol açmıştı. Böylece lejyonların sayısı gitgide artırıldı (İ.Ö. III. yy. sonunda yirmi kadar lejyon vardı), askerlere ücret verilmeye başlandı, manipulus bölünmesiyle daha esnek bir taktik uygulandı; yaş ve silah durumuna göre lejyonerler üç safa ayrıldı (birincisi, en gençlerden oluşan hafifçe silahlanmış *hastati*, ikincisi *princeps* ve üçüncüsü de *pilum*'la donanık *triarii*). Hastati ve princeps 1 200'er, triarii ise yalnızca 600 mevcutluydu. Lejyonun taktik bileşimi, her biri iki centuria'dan oluşan manipuluslar'a dayanıyordu (120 *hastati*, 120 *princeps*, 60 *triarii*); her manipulus bir *veles* (en genç ve en yoksullardan oluşan hafif piyade) birliğiyle takviye ediliyor ve her lejyona 30'ar süvarilik 10 *turma*'ya ayrılan bir süvari birliği ekleniyordu. Her centuria bir centurio komutasındaydı ve halk meclisleri (311'de 16 halk meclisi vardı) tarafından seçilen askeri tribunusların her biri yaklaşık 1 000 kişiye komuta ediyordu. Başkomutanlık, *imperium* sahibi bir magistratusun elindeydi.
Her sefer için gerekli asker sayısını Senato saptıyor ve en yükseğinden başlayarak her centuria için ayrı ayrı gönüllü asker toplanıyordu. En yoksullar, hemen hiçbir zaman askere alınmıyorlardı. 108'de Marius, asker toplama biçimini değiştirdi: Jugurtha'ya karşı düzenlediği sefer için, centuria sırasına bakmaksızın bütün gönüllülere çağrıda bulundu. Elde edebilecekleri ganimeti düşünen en yoksullar, yığın halinde askere yazıldı; hiçbir şeyleri olmadığı için, önderlerine sıkı sıkıya bağlandılar. Generale bağlılığın zenginlik olanağını simgelediği bir meslek ordusu, işte böyle kuruldu. Bu yeni askere alma yöntemini, 6 000 kişiye çıkarılan bir lejyon ve daha standart bir duruma getirilen bir donatım reformu izledi. Cumhuriyet döneminin sonundaki *imperator*'lara işte bu ordu hizmet verdi.
İmparatorluk döneminde lejyonun yapısı değişmediyse de, komutanlıkta bazı değişiklikler yapıldı. Augustus'tan başlayarak başkomutanlık, imparatoru temsil eden ve senato sınıfından bir *legatus legionis*'e verildi. Tribunuslar onun buyruğuna girdiler. Tribunusluk bir *cursus honorum* evresi olduğu için, genellikle askeri deneyimden yoksun kimseler tribunus olabiliyorlardı. Tribunuslar ya şövalye ya da senato sınıfından geliyorlardı (*angusticlavus* tribunuslar komutanlık, *laticlavus* tribunuslar özellikle idarecilik yapıyorlardı). Augustus, lejyon süvarisini yeniden kurdu (ya da yalnızca yeniden örgütledi) ve lejyon başına dört *turma*'ya böldü. İç savaşlardan sonra lejyonlar, adlarını ve numaralarını garnizon eyaletlerinden aldılar. İtalya artık yeterince gönüllü sağlamıyordu, ancak eyaletlerden yeterince gönüllü toplanabiliyordu. Hizmetleri sonunda verilen yurttaşlık hakkı, dolgun ücretler, primler ve yirmi yıllık bir hizmetten sonra ödenen bir terhis tazminatı *(missio)*, onları orduya çekiyordu. Yirmi yıllık hizmet sonunda lejyoner bir vetenarus oluyor ve bu durum kendisine verilen bir diplomayla onaylanıyordu. Geç İmparatorluk döneminde, toplumun genel bunalımı orduyu da etkiledi. Genellikle sınırları korumaktan çok imparatoru korumakla görevlendirilen lejyonlar, artık *vexillatio*'ları, *auxiliarii*, vb. ile herhangi bir ordu birliği durumuna geliyor ve hepsi de aynı birlik adıyla *(numeri)* adlandırılıyorlardı. Centuriolar artık ortadan kalkıyor ve yerlerini *ducenarius* ve *centanarius*'lar alıyorlardı.
Roma lejyonunda çok sayıda uzman subay vardı. Tribunusların emrindeki *cornicularius, commentarius* ve *beneficiarii*, genel yönetimle ilgileniyorlardı. Makamı Augustus tarafından oluşturulan ve centuriolar arasından seçilen vali (*praefectus castrorum)*, garnizon yerine kurulan ve gerçek bir kent olan sabit ordugâhı yönetiyordu. Centuriolar çok önemli bir işlev görüyor ve aralarında kademelendirilmiş bulunuyorlardı (en üstte primipilus vardı). Ayrıca sancaktarlar, eğitimciler, muhafızlar, levazımcılar, vb. de vardı. İkmal depolarının *(horrea militaria)* Sezar döneminden başlayarak kurulduklan sanılmaktadır. Dayanıklı malzemeyle yapılan sabit ordugâhlarla birlikte, bir hastane ve bir sağlık hizmeti de örgütleniyordu. Kendi ordugâhlarını inşa eden askerler, stratejik yolların, köprülerin ve istihkâmların yapımıyla da görevlendiriliyorlardı. İmparatorluk lejyoneri yalnız kendi ücretini ve imparatorun *donativa*'larını almakla yetinmiyor, ayrıca çeşitli ayni yardımlar da alıyordu. Çok sıkı bir disipline uymak (en azından II. yy.'a kadar), yoğun ve sert talimler yapmak zorunda olan lejyonerin, evlenmesi de yasaktı.

LEJYONELOZ a. (fr. *légionellose*). Patol. Legionella cinsinden bir bakterinin (çoğunlukla *Legionella pneumophila*) neden olduğu hastalık belirtilerinin tümü.
—ANSİKL. Hastalık, yüksek ateşli bir pnömoni görünümündedir. Bununla beraber birçok öğeler teşhise yardımcı olur: enfeksiyonun ağırlığı, sindirim bozukluklarının varlığı, bunlara sinirsel bozuklukların eşlik etmesi. Böbreklerin işe karışması nadirdir.
Bu bulaşıcı hastalıkta ölüm oranı % 50'yi aştığından, serum muayenelerinin sonucunu beklemeden tedaviye acil olarak başlanması zorunludur.
Lejyonelozun keşfi yenidir: *Amerikan lejyonu* üyelerinin (eski muharipler) bir toplantısında, 1976'da Philadelphia'da ortaya çıkan bir salgın dolayısıyla yapılan büyük çapta bir epidemiyolojik, bakteriyolojik ve serolojik araştırmanın sonucunda bu hastalığın nedeni saptanabilmiştir.

LEJYONER a. (fr. *légionnaire*; lat. *legionarius*'tan). **1.** Bir roma lejyonunda asker. **—2.** Fransız yabancı lejyonunda asker. **—3.** Légion d'honneur nişanı almış kişi.

LEJYONERKARINCA a. Böcbil. Lejyonerkarıncagiller familyası, özellikle de *Eciton* cinsine giren karıncaların ortak adı. (Eşanl. ORDUKARINCASI.)

LEJYONERKARINCAGİLLER a. Ekvator'a yakın bölgelerde yaşayan karınca familyası. (Üç kastı boy ve biçim bakımından çok büyük farklılıklar gösterir. Bil. a. *Dorylidae.*) [Eşanl. ORDUKARINCASIGİLLER, GÖÇMENKARINCAGİLLER.]
—ANSİKL. Lejyonerkarıncagillerin hemen hemen hepsi kızıl ya da sarıdır, erkekleri kanatlıdır; çok iri olan dişileri kanatsız ve kördür. Gene kanatsız olan işçi karıncalar, 10-12 kez daha küçüktür. Büyük bir et tüketicisi olan bu karıncalar yaptıkları yuvalarda sürekli oturmazlar. Afrika'nın korkunç karıncaları ve Güney Amerika'nın lejyonerkarıncaları bu öbeğe girer.

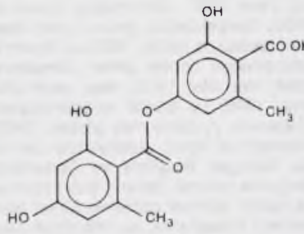
LEK a. Arnavutluk'un para birimi.

LEK a. (fars. *laks*; sanskritçe *lakşa*'dan). İran ve Hindistan'da *yüz bin* anlamında ve özellikle rupilerden söz edilirken kullanılan sözcük.

LEK, Aşağı Ren'in kuzey kolu, Hollanda'da, Wijkbij -Duurstede ile Krimpen arasında, Noord Rijn'in kavşağının bulunduğu yerde.

LEKA a. Zool. Sıcak, ılık ve oldukça serin denizlerin en çok 200 m'ye kadar inen sığ kesimlerinin ortasularında yaşayan kemiklibalık. (Yandan basık bedenleri, ince, küçük pullarla örtülüdür. Çıplakbalık ya da akyabalığı adıyla da bilinen bu balık, sürü oluşturan balıklarla [hamsi, sardalya, kolyoz, uskumru vb.] beslenir. Bil. a. *Lichia amia; Carangidae* familyası; uzunluğu 1 m'ye kadar.)

LEKANORİK sıf. (fr. *lécanorique*). Org. kim. *Lekanorik asit*, formülü $C_{16}H_{14}O_7$ olan bir asitfenol'ün yaygın adı; iki molekül orsenilik asidin verdiği yoğuşma tepkimesi sonunda elde edilir; eritrinin bir bileşenidir.

lekanorik asit

LEKE a. **1.** Kirletici bir maddenin bir şey üzerinde bıraktığı iz: *Yağ, mürekkep lekesi. Masa örtüsünde şarap lekesi var.* **—2.** Bir yüzey üzerinde oluşan değişik renk ve boyuttaki benekler: *Sandıkta bekleyen çarşaflarda zamanla sarı lekeler oluyor.* **—3.** Röntgen filminde, bir organın belli bir yerinde görülen normal olmayan yoğunluk, koyuluk: *Ciğerde bir leke görüldü.* **—4.** Ciltte, herhangi bir kabarıklık ya da çöküntü olmaksızın oluşan renk değişimi: *Yüzünün sağ tarafında siyah bir leke var.* **—5.** İstenilmeyen, yapılması hata olan bir davranış ya da yüz kızartıcı bir durum: *Bu gizli anlaşma onun onuruna sürülen bir lekedir.* **—6.** *(Bir şeyi) leke etmek, leke yapmak*, bir şeyin lekelenmesine yol açmak, onu lekelemek. ‖ *Leke getirmek*, onur kırıcı, yüz kızartıcı kötü bir durumla karşılaşmak; yüz kızartacak bir duruma yol açmak: *Bu davranışınla ailene leke getirirsin. Böyle işler insana leke getirir.* ‖ *Leke olmak*, üstünde leke oluşmak, lekelenmek. ‖ *(Birine) leke sürmek*, bir kimsenin onurunu yaralayacak, saygınlığını sarsacak bir iftirada bulunmak, ona suç yüklemek.
—Anal. kim. *Leke denemesi*, DAMLA* DENEMESİ'nin eşanlamlısı.
—Anat. *İşitme lekeleri*, kırbacık ve keseciğin, işitme sinirinin uçlarının son bulduğu iç duvar noktaları. ‖ *Sarı leke* (sarı benek), MAKULA'nın eşanlamlısı. ‖ *Mariotte lekesi*, PUNCTUM CAECUM'un eşanlamlısı.
—Astrofiz. Güneş'in ışıkküresi üzerinde yer alan koyu renkli, evrimsel, hemen hemen çembersel biçimli ve değişken çaplı geçici oluşum. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Bahç. Bazı bitkilerin çiçekleri ya da yaprakları üzerinde görülen ve genellikle antosiyanik pigmentlerden ileri gelen çeşitli renklerde benekler topluluğu.
—Bitki patol. Bitkilerde görülen birçok bakteri ya da kriptogam hastalıklarının belirtisi. (Çeşitli asalak mantar ve bakteriler, yaprakların, sapların ya da meyvelerin üzerinde önce bir renk değişimi, sonra doku nekrozları [mildiyu, külleme, vb.] biçiminde beliren doku bozukluğuna neden olabilirler.) ‖ *Bakteri lekesi*, üretilen yatak mantarlarında görülen ve sıcaklık değişimi yüzünden şapkaların alt yüzünde su yoğunlaşmasından ileri gelen yaygın hastalık.
—Biyol. Genellikle esas türde bulunmadığı halde ondan türeyen döllerde deride ortaya çıkan pigmentsiz bölge; alaca. (Memeli hayvanlarda leke, birçok genin ortaklaşa etkisinden doğan bir karakterdir.)
—Der. hast. *Gri leke* ya da *mavi leke*, karnın ön alt kısmında *Phtirius inguinalis*'in

yaptığı mavimsi leke. || *Mercimeksi lekeler,* tifo hastalığının çok belirgin olduğu devrede görülen pembemsi lekeler. || *Yakut rengi leke,* canlı kırmızı renkteki kabarık anjiyom.
—Elektrokim. Metalin ya da elektrolitik metal kaplamanın gözenekleri içinde soğurulan çözeltilerin geri kusulması sonunda metal yüzeyinde oluşan iz.
—Elektron. *İyon lekesi,* özellikle manyetik saptırmalı katot ışınlı tüplerde görülen karanlık leke. (Bu leke, ışıldar ekranın etkin maddesinin, ekran yüzeyini bombardıman eden negatif iyonların etkisiyle bozulmasından kaynaklanır.) || *Katot ışınlı leke,* arklı bir katotun, içinde akımın yoğunlaşmış olduğu ışıklı bölümü.
—Kim. *Leke giderici,* su, çeşitli çözücü (petrol hidrokarbonları) ve gerilimetkin maddelerin karışımından oluşan bileşik ürün; kuru bir dokuma parçası üzerine uygulandığında buharlaşarak kimi lekelerin çıkmasını sağlar. || *Leke sökücü,* kuru bir dokuma parçasındaki lekeyi gidermeye yarayan özel ürün. (Kir sökücülerin bileşiminde genel olarak trikloroetan, trikloroetilen, perkloroetilen gibi yağ çözücü maddelerden biri ya da birkaçı bulunabilir; ayrıca bu ürünlerden kimileri leke çıkarmayı kolaylaştıran soğurucu bir toz içerir. Öte yandan kimyasal yükseltgeme ya da indirgeme yoluyla mürekkep ve pas lekelerinin giderilmesinde kullanılan özel leke sökücüler de vardır.)
—Müc. Farklı bir karbon billurlaşmasından ileri gelen siyah bir lekenin oluşturduğu elmas kusuru. || Bir mücevherde donuk kısım.
—Res. *Işık lekesi,* bir manzara resminde, gölgeli alanlar arasında ışığın süzüldüğü aralık.
—Tıp. Çocuklarda doğuştan görülen ve halk arasında annenin doğumdan önce duyduğu ve yerine getiremediği bir isteğin izi olduğu sanılan deri lekesi.
—TV. Bir televizyon görüntüsü üzerinde beliren ve çözümleyici ya da bireştirici tüpün hatalarından kaynaklanan, genellikle karanlık alan.
—ANSİKL. Astrofiz. Güneş lekeleri, tek tek ya da gruplar halinde ortaya çıkar. Yüzölçümleri, gözeneklerinin yüzölçümleri ile yüz milyonlarca km² arasında değişebilir. En büyükleri, Güneş ufka yakın olduğunda, Yer'den çıplak gözle görülebilir: İ.Ö. IV. yy.'da çinli gökbilimciler, bunların varlıklarını belirtmişlerdi. XVII. yy.'ın başında bu lekeleri ilk kez Fabricius ve Galilei inceledi. En küçükleri dışındaki tüm lekelerde, iki farklı bölge vardır: merkezde çok koyu renkli gölge ve çevrede daha açık renkli yarıgölge. Kimi kez bir leke, bakışımlı bir yarıgölgeyle çevrili tek bir gölge olarak görünür. Çok karmaşık grupların içinde, tek bir yarıgölgeyle çevrelenmiş çok sayıda gölge bulunabilir. Bununla birlikte, lekeler genellikle içlerinden ikisinin egemen olduğu gruplar halinde gözlemlenir. Bunlar, başlangıcı derin ışıkkürede yer alan kuvvetli manyetik alan bölgeleridir. Sıcaklıkları (4 000 - 6 000 °K), çevre bölgelere göre daha düşük olduğu için koyu görünürler. Birçok Güneş patlamasının kaynağı bunlardır. Basit leke grupları, genellikle, çiftkutuplu manyetik topluluklardır ve ana lekelerin, kutuplulukları karşıttır, bu da, ışıkküreden geçen manyetik halkaların bulunduğunu gösterir. Aynı fakülde gruplaşmış lekelerin tümü genellikle Güneş dönmesinin doğu-batı yönünde uzanan ve 300 000 km'ye ulaşabilen bir oluşumdur. Batıdaki ana lekeye "baş leke", doğudaki türdeşine ise "kuyruk leke" denir. Baş ve kuyruk lekelerin manyetik kutupluluğu 11 yıllık Güneş çevrimi süresince sabit kalır ve ikinci Güneş çevriminde ters dönerler. Belirli bir çevrim ele alındığında, bu kutupluluk Güneş'in Kuzey yarıküresinden Güney yarıküresine doğru yine ters döner. Lekelerin, birkaç saat ile birkaç ay arasında değişen sınırlı bir yaşam süresi vardır ve varlıkları boyunca evrim geçirirler. Lekelerin ilk ortaya çıkışları sırasında küçük olan alanları, yavaş yavaş büyür, maksimuma ulaşır, sonra azalır ve kaybolur. Bir leke, Güneş'in doğu kenarında belirdiğinde ve Güneş' in dönmesinin etkisiyle batı kenarına ulaşmadan, yani 14 günden önce kaybolduğunda bu evrimin tümü izlenebilir. Lekelerin ortaya çıktıkları orta helyografik enlem, Güneş etkinliğinin bir çevrimi boyunca değişir: çevrimin başında yüksek olan bu enlem, çevrim sonunda alçalır. Güneş üzerinde aynı andaki lekelerin ortaya çıkma frekansı sayısı ve yüzeyi Güneş etkinliği üzerine güvenilir bilgi verebilen işaretlerdir (Wolf sayısı).
Güneş'in büyük etkinlik gösterdiği yıllar ile çeşitli iklimsel, biyolojik ve hatta ruhsal tedirginlikler arasında belirgin bir istatistik bağlantı olduğu sanılmaktadır.

LEKECİ a. İşi, giysi lekelerini çıkarıp, temizlemek olan kimse.
—Miner. *Lekeci kili,* kimi şistlerin ayrışmasıyla elde edilen yağlı kil. (Suyla karıştığında ve tokaçlandığında sabun gibi köpürür. Yağlı maddeleri soğurma özelliği nedeniyle dokumaları dinklemek ve yağlarını gidermek için kullanılır.)
—Res. Lekecilik tekniğini uygulayan ressam.
◆ sıf. Res. Lekeciliğe değgin.

LEKECİL sıf. Bot. Bitkisel dokular üzerinde kendi biyokimyasal etkileri ile meydana gelen lekeler üzerinde sporlanan mantarlara denir.

LEKECİLİK a. **1.** En belirgin özelliği leke görünümü veren fırça vuruşları olan (kimi kez bu nitelik macchiaioli grubu ressamlarından da gözlemlenir) resim tekniği. (Eşanl. TAŞİZM.) **—2.** 1950'li yıllarda ortaya çıkan ve lekelerin ve boya çapaklarının gelişigüzel kullanımıyla belirginleşen soyut resim akımı. (Eleştirmen Charles Estienne tarafından savunulan bu akımın başlıca temsilcileri Matthieu ve Degottex' dir.)

LEKED a. (fars. *leked*). *Esk.* **1.** Çifte, tekme. **—2.** *Leked-hâr, leked-kûb, leked -zede,* çifte yiyen. || *Leked-zen,* tekmeleyen, tekme atan.

LEKELEME a. **1.** Lekelemek eylemi. **—2.** Bir kimsenin saygınlığına, adına, namusuna gölge düşürme.

LEKELEMEK g. f. **1.** *Bir şeyi lekelemek,* üzerinde lekeler oluşturarak onu kirletmek. **—2.** *Bir kimseyi, adını vb. lekelemek,* bir kimsenin saygınlığına, adına, namusuna gölge düşürmek, leke sürmek: *Ailesinin adını lekeledi. Bir kimseyi lekelemeye çalışmak.*
◆ **lekelenmek** edilg. f. **1.** Bir şey sözkonusuysa, üzerinde leke ya da lekeler oluşmak, lekeli, kirli bir duruma gelmek: *Dikkat et, kravatın lekelenmesin. Koltuğun üstü lekelenmiş.* **—2.** Bir kimse sözkonusuysa, saygınlığına, adına, namusuna leke sürülmek; adı kötüye çıkmak: *Lekelenen namusunu temizlemeye çalışmak. Artık lekelenmiş bir adamdı, kimse ona iş vermek istemiyordu.*

LEKELENME a. **1.** Lekelenmek, kirlenmek eylemi. **—2.** Adı kötüye çıkma: *Benim yüzümden lekelenmeni istemem.*
—Boyac. Boya yüzeyi üzerinde, zemin ya da boyanın cins ve özelliklerine göre değişebilen, renk lekelerinin ortaya çıkması.

LEKELENMEK → LEKELEMEK.

LEKELİ sıf. **1.** Herhangi bir nedenle üzerinde lekeler oluşmuş şey için kullanılır: *Lekeli bir örtü.* **—2.** Saygınlığına, adına gölge düşmüş, adı kötüye çıkmış bir kimse için kullanılır: *Lekeli bir kadın.*
—Bot. Lekelerle, çürüklerle kaplı alan: *Lekeli meyve.*
—Orm. san. Yüzeyinde dağınık küçük lekeler bulunan tahtalara denir.
—Zootekn. Lekelerle bezeli evcil hayvan donlarına denir.

S. Koutchmy-C.N.R.S.

eşit ışınım güçlü bölgeleri ortaya çıkarmak için renkli olarak kodlanmış bir güneş **lekesinin** görüntüsü

LEKELİ ÇIRÇIR a. Zool. Sıcak ve ılık denizlerin en sığ yerlerinden 50 m derinliğe kadar inen kesimlerinde yaşayan kemiklibalık. (Kayalık, taşlık, kumluk dipleri sever. Omurgasızlar, küçük balıklar, balık yumurtalarıyla beslenir. Bil. a. *Symphodus [Crenilabrus] tinca;* lapinagiller familyası; uzunluğu 25 cm'ye kadar.)

LEKELİ ELEKTRİKBALIĞI a. Zool. Sıcak ve ılık denizlerin en sığ kesimlerinden 200 m derinliğe kadar inen diplerinde, dibe bağımlı yaşayan kıkırdaklıbalık. (Bedenleri karna ve sırta doğru yassılaşır ve yuvarlaktır; kuyruk bedene ayrıca eklenmiş gibi durur. Gözler sırt yüzündedir. Gözlerinin arka kesiminde, biri sağda biri solda, böbrek biçiminde, 170-220 volt elektrik akımı verebilen iki organ bulunur. Bu organlarından yaydığı elektrikle avlarını uyuşturarak yer. Bil. a. *Torpedo marmorata;* elektrikbalığıgiller familyası; uzunluğu 1 m'ye kadar.) [Eşanl. LEKELİ UYUŞTURANBALIĞI.]

LEKELİ HUMMA a. TİFÜS'ün eşanlamlısı.

LEKELİ KEDİBALIĞI a. Zool. Sıcak ve ılık denizlerin sığ kıyılarıyla 1 000 m derinlikteki dipleri arasında yaşayan kıkırdaklıbalık. (Bedenleri torpil biçimindedir. İkinci sırt yüzgecinin arkasından başlayarak kuyruk yüzgecinin başlangıcına kadar uzanan kesimde kısa ve ince dikenler bulunur. Ağzı simsiyahtır. Dibe yakın yaşayan balıklar ve omurgasızlarla beslenir. Bil. a. *Galeus melastomus;* kedibalığıgiller familyası; uzunluğu 1 m'yi bulabilir.)

LEKELİ KELERBALIĞI a. Zool. Sıcak ve ılık denizlerin kıyılarında 400 m derinliğe kadar inen ince çakıl, kum ve çamurlu diplerde dibe bağımlı yaşayan kıkırdaklıbalık. (Bedenlerinin sırt ve karın kesimleri oldukça yassıdır. Kuyruk yüzgecinin alt lobu üsttekinden büyüktür. Dibe bağımlı yaşayan omurgasızlarla ve küçük balıklarla beslenir. Bil. a. *Squatina oculata;* kelerbalığıgiller familyası; uzunluğu 180 cm'ye kadar.)

LEKELİ MAĞARASEMENDERİ a. Kuzey Amerika'da yaşayan, çamurcul ve gececi, kuyruklu amfibyum. (İri bedeni dayanıklıdır. Dış solungaçları kaybolma-

mıştır. Bil. a. *Necturus maculosus;* mağarasemenderigiller familyası.)

LEKELİ MERCAN a. Zool. MIRMIRBALIĞI'nın eşanlamlısı.

LEKELİ SARDALYA a. Zool. Sıcak ve ılık denizlerdeki ortasuların üst kesiminde yaşayan kemiklibalık. (Kışın daha sıcak denizlere doğru uzun göçler yapar. Planktonlar ve ortasularda dolaşan küçük balıklarla beslenir. Bil. a. *Sardinella eba;* sardalyagiller familyası; uzunluğu 25 cm'ye kadar.)

LEKELİ SAZTAVUĞU a. Zool. Orta ve Güney Avrupa'dan Batı Asya ve Güney Sibirya'ya kadar uzanan alanda ve Kuzey Afrika'da bulunan göçmen kuş. (Dişi daha küçük ve donuk renklidir. Bataklıkları sever. Salyangozlar, larvalar, su böcekleri vb. ile beslenir. Bil. a. *Porzana Porzana;* sutavuğugiller familyası.)

LEKELİ SİNEKKAPAN a. Avrupa ve Asya'nın en kuzey kesimleri dışında hemen her yerinde ve Kuzey Afrika'da yaşayan göçmen sinekkapan. (Sırtı gri-kahverengi, karnı beyaz, kursağı, göğsü ve alnı kahverengi lekelidir. Böcekçildir. Bil. a. *Muscicapa striata;* sinekkapangiller familyası.)

LEKELİ UYUŞTURANBALIĞI a. Zool. LEKELİ ELEKTRİKBALIĞI'nın eşanlamlısı.

LEKEMTİ → NAKAMTİE.

LEKEN a. Karda yürürken, batmamak için ayağa takılan kafesli ayaklık.

LEKENDE a. **1.** Kaba dikiş. **—2.** Saat zincirinin üzerine sarıldığı silindir.

LEKESİZ sıf. **1.** Lekesi olmayan, temiz. **—2.** Namusuna ve şerefine gölge düşürecek bir davranışı olmayan kimse için kullanılır.

LEKEU (Guillaume), belçikalı besteci (Heusy 1870 - Angers 1894). Franck'tan, sonra da d'Indy'den ders aldı. Sonromantik bir üslupla çeşitli orkestra yapıtları (yaylılar için *Adagio*, 1891; *İki Angers halk ezgisi üzerine fantezi*, 1892) ve senfonik etütler besteledi. Melodileri dışında, piyano parçaları (*Sonat*, 1891), oda müziği yapıtları (çello ve piyano için *Sonat*, 1888), *Trio*'su (1890), *Quatuor*'u (1893), özellikle de Ysaye'e ithaf ettiği keman ve piyano için *Sonat*'ı (1892) anılmalıdır.

LEKHAİON. Tar. coğ. Korinthos'un askeri limanı. Tesisleri, derin iç limanlı havuzlar ve çok büyük rıhtımlar içeriyordu. Diolkos*, Kenkhreai'den suya indirilen gemilerin kıstağı geçmesine burada izin veriyordu. Ortaçağ'da kumla tıkandı.

LEKLER, İran'ın Kuzey Luristan bölgesinde yaşayan ve ülkedeki kürt kabilelerinin en güney grubunu oluşturan topluluk. Vücut yapıları ve ırk özellikleri bakımından aralarında yakın benzerlikler olduğundan, çoğunlukla Lurlar ile karıştırılırlar. Oysa kaynaklar, Lekler'in bugün yaşadıkları yöreye çok daha kuzeyden geldiklerini ve dillerinin lur lehçesinin değil, kürtçenin özelliklerini taşıdığını ortaya koymaktadır. Yörede araştırma yapan Çirikov, Lurlar ile Lekler'in ayrı lehçeler kullandıklarını ve aralarında düşmanlık olduğunu belirtir.

Yapılan araştırmalar, Lekler'in yöreye Şah Abbas'ın buyruğuyla yerleştirildiklerini ortaya koymaktadır. XIX. yy. başlarında başlıca lek kabileleri Zendler, Mafiler, Bacilanlar ve Zendi-i Kale'ydi. Yörede araştırma yapan O. Mann, bugün Luristan'da yaşayan Lekler'in Silsila, Dilfan, Tirhan Emrai ve Dalvant kabilelerinden oluştuğunu yazar. Bunlardan Silsila ve Dilfan kabileleri Aliştar ve Hava ovalarında; Dalvantlar Hürremâbâd'ın doğusunda; Tirhan Emrai kabilesiyse Saymara'nın sol kıyısında ve Hürremâbâd'ın güneyinde yaşamaktadır. Lek kabilelerinin oturduğu K. ve K.-B. Luristan bölgesine bazı kaynaklarda Lekistan da denmektedir.

Kaçarlar döneminde Lekler'in çoğunluğu dağılmıştı. 1797'de yörenin egemenliğini Kaçarlar'dan almak üzere Zendli Muhammet Han'ın çevresinde birleştilerse de başarılı olamadılar. Bunlunla birlikte birbirine bağlı bir kabileler topluluğu olma özelliğini korudular.

1914'ten önce Silsila, Dilfan ve Tirhan kabileleri Nazar Ali Han'ın yönetiminde toplandılar. Lekler'de kabile ve dil bağları yanında din öğesi de birleştirici bir etkendir. Çoğunluğu şii mezhebinden olan Lekler göçebe bir yaşam sürerler.

LÉKOUMOU, Kongo'nun güneyinde bölge, Gabon sınırı boyunca uzanır. Yönetim merkezi *Sibiti.*

LEKSAND, İsveç'te (Dalarna) turizm merkezi, Siljan kıyısında; 1 805 nüf. XVIII. yy.'da yapılmış kilise. Geleneksel el sanatları.

LEKSİK a. (fr. *lexique*). Dilbil. SÖZLÜKÇE'nin eşanlamlısı.

LEKSİKOGRAF a. (fr. *lexicographe*). Dilbil. SÖZLÜKÇÜ'nün eşanlamlısı.

LEKSİKOGRAFİ a. (fr. *lexicographie*). Dilbil. SÖZLÜKÇÜLÜK'ün eşanlamlısı.

LEKSİKOLOG a. (fr. *lexicologue*). Dilbil. SÖZLÜKBİLİMCİ'nin eşanlamlısı.

LEKSİKOLOJİ a. (fr. *lexicologie*). Dilbil. SÖZLÜKBİLİM'in eşanlamlısı.

LEKTİN a. (fr. *lectine*). Bağışıkbil. Bağışıklık tepkimesi sırasında ortaya çıkan bazı maddelerin etkisini, in vitro, benzer biçimde gösteren, örneğin bir lenfoblast değişimine neden olan bitkisel kökenli madde. (Aynı zamanda kan grubuna özgül bir antikor gibi etki gösterebilir ve ilgili alyuvarları aglütinasyona uğratabilir [örneğin *Dolichos biflorus* özütü A1 alyuvarlarını aglütinasyona uğratır].)

LEKTON, lat. **Lectum Promotorium.** Tar. coğ. Biga yarımadasının G.-B.'sındaki Bababurnu'nun Antikçağ'daki adı.

LEKTÖR a. (fr. *lecteur*). OKUTMAN'ın eşanlamlısı.

LEKYTHOS a. Esk. Yun. Ağzı dar, ağız kenarları geniş, karnı armut biçiminde kulplu küçük kap. (Beyaz fon üzerine çizili şekillerle süslenen bu kokulu zeytinyağı kabı, Attike'de, özellikle klasik dönemde, ölülere sunulan tipik bir armağandı.)

Lauros-Giraudon

"bir armağan sunan genç kız" beyaz fonlu bir **lekythos** Atlike sanatı İ.Ö. V. yy. sonu *Louvre müzesi, Paris*

LELAND (Sara), amerikalı kadın dansçı Sally HARRINGTON'un takma adı (Melrose, Massachusetts, 1941). Robert Joffrey Ballet'tan (1959-60) sonra New York City Ballet'a girdi (1960). Bu topluluktan önce solocu (1963), sonra da baş dansçı (1972) oldu. Jerome Robbins'in *Dances at a Gathering* (1969) ve *An Evening's Waltzes* (1973), George Balanchine'in *Movements* (1973) adlı balelerinin prömiyerinde başrol oynadı.

LELEGEİS. Tar. coğ. Anadolu'nun İonia bölgesindeki Miletos (Balat) kentinin eski adı. Plinius, kente bu adın, ilk halkı olan Lelegler'den ötürü verildiğini yazar.

LELEGLER, Anadolu'nun yunan öncesi halklarından; Antikçağ yazarlarının sıkça sözünü ettiği bu halka ilişkin bilgiler kesinlik kazanmamıştır. Homeros'un *İlyada*'sında Truva yakınında, Truvalılar'la iyi geçinen bir leleg kentinden ve leleg halkından söz edilir, kentlerinin Pedasos, krallarının da Altes olduğu bildirilir. Yunanlılar'a göreyse Lelegler, Ege denizi yöresinde, Ege adaları, Orta Yunanistan, Peloponisos ve Anadolu'nun B. kıyılarında, Troas'tan Karia'ya uzanan kesimde oturuyorlardı. Herodotos'un Giritliler'den aktardığına göre Minos döneminde Ege adalarında Karialılar yaşıyordu ve bunlar Minos'a bağımlıydılar. Lelegler denen bu halk, sonradan anakaraya göç ederek kıyıları ve iç kesimleri ele geçirdiler. Strabon da Herodotos' un verdiği bilgileri aktarır, Lelegler'in gezici bir kavim olduklarını, söylentiye göre Karialılar'la birlikte adalarda yaşadıklarını, daha sonra karaya geçerek buralarda kentler kurduklarını (en önemlilerinden biri Miletos) yazar. Karialılar bu görüşlere karşı çıkarak Anadolu'nun yerli halkı olduklarına, Lydialılar ve Mysialılar'la bağlantıları olduğuna inanıyorlardı. Efes'in ilk halkları da Lelegler ve Karialılar'dı. Karia'da ikinci sınıf yurttaş olarak nitelenen Lelegler, yavaş yavaş Karialılar'la kaynaştılar ve Strabon'dan önce tarih sahnesinden silindiler.

LELEU (Jean François), fransız mobilyacı (? 1729 - Paris 1807). Œben'in atölyesinde yetişti, 1764'te ustalığa yükseldi. Mme du Barry ve Condé prensinin tüm marangozluk işleri üstencisi, Louis XVI üslubunun en iyi temsilcilerinden biri ve Riesener'in en büyük rakibiydi. Kakmaları baklavalı, gülbezekli ya da çiçek demetliydi. Kimi zaman kakma süse eşlik eden tunç işleri, kasanın mimarisini vurguluyor ve mobilyalarına büyük bir soyluluk kazandırıyordu (Louvre, Wallace Collection, Petit Trianon, Chantilly).

LELEWEL (Joachim), polonyalı siyaset adamı ve tarihçi (Varşova 1786 - Paris 1861). 1809-1824 arasında Wilno ve Varşova'da tarih okuttu. Dersleri, rus hükümeti tarafından yasaklandı; ama Lelewel, Diyet'e milletvekili seçildi (1828) ve 1830 devrimi'nin en etkin öncülerinden biri oldu; sonra sürgünde yaşadı. *Geschicte Polens* (Polonya tarihi) adlı yapıtı 1844'te fransızca da yayımlandı.

LELİO (Giovan Battista ANDREİNİ, — denir) → ANDREİNİ.

Lélio, italyan komedisinde, oyunun kadın kahramanı tarafından sevilen genç ve yakışıklı erkek âşık tipi.

LÊ LOI, vietnamlı yeni Lê hanedanının kurucusu (XV. yy.), Thanh Hoa'lı bir köylü ailesindendi. 1418'den sonra milliyetçi partizanları bir araya topladı, Vietnam'ı Hôlar*'ın tahta zorla geçmeleriyle başlayan Çin işgalinden kurtardı (1427). 1428' de imparator ilan edildi ve 1433'e kadar hüküm sürdü.

LELOİR (Luis Frederico), fransız asıllı arjantinli biyokimyacı (Paris 1906 - Buenos Aires 1987). 1946'da Arjantin'e yerleşti ve araştırmalarını burada sürdürdü. 1962'de Buenos Aires Üniversitesi'nin biyokimya bölümünün başkanı oldu. Glüsitlerin metabolizmasına giren çok sayıda maddeyi ayırdı, 1964'te buğday tanelerinde bulunan nükleotitleri elde etti. Bunların, polisakkaritlerin biyosentezindeki etkisini belirledi. (1970 Nobel kimya ödülü.)

LE LORRAİN (Robert), fransız heykelci (Paris 1666 - ay. y. 1743). Akademi'nin 1689 heykel ödülü'nü kazandı, Versailles ve Marly'de, Saverne sarayı'nda, Paris'teki Rohan ve Soubise konaklarında çalıştı. En ünlü yapıtı, Rohan konağının ahırlarında bulunan *Güneşin atları* adlı yüksekkabartmadır. J.-B. II Lemoyne ve Pigalle'in ustası oldu.

Claude **Lelouch**

LELOUCH (Claude), fransız sinemacı (Paris 1937). İlk uzun metrajlı filmi *le Propre de l'homme*'un yapım yılı olan 1960'ta, kendi yapımevi "les Films 13"ü kurdu. Bu filmin arkasından, maddi yönden başarısız bir dizi film çevirdi: *l'Amour avec des si* (1963); *Gösteri kadın* (la Femme-spectacle) [1963-64]; *Une fille et des fusils* (1964). Bu başarısızlığa karşılık, Cannes Film festivali'nde (1966) Altın palmiye ödülü'nü kazanan *Bir kadın ve bir erkek* (Un homme et une femme) filmini çevirdi. Öteki filmleri: *Yaşamak için* (Vivre pourvivre) [1967]; *13 jours en France* (1968) [F. Reichenbach ile birlikte]; *Hayat, aşk ve ölüm* (la Vie, l'Amour, la Mort) [1968]; *Un homme qui me plaît* (1969); *le Voyou* (1970); *Smic, Smac, Smoc* (1971); *L'aventure, c'est l'aventure* (1972); *Yeni yıl* (la Bonne Année) [1973]; *Tüm bir yaşam* (Toute une vie) [1974]; *Mariage* (1975); *le Chat et la Souris* (1975); *le Bon et les Mé-*

chants (1976); *Un autre homme, une autre chance* (1977); *Robert et Robert* (1978); *A nous deux* (1979); *les Uns et les Autres* (1981); *Édith et Marcel* (1982); *Viva la vie* (1984); *Bir kadın bir erkek: 20 yıl sonra* (Un homme et une femme: vingt ans déja, 1986); *Attention bandits* (1987); *Itinéraire d'un enfant gâté* (1988); *Günler vardır ... ve de aylar* (Il ya des Jours ... et des lunes, 1990).

LELUPE, alm. **Kurländische Aa,** Letonya'da ırmak; Riga körfezine girmesini engelleyen kıyı kancasında otuz kilometre kadar ilerledikten sonra Dvina'nın ağzına ulaşır; 120 km.

LELVANİ. Mit. Hitit panteonundaki yeraltı tanrılarından biri.

LELY (Pieter VAN DER FAES, **sir Peter** —denir), hollanda kökenli ingiliz ressam (Soest 1618 - Londra 1680). Haarlem'de P. F. de Grebber'in öğrencisi oldu, 1641'de İngiltere'ye yerleşti. Başlangıçta küçük boyutlu gündelik ev içi sahnelerinde uzmanlaştı, daha sonraları portre çalışmalarına ağırlık verdi ve Northumberland kontunun korumacılığını sağladı. Kont için 1647'de, Van Dyck etkisi altında *Charles I ile York dükü* (Londra, Syon House) adlı portreyi gerçekleştirdi. Charles II'nin saltanatı sırasında, sarayda "principal painter" görevini üstlendi ve yüksek tabakadan kişilerin pek çok portresini yaptı (*Windsor Beauties* dizisi, Hampton Court). Siparişlerin çoğalması, Lely'nin, portrelerinde oldukça basmakalıp duruşlara yer vermesine ve yüzeysel bir inceliğe yönelmesine yol açtı; ancak sanatçının incelikli renk anlayışı bu sakıncaları karşılar

Lord Chamberlain Office

Cleveland düşesi Barbara Villiers
sir Peter Lely'nin tablosu
krallık kol.
Lord Chamberlain Office, Londra

(*Neill Gwynne*, City Art Gallery, Glasgow). İngiliz okulunun ilk önemli ressamı sayılan Lely, kendisinden sonra gelen ve birkaç izleyici kuşağa esin kaynağı oldu.

LELY (Cornelis), hollandalı mühendis (Amsterdam 1854 - Lahey 1929). Waterstaadt bakanıydı, Zuiderzee'nin kurutulması için planlar yaptı ve geleceğin eyaletinin başkentine adı verildi: Flevoland polderi üzerinde *Lelystad*.

LEM (Stanisław), polonyalı yazar (Lwów 1921). İlk romanı *Astronauci* (1951) sayesinde bilimkurgu alanında birden uluslararası bir ün kazandı, fantastik ve teknik düzeyi aşmayı başarabilmiş ender yazarlar arasına girdi; ayrıca, ahlaki ve felsefi düşüncelerini ortaya koymak için *Summa technologiae* (1964), *Fantastyka i futurologia* (1970) ve *Dissertations et Essais* (fr. çev.) [1975] adlı denemelerinde tekniğin ve fantastiğin çözümlemesine girişti. Lem edebi taklidin, entrikanın ve alışılmamış kavramların ustasıdır. *Dzienniki gwiazdowe*'de (1957) groteske ve mizaha yönelirken, Andrey Tarkovskiy'in filme aldığı *Solaris* (1961) adlı romanında, Dostoyevskiy'in uğraştığı sorunlarla uğraşır. Lem, Nazi işgali üzerine çağdaş bir üçleme de kaleme aldı: *Czas nieutracony* (1955). Başlıca yapıtları: *Pamietnik znaleziony w wannie* (1961), *Glos Pana* (1968), *Transfer* (1975), *Maska* (1976), *Wizja lokalna* (1982), *Prowokacja* (1984).

LEM- ar. önek (*lem*-). Başına eklendiği sözcüğü olumsuz yapar: *keen lem-yekûn* (→ KEENLEMYEKÛN), *lem-yezel* (→ LEMYEZEL), *ma-lem-yekûn* (→ MALEMYEKÛN) vb.

LEM a. (ar. *lem*ᶜ). *Esk.* Parlama, parıldama.

LEMA a. (ar. *lem*ᶜ*a*). *Esk.* **1.** Parıltı: *"Gözlerinde titreyecek bir lem'a ile sırrını meydana koyacaktı"* (R. N. Güntekin). **—2.** Lamba: *"Tavana muallak iki büyük lem'anın ziyası..."* (H. Z. Uşaklıgil). **—3.** *Lema-figen*, parlaklığı azaltan: *"Sevâd-ı leyle-i elfâz içinde lema-figen"* (Tevfik Fikret). || *Lema-riz*, aydınlatan, parıltı saçan: *"Rahmet biter, bulut dağılır, mihr-i nevbahar / âfâka lema-riz oluyorken hazin hazin"* (Tevfik Fikret).

LEMA a. Mavi, yeşil ya da kırmızı gövdeli, mavi elitralı küçük yaprakböceği cinsi. (*Lema cyanella* özellikle domuzayrığı ya da parmakotu [*Dactylis glomerata*] üzerinde bol bulunur; *L. melanopus* ise tahıllara zarar verir. Yaprakböceğigiller familyası.)

LEMAAT çoğl. a. (ar. *lem*ᶜ*a*'nın çoğl. *lema*ᶜ*ât*). *Esk.* Parıltılar: *"...fısıldaşan iki serv-i siyahe son lemaat"* (Tevfik Fikret).

LEMAIRE de Belges (Jean), fransızca yazan şair ve kronikçi (Belges [bugün Bavay], Hainaut'da, 1473 - öl. 1515'ten sonr.). Molinet'nin izleyicisiydi, Avusturyalı Margherita (1504) ve Anne de Bretagne'ın (1512) hizmetine girdi. La Pléiade'ın gözüne giren tek büyük retorikçiydi. Başlıca yapıtları: *le Temple d'Honneur et de Vertu* (1503); *les Epîtres de l'amant vert* (1505); *la Plainte du Désiré* (1509); *les Illustrations de Gaule et Singularités de Troie* (1509-1512).

LE MAİRE (Jakob), hollandalı denizci (Anvers 1585 - denizde 1616). 1616'da, Schouten ile birlikte, Ateş Ülkesi ve İsla de los Estados arasında bulunan ve bugün kendi adını taşıyan boğazı keşfetti, sonra Büyük Okyanus'a ulaştı. Böylece, İspanya'nın tekelindeki Macellan boğazından geçmeyen bir yol açtı. Bu yeni yol Horn burnunun (Le Maire'in gemisinin adını almıştır) ötesinden geçiyor ve Ateş Ülkesi'nin bir güney kıtasının en uç uzantısı olmadığını kanıtlıyordu. Denizci, Cava üzerinden geri döndü, ancak Avrupa'ya ulaşamadan öldü.

LEMAİSTRE (İsaac), **Lemaistre de Sacy** denir, fransız yazar (Paris 1613 -Pomponne 1684), Antoine Lemaistre'ın kardeşi. 1649'da rahip oldu ve Port-Royal rahibelerinin dinsel yönetimiyle görevlendirilerek jansenıusçuların güç yaşamını sürdü. Hatta hapse bile atıldı (1666-1668). Port-Royal-des-Champs'da, öteki Port-Royallılar'ın da yardımıyla, *Vulgata*'nın çevirisine girişti. Kutsal Kitap'ın, bilimsel eleştiriden çok ruhsallığa yönelik bu sade ve zarif fransızca çevirisi, XIX. yy.'a kadar büyük bir ilgi gördü.

LEMAİTRE (Jules), fransız eleştirmen ve yazar (Vennecy, Loiret, 1853 - Tavers, Loiret, 1914). Parnasçılıktan esinlenen ilk şiir denemeleri (*les Médaillons*, 1880; *Petites Orientales*, 1883) pek ilgi çekmedi, ancak dergilerde yayımlanan ve *Contemporains* ile *İmpressions de théâtre* adlı kitaplarında bir araya getirilen edebiyat ve tiyatro eleştirileri geniş ilgi uyandırdı.

LEMAİTRE (*Monsenyör* Georges Henri), belçikalı astrofizikçi ve matematikçi (Charleroi 1894 - Louvain 1966). 1923'te rahip oldu, Louvain Üniversitesi'nde profesörlük yaptı; göreliliğin gökbilimdeki sonuçlarıyla fizik ve matematik bilimleri tarihi konularında uzmanlaştı. 1927'de ilk kez, görelilik kuramı çerçevesinde, genişleyen bir evren düşüncesine yöneldi. Hubble*'un buluşları bu varsayımı destekledi. Bunun üzerine "ilkel atom" adı verilen varsayımı geliştirdi (1931); buna göre, Evren'in tüm maddesi, başlangıçta çok küçük bir hacimde derişmiş ve korkunç bir patlamadan sonra genleşmeye başlamıştı.

LEMAN gölü, Orta Avrupa'da göl, Alpler'in eteğindeki göllerin en büyüğü; Rhône'un aştığı göl 582 km²'lik bir alan kaplar ve İsviçre (348 km²) ile Fransa (234 km²) arasında paylaşılır; uzunluğu 70 km, en geniş yeri 13,8 km. Güney kıyısında, Nyon'un karşısında bulunan büyük çıkıntı gölü iki havzaya ayırır: D.'da *Büyük Göl* ve B.'da, Cenevre yakınında *Küçük Göl* (buna bazen "Cenevre gölü" de denir). Dördüncü Zaman buzullarının biçimlendirdiği bu göl, çok büyük Rhône buzulunun (buzul, burada, su düzeyi 375 m yükseltide olmasına karşılık dibi deniz düzeyine yaklaşan bir çukur kazmıştır) aşındırdığı bir dislokasyon kuşağının üzerinde bulunur. Göl, katmanlı, buzul erime sularının

Thibaut-Explorer

Leman gölü
(ön planda, Montreux kenti [İsviçre])

ve sel sularının (aşağı kesimine doğru Rhône, buzulun önünü tıkar) yığdığı taşlardan oluşan taraçalarla çevrilidir. Günümüze kadar gölün geçirdiği birçok alçalma evrelerinin göstergesi olan taraçalar, Fransa kıyılarında Thonon yakınlarında ve İsviçre kıyılarında Lozan'ın batısında çok belirgindir.

Leman gölü kıyılarının iklimi yumuşaktır, özellikle de kuzey kıyısı (Vaud kantonunda), İsviçre tepelerinden daha güzel iklimli, güneşli, eşsiz güzellikte yerlerdir; burası, D.'daki *Lavaux*'suyla ve B.'daki bağlarla ve güzel köylerle kaplı tepecikleriyle önemli bir turizm kaynağıdır. Thonon ve Evian dolaylarındaki fransız kıyıları da benzer özellikler taşır. Kentleşme, turizmin gelişmesi, çevreyi temizleme merkezlerinin çoğaltılmasına karşın, suların kaygı verecek boyutlarda kirlenmesine yol açmıştır.

—Ulaşım. Leman gölündeki ulaşım, fransız hükümetiyle İsviçre Federal meclisi arasında 7 aralık 1976'da imzalanan bir antlaşmayla düzenlenmiştir.

LEMAN BANK, Kuzey denizi'nin güney-batı'sında kum seti; setin yakınında bulunan doğal gaz yatağını (53°K enleminde ve 2° 10' D boylamında) Büyük Britanya işletmektedir. (Başlangıçtaki rezervleri 350 Gm^3'tü.)

LEMASS (Sean), irlandalı siyaset adamı (Dublin 1899 - *ay. y.* 1971). Fianna Fáil'in liderlerindendi. 1932-1959 arasında birkaç kez bakan oldu. Eamon De Valera Cumhurbaşkanı seçilince Başbakanlığa getirildi (haziran 1959). Toplumsal çalkantıların gelişmesi üzerine kasım 1966'da istifa etmek zorunda kaldı. Fianna Fáil'in hükümetin başındaki yerini John Lynch'e bıraktı.

lemming

LEMB → ÇEMBER.

LEMDİYA, esk. **Médéa,** Cezayir'de kent, vilayet merkezi, el-Buleyde Atlası'yla Titteri dağları arasında yer alır; 84 292 nüf. Meyve ve şarap üretilen bir bölgenin ticaret merkezi. Makine sanayileri. Deri işleme (ayakkabı, maroken eşya). —*Lemdiya vilayeti;* 8 704 km^2; 652 863 nüf. (1987).

LEMEAN a. (ar. *Leme'ân*). *Esk.* Parlama, parıldayış.

—Esk. fiz. IŞILDAMA'nın eşanlamlısı. ‖ *Lemean-ı fosfori,* FOSFORIŞI'nın eşanlamlısı.

LEMEHAT çoğl. a. (ar. *lemḥa*'nın çoğl. *lemeḥât*). *Esk.* Göz atışlar.

LEMENE (Francesco DE), italyan yazar (Lodi 1634 - *ay. y.* 1704). Barok karşıtı dinsel şiirler yazdı *(Trattato di Dio, Rosario di Maria Vergine),* ayrıca *Della discendenza e nobiltà dei maccheroni* (1654) adlı komik kahramanlık şiirini bıraktı.

Jack Lemmon

LEMERCİER (Louis Jean Népomucène), fransız yazar (Paris 1771 - *ay. y.* 1840). Trajedileriyle romantizmin tarihsel tiyatrosunu haber vermekle birlikte, bu akımın amansız düşmanıydı (*Agamemnon,* 1794; *Christophe Colomb,* 1809; *Charlemagne,* 1814, vb.) ve ilk fransız "tarihsel komedi"si *Pinto*'yu yazdı (1798). Ateşli bir cumhuriyetçi olarak, *la Panhypocrisiade* (1819-1832) adlı bir hiciv yayımladı. (Fr. akad. 1810.)

LEMERLE (Paul), fransız Bizans uzmanı (Paris 1903). École des hautes études' de bölüm başkanlığı (1947), Sorbonne'da (1958-1967), sonra da Collège de France'ta (1967-1973) profesörlük yaptı. *Philippes et la Macédoine orientale à l'époque chrétienne et byzantine* (Hıristiyanlık ve Bizans dönemlerinde Philippoi ve Doğu Makedonya) [1946] adlı bir tez yazdı. Bizans tarihi ve uygarlığı üzerine çeşitli yapıtlar verdi (*Le Premier Humanisme byzantin* [İlk Bizans hümanizmi], 1971; *Cinq Études sur le XIe siècle* [XI. yy. üzerine beş inceleme], 1977; vb.). "Bizans dünyası" koleksiyonunu ve *Travaux et Mémoires* dergisini kurdu ve yönetti. *Archives de l'Athos* (Aynaroz arşivleri) adlı dev yapıt onun yönetiminde basılmaktadır.

LEMGO, Almanya'nın Kuzey Vestfalya Renanyası eyaletinde kent, Bielefeld'in D.'sunda; 39 300 nüf. Bu eski Hansa kenti, gotik ve rönesans döneminden kalma güzel bir anıtlar ve evler bütünü içerir. Makine ve elektrikli gereçler yapımı. Mobilya.

LEMH a. (ar. *lemḥ*). *Esk.* **1.** Bakma, bakış, göz atma. **—2.** Parıltı; parlama: *"nasıl berk-i dehâetdir ki lemh-i inikasiyle / hayat-engiz olur bir kitle-i câmidde... hayretler!"* (Tevfik Fikret). **—3.** *Lemh-i basarda,* göz açıp kapayıncaya dek.

LEMHA a. (ar *lemḥa*). *Esk.* **1.** Bir göz atma, bir bakış. **—2.** Parıltı: *"bir hatıra yoktur ki bugün mevc-i sehâbı / arzeylemesin ruhuma her an mütebaid / bir lemha ki yalnız sana, yalnız sana aid"* (Tevfik Fikret). **—3.** *Lemha-yı basar* ya da *lemhat -ül-basar,* göz açıp kapayana dek, çok kısa zamanda, bir an. ‖ *Lemha-yı iftitah,* gözün gördüğü ilk şey, gözün görmeye başladığı anda algıladığı ilk şey. ‖ *Lemha -yı ula,* ilk bakış.

LEM'İ ATLI (Halit Lem'i ATLI, —denir), türk besteci (İstanbul 1869 - *ay. y.* 1945). On sekiz yıl *Takvim-i vekayi*'de çalıştıktan sonra kendini müziğe verdi. Düzenli ve temelli bir müzik öğrenimi görmediyse de, başta Hacı Arif, Hacı Faik, Rifat ve Bolahenk Nuri beyler olmak üzere dönemin ünlülerinden kısa sürelerle ders aldı. Besteciliğe on beş yaşında başladı. Özgün ezgilerle örülmüş, duygulu şarkıları son dönemin en güzel parçaları arasındadır. "Boğaziçi bülbülü" diye anılmasına yol açan parlak sesiyle de tanındı. Şarkılarından birkaçı: *Zaman olur ki anın hacle-i visalinde* (hüseyni), *Gezdim yürüdüm dün gece* (muhayyer), *Yok mu cânâ âşıka hiç şefkatin* (rast), *Nedir a sevdiğim söyle bu halin* (nihavent), *Andıkça geçen günleri* (sultaniyegâh).

LEMİN BEY ya da **EMİN BEY,** son Tunus beyi (1882 - Tunus 1962). Münsif' in ardılı (1943). Fransa'yla bir antlaşma yapma tasarısını Yeni Destur partisi'nin milliyetçi amaçlarıyla uzlaştırmayı başaramadı. Temmuz 1957'de tahttan çekilmek zorunda kaldı.

LEMİS, -msi a. (ar. *lems*). *Esk.* **1.** Bir şeyi elle tutma, dokunarak hissetme. **—2.** *Lems etmek,* dokunmak, dokunarak algılamak: *"Şarkta her şeyin faniliğini adeta lemsettim gibi"* (Y. K. Beyatlı).

LEMMA a. (ing. *lemma,* lat. *lemma*). Mat. ve Mant. YARDIMCI* TEOREM'in eşanlamlısı.

LEMMATOPHORA a. (yun. *lemma, -atos,* meyve ya da sebze kabuğu, ve *phoros,* taşıyan'dan). Permi devrinde yaşamış, *Plecoptera* takımından böcek cinsi. (Öngöğüs kanatlarından bazı kalıntılar günümüze kadar gelmiştir. *Lemmatophoridae* familyasının örnek tipi.)

LEMMEN (Georges), belçikalı ressam, gravürcü ve dekoratör (Schaerbeek 1865 - Uccle 1916). 1889'dan sonra Yirmiler grubu'na, sonra da Libre Esthétique grubu'na katıldı, yapıtlarını Paris'te Bağımsızlar salonu'nda sergiledi. Bölmecilik akımının belçikalı temsilcilerinden biri oldu (*Sanatçının kız kardeşi,* 1891, Art Institute, Chicago). Sonraları, Renoir'a daha yakın düşen tablolarla, "Vie et Lumière" akımına katıldı; "l'Art" grubu'nun kurucusu olarak, uygulamalı sanatların yeniden canlandırılmasına katkıda bulundu.

LEMMİNG a. (norveççe sözc.). İskandinav dağlarında yaşayan ve tarla faresine çok benzeyen küçük kemirici. (Yer yer siyah kesimler kapsayan, kahverengi tüyleri vardır. Bil. a. *Lemmus lemmus;* cırlaksıçangiller familyası; *Microtinae* oymağı.)

—ANSİKL. Lemmingler, dağların 700 metreden yüksek kesimlerinde yaşar ve başta liken olmak üzere bitkilerle beslenirler. Kışın kar sayesinde soğuktan korunur, kış uykusuna yatmaz, hatta yuvalarında üremeye devam ederler. Dişisi, yılda 6 ya da 7 kez doğurur (her defasında 6-9 yavru). Kimi iklim koşulları bu hayvanların anormal boyutlarda üremesine yol açabilir; bu durumda lemmingler, açlıktan kurtulmak için ovalara inerler: bu göçler sırasında, fiyordları ve ırmakları geçmek zorunda kalarak toplu intihar sayılabilecek biçimde yok olurlar. 4 gerçek (*Lemmus* cinsi), 5 gerdanlıklı (*Dicrostonyx* cinsi), 2 bataklık (*Synaptomys* cinsi) ve 1 orman *(Myopus schisticolor)* lemmingi türü bilinir. Sözkonusu türlerin hepsi kuzey ülkelerinde yaşar.

LEMMON (Jack), amerikalı sinema oyuncusu (Boston 1925). *Şöhret delisi*'yle (It should happen to You) [G. Cukor, 1954] Hollywood'da sinema oyunculuğuna başladı, fantezi ve komedi filmleriyle kendini kanıtladı: *My sister Eileen* (R. Quine, 1955), *Bazıları sıcak sever* (Some Like it hot) [B. Wilder, 1959]. Bu çalışmalardan sonra ciddi, hatta dramatik rollerde de büyük başarı gösterdi: *Garsonyer* (The Apartement) [B. Wilder, 1960], *Gül ve şarap* (Days of Wine and Roses) [B. Edwards, 1962], *Save the Tiger* (J. G. Avildsen, 1973), *Dünyanın kaderi* (The China Syndrome) [J. Bridges, 1979], *Kayıp* (Missing) [Costa-Gavras, [1982], *Maccheroni* [E. Scola, 1985], *İşte hayat* (That's Life) [B. Edwards, 1986], *Mary Phagon'un ölümü* (The murder of Mary Phagon) [B. Hale, 1987].

LEMNİSKAT a. (fr. *lemniscate*). Geom. → KELEBEK* EĞRİSİ.

LEMNİSKUS a. (lat. *lemniscus;* yun. *lemniskos,* şerit'ten). Nöroanat. **1.** Beyin sapında merkezcil iletişimi sağlayan sinir lifi demetleri. (En önemli lemniskuslar şunlardır: somestezi geliş yollarını talamusun arka karın çekirdeğine bağlayan *orta lemniskus* ve işitme geliş yollarını dördüz cisimlerin arka tümseğine bağlayan *yan lemniskus.*) [Eşanl. REİL ŞERİDİ.] (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** *Lemniskus dışı sistem,* omuriliğin ön-yan kordonunda bulunan ve sıcaklık ve ağrı duyularını ileten, miyelince fakir ya da miyelinsiz sinir lifleri demeti. (Eşanl. OMURİLİK-TALAMUS YAN DEMETİ.) [Bk. *ansikl.* böl.]

—ANSİKL. Lemniskus yolları iki nörondan oluşur. Çevresel nöron, vücuttaki ya da yüzdeki bir deri, eklem ya da kas alıcısıyla bağlantılıdır, omurilik arka kolonlarının oluşturduğu demet yoluyla Goll ve Burdach çekirdeklerine ulaşır. Burdan çıkan orta lemniskus demeti orta çizgiyi çapraz geçerek talamusun karın çekirdeğine varır. Lemniskus yolları, ince dokunma duyularını ve kaslarla eklemlerdeki hareket duyularını iletir. Lemniskus dışı yolların aksine, aktarma ve bağlantı merkezlerinde bunların çok belirgin anatomik bir yerleşim düzeni vardır, öyle ki her biri vücudun belli bir noktasına göre kodlanmıştır.

• *Lemniskus dışı sistem.* Derideki bir dış alıcıdan gelen duysal uyarılar, gövdesi omuriliğin arka kökündeki sinir gangliyonunda bulunan bu yol üzerindeki önnörona girer. Bu yolun ilk aktarma yeri, ikinci bir nöronun çıktığı omurilik arka boynuzunda bulunur; bu ikinci nöron orta çizgiyi çapraz geçer ve omuriliğin ön-yan kordonu içinde yükselerek, ikinci bağlantının gerçekleştiği talamusa ulaşır; buradan çıkan üçüncü bir nöron ise, uyarıyı duysal kortekse (çıkan yankafa kıvrımı) ulaştırır. Lemniskus dışı sistem az hassas ve az hızlıdır.

LEMNİTZER (Lyman), amerikalı general (Honesdale, Pennsylvania, 1899). 1920'de West Point'i bitirdi, 1942'de general Eisenhower'ın yanında görev aldı. Amerika'nın Kuzey Afrika çıkartmasının hazırlanmasına ve özellikle Şerşel görüşmesine katıldı. Kuzey Afrika, Sicilya ve İtalya'daki görevlerinden sonra, alman kuv-

vetlerinin İtalya ve Avusturya'da teslim olmalarıyla sonuçlanan görüşmeleri yürüttü (1945). Daha sonra Kore'de görev aldı (1951); Uzakdoğu'da kara kuvvetleri başkomutanlığına (1953), ordu genelkurmay başkan yardımcılığına, kara kuvvetleri genelkurmay başkanlığına (1959), kurmay başkanları konseyi başkanlığına (1960 -1962) getirildi. Avrupa'daki amerikan kuvvetlerinin başkomutanı oldu (1962). 1963'te Avrupa'daki müttefik kuvvetleri başkomutanı olarak, general Norstad'ın yerine geçti. Bu görevi, 1969'da general Goodpaster'e bıraktı. Başkan'ın Dış istihbarat danışma kurulu'na atandı (1976-1977).

LEMNIUS (Simon LEMM-MARGADANT, denir), isviçreli hümanist (Sankt Maria im Münstertal yakınında, Graubünden, 1511'e doğr. - Chur 1550), Wittenberg Üniversitesi'nde felsefe hocasıydı, yazdığı latince epigramlarla (1538) Luther'in öfkesini üstüne çekti. Worms'a kaçtı, Frankfurt'ta, Halle'de, Basel'de yaşadı ve Chur gymnasiumunda profesör oldu.

LEMNOS → LİMNİ.

LEMNOSLULAR. Yun. mit. Lemnos (Limni) adasında oturan ve geleneğe göre Aphrodite kültünü ihmal ettikleri kabul edilen kadınlar. Tanrıça bunları cezalandırmak için çok kötü kokmalarını ve bu yüzden kocaları tarafından terk edilmelerini sağladı. Lemnoslular, öç almak için adada oturan tüm erkekleri öldürdüler. Kraliçeleri Hypsipyle'ydi.

LE MOAL (Jean), fransız ressam (Authon-du-Perche, Eure-et-Loir, 1909). Ranson akademisi'ne devam etti (1935 -1938), *Témoignage* grubu'na (1936-1939) ve "Fransız geleneğini izleyen genç ressamlar" sergisi'ne (1941, Braun galerisi) katıldı. Çok geçmeden kübizm ile gerçeküstücülüğü birleştiren yaratılmış konulara (*Composition picassique*, 1935, sanatçının koleksiyonu) ilgi duydu. Daha sonraki yapıtlarında, çizgilere dayalı yapı, renk öğesinin ağır basmasıyla giderek önemini yitirdi (*Kompozisyon*, 1981, Roque galerisi). Le Moal, saydamlık ve ışıklı renk duyusunu suluboya ve vitray çalışmalarında (Rennes'deki Notre-Dame kilisesi, 1956; Saint-Malo [1968] ve Nantes [1980-1983] katedralleri) geliştirdi.

LEMOİNE (Georges), fransız mühendis ve kimyacı (Tonnerre 1841-Paris 1922). 1866'da Sen nehri hidrometri servisinde çalışmaya başladı ve 1881'de buranın şef mühendisliğine atandı. Bilimler akademisi üyesi oldu (1899), hidroloji alanında yaptığı çalışmaları yayımladı.

Lemoine noktası. Geom. Bir A_1 A_2 A_3 üçgeninde, her biri A_1, A_2, A_3 ten geçen kenarortaya göre bu köşelere ait iç açıortaylarının sırayla bakışımlısı olan üç [A, x_1), [A_2 x_2), [A_3 x_3) yarıdoğrusunun kesişme noktası.

LE MOITURIER (Antoine), fransız heykelci (Avignon 1425'e doğr.-Paris ? 1497'ye doğr.). Heykelci J. Morel'in yeğeniydi, 1461' de St-Pierre d'Avignon için bir sunakarkalığı yaptı (iki melek korunmuştur), sonra Saint -Antoine manastırı'nın (İsère) anıtsal kapıları üzerinde çalıştı, 1465-1469 arasında da Dijon'da Korkusuz Jean'ın mezarını tamamladı. 1495'te Dijon'dan ayrılarak Paris'e gitti. Philippe Pot'un mezarı (Louvre) ile çeşitli Bourgogne heykelleri ona mal edilir.

LEMON (Mark), ingiliz gazeteci ve mizah yazarı (Londra 1809 - Crawley, Sussex, 1870). Tiyatro kronikleri ve birçok komedi yazdı. H. Mayhew ile birlikte *Punch* dergisini kurdu ve ölümüne kadar yönetti (1843-1870). En iyi yazılarını *The Jest Book*'ta (1864) topladı.

LEMOND (Greg), amerikalı bisiklet yarışçısı (Lakewood 1960). 1983 ve 1989 yıllarında iki defa dünya şampiyonu, üç defa da bisiklet sporunun hâlâ en gözde yarışı olan Fransa turu'nun galibi oldu (1986, 1989 ve 1990).

LE MONNİER (Pierre Charles), fransız gökbilimci (Paris 1715-Herils, Maisons yakınında, Calvados, 1799). Bilimler akademisi'nin Laponya'ya düzenlediği (1736-37) ve Maupertuis'nin yönetimi altında, Yerkürenin basıklığını doğrulamak amacıyla kutup yakınlarında 1°'lik bir meridyen yayının uzunluğunu ölçmek amacıyla yapılan geziye katıldı. Louis XV'in gözde gökbilimcisi ve Lalande'ın ilk öğretmeni oldu, Paris'te, kutup yüksekliğini ve tutulumun eğikliğini hesapladı. 1741'de Fransa Bilimler akademisi'ne girdi.

LE MONNİER (Louis Guillaume), fransız doğabilimci ve fizikçi (Paris 1717 -Montreuil, Versailles yakınında, 1799), Pierre Charles le Monnier'nin kardeşi. Jardin du Roi'da profesörlük, Louis XV ve Louis XVI dönemlerinde kralın başhekimliğini yaptı; Bilimler akademisi'ne üye oldu (1758), Jardin des Plantes'ı büyük ölçüde zenginleştirdi. Fransız devrimi'nde servetini kaybetti. Elektriğin yayılma hızını ölçmek için ilk deneyi yaptı (1746); 1752'de fırtınaları inceleyerek, havada serbest halde elektrik yüklerinin var olduğunu keşfetti.

LEMONNİER (Camille), fransızca yazan belçikalı şair (İxelles 1844-Brüksel 1913). Gözüpek ve verimli bir romancıydı; natüralistlerin, biçim açısından da Goncourt kardeşlerin ve sanatsal üslubun etkisinde kaldı. Özellikle son yapıtlarında, daha dingin ve betimleyici bir estetiğe yöneldi (*Un mâle*, 1881; *les Concubins*, 1885; *l'Hystérique*, 1885; *Happechair*, 1886; *la Fin des bourgeois*, 1892; *Au coeur frais de la forêt*, 1900). Ayrıca çocuklar için öyküler, sanatçılar üzerine eleştirel incelemeler yazdı ve *la Belgique* (1888) adlı yapıtında, ülkesinin ve sit alanlarının geniş bir freskini çizdi.

LEMOYNE (François), fransız ressam (Paris 1688 - *ay. y.* 1737). İtalya'ya yaptığı yolculuktan döndükten sonra, St-Sulpice kilisesi'ndeki (Paris) Meryem Ana capellası'nın kubbesini resimledi ve Versailles' daki "Hercule salonu"nun tavan süslemelerini gerçekleştirdi (1736'da tamamlanmıştır). Bu son çalışması, XVIII. yy. fransız süsleme sanatının en yetkin örneği olarak görülür. Kralın baş ressamı olan Lemoyne, "poussinciler"e karşı "rubensçiler"in tarafını tuttu; bu tutumuyla bir ölçüde fransız resim sanatının yeni bir yönelimini belirledi. Natoire, Boucher, Nonnotte gibi ressamları yetiştirdi. Versailles şatosu'nda (*Dünyaya barışı getiren Louis XV*), Louvre müzesi'nde ve birçok kamu koleksiyonunda yapıtları vardır.

LEMPA *(río)*, Orta Amerika'da ırmak, Honduras'ta doğar; 325 km. Lempa, Salvador'da, B.'dan D.'ya doğru uzanan geniş bir vadide akar; okyanusun yanı başında yükselen yanardağ kütlesini aşarak Büyük Okyanus'a dökülür (hidroelektrik tesisleri).

LEMPİRA a. Honduras'ın para birimi.

LEMPİRA, Batı Honduras'ta yönetim bölgesi; 4 290 km^2; 175 450 nüf. (1988). Yönetim merkezi *Gracias*.

LEMSİ, LEMSİYE sıf. (ar. *lems* ve *-i*'den *lemsi*, dişl. *lemsiyye*). *Esk.* Dokunmayla ilgili: *İhtisasat-ı lemsiye* (dokunma duyuları).

LEMSİYE → LEMSİ.

LEMSİYET a. (ar. *lems* ve *-iyyet*'ten *lemsiyyet*). *Esk.* Dokunma, temas etme sonucu oluşan duygu.

LEMTUNE, Sanhaca Berberileri kolundan bir kabile. Önceleri Fas'ın güneyindeki çölde bağımsız reislerin yönetiminde konargöçer olarak yaşayan kabile, XI. yy.'ın ilk yarısında Sanhaca kabileleri birliği'nin başkanı Yahya bin İbrahim'e bağlandı. Koyu bir müslüman olan Yahya bin İbrahim gittiği hac dönüşünde (1049), faslı din bilgini Abdullah bin Yasin'i, Lemtuneler başta olmak üzere Sanhaca birliği'ne bağlı müslüman olmayan öteki berberi kabileleri islamlığa çağırması için beraberinde getirdi. Lemtuneler'e müslümanlığı kabul ettiren Abdullah bin Yasin, daha sonra Senegal ırmağının ağzında sağlam kaleler yaptırdı ve berberi din mücahitleri islamın temel ilkelerini B. Sudan yoluyla buradan yaydılar. Büyük çoğunluğu Lemtune kabilesinden olan bu mücahitler, sözcük olarak "sınır kalelerinde (Ribat) oturanlar" anlamına gelen "Murabıtun" adıyla anıldılar. Bugünkü soydaşları Tuaregler gibi yüzlerine peçe örten bu çöl Berberileri, sonradan "el-Mütelessimun" (Peçeliler) adıyla da tanındılar. Gudale ve Messufe kabilelerini de egemenlikleri altına alan Lemtuneler, reisleri Ebubekir el -Lemtuni ve birlik başkanı Yusuf Taşufin' in yönetiminde Fas'ı ele geçirdikten sonra Cezayir'e kadar tüm Kuzey Afrika'yı fethettiler (1062). Abbasi halifelerini islamın manevi başkanı olarak tanıyan Murabıtlar, Kuzey Afrika'ya egemen olan maliki mezhebini benimsediler. Murabıtlar XII. yy.'ın ortalarında Muvahhitler'ce ortadan kaldırıldıktan sonra devletin temelini oluşturan Lemtune kabilesi dağıldı. Günümüzde Moritanya'da Lemtune adlı bazı aşiretlere rastlanmaktadır.

LEMUR a. Makigiller familyasının örnek türü maki'nin cins adı.

LEMURİDAE a. Zool. MAKİGİLLER familyasının bilimsel adı.

LEMURİFORMES a. Zool. MAKİMSİLER takımının bilimsel adı.

LEMUROİDEA a. Zool. MAKİMSİLER takımının bilimsel adı.

LEMYEZEL sıf. (ar. *lem-* ve *yezel*'den *lem-yezel*). *Esk.* Kalıcı, ebedi: "*Yenmiş beni ah o ta ezelden / Azminde sipihr-i lem -yezelden!...*" (A. H. Tarhan).

LEMYEZELİ a. (ar. *lem-*, *yezel* ve *-i*'den *lem-yezeli*). *Esk.* Ebedilik, kalıcılık.

-LEN → -LAN.

LENA, Rusya'da ırmak, Doğu Sibirya' da, Baykal gölünün B. kıyısına egemen dağ zincirinin batı yamaçlarında doğar, Yakutsk'a (ırmağın kıyısındaki başlıca kent) kadar K.-D.'ya doğru akar. Verhoyansk dağlarının yanında ilerler ve çok büyük bir deltayla Laptev denizi'nde son bulur. Uzunluğu 4 270 km'dir; 2 490 000 km^2'lik bir alanı akaçlar. Ortalama debisi, deltanın başında 16 100 m^3/sn'dir. Başlıca kolları, Baykal'ın D.'sundan doğan ve Lena'ya saniyede 2 000 m^3 su akıtan Vitim (sağ kıyıdan), Olekma (sağ kıyıdan; yaklş. 2 000 m^3/sn), Aldan (5 200 m^3/sn) ve Viliuy'dur (sol kıyıdan; 2 300 m^3/sn). Buzlanma ırmaktaki ulaşım süresini, aşağı kesimde 120, yukarı kesimde (ırmak üzerinden Ust-Kut'a kadar gidilebilir) 160 güne indirir. Lena, çok sert karasal iklimli tayga ve tundra alanlarını aşar.

LE NAİN kardeşler, XVII. yy.'da yaşamış fransız ressamlar. Antoine, Louis ve Matthieu adlarındaki üç kardeş, yaşadıkları dönemde fransız resim sanatının en büyük, ama en az tanınan sanatçıları arasında yer aldılar. Yarım yüzyıldan beri, bu yapıtların kardeşler arasında paylaştırılması konusunda Charles Sterling, Paul Jamot ya da Jacques Thuillier tarafından öne sürülen değişik varsayımlar, 1978 /79'da Paris'te açılan Le Nain sergisi'nden sonra yeniden gözden geçirildi; *Tavla oyuncuları* (Louvre) ve *Çocukların dansı* (Cleveland) adlı tablolar da dahil olmak üzere bir grup resmin bu sanatçıların olduğu konusunda kuşkular uyandı. —ANTOİNE (Laon 1600/1610'a doğr. -Paris 1648), üç kardeşin en büyüğüydü; en geç 1629'da Laon'dan ayrıldı (çünkü bu tarihte Saint-Germain-des-Prés ressamlar loncasına usta olarak kabul edildiği bilinmektedir). 1632'de, belediye meclisi üyeleri-

Lauros-Giraudon

Bir ev içinde portreler (1647) geleneksel olarak Antoine **Le Nain**'e mal edilen bakır üzerine resim *Louvre müzesi, Paris*

Lauros-Giraudon

Köylülerin yemeği ya da *Ev içinde köylü ailesi* (1642) geleneksel olarak Louis **Le Nain**'e mal edilen tablo *Louvre müzesi, Paris*

Lauros-Giraudon

Bacchus ile Ariadne (1630) Matthieu **Le Nain**'e mal edilen tablo *Güzel sanatlar müzesi, Orléans*

nin toplu bir portresini yapmak üzere Paris belediyesi'yle anlaştı. 1648'de, ölümünden az önce henüz kurulmuş olan Krallık resim akademisi üyeliğine alındı. Bir masa çevresinde toplanmış ya da müzik dinleyen kişileri betimleyen küçük boyutlu bir grup tablo günümüzde Antoine'a mal edilir (*Yaşlı flajole çalgıcısı*, Detroit müzesi); gündelik yaşam resmi tarzında işlediği portreleri de vardır. —LOUIS (Laon 1600/1610'a doğr. - Paris 1648), çağdaşlarınca "Romalı" lakabıyla çağrılırdı. Oldukça kişisel bir yorum taşıyan, insancıl yanı zengin, klasik bir ağırbaşlılık ve güçlü bir resimsel çekicilik gösteren köy yaşamı sahneleri (*Saman arabası*, Louvre; *Evlerinin önünde köylüler*, San Francisco; *Köylülerin yemeği*, Louvre) gerçekten onun elinden çıkmışsa, ailenin dâhi ressamı olduğu söylenebilir. Fransız (Bourdon, Michelin, Montallier, Allotte) ve Paris'te Saint-Germain-des-Prés semtine yerleşmiş hollandalı bambocciata ressamlarının büyük bir bölümü ona özenmiştir. — MATTHIEU (Laon 1607'ye doğr.-Paris 1677), üç kardeşin en iyi tanınanı. 1633'te, "Paris belediyesi'nin olağan ressamı" seçildi; 1662'de, olağandışı bir onur olarak Saint-Michel tarikatının nişanını aldı. Gençlik yıllarında yaptığı tablolar italyan resim sanatının izlerini taşır (*Zafer*, Louvre; *Bacchus ile Ariadne*, Orléans; *Çobanların tapınması*, Londra). Sonraki yapıtlarında, kimi zaman basmakalıp özellikler içeren, donuk bir sanata yöneldi (*Bir köy evinden iç görünüm*, Washington). Asıl yeteneğini, canlı bir yaşam duygusu ile güçlü ve ağırbaşlı bir renk anlayışının gözlemlendiği ve çoğunlukla büyük bir yetkinliğe ulaşan portrelerinde gösterdi.

LENARD (Philipp), alman fizikçi (Pressburg, bugün Bratislava, 1862 - Messelhausen, Baden-Württemberg, 1947). Breslau (1894), Aachen (1895) ve Heidelberg'de (1896) profesörlük yaptı. Önce katot ışınlarının ışıkla aynı yapıda olduğu görüşünü savundu; daha sonra, 1894'te bu ışınların ince bir alüminyum katmanı arasından üretici tüpten çıkabildiğini ve havada belli bir yol alabildiğini gözledi (*Lenard ışınları*). 1902'de, bir gazın iyonlaşmasını sağlamak için bir elektronun bir minimum enerjisi bulunması gerektiğini gösterdi ve fotoelektrik etkiyi yalnızca kısa dalgalı ışınımların yaratabileceğini ortaya koydu. Fotoelektron enerjisinin, ışık yeğinliğinden bağımsız olduğunu, ışın yeğinliğinin yalnızca birim zamanda çıkarılan elektron sayısını belirlediğini doğruladı. (1905 Nobel fizik ödülü.)

LENÁRT (Jozef), slovak siyaset adamı (Liptovská Poruba 1923). Çekoslovak komünist partisi prezidyum üyesi (1962). 1963'ten nisan 1968'e değin Başbakan oldu, iktisadi reformu destekledi. 1968'de "Prag baharı" sırasında ortayolcu bir tavır aldı ve Çekoslovak komünist partisi merkez komitesi sekreterliği görevini korudu. Şubat 1970'te Slovakya Komünist partisi sekreterliğine getirildi. 1971'de Çekoslovak ulusal cephesi merkez komite prezidyumuna başkan yardımcısı oldu.

LENARTOWICZ (Teofil), polonyalı şair (Varşova 1822-Floransa 1893). Folklorik vurgularla yüceltti̇ği, halk, doğa (*la Petite Lyre* [fr. çev.], 1855; *la Nouvelle Petite Lyre* [fr. çev.], 1859) ve vatanı (*la Terre polonaise* [fr. çev.], 1848, *Quatre İmages* [fr. çev.], 1848) en gözde temalarıydı. 1848'den sonra, İtalya'ya göç etti. Bologna'da polonya edebiyatı dersleri verdi.

LENAU (Nikolaus NIEMBSCH VON STREHLENAU, **Nikolaus** —denir), avusturyalı şair (Csátad, Temesvár yakınında, Macaristan, 1802-Oberdöbling, Viyana yakınında, 1850). Huzursuz ve kararsız bir yaradılışı vardı. Yoksul çocukluğundan silinmez izlenimler, gençlik yıllarından iç karartıcı anılar taşıyordu. Boğuntu ve umutsuzluk şiirleri yazdı (*Schilflieder*, 1832). Liederler'i alman romantizmine yeni temalar katmamakla birlikte, müziksellikleriyle izlenimciliğe bağlıdır. Goethe'nin ardından, kendi metafizik kötümserliği ve kısır başkaldırısını dile getiren bir *Faust* (1836) yazmayı denedikten sonra, birde destan (*Die Albigenser*, 1838-1842) ve çılgınlık içinde yok olan bir zekânın gitgide güçten düşmesini ortaya koyan bitmemiş bir büyük şiir (*Don Juan*, 1844) yayımladı.

LENBACH (Franz VON), alman ressam (Schrobenhausen, Yukarı Bavyera, 1836 -Münih 1904). Eski ustaları inceledikten sonra, portre ressamı olarak, inceliği tinsellikle birleştiren kişisel bir üsluba ulaştı (Wilhelm I'in, Bismarck'ın, Wilhelm II'nin portreleri).

LENCALAR, Orta Amerika'da, Honduras'ın dağlık bölgelerinde ve Salvador'un K.-D.'sunda yaşayan kızılderili halk; bugün nüfuslarının 57 000 olduğu sanılmaktadır. Lencalar, yakarak açtıkları tarlalarda tarım yaparak, avcılık ve balıkçılıkla geçinirlerdi. Köyler halinde toplanan çiğ tuğladan yapılmış evlerde yaşayan, babasoylu ve babayerli bir toplumdu.

LENCLOS (Anne, **Ninon de** —denir), fransız kadın edebiyatçı (Paris 1616 - *ay. y.* 1706). İlericilerin evine sık sık uğradıkları çok güzel bir kadındı; çağının en ünlü erkekleriyle ilişkileri oldu. Zekâsı ve kültürüyle zamanının toplumunu etkiledi. Mektupları *(Lettres)* ve *la Coquette vengée* (1659) adlı bir kısa öyküsü vardır.

LENDAVA, Slovenya'da kent; 9 000 nüf. Bağcılık merkezi. Petrol çıkarma ve arıtma.

LENDİNARA, İtalya'da kent, Veneto'da (Rovigo ili), Adigetto kıyısında; 13 650 nüf. XVIII. yy.'da yenilenen katedral ve başka tarihsel yapılar. Şeker fabrikası. Konservecilik. Kenevir.

LENDİNARA (Cristoforo CANOZI, **Cristoforo Canozi da** —denir), italyan kakmacı (yaşamının 1449'dan 1488'e kadar olan bölümü belgelenebilmiştir). Kardeşi LORENZO ile birlikte, resimleri taklit eden kakma süslemeler yaptı (perspektif etkileri); başyapıtları Modena katedrali'ndedir.

LENDL (Ivan), çek tenis oyuncusu (Ostrava 1960). Üç kere Roland Garrosse (1984, 1986, 1987), üç kere Flushing Meadow (1985, 1986, 1987) ve iki kere Avustralya Uluslararası tenis turnuvasında şampiyon oldu.

LEND-LEASE ACT → ÖDÜNÇ VERME VE KİRALAMA KANUNU.

LENDUHA sıf. ve a. Çok iri ve kaba görünümlü şey için kullanılır: *Bu lenduhadan başka masa yok muydu?*

Léner dörtlüsü, macar çalgı topluluğu. 1919'da Budapeşte'de Jenő Léner (1894-1948) tarafından kuruldu. Özellikle Beethoven'ın tüm dörtlülerini çaldılar.

LENF a. (fr. *lymphe*'ten). Organizmanın içinde, özellikle lenf yollarında dolaşan protein ve lenfositçe zengin sıvı. (Eşanl. AKKAN.) [Bk. *ansikl.* böl. Fizyol.]
—Anat. *Lenf damarı*, içinde lenf dolaşan damar. || *Lenf gangliyonu*, lenf içeren bez. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Patol. *Lenf ödemi*, lenf yollarının tıkanmasından ileri gelen ödem.

—Zool. *Lenf kalbi*, omurgalıların lenf sistemindeki kasılabilir bölüm. (Balıklarda ve amfibyumlarda genellikle bir ya da iki lenf kalbi bulunur; ayaksızkertenkelelerde 200'e ulaşabilir; *Sauropsidae* familyası üyelerinde körelmiştir, memelilerdeyse yoktur.) || *Lenf kesesi*, kurbağalarda yüzeysel lenf sisteminin gelişmesine bağlı olarak ortaya çıkan büyük deri altı ya da kas arası boşluğu. Görevi, hayvan su dışında bulunduğunda deriyi nemlendirmektir.

—ANSİKL. Anat. *Lenf damarları*, lenfi dolaştırır ve toplardamar sistemine boşaltır. Vücudun her bir yanından doğan küçük lenf damarları, birleşe birleşe sonunda boyundaki kalın toplardamarlara açılan toplayıcı büyük lenf damarlarına dönüşür. *Lenf gangliyonları*, damarların yolu üstünde bulunur ve boyunda, koltuk altında, karın içinde ve kasıkta kümelenir. Sindirim sistemindeki lenf damarları, sindirim sırasında birçok besin maddesinin emilip taşınmasını sağlar.

—Fizyol. Lenf, kan ile doku elemanları arasında aracı olan bir sıvıdır; hücrelerin her yanını sarar; hücreler besin maddelerini ondan edinir ve etkinliklerinin ürünü olan artık maddeleri onun içine boşaltır. Onda da kanda olduğu gibi şekilli (özellikle gongliyonlardan gelen lenfositler) ve kana göre daha fazla su ve üre, fakat daha az protein, madensel maddeler ve fibrinojen içeren bir plazma bulunur; bundan ötürü, pıhtılaşma daha yavaş olur ve pıhtı büzüldüğünde daha fazla miktarda serum ortaya çıkar. Lenfin, tepkimesi alkali, tadı tuzlu, rengi saydam ya da sarımtıraktır.

LENFADENEKTOMİ a. (fr. *lymphadénectomie*). Cerr. Bir lenfadeniti çıkarma ameliyatı.

LENFADENİT a. (fr. *lymphadénite*). Patol. Bir bölgedeki gangliyonlar (lenf bezleri) ile damarların akut iltihabı.

LENFADENOPATİ a. (fr. *lymphadénopathie*). Patol. *Anjiyo-immünoblastik lenfadenopati*, bağışıklık sisteminde ortaya çıkan ve B lenfositlerinin aşırı çoğalmasından (ama kötücül değil) ve çokça plazmositlere dönüşmesinden ileri gelen ağır hastalık. Yaygın, ateşli adenopatilerle ve çoğu zaman bunlara eşlik eden karaciğer -dalak büyümesi ve kansızlıkla kendini belli eder.

LENFÎ, LENFÎYE sıf. (ar. *lenfa* ve -î'den *lenfî*, dişl. *lenfîyye*). *Esk.* **1.** Lenfe ait. **—2.** Lenfatik.

LENFÎYE → LENFÎ.

LENFANJİEKTAZİ a. (fr. *lymphangiectasie*). Lenf damarlarının varis biçiminde genişlemesi.

—ANSİKL. Lenfanjiektazi, lenf dönüş yollarındaki bir engelden ileri gelir (filaryoz, lenf bezi metastazı); bir ödem ile sıvı dolu keseciklerin ortaya çıkmasına neden olan bir lenf stazı buna eşlik eder *(kistli lenfanjiektazi)*. Hacminin büyüklüğü ile acayip dev biçimlenmelere yol açabilir: o zaman buna elefantiyazis denir.

LENFANJİT a. (fr. *lymphangite*). Patol. Lenf damarlarının iltihabı.

—ANSİKL. Lenfanjit, yerel mikroplu bir iltihabın (dolama, mikroplu yara) lenf damarlarına yayılmasıdır. Mikropların ve zehirlerinin hızlı yayılma yoludur; yerel iltihap belirtileri ve buna eşlik eden genel belirtilerle kendini belli eder: ateş, titreme. Antibiyotiklerin ortaya çıkmasından önce sık görülürken bugün nadir hale gelmiştir.

Kanser lenfanjiti, ana urdan gelen kanser hücrelerinin lenf bezleri ve damarlarında yerleşmesidir.

—Vet. Atgillerde, travmalardan ileri gelen akut ya da süreğen lenfanjitlerin (elefantiyazis) yanı sıra bulaşıcı özgül enfeksiyon lenfanjitlerine de rastlanır: epizooti, ülser, ruam lenfanjitleri.

Epizooti lenfanjiti (Afrika deri ruamı ya da akarsu deri ruamı), toynaklılarda görülen ve özgül bir asalaktan *(Cryptococcus farcinosus)* ileri gelen bulaşıcı bir lenfanjittir. Lenf yollarının ip gibi sert, ağrılı olmasıyla, lenf bezlerinde büyüme, kenarları kabarık deri ülserleri ve apseleri ile belirgindir.

Ülser lenfanjiti, atlara özgü bulaşıcı bir lenfanjittir; çeşitli mikroplardan, örneğin Preisz-Nocard basilinden ileri gelir; ayakların alt tarafında ülserlerle ve irinli olmayan lenf damarları iltihabıyla belirginleşir.

Mikroplu lenfanjitlerin hepsi bulaşıcı hastalık sayılır.

LENFANJİYOM a. (fr. *lymphangiome*). Patol. İçi lenfle dolu, çevresi endotelyumla kaplı damar boşluklarından oluşan ur.

—ANSİKL. Lenfanjiyomlar, sonradan olma değil, doğuştan displaziler sayılır. Bunlar kistlik ve kovucuklu lenfanjiyomlar diye ikiye ayrılır. Erişkinde, genellikle, yerel bir nedene bağlı lenf yolları genişlemesi sözkonusudur.

L'ENFANT (Pierre Charles), fransız mühendis ve mimar (Paris 1754-Prince Georges County 1825). 23 yaşında, La Fayette birliklerine girdi ve yaptığı kalelerin kalitesiyle Washington'ın dikkatini çekti. 1783' te amerikan ordusunda istihkâm birliği komutanlığına (binbaşı) atandı, daha sonra New York'a yerleşerek mimarlık yaptı. Washington ondan, ABD'nin gelecekteki başkentinin planını yapmasını istedi; plan, köşegen çizgilerle ustaca desteklenmiş dik çizgilerden oluşuyordu (1790-1793). Ancak bu planı gerçekleştiren L'Enfant olamadı, çünkü bu işlerden sorumlu olan yönetimle arasında anlaşmazlık çıktı.

LENFATİK sıf. (fr. *lymphatique*). **1.** Lenfle ilgili. **—2.** Patol. Lenfatizme tutulmuş olan (kimse).

LENFATİZM a. (fr. *lymphatisme*). Vitamin eksikliği nedeniyle lenf bezlerinin büyümesi, derinin solukluğu, tenin çok yumuşak olması, ayaklarda şişme ile belirgin hastalık durumu.

LENFOBLAST a. (fr. *lymphoblaste*). **1.** Hematol. Çekirdeği iri, yuvarlak ya da oval ve olgunlaşmamış bir hücreninki gibi ince kromatinli olan 15-20 μm çapında büyük hücre. (Mavimsi ve az olan sitoplazması granülasyondan yoksundur. Uzun zaman lenfositlerin ana hücresi sayılan lenfoblast, etkinleşmiş bir lenfosit olsa gerektir.) **—2.** Patol. Akut lenfoblastlı lösemilerde ve lenfoblastosarkomlarda görülen hücre.

LENFOBLASTOSARKOM a. (fr. *lymphoblastosarcome*). Lenfoblast görünümündeki kötücül hücrelerin çoğalmasıyla belirgin sarkom. (Eşanl. AZ FARKLILAŞMIŞ LENFOSİTER SARKOM.)

LENFOEPİTELYOM a. (fr. *lymphoépithéliome*). Patol. Aynı anda, lenfoit ve epitelyumlu çifte çoğalma gösteren kötücül ur.

LENFOGENEZ a. (fr. *lymphogenèse*'den). Lenf oluşumuyla sonuçlanan süreç.

LENFOGRAFİ a. (fr. *lymphographie*). Kontrast bir madde şırınga edildikten sonra lenf damarlarının röntgenle muayenesi.

—ANSİKL. Lenfografi, ilk kez, 1943'te Marceau Servelle tarafından gerçekleştirilmiştir. Deri altına dirimsel boyarmadde şırınga edilerek, ayaktaki bir lenf damarı, gözle görülecek biçimde saydamsızlaştırıldıktan sonra kesilir; deriden ve çevresindeki dokulardan ayrılır, içine kateter sokularak kontrast madde şırınga edilir. Lenfografi, lenf sistemindeki biçim bozukluklarını (lenf ödemi, kilüri, kilüslü su toplanması) ve bazı patolojik oluşumların yerlerini saptamak ve incelemek için kullanılır: örneğin, bir kanserin lenf bezlerindeki metastazı, kötücül kan hastalıklarında ve hematodermilerde derindeki lenf bezlerinin hastalıkları gibi.

LENFOGRANÜLOM a. (fr. *lymphogranulome*). Zühr. hast. bil. *Zührevi lenfogranülom*, NİCOLAS - FAVRE HASTALIĞI'nın eşanlamlısı.

LENFOGRANÜLOMATOZ a. (fr. *lymphogranulomatose*). Patol. **1.** *Kötücül lenfogranülomatoz*, daha çok lenf bezlerinde olan ve nedeni bilinmeyen, insan türüne özgü sarkom. (Eşanl. HODGKİN HASTALIĞI.) [Bk. *ansikl.* böl.] **—2.** *İyicil lenfogranülomatoz*, SARKOİDOZ'un eşanlamlısı.

—Zühr. hast. *Subakut* ya da *iyicil kasık lenfogranülomatozu*, NİCOLAS-FAVRE HASTALIĞI'nın eşanlamlısı.

—ANSİKL. Patol. Kötücül lenfogranülomatoz, doku yönünden Sternberg hücrelerinin varlığıyla ve bunlara ek olarak bir hücre granülomuyla (değişik oranda bulunan lenfositler, plazmositler ve çokçekirdekliler) tanımlanır. Bu granülom çeşitlemesi, hastalığı dokusal olarak sınıflandırmaya yarar (Lukes sınıflandırması). Hastalığın klinik tablosu, adenopati, dalak büyümesi, ateş, kaşıntı ve genel durumun bozukluğu ile belirgindir. Önce bir noktada başlayan hastalık gittikçe yayılarak bütün organları sarabilir.

LENFOİT sıf. (fr. *lymphoïde*). **1.** Lenf bezleri ile ilgili olan. **—2.** *Lenfoit doku*, lenfoit organları oluşturan doku. (Eşanl. LENFOJEN DOKU.) || *Lenfoit hücre*, lenf dokularında oluşan hücrelerin tümü. || *Lenfoit organlar*, lenf bezleri, bademcikler, bağırsak kapalı folikülleri, dalak, timus bezi. || *Lenfoit sistem*, lenfoit dokuların tümü.

LENFOJEN sıf. (fr. *lymphogène*). **1.** Hematol. Lenf ya da lenfosit üreten. **—2.** Dokubil. *Lenfojen doku*, LENFOİT* DOKU'nun eşanlamlısı.

LENFOKİN a. (fr. *lymphokine*). Bağışıkbil. Bağışıklık tepkimesi sırasında, antijen varken, lenfositlerce salıverilen ve gerek lenfositler arası işbirliği olgularında, gerekse makrofajların etkinleşmesinde aracı olarak rol oynayan madde.

LENFOM a. (fr. *lymphome*). Patol. **1.** Lenf dokusunun kötücül uru. **—2.** *Dev foliküllü lenfom*, dev foliküllerin, histiyosit ve lenfositlerin çoğalmasıyla belirgin lenfom. (Eşanl. BRILL-SYMMERS HASTALIĞI.)

LENFOPENİ a. (fr. *lymphopénie*). Hematol. LENFOSİTOPENİ'nin eşanlamlısı.

LENFOPOYEZ a. (fr. *lymphopoïèse*'den). Hematol. Kan yapıcı organlardaki ana hücrelerden başlayarak, kan ve lenf organlarındaki çeşitli olgun lenfositlerin gelişimini sağlayan fizyolojik süreçlerin tümü. (Eşanl. LENFOSİTOPOYEZ.)

LENFOPROLİFERATİF sıf. (fr. *lymphoprolifératif*). Hematol. *Lenfoproliferatif sendrom*, lenfosit soyundan hücrelerin kötücül artış gösterdiği tüm patolojik durumları (süreğen lenfoit lösemi, lenfositer sarkomlar, Waldenström hastalığı) kapsayan sendrom.

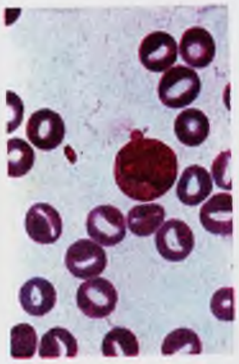
LENFORAJİ a. (fr. *lymphorragie*'den). Patol. Bir lenf damarının yaralanmasından sonra lenf akması.

LENFORETİKÜLOSARKOM a. (fr. *lymphoréticulosarcome*). Çoğu zaman kötücül hücrelerin çoğalmasıyla oluşan düğümlü sarkom. (Hücrelerin bir kısmının görünümü lenfosarkomu ve bir kısmınınkiyse retikülosarkomu andırdığından bu adla anılır.)

LENFORETİKÜLOZ a. (fr. *lymphoréticulose*). Patol. *Dokuncasız çizik lenforetikülozu*, irinleşmeyle sonuçlanabilen sübakut gelişimli adenopatilerle belirgin hastalık. (Eşanl. KEDİ TIRMIĞI HASTALIĞI.)

—ANSİKL. Çoğu zaman hastalık bir kedinin tırmalamasından sonra ortaya çıkar, ama bir gül ya da böğürtlen dikeni ya da bir kıymık batmasından da olabilir. Nedeni büyük bir olasılıkla *chlamydia* grubundan bir bakteridir. Klinik tablo, sokma yerindeki bölgeye değin lenf bezlerinde ileri derecede büyüme ile kendini belli eder. Bu şiş-

F. Julliard

kanda alyuvarlarla çevrili büyük **lenfosit** (ortada)

Meurisse-Roger-Viollet

Suzanne **Lenglen** (1920 doğr.)

kinlikler ya az ağrılı ya da ağrısızdır. Ateş yoktur. Fistülleşmeye doğru ilerleyebilir. Tedavi tetrasiklinlerle yapılır.

LENFOSARKOM a. (fr. *lymphosarcome*). Lenfositlere benzeyen kötücül hücrelerin artışı ile belirgin sarkom. (Bu terim, lenfoblastosarkomları ve lenfositosarkomları kapsar.)

LENFOSEL a. (fr. *lymphocèle*). Patol. Lenf toplanması ya da birikimi.

LENFOSİT a. (fr. *lymphocyte*). Hematol. Tek çekirdekli, az sitoplazmalı, küçük akyuvar.
—ANSİKL. Kandaki yoğunluğu µl'de 1 500 ila 4 000 arasında olan lenfositler, kan yapıcı ilikte (miyelogram öğelerinin % 15'inden az) ve lenf dokularında da (adenogram öğelerinin % 95'inden fazla) bulunur. Bağışıklıkta önemli rol oynayan lenfositler üç büyük sınıfa ayrılır: hücresel bağışıklık sağlayan T lenfositleri, suyuksal bağışıklık sağlayan B lenfositleri, T ve B olmayan lenfositler.

LENFOSİTEMİ a. (fr. *lymphocytémie*). Kanda lenfosit sayısının artması. (Eşanl. LENFOSİTOZ.)

LENFOSİTER sıf. (fr. *lymphocytaire*). **1.** Lenfositle ilgili. **—2.** *Az farklılaşmış lenfositler sarkom*, LENFOBLASTOSARKOM'un eşanlamlısı. || *Tam farklılaşmış lenfositer sarkom*, LENFOSİTOSARKOM'un eşanlamlısı.

LENFOSİTOFTİZİ a. (fr. *lymphocytophtisie*). Hematol. Otosomik çekinik yolla geçen karma ve ağır bağışıklık eksikliği. Tüm immünoglobülinlerin ileri derecede azalması ya da yok olması, kanda lenfositlerin azalması ve hücre bağışıklılığının yetersizliği ile belirgindir.

LENFOSİTOPENİ a. (fr. *lymphocytopénie*). Hematol. Kanda lenfosit sayısının azalması. (Eşanl. LENFOPENİ.)

LENFOSİTOPOYEZ a. (fr. *lymphocytopoïèse*). LENFOPOYEZ'in eşanlamlısı.

LENFOSİTOSARKOM a. (fr. *lymphocytosarcome*). Hematol. Normal doku yapısını yok eden, tam farklılaşmış olgun lenfositlere benzeyen, homojen görünümlü kötücül lenfoit hücrelerin çoğalması. (Giderek süreğen lenfoit lösemiye dönüşebilir. Bu çoğalmaya lenfoblastların da katılması, hastalığın bazı türlerini lenfoblastosarkomlara yakınlaştırır.) [Eşanl. TAM FARKLILAŞMIŞ LENFOSİTER SARKOM.]

LENFOSİTOTOKSİK sıf. (fr. *lymphocytotoxique*). Lenfositleri öldüren antikorlara denir.

LENFOSİTOTOKSİSİTE a. (fr. *lymphocytotoxicité*). **1.** Lenfositlerin tahrip edildiği durum. **—2.** Lenfositlerin doğrudan doğruya eritici etki göstererek hedef hücreleri öldürmesi. **—3.** *Lenfotoksisite tepkimesi*, bir lenfosit zarı antijeninin, özgül antikor tarafından tanınıp, komplemanın varlığından yararlanılarak delinmesi ile lenfositin ölümüne neden olan tepkime. || *Lenfositotoksisite yöntemi*, ölü lenfositlerin dirimsel olmayan bir boya (tripon mavisi) ile boyanması sayesinde kolayca tanınmasını sağlamak için lenfositotoksisite tepkimesinden yararlanmaya dayanan ve yinelenebilen ince teknik. (HLA sistemi antijenlerinin ve bu antijenlere tekabül eden antikorların araştırılmasında kullanılan tekniklerin en yaygın olanıdır.)

LENFOSİTOZ a. (fr. *lymphocytose*). **1.** LENFOSİTEMİ'nin eşanlamlısı. **—2.** *Akut enfeksiyöz lenfositoz*, CARL SMİTH HASTALIĞI'nın eşanlamlısı.

LENFOTOKSİN a. (fr. *lymphotoxine*). Canlı hücreler için sitotoksik olan lenfokin.

LENG sıf. (fars. *leng*). *Esk.* Topal, aksak.

LENGANE be. (fars *leng* ve *-ane*'den *lengane*). *Esk.* Aksayarak.

LENGER a. (fars. *lenger*). **1.** Geniş kenarlı ve yayvan bakır sahan. **—2.** *Sayı sıf.* + *lenger*, bir lengerin alabileceği miktarı belirtir: *Bir lenger pilavı yemek.*
—*Esk. Lenger-dar*, demir atmış; rüzgârdan etkilenmeyen gemi için kullanılır. || *Lenger-endaz*, demir atmış, iyice yerleşmiş: *"Unkapanı piş-gâhında lenger-endaz olan beylikler Ağakapısı'nı nişan ederek top atmaya başlayıp..."* (Cevdet Paşa, XIX. yy.). || *Lenger-endaz olmak*, demir atmak, bir yere yerleşmek, orada uzunca kalmak. || *Lengergâh;* demir atacak yer. || *Lenger-hane*, lenger, çapa yapılan yer. || *Lenger-karar*, kımıldamadan duran.
—Denizc. Gemi demirinin eski adı. || *Lenger anası*, demir bedeni. || *Lenger atmak*, demirlemek, demir atmak.

Lengeran veziri, Ahundzade* Mirza Fethali'nin 4 perdelik komedisi (1856). İbrahim Şinasi'nin *Şair evlenmesi*'nden üç yıl kadar önce yazılmış olması nedeniyle, islam dünyasında türkçe yazılmış ve oynanmış ilk sahne yapıtı sayılır. Ahundzade'nin önemi yalnız ilk türkçe oyunun yazarı olmasından değil, yapıtlarının tiyatro sanatı yönünden de değer taşımaları, günümüzde bile teknik ve estetik bakımdan oynanabilir nitelikte olmalarıdır. Bir entrika komedisi örneği olan *Lengeran veziri*'nde olaylar XVII. yy.'ın sonlarında geçer. Oyun, toplumsal düzenin çeşitli kesitlerini eleştirir. Alphonse Cillière'in çevirisiyle yüzyılın başlarında Paris'te de temsil edildi. (→ Kayn.)

LENGHU → LINGHU.

LENGİ sıf. (fars. *leng* ve *-i*'den *lengi*). *Esk.* Aksaklık, topal olma.

LENGLEN (Suzanne), fransız kadın tenisçi (Paris 1899 - *ay. y.* 1938). 15 yaşında dünya şampiyonu oldu. Uzun yıllar dünya kadın tenisçilerinin en büyüğü olarak kaldı.

LENGSHUİJİANG → LINGŞUEİCİANG.

LENGUALAR, Güney Amerika'da kızılderili halk. Puerto Casado ile Monte Lindo ırmağı ve Paraguay kıyıları arasında uzanan Paraguay topraklarında yaşayan Lengualar'ın maddi kültürlerinin temelleri, büyük tarım işletmelerinin yayılmasıyla yıkıldı; bunların çoğu, bugün bu işletmelerde işçi olarak çalışmaktadır.

LENGÜİSTİK a. (fr. *linguistique*) → DİLBİLİM.

LENGYEL, Macaristan'da (Tolna yönetim bölgesi) köy. Cilalıtaşlaşmanın Tuna akımının bir kültür fasiyesine adını veren bu sittir (IV. bin). İki hendeğin koruduğu köy yuvarlak evlerden oluşuyordu. Lengyel kültürünün temel özellikleri, sarmallaştırılmış motifli boyanmış kap kacaklar ve pişmiş topraktan kadın ve evcil hayvan heykelcikleridir. II. binde Jordanov kültürü Lengyel kültürünün yerini aldı.

LENGYEL (Menyhért, **Melchior** — denir), macar oyun yazarı (Balmazújváros 1880 - Budapeşte 1974). Gazeteciyken *Nyugat* grubuna katıldı. İbsen'den büyük ölçüde etkilendiğini gösteren dramı *le Grand Prince* (fr. çev.) [1907] ile özellikle, "sarı tehlike"yi konu alan oyunu *Taifun* (1909) kendisine dünya çapında ün kazandırdı. Béla Bartók'un *Harika mandarin* adlı balesinin librettosunu yazan Lengyel, 1937'de Macaristan'dan ayrıldı, ABD'ye yerleşti ve burada Hollywood için senaryolar kaleme aldı. Yapıtlarından birkaçı Ernst Lubitsch tarafından sinemaya uyarlandı.

LENİ (Paul), alman sinemacı (Stuttgart 1885 - Hollywood 1929). Önce ressam, sonra tiyatro (özellikle Max Reinhardt'ın oyunları için) dekoratörü olarak çalıştı. Yönetmenliğe 1916'da başladı, anlatımcılığın ustalarından biri olarak kendini kabul ettirdi: *Hintertreppe* (1921) ve *Mumyalar müzesi* (Das Wachsfigurenkabinett) [1924]. Amerika Birleşik Devletleri'ne göç etti, korku ve dehşet sinemasında uzmanlaştı: *The Cat and the Canary* (1927); *The Chinese Parrot* (1928); *The Man who Laughs* (1928); *The Last Warning* (1929).

LENİCA (Jan), polonyalı grafikçi ve sinemacı (Poznań 1928). Çok yönlü bir desenci olarak, 1950'den sonra çalışmalarının büyük bir bölümünü, mizahın ve fantastiğin birbirine karıştığı arabesk ve renge ağırlık veren bir üslupta, özellikle sinema ve tiyatro afişlerine ayırdı. 1957'den sonra hem barok, hem de gerçeküstücü nitelikler taşıyan çizgi filmler yaptı. Önce Walerian Borowczyk (*Byl sobie raz*, 1957; *Dom*, 1958) ve Henri Gruel ile (*Monsieur Tête*, 1959), sonra tek başına (Labirynt, 1961; *Rhinocéros*, 1963; *A*, 1964; *Adam II*, 1968; *Nature morte*, 1970) çalıştı. *Ubu et la Grande Gidouille* (1979) ile uzun metraj çizgi filmi denedi.

LENİN (Vladimir İliç ULYANOV, —denir), rus devrimci ve devlet adamı (Simbirsk 1870 - Gorki, Moskova yakınında, 1924). Bir ilkokul müfettişinin oğluydu; 14 yaşında, Herzen ve Çernışevskiy gibi liberal ve demokrat büyük rus yazarları okumaya başladı. Halkçı Narodnaya Volya (Halkın özgürlüğü) grubunun üyesi olan ağabeyi Aleksandr Ulyanov, çar Aleksandr III'e karşı düzenlenen bir suikasta katıldığı için tutuklandı ve mayıs 1887'de idam edildi. Lenin, aynı yıl Kazan Üniversitesi hukuk fakültesi'ne girdiyse de, devrimci etkinlikleri yüzünden kısa sürede buradan çıkarıldı. Öğrenimini gözetim altında sürdürdü. 1888'de marxçı bir gruba katıldı ve 1891'de dışardan Petersburg Üniversitesi sınavlarına girerek mezun oldu. Kısa bir süre Samara'da kaldıktan sonra, 1893'te başkente yerleşti ve işçi çevrelerde marxçılık propagandası yapmaya başladı. Köylü kesimini devrimci bir sınıf olarak gören halkçılar ve burjuvaziye, işçi sınıfından daha üstün bir siyasal işlev tanıyan "yasal marxçılar"la kalem tartışmasına girişti. Halkçılara karşı, *"Halkın dostları" kimlerdir ve sosyal demokratlara karşı nasıl savaşırlar?* (Çto takoye "Druzya Naroda" i kak oni voyuyut protiv Sotsial Demokratov?) [1894] adlı bir kitap yazdı. Ona göre o günkü görev, Rusya'daki marxçı grupları yurtdışında yaşayan rus grupları birleştirmekti. Bu amaçla 1895'te İsviçre'de Plehanov'la görüştü. Aynı yıl Berlin'de Karl Liebknecht'i, Paris'te Paul Lafargue'ı ziyaret etti. Dönüşünde Petersburg'daki marxçı grupları, İşçi sınıfının kurtuluşu için savaşım birliği adıyla bir federasyon haline getirdi. 21 aralık 1895'te çarlık polisince tutuklandı. 14 ay hapiste kaldıktan sonra, Sibirya'da üç yıl gözetim altında oturma cezasına çarptırıldı (1897-1900). Nadejda Konstantinova Krupskaya ile burada evlendi. *Rusya'da kapitalizmin gelişmesi*'ni (Razvitiye kapitalisma v Rosii) [1899'da yayımlandı] burada yazdı. Sibirya sürgünü sırasında, 1898'de Minsk'te Rusya Sosyal demokrat işçi partisi (RSDİP) doğdu; yokluğunda yeni parti gazetesinin başyazarlığına getirildi. Ocak 1900'de Sibirya'dan ayrıldı. Temmuz'da İsviçre'ye gitti ve orada hem "kolektif propagandacı", hem de "kolektif örgütçü" olarak düşündüğü parti gazetesi *İskra*'yı ("Kıvılcım") yönetti. Almanya, İngiltere, Fransa ve İsviçre'de dolaştı. Daha önce Vladimir İlin takma adını kullanan V. İ. Ulyanov, aralık 1901'de *Zarya* ("Şafak") dergisinde yayımlanan bir makaleyi ilk kez olarak N. Lenin adıyla (*Lena* nehrinin adından) imzaladı. Mart 1902'de yayımladığı *Ne* yapmalı?* (Çto delat) adlı yapıtta, marxçı bir devrimci partinin işlevini, marxçı sosyalizmi işçi sınıfına dışardan sokmak ve "yalnız emek gücünün satılmasında elverişli koşullar sağlamak için değil, toplumsal düzeni değiştirmek için de" savaşmak biçiminde tanımladı. Bunun için, yasadışı bir partinin olanaklı tek örgütlenme biçimi olarak, "profesyonel devrimciler"den oluşan "istikrarlı" bir yönetim altında sağlam bir biçimde örgütlenen bir parti gerekiyordu. Ancak proletaryanın, yenmek için müttefiklere de gereksinimi vardı ve yoksul köylü kesimiyle bağlaşması zorunluydu. 1903'te yazdığı yoksul köylülere yönelik ve köylülere sosyal demokratların neler istediklerini açıklayan bir broşürde de bu görüş işleniyordu. RSDİP'nin Brüksel'de

başlayıp Londra'da tamamlanan II. kongresinde (temmuz-ağustos 1903), Plehanov'un desteklediği Lenin'in görüşleri, Troçki'nin desteklediği Martov'un görüşleri karşısında ağır bastı. Böylece lenincileri, *menşevikler'e* (azınlıkta olanlar) göre *bolşevikler* (çoğunlukta olanlar) durumuna geldiler. Kongreden sonra Plehanov ve dostlarının beklenmedik bir dönüş yapmaları, çoğunluğu menşeviklere kazandırdı. Bunun üzerine Lenin *İskra*'dan ayrıldı ve *Bir* adım ileri, iki adım geri* (Şag vpered dva şaga nazad) [1904] adlı yapıtında, devrimci ve disiplinli bir işçi partisinin zorunluluğu üzerinde bir kez daha durdu; ardından ocak 1905'te *Vpered* ("İleri") adlı yeni bir gazete çıkardı.

Londra'da RSDİP'nin, yalnız bolşeviklerin katıldıkları III. kongresini (nisan 1905) düzenledikten sonra Lenin, silahlı ayaklanmayı örgütlemek amacıyla, kasımda devrimin patlak verdiği Rusya'ya döndü. Ancak devrimci geri çekilme başlamış ve Moskova ayaklanması bastırılmıştı. Lenin bu durumu, "sosyal demokrat proletaryanın yöneticileri olan bizler" tarafından işlenen hataların (kararsızlık, propaganda konusunda ve askeri alanda güçsüzlük) yol açtığı bir sonuç olarak görüyordu. Devrimin, kısa vadede kazanma şansının kalmadığına kesinlikle inandığı tarih olan aralık 1907'ye kadar, bazen gizlice Rusya'da, bazen de ülke dışında yaşadı ve RSDİP'nin nisan 1906'da Stockholm'de toplanan ve menşeviklerin de katılarak Lenin'in yandaşları karşısında üstünlük sağladıkları IV. kongresi, nisan-mayıs 1907'de, Lenin'in çoğunluğu kendi yararına çevirdiği V. Londra kongresi, ağustos 1907'de Stuttgart'ta toplanan Sosyalist enternasyonal kongresi gibi çeşitli kongrelere katıldı. Sosyalist enternasyonal kongresi'nde, proleterlerin savaşa karşı çıkmaları ve savaşı önleyemedikleri takdirde ondan "kapitalist egemenliği" yıkmak için yararlanmaları gerektiğini belirten önergeyi Lenin kaleme aldı. Lenin ve karısı, bir yıl boyunca Avrupa'yı baştan başa dolaştıktan sonra, 1908-1911 arasında Paris'e yerleştiler. Bu dönemde bazı bolşevikler, menşeviklerle yeni bir siyasal uzlaşma taktiği önerirken, bazıları tersine, her türlü yasal siyasal çalışmanın bırakılmasını savunuyor, bazıları da marxçılıkla dini bağdaştırmaya çalışıyorlardı. Lenin, bu çeşitli görüşlerle savaştı. Tarihsel maddeciliği eleştirmeye yönelik ve özellikle Bogdanov ve Lunaçarskiy'in öncülük ettikleri felsefi girişimlere karşı çıkmak üzere, *Materyalizm* ve ampiriokritisizm*'i (Materializm i empiriokritizm) [1909] yazdı. Bu yapıtta "idealist" filozoflara polemiğe giriyor ve marxçılığın ilkelerini savunuyordu. Paris'teki Bibliothèque nationale'de birçok felsefe kitabı okudu ve 1911'de Longjumeau'da bir parti okulu kurdu. Prag konferansı'nda (ocak 1912), menşevikler partiden atıldı ve mayısta Petersburg'da, RSDİP'nın yasal günlük gazetesi *Pravda* ("Gerçek") doğdu. Ancak 1912'de Rusya'da işçi hareketin yeniden canlanması üzerine Lenin, Rusya'ya yaklaştı ve Kraków'a yerleşti. Temmuz 1914'te savaş patlak verdiğinde, Lenin Kraków'daydı. Kısa bir süre tutuklu kaldı, sonra İsviçre'ye gitti. Dünya savaşının başından başlayarak, sosyal demokrat partilerin kendi ulusal burjuvazileriyle kutsal birlik siyasetlerini kınadı. Ona göre devrimcilerin ödevi son derece açıktı: savaşa karşı savaşmak ve onu devrime dönüştürmek. Lenin, uluslararası Zimmerwald (eylül 1915) ve Kienthal (nisan 1916) konferansları sırasında önemli bir rol oynadıysa da, tezlerini tam olarak kabul ettiremedi. *Emperyalizm*, kapitalizmin en yüksek aşaması* (İmperyalizm, kakvıyssaya stadya kapitalizm) [1916] adlı yapıtında, devrimin tek bir ülkede zafer kazanmasının olanaklı olduğunu ileri sürdü.

12 mart 1917'de (eski takvime göre 27 şubat), Rusya'da devrim patlak verdi. Birkaç gün içinde çar, tahttan feragat etmek zorunda kaldı ve yerini, biri Duma'dan kaynaklanan geçici hükümet iktidarı, öteki Petrograd işçi ve asker sovyetinin iktidarı olmak üzere, ikili bir iktidara bıraktı. Petrograd işçi ve asker sovyetinin iktidarı, geçici hükümetin iktidarına kendi isteğiyle boyun eğiyordu. Ancak savaş sürüyor ve bolşevik parti, geçici hükümete karşı açıkça savaşıma girişmemekle birlikte, barıştan yana savaşıyordu. Lenin, İsviçre'den gönderdiği *Uzaktan mektuplar*'ında farklı bir siyaset önerdi: "iktidarın sovyetler tarafından ele geçirilmesi" için çalışmak, geçici hükümeti desteklememek. Müttefikler Rusya'ya dönmesi için ona geçiş hakkı tanımayınca, Lenin ve otuz kadar öteki rus devrimci, alman hükümetinin onayıyla Almanya içinden geçtiler. Petrograd'a varınca Lenin, 20 (7) nisan 1917'de *Nisan tezleri*'ni (O zadaçah proletariata v dannoy revolyutsi) yayımladı. *Uzaktan mektuplar*'da dile getirilen düşünceleri geliştirdiği ve sovyetlerin "ekmek, toprak, barış" sloganlarını yinelediği bu tezlerde Lenin, gerçekte hemen barış yapılması ve tüm iktidarın sovyetlere geçmesi zorunluğu üzerinde duruyor, kararsızları partiden uzaklaştırmak için, sosyal demokrat parti adının, komünist parti olarak değiştirilmesini öneriyordu (bu değişiklik mart 1918'de gerçekleşti). Siyaset arkadaşlarının ilkin çekingenlikle karşıladıkları bu tezler, sonunda bolşevik parti içinde benimsendi. Barış yanlısı bir gösterinin hükümetçe bastırılması ve bolşevik saflardaki birçok tutuklamadan sonra Lenin, Finlandiya'da saklanmak zorunda kaldı (ağustos *Devlet ve devrim* (Gosudarstvo i revoljucija) [1917] adlı kitabını burada yazdı. Bu yapıtta her devletin, bir sınıfının bir başka sınıf üzerindeki egemenlik aletinden başka bir şey olmadığı yolundaki marxçı düşünceyi savunuyordu: "burjuvazi diktatörlüğü"nden sonra, halk için gerçek demokrasiyi simgeleyen "proletarya diktatörlüğü" gelecekti. Öyleyse iktidarın proletarya temsilcileri tarafından alınması, ancak burjuva devlet aygıtının yıkılmasıyla gerçekleştirilebilirdi. Güncel siyasal durum konusunda Lenin, uygulanan baskının, bolşevik partiyi iktidarı alma yoluna girmeye zorladığı görüşündeydi. Buna koşut olarak, orduda ve işçiler arasında bolşeviklerin etkisi yayılıyordu. O zamana kadar sovyetlerde azınlıkta olan bolşevikler, eylülden başlayarak sovyetlerin çoğunda çoğunluğu ele geçiriyorlardı. Öte yandan işçi grevleri, köylü ayaklanmaları ve barış gösterileri de yeni bir canlılık kazanıyordu. Lenin'e göre silahlı ayaklanma, bir zorunluk durumuna gelmişti. Ancak mektuplarla partisine bu yolda yaptığı önerilerin kabul edilmemesi üzerine, bolşevik parti merkez komite toplantılarına katılmak üzere gizlice Petrograd'a dönmek zorunda kaldı. O zaman merkez komite, Lenin'in önerisi uyarınca, ayaklanmayı hazırlamak kararı aldı. 7 kasım (ya da eski takvime göre 25 ekim, "Ekim devrimi" deyimi de buradan gelir) 1917'de Lenin, artık bolşeviklerin çoğunlukta oldukları Petrograd sovyetini topladığı Smolnıy enstitüsü'ne yerleşti. Birkaç saat içinde başkentin kilit noktaları, bolşeviklere katılmaları sağlanan askerler ve silahlı işçiler tarafından işgal edildi. 8 kasımda, bir gün önce Petrograd'da açılmış olan Rusya İşçi ve asker sovyetleri II. kongresi'nde Halk komiserleri kurulu başkanı seçilen Lenin'in önerisiyle, barış ve toprak konusundaki kararnameler kabul edildi. Sonraki günlerde bu kararnameler, Kilise'yle devletin ayrılması, medeni nikâh, kadınlarla erkekler arasında hak eşitliği, işletmeler üzerinde işçi denetimi, özel bankaların ulusallaştırılması, ulusal topluluk hakları, vb. önlemlerle tamamlandı. Kasım 1917 sonunda, köylü sovyetleri kongresi sırasında Lenin, sol sosyalist devrimcilerin de kendisine katılarak hükümete girmelerini sağladı. Ayrıca, aralık 1917'de Brest-Litovsk'ta yapılan görüşmeler sırasında, Troçki'nin karşı çıkmasına rağmen, Almanya'yla bir ateşkes imzalanmasını da sağladı. Bunların yanı sıra Çeka'yı (20 [7] aralık 1917) ve Kızıl ordu'yu (28 [15] ocak 1918) kurdu, Kurucu meclis'i dağıttı (19 [6] ocak 1918) ve Buharin'le Troçki'nin ilk muhalefetlerine rağmen, partisine ve hükümete Brest-Litovsk barışı'nın imzalanmasını kabul ettirdi (3 mart 1918).

Bununla birlikte, savaşın son derece güçsüz düşürdüğü bir Rusya'daki yeni iktidar, birçok bölgeyi tümüyle egemenlikleri altında tutan ve temmuz 1918'den başlayarak birçok yabancı ordunun desteğini kazanan hasımlarının güçlü muhalefetleriyle karşılaştı. Bunun üzerine Lenin, ortaya yeni bir slogan attı: "Her şey savaş için". Böylece "savaş komünizmi" dönemi başlıyordu. Köylülerin müsaderelere karşı çıkmaları üzerine sol sosyalist devrimciler, 6 temmuz 1918'de bir darbe girişiminde bulundular ve 30 ağustosta Fanny Kaplan, Lenin'e ateş ederek ağır şekilde yaralanmasına yol açtı.

1918-1921 dönemi boyunca Lenin, kendini özellikle siyasal ve yönetsel görevlere adadı. Üretim artışı, iş disiplini ve işletmelerdeki yönetim birliği zorunluluğu üzerinde durdu. İktisadi etkinlikte yeni tekniklerin kullanılması gerektiğini vurguladı. Aralık 1920'de, "komünizm, sovyetler iktidarı artı ülkenin elektrikleştirilmesidir" diyor ve 1921'de Devlet planlama komitesi'nin (Gosplan) kurulmasına girişiyordu. Aynı yıl içinde askeri durum kesinlikle bolşeviklerden yana geliştiyse de, halkın gücü ve olanakları tükenmişti. Açlıktan yüz binlerce insan ölür, mart ayında Kronştadt denizcileri ayaklanırlarken, köylüler müsadereleri kabul etmiyor ve teslim edilen ürünleri kasten azaltıyorlardı. Bunun üzerine Lenin, iktisat siyasetinde bir değişiklik önererek Yeni iktisat siyaseti (NEP), yeni kapitalist üretim biçiminde kısmi bir dönüşle birlikte, büyük sanayi, bankacılık ve dış ticaret üzerinde devlet denetiminin güçlendirilmesi dönemini başlattı.

Lenin, uluslararası işçi hareketi sorunlarıyla çok yakından ilgileniyordu. 2 mart 1919'da onun girişimiyle bir Komünist enternasyonal* kuruldu. Bu yeni örgüt, 1914 savaşı'na boyun eğen ya da bolşevik deneyimi kınayan sosyalist partiler yönetimlerine karşı bir örgüt olarak kuruluyordu. *Proleter* devrimi ve dönek Kautsky* (Proletarskaya revolyutsiya i renegat Kautskiy) [1918] adlı yapıtını Lenin, alman sosyal demokratlara karşı işte bu anlayış içinde yazdı. Aynı zamanda bütün ülkeler komünistlerini, parlamenter yoldan yararlanmanın sistemli olarak reddedilmesine karşı uyarmak için de, *Komünizmin* çocukluk hastalığı* (Detskaya bolezn "levizny" v kommunizm) [1920] adlı yapıtını yazıyordu.

Ancak 1918 yazından başlayarak, sağlığı bozuldu. Mayıs 1922'de yarıfelce uğradı ve etkinliklerini azaltmak zorunda kaldı. 1922 sonunda, sosyalist yasallık, eğitim, bürokrasi, köylü kooperatifçiliği, devrimci hareketin doğuya kayması ve partinin işleyişi üzerine, pek de uygun olmayarak "Vasiyet" diye adlandırılan siyasal notlar yazdırdı. Bu notlarda, Stalin ve Troçki karşısında ("çok kaba" bulduğu ve parti genel sekreterliğinden alınmasını önerdiği Stalin'e karşı daha sert ve çok yetenekli olmakla birlikte işlerin yalnızca yönetsel yönünü görmek eğiliminde olduğunu söylediği Troçki'ye karşı biraz daha yumuşak olmak üzere) eleştirel bir tavır takınıyordu. Bununla birlikte parti merkez komitesi, bu notların, XII. kongrede okunmasını kabul etmedi. 1923 mart ayından başlayarak felçli ve konuşma yeteneğinden yoksun yaşayan Lenin, 21 ocak 1924'te öldü.

IPS

Lenin (1920'de)
Belayisov'un bir tablosundan ayrıntı
Tarih müzesi, Moskova

Lenin kitaplığı, 1925'te Moskova'da, Rumyantsev müzesi kitaplığının yerini almak üzere oluşturulan kurum. Bugünkü yapıları 1939'da mimar Şçuko ve Gelfreyh tarafından yapıldı, Vera Muhina ve Manizer'in heykelleriyle süslendi. 1990 yılından sonra tekrar eski adını alan ki-

taplıkta, eski Sovyetler Birliği'ni oluşturan çeşitli halkların ve dünya ülkelerinden pek çoğunun dillerinde yazılmış kitaplar yer alır.

Lenin nişanı, sosyalist devletin kuruluşunda yararlık gösteren çeşitli kuruluş, topluluk ve yurttaşlar için 1930 yılında ihdas edilmiş olan, en yüksek sivil ve askeri sovyet nişanı. Muare ipek kurdele. Sovyetler Birliği kahramanlarına ve sosyalist emek kahramanlarına verilirdi. (→ NIŞAN levhası.)

Lenin ödülü, sovyet hükümetinin 1957 yılında, Sovyetler Birliği'ndeki bilim adamlarını, teknisyenleri, sanatçıları ve yazarları ödüllendirmek üzere, Stalin ödülü yerine koymuş olduğu ödül. Lenin barış ödülleri tüm dünyadan önemli kişilere verilirdi.

LENİNABAD, Tacikistan'daki Hocent kentinin 1936-1991 yılları arasında taşımış olduğu ad.

LENİNAKAN, Ermenistan'daki Gümrü (erm. *Kumayri*) kentinin 1924-1991 yılları arasında taşıdığı ad.

LENİNCİ sıf. Lenin'e, Lenin'in öğretisine ilişkin olan şeyler için kullanılır. (Eşanl. LENİNİST.)

◆ sıf. ve a. Lenin ya da lenincilik yandaşı için kullanılır. (Eşanl. LENİNİST.)

LENİNCİLİK a. Lenin'in kuram ve uygulamalarının tümü. (Eşanl. LENİNİZM.)

—ANSİKL. Lenin'in kendi deyişiyle, "lenincilik" deyimi, yalnız Rus sosyal demokrat işçi partisi'nin II. kongresi kulislerinde ortaya çıkmış bir deyimdir. Deyim, bu kongre sırasında, Lenin'in görüşlerini savunanları belirtmek amacıyla Martov yandaşları tarafından kullanıldı. Bu polemik bir yana bırakılırsa, lenincilik deyimi 1923 yılına kadar herhangi bir kuramsal değer taşımadı. Bu tarihte Kamenev, partinin kuramsal yayın organı *Bolşevik*'te, ilk defa olarak leninciliğin tanımını yaptı. Kamenev'in girişimi, bir siyasal polemik (Troçki'ye karşı) amacı taşımakla birlikte, marxçılığın uzantısı olarak anlaşılan marxçılık-lenincilik yönünde bir kapı açıyordu. Gene aynı dönemde ve aynı polemik çerçevesi içinde, Stalin, Sverdlov üniversitesi'nde, *Leninizmin temelleri* üstüne bir konferans verdi (1924).

Lenincilik, Marx'ın kuramsal yapıtını, örgütlenme, olaylara müdahale ve tarihsel konjonktürü çözümleme ilkeleri olarak anlaşılan bir siyaset görüşüyle tamamlamaya çalışır. Lenincilikte siyaset, özü bakımından pratik bir sorun olarak anlaşılır; siyaset, kuramsal ya da felsefi her müdahalenin temeli ve gerekçesidir. Lenincilik, marxçılığa oranla daha büyük ölçüde olmak üzere, siyasal iktidarın ele geçirilmesine yönelik bir stratejidir. Bu anlayışa göre parti, proletaryanın mücadelesini yönlendirmenin aracı olarak belirleyici bir rol oynar. Gerçekten de Lenin, daha popülistlere karşı yazdığı ilk yazılardan (*Halkın dostları kimlerdir...*, 1894) başlayarak, partinin siyasal yöneticilik rolü üzerinde ısrarla durmuştur (*Ne yapmalı?*, 1902).

Stalin, leninciliği, emperyalizm ve proletarya devrimi döneminin marxçılığı olarak tanımlar. Gerçekten de Lenin, kapitalizmin yeni gelişme aşaması olan emperyalizmin bir çözümlemesini yapmıştır. Stalin ve komünist partilerin yöneticileri, marxçı-leninci ideolojiyi Lenin'in metinlerinden yararlanarak kurdular. Lenin'in ölümünden sonra komünist partiler leninciliği benimsediklerini ilan ettiler ve bu öğretisel bağlılığı sürekli olarak korudular.

1970'li yıllarda Batı Avrupa ülkelerinde (İspanya, İtalya, Fransa, vb.) gelişen "Avrupa komünizmi" akımı, Lenin'in politikasının, dönemin Rusya'sına özgü olduğu gerekçesiyle leninciliği reddetti. Avrupa komünistlerine göre Batı ülkelerinde ancak, daha açık ve daha demokratik, daha az merkeziyetçi bir komünist partinin başarı şansı olabilirdi. Ayrıca komünistlerin Batı'da iktidara gelebilmeleri için, leninciliğin öngördüklerinden farklı sınıfsal ve siyasal ittifaklar kurmaları, sözgelimi devlet aygıtını parçalamaktan çok, onu içeriden dönüştürmeye çalışmaları gerekirdi. Bu yaklaşımın doğal uzantısı, en azından Batı Avrupa (ve daha bir dizi ileri kapitalist ülke) için, proletarya diktatörlüğü düşüncesinin terk edilmesidir. Rusya ve Doğu Avrupa ülkelerinin komünist düzeni terketmelerinden sonra leninciliğin itibarı bütün dünyada daha da çok sarsılmıştır.

LENİNGRAD, Sen-Petersburg kentinin 1924-1991 yılları arasında taşımış olduğu ad.

Leningrad kuşatması, İkinci Dünya savaşı'nda alman ve fin ordularının, Sovyetler Birliği'nin Leningrad (bugün Sen-Petersburg) kentini, 872 gün boyunca abluka altında tuttuğu kuşatma (8 eylül 1941 - 27 ocak 1944). *900 Gün kuşatması* da denir.

Haziran 1941'de Sovyetler Birliği'ne giren alman orduları eylül başlarında batıdan ve güneyden Leningrad yakınlarına ulaştı. Finli müttefikleri de aynı anda Karelya kıstağının aşağısından kentin kuzeyine doğru ilerledi. Kızıl Ordu'ya bağlı 200 000 askerin savunduğu kentin çevresinde, tanklara karşı siperler inşa etmek üzere bütün kent halkı seferber edildi. Kısa sürede sağlam bir savunma hattı kuruldu. Buna karşılık, daha kasım başlarından itibaren, her yandan kuşatılan kentin Rusya'nın iç kesimleriyle her türlü karayolu ve demiryolu bağlantısı kesilmişti.

Alman ablukası ve saldırıları sonucunda yalnız 1942 yılında kentte 650 000 kişi yaşamını yitirdi. Bu ölümlerin başlıca nedenleri açlık, soğuk, hastalıklar ve alman toplarının bombardımanıydı. Ladoga gölünün suları üzerinden, yazın mavnalarla, kışın el arabalarıyla ve buzda çekilen kızaklarla kente ulaştırılan gıda ve yakıt ikmali çok kısıtlıydı. Gene de bu malzemelerle, 1942 yılı boyunca, kentteki silah fabrikalarının çalışmaya devam etmesi ve 2 milyon kentlinin yaşamını sürdürebilmesi sağlandı. Bu arada sayıları 1 milyonu bulan çocuk, hasta ve yaşlı tahliye edildi. 1943 yılına gelindiğinde kentteki açık alanların çoğunu kaplayan yeni sebze bahçeleri, halkın ancak açlığını bastırmasını sağlayacak düzeyde sürdürülen gıda dağıtımına belirli bir rahatlama getirecekti.

1943 yılının başlarında sovyet saldırılarıyla alman kuşatması yarıldı ve bu tarihten itibaren, Ladoga gölünün kıyıları boyunca kente daha çok miktarda malzeme ulaştırılmaya başladı. Ocak 1944'teki başarılı sovyet saldırısıyla alman kuvvetleri kentin varoşlarından batıya doğru püskürtüldü ve 27 ocak 1944'te kuşatma sona erdi.

Sovyet hükümeti, ülke tarihinin en çetin ve unutulmaz kuşatmalarından birine başarıyla karşı koyduğu için 1945 yılında Lenin nişanıyla onurlandırdığı Leningrad'ı, 1965 yılında Sovyetler Birliği'nin Kahraman kenti ilan etmiştir.

Leningrad olayı, Stalin'in yakın çalışma arkadaşı ve Merkez Komitesi sekreteri Andrey A. Jdanov'un ani ölümünün (31 ağustos 1948) ardından, SSCB Komünist partisi Leningrad (bugün Sen-Petersburg) örgütünde gerçekleştirilen tasfiye hareketi. Rusya Federe Cumhuriyeti'nin önderlerini de kapsayan tasfiye, çoğu Jdanov'un çalışma arkadaşı ve yandaşı olan binlerce parti görevlisinin idam edilmesi ya da çalışma kamplarına gönderilmesiyle sonuçlanmıştır. Jdanovculara yöneltilen başlıca suçlama, ayrı bir Rusya Komünist partisi Merkez komitesi örgütlemeye ve başkenti Moskova'dan Leningrad'a taşımaya çalışmaktı. Bununla birlikte, tasfiyenin altında yatan gerçek neden hiç bir zaman tam olarak anlaşılamamıştır. Aralarında Batı'ya sığınan SSCB'li bilim adamlarının da bulunduğu araştırmacılar, tasfiyeye, Georgi M. Malenkov-Lavrenti, P. Beria kliği ile Jdanov kliği arasındaki iktidar mücadelesinin yol açtığı kanısındadır.

Leningrad olayı sırasında idam edilenler arasında Nikolay A. Voznesenski (Politbüro üyesi ve Devlet planlama komitesi başkanı), Aleksey A. Kuznetsov (devlet güvenlik organlarından sorumlu Merkez komitesi sekreteri), Pyotr S. Popkov (Leningrad parti örgütü birinci sekreteri), Mihail N. Rodionov (Rusya Federe Cumhuriyeti Bakanlar kurulu başkanı) ve Nikolay A. Voznesenski'nin kardeşi Aleksandr A. Voznesenski (Rusya Federe Cumhuriyeti eğitim bakanı) bulunuyordu.

Tasfiye hareketi, Stalin'in ölümünden sonra iktidara gelen Nikita S. Hruşçev'in şubat 1956'da Merkez komitesi'nde yaptığı gizli konuşmada ilk kez resmen tartışıldı. Hruşçev, tasfiye edilenlere yüklenmiş olan suçların uydurma olduğunu ileri sürdü ve dönemin güvenlik örgütü başkanı Lavrenti P. Beria ile 1947-1951 yılları arasında devlet güvenlik bakanı olan V. S. Abakumov'u (aralık 1954'te idam edildi), duruşmaları Jdanov ve yandaşlarının aleyhine çevirmek ve Stalin'i suçlamaların doğruluğuna ikna etmeye çalışmakla suçladı. Ayrıca Malenkov'u, "tasfiyeyi örgütleyenlerden biri" olarak belirledi. Malenkov'un tasfiyeye karıştığı savı ise, Hruşçev'in parti önderliğindeki konumunu güçlendirmesini sağladı. Malenkov partiden çıkarılarak, Sibirya'daki bir elektrik santralının yönetimiyle görevlendirildi. Beria'ya gelince, çok daha önce, Stalin'in ölümünden hemen sonra, başarısız bir darbe girişimi sonucu idam edilmişti (1953).

Leningrad senfonisi *(Leningradskaya Simfonya)*, 1 perdelik, 2 sahneli bale. Konusunu ve koregrafisini İgor Belskiy, dekor ve kostümlerini Mihail Gordon hazırladı. Müziği, Dimitriy Şostakoviç'in "Leningrad senfonisi"nin birinci bölümüdür. İlk kez 1961'de Yuriy Solovyev ve Alla Sizova tarafından Kirov tiyatrosu'nda sahnelendi. Yapıt, 1942 alman kuşatmasına, kent halkının uzun ve kahramanca direnişlerini anlatır.

Lenin'in vasiyeti, Lenin'in ağır felçli olarak hasta yattığı sırada, ileride toplanacak parti kongresinde okunmak üzere 23-26 aralık 1922 ve 4 ocak 1923 tarihlerinde yazdırdığı iki bölümden oluşan belge. Lenin'in sovyet siyasal sisteminde yapılmasını istediği değişikliklere ilişkin temel önerilerini ve altı parti önderine (Stalin, Troçki, Zinovyev, Kamenev, Buharin ve Pyatakov) ilişkin değerlendirmelerini içeren vasiyet, Stalin'in parti genel sekreterliğinden alınması öğüdüyle sona erer. Lenin'in belgeyi, ardılının belirlenmesi konusunda partiye yol göstermek ya da iktidarı ele geçirme çabası içinde gördüğü parti önderlerinin olumlu ve olumsuz yanlarını sergileyerek, herhangi birinin tek başına kendi yerine geçmesini önlemek amacıyla yazdırdığı sanılmaktadır.

Vasiyetnamenin birinci bölümünde Merkez komitesi'nin genişletilmesi önerilir. Ayrıca Merkez komitesi içindeki birliğe yönelik en ciddi tehdidi Stalin ile Troçki arasındaki gergin ilişkinin oluşturduğu belirtilir. Lenin daha sonra, Stalin'in, elinde toplamış olduğu büyük gücün gerektirdiği ölçüde temkinli olmadığını, Troçki'nin ise Merkez komitesi içindeki en yetenekli kişi olmakla birlikte, kendine çok fazla güvendiğini ve salt yönetsel işlere aşırı derecede eğilim gösterdiğini ileri sürer. Diyalektiği tam anla-

mıyla özümleyemediğine işaret ettiği Nikolay Buharin'den ise, partinin en yetkin kuramcısı olarak söz eder. Son olarak Lev B. Kamenev ile Grigori Y. Zinovyev'in ekim 1917'de Bolşeviklerin hükümet darbesine karşı çıkmalarından ve ayaklanma planlarını yayımlamalarından dolayı mahkûm edilmemeleri gerektiği uyarısında bulunur.

Belgenin ikinci bölümü, Stalin'in, Gürcistan'daki muhalefetin bastırılması sırasında yanlış yöntemler kullandığı ve karısı Krupskaya'ya kötü davrandığı konusunda ikna olan Lenin'in, diğerinden bir süre sonra yazdırdığı bir ek not niteliğindedir. Bu ekte Stalin "çok kaba" biri olarak tanımlanır ve kongre sırasında genel sekreterlikten alınması konusunun düşünülmesi önerilir.

Birden çok kopyası çıkarılan vasiyetname, Lenin'in talimatıyla ileride kendisi tarafından, ölümü durumunda da Krupskaya tarafından açılmak üzere zarfa konarak mühürlendi. Krupskaya XIII. Parti kongresi'nin toplanmasından birkaç gün önce Lenin'in isteğine uyarak vasiyetnameyi Merkez komitesi'ne iletti (mayıs 1924). Ama Stalin'in egemenliğindeki Merkez komitesi, vasiyetnamenin kongrenin tümüne sunulması yerine tek tek delegasyonlara okunması gerektiğine karar verdi ve alıntı biçiminde bile olsa yayımlanmasını ya da yeniden çoğaltılmasını yasakladı. Bu baskının sonucu olarak Sovyetler Birliği'ndeki büyük çoğunluk vasiyetnamenin varlığını öğrenemedi ve Lenin vasiyetnamesinden, yaklaşık 30 yıl boyunca açık olarak hiç söz edilmedi.

İçeride gizlenen vasiyetname çok geçmeden Sovyetler Birliği dışına çıkarıldı. Max Eastman vasiyetnameden ele geçirdiği bölümlere 1925'te, *Since Lenin Died* (Lenin öldükten sonra) adlı yapıtında yer verdi. Vasiyetnamenin tümü 1926 yılının ekim ayında, Stalin'e karşı muhalefete katılan Krupskaya'nın dolaylı aracılığıyla ele geçirilerek *The New York Times*'da yayımlandı. Ancak Stalin'in Sovyetler Birliği'nde iktidara yükselmesi için bir engel oluşturmadı. Ancak Hruşçev, 1956 yılındaki XX. Parti kongresi'nde Stalin'e yönelik suçlamalarını temellendirmek ve stalinizmden uzaklaşma kampanyası için Lenin'in adından yararlanmak amacıyla, Merkez komitesi'nde okuduğu gizli raporda vasiyetnamenin bazı bölümlerini açıkladı.

LENİNİST a. (fr. *lénininste*). LENİNCİ'nin eşanlamlısı.

LENİNİZM a. (fr. *léninisme*). LENİNCİLİK'in eşanlamlısı.

LENİNOGORSK, Kazakistan Cumhuriyeti'nde kent. Altay dağlarının yamaçlarında, Semipalatinsk'in doğusunda yer alır; 72 000 nüf. Bölgede çıkarılan çinko ve kurşun filizlerini işleyen sanayi merkezi. Alüminyum metalürjisi.

LENİNSK-KUZNETSKİY, Rusya Federasyonu'nda kent, Sibirya'da, Kuznetsk bölgesinde, Kemerovo'nun güneyinde yer alır; 165 000 nüf. (1989). Ob ırmağının bir kolu olan İnya ırmağı kıyısında yer alır. Bir fransız şirketi 1912 yılından sonra bölgede bir kömür madeni işletmeye başladı. O dönemde adı Kolçugino olan kent, 1930'lardan başlayarak hızla gelişti ve zamanla bölgenin en önemli kömür madenciliği merkezlerinden biri haline geldi.

LENİNVÁROS → TISZAPALKONYA.

LENK, İsviçre'de (Bern kantonu) komün, Bern Alpleri'nde, Wildstrubel (3 265 m) yüksek kütlesinin eteğinde, Thun gölünü besleyen Simme'nin kıyısında; 2 100 nüf. Önemli bir yaz ve kış sporları merkezi (yükseltisi 1 068-3 300 metre). Kaplıca merkezi.

LENK FAHTE a. Müz. Türk müziğinde bir küçük usul. (10 zamanlı, 6 vuruşludur. Daha çok, beste ve peşrev formlarında kullanılmıştır. Nakış bestelerin büyük bir bölümü, bu usulle ölçülmüştür.) [NİM FAHTE de denir.]

LENKORAN, Azerbaycan'da liman kenti, Hazar denizi kıyısında; 36 000 nüf. Balıkçılık. Besin sanayileri.

—Tar. Kentin kuruluş tarihi kesin olarak bilinmemektedir. XVIII. yy. sonlarında bir hanlık merkezi oldu. Çar Petro I zamanında Ruslar'ın eline geçti. 1732 Antlaşmasıyla İran'a bırakıldı. Bir süre sonra rus generali Kotlyarevskiy tarafından geri alındı. 1921 yılında Azerbaycan Cumhuriyeti'ne bağlandı.

LENNE, Almanya'da ırmak, Ruhr'un sol kıyıdan kolu, Rothaargebirge'de doğar; 131 km. Rheinisches Schiefergebirge'nin (ırmak buraya adını verir: *Lennegebirge*) eteklerinde yüksek platoların içine gömülür.

LENNESTADT, Almanya'nın Kuzey Vestfalya Renanyası eyaletinde kent, Lüdenscheid'in güney-doğusunda yer alır; 26 000 nüf.

LENNGREN (Anna Maria), isveçli kadın edebiyatçı (Uppsala 1754 - Stockholm 1817). Dergilerde *(Stockholmsposten)* yayımladığı şiirleri ancak ölümünden sonra kitap halinde yayımlanmıştır (*Skaldeförsök*, 1819). 1792 - 1800 yılları arasında en olgun şiirlerini verdi. Keskin bir gözlem anlayışıyla birleşmiş sağlam bir gerçekçilik, bürlesk şiirlerine olduğu kadar idillerine ve yergilerine de damgasını vurur. Tüm yapıtları klasik gelenek çerçevesinde yer alır.

LENNON (John), pop müzik şarkıcısı, söz yazarı ve bestecisi (Liverpool 1940 - New York 1980). İlk grubu *Quarrymen*'i okul arkadaşlarıyla 1956 yılında oluşturdu. George Harrison ve Paul McCartney ile tanıştıktan sonra *Beatles**'ı kurdu. Beatles bütün dünyada görülmemiş bir ilginin odak noktası haline geldikten sonra, karısı Yoko Ono ile, sanat yaşamında yeni bir döneme girdi (1969). Rastlantının karşısına çıkardığı müzikçilerle 10 kadar albüm doldurdu: *Plastic Ono Band* (1971), *Imagine* (1971), *Walls and Bridges* (1972), *Plastic Rock'n roll* (1975). Bir süre suskun kaldıktan sonra 1980 yılında *Double Fantasy* adlı yeni bir albüm çıkardı. Verimli bir melodi yaratıcısı olan Lennon, duygusal baladlarda da, öfkesini dile getirdiği rock şarkılarında da çok başarılıydı. 1980 yılında New York'ta, bir akıl hastası tarafından tabancayla vurularak öldürüldü.

LENNOX, birçok iskoçyalı ailenin, özellikle Stuartlar'ın taşıdığı kontluk unvanı; Stuart ailesinin bir kolu olan **Stewart of Darnley** bu unvanı 1473'ten 1672'ye değin taşıdı. Charles II, Lennox unvanını, Louise de Kéroualle'den olan oğlu Charles'a verdi. Bu ailenin bugün Gordon-Lennox adını taşıyan eski kolu *Richmond* dükü unvanına sahiptir.

Stuart Lennoxlar'ın en ünlüsü dördüncü **Lennox** kontu, iskoçyalı siyaset adamı MATTHEW **Stuart** ya da **Stewart**'tır (Dumbarton Castle 1516 - Stirling 1571). Hamiltonlar'ın amansız rakibiydi. Bir süre İngilizler'i tuttu ve 1544 yılında, kral Henry VIII'in yeğeni lady Margaret Douglas'la evlendi. Katoliklerin liderlerinden biri olunca büyük oğlu lord Darnley'in, genç kraliçe Mary Stuart ile evlenmesini sağladı. Oğlu Henry'nin öldürülmesi üzerine kraliçeye karşı cephe aldı ve 1570'te naipliğe getirildikten sonra Hamiltonlar tarafından öldürüldü.

LENNOX (Charlotte), amerikan kökenli ingiliz kadın romancı (Philadelphia 1720 - Londra 1804). Serüven romanlarının bir pastişi olan *Dona Quixote (The Female Quixote)* [1752] adlı yapıtıyla ün yaptı.

Lennox ya da **Lennox-Gastaut sendromu** (amerikalı hekim William Gordon *Lennox* [1884-1960] ile fransız hekim Henri *Gastaut*'un [doğm. 1915] adlarından). Çoc. hek. ve Nörol. Çocuklarda ve yeniyetmelerde görülen ağır bir sara çeşidi. Bu sendrom, genel kasılma krizlerini izleyen başlangıcı ve sonu ilerleyici atipik bilinçsizliklerle belirgindir. Nöbet aralarında elektroansefalogramda yaygın yavaş diken-dalgalar görülür. Zihinsel gelişmede büyük ölçüde yavaşlama ve beyin atrofisi çoğu zaman birbirine eşlik eder.

LENNOXVİLLE, Kanada'nın Québec eyaletinde yer alan kent. Saint-Francis ırmağı kıyısında, Sherbrooke'un yakınındadır; 3 700 nüf. Üniversite düzeyinde bir ingiliz koleji (University of Bishop's College).

LENOİR (Étienne), fransız mühendis (Mussy-la-Ville, Lüksemburg, 1822 - La Varenne-St.-Hilaire, Val-de-Marne, 1900). 1838 yılında Fransa'ya gitti, 24 ocak 1860'ta, benzin motorunun ilk pratik biçimi olarak kabul edilebilecek "elektrikle tutuşturulmuş gazların yanmasıyla çalışan genleşmiş havalı bir motor sistemi" için patent aldı. Ancak, ön sıkıştırmasız çalışan bu motorun verimi gerçekten çok düşüktü, bu nedenle kullanılmayarak yavaş yavaş terk edildi.

Lenore, Bürger'in baladı (1773). Bir genç kız, ölmüş nişanlısı tarafından kaçırılır ve mezarlığa götürülür. Burada toprak yarılarak ikisini de yutar.

LENORMAND (Henri René), fransız tiyatro yazarı (Paris 1882 - *ay.y.* 1951). Dramın alanını derinleştirerek, değişmezlik ve birliğin bir başka biçimi olarak gördüğü parçalama düzeniyle dramatik tekniği yenileyerek, sahne düzleminde insanın ruhsal yaşamını genişletmek istedi (*les Possédés*, 1909; *Terres chaudes*, 1913; *les Ratés*, 1920; *Mixture*, 1927; *la Folle du ciel*, 1936). Confessions d'un auteur dramatique (1949-1953) adlı kitabı yazdı.

LENORMANT (Charles), fransız nümismat (Paris 1802 - Atina 1859), antikçağa ait paralar üzerinde çalışmış ve bu konuyla ilgili kitaplar yazmıştır. Başlıca kitabı: *Trésor de numismatique et de glyptique* (Nümismatik ve oymacılık hazinesi) [12 c, 1834-1850].

LENORMANT (François), fransız arkeolog, tarihçi ve nümismat (Paris 1837 - *ay.y.* 1883), Charles Lenormant'ın oğludur. Başlıca yapıtı *La Monnaie dans l'Antiquité*'dir (Antikçağ'da para) [3 cilt, 1878 - 1879]. *Manuel d'histoire ancienne de l'Orient jusqu'aux guerres médiques* (Med savaşları'na kadar Antikçağ doğu tarihi elkitabı) 1868'de, *Origines de l'histoire d'après la Bible et les traditions des peuples orientaux* (Kutsal Kitap'a göre tarihin başlangıcı ve doğu halklarının gelenekleri) adlı üç ciltten oluşan yapıtı ise, 1880-1882 yılları arasında yayımlandı.

LENOT (Jacques), fransız besteci (Saint-Jean-d'Angély 1945). Kendi kendini yetiştirdiğini kabul eder. İlk dinleyişte hoşa giden, büyük ustalıkla bestelenmiş çok sayıda yapıtı vardır. Başlıca yapıtları şunlardır: 51 yaylı ve madeni vurmalı çalgılar için *Diaphaneis* (1967); kontratenor, soprano ve bir grup çalgı için *Cinq Sonnets de Louise Labé* (Louise Labé'nin beş sonesi) [1971]; piyano, manyetik bant, krotalon, simbal, marakas ve kithara için *Noch* (1972); 24 çalgı ve insan sesi için *De elegia prima* (1974); *Symphonie* (1977); *Allégorie d'Exil IV* (Sürgün alegorisi IV) [1980]; *Un soleil*

metal lento

John Lennon

obscur à la cime des vagues (Dalgaların tepesinde karanlık bir güneş) [1982].

LE NÔTRE (André), fransız bahçe mimarı ve desinatörü (Paris 1613 - *ay.y.* 1700). Simon Vouet'nin ve François Mansart'ın atölyelerinde yetişti. 1637 yılında Tuileries'nin başbahçıvanlığı görevine getirildi; 1638 yılında, daha sonra yöneticiliğine getirileceği (1646) Lüksemburg'un ilk bahçıvanı oldu. Şehirci olarak, Paris için Vincennes'den Saint-Germain-en-Laye'e uzanan yönlendirici bir eksen tasarladı, bulvarları ağaçlandırdı, Champs-Elysees bulvarını düzenledi. Bahçıvan, mimar, şehirci, hatta mühendis olan Le Nôtre, çalışmalarını optik ve hidroliğin yasalarına bağlayarak, zamanının bilimsel keşiflerinden yararlanmayı bilmiştir. Su yüzeylerini bir ışık kaynağına dönüştürmüş, kanallar, havuzlar ya da aynalar yardımıyla ışık ışınlarını yansıtarak, bahçelerin manzarasına eşsiz bir güzellik katmıştır.

LENS a. (ing. sözc.) **1.** Mercek. **—2.** KONTAKLENS'in kısaltılmışı.

LENS, Fransa'da (Pas-de-Calais) *arrondissement* merkezi; 35 278 nüf. (1992). Lens'in bir sanayi kenti olmasını sağlayan kömür, aynı zamanda çevrede büyük karbon-kimyası tesislerinin (Mazingarbe, Drocourt, Vendin-le-Vieil) ve metalürji sanayisinin (kazancılık, metal eşya yapımı, telcilik) kurularak gelişmesine yol açtı.

LENTAMENTE be. (ital. *lentamente*). Müz. Bir parçanın ya da bölümün ağır ağır seslendirilmesi gerektiğini belirtir.

LENTANDO be. (ital. sözc.). Müz. Bir bölümün ya da pasajın temposunun gittikçe yavaşlatılması gerektiğini belirtir.

LENTERÂNİ ünl. (ar. *len terani*). *Esk.* Allah'ın yüzünü görmek isteyen Musa peygambere Allah tarafından söylenen "beni görmeyeceksin" sözü: *"Musa'ya lenterâni dedi mabud"* (Eşrefoğlu Rumi, XV. yy.).

LENTİBULARİACEAE a. Bataklık yerlerde yetişen bitkiler familyası. (Familyanın belli başlı iki cinsinden pinguiculalarda yapraklar rozet biçiminde, sumiğferlerinde çok sayıda ince iplik biçimindedir. Taçyaprakları birbirine kaynamış olan erdişi çiçekleri düzensiz, mahmuzlu ve çiftdudaklıdır. Birçok türü, böcekleri ve larvaları yakalayabilecek tuzaklara sahiptir; bu nitelik bitkiye azotlu besinler bakımından katkı sağlar.)

LENTİCULARİS a. (lat. *lenticularis*). Meteoroi. Bulutların uluslararası sınıflandırmasında, özellikle sirrocumulus, altocumulus ve stratocumuluslara uygulanan ve sınırları iyice belirgin mercek ya da badem biçimindeki bir bulutu belirten ve çoğunlukla dağ yükseltilerinde yer alan bulut türü.

LENTİGO a. (lat. *lens; lentis,* mercimek'ten). Der. hast. **1.** Deride görülen, nevus kökenli, pigmentli küçük leke. —**2.** *Kötücül yaşlılık lentigosu,* DUBREUİLH MELANOZU*'nun eşanlamlısı.
—ANSİKL. Lentigo lekeleri kahverengi, siyah ya da mavi renklidir. Mercimek büyüklüğünde olur. Yüzde, boyunda, omuzlarda ve cinsel organlarda çıkar. Yassı, oldukça yüzeysel lekelerdir ve normal melanositlerin sayıca artmasından ileri gelir. Ender bazı olgularda çok sayıda leke tüm vücudu kaplar; buna yaygın lentijinoz adı verilir. Lentigo tehlikesiz bir lezyondur.

LENTİJİNOZ a. (fr. *lentiginose*). Der. hast. **1.** Yaygın ya da toplu halde çok sayıda lentigonun varlığı ile belirgin durum. (Yaygın lentojinozda, lentigolar tüm vücudu kaplayabilir. Yüz ortası, alın, çene ucu, burun çevresinde, göz altında ... şakak bölgelerinde bulunan lentigo kümelerinden oluşur [çil].) —**2.** *Sindirim sistemi polipozu ile birlikteki ağız çevresi lentijinozu,* ağız çevresinde lentigoların ve sindirim sisteminde özellikle bağırsakta poliplerin varlığı ile belirgin sentrom. (Polipler çoğu zaman kanserleşerek yozlaşır. Hastalık otozomik başat bir genden ileri gelir.) [Eşanl. PEUTZ-JEGHERS-TOURAİNE SENDROMU.]

LENTİK sıf. (fr. *lentique*'ten). *Lentik fasiyes,* yavaş akışlı ya da akışsız tatlısulara (göller, göletler, kanallar, vb.) özgü fauna ve floranın ve ölçülebilir fiziksel ve kimyasal değerlerin tümü. (Karşt. LOTİK.)

LENTİLO a. Dişç. cerr. Kanal dolgusu yapmaya yarayan aygıt.

LENTİNİ, İtalya'da kent, Sicilya adasında (Siracusa ili), Lentini gölünün yakınında, Catania'nın güney-güney-batısında; 31 700 nüf. Tarım merkezi. Kent ile deniz arasındaki bataklıklar kurutuldu. Lentini, Naksoslu Yunanlılar'ın İ.Ö. 729' da kurdukları ve uzun süre Siracusa'ya bağlı kalan *Leontinoi* kentidir; İ.Ö. 214'te Romalılar'ın aldığı kent, 848'de Sarazenler tarafından yıkıldı ve 1693'te bir depremle harabeye döndü. —*Lentini gölü,* Sicilya'nın en büyük göl havzasıdır (15 km^2). Bir barajla gölün yüzölçümü büyütüldü. Kolu Trigona'dır.

LENTİYE a. Denizc. **1.** Bir yükü güvenlik içinde indirip kaldırmaya, istenilen konumda tutmaya yarayan ince halattan yapılmış kısa kamçı. **—2.** *Çarmık lentiyeleri,* küçük yelkenli teknelerde ya da eski yelkenli gemilerde çarmıkların doldurulması için çarmık boğatalarına donatılan ince halatlar. ‖ *Dümen lentiyeleri,* dümeni sağa sola basmak için boyunduruk yekenin iki yanına takılan ince halatlar.

LENTO a. (fr. *linteau*). İnş. Bir açıtın üst bölümüne yerleştirilerek üstten gelen yükleri karşılayan, tek parçalı ya da bileşik, ahşap, taş, metal ya da beton yatay destek; üst eşik. (*Atma ve kuşak* da benzer öğelerdir.)

LENTO be. ("yavaş" anlamında ital. sözc.). Müz. Bir parçanın, aşırıya kaçmadan, *largo* ile *adagio* arası ağır bir tempoyla seslendirileceğini belirten terim.
◆ a. Bu hızda seslendirilen parça.

LENTULOV (Aristarh Vasiliyeviç), rus ressam (Nijneye Lomovo, Penza ili, 1882 - Moskova 1943). 1910'da Moskova'da Karo Valesi grubu'na katıldı. Büyük boyutlu tablolarda, Cézanne kübizmini "müzikalist" bir renk kullanımıyla birleştirdi. 1917 devrimi'nden sonra, tiyatro için çalışmalar yaptı ve yeniden natüralist bir çizgide yapıtlar verdi.

LENTULUS → CORNELİUS LENTULUS.

LENYA (Lotte), alman kadın şarkıcı (Denzing, Avusturya, 1898 - New York 1981). Daha altı yaşında sirk dansçılığına başladı. Berlin'de, *Üç kuruşluk opera*'da Bertolt Brecht'le çalışan Kurt Weill ile tanıştı. *Üç kuruşluk opera* oyunundaki Jenny rolünü, Berlinli kabare şarkıcıları tarzında yorumladıktan sonra Pabst'ın aynı adlı filminin alman versiyonunda ve *Mahagonny*'de oynadı. Kurt Weill ile bu dönemde evlendi. Naziler iktidara gelince, Weill ve Brecht ile birlikte önce Paris'e, sonra da Amerika Birleşik Devletleri'ne gitti. Savaştan sonra Lotte Lenya ve Kurt Weill New York'ta yaşamaya devam ettiler.

LENZ (Jacob Michael Reinhold), alman oyun yazarı (Sesswegen, Livonya, 1751 - Moskova 1792). 1771'de Strasbourg'da Goethe ile tanıştı ve 1776 yılında onun ardından Weimar'a gitti. Sturm* und Drang akımının öncülerinden biri oldu. Başka oyunlar yanında *Der Hofmeister* (1774) ile çok yüklü olay örgüsü ve işlediği toplumsal temalarla daha o zamandan natüralizmin habercisi olan *Die Soldaten* (1776) adlı oyunu yazdı. XX. yüzyılın başlarında yeniden keşfedilen oyunları, başta izlenimciler olmak üzere yenilikçilere örnek olmuştur.

LENZ (Heinrich Friedrich Emil), rus fizikçi (Dorpat, bugün Tartu, Estonya, 1804 - Roma 1865). Sen-Petersburg akademisi'nin rektörlüğünü yaptı. İndüklenmiş akımların yönünü açıklayan yasayı bulmasıyla tanındı (*Lenz yasası,* 1833). 1835'te metallerin elektrik dirençlerinin sıcaklıkla arttığını gözledi ve Peltier etkisi üzerinde çalıştı.

Lenz yasası. Elekt. Bir kapalı devrenin yakınında yer değiştiren bir elektrik akımının ya da bir mıknatısın, bu devredeki bu yer değiştirmeye neden olabilecek akımla zıt yönde, yani, indükleyici akımın değişimine karşı koyacak indüklenmiş bir akım oluşturacağını ileri süren yasa. (→ ELEKTROMANYETİK İNDÜKLEME*.)

LENZ (Oskar), alman yerbilimci ve gezgin (Leipzig 1848 - Sooss, Baden yakınında, Avusturya, 1925). Afrika Alman derneği (Deutsche Afrikanische Gesellschaft) tarafından Ogoue havzasını araştırmakla görevlendirilmişti (1874-1876). 1879 yılında, aynı dernek hesabına, Sahra üzerinden Sudan'a bir sefer düzenledi. Arap kılığına girerek Hakim Ömer bin Ali adıyla Fas Atlası'na gitti, Tarudant ve Taoudéni üzerinden, 1 temmuz 1880'de Tombuktu'ya ulaştı ve Senegal üzerinden Avrupa'ya döndü. 1885 yılında yeniden Kongo'ya gitti ve Tanganyika gölüne ulaştı. 1883 yılında Viyana Coğrafya derneği'nin genel sekreteri oldu. Bir süre Prag Üniversitesi'nde coğrafya dersleri verdi.

LENZ (Hermann), alman yazar (Stuttgart 1913), kimi zaman izlenimci, kimi zaman gerçekçi şiir ve romanlar yazdı. *Nachmittag einer Dame* (1961) adlı romanıyla ün kazandı.

LENZ (Sigfried), alman yazar (Lyck, Doğu Prusya, 1926). İlk romanı *Es waren Habichte in der Luft* (1951) büyük yankı uyandırdı. Son derece çeşitlilik gösteren yapıtlarında tutukluluk deneyimi, borçlanma, izlenme, yalnızlık ve dünyadan el çekme gibi temaları işledi. *Deutschstunde* (1968) adlı romanıyla uluslararası üne kavuştu; bunu *Das Vorbild* (1973) ve *Heimatmuseum* (1978) ile aralarında *So zärtlich war Suleyken* (1955) ve *Der Geist der Mirabelle* (1975) adlı öykülerin de bulunduğu yapıtlar izledi (Thomas Mann ödülü, 1985.)

LENZBURG, İsviçre'de (Aargau kantonu) komün, Aa ırmağı kıyısında, Ren'in ikinci derecede kolu (Aar aracılığıyla Ren'e dökülür); 7 600 nüf. XI.-XII. yüzyıllarda yapılmış, XVIII. yüzyıla kadar birçok onarım görmüş ve genişletilmiş önemli şato. XVII.-XVIII. yüzyıllardan kalma güzel bir kent bütünü. Konserveler. Mıknatıslar.

LENZERHEİDE, İsviçre'de (Graubünden kantonu) önemli yaz ve kış sporları merkezi, Chur'un güneyinde, 1 476 metre yükseltide.

LENZİNG, Avusturya'da (Yukarı Avusturya) kent, Salzkammergut'ta; 5 400 nüf. Tekstil sanayileri (suni elyaf).

LENZİTES a. (alman botanikçi H. O. *Lenz*'in adından. Polyporus grubundan, genellikle çok uzun ve lamları andırır biçimde, düzensiz delikçikli, meşin gibi sert mantar. (Meşe lenzitesi ölü odunlar üzerinde çok görülür.)

LEO (Leonardo), italyan besteci (San Vito degli Schiavi [bugün San Vito dei Normanni], Lecce, 1694 - Napoli 1744).

Napoli Krallık capellası'nda çeşitli görevler üstlendi. Yaşamının son yıllarında burada orgculuk ve yöneticilik yaptı. Bir yandan da Pietà dei Turchini'nin ve S. Onofrio konservatuvarı'nın capellalarını da yönetti. Çok sayıda opera (*Il Ciro riconosciuto*, 1739; *Olimpiade*, 1743), aria ve arietta, kilise müzikleri (örn. 8 sesli a capella koro için *Miserere*), oratoryolar (*Sant'Elena al Calvario*, 1734; *La Morte di Abel*, 1738) ve çeşitli çalgı yapıtları besteledi.

LEO I Büyük, *(aziz)* [Volterra ? - Roma 461]. Papa (440-461). 430'da Roma'da başdiyakos oldu, Celestinus II ile Sixtus III'ün danışmanlığını yaptı. Galya'ya görevli gönderildiği sırada papa seçildi (440). Roma piskoposu olarak paganlıktan kalma adetleri (sirk oyunları) ortadan kaldırmaya çalıştı ve Roma'ya bağlı bölgelerdeki piskoposların çalışmalarını denetledi. İtalya'nın koruyucusuydu; zayıf Valentinianus III tarafından Venezia ve Liguria'yı tahrip etmekte olan Attila'nın yanına elçi olarak gönderildi (452). Papanın bu davranışı hıristiyan dünyasında geniş yankılar uyandırdı. Attila, İtalya'yı tahliye etti. 455'te Geiseric Roma'ya girdiği zaman, Leo, Vandalların Roma halkına kötülük etmemelerini sağladı, ama 14 gün süren yağmayı önleyemedi. Papa seçilince, Galya'da Arles piskoposuna karşı harekete geçti (449), Afrika'da papalık makamının otoritesini sağladı. Doğu'da nesturilik meselesine müdahale etti; 448'de Eutyches'e imandan ayrılmamasını tavsiye etti, fakat Eutyches mahkûm edildiği zaman (449) Flavius'a gönderdiği meşhur mektupta papanın Doğu sapkınlarına kabul ettirdiği kristoloji esaslarını belirtti. Efes konsili Aziz Leo'yu telin ederek kiliseyi doğru yoldan ayrılmakla suçlayınca, papa karşılık olarak 451'de Kadıköy konsilini topladı ve üyelerin kendi tezini desteklemelerini sağladı. Aziz Leo'nun kültürü Aziz Augustinus veya Ambrosius'un kültürü ile kıyaslanamaz; ilahiyatçı ve filozoftan çok ahlâkçıdır.

LEO III *(aziz)* [Roma 750 - *ay. y.* 816]. Papa (795-816). San Pietro'nun anahtarları ile Roma sancağını Charlemagne'a göndererek onun himayesini sağlamaya çalıştı. 25 nisan 799'da bir dini töreni yönetirken tartaklandı, mukaddesat ticaretiyle ve ahlaksızlıkla suçlanarak hapsedildi. Önce Spoleto dukasına, sonra Paderborn'da (Saksonya) bulunan Charlemagne'a sığındı; 799'da Roma'ya döndü. Kısa süre sonra Charlemagne Roma'ya girdi. Dünyevi bir dayanağın zorunluluğunu anlayan papa, Charlemagne'a İmparatorluk tacını giydirdi ve ona boyun eğdi (25 aralık 800).

LEO IV *(aziz)* [Roma ? *ay. y.* 855]. Papa (847-855). Benedikten rahibiydi. San Pietro'yu yağma eden Sarazinlere karşı Roma'yı korumak için kiliseyi, Sant'Angelo kalesine ve şehre bağlayan surlarla çevirdi, böylece *Leo sitesi* meydana geldi (852) [bu siteden Vatikan bahçelerinde bir kule kalmıştır]. Gotların tahrip ettiği Centum Cellae mahallinde Leopolis'i (müstakbel Civitavecchia) inşa ettirdi. Tehlikeyi iyice önlemek için Lothar'ın oğlu Genç Ludwig II'yi İmparator ilan etti (850), fakat papalık haklarını laik iktidara karşı savundu.

LEO VIII (Roma - öl. 965). Papa (963-965). Laikti; papalıktan uzaklaştırılan Johannes II'ye karşı, Otto I'in iradesiyle papa seçildi (aralık 963). Johannes II'nin taraftarlarınca Roma'dan uzaklaştırıldı, fakat Benedictus V'in seçilmesinden sonra papalık görevine yeniden başladı (964). Meşruluğu tartışma konusudur.

LEO IX *(aziz)* [Bruno VON EGISHEIM-DAGSBURG] [Egisheim, Alsace 1002 - Roma 1054]. Papa (1049-1054). Egisheim kontu Hugo'nun oğlu ve İmparator Konrad II'nin kuzeni. 1026'da Toul piskoposu oldu. Hildebrand'ın yakın dostuydu; Worms konsilinde İmparator Heinrich III'ün isteği üzerine papa seçildi (1048). Kilise reformundan yanaydı. Avrupa'yı dolaşarak papalık hâkimiyetini her tarafta ilan etti, konsiller topladı (özellikle Reims ve Mainz [1049] konsili), mukaddesat ticareti yapan kilise mensuplarından hesap sordu; Heinrich III'ü ziyaret ederek, müslüman tehlikesine karşı Bizans ile ittifak yapılmasını istedi, fakat Patrik Kerularios'un ayak diredığini görünce, ona papalığın üstünlüğünü uzun uzun açıklayan bir muhtıra gönderdi (1053). İstanbul'a gönderdiği murahhasları Humbert ve Frédéric de Lorraine, uzlaşma yolu bulamayınca, patrik Kerularios'u afaroz ettiler. Bu karar üzerine ortodoks kilisesi Roma'dan ayrılmış oldu (16 temmuz 1054). Normanların Puy bölgesini istila etmesi üstüne Leo IX bir ordunun başına geçti, fakat Civitate'de (Fortore üzerinde) yenilgiye uğradı; 1053'te esir edildi. Kurtulabilmek için norman fetihlerini kabul etmek zorunda kaldı.

LEO X (Giovani DE MEDICI) [Floransa 1475 - Roma 1521]. Papa (1513-1521). Muhteşem Lorenzo'nun oğlu. En seçkin hümanistlerin yanında yetişti, 1489'da kardinal oldu. Papa Julius II ölünce, Floransa'nın desteğini sağlamak isteyen Kardinaller meclisi ("conclave") tarafından papa seçildi (11 mart 1513).

Leo X akrabalarını kayırdı, bazen hiç layık olmayan kimseleri kardinalliğe getirdi (yeğeni Innocenzo Cybo, amcazadesi Medici). Julius II'nin siyasetini izlemekle birlikte, Louis XII ile anlaşma imkânları aradı, onu İngiltere kralı Henry VIII'in kardeşi ile yeniden evlendirmeye çalıştı. Marignan savaşından sonra, aralık 1515'te, Bologna'da François I ile 1516 ağustosunda imzalanan konkordatoyu görüştü. Fakat Urbino'yu Lorenzo di Medici'ye vermek isteyince kralla arası açıldı. İhsanlarını yetersiz bulan bazı kardinallerin muhalefeti ile karşılaştı; hatta kendisini zehirlemeye kalkıştığı iddiası ile Alfonso Petruccu'yi hapsettirdi. 1519 imparatorluk seçiminde tereddüte düştü ve kesin bir tavır takınmadı, Karl V'e bağlandı ve onu İtalya'da giriştiği savaşlarda desteklemek için büyük paralar harcadı.

Dini alanda, Julius II'nin kilise reformu için topladığı Laterano konsilinin çalışmalarına son verdi (1517) ve tarikatların piskoposlara bağlı olması, imtiyaz satışının yasaklanması, nizamnameye sadık Fransiskenlerin tarikatlarına dönmesi gibi ayrıntı sayılan konularda önlemler aldı. Julius II'nin hazinesini müsrif harcamaları ile boşalttıktan sonra yeni vergileri kiliseye yükledi ve Reuchlin ile Ulrich von Hutten gibi hümanistlerin papalığa saldırmasına sebep oldu. Paraya ihtiyacı olduğundan, San Pietro kilisesinin inşaatına para yardımında bulunan müminlere endüljanslar dağıtmaya koyuldu (31 mart 1515 kararı); bu durum Luther'in isyanına yolaçtı. Leo X bir an Luther ile uzlaşmayı düşündüyse de, sonra onu mahkûm etti (haziran 1520). Cömert bir sanat koruyucusuydu. Bembo, Sadolet gibi hümanistleri korudu, Joannes Lascaris devrinde yunanca incelemeleri için bir kolej kurdu. Raffaello'yu sanat kahyalığına getirerek onu Vatikan lojlarının süslemeleri, Sistina şapelinin duvar süslemeleri ve San Pietro kilisesinin imarıyla görevlendirdi. Sodoma'yı Farnesina'da çalıştırdı, Floransa'da San Lorenzo kilisesinin ön cephesi ile Medici'ler kabrinin inşaşını Michelangelo'ya bıraktı.

LEO XI (Alessandro DE MEDICI) [Floransa 1535 - Roma 1605]. Papa (1605). 1573'te Pistoia piskoposu, 1574'te Floransa başpiskoposu, 1583'te kardinal oldu. Pincio'da "Villa Medici" denilen roma villasını satın aldı ve güzelleştirdi. 1595-1598 arasında Fransa'da papalık elçisi olarak kaldı ve Henri IV'ün protestanlıktan ayrılmasıyla ilgili görüşmeleri yönetti. 10 nisan 1605'te papa seçildi, bu görevde yirmi altı gün kalabildi.

LEO XII (Annibale SERMATTEI DELLA GENGA) [Genga, Ancona, 1760 - Roma 1829]. Papa (1823-1829). Papa Pius VII'nin ölümünde (1823) *zelanti*'ler tarafından papalığa getirildi. Kendi devletlerindeki haydutlara ve Carbonari teşkilatına karşı savaş açtı, sarayını Quirinale'den Vatikan'a nakletti. Muhafazakâr bir kişi olan ve *kutsal ittifak papası* denilen Leo XII, Louis XVIII'den, fazla liberal bulduğu Villèle'i uzaklaştırmasını istedi. Belçikalı katolikleri Hollandalıların zulümlerine rağmen itaata çağırdı, mayıs 1824 tarihli *Ubi primum* genelgesi ile dini kayıtsızlığı ve mayıs 1825 tarihli *Quo graviora mala* yasası ile de masonluğu mahkûm etti. Ren devletleri, İsviçre, Hannover ve Güney Amerika devletleri ile konkordatolar yaptı.

LEO XIII (Vincenzo Gioacchino PECCI) [Carpineto, Romano, 1810 - Roma 1903]. Papa (1878-1903). 20 şubat 1878'de Leo XIII adıyla Pius IX'un yerine geçti. Devlet sekreteri kardinal Rampolla'nın yardımıyla bütün devletlere karşı uzlaştırıcı bir tavır takındı. Almanya'da *Kulturkampf* akımına son verdi (1880); Fransa'da general Boulanger taraftarlarının yarattığı bunalım karşısında cumhuriyete bağlılığı ileri sürdü; Belçika ile diplomatik ilişkileri yeniden kurdu (1884); Avusturya'da jozefizm kalıntılarıyla mücadele etti; lord Halifax'ın savunduğu anglikan kilisesiyle uzlaşma çabalarını destekledi. Leo XIII katolikliğin ABD'de yayılmasına çalıştı, fakat katoliklere amerikancılık karşısında dikkatli olmalarını ihtar etti. Öğreti alanında, Leo XIII, yeni toplumun geçirdiği değişimlerde ortaya çıkan bütün meselelerle ilgilendi. Boşanmalara karşı cephe aldı, sosyalizme muhalif olduğunu belirtti, buna karşılık sosyal adalete dayanan bir hıristiyan aile düzenini getirmeğe çalıştı. 15 mayıs 1891'de *Rerum Novarum* genelgesini yayımladı; bu genelgede mülkiyet hakkının sınırlarını çizdi. Ona göre insan, insanlık haysiyetine uygun düşen bir çalışma düzenine sahip olmalıydı. Papa Leo XIII, ayrıca kutsal kitapları yorumlama çalışmalarına ve bilimsel araştırmalara büyük önem verdi, araştırıcılara Vatikan arşivlerini açtı ve hümanizmle imanın bir sentezi olarak kabul ettiği thomascılığı destekledi.

LEO AFRICANUS (Hasan bin Muhammet el-Vazzân ez-Zayyâtî el Fasi — denir), arap gezgin (Granada 1495 - Tunus 1552 ?). 1513 ile 1515 yılları arasında Sahra'da ve Sudan'da, Tombuktu'dan Bornu'ya kadar gitti, Çad gölü bölgesini gezdi. 1516-17'de, bir olasılıkla Mısır yoluyla İstanbul'a gitti, 1517 ile 1520 arasında Mısır'a döndü ve Nil'den Yukarı Asuan'a kadar çıktı. Arabistan'ı hangi tarihte gezdiği kesin olarak bilinmiyor. 1520'ye doğru, Cerbe'de korsanlar tarafından yakalandı, serbest bırakıldıktan sonra İtalya'ya yerleşti ve papa Leo X'un etkisiyle katolik oldu (papa kendisine Johannes Leo adını verdi). 1526'da arapça yazdığı yapıtı daha sonra italyanca yayımlandı: *Descrittione dell'Africa* (Afrika'nın betimlemesi) [1550]. Katoliklikten ayrıldığı ve ölümünden önce Afrika'ya döndüğü sanılır.

LEOBEN, Avusturya'da (Steiermark) kent, Graz'ın kuzey-batısında, Mur'un yukarı vadisinde yer alır; 32 000 nüf. Linyit ve demir madeni. Tekstil sanayisi. Donawitz banliyösünde metalürji sanayisi (çelik fabrikası) gelişmiştir. Madencilik okulu. Kış sporları merkezi (yükseltisi 540 metre).

Giraudon

papa Leo X'un Raffaello tarafından yapılmış portresinden ayrıntı *Uffizi galerisi, Floransa*

León'da San İsidoro bazilikası'na bitişik *panteón de los Reyes* (1054-1066) (XII. yy.'ın ikinci yarısından kalma roman üslubunda resimler)

—Tar. "Kutsal İmparatorluk'un birliği"ni sağlayan Campoformio barışı'nın hazırlık metinleri 18 nisan 1797'de Leoben'de imzalandı.

LEOKHARES, atinalı heykelci (İ.Ö. IV. yy.). Halikarnassos mausoleion'unun batı cephesinde çalıştı; Lysippos ile birlikte Delphoi'deki *İskender avlanırken* adlı bronz heykel grubunu yaptı. Birçok tanrı heykelinin (*Knidos Demeter'i*, British Museum; *Belvedere Apollonu*'nun aslı; *Ganymedes'in kaçırılışı*, kopyası Vatikan'da) yanı sıra portreler (*İsokrates*, bronz, Vatikan) ve Olympia'daki Philippeion'un bugün kaybolmuş olan krizelefantin heykellerini gerçekleştirdi. Bir yandan Polykleitos'a özgü çaprazlamayı korurken, öte yandan kompozisyonun ritmi ve hareketlerdeki serbestlikle, IV. yy. sanatının yeniliğine tanıklık eder.

Roy-Explorer

León ilinde Los Barrios de Luna köyü ve barajı

Leokorion, Atina'da, Kerameikos'ta, Leos'un üç kızı onuruna yapılan tapınak.

LEO MİNOR, Küçük Aslan* takımyıldızının lat. adı (kısalt. L. Mi).

LEÓN, İspanya'da kent, il merkezi, Bernesga ırmağı kıyısında; 137 758 nüf. (1990). Ticaret ve sanayi (kimya, ilaç) merkezi. —*León ili*, 15 468 km^2; 536 118 nüf. (1990). 1983'te, eski León bölgesini oluşturan bazı illerle, Castilla la Vieja'nın bazı illeri birleştirilerek, Castilla-León özerk bölgesi oluşturulmuştur. Bölge, büyük bölümü Atlas okyanusu'nun yumuşak etkilerinden yoksun kalan bir yüksek topraklar bütünüdür. İklim kışın sert, oldukça kurak, tarıma az elverişlidir. Sulanan yörelerin düzenlenmesine karşın, tarıma tahıl yetiştiriciliği egemendir; bazen tahıl ekimine yaygın yöntemlerle yapılan hayvancılık da eklenir (hayvanlar özellikle nadasa bırakılan buğday tarlalarında otlatılır). Bölgesel kentleşme ve sanayileşme geleneksel göçü (Barcelona ve Madrid'e yöneliktir) durdurmaya yetmemiştir.
—Tar. Kent, kuruluşunu ve adını Romalılar'ın VII. lejyonuna (*Legio septima gemina*) borçludur. İmparator Galba'nın emriyle kurulan (İ.S. 68) León, 540'a doğru Gotlar, 717'de de Mağribliler tarafından alındı. Hıristiyanlar VIII. yy.'da León'u geri aldılar. Bir süre sultan el-Mansur'un eline geçen (988) kent, üç yüzyıl boyunca León krallığı'nın başkenti oldu. 1012 ile 1288 arasında León'da birçok konsil toplandı.
—Güz. sant. Fernando I döneminde yapımına başlanan krallık bazilikası S. İsidoro, XI.-XII. yy.'larda, Avrupa roman sanatının en önemli merkezlerinden biri haline geldi (oymalı taçkapılar, hazine); 1054-1066 yıllarında bazilikanın yanında inşa edilen, kısa ve kalın sütunlu bir tür revak olan *panteón de los Reyes*, tonozlarını süsleyen roman üslubunda resimlerle (XII. yy.'ın ikinci yarısı) ünlüdür. İspanya'daki katedraller içinde fransız üslubuna en yakın olan S. María de Regla'nın yeniden yapım çalışmalarına, 1255'e doğru Enrique adlı bir usta tarafından başlandı (oymalı taçkapılar, vitraylar, çeşitli sanat yapıtları); avlunun bitişiğinde bir müze bulunmaktadır. León'un üçüncü önemli anıtsal yapısı, Santiago askeri tarikatının eski merkezi S. Marcos manastırı'dır. XV. yy.'ın başında yeniden inşa edilen bu yapı plateresco sanatının başyapıtlarından biridir (Bölge arkeoloji müzesi). Kentte ayrıca, Roma surları kalıntılarının yanı sıra çeşitli dönemlere ait kilise ve saraylar da bulunmaktadır.

León'da Santa María de Regla katedrali, XIII. - XV. yy.

LEÓN, Meksika'da (Guanajuato eyaleti) kent, Turbio ırmağının kıyısında; 656 000 nüf. (1991). Ticaret ve sanayi (metalürji, deri işleme, ayakkabıcılık, mücevhercilik, altın ve gümüş işleme, tekstil) merkezi.

LEÓN, Nikaragu'da kent, Nikaragua Cumhuriyeti'nin eski başkenti, yönetim bölgesi merkezi, Managua gölünün K.-B.'sında; 100 982 nüf. Üniversite. Sömürge döneminden kalma kiliseler. Bir tarım bölgesinin (pamuk, şekerkamışı, pirinç) ticaret merkezi. —*León yönetim bölgesi*, 6 100 km^2; 248 704 nüf.

LEON I, Doğu imparatoru (457-474). Sıradan bir ailenin çocuğuydu; tahta ancak got milislerinin önderi, güçlü bakan Aspar'ın yardımıyla geçebildi. Khalkedon konsilini onayladı (İskenderiye'deki monofizit patriğin tutuklanması, 460). Ostrogotlar'la giriştiği savaşı kısa sürede sonuçlandırdı (461) ve Batı'da kendisine seçtiği yardımcıdan (Anthemius, nisan 467) hoşlanmayan Geiserich'e saldırdı, fakat bu kendisi için bir yıkım oldu (468). Zenon komutasında isauriali paralı askerleri, tahta kendi oğlunu oturtmayı düşünen Aspar'ın üzerine sürdü. Bunlar Aspar'ı yandaşlarıyla birlikte öldürerek İsaurialılar'la Ostrogotlar arasında bir iç savaşa yol açtılar. İstanbul patriğinin elinden taç giyen ilk imparator olan Leon, hükümdarın tanrısal niteliğini ve imparatorluğun doğululaşmasını benimsedi.

LEON II, Doğu Roma imparatoru (ocak -kasım 474). Leon I'in torunuydu; babası Zenon'un vesayeti altında birkaç ay hüküm sürdü.

LEON III İsaurialı (Germanikeia, Kommagene, bugün Maraş, 675'e doğr. - İstanbul 741), Doğu imparatoru (717-741). Anadolulular'ın thema strategosuydu; İstanbul'u işgal ederek herkesin onayıyla imparatorluğunu ilan etti. İmparatorluğu arap tehlikesinden (İstanbul kuşatması, ağustos 717 - ağustos 718, ardından Akroinon [bugün Afyonkarahisar] zaferi, 740) ve bulgar tehlikesinden kurtardı (han Tervel'le antlaşma). Sicilya (718) ve Selanik (720) ayaklanmalarını bastırdı, oğlunu iktidara ortak etti (720), askeri, mali ve adli yönetimi (*Ecloga* yasası) yeniden örgütledi. Dinsel reform girişimi (ikonaları yasaklayanların ilkiydi, 726-730 edictumları), ciddi karışıklıklar (resimler kavgası) doğurdu, bu karışıklıklar uzun vadede Roma'yla bozuşmaya ve İtalya'nın elden çıkmasına yol açtı.

LEON IV Khazaros (750'ye doğr. - 780), Doğu Roma imparatoru (775-780). Konstantinos V'in oğlu. Babasının politikasını izledi. Bulgarlar'ın her hareketini yakından izledi (han Telerig'in vaftizi, 777) ve Araplar'la savaştı (Suriye [778] ve Anadolu [779] seferleri). İkonakırıcılığı nedeniyle kardeşlerinin entrikalarıyla karşı karşıya kaldığından başlangıçta bu konuda sakınımlı davrandı, ancak onları sürgüne gönderdikten sonra eyleme geçti.

LEON V Ermeni, Doğu Roma imparatoru (813-820). Usta bir generaldi. Askeri bir darbe sonucu tahta çıktı ve İstanbul'u bulgar saldırısından kurtardı (813), dış tehlikeyi savuşturduktan sonra (Messemvria zaferi, bugün Nesebır, 814), ikonakırıcılığını açıkladı, patrik Nikephoros'u görevinden aldı (815) ve 815 konsiline 754 konsilinin kararlarını onaylattı. Böylece yeni bir tasvirler kavgasına (815-842) yol açtı. Kekeme Mikhael II'nin düzenlediği bir komploda öldü (aralık 820).

LEON VI Bilge ya da **Filozof** (866-912), Doğu Roma imparatoru (886-912). Bulgarlar'a karşı yaptığı savaşta Bulgarophygo'da (bugün Babaeski) bozguna uğradı (896) ve Sicilya'yı kaybetti (902), ama Roma'yla yakınlaşmayı denedi (900) ve devlet yönetimini merkezileştirdi (senato ve patriğin vesayet altına alınması). Art arda 4 kez evlenmesi karışıklıklara yol açtı. Basileios'un yazmaya başladığı *Basilika* adlı yasa kitabını yayımladı.

LEON Pellalı, yunanlı efsane derleyicisi (büyük olasılıkla İ.Ö. IV. yy. sonu). Mısır tanrıları üzerine bir yapıt yazdı.

LEON Matematikçi, IX. yy. bizans bilgini ve mühendisi; imparator Theophilos tarafından Selanik başpiskoposluğuna getirildi (840-843). Görevden alındıktan (843) sonra İstanbul'daki bir imparatorluk vakfında felsefe dersleri verdi.

LEON Diyakoz, X. yy.'ın ikinci yarısında yaşamış bizanslı tarihçi. 959 ile 975 arası imparatorluk tarihi bakımından değerli çalışmalar bıraktı.

LEON İbrani → ABRAVANEL.

LEÓN (Fray LUIS DE) → LUIS DE LEÓN.

LEÓN (Rodrigo ve Juan PONCE DE) → PONCE DE LEÓN.

LEÓN (Ricardo), ispanyol yazar (Barcelona 1877 - Madrid 1943). Son derece özenli bir üslupla yazdığı romanları (*Casta de hidalgos*, 1908; *Alcalá de los Zegríes*, 1909) ulusal geleneği ve din duygusunu yüceltirler. *Las siete vidas de Tomás Portolés* (1931) adlı polisiye romanında psikanalizi hicvetti, sonra başyapıtı *Cristo en los infiernos*'un (1943) konusunu, gerici bir görüş açısından yorumladığı 1931 -1936 arasının siyasal olaylarından aldı.

LEÓN (María Teresa), ispanyol kadın edebiyatçı (Logroño 1904). Öyküler, kısmen özyaşamöyküsel romanlar (*Contra viento y marea*, 1941; *Juego limpio*, 1959), anılar (*Memoria de la melancolía*, 1970), siyasal hikâyeler (*Una estrella roja*, 1980) yazdı. Rafael Alberti'nin eşi olan León onunla birlikte *Octubre* (1933-34) dergisini yönetti ve cumhuriyetçi kültür etkinliklerinde önemli bir rol oynadığı iç savaş sırasında, en büyük tiyatro yönetmenlerinden biri oldu.

LEÓN KRALLIĞI, XI. yy.'dan XIII. yy.'a kadar varlığını sürdüren iber krallığı. Alfonso III'ün ikinci oğlu Ordoño II'nin (914 -924) başkentini Oviedo'dan León'a nakletmesi üzerine, önceleri *Asturias*, sonra *Oviedo* krallığı adını taşıyan ülkesi León krallığı adını aldı. León, Zamora ve Salamanca bölgelerini kapsayan León krallığı XI. yy. ortasına kadar sürdü: Navarra kralı Büyük Sancho III, son León kralı Bermudo III'ün (1028-1037) kız kardeşi ve vârisi doña Sancha'yı, 1033'te ikinci oğlu Fernando I ile evlenmeye zorladı; Fernando I, böylece Castilla ve León kralı oldu (1037-1065). Birkaç kez ayrılan (özellikle 1157'den 1230'a kadar) bu iki devleti, 1230'da kral Aziz Fernando III kesin olarak birleştirdi. Uzun süren Reconquista döneminde, hıristiyan sınırını güneye doğru ilk olarak León krallığı aştı: Duero ırmağı müslüman topraklarla hıristiyan topraklar arasında iki yüzyıl boyunca bir sınır oluşturdu. İki komşusu, Portekiz ve Castilla krallıklarının dinamizmi, León krallığı üzerinde olumsuz bir etki yaptı.

LEÓN LEHÇESİ a. León ve Zamora bölgelerinde, Santander'in batısında konuşulan ispanyol lehçesi. (Asturias ve aragón lehçelerine yakın olan bu lehçe günümüzde hızla gerilemektedir.)

LEONARDO PİSANO → FİBONACCİ.

LEONARDO DA VİNCİ, italyan ressam, heykelci, mühendis, mimar ve bilgin (Vinci, Floransa yakınları, 1452 - Cloux şatosu, bugün Clos-Lucé, Amboise yakınları, 1519). Floransa senyörlüğü'nün noteri ser Piero'nun evlilikdışı oğluydu. 1469'da yanına girdiği Verrocchio'dan heykel ve resim sanatlarını öğrendi, 1472'de floransalı ressamlar kütüğüne yazıldı, 1481' in sonu ya da 1482'nin başına değin Floransa'da yaşadı. Bu dönemde yaptığı *Muştulama* (Uffizi) ve *Ginevra Benci'nin portresi* (National Gallery of Art, Washington) gibi resimler, floransa estetiği ve inceliğinin genç sanatçıyı ne kadar etkilemiş olduğunu gösterir. Milano'ya gittiği için yarım bıraktığı *Müneccim kralların tapınması*'nda (Uffizi), Leonardo, döneminin sanat sorunlarına kendi kişisel çözümünü getirir: *sfumato* ile, çevre çizgileri ve plastik kitleler, yüz ifadelerinin önem kazandığı daha anlamlı, daha şiirsel yeni bir gerçeklik içinde erir. 1482'de Leonardo Milano'ya, Ludovico Sforza'nın sarayına gitti ve ona askeri mühendis, mimar, ressam ve heykelci olarak hizmet etmeyi önerdi. Dük, Leonardo'ya şenlikleri düzenleme görevini verdi; ayrıca babası Francesco Sforza'nın at üstünde dev boyutlu (yaklş. 8 m yükseklikte) bir heykelini sipariş etti. Vinci bu heykel üstünde on altı yıldan daha fazla bir süre çalıştı, ancak heykel bir türlü dökülemedi. Leonardo, Milano ve Pavia katedrallerinin yapımı üzerine tartışmalara katıldı. Bir yandan da resim konusundaki araştırmalarını sürdürdü. *Kayalıklı Meryem Ana* (1483'e doğr., Louvre; sanatçının elinden çıkma benzer bir tablo da Londra'daki National Gallery'de bulunmaktadır) adlı yapıtında, dağınık ışık kullanarak konuya değişik bir görünüm kazandırmayı artık kesinlikle başarmıştı; bu, sanatçının başlıca kaygılarından biriydi. 1496-1498 arasında S. Maria delle Grazie'nin yemekhanesi için, başyapıtlarından biri olan *Son yemek*'i gerçekleştirdi; kompozisyonu düzenli ve bakışımlı olan bu yapıtta, çok yoğun bir duyarlık sezilir.

Bu çalışmalara koşut olarak Leonardo, öğretisini kuramsal temeller üzerine oturtmak için yoğun bir araştırma ve bilgi toplama çalışmasına girişti. Perspektif, anatomi, mekanik üzerine yaptığı incelemelerin art arda yayımlanmasını tasarlıyordu, ama bu isteği bir türlü gerçekleşmedi. Elyazmaları yayımlanıncaya kadar yapıtları gizli kaldı. Yalnızca 1651'de, bir XVI. yy. derlemesinden yola çıkılarak, *Resim* üstüne* (Trattato della Pittura) adlı kitabı yayımlanabildi. Leonardo, yeryüzü ile gökyüzünü, güneşten yayılan ışıkla hayat kazanan ve doğa güçlerinin durmak bilmez mücadelesiyle çalkalanan bir evren içinde birleştiren eksiksiz bir kozmoloji tasarlamıştı.

1499'da Milano dukalığı düştüğü zaman, Leonardo bütün İtalya'ya adını duyurmuştu. Mantova'ya gitti ve burada Este ailesinden İsabella'nın portresini yaptı; sonra Floransa'ya döndü. Bu dönemde geniş bir yankı uyandıran yapıtlar gerçekleştirdi: *Azize Anna* adlı tablosunun taslağı (Londra, Royal Academy; daha sonra gerçekleştirdiği yağlıboya tablo Louvre' dadır); ışık gölge oyunlarıyla sağlanmış tiltiz bir renk birliğini yansıtan *la Gioconda** portresi; Palazzo Vecchio'daki Büyük kurul salonu'nu süsleyen teknik açıdan başarısız duvar resmi *Anghiari savaşı* (1503-1505). Leonardo daha sonraları, desenleriyle tanınan (1504-1508 arasında) *Leda'*

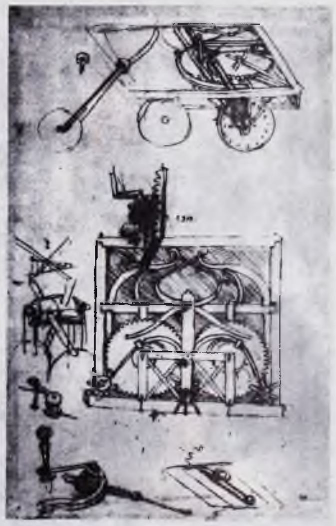
Lauros-Giraudon

Leonardo da Vinci
Melek ile Çocuk İsa
***Kayalıklı Meryem Ana*'dan**
ayrıntı
Louvre müzesi, Paris

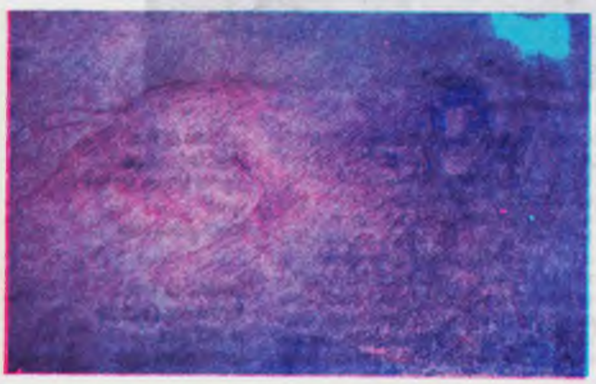
Leonardo da Vinci
Meryem Ana, Çocuk İsa
ve azize Anna
Louvre müzesi, Paris

Takase -Ziolo

Leonardo da Vinci: kendinden devinimli bir savaş arabası için etütler

Lauros-Giraudon

Leonardo da Vinci kükreyen aslan sanginle yapılmış desen ***Bonnat müzesi, Bayonne***

Sergio Leone

Giovanni Leone

yı, Louis XII'nin sipariş ettiği iki madonna resmini (1506-1512'ye doğr., bugün kayıptır) ve Louvre'daki *Vaftizci Yahya*'yı gerçekleştirdi. Bu arada mühendislik işleriyle görevlendirildi; ancak, Arno ırmağının yatağını değiştirmek üzere tasarladığı planlar başarısızlıkla sonuçlandı. Leonardo, daha sonraları Milano'ya döndü ve Trivulce'nin mezarı için bir atlı heykeliyle süslü bir anıt yaptı (1511-12). Leonardo'nun sanatını en dolaysız biçimde sürdürenler Milano'dan çıkmıştır; ancak, bunların tümü aynı derecede yetenekli değildir: G. A. De Predis, Luini, kendisi de Touraine'e çalışmaya gidecek olan A. Solario. Roma'da iki yıl kaldıktan sonra Leonardo, François I'in daveti üzerine, Fransa'ya gitti (1516); orada daha çok krallık şatoları için mimarlık araştırmaları yaptı.

XV. yy. floransa sanatının tüm özlemlerinin mirasçısı olan Leonardo, yüzyılın araştırmalarına dâhice bir çözüm getirdi: resimde ışık gölge oyunlarının egemenliğini ve tonların ustaca kullanımıyla figürlere biçim kazandırılabileceğini kanıtladı; heykel ve mimarlıkta ise, anlatım kaygısının yeniden ağır basmasını sağladı. Desenleri (Windsor şatosu'nda geniş bir koleksiyon bulunur), kimi kez bilimsel bir kesinliği, kimi kez de eşsiz bir hayal gücünü yansıtır. Şaşılacak kadar çeşitli konuları işleyen ve genellikle dikkate değer bir edebi nitelik taşıyan çok sayıdaki yazıların büyük bir bölümü günümüze ulaşmıştır; buna karşılık desen defterleri (Milano'da Ambrosiana kitaplığı'ndaki *Codex Atlanticus*, Paris'te İnstitut de France'taki elyazmaları vb.), bir ölçüde sanatçının ilgisizliğinin, bir ölçüde de mirasçılarının ihmalciliğinin kurbanı olmuşlardır. Leonardo, XVI. yy.'dan başlayarak, bir çeşit "sihirbaz" olarak görülüyordu; çoğu kaybolmuş ya da yarım kalmış olmasına rağmen, yapıtının taşıdığı anlam çok büyüktür.

LEONARDO DE ARGENSOLA (Lupercio), ispanyol şair (Barbastro, Aragón, 1559-Napoli 1613). Aragón'da resmi tarih yazarlığı, ardından Napoli'de Devlet bakanlığı yaptı ve burada "Aylaklar" adlı edebiyat akademisiyle yakın ilişki kurdu, üç trajedi (*İsabela, Filis* ve *Alejandra*) ve latin ve italyan gelenekleri çerçevisinde lirik şiirler yazdı. —Kardeşi BARTOLOMÉ (Barbastro, Aragón, 1562 - Zaragoza 1631), Aragón resmi tarih yazarlığında onun yerine geçti. Culteranismonun aşırılıklarından uzak, dilinin arılığıyla dikkati çeken şiirler, *Conquista de las islas Molucas* (1609) adlı bir kronik ve Zurita yıllığının devamı olan *Analas de Aragón* (1630) adlı bir yıllık yazdı. "İspanya'nın Horatioları" ve "Apollon'un ikizleri" lakabı takılan bu iki kardeşin şiirleri, 1634'te Lupercio'nun oğlu tarafından yayımlandı.

LEONBERG, Almanya'da kent, Baden-Württemberg eyaletinde, Stuttgart'ın batısında; 36 600 nüf.

Leonberg köpeği, iri alman köpeği. (Baden-Württemberg'de leonbergli bir hayvan yetiştiricisinin ternöv, senbernar ve çoban köpeği arasında gerçekleştirdiği bir çaprazlama sonucu ortaya çıktığı sanılmaktadır. Bekçi, koşum ve yük taşıma köpeği olarak yararlanılan zeki ve sadık bir hayvandır.)

LEONCAVALLO (Ruggero), italyan besteci (Napoli 1858 - Montecatini 1919). Verismo okulunun temsilcilerindendir. Ününü borçlu olduğu operalarında dramatik anlatım, koyu bir lirizmin egemen olduğu pasajlarla güçlendirilmiştir (*Palyaçolar* [Pagliacci], 1892; *la Bohème*, 1897; *Zaza*, 1900; *Der Roland von Berlin*, 1904; *Maia*, 1910; *Zingari*, 1912).

LEONE a. Sierra Leone'nin para birimi.

LEONE (Giovanni), italyan devlet adamı (Napoli 1908). Napoli Üniversitesi'nde hukuk dersi verdikten sonra 1946'da Kurucu meclis'e Napoli'den milletvekili seçildi. Hıristiyan demokrat parti'ye katıldı. 1948'de Millet meclisi üyesi ve 1955-1963 arasında da Meclis başkanı oldu. Birkaç ay başbakanlık yapan (1963) Leone 1967'de ömür boyu senatörlüğe getirildi. Mayıs 1968 milletvekili seçimlerinden sonra hıristiyan demokrat bir hükümet kurdu ve hazirandan aralığa kadar yönetimde kaldı. Cumhurbaşkanı seçildi (1971-1978).

LEONE (Sergio), italyan sinema yönetmeni (Roma 1929 - *ay. y.* 1989). Tarihsel ve mitolojik bir film olan *Rodos dev*'iyle (İl Colosso di Rodi) [1961] sinemaya başladı ve 1964'te ilk italyan usulü westerni ("western-spaghetti") gerçekleştirdi: *Bir avuç dolar* (Per un pugno di dollari). Daha sonra şu filmleri yaptı: *Bir kaç dolar için* (Per qualche dollaro in più) [1965], *İyi, kötü ve çirkin* (İl buono, il brutto e il cattivo) [1966], *Batıda kan var* (C'era una volta il West) [1969]. Psikolojik ve tarihsel gerçeklikten çok heyecana dayanan "yeni western"in dünya çapında ustası oldu. ABD'de *Yabandan gelen adam* (Duck! you sucker! ya da Giu la testa) [1971] ve *Bir zamanlar Amerika'da* (Once Upon a Time in America ya da C'era una volta in America) [1984] adlı filmleri gerçekleştirdi.

LEONETTİ (Francesco), italyan yazar (Cosenza 1924), *Officina* (1955) dergisinin kurucularından. Siyaset ile edebiyat arasındaki bağıntılar üzerine geliştirdiği düşünceleri şiir ve romanlarına da yansıdı (*Fumo, fuoco e dispetto*, 1956).

LEONHARD (Rudolf), alman yazar (Lissa, bugün Leszno, Poznań yakınında, 1889 - Berlin 1953). Anlatımcı bir şairdi, devrimi ve evrensel barışı yüceltti. Şiir kitaplarının (*Die İnsel*, 1923; *Chaos*, 1923) yanı sıra *Beate und der Grosse Pan* (1918) adlı bir roman yayımladı ve Anatole France'tan çeviriler yaptı. 1927'de Fransa'ya göç etti. Direniş hareketine katıldı ve 1950'de Alman Demokratik Cumhuriyeti'ne döndü.

LEONHARDT (Gustav), hollandalı klavsenci ve orgcu ('s-Graveland 1928). Leonhardt Consort'u kurdu. Koleksiyonundaki eski çalgılarla, XVII. ve XVIII. yy. yapıtlarını seslendirdi. Müzikolojik araştırmalara dayanan yorumlarıyla otoritesini kabul ettirdi. J. S. Bach'ın *Füg sanatı* ile J. P. Sweelinck'in kitabı üzerine birer inceleme yazdı (ilki 1952'de yayımlandı).

LEONİ (Leone), italyan mimar, heykelci ve madalyacı (Menaggio, Como yakınında, 1509'a doğr. - Milano 1590). Madalya gravürcüsü olarak dikkati çekti, sonra, Milano katedrali'nde, Medici sülalesinden Giacomo'nun mezarını yaptı (1560-1564). Bronz işleri ve anıtsal portreler ustası olan Leoni, Vincenzo Gonzaga'nın eski savaşçı kılığında bir heykelini (Sabbioneta), Madrid'de Kral V'in zırhlı dev bir portresini, 1594'te, Guastalla'da Francesco Gonzaga'nın bir portresini yaptı. —Oğlu POMPEO (Pavia 1533'e doğr. -Madrid 1608), Felipe II'nin hizmetinde çalıştı ve el Escorial'ın mezarlarında Karl V ve Felipe II'yi aileleriyle birlikte temsil eden figürleri gerçekleştirdi.

LEONİ (Leone), italyan besteci (Verona 1560'a doğr. - Vicenza 1627). Vicenza katedrali'nin capella yöneticiliğini yaptı. Dinsel müzikte sürekli bası ilk kullananlardandır. Yapıtları: beş ciltlik 5 sesli madrigal (1588-1602); bir ciltlik 5 sesli *Madrigal spirituali* (1596); bir ciltlik 8 sesli *Sacrarum cantionum* (1608); *Sacri Fiori* başlıklı dört ciltlik 2-4 sesli, 1-4 sesli ve 1-3 sesli org eşlikli motet'ler (1613); 4 ses ve 6 çalgı için on partili *Aurea corona ingemmata d'armonici concerti* (1615).

LEONİ ya da **LİONİ** (Ottavio), italyan ressam ve gravürcü (Roma 1578'e doğr. -*ay. y.* 1630). Roma'da tablolar ve freskleryaptı (S. Eustachio'daki *Muştulama*), ama özellikle gravüre de geçirdiği portre desenleriyle tanındı (*Galilei, Bracciano dükü*, Louvre). Fransız Cl. Mellan'ı etkiledi.

LEONİ (Raúl), venezuelalı avukat ve devlet adamı (Upata, Bolivar eyaleti, 1905 - New York 1972). Demokratik eylem partisi'ne katıldı, 1928'den 1936'ya, sonra 1937'den 1938'e kadar sürgünde kaldı. 1945-1948 arasında R. Betancourt hükümetinde Çalışma bakanı oldu. 1949'dan 1958'e dek yeniden sürgüne gönderildi. Daha sonra milletvekili, Meclis başkanı ve Cumhurbaşkanı (1964-1969) oldu.

LEONİCO (Angelo), italyan yazar (öl. Padova 1556). Şair ve dramaturg. Yaşadığı dönemdeki bir olayı ele alarak *İl soldato* adlı trajediyi yazdı (1550).

LEONİDAS I (öl. Thermopylai İ.Ö. 480), Sparta kralı (490-480). Agisler ailesindendi. Kayınbiraderi Kleomenes'ten sonra iktidara geçti (490). Kserkses'in istilası sırasında Thermopylai'yi savunmakla görevlendirildi. Kahramanca bir savunmadan sonra 300 hoplitesle birlikte öldü.

LEONİDAS II (315'e doğr. - İ.Ö. 235), Sparta kralı (247'ye doğr. - 235), Agisler ailesinden. Çok zengindi, Sparta'da bir avuç zenginin yönetiminin sürmesini istiyordu, önemli reformların savunucusu olan Agis IV'e karşı çıktı. 242'de sürgüne gönderildi. 241'de geri döndü ve Agis'i görevinden aldırtıp öldürttü, dul karısını da oğluyla evlendirdi.

LEONİDAS, brezilyalı futbolcu (São Paulo 1911). Gelmiş geçmiş en büyük futbol ustalarından biri. Brezilya takımının santraforu ve 1938 Dünya kupası'nın en iyi golcüsü olan Leonidas'a "Kara Elmas" denirdi.

LEONİDAS Tarentumlu, yunanlı şair (İ.Ö. III. yy.). Theokritos'un çağdaşıydı, bazen onu taklit etti. *Anthologia*'da toplanmış yüz kadar epigramı vardır.

LEONİD-BREJNEV → NABEREJNİYE ÇELNIY.

LEONİDLER. Gökbil. Bir göktaşı yağmuru ile radyan noktası Aslan takımyıldızında bulunan ve bu göktaşlarının atmosfere girişiyle oluşan meteorlara verilen ad. Tempel kuyrukluyıldızıyla (1866 I) ilişkili olan ve kalıntıları oluşturan Leonidler, 14 ile 20 kasım tarihleri arasında gözlemlenebilirler ve maksimuma 16 kasımda ulaşırlar.

LEONİDZE (Georgiy Nikolayeviç), gürcü şair (Patardzeuli 1899 - Tiflis 1966). Önceleri simgecilik akımına bağlandı, doğduğu yörenin görünümlerini lirizmle dile getiren şiirler yazdı. Angaje bir şair oldu, şiir yeteneğini devrimin ve önderlerinin hizmetine verdi (*l'Enfance du guide* [fr. çev.], 1939) ve ulusal ruhu yüceltmek için tarih konusuna eğildi (*Samgori*, 1950; *Portohala*, 1951).

LÉONİN ya da **MAGİSTER LEONİNUS**, fransız besteci (öl. 1190'a doğr.). Notre-Dame de Paris okulunun en ünlü temsilcilerindendi. Etkinlik alanının, St-Germain-l'Auxerrois'dan St-Etienne-du-Mont'a değin uzandığı sanılıyor. Coussemaker'in *Anonyme IV* diye adlandırdığı elyazması, onun *optimus organista* (en büyük organista) olduğunu belirtir. Buradaki "organista" sözcüğü, hem *orgcu*, hem de *organum bestecisi* anlamlarına gelebilir. Cantus planus biçimindeki bir tenor üzerine kurulu olan iki partili organumları, missa ile ya da dualarla soru-cevap oluşturur. Birçok elyazmasında bulunan bu organumların en ünlüsü olan *Magnus Liber* hepsinin özeti gibidir.

LEONİT a. (fr. *léonite;* öz. a. *Leo* Strippelmann'dan). Miner. Hidratlı doğal potasyum ve magnezyum çift sülfat.

LEONNATOS, Büyük İskender'in subaylarından (İ.Ö. 358-322'ye doğr.). Büyük İskender tarafından çeşitli siyasal ve askeri görevlerle Mısır'a ve Asya'ya gönderildi. İskender'in ölümünden sonra Hellespontos Phrygiası satrapı oldu. Tesalya' da Yunanlılar'la yaptığı savaşta öldürüldü.

LEONOR ARAGÓNLU (öl. Toledo 1445), Aragón kralı Adil Fernando I'in küçük kızı, Portekiz kralı Duarte I'in karısı. Duarte I'in ölümünden sonra naiplik yapmak istedi; ama Cortesler, Duarte I'in kardeşi Coimbra dükü don Pedro'yu yeğlediler. Bir halk ayaklanması sonucunda ülkeden kovulan Leonor, Castilla'ya sığınmak zorunda kaldı.

LEONOR ARAGÓNLU (? - Tudela 1479), Navarra kraliçesi (1479). Aragón kralı Juan II ile Navarra kraliçesi Évreuxlü Blanca'nın küçük kızı. 1436'da Foix kontu Gaston IV ile evlendi. Karısının ölümünden sonra haksız olarak Navarra tahtını elinde tutan Juan II, Leonor ve Gaston yararına büyük çocukları Viana prensi Carlos ile Blanca'yı mirastan yoksun bıraktı (1457). Leonor ülkeyi babasının istediği doğrultuda yönetti (1464-1479), ama ancak babası öldükten sonra 1479'da kraliçe ilan edildi. Bir ay sonra da öldü (şubat).

LEONOR TELES Menesesli, Portekiz kraliçesi (Trás-os-Montes-Valladolid 1386), Menesesli Martim Afonso Teles'in ikinci kızı. João Lourenço da Cunha ile evlendi; 1371'de Portekiz kralı Fernando I, Leonor'u kaçırtıp evliliğini feshetti ve onunla evlendi. Kraliçenin entrikaları Portekiz ile Castilla arasında savaşa yol açtı. Düşmanlıklar Leonor ile Fernando'nun kızı Beatriz'in Castilla kralı Juan I ile evlenmesi üzerine son buldu. Kısa süre sonra dul kalan Leonor Portekiz tahtını kızına vermek istedi. Juan I'in ölümünden sonra, halk, burjuvazi ve bir bölüm soylu tarafından desteklenen kardeşi João, taht üzerinde hak iddia etti. Damadına bağlı birliklerin desteğine karşın Portekiz'den kovulan kraliçe önce Tordesillas, sonra da Valladolid manastırı'na kapatıldı ve Juan d'Aviz kral ilan edildi.

Leonore, Beethoven'ın *Fidelio* operasının çeşitli uvertürlerine verilen ad. Operanın baş kişisi olan Leonore, erkek kılığına girince *Fidelio* adını alır. Sık sık konserlerde seslendirilen ya da *Fidelio*'nun II. perdesinden önce çalınan 3 no.'lu uvertür (1806), bir özgürlük marşına dönüşmüştür. *Fidelio*'nun uvertürüyse (1814), yalnızca senfonik bir giriştir.

LEONOV (Leonid Maksimoviç), rus yazar (Moskova 1899). Dostoyevskiy çizgisini izleyerek, çeşitli çevrelerden gelen kişileri betimledi (*Konek melkogo çeloveka, Journal de Koviakine* [fr. çev.], 1924) ve *Barsuki* (1924) adlı yapıtında, anarşist köylülerin proleter devlete karşı ayaklanmalarının gerçeğe uygun bir tablosunu çizdi. Ardından, düş kırıklığına uğrayarak suçluluğa yuvarlanan bir devrimci örneğiyle (*Vor,* 1927) ve eski geleneklerin sürdürülmesini kınayan öykülerle (*Histoire de province* [fr. çev.]; *Récits sur les moujiks* [fr. çev.], 1928), NEP'e duyduğu düşmanlığı dile getirdi. Büyüyen ve doymak bilmez sanayi temasını (*Sot,* 1930), entelijansiyanın yazgısı üzerine düşüncelerle (*Skutarevskiy,* 1932; *Doroga na okean,* 1935) birleştiren toplumsal romanlar yazdıktan sonra, roman çalışmalarını savaş ve savaş sonrasının esinlediği yurtseverlik temalarıyla genişleterek, *Naşestviye, Vslyatiye Velikoşumska* (1942-1944) ve özellikle ülkesinin halkı ve aydınlarının tarihsel görevi üzerine geniş ve simgesel bir yapıt olan *Ruskiles* (1953) adlı romanlarını yazdı.

LEONOV (Aleksey Arhipoviç), rus kozmonot (Listviyanka, Novosibirsk bölgesi, 1934). Voshod 2 gemisiyle, Pavel Beliyayev eşliğinde uzaya çıktı; 18 mart 1965' te, bir kılavuz halatla bağlı olduğu kabinden 5 m uzaklaşarak kosmosta 12 dakika kaldı ve uzay gemisiyle uzaya çıkan ilk insan oldu. Temmuz 1975'te, Apollo-Soyuz uçuşu dolayısıyla, Soyuz 19 gemisinin komutanı olarak yeniden uzaya çıktı. Daha sonra, diğer kozmonotlarının çalışmalarını yönetmekle görevlendirildi.

LEONTEUS. Yun. mit. Truva savaşı'nda yararlılık gösteren Lapithai önderi.

LEONTİEF (Wassily), rus kökenli amerikalı iktisatçı (Petersburg 1906). İkinci Dünya savaşı'nın eşiğinde, ekonominin çeşitli kesimlerinin karşılıklı bağımlılığına dayalı bir kesimlerarası değişim tablosu geliştirdi ve bunu 1941'de yayımladığı *The Structure of the American Economy* (Amerikan ekonomisinin yapısı) adlı kitabında açıkladı. 1973'te, özellikle sanayilerarası iktisadi çözümleme üzerine çalışmalarından ötürü iktisat dalında Nobel ödülü'nü kazandı. Bu çözümleme tekniği günümüzde gerek planlama, gerek milli muhasebe alanlarında geniş ölçüde kullanılmaktadır. Ayrıca, *The Future of the World Economy* (Dünya ekonomisinin geleceği) [1977], *Essays in Economics* (İktisat üzerine denemeler) [1978] adlı yapıtları yazdı.

LEONTİNOİ → LENTİNİ.

LEONTİON, İ.Ö. III. yy.'da yaşamış atinalı kibar fahişe; Epikuros'un tilmizi ve onun arkadaşı Metrodoros'un karısıydı. Bir felsefe okulu açtı ve Theophrastos'un düşüncelerini çürütmek için bir inceleme kitabı yazdı.

LEONTİOS (öl. İstanbul 705), Doğu Roma imparatoru (695-698). Anadolu ordularına komuta etti; İstanbul'da İustinianos II'ye karşı yapılan ayaklanmadan yararlanarak kendini imparator ilan etti. Tiberios III Apsimar tarafından tahttan indirilerek bir manastıra kapatıldı, 705'te yeniden iktidara gelen İustinianos II'nin buyruğuyla boynu vuruldu.

LEONTİYAZİS a. (lat. *leontiasis*'den). Yüze arslan yüzü görünümü veren hipertrofi.

—ANSİKL. Leontiyazis genellikle yüz örtenekleriyle ilgilidir. Çoğu zaman cüzamdan, bazen de üçüncü devre frengiden ileri gelir. Daha seyrek olarak hipertrofinin kemikleri, özellikle çene ve elmacık kemiklerini kapsadığı olgulara da rastlanır. Bunlara kemik leontiyazisi denir.

LEONTOCEBUS a. Zool *Tamarin*'in cins adı.

LEONTOPOLİS ("Aslanlar kenti"). Tar. coğ. Romalılar'ın Mısır deltasındaki iki kente verdikleri ad (çünkü bu kentlerde dişi aslan biçiminde tanrılara tapılıyordu). Kentlerden en önemlisi (bugün *Tel ül -Mukdem*), "yabani aslan" denen tanrı Mahes'in başlıca tapınağını içerir (kentte çok sayıda aslan resmi ortaya çıkarıldı). Bastet'e tapılan öbür Leontopolis'in bugünkü adı *Tel ül-Yahudiye*'dir ("Yahudiler' in tepesi"); kente bu adı, Ptolemaios VI Philometor döneminde Antiokhos'un işkencelerinden kaçmak için buraya yerleşen İsrail halkı verdi.

LEONTOPOLİS. Tar. coğ. Anadolu'nun İsauria bölgesinde kent; yeri kesin olmamakla birlikte, Suğla gölünün G.'inde olduğu sanılmaktadır.

LEONTOS KOME. Tar. coğ. Anadolu' nun Phrygia bölgesinde küçük yerleşme; sıcak su kaynaklarına sahip olan köyün, Afyonkarahisar'daki Gazlıgöl kaplıcasının bulunduğu yerde olduğu sanılmaktadır.

LEONTYEV (Konstantin Nikolayeviç), rus yazar (Kudinovo, Kaluga ili, 1831 - Zagorsk manastırı, Moskova yakınında, 1891). Hareketli bir yaşam sürerken Aynaroz dağındaki manastıra kapandı ve çileci ortodoksluğu benimsedi; yaşamının sonunda keşiş oldu. Rus geleneğinin özgünlüğüne ve üstünlüğüne inandı, tanrıtanımazlığından ve eşitlikçi görüşlerinden dolayı modern Batı'yı küçümsedi ve düşüncelerini *Bostok, Rossiya İ Slevyantyo* (1885-86) adlı yapıtında açıkladı. Tolstoy üzerine bir inceleme ve özyaşamöyküsel anılar bıraktı.

LEOPAR a. Zool. PARS'ın eşanlamlısı.
—Taşoc. Kırmızımsı gri zemin üzerinde daha koyu gri ve siyah lekeleri bulunan belçika mermeri.

Leopar *(İl Gattopardo),* Giuseppe Tomasi di Lampedusa'nın romanı (1958); Risorgimento dönemindeki sicilyalı büyük bir aristokrat ailenin çöküşünü anlatır. —Roman, L. Visconti'nin aynı adlı filmine konu oldu (1962).

LEOPARDİ (Alessandro), italyan mimar, heykelci ve dökümcü (Venedik 1465'e doğr. - *ay. y.* 1522'ye doğr.). Doğduğu kenti süsleyen yapıtları arasında San Marco'daki aziz Yakup heykeli ve sunağı sayılmalıdır (Zeno capellası). Verrocchio' nun tamamlamadan bıraktığı *Colleoni* heykelinin atını dökme görevi ona verilmiştir (1496).

LEOPARDİ (Monaldo), italyan yazar (Recanati, Marche, 1776 - *ay. y.* 1847). Oğlu Giacomo'nun eğitimi üzerine değerli bir belge olan özyaşamöyküsü yazdı.

LEOPARDİ (Giacomo), italyan yazar (Recanati, Marche, 1798 - Napoli 1837), öncekinin oğlu. Petrarca'dan sonra gelen en büyük italyan şair olarak görüldü ve çağdaş italyan şiirine kaynaklık etti. 1824-1835 arasında yayımlanan lirik şiirleri (*Canzoni* ve *Canti*) ona dünya çapında bir ün kazandırdı. Ama bu şiirler, bilgin, filolog ve gazete yazarı olarak verdiği yapıtların ancak küçük bir bölümünü oluşturuyordu. Ölümünden sonra yayımlanan günlüğü (*Zibaldone*, 1817-1832), ilgilendiği konuların çokluğu ve derin bilgisinin genişliğini gösterirken, *Operette morali* (1827 ve 1833) adlı yapıtındaki felsefi diyaloglar, antik maddecilikten aldığı tanrıtanımazlığının umutsuz alaycılığını ortaya

A. P. N.

Leonid Maksimoviç Leonov (1954'te)

İPS-P. P. P. kol.

Aleksey Leonov
(Apollo kumanda modülünün benzetecinde,
Houston [Texas], 1975'te)

Reportagebild

Wassily Leontief
(1973 Nobel iktisat ödülü'nü alırken)

koyar. Köktenci bir olumsuzluk ve ölüm deneyimi olarak leopardici kötümserlik, felaketçi bir tarih görüşü *(All' İtalia)*, zamanın kaçıp gidişi üzerine derin bir düşünce *(A Silvia)*, sevmenin olanaksızlığı *(Aspasia)* ve doğanın insana karşı düşmanlığı (*Canto notturno di un pastore errante*, 1830; *la Ginestra*, 1836) aracılığıyla dile gelir.

LEOPOLD I (Viyana 1640 - ay. y.1705), Avusturya arşidükü, Macaristan kralı (1655-1705), Bohemya kralı (1656-1705), imparator (1658-1705). Ferdinand III ve infanta Mariana'nın ikinci oğluydu; önce Kilise'ye girmek üzere yetiştirildiyse de, kardeşinin ölümü tahta çıkmasına yol açtı. Cizvit öğretmeninin ve bakanlarının etkisi altında kaldı; devlet çıkarlarının üstünlüğüne inanmakla birlikte, imparatorluk prenslerine metbuluğunu zorla kabul ettirmeye kalkışmadı. Avrupa'da Louis XIV'ün artan etkisinden kaygılanarak Alsace'ı geri almaya çalıştı ve Madridli Habsburglar'ın mirası üzerinde hak iddia etti. Öte yandan doğuda 1663-64'te Türkler, Avusturya topraklarına girdi ve güçsüz düşen imparator, Macaristan kalelerini onlara bırakmak zorunda kaldı.

İçerde, calvinciliğin kökünü kazımaktan başka bir şey düşünmeyen Leopold, macar soyluları ve magnatların sonu gelmez ayaklanmalarıyla çarpışmak zorunda kaldı. 1671'de aristokratların bir komplosunun ortaya çıkarılması imparatora, hem anayasayı ve din özgürlüğünü ortadan kaldırmak, hem de macar ordusunu dağıtmak fırsatını verdi. 1678-1681 arasında Transilvanya'da Türkler'in ve Louis XIV'ün desteklediği bir ayaklanma bazı özgürlüklerin geri verilmesi ve Parlamento'nun yeniden kurulmasıyla sonuçlandı. 1683'te Osmanlılar Viyana'yı kuşattılar, kent ancak Jan Sobieski'nin müdahalesiyle kurtulabildi. Leopold, Türkler'e karşı kurulan Kutsal* Birlik'e katıldı. İmparatorluk orduları Macaristan'ı yeniden fethetti; Eperies "kan mahkemesi"nden korkan Pressburg diyeti, Habsburglar'ın erkek soyunun kutsal tacın vârisi olduğunu ilan etti (1687). 1699'da imzalanan Karlofça barışı'yla, Temesvár banlığı dışında tüm Macaristan imparatora verildi.

Louis XIV'ün torununu İspanya tahtına oturtması üzerine Leopold, askeri yardım sağlamak amacıyla, 1701'de Brandenburg Seçicisinin Prusya kralı unvanını almasına izin verdi ve oğlu arşidük Karl'ın İspanya üzerindeki haklarının öteki devletlerce tanınmasını sağladı, böylece İspanya Veraset savaşı'nı başlatmış oldu (1702).

Leopold'un, üçüncü karısı Neuburglu Eleonore'den, Joseph ve Karl adlarında iki oğlu oldu. Ancak oğullarının, yalnız kız çocukları vardı. İmparator kendi veraseti sorununu, *Leopold yasası*'yla (1703) çözdü: eğer prenslerden hiçbirinin erkek çocuğu olmazsa, Karl Joseph'ten sonra tahta çıkacak, ancak Joseph'in kızları Karl'ın kızlarından önce geleceklerdi.

Giacomo **Leopardi**
Domenico Morelli tarafından yapılan portre
Bibliothèque nationale, Paris

Hanedan müzesi

Belçika kralı **Léopold II**
Hanedan müzesi, Brüksel

LEOPOLD II (Viyana 1747 - ay. y.1792), Toscana grandükü (Pietro Leopoldo I) [1765-1790], imparator, Avusturya arşidükü, Bohemya ve Macaristan kralı (1790 -1792), Franz I ve Maria-Theresia'nın oğlu. Kardeşi Joseph II gibi hukukçu Martini'nin eğitiminden geçti, ancak janseniusçuluktan daha çok etkilendi. Toscana grandükü olarak köylülerin durumunu düzeltmeye, iktisadi yaşamı geliştirmeye çalıştı, ancak josephçi geleneği izleyerek Kilise'yi egemenliği altına aldı. Engizisyonu kaldırdı (1787), birçok manastırı kapattı ve janseniusçu Pistoia piskoposu Scipione de'Ricci'yi destekledi. 20 şubat 1790'da tam bir başarısızlık içinde ölen kardeşi Joseph II'nin yerine imparator oldu. Önceki hükümdarlık döneminin reformlarının bir bölümünü yürürlükten kaldırarak macar magnatların dostluğunu kazandı. Birlikleri Hollanda'yı yeniden işgal ederek (aralık 1790) Liège devrimi'ni bastırdı (ocak 1791). Prusya'yı tarafsızlaştırmayı da başardı (Reichenbach antlaşması, 27 temmuz 1790) ve Osmanlı devleti ile bir barış yaptı (Sistova, ağustos 1791). Ancak kız kardeşi Marie-Antoinette'in başına kötü bir şey gelmesinden korkarak, Fransız devrimi'ne müdahale etmekten çekindi. Bununla birlikte, 27 ağustos 1791'de imzaladığı Pillnitz bildirgesi'nden sonra devrimcilerin göçmenlere karşı müdahalede bulunmasını istemeleri üzerine, 7 şubat 1792'de Prusya'yla askeri bir antlaşma imzaladı ve 25 ocak 1792 tarihli fransız ültimatomunu reddetti. Öldüğü sırada (1 mart 1792), savaş patlak vermek üzereydi.

AVUSTURYA

LEOPOLD I VON HABSBURG (1290' a doğr. - Strasbourg 1326), Avusturya ve Steiermark dükü (1308 -1326). Albrecht I'in oğlu. Morgarten'de İsviçreliler'e yenildi (1315). 1314'ten sonra Almanya tahtı için Bavyeralı Ludwig ile çekişen kardeşi ve ortağı Güzel Friedrich III'ü destekledi.

LEOPOLD III VON HABSBURG (1351 - Sempach 1386), Avusturya dükü. Albrecht II'nin oğlu. Kardeşi Albrecht III ile birlikte Avusturya topraklarını yönetti. Neuberg'in bölüşülmesiyle (1379) Habsburg eyaletlerinin büyük bir bölümünü (Steiermark, Kärnten, Krain, Tirol ve Alsace) elde etti. İsviçreliler'e boyun eğdirmeye çalışırken Sempach savaşı'nda öldü. *Leopold kolu*'nu başlattı.

LEOPOLD V VON HABSBURG (Graz 1586 - İnnsbruck 1632), Avusturya - Tirol arşidükü (1625-1632). Arşidük Steiermarklı Karl II'nin oğlu. Passau (1605) ve Strasbourg piskoposluklarını elde etti (1607), daha sonra kardeşi imparator Ferdinand II Tirol'ü kendisine verdi (1625). Dinsel unvanlarından vazgeçerek (1626) Habsburglar'ın *Tirol kolu*'nu kurdu.

BADEN

LEOPOLD (Karlsruhe 1790 - ay. y. 1852). Baden grandükü (1830-1852). Grandük Karl Friedrich'in oğlu. Üvey kardeşi Ludwig'in yerine geçti. Oldukça liberaldi. 1848-49 devrim hareketlerinden etkilendi. Prusyalılar'ın yardımıyla yeniden iktidara geldi.

BAVYERA

LEOPOLD ya da **LUİTPOLD** (Würzburg 1821 - Münih 1912). Bavyera naip prensi (1886-1912), kral Ludwig I'in oğlu. Prusya'ya (1866), sonra Fransa'ya (1870) karşı savaştı. Ludwig II'nin ölümünden sonra naiplik yaptı (1886).

BELÇİKA

LÉOPOLD I (Coburg 1750 - Laeken 1865). Belçika kralı (1831-1865), Saksonya -Coburglu Franz'ın oğlu. Yunanistan tacını reddettikten sonra (1830), Belçika Ulusal kongresi tarafından Belçika kralı seçildi (4 haziran 1831). Louis-Philippe'in kızı Louise-Marie ile evlenince (1832), Belçika'nın tarafsızlığını korumaya çalıştı. İçte, çeşitli kabinelerde katoliklerle liberallerin birliğini sağlamak istedi, ama Kilise'ye karşı tutumu, kilise karşıtı bir parti kurulmasına yol açtı (1846), bu partinin hükümete katılması (1847) meşrutiyetten parlamenter monarşiye geçişi sağladı.

Léopold nişanı, 1832'de ihdas edilen sivil ve askeri belçika nişanı. Beş sınıfı vardır Gelincik kırmızısı, hareli kurdele. (→ NİŞAN levhası.)

LÉOPOLD II (Brüksel 1635 - Laeken 1909), Belçika kralı (1865-1909), öncekinin oğlu. Parlamenter rejimi kabul ederek, Belçika'nın özgürce yönetilmesine izin verdi. Ordunun tarafsızlığını savundu, ulusal savunmayı güçlendirmek gerekliliği üzerinde durdu (Meuse ırmağı boyunca surların yapımı, 1909'da kişisel askerlik hizmetini ihdas etti). 1876'da Uluslararası Afrika kuruluşu'nu kurdu, sonra Kongo'yu Stanley tarafından sömürge haline getirtti (1879). Kongo, Berlin konferansı tarafından Léopold II'nin hükümranlığı altında bağımsız bir devlet olarak kabul edildi (1885) ve Belçika parlamentosu 20 ağustos 1908'de onun ilhakını onayladı.

Léopold II nişanı, 1900'de ihdas edilen sivil ve askeri belçika nişanı. Altı derecelidir. Ortasından siyah bir çizgi geçen koyu mavi bir kurdele ile kullanılır.

LÉOPOLD III (Brüksel 1901 - ay. y.1983), Belçika kralı (1934-1951), Albert I'in oğlu. İçte ekonomik ve parasal güçlüklerle karşı karşıya kaldı, uluslararası gerginlik sonucu yeniden Belçika'nın ta-

Avusturyalı Leopold
gelecekteki imparator **Leopold II**
bir XVIII. yy. resminden ayrıntı
Versailles şatosu

Réunion des musées nationaux

Belçika kralı **Léopold I**
Winterhalter'in yaptığı bir portreden (1840) ayrıntı
Versailles şatosu

Giraudon

imparator **Leopold I**
J. A. Lepoutre'un bir gravüründen ayrıntı (1696)
Bibliothèque nationale, Paris

B.N., Paris

Belçika kralı **Léopold III**
(1949'a doğr.)

Paris-Match

rafsızlığında ısrar etti. Ama 10 mayıs 1940'ta ülke Almanlar tarafından işgal edildi. Zorlu bir direnişin ardından kral silahları bıraktırdı (28 mayıs) ve teslim oldu, bu arada hükümet Londra'ya sığındı. 1944'te toplama kampına alındı, ertesi yıl serbest bırakıldı ve kardeşi Charles naip atandı. Belçika'ya dönüşü krallık sorununu doruk noktasına çıkardı. Léopold o zaman yetkilerini oğlu Baudouin'e devretti, sonra tahttan feragat etti (16 temmuz 1951).

DİĞERLERİ

LEOPOLD (Carl Gustaf AF), isveçli yazar (Stockholm 1756 - *ay. y.* 1829). *Över Segern vid Hogland* (1778) adlı yapıtıyla ünlenen bu şair ve denemeci, koşuklu mektuplar, felsefi odlar, hicivler, idiller, oyunlar (*Odin*, 1790) kaleme aldı. İsveç akademisi'ne seçildi (1786), kral Gustaf IV Adolf tarafından soyluluk unvanı verilen (1809) Leopold, akademik zevkin ve fransız zevkinin en etkin temsilcisiydi.

LEOPOLD (Jan Hendrik), hollandalı şair ('s - Hertogenbosch 1865 - Rotterdam 1925). Simgesel ve melankolik *Şiirler*'den (1912) sonra, Ömer Hayyam'ın rubailerini örnek alarak spinozacı ve epikurosçu görüşlerini bu kalıplara döktü.

LÉOPOLD-II gölü → MAİ NDOMBE gölü.

LEOPOLD kolu, Habsburg sülalesinin küçük kolu. Kökeni aile topraklarını kardeşi Albrecht III ile paylaşan (1379) Leopold III'e uzanır. Leopold kolu'nun payına Tirol, Steiermark, Kärnten, Krain, Slovenya, İstria, İsviçre ve Schwaben'deki Habsburg senyörlükleri düştü. Friedrich V'in (imparator Friedrich III) şahsında Albertin kolu'nun sönmesinden yararlandı (1457).

LEOPOLDCULUK a. Tar. İmparator Leopold II'den esinlenen ve josephçiliği andıran reform hareketi.

LEOPOLDO II (Floransa 1797 - Roma 1870), Toscana grandükü (1824-1859). İmparator Leopold II'nin torunu, grandük Ferdinando III'ün oğlu ve ardılı. İktisadi gelişmeye önemli katkılarda bulundu. Bir anayasa hazırladı (17 şubat 1848), ama halkın çıkardığı karışıklıklar üzerine kaçmak zorunda kaldı. İktidara geçici bir cumhuriyetçi hükümet geldi. Avusturyalılar onu yeniden iktidara getirdi ve 1855'e kadar Toscana'da bir işgal kuvveti bulundurdu; ancak devrimciler tarafından kovuldu (1859).

LEOPOLDSBERG, Viyana (Avusturya) yakınlarında tepe; 423 m. Tepeden Viyana ve Marchfeld görülür. 1809'daki savaş burada oldu.

LEOPOLDSTADT, Viyana'nın (Avusturya) doğu banliyösünde yerleşme alanı, Tuna ile Tuna kanalı arasında. Prater parkı. Viyana'nın eski gettosu.

LÉOPOLDVİLLE → KİNSHASA.

LEOS. Yun. mit. Bir yıkım döneminde, tanrıların öfkesini yatıştırmak amacıyla üç kızını kurban eden atinalı kahraman.

LEOSTHENES, atinalı strategos (öl. Lamia İ.Ö. 322). Büyük İskender'in ölümünden sonra Yunanistan başkaldırmıştı. Leosthenes, Tainaron burnunda 8 000 ücretli asker topladı. Thermopylai yakınlarında Antipatros'u yendi. Lamia'yı kuşattı, ama burada öldürüldü. Mezarı başında Hypereides konuştu.

LÉOTARD a. (J. *Léotard*'ın soy adından). Koregr. Antrenmanda ya da sahnede giyilen, vücudun üst bölümünü (büst ve baseni, kimi zaman bileklere kadar kolları da) örten mayo.

LEOTYKHİDAS (öl. Tegea İ.Ö. 469), Sparta kralı (491-469). Kleomenes'in tahttan indirdiği Demaratos'un ardılı. Persler'e karşı yunan federasyonu donanmasına komuta etti ve Mykale savaşı'nı kazandı (479).

LEOVİGİLD ya da **LİUVİGİLD** (öl. Toledo 586), Vizigot kralı (567 ya da 568 -586). Önce kardeşi Liuva ile birlikte (567 ya da 568), daha sonra 573'te tek başına kral oldu. O sıralarda Andalucía'ya egemen olan Doğu İmparatorluğu'yla iyi ilişkiler kurdu. Toledo'daki sarayında bizans saray törenlerini uyguladı ve altın para bastırdı. Bir frank kadınla evlenerek katolikliği benimseyen oğlu Hermenegild başkaldırınca, Leovigild onu Tarragona'da öldürttü ve Süev krallığı'nı yerle bir etti (585). Ayaklanan Basklar'ı püskürttü ve onlara karşı Vitoria müstahkem mevkiini kurdu. Córdoba ve Málaga'yı geri alarak Bizanslılar'ı denize döktü. İspanyol ülkelerini birleştirdi, ama ariusçuluğa bağlılığı ülkede dinsel birliğin kurulmasını engelledi.

LEP a. "Söylenilmek isteneni, daha söze başlarken hemen kestirmek, anlayıvermek" anlamında kullanılan *lep demeden leblebiyi anlamak* deyiminde geçer.

LEP (*large electrons positrons storage ring*'in kısaltılması). Cern'in elektron-pozitron çarpışma halkası. 1988'de hizmete girmesi öngörülen bu halkanın yarıçapı 4,3 km olacak, 50 GeV'lik enerjisini 85 GeV'ye yükseltebilecektir.

LEPADOGASTER a. Zool. Ilık ve serin denizlerde yaşayan balık cinsi. (Türkiye denizlerinde üç türü bulunur: yapışkanbalığı ya da ördekbalığı [*Lepadogaster lepadogaster*], yapışkanbalığı [*L. candollei*], *L. brownii* [uzunluğu 6 cm'ye kadar]. Yapışkanbalığıgiller familyası.)

LEPANTHES a. Salkım çiçekli epifit küçük bitki. (Orta ve Güney Amerika'da 40'tan fazla türü bilinmektedir. Salepgiller familyası.)

LEPANTO → İNEBAHTI.

LE PARC (Julio), arjantinli sanatçı (Mendoza 1928). Öğrenimini Buenos Aires Güzel sanatlar okulu'nda yaptı. Fontana'nın başlattığı "uzamsalcı" araştırmalarla ilgilendi, Paris'e yerleşti (1958); burada, ayrımlardan ve dizilerden yola çıkarak rengi, ışığı, gerçek ya da görünüşteki devinimi sistemli bir biçimde araştırdı (resim, kabartma, mobil heykeller, nesneler, yerleştirmeler, vb.). 1960'ta, Groupe de recherche d'art visuel*'i (Görsel sanat araştırma grubu) kuranlar arasında yer alan Le Parc, kinetik sanatın önde gelen temsilcilerinden biridir. 1969'dan sonra, kesinlikle belirlenmiş 14 renkten oluşan bir diziyi kullanan sanatçı, resimlerini yeniden tuval üzerine yapmaya başladı ve bazı biçimsel temalar üzerine birçok çeşitleme gerçekleştirdi ("ondes", "reliefs virtuels", "modulations" vb.).

Le Parc

Julio Le Parc
Continuel-lumière (1963)
metal, tahta,
elektrik ışığı, motorlar
özel kol.

LEPÇALAR ya da **RONGLAR,** Sıkkım, Bhutan ve Nepal'de yaşayan yaklaşık 70 000 kişilik tibet-birman halk topluluğu. Geçim kaynakları tarım (çay plantasyonları) ve dokumacılıktır. Dıştanevli klanlardan oluşan babasoylu bir toplum biçiminde örgütlenmişlerdir. Bu dıştanevli klanlarda, bekâr kardeş, ağabeyinin karısı ve tarlalarını paylaşabilse bile, tekeşlilik kuralı geçerlidir. Lamacı olan Lepçaların günlük yaşamında şaman günümüzde de önemli bir rol oynamaktadır.

LE PEN (Jean-Marie), fransız siyaset adamı (La Trinité-sur-Mer 1928). Cizvit okulunu bitirdikten sonra Paris Üniversitesi'nde hukuk öğrenimi gördü. Gönüllü paraşütçü olarak savaştığı Uzakdoğu'dan dönüşte (1955), Pierre Poujade ile tanıştı ve onun grubundan en genç milletvekili olarak Meclis'e girdi (1956). 1956'da gönüllü olarak Cezayir savaşı'na katıldı. 1972'de neo-faşist Ulusal cephe'nin önderi oldu. 1984'te Avrupa parlamentosu'na seçildi. "Yabancılar kovulmalı", "İdam cezası yeniden getirilmeli", "Ahlaki ve ulusal çöküntü önlenmeli" ve "AİDS'liler kamplara kapatılmalı" gibi sloganlarla katıldığı 1988 yılı cumhurbaşkanlığı seçimlerindeki ilk turda oyların % 14,4'ünü alarak aşırı sağın yeni gücünü ortaya koyduysada, ikinci aşamadaki seçimlere katılma başarısını gösteremedi. Gene 1988'de ve daha sonra 1993'teki genel seçimlerde partisi oy kaybına uğradı ve Le Pen milletvekili seçilemedi.

LEPENSKİ VİR, Sırbistan'ın kuzeydoğusunda Demirkapı geçitlerinde yer alan ve Tuna üzerine yapılan bir barajın göl suları altında kalan küçük köy. 1967'deki kurtarma çalışmaları sonucunda, Avrupa'nın bilinen en eski köyünü oluşturan kırk kadar evin kalıntıları ortaya çıkarıldı. Kesin bir plana göre dizilmiş olan bu evlerin en az 8 000 yıllık olduğu sanılmaktadır. Her evde bir ocak, bunun yanı başında bir heykel (insan ya da hayvan başı), ayrıca bir de atölye (bileğitaşı, baltalar, yontulmuş kemikler) bulunmaktadır.

LEPEŞİNSKAYA (Olga Vasiliyevna), ukraynalı kadın dansçı (Kiev 1916). Daha Moskova Bale okulu'nu bitirir bitirmez yıldız dansçı olarak sahneye çıktı (1933). Klasik yapıtlarda olduğu kadar, rus devlet tiyatrolarının repertuvarındaki modern balelerde de başarı gösterdi (İgor Moiseyev'in *Üç şişko*'su, 1935; Radunskiy, Pospehin ve Popko'nun *Svetlana*'sı, 1939). 1949'da, *Kırmızı haşhaş*'ın Leonidoviç Lavrovskiy versiyonunun, Rotislav Zaharov'un *Tunç süvari*'sinin ve Asaf Meserer'in *Bahar suları*'nın (1958) Bolşoy'daki prömiyerlerinde başrol oynadı. 1963 yılında sahne yaşamını bırakıncaya değin, ülkesinin en büyük balerinden biri olarak kaldı. Bolşoy dans okulu'nun yanı sıra, Roma, Budapeşte, İsveç (1973) ve Berlin'de de öğrenci yetiştirdi.

LEPETİT (Roberto), italyan kimyacı ve sanayici (Basel 1865 - Milano 1928). Hızlı bitkisel sepileme yöntemi onun sayesinde gelişti; quebracho ağacı taneninin, sülfitleme işleminden geçirildikten sonra deri dokusuna çok kolay işleyen ve soğukta çözünebilen bir tanen verdiğini buldu.

LEPİDAGATHİS a. Tropikal Asya'da, Afrika'da ve Antiller'de yetişen otsu bitki ya da çalı. (*Lepidagathis cristata* her zaman yeşil bir ağaççıktır; bazen bahçelerde yetiştirilir. Ayıpençesigiller familyası.)

LEPİDİN a. (fr. *lépidine*). Org. kim. Formülü $C_{10}H_9N$ olan metil-4 kinolin'in yaygın adı; taşkömürü katranında bulunur.

LEPİDOBLASTİK sıf. (fr. *lépidoblastique*). Yerbil. Bir kelebek kanadı mozaiki görünümündeki bir başkalaşım kayacı için kullanılır.

fosil iz olarak bir **lepidodendron**

uzun **lepiota** *(Lepiota procera)* [yenebilir]

sıyrıklı **lepiota** *(Lepiota [Leucocoprinus] excoriatus)* [yenebilir]

esmer **lepiota** *(Lepiota helveola)* [zehirli]

LEPİDOCARPON a. Taşkömürü yataklarında rastlanan ve pteridospermae grubundakine benzer biçimde kapalı bir çeşit yumurtacık içinde gelişen dişi bir önçimi bulunan fosil bitki. (Lepidodendrona çok benzer. *Lepidocarpaceae* familyasının örnek tipi.)

LEPİDOCYCLİNA a. Ortiboitlerden, fosil, delikli öbeği. (Altıgen biçimli localıdır. Oligosen ve Miyosen devirlerinde yaşadı.)

LEPİDOCYRTUS a. (yun. *lepis, -idos,* pul, ve *kyrtos,* bombeli, kambur'dan). Orman kenarlarında ya da taşların altında yaşayan, bedeni pullu sıçrarkuyruklu cinsi. (Farklı renklerde olabilir. *Entomobryidae* familyası.)

LEPİDODENDRACEAE a. Birinci Zaman'a özgü fosil bitkiler familyası. (Gerek gövde yapısı, gerek sporkesesi başaklarıyla günümüzdeki kibritotlarına benzeyen, ama 30 m'ye varabilen boylarıyla onlardan ayrılan çok büyük bitkilerdir. *Pteridophyta* şubesi.)
—ANSİKL. Bu ağaçlar uzun kökleri ve yeraltında bulunan yatay dallarıyla *(stigmaria)* çamurlara gömülürlerdi. Gövdeleri dikotom dallanırdı, yüzeyi düzgün sarmal dizili eşkenar dörtgen biçiminde uzunca memeciklerle kaplıydı. Yaprakları sapsızdı. Başlıca cinsleri: *lepidophleum, lepidodendron, bothrodendron, lepidophyllum, ulodendron,* vb. Lepidodedraceae Devon sisteminde ortaya çıkıp Perm sisteminde ortadan kalkmıştır.

LEPİDODENDRON a. Birinci Zaman'a özgü, dikotomik dallanmalı, tepede şemsiye biçiminde toplu yapraklı büyük ağaç. Gövdesi ve dalları sarmal ve sık dizili, eşkenar dörtgen biçiminde yapraksı küçük pullarla kaplıdır. Özellikle yastık biçimindeki fosil iziyle tanınır. (Devon sisteminden Perm sistemine kadar yaşayan bu cins, *lepidodendraceae* familyasının örnek tipidir. Kibritotları takımı.)
—ANSİKL. Lepidodendronların gövde çapı dipte 2 m'ye ulaşabilir, belli bir yükseklikte iki kola ayrılır ve dikotomik olarak dallanırdı. Dallar sert ve sivri uçlu yapraklarla dolu idi. *Lepidostrobus* adı verilen meyve başaklarında hem büyük, hem de küçük sporkeseleri bulunurdu.

LEPİDOKROSİT a. (fr. *lépidocrocite*). Miner. FeOOH formülündeki hidratlı doğal demir oksit.

LEPİDOLİT a. (fr. *lépidolite*). Miner. Bir muskovit çeşidi olan ve mika grubunda yer alan beyaz ya da pe[illegible] mineral madde. (Lepidolit lityumun elde edildiği temel cevheri oluşturan lityumlu bir mikadır.)

LEPİDOMELAN a. (fr. *lépidomélane*). Miner. Biyotit çeşidi olan ve mika grubunda yer alan mineral türü. (Lepidomelan, bileşimindeki bir bölüm alüminyumun yerini demirin aldığı ferromagnezyumlu siyah bir mikadır.)

LEPİDONOTUS a. 12 çift elitrası bulunan, gezici, çokkıllı halkalılar cinsi. (Kıyılardaki taşların altında yaşar. *Aphroditidae* familyası.)

LEPİDOPHLOİOS a. (yun. *lepis,-idos,* pul, ve *phloios,* ağaç kabuğu'ndan. Lepidodendrona benzeyen, ama üst üste binişmiş yaprak izleri ve büyük dalların dibindeki meyve başaklarının konumuyla ondan ayrılan Birinci Zaman ağacı. (*Lepidodendraceae* familyası.)

LEPİDOPTERA a. Böcbil. PULKANATLILAR takımının bilimsel adı.

LEPİDOPTERİN a. (fr. *lépidoptérine*). Pulkanatlılarda bulunan bir proteinin parçalanma ürünü.

LEPİDORHOMBUS a. Zool. Ilık ve serin denizlerde yaşayan kalkanbalığı cinsi. (Türkiye denizlerinde iki türüne rastlanır: bedeninde 4 leke bulunan *Lepidorhombus boscii* [uzunluğu 35 cm'ye kadar], *L. whiffiagonis* [uzunluğu 50 cm'ye kadar]. Kalkanbalığıgiller familyası.)

LEPİDOSAPHES a. (yun. *lepis, -idos,* pul, ve *saphes,* apaçık, gerçek'ten). Çok sayıda zararlı kırmızbböceğinin cins adı. (Virgül koşnili [*Lepidosaphes ulmi*] elma ve armut ağaçlarına, *L. conchyformis* incir ağacına, *L. citricola* ile *L. gloveri* portakal ağaçlarına zarar verir. *Diaspididae* familyası.)

LEPİDOSAURİA a. Pullusürüngenleri (kertenkele ve yılanlar), kalakbaşlıları (noktalı kamadiş) ve Permi devrinde ortaya çıkan fosil biçimleri *(Eosuchia)* içeren sürüngenler altsınıfı.

LEPİDOSTROBUS a. (yun. *lepis, -idos,* pul, ve *strobos,* burgaç'tan). *Lepidodendraceae* familyasından bitkilerin fosil kozalağı. (Silindirimsi koni biçimindeki bu uzun başaklar, kozalağın dibine doğru büyük sporkeselerini, tepesine doğru küçük sporkeselerini ve kiremit gibi birbirine binişmiş bürgü yapraklarından ya da pulcuklardan oluşur.)

LEPİDOTRİGLA CAVİLLONE a. Zool. Sıcak ve ılık denizlerin en çok 450 m derinliğe kadar inen kıyı kesimlerinde yaşayan kırlangıçbalığı. (Bedeni pembe, beden pullarının serbest kenarları ve başı çok dikenlidir. Kırlangıçbalığıgiller familyası; uzunluğu 20 cm'ye kadar.)

LEPİDURUS a. *Branchiopoda* öbeğinden kabuklu cinsi. (Çok eklemli bedeni, sırtındaki geniş kalkanla korunur; 11. çifti kuluçka ceplerine dönüşmüş 60 çift ayağı vardır. Karnın uç bölümündeki iki uzun ip arasında, yalnızca bu cinsin üyelerinde bulunan büyük bir kuyruk levhası görülür. *Lepidurus* berrak ve otlu su birikintilerinde yaşar; birikintinin dibinde yürür ya da bazen karnı yukarıda olmak üzere yüzer. Daha çok döllenmesiz olarak ürer, erkeklere çok az rastlanır. *Notostraca* takımı, *Apodidae* familyası.)

LEPİDUS → AEMİLİUS LEPİDUS (Marcus).

Lépine yarışması (ya da *Uluslararası buluşlar sergisi*), fransız ya da başka ulusların ücretli, zanaatkâr ya da bağımsız araştırmacılarının yeni buluşlarını ve yaratışlarını ödüllendirmek amacıyla birçok ödül ve madalyaların dağıtıldığı yıllık sergi. Lépine yarışması, buhrandan zarar gören parisli zanaatkâr, işçi ve yaratıcıları desteklemek amacıyla 1901 yılında, Louis Lépine'in girişimiyle Paris'te düzenlenen, Paris ürünleri ve noel oyuncakları yarışması'ndan sonra, 1902'den bu yana, Fransız icatçılar ve yapımcılar birliği (A. İ. F. F.) tarafından her yıl düzenlenmektedir. Yarışmanın kapsamı, bütün buluş alanlarını içerecek biçimde genişletilmiştir.

LEPİNİ dağları, İtalya'da dağ kütlesi, Lazio'da, Sacco vadisiyle Pontino bataklıkları arasında. Dorukları çorak olan ve en yüksek noktası 1 536 m'ye ulaşan kireçtaşlı bir kayaçlar bütünüdür.

LEPİNOTUS İNQUİLİNUS a. *Psocoptera* öbeğinden böcek. (Evlere ve özellikle de, yaprakları demlenerek ya da kaynatılarak içilen taze bitkilere dadanır.)

LEPİOTA a. (yun. *lepion,* küçük kabuk'tan). Ormanda kendi kendine yetişen ya da özel olarak yastıklarda yetiştirilen bazitlimantar cinsi. En çok tanınan, en makbul türü uzun lepiotadır (*Macrolepiota* [*Lepiota*] *procera*). [*Agaricaceae* familyası.]
—ANSİKL. Lepiotalarda, sapta volva yoktur, tırtıklı bir halka, olgunlaşınca genişçe açılan ve genel örtü (velum) artıklarını pul gibi üstünde taşıyan bir şapka bulunur. "Hırpani" lepiota (*Macrolepiota* [Lepiota] *rhacodes*) de çok makbuldür. Uzun lepiotadan sapında herhangi bir bezek bulunmamasıyla ayrılır (uzun lepiotanın sapı esmer yolaklarla bezelidir). Bazıları zehirli pek çok küçük türü bulunduğundan boyu 10 cm'den küçük lepiotaları yememelidir (*Lepiota helveola,* ya da esmer lepiota).
Batı Avrupa ülkelerinde, yenebilen lepiota türlerinden bazılarını tarım bitkisi olarak üretme amacıyla deneme çalışmaları yapılmaktadır.

LEPİSKA a. (*Leipzig* kentinin adından). Leipzig ipeği.
◆ sıf. Uzun, sarı ve yumuşak saç için kullanılır: *Lepiska saçlarını özenle taramak.*

LEPİSOSTEUS a. (yun. *lepis,* pul, ve *osteon,* kemik'ten). Orta ve Kuzey Amerika' da yaşayan tümkemikli balık cinsi. (*Lepisosteidae* familyası.)
—ANSİKL. 7 türü bilinen *Lepisosteus* cinsi üyelerinde birçok ilkel özelliğe rastlanır: heteroserk kuyruk yüzgeci, karında sarmal tıkaç, kalın ganoit pullar. Hava keseleri, havayı solumaya olanak veren bir uyarlanma geçirdiğinden akciğer görevi yapar. *Lepisosteus*'lar turnabalığına benzeyen, sırt ve kuyrukaltı yüzgeçleri çok geride, gaga gibi uzamış çenelerinde güçlü dişler bulunan yırtıcı balıklardır. En iri tür, Orta Amerika'nın Büyük Okyanus cephesinde bulunan *Lepisosteus tristoechus*' un boyu 3 m'yi, ağırlığı 200 kg'ı aşabilir.

lepisosteus *osseus*

LE PLAY (Frédéric), fransız mühendis ve iktisatçı (La Rivière-Saint-Sauveur, Calvados, 1806 - Paris 1882). École polytechnique mezunu, maden yüksek mühendisi, École des mines'de profesör, Danıştay üyesi (1855), senatör (1867-1870). 1856'da Société d'économie sociale'i (Toplumsal iktisat derneği) kurdu ve 1867 Dünya sergisi'ni düzenledi. Yabancı ülkelerde gerçekleştirdiği birçok anketten sonra yazdığı en önemli yapıtı *la Réforme sociale*'de (Toplumsal Reform) [1864] ailede olduğu gibi, işyeri, Kilise (koyu bir katolikti) ve devlet alanlarında da otoritenin, ama zora değil, sevgiye dayanan bir otoritenin gerekliliğini savundu. Le Play'in görüşleri, XIX. yy.'ın ikinci yarısında işverenlerce başlatılan ve daha sonraları genellikle paternalizm* diye adlandırılan bir toplumsal hareketi derinden etkiledi.

İktisat bilimlerinin gelişmesine katkısı, ilk araştırmalarında görüldüğü gibi doğrudan anket yöntemlerine, özellikle de aile bütçelerinin eleştirel incelemesine dayandığı ölçüde önemlidir: *les Ouvriers européens* (Avrupalı işçiler) [1855]. Tilmizleri bu yapıtı, *les Ouvriers des deux mondes* (İki dünyanın işçileri) adlı kitapla sürdürüp geliştirdiler. Le Play, uygulamalı toplumsal coğrafyanın öncüsü sayılır.

LEPOİTEVİN DE L'ÉGREVİLLE (Auguste), **Lepoitevin Saint-Alme, Viellerglé** ve **Prosper** de denir, fransız yazar ve gazeteci (Paris 1791 - *ay. y.* 1854). İkisi Balzac ile birlikte olmak üzere romanlar, konusunu tarihten alan oyunlar ve komediler yayımladı. Restauration döneminde

le Figaro'yu kurdu ve Millaud ile birlikte *la Liberté*'yi yönetti (1848).

LEPONTİİ, Transpadana İtalyası'nın göller bölgesinde eski halk. Leponti halkı Augustus'a boyun eğdi. Başlıca kenti *Oscelum* (Domodossola), *Endracinum* (Entranne).

LEPOREO (Ludovico), italyan yazar (Cormons, Friuli, 1582 - Roma 1661'e doğr.). Marinocu bir şair olarak, harfler ile müzik notalarının eşdeğerliliğine dayanan vezin araştırmaları yaptı (*Leporeambi alfabetici musicali*, 1639).

LEPORİDAE a. Zool. TAVŞANGİLLER familyasının bilimsel adı.

LEPORİLLUS a. (lat. *lepus, -oris,* tavşan'dan). Avustralya'da yaşayan geniş kulaklı küçük bedenli kemirici cinsi. (Birbirine geçmiş ağaç dalları arasında yuva yapar ve ürer. *Leporillus* cinsinin 3 türü vardır; sıçangiller familyası.)

LEPORİNUS FASCİATUS a. Paraguay kökenli, genellikle tatlısuda yaşayan kemiklibalık. (Çok iri olmasına karşın akvaryumlarda yetiştirilir. *Characidae* familyası; boyu 25 cm'yi bulabilir.)

LEPOSPONDYLİ a. (yun. *lepos,* dış zar, ve lat. *spondylus,* omur'dan). Permokarbonifer döneminde yaşamış fosil amfibyumlar takımı. (Tek blok halinde omurlu-durlar: sözgelimi semenderlere benzeyen *Aistopoda, Nectridea* ve *Microsauria* öbeği üyeleri.)

LEPPARD (Raymond), ingiliz klavsenci ve orkestra yöneticisi (Londra 1927). Sanat yaşamına 1952'de başladı XVII. ve XVIII. yy. yapıtlarını yorumlayışıyla ve kendine özgü sürekli bas icrasıyla dikkat çekti. English Chamber Orchestra'ya (İngiliz oda orkestrası) Händel, Haydn ve Mozart'ın yapıtlarını çaldırarak ünlendi. 1973-1980 arasında BBC Senfoni orkestrası'nın birinci şefiydi. 1962'de, XVII. yy. italyan operalarını (Monteverdi, Cavalli), kişisel tiyatro anlayışı doğrultusunda değişerek yayımlamaya başladı. Bir de kitabı vardır: *Authenticity in Music* (1989).

LEPRA a. (lat. ve yun. sözc.) CÜZAM'ın eşanlamlısı.

Leprechaun, kelt folklorunda, başına kırmızı bir örtü saran, tek başına hazineleri bekleyen, perilere ayakkabı yapan, gökkuşağının dibinde oturan elf. J. Stephens ve Yeats'in yapıtlarında adına rastlanır.

LEPRECHAUNİZM a. (fr. *lepréchaunisme; Leprechaun*'dan). Patol. Bir cücelik türü. (Kalıtımsal kökenli olup, kişiye eciş bücüş bir görünüm verir. Buna dış cinsel organlarda hipertrofi, hirsütizm ve zekâ geriliği eşlik eder.)

LEPREOS. Yun. mit. Eleialı kahraman. Herakles ile dövüştü ve onun tarafından öldürüldü.

LEPRİ (Giovanni), 1857'ye doğru Floransa'da bale yöneticiliği ve öğretmenliği yapan italyan dansçı. Carlo Blasis tarafından yetiştirildi. Enrico Cecchetti'yi yetiştirdi. Günümüzde de uygulanan klasik dans eğitimi yönteminin oluşturulmasına zemin hazırladı.

LEPRİNCE-RİNGUET (Louis), fransız fizikçi (Alès 1901). 1925'te Maurice de Broglie'nin laboratuvarına girdi, burada başkalaşımlar ve nötronlar üzerine ilk incelemelerini yaptı. 1936'da, École polytechnique'e proesör olarak atandı ve yüksek enerji fiziği laboratuvarını yönetti. 1949'da Fransa Bilimler akademisi'ne girdi ve 1959'da Collège de France'ın nükleer fizik kürsüsüne getirildi. 1933'ten sonra kozmik ışınların incelenmesinde uzmanlaştı. Bu ışımanın bileşenlerini ayırmak için Bellevue laboratuvarının büyük elektromıknatısını kullandı, Midi tepesinde bir dağ laboratuvarı kurdurdu, daha sonra, çalışma arkadaşlarıyla birlikte, Midi de Bigorre'un tepesine, iki büyük Wilson odası yerleştirdi. Çeşitli mezon tiplerinin kütlesini tam olarak hesapladı ve ağır mezonlarla hiperonların özelliklerini belirleme çalışmalarına katıldı. (Fr. akad., 1966.)

LEPRİT a. (fr. *lépride; lepra,* cüzam'dan). Pigmentten yoksun ya da açık pembe renkte deri lekesi. Çoğu zaman duyu bozukluklarıyla birlikte deri cüzamında görülür.

LEPROLOG ya da **LEPROLOJİST** a. (fr. *léprologue* ya da *léprologiste*). Cüzam hastalığı uzmanı.

LEPROLOJİ a. (fr. *léprologie*). Cüzam hastalığını inceleyen tıp dalı.

LEPROLOJİST → LEPROLOG.

LEPROM a. (fr. *léprome*). Lepromlu lepra denilen bir cüzam türüne özgü düğümcüklü ur.

LEPROMİN a. (fr. *lépromine*). Cüzam düğümcüklerinin (leprom) ezilmesinden elde edilen ve Mitsuda deriiçi tepkimesinde kullanılan madde.

LEPSİUS (Karl Richard), alman mısırbilimci (Naumburg 1810 - Berlin 1884). Ortaya çıkardığı "Kanopos kararnamesi") hiyeroglif, demotike yazı sistemleriyle ve yunanca yazılı), Mısır hiyeroglif yazısının Champollion tarafından yapılan çözümünü doğruladı. Çok sayıda yapıtı arasında *Ölü*ler kitabı* üzerine yaptığı temel inceleme (*Das Totenbuch der Ägypter,* 1842) sayılabilir.

LEPTANİLLOPHİLUS a. Kınkanatlı böcek cinsi. (Aynı besinlerle beslendiği *Leptanilla* cinsinden karıncalara çok benzer: sözgelimi her iki böcek de kördür. Kısakanatlı böcekgiller familyası.)

LEPTİDEA BREVİPENNİS a. Larvası sepetlerin sorgunlarında, fıçıların tahta çemberlerinde yaşayan ve *Gracilia* cinsi üyeleriyle aynı zararlara yol açan tekeböceği cinsi. (Tekeböceğigiller familyası.)

LEPTİDİA a. Uzun kanatlıların uçları siyah lekelerle bezenmiş küçük bir kelebek cinsi. (Hardal kelebeğinin [*Leptidia sinapis*] renkleri, yumurtadan çıkma zamanına göre değişebilir. Tırtılı, haziran ve eylül aylarında, çeşitli kelebekçiçekliler üstünde yaşar. Lahanakelebeğigiller familyası.)

LEPTİNES, Eubulos'un mali yönetimi döneminde bazı yurttaşların yararlandığı bağışıklıkların kaldırılması için bir yasa çıkartılmasını sağlayan atinalı. Demosthenes ünlü bir söylevle bu yasaya karşı çıktı (İ.Ö. 355-354).

LEPTİNİT a. (fr. *leptynite;* yun. *leptynein,* inceltmek'ten). Granülit fasiyesinde, ince taneli, yapraklı, koşutkenar parçalar biçiminde bölünmüş, temel bileşenleri kuvars, alkali feldispat ve grena olan başkalaşım kayacı.

LEPTİNUS a. *Staphylinoidea* öbeğinden, döküntülerde yaşayan, küçük, kınkanatlı böcek cinsi. (Kördür. Kabarık, yumurta biçiminde bir gövdesi, uzun duyargaları ve ince bacakları vardır. *Leptinus testaceus*'a yabanarısı yuvalarında rastlanır; küçük kemiricilerde dışasalak olarak da yaşayabilir. *Leptinidae* familyasının örnek tipi.)

LEPTİS a. Bütün Avrupa'ya yayılmış, genellikle ince ve gri ya da sarımsı bedenli, etçil, ortoraf sinek cinsi. (Etçil beslenen larvaları çürük ağaçlarda yaşar. En tanınmış türü çulluksineğidir [*Leptis scolopacea* ya da *Rhagio scolopacea*]. Birçok tür kapsayan bu cins çulluksineğigiller familyasının örnek tipidir.)

LEPTİS. Tar. coğ. Kuzey Afrika'daki iki kentin adı. —**Leptis Magna,** Akdeniz kıyısında, Trablusşam'ın D.'sundaydı. Sidon'un kolonisi olan kent, önce Kartaca'nın, sonra Numidia krallarının egemenliğine girdi. Roma, kente büyük bir özerklik tanıdı. Septimius Severus burada doğdu, imparator olunca kente *jus İtalicum* hakkını tanıdı ve kenti anıtlarla donattı (imparatorluk forumu). III. yy.'da büyük gönenç içinde yaşayan kenti 455'te Vandallar yağmaladı; XI. yy.'daysa kent bütünüyle yıkıldı. Günümüzde *Lebda* (Hums yakınında). Augustus döneminden ve III. yy.'dan kalma yıkıntılar çoktur. —**Leptis Parva** ya da **Minus** ya da **Leptiminus,** Fenikeliler'in kurduğu kent, Kartaca'ya bağımlıydı; sonra, Roma döneminde, serbest site oldu. Günümüzde Tunus'taki *Lamta*. Roma döneminden kalma birçok yıkıntı.

LEPTOCERA a. Çok uzun duyargalı güvemsi cinsi. (Durgun ve akarsuların kıyısında yaşar. Larvası bitki kırıntılarıyla kaplı hafif bir ipek kılıf içinde gelişir. Güvemsiler takımı, *Leptoceridae* familyası.)

LEPTOCHEİRUS a. *Amphipoda* öbeğinden kabuklu cinsi. (*Photidae* familyası.)

LEPTOCONOPS a. Kanla beslenen, kısaboynuzlu küçük sinek cinsi. (Çok yaygın olan bu sinekler insana da saldırır. *Leptoconops irritans* Güney Avrupa'da yaşar. Isırantitreksinekgiller familyası.)

LEPTOCORİSA VARİCORNİS a. Doğu ülkelerinde yaşayan, yeşilimsi renkli, kabuğa benzeyen, uzun bedenli tahtakurusu. (Darı ve pirince zarar verir. Saçaklıyarımkanatlıgiller familyası.)

LEPTODACTYLUS a. Tropikal Amerika'da yaşayan kurbağalar öbeğinden amfibyum cinsi. (Böcekle beslenir. Gececidir. Yumurtalarını korumak için, salyasıyla ya da çamurla yaptığı duvarlarla yalıtılmış havuz biçiminde yuvalar kurar. *Leptodactylidae* familyasının örnek tipi.)

LEPTODİRUS a. Kızıl ya da kehribar renginde kınkanatlı cinsi. (Kördür. Uzun ve ince ayakları ve duyargaları vardır, Krain' de ve Bosna'da mağaralarda yaşar. *Catopidae* familyası.)

LEPTOKÖRTİK sıf. (fr. *leptocurtique*' ten). İstat. *Leptokörtik eğri* → DİK* EĞRİ.

LEPTOKÜRAR a. (fr. *leptocurare*). Kürarlayıcı olmadığı halde kutupsuzlaşma yaratan kürar.

LEPTOLEPİS a. Jura devrinde yaşamış fosil küçük kemiklibalık cinsi. (Homoserk kuyrukludur. Ganoyit pullu, çok yaygın bir cinstir.)

LEPTOMEDÜZ a. (fr. *leptoméduse*). Velumu iyi gelişmiş kraspedonlu medüz. (Denge organlarıyla almaşan 4 oyuk dokunacı vardır; denge organları gonatları taşır ve türün *Calyptobzastea* hidraları arasında yayılmasını sağlar.)

L.L.

Frédéric Le Play
Bibliothèque nationale, Paris

Ginies-Sipa-Press

Louis Leprince-Ringuet
(şubat 1981'de)

O. Wertheimer

Leptis Magna
tiyatro İ.S. I.-II. yy.

LEPTOMENENJİT a. (fr. *leptoméningite*). Nörol. Özellikle incezarın iltihaplandığı menenjit türü.

LEPTOMENİNKS a. (yun. *leptos*, ince, ve *meninks*, zar). Nöroanat. Bağdokusu kökenli pakimeninks karşıtı olarak sinirsel kökenli beyin zarı. (Sinirsel ibik kökenli hücrelerden oluşan leptomeninksler doğrudan doğruya sinirsel dokuyla temas halindeki incezarı ve bunu pakimeninkse [sert zar] bağlayan örümceksizarı kapsar.)

LEPTOMONAS a. *Tripanozoma* öbeği üyelerine benzeyen, kamçılı *Protozoa* cinsi. (İpsilerde, tekerleklikurtlarda, yumuşakçalarda, böceklerde, kimi omurgalılarda ve sütleğen başta olmak üzere sütlü bitkilerde asalak yaşar. Bir türüyse insan kanında asalak olarak bulunabilir.)

LEPTON a. (yun. *lepton*). XIX. ve XX. yy.'da Yunanistan'da kullanılan tunç para.

LEPTON a. (yun. *lepton*). Zayıf etkileşimlerin etkisi altındaki, yarı tamsayı spinli bir temel parçacıklar ailesinin genel adı; elektron, müon, nötrinolar vb. bu ailenin üyesidir (Bk. *ansikl.* böl.)

—Tem. parç. *Lepton sayısı*, leptonların taşıdığı ve bütün etkileşimlerde korunan özel yük.

—ANSİKL. Leptonlar, temel ayırtedici niteliği güçlü etkileşimlere girmemek olan fermionlardır; bunlar, bir elektrik yükü taşıyorlarsa elektromanyetik etkileşimlerin ve özellikle tümü zayıf etkileşimlerin etkisinde kalır. Günümüzde üç lepton türü bilinmektedir:

1. elektron (e^-), buna eşlik eden nötrino (ν_e) ve bunların karşıtparçacıklarından ($e^+, \bar{\nu}_e$) oluşan elektron leptonları;
2. müon (μ^-), buna eşlik eden nötrino (ν_μ) ve bunların karşıtparçacıklarından ($\mu^+, \bar{\nu}_\mu$) oluşan müon leptonları;
3. 1977'de bulunan to lepton (τ^-), buna eşlik eden olası nötrino (ν_τ) ve bunların karşıtparçacıkları ($\tau^+, \bar{\nu}_\tau$).

Lepton sayısından karşıtlepton sayısının çıkarılmasıyla elde edilen lepton sayısı, bütün etkileşimler sırasında korunur. Bu korunum yasası, ayrı ayrı üç tür için de geçerli görünmektedir.

Yüklü leptonlar ve bunlara eşlik eden nötrinoların, zayıf bozunma tepkimeleri sırasında çiftler halinde sistemli olarak birleştikleri gözlemlenir; pionun bozunması $\pi^+ \rightarrow \mu^+ + \nu_\mu$ ve müonun bozunması $\mu^+ \rightarrow e^+ + \nu_e + \bar{\nu}_\mu$ bu tepkimelere örnek gösterilebilir.

Yüklü leptonların kütleleri çok farklıdır ([$E = mc^2$] kütle-enerji eşdeğerliliğinden yararlanarak: $m_e \approx 0{,}5$ MeV, $m_\mu \approx$ 107 MeV, $m_\tau \approx 1\,800$ MeV elde edilir), bununla birlikte tüm nötrinoların kütleleri MeV'dan küçüktür (belki de sıfırdır). Bu yapıların neden var oldukları tam açıklığa kavuşmamıştır. Kimi kuramlara göre, leptonlarla kuarklar arasında belli bir koşutluk vardır, bu da, sınıflandırma için bir başlangıç olabilir.

LEPTONETA a. Daha çok Pireneler'deki mağaralarda yaşayan, ince uzun bacaklı, altıdan fazla gözü bulunan (bazen kördür) küçük bedenli örümcek cinsi. (*Leptonetidae* familyasının örnek tipi.)

LEPTOPHİLEBİA MARGİNATA a. Koyu renk kanatlı günlükböcek. (Bütün dünyaya yayılan birçok türü bulunan *Leptohilebia* cinsi *Plecoptera* öbeğindendir; günlükböcekgiller familyası.)

LEPTOPLANA a. (yun. *leptos*, ince uzun, dar, *lepto-* ve *planos*, gezici'den). Karnı çekmensiz, kafa bölgesi iyice ayırt edilemeyen deniz yassısolucanı cinsi. (Türbelarlar sınıfı; polikladlar takımı.)

LEPTOPODA a. İnce uzun ayaklı, çok güzel bağalı yengeç cinsi. (Aynagiller familyası.)

LEPTOPOMA a. Karındanbacaklı kara yumuşakçası cinsi. (İnce, küremsi ya da koni biçimli kavkısı, birçok sarımı ve bir orta çekirdeği bulunan boynuzsu bir kapakçıkla donanır. Hayvan, Güney Asya, Malezya takımadaları, Filipinler ve Yeni -Gine'de yaşar. *Cyclophoridae* familyası.)

LEPTOPROZOP sıf. ve a. (fr. *leptoprosope*). Antropol. Yüzü uzun ve dar olan kişiye denir. (Bu kişinin yüz indisi, 88 ya da daha fazladır.)

LEPTOPSYLLA a. (yun. *leptos*, ince, uzun, dar, ve *psylla*, pire'den). Fare ve sıçanlarda çok yaygın, sırtında taşıdığı siyah tarağıyla tanınan pire cinsi. (*Leptopsylla musculi* farelerde asalak yaşar, *L. herperomys* ise, sıçan, yalıçapkını ve yarasa yuvalarında bulunur. Bu pireler, farelere veba bulaştırabilir. Pireler takımı; *Ctenopsyllidae* familyası.)

LEPTOPTERİS a. Avustralya kökenli, kimisi ağaçsı, çok güzel görünüşlü eğrelti. (*Osmondaceae* familyası.)

LEPTORİNİYEN sıf. ve a. (fr. *leptorhinien*). Antropol. Burun yapısı dar olan kimseye denir. (Bu kimsenin burun indisi, 47'nin altındadır.)

LEPTOSEFAL a. (fr. *leptocéphale*). Bazı balıkların yapraksı larvası. (Bu larvalar çok belirgin bir başkalaşmadan sonra erişkin hale gelirler. Yılanbalığımsıların, *Saccopharyngiformes*'lerin ve bazı sardalyamsıların [*Albulidae*] larvası leptosefaldir.)

LEPTOSİT a. (fr. *leptocyte*). Hematol. Çapı arttığı halde kalınlığı azalıp hacmi normal kalan alyuvar. (Kan frottilerinde genellikle hedef alyuvar görünümü alır. Hipotonik eriyiklere karşı direnci artar. Hemoliz sırasında görülmeyen bu anomali, alyuvarların zarındaki lipit değişikliğinden doğmuş olabilir.)

LEPTOSİTOZ a. (fr. *leptocytose*). Hematol. Kanda leptosit bulunması. (Kolostazlarda görülür.)

LEPTOSOMATİDAE a. Zool. KIROMBOGİLLER familyasının bilimsel adı.

LEPTOSPERMUM a. Avustralya'da ya da Yeni-Zelanda'da yetişen ağaççık. (Yaprakları küçük ve almaşık, çiçekleri genellikle beyaz ya da pembedir. Mersingiller familyası.)

LEPTOSPİRA a. **1.** Spiroketa grubundan bakteri. Gövdesi helezon biçimindedir ve hareketini sitoplazma zarı ile hücre çeperinin arasına bağlı özel kamçılar sağlar. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** *Leptospira ictero -hemorragiae*, insan için çok bulaşıcı leptospira. (Esas konağı olan farelerin dışkıları ile yayılarak bulaşır.)

—ANSİKL. Leptospira adlandırılmamış bir tek türü bulunan bir bakteri cinsidir, ama bunun pek çok çeşidi vardır: bir grubu *(interrogans)* patojen asalak yaşar, bir grubuysa *(biflexa)* patojen değildir, çürükçül yaşar. Leptospiralar leptospiroz denilen bulaşıcı bir hastalığın etkenleridir.

LEPTOSPİROZ a. (fr. *leptospirose*). Kanamalı sarılık yapan kan asalağı formları başta olmak üzere 130'dan fazla patojen formu bulunan *Leptospira* cinsi bir bakteriden ileri gelen ve çeşitli klinik biçimleri olan bulaşıcı hastalık.

—ANSİKL. Leptospiroz tam bir tür özgüllüğü olmayan bir antropozoonozdur. Yani ne belirli bir hayvan konağı, ne de belirli coğrafi alanı vardır. Su (hayvan idrarı ile kirlenmiş su) ile bulaşan bir yaz hastalığıdır (tatilci hastalığı). Depo konaklar, çoğunlukla yabani memeli hayvanlar, özellikle fare ve kemirgenlerdir.

Klinik belirtiler, ölümcül çeşidinden, hiç bir belirtisi olmayan çeşidine kadar büyük değişkenlik gösterir. Başlıca belirtiler şöyle sıralanabilir: ateş, yaygın ağrılar, oligüri ve kan işeme biçiminde böbrek sendromu ve sadece bazı olgularda rastlanan sarılık. Teşhis çok dikkat isteyen bir işlemle bakterinin kandan, beyin omurilik sıvısından ve nihayet idrardan ayrılarak kültürde üretilmesine dayanır.

Tedavi için özgül antibiyotiklere başvurulur.

—Vet. Leptospiroz birçok hayvan türünde görülür: köpek, sığır, domuz. Genellikle çok kısa sürede ortaya çıkan klinik belirtiler, su kaybına yol açan ishal ve kusmadır. Köpek için etkili bir aşı bulunmuştur.

LEPTOSPORANGİATAE a. İnce çeperli sporkeseleri bir üstderi hücresinden doğan eğreltiler altsınıfı. (Her sporkesesinde çok az sayıda, ama belirli miktarda spor bulunur. Leptosporangiatae altsınıfı, günümüzde gerek suda, gerek karada yetişen eğreltilerin büyük çoğunluğunu kapsar.)

LEPTOSTRACA a. *Malacostraca* altsınıfından deniz kabukluları takımı. (Yalnızca *Nebalia* cinsine giren 10 türü bilinen *Leptostraca*'lar *Phyllocarida* öbeğinin günümüz doğasında yaşayan tek üyeleridir. Diğer *Malocostraca*'lardan, iki çenetli kavkılarıyla, 7 bölütlü karınlarıyla ve furkayı oluşturan iki uzun kuyruk eklentileriyle ayrılırlar.)

LEPTOTEN sıf. (fr. *leptotène*; yun. *leptos*, ince, *teinein*, uzatmak, germek'ten). Biyol. *Leptoten evre*, kromozomların ince uzun iplik biçiminde bulunduğu mayoz evresi.

LEPTOTHORAX a. Ölü ağaçlarda, taşların altında, küçük topluluklar halinde yaşayan çok çevik karınca cinsi. (Kırmızımsı ya da sarımsı bedenli *Leptothorax tuberum*, kuru böğürtlenlerin gövdelerinde, yaşlı ağaçlarda ve yosunların altına yuva yapar; *L. acervurum* ise, ağaç kabuklarına, odunlara, bazen de toprakaltına yuva yapar. Karıncagiller familyası.)

LEPTOTRİKS a. (fr. *leptothrix*). Der. hast. Kılların üzerinde küçük granülasyonlar ve sert birikintilerle belirgin kıllı deri hastalığı. (Leptotriks, temizliklerine dikkat etmeyen kişilerde, özellikle koltuk altlarındaki ve cinsel organlardaki kıllı bölgelerde görülür. Buna aşırı terleme eşlik eder.) [Eşanl. DÜĞÜMLÜ TRİKOMİKOZ.]

LEPTOTYPHLOPİDAE a. Tropikal yörelerde yaşayan, küçük yılan familyası. (Alacakaranlıkta etkinlik gösterir; toprağı kazar ve yumurtlayarak ürer; termitler ve karıncalarla beslenen zararsız hayvanlardır.)

LEPTOZOM sıf. ve a. (fr. *leptosome*). Antropol. Kol ve bacakları ince uzun olan kimseye denir. (Eşanl. EKTOMORF; karşt. BRAKİZOM.)

—Ruhbil. E. Kretschmer'in biyotipolojisinde, zayıf ve uzun bedenli fiziksel yapı tipine verilen ad. (Bu beden yapısı tipi genellikle şizotimik bir mizaçla birlikte bulunur ve şizofreniyle pozitif bir ilişki gösterir. Bu tipin karşıtı, piknik tiptir.)

LEPTURA a. Yol yol ve canlı renkli, uzun bedenli tekeböceği cinsi. (*Leptura*'lar maydanozgillerin çiçeklerinde yaşar; larvaları odunlarda gelişir. Kırmızı *Leptura*'ların larvaları, çam, köknar ve ladin ağaçlarının köklerini, özellikle eksenlerine paralel olmak üzere her yönde deler. Birçok türü vardır; tekeböceğigiller familyası.)

LEPUS, Tavşan* takımyıldızının latince adı (kısalt. Lep).

LEPYRONİA COLEOPTRATA a. Otlarda, bataklıklarda ve nemli çayırlarda yaşayan böcek. (Tükürüklüyarımkanatlıgiller familyası.)

LEPYRUS a. (yun. *lepyros*, bir deriyle kaplı'dan). Ağaç diplerinde, taşların altında yaşayan kirli gri ya da kızıl renkli hortumlukınkanatlı cinsi. (*Lepyrus palustris* ve *L. capucinus* iyi bilinen türleridir. Hortumlukınkanatlıgiller familyası.)

LEQUEİTİO, İspanya'da (Vizcaya ili) liman kenti; 7 200 nüf. Gotik kilise. Balıkçılık. Balık konserveleri. Sayfiye merkezi.

LEQUERİCA (José Felix DE), ispanyol siyaset adamı (Bilbao 1891 - Las Arenas, Bilbao yakınında, 1963). 1936 milliyetçi hareketin başlıca önderlerinden biri, fran-

sız-alman ateşkes görüşmeleri sırasında (haziran 1940) arabulucu ve Dışişleri bakanı (1944-45). 1956'dan sonra BM'de daimi delege oldu.

LÊ QUÍ DÔN, vietnamlı yazar (Thai Binh 1726-1784), verimli bir vakanüvis ve ansiklopedici, *Kiên van tiêu luc* (Öğrenilmiş şeyler üzerine kısa görüşler) adlı yapıtın yazarıdır.

-LER → -LAR.

LERA (Ángel María DE), ispanyol yazar (Baides, Guadalajara, 1912). Önce gazetecilik yaptı, daha sonra romana başladı, *los Olvidados* (1957) adlı yapıtında Madrid gecekondularındaki yaşamı anlattı. *Trampa* (1962) ve *los Fanáticos* da toplumsal konulu romanlardır.

LERAY (Jean), fransız matematikçi (Chantenay, Nantes yakınında, 1906). Collège de France'ta profesör (1947) ve Bilimler akademisi üyesi oldu (1953). Yarattığı demetler kuramı kısa sürede cebirsel topolojinin kolay ve güçlü bir aracı durumuna geldi. Diferansiyel denklemler ve doğrusal olan ya da olmayan kısmi türevli denklemler üstüne de araştırmalar yaptı.

LERDO DE TEJADA (Sebastián), meksikalı devlet adamı (Jalapa 1827 - New York 1889). Avukattı; Dışişleri bakanlığına (1857) ve Meclis başkanlığına (1861) getirildi. Juárez'in partisine girdi ve kurduğu hükümette Adalet, sonra Dışişleri bakanlığı yaptı (1863-1867), fransız işgaline karşı çıktı; Maximilian'ın idamından da sorumlu olduğu sanılmaktadır. 1867'de Cumhuriyetin ilanından sonra milletvekilliği, Yüksek mahkeme başkanlığı, Dışişleri ve İçişleri bakanlığı görevlerini birlikte yürüttü. Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde Juárez'e yenildi, ama Juárez'in ölümü üzerine (1872) Başkan seçildi. Kilise'ye karşı siyaseti (Reform yasalarını Anayasa'ya dahil etti) kamuoyunun desteğini kaybetmesine yol açtı. Kasım 1876'da Porfirio Díaz tarafından iktidardan uzaklaştırıldı ve ABD'ye yerleşti.

LERİCHE (René), fransız cerrah (Roanne 1879 - Cassis 1955). 1937'de Collège de France'ta deneysel tıp kürsüsüne atandı, 1945'te Bilimler akademisi'ne seçildi. Özellikle ağrılar, arteritler ve hipertansiyon sözkonusu olduğunda sempatik cerrahisinin öncülüğünü yaptı ve tekniklerini belirledi. Bir işlevin bozulmasının, bir organda lezyona yol açabileceğini gösterdi. Damar cerrahisinin öncülerinden biri oldu. Çok önemli yapıtları arasında, *Chirurgie de la douleur* (Ağrının cerrahisi) [1937], *Physiologie pathologique et chirurgie des artères* (Atardamarların patolojik fizyolojisi ve cerrahisi) [1945], *la Philosophie de la chirurgie* (Cerrahinin felsefesi) [1951] sayılabilir.

LERİCİ, İtalya'da yazlık ve kışlık sayfiye merkezi, Liguria'da (La Spezia ili), La Spezia körfezi kıyısında; 14 500 nüf. XIII.-XVI. yy.'dan kalma şato. Barok kilise (sanat yapıtları). Balıkçılık.

LERİCİ (Carlo Maurilio), italyan mühendis (Verona 1890 - Roma 1981). Jeofizik araştırmayla ilgilendi, elektrik ve elektromanyetik yöntemleri arkeoloji araştırmalarına uyguladı. 1947'de, geliştirdiği teknikleri tanıtmak ve arkeoloji araştırmalarını desteklemekle görevli bir vakıf kurdu.

LÉRİDA, İspanya'da kent, Katalonya'da il merkezi, Ebro ırmağının kolu Segre'nin kıyısında; 111 825 nüf. (1990). 1300'de kurulmuş üniversite. Müslümanlar döneminde yapılmış Zuda şatosu'nun kalıntıları çok gösterişlidir. Eski katedral, güzel mimari bütünüyle Katalonya'daki roman-gotik mimarisinin önemli bir yapıtıdır (1203-1278); avlu çevresi dehlizleri (1350) *atrium* biçimindeki bir sahından sonra gelir. San Lorenzo kilisesi (XIII.-XIV. yy.) Batı Katalonya'nın sulanan ova-ları arasında çok önemli tarım pazarı (meyve ve sebze). —*Lérida ili,* 12 028 km²; 355 500 nüf. Segre ve kollarının akaçladığı iki Noguera'yı ve Güney Pireneler'in geniş bir kesimini içerir. Irmak havzaları kırsal kesim etkinliklerinin yoğunlaştığı yerlerdir: Yukarı Segre kıyısındaki *Cerdanya,* tahılların yanı sıra bağların ve badem ağaçlarının da bulunduğu Noguera Ribagorzana kıyısındaki *Tremp* çanağı. Yüksek kesimlerse hayvancılık alanlarıdır. G.'e doğru, il, eski zamanlardan bu yana sulanan Ebro havzasının bir bölümünde ve yoğun yöntemlerle tarım (buğday, yonca, meyveler, sebzeler, patates, tütün) yapılan *llanos de Urgel*'de uzanır. —Tar. Antikçağ'da kentin adı *Ilerda*'ydı. İ.Ö. 49'da, Sezar, pompeili Petreius ile Afranius'u burada teslim aldı. Kent 714'e doğru Mağribliler tarafından fethedildi; Mağribliler ile uzun mücadelelerden sonra, hıristiyanlar Lérida'yı 1149'da geri aldılar. Büyük Condé'ye başarıyla karşı koyan (1647) kent, 1707'de Orléans dükü, 1810'da da Suchet tarafından işgal edildi. Lérida, İspanya İç savaşı sırasında, 1938'de şiddetli çarpışmalara sahne oldu.

LÉRİNS adaları, Fransa'da (Côte d'Azur'de, Alpes-Maritimes) ada kümesi, Cannes açıklarında. Başlıcaları: en büyüğü Sainte-Marguerite* ve güneyde Saint-Honorat*.

LERMA (*río*), Meksika'da ırmak, Mexico' nun G.-D.'sundan doğar, G.-B.'ya ve B.'ya doğru akarak Chapala gölüne dökülür; 563 km. Río Grande de Santiago ile devam eder. Hidroelektrik ve sulama tesisleri.

LERMA, İspanya'da kent, Castilla La Vieja'da (Burgos ili), Arlanza kıyısında; Duero'nun ikincil kolu; 2 500 nüf. XVI. yy.'da inşa edilmiş, XVII. yy.'da onarılan gotik üslubunda piskoposluk yapısı; Juan de Arfe'nin yaptığı Cristóbal de Rojas'ın mezarı.

LERMA (Francisco DE SANDOVAL Y ROJAS, —*dükü*), ispanyol siyaset adamı (1553 - Tordesillas 1625). Kral Felipe III' ün, kendi adına yönetme yetkisi verdiği kişiler arasında en gözde olanıydı (1598-1618). Onun döneminde İspanya, Birleşik Eyaletler ile On iki yıl ateşkes antlaşması'nı imzaladı (1609-1621); bağımsız Hollanda resmen ilk kez bu antlaşmayla tanındı. Lerma'nın yönetimi sırasında, Mağribliler İspanya'dan çıkarıldı (1609-10); bu önlem halktan destek görmekle beraber İspanya'nın XVII. yy.'da demografik, iktisadi ve toplumsal bir bunalıma düşmesinde rol oynadı. Lerma dükü kardinal olduktan sonra öldü.

LERMONTOV (Mihail Yuriyeviç), rus şair (Moskova 1814 - Piyatigorsk, Kafkasya, 1841). Puşkin, Byron, Schiller gibi şairleri okuduktan sonra edebiyata ilgi duymaya başladı ve pek çok şiir kaleme aldı. Meslek olarak askerliği seçti, bir yandan Petersburg'da genç bir muhafız subayına yaraşır bir sosyete yaşantısı sürerken, bir yandan da romantik şiirler (*Boyard Orşa,* 1835), bir dram (*Maskarad*) ve bitmeden kalmış bir roman (*Knjapinja Ligovskaya*) yazarak, kendisine örnek aldığı Puşkin ile boy ölçüşmeyi düşlüyordu. Puşkin'in ölümü üzerine suçlayıcı dizeler yazdığı gerekçesiyle 1837'de Kafkasya'ya sürüldü. Bu sürgün onu doğaya yaklaştırıp Byron' ın etkisinden uzaklaştırdı. Kafkasya'nın güzelliğinden esinlenerek çok başarılı şiirler kaleme aldı (*Pyesnıya pro Tsarya Ivana Vasilyeviça,* 1838; *Mtsıyri,* 1839); *Demon* adlı şiirini altıncı kez yeniden yazmaya girişti ve *Zamanımızın bir kahramanı* (Geroj naşego vremeni) başlıklı bir romana başladı. Bir yıl sonra Moskova'ya dönüşünde üne kavuştu ve büyük ilgi gördü; ama bir düello yüzünden yeniden sürgüne gönderildi. *Zamanımızın bir kahramanı* 1840'ta *Oteçestvenniye zapiski*'de (Yurt Yıllıkları) yayımlanınca rus toplumsal [illegible]

Salmer

Lérida
Eski katedral
(XIII. ve XIV. yy.'lar)
ve avlusu (1350'ye doğr.)

ötürü skandal yarattı: romanın kahramanı Peçorin, bıkkın ve küstah, kahraman olmayı düşleyen ama dekabrist komplosunun eylemsizliğe ve içe kapanmaya mahkûm ettiği bir insandır. Lermontov bir düelloda öldürüldü. Derin düşüncelerle dolu şiirleri, açık ve sade düzyazısıyla rus yazarlarının en büyüklerinden biridir.

LERMOOS, Avusturya'da (Tirol) köy, Zugspitze yakınında; 800 nüf. Kış sporları merkezi (yüksl. 1 004-3 000 m).

LERNA gölü → LERNE.

LERNAEA a. (yun. *lernaios,* Lerne'den). Tatlısu balıklarında asalak yaşayan kürekayaklı kabuklu cinsi. (Erişkin dişisi son derece biçimsizdir; bedeni yaklaşık 2 cm boyunda uzun bir kesedir; bedeninin ince ucu, konağın etine gömülü loplarla donanır. Bedenin arka bölümünde iki oviger kesesi bulunur. Daha ufak olan erkeği biçim bakımından tipik bir kürekayaklıdır. *Lernaeidae* familyası.)

LERNAEOCERA a. Morinabalığında asalak yaşayan kabuklu cinsi. (S biçiminde kıvrılmış bir keseye benzeyen bedeni yumak gibi dertop olmuş uzun bir oviger şeridi taşır. *Lernaeidae* familyası.)

LERNE ya da **LERNA gölü.** Tar. coğ. Peloponisos'ta bataklık, Argolis ile Lakonia sınırında, birçok kaynağı ve Ege denizi'ne doğru akan birçok kolu vardır. Herakles'in yendiği Hydra'nın efsaneleri ve boğazladığı kocalarının başlarını buraya atan Danaos kızları'nın efsaneleri bu göle bağlanır.

LERNE, Argos'un 7 km G.'inde arkeolojik sit. Yenitaş döneminde ve Eski Hellas ile Orta Hellas'ın sonu arasında iskân edilmiş olan Lerne, Yunanistan'ın ilk kent merkezlerinden biri oldu, özellikle III.binyıl başlarında önem kazandı. Taş bir yapı eteği üzerinde yükselen pişmemiş tuğladan duvarlı tek katlı bir saray olan "Kiremitli ev" ve sur duvarları, bu dönemden-dir. Kent, İ.Ö. 2200'e doğru bir yangında yıkıldı.

LEROİ-GOURHAN (André), fransız antropolog ve tarihöncesi uzmanı (Paris 1911 -*ay. y.* 1986). 1936-1939 arasında Japonya ve Kuzey Büyük Okyanus'ta araştırmalar yaptıktan sonra (*la Civilisation du renne*) [Ren geyiği uygarlığı], 1936; *Archéologie du Pacifique nord* [Kuzey Büyük Okyanus'un arkeolojisi] (1946), Fransa'da önemli arkeoloji kazılarını yönetti. Arcy-sur-Cure ve Pincevent'da, tarihöncesi insanının maddi yaşam koşullarını inceledi. Tekniklerin gerçek bir etnolojisini kurmak ereğiyle, kültürcü açıklamanın yerine teknolojik açıklamayı koydu (*l'Homme et la* [illegible]

Mihail Yuriyeviç **Lermontov**
K. A. Gorbunov'un suluboya yapıtından ayrıntı (1841)

et la matière [İnsan ve madde], 1943; *Milieu et techniques* [Çevre ve teknikler], 1945; *les Hommes de la préhistoire* [Tarihöncesi insanları], 1955). *Le Geste et la parole* (Davranış ve söz) [1964-65] adlı yapıtıyla, tarihöncesi insanın simgesel düşüncesiyle estetik davranışının bir çözümlemesini önerdi; yöntembilimsel bir eleştiri amacıyla da, tarihöncesi dinler üzerine bir yapıt (*les Religions de la préhistoire*, 1964) yayımladı. *Préhistoire de l'art occidental* (Batı sanatının tarihöncesi) [1965], en önemli yapıtlarından biridir. Öteki yapıtları: *les Racines du monde* (Dünyanın kökleri) [1982]; *le Fil du temps* (Zamanın akışı) ve *Mécanique vivante* (Canlı makine) [1983]. A.Leroi-Gourhan, 1969'dan bu yana Collège de France'da profesördür.

Agence photographique

Gaston Leroux

LEROS→LERYOS.

LEROUX (Gaston), fransız yazar ve gazeteci (Paris 1868 - Nice 1927). Avukat, *l'Écho de Paris*'nin adliye muhabiri, *Le Matin*'in büyük röportajcısı ve bir Dreyfus yandaşı olan Leroux, Rusya'ya yaptığı bir röportaj gezisi sırasında, sonraları *l'Agonie de la Russie blanche* (1978) başlığı altında toplanan makalelerinde, söyleşi biçimindeki röportaj modasını ortaya attı. 1907'de *l'İllustration*'da, kahramanı muhabir Rouletabille'in büyük üne kavuştuğu *Sarı odanın esrarı*'nı (le Mystére de la chambre jaune) yayımladı (kitap olarak 1908'de basılmıştır). Leroux'nun esrarlı romanlara getirdiği başlıca yenilik cinayetin kapalı bir odada işlenmiş olmasıydı. Bu denemeyi iki ayrı dizi izledi: Rouletabille dizisi *le Parfum de la dame en noir* (1909) ve Chéri-Bibi dizisi. Leroux bundan başka *la Poupée sanglante, Operadaki hayalet* (le Fantôme de l'Opéra, 1910) adlı yapıtları da yazdı.

W. W.

Alejandro Lerroux y García

LEROUX (Stephanus Petrus Daniel LE ROUX, **Etienne** —denir), afrikaans dilinde yazan güney afrikalı yazar (Oudtshoorn, Cape eyaleti, 1922). Yirmi yılı aşkın bir süredir Orange eyaletine bağlı Wamakersfontein'daki aile çiftliğinde yaşamaktadır. İlk romanı *Eerste Lewe van Colet*'i 1956'da yazdı, ama kendisini Sestigers hareketi'nin en tipik yazarı yapan bir üçlemeyle (*Een Vir Azazel*, 1964; *Die Derde Oog*, 1966) tanındı. Ayrıca *18-44* (1967) ve *İsis, İsis, İsis* (1969) adlı yapıtları yazdı.

LE ROUX (Maurice), fransız besteci ve orkestra yöneticisi (Paris 1923). O. Messiaen ve R. Leibowitz'in öğrencisi. 1960 -1968 arasında O. R. T. F. Ulusal orkestrası'nı yönetti. *Arcana* adlı TV dizisini hazırladı. 1968-1972 arasında Paris operası'nın sanat danışmanıydı. 1973'te müzik genel müfettişliğine atandı. Başlıca yapıtları: bir piyano sonatı (1946), orkestra için *İki Mim* (1948), orkestra için *Başkalaşım çemberi* (le Cercle des métamorphoses, 1953), *Bir Koan* (1973). Ayrıca birçok oyun ve film müziği besteledi. *Introduction à la musique contemporaine* (Çağdaş müziğe giriş) [1947], *Monteverdi* (1951) ve *Boris Godunov* (1980) gibi müzikbilimsel kitaplar yazdı.

LE ROY LAUDİRE (Emmanuel), fransız tarihçi (Les Moutiers-en-Cinglais, Calvados, 1929). Collège de France'ta profesör oldu (1973). 1962'de yayımladığı *Histoire du Languedoc* (Languedoc tarihi) adlı yapıtında iktisadi ve toplumsal öğeler arasındaki sıkı ilişkileri vurguladı. Yayımlanmış birçok yapıtı vardır: *L'argent, l'amour et la mort en Pays d'oc* (1980), *Parmi les historiens* (1983), *Pierre Prion, scribe* (1987), vd.

LERROUX Y GARCÍA (Alejandro), ispanyol siyaset adamı (La Rambla, Córdoba, 1864 - Madrid 1949). 1901'de cumhuriyetçi bir milletvekili olarak Cortes'e girdi. Bu tarihten yaklaşık 1909'a değin, Katalonya'da Castilla'nın merkezileşmesinden yana ve biraz da demagojik bir tutumla işçi sorunlarına ilgi duyan kilise karşıtı cumhuriyetçi bir hareketin ("lerrouxculuk") başını çekti. 1908'de Radikal cumhuriyetçi parti'yi kurdu, bir basın suçu nedeniyle Fransa'ya, sonra Arjantin'e göç etti (1908-09); Katalonya ayaklanmasını başlatanlardan biriydi (1909). Daha sonra sağa yöneldi ve 1931'de Cumhuriyet'in bakanlarından biri oldu. Birkaç kez Başbakan seçildi (1933-1935) ve bu sıfatla Katalonya ve Asturias'daki işçi ayaklanmasını bastırdı (ekim 1934). Hükümet döneminde meydana gelen yolsuzlukları yüzünden gözden düşünce şubat 1936 genel seçimlerinde yenildi. İç savaş sırasında Portekiz'e sığındı; 1947'de geri döndü. Çeşitli yapıtlar, bu arada *Al servicio de la República*'yı (Cumhuriyet'in hizmetinde) [1930] yayımladı.

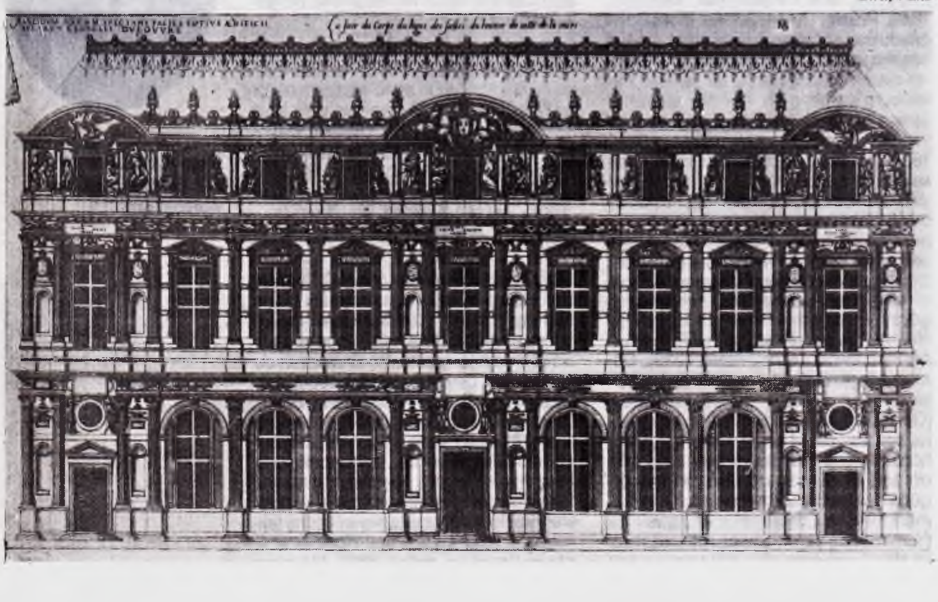
LERSCH (Heinrich), alman yazar (München-Gladbach, bugün Mönchengladbach, 1889 - Remagen 1936). Bir kazancıyken kendi kendini yetiştirerek şair oldu, anlatımcı yapıda, işçi dünyasıyla savaşın yol açtığı acılar çevresinde odaklaşan şiir kitapları yayımladı (*Herz! Aufglühe dein Blut*, 1916; *Deutschland*, 1918; *Mensch im Eisen*, 1925).

LERWİCK, Büyük Britanya'da (İskoçya) liman kenti, Shetland adalarının yönetim merkezi, Mainland adasında; 6 000 nüf.

LERYOS, yun. **Leros,** Ege denizi'nin G.-D. kesiminde, kıyıları çok girintili çıkıntılı, engebeli (en yüksek yeri K.'de 323 m) Yunanistan'a ait küçük ada; 64 km², 5 000 nüf. Rodos nomos'una bağlı G. Sporad (ya da Menteşe) takımadalarından biri; Bodrum yarımadasının 30 km B.-K.-B.'sında. Merkezi, D.kıyısında Ayios Marina. Sebze üretimi, bağcılık. Balıkçılık, süngercilik.

Pierre Lescot
Louvre'un konut bölümleri (avludan görünüş)
[Jean Goujon'un heykelleri]
Du Cerceau'nun gravürü (1576-1579)
Bibliothèque nationale, Paris

B.N., Paris

LERZAN sıf. (fars. *lerziden*, titremek'ten *lerzan*). *Esk.* **1.** Titrek, titreyen: *"Vükelâ karşılarında olacaklar lerzan"* (Neyzen Tevfik). **—2.** *Lerzan etmek*, titremek. **—3.** *Lerzan lerzan*, titreye titreye.

LERZE a. (fars. *lerziden*, titremek'ten *lerze*). *Esk.* **1.** Titreme, titreyiş: *"Öyle bir ayrılmışlar ve o kadar ıztırab çekmişlerdi ki aşklarının düşüncesi artık lerze değil yeis ve meraret veriyordu"* (H. E. Adıvar). **—2.** *Lerze-bahş, lerze-resan*, titreten, titreme veren: *"hava-yı râyiha-dârında lerze -bahş-ı derun / remîde bir ahenk"* (Tevfik Fikret). ‖ *Lerze-dar, lerzenâk*, titreyen: *"Soğuk, soğuk.... denizin lerze-dar girye sesi / eder yüreklere tari bir ihtiraz-ı cenah"* (Tevfik Fikret).

LERZENDE sıf. (ar. *lerzende*). *Esk.* Titreyen: *"...her şeyde / takattur etmeli âvare, mest ü lerzende..."* (Tevfik Fikret).

LERZİŞ a. (fars. *lerziş*). *Esk.* **1.** Titreyiş: *"...hep bu güzellikle beraber / yapraklarının lerziş-i mestinde hüveydâ / bir çehre-i pür-va'd-i emel, çehre-i dilber"* (Tevfik Fikret). **—2.** *Lerziş-nümun*, titreme veren, titreten: *"Lerziş-nümun olur görürüm şule-i beka"* (Tevfik Fikret).

LERZOLİT a. (fr. *lherzolite;* Pireneler'deki Lherz gölcüğünün adından). Miner. Klinopiroksenleri ve ortopiroksenleri kapsayan peridotit.

LESAGE (Alain René), fransız yazar (Sarzeau 1668 - Boulogne-sur-Mer 1747). Yoksul ve öksüz olarak büyüyen Lesage, 1690'a doğru Paris'e geldi. Geçimini, romanlar ve oyunlar yazarak sağlayabildi. Romanları için ana kaynağı Ispanya idi: Guevara'dan yola çıkarak *le Diable boiteux*'yü (1707), Alemán'dan esinlenerek *l'Histoire de Guzman d'Alfarache*'ı (1732) kaleme aldı. *Gil Blas de Santillane'ın maceraları* (1715-1735) ve *le Bachelier de Salamanque* (1736) adlı çalışmaları için yalnızca ispanyol yazın geleneklerinden yararlandı. Tutarlı denebilecek bir biçimde bir araya getirilmiş anlatılardan oluşan bu öykülerde, bu iğneleyici biçimde yeniden kaleme alınmış yapıtlar, düş kırıklıklarını, toplumsal yükselişi, genel olarak okura sevimli gelen serüvencilerin aşkları anlatılır. *Aventures de Robert Chevalier, dit de Beauchêne* (1732) adlı yapıtın kahramanı olan dolandırıcı tipi böyle birisidir; hem girişimci hem filozoftur, egzotiklik kavramı arkasına saklanarak dönemin törelerı üzerine gerçekçi bir yergi yapabilecek kadar yeni bakış açılarına sahiptir. Bu özellikler, yazarın acımasız ve ikiyüzlü uşak tipinin ön plana çıktığı tiyatrosunda da bulunur; bu uşak, *Crispin rival de son maître* (1707) adlı yapıtın kahramanıdır ve *Turcaret** (1709) adlı yapıtta da iğrenç bir tefeciyi dolandıran kişidir: piyes Comédie-Française' de oynandığında skandal yaratmış, bunun üzerine Lesage başlıca yazarlarından biri olacağı (1712-1730) Fuar tiyatrosu'na yönelmiştir.

Lesbia, Catullus'un sevdiği kadının şiirdeki adı; Catullus'un yazdığı tutkulu dizelerin esin kaynağı olmuştur. Sözkonusu kadın, tribunus Clodius'un kız kardeşi Clodia Metella'dır.

Lesbia Brandon, A. C. Swinburne'ün romanı (1877). İngiliz eğitim sisteminde dayağın yerini ve bunun yarattığı azabı konu alan yapıt ancak 1952'de yayımlanabildi: cinsel tutarsızlıklar, yakın akrabalar arası gizli cinsel ilişkiler, vücudun, çıplaklığın ve kararsızlıkların yarattığı şiddetin ululanması yapıtta vurgulanan yanlardır. Roman, ingiliz "paganlığı"nın canlılığını olduğu gibi, yol açtığı bozuklukları da dile getiren eşsiz bir belge niteliğindedir.

LESBOS → MİDİLLİ.

LESBOS LEHÇESİ a. Aiolis öbeğinden eski yunanca lehçesi.

LESCHENAULTİA a. (fransız doğabilimci İ. T. *Leschenault*'un [1773-1826] adından). Avustralya'da yetişen, dar şerit yapraklı, tek ya da yalancışemsiye biçiminde toplu çiçekli, çok gösterişli, çokyıllık otsu bitki ya da ağaççık. (*Goodeniaceae* familyası.)

LESCOT (Pierre), fransız mimar (Paris 1515 - *ay. y.* 1578). Varlıklı bir hukukçular ailesinin oğludur. Kendisine mal edilen Vallery ve Fleury-en-Bière şatoları bir yana bırakılırsa, bu hümanist mimar çalışmalarını Paris'te sürdürmüş, heykelci J. Goujon'un teknik işbirliğinden büyük ölçüde yararlanmıştır: St- Germain-l'Auxerrois'nın jübesi (1544'e doğr., parçaları Louvre'da), Innocents çeşmesi (1547), Carnavalet konağı (1545'e doğr.-1550). 1546'da François I'in Yapılar genel denetçiliği'ne atanan Lescot, Louvre'un yeni konut bölümlerini gerçekleştirdi (1547-1559). Anıtsal olmaktan çok dekoratif bir cepheyle bugünkü Kare avlu'ya açılan bu bölümlerde yer alan başlıca yapılar Karyatidler salonu ve "mahkeme" (ikisi de XVII. ve XIX. yy.'larda değiştirildi) ve bir merdivendir. Ölçülü bir maniyerizmi yansıtan bu mimarlık, fransız klasikçiliğinin temellerini atmıştır. Lescot ölümüne dek Louvre'daki değişiklikleri yönetmiş, 1556'da Henri II'nin şatafat dairesinin süslemelerini tasarlamıştır.

LESDIGUIÈRES (François DE BONNE,— *dükü*, Fransa orduları başkomutanı (Diguières şatosu, Saint-Bonnet-en -Champsaur yakınında, 1543 - Valence 1626). Dauphiné'de protestan ordusu başkomutanıydı (1575), sonra Henri IV tarafından Dauphiné valiliğine atandı (1591), Savoia dükü Carlo-Emanuele I'e karşı başarıyla savaştı, Grenoble tahkimatını güçlendirdi ve Vizille şatosu'nu inşa ettirdi. 1609'da Fransa mareşalliğine yükseltildi ve protestanlıktan döndükten sonra Fransa orduları başkomutanı oldu (1622).

LE SENNE (René), fransız filozof (Elbeuf 1882 - Paris 1954). Sorbonne'da ders verdi, iki savaş arasındaki fransız üniversite geleneği içinde tinselci bir felsefe geliştirdi. Ayrıca içebakış yöntemine dayanan bir de karakteroloji kurdu. Başlıca yapıtları: *Introduction à la philosophie* (Felsefeye giriş) [1925], *le Devoir* (Ödev) [tez; 1930], *le Mensonge et le caractère* (Yalan ve karakter) [1930], *Obstacle et valeur* (Engel ve değer) [1934], *Traité de morale générale* (Genel ahlak incelemesi) [1943] ve *Traité de caractérologie* (Karakteroloji incelemesi) [1945].

LE SİDANER (Henri), fransız ressam (Mauritius adası 1862 - Versailles 1939). Hocası Cabanel'den çok, izlenimciliğin ve yeniizlenimciliğin etkisinde kalan sanatçı, 1896-1900 arasında bu hareketin ilkelerini simgeciliğin sanat kaygılarıyla birleştirdi (*Pazar günü*, 1898, Douai müzesi). Maeterlinck ile Rodenbach'ın dostu olan Le Sidaner, Brugge, Versailles, Nemours gibi kentlerde çalıştı. Resim anlayışı, şiirselliğe ve içtenliğe dayanır (*Pembe örtülü iç mekân*, 1930, Cambrai müzesi).

LESİNA, hırvatça **Hvar,** Adriya denizi'nde Hırvatistan'a bağlı ada. Dalmaçya'da; 289 km²; 11 100 nüf. Zeytinlikler, incir ağaçları, bağlar. Balıkçılık. Ilıman bir iklime sahip olan ada çok sayıda turist çeker. Başlıca limanları batıda Lesina ve kuzeyde Jelsa'dır.
—Tar. Antikçağ'da adı Pharos (ya da Pharia) olan ada, Tarihöncesi dönemden bu yana iskân edilmiştir; Adriya denizi'ndeki adalar arasında, yunan sömürge döneminden sonra Roma egemenliğine ilk girenlerden biridir. Romalılar'ın İllyricum'da yaptıkları savaşlarda önemli bir rol oynadı.
—Güz. sant. Lesina kentinde Rönesans ve barok üslupta katedral (eşyalar, hazine). M. Sammicheli'nin yaptığı loggia. İlk katında 1612'den kalma bir tiyatro salonu bulunan eski silah fabrikası. XVI. yy.'a ait bir kilisenin yer aldığı fransisken manastırı (eşyalar, tablolar, şair Petar Hektorović'in mezarı). Eski evler. —Lesina adasındaki mağaralarda, Yenitaş döneminin sonuna tarihlendirilen bol miktarda çokrenkli çanak çömlek ortaya çıkarıldı.

LESİTİN a. (fr. *lécithine*). Org. kim. Kolin içeren fosfoaminolipitlerin genel adı; pek çok hayvansal ve bitkisel dokuda (yumurta sarısı, balık atmığı, sinir dokusu, süt vb.) bulunur. Bir digliserit ile *kolin**'in fosforik asit esterinin yoğuşması sonunda oluşan lesitinler, besin, eczacılık ve kozmetik sanayilerinde gerilimetkin maddeler olarak kullanılır. Azot ve fosfor beslenmesinde uyarıcı olarak kabul edilirler.

LESKHE a. (yun. sözc.). Esk. Yun. **1.** Toplantı ve görüşme yeri. **—2.** Barınma yeri, kervansaray. (Yunan kentlerinin çoğunun bir leskhesi vardı; bunlardan en ünlüsü Delphoi'deki, İ.Ö. 450'ye doğru kurulan ve Polygnotos'un süslediği Knidoslular leskhesiydi.)

LESKHES, yunanlı epik şair (Midilli İ.Ö. VII. yy.). Bugün, ancak Proklos'un çıkardığı özet ve birkaç bölümüyle bilinen *Küçük İlyada** adlı yapıtın yazarı.

LESKİEN (August), alman dilbilimci (Kiel 1840 - Leipzig 1916). 1870'ten başlayarak Leipzig'de slav dilleri profesörü. Yeni dilbilgisi okulunun önde gelen üyelerindendir. "Ses yasaları istisna tanımaz" ilkesini ortaya attı. Ayrıca, baltık (litvanya dili) ve slav (sırp-hırvat, bulgarca, slovence) dilleri uzmanıdır. Başlıca yapıtı: *Handbuch der altbulgarischen Sprache* (Eski bulgarca elkitabı) [1871].

LESKOFÇALI GALİP, asıl adı **Mustafa,** türk şair (Leskofça 1828 - İstanbul 1867). Üsküp valisi İsmail Paşa'nın oğlu. Öğrenimini Leskofça'da yaptı. Afyon Karahisar'da sürgünde bulunan babasının affedilmesiyle İstanbul'a yerleşti. Sadaret mektubi kalemi'nde (1849-1851), Bosna valisi Veliyettin Paşa'nın kâtipliğinde bulundu. Gümrük emanetine atandı. Mithat Paşa'nın Tuna valiliği sırasında onun yanında başkâtiplik ve *Tuna* gazetesinde yazarlık yaptı. Halep ve Girit'teki görevlerinden sonra, 1867'de Rüsumat muhasebeciliğine getirildi. Tanzimat döneminde divan şiiri geleneğini canlandırmak, yaşatmak amacıyla Encümen-i şuara adıyla kurulan topluluğa katıldı. Divan şiiri geleneğinin son ustalarındandı. Şiirleri ölümünden sonra İbnülemin Mahmut Kemal İnal tarafından toplanarak *Leskofçalı Galip divanı* adıyla yayımlandı (1917).

LESKOV (Nikolay Semenoviç), rus yazar (Gorohovo, Orel eyaleti, 1831 - Petersburg 1895). Babası papazlar yetiştirmiş bir aileden, annesi ise küçük soylu bir aileden geliyordu. Taşrada büyük annesi tarafından büyütülen Leskov, genç yaşta hayatını kazanmak zorunda kaldı ve devlet hizmetine girdi. Yanlış anlaşılan bir makalesi ile bunu izleyen iki romanı: *Nekuda* (1864), *Ne mozah* (1870) libarel basının yıldırımlarını üzerine çekti ve Milli eğitim bakanı ona Riga'daki *staroobriyadets* okullarının teftiş görevini vererek yardımda bulundu. Yanlış anlaşılan Leskov tüm yaşamı boyunca sağdan olduğu kadar soldan da saldırılara uğradı. Yapıtları sevecenlik, mizah ve ayrıntı inceliğiyle taşradaki ruhani çevrenin yaşamını (*Soborjane*, 1872), staroobriyadet çevrelerini (*Zapekatlenniy angel*, 1873), toplumun kimi tabakalarının, tüccarların, köylülerin, küçük memurların töreleri ve özlemlerini dile getirir. Leskov'un yeteneğinin en özgün yanı pitoresk öğelerle, buluşlarla ve şu ya da bu mesleğin dilinden alınmış renkli sözcüklerle dolu canlı bir dil kullanmasıdır. Onun tanıklığı o dönemin Rusya'sını derinliğine anlamak bakımından çok önemlidir.

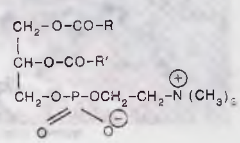

Châtelain

Henri Le Sidaner
Pembe örtülü iç mekân (1930)
Cambrai müzesi

Morava kıyısında; 56 100 nüf. Tarım merkezi. Kenevir işleme.

LESLİE (Alexander), 1.**Leven** kontu, iskoçyalı general (Coupar Angus, Tayside, 1580'e doğr. - Balgonie, Fife, 1661). İsveç ordusuna katıldıktan sonra mareşalliğe yükseltildi (1636). Covenant ayaklanması üzerine İskoçya'ya çağrıldı, isyancı ordunun komutasını alarak (1639) İngiltere'yi istila etti (1640). İç savaş, ingiliz parlamenterlerle iskoçyalı covenant'cıların uzlaşmasıyla sonuçlanınca, Leslie, İngiltere'deki iskoç kuvvetlerini parlamento kuvvetleriyle birlikte yönetti (1644-45) ve Marston Moor savaşı'na katıldı. 1646'da, yenilen Charles I, iskoç orduları komutanı sıfatını koruyan Leslie'ye teslim oldu: 1649-50'de Charles II'yi destekleyen bu ordu Cromwell tarafından ezildi.

lesitin

LESLİE (David), **Newark** baronu, iskoçyalı general (1601-1682), Philiphaugh'ta Montrose'u bozguna uğrattı (1645) ve Leven'den sonra İskoçya ordusu komutanı oldu. Tüm yeteneğine karşın Cromwell komutasındaki ingiliz kuvvetlerinin zaferini engelleyemedi.

LESLİE (*sir* John), iskoç fizikçi ve matematikçi (Largo, Fife, 1766 - Coates, Largo

Lesina katedrali
(XVI.-XVIII. yy.)

M. Levassort

yakınında, 1832). Edinburgh Üniversitesi'nde matematik profesörlüğü yaptı (1804). 1819'da bu üniversitede doğal felsefe profesörü olarak Playfair'in yerine geçti. Leslie, özellikle diferansiyel termometreyi icat etmesiyle tanınır. Bir nemölçeri, bir ışıkölçeri ve bir yapay buz elde etme yöntemini de ona borçluyuz.

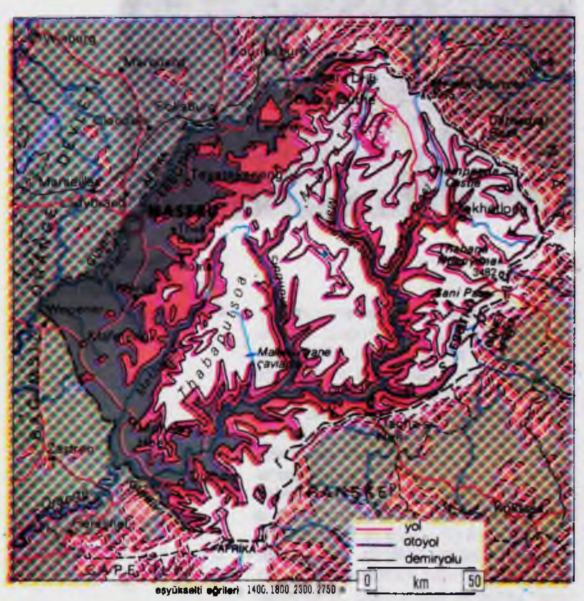
LESLİE (Charles Robert), ingiliz ressam (Londra 1794 - *ay. y.* 1859). Konusunu edebiyattan alan gündelik yaşam sahneleri üzerinde çalıştı. Shakespeare, Cervantes, W. Scott gibi yazarların yapıtlarından esinlenerek tablolar yaptı. Dostu olduğu ressam Constable üzerine bir inceleme yazdı (1843).

LESLİE (Thomas Edward CLIFFE), ingiliz iktisatçı (Wexford yönetim bölgesi 1825 ya da 1827 - Belfast 1882). İngiliz tarihçi okulunu kurdu ve iktisadi bilimlerde soyutlamanın zararlarına karşı mücadele verdi.

LEŚMİAN (Bolesław), polonyalı şair (Varşova 1878 - *ay. y.* 1937). Avrupa simgeciliğine sonradan katıldı, edebiyata Genç Polonya sırasında başlayarak şiir kitapları yayımladı (*Sad rozstajny*, 1912; *Łąka*, 1920; *Napój cienisty*, 1936; *Dziejba leśna*, 1938). Metafizik şiiriyle, baladı ve felsefi şiiri yeniden biçimlendiren, dünya folklor kaynaklarına, özellikle de slav folkloruna başvuran romantik bir kuruluşla, bazen rousseaucu (doğa karşısında insan), bazen kierkegaardcı (Tanrı karşısında insan) ya da kötümserliğinin sonu bir umut pırıltısına varan varoluşçu (kendisi karşısında insan) bir anlayış içinde, insanın varoluşu ve kurtuluşu sorununu işledi. Ayrıca edebi denemeler, özgün doğu ve polonya folklorundan kaynaklanan halk hikâyeleri de yazdı (*Klechdy sezamowe; Przygody sindbada żeglarza*, 1912; *Klechdy polskie*, 1956). 1911'de de Varşova Sanat tiyatrosu'nu kurmuştur.

LESOTHO, esk. **Basutoland**, Afrika'da küçük devlet; 30 355 km²; 1 806 000 nüf. (1991). Başkenti *Maseru*. Bütünüyle Güney Afrika Cumhuriyeti'yle çevrili ve dağlık bir ülkedir.

LESOTHO

COĞRAFYA

Ülkenin üçte ikilik doğu bölümünde (yüksl. 1 800 m'den çok) Drakensberg doruğu yükselirken, batı bölümünde Highveld platosu yer alır. Nüfusun % 75'i alçak topraklara sıkışmaktadır; B.'daki bazı kabilelerin yaşadığı bölgelerde km²'de 500 kişiyi bulan nüfus sıklığı, günümüzde, geçim kaynaklarında yetersizlik yaratmaktadır. 40'lı yılların sonlarında ortaya çıkan temel özellik, nüfusun yaşamaya daha az elverişli dağlık bölgelere yönelmesiydi; buralarda oluşan nüfus sıklığı (daha bu yıllarda km²'ye 300 kişiye ulaşmıştı) hızlı bir toprak aşındırmasına yol açmış ve toprak aşındırması da Güney Afrika Cumhuriyeti'nde Orange ve Caledon ırmakları üzerinde yapılmış barajların yoğun biçimde alüvyonlanmasına neden olmuştu. 1976'da De Beers'lerin işletmeye başladığı kimberlit bir yana bırakılırsa, Lesotho'daki tek hammadde bugüne kadar hiç değerlendirilememiş çok büyük su potansiyelidir. Himaye yönetimi döneminde, ülkede, iktisadi gelişmenin ilk belirtileri ortaya çıkmıştı; çünkü Basutoland'ın 1966'da bağımsızlığa kavuşmasına kadar Güney Afrika Cumhuriyeti'ne katılma olasılığı sorun olarak hep gündemdeydi. Dışsatımların dörtte üçünü (dışalımların değer olarak ancak % 20'sini karşılar) tarım karşılarsa da, bu kesim sürekli olarak üç temel tehlikenin tehdidi altındadır: ekilebilir toprakların azlığı (toplam yüzeyin % 12'si); hızlı nüfus artışı (yılda yaklaşık % 2,8 dolayında); toprağı kolektif mülkiyete sokan ve akılsızca yürütülen bir hayvancılığa yol açan geleneksel toprak kullanma sistemi. Kırsal kesimdeki yoksulluk nedeniyle Güney Afrika Cumhuriyeti'ne ve madenlere (göç edenlerin % 84'ü) büyük bir işçi göçü gerçekleşmektedir. Çalışan erkeklerin yaklaşık % 40'ının dışarıya göçmesi, kırsal kesimi son yıllarda etkileyen yeni bir olumsuzluktur. Kişi başına yıllık geliri en düşük Afrika ülkeleri arasında yer alan Lesotho'nun iktisadi bakımdan ayakta kalabilmesi bütünüyle güçlü komşusuna bağlıdır; öyle ki Lesotho'nun temel gelir kaynağı. Güney Afrika Cumhuriyeti'ni üç eski himaye bölgesine, yani Lesotho, Botsvana ve Svaziland'a bağlayan (rand bölgesi içinde) gümrük anlaşmasıdır (söz konusu üç ülkenin Roma'da, Maseru yakınında ortak bir üniversiteleri vardır).

TARİH

Zulu savaşları sonucunda dağılan Sotholar (ya da Basutolar), 1822'ye doğru Moşeş'in yönetiminde, Orange devletiyle, Cape eyaletinin kuzeyi ve Natal arasındaki hemen hemen ıssız dağlık bölgede toplandılar ve hızla çoğaldılar. Fransız protestan misyonerlerin gelmesi, bağımsızlıklarını etkilemedi. 1852'de Cape'deki İngilizler'i Berea'da yendiler ve kendilerini Orange devletine karşı başarıyla savundular. 1868'de önderleri Moşeş, ingiliz himayesine girdi. Doğudan Cape sömürgesinden yönetilen ve Basutoland adını alan ülke, 1875'te, silahlarını teslim etmeyi reddetti ve ayaklandı. "Gun War" adıyla bilinen çatışmalar yıllarca sürdü ve 1884'ten itibaren ülke doğrudan Londra'dan yönetilmeye başladı; hem öbür Bantular'dan, hem de boer egemenliğinden korundu. Ülke, özellikle Orange devleti ve Rand'daki altın ocakları için bir işgücü deposu oldu, ama Avrupalılar, imtiyazlar elde etmeyi başaramadılar. 1940'ta kurulan bir Ulusal meclis'in yetkileri, 1960'ta daha da genişletildi. Nihayet, Basutoland, 4 ekim 1966'da Lesotho adıyla bağımsızlığına kavuştu, fakat Commonwealth'te kalmaya devam etti.

Yüce şef Moşoeşoe II, kral oldu; ona yardım eden bir de Başbakan vardı. Bu Başbakan, katolik hiyerarşinin desteklediği ve Güney Afrika ile dostça ilişkiler yanlısı olan Muhafazakâr parti (National Party) lideri Leabua'ydı. Güney Afrika'ya karşı olan sosyalist eğilimli muhalefet, Ntsu Mokhele'nin öncülüğündeki Congress Party'de toplandı ve umulmadık bir biçimde kralı destekledi. 1966'da kralla Leabua arasında şiddetli bir anlaşmazlık baş gösterdi ve Moşoeşoe pişman olarak aşağıdan almak zorunda kaldı. Ama ocak 1970'te, yetkilerinin Başbakan tarafından durmadan törpülendiğini gören kral, kralcı parti Marematlou Freedom Party ile Congress Party'nin de desteğiyle başkaldırdı. Congress Party seçimleri kazandı,

Boutin-Explorer

Lesotho
Maseru yakınından bir görünüm

ama Leabua seçim sonuçlarını iptal edip Congress Party ile Komünist partisi'ni kapattı ve krala parti liderlerini tutuklattı. Haziran ayında Başbakan, kralı tahttan indirdi, olağanüstü durum ilan etti, Anayasa'yı askıya aldı ve kendisini özel yetkilerle donattırdı. Moşoeşoe, Hollanda'ya sığındı. Bir iç savaş tehdidi karşısında, Leabua yatıştırıcı önlemler aldı ve krallığı, yalnızca onursal bir rolle sınırlayarak yeniden kurdu (aralık). 1973'te olağanüstü durum kaldırıldı, ama ocak 1974'te ortaya çıkan bir halk ayaklanması girişimi, özellikle Congress Party üyelerine yönelik şiddetli bir bastırma hareketine yol açtı. 1975'te muhalefet üyeleri de hükümete girdi. Ülke, iktisadi bakımdan tamamen Güney Afrika'ya bağımlı olmakla birlikte, bu bağımlılıkta belirli bir gevşeme ortaya çıktı. Nitekim, 1980'de bir ulusal paranın tedavüle sokulması bunun bir göstergesidir. 1981 ve 1982'de siyasi çatışmalar sürdü. Muhalif Basuto kongre partisi'nin askeri kanadı olan Lesotho Kurtuluş ordusu gerillaları, stratejik iktisadi ve siyasi hedeflere saldırılar düzenlediler. G. Afrika komandoları da G. Afrika'dan kaçarak Lesotho'ya sığınan 30'u Afrika Ulusal kongresi üyesi 42 mülteciyi öldürdüler. Birleşmiş milletler bu eylemi kınadı (aralık 1982). Komandolar, aralık 1985'te benzeri bir eylemle 6 mülteciyi daha öldürdüler. 1985'te yapılan seçimleri muhalefet partileri boykot edince, meclisi iktidardaki Basuto ulusal partisi'nin milletvekilleri doldurdu. 26 ocak 1986'da Başkomutan general Justin Lekhanya kansız bir darbeyle Başbakan Jonathan'ı devirdi. Yasama ve yürütme gücü yine Kral Moşoeşoe'de toplandı. Krala danışmanlık etmek üzere altı kişilik bir Askeri konsey ve Bakanlar kurulu oluşturuldu. General Lekhanya Askeri konsey başkanlığı'nı, Savunma ve güvenlik bakanlığını üstlendi (ocak 1986). General Lekhanya, G. Afrika'yla ilişkileri düzeltti. Mart 1989'da kral Moşoesoe II Londra'ya sürgüne gitti ve 1990'da tahttan indirilerek yerini oğlu Letsie III aldı. Nisan 1991'de general Lekhanya, Albay Elias Ramaena'nın düzenlediği bir darbe sonucu devrildi ve siyasi partilere izin verilerek çokpartili yaşama geçildi. Aynı yıl haziranda bir hükümet darbesi girişimi olduysa da başarıya ulaşamadı.

LESPEDEZA a. Bot. JAPONÜÇGÜLÜ'nün bilimsel adı.

LESPİNASSE (Julie DE), fransız kadın edebiyatçı (Lyon 1732 - Paris 1776). Soylu bir ailenin gayrımeşru çocuğu olarak doğan Lespinasse, 1754'te, Mme du Deffand'ın refakatçisi oldu; 1764'te ondan ayrılarak kendi salonunu açtı. Ansiklopediciler, dostu d'Alembert, Turgot, Marmontel, bir sanat çevresi olan bu salona devam ettiler. Diderot'nun *d'Alembert'in rüyası* (Le Rêve de d'Alembert) adlı yapıtında kendi adıyla yer aldı. Guibert kontuna yazdığı tutkulu mektuplar XVIII. yy. aşk romanlarının en güzellerinden birini oluşturur.

LESPUGUE, Fransa'da (Haute-Garonne) komün, Saint-Gaudens'in 17 km. K.-K.-B.'sında; 85 nüf. (1992). Rideaux mağarasında bulunan, mamut dişinden yapılmış küçük heykelcik (*Lespugue Venüsü*) ile ünlü tarihöncesi merkezi.

LESSE *(la)*, Ardenneler'in Belçika kesiminde ırmak, Meuse'ün kolu; Dinant'ın yukarı kesiminde Meuse'e kavuşur.

LESSEPS (Ferdinand Marie, —*vikontu*), fransız diplomat ve yönetici (Versailles 1805 - La Chênaie, Guilly yakınında, Indre, 1894). 1833'te Kahire'de konsül oldu, iki kez (1834-35; 1836-1838) vekâleten İskenderiye konsolosluğunda bulundu. Veliaht prens Said'le yakınlık kurdu. Saint-simoncular'la Linant de Bellefonds'un, Süveyş kıstağını kazarak Akdeniz'le Kızıldeniz arasında bir kanal açma tasarılarıyla ilgilendi. Madrid'de ortaelçilik yaptıktan (nisan 1848 - şubat 1849) sonra papayla Roma Cumhuriyeti arasında arabuluculuk yapmak üzere Roma'ya gönderildi, başarısızlığı nedeniyle görevinden alındı (mayıs 1849). Bunun üzerine diplomatlık mesleğini bıraktı ve La Chênaie'ye çekildi. Tahta çıkan Said (1854) tarafından Mısır'a çağrıldı; 60 000 hektarlık bir araziden yararlanan ve kârın % 15'ini Mısır'a bırakmak koşuluyla, kanalı, açılışından başlayarak 99 yıl süreyle işletme yetkisine sahip olan bir şirket kurma tekelini elde etti (kasım 1854). Lesseps, Uluslararası Süveyş* deniz kanalı kumpanyası'nı kurdu. Kanal, 17 kasım 1869'da imparatoriçe Eugenia tarafından açıldı. Daha sonra Lesseps, Panamá kıstağında bir kanal projesiyle ilgilendi (1876); Kolombiya'yla görüştü ve kurduğu (1880) kumpanya 1889'da iflas etti. Panamá* skandalından sonra Lesseps, büyük oğlu CHARLES ile birlikte 5 yıl hapis ve 3 000 frank para cezasına çarptırıldı; bu ceza temyiz mahkemesi tarafından zaman aşımı nedeniyle iptal edildi. Yaşlılığın zayıf düşürdüğü Lesseps, akladığını, ölene değin öğrenemedi. (Fr. akad., 1884.)

LESSİNES, hollandaca **Lessen,** Belçika'da (Hainaut) kent, Dendre kıyısında; 16 500 nüf. Porfir ocakları.

LESSİNG (Gotthold Ephraim), alman yazar (Kamenz, Saksonya, 1729 - Braunschweig 1781). Leipzig Üniversitesi'nde tanrıbilim okudu ama 1748'de Berlin'e yerleşti ve ilk tiyatro oyunlarını burada yazdı. 1755-1760 arasında yeniden yerleştiği Leipzig'den Breslau'ya giderek, 1765'e kadar general Tauentzien'in sekreterliğini yaptı. Bu dönemde yazdığı başlıca oyunlar, toplumsal bir dram olan *Die Juden* (Yahudiler) [1749] ve burjuva bir dram olan *Miss Sara Sampson*'dur (1755). Gerek bu oyunlar, gerek *Briefe, die neueste Literatur betreffend* fransız felsefesinin Lessing'i ahlak konusunda etkilediğini gösterir, ama buna rağmen Lessing alman tiyatrosunu, fransız trajedisinin bir taklidi olmaktan kurtarmakta kararlıydı. 1767'de Hamburg Ulusal tiyatrosu'na danışman olarak çağrılınca, ciddi bir komedi olan *Minna* von Barnhelm* (1767) ve eleştiri makalelerini topladığı *Hamburgische* Dramaturgie* (1767-1769) adlı yapıtlarını yayımladı. Bu son yapıtta Lessing, Gottsched'e karşı Shakespeare'in, örnek olabilecek tek büyük tiyatro dehası olduğunu ileri sürüyordu. Bu arada, şiir ve resim üzerine estetik incelemelerden oluşan *Laokoon*'un (1766) yayımını gerçekleştirdi. Hamburg tiyatrosu'nun kapanmasından sonra Wolfenbüttel'e yerleşti (1770) ve burada birisi burjuva bir trajedi olan *Emilia Galotti* (1772), öteki felsefi bir dram olan *Bilge Nathan* (Nathan der Weise) [1779] olmak üzere, iki oyun yazdı. İnsanlığın ahlaki ilerlemesi konusunda bu felsefi dramda dile getirilen inanç, *Die Erziehung* des Menschengeschlechts* (1780) adlı yapıtta toplanan özdeyişlerde de yineleniyordu. Düşüncelerini açık ve seçik bir üslupla ortaya koyan Lessing, ulusal alman edebiyatının oluşmaya başladığı sırada belirleyici bir etkide bulundu.

LESSİNG (Karl Friedrich), alman ressam (Breslau 1808 - Karlsruhe 1880), Gotthold Ephraim Lessing'in yeğeninin oğlu. 1826'da, Düsseldorf'ta, Schadow'un yanına yerleşti, gerçekçi manzara resimleri yaptı ve "Düsseldorf okulu"nu belirleyen güçlü ve titiz tarih tablolarıyla ün kazandı (Jan Hus'a ithaf edilen resim dizisi, Berlin, Frankfurt am Main vb. müzeleri).

LESSİNG (Gotthold Ephraim), alman orkestra yöneticisi (Wattenscheid 1903 - Münih 1975). 1956'da Münih Devlet yüksek müzik okulu'nda ders vermeye başladı. 1960'ta Türkiye'ye geldi, bir dizi konserde Cumhurbaşkanlığı senfoni orkestrası'nı (CSO) yönetti. 1963-1971 arasında CSO'nun birinci şefliğini yaptı. 1974-75'te İstanbul Devlet senfoni orkestrası'nın başındaydı. Aynı yıl hastalanınca yurduna döndü.

LESSİNG (Doris), Güney Afrika kökenli ingiliz kadın edebiyatçı (Kirmanşah, İran, 1919). Rodezya'da yetişti. 1949'da Londra'ya yerleşti. "Öfkeli gençler" arasında yer alarak, apartheid sorunlarıyla, siyasal, toplumsal (örneğin kadının durumu) ve sanatsal bir nitelik taşıyan ahlaki ve düşünsel ikilemlerle ilgilendi. *Children of Violence* adlı büyük roman çevriminde (5 cilt: *Martha Quest*, 1952; *A Proper Marriage*, 1954; *A Ripple from the Storm*, 1958; *Landlocked*, 1965; *The Four-Gated City* 1966), tiyatro yapıtlarında (*M. Dolinger; Each His Own Wilderness*, 1958; *The Truth about Billy Newton*), hikâyelerinde (*African Stories*, 1951, 1953, 1973) ve özyaşamöykusüyle kurgunun birbirine karıştığı *The Golden Notebook* (1962) adlı yapıtında ele aldığı bu ikilemleri "çağdaş gerçekçilik" açısından işledi. Aynı dönemde, öykülerinde (*A Man and Two Women*, 1965) ve *Play with a Tiger* (1962) adlı oyununda acılı insanlar arasındaki mizaç anlaşmazlıklarını, duygu çatışmalarını inceledikten sonra, *Briefing for a descent into hell* (1971) adlı romanında ise, çağdaş uygarlığın bunalımını ele aldı. Birçok bilim-kurgu romanı yazdı (*Shikastra*, 1979; *The making of the representative for planet 8*, 1982). Bir romanı (*Beşinci çocuk*, 1990) ve birçok öyküsü son yıllarda türkçeye çevrilerek yayımlandı: *Evlenmeyen adamın hikâyesi* (1990); *Sevme alışkanlığı* (1990); *Siyah Madonna* (1991).

Bk. resim sayfa 7446

LESSİNİ dağları, İtalya Önalpleri'nde kütle, Adige ile Astico arasında, Verona'nın üst kesiminde. Kış sporları.

LESSON a. ("ders" anlamında ing. sözc.). Müz. XVII. ve XVIII. yy.'da İngiltere'de, bir ya da daha çok çalgı için yazılan ve müziksel değerin yanı sıra eğitim işlevi de gören süit ya da sonat. (J. Dowland, T. Morley, H. Purcell ve G. F. Händel başlıca *lesson* bestecileridir.)

LESTER (Keith), ingiliz dansçı ve koregraf (Guildford, Surrey, 1904). Sahneye ilk kez 1923'te Londra'da çıktı. 1935'te Markova-Dolin kumpanyası'na katıldı. 1939'da London Ballet'e geçti. Art Theatre Ballet'in kurucuları arasında yer aldı (1940). London Windmill Theatre için 150'yi aşkın danslı gösteri sahneye koydu. 1965'te Royal Academy of Dancing'de baş öğretmenliğe atandı.

LESTER (Richard), amerikalı sinemacı (Philadelphia 1932). 1950'de televizyona girdi, sonra Kanada ve Büyük Britanya'da çalıştı. İlk uzun metrajlı filmi olan *It's trad, dad!* (1961), filmden filme geliştireceği anlamsızlığa, garipliğe, alaycılığa ve gülünçlüğe karşı duyduğu eğilimi ortaya koyar: *Aydaki fare* (The Mouse on the Moon) [1963], *Gençlerin sevgilisi* (A Hard Day's Night) [1964], Help! (1965) [bu son iki filmi Beatles ile birlikte çevirdi], *The Knack...and how to get it...* (1965), *A Very Funny Thing Happened* (1966), *How I Won the War* (1967), *Petalia* (1968), *3 Silâhşörler* (The Three Musketeers) [1974]; *Robin and Marian* (1976), *Superman II* (1980); *Superman III* (1983); *Finders Keepers* (1984); *The Return of the Musketeers* (1989).

LESTES SPONSA a. Zool. Erkeği parlak, dişisi daha donuk renkli kızböceği. (Genellikle suyun hemen üstünde uçar. Bazı bilim adamlarına göre agriongiller familyasına girer, bazılarına göreyse *Lestidae* familyasının örnek türüdür.)

LESTO sıf. ("kıvrak, çevik" anlamında ital, sözc.). Müz. Çok hızlı seslendirilmesi gereken parça ya da bölüm için kullanılır.

LESTOBİYOZ a. (fr. *lestobiose*; yun. *lestes*, hırsız, haydut, ve *-bios*, yaşam'

Giraudon

Lespugue Venüsü
(arkadan görünüş)
Eski Solutré dönemi katmanlarından çıkarılmış mamut dişinden yapıt
İnsan müzesi, Paris

Larousse

Ferdinand Marie **Lesseps**
(Petit Journal illustré, aralık 1894)

Halberstadt belediye müzesi

Gotthold Ephraim **Lessing**
G. O. May'ın bir portresinden ayrıntı
Halberstadt belediye müzesi

Fay Godwin's photo

Doris Lessing (1980'e doğr.)

Gotthold E. Lessing

Lauros-Giraudon

Jean François Le Sueur F. J. Heim'in bir deseninden ayrıntı (1828) *Louvre müzesi, Paris*

dan). **1.** Karıncalarda görülen bir ortakçılık biçimi. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** Termit ya da karıncalarla bunların ortakçılarının oluşturduğu biyolojik öbek. (Lestobiyoz özel bir kleptobiyoz biçimidir.)
—ANSİKL. Kimi küçük karıncalar, daha iri bedenli başka karınca türlerinin yuvalarının duvarlarına dehlizler kazar. Bu küçük karıncalar, ötekilerden ayrı olarak evrim geçirir ve küçük dehlizlere girip onları kovalayamayan iri karıncaların yiyeceklerini çalarak beslenirler. (Örneğin, *Formica fusca*'nın yiyecek yağmalayan *Solenopsis fugax* türü.)

LESTRANGE (*sir* Roger), ingiliz yayıncı (Hunstanton, Norfolk, 1616 - Londra 1704). Kral yanlısı yergi yazarı, toryler'in sözcüsü. Ölüme mahkûm edildi ama Newgate'ten kaçtı, Cromwell'in affına uğradı. Milton'a, sonra da Restoration sırasında presbiteriyenlere karşı yergi yazıları yazdı ve sonunda tüm basın üzerinde sansür tekelini ele geçirdi. *İntelligencer* (1663-1666), sonra da *News* (1665-1666) merkantilist basının yükselişi karşısında direnemediler. Üç yıl sürgünden sonra *Observator*'u yayımladı (1681). Klasikleri ve Quevedo'yu çeviren (1667), masallar yazan ve çeviren Lestrange, parti basınının ve buna tepki olarak bağımsız basının doğmasına (Defoe, Addison) öncülük etti.

LE SUEUR (Eustache), fransız ressam (Paris 1616 - *ay. y.* 1655). Vouet'nin öğrencisi ve Raffaello hayranıydı. Lambert konağı'ndaki (Paris) cabinet de l'Amour (1644) ve Musalar odası (1647-1650) için yaptığı panolarda (bir bölümü günümüzde Louvre müzesi'ndedir) ince zevkli bir dekorasyon anlayışı ve chartreuse de Paris için yaptığı (1645-1648) *Aziz Bruno' nun hayatı* konulu yirmi iki tabloda (Louvre) hem bilgili, hem de saflık dolu bir sadelik ve ağırbaşlılık sergiler. Krallık akademisi'nin on iki kurucusundan biriydi.

LE SUEUR ya da **LESUEUR** (Jean François), fransız besteci (Drucat-Plessiel, Abbeville yakınında 1760 - Paris 1837). Sanat yaşamına kilise müzikçisi olarak başladı. Taşradaki kiliselerin müzik okullarında çalıştıktan sonra, bir yıllığına Paris'teki Notre-Dame katedrali'nde görevlendirildi (1786). Büyük şenliklerin kapsamına orkestrayı da sokması eleştirildi. Bu düşünceyi *Exposé d'une musique une, imitative et particulière à chaque solennité* (1787) başlıklı yazısında ortaya atmıştı. 1793'te bir opera dizisine başladı: en ünlüsü *Ossian ou les Bardes* (1804) ve *la Mort d'Adam* (1809). 1804'te Tuileries sarayı'nın capella yöneticiliğine atandı; 1818'de ders vermeye başladığı Paris konservatuvarı'nda Berlioz, Gounod, A. Thomas ve Reber gibi bestecileri yetiştirdi. Yapıtları içinde otuz üç missa, motet' ler, üç *Te Deum* ve Berlioz'u etkileyen oratoryolar vardır. Bunlar da, operaları gibi, romantik anlayışla yazılmıştır.

LESUR (Daniel), fransız besteci (Paris 1908). Charles Tournemire'in öğrencisi. 1936'da Jeune-France grubu'na katıldı. Bir süre kontrapunto dersleri verdiği Schola cantorum'u 1957-1961 arasında yönetti. 1971-72'de Paris operası müdürüydü. Duyarlıkla kuralcılığı birleştiren bir üslupla bestelediği *Fransız süiti* (orkestra için, 1935), Alfred de Musset'nin *Andrea del Sarto*'su için oyun müziği (1947), aynı adlı senfonik şiiri (1949) ve operası (1969), 12 sesli karma koro için *Kantikler kantiği* (1953) ve konusunu Giraudoux'nun yapıtından aldığı *Ondine* adlı operası (İlk kez 1982'de Paris'te sahnelendi) önemlidir.

LESVOS → MİDİLLİ.

LESZCZYŃSKI, polonyalı aile. Kont unvanı olan ilk aileydi (1473'te imparator Friedrich III tarafından verildi). En ünlü iki üyesi kral Stanisław ve kızı Marie Leszczyńska'dır.

LESZCZYNY, Polonya'da kent, Silezya platosunda, Katowice'nin G.-B.'sında; 26 000 nüf. Rybnik kömür havzası işçilerinin oturduğu kent.

LESZEK Beyaz (1186'ya doğr. - Gąsawa 1227), Polonya dükü. Dük Kazimierz II'nin oğlu. Babasının iç siyasetini izledi. Mazovya ve Kujawy'i has olarak küçük kardeşi Konrad'a verdi.

LESZEK Kara (1241'e doğr. - Kraków 1288), Polonya dükü (1279-1288). Moğol akınlarını göğüslemek zorunda kaldı.

LESZNO, alm. **Lissa,** Polonya'da kent, voyvodalık merkezi, Büyük Polonya ovasında, Poznán'ın G.-G. B.'sında; 48 000 nüf. Besin ve makine sanayileri. Demiryolu kavşağı. —*Leszno voyvodalığı*'nda (4 154 km²; 381 200 nüf. [1989]) çavdar ve şekerpancarı üretilir; bu etkinliklere sığır ve domuz yetiştiriciliği de eklenir. Kentlerde küçük besin ve makine sanayilerine rastlanır.
—Güz. sant. Bohemya'dan sürülen Comenius 1628'de kente sığındı; Aziz Jan kilisesi (geç gotik dönemi) Moravyalı kardeşlerin tapınma yeri oldu. İtalyan mimarlarca barok üslubunda yeniden yapılan belediye sarayı. Świętokrzyskie kilisesi ve Sułkowski prenslerinin eski sarayı da barok üslubunda (XVIII. yy.) inşa edilmiştir.

LEŞ a. (fars. *laşe*'den). **1.** Kokmuş, çürümeye yüz tutmuş hayvan ölüsü. **—2.** *Kaba.* Nefret edilen, sevilmeyen bir kimsenin ölüsü. **—3.** *Leş gibi,* çok pis ve kirli yer için kullanılır; çok ağır, mide bulandırıcı, pis koku için kullanılır; çok yorgun ya da tembel olan kimsenin bu yönünü belirtir: *Leş gibi oraya yığılıp kalmışım. Bütün gün leş gibi yatar durur.* ‖ *Leş gibi sarhoş,* ayakta duramayacak ölçüde, son derece sarhoş. ‖ *Leş gibi serilmek,* aşırı ölçüde yorularak kollarını bacaklarını iyice açıp sereserpe uzanmak. ‖ *Leş kargası* → LEŞKARGASI. ‖ *(Birinin) leşini çıkarmak,* bir kimseyi iyice, adamakıllı, öldüresiye dövmek. ‖ *(Birinin) leşini sermek,* "öldürmek" anlamında bir kimseye gözdağı vermek için kullanılır: *Hele bir denesin, leşini sererim vallahi.*
—Denizc. Batmış bir geminin deniz içindeki ya da su yüzeyindeki kalıntısı. ‖ *Leş bağı,* SUGA* BAĞI'nın eşanlamlısı.
—Deric. *Leş alma,* sepileme işleminden önce ve tüylerin yolunmasından sonra, "cüruf" adı verilen deri kalıntılarını temizlemek amacıyla elle yapılan çalışma. (Leş alma ırmak sehpasının üzerinde bir kavaleto bıçağıyla yapılır.)
—Folk. Tulumbacılıkta, koşarken yorulan ve yolda kalan tulumbacıya verilen ad.

-LEŞ → LAŞ.

LEŞ, K. Arnavutluk' ta, bugünkü Lezhe*'nin Osmanlı dönemindeki adı. İşkodra vilayetinin İşkodra sancağına bağlıydı.

LEŞBÖCEĞİGİLLER a. Kısakanatlı böcekgillere benzeyen kınkanatlı böcek familyası. (Türlerinin çoğu leşle beslenir ve toprakaltı yaşamına uyarlanmıştır. Bazılarıysa bitkicildir: *Aclypea opaca* türü şekerpancarına çok zarar verir.)

LEŞÇİÇEĞİ a. Pis kokulu büyük çiçekler açan, kaktüs görünüşlü, kurakçıl bitki. (Leşçiçeği [100 tür] Güney Afrika'da yaygındır. Birçok türü kaktüs seralarında süs bitkisi olarak yetiştirilir. Bil. a. *stapelia; asclepiadaceae* familyası.)

LEŞÇİL sıf. ve a. Leşle beslenen canlı varlıklar için kullanılır.
◆ a. Leşle beslenen hayvan (çakal, sırtlan ya da akbaba gibi).
—ANSİKL. Böcbil. Leşçil böcekler birçok çeşide ayrılır: geçici olarak leş üzerinde yaşayanlar (kısakanatlıböcekler, *Histeridae,* vb.); *Necrobia* öbeğinden eklembacaklıları ve öteki böcek larvalarını yiyenler; larva dönemini normal olarak leş üzerinde ya da içinde geçirenler.

LEŞÇİL AKBABA a. Tüyleri beyaza yakın, sarı çıplak başlı, kanatlarının kenarı siyah, küçük akbaba cinsi. (Hindistan' dan İspanya'ya, Fas'tan Kenya'ya kadar uzanan bölgede yuva yapar. Bil. a. *Neophron percnopterus,* gündüzyırtıcısıgiller familyası; boyu, 70 cm.)
—ANSİKL. Leşçil akbaba, leş ve artıkların yok edilmesinde önemli rol oynadığı için, bütün Yakındoğu ve Ortadoğu ülkelerinde, kentlerde ve köylerde bile, insanlar tarafından rahatsız edilmeden yaşar. Günümüzde birçok ülkede koruma altına alınan bu türün üyeleri sarp yamaçlarda yuva yapar. Kışı Afrika'da geçirirler.

LEŞKARGASI a. **1.** Siyah bedenli, genellikle kargayla karıştırılan ötücükuş. (Daha kısa boylu olmasıyla kargadan, yüzünün ve gagasının siyah olmasıyla da ekin kargasından ayrılır. Bil. a. *Corvus corone;* kargagiller familyası.) **—2.** Başkalarının uğrayacağı kötü durumlardan yararlanarak onları sömürmeye çalışan, fırsatçı kimseler için hakaret yollu söylenir.
—ANSİKL. Leşkargaları kırsal kesimde, çoğunlukla yerleşik olarak yaşar, eşiyle birlikte belli bir alanı türdeşlerine karşı savunur. Az çok külrenkli bedenli bir alttürü de vardır. Hepçildir.

leşkargası

LEŞKER a. (fars. *leşker*). *Esk.* **1.** Asker, ordu: *"Aldı gam leşkeri gönül şehrini"* (Dertli, XIX. yy.). **—2.** *Leşker-keş,* asker çeken; kumandan. ‖ *Leşker-şikaf, leşker -şiken, leşker-sûkûf,* ordu bozan. ‖ *Leşker-i aremrem,* kalabalık ordu. ‖ *Leşker-i islam,* islam askeri; Osmanlı ordusu.

LEŞKERGÂH ya da **LEŞKERGEH** a. (fars. *leşker* ve *-gâh*'tan *leşkergâh*). *Esk.* Ordu yeri, ordugâh.

LEŞKERGÂH, Afganistan'da kent, il merkezi, Kandehar'ın batısında Hilmend kıyısında; 29 000 nüf. Havalimanı.

LEŞKERGEH → LEŞKERGÂH.

LEŞKERİ, LEŞKERİYE sıf. (fars. *leşker* ve ar. *-î*'den *leşkerî*, dişl. *leşkeriyye*). *Esk.* Askerle ilgili, askere ait.

LEŞKER-İ BAZAR, Afganistan'da Büst (Kal'a-i Büst) yakınlarında, 7 km uzunluğunda ve 2 km genişliğindeki bir alana yayılan arkeolojik kalıntılar. Gazneliler'in, XI. yy.'da kurulan eski bir yazlık başkenti burada bulunuyordu. Pişmiş ya da pişmemiş tuğladan duvarlarla çevrilmiş harabe halindeki saraylar, dört eyvanlı haçvari planlıdır. Böylece, medreselerde kullanıldığı sanılan bu plan şemasının daha önce saraylara özgü olduğu anlaşılmıştır. Fransızlar'ın yürüttüğü kazılar sonucunda taht odasının yalancı mermer süsleri ve duvar resimleri ortaya çıkarıldı. Bunlar, Ortaçağ islam duvar resimlerinin hemen hemen tek örneğidir (Kâbil müzesi).

LEŞKERİYAN çoğl. a. (fars. *leşker*'den çoğl. *leşkeriyân*). *Esk.* Askerler, ordular.

LEŞKERİYE → LEŞKERİ.

LET a. (fars. *let*). *Esk.* **1.** Dayak atma, dayak. **—2.** *Let vurmak,* dövmek, dayak at-

mak: *"Let urub kaleb-i fersudemi geh habs kılur"* (Fuzuli, XVI. yy.).

LETAFET a. (ar. *leṭāfet*). *Esk.* **1.** Güzellik, hoşluk. **—2.** Yumuşaklık, narinlik, zarafet.

LETAİF çoğl. a. (ar. *laṭife*'nin çoğl. *leṭā-if*). *Esk.* **1.** Şakalar, latifeler. **—2.** *Letaif-i hiye* ya da *letaif-ül-hiyel*, savaş hileleri: *"...bu ahdin hilafına olarak imal-i letaif-ül-hiyel ile..."* (Cevdet Paşa, XIX. yy.). ‖ *Letaif-i rivayat*, fıkralar.

Letaif-i rivayat, Ahmet Mithat'ın bir kitap dizisinin genel adı (25 kitap, 1870-1894). Dizi geniş topluluklara okumayı sevdirmek, okurlara bilgi vermek, onlara kadın haklarına saygı, çalışkanlık, dürüstlük gibi nitelikler kazandırmak için kaleme alınmıştır. Dizide yer alan ürünlerden biri oyun ("Eyvah"), ötekiler öykü, uzun öykü, kısa roman niteliğindedir. Bazı öyküler fransızcadan çevrilmiş ya da fransız öyküleri yazarın kişisel anlatımıyla yeniden kaleme alınmıştır ("Gönül", "Nasip", "Cinli han"). Bazı kitaplarda biri "gülünç" öteki "acıklı" iki öyküye bir arada yer verilmiştir ("Suzian" - "Esaret"; "Gençlik" - "Teehhül"). Dizide bazı gelenek ve göreneklerç, toplumsal kurumlar eleştirilmiştir. Kimi yapıtların konusu İstanbul' un türlü semtlerinde, eğlence yerlerinde geçer ("Gençler"). Dekorlar arasında Galata meyhaneleri ("Yeniçeriler"), Beyoğlu gazinoları ("Bir fitnekâr", "Bekârlık sultanlık mı dedin?") yer alır. Sanat çevreleri, basın dünyası tanıtılır ("Mihnetkeşan", "Firkat"). Kimi yapıtlarda Çingeneler'in yaşamı ("Çingeneler"), köy çevresi ("Bahtiyarlık") konu edinilmiştir. Geçmiş zamanlarla, yabancı ülkelerle ilgili serüvenler de anlatılmıştır ("Yeniçeriler", "Bir gerçek hikâye", "Bir acibe-i saydiye"). Anlatım sadedir; yer yer meddah ağzından yararlanılmıştır ("Dolaptan temaşa").

LETAİFNAME a. Ed. Şakalı, eğlenceli, güldürücü fıkraları bir araya toplayan kitap; bir tür gülmece antolojisi. (Çeşitli dönemlerde çeşitli kişilerce birtakım letaifnameler yazılmıştır: Zati, *Letaif* [XVI. yy.]; Lamii, *Mecma ül-letaif* [XVI. yy.] vb. Bazı letaifnameler basılmıştır: *Gencine-i letaif* [1882], *Letaif hazinesi* [1897], *Mükemmel hazine-i letaif* [1898], *Letaif cüzdanı* [1899], *Letaif-i Hoca Nasrettin Efendi* [1838] vb. Letaifnameler, yazıldıkları dönemlerin gelenek ve göreneklerini, kişilerini, dil özelliklerini vb. yansıtmaları bakımından önemlidir.)

LETARJİ a. (fr. *léthargie;* yun. *lethargia*'dan). Derin ve sürekli uyku. (Hasta uyandırıldığında konuşur, ama söylediğini unutur ve yeniden hemen uykuya dalar. Bu bir isteri belirtisidir.)
—Nük. müh. *Nötron letarjisi,* NÖTRON UYUŞUKLUĞU*'nun eşanlamlısı.

LETCHWORTH, Büyük Britanya'da (Hertfordshire) kent, Cambridge'in G.-B.'sında; 30 900 nüf. E. Howard'ın kentçilik ilkelerine (bahçekent) göre 1903'te kuruldu. Makine. Basımevi.

LEYE (Xabier ya da Xavier), bask şair (Oyarzun, Guipúzcoa, 1944). 1965 ile 1975 arasında manzum yapıtlarıyla ya da sahnede vokal bir grup eşliğinde francoculuğa karşı direnen ve geleceğe umutla bakan genç kuşağın temsilcidir.

LE TELLIER (Michel), fransız devlet adamı (Paris 1603 - *ay. y.* 1685). Kardinal Mazarin'in desteğini sağlayarak Savaş bakanlığı ve konsey üyeliği (1643) görevlerini üstlendi. Louis XIV kendisine aynı güveni göstererek bir dizi diplomatik görev verdi. Kraliyet ordusunu kurmakta göstermiş olduğu beceriyle tanınır. Oğlu Louvois onun bu girişimini sürdürmüşse de babasının başarısına erişememiştir. 1677'de Fransa şansölyeliğine getirilen Le Tellier idari merkeziyetçiliği güçlendirici önlemler aldı. Protestanlara ibadet özgürlüğü tanıyan Nantes fermanı onun imzasıyla yürürlükten kaldırıldı (1685).

LÊ THANH TÔNG, Lê hanedanından Vietnam hükümdarı. Saltanatı döneminde (1460-1497) ülke refah içindeydi. Çeltik ekimi ve ipekböcekçiliğiyle görevli memurluklar ve tarımı yaygınlaştırmak için askeri koloniler kurdu. Çok kültürlüydü; Tao-dan akademisi (Şiir tapınağı) adı verilen bir edebiyat grubu oluşturdu. Bilim adamlarını ve sanatçıları koruyan Lê Thanh Tông'un ayrıca şiirleri ve düzyazıları vardır.

LETHBRIDGE, Kanada'da (Alberta) kent, Oldman kıyısında; 60 614 nüf. (1990). Bir sulama ağıyla değerlendirilen (buğday, mısır, koyun yetiştiriciliği) bir tarım yönetim bölümünün ve bir kömür havzasının merkezi. Doğal gaz. Tarımsal araştırma istasyonu. Üniversite.

LETHE. Yun. mit. Yeraltı ülkesinin ırmaklarından biri. Son derece dingin olan suyundan içen gölgeler, dünyevi geçmişlerini unuturlardı. Klasik mitolojiye göre Lethe, Yeraltı ülkesinde bulunan bir pınar ve unutmayı simgeleyen bir tanrıçaydı.

LETHOCERUS a. Kuzey Amerika, Güney Afrika ve Hindistan'da yaygın etçil su böceği cinsi. (Boyu 7 cm'ye ulaşabilir. Eşkanatlı suyarımkanatlılar alttakımı; devsuyarımkanatlısıgiller familyası.)

LETHRUS a. Siyah, yuvarlak, parlak bedenli, güçlü, uzun kafalı, iri kınkanatlı böcek cinsi. (*Geotrupes*'lere benzer. Avusturya ve Macaristan'da yaygın olarak yaşayan ve bağlara zarar veren bağkesen ya da makaslıböcektir [*Lethrus apterus*]. Bağkesen, toprakaltı yuvaları kazarak sonraki kuşaklara besin sağlamak için genç asma filizlerini buraya depolar. Pislikkınkanatlısıgiller familyası.)

LETİ (Gregorio), italyan yazar (Milano 1630 - Amsterdam 1701). Avrupa'nın başlıca saraylarının hizmetinde, din adamlarına karşı hicivler kaleme alan Leti, Roma kilisesi'ne karşı yergiler yazmıştır (*Lettere politiche e istoriche* [Politika ve tarih mektupları], 1668; *Vita di Sisto V* [Sixtus V'in yaşamı], 1669).

LETİCİA, Kolombiya'da yer, Amazon komiserliğinin yönetim merkezi, Kolombiya'nın güney ucunda, Amazon kıyısında; 4 000 nüf. Peru'nun üzerinde hak iddia ettiği ama 1934'te SDN'nin Kolombiya' ya ait olduğunu onayladığı bir bölgede *(Leticia trapezi)* askeri bir karakoldur. Havalimanı.

LETİYE a. (fr. *laitier*'den). Hidr. bağl. **1.** YÜKSEK FIRIN CÜRUF*U'nun eşanlamlısı. **—2.** *Letiye çimentosu,* YÜKSEK FIRIN CÜRUF*U ÇİMENTOSU'nun eşanlamlısı.

LETKİSS a. (Anton *Letkiss*'in soyadından). 4/4'lük ritmi scottish'inkini andıran, Finlandiya kökenli halk dansı. (Bu dansta dansçılar arka arkaya dizilerek bir halka oluştururlar. Dansçılardan her biri sol elini kalçasına, sağ elini önündeki dansçının omzuna koyar. Önce sağ, ardından sol topuk yere vurularak bacak hafifçe dışa doğru açıldıktan sonra ayaklar birleştirilir ve küçük sıçramalarla ilerlenir.)

LETO. Yun. mit. Titanlar'ın kızı. Zeus tarafından sevildi, ancak kıskanç Hera peşini bırakmadığından, çocuklarını doğuracak bir yer bulabilmek için uzun süre dolaştı. Apollon ve Artemis'i sonunda Delos' ta dünyaya getirdi. Çocukları, onun isteği üzerine Niobe'nin oğullarını ve kızlarını öldürdüler. (→ LATONA.)

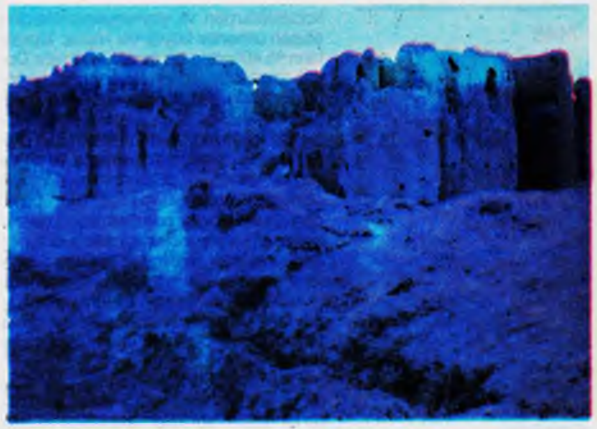
LETO (Giulio Pomponio), italyan hümanist (Teggiano nel Cilento, Lucania, 1428-Roma 1498). Antik Roma'nın hayranı olan Leto, 1465'te, Roma'da Pomponiana akademisi'ni kurdu. Aralarında, *Compendio dei Cesari romani e bizantini* (Roma ve Bizans imparatorları üzerine kısa inceleme) [1499] adlı yapıtın da bulunduğu, derin araştırmaların ürünü birçok çalışması vardır.

LETONCA → LETTE.

LETONYA, letonca **Latvija,** Baltık denizi kıyısında devlet; kuzeyde Estonya, doğuda Rusya, güneyde Litvanya ve güney-doğuda Beyaz Rusya arasında uzanır; 64 000 km^2; 2 700 000 nüf. (1991). Başkenti *Riga*.

COĞRAFYA

Baltık kıyılarına ilk yerleşenlerin torunlarının (1989'da halkın % 51,8'i letondu) oturduğu Letonya, sürekli gelmiş olan göçmenler nedeniyle, üç Baltık cumhuriyeti arasında Ruslar'ın (nüfusun % 33,8'i) en kalabalık olduğu ülkedir. Ortalama yükseklik azdır (en yüksek nokta yaklş. 300 m), ama ikinci derecede önemli topografya özellikleri ülkeyi engebelendirir: deniz kumulları, buzultaşlar, göl çanakları. Yağışlı ve serin olan iklim nedeniyle

R. ve S. Michaud-Rapho

Leşker-i Bazar
Gazneliler'in eski başkentinden bir görünüm (XI. yy.)

A. P. N.

Letonya
Riga'nın Dvina'nın sağ kıyısında kalan bölümünden bir görünüm

kozalaklılardan ve yayvanyapraklılardan oluşan ormanlar büyük yer kaplar. Toprakların % 40'ından azı tarıma açılmıştır. Doğal çayırlarda yapılan hayvancılık, iyi sonuçlar verir: değer olarak tarımsal üretimin % 90'ı. Maden kaynakları çok sınırlıdır. Daugava hidroelektrik tesisi (Batı Dvina) elektrik tüketiminin yalnızca % 40'ını sağlar. Dostluk boruhattının (Polotsk-Ventspils) kuzey kolu ve Riga ve Liyepaya'dan geçen bir gaz boruhattı enerji gereksiniminin karşılanmasına katkıda bulunur. Sanayi etkinliği, makine ve elektrikli gereçler yapımına, takım tezgâhları, taşımacılık gereçleri üretimine büyük yer ayırır; bunların yanı sıra, kereste sanayisi ya da tarıma dayalı besin sanayileri gibi geleneksel kollar da vardır.

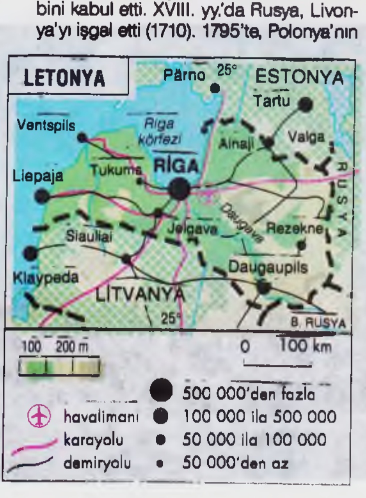
Nüfusun % 71'i kentlerde yaşar (yaklaşık yarısı başkentte). Çok dallı ve eksiksiz bir ulaşım ağından yararlanan ve Baltık'ta bir kıyı cephesi bulunan Letonya, ulaşımın yoğun biçimde gerçekleştirildiği bir ülkedir. Bütün yıl buzsuz olan Liyepaya ve Ventspils balıkçılık limanları, geleneksel balıkçılık etkinliklerine yeni ticari işlevler de eklemiştir: Ventspils petrol ve kimya terminali. Öte yandan aralık ayından mayısa kadar buz tutan bir körfezde yer almasına karşın ülkenin başlıca sanayi merkezi ve ticaret limanı olan Riga, hem sanayi hem de ticaret alanında tüm ülkeyi etkileyen işlevler yüklenmektedir.

TARİH

Bugünkü Letonya'nın bulunduğu bölgeye, hıristiyanlık çağının ilk yıllarında fin-ugur ve baltık (Kurlar, Latgallar, Seller, Zemgaller) topluluklarından gelen çeşitli halklar yerleştiler; daha sonra, Dvina'nın kuzeyinde kıyıya yerleşen Finliler ve Livler geldi. Bölgenin Ortaçağ'da Germenler tarafından fethinden sonra bu halklar kaynaşarak tek bir etnik grup oluşturdular.

1186'da, alman keşiş Meinhard için katolik bir piskoposluk, ve 1199'da da ortodoks bir piskoposluk kuruldu. 1201'de piskopos Buxhoevedenli Albrecht Riga kentini, ayrıca Schwertträger tarikatını kurdu (1202); bu tarikat, Töton şövalyeleri tarikatıyla birlikte, XIII. yy.'da Letonya'yı bütünüyle hıristiyanlaştırdı. Kurdukları kalelerin çevresinde kentler gelişti. O dönemde ortaya çıkan büyük toprak sahibi germen topluluğu ("Baltık baronları"), Letonlar'ı serfleştirdi ve çeşitli halkların birbirini izleyen egemenlikleri (Polonya, İsveç, Rusya) altında XX. yy.'a değin Letonya'daki varlığını korudu.

1561'e değin Letonya'ya egemen olan Tötonlar, o tarihte ülkeyi ikiye böldüler: Livonya, Polonya'nın ayrılmaz bir parçası oldu ve Kurzeme*, son Livonya büyük üstadı Gotthard Kettler'e verilen bir düklüğe dönüştü (ama, Polonya metbuluk hakkına sahipti). Riga'nın düşmesiyle 1621'de İsveç'in eline geçen ülke, Luther mezhebini kabul etti. XVIII. yy.'da Rusya, Livonya'yı işgal etti (1710). 1795'te, Polonya'nın

üçüncü kez paylaşılması sırasında Kurzeme Rusya'ya bırakıldı. Böylece bütün Letonya, rus egemenliği altına girdi.

Birinci Dünya savaşı'nda Almanlar, sırasıyla Kurzeme'yi (1915), Riga'yı (1917) ve Livonya'yı (1918) ele geçirdiler. Alman bozgunundan sonra bir Ulusal konsey, 18 kasım 1918'de Letonya'nın bağımsızlığını ilan etti. Saldırıya geçen Sovyetler Riga'yı aldılar ve komünist bir hükümet kurdular; bu arada başbakan Karlis Ulmanis'in hükümeti, ingiliz deniz kuvvetlerinin himayesinde Liyepaya'ya sığındı. General von der Goltz'un komutasındaki alman öncü kuvvetleri, mayıs 1919'da Riga'yı aldılar ve burada alman yanlısı bir hükümet kurdular. Temmuz 1919'da Ulmanis, Müttefikler' in yardımıyla Riga'yı geri aldı. 1920'de Letonya, bütünüyle boşaltıldı ve Sovyetler, Riga antlaşması'yla Letonya'nın bağımsızlığını tanıdı (11 ağustos).

Baltık baronlarının egemenliğini ortadan kaldıran tarım reformundan sonra Letonya, demokratik bir anayasaya kavuştu (1922). Leton nazi partisi'nin, ülkeyi III. Reich'a bağlama tehdidi, Ulmanis'in 15 mayıs 1934'te bir hükümet darbesi yapmasına yol açtı. Ulmanis, *vadonis* (önder), cumhurbaşkanlığı ve başbakanlık yetkilerini elinde topladı. Alman-sovyet paktı'ndan sonra Letonya, sovyet etki alanına girdi. 16 haziran 1940'ta SSCB ülkeyi ele geçirdi ve Letonya, bir Sovyet Cumhuriyeti olarak (21 temmuz) SSCB'ye katıldı (5 ağustos); bu arada Ulmanis ve 35 000 leton, Sibirya'ya sürüldü. Alman birlikleri, Letonya'yı 1941'den 1944'e değin yeniden işgal ettiler, ama Sovyetler 13 ekim 1944'te Riga'ya girerek sosyalist cumhuriyeti yeniden kurdular.

1980'lerin sonunda SSCB'de başlayan demokratikleşme süreci Letonya'yı da etkiledi. Şubat 1990'da parlamento bağımsızlık ilan etti. 1991 yılı boyunca sovyet ordusunun bu girişimleri bastırma gayretleri sonuç vermedi. Bağımsızlık halk oylaması ile onaylandıktan sonra SSCB tarafından da kabul edildi (eylül 1991). Mart 1992'de rus askerleri ülkeden çekilmeye başladı, Letonya'nın bağımsızlığı bütün ülkelerce tanındı.

EDEBİYAT

XII. yy.'da sömürgeleştirilen ve germenleştirilen Letonya, uzun süre yalnız sözlü bir kültürle yetindi (şarkılar [*daynolar*], öyküler ve özdeyişler). XVI. yy.'da, Stender (1714-1796) tarafından temsil edilen öğretici ve aydınlatıcı, feodal ve dinsel ideolojinin etkilerini taşıyan ve toplumsal bir eleştirinin kendini çok geç gösterdiği (Merkel: *les Lettons* [fr.çev.], 1797) cılız bir edebiyat doğdu. Letonya'nın kültür kimliğinin "Genç Letonya" tarafından keşfi, Alunans'ın (1832-1864), Auseklis'in (1850-1879) ve Pumpurs'un (1841-1902) şiirlerinde, demokratik ülküsünün somutlaşmasını efsanevi bir geçmişte arayan ulusal bir romantizmin ortaya çıkmasına yol açtı. İlk gerçekçi toplumsal roman da aynı dönemde Kaudzit kardeşler (1839-1920, 1848-1926) tarafından yayımlandı. 1890'da aydın kesimi devrimci eğilimli bir "Yeni akım" doğrultusunda, ruslaştırmaya karşı çıktı. Veidenbaums (1867-1892) şiiriyle, Blaumanis (1863-1908) hikâyeleriyle, Aspazija da feminist romanları ve yurtsever şiirleriyle bu harekete öncülük ediyorlardı. Ancak 1905 Rus devrimi, Rainis'in (1865-1929) egemen simgesi olacağı şiir ve tiyatrosunda, çağdaş letonya edebiyatının en seçkin kişisi olan A. Upits'in (1877-1970) toplumsal romanlarında bir yankı bulurken, devrimin başarısızlığı üzerine cesaretleri kırılan izlenimci ve simgeci şairler (Akuraters [1876-1937], Aspazija, V. Eglitis [1877-1940], K. Skalbe [1879-1945]), titrek bir estetizme sığınıyorlardı. 1919-20'de kazanılan bağımsızlık, yazarların bölünmesine yol açtı. Batı'ya dönük, toprak ve ulusal birlik savunucuları (E. Virza [1883-1940], A. Brigadere [1861-1933], J. Veselis [1896-1962]) karşısında, artan bir baskı havası içinde, toplumsal savaşımlara tanıklık eden ve SSCB'ye katılmakla haksızlıkların son bulacağına inanan şairler (Rainis, L. Paegle [1890-1926], L. Laicens [1883-1938], J. Sudrabkalns [1894-1975], A. Caks [1901-1950]) ve romancılar (A. Upits, V. Lacis [1904-1966], P. Rozitis [1899-1937]) gibi demokrat yazarlar yer alıyordu. Bu birleşme (1940), ilkin bir ulusal gerçekçilik estetiği esinledi (Upits, Lacis ve A. Sakse'nin [doğm. 1905] epik romanları; Balodis [doğm. 1908], Grigulis [doğm. 1906] ve Luks'un [doğm. 1905] yurtsever şiirleri); 1956'dan başlayarak oyun yazarları (H. Gulbis [doğm. 1926], G. Priede [doğm. 1928]), nesir yazarları (İ. İndrane [doğm. 1927], D. Zigmonte [doğm. 1931], Z. Skujins [doğm. 1933]) ve şairler (İ. Ziedonis [doğm. 1933], O. Vacietis [doğm. 1933]), toplum ve insan gerçeğini karmaşık çeşitliliğiyle kavramaya özen göstermektedirler.

GÜZEL SANATLAR

En eski leton yapıları ahşaptı. Taş ancak XII. yy.'da görülmeye başladı (İkşkil kilisesi). Mimarlık XIII. yy.'da, iskandinav ülkeleri ve Almanya'nın etkisiyle gelişti; (Riga'da Domskaya kilisesi ve manastırı, Svyatoy Pavel katedrali, Svyatov İvan kilisesi); Tsesis, Sigulda, Ludza, Bauska şatoları da aynı dönemden kalmadır. Leton barok sanatı Riga'da Dannenstern konutu'yla (XVII. yy. sonu) ve Pasyen, Dagd, Kraslav'daki kiliselerle temsil edilir. Baltık ülkelerinin Rusya'ya bağlanmasından sonra, rus etkisi ağır bastı. Rastrelli XVIII. yy.'da, Rundalski ve Yelgavski saraylarını inşa etti; Quarenghi XIX. yy.'ın başında Eleyski sarayı'nı yaptı. Ayrıca, Baumanis (1834-1891) ve Pekşen (1859-1928) gibi mimarların da adı sayılabilir. Sovyet döneminde, 1950 yılında Riga'da Tilmanis tarafından yapılan Kolhozlar binası, bir gökdelendir. Leton plastik sanatlarında, yüzyıllar boyunca daha çok folklor özellikleri ağır bastı (ağaç heykeller, dokumalar, seramikler). XIX. yy.'da, Petersburg Güzel sanatlar akademisi'nde yetişen ressamlar ortaya çıktı: gündelik yaşam sahneleri ressamı K. Gun (1830-1877), manzara ressamı Fedders (1838-1909), tarihsel konuları işleyen A. Baumanis (1866-1904). Sovyet döneminde sanat, toplum ve siyaset yaşamından esinlendi. 1919'da, Riga'da Güzel sanatlar akademisi kuruldu.

LETOON. Tar. coğ. Anadolu'nun Lykia bölgesinde kutsal alan; Ksanthos* kentinin 4 km G.-B.'sındadır. 1962'de Prof. H. Metzger yönetiminde başlatılan kazılarda üç tapınak belirlendi: ortadaki küçük tapınak, İ.Ö. IV. yy.'da yapılmıştı; bunun B.'sında ion düzeninde bir tapınak vardı. (İ.Ö. III. yy.). Çok yıkık olan üçüncü tapınak Hellenistik dönemde yapılmıştır.

LETOPOLİS, Aşağı Mısır'da II. nomosun metropolisine Yunanlılar'ın verdiği ad (bugün *Avsim*). Burada güneş biçimindeki şahin Horus'a tapılırdı. Gerileme döneminde önemli bir kült merkeziydi.

LETRASET a. (tesc. edil. ad). Matbaac. Sürtme yoluyla kâğıt ya da bir başka düzgün yüzey üzerine aktarılan grafik karakteri.

LETRATON a. Matbaac. Kâğıt ya da başka düzgün yüzeyler üzerine sürtme yoluyla geçen desen ve şekiller. Bir tür Letraset olan letraton, grafik çalışmalarında tonlama, açıktan koyuya geçiş, tram verme ve derinlik sağlama işlerinde kullanılır.

LETRİZM a. (fr. *lettrisme;* harf anlamındaki *lettre*'den). 1945'e doğru İsidore İsou tarafından tasarlanan sanat ve edebiyat akımı.

—ANSİKL. Edebiyatta letrizm, şiiri yalnız sese ya da yalnız belli bir düzen içine yerleştirilen harflerin görünümüne dayandı-

ran bir kuramdır; resimdeyse harf ve simgelerin görsel birleşimlerine yol açar. I. Isou'dan başka, Maurice Lemaître, Gabriel Pomerand, Roberto Altmann ve Roland Sabatier gibi sanatçı ve edebiyatçılar da letrizm akımı içinde yer alırlar. En radikal letrizm yandaşlarından bazıları (Guy Debord, Gil J. Wolman, vb.) 1952'de öteki arkadaşlarından ayrılarak *Internationale lettriste*'i kurdular (1957'de *Internationale situationniste* adını aldı).

LETTE a. Letonya'da konuşulan Doğu Baltık öbeğinden dil. (Eşanl. LETONCA.)
—ANSİKL. 1918'den beri Letonya Cumhuriyeti'nin resmi dili olan letteyi yaklaşık 2 000 000 kişi konuşur. En eski metinler, XVI. yy.'dan, en eski dilbilgisiyse XVIII. yy.'dan kalmadır. Litvanya diline çok yakın olmasına karşın lette kimi özelliklerini yitirmiştir (son hecedeki ünsüzlerin azalması). Değiştirilmiş bir latin abecesiyle yazılır.

LETTENKOHLE a. (alm: *Letten*, kil, ve *Kohle*, kömür'den). Yerbil. Trias sisteminin, germanya fasiyesinde ve hemen hemen ladin katına eşdeğer altbölünümü.

Letter concerning Toleration *(Hoşgörü üzerine mektup)*, John Locke'un yapıtı; *Epistola de tolerantia* başlığıyla adsız olarak yayımlandı ve aynı yıl *A Letter concerning Toleration* (1689) başlığıyla ingilizceye çevrildi. Bu yapıtta yazar, bireye birey olarak saygı gösterilmesini ve edimlerinden ötürü bireyin Tanrı'dan başka kimseye hesap verme zorunda kalmamasını istiyordu. Bu istek, siyasal iktidarın keyfi davranışına karşı ve meşruti bir krallıktan yana savaşım doğrultusunda ileri sürülen bir protestoydu.

Letteratura, A. Bonsanti tarafından Floransa'da kurulan italyan edebiyat dergisi (1937-1947). Faşist milliyetçiliğe karşı avrupa etkilerine açılmıştır.

LETTERKENNY, İrlanda'da (Dún na nGall) kent, Kuzey İrlanda sınırı yakınında; 5 000 nüf. Sentetik tekstil. Tarım gereçleri. Besin sanayileri.

Letter to the World *(Dünyaya mektup)*, 1 perdelik modern dance work. Koreografisini, Emily Dickinson'ın aynı adlı şiirinden esinlenerek Martha Graham; müziğini Hunter Johnson; dekorlarını Arch Lauterer; kostümlerini Edythe Gilfond hazırladı. İlk kez 1940'ta, M. Graham'ın topluluğu tarafından, Bennington College'da (Vermont) sahnelendi.

LETTERSET a. (ing. sözc.; *letter*, harf, ve *to set*, koymak'tan). Matbaac. Bir tür ofset baskı yöntemi. (Baskı kalıbının hafif bir kabartması vardır. Buraya konulan mürekkep, kauçuk bir gömleğin üzerine, oradan da kâğıda geçer.)

LETTOW-VORBECK (Paul VON), alman general (Saarlouis 1870 - Hamburg 1964). 1914'ten 1918'e kadar Doğu Afrika'daki alman birliklerinin komutanı olarak İttifak kuvvetlerine karşı başarıyla direndi. Kapp'ın darbesine katıldığı için Reichswehr'den atıldı.

Lettres philosophiques sur l'Angleterre ya da **Lettres anglaises** (*İngiltere üzerine felsefi mektuplar* ya da *İngiltere mektupları*), Voltaire'in yapıtı (1734). Yazar, bazı yanlarını eleştirdiği İngiltere'yi örnek aldığı bu 25 mektupta, Aydınlanma felsefesinin amaçlarını ve uygarlığın gerçek değerlerini açık ve sağlam bir biçimde dile getiriyor ve bunun düşmanlarını açıklıyordu: bağnazlık, boş düşüncelere dayanan (Descartes) ya da çok soyut olan (Pascal) felsefeler. Toplatılan ve yakılan bu kitap, büyük başarı kazandı.

LETTSOMİT a. (fr. *lettsomite*; mineralog W. G. *Lettsom*'un adından). Miner. Hidratlı doğal alüminyum ve bakır sülfat.

LETZLİNGER HEİDE, Almanya'nın Saksonya Anhalt eyaletinde bölge. Irmak buzul kökenli bir toprak üzerine yerleşmiş kumlu bir ovadır.

LEU (Hans), **Genç** —denir, leviçreli ressam ve desinatör (Zürich 1490'a doğr. - Gubel, Zug yakınları, 1531), ressam **Yaşlı Leu**'un (yaklş. 1490 - 1510 arasında Zürich'te etkinlik gösterdi) oğlu. Büyük bir olasılıkla Dürer ve Baldung Grien'in atölyelerinde çalıştı. Adı 1514'ten itibaren Zürich'te anılmaya başlayan Leu, serüven dolu bir yaşam sürdü, Zwingli yandaşlarıyla birlikte paralı asker olarak görev yaptı ve bir çarpışma sırasında öldü. En iyi tablolarının (*Orpheus*, 1519; *Fantastik manzara; İsa'nın çilesi* 1522) yanı sıra olağandışı ve vahşi manzara desenleri Basel müzesi'nde bulunmaktadır.

LEUCANDRA a. *Leucana* tipinde kireçli sünger cinsi. (Çok sayıda iğneciği vardır. *Leucandra aspera* türü Akdeniz'de yaygındır. *Leuconidae* familyası.)

LEUCANİA a. Gri kanatlı, küçük bedenli pervane cinsi. (Kukumavpervanegiller familyası.)
—ANSİKL. *Leucania*'nın tırtılı (ya da *kirfis*) buğdaygillerde yaşar. *Leucania pallens* ve *L. album* Batı Avrupa'da, *L. unipuncta* (tırtılları büyük sürüler oluşturarak önlerine çıkan her çeşit bitkiyi yer bitirir) Amerika, Hindistan ve Yeni Zelanda'da yaygındır.

LEUCİ. Tar. coğ. Belçika'da (Belgica Prima) yaşamış kelt halkı.

LEUCKART (Rudolf), alman doğabilimci (Helmstedt 1822 - Leipzig 1898). Leipzig'de profesörlük yaptı. Basit yapılı hayvanların biyolojisi, üreme, özellikle böceklerin yumurtası, döllenmesiz üreme ve solucanlar üstünde yaptığı çalışmalarla tanınır.

LEUCOBRYUM a. (yun. *leukos*, beyaz, ve *bryon*, yosun'dan). Silisli orman topraklarında yastık biçiminde tıkız yığınlar oluşturan karayosunu. (Yapraklarının bazı hücrelerinde klorofil bulunmadığından yosunun beyazımsı ve parlak bir görünüşü vardır [adı bu görüntüsünden gelir]. *Bryales* takımı.)

LEUCOCHROA a. (yun. *leukos*, beyaz, ve *khroa*, deri'den). Akdeniz yörelerindeki kuru bitkilerin üzerinde rastlanan, beyaz salyangoz cinsi. (*Leucochroidae* familyasının örnek tipi.)

LEUCONOSTOC → LÖKONOSTOK.

LEUCOPHAEA a. (yun. *leukos*, beyaz, ve *phaios*, gri, koyu'dan). Kimi zaman evlerde de bulunan hamamböceği cinsi. (*Leucophaea surinamensis* antrepolarda ya da sıcak seralarda başlıca hamamböceği türleriyle birlikte yaşar. *Leucophaea*'larla arsenikli yemler ya da böcek öldürücü tozlarla mücadele edilir. Hamamböceğigiller familyası.)

LEUCOPİS a. Çayırlarda yaşayan, opal renkli kanatlı, gri bedenli sinek cinsi. (Larvası bitki bitleriyle beslenir. *Opomyzidae* familyası.)

LEUCOSOLENİA a. (yun. *leukos*, beyaz, ve *solen,-enos*, boru'dan). Yalın biçimli, beyaz, kireçli sünger cinsi. (Tomurcuklanmayla ürer. *Homocoela* altsınıfı.)

LEUCOSPİS a. Yabanarılarında ve diğer iğneli zarkanatlılarda asalak yaşayan, çok iri bronzan cinsi. (Bronzarıgiller familyası.)
—ANSİKL. *Leucospis*'ler kalın ve uzun gövdeli böceklerdir; yassı karnı, dinlenme halindeyken sırta doğru yatık duran uzun bir iğneyle son bulur; tüyleri siyah zemin üzerine yer yer sarı ya da kırmızı benekli olduğundan yabanarısına benzeyen bu böcekler, yabanarıları, *Anthidium*'lar, *Chalicodoma*'lar ve *Osmia*'larda asalak yaşarlar. 1 cm boyundaki *Leucospis gigas*, *Chalicodoma* yuvalarının harçla yapılmış duvarlarını delerek yumurtalarını bırakır.

LEUKAİ. Tar. coğ. Anadolu'nun B.'sında Ionia bölgesinde kent; Smyrna'nın (İzmir) 30 km K.-B.'sında, Üçtepeler denilen mevkideydi. Diodoros'a göre, pers generali Takhos tarafından kuruldu (İ.Ö. 383). Onun ölümünden sonra Klazomenai kentinin yönetimine girdi. Aristonikos önderliğindeki halk ve köleler ayaklanmasına üs oldu (İ.Ö. 132 - 130). Yörede Klasik dönem surları dışında kalıntı yoktur. İ.Ö. IV. yy.'dan kuğu motifli paralar bulundu.

LEUKATAS. Tar. coğ. *Lefkas* adasının güney burnu; burunda bir Apollon tapınağı bulunur (eskiden mutsuz âşıklar tapınağın tepesinden kendilerini atarlardı). Sappho'nun burada kendini öldürdüğü söylenir.

LEUKE ("Beyaz"). Tar. coğ. Karadeniz'de ada. Mitolojiye göre Ölüler krallığı'nın girişi bu adadadır. Burada bir Akhilleus kültü vardı.

LEUKİPPOS, yunanlı filozof (İ.Ö. 460'a doğr. - İ.Ö. 370'e doğr.). Elealı Zenon'un izleyicisi, Anaksagoras ve Empedokles' in çağdaşı ve Demokritos'un dostuydu. İzleyicileri olan Demokritos, Epikuros ve daha sonra Lucretius'un açıkladıkları atomculuk ve mekanikçi maddeciliğin kurucusudur.

LEUKİPPOS. Yun. mit. Hilara ve Phoibe'nin babası, Messinia kralı.

LEUKOFAN a. (fr. *leucophane*'dan). Miner. Sodyum fluorür ile birlikte bulunan doğal kalsiyum, magnezyum ve berilyum silikat. (Isı ve çarpma etkisiyle bu mineral, zayıf, mavi bir fosforışıl ışık meydana getirir.)

LEUKOKSEN a. (fr. *leucoxène*). Miner. **1.** İlmenit taneleri üzerinde gri ya da sarı sıvalar halinde görülen ve mikroskobik rutil, anatoz ve sfen yığışımları vererek ilmenitin bozulmasına yol açan doğal titanat. —**2.** Bir sfen türü.

LEUKON, Bosporos kralı (İ.Ö. 387-347). Makedonyalı Philippos II'ye karşı Atina ile ittifak kurdu (İ.Ö. 356).

LEUKOPETRA. Tar. coğ. Yunanistan'da yer, Korinthos yakınında. Diaios ve yunan bağımsızlığını savunan son kuvvetler L. Mummius (İ.Ö. 146) komutasındaki Romalılar karşısında burada bozguna uğradı ve bu bozgundan sonra Korinthos yağmalandı.

LEUKOSFENİT a. (fr. *leucosphénite*). Miner. Doğal titan, baryum ve sodyum silikat.

LEUKOS-LİMEN ("Beyaz liman"). Tar. coğ. Kızıldeniz'in Mısır kıyılarında liman, Kuseyr ile Ras Banas arasında. Bir çöl yolu limanı Koptos'a bağlar ve bu yol sayesinde liman, Arabistan ve Hindistan ile ticaret yapılan yerlerden biri olmuştur.

LEUKOSYRİA. Tar. coğ. Anadolu'nun Orta Karadeniz bölümünde bölge; kabaca Kappadokia'nın K.'ini, Sinope (Sinop) ile Thermodon (Terme) çayı arasındaki alanı kaplıyordu. Strabon, bu kesimde Leukosyroi (Beyaz Suriyeliler) denilen halkın oturduğunu yazar.

LEUKOTHEA ("beyaz köpük tanrıçası"). Yun. mit. Kadmos'un kızı İno'nun, deniz tanrıçasına dönüştüğü zaman aldığı ad.

LEUKOTHOE. Yun. mit. Babil kralı Orkhamos'un kızı. Helios tarafından sevildi, sonra bambulotuna dönüştü.

LEUKTRA. Tar. coğ. Yunanistan'da (Boiotia) kent, Thespiai yakınında. Lakedaimonlular, Antalkidas antlaşması'na dayanarak Thebailiier'in Boiotia sitelerine özerklik vermelerini istediler. Thebai bunu kabul etmedi. Kleombrotos I Thebai üzerine yürürken Epaminondas'ın küçük ordusuyla karşılaştı. Birliklerinin (kutsal tabur) gücünden emin olan Epaminondas taktik verileri alt üst eden bir buluşla ve beklenenin tersine, sağ kanadını zayıflat-

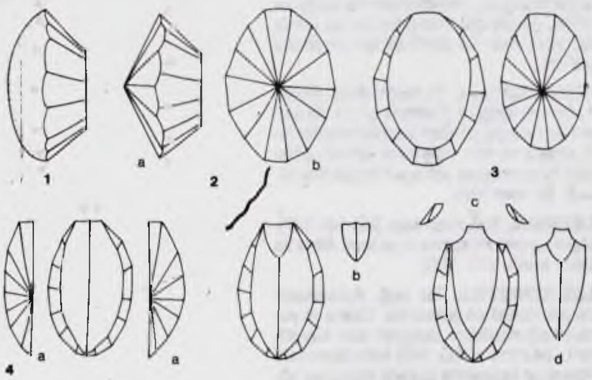
tı, sol kanadınaysa 50 sıra derinliğinde bir yığınak yaptı ve savaşı kazandı. Epaminondas'ın kazandığı zafer, egemenliğin Thebaililer'e geçmesini sağladı (İ.Ö. 371 temmuzu).

LEUNA, Almanya'nın Saksonya Anhalt eyaletinde kent, Merseburg'un güneyinde; 10 400 nüf. Karbon kimyası. Petrokimya sanayisi.

LEUPİN (Herbert), isviçreli afişçi ve grafikçi (Beinwil am See, Aargau kantonu, 1916). Paris'te P. Colin'in yanında ve Basel'de yetişti, önce gerçekçi bir üslup uyguladı, sonra, 1950'den başlayarak kolaj ve fotomontajı bilerek grafikçilikle birleştiren daha özgür, oyun niteliği daha ağır basan bir tarza yöneldi. Kitap resimlemeleri ve taşbaskı resimleri de yaptı.

LEUPOLD (Jakob), alman mühendis (Planitz 1674 - Leipzig 1727). Çalışmalarında, barok çağın klasik teknik sisteminden sanayi devriminden sonra ortaya çıkan teknik sisteme geçişi bilirler. Büyük inceleme kitabı *Theatrum machinarum generale* (1724-1739, 9 cilt) çok büyük bir etki yarattı. Bu yapıtta, iki silindirli, yüksek basınçlı, buharlı bir makine projesi vardır; Cugnot bunu, ağır yük arabasında denedi.

LEURESTHES TENUİS a. Gümüşbalığına benzeyen, denizde yaşayan kemiklibalık. (Dişi *Leuresthes tenuis*'ler, ilkbahar ya da yaz aylarında, dolunayda, suların kabarık olduğu sırada, denizin Kaliforniya kumsallarında ulaştığı son noktaya yumurtalarını bırakırlar; erkekler, yumurtaları spermalarıyla sularlar. 2-4 hafta sonra, sular yeniden kabarınca yumurtadan çıkan yavrular hemen denize yönelirler. Tirsigiller familyası.)

Levallois tekniği
1. Çekirdeğin hazırlanışı (ilk aşamada koparılan parçalar);
2. İkinci aşamada koparılan parçalar:
a) çekirdeğin yandan görünüşü;
b) çekirdeğin cepheden görünüşü;
3. Levallois yongasının elde edilişi;
4. Levallois ucunun elde edilişi;
a) bir orta ayrıt elde etmek amacıyla dilgi biçimli iki yonganın koparılışı;
b) üçgen biçiminde bir yonganın koparılışı;
c) vurma düzleminin hazırlanışı;
d) Levallois ucu.

LEUSİT a. (fr. *leucite*'ten). Miner. Volkanik kayaçlarda yamuk yüzlü kübik kristaller halinde bulunan, $KAlSi_2O_6$ formülündeki doğal potasyum alüminosilikat.

LEUSİTİT a. (fr. *leucitite*). Miner. Leusit bakımından zengin ijolit.

LEUTASCH, Avusturya'da sayfiye yeri ve kış sporları merkezi (yüksl. 1 130 - 1 690 m), Tirol'de, İnnsbruck'un K.-B.'sında; 1 500 nüf.

LEUTHEN, günümüzde **Lutynia,** Polonya'da (Silezya) köy. Friedrich II burada Avusturyalılar'ı yendi (1757).

LEUTZE (Emanuel), alman ressam (Schwäbisch-Gmünd 1816-Washington 1868). Leutze 9 yaşındayken ailesi ABD'ye göç ettiyse de, sanatçı Düsseldorf'ta yetişti. Portreler ve tarihi konu alan tabloların (*Delaware ırmağını geçen Washington,* 1851, Metropolitan Museum, New York) yanı sıra Washington'daki Capitol'da *Uygarlığın batıya doğru ilerleyişi* adlı büyük bir süsleme çalışması gerçekleştirdi.

LEUVEN → LOUVAİN.

LEV a. Denizc. **1.** Filikalardaki sintine sularının postalar arasından geçerek bir yerde toplanması için postalara açılmış delikler. (Suyun postalar arasında havuzlanmasını önler.) —**2.** Gemilerde, balast tanklarında postaların omurgaya yakın bölümlerine açılan delikler. (Bu delikler, balast tanklarındaki suyun ya da yakıt tanklarındaki yakıtın tamamen boşaltılmasını sağlar.)

LEV a. (çoğulu *leva*) [bulgarca sözc.]. Bulgaristan'ın para birimi.

LEVAD (fr. *lévade*). Binc. Yüksek at terbiyesinde atın art ayakları üzerinde yaylanarak şaha kalkar gibi ön ayaklarını kaldırarak yaptığı hareket.

LEVADHİA ya da **LİVADHİA,** Yunanistan'da kent, Boiotia *nomos*'unun yönetim merkezi, Parnassos'un G.-D.'sunda; 18 000 nüf. Tarım gereçleri onarımı. Tekstil.

LEVÂHIK a. (ar. *lāḥika*'nın çoğl. *levāḥıḳ*). *Esk.* Ekler.
—Esk. biyol. *Levâhık-ı lamise,* dokunaç.

LEVÂİH → LEVÂYİH.

LEVÂİM çoğl. a. (ar. *lā'ime*'nin çoğl. *levā'im*). *Esk.* Çekiştirilecek, kötülenecek şeyler.

Levallois tekniği (*Levallois-Perret* [Hauts-de-Seine] buluntu yerinden), çekirdeğin hazırlanmasıyla biçimleri önceden saptanmış yongalar elde etmeyi amaçlayan taş kesme yöntemi. Alt Yontmataş döneminde ortaya çıkan bu yöntem, Orta Yontmataş döneminde büyük gelişme gösterdi ve Yenitaş dönemine kadar varlığını sürdürdü.

LEVALLOİS - PERRET, Fransa'da (Hauts-de-Seine) kanton merkezi, Paris' in banliyösünde; 47 788 nüf. (1992). Komünün adı, Neuilly komününden ayrılan *Champerret* köyüyle, köyün kurucusu (1845'te) Nicolas Eugène *Levallois*'dan gelir. Önemli bir sanayi merkezidir; otomobil, asansör, elektrikli ve elektronik gereçler yapımı, besin sanayisi, vb.

LEVÂMİ çoğl. a. (ar. *lāmi'a*'nın çoğl. *levāmi'*). *Esk.* Parıltılar, parlayan, nur saçan şeyler.

LEVAMİZOL a. (fr. *lévamisole*). Eczc. Askarit ve ankilostom üzerinde felç edici etki gösteren solucan ilacı. (Levamizol ayrıca, bağışıklık yapıcı etkisinden dolayı, bağışıklık bozuklukları gösteren bazı hastalıklarda, özellikle ağır herpes olgularında kullanılır.)

LÊ VAN HUU, vietnamlı aydın (Thanh Hva 1229 - ?), Vietnam'ın 1272'de tamamlanan, *Dai-Viêt su-ky* (Büyük Viet'in tam tarihi) adlı ilk resmi yıllıkların yazarı.

LEVANT a. (fr. *levant*). Meteorol. Provence, Güney Alpler (Ventoux dağının G.'i), Roussillon ve Korsika üzerinde esen doğu rüzgârı. (Levant çoğu kez, Batı Akdeniz üzerindeki hemen hemen durağan bir alçak basınçtan kaynaklanır. Dolayısıyla, yaprakbitlerini çoğaltan, denizi dalgalandıran ve yüksek yerlerde yoğun yağmurlara yol açan [Roussillon taşkınları] ılık ve nemli kütleleri yönlendirir.)

LEVANT, eskiden, müslümanların yerleştiği ve hıristiyan tacirlerin uğrak yeri olan Akdeniz'in doğu kıyısına verilen ad. (Bazen Mısır bu bölgenin dışında bırakılır.) XI. yy.'dan başlayarak batılı hıristiyanlar, Uzakdoğu'nun değerli ürünlerini yeniden büyük miktarlarda satın almaya başladılar (baharat, ipekliler). Bu ticareti ele geçiren İtalyanlar İskenderiye'yi, sonra da Kudüs krallığı'nın limanlarını kullandılar. Akkâ'nın düşmesinden (1291) sonraysa yalnızca müslüman limanlarına girebildiler: din düşmanlığına karşın müslümanlarla ticaret yoğunlaştı. Mısır'ın fethinden (1517) sonra Osmanlılar Doğu Akdeniz'deki tüm Levant eşel*lerine egemen oldular ve siyasal nedenler yüzünden italyan tekeline son vererek fransız tüccarlara imtiyaz tanıdılar. (→ KAPİTÜLASYONLAR.) Elverişsiz koşullara (keyfi vergiler) karşın Marsilyalılar'ın levantenlerle (Yakındoğu ülkelerinde doğup oraya yerleşmiş, yerli hıristiyan azınlıklarla [rum, ermeni, musevi] evlenmeler nedeniyle soyu karışmış fransız, italyan, ingiliz vb.) ticareti gelişti; pamuk, ipek, şekerkamışı alıp karşılığında Languedoc'un zarif kumaşlarını satıyorlardı. (XVII. yy.'da İngilizler ve Hollandalılar ile rekabete girişen fransız tüccarlar Türkler'le kurdukları sağlam ittifaktan yararlandılar; bu durum fransız misyonerlerin etkinliğini kolaylaştırdı. Avrupa gemileri Hindistan'a ve Çin'e kolayca gidip gelmeye başlayınca (Cape yolu, Süveyş kanalı, 1869) bu ticaret azaldı; ama, XIX. yy.'da Avrupa, levantenler ve onlara katılan azınlıklar eliyle iktisadi egemenliğini Osmanlı İmparatorluğu'na kabul ettirdi ve kapitülasyon rejimi ancak XX. yy.'da ortadan kalktı.

LEVANT adası, esk. **Titan adası,** Fransa'da (Provence'ta [Var]) ada, Hyères ada kümesinin doğu ucunda; 996 hektar. Akdeniz deneme merkezi'nin başlıca üssü. Batı ucunda, doğacılık merkezi (Héliopolis köyü).

LEVANT denizi, Doğu Akdeniz'in doğu bölümü, Afrika, Yakındoğu, Yunan adaları yayı ve Türkiye kıyısı arasındadır. Yüzölçümü: 320 000 km². Ortalama derinliği: 2 500 m. Diplerin biçimleri ve yapıları, Afrika levhasının Balkanlar'ın levhasıyla Avustralya'nın levhası altına dalması sonucu ortaya çıkan sıkışma ve çarpışma etkisiyle açıklanır. Orta kesimde, Kıbrıs adasının yanından geçen denizaltı kütleleriyle D.'ya doğru uzanan bir alçak kıvrım demeti (Doğu Akdeniz eşiği) vardır. Eşiğin K.'inde, Yunan adaları yayı ve Anadolu'yla karşılaşması, sırasıyla bir çukurlar dizisi ve havzalar katmanlanması oluşumuna neden olmuştur. Eşiğin G.'inde küçük batiyal ovaların yanında sarp kıta yamaçları ve dar kıta sahanlıkları (Libya, İsrail, Lübnan) yükselir (Nil'in önü dışında; çünkü buradaki Nil ovası ve delta platformu, bir bölümü kıvrımları nedeniyle biçimsel bozulmaya uğramış, bir bölümüyse diyapirik olan geniş bir alüvyon konisiyle devam eder). Büyük ölçüde açık veren su bilançosu yüzey suyu sıcaklığının (ortalama 20-21°C) ve tuzluluğun (‰ 38,5-39) hissedilir biçimde artmasını açıklar. Yüzey suları alçak basıncın dönüş yönünde yavaş yavaş hareket eder. Havzanın kuzey sınırında yüzeydeki yoğunluğun artması, zaman zaman dalışlar yaparak aynı yönde akan ara suları besler. Planktonların az, balıkçılık donanımlarının ilkel olması, Nil suları dışında, balıkçılığın gelişmesini engellemektedir. Ticari etkinliklerde Libya limanlarından yüklenen ya da Süveyş kanalından transit gönderilen hidrokarbonlar ağır basmaktadır.

Levant şirketi, ayrıcalık belgesi alarak 1581'de Londra'da kurulmuş İngiliz ticaret şirketi.
• Yakındoğu (Levant) ticaret mallarının ingiliz limanlarına venedik ve fransız gemileriyle taşınmasını içlerine sindiremeyen İngilizler, Murat III'e başvurarak tanınmış bazı ingiliz tacirleri için Osmanlı devletinden imtiyaz istediler (1579). Ertesi yıl tüm ingiliz tüccarlarına türk sularında serbestçe ticaret yapma hakkı tanıyan bir ahitname imzalandı (1580). Böylece, ingiliz hükümetinin de desteğiyle İngiliz tüccarları birliği, Londra'da Levant şirketi'ni kurdu (1581). Giderek gelişen ve ingiliz yönetiminden para yardımı alan şirket, yeniden örgütlendikten (1592) sonra avrupalı öteki şirketleri rekabet dışı bıraktı, türk kara sularında ticaret tekelini elde etmeyi başardı. Bu tekelin osmanlı çıkarlarını tehdit ettiğini gören Osmanlı devleti, imtiyazların bazılarını kaldırmak zorunluğunu duydu (1754). İngilizler'in yunan ayaklanmasını desteklemeleri üzerineyse Mahmut II, fermanı yenilemeyerek iptal etti (1825).

LEVANTE, İspanya'nın doğu kesiminde bölge, dört ilin (Castellón de la Plana, Valencia, Alicante ve Murcia) kıyıya yakın topraklarından oluşur. Levante'de topografya çok engebelidir: K.'de İberica dağlarının doğu ucunu kesen kırık basamakları, G.'de Betica dağlarının ucu. Ayrıca, başlıca akarsuların (Júcar, Segura) çığırı boyunca yalnızca dar alüvyon şeritlerine ya da dar kıyı ovalarına da yer kalır. İklim tam Akdeniz iklimidir: yazlar kuraktır; her yerde, pek bol olmayan yağışların en çok sonbaharda düşmesi; G.'de, yağışların çok azalması ve düzensizleşmesi (çevre bozkıra dönüşür). En iyi beslenen ve en düzenli ırmaklar bu nedenle kuzeydeki Júcar ve Turia ırmaklarıdır; bu ırmaklar Valencia *huerta*'sını sulama olanağı verir (burada besin bitkilerinin yanı sıra ticaret bitkileri de yetişir: portakal, turfanda sebzeler, yem bitkileri). Güneyde, Alicante ve Murcia'da gibi sulanan bölgelerde, yani yeterli suyu alamayan kesimlerde, buğday ekimine daha büyük yer ayrılır. Tepeler zeytinliklere, daha ender olarak da bağlara ayrılır. Sulanan bölgelerde nüfus yoğunluklarının yüksek olması, bölgedeki kentlere ve Barcelona ile Madrid'e kırsal kesimden göç edilmesine yol açmaktadır.
—Tarönc. 70 kadar sığınakta, çok sayıda insan figürünün yanı sıra geyikgiller ve boynuzlugillerden pek çok hayvan figürünün yer aldığı mağara resimleri bulundu. Levante sanatı, Üst Yontmataş dönemine tarihlendirilir.

LEVANTE *(riviera di)*, Cenova körfezi kıyısının doğu bölümü, La Spezia'ya kadar uzanır. Sarp ve girintili çıkıntılı olan bu kıyıda birçok turizm yeri vardır.

LEVANTEN a. (fr. *levantin*'den). Mısır ya da Yakındoğu asıllı türk ya da arap olmayan kimse.
—ANSİKL. Sözcük, İstanbul başta olmak üzere, Anadolu ve Yakındoğu'ya yerleşmiş evlenmeler nedeniyle soyu karışmış hıristiyan batılılar için kullanılmıştır. Özellikle İstanbul'un fethinden sonra, burada iş ve ticaret yapan venedikli, cenovalı, pisalı vb. aileler, Türkler'in yönetimi altında da kendilerine tanınan ayrıcalıklardan yararlanmayı sürdürdüler. Bu aileler anadillerini ve dinlerini korumalarına karşın, çoğu zaman yaşadıkları ülkenin halkıyla kan bağı kurdular ve o ülkenin gelenek ve göreneklerini benimsediler. Uluslararası deniz işletmeciliği alanında kurulan birçok şirketin "levant" adını kullanması da bu şirketlerde çalışan ya da bu şirketleri Doğu'da temsil eden kişilerin "levanten" olarak anılmalarına yol açtı. XVIII. ve XIX. yy.'larda Osmanlı İmparatorluğu'nun belli başlı ticaret merkezlerinde yaşayan ailelerin genişlemesi ve yeni ailelerin gelmeleri üzerine levantenlerin sayısı arttı. Ancak gerek Birinci Dünya savaşı ve Kurtuluş savaşı'nın sonuçları gerekse Cumhuriyet'in ilanıyla gelen düzenlemeler ve Türkler'in iş ve ticaret alanlarına kaymaları, levantenleri ayrıcalıklı bir zümre olmaktan çıkardı. Sayılarının azalmasına karşın, bugün de Türkiye'de levanten aileler yaşamaktadır.

Levant-Herald, *The Times* gazetesinin İstanbul'daki muhabiri Edgar Whittaker tarafından İngilizce ve fransızca olarak yayımlanan gazete (1867). Saray'dan aldığı ödeneğin artırılması için şantaj yollarına da başvurmaktan çekinmeyen Whittaker' in gazetesi sık sık kapatılmıştır.

LEVANTO, İtalya'da sayfiye merkezi ve liman kenti, Liguria'da (La Spezia ili), Cenova körfezi kıyısında; 6 600 nüf.

LÊ VAN TRUONG, vietnamlı yazar (Hanoi 1906 - Saigon 1964); elliden fazla roman ve hikâye kitabının yazarı.

LEVANZO adası, İtalya'da ada, Egadi* adalarının en kuzeyde olanı.

LE VAU (Louis II), fransız mimar ve müteahhit (Paris 1612 - *ay. y.* 1670). Konaklarıyla büyük ilgi uyandırdı ve etki yaptı. Başlıca yapıtları Meudon şatosu, Vincennes şatosu'nun pavyonları ve güney avlusu, Salpêtrière hastanesi, Collège des Quatre-Nations'dur (bugün İnstitut). 1665'te kralın başmimarlığına getirilen le Vau, barok sahneleme konusundaki araştırmalarını derinleştirirken klasik anlayıştan da uzaklaşmamıştır.

LEVÂYİH ya da **LEVAİH** çoğl. a. (ar. *layiḥa*'nın çoğl. *levayiḥ, levāʾiḥ*). *Esk.* Layihalar, bir konu üzerine yazılmış yazılar.

LEVAZIM a. (ar. *lâzime*'nin çoğl. *levāzım*). *Esk.* Gerekli olan şeyler, gereçler.
—Ask. Silahlı kuvvetler'in gereksinimi olan yiyecek, giyecek, yakacak cinsi ikmal maddelerine verilen ad. || *Levazım banyo ve çamaşır kısmı,* birliklerin arazide banyo yapmasını, çamaşırlarının yıkanmasını sağlamakla görevli birlik. || *Levazım ikmal ve bakım bölüğü,* Levazım mallarının teslim alınması, depolanması, bakımı, onarımı ve birliklere dağıtımıyla görevli birlik. || *Levazım mezar kayıt bölüğü,* savaşta ölülerin teşhisini yapmak, eşyalarını saptamak, defin ve mezar kayıt işlerini yürütmekle görevli birlik. (Tahnit işleri yapmaz.) || *Levazım sınıfı,* Silahlı kuvvetler'in levazım işlerini yürütmekle görevli idari destek sınıfı. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Levazım şube müdürü,* karargâhlarda levazım işlerini planlamak ve yürütmekle görevli levazım subayı. (Büyük karargâhlarda "levazım başkanı", levazım amirliklerinde "levazım amiri" adını alır.)
—İş örgüt. *Levazım servisi,* bir işletmede ya da bir kuruluşta, bütün öteki servislerin gereksinimlerini karşılamakla yükümlü servis.
—ANSİKL. Ask. Levazım sınıfı, Silahlı kuvvetler'in yiyecek, içecek, giyecek, yakacak vb. ikmal maddelerinin ikmalini, depolanmasını, bakım, onarım ve dağıtımını sağlar. Ayrıca HEK'e (hurda, eskimiş, köhne) ayrılan malları değerlendirmek, düşmandan ele geçirilen her türlü malzemeyi toplayıp sınıflandırarak cephe gerisine göndermek, sefer sırasında ya da büyük tatbikat ve manevralarda ikmal ve dağıtım noktalarıyla seyyar fırın açmak, banyo, çamaşır yıkama hizmetlerini yürütmek bu sınıfın görevlerindendir. Levazım sınıfı bu hizmetleri bölük, tabur düzeyinde kurulan birliklerle yerine getirir. Ayrıca ana ikmal maddelerini sağlamak ve depolamakla görevli levazım amirlikleri, depo komutanlıkları vardır. Silahlı kuvvetler'in giyim kuşam gereksinimini Kıyafet kararnamesi'ne uygun olarak hazırlayan dikimevleri de levazım sınıfına bağlı kurumlardır.

LEVAZIMAT çoğl. a. (ar. *levāzım*'ın çoğl. *levāzımāt*). *Esk.* Gerekli olan şeyler.

LEVAZIMCI sıf. ve a. Levazım sınıfından olan askeri personel için kullanılır.

LEVAZIMCILIK a. Levazımcının görevi.

LEVE a. (fr. *levée*'den). → SEDDE

Levellers a. (ing. sözc.). Tar. İngiltere' de iç savaş sırasında en koyu cumhuriyetçilerin kullandığı ad. (Hareket, "yeni model ordu" içindeki bağımsızlar arasından doğdu ve bu deyim 1647'de ortaya çıktı. En başarılı sözcüsü Lilburne'du. Krallığa tam anlamıyla düşman olan leveller'ler, Cromwell'in otoriter eğilimlerinden hoşnut değillerdi; çok geçmeden Cromwell onlara karşı mücadeleye girişti. Parlamento' dan, bu kurulun yetkilerini artıran, ama halkı daha büyük bir ölçüde temsil etmesini sağlayacak bir reform istediler. İsteklerinin toplumsal yönü, ingiliz yöneticileri tedirgin etti. 1649 ilkbaharında orduda yeni karışıklıklar çıkarken, Surrey'de, büyük toprak sahiplerinin tarım konusundaki uygulamalarına karşı Diggerler ["Çapacılar"] köylü hareketleri başladı. Fairfax ve Cromwell, bu hareketi şiddetle bastırdılar.)

LEVEN (Alexander LESLIE, 1. —*kontu*) → LESLIE.

LEVEN gölü, İskoçya'da göl, Edinburgh ile Perth arasında. Mary Stuart 1567-68'de, göldeki adada bulunan bir şatoya hapsedildi.

LEVEND (Agâh Sırrı), türk yazar ve edebiyat tarihçisi (Rodos 1894 - Ankara 1978). İstanbul Darülfünunu edebiyat şubesi'ne girdi (1913). Birinci Dünya savaşı'nda askere alınınca yarım kalan yükseköğrenimini 1919'da tamamladı. İstiklal sultanisi'ni kurdu (1922); müdürlüğünü de yaptığı bu okulun yanı sıra İstanbul Erkek lisesi'nde ders verdi. Mehmet Servet ile birlikte *Felsefe ve içtimaiyat* dergisini çıkardı (1927 -1930). Eminönü halkevi başkanı olarak halkevinin yayın organı *Yeni türk* dergisini yönetti (1936-1940). Aydın'dan milletvekili seçildi (1940-1946). Ankara Gazi eğitim enstitüsü edebiyat öğretmenliğine getirildi (1947), TDK genel sekreterliğini yaptı (1951-1960) İstanbul Üniversitesi edebiyat fakültesi'nde, edebiyat tarihi dersleri verdi. İki kez *Türk ansiklopedisi* genel yazmanlığında (1945-1951), (1961-1963) bulundu. TDK başkanı oldu (1963-1966). Şiir, hikâye ve romanla başlayan çalışmalarını daha sonra eğitim, dil, eleştiri, edebiyat tarihi alanlarında yoğunlaştırdı. *Edebiyat tarihi dersleri*'ni (3 cilt, 1931-1938) yayımladı. Bu konudaki geniş çalışmasının ancak kaynakları ayrıntılı biçimde tanıtan giriş bölümü çıktı: *Türk edebiyatı tarihi I* (1973). Eğitim üzerine yazılarını *Maarifimiz ve milli terbiyemiz* (1940), eleştiri yazılarını *Eserler ve şahsiyetler, tahlil ve tenkit* (1940), dil konusuyla ilgili olanları *Dil üstüne* (1973) yapıtında derledi. Nesnel görüş ve bilimsel titizlikle hazırladığı yapıtları (*Türk dilinde gelişme ve sadeleşme safhaları,* [1949]; *Arap, fars ve türk edebiyatlarında Leyla ve Mecnun hikâyesi,* [1959] vb.), alanında güvenilir birer kaynak oluşturdu. Türk edebiyatının bazı ünlü kişilerinin yaşamlarını, yapıtlarını konu edindi: *Hüseyin Rahmi Gürpınar* (1964), *Ahmet Rasim* (1965), *Ali Şir Nevai* (4c., 1965 -1968), *Şemsettin Sami* (1969). İçeriğini tanıtma yolunda ayrıntılı bilgiler verdiği (*Divan edebiyatı, kelimeler ve remizler, mazmunlar ve mefhumlar,* [1941]) divan edebiyatıyla ilgili olarak az bilinen bazı türleri (*Gazavatnameler ve Mihaloğlu Ali Bey'in gazavatnamesi,* [1956] *Türk edebiyatında şehrengizler ve şehrengizlerde İstanbul,* [1958]) konu edindi. Metin yayımları hazırladı: *Nabi'nin Surnamesi* (1944), *Atayi' nin Hilyet ül-efkâr'ı* (1948), *Gülşehri, Mantık ut-tayr* (1957). [→ Kayn.]

Agâh Sırrı Levend

LEVENDANE be. (fars. *levend* ve *-āne*'den *levendāne*). *Esk.* **1.** Çabuk, hızlı olarak. **—2.** Yakışıklı bir tarzda: "*Çık levendane dolaş gûşelerin gül-zarın*" (Nedim, XVIII. yy.).

LEVENDOĞLU (Tarık), türk sahne tasarımcısı, çevirmen, yönetmen (İstanbul 1913 - *ay. y.* 1979). İstanbul Güzel sanatlar akademisi'nde resim, Milano'daki Brera akademisi'nde sahne tasarımı öğrenimi yaptı. Devlet tiyatrosu tatbikat sahnesi'nin kuruluşunda teknik müdür olarak çalıştı. 1943-1963 yılları arasında Devlet konservatuvarı'nda ders verdi. Chicago Uluslararası fuarı'na katılan türk pavyonunun dekor çalışmalarını yönettiği (1951) sırada, aynı kentteki De Pol üniversitesi'nde de öğretmenlik yaptı. 1953-1954 yıllarında Anıtkabir'in tavan fresklerini çizdi. İstanbul Şehir, Dormen, Gen-Ar tiyatrolarında sahne tasarımcısı ve yönetmen olarak çalıştı. *Gönül avcısı* (1959), *Cephede piknik* (1964), *Akvaryum* (1969), *Hırsızlar balosu* (1969), *Kahvehane* (1971), *Mikado' nun çöpleri* (1971), *Bellac Apollonu* (1972) ve başka oyunları hem sahneye koydu hem bunların dekorlarını çizdi. T. Wilder' den *Bizim şehir,* Goldoni'den *Yalancı,* Pirandello'dan *IV. Henri* vb. oyunları çevirdi.

Tarık Levendoğlu

LEVENT a. (ital. *levantino*'dan). **1.** Osmanlılar da biri deniz kuvvetlerinde, öteki karada görev yapan iki tür asker. (Bk.

Larousse

Urbain **Le Verrier**
Giacomotti'nin bir portresinden ayrıntı
Paris gözlemevi

Nationalmuseum, İsveç

Oscar **Levertin**
Carl Larsson'un yaptığı bir portreden ayrıntı
özel kol.

ansikl. böl.) **—2.** Eskiden Venedik gemilerinde çalışan maaşlı asker.

—Esk. denizc. *Levent palangası*, yelkenli savaş gemilerinde, top lombarlarının kapaklarını kaldırıp indirmede kullanılan palanga.

—Tekst. Dokuma tezgâhının bir parçasını oluşturan, tornada çekilmiş tahta silindir. (Eşanl. BAZI.) ‖ *Levent şasisi*, dokumacıların, leventlerin desteklerine verdiği ad. ‖ *Levent yatağı*, el dokuma tezgâhlarında, dokumacının, levendi ya da ön levendi tutmasını sağlayan köşebent biçiminde tahta takoz. ‖ *Levent yuvası*, üzerine bir yandan çözgü ucu, diğer yandan dokumanın başlangıcı bağlanmış bir ya da birçok çubuk taşıyan ve dokuma tezgâhı ile levendin bir ucundan diğerine uzanan boylamasına oluk. ‖ *Levende çözgü takma*, gerek çözgü başlangıcını levent yuvasına, gerek kumaş başlangıcını kumaş leventinin yuvasına tespit etmek işlemi. ‖ *Levende sarma*, tamburlu çözgü makinesi kullanıldığında doğrudan çözgü makinesinde, leventi çözgü makinesi kullanıldığında da haşıl makinesinin çıkışında, çözgüyü levende aktarma. —Leventli çözgü makinesinde, çözgü ipliklerini alıcı silindir üzerine sarmak. ‖ *Çözgü levendi*, üzerine bir dokumanın çözgüsü sarılan ve doğrudan dokuma tezgâhına takılan tahta ya da metal silindir. ‖ *Kumaş levendi*, dokuma tezgâhlarında kumaş göğüslüğünün altına ve çekici silindirden sonra yerleştirilen, üzerine dokunan kumaşın sarıldığı levent. ‖ *Ön levent*, dokuma işçisinin yanında yer alan ve üzerine üretilen kumaşın aktarıldığı levent.

◆ sıf. ve a. **1.** Yakışıklı, boylu boslu kimse için kullanılır. **—2.** Atak, gözü pek, hareketli ve çevik kimse için kullanılır.

—ANSİKL. Kur. tar. *Deniz leventleri*. Daha önce türk korsanlar için kullanılan "levent" sözcüğü XVII. yy.'dan başlayarak, sefer zamanları donanmada istihdam edilen sahillerdeki Türkler (levend-i türki) ile adalardaki Rumlar (levend-i rumi) için kullanıldı. Bunlar, önceleri ganimetten pay alırken, daha sonra kendilerine günlük bir ücret ödenmeye başlandı. Leventler daha çok çıkarmalarda deniz piyadesi ve gemilerde savaşçı olarak kullanılırdı. XVIII. yy. başlarında kışları tersanede ihtiyaç duyulan leventler İstanbul'da çeşitli hanlarda kalır ve asayişsizlik unsuru olurlardı. Bunları denetim altına almak için kaptanıderya Süleyman Paşa Galata, Beşiktaş, Hasköy, Üsküdar, Eyüp'te bazı tesisler yaptı. Cezayirli Hasan Paşa da aynı amaçla Boğaz'ın Rumeli yakasındaki levent kışlasını (levent çiftliği) kurdu.

Yine XVIII. yy. ortalarında daha önce rum leventler tarafından görülen, uzmanlık isteyen işlerden büyük bir bölümü, artık onlara güvenilemediğinden müslüman leventlere verildi ve bunlar "kalyoncu" adıyla sürekli görev yapmaya başladılar.

Müslüman leventler başlarına "barata" denilen bir başlık, kollu beyaz bir gömlek ve üstüne siyah harçlı kırmızı yelek, mavi kısa bir şalvar giyerlerdi. Bellerine sarı bir kuşak sararlar, ayaklarında ise yemeni bulunurdu. Rum leventler ise sarı harçlı mavi yelek, mavi-beyaz bir kemer, beyaz bir şalvar, ayrıca başlıklı bir kaput giyerlerdi.

• *Kara leventleri*. XVII. yy.'da saruca ve sekban kuvvetleri ile birlikte vezir ve beylerbeylerinin maiyetlerinde, toplama bir sınıf süvari olarak görünürler. Bir vezir ya da beylerbeyinin maiyetinde oldukları sürece bunlara "kapılı levent" denirdi. Efendileri görevden alındığında bunlar yeni bir yere kapılanıncaya kadar başıboş dolaşırlar, eşkıyalık yaparlardı. Bunlara da "kapısız levent" adı verilirdi. Celali isyanları döneminde de etkin olan bu leventlere, "boş levent" ya da "çift bozon" da denildi. Soyguncu levent bölükleri oluştu. Kapılı ya da kapısız kara leventlerinin, uygunsuz hareketlerinden dolayı 1719'dan başlayarak zaman zaman kaldırılmalarına karar verilmiş, ancak bazı zorunluluklarla tam olarak uygulanamamıştı. Sonunda 1776'da bütün leventlerin öldürülmelerine ilişkin bir ferman çıkarıldı ve leventlerin çoğu ortadan kaldırıldı. Kurtulabilenler Sayda valisi Cezzar Ahmet Paşa ile Şam valisi Azmzade Mehmet Paşa'ya sığındılar.

LEVENT, Malatya'nın Akçadağ ilçesine bağlı bucak; 7 167 nüf. (1990); 14 köy. Merkezi *Levent*, 407 nüf. (1990).

LEVENT, İstanbul'un Beşiktaş ilçesine bağlı semt; adını Selim III zamanında nizamı cedit askerleri için kurulan Levent kışlası'ndan alır. Üst ve orta gelir düzeyindeki ailelerin oturduğu, büyük sitelerden oluşan Birinci, İkinci, Üçüncü ve Dördüncü Levent bölümlerinden meydana gelir. Kemal Ahmet Aru*'nun tasarımı olan Birinci Levent (1947) ve Dördüncü Levent (1954), çevresiyle birlikte düzenlenmiş, kentsel ölçekte ilk konut alanlarındandır.

LEVENTİNA *(val)*, İsviçre'de Ticino*'nun orta bölümü, Airolo ile Bellinzona arasında, Sarp yamaçlarla çevrili, derinlemesine gömülmüş bir buzul yalağıdır.

LEVENTLİK a. **1.** Yakışıklı, boylu poslu ya da atak, çevik olma durumu. **—2.** *Esk.* Levendin görevi.

LEVER (Charles), irlandalı romancı (Dublin 1806 - Trieste 1872). Hekim, Dickens ile Thackeray'in dostu olan Lever, *Charles O'Malley* (1841) adlı yapıtıyla ünlendi; gerçekçilik ve mizah öğeleri taşıyan bir bölgecilik anlayışını sergileyen yapıt, bu "karikatürler"in çileden çıkardığı milliyetçiler tarafından eleştirildi.

LEVERKUSEN, Almanya'nın Kuzey Vestfalya Renanyası eyatinde yer alan kent, Köln'ün kuzeyinde; 155 000 nüf. (1991). Büyük kimya ve eczacılık merkezi. Tekstil sanayileri. Bira fabrikaları.

LE VERRIER (Urbain), fransız gökbilimci (Saint-Lô 1811 - Paris 1877). École polytechnique'ten mezun olduktan sonra, Gay-Lussac'ın laboratuvarında, hidrojen fosfür üzerine önemli çalışmalar yaptı, ancak pek kısa bir süre sonra gökbilime yöneldi. 1845'te, Arago onu, Uranüs gezegeninin deviniminde görülen ve o güne değin açıklanmamış tedirginlikleri incelemekle görevlendirdi. Bu inceleme sırasında Le Verrier, tutulumda yer alan ve etkisi, Uranüs'ün deviniminde gözlenen düzensizliklere neden olabilecek, bilinmeyen bir gezegenin var olabileceğini düşündü. Bu yeni gezegenin yörüngesini belirleyip konumunu hesapladıktan sonra, aranan gezegenin bulunmasının umulabileceği gökyüzü bölgesinin çok yeni bir haritasına sahip olan Berlin gözlemevi müdürü Galle'ye yazdı. Galle, 23 eylül 1846'da, kadiri 8 olan ve haritasında gösterilmemiş bir gezegen gözledi; bu Neptün'dü ve bulunması da, XIX. yy.'ın en önemli gökbilim olayı oldu. Bilimler akademisi'ne seçilen (1846) Le Verrier, 1849'da, Manche *département*'ı tarafından Yasama meclisi'ne gönderildi. Senatörlüğe (1852), yükseköğretim genel müfettişliğine, son olarak da, Paris gözlemevi müdürlüğüne (1854-1870) atandı. 1873'te yeniden Paris gözlemevi müdürlüğü görevine çağrıldı. En önemli çalışması, gezegen devinimleri çizelgesini tümüyle gözden geçirmek oldu. Son olarak, yalnızca Fransa'da değil, tüm Avrupa'da meteorolojiyi düzenledi.

LEVERTİN (Oscar), isveçli yazar (Gryt, Norrköping yakınında, 1862 - Stockholm 1906). Heidenstam ile birlikte natüralizme karşı mücadelenin başını çekti. Ezgili ve fantezi dolu şiirlerinin (*Legender och visor*, 1891; *Nya Dikter*, 1894; *Kung Salomo och Morolf*, 1905) yanı sıra yazdığı hikâyeler (*Rococo noveller*, 1899) ve *Magistrarne i Österås* (1900) adlı romanıyla üne kavuştu. İsveç'te edebiyat eleştirisinin ustası olarak da kabul edilir.

LEVERTOV (Denise), ingiliz kökenli amerikalı kadın edebiyatçı (Ilford, Essex, 1923). İmgecilerden, William Carlos Williams'tan ve Black Mountain College okulundan etkilendi, nesnelci ve gerçek bir deneyimi aktaran şiirler (*Here and Now*, 1957; *The Jacob's Ladder*, 1961; *O Taste and See!*, 1964; *Relearning the Alphabet*, 1970; *Footprints*, 1972) yazdı. Guillevic'in şiirlerini çevirdi.

LEVESON-GOWER (Granville), **Stafford** markisi, ingiliz siyaset adamı (Londra 1721 - Trentham Hall, Staffordshire, 1803). 1767-1779 ve 1783-84'te Başbakan oldu. Bir süre lord North'u destekledikten sonra, yıkımın yaklaştığını açıkladı; 1779'da istifa etmesi üzerine hükümet düştü. Daha sonra ikinci Pitt hükümetini destekledi.

LEVH a. (ar. *levḥ*). *Esk.* **1.** Üzerine yazı yazılan ya da resim yapılan düz ve yassı yüzey, kâğıt, levha: *"Böyle çeksün ger felek levhine bir sûret çeker"* (Fuzuli, XVI. yy.). **—2.** *Levh ü kelam*, kâğıt ve kalem: *"Ta medh-i şahenşah içün alam ele levh ü kalem"*(Nefi, XVII. yy.). ‖ *Levh-i cebin*, alın yüzeyi; alın. ‖ *Levh-i dil*, gönül levhası; gönül: *"Vasf-ı reftârınla divân-ı belâdır levh-i dil"* (Namık Kemal, XIX. yy.). ‖ *Levh-i dü-reng*, iki renkli levha, gündüz ve gece. ‖ *Levh-i fikr*, düşüncenin yazılacağı levha; düşünceler: *"dem-i yesimde levh-i fikrimi lebriz-i şiir eyler"* (Tevfik Fikret). ‖ *Levh-i hamuşi*, sessizlik levhası, yazılmamış boş yüzey. ‖ *Levh-i musavver*, resimli levha; tablo: *"bilsen niçin o noktada levh-i musavverim / bir mevce-i sevâd ile örtüldü nâ-gehan"* (Tevfik Fikret).

—Esk. ruhbil. *Levh-i emles*, pürüzsüz, üzerine yazı yazılmamış levha; yeni doğmuş bebeğin hiçbir dış etkiye maruz kalmamış beyni. ‖ *Levh-i hatır*, hafıza, bellek.

—İsl. *Levhimahfuz*, insanın ve genel olarak evrenin kaderinin yazılı bulunduğu tanrısal kitap. (Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL. Deyim, Kuran'da yalnız bir yerde geçer (LXXXV, 22) ve burada Kuran'ın Levhimahfuz da yazılı olduğu belirtilir. Kuran yorumcularının büyük çoğunluğu, bu ayete dayanarak Kuran'ın ilk önce bir ramazan ayının kadir gecesinde Levhimahfuz'dan toplu olarak dünyanın semasına, sonra da Hz. Muhammet'in peygamberliği süresince dünyaya indirildiğini belirtirler. Kuran'da, şeyler hakkındaki tanrısal yargı ve kararların bulunduğu kitap anlamında, Levhimahfuz'dan başka *kitap, kitab-ı malum, kitab-ı hafiz* (koruyan ya da korunan kitap), *kitab-ı meknun* (gizli kitap) ve *ümm ül-kitap* (kitapların anası; asıl kitap) deyimleri de geçer.

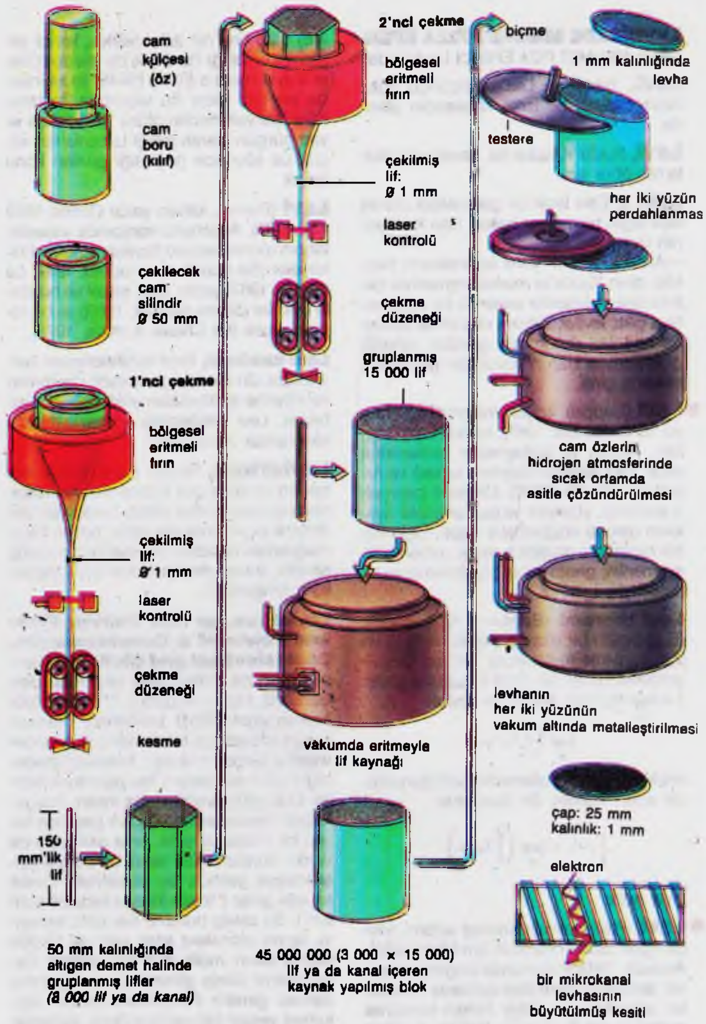
LEVHA a. (ar. *levḥa*). **1.** Herhangi bir malzemeden yapılmış, kalınlığı değişen yassı ürün. **—2.** Bir yere asılmak üzere yapılan ve üzerinde bir yazı bulunan metalden, taştan, kâğıttan vb. plaka: *Duvarda sureler yazılı bir levha asılıydı. Sokak levhalarına bakmak. Kapıya "Bugün kapalıyız" diye bir levha asmışlar.* **—3.** Tablo resim. **—4.** Tabela. **—5.** Manzara, görünüm: *Baba oğulun kucaklaşması oldukça kederli bir levha oluşturmuştu.*

—*Esk. Levha-yı mutahhar*, tertemiz kâğıt; kirlenmemiş hafıza: *"Ta çocuklukta mâh-ı gufranın / şöyle bir levha-i mutahharda / bana manzûr olurdu timsâli"* (Tevfik Fikret). ‖ *Levha-yı nuhuset*, uğursuzluk levhası. ‖ *Levha-yı zi-hayat*, canlı tablo; *"Hayatının bu hatıraları birer levha-yı zi-hayat gibi fikrinde yaşamakta idi"* (H. Z. Uşaklıgil).

—Aydınlt. *Elektroışıl levha*, elektroışıldamayla ışık üreten yassı ışık kaynağı. (Aslında ışıklı bir kondansatör [Destriau etkisi] olan elektroışıldar bir levha, metal, cam ya da plastikten bir taşıyıcı, yansıtıcı ve elektrik iletkeni bir katman, bir fluorışıl maddeler katmanı, iletken saydam bir katman ve bir iletken vernik katmanından oluşur. Levha, gerilim ve besleme frekansıyla orantılı olarak artan görece düşük bir ışıltı verir.)

—Denizc. *Levha omurgası*, bir geminin ana öğesini oluşturan ve teknenin altında

boy ekseni doğrultusunda uzanan ağaç ya da çelik omurga. (Günümüzde metal gemilerde, kaplama saclarına göre daha kalın olan sac levhaların birbirine eklenmesiyle oluşturulur.)
—Din. *Musa levhaları*, Kutsal Kitap'a göre Musa'nın Sina dağında Tanrı'dan aldığı iki taş levhaya verilen ad. Yasanın on emri bu levhalarda yazılıydı.
—Dy. *Mesafe tayin levhası*, hat boyunca yerleştirilen ve makiniste kolayca seçilemeyecek bir işaretle karşılaşacağını bildiren, dik, dar ve uzun levha. (Ardışık olarak işaretin 300, 200 ve 100 m önüne yerleştirilen ve beyaz zemin üzerine sırasıyla, 3, 2, 1 eğik siyah şeritten oluşan bu levhalardan üç tane bulunur.)
—Elektron. Bir elektron tüpünün anotuna verilen ad. || *Mikrokanal levhası*, ışılçoğaltıcı olarak çalışan çok büyük sayıda çok ince (yaklaşık 40 μm) kanalın yan yana getirilmesiyle oluşturulan ve görüntü yeğinleştiricileri yapmaya olanak veren optikelektronik düzenek. || *Saptırma levhası*, katot tüplerinde bir elektrik alanının etkisiyle elektron demetini saptırmaya yarayan elektrot.
—Elektrotekn. *Akümülatör levhası*, bir akümülatörde, levhanın pozitif ya da negatif olmasına göre yapışı farklılık gösteren bir etkin madde hamuru taşıyan eylemsiz bir çerçeveden oluşmuş elektrotların her biri.
—Geom. ve Fiz. mekan. $\mathbb{R}^2$ nin karelenir bir tıkız kümesi olan (düzlem levha) ya da $\mathbb{R}^3$ ün bir yüzey parçası olan (uzay levha), üzerinde bir kütle dağılımı tanımlanabilen maddesel sistem.
—Havc. *Borda levhası*, bir uçakta pilotun önünde, pilot mahallinin ön camı üzerinde bulunan ve içine başlıca borda aygıtlarının (yapay ufuk, yükseltiölçer, badin hızölçeri, puşula, motorların devir sayısı ve sıcaklık göstergeleri, yakıt deposu göstergeleri, meteoroloji radarı vb.) kadranları ya da katot ışınlı ekranları yerleştirilen levha. (Bk. *ansikl.* böl.)
—İda. huk. Kimi meslek kuruluşlarında, üyelerin adlarının yazıldığı liste.
—İnş. Kaplama olarak kullanılan büyük metal (kurşun, çinko vb.) plaka. (Eskiden sütun kasnakları arasına da kurşun levhalar yerleştirilir, böylece basıncın dağılması sağlanarak taşın çatlaması önlenirdi.) || *Ekleme levhası*, çinko çatı örtülerinde bindirmelikleri birleştirmeye yarayan çinko şerit. || *Kaplama levhası*, özellikle sanayi yapılarında dış duvarları ya da iskeleti kaplamada kullanılan, serbest genleşmeli, düşey ve ince, koruyucu levha.
—Jeomorfol. *Rüzgâr levhası*, topaklaşmış ve tıkız kar kabuğu; yağdığı yerde kalan toz haldeki karın üstünde oluşur ve yerinden kopması bir çığa yol açar.
—Marangl. Büyük boyutlu ince plaka: örneğin *yonga levha, lif levha, formika levha*. || Küçük boyutlu ince parçaları birleştirerek elde edilen büyük tabla. || *Levha yapma*, bir çatma ya da çerçevede, küçük tahtaları birleştirerek bir levha elde etmek işlemi.
—Matbaac. Bir kitapta bir sayfanın tamamını ya da büyük bir bölümünü kaplayan, aynı konuya ilişkin resimlemeler bütünü. || Bazı konuların, sistemli olarak, bir göz atışta tamamı görülebilecek biçimde sunulduğu tablo (soykütüğü levhası, kronolojik levha).
—Metalürj. *Kurşun levha*, kurşunun haddelenmesiyle elde edilen düz ürün.
—Ormanc. *Kabuk levha*, sanayide kullanılmak üzere büyük parçalar halinde çıkarılan ağaç kabuğu. || *Lif levhası*, sulu bir ortamda ya da kuru yöntemle birleştirilerek biçimlendirilmiş lif demetlerinden oluşan odun-selüloz levhası. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Parke levhası*, levhalardan oluşan bir parkenin orta bölümünü oluşturan tahta yaprak. || *Tanecikli levha*, genellikle sentetik bir yapıştırıcı ile birleştirilmiş parçacıklardan oluşan odun-selüloz levhası. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Polim. Kalınlığı 2 mm'den daha fazla

mikrokanal levhalarının hazırlanma şeması

olan düz plastik plakaya uzlaşımsal olarak verilen ad.
—Sil. *Dipçik taban levhası*, bir ateşli silahın dipçiğini sağlamlaştırmak ve korumak için dipçiğin tabanına takılan metal levha. || *Zırh levhası*, askeri malzemelerin, gemilerin zırhlarında kullanılan metal parça.
—Yerbil. *İnce levha*, İNCE KESİT*'in eşanlamlısı. || *(Taşküre) levhası*, taşküre kalınlığında (yaklaşık 100 km), mekanik olarak bükülmez davranış gösteren küresel birtakke biçiminde, toplu ölçekte yapısal birim. (Sismik olarak tanımlanan levha sınırlarının [sismik çizgiler] üç ana tipi vardır: rifler düzeyinde ıraksak sınır [okyanus sırtları ve kıtaiçi riftlerin yığışımından doğan yayılma kuşakları]; okyanus çukurları düzeyinde yakınsak sınır [etkin kıta kenarları ya da ada yaylarının dalma-batma kuşakları]; dönüşüm kuşakları düzeyinde ötelenme sınırı. Üç levhanın birleşme yeri üçlü bir nokta oluşturur. Levhalar tektoniğine* göre Yer küre bugün, altı ana levhaya ayrılmıştır: Avrasya levhası, Afrika levhası, Amerika levhası, Antarktika levhası, kuzeyde Himalaya sıradağıyla sınırlanan Hindistan levhası ve Büyük Okyanus levhası. Bu ana levhalardan başka, belli sayıda mikrolevha da vardır [Adriya, Ege, Arabistan, Karayib vb.].)
—Zool. Başka organlara bağlı olmayan ya da bir bütünün bir bölümünü oluşturan her çeşit düz yapı. (Kemiksiz levha, deri levhası, vb.) || *Ambulakrum levhası*, derisidikenlilerde ambulakrum olukçuğunu çevreleyen deri kökenli iskelet parçası. || *Dip levhası*, derisidikenlilerin disklerinde bulunan deri kökenli iskelet bölümü. || *Diş levhası*, çeşitli balıklarda (vatoz, denizkedisi, ciğerlibalıklar vb.) dişlerin kaynaşmasıyla oluşmuş, avları (örneğin yumuşakçalar) öğütmeye yarayan yapı. || *Karın levhası*, 1. omurgalılarda şeritlere ayrılarak sölom boşluğunu oluşturan mezodermin karın bölümü; 2. kaplumbağa bağasının karnı koruyan bölümü. || *Kuluçka levhası*, kuşlarda oldukça damarlı ve tüysüz karın bölgesi. (Kuluçka döneminde yumurtaları örterek olgunlaşmalarını sağlar.) || *Sinir levhası*, omurgalılarda sırt ipiyle karşılaşınca kalınlaşan ve sırt ipiyle birlikte sinir sistemini oluşturan üstderi parçası.
—ANSİKL. Havc. Borda levhası, pilotun değişik rakamları ve simgeleri bir araya getirerek, gereksinim duyduğu bilgileri istediği an görüntülendirdiği sayısal göstergelerin ve renkli katot ışınlı ekranların ortaya çıkmasıyla, son yıllarda önemli bir gelişme gösterdi. İleri düzeyde yapılan ergonomi çalışmaları, yorulmayı sınırlamak için bilgilerin daha basit ve daha homojen bir biçimde sunulmasını sağladı. Genel eğilim, kadran sayısını azaltarak katot ışınlı ekran kullanımına gidilmesi yönündedir.

LEVHACIK a. Yerbil. Kalınlığı, doğal bir parçalanma kayacından doğan iki koşut yüzeyle sınırlanmış kayaç levhası.

LEVHAŞALLAH ünl. (ar. *lā-, evḥaşa*, üzüntü, üzülme ve *Allāh; lā-evḥaş Allāh*'tan). *Esk.* Allah korusun, üzüntü vermesin anlamında beğenme, takdir etme sözü.

LEVHATEYN a. (ar. *levḥa*'nın ikil çoğl. *levḥateyn*). Kitap kabı gibi ortadan menteşeli ve açılıp kapanan iki kanat biçiminde çift sayfa. (*Deffeteyn* de denilen bu sayfalara dinsel ya da simgesel resimler yapılır, bunlar büyük kitaplara kap olarak kullanılırdı. Fildişi süslemelileri de vardı.)

LEVHİZADE MEHMET RIZA EFENDİ → MEHMET RIZA EFENDİ Levhizade.

LEVİ, Yakup ile Lea'nın üçüncü oğlu. Adını taşıyan bir israil kabilesinin atasıdır.

LEVİ, Kutsal Kitaplar'da, havari aziz Matta'nın öbür adı.

LEVİ a. Eski İsrail'de geleneksel olarak tapınağın hizmetine bakan Levi kabilesinin üyesi.
—ANSİKL. Küçük yerel tapınakların bırakılıp dinin Kudüs'te merkezileşmesiyle birlikte rahiplerle leviler arasında bir ayrım ortaya çıktı; leviler, Yehova dininin alt düzeyde rahipleri durumuna geldiler; rahiplik görevleriyse Harun soyundan gelenlerin tekeline girdi.

Beppo Levi

LEVİ (Beppo), italyan matematikçi (Torino 1875 - Rosario 1961). Arka arkaya Cagliari, Parma ve Bologna'da profesörlük yaptı, ırkçı yasaların hışmına uğradı ve Arjantin'e göç etti (1938). Cebirsel geometri alanında, yüzeyler ve bunların tekil noktaları üstüne araştırmalar yaptı. Üçlü kübik biçimlerin analitik kuramı, matematiksel mantık, geometri ve çözümlemenin temelleriyle ilgilendi.

Levi teoremi *(Beppo—)* Mat. çözlm. (E,μ) ölçülü bir uzay, μ pozitif bir ölçü ve $(f_n)_{n\in N}$ μ-integrallenebilir sayısal fonksiyonlarının artan bir dizisi olduğuna göre, $f = \sup_n (f_n)$ nın ancak ve ancak

$$\sup_n \left(\int f_n \cdot \mu\right)$$

sonlu ise μ-integrallenebilir olduğunu ifade eden teorem. Bu durumda

$$\int f \cdot \mu = \sup_n \left(\int f_n \cdot \mu\right)$$

elde edilir.

Roger-Viollet-Viollet kol.

Paul Levi 1920'de (III. Enternasyonal'in Petrograd'daki ikinci kongresinde)

LEVİ (Paul), alman siyaset adamı (Hechingen 1883 - Frankfurt am Main 1930). Avukattı. 1918'in sonunda bağımsız Sosyal demokrat parti'den ayrılarak kurucuları arasında yer aldığı Alman komünist partisi'ne geçti ve ocak 1919'da partinin ilk başkanı seçildi. Heidelberg kongresi'nde "goşistler"in partiden çıkarılmasını ve Komünist parti'nin bağımsız sosyal demokratlarla birleşmesini sağladı (aralık 1920). Ama, mart 1921'de birkaç kentte başlatılan ayaklanma girişimlerine karşı yaptığı eleştiriler nedeniyle 1921 başında Komünist parti başkanlığından ayrıldı; çok geçmeden partiden çıkarıldı. 1923'te Sosyal demokrat parti'ye girdi.

LEVİ (Doro), italyan arkeolog (Trieste 1898). Doğu'da çeşitli arkeolojik araştırmalar (*Antioch Mosaic Pavements* [Antakya döşeme mozaikleri], 1947), Girit (Phaistos, Gortyne), Anadolu ve Kyrene'de de kazılar yönetti.

Doro Levi'nin araştırma yaptığı Antakya müzesi'nden bir mozaik

LEVİ (Carlo), italyan ressam, yazar ve gazeteci (Torino 1902 - Roma 1975). Öykücü ve romancı (*Paura della libertà*, 1946; *L'Orologio*, 1950; *Tutto il miele è finito*, 1964) ve *İtalia Libera*'nın yöneticisi (1945 -46) olan Levi'nin adı özellikle, kendi yaşamını anlattığı *İsa Eboli'de durdu* (Cristo si è fermato a Eboli) [1945] ile zihinlerde yer etti; yazar bu yapıtında, faşizme karşı faaliyetlerinden ötürü 1935-36'da siyasi sürgün olarak gittiği Lucania'nın küçük bir köyünde geçirdiği günleri konu edinir.

LEVİ (Primo), italyan yazar (Torino 1919 - öl. 1987). Auschwitz kampında yaşadıklarının izlerini taşıyan özyaşamöyküsel hikâyeler (*Se questo è un uomo*, 1947; *La tregua*, 1963) yazan Levi, şiirsel ve hüzünlü öyküler (*Storie naturali*, 1966) ve bir roman yazdı (*La Chiave a stella*, 1978).

Levi kabilesi, İsrail kabilelerinden biri; yalnızca din işleriyle görevliydi. Üyelerinin kendilerine ait toprakları yoktu ve öbür kabileler, Levi kabilesinin gereksinimlerini karşılamak zorundaydı.

LEVİATHAN, Fenike mitolojisinde adı geçen ve daha çok Kutsal Kitap'tan tanınan canavar. Kutsal Kitap, Leviathan'dan değişik biçimlerde söz eder: bazen Nil ırmağındaki timsahın (Filistin'de de vardı) kendisi, bazen de, İşaya'daki gibi, paganlığın simgesidir.

Leviathan, or the Matter, Form and Power of a Commonwealth, Ecclesiastical and Civil *(The)* [*Leviathan, ya da dinine bağlı ve sivil bir devletin özü, biçimi ve gücü*], Thomas Hobbes'un yapıtı (1651). Leviathan, "kamuyla ilgili olandır, ya da devlettir *(Commonwealth)* [latince *civitas*]". Hobbes tasarladığı toplumsal sistemi bu yapıntıyla açıklar. Ona göre, başlangıçta insan, duygularıyla hareket eden ve zevk peşinde koşan bir mekanizmadır. Ama akıl yetisi de vardır: bundan ötürü kendi benzeriyle karşı karşıya gelince, bu benzeriyle sürekli savaşa girişir ("insan insana karşı bir kurttur"). Bu savaş durumu her türlü sanayiyi, tarımı olanaksız kılar, yani ne türden olursa olsun, *mülkiyet*'e izin vermez. Oysa insanın silinip gitmesi için bu durumu aşması gerekir. Aristoteles, insanın toplumsal yaşam için var olduğunu söylemişti: Hobbes'a göre saçmadır bu; insan ancak çıkarı için arkadaş arar. Toplum "her bireyin öbürleriyle" yaptığı bir tür sözleşmenin sonucudur ve bu sözleşme, her bireyin ve tüm bireylerin isteminin yerini alacak, herkese yabancı, bir tür üçüncü kişi (bir hükümdar da olabilir bu, bir meclis de) durumuna gelir. "Leviathan'ın; bu ölümlü tanrının kökeni işte budur" der Hobbes, "[...]; Ulu Tanrı'nın da yardıyımıya, huzurumuzu ve emniyetimizi ona borçluyuz." Hobbes'un kuramı geleneksel "sözleşme" fikrini yeniden ele alır, ama Hobbes, "sözleşme"nin, Bodin'in öne sürdüğü gibi Tanrı'nın bir isteminden kaynaklanmadığını, tek tek bireyleri birbirine bağladığını düşünür. İlke olarak, devletin biçimi önemli değildir: ama düşüncesini sonuna kadar sürdürmek isteyen Hobbes'a göre, ancak mutlakıyet Leviathan'ın özünü tam anlamıyla ifade edebilir ve yasayı yapmak da bozmak da ancak hükümdarın elindedir.

LEVİ BEN GERŞON → GERSONİDES.

LEVİ-CİVİTA (Tullio), italyan matematikçi (Padova 1873 - Roma 1941). Analitik mekanik, gök mekaniği, hidrodinamik, esneklik kuramı, elektromanyetiklik ve atom fiziği üzerine 200'den çok inceleme yazdı. Ricci-Curbastro ile birlikte, tansör hesabına öncülük eden mutlak diferansiyel hesabı buldu; Einstein'ın çalışmalarından sonra, Reimann uzaylarında koşut vektörleri tanımlama amacını güden, koşut taşıma kavramını geliştirdi.

LEVİCO, İtalya'da turizm ve kaplıca merkezi. Veneto'da (Trento ili), Valsugana'da, Brenta'nın kaynakları yakınında; 5 550 nüf. —*Levico gölü*, komünün yakınında Brenta ırmağının doğmasına neden olur.

LEVİ DELLA VİDA (Giorgio), italyan doğubilimci (Venedik 1886 - Roma 1967). Napoli, Torino, Roma üniversitelerinde profesörlük yaptı (1914-1931). Faşizme bağlılık yemininden kaçındığı için görevinden alındı (1931). ABD'ye giderek Pennsylvania Üniversitesi'nde doğubilim dersleri okuttu (1939-1944). Roma Üniversitesi'ne döndü (1944). Eski sami yazıtları, suriye ve arap edebiyatı, tarihi ile ilgili araştırmaları (Hişam ibn ül-Kelbi'nin atlara ilişkin *Nisab ül-hayl fi'l cahiliye ve'l-islam* [1927] vb.) vardır.

Levililer, Torah'ın üçüncü bölümü. Levi kabilesine emanet edilen israil kültlerinden söz eder; yapıta daha sonra birçok ekleme yapılmıştır.

LEVİ-MONTALCİNİ (Rita), italyan hekim ve araştırmacı (Torino 1909). Torino Üniversitesi'nde tıp öğrenimi gördü (1936). Aynı üniversitede araştırmalarını sürdürdü. 1939'da yahudi asıllı olması nedeniyle, faşist yönetim tarafından üniversiteden uzaklaştırıldı. Araştırmalarını evinde kurduğu laboratuvarında sürdürdü. İkinci Dünya savaşı sonrası üniversiteye yeniden kabul edildi. 1947'de St. Louis'deki (ABD) Washington üniversitesi'ne gitti. 1953'te sinir hücrelerinin çoğalma etmenini (nerve growth factor [NGF]) buldu. 1961'de ülkesine döndü; Roma'da hücre biyolojisi konusunda çalıştı. Buluşunun "temel bilimlerde büyük önemi olan yeni bir alanı açması nedeniyle" 1986 Nobel fizyoloji ve tıp ödülü'nü, Stanley Cohen ile paylaştı.

LEVİNAS (Emmanuel), fransız filozof (Kaunas, Litvanya, 1905). Husserl üzerine ilk çalışmaları (*la Théorie de l'intuition dans la phénoménologie de Husserl* [Husserl'in görüngübiliminde sezgi kuramı], 1930, yeni basımı, 1970), Levinas'ın görüngübilimsel yöntemin şu ilkeleri üzerinde durmasına yol açtı: 1. zihnin edimlerinin, yönelmişliğinin ve duyarlığının "betimlenmesi"; 2. özneden yola çıkan bir derin düşünüş. Levinas, Heidegger'in Fransa'da tanınmasına da katkıda bulundu (*En découvrant l'existence avec Husserl et Heidegger* [Husserl ve Heidegger ile varoluşu keşfediş], 1949). Dünyanın doluluğu üzerine bir düşünme olan Levinas'ın kendi varoluş felsefesi (*De l'existence à l'existant* [Varoluştan varolana], 1947; *le Temps et l'Autre* [Zaman ve başkası], 1948), temel deneyimi, başkasının bakışından ve çehresinden edindiğimiz deneyim olan bir ahlak üzerinde temellenir (*Totalité et İnfini* [Bütünsellik ve sonsuz], 1961). Levinas ayrıca, *Difficile Liberté* (Güçlükle elde edilen özgürlük) [1963] adlı kitapta toplanmış olan yahudilikle ilgili denemeler de kaleme aldı. *Martin Buber, l'homme et le philosophe* (Martin Buber, kişiliği ve felsefesi) [1968] adlı ortak bir çalışmaya katkıda bulundu ve *Quatre Lectures talmudiques* (Talmus üzerine dört okuma) [1968] ile *Humanisme de l'autre homme*'u (Öbür insanın hümanizmi) [1972] yazdı.

LEVİNAS (Michael), fransız besteci (Paris 1949). Emmanuel Levinas'ın oğlu. Özellikle Y. Lefébure ve O. Messiaen'ın dersleriyle yetişti. Piyanocu olarak, özellikle İtinéraiere topluluğu'yla, birçok etkinlik gösterdi. Elektronik çalgı yapımına ve çalgıların seslerinin gerek aracısız, gerek sentetizör aracılığıyla yükseltilmesine ilgi duydu. Çoğu sert üsluplu 20 kadar bestesinin başlıcaları: piyano, sentetizör, çalgılar ve manyetik 2 bant için *Concerto pour un piano-espace* (1977); piyano, çalgı topluluğu ve bant için *Concerto pour un piano-espace n° 2* (1980); küçük bir çalgı topluluğu ve bant için *les Rires du Gilles* (1981); *Flux et Reflux* (1984); *la Conférence des oiseaux* (opera, 1985).

LEVİNE (Jack), amerikalı ressam (Boston 1915). Anlatımcılığa yakın bir üslupta gerçekleştirdiği resimlerinde amerikan yaşamının kimi yanlarını, özellikle de gangster, polis ve siyaset çevrelerini eleştirdi.

LEVİNEA a. *Enterobacteriaceae* familyasından bakteri cinsi. (Levinealar, insanda koprokültürden ya da burun-yutak frottisi kültüründen ayrılabilir, ama patojen nitelikleri saptanmış değildir.)

LEVİNİT a. (fr. *lévynite*). Miner. Zeolitler grubunda yer alan hidratlı doğal kalsiyum alüminosilikat.

LEVİNSON (Andrey Yakovleviç), rus dans yazarı ve eleştirmeni (Petersburg 1887 - Paris 1933). Klasik geleneği savundu, Fokine ile Diaghilev'in reformlarına karşı çıktı. Bununla birlikte, ilk dans eleştirmenlerindendir (1922'den başlayarak haftalık *Comœdia* dergisinde yazdı). Yayımladığı kitaplar: *la Vie de Noverre* (Noverre'in yaşamı) [1925], *Anna Pavlova* (1928), *la Argentina* (1928), *la Danse d' aujourd'hui* (Bugünün dansı) [1929], *Marie Taglioni* (1929), *les Visages de la danse* (Dans dünyasından simalar) [1933], *Serge Lifar* (1934, ölümünden sonra).

LÉVİ-PROVENÇAL (Évariste), fransız doğubilimci (Cezayir 1894 - Paris 1956). Cezayir Üniversitesi'nde (1927), daha sonra da Sorbonne'da profesör olan Lévi -Provençal, Paris Üniversitesi'ne bağlı Çağdaş doğu araştırmaları merkezi'ni (1945) ve İslam araştırmaları enstitüsü'nü (1950) yönetti. Müslüman İspanya tarihi ve uygarlığı üzerine önemli çalışmalar yayımladı (*l'Espagne musulmane du Xe siècle* [X. yy.'da müslüman İspanya], 1932; *Histoire de l'Espagne musulmane* [Müslüman İspanya tarihi], 3 c, 1950-1953).

LEVİRLİK a. Topbil. KAYINALMA'nın eşanlamlısı.

LÉVİS, Kanada'da (Québec) liman kenti, Saint Lawrence'in sağ kıyısında, Québec'in karşısında, Québec'in gerçek banliyösü; 18 000 nüf. Klasik kolej. Sanayi merkezi.

LÉVİS (François Gaston, *—şövalyesi*, sonra *—markisi*, daha sonra *—dükü*), Fransa mareşali (Ajac şatosu, Languedoc, 1720 - Arras 1787). Montcalm'ın ölümünden sonra kanada birliklerine komuta etti (eylül 1759); Québec üstüne yürüyerek Murray'ı Sainte-Foy'da yenilgiye uğrattı (nisan 1760) ve kenti kuşattı, ancak donanma tarafından kendisine yardım edilmediğinden Montréal'e çekilmek zorunda kaldı, orada vali Vaudreuil'in emriyle teslim oldu (8 eylül 1760). Artois valisi (1766), Fransa mareşali (1783), dük ve Chambre des pairs üyesi oldu (1784).

LEVİSİT → LEWİSİT.

LÉVİ-STRAUSS (Claude), fransız antropolog (Brüksel 1908). Felsefe agrejesi oldu ve 1934-1939 arasında Brezilya'da çalıştı. Fransa'ya döndükten sonra 1941'de ABD'ye göçmek zorunda kaldı ve New York'a yerleşti. 1948'de Fransa'ya döndü, 1950'de École pratique des hautes études'de kürsü başkanlığına getirildi (yazısız halkların karşılaştırmalı dinleri kürsüsü) ve Collège de France'ta ders verdi (toplumsal antropoloji kürsüsü [1959-1982]).

Brezilya'da bulunduğu sırada yaptığı alan araştırmaları, özellikle Bororo, Nambicuara (*la Vie familiale et sociale des İndiens Nambikwara* [Nambikwara Kızılderilileri'nin aile ve toplum yaşamı], 1948) ve Tupi-Kawahib Kızılderilileri'nin incelenmesiyle ilgiliydi. *Tristes Tporiques* (Üzgün tropikler) [1955] adlı yapıtında, izlediği düşünsel yol ve Brezilya'yla 1949'da görev yaptığı Pakistan'daki etnografya çalışmaları konusunda da açıklamalarda bulundu. Durkheim'dan ve hakkında bir sunuş yazısı yazdığı Marcel Mauss'un yapıtlarından (*"İntroduction à l'œuvre de Marcel Mauss"*) ["Marcel Mauss'un yapıtlarına giriş"], *Sociologie et anthropologie* [Toplumbilim ve antropoloji] içinde, 1950) esinlenerek, antropolojinin yapısal dilbilimden sağlayabileceği kuramsal yararı gördü (temellerini Ferdinand de Saussure'ün attığı yapısal dilbilim, Lévi-Strauss'un New York'ta bulunduğu sırada tanıştığı Roman Jakobson tarafından geliştirildi). Yazdığı "L'analyse structurale en linguistique et en anthropologie" ("Dilbilim ve antropolojide yapısal çözümleme") [1945] adlı bir makalede, sonradan yapısalcılık adı verilen akıma kuramsal statüsünü kazandırdı. 1952'de, ilkin ingilizce yayımlanan, sonra 1958'de "La notion de structure en ethnologie" ("Etnolojide yapı kavramı") başlığıyla fransızcaya çevrilen bir başka makalede de şöyle yazıyordu: "Toplumsal yapı kavramı, deneysel gerçeklikle değil, deneysel gerçekliğe göre kurulan modellerle ilgilidir. Sık sık birbirlerine karıştırılacak kadar yakın bir kavram arasındaki [...], yani toplumsal yapı kavramıyla toplumsal ilişkiler kavramı arasındaki ayrım da böylece ortaya çıkar. Toplumsal ilişkiler, *toplumsal yapı*'yı açıklayan modellerin kurulması için kullanılan hammaddeyi oluştururlar."

Claude Lévi-Strauss, ilkin akrabalık ve evlilik olgularının yapısal çözümlemesiyle uğraştı. *Les Structures élémentaires de la parenté* (Akrabalığın temel yapıları) [1949] adlı yapıtıyla, antropolojinin başlıca araştırma alanlarından birindeki yaklaşımı bütünüyle değiştirdi. *Anthropologie* structurale* (Yapısal antropoloji) [1958] adlı (*Anthropologie structurale II* ile [1973] tamamlanmıştır) yapıtında savunup açıkladığı yapısal yöntemi daha sonra, *le Totémisme aujourd'hui* (Bugünkü totemcilik) ve *Yaban* düşünce* (la Pensée sauvage) adlı yapıtlarında sınıflama sistemlerine uyguladı. Bunların 1962'de yayımlanması, Lévi-Strauss'un çalışmalarında dönüm noktasıdır ve *Mythologiques* dizisinin habercisidir. 1955'ten başlayarak, ingilizce yayımlanan ve 1958'de "la Structure des mythes" (Mitlerin yapısı) başlığıyla fransızcaya çevrilen bir makalede, klasik karşılaştırmacılığın aşılmasını önerirken, yapısal çözümlemenin mitsel gerece uygulanabileceğini gösteriyor ve bu arada mitin "anlamı" sorununu da yeni terimlerle ortaya koyuyordu: "Eğer mitlerin bir anlamı varsa, bu anlam mitin bileşimine giren tek tek öğelerden değil, ancak bu öğelerin birleşme biçiminden ileri gelebilir" diyordu. Bororolar'ın, "kuşları yuvasından çekip alan kişi" mitinden başlayarak, Amerindler'in mit edebiyatında geniş bir gezinti yaparak, yönteminin gerçerliliğini ortaya koydu. *Le Cru et le cuit* (Çiğ ve pişmiş) [1964], *Du miel aux cendres* (Baldan küllere) [1967], *l'Origine des manières de table* (Sofra kurallarının kökeni) [1968] ve *l'Homme nu* (Çıplak insan) [1971] adlı yapıtlarında, "gönderme miti"ne dayanarak, "dönüşümler" yoluyla işin içine katılan toplam 800'ü aşkın miti ele aldı. Bu dönüşümlerde etkin olan mantık, mitlerin derin anlamını ortaya koyuyordu. Çözümleme yöntemini, görüntülü kültür ürünlerinin incelenmesine de uygulamak isteyen Lévi-Strauss, daha sonra bu işi Kuzey Amerika'nın K.-B. kıyısında yaşayan Kızılderililer'in maskeleri üzerinde denedi (*la Voie des masques* [Maskelerin yolları], 1975). İnsanın birliğini, onun kültür ürünlerinin çeşitliliği üzerine kurmaya özen göstererek, *Race et histoire* (Irk ve tarih) [1952] adlı yapıtıyla, yapısalcılığa, her türlü toplumsal evrimciliğe karşıt bir hümanizm boyutu kazandırdı. İnsanın gelişmesi ve geleceği konusundaki kötümserliği, "Race et culture" (Irk ve kültür) [1971] adlı makalesinde daha da belirginleşti. 1983'te *le Regard éloigné* ve 1991'de *Histoire de lynx* adlı yapıtlarını yayımladı. (Fr. akad. 1973.)

LEVİTAN (İsaak İliç), rus ressam (Kibartay, Litvanya, 1860 ya da 1861 - Moskova 1900). 1889'da Paris'e giderek Corot'yu, Barbizon okulu ustalarını ve izlenimcileri inceledi. Gerçekleştirdiği çok sayıda manzara resmi (Tretyakov galerisi, Moskova) kimi zaman dokunaklı bir melankoli, kimi zaman da içli bir huzurla doludur.

LEVİ-TANNAY (Sara), yemen asıllı israilli koregraf (Kudüs 1911). Aşkenazi danslarına ve bunların müziklerine derin ilgi duydu. 1949'da "İnbal" grubunu (İsrail Ulusal balesi ve dans tiyatrosu) kurdu. İnbal'in turnelerde sahnelediği yapıtların kaynağı, folklor, Kutsal Kitap ya da dindir.

LEVİTHA → KOÇBABA.

LEVİTOV (Aleksandr İvanoviç), rus yazar (Dobroye, Tambov ili, 1835-Moskova 1877). Kasvetli romanlarında, köylülerin (*Stepnıye Oçerki*, 1865) ve küçük burjuvaların (*Moskovskiye Noriyi Truşçobıy*, 1866) silik yaşamını anlattı.

LEVİTSKİY (Dimitriy Grigoriyeviç), rus ressam (Kiev 1735 - Petersburg 1822). İlk ustası Antropov tarafından Petersburg'a götürülen Levitskiy, bu kentin Akademi'sinde Lagrenée'nin yönetiminde öğrenim gördü. *Diderot'nun portresi* (Cenevre müzesi) adlı yapıtında, Tocqué, M. Van Loo, Roslin'in etkileri görülür. Yapıtları arasında, Rus müzesi'ndeki (Leningrad) çar Pavel I ile çariçe Yekaterina II'nin portreleri dikkati çeker.

LEVKE a. *Yörs.* Ot ve ekin taşıyan arabaların arkasındaki merdiven.

LEVKİTBALIĞI a. Serince göl ve akarsuların ortasularında ve yüzeye yakın kesimlerinde yaşayan kemiklibalık. (Türkiye'nin kuzey-batı kesimindeki akarsu ve göllerde bulunan levkitbalığının bedeni uzunca, ağzı bedenin ucunda ve hafifçe yukarı dönüktür. Sırtında bir tek yüzgeç vardır. Bitkisel organizmalarla beslenir. Bil. a. *Rutilus frisii;* sazangiller familyası; boyu 30 cm'ye kadar.)

LEVM a. (ar. *levm*). *Esk.* **1.** Birinin arkasından konuşma, onu çekiştirme. **—2.** Azarlama, kınama. **—3.** *Levm etmek*, çekiştirmek, kınamak: *"Korktu da imana geldi diye levm ederler"* (Cevdet Paşa, XIX. yy.). *Nefsine levm etmek.* **—4.** *Levm-i hussad*, kıskanç kimselerin çekiştirmesi: *"Levm-i hussaddan âsib-i nazardan daim / Eyleye zâtını mahfuz Hüdâ-yı zül -minen"* (Nedim, XVIII. yy.). ‖ *Levm-i laim*, çekiştirenin, kötü konuşanın kınayışı.

LEVN, -vni (ar. *levn*). *Esk.* **1.** Renk: *"Halbuki tahlil edilirse bir ses yoktu ki ruhumun bir levnini ifade etmesin"* (H. E. Adıvar). **—2.** Yüz rengi, beniz. **—3.** Çeşit, tür: *"... en büyük bir memleket arzularımın şekil ve levhini alır..."* (H. E. Adıvar).

—Esk. tıp. *Adem-i temyiz-i levn*, renk körlüğü, gözün bazı renkleri ayırt edememesi.

LEVNİ, asıl adı **Abdülcelil Çelebi,** türk minyatürcü (Edirne, ? - İstanbul 1732 /1733). Genç yaşta İstanbul'a gelerek sarayın nakkaşhanesinde ünlü ustaların yanında müzehhip olarak yetişti; icazet aldı. Ancak daha sonra minyatüre yöneldi ve sarayda nakkaşbaşılığa kadar yükseldi. Türk minyatürünün ikinci klasik dönemi olarak nitelendirilen Lale devri'nin en önemli ve yetenekli sanatçısı oldu. Türk kitap ressamlığının yeniden ve son kez canlandığı bu dönemde Levni ve öteki sanatçıların yapıtlarında resim tekniği ve biçimlendirme açısından geleneksel kurallara bağlılığın yanı sıra kimi yeni denemelere de başvurulduğu gözlenir. Kompozisyonlardaki figürlerin eğimli sıralanışı, kimi mimari ayrıntılar, fondaki doğa betimlemeleriyle resme belirli bir derinlik kazandırılmıştır. Renk uyumuna özen gösterilmiş, sarıyı çokça kullanmıştır. Pek çok minyatürcü gibi Levni de resimlerini kitap levhaları halinde yapmıştır. Bunların en önemlileri Ahmet III'ün şehzadelerinin 15 gün 15 gece süren sünnet düğünlerini anlatan *Surnamei Vehbi*'de yer alan 137 minyatürdür. 37×26 cm boyutlarındaki levhalar halinde hazırlanan minyatürlerde esnaf loncalarının geçit törenleri, gündüz ve gece eğlenceleri, gösteriler, şölenler yansıtılmış; dönemin toplumsal yaşamın-

Ettore Reale

Tullio Levi-Civita

A.F.P.

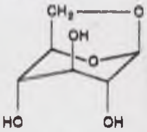

Claude Lévi-Strauss (mayıs 1973'te)

Levni'nin bir minyatürü
Topkapı sarayı müzesi, İstanbul

dan giysilerine dek pek çok öğe gerçekçi bir biçimde belgelenmiştir. Topkapı sarayı müzesi kütüphanesi'ndeki bu albümün yanı sıra bir başka önemli yapıtı, *Silsilename* adlı padişah portreleri albümüdür. Bu minyatürlerde sultanlar geleneksel biçimde, bağdaş kurmuş olarak resmedilmiştir; yalnızca Ahmet III'ün portresi farklıdır: sultan koltuk biçiminde bir tahtta oturur, arkasında oğlu durmaktadır. Bir albümde toplanan 43 yapıtı saray giysileri içinde tek kadın ya da tek erkek figürlerinden oluşur. Bu albümde Avrupa ve İran'a özgü giysiler de yansıtılmıştır. Bu tek figür çalışmalarında Levni'nin gözlemciliği, çizgi ve nakış ustalığı, yumuşak renklere olan tutkunluğu açıkça görülebilir. Levni edebiyatla da uğraşmış, şiirler yazmış, bir kasidesini Ahmet III'e sunmuştur. Ayrıca atasözleri ve deyimlerin bir araya getirilmesiyle yazılmış bir şiirin de onun yapıtı olduğu sanılmaktadır.

levoglukozan

LEVOCA, Slovakya'nın doğu bölgesinde kent, kentin adını taşıyan dağların (*Levocské pohori*) eteğinde, Yüksek Tatralar'ın uzantısında; 9 000 nüf. Gotik ve rönesans üslubuyla yapılmış evlerle çevrili meydan. XV. yy.'dan kalma Belediye konağı. XIV. yy.'da yapılmış Aziz Jakub gotik kilisesi. Levocalı Pavel'in yaptığı anıtsal büyük mihrap arkalığı (1508-1517). Tekstil sanayisi.

LEVODOPA a. (fr. *lévodopa*). Nörobiyol. Katekolaminlerin bireşiminde aracı bir metobolit olan levojir çeşidi ve dopamin öncüsü. (Kısalt. L-DOPA.)
—ANSİKL. Levodopa, bir tirozin hidroksilaz enzimince tirozinden yararlanılarak bireştirilir, sonra karboksili giderilerek dopamine dönüştürülür. Dopamin birçok sinir yollarının, bu arada locus nigerden çizgili cisme giden yolun aracı maddesidir. Bu yolun atrofisi Parkinson hastalığının başlıca özelliğidir. Levodopa, ağızdan alındıktan sonra kanla beyin arasındaki engeli aşarak beyne ulaşıp orada dopaya dönüşebildiğinden, bu engeli aşamayan dopaminin yerine, özellikle Parkinson hastalığının tedavisinde kullanılmaktadır.

levrek semenderi

LEVOGLUKOZAN a. (fr. *lévoglucosane*'dan). Org. kim. Formülü $C_6H_{10}O_5$ olan ürün; polarılmış ışığı sağa döndüren (dekstrojir) glukozdan, su giderilerek elde edilir. Polarılmış ışığı sola döndüren (levojir) levoglukozan, selülozun vakum altında ısıbozunması (piroliz) sonunda hazırlanır.

LEVOJİR sıf. (fr. *lévogyre*). Org. kim. SOL'A DÖNDÜREN'in eşanlamlısı.

LEVOMEPROMAZİN a. (fr. *lévomépromazine*). Fenotiyazin grubundan nöroleptik. (Anksiolitik ve yatıştırıcı etkisinden dolayı psikozların tedavisinde kullanılır.)

LEVON HANCIYAN → HANCIYAN (Levon).

LEVORFANON ya da **LEVORFANOL** a. (fr. *lévorphanone* ya da *levorphanol*). Eczc. Morfin türevi yarı sentetik analjezik.

LEVREK SEMENDERİ a. Akdeniz'de ve Batı Atlas okyanusu'nda yaşayan, yağsız ve lezzetli etiyle ünlü kemiklibalık. (Bil. a. *Dicentrarchus labrax;* hanigiller familyası.)
—ANSİKL. Levrek semenderi, acısularda, hatta ırmaklarda sıkça rastlanan, kışın açıklara giden bir kıyı balığıdır. Daha çok sardalyagillerle beslenen, çok yırtıcı, etçil bir balıktır. Olta, sepet, ırıp ya da trol ağıyla avlanır. Uzunluğu 80 cm'yi bulabilir.

LEVREKBALIĞI a. Zool. Sıcak, ılık, serince denizlerin en çok 100 m'ye kadar inen kıyı kesimlerinde ortasularda yaşayan kemiklibalık. (Bil. a. *Dicentrarchus labrax;* hanigiller familyası.)
—ANSİKL. Türkiye sularında boyu 1 m'yi bulabilen bu balığın boyu 40 cm'ye kadar olan yavrularına ispendek* denir. Başında sikloit, bedeninde ktenoit pullar vardır. Sırtları kurşuni-gri, yanları parlak gümüşi, karınları beyazdır. Dipte ya da dibe yakın kesimlerde avladığı omurgasızlar ve küçük balıklarla beslenir. Eti çok lezzetlidir. Dip çevirme ağları (ırıp, manyat vb.), yemli olta ve parakete ile avlanır.
—Mutf. Levrekbalığının eti beyaz, lezzetli ve besleyicidir. Hazmı kolay olan levreğin tavası, haşlaması, pilakisi yapılır. Havuç, soğan, maydanoz vb. ile fırında da pişirilebilir. Fırında pişirildiğinde üzerine bir miktar beyaz şarap dökülür ve yağlı kâğıda sarılır. Haşlamasının üzerine mayonezli sos dökülür.

LEVREKBALIĞIMSILAR a. Zool. Dikenli yüzgeçli, ktenoit pullu kemiklibalıklar takımı. (Kuyrukaltı yüzgeçleri göğse yakındır; yüzme kesesi kapalıdır ya da hiç yoktur. Bu büyük takımda 26 alttakım ve yaklaşık 200 familya bulunur. Takıma giren başlıca familyalar: hanigiller, lüfergiller, uskumruazmanıgiller, barbunyagiller, istrongilozgiller, papazbalığıgiller, lapinagiller, papağanbalığıgiller, kumbalığıgiller, trakonyagiller, kurbağabalığıgiller, çarpanbalığıgiller, kılkuyrukgiller, uskumrugiller, tonbalığıgiller, palamutgiller, yelkenbalığıgiller, kılıçbalığıgiller, kayabalığıgiller, üzgünbalığıgiller, horozbinagiller, kayışbalığıgiller, incibalığıgiller, iskarmozgiller, kefalgiller, kardinalbalığıgiller, kurdelebalığıgiller, gölgebalığıgiller. Bil. a. *Perciformes.*)

LÉVRİER koyu, Moritanya'da koy, Beyaz burunun yanında; Nuadibu ve madencilik limanı Cansado (F'Derick demiryolunun son istasyonu) bu koyun kıyısındadır.

LEVS a. (ar. *levs*). Esk. **1.** Pislik, iğrençlik: *"Burada levs, rutubetle karışarak lüzucetli bir madde halinde insanın derisine yapışıyor"*(Y. K. Karaosmanoğlu). **—2.** *Levs-i riya,* ikiyüzlülük pisliği: *"hep levs-i riyâ dalgalanır zerrelerinde"* (Tevfik Fikret). ‖ *Levs-i sevda,* sevdanın iğrençliği, pisliği. *"... hiçbir levs-i sevdâ ile dâmen-i iffetini lekedar etmemiştir"* (Mehmet Tevfik).
—İsl. huk. *Levs ül-katl,* adam öldürmekle suçlanan bir kişinin üzerinde bulunan ve cinayeti belirten iz; öldürülen kişiyle katil arasında bulunan açık bir düşmanlığı gösteren deliller.

LEVSİYAT çoğl. a. (ar. *levsiyye*'nin çoğl. *levsiyyât*). Esk. Kirli ve aşağılık şeyler: *"Müslümanlık pak-siretten ibaretken, yazık! / öyle saplandık ki levsiyata: hâlâ çıkmadık"* (M. A. Ersoy).

LEVSKİ (Vasil), bulgar siyaset adamı (Karlovo, günümüzde Levskigrad, 1837 -Sofya 1873). Öğrenimini yarıda bırakarak bir süre rahiplik yaptı. Rakovski'nin önderliğindeki Bulgar gönüllüler örgütü'ne girdi, örgütün Belgrad'daki merkezinde askeri eğitim gördü (1862). Bulgaristan'a döndükten sonra, ülkeyi dolaşarak gizli devrim komiteleri oluşturdu. Bulgar bağımsızlık hareketinin dış merkezi olan Bükreş'te Bulgar devrimci merkez komitesi'ni (komitenin başkanı Karavelov'du) kurdu (1869). Osmanlı postasına yönelik bir soygundan sonra ortaya çıkartılan örgütüyle birlikte yakalandı. Özel bir mahkemede yargılandı ve asıldı.

LEVSTİK (Fran), sloven yazar (Spodnje Retje 1831 - Ljubljana 1887). Şiirleri (1854), din adamlarının düşmanlığını kazanmasına yol açtı. Bir halk öyküsü üzerine kurulmuş olan *Martin Krpan* (1858) adlı anlatısıyla, eleştirel yapıtlarında ilkelerini sergilediği sloven sanatsal düzyazısını yarattı.

LEV TOLSTOY, esk. **Astapovo,** Rusya'da yer, Ryazan'ın güneyinde. Demiryolu kavşağı. Tolstoy bu yerin istasyonunda öldü (1910). Müze.

LEVUKA, Fiji'de kent, Ovalau adasının doğu kıyısında; 1 700 nüf. 1871-1882 arasında Fiji'nin başkentiydi.

LEVÜLİK sıf. (fr. *lévulique*). Org. kim. *Levülik asit,* formülü

$$CH_3—CO—(CH_2)_2—CO_2H$$

olan keto-4 pentanoik asit. (γ-Ketonik asitlerin ilk örneği olan levülik asit, glusitlerin, özellikle levülozun hidroklorik asitle ısıtılması sonunda elde edilir; organik bireşimde kullanılır.)

LEVÜLOZ a. (fr. *lévulose;* lat. *laevus,* sol'dan). Org. kim. Früktozun, polarılmış ışığı sola döndüren (levojir) antipotu.

LEVÜLOZÜRİ a. (fr. *lévulosurie*). Biyokim. İdrarda levüloz bulunması.

LEVÜLOZÜRİK sıf. (fr. *lévulosurique*). Patol. *Levülozürik sendrom,* levülozüriyle, melankoli, yıkım ve intihar düşünceleriyle belirgin sendrom.

LEVÜRİT a. (fr. *levuride*'den). Der. hast. Bir mantar *(Candida albicans)* odağının uzağında ortaya çıkan, çeşitli görünüşte (egzama, disidroz, parakeratoz) alerjik deri tepkisi.

LEVVÂM, LEVVÂME sıf. (*levvâm,* dişil. *levvâme*). Esk. **1.** Azarlayan, paylayan. **—2.** Arkadan konuşan, çekiştiren.

LEVVÂME → LEVVÂM.

LÉVY (Paul), fransız matematikçi (Paris 1886 - ay. y. 1971). Çözümleme ve mekanik dersleri verdi. Fonksiyonel çözümleme terimini ona borçluyuz. Fransız olasılıkçı okulun üyesi olan P. Lévy, ayırtedici fonksiyonun (dağılım fonksiyonunun Fourier dönüşümü) tüm kuvvetini gösterdi ve yakınsaklık sorunlarında çok yararlı olan toplanma fonksiyonunu ortaya attı. 1964'te Fransa Bilimler akademisi'ne girdi.

LÉVY (Léopold), fransız ressam (Paris 1882 - ? 1966). Resim eğitimini École des arts décoratifs ve École des beaux-arts'da yaptı. 1928'den sonra Corot, daha yenilerden Derain'in çizgisinde çalışan bir açık hava ressamı ve gravür ustası olarak tanındı. 1936'da Türkiye'ye geldi ve İstanbul Güzel sanatlar akademisi'nin resim bölümü başkanı oldu. 1949'a kadar sürdürdüğü bu görevde, eski öğretmenlerin atölyelerini kapatmadı; ama Bedri Rahmi Eyüboğlu, Zeki Faik İzer, Sabri Berkel, Cemal Tollu gibi genç kuşağın temsilcilerine de Akademi'nin kapılarını açtı. Öğrencilerini kişilik arayışlarında destekleyip yön-

Larousse

Paul Lévy

lendirirken, yeni ve özgün bir estetik anlayışın yerleşmesine de önem verdi. Nurl İyem, Turgut Atalay, Selim Turan, Haşmet Akal, Fethi Karakaş gibi "yeniler grubu"nu oluşturan (1940) ressamlar, onun yetiştirdiği öğrencilerden bazılarıdır.

Türkiye'de kaldığı dönemde yaptığı tabloları İstanbul Resim ve heykel müzesi'yle özel koleksiyonlardadır.

LÉVY-BRUHL (Lucien), fransız filozof ve toplumbilimci (Paris 1857 - *ay. y.* 1939). Felsefe öğrenimi gördükten ve *l'Idée de responsabilité* (Sorumluluk fikri) [1885] adlı yapıtını yayımladıktan sonra, gizemci ve mantıköncesi bir özelliği olan "ilkel düşünüş" ile kavramlara ve mantığa dayanan modern düşünüş arasındaki fark üzerinde durdu (*la Mentalité primitive* [ilkel düşünüş], 1922; *l'Âme primitive* [ilkel ruh], 1927). *Le Surnaturel et la nature dans la mentalité primitive* (İlkel düşünüşte doğaüstü ve doğa) [1931], *la Mythologie primitive* (İlkel mitoloji) [1935], *l'Expérience mystique et les symboles chez les primitifs* (İlkellerde mistik deney ve simgeler) [1938] adlı yapıtlarındaysa, duygu yaşamını da göz önünde tutarak aynı konuyu çok daha ayrıntılı bir biçimde ele aldı. Asıl inceleme konusu, Avustralyalılar'ın ve Papular'ın inançları ve mitleridir.

LEVYE a. (fr. *levier*; *lever*, kaldırmak'tan). Yükleri kaldırmak için bir dayanak noktası çevresinde döndürülen bükülmez çubuk.

—Dy. *Güzergâh kumanda levyesi*, bir makas kumanda masasında, bir güzergâhın oluşumunda ve korunmasında yer alan tüm makas ve işaretlere aynı anda kumanda eden levye. ‖ *Manevra levyesi*, bir makasın yerinden ya da bir makas kumanda masasından manevrasına olanak veren levye.

—Fizs. mekan. → KALDIRAÇ.

—Havc. *Sopa levye*, bir uçağın pilotu tarafından elle çalıştırılan, yanal ya da önden arkaya ve arkadan öne doğru hareketleri uçağın aynı yönde eğilmesini sağlayan, düşey ve kayma dümenlerine (kanatçıklar) bağlı düşey levye. (Modern uçaklarda sopa levye, çoğunlukla, dönme ekseni önden arkaya kayabilen bir simit biçimini alır. Sopa levye fransız mühendis Robert Esnault-Pelterie tarafından bulunmuştur.)

—Kilitç. MANİVELA'nın eşanlamlısı.

—Mak. san. KUMANDA KOLU*'nun eşanlamlısı.

—Sil. *İstikamet levyesi*, bir tankta diferansiyeli yönetmeye yarayan kol. (Bir paletin hızı diğerine göre ayarlanarak tanka istenilen yön verilir.)

LEVZ a. (ar. *levz*). *Esk.* Badem.

LEVZE a. (ar. *levze*). *Esk.* Badem tanesi, bir tane badem.

—Esk. anat. Bademcik.

LEVZETEYN ya da **LEVZETAN** a. (ar. *levze*'nin ikili çoğl. *levzeteyn*, *levzetān*). Esk. anat. Her iki bademcik.

LEVZİ sıf. (ar. *levz* ve *-i*'den *levzī*). *Esk.* **1.** Bademle ilgili. **—2.** Bademe benzeyen.

LEVZİ (Ahmet), ürdünlü siyaset adamı (Cübeyha, Amman yakınında, 1925). 1971-1973 arasında Başbakan oldu. 1978'de üyeleri kral tarafından seçilen ve Parlamento görevi yapan Ulusal konsey başkanlığına atandı, sonra Krallık kabinesi başkanı oldu.

LEVZİYAT a. (ar. *levzī*'den *levziyyāt*). Esk. Mutf. İçine badem konarak hazırlanan tatlılar.

LEWENHAUPT (Adam Ludvig, *kont*), isveçli general (Kopenhag 1659 - Moskova 1719). Macaristan'da (1685) ve Birleşik Eyaletler'de (1691-1697) savaştıktan sonra İsveç'e döndü (1700). Karl XII'ye takviye kuvvetleri getirirken Beyaz Rusya'da Lesnaya'da yenilgiye uğradı (9 ekim 1708) ve Poltava savaşı'ndan sonra Dniepr'e doğru yapılan geri çekilme harekâtını yönetti (1709).

LEWENHAUPT (Charles Emil, *kont*), isveçli general (Stockholm 1691 - *ay. y.* 1743), Adam Ludvig Lewenhaupt'un kuzeni. "Şapkalar" partisinin lideri olarak İsveç'i Rusya'ya karşı savaşa sürükledi (1741). Başarı gösteremediği bu savaş sonunda Finlandiya'da teslim oldu ve idam edildi.

LEWENKLAU (Hans) → LÖWENKLAU.

LEWES, Büyük Britanya'da (East Sussex) kent, Ouse vadisinde; 14 400 nüf. XII. yy. ve XIV. yy.'dan kalma şato. Ortaçağ'dan kalma iki kilise. Eski evler. Müzeler.

LEWES (George Henry), ingiliz filozof (Londra 1817 - *ay. y.* 1878). Darwin ve Spencer'den sonra, evrimci felsefenin en ünlü temsilcisidir. Başlıca yapıtları: *Physiology of Common Life* (Ortak yaşamın fizyolojisi) [1859]; *Aristotle*, (Aristoteles) [1864]; Auguste Comte'un *la Philosophie positive* (Pozitif felsefe) adlı yapıtının çevirisi olan *Problems of Life and Mind*, (Yaşam ve ruh sorunları) [1873-1879]. Ayrıca edebî estetik ve tarih yapıtları da yazdı *Life and Works of Goethe*, (Goethe'nin yaşamı ve yapıtları) [1855]; *Actors and the Art of Acting* (Oyuncular ve oyun sanatı üzerine) [1875] ve T. L. Hunt ile birlikte *The Fortnightly Review*'u (1865-66) kurdu. G. Eliot ile 25 yıl süren ilişkisi skandal yarattı.

LEWİN (Kurt), alman kökenli amerikalı ruhbilimci (Mogilno 1890 - Newtonville, Massachusetts, 1947). Ders verdiği Berlin Üniversitesi'nde gestaltçı akımla karşılaştı. O zamandan ve ABD'ye göç edişinin (1932) başından başlayarak, kendini güdülenim ve kişilik alanı kuramını geliştirmeye verdi. Daha sonra grup dinamiğinin deneysel incelemesine yöneldi. Ayrıca ırkçı önyargıları, toplumsal gruplar arasındaki anlaşmazlıkları ve fabrikalardaki çalışmayı da (özellikle işçilerin değişikliğe direnmeleri) inceledi. 1944'te, Mit Research Center for Group Dynamics'i açarak, çok geçmeden L. Festinger, R. Lippitt, Cartwright, French, Schachter, vb. gibi araştırıcıları buraya çekti. Başlıca yapıtları: *A dynamic Theory of Personality* (Bir eleştirel kişilik kuramı), 1935; *Principles of topological Psychology* (Topolojik ruhbilimin ilkeleri), 1936; *The Conceptual Representation and Measurement of Psychological Forces* (Ruhsal güçlerin kavramsal tasarımı ve ölçülmesi), 1938; *Resolving Social Conflicts* (Toplumsal çatışmaları çözmek), 1948.

LEWİS ya da **LEWİS VE HARRİS**, Büyük Britanya'da (Hebrides) ada; 18 000 nüf. Başlıca kenti *Stornoway.*

LEWİS (Matthew Gregory, **Monk** — denir), ingiliz yazar (Londra 1775 - denizde 1818). Genç yaşta diplomat oldu, edebiyat yaşamına, skandallara yol açan başyapıtı *The Monk** (1796) ile başladı; Sade'a özgü taşkınlıkların hizmetine sunulan gotik estetiğine uyan bu yapıt onu kısa sürede üne kavuşturdu. Piyesleri (*The Castle Spectre*, 1798) operada yenilenmeyi haber veren müzikal melodramlar niteliğindedir (M. Kelly'nin müziği). Zengin bir tarım işletmecisi olan Lewis, 1817'den başlayarak kölelerine özgürlüklerini verdi ve Antiller'den dönüşü sırasında hummadan öldü (*Journal of a West India Proprietor*, 1834).

LEWİS (Gilbert Newton), amerikalı fizikçi ve kimyacı (West Newton, Massachusetts, 1875 - Berkeley 1946). Atomların dış elektronlarını inceledi ve 1916'da, bu incelemeden yola çıkarak kimyasal bağla ilgili, klasikleşen bir yorum yaptı. Ayrıca, asitlerin (bir elektron çifti kabul edebilen varlıklar) ve bazların (bir çift üretebilen varlıklar) genel bir tanımı onun adıyla anılır. 1926'da, ışıma enerjisi kuvantumu için "foton" terimini öneren de Lewis'tir.

LEWİS (John Llewellyn), amerikalı sendikacı (Lucas, Iowa, 1880 - Washington 1969). Maden işçisiydi. 26 yaşında Amerika Maden işçileri birliği (*United Mine Workers of America* [UMWA]) ulusal kongresi'ne delege seçildi. 1917'de UMWA'nın başkan yardımcısı, 1920'de başkanı oldu. 1960'a kadar bu görevde kaldı. 1928'de cumhuriyetçi H. Hoover'dan sonra F. D. Roosevelt'i destekledi ve hükümet kuruluşlarında üye oldu. UMWA'nın bağlı olduğu American Federation of Labor'la (AFL) anlaşmazlığa düşünce, 1935'te başka birkaç sendikal federasyonla birlikte, Sanayi kuruluşları komitesi'ni (*Committee for Industrial Organizations*) kurdu. Önce AFL içinde bir fraksiyon olan bu kuruluş 1938'de ondan ayrıldı ve Congress of Industrial Organizations'a (CIO) dönüştü. J. Lewis, CIO'nun başkanı oldu. 1940'ta, savaşa hazırlanmakla suçladığı Roosevelt'e karşı cumhuriyetçi Willkie'nin adaylığını destekledi ve CIO başkanlığından istifa etti. 1942'de UMWA, CIO'dan ayrıldı. Maden işçilerinin hoşnutsuzluğunu gören John Lewis, 1941 ve 1943'te, birkaç kez grev çağrısında bulunmaktan kaçınmadı; grevler başarılı oldu. 1946'da yönettiği uzun süreli bir grev nedeniyle örgütü ağır para cezasına çarptırıldı. Aynı yıl UMWA, J. Lewis'in etkisiyle yeniden AFL'ye katıldı. Ama aralık 1947'de, AFL yönetiminin ses çıkarmadığı sendika karşıtı Taft-Hartley yasası'na karşı çıkan Lewis, bu örgütten bir kez daha ayrıldı. 1955'te AFL ve CIO birleştiğinde bu konfederasyonların yönetimleri, kısmen J. Lewis'in güçlü kişiliğinden çekindikleri için UMWA'yı üyeliğe kabul etmediler.

LEWİS (Percy Wyndham), ingiliz ressam ve yazar (Amherst açıklarında denizde, Kanada, 1882 - Londra 1957). Londra'daki Slade School'da öğrenim gören Lewis, Almanya, İspanya, Fransa gibi ülkelere yolculuklar yaptı, Camden Town ve Allied Artists Association gruplarından artizlenimci ressamlarla birlikte sergi açtı, fütürizme coşkun bir ilgi gösterdi; 1913'ten sonra da soyut resimler yapmaya başladı. Ezra Pound'un dostu olan sanatçı, "Rebel Group"u (1913) ve vorticism akımını (1914) kurdu. Daha sonraları, "Ten Group" a katılarak, figüratif resme geri döndü (savaş resimleri; portreler: *Edith Sitwell*, 1923, Tate Gallery). Sonraları ise resmi bırakarak polemik ve siyasal yazılar yazmaya yöneldi. 1914'ten itibaren, E. Pound ile birlikte *Blast* (1914-15) dergisini yönetti; bu dergide aydın sınıfını yerdi, makineleşmenin kötülüklerini ve gövdenin hoyratlığını vurguladı. Hitler'in görüşlerini benimseyen Lewis, daha sonraları nazizmi reddetti. T. S. Eliot ile birlikte, ingiliz sağının en geniş fikirli temsilcisi oldu. Keskin, çarpıcı bir dille yazılı roman ve denemeleri (*Tarr*, 1918; *The Childermass*, 1928; *The Apes of God*, 1930; *Monstre Gai* ve *Malign Fiesta*, 1955; *Molière: The Comic Mask*, 1959) çağımızın çirkin gülünçlüklerini sergiler.

G. Penabert

Lucien Lévy-Bruhl

IPS

John L. Lewis (1964'te)

Percy Wyndham Lewis
Edith Sitwell (1923)
Tate Gallery, Londra

Tate Gallery

İPS

Sinclair Lewis

T. Gustavsson-Reportagebild

sir William Arthur Lewis (1979'da)

Jerry Lewis'in yönettiği ve oynadığı *J. L. aşk hocası* (1963) adlı filmden bir sahne

Paramount- J.-L. Passek kol.

LEWIS (Clarence İrving), amerikalı mantıkçı (Stoneham, Massachusetts, 1883 - Cambridge 1964). İçerme konusunda özgün bir düşünce üretti. Alışılmış kavramın yerine "sıkı sıkıya" içerme kavramının kullanılmasını önerdi. Buna göre A'nın, eğer B'yi alışılmış anlamda içermesi zorunluysa ve ancak zorunlu olduğu zaman, onu sıkı sıkıya içeriyordur (simgelerle: A ∋ B). C. İ. Lewis'in modal mantık konusunda gerçekleştirdiği yol açıcı araştırmaların kökeninde, içerme kavramının bu dönüşümü yatar. Yapıtları: *Mind and the World - Order: Outline of a Theory of Knowledge* (Zihin ve dünya düzeni: bir bilgikuramının taslağı) [1929] ve *Symbolic Logic* (Simgesel mantık) [C. H. Langford' la birlikte, 1932].

LEWIS (Sinclair), amerikalı yazar (Sauk Centre, Minnesota, 1885 - Roma 1951). Genellikle geleneksel bir gerçekçilikle, amerikan kültürünün eleştirel bir betimlemesine yöneldi. Midwest'in yaşamındaki sıkıcılığı ve aşırı ahlakçılığı betimleyen *Main Street* (1920) ve tüketim toplumuna dönüşmüş bir toplumun tutsağı bir iş adamını betimleyen *Babbitt** (1922) adlı romanlarıyla kendini kabul ettirdi. *Sam Dodsworth*'da (1929) Avrupa'daki amerikan burjuvalarını anlattı. *Arrowsmith* (1925) ve *Elmer Gantry* (1927) adlı yapıtlarında ideolojik sorunları işliyor, birinde popüler ve ticari görünümüyle dini, ötekinde toplum ile bilimsel araştırmanın ilişkisini ele alıyordu. *Main Street*'te ortaya çıkan idealizm ve başkaldırı anlatımı *It can't happen here*'da [1935] daha da belirginleşerek bir diktatörlük betimlemesine yol açtı. *Ann Vickers* (1933), *Gideon Planish* (1943), *The God Seeker* [1949] ve *World so Wide* [1951] gibi son romanlarındaysa, betimleme gücünde bir düşüş görülüyordu. Denemelerinde (*The Man from Main Street*, 1953), hikâyelerinde (*I'm a stranger here myself*, 1962), hem ulusal esinli bir edebiyat yaratmak, hem de amerikancılığın sınırlarına karşı çıkmak yolunda ikili bir eğilim görüldü. Ancak bu iki anlamlılık, sürekli bir romantizme ve yapıtı her türlü dinginlikten yoksun bırakan bir kötümserliğe yol açtı. (Nobel ödülü, 1930.)

LEWIS (Cecil **Day**—), ingiliz şair (Ballintogher, İrlanda, 1904 - Hadley Wood, Hertfordshire, 1972). Arkadaşları W. H. Auden ve S. Spender ile birlikte militan bir komünist oldu (1934), sonraları militanlığı bıraktı (1938), Oxford'da (1951-1955) ve Harvard'da (1964-65) şiir sanatı üzerine dersler verdi, esin kaynağını iç dünyasından alan, biçim açısından pürüzsüz şiir kitapları yayımladı (*From Feathers to İron*, 1931; *A time to dance*, 1935; *Word over all*, 1943; *The Gate*, 1962; *The Room and Other Poems*, 1965). Eleştirel denemeler (*A Hope for Poetry*, 1934; *The Lyric Impulse*, 1965) ve bir özyaşamöyküsü (*The Buried Day*, 1960) kaleme alan Lewis, *Nicholas Blake* takma adıyla poliş romanları da yayımlamıştır. John Masefield'in yerine, "şairi azam" unvanı aldı (1968).

LEWIS (Oscar), amerikalı antropolog (New York 1914 - *ay y.* 1970). Militan bir antropolojiden yanaydı, ABD'deki etnik azınlıklar konusundaki çalışmalarıyla tanındı. Meksika'daki Tepoztlán köyü üzerindeki incelemelerinde (1951-1970) ve *La vida* (1966) adlı yapıtında, geleneksel toplumlardaki çatışmaların önemini ortaya koydu. Başlıca yapıtları: *Effects of White Contact upon Blackfoot Culture* (Blackfoot kültürü üzerinde beyaz etkileri), 1942; *On the Edge of the Black Waxy: A Cultural Survey of Bell County, Texas* (Black Waxy sınırında: Texas'ta Bell County'nin kültürel irdelenmesi), 1948; *Aspects of Land Tenure and Economics in a Mexican Village* (Bir Meksika köyünde toprak üzerinde tasarrufun ve ekonominin özellikleri), 1949; *Group Dynamics in a North -İndian Village; A Study of Factions* (Bir kuzey-kızılderili köyünde grup dinamiği; bir küme incelemesi), 1954; *The Children of Sanchez* (Sanchez'in çocukları), 1961; *Pedro Martinez*, 1964.

LEWIS (*sir* William Arthur), ingiliz iktisatçı (Castries, Saint-Lucia, 1915 - Bridgetown, Barbados, 1991). Princeton Üniversitesi'nde (ABD) profesör, büyüme ve gelişme kuramları uzmanı oldu. 1979 yılında, Th. Schultz ile birlikte Nobel iktisat ödülü'ne layık görüldü. Başlıca yapıtları: *The Theory of Economic Growth* (1955), *Development Planning* (1966), *Growth and Fluctuations 1880-1913* (1978).

LEWIS (Aaron, **John** —denir), amerikalı caz piyanocusu ve bestecisi (La Grange, İllinois, 1920). 1946-1948 arasında Dizzy Gillespie'nin büyük orkestrasında piyano çaldı ve düzenlemecilik yaptı. 1952'de Modern Jazz Quartet'i kurdu ve 1974'te dağılıncaya değin bu dörtlünün müzik yönetmenliğini üstlendi. Daha sonra sanat yaşamını üç yönlü olarak sürdürdü: eğiticilik, soloculuk ve bestecilik. 1982'de, Nice'teki "Grande Parade" sırasında, Modern Jazz Quartet'in üyeleri yeniden bir araya geldi. Lewis'in başlıca plakları: *Swedish Schnapps* (Charlie Parker'la birlikte, 1951), *Delaunay's Dilemma* (1960) ve *Summertime* (1979).

LEWIS (Jerry), amerikalı oyuncu ve sinemacı (Newark, New Jersey, 1926). Dean Martin ile bir kabare ikilisi oluşturmadan önce orkestra şarkıcılığı yapıyordu. İkisi birlikte müzikholde sahneye çıktılar, 1949'da *Arkadaşım İrma* (My Friend İrma) [G. Marshall] ile beyazperdeye geçtiler. Birlikte, aralarında *Canciğer kardeşler şen denizciler* (Sailor Beware) [H. Walker, 1952], *Money from Home* (G. Marshall, 1954), *Çılgın modeller* (Artists and Models) [F. Tashlin, 1955], *Çapkın ortaklar*'ın (Partners) [F. Tashlin, 1956] bulunduğu on altı film çevirdiler. 1960'ta *J. L. asansörcü* ile (The Bell Boy) ilk yönetmenlik denemesine girişen Lewis, daha sonra *The Ladies' Man* (1961), *The Errand Boy* (1961), *J. L. aşk hocası* (The Nutty Professor) [1963], en ünlü filmi *J. L. aptal tezgâhtar* (The Patsy) [1964], *J. L. 7 yüzlü adam* (The Family Jewels) [1965], *Divanda üç kişi* (Three on a Couch) [1966], *Geveze hafiye* (The Big Mouth) [1967], *Cepheye nerden gidilir?* (Which Way to the Front?) [1970], *Tuz, biber ve elmas* (One More Time) [Büyük Britanya'da çevrildi, kendisinin rol almadığı tek filmi, 1970] adlı filmleri çevirdi. Yönetmenliği, ne diğer yönetmenlerin filmlerinde rol almasına (*3 bebekli gelin* [Rock-a-Bye Your Baby], F. Tashlin, 1958; *Way...Way out* [G. Douglas, 1966]), ne de televizyonda haftalık programını sürdürmesine engel oldu. 70'li yıllarda yalnızca bir tek film gerçekleştirdi: *Hardly Working* (1979). 1971'de, *The Complete Film Maker*'ı yayımladı. 1982'de M. Scorsese'in *Kahkahalar kralı*'nda (The King of Comedy) rol aldı.

LEWIS (Carlton Mc Hinley, **Carl** —denir), amerikalı atlet (Birmingham, Alabama, 1961). 1983 Helsinki Dünya şampiyonası'nda 100 m, 4 x 100 m ve uzun atlama'da birinci oldu. 1984 Los Angeles Olimpiyatları'nda 4 altın madalya (100 m, 200 m, 4 x 100 m ve uzun atlama) ile efsanevi atlet Owens'ın rekorunu egale etti. 1988 Seul Olimpiyatları'nda 100 m'de 9,92 ile dünya rekoru kırdı ve uzun atlamayla birlikte 2 altın madalya kazandı. 1992 Barcelona Olimpiyatları'nda 2 altın madalya daha (4 x 100 m ve uzun atlama) elde etti.

Lewis sistemi, Le^a ve Le^b antijenleriyle belirtilen kan gruplarının tümü. Avrupalılar arasında % 20 Le (a+ b−) % 70 Le (a− b+) ve % 10 Le (a− b−) bulunduğu belirlenmiştir Lewis fenotipi ancak iki yaşında tam olarak edinilebilmektedir.

Lewis sistemi, öteki kan gruplarının çoğundan, iki noktada ayrılmaktadır:
1. bu sistem, plazmada ve tükürükte bulunan ve suda eriyebilen bir antijenler sistemidir, alyuvarlar plazmadaki Lewis maddelerini emerek fenotip edinirler. Aslına bakılırsa eritroblastın kendisi antijenleri bireştirip yapmadığına göre bu sistem eritrositlere dayalı sayılamaz;
2. Lewis fenotipi salgılayıcının durumundan etkilenir. Le geni taşıyan bir kişi, salgılayıcı (se se) değilse Le (a+ b−) fenotipidir, salgılayıcı (Se se ya da SE SE) ise Le (a− b+) fenotipidir.

• *Patolojide Lewis antikorlarının rolü.* Bazı anti Le^a antikorları lenfositlere karşı sitotoksik olabilir ve büyük bir olasılıkla doku uyuşumunda da rol oynar. Lewis sisteminin böbrek greflerinin reddinde de rol oynadığı sanılmaktadır.

Olguların çoğunda anti Lewis antikorları kan naklinde önemli olmasa bile, bazı anti Le^a'lar (ender olarak Le^x) hemoliz olaylarına neden olabilir.

• *Lewis grubu maddelerin biyosentezi.* Le geni tükürük bezlerinin mukus hücrelerinde bir enzim üretir. Bu enzim tükürükte bulunan baz disakariti trisakarite dönüştürür. Trisakarit de insanda bulunan ve anti Le^a adı verilen antikorun etkisini önler, bu enzim Le^a maddesidir. Tükürükte bulunan glikoprotein yapısındaki bu maddeyi üretebilme yeteneği, Mendel yasalarına göre soydan geçer.

Le^a maddesinin yapımından sorumlu olan Le geni beyaz ırktan insanların % 90'ında bulunmaktadır. Le geninin amorf olduğu kabul edilir. Le^a maddesinin üretimini sağlayan enzim, H enzimi (bu enzimi H geni üretir) ile birlikte hareket ederek baz disakariti dönüşüme uğratır, bunun sonucunda da ikinci bir antijen ortaya çıkar ki, bu da Le^b antijenidir. Bunun olabilmesi H genini etkinleyici bir Se geninin bulunmasına bağlıdır. Le^b antijeni, Le^a ve H etkilerinin tek bir molekülde üst üste gelmesinden başka bir şey değildir. Le^b'nin ne enzimi, ne de geni vardır, Le^a ve Le^b adlandırmasının da alel sistemi ile hiçbir ilintisi yoktur.

Bu bakımdan Lewis sistemi ancak tükürükte bulunan eriyebilir maddelerle belirlenip tanımlanabilir.

Plazmada, anti Le^a ve anti Le^b antikorlarının etkisini tutuklayabilen çeşitli sfingolipitler bulunur. Bir kan grubu özgüllüğünü taşıyan bu sfingolipitler, henüz yeri belirlenememiş olan bir hücreden doğarak önce plazmaya, sonra da alyuvarın yüzeyine geçerek zarına yapışır. Tükürüktekilere paralel olarak bu plazma özgüllükleri alyuvar üzerinde bir araya gelir ve böylece alyuvarın fenotipini belirlemiş olur.

LEWISIA a. (öz. a. *Lewis*'ten). Kuzey Amerika kökenli otsu bitki. (Yaprakları rozet biçiminde ve etlidir. Çiçek açtıktan sonra solar. Semizotugiller familyası.)

LEWISIT a. (fr. *lewisite;* ingiliz mineralog W. J. *Lewis*'in [1847-1926] adından). Miner Doğal kalsiyum ve demir titanoantimonat. —Örg. kim. Formülü $Cl_2As—CH = CHCl$ olan dikloro (kloro-2 vinil) arsin'in yaygın adı; arsenik triklorürün asetilen üzerine et-

kimesi sonunda elde edilir; vücutta kabarcıklar oluşturması ve aynı zamanda zehirleyici özellikler taşıması nedeniyle savaş gazı olarak kullanıldı. (Bk. *ansikl.* böl. Toksikol.)

—ANSİKL. Toksikol. Lewisit doğrudan temasla deride yaralar oluşturur ve akciğerde ödem yaparak boğulmaya yol açar. Arsinlerle engellenmiş piruvikoksidaz enzim sistemini ditiyol grubuyla etkileyen ilk biyokimyasal panzehir, yani dimerkaptopropanol, *British Anti Lewisite (BAL)* adıyla bilinmektedir.

LEWİSOHN (Ludwig), amerikalı yazar (Berlin 1882 - Miami Beach 1955). 1890' da ABD'ye göç etti. Alman dili ve edebiyatı profesörü oldu. Özyaşamöyküsel esinli romanlar (*The Case of Mr. Crump*, 1926; *Stephen Escott*, 1930; *The Golden Vase*, 1931) ve anı kitapları (*Up Stream*, 1922; *Mid-Channel*, 1929) yazdı; bu anı kitaplarının yahudiliğe ilişkin bölümlerini çeşitli denemelerde geliştirdi (*The answer: the jew and the world past, present and future*, 1939; *The American Jew, Character and Destiny*, 1950). *Expression in America* (1932), *The Creative Life* (1924) gibi çağdaş edebiyat üzerine yaptığı eleştirel çalışmalarıyla freudculukta amerikan püritenliğini suçlayacak karşıt kanıtlar buldu.

LEWİS RANGE, Kayalık dağlar'ın ABD'deki bölümü, Montana'nın kuzey-batı'sında; birçok doruğu 3 000 m'yi aşar. Ulusal parklar.

LEWİSTON, ABD'de kent, İdaho'da (Washington sınırında); 28 000 nüf. Snake River kıyısında liman. Bıçkıevi.

LEWİSTON, ABD'de (Maine) kent, Portland'ın K.'inde; 40 500 nüf. Başlangıçta Androscoggin ırmağının sağladığı enerjiden yararlanmış tekstil sanayileri. Elektrikli ve elektronik aygıtlar.

LEWİTSKY (Bella), rus asıllı amerikalı kadın dansçı ve koregraf (San Bernardino, Kaliforniya, 1915). 1934-1953 arasında L. Horton* ile işbirliği yaptı, 1948'de onunla Lester Horton Dance Theatre'ı kurdu. L. Horton'un çoğu yapıtının prömiyerinde başrol oynadı. Horton, Lewitsky'yi, yapıtlarının kusursuz yorumcusu olarak niteledi. 1951'de Dance Associates adlı kendi topluluğunun yanı sıra bir de okul kuran Lewitsky, 1953'te Horton ölünce, Lester Horton Dance Theatre'ın başına geçti. 1966'da kurduğu Bella Lewitsky Dance Company ile, ABD'de ve Avrupa'da birçok kez turneye çıktı. Başlıca koregrafileri: *Pietas* (1971), *Spaces Between* (1975), *İnscape* (1976), *Greening* (1976), *Suite Satie* (1980).

LEWİTT ya da **LEWİTT** (Sol), amerikalı sanatçı (Hartford, Connecticut, 1928). Deneysel ve sistemli bir nitelik taşıyan yapıtlarında düşünsel bir yaklaşım ve kişiliğini gizleyen bir yorumlama ön plana çıkar. Minimal sanatın gelişmesinde önemli bir rol oynayan sanatçı, 1964'ten başlayarak üç (metal, ağaç ya da plastik heykeller) ya da iki boyutlu (desenler) dizilerde, "açık küp" (yalnız kenarlara indirgenmiş basit bir yapı) üzerine, 1974'ten sonra da, "eksik açık küp" üzerine, bileşik çeşitlemeler geliştirdi. 1968'den bu yana, eğri ya da köşeli biçimler, sürekli ya da kesintili çizgilerden yararlandığı duvar resimleri ("wall drawings") yapmaktadır.

Lewy cismi. Nörol. Sitoplazmada bulunan asitsever inklüzyon* (Parkinson hastalığının belirtisidir.)

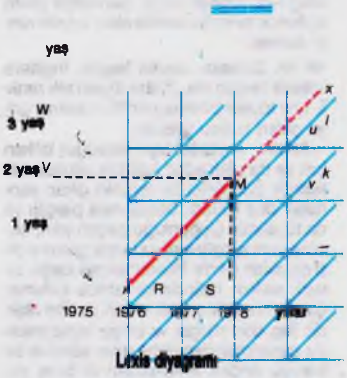
LEX, yasa anlamına gelen ve *lex non scripta* (yazılı olmayan yasa) biçiminde kimi zaman doğal hukuk anlamında kullanılan lat. sözc. (Uluslararası özel hukukta *lex fori*, mahkemenin bulunduğu ülkenin yasası, *lex loci contractus*, sözleşmenin yapıldığı ülkenin yasasını, *lex rei sitae*, anlaşmazlık konusu malın bulunduğu ülkenin yasasını belirtir.)

Lex Citationis, Theodosios II ve Valentinianus III'ün 426 yılında çıkardıkları yasa. Bu yasa, klasik hukukçulardan şu beşinin yazılarına büyük bir üstünlük veriyordu: Gaius, Papinianus, Paulus, Ulpianus ve Modestinus. Yargıç, bu hukukçuların çoğunluğunun görüşlerine uymak zorundaydı. Görüş ayrılığı durumunda, Papinianus'un düşüncesine göre karar vermek gerekiyordu. Papinianus'un düşüncesini bildirmediği durumlarda, yargıç istediği kararı verebilirdi.

LEXELL (Anders Johan), isveç asıllı rus gökbilimci ve matematikçi (Åbo, Finlandiya, 1740 - Petersburg 1784). Yörüngesini hesapladığı ve gözlenen ilk kısa dönemli kuyrukluyıldız olan, 1770 kuyrukluyıldızına adı verildi. 1781'de W. Herschel' in keşfettiği gökcisminin (Uranüs) çembere yakın bir yörüngesi olduğunu ve Güneş'in çevresinde döndüğünü saptadı. Deviniminin bazı düzensizliklerinden, daha uzak gezegenlerin de var olduğu sonucunu çıkardı.

LEXİNGTON - FAYETTE, ABD'de (Kentucky) kent, Cincinnati'nin G.'inde; 225 366 nüf. (1990). Tarımsal besin (tütün, viski) sanayileri. Kırtasiye. Elektronik gereçler. Yarış atı yetiştirilen bir bölgenin merkezi.

Lexis diyagramı, nüfusbilimsel olayların iki boyutlu tasarımı; 1875'te alman istatistikçi Wilhelm *Lexis* (1837-1914) tarafından gerçekleştirildi. Bu tasarımda, örneğin 15 nisan 1976'da doğan bir bireyin doğumu *A* noktasıyla gösterilir. Bu bireyin yaşamı, eksenler ortayına koşut *Ax* yarı-doğrusu boyunca devam eder. 20 mart 1978'de ölen bu bireyin ölümü de *M* noktasıyla gösterilir. *AM* parçası, onun yaşam çizgisidir. Genel olarak, aynı bir takvim yılında doğan tüm insanların yaşam çizgileri, iki ardışık köşegen (örneğin *Ru* ve *Sv*) arasında, aynı yılın tüm nüfusbilimsel olayları iki dikey (örneğin *Ri* ve *Sj*) arasında, belli bir yaşta ortaya çıkan olaylar da iki yatay (örneğin *Vk* ve *Wl*) arasında yer alır.

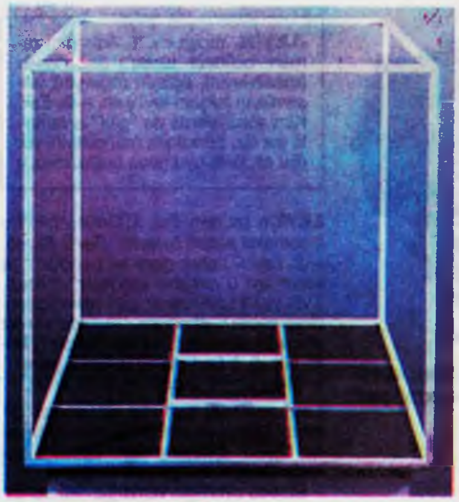

Lexis diyagramı

LEXOVİİ. Esk. coğ. Kelt Galyası'nda Sen ırmağının ağzının G.'inde yerleşmiş halk. Merkezleri *Noviomagus*, daha sonra *Lexovii* (Lisieux) adını aldı. Site, gerileme döneminde *pagus Lexovinus*'a (yerel yönetim merkezi) dönüştü (Lieuvin).

LEY a. (rumence sözc.). Romanya'nın para birimi.

LEY (Robert), alman siyaset adamı (Niederbreidenbach, Köln yakınında, 1890 - Nürnberg 1945). Nazi partisi'ne girdi (1925), milletvekili (1933) seçildi. Prusya eyaleti başbakanı olunca sendikaları kaldırdı (2 mayıs 1933) ve yerine tüm ücretlileri kapsayan Çalışma cephesi'ni (*Deutsche Arbeitsfront* [DAF]), boş zamanları değerlendirmeyi amaçlayan "Sevinç içinde güç kazanma" *(NS. Gemeinschaft Kraft durch Freude)* örgütü'nü kurdu. Emeği örgütleme yasası'nı çıkarttırarak işyeri temsilciliklerinin, kayyumlukların ve iş mahkemelerinin kurulmasını sağladı

Sol Lewitt
A7 (1967)
boyalı metal heykel
Dwan Gallery, New York

(ocak 1934). Zorunlu çalışma örgütü'nün başkanı olarak, savaş sırasında yabancı işçilerin Almanya'ya sürülmesi hareketini yönetti. Müttefikler tarafından yakalandı, davası sürerken intihar etti.

LEYAL, -I çoğl. a. (ar. *leyl*'in çoğl. *leyal*). Esk. **1.** Geceler: *"Günler doğurur benim leyalim / yıldızlar içindedir hayâlim....."* (A.H. Tarhan). **—2.** *Leyal-i hasret*, ayrılık geceleri. ‖ *Leyal-i havl*, korku geceleri: *Orada bu belaya tahammül etmekten geçirdiği leyâl-i havl içinde bulunmayı ehven görürdü"* (Namık Kemal, XIX. yy.). ‖ *Leyal-i hoş-nüma*, güzel görünen, hoşa giden geceler. ‖ *Leyal-i kasvet*, sıkıntı veren geceler: *"Bu leyal-i kasvette öyle hissederiz ki güya biz edebiyetle ru-be-ru geliriz"* (Cenap Şahabettin). ‖ *Leyal-i tar*, karanlık geceler: *"Çölün samut ve mukassi leyal-i tarında"* (Tevfik Fikret). ‖ *Leyal-i visal*, birleşme, kavuşma geceleri: *"Geçip tehaşi-yi firkatle hep leyâl-i visâl / sabah olurdu sükun bulmadan tahassürler"* (Tevfik Fikret).

LEYDEN (John), iskoçyalı doğubilimci (Denholm 1775 - Cava 1811). Bir çobanın oğluydu; öğretmenlik, yazarlık (Scott ve Monk Lewis ile birlikte), Malezya'da tıp doktorluğu, Hindistan'da yargıçlık yaptı. Aynı zamanda dilbilimci de olan Leyden, çeşitli çeviriler kaleme aldı; Doğu hizmetindeki romantik aydınların ilkidir.

Leydig bezleri, köpekbalı arında yemekborusu çeperinde bulunan 1. lenf bezi. (Kıkırdaklıbalıklarda bu boşaltma kanalının 2. bezi, sperma oluşumunda görev alan bir madde salgılar.)

Leydig hücreleri (alman anatomici ve zoolog Franz *Leydig*'in [1821-1908] adından), 1. erbezinin testosteron salgılayan ara hücreleri; 2. sürekli solungaçlılardan başka kuyruklu amfibyumlarda larvaların üstderisinde bulunan ve başkalaşma sırasında kaybolan hücreler.

Carl Lewis

LEYEN, Almanya'da eski prenslik. Trier (Rheinland-Pfalz eyaleti) yakınında. Prenslik ikametgâhı *Waal*'deydi. İmparatorluk kenti (1653), imparatorluk kontluğu (1711), Geroldseck egemenliğinde prenslik (1806) olan Leyen, önce Ren konfederasyonu'na katıldı, sonra Avusturya' ya boyun eğdi (1815). 1819'da da Avusturya tarafından Baden grandüküne bırakıldı.

Leyes nuevas *(yeni yasalar)*, İspanyol İmparatorluğu'nun idari örgütlenmesi ve Kızılderililer'in korunması için 1542'de Karl V'in ilan ettiği yasalar. Encomiende*'nın bu yasalarla belli bir süre sonunda ortadan kalkacak olması, Peru'daki İspanyollar'ın ayaklanmasına yol açtı.

leylak *(Syringa vulgaris)* "Marie Legray" çeşidi

çiçekten ayrıntı

çiçek topluluğu

"Hugo de Vries" çeşidi

-LEYİN. Yapım eki. **1.** Adlardan zaman belirteci türetir: *Sabahleyin* (sabah-leyin), *öğleyin* (öğle-yin), *akşamleyin* (akşam-leyin) vb. **—2.** *Esk.* Kimi sözcüklerde de "gibi" anlamıyla yer alır: *bencileyin* (benci-leyin) vb. (Bu ek, ünlü uyumuna bağlanmaz.)

LEYL a. (ar. *leyl*). *Esk.* **1.** Gece: *"bir itilafı demektir sabah ile leylin"* (Tevfik Fikret). **—2.** *Leyl ü nehar,* gece ve gündüz: *"Ya senin leyl ü neharın kandadır"* (Niyazi, XVII. yy.). || *Leyl-i serair,* gizli şeyleri barındıran gece: *"...ebediyen / fikrimde sihr-hiz olacaktır sana dair / bir leyl-i serâir"* (Tevfik Fikret). || *Leyl-i tarik,* karanlık gece. —Tasav. *Leylet ül-arus* → ŞEB-İ ARUS.

Leyl suresi, Kuran'ın 92. suresi. 21 ayettir. Mekke'de inmiştir. Sureye adını veren "gece" anlamına "leyl" sözcüğü, surenin ilk ayetinde geçer.

Surede cimriliğin kötülüğü, kelimei şahadeti onaylamanın erdemi anlatılır. Kötülerin, cimrilerin mezara girdikten, cehennemin dibine düştükten sonra mallarının onlara yarar sağlamayacağı dile getirilir. Sure, şu anlamdaki ayetlerle son bulur: "Sizi alev saçan ateşle korkuttum. Oraya ancak hakkı yalan sayıp ondan yüz çeviren bedbaht kimse girer. Sakınan, özü Allah yanında pak olur diye malını veren, o ateşten uzak düşecek. O, nimetine karşılık hiçbir kimseden ödül beklemez. Ancak yüce olan Rabbinin hoşnutluğunu ele geçirmek için böyle yapar. O hoşnut olacaktır" (XCII, 14-21).

Bazı Kuran tefsircileri, bu surenin müslüman olduktan sonra mal varlığını din uğruna harcayan halife Ebubekir için indiğini öne sürerler.

LEYLA a. (ar. *leylâ*). **1.** *Esk.* Karanlık gece. **—2.** *Arg.* Çok sarhoş olmuş kimse. —Esk. takvim. Arabi ayların son gecesi.

LEYLA HANIM, türk şair (İstanbul ? - *ay. y.* 1848). Kazasker Moralızade Hamit Efendi'nin kızı. Dayısı Keçecizade İzzet Molla'dan özel ders aldı. Bir haftalık evliliğinden sonra yaşamını babasının yanında geçirdi. Onun ölümünden sonra Saray'ın himayesini gördü. Özgür davranışları dedikodulara yol açtı. Divan şiiri geleneğine uygun, rintçe içki şiirleri yanında içli sevgi şiirleri yazdı; yürek acılarını dile getirdi. Mevlevi tarikatına bağlanarak tasavvuf ve din konularında şiirler de kaleme aldı. Yayımlanmış *Divan'ı* (1844) vardır.

LEYLA HANIM → SAZ (Leyla).

Leyla ile Mecnun, bir arap efsanesi; bu efsaneye dayanılarak fars ve türk edebiyatlarında yazılan mesneviler. Fars edebiyatında bu yoldaki mesnevilerin özgün adı, *Leyli vü Mecnun*'dur; türk halk edebiyatı verimlerinde (karagöz vb.) *Leyla ile Mecnun* diye anılır.

leylekler ve yuvadaki yavruları

beyaz leylek

siyah leylek

Bu efsanede, "Mecnun" mahlasıyla şiirler söyleyen Kays ibni Mülevvah adlı bir arap şairi (öl. 689 ya da 699) ile "Leyli" (Leyla) adlı bir arap kızı arasında geçen ve ayrılıkla sona eren bir aşk serüveni anlatılmaktadır. Söylentiye göre, Kays ile Leyla kardeş çocuklarıdır. Küçük yaşta birbirlerini severler. Kays'ın Leyla için söylediği şiirler dillerde dolaşır. Leyla'nın babası, adını dillere düşürdüğü için kızının Kays'la evlenmesini önler. Leyla başka biriyle evlendirilir; Kays çöllere düşer; "Mecnun" (deli) diye anılmaya başlar. Ayrılık acısına dayanamayan Leyla, kederinden ölür; Mecnun da onun mezarının başında can verir.

Bu efsane, arap edebiyatında, X. yy.'da çok yaygın hale geldi; Mecnun'a ait olduğu söylenen şiirlerin arasına nesirler de eklenerek hikâye haline getirildi.

Fars edebiyatında Genceli Nizami (XII. yy.), efsaneyi bir mesnevisine konu olarak seçti (1188). Nizami, konuda birtakım değişiklikler yaptı.

Fars ve türk edebiyatlarında bu konuyu işleyen şairler genellikle Nizami'yi izlemişlerdir. Fars edebiyatında aynı konuda yazan şairlerin en ünlüleri, Emir Hüsrev (öl. 1325), Cami (1414-1492), Mektebi (XV. yy.), Hatifi'dir (öl. 1521). Türk edebiyatında bu konu ilk kez Şahidi (XV. yy.); daha sonra, çağatay lehçesinde Ali Şir Nevai (1441-1501), Türkiye lehçesinde Hamdullah Hamdi (1449-1508) vb., azeri lehçesinde Fuzuli (öl. 1556) vb. tarafından işlenmiştir. Bunların içinde en ünlüsü Fuzuli'nin yapıtıdır (1535).

Leyla ile Mecnun efsanesi türk halk edebiyatını da etkilemiş, "Leyla ile Mecnun" adıyla bir karagöz oyunu haline getirilmiştir. Mutlu sona bağlanan bu yapıtlarda Leyla ile Mecnun'un aileleri İstanbul'a gelmiş diye gösterilir; iki sevgili, Hacivat'ın aracılığıyla, birbirine kavuşur.

LEYLAK a. (ar. *leylâk*) **1.** Asya'nın ılıman bölgelerinde ve Avrupa'nın güney-doğu'sunda yetişen güzel süs ağacı. (Bil. a. *syringa;* zeytingiller familyası.) [Bk. *ansikl.* böl.] **—2.** *Leylak rengi,* pembeye çalan açık mor renk; bu renkte olan: *Leylak rengi kumaş.*

◆ sıf. Zootekn. *Leylak tavşan,* İngiltere kökenli tavşan ırkı. (Kaba tüyleri tek renkli, hav tüyleri pembe parıltılı mavimsi griye çalan kumru grisidir.)

—ANSİKL. Leylaklar kışın yaprağını döken çalı ya da ufak ağaç halinde odunsu bitkilerdir. Sürgünlerde karşılıklı çıkan yapraklar düz kenarlı, bazılarında parçalı ya da tüysüdür. Çoğunluğu geçen yılın, bazıları yeni sürgünlerin ucunda çıkan erdişi çiçekleri vardır. Bunlar tek tek değil, bileşik salkım halinde bir arada bulunur. Çan şeklindeki çanak küçük ve dört dişlidir. Taç, dört parçalı ve bitişik taçyapraklıdır, çanağınkinden daha uzun silindirik bir boruyu andırır. Erkekorgan iki tane, yumurtalık iki gözlüdür. Leylak ilkbaharda ve yaz başında açan kokulu güzel çiçeklerden dolayı öteden beri süs bitkisi olarak yetiştirilir. En çok yetiştirilen türü adi leylaktır *(Syringa vulgaris).* Anayurdu Güney-doğu Avrupa olan bu leylak dünyanın en yaygın süs bitkilerinden biridir. Beyaz, mavimsi, kırmızımsı, morumsu renkte yalın ya da katmerli çiçek açan 800 kadar bahçe formu vardır. Bunlardan beyaz çiçekli *Syringa vulgaris* var. *alba,* kırmızı çiçekli *S. vulgaris* var. *purpurea,* katmerli mavi çiçekli *S. vulgaris* var. *plena* en makbul olan formlardır. Bu leylak çeşitlerine, özellikle İstanbul park ve bahçelerinde çok rastlanır.

Adi leylak XVI. yy.'da (1565) İstanbul'dan Batı Avrupa'ya götürülmüş, iran leylağı *(Syringa persica)* XVII. yy.'da Avrupa'ya girmiştir. Çin leylağı *(S. chinensis)* adi leylakla iran leylağının doğal melezidir ve 1777'den beri Avrupa'da süs bitkisi olarak yetiştirilmektedir. Leylak yetiştiriciliği Avrupa'da XIX. yy.'ın başından beri çok gelişmiştir, günümüzde bütün kış boyunca çiçek pazarlarında çiçekli leylak dalı bulmak olanağı vardır.

LEYLAKİ sıf. *Esk.* Leylak renginde olan.

LEYLAND, Büyük Britanya'da (Lancashire) kent, Preston'un G.'inde. Otomobil sanayisi. —Bugün yeni *Central Lancashire* kentinin içinde kalmıştır.

LEYLE a. (ar. *leyle*). *Esk.* **1.** Tek ve belli bir gece. **—2.** *Leyle-i bedr,* ayın on dördüncü gecesi. || *Leyle-i berat,* şaban'ın on beşinci gecesi, Berat kandili. || *Leyle-i erbaa,* çarşamba gecesi. || *Leyle-i hamuş,* sessiz gece. || *Leyle-i garra,* cuma gecesi. || *Leyle-i isra* ya da *leylet-ül-isra, leyle-i mirac,* miraç gecesi: *"Âlem-i sevdada ol mirac-ı sırr-ı vahdetim / Kim sevad-ı kâkülündür leyle-i isra bana"* (Namık Kemal). || *Leyle-i kadir* → KADİR GECESİ. || *Leyle-i leyla,* en karanlık gece. || *Leyle-i regaib,* rağbetler gecesi, Regaib kandili gecesi. || *Leyle-i şeyba, leyle-i vasl,* kameri ayın son gecesi.

LEYLEK a. (fars. *leglek*). **1.** Siyah ve beyaz tüylü, kırmızı ayaklı, uzun bacaklı kuş. (Leylekgiller familyası) [Bk. *ansikl.* böl.] **—2.** *Leylek gibi,* zayıf, ince, uzun kimseler için kullanılır. || *Leyleği havada görmek,* çok gezen, sürekli bir yerden başka bir yere gidip gelen kimselere takılmak için şaka yollu söylenir. || *Leyleğin (yuvadan) attığı yavru,* çevresinden ilgi ve yakınlık görmeyen ya da yakınlarınca dışlanmış olan kimse. || *Leyleğin ömrü laklakla geçer,* bir işin, bir tasarının sürekli olarak sözünü eden, ancak bunu eyleme koyamayan kimselerin tutumu için söylenir.

—Ask. tar. *Leylek çadırı,* savaştan kaçarken yakalanan askerlerin cezalandırılması amacıyla kurulmuş çadır. (Aynı suçtan verilen idam cezaları bu çadırda yerine getirilirdi.)

—ANSİKL. Türkiye'de yaşayan 2 leylek türünden, kanatlarının uçları siyah olan beyaz leylek *(Ciconia ciconia)* avlandığı (küçük balıklar, ikiyaşayışlılar ve kemirgenler, kurtlar, çekirgeler ve kavkılılarla beslenir) bataklıkların kuruması ve tarımsal mücadele ilaçları kullanımının artması gibi nedenlerden ötürü yok olma tehlikesiyle karşı karşıyadır. İnsanın bulunduğu yerlerde yaşamaya alışan, isteyerek evlerin çatıları ve bacaları üstünde yuva yapan beyaz leylek, Orta Avrupa, Kuzey Afrika, Türkiye ve Asya'dan Kore'ye kadar uzanan alana yayılır. Kış aylarında Orta ve Güney Afrika'ya göç eder. Türkiye'de yaşayan ikinci türse, siyah* leylek'tir *(C. nigra).*

LEYLEKGAGASI a. Bir çizimi daha büyük ya da daha küçük ölçekle yeniden çizmeye yarayan aygıt.

LEYLEKGİLLER a. Leylekler, marabular, jabirular ve ibisler gibi iri bedenli, uzunbacaklı kuşları içeren familya. (Okyanusya ve Kuzey Amerika'nın kuzeyi dışında hemen her yerde bulunan leylekgiller, güçlü ve uzun gagalı, nemli yörelerde yaşayan, avlarının sindiremedikleri bölümlerini yumak biçiminde dışarıya atan ve uzun göçler gerçekleştiren kuşlardır. Aralarında gagalarını takırdatarak anlaşırlar. Bil. a. *Ciconiidae.*)

LEYLEKLER a. Zool. Çok uzun bacaklı ve boyunlu kuşlar takımı. (Yuvalarını evlerin damlarına ya da ağaçlara yapan bu kuşların göz bölgesi ve göz ile gaga arası çıplaktır. Ön parmakları çift bağlıdır. Su kıyılarını severler. Etçil beslenirler. Bil. a. *Ciconiiformes.*)

LEYLEKSİLER a. Balıkçıl, ibis ve leylek gibi kuşları içeren takım. (Bil. a. *Ardeiformes.*)

—ANSİKL. Uzun boylu, hafifçe perdeli dört parmaklı ayaklı, çok uzun boyunlu (16-20 omurga), sivri ve dar gagalı leyleksiler, tekeşli, yuva sever, toplu yaşayan ve çoğunlukla göçebe kuşlardır. Tüm sıcak ve ılıman ülkelerde bulunurlar. Balıkgiller (balıkçıl, balabankuşu, vb.), ibrikgagalıgiller (ibrikgagalı), pabuçgagalıgiller

(pabuçgagalı), kaşıklıbalıkçılgiller (ibis ve kaşıkgagalı), çekiçbaşgiller (gölgekuşu) ve leylekgiller (leylek, marabu, jabiru ve tantal) olmak üzere 5 familyası vardır.

LEYLEN be. (ar. *leyl*'den *leylen*). *Esk.* Gece vakti, geceleyin.

LEYLİ sıf. (ar. *leyl* ve -*î*'den *leylî*). *Esk.* **1.** Geceye ait, geceyle ilgili. **—2.** Yatılı, gece kalan, gece kalınan: "*Babam son bir ümitle beni o zaman yeni açılan İzmir idadisi'ne leyli olarak yazdırdı*" (Neyzen Tevfik). **—3.** *Leyli mektep,* yatılı okul.

LEYLİM a. **1.** Leylim havaları eşliğinde oynanan halay türü halk oyunlarının ortak adı. (*Leylim halayları* da denir.) [Bk. *ansikl.* böl.] **—2.** *Leylim havaları,* leylim türü halayların eşlik türküleri. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. Leylim halaylarında bir kişi oyun türküsünü, öteki oyuncular kavuştakları söylerler. Leylimlerde davul zurna olmaz. Kimi zaman düdük, kaval, darbuka türküye eşlik eder. Türküyü bir kadın söylerse, halay kadınlar tarafından oynanır. Anadolu'nun birçok yöresinde oynanan bir halay türüdür.
• *Leylim havaları.* Önüne ve sonuna kimi sözcükler eklenen ve değişik ezgilerle okunan manilerden oluşur. Manilerin başına, çoğunlukla, "ha leylim" ya da "leyyati" gibi bir sözcük, sonuna da "güzel han", "yâr aman" türü sözler eklenir.

LEYLİYE sıf. (ar. *leylî*'nin dişl. *leyliyye*). *Esk.* Geceyle ilgili, geceye ait.
—Esk. zool. *Cariha-i leyliye,* gece kuşları.

Leyre manastırı, İspanya'da, Navarra' nın D.'sunda Roncal vadisinde manastır. İsa'ya adanan manastır kilisesi 1057'de kutsandı. Kriptanın (Navarra kralları buraya gömülmüştür) sütun başlıkları, XI. yy.'ın son otuz yılında roman üslubunun büyük ölçüde yaygınlaşmasından önce, heykelciliğin hangi aşamada olduğunu göstermeleri açısından önem taşır.

LEYS a. (ar. *leyş*). *Esk.* Aslan.

LEYS a. (ar. *leys*). *Esk.* Yokluk.

LEYS BEY → ÜVEYS BEY.

LEYSİN, İsviçre'de (Vaud kantonu) yaz ve kış sporları merkezi, Vaud Alpleri'nde, Tour Aï'nin eteğinde; 2 050 nüf. XX. yy.'ın başında, G.-D.'ya bakan yamaçlardaki eski köyün üst kesiminde, tüberküloz tedavisinde uzmanlaşmış önemli bir merkez gelişti. Bugün, Leysin bir tedavi yeri olmaktan çok bir turizm ve spor etkinlikleri merkezidir.

LEYSİYE a. (ar. *leys* ve *-iyye*'den *leysiyye*). Esk. fels. Nihilizm.

LEYSTER (Judith), hollandalı ressam (Haarlem 1609 - Heemstede 1660). Sadık bir tilmizi olduğu Frans Hals ile birlikte çalıştı; yapıtları arasında, *Şen ayyaş* (Amsterdam, Berlin, Karlsruhe müzeleri) ve *Neşeli beraberlik*'in (Louvre, Oldenburg müzesi) yanı sıra müzik konularını işleyen çok sayıda tablosu sayılabilir.

LEYTANİ, ar. **Nehr ül-Leytani,** Lübnan'da ırmak; 160 km. Baalbek'in B.'sında, doğrudan doğruya ya da aradaki kollar aracılığıyla karstlı kaynaklardan (özellikle Lübnan kütlesinin eteğinde) beslenen Leytani, Beka vadisini güney ucuna kadar izler, boğazlar aracılığıyla dağların iç kesimine girer ve ani bir dirsek yaparak Lübnan'ın yüzey şekillerini enine aşarak Akdeniz'e yönelir, Sur (Tir) kentinin 7 km K.'inde denize dökülür. Irmak aralık ya da ocak ayından nisan ayına kadar kabarır. Elektrik üretimi ve sulama için tesisler (Karavun barajı). [Antikçağ'daki adı *Leontes.*]

LEYTE ilg. (ar. *leyte*). *Esk.* **1.** Keşke, olsaydı. **—2.** *Leyte laalle,* "bakalım", "bugün git yarın gel" gibi sözlerle oyalama, işi sürüncemede bırakma: "*... yine leyte laalle aldatıp avutmakta olduğundan...*" (Cevdet Paşa, XIX. yy.).

LEYTE, Filipinler'de dağlık ve volkanik ada, takımadanın ortasında, Visayalar öbeğinde, Samar ile Mindanao arasında; 8 003 km²; 1 362 000 nüf. Visayalar ve Negritolar, pirinç, mısır ve hindistancevizi yetiştirerek geçinir. Şekerkamışı ve Manila keneviri dışarı satılmak için yetiştirilir.

Leyte savaşı, 23-26 ekim 1944 arasında yapılan ve adanın Amerikalılar tarafından geri alınması ve japon savaş filosunun yok edilmesiyle sonuçlanan hava-deniz savaşı.
Amerikalılar, 1942'den beri japon işgali altında olan Leyte adasına 1944'te Filipinler* üzerine başlattıkları genel saldırı çerçevesinde hücum ettiler. Amiral Halsey ve Kinkaid'in filolarınca (6 zırhlı ve 18 uçak gemisi) korunan 4 tümen ve 700 gemiyle 19 ekimde Palau'dan hareket eden MacArthur, 20 ekimde Leyte'ye çıkarma yaptı. Ayın 23'ünde amiral Toyoda, biri Japonya'dan (amiral Ozava), öbür ikisi Singapur'dan (amiral Kurita ve Nişimura) gelen filoları (japon donanmasının yüzde 60'ı) Filipinler üzerine çevirerek konvoyun yolunu kesmeyi denedi. 24 ekim günü amerikan savaş uçakları, Kurita'nın filosunun San Bernandino boğazı yönündeki ilerlemesini geciktirdi; ertesi gece Nişimura'nın filosu, VII. filo'ya bağlı zırhlılar tarafından (Kinkaid) yok edildi. 25 ekimde Ozava'nın filosu, Luzon açıklarında amiral Halsey'in saldırısına uğrarken, Kurita'nın filosu Samar açıklarında Amerikalılar'ın 2 uçak gemisiyle 3 destroyerini batırdı. 5 zırhlı, 4 uçak gemisi, 10 kruvazör ve 8 destroyer yitiren Japonlar, 26 ekimde geri çekildiler. Bu savaş, kamikaze* intihar uçaklarını ilk kez Leyte'de kullanan japon donanması için öldürücü bir darbe oldu. (→ PASİFİK SEFERLERİ.)

LEYYİN sıf. (ar. *leyyin*). *Esk.* **1.** Yumuşak: "*Ancak onları da bir tedbir-i maharetkâr u leyyin ile yola getirmek kabildi*" (İsmail Suphi, XIX. yy.). **—2.** *Leyyin-ül-canib, leyyin-ül-asa,* yumuşak huylu, sakin kimse için kullanılır.

LEZ a. Kur. tar. Osmanlı devletinin Trablus ve Bingazi'deki hurma ve zeytin ağaçlarıyla kuyulardan aldığı vergi.

LEZAİZ çoğl. a. (ar. *lezize*'nin çoğl. *lezaiz*). *Esk.* **1.** Zevk alınacak, hoşa gidecek şeyler: "*Bütün lezaiz-i hayat, bütün varlıklar...*" (Baha Tevfik). **—2.** *Lezaiz-i dünyeviye,* dünya zevkleri.

LEZAMA LİMA (José), kübalı yazar (Havana 1912 - *ay. y.* 1976). *Orígenes* dergisinin (1944-1957) kurucusu ve yöneticisi olan Lezama Lima, pek çok kapalı ve barok şiir içeren yapıtlar (*Muerte de Narciso,* 1937; *Enemigo rumor,* 1941; *Aventuras sigilosas,* 1945; *La fijeza,* 1949; *Dador,* 1960) ve deneme çalışmaları bıraktı (*Analecta del reloj,* 1953; *La expresión americana,* 1957; *Tratados en La Habana,* 1958; *Esfera imagen,* 1969; *La cantidad hechizada,* 1970). Lezama Lima bundan başka *Paradiso* (1966) adlı bir roman da yazmıştır; bir havanalı ailenin renkli bir kroniği olan bu roman bilimsel göndermeler bakımından çok zengindir.

LEZAR a. (fr. *lézard*). Kertenkele derisinin sepilenmesiyle elde edilen deri.
—ANSİKL. Deric. Deri endüstrisini ilgilendiren, Güney Amerika, Hindistan, Endonezya ve Afrika'da yaşayan büyük boydaki türlerin (iguana, tegus, varan) derileridir. Özellikle marokencilikte kullanılan "lezar" deri bu türlerden elde edilir.

LEZBİYEN sıf. ve a. (fr. *lesbienne*). Eşcinsel kadın için kullanılır.

LEZCİ → LÜZUCİ.

LÈZE, Fransa'da, Akitanya havzasında ırmak, Ariège'in kolu (sol kıyıdan); 71 km. Plantaurel'in eteğinden doğar.

LEZEZ a. (ar. *lezaz*). *Esk.* Askerlerin aldıkları üç aylık maaşın şevval, zilkade ve zilhicce aylarına denk gelen dördüncü bölümü.

Réunion des musées nationaux

Judith Leyster
Neşeli beraberlik (1630)
Louvre müzesi, Paris

Lezgi ya da **Lezginka,** Kars ve çevresinde yaygın bir azeri halk oyunu. Tek, ikili alaca dizi, toplu karşılama gibi değişik biçimlerde oynanır ve buna göre değişik adlar alır. Tek oynandığında "lezgi", bir erkek bir kadın oyuncuyla karşılama biçiminde oynandığında "lezginka" denir. Topluca oynanan türlerine de yöreye göre "lezgi", "lehuri" gibi adlar verilir.
Oyunda erkek kartalı, kadın sülünü temsil eder. Toplu halde alaca diziyle oynandığında, oyunun bir yerinde durulur ve oyuncular teker teker gösteri yaparlar. Tek kişilik gösteriler sırasında öteki oyuncular yalnızca el çırparlar. Şeyh Şamil oyununun, lezgi oyununa bazı savaş bölümleri eklenmesiyle ortaya çıkmış olabileceği öne sürülür.

LEZGİ DİLLERİ a. Güney Dağıstan'da konuşulan dil topluluğu. Kapsadığı on kadar dil, kafkas dillerinin kuzey-doğu (ya da çeçen-lezgi) koluna bağlıdır. Kuri, agul, tabasaran dilleriyle birlikte bir alt grup oluşturur. *Lezgi dili,* 1928'den beri kiril alfabesiyle yazılmaktadır.

LEZGİLER (rusça **Lezgintsi, Kyurintsi**), Kafkasya'da yaşayan bir müslüman halk. Rus yazarlarının Lezgiler'in yanı sıra Dağıstan yöresinde yaşayan öteki etnik gruplar için de zaman zaman bu sözcüğü kullandıkları görülmüştür. Lezgiler' in yoğun olarak bulundukları yerler Dağıstan'ın G.-D.'suyla (Akti, Dokuzpara, Kasımkent, Kurak, Magaramkent, Rutul dolayları) ona komşu olan K.-D. Azerbaycan' dır (Kuba, Nuka ve Şemaka dolayları). Nüfusun yüzde 50'si Dağıstan Cumhuriyeti'n-

US Navy Photograph

Leyte deniz savaşı'nda japon filosunun ateşi altında kalan bir amerikan gemisi (ekim 1944)

de, yaklaşık yüzde 42'si de Azerbaycan Cumhuriyeti'nde yaşamakla birlikte büyük çoğunluğun anadili çeçenceye yakın olan lezgi dilidir.

Arap akınlarından sonra İslamlığı benimsemeye başlayan Lezgiler'in XV. yy.'ın ortalarında, Şirvan şahı Halil'in ülkelerini fethi üzerine tamamen müslüman oldukları sanılıyor. 1775'te Kuri Hanlığı (başkenti Kurak) kurulduysa da Lezgiler'in bir bölümü Kuba, Derbent ve Kazikumuk hanlıklarına katıldı. 1812'de Kuri Hanlığı'nın Rusya'nın koruması altına girmesi sonucu Lezgiler'in yaşadığı topraklar da Ruslar tarafından ilhak edildi. Bunun üzerine Şeyh Şamil'in önderliğinde, Lezgiler Ruslar'a karşı savaştılar.

• Edebiyat. Lezgi halkı oldukça eskiye uzanan bir edebiyat geleneğine sahiptir. Lezgiler, kendi dillerinin dışında azerice, arapça ve farsçadan da yararlanıyorlardı. Bu nedenle lezgi dilinde yazılmış yapıtların sayısı da azdır. Belli başlı lezgi yazarlar arasında kelam bilgini Koçkurlu Sait, tasavvuf şairi Etim Emin, azerice yazan tarihçi Hasan Alkaderi, şair Seyfullah Çobanzade, şair Emir Arslan ve şair Hacı Aktii'yi saymak gerekir. Dağıstan'ın ulusal şairi Süleyman Stal'skii, Kuruglu Tahir Alimov, Alibeg Fatahov, Şah Emir Maradov vb. lezgi kökenli edebiyatçılardan bazılarıdır.

Lezginka → LEZGİ.

LEZHË, LEZHA ya da **ALESSIO,** Arnavutluk'un kuzeyinde kent, İşkodra'nın G.'inde; 4 700 nüf. Yapı gereçleri. Elektrik santralı.

LEZİZ sıf. (ar. *leziz*). Hoş bir tadı olan, zevkle yenen, içilen bir şey için kullanılır; lezzetli: *Leziz bir pasta. Leziz bir şarap.*

LEZİZE sıf. (ar. *leziz*'in dişl. *lezize*). *Esk.* Tatlı, lezzetli.

LEZOUX, Fransa'da kanton (Puy-de-Dôme) merkezi; 4 892 nüf. (1992).
—Arkeol. Kent II. yy.'da, ince seramik üretiminde Galya'nın, belki de Batı'nın en önemli merkezi oldu.

LEZYON a. (fr. *lésion*; lat. *laesio*, yara, *laedere*, yaralanmak'tan). Marazi bir nedenle bir dokunun yapısında meydana gelen değişiklik.
—Bitki patol. *Yerel lezyon*, bitkilerde bazı virüslere karşı leke biçiminde beliren aşırı duyarlılık belirtisi. (Bu lezyon konaklarına bakarak, belirtiyi verip vermediklerine göre, virüsleri belirlemeye yarar.)

LEZZAT çoğl. a. (ar. *lezzet*'in çoğl. *lezzât*). *Esk.* Tatlar, hoşa giden şeyler: *"Lezzatımı kılmak üzre ikmâl, / Bir kerre daha edeydi pâmâl!"* (A. H. Tarhan).

André **Lhote**
Mola (1913)
Art moderne belediye müzesi
Paris

LEZZET, -ti a. (ar. *lezzet*). **1.** Bir besin ürününün tadımı sırasında algılanan dokunma, tat ve koku alma duyularının toplamı: *Bu yemeğin hiç lezzeti yok.* **—2.** Herhangi bir şeyden duyulan haz, zevk: *O günlerin lezzetini bir daha hiçbir şeyde bulamadı.* **—3.** *(Bir şeyden) lezzet almak*, onun tadına varmak, ondan hoşlanmak. —*Esk. Lezzet-şinas, lezzet-yâb*, tat alan, zevk almasını bilen. ‖ *Lezzet-i ilm*, bilim zevki, heyecanı. ‖ *Lezzet-i pehlu*, yan yana bulunma zevki. ‖ *Lezzet-i vahşiye*, vahşi zevk: *"Hacer, bir lezzet-i vahşiye alıyordu, şimdi bu narin vücutta bir seyâl-i vahşiyane cevelân ediyordu"* (H. Z. Uşaklıgil).

LEZZETLENDİRMEK → LEZZETLENMEK.

LEZZETLENMEK gçz. f. Yenecek bir şey sözkonusuysa, hoşa giden tat kazanmak: *Bu üzümler eylül sonunda daha da lezzetlenir.*

◆ **lezzetlendirmek** ettirg. f. *Bir yiyeceği lezzetlendirmek*, onun lezzetlenmesini sağlamak, baharat vb. şeyler katarak ona tat vermek: *Köfteyi lezzetlendirmek istiyorsanız, bolca kimyon koyabilirsiniz.*

LEZZETLİ sıf. Ağızda güzel bir tat bırakan, tadı beğenilen şey için kullanılır: *Kestaneler biraz küçük ama çok lezzetli.*

LEZZETSİZ sıf. Tatsız, tadı güzel olmayan, tadı beğenilmeyen şey için kullanılır.

LEZZETSİZLİK a. Tatsız, lezzetsiz olma durumu.

lg, ONDALIK LOGARİTMA*'nın ve buna karşılık olan fonksiyonun uluslararası kısaltması.

LH, ingilizce *Luteinizing Hormone*'un (lüteinizan hormon) kısaltması.

LHASA → LASA.

L'HERBIER (Marcel), fransız sinemacı (Paris 1890 - *ay. y.* 1979). Şair ve oyun yazarıydı, *Rose France* (1918) ile yönetmenliğe başladı. Simgeci anlatıma eğilim duyarak *le Carnaval des vérités* (1915), *l'Homme du large* (1920), *El Dorado** (1921), *Don Juan et Faust* (1922), *l'Inhumaine* (1923) adlı filmleri çevirdi. Bu yapıtlar fransız avangardının en özgün çalışmaları arasında yer alır. Ayrıca sesli sinema dönemine kadar, *Feu Mathias Pascal* (1925), *l'Argent* (1928) gibi filmleri gerçekleştirdi. En önemli sesli filmleri: *Veille d'armes* (1935), *Entente cordiale* (1938), *la Comédie du bonheur* (1940), *la Nuit fantastique* (1942), *l'Honorable Catherine* (1942), *l'Affaire du collier de la reine* (1946), *la Révoltée* (1948), *les Derniers Jours de Pompéi* (1950), *le Père de Mademoiselle* (1953). Institut des hautes études cinématographiques (İDHEC) L'Herbier'nin girişimiyle kurulmuştur.

Michel Simon (solda) ve İvan Mosjukin
Marcel **L'Herbier**'nin gerçekleştirdiği
Feu Mathias Pascal (1925) filminden bir sahnede

L'HERMITE (François, **Tristan** denir) → TRISTAN.

L'HOSPITAL (Michel DE), fransız devlet adamı (Aigueperse, Auvergne, 1505'e doğr. -Belesbat, Paris, 1573). Devletin yüksek kademelerinde çeşitli görevler üstlenen L'Hospital, hümanist ve hoşgörülü tutumuyla tanındı. Şiirleri *(Épîtres)* bu duyarlılığını yansıtır. 1550'de Marguerite de Valois tarafından Kraliyet konseyi'nin başına getirildi. 1553'te Sayıştay başkanlığına, 1560'ta Fransa şansölyeliğine atandı. Din savaşları boyunca yatıştırıcı ve uzlaştırıcı bir rol oynadı; 1562'de, sarayın muhalefetine rağmen, protestanların evlerinde topluca ibadet edebilmelerine izin çıkardı. Ancak Poissy'de, onun çabalarıyla toplanan Meclis, istenilen sonucu vermedi ve L'Hospital'in büyük bir ulusal uzlaşma konsili hayali gerçekleşemedi. 1568'de istifa edene dek çıkardığı kararnamelerle Fransa'nın idari ve hukuki yenilenmesine önemli katkılarda bulundu.

L'HOSPITAL (Guillaume DE), **Sainte-Mesme** markisi, fransız matematikçi (Paris 1661 - *ay. y.* 1704). Süvari subayıydı, sonsuz küçükler hesabını kendisine Jean Bernoulli öğretti. *Analyse des infiniment petits pour l'intelligence des lignes courbes* (Eğri çizgilerin anlaşılması için sonsuz küçükler çözümlemesi) [1696] adlı inceleme kitabı, diferansiyel hesabı konu alan ilk el kitabıdır.

L'Hospital kuralı. Mat. çözlm. $\frac{0}{0}$ tipinden bir belirsizliği kaldırmayı olanaklı kılan kural: f ile g nin a nın bir V ($\subset \mathbb{R}$) dolayı üzerinde tanımlı ve sürekli, a hariç olabilmek üzere, V üzerinde türevlenebilen ve $f(a) = g(a) = 0$ bağıntısını sağlayan iki sayısal fonksiyon olması halinde

$$\lim_{x \to a} \frac{f'(x)}{g'(x)} = l\,(\in \mathbb{R}) \Rightarrow \lim_{x \to a} \frac{f(x)}{g(x)} = l$$

dir. Karşıtı yanlıştır; örneğin

$$\begin{cases} f(x) = x^2 \cdot \sin \frac{1}{x} \\ f(0) = 0 \end{cases} \quad \text{ve} \quad g(x) = \sin x,$$

için $\frac{f}{g}$ nin limiti 0 dır, oysa $\frac{f'}{g'}$ ün 0 da limiti yoktur.

LHOTE (André), fransız ressam, sanat eleştirmeni ve estetikçi (Bordeaux 1885 -Paris 1962). 1906'da Gauguin'in bireşimci sanatından, 1910'da da Cézanne'dan esinlenen Lhote, özellikle yapısal kesinliğini benimsediği kübizme karşı ilgi duydu (*Mola*, 1913, Paris belediyesi Art moderne müzesi). Kübizmi akılcı bir yöntem haline getirdi (*Rugby*, 1917, Art moderne ulusal müzesi, Paris); bu yöntemi, 1922'de kurduğu kendi akademisinde uyguladı (N. Berk, B. R. Eyüboğlu, Cemal Tollu gibi birçok türk ressam bu atölyeye devam etmiştir) çeşitli yazılarında geliştirerek ortaya koydu (*Traité du paysage* [Manzara resmi üstüne], 1939; *Traité de la figure* [Figür üstüne], 1949-50; vb.). Sanatı yavaş yavaş süslemenin ağır bastığı bir tarza doğru kaydı (Bordeaux Tıp fakültesi'ndeki duvar resimleri, 1955).

LHOTSE ("Güney dağı"), Orta Himalaya'da (Nepal) doruk, Everest'in yakınında (güney geçidiyle Everest'ten ayrılır); 8 545 m. Dünyanın dördüncü yüksek doruğudur. Doruğa ilk çıkışı, A. Eggler'in yönetimindeki isviçre dağcı takımından E. Reiss ve F. Luchsinger 18 mayıs 1956'da gerçekleştirdi; A. Eggler, ayrıca 23 ve 24 mayısta Everest'e ikinci ve üçüncü çıkışı da gerçekleştirdi. Lhotse'ye ikinci çıkış ancak 1977'de gerçekleştirilebildi. —*Lhotse Şar*, komşu doruk (8 383 m); doruğa ilk defa avusturyalı J. Mayerl ve R. Walter tırmandı (1970).

-LI [-Lİ, -LÜ, -LU]. Yapım eki. Ad ve ad soylu sözcüklerden sahip olma, bulunma, ilgililik ve ilişkinlik gibi anlamlar içeren adlar, özellikle de sıfatlar türetir: *paralı* (para-lı), *acılı* (acı-lı), *İstanbullu* (İstanbul-lu), *güneyli* (güney-li), vb.

LIĞ a. ALÜVYON'un eşanlamlısı.

LIĞLANMA a. Lığlanmak eylemi.

LIĞLANMAK gçz. f. Toprak sözkonusuysa, üzerinde lığ oluşmak.

LIĞLI sıf. Jeol. Lığdan oluşmuş ya da üzerinde lığ birikmiş toprak, toprak katmanı için kullanılır; alüvyonlu: *Lığlı toprak.*

-LIK [-LİK, -LUK, -LÜK]. Yapım eki. **1.** Ad kök ve gövdelerine gelerek yer, araç, topluluk, adları ile soyut ve somut adlar, sıfatlar yapar: *ağaçlık* (ağaç-lık), *kavaklık* (kavak-lık), *kulaklık* (kulak-lık), *gözlük* (göz-lük), *insanlık* (insan-lık), *günlük* (gün-lük), *aylık* (ay-lık), *kışlık* (kış-lık), vb. **—2.** Sıfatlardan soyut adlar türetir: *iyilik* (iyi-lik), *gerçekçilik* (gerçekçi-lik), *milliyetçilik* (milliyetçi-lik), vb.

LIKIRDAMAK gçz. f. (yansıma sözc.). Bir sıvıdan söz ederken, bir kaptan akma ya da içme durumunda lıkır lıkır ses çıkarmak.

LIKIR LIKIR be. (yansıma sözc.). Bir sıvının lıkırtı sesi çıkararak akışını, içilişini belirtir: *Sürahiden lıkır lıkır dökülen su. Testiyi kafasına dikip, suyu lıkır lıkır içti.*

LINGHU ya da **LENGHU,** Çin'de kent, Çinghai'nin kuzey-batı'sında; 10 000 nüf. Bir petrol bölgesinin yönetim merkezi. Petrol rafinerisi.

LINGŞUEİCİANG ya da **LENGSHUİJİANG,** Çin'de kent, Hunan'ın orta kesiminde, Şaoyang'ın K.'inde; 50 000 nüf. Demir cevheri çıkarımı.

LIYSVA, Rusya'da kent, Ural dağlarının eteğinde, Perm'in D.'sunda; 73 000 nüf. Demir-çelik sanayisi. Elektrikli gereçler sanayileri.

Lİ- arapça önek. Başına eklendiği sözcüğe "için", "yüzünden", "bu nedenle", "tarafından" anlamı katar: *li-eb* (baba tarafından), *li-ebin* (yalnız baba tarafından kardeş olanlar için kullanılır), *li-ebeveyn* (ana ve baba tarafından öz kardeş olanlar için kullanılır), *li-ecl* (amacıyla, için), *li -ecl-il-maslaha* (iş nedeniyle, iş gereği), *li -ecl-il-muhakeme*, *li-ecl-it-tahsil* (öğrenim yüzünden, eğitim için), *li-haza* (bundan dolayı, bu yüzden), *li-hikmetin* (bir hikmete dayanarak), *li-kailihi* (söyleyenin, konuşanın sözü), *li-kül-li* (tümüne, tümü için), *li-muharririhi* (yazarı tarafından), *li -mütercimihi* (çevirmen tarafından), *li -sebebin* (bu nedenle bundan ötürü), *li -üm* (ana tarafından), *li-ümmin* (yalnız ana tarafından kardeş olanlar için kullanılır), *li -vech-il-lah* (Allah aşkına, Allah için), *li -zalike* (bundan dolayı), *li-zatihi* (kendiliğinden) vb.

-Lİ →-LI.

Li Anorg. kim. *Lityum*'un simgesi.

Lİ a. (çince sözc.). Ölçbil. Çinliler'in kullandığı 576 m değerindeki güzergâh ölçüsü.

Lİ ya da **Yİ,** kore hanedanı (1392-1910). Koryo hanedanının yıkılmasını sağladıktan sonra Teco adıyla hüküm süren general Li Song-ge tarafından kuruldu. Li Song-ge kendisine başkent olarak Seul'u seçti ve Mingler'in yönettiği Çin ile ilişkiler kurdu. 1399'da yerine geçen oğlu Tecong yeni bir idari örgütlenmeye girişti. İktidarı, 1419'da sanat ve bilimin koruyucusu olarak ün kazanan ve kore alfabesinin (hengul) yaratıcısı olan Secong'a bıraktı. Li hanedanının tarihi Kore* tarihiyle özdeşleşmiştir. Hanedanın son imparatoru ağustos 1910'da Japonlar tarafından tahttan indirildi.

Schoenal-Diaf

Lhotse

Lİ, Hainan adasının (Çin) güneyinde, sayıları 1990'da 1 100 000 olan, tayca ve giderek artan ölçüde çince konuşan halk. XVI. yy.'da Miaolar ile kaynaşan Liler, yakın bir geçmişe dek Çinliler'e düşmandılar. Köylü ya da balıkçı olan Liler, çinlileştirme nedeniyle çeşitli uygulamaları (evlilikdışı beraberlik, hem erkek, hem kadının evinde yaşama, başlık) ve bazı animist inançları bıraktılar.

LİAMONE, Batı Korsika'da (Güney Korsika *département*'ı) kıyı ırmağı, Sagone körfezine dökülür; 40 km.

LİAN a. (ar. *li'ān*). *Esk.* Birbirine lanet etme, bedduada bulunma.
—İsl. huk. Kocanın karısının zina ettiğini ya da doğurduğu çocuğun kendisinden olmadığını ileri sürmesi ve kadının da bunu reddetmesi durumunda, karı ve kocanın hâkim önünde usulüne uygun bir biçimde yemin ettikten sonra, yalan söyledikleri takdirde Allah'ın gazabını üstlerine davet ederek lanetleşmeleri. (Lian sonunda hâkim, evliliğin sona ermesine karar verir.)

LİANG ÇİÇAO ya da **LİANG Qİ-CHAO,** çinli siyaset adamı (Şinvei, Kanton, 1873 - Pekin 1929). Kang Youvei'in öğrencisiydi, Şanghay'da *Çağın Sorunları* adlı dergiyi çıkardı (1896), Yüz Gün sırasında imparator Guangşü'nün danışmanlığını yaptı (1898), sonra Japonya'ya kaçtı; oradan, *Yurtsever araştırmalar derneği*'nce dağıtılan yazılarıyla Tsişi hükümetine karşı mücadele etti. Yüen Şikai ile işbirliği yaptı, Adalet bakanı oldu (1913); halkoylaması öncesinde Yüen Şikai'den ayrıldı (ekim 1915) ve 1917'de Maliye bakanlığına getirildi.

LİANG KAİ, çinli ressam (Dongping kökenli, Şandong ili), XIII. yy. ortasında Hangcou'da etkinlik gösterdi. Hangcou İmparatorluk akademisi'nde oldukça akademik bir üslupla yaptığı resimleriyle parlak bir meslek yaşamı sürdükten sonra, Liutong'un *çan* manastırına girdi ve Muçi ile birlikte *çan* resim sanatının en önemli temsilcisi oldu. Her fırça darbesinin kendisinden bekleneni yerine getirdiği, gereksiz hiçbir ayrıntıya yer vermeyen, coşkun bir "mürekkep sıçraması" niteliğindeki plastik cüreti, Liang Kai'nin yapıtlarını eşine az rastlanır bir iç yoğunluğa ulaştırır. Çin'de sınırlı bir çevre içinde kalan bu üslup Japonya'da yaygınlaşmıştır.

LİANG QİCHAO →LİANG ÇİÇAO.

LİANYUNGANG → LİENYÜNGANG.

LİAO, Kuzey Çin'de Çitan asıllı hanedan (907-1124). Liaolar 1124'te Çinler'e yenildiler, ama yetkilerinin bir bölümünü Şi Liaolar (Batı Liaolar) XII. yy.'ın sonuna kadar korudular. Bu hanedan dokuz hükümdar verdi.

LİAODONG, Çin'de eski il. Liaoning'in doğu bölümünü oluştururdu. Liaodong, D.'da Bohai körfezini sınırlayan ve Çin çöküntü alanını Kuzey-doğu Kore'den ayıran dağ kütlelerinin uzantısı olan *Liaodong yarımadası*'nı içine alıyor ve Lüda bu yarımadanın ucunda bulunuyordu.

LİAOHI ya da **LİAOHE,** Kuzey-doğu Çin'de ırmak, 1 450 km. Büyük Kingan'ın G.-D.'sundan doğan ırmak, önce D.'ya doğru yönelir, sonra keskin bir dirsekle Bohai körfezine ulaşır. Yingkou limanı, ır-

Liang Kai: çinli şair Li Bo'ya ait olduğu sanılan portre *(Kültür varlıklarını koruma komitesi, Tokyo)*

Zauho-Press-Ziolo

mağın ağzına yakın bir yerde kurulmuştur.

LİAONİNG, Kuzey-doğu Çin'de eyalet; yaklaşık 140 000 km²; 39 459 697 nüf. (1990). (1 milyonu Mançular, Moğollar ve Huiler). Yönetim merkezi *Şınyang.* 1954'te Liaodong ve Liaoşi eyaletlerinin birleştirilmesiyle oluştu.

Yer şekilleri bakımından dört bölge gözlenir. B.'da, iç kesimlerdeki Liaohı ovası; D.'da Moğol platosuna ulaşan parçalanmış kütleler; Liaohı ve Yalu havzalarını ayıran geniş dağlar (1 350 m); G.'de bu dağların devamı olan Liaodong yarımadası. Ocak ayı sıcaklık ortalaması −5 ile −10 °C, temmuz ortalaması 24-25 °C arasında değişir; yağmurların % 65'i (G.-D.'da 700 mm, K.-B.'da 300 mm) yazın düşer.

Ovada ekilen soya ve koaliang'ın yerini G.'e doğru pirinç ve pamuk üretimi alırken yarımadada daha çeşitli tarım (mısır, yerfıstığı, patates, tütün, elma) yapılmaktadır. Ne var ki Liaoning, kömür (Fuşun, Bınşi, Fuşin, Beipiao), demir (Anşan çevresinde) ve bitümlü şistin yanı sıra alünit, kurşun, çinko, molibden ve kıyı şeridinde tuz sayesinde daha çok büyük bir sanayi merkezidir. Kentlerde ağır sanayi (Anşan, Fuşun, Bınşi), makine yapımı (Şinyang, Lüda), tekstil (Cincou), kereste ve kimya sanayisi (Andong) ağır basmaktadır. Liaoning, Kuzey-doğu Çin'in en önemli eyaletidir ve Çin ağır sanayi üretiminin beşte birinin bu eyalette gerçekleştirildiği sanılmaktadır.

LİAOŞİ ya da **LİAOXİ,** Çin'de Liaoning'in batısını oluşturan eski il.

LİAOYANG, Kuzey-doğu Çin'de (Liaoning) kent; 474 600 nüf. (1990). Pamuk işleme. Çimento fabrikası. Besin sanayileri. Petrokimya.

—Tar. 26 ağustostan 3 eylül 1904'e dek Kuropatkin, 26 ağustostan başlayarak Taizi Hı'nın güneyindeki rus ileri mevzilerine saldıran üç japon ordusunu (Oku, Nodzu ve Kuroki) durdurmak için Liaoyang önlerinde bir dizi savaş verdi. Kesin bir karara varamayan Kuropatkin, Kuroki'nin 30 ağustosta ırmağı geçmesine ve sol kanadına doğru ilerlemesine karşı koymadı; bu arada Oku da sağ kanadına yöneldi. 3 eylülde Japonlar Liaoyang'ı aldılar ve Ruslar Hun Hı'nın gerisine çekildiler. (→ RUS-JAPON SAVAŞI.)

LİAOYÜEN ya da **LİAOYUAN,** K.-D. Çin'de (Cilin) kent, Şınyang'ın K.-D.'sunda; 337 800 nüf. (1990). Kömür.

LİAPÇEV (Andrey), bulgar siyaset adamı (Resen, Makedonya, 1866 - Sofya 1933). 1896'da Zname (demokratik parti) üyesiydi. Birkaç kez bakan (1908-1918) oldu. 1926-1931 arasında Başbakanlık yaptı.

LİARD (Louis), fransız filozof (Falaise 1846 - Paris 1917). Yükseköğrenimin örgütlenmesinde önemli bir rol oynadı. Descartes, olguculuk ve mantıkla ilgilendi. Yapıtları: *les Logiciens anglais contemporains* (Çağdaş ingiliz mantıkçılar) [1878] ve *la Science positive et la métaphysique* (Olgucu bilim ve metafizik) [1879].

LİARD ırmağı, Kanada'da (Kuzey-Batı Arazisi) ırmak, Mackenzie'nin kolu (sol kıyıdan); 1 115 km (havzası 414 000 km²).

LİAS a. (ing. sözc.; esk. fr. *liais*'den). Yerbil. Jura sisteminin alt bölümünü oluşturan katların tümü.

LİATHDROMA, ing. **Leitrim,** İrlanda Cumhuriyeti'nde (Connachta ili) yönetim bölümü, Shannon'un yukarı havzasında; 1 526 km²; 27 800 nüf. Merkezi *Cara Droma Rúisg.*

LİATRİS a. Kuzey Amerika kökenli dik ve sert saplı, almaşık şeritsi ya da mızraksı yapraklı çokyıllık otsu bitki. (Çiçekler başak ya da salkım şeklinde kümelenmiş kırmızı ya da beyaz kömeçler halindedir. Liatrisler bahçelerde tarhları süslemeye çok elverişli bitkilerdir. Bileşikgiller familyası.)

LİBADE a. (ar. *lebāde,* yağmurluk'tan). Esk. giy. Bir tür kısa hırka.

—ANSİKL. Libade, genellikle astarlı olur; astarıyla kumaşı arasına pamuk yerleştirilerek üstten verev dikişle dikilir. Bu dikişler sırtta balıksırtı biçiminde kavuşur. Kısa, dik bir yakası vardır. Boyu bele değin uzanır, kolları boldur ve bileğin birkaç parmak üstünde son bulur. Ön kenarları, yakası, kol ağızları ve etekleri harçlarla süslenmiştir. Önünde ilik düğme bulunmaz, açık durur. Anadolu'nun geleneksellliğini koruyan bazı yörelerinde bugün de kullanılmaktadır. Bazı yörelerde daha sadeleri erkekler tarafından da giyilir.

XIX. yy. sonunda kentlerde de moda olmuş bir kadın giysisiydi.

LİBADENOS (Andreas), bizanslı yazar (XIV. yy.). İstanbul'da doğduğu, Trabzon rum kralları Basileios (1332-1340) ve Aleksios III (1349-1390) dönemlerinde Trabzon'da yaşadığı bilinmektedir. En ünlü yapıtı *Periegesis* adlı seyahatnamesidir. XVI. yy.'ın ilk yarısında Mısır'a, Filistin'e ve Trabzon'a yaptığı gezilerin izlenimlerini içeren bu kitabından başka Hagios Phokas için yazdığı *Egkomion*'u, Aleksios II'nin önünde okuduğu *Homologion pisteos*'u (Din ikrarı), Meryem'in doğumunu ve ölümünü anlatan iki *iambos*'u vardır.

LİBAN a. (ar. *libān*). *Esk.* **1.** İnsan sütü. **—2.** Süt emzirme.

LİBANİOS, yunanlı hatip (Antakya 314 -393'ten sonr.). Atina, İstanbul ve Nikomedeia'da ders verdikten sonra, özellikle Antakya'da etkinlik gösterdi. Yeteneği ve imparatorların, özellikle de öğrencisi olan Julianus'un desteği sayesinde, Yunan Doğu'nun önemli kişilerinden biri durumuna geldi. Aralarında, polemiğe girişmekten de geri kalmadığı birçok dostunun bulunduğu (Nazianzoslu Gregorios, Mopsuestialı Theodoros, Ioannes Khrysostomos) hıristiyanlara karşı düşmanlık beslemekle birlikte, yunan kültürüyle paganlığın birbirinden ayrılamayacağını düşünüyordu. 65 söylevinden çoğu, örneğin *Egkomion tes Antiokheias* (Antakya övgüsü), *Apologias* (Savunmalar) gibi, gerçekten verilmiş söylevlerdi. Tüm yazıları gibi 1 607 mektubu da, Geç İmparatorluk döneminin sonundaki öğrenci ve öğretmen yaşamı üzerine tam bir fikir vermekte ve çağın kaygılarını dile getirmektedir.

LİBAS a. (ar. *libās*). *Esk.* **1.** Elbise, giysi: *"Sonra gördüm ki melal içinde inleyen bir tayfı bütün varlığıyla ağlayan ve göz yaşından libasını daima sulara mezceden ince uzun bir hayal"* (H. E. Adıvar). **—2.** *Libas-ı fersude,* eski, yıpranmış elbise. ‖ *Libas-ı matem,* yas elbisesi. ‖ *Libas-ı nev,* yeni giysi. ‖ *Libas-üt-takva,* sakınma, çekinme giysisi, iman.

—Tar. *Libas-ı fahir,* Osmanlı devletinde bir kişiye onurlandırma ya da ödüllendirme amacıyla, padişah ya da sadrazam tarafından giydirilen kürk ya da değerli kaftan. ‖ *Libas-ı katrani,* Osmanlı devletinde papazların giydikleri kara cübbeyi aşağılamak amacıyla müslüman halk arasında kullanılan deyim.

LİBAU (Andreas), lat. **Libavius,** alman simyacı (Halle 1550'ye doğr. - Coburg 1616). Hekimdi, Paracelsus'un öğrencisi oldu; kimyayı ve simyayı birbirine karıştırmadan, özellikle tedavi amaçlarıyla kullandı. Kalay klorürü, adının verildiği çözeltiyi ve kamforik asiti buldu. Emetikin, arsenik asitin tıbbi özelliklerini inceledi ve metalürjide kullanılan eriticiler üzerinde araştırmalar yaptı. Simya konusunda çok sayıda, bilgi bakımından zengin incelemeler yazdı: *Alchemia... opera... collecta* (1597), *Defensio et declaratio perspicua alchymiae transmutatoriae* (1604).

LİBBY (Willard Frank), amerikalı kimyacı (Grand Valley, Colorado, 1908 - Los Angeles 1980). Kaliforniya Üniversitesi'ndeyken (1927), uranyum izotoplarını ayırmaya çalıştı; 1945'te Chicago Üniversitesi'nde, daha sonra Los Angeles'ta Kaliforniya Üniversitesi'nde profesörlük yaptı. Canlı dokularda, radyoaktiflik ölçümleri konusunda uzmanlaştı, atmosferde trityumun ve özellikle karbon 14'ün oluşumunu açıkladı. Bu izotopun dozlanması üzerine kurduğu "nesneleri tarihlendirme" yöntemini buldu. (1960 Nobel kimya ödülü.)

LİBECCİO a. (ital. sözcük; lat. *libs, libis,* güney-batı rüzgârı'ndan). İklimbil. Akdeniz'in Liguria ve Fransa kıyılarında esen güney-batı rüzgârı. (Korsika'nın denize bakan kesimine [batı kıyısı] yağış getirir; oysa adanın doğu kesimiyse kuraktır [fön etkisi].)

LİBEDİNSKİY (Yuriy Nikolayeviç), ukraynalı yazar (Odesa 1898 - Moskova 1959). Önceleri iç savaş dönemindeki mücadeleleri (*Une semaine* [fr. çev.], 1922) ve barışçı eğitim çabalarını (*les Commissaires* [fr. çev.], 1925; *la Veille* [fr. çev], 1928; *la Naissance d'un héros* [fr. çev], 1930) konu alan hikâyeler yazdı. Daha sonra *Matin des soviets* (fr. çev.) [1957] adlı üçlemesinde, Kafkasya'da yaşayan halkların devrimci uyanışlarını anlatan yapıtlar verdi.

LİBELLULİDAE a. Böcbil. KIZBÖCEĞİGİLLER familyasının bilimsel adı.

LİBERA, Rom. mit. Liber Pater'e bağlı tanrıça. Genellikle Ceres ile özleştirilir.

LİBERAL sıf. ve a. (fr. *libéral;* lat. *liberalis,* hür bir kimseye uygun düşen'den). **1.** Kişi özgürlükleri, düşünce özgürlüğü ve siyasal özgürlük yanlısı bir kimse için kullanılır. **—2.** Ekonomik liberalizmden yana olan bir kimse için kullanılır.

◆ sıf. **1.** Kişi özgürlüklerini savunan bir davranış, bir tutum, bir görüş için kullanılır: *Liberal görüşler, düşünceler. Liberal reformlar.* **—2.** Ekonomik liberalizme ilişkin şey için kullanılır: *Liberal ekonomi. Liberal kapitalizm.* **—3.** Başkalarına karşı hoşgörülü olan kimse, hoşgörüye dayanan tutum için kullanılır.

◆ a. **1.** Tar. Liberalizm yandaşı. **—2.** Fransa'da Restauration döneminde bonapartçılara ya da cumhuriyetçilere karşı olan kimse. **—3.** ABD'de ilerici bir siyasetten yana olan kimse.

Liberal köylü partisi, türk siyasal partisi (1950-1952). Toprak, emlak ve serbest teşebbüs partisi ile Müstakiller birliği'nin kendini feshinden sonra buradan katılanlarla, aralarında Prof.Dr. Lütfü Aksu, Asaf İlbay, Abdülkadir Can, O. Nuri Gürler'in bulunduğu 17 kişi tarafından kuruldu. Demokrasinin gelişmesi için yeni bir anayasayı, iki meclisli nispi temsil sistemini savunuyor, basın ve radyo yasalarında değişiklikler istiyordu. Muhafazakâr bir görünüm taşıyan Liberal köylü partisi, 1952'de kendini feshederek Türkiye Köylü partisi'ne katıldı.

Liberal parti, genel olarak Whig partisi'nin ardılı sayılan ingiliz siyasal partisi. 1832 seçim reformundan sonra eski Tory partisi "muhafazakâr" adını benimserken, bunun rakibi durumundaki partiye lord Russell "liberal" adını verdi. 1830-1850 döneminde ingiliz partilerinde büyük bir istikrarsızlık göze çarpar. Geçirilen hızlı evrim geleneksel çerçeve ve kadroları parçalamakta, her iki yanda da (Gladstone ve Disraeli örneklerinde görüldüğü gibi), saf değiştirenlere çok sık rastlanmaktadır. Liberal parti, adım adım oluşan evrimi içinde şu üç ana unsurdan meydana geldi: Whigler*, radikaller*, Peel*'in izleyicileri olan, serbest değişim saflarına kazanılmış eski muhalif toryler. Ekonomik liberalizm, dağınık durumdaki bu partiye bir çekim gücü kazandırdı. 1860'a doğru kesin kuruluşu tamamlanan partide, 1865-1886 yılları arasında Gladstone sayesinde belli bir

bütünlük sağlandı. Partinin, serbest değişim inancı bir kez pekiştikten sonra, siyasal ve toplumsal sorunlara da özgürlük ve adalet kaygılarını temkinli bir biçimde yaydığı görüldü. Uzun bir iktidar dönemi (1868-1874, 1880-1885 ve 1886) partiye, orta sınıfları siyasal bakımdan güçlendirme, aşırı toplumsal, dinsel (konformist olmayanlar) ve ulusal (İrlanda) adaletsizlikleri de düzeltme olanağı verdi.

1880'e doğru, Victoria döneminin dengesi bozulmaya başlayınca, yeni radikalizme bağlı genç kuşaklar daha demokratik ve imparatorluğun korunması yönünde bir görüş açısını benimsediler. Sömürge sorunlarının baş göstermesi ve özellikle İrlanda için özerklik akımı, partiyi böldü. Gladstone, uzlaştırıcılık idealine inatla bağlı kalmaya devam ederken, imparatorluğun sürdürülmesinden yana olan emperyalist eğilimliler İrlanda'nın özerkliği tasarısına (Home Rule) karşı çıkarak, 1886'da partiden ayrıldılar ve Birlikçi liberal parti'yi kurdular. Böylece parti için bir parçalanma ve silinme dönemi de açılmış oldu.

XX.yy.'ın başında serbest değişimi ortadan kaldıracak bir gümrük reformu öneren muhafazakârlar, kendi saflarında karışıklık çıkmasına ve kamuoyunun tedirginliğe düşmesine yol açtılar. Böylece, 1906 seçimleri liberallerin büyük zaferiyle noktalandı. Parti bundan sonra, whiglerin hemen hemen tümüyle ortadan çekilmesi ve radikal küçük burjuvazinin ağırlığının giderek artmasıyla sola kaydı. Llyod George, partisinin demokratik yönelimini daha da hızlandırarak toplumsal reformları gerçekleştirdi. Bu arada Home Rule Parlamento'da kabul edildi (1912), ancak uygulamaya konmak istendiğinde, Ulster'de bastırılması zor bir direniş baş gösterdi.

1915'ten sonra tek başına iktidar olamayan Liberal parti, Birinci Dünya savaşı zaferinden (1918) sonra sallanmaya başladı. Lloyd George'un kavgacı kişiliğiyle daha da ağırlaşan iç çatışmalar yeniden su üstüne çıktı. Gerileme, İkinci Dünya savaşı'nda daha da hızlandı. Parti, 1945 seçimlerinde 12, 1950 seçimlerinde ise 9 temsilci çıkarabildi. 60'lı yıllardan sonra Parlamento'daki konumu düzeldi, şubat 1974 seçimlerinde oyların % 19,3'ünü aldıktan sonra, 1977'de Callaghan hükümetinde İşçi partisi'yle birlikte yeniden iktidara geldi (1977-1979). 1979'da, lideri Jeremy Thorpe'u hırpalayan skandal, partinin de saygınlığının azalmasına yol açtı. David Steel başkan seçildi. İşçi partisi'nin sağ kanadından kopan Sosyal demokrat parti'yle ittifaka giren Liberal parti, 1983 haziran seçimlerinden güçlenerek çıktı. Mayıs 1987'de yayımladıkları seçim bildirisinde, iktidara geldiklerinde geniş siyasal, iktisadi ve toplumsal reformlar gerçekleştireceklerini açıklayan liberal-sosyal demokrat ittifakı haziranda yapılan seçimlerde, yaptıkları güç birliğine karşın oy kaybetti. Nisan 1992'de yapılan genel seçimlere Sosyal demokrat partiyle birleşerek katılan Liberal partinin oy kaybı devam etti (% 17,8 oranında oy alarak 20 milletvekili çıkarabildiler).

LİBERALE da Verona, italyan ressam ve minyatürcü (Verona 1445'e doğr. - *ay. y.* 1529). Siena katedrali'nin Piccolomini kitaplığı için 1470-1476 arasında 14 ilahi kitabının süslemelerini yaptı. Ayrıca sunak tabloları ve anlatımcı üsluplarıyla dikkati çeken sandık panoları gerçekleştirdi (*Müneccimlerin tapınması*, Verona katedrali).

LİBERALİA, 17 martta *Liber* ve *Libera* onuruna düzenlenen çok eski bir şenliği belirten lat. sözc. (*Liber Pater*'den). Bu şenlikte, ergenlik çağındaki delikanlılar bullalarını çıkarırlar ve erkeklik simgesi olan togayı giyerlerdi.

LİBERALİZM a. (fr. *libéralisme*). **1.** İkt. düş. tar. Bireyę, onun özgürlüğüne ve kamu yararına sonuçlanacağı için bireysel etkinliklerde özgürlüğe ayrıcalık tanıyan iktisadi kuram. (Bk. *ansikl.* böl.) —**2.** Devletin bireysel özgürlükler karşısındaki yetkilerini sınırlamayı öngören siyasal öğreti. (Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL. İkt. düş. tar. Liberal okul, XVII. ve XIX. yy.ların büyük klasik iktisatçıları tarafından temsil edildi: İngiltere'de Adam Smith, Malthus, Ricardo, John Stuart Mill; Fransa'da Jean-Baptiste Say, Frédéric Bastiat. Liberalizmin ana tezi, iktisat alanında kendiliğinden oluşan bir doğal düzenin varlığı iddiasına dayanır. Bireylerin rolü, tıpkı mekanik ya da fizik yasalar örneğindeki gibi, iktisadi sistemi dengeye doğru götüren iktisat yasalarını keşfetmekle sınırlı kalmalıdır. Bunlar, insanın yaradılışına uygun yasalardır. Liberal insan, *homo oeconomicus*, yani "en az zahmetle en çok kazanç sağlamaktan başka bir amaç gütmeyen akıl sahibi varlık"tır. İnsan, böylesine özgür davranmakla doğal iktisadi düzenin gerçekleşmesini sağlar. Bireysel çıkarlarla toplumun genel çıkarı çakışır ve uyuma kavuşur.

Öyleyse insan,kendisine en fazla özgürlük tanınması gereken iktisadi karar birimidir. Devlet ve özel gruplar, müdahaleleriyle, bireyler arasında rekabetin serbestçe işlemesini engellemekten kaçınmalıdırlar. Kural şudur: "Bırakın yapsınlar, bırakın geçsinler". Bununla birlikte liberal iktisatçılar, rekabetin sonucuna ilişkin yorumlarında birbirlerinden ayrılırlar. Çoğunluğu fransız olan iyimser iktisatçılara göre, bu sonuç, olabileceklerin en iyisidir; çoğunluğu ingiliz olan kötümserlere göre ise, bu sonuç olabileceklerin en az kötüsüdür. Ne olursa olsun, her iki eğilim de, serbest rekabetin ve devletin müdahaleden kaçınmasının zorunlu olduğu görüşündedirler. Bunlar, üretim ile tüketimin fiyat mekanizması sayesinde dengeleneceğine inanırlar; emek ve sermaye arzı ile talebinin, gelir mekanizması sayesinde ayarlanacağına güvenirler.

Bu liberalizm, yeniklasikçi iktisatçılar tarafından daha da çok benimsenmiş ve son derece kapsamlı bir biçimde uygulanmıştır. Ama, 1929 bunalımı, kuramın doğruluğu üzerinde kuşku bulutlarının toplanmasına yol açtı. Böylece, Keynes'in öncülüğü altında, bazı dengesizliklere çare bulmak üzere devletin piyasa ekonomisine karışmasını haklı gösteren "müdahalecilik" kuramı ortaya çıktı. Bu kuram, birçok ülke tarafından benimsendiyse de, yeniliberal okul tarafından zamanla yumuşatıldı.

1974 bunalımından sonra, keynesçi politikalar, "yeni iktisatçılar" akımınca eleştirildi. Bu akım, aşırı müdahalelerinden ötürü özellikle devleti bunalımdan sorumlu tutuyor ve dolayısıyla da katıksız bir liberalizme dönülmesini öğütlüyordu. 80'li yılların başında bazı ülkeler (ABD), böyle bir liberalizmi uygulamaya giriştiler.

—Siyas. bil. Liberal öğreti esas olarak XVIII. yy.'da monarşik mutlakiyetçiliğe karşı verilen mücadele içinde biçimlendi. Ancak bu doktrin, halk egemenliği ile ilgili tahlilleri (J.-J. Rousseau) ve bunların sonuçlarını üstlenme yoluna da gitmedi. Yükselen liberal burjuvaziye göre, siyasal iktidarın müdahalesi, bireysel etkinliklerin düzenlenmesi ve korunmasına ilişkin görevlerle (kolluk, adalet, savunma) sınırlı kalmalı, siyasal iktidar özel girişimi ezecek ya da kısıtlayacak her türlü müdahalecilikten kaçınmalıydı. Bu ilke, devlet düzeyinde en azından üç sonuç doğurmaktadır: öncelikle devlet, Locke ve Montesquieu tarafından kuramlaştırılan kuvvetler ayrılığı ilkesine uygun olarak örgütlenmelidir. Tocqueville'in savunduğu yerinden yönetim ilkesi de bu anlayış içinde yer alır. İkincisi demokrasi, temsili ve parlamenter olmalıdır. Çünkü yalnızca bu demokrasi biçiminde, seçimler bir süzgeç işi gördüğünden ve halk çoğunluğunun her türlü diktacılığını önlediğinden dolayı, esasta halka ait olan iktidar hakkının, uygulamada seçkinler tarafından kullanılması sağlanmış olur. Üçüncüsü devlet, bireyin vazgeçilmez hak ve özgürlüklerini ve özellikle mülkiyet hakkını resmen güvence altına alan hukuka tabi kılınır.

Sygma

İngiliz liberal partisi'nin 1974'te yaptığı bir seçim toplantısı (ortadaki Jeremy Thorpe)

LİBERALLEŞME a. Liberalleşmek, daha çok özgürlük kazanmak eylemi.

LİBERALLEŞMEK gçz. f. Liberalizm doğrultusunda değişmek, liberal düşünceler ve davranışlar edinmek.

◆**liberalleştirmek** ettirg. f. Liberalizm doğrultusunda bir değişim sağlamak; daha çok özgürlük vermek.

LİBERALLEŞTİRME a. Liberalleştirmek ve daha çok özgürlük vermek eylemi: *Bir politik rejimi liberalleştirme.*
—İkt. Uluslararası ticari değişimlere daha büyük bir serbestlik verme eğilimi.

LİBERALLEŞTİRMEK → LİBERALLEŞMEK.

LİBERASYON a. (serbest bırakma anlamında fr. *libération*'dan). Uluslarar. İkt. *Ticaretin liberasyonu*, gümrük duvarlarının indirilmesi ve kontenjanların kaldırılması yoluyla ticari değişimlerin kolaylaştırılması.

LİBERATORE (Matteo), italyan filozof ve tanrıbilimci (Salerno 1810 - Roma 1892). Cizvit tarikatına girdi (1826). Önce Napoli'de, sonra Roma'da ders verdi ve bu kentte *Civiltà cattolica*'nın ilk yazarları arasında yer aldı. *Institutiones philosophicae* (1860-61, 3 cilt) adlı yapıtıyla, thomasçı felsefenin yenilenmesine katkıda bulundu.

LİBEREC, esk. alm. **Reichenberg,** Çek Cumhuriyeti'nde (Kuzey Bohemya bölgesi) kent, Krkonose dağlarının eteğinde; 101 934 nüf. (1990). Kent, Bohemya tekstil sanayisinin beşiğiydi. Pamuklu, yünlü ve keten dokuma tesisleri içeren kent, komşu küçük merkezlerdeki etkinlikleri de yönlendirir. Liberec'te, makine (otobüs yapımı) ve besin (tuzlanmış yiyecekler, biracılık) sanayileri, cam fabrikaları da vardır. Yüksek teknik okullar. Kentin kuzeyinde 800 m yüksekliğe ulaşan Jizerské Hory dağları ve güneydeki Luzické Hory yükseklikleri Liberec'in çevresinde yeşil bir kuşak oluşturur.

LİBERİ (Pietro), **il Libertino** denir, italyan ressam (Padova 1614 - Venedik 1687). Birçok yolculuktan sonra Venedik'e yerleşti (1643); rahat klasik bir üslubu vardı, önemli resim siparişleri aldı (*Çanakkale savaşı*, 1656, Dukalık sarayı). Ayrıca, mitolojiyi işleyen erotik tablolar da yaptı (*Bir kadının tuvaleti*, Münih, Schleissheim şatosu).

LİBERİA, Kosta Rika'da kent, Guanacaste ilinin merkezi, Orosi yanardağlarının eteğinde; 22 000 nüf. (1990). Yönetim ve ticaret merkezi.

LİBER JUDİCİORUM → FORUM JUDİCUM.

LİBERMAN (Yevsey Grigoriyeviç), ukraynalı iktisatçı (Slavuta, Ukrayna, 1897 - Moskova 1983). Harkov Üniversitesi'nde profesördü; *Struktura Blansa Industriyalnogo Predpriyatiy* (Bir sanayi işletmesinin denge yapısı) [1948], *Sredstva diya Povişeniya Rentabilnosti Sotsialistiçeskih Predpriyatiy* (Sosyalist işletmelerin verimini artırma yolları) [1956], *Analiz İspolzovaniya Proizvodstvenniyh Resursov* (Üretim kaynaklarını kullanma analizi) [1963] adlı yapıtları yayımladı. SSCB'de 1966'dan sonra uygulanan üretken ekonomi reform planına Batı'da onun adı verilmiştir. Liberman'a göre, bir sosyalist işletmenin, hem kârıyla maliyetini karşılaması, hem de üretimin iyileştirilmesine ya da sosyal hizmetlere katkıda bulunacak bir fazlalığı toplumun yararlanmasına sunması gerekir. Liberman, her işletme şefinin göreli bağımsızlığından ve işletmeler arasında bir ölçüde rekabet bulunmasından yanadır.

LİBERO a. (ital. sözc.). Futbolda kaleciyle savunma arasında yer alan ve karşı atakların açtığı gedikleri kapatmakla görevli savunma oyuncusu.

LİBER PATER, italik şarap tanrısı; kısa sürede Dionysos'la özdeşleştirildi. Onuruna *liberalia* adı verilen şenlikler düzenlenirdi.

LİBERTAD, Kuzey Peru'da yönetim bölgesi; 23 240 km²; 1 244 000 nüf. (1990). Merkezi *Trujillo.* Şekerkamışı.

LİBERTAD, Salvador'da yönetim bölgesi, Büyük Okyanus kıyısında; 1 653 km²; 440 030 nüf. Merkezi *Nueva San Salvador.*

LİBERTİA a. (öz. a. *Libert* [de *Malmédy*]'den). Yeni-Zelanda, Avustralya, Tasmanya ve Şili'de yetişen çokyıllık otsu bitki. (Yapraklar kök boynundan çıkar, dar ve şeritsidir, çiçekler genellikle beyazdır ve yalancı şemsiye biçiminde bir arada bulunur. Süsengiller familyası.)

LİBERTİN a. (fr. *libertine*). Tar. XVII. yy.'da hıristiyan öğretilerine karşı düşünce bağımsızlığını koruyan ve Kilise'ye herhangi bir biçimde boyun eğmeyi reddeden kimseye verilen ad.

LİBERTY a. (tesc. edil. ad; bulucusunun adından). **1.** Başlangıçta, kadın elbiseleri, duvar kaplamaları ve döşemelik olarak kullanılan yumuşak ve hafif ipekli kumaş. **—2.** Günümüzde, giysi yapımında ve döşemecilikte kullanılan, küçük çiçekli, genellikle pamuklu ince kumaş.

LİBERTY İSLAND, esk. **Bedloe's Island,** New York körfezinde (ABD) Özgürlük anıtı'nın bulunduğu adacık, Manhattan'ın G.'inde.

LİBERTY-SHİP a. (amerikanca *liberty ship,* özgürlük gemisi). İkinci Dünya savaşı sırasında, ABD'nin seri halinde inşa ettiği yük gemisi tipi.

—ANSİKL. Basit ve sağlam gemiler olan liberty-ship'ler 133 m uzunluğundaydı ve saatte 10 deniz mili hız yapıyordu. İkinci Dünya savaşı sırasında 2 710 tane liberty-ship hizmete girdi. Henry Kaiser tarafından düzenlenen standartlara göre elektrik kaynağının yaygın olarak kullanımı bu gemilerin seri halinde hızla inşa edilmesini sağlamıştır. 1945'te bu gemilerin çoğu başka ülkelere satıldı.

Liberum veto, 1652'den başlayarak Polonya Diyeti'nde uygulanan veto. Muhalif tek bir milletvekili bile, Meclis kararlarını feshedebilirdi. Bu hak, soyluların egemen bulunduğu Polonya Cumhuriyeti'nde belirleyici anarşi öğelerinden biri oldu.

LİBERYA, Batı Afrika'da devlet, Atlas okyanusu kıyısında; 111 400 km²; 2 610 000 nüf. (1990). Başkent *Monrovia.* Resmi dil *ingilizce.*

COĞRAFYA

Batı Afrika'nın güney kıyılarında, Sierra Leone ve Fildişi Kıyısı arasında yer alan Liberya, yarıekvator ikliminin etkisiyle çok yağış alan bir ülkedir. Gine dağlarının güney aklanında uzanır: kıyı ovası ve orta yükseklikteki tepeler, yarılmış yüksek platolar ve dağlık bölgeler, Nimba dağlarına kadar birbirini izler. Ekvator ormanıysa, iç kesimin geniş boş alanlarında yayılmaktadır.

Kentlerde ve kıyı bölgesinde toplanmış olan 80 000 (nüfusun % 3'ünden az) Liberyalı-Amerikalılar (afrikalı-amerikalı göçmenlerin soyundan gelenler), 1980'e kadar, mülk sahibi ve yönetici sınıfı oluşturuyorlardı. Yerliler, büyük ailelere ayrılmış yirmi kadar etnik öbekte toplanıyordu: ülke topraklarının %40'ına dağılmış (doğu ve güney kesimleri) olan ve Liberya'nın ikinci etnik öbeğini oluşturan Bassalar'ı (250 000) da kapsayan Krular; en önemli öbeği Kpelleler (400 000) olan kuzeydeki Mande-fular; sayıca az olan ve Avrupalılar'la ticarete ilk giren kıyı kesimindeki Vailer'i de kapsayan Mande-tanlar; özellikle Golalar'ı ve Kissiler'i içine alan Batı Atlas okyanusu öbeği. Ganalı balıkçılar olan Fantiler, doğu kıyılarına yerleşen Fantiler (ganalı balıkçılar) dışında, yakın geçmişte tüm komşu ülkelerden Liberya'ya göçmenler geldi. Afrikalılar'ın yanı sıra lübnanlı, hintli ve pakistanlı tüccarlar, on binlerce batı kökenli (yarısı amerikalı) halk, nüfusun geri kalan bölümünü oluşturmaktadır.

Ekonomiye, 27 yıl (1944-1971) iktidarda kalan Başkan William Tubman canlılık kazandırmıştır. Bu Amerika kökenli liberyalı, bazı "yerlilere" yönetimde sorumluluklar verdi, ülkeyi donattı (karayolları, limanlar, havalimanları), dışsatıma yönelik tarımı ve amerikan devlet ve özel sermayesinden yardım gören sanayi tesislerini destekledi. Halkın %80'i beslenmeye yönelik tarımla (pirinç, manyok vb.) uğraşır; ama "köylü işletmeleri" de gelişmektedir (kahve, kakao, yağ palmiyesi, hevea). Liberya'da, aynı ürünlere yönelik büyük sanayi işletmeleri vardır. Bunların en önemlisi, 1926'da kurulan ve uzun süre "devlet içinde devlet" olan Firestone hevea işletmesidir (36 000 hektar). Yıllık kauçuk üretimi 1988 rakamlarıyla 85 000 ton ise de, bu üretim dünya doğal kauçuk üretiminin % 2'sini ve değer bakımından ülke dışsatımının onda birini ancak karşılar. Dışsatımların başında (değer bakımından % 62) madenler (demir, elmas) gelir. Demir cevheri en önemli dışsatım ürünüdür. Liberya, Afrika'nın ikinci demir cevheri üreticisidir (12-15 Mt). LAMCO'nun (Liberian American-Swedish Minerals Company) Nimba dağlarından çıkardığı demir, ülke üretiminin yarısından çoğunu oluşturur. Sanayi tesisleri (çoğu tüketim malları) kentlerde, özellikle başkentte toplanır; Monrovia, LAMCO'nun maden limanı olan Buchanan'dan sonra, ülkenin başlıca limanıdır. Hâlâ ancak iki kentin nüfusu 40 000 kadardır: maden kenti Yekepa (LAMCO) ve Harbel (Firestone'un kenti). Dış ticaret hemen hemen dengededir (durum, demir cevheri ihracat hacmine ve fiyatına göre değişir). Liberya daha çok ABD ile ticaret yapar; ABD'yi Batı Avrupa ülkeleri (demir alırlar) izler. Tartışmalı olsa da önemli bir başka gelir kaynağı da Liberya bandırasının kiralanmasıdır; bu sayede Liberya, 150 MTpl'yi aşan filosuyla dünyanın en büyük armatörüdür; Liberya ticaret filosunun yaklaşık üçte ikisini petrol tankerleri, geri kalan bölümün hemen hemen tamamını da maden taşıma gemileri oluşturmaktadır.

TARİH

Ormanlık bir ülke olan Liberya, önce tarım (pirinç) ve balıkçılıkla geçinen Mande, Melle (özellikle Kpelle) ve Kru topluluklarının tarafından işgal edildi. Siyasal örgütlenme, kimi zaman konfederasyonlarda toplanan köy şefliklerinden ileri gitmiyordu. XV. yy.'da Portekizliler'in keşfettiği Biber kıyısı, uzun süre, İngilizler'in, Hollandalılar'ın ve Fransızlar'ın uğrak yeri oldu; bu avrupalı güçler burayı ticari etkinlikleri için kullandılar.

1816'da kurulan ve Jehudi Ashmun'un temsil ettiği Amerikan sömürgeleştirme şirketi, 1822'den itibaren buraya, yerlilerin karşı çıkmasına rağmen, azat edilmiş zenci köleleri yerleştirmeye başladı. Bağımsızlığı ilan edilen ve Kuzey Amerika'

LİBERYA

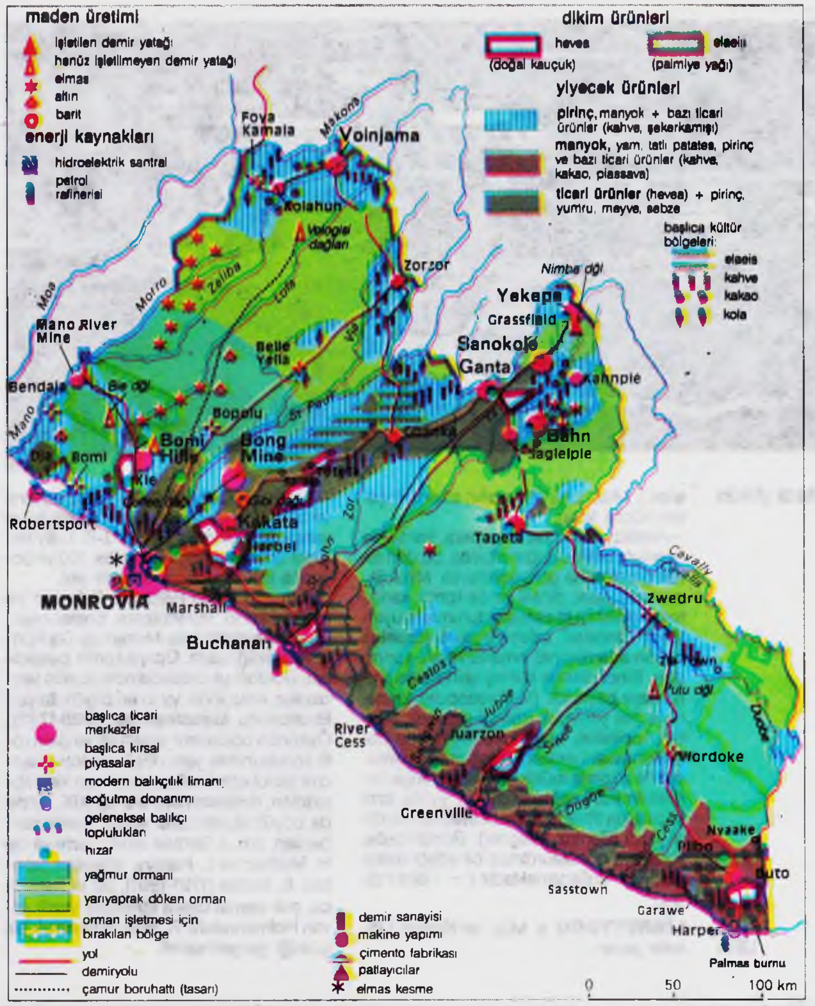

nınkine benzer bir anayasası olan bu yerleşim (Mesurado ırmağının ağzında), 1848'de Liberya adıyla hemen tüm büyük devletler tarafından (ABD, 1862'de tanıdı) tanındı; başkentine, Başkan Monroe'nun onuruna Monrovia adı verildi. Ama Liberya bugünkü durumuna, 1833'te Palmas burnunda kurulan benzer bir yerleşim olan Maryland'la birleştikten (1857) sonra kavuştu. Sınırları, İngiltere (1885) ve sonra da Fransa'yla (1892 ve 1910) imzalanan antlaşmalar sonucunda kesin olarak belirlendi. ABD yardımlarına karşın, ülke başlangıçta güçlüklerle karşılaştı; amerikalı zenciler (1848'de 8 000, yüzyılın sonunda 22 000), yerlileri (1848'de 35 000) ezmek ve zorla çalıştırmakla suçlandılar. 1926'da Firestone, 99 yıl süreyle 400 000 hektarlık bir araziyi elde ederek (kauçuk plantasyonları) büyük Amerikan ayrıcalıkları rejimini başlattı. Sonra Liberia Mining Company (1945), E. R. Stettinius'un Liberia Company'si (1947) ve Liberia Products Company de (1948), doğal kaynakları değerlendirmeye giriştiler.

Ocak 1944'te, True Whig Party'ye dayanarak iktidara gelen ve 1944'ten 1971'e kadar aralıksız seçilen William Tubman, iç kesimlerdeki halklarla anlaşmaya yönelik bir bütünleşme siyasetini başlattı. Yabancı yatırımlar, yerli topluluklara hiçbir yarar sağlamadı; 60'lı yıllarda Firestone'da (1963 ve 1966) ve demir madenlerinde (1965) grevler oldu. 1966'da Parlamento, başkana olağanüstü yetkiler vermeyi oybirliğiyle kabul etti.

1971'de ölen Tubman'ın yerini Dr. Tolbert aldı. Dış ilişkilerde, Portekiz, Rodezya ve Güney Afrika'yı kınayan Liberya, batılı ülkelerle dostluk siyaseti izledi. 1975'te, bir daha yenilenmemek üzere 8 yıllık bir süre için seçilen William Tolbert, ulusal birliğe, hür teşebbüse, ülkede altyapının geliştirilmesine önem verdi. Ciddi ilerlemelere karşın eşitsizlikler ortadan kalkmadı ve büyük toprak sahipleri aristokrasisi oluşturan Liberyalı-Amerikalılar'ın ülke üzerindeki egemenlikleri devam etti. Bununla birlikte, iktisadi durumun kötüleşmesi nedeniyle muhalefet yavaş yavaş oluşmaya başladı; 14 ve 15 nisan 1979'da Gabriel B. Matthews'un yönetiminde, marxçı eğilimli Progressive Alliance of Liberia (PAL), ciddi ayaklanmalar başlattı. Bu hareketler, Afrika birliği örgütü'nün Monrovia'daki zirve toplantısından bir hafta önce Gine'nin yardımıyla bastırıldı. 12 nisan 1980'de ordu müdahale etti; Başkan Tolbert öldürüldü ve astsubaylar ve erlerden oluşan bir Halk kurtuluş konseyi iktidarı ele geçirdi. Konsey, devlet ve hükümet başkanlığı görevleri, başçavuş Samuel K. Doe'da toplandı.

Devrilen sivil hükümetin bazı üyeleri kurşuna dizildi. 100 ABD askeri, liberya ordusunu eğitmek üzere geldi (nisan 1981). Devlet başkanı Doe en kısa zamanda sivil yönetime geçileceğini söyledi. Hazırlanan anayasa halkoyuna sunuldu (temmuz 1984). Temmuz 1985'te SSCB ile ilişkiler kesildi. Sosyalist partilerin kurulması engellenirken üç muhalif partinin iktidardaki Ulusal demokrat parti'yle birlikte seçimlere katılmasına izin verildi. Ekim 1985'te yapılan seçimlerde Ulusal demokratlar kazandı; Doe Cumhurbaşkanı seçildi. 1989 sonunda, Charles Taylor'un önderliğindeki Liberya Ulusal yurtsever cephesi'nin (LUYC) yönetime baş kaldırmasıyla iç savaş başladı. Başlangıçta LUYC içinde yer alan Prince Johnson, giderek koptu. 10 eylül 1990'da Samuel Doe'yu öldüren Johnson'un adamları başkente hâkim oldu. Şubat 1991'de ateşkes ilan edilerek bir Ulusal konferans toplandı. Dr. Amos Sawyer geçici cumhurbaşkanı seçildi. Prince Johnson Bağımsız demokratik parti'yi kurdu. LUYC, komşu ülkelerin askerlerinden (Nijer, Gana, Gine, Gambiya, Sierra Leone) oluşan barış gücünün (ECOMOG) kendisiyle birlikte ülkeyi kontrol altına almasını kabul etti. Fakat çok geçmeden

EKONOMİ

LUYC ile ECOMOG barış gücü arasında çatışmalar başladı. Ülkenin % 90'ına hâkim olan Taylor bir yıl içinde hayli yer kaybetti. Mart 1993'te Nimba bölgesine sıkıştırıldı. Yıl içinde ECOMOG'un ülkede barışı sağlaması beklenivordu.

LİBETENİT a. (fr. *libéthénite;* Slovakya'daki *Libethen* yerleşim bölgesinin adından). Miner. Yeşil renkli, hidratlı doğal bakır fosfat.

LİBİ-DİBİ a. DİVİ-DİVİ'nin eşanlamlısı.

LİBİDO a. (alm. *Libido;* lat. *libido, -inis,* istek). Psikan. Cinsel dürtülerin ruhsal enerjisi.

—ANSİKL. Devingen, plastik ya da yarı akışkan bir niteliği olan libido, cinsel yaşamın ve ruhsal bozuklukların bazı yanlarını tanımlamamızı sağlayan yerdeğiştirmeler, dönüşümler ve takılmalar içerir ve Freud'a göre, ben'in enerjisinden ve "ilgi" adını verdiği özkorunumdan ayrı bir şeydir. Bu bakımdan libido, Freud'a göre, C. G. Jung'un düşüncesinin aksine olarak, tüm psişik enerjiyi kapsamaz. Ne var ki, bu ayrım, Freud'un, narsisizmi (1914) ve hayat dürtüsü / ölüm dürtüsü (1920) ikiliğini kuramına sokması üzerine, tartışmalı duruma geldi. Bunun üzerine, Freud, bir *ben libidosu* (ya da *narsisçi libido*) ile bir *nesne libidosu* ayrımı yapmak gereğini duydu. Libidonun, yatırımını ben'e ya da dış nesneye yapmasına göre, libido ya ben'den nesneye, ya da nesneden ben'e doğru bir yol izler. Nesnenin libidosu arttığı ölçüde ben'in libidosu azalır; ya da bunun tersi olur. Böylece, sevgi durumunda, nesnenin aşırı değerlendirilmesi; melankoli ve hipokondri durumundaysa, tersine, libidonun ben üzerine çekilmesi olayı görülür.

LİBİTİNA. Rom. mit. Cenaze töreni tanrıçası.

Libman-Sacks sendromu (Amerikalı hekim Emmanuel *Libman* [1872-1946] ile Benjamin *Sacks*'ın [doğm. 1896] adından), siğilli endokardit ile birlikte görülen yaygın döküntülü lupus.

Li BO, Li Taibo da denir, çinli şair (701-762). Çin'in en ünlü şairi olan sanatçı, yaşamında ve yapıtlarında özgürlüğün ve romantizmin somut bir örneğini verdi. 742'den 744'e değin Saray'ın ve imparatorun gözdesi olan Li Bo, daha sonraları Güney'de yaşamaya başladı. Şiirleri hem fantastik, hem de gerçek görünümler sunar, duyguların inceliğini ortaya koyar. Ahenkli, akıcı ve zengin üslubu doğallık ve eşsiz bir rahatlık izlenimi verir.

LİBON Elisli, yunanlı mimar. Olympia'daki Zeus tapınağı'nı yaptı (İ.Ö. nisan 468).

LİBOR (*London İnter-Bank Offered Rate*'ın kısaltması). Bankaların, eurodövizleri Londra'da kendi aralarında değiştirirken uyguladıkları faiz oranı (3, 6, 9 ya da 12 aylık).

LİBRA, Terazi* takımyıldızının lat. adı (kısalt. Lib).

LİBRE a. (fr. *livre;* lat. *libra,* Romalılar'ın kullandığı eski ağırlık birimi). Ölçbil. **1.** Yarım kilograma eşdeğer ağırlık ölçüsü birimi. **—2.** *Pound* adı verilen ingiliz kütle birimi. **—3.** *Ağırlık libresi,* yaklaşık 327 g'a eşdeğer ve 12 onsa bölünen, Sicilya ve İtalya'da kullanılan bronz etalon ağırlık *litra*'dan türemiş roma ağırlık ölçüsü birimi.

LİBRETTO a. ("kitapçık" anlamında ital.

Hoa - Qui

Libreville'den bir görünüm

sözc.). Müz. Lirik bir yapıtın sözlerini içeren küçük kitap.

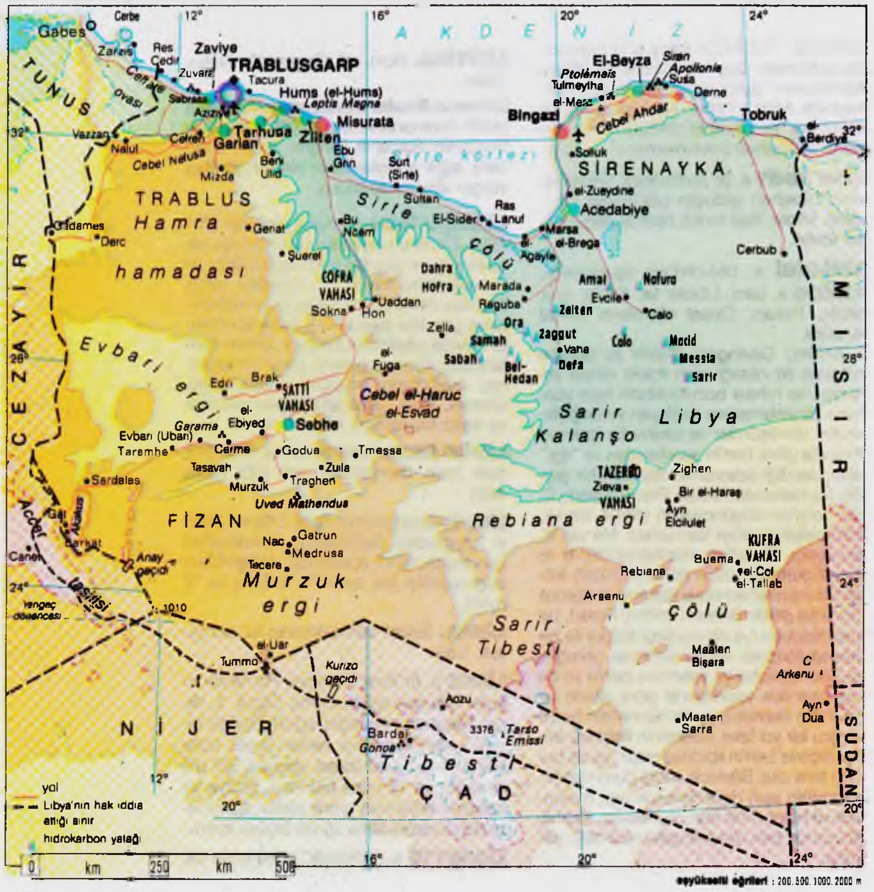
—ANSİKL. Saray balesi, opera, kantat ve operayla birlikte doğan libretto, bu dört türün gereklerine göre tasarlandı. Mitolojik, pastoral, epik, dinsel ya da komik karakterde olabilen librettolar, durumlara uyarlandı. Önceleri, edebiyatçılara (özellikle de din adamlarına) ısmarlanırken, sonradan, ikinci planda kalmış şairlere başvurulmaya başlandı. Bu librettocular, besteciyle çok yakın bir işbirliği yaparak, metnin, recitativo, arya, koro biçiminde bölümlenmesini prozodi kurallarına uyulmasını ve sözlerle müzik arasında denge kurulabilmesini sağlarlardı. XIX. yy.'da, kimi yapıtlarda librettoyu da bestecinin kendisi yazdı (Berlioz, Wagner). Günümüzde, librettoya dönüştürülmüş bir edebi metin ya da şiir kullanılmaktadır. (→ LİBRETTOCU.)

LİBRETTOCU a. Müz. ve Koregr. Libretto yazarı.

—ANSİKL. P. Quinault (1635-1688), düzenli ve bir bütün oluşturan klasik libretto*nun yaratıcısı sayılabilir. Onun, J.-B. Lully'nin isteği üzerine yazdığı librettolar, 100 yıl boyunca lirik trajedilere örneklik etti.

Rameau, rahip Pellegrin, Cahusac ve Marmontel'in librettolarını bestelerken, Gluck, Calzabigi'yle, Mozart da Da Ponte ile işbirliği yaptı. Opera-komik bestecileri, Goldoni ya da Sedaine'e libretto yazdırdılar. Ama XVIII. yy.'ın en büyük italyan librettocusu Metastasio'dur (1698-1782). Öykünün bölümlere ayrılması ve şiirin rolü konusundaki yeni düşünceleriyle kendini kabul ettiren Metastasio'nun kimi librettoları, defalarca bestelendi. XIX. yy.'da da büyük librettocular yetişti. Bunlardan bazıları, örn. J. Barbier ve M. Carré ya da H. Meilhac ve L. Halévy, ortaklaşa çalıştılar. E. Scribe (1791-1861), 30 yıl boyunca, çok sayıda opera librettosu yazdı. H. von Hofmannsthal, R. Strauss ile örnek bir işbirliği gerçekleştirdi.

LİBYA

eşyükselti eğrileri : 200. 500. 1000. 2000 m

LİBREVİLLE, Gabon'un başkenti; 251 000 nüf. 1849'da Gabon halicinin sağ kıyısında, çok engebeli bir alanda kuruldu. Hem bir deniz limanı (eklentisi Owendo'yla birlikte 750 000 t), hem de Gabon'u baştan başa geçen demiryolunun son istasyonu (kereste) olan Libreville, küçük bir sanayi (besin [biracılık, un fabrikası], dokuma [iplik fabrikası, kumaş baskı], kimya [sabun, boya, patlayıcılar], çimento fabrikası, tomruk soyma, tütün) merkezidir. Belinga'da çıkarılan demir cevheri için Santa Clara'nın 20 km aşağısında bir maden limanının yapılması öngörülmektedir. Havalimanı. Üniversite.

Libro de Aleixandre, 10 000'den fazla dizeden oluşan, yazarı bilinmeyen castilla şiiri (XIII. yy). Makedonya kralı İskender'in askeri gezilerini anlatır. Latin, fransız (Gautier de Châtillon'un *Alexandreis*'i), hatta doğu kaynaklarından esinlenilerek kaleme alınan yapıt konudan uzaklaşan açıklamalar (Truva'nın kuşatılması ve yıkılması, törelerin bozulması üzerine uzun söylevler, öbür dünyaya iniş vb.) ve yerinde betimlemelerle kesintilere uğrar.

Libro de Apolonio, yazarı bilinmeyen castilla şiiri (1235-1240'a doğr.), *mester de clerecía*'nın ilk şiirlerinden biri. Şiir, Tir prensi Apollonios'un serüvenlerini anlatır; prens birçok başarısız girişimden sonra bir prensesle evlenir, Tarsiana adlı bir kızı olur, onu her türden bir dizi felaket sonunda yeniden bulur. Bu efsanevi tema ve motifler, latince ve halk dillerinde yazılmış yapıtlarla, Antikçağ'dan Ortaçağ'a yayıldı; sözkonusu tema ve motifler özellikle John Gower'ın *la Confessio amantis* adlı yapıtında bulunur.

LİBULAR. Tar. coğ. Libya'da, ülkeye adını veren göçebe halk. Düzenlediği akınlar, Ramses zamanında Mısır'ı tedirgin etti.

LİBURNA a. (lat. sözc.). Esk. Rom. İki sıra kürekli, hafif ve ince savaş gemisi. Romalılar bu modeli, Liburnia korsanlarının gemilerinden almışlardı.

LİBURNİA. Tar. coğ. İllyria'nın, Adriya denizi kıyısında İstria ve Dalmaçya arasında kalan kesimi. Liburnialılar, İ.Ö. II. yy.'da Romalılar'a boyun eğdiler.

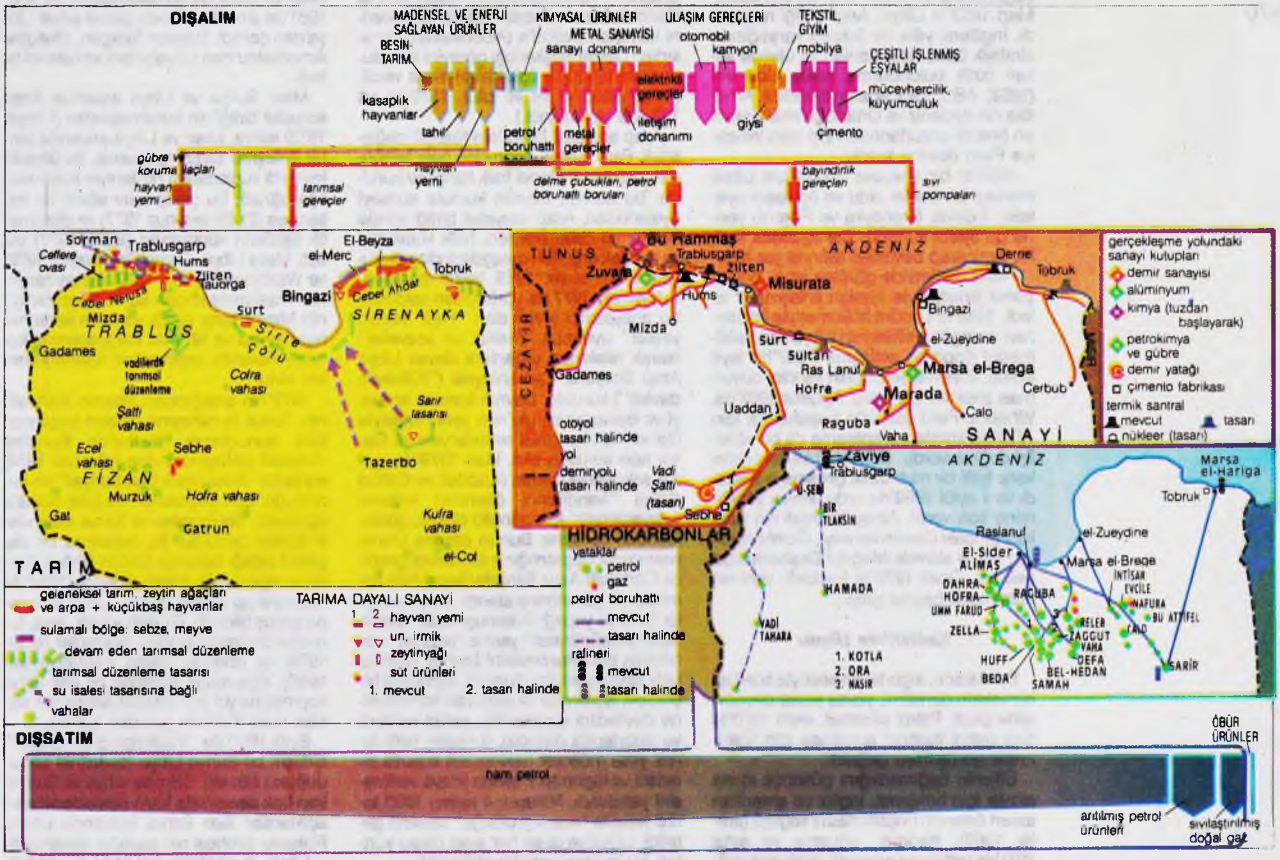
LİBUŠE, efsanevi Bohemya prensesi (VII. yy.). Prens Přemysl ile evlendi ve Přemyslidler hanedanını kurdu. Büyücü ve kâhin olan Libuše'nin Prag'ın kuruluşunu ve çek halkının ulaşacağı görkemi muştuladığı söylenir.

Libušin Soud (*Libuše'nin yargılanması*), Zelenohorsky* Rukopis elyazmasının bir bölümü olan destansı parça.

LİBYA, ar. **Lîbiya,** K. Afrika'da devlet, Akdeniz kıyısında; 1 760 000 km²; 4 400 000 nüf. (1991). 1986'da alınan kararla, fiili başkent *Trablusgarp*'ın yerine yeni başkent olarak, 650 km güneyindeki *el-Cufur* seçilmiştir. Resmi dili *arapça*.

COĞRAFYA

Libya devleti, 1911'de Afrika'daki son türk topraklarını da ortadan kaldıran italyan fetihleri sonucunda kuruldu. Libya'da, insanların yoğun yerleştiği, yağışlı ve bir ölçüde tarıma elverişli iki kıyı bölgesi vardır: 500 km'lik Büyük Sirte körfeziyle (yani çölsü kıyıyla) birbirinden ayrılan Trablus ve Sirenayka. Vahaların (Cerbub, Kufra, Evcile [hâlâ berberice konuşulan doğudaki uç nokta]) çok küçük olduğu hemen hemen ıssız D. kesimi, vahaların (Fizan vaha öbeği; Tunus sınırında bulunan ve hâlâ Berberiler'in yaşadığı Gadames) daha büyük olduğu B. kesimi (uçsuz bucaksız Sahra toprakları da bu iki bölgeye bağlanır). G.'de, topraklarında birkaç göçebe tubu öbeği yaşayan Libya, Çad'ın kuzeyindeki Tibesti'nin kuzey yamacında bulunan "Aozu şeridi" üzerinde hak iddia etmekte ve burasını işgal altında tutmaktadır.

EKONOMİ

Libya ekonomisi, 375 000 ha'lık bir alanı (bunun 230 000 ha'ı Trablus'taydı) ele geçiren italyan sömürgeciliğinin köklü etkilerini taşır. Ama, İkinci Dünya savaşı'ndan sonra 1955'e kadar Libya'da kalan ve tahıllar, turunçgiller, zeytinyağı dışsatımı yaparak tarım kesimindeki en önemli etkinlikleri gerçekleştiren 17 000 italyan kolon 1955'ten sonra yavaş yavaş Libya'dan sürüldü. 1955 sonrasında dünya pazarlarına *alfa* ve bazı hayvancılık ürünleri (nüfus artışı nedeniyle her yıl biraz daha az olmak üzere) dışında hiç mal süremeyen Libya, iktisadi açıdan çaresizlik içindeydi ve ancak yoğun dış yardımlarla (özellikle ülkede hava ve deniz üsleri olan ABD ile Büyük Britanya'nın yardımları) ayakta durabiliyordu. Ne var ki petrolün bulunmasından sonra bu tablo altüst oldu: sözgelimi, bu tarihten sonra gerçi hayvancılık (koyun, keçi ve deve) ortadan kalkmadı ama ekonomideki önemini yitirdi. 1961'de başlanan petrol üretimi önce artarak 1970'te 160 Mt'a ulaşmışsa da daha sonra 50-60 Mt'a düşmüştür (petrol rezervlerinin 3 milyar ton dolayında olduğu tahmin edilmektedir). Başlıca petrol yatakları, borularla 5 petrol terminaline (B.'dan D.'ya doğru: El-Sider, Ras Lanuf, Marsa el-Brega, el-Zueydine ve Marsa el-Hariga) bağlanan Serir, Calo, Defa, İntisar ve Bu Attifel'dir. Yılık doğal gaz (rezervi 550 Gm^3'ü aşmaktadır) üretimi 1979'da 20 Gm^3'ü aşarken, yıldan yıla azalarak 1980'lerin sonunda 5-6 Mm^3'e düşmüştür. Elde edilen doğal gaz sıvılaştırılarak Marsa el-Brega'dan satılmaktadır. Petrol ve doğal gaz gelirleri 1970'ten itibaren hızla artarak, halkın yaşama düzeyini Afrika kıtasındaki en yüksek düzeye ulaştırdı ve özellikle kentsel yaşama alanına ve her tür tüketime yöneltilen ilk yatırımları uzun vadeli gelişme planlarının hazırlanması izledi. Oldukça küçük boyutlu ve hafif sanayilere yönelik olan çok sayıdaki sanayi projesi dışında hazırlanan geliştirme planlarında, öncelikle tarıma ağırlık verildi: özellikle Serir ve Kufra gibi çöl merkezlerinde artezyenlerden yararlanılarak, Trablus ve Sirenayka gibi yerlerdeyse kuyulardan ve küçük kıyı uvedleri üstüne yapılan biriktirmeli barajlardan yararlanılarak sulanan alanlar çok genişletildi. Ülkedeki gelişmeler, başta Mısırlılar olmak üzere birçok ulustan çok sayıda işçinin Libya'ya akın etmesine, ülkedeki yabancı uyrukluların 500 000 kişiyi aşmasına yol açtı. Başta petrol olmak üzere hidrokarbonların dışsatımı (daha çok İtalya, Almanya, İspanya, Yunanistan gibi Avrupa ülkelerine yöneliktir) bakımından birinci sırayı alan Libya, dışalımlara (başta günümüzde hemen hemen tamamı dışarıdan getirilen besin maddeleri olmak üzere dışalımların büyük bölümü İtalya'dan yapılır) harcanandan çok daha fazla döviz girdisi sağlar.

TARİH

Yunanlılar, Libya *(Libye)* adını, Afrika'da sınırları belirsiz geniş bir bölgeye vermişlerdi. Sırasıyla Fenikeliler, Yunanlılar, Romalılar, Vandallar ve Bizanslılar'ın egemenliğinde yaşayan ülke, 643'ten sonra Araplar'ın etki alanına girdi. Sirenayka ise, İskenderiye ile Kayrevan arasında bir geçit olarak önemini korudu ve Yukarı Mısır'dan gelen göçebe kabileler tarafından islamlaştırıldı (XI. yy.); Trablus Tunus'un egemenliğine girdi; Beni Ammâr hanedanı 1327-1401 arasında bağımsızlığını korudu.

XVI. yy.'ın ortalarına değin İspanyollar'ın ve Malta şövalyelerinin denetimi altında bulunan Libya, Turgut Reis'in Trablusgarp'ı almasından (1551) 1912'ye değin Osmanlı devletinin bir eyaleti olarak kaldı. Kaptanıderya Sinan Paşa'nın Trablusgarp valiliğine atadığı Tacura sancakbeyi Hadım Murat Ağa'nın ölümünden sonra Kanuni Sultan Süleyman, Turgut Reis'i buraya beylerbeyi olarak gönderdi. Bu görevde, yaşamının sonuna değin on yılı aşkın bir süre kalan Turgut Reis, kısa zamanda geniş bir bölgeyi ele geçirdi ve Trablusgarp'a, izlerine bugün bile rastlanabilen önemli yapılar kazandırdı.

Turgut Reis'in ölümünden sonra İstanbul'dan gönderilen beylerbeyilerle Libya'daki dayılar arısında zaman zaman ciddi çatışmalar çıkması üzerine 1711'den başlayarak ülkenin yönetimi Karamanlı ailesine verildi. Karamanlı beylerbeyleri burada 1835'e değin hüküm sürdüler. Ancak 1843'te Cezayir'den gelen ve senusiyye tarikatının lideri olan Muhammet bin Ali es-Senusi'nin davranışları osmanlı yönetimiyle bazı çatışmalara neden oldu. İkinci meşrutiyet'ten sonra Jön Türkler'in uzlaştırma çabaları da sonuçsuz kaldı. Bununla birlikte, İtalyanlar'ın 1911'de Libya'ya saldırmaları üzerine Senusiler de Türkler'le işbirliği yapmak zorunda kaldılar. Trablusgarp savaşı'na gönüllü olarak katılan genç ittihatçı subaylar (Enver Bey [paşa], Fethi Bey [Okyar], Halil Bey [Kut] Mustafa Kemal [Atatürk] vb.) Trablusgarp'taki direnişi başarıyla yönetti ve senusi mücahitleri örgütleyerek ortak bir direniş gücü oluşturdular. Balkan savaşı'nın patlak vermesi nedeniyle Türkiye, Ouchy antlaşması'yla Libya üzerindeki haklarından vazgeçmek zorunda kaldı.

Birinci Dünya savaşı'nda İtalya, Akdeniz kıyısındaki işgal hareketini birkaç noktayla sınırlamak zorunda kaldı. İtalyanlar 1919 ve 1920'de Senusiler ile bir antlaşma yaptılar; ama 1922'den sonra genel bir ayaklanmayla karşı karşıya kaldılar. Senatör Volpi, general De Bono ve mareşal Badoglio'nun yönetiminde mücadele 1931'e değin sürdü. İtalyanlar, daha sonra kıyı yakınında birçok sömürge merkezi kurdular ve 1939'da Libya'yı italyan topraklarına kattılar. Libya seferinden (1940-1943) sonra ülkeyi Fransa ve İngiltere yönetti.

10 şubat 1947 Paris barış antlaşması'yla İtalya, haklarından vazgeçti; 1949'da BM, Libya'ya en geç 1952'de bağımsızlık verilmesini kararlaştırdı. 1950'de toplanan bir Millet Meclisi, Sirenayka emiri Muhammet İdris es-Senusi'yi kral ilan etti ve bir anayasayla, federal bir devlet çerçevesinde babadan oğula geçen bir krallık rejimi kurdu (7 ekim 1951). Libya'nın

bağımsızlığı 24 aralık 1951'de ilan edildi. Mart 1953'te Libya, Arap birliği'ne katıldı. İngiltere, yıllık bir ödeme karşılığında stratejik üsler, havaalanları ve ülkede askeri birlik bulundurma hakkı elde etti (1953). ABD, Trablusgarp yakınında, Amerika'nın Akdeniz ve Ortadoğu stratejisinin en önemli unsurlarından biri olan Wheelus Field üssünü kurdu.

1963'te bir anayasa reformuyla Libya merkezi bir Devlet oldu ve üç özerk eyaletin, Trablus, Sirenayka ve Fizan'ın yerine on eyalet kuruldu. Dış siyasette krallık, ılımlı arap devletleri safında yer aldı.

Petrol üretiminde görülen artışı, büyük petrol şirketleriyle yapılan anlaşmalar izledi. 1965'te Londra hükümetiyle imzalanan ve ingiliz birliklerinin Libya'dan çekilmesini öngören antlaşma (1967'de teyit edildi), libya milliyetçiliğinin kendini duyurması anlamını taşıyordu. Ağustos 1967'de, Wheelus Field üssünün boşaltılması için ABD'yle imzalanan antlaşma da bu yönelişi doğruluyordu. Bununla birlikte, rejime karşı belli bir muhalefet gelişmeye başladı ve 1 eylül 1969'da ordu, krallık yönetimine son verdi. Albay Kaddafi'nin başkanlığındaki Devrim konseyi, Cumhuriyet'i ilan etti, 8 ekimde Mağribi Başbakanlığa getirildi. Ocak 1970'te Kaddafi, yeni bir hükümetin başına geçti.

Kaddafi'nin Libyası

Bankaların, sigorta şirketleriyle ticari işletmelerin denetimi, yavaş yavaş devletin eline geçti. Petrol şirketleri, ekim 1970'te brüt petrol fiyatının artırılması için hükümetle görüşmeye çağrıldı.

Ülkenin bağımsızlığını güvence altına almak için hükümet, ingiliz ve amerikan askeri üslerinin boşaltılmasını sağladı (aralık 1969). Kaddafi, ağustos ve eylül 1971'de yetkilerini artırarak otoritesini sağlamlaştırdı; 5 kasımda yeni kurulan tek partinin (Arap sosyalist birliği) yöneticilerini atadı. British Petroleum, aralıkta millileştirildi.

Albay Kaddafi, Zuvara'da (16 nisan 1973), uygulamak istediği "kültür devrimi"nin başlıca hedeflerini belirledi: şeriatın tam olarak uygulanması, ideolojik mücadelenin güçlendirilmesi, bürokratlaşmaya karşı kampanya, halkın silahlandırılması vb. İdari ve iktisadi sektörlerde, ülkenin çeşitli yerlerinde "halk komiteleri" kuruldu, ama bu halk seferberliğini Devrim komuta konseyi yönlendiriyordu. Nisan 1974'te Kaddafi, resmi, siyasal ve idari görevlerini komutan Callûd'a (Abdüsselam) bırakırken Devlet başkanlığı görevini korudu. Kendini öğretiyle ilgili çalışmalara verdi. ("Yeşil kitap"ın ilk iki cildi, 1976'da ve 1978'de yayımlandı.)

Arap sosyalist birliği'nin tüzüğü değiştirildi. Parti üyeleri doğrudan halk tarafından belirlendi. Genel halk kongresi kuruldu: bu kurum, Devrim komuta konseyi üyelerinden, Arap sosyalist birliği içinde belirlenen delegelerden, halk komiteleri ve meslek örgütleri delegelerinden oluşuyordu. 11 aralık 1969 tarihli anayasa, şubat-mart 1977'de yürürlükten kaldırıldı; bu anayasının yerini alan "Halk iktidarı yasası" uyarınca, "halkçı ve sosyalist" olarak nitelenen organlara dayalı Libya Arap Sosyalist Cemahiriyesi ("Kitlelerin devleti") kuruldu. Devrim komuta konseyi ve Bakanlar kurulu'nun yerini sırasıyla Genel halk kongresi sekreteryası ve Genel halk komitesi aldı. Mart 1979'da, genel sekreterya üyeleri (Kaddafi ve Callûd dahil) "kendilerini devrimci eyleme adayabilmek" için gönüllü olarak, görevlerinden ayrıldılar. Bunun üzerine Genel sekreterya başkanlığına el-Ubeydi getirildi. Cadallah Azuz Talhi de Genel halk komitesi'nin yönetimine atandı. Mayıs ve eylül 1978'de yaptığı iki konuşmada "Ücretlilerin sömürülmesi" yerine "ortaklık" sisteminin benimsenmesini önerdi. Özel ve halk işletmelerinin yönetimi, kademeli bir şekilde, işçilerden oluşan halk komitelerine devredildi (bankacılık, petrol sektörü ve sigortacılık dışında). 6 mayıs 1978 tarihli yasa mülkiyet hakkını tek konutla sınırladı ve taşınmaz malların kiraya verilmesini yasakladı. Nihayet, 4 kasım 1980 tarihli yasayla "arap uyrukluğu" kavramı getirildi; Libya'ya giren her arap ülkesi yurttaşı bu haktan yararlanabilecekti.

• *Dış siyaset.* Libya devrimi'nin yönelimleri, 1974'ten itibaren Libya'yı SSCB ile ilişkilerini iyice sıkılaştırmaya yöneltti. Ülke, 1975'ten itibaren, kendi savunma gereksinimlerinin çok ötesinde bir silahlanma siyaseti izledi. Aslında satın aldığı silahlar (özellikle SSCB ve Fransa'dan), Afrika ve Ortadoğu'daki devrimci hareketleri donatmasına olanak verdi. Sovyet askeri işbirliği, Mısır-Libya savaşı'ndan sonra daha da güçlendirildi (kasım 1977). Sovyetler' in Yakındoğu stratejisinde Libya'nın sahip olduğu temel konum, Amerikan-Libya ilişkilerinin daha da kötüleşmesine yol açtı: 1981'de amerikan Exxon petrol şirketi Libya'dan çekildi, Başkan Reagan, ülkedeki Amerikalılar'dan Libya'yı terk etmelerini istedi.

Mısır, Suriye ve Libya arasında Arap sosyalist birliği'nin kurulmasından (1 ocak 1972) sonra, Mısır ve Libya arasında tam bir birleşme sağlama tasarısı, iki ülkenin karşılıklı suçlamaları nedeniyle başarısızlığa uğradı; bu çekişmeler silahlı bir çatışmaya (21-25 temmuz 1977) ve diplomatik ilişkilerin kopmasına (aralık 1977) yol açtı. Hatta Libya, Camp David (eylül 1978) ve Washington (mart 1979) antlaşmalarının imzalanmasından sonra Arap birliği' nin Mısır'a karşı aldığı yaptırım kararının hazırlayıcısı ve 1977'de Trablusgarp'ta kurulan Kararlılık cephesi'nin liderlerinden biri oldu.

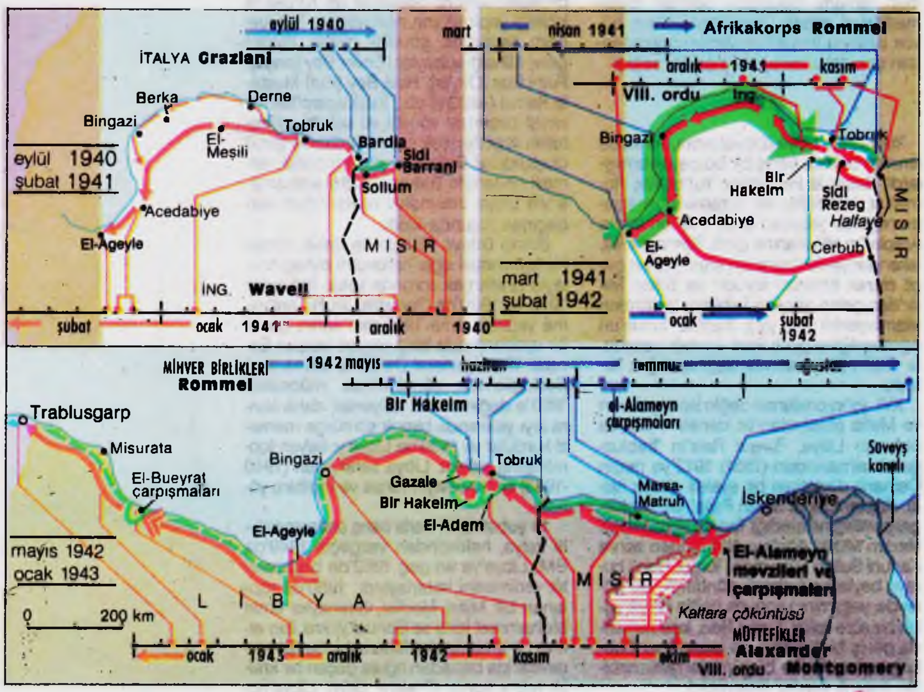
1972'nin aralığından itibaren Kaddafi' nin, Tunus ile birleşme girişimi başarısızlıkla sonuçlandı. Cerbe'de Burgiba -Kaddafi görüşmesinden (12 ocak 1974) sonra bir "Arap İslam Cumhuriyeti" nin kurulduğu, çok geçmeden de iptal edildiği açıklandı; Trablusgarp ve Tunus arasındaki ilişkiler bozuldu. Bu bunalıma bir de, petrol yatağı bulunan Gabes körfezi üzerinde egemenlik ihtilafı eklendi (1982'de Uluslararası adalet divanı, Libya'dan yana görüş bildirdi). Gerilim azaldı, ama Tunus'ta başlayan şiddetli gösteriler (ocak 1978) ve özellikle Gafsa olayları (ocak 1980), diplomatik ilişkilerin bir kez daha kopmasına yol açtı. İki ülke arasındaki ilişkiler mart 1982'de yeniden kuruldu.

Eylül 1980'de "Trablusgarp duyurusu", birleşik bir Suriye-Libya devletinin kurulduğunu ilan etti. Ekimde Libya ve Suriye, İran-Irak savaşı'nda İran'ı desteklediklerini açıkladılar. Batı Sahra ihtilafında Libya, Polisario cephesi'nin savlarını destekledi.

Libya, Ayr bölgesi üzerinde (Nijer) hak iddia etti. 1973'te Çad'da Aozu şeridini işgal etti. Fransızlar'ın geri çekilmesinden (nisan 1980) sonra Trablusgarp H. Habré'ye karşı G. Ueddey rejimini desteklemekle görevli bir birlik gönderdi. 17 haziran 1980'de iki ülke arasında bir dostluk ve işbirliği antlaşması imzalandı. Bununla birlikte, Çad yetkililerinin Libya'nın birleşme tasarıları (1981'in başı) karşısında duyduğu kuşkular, Fransa, Nijerya ve başka Afrika ülkelerinin karşı çıkması libya birliklerinin Çad'dan geri çekilmesine yol açtı (kasım 1981). Ama Libya, haziran 1983'ten itibaren G. Ueddey'e yeniden lojistik destek sağlamaya başladı.

1984'teki Genel halk kongresi'nde, FKÖ içinde Arafat'a karşı çıkan grupların ve Suriye'nin desteklenmesi kararlaştırıldı. İngiltere'de bulunan rejim karşıtı Libyalılar'a karşı yöneltilen saldırılar, İngiltere'yle ilişkileri gerginleştirdi. Londra'da gösteri yapan Kaddafi karşıtı gruplara Libya elçiliğinden ateş açılması ve bir ingiliz polisinin öldürülmesi üzerine İngiltere'yle ilişkiler kesildi. Öte yanda Akdeniz ülkeleriyle yakınlaşma girişimleri olumlu sonuç verdi. Ağustos 1984'te Fas ile Federasyon anlaşması imzalandı. Bunu Yunanistan'la imzalanan iktisadi işbirliği anlaşması izledi (eylül). Avrupa topluluğu'yla ticaret yapabilmek için İtalya'yla bir anlaşma girişimi olduysa da İngiltere'nin buna karşı çıkması üzerine, bir sonuç alınamadı. 1985'te toplanan Genel halk kongresi'nde sömürge dönemindeki kayıp ve zararlar nedeniyle İtalya'dan tazminat istenmesi, İsrail'le ilişki kuran Ürdün kralı Hüseyin'in devrilmesi gerektiği savunuldu; FKÖ önderi Arafat'ın da yargılanması istendi. Kaddafi kongrenin kapanışında yaptığı konuşmada arap birliğinden, arap ülkeleri arasında sınırların kaldırılmasından söz etti. Haziran 1985'te Trablus'u ziyaret eden İran Meclis başkanı Rafsancani ile bir askeri işbirliği anlaşması imzalandı. Bunun üzerine Irak Libya ile ilişkilerini kesti. Kasım 1985'te ABD'nin Merkezi haberalma örgütü'nün (CİA), Kaddafi yönetimine karşı gizli operasyonlar planladığı ortaya çı-

LİBYA SEFERİ (1940-1943)

karıldı. Roma ve Viyana havaalanlarındaki İsrail havayolları bürolarına Filistinliler'ce (Ebu Nidal grubu) yapılan saldırıların (aralık 1985) Libya tarafından desteklendiğini ileri süren ABD, Libya'ya karşı iktisadi yaptırımlar uygulanması için AT üyelerine çağrıda bulunduysa da Avrupa ülkeleri bu çağrıya olumlu yanıt vermediler. Başkan Reagan, Libya'nın eylemlerinin ABD'nin ulusal güvenliğini ve dış siyasetini tehdit ettiğini iddia etti. Ardından ABD'nin Akdeniz'de bulunan 6. filo'su, Libya'nın kendi karasuları içinde saydığı Sirte körfezinde manevralara başladı (ocak-şubat 1986). Bu kuvvet gösterisine Libya, ABD gemi ve uçaklarına ateş açarak karşılık verdi. Bu ateşi bekleyen ABD uçakları da Libya gemilerini ve radar tesislerini bombaladılar. ABD'nin bu saldırısı İslam konferansı örgütü'nde kınandı. Batı Avrupa ülkeleri de ABD'nin tutumunu eleştirdiler. Batı Berlin'de bir gece kulübünün bombalanması olayı ABD'nin Libya'ya saldırmak için beklediği ikinci nedeni oluşturdu. Akdeniz'deki uçak gemilerinden ve İngiltere'deki üslerden kalkan ABD uçakları Trablus ve Bingazi'ye saldırdı (nisan 1986). Kaddafi'nin ikametgâhı ve karargâhı bombalandı; eşi ve iki oğlu yaralandı; evlatlığı öldü. ABD saldırısı İsrail, Kanada ve Avustralya tarafından onaylanırken İslam konferansı örgütü, İngiltere, İtalya, B. Almanya ve Fransa ABD'yi eleştirdiler. Sovyetler Birliği, ABD'nin emperyalist saldırısına karşı Libya'ya her türlü yardımı yapacaklarını ileri sürdü. Libya 1987 eylülünde Çad'la ateşkes imzaladı. 1988 martında Mısır, nisanında Tunus sınırını aştı. Aynı yıl BM İnsan hakları bildirgesini kabul etti. 1989 başlarında ABD Libya'yı Rabta'da bir kimyasal silah fabrikası kurmakla suçladı. Aynı yılın ağustosunda Çad'la barış anlaşması imzalandı. Bu arada Kaddafi terörizmi desteklediğini kabul etti. Mart 1990'da Rabta fabrikasında yangın çıktı. Aralık 1991'de Trablusgarp'ta Lockerbie suikastı (amerikan Boeing uçağının düşürülmesi) ile suçlanan iki ajanın davası başladı. ABD ve İngiltere'nin kendi ülkelerinde yargılanmak üzere istedikleri iki ajanın verilmemesi üzerine BM Güvenlik konseyi Libya'ya hava ulaşımı ve askeri ambargo kararı aldı (21.12.1988'de İskoçya üzerinde patlama sonucu düşen Panam uçağında 270 kişi ölmüştü). Uygulanan sıkı ambargoya rağmen Libya hükümeti suikastla suçlanan iki ajanın amerikan ve ingiliz adaletine teslimini sürekli olarak reddetti.

EDEBİYAT

XX. yy. başında libya edebiyatı, özü bakımından klasik bir edebiyat olarak kaldı. Özellikle şiir, italyan sömürgeciye karşı bir savaşım aracı işlevi gördü. Bu dönem, sefalet ve sürgünü tadan İbrahim el-Usta Ömer (1907-1950), ayrıca milletvekilliği ve gazetecilik de yapan tarihçi-şair Süleyman el-Baruni (1870-1940) ve Ahmet el-Mehdevi (1898-1961) gibi ateşli şairlerin dönemiydi.

Tiyatro, Muhammet Abdülhadi'nin *le Calife du pêcheur* (fr. çev.) adlı öğretici bir oyunuyla 1926'da doğdu. Çağdaş öykü, Halit Zugbiye (*la Grande Muraille* [fr. çev.], 1964) ve Kâmil Hasan el-Makhur (*l'Étranglé hier* [fr. çev.], 1979) tarafından temsil edildi. Bugüne değin çok az deneme yazıldı (El-Mehdi Ebu Karin).

Yeni şiirin temsilcisiyse, Sudanlı Muhammet el-Fayturi'dir (*Mesalit*, 1936). 1950'den beri sürgünde yaşayan bu şair, ilkin İskenderiye'ye, ardından Lübnan'a ve en sonra da Libya'ya yerleşti. Şiirlerinde afrika temalarını kullanarak zencilerin sözcülüğünü yapmaktadır (*Chansons d'Afrique* [fr. çev.], *Un amant d'Afrique* [fr. çev.]).

LİBYA ya da **LİBYE,** eskiden Yunanlılar'ın Afrika'nın tüm K. kesimine verdikleri ad.

LİBYA-BERBERİ a. Atç. BERBERİ-ARAP'ın eşanlamlısı.

LİBYA-BERBERİSTAN DİLLERİ a. Berberice, libycus ve guanche'ı içeren hami-sami dilleri öbeği.

LİBYA çölü, Sahra'nın doğu bölümü, Tibesti dağlarıyla Nil vadisi arasında; yaklaşık 2 milyon km². Libya çölü (Mısır' da *Batı çölü* denir), bütünüyle B.'ya doğru alçalan ve Sirenayka'nın kuzey platolarından Calo, Cerbub, Siva vahalarının bulunduğu büyük ve uzun bir çöküntü alanıyla (deniz düzeyinin 34 m altına iner) ayrılan geniş bir ovadır. Burası, yer yer yanardağ akıntıları, yanardağlar (cebel el-Soda ve özellikle Haruc) ve kumlu ovalarla kaplı taşlık düzlüklerden oluşan, Sahra'nın en çorak bölümüdür; vahalar çok seyrektir.

LİBYA DİLİ a. Libya'da konuşulan Kuzey Afrika arapça lehçesi.

LİBYA nomosu. Tar. coğ. Aşağı Mısır' da *nomos*, Nil'in Kanopos koluyla Maryut gölü ve çöl arasında. Merkezi *İmu*.

Libya seferi, Libya'da 1940-1943 arasında, müttefik birliklerin desteğindeki (Polonyalılar, Fransızlar, Yunanlılar vb.) ingiliz kuvvetleriyle alman-italyan kuvvetleri arasındaki muharebeler. 15 eylül 1940'ta Graziani, Sidi Barrani üzerinden, Mısır'daki küçük ingiliz ordusuna karşı bir saldırı başlattı. 8 aralıkta, Wavell karşı saldırıya geçti ve Trablus sınırındaki el-Ageyle'ye ulaştı (9 şubat 1941). Şubatta karaya çıkan Rommel'in Afrikakorps'u tarafından 28 martta buradan çıkarıldı; Halfaye geçidine gelen (mayıs 1941) Rommel Tobruk'u ele geçiremedi. VIII. Ordu komutanı Auchlinleck, 18 kasımda karşı saldırıya geçti, Tobruk'u kurtardı ve Rommel'i el-Ageyle'ye kadar geri çekilmeye zorladı (30 aralık). 21 ocak 1942'de Afrikakorps yeniden saldırıya geçti, Gazale-Bir Hakeim hattını (27 mayıs-10 haziran), sonra Tobruk'u (21 haziran) ele geçirdikten sonra el-Alameyn önlerinde durdu (temmuz). 23 ekimde nihai taarruzu başlatan Montgomery 23 ocak 1943'te Trablusgarp'a girdi (Fizan'dan gelen Leclerc kuvvetleri Montgomery ile burada buluştu) ve böylece Tunus kapısı açıldı.

LİBYALI sıf. ve a. Libya halkından olan.

LİBYCUS a. Antikçağ'da Afrika'nın kuzeyinde konuşulan hami-sami dili. (Kartaca bölgesinde bulunan bin dolayında yazıt aracılığıyla bilinir. Bunlardaki kimi sözcükler berbericede bugün de yaşamaktadır.)

LİBYE → LİBYA.

LİBYSSA, bugün **Gebze.** Tar. coğ. Anadolu'nun Bithynia bölgesinde, Nikomedia (İzmit) yakınında kent. Annibal burada öldü.

LİBYTHEA CELTİS a. (*Libya* ve yun. *theos*, tanrı'dan). Palplarının uzun, kanatlarının damarlı ve tırtıklı olmasıyla nitelenen kelebek cinsi. (Tırtılı çitlenbik ağaçlarında yaşar. Madenselbeneklikelebekgiller ya da *Riodinidae* familyası.)

LİCÂM → LİGAM.

Lİ CAODAO ya da **Lİ ZHAODAO,** çinli ressam (yaklaşık 670-730 arasında etkinlik gösterdi), manzara ressamı Li Sişün'ün oğlu; babasının mavi ve yeşil tonlarıyla yaldızlarını kullanarak daha da dekoratif ve titiz bir üslup geliştirdi.

LİCATA, İtalya'da liman kenti ve sayfiye merkezi, Sicilya'da (Agrigento ili), Salso' nun denize döküldüğü yerde 42 200 nüf. Kükürt işletmesi. Kimyasal gübre.

LİCE, Diyarbakır'ın D. Anadolu bölgesi sınırları içinde kalan kesiminde ilçe; 47 088 nüf. (1990). 1 083 km²; merkez bucağı dışında 1 bucak, 54 köy. Merkezi, Diyarbakır'ın 84 km K.-D.'sunda *Lice*, 11 655 nüf. (1990). Tahıl, keten, kenevir, sebze ve meyve üretimi. —6 eylül 1975' te meydana gelen ve G.-D. Toroslar'ın orta kesimiyle önülkesini etkileyen yer sarsıntısı, başta Lice olmak üzere geniş bir alanda büyük hasara yol açtı. Aletsel ölçümlere göre, magnitüdü 6,9; odak derinliği 47 km idi.

Bruckmann-Bildarchiv Preussischer Kulturbesitz

Libya seferi sırasında (1942), el-Ageyle ileri tahkimatları önünde yan paletli bir alman aracı

LİCENSİNG a. (ing. *licensing*). İkt. Bir işletmenin, ürün işlemeye ya da yenilik getirici sanayi yöntemlerine lisans vermesine ilişkin dış büyüme politikası.

Lİ CHENG → Lİ ÇING.

LİCHFİELD, Büyük Britanya'da (Staffordshire) kent, Birmingham'ın K.'inde; 23 000 nüf. XIII. yy. sonlarıyla XIV. yy.'ın ilk yarısından kalma gotik üslubunda katedral; cephesinde iki kulesi bulunan bu yapı, süslü üslubun güzel bir örneğidir. Samuel Johnson'ın doğduğu ev. —İkinci Dünya savaşı sırasında Büyük Britanya' daki en büyük amerikan ordugâhı Lichfield yakınlarında kuruldu.

LİCHİNE (David LİCHTENSTEİN, **David** —denir), 1956'da ABD yurttaşlığına geçen rus asıllı dansçı ve koregraf (Rostov [Don üzerinde] 1910 - Los Angeles 1972). Paris'te Egorova ve Nijinska'nın öğrencisi oldu. Önce İda Rubinstein'ın, sonra da Anna Pavlova'nın kumpanyasında dans etti. 1932-1941 arasında Ballet russe de

Kersting

Lichfield katedrali (XIII.-XIV. yy.; cephesi XIX. yy.'da büyük ölçüde onarıldı)

Monte-Carlo'nun kadrosundaydı. Bu toplulukla Leonide Massine'in *le Beau Danube* (1933) ve *les Présages* (1933) adlı baleleriyle bazı kendi düzenlemelerini (*Francesca da Rimini*, 1937; *Müsrif oğul*, 1938; *Gençler balosu*, 1940) ilk kez yorumladı. 1941'de karısı dansçı Tatyana Ryabuşinska ile American Ballet Theatre'a geçti. Burada, Michel Fokine'in yarım kalan balesi *Helen of Troy*'u tamamladı (1942), *Sorocinskiy panayırı* adlı baleyi koregrafiledi (1943). Buenos Aires'teki Colon tiyatrosu'yla (Evolución del movimento, 1947), Champs-Elysées balesi'yle (*Yaradılış ve Karşılaşma*, 1948), London's Festival Ballet ile (*Concerto grosso in ballet*, 1952) ve Marquis de Cuevas'ın Grand Ballet'siyle (*la Corrida* [ilk temsili 1956], 1957) işbirliği yaptı. 1952'de Los Angeles'a yerleşti. Burada bir okul ve bir topluluk (Los Angeles Ballet) kurdu (1953). 1968'den başlayarak karısıyla birlikte Ballet Society of Los Angeles'ı yönetti.

LICHINGA, esk. **Vila Cabral**, Mozambik'te kent, yönetim bölümü merkezi, ülkenin kuzey-batısında; 36 715 nüf. (1989). Ticaret merkezi.

LICHNEROWICZ (André), fransız matematikçi (Bourbon-l'Archambault 1915). Collège de France'ta matematiksel fizik profesörlüğü yaptı (1952), Société mathématique de France'ın başkanı oldu (1955-56), 1957'de Ulusal bilim araştırmalar merkezi yönetim kurulu üyeliğine seçildi. Uluslararası matematik eğitimi kurumu'nun başkanı oldu (1962-1966), 1962'de Accademia Nazionale dei Lincei'ye ve 1963'te Bilimler akademisi'ne seçildi. En önemli yapıtları şunlardır: *Algèbre et analyse linéaire* (Cebir ve doğrusal çözümleme) [1956], *Géométrie des groupes de transformations* (Dönüşüm grupları geometrisi) [1958]. En ünlü çalışmaları, matematiksel fizik, tümel diferansiyel geometri, görelilik ve alanlar kuramı konularındadır.

LICHTENBERG (Georg Christoph), alman yazar (Ober-Ramstadt, Darmstadt yakınında, 1742 - Göttingen 1799). "Dahiler" kuşağına bağlı olduğu halde onları çok alaya aldı ve *Sturm" und Drang* hareketine katılmadı. Doğa bilimleri profesörüydü; ruhbilim araştırmaları, özellikle de bilinçdışı üzerine araştırmaları o dönem için yeniydi. *Aphorismen* adlı yapıtında, bilinçli, yergici, ama yavanlığa düşmeyen bir ahlakçı olarak görünür. Ayrıca Hogarth'ın gravürleri üzerine bir açıklama denemesi (1794-1799) vardır.

LICHTENBERG prensliği, Rheinland Almanyası'nda, Blies ve Glan kıyısında, çevresi Trier Seçici prensliğiyle sarılı eski özerk prenslik. 1834'te Prusya'ya katıldı.

LICHTENSTEIN (Alfred), alman yazar (Berlin 1889 - Vermandovillers, Reims yakınları, 1914). Lirikliğinin özellikleriyle, anlatımcı yazarlar arasında yer aldı (*Die Dämmerung*, 1913; *Gedichte und Geschichte*, 2 c, 1919).

LICHTENSTEIN (Roy), amerikalı ressam (New York 1923). Resim çalışmaları, 1961'de, seri imalat üslubuyla işlenmiş (düz temel renkler, şematik çevre çizgileri, matbaa tramları), reklam ve çizgi resimden kaynaklanan görüntülere dönüştü (*As I Opened fire*, 1964, Stedelijk Museum, Amsterdam). Pop art'ın tipik konularına kısa bir süre sonra kültürel imgeler de eklendi: kimi ustalardan (Picasso, Mondrian, Monet vb.) "uyarlamalar", yunan tapınak kalıntıları, piramitler, manzara resimleri, eylemsel "fırça darbeleri", daha sonraları da, 1966-67'den başlayarak, 30'lu yılların süsleme öğelerinden ya da kübist ve geometrik soyut resim dağarlarından esinlenilerek yapılmış kompozisyonlar ("modern paintings" ve "modern sculptures" dizisi; 1973-74'ten itibaren "Atölyeler" dizisi).

Roy Lichtenstein
Atölye: Dans (1974)
özel kol.

Castelli galerisi, New York

LI OIN ya da **LI ZHEN,** çinli ressam (780-804'e doğr. etkinlik gösterdi). Kobo Daişi ile birlikte Japonya'ya giderek, Kyoto'daki bazı tapınaklarda duvar resimleri yaptığı sanılır.

LI GI, LI YI ya da **LI ZHI,** çinli matematikçi (Daşing, Pekin'in kasabası, 1192 - Hibei'de 1279). Hınan'da, bugünkü Yüşien'in yönetiminin yaptı; Moğollar kenti alınca Şanşi iline sığınmak zorunda kaldı. Bu sırada, en önemli yapıtı olan *Taiyüen Haiding*'i yazdı. Bu kitapta, bir dik üçgenin içine ya da dışına çizilen çemberle ilgili çok karmaşık problemleri denklem haline getirdi; ancak çözümü ele almadı. Bu da, herhangi dereceden cebirsel denklemleri sayısal yolla çözmede kullanılan yöntemlerin o dönem Çin'inde iyi bilindiğinin belirtisidir.

LICINIO (Bernardino), italyan ressam (Poscante, Bergamo yakınları, 1489'a doğr. - Venedik 1565'e doğr.). Giorgione'nin üslubuna öykündü (*Ottaviano Grimani'nin portresi*, 1541, Kunsthistorisches Museum, Viyana).

LICINIUS CRASSUS (Lucius), romalı hukuk bilgini ve hatip (İ.Ö. 140-91). 95 yılında konsül, 92'de censor oldu. Cicero'nun düşüncelerini sergilediği *Hatip üstüne* (De oratore) adlı yapıtta konuşmacılar arasında da yer alır.

LICINIUS CRASSUS DIVES (Marcus), romalı siyaset adamı (Roma İ.Ö.115 - Carres İ.Ö. 53). 72'de praetor oldu. Spartacus asilerini yenilgiye uğrattı. 70'te Pompeius ile birlikte konsül oldu ve yeniden saygınlık kazanmaya çalıştı. 65'te censor oldu. Catilina komplosuna adı karıştı. Hazinedarlığını yaptığı Sezar'ın yükselmesini kolaylaştırdı. 60'ta Pompeius ve Sezar ile birlikte ilk triumviratusta yer aldı, Pompeius ile konsül oldu (55), Suriye'yi ve Parthlar'a karşı yapılan savaşı yönetti. Mezopotamya'da ilerlediği sırada (54) yenildi ve Carres'te (Harran) öldürüldü.

LICINIUS EGNATIUS GALLIENUS →GALLIENUS.

LICINIUS LICINIANUS (Flavius Valerius) [İlliyria'da 250'ye doğr. - Selanik 324], Roma imparatoru. Dostu Galerius sayesinde "augustus" unvanını aldı (307); onunla birlikte Doğu'yu yönetti. Maxentius ve Maximinus Daia'ya karşı, kız kardeşi Constantia ile evli olduğu Constantinus'a yardım etti. Constantinus ve Licinius izlenecek din siyasetini birlikte saptadılar (Milano konferansı, 313), ancak aralarındaki anlaşma uzun sürmedi ve Constantinus Licinius'a savaş açarak (Cibalae savaşı, 314) bazı eyaletleri ele geçirdi. Bir süre iyi geçindikten sonra Constantinus yeniden saldırıya geçti, Licinius'u Hadrianopolis ve Khrysopolis'te yenilgiye uğrattı (324), tahttan indirdi ve boğdurdu.

LICINIUS LUCULLUS (Lucius), romalı siyaset adamı (İ.Ö. 117'ye doğr - İ.Ö. 57'ye doğr.). Sulla döneminde Mithridates'i Tenedos deniz savaşı'nda yendi. 80'de Aedilis oldu ve görkemli oyunlar düzenledi. 77'de Afrika'ya praetor, 74'te konsül olarak yollandı, Tigranes'in yanına sığınan Mithridates'e karşı harekete geçti. Onu takip etti ve Tigranocerta'yı aldı (69). Asya'da romalı tacirlerin aşırı kazançlarını sınırlamaya çalışınca düşman kazandı. 66'da geri çağrıldı. Gösterişli bir yaşam sürdü ve verdiği ziyafetlerin zenginliğiyle ün kazandı.

LICINIUS MURENA (Lucius), Licinius Lucullus'un temelcisiydi (legatus); Mithridates ile yapılan savaşta yararlık gösterdi. 62'de Catilina ve Sulpicius'a karşı konsül seçildi; Sulpicius tarafından hile yapmakla suçlandı, buna karşılık Crassus, Hortensius ve Cicero tarafından savunuldu. Cicero, arkadaşını savunmak amacıyla hazırladığı *Pro Murena*'sında hukukçuları ve filozofları eleştirdi. Dava sonunda Murena aklandı.

LICINIUS STOLO (Caius), İ.Ö. 376 ve 367'de pleb tribunus'u oldu. Sextius Lateranus'la birlikte "licinius"u kaleme aldı. Bu yasalar borçları hafifletiyor, *agar publicus*'un legalini düzenliyor ve iki konsülden birinin plebler arasından seçilmesi kuralını getiriyordu. Licinius, kendi getirdiği tarım yasasına uymadığı için para cezasına çarptırıldı (357).

LICINIUS VALERIANUS →VALERIANUS.

LICINUS a. (lat. özel a. *Licinus*'tan). Siyah koşarkınkanatlı. (Çok farklı biyotoplarda yaşayan 5 türü vardır; koşarkınkanatlıgiller familyası.)

LICUALA a. (malayca sözc.). Tropikal Asya'da, Okyanusya'da yetişen ve 40 kadar türü bilinen yelpaze yapraklı, erdişi çiçekli küçük palmiye.

LICTOR a. (lat. *ligare*, bağlamak'tan). Esk. Rom. Eski Roma'da magistratusların önünde yürüyen ve bir çubuk demeti taşıyan görevli.

—ANSİKL. Lictorlar, başlangıçta, magistratusların doğrudan infaz memurlarıydı. Daha sonraları, onların iktidarlarının simgesi oldular. Magistratuslar gibi giyinen lictorlar sol omuzlarında, kırmızı kayışla bağlanan bir çubuk demeti taşırlardı. Yaşam ve ölüm hakkını simgeleyen balta, Roma dışında, demetlerin ortasına konurdu. Lictorlar, magistratusların önünden yürür, kalabalığı açar ve yüksek bir magistratusun ya da halk meclisinin önünde demetleri öne eğerlerdi. Diktatörün yirmi dört, konsülün on iki, praetorun Roma'da iki, eyaletlerde altı lictoru bulunurdu.

LI ÇING ya da **LI CHENG,** çinli ressam (Şandong ili, 960-990'a doğr. etkinlik gösterdi). Tang imparatorluk ailesinden gelen bu sanatçıdan geriye hiçbir yapıt kalmamıştır. Fan Kuan ve Guan Tong ile birlikte çin manzara resminin altın çağına egemen oldu. Doğayı, ayrıntılar üzerinde titizlikle duran Tang dönemi ressamlarının tersine, olanca ağırbaşlılığı ve görkemiyle bir bütün olarak ele aldı. Song dönemi sanatçılarının, özellikle de manzara ressamı Guo Şi'nin çalışmalarına giden yolu açtı.

LIÇI a. (çince sözc.). **1.** Uzakdoğu'da yetişen fakat nemli tropikal bölgelerde de (Antiller, Madagaskar) yetiştirilen ve meyvelerinden yiyecek, odunundan kereste olarak yararlanılan ağaç. (*Nephelium* cinsi; *sapindaceae* familyası.) —**2.** Esas-liçinin *(Litchi sinensis)* meyvesi.

—ANSİKL. Esas liçi (*Litchi sinensis* ya da *Nephelium litchi*), gevşek salkım halinde, pullu, olgunlaşınca pembeleşen, daha sonra esmerleşen meyveler veren 10 ila 15 m boyunda bir ağaçtır. Tohumunun çevresinde, hafifçe ekşi lezzetli bir suyla dolu beyaz etli, kalın ve yenebilir bir kapçık bulunur. Meyveler taze ya da kurutulmuş olarak tüketilir; kabukları soyulduktan sonra şurup yapılıp saklanabilir. Kesildikten sonra suya batırılan kerestesi he-

men hemen hiç bozulmaz ve ince marangozlukta ve araba yapımında kullanılır. Longan liçisi *(N. Longanum)*, sarı ya da gelincik kırmızısı renginde, şarap lezzetinde meyveler verir. Saçlı liçinin (*N. lappaceum*) dikenli meyveleri daha az etlidir ve pek makbul sayılmaz.

LİÇİNG a. (ing. *leaching*). Kim. müh. ve Eczc. Uygun biçimde tanelendirilmiş ya da kalın bir katman durumunda yerleştirilmiş bir ürünün içinden, bu ürünün çözünebilen bileşenlerinden bir ya da birkaçını özütlemek amacıyla bir çözücünün yavaş yavaş geçirilmesine dayanan işlem. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Cev. hazl. Bir malzemenin kimi bileşenlerinin kimyasal çözünmesi. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Bakteri liçingi*, bir cevherin içerdiği metalleri yükseltgen bir bakteriyle, örneğin *Thiobacillus thiooxidans*'la çözelti haline getirme yöntemi. || *Yerinde liçing*, cevheri bilinen yöntemlerle özütlemeden, değerli bir minerali, fazla pahalı olmayan kimyasal bir çözücüyle kolayca tepkimeye girebilen bir cevherden özütlemede kullanılan yöntem. || *Yığın liçingi*, sızdırmaz bir alan üzerine yığın halinde çökeltilmiş bir malzemeye, bir etkime çözeltisi dökerek uygulanan liçing. (Bu yolla, üzerine sülfürik asit dökülen fakir cevherlerden uranyum özütlenir.)
—ANSİKL. Cev. hazl. Yüzdürmeye elverişli olmayan yükseltgenmiş bakır cevherlerine uzun zamandan bu yana uygulanan liçing yeniden önem kazanmıştır, çünkü pirometalürjiden daha az kirletici olan bu yöntem, maden işletmelerine, kırık yataklara elverişli çözücüler püskürtmeye, sonra da zenginleşen çözeltileri pompalamaya dayanan yerinde liçing gibi yeni olanaklar sunar.
Yığın liçingi, araştırılan metali uygun bir biçimde çözmeye elverişli kimyasal bir ürünün etkimesini kolaylaştıran bir granülometriye göre öğütülmüş cevheri sulamaya dayanır. Süzme işleminin sonunda çözelti elde edilir ve arı metalin çıkarılması için bu çözelti arıtılır.
Liçing, Amerika'daki porfirik bakır cevherleri gibi yükseltgenmiş fakir cevherleri işlemede uygulanan klasik bir tekniktir. Kırılmış cevherlerle doldurulmuş büyük havuzlarda sülfürik asit çözeltisi dolaşır ve bu çözelti, cevherleri sülfatlar halinde çözer. Daha sonra bakır bu çözeltiden ya elektroliz yoluyla ya da çözünmüş bakırın yerini değiştiren hurdalarla seman biçiminde çökeltilerek özütlenir. Gangı aşırı asit tüketen kimi mineraller için, sızdırmaz tanklarda amonyaklı bazik liçing uygulanabilir. Kimi durumlarda, asitle liçing sıcakta ve basınç altında gerçekleştirilir. Altın içeren cevherlere uygulanan siyanürleme siyanürle liçing işlemidir.
—Kim. müh. ve Eczc. Liçing, "yer değiştirme yöntemi" adı altında organik maddelerde bulunan parfümleri, alkaloitleri ve diğer maddeleri özütlemek amacıyla uygulanır. Eczacılıkta çözücü olarak su, eter, ya da çoğunlukla değişik dereceli alkoller kullanılır. Soğuk liçingden, özellikle yumuşak ve akışkan özütlerin, "heroik" denen zehirli tentürlerin, kimi reçine ve şurupların hazırlanmasında yararlanılır.

Lİ ÇİNGCAO ya da **Lİ QİNGZHAO,** çinli kadın şair (Cinan 1081 ya da 1084 -1141'den sonr.), şarkı olarak söylenen şiirleriyle *(ci)* ünlüdür.

Lİ DACAO ya da **Lİ DAZHAO,** çinli siyaset adamı ve filozof (Leting, Hıbei, 1888 - Pekin 1927). Tiencin'de öğrenim gördükten (1907-1913) sonra Japonya'ya gitti, iki yıl sonra Çin'e döndü ve Guomindang'la bağlantısı olan bir inceleme grubuna katıldı (1916). 1917'de Şanghay'a giderek Çın Duşiu ile birlikte çıkardığı *Şin Çingnien* (Yeni gençlik) adlı derginin çevresinde gelişen kültür hareketine katkıda bulundu. Çin geleneğini Emerson ve Hegel'in batılı kuramlarına bağlayan bir felsefe geliştirdi. 1918'de, daha sonraki Çin Komünist partisi liderlerinin (Mao Zıdong, Cang Gutao, vb.) bir araya geldiği Genç Çin derneği'ni kurdu. 4 mayıs 1919'da Pekin öğrenci hareketi'ne katıldı. Ekim devrimi'nden sonra marxçılığı benimsedi ve bu ideolojiyi Çin gerçeklerine uyarlamaya çalıştı (köylülerin de desteğiyle emperyalizme karşı ulusal kurtuluş hareketi) ve ileri sürdüğü fikirlerle birçok kimseyi, bu arada Mao Zıdong'u da etkiledi. 1919'da Pekin'de Mao Zıdong ve Cou Inlai ile birlikte kurduğu örgüt hemen dağıtıldı; ertesi yıl Komintern'in rus temsilcisi Grigoriy Voytinskiy ile ilişki kurdu ve Çın Duşiu ile birlikte onunla buluştu. Böylece mayıs 1920'de Çin'deki ilk komünist çekirdek oluştu. Li Dacao, Çin Komünist partisi'nin birinci kongresinden sonra partinin Kuzey Çin temsilciliğine getirildi. 1926'da Batılılar'ın Çin'e sürekli müdahalelerine karşı Pekin'de düzenlenen bir gösteriye katıldı. Yaralandı, sovyet elçiliğine sığındı; ülkenin kuzeyine kaçtı, sonunda yakalandı (nisan 1927) ve kurşuna dizildi.

LİDAKİ a. Zool. Çipura'nın boyu 10 cm'ye kadar olan gençlerine verilen ad.

LİDAR a. (ing. *Light Detection And Ranging*, ışıkla algılama ve ayarlama'nın kısaltması). Jeofiz. Laserin yaydığı optik dizinin dalgalarıyla çalışan ve atomların, moleküllerin ya da atmosferik aerosolların geri yaydığı işaretin yeğinliğini ölçmeye yarayan radar.
—ANSİKL. Bir lidar, kısa vurumlar (1 μsn kadar bir süre) yayan bir laserden, açıklığı yaklaşık olarak 40 ile 100 cm arasındaki bir teleskoptan oluşan bir alıcıdan, bir ışılçoğaltıcıdan, bir dizi işaret sayacı ve çözümleyicisinden oluşur. Yayım evresinde, teleskop laserin vurumlarını atmosfere bağdaşık ışığın silindir bir demeti biçiminde verir; alım evresinde de, hedef işlevi gören atmosfer hacmi tarafından yansıtılan ışımayı bir algılayıcı üstünde odaklaştırır. Dönüş demetinin yaratılması için kullanılan fiziksel sürece göre (çınlama, fluorışı, diferansiyel soğurmayla esnek yayınım, yansıma, Raman etkisi) birbirinden ayrılan lidar tipleri vardır. Bu aygıt ilk kez 1965'te kullanılmış olmakla birlikte, lidar tekniği özellikle bu alan için uygun renklerde laserlerin geliştirildiği 70'li yılların sonunda atmosfer fiziği üstüne önemli sonuçlar verebilecek bir uzaktan optik sondaj yöntemi durumuna geldi.

LİDAR HÖYÜK, Arkeol. Şanlıurfa'nın Bozova ilçesinde höyük; Fırat nehrinin kıyısındadır. Aşağı Fırat kurtarma projesi kapsamında yapılan çalışmalar sırasında saptandı. Heidelberg Üniversitesi'nden Prof. H. Hauptmann yönetiminde başlayan kazılarda (1979), Bakırtaş döneminden Selçuklular'a uzanan bir yerleşme belirlendi. Bakırtaş dönemi çanak çömlekleri Uruk, Ubeyd ve Tel Halef kültürlerinin etkisini yansıtır. İlk ve Orta Tunç çağlarda önem kazanan yerleşmede kerpiç yapılar, çeşitli armağanların bulunduğu mezarlar, fırınlar, çanak çömlekler ortaya çıkarıldı. İ.Ö. XIII.-XII. yy.'lara ilişkin katmanlardaki oturma ve yatak odalarıyla depolardan oluşan evler bir sur duvarıyla çevriliydi.

Lİ DAZHAO → Lİ DACAO.

LİDDELL HART (*sir* Basil), ingiliz askerlik eleştirmeni ve kuramcısı (Paris 1895 - Marlow, Buckinghamshire, 1970). Birinci Dünya savaşı'nda subay olarak hizmet etti. 1916'da yaralandıktan sonra, savaş üzerine çeşitli kitaplarla *İnfantry Training*'i yazdı (1920). 1924'te sakat olarak ordudan ayrılınca, kendini askeri tarihe ve askerlik bilimine verdi. Fuller'in öğrencisi olan Liddell Hart daha 1926'da, zırhlı birliklerin yaygın olarak kullanıldığı mekanize orduyu savundu. Hore-Belisha'nın danışmanlığını yaptı (1937), *Times* (1935 -1939) ve *Daily Mail* (1941-1945) gazetelerinde muhabir olarak çalıştı ve uluslararası bir ün kazandı. En önemli yapıtları: *Foch*, 1931; *The Other Side of the Hill* (Tepenin öbür yanı), 1948; *A History of the World War 1914-18* (1914-18 Dünya savaşı'nın bir tarihi), 1948; *The Tanks* (Tanklar) 1959; *Memoirs, I, II* (Anılar, I,II), 1965-66. 1966'dan sonra İkinci Dünya savaşı'nı ele alan bir dergi çıkarmaya başladı.

LİDER a. (ing. *leader*). **1.** Siyasi bir partinin, bir hareketin, bir sendikanın başında olan kişi: *Sosyalist parti lideri* **—2.** Bir grup içerisinde karar yetkisini elinde bulunduran ve grup üyelerini yönlendiren, emirleri veren kişi; şef, önder: *Grubun lideri oydu.* **—3.** Bir yarışmada ilk sırada olan yarışmacı ya da takım: *Birinci ligin lideri.* **—4.** İlk sırada yer alan ve belli bir alanda birinci olan işletme, grup: *Firmamız tekstil alanında lider oldu.*
—Ask. Silahlı kuvvetlerde bir hizmetin ya da görevin başarılması için görevlendirilen birliğin en büyük ve yetkili komutanı.
—Ask. havc. Bir av ya da bombardıman düzenini yöneten uçak. || Bu uçağın kaptan pilotu.
—Bank. *Lider banka*, uluslararası kredi işlemlerinde, bir işleme öncülük eden banka.

LİDERLİK a. **1.** Liderin görevi. **—2.** Bir siyaset adamının devlet ya da siyasal hareket içinde hukuken ya da fiilen sahip olduğu egemen durum. **—3.** Bir uluslar topluluğunun başındaki ülkenin egemenliği. **—4.** Bir girişimde, bir etkinlik alanında vb. yüklenilen lider rolü.

Lİ Dİ, çinli ressam (Hıyang, Hınan ili, 1100'e doğr. - 1197'den sonr.). Kaifıng İmparatorluk akademisi'nin üyesi, daha sonralarıysa Hangcou akademisi'nin başkan yardımcısı olan Li Di, zarif bir üslupla yaptığı çiçek, kuş ve hayvan resimleriyle tanınır.

LİDİCE, Çek Cumhuriyeti'nde köy (Orta Bohemya), Kladno'nun doğusunda. 27 mayıs 1942'de, Prag'da, Bohemya-Moravya "koruyucusu" Heydrich'e karşı düzenlenen suikasttan sonra Lidice, suikastçılardan birine yataklık yaptığı gerekçesiyle Hitler'in emriyle 10 haziranda yerle bir edildi. 483 kişilik köy halkından 173 erkek kurşuna dizilirken 198 kadın toplama kampına gönderildi. 98 çocuksa (alman ailelere verilen 7'si dışında) Polonya'da öldürüldü.

LİDİ FERRARESİ, İtalya'da (Emilia -Romagna) turizm kompleksi, Adriya denizi kıyısında, yedi sayfiye merkezini kapsayan Comacchio'nun D.'sunda.

LİDİNGÖ, İsveç'te kent, Stockholm'un kuzey-doğu banliyösü, Lidingö adasında; 36 300 nüf. Konut merkezi. Makine sanayileri.

Greater Encyclopedia Publishing House

Li Dacao

Ulusal meteoroloji

Magny-les-Hameaux (Yvelines)'deki Ulusal meteorolojinin atmosfer araştırmaları merkezi'nde kullanılan lidar

Norveç büyükelçiliği, Fransa

Jonas Lie

Larousse

Justus von Liebig
Trantschold'un bir tablosuna göre
J. B. Hunt'un
bir gravüründen ayrıntı

LİDİT a. (fr. *lyddite*). Pikrik asitten elde edilen patlayıcı madde. (Lidit Birinci Dünya savaşı süresince kullanıldı.)

LİDKÖPİNG, İsveç'te (Skaraborg) kent, Vänern gölünün güney kıyısında; 35 000 nüf. Makine sanayileri. Porselen. Besin sanayileri.

LİDMAN (Sven), isveçli yazar (Karlskrona 1882 - Stockholm 1960). Şehvetli şiirler yazdıktan sonra (*Pasiphaé*, 1904) dinsel bir bilinçlenmeden ötürü, romanlarında *(Huset Met de Gamla)* [1918], vaazlarında ve özyaşamöyküsel yapıtında (*l'Enfant dans la grotte* [fr. çev.] 1952) ahlakçı bir tutumu benimsedi.

LİDMAN (Sara), isveçli kadın edebiyatçı (Jörn, Västerbotten, 1923). Bağımlı bir yazar olarak, İsveç'in kuzey yöreleriyle (*Tijardalen*, 1953; *Hjortronlandet*, 1955; *Gruva*, 1968) ve Üçüncü dünya ülkelerindeki baskı mekanizmasını inceledi (*Jag o min son*, 1961; *Samtal i Hanoi*, 1967). Oyunları (*Aina*, 1956) da adını duyurmasına katkıda bulundu.

LİDNER (Bengt), isveçli şair (Göteborg 1757 - Stockholm 1793). Yunan trajedi yazarlarını, Milton'ı ve Shakespeare'i okudu, *Sturm* und Drang* hareketinden ve Rousseau 'dan etkilendi, uzun süre Göttingen ve Paris'te kaldı, Stockholm'e döndükten sonra *Erik XIV* (1784) adlı trajediyi, *Medea* (1784) operasını, manzum yapıtlarının en önemlisi sayılan ve İsveç'e romantizmi getiren *Grefvinnan Spastaras Död'*ü (1783) yazdı.

LİDO a. Coğ. KIYI * KORDONU'nun eşanlamlısı.

LİDO ya da **VENEDİK LİDO'SU,** Venedik denizkulağının ağzını Adriya denizi yönünde kapatan uzun ada. Bir yanında San Nicolo, öbür yanında Malamocco boğazı bulunan adanın uzunluğu 12 km'dir. Sayfiye merkezi. Uluslararası sinema festivali sarayı.

LİDO Dİ İESOLO, İtalya'da (Veneto) sayfiye merkezi, Adriya denizi kıyısında, Venedik'in K.-D.'sunda.

LİDO Dİ ROMA → OSTİA.

LİDOKAİN a. (fr. *lidocaïne*). Hızlı ve uzun süreli anestezik etki gösteren sentetik ilaç. (Hidroklorür tuzu halindeki ayarlı çözeltileri lokal ve raşianestezide kullanılır.)

LİDOVA (Irène), rus asıllı fransız kadın dans eleştirmeni ve gösteri düzenleyici (Moskova 1907). Kocası Serge Lido ile birlikte kitaplar yazdı. 1944'te düzenlemeye başladığı "Dans akşamları"nda Roland Petit, Janine Charrat, İrène Skorik, Ethery Pagava, Zizi Jeanmaire gibi genç dansçılara fırsat tanıdı. 1945-46'da Champs -Elysées balesi'nin genel sekreterliğini yaptı. Milorad Miskovitch ile 1956'da bir solistler grubu kurdu. Başlıca kitapları: *Dix-Sept Visages de la danse française* (Fransız dans dünyasından on yedi sima) [1953], *Roland Petit* (1956).

LİDYA → LYDİA.

LİE (Jonas), norveçli yazar (Eker, bugün Eiker, Drammen yakınında, 1833 - Stavern 1908). Daha ilk romanıyla (*Den fremsynte eller billeder fra Nordland*, 1870) adını duyurdu; bu yapıtında yarı romantik, yarı gerçekçi bir bakışla çocukluğunun geçtiği çevrenin tablosunu çizdi. *Tremasteren "Fremtiden"* (1872) adlı yapıtında kadın -erkek sorunlarını ele aldı; aynı temayı *Lodsen og hans Hustru*'da (1874) da işledi. Uzun süre Paris'te yaşaması (1882 -1906) Lie'nin o dönemin sorunlarına açık olan sanatına daha geniş bir toplumsal bakış kazandırdı. *Livsslaven*'de (1883) sınıf ayrımını, *Familien paa Gilje*'de (1883) ve Camilla Collett'i anımsatan *Kommandörens döttre*'deyse (1886) duyarlı bir anlayışla kadının durumunu ele aldı. Bundan sonra Lie'nin bakış açısı giderek karamsarlaştı ve psikolojiye daha çok ağırlık verdi: *Et Samliv* (1887), *Onde Magter* (1890), *Trold* (1891-1892) özellikle bu son yapıtta psikolojik ve metafizik çözümlemelerle doğa betimlemelerini ustaca birleştirdi. Lie denemeler de yazdı. İnsan ve doğanın gizemli yanlarını araştırması, yapıtına büyüleyici bir güç kattı ve bu yönüyle, iskandinav romanının evrimi üzerinde büyük bir etkisi oldu.

LİE (Sophus), norveçli matematikçi (Nordfjordeid 1842 - Christiania, bugün Oslo, 1899). Christiania Üniversitesi ona bir matematik kürsüsü açtı (1872); Lie, daha sonra Leipzig'de, arkadaşı Klein'ın yerini aldı. Plücker'in izinden giderek değme dönüşümlerini inceledi; uzayın küre ve doğrularını birleştiren Lie dönüşümünü ortaya attı. Zamanın anlayışına uygun bir analitik formüllendirmeyle Lie grupları kuramının (sonsuz küçükler dönüşümlerinin Lie cebiriyle yerel olarak yapılandırıldığı, $\mathbb{C}^n$ üzerinde analitik dönüşüm grupları) temel olmakla birlikte az bilinen bir uygulaması olan diferansiyel denklemleri integralleme kuramının temelinde yatan geometri sezgisi XX. yy.'ın topolojisine ve cebirine esin kaynağı olmuştur.

Lie cebiri, Ceb. x ve y elemanlarına eşlik eden, $[x, y]$ ile gösterilen iç çarpımı aşağıdaki biçimde olan E cebiri: 1. E nin her x elemanı için $[x, x] = 0$; 2. E nin elemanları olan her (x, y, z) üçlüsü için, $[x, [y, z]] + [y, [z, x]] + [z, [x, y]] = 0$ (Jacobi özdeşliği).

Vektörel çarpımla donatılı $\mathbb{R}^3$ Eukleides uzayı bir Lie cebiridir. (f, g) ye $[f, g] = fg - gf$ yi eşlik ettiren yasayla donatılı, sonlu boyutlu bir vektör uzayının içyapı uygulamalarının $\mathcal{L}$ (E) uzayı bir Lie cebiridir. Her Lie grubuna bir Lie cebirinin eşlik ettirilebileceği gösterilebilir; dolayısıyla Lie cebirinin (özellikle doğrusal cebirden çıkan cebirin) incelenmesi Lie gruplarının incelenmesine temel oluşturur.

Lie grubu. Ceb. Bir (x ve y elemanlarını xy elemanına eşlik ettiren) G bileşim yasasıyla donatılı gerçek (aynı biçimde karmaşık) analitik katlıuzay, öyle ki G bu yasa için bir gruptur ve (x, y) ye xy^{-1} yi eşlik ettiren uygulama analitiktir (aynı biçimde holomorftur). Lie grupları kuramı, matematikçi S. Lie tarafından XIX. yy. sonunda, Galois'nın cebirsel denklemler için yaptığı gibi, diferansiyel denklemleri ilgilendiren problemleri çözmek amacıyla geliştirilmiştir. Günümüzde Lie grupları kuramı, matematiğin, hemen bütün bölümlerinde önemli bir rol oynamaktadır.

LİE (Trygve Halvdan), norveçli siyaset adamı (Grogud, Oslo yakınında, 1896 - Geilo 1968). İşçi partisi'nden Adalet (1935-1939), Ticaret ve sanayi (1939) bakanı oldu. Londra'da sürgündeki hükümete katıldı (haziran 1940) ve Dışişleri bakanlığına getirildi. BM genel sekreteri (şubat 1946) olarak özellikle İsrail ve Kore sorunlarında etkin bir rol oynadı. Kasım 1952'de istifa etti.

LİEBERKÜHN (Johann Nathanael), alman anatomici (Berlin 1711 - *ay. y.* 1756). Plevra vokumunu kanıtladı ve bağırsak sümüksüsünün anatomisi ve fizyolojisi üstüne incelemeler yaptı. *Lieberkühn bezleri*, sümüksüde olduğu gibi silindir biçiminde bir epitelyumla kaplı, basit boru biçiminde bağırsak bezleridir; villusların arasına açılır.

LİEBERMANN (Karl), alman kimyacı (Berlin 1842 - *ay. y* 1914). 1868'de Graebe ile birlikte gerçekleştirdiği alizarin bireşimiyle tanınır. Boyarmaddeler ve alkaloitler üzerine de çalışmalar yaptı.

Liebermann-Burchard tepkimesi. Biyokim. Kolesterolün asetik anhidrit ve sülfürik asitle verdiği renkli tepkime; kolesterol oranını saptamak için kullanılır.

LİEBERMANN (Aaron Samuel), ibranice yazan yazar (Lunna, Litvanya, 1845 - New York 1880). İbrani sosyalizminin öncülerinden ve enternasyonalciydi; 1876'da İbrani sosyalistler birliği'ni kurdu ve 1877'de Viyana'da bir gazete çıkardı. Birçok dil bilen Liebermann, çeşitli takma adlar (Bar Derora, Daniel İş Hamudot, Arthur Freeman) kullanarak birçok gazete ve dergide *(A-Emmet, A-Mabit, A-Şahar)* ibranice, almanca, rusça ve yiddiş dilinde siyasal yazılar, ayrıca önemli mektuplar ve edebiyat yapıtları (*Hazut-a-kol*, 1874) yayımladı.

LİEBERMANN (Max), alman ressam (Berlin 1847 - *ay. y.* 1935). Munkácsy ve J. İsraels'in etkisinde kaldı (*Kaz yolan kadınlar*, 1871, Ulusal galeri, Doğu Berlin); Bir süre Paris'te yaşadı (1873-1878); Barbizon'da Millet'den ders aldı ve izlenimciliğe yakınlaştı. Münih'e, sonra da Berlin'e yerleşti (1884); burada Ayrılıkçı ressamların başkanı oldu (1898) ve halkın yaşamını konu alan tablolar yapmaktan vazgeçerek salt manzara resmine yöneldi. Aynı zamanda portre ressamı da olan Liebermann'ın yapıtları, Almanya'da ve diğer ülkelerdeki birçok müzede sergilenmektedir.

LİEBERMANN (Rolf), isviçreli besteci (Zürich 1910). Zürich, Beromünster ve Hamburg radyolarında çalıştı. 1959-1973 arasında Hamburg, 1973-1980 arasında da Paris operalarını yönetti. Paris'te, kurumun saygınlığını artırmaya çalıştı ve hiç sahnelenmemiş çağdaş yapıtlara ağırlık verdi. Onikiton tekniğiyle yazdığı yapıtlarında hafif müzik ve cazdan da yararlandı. Bestelerinden üç operası, senfonik yapıtları, bir cazbant için konçertosu (1954), keman ve orkestra için bir *Capriccio*'su (1959) ve kantatları anılmalıdır.

Liebeslieder Walzer, 2 bölümlü bale. Koregrafisini George Balanchine, Brahms'ın opus 52 ve 65 no.'lu valsleri üzerine hazırladı. Yapıt, Davids Hays'ın dekorları ve Karinska'nın kostümleriyle ilk kez 1960'ta New York City Ballet tarafından sahnelendi. Bu bale, XIX. yy. sonlarının değişik üslupta Viyana valsleri üzerine çeşitlemedir.

LİEBİG (Justus, *baron* VON), alman kimyacı (Darmstadt 1803 - Münih 1873). Humboldt, 1824'te, onun, Giessen Üniversitesi kimya kürsüsü'nün başına geçmesini sağladı; Liebig burada, Avrupa'nın ilk laboratuvar okulu kurdu. 1850'de, Heidelberg Üniversitesi'nde Gmelin'in yerine geçti. 1852'de, Münih'e yerleşti, burada kendisine bir kürsü ve bir laboratuvarın yönetimi verildi. Liebig, ilk organik kimyacılardan biridir; aralarında A.W. von Hofmann ve Kekulé'nin de bulunduğu pek çok öğrencisi oldu. Almanya'da kimya onun sayesinde olağanüstü bir gelişme gösterdi. 1830'da organik maddelerde, karbon ve hidrojen dozlarını belirleme yöntemini tasarladı. 1832'de, Wöhler gibi, atom gruplarının ya da köklerin, kimyasal tepkimeyle, bir bloktan, bir maddeden diğerine geçebileceğini gösterdi. Doğada, karbon ve azot halkaları kuramını buldu. 1831'e doğru, saf olmayan titanı elde etti; Soubeiran ile aynı zamanda, kloroformu (1831), daha sonra kloralı (1832) buldu; gümüş fülminatı hazırladı ve 1840'ta süperfosfatların yapımını tasarladı. Organik poliasitleri inceledikten sonra (1838), hidrojenin yerini bir metalin alabildiği maddelere dayanarak asit işlevi kuramını önerdi. Et özütü vb. üretimi için de bir yöntem buldu. En önemli yapıtı *Die organische Chemiein ihrer Anwendung auf Agrikulturchemie und Physiologie*'dir (Organik kimyanın tarım kimyası ve fizyolojideki uygulaması) [1841-1844].

Liebig yasası, bitkilerde büyümenin, ortamda en az bulunan özümlenebilir elementin miktarıyla sınırlı olduğunu öne süren yasa. (→ EN*AZ YASASI.)

LİEBİGİT a. (fr. *liebigite;* öz. a. *Liebig'* den). Miner. Hidratlı doğal uranyum ve kalsiyum karbonat.

LİEBKNECHT (Wilhelm), alman siyaset adamı (Giessen 1826 - Charlottenburg 1900). Sosyalist eğilimli bir gazete yazarıydı; İsviçre'ye (1846), sonra Paris'e (1848) göç etti. Eylül 1848'de Baden Cumhuriyeti'ni ilan etti, Cenevre'ye kaçtı, orada Mazzini ile tanıştı, sonra Londra'ya geçti (1850). Orada 13 yıl boyunca Karl Marx'ın en yakın dostlarından biriydi. 1861 affıyla Almanya'ya döndü; Bebel'i sosyalizme çekmeyi başardı ve Enternasyonal'in kuruluşunu hazırladı. Prusya'dan kovulunca (1865) Leipzig'e yerleşti ve Kuzey Almanya konfederasyonu'nun Reichstag'ına seçildi (1867). 1869'da Eisenach'ta Sosyal demokrat parti'yi kurdu. 1870 savaşına ve Alsace ile Lorraine'in ilhakına karşı çıktığı için hapsedildi (1872-1874). Reichstag'a milletvekili seçildi (1874-1887; 1890-1900); *Vorwärts*'ın başyazarlığını üstlendi. Çeşitli eğilimlerin Gotha kongresi'nde (1875) birleşmesinden sonra alman sosyalizminin lideri haline geldi. Başlıca yapıtı *Geschichte der französischen Revolution*'dur (Fransız devrimi'nin tarihi) [1890].

LİEBKNECHT (Karl), alman siyaset adamı (Leipzig 1871 - Berlin 1919), Wilhelm Liebknecht'in oğlu. Würzburg Üniversitesi'nde hukuk doktoru oldu (1896), avukatlık yaptı. Kısa sürede sosyal demokratların devrimci sol kanadının liderleri arasında yer aldı. 1907'de kurulan Uluslararası sosyalist gençlik federasyonu'nun yürütme kurulu üyeliğine seçildi. Aynı yıl *Militarismus und Antimilitarismus*'u (Militarizm ve antimilitarizm) yayımladı ve bu nedenle bir buçuk yıl kale hapsine çarptırıldı. 1908'de Prusya milletvekilleri meclisi'ne seçildi, 1912'de Reichstag'a girdi. 1914'te savaşa karşı çıkmakla birlikte, parti disiplinine uyarak savaş ödenekleri lehinde oy verdi; ama 2 aralık 1914'ten sonra yeni ödenek verilmesine karşı çıkan tek milletvekili oldu. Şubat 1915'te eyleme geçti; 1 mayıs 1916'da Berlin'de savaşa karşı bir gösteriyi yönettiği için tutuklandı ve hapis cezasına çarptırıldı. Ekim 1918'de serbest bırakıldı. Franz Mehring ve Rosa Luxemburg ile birlikte *Spartacus* grubunun önderlerinden biri olarak 9 kasım 1918 devrimi'nden sonra Friedrich Ebert hükümetine girmeyi reddetti. Spartakistlerle birlikte 30 aralık 1918-1 ocak 1919 tarihlerinde toplanan ve Alman komünist partisi'nin kurulmasıyla sonuçlanan kongreye katıldı. 15 ocak 1919'da hükümet birliklerince öldürüldü.

LİEBREİCH (Oscar), alman hekim (Königsberg 1839 - Berlin 1908). Kloral hidrat, bütilik kloral ve etilen klorünün anestezik özelliklerini buldu ve cıva preparatları vb. üzerinde araştırmalar yaptı.

LİECHTENSTEİN, Orta Avrupa'da bağımsız prenslik, Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu'nun kalıntısı. İsviçre (B.'da Sankt Gallen ve G.'de Graubünden kantonları) ve Avusturya (D.'da Vorarlberg ili) arasında; 160 km²; 29 000 nüf. (1991). (dili *almanca*). Başkent *Vaduz*.

• COĞRAFYA. Vorarlberg Alpleri'nin (2 500 m) ucu sadece K.'de genişleyen Ren ovasının yanında yükselir. 1950'den beri etkin nüfusun yalnızca % 3'ünü istihdam eden tarım kesimi (süt, sebze, şarap), yüksek nitelikli bir sanayinin (makine yapımı ve tekstil; fabrikalar görünümü bozmayacak yerlere kurulmuştur) ve gelişme halindeki bir hizmetler kesiminin (turizm, ticaret, banka, pulculuk) çok gerisinde kalmıştır. Önce Avusturya'ya, 1924'ten beriyse İsviçre'ye bağlı olan (para, gümrük, dışişleri) prenslik, bir barış ve zenginlik merkezidir ve vergilerin düşüklüğü birçok yabancı şirketi prensliğe çekmektedir.

• TARİH. Vaduz ve Schellenberg senyörlüklerinden oluşan, Liechtenstein kontluk ailesi tarafından ele geçirilen (1699) ve İmparator Karl VI'nın bir prenslik yaptığı (23 ocak 1719) Liechtenstein, öncü Ren konfederasyonu'na (1806-1814), sonra Germen konfederasyonu'na (1815-1866) girdi. Anayasanın kabulünden (1816) sonra gümrük (1851) ve para (1856) birliğiyle 1918'e dek Avusturya ekonomisine bağlandı. Birinci Dünya savaşı'ndan sonra yeni bir anayasaya kavuştu (1921) [genel oyla dört yıl için seçilen on beş üyeli diyet meclisi] ve ekonomik bakımdan (para [1921] ve gümrük [1924] birliği) dışişlerini yöneten İsviçre'yle bütünleşti.

1970'te, 1928'den beri ilk kez "kırmızı" parti (Vatan birliği), 1 şubat genel seçimlerinde "siyah" partiyi (İlerici yurttaşlar partisi) geride bıraktı. Kadınlara seçim hakkı verilmesi için yapılan iki seçim yoklaması da (temmuz 1968 ve şubat 1973) redle sonuçlandı. Şubat 1974 seçimlerini İlerici yurttaşlar partisi kazandı ve Walter Kieber Başbakanlığa getirildi. Ama 1978 seçimleri Vatan birliği lehine sonuçlandı ve Hans Brunhart Başbakan oldu; 1982 seçimleri sonucunda da aynı göreve geldi. Temmuz 1984'te yapılan referandumla kadınlara oy hakkı verilmesi kabul edildi. Resmi unvanını ve belli anayasal yetkilerini sürdürücek olan Prens Franz Josef II, 26 ağustos 1984'te yürütme yetkisini veliaht Prens Hans Adam'a devretti. En son XVIII. yy.'da uygulanmış olan ölüm cezası 1987'de kaldırıldı. Meclisteki sandalye sayısı 15'ten 25'e yükseltildi. Liechtenstein 1991'de BM'e üye oldu.

LİECHTENSTEİN, kökleri XII. yy.'a uzanan avusturyalı soylu aile. Bu ailenin önemli kişileri şunlardır: JOHANN ADAM (1656-1712) sanatçıları koruyan kişi, tablo koleksiyoncusu; —JOSEPH WENZEL (Prag 1696 - Viyana 1772), Avusturya Veraset savaşı'nda Fransızlar'a karşı Piacenza zaferini kazandı (1746), avusturya topçusunu yeniden düzenledi; —JOHANN JOSEPH (Viyana 1760 - *ay. y.* 1836) avusturyalı general. Türkler'e (1788) ve Fransızlar'a (1793-1809) karşı olağanüstü yararlık gösterdi. Austerlitz'ten sonra geri çekilmeyi güvenceye aldı ve Pressburg barışı'nı imzaladı (1805) Wagram savaşı'ndan sonra avusturya ordusu başkomutanı oldu, Viyana barış antlaşması'nı imzaladı (1809).

LİED a. ("şarkı" anlamında alm. sözc.). Müz. Birçok kıtadan oluşan, şarkı gibi söylenmek üzere yazılmış duygusal şiir; bu şiir üzerine bestelenmiş müzik.

—ANSİKL. Halk lied'i *(Volkslied)*, Almanya'da Ortaçağ'da doğdu. Daha sonra koralin kaynaklarından biri oldu. Bu şiirlerin şairi, genellikle belli değildi. Kulaktan kulağa yeni kuşaklara aktarılıdılar. Bu yüzden de kimi ritim ve melodi değişikliklerine uğradılar. XVI. yy.'da çoksesli lied'ler yaratıldı. Bunların çoğu dinsel nitelikliydi (Erlebach, Hammerschmidt). Kıtalardan oluşan birsesli lied'lerde, genellikle bir nakarat vardı. Bu şarkılarda yaşamın tüm yönleri yansıtıldı. Sanat lied'i *(Kunstlied)*, XVIII. yy.'da doğdu. Bu, lavta ya da klavsenin, daha sonraları da piyanonun eşlik ettiği, bir tür salon şarkısıydı. XIX. yy.'da, piyano ya da orkestra eşlikli konser lied'i türü ortaya çıktı. Konuları aynı olan birçok lied'i kapsayan bir çevrimi ilk kez Beethoven besteledi *(Uzaktaki sevgiliye)*. Daha sonra Schubert, Schumann, Hugo Wolf, Brahms, Mahler, R. Strauss da böyle çevrimler bestelediler. Schubert'le doğan dramatik lied'de, metindeki anlatımı vurgulamak için ses ve çalgı, adamakıllı kaynaşmıştır.

Çalgı müziğinin formlarından biri olarak lied, bir tema üzerine kurulur ve iki ya da üç bölümlüdür (üçüncü bölüm, ilk bölümün tekrarıdır). Bu lied'ler, bir sonatın ya da senfoninin ağır bölümüne uygulanır. Mendelssohn'un *Sözsüz şarkılar*'ı (Lieder ohne Worte), lirik ve pitoresk özellikte, kısa piyano parçalarıdır.

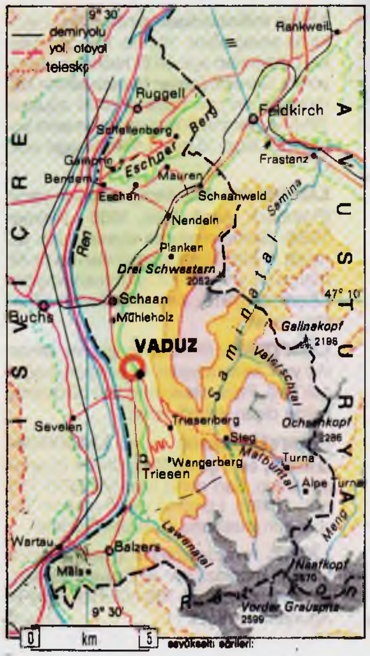
LİÈGE, hollandaca **Luik**, Belçika'da kent, *Liège ili*'nin ve *arrondissement*'ının merkezi; 195 201 nüf. (1991); yerleşme 500 000 nüf. Ardenne kütlesinin kenarında, Ourthe ırmağının Moselle'e kavuştuğu yerde, zengin ve büyük bir kömür havzasında bulunan Liège, Vallonie bölgesinin başlıca kültür (Üniversite, Güzel sanatlar akademisi, konservatuvar), ticaret ve sanayi merkezidir. Zengin yeraltı kaynaklarından destek alan sanayi çeşitlenmiştir: demir-çelik, metalürji (çinko), makine (otomobil, lokomotif, bisiklet), kimya, silah, cam, tekstil (yün), elektrik, taşıt lastiği. Gelişmiş ulaşım ağı (demiryolu, ırmak vb.) hem il içi hem il dışı ticarete büyük katkıda bulunmaktadır.

• TARİH. Merovenjler döneminden kalma bir limanın çevresinde kurulan kent, 720 yılında piskoposluk ve önemli bir prensliğin merkezi oldu. Yün, dokuma ve sonraları gümüş ticaretiyle zenginleşen yerel din adamları, kısa sürede bağlı oldukları Saint-Lambert ruhani meclisine karşı çıkarak göreceli bir bağımsızlık elde ettiler. Gelişen ticaret burjuvazisi, ayaklanmalar ve başkaldırmalar sonucu iktidarı piskopos-prensin ve yerel ruhban sınıfının elinden aldı. Ancak Fransa kralı Louis XI' in desteklediği bu hareket, kralın rakibi Atak Charles'ın kenti yakıp yıkmasına (1468) neden oldu. XVII. yy.'dan başlayarak Liège Avrupa'nın kömür ve maden sanayisi merkezlerinden biri oldu. Fransa ve Avusturya arasında paylaşılamayan kent 1830 yılında Belçika'ya katıldı. Birinci

Bildarchiv Preussischer Kulturbesitz

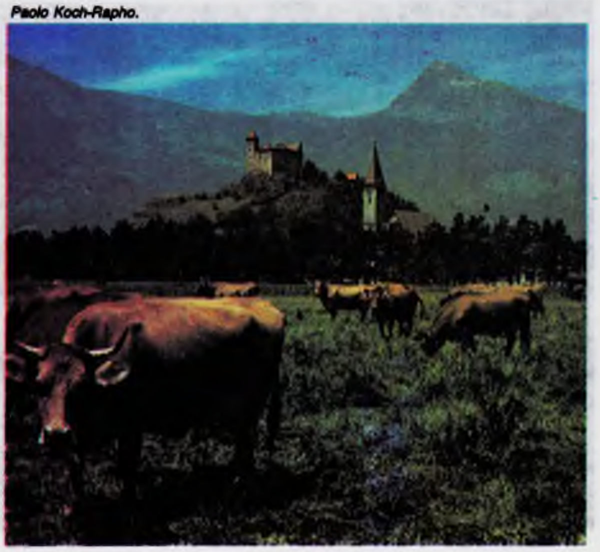
Karl Liebknecht (1912'de)

LİECHTENSTEİN

Liechtenstein
Balzers köyü yakınlarında
Gutenberg şatosu (XI. yy.)

Paolo Koch-Rapho.

Dünya savaşı sırasında Almanlar'a on gün direnen kent, İkinci Dünya savaşı bombardımanlarında büyük hasar gördü.

• GÜZEL SANATLAR. Kentte roman ve gotik dönemlere ait çok sayıda dinsel yapı vardır. Roman üslubunda olanlar arasında, Renier de Huy'nin vaftiz kurnasının bulunduğu Saint-Barthélemy kilisesi' nin yanı sıra Saint-Gilles ve Saint-Christophe kiliseleri sayılabilir. Saint-Paul katedrali (hazinesinde XI. yy.'a ait zengin eşyalar vardır), Saint-Martin, Sainte-Croix (Gerçek Haç üçkanatlısı ve G. de Huy'a mal edilen kutsal emanet mahfazası bu kilisededir) ve Saint-Denis kiliseleri, X. yy.'da kurulmuş, daha sonra da gotik üslupta yeniden yapılmışlardır. Dindışı yapılar arasında, Piskopos prensler sarayı'nı ve XVIII. yy.'dan kalma Belediye sarayı'nı anmak gerekir. Başlıca müzeler: fransız ve belçika resminden örneklerin sergilendiği Güzel sanatlar müzesi, XVII. yy.'dan kalma Curtius konutu'nda Arkeoloji müzesi.

Wilhelm Liepmann

LİÈGE ili, Belçika'nın doğusunda il; 3 876 km²; 999 646 nüf. (1991). Merkezi *Liège*. İlin kuzey-batı kesiminde (Hesbaye) tarım etkinlikleri (tahıllar, şekerpancarı, meyve, yem bitkileri), kuzey-doğu kesimindeyse hayvancılık ve süt sanayileri ağır basar; güney kesimi ormanla kaplıdır (kereste). Moselle vadisinde, zengin kömür yataklarından gelen enerjiyle çalışan birçok sanayi kuruluşu vardır.

Liège müstahkem ordugâhı, Belçika'da savaş alanı. 1914'te, kaleden başka, birbirinden ayrı on iki hisardan oluşuyordu. General Leman burada alman saldırılarına on gün dayandı (6-16 ağustos 1914) ve general Bülow'un ilerlemesini engelledi. Liège, 13 mayıs 1940'ta işgal edildi.

LİENHARD (Friedrich), alsacelı yazar (Rothbach, Aşağı Rhin, 1865 - Weimar 1929). Germenleştirme siyasetinden yanaydı; Birinci Dünya savaşı'ndan sonra Almanya'ya yerleşti. En iyi romanı sayılan *Oberlin*'de (1910), Alsace'ta Devrim dönemini anlattı.

LİENTERİ a. (fr. *lienterie;* geç lat. *lienteria;* yun. *leios,* kaygan, ve *enteran,* bağırsak'tan). Patol. Besinlerin yarı sindirilmiş halde dışarı atıldığı ishal.

LİENYÜNGANG ya da **LİANYUNGANG,** esk. **Şinhailien,** Çin'de (Ciangsu) liman, Sarı deniz kıyısında; 330 700 nüf. (1990). Longhai demiryolunun D.'daki son istasyonu. Balıkçılık. Tuzlalar.

LİENZ, Avusturya'da (Tirol) sayfiye ve kış sporları merkezi, İsel ve Drava ırmaklarının kavşağında; 11 700 nüf. Romalılar'ın *Aguntum* kentiydi.

LİEPA (Maris-Rudolf Eduardoviç), leton dansçı (Riga 1936). Sanat yaşamına Riga operası'nda başladı, 1956'da Moskova'daki Stanislavskiy ve Nemiroviç -Dançenko tiyatrosu'na, 1960'ta da Bolşoy tiyatrosu'na geçti. Tüm klasik ve modern balelerde göz doldurdu: *Spartacus, Romeo ve Juliet, Bahçesaray çeşmesi, Aşk efsanesi* (1965 yorumu). Aynı zamanda bir karakter dansçısı olan Liepa, *Gecenin yurdu* (Leonid Lavrovskiy'in [*Harika mandaren*'den yararlanılmıştır], 1961) ve *Askerin öyküsü* (Enn Suuve'nin) adlı balelerin prömiyerlerinde başrol oynadı. 1963'te Moskova Koregrafi enstitüsü'nde öğretmenliğe atandı. Michel Fokine'in *le Spectre de la rose*'unu yeniden sahneye koydu (1966). Spartacus'un yeni versiyonunda Yuriy Grigoroviç ile işbirliği yaptı (1971). Aynı yıl, Maya Plisetskaya'nın *Anna Karenina*'sının prömiyerinde dans etti (1971).

LİEPMANN (Wilhelm), alman hekim (Danzig 1878 - İstanbul 1939). Tıp öğrenimini tamamladıktan sonra kadın-doğum ihtisası yaptı; doçent oldu (1907). Berlin Üniversitesi'nde eylemsiz profesör olarak görevlendirildi (1918). Nazilerin iktidara gelmesi üzerine Almanya'dan sınır dışı edildi (1933). Kısa süre İspanya'da kaldıktan sonra Türkiye'den yapılan çağrıyı kabul ederek aynı yıl İstanbul Üniversitesi tıp fakültesi kadın hastalıkları ve doğum kliniği'ne ordinaryüs profesör olarak atandı. Türkiye'de çok sayıda kadın-doğum uzmanının yetişmesinde etkin rol oynadı. Türkçe yayımlanmış yapıtları: *Hekimlere ve tıp talebelerine mahsus doğum ameliyatı* (1936), *Pratik jinekoloji ders kitabı* (1938).

LİER, fr. **Lierre,** Belçika'da (Anvers ili) kent, flaman ovasında, Anvers'in D.'sunda, Büyük ve Küçük Nete ırmaklarının kavşağında; 31 400 nüf.

Liesegang halkaları, bir pelte ortamında birbiri üzerine etkiyen iki tuz çözeltisinin tepkimesinde gözlenebilen dönemli ya da düzenli çökelme olayı; bu olay alman kimyacı Liesegang (1869-1947) tarafından bulundu. Akiklerde ve diğer pek çok taş türünde görülen renklenmeler, dış sıvıların kütle içine sızarak yavaş yavaş yayınması ve bu maddede bulunan mineraller üzerine etkimesinden ileri gelir. Bu kimyasal olayın, kimi biyolojik ve jeolojik yapıların oluşumunda da önemli bir etkisi vardır. Kimi koşullarda eşmerkezli biçimler yerine renkli koşut bantlar, daire parçaları ya da sarmallar görülebilir. Homojen ortamda doğan ya da doğduğu düşünülen uzaysal yapıların incelenmesi (→ DÖNEMLİ kimyasal tepkimeler), bu dönemli çökelmelere duyulan ilgiyi daha da artırmıştır.

LİESİNG, Viyana'nın (Avusturya) güney-batı banliyösünde yönetim bölümü. Kimya sanayileri.

LİESTAL, İsviçre'de kent, Basel - Landschaft kantonunun merkezi, Ergolz kıyısında; 12 150 nüf. Bazı bölümleri XVI. yy.'dan kalma belediye konağı. XVIII. yy.'da yapılmış kanton hükümet sarayı (müze). Tekstil. Kimya ürünleri ve plastik maddeler. Makine ve motor sanayileri.

LİEVENS (Jan), hollandalı ressam (Leiden 1607 - Amsterdam 1674). Lastman' ın öğrencisi olan sanatçı, Leiden'de Rembrandt'la çalıştı, sonra Anvers'e, Amsterdam'a (1644) ve Lahey'e gitti. Portreler (Viyana, Leningrad, Amsterdam müzeleri), tarihsel konulu tablolar (Louvre), dramatik manzara resimleri (Berlin müzesi) yaptı. Erken dönem başyapıtlarından biri Douai müzesi'ndedir (*C. Huygens'in portresi,* 1627).

LİÉVİN, Fransa'da (Pas-de-Calais) kanton merkezi, Lens'in güney-batı banliyösü; 34 012 nüf. (1992). Madenkömürü. Kimyasal gübre. Hazırgiyim.

Lieızı, taoculuğun etkisini taşıyan yapıt; Lie Yükou (İ.Ö. IV. yy.) tarafından yazıldığı söylenen bu kitapta, Yang Cu kuramı gibi, oldukça farklı kuramlar sergilenmektedir.

LİF a. (ar. *lif*). **1.** Anat. ve Dokubil. Bazı dokuları oluşturan iplik görünümündeki yapı (kas lifi, esnek lif, sinir lifi). [Eşanl. TEL.] (Bk. *ansikl.* böl. Dokubil.) **—2.** Bir ipliği, bir kâğıt yaprağını ve daha genel olarak her tür maddeyi oluşturan uzun öğe. (Bk. *ansikl.* böl. Kâğ. san. ve Teknol.)**—3.** Yıkanırken sabunlanmakta kullanılmak amacıyla kimi bitkilerden elde edilmiş tel yumak ya da bu amaçla örülmüş örgü. **—4.** *Lif lif,* ince ince, tel tel. || *Lif lif etmek,* liflerini birbirinden ayırmak.

—Biyol. İnce ve uzun nesne; bu biçimde olan iplik ya da madde: *Ağaç kabuğunun lifleri. Sinir lifleri. Amyant lifleri.*

—Bot. Kalın zarlı ve iki ucu sivri, çok uzun hücre. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Hindistancevizi lifi,* hindistancevizinin meyvesini kaplayan kabuğu oluşturan elyaf. (Hindistancevizi lifi sert, kaba ve çok renklidir, ama odunözü oranı yüksek olduğundan çürüme etkenlerine karşı çok büyük bir direnç gösterir. Bu maddeden çekilen iplikler ip ve hasır yapımında, ya da bozunma etkenlerine [nem, bakteriler ve çeşitli mantarlar] karşı dayanıklılık aranan kullanım alanlarına özgü kaba kumaşların dokunmasında kullanılır.)

—Ger. day. Kirişler kuramında, bir dik kesit öğesinin, ortalama life koşut olarak yer değiştirmesiyle oluşturduğu hacim. || *Ortalama lif,* bir kirişin dik kesitinin ağırlık merkezini çevreleyen bir alan öğesinin çizdiği eğri. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Kâğ. san. *Lif açma,* odunu oluşturan lifleri mekanik olarak ayırmak işlemi. (Bu işlem mekanik ya da ısılmekanik hamur elde etmek amacıyla lif ayırıcılarda ve sulu ortamda gerçekleştirilir.) || *Lif çözülmesi,* SAÇAKLANMA'nın eşanlamlısı. || *Lif katmanı,* aynı bileşimde olan ve yapıştırıcı kullanmadan ıslak olarak basınçla bir araya getirilen bir ya da birkaç kattan oluşan kâğıt ya da karton katmanı. (Birçok katmandan oluşan bir kartonda en düzgün yüz üzerinde bir ön katman, arka yüzde arka katman ve bu iki katman arasında ara katman ya da katmanlar bulunur.)

—Grav. ve Orm. san. *Liflere dikey kesilmiş ağaç;* yüzeyi lif doğrultusunda dikey olan ağaç parçası. (Bu çeşit yüzeyler özellikle gravürcülükte kullanılır.)

—Metalogr. Kimyasal bileşimi temel alaşımdan farklı olan çok uzun biçimli mikro ya da makrografik yapı öğesi. (Lif katılaştırma süreciyle [bu durumda malzeme sıcak biçim değiştirme geçirir] alaşım elementleri bakımından az ya da çok zenginleştirilmiş metalden olabildiği gibi metal kütleye [karma alaşımlar] lifler biçiminde katılan çok farklı bir malzemeden de ola-

Liège'den bir görünüm

Christian Sappa-C. E. D. R. İ.

bilir.) || *Lif ekseni*, metal tellerde, çekme ya da tel çekme işleminden sonra görülen ayrıcalıklı kristalografi doğrultusu. || *Kalıntı lifleri*, sıcak biçimlendirme işlemlerinden (haddeleme, dövme vb.) sonra bir metal parçayı oluşturan tüm lifleri gösteren figür. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Nörol. *Dev sinir lifi*, bazı omurgasızların ve ilkel omurgalıların sinir sisteminde bulunan çok büyük akson (sülükteki Retzius lifleri, batraktaki Rhode lifleri, balıklardaki ve kuyruklu amfibyumlardaki Mauthner lifleri). [Bk. *ansikl.* böl.]

—Opt., Elektron. ve Telekom. *Optik lif*, görünür ya da kızılaltı bölgeye ait elektromanyetik dalgaları kılavuzlamaya yarayan, dielektrik malzemeden yapılmış filaman ya da lif. (OPTİK* FİBER de denir.) [Eşanl. OPTİK DALGA KILAVUZU.] (Bk. *ansikl.* böl.) || *Optik lif sistemi*, optik liflerin kullanıldığı optik sistem. || *Sert geçişli lif*, değişmez kırılma indisli bir merkez çekirdek ve bunu eşmerkezli olarak çevreleyen daha düşük ve değişmez kırılma indisli bir kılıftan oluşan optik lif. || *Yumuşak geçişli lif*, kırılma indisi, eksenden çevreye doğru azalan silindirsel bir merkez çekirdek ve bunu eşmerkezli olarak çevreleyen daha düşük ve değişmez kırılma indisli bir kılıftan oluşan optik lif.

—Orm. san. Bir lif ayırıcıda ince şeritler haline getirilen ve meyve, yumurta, çeşitli eşya ambalajında ya da bazı yığma eşya arasında kullanılan sıyırma odun. (Bunun için kullanılan ağaçlar ladin, çam ve kavaktır. Lifler kesitlerine göre milimetrenin yüzde biriyle belirtilir ve boyutları 12×100 ila 30×400 arasında değişir. Yumurta ambalajı 15×600'lük kokusuz lifleri gerektirir.) || Kâğıt ve karton ya da yonga levha yapmak amacıyla, mekanik, fiziksel ya da kimyasal yöntemler kullanılarak ayrıştırma sonucu elde edilen ürün. || *Lif yapımı*, ambalaj için lif elde etmek amacıyla odunu liflere ayırma işlemi. || *Kıvrık lifler*, odunda az ya da çok geniş alanlarda görülen ve yakındaki normal liflerin doğrultusundan farklı doğrultuda olan düzensiz lifler. (Kıvrık lifler az ya da çok yaygın, az ya da çok derin, az ya da çok düzensiz olabilirler. Bu son durumda onların meydana getirdiği "şekiller" kaplamacılıkta ve bezeme işlerinde değerli sayılır. Ağaçta kıvrık lif sayısı fazla olursa hem ağacın işlenmesinde, hem parçaların nem değişikliklerinden etkilenmesinde ciddi bir sakınca yaratır. || *Odun lifi*, odunu oluşturan uzun öğelerin (yayvan yapraklı ağaçlarda iplikler ve damarlar, iğneyapraklılarda trakeitler) genel adı. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Polim. Çapı 1-4 mm arasında değişen ve plastik maddeden elde edilen telsi iplik. || *Sert lif*, mekanik gerilmelere karşı yüksek dayanım gösteren, selülozun çinko klorürle işlenmesi sonunda hazırlanan plastik malzeme. (Aşındırıcı disklerde destek, küçük bavul, sandık yapımında hammadde olarak kullanılır.)

—Tarım. *Lif ayırıcı*, elyafı çeşitli işlerde (dokuma, ip, hasır, vb.) kullanılan bitkileri liflere ayırarak, lifleri pürüzlerinden ve parankima artıklarından temizlemeye yarayan makine. || *Lif ayırmak*, lif bitkilerindeki elyafı odunlu ve parankimalı maddelerden ayırmak.

—Tekst. *Tekstil lifi*, eğirilmeye, dolayısıyla da dokunmaya elverişli olan ve uzunluğunun çapına olan oranı 1 000'den yüksek olmasıyla belirginleşen her türlü lifli madde. (Bir tekstil lifi genellikle çok ince ve esnektir.) [Bk. *ansikl.* böl.] || *Kesiksiz lif*, çok uzun tekstil lifi. (Eşanl. FİLAMENT.) || *Tek kesiksiz lif*, ya yapay tekstil maddeleri üretiminde olduğu gibi sürekli bir sıvı dökümü pıhtılaştırarak ya poliamit ipliklerin üretiminde olduğu gibi soğuk çekme işlemiyle eğirerek ya da çekme işlemiyle fışkırtarak elde edilen tek lif. (Tek kesiksiz lif çok büyük bir uzunluğa sahiptir.) || *Telsi lif*, tek kesiksiz liften oluşan tekstil lifi.

—ANSİKL. Bot. Lifler, bitki yaşlanırken ve sitoplazma ölünce hücre çeperinin selülozlu kalmasına ve kalınlaşıp odunlaşmasına göre çeşitlere ayrılır. Bunlar damarlı bitkilerde destek dokusunun büyük bir kısmını oluşturan hücrelerdir. Bu gibi lifler soymuk damarlarda (soymuk lifleri), kabukta, genç ya da yaşlı odunda, ayrıca çevretekerde (çevreteker lifleri), yapraklarda ve meyvelerde bulunur.

Keten, kenevir, pamuk, *Phormium tenax*, agave gibi bitkilerin selülozlu lifleri dokuma elyafı olarak kullanılır.

—Dokubil. Birçok lif türü vardır:
1. Bağdokusunu oluşturan kollajen, esnek, ağsı *bağ lifleri;*
2. *Kas lifleri;* bunlar iki çeşittir: çizgili ve düz. Birincisinde boylamasına bir farklılaşma vardır; almaşık olarak art arda gelen bölütler ışığı farklı kırar ve kasılma sırasında sırayla biçim değiştirir. Çizgili lifler çokçekirdekli oluşumlardır. Düz kas lifi uzunca çekirdekli tam bir kas hücresidir ve çekirdek sitoplazmadan çok az farklı görünür. Miyofibroblast, düz kas hücresine yakındır. Kalp kasının lifleri çizgilidir, ama diğer çizgili liflerin tersine, çekirdekleri ortadadır ve aralarında birçok ağızlaşma bulunmaktadır.
3. *Sinir lifleri*, nöronların 0,5 ila 20 μ m boyundaki çok ince uzantılarıdır. Bu terim genel olarak akson demektir, ama omurilik gangliyonlarındaki duyu hücrelerinde dendrit anlamına da gelir. Sinir lifleri miyelin kılıfı taşıyıp taşımadıklarına ve çaplarına göre kategorilere ayrılır. Kalın miyelin kılıflı *A lifleri*, duysal ya da devimsel pek çok lif grubunu kapsar. Onlar da çaplarına ve görevlerine göre alt kategorilere ayrılır. İnce miyelin kılıflı *β lifleri* vejetatif gangliyonların kumandasına yarayan liflerdir. *C lifleri* ya da miyelinsiz lifler hem içorganlara kumanda eden devimsel liflerdir, hem deriden, kaslardan ve içorganlardan duyum taşıyan duyu lifleridir.

—Ger. day. Kirişler kuramının başlıca amacı, dış etkilerin liflerde oluşturduğu gerilme ve biçim değiştirme durumunu belirlemektir. Normal gerilmelerin elverişsiz durumu genellikle kesitin ağırlık merkezinden en uzakta bulunan liflerde ortaya çıkar; bu liflere uç lifler denir. En büyük kayma gerilmeleri genellikle ortalama lif dolayında oluşur.

—Kâğ. san. Kâğıt sanayisinde kullanılan lifler genellikle çeşitli bitkilerden, özellikle de odundan elde edilir. Başlıca iki tür lif vardır: uzun lifler (2 ile 4 mm boyunda) reçineli ağaçlardan, kısa lifler ise (yaklaşık 1 mm) geniş yapraklı ağaçlardan, samandan, bambudan, alfa otundan vb. elde edilir. Yün lifleri ya da sentetik lifler yalnızca özel kâğıt yapımında kullanılır. Bitki lifleri dışta yer alan bir ana çeper, daha hacimli bir ikinci çeper ve lümeni çevreleyen üçüncü bir çeperden oluşur.

—Metalogr. Kalıntı liflerinin oluşum nedeni, katılaşma sırasında ortaya çıkan, ardından da sıcak ya da soğuk biçim değiştirmeyle artan kimyasal ayrıklıktır. Lifler diğer özelliklerle birlikte mekanik özelliklerde de bir anizotropiye neden olur; özellikle süneklik, çubuklarda ve saclarda enine doğrultudan çok boyuna doğrultuda, kalın saclarda ise kalınlığına doğrultudan çok enine doğrultuda görülür. Kalıntı lifleri imalatçılan haddelenmiş ürünlerin seçiminde belli kurallara uymaya, üreticileri ise dövme ya da kalıpta dövme süreçlerini denetlemeye zorlamaktadır.

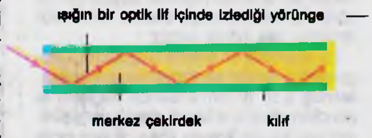
—Nörol. *Dev sinir lifleri*. Üç tipe ayrılır: tek uzantılı büyük bir nöronun aksonu (omurgalılar, batrak); elektrotonik sinapslarla ikişer ikişer birbirine bağlı bölütlü nöronlar (yersolucanı, karides); birçok nörona bitişik ortak akson ağı oluşumu (nereis, kalamar). Tüm örneklerde, dev lif sinirsel uyarının çok büyük bir hızla iletilmesini sağlayarak basmakalıp kaçma tepkilerinde ve erken hareket etmede rol oynar.

—Opt., Elektron. ve Telekom. *Optik lifler.* Bir optik lif, eşeksenli olarak ve yeştirilmiş iki saydam camdan oluşur: kırılma indisi daha yüksek bir merkez çekirdek camı ve kılıf adı verilen, kırılma indisi daha düşük bir örtü camı.

• *Optik liflerin yapımı.* Optik liflerin yapımı, çok saydam, dolayısıyla çok saf camların kullanımını gerektirir. Katışkı oranları, özellikle bu katışkılar geçiş metallerinden oluşuyorsa, lifler optiğinde kullanılan optik lifler için milyonda bir, telekomünikasyonda kullanılan lifler için milyarda bir düzeyini aşmamalıdır. Öte yandan, bu iki lif türünün üretiminde kullanılan yöntemler genellikle aynı değildir. Optik lif sistemlerinde kullanılan lifler sözkonusu olduğunda, çapları birbirine uygun ve indisleri farklı bir cam çubuk ve bir cam borudan oluşan bir ikili beraber çekilebilir; çubuk, lifin merkez çekirdeğini, boru ise kılıfını oluşturur. Ama, çoğu kez çift pota yöntemi kullanılır; bu yöntemde her iki cam, birbirlerine göre eşmerkezli olarak yerleştirilmiş, farklı boyda iki silindirsel potada eritilir; iç pota merkez çekirdek camını, dış pota kılıf camını verir. Lif, haddelerin eşmerkezli memelerinden,hızlı ya da yavaş biçimde, yukarıdan aşağıya doğru çekilir. Kimi durumlarda, dış haddenin deliği ilk olarak oluşan merkez çekirdek lifinin, belli bir zaman boyunca kılıf camına temas etmesi için, iç hadde deliğinin hemen altına yerleştirilir; bu sırada oluşan iyon alışverişi, yumuşak geçişli bir lif elde etmeye olanak verir.

Telekomünikasyon sistemlerinde kullanılan liflerin üretiminde, çift pota yönteminden yararlanılabilir; bu yöntem merkez çekirdek ile kılıf arasındaki indis farkının küçük olmasını sağlar ve bu da bu uygulama türü için bir üstünlük oluşturur. Bu arada, çoğu kez, yüksek saflık derecelerine erişmeye olanak veren, buhar evresinde tepkime yöntemleri kullanılır. Bu yöntemleri, temel gereç olarak, saydamlık düzeyi yüksek saf silisi seçmiş olan Corning Glass Works şirketi geliştirmiştir. Isıtılmış bir başlangıç maddesi (silis ya da grafit çubuğu, silis boru) üzerine bir oksijen, silisyum holejenür ve katkı maddesi halojenürleri karışımı gönderilir. Halojenür karışımının yanması, "kurum" adı verilen ve daha sonra sinterlenecek ve lif halinde çekilecek bir "önhal" vererek başlangıç maddesi üzerinde biriken bir oksit karışımı oluşturur. Önhal çok büyük sayıda katmandan oluşur; bu katmanlarda, katkılama maddesi derişimi, istenen geçiş yumuşaklığını vermek amacıyla, derece derece değişir. Katkılama maddeleri, silisin kırılma indisini azaltan bor ve fluor ya da indisi artıran fosfor ve germanyum olabilir. Başlangıç maddesi tüp biçiminde olduğunda, işlem tüpün dışından (outside vapor phase oxydation, OVPO) ya da içinden (inside vapor phase oxydation, IVPO) gerçekleştirilebilir. Bu yöntemlerin çok sayıda değişkesi vardır.

• *Temel ilke.* Uçlarından birinden, lifin merkez çekirdeğine giren bir ışık ışını, merkez çekirdek camı ile kılıf camı arasındaki arayüzeyde uğradığı toplam yansımalar sayesinde öbür uca dek yayılır. Optik lifler genellikle tek başına kullanılmaz ve uygulamalara göre içeriği birkaç birimle milyonlarca birim arasında değişen demetler halinde gruplanır.

Bu demetler bükülgen ya da bükülmez olabilir ve ışık, görüntü ya da bilgi iletebilir. Bilgi iletimi durumunda, bunlara daha çok, *optik dalga kılavuzları* adı verilir. Bu çeşitli lif grupları, *optik lif sistemleri* adını taşır. Liflerin uzunluğu, bükülmez demetlerde santimetre, bükülgen demetlerde metre ve optik dalga kılavuzlarında kilometreler düzeyindedir.

• *Işık iletkenleri.* Bu durumda, lif demetleri genellikle bükülgendir ve dış yüzey-

leri plastik bir kılıfla korunur. Tıpta ya da sanayide kullanılan endoskopların aydınlatma bölümü bunların başlıca kullanım alanıdır. Böylece ışık, ısınmaya neden olmadan tam olarak istenen bölgeye, yöneltilebilir.

Işıklı çeşmelerin gerçekleştirilmesi ya da tek bir merkezi lambayla borda levhalarının aydınlatılması, ışık iletkenlerinin öbür kullanımlarına örnek verilebilir. Son olarak optik lif demetleri optikelektronik sistemlerine bağlandıklarında, sayım yapmaya, delikli kartları okumaya, brülör ya da yangın alevlerini algılamaya olanak verirler.

• *Görüntü iletkenleri.* Işık iletkenlerinde, lifler özel bir sıralamaya uyulmadan bir araya getirilir. Buna karşın, bir demetin lifleri ni "düzenlemeye" yani bunları, herbirinin öbürlerine göre konumu demetin her iki ucunda da aynı olacak biçimde yerleştirmeye özen gösterilirse, bir görüntü iletkeni elde edilir. Demetin uçlarından biri üzerinde oluşan bir görüntü, demeti oluşturan liflerin çapına bağlı bir seçiklikle, nokta nokta öbür uca iletilir. Bu "düzenli" demetleri üretmek için çeşitli yöntemler kullanılır. Örneğin lifler bir tambur üzerine sarılır, sonra demetin enine bir kesiti üzerine reçine kaplanır. Reçinenin kurumasından sonra, bu kesit ortasından kesilir ve demeti açtıktan sonra, elde edilen iki ikiz yüzeye bir perdahlama uygulanır.

Görüntü ileten bu demetlerin uzunluğu genellikle 50 cm ile 1 m arasında değişir. Bunlar özellikle tıbbi ve sınai endoskoplarda kullanılır. Bu endoskoplar genellikle, yan yana iki lif demetinden oluşur; bunlardan biri ışığı istenen bölgeye iletirken öbürü görüntüyü algılar ve gönderir ve bu bütün, küçük çaplı basit bir sistem oluşturur. Sanayideki birkaç tipik uygulama şunlardır: depoların, motorların erişilemeyen bölümlerinin, radyatörlerin gaz depolarının, nükleer ya da kimyasal reaktörlerin kontrolü.

Lifler, özel bir özen göstermeden sarılır ve tek bir kesitleme yerine, çapa göre karşılıklı iki noktadan, iki kesitleme yapılırsa, iki lif demeti elde edilir. Demetlerden birinin ya da öbürünün ucunda oluşan bir görüntü, öbür uca bozulmuş olarak gelir. Tersine, bozulmuş görüntüden yola çıkarak, aynı demet, başlangıçtaki görüntüyü verebilir. Birbirini tamamlar nitelikteki bu iki demetten biri görüntü kodlayıcı, öbürü görüntü kod çözücüsü olarak kullanılabilir.

• *Bükülmez optik lif sistemleri.* Buraya dek betimlenen lif demetleri, katılaştırılmış reçineyle korunan uçların dışında bükülgendir. Ama, bunun yanı sıra, uzunlukları birkaç milimetre ile birkaç santimetre arasında değişen, kısa lif demetleri de kullanılır. Bu durumda, demetin tamamı, gerek sertleşebilir bir reçineyle, gerek sıcakta gerçekleştirilen bir tıkızlaştırma işlemiyle, bükülmez hale getirilir; sıcakta tıkızlaştırma sırasında, yumuşayan lif kılıfları birbirlerine kaynar. Işık ya da görüntü anamorfoz aygıtları, örneğin bir tayfgözlem yarığının ışık alanını çembersel bir ışık lekesine dönüştürmeye olanak veren düzenekler ya da konik biçimleri sayesinde bir görüntüyü büyütmeye olanak veren düzenekler işte böyle yapılır.

Bu alandaki en önemli uygulama, çapı genellikle birkaç santimetreye erişebilen, kalınlığı 5 ile 10 mm arasında değişen ve silindirin eksenine koşut olarak yerleştirilmiş çok büyük sayıda liften oluşan optik lif levhasıdır. Düzlemsel ve perdahlı iki yüzü olan bu tür levhalar, görüntüleri bir düzlemden öbürüne aktarmaya olanak verir.

Yüzlerden birine uygun bir profil verilerek, düzlemsel olmayan bir görüntü düzlemsel bir görüntüye ya da düzlemsel bir görüntü düzlemsel olmayan bir görüntüye dönüştürülebilir. Katot ışınlı tüplerin dip bölümleri işte bu ilkeye göre üretilir; bu tüplerde, içbükey iç yüz fluorışıl bir katmanla kaplıdır ve düzlemsel dış yüz, temas yoluyla bir fotoğraf levhasına aktarılabilen bir görüntü verir. Çok sayıda görüntü yükselteci, her iki uçlarında, biri görüntü girişi ve öbürü görüntü çıkışı için lif levhaları taşır. Bu şekilde, bu türden iki ya da üç yükselteci, uç uca yerleştirme olanağı vardır; görüntüler bir tüpten öbürüne, basit bir levha temasıyla geçer ve birçok yükseltme katından oluşan tıkız sistemler elde edilir. Bu levhaların üretimi çok titizlik gerektirir. Herşeyden önce optik lifler, milimetre düzeyinde çaplarda çekilir; bu lifler daha sonra, doğrusal demetler haline getirilir, tıkızlaştırılır ve yeniden çekilir. Gerektiğinde yeni bir tıkızlaştırma ve yeniden çekme işlemine ve son olarak son bir tıkızlaştırma işlemine başvurulur. Böylece elmaslı bir testereyle kesilerek, istenen kalınlıkta dilimler verecek olan, 10 ile 20 cm uzunluğunda çubuklar elde edilir. Çeşitli çekme işlemleri sonucunda, çapı birkaç mikrometrelik lifler elde edilebilmeli ve tıkızlaştırma işlemleri, levhaların vakum altında sızdırmaz olacakları biçimde yürütülmelidir.

Claude Sampeur-C.N.E.T.

70 optik lifli bir kablo (solda) ile 672 klasik tel çiftinden oluşan bir telefon kablosunun karşılaştırılması

• *Bilgi iletkenleri.* İşaretlerle kiplenmiş ışığı kılavuzlayarak oldukça uzak mesafelere iletmek için optik lifleri kullanma olanağı 1966'ya doğru sezinlendi ama, yeterince düşük yitimli lifler ancak 1970'e doğru gerçekleştirildi. Saydamlığı yüksek lifler elde etmek için, katışkı oranı milyarda bir düzeyinde olan malzemeler kullanmak gerekir. Ayrıca, saydam ortamdaki Rayleigh yayınımının da çok düşük olması gerekir; yayınan enerji oranı, $\frac{1}{\lambda^4}$ ile orantılı olarak azaldığından, λ dalga boyu molekül boyutlarının büyüklük düzeyini aştığında yakın kızılaltının 0,8 μm ve 1,6 μm arasındaki bölgesi kullanılarak, mükemmel sonuçlar elde edilir. Optik lifler önceleri, oldukça kısa mesafeli iletimlerde özellikle gemilerin ve hava taşıtlarının iç iletişim sistemlerinde kullanıldı. 1980'e doğru, optik kabloların kısa vadede, telekomünikasyonda kullanılan eşeksenli kabloların yerini alacağına hemen hemen kesin bir gözle bakılmaya başlandı. Optik kablolar, eşeksenli kablolara göre, bakırdan tasarruf, çok geniş geçirme bantları sayesinde, küçük bir kesit üzerinden büyük bir iletim kapasitesine olanak verme, indüklenmelere ve dış parazitlere hemen hemen duyarsız olma ve ara yükseltme olmadan, 4 ya da 5 kez daha büyük erimler sağlama üstünlüğünü gösterir ve yakın bir gelecekte, bu kablolarla elde edilecek erimin, aynı kapasiteyle, eşeksenli lifler üzerinde gerçekleştirilenden 10 kez daha büyük olacağı sanılmaktadır.

Bir optik bağlantı şu öğelerden oluşur: mültipleks, çoğu kez sayısal bir elektrik işaretini ışık işaretine dönüştüren bir verici; optik bir kablo içinde korunan ve öbür liflerden ayrılan bir optik lif; ışık işaretini, tekrar elektrik işaretine dönüştüren bir alıcı ve gerektiğinde bir alıcı, bir elektriksel yükselteç-yenileyici ve bir vericiden oluşan ara yineleyiciler.

Elektronikoptik çevrici olarak, alma sırasında, elektroışıldar diyotlar ya da laser diyotları biçiminde ve verme sırasında, basit eklemli ya da çığ etkili ve çok eklemli fotodiyotlar biçiminde, katkılanmış ya da karmaşık yarıiletkenler kullanılır.

Düşük yitimli liflerin yapımında kullanılan dielektriklerin ya da camların temel maddesini katkılanmış silis oluşturur. Bu liflerin, kızılaltıda, 0,85 μm (ya da 850 nm) ve 1,3 ve 1,6 μm (ya da 1 300 ve 1 600 nm)'lik dalga boylarında, iki zayıflama minimal değeri vardır. Bu iki dalga dizisine, oldukça farklı yöntemler ve uygulama alanları karşılık gelir.

0,85 μm'lik taşıyıcı dalga boyunda "çokkipli" (ya da mültimod) denen, görece kalın lifler kullanılır; bunların, 125 μm'lik bir kılıfla çevrilmiş, 50 μm çapındaki (Uluslararası telekomünikasyon birliği'nce standartlaştırılmış değer) merkez çekirdeği, çok sayıda farklı elektromanyetik kipi olan dalgaların yayılmasına olanak verir.

Bu lifler yumuşak geçişlidir ve indisleri kullanılan sayısal işaretlere ilişkin darbeler arasındaki zaman aralığını azaltmak amacıyla, bu kiplerin yayılma zamanlarının birbirlerine olabildiğince yakın olacakları biçimde belirlenir. Bu liflerle, 0,85 μm'lik taşıyıcı dalga boyunda, yükseltme olmadan ya da yineleyiciler arasında ikili debisi 140 Mb/sn, yani 1 920 telefon hattı olan 8 ile 10 km'lik erimler (bu uzaklık küçük eşeksenli kablolar için 2 km ve büyük eşeksenli kablolar için 6 km'dir) ya da 2 Mb/sn'lik yani 30 telefon hatlık bir debiyle, 14 km'lik bir erim elde edilir. Liflerin 0,85 μm'deki ayırtedici nitelikleri, santrallar arası şehiriçi bağlantıları, ya da kısa şehirlerarası bağlantılar için çok uygundur. Optik liflerle oldukça ekonomik olarak sağlanan büyük bant genişlikleri, bunların, işaretlerin sayısal biçimde iletildiği kablolu televizyon sistemlerinde kullanımına olanak verir. Optik lifler, abone devreleri için, ancak bu devreler, geniş bantlı işaretler (televizyon, videofoni, videografi işaretleri) iletecekse ekonomiktir.

Daha büyük erimlere olanak veren 1,3 μm'lik taşıyıcı dalga boyunda, merkez çekirdek çapı 5 μm düzeyinde olan sert geçişli lifler kullanılır; bunlar, genel olarak, tek bir elektromanyetik kipin iletimine olanak verir. Bu "tekkipli" (ya da monomod) liflerle, darbeler arasındaki zaman aralığı, yüz düzeyinde bir çarpanla orantılı olarak azalır ve yaklaşık 1 dB/km'ye düşen zayıflama, yineleyici olmadan, 140 Mb/sn'lik bir debiyle, 30 ya da 40 km'lik erimlere ulaşmaya olanak verir.

Gelecekte, tek bir lif üzerinden iletilecek ikili debinin, örneğin 1 200 Mb/sn'ye ulaşacağı umulmaktadır. Öte yandan, 1990'a doğru, çoklifli optik denizaltı kablolarının, lif başına 140 ya da 280 Mb/sn'lik debilerle ve yineleyiciler arasındaki uzaklık 40 km'den büyük olmak üzere (aynı kapasitede, eşeksenli bir çift için bu uzaklık yaklaşık 5 km'dir), günümüz eşeksenli çiftlerinin yerini alacağı sanılmaktadır.

• *Algılayıcılar.* Optik lifler, ivme, basınç, ışıma, sıcaklık, yakınlık vb. algılayıcısı olarak da kullanılabilir. Ölçülecek büyüklük, bir kaynaktan (laser) gelen ve bir ya da iki lif içinde yayılan bağdaşık ışığın ayırtedici bir niteliğine, fiziksel ya da elektromanyetik yoldan etkir.

—Orm. san. Odun lifi, normal olarak gövdenin ekseni doğrultusunda olur. Gövde eksenine göre eğriyse odun lifi *buruk*'tur; lifler yer yer ardışık değişiklik gösterirse, odun *kıvrık* liflidir denir. Ağacın işlenmesinde ve gereçlerin kullanılmasında lif doğrultusunun bilinmesi önemlidir; çünkü ağacın mekanik özellikleri, gerek eksen, gerek teğet, gerekse çap doğrultusunda aynı değildir. Bu bakımdan kusursuz oduna *doğru* lifli denir. Ağaç işlenirken lifleri keserek parçaların gücünü azaltmamak gerekir. Odun liflerinin doğrultusundaki çatlak, bu sakıncayı göstermez, hatta parçaya enine geçirimsizlik sağlar. Ardışık iki tabakanın genellikle 90° çapraz konduğu kontrplak levhalarının imalinde, lif doğrultusu göz önüne alınır. Bit-

miş bir kontrplak levhası, iki yüzündeki lif doğrultusunun koşut ya da dikey oluşuna göre boyuna ya da enine lifli olarak nitelenir.

—Teknol. Pamuk ve yün liflerinin uzunlukları 2 ile 10 cm arasında değişir. Kâğıt yapımında kullanılan selüloz lifleri milimetrenin bir kesiri ile birkaç milimetre arasında değişen uzunluktadır; kimyasal liflerin (fibran, poliester, poliamit, akrilik) uzunlukları, yüz binlerce kesiksiz filamentten oluşan iplik kablolarını kesme ya da koparma işlemleri sırasında belirlenir.

—Tekst. *Tekstil lifi.* Tekstil lifleri iki büyük sınıfa ayrılır: doğal lifler ve kimyasal lifler. Doğal lifler, mineral kökenli lifleri (amyant), bitkisel kökenli lifleri (pamuk gibi seminal tüyler, keten,kenevir, jüt ve rami gibi soymuklu lifler, sisal, koko gibi yapraklı lifler...) ve son olarak da hayvansal kökenli lifleri (yün gibi keratinli proteinli lifler ya da ipek gibi keratinsiz lifler) içerir.

Kimyasal lifler, yapay ve sentetik lifler olarak iki alt sınıfa ayrılır. Yapay lifler, doğal kaynaklı makromoleküler bir maddeden (kazein, viskoz lifleri...) elde edilir ve eğirilmek için az ya da çok aşırı dönüştürme işleminden geçirilir. Sentetik lifler ise, bireşim polimerlerinden (poliamit, poliester, poliakrilonitril lifleri) elde edilir.

LİF KABAĞI a. Asya ve Afrika'nın sıcak bölgelerinde yetişen tırmanıcı bir yıllık otsu bitki. (Bil. a. *luffa;* kabakgiller familyası.)

—ANSİKL. Lif kabakları parçalı yapraklı, çok uçlu sülükdallı bitkilerdir. Erkek çiçekler salkım halinde toplu, dişi çiçekler yalnız bulunur. Çiçekler kimi türlerde beyaz, kimilerinde sarıdır. Meyveler uzun ve silindirimsidir. Silindir lif kabağı *(Luffa cylindrica)* en yaygın olanıdır. Türkiye'nin güneyinde de bahçelerde yetiştirilir. Bunun silindir biçimindeki meyvesi olgunlaşınca kurur; içi lif doludur. Tohumlar ve etli öz yok olunca kalan lifli kısım "bitkisel sünger" adıyla temizlik aracı olarak kullanılır. Hindistan'da yetişen *Luffa acutangula* türü de aynı şekilde kullanılır. Adi lif kabağının bir çeşidi (*L. vulgaris* var. *cylindrica*) Anadolu'da bahçelerde yetiştirilir ve sebze olarak yenir.

LİFAFE a. (ar. *lifâfe*). *Esk.* Keten.

—Esk. bot. Çiçeklerin etrafını çeviren yapraklar.

—Esk. tıp. Sargı bezi, bandaj.

LİFAR (Serge), rus asıllı fransız dansçı ve koregraf (Kiev 1905 - Lozan, İsviçre, 1986). Bronislava Nijinska tarafından yetiştirildi. 1923'te Diaghilev'in Rus baleleri'ne girdi; *Kedi* (1927), *Apollon Musagète* (1928), *Müsrif oğul* (1929) gibi balelerde başrol oynadı. 1929'da dansçı ve koregraf olarak kadrosuna katıldığı Paris operası'nda kişisel üslubunu ortaya koydu. Lifar'a göre, çok yönlü bir sanat olan dans, dansçının fiziksel niteliklerine olduğu gibi duyarlığına ve anlatım yetilerine de başvurur. Monte-Carlo'da, başta *Chota Roustaveli* ve *Dramma per musica* (1946) olmak üzere *Phèdre* (1950), *Blanche-Neige* (1951), *Grand Pas* ve *Variations* (1953), *les Noces fantastiques* (1955), *le Martyre de saint Sébastien* (1957), *Francesca da Rimini* (1958) adlı balelerini sundu. Konuk koregraf olarak Monte-Carlo'da (*la Dame de Pique,* 1960), Batı Berlin'de (1963), Lyon operası'nda (*les Fêtes d'Hébé,* 1964), Lima festivali'nde (burada *Romeo ve Juliet*'i sahneledi, 1965), London's Festival Ballet'te (1966), Göteborg operası'nda (burada da *İcare,* [1966] ve *Giselle*'i, [1967] sahneledi) çalıştı. 1962-1963 yıllarında Paris operası'nda bale yöneticiliği yaptı. Birçok kitap yazdı: *Traité de danse académique* (Akademik dans üzerine) [1949], *Histoire du ballet russe* (Rus balesinin tarihi) [1950], *Traité de chorégraphie* (Koregrafi üzerine) [1952], *la Musique par la danse* (Dans aracılığıyla müzik) [1955], *Au service de la danse (À la recherche d'une science: la choréologie)* [Dansın hizmetinde: koreloji denilen bir bilimin peşinde (1958)], *Histoire du ballet* (Bale tarihi) [1966].

LİFÇİK a. (*lif* ve küçültme eki *cik*'ten). Astrofiz. Güneş renkküresinin ince yapısının öğesi. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Dokubil. *Bağdokusu lifçiği,* çok kısa boylu lif (kollajen için aşağı yukarı 0,3 ila 0,5 μm).

—Kâğ. san. Selüloz zincirleri yaprakçıklarının yanyana gelmesi ile oluşan filament. (Filamentlerin çoğu lifin ikinci çeperinde, lif eksenine göre hafifçe eğik bir konumda bulunur.) [Eşanl. FİBRİL.]

—Nöroanat. *Çizgili lifçik,* KAS* LİFÇİĞİ'nin eşanlamlısı.

—ANSİKL. Astrofiz. Lifçikler, etkin bölgeler içinde ya da bu bölgelerin çevresinde düzenli bir filaman ağı oluşturur; bunlar, yerel manyetik alan doğrultusuna yönelmiştir. Genişlikleri 725 ile 2 200 km, uzunlukları ise ortalama 11 000 km'dir. Lifçikler, kimi kuvvetli Fraunhofer çizgilerinin (H) tekrenkli ışığında görülebilir. Her ne kadar bir lifçiğin yaşam süresi yalnız 10 ile 20 dakikaysa da, bunların oluşturduğu ağ, birkaç saat boyunca kararlı kalır.

LİFÇİKLİ sıf. Lifçiği olan, lifçiklerden oluşan.

—Dokubil. Küçük liflerden oluşan. (Bağdokusu lifçiklidir.)

Life, 1936'da kurulan ve fotoğraflarının üstün niteliğiyle başarı kazanan haftalık amerikan dergisi. 1972'de kapandı ve 1978'den sonra aylık dergi olarak çıkmaya başladı.

LİFİJ (Hüseyin Avni), türk ressam (Samsun 1886/ 1889 - İstanbul 1927). Kafkasya'dan Türkiye'ye göç etmiş yoksul bir ailenin çocuğudur. Resme karşı yeteneğini sezen Osman Hamdi Bey'in ilgilenmesiyle Sanayii nefise mektebi'ne (Güzel sanatlar akademisi) kabul edildi. Daha sonra şehzade Abdülmecit Efendi onun Paris'e gitmesine ve eğitimini Fernand Piestre Cormon'un atölyesinde tamamlamasına yardımcı oldu. Türkiye'ye döndükten (1912) sonra, Enver Paşa'nın Şişli'de kurdurttuğu atölyede kahramanlık tabloları yapmakla görevlendirildi. Aynı zamanda İstanbul lisesi'nde resim, Güzel sanatlar akademisi'nde tezyini sanatlar öğretmenliği yaptı, sanat yazıları yazdı.

Lifij'in renk sisteminde genellikle izlenimcilerin etkisi görülürse de, süslemeci nitelikteki büyük boy yapıtlarında, fransız ressamı Puvis de Chavannes'ı anımsatır. Gerek *Romantik bakışlı kadın, İstanbul' da sabah, Testili kadın* gibi tabloları, gerekse karakalem çalışmaları güçlü bir desen ustası olduğunu gösterir. Bununla birlikte açık hava ressamlığında Nazmi Ziya' nın ya da Hikmet Onat'ın net, duru renklerine rastlanmaz. (→ Kayn.)

LİFLEMEK g. f. Bedeni lifle sabunlamak.

—Teknol. Lifli bir gereci mekanik bir yöntemle temel liflere ya da lif demetlerine (odun ya da kâğıt hamuru) ayırmak.

◆ **liflenmek** edilg. f. **1.** Lifle sabunlanmak. **—2.** Lifleri ayrılmak, lif lif olmak.

LİFLENMEK → LİFLEMEK.

LİFLEŞMEK gçz. f. Tekst. Bir polimer filminden söz ederken, lifleştirme işleminden geçmek.

◆ **lifleştirmek** ettirg. f. Tekst. Lifleştirme işlemi yapmak.

LİFLEŞTİRME a. Tekst. Çekme ve gravür (sivri uçlar ya da bıçaklar üzerinden geçirme) işlemlerinden sonra, bir polimer filmini boylamasına yaprak yaprak ayırmak işlemi. (Lifçikler, yani tekstil elyafı görünümüne sahip öğeler elde etmeyi sağlar.)

Hüseyin Avni Lifij
peyzaj

LİFLEŞTİRMEK → LİFLEŞMEK.

LİFLİ sıf. Lifi olan, liflerden oluşan.

—Dokubil. *Yoğun lifli bağdokusu,* çoğunluğu yöndeş kollajen liflerden oluşan (bağ, kiriş, aponevroz) ya da düzensiz kollajen lifler içeren (altderi, kemikzarı, iç organ kapsülleri) bağdokusu.

—Patol. *Lifli doku,* bağdokusundan oluşan kollajence zengin, nedbe dokusu.

LİFOU adası, Büyük Okyanus'ta Loyauté adalarının en büyüğü (1 115 km²) ve en kalabalığı (7 585 nüf.). Halkı, Yeni Kaledonyalılar'la Polinezyalılar'ın karışmasından oluşur.

LİFÖLÇÜM a. Tekst. Bir jeotekstil maddesinin bileşenlerinin enlemesine ya da boylamasına boyutlarını ölçme ve bunların dağılımlarını belirleme.

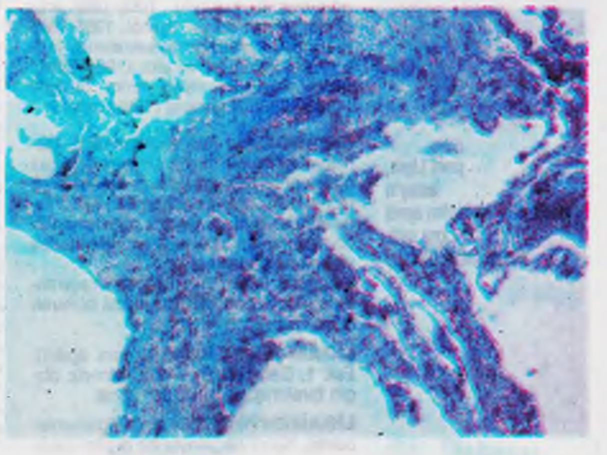
LİFT a. (ing. *lift*). Teniste topa yukarıdan aşağı ve arkadan öne doğru vurma biçimi. (Lift topa kavisli bir yön verir ve daha hızlı sıçramasına yol açar.)

LİFTİNG a. (kaldırma anlamında ing. *lifting*). Cerr. Yüzdeki kırışıklıkların yok edilmesi amacıyla yapılan estetik cerrahi ameliyatı. (Bir deri parçası kesilip çıkarıldıktan sonra, kalan derinin gerilmesiyle gerçekleştirilir.) [Eşanl. RİDEKTOMİ, YÜZ GERME AMELİYATI.]

—Denizc. *Lifting uskuru,* halatları, zincirleri, çarmıkları ve armaları germek, demir bosalarını sıkmak için kullanılan ve demir dişli iki çubuktan oluşan düzenek. (Silindir bir muhafaza içine yerleştirilen ve biri sağa diğeri sola işleyen iki çubuktan meydana gelir; bu silindir muhafazanın manivela yardımıyla döndürülmesi, bu iki çubuğu birbirine yaklaştırır ya da birbirinden uzaklaştırır. Çubukların dış ucunda bir kanca ya da bir mapa vardır. Çubuklardan biri gerilecek halata ya da zincire, diğeri sabit bir yere takılır; kol çevrildikçe halat gerilir.)

akciğer sklerozunda
lifli doku

Juillard-Gallian

Julius Schmidt

György Ligeti

Ligne vakfı

prens Ligne, İsabey'in suluboya bir resminden ayrıntı Ligne vakfı, Beloeil şatosu (Belçika)

LI FUÇUN ya da **LI FUCHUN**, çinli siyaset adamı ve iktisatçı (Hunan 1901 - 1975). Öğrenimini Fransa'da yaptı ve 1922'de Çin komünist partisi'nin Fransa' daki koluna katıldı. 1949'da Çin'in kuzey -doğu eyaletlerinin yönetimiyle görevlendirildi, 1955'te Planlama bakanı ve Başbakan yardımcısı oldu. 1958'de parti politbürosuna seçildi. Kültür devrimi sırasında çin ekonomisinin yönetiminde Bo Yibo'nun yerini aldığı sanılmaktadır. Kızıl muhafızların itirazlarına rağmen nisan 1967'de politbüro bünyesinde oluşturulan komitede ağır sanayinin yönetimiyle görevlendirildi. Devlet işleri konseyi başkan yardımcılığına getirildi. Çin Komünist partisi X. kongresinde (ağustos 1973) kabul edilen Merkez komitesi üyeleri arasında yer aldı.

LİG a. (fr. *ligue*). Spor. **1.** Spor kulüplerine bağlı takımların, belli yöntem ve kurallara göre karşılıklı ve deplasmanlı olarak karşılaşmalarını sağlayan düzenleme. **—2.** *Lig maçları* → TÜRKİYE ŞAMPİYONASI.
—ANSİKL. Türkiye'de ilk lig futbolda İstanbul'da James la Fontaine tarafından *Constantinople football league* adıyla kuruldu (1904) ve türk, ingiliz ve azınlık futbol kulüplerinin katılmalarıyla gerçekleştirildi. Daha sonra 1915'e kadar *Pazar ligi* adıyla sürdürüldü. 1912'de kurulan *Cuma ligi* 1915-1916 sezonunda *Pazar ligi* ile *Cuma birliği* adı altında birleştirildi. 1923'ten sonra Ankara, İstanbul, İzmir ve Trabzon'da amatör lig karşılaşmaları oynanmaya başladı. 1937-1950 arası *Milli küme* adıyla deplasmanlı lig de oynandı. İstanbul amatör liginin ilk dört, Ankara ve İzmir'in ilk iki takımının katılmasıyla gerçekleşen bu lige 1942'de *Maarif kupası*, 1944'te *Milli eğitim kupası* adı verildi. 1944'te *Başbakanlık kupası* başladı. 1959'da *Profesyonel futbol ligi* (1966'da Birinci Türkiye ligi adını aldı), 1962-1963'te *Türkiye kupası* (1981'den itibaren *Federasyon kupası*), 1965-1966'da *Cumhurbaşkanlığı kupası*, 1966'da *İkinci Türkiye ligi*, 1967'de *Üçüncü Türkiye ligi* (bu lig 1985-1986 sezonunda kaldırıldı, ertesi sezon yeniden oluşturuldu) kuruldu.

Türkiye'de futbolun dışında basketbol, voleybol, hentbol, güreş gibi sporlarda da ligler etkinliklerini sürdürmektedir.

LİGA a. (ital. *ligare*, bağlamak'dan). Denizc. **1.** Üç deniz mili uzunluğunda eski ölçü birimi. **—2.** *Liga etmek*, fazla rüzgârlı havalarda, camadan halatıyla yelken yüzeyini küçültmek. ‖ *Liga bir kat camadan*, yelkenin alttan birinci sıra camadan halatına kadar sarılması için verilen komut.

LİGAÇEV (Yegor Kuzmiç), rus siyaset adamı (doğ. 1920). Moskova Havacılık enstitüsü'nden mezun oldu. Bir süre mühendislik yaptı (1943-1949). Komünist partisi'ne girdi. Novosibirsk Bölgesel komite sekreterliği (1959-1961) ve Merkez komite üyeliği (1961-1965, 1976-1990), görevlerinde bulundu. 1966-1989 arasında Yüksek sovyet üyeliği, 1983-1990 arasında Merkez komite sekreterliği yaptı. Politbüro'da görev aldı (1985-1990). Silahlı kuvvetler siyasi birim başkanı (1985-1988) ve general (1988) oldu.

LİGADORA a. (ital. *legatura*'dan). Denizc. Kırılmış bir direği, bir sereni geçici olarak onarmaya yarayan ve eski halat liflerinin bükülmesiyle oluşturulan bir tür tirnele ya da gırcala. (Ayrıca piyan yapmada, façuna etmede ve brandalara kulak yapmada da kullanılır.)
—Urganc. Eskimiş halat kollarının açılmasıyla elde edilen lifleri bir arada bükerek oluşturulan ince halat.

LİGÂM ya da **LİCÂM** a. (fars. *ligām*). *Esk.* **1.** Gem, dizgin. **—2.** *Ligâm-riz*, dizgin bırakmış, son hız, son sürat.

LİGAMENTOPEKSİ a. (fr. *ligamentopexie*). Kendi bağlarıyla bir organı sabitleştirme.
—Kad. hast. Retroversiyona uğramış bir dölyatağını normal yerinde alıkoymak için yuvarlak bağların kısaltılmasına dayanan histeropeksi.

LİGANT a. (ing. *ligand;* lat. *ligare*, bağlamak'tan). Fizs. kim. **1.** Bir kompleksin merkez atomuna, bir eşkonum bağıyla bağlanan molekül ya da iyon. (Bu molekül ya da iyonların sayıları, bu atomun ikincil değerliğini verir.) **—2.** *Ligant alanı kuramı*, kristal alanı kuramının geliştirilmesi sonucunda oluşturulan kuram; metal ile ligant arasındaki bağın kısmen ortak değerlikli olan özelliğine dikkat çekmek için geliştirilmiştir.

LİGATURA a. (lat. *ligatura*). Müz. Ortaçağ müzik yazısında kullanılan, iki ya da daha çok notanın birbirine bağlanmasıyla oluşan işaret.
—ANSİKL. Bir ligatura, yalnızca bir hecenin seslerini kapsar, seslerin yönünü simgelediğinden de onların hangi düzen içinde icra edileceğini belirtirdi. İki notalık ligatura *binaria;* üç notalık *ternaria* vb. biçiminde adlandırılmıştı. Yedi, hatta sekiz notalık ligaturalar da kullanılmıştır. Troubadour ve trouvère'lerin birsesli parçalarında olduğu gibi motet, conductum, organa gibi çoksesli yapıtlarda da ligaturalara rastlanır.

LİGAZ a. (fr. *ligase*). A.T.P.'nin sağladığı enerjiyi kullanarak C—O, C—S, C—N ya da C—C bağlantıları oluşturup bireşim tepkimesi katalizleyen her çeşit enzim.

LİGETİ (Lajos), macar moğolist, türkolog (Balassagyarmat 1903). Budapeşte Üniversitesi klasik filoloji bölümü'nde öğrenim gördü. Türk ve moğol dilleri üzerinde çalıştı. Moğolistan'da araştırmalarda bulundu (*Rapport préliminaire d'un voyage d'exploration fait en mongolie chinoise 1928-1931* [1928-1931 yılları arasında Çin Moğolistanı'nda yapılan bir araştırma gezisi üzerine ilk rapor], 1933; *Sárga istenek, sárga emberek. Egy év Belsö -Mongolia lámakolostoraiban* [Sarı tanrılar, sarı insanlar. İç Moğolistan'ın lama manastırlarında bir yıl], 1937). Moğolcanın kaynak yapıtlarını *Monumenta linguae mongolicae collecta* adlı dizide derledi. Türk-macar dilleri arasındaki ilişkiler üzerinde durdu. Afganistan'da araştırmalar yaptı, burada konuşulan türk ağzını inceledi (*Une mission linguistique en Aphganistan 1936-1937* [1936-1937'de Afganistan'da dilcilik çalışmaları]; *Afgán földön* [Afgan topraklarında], 1938). Orta Asya araştırmalarının sonuçlarını, bölgenin uygarlık tarihi bakımından zenginliklerini *Az ismeretlen Belsö-Azsia* (1940) [türkç. çev. *Bilinmeyen İç Asya*, 1946] yapıtında konu edindi.

LİGETİ (György), avusturya yurttaşlığına geçmiş macar besteci (Dicsőszentmárton, bugün Tîrnaveni, Transilvanya, 1923). 1940-1950 arasında Romanya'da folklor araştırmaları yaptıktan sonra 1950-1956 arasında, Budapeşte F.-Liszt akademisi'nde ders verdi. Bu dönemde Berg' in etkilerini de taşıyan yenibartokçu üslupta yapıtlar besteledi: *Üflemeliler beşlisi için altı bagatel* (1951-1953), *Gece değişimleri* denilen ilk yaylılar dörtlüsü (1953-54). Daha sonra bir üslup bunalımına düştü. Aralarında bir *Requiem*'in iki parçası da bulunan yarım kalmış birçok partisyon, bunu gösterir. 1956 olayları üzerine ülkesinden ayrıldı, Köln Elektronik müzik stüdyosu'nda K. Stockhausen, H. Eimert ve G. M. König ile çalıştı. Daha sonra elektronik müzikten de, diziselcilikten de koptuğunu gösteren iki orkestra yapıtıyla kendini kabul ettirdi: *Görünüşler* (1959), özellikle de *Atmosferler* (1961). Bir yandan vurmalı çalgıları, öbür yandan da aralık kavramını ve belirli ritim kalıplarını reddeden *Atmosferler*'i, değişik derinlikte, renkte, ağırlıkta, uzunlukta ve kalınlıktaki durağan "tını yüzeyleri"nin belirlediği bir mikropolifoni anlayışıyla tasarlamış ve tüm bu ayrıntıları şaşmaz bir kesinlikle notaya geçirmiştir. Aynı çizgide, daha sonra, org için *Volumina*'yı (1962, 1966'da gözden geçirdi) besteledi. Piyano için *Üç bagatel* (1961), oda orkestrası için *Fragman* (1961, 1964'te yeni bir versiyonunu yazdı) ve 100 metronom için *Senfonik şiir* (1962) adlı yapıtlarından sonra, *Serüvenler* (1962) başlıklı bestesinde karşıt bir üslup geliştirdi. Bu yapıt daha sonra, 3 solocu ses sanatçısı ve 7 çalgıcı için, anlamsal olmayan düşsel metinler üzerine bir ses düzenlemesi biçiminde düşsel bir sahne eylemi olan *Serüvenler & Yeni serüvenler*'e dönüştü (1966). *Atmosferler*'deki sürekli durağanlığa karşıt olarak, *Serüvenler, Eklemlenme*'de (1958) ilk denemeleri görülen "kesintili" bir üslupla yazılmıştır. Bu iki eğilimin birleşmesinden doğan üçüncü bir üslubun örnekleri şu yapıtlardır: soprano, mezzo-soprano, beş sesli iki karma koro ve orkestra için *Requiem* (1965), koro yapıtı *Lux aeterna* (1966), çello konçertosu (1966) ve özellikle de bu süreklilik izleniminin, daha çok armoni oyunlarından ve "aralık öbeklerinin tedrici değişimi"nden kaynaklandığı yaylılar ve üflemeliler orkestrası için *Lontano* (1967).

Daha sonra şu yapıtları besteledi: org için *Etüd no 1 "Armoniler"* (1967); klavsen için *Continuum* (1968); yaylılar için ikinci dörtlü (1968) [bu yapıtta, "zaman örgüleri"nin birçok katmanının üst üste bindirilmesi tekniğini uyguladı]; *Üflemeliler beşlisi için on parça* (1968); solocu 12 ses ya da yaylı çalgı ve yaylılar orkestrası için *Bölümlenme* (1969); org için *Etüd no 2* (1969). A. Berg'in anısına saygı olarak bestelediği 13 çalgıcı için *Oda konçertosu* (1970); flüt, obua ve orkestra için *İkili konçerto* (1972); 12 kadın sesi ve orkestra için *Clocks and Clouds* (1973) ve orkestra için *San Francisco Polyphony* (1974) gibi yapıtlarında, melodi çizgilerinden, ritim kalıplarından ve belirli armonilerden az ya da çok durağan bir doku elde etmeye çalıştı.

Daha sonra üflemeliler için *Altı minyatür* (1975); iki piyano için *Monument, Selbstportrait, Bewegung* (1976); klavsen için *Macar rock'ı* ve *Macar passacaglia'sı* (1978), *Dokuz piyano etüdü* (1985-1989) adlı yapıtlarını besteledi. 1959'dan başlayarak Darmstadt yaz kurslarında ve 1961-1971 arasında Stockholm Yüksek müzik okulu'nda ders veren Ligeti, 1972'den başlayarak Hamburg Yüksek müzik okulu'nda da besteleme öğretmenliği yaptı.

LİGİİ → LUGII.

LİGİA a. Deniz kıyısındaki bataklık bölgelerin tepelerinde yaşayan eşbacaklı kabuklu cinsi. (Gelgitlerde denizin en kabarık olduğu sırada ulaştığı yerlerde yaşar. *Oniscidae* familyası.)

LİGNAN a. (fr. *lignane*). Org. kim. Bitki kökenli kimi organik bileşiklere verilen genel ad; 18 atomlu bir karbon iskeleti taşıyan bu bileşikler, iki koniferil alkol molekülünün yoğuşması sonunda oluşurlar. (Örneğin podofillotoksin*, bir lignandır.)

LİGNE a. (fr. *ligne*). Ölçbil. Kanada'da parmağın sekizde birine eşit uzunluk ölçüsü.

LİGNE (Charles Joseph, DE — *prens*), avusturyalı mareşal (Brüksel 1735 - Viyana 1814). Kültürü, serveti ve değişik ülkelere yaptığı yolculuklarla XVIII. yy. sonu kozmopolitliğinin temsilcisidir. Danışmanlığını yaptığı Joseph II'yi Yekaterina II nezdinde temsil etti (1782), Belgrad'ın alınmasında yararlık gösterdi (1789); imparatora olan saygısı nedeniyle Hollanda'daki ayaklanmanın (1790) başına geçmeyi reddetti. 1808'de avusturya mareşali oldu ve Viyana'ya yerleşti. Fransa ve Fransızlar üzerine *Lettres*'i yazdı.

LİGNİN ya da **LİNYİN** a. (fr. *lignine*). Bot. ve Kim. ODUNÖZÜ'nün eşanlamlısı.
—Kâğ. san. *Lignin giderme*, ODUNÖZÜ GİDERME'nin eşanlamlısı.

LIGNON ya da **LIGNON DU VELAY** ya da **LIGNON OU SUD,** Fransa'da (Massif Central) ırmak, Loire'ın kolu (sağ kıyıdan); 96 km. Mézenc yakınından doğar, Fay-sur-Lignon ve Tence'i sular, derin boğazlardan geçerek Dunières'i alır. Monistrol'un yukarı kesiminde Loire'a kavuşur. Versilhac, Vendets ve Pont-de-Lignon santralları bu ırmak üzerindedir.

LİGNOSERİK sıf. (fr. *lignocérique*'ten). Org. kım. *Lignoserik asit,* formülü

$$CH_3-(CH_2)_{22}-CO_2H$$

olan asit; yağlı maddelerin çoğunda rastlanır. (Eşanl. TETRAKOZANOİK.)

LIGONIER (John, —*kont*), ingiliz general (Castres 1680 - Londra 1770). Fransa'dan iltica etmiş protestan bir ailedendi. Fontenoy'da (1745) ingiliz piyadesi kuvvetlerine ve Hollanda'da Büyük Britanya ordusuna komuta etti (1746-47). 1766'da mareşal oldu.

LIGORIO (Pirro), italyan mimar, arkeolog ve ressam (Napoli 1513/14 -Ferrara 1583). Tivoli'de Este* villasını inşa etti (1550-1572) ve kent parkının planını çizdi, Vatikan'da Pius IV'ün Casinosu'nu yaptı. Belvedere'nin avlusuna, Torres-Lancellotti sarayı'na (Navona meydanı, Roma) büyük katkıları oldu ve Ferrara'da çeşitli çalışmalar yaptı. 1549'da Tivoli'de Villa Hadriana kazılarına başladı. 1550'den 1560'a kadar, bir arkeoloji ansiklopedisi üzerinde çalıştı, ancak bunun, yalnızca amfitiyatrolar ve sirklerle ilgili bölümünü yayımladı (*Libro delle antichità di Roma,* 1553).

LIGOZZI (lacopo), italyan ressam (Verona 1547 - Floransa 1626), 1575'te Floransa' ya yerleşti ve Toscana grandükü Francesco I için çalıştı. Freskler (Ognissanti manastır avlusu, 1600), dinsel tablolar gerçekleştirdi ve geçici dekor çalışmaları için Buontalenti ile işbirliği yaptı. Bundan başka, *a tempera* tekniğiyle, bitki ve hayvanları betimleyen bilimsel levhalar da hazırladı.

LIGROİN a. (fr. *ligroïne*). Org. kim. Petrol eterinin az uçucu bölümüne verilen ad.

LIGULA a. (lat. *ligula*). Asalbil. Yassısolucanlar şubesinden asalak kurt. (Erişkin halindeyken su kuşlarının bağırsağında, tenya larvası halindeyken kemiklibalıkların [özellikle tatlısu sazanları] sölom boşluğunda yaşar. Liguloz hastalığına neden olarak yüksek oranda ölüme yol açar. Bil. a. *Ligula intestinalis, pseudophillidea* grubundan şerit.)
—Zool. Böceklerin üstçenesindeki glossumların ve paraglossumların tümü.

LIGULOZ a. (fr *ligulose*'dan). Sazan cinsi balıkların vücut boşluklarına ya da su kuşlarının bağırsaklarına yerleşen *ligula* cinsi asalaklardan ileri gelen hastalık.

LIGUORİ → ALFONSO MARIA DE LIGUORİ.

LIGUORİCİ a. Din. tar. Redentoristi tarikatı üyelerine verilen ad ya da Redentore din adamı. Adını, kurucusu Alfonso Maria de *Liguori*'den almıştır.

LIGURE a. (fr. *ligure,* lat. *Ligur*'den). Roma öncesi ve Roma dönemlerinde İtalya'nın kuzey-batı'sında ve Fransa'nın güneyinde konuşulan dil. (Latince metinlerdeki birtakım yorumlar aracılığıyla bilinir.)

LIGURIA, Kuzey İtalya'da küçük bölge (5 413 km^2), Cenova körfezi kıyısında. D.'sunda Toscana, K.'inde Emilia ve Piemonte, B.'sında Fransa vardır. Dört ilden (İmperia, Savona, Cenova, La Spezia) oluşan Liguria'nın bölge merkezi Cenova'dır. Toplam nüfusu 1989'da 1 738 263 kişiydi. Liguria, Akdeniz'e doğru birdenbire alçalan sarp bir dağ seti görünümündedir; Alpler'le Apenninler'in buluştuğu orta yükseklikteki bu dağda, yükseltisi az birkaç boğaz vardır (dei Giovi boğazı gibi). Geniş yer kaplamayan ovaların yerini tepeler ve dağlar (yüzölçümün % 65'i) alır. Yer şeklinin düzeni, bölgenin, hemen yakınındaki Fransız Côte d'Azur'ü gibi iklimi çok yumuşak bir "riviera"ya dönüşmesini sağlamıştır. Ekonomik etkinlikler çok çeşitlidir. Tarım alanları az yer kaplamasına karşın, batıdaki Çiçek Riviera'sında ve İmperia çevresinde yapılan çiçek yetiştiriciliğine dayandığı için çok önemlidir. Sanayi, La Spezia, Savona ve özellikle Cenova'da toplanır. Turizm, özellikle B.'da Riviera di Ponento (San Remo, İmperia, Alassio), D.'da Riviera di Levante (Rapallo, Portofino) merkezlerinde çok daha çarpıcıdır. Liman etkinliği, gerekli tüm ticaret hizmetleriyle birlikte, Po ovasının ve İsviçre'nin denize açılma yeri ve İtalya'nın en büyük limanı olan Cenova sayesinde bölgede çok önemli rol oynamaktadır.
—Tar. Ligürler*'in ülkesi olan Liguria, Roma İmparatorluğu'nda, Augustus İtalyası'nın 9. bölgesiydi. Ama İ.Ö. II. yy.'dan başlayarak Romalılar'ın Mondovi bölgesine sızdıkları sanılır. Geç İmparatorluk döneminde Emilia'ya bağlandı ve VI. yy.'da Lombardia eyaleti sıfatıyla "Alpes Cottiae" adını aldı. Daha sonra markalara ve fieflere bölündü ve tarihi, Cenova* Cumhuriyeti'nin tarihiyle bütünleşti. 1797'de Liguria Cumhuriyeti kuruldu, sonra ülke Fransa'ya katıldı ve üç yönetim bölgesine ayrıldı: Montenotte, Cenova, Apeninler (1805). 1815'ten sonra Sardinya krallığı'na bağlandı.

Levassort

Liguria
Cinque Terre'de seki biçiminde bağlar (arkada Manarola köyü)

LİGURİA denizi, Akdeniz'in batı havzasının bir bölümü, Korsika'yla İtalya kıyıları arasında. Cenova körfezi bu denizin kuzey ucudur.

LİGURİA LEHÇESİ a. Liguria'da konuşulan kuzey italyanca lehçesi.

LİGUSTİCUM a. Kuzey yarıküre'de yetişen, çokyıllık otsu bitki. (Yaprakları çok tırtıklıdır. Beyaz ya da sarı çiçekleri bileşik şemsiye biçiminde toplu olur. Maydanozgiller familyası.)

LİGUSTRUM a. Bot. KURTBAĞRI'nın eşanlamlısı.

LİGUUS a. Florida, Küba ve Tahiti'de yaşayan ağaç salyangozu cinsi. (*Bulimulidae* familyası.)

LİGÜRLER, Akdeniz kıyısında, yaklaşık olarak bugünkü Marsilya ve La Spezia kentleri arasında ve iç kesimde Alpler'in her iki yamacında yerleşmiş eski halk. Ambrones soyundan geldikleri sanılıyor. Başlangıçta çok geniş olan toprakları, zamanla istilacıların, özellikle Keltler'in baskısıyla küçüldü. Atak denizcilerdi; belki de İspanya ve Korsika'da koloniler kurmuşlardı. Birçok kola bölünmüş olan Ligürler siyasal bir birlik oluşturamadılar.
Romalılar, Ligürler'i çok zor yendiler: İ.Ö. 238-235 arasında ilk savaş; İkinci Pön savaşı sırasında Kartacalılar'la ittifak; İ.Ö. II. yy.'ın başında üst üste seferler. *Baebiani* ve 180'de Samnium'a sürülen Lunalı *Corneliani* halkları Ligür'dü.

LİHA çoğl. a. (ar. *lihye*'nin çoğl. *lihā*). *Esk.* Sakallar.

LİHÂF a. (ar. *lihāf*). *Esk.* **1.** Örtünülecek şey, örtü. **—2.** Sargı.
—Esk. anat. İnsan ya da hayvanların gövdesini kaplayan deri, post vb. || *Lihâf-ı çeşm,* gözkapağı.
—Esk. bot. Tohumu çevreleyen zar, kabuk.

LİHAVİ ya da **LİHEVİ** sıf. (ar. *lihye,* sakal ve *i*'den *lihavi, lihevi*). *Esk.* Sakal ile ilgili, sakala ait.

LİHAZ a. (ar. *lihāz*). *Esk.* **1.** Düşünme. **—2.** Dikkatli bakma, inceleme.

LİHEVİ → LİHAVİ.

Lİ HONGCANG ya da **Lİ HONG ZHANG,** çinli siyaset adamı (Hıfei, Anhuei, 1823 - Pekin 1901). Taipingler'e karşı gönüllüler topladı (1853-1860), Ciangsu valiliği, Cili (bugün Hıbei) genel valiliği (1870) yaptı, burada yabancı düşmanlığına engel oldu, Fransa'ya karşı savaşan kuvvetlerin liderliğini üstlendi (1883). Diplomatların başına geçerek Tiencin antlaşması'nı (1884), Kore üstünde ortaklaşa egemenlik antlaşması'nı (1885) ve Şimonoseki antlaşmasını (1895) görüştü. Rusya'ya çok bağlı olduğu için Rusya'nın Mançurya'yı etkisi altına almasına ve Liadong'u kiralamasına olanak tanıdı (1898). Kanton (1899), sonra Cili (1901) genel valiliğine getirildi, Pekin antlaşması'yla Bokserler savaşı'nı sona erdirdi. İmparatorluk döneminin, kültürlü ve becerikli mandarin tipinin örneğiydi.

Pirou

Li Hongcang

LİHYANLAR, Mekke'nin kuzey kesimlerinde yaşadıkları ve Hüzeyliler'in bir kolu olduğu bilinen arap kabilesi. Tarihsel kaynaklarda kendilerinden çok az söz edilmesine karşın, Hicaz yöresinde ortaya çıkarılan yazıtlardan ve duvar resimlerinden, Lihyanlar'ın çok eski çağlardan beri var olduğu, islamiyetten önceki zamanlarda bir devlet kurdukları anlaşılmaktadır. İslamiyetin doğuşu sırasında Peygamber'e karşı düşmanca davrandıkları, bu yüzden reisleri Süfyan bin Halit bin Mübeyh'in öldürüldüğü bilinmekteyse de, sonraki yüzyıllardaki durumlarına ilişkin hiçbir belge bulunmamaktadır.

LİHYE a. (ar. *lihye*). *Esk.* **1.** Sakal: *Azim -ül-lihye* (uzun sakallı). *İrha-yı lihye* (sakal bırakma, sakal uzatma). *Lihye-i beyza* (beyaz sakal, ak sakal). **—2.** *Lihye-dar,* sakallı.
—Esk. bot. *Lihyet-üt-teys,* teke sakal denilen bitki.
—Esk. zool. *Lihye-i hût,* balina, yunus gibi memeli balıkların kanatları.
—İsl. *Lihye-i şerife,* Hz. Muhammet'in, müslümanlarca kutsal sayılan, sakalından kesilmiş kıllar. (→ SAKAL-I ŞERİF.)

LİHYEDAR sıf. (ar. *lihye* ve fars. *dar*'dan, *lihye-dâr*). Esk. Sakallı, sakalı olan.

-LİK → -LIK.

LİK ilg. (ar. *lākin*'den fars. *lik*). *Esk.* Fakat, ama, ancak: *"Lîk ol marifeti sanma her insana değer"* (Niyazi, XVII. yy.).

LİKA a. (ar *lika*). **1.** Eskiden, kamış kalemlerin gereğinden çok mürekkep almaması için, mürekkep hokkalarının içine konulan ham ipek. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** Boyacılıkta ve ciltçilikte yaldızın altına astar olarak sürülen bir tür zamk; lak.
—ANSİKL. Lika, kamış kalemlerin gereğinden çok mürekkep çekmemesi, kalemin ucunun hokkanın dibine çarpıp bozulmaması, hokka devrildiğinde mürekkebin akmaması için konurdu. *Tuhfei hattatın*'e göre likaya *peşm, peşence, lası, gersef, zevane, penag* da denirdi. Mürekkep tortu-

sundan katılaşan lika yıkanır, çürüyünce yenilenirdi.

LİKA a. (ar. *likā'*). *Esk.* **1.** Buluşma, rastgelme, kavuşma. **—2.** Yüz, çehre. **—3.** *Lika-yı afak,* gökyüzü. ‖ *Lika-yı hamuş,* sessizliğin yüzü: *"Köyün lika-yı hâmûşunda bir peyâm anıyor"* (Tevfik Fikret). ‖ *Lika-yı hezl,* alayın yüzü; alay: *"...... lika-yı hezlinde elim bir ciddiyetin merâret-i siyâhiyle karşılaşırdı"* (Tokadizade Şekip, XIX. yy.) ‖ *Lika-yı hüzn-i tabiat,* doğanın hüzün verici çehresi: *"likâ-yı hüzn-i tabiat pür ihtizâr-i bükâ..."* (Tevfik Fikret). ‖ *Lika-yı ratib,* nemli, ıslak yüz: *"Uzakda bir mütereddid ziya-yı bi-mânâ yolun likâ-yi ratibinde, muhteriz, dolaşır..."* (Tevfik Fikret). ‖ *Lika-yı şefkat,* merhamet, acıma çehresi: *"zavallı anne soluk bir likâ-yı şefkattir"* (Tevfik Fikret). ‖ *Bed-lika* → BET. ‖ *Meh-lika* → MEHLİKA.

LİKA, Hırvatistan'da bölge. Gospic karstlı polyesini aşan ırmağın adı bölgeye verilmiştir. Velebit'ten Una'nın yukarı vadisine kadar uzanan, geniş ve karstlı polyelerle (Gospic, Otocac, Gracac) birbirinden ayrılan küçük sıradağlardan oluşur. Eskiden Hırvatlar'ın ve özellikle de Sırplar'ın (XVIII. yy.'da Avusturya askeri yetkililerinin çabalarıyla yerleştirildiler) oturduğu Lika bugün ıssızdır.

LİKÂF a. (ar. *likāf*). *Esk.* **1.** Eyer, semer. **—2.** *Likâf-ı müzeyyen,* süslü eyer. ‖ *Likâf-ı zerrin,* yaldızlı eyer.

LİKANİK sıf. (fr. *licanique*). Org. kim. *Likanik asit,* formülü

$CH_3—(CH_2)_3—(CH = CH)_3$

$—(CH_2)_4—CO—(CH_2)_2—COOH$ olan yağ asidi; oytisika yağının temel bileşenlerinden biridir.

LİKASİ, esk. **Jadotville,** Zaire'de kent, Şaba'da, Lubumbashi'nin K.-B.'sında; 216 818 nüf. (1990). Bakır, çinko, kadmiyum ve kobalt metalürjisi merkezi. Kimya ve besin sanayileri.

LİKAT a. (ar. *likāt*). *Esk.* Tarlada kalan başakları devşirme, başak toplama.

LİKATOR a. Kur. tar. Voynuk*ların küçük rütbeli subaylarına verilen ad.

LİKEN a. (fr. *lichen;* lat. *lichen;* yun. *leikhen, leikhein,* yalamak'tan). Bot. **1.** Ortak yaşam süren mikroskobik bir suyosunu ile ipliksi bir mantarın birleşmesinden oluşan bileşik bitki. (Bk. *ansikl.* böl.). **—2.** *Göçmen liken,* rüzgârın yerde sürükleyip götürdüğü *lecanora* cinsi liken.

—Der. hast. *Çizgili liken,* kaşıntısız kabarcıklı döküntü. (Çocuklarda, kol ya da bacak üzerinde boylu boyunca uzun şerit halinde dizili kabarcıklardan oluşur ve birkaç hafta içinde kendiliğinden iyileşir.) ‖ *Düz liken,* kaşıntılı deri hastalığı. (Yandan ışık alınca parlayan, kimi zaman tek tek, kimi zaman birleşerek leke halinde beliren, pembemsi, kuru ve sert, çokgen kenarlı küçük kabarcıklar halinde olur.) [Bk. *ansikl.* böl.] ‖ *Sıraca likeni,* çocukta ve erişkinde görülen liken türü döküntü. (Genellikle bulaşıcı bir hastalığın iyileşme döneminde görülür.)

—ANSİKL. Bot. Likenler ormanlarda yerde (toprakçıl), ağaçların gövde ya da dalları üzerinde (kabukçul), kayaların yüzeyinde ya da duvar taşlarının üzerinde (kayacıl) yaşar. Çıplak yerlerdeki bitki örtüsünün öncüleri olan likenler yüksek dağların tek bitki örtüsünü oluşturur. Bazıları çölün sert koşullarında yaşar (İbraniler'in kudrethelvası dedikleri belki de *Lecanora esculenta'* dır); daha başkaları kuzey kutup bölgelerinin donmuş topraklarında yaşar (*Cladonia rangiferina* rengeyiklerinin otladığı bodur çayırları oluşturur).

Likenlerde tal değişik biçimlerde olur; bunlara göre likenler birçok biyolojik gruba ayrılır: bir kısmı yaprak görünümündedir (yapraksı likenler); kimisi destek cismi bir kabuk gibi sarar (kabuk likenleri); kimisi çalı görünümündedir (çalımsı likenler); jelatinimsi likenler de vardır. Mikroskop altında likenlerin enine kesitine bakılırsa renksiz lifler göze çarpar; bunlar, genellikle çevrede *(kabuk)* daha sık, ortada *(özek)* daha gevşek olmak üzere birbirine girmiş mantar lifleridir. Bu iki bölge arasında, *gonidi* denen, yuvarlak, yeşil hücreler vardır: bunlar suyosunlarıdır. Bu şekilde bir kabuğu ve bir özeği bulunan likene *ayrıyataklı* liken denir; yapısı her tarafta aynı olanlara da *eşyataklı* liken adı verilir (jelatinimsi likenler). Schwendener'in bu konudaki yayınlarından beri (1865) bir liken talının bir suyosunu ile bir mantarın birleşmesinden meydana geldiği bilinmektedir. Likendeki suyosunu klorofil içerir; bu da likene tamamen mineral bir ortamda yaşama olanağı sağlar. Mantar ise ya bir bazitli mantardır (bazitli likenler), ya da çoğu zaman olduğu gibi, bir askılı mantardır (diskolikenler); her iki halde de mantar suyosununu kuraklıktan korur. Hem suyosunu hücrelerini, hem de mantar liflerini içeren *soredi*'ler likenden ayrılarak onun çoğalmasını sağlar.

Likenler, bireştirdikleri kimyasal bileşikler (liken asitleri) bakımından da ilginç bitkilerdir; bu bileşiklerin bazılarında oldukça önemli biyolojik etkinlik vardır.

—Der. hast. *Düz liken.* Çok sık görülen iyicil bir deri hastalığıdır (ama kaşıntı yaparsa ve estetik sakıncalar nedeniyle can sıkıcı olabilir). Bitkisel likenlerle hiçbir ilintisi yoktur ve nedeni bilinmemektedir. Sinirli, gergin, aşırı derecede yorgun ya da duygusal çöküntüye uğramış kişilerde daha sık görülür.

Liken vücudun herhangi bir yerinde oluşabilir. En sık tutulan bölgeler bilek ve ön kolun ön yüzleri, karnın alt bölümü, kalçalar ve üreme organlarıdır. Saçlı deride de yalancı kellik görünümündedir. Kimi zaman nedbeli alopesiye, yani kalıcı kelliğe yol açabilir. Evrimi çok değişkendir, aylarca, hatta yıllarca sürebilir ve zaman zaman şiddetlenir. Sık sık nükseder. Kabarcıklar kaybolunca yerinde lekeler bırakır.

Kabarcıkların boyları ve görünümlerine göre birçok liken türü vardır (büyük kabarcıklı liken; özellikle bacaklarda çıkan siğilli liken; vb.).

Mukozalarda lezyonlar başlı başına olabileceği gibi deri likeniyle birlikte de olabilir. En sık görülen yerleşim bölgesi yanaklardır (son azıların hizası). Burada ince beyaz çizgilerden oluşan bir eğreltiotu manzarası görülür. Dilde liken "mühürlü balmumu" biçimini alır. Mukoza likeni genellikle aşındırıcı niteliktedir. Kamışın başında liken deride olabileceği gibi (halkavari dizili parlak kabarcıklar) mukozada da olabilir (beyazımsı halkalar).

LİKENBİLİM a. Bot. Likenleri inceleyen botanik dalı. (Eşanl. LİKENOLOJİ.)

LİKENİN a. (fr. *lichénine*). Biyokim. Kaynar suda çözünen yüksek molekül kütleli glusit; likenlerde, özellikle izlanda likeninde *(Cetraria islandica)* bulunur ve bunun helmesini oluşturur. (Kuzey kutup bölgesinde yetişen bu likenin besleyici değeri buğday ununun besleyici değerinin yarısına ulaşır; bu bakımdan insanlar ve rengeyikleri tarafından aranan bir maddedir.)

LİKENLEŞME a. Bot. Karada yetişen bir suyosunu ile ortakyaşarlığa elverişli bir mantar sporunun rasgele karşılaşması sonucunda gerçekleşen liken oluşumu.

—Der. hast. Deride kıvrımların artması ve bazen kahverengi pigmentleşmeyle birlikte sert, çizgili, mozaik biçiminde kareli bir görünüm yaratan deri kalınlaşması. (Likenleşme genellikle kaşıntılı deri hastalıklarında derinin tırnakla kaşınması sonucu gelişir.)

LİKENLEŞMEK f. Bir deri hastalığı sırasında likenleşmeye uğramak.

LİKENOLOJİ a. (fr. *lichénologie*). Bot. LİKENBİLİM'in eşanlamlısı.

LİKENSİ sıf. Patol. Liken görünüşünde olan.

LİKERT (Rensis), ABD'li iktisatçı ve toplumbilimci (Cheyenne 1903). Başlıca yapıtları: *Public Opinion and the Individual* (Kamuoyu ve birey) [1938]; *New Patterns of Management* (Yeni işletme modelleri) [1961]; *The Human Organization; Its Management and Value* (Beşeri örgütlenme; düzenlenmesi ve değeri) [1967]; *New Ways of Managing Conflicts* (Uzlaştırmada yeni yollar) [1976].

LİKHANOS a. (yun. sözc.). Eski yunan müziğinde, *mese*'deki alt tetrakortun (tizden pese doğru) 2. derecesini oluşturan tel ya da ses.

LİKHAS. Yun. mit. Herakles'in arkadaşı; Deianeira Nessos'un kanıyla zehirlenmiş giysiyi ona vermişti. Herakles tarafından denize atılınca kayaya dönüştü.

LİKHUDES (Konstantinos) [öl. 1063], İstanbul patriği (1059-1063). Konstantinos IX'un danışmanı (1042'den 1055'e kadar) oldu, İsaakios I Komnenos'u destekledi (1057) ve Mikhael Kerularios'tan sonra patrikliğe getirildi.

LİKİDİTE a. (fr. *liquidité*). Bank. *Likidite katsayısı,* bankaların, disponibl ve mobilize edilebilir aktifleri tutarı ile kısa vadeli ya da görüldüğünde ödenecek borç yükümlülükleri arasında gözetmek zorunda oldukları asgari oran.

—İkt. *Likidite tuzağı etkisi,* para arzı ne kadar artarsa artsın, faiz oranının daha aşağı inemeyeceği düzeyi belirten keynesçi kavram. (Gerçekten de, faiz oranı bu düzeye inince, para sahipleri, artık likiditeyi getirisi az bir ikraza yeğ tutarak yatırım yapmak için faiz oranının yeniden yükselmesini beklerler.) ‖ *Dış likidite,* paranın onu elinde bulunduranın dışındaki iktisadi karar birimlerine sağladığı hizmetler.

—İşl. ikt. *Likidite durumu,* bir işletmenin bilançosunda gözüken ve onun likit aktifleriyle vadesi gelmiş borçları arasındaki farkı belirten pozitif ya da negatif bakiye. ‖ *Likidite oranı,* bir işletmenin bilançosunda kullanılabilir ve paraya çevrilebilir değerler ile kısa vadeli borçlar arasındaki oran.

LİKİN ilg. (ar. *lākin*'den fars. *likin*). *Esk.* Lakin.

LİKİT a. (fr. *liquide*). Akışkan, sıvı: *Likit gaz.*

◆ sıf. ve a. İkt. Elde hazır bulunan, hemen kullanılabilir para. ‖ *Ekonominin likit varlıkları,* özel kişilerin elinde bulunan, hemen kullanılabilir durumdaki ödeme araçlarından (nakit ya da kısa vadeli tasarruflar gibi) oluşan ve sermaye kaybı tehlikesi olmaksızın hızla değiştirilebilen (hazine bonoları, ticari senetler cüzdanı, vb.) aktifler. (Bu kavram, para hacmi kavramından daha geniştir.)

—Uluslararası İkt. *Uluslararası likit değerler,* uluslarararası ödemeleri sağlayan parasal araçlar. (Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL. Uluslararası İkt. *Uluslararası likit değerler,* merkez bankalarının ödemeler bilançosu açıklarını kapatmakta kullandıkları kaynaklardır. İki kategoriye ayrılırlar: 1. *elde bulunan karşılıklar,* döviz mevcutları, Uluslararası para fonu'ndan (İMF) normal çekiş hakları, özel çekiş hakları ve İMF'nin değerlendirme biçimleri ülkeden ülkeye değiştiği için, artık ağırlık üzerinden

bazı liken örnekleri

Xanthoria parietina

Ramalina fraxinea

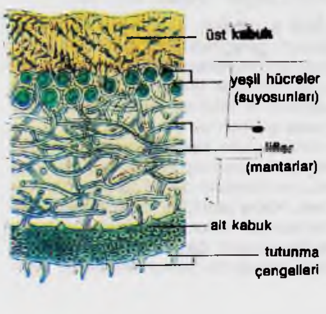
Cladonia sylvatica

Peltigera canina

taldan bir parça *(Cladonia pyxidata)*

bir parmelia talından kesit

hesaba kattığı altın; 2. *Ödünç para alabilme olanakları.* İMF'nin bazı koşullar altında verdiği kredi dilimleri ve başka bazı kolaylıklar; örneğin, swap anlaşmaları (iki merkez bankası arasında karşılıklı açılan ve vadesi geldiğinde ters yönde değiştirilen krediler).

Elde bulundurulan karşılıklar kavramı, eurodöviz piyasasının oluşturduğu ve merkez bankalarının gerektiğinde başvurabildikleri büyük miktarlara varan kredi rezervleri yüzünden eski gücünü yitirmiştir.

LİKNİT a. (fr. *lychnite*). Paros'ta çıkarılan beyaz mermer

LİKOFOR sıf. (fr. *lycophore*). Bedenlerinin arka kesiminde beş çift çengel, alınlarında bir salgı bezi bulunan asalak yassısolucanlar olan *Cestodaria* larvaları için kullanılır. (Bu kurtların embriyoları bir arakonak tarafından yutulduktan sonra yumurtadan çıkar.)

LİKOPEN a. (fr. *lycopène*). Org. kim. Formülü $C_{40}H_{56}$ olan, domatese *(Solanum lycopersicum)* rengini veren kırmızı karotenoit pigment.

LİKORİN a. (fr. *lycorine*). Org. kim. Formülü $C_{16}H_{17}NO_4$ olan alkaloit; altınzambak *(Lycoris radiata)* ile nergisgillerin diğer türlerinden çıkarılır.

LİKORİNOZ a. (yun. *likurinos*). Ciran*'ın kurutulup tütsülenerek tüketime hazır hale getirilmiş biçimi.

LİKOUALA-AUX-HERBES, Kongo'da ırmak, Sangha'yla Ubangi arasında akar, *Likouala bölgesi*'ne (merkezi *İmpfondo*) de bu ırmağın adı verilir. —*Likouala* adı ayrıca Kongo'da, Pointe-Noire'ın G.-D.'sundaki *off shore* bir petrol yatağına da verilmektedir.

LİKÖR a. (fr. *liqueur*; lat. *liquor, liquere,* duru, sıvı olmak'tan). **1.** Mayalanma olmaksızın alkol, bitkisel ürünler (tam bitki, meyve, tohum, kabuk, kök), su ve şekerli maddeler (şeker, karamel, bal) karıştırılarak yapılan alkollü içki; şekerli ya da şekersiz damıtık içki. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** *Likör şurubu,* alkollü şırada mayalanmanın durması sayesinde şekerinin bir kısmı olduğu gibi kalan porto tipi şarap.

—Ecz. Her türlü sıvı preparat. (1949 Brüksel uluslararası anlaşması'ndan beri, zehirli maddeler içeren likörlerin "çözelti" adı taşımaları gerekir. İndirgen maddelerin miktar tayininde kullanılan alkali bakır çözeltisine "Fehling çözeltisi" denir.)

—Kâğıtç. *Beyaz likör,* odunu ya da bitkisel maddeleri pişirmek için kullanılan anorganik ürünler çözeltisi. ‖ *Siyah likör,* pişirme işleminden sonra geri kazanılan likör. ‖ *Yeşil likör,* siyah likörü deriştirerek yaktıktan sonra geri kazanılan mineral tuz çözeltisi (sodyum hidroksit ya da sülfat içinde pişirme). [Eşanl. PİŞİRME ÇÖZELTİSİ.]

—Şarapç. *Likör katma,* köpüklü şarap yapımında, tortu alındıktan sonra şişelere, şarabın çeşidine ve tüketicinin zevkine göre az ya da çok şekerli olmak üzere likör ekleme işlemi. Katkı likörünün hazırlanması için şeker, şarapta eritilir ve içine bir miktar yıllanmış konyak da eklenebilir. ‖ *Taklit likör şarabı,* üzüm şırasına şekerli hammaddeler ya da özellikle alkol katılarak yapılan likör şarabı.

—ANSİKL. Likörler, meyve likörleri ve esanslı likörler diye ikiye ayrılır. Meyve likörlerinin yapılmasına, meyvelerin devşirilmesinden hemen sonra başlanır. Meyveler ezilir, 2-9 ay süre ile alkole bastırılır (alkol olarak damıtık içki ya da saf alkol kullanılır). Bu sürenin sonunda, alkollü özüt süzülerek meyvenin posa kısımlarından ayrılır. Özüt süzülüp alındıktan sonra, geride kalan meyve posası üzerine bir kere daha alkol konarak posada kalan şıranın alınması sağlanır ve bu işlem, posada hiç şıra kalmayıncaya kadar tekrarlanır. Alınan özütler belirli oranlarda birbirine karıştırılır, sonra üstüne şeker ve su katılarak pastörizasyon ya da soğutma yoluyla dayanıklı hale getirilir. Frenk üzümü kremi, vişne, çilek ve ahududu likörleri böyle yapılır.

Esanslı likörlerin yapımında damıtma ya da sıkma yoluyla elde edilen esanslar ya da eski tip imbiklerde elde edilen alkolatlar kullanılır. Likörcü bu üründen yararlanarak önce bir likör özü hazırlar, sonra bunu su ve alkol katarak sıvılaştırır, daha sonra da tatlandırır. Bazen bu karışımlara konyak, amonyak gibi değerli içki ispirtoları da karıştırılabilir. O zaman bu likörlerin fıçılarda aylarca dinlendirilmesi gerekir. Bazı esans likörlerine fındık, kakao gibi meyve infusyonları da katılır.

Türkiye'de Tekel tarafından iki çeşit likör yapılmaktadır. 1. *Meyve likörleri.* Bunlar da üç gruba ayrılır: tam meyve likörleri, örneğin kayısı, çilek ve şeftali likörleri; meyve suyuyla yapılan likörler, örneğin vişne likörü; meyvenin yalnız kabuğu ile yapılan likörler, örneğin turunçgil likörleri. Meyvelerden elde olunan ürünler belirli oranda alkol ve şekerle karıştırılır. 2. *Esanslı likörler.* Bu likörlerin yapılmasında bazı bitkilerin hoş aromalı ve şifalı etkiye sahip olan ve "drog" adı verilen çiçek, tohum, yaprak, kök ve kabukları kullanılır. Bu droglardan, çeşitli yollarla elde olunan özütler, belirli oranda alkol ve şekerle karıştırılarak esanslı likörler hazırlanır. Tekel'in imal ettiği esanslı likörler arasında, nane ve beğendik likörleri sayılabilir.

LİKS, Mauretania'da (Moritanya), bugünkü *el-Araiş*'in (Fas) kuzeyinde, fenike sömürgesi. İ.Ö. VI. yy.'dan eski yıkıntıya rastlanmazsa da, İ.Ö. IV. yy.'a, Juba II ve Roma dönemine ait yapı kalıntıları vardır. Liks, III. yy.'da bir yangın sonucunda yok oldu.

LİKSOZ a. (fr. *lyxose*). Org. kim. Aldopentozlardan, formülü

$$HOCH_2—(CHOH)_3—CHO$$

olan bir bileşik.

Likud, İsrail'de M. Begin'in Herut partisi çevresinde merkezde yer alan ya da sağ eğilimli birçok kuruluşu bir araya getiren siyasal koalisyon. 1973'te kurulan Likud, 1977, 1981 ve 1988'deki yasama meclisi seçimlerini kazandı.

LİKYA → LYKİA.

LİKYMNİOS. Yun. mit. Herakles'in arkadaşları Oionos, Argeios ve Melâs'ın babası Mykenaili kahraman. Tlepolemos tarafından kazayla öldürüldü.

LİLA, evrenin kendiliğinden art arda yaratılışını ve yok oluşunu belirten, *oyun* anlamında sanskritçe sözcük. Tanrıça Lalita ile temsil edilen bu hareket gücü, Brahman'ın dünyada ortaya çıkması ve sevincinin *(ananda)* ürünüdür.

Lilac Garden *(Leylak bahçesi),* 1 perdelik bale. Konusunu ve koregrafisini Antony Tudor, dekor ve kostümlerini Hugh Stevenson hazırladı. Müziği Ernest Chausson'un *Poème*'idir. İlk kez 1936'da, Ballet Rambert tarafından Londra'daki Mercury Theatre'da sahnelendi. Başlıca rolleri Maud Lloyd, Peggy Van Praagh, Hugh Laing ve A. Tudor yorumladı. Balenin kahramanı olan genç kadın, bir çıkar evliliği yapmak zorunda kalınca, sevdiği adama gizlice elveda diyebilmek için malikânesinin "leylaklı bahçe"sinde bir davet verir.

LİLAC RİNG a. (ing. *lilac,* leylak, ve *ring,* halka). Der. hast. Skleroderma plaklarını çevreleyen eflatun rengi halka.

LİLANGENİ a. Svaziland'ın para birimi.

LİLARZİYE sıf. (ar. *li-* ve *ârziyye*'den *li-l-ârziyye*). Esk. gökbil. Yermerkezli.

LİLAS (Les), Fransa'da kent, kanton (Seine-Saint-Denis) merkezi, Paris'in D.-K.-D. banliyösünde; 20 532 nüf. (1992). Telekomünikasyon vericisi. Otomobil aksesuarları. Fotoğraf makineleri. Mobilya.

LİLBEŞERİYE sıf. (ar. *li-* ve *beşeriyye*'den *li-l-beşeriyye*). Esk. fels. İnsaniçinci, insaniçincilikle ilgili.

LİLBURNE (John), ingiliz siyaset adamı (Greenwich 1614 - Eltham, Kent, 1657). Parlamento ordusuna katıldı (1642) ve presbiteriyenlerin artan etkisini protesto etmek için istifa etti (1645). Cumhuriyetçiydi, ordu isteklerinin sözcülüğünü yaptı. 1647'de levellers hareketi ortaya çıkınca, Lilburne bu hareketin önderi olarak kabul edildi. Cromwell'i aristokrasi ve monarşi ilkeleriyle uzlaşmakla suçladı. Çok sayıdaki yergileri yüzünden hakkında davalar açıldı, birçok kez hapse girdi.

Liley diyagramı. Hematol. Dölüt-ana aloimmünizasyonu sırasında dölütün etkilenme derecesinin ağırlığını saptamaya yarayan diyagram.

LİLİACEAE a. Bot. ZAMBAKGİLLER familyasının bilimsel adı.

LİLİENCRON (Detlev, *baron* VON), alman yazar (Kiel 1844-Alt-Rahlstedt, Hamburg yakınında, 1909). *Adjutantenritte*'de (1883) yer alan ilk şiirleriyle natüralizmin öncüleri arasına girdi ve üne kavuştu; son derece izlenimci bir üslupla yazdığı sonraki şiir kitaplarında da başarısını sürdürdü (*Gedichte,* 1889; *Bunte Beute,* 1903). Dram, roman ve öykü türündeki yapıtları içinde, yalnız *Kriegsnovellen* (1895) adlı öykü kitabıyla, yergili bir destan olan *Poggfred* (1896) günümüzde de okunmaktadır.

LİLİENFELD, Avusturya'da (Aşağı Avusturya) kent, Tuna'nın sağ kolu Traisen'in kıyısında; 3 300 nüf. Kış sporları merkezi. 1202'de kurulmuş önemli bir manastır.

LİLİENSTERN (Johann RÜHLE VON) → RÜHLE VON LİLİENSTERN.

LİLİENTHAL (Otto), alman mühendis (Anklam 1848-Berlin 1896). Birçok icadı vardır (borulu kazanların yetkinleştirilmesi, sirenler, buharlı motorlar); bunların büyük bir bölümü alman askeri donanmasında kullanılmıştır. 1891'den sonra, kuşların uçuşunu gözleyerek tasarladığı planör uçuşunun öncüsüdür. 2 000. uçuşunu yaparken düştü ve öldü.

Deutsches Museum, Münih

Otto Lilienthal'ın uçuşu 16 ağustos 1894

LİLİEV (Nikolay), bulgar şair (Stara Zagora 1885 - Sofya 1960). Şiir kitaplarıyla (*Ptitzi v noşta,* 1918; *Lunni petna,* 1922; *Stihotvorenza,* 1932) Bulgaristan'da simgeciliğin en önemli temsilcilerinden biri oldu.

LİLİNG, Çin'de kent, Hunan'da, Çangşa'nın G.-D.'sunda; 50 000 nüf. Sanayi ve el işi seramikler. Tekstil sanayisi (pamuk).

LİLİO (Luigi), lat. **Lilius,** italyan gökbilimci ve hekim (Ciro 1510'a doğr. - 1576'ya doğr.). Kardeşi Antonio ile birlikte yeni takvim düzenleme sistemini tasarladı; bu sistem, Papa Gregorius XIII'ün yaptığı takvim reformunda benimsendi.

Liliom, Ferenc Molnár'ın dramı (1909). Zavallı bir berduş olan Liliom giderek da-

La Cigogne-Pix

Lille'in merkezinin havadan görünümü solda, yeni Borsa yapısı (XX. yy.) arka planda, gar

ha'da düşer; sonunda katil olur ve intihar etmek zorunda kalır. Araf'ta dürüst bir hayat sürmek üzere dünyaya dönme izni alır, ama yine aynı hatalarını tekrarlar. Kötü olmaktan çok beceriksiz biri olan Liliom, rüyanın belli belirsiz sınırında bir dizi görüntü biçiminde tasarlanan bu yapıtta başarısızlığa mahkûm insan tipini can andırır.—Fritz Lang'ın filmi (1933).

LİLİON a. (tesc. edil. a.) Poliamit ipliğinin ve elyafının ticari markası.

LİLİT, haham geleneğinde dişi şeytan. Belki sümer kökenli olan ve Babil'de bilinen Lilit, Tevrat'ta (Eski Ahit) kötü bir biçimde anılır (İşaya, XXXIV, 14). Talmud'da dişi şeytanların tümü bu ad altında gösterilir. Mistik yahudi kaynaklarında, İblis Samael'den sonra gelen şeytanlar kraliçesi olarak geçer. Efsanenin ilk versiyonuna göre, Lilit, Âdem'in ilk karısıydı ve doğrudan doğruya topraktan çıkarılmış olması bakımından onunla eşitti; Havva, onun gidişinden sonra, yerini almak üzere yaratıldı. Lilit'in, ilk baştaki erdişiliğin bozulması sonucu ortaya çıkmış olması da olanaklıdır. Başka bir versiyona göre, Lilit'in Âdem'i baştan çıkarışı düşüşten sonraya rastlar. Bu birleşmeden birtakım kötü ruhlar çıkmıştır. Lilit, Âdem'in çocukları için erkekleri gece uykuda baştan çıkaran dişi şeytan olma niteliğini korudu. Başka bir halk efsanesi de Lilit'i yeni doğmuş çocukları öldürmeye çalışmakla suçlar.
—Gökbil. Dünya'nın ikinci uydusu olduğu ileri sürülen varsayımsal gezegen. Lilit'ten yararlanan astrologların çoğu, onu Ay'ın yörüngesinin ikinci odak noktasına koyarlar (birinci odak noktası Dünya'dır). Astroloji, Lilit'te hem düşünsel, hem de cinsel bir değer görür.

LİLJE (Johannes), alman lutherci tanrıbilimci (Hannover 1899 - *ay. y.* 1977). III. Reich döneminde, "günah çıkarıcı Kilise"nin direniş önderlerinden biriydi, bu yüzden hapse atıldı. 1947'de Hannover piskoposu oldu; lutherci Evangelische Kirche'nin başkanlığını (1955-1969) ve Kiliseler birliği konseyi ortak başkanlığını (1968 -1975) üstlendi.

LİLJEFORS (Bruno), isveçli ressam (Uppsala 1860-Stockholm 1939). Japon sanatından etkilendi; açık hava resmini savunan sanatçı, daha çok hayvanları ve onların yaşadıkları ortamı betimleyen tablolar yaptı.

LİLLAH ya da **LİLLAHİ** ilg. (ar. *li-* ve *Allah*'tan *li-llah*). *Esk.* **1.** Allah için, Tanrı aşkına, Allah'a anlamında kullanılır: *El-hamdülillah* (→ ELHAMDÜLİLLAH), *el-hükmü lillah* (hüküm yalnız Allah'ındır), *el-minnetülillah* (minnet yalnız Allah'a mahsustur), *nzaen lillah* (Allah rızası için). **—2.** *Lillahi ve rusulihi*, Allah ve onun elçisi hürmetine. **—3.** *Lillahi derrehu*, hayrı Allah için.

LİLLE, Fransa'da kent, bölge (Nord-Pas-de-Calais) ve *département* (Nord) merkezi; 178 301 nüf. (1992). Roubaix, Tourcoing ve başka küçük yerleşmeleri kapsayan yerleşme alanı (yaklaşık 1 milyon nüf.). Üniversite. Önemli bir kültür ve sanayi, tarım, hayvancılık ürünleri pazarlama merkezi. Tekstil (pamuk, yün, jüt, suni elyaf), makine, kimya, besin, hazırgiyim, cam sanayileri. Matbaacılık.

LİLLE fayans ve porselenleri. XVII. yy.'ın sonuna doğru kurulan ilk yapımevinde, Rouen ve Delft'te üretilen parçalar taklit edildi. Daha sonraları, XVIII. yy.'ın başında, doğu porselenlerinin süsleme motiflerini kullanan yumuşak porselenlerin üretildiği bir fabrika kuruldu. 1784'te Dauphin'in himayesinde kurulan ikinci bir fabrikada, Dauphin'in taçlı damgasını taşıyan en ünlü parçalar üretildi.

Fred Kohler

Lima'da Armas meydanı ve Hükûmet sarayı

LİLLEHAMMER, Norveç'te (Oppland) kent, il merkezi, Mjøsa gölü kıyısında; 22 000 nüf. Turizm merkezi (kış sporları) ve sanayi kenti (tekstil, kereste, besin sanayileri). Mailhaugen açık hava folklor müzesi.

LİLLİANİT a. (fr. *lillianite;* Colorado'daki *Lillian* amerikan maden ocağının adından). Miner. Doğal bizmut ve kurşun sülfür.

Lilliput, Gulliver'in ilk yolculuğunda karaya çıktığı düşsel ülke. Burası küçültülmüş bir İngiltere'dir.

LİLLO (George), ingiliz oyun yazarı (Londra 1693 - *ay. y.* 1739). Kuyumcu ve Fielding'in arkadaşıydı. Diderot ve burjuva dramının (*The London Merchant,* ya da *History of George Barnwell,* 1731; *The Christian Hero,* 1735; *Fatal Curiosity,* 1736), daha sonra da Büchner ile İbsen'in esin kaynağı oldu.

Lİ LONGMİEN ya da **Lİ LONGMİAN,** çinli ressam **Li Gonglin**'in resimlerinde kullandığı ad (Şuçing, Anhuei ili, 1040 -1106). Yüksek rütbeli ve kültürlü bir memur olan Li Longmien eskiye öykünen oldukça kişisel bir üslupla yaptığı at resimleri ve çeşitli figürlerle tanındı: *baimiao* denilen ve daha sonraları çok yaygınlaşan bu teknikte, resim çizgilerle yapılıyor, renk de hacimleri belirtmek için kullanılmıyordu.

LİLONGVE, Malavi'nin başkenti (1975'ten beri); 254 000 nüf. (1988). Karayolu kavşağı. Tekstil sanayisi. Mobilya. Tütün. Plastik maddeler. Üniversite.

LİLY (William), ingiliz hümanist (Odiham, Hampshire, 1468'e doğr. - Londra 1522). İngiltere'de yunanca öğretiminin öncülerinden biriydi; Henry VIII'in tüm ingiliz okullarında kullanılmasını emrettiği latince dilbilgisi kitabını yazdı. Birçok kez gözden geçirilen bu kitap XVIII. yy.'ın sonuna kadar okutuldu (yapıt XVIII. yy.'da "Eton dilbilgisi kitabı" diye tanınmıştı).

LİLYBAEUM. Tar. coğ. Sicilya'da kent, İ.Ö. 397'de Motye halkının buraya yerleştirilmesiyle kuruldu. Kartacalılar'ın bir kale haline getirdiği kenti Romalılar İ.Ö. 250 -241 arasında kuşattılar. Günümüzde *Marsala.*

LİM a. (fr. *lim*). Tropikal Asya'da (Vietnam) yetişen ağaç. (Açık kahverenginde, kaba dokulu, sert ve ağır ya da çok ağır olan odunu, doğramacılıkta, marangozlukta, demiryolu traversi, köprü döşemesi ve araba yapımında kullanılır. (Bil. a. *Erythrophleum fordii.*)

LİM Mat. çözlm. **1.** LİMİT'in kısaltması. **—2.** $\overline{lim}$, üst limitin simgesi. ‖ $\underline{lim}$, alt limitin simgesi.

LİM (Sami), türk ressam (İstanbul 1905 - *ay. y.* 1986). İstanbul Güzel sanatlar akademisi'nde Hikmet Onat'ın ve İbrahim Çallı'nın öğrencisi oldu. Akademi'yi bitirdikten (1922) sonra emekli oluncaya değin Devlet demiryolları'nda görev yaptı. Halkevleri genel merkezi'nin düzenlediği yurtiçi çalışmalara katıldı. Natürmort, peyzaj ve portre türünde yapıtlar verdi.

LİMA a. (lat. *Lima*'dan). İkiçenetli deniz yumuşakçası cinsi. (Örteneğinin kenarı eşit olmayan dokunaç sıralarıyla donanır. Az çok gelişmiş bir bisüsü vardır; eküivalv, yassı kavkısı, beyaz, genellikle pullu, ışınsal damarlarla bezelidir. *Lima*'lar bütün denizlerde yaşar ve İkinci Zaman katmanlarından başlayarak fosillerine rastlanır; 400'den fazla türü bilinmektedir. *Limidae* familyasının örnek tipi.)

LİMA, Peru'nun başkenti; 6 707 000 nüf. (1990); 1535'te Pizarro tarafından kalabalık bir kıyı vahası olan Rimac'ta, kolomböncesine ait Pachacámac tapınağı yakınında kuruldu. Kentin limanı El Callao barınaklı bir koyun kıyısındadır. Peru genel valiliğinin merkezi Lima, idari, askeri, dini (başpiskoposluk), kültürel (S. Marcos üniversitesi) bir işleve sahipti, İspanya ile ticaret tekelini elinde bulunduruyordu. Peru'nun bağımsızlığa kavuşmasından (1821) sonra kent, dar bir yayılma alanıyla yetinmek zorunda kaldı ve bu yüzden ekonomik gelişmesi ve nüfus artışı yavaşladı (1782'de 63 000, 1876'da 100 000 nüf.). Ama, 1850'den sonra, guano (gübre) üretimi, pamuk tarımı, ülkenin orta kesimindeki madenlerin (1870'te bu madenlere giden bir demiryolu yapıldı) işletilmesi sayesinde büyüme yeniden başladı. 1930'dan itibaren, Lima'nın yararına bir kentsel makrosefali olayı gelişti; öyle ki, 1970'e gelindiğinde kent, devlet dairelerinin % 85'ini, toptan ticaretin % 75'ini, bankacılık etkinliklerinin % 82'sini, ülke sanayi üretiminin de yaklaşık % 85'ini bünyesinde topluyordu. Kent ve özellikle onun kıyı kesimleri yabancı ve ulusal burjuvazi yatırımlarının ayrıcalıklı yeri halini aldı. Fabrikaların (tekstil, besin, otomobil montajı, çimento, petrol rafinerisi, El Callao'da balık unu ve son zamanlarda çinko rafinerisi) kurulması, liman (El Callao, Peru'nun en önde gelen limanıdır) ve ulaştırma etkinliklerinin artması, hizmetler kesiminin ve nihayet turizmin gelişmesi, özellikle Andlar'dan bu yerleşim alanına doğru göç hareketlerinin hızlanmasına yol açtı. Lima büyümesini sürdürdü; nüfusu 1925'te 250 000'ken günümüzde 7 milyona yaklaştı (Peru nüfusunun % 29'u). Kentin merkezi, Armas meydanı'nın çevresinde, sömürge dönemine özgü dama tahtası şeklindeki planını, güzel anıtlarını ve ahşap balkonlu evlerini muhafaza etmekte ve hizmetler kesimi etkinliklerinin büyük bölümünü bünyesinde toplamaktadır. Varlıklı sınıflar buradan uzaklaşarak denize bakan semtlere (Miraflores, Magdalena, La Punta, daha yenilerde Ancón) ya da Andlar'ın hemen her zaman sisli bölümlerinin üstünde kalan güneşli yamaçlarındaki semtlere (Chosica, Chaclacayo) taşınmışlardır. Yoksul sınıflarsa, merkezdeki izbe evlere *(corralones* ve *callejones)* ya da kenti çevreleyen gecekondu mahallelerine *(barriadas)* yığılmış durumdadır. Issız tepeler ve şevler üzerinde kurulmuş olan bu mahalleler, son zamanlardaki iyileştirme çalışmalarına karşın, hâlâ kötü donatılmış durumdadır ve yetersiz beslenmeyle işsizlik buralarda kol gezmektedir.

—Güz. sant. Kentte, barok üslupta yapılmış, önemli sivil ve dinsel mimarlık örnekleri bulunur: Torre Tagle sarayı, San Marcos üniversitesi (1551'de Karl V tarafından kuruldu), katedral (XVI. yy. sonu - XVIII. yy.), San Francisco (XVII. yy.), Jesús María, La Merced (1700 dolaylarında yapılan taçkapısı burmalı sütunlarla süslenmiş taş bir sunakarkalığını andırır), S. Domingo, S. Pedro, Nazarenas (XVIII. yy.'ın ikinci yarısı) vb. kiliseleri. Başlıca müzeler: Ulusal antropoloji ve Arkeoloji müzesi, Larco Herrera müzesi ve Peru Altın müzesi.

LİMA, ABD'de (Ohio) kent, Ottawa ırmağı kıyısında, Toledo'nun G.-G.-B.'sında; 47 400 nüf. Petrol rafinerisi. Büyük bölümü tükenen petrol yataklarının yakınında demiryolu kavşağı. Elektrikli gereçler ve makine sanayileri. Kimya. Besin sanayisi.

LİMA (Jorge DE), brezilyalı yazar (União dos Palmares, Alagoas, 1895-Rio de Janeiro 1953). Hekim, ressam, heykelci olan Lima, yerel özellikleri öne çıkaran gerçekçi romanlar (*O anjo*, 1934; *Calunga*, 1935), ayrıca, en ünlüsü *Bangué e negra Fuló* (1928) olan birçok şiir yazdı.

LİMA (Santos), **Manuel Lima** olarak da bilinir, angolalı şair ve romancı (Bie 1935). Öğrenimini Lizbon'da yaptı ve uzun yıllar Brezilya'da yaşadı, tek romanı *As sementes da liberdade*'yi (1965) orada yazdı; bu yapıtında, sömürgeci baskıyı alegorik bir biçimde anlattı.

LİMA BARRETO (Afonso Henriques DE), brezilyalı yazar (Rio de Janeiro 1881 - *ay. y.* 1922). Gazetecilik yaptı, eleştirel boyutlu anılar (*Recordações do escribão Isaías Caminha*, 1909) ve polemikler yazdı (*Triste fin de Policarpo Quaresma*, 1915); yapıtlarıyla modern anlayıştaki toplumsal romana öncülük etti.

LİMACİA a. (lat. *limax, -acis*, kabuksuz sümüklüböcek'ten). Kuzey denizlerinde yaygın arttansolungaçlı yumuşakça cinsi. (Temel özelliği, sırtında çok sayıda ve değişik solungaç bulunmasıdır. *Polyceridae* familyası.)

LİMACİDAE a. Zool. SÜMÜKLÜBÖCEKGİLLER familyasının bilimsel adı.

LİMACODİDAE a. Gecekelebekleri familyası. (Kabuksuz bir sümüklüböceği andıran tırtılları, ormandaki ağaçlarda yaşar.) [Eşanl. COCHLİDİİDAE.]

LİMAGNES (les), Fransa'da (Massif Central) ovalar dizisi. Limagnes, Üçüncü Zaman çökelleriyle dolmuş tektonik çukurlardan oluşur. Allier ırmağının suladığı yörede, kalabalık bir nüfus yaşar ve yoğun yöntemlerle tarım yapılır: tahıllar, bağlar, meyve ağaçları. Başlıca kentleri: Clermont-Ferrand, Riom, Issoire ve Thiers. Kaplıcalar.

LİMAN a. (Yun. *limen*'den). **1.** Gemilerin yük alıp boşaltmasına, yolcu indirip bindirmesine elverişli tesislerle donatılmış doğal ya da yapay sığınak. (Bk. *ansikl. böl.*) **—2.** Ed. Sessiz, dingin bir ortam, sığınak.

—Ask. denizc. *Liman kontrol merkezi*, limanlardan, stratejik bakımdan önemli kıyı ve geçitlerden geçen gemileri denetleyen merkez. ‖ *Liman savunma karakol botları*, liman savunmasında kullanılan süratli karakol botları. (Karakol botlarında L/S sisteminde kullanılan silahlar bulunur ve 18 -20 deniz mili hız yapar. Bu botlar yançapı 5 millik bir sahayı 12 dk'da kontrol altına alabilir ve hedefe hücum edebilir. Telsiz, sonar, radar, ışıldak, su bombaları ve 20 mm'lik otomatik toplarla donatılan bu botlar liman savunma sisteminin en etkin araçlarıdır.) ‖ *Liman savunma sistemi* (L/S sistemi), askeri ve ticari gemilerin barındığı üs, liman ve demir yerlerini olası bir düşman saldırısına karşı korumak için geliştirilmiş tekniklerin tümü. (Liman savunma sistemlerinde derinliğine savunma ana ilkedir. Bu nedenle, limandan, üsten ya da demir yerinden olabildiğince uzakta bir perde oluşturulur; bu perdenin gerisinde gerek savunma, gerekse saldırı harekâtlarıyla bu perdeyi aşan ya da aşmaya çalışan düşman gemisi imha edilir. Savunulan bir liman ya da deniz geçidi genellikle 5 taktik bölgeye ayrılır: yaklaşma sahası, dış keşif sahası, avlanma sahası, iç keşif sahası, emniyet sahası.) ‖ *Liman savunması*, bir limanı, bir üssü ya da bir demir yerini, düşmanın mayın dökme ve sabotaj harekâtlarına karşı denizaltılarla ya da küçük suüstü araçlarıyla koruma. ‖ *Askeri liman*, tamamı ya da bir bölümü deniz kuvvetlerine ayrılmış ve genellikle bir tersane içeren liman. (Eğitim ve ikmal tesisleri de içeren bu limanlarda savaş gemilerinin bakımı, onarımı ve lojistik ikmalleri yapılır.) ‖ *Yapay askeri liman*, bir harekât sırasında, askeri birlikleri, bunların araç ve gereçlerini, lojistik destek malzemelerini, hızla karaya çıkarabilmek için harekât sahasının güvenli bir yerine çeşitli malzemelerden yararlanarak kurulan barınak. (En ünlüsü, Müttefikler'in 1944 haziranında Arromanches*'da kurduğu yapay limandır.)

G. Gerster-Rapho

Lima'da Başpiskoposluk sarayı (XVIII. yy.)

—Deniz. huk. *Bağlama limanı* → BAĞLAMA.

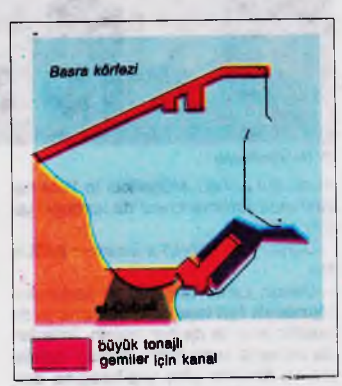
—Denizc. *Liman âdetleri*, bir navlun anlaşmasıyla ilgili taşımada, yükleme ya da boşaltmanın ya da her ikisinin, limanlarda zamanla kural haline gelmiş uygulama ve törelere göre yapılacağına dair, sözleşmelere konulan bir deyim. (Yorumu birçok anlaşmazlığa yol açtığından taşıyıcılarca pek itibar edilmez.) ‖ *Liman ağzı*, gemilerin limana girip çıkması için bırakılmış geçit. (Liman ağızları sancakta yeşil, iskelede kırmızı fenerlerle gösterilir.) ‖ *Liman başkanı*, limana gelen ve limandan ayrılan gemilerin giriş ve çıkış denetimlerini tüzük ve yönetmeliklere göre yapan, gereğinde geminin sefer iznini iptal yetkisine sahip kimse. ‖ *Liman başkanlığı* ya da *dairesi*, liman başkanlarının görevlerini yürüttüğü daire. ‖ *Liman cüzdanı*, denizde çalışmak isteyenlere, liman başkanlıklarınca belli koşullar altında verilen bir tür çalışma belgesi. (Uluslararası geçerliği vardır, yurtdışında pasaport yerine de geçer.) ‖ *Liman feneri*, denizde çatışmayı önleme kuralları gereğince, limanda demirli gemilerin, geceleri, baş ve kıç taraflarına, belirli bir yükseklige çekmek zorunda olduğu beyaz ışıklı fener. (Bu fener her yönden görülebilecek biçimde yerleştirilir.) ‖ *Liman hizmeti*, limanda bulunan gemilere limanın vermekle zorunluğu olduğu hizmet. — Limandaki faaliyetlerin zorunlu kıldığı gözetim hizmeti. ‖ *Liman işçisi*, limanlardaki gemilerin yükleme-boşaltma işlerinde çalışan işçi. ‖ *Liman işgal resmi*, limanlarda boş ya da yüklü olarak bekleyen ya da depo vb. işlerde kullanılarak yer tutan gemilerden belli bir tarifeye göre alınan ücret. (Bu ücret her limana göre değişir.) ‖ *Liman kaptanı*, liman sınırları içinde kaptanlık yapma yeterlik belgesine sahip kaptan. ‖ *Liman römorkörü*, limana giren ya da limandan çıkan gemilere, yanaşma ve avara manevralarında yardımcı olan, güçlü makinelere sahip, manevra yeteneği yüksek römorkör. (Gemilerin tonajına göre bir ya da birçok römorkör kullanılır.) ‖ *Limana giriş hakkı almak*, bir gemiden söz ederken, sağ-

lık denetiminden ve gümrükten geçtikten sonra limana girme hakkı elde etmek. || *Limana inmek,* bir gemiden söz ederken, yükleme ya da boşaltma yapmak için açık denizden gelip limana girmek. || *Ana liman,* deniz trafiğinin yoğun olduğu bölgelere kurulmuş ve her tonajdaki gemiye hizmet verebilen ticari önemi fazla büyük liman. || *Art liman,* bir limanın en geri bölümü; mavnalar, hizmet gemileri genellikle bu bölümde yatar, ayrıca havuzlar, gemi inşa ve bakım tersaneleri de burada yer alır. || *Cezir limanı,* suların en alçak seviyesinde bile yeterince derinliği olan liman. || *Dış liman,* bir limanın, denize bitişik, ancak kente uzak bölümü. || *Donatım limanı,* bir geminin donatıldığı liman. || *Kapalı liman,* ticaret gemilerinin ticari işlem yapamadığı liman. —Kötü hava koşullarına karşı korunmuş liman. || *Med limanı,* yalnız sular yükseldiğinde, giriş için yeterli derinliğe ulaşan liman. || *On liman,* bir limanın, giriş geçidiyle gemilerin yükleme -boşaltma yaptığı havuzlar arasında kalan bölümü. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Sığınma limanı,* herhangi bir arıza ya da kaza sonucu, bir geminin onarılmak için girdiği ya da çekilerek götürüldüğü en yakın liman. || *Talimat limanı,* eskiden kimi büyük deniz yolları yakınında bulunan ve uzak sefere çıkacak büyük yelkenlilere çeşitli talimatlar veren liman. (Bunların en ünlüsü, Manş girişindeki Falmouth idi.) || *Tıkalı liman,* girişi deniz alçaldığında girilemeyecek biçimde engelle kapatılmış liman. || *Uğrak liman,* gemi trafiği yoğun liman. || *Yarı cezir limanı,* giriş bölümü, sular yarı yarıya alçaldığı zaman gemilerin girmesine olanak verecek kadar derin olan liman. —Jeomorfol. Koy setleri ya da kıyı okları ile denizden ayrılarak lagüne dönüşmüş eski haliçlere, K.-B. Karadeniz kıyılarındaki tipik örneklerinden alınarak verilen ad. (Yükseltisi fazla olmayan bir plato içine hafifçe gömülmüş vadilerin aşağı çığırlarının deniz suları altında kalması ve sonradan önlerinin dalgalar ve akıntılarla sürüklenen maddelerle kapanması sonucunda oluşurlar. Bu tip kıyılara *limanlı kıyı* denir.) —ANSİKL. Gemilerin yanaşmasını, yolcu indirmesini, yükleme-boşaltma yapmasını sağlayan limanlar işlevlerine göre çeşitli adlar alır: sığınma limanları, yat limanları, balıkçı limanları, askeri limanlar ve ticaret limanları. Liman donanımları ile işlevleri arasında kuşkusuz bir ilişki vardır, ancak bir limanın ticari işlevi hiçbir liman donanımı (demir yerinde demirleme, gemideki kaldırma araçlarını kullanma, mavnalardan yararlanma) olmadan ya da kıyıdan uzakta da (deniz altı boruhatları üzerindeki petrol terminalleri) gerçekleştirilebilir. Ayrıca nehir ve deniz limanları arasında da, mevkiye ve işleve göre bir ayrım vardır. Birçok deniz limanı, deniz kıyılarında değil doğal olarak korunmuş su düzeyleri arz eden akarsular üzerinde yer alır. Genellikle, deniz limanları denizden çok uzakta olsalar bile (Manaus ya da Hankou) deniz gemilerine, nehir limanları da nehir teknelerine hizmet verir. Nehrin aşağı çığırında bir deniz limanı, yukarı çığırında da bir nehir limanı içeren Rouen limanı buna örnektir.

Teknik olarak liman, çoğu zaman soluğana ve fırtınalara karşı korunmuş genellikle barınaklı bir su düzeyi çevresinde kurulur. Bu barınak doğal olabilir. Bu tür limanlara örnek olarak akarsular üzerinde yer alan nehir ya da deniz limanları gösterilebilir; geçmişte deniz limanları, çoğunlukla gelgit etkisinin (gemilerin girişini kolaylaştırır) ulaşamayacağı en uç noktaya ve ilk köprünün (deniz gemilerinin daha ileri gitmesini engeller) bulunduğu yere kurulurdu: Londra, Rouen, Bremen vb. limanları bu türün klasik örnekleridir. Barınak, yapısal (Brest koyu), litolojik (Malta'da La Valletta koyu), morfolojik (fiyordlar ve rialar) ya da süreksiz dış korumalar, buzul birikmeleri (Helsinki), mercan resifleri (Darüsselam) gibi çeşitli nedenlerle hemen hemen kapanmış koylarla deniz kıyısında da oluşabilir. Hemen hemen hiç korumasız olan diğer durumlarda, seddelerle ya da dalgakıranlarla korunan yapay limanlar kurma yoluna gidilmiştir (Casablanca).

İşletilebilmesi için, doğal ya da yapay olarak korunmuş su düzeyi, dalgakıranlarla ayrılmış havuzlar biçiminde düzenlenir; bu düzenlemenin amacı kara ile deniz arasında oldukça uzun bir bağlantı yolu oluşturmaktır; bu yol maksimum sayıda geminin yanaşmasını sağlamak için rıhtımlar halinde düzenlenir ya da yük iskeleleriyle donatılır. Gelgitin etkili olduğu yerlerde, derinliği ve dolayısıyla da gemilerin giriş kolaylığı gelgit durumuyla değişen gelgit limanları ve havuzları ile ayrı ayrı ya da tümü birden eklüzlerle denizden tecrit edilen kabarma havuzlarını (yalnız Avrupa'nın Atlas okyanusu kıyısında hatta Kuzey Amerika'da rastlanır) birbirlerinden ayırt etmek gerekir.

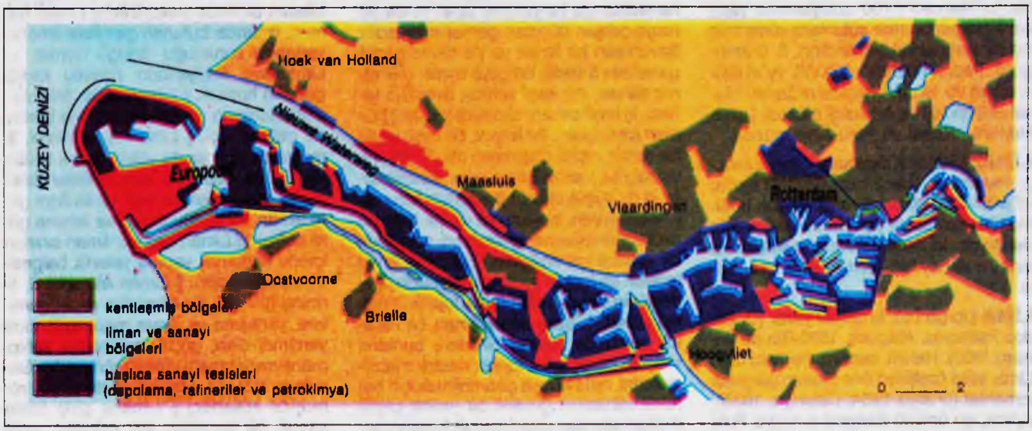
Limanlar, genellikle aktarma (özellikle rıhtım kenarında), dolaşım ve depolama (hangarlar, depolar, silolar vb.) alanları ile idare ve hizmet binaları olarak kullanılan oldukça geniş bir araziyi işgal eder. Her fabrikanın kendi rıhtımını oluşturmasıyla

deniz üzerinde inşa edilmiş liman (el-Cubail, Suudi Arabistan)

kara içinde inşa edilmiş liman (Le Havre)

nehir-deniz iç limanı (Rotterdam, Hollanda)

sanayinin deniz cephesinde gelişmesi, 60'lı yıllardan başlayarak, birkaç bin hektarlık alanlarda kurulan ve deniz limanlarında (Fransa'da: Fos-sur-Mer, Dunkerque, Le Havre vb.) daha yaygın olmakla birlikte nehir limanlarında da (Strasbourg) görülen "sınai liman bölgeleri"nin gelişmesine neden oldu.

Alana duyulan bu gereksinimler, limanın bir akarsu (uzunlamasına gelişme gösteren limanlar) ya da deniz kıyısında (deniz cephesindeki limanlar) kurulu olmasına göre değişiklik gösteren liman büyüme sorununu ortaya çıkardı.

Nehir limanlarından uzun süre, geminin nehrin ortasına demirlemesi ve yükleri ile yolcularının mavnalarla taşınması biçiminde yararlanıldı (Londra XVIII. yy.'a kadar). Sonra kıyılar, bugün bile büyük nehir kuruluşları (New Orleans) için yeterli olan rıhtımlarla ve yük iskeleleriyle donatıldı. Limanların her geçen gün daha da büyümesi kıyılardan biraz uzakta havuzların açılmasını gerektirdi (Londra dokları, 1802 -1886 arası). Bu havuzlar akarsudan fazla uzakta yer alamaz; kaldı ki, kentlerin büyümesi de, onların genişleme olanaklarını kısıtlamaktadır. Bu durumda liman, aşağı çığıra doğru, gemi boyutlarının büyümesiyle kaçınılmaz hale gelen bir göçe başlar. Bu göç, bir sıçrama biçiminde (Bremen'de, Bremenhaven'in kurulması) ya da sürekli bir biçimde (Göteborg) gerçekleşir. Böylece liman kıyıya ulaşabilir ve deniz cephesindeki bir limanın büyüme özelliklerini kazanabilir (Rotterdam).

Deniz cephesindeki limanların temel öğesi genellikle az ya da çok koruntulu küçük bir koydur; ancak bu koy zamanla yetersiz kaldığından terk edilir ve yat ya da balıkçı limanı olarak kullanılan bir "eski liman"a dönüşür (Marsilya). Bundan sonra limanın büyümesi yapay bir limanın büyümesi gibi olur. Bu büyüme sırasında önce yakınsak dalgakıranlarla açık denize doğru kayılır ve derinlik arttıkça maliyet de arttığından belli bir noktada (30 m ortalama sınır) durmak gerekir. Bundan sonraki yayılma klasik bir biçimde, kıyıya koşut olarak gelişir: açık denizde bir sedde inşa edilir, gerektiğinde de kıyının gerisinde iç limanlar (Dunkerque, Fos-sur -Mer) kazılır. Sınai liman bölgelerinde ya da konteynerli büyük terminallerde dolma topraklara duyulan gereksinim ya arazi parçasının ilerletilmesiyle (Fos-sur-Mer) ya da yapay adalar (japon limanları) oluşturarak karşılanır.

Limanlar ister bir devlet kuruluşu, ister bir karma şirket, ister bir yerel ortaklık, ister bir ticaret ve sanayi odası ya da özel bir şirket tarafından yönetilsin liman donanımlarının gerektirdiği kimi kez önemli miktarlarda olan yatırımlar, işlevlerin özellikle de içlerinde en önemlisi olan ticari işlevin optimal uygulanma biçimine uygun olmalıdır. Bu son durumda, yatırımlar özellikle deniz taşımacılığı için aşırı maliyet kaynağı olan liman tıkanıklığını önlemeye yeterli olmalı ayrıca kimi geçişleri engellemeyi sağlamalı ancak aşırı donanımdan da kaçınılmalıdır. Ticari olmayan işlevler arasında yer alan balıkçılık, yatçılık özel limanların ortaya çıkmasına ya da çokamaçlı limanlarda özel olarak donatılmış havuzların düzenlemesine neden olabilir. Belli sayıdaki balıkçı limanı ya da balıkçılık için düzenlenmiş liman da (Esbjerg) sonradan ticari limana dönüşmüştür.

Dört temel eğilim ticari işlevi ayrı ayrı ya da tümüyle belirleyebilir. Yolcu taşımacılığı hava taşımacılığının rekabeti karşısında oldukça azalmıştır. Ancak yine de boğazları geçmede, adalarla bağlantı sağlamada, hemen hemen kapalı denizlere ulaşmada önemini korumaktadır. Yolcu taşımacılığı limanların ya da deniz barınaklarıyla donatılmış havuzların uzmanlaşmasına olanak verir ve buralara refakat taşıtları biçiminde büyük bir yük trafiği sağlar (Calais). Kimi büyük limanlar arasında gerçekleştirilen ve tüm dünyayı kapsayan yük transiti, bir "deniz önülkesi" *(foreland)* ile gelişmesi, genellikle kara taşıma araçlarının sağladığı bağlantıya dayanan bir *hinterland* (artülke) arasında yapıldığında ticari işlevin temel görünümünü oluşturur. Dünyanın birinci limanı olan Rotterdam, bu önemini her şeyden önce Rheinland eksenine borçludur. Limanlarla ilgili bir sınıflandırma yapıldığında, hinterlandın bölgesel, ulusal ya da uluslararası boyutu göz önüne alınmalıdır. Ambarların ve yük dağıtımının işlevi, teknik (yüklerin ayrılması ve kabotajla dağıtım) ya da genellikle ekonomik (hammade akışı) incelemelere bağlıdır. Bu işlev açık bölgelerin varlığıyla (Hamburg) ya da açık limanların fiili büyümesiyle (Hongkong, Singapur) kolaylaşmıştır. Terminal işlevi, transit işlevin tersine, bir liman kentinin, bu kent ne kadar büyük olursa olsun gereksinimlerinden çok limanın sanayileşmesine (Dunkerque) bağlıdır.

Bu işlevler, genellikle ikiye ayrılır: bir yanda özel limanlar (sanayi limanları, petrol limanları, maden limanları ve genel olarak çok özel ürünlerin dışsatımının yapıldığı limanlar), bir yanda da bir bölgenin ya da bir ülkenin (Casablanca ya da Abican) gereksinimlerini karşılamak için değişik malların ithal edildiği çokamaçlı limanlar. Ayrıca deniz trafik yönünün değişmesiyle limanlar arasında çetin bir rekabet ortaya çıkar (Anvers, dördüncü "fransız" limanı); bu da, 1960'tan bu yana limansal sanayileşmenin ve konteyner trafiğinin gelişmesiyle desteklenen bir yoğunlaşma çerçevesinde bir hiyerarşiye neden olur. Nicelik bakımından, liman istatistikleri bu hiyerarşiyi belirlemeyi zorlaştırır. Taşınan yüklerin tonajını hesaplamada, dökme yük trafiği (petrol ürünleri, kömür, cevher, tahıl vb.) ile "genel" ya da "kırkambar" denilen ve bir limanın etkinliğini, yerel ve bölgesel etkisini daha çok artırarak gitgide konteyner trafiğine dönüşen yük trafiği arasındaki fark göz önünde bulundurulmalıdır. Son olarak, çok değişik yönetimsel sınırlamalar da hesaba katılmalıdır: Tokyo koyunda yer alan dört limandaki (Şiba, Tokyo, Kavasaki, Yokohama) yük trafiği Rotterdam'dan fazladır.

• *Yat limanları.* Yat limanlarında, teknelerin dayanıksız olması nedeniyle suyun çırpıntısız olmasına büyük özen gösterilmelidir. Hafif yük iskeleleri, yüzer iskeleler ve istisnai olarak daha dayanıklı iskeleler yat limanlarının yanaşma yapılarını oluşturur.

• *Nehir limanları.* En işlek nehir limanları Kuzey Amerika'nın ve Avrupa Ekonomik topluluğu'nun sanayi bölgelerinde yer alır. Havuzlarla, değişik aktarma araçlarıyla ve ambarlarla donatılan bu limanların yıllık yükleme-boşaltma tonajı önemli miktardadır. 1989'daki yük trafiği (milyon ton olarak belirtilmiştir) Hollanda'da 291, Almanya'da ise 235 Mt'a ulaşmıştır. ABD'de, özellikle Mississippi ve kolları üzerinde, Rusya'da ise Moskova'da ve Volga üzerinde (Volgograd) büyük nehir limanları vardır.

• *Ön liman.* Ön liman, römorkörler yardımıyla ya da tek başına limana giren gemilerin hız kestiği (yani durana kadar yavaşladığı) bölgedir. Limandan çıkan gemiler, salma işlemini havuzlarda yapamadıklarında bu bölgede gerçekleştirir. Bu manevraları sağlamak için, yavaşlama uzaklığının limana kabul edilen en büyük geminin uzunluğunun 4-5 katı ve kullanılabilir saldırma dairesinin çapı da bu uzunluğun en az 2 katı olmalıdır. Ön liman soluğanın ve akıntıların (römorkörlerin palamarları almasını kolaylaştırmak için) yanı sıra rahatsız edici rüzgârlardan da (salma için) korunmalıdır. İstisnai olarak, manevra gücü çok yüksek olan ve rıhtımda çok az kalan gemilerle yapılan ekspres servisler için (yolcu, ro-ro vb.) yanaşma mevkileri ön limanda kurulabilir, ancak bunun diğer seferlerin güvenliği için tehlike oluşturmaması gerekir.

Türkiye'de liman, rıhtım ve iskelelerin işletilmesi Denizcilik işletmeleri genel müdürlüğü ile TCDD Limanlar dairesi başkanlığı'nın görevleri arasındadır: Antalya, Giresun, Hopa, İstanbul Avrupa yakası (Salıpazarı, Galata, Sarayburnu), Rize, Tekirdağ, Trabzon limanları işletme müdürlükleri Denizcilik işletmesi genel müdürlüğü'ne; Bandırma, Derince, İskenderun, İstanbul Anadolu yakası (Haydarpaşa), Mersin, İzmir, Samsun limanları işletme müdürlükleri ile Van gölü feribot müdürlüğü ise TCDD Limanlar dairesi başkanlığı'na bağlıdır. Türkiye'deki başlıca limanların özellikleri tablodaki gibidir.

LİMAN	uzunluğu (m) rıhtım	yıllık demirleme kapasitesi (gemi sayısı)	yıllık yükleme boşaltma kapasitesi (ton)	depolama kapasitesi		
				açık alan	kapalı alan	yıllık top. dep. kap.
ANTALYA	1 900	2 975	3 001 600	4 666 666 ton	46 000 ton	4 715 332 ton
BANDIRMA	2 667	2 434	3 000 000	15 750 m²	6 952 m²	
DERİNCE	919	861	1 100 000	7 101 m²	72 864 m²	1 810 000 ton
GİRESUN	1 022	1 575	638 400	2 325 m²	54 350 m²	1 300 000 ton
HOPA	815	1 425	1 310 400	3 000 m²	28 960 m²	722 399 ton
İSKENDERUN	1 025	976	2 284 809	20 265 m²	170 000 ton	300 000 ton
İSTANBUL ANADOLU YAKASI HAYDARPAŞA	1 666	1 460	2 531 209	1 555 500 ton	354 500 ton	1 510 000 ton
İSTANBUL AVRUPA YAKASI (Salıpazarı, Sarayburnu, Galata, Kuruçeşme)	2 000	7 000	3 226 000	6 000 000 ton	1 378 000 ton	7 378 000 ton
İZMİR	1 469	3 150	3 606 000	1 464 727 ton	530 000 ton	1 995 000 ton
MERSİN	2 889	4 198	4 116 000	325 000 m²	11 169 m²	7 750 740 ton
SAMSUN	644	861	2 060 800	80 500 m²	13 400 m²	2 086 777 ton

İstanbul'un Avrupa yakasında bulunan Salıpazarı rıhtımı, 1892 yılında küçük bir liman olarak hizmete girmiş, zamanla gelişerek bugünkü durumuna gelmiştir. Nisan 1986'dan sonra yük trafiğine kapatılan rıhtım, yalnızca yolcu vapurlarına hizmet vermektedir. Aynı tarihten itibaren Salıpazarı rıhtımının yük trafiği Haydarpaşa, Tekirdağ ve Derince limanlarına kaydırılmıştır. Salıpazarı liman depolarına TIR'larla gelen dışalım ve dışsatım mallarının yükleme ve boşaltmasını gerçekleştirmek üzere İçerenköy'de yapılmış olan gümrük deposu ise, limanın yük trafiğine kapatılması nedeniyle, Maliye ve Gümrük bakanlığı ana hizmet birimlerinden alınarak, Tasfiye işleri döner sermaye işletmeleri genel müdürlüğü'ne devredildi.

1991 yılı boyunca Türkiye'nin limanlarına 22 000 gemi yanaşmış, bu gemilerden 401 646 yolcu inmiş, 17 132 691 ton eşya, 39 603 m^3 kereste, 618 baş hayvan boşaltılmıştır. Aynı yıl Türkiye limanlarından çıkmış olan toplam 21 874

gemiye 375 633 yolcu binmiş, 11 986 220 ton eşya, 37 658 m³ kereste, 967 baş hayvan yüklenmiştir.

Liman ressamları, İstanbul Güzel sanatlar akademisi'nde Léopold Lévy atölyesinden yetişmiş bazı genç ressamlara sonradan yakıştırılan ad. Haşmet Akal, Agop Arad, Avni Arbaş, Turgut Atalay, Avni Başağa, Nuri İyem, Fethi Karakaş, Nejat, Selim Turan ve Mümtaz Yener' in kurucuları arasında yer aldığı "Yeniler grubu", ilk sergisini 28 mart 1940'ta Gazeteciler cemiyeti'nin Beyoğlu'ndaki lokalinde açtı. Sergilenen yapıtların başlıca ortak yanı, İstanbul limanından alınma temalar olduğundan, bunları "D grubu" ressamlarından ayırt etmek için kullanılan "liman ressamları" deyimi giderek benimsendi ve yerleşti. Yeniler grubu on beş yıl süreyle yaklaşık on sergi açtıysa da, grubu oluşturan sanatçılardan bazıları ilk yıllarda savundukları toplumcu-gerçekçi çizgiden yavaş yavaş uzaklaştılar; Abidin Dino, Avni Arbaş, Nejat, Selim Turan gibi bazı ressamlarsa, savaşın sona ermesi üzerine Fransa'ya giderek çalışmalarını orada sürdürdüler.

LİMAN VON SANDERS (Otto), alman general (Stolp 1855 - Münih 1929). 1874'te orduya girdi, 1911'de tümgeneralliğe yükseldi. Türkiye'deki alman askeri heyetinin başkanı olarak İstanbul'a geldi (1913). Türk hükümeti tarafından, birinci ferik (orgeneral) rütbesiyle türk ordusunda reform komisyonunun da başkanlığını yapmak üzere karargâhı İstanbul'da bulunan I. Kolordu'nun komutanlığına ve Yüksek askeri şûra üyeliğine atandı. 1914'te alman ordusunda korgeneralliğe, Türkiye'de mareşalliğe yükseltildi ve ordu müfettişliğine getirildi. Ağustos 1914'te 1. Ordu, mart 1915'te Çanakkale boğazının savunmasıyla görevli 5. Ordu'nun komutanlığını üstlendi. 1917-18 yıllarında Filistin cephesinde Yıldırım orduları grubu' nun komutanlığını yaptı. Bu cephe Allenby'nin yönettiği ingiliz kuvvetlerinin saldırıları karşısında çöktü (eylül 1918). Mondros mütarekesi'nden sonra bir süre İstanbul'da gözaltında tutulan Liman von Sanders, daha sonra Almanya'ya döndü. Türkiye ile ilgili anılarını yazdı: *Türkiye'de beş sene* (1921 ve 1968) [*Fünf Jahre in der Türkei*, 1920].

Liman von Sanders

LİMANLAMAK gçz. f. Denizc. **1.** Bir gemiden söz ederken, limana girmek ve orada kalmak. **—2.** Denizden, rüzgârdan söz ederken, yatışmak, durgunlaşmak. **—3.** *Limanladı*, fırtınalı bir havadan sonra, rüzgârın kesilip denizin durgunlaşması durumunda kullanılan deyim.

LİMANLIK sıf. **1.** Liman gibi kullanılmaya, liman yapmaya elverişli yer için kullanılır. **—2.** Dalgasız, yatışmış deniz; sakin ve rüzgârsız hava için kullanılır.

◆ a. Denizc. Gemilerin rahatça yatabileceği, rüzgârdan ve denizden etkilenmeyen yer.

LİMANOWSKİ (Bolesław), polonyalı tarihçi ve toplumbilimci (Podgórz 1835-Varşova 1935). 1860'a doğru Vilna devrim komitesi üyesi; Arhangelsk yakınlarına sürüldü. 1868'de affedildi, 1892'de Paris kongresi'ne başkanlık yaptı, bu kongre sırasında Polonya Sosyalist partisi kuruldu. 1922 -1935 arasında bu partiyi Polonya senatosu'nda temsil etti. *Historja Powstania Narodu Polskiego* (Polonya halk ayaklanmaları tarihi; 1888) ve *Historja Demokracji Polkiej w Porozbiorowej* (Polonya'da demokrasinin tarihi; 1901) adlı yapıtların yazarıdır.

LİMANTOUR (José Yves), meksikalı siyaset adamı (Mexico 1854 - Paris 1935). Meksika'ya yerleşmiş fransız bir ailenin oğludur. 1876'da meksika uyruğuna geçti. Ekonomi politik profesörüydü. Porfirio Díaz hükümetinde Maliye bakanlığı yaptı (1893-1911), hazinenin durumunu düzeltti, yeraltı zenginliklerinin işletilmesine hız verdi, demiryollarını millileştirdi vb. Olgucu düşünceleri benimseyen modernleşme yanlısı siyasetçilerin (*científico*'lar) önderi olarak, Díaz'ın yerine Cumhurbaşkanı olmaya çalıştı, ama başaramadı. 1911' de diktatörle birlikte devrilince, Paris'te sürgünde yaşadı.

LİMAPONTİA a. (fr. *lima* [ce] salyangoz ve yun. *pontos*, deniz'den). Avrupa denizlerinde yosunlar arasında yaşayan, yassı kurtlara benzeyen, arttansolungaçlı karındanbacaklı yumuşakça cinsi. (Çok çabuk kasılır ve kaygandır; gözleri geniş kafasının yanlarındadır; dokunaçları yoktur, ama ince bir ayağı vardır. *Limapontiidae* familyasının örnek tipi.)

LİMARİ, Orta Şili'de il. Merkezi *Ovalle*.

LİMASEL a. (fr. *limacelle*). Sümüklüböcekgiller ve *Arionidae* familyası üyelerinin iç kavkısı.

LİMASOL, rumcası **Lemessos,** Kıbrıs'ın güney kıyısında liman kenti, yönetim bölümü merkezi, Limasol körfezinde; 132 100 nüf. (1990). Besin sanayileri (şarapçılık, meyve konserveciliği).

—Tar. Kıbrıs tarihine koşut bir geçmişe sahip bulunan Limasol, 1424'ten başlayarak memluklu sultanı Baybars'ın askerlerince kuşatıldı ve bir bölümü Lusignanlar'ın elinden alındı. İki yıl sonra da kral Janus V tutsak edilerek kentin tümü Baybars ordusunun eline geçti. Memluklar'ın Kıbrıs krallığı'nı vergiye bağlayıp Limasol'dan çekilmelerinden sonra Kıbrıs'la birlikte Limasol da 82 yıl Venedikliler'in yönetimi altında kaldı (1489-1571). Kıbrıslı korsanların Akdeniz'de seyreden türk gemilerini rahatsız etmeleri, Venedikliler'in de buna ilgisiz kalmaları üzerine, Lala Mustafa Paşa'nın komutasındaki bir donanma Kıbrıs'a gönderildi; 1 temmuz 1570 günü türk gemileri Limasol limanına girdi. Ertesi gün Limasol'u savunan Leftari kalesi kendiliğinden teslim oldu ve üç yüz yılı aşkın bir süre türk yönetimi altında kaldı. Bu tarihlerde kent nüfusu 6 000 dolayında bulunuyordu.

—Güz. sant. Aslan Yürekli Richard'ın evlendiği (1191) şato, XII. yy. yapısıdır. Surlar 1525'te Venedikliler'ce yıktırılmıştır. Mestan Ağa'nın yaptırdığı Camii kebir ya da Büyük cami (1829), Köprülü İbrahim Ağa'nın inşa ettirdiği Camii cedit ya da Dere camisi (1841, 1906'da onarıldı) ve Mescit camisi (1900) türk dönemi anıtlarıdır.

LİMASOL körfezi, rumca **Kolpos Akroteriu,** Kıbrıs'ın G. kesimi kıyısında aynı addaki liman kentinin bulunduğu girinti.

LİMAY, Filipinler'de yer, Luzon adasının batı kıyısında. Petrol rafinerisi.

LİMB a. (fr. *limbe*; lat. *limbus*, bordür, kenar'dan). Gökbil. ÇEPER'in eşanlamlısı.

LİMBA a. Tropikal Afrika ormanlarında yetişen ve orman sanayisinde çok kullanılan büyük ağaç. (Bil. *Terminalia superba; combretace* familyası.) [Diğer adları *frake, limbo, mayombe cevizi*.]

—ANSİKL. Limba, Sierra Leone'den Angola'ya kadar Afrika'nın bütün batı kıyısında, ama daha çok Kongo ve Zaire'de bulunur. Dalları gövde boyunca halka dizilişlidir; yaprakları elverişsiz mevsimde dökülür; meyvesi eni boyundan fazla bir samaradır. Kerestesi değişik kalitelerde, gevrek ve hafiftir; kolaylıkla işlenebilir. Kontrplak yapımında çok kullanıldığı gibi doğramacılıkta, marangozlukta ve mobilya yapımında da kullanılır. Bazı ağaçlarda öz odunun çevresinde siyahımsı bölgeler vardır (*siyah limba*); bunlar ince marangozlukta çok tutulur Limba, hızlı büyüyen ve doğal olarak kendini budayan bir ışık ağacıdır. Kerestesi daha çok Kongo'dan, Zaire'den, Gabon'dan ve Ekvator Ginesi'nden ihraç edilir. Batı Afrika'da da limba işletilmektedir, ancak kerestesi daha düşük kalitelidir.

LİMBACH-OBERFROHNA, Almanya'nın Saksonya eyaleti sınırları içinde yer alan kent, Leipzig'in B.'sında; 25 400 nüf. Tekstil sanayisi. Tekstil makineleri. Makine sanayileri.

LİMBALAR, Sierra Leone'nin kuzey ve orta kesiminde yaşayan, kva grubundan, 344 250 nüfuslu (1989) halk topluluğu. Avcılık ve balıkçılık da yapmakla birlikte, asıl tarımla (özellikle pirinç) uğraşırlar. Totemci özellikler taşıyan, bazıları mande kökenli on patriklana bölünür ve reisleri bazen limba olmayan bireylerden oluşan reislikler biçiminde örgütlenmişlerdir. Babasoyluluğa ve babayerli konut kurallarına dayanan köyleri, bu reislikler yönetir. Köylerdeki yönetim, bir yaşlılar kurulunun yardımıyla, köy başkanları tarafından sağlanır. Müslüman halklarla çevrili olmalarına rağmen, atalara ve kutsal bir tepe üzerindeki bir yüce tanrıya tapmayı sürdürmektedirler.

LİMBALİ a. Tropikal Afrika'da yetişen ve kaba dokulu, yarı sertten serte, yarı ağırdan ağıra kadar değişik nitelikte bakıra çalan kahverengi bir odun veren ağaç. (Odunu doğramacılıkta, parke yapımında, köprü döşemelerinde, vagon tabanlarında, traverslerde kullanılır. *Gilbertiodendron* cinsi; baklagiller familyası.)

LİMBİATE, İtalya'da (Lombardia) kent, Milano'nun kuzey banliyösünde; 32 000 nüf. Makine sanayileri. Tuğla.

LİMBİK sıf. (fr. *limbique*'den). Nörol. *Limbik sistem* ya da *oluşum*, çeşitli yapılardan oluşan ve bellekte ve güdülenme durumlarının oluşunda önemli rol oynayan sinirsel küme: cingulum korteksi, denizatı, beyin bademciği, birleşek çekirdekleri, hipotalamus, ortabeyin ağı. (Broca tarafından önerilmiş olan bu terim, başlangıçta, beyin yarımkürelerinin iç yüzündeki cingulum korteksi [limbik korteks] anlamına geliyordu.)

—ANSİKL. Soyoluş bakımından çok eski olan bu yapı, basit ve ilkel türlerde koklama duyumunu yönetirdi ve cingulum korteksinin (limbik korteks) beyin neokorteksine göre daha ilkel bir yapısı vardı. Memelilerde, limbik sistem lezyonları, beslenme davranışlarını, cinsel davranışları artırır (cinsel davranış çoğunlukla artarsa da özgüllüğünü kaybeder, hatta eş, cansız bir cisim dahi olabilir), sosyal davranışları (saldırganlık) değiştirir. Denizatı oluşumlarının ya da yollarının zedelenmesinden sonra hayvanın öğrenmesi de çok bozulur, ama hayvan lezyondan önce edindiklerini korumayı sürdürür. İnsanda iki taraflı denizatı lezyonu yeni olayların belleğe yerleşmesini engeller. Bazı ülkelerde, çok sayıda ırza geçme suçu işlemiş kişilerde, cinsel etkinliği azaltmak amacıyla elektrikle beyin bademcikleri tahrip edilmektedir.

Limbik oluşumlar, bellek ve duyguların "yerleşme yeri" değildir; anısal kalıntıları, özellikle uykuda, güçlendirerek, geçmiş deneyleri "yeniden yaşayabilme" olanağını sağlayan düzenleyici bir sistemdir. Öte yandan, beyin kabuğu ve hipotalamusla işbirliği yaparak besinsel, cinsel ya da sosyal davranışların hazırlanmasına katılır.

LİMBO a. (ital. *lembo*). Denizc. **1.** Nehirlerde ve sığ sularda kullanılan, alçak bordalı, altı düz, küçük tekne. **—2.** *Limbo etmek*, bir ticaret gemisinin yükünü, bu geminin bordasına yanaşan başka bir gemiye aktarmak. (Genellikle sığ limanlara giremeyen büyük gemiler yüklerini küçük tonajlı gemilere limbo eder. Ayrıca karaya oturmuş bir geminin yüzdürülebilmesi için, yükünün başka gemilere limbo edilmesi gerekir.)

LİMBOURG, hollandaca **Limburg,** Belçika'nın K.-D.'sunda il; 2 421 km²; 745 034 nüf. (1990). Merkezi *Hasselt*; 3 *arrondissement (Hasselt, Maaseik, Tongeren)* ve 44 komün. K. kesimi Campine'in D. bölümünü kapsar; burası toprakları ve-

rimsiz, ama iki otoyol ve kanallarla (bunlardan biri Albert kanalıdır) ülkenin geri kalan bölümüne bağlanan ve Belçika kömür (6 Mt) havzasını içine alan bir bölgedir; buradaki çeşitli sanayi kolları yakın tarihte gelişmiştir. K.'de demir dışı madenler metalürjisi (Neerpelt, Overpelt); G.'de otoyolların ve Albert kanalının yakınlarında, otomobil, makine, elektrikli gereçler yapımı, besin sanayisi (Genk, Hasselt). Limbourg'un güney ucunda uzanan yağışlı Hesbaye'de otlaklar, kurak Hesbaye'e göre daha geniş alanlar kaplar; burası, Tongeren ve Saint-Trond çevresinde bir meyvecilik bölgesidir. G.-D.'da Liège iliyle ayrılan küçük Fouronlar arazisi Belçika'daki dil çekişmesinin en yoğun olduğu yerlerden biridir.

—Tar. Eskiden Aşağı Lorraine'de önce bir kontluk, sonra düklük olan Limbourg ancak kont Valeran'dan (öl. 1082) sonra egemenliğine kavuştu. 1288'de düklük üzerindeki hakları Brabant dükü ele geçirdi. Westfalen barışı'yla Limbourg, İspanyol Hollandası'yla Birleşik Eyaletler arasında paylaşıldı. Fransız egemenliğindeyken Ourthe ve Meuse-İnférieure *département*'ına dahil edildi (1794-1814). Belçika'nın vazgeçmesinden sonra Limbourg'un Maastricht'i çevreleyen bölümü 1839'dan 1866'ya kadar Germen konfederasyonu'nun egemenliğinde kaldı.

LİMBOURG kardeşler (DE), XIV. yy. sonu ile XV. yy. başında yaşamış fransız-flaman tezhip ustaları. J. Malouel'in yeğenleri olan HERMAN ve JEAN kardeşler, 1402'den başlayarak amcalarının koruyucusu Atak Philippe için çalıştılar. 1405'e doğru Jean de Berry'nin hizmetine girdiler. 1409'a doğru üç kardeşin en yeteneklisi olan POL da onlara katıldı. Aldıkları unvan ve armağanlardan da anlaşıldığı gibi, dukalık sarayında büyük itibar gördüler (özellikle Pol). Üçü de oldukça genç yaşta, dükten (1416) birkaç yıl önce öldüler; buna rağmen, kuzey ülkelerine özgü gözlemleme anlayışı ile italyan kompozisyon beğenisini birleştiren yapıtları, o dönemin saray yaşamını en iyi anlatan belgelerdir. En önemli yapıtları, Jean de Berry için gerçekleştirdikleri *Très Riches Heures* (Condé müzesi, Chantilly) ile *Belles Heures* (New York, Cloisters) adlı zengin süslemeli dua kitaplarıdır. Sanatçıların özgün üslubunu ortaya koyan bu yapıtlar, uluslararası gotik sanatın en değerli örnekleridir.

LİMBULAR, Nepal, Sıkkım ve Bhutan arasında dağılmış, yaklaşık 300 000 nüfuslu tibet-birman halk topluluğu. Dağlarda yaşayan ve tarımla geçinen, "Subba" denilen ve makamı kalıtımsal bir nitelik taşıyan bir başkanın yönettiği köylerde oturan Limbular, içtenevli klanlar ve babayerli konut temeline dayalı babasoylu bir toplum oluştururlar. Dinleri buddhacılık ve hinduculuğun izlerini taşımakla birlikte, dağ ve sel ruhlarına taparlar.

LİMBURG, Hollanda'nın güneyinde il; 2 172 km²; 1 099 600 nüf. (1989). Merkezi *Maastricht*. Belçika Limbourg'uyla Hollanda Limburg'unun 1839'da kesin olarak ayrılması, Meuse kıyısında, topografya, jeoloji, ve iklim özellikleri bakımından Hollanda'nın geri kalan bölümünden çok Belçika'ya benzeyen bu ilin oluşmasına yol açtı. Geleneksel çok ürünlü tarım, sebze yetiştiriciliği, süt hayvancılığı ve tavukçuluk gibi ticari üretime yöneldi. Güneyde madenkömürü çıkarımı bütünüyle durdu; kimya, elektronik, makine ve otomobil sanayilerinin gelişmesine karşın, komşu Almanya'ya çok sayıda işçi gitmektedir.

LİMBURG, Almanya'da Hessen eyaleti sınırları içinde kent, Lahn kıyısında; 2u 400 nüf. XIII. yy.'dan kalma gotik bölümler içeren roman üslubunda görkemli katedral. Piskoposluk müzesinin bulunduğu XIII.-XVI. yüzyıllardan kalma hisar. Takım tezgâhlar. Elektrikli aygıtlar. Tekstil. Cam fabrikaları. *Limburg kroniği*, alman tarihinin ilk yapıtlarından biridir.

LİMBURGİT ya da **LİMBURJİT** a. (fr. *limburgite;* Almanya Federal Cumhuriyeti'nde bir kent adı *Limburg*'dan). Petrogr. Olivin bakımından zengin bazanit.

LİME a. (fars. *lime*). 1. *Esk.* Parça, dilim. —2. *Lime lime,* parça parça; parçalanmış, eskimiş: *Caketi lime lime olana kadar giydi. Bacağında lime lime bir pantolon vardı.*

LİMENİA, bugün **Yeşilırmak,** rumca **Limnites.** Tar. coğ. Kıbrıs'ın K.-B.'sında antik kent, kalıntıları kıyı boyunca küçük bir düzlüğe yayılmıştır. Burası Aukslbios' un adaya çıktığı ve aziz Markos tarafından Soloi piskoposluğuna atandığı (İ.S. 52) ve aziz Markos'un Kıbrıs'ı terk ettiği yerdir. 1889'da kazılan kutsal alanda Arkaik ve Hellenistik dönemlerden bronz, kireçtaşı ve pişmiş topraktan yapılmış heykeller ele geçmiştir.

LİMENİTİS a. İri beyaz benek dizileri taşıyan, mavi ya da mor parıltılı esmer renkli kanatları güzel kelebek cinsi. (*Limenitis populi, L. camilla,* ve *L. sibylla* yazın, orman ve bahçelerde yaygındır. Bazı türlerin tırtılı hanımelide, bazılarınınki kavakta yaşar. Güdükbacaklıkelebekgiller familyası.)

LİMERİCK a. (ing. *limerick,* olasılıkla XVIII. yy.'da ünlü bir irlanda halk şarkısında geçen öz. a. *Limerick*'den). İngiliz edebiyatında 5 dizeli, kaba güldürü biçiminde epigram (E. Lear'in *The Book of Nonsense* [1846] adlı kitabı ile ortaya atılan bu tür, kısa sürede açık saçık öğrenci şarkılarına dönüştü.

LİMERİCK → LUİMNEACH.

LİMES a. (yol, geçit anlamında lat. sözc.). Roma İmparatorluğu döneminde yabancı ülkelere ve çöllere karşı sınıra koşut olarak uzanan savunma hattı.

—ANSİKL. • *Tarihsel gelişme.* Agricola, Britanya'da bu tür bir hattın yapımına girişti. Domitianus da, Decumates alanlarını korumak üzere aynı şeyi yaptı. Flaviuslar döneminde, Avras'ı kendisine merkez olarak alan Numidia limesinin yapım çalışmaları düzenlendi; Hadrianus Pannonia, Britanya ve Afrika'da, sınırların tahkimi için çok çaba harcadı. Severuslar döneminde de çalışmalar sürdürüldü. Savunması düzenlenen bölgelere "limes" adı veriliyordu: *limes Britannicus* ("Hadrianus* duvarı"), *limes Germanicus, limes Dacicus, limes Syriae, limes Arabicus, limes Numidicus* gibi.

• *Yapı.* Sınırı birçok durumda nehir ve kıyı gibi doğal engebeler koruyordu. Örneğin Ren, gerçek bir limes yapımını gereksiz kılıyordu. Böyle durumların olmadığı yerde, bir savunma hattı zorunluğu sözkonusuydu. İmparatorluğun sınırında karmaşık askeri tesisler yer alıyordu. Önemli sınır kentleri yer yer gelişmişti (özellikle Tuna kentleri: Carnuntum, Brigetio, Aquincum, vb.). Ordugâhların oluşturduğu bir çekirdek çevresinde kurulan gerçek askeri kentlerdi bunlar. Uzun süre toprak ve çalı demetinden tabyalar olarak kalan bu ordugâhlar da, II. yy.'dan başlayarak sürekli ve dayanıklı maddelerden yapılan ordugâhlar durumuna geldiler. Geçiş ve değiş tokuş yerleri olan ve genellikle sınır ırmak (Ren, Tuna) üzerindeki bir köprüyle aynı zamanda kurulan bu kentler, askeri birliklerin kullandıkları yollarla ve az ya da çok yoğun bir savunma tabyaları ve hendekleri ağıyla birbirlerine bağlanıyorlardı. Ünlü bir limes örneği oluşturan Numidia'da, 1) bazen kuleler ve küçük tabyalar eklenen bir surla *(vallum)* birlikte bir hendek *(fossatum)* ve 2) hendeğin önünde ve arkasında tek tek istihkâmlar vardı. Böylece limes, gitgide geliştirilen ve tamamlanan, ayrıca tarımsal bir sömürgeleştirmenin de eşlik ettiği derinlemesine bir savunma sistemi oluşturuyordu. Daha batıdaki düzen, çok daha dağınık ve ilkeldi.

Ch. Bastin-J. Evrard

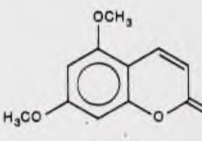
Limbourg ili Saint-Trond bölgesindeki ağaç yetiştirme alanı

Afrika'daki Magna (bugün Magniya) limesi, Lambèse (bugün Tazul't), Timgad, Tbessa ve Gafsa üzerinden, yerleşik halkların yaşadığı bölgeyi güneyden gelen akınlara karşı koruyor ve boyun eğmeyen dağlıların yatağı olan Avras'ı gözetim altında tutuyordu. III. yy.'da limes, Avras'ın güneyine, şotlar hattı üzerine (Gemellae yoluyla) kaydırıldıysa da, bu durum çöl ortasında karakollar (Castellum Dimmidi, Cidamus) kurulmasını engellemiyordu.

Tam anlamıyla düz bir çizgi olan hendeğin izleri, Germanya ve Rhaetia'da görülür. Bu hendek Karaorman'da *Pfahlgraben* adıyla tanınmaktadır. Ova limesinin en özgün öğesi olan bu hendeğe Britanya'da, "Hadrianus duvarı" denilen surun (burada gerçeklikte iki hendek vardı; birincisi düşmana karşı toprak bir tabyanın, ikincisi üzerinde her halde bir kazık duvarı bulunan toprak bir *vallum*'un önündeydi) ve "Antoninus duvarı" denilen surun önünde (burada hendek dış tabyanın dibine kazılmıştı) rastlanmaktadır. Dobruca'da da durum aynıdır (bir taş, iki de toprak tabya). Dağ savunması, vadideki kalelerle sınırlanıyordu (Daçya'da). Ayrıca limes açık, yani yalnızca dağınık müstahkem öğelerden de meydana gelebiliyordu. Örneğin Surlye'de, Dura-Europos ve Palmira'dan geçerek, Nisibis'ten Bostra'ya kadar uzanan limes, bu tür bir savunma hattıydı.

LİMESİKLİN a. (fr. *lymécycline*). Eczc. Tetrasikline benzeyen, $C_{29}H_{38}N_4O_{10}$ formüllü antibiyotik. (Lizin ve formolün tetrasiklin üzerine etkisi ile elde edilir. Suda çok çözünür. Mikroorganizmalara karşı çok geniş bir etki spektrumu vardır.)

LİMETİN a. (fr. *limettine*). Org. kim. Formülü $C_{11}H_{10}O_4$ olan dimetoksi-5,7 kumarin'in yangın adı; yeşil limondan elde edilir.

limetin

LİMFJORD, Kuzey Jylland'ı (Danimarka) boydan boya aşan kanal ve denizkulağı dizisi. Kuzey denizi'ni Kattegat'a bağlayan bu su yolunun (yaklaşık 180 km) her kesimi, küçük gemiler dışında, seyir için elverişli değildir. Balıkçılık (özellikle midye ve istiridye).

LİMİCOLA a. Nemli çamurlarda ve sularda yaşayan halkalısolucan altbölümü. (Eski sınıflandırmalarda yer alan *Limicola* altbölümü *Terricola* ile karşıtlaşıyordu.)

LİMİCOLAE a. Zool. ÇAMURKOŞARLARI öbeğinin bilimsel adı.

LİMİCOLARİA a. (lat. *limus,* çamurlu çukur, ve *colere,* oturmak'tan). *Achatinidae* familyasından salyangoz cinsi. (*Limicolaria*'ların, anatomik özellikleri *Achatina*'lara benzerse de, az çok uzun ve çok renkli kavkılarının kolumela dibi kesik değildir. Tropikal Afrika'nın daha çok ormanlık [3 000 metrenin üstüne kadar çıkabilir] bölgelerinde yaşar.)

LİMİDAE a. İkiçenetli deniz yumuşakçası ve familyası. (*Lima* ve birkaç başka cinsten oluşan familya. Karbon devri'nde ortaya çıktı; günümüzde, bütün denizlere yayılan bu hayvanlar ya çenetlerinin hareketleriyle serbestçe yüzerler, ya da bir bisüs aracılığıyla bir yere tutunarak yaşarlar.)

LİMİT, -ti a. (fr. *limite*). Ulaşılabilecek ya da ulaşılmasına izin verilen son nokta; sınır: *Hız limiti. Limitini aşmak.*

—Mat. çözlm. ve Topol. Bir fonksiyonun (ya da bir dizinin) görüntülerine karşılık olan önceller, çıkış kümesinin belirli bir değerine "yaklaştığında" bu görüntülerin "yaklaştığı" eleman. (Bir parçalar ailesinin alt ya da üst limitinden de söz edilir; bu kavramlar olasılıklar hesabında kullanılır.) [Bk. *ansikl.* böl.] ‖ *Limite geçiş*, $f(a)$ biçimindeki bir değeri, (x_n), a ya yaklaşan bir dizi olmak üzere $(f(x_n))_{n\in\mathbb{N}}$ dizisinin limiti olarak göz önüne almakla hesaplama. (Doğal olarak f, a da sürekli olmalıdır.) ‖ *Limit problemi* → PROBLEM.

—Geom. *Limit hal*, bir aileye ya da daha genel bir şekil tipine, tümüyle uygun kalarak katılan özel hal. (Çember, çembersel helisin adımı sıfır olduğunda, bu helisin bir limit halidir; aynı biçimde doğru da adım sonsuz olduğunda limit haldir.) ‖ *Limit nokta*, bir çember demetinin, mevcut olduklarında, sıfır yarıçaplı iki çemberinden her biri.

—Oy. Bir oyunda ortaya sürülecek olan para miktarının en alt ve en üst sınırı.

—ANSİKL. Mat. çözlm. ve Topol. Limit kavramı, uygulandığı matematik konularına bağlıdır.

Bir gerçek sayı dizisi hali. $(u_n)_{n\in\mathbb{N}}$ en az verilen bir n_0 doğal sayısına eşit bütün doğal sayılar için tanımlı bir gerçek sayı dizisi olsun, eğer, $\forall\varepsilon>0, \exists n_1 \geqslant n_0/\forall n \geqslant n_0, |u_n - \ell| \leqslant \varepsilon$ ise, ℓ, (u_n) nin limitidir denir. (Geniş anlamdaki eşitsizlikler yerine dar anlamdaki eşitsizlikler konarak eşdeğer bir tanım elde edilir; aşağıdaki tanımlarda da durum aynıdır.)

$\mathbb{R}$ den $\mathbb{R}$ içine tanımlanan bir fonksiyon hali. f, $A\subset\mathbb{R}$ den $\mathbb{R}$ içine bir uygulama ve a, A nın yapışma noktası olsun $(a\in\bar{A})$ $\forall\varepsilon>0, \exists\eta>0/\forall x\in A/ |x-a| \leqslant \eta \Rightarrow |f(x) - \ell| \leqslant \varepsilon$ ise ℓ f nin a daki limitidir denir. Bu limit kavramı a noktasındaki durumdan bağımsızdır: $f(a)$ var olmayabilir ya da ℓ den farklı da olabilir.

Bu limitle ilgili birkaç uyarı: f nin a da en çok bir limiti vardır; bu limit varsa, $\lim_{x\to a} f(x)$ ya da $\lim f$ ile gösterilir. f nin a da bir ℓ limiti bulunduğunu yazmak için, elverişli bir yazım $f(x) \underset{x\to a}{\to} \ell$ dir, bu "x, a ya yaklaştığında $f(x)$, ℓ ye yaklaşır" diye okunur. f, a da tanımlı ve sürekli olsa da, ℓ nin $f(a)$ ya eşit olamayabildiği besbellidir. [→ SÜREKLİLİK *ile uzatma*.] Hallerin hepsinde ℓ, f (A) nın yapışma noktasıdır. Bir başka özellik, bir fonksiyonun limitini yakınsak dizilerle tanımlamayı olanaklı kılar: $\lim_{\substack{x\to a\\ x\in A}} f(x) = \ell$ ve $(x_n)_{n\in\mathbb{N}}$ A nın elemanlarından oluşmuş, a ya erişmeden ona yakınsayan bir dizi ise, $(f(x_n))$ de ℓ yi limit olarak kabul eder. Karşıt olarak, A nın elemanlarından oluşmuş a ya yakınsayan her $(x_n)_{n\in\mathbb{N}}$ dizisi için $(f(x_n))$, ℓ ye yakınsarsa bu durumda

$$\lim_{\substack{x\to a\\ x\in A}} f(x) = \ell$$

dir. f nin, a nın yapışma noktası olduğu A nın bir parçasıyla kısıtlanımı göz önüne alınırsa, f nin bir limiti olmaksızın kısıtlanmış fonksiyonun bir limiti olabilir. Bununla birlikte uygulamada ilginç olan, f nin a da sürekli olduğu ya da a da tanımlı olmadığı hallerde her iki limitin çakışmasıdır.

A nın parçası A nın $]-\infty, a[$ (aynı biçimde $]a, +\infty[$) ile kesişimi olduğunda, limit, varsa, $\lim_{x\to a^-} f(x)$, $\lim_{\substack{x\to a\\ x<a}} f(x)$, $\lim_{x\to a-0} f(x)$ ya da $f(a-0)$ [aynı biçimde

$$\lim_{x\to a^+} f(x), \lim_{\substack{x\to a\\ x>a}} f(x), \lim_{x\to a+0} f(x)$$

ya da $f(a+0)$] ile gösterilir. Bu "x, a ya küçük değerlerle (aynı biçimde "büyük değerlerle") yaklaştığında f nin limiti" diye okunur.

Sonsuzdaki limitler. $A(\subset\mathbb{R})$ den $\mathbb{R}$ içine üstten sınırlanmış (aynı biçimde alttan sınırlanmış) bir uygulama verildiğine göre,

$\forall\varepsilon>0, \quad \exists\alpha\in\mathbb{R}/\forall x\in A, x\geqslant\alpha$

(aynı biçimde $x \leqslant \alpha$) $\Rightarrow |f(x) - \ell| \leqslant \varepsilon$ ise, x, $+\infty$ a (aynı biçimde $-\infty$ a), yaklaştığında f nin limiti ℓ dir denir ve $\lim_{x\to+\infty} f(x) = \ell$ (aynı biçimde $\lim_{x\to-\infty} f(x) = \ell$ ile gösterilir).

Sonsuz olan limitler. f, $A(\subseteq\mathbb{R})$ dan $\mathbb{R}$ içine bir uygulama ise ve a, $\bar{A}-A$ nın bir elemanı ya da bir süreksizlik noktası ise aşağıdaki özellik elde edilir: $\forall\beta\in\mathbb{R}, \exists\eta>0/\forall x\in A, |x-a| \leqslant \eta \Rightarrow f(x) \geqslant \beta$ (benzer biçimde $|x-a| \leqslant \eta \Rightarrow f(x) \leqslant \beta$). Bu durumda f nin a daki limiti $+\infty$ (aynı biçimde $-\infty$) dur denir ve kimi kez

$$\lim_{x\to a} f(x) = +\infty$$

(aynı biçimde $\lim_{x\to a} f(x) = -\infty$) yazılır.

Sonsuzdaki sonsuz olan limitler. x in $+\infty$ a, ya da $-\infty$ a yaklaştığında $f(x)$ nin $+\infty$ ya da $-\infty$ a yaklaşmasına göre dört hal olanaklıdır. Böylece, örneğin f nin $-\infty$ da $+\infty$ a yaklaşması halinde:

$\forall\beta\in\mathbb{R}, \exists\alpha\in\mathbb{R}/\forall x\in A, x\leqslant\alpha \Rightarrow f(x)\geqslant\beta.$

Üst limit, alt limit.

—Bir $(u_n)_{n\in\mathbb{N}}$ gerçek sayı dizisi için:

$$u'_n = \mathrm{Inf}\{u_m/m \geqslant n\}$$

ve $$u''_n = \mathrm{Sup}\{u_m/m \geqslant n\}$$

ile (u'_n) ve (u''_n) dizileri tanımlanır; bunlar değerlerini $\bar{\mathbb{R}}$ içinden alırlar: (u'_n) artan ve (u''_n) azalandır. $\bar{\mathbb{R}}$ içinde bu dizilerin sırayla (u_n) nin alt limiti ve (u_n) nin üst limiti denen limitleri vardır. Bu limitler lim inf u_n ya da $\underline{\lim}\, u_n$ ve lim sup u_n ya da $\overline{\lim}\, u_n$ ile gösterilir. (u_n) alttan sınırlı değilse $\underline{\lim}\, u_n = -\infty$ dir; (u_n) üstten sınırlı değilse $\overline{\lim}\, u_n = +\infty$ dur. Daima $\underline{\lim}\, u_n \leqslant \overline{\lim}\, u_n$ dir. $\underline{\lim}\, u_n = \overline{\lim}\, u_n$ eşitliği lim u_n nin varlığını gerektirir, bunun karşıtı da doğrudur; bu durumda (u'_n) ile (u''_n) komşudurlar ve bunların ortak limiti lim u_n dir.

—Bir fonksiyon için: $A(\subset\mathbb{R})$ dan $\mathbb{R}$ içine bir uygulama ve $\bar{\mathbb{R}}$ de A nın bir ω yapışma noktası göz önüne alınır. $\alpha > 0$ için şu gösterilişler kullanılsın:

$\omega\in\mathbb{R}$ ise, $J_\alpha = [\omega-\alpha, \omega+\alpha]\cap A;$

$\omega = +\infty$ ise, $J_\alpha = \left[\frac{1}{\alpha}, +\infty\right[\cap A;$

$\omega = -\infty$ ise, $J_\alpha = \left]-\infty, -\frac{1}{\alpha}\right]\cap A.$

$\mathbb{R}^{+*}$ üzerinde $f^i(\alpha) = \mathrm{Inf}_{x\in J_\alpha} f(x)$ ve

$$f^s(\alpha) = \mathrm{Sup}_{x\in J_\alpha} f(x)$$

biçiminde f^i ve f^s fonksiyonları tanımlanır. f^i fonksiyonu azalan, f^s fonksiyonu artandır; bu fonksiyonların $\bar{\mathbb{R}}$ içinde 0 da sağdan, sırayla f nin ω daki alt limiti ve üst limiti denen limitleri vardır, bunlar $\liminf_{x\to\omega} f(x)$ ya da $\underline{\lim}_{x\to\omega} f(x)$ ve $\limsup_{x\to\omega} f(x)$ ya da $\overline{\lim}_{x\to\omega} f(x)$ ile gösterilir. $\lim_{x\to\omega} f(x)$ in varlığı

$$\underline{\lim}_{x\to\omega} f(x) = \overline{\lim}_{x\to\omega} f(x)$$

eşitliğini gerektirir ve bunun karşıtı da doğrudur; bu durumda bu üç sayı birbirine eşittir.

Şu teoremler elde edilir:

—f ile g aynı bir bölge üzerinde tanımlı ve daima $f(x) < g(x)$ eşitsizliğini sağlayan iki fonksiyonsa ve bunların bir a noktasındaki limitleri ℓ ve ℓ' ise bu durumda $\ell \leqslant \ell'$ dür.

—f, g ve h aynı bir bölge üzerinde tanımlı ve daima $f(x) < g(x) < h(x)$ eşitsizliklerini sağlayan üç fonksiyonsa ve

$$\lim_{x\to a} f(x) = \lim_{x\to a} h(x) = \ell$$

ise bu durumda $\lim_{x\to a} g(x) = \ell$ dir.

Metrik uzayda limitler. Bir (E, d) metrik uzayının bir A parçasından bir (E′, d') metrik uzayına bir f uygulamasını ve E de A nın bir a yapışma noktasını ele alarak, f nin a daki ℓ (E′ ün noktası) limiti şöyle tanımlanabilir: $\forall\varepsilon>0, \exists\eta>0/\forall x\in A, d(x,a)\leqslant\eta \Rightarrow d'(f(x),\ell)\leqslant\varepsilon.$

Bir sayısal fonksiyonun kendi tanım bölgesinin bir a yapışma noktasındaki sonlu limitine bağlı limitlere yapılan uyarıların aynı burada da yapılabilir. Öte yandan, bu tanım çok değişkenli fonksiyonlar ile değerlerini **C** içinden ya da sonlu boyutlu bir vektör $\mathbb{R}$-uzayı içinden alan fonksiyonlara uygulanır.

Topolojik uzaylarda limitler. Bir (E, $\mathcal{T}$) topolojik uzayından bir (E′, $\mathcal{T}'$) topolojik uzayı içine bir f uygulaması ve E nin A da a yapışma noktası alınır; f nin a daki ℓ (E′ ün noktası) limiti, ℓ nin her dolayının f ile ters görüntüsü, A ile a nın bir dolayının kesişimi olduğunda tanımlanabilir.

Bir süzgeç boyunca limit. Sırayla $\mathcal{A}$ ve $\mathcal{A}'$ süzgeçleriyle donatılmış E ve E′ gibi iki küme ve $\mathcal{A}$ nın üzerinde bir süzgeç oluşturduğu, E nin bir A parçasını göz önüne alalım; A dan E′ içine bir uygulama verildiğine göre, $\mathcal{A}'$ ün her elemanının f ile elde edilen ters görüntüsü $\mathcal{A}$ nın bir elemanı ise bu uygulama $(\mathcal{A}, \mathcal{A}')$ boyunca yakınsar denir. Bu durumda, E′ bir topolojik uzay ve $\mathcal{A}'$ bir ℓ noktasının dolaylarının süzgeci ise ℓ ye f nin $\mathcal{A}$ boyunca limitidir denir.

E nin yerel tıkız bir uzay olması halinde bir genelleme yapma olanağı vardır: f, ℓ yi, E nin tıkız altkümelerinin tümleçlerinin süzgeci boyunca limit olarak kabul ettiğinde, f, ℓ yi sonsuzda limit olarak kabul eder.

E nin bir $\mathcal{B}$ taban süzgeci boyunca ℓ limitinden de söz edilebilir, bunun için: ℓ nin V dolayı ne olursa olsun, f (A) $\subseteq$ V olacak biçimde $A\in\mathcal{B}$ var olmalı. Bu durumda $\lim_{\mathcal{B}} f = \ell$ yazılır.

LİMİTED sıf. (sınırlı anlamında ing. *limited*). Tic. huk. *Limited ortaklık*, iki ya da daha çok kişi tarafından bir ticaret unvanı altında kurulan, ortakların sorumluluğu üstlendikleri sermayeyle sınırlı ve esas sermayesi belirli olan ticaret ortaklığı.

—ANSİKL. Tic. huk. Limited ortaklıkta ortakların sayısı ikiden az ve elliden çok olamaz. Ortaklar tarafından konan sermaye için, anonim ortaklıkta olduğu gibi, pay senedi çıkarılamaz. Limited ortaklık sözleşmesinin yazılı şekilde yapılması ve tüm kurucuların imzalarının noterce onaylanması gerekir (Türk tic. k. md. 505). Limited ortaklık sözleşmesinde şu kayıtlar bulunmalıdır: 1. ortaklığın ticaret unvanı ve merkezi; 2. işletmenin konusu; 3. esas sermaye ile her ortağın üstlendiği sermaye miktarı; 4. ortaklığın yapacağı ilanların biçimi; 5. ortaklığın süresi. Limited ortaklık unvanında ortaklığın işletme konusunun belirtilmesi ve "limited" sözcüğünün bulunması da gereklidir. Limited ortaklık yasak olmayan her tür iktisadi amaç ve konu için kurulabilir. Ancak bu tür ortaklıklar bankacılık ve sigortacılıkla uğraşamazlar. Ortaklığın esas sermayesinin en az on bin türk lirası olması gerekir. Ortakların koyacakları sermaye birbirinden farklı olabilir. Ancak konacak sermayenin en az beş yüz lira ya da beş yüz liranın misli olması gerekir (Türk tic. k. md. 507).

Limited ortaklığın kuruluşu Sanayi ve ticaret bakanlığı'nın iznine bağlıdır. Kuru-

luşu tamamlanan ortaklık, merkezinin bulunduğu yerin ticaret siciline tescil (kayıt) edilir. Ortaklık, tüzel kişiliği bu tescil işlemiyle kazanır. Limited ortaklığın ticaret siciline tescili için verilecek dilekçede şu kayıtların bulunması gerekir: 1. tüm ortakların ad ve soyadları, ikametgâhları ve tabiyetleri (uyruklukları); 2. her ortağın üstlendiği sermaye ve ödediği sermaye miktarı; 3. ortaklık müdürlerinin ad ve soyadları; 4. ortaklığın nasıl temsil edileceği. Tescil için ticaret siciline verilecek dilekçeye eklenmesi gereken belgeler de şunlardır: 1. ortaklık sözleşmesi örneği (dört adet); 2. belediye şube müdürlüğünden ya da muhtarlıktan alınacak ticari durum tasdiknamesi; 3. ortakların nüfus hüviyet cüzdanlarının örnekleri; 4. ortaklığı temsile yetkili kişilerin noterce onaylanmış imza beyannameleri; 5. sermayenin dörtte birinin ödendiğini gösteren banka mektubu.

Sözleşmede aksine bir kural bulunmadıkça, ortaklar sermaye koyma borçlarını yerine getirdikleri oranda kârdan pay alırlar. Ortakların sorumluluğu sınırlıdır. Ortağın sermaye koyma borcundaki sorumluluk ortaklık tüzel kişisine karşıdır. Sermaye koyma borcunu yerine getiren ortağın sorumluluğu sona erer. Ortaklık alacaklılarına karşı ortağın sorumluluğu yoktur; alacaklılara karşı sorumlu olan ortaklık tüzel kişisidir.

Limited ortaklığın organları ortaklar genel kurulu ve müdürlerdir; ortak sayısı yirmiyi aşan limited ortaklıklarda bunların dışında denetçiler bulunur. Ortaklık sözleşmesinde aksine bir kural bulunmadıkça her ortağın oy hakkı koyduğu sermayeye göre hesaplanır; her beş yüz lira bir oy hakkı sağlar. Limited ortaklık, ilke olarak ortaklar tarafından yönetilir ve temsil edilir. Sözleşmede aksi kararlaştırılmadıkça ortaklar hep birlikte "müdür sıfatıyla" ortaklık işlerini yönetmeye ve ortaklığı temsile yetkilidirler. Bu aynı zamanda ortaklar için bir yükümlülüktür. Sözleşme ya da genel kurul kararıyla ortaklığın yönetim ve temsili ortaklardan bir ya da birkaçına bırakılabilir. Yönetim ve temsil yetkisi, sözleşme ya da genel kurul kararıyla ortak olmayan kişilere (müdürlere) de bırakılabilir.

Sözleşmede ortaklara ortaklıktan ayrılma hakkı tanınabileceği gibi bu hakkın kullanılması belirli koşullara da bağlanabilir. Her ortak, haklı nedenlere dayanmak koşuluyla, ortaklıktan çıkmasına izin verilmesini ya da ortaklığın feshini mahkemeden isteyebilir. Yasada öngörülen infisah (dağılma) nedenleri şunlardır: 1. ortaklık sözleşmesinde yazılı nedenler; 2. sözleşmede aksine bir kural olmadıkça, esas sermayenin dörtte üçüne sahip olan ortakların dörtte üçünü oluşturan çoğunluğun kararı; 3. ortaklığın iflasına karar verilmesi; 4. ortaklardan birinin isteği üzerine ve haklı nedenler yüzünden mahkeme kararı; 5. yasada yazılı öteki durumlar (Türk tic. k. md. 549).

LİMİTLİ sıf. Limiti olan.
—Bors. *Limitli fiyat,* bir alış emrinin yerine getirilebileceği en yüksek fiyat (borsada belirlenen fiyat alıcının bildirdiği limitten aşağı ya da ona eşitse emir yerine getirilebilir) ya da bir satış emrinin yerine getirilebileceği en düşük fiyat (borsada belirlenen fiyat satıcının bildirdiği limitten yukarı ya da ona eşitse emir yerine getirilebilir).

LİMKUVAT a. (fr. *limequat*'tan). Tatlı limon ile kumkuvatın çaprazlanması sonucunda elde edilen ve çok ekşi meyveler veren melez meyve ağacı. (*Sedefotugiller* familyası; *citrus* cinsi.)

LİMMA a. ("bir şeyin iki parçasından küçük olan; yarım-ton" anlamındaki yun. *leimma, -atos*'tan). Akust. **1.** Dörtlüden iki ton çıkarıldığında kalanı belirten ... tonun yarısından daha küçük olan a... **—2.** *İlk zaman*'a denk düşen en kısa es.

LİMMAT, İsviçre'de ırmak, Zürich gölünün gideğeni, Aar'ın kolu (sağ kıyıdan); 40 km.

LİMNANTHEMUM a. VİLLARSİA'nın eşanlamlısı.

LİMNANTHES a. Kuzey Amerika kökenli otsu bitki. (Yağlı maddece zengin tohumları için yetiştirilir. Yağında bol miktarda uzun zincirli yağ asitleri bulunur. Kimyasal yoldan balmumuna dönüştürülebilir. Bu yağ jojoba yağı gibi ispermeçet yağı yerine kullanılabilir.)

LİMNEİDAE a. Zool. TATLISUSALYANGOZUGİLLER familyasının bilimsel adı.

LİMNİ, yun. **Limnos,** Ege denizi'nde yunan adası (Lesbos *nomos*'u), Midilli (Lesbos) ile Khalkidike arasında; 476 km²; 17 000 nüf. Yanardağ kökenli ve granitli bu adada bağlar ve meyve ağaçlarıyla kaplı verimli topraklar vardır; turizm gelişmektedir. Merkezi *Kastro.*
• Tar. İ.Ö. XIV. yy.'dan başlayarak Akhalar'dan ve Dorlar'dan kaçan Pelasgoslar'ın sığındığı adayı, sonraki yüzyıllarda Yunanlılar, Makedonyalılar, Romalılar ele geçirdiler. Roma İmparatorluğu'nun bölünmesinden (395) sonra Bizans İmparatorluğu'nun egemenliği altına girdi; XII. yy.'da haçlı ordularının eline geçti ve iki yüz yılı aşkın bir süre Venedikliler tarafından yönetildi.

1456'da ada halkıyla Midilli prensi Nikolas Gattilusio'nun kardeşi olan Limni prensi arasında baş gösteren anlaşmazlığın büyümesi üzerine halk, buraya bir türk yöneticinin gönderilmesini Osmanlı hükümetinden istedi. Padişah Mehmet II, Gelibolu sancakbeyi ve kaptanı Hamza Bey'i adaya gönderdi (mayıs 1456). Böylece Enez, İmroz, Taşoz ve Semadirek'ten sonra Limni de fiilen Osmanlılar'ın yönetimi altına girmiş oldu. 1467'de İmroz'la birlikte Limni adası da yeniden Venedikliler tarafından ele geçirildiyse de 1479 antlaşması'ndan sonra Osmanlılar'a geri verildi. 1656'da Venedikliler'in Bozcaada, Semadirek ve Limni'yi zapt etmeleri üzerine sadrazam Köprülü Mehmet Paşa hemen harekete geçerek kaptanıderya Topal Mehmet Paşa'yı gönderdi. İki aylık bir kuşatmadan sonra Kastro kalesi düştü, Venedikliler teslim oldular. 1770'te Kastro kalesi kont Orloff'un komutasındaki rus donanması tarafından kuşatıldıysa da kaptanıderya Hasan Paşa'nın Mondros limanına düzenlediği bir baskın sonucu Ruslar adayı alamadan kaçmak zorunda kaldılar. Bu tarihten başlayarak Limni'de Türkler'in yönetimi Balkan savaşı'na değin sürdü. XIX. yy.'ın ikinci yarısında Limni, Cezair-i Bahr-i Sefid eyaletine bağlı bir sancak merkezi oldu. İmroz'la (Gökçeada) Bozcaada bu sancağın ilçeleriydi.

21 ekim 1912'de yunan askerleri adaya çıktılar. 1914'te Türkiye ile Balkan devletleri arasındaki sınırları saptamakla görevli uluslararası komisyonun kararıyla Limni Yunanistan sınırları içinde kaldı. Birinci Dünya savaşı sırasında İtilaf devletleri'nin donanması Çanakkale boğazı'nı zorlamak için Limni'nin Mondros limanında toplanmıştı. Savaşı sona erdiren silah bırakışma antlaşması da 30 ekim 1918 günü aynı yerde imzalandı. İmroz'la Bozcaada dışında öteki Ege adalarıyla birlikte Yunanistan'a verilen Limni, Midilli (Lesbos) iline bağlı bir yönetim bölgesi oldu.

LİMNİA a. Nemli çayırlarda oldukça yaygın, kızıl renkli, sikloraf, küçük bataklıksineği cinsi. (Bataklıksineğigiller familyası.)

LİMNİGRAF a. (fr. *limnigraphe*). HİDROGRAF'ın eşanlamlısı.

LİMNİK sıf. (fr. *limnique*). Yerbil. Karalar üzerindeki bataklık ya da göl havzaları ve burada biriken çökeller için kullanılır. (Limnik taşkömürü havzaları, kıyısal havzaların tersine, kalın, ancak çoğu kez mercekse! kömür katmanları içerir.)

LİMNİMETRE a. (fr. *limnimètre*'den). Ölçbil. GÖLÖLÇER'in eşanlamlısı.

LİMNİMETRİ a. (fr. *limnimétrie*). Ölçbil. GÖLÖLÇÜMÜ'nün eşanlamlısı.

LİMNOBATES a. Issız doğal alanlarda ve bataklıkların kenarlarında ağır ağır yürüyen, siyah böcek cinsi. (Çeşitkanatlılar takımı.)

LİMNOBİA a. Larvasının da yaşadığı durgun suların üstünde öbekler halinde uçuşan bataklık sineği cinsi. (*Limnobiidae* familyasının örnek türü.)

LİMNOFİT a. (fr. *limnophyte*). Göllerde dip çamuruna kökleriyle tutunan ve vejetatif organları tümüyle suya gömülü ya da su yüzünde bulunan bitki. (Su içinde çiçektozu alışverişi olamadığından bu gibi bitkiler açık havada [su dışında] çiçek açar.)

LİMNOGALE MERGULUS a. Madagaskar'da hem suda hem karada yaşayan memeli hayvan. (Arka ayakları perdeli, kuyruğu yassıdır. Kurbağa, böcek ve yengeçle beslenir. Tanrekgiller familyası.)

LİMNOLOJİ a. (fr. *limnologie*). GÖLBİLİM'in eşanlamlısı.

LİMNOPHİLA a. İnce bacaklı, larvası çürümüş organik maddelerle beslenen, yağışlı korularda yaşayan, ikikanatlılardan sivrisinek cinsi. (*Limnobiidae* familyası.)

LİMNOPHİLUS a. Kızıl, gri ya da kula renkli büyük böcek cinsi. (Bir kılıf içinde barınan larvası suda yaşar. Güvemsiler takımına giren *Limnophilus* cinsi, *Limnophiliidae* familyasının örnek tipidir. *Limnophilus vittatus, L. lunatus* ve *L. flavicornis* türleri yaygındır.)

LİMNORİA a. (yun. *limne,* bataklık, göl, ve yun. *orion,* kıyı, kenar). Kıyılarda yaşayan eşayaklı kabuklu cinsi. (Temel kazıkları ve su içindeki ahşap nesneler içinde, odunla beslenmek için, her yönde dehlizler kazarak büyük zararlara yol açar. *Limnoriidae* familyasının örnek tipi.)

LİMNOS → LİMNİ.

LİMODORUM a. (fr. *limodorum;* yun. *limodes,* acıkmış'tan). Orta ve Güney Avrupa'da yetişen ve bütün kısımlarının klorofilce fakir ve mor renkli olmasıyla göze çarpan asalak bitki. (Salepgiller familyası.)

LİMOGES, Fransa'da bölge (Limousin) ve *département* (Haute-Vienne) merkezi; 136 407 nüf. (1992). 1771'de kurulan dünyaca ünlü sert porselen fabrikası.

LİMON a. **1.** Turunçgillerin citrus cinsinden meyve ağacı. (Bil. a. *Citrus limon;* sedefotugiller familyası.) [Bk. *ansikl.* böl.] **—2.** *Tatlı limon,* tatlı meyve veren limon ağacı *(Citrus limettioides).* [Genellikle küçük meyveli olan bu limonlar tropikal ülkelerde, kabuğundan esans elde edilmek için yetiştirilir.]
—ANSİKL. Limonun anayurdu Kuzey Hindistan'dır. XII. yy.'da Avrupa'ya (Sicilya) getirilmiş, oradan Akdeniz ülkelerine yayılmıştır. Limon, 5 m'ye kadar yükselebilen her zaman yeşil bir ağaçtır. Yaprakları açık yeşil, büyükçe ve sivri uçludur. Kırmızıya çalan ve birkaçı bir arada olan çiçekleri aralıklı olarak açar ve güzel kokuludur. Genç sürgünler morumsu renktedir. Soğuğa dayanıksız olan limon, kışları ılık geçen Akdeniz bölgesinde yetişir. Limon üretimi dünyada turunçgillerin % 9,4'ü (Türkiye'de % 25'i) dolayındadır. Başlıca üretici ülkeler ABD, İtalya, Meksika, İspanya, Hindistan, Arjantin, Brezilya, Türkiye ve Mısır'dır. Türkiye'nin limon üretimi 1991'de 429 000 t olarak gerçekleşmiştir.

Odunu sıkı, sarı ve damarlı olan limon ağacı kakmacılıkta ve ince marangozlukta kullanılır.

LİMON a. (yun. *lemoni*'den). **1.** Genellikle yumurta biçiminde olan ve tepesinde mememsi bir çıkıntı bulunan, sarı kabuklu, ekşi sulu ve bol C vitaminli meyve. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** Limonun suyu: *Bu*

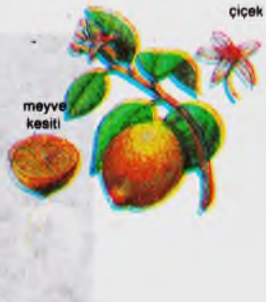
Studio Marcel-Limoges

tipik Limoges buketi motifiyle süslenmiş yaldızlı kurtdişi kenar bezemeli **Limoges porseleni çaydanlık** XVIII. yy.
Adrien-Dubouché müzesi, Limoges

limon (*Citrus limon*)

salatanın limonu eksik. **—3.** Limonata: *Soğuk limon isteyen?* **—4.** *Limon gibi,* çok sarı, sapsarı. || *(Yüzü) limon gibi olmak,* (yüzü) doğal rengini yitirmek, sapsarı olmak. || *(Bir kimseyi) limon gibi sıkmak,* bir kimseden olabildiği kadar yararlanmak, posasını çıkaracak ölçüde onu sömürmek. || *Limon kabuğu gibi,* küçük ve biçimsiz şapka. || *Limon küfü* → LİMONKÜFÜ. || *Limon sarısı,* açık sarı renk ya da bu renkte olan.

—Bot. *Tatlı limon,* yuvarlak ya da oval biçimli, küçük memeli, yeşilimsi etli, tatlı ya da hafif ekşi sulu, etine yapışık meşin gibi sert ve çok ince düz kabuklu limon çeşidi.

—Ev eşy. *Limon sıkacağı* → LİMONLUK.

—Mutf. *Limon suyu,* olgun limonların sıkılmasıyla elde edilen özsu.

—Parf. *Limon esansı,* taze limon kabuğunun sıkılmasıyla elde edilen uçucu yağ.

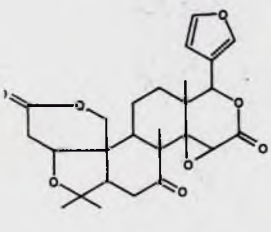
—ANSİKL. Kaliteli limon ağırlığından, hoş kokusundan, soluk sarı renginden, lekesiz kabuğundan belli olur. Limon kabuğu % 0,30-0,35 uçucu yağ ve birçok kokulu esans içerir; limon esansı kabuklardan sıkma ve damıtma yöntemleriyle elde edilir. Bu esanstan kozmetikte ve çeşitli likörlerin ve içkilerin hazırlanmasında yararlanılır. İnce kabuklu limon türleri bazı ülkelerde reçel ve jöle yapımında da kullanılır.

Limon suyunun bileşiminde organik asitler (sitrik asit), şekerler, pektin ve C vitamini (100 g özsuda 60-65 mg) bulunur. İştah açıcı kılmak, kokusuna ya da tadına çeşni vermek için salatalara ve bazı yemeklere katılır. Şeker katılan limon suyu yorgunluk giderici, gripal enfeksiyonlarda dayanıklılık verici olarak içilir, haricen antiseptik olarak kullanılır, gargara da yapılır.

Lido

José Limón (*The Moor's Pavane* [1949] adlı balede)

limonin

LİMON a. (fr. *limon;* halk. lat. *limonem, limo, -onis*'in yüklemesi, klas. lat. *limus,* çamur'dan). **1.** Temel parçacıklarının boyutları 2 ile 50 ya da 64 mikron arasında olan toprakların bir bölümünü oluşturan lütitler sınıfından gevşek, kırıntılı çökel. **—2.** Bu öğeler bakımından çok zengin toprak. (Çoğunlukla karbonatlı [löss] ya da akarsu kökenli olan rüzgâr limonları, genel olarak verimli ve derin toprakların oluşmasına neden olur [Nil'in yeni limonları ya da Paris havzası yaylalarının daha eski limonları]. Limonların en önemli kusuru kaymak bağlama ve yığılma tehlikesidir.)

LİMON a. (fr. limon). İnş. *Limon kirişi,* bir merdivende basamaklarla rıhtları taşıyan ve merdiven kolu boyunca devam eden kiriş.

—ANSİKL. Basamakları bir limon kirişinde birleşen merdivenlerin yanı sıra, ingiliz merdiveni denilen ve basamakların çıkıntılı tabletlerini taşımak için limon kirişi dışlı olarak düzenlenmiş merdivenler de vardır. Başlangıçta dikmelerde birleşen düz bölümlerden oluşan limon kirişi, daha sonra bu dayanakların ortadan kalkması ve eğri birleştirmeler yapılmasıyla kesintisiz bir görünüm kazandı.

otomatlı ve aksesuarlı 1905 modeli "orkestrofon" denilen limoner özel kol.

LİMÓN ya da **PUERTO LİMÓN,** Kosta Rika'da liman kenti, il merkezi, Antiller denizi kıyısında; 51 000 nüf. Muz dışsatımı. Petrol rafinerisi. Büyük Okyanus kıyısında Puntarenas demiryolunun başlangıç noktası. —*Limón ili,* 9 218 km²; 213 082 nüf. (1990).

LİMÓN (José), meksikalı dansçı ve koregraf (Culiacán, Sinaloa, 1908 - Flemington, New Jersey, 1972). 1930-1940 arasında Humphrey - Weidman kumpanyasında dans etti. 1946'da kendi topluluğunu kurdu, Doris Humphrey'i sanat yönetmenliğine getirdi. Humphrey'in yapıtlarını yorumladı: *Lament for İgnacio Sánchez Mejías, Ritmo Jondo.* Kendi koregrafilerinde folklorik ve toplumsal temalardan yararlandı. İlk önemli yapıtını *(Danzas Mexicanas)* 1939'da verdi. Daha sonra *Chacona* (Bach'ın re minör chacona'sı üzerine, 1942), *la Malinche* ve *The Moor's Pavane* (1949), *The Exiled* (1950), *Visitation* (1951), *The Traitor* (1954), *There is a Time* (1956), *Missa brevis* (1958), *The Winged* (1967), *The Unsung* (1970), *Danses pour Isadora* (1971), *Orfeo* ve *Carlota* (1970) gibi baleleri düzenledi. New London'daki Connecticut College'da ve New York'taki Juilliard School of Music'te ders verdi. Bir yandan da, New York'taki kendi okulu Dance Player's Studio'yu yönetti. Başyapıtlarından olan *There is a Time,* İsveç Krallık balesi tarafından 1972'de Stockholm'de, sonra da Paris'te sahnelenmeden önce Avrupa'da pek tanınmayan Limón, "modern dance"ın en büyük dansçı ve koregraflarındandı. José Limón Dance Company, onun yapıtlarını sahnelemeyi sürdürmektedir.

LİMONATA a. (ital. *limonata*). **1.** Mutf. Limon suyu, şeker ve suyla yapılan serinletici içecek. (Limon kabuğu ya da bergamotu, şekerle dövüp toz haline getirdikten sonra üzerine limon suyu dökülerek de yapılır.) **—2.** *Limonata gibi,* sıcak günlerde serinletici bir rüzgârın estiği hava durumu için kullanılır.

—Eczc. Tatlılaştırılmış, asitlendirilmiş, gaz içeren ya da içermeyen sıvı preparat. Serinletici, antiseptik ve idrar söktürücü olarak kullanılır.

LİMONATACI a. Limonata hazırlayan ve /ya da satan kimse.

LİMONCUOĞLU (Ali), türk basketbolcu (Ankara 1959). Basketbola Ankara DSİ kulübü'nde başladı (1971). Daha sonra Ankaragücü (1973), Ankara Ziraat fakültesi (1976), İstanbul Bankası Yenişehir (1980) ve Fenerbahçe (1981-1992) kulüplerinde oynadı. 1992'de basketbolu bırakan sporcu, "Aliço" lakabıyla ve oyun kuruculuğuyla ünlendi; 50 kez milli oldu.

LİMONEN a. (fr. *limonène;* ar. *limūn,* limon'dan). Org. kim. Formülü $C_{10}H_{16}$ olan metil-4 izopropenil-l siklohekseni'in yaygın adı; bitkiler âleminde çok yaygın olarak bulunan hidrokarbon. (Polarılmış ışığı sağa döndüren limonene bergamot, kimyon, limon, turunç ve çam esanslarında, sola döndüren antipotuna elemi esansında rastlanır. Rasemik karışımı, rus ve isveç terebentini esanslarında bulunur. Limonen, limon kokusunda, çözücü ve ıslatıcı etken olarak kullanılan bir sıvıdır.)

LİMONER a. (fr. *limonaire; Limonaire* kardeşlerin adından), bir tür mekanik org.

—ANSİKL. Fabrikaları 1840'ta kurulan ve 1936'da kapanan fransız Limonaire kardeşler, XIX. yy.'ın sonunda, pnömatik bir sistemle çalışan bir org icat ettiler. Körükten gelen hava, çalgının dilli borularına, üzerinde, melodideki notalara göre delikler bulunan ve bir manivelayla döndürülen karton rulosunun açıp kapattığı supaplardan girer. Panayırlar ve umumi yerler için yapılmış büyük boy bazı limonerlerde birtakım aksesuarlar da (otomatlar vb.) vardı.

LİMONİ sıf. (*limon* ve ar. -*ī*'den *limonī*). **1.** Limon renginde, yeşile çalan açık sarı renkte olan şey için kullanılır. **—2.** Biraz bozulmuş, araya soğukluk girmiş bir ilişki için kullanılır: *Araları biraz limoni.* **—3.** Beklenmedik bir zamanda alınan, öfkelenen bir kimse için kullanılır. **—4.** Kapanıp kapanmayacağı belirsiz, kararsız hava için kullanılır.

LİMONİN a. (fr. *limonine*). Org. kim. Formülü $C_{26}H_{30}O_8$ olan ve triterpenlere benzeyen bileşik; portakal çekirdeğinin başlıca acı maddesidir.

LİMONİT a. (fr. *limonite;* kırıntılı çökel, *limon*'dan). Miner. Hidratlı doğal demir III oksit; bir demir cevheridir.

—ANSİKL. Limonit ya da kahverengi hematit, hidratlı ve az çok kristalleşmiş goethit ve lepidokrositten oluşur. Lifli, taneli, topraklı türleri vardır. Demir cevherlerinin en yaygın olanıdır. Çok killi çeşitleri *sarı aşıboyası*'nı oluşturur.

LİMONİUS a. (yun. *leimonios,* çayır' dan). Çalılıklarda yaşayan kınkanatlı böcek cinsi. (Taklaböceğigiller familyası.)

LİMONKÜFÜ a. Maviye çalan açık yeşil renk.

◆ sıf. Bu renkte olan.

LİMONLU sıf. İçine limon suyu ya da limon dilimi katılmış: *Limonlu salata. Limonlu çay. Limonlu bir içki.*

LİMONLU, esk. **Lamas,** İçel'in Erdemli ilçesi merkez bucağına bağlı belde; 3 677 nüf. (1990).

LİMONLU çayı ya da **LAMAS çayı,** antik. **Lamos,** Akdeniz bölgesi Adana bölümünde akarsu; yaklaşık 80 km. Orta Toroslar'ın B. kesiminde 2 000 m dolayındaki platolardan inen kaynak kollarının birleşmesiyle oluşur. G.-D.'ya yönelerek Erdemli'nin 10 km kadar batısında Limonlu kıyısında Akdeniz'e dökülür. Kar, yağmur suları ve karstik kaynaklarla beslendiğinden yazın da kurumaz. Ortalama akım 7 m³/sn; martta en çok (ort. 34,4 m³/sn) ekimde en az (ort. 3,8 m³/sn) su geçirir.

LİMONLUK a. Ilıman ve soğuk ülkelerde, sıcak iklim bitkilerinin süs amacıyla yetiştirildiği kapalı yer. (Limonluk, bina ya da bahçe içinde bol ışık girebilecek şekilde yapılır.)

—Ev eşy. Limonun suyunu sıkmaya yarayan ortası tümsek, kenarları oluklu mutfak aleti. (Cam, porselen ya da plastikten yapılan limonluğun tümsek kısmı girintili çıkıntılıdır. Altında sıkılan suyun toplanması için çepeçevre oluk vardır.) [LİMON SIKACAĞI da denir.]

LİMONOTU a. **1.** Kışın yapraklarını döken, bir boğumda üç yapraklı, salkım çiçekli ağaççık. (Bil. a. *Lippia citriodora* ya da *triphylla,* mineçiçeğiller familyası.) [Eşanl. LİPYA, KANDIRAAĞACI.] (Bk. *ansikl. böl.*) **—2.** *Cymbopogon* cinsinden iki bitki türünün ticari adı: *C. flexuosus* ve *C. citratus.* (Bunların birincisinden "limonotu suyu", ikincisinden "limonotu esansı" elde edilir. İkisi de parfümcülükte ve sitral yapımında kullanılır.)

—ANSİKL. Limonotunun yaprakları oğuşturulunca limon kokusu verir. Çiçekleri leylak renginde ve birçoğu bir aradadır. Anayurdu Şili'dir. Akdeniz ülkelerinde ve Türkiye'de süs bitkisi olarak yetiştirilir. Yapraklarında uçucu bir yağ bulunur. Yapraklardan yapılan infusyon halk hekimliğinde iştah açıcı ve diyabete karşı günde 2-3 bardak içilir.

LİMONTOZU ya da **LİMONTUZU** a. Kim. Sitrik aside (limon asidi) halk arasında verilen ad; yiyecek ve içecekleri tatlandırmak için kullanılır.

LİMOPSİS a. (lat. *lima,* törpü ve *opsis,* görünüm'den). Kuzey Büyük Okyanus ve Avrupa denizlerinde yaşayan ikiçenetli

cinsi. (Trias devri katmanlarından başlayarak fosillerine rastlanır. *Limopsidae* familyasının örnek tipi.)

LİMOSİNA a. (lat. *limosus*, balçıklı'dan). Gübrelerde yaşayan, *Brachycera* öbeğinden, siyah ya da esmer renkli, küçük sinek cinsi. (*Limosina* ya da *Cypsela limosa* türü iyi bilinir. *Borboridae* ya da *Cypselidae* familyası.)

LİMOSİNLER, Limoges'da yaşamış olan fransız mine sanatçıları. —En ünlüleri LÉONARD I'dir (Limoges 1505'e doğr. - öl. 1577'ye doğr.). Fontainebleau'da Primaticcio'nun denetiminde yetişti; François I tarafından Limoges'daki krallık mine yapımevi'nin başına getirildi; ancak Primaticcio, Rosso ile birlikte Léonard'a örnek olmaya devam etti. Çeşitli portreler gerçekleştirdi. Genellikle bir zambak çiçeği figürü ile birlikte LL imzasını taşıyan, 1800'den fazla mine gerçekleştirmiştir. —Oğlu JEAN (XVI. yy. sonu - XVII. yy.'ın ilk yarısı), genellikle varak ve yaldızla süslenmiş çokrenkli mineler gerçekleştirdi; markası: bir zambak çiçeği ile birlikte J.L., ya da tam olarak yazılmış adıdır. —JOSEPH (XVII. yy.), özellikle Delaulne'un estamplarına göre çalıştı. —MARTİN, Léonard I'in kardeşi ve yardımcısıdır. —LÉONARD II (1550'ye doğr. - 1625'e doğr.), Martin'in oğlu ve Léonard'ın yeğenidir. Altın tellerden oluşan bir ağ kullanarak siyah mineye daha parlak bir görünüm kazandırdı ve daha çok bir teknisyen olarak dikkati çekti. Markası paraflı L. L. ya da L. Limosin'dir; yeğeni FRANÇOİS ona yardımcılık etmiştir.

LİMOTHRİPS a. Tahıllarda yaşayan tarla sineği cinsi. (Çok yaygın ve sayıca çok bol olan *Limothrips cerealium* bazen zararlıdır. Kirpikkanatlılar takımı; *Thripidae* familyası.)

LİMOUSİN, Fransa'da yönetimsel ve iktisadi bölge; 16 912 km^2; 722 850 nüf. (1990). Merkezi *Limoges*. Corrèze, Creuse, Haute-Vienne *département*'larını kapsayan Limousin, Massif Central'ın kuzeybatısında uzanan dağlık bir bölgedir. Başlıca gelir kaynağı, hayvancılık (koyun, sığır, at), tarım (özelikle yem bitkileri) ve kalabalık merkezlerde sanayidir. Tarım ve hayvancılık ürünleri ticareti.

LİMPOPO, Güney Afrika'da ırmak. Witwatersrand'dan doğar, Güney Afrika'yla Botsvana ve Zimbabve sınırını çizdikten sonra, Mozambik'e girer ve bir dizi çağlayan oluşturarak Hint okyanusu'na (Maputo'nun K.-D.'sunda) dökülür. Yaklaşık 1 600 km uzunluğundaki ırmak 412 000 km^2'lik bir havzayı akaçlar. Değişken olan debisi, ağzından 150 km uzaklıkta yağmur mevsiminde saniyede 8 000 m^3'e ulaşabilir. Mapai (Mozambik) çevresinin sulanmasına yönelik düzenleme projeleri hazırlanmıştır.

LİMUZİN a. (fr. *limousine*). **1.** Eski özel otomobillerin karoseri biçimi; bu karoseride, yolcular kapalı bir bölümde otururken sürücü açıkta oturur ve yalnız otomobil tavanının öne doğru uzantısı tarafından korunurdu. **—2.** Üç yan camlı ve dört kapılı bir karoserinin (ve bir otomobilin) standartlaştırılmış adı.

LİMYRA. Tar. coğ. Anadolu'nun G.'inde lykia kenti; kalıntıları Finike'nin K.-D.'sunda, Karasu (antik Arykandos) ile Alakır çayları arasındadır. İ.Ö. IV. yy.'da Lykia kralı Perikles döneminde önem kazandı. İ.Ö. 197'de Antiokhos III'e teslim oldu. Augustus'un evlatlığı Gaius Caesar Suriye'den Roma'ya dönerken burada öldü (İ.S. 4). —Arkeol. İstanbul Alman arkeoloji enstitüsü'nden J. Borchhardt'ın başlattığı kazılarda (1965), Akropolis'in G. yamacında Lykia heroonlarının en güzellerinden biri ortaya çıkarıldı. Kral Perikles'e ait olduğu sanılan bu anıt Ksanthos'taki Nereidler anıtı ve Atina'daki Erektheion'la büyük benzerlikler gösterir. Kayalara oyulmuş kesme taştan bir teras üzerinde yükselen anıtta, cella duvarları Perikles'i, ardında askerleriyle savaş arabasında gösteren frizlerle süslüdür. K. akroterde Perseus ile Medusa kabartmaları vardır (tüm akroter kabartmaları Antalya Bölge müzesi'ndedir). Anıtın üst bölümü amphiprostylos tapınak biçimindedir; K. ve G.'inde sütunlar yerine dörder karyatid bulunur. Kentin dört nekropolisinde çok sayıda anıtmezar vardır. İ.Ö. IV. yy.'dan kalma bu mezarlarda yunan etkisi belirgindir. Buralarda Lykia mezar yazıtlarının yanı sıra arami dilinde bir yazıt da ele geçmiştir. İ.S. 141'de bir depremle yıkılan hellenistik tiyatro, Roma döneminde yenilenmiş, günümüze sağlam ulaşmıştır. Alakır çayı üzerinde, 400 m uzunluğunda güzel bir roma köprüsü yapılmıştı. Tiyatronun B.'sında yapı kalıntıları, Lykia'nın on iki tanrısıyla ilgili kült nişleri vardır. Kent kapısı, Gaius Caesar için dikilen anıt, Bizans döneminden bir kilise, piskoposluk sarayı ve kilisesi belirtilebilecek öteki yapılardır. (→ Kayn.)

LİNA a. Zool. MELASOMA'nın eşanlamlısı.

LİNAC a. (ing. *linear accelerator*'un kısaltması). Doğrusal hızlandırıcı.

LİNACRE (Thomas), ingiliz hümanist (Canterbury 1460 doğr. - Londra 1524). Oxford'da yunanca profesörü, Thomas More ve Erasmus'un hocasıydı. Kral Henry VIII'in hekimliğini yaptı ve 1518'de Londra Hekimler koleji'ni kurdu. 1520'de papaz oldu.

LİNALİL a. (fr. *linalyle*). Org. kim. *Linalil asetat*, BERGAMİYOL'un eşanlamlısı.

LİNALOE a. Meksika'da yetişen ve linaloe esansı elde edilen, bursera cinsinden ağaç. (İçinde çok linalol bulunan linaloe esansı parfümcülükte kullanılır. Bu amaçla çok kullanılan *Bursera delpechiana*, "gerçek pembe odun" aşırı işletme sonucunda hemen hemen tükenmek üzeredir, şimdi onun yerine *B. aloexylon* türü ile burseraceae familyasından değil, defnegiller familyasından olan *Ocotea caudata*, "erkek pembe odun" kullanılmaktadır.)

LİNALOL a. (fr. sözc.). Org. kim. Formülü

$$(CH_3)_2C=CH-(CH_2)_2-C(OH)(CH_3)-CH=CH_2$$

olan terpensel alkol; geraniolün bir izomeridir.
—ANSİKL. Org. kim. Linalolün polarılmış ışığı sola döndüren antipotuna linaloe, bergamot ve lavanta esanslarında, sağa döndüren antipotuna kişnişotu, mandalin ve portakal esanslarında rastlanır. Linalol, hoş lavanta kokusundan dolayı parfümcülükte kullanılır. Rasemik bileşiği, bireşim yoluyla kolayca üretilir; iyononlar ile A vitamininin sanayisel bireşiminde kullanılır. Asitlerle halkalar oluşturarak terpineol ve terpini verir.

LİNARES, İspanya'da (Andalucía, Jaén ili), sierra Morena'nın güney kenarında; 55 100 nüf. Gümüşlü kurşun madeni ocakları. Kurşun eritme ve arıtma tesisi. Otomobil sanayisi. Eski yapılar ve arkeoloji müzesi.

LİNARES, Orta Şili'de kent, il merkezi, orta vadide; 72 400 nüf. Ticaret ve tarım merkezi.

LİNARİT a. (fr. *linarite;* İspanya'daki *Linares* kentinin adından). Miner. Hidratlı doğal kurşun ve bakır sülfat.

LİNATE, Milano'nun güney-doğu banliyösü. Elektronik gereçler. Milano uluslararası havalimanı.

LİNATİ (Carlo), italyan yazar (Como 1878 - Rebbio, Como yakınında, 1949). Yolculuk hikâyeleri ve anı kitapları yazdı (*Passeggiate lariane*, 1939).

LİN BİAO, çinli general ve siyaset adamı (Huanggang, Hubei, 1908 - öl. 1971). 1950'de Mançurya'da ve Kore'de çin birliklerine komuta etti, 1954'te Meclis ikinci başkanı, 1955'te de mareşal oldu; aynı yıl politbüroya girdi, 1958'de sürekli komite üyeliğine getirildi. Orduya siyasal bir nitelik kazandırmaya çalışınca, sovyet modeline uygun bir ordu kurulmasından yana olan savaş bakanı Pıng Dıhuai ile uzlaşmazlığa düştü; çin-sovyet anlaşmazlığının büyümesi üzerine 1959'da Ping Dıhuai'nin yerine geçti. 1960 ve 1961'de orduda siyasal eğitim kampanyasını başlattı; bu kampanyanın "halkçı" niteliği, partizanların savaş taktiğini ihtilalci bir ideoloji ile birleştiren siyasal-askeri bir modelden geliyordu. Lin Biao, Mao Zıdong'un yapıtlarından seçilmiş ve daha sonra *Küçük kızıl kitap* adıyla tanınan bir derleme yayımladı, halk milislerini geliştirdi, 1965'te askeri rütbe işaretlerini kaldırdı. Ağustos 1966'da başlayan kültür devriminin ilk günlerinde hiyerarşide ikinci sıraya yükseltildi. Kızıl muhafızların yönetimini üstlendi ve gücü gittikçe arttı. Çin Komünist partisi'nin IX. kongresinde (1 nisan 1969) raportörlük yaptı, 1971'de siyasal sahnede görünmez oldu: 13 eylül 1971'de Mançurya Halk Cumhuriyeti'nde meydana gelen bir uçak kazasında öldüğü ancak bir yıl sonra doğrulandı. Mao Zıdong'u öldürme girişiminde bulunduktan sonra kendisine bağlı birkaç kişi ile birlikte SSCB'ye kaçmaya çalıştığı ileri sürüldü. Lin Biao'nun ABD ile her türlü yakınlaşma girişimini reddeden, ülke düzeyinde de, kültür devrimi sırasında oluşan örgütlerin ve ordunun gücünü tehdit ettiği ölçüde komünist partisi içinde bünye değişikliğine karşı çıkan "aşırı-sol" akımın öncüsü olduğu sanılmaktadır. Bu tutum, Cou Inlai'nin savunduğu, Mao Zıdong'un da desteklediği çizginin karşıtıydı.

Limyra kentinden kalıntılar ve bir anıt mezar *Limyra-Finike*

Lincei ulusal akademisi, 1603 yılında Roma'da kont Federico Cesi'nin girişimiyle kuruldu, kontun ölümünden sonra (1630) etkinliği sona erdi. Aralarında Galilei'nin de yer aldığı ünlü bilim adamlarını bir araya getirdi. 1745-1755 arasında, sonra 1801'de yeniden faaliyete geçti. 1847'de Papalık akademisi'ne dönüştü, 1870'te Papalık bilimler akademisi *(Nuovi Lincei)* ve Krallık ulusal akademisi *(dei Lincei)* adları altında ikiye ayrıldı. Faşist rejim sırasında, bu rejimin kurduğu İtalya akademisi içine alındı, fakat 1944'te özerkliğini ve işlevlerini yeniden elde etti.

LİNCKİA a. (öz. a. *Linck*'ten). Sıcak denizlerde yaşayan denizyıldızı cinsi. (Kaza sonucu kopan kollarından biri tabanından tomurcuklanarak eksik olan dört kolu tamamlamaya başlar ve sonunda 5 kollu normal bir denizyıldızı biçimini alır.)

LİNCOLN, Büyük Britanya'da kent, yönetim bölümü merkezi, Jura tepeler çizgisini *(Lincoln yükseklikleri)* aşan Witham

Kersting-Ziolo

Lincoln katedrali'nin sahnı

geçidi yakınında; 77 000 nüf. Lincoln bir yönetim ve sanayi (makine ve elektrikli gereçler sanayileri) merkezidir.

—Tar. Roma döneminde kurulan *(Lindum Colonia)* Lincoln, erken Ortaçağ'da Mercia'nın başlıca kentlerinden biri, daha sonraları da çok önemli bir Danimarka kolonisinin merkezi ve "Beş Borough" konfederasyonunun üyesi oldu. XI. yy.'ın sonunda İngiltere'nin üçüncü kenti ve bir piskoposluk merkezi haline gelen Lincoln'un ticarete dayalı refahı XIV. yy.'ın sonuna kadar devam etti. Daha sonraları, ticari etkinliği gerileyince, kilise kenti niteliği ağırlık kazandı. Ancak, bu kez de Reform hareketi Lincoln'un çöküşünü hızlandırdı. İngiltere kralı genç Henry III'ün yandaşları, Fransa kralı Louis yandaşlarını 1217' de burada yendiler.

—Güz. sant. XI. yy.'a ait norman katedralinden geriye, gotik yapıya dahil edilmiş dev kemerlerle dikkati çeken cephenin bir bölümü kalmıştır. Yapımına 1192'de başlanan gotik kilise 1233'te büyük ölçüde tamamlandı. Yapı, ingiliz gotik mimarlığının en önemli yapıtlarından biridir. Aziz Hugh koroyeri'nin (XIII. yy. başı) tonozları, sivri kemerlerin bakışıksız konumuyla büyük bir özgünlük gösterir. 1255'ten sonra biraz daha doğuya inşa edilmiş Melekler koroyeri, zengin bir biçimde heykellerle süslenmiştir. XIII. yy.'dan kalma rahipler salonu, çokgen planlıdır. Kentte ayrıca, büyük bir bölümü XIII. yy.'da yapılmış olan bir kilise (Saint Mary Wigford), Lincoln şatosu'nun kalıntıları, bir Roma kapısı, XIV. - XV. yy.'dan kalma kent kapıları ve ilginç eski evler bulunur.

Mayer

Abraham Lincoln George Healy'nin bir tablosundan ayrıntı *National Gallery of Art Washington*

LİNCOLN, ABD'de kent, Nebraska'nın yönetim merkezi, Salt Creek kıyısında, Omaha'nın G.-B.'sında; 191 970 nüf. (1990). Tarım pazarı. Besin sanayileri. Motosiklet montajı. Elektrikli gereçler. Kimya sanayileri. Üniversite koleji.

LİNCOLN denizi, Kuzey Buz denizi'nin bir bölümü, Grönland'ın K.-B.'sında. Robeson kanalının kuzey ağzına açılır. İklimin sertliği, burada, Kuzey Buz denizi'ndeki buzlardan (hareketli buzullar) büyük bir açıklıkla ayrılan, hemen hemen sürekli bir bankizin oluşmasına yol açar. Sular B.'ya doğru akar, sonra Robeson kanalına girerek Baffin denizi'ne ulaşır.

Lincoln ırkı, uzun yapağılı ve iri ... li ingiliz koyun ırkı.

LİNCOLN, özellikle Lacy ailesi üyelerinin taşıdığı kontluk unvanı.

LİNCOLN (Abraham), amerikalı devlet adamı (Hodgenville yakınında, Kentucky, 1809 - Washington 1865). Bir çiftçi ailesinin oğluydu. Kızılderililer'e karşı savaştı (1832), sonra siyasete atıldı. İllinois' ten millet meclisine seçildi (1834-1842). Springfield'de avukat oldu (1837). Demokrat Stephen Douglas'a karşı Federal Kongre üyeliği seçimini kazandı (1846). Meksika savaşı'na karşı çıktı ve federal yönetim bölümünde köleliğe karşı çıkanları destekledi (1849). Senato'daki bir başarısızlığı nedeniyle (1849) siyasal yaşamdan çekildi. Kuzey-batı eyaletlerinde köleliği serbest bırakan Kansas-Nebraska Bill'e karşı verdiği ve tanınmasını sağlayan Peoria söyleviyle politikaya geri döndü (1854). 1856'da Cumhuriyetçi Parti'ye girdi. İllinois senatörlüğüne aday oldu ve Douglas'a karşı köleciliğin yasaklanması için bir kampanya yürüttü; bu eylemin büyük bir yankı uyandırmasına rağmen seçimi Douglas kazandı. Yine de, sarsılan demokratlar karşısında partisinin güçlenmesi için çalıştı. Cumhuriyetçi parti kongresinde (Chicago, 1860), adı çevresinde geniş bir seçmen kitlesini toplayabilecek ılımlı bir cumhuriyetçi olduğu için başkan adayı olarak seçildi. Ama ABD Başkanlığına seçilmesi (oyların sadece yüzde 38'ini aldı), resmen göreve başlamasından bile önce Güney eyaletlerinin bağımsızlıklarını ilan etmelerine yol açtı (4 mart 1861). Rakiplerini iktidara ortak olmaya çağırarak iç savaşı önleme çabaları sonuçsuz kaldı. Çatışmalar başladıktan sonra köleliğin kaldırılması için kademeli bir çözüm önerdi (1862), sonra tüm eyaletlerdeki kölelerin serbest bırakıldığını ilan etti (1 ocak 1863). 1864'te yeniden seçildi. Lee' nin teslim olmasından sonra bir "yeniden inşa" programı hazırladı, ama Washington tiyatrosu'nda bağnaz bir aktör, John Wilkes Booth tarafından öldürüldü. (→ AMERİKAN İÇ SAVAŞI.)

Lincoln Center for Performing Arts, 1964'te açılan ve New York State Theatre (New York City Opera ve New York City Ballet), New Metropolitan Opera House, Philharmonic Hall, Juilliard School of Music (School of Amerikan Ballet ile birlikte) ve New York Public Library "tiyatro" bölümünü (Dance Collection ile birlikte) içeren, New York tiyatro kompleksi.

LİNCOLNSHİRE, Büyük Britanya'da yönetim bölümü, Kuzey denizi kıyısında, Humber halicinin G.'inde; 5 885 km²; 582 600 nüf. (1988). Merkezi *Lincoln.*

LİNCOLN WOLDS, Büyük Britanya'da (Humberside ve Lincolnshire) yükseklikler çizgisi, yumuşak kayaçların yanında yükselen dayanıklı bir toprak katmanından (Kretase tebeşirleri) oluşmuştur; bu cuesta, Wash'ın kuzey kıyısında, Humber haliciyle Gibraltar Point arasında, Kuzey denizi kıyısına paralel olarak uzanır.

LİNÇ, -çi a. (öz. a. *Lynch*'ten). **1.** Bir kalabalığın, bir grubun suçlu olarak gördüğü bir kimseyi şiddet kullanarak öldürmesi olayı. (→ LYNCH YASASI.) **—2.** *Bir kimseyi linç etmek,* bir kalabalıktan, bir gruptan söz ederken, bir kimseyi sorgusuz yargısız öldürmek ya da o kimse üzerinde şiddet kullanmak, dövmek.

LİND (Johanna, **Jenny** —denir), isveçli soprano (Stockholm 1820 - Wynds Point, Hereford yönetim bölgesi, 1887). "İsveç bülbülü" diye tanındı. ABD'de, Almanya' da ve Londra'da sahneye çıkarak parlak başarılar elde etti. Londra'da, Verdi, onun için *I Masnadieri*'deki Amalia rolünü yazdı (1847). 1883'te Londra'daki Royal College'da şan öğretmenliğine atandı. Özellikle *la Sonnambula, Robert le Diable, la Fille du régiment* ve *Norma*'da üstün başarı gösterdi.

LİNDACKERİT a. (fr. *lindackérite;* avusturyalı kimyacı J. *Lindacker*'in adından). Miner. Hidratlı doğal bakır arsenat

LİNDAHL (Erik), isveçli iktisatçı (Stockholm 1891 - öl. 1960). Uppsala Üniversitesi'nde iktisat profesörüydü (1942). Yapıtları: *Studies in the Theory of Money and Capital* (Para ve sermaye kuramı üstüne incelemeler) [1939] ve *Selected Papers on Economic Theory* (İktisat üstüne seçme yazılar) [1958] kuramı.

LİNDAN a. (fr. *lindane*). Eczc. Heksaklorosikloheksanın gama izomeri. Kokusu belli belirsiz ve bitkiler için çok az zehirli olduğu halde böcekler için şiddetli bir zehirdir.)

LİNDAU, Almanya'nın Bavyera eyaletinde kent, Konstanz gölünde karaya iki köprüyle bağlanan bir adada yer alır; 25 000 nüf. Turizm merkezi. Lindau, güzel, eski bir kenttir. Roma kalıntıları. XII. yy.'da yapılmış fener. Ortaçağ'dan kalma kiliseler.

LİNDAU (Paul), alman yazar ve tiyatro yöneticisi (Magdeburg 1839 - Berlin 1919). Dumas fils'in ve Sardou'nun üslubunu anımsatan dramlar yazdı.

LİNDBERGH (Charles), amerikalı havacı (Detroit 1902 - Hana, Mani adası, Hawaii, 1974). Subay pilottu, 1925'te ordudan ayrılarak, New York-San Francisco arasında uçakla kurye taşıyan özel bir şirkette çalışmaya başladı. Saint Louis kentindeki hemşerilerinin yardımıyla *Spirit of Saint Louis* adını verdiği, boş ağırlığı 1 025 kg olan ve motoru 220 BB gücünde bir uçak yaptı. Bu uçakla, 1927'de tek başına, hiç konaklamadan, Kuzey Atlantik'i ilk kez geçmeyi başardı: 20 mayısta Fransa saatiyle 12.52'de Roosevelt Field' den (New York) kalktı ve 33 sa 27 dk'da 5 800 km'lik yolu alarak, ertesi günün akşamı saat 22.19'da Bourget'ye indi. Daha sonra uzun mesafeli başka mukavemet denemeleri yaptı. Daha 1929'da Kuzey ve Güney Amerika arasında düzenli hava seferleri başlattı; 1931'de karısıyla birlikte Washington'dan kalkarak Alaska üzerinden Tokyo'ya uçtu. O sıralarda yeni kurulmuş olan Pan American Airways'te teknik komite başkanı olarak çalışmaya başladı. 1932'de Lindbergh ve karısının küçük yaştaki oğlu kaçırıldı ve öldürüldü.

İkinci Dünya savaşı'nın başında "yalnızcılık" siyasetini savunan, bu nedenle Roosevelt tarafından şiddetle eleştirilen Lindbergh, hava kuvvetlerindeki albaylık görevinden istifa etti. Bununla birlikte, Pearl Harbor'dan sonra sivil hava teknisyeni olarak askeri çalışmalara katıldı. 1948'de US Air Force'ta danışmanlık yaptı. 1954'te tuğgeneral olarak hava ordusu ihtiyatlarına yeniden katıldı. Aynı yıl, 1927'de Atlas okyanusu'nu geçişini anlatan *The Spirit of Saint Louis* adlı kitabıyla Pulitzer ödülü'nü kazandı.

LİNDBLAD (Bertil), isveçli gökbilimci (Örebro 1895 - Stockholm 1965). Stockholm Üniversitesi'nde profesör oldu. Güneş ile yıldızların ışıması ve tayfı, gökcisimlerinin uzaklıkları ve devinimi üstüne çok sayıda yapıt yayımladı. 1927'de, Oort ile aynı zamanda, gökadaların dönme deviniminin başlıca özelliklerini belirledi.

LİNDE (Samuel Bogumił), polonyalı sözlükbilimci (Torún 1771 - Varşova 1847). 1794'ten başlayarak lehçenin sözlüğünü hazırlamaya çalıştı (1807 - 1814). Bu sözlük Bielowski tarafından (1854 - 1861) yeniden basıldı ve tamamlandı.

LİNDE (Carl VON), alman mucit ve sanayici (Berndorf, Bavyera, 1842 - Münih 1934). Sıcaklık değiştiricisini icat etti. Özellikle, havanın sıvılaştırılması ve azotun sanayi uygulamalarında oksijenden ve soy gazlardan ayrılmasını sağlayan çok düşük sıcaklıklar üzerinde yaptığı araştırmalarla tanındı. 1870'te, bir soğurma makinesi yaptıktan sonra, soğutucu akışkan olarak önce metil eter (1874), daha sonra amonyak (1876) kullandı ve ilk sıkıştırmalı soğut-

Keystone

Charles Lindbergh

ma makinesini gerçekleştirdi. 1895'te ara soğutmalı sıkıştırma ve genişlemeden yararlanarak havayı sıvılaştırdı ve hemen hemen arı sıvı oksijen ve gaz halde azot elde etti. Diesel öğrencisidir.

LINDE (Otto ZUR), alman yazar (Essen 1873 - Berlin 1938). Rudolf Pannwitz ile birlikte *Charon* dergisini kurdu (1904). Bu dergide bir araya gelen şairler, Nietzsche'nin etkisiyle, tümtanrıcı bir felsefeyi benimsemişlerdi; özellikle Linde, *Die Kugel* (Küre) [1909] adlı kitabında bu anlayışı yansıttı.

LINDEGREN (Erik), isveçli şair ve edebiyat eleştirmeni (Luleå 1910 - Stockholm 1968). *Mannen utan väg* (1942) adlı kitabının yayımlanışından itibaren, K. Vennberg ile birlikte, genç isveç şiirinin öncüsü oldu. 40'lı yılların şiirinin bir çeşit özü olan bu yapıtla, yoğunluk ve kapalılık açılarından Mallarmé'ye, T. S. Eliot'a ve gerçeküstücülere yaklaşır. Lindegren, *Sviter* (1947) ve *Vinteroffer* (1954) adlı yapıtlarıyla daha müzikal ve daha az gergin bir anlatım tarzına yöneldi. Yeni şiir kitapları yayımladı (1940, 1954, 1962) ve Hjalmar Bergman'ın romanından yola çıkarak bir operanın librettosunu yazdı. T. S. Elliot, Saint-John Perse, Claudel ve Anouilh gibi yazarların yapıtlarını çevirdi.

Lindelöf uzayı. Topol. Açık kümelerle herhangi bir örtülüşünden, sayılabilir bir örtülüş çıkarılabilen topolojik uzay. Bunun bütün açık altuzayları da Lindelöf uzaylarıdır.

LINDEMANN (Ferdinand VON), alman matematikçi (Hannover 1852 - Münih 1939). Königsberg ve Münih üniversitelerinde profesör oldu. Çok sayıda doktora yönetti (Hilbert) ve Clebsch ile Poincaré'nin çalışmalarını Almanya'da yaydı. 1882'de π sayısının üstünlüğünü, çemberin kareleştirilmesinin olanaksızlığını gösterdi.

LINDEMANN CHERWELL (Frederick Alexander) → CHERWELL.

LINDEN, ABD'de (New Jersey) kent, Elizabeth'in G.-G.-B.'sında; 41 400 nüf. Petrol rafinerisi. Otomobil sanayisi. Kimya. Tekstil.

LINDEN, esk. **Mackenzie,** Guyana'da kent, Demerara kıyısında; 29 000 nüf. Bölgede çıkarılan boksiti işleyen tesisler.

LINDENMEIER, ABD'de (Colorado) Tarihöncesi döneme ait buluntu yeri. Katmanbilimsel bir sıralama içinde bulunmuş olan çok sayıda uç sayesinde, oluklu tiplerin (Folsom), yerlerini yavaş yavaş iki yanı koşut biçimde yontulmuş oluksuz uçlara (Lindenmeier uçları) bıraktıkları anlaşıldı. Yongalardan yola çıkarak, oluklu uçların üretim yöntemi bulundu.

LINDENYA a. (belçikalı botanikçi J. J. *Linden*'in adından). Fiji adalarında, Yeni Kaledonya'da ve Meksika'da yetişen çok uzun boru biçiminde beyaz çiçekli, karşıt yapraklı ağaççık. (Bil. a. *lindenia;* kökboyasıgiller familyası.)

LINDER (Gabriel LEUVIELLE, **Max** — denir), fransız sinemacı ve oyuncu (Saint-Loubès, Gironde, 1883 - Paris 1925). 1905'te film çevirmeye başladı ve bu yıllarda Chaplin'i etkileyecek olan yeni bir güldürü türü yarattı. Linder, Şarlo'nun tersine ekranda zarif bir genç adam olarak görünür. Ama onun güldürü anlayışı doğru ve yerinde, göz alıcı ayrıntılardan doğar. 1915'ten önce çevirdiği kısa metrajlı filmleri arasında şunlar sayılabilir: *Max pédicure, Max décoré, Max collectionneur de chaussures, Max et le quinquina.* Bazı uzun metrajlı filmleri: *Le Petit Café* (1919), *Be My Wife* (1921), *The Three Must Get There* (1921), *Seven Years Bad Luck* (1923) [bu filmleri ABD'de çevrildi] ve Avusturya'da yaptığı *Der Zirkuskönig* (1925).

LINDERA a. (öz. a. J. *Linder*'den). Tropikal Asya ve Kuzey Amerika'da yetişen ağaç ya da ağaççık. (Almaşık ya da hemen hemen karşıt olan yaprakları tüysü damarlıdır; şemsiye ya da kömeç biçiminde bir arada bulunan bireşeyli çiçekleri küçük ve altı parçalıdır; meyve üzümsüdür. Defnegiller familyası.)

LINDESNES ya da **LINDESNESS burnu,** İskandinavya yarımadasında burun, Norveç'in güney ucunda, Kuzey denizi kıyısında, Skagerrak'ın girişinde.

LINDGREN (Astrid), isveçli kadın edebiyatçı (Vimmerby, Småland, 1907). Başarılı bir çocuk kitapları yazarıydı, mizah duygusu ve ders vermekten kaçınması sayesinde bu türe yenilik getirdi (*Fifi Brindacier* [fr. çev.], 1945; *Zozo la tornade* [fr. çev.], 1963). Bazı öykülerinde derin bir hüzün havası egemendir (*Mio*, 1954; *Ronja rövardotter*, 1981).

LINDİ, Tanzanİya'nın güney-doğu'sunda liman, Lukuledi halicinin kıyısında; 8 600 nüf. Ticaret merkezi. Alçıtaşı. Hindistancevizi içi ve çay pazarlama.

LINDİSFARNE ya da **HOLY ISLAND,** İngiltere kıyılarında (Northumberland) küçük ada, Berwick-on-Tweed'in G.-D.'sunda; 300 nüf. 635'te kral Oswald'ın çağrısı üzerine rahip Aidan ve irlandalı misyonerlerin kurdukları manastırda, yüzyılın sonuna doğru, irlanda ve sakson üslubunun başyapıtlarından biri olan *Lindisfarne kitabı* (Londra, British Library) hayvan ve yaprak motiflerinden oluşan girift süslemelerle tezhip edildi.

LINDMAN (Arvid), isveçli siyaset adamı (Österby, Uppsala, 1862 - Croydon 1936). Muhafazakâr milletvekili (1904), Denizcilik bakanı (1905), Başbakan (1906-1911) oldu; hükümeti genel oy sistemini getirdi (1907). Mart-ekim 1917'de Dışişleri bakanlığı yaptı.

LINDNER (Richard), amerikan uyruğuna geçmiş alman ressam (Hamburg 1901 - New York 1978). 1941'de ABD'ye göç eden sanatçı, önceleri dergi resimlemeleri yaptı, 1950'den sonra da resimle uğraştı. Özellikle *Neue Sachlichkeit*'ın izlerini taşıyan üslubu, renkli bir figürasyona doğru gelişti (*The Meeting*, 1953, Museum of Modern Art, New York). Tablolarında, simgesel ve garip kılıklı, basmakalıp, hatta karikatürsü figürler, cinsel bir şiddetle dolu makineleşmiş kişiler betimledi (*Leopard Lily*, 1966, Wallraf Richartz Museum, Köln).

Lindor, italyan komedisinde erkek âşık tipi.

LINDORM (Erik), isveçli şair ve gazeteci (Stockholm 1889 - *ay. y.* 1941). Köktenci bir yergi gazetesi olan *Naggen*'i (1913-1921) kurdu; ilk kuşaktan gelen emekçi bir yazar olarak Stockholm'ün işçi dünyasını anlattı. Karşıtlıklarla gelişen, yalın ve gerçekçi bir üslupla yazdığı yapıtlarında, başkaldırıları ve tutkularla altüst olmuş gündelik yaşamın dinginliğini konu aldı. Şiir kitapları (*Confessions* [fr. çev.], 1922; *En marche* [fr. çev.], 1934) ve komediler (*Canicule* [fr. çev.], 1928) yazdı.

LINDORUS a. *Diaspis* ve benzeri cinslerdeki koşnilleri avlayan uğurböceği cinsi. (Uğurböceğigiller familyası.)

LINDOS. Tar. coğ. Rodos adasında liman. Akhalar'ın İ.Ö. 1300'e doğru Rodos'ta kurdukları üç ticaret merkezinden biriydi. Mısır'la sürekli ilişki kurdu; firavunlar, Akropolis'teki büyük Athena tapınağı'na değerli adaklar gönderdiler. Lindos'un ticaret ağı, Karadeniz'den Mısır'a, Asya'dan Sicilya'ya kadar uzandı; lindoslu ve giritli kolonlar, VII. yy. başlarında Sicilya'da Gela'yı kurdular. İ.Ö. 408'de Lindos, adadaki öbür sitelerle (İalysos ve Kamiros) birleşerek Rodos sitesi Synoikismos'u oluşturdu.

Lindos işi → RODOS İŞİ.

LINDSAY, iskoçyalı nüfuzlu aile. Daha yaşlı kolu, XV. yy.'dan başlayarak Crawford kontları unvanını taşıdı.

X- Marinle kol.

Max Linder *Seven Years Bad Luck* **adlı filmin bir sahnesinde (1923)**

LINDSAY (*sir* David) → LYNDSAY.

LINDSAY (Robert), iskoçyalı tarihçi (Pitscottie, Fife, 1500'e doğr. - 1565'e doğr.). Ancak 1728 yılında basılabilen bir iskoçya tarihi yazdı. Kronoloji yanlışlarına karşın bu yapıt başta sir Walter Scott olmak üzere XIX. yy. iskoçya yazarlarını büyük ölçüde etkiledi.

LINDSAY (Nicholas Vachel), amerikalı şair (Springfield, İllinois, 1879 - *ay. y.* 1931). Yoksuldu, göçebe bir yaşam sürmek zorunda kaldı, amerikan toplumunun gerçeklerinden ve güney yörelerinin folklorundan hareket ederek yeni bir şiir anlayışına ve milliyetçi bir görüşe yöneldi (*General Booth enters into Heaven*, 1913; *The Congo*, 1914; *A Handy Guide for Beggars*, 1916; *The Chinese Nightingale*, 1916). İntihar etti.

LINDSAY (Norman), avustralyalı desinatör, ressam ve yazar (Creswick, Victoria, 1879 - Sydney 1969). Yaşama coşkusu adına burjuva ruhuyla canla başla çarpıştı ve fikirlerini edebiyat dergilerinde *(Vision)* yaydı. Grafik ve resim sanatı alanındaki yapıtlarının dışında, çocuklar için türünün klasiği olmuş bir kitap (*The Magic Pudding*, 1918), romanlar (*Redheap*, 1931) ve denemeler kaleme aldı.

LINDSAY (John Maurice), iskoç şair (Glasgow 1918). Müzik eleştirmeni olan Lindsay, *Poetry Scotland*'ı (1943-1949) ve *Scots Review*'i kurdu (1950); iskoç şiirinden örnekler veren antolojilerin yanı sıra, şiirler ve ülkesine duyduğu sevgiden kaynaklanan kılavuz kitaplar yayımladı (*The Enemies of Love*, 1946; *Ode for St. Andrews Night and Other Poems*, 1951).

LINDSAY (John Vliet), amerikalı siyaset adamı (New York 1921). Cumhuriyetçi parti temsilcisi olarak Kongre'ye girdi. Yirmi yıl demokratların kalesi olan New York'un belediye başkanlığına seçildi (kasım 1965); 1969'da yeniden seçildi. Üç yıl

Richard Lindner *And Eve* (1971) *M.N.A.M., C.N.A.C. Georges-Pompidou, Paris*

Lauros-Giraudon

sonra Demokrat parti'ye geçti; başkanlık seçimlerine yeni partisinden aday olmak istediyse de başaramadı.

LİNDSEY, küçük anglosakson krallığı (Lincoln bölgesi). Kurulduktan kısa bir süre sonra Northumbria'ya (631), ardından Mercia'ya boyun eğdi. IX. yy.'da iskandinav istilaları sırasında ortadan kalktı.

LİNDSEY (Theophilus), ingiliz protestan tanrıbilimci (Middlewich, Cheshire, 1723 - Cambridge 1808). Teslis dogmasını reddettiği için, Parlamento'dan Otuz Dokuz Madde bill'ine (1762) imza atmamak için izin istedi, ama isteği kabul edilmedi; bunun üzerine Londra'da ayrılıkçı bir kongregasyon kurdu (1774). Bu kongregasyonun üyeleri, Tanrı'nın özünde birden çok kişiliğin varlığını kabul etmedikleri için "birlikçiler" *(Unitarians)* adını aldılar.

LÍNEA (la) ya da **LA LÍNEA DE LA CONCEPCIÓN,** İspanya'da (Andalucia, Cádiz ili) kent; 57 000 nüf. Cebelitarık yolu üzerinde konut kenti. Hazırgiyim.

LİNEA FUSCA a. (koyu çizgi anlamında lat. sözc.). Der. hast. Alında bir şakaktan diğerine kadar uzanan ve aşağıya bükük bir yay çizen pigmentlenme.) [Buna sinir sistemi lezyonları da eşlik edebilir.]

LİNEASYON a. (fr. *linéation*). Yerbil. ÇİZGİLENME'nin eşanlamlısı.

LİNEER sıf. (fr. *linéaire;* lat. *linearis, linea,* doğru'dan). → DOĞRUSAL.

—Şehirc. *Lineer kent,* DOĞRUSAL KENT*'in eşanlamlısı.

LİNE İSLANDS *(Çizgi* [ekvator] *adaları*), Büyük Okyanus'un orta kesiminde takımada. Ekvatorun iki yanında, Phoenix adalarının K.-D.'sunda, çok dağınık olarak sıralanan mercan kayalıklarından oluşur. Büyük Britanya (Christmas adaları [günümüzde Kiritimati], Tabuaeran [esk. Fanning] ve Kiribati'ye bağlı olan Teraina [esk. Washington]) ve ABD (Palmyra ve Jarvis) arasında paylaşılmıştır.

LİNESTRENOL a. (fr. *lynestrénol*). Eczc. Yumurtlamayı önleyici gücü çok yüksek olan ve gebeliği önleyici bazı ilaçların bileşimine giren, nortestosteron türevi projestatif.

LİNET → LİYNET.

LİNEUS a. (lat. *linea,* çizgi, sicim'den). Avrupa denizlerinde yaşayan yassısolucan cinsi. (Şerit biçiminde ve dar bedeninin uzunluğu birkaç metreye ulaşabilir. Halkalılar, yumuşakçalar ve kabuklularla beslenen yırtıcı hayvanlardır.)

LİNEVİÇ (Nikolay Petroviç), rus general (Çernigov 1838 - Petersburg 1908). 1900'de bir Sibirya kolordusuna komuta etti ve uluslararası Çin seferine katıldı. Rus-Japon savaşı sırasında 1. rus ordusunun komutanlığını yaptı; Mukden bozgunundan sonra başkomutan olarak Kuropatkin'in yerine geçti; ancak durumu düzeltmeyi başaramadı.

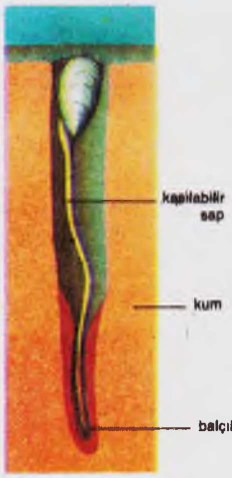
LİN FINGMİEN ya da **LİN FENGMİAN,** çinli ressam (Şandong ili 1901). Paris'te yetişti (1918-1925); Batı'da öğrendiklerini çin geleneğine uyguladı.

LİNG → GLİNG.

LİNG (Per Henrik), isveç jimnastiğinin kurucusu (Ljunga 1776-Stockholm 1839). Önce Lund üniversitesi'nde (1804-1813), sonra Karlberg askeri okulu'nda (1817 -1825) eskrim hocalığı yaptı. 1814'te Stockholm'de, 1836'ya kadar yöneteceği bir jimnastikhane kurdu ve burada uyguladığı akılcı jimnastik yöntemini *les Fondements généraux de la gymnastique* (fr. çev.) [1840] kitabında açıkladı.

LİNGA a. (*simge* anlamına gelen sanskritçe sözc.). Hinduculukta, tanrı Şiva'nın fallus biçiminde simgesi. (Linga, fallus ve *yoni* [ferç] biçimi altında yaratıcı gücü temsil eder. Linga kültü, Hindistan'da Antikçağ'a kadar uzanır. Linga'ya şiva tapınaklarında ve aile mihraplarında tapınılır. Linga, genellikle *yoni*'yi simgeleyen bir kaide üzerine oturtulmuş olan beyaz ya da siyah taştan yapılır.)

ÇİZ. LINGULI

lingula

LİNGALA a. Zaire ırmağının orta kesimlerinde konuşulan ve tüm bölgede iletişimi sağlayan bantu dili.

LİNGAYAT a. Güney Hindistan'da bir tarikatın üyelerine verilen ad. Bunlar genellikle *vira-şaiva*'larla bir tutulurlar ve tek tanrı olarak Şiva'yı tanırlar. Kadın ya da erkek bütün tarikat üyelerine, giriş töreni sırasında bir *linga* verilir ve bunu boyunlarında taşırlar. Lingayat tarikatının XII. yy.'da, Basava tarafından, brahmancılığa tepki olarak kurulduğu sanılmaktadır. Lingayatlar, toplumsal bakımdan, kast sistemini, Vedalar'ın otoritesini ve ruhların göçü öğretisini reddetmekle başkalarından ayrılırlar. Öğretileri, *Şunyasampadane*'de açıklanmıştır.

LİNGAYEN, Filipinler'de liman kenti, il merkezi, Luzon adasında, Çin denizi kıyısında; 45 300 nüf.

LİNGBY, Danimarka'da, Jylland'ın kuzey ucunda, Tarihöncesi döneme ait arkeolojik buluntu yeri; Kuzey Almanya'daki Ahrensburg kültürüne (IX. - VII. binyıl) benzeyen bir Üst Yontmataş kültür evresine adını vermiştir. Bu kültürün en ayırt edici aleti, kısa saplı bir tür uçtur.

LİNGELBACH (Johannes), alman kökenli hollandalı ressam (Frankfurt am Main 1622 - Amsterdam 1674). Bir süre İtalya'da kaldı (1644-1650), Amsterdam'a yerleşti. Halk yaşantısını konu alan tabloların yanı sıra italyan üslubundan esinlenen manzara resimleri de yaptı: *Campo Vaccino* (1653, Brüksel müzeleri), *Roma' da ot pazarı* (1670, Louvre).

LİNGEN, Almanya'nın Aşağı Saksonya eyaleti sınırları içinde yer alan kent, Ems kanalı kıyısında; 43 600 nüf. Bölgesel ticaret merkezi (et pazarı). Çelik fabrikası. Petrol rafinerisi. Kimya sanayisi. Nükleer santrallar için araç gereç. Matbaa. Besin sanayileri.

LİNGG (Hermann VON), alman şair (Lindau 1820 - Münih 1905). *Die Wölkerwanderung* (1866-1868) adlı bir destan, mitolojik ve tarihsel şiirler yazdı.

LİNGGA, Endonezya'da takımada, Sumatra'nın doğu kıyısı açıklarında, ekvatorun güneyinde; yaklş. 930 km². Başlıca adaları: *Lingga, Singkep.* Kalay maden ocakları.

LİNG MİNGÇU ya da **LİNG MENG-CHU,** çinli yazar (Ciangsu ili 1580 - Ciangşi ili 1644). Halk diliyle yazılmış 80 öyküden oluşan ve batı dillerine sık sık çevrilen bir kitabı (*Taper sur la table et s'écrier "Extraordinaire!"* [fr. çev.]) vardır.

LİNGONES. Tar. coğ. Başkenti *Andematunum* (Langres) olan *Gallia Belgica'* da yaşayan halk. Toprakları aşağı yukarı eski Langres piskoposluğunu kapsıyordu. Fetih döneminde Sezar'a canla başla yardım ettiler.

LİNGUA FRANCA a. **1.** Haçlı seferleri dönemiyle XIX. yy.'ın sonu arasında Akdeniz limanlarında kullanılan sabir. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** Anadilleri ayrı topluluklar arasında bağlantı kurmaya yarayan yardımcı dil. (Örn. diplomatik kullanımlarda fransızcayla ingilizce, Afrika'nın doğusunda svahili, Hindistan'da hindi ve ingilizce vb. birer lingua franca'dır.)

—ANSİKL. Lingua franca, Haçlı seferleri döneminden başlayarak, bir yandan türkçe konuşanlarla arapça konuşanlar, öte yandan da, Doğu'da "Franklar" diye adlandırılan Avrupalılar arasında kullanıldı. Bazı durumlarda da Cezayir dayılarıyla Tunus naipliği tarafından diplomatik dil olarak kullanıldı. Ayrıca, lingua franca Cezayir'de kölelerle efendilerin anlaşma aracıydı. Cezayir'de Fransızlar ile arapça konuşan halk arasında kullanımı 1840'lara doğru da sürüyordu. Bu dilin az çok uydurma izlerine, Goldoni'nin, Calderón'un oyunlarında ve Molière'in *Kibarlık budalası*'nda rastlanır. Dilbilimsel düzlemde lingua francanın tabanı italyancaydı, ama döneme ve yerlere göre değişen sayıda provence, katalan, castilla dillerinden, yunanca, türkçe ve arapça sözcükler de içeriyordu. Biçimbilimsel yönüyle sözdizimi yalın bir nitelik taşır (tanımlık, çoğul belirtisi yoktur, fiil çekimi için yalnızca iki biçim vardır vb.).

LİNGUA GERAL a. (*genel dil* anlamında portekizce sözc.). Brezilya'da XVI. ve XVII. yy.'larda gelişen karma dil. Avrupalılar ile yerliler ve değişik diller konuşan yerliler arasında kullanılan bildirişim aracı. (Temelini Tupinambalar'ın dili oluşturur.)

LİNGUATULA a. Küçük *Pentastoma* sınıfından, kurtsu bedenli eklembacaklı cinsi. (*Linguatula*'lar omurgalıların solunum yollarında asalak yaşarlar.)

LİNGUATULA a. Zool. PENTASTOMA sınıfının eşanlamlısı.

LİNGUATULİDA a. Zool. DİLSOLUCANLAR sınıfının bilimsel adı.

LİNGUATULOZ a. (fr. *linguatulose*'dan). Vet. Köpeklerin burun boşluklarına yerleşen bir asalak eklembacaklının *(Linguatula serrata)* neden olduğu süreğen burun iltihabı.

LİNGUE a. (isp. *lingue*). **1.** Şili kökenli ağaç. (Altın sarısı rengindeki yarı sert ve yarı ağır odunu marangozluk ve mobilyacılıkta kullanılır. Bil. a. *Persea lingue;* defnegiller familyası). **—2.** Bazı botanikçilerce *Afzelia pachyloba* odununa verilen ad.

LİNGULA a. Nöroanat. Beyincikte orta vermisin en önünde ve Vieussens kapakçığının üzerinde bulunan lopçuk.

LİNGULA a. (dilcik anlamında lat. sözc.). Cambria devrinde ortaya çıkmış, saplı kolsuayaklı cinsi. (Eklemsizler sınıfı.)

—ANSİKL. *Lingula*'ların kitinli ve kalsiyum fosfatlı bir kavkısı vardır. Menteşesiz sırt ve karın çenetleri, suyu almaya ve vermeye yarayan ve iç lofofora değen suyun dolaşımını sağlayan iki sifon oluşturur. Mikrofaj hayvanlardır; boşaltım, metanefridyumlar sayesinde gerçekleşir. *Lingula*'lar kumda kazdıkları yuvalarda kuma gömülü olarak yaşar. Uzun, kasılabilir sapları, kavkılarını kumdan dışarı çıkarmaya ya da tehlike anında bedeni kuma gömmeye yarar.

LİNİERS (Santiago Antonio Maria DE), fransız asıllı ispanyol denizci (Niort 1753 - Córdoba, Arjantin, 1810). Genç yaşta İspanya donanmasına girdi, 1806'da, Buenos Aires yakınlarında bir ingiliz birliğini teslim aldı. Arjantin kral naibi oldu, La Plata ülkesinin boşaltılmasıyla ilgili antlaşmayı imzalamaya zorlayarak İngilizler'i yeniden yenilgiye uğrattı (1807). Ama, amerika sömürgeleriyle Madrid hükümetini karşı karşıya getiren çatışmada, ispanyol davasına bağlı kaldı. Kralcı bir birliğin başında savaştı ve asiler tarafından kurşuna dizildi.

LİNİMENT a. (fr. *liniment;* lat. *linimentum; linire,* ovmak'tan). Eczc. Deriye sürme ya da ovma suretiyle uygulanan ve ağrıların dindirilmesine yarayan sıvı ilaç. (Linimentler etkili maddelerin alkolde ve yağlı ya da sabunlu bir madde içinde çözülmesi ya da dağılmasıyla elde edilir.)

LİNİN a. (fr. *lignine*'den). Bot. ODUNÖZÜ' nün eşanlamlısı.

LİNİT a. (fr. *linite*). Patol. **1.** Süreğen gastritin özel bir çeşidi. (Bunda skleroz baskın olup mide çeperinin ileri derecede kalınlaşmasına neden olur.) **—2.** *Brinton plastik liniti,* yavaş ilerleyen mide kanseri. (İleri derecedeki skleroz mide çeperinin kalınlaşmasına ve büzülmesine neden olur.)

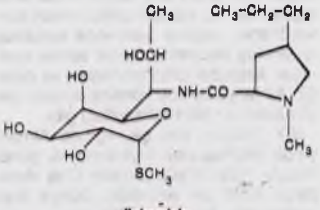
LİNK, -ki a. Atın koşmakla yürümek arasındaki eşkin gidişine halk arasında verilen ad.

LİNK a. (ing. *link*). Telekom. İki nokta arasında iletişim kurma olanaklarının varlığını belirtmede kullanılan genel terim.

LİNKAJ a. (fr. *linkage*). Genet. *Linkaj grubu*, BAĞLANTI GRUBU*'nun eşanlamlısı.

LİNKLATER (Robert RUSSELL, **Eric —denir**), İskoç yazar (Dounby, Orkney adaları, 1889 - Aberdeen 1974). Bombay'da gazetecilik, Aberdeen'de öğretim üyeliği (1927) yaptıktan sonra, Orkney adalarına yerleşti. Don Juan'ın soyundan gelen İskoçlar'ı konu alan pikaresk romanlar (*Juan in America*, 1931; *Juan in China*, 1937), çağdaş bir Candide'in hınzırca masumluğunu ortaya koyan çocuk kitapları yazdı.

LİNKOMİSİN a. (fr. *lincomycine*). *Streptomyces lincolnenensis* kültürlerinden elde edilen, makrolitler grubundan $C_{18}H_{34}O_6S$ formüllü antibiyotik. (Enterokoklar dışında Gram pozitif mikroplara etkili bakterisit bir ilaçtır.)

linkomisin

LİNKÖPİNG, İsveç'te kent, Östergötland ilinin *(län)* merkezi, Stångån kıyısında; 122 268 nüf. (1991). Verimli bir bölgenin ortasında yer alan Linköping, İsveç'in ilk edebiyat ve din merkezlerinden biri oldu. XIII.-XVI. yy.'dan kalma şato. Alman etkisiyle XV. yy.'da yeniden yapılmış katedral. Zengin kütüphane. Müzeler. Çeşitli sanayi kolları (makine, otomobil ve hava taşıtları, metalürji, demiryolu gereçleri, elektrikli gereçler) merkezi.

LİNKS a. (ing. sözc.). Golf alanı, sahası.

LİNK-TRAİNER a. (ing. sözc.). Havc. Görmeden yapılan uçuşlarda pilotlara bilgi vermek için yerde kullanılan aygıt.

LİNLİTHGOW, Büyük Britanya'da kent, İskoçya'nın orta kesiminde, West Lothian'ın yönetim merkezi, Forth halicinin güney kıyısı yakınında; 4 300 nüf. Mary Stuart'ın doğduğu krallık şatosunun (XIV.-XVII. yy.) kalıntıları. XIII. ve XV. yy.'dan kalma kilise.

LİNLİTHGOW (Victor Alexander John HOPE, 2. — *markisi*) → HOPE.

LİNNA (Väinö), fince yazan finlandiyalı yazar (Urjala 1920). İşçiydi, kendi kendini yetiştirdi; savaş romanı türünü yenileyerek geleneksel ulusal kahramanlık anlayışına karşı çıktı (*Tuntematon Sotilâs*, 1954). *Täällä Pohjantähden alla* (3 cilt, 1959-1962) adlı yapıtında, Finlandiya toplumunun kültürel ve toplumsal çalkantıları içinde, bir yarıcı çiftçi ailesinin yaşamını betimledi.

LİNNÆA a. (öz. a. *Linné*'den). Tırmanıcı ince saplı, hemen hemen yuvarlak küçük yapraklı çokyıllık küçük bitki. (Pembe beyaz, 5'li tipte olan çiçekler ince sapların tepesinde ikişer ikişer yer alır; çiçek tacı düzgün ve çan biçimindedir. Tek türü *Linnæa borealis* dağ ormanlarında ve Kuzey Avrupa'da bulunur. Hanımeliğiller familyası.)

LİNNANKOSKİ (Vihtori PELTONEN, **Johannes —denir**), fince yazan finlandiyalı yazar (Askola, Turku yakınında, 1869 - Helsinki 1913). Önce gazetecilik yaptı, sonra ahlaksal görüşlerini açıkladığı ve konusunu Kutsal Kitap'tan aldığı dramını (*İkuinen taistelu*, 1903) yayımladı; ama onu üne kavuşturan yapıtı *Laulu tulipunaisesta kukasta* (1905) oldu; bu kitabında, görevle tutku, hıristiyanlıkla paganlık arasında bocalayan finli bir Don Juan'ın portresini çizdi. Daha sonraki yapıtlarındaysa, özlü bir üslup seçerek büyük bir yalınlığa ulaştı (*Pakolaiset*, 1908).

LİNNÉ (Carl VON), İsveçli doğabilimci ve hekim (Råshult 1707 - Uppsala 1778). Daha 24 yaşında erkek ve dişi organların özelliklerine dayanarak bitkileri sınıflandırdı; bilimsel bir değer taşımayan bu yöntem, zamanında büyük başarı kazanmış olmakla birlikte günümüzde kullanılmamaktadır. Hollanda'da bulunduğu sırada, arkadaşı Peter Artedi (1705-1735) ile yaptığı ortak çalışma sonucunda en önemli yapıtlarını yayımladı. Ardından İngiltere'yi ve Fransa'yı ziyaret etti, burada Jussieu ile dostluk kurdu; sonra İsveç'e döndü. Kralın hekimi, sonra da botanikçisi oldu. Stockholm akademisi'ni kurdu ve yönetti; meslek yaşamını, Uppsala'da profesör olarak tamamladı. En önemli yapıtları *Genera plantarum* (1737) ve *Species plantarum*'dur (1753). Linné'nin bilime en büyük katkısı, çok sayıda bitki ve hayvan türünü büyük bir kesinlikle tanımlaması ve bunların her birine, biri cinsi, diğeri de türü belirtmek üzere iki latince ad (çift adlandırmalı katalog) vermiş olmasıdır.

LİNNEİT a. (fr. *linnéite*; öz. a. *Linné*'den). Miner. Kübik sistemde yer alan doğal kobalt sülfür.

LİNNEON a. (fr. *linnéon*; öz. a. *Linné*'den). Linné'nin tanımladığı gibi ya da ona benzer şekilde belirlenen, az ya da çok ortak özellikler taşıyan tür. (Bir linneon soydan geçebilen değişmez karakterlerin bir toplamıdır ve genellikle yakın türlerden cinsel bağdaşmazlıkla ayrılır. Bir linneon birkaç jordanon* içerebilir.)

LİNOLEAT a. (fr. *linoléate*). Kim. Linoleik asidin tuzu ya da esteri.

LİNOLEİK sıf. (fr. *linoléique*). Org. kim. *Linoleik asit*, formülü $CH_3—(CH_2)_4—(CH = CH—CH_2)_2—(CH_2)_6—CO_2H$ olan asit; Z, Z stereoizomerine gliserit biçiminde pek çok bitkisel yağda rastlanır; bileşiminde önemli miktarda linoleik asit bulunan bu yağlara, yüksek bir kuruma özelliği kazandırır.
—ANSİKL. Linoleik aside, tüm yağlı maddelerde gliseritler biçiminde rastlanır. Pamuk, mısırözü, üzüm çekirdeği, ayçiçeği ve soya yağı gibi yarı katılaşabilen yağlarda özellikle yüksek oranda bulunur ve bu maddelerdeki toplam yağ asitlerinin yaklaşık % 70'ni meydana getirir. Linoleik ve linolenik asitlerin karışımına kimi zaman *F vitamini* de denir.
—Zootekn. Hayvansal organizmalar linoleik asidi (yağ asidi) bünyelerinde bireştirme yeteneğine sahip olmadıklarından özgül bir eksiklik hastalığı belirmesin diye evcil hayvanlara yeterli miktarda linoleik asit içeren besinler vermek gerekir.

LİNOLEİN a. (ing. *linolein*; lat. *linum*, keten ve *oleum*, yağ'dan). Org. kim. Linoleik asidin, katılaşabilen yağlarda bulunan gliseridi.

LİNOLENAT a. (fr. *linolénate*). Kim. Linolenik asidin tuzu ya da esteri.

LİNOLENİK sıf. (fr. *linolénique*). Org. kim. *Linolenik asit*, formülü $CH_3—CH_2—(CH = CH—CH_2)_3—(CH_2)_6—CO_2H$ olan asit; katılaşabilen yağların çoğunda (örneğin keten yağı) gliserit biçiminde bulunur.
—ANSİKL. Linolenik aside, pek çok yağlı maddede gliseritler biçiminde rastlanır: keten yağı gibi özellikle katılaşabilen yağlarda yağ asitleri toplamının % 50'den fazlasını, ceviz, kolza, soya yağı gibi kimi besin yağlarında ise yağ asitleri toplamının % 6-15'ini oluşturur.

LİNOLYUM a. (ing. *linoleum*; lat. *linum*, keten ve *oleum*, yağ'dan). Üzerine keten yağı, mantar tozu sürülerek hazırlanmış jüt bezinden yapılan geçirimsiz taban kaplama malzemesi; muşamba. (Linolyum, 1860'a doğru İngiliz Walton tarafından bulundu. Bu terim, plastik madde emdirilmiş bir bezden yapılan tüm taban kaplamalarını belirtmede kullanılır.)
—Grav. *Linolyum üstüne gravür*, linolyum üstüne aletle yapılan gravür. (Tekniği, lif yönünde kesilmiş ağaç üzerine uygulanan gravürünkini andırır.)
—ANSİKL. Linolyum üstüne gravür tekniğinde, linolyumdan başka kauçuk ya da plastik de kullanılır. Kopya edilecek konu, zemin üzerine çapla, çakı ya da oluklu kalemle aktarılır; böylece baskı için tipografi klişesi olarak kullanılacak kabartma bir gravür elde edilir.

LİNON a. (fr. *linon*). Tekst. **1.** Bezayağı armürle dokunmuş ince ve saydam dokuma. (Linon, ince çamaşırlar için ketenden, adi çamaşırlar ve kundak bezleri için de pamuktan dokunur.) **—2.** *Merserize linon*, ipek parlaklılığı vermek için özel olarak aprelenmiş ve kalenderden geçirilmiş pamuklu linon.

LİNOPHRYNUS a. Ortasularda yaşayan, çok değişik görünümlü balık cinsi. (Ağzı çok iridir. Burnunda, topuz gibi kabarık, ucu üç dişli çatala benzeyen uzun bir boynuz vardır. Dış solungacı tektir, çok dallıdır ve bazı türlerde boğazın altında sarkar. Dişisinden 13 defa küçük olan erkek, dişinin üstünde asalak yaşar. *Ceratiidae* familyası.)

LİNOPTERİS a. Paleobot. Ağızlaşmış damarlı bitki cinsi. (*Neuropteridae* familyası.)

LİNOSA, Akdeniz'de italyan adası, Malta ve Tunus arasında; Lampedusa komününe bağlıdır; 5,4 km²; 400 nüf. Yanardağ kökenlidir, kıyıları yüksek ve girintili çıkıntılıdır. Balıkçılık.

LİNOTİP a. (amerikanca harf sırası anlamında *lin[e] o[f] types*'ten, tesc. edil. a. *Linotype*'den). Matbaac. Tek blok halinde, istenilen uzunlukta, dökülmüş satırlar yapan mekanik dizgi makinesi.
—ANSİKL. Baltimor'daki (ABD) denemeleri 1884'e kadar inen alman saatçi Ottmar Mergenthaler'in bulduğu linotip, yazı makinesininkine benzeyen bir klavye yardımıyla satırların dizilmesini ve dökümünü sağlar. Bir teknisyen ya da delikli bir bant tarafından kumanda edilen makine matrisleri bir araya getirir (dizer). Satır dizildikten ve otomatik espasların devreye girmesiyle satır ölçümü ayarlandıktan sonra, karşısında matrislerin bulunduğu kalıba ergimiş bir madde (kurşun) püskürtülür ve böylece baskı işinde kullanılabilecek tek blok halinde satır elde edilir, sonra matrisler otomatik olarak, yeniden eski yerlerini alırlar. Tek blok halinde dizgi

Nationalmuseum, Stockholm

Carl von Linné
Alexander Roslin'in yaptığı bir portreden ayrıntı
Nationalmuseum, Stockholm

Larousse

linotipler
(*le Monde* gazetesi, Paris, 1981)

sayfa düzenini hızlandırdığından, özellikle gazetelere ve yayımcılık çalışmalarına elverişlidir.

LİNOTİPÇİ a. Bir linotip yardımıyla, basılacak metinleri dizen işçi.

LİNOTYPE a. (tesc. edil. a.). Matbaac. → LİNOTİP.

LİNS (Osman), brezilyalı yazar (Vitória de Santo Antão, Pernambuco, 1924 - São Paulo 1978). İçtenci öyküler (*Nove, Novena*, 1966), oyunlar ve romanlar (*O Fiel e a Pedra*, 1961; *Avalovara*, 1973; *A Rainha dos Carceres da Grecia*, 1976) yazdı.

LİNSANG a. (cava dilinde sözc.). Tropikal ormanlarda yaşayan, küçük, etçil memeli. (Yenete benzeyen linsangın, yer yer siyah benekli kızıl bir postu vardır. Ağaçlarda yaşayarak küçük omurgalıları ve böcekleri avlar. İki türü bilinmektedir: Nepal ile Çinhindi arasında yaşayan, postu leoparınkine benzeyen benekli linsang [*Prionodon pardicolor*] ile; Endonezya-Malezya kesiminde bulunan benekli linsangdan daha iri [75 cm] olan çizgili linsang [*P. linsang*]. Miskkedisigiller familyası.)

LİNS DO RÊGO (José L. dò R. CAVALCANTİ), brezilyalı yazar (Pilar yakınında, Paraıba, 1901 - Rio de Janeiro 1957). Bölgesel betimlemelere ağırlık veren romanlar yazdı; Nordeste'deki şekerkamışı tarlalarını, efendilerle köleleri arasındaki ilişkileri anlattı (*Menino de Engenho*, 1932; *Usina*, 1936; *Fogo morto*, 1943). Ayrıca bu yörelerde egemen gizemci anlayışı yansıtan ve halk kahramanı eşkıyaları betimleyen (*Pedra Bonita*, 1938; *Cangaceiros*, 1953) yapıtlar verdi.

LİN SHU → LİN ŞU.

LİNSİNGEN (Alexander VON), alman general (Hildesheim 1850 - Hannover 1935). Birinci Dünya savaşı sırasında doğu cephesinde önemli komutanlıklarda bulundu. 1918'de Brandenburg komutanlığı ve Berlin askeri valiliği yaptı. Birliklerinin ayaklanması (9 kasım), imparatorluğu çöküşe sürükledi.

LİN ŞU ya da **LİN SHU,** çinli yazar ve çevirmen (Fucou, Fucien, 1852 - öl. 1924). Batı dillerinden iki yüze yakın yapıtı klasik çinceye çevirdi; bu çeviriler kendi kuşağı ve daha sonraki kuşaklar üzerinde büyük bir etki yarattı.

LİNTERS a. (amerikanca sözc.; ing. *lint*, çırçırlanmış pamuk'tan). Tekst. Çırçırlama işleminden sonra kimi pamuk fidanlarının tohumları üzerinde kalmış çok kısa elyaf. (Saf selülozdan oluşan bu lifler toplanarak, patlayıcı madde ve vernik yapımında kullanılır.)

LİNTH, İsviçre'de ırmak, Zürich gölünün kolu; 53 km. Tödi kütlesinden doğar. Eskiden taşkınlarıyla tehlike yarattığından kanal içine alınan Linth, önce su kabarmalarının azaldığı Walensee'ye (1811), sonra da Zürich gölüne yönlendirildi. Yukarı vadisinde hidroelektrik tesisleri.

LİNTHAL, İsviçre'de (Glarus kantonu) komün, Yukarı Linth vadisinde, Tödi'nin eteğinde; 1 420 nüf. Tekstil.

LİNTHİA a. Düzensiz denizkestaneleri cinsi. (*Schizasteridae* familyasından olan bu cinsin Kretase devri'nden bu yana yaşayan çok sayıda fosil türü vardır; günümüzde, bir türü Japonya çevresindeki denizlerde yaşamaktadır.)

LİNTON (Ralph), amerikalı antropolog (Philadelphia 1893 - New Haven, Connecticut, 1953). Yeni Meksika, Colorado ve Marquises adalarında (1920-1922), ardından Madagaskar'da (1925-1927) arkeolojik araştırmalar yaptı. En büyük yapıtı olan *The Cultural Background of Personality* (Kişiliğin kültür temeli) [1945], kültürlenme olayları üzerindeki çağdaş araştırmaların ve etnopsikiyatrinin ilk örneklerinden biridir. Kardiner'in temel kişilik görüşünü eleştirerek ve ona toplumsal statü kavramını ekleyerek yeniden ele aldı. Linton'a göre temel kişilikte toplumsal işlev, Kardiner'in çok önemli gördüğü psikanaliz mekanizmalarından daha önemlidir. Öteki yapıtları: *The Science of Man in the World Crisis* (Dünya bunalımında insan bilimi) [1945]; *Most of the World* (Dünyanın çoğu) [1949] ve *The Tree of Culture* (Kültür ağacı) [1955].

LİNYİKÜLTÜR a. (fr. *ligniculture*). Yoğun ormancılık yöntemiyle ağaç yetiştirme.

—ANSİKL. Linyikültür çok kısa sürede çok miktarda kaliteli bir ağaç topluluğu yetiştirmeyi öngörür. Bu da, en uygun çeşitlerin seçilmesini, gübrelemeyi ve ilaçlamayı, erken ıslahı gerektirir. Sahil çamı ve kavak linyikültürde kullanılan başlıca ağaçlardır.

LİNYİN → LİGNİN.

LİNYİT a. (fr. *lignite*; lat. *lignum*, odun'dan). Odun ya da toprak görünümünde siyah ya da kahverengi, % 65-75 oranında karbon kapsayan, turba ile madenkömürü arasında yer alan, fosil kömür. (Çoğunlukla Üçüncü Zaman'dan kalma düzeylerde [Almanya, Çek Cumhuriyeti, Rusya, vd.] bulunur).

—ANSİKL. Coğ. Linyit, XIX. yüzyıldan bu yana yoğun biçimde çıkarılmaktadır. XX. yüzyıl başında hâlâ yılda 100 milyon tonun altında olan dünya linyit üretimi, 1929 yılında 226 milyon tona yükselmiş, 1930 yıllarındaki bir gerileme döneminden sonra tekrar artarak, 1943 yılında 327 milyon tonu bulmuştur; 1945'te 165 milyon tona düşen üretim, çok geçmeden yeniden yükselmeye başlayarak, 1965 yılında 500 milyon tonu aşmış, 1970'te 800 milyon tona yaklaşmış; 1981 yılındaysa 1 milyar tonu geçmiştir. Dünya linyit üretimi 1990 yılı verilerine göre 1 milyar 165 milyon ton olarak gerçekleşmiştir. Pek iyi bir yakıt olmayan linyit, ancak açık işletmelerde, gerektiğinde üstündeki ölü topraklar kaldırılarak (toprakları uzaklara atan güçlü ekskavatörler sayesinde) çıkarılabilir; büyük linyit ocağı az derindir ama, sınırlarının sürekli değiştirilmesi çevreyi etkiler ve bu durum, zarar gören yerlerde onarım sorunlarına yol açar. Öte yandan, bu yakıt, verimlilik koşullarından sapmadan, küçük uzaklıklara bile büyük miktarlarda taşınamaz. Bu yüzden çoğu zaman konveyörlerle, yataklar yakınında kurulmuş kullanılma tesislerine taşınır: termik santrallar, kimyasal ürün fabrikaları ve örneğin Almanya'da kok kömürü tesisleri (en iyi nitelikli linyitleri kullanılırlar) gibi.

XIX. yüzyılın son çeyreğinde Almanya'da doğmuş olan linyit sanayisi, günümüzde hâlâ büyük ölçüde Orta Avrupa'ya özgü bir etkinliktir. Dünya linyit üretiminde Almanya (Saksonya ovası, Aşağı Lausitz ve Köln-Aachen arasında yer alan bölge) 359 milyon tonla ilk sırayı alır. Onu 170 milyon tonla, dünya linyit rezervinin % 68'ine sahip olan eski sovyet cumhuriyetleri (başta Rusya ve Beyaz Rusya olmak üzere) izler. Çek Cumhuriyeti (Bohemya'nın batı kesimi ve Most çevresi) 82,8 milyon ton, Amerika Birleşik Devletleri (Kuzey ve Güney Dakota) 81 milyon ton, Polonya (batı kesiminde Konin) 66,3 milyon ton, Yunanistan (Epeiros ve Peloponisos'un orta kesiminde) 54 milyon ton, Avustralya (Melbourne yakınında) 47,7 milyon ton, Bulgaristan (ülkenin güney-doğu kesiminde) 32,6 milyon ton, Kanada 30,7 milyon ton, İspanya 21,1 milyon ton, Macaristan 16,6 milyon ton, Hindistan 12,9 milyon ton linyit üretir. Isı değeri bakımından dünya linyit üretimi, dünya madenkömürü üretiminin yaklaşık onda birine, petrol üretimininse ancak on beşte birine eşdeğerdir.

• *Türkiye'de linyit üretimi* → KÖMÜR.

Köln (Almanya) havzasındaki açık işletmelerde **linyit** üretimi

Krupp İndustrie und Stahllau

LİNYPHİA a. (lat. *linyphium*, dokuma'dan). Sarı ya da beyaz ince, uzun gövdeli örümcek cinsi. (Bedeninde, yer yer daha koyu desenler bulunur. Doğada çok yaygındır ve türlerinin çoğu, ot, çalı ya da ağaçların üstüne düzensiz ağlar örer. *Linyphiidae* familyasının örnek tipi.)

LİN YUTANG, çinli yazar (Amoy 1895 - Hongkong 1976). 1936'dan sonra ABD'ye yerleşti, orada ingilizce kitaplar yazarak ülkesini Batı'ya tanıttı: *My Country and my people* (1935); *The İmportance of living* (1937), *The Wisdom of Laotze* (1948).

LİNZ, Avusturya'da kent, Tuna kıyısında, Yukarı Avusturya ilinin merkezi; 199 910 nüf. Eski kentte, birçok anıt vardır: Sankt-Martin kilisesi (VIII.-XV. yüzyıllar), italyan baroğu üslubunda Eski katedral (1670 yılına doğru) ve başka eski kiliseler; XV. yüzyıldan kalma şato; yeni gotik üslubunda katedral (XIX. yüzyıl). Avusturya'nın üçüncü büyük kenti ve ırmak limanı olan Linz, hem sanayi (özellikle demir-çelik), hem de kültür etkinlikleri (üniversite, müzeler, tiyatro, yayıncılık ve basın) merkezidir.

LİOBUNUM a. Bütün kırlarda bol bulunan çok uzun bacaklı orakçı örümcek cinsi. (*Phalangiidae* familyası.)

Roy-Explorer

Linz'de, imparator Karl VI'nın diktirdiği Dreifaltigkeitssäule (1723)

LİOCORİS a. Isırgan türü bitkilerin üstünde yaşayan, sarı benekli, siyah tahtakurusu. (Köryarımkanatlıgiller familyası.)

LİOLAEMUS a. (yun. *leios*, kaygan ve *laimos;* boğaz'dan). Güney Amerika'da yaşayan küçük bir iguana cinsi. (Soğuk enlemlerde [Patagonya] ve yükseltilerde [Andlar'da 400 m'ye kadar olan kesimde] koloniler oluşturur. Otçul, yavrularını canlı doğuran bir sürüngendir. İguanagiller familyası.)

LİON körfezi, Fransa'nın Batı Akdeniz kıyılarında körfez, B.'daki Creus burnuyla D.'daki Rhône deltası arasında. Derinliği 200 m'yi bulur. Marsilya ve Sète limanları Lion körfezi kıyısındadır.

LİONİ (Ottavio) → LEONE.

LİONOTUS a. (yun. *leios*, kaygan ve *notos*, sırt'tan). Durgun tatlısulardaki yosunlar arasında yaşayan, tümkirpikli protist cinsi. (*Tracheliidae* familyası.)

Lions International (*International Association of Lions Clubs*), 1917'de ABD'de, çeşitli meslekten insanları kültürel, insancıl erekler ve halklar arasında dostluk çerçevesinde toplamak amacıyla kurulan klüp. Klübün adı, *Liberty, İntelligence, Our Nations, Savety* (Özgürlük ve zekâ, uluslarımızın korunması) cümlesinden türetilmiş bir kısaltmadır.

LİOTARD (Jean Étienne), isviçreli ressam (Cenevre 1702 - *ay. y.* 1789). Cenevre ve Paris'te öğrenim gördükten (1723-1736) bir süre sonra Roma ve İstanbul'da bulundu (1738-1742) ve portre ressamı olarak ün kazandı (pasteller, yağlıboyalar, desenler); özellikle Viyana (*Güzel çikolatacı kız*, 1745'e doğr., Dresden müzesi), Paris, Londra ve Cenevre'de (*Mme d'Épinay*, 1759'a doğr., Cenevre müzesi) çalıştı. Renk değerlerini ustalıklı bir biçimde kullanan sanatçı, her şeyden önce gerçeği titizlikle betimlemeye çalıştı. 1773'te gerçekleştirdiği *Kendi portresi* (Cenevre) daha özgür bir sanatı yansıtır. Yaşamının son yıllarında, incelik ve yalınlıklarıyla dikkati çeken natürmortların yanı sıra Cenevre yakınlarındaki atölyesinde resmedilmiş şaşırtıcı bir *Manzara* (Rijksmuseum, Amsterdam) gerçekleştirdi. Resim sanatı üzerine bir inceleme kitabı yayımladı (Cenevre, 1781).

LİOTHEUM a. Kuş biti cinsi. (Birçok türü vardır. Tüybitleri takımı; *Menoponidae* familyası.)

—ANSİKL. Şakakları arkaya doğru genişleyen, ayaklarına konaklarına sımsıkı tutunmaya elverişli tırnaklar bulunan bütün kuş bitleri yanlışlıkla *Liotheum* adı altında toplanmaktadır. 2 mm boyundaki *Liotheum (Menopon) pallidum* kümes hayvanlarında yaygındır.

LİOUVİLLE (Joseph), fransız matematikçi (Saint-Omer 1809 - Paris 1882). XIX. yy.'ın büyük fransız çözümleyicilerinden biridir. École polytechnique'te, Paris Fen fakültesi'nde, özellikle de Collège de France'ta verdiği derslerle (1836'da) ve *Journal de mathématiques pures et appliquées*'yi çıkararak derin bir etki bıraktı. Burada, çözümleme, aritmetik, geometri, mekanik ve gökbilim sorunları üzerine kısa notlar yayımladı. Özellikle holomorf fonksiyonları inceledi ve çift dönemli fonksiyonlar konusunda verdiği dersler sırasında kendi adını taşıyan teoremi oluşturdu. Üstün sayıların var olduğu konusunda ilk tanıtlamayı yaptı ve böylece o zamandan beri "Liouville sayıları" denen sayıları ortaya koydu. Sturm-Liouville probleminden, diferansiyel ve integral denklem çözümlerinin araştırılmasında yararlanıldı. Liouville, Bilimler akademisi üyesiydi (1839).

Liouville sayısı. Arit. a_i ler 9 dan küçük herhangi doğal tamsayılar olmak üzere genel biçimi $\sum_{n=0}^{\infty} \frac{a_n}{10^{n!}}$ olan sayı. Liouville sayıları üstün sayılardır.

Liouville teoremi. Arit. Matematik tarihinin temel teoremi; buna göre x, n nci dereceden cebirsel bir oransal sayı ise, $\frac{p}{q}$ oransal sayısı ne olursa olsun, $\left|x - \frac{p}{q}\right| > \frac{M}{q^n}$ sağlanacak biçimde negatif bir M sayısının var olduğunu ifade eder.

Liouville teoremi. Mat. çözlm. Karmaşık düzlem üzerinde holomorf ve sınırlı bir fonksiyonun, değişmez bir fonksiyonu olduğunu ifade eden teorem.

LİPA, Filipinler'de (Luzon adası) kent, Manila'nın G.'inde; 160 000 nüf. (1990).

LİPARİ a. Temmuz başlarıyla eylül ortaları arasındaki beslenme döneminde uskumruya verilen ad.

Lipari *(castello de)*, Aiolis adalarının yönetim merkezindeki akropolis, Orta Yenitaş dönemi'nden (İ.Ö. 4000'e doğr.) bu yana aralıksız bir biçimde iskân edilmiş olan akropolis, II. binyıl'a kadar obsidiyenin sağlandığı büyük merkezlerden biriydi. Mykenailiiler'in burada kurdukları sanılan ticaret merkezi, Ausonlar'ın istilası sırasında yıkıldı. İ.Ö. 580'de Knidoslular'ın kurdukları bir koloni, VI. yy.'da, Tirren denizi'ne egemen olmak için Etrüskler'e karşı kahramanca savaştı. Castello de Lipari İ.Ö. 304'te Agathokles tarafından yağmalandıktan sonra bir daha eski refahına kavuşamadı.

LİPARİ adası, Aiolis adalarının en büyüğü; 37,6 km²; 10 000 nüf. Merkezi *Lipari* (4 400 nüf.). Aiolis adalarının oluşturduğu bütüne de *Lipari adaları* denir. Ada yanardağ kökenli topraklardan oluşur. Başlıca tarım ürünü, hem sofra şarabı, hem de tatlı şarap elde edilen üzümdür. Süngertaşı yatakları.—Merkez Lipari'de, Castello'nun surları içinde, büyük bölümü XIII. yy.'da yapılmış katedral ve Yunan-Roma dönemi kalıntıları (arkeoloji parkı, müze). Turizm merkezi.

LİPARİS a. Böcbil. Kınkanatlılardan *Lymantria* cinsinin eski adı.

LİPARİT a. (fr. *liparite;* *Lipari* adasından). Petrogr. Cam bakımından fakir riyolit.

LİPAROCERAS a. Lias devrinde bol bulunan ammonit cinsi. (Sargıları kalın, kavkısı kaygan ya da yalın kabarık çizgilerle süslüdür. *Liparoceratidae* familyasının örnek tipi.) [Esk. eşanl. AEGOCERAS.]

liparoceras

LİPARUS a. (yun. *liparos*, yağlı'dan). Sağlam ve iri bir bitkibiti cinsi. (Meşin gibi sert, parlak siyah kabuğu yer yer sarı kıllarla kaplıdır. *Liparus coronatus* havuçlara zarar verir. Hortumluböcekgiller familyası.)

LİPATTİ (Constantin **Dinu** —denir), rumen besteci ve piyanocu (Bükreş 1917 - Cenevre 1950). Paris'te École normale de musique'te Cortot'nun, konservatuvarda Y. Lefébure ve P. Dukas'ın, daha sonra da N. Boulanger ve C. Munch'ün öğrencisi oldu. 1944-1949 arasında Cenevre konservatuvarı'nda ders verdi. Tanınmış bir Chopin, Grieg ve Schumann yorumcusuydu. Eşine ender rastlanır duyarlığıyla, Bach ve Mozart'ın yapıtlarını da plağa çaldı. Bestelerinde Bartok'un etkisi görülür (sol el için *sonatina*, piyano ve orkestra için *concertino*).

LİPAZ a. (fr. *lipase;* yun. *lipos*, yağ'dan). Biyokim. Pankreasın salgıladığı sindirim enzimi. (Yüksek molekül ağırlıklı yağ asidi esterlerini hidroliz eder. Mide özsuyunda, kanda ve başlıca içorganların özütlerinde de az miktarda lipaz bulunur.) [Eşanl. LİPOLİTİK MAYA.]

A. Held-Ziolo

Jean Étienne Liotard
Sanatçının gülen portresi (1770'e doğr.)
tuval üzerine yağlıboya (ayrıntı)
Sanat ve tarih müzesi
Cenevre

LİPCHİTZ (Chaim Jacob LİPSCHITZ, **Jacques** —denir), önce fransız, sonra da amerikan uyruğuna geçmiş litvanyalı heykelci (Druskieniki, Litvanya, 1891 - Capri 1973). 1909'da gittiği Paris'te çok geçmeden kübistlerle ilişki kurdu; üçboyutlu yapıtlarında (*Gitarlı denizci*, 1914-15, Art moderne ulusal müzesi, Paris) kübistlerin araştırmalarını özümledi ve geliştirdi, düzlem ve kütlelerden yararlanarak soyut düzenlemeler (*Ayakta duran kişi*, 1916, *ay. y.*) ve karmaşık figürler (*Akordeonlu Arlecchino*, 1919, *ay. y.*) gerçekleştirdi. 1925'e doğru heykellerine mekân duygusunu da kattı ("saydamlar", kafesli yapıtlar) sonraları da eğri biçimlerden yararlanmaya başladı (*Sesli harflerin şarkısı*, 1931-32,

Jacques Lipchitz
Sesli harflerin şarkısı
bronz, 1931-32
M. N. A. M., C. N. A. C. Georges-Pompidou, Paris
(Paris'te, Saint-Martin sokağı'na yerleştirilmiştir)

Larousse

ay. y. [bu yapıt St. Martin sokağı'na yerleştirildi]) ve mitoloji ya da Kutsal Kitap'tan alınmış konuları lirik ve anlatımcı bir esinle işledi (*Kaçış*, 1940, *Gökyüzü ile yeryüzü arasında*, 1958, *ay. y.*). 1941'de ABD'ye yerleşti ve 1962'den ölümüne dek uzun süre İtalya'da çalıştı.

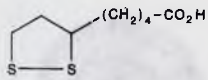
LİPEKTOMİ a. (fr. *lipectomie*). Cerr. Yağ dokusu fazlasının çıkartılması.

LİPEMİ a. (fr. *lipémie*). Biyokim. **1.** LİPİDEMİ'nin eşanlamlısı. **—2.** Kandaki trigliserit oranı.

Lİ PENG, çinli devlet adamı (Şanghay 1928). Moskova'da eğitim gördü. Çeşitli devlet kuruluşlarında çalıştı. Çin Komünist partisi merkez komite üyeliğine getirildi (1982). 1985-1987 arasında Komünist parti sekreteri oldu. 1988'de başbakanlık görevini üstlendi. 1989 baharında Pekin'de meydana gelen öğrenci hareketlerini, şiddet kullanarak bastırdı. 1990 yılında Sovyetler Birliği'ne yaptığı resmi ziyaretle, 1964'ten sonra bu ülkeyi ziyaret eden ilk çinli yönetici oldu.

LİPETSK, Rusya'da kent, Don'un kolu Voronej'in kıyısında, Moskova'nın 400 km G.-D.'sunda, Kursk bozkırındaki demir madenlerinin yakınında; 450 000 nüf. (1989). Demir-çelik. Çimento fabrikası. Kimyasal gübre.

LİPEURUS a. (yun. *lipuros*, kuyruksuz' dan). Hemen hemen bütün kuşlarda bulunabilen kuş biti cinsi. (*Lipeurus anatis* ördeklerde *L. anseris* kazlarda, *L. caponis* tavuksularda, *L. columbae* ise güvercinlerde yaşar. Tüybitleri takımı; *Philopteridae* familyası.)

lipoik asit

LİPHİSTİOMORPHAE a. Migale cinsi üyelerine benzeyen, karnı bölütlü çok ilkel örümcekler alttakımı. (Ağ memesi karın yüzünün ortasındadır. Yalnızca Uzakdoğu'da yaşayan birkaç türü vardır.)

LİPHİSTİUS a. Birmanya'da ve Hindistan yarımadasında yaşayan iri örümcek cinsi. (Örnek türü *Liphistius desultor*'dur. *Liphistiomorphae** alttakımının ve *Liphistiidae* familyasının örnek tipi.)

LİPHYRA BRASSOLİS a. Kanat açıklığı 6 cm'yi bulan iri kelebek. (Kanatlarının üstü esmer kızıl, altı gri kızıldır. Endonezya ve Avustralya yöresinde yaşar. Tırtılı, *Oecophylla smaragdina* türünden karıncaların larvalarıyla beslenir. *Lycaenidae* familyası.)

LİPİDEMİ a. (fr. *lipidémie*). Biyokim. Kandaki toplam (total) lipit oranı. (Normal olarak litrede 5-8 g'dır. Toplam lipit şu lipitleri içerir: kolesterol ve esterleri, trigliseritler, fosfolipitler ve serbest yağ asitleri.) [Eşanl. LİPEMİ.]

LİPİDOGRAM a. (fr. *lipidogramme*). Biyokim. Organik bir sıvıda bulunan ve elektroforezle ayrılmış ve özgül boyarmaddelerle belirginleştirilmiş olan çeşitli lipoproteinlerin grafik çizimi. (Eşanl. LİPOPROTEİNOGRAM.)

LİPİNSKİ (Karol), polonyalı besteci ve kemancı (Radzyń 1790 - Urłów, Lwów, 1861). Paganini'nin öğrencisi. Tüm Avrupa'yı dolaştı. 1839'da Dresden'de saray besteciliğine atandı. Senfonik yapıtlar, keman konçertoları ve Galiçya halk şarkıları besteledi.

LİPİT a. (fr. *lipide*'den; yun. *lipos*, yağ). Hayvansal ya da bitkisel kökenli yağ.
—ANSİKL. Biyokim. Lipitler hücrelerin yapısında önemli rol oynar ve enerji sağlamaktaki işlevleri de çok büyüktür. Lipitler, organizmadaki yedek yağları oluşturan trigliseritler*, kolesterol ile bir yağ asidinin esterleri olan steritler* ve karmaşık lipitler ya da lipoitler* gibi çeşitlere ayrılır.

LİPİT-İŞTAR, İsin hanedanının beşinci kralı (İ.Ö. 1934-1923); sümerce yazılmış yasasıyla tanınır.

LİPİZZAN sıf. ve a. XVI. yy.'dan sonra Avusturya'nın Lipica haralarında (Slovenya'da Sežana yakınlarında) yetiştirilen, Andalucia kökenli at ırkı. (Genellikle gri donlu olan lipizzan, at terbiyesiyle ünlü Viyana ispanyol okuluna özgü zor figürleri başarabilmek için gerekli gücü ve dengeyi az yüksek boylu iri cüssesine borçludur.)

LİPMANN (Fritz Albert), alman asıllı amerikalı biyokimyacı (Königsberg 1899 - Poughkeepsie, New York Eyaleti, 1986). Harvard, daha sonra da Boston tıp okullarında profesörlük yaptı, A koenzimini keşfederek 1953 Nobel fizyoloji ve tıp ödülü'nü Krebs ile paylaştı.

LİPOA a. Zool. LEİPOA'nın eşanlamlısı.

LİPOBLAST a. (fr. *lipoblaste*). Dokubil. Adipositlerin öncü öğelerinden birini oluşturan hücre.

LİPODİSTROFİ a. (fr. *lipodystrophie*). Patol. Yağ dokusu distrofisi. (Yapısal gelişme bozukluğundan [ilerleyici distrofi] ya da belirli nedenlerden [arabeyin kaşeksisinde hipotalamus gliyomu; bazı şeker hastalarında deri altı ensülin şırıngası] ileri gelir.)

LİPOFİL sıf. (fr. *lipophile*). Kim. YAĞSEVER'in eşanlamlısı.

LİPOFİLİ a. (fr. *lipophilie*). Biyokim. Yağseverlik.

LİPOFOB sıf. (fr. *lipophobe*). Biyokim. Yağları emmeyen ya da az emen.

LİPOFÜSSİN a. (fr. *lipofuscine*). Biyokim. Bazı hücrelerde (örneğin hepatositler) bulunan ve histokimyasal özellikleri melanine benzeyen kahverengi-siyah pigment.

LİPOGENEZ a. (fr. *lipogenèse*'den). Fizyol. Canlı organizmalarda yağlı madde üretimi.
—ANSİKL. Bitkilerde katı ya da sıvı yağ birikimi, karbonhidratların dönüşmesiyle sitoplazmadaki dağınık cisimciklerin içinde oluşur.
Hayvanların dokularındaki yağlar, besinlerdeki yağlardan gelir. Dıştan gelen yağ, hayvanın bünyesinde o türe özgü katı yağa dönüşür. Ayrıca karbonhidratların dönüşüme uğramasından ve proteinlerin hidroliz yoluyla bileşenlerine ayrılmasından da doğar. Hatta dokuların yozlaşmasından da türer; herhangi bir nedenle (sinir kesilmesi, yerel kansızlık vb.) hiç çalışmayan ya da kötü çalışan bir organ ister istemez dokularının bir bölümünü yağa dönüştürür. (→ ŞİŞMANLIK.)

LİPOGRAMMATOS a. (yun. *lipogrammatos*). Abecenin bir ya da birçok harfini kullanmamaya özen gösterilerek yazılan edebiyat yapıtı.

LİPOGRANÜLOM a. (fr. *lipogranulome*). Patol. Yağ dokusundaki yerel bir nekrozun yarattığı temizleyici tepki.

LİPOİK sıf. (fr. *lipoïque*). Org. kim. *Lipoik asit*, formülü $C_8H_{14}O_2S_2$ olan asit; piruvik asidin A asetilkoenzime hücreiçi dönüşümünde temel bir rol oynar. (Eşanl. TİYOKTİK ASİT.)

LİPOİT a. (fr. *lipoïde*). Biyokim. Karmaşık lipit.

LİPOKAYİK sıf. (fr. *lipocaïque*). Biyokim. *Lipokayik etmen*, pankreas kaynaklı lipotrop etmen. (Pankreası çıkarılmış hayvanlar üzerinde yapılan deneyler sırasında ortaya çıkarılmıştır.)

LİPOKROM a. (fr. *lipochrome*). Biyokim. Karotenden türeyen ve yağları sarıya boyayan çözünür pigmentler topluluğu. (Birçok böcekte [chrysomela, coccinella, vb.] sarı ve kırmızı renkler lipokromlardan ileri gelir.)

LİPOKSİDAZ a. (fr. *lipoxydase*). Biyokim. Lipitlerin yükseltgenmesini sağlayan enzim.

LİPOLİTİK sıf. (fr. *lipolytique*). Biyokim. *Lipolitik maya*, LİPAZ'ın eşanlamlısı.

LİPOLİZ a. (fr. *lipolyse*). Biyokim. Pankreas ve bağırsak lipazlarının etkisiyle besinlerdeki yağların hidrolizi.
—ANSİKL. Lipoliz, organizmanın ihtiyacı oranında yağ dokusu trigliseritlerinin parçalanmasıdır. Bu parçalanma üç enzimle katalizlenir: trigliserit-lipaz, digliserit-lipaz ve daha az ölçüde monogliserit-lipaz. Birkaç hormon lipolizi harekete geçirir, bunların bir kısmı (katekolaminler, glukagon, A.C.T.H) çok hızlı etki gösterir (birkaç dakikada); diğerleri (glukokortikoit hormonlar, somatotrop hormon, tiroit hormonları) daha yavaş etkilidir (birkaç saat). Bunlara karşılık ensülin lipolizi önleyici etki gösterir.
—Sütç. Sütün soğukta biriktirilip bekletilmesi sırasında bazen lipoliz oluşur ve bu yüzden sütün kalitesi önemli ölçüde bozulur.

LİPOM a. (fr. *lipome*; yun. *lipos*, yağ' dan). **1.** Yağ dokusundan oluşan ur. **—2.** *Diz sinovya zarının tüylü lipomu*, HOFFA HASTALIĞI'nın eşanlamlısı.
—ANSİKL. Lipomlar iyicil urlardır, ama çok büyük olabilirler. Genellikle derialtında, sırt, boyun ve omuz bölgelerinde bulunur, sayıca çok olabilirler (lipomatoz).

LİPOMATOZ a. (fr. *lipomatose*). Patol. Deri altında lipom biçiminde önemli miktarda yağ birikimiyle belirgin hastalık durumu. (Lipomatoz yaygın ya da bakışımlı olabilir. Çoğu zaman ailevidir.)

LİPONEOJENEZ a. (fr. *liponéogenèse*). Biyokim. Karbonhidratlardan yararlanılarak yağ oluşması. (Organizmada, karaciğer ve yağ hücrelerinde meydana gelir. Bu oluşumda ensülin çok önemli rol oynar.) [Eşanl. NEOLİPOJENEZ.]

LİPONEURA a. *Simulium* cinsi üyelerine benzeyen küçük sivrisinek cinsi. (Göğsünde 6 güçlü çekmeniyle sel yataklarına, hatta çavlanlardaki kayaçlara tutunur. Sivrisinekler takımı: *Blepharoceridae* familyası.)

LİPONÜKLEOPROTEİK sıf. (fr. *lipo-nucléoprotéique*). Biyokim. Lipit ve nükleoproteit bileşiğine denir.

LİPOPOLİSAKKARİT a. (fr. *lipopolysaccharide*'den). *Bakteri lipopolisakkaridi*, Gram negatif bakterilerde hücre zarının bileşenlerinden biri. (Soma antijeni [O antijeni] belirleyicilerini taşıdığı için, bakteri eridiği zaman, bulunduğu konakta ölüm şokuna varacak derecede zehirlenme olgularına yol açar. Bu maddeye bakteri endotoksini de denebilir.)

LİPOPROTEİK sıf. (fr. *lipoprotéique*). Biyokim. Lipit ve proteit bileşiğine denir.

LİPOPROTEİN a. (fr. *lipoprotéine*). Biyokim. Lipitlerin kanda bulundukları ve taşındıkları molekül biçimi.

LİPOPROTEİN-LİPAZ a. (fr. *lipoprotéine-lipase*). Biyokim. Yağ hücrelerinin çeperlerinde ve birçok dokuda bulunan lipoliz enzimi. (Lipo-proteinlere bağlı trigliseritleri hidroliz ederek parçalayıp gliserole ve yağ asitlerine dönüştürür. Hiperlipemili plazmaların durulaşmasını sağlayan bu enzime bazen *durultma etmeni* de denir. Lipoprotein-lipaz enzimi, heparin şırınga edildikten sonra kılcal damarların çeperlerince salgılanır.)

LİPOPROTEİNOGRAM a. (fr. *lipoprotéinogramme*). Biyokim. LİPİDOGRAM'ın eşanlamlısı.

LİPOPTENA CERVİ a. Geyiklerin ve alageyiklerin kanını emen pupipar sinek cinsi. (Esmer menevişli bu kızıl renkli böceklerin uzunluğu 5-6 mm'dir. Sonbaharda kanatları yok olur. Atsineğigiller familyası.)

LİPOSARKOM a. (fr. *liposarcome*). Adipositlerin öncü öğelerinden (liposit, lipoblast) oluşan kötücül bağdokusu uru.

LİPOSCELİS, toz ya da kitap bitlerinin bilimsel adı.

LİPOSİT a. (fr. *lipocyte*). Dokubil. Evrimi sırasında yağla dolan ve adiposite dönüşen hücre.

LİPOTİMİ a. (fr. *lipothymie*). Kardiyol. ve Nörol. Solukluk, terleme, kulak çınlaması, görme bozuklukları, hemen bayılma korkusu, bazen kısa süreli kendinden geçme belirtilerinin yanı sıra kalp ve solunum hareketlerinin devam ettiği geçici rahatsızlık. (Bir heyecandan sonra ya da yatılan yerden ilk kalkışta meydana gelebilir ve kalp kaynaklı bayılmadan ayırt edilmek gerekir.)

LİPOTROP sıf. (fr. *lipotrope*). Biyokim. *Lipotrop etmen,* özellikle yağlara bağlanarak yağların karaciğerde parçalanmasını ya da karaciğerden dışarı atılmasını sağlayan kimyasal madde. (Bu maddeler yağların karaciğerden geçişini artırır, steatoza ve karaciğerde yağ yozlaşmasına engel olur; başlıca lipotrop maddeler şunlardır: kolin, inozitol, metiyonin, lipokaik hormon ve betain.)

LİPOTROPİN a. (fr. *lipotropine*). Nörobiyol. Endorfinlerin öncüsü.

LİPOTYPHLİA a. Körbağırsağı bulunmayan, böcekçil memeliler alttakımı. (*Lipotyphlia* alttakımı, tek başına *Menotyphlia* alttakımını oluşturan sıçrarhortumlugiller dışındaki bütün familyaları kapsar.)

LİPOVSEK (Marijan), sloven besteci ve piyanocu (Ljubljana 1910). Doğduğu kentte başlayan öğrenimini Prag ve Roma'da sürdürdü. 1933-1939' arasında Ljubljana konservatuvarı'nda, sonra da müzik akademisinde ders verdi. 1956 -1964 arasında Sloven filarmoni derneği'ni, 1968-1970 arasında da müzik akademisini yönetti. *Slovenska glasbena revija*'nın yazıişleri müdürlüğünü yaptı (1951 -1960). 1970'ten başlayarak Sloven besteciler birliği'nin yayınlarıyla meşgul oldu. Senfonik yapıtlar (senfoni, 1949) ve piyano parçaları besteledi.

LİPOZOM a. (fr. *liposome*). Biyol. Hücre sitoplazmasında bulunan ve hücre için yedek besin oluşturan, genellikle yuvarlak biçimde yağ inklüzyonu.

LİPPE, Almanya'da ırmak, Ren'in kolu (sağ kıyıdan); 226 km. Westfalen havzasının D.'dan B.'ya doğru aşar. Kaynağı, Eggegebirge kireciyle beslenen Vaucluse yeraltı sularının yeryüzüne çıktığı *Bad Lippspringe*'dedir. Daha sonra buzul ve ırmak buzulu oluşumları üzerinde akar ve Ren'e bağlanan yanal bir kanalın başladığı Hamm'ı sular.

LİPPE ya da **LİPPE-DETMOLD,** Kuzey Almanya'da eski prenslik, sonra cumhuriyet (1918). III. Reich döneminde *land* olan Lippe Cumhuriyeti, 1947'de Kuzey Vestfalya Renanyası landlığı'na bağlandı.

LİPPE ailesi, Lippe prensliği'nde hüküm sürmüş alman ailesi.— Hanedanın kurucusu BERNHARD I'e (1113-1144), Lothar tarafından Lippe'nin "soylu senyörü" unvanı verildi.— SİMON V (öl. 1536), imparatorluk kontu unvanını alanların ilkidir: protestanlığı kabul etti. — Yeğeni SİMON VI ölünce (1613) kontluk üç kola bölündü: 1709'da ortadan kalkan Lippe-Brakeler, 1643'te Schaumburg-Lippe adını alan Lippe-Alverdissenler ve Lippe-Detmoldlar. Dördüncü bir kol, Lippe-Biesterfeldler 1762'de kuruldu.

Ana kol olan *Lippe-Detmoldlar,* 1720'de elde ettikleri Kutsal İmparatorluk prensliği unvanını 1789'da bu unvanın sahibine onaylattılar. Lippe-Detmold prensleri 1807'de Ren, 1815'te Germen konfederasyonu'na girdiler. — PAUL ALEXANDER LEOPOLD (1820-1851), 1836'da liberal bir anayasayı kabul etti. —Lippe-Detmold prenslerinin sonuncusu KARL ALEXANDER, hasta ve çocuksuz olduğu için 1897' de naip olan Ernst *von Lippe-Biesterfeld*'in vasiliği altına verildi. —Karl Alexander ölünce (1905), Ernst'in oğlu LEOPOLD IV, Lippe prensi oldu; 1918'de tahttan feragat etti; Hollanda prensi Bernhard*'ın amcasıdır.

LİPPE-DETMOLD → LİPPE.

LİPPERSHEY (Hans), hollandalı optikçi (Wesel, 1570'e doğr. - Middelburg 1619). 1608'de, yaklaştırma dürbününü icat ettiğini ileri sürdü; ancak bunun doğru olmadığı sanılır.

LİPPERT (Julius), avusturyalı tarihçi (Braunau, bugün Broumov, Bohemya, 1839-Litoměřice yakınında 1909). Profesördü. 1870'te Bohemya Landtag'ına, 1888'de Avusturya parlamentosu'na seçildi. En önemli yapıtı, *Sozialgeschichte Böhmens in vorhussitischer Zeit*'dır (Husçulardan önce Bohemya'nın toplumsal tarihi) [1896].

Lauros-Giraudon

Fra Filippo Lippi
Pala Barbadori adı verilen Meryem ile Çocuk İsa, aziz Frediano, aziz Augustinus ve meleklerle birlikte
Louvre müzesi, Paris

LİPPİ (*Fra* Filippo), italyan ressam (Floransa 1406'ya doğr. - Spoleto 1469). Masaccio'nun, daha sonraları da Domenico Veneziano ve Fra Angelico gibi renkçilerin etkisinde kaldı. Bu ressamların öğretilerini özümlemekle birlikte sürekli özgün çözümler aradı. *Pala Barbadori*'deki (Louvre) figürlerin canlılığı, *Meryem Ana'nın taç giyişi*'nde (1441-1447, Uffizi) tüm açıklık koyuluk dereceleriyle kullandığı renklerin çeşitliliği, *Çocuk İsa'ya tapınma*'daki (Uffizi) doymuş renkler, yeni bir zarafete, çığır açacak bir lirizme sahiptir. *Aziz Stephanus'un yaşamı* ve *Aziz Yuhanna'nın yaşamı* konularını işlediği Prato katedrali fresklerinde Filippo, kompozisyonlarını özenli perspektif düzenlemeleri önünde kurar. Fra Diamante tarafından tamamlanan Spoleto katedrali süslemelerininse, daha dağınık bir kompozisyonu vardır. Bir rahip olan Lippi, kendisine modellik yapan bir rahibeyle yaşamak üzere manastırı terk etmiştir.

LİPPİ (Filippino), italyan ressam (Prato 1457'ye doğr. - Floransa 1504), Fra Filippo Lippi'nin oğlu. Filippo'nun yanında yetişmiş olan Botticelli'nin öğrencisi oldu. Bir zamanlar Berenson tarafından AMİCO Dİ SANDRO diye adlandırılan ve gerçekte var olmayan bir sanatçıya mal edilen gençlik yapıtlarında Filippino, Floransa'daki Pitti sarayı'nda bulunan *Lucretius'un öyküsü*'nün de gösterdiği gibi, ustasının estetizmini daha ileri bir noktaya götürdü. Sanatçı 1484'te, Carmine'de, Masolino ile Masaccio'nun bitmemiş fresklerini *(Aziz Petrus'un yaşamından sahneler)* tamamlamakla görevlendirildi. *Aziz Thomas'ın zaferi*'nde (Roma, S. Maria sopra Minerva 1489-1493), özellikle de S. Maria

Lauros-Giraudon

Filippino Lippi
Esther'in öyküsünden üç sahne
sandık panosu
Louvre müzesi, Paris

Novella kilisesi'nin Strozzi capellası'nda bulunan *Aziz Yuhanna ve aziz Philippos'un yaşamlarından sahneler*'de (1498-1503) alışılmadık bir ustalık ortaya koydu; deseni güçlü ve esin dolu olmakla birlikte, kompozisyonu zayıf kalır.

Lippincott, 1836'da Joshua Ballinger *Lippincott* (1813-1886) tarafından Philadelphia'da kurulan amerikan yayınevi. Edebiyat, bilim, tıp, coğrafya yapıtları ve çocuk kitapları yayımlamaktadır.

LİPPMANN (Gabriel), fransız fizikçi (Hallerich, Lüksemburg, 1845 - denizde, *France* adlı gemide, 1921). École normale supérieure'den mezun oldu (1868), çalışmak üzere Almanya'ya gitti ve 1875'te Paris'e *Relation entre les phénomènes électriques et capillaires* (Elektriksel ve kılcal olaylar arasındaki ilişki) adlı bir tezle döndü. Kılcal elektrometreyi icat etti. 1883'te Sorbonne'a profesör olarak atandı, 1886'da Fransa Bilimler akademisi'ne seçildi. Lippmann, pillerin kutuplanması ve ohmun belirlenmesi üzerinde de çalıştı. Kuvarsın piezoelektrikliği olayının tersinirliğini anladı ve bu, Pierre ve Jacques Curie tarafından doğrulandı. Lippmann bir girişim yöntemiyle renkli fotoğrafı da icat etti (1891). [1908 Nobel fizik ödülü.]

Domac-Larousse

Gabriel Lippma[illegible] laboratuvarında

LİPPMANN (Walter), amerikalı gazeteci (New York 1889 - *ay. y.* 1974). 1931'den 1936'ya kadar *New York Herald Tribune* gazetesinde çalıştı. Başlıca yayınları: *The United States in World Affairs* (1932-33), *The Good Society* (1937), *U.S. Foreign Policy* (1943), *Essays in the Public Philosophy* (1955), *The Communist World and Ours* (1959), *The Coming Tests with Russia* (1961), *Western Unity and the Common Market* (1962), *The Essential Lippmann* (1963).

LİPPS (Theodor), alman filozof (Wallhalben, Pfalz, 1851 - Münih 1914). Bonn, Breslau ve Münih üniversitelerinde felsefe okuttu. Ruhbilimi, felsefenin temeli olarak kabul ediliyor ve metafiziği dışlıyordu. Başlıca yapıtları: *Grundzüge der Logik* (Mantığın ilkeleri) [1893], *Vom, Fühlen, Wollen und denken* (Duyum, irade ve düşünce üzerine) [1902], *Leitfaden der Psychologie* (Psikoloji el kitabı) [1903], *Ästhetik* (Estetik) [1903-1906].

LİPPSTADT, Almanya'nın Kuzey Vestfalya Renanyası eyaleti sınırları içinde kent, *Lippe* kıyısında; 61 800 nüf. Elektrikli gereçler yapımı. Tekstil. Mobilya. Bira.

LİPSCHİTZ (Rudol[illegible]), alma[illegible]ematikçi (Königsberg yakınında, bugün Kaliningrad, 1832 - Bonn 1903). Breslau (1862) ve Bonn'da (1864) profesör oldu, A. L. Crelle'in dergisinde Riemann geometrisi üzerine, Riemann'ın altuzaylarının özelliklerini inceleyen, çok sayıda inceleme yazısı yayımladı. En önemli katkıları, diferansiyel değişmezler konusundadır. Bayağı diferansiyel denklemlerin çözümlerinin varlığı teoremi üstüne bir koşula adı verilmiştir.

Lipschitz fonksiyonu. Mat. çözlm. ve Topol. Lipschitz koşulunu sağlayan fonksiyon.

Lipschitz koşulu. Topol. Bir (E, d) metrik uzayından bir başka (E' d') uzayı içine tanımlanmış bir f uygulaması için, $(x, y) \in E^2$ ne olursa olsun doğru olan $d'[f(x), f(y)] \leq k \cdot [d(x, y)]^{\alpha}$ bağıntısı, burada $k \in \mathbb{R}^{+*}$ dir, α ya koşulun basamağı denir. (k oranındaki böyle bir Lipschitz fonksiyonu E üzerinde düzgün süreklidir. Bir aralık üzerinde türevlenebilen, yani k-Lipschitz koşullu, $\mathbb{R}$ den $\mathbb{R}$ içine bir fonksiyon için gerek ve yeter bir koşul, türevinin mutlak değerinin k ile üstten sınırlanmasıdır.)

Lipschitz koşulu. Mat. çözlm. İki x ve t değişkeninin bir F fonksiyonu için $\|F(x,t) - F(x',t)\| \leq \|x - x'\| \cdot k(t)$ biçimindeki bağıntı, burada F, ExI den E içine bir uygulama (E Banach uzayı, I, $\mathbb{R}$ nin bağlantılı bir açığı), k de I dan $\mathbb{R}^+$ içine, I nın her tıkız kümesi üzerinde sınırlı bir uygulamadır; bu durumda F, x türünden bir Lipschitz koşulunu gerçekliyor denir. Böyle bir fonksiyon, I nın K tıkız kümesi ne olursa olsun ExK üzerinde süreklidir.

LİPSET (Seymour Martin), amerikalı toplumbilimci (New York 1922). Harvard'da ders verdi; siyasal sistemler, iktidar, toplumsal devingenlik, öğrenci hareketleri vb. üzerinde incelemeler yaptı (*Political Man* [Siyasal insan] 1960; *Revolution and Counterrevolution* [Devrim ve karşıdevrim], 1968; *Students in Revolt* [Başkaldıran öğrenciler], 1969; *Rebellion in the University* [Üniversite'de ayaklanma], 1972; *Consensus and Conflict* [Uzlaşma ve çelişki], 1985; *Unions in Transition* [Geçiş dönemindeki sendikalar], 1986).

LİPSİ → LİPSOİ.

LİPSİUS (Justus), flaman hümanist (Overijse, Brabant, 1547 - Louvain 1606). Roma'da kardinal de Granvelle'in sekreteri (1567) ve Muret'nin öğrencisiydi. 1570'te Louvain'e döndükten sonra Almanya'ya gitti; Luther'in görüşlerini benimsedi ve Jena Üniversitesi'nde profesörlük yaptı (1572-1575). Hollanda'ya döndüğünde, 1578'de calvinci Leiden Üniversitesi'nin tarih kürsüsüne atandı. 1590'da, katolikliğe döndü, Louvain'de ders verdi. *De constantia libri II* (1584) adlı yapıtında, stoacı felsefesini dile getirdi.

LİPSOİ ya da **LİPSİ,** türkçe **Eşekler adası,** Onikiada nomos'unda yunan adası (Güney Sporadlar), Sisam'ın G.'inde.

LİPSOZBALIĞI a. Sıcak ve ılık denizlerin bitkilerle örtülü en sığ diplerinden 1 000 m derinliğe kadar inen diplerinde yaşayan kemiklibalık. (Kuyruk yüzgeci hemen hemen yuvarlaktır. Başında, bedeninde ve altçenesinde püsküle benzeyen çıkıntılar vardır. Omurgasızlar ve küçük balıklarla beslenir. Bil. a. *Scorpaena scrofa*; iskorpitgiller familyası; boyu 50 cm'ye kadar.)

LİPTON (Seymour), amerikalı heykelci (New York 1903 - *ay.y.* 1986). Özellikle ağaç üzerine çalışmaların yoğun olduğu figüratif bir dönemden sonra, 40'lı yılların başında, kaynakla birleştirilmiş metallerden yararlanarak, sivri ve eğri biçimlerin egemen olduğu simgeci ve lirik bir soyutlamaya yöneldi.

LİPTOVSKY MİKULÁS, Slovakya'da kent, Polonya sınırı yakınında, Vah'ın yukarı vadisinde, Yukarı ve Aşağı Tatralar arasında oyulmuş küçük bir havzanın ortasında; 24 800 nüf. Gotik üslubunda kilise (XIII. yy.). Demänová vadisindeki mağaralar yakınında önemli turizm merkezi. Kereste ve tekstil sanayileri.

LİPÜRİ a. (fr. *lipurie*). Biyokim. İdrarda yağ bulunması. (Bazı pankreas ya da böbrek hastalıklarında, özellikle fosfor zehirlenmelerinde görülür.)

LİPYA a. (lat. *lippia*). Bot. LİMONOTU'nun eşanlamlısı.

Lİ QİNGZHAO → Lİ ÇİNGCAO.

LİR a. (fr. *lyre;* yun. *lyra*'dan). Antikçağ'ın en eski dönemlerinden beri bilinen telli çalgı. (Önceleri, bir kaplumbağa kabuğunun ya da bir su kabağının iki yanına, yukarıya doğru uzanan kavisli iki çubuk takılarak ve bu ikisi yukarıda üçüncü bir çubukla birleştirilerek yapılırdı. Üçüncü çubuk ile, bağadan ya da kabaktan tekne arasına gerilen teller, bir mızrapla çekilirdi. Tel sayısı değişkendi. İ.S. III. yy.'da Avrupa'da kullanılmaz olan olan lir, Ortadoğu'da, Orta Afrika'da ve Basra körfezinin İran kıyılarında varlığını sürdürdü.)

LİRA a. **1.** Türk para birimi. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** Değeri zamana ve yere göre değişen reel para: *Altın, gümüş lira. Flandre lirası.* **—3.** *İngiliz lirası,* sterling (ing. *pound* ya da *pound sterling*), Büyük Britanya'nın başlıca para birimi (simgesi £). [Bk. *ansikl.* böl.] ‖*İrlanda lirası,* İrlanda'nın ingiliz sterling'iyle aynı değerde olan para birimi. ‖*Kıbrıs lirası,* Kıbrıs Rum kesiminin para birimi. ‖*Lübnan lirası,* Lübnan'ın para birimi. ‖*Mısır lirası,* Mısır'ın para birimi. ‖*Sudan lirası,* Sudan'ın para birimi.

—Nümism. *Lirayı osmani,* Abdülmecit döneminden Vahdettin'e dek (1839-1922) basılmış bir osmanlı altın para birimi. (Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL. Parac. İlk osmanlı lirası Sultan Abdülmecit zamanında çıkartılan Tashih-i ayar-ı sikke kararıyla bastırıldı. Bu dönemde 50 kuruşluktan daha az değerde altın para bastırılmamasına karar verilmiş olmasına rağmen, 1854'te 25 kuruşluk altın paralar (çeyrek lira), 1855'te de 2,5'luk ve beşibiryerdelerin basılmasına başlandı.

Günümüzde türk lirası madeni ve kâğıt para olarak çıkarılmaktadır. Liranın alt birimleri dolaşımdan kalkmıştır. Üst katları 100, 500, 1 000, 2 500, 5 000, 10 000, 20 000, 50 000, 100 000, 250 000 ve 500 000 liralıklar olarak kullanılmaktadır. 1992'den itibaren kâğıt 1 000 liralıklar yerini madenilerine bırakmıştır. 1 000 ve 2 500 liralıklar madeni; 5 000 liralıklar hem kâğıt hem madeni; 10 000, 20 000, 50 000, 100 000, 250 000 ve 500 000 liralıklar kâğıt para olarak basılmaktadır. Kâğıt paraların ön yüzlerinde Atatürk motifleri, arka yüzlerinde ise Afşin-Elbistan termik santralı'nın (5 000 liralıklarda), Mimar Sinan'ın (10 000 liralıklarda), Merkez Bankası'nın (20 000 liralıklarda), TBMM'nin (50 000 liralıklarda), Atatürk ve ona çiçek veren çocukların (100 000 liralıklarda), Alanya'daki Kızılkule'nin (250 000 liralıklarda), Çanakkale şehitleri anıtı'nın (500 000 liralıklarda) resimleri vardır.

• Yirminci yüzyılda yapılan para manipülasyonlarından önce, ingiliz lirası (sterling) altın sikke halindeydi. "Sovereign" adı verilen 22 ayarlık (22/24 ya da 916,666.../1 000) bu altın sikkenin ağırlığı 7,988 05 g (yani 7, 330 72 g saf altın) idi. Bu para birimi 20 shilling'e, schilling 12 peni'ye, peni de 4 farthing'e bölünüyordu. Bu bölünme, ingiliz lirasının başlangıçta Ancien Régime fransız lirasıyla aynı olduğunu gösterir. Nitekim bu aynılık simgelerden de bellidir: lira için (£), peni için d (denarius). Ama, Büyük Britanya, mart 1967'de, britanya parasına 1 şubat 1971'den başlayarak ondalık sisteminin uygulanmasını kararlaştırdı. Böylece ingiliz lirası 100 yenipeniye (newpence) bölündü (*yeni* sıfatı zamanla kaldırılacaktır). Yeni peninin kısaltması "d" yerine "p" oldu.

—Nümism. Abdülmecit'in Tashih-i ayar (sikke reformu) kararından sonra ilk osmanlı lirası 1843'te basıldı. Daha sonraki birkaç yıl içinde bunun katları (iki buçukluk, beşlik) ile askatları da (yarım, çeyrek) kestirildi. Bu altınların ön yüzlerinde altta bir çelenkle kavranmış tuğra ile üstünde yedi adet beş kollu yıldız yer almaktaydı; ağırlıkları 7,2 g, çapları 22 mm'ydi. (→ MECİDİYE.)

LİRA a. (yun. *lyra*'dan). Müz. **1.** REBEC'in bir başka adı. **—2.** Yunan halk müziğinde kullanılan yaylı çalgı. (Biçim ve çalınış açısından klasik kemençeye çok benzer.) [→ KEMENÇE.] **—3.** *Lira da braccio,* XIII. ve XVI. yy.'lar arasında İtalya'da kullanılan rebec'in, keman gibi omuza dayanarak çalınan küçük boylusu. (*Lira da braccio*'nun 5 telinden ikisi sapın dışında kalır ve ahenk teli işlevi görürdü.) ‖*Lira da gamba,* XIII. ve XVI. yy.'lar arasında İtalya'da kullanılan büyük bas rebec. (*Viola da gamba* gibi iki bacak arasına alınarak çalınırdı.)

LİRALIK sıf. *Say. sıf.* + *liralık,* belirtilen sayıda lira değerinde olan: *Yüz bin liralık alışveriş yaptık. Bin liralık banknotlar halinde parayı teslim almak.*

LİRBİÇİMLİ sıf. **1.** Lir biçiminde olan. **—2.** *Lirbiçimli organlar,* kimi örümcekgillerin duyu organları.
—Bot. *Lirbiçimli yaprak,* uçtaki lobu yandaki loplarından daha büyük olan parçalı tüysü yaprak.

LİRET a. (ital. *lira;* lat. *Libra,* bir ağırlık ölçüsü). Parac. İtalya'nın, 100 centesimo' ya bölünen para birimi. (İtalya'da LİRA denir ve öyle yazılır, çoğulu *lire*'dir.)

LİRİ, İtalya'da ırmak, Abruzziler'den doğar; 120 km. Antikçağ'daki adı *Liris* olan Liri, Garigliano'nun yukarı çığırıdır.

LİRİK sıf. (fr. *lyrique*). **1.** Antikçağ'da ve Ortaçağ'da lir (rubap) eşliğinde söylenen şiire denirdi. **—2.** Müziksiz söylenmesine rağmen, kıta düzeni ve öznelliği bakımından antik lirik şiire bağlanan, EPİK ve DRAMATİK'e karşıt bir şiir türü için kullanılır. (Bk. *ansikl.* böl. Ed.) **—3.** Şairin kişisel duygularını tutkuyla dile getirdiği bir şiir türü ve bu tür şiirler yazan şair için kullanılır. **—4.** Sanatçının ya da yazarın tutkularını, duygularını şiirsel bir biçimde anlattığı bir edebiyat ya da sanat yapıtı için kullanılır. **—5.** Coşkuyla, aşırılığa varan bir taşkınlıkla dolu: *Lirik bir anlatım.*
—Güz. sant. *Lirik soyutlama,* 1945'ten sonra, o tarihe kadar ağır basan geometrik soyutlamaya karşı gelişen soyut sanat eğilimi. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Tiyat. ve Müz. *Lirik sanat, dramatik sanat*'ın aksine, şarkı ve müziğin yer aldığı sanat türü. ‖ *Lirik sanatçı,* şarkı söyleyen aktör ya da aktris.
—ANSİKL. Güz. sant. *Lirik soyutlama.* Bu eğilim kaynağını Kandinsky'nin "Doğaçlamalar"ından ve Hartung'un ilk çalışmalarından alır; çeşitlilik göstermekle birlikte, yaratma eylemini içten gelen ve duygusal bir atılım olarak kabullenme ve duruma göre çok değişken bir ölçüde, birtakım gerçeküstücü ve anlatımcı verilerin bütünleştirilmesi özelliklerini taşır. Bir bakıma amerikan soyut anlatımcılığının Avrupa'daki eşdeğeridir. Oldukça genel bir tanım olmakla birlikte, lirik soyutlama, "başka" imlerin ortaya çıkışı önem kazandığında *informel,* boya püskürtme ağır bastığında *lekecilik,* yaratıcı fiziksel atılım temel alındığında *eylemsel resim,* ruhsal kendiliğindenlik ağır bastığında *otomatiklik,* gerecin anlatım yoğunluğu ağırlık kazandığında *matiyerizm,* doğal görüntünün arıtımı bir yöntem olarak kullanıldığında ise *soyut manzaracılık* adını alır. Lirik soyutlamanın gözde olduğu dönem 50'li yılların sonunda kapandı.
—Ed. Lirik şiirin betimleyici epik öğeleri ya da bir konusu olabilir; ancak her iki durumda da öznel anlatım ağır basar. Doğu'ya, Antikçağ'a ve romantizme özgü lirik şiirler vardır. Rönesans'ta yunan-latin biçimleri yeniden önem kazanmıştı. Çağdaş dönem romantiklerin temel özelliklerini ele almış ve bunları tarihin ve konunun kurgusunu dağıtarak yeniden düzenlemiştir: bunun sonucunda lirikle epik arasındaki bağlantı çelişkili bir biçimde yeniden kurulur ve nesnel bir lirizm ortaya çıkar. Nerede ve ne türde olursa olsun lirizm müzikten, dolayısıyla da söz vezninden ayrılamaz: vezin basit bir teknik değildir; tam tersine, dilin eskimesine karşı koyan ve Ungaretti'nin de belirttiği gibi, lirizmi saflık ile bellek arasında bir alışverişe döndüren gerçek bir şarkıdır. Demek ki lirik şiir, Eski Yunan'da olduğu gibi insan gövdesinin, sesin ve şarkıya ya da okumaya eşlik eden çalgıların anlatım olanaklarından yararlanır. Bu değişik öğeler, şiirin konusuna ve okunduğu durumlara göre çeşitli biçimlerde kullanılır. Lirik türlerin çokluğu anlatım biçimleriyle temaların doğal çeşitliliğinden kaynaklanır. Bu da vezinlerin, ritimlerin ve kıtaların çeşitliliğine yol açar. Ustalığa dayanan bu karmaşık bütün, Pindaros'un odlarıyla başyapıtlarını vermiş, Mimnermos ve Sappho ile de büyük bir içtenliğe ulaşmıştır. Yunan etkisi Roma'da Catullus, Tibullus, Propertius, Ovidius, Horatius ile daha yapay bir lirizme dönüşmüştür. Yunan lirizmi öylesine karmaşık, anlatım olanakları öylesine birlik gösteren ve bu denli öylesine dengeli bir nitelikteydi ki, Rönesans'ta bu türü canlandırma çabaları ister istemez bir ölçüde başarısızlığa uğrayacaktı. XIX. yy.'dan bu yana, batı lirizminin dayanağı ve bir bakıma saplantısı olan doğu lirizmi ise, nesneleri birer nesne olarak ele alır ve özneyi bir çeşit genelliğe kaydırır: şair gene o şairdir ama, lirizm artık evrenin bir çeşit nakaratı olmuştur. Ortaçağ lirizmi kendine özgü biçimleri (balad, rondo vb.) yaratmakla birlikte, fransız şairi Villon ile modern şiire yönelir. İtalyanlar'ın canzone'leri ve ispanyol romancero'ları, Petrarca ile doruğuna ulaşan roman lirizminin çeşitli türleridir. Halk ruhunun bilincinde olan protestan Almanya, lirizm ile halk sanatı arasındaki bağı sezerek her türlü katışkıdan arınmış bir türkünün tadına varmış, Goethe ve Schiller ile ruhun alabildiğine genişlemesini ve dünyayı kucaklamasını dile getiren modern lirizmin temelini atmıştır.

Türk edebiyatında en eski lirik şiir, Aprınçur Tigin'in uygur abecesiyle yazılmış ve Turfan'da ele geçmiş sevgi şiiridir. *Divanü lügat it-türk*'teki dörtlüklerin büyük çoğunluğu, bu yolda ürünlerdir. İslam dini çevresinde gelişen halk edebiyatında Yunus Emre, Pir Sultan Abdal gibi tasavvuf ve dinsel zümre ozanlarının şiirini büyük ölçüde besleyen lirizm, Karacaoğlan gibi özellikle aşkı ve doğayı anlatan ozanların yapıtlarında kendini gösterdi. Divan şiirinde Fuzuli, Şeyh Galip, Naili gibi ozanlarda tasavvufi ve dinsel heyecanla birleşen lirik öğeler, Nedim gibi dındışı şiirin temsilcilerinde en yaygın uygulanma alanına kavuştu. Kökeninde aşk ve şarap zevki konularını işleyen gazel türü, aşk mesnevileri *(Leyla ile Mecnun, Hüsrev ile Şirin)* lirizm yönünden zenginlik taşır. Yeni türk edebiyatında Ahmet Haşim, Yahya Kemal, Ahmet Muhip Dıranas, Ahmet Hamdi Tanpınar gibi şairler, lirik şiirin belli başlı temsilcileridir. Gerçekleri konu edinen toplumcu şiir lirizme cephe almış, hatta ona yergiler yöneltmiştir (örn. Melih Cevdet Anday, "Lirism" [*Telgrafhane,* 1952]); ancak aynı şairin daha sonraki bir yapıtı (*Teknenin ölümü,* 1975]), özellikle doğa, aşk, yalnızlık konularını ele alan "Lirik şiirler" adlı bir bölümü de kapsar. Toplumsal içeriğin lirik öğelerle birleştirildiği pek çok örnek de vardır (örn. "Bülbül", "Leyla", Mehmet Âkif Ersoy; *Saat 21-22 şiirleri,* Nâzım Hikmet Ran).

LİRİOMYZA a. Larvası çeşitli bitkilerin yapraklarıyla beslenen, çayırlarda ve koruluklarda çok yaygın sinek cinsi. (*Agromyzidae* familyası.)

LİRİOPE CERASUS a. Akdeniz'de ve tropikal denizlerde yaşayan, medüz cinsi. (Çok uzun manubriyumu, dışarıya çıkıntı yapabilen bir mide borucuğu taşır. *Trachydidea* alttakımı.)

LİRİZM a. (fr. *lyrisme*). Lirik şiir öğelerini çağrıştıran bir edebiyat ya da sanat yapıtının ayırıcı özelliklerinin tümü.

LİRKUŞU a. Çok uzun boylu (95 cm) ötücü kuş. (Erişkin erkeğinin ortadaki çifti, liri andıran 16 telekten oluşan uzun bir kuyruğu bulunduğundan bu kuşlara lirkuşu denir. Lirkuşugiller familyası Doğu Avustralya'nın tropikal ormanlarında yaşayan iki türü [en bilineni lirkuşudur (*Menura superba*)] içerir; böcek ve kurtlarla beslenen, karmaşık çiftleşme gösterileri yapan ve 40 gün boyunca bir tek yumurta üzerinde kuluçkaya yatan lirkuşları iyi ses taklitleri yaparlar.)

LİROKONİT a. (fr. *liroconite*). Miner. Hidratlı doğal bakır ve alüminyum arsenat.

LİSALA, Zaire'de liman kenti, Zaire ırmağının (Ekvator bölgesi) sağ kıyısında; 30 000 nüf. Ticaret merkezi.

LİSÂM a. (ar. *lisām*). *Esk.* Peçe, yaşmak.
—Esk. giy. Müslüman kadınların yüzlerine örttükleri tül, yaşmak. (→ YAŞMAK.) ‖ Tuaregler'de yüzün alt kısmını örten kumaş parçası. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. Lisam, genellikle solunum yollarını sıcak, soğuk, toz gibi etkenlerden korumak amacıyla kullanılır ve K.-B. Afrika'daki bazı kabileler arasında yaygındır. Bedeviler'de ise gizlenmek amacıyla lisam kullanılırdı. Tuaregler'de bugün de kullanılmaktadır. Bunlarda lisam kullanmayana "sinek yutan" denir. Murabıtlar döneminde de yaygın biçimde kullanılan lisam, Muvahhitler döneminde kaldırılmak istendiyse de başarılamadı.

LİSAN a. (ar. *lisan*). *Esk.* **1.** Bir insan topluluğunda bireylerin duygu ve düşüncelerini anlatmak, birbirleriyle iletişimlerini sağlamak için kullandıkları sesli, kimi zaman da yazılı göstergeler dizgesi. (→ DİL.) **—2.** Konuşma, bir duygunun etkilenimiyle ortaya çıkan özel anlatım biçimi: *Derdini münasip bir lisanla anlatmak.* **—3.** Bildirişim işlevi gören her türlü göstergeler dizgesi: *Çiçeklerin lisanı. Derdini lisanı hal ile anlatmak.* **—4.** Yabancı dil: *İki lisan bilmek. Lisan bilmenin faydaları. Lisan kursuna gitmek.* **—5.** *Lisana gelmek,* dile gelmek.
—*Esk. Lisan-aşina,* dil bilen. ‖ *Lisan-ı arabi,* arapça. ‖ *Lisan-ı aşk,* sevginin dili: *"Bezminde şeb-be-şeb leb-i canân lisan-ı aşk / Âteş misâl olur mu sen âteşden olmasan"* (Y. K. Beyatlı). ‖ *Lisan-ı dil,* gönül dili. ‖ *Lisan-ı edeb,* edebiyat, yazın dili. ‖ *Lisan-ı farsi,* farsça. ‖ *Lisan-ı hal* → LİSANIHAL. ‖ *Lisan-ı mader-zad,* anadili. ‖ *Lisan-ı gayb* ya da *lisan-ül-gayb,* bilinmeyen âleme ve geleceğe ait dil. ‖ *Lisan-ı malume,* bilinen dil: *"Lisan-ı malumelerin muhakemesi için en kullanışlı bir miyâr olduğu kemal-i cesâretle söylenebilir"* (F. Köprülü). ‖ *Lisan-ı şiir,* şiir dili: *"Tabiatın lisan-ı şiirine mahsus bir feşâfiş-i hafif ile sahili okşayan..."* (H. Z. Uşaklıgil) ‖ *Lisan-ı tazi,* arapça. ‖ *Lisan-ı türki,* türkçe. ‖ *Lisan-ül-bahr,* mürekkep balığının kılçığı. ‖ *Lisan-ün-nar,* ateşin dili; alev.
—Esk. anat. *Lisan-ı mizmar,* gırtlak, kapağı; küçük dil.
—Esk. bot. *Lisan-ül-asafir,* çiçekli dişbudak. ‖ *Lisan-ül-kelb,* büyük sinirotu, köpek dili, labada bitkileri. ‖ *Lisan-üs-seb,* morina.
—Esk. dilbilg. *İlm-i lisan* → İLİM.
—Esk. dişç. *Lisan-üs-savi,* azı dişini çekmek için kullanılan kerpeten.

LİSANEN be. (ar. *lisan*'dan *lisanen*). *Esk.* Ağızdan, sözle; sözlü olarak.

LİSANIHAL a. (ar. *lisan* ve *ḥāl*'den *lisan-ı ḥal*). *Esk.* **1.** Bir kimsenin davranışlarından çıkarılan anlam; davranışla dert anlatma. **—2.** *Lisan-ı hal ile,* uygun bir dille, karşıdakini üzmemeye dikkat ederek. *"Hilkat lisân-ı hâl ile her bâr söylenür"* (Y. K. Beyatlı).

LİSANİ sıf. (ar. *lisan* ve *-i*'den *lisanı*). *Esk.* **1.** Dil ile ilgili, dile ait. **—2.** Dil biçiminde olan.

LİSANİYAT a. (ar. *lisaniyye*'den çoğl. *lisaniyyāt*). *Esk.* Dilbilim: *"Son lisaniyat âlimlerinin nazariyelerine göre..."* (F. Köprülü).

LİSANS a. (fr. *licence*). Eğit. Ortaöğretime dayalı en az 8 yarı yıl (4 yıl) ya da ön lisansa dayalı en az 4 yarı yıl (2 yıl) süren yükseköğretim; bu tür bir öğrenim sonunda elde edilen diplomayla belgelendirilen akademik derece.
—İkt. *Dışalım lisansı, dışsatım lisansı,* dış ülkelerle ticareti kurallara bağlı mallardan belli bir miktarının dıştan alınması ve dışa satılması için resmi makamlarca verilen izin.
—Spor. Resmi karşılaşmalara katılmak için alınması zorunlu olan ve sorumlu federasyon tarafından verilen kayıt ya da kimlik belgesi.
—Tic. huk. Bir markanın kullanılması hakkının bir başka kişiye devredilmesi. (Lisans, birden fazla kişiye de verilebilir. Li-

lirkuşu
(Menura superba)
[erkek]

erkek lirkuşu
çiftleşme gösterisi
sırasında

sans sözleşmesinde markanın kullanılacağı süre, kullanma biçimi ve koşulları, lisans bedeli ve markanın kullanılacağı malların ne olduğunun gösterilmesi yasal zorunluluktur. Lisansla ilgili sözleşmenin noterlikçe düzenlenmesi gerekir [Markalar k. md. 34].)

LİSANSEFAL → BÜKLÜMSÜZ *beyinli.*

LİSANSLI sıf. **1.** Bir malı üretme izni almış imalatçı ya da üretimi için izin alınmış mal: *İngiliz lisanslı bir daktilo makinesi.* —**2.** Lisansı olan sporcu için kullanılır.

LİSANULLAH a. (ar. *lisān* ve *Allah*'tan *lisān-ullah*, Allah'ın sözü). *Esk.* Kuran.

LİSANSÜSTÜ sıf. Lisans aşaması eğitimine dayalı yüksek lisans, doktora, tıpta uzmanlık eğitimiyle sanat dallarında yapılan sanatta yeterlik çalışması ve bunların gatirdiği bilimsel araştırma ve uygulama etkinliklerinden oluşan eğitim için kullanılır.

LİSA PLANİNA, esk. **Sakar Balkan,** Bulgaristan'da kireçtaşlı dağ, Doğu Balkanlar'ın K.'inde, Kamçiya'nın doğduğu yerde; 1 054 m.

LİSBOA → LİZBON.

LİSBOA (Antônio Francisco) → ALEIJADİNHO.

LİSBOA (Antônio Maria), portekizli şair (Lizbon 1928 - *ay. y.* 1953). Portekiz gerçeküstücülüğünün en önemli temsilcilerindendir (*Ossóptico*, 1952; bildiri niteliğinde bir konferans *Erro próprio*, 1952; *Isso Ontem Unico*, 1953; *A verticalidade e a chave*, 1956; *Poesia*, 1962). *Poesia de Antônio Maria Lisboa* (1977), adlı yapıtla şiirleri, mektupları ve desenleri bir araya getirilmiştir. Lisboa'nın bazı metinleri, şairin vakitsiz ölümü ve yayımlanmamış yapıtlarının hemen hemen tümünün yok olması yüzünden güç anlaşılmaktadır.

LİSBURN, Kuzey İrlanda'da (Antrim yönetim bölümü) kent, Belfast'ın G.-B.'sında, Lagan kıyısında; 18 000 nüf. 1930'da, burada, önemli ayaklanmalar oldu.

LİSCOW (Christian Ludwig), alman hiciv yazarı (Wittenberg, Mecklenburg, 1701 - Eilenburg yakınları 1760). En ünlü hicvi *Die Vortrefflichkeit und Notwendigkeit der Elenden Seribenten gründlich erwiesen* (1734) adını taşır.

LİSE a. (fr. *lycée*). Öğrencileri ortaokuldan sonra en az üç yıllık bir eğitimle yükseköğretime hazırlayan ortaöğretim kurumu.

—ANSİKL. Türkiye'de lise dengi okulların kurulmasına Tanzimat döneminde (1839-1876) başlandı. Bunların ilki, Batı örneklerine göre kurulan Galatasaray mektebi sultanisi (Galatasaray lisesi) oldu (1867). Yayımlanan (1869) Maarifi umumiye nizamnamesi'nde, ortaöğretim kuruluşları ortaokul karşılığı *rüştiye* ve lise karşılığı *idadi* ile *sultani* olmak üzere sınıflandırıldı. Önce Askeri tıbbiye ve Harp okulu'na girecek öğrencilerin bilgi eksikliklerini gidermek amacıyla idadiler açılması öngörüldü. Müslüman olan ya da olmayan tüm Osmanlılar'a eşit koşullar altında bir eğitim verilmesini sağlamak amacıyla 4 yıllık rüştiyelerin üzerinde 3 yıllık *mülki idadiler* açılması ve öğretimin iki dil üzerinden yapılması kararlaştırıldı. 1873'te İstanbul'da ve iki yıl sonra Yenişehir'de (Mora) birer okul açıldı. 1882'den sonra bütün il merkezlerinde rüştiye ile birlikte 7 yıl, sancaklarda da rüştiye ile birlikte 5 yıllık idadiler öğretime geçti. İstanbul'da ilk kez kız öğrenciler için bir idadi açıldıysa (1880) da iki yıl sonra kapandı. 1908'den sonra il idadilerine *sultani* denildi.

Cumhuriyet döneminde lise öğrenimi konusu üstündeki çalışmalara TBMM hükümeti zamanında başlandı. Toplanan (15 temmuz - 15 ağustos 1923) Birinci heyeti ilmiye, *sultani* adını *lise* olarak değiştirdi. Tevhidi tedrisat kanunu'nun (Öğretim birliği yasası) yürürlüğe girmesinden (1924) sonra ortaokullara dayalı bu kurumlarda üniversiteye hazırlayıcı derslere ağırlık verildi. Öğretim süresi de 4 yıl birinci dönem ve 3 yıl ikinci dönem toplam 7 yıl olarak saptandı; *fen* ve *edebiyat* kolları kuruldu. 1926'da yatılı olmayan lise öğretiminden para alınmamaya başlandı. Bunun yanı sıra parasız yatılı öğretim yasası da çıkarıldı. 1935-1936 ders yılında liselerde karma eğitime geçildi. 1949'da toplanan IV. Milli eğitim şûrası'nda alınan kararlar uyarınca lise öğretimi 4 yıla çıkarıldı. 1952-1956 yılları arasında süren bu uygulamadan sonra yeniden 3 yıllık öğretime dönüldü. 1950'li yıllardan sonra bazı resmi liseler *kolej* adıyla kurularak yabancı dille öğretim yapmaya başladı. Milli eğitim temel kanunu ile (1973) lise dengi tüm ortaöğrenim kurumlarına (kolej, Anadolu lisesi, sanat enstitüsü, meslek lisesi gibi) "lise" adı verildi.

1923-1924 ders yılında yalnız 23 il merkezinde bulunan lise sayısı, 1990-1991 ders yılında 3 743'e ulaştı. Günümüzde ilçe, hatta bazı bucak merkezlerinde de lise vardır. İlk ve ortaokul düzeyinde olduğu gibi, lise düzeyinde de türk ya da yabancı özel kişi ve kuruluşlarca açılan özel liseler de bulunmaktadır.

LİSELİ sıf. ve a. Lise öğrencisi.

LİSEMBÉ (Élébé) → ÉLEBÉ (Lisembé).

LİSENKO (Mikola), ukraynalı besteci ve koro şefi (Grinki, Poltava yakınında, 1842 - Kiev 1912). Müzik öğrenimini, C. Reinecke ile E. Richter'in öğrencisi olduğu Leipzig'de ve Rimsky-Korsakov'dan ders aldığı Petersburg'da tamamladı. Kiev'e yerleşerek bir koro kurdu ve ukrayna vokal müziğini tanıttı. 1904'te kurduğu Kiev Dramatik sanatlar ve müzik enstitüsü de ukrayna müziğine hizmet etti. Lisenko'nun bir mini opera (*Notturno*, 1912) ve üç çocuk operası dışında 8 büyük operası vardır. Ayrıca, bir bölümünün sözlerini şair Şevçenko'nun *Kobzar* adlı şiir kitabından aldığı, çok sayıda melodi besteledi. Bir yandan da, ukrayna kültürü üzerine birçok yazı kaleme aldı.

LİSENKO (Trofim Denisoviç), ukraynalı biyoloji uzmanı (Karlovka, Poltava, 1898 - Moskova 1976). *Vernalizasyon* kuramını buldu, 1929'dan başlayarak Karlovka'da bu kuramı uyguladı. Klasik genetiğe birçok eleştiri yönelttikten sonra, 1940'ta Odesa Genetik enstitüsü müdürlüğüne ve Bilimler akademisi üyeliğine getirildi. Stalin ödülü'nü kazandı. Yüksek sovyet delegesi seçildi, sözde kapitalist uygulamalara bağlı saydığı burjuva bilime karşı, diyalektik materyalizme dayanan tek bilim olduğunu ileri sürdüğü proleter bilimi savunan "lisenkoculuk" yüzünden, karşı düşüncedeki birçok bilim adamı mesleğinden, hatta özgürlüğünden oldu. Ancak 1965'te, Rusya'da Mendel'in çalışmalarının yüzüncü yıldönümü görkemli bir biçimde kutlanırken, Lisenko genetik enstitüsü'nün başından uzaklaştırıldı.

LİSERGAMİT a. (fr. *lysergamide*'den). Eczc. ve Psik. L.S.D. 25'in eşanlamlısı.

LİSERJİK ya da **LİSERGİK** sıf. (fr. *lysergique*'ten). Org. kim. *Liserjik asit*, formülü $C_{16}H_{16}N_2O_2$ olan ve indolden türeyen aminoasit.

Lİ SHANGYİN → Lİ ŞANGYIN.

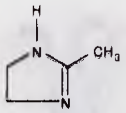
Lİ SHİMİN → Lİ ŞİMİN.

Lİ Sİ, çinli bakan (İ.Ö. 280-208). Bir filozof olarak, Çin imparatoru Çin Şi Huangdi'nin siyasal düşünceleri üzerinde derin etkisi oldu. Yazıda, yasalarda, ağırlık ve uzunluk ölçülerinde birliği sağladı ve imparatora teknik içerikli olmayan tüm kitapların yok edilmesini salık verdi.

LİSİ (Nicola), italyan yazar (Scarperia, Floransa, 1893 - Floransa 1975). Katolik öykü ve oyun yazarı; yarattığı köylü kahramanları İncil'e uygun bir yalınlıkla çizdi (*Arca dei semplici*, 1938; *Il seme della saggezza*, 1967).

LİSİANTHUS a. Tropikal Amerika'da yetişen otsu bitki ya da ağaççık. (Yapraklar basit, düz kenarlı ve karşılıklı, genellikle sert ve etli yapıdadır. Çiçekler, iki yanlı talkım, çiçek tacı huni biçiminde ve beşli tiptedir, Centiyangiller familyası.)

LİSİÇANSK, Ukrayna'da kent, Donbas'ta, Artemovsk'un kuzey-doğusunda; 122 000 nüf. Madencilik merkezi. Demir-çelik sanayisi.

lisidin

LİSİDİN a. (fr. *lysidine*'den). Org. kim. Formülü $C_4H_8N_2$ olan metil-2 dihidro-4,5 imidazol'ün yaygın adı; sodyum asetatın etilendiamin klorhidrat üzerine etkimesi sonunda oluşur. (Lisidin, ürik asidin bir çözücüsüdür. Lisidin bitartarat, damla hastalığı tedavisinde kullanılır.) [Eşanl. METİLGLİOKSALİDİN]

LİSİEUX, Fransa'da *arrondissement* (Calvados) merkezi, Auge ülkesinde, Touques ırmağı kıyısında; 24 506 nüf. (1992). Besin, makine ve elektrikli gereçler sanayileri. Ağaç işleme.

—Tar. Normandiya'nın en eski kentlerinden biri ve başkenti *(Noviomagus).* 887'de Normanlar, 1130'da Bretonlar, 1141'de de Geoffroi Plantagenêt tarafından yağmalandı.

LİSİN ya da **LİZİN** a. (fr. *lysine*'den). Org. kim. Formülü $H_2N—(CH_2)_4—CH(NH_2)—CO_2H$ olan aminoasit; polarılmış ışığı sağa döndüren antipotu, yani L-lisin, proteinlerin temel bileşenlerinden biridir. (Rasemik karışımı ya da başka bir deyişle DL-lisin, bireşim yoluyla kolayca elde edilebilir ve hayvan yemi olarak kullanılır.)

—Bağışıkbil. Bir hücreyi eritme özelliğine sahip her türlü antikor ya da madde (alyuvarlar için hemolizin, doku hücreleri için sitolizin, bakteriler için bakteriolizin).

Lİ SİŞÜN ya da **Lİ SİXUN,** çinli ressam (651-716). Ülkesinde manzara resmini bağımsız bir tür haline getiren ilk sanatçıdır; dekoratif bir görünüm sağlayan *cinbi* tekniğiyle ünlendi. — Oğlu, **Li Caodao** bu üslubu yetkinleştirdi.

LİSİTSKİY (Lazar Markoviç LISITSKIY, **EL** —denir), rus ressam ve tasarımcı (Poçinok, Smolensk ili, 1890 - Moskova 1941). 1919-20'de Vitebsk Grafik sanatlar atölyesi'nde çalıştı, Maleviç'in süprematizminden etkilendi, "Sanatta yeniliğin doğrulanması tasarıları" *(proun)* adlı bir dizi tablo yaptı ve bu çalışmalarında süprematizmi mühendis çizimlerine uyguladı. Berlin'de, Ehrenburg ile birlikte, konstrüktivist *Veşç. Gegenstand. Objet* (1922) dergisinin iki sayısını çıkardı ve Arp ile birlikte *Die Kunstismen* (Sanatın izm'leri, 1925) adlı kitabı yayımladı. 1921'den 1930'a değin Almanya ve İsviçre'de kaldı. Rusya'ya geri döndükten sonra, daha çok afiş sanatıyla ve sergiler için mekân düzenlemeleriyle uğraştı.

A. Held-Ziolo

El Lisitskiy *Wendingen*'in (Hollanda mimarlık dergisi) kapağı (1921), taşbaskı *Mc Crory kol., New York*

Lİ SİXUN → LI SIŞÜN.

LİSKEARDİT a. (fr. *liskeardite*, Büyük Britanya'da *Liskeard* kentinin adından). Miner. Biçimsiz hidratlı doğal alüminyum arsenat.

LİSOKLİN a. (fr. *lysocline*). Denizbil. Karbonatların çözünürlük katsayısının büyük ölçüde arttığı, çökelme oranlarınınsa azaldığı okyanus derinliği.

LİSÖZ a. (fr. *lisseuse*'den). Tekst. *Lisöz makinesi*, penye yün şeritlerinin lisözleme işleminden geçirildiği makine. (Lisöz makinesi, çıkışta preslenen penye şeritlerin geçtiği yıkama tekneleri içerir. Son tekneden sonra şeritler, ısıtılmış küçük bakır silindirler üzerinde kurutulur. Bu silindirleri, şeritleri tarayan ve onları büyük bobinler haline getiren bir flayerli çekme makinesi izler.)

LİSÖZLEME a. Tekst. Tarama işlemlerinin başlangıcında, yüne katılmış enzimleme maddesini gidermek için penye yün şeritlere uygulanan yıkama işlemi; bu işlemi, buharla ısıtılmış bakır silindirler üzerinde gerçekleştirilen kurutma izler.

LİSÖZLEMEK g. f. Tekst. Lisözleme işlemi yapmak.

LİSP a. (ing. *lis[t] p[rocessing]*, liste işlem'in kısaltması). Bilş. Simgeler, karakter zincirleri ve listeler kullanarak listeler biçiminde programlar yazmaya yarayan programlama dili. (Uzmanların kullandığı bir dil olan lisp, derleme uygulama programlamasında, otomatik belgelemede, çevirmede ve yapay zekâda kullanılır.)

LİSPA a. (yun. *lispos*, keskin, bilenmiş'ten). Dar uzun gövdeli, külrengi, beyazımsı ve siyah renkli, etçil sinek cinsi. (Yeryüzünün her yerinde su kıyılarında yaşar. Erkeğinin ön ayakları kavrayıcı. Sinekgiller familyası.)

LİSPECTOR (Clarice), brezilyalı kadın edebiyâtçı (Çeçelnik, Ukrayna, 1925 - Rio de Janeiro 1977). *Jornal do Brasil*'in edebiyat eleştirmeniydi; V. Woolf, K. Mansfield ve R. Lehmann'ın etkisinde öyküler (*Laços de família*, 1960) ve romanlar (*A Paixão segundo G.H.*, 1964; *Felicidade clandestina*, 1971; *Agua-Viva*, 1973; *Onde estivestes de noite*, 1974; *A Hora da Estrela*, 1977) yayımladı ve bu yapıtlarıyla Brezilya "yeni roman"ının en seçkin yazarları arasında yer aldı.

LİSPESZENTADORJÁN, Macaristan'da (Zala yönetim bölgesi) yer. Nagykanizsa'nın B.-K.-B.'sında. Budapeşte'ye ve Almásfüzitő rafinerisine (Tuna'nın sağ kıyısında, Komárom yakınında) boruhattıyla bağlı petrol üretim merkezi.

LİSS (Johann), alman ressam (Oldenburg 1597'ye doğr. - Venedik 1630). XVII. yy. alman resim sanatının en büyük ressamı olan Liss'in baş döndürücü bir meslek yaşamı oldu; 1621'de gittiği Venedik'te 33 yaşında öldü. Yeni barok sanat tanımıyla, italyan resim sanatında dokuz yıl içinde tıpkı Fetti ve Strozzi gibi, köklü değişiklikler yaptı; Rubens'ten de daha ileriye giderek fırça darbelerini böldü ve böylece bunlara daha lirik bir nitelik kazandırdı. Yarattığı yeni resim dilinde ritim yoğunluğu ışık içinde çözülür. *Meleklerden vahiy alan aziz Hieronymus* adlı başyapıtı (Fragonard'ın sanatının da habercisidir) Venedik'te S. Niccolo del Tolentini'de korunmaktadır.

LİSSA → LESZNO.

LİSSA. Tar. coğ. Anadolu'nun G.'inde Lykia bölgesinde antik yerleşme; Dalaman çayı deltasının D. kıyısında, Kızılağaç mevkisindedir. Plinius'un sözünü ettiği kentin yeri, yörede bulunan yazıtlarla belirlendi. Bunlar Ptolemaios II ve Ptolemaios III dönemlerinden (İ.Ö. III. yy.) bu kenti onurlandıran kararnamelerdir. Çevrede akropolis surları ve kuleleri, kaya mezarlar ve lahitler dışında kalıntı yoktur.

LİSSA a. (yun. *lyssa*, kuduz). Patol. Dil altında ortaya çıkıp kısa sürede kaybolan ve bazı hekimlerce kuduza özgü sayılan küçük lezyonlar.

Lissa savaşı, 20 temmuz 1866'da Lissa (*Vis**) adası yakınında Avusturyalılar ile İtalyanlar arasında yapılan deniz savaşı. Avusturyalı amiral Tegetthoff'un eski ahşap gemileri burada, italyan amiral C. Persano'nun modern donanmasını (11 zırhlı) yenilgiye uğrattı. Persano, Ancona'ya sığınmak zorunda kaldı. (→ AVUSTURYA-PRUSYA *savaşı*.)

LİSSAJOUS (Jules), fransız fizikçi (Versailles 1822 - Plombières-lès-Dijon 1880). Chambéry (1874) ve Besançon (1875) akademilerinde rektörlük yaptı; esnek lamaların enine titreşimlerini ve optik bir yöntemle, birçok titreşim devinimінin bileşimini inceledi (1873). Optik bir komparatörün ve 1870'te Paris kuşatması sırasında kullanılan optik telgrafın icadını da ona borçluyuz.

Lissajous eğrisi, hareketi, birbirine dik iki sinüzoidal hareketin bileşiminden kaynaklanan bir noktanın çizdiği eğri. Böyle eğriler bir katot salınımçizeriyle elde edilebilir. Bu eğrilerin denklemi $x = a \cdot \cos kt$ ve $y = b \cdot \sin kt$ biçimindedir. Dönemler eşitse, değişik biçimde elipsler elde edilir. Bir dönem öbürünün iki katıysa dörtlenikler elde edilir; iki yönde çizilen kelebek eğrileri ve parabol yayları özel hallerdir. Bu eğriler titreşim hareketlerini incelemeye ve özellikle iki müzik aletinin verdiği sesleri karşılaştırmaya olanak verir.

LİSSAUER (Ernst), alman yazar (Berlin 1882 - Viyana 1937). Anlatımcı şiirler, tiyatro oyunları yazdı (*Eckermann*, 1921; *Yorck*, 1921; *Luther und Thomas Münzer*, 1929).

LİSSONE, İtalya'da (Lombardia) kent, Milano'nun kuzey banliyösünde; 30 400 nüf. Tekstil sanayisi. Kereste. Metalürji.

LİSSORHOPTRUS a. ABD'de yaşayan buğday biti cinsi. (Çeltik tarlalarına büyük zararlar verir. Erişkinleri yaprakları, larvalarıysa bitkinin su içindeki bölümlerini yer; larvalar, oyuk çengellerini sapladıkları pirinç bitkisinin boşlukları içinde bulunan havayla solur. Hortumluböcekgiller familyası.)

LİST (Friedrich), alman iktisatçı (Reutlingen 1789 - Kufstein 1846). Alman birliğinin oluşmasında itici rol oynayan gümrük birliği (*Zollverein*) fikrinin ilk savunucularındandır. İleri sürdüğü kuram, bireyle insanlık arasında aracı rolü oynayan *ulus* kavramına dayanır. *Das Nationale System der Politischen Ökonomie* (Ulusal ekonomi politik sistemi) [1841] adlı yapıtında, serbest mübadeleye karşı çıktı. Ona göre, gelişmekte olan bir ulus, yeni doğan sanayinin atılım yapabilmesi için etkili bir himaye sisteminin güvencesinde olmalıdır. Friedrich List, himayeci okulun en önde gelen temsilcisidir.

LİST (Wilhelm), alman mareşal (Oberkirchberg, Württemberg, 1880 - Garmisch-Partenkirchen 1971). Birinci Dünya savaşı sırasında kurmay heyetinde görev yaptı. 1930'da generalliğe yükseltildi. Avusturya ordusunun Wehrmacht'a katılmasını sağladı (1938), Polonya'da XIV. (1939), sonra Fransa'da (1940) ve Balkanlar'da (1941) XII. Ordu'ya komuta etti. "Güney-doğu" cephesinin başkomutanı olarak Yugoslavya'yı ve Yunanistan'ı istila etti. Ukrayna'da oluşturulan ordular grubu "A" ile Kafkasya'ya girdi. Hitler ile anlaşmazlığa düşünce istifa etti (eylül 1942) ve Partenkirchen'e çekildi. Nürnberg mahkemesi tarafından savaş suçları nedeniyle ömür boyu hapis cezasına çarptırıldı (1948), 1952'de affedildi.

LİSTA, Güney Norveç'te yarımada, Kristiansand'ın B.'sında. —Bir alüminyum fabrikasının bulunduğu yer.

LİSTA Y ARAGÓN (Alberto), İspanyol kilise adamı ve yazar (Sevilla 1775 - ay. y. 1848). Bağımsızlık savaşı sırasında afrancesadoydu; yeniklasikçi bir şair olan Lista y Aragón, Madrid'de 1830 kuşağından pek çok gencin öğretmenliğini yaptı ve onlara yeniklasikçi ilkeleri aşıladı. *El Censor*'da yazdığı makaleler (1820 -1822) ve Madrid'de kurucuları arasında yer aldığı (1836) *Ateneo*'da verdiği konferanslarla, edebiyatta olduğu gibi siyasette de liberalizmi kuşkuyla karşılayan "orta yolcu" bir anlayışın temsilcisi oldu.

LİSTE a. (fr. *liste*'ten). **1.** Çoğu kez alt alta yazılmış sözcükler, sayılar, kişi adları ya da nesne adları dizisi: *Bir liste yapmak. Yemek listesi. Kitap listesi. Sınavı kazananların listesi. Kısaltmalar listesi.* **—2.** *Kara liste* → KARA.

—Bilş. Bir bilgisayar yazıcısından elde edilen kesintisiz belge. (Eşanl. LISTING.) || Bir tek ad altında toplanmış bilgi öğeleri bütünü. || Bir bilgisayarda belleğe aktarılmış, birbirlerine zincirleme bağlı kayıtlar bütünü; her kayıtta bir sonraki kaydın adresi bulunur. || *Çevrimsel liste*, son kayıt, ilk kayıt adresini içerecek biçimde, zincirleme kayıtlar listesi. || *Çifte zincirlenmiş liste*, her kaydın, bir önceki ve bir sonraki kayıt adresini içerdiği kayıt listesi.

—Havc. *Kontrol listesi*, ÇEK-LİST'in eşanlamlısı.

—Huk. *Gemi adamları listesi*, bir limana kayıtlı gemilerde çalışan gemi adamlarının tümünü gösteren ve liman kütüklerindeki öteki bilgileri içeren liste. (Liman başkanlıklarınca düzenlenen listeler, bölge denizci kütüğüne kaydedilmek üzere Bölge liman ve deniz işleri müdürlüğü'ne gönderilir.) || *Parti seçmen listesi*, bir seçim çevresinde, herhangi bir siyasi partinin ön seçimde oy kullanacak seçmenlerini gösteren liste. (Ön seçimden en geç doksan gün önce partiye üye olanlar, önseçimde oy kullanabilir.) || *Sandık seçmen listesi*, aynı sandık bölgesinde oturan seçmenlerin, kütük numarası, ad ve soyadı, ana ve baba adı, doğum yılı ve yeri ile adreslerini gösteren liste.

LİSTELEMEK g. f. Bilş. **1.** Bir bilgisayar yazıcısı yardımıyla dizili bir belge ha-

bir dönem öbürünün üç katı

iki dönemin oranı 5/2

iki dönemin oranı 8/3

Lissajous eğrileri

Ullstein Bilderdienst

Friedrich List
Josef Kriehuber'in bir taşbaskısından (1846) ayrıntı

Johann Liss
Meleklerden vahiy alan aziz Hieronymus
San Niccolo dei Tolentini kilisesi
Venedik

Scala

Pierre Petit

lord Joseph Lister

L. L.

Franz Liszt
Miklós Barabás'ın
bir portresinden (1847)
ayrıntı
Tarihsel pinakotek, Budapeşte

Larousse

Li Şimin
Helman'ın bir gravüründen
ayrıntı
Bibliothèque nationale
Paris

zırlamak. **—2.** Birtakım verileri ya da komutları yazılı olarak göstermek.

Listener *(The)*, BBC tarafından yayımlanan (1929'dan beri) ingiliz dergisi. Radyo-televizyonun söyleşilerini yayımlar, programlarını verir, radyo-televizyon ile kültür dünyası arasında bağlantı sağlar.

LİSTER (Martin), ingiliz yerbilimci (Radclive, Buckingham yakınında, 1639 - Epsom 1712). 1678'de, aynı fosil katmanının, kimi kez çok büyük bölgelere yayıldığını gözleyen ilk bilim adamıdır. Ayrıca kimi fosillerin, bugün tükenmiş türlere ait olduğunu da saptamıştır.

LİSTER (Joseph LİSTER, 1. *—baronu*), ingiliz cerrah (Upton, Essex, 1827 - Walmer, Kent, 1912). Glasgow'da cerrahi profesörü oldu (1860), kangren üstüne yaptığı çalışmalar sonucunda asepsinin önemini keşfetti ve 1867'de yayımladığı *The Lancet* adlı kitabında buluşunun başarısını açıkladı. Daha sonra Londra'da King's College'da cerrahi kürsüsünde ders verdi (1877-1892) ve Lordlar kamarası'nda yer aldı (1897).

LÍSTER (Enrique), ispanyol siyaset adamı ve general (Ameneiro, Galicia, 1907). İşçiydi; komünist partiye girdi, Franco'nun darbesinden birkaç gün sonra, 2 ağustos 1936'da kurulan cumhuriyetçi orduya bağlı 5. alayın askeri önderlerinden biri durumuna geldi. Madrid ve la Jarama savaşlarına, ardından "Líster tümeni" adı verilen II. tümenin başında, Brunete, Belchite, Teruel ve Ebro savaşlarına katıldı. İspanyol Cumhuriyeti'nin yıkılmasından sonra SSCB'ye gitti. İspanyol komünist partisi Merkez komite üyesi olarak, genel sekreteri Santiago Carrillo'yla anlaşmazlığa düştü ve 1970'te İspanyol komünist işçi partisi'ni kurdu. Franco'nun ölümünden sonra İspanya'ya döndü.

LİSTERİA a. (fr. *listeria*). Aerobi ve anaerobi yaşam sürebilen ve çevre kirpikleri sayesinde hareket eden basil biçiminde Gram pozitif bakteri cinsi. (İnsan ve hayvanlar için patojendir, özellikle düşüklere ve menengoansefalitlere neden olur.)

LİSTERİYOZ a. (fr. *listériose*'dan). Patol. Listeria cinsi bir mikroptan ileri gelen hastalık. (En çok yenidoğanlarda görülür, septisemi ya da menenjit yaparak bazen ölümlere neden olur. Birçok hayvan türlerinde de rastlanır.)

LİSTİNG a. (ing. *listing*). Bilş. LİSTE'nin eşanlamlısı.

LİSU, Güney Çin'de, Birmanya ve Kuzey Tayland'da halk. Tibet-Birmanya kökenli 500 000 kişi (1990). Ray üzerinde pirinç ve afyon yetiştiren yarı yerleşik çiftçiler olan Lisular, yüksek topraklarda kurulu küçük köylerde yaşarlar. Tümtanrıcılığı benimsemiş, çin törelerinden ve inançlarından etkilenmişler, aynı soydan gelen klanlara dayalı ataerkil bir toplumsal yapıya göre örgütlenmişlerdir.

Lİ SUN-SİN, koreli amiral (1545-1598). 1592'de japon istila donanmasını ağır bir bozguna uğrattı, sonra 1598'de kendi buluşu olan zırhlı gemileri saf düzenine sokarak japon donanmasını tümüyle yok etti. Bu son savaş sırasında öldürüldü.

LİSZT (Franz, asıl adı **Ferencz**), macar besteci ve piyanocu (Doborján, Macaristan, bugün Raiding, Avusturya, 1811 - Bayreuth 1886). Esterházy'lerin kâhyası olan babasının piyano dersleri aldırdığı Franz, ilk kez 9 yaşında dinleyici önüne çıktı. 1821'de Viyana'ya yerleşti. Burada Czerny'den piyano, Salieri'den besteleme dersleri aldı. 1823'te Paris'e giderek Paer ve Reicha'nın da öğrencisi oldu. Fransa'nın başkentinde Saint-Simon ve La Mennais'nin kuramlarına ilgi duydu. *Don Sanche* adlı operası da Paris'te sahnelendi (1825). Piyano virtüozu olarak, ünü tüm Avrupa'ya yayılmıştı bile. Paganini ve Chopin ile tanışması ve *Fantastik senfoni*'yi (Berlioz'un) incelemesi, yaratıcılığını olumlu yönde etkiledi. Paris salonlarına devam etti, buralarda G. Sand, Heine, Mickiewicz, Delacroix ile tanıştı ve kontes Marie d'Agoult'ya âşık oldu. 1839'a değin sürecek olan bu ilişki yüzünden, sevgilisinin peşinden Cenevre'ye gitti. Bu kentin konservatuvarında piyano öğretmenliğine atandı. Kontesten üç çocuğu oldu: Blandine (1835'te doğdu, 1857'de É. Ollivier ile evlendi), Cosima (1837'de doğdu, 1857'de H. von Bülow ile, 1870'te de Wagner ile evlendi) ve Daniel (1839-1859).

1842'de Weimar sarayı'nın Kapellmeisterliğine atandı. Bu kez prenses Sayn -Wittgenstein ile ilişki kurdu, peş peşe besteler yaparken, bir yandan da birçok operayı yönetti. Bunlar arasında dostu Wagner'in *Lohengrin*'i, *Schumann*'ın *Genoveva*'sı, Betthoven'ın *Fidelio*'su, Berlioz'un *Romeo ve Jüliet*'i, Weber'in *Euryanthe*'ı, Schubert'in *Alfonso ve Estrella*'sı, Saint -Saëns'ın *Samson ile Dalila*'sı sayılabilir. Bu arada haziran 1847'de İstanbul'a gelen ve yaklaşık bir ay kalan Liszt, Saray'da resitaller verdi. Donizetti Paşa'nın *Mecidiye marşı* üzerine yaptığı çeşitlemeyle dördüncü dereceden bir kıt'a Mecidi nişanı aldı. Sonra Weimar sarayı'ndaki görevine döndü, ama 1858'de istifa etmek zorunda kaldı, ertesi yıl da Wagner'le arası açıldı.

1862'de Roma'ya yerleşti, burada önemsiz siparişler aldı (1865). Daha sonraki yılları Roma, Budapeşte (Macar müzik akademisi'nin başkanlığını yaptı), Weimar (birçok piyano öğrencisine üst düzeyde ders verdi) ve Bayreuth (Festspielhaus'un açılışında bulundu [1876]) arasında geçti. *Tristan ve İsolde*'nin bir temsilinden sonra Bayreuth'ta öldü.

Genç piyanocu, 1842'ye değin kendini, özellikle şaşırtıcı bir vitüoz olarak kabul ettirmek istiyordu. Çok üstün tekniği ve ellerinin genişliği yüzünden kimsenin taklit edemediği Liszt, virtüozluğu sayesinde, piyanoda uyguladığı çalma yöntemlerini alabildiğine zenginleştirmeyi başardı (triller, çift triller, iniş çıkışlar, süslemeler, arpejler, yinelemeli sesler, tremololar, oktavlar, klavye üzerinde çok hızlı sıçramalar gerektiren aralıklar vb.). Onun ellerinde piyano, bir orkestra gibi ses verirdi. Liszt, klavyenin, özellikle tiz kanadından hoşlanırdı (*Yüksek icra etütleri*, 1838; Meyerbeer, Bellini, Donizetti, Mozart, Rossini gibi bestecilerin operalarından alınmış bölümler üzerine parçalar). Daha o zamandan bu ilk yapıtlar, edebi, betimleyici (*Bir yolcunun albümü*, 1836) ya da kutsal (*Şiirsel ya da dinsel armoniler*, 1835-1853) nitelikleri bakımından geleceğin Listz'ini haber veriyorlardı.

Ustalık yapıtlarını Weimar döneminde besteledi. 1839'daki Macaristan yolculuğu, doğduğu ülkenin folklor zenginliğini keşfetmesini sağladı. 1846-1885 arasında yayımlanan 19 *Macar rapsodisi*'nde, bu kaynaktan geniş ölçüde yararlandı. Öbür piyano yapıtlarının çoğunda da, yaratıcılığının ilk dönemindeki coşkunluğunu kaybetmedi ve *Bir yolcunun albümü*'nü İtalya ve İsviçre'de (1849) etkilendiği görünümlerin, sahnelerin ve edebi anıların demetlendiği *Hac yılları*'na dönüştürdü ve çevrimsel bir tek kalıp içinde yar alan birçok temanın sürekli bir değişime uğradığı ve bu bakımdan da piyano tarihinde bir dönüm noktası sayılan *"Si" minör sonat*'ını (1853) yazdı. Orkestra alanında Berlioz'u örnek alan Liszt, senfonik şiir türünü işledi ve bu türün Almanya'da tutunmasını sağladı. On iki senfonik şiirinden *Tasso*, (1854), *Prelüdler* (1854), *Orpheus* (1854), *Mazeppa* (1854), *Hungaria* (Macaristan, 1854), *Prometheus* (1855), *Hunlar'ın savaşı* (1857), *Die İdeale* (1857), *Hamlet* (1858) anılmalıdır. Ayrıca, koroya da yer verdiği programlı iki senfoni (*Faust, 1854* ve *Dante*, 1856) besteledi.

1855'ten başlayarak (*Gran Missa*'sı), dinsel müziğe ağırlık verdi. Piyano için *İki efsane (Dalgalar üzerinde yürüyen aziz Francesco di Paola* ve *Kuşlara vaaz veren aziz Francesco d'Assisi*, 1863) dışındaki en önemli dinsel yapıtları arasında *Missa choralis* (1865), motet'ler, mezmurlar ve oratoryolar (*Azize Elisabet efsanesi*, 1862; *İsa*, 1867; *Azize Caecilia efsanesi*, 1874; *Via crucis*, 1879) vardır. Piyano için son besteleri olan *Unutulmuş vals no 4*, *Cenaze prelüdü* ve özellikle *Tonalitesiz bagatel*'de (1885) gelecek yılların anlatım sadeliği, içe dönüklüğü ve modernliği vardır.

LİSZT (Franz VON), alman kriminoloji uzmanı (Viyana 1851 - Seeheim, Hessen, 1919), Franz Liszt'in kuzeni. Suçluyu bir hasta olarak kabul eden ve ona kişiliğine uygun bir ceza verilmesini öneren okulun Almanya'daki en önemli temsilcisiydi.

Lİ ŞANGYİN ya da **Lİ SHANGYİN,** çinli şair (Hınan'da 813 - Cıngcou 858). Tang hanedanının son dönemine rastlayan en önemli şairlerden. Yazdığı aşk şiirleri, üslubunun çetrefilliği ve edebi anıştırmalarıyla ünlüdür.

Lİ ŞİMİN ya da **Lİ SHİMİN** (öl. 649), Tang hanedanından Çin imparatoru (627 -649). Tahta kendisinden önce babası Li Yüen'in geçmesine rağmen, Tang hanedanının gerçek kurucusudur. Li Yüen, tahtın öteki adayları Li Mi ve Li Zıdong'u, Li Şimin'in yiğitliği ve siyasal ustalığıyla yenebildiği gibi türk istilasından da Li Şimin' in askeri önderlik yeteneği sayesinde kurtuldu. Li Şimin, imparator olunca, Türkler' in yayılma girişimlerini durdurdu ve Yukarı Asya'daki krallıklar üzerinde çin himayesini yeniden kurdu. Büyük bir yönetici olarak, edebiyatı ve buddhacılığı korudu, çin yasalarını ve toprak rejimini değiştirdi. Hükümdarlığı sırasında Çin öylesine gelişti ki, dönemine "Neşeli Çin" adı verildi. Öldükten sonra Taizong ("Büyük") diye anıldı.

Lİ ŞIENNİEN ya da **Lİ XİANNİAN,** çinli devlet adamı (Huang'an, Hubei, 1905-1909 arası - Pekin 1992). Daha 1927'de Komünist parti üyesi oldu. Uzun Yürüyüş'e (1934-35) katıldı ve 1945'te parti Merkez komitesi'ne girdi. Cou Inlai'nin yakın çalışma arkadaşıydı. 1954'ten başlayarak başbakan yardımcılığı, 1954-1975 arasında maliye bakanlığı ve 1956'dan başlayarak parti siyasal büro üyeliği gibi görevler aldı. 1977-1982 arasında parti Merkez komite başkan yardımcılığı yaptı. Daha sonra Siyasal büro daimi komite üyeliğine getirildi ve 1983'te Ulusal halk meclisi'nce Cumhurbaşkanı seçildi. Parti Merkez komitesi'nden kendi isteğiyle emekliye ayrıldı (kasım 1987).

LİŞİN (David) → LİCHİNE.

LİŞT, Yukarı Mısır'da (Gize ili) kent, Nil' in sol kıyısında. Yakınında Amenemhat I'in (XII. sülale) başkenti vardı. Kentten geriye yalnızca Amenemhat I'in ve Sesostris I'in piramit yıkıntıları kalmıştır. Sesostris I'in piramidi yakınında, bu firavunun dikkat çekici heykelleri (Orta İmparatorluk heykel sanatının örnekleridir; Kahire müzesi) bulundu.

Lİ TAİBO → Lİ BO.

Lİ TANG, çinli ressam (Hıyang, Hınan ili, 1050'ye doğr. - Hangcou bölgesi, 1130'dan sonr.). Kaifıng İmparatorluk akademisi'ne bağlı bir manzara ressamı olan sanatçı, Songlar'ın ardından Hangcou' ya gitti ve anıtsal Kuzey geleneği ile (→ FAN KUAN) Güney'in duygulu manzara resimleri arasındaki geçişi sağladı. Verevlemesine kompozisyonları Maşia okulunu etkilemiştir.

LİTARJ a. (fr. *litharge*). MÜRDESENK'in eşanlamlısı.

LİTEKTOMİ a. (fr. *lithectomie*). Cerr. Bir taşın çıkarılması amacıyla yapılan ameliyat.

LİTEMİ a. (fr. *lithémie*). Psik. Plasma içindeki lityum tuzları miktarı. (Normal durumda, kanda lityum bulunmaz. Lityum tuz-

larıyla yapılan tedavilerde, etkili olabilmek için, liteminin litre başına 4,8-6,9 mg arasında [0,7-1 mEq] tutulması gerekir.)

Literaturnaya Gazeta, Moskova'da yayımlanan ve Yazarlar birliği'nin organı olan haftalık gazete. Kuruluşundan (1929) beri birçok kez politikasını değiştiren ve 1962'den sonra A. Çaykovskiy tarafından yönetilen *Literaturnaya Gazeta,* edebiyat haberlerini, genel haberleri ve ünlü "12 sandalye klubü" adlı güldürü sütununu içerir.

LİTERATÜR a. (fr. *littérature*). **1.** Bir kimse; bir konu, bir sorun üzerine yazılmış kitapların, makalelerin vb. tümü: *Tıp literatürü. Hukuk literatüründe, bu konuda tek bir kitap bile bulamadım.* **—2.** *Literatüre geçmek,* yer aldığı alanda kaynak olarak gösterilmek.

LİTERGOL a. (fr. *lithergol*). Uz. havc. Sıvı bir ergol ile katı bir ergolden oluşan propergol. (Eşanl. KARMA PROPERGOL.)

LİTERGOLLÜ sıf. Uz. havc. *Litergollü roket-motor,* yanma odası katı ergolle dolu kapalı bir hacimden oluşan ve çalışması sırasında içine sıvı ergol püskürtülen roket-motor. (Eşanl. KARMA ROKET-MOTOR.)

LİTHOBİUS a. Bahçelerde oldukça bol rastlanan, etçil kızıl renkli, çokbacaklı. (Sırt kalkanları birbirine eşit değildir; *Chilopoda* altsınıfı.)

LİTHOCOLLETİS a. Yaprakları delen küçük güve cinsi. (*Lithocolletis platani* çınarlarda, *L. blancardella* meyve ağaçlarında vb. yaşar. Bu cins pulkanatlılar takımının gecekelebekleri öbeğine girer; *Gracilaridae* ya da *Lithocollidae* familyası.)

LİTHODİDAE a. Pavuryaya benzeyen ve soğuk sularda yaşayan onayaklı kabuklular familyası. (*Lithodidae*'lerin, çoğunlukla uzun dikenlerle kaplı yuvarlak bedenleri vardır; bu nedenle deniz örümceklerine benzemelerine karşın, kabuğunun altına gizlenmiş küçük arka bacaklarıyla denizörümceklerinden ayrılır. Çok sayıda tür içerir.)

LİTHOFFSET a. Ofset tekniğiyle basılan estamp. (Basımcı J. Renaud kendi estamp baskılarına bu adı vermişti.)

LİTHOGLYPHUS a. Küremsi kalın kavkılı, kısa dolambaçlı öndensolungaçlı karındanbacaklı yumuşakça cinsi. (Orta Avrupa'daki özellikle de Tuna havzasındaki *Hydrobiidae* familyası.)

LİTHOMANTİS a. (yun. *lithos*, taş ve *mantis,* ağustosböceği, çekirge'den). İskoçya'da, Karbon devri topraklarında ortaya çıkarılan böcek cinsi. (Öngöğüsteki geniş kanatçıklarını uçuş sırasında hareketsiz tuttuğu ve bu eklentilerin, ilk böceklerdeki bir çift öngöğüs kanadın kalıntısı olduğu sanılmaktadır. *Paleodictyoptera* öbeği.)

LİTHOPHAGA a. Hemen hemen silindir biçiminde, ince uzun kavkısı, kahverengi üstderiyle örtülü midye çeşidi. (Gençleri bir bisüs aracılığıyla tutunurken, erişkinleri serbest yaşar ve en sert kayaları bile deler: Pozzuoli'deki Serapide tapınağı'nın sütunlarını delen işte bu hayvanlardır. Ilıman ve sıcak denizlerde yaşayan *Lithophaga*'lar fosforışıldır; Akdeniz'de yaşayan *Lithophaga lithophaga* başta olmak üzere birçok türü yenir. Midyegiller familyası.)

LİTHOPS a. Dış görünüşüyle son derece ilginç küçük otsu bitki. Kesik koni biçiminde çok etli iki yapraktan oluşur, yaprakların ortasındaki uzunlamasına yarıktan gözalıcı renklerde bir çiçek ya da ertesi yılın sürgünü çıkar. (Lithopslar külrenginde olduğundan doğada çakıltaşlarıyla karıştırılabilir. Bu bitkiler Güney Afrika'da çöllerde, ışığın çok yoğun olduğu yerlerde yetişir. Yoğun ışık klorofilli bölgeye ulaşmadan önce kalın bir üstderi, sonra daha birçok hücre tabakasınca süzülür. Makasotugiller familyası.)

LİTHOSİA a. Çok dar üst kanatları, dinlenme durumundayken çok geniş ama katlanabilen alt kanatlarını bütünüyle örtebilen kelebek cinsi. (Tırtılları genellikle likenlerin üzerinde yaşar. Ayıpervanegiller familyası.)

Lithostroton → LİTHOSTROTOS.

LİTHOSTROTOS a. (yun. sözc.). Antik. **1.** Mozaik biçiminde taş döşeli yol. **—2.** Bir binanın içindeki her türlü taş ya da mozaik döşeme kaplaması.

Lithostrotos ya da **Lithostroton,** Kudüs'te Pilatus'un yargılamalarını yaptığı ve İsa'nın, Çilesi sırasında mahkûm edildiği yerin yunanca adı.

LİTHOTHAMNİUM a. (yun. *lithos,* taş ve *thamnos,* çalı'dan). Mercanı andıran kaba pütürlü bir çeşit kabuktan ya da kısa dallardan oluşan ve kireç sindiği için taş gibi sertleşmiş olan kırmızı deniz yosunu.

—ANSİKL. Lithothamniumlar soğuk denizlerde yaygındır, ama sıcak denizlerde de bulunur. Bu yosunlar çok farklı şekiller alabilir. İkinci Zaman'dan beri mercan resiflerinin ve suyosunu sahanlıklarının ya da taşlaşmış kireçli önkıyı bitkilerinin oluşumunda önemli rol oynamışlardır. Bu sonuncu oluşumlar Batı Avrupa'da bulundukları yerlerden çektirme taraklarla çıkarılarak toprakların iyileştirilmesinde (kireç, magnezyum tuzları...) kullanılır. (*Lithothampieae* ya da *melobesieae* familyasının örnek tipi.)

LİTİK sıf. (fr. *lytique*). Biyol. Makromoleküllerin erimesine neden olan etkenlere denir.

—Ted. Parasempatik ya da sempatik sinirlerin etkisini azaltan ya da ortadan kaldıran maddelere denir. || *Litik kokteyl,* özellikle anesteziyolojide kullanılan ve nörovejetatif sistemdeki kimyasal aracıların etkisini ortadan kaldırmaya yarayan ilaç karışımı.

LİTİK sıf. (fr. *lithique*). Yerbil. Kayaç kırıntıları içeren: *Litik kumtaşı.*

LİTİOFİLİT a. (fr. *lithiophilite*). Miner. Doğal magnezyum ve lityum fosfat.

LİTİOFORİT a. (fr. *lithiophorite*). Miner. Hidratlı doğal manganez ve lityum oksit.

LİTKE (Fyodor Petroviç), rus amiral ve kâşif (Petersburg 1797 - *ay. y.* 1882). Kıta çevresinde yaptığı bir deniz yolculuğunda Golovin'e refaket etti (1817-1819), sonra Arktika denizlerini keşfetti; Seniyavinler grubunu buldu ve Doğu Sibirya'daki Çukçeler kıyılarına Rusya adına elkoydu.

LİTOFAJ sıf. (fr. *lithophage*). Zool. TAŞOYUCU'nun eşanlamlısı.

LİTOFİL sıf. (fr. *lithophile*). Jeokim. Yer kabuğunda derişik durumda ve çoğunlukla oksijenle birleşmiş olarak bulunan bir element için kullanılır. (Örn. oksijenle birlikte silikatların iskeletini oluşturan silisyum ve alüminyum.)

LİTOFON a. (fr. *lithophone*). Yontulup perdahlanmış taştan yapılan ve bagetlerle çalınan idyofon. (İki türü vardır: biri ksilofonda olduğu gibi ince uzun taşlar yan yana dizilerek, öbürü üçgen biçimli ve akortlu taşlar bir yüksekliğe asılarak oluşturulur.)

LİTOGRAFİ a. (fr. *lithographie*). Graf. TAŞBASKI'nın eşanlamlısı.

LİTOGRAFİK sıf. (fr. *lithographique*). Yerbil. Çok ince taneli, cilalanması ve oyulması kolay olan, bu nedenle matbaacılıkta yararlanılan homojen bir kalker için kullanılır. (En çok bilineni Bayvera'da çıkarılan Solnhofen litografik kalkeridir.)

LİTOKOLİK sıf. (fr. *lithocholique*). Org. klm. *Litokolik asit,* formülü $C_{24}H_{40}O_3$ olan bir streoitsel asit; memelilerin safrasında ve safra taşlarında çok az oranda bulunur.

Li Tang
Bir çağlayanı seyreden iki kişi (1127'ye doğr.)
Koto-in (Daitoku-ci külliyesi'ndeki bir tapınak)
Kyoto

LİTOKROM a. (fr. *lithochrome*). Pedol. Az miktarda organik madde içeren ve ana kayaçta bulunan minerallerin rengini almış olan toprak.

LİTOLOJİ a. (fr. *lithologie*). Jeolojik bir oluşum meydana getiren kayaçların yapısı.

LİTOMARJ a. (fr. *lithomarge*). Pedol. Nemli tropikal ülkelerin lateritleşmiş topraklarının tabanında bulunan, kaolinit bakımından zengin, çoğunlukla lekeli ve killi, derin ayrışma kuşağı.

LİTOMASTİX a. (fr. *litomastix;* yun. *litos,* küçük, basit, ve *mastiks,* afet, kıyım'dan). Larvası tırtıllarda asalak yaşayan, çokembriyolu gelişen, çok küçük bronzrenkliarı cinsi. (Bronzrenkliarıgiller familyası.)

LİTOMERİCE, Çek Cumhuriyeti'nde (Kuzey Bohemya) kent, Labe ırmağı kıyısında, bu ırmağın Ohre'ye kavuştuğu yerin karşısında; 23 200 nüf. Rönesans döneminden kalma katedral. Besin sanayileri. Sentetik tekstil. Kimyasal gübre. Deri işleme.

LİTOMETEOR a. (fr. *lithométéore*). Meteorol. Su ve buz dışında atmosfere giren parçacıkların tümü (kuru pus, kum, toz fırtınası, kum fırtınası, duman vb.).

LİTOPEDİYON a. (fr. *lithopédion;* yun *lithos,* taş ve *paidion,* küçük çocuk'tan). Kad. doğ. Kireçlenmiş ölü embriyon ya da dölüt.

LİTOPON a. (fr. *lithopone*). Boyac. Çinko sülfür ve baryum sülfattan oluşan beyaz pigment; iki bileşenin aynı anda çökelmesiyle elde edilir ve çoğu zaman bina sıva ve boyalarının bileşimine girer.

LİTOPTERNA a. (yun. *litos,* yalın, küçük, ve *pterna,* topuk). Güney Amerika'ya özgü fosil toynaklılar takımı. (Şişeklemlilerden türeyen *Litopterna*'lar, Kuzey yarıküre'deki tekparmaklılar gibi çeşitlendi; *Litopterna* takımının, Miyosen'de, koşmaya uyarlanan, atlara benzeyen tekparmaklı otçul türleri ortaya çıktı.)

LİTOSFER a. (fr. *lithosphère*). Jeofiz. TAŞKÜRE'nin eşanlamlısı.

LİTOSOL a. (fr. *lithosol*). Pedol. Yalnızca sert ve parçalanmış bir ana kayaçtan oluşan az çok gevşek (döküntü) ilksel toprak.

LİTOSTATİK sıf. (fr. *lithostatique*). Pekleşmiş taşküre levhası gereçlerinin üstün-

Littorina littorea

Larousse

Émile Littré

deki izotrop basınç için kullanılır.

LİTOSTRATİGRAFİ a. (fr. *lithostratigraphie*). Yerbil. Katmanların, litolojik özelliklerine göre düzenlenişini inceleyen katmanbilim dalı.

LİTOT a. (fr. *litote*). Ed. YEĞİNSEME'nin eşanlamlısı.

LİTOTOMİ a. (fr. *lithotomie*). Sistotomiden sonra idrar torbasındaki taşları parçalama ameliyatı. (Bu yöntem terk edilmiştir.)

LİTOTRİTİ a. (fr. *lithotritie*). Cerr. İdrar torbasındaki taşları parçalayarak üretra yoluyla dışarı atılabilecek kadar ufalamayı öngören ameliyat. (Bu ameliyat idrar torbası ve prostat cerrahisindeki gelişmelerden sonra seyrek yapılır olmuştur.)

LİTRA a. (yun. *litra*). **1.** İ.Ö. IV. yy.'da Sicilya ve Güney İtalya'da kullanılan on iki onsluk ağırlık. **—2.** Sicilya siteleri ve özellikle de Siracusa tarafından çıkarılmış, attike drahmisinin beşte biri değerindeki ufak gümüş para.

LİTRE a. (fr. *litre*'den; ortaçağ lat. *litra;* yun. *litra*, on iki onsluk libre'den). Sıvılar ya da kuru gereçler için 1 desimetre küpe eşdeğer sığa birimi (simgesi l ya da L).

—ANSİKL. Ölçbil. Duyarlı ölçübilimde litre, eskiden 4 ° C sıcaklıktaki 1 kg suyun hacmi olarak tanımlanıyordu. 1964'te, 12. Tartılar ve ölçüler genel konferansı, litre ile desimetre küp arasındaki küçük farktan (28 milyonda bir) kaynaklanan karışıklık nedeniyle bu tanımı yürürlükten kaldırdı ve "litre" sözcüğünün yalnızca, desimetre küpün özel bir adı olarak kullanılmasına (genel kullanım için), çok duyarlı hacim ölçümlerinin sonuçlarını belirtmek için ise kullanılmamasına karar verdi.

LİTRE-ATMOSFER a. (fr. *litre-atmosphère*'den) Ölçbil. Isıbilimciler tarafından kullanılan ve hacmi, atmosfer basıncında bir litre artan bir gaz kütlesinin yaptığı işe eşit olan iş birimi. (Litre-atmosfer 101,3 joule değerindedir.)

LİTRELİK sıf. *Say. sıf.* + *litrelik*, belirtilen litre ölçüsünde: *5 litrelik yağ tenekesi. 100 litrelik bidon.*

LİTRİT a. (fr. *littrite*). Tıp. Littre bezlerinin iltihaplanması.

LİTSEA a. Asya ve Okyanusya ağacı. (Kimi zaman 20-30 m'ye erişir, çiçekleri, dört ya da altı parçadan oluşmuş bir bürümün içinde küme halinde bulunur. Kokulu olan tahtası oymalı küçük çekmece ve sandık yapımında kullanılır. [150 tür, defnegiller familyası.]) [Eşanl. TETRANTHERA.]

Little America *("Küçük Amerika")*, Antarktika'da, Balina koyunun (Little America -I-IV), sonra Kainan koyunun (Little America V) arkasında, hareketli Ross platformunun ucunda kurulan ABD üsleri. R. E. Byrd'ün 1928'de eski Amundsen üssü ("Framheim", bugün ortadan kalktı) yakınında kurulan ilk Little America'nın yeri, Ross setinin gerilemesi nedeniyle beş kez değiştirildi. Little America V üssünde (162° 10'B., 78° 11'G.) buzulbilim hidrolojisi ve deniz biyolojisi araştırmaları yapılmaktadır.

LİTTLE COLORADO, ABD'de (Yeni Meksika ve özellikle Arizona) ırmak, Colorado'nun kolu (sol kıyıdan); 500 km. Grand Canyon'un yukarı kesiminde Colorado'ya kavuşur.

Little hastalığı (amerikalı doktor James Lawrence *Little*'ın [1836-1885] adından). Doğumdan hemen sonra oksijen eksikliğinden ileri gelen ve yaşamın ilk aylarından başlayarak kasılmalı bir parapleji biçiminde ortaya çıkan beyin diplejisi. (Günümüzde beyin kökenli hareketsizlik özrü çerçevesinde ele alınan bir çocuk ansefalopatisi sayılmaktadır.

LİTTLE ROCK, ABD'de kent, Arkansas'ın merkezi, ırmak ulaşımının sona erdiği yerde, Ozark dağlarının D.'sunda; 175 795 nüf. (1990). Demiryolu kavşağı. Pamuk ve yağ bitkileri ticareti. Kereste sanayisi. ABD'nin en büyük boksit yatağının yakınında alüminyum metalürjisi. Kimya, inşaat ve hava taşıtları sanayisi.

LİTTLETON (*sir* Thomas), ingiliz hukuk bilgini (Frankley Manor House?, Worcestershire, 1407'ye doğr. ya da 1422'ye doğr. - *ay. y.* 1481). İngiltere'de yayımlanan ilk hukuk kitabı olan ve fransızca olarak yazılan *Traité des tenures* (1481 ya da 1482) adlı yapıtı, dönemin ingiliz toprak hukukunu açıklıyordu.

Littleway montajı (mucidinin adından). Ayakkc. Kenetlerle gerçekleştirilen montaj yöntemi.

LİTTLEWOOD (John), ingiliz matematikçi (Rochester 1885 - Cambridge 1977). Analitik sayılar kuramı ingiliz okulu, onun ve Hardy'nin çevresinde toplandı. Hardy ile birlikte, yeterince büyük her tek sayının, üç asal sayının toplamı olduğunu gösterdi ve Waring* probleminin Hilbert çözümünü geliştirdi.

LİTTMANN (Enno), alman doğubilimci (Oldenburg 1875 - Tübingen 1958). Tübingen Üniversitesi'nde profesördü (1921-1951). Etyopya edebiyatı üstüne kitaplar ve *Bin bir gece masalları*'nın tam bir çevirisini yayımladı (1921-1928).

LİTTORİA → LATİNA.

LİTTORİNA a. (lat. *litus, -oris,* kıyı'dan). Kıyıların gelgit kesiminde, hatta kimi türleri bu kesimin üstünde yaşayan küçük yumuşakça cinsi. (*Littorinidae* familyası.)

—ANİSKL. *Littorina*'ların kavkısı, yumurta ya da topaç biçiminde, deliksiz, kalın ve çoğunlukla canlı renklerdedir. *Littorina littorea* gibi yenebilen türleri özel olarak yetiştirilir.

LİTTORİNİDAE a. *Littorina* gibi öndensolungaçlı ve karındanbacaklı yumuşakçaların oluşturduğu familya.

—ANSİKL. Uzun dokunaçları, bunların dibinde ve çok kısa bir sapın tepesinde yer alan gözleri, çok uzun ve dar bir dişlidilleri, ön bölümü güdük ayakları vardır; sert ve topaç biçimindeki kavkısı sarmal ve boynuzsu bir kapakçıkla örtülür. Yumurtlayarak ya da doğurarak ürer. Tüm denizlerde bulunur.

LİTTRÉ (Émile), fransız filozof ve sözlükçü (Paris 1801 - *ay. y.* 1881). Önce tıp ve daha sonra eski diller (yunanca, sanskritçe) ve arapça okudu. Hippokrates'in yapıtlarını (*Œuvres d'Hippocrate,* 1839-1861) ve D. Strauss'ın *Das Leben Jesu* (İsa'nın yaşamı) adlı yapıtını fransızcaya çevirdi (*Vie de Jésus,* 1839-1840). Sisteminin siyasal ve gizemci yanını benimsemediği Auguste Comte'un bağımsız bir izleyicisiydi. Onun *Pozitif felsefe dersleri* adlı yapıtındaki görüşlerini, kitaplarıyla (*A. Comte et la Philosophie positive* [A. Comte ve olgucu felsefe], 1863; *Des origines organiques de la morale* [Ahlakın organik kökenleri üzerine], 1870; la *Science au point de vue philosophique* [Felsefe açısından bilim], 1873) ve 1867'de *Revue de philosophie positive*'i kurarak yaygınlaştırmaya çalıştı. En önemli yapıtı, bugün de, anıtsal *Dictionnaire* de la langue française*'dir (1863-1873). 1871'de, Ulusal meclis'e Seine milletvekili ve 1875'te yaşam boyu senatör seçildi. (Fr. akad., 1871.)

Littre bezleri (fransız hekim Alexis *Littre*'in [1656-1728] adından), üretranın süngersi kısmında, üretra mukozasında bulunan salkım biçimindeki küçük bezler.

LİTUOLA a. Pütürlü kavkısı, silisli bir çimentoyla birbirine yapışmış ufak kum ya da kireç taneciklerinden oluşan, çok küçük, delikliler cinsi. (Karbon tabakalarından başlayarak fosillerine rastlanır. Günümüzde yaşayan türleri de vardır. *Lituolidae* familyasının örnek tipi.)

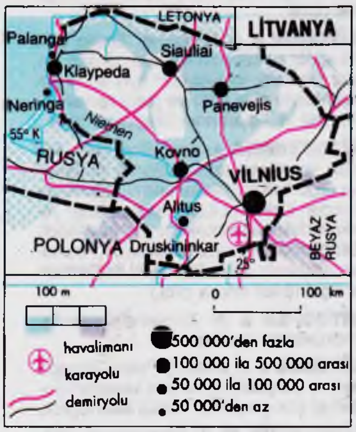
LİTUOLİDAE a. Tanecikli testumlu, protist delikliler familyası. (Çok çeşitli boyutlarda, yaşayan ya da fosil birçok cinsi vardır: *Lituola, Loftusia,* vb.)

Litus saxonicum, *Saksonya kıyısı* anlamına gelen ve III. yy.'da Roma tarafından Kuzey denizi kıyılarında kurulan kıyı surlarının bütününü belirten latince sözcükler.

LİTUUS a. (lat. sözc.). **1.** Esk. Rom. Etrüsk kökenli kâhin asası. **—2.** Modern *sol* trompetle aynı sesi veren uzun bronz trompet.

LİTÜRJİ a. (fr. *liturgie*). Din. AYİN DÜZENİ'nin eşanlamlısı.

LİTVANYA, litvanya dilinde **Lietuva,** Baltık denizi kıyısında devlet; kuzeyde Letonya, güney-batıda Rusya, güneyde Polonya, doğu ve güney-doğuda Beyaz Rusya arasında; 65 200 km²; 3 700 000 nüf. (1991). Başkent *Vilnius.* Resmi dili *Litvanya dili.*

COĞRAFYA

Baltık cumhuriyetlerinin en büyüğü ve en kalabalığı olan ve uzun süre Polonya krallığı'na bağlı kalan Litvanya, katolikliğin etkisindeki kültürel kimliğini ve daha çok toprağa dayalı iktisadi yapısını korudu. Litvanyalılar (ülke nüfusunun % 80,1'i; nüfusun sadece % 8,6'sı rustur), Baltık denizi kıyılarına İslavlar'dan önce ya da aynı zamanda yerleşmiş baltık halkları öbeğine girer. Litvanya, birçok gölün ve killi küçük ovaların birbirinden ayırdığı çok sayıda buzultaşlı tepe içeren bir bölgededir. Yükseltisi 257 m'yi aşmaz. Büyük bölümü ormanlık ve ağaçlık olan topraklarının yarıdan fazlası tarıma ayrılmıştır; ama iklim ve toprağın yapısı, yüksek maliyetli akaçlama çalışmalarını gerektirmektedir. Tarım ürünlerinin (yem bitkileri, tahıllar, patates) çoğu hayvancılığa yöneliktir. Ayrıca keten ve şekerpancarı da yetiştirilmektedir.

Termik santrallarda kullanılan turba dışında enerji kaynağı olmayan Litvanya, dışarıdan doğal gaz ve petrol alır. Mamul madde üretimine (takım tezgâhlar, tarım gereçleri, tekstil) yönelen sanayi etkinlikleri hızla gelişmektedir. Kırsal kesimdeki nüfus fazlalığı kentsel merkezlere yönelmiştir (nüfusun % 66'sı). İç kesimde bir ulaşım kavşağı ve sanayi merkezi olan Vilnius kenti, siyasal-yönetimsel işlevlerinin yanı sıra Litvanya'nın başlıca kültür odağıdır. Niemen kıyısındaki Kaunas, önemli bir demiryolu kavşağı ve hızla gelişen bir sanayi merkezidir. Ticaret ve balıkçı limanı Klajpeda'ysa Baltık kıyılarına canlılık getirmektedir.

TARİH

Ormanlar ve bataklıklar yüzünden birbirinden ayrı yaşayan baltık-slav kabilelerin iskandinav akınlara karşı savaşmak üzere V. yy.'da örgütlenmeye başladıkları sanılmaktadır. IX. ve X. yy.'larda doğuda, bö-

lünmüş rus prenslere karşı saldırıya geçerek Grodno, Minsk ve Polotsk'u ele geçirdiler. O sıralarda slavca *Litva* adıyla tanınan ve aralarında özellikle güneydeki Yatvingler'in kendilerini gösterdikleri bu kabileler, Baltık'tan başlayarak batıda ortaya çıkan germen akınlarına da direnmek zorunda kaldılar. Kral Mindaugas (1200'e doğr. - 1263) litvanyalı prensleri *(kunigas)* bir araya getirerek güney-batı'da töton şövalyelerine, kuzeyde de Schwerttrâger şövalyelerine karşı direndi. 1316-1341 arasında grandük olan Gedimin, görkemli bir dönem başlattı ve başkenti Vilna'yla (Vilnyus) büyük avrupalı güçlerden biri durumuna gelen sağlam yapılı bir Litvanya devleti kurdu. Yerleşim doğuya doğru gelişti ve yeni kentler kuruldu.

Gedymin'in veraseti yüzünden çıkan karışıklıklar, grandük Olgierd (1345-1377) ve grandük Keistutis'in (1377-1381) iktidara gelmeleriyle duruldu. Bunlar ülkeyi töton haçlı seferlerinden ve Tatarlar'dan koruyarak litvanya askeri gücünü kanıtladılar. 1386'da Polonya kralı olan grandük Jagellon, Litvanya ve Polonya halklarını dört yüzyıl boyunca birleştirdi. Çoğu zaman hükümdarları aynı olmakla birlikte, iki ülke arasındaki siyasal birlik çok geç kuruldu. Litvanya 1386'dan 1569'a kadar kendi yönetim özerkliğini korudu. Polonya -Litvanya birliği, başlangıçta basit bir kişisel birlikti. 1392'de Jagellon, yeğeni Witold'u grandüklüğün yönetimine ortak ettikten sonra, 1401'de kendi metbuluğu altında tümüyle ona bıraktı. Her iki hükümdarın kuvvetleri, Grunwald* savaşı'nda (1410) töton tarikatının egemenliğine son verdi ve Litvanya, Samogitia'yı yeniden ele geçirdi. 1413'te Horodło*'da bir birlik antlaşması imzalandı. 1430'da Witold'un yerine kardeşi Zygmunt geçti. 1440'ta Zygmunt'un öldürülmesinden sonra, Litvanya Jagellon'un oğlu Kazimierz'e kaldı. Kazimierz, 1445'te Polonya kralı oldu. Kazimerz'den sonra, ardılları her iki ülkenin de hükümdarı oldular. 1386'dan başlayarak Litvanyalılar, yavaş yavaş katolikliği benimsediler. XV. yy.'da grandüklük, tarihsel sınırlarından taşarak, Baltık'tan Karadeniz'e kadar yayıldı. Rus ve tatar halkların yaşadığı tüm Dniepr havzasını egemenliği altına aldıysa da güneyde, türk fethiyle durduruldu. Türk fethi, güney kıyılarında grandüklüğe saymaca bir egemenlikten başka bir şey bırakmadı. Rus prenslik ve kentlerini Litvanya egemenliğinden kurtarmaya çalışan moskovalı çarların baskısıyla, Lublin* birliği (1569) Polonya ve Litvanya'yı tek bir devlet kurumu içinde birleştirdiyse de, grandüklüğün güneydeki topraklarını azaltmakla birlikte, bazı mülklerdeki kişiliğini korudu. Üç yıl sonra son Jagellon'un ölmesi üzerine, hükümdarlık seçime bağlı duruma geldi ve Litvanya da Polonya'nın yazgısını paylaştı. Soylu sınıf hızla polonyalılaştı.

XVIII. yy.'daki bölüşmelerde, Prusya'ya geçen (ve onun da 1807'de Rusya'ya geri verdiği) Bialystok bölgesi dışında kalan tüm Litvanya, Rusya'ya verildi. Polonyalılaşmaktan kurtulan Litvanya, bunun üzerine Jonas Basanavičius'un belirleyici bir rol oynadığı ulusal ve dilsel bir uyanış dönemine girdi. 1905'te Litvanyalılar kendi dillerinde eğitim görme hakkını kazandılar. 1915'te Almanlar'ın işgal ettiği Litvanya'da, kasım 1918'de cumhuriyet ilan edildi. SSCB bu cumhuriyeti tanıyarak, temmuz 1920'de Vilna'yı ona devrettiyse de 9 ekimde Polonyalılar kenti ele geçirdiler. Yeni başkent, Kovno'da kuruldu. Ocak 1923'te litvanya kuvvetleri Memel'i aldılar. Demokratik bir anayasanın kabul edilmesine rağmen, Augustinas Voldemaras'ın hükümet darbesiyle (17 aralık 1926) otoriter bir yönetim kuruldu. Cumhurbaşkanı Antanas Smetona, 1929'da Voldemaras'ı iktidardan uzaklaştırdı.

Alman-Sovyet antlaşması'ndan ve Polonya'nın yerle bir edilmesinden sonra Vilna, Litvanya'ya geri verildi, ancak Litvan-

Marc Garanger

Litvanya
Kaunas kenti ve Nyemen

ya, topraklarında sovyet askeri üslerinin yerleşmesini kabul etmek zorunda kaldı. Haziran 1940'ta Sovyetler tarafından istila edildi, bir sovyet cumhuriyeti olarak SSCB'ye katıldı. 1941-1944 arası ülkeyi bu defa da Almanlar işgal etti, 1944'te Sovyetler tarafından yeniden ele geçirildi ve tekrar sosyalist bir cumhuriyet oldu.

Litvanya mart 1990'da bağımsızlığını ilan etti. Bu kararı tanımamakta direnen ve kamu kurumlarını işgal ederek baskı yapan SSCB, yapılan referandumdan sonra bağımsızlığı tanımak zorunda kaldı. 1991 yılı temmuzunda Litvanya ile Rusya arasında dostluk anlaşması imzalandı, bugünkü sınırlar ve Litvanya'daki rus azınlığın hakları garanti edildi. Ağustos 1991'de komünist parti yasaklandı. Fransa bankası vaktiyle kendisine emanet edilmiş olan 2,246 ton altını Litvanya'ya iade etti. 23 mayıs 1992'de başkanlık sistemi halk oylamasına sunularak kabul edildi. 14 şubat 1993'te yapılan başkanlık seçiminde Vytautus Landsbergis'in yerine Algindas Brazauskas cumhurbaşkanı seçildi. Bağımsızlığa kavuşan Litvanya'nın gene de bazı sorunları var: Beyaz Rusya 1939-1945 arasında Litvanya'ya bırakılmış olan bazı bölgeleri istemekte ve Rusya, Klaypeda arazisini, 1991'de serbest bölge ilan edilen Kaliningrad bölgesine bağlama tehdidinde bulunmaktadır.

EDEBİYAT

Sözlü şiirinin zenginliğine rağmen, Litvanya'da uzun süre latince ve lehçe bir saray edebiyatından başka bir edebiyat görülmedi. Reformla birlikte yazılı bir edebiyat belirdi. Bu edebiyat ilkin dinsel (Mažvydas'ın *Kateşizm*'i, 1547; *Kutsal Kitap*'tan çeviri), ardından dindışı (Aisopos'tan çevirilerle birlikte, 1706) bir görünüme büründü ve Donelaitis'in (1714-1780) *Metai*'siyle (Mevsimler) ilk başyapıtını verdi. Rusya'ya katılma (1795) ve rus aydınların etkisi, ilk folklor derleyicileri (L. Reza'nın [1776-1840] derlemesi, 1825) ve Vilnyus Üniversitesi çevresinde kültürel ve demokratik bir uyanışa yol açtı. Antanas Strazdas (1763-1833) ve D. Poška'nın (1757-1830) serflik düşmanı şiirlerinde dile gelen ve Antanas Baranauskas'ın (1835 -1902) şiirsel yapıtında, özellikle *Anykşçiu Şilelis* (Anikşçiu ormanı) [1859] adlı kitabında doruğuna varan bu uyanış, ulusal hareketin bastırılmasıyla (1863) birdenbire kesintiye uğradı. 1890'a doğru *Varpas* gazetesi çevresinde, demokrat bir yazarlar grubu toplandı. Adomas Jakstas (1860-1938), M. Chatries, Satrijos Ragana (1877-1930) ve İ. Tumas (1869-1933) tarafından tutulmakla birlikte, büyük şair Maironis'i (1862-1932) de yetiştiren tutucu ve kilise yanlısı aklıma karşı çıkan bu demokrat yazarlar, Jemaite'nin (1845-1921) romanlarında görülen gerçekçi bir estetik adına romantizmi reddediyorlardı. Bu gerçekçi estetik, Jurgis Baltrušaitis'in (1873-1944) simgeciliğinin yol açtığı çekiciliğe karşın Sofija İvanauskaitė - Psibiliauskiene (1867-1926) ve Marija Ivanauskaite-Lastauskiene (1872-1957) adlı kız kardeşlerin Lazdynu-Peléda takma adıyla yazdıkları köy romanında Biliunas'ın (1879-1907) işçi sınıfı hakkındaki anlatılarında ve Janonis'in (1879-1917) proleter şiirinde de kendini gösteriyordu.

Bağımsızlık (1919), batı etkisini ve gerçekçiliğe karşı okulların (fütürizm, anlatımcılık, gerçeküstücülük) ortaya çıkışını kolaylaştırırken, kendi gazeteleri çevresinde toplanan ve ezilmek istenen demokrat yazarlar (düzyazıcı Petras Cvirka [1909-1947] ve Antonas Venclova [1906-1971], Kazys Boruta [1905-1965], Salomeya Neris [1904 -1945] gibi şairler), burjuva toplumuyla birlikte başlangıçta bağlanmamış yazarları (romancılar Mykolaitis-Putinas [1893-1967], Antanas Vienuolis-Jukanskas [1882-1957], dramaturglar Vinca Krévé [1882-1954], Balis Sruoga (1896-1947]) da eleştirdiler. Bu demokrat yazarlar 1940'ta yeni bir edebiyata öncülük ettiler. İlkin kahramanca ve anıtsal bir nitelik taşıyan bu edebiyat (Vienuolis, Eva Simonaytitė [doğm. 1897] ve Gudaitis-Guzevičius'un [1908-1969] tarihsel freskleri; Baltušis [doğm. 1909] ve Dovydaitis'in [doğm. 1914] eğitici romanları), 1956'dan sonra yeni bir toplum ve birey sorunsalına yönelirken (Avižius [doğm. 1922], V. Bubnys [doğm. 1932] ve M. Sluckis'in [doğm. 1928] düzyazı, A. Gricius [1899 -1972] ve J. Grušas'ın [doğm. 1901] tiyatro alanındaki yapıtları), Mieželaitis (doğm. 1919) ve Justinas Marcinkevičius (doğm.

Fogler-Atlas-Photo

Vilnyus Üniversitesi'nin kilisesi

1930) gibi şairler yeniden biçimsel araştırmalara yöneldiler.

GÜZEL SANATLAR

Saman damlı, ahşap, dikdörtgen bir konut tipi olan *numas*, litvanya mimarlığının en eski örneğidir. Kovno, Vilnyus, Trakay gibi yerlerde, ilk taş anıtlardan kalıntılar (XIV. yy.'dan kalma hisarlar) görülür. XV. ve XVI. yy.'larda, Vilnyus'da gotik kiliseler yapıldı. XVI. ve XVII. yy.'lardan kalma barok mimarlık örnekleri pek çoktur (Vilnyus'da Sv. Petras ve Pavel kilisesi, üniversite; Kovno'da Pajaislis manastırı, Belediye sarayı). XVIII. ve XIX. yy.'larda klasik üslup belirdi (mimar Stuoka-Gucevičus'un yaptığı Verkiyay şatosu, Vilnyus katedrali ve Büyük belediye sarayı). İkinci Dünya savaşı'ndan sonra büyük kentlerin yeniden kurulması yararcı mimarlığa ulusal öğeler kattı.

XVIII. yy. sonunda birçok litvanyalı sanatçı, Petersburg akademisi'nde öğrenim gördü. Bunlar arasında M. Çyurlyonis (1875-1911), P. Kalpokas (1880-1945) ve K. Didjiokas (1889-1942) gibi ressamlarla P. Rimşi (1881) ve V. Grıbas (1890-1941) gibi heykelcilerin adlarını anabiliriz.

1940'tan sonra heykelcilerle rassamlar, devrim tarihini yüceltmeye çağrıldılar (B. Pundzius ve P. Vayvad'ın *Lenin-Stalin* grubu; İ. Mikenas'ın Kaliningrad'daki *Zafer* anıtı [1947]). B. Dilka, A. Jmuidzinavičius gibi ressamlarla B. Yurkunas ve D. Tarabildené gibi grafik sanatçıları da anılmaya değer. Soutine, Kikoyne, Krémègne gibi Litvanya kökenli birçok ressam da Paris okuluna katılmıştır.

Roger-Viollet

Litvinov

Litvanya atı, Litvanya'da ardenne atı ile oldenburg atının melezleştirilmesiyle elde edilmiş olan ve koşum atı olarak kullanılan rus atı ırkı.

LİTVANYA DİLİ a. Litvanya'da konuşulan doğu baltık öbeğinden dil. (1918'den beri Litvanya'nın resmi dilidir, 3,7 milyon kişi tarafından konuşulur. Bilinen en eski metin bir Luther çevirisidir [1547].)

Litvanya, Polonya, Rusya yahudi işçileri birliği → BUND.

LİTVİNOV (Maksim Maksimoviç VALLAH, — denir), rus siyasetçi ve diplomat (Bialystok 1876 - Moskova 1951). 1908 yılında Londra'ya yerleşti ve buradaki bolşevik kesime başkanlık etti. 1918 yılından başlayarak Moskova'da Dışişleri halk komiserliğinde çalıştı ve Çiçerin'in yardımcılığına yükseldi (1921). Lahey konferansı'nda (1922) sovyet delegasyonunu ve Cenevre silahsızlanma konferansına (1927-1930) hazırlık komisyonu'nu yönetti. 1930-1939 arasında Dışişleri halk komiserliği yaparken, 1934-1938 arasında Milletler cemiyeti'nde SSCB'yi temsil etti. Hitler'in iktidara gelişinden sonra, yeni bir siyaset önerdi. Bunun üzerine SSCB, Almanya'yla sürdürdüğü ayrıcalıklı ilişkilerden vazgeçerek ABD'ye (1933'te bu ülkeyle yeniden diplomatik ilişkiler kurdu) ve Fransa'ya (1935'te bu ülkeyle askeri bir yardımlaşma antlaşması imzaladı) yaklaştı. Litvinov, faşist devletlere karşı bir ortak güvenlik ve savaşım sistemi kurmaya çalıştı. Ancak, İspanya savaşı sırasında Fransa ve Büyük Britanya'nın izledikleri siyaset ve Münih antlaşmalarının imzalanması (eylül 1938), Stalin'in bu siyaseti bırakmasına ve Litvinov'un yerine Molotov'u geçirmesine (mayıs 1939) yol açtı. Litvinov 1941'de, 1934'ten beri üyesi olduğu parti merkez komitesinden çıkarıldı. Bununla birlikte, alman istilasından sonra Washington'a büyükelçi olarak gönderildi. 1943'te Moskova'ya geri çağrılarak 1946'ya kadar Dışişleri komiser yardımcılığı görevini yürüttü.

LİTYA a. (fr. *lithine*'den). Anorg. kim. Formülü LiOH olan lityum hidroksit.

LİTYERSES. Yun. mit. Kral Midas'ın oğlu ve ölümü simgeleyen orakçı. Kurbanlarının cesetlerini ekin demetlerinin içine saklardı.

Greater Encyclopedia of China

Liu Şaoçi

LİTYUM a. (fr. *lithium;* lat. *lithion;* yun. *lithos,* taş'tan). Anorg. kim. Tüm metallerin en hafifi olan alkali metal. (Simgesi Li olan kimyasal element.)

—ANSİKL. Lityum, alkali metallerin ilkidir; elementlerin dönemli sınıflandırılmasında IA kolonunda yer alır. Hidroksidi olan litya 1817'de Arfvedson tarafından bulunmuş, metal olarak Davy tarafından elektroliz yoluyla elde edilmiştir. Lityum, beyaz bir katıdır. Birleşikleri, alevi kırmızıya boyar. Lityumun kimyası, temel olarak iyonsaldır: elektronegatif elementlerle bileşerek lityum klorür (LiCl) gibi kristalleşmiş iyonsal katılar oluşturur; suda çözünebilen bu katılar, su molekülleriyle kuşatılmış Li^+ katyonlarını verir. Lityum oksijende yanarak Li_2O ile Li_2O_2 gibi oksitleri, hidrojenle kızıl derecede hidrürü (LiH), azotla oda sıcaklığının hemen üzerinde nitrürü (Li_3N) meydana getirir. Soğukta suyla tepkimeye girerek litya (LiOH) ile hidrojeni verir. Renksiz olan tuzları, magnezyum tuzlarına benzer, ama formülleri bakımından bunlardan farklıdır, çünkü lityum bir değerlidir. Lityum, tıpkı mağnezyum gibi C_2H_5Li formülünde ortak değerlikli organometal bileşikleri verebilir; bu maddelerden organik kimyada bireşim etkeni olarak yararlanır.

Atom numarası: 3
Atom kütlesi: 6,941
Erime sıcaklığı: 180,54 °C
Kaynama sıcaklığı: 1 347 °C
Özgül kütlesi: 0,53 g/cm³
Yükseltgenme derecesi: + 1
Elektron biçimlenmesi: $1s^22s^1$
İzotopları: 6-9
Doğal lityum: ^6Li (% 7,5), ^7Li (% 92,5)

Lityum doğada silikatlar (*lepidolit, spodumen* [trifan]) ya da fosfatlar *(ambligonit, trifilit)* biçiminde bulunur. En önemli cevheri, bir lityum-potasyum alüminosilikat olan lepidolittir. Lepidolitten lityum klorüre (LiCl) geçilir, lityum klorürden de elektroliz yoluyla metal üretilir. Tuzlarını elde edebilmek için lityum öncelikle suda çözünmeyen karbonat olarak çökeltilir.

Lityum, döteryumla birlikte Tokamak türü bir nükleer füzyon reaktöründe kullanılan gerekli iki temel malzemeden biridir.

—Eczc. ve Psik. Lityum tuzları (özellikle karbonat ve glukonat) psikiyatride mizaç düzenleyici olarak kullanılır. Manyak davranış hallerinde tedavi edici, manyakodepresif psikozlarda koruyucu etkisi vardır. Melankoli durumlarında, antidepresör ilaçlara duyarlılığı artırdığından dozu azaltılabilir. Lityum tuzlarının yan etkileri (bulantı, ishal, titreme) pek önemli değildir ve bir süre sonra kaybolur. Fakat lityum zehirlenmesi ağır sonuçlar doğurur ve ataksi hali, kusma, zihin karışıklığı, sonra da koma biçiminde ortaya çıkar.

LİTYUMLU sıf. Anorg. kim. Lityum içeren bir madde için kullanılır.

Litz teli. Radyotekn. PARÇALI TEL"in eşanlamlısı. (Bu yanlış terimlemenin kaynağı parça anlamındaki *Litze* ve metal tel anlamındaki *Draht*'tan oluşan almanca *Litzendraht* adıdır.)

LİU → LÜ.

LİU BANG (Ciangsu'da İ.Ö. 256 - öl. İ.Ö. 195), Çin imparatoru (202-195), çinli Hanlar sülalesinin kurucusu. Çin tarihinin en sevilen imparatorlarından biriydi.

LİU BEİ (Hıbei'de İ.Ö. 162'ye doğr. - Sıçuan'da (223), Çin'de Cou krallığı'nın kurucusu (221-223). Çin tiyatrosunun gözde tiplerinden biridir.

LİUCOU ya da **LİUZHOU,** Çin'de kent, Guangşi'nin orta kesiminin kuzeyinde; 580 000 nüf. (1990). Demiryolu merkezi. Demir-çelik. Tarım makineleri. Demiryolu gereçleri. Kereste ve kimya sanayisi. Kırtasiye. Tekstil sanayisi.

LİU E → LİU I.

LİU HUİ → LİU HUEİ.

LİU I ya da **LİU E,** çinli yazar (Tantu, Cilin, 1857 - Urumçi, Şinciang, 1909), *Lao Tsan yü Ci*'nin yazarı.

LİU HUEİ ya da **LİU HUİ,** İ.S. III. yy.'da yaşamış çinli matematikçi. *Hai-dao-suan-cing*'in ve *Ciu-şang suan şu* üstüne, bugün Çin klasiklerinden sayılan bir yorumun yazarıdır. Bu sonuncu kitap mimarlar, mühendisler, yöneticiler ve tüccarlar için yazılmış bir el kitabı niteliğindedir. Yapıt, alan ve hacim formüllerini, kesirler aritmetiğini, kare ve küp köklerin alınmasını, yüzdeleri ve orantıları, eğreti konum kuralını, doğrusal denklem sistemlerinin çözümünü, Pythagoras teoremini ve bu teoremin uygulamalarını içerir. Liu Huei, burada π nin değeri için 3,14'ü kullanılır.

Liujia → LİUCİA.

LİU ŞAOÇİ ya da **LİU SHAOQİ,** çinl devlet adamı (Hunan eyaletinde 1898 -Yinçan, Hunan, 1972). Zengin bir köylünün oğluydu; Komünist partisi'ne girdi (1921), 1924-1927 devrimi'nde rol oynadı ve 1925'te Çin sendikaları federasyonu başkan yardımcılığına getirildi. Merkez komitesi üyesi (1931) olarak Uzun yürüyüş'e katıldı. IV. Ordu siyasi sekreteri (1941), parti genel sekreteri (1945) ve 1949'da Çin Halk Cumhuriyeti'nin altı başkan vekilinden biriydi. 27 nisan 1959'da Mao Zıdong'un yerine Çin Cumhuriyeti başkanlığına seçildi. 30 aralık 1964'te görevi uzatılan Liu Şaoçi, aynı zamanda Komünist partisi başkan yardımcılığı ve siyasal büro üyeliği görevlerini de elinden bulunduruyor, Mao Zıdong'un halefi sayılıyordu. *Nasıl iyi bir komünist olunur* (1939) adlı yapıtı, parti militanlarının yetiştirilmesinde temel kitaplardan biriydi. Ancak, Komünist partisi merkez komitesinin kültür devrimine ilişkin kararından (8 ağustos 1966) kısa süre sonra Liu Şaoçi giderek artan saldırılara uğradı. Önce hiyerarşinin sekizinci derecesine düşürüldü, sonra partiden çıkarıldı. "Revizyonistlerin elebaşısı" ya da "kapitalist yolu izleyen en yüksek görevli" olmakla suçlandı. Önce kişisel kalan bu saldırılar 1967'den sonra öğreti düzeyine de uzandı.

Köylü ve asker devriminin içinde işçi kesiminin temsilcisi olarak kabul edilen, parti örgütüne çok bağlı olan ve parti kadrolarını Dıng Şiaoping ile birlikte oluşturan Liu Şaoçi, özellikle 1953'ten sonra Mao'ya ters düşmüştü. Stalinci sovyet modelinden esinlenmiş bir ekonomik kalkınmadan yana olan Liu Şaoçi "ileriye doğru büyük sıçrayış"ın ve "halk komünleri"nin başarısızlıklarını eleştirmiş, sosyalistleşme sürecine dönem dönem ara verilmesini, ekonomik özendirmelerin kullanılmasını salık vermişti. Maoculuğun, siyasetin ekonomiye önceliğini vurgulayan temel ilkelerinden birini ve bunun doğal uzantısı olarak sınıf çatışmasının ekonominin sosyalistleştirilmesinden sonra da sürüp gideceği görüşünü tartışmaya kalkışmakla suçlanan Liu Şaoçi, bu tutumuyla kültür devrimi için bir engel oluşturuyordu. Ekim 1968'de merkez komitesi Liu Şaoçi'yi Çin Komünist partisi'nden çıkarmaya ve gerek parti içi, gerek parti dışı görevlerinden almaya karar verdi. Lin Biao tarafından Komünist parti IX. kongresine (1 nisan 1969) sunulan rapor Liu Şaoçi'yi işçi sınıfına ihanet eden bir burjuva olmakla suçlayıp mahkûm ediyordu. Liu Şaoçi'nin bir hastalık sonucu ölüşü Hongkong'daki komünist bir gazete tarafından kasım 1974'te duyuruldu, sonra şubat 1975'te yalanlandı. Liu Şaoçi ekim 1979'da eski saygınlığına kavuşturuldu.

LİU ŞİE ya da **LİU XİE,** çinli edebiyat eleştirmeni (465-520), *Vın Sin Tiao Long* adlı yapıtında yazınsal ve estetik kuramlarını açıkladı.

LIUTPRANDO (öl. 744), lombard kralı (712-744). Babası Ansprando'nun yerine geçti, Ravenna'yı ve Pentapoli'yi ele geçirdi. Papalık'la ittifak kurdu, Sutri'yi Papalık'a bıraktı (728), sonra eksarh Eutychius'a yaklaştı. Roma üzerine yürümesi (730), İtalya'nın bağımsızlığını sona erdirdi. 731'den başlayarak Eutychius'a karşı cephe aldı. Eutychius makamını Gregorius III'ün müdahalesiyle koruyabildi. Liutprando, 739'da Roma'yı kuşattı. Spoleto ve Benevento düklüklerine karşı papa Zacharias'ın desteğini sağladı (742). Müslümanlara karşı giriştiği savaşta Charles Martel'e yardım etti (738).

LIUTPRANDO DA CREMONA, italyan rahip (Pavia 920'den önce - 972'ye doğr.). Kral Berengario II'nin sekreteriydi. İstanbul'a elçi olarak gönderildi. Gözden düşünce, 956'da Germanya kralı Büyük Otto'ya sığındı. 961'de Otto tarafından Cremona piskoposluğuna atandı. 968'de, Romanos II'nin kızı Theophano'yu Otto'ya istemek üzere, İstanbul'a döndü.

LIUVA I (öl. 573), Vizigotlar kralı (567 ya da 568-573). Kardeşi Leovigild ile aynı zamanda kral seçildi.

LIUVA II (581-603), Vizigotlar kralı (601 -603). Kral Recaredo'nun oğluydu. Babasının yerini aldı. Witteric tarafından tahttan indirildi ve öldürtüldü.

LIUVIGILD → LEOVIGİLD.

LIU XIE → LIU ŞIE.

LIU YONGFU, çinli savaşçı (1837-1917). Taiping isyanının bastırılmasından sonra Tonkin'e sığınan ve "Siyah bayraklılar" adını alan çinli çetelerin önderiydi. Bu çetelerle Fransızlar'ın Tonkin'i işgal etmelerine tüm gücüyle direnirken Son Tay'da yaralandı (1883). Çin'e döndüğünde (1885) generalliğe atandı. 1895'te Formoza'da Japonlar'a karşı savaştı.

LIUZHOU → LIUCOU.

LIU ZONGYÜEN ya da **LIU ZONG-YUAN,** çinli yazar ve düşünür (Hıdong, Guangdong, 773 - Liucou 819). 805'te reform girişimine katıldığı için Güney'e sürüldü. "Eski düzyazı hareketi" diye adlandırılan edebiyat ve töre reformunun savunuculuğunu yaptı; denemelerinde derin ve özgün bir bakış açısı dikkati çeker.

LİVA a. (ar. *liva*). *Esk.* **1.** Sancak, bayrak. **—2.** Kur. tar. Osmanlı yönetsel bölünmesinde il (vilayet) ile ilçe (kaza) arasında yer alan yönetim birimi; sancak. (Kazalar livalara, livalar da vilayetlere bağlıydı. Livaların başında Tanzimat'tan (1839) önce sancak beyleri, sonra da mutasarrıf denilen görevliler bulunurlardı. Livalar Cumhuriyet'ten sonra kaldırılarak ilçeler doğrudan illere bağlandı.)
—Ask. tar. Osmanlı İmparatorluğu'nda iki alaydan oluşan askeri birlik. (Başında paşa rütbesinde liva ya da mirliva denilen bir komutan bulunur, bunlara resmi yazışmalarda "saadetlü" diye hitap edilirdi.)
—Esk. denizc. *Liva amirali*, eskiden albaydan yukarı deniz subaylarına verilen ad.
—İsl. *Liva-i saadet*, Hz. Muhammet'in sancağı. (Kutsal emanetler arasında saklanıp korunur, savaş sırasında törenle çıkarılır, savaşın bitiminde yerine bırakılırdı.) [*Liva-i şerif, sancak-ı şerif* de denir.] ‖ *Liva-i şerif takımı*, savaş alanlarında Hz. Muhammet'in sancağını korumakla görevli askeri birlik.‖ *Liva ül-hamd*, kıyamet gününde müslümanların altında toplanacaklarına inanılan bayrak.

LİVADHİA → LEVADHİA.

LİVANELİ (Zülfü), türk şarkıcı ve besteci (Ankara 1946). Türk halk çalgılarını, özellikle bağlamayı da kattığı hafif müzik orkestrası eşliğinde, kendisinin ya da başka şairlerin şiirleri üzerine bestelediği -duyarlığıyla halk müziğine yakın- şarkılarını okuyarak ünlendi. 1980'lerde birçok Avrupa ülkesinde konserler verdi. Türk, fransız, isveç, alman ve isviçre yapımı 15 kadar filmin ya da oyunun müziğini yazdı. Aralarında yunanlı şarkıcı Maria Faranduri ve besteci Theodorakis'in de bulunduğu birçok avrupalı müzikçiyle konserler verdi, albümler doldurdu. 1986'da Yaşar Kemal'in *Yer demir gök bakır* romanını sinemaya uyarladı. Yönetmenliğini yaptığı *Sis* filmiyle Valencia Film festivali'nde birincilik, Montpellier Akdeniz festivali'nde de büyük ödül aldı. *Arafatta bir çocuk* (1978), *Orta zekâlılar cenneti* (1991) adlı kitapları yayımlandı. Sabah gazetesinde köşe yazarlığı yapmaktadır.

LİVAR a. **1.** Sualtı avcılarının kullandığı ağ torba. (Avcının hareketlerini kısıtlamadan yakalanan avları saklamaya yarar.) **—2.** Canlı balık taşımada kullanılan fıçı. **—3.** Yakalanan ya da toplanan kabukluların, balıkların, kullanılacakları ana kadar içine yerleştirildikleri bölme. (Su üstünde, su içinde ya da karada yapılmış, hareketli ya da hareketsiz olabilir ve çeşitli malzemelerden [tahta, maden, sentetik madde] yapılabilir.) **—4.** İçinde canlı balık saklanan kap.

LİVARLI sıf. Balıkç. Livarlı tekne, avlanan balıkları canlı saklamak için denizle bağlantılı bölmeleri olan gemi. (Bu bölmeler sayesinde, avlanan yengeçler, pavuryalar, istakozlar ve başka kabuklular yerleştirildikleri sepetler içinde limana kadar canlı canlı taşınırlar.)

LİVATA a. (ar. *Luṭ* kavminin adından *livāṭa*). *Eşk.* Erkekler arasındaki cinsel ilişki, kulamparalık.
—ANSİKL. Cez. huk. Livata, Türk cez. k.'nda düzenlenmiş bağımsız bir suç türü değildir. Zorla yapılan livata, koşullara göre, ırza geçme suçunu oluşturur. (Askeri ceza yasası, livatayı ordudan çıkarılmayı gerektiren bir eylem olarak öngörür [md. 153].)

LİVCE a. Baltık-fin öbeğinden fin-ugur dili. Kurzeme'nin uzak kuzey ucunda yaklaşık 1 000 kişi tarafından konuşulur.

LİVEDO a. (lat. *livedo, -inis*, mavi leke). Patol. Deride değirmi ya da oval halkalı bir ağ biçiminde beliren menekşemsi kırmızılık. (Livedo deri kılcal damarlarının ağızlaşmasından doğan kılcal damar ağında kanın duraklamasından ileri gelir. Hastalık özellikle kol ve bacaklarda görülür. *Soğuk livedosu* soğukta belirir ya da artar. *İltihaplı livedo* süreklidir; damar lezyonlarına bağlıdır ve bazen bir kollajenozla [periarterit] ilişkilidir.)

LİVEİNGİT a. (fr. *liveingite;* ingiliz kimyacı *Liveing*'in adından). Doğal kurşun arsenosülfür.

LİVENZA, İtalya'da ırmak, Veneto'da; 115 km. Venedik Önalpleri'nden doğar, ovada aktıktan sonra Caorle'de Adriya denizi'ne dökülür.

LİVERPOOL, Büyük Britanya'da liman kenti, Mersey halicinin sağ kıyısında, Merseyside bitişikkentinin merkezi; 544 864 nüf. (1989). Müzeler (örneğin Walker Art Gallery). Chester'de Dee ırmağının çamurla dolması rakip, Liverpool limanının işine yaradı; dünyanın ilk yüzer havuzları 1715'te burada açıldı. Liverpool, iki yüzyılı aşkın bir süre ülkenin ikinci limanı, büyük bir sömürge limanı (rom, şeker, kahve, çay, pamuk, tahıl, maden filizleri dışalımı) ve Kuzey İngiltere'nin sanayi ürünleri için büyük bir dışsatım limanı oldu. Buna karşılık liman trafiği açık bir şekilde azaldı (15 Mt, 5 Mt'u kabotaj) ve eski yüzer havuzlar (G.'dekiler) kendi haline terk edildi.
Sanayi büyük ölçüde limana (Stanlow petrol rafinerisi, un, şeker, çikolata, zeytinyağı ve sabun fabrikaları, gemi onarım tesisleri), kısmen de Londra'daki bazı sanayi kollarının başka yerlere kaydırılmasına (otomobil yapımı) bağlıdır. Ancak sanayisi gerileme içindedir.

Liverpool fayans ve porselenleri, XVIII. yy.'da Liverpool'da imal edilen ve çoğunlukla çin üslubunda mavi ve beyaz olarak bezenen fayans ve porselenler. 1796'dan 1841'e kadar Herculaneum imalathanesi John Sadler ve Guy Green' in 1760'a doğru kendi fabrikalarında geliştirdikleri yöntem sayesinde baskılı ince fayanslar imal etti.

Liverpool hipodromu → AİNTREE.

LİVERPOOL, Kanada'da (Nova Scotia) liman kenti, Halifax'ın G.-B.'sında, Mersey kıyısında, ırmağın *Liverpool koyu*'na döküldüğü yerde; 3 600 nüf. Kereste. Balıkları tüketime hazırlama. Tersaneler.

LİVERPOOL (Charles JENKİNSON 1. — *kontu*) → JENKİNSON.

LİVERPOOL (Robert BANKS JENKİNSON 2. —*kontu*) → JENKİNSON.

Livi indisi. Antropol. $10^3 \sqrt{\text{ağırlık}}$/ boy formülüyle elde edilen beden hacmi indisi.

LİVİA a. Kare biçiminde, yassı ve içbükey kafalı, saydam kanatlı eşkanatlı böcek cinsi. (Koyu kestane ve demir renginde olan *Livia Juncorum* hasırsazında yaşar; hasırsazlarının çiçeklerinde mazıların [gençler kışı bu mazıların içinde geçirir] oluşmasına yol açar. Çevik sıçrayışlar yaparlar. Yaprakpiresigiller familyası.)

LİVİA ya da **LİVİLLA,** Germanicus'un kız kardeşi (İ.Ö. 13'e doğr. - İ.S. 31). Caius Caesar ile, daha sonra da Tiberius'un oğlu ve vârisi, kendisinin de akrabası Drusus ile evlendi. Seianus'a âşık oldu, ikisi birlikte 23'te Drusus'u zehirlediler. Seianus ölünce Tiberius, Drusus'un ölümündeki sırrı öğrendi ve Livia'yı bir zindanda ölüme terk etti.

LİVİA DRUSİLLA, imparator Augustus'un karısı ve Tiberius'un annesi (İ.Ö. 58 - İ.S. 29). Tiberius Claudius Nero'yla evlenmiş ve ondan bir oğlu (Tiberius) olmuştu. Roma'ya geldiğinde Octavius (Augustus) ona tutuldu, kocasından boşanmayı kabul ettirdi ve 38'de de onunla evlendi. Livia'nın çok büyük bir nüfuzu vardı. Tiberius'u tahta çıkarmak için her yola başvurmakla suçlandı; imparatorluk ailesinden bazı kişilerin zamansız ölümünde onun parmağı olduğu ileri sürüldü. Augustus ölünce (İ.S. 14) Livia, Julia *gens*'ine girdi ve *Augusta* unvanını aldı.
—İkonog. Augustus'un karısının çok sayıda portresi, saç biçimine göre üç gruba ayrılır. Başlangıçta alnın ortasına doğru düşen halka biçiminde saç tuvaleti vardı. Augustus'un kız kardeşi Octavia da bu modeli izledi; bu nedenle ikisini birbirin-

B. N., Paris

üzerinde Liutprando'nun portresi bulunan bir sikkenin yüzü altın, VIII. yy.
Bibliothèque nationale, Paris

Allan Cash-Pix

Liverpool kent merkezinde Royal Liver Building

den ayırt etmek zordur. Daha sonra Livia arkası topuzlu, bir çizgiyle ayrılan çatkılı bir saç modeli yaptırdı. Özellikle Ara Pacis, Vatikan Vicomagistri sunağı, Bosco Reale'deki Augustus skyphos'u ve Ravenna kabartması üzerinde (son iki anıt üzerindeki portreler Venus Genitrix'e benzetilir) Livia'nın portreleri vardır.

Koninklijk Penningkabinet

Livia Drusilla
kame (İ.Ö. 27'ye doğr. - İ.Ö. 10)
Koninklijk Penningkabinet, Lahey

LİVİGNO, İtalya'da sayfiye ve kış sporları merkezi, Lombardia'da (Sondrio ili), Spöl kıyısında, İsviçre sınırı yakınında (yüksl. 1 815 - 2 800 m), 2 700 nüf.

LİVİLLA → LIVIA.

Living Marxism, konseycilik* yanlısı marxçı amerikan dergisi. (1938-1941 yılları arasında bu adla, sonra 1942-43 yılları arasında *New Essays* adıyla yayımlandı.) Paul Mattick tarafından yönetilen dergi *International Council Correspondence*'ın (1934-1937) yerini aldı. Solun avrupalı konseyci kuramcılarından çoğu (K. Korsch, A. Pannekoek, O. Rühle) bu dergide çalıştı.

LİVİNGSTON, İskoçya'da (Lothian) kent, Edinburgh'un B.'sında. 1963'te kurulan yeni kent. Dökümevi. Elektronik.

LİVİNGSTON (Robert), amerikalı siyaset adamı (New York 1746 - Clermont, New York, 1813). Avukat (1770), Kıta kongresi'nde delege (1775-1777). Bağımsızlık bildirgesi'nin yazımına katıldı. New York eyaleti birinci şansölyesi oldu (1777-1801). Jefferson döneminde Fransa büyükelçiliği yaptı (1801-1804); Louisiana'nın devredilmesi konusunda görüşmelerde bulundu.

Roger-Viollet

David Livingstone
D. J. Pound'un Mayall'in çektiği bir fotoğrafa göre gerçekleştirdiği gravürden ayrıntı
Bibliothèque nationale, Paris

LİVİNGSTON (Edward), amerikalı hukukçu ve siyaset adamı (Columbia County, New York, 1764 - Dutchess County, New York, 1836). Robert Livingston'un kardeşi. New York Belediye başkanı (1801 -1803), daha sonra Louisiana yasama meclisi üyesi oldu, ünlü bir Ceza yasası hazırladı (1805-1825). Elçi olarak Fransa'da görev yaptı (1833-1835).

LİVİNGSTONE → MARAMBA.

LİVİNGSTONE çağlayanları, Zaire ırmağı üzerindeki çağlayanların ve ivintilerin eski adı, Kinshasa'nın aşağı kesiminde.

LİVİNGSTONE (David), İskoçyalı misyoner ve gezgin (Blantyre, Strathclyde, 1813 - Chitambo, Kuzey Rodezya [Zambiya], 1873). Tıp ve tanrıbilim öğreniminden sonra London Missionary Society'ye girdi ve 1841'de Güney Afrika'ya gitti. 1852'ye değin Kuruman'da Tsvanalar arasında, sonra Mabotsa ve Kolobeng'de daha çok misyonerlik yaptı. 1849'da Kalahari'yi geçti ve ingiliz William Cotton Oswell ile birlikte Ngami gölünü buldu. Zambezi'nin yukarı yatağı çevresinde yaşayan Kololo'lar'la kurduğu ilişki uzun yolculuğunu (kasım 1853 - mayıs 1856) kolaylaştırdı: Cape ve Kuruman'dan sonra Kololo ülkesini geçti ve Luanda'ya vardı; dönüşte Zambezi çağlayanlarını aşarak Atlas okyanusu'ndan Hint okyanusu'na (Quelimane) ulaştı.

Büyük bir ilgi gördüğü Büyük Britanya'da bir yıl kaldıktan sonra, Zambezi'nin yatağını bulmak amacıyla altı arkadaşıyla birlikte Afrika'ya geri döndü; amacına ulaşamadı, ama Shire ırmağını izleyerek, aslında on yıl önce portekizli Cardoso'nun bulduğu Nyasa gölüne (bugün Malavi) ulaştı. Bundan sonra, Büyük Göller yaylasını ve köle ticareti sorunlarını incelemek için tek başına yolculuk yaptı. 1866'da Zanzibar'dan yola çıkarak Rovuma ırmağını kaynağına doğru izledi. 1867'de Tanganyika gölüne vardı. 1871'e değin gölün kıyılarını, Tanzanya'nın batısını, Zaire'nin doğusunu ve Tanganyika, Bangweulu ve Moero arasındaki bölgeyi dolaştı. 23 ekim 1871'de bitkin bir halde geldiği Ujiji'de kendisini aramaya çıkan Stanley'le karşılaştı. Birlikte Tanzaniya'nın kuzeyini keşfettiler, ama Nil'in kaynaklarını bulamadılar. Livingstone, Bangweulu'ya döndü ve orada öldü. Westminster manastır'ına gömüldü.

Livingstone'un, başta kölelik ve zenci ticareti konularında olmak üzere Afrika'ya bakış açısı ne kadar iyi niyetli olursa olsun, yine de uygarlığı, ticareti ve hıristiyanlığı savunması bakımından imparatorluk ideolojisine hizmet ettiği söylenebilir.

Livigno'dan bir görünüm

LİVİNGSTONE MOUNTAİNS, Tanzaniya'da, Malavi gölünü K.-D. yönünden sınırlayan kenar dağları.

LİVİNGSTONİT a. (fr. *livingstonite;* öz. a. *Livingstone*'dan). Miner. Doğal cıva antimonsülfür.

Living Theatre, 1951'de Julian Beck* ve Judith Malina tarafından kurulan amerikan tiyatro topluluğu. 1959'dan 1963'e kadar New York'ta, sonra 1963'ten 1968'e kadar bir Avrupa turnesinde, Brecht'in epik tiyatrosu ile Artaud'nun kıyıcık tiyatrosunun bir bireşimini gerçekleştirmeyi denedi. Klasik konuları yeniden yarattı (Sophokles, Hölderlin ve Brecht'ten yola çıkarak *Antigone*), sonra anarşizmin, cinsel devrimin ve mistisizmin birleştiği, happening'e (*Paradise Now*, 1968) yakın bir bedensel anlatım estetiğine doğru yöneldi.

LİVİSTONA a. (öz. a. *Livistone*'dan). Doğu ve Tropikal Asya, Malezya adaları, Yeni Gine ve Doğu Avustralya'da yetişen çok güzel palmiye. (Yaprakları yelpaze biçiminde, yaprak sapı sert dikenli ve dipte kınlıdır. Çiçekleri erdişidir.)

LİVİUS ANDRONİCUS, latin epik şairi ve manzum oyun yazarı (İ.Ö. 280'e doğr. - İ.Ö. 207). Azat edilmiş tarantolu bir köleydi; Odysseia'yı latinceye çevirdi ve İ.Ö. 240'ta Roma'da ilk latin trajedisini temsil ettirdi. Yunanca yapıtlara öykünerek yazdığı komedi ve trajedilerle latin edebiyatının doğmasında belirleyici bir rol oynadı.

LİVİUS DRUSUS (Marcus) [öl. İ.Ö. 109]. 122'de Caius Gracchus ile birlikte pleb tribunusu seçildi. Demagojik vaatlerle Gracchus'u halkın gözünden düşürmeye çalıştı. 112'de konsül oldu, Makedonya'yı yönetti ve Roma'ya törenle girdi.

LİVİUS DRUSUS (Marcus) [öl. İ.Ö. 91], 91'de pleb tribunusu. Öncekinin oğlu. Babasının demagoji siyasetini benimsedi (tahıl yasası, toprak reformu, İtalyanlar'a sitede yaşama hakkı veren yasa). Birçok kişinin düşmanlığını kazanarak öldürüldü. Bu olay hayal kırıklığına uğrayan İtalyanlar için ayaklanma işareti oldu (Toplumsal savaş).

LİVİUS SALİNATOR (Marcus), İ.Ö. 219'da Roma konsülü. İllyria'da yararlık gösterdi, ama ganimetten haksız pay almak suçundan mahkûm oldu. 207'de ikinci konsüllüğü sırasında, Metauro'da Hasdrubal'i yendi. 204'te acımasız bir censor oldu.

LİVLER, Kurzeme kıyısının K.'inde yaşayan fin-ugur halkı. *Livonya*'ya adını vermiş olan Livler yavaş yavaş Letonyalılar'a ve Estonyalılar'a karışmışlardır. Riga'nın güney bölgesindeki bir düzine köye dağılmalarına rağmen 1960'tan beri sayılmamışlardır.

LİVONİA, ABD'de (Michigan) kent, Detroit yerleşmesinin batısında; 100 850 nüf. (1990). Otomobil sanayisi.

LİVONYA, Baltık denizi, Dvina nehri ve Çudlar gölü arasında kalan tarihsel bölge. Letonya'nın kuzeyini ve Estonya'nın güney-doğusunu kaplar.

Finlandiyalı Livler kabilesinin yaşadığı Livonya, 1158'de Dvina ağzına çıkarma yapan Almanlar'ın eline geçti. Livonya'nın tarihi, 1202'de ortaya çıkan ve 1237'de Töton tarikatına bağlanan Schwertträger şövalyelerinin tarihiyle karıştı. 1242'de Aleksandr Nevskiy, Çudlar gölünde alman şövalyeleri yendi. Bunun üzerine alman şövalyeler, etkinliklerini ülke içinde bir haçlı seferiyle sınırlandırdılar ve 1290'a doğru Livonyalılar'a boyun eğdirerek onları hıristiyanlaştırdılar. 1591'de Livonya, Polonya'ya bağlandı. XVII. yy.'da isveçleşen Livonya'da, 1721'de bir rus hükümeti kuruldu. Merkezi imparatorlukların yıkılmasından sonra, yeni Letonya ve Estonya cumhuriyetlerinin bir parçası durumuna geldi (1918).

Livonya konfederasyonu, 1237'den 1561'e kadar Schwertträger şövalyeleri tarikatı ile genellikle bu tarikatın üyelerine verilen dört Livonya piskoposluğunu birleştiren konfederasyon. Konfederasyon Kutsal İmparatorluk'un bir bölümünü oluşturuyor, tarikatın fethettiği bütün topraklara yayılarak Estonya'yı da içine alıyordu.

Livonya tarikatı, Schwertträger şövalyelerinin, 1237-1561 arasında Töton tarikatına bağlı oldukları sırada aldıkları ad.

LİVORNO, İtalya'da kent, Toscana'da, yönetim çevresi merkezi, Tirren denizi kıyısında; 171 346 nüf. (1990). Yolcu (Korsika'ya) ve özellikle de ticaret (yıllık trafiği 15 Mt dolayındadır) limanı olan Livorno'da sanayi etkinlikleri, limanın işleviyle bağlantılıdır (metalürji [tersane], dışardan alınan petrolün arıtılması). Belediye müzesi (arkeoloji, resim). —*Livorno ili* (Elbe adasını da kapsar), 1 213 km^2; 343 281 nüf. (1990) (yarıdan fazlası gerçek anlamda tek kent olan yönetim merkezinde toplanır). Dar bir kıyı şeridine yayılan ilde tahıl ve sebze tarımı yapılır.

—Tar. XIV. yy.'da bir balıkçı köyü olan Livorno, limanlarını korumak amacıyla Pisalılar tarafından tahkim edildi; Cenevizliler 1405'te ele geçirdikleri Livorno'yu 1421'de Floransalılar'a sattılar. Mediciler tarafından 1530'da büyük bir liman haline getirildi. Sahip olduğu ayrıcalıklar (1593 anayasası) çeşitli ülkelerden birçok kişinin Livorno'ya gelmesini sağladı; kenti Pisa'ya bağlayan kanal ülkenin iç bölgeriyle ilişkileri kolaylaştırdı. Liman, XVII. yy.'da yüksek bir refah düzeyine ulaştı ve uluslararası bir önem kazandı (1675-1860 arasında açık liman). XIX. yy.'da, Toscanalı Leopoldo II'nin teşvikiyle yeni bir gelişme sürecine girdi.

LİVRAMENTO → SANTANA DO LIVRAMENTO.

LİVRY-GARGAN, Fransa'da kanton (Seine-Saint-Denis) merkezi, Paris'in 10 km doğu-kuzey-doğusunda, Ourcq kanalının güneyinde; 35 471 nüf. (1990).

Lİ XİANNİAN → LI ŞIENNIEN

LİXOPHAGA a. Gece kelebeklerinin tırtıllarında asalak yaşayan sinek cinsi. (*Lixophaga diatraeae*'nin larvası şekerkamışlarını delen tırtılların asalağıdır. Tırtılsineğigiller familyası.)

LİXUS a. (öz. a. *Lixus*'dan). Uzun bedeni sarı pembe ya da pasrengi bir havla kaplı, bitkibiti cinsi. (Bitki gövdelerinde yaşar ve larvaları burada gelişir. *Lixus algirus* baklalara, *L. junci* şekerpancarına zarar verir. Hortumluböcekgiller familyası.)

LİYAKAT, -ti a. (ar. *liyākat*). **1.** Bir kimsenin bir işi başarabilmesini sağlayan nitelikleri; yeterlilik, ehliyet. **—2.** *Liyakat göstermek,* bir işte başarı kazanmak, başarı elde etmek. ‖ *Liyakat sahibi,* bir işi başarabilecek yeterlikte olan, başarılı, yetenekli.
—*Esk. Liyakat-mend,* işbilir.
—Siyas. bil. *Liyakat sistemi,* ABD'de federal görevlilerin işe alınmasında ve yetiştirilmesinde uygulanan ve bir görevi yerine getirebilmek için gerekli yeteneklerin adaylarda bulunup bulunmadığını saptamaya -özellikle sınav yoluyla- yarayan sistem. (Eşanl. MERİT SİSTEMİ.) Günümüzde, *kayırma* ya da *ganimet sistemi*'nin (eşanl. SPOİLS SİSTEMİ) yerine artık bu sistem kullanılmaktadır.

LİYAKAT ALİ HAN, pakistanlı siyaset adamı (Karnal, Hindistan, 1895 - Ravalpindi 1951). Oxford'u bitirdi, 1923'te Müslüman birliği'ne katıldı ve 1936'dan 1947'ye kadar bu kuruluşun genel sekreterliğini üstlendi. 1947-1951 arasında Pakistan Başbakanı ve Savunma bakanı oldu, aynı zamanda Pakistan Müslüman birliği başkanlığı yaptı (1950-51). Paştunistan anlaşmazlığında Afganistan hükümetine karşı bir siyaset izledi, 16 ekim 1951'de bir afganlı tarafından öldürüldü.

Liyakat madalyası, Abdülhamit II döneminde devlete bağlılık ve yararlılıkları görülenlere verilmek üzere bastırılan madalya (1890/1891). Altından olanları 2 dirhem 6 kırat ağırlığında, 25 mm çapında, % 0,916,66 ayarında; gümüşleriyse 2 dirhem 2 kırat ağırlığında, 25 mm çapında, % 0,830 ayarındaydı. Bunların ön yüzünde sultanın tuğrası ve arması, arka yüzündeyse "sadakat ve şecaat ibraz edenlere mahsus liyakat madalyası" yazısıyla basım tarihi yer alıyordu. 1905'te yenileri çıkarılan altın ve gümüş madalyalar % 0,500 ayarındaydı; ek bir kararnameyle bunların kadınlara da verilmesi uygulaması getirilmişti.

Liyakat nişanı, bazı ülkelerde birçok onursal nişana verilen ad. Bunların başlıcaları şunlardır: 1740'ta Friedrich II tarafından ihdas edilmiş olan eski Prusya *Liyakat nişanı.* 1951'de Almanya'da ihdas edilen ve en büyük nişanı oluşturan *Federal Cumhuriyet Liyakat nişanı* (7 derece); *Liyakat lejyonu ve Liyakat madalyası* (1942) [ABD]; *Liyakat nişanı* (1952) [Avusturya]; "Yurttaşlık madalyası" da denilen *Sivil liyakat nişanı* (1867) [Belçika]; *Liyakat* ya da *Ejderha nişanı* (1863) [Çin]; İsabel II tarafından ihdas edilen *Askeri liyakat* (1864) ve *Deniz liyakat* (1866) nişanlarıyla *Sivil liyakat nişanı* (1926, 1942'de yeniden ihdas edildi) [İspanya]; *İtalya Cumhuriyeti Liyakat nişanı* (1951) [beş derece, kenarı kırmızı şeritli yeşil kurdele]; *Lübnan Liyakat nişanı* (1945); *Şeriflik askeri ve sivil liyakat nişanları* (Fas); 1919'da *Virtuti militari* adıyla yeniden ihdas edilen *Askeri liyakat nişanı* (1792) [Polonya]; *San Marino Sivil ve askeri atlı liyakat nişanı; Askeri liyakat* (1815) ve *Sivil liyakat* (1831) nişanları (Savoia); *Malta Liyakat haçı* (1916).

Liyakat nişanı, 1942'de ihdas edilen ve yabancılara verilen amerikan nışanı. Dört sınıf. Kırmızı kurdele. (→ NİŞAN levhası.)

LİYAKATLİ sıf. Bir işi başarabilecek nitelikleri taşıyan kimse için kullanılır; yetenekli, ehliyetli: *Bu işin başarılması için liyakatli insanlara ihtiyacımız var.*

LİYAKATSİZ sıf. Bir işi başarabilmek için gerekli niteliklerden yoksun olan kimse için kullanılır.

LİYAKATSİZLİK a. Liyakatsiz olma durumu, niteliği.

LİYEPAYA, alm. **Libau,** Letonya'da liman kenti, Baltık denizi'ni *Liyepaya denizkulağı*'ndan ayıran kıyı şeridinde; 114 000 nüf. (1988). Tarım gereçleri. Tekstil. Konservecilik.

Lİ Yİ → Lİ Cİ.

LİYNET ya da **LİNET** a. (ar. *liynet, linet*). *Esk.* İshal, hafif sürgün.

LİYOFİL sıf. (fr. *lyophile*). Fizs. kim. SIVISEVER'in eşanlamlısı.

LİYOFİLLEŞME a. Bir ürünün, hızlı dondurma sonucu oluşan buzun süblimleşmesiyle kurutulması.
—ANSİKL. Suyun atılması ürünün katı hali (donmuş cisim, buz) ile gaz hali (buhar) arasında süblimleşme ile gerçekleşir. And dağlarında, 4 500 m'de hava soğuk ve basınç düşük olduğundan Peru İnkaları o zaman dahi özellikle etlerini kurutmak için bu yöntemi kullanırlardı. 1906'da iki fransız fizikçisi (Bordas ve Arsonval), ilk vakumla kurutma aygıtını tasarladılar, sonra 1909'da ABD'de Shackell buzu süblimleştiren bir aygıt geliştirdi. Liyofilleşme, 1940'a kadar aşıları, mikrop ve doku kültürlerini saklamaya yarayan bir laboratuvar tekniğinden ileri gidemedi. Bundan sonra liyofilleşme, kan plazmasının, ardından antibiyotiklerin, bazı eczacılık ve biyoloji ürünlerinin saklanabilmesi için gelişme gösterdi. Nihayet 1958'de besin sanayisine girdi. Bununla beraber, bir taraftan tekniğin pahalı oluşu ve öteki kurutma yöntemlerinin ilerlemesi, öte yandan liyofilleşmiş besinleri yeni baştan sulandırma güçlükleri yüzünden umulan gelişme düzeyine ulaşılamadı. Liyofilleşme için çok pahalı aygıtlar gerektiğinden bu yöntem özellikle kıymetli ürünler için kullanılır oldu. Liyofilleşme genellikle 4 evre içerir: ürünün hazırlanması (yıkama, ezme ya da kesme), haşlama ya da pastörizasyon, düşük sıcaklıkta dondurma ve son olarak elden geldiğince çok suyu buza dönüştürme; vakum altında kurutma iki evrelidir: önce süblimleşme ya da ilk kurutma yapılır, süblimleşme endotermik (ısıalan) bir işlem olduğundan ürünün sabit bir sıcaklıkta tutulması için sıkı kontrol altında kalori verilerek su buharı atılır, sonra ikinci kurutma işlemiyle, buz ortadan kalktıktan sonra üründe kalan su azaltılır; kurutulan ürün genellikle vakum ya da devinimsiz gaz altında korunur. Süblimleşme sırasında ısı ve kitle naklini kolaylaştırmak ve aynı zamanda kurutma zamanını kısaltmak amacıyla çeşitli teknik gelişmeler sağlanmıştır: mikrodalgalarla ısıtma, süblimleşme sırasında ürünün çalkalanması (titreticiler, döner silindirler, akışkan yataklar..), vakum odasında basıncın çevrimsel değişimi. Besinleri liyofilleştirmenin amacı, onların başlangıçtaki özellik ve niteliklerini korumak olduğuna göre, hammaddenin özenle seçilmesi gerekir. Günümüzde, bütün dünyada binlerce ton besin maddesi liyofilleştirilmektedir. Bunlar arasında kahve, turunçgillerin suları, sebze ya da et tozları sayılabilir. Liyofilleşme, sadece eriticisi su olan maddelere değil, organik eriticilerle yağlara, hatta çeşitli ürünlerdeki aromatik maddelerin çıkarılmasına da uygulanabilir.

LİYOFOB sıf. (fr. *lyophobe*). Fizs. kim. SISEVMEZ'in eşanlamlısı.

LİYOSİT a. (fr. *lyocyte*). Biyol. Özellikle fagosit olmadığı halde salgıladığı enzimlerle, böceklerin başkalaşması sırasında olduğu gibi, başka bir hücre üzerinde eritici etki gösteren hücre öğesi.

LİYOSİTOZ a. (fr. *lyocytose*). Biyol. Bir çeşit doku erimesi. (Yok edilecek öğeler çepeçevre sarılıp hücre içine alınarak eritilmez, liyositin salgıladığı dışsalgı enzimleri tarafından eritilir. Liyositoz başkalaşım olaylarında rol oynamaz.)

Bernand

Living Theatre
Julian Beck (ortada)
Bertolt Brecht'in
Antigone'sinin bir sahnesinde
(Théâtre 347 [Alpha],
Paris, 1967)

LİYOTROP sıf. (fr. *lyotrope*). Kım. ve Krist. Çözünme yoluyla elde edilebilen sıvı kristaller için kullanılır.

LİYU → LİYÜ.

Lİ YUAN → Lİ YÜEN.

Lİ YÜ, çinli yazar (Ciangsu'da 1611 - Hangcou 1680). Çok özgün görüşleri olan, canlı bir şairdi: oyunlar, öyküler *(Şi çung çiu; Şien Çing)* ve pornografik bir roman *(Jouputuan)* yazdı.

LİYÜ ya da **LİYU,** Çin'de (Kuzey Şanşi) arkeolojik buluntu yeri. 1923'te burada yapılan çalışmalarda, Savaşan krallıklar dönemine (İ.Ö. V. - İ.Ö. III. yy.) tarihlendirilen bol miktarda bronz eşya ortaya çıkarıldı.

Lİ YÜEN ya da **Lİ YUAN,** Tang hanedanından Çin imparatoru (618-626). 617'de imparator Sui Yangdi'ye karşı ayaklanan askeri önderlerden biriydi. Taiyüen'de (Şanşi) oğlu Li Şimin'in kışkırtmasıyla silaha sarıldı ve oğlunun yardımıyla rakiplerini alt etti. Daha sonra bir türk işgaline karşı koydu. İki oğlu arasında bir miras kavgası çıktı: Li Şimin büyük kardeşini öldürdü, Li Yüen de tahttan feragat etti. Öldükten sonra kendisine Tang hanedanının *Gaozu* (Büyük Ata [Tang hanedanının]) unvanı verildi.

LİZ a. (fr. *lyse*). Bakteriyol. MİKROP ERİME*Sİ'nin eşanlamlısı.

LİZA a. (fr. *lysat*). Biyokim. Liz yapan bir maddeyle ya da fiziksel bir yöntemle dokuların, mikropların çözünmesi ya da sindirilmesi sonucunda ortaya çıkan ürün.

LİZA CARİNATA a. Zool. Sıcak ve ılık denizlerde yaşayan kefalbalığı. (Türkiye denizlerinde de bulunan bu balığın alt dudağında çatalsı bir çıkıntı vardır. Üst dudağı pek kalın değildir. Bedeninde boydan boya uzanan şeritlere rastlanmaz. Kefalgiller familyası; uzunluğu 45 cm'ye kadar.)

LİZARD burnu, Büyük Britanya'da burun, Cornwall'da, Manş denizi kıyısında. Büyük Britanya'nın en güneydeki ucudur.
—Bu ad Helford ırmağının sınırladığı yarımadayı da belirtir.

LİZARDİ (José Joaquín FERNÁNDEZ DE) → FERNÁNDEZ DE LİZARDİ.

LİZARDİ (José María DE AGUIRRE, —denir), bask şair (Zarauz, Guipúzcoa, 1896 - Tolosa, Guipúzcoa, 1933). Özellikle *Biotz begietan* (1932) adlı yapıtında, bask ülkesiyle ilgili duygularını dile getirdi.

LİZBON, portekizce **Lisboa,** Portekiz'in başkenti, Tajo ırmağının sağ kıyısında; (ırmağın yukarı kesiminde mar de Palha'yı oluşturur); 830 000 nüf. (1988). (yerleşmede 2 128 000 nüf. [1989].)

• COĞRAFYA. Tarihsel kent 1755'te bir deprem sonucunda yıkıldı; Pombal, aşağı kenti (La Baixa) düzenli bir plana göre yeniden yaptırdı. Rossio ve Ticaret meydanı (her iki kıyısında Bairro Alto ve São Jorge şatosunun alt yanındaki Alfama'nın bulunduğu mar de Palha'ya açılır) arasında kalan kent birçok bölüme ayrılır ve geniş caddelerle, banliyölerle devam eder. 1959'da metro, 1966'da Tajo üzerinde bir köprü yapıldı. Sanayi tesisleri (Seixal'da demir-çelik, Barreiro'da kimya, tersaneler) ırmağın güney kıyısında, turistik yerlerse kuzey kıyısındadır. Liman trafiği (ülkenin en büyük limanı) 15 Mt'a yaklaşır. Uluslararası havalimanı (Portela) kentin K.-D.'sundadır. 1988'de büyük bir yangın kentin tarihi çekirdeğine büyük zarar vermiştir.

• TARİH. Önceleri *Olisipo*, Romalılar zamanında *Felicitas Julia*, Araplar döneminde *el-Uşbuna* adını alan Lizbon, kurulduğu tarihten itibaren bir ticaret kenti oldu; 1147'de hıristiyanlar tarafından yeniden fethedildi, XIII. yy. ortalarında da krallığın başkenti haline geldi. Modern zamanlar ve özellikle Doğu İmparatorluğu'nun en parlak yıllarındaki yüksek refah düzeyinin de gösterdiği gibi, zenginliğini her şeyden önce limanına borçludur. 1 kasım 1755 depremiyle yıkılan, 1807 fransız işgalinden ve özellikle sömürge imparatorluğunun kaybından zarar gören Lizbon, XIX. yy. başlarında bir durgunluk dönemine girdi; buna karşılık, yaklaşık yüz yıldır kent büyük bir gelişme içindedir.

• GÜZEL SANATLAR. XVIII. yy. öncesinden kalma anıtlar arasında şunlar sayılabilir: kentin yeniden fethinden hemen sonra 1147'de yapımına başlanan ve daha sonraları onarılan roman üslubunda katedralin *(Sé Patriarcal)* kalıntıları; XX. yy.'da onarılan S. Jorge şatosu; Boitac, João de Castilho, Chanterene, Diogo de Torralva'nın çalıştıkları Jerónimos de Belém manastırı (XVI. yy.); Belém* kulesi; Madre de Deus, Madalena, Nossa Senhora dos Remédios kiliseleri (XVI. yy.); Portekiz'deki Karşı Reform sanatının en ayırtedici örneklerinden biri olan, F. Terzi'nin yaptığı S. Vicente de Fora kilisesi.

XVIII. yy.'da, depremden sonra, Pombal markisinin girişimiyle yeniden kurulan kenti simgeleyen başlıca yapıtlar şunlardır: eski krallık sarayının yerine yapılan, zafer takı ve güzel yapılarıyla Ticaret meydanı (praça do Comércio); Estrêla bazilikası, S. Domingo ve la Memória kiliseleri.

Lizbon'da önemli müzeler vardır: başlıcaları, Eski sanat müzesi (Portekiz resim okulu), Arkeoloji ve Etnografya müzesi, Deniz müzesi, Saray arabaları müzesi, Gülbenkyan* vakfı ve müzesidir.

Lizbon antlaşması, 13 şubat 1668' de İspanya ile Portekiz arasında imzalanan ve Portekiz'in uygulamada daha 1640'ta kazandığı bağımsızlığı tanıyan antlaşma.

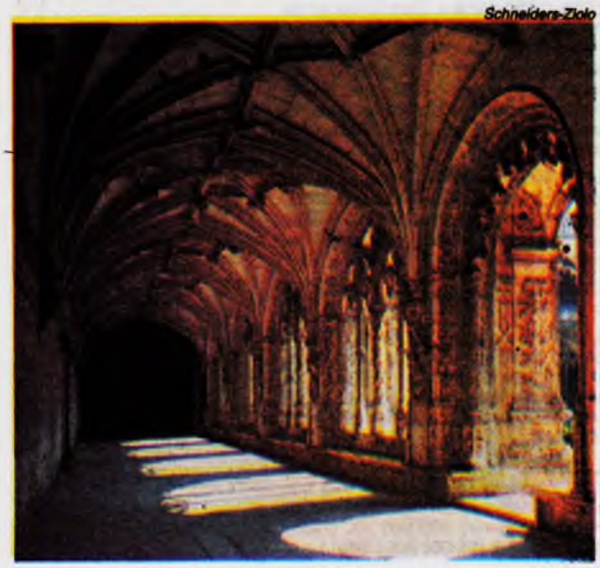
Lİ ZHAODAO → Lİ CAODAO.

Lİ ZHEN → Lİ CIN.

Ch. Bastin-J.Evrard-Atlas-Photo

Schneiders-Ziolo

Lizbon: kentten ve Tajo'dan bir görünüm (solda, Ticaret meydanı)

yapımına Diogo Boitac tarafından başlanan ve 1517'de João de Castilho tarafından tamamlanan Jerónimos de Belém manastırı avlusundan görünüm

Lİ ZHİ → Lİ Cİ.

LİZİMETRE a. (fr. *lysimètre*'den). Yerinden alınan toprak blokları içeren ve potansiyel buharterini hesaplamayı sağlayan birkaç metreküplük deney kabı. (Bu kaplar, tabanlarına akaçlanan su miktarını ölçmek amacıyla tartılır ve böylece elde edilen değerler, buharterini hesaplamayı sağlar.)

—Bayınd. Topraktan sızan yağmur suyu miktarını ölçmeye yarayan aygıt.

LİZİN → LİSİN.

LİSİZ a. (fr. *lysis;* yun. *lysis,* çözme eylemi'nden). Tıp. Bir sıcaklık eğrisinde ateşin gittikçe azalarak sürmesi.

LİZOGEN sıf. (fr. *lysogène*'den). Genet. Bakteri kromozomuyla gizil biçimde bütünleşmiş bakteriyofajları (profaj) barındıran bakteri kültürlerine denir. (Başta X ya da morötesi ışınlar olmak üzere çeşitli etkenler, fajın yeniden büyümeye başlamasına yol açarak dengeyi bozar ve bakterilerin hızla erimesine neden olurlar.)

LİZOGENİ a. (fr. *lysogénie*'den). Genet. Lizogen bakterilerin, bakteri kromozomuna profaj biçiminde yerleşmiş ılımlı bir bakteriyofajın kromozomunu, bakterinin bölünmesi sırasında yavru bakterilere iletme özelliği.

LİZOL a. (fr. *lysol*). Org. kim. KREZOL'ün eşanlamlısı.

LİZOLLEMEK g. f. Bir ortamı, bir maddeyi lizolle dezenfekte etmek.

Lİ ZONGJIN ya da **Lİ ZONGREN,** çinli general ve devlet adamı (Gueilin, Guangşi, 1889 - Pekin 1969). 1936-1939 arasında Guangşi'yi yeniden düzenledi ve burada savaş sırasında görece bir düzen sağladı. Sonra Çankayşek'e katıldı. 1937-38'de Sucou'yu Japonlar'a karşı savunduktan sonra, onları birçok kez yenilgiye (özellikle Hubei'de [1940]) uğrattı. 1948'de Başkan yardımcısı, 1949-50' de Cumhurbaşkanı oldu. Çankayşek ile anlaşamadı ve ABD'ye gitti. 1965'te Pekin'e döndü.

LİZOZİM a. (fr. *lysozyme*). Biyokim. Yumurta akında, gözyaşında, burun salgılarında, tükürük ve serumda bulunan bakteri öldürücü enzim. (Bakterilerin zarındaki glikoproteinleri hidrolize uğratır ve böylece bazı bakterilerin lizini sağlar.) [Eşanl. MURAMİDAZ.]

LİZOZOM a. (fr. *lysosome*). Bağışıkbil. ve Dokubil. Asit pH'ta etkili hidroliz enzimleri sayesinde birçok maddenin parçalanmasını sağlayan sitoplazma keseciği.

—ANSİKL. Alyuvarlardan başka tüm canlı hücrelerde, özellikle makrofajlarda, çokçekirdekli akyuvarlarda ve karaciğer hücrelerinde bol miktarda bulunan lizozomların önemli görevleri vardır. Hücrenin içinde, yabancı parçacıkların ortadan kaldırılmasını ve kullanılmayan sitoplazma bileşenlerinin parçalanmasını bunlar sağlar. Lizozomlarca dışarıya salıverilen enzimlerin etkinliği de daha az önemli değildir: bütün halindeki hücrelerin tahribi, hormonların harekete geçirilmesi ve etkinleştirilmesi, kalsiyum tuzlarının harekete geçirilmesi... Birçok hastalık, lizozomların işlevindeki anomalilere bağlıdır: genetik bozukluk sonucu bazı enzim etkinliklerinin yetersizliğine ya da yokluğuna bağlı aşırı yükleme hastalıkları, enzim eksikliklerine ya da Golgi aygıtı kökenli (silis, amyant) zar değişimlerine bağlı iltihaplar. Bazı maddelerin tedavi edici etkisi, lizozomlara özgü karakteristiklerin değiştirilmesiyle gerçekleşir: zar geçirimsizliğinin artması (kortizon), asalaklarda lizozom zarının kolay parçalanamaz hale gelmesi.

LİZÖZ a. (fr. *liseuse*). Kadınların gecelik üzerine giydikleri sıcak tutan hafif ceket.

LİZZANİ (Carlo), italyan sinemacı (Roma 1922). Gazeteci, sinema eleştirmeni ve yenigerçekçiliğin ilk kuramcılarından biri. Vergano, De Santis, Rossellini ve Lattuada'nın senaryoculuğunu yaptı. 1951'de ilk uzun metrajlı filmi olan *Achtung Banditi*'yi gerçekleştirdi. *Fakir âşıkların romanı* (Cronache di poveri amanti) [1953] ile büyük bir başarıya ulaştı. Daha sonra marxçı düşünce yapısını ortaya koyan birçok film yaptı: *Roma kamburu* (İl Gobbo) [1960],

Roma altını (Oro di Roma) [1961], *İl Processo di Verona* (1962), *Milano haydutları* (Banditi a Milano) [1968], *Mussolini ölüme giderken* (Mussolini, ultimo atto) [1974], *Fontamara* (1980). 1953'te *Cinema italiano* (İtalyan sineması) adlı yapıtı yayımladı ve 1979'da Venedik film şenliği'nin *(Mostra)* yöneticiliğini üstlendi. 1984'e kadar bu görevde kaldı.

LJUBLJANA, alm. **Laibach,** Slovenya'nın başkenti; 323 291 nüf. (1991). Dar Ljubljanica klüzündeki Grad'ın (şato) eteğinde kurulmuş olan kent, güneyde kurutulmuş *Ljubljana bataklığı*'nın kenarında ve kuzeyde Sava vadisi boyunca uzanır. Yol kavşağında bir ticaret kenti olarak gelişen Ljubljana, Avusturya-Macaristan imparatorluğu'nun başlıca limanı olan Trieste'nin gelişmesiyle bağlantılı olarak XIX. yüzyılda sanayileşmiştir. Ljubljana, bugün, hem ülkenin yönetim merkezi, hem de bir bilimsel araştırma, yayıncılık ve ileri sanayi kolları (özellikle elektronik) merkezi durumundadır.

—Tar. Antik *Emona* İ.Ö. 34'te Roma kolonisi oldu; Augustus tarafından tahkim edildikten (İ.Ö. 14) sonra Hunlar'ın yağmasına uğradı. Slovenler'in yerleştiği (VI. yy.), Almanlar'ın istila ettiği (XII. yy.) Ljubljana, 1260'ta serbest kent oldu ve 1278'de Habsburglar'ın egemenliği altına girdi. 1461'de piskoposluk, 1788'de başpiskoposluk, 1809-1813 arasında da İllyria Eyaletleri'nin merkezi oldu. 1821 kongresi (→ LAIBACH *kongresi*) burada toplandı. XIX. yy.'da, Ljubljana, sloven milliyetçi hareketinin merkezi haline geldi. 1918'den bu yana bir yugoslav kenti olan Ljubljana, İtalyanlar (1941) ve Almanlar (1943) tarafından işgal edildi; mayıs 1945'te kurtarıldı ve Slovenya'nın başkenti oldu.

—Güz. sant. XVII. ve XVIII. yy.'larda italyan ve avusturyalı mimarlar tarafından yenileştirilen Ljubljana, barok üslubunda yapılarla dolu bir kenttir. XII. yy.'dan kalma şato, XVI. ve XVIII. yy.'larda yeniden yapıldı. Katedral (1700-1707) A. Pozzo'nun, Sv. Krž kilisesi de D. Rossi'nin planlarına göre yapıldı. Dikkati çeken anıtlar arasında Sveti-Jakob, Fransiskenler, Ursula ve Sveti-Florjan kiliseleri, piskoposluk sarayı, seminer, belediye sarayı (XV. ve XVIII. yy.) sayılabilir. Opera ve Ulusal müze XIX. yy.'dan kalmadır. Çeşitli müzeler bakımından zengin olan kentte, 1945'ten beri, iki yılda bir, Uluslararası grafik sanatlar sergisi düzenlenmektedir.

LJUNGAN, İsveç'te (Norrland) ırmak, Helagsfjälle kütlesinden doğar ve Botten körfezine dökülür; 350 km. Çağlayanlarından elektrik enerjisi üretiminde yararlanılır.

LJUNGSTRÖM (Birger), isveçli mühendis (Uddevalla 1872 - Stockholm 1948). Özellikle kendi adını taşıyan bir buharlı türbinle tanındı; ayrıca büyük sanayide çamurların suyunu almak için bir santrifüj makinesi yaptı.

Ljungström türbini, aynı hızda ama ters yönde dönen iki rotor taşıyan, merkezkaç radyal tipte tepkili buhar türbini.

LJUSNAN, İsveç'te (Norrland), Botten körfezine dökülen ırmak; 430 km (havzası 19 800 km²). Balıkçılık (sombalığı). Hidroelektrik tesisleri.

LLANBERİS, Büyük Britanya'da kent, Wales'in kuzey-batı'sında, Snowdon'un kuzey-batı yamacında; 2 500 nüf. XIII. yy.'dan kalma bir şatonun yıkıntıları. Gezinti merkezi.

LLANDEİLİYEN a. (fr. *llandeilien*). Yerbil. LLANDEİLO KATI'nın eşanlamlısı.

LLANDEİLO KATI a. (Wales'deki *Llandeilo*'dan). Yerbil. Ordovices sisteminin katı. (Eşanl. LLANDEİLİYEN.) [→ KATMANBİLİM.]

LLANDUDNO, Büyük Britanya'da sayfiye merkezi, Wales'in kuzey-batı kıyısındaki bir yarımadada.

LLANELLY, Büyük Britanya'da liman kenti, Wales'in güney-batı kıyısında; 26 300 nüf. Kalay metalürjisi. Otomobil sanayisi.

LLANFAİRPWLLGWYNGYLLGOGERYCHWYRNDROBWLLLLANTYSİLİOGOGOGOCH ya da yaygın adıyla **LLANFAİR PG,** Büyük Britanya'da (Wales) köy, Anglesey adasında turistik yer; adının uzunluğuyla ünlüdür (58 harf).

LLANGOLLEN, Büyük Britanya'da yer, Wales'in kuzeyinde, Dee kıyısında; 3 100 nüf. Turizm merkezi. İlginç çatmalı XV. yy.'dan kalma kilise. — Yakınlarında, Valle Crucis'de 1200'e doğru kurulan manastır.

LLANO ESTACADO, ing. **Staked Plain** ("şahıslı ova"), ABD'de yüksek ova, güney Kayalık dağlar'ın D.'sunda, Texas'ın batısında. G.-D.'dan G.-B.'ya doğru gidildikçe 1 000 m'den 1 500 m'ye yükselir. Birkaç ırmağın (G.'de rio Pecos, K.'de Canadian River) geçtiği çorak bir causse'tur. İspanyollar'ın su bulunan ender yerleri işaretlemek için çaktıkları kazıklar nedeniyle "şahıslı ova" adıyla anılır. Doğu kenarında pamuk ve mısır üretilir; öbür kesimlerinde, yaygın yöntemlerle koyun yetiştiriciliği başlıca geçim kaynağıdır. Petrol çıkarımı ve tarım ürünlerine dayalı ticaret, az sayıda yerleşmenin (Amarillo, Lubbock) kurulmasına olanak vermiştir.

LLANOS a. (isp. ova anlamındaki *llano*'nun çoğulu). Coğ. Orta Venezuela'da, bir bölümü Orinoco'nun sol kollarıyla akaçlanan savanlarla kaplı ovalar bölgesi. (Su baskınlarına karşın başlıca etkinlik hâlâ hayvancılıktır; ama 1950'den beri Karayib sıradağları ile And sıradağlarının eteklerindeki yerleşme alanlarında tarım üretimine [pirinç, mısır, susam, pamuk] başlandı. Ayrıca bölgede önemli petrol ve doğal gaz yatakları vardır.)

LLANOS (Fernando ya da Hernando [DE]), XVI. yy. başlarında etkinlik gösteren ispanyol ressam. 1507-1510 arasında, Yáñez de Almedina ile birlikte, Valencia katedrali'nin büyük sunakarkalığını gerçekleştirdi.

LLANOS VALDÉS (Sebastián DE), ispanyol ressam (Sevilla 1610'a doğr. - öl. 1673'ten sonr.), XVII. yy. Sevilla okulunun en iyi sanatçılarından biri; Zurbarán'a bağımlılığından kaynaklanan, az çok eskiye dönük bir üslubu vardır (*Çarmıhtaki İsa*, 1666, Sevilla katedrali).

LLANQUİHUE gölü, Şili'de göl, orta vadinin güney ağzında. Spor amaçlı balıkçılık. Turizm.

LLANVİRN KATI a. (Wales'teki *Llanvirn*'den). Yerbil. Ordovices sisteminin katı. (Eşanl. LLANVİRNİYEN.) [→ KATMANBİLİM.]

LLANVİRNİYEN a. (fr. *llanvirnien*). Yerbil. LLANVİRN KATI'nın eşanlamlısı.

LLERAS CAMARGO (Alberto), kolombiyalı devlet adamı (Bogotá 1906). Dışişleri bakanı (1945), 1945-1946'da Cumhurbaşkanı. Amerika devletleri teşkilatı genel sekreteri (1947-1954). 1958-1962 arasında yeniden Cumhurbaşkanı. Dokuz yıl süren sıkıyönetimi kaldırdıysa da, eski Başkan Rojas Pinilla'nın ayaklanması üzerine yeniden sıkıyönetim ilan etti (aralık). Muhafazakâr lider Laureano Gómez ile yaptığı siyasal anlaşma sonucu diktatör Rojas Pinilla 1958'de ülkeden kovuldu ve iktidar yeniden liberaller ile muhafazakârlar arasında el değiştirmeye başladı.

LLERAS RESTREPO (Carlos), kolombiyalı devlet adamı (Bogotá 1908). Liberal senatördü, 1942'de Maliye bakanı oldu. Kahve yetiştiricileri federasyonu'nu yönetti. 1966'da Ulusal cephe'nin adayı olarak muhafazakâr G. León Valencia'dan sonra Cumhurbaşkanı seçildi (1966-1970). FAO Tarım reformu özel komitesi başkanlığı (1970-1971), Liberal parti başkanlığı (1972-1973), İnter-Amerika kalkınma bankası danışmanlığı (1973-1974) yaptı. *Yeni cephe* dergisi yayıncı ve yönetmeni oldu (1974).

Alain Betry-Kohler

Ljubljana
1640-1660 arasında yapılan Fransiskenler kilisesi

LLEWELİN (John JESTYN, 1. — *baronu*) → JESTYN.

LLEWELYN I AP İORWERTH Büyük (1173-Conway 1240), Gwynedd kralı (1194-1240). Owain'in torunu. Metbuluğunu kabul ettiği Yurtsuz John'un kızlarından biriyle evlendi. Ancak onu ihtiraslı bulan ingiliz kralı tarafından 1211'de bağımsızlığına son verildi. 1215-1217 İngiliz iç savaşı'ndan yararlanarak eski gücüne kavuştu ve Shrewsbury'yi ele geçirdi. 1218 barışıyla birçok kilit noktayı elde etti.

LLEWELYN II AP GRUFFYDD (öl. Builth Wells yakınında 1282), Gwynedd kralı (1246-1282), Llewelyn I'in torunu. Tahta çıktığında Gwynedd ülkesi çok küçülmüştü. 1254'te Henry III Wales'teki topraklarını prens Edward'a verince, ingiliz saldırıları arttı. Bunun üzerine Llewelyn 1256'da savaş ilan etti. 1267 antlaşması'yla Wales prensi ve tüm walesli önderlerin metbusu oldu. Egemen olmadığı tek yöre güney kıyılarıydı. Ancak Edward I'in vasalı olmayı reddedince onun saldırısına uğradı, yenildi ve Conway antlaşması'nın katı koşullarına boyun eğdi (1277). 1282'de Llewelyn kardeşi David'i ve öbür walesli kralları ulusal bir harekete sürükleyerek ayaklandı. Bir çarpışmada öldürülünce, Wales bir yıl sonra bağımsızlığını kaybetti.

Ölerud AB Ateljén-G. Johansson

Birger Ljungström
Finnpång şatosu, İsveç

LLEWELYN (Richard Dafydd Vivian Llewellyn LLOYD, **Richard** —denir), walesli yazar (Saint David's, Pembroke yönetim bölümü, 1907- Dublin 1983). Otelcilik, ressamlık, sinemacılık ve oyun yazarlığı (*Noose*, 1947) yaptı; kimi yapıtlarında modası geçmiş bir estetik anlayışla ortaya koyduğu içten bir bölgecilik dikkati çeker: 1941'de sinemaya uyarlanan *Vadim o kadar yeşildi ki* (How Green Was My Valley, 1938); *Up into the Singing Mountain* (1961).

LLEYN yarımadası, Wales'te (Büyük Britanya) uzun kıyı çıkıntısı, Cardigan koyunu K.'den sınırlar. Öntarih ve Roma döneminden birçok kalıntı.

LLİVİA, İspanya'da (Gerona ili) kasaba, Cerdanya yüksek ovasında; Pireneler antlaşması'yla (1659) sınırdan 4 km içeride fransız topraklarında kalmıştır; 920 nüf. XIII. ve XVI. yy.'dan kalma kilise.

LLOBREGAT, İspanya'da kıyı ırmağı,

Cocipa-Marinie kol.

Harold Lloyd F. Newmayer ve S. Taylor'ın yönettiği *Safety Last* filminin bir sahnesinde

Katalonya'da; 157 km. Sierra del Cadi' den doğar, önemli bir sulama kanalını besler, Montserrat kütlesi boyunca akar ve Barcelona'nın G.'inde küçük bir delta oluşturarak Akdeniz'e dökülür.

LLORET DE MAR, İspanya'da sayfiye merkezi, Katalonya'da (Gerona ili), Costa Brava kıyısında, Barcelona'nın K.-D.'sunda; 10 500 nüf.

LLOYD (Harold), amerikalı sinema oyuncusu (Burchard, Nebraska, 1893 - Hollywood 1971). İlk başarılarını kendisini Buster Keaton, Fatty ve Chaplin ile birlikte ünlü "bürlesk" kısa filmlerinde oynatan Mack Sennett'e borçludur. Lloyd, sinemadaki ilk yıllarında, 1913'e doğru "Lonesome Luke" kişiliğini yaratarak Chaplin'i taklit etti. Bir süre sonra kendisini üne kavuşturan kişiliği buldu: kocaman gözlüklü, sakar delikanlı. F. Newmayer ve S. Taylor' un yönettiği *Safety Last* (1923) ile *The Freshman* (1925), filmlerinin en önemlileridir.

Larousse

David Lloyd George (1914'te)

LLOYD (Seton Howard Frederick), ingiliz arkeolog (Birmingham 1902). Uppingham'da mimarlık öğrenimi gördü. 1928 -1930'da mimar olarak Mısır'da (Tel el -Amarna), 1937'ye değin de Irak'ta (Diyale, Hursabad) kazılara katıldı. J. Garstang ile Mersin'de Yümüktepe kazılarında çalıştı (1937-1939). Iraklı arkeologlarla birlikte Tel Ugair, Tel Hasuna, Harmal ve Eridu'da kazılar yaptı (1939-1949). Ankara' da İngiliz arkeoloji enstitüsü'nün yöneticiliğini üstlendi (1949-1961); bu görevi sırasında Polatlı, Sultantepe (Şanlıurfa), Beycesultan kazılarına katıldı. 1961'de İngiltere'ye döndü, Londra Üniversitesi'nde Batı arkeolojisi profesörlüğüne atandı, 1974'te Arkeoloji bölümü'nün başkanı oldu. 1978'den sonra Irak'taki İngiliz arkeoloji okulu'nun başkanlığını yaptı. Yapıtları: *Mesopotamia* (1934); *Ruined Cities of Iraq* (1942); *Early Anatolia* (Anadolu tarihinin başlangıcı) [1956]; *Early Highland peoples of Anatolia* (Dağlık Anadolu'nun eski halkları) [1967]; *Archaeology of Mesopotamia* (Mezopotamya arkeolojisi) [1978]; *The Interval* (Ara) [anı 1986]; *Ancient Turkey* (Anadolu tarihi) [1989].

LLOYD (Selwyn), ingiliz siyaset adamı (Liverpool 1904 - Londra 1978). 1945'te muhafazakâr milletvekili seçildi, birçok kez bakanlık, bu arada 1955'ten 1960'a kadar Dışişleri bakanlığı (bu sırada Süveyş sorununda önemli bir rol oynadı), 1960'tan 1962'ye kadar da Maliye bakanlığı yaptı.

LLOYD (Maud), güney afrikalı kadın dansçı ve eleştirmen (Cape Town 1908). 1927-1938 arasında Ballet Rambert'de dans etti. Daha sonra, Antony Tudor'un London Ballet'inin iki yöneticisinden biri olarak çalıştı. A. Tudor'un *Lilac Garden* (1936) ve *Dark Elegies* (1937), Andrée Howard'ın *la Fête étrange* (1940) adlı balelerinin prömiyerlerinde başrol oynadı. Kocası Nigel Gosling ile ve "Alexander Bland" takma adıyla *The Observer*'da dans eleştirileri yazdı. Kocasıyla birlikte, *The Dancer's World* (Dansçının dünyası) [1963], *The Noureyev Image* (Nureyev imgesi) [1976] ve *A History of Ballet and Dance* (Bale ve dans tarihi) [1976] adlı kitapları yazdı.

LLOYD GEORGE (David), birinci **Lloyd-George of Dwyfor** kontu, ingiliz devlet adamı (Manchester 1863 - Llanystumdwy, Caernarvon, 1945). Wales'de mütevazı bir ailenin çocuğuydu, noter kâtibi oldu, sonra bir avukat yazıhanesi açtı (1884). 1890'da liberal milletvekili seçildi, ateşli bir Wales milliyetçisi olarak sivrildi ve Liberal parti'nin sol kanadında yer aldı. Campbell-Bannerman, Lloyd George' u hükümetine Ticaret bakanı olarak aldı (1905-1908). Maliye bakanlığına getirilen (1908-1915) Lloyd George sosyal içerikli tasarılar geliştirdi, 1911'de ücretliler, işverenler ve devletten alınan üçlü kesintiyle zorunlu bir sigorta sistemi olan Sosyal sigortalar yasası çıkarıldı. Bu reformlar pahalıya mal olunca Lloyd George, 1909'da, büyük servet sahiplerine ağır yükler getiren bir bütçe hazırladı; lordların bu bütçeyi reddetmesi ve Lloyd George'un aristokrasiye karşı verdiği sert söylevlerin yol açtığı bunalım, lordların elindeki yetkilerin önemli bir bölümünü geri alan 1911 tarihli parlamento yasasıyla çözüldü.

Barışçı bir tutumu olan Lloyd George, savaş tehlikesine inanmadı, ama Belçika' nın istilası (1914) görüş değiştirmesine neden oldu ve tüm gücüyle savaşa hazırlandı. Mühimmat bakanı oldu (1915-16), 1916'da Savaş bakanlığına getirildi ve yıl sonunda Asquith'in yerine Başbakan oldu (1916-1922); dar kadrolu bir savaş hükümeti kurdu ve ülkeyi zafere dek otoriter ve etkili biçimde yönetti, İtilaf devletleri'yle (özellikle Fransa'yla) koordinasyonu pekiştirdi. Mütareke, savaş lideri Lloyd George'un diplomat niteliğini ortaya çıkardı. Uzlaşmacı yeteneklerinden hiçbir şey yitirmeden barış görüşmeleri sırasında gerçekçi ve ingiliz çıkarlarının savunucusu olmayı başardı.

Anadolu'da bir yunan imparatorluğu kurulması idealini gerçekleştirmek, avrupalı saymadığı Türkler'i Avrupa'dan kovmak için Yunanlılar'ı destekledi; Anadolu'nun işgali için onlara cesaret verdi; her türlü yardımı yaptı. Kurtuluş savaşı'nı ezmek, asi ve maceracı bir general olarak nitelediği Mustafa Kemal Paşa'yı alt etmek için her yolu denedi. Yunanlılar'ı denize döken türk orduları Çanakkale'ye yönelince, Türkler'in Boğazlar'ı aşmalarını, İstanbul'u geri almalarını önlemek için yunan, rumen, sırp ve ingiliz birliklerinden oluşturulacak bir ordunun ingiliz donanmasıyla birlikte Türkler'e karşı cepheye sürülebileceğini düşündü. Başında bulunduğu hükümetin gönderdiği saldırı emrini (29 eylül 1922) general Harington uygulamaktan kaçındığı için bir savaş çıkmadı. Bu hesapsız davranışıyla, İngiltere'yi gereksiz bir savaşın eşiğine getirmesi eleştirildi.

İçte 1920-21 İrlanda bunalımı, Lloyd Geoge'u, Sinn Fein yandaşlarına bağımsız bir İrlanda devleti kurma hakkı tanımak zorunda bıraktı. Muhafazakâr parti ilk fırsatta koalisyondan ayrılınca, istifa etmek zorunda kaldı. 1926-1931 yılları arasında Liberal parti'ye başkanlık yaptı. 1940'ta Churchill, savaş hükümetinde bakan olması için kendisini çağırınca yaşı ve sağlık durumu nedeniyle görev üstlenemeyeceğini açıkladı.

LLOYDMİNSTER, Kanada'da kent; biri Saskatchewan'a, öbürü Alberta'ya bağlı iki belediyeye bölünür; 10 300 nüf. Doğal gaz ve petrol. Petrol rafinerisi.

Lloyd's, sigortacılık alanında dünyanın en eski ve en büyük kuruluşu. Londra kulesi yakınlarındaki Edward Lloyd'un (öl. 1713) kahvehanesine devam eden denizcilerin çıkarlarını korumak için kurulan (1688'e doğru), Lloyd's, Britanya parlamentosu'nun 1871 tarihli bir kararıyla yasal olarak tanındı. Lloyd's, her biri kendi kararlarına göre ve kendi hesabına hareket eden üyelerden oluşan bir sigortacılar topluluğudur. "Lloyd's corporation" ise, her üyenin ödeme gücünü ve taahhüt edilen işlerin usulüne uygunluğunu denetlemekle yetinir. Hayat ve yangın sigortaları dışında bütün modern sigorta biçimleri ilk kez Lloyd's tarafından uygulamaya konulmuştur: tecavüz, hırsızlık, deprem, tayfun, kâr kayıpları, savaş riskleri, çocuk felci, vb. sigortaları. "Lloyd's Corporation" uluslararası alanda etkinlik gösterir.

Lloyd's Register of Shipping, dünya denizciliğindeki sınıflandırma şirketlerinin en önemlisi olan ingiliz sınıflandırma* şirketi. (Lloyd's Register of Shipping 1760'ta kuruldu ve 1834'te, deniz sigortacılarına ve taşıyıcılarına ticaret gemileri hakkında olabildiğince kesin bilgiler vermek amacıyla yeniden oluşturuldu. Şirket her yıl, Lloyd's'a kayıtlı gemiler hakkında bilgiler veren bir sicil ile gros tonajı 100 tonilatoyu aşan bütün açık deniz gemilerinin listesini yayımlar.)

LLUCHMAYOR, Mallorca adasında (Balear takımadası) kent, Palma'nın G. -D.'sunda; 14 600 nüf.

LLUDD ya da **NED LUDD,** Bretonlar' ın mitolojik kralı Llyr'in oğlu. Lunden'in (Londra) kurucusu. İngiltere'yi bütün belalarından kurtardı: her şeyi bilen düşmandan, her şeyi kısırlaştıran sesten ve yiyecekleri yağmalayan devden. Luddite* hareketi adını Lludd'dan alır.

LLULL (Ramon), isp. **Raimundo Lulio,** katalan bilgin, filozof, tanrıbilimci ve şair (Palma de Mallorca 1233'e doğr. - Bujía ya da Palma 1315). Ansiklopedik anlayışıyla mantık, çilecilik, felsefe ve hukuk üzerine 150 kadar arapça, latince ve katalanca kitap yazdı. Dinsel amaçlarla Akdeniz'in müslüman kesimine, Fransa' ya, İtalya'ya ve Kıbrıs'a yolculuklar yaptı. Bu sayede dünyanın dinsel birliğini sağlamak için değişik dinlerden bilginleri bir araya getirebileceğini umuyordu. Başlıca yapıtları: *Libre del gentil e los tres savis* (Dinsizin ve üç bilgenin kitabı) [1270]; *Ars Magna* (Büyük sanat) [1275]; *Arbre de sciència* (Bilim ağacı) [1295]; *Arbre de filosofia d'amor* (Aşk felsefesi ağacı) [1296]; *El Desconhort* (1300). Ölümünden birkaç yıl sonra, *Ars magna*'nın çeşitli biçimlerde değişikliklere uğratılmasından kaynaklanan pek çok simya yapıtı ona atfedildi.

LLULLAİLLACO, Andlar'da yanardağ, Arjantin ve Kuzey Şili sınırında; 6 723 m. En son 1877'de püskürdü. Güneş kültü merkezi olan bu doruğa Kolomböncesi dönemden beri tırmanıldığı sanılır.

LLWYD (Morgan), walesli yazar (Merioneth 1619 - Wrexham, Denbigh yönetim bölümü, 1659). W. Cradoc ile dissidentlerden etkilenen, her türlü dünyasal iktidara olduğu gibi Cromwell'e de düşman bir halk vaizi olan, Böhme'nin yapıtlarını welsh diline çeviren sanatçı, XVII. yy.'ın welsh dilindeki en önemli yapıtı olarak görülen *Llyfr y Tri Aderyn*'de (Üç kuşun kitabı, 1653), Kartal (Otorite) ve Karga'yı (Kilise) Güvercin'le (İç aydınlık) karşıtlaştırdı.

lm, SI'de ışık akısı birimi *lümen*'in simgesi.

ln, Napier logaritmasının ya da buna karşılık olan fonksiyonun kısaltması. (Eşanl. Log.)

L.N.G. Petr. san. LIQUFIED NATURAL GAS' ın kısaltması. (→ SIVILAŞTIRILMIŞ DOĞAL GAZ*.)

LOA, Kuzey Şili'de ırmak; 440 km. Atacama çölünü geçer ve Tocopilla'nın K.'inde Büyük Okyanus'a dökülür.

LOACH (Kenneth, **Ken** — denir), ingiliz

sinemacı (Nuneaton, Warwick yakınında, 1936). Birçok televizyon filminden sonra *Joy için gözyaşı yok* (Poor Cow) [1967] filmiyle sinemaya geçti. *Kes* (1970) ve özellikle *Family Life* (1972) filmleriyle 70'li yılların en iyi yönetmenlerinden biri olarak kendini kanıtladı. Başlıca filmleri; *Black Jack* (1979), *The Game Keeper* (T.V. için) [1980], *Singing the Blues in Red* (1986), *Fatherland* (1987), *Hidden Agenda* (1990).

LOAD ON TOP (ing. *load on top*). a. ARTIK YÜKLEME*'nin eşanlamlısı.

LOA-LOA a. Afrika'da yaşayan ve loazis hastalığına yol açan asalak filaria. (İnsana sığırsineğigillerin *Chrysops* cinsi üyelerince bulaştırılır.)
—ANSİKL. Kanla beslenen loa-loa, insanı, çevresel kanında mikrofilarianın en yoğun olduğu dönemde, yani güpegündüz ısırarak, mikrofilaria (10 gün sonra hastalık yapıcı hale gelirler) içeren sağlıklı bireylerde, larvalar 3 ayda erişkin hale gelir ve bu evrede 2-5 cm uzunluğundaki filaria deri altına yerleşerek burada hızla yer değiştirebilir.

LOANDA → LUANDA.

LOANGO, Kongo'da yer, Atlas okyanusu kıyısında, Pointe-Noire'ın K.'inde. —30 km açığında petrol yatağı.
—Tar. Loango, Portekizliler gelmeden birkaç yüzyıl öncesinde kurulduğu sanılan Aşağı Kongo'daki aynı adlı krallığın merkeziydi. Kongo krallığı'ndan koparak bağımsız olduğu sanılan Loango önemli bir zenci ticareti merkeziydi; bu durum krallığın XVIII. yy. sonlarına doğru dağılmasına ve ortadan kalkmasına yol açtı.

LOARRE, İspanya'da köy, Aragón'da (Huesca ili). Reconquista için destek noktası olarak kullanılan şato. İki aşamada tamamlanan yapımı, XI. yy.'daki ve XII. yy. başlarında roman mimarisinde ve heykelciliğinde görülen gelişmeleri, ilerlemeleri ortaya koyar.

LOASA a. Meksika, şili, peru, patagonya kökenli ve genellikle ısırgan kıllarla kaplı biryıllık ya da çokyıllık otsu bitki. (Sarı, beyaz ya da kırmızı olan çiçeklerinin çenetli yaygın beş taçyaprağı ve beş tane de daha küçük taçyaprağı vardır. Güzellikleriyle çok çekici olduklarından bu bitkilerin birçok türleri bahçelerde yetiştirilir. 50 türü olan bu cins, ikiçenekli, ayrı taçyapraklı, alt yumurtalıklı *loasaceae* familyasının örnek tipidir. Öteki başlıca cinsler: *mentzelia* ve *blumenbachia*.)

LOAZİS a. (fr. *loasis*). Asalbil. Loa-loa asalağından ileri gelen, afrika kökenli deri içi filariozu.
—ANSİKL. Erişkin kurt, kuluçka döneminden sonra, deri altında (burada çıplak gözle de görülebilir) ya da bağdokusunda hızla ilerleyerek ağrılı bir ödeme yol açar. Filaria alerjik ödemlere de neden olabilir (Calabar ödemi). Erişkin dişi filariadan doğarak kana yayılan mikrofilarialar derin deri kan damarlarına yerleşir ve gün ortasında çevresel damarlara ulaşır (taşıyıcı böceklerin en saldırgan oldukları gün ortasına denk düşen gündüz periyotluluğu). Loazis bazen sinir-beyinzarı ve böbrek ihtilaflarına da yol açar ve eozinofilli Löffler endokarditine neden oldukları da öne sürülmüştür.

LOB a. (ing. *lob*). Teniste ve çeşitli spor dallarında topun yüksekten, ileriye çıkmış rakibin ya da rakiplerin üzerinden geçerek çizdiği yol.

LOBAÇEVSKİY (Nikolay İvanoviç), rus matematikçi (Nijni-Novgorod, 1792 - Kazan 1856). Kazan Üniversitesi'nde öğrenim gördü, sonra burada profesör, 1827'de de rektör oldu, 1837'de çalışmalarının öneminden dolayı soyluluk unvanı aldı. Gauss ve J. Bolyai gibi, ancak onlardan bağımsız bir yöntem kullanarak eukleidesçi olmayan ve Klein'ın *hiperbolik* olarak nitelediği yeni bir geometri oluşturdu. Eukleides'in tüm belitlerini alıkoyarak, tutarlı bir sistem elde etti; ancak koşutlar belitinin yerine şu koşutu önerdi: "Bir C noktası ve bir (D) doğrusu verilsin, C den geçen iki doğru sınıfı vardır: (D) yi kesen doğrular sınıfı ve *(D) yi kesmeyen* doğrular sınıfı." Bu iki sınıf arasındaki sınır, *(D) nin koşutları* denen ve (D) nin C den geçen dikmesiyle bir *dar açı* oluşturan iki doğrudan oluşur. Lobaçevskiy çalışmasını, 1826'dan sonra çok sayıda rusça, fransızca ve almanca yazıyla ortaya koydu. *Pangéometrie*'de de bu çalışmaların bir bireşimini sundu (1855-56). Bundan sonra, fiziksel uzayın Eukleides yapısı, mutlak bir gerçek ya da idealistlerin tasarladığı gibi bir önsel olarak ele alınamazdı. Bununla birlikte, bu iki geometri tipi birbirinden bağımsız değildir: Lobaçevskiy, uzayda, trigonometrinin yeni formüllerinin, yarıçapı arı bir sanal olan bir küre üzerinde, küresel trigonometrinin hiperbolik fonksiyonlarının formülleriyle çakıştığını buldu.

LOBANOV-ROSTOVSKİY (Aleksey Borisoviç, *prens*), rus diplomat (Voronej, 1824 - Şepetovka, Rovno yakınında, 1896). Londra'da (1879-1882), Viyana'da (1882-1895) ve Berlin'de büyükelçilik yaptı, 1895-96'da Dışişleri bakanı oldu. Uzakdoğu'da Witte'nin önerdiği siyaseti izledi: Japonya'yı, Şimonoseki antlaşması'yla (1895) Çin'e kabul ettirdiği elverişli koşullardan vazgeçirmek için Fransa ve Almanya'nın desteğini sağladı ve Çin'le anlaştı; bu ülkeden Mançurya içinden geçecek Transsibirya demiryolunu yapma ayrıcalığını aldı.

LOBATSE, Botsvana'nın güney-doğusunda kent, Gaborone'un güneyinde, yönetim bölümü merkezi; 23 715 nüf. (1990). Mezbaha.

LOBAU, Tuna ırmağında ada, Viyana'nın (Avusturya) 12 km aşağısında; 25 km². Doğal park. Petrol limanı. Petrol rafinerisi.
—Tar. Essling savaşı sırasında (20-22 mayıs 1809) adayı Napoléon Tuna üzerinde köprü kurma çalışmalarının yürütüldüğü merkez ve ikmal üssü olarak kullandı.

LOBAYE, Orta Afrika Cumhuriyeti'nde ırmak, Ubangi'nin kolu (sağ kıyıdan). —*Lobaye bölgesi*, ülkenin güneyinde, 24 500 km²; 174 134 nüf. (1988). Yönetim merkezi. *M'Baiki.*

LOBEİRA (João DE), XIII. yy.'da yaşamış portekizli halk şairi. Fransız etkisindeki ilk *Amadis de Gaula*'nın yazarı olduğu söylenir.

LOBEKTOMİ a. (fr. *lobectomie*). Cerr. Bir organın bir lobunu (örneğin bir akciğer ya da beyin lobu) çıkarma ameliyatı.

LOBELİN a. (fr. *lobéline*). Eczc. Solunum merkezini uyarıcı ve kusturucu etki gösteren lobelya alkaloidi.

LOBELYA a. (flaman botanikçi M. de *Lobel*'in adından). Dünyanın bütün ılıman ve sıcak bölgelerinde, özellikle Amerika'da yetişen otsu süs bitkisi. (Yaprakları almaşık, sapsız ve basittir. Çiçek tacı düzensiz, üst yanı boylamasına yarık boru biçiminde, çiçek ayası iki dudaklı ve beş bölümlüdür. 250 tür; bil. a. *lobelia;* lobelyagiller familyasının örnek tipi.) [Eşanl. KARDİNAL-ÇİÇEĞİ.]

LOBENGULA (Mosega, Transvaal, 1836 - Bulavayo yakınında, Rodezya, 1894). Matabeleler'in (Ndebeleler) kralı. 1868'de babası Mzilikazi'nin (Mosilikatse) ardından tahta çıktı. Portekiz, Almanya ve Cecil Rhodes arasında ülkesine egemen olmak için sürdürülen rekabet, Lobengula'yı 1886'da İngilizler'e bazı haklar tanımaya, ardından 1888'de British South African Company'e ödün vermeye yöneltti. Ancak, 1893'te sömürgelilerin haksız girişimleri ve Jameson'un uyguladığı siyaset yüzünden bu kuruluşla anlaşmazlığa düştü. Maşonalar üzerinde otoritesini yeniden kurmak istedi, silaha sarıldı (Matabeleler savaşı), ama yenildi ve başkentinden kovuldu.

LOBİ a. (ing. *lobby*, koridor'dan). **1.** Otel, sinema, tiyatro gibi yerlerde, girişte bulunan geniş salon. **—2.** Belirli bir çıkar grubunun isteklerini, siyasal organlara kabul ettirmek, onları kendi çıkarları doğrultusunda etkilemek amacıyla kurulmuş topluluk: *Kongre'deki yahudi lobisi, rum lobisi.*
—Siyas. bil. Özellikle ABD siyasal hayatında baskı* grubuna verilen ad.

LOBİCİ a. (ing. *lobbyist*). Bir lobinin liderliğini yapan kişi.

LOBİCİLİK a. Bir çıkar grubunun kurduğu lobiye ait etkinliklerin tümü.

LOBİLER, Burkina Faso'nun güneyinde ve Fildişi Kıyısı'nın kuzeyinde yaşayan halk. Nüfusları 1990'da 622 000 kişiydi. Volta dil grubuna bağlı olan Lobiler, XVIII. yy.'da Kuzey Gana'dan gelmişlerdir. Silahlı çatışmaların ve 'vendetta'nın önemli bir yer tuttuğu bir toplum ve uzun süre fransız sömürgeciliğine karşı direnmiş savaşçı bir halktır. Tarımcı (darı) ve avcı olan Lobiler hem matriklan hem patriklandırlar; hem matriklan ve altmatriklan hem de alt-patriklan ve babasoyluları kapsarlar. Köyler dağınıktır ve dinsel güce ve topluluk dışına atma yetkisine sahip bir toprak sahibinin vesayeti altındadır. Aile, siyasal, iktisadi ve temel yerleşme birimidir. Pazarlar toplumsal bütünlüğü sağlamada ve erkekliğe geçiş kurumu *dyoro*'da en önemli rolü oynar.

LOBİT a. (fr. *lobite*). Bir akciğer lobunun tümünü saran iltihaplı lezyon.

LOBİTES a. Alpler'deki Trias devri topraklarında fosillerine rastlanan küçük ammonit cinsi. (Göbeği küçüktür ya da hiç yoktur. Ağzı külah biçimindedir. *Lobitidae* familyasının örnek tipi.)

LOBİTO, Angola kıyılarının orta kesiminde liman kenti; 150 000 nüf. 1905'te kurulan liman, Şaba'yla (esk. *Katanga*) bağlantısını sağlayan demiryolunun yapılmasından sonra çok büyük bir gelişme gösterdi. Şeker, sisal, mısır ve bakır dışsatımı. Gemi yapımı.

LOBKOVİC ya da **LOBKOWİTZ,** bohemyalı aile. En ünlü üyeleri şunlardır: ZDENĚK VOITĚCH (1568-1628), Habsburglar'ın sadık müttefikiydi, Ak Dağ savaşı'ndan sonra Kutsal imparatorluk prensi oldu; —VÁCLAV (Chlumec 1609- Roudnice 1677), Zdeněk Voitěch'in oğlu, 1670 macar ayaklanmasını bastıran gizli konseyin başkanıydı; —JAN JIŘÍ KRISTIÁN (Roudnice 1686 -Viyana 1755), Transilvanya valisi oldu, Vltava'da Fransızlar'ı yendi; —JIŘÍ KRISTIÁN (Viyana 1835 - Prag 1908), milletvekili (1865), sonra Bohemya diyeti başkanı (1871) oldu, çek ulusu için mücadele etti.

LOB NOR ya da **LUOBUBO,** Çin'de (Şinciang) göl, 768 m yükseltide. Tarim ırmağının döküldüğü bu orta büyüklükteki gölün yüzölçümü 3 000 km²'dir. Kıyılarında balıkçılıkla geçinen topluluklar yaşar. Gerçekte G.'e doğru derinliği 2-4 m arasında değişir; Tarim akıntısının beslediği suları çok zehirlidir. —Çin gerçekleştirdiği ilk nükleer denemeyi 16 ocak 1904'te bu gölün yakınında yaptı.

LOBO (Francisco RODRIGUES), portekizli yazar (Leiria 1580 - 1623-1627 arasında Tajo ırmağında boğuldu). *Eglogas* (1605), kahramanlık şiirleri *El condestable* (1610), Góngora'nın etkisini taşıyan *Romancero* (1596) ve çobanıl şiirlerin yer aldığı üçlemesi (*A Primavera*, 1601; *O pastor peregrino*, 1608; *O desenganado*, 1614) şiir alanındaki çalışmalarını içerir. Düzyazı olaraksa öğretici ve akıcı bir anlayışla *Côrte na aldeia*'yı (1619) yazdı.

LOBODONTİNAE a. Beyaz fok, weddell foku ve deniz leoparı gibi fok türlerini içeren oymak. (Fokgiller familyası.)

Larousse

Nikolay İvanoviç Lobaçevskiy

Meurisse

Stresemann (Almanya), Chamberlain (Büyük Britanya) ve Briand (Fransa) **Locarno antlaşmaları**'nın imzası sırasında ekim 1925

LOBOTES SURİNAMENSİS a. Zool. Cebelitarık boğazından Akdeniz'e girerek güney kıyılarımıza kadar yayılan balık. (Başları ve bedenleri ktenoit pullarla kaplıdır. Eti sert ve lezzetsizdir. *Lobotidae* familyası.)

LOBOTİDAE a. Zool. Genellikle Hint okyanusu ve Atlas okyanusu'nun tropikal ve yarıtropikal kesimlerinde yaşayan balık familyası. (Kıyıların en çok 80 m'ye kadar inen diplerini seven bu familyanın Akdeniz kıyılarımızda bulunan tek türü *Lobotes* surinamensis*'tir. Levrekbalığımsılar takımı.)

LOBOPOT a. (fr. *lobopode*). Zool. Onikoforların ayaklarına verilen ad. (Tırnaklarla son bulan etli loplardır.)

LOBOPTERA DECİPİENS a. Elitraları körelmiş, alt kanatları bulunmayan, hamamböceği cinsi. (Döküntülerin ve taşların altında yaygındır. Hamamböceğigiller familyası.)

LOBOSA a. Başlıca özelliği tepesi yuvarlak parmaklı yalancı ayaklar olan kökbacaklı *Protozoa* sınıfı. (Amiplerde ve kabukluamiplerde olduğu gibi *Lobosa*'ların da yalancı ayaklarının bazıları ağızlaşabilir.)

LOBOTOMİ a. (fr. *lobotomie*). Alın önü beyin korteksini, korteks altı bölgelere ve özellikle talamusun arka-orta çekirdeğine birleştiren tüm sinir liflerinin cerrahi olarak kesilmesi. (Bu müdahalede lifler kısmen kesilirse ameliyat "lökotomi" adını alır. Hekimlerden pek çoğunun beğenmediği lobotomi, ancak başka tedavilerin başarısız kaldığı ağır akıl ve ruh hastalıklarının tedavisinde uygulanabilir.)

Lobstein hastalığı (doktor J. *Lobstein*'ın [1777-1835] adından). Çoc. hekim. Doğuştan kemik hastalığı. Aşırı derecede kemik kırılganlığıyla, çok sayıda kırıklarla ve göz akının mavimsi olmasıyla belirgindir. *Osteogenesis imperfecta*'nın iki klinik tipinden biridir. (Eşanl. OSTEOPSATİROZ.)

Stefan Lochner *Gül ağaçlı Madonna* (1450'ye doğr.) *Wallraf-Richartz-Museum, Köln*

Scala

LOBUT, -tu a. (ar. *nebbut*'tan). **1.** Kısa ve kalın sopa. **—2.** Hallaç tokmağı.
—Esk. sil. Cündilerce kullanılan sopa türünde silah. (70-80 cm uzunluğunda, dört parmak kalınlığındaki lobutlar, ciritten farklı olarak havaya doğru dikine fırlatılıyordu. Kale kuşatmalarında kullanılırdı. Usta cündiler lobutu 20-30 m'ye atabiliyorlardı.)
—Spor. Jimnastikte yumuşama hareketlerinde kullanılan küçük tahta topuz.

LOCA a. (ital. *loggia*'dan). **1.** Bir tiyatroda, bir sinemada, bir konser salonunda izleyiciler için ayrılmış küçük bölmelerden her biri. **—2.** Parlementonun toplantı salonunda basın, dinleyiciler ve özel ziyaretçiler için ayrılmış özel bölmelerden her biri: *Basın locası.*
—Masonl. Masonların toplantı yeri. (Eşanl. MABET.) || Asıl mason hücresi. (Bu anlamda her zaman büyük harfle yazılır.) [Yeni bir Locanın kurulması bir ayrıcalık belgesinin verilmesiyle, tesisi ise özel bir törenle yapılır.] || *Büyük Loca*, Localar federasyonu.
—Mim. → LOGGİA.
—Zool. Büyük olmayan bir deliği ve dayanıklı çeperleri olan bölme. (Hayvan kolonisindeki bir bireyi ya da gelişme evresi sırasında yavruyu barındırır.) || Deliklilerin kavkı bölümü ya da testumu. || Graptolit kolonilerinde, iskeletin, *teka* adıyla da bilinen bölümü.

LOCARNO, İsviçre'de (Ticino) kent, eskiden kantonun, Maggiore gölünün K. kıyısındaki üç merkezinden biriydi; 14 000 nüf. (1990). Büyük bir turizm, yaz ve kış sayfiyesi merkezi. XIV. yy.'dan kalma onarılmış bir şato (müze). Ortaçağ'dan kalma, barok üslubunda kiliseler. Hidroelektrik santralı. Makine ve elektrikli gereçler sanayileri.

Locarno antlaşmaları, Briand, A. Chamberlain, Mussolini, Stresemann ve Vandervelde arasında yapılan bir konferans sonunda imzalanan antlaşmalar (5 -16 ekim 1925). İtalya ve İngiltere'nin güvencesi altında, Fransa, Belçika ve Almanya arasında sınırların karşılıklı olarak tanınmasını ve statu quo'ların korunmasını, askerden arındırılmış Rheinland bölgesinin Almanya tarafından işgali durumunda silaha başvurulmasını, Almanya, Fransa, Belçika, Polonya ve Çekoslovakya arasında zorunlu hakemliği öngörüyordu. Stresemann antlaşmayı kabul etmek için Köln bölgesinin boşaltılmasını şart koştu ve Milletler cemiyeti'nde sürekli bir üyelik vaadiyle antlaşmaları Reichstag'a onaylattı (kasım 1925). Almanya, Polonya ve Çekoslovakya'nın sınırlarını ihlal etmemeye söz verdi, ama bu ülkeleri tanımaya yanaşmadı. Almanya, Milletler cemiyeti'ne kabul edildi (6 eylül 1926).

Hitler'in askerden arındırılmış Rheinland bölgesini istila etmesi (7 mart 1936), Locarno antlaşmaları'nı boşa çıkardı.

LOCATELLİ (Andrea), italyan ressam (Roma 1695 - *ay. y.* 1741'e doğr.). Poussin, bolognalı ressamlar ve C. Gellée gibi sanatçılardan etkilenmiş olan Locatelli, Bamboccio tarzında küçük boy tablolar ve figürlerin yer aldığı manzara resimleri yaptı. J. Vernet'yi yetiştirdi. Yapıtları Fransa, İtalya ve Avrupa'nın birçok müzesinde sergilenmektedir.

LOCATELLİ (Pietro Antonio), italyan kemancı ve besteci (Bergamo 1695- Amsterdam 1764). Corelli tarafından yetiştirildi. İtalya'da ve başka ülkelerde konser gezileri yaptı. Sonunda Amsterdam'a yerleşti, yapıtlarını burada yayımladı: 12 konçerto grosso (1721), flüt sonatları (1732), 6 teatral giriş ve 6 konçerto (1735), 6 üçlü sonat (1736). Ayrıca kitapları vardır: *L' Arte del violino* (Keman çalma sanatı) [1733], *L' Arte di nuova modulazione, Contrasto armonico* (Yeni geçki sanatı, armonik karşıtlık vb.). Çağının en büyük kemancılarından olan Locatelli'nin, melodik zenginlik ve cüretli armonı yeniliklerle dikkat çeken yapıtları, teknik güçlükleri bakımından Paganini'nin yapıtlarının habercisidir.

LOCATİVUS → BULUNMA* DURUMU.

LOCCHİ (Vittorio), italyan şair (Figline Valdarno, Floransa, 1889 - Matapan burnu 1917). Esinini halktan (*la Sagra di Santa Gorizia*, 1917, ölümünden sonra yayımlandı) ve savaştan alan bölgeci şair.

LOCH a. (iskoçça sözc.). Coğ. **1.** Loch Ness ve Glenmore çöküntü alanındaki öbür göller gibi vadi diplerinde oluşan ve İskoçya hidrografyasının ayırtedici özelliği olan çok uzun göl. **—2.** İskoçya kıyılarında, derin ve genellikle kollara ayrılmış küçük körfez.

LOCHES, Fransa'da *arrondissement* (İndre-et-Loire) merkezi, Touraine'de, İndre kıyısında; 7 133 nüf. (1992). Kentte birkaç sanayi kolu varsa (elektronik, konservecilik) da Loches, yüksek bir burun üzerindeki şatosuyla her şeyden önce bir sanat kentidir.

LOCH GARMAN, ing. **Wexford,** İrlanda Cumhuriyeti'nde (Laigin ili) liman kenti, yönetim bölümü merkezi, Slaney halicinin Loch Garman koyuna ulaştığı yerde; 11 400 nüf. XII. yy.'dan kalma bir manastırın yıkıntıları. Eski evler. Makine sanayisi. *—Loch Garman yönetim bölümü*, 2 351 km²; 99 000 nüf.

LOCHMAEA a. (yun. *lokhmaios*, baltalıklardan hoşlanan'dan). Akdikanlerin üzerinde bulunan bazı yaprakböceklerinin cins adı.

LOCHMATTER (Franz), isviçreli dağcı (Saint-Nicolas, Valais, 1878 - Weisshorn 1933). Döneminin en iyi dağcısıydı ve V. J. E. Ryan ile birlikte çok sayıda ilk tırmanışı gerçekleştirdi: Grépon'un doğu yüzü (1905), Plan zirvesinin doğu sırtı, Blaitière zirvesinin kuzey-batı sırtı, Hérens doruğunun doğu sırtı, Nordend'in (Rosa dağı) kuzey sırtı ve 1906'da Täschhorn'un güney-batı yüzü. Himalayalar'da beş tırmanışa katıldı. Weisshorn inişi sırasında öldü.

LOCHNER (Stefan), alman ressam (Meersburg, Konstanz gölü kıyısında, 1400/1410'a doğr. - Köln 1451). Köln okulunun en ünlü ustası olan Lochner, bu kentin katedralinde bulunan *Müneccim krallar üçkanatlısı*'nı (1440'a doğr.) gerçekleştirmiştir. Diğer yapıtları arasında, Münih pinakoteğindeki *Nativitas* (1445), Darmstadt'daki *Tapınağa sunuş* (1447) ve Köln müzesi'ndeki *Gül ağaçlı Madonna* sayılabilir.

LOCKE (Matthew), ingiliz besteci (Exeter 1622'ye doğr. - Londra 1677). 1660'ta Charles II'nin maaşlı besteciliğine atandı. Anthem'ler, aryalar ve çalgı yapıtları (kemanlar ve violler için sürekli baslı ya da sürekli bassız süitler; 4 sesli altı süit; 3 sesli *The Little Consort*, 1656) besteledi. Ayrıca teatral yapıtları vardır (Christopher Gibbons ile birlikte Shirley'in *Cupid and Death*'ini müzikledi). Davenant'ın *The Siege of Rhodes*'unun (1656) ve Shakespeare - Shadwell'in *Fırtına*'sının (1674) müziklerinin bir bölümünü besteledi. *Melothesia or Certain General Rules for playing upon a continued Bass..* (Melothesia ya da sürekli bas çalmanın temel kuralları) başlıklı bir de inceleme yazdı (1673).

LOCKE (John), ingiliz filozof ve siyaset kuramcısı (Wrington, Somersetshire, 1632 - Oates, Essex, 1704). Oxford Üniversitesi'nde okudu ve bir süre Shaftesbury kontunun hizmetinde bulunduktan (1668) sonra, Royal Society üyeliğine seçildi, çeşitli konularla (fizik, kimya, tıp, felsefe, siyaset) ilgilendi ve kamu görevlerinde bu-

lundu. Ama Stuartlar'ın mutlakıyetçi siyasetine karşı çıktığı için önce Fransa'ya (özellikle Montpellier'de kaldı [1675-1677]), sonra da Hollanda'ya gitmek zorunda kaldı. 1688 devrimin'den sonra İngiltere'ye döndü ve William of Orange tarafından 1696'da Ticaret ve sömürgeler dairesi komiserliğine atandı.

Locke'un *İnsan* zihni üzerinde bir araştırma* (An Essay Concerning Human Understanding [1690]) adlı kitabında açıkladığı felsefesi duyumcu bir maddeciliktir. Locke, Descartes'ın doğuştan fikirlerini reddeder, bilgilerin kaynağının deneyde ve duyumlarda olduğunu, ruhun da bunlara dayanarak düşünceyi geliştirdiğini ileri sürer. Düşünce, nesnelere ilişkin basit idealarıı (yer kaplama, biçim, hareket) ve ikincil idealarıı (renk, ses, koku) kavramamızı sağlar. Duyum ve düşünce, Locke'un ikiciliğinin temelini oluşturur. Felsefesi, ruhun varlığını yadsımamakla birlikte ondan kuşku duymaya yöneltir. Locke özellikle, *Yönetim* üzerine iki inceleme* (Two Treatises of Government) [1690] adlı yapıtıyla siyaset alanında etkili oldu. Mutlakıyetçiliğe karşı çıkması ve güçlerin ayrılmasını savunması dolayısıyla, liberalizmin kurucusu olarak kabul edilir. Meşruti bir monarşiden yanaydı ve toplumun bir sözleşme temeline dayanması gerektiğini düşünüyordu. Ancak hükümdar haklarını aştığı zaman ayaklanmanın yasal sayılacağı görüşündeydi. *A Letter* Concerning Toleration* (Hoşgörü üstüne mektuplar) [1689] ve *On the Reasonableness of Christianity* (Hıristiyanlığın akla uygunluğu üstüne) [1695] adlı yapıtlarında, dinsel hoşgörüyü ve doğal din ile hıristiyanlık arasında bir uzlaşmayı savundu. *Some Thoughts concerning Education* (Eğitim üstüne düşünceler) [1693] adlı kitabında ise, olgulardan yola çıkan ve doğa bilimlerine dayanan bir eğitim önerdi.

LOCKEÇU sıf. John Locke'a ve lockeçuluğa ilişkin.

◆ sıf. ve a. Locke'un sisteminden yana olan kimse.

LOCKEÇULUK a. John Locke'un ve izleyicilerinin sistemi.
—ANSİKL. Locke'un felsefesi ateşli tartışmalara yol açtı. John Locke'a saldıranlar arasında, Cambridge'deki platoncu filozofların tezlerini savunan John Norris anılabilir. Norris'e göre, bilginin idealar arasındaki uyumdan ya da uyumsuzluktan kaynaklandığını ileri süren Locke'un bu tezi, zorunlu olarak kuşkucu bir tezdir, çünkü nesnenin gerçeğine erişmenin olanaksızlığını içerir. Norris, bir süre sonra, *An Essay towards the Theory of the İdeal or İntelligible World* (İdeal kuramı ya da anlaşılır dünya üzerine bir deneme) [1701-1704] adlı bir kitap daha yayımladı ve burada Locke'un idealar konusundaki görüşlerini daha genel bir biçimde eleştirdi. Ancak, Lockeçuluğun yol açtığı tartışmaların en önemlisi, John Toland'ın *Christianity not mysterious* (Gizemli olmayan hıristiyanlık) [1696] adlı kitabını yayımlaması üzerine patlak verdi. Bu tartışma, Locke'un vahiy dini karşısındaki tutumuyla ilgiliydi: Locke'un görüşlerinin açıklamalı bir anlatımı olarak sunulan bu kitaba dayanarak bazı kimseler, filozofu kuşkuculukla, hatta dinsizlikle suçladılar. Locke, kitabın yazarını yalanladı. Sonunda Shaftesbury 3. kontu Anthony Ashley Cooper, bir süre Locke ile dostluk ilişkisi kurduktan sonra, *An İnquiry concerning Virtue and Merit* (Erdem ve saygınlık konusunda bir araştırma) adlı bir kitapla (1699'da yayımlanan bu kitap, Diderot tarafından 1744'te fransızcaya çevrildi), *Characteristics of Men, Manners, Opinions, Times* (İnsan, tavır, görüş ve dönemlerin ayırtedici nitelikleri) [1711] adlı bir kitap daha yayımladı. Özellikle bu ikincisinde Locke hakkında hem övgü, hem de yergiler yer alıyordu. Kitap, John Brown'un eleştirilerine neden oldu (*Essay on the Characteristics...*, 1751). Lockeçuluk fransız Aydınlanma çağı filozoflarını da etkiledi.

LOCKHART (John Gibson), iskoçyalı yazar ve gazeteci (Wishaw, Strathclyde, 1794 - Abbotsford, Borders, 1854). Walter Scott'ın damadıydı, romanlar (*Adam Blair*, 1822; *Matthew Wald*, 1824) yazdı, *Quarterly Review* (1825-1853) adlı dergiyi yönetti ve ingiliz edebiyatı üzerinde etkili oldu. En önemli yapıtları yaşamöyküleridir (*Life of Sir Walter Scott*, 7 cilt; 1837-38).

Lockheed Aircraft Corporation, 1916 yılında Allan ve Malcolm Loughead kardeşler tarafından kurulan amerikan uçak yapım şirketi. Burbank'ta (Kaliforniya) bulunan bu şirket 50'li yıllarda "Constellation" serisini yaptı. Günümüzde kendi sektöründe dünyada altıncı sıradadır, ancak çalışmalarının büyük bölümünü amerikan hava kuvvetlerine yaptığı uçaklar ile (C-130 Hercules, C-141 Starlifter, C-5A Galaxy, P-3C Orion, CP-140 Aurora, S-3 Viking, TR-1 Reconnaissance Aircraft...), uzay araçlarının ve güdümlü mermilerin yapımına ayırmıştır.

LOCKYER (*sir* Joseph Norman), ingiliz gökbilimci (Rugby, Warwickshire, 1836 - Salcombe Regis, Devon, 1920). Güneş tayfölçüm uzmanıydı, Janssen'den bağımsız olarak, tutulmalar dışındaki Güneş fışkırmalarını gözlemeye yarayan bir yöntem buldu. Renkküreyi ve 1868'de fışkırmaların tayfında o güne dek varlığı bilinmeyen yeni bir elemente bağladığı bir tayf çizgisini keşfetti; helyum adının verilmesini önerdiği bu element, ancak 1895'te yalıtlanabildi. Lockyer, yıldızların evrimi sorunuyla ilk ilgilenenlerden biridir ve *Nature* adlı bilimsel derginin kurucusudur. Sidmouth'ta yaptırdığı gözlemevi onun adıyla anılmaktadır.

LOCLE, İsviçre'de (Neuchâtel kantonu) kent, Jura'da, kapalı bir vadide; 12 000 nüf. Saatçilik merkezi.

LOCO, yer anlamına gelen ve bir oktav aşağıya ya da yukarıya alınmış bir pasajdan sonra, notaların yazıldıkları gibi seslendirileceğini belirten italyanca terim.

LOCULOASCOMYCETES a. Sporları stroma boşluklarında oluşan, mikroskobik askılı mantarlar takımı. (Kimi botanikçilere göre bir üsttakım, kimine göre bir altsınıf sayılır.)

LOCULUS a. (küçük yer, tabut anlamında lat. sözc.). Arkeol. **1.** Ölüyü yerleştirmek için katakompların duvarlarına kazılan, yatay ve uzun oyuk; bu oyuklar daha sonra bir kapakla ya da kiremit parçalarıyla örtülür ya da taşlarla örülerek kapatılırdı (kimi zaman bu kapak ya da duvarın üzerinde bir yazıt bulunurdu). **—2.** Bir sunağın içinde ya da altında bulunan ve kutsal emanetleri koymaya yarayan oyuk.

LOCUS CAERULEUS a. (lat. *locus*, yer, ve *caeruleus*, koyu mavi). Nöroanat. Varol köprüsünün üst tarafında, 4. karıncığın iki yanında bulunan ve kimyasal aracısı noradrenalin olan pigmentli hücre topluluğu. (Eşanl. VAROL KÖPRÜSÜ BOYALI ÇEKİRDEĞİ*)

LOCUS NİGER a. (lat. *locus*, yer, ve *niger*, siyah). Nöroanat. Beyin saplarının tabanında, piramidal demetin arkasında, Varol köprüsü boyunca paliduma kadar yükselen sinirsel yapı.
—ANSİKL. Locus niger nöronları melanin içerir ve beyin kesitinde siyah boyalı görünür. Locus niger kuyruklu çekirdekle putamenden gelen getirici yolları alır ve karşılığında bu iki oluşuma götürücü yolları ulaştırır. Siyah çizgili yollar dopaminlidir ve dopamin putamen nöronlarında depo edilmiştir. Locus niger istemli hareketleri kontrol eder. Örneğin Parkinson hastalığında locus niger siyah boyasını kaybeder ve bir dopamin eksikliği ortaya koyar.

LOCUSTELLA a. (fr. *locuste*, Afrika çekirgesi'nden). Bataklıklarda yaşayan, böcekçil,küçük, ötleğen cinsi. (Çekirgeleri andıran keskin tonlu şarkıları nedeniyle bu adla anılırlar. Sinekkapangiller familyası.)
—ANSİKL. Türkiye'de *Locustella* cinsinin üç üyesi yaşar: Çekirge* ötleğeni (*L.naevia*), ırmak* ötleğeni (*L. fluviatilis*), *L. luscinioides*. *Locustella* cinsi üyeleri bütün Avrupa'ya ve Batı Asya'nın ılıman iklimli kesimine yayılır.

LÓCZY (Lajos), macar yerbilimci (Bratislava 1849 - Balatonarács 1920). Macar yerbilim enstitüsü'ne müdür oldu (1908); Asya (Huang Hı havzası, Gobi çölü, lössün oluşum) ve Orta Avrupa (Balaton gölü, Batı Sırbistan) üzerine incelemeler yaptı.

LOÇA a. (ital. *loggia*). Denizc. **1.** Bir geminin bordasında, baş bodoslamasının her iki yanına demir zincirlerinin geçmesi ve demir bedeninin girmesi için açılmış oval ya da yuvarlak delik. (Loça, zincirin tekneye hasar vermemesi için genellikle dökme demirden ya da çelikten bir loça kovanıyla kaplanır.) **—2.** *Loça besisi*, demir tırnağının gemi bordasını zedelememesi için borda kaplamasıyla demir tırnağı arasına yerleştirilen tahta parçası. ‖ *Güverte loçası*, demir zincirinin zincirlikten güverteye çıkarılması ya da indirilmesi için güverteye açılmış loça. ‖ *Pruva loçası*, gemilerin boş bodoslaması üzerine, içinden yedek halatı geçmesi için açılmış yuvarlak delik. (Eşanl. DANABURNU.)

LOD, İsrail'de kent, Tel-Aviv-Yafa'nın güney-doğusunda; 43 300 nüf. (1990). Tel-Aviv-Yafa havalimanı.

LODA a. *Yörs.* Üzeri toprakla örtülmüş yığın: *Saman lodası.*

LODEN a. (alm. *Loden*). **1.** Kalın ve keçeleştirilmiş yünlü. **—2.** Lodenden yapılan, spor kesimli,sırtı körüklü ve genellikle yeşil manto. (Kökeni Avusturyalılar'ın av paltosudur.)

LODER a. (ing. *loader; to load*, yüklemek'ten). Aktar. ve Bayınd. YÜKLEYİCİ'nin eşanlamlısı.

LODGE (Thomas), ingiliz yazar (1558'e doğr. - Londra 1625). Londra lord mayorunun oğlu olan (üniversiteli bilgiç) Thomas Lodge *Deafence of plays* (1580) adlı bir deneme kitabı yayımladı, tiyatro yazarlığında başarısızlığa uğradı, korsanların Kanarya adalarına ve Brezilya'ya düzenledikleri seferlere katıldı, manzum "romans" türünde (*Glaucus and Scylla*, 1610, *Scillae Metamorphosis*'in yeniden basımı, 1589), Lyly tarzında pastoral romanda (*Rosalynde* [1590], Shakespeare' in *Nasıl hoşunuza giderse* [As You Like it] adlı yapıtına esin kaynağı olmuştur) ve deneme türünde (*Euphues Shadow*, 1592) başarıya erişti. Katolik oldu, Avignon'da doktorluk yaptı (*A treatise of the plague*, 1603), *Flavius Josephus* ve *Seneca*'yı çevirdi. Yaşam biçimi ve romansı ideal olarak serüveni seçenlerin en belirgin temsilcisi sayılır.

LODGE (*sir* Oliver Joseph), ingiliz fizikçi (Penkhull, Staffordshire, 1851 - Lake, Salisbury yakınında, 1940). 1881'de Liverpool'da bir kürsünün başına geçti ve 1900'de, Birmingham Üniversitesi'nin yönetimini üstleninceye kadar burada kaldı. Yıldırım, volta hücrelerinin elektromotor kuvveti, elektroliz, iyonların devingenliği, sis ve dumanın dağılmasında elektrik uygulamaları konularında araştırmalar yaptı. Elektromanyetik dalgalar ve telsiz telgraf üstüne incelemeleriyle tanındı; 1897'de eştonluluk için aldığı berat lord Parker tarafından geliştirildi ve 1911'de Marconi tarafından satın alındı.

LODGE (Henry CABOT), amerikalı siya-

National Portrait Gallery

John Locke
Michael Dahl'ın
portresinden ayrıntı (1696'ya doğr.)
National Portrait Gallery, Londra

Hawsehole

loçalar

set adamı (Nahant, Massachusetts, 1902 - Beverly, Massachusetts, 1985). Cumhuriyetçi parti'den senatör seçildi (1936, 1942, 1946). İkinci Dünya savaşı'ndan sonra ABD'nin Batı Avrupa'yı desteklemesi görüşünü savundu. 1950'de Truman tarafından BM'deki amerikan heyeti üyeliğine atandı; 1953-1960 arasında bu heyete başkanlık etti. Eisenhower'in zaferle sonuçlanan başkanlık seçimi kampanyasını yönettikten sonra, Senato'daki yerini J. F. Kennedy'ye kaptırdı (1952). 1960'da, Nixon'un ardında başkan yardımcısı adayı olduysa da seçimi kaybetti. Vietnam siyasetine Cumhuriyetçi parti'yi de ortak etmeyi isteyen Kennedy tarafından, 1963'te Saigon büyükelçiliğine atandı. Kısa bir ara dışında (1964-65), mart 1967'ye kadar bu görevde kaldı. 1968'de, Bonn büyükelçiliğine getirildi. Ertesi yıl, Paris'de Vietnam görüşmelerine katılan amerikan heyeti başkanlığında Harriman'ın yerini aldı. Birkaç ay sonra bu görevinden ayrılıp Nixon'un Vatikan temsilcisi oldu (1970-1975).

Louis Schmidt

Jacques Loeb (1923'te)

LODİ, İtalya'da kent, Lombardia'da (Milano ili), Adda kıyısında; 42 900 nüf. (1991). XII. yy.'a ait katedral. İncoronata kilisesi (1488). Yünlü dokuma sanayisi. Tarım merkezi.

—Tar. Romalılar'ın *Laus Pompeia* adını verdikleri kent, Milanolular tarafından yıkıldı (1111) ve Friedrich Barbarossa tarafından Adda kıyısında *Lodi* adıyla yeniden kuruldu (1158); Friedrich Barbarossa ile birlikte Milanolular'a karşı savaştı (1162). İmparatorluk davasından ayrılan kent 1167 ve 1226 Lombardia birliklerine katıldı ve Friedrich II tarafından işgal edildi (1237). Milanolu Visconti'ler'in egemenliğine giren Lodi, bir süre Venedik'e bağlandı (1147). Papa Nicolaus V burada, Venedik, Floransa ve Milano arasında bu devletleri yabancı tehlikesine karşı birleştirmeyi amaçlayan bir antlaşmanın ("Lodi paktı") imzalanmasını sağladı (1454).

LODOİCEA a. Seychelles adalarında yetişen, kıvrımlı ve kesik kenarlı yelpaze biçiminde çok büyük (6 m) yapraklı, yüksek boylu (30 m) güzel palmiye.

—ANSİKL. Lifli bir kılıfla kaplı meyvesi, bitkiler âleminin en büyük meyvesidir, ağırlığı 20 kg çekebilir; bu meyve, uzunluğunun üst yarısında birbiriyle kaynaşmış yumurtamsı biçimde iki büyük kütleden oluşur. Körpe ve yumuşakken yenebilir; tam olgunlaşabilmesi için 7-8 yıl ister. Körpe iken içinde hindistancevizi özsuyuna benzer sıvı bir besidokusu içerir, sonra bu besidokusu olgunlaşma sırasında katılaşır.

Raymond Loewy S1 lokomotifinin ilkörneğinin üstünde (1937)

Compagnie de l'esthétique industrielle

Sürüngen olan ve uzunluğu 1 m'ye varan çimlenme kökünün büyüklüğü ve kırılganlığı nedeniyle meyvenin çimlenmesi güçtür.

LODOS a. (yun. *notos*'tan). **1.** Türkiye'de G.-B. rüzgârına verilen ad. (Gezici siklonların ülkemize daha çok sokulduğu kış mevsiminde daha sık eser. Bu siklonların sıcak cephesinin geçişini izler; genellikle sıcaklığın yükselmesine ve yağışa yol açar.): *Bugün lodos var. Lodos deniz trafiğini aksattı.* **—2.** Bu fırtınanın estiği gün ya da zaman: *Lodosta balığa çıkılmaz.* **—3.** Bir yerin güneye bakan yönü: *Balkon lodosa bakıyor.* **—4.** *Lodos balığı gibi*, gönülsüzce, ağır ağır davranan kimse için kullanılır. ‖ *Lodos poyraz*, olur olmaz isteklere kapılan, kararsız kimse için söylenir.

LODOSLAMAK gçz. f. Hava durumundan söz ederken, lodos esmeye başlamak ya da başka bir yönden eserken lodosa çevirmek: *Hava lodosladı. Kar fırtınasının ardından hava ansızın lodosladı.*

LODOSLUK a. Lodosun estiği yön; güney.

LODS (Marcel), fransız mimar ve şehirci (Paris 1891 - *ay. y.* 1978). 1932-1935 yıllarından başlayarak, Beaudouin ile birlikte gerçekleştirdiği Bagneux ve Drancy sitelerinde ve Suresnes Açık hava okulu'nda, özellikle çelik önüretimi uyguladı. İki mimar, 1937-1939 yıllarında Clichy halkevi'ni yaptılar. Savaştan sonra Lods, çeşitli konut toplulukları ve Reims Fen fakültesi'ni (1966-67) gerçekleştirdi.

LODZ, Polonya'da kent, Varşova'nın güney-batısında, voyvodalık merkezi, Büyük Polonya ovasıyla Mazovya çanağının birleştiği yerde; 851 700 nüf. (1990). Ülkenin en kalabalık ikinci kenti ve en büyük sanayi merkezlerinden biridir. XIX. yy.'ın başlarında bir sanayi yerleşmesi olarak kurulan kent, o dönemden kalma dikgen planını ve sanayi yapılarıyla konutların yan yana sıralandığı kent dokusunu (saraylar ve tüccar konaklarıyla işçi evleri arasında büyük çelişkiler vardır) korumuştur. 1972'den beri kenti yeni bir yapıya kavuşturma çalışmaları sürmektedir. Kent, merkezden çok uzak, birbirine yoğun bir tramvay ağıyla bağlanan yeni dev semtlerle gelişmektedir.

Łódź, öncelikle, yarısı pamuğa, ama ayrı zamanda yüne (gelişmenin ilk temeli), ipeğe ve tuhafiyeciliğe dayalı büyük bir tekstil sanayisi merkezidir. Bu etkinlikler, hazırgiyimde, yünlü ya da pamuklu dokumacılıkta uzmanlaşmış yakındaki küçük kentlere, hatta komşu Sieradz ve Piotrków Trybunalski voyvodalıklarına da yayılmıştır; bu sanayi bütünü, dünyanın en büyük hafif sanayi toplaşmalarından biri olan *Iop*'u (Łódź'un sanayi bölgesi) oluşturur. Ayrıca Łódź'da makine ve elektrikli gereç fabrikaları (tekstil makineleri, radyo ve sinema gereçleri), kimya ve türevleri (boyalar, ilaçlar, kauçuk, sentetik kumaşlar) sanayileri de vardır. Łódź, aynı zamanda, büyük bir bilim ve kültür merkezidir (sinema okulu; müzeler; örneğin önemli bir modern ve çağdaş sanat galerisi ve tekstil tarihi müzesi). —*Lodz voyvodalığı;* 851 700 nüf. (1990). Ülkenin en küçük (1 523 km^2), en kentleşmiş ve nüfus yoğunluğu en fazla (km^2'ye 749 kişi) olan voyvodalığıdır. Sebze ve meyve yetiştiriciliği dışında tarım önemli değildir.

—Ask. tar. 1914 kasım ve aralık aylarında Łódź bölgesinde Ruslar ve Almanlar arasındaki çarpışmalara Łódź savaşı adı verilir. Grandük Nikolay, Hindenburg'un saldırılarını durdurup cepheyi sağlamlaştırıncaya kadar Bzura ve Warta arasında savaş zorlu ve karışık bir nitelikteydi. 1939'da Łódź, 8 eylülden başlayarak Breslau'dan Varşova'ya yürüyen VIII. alman ordusu tarafından alındı.

LOEB (Jacques), amerikalı fizyoloji uzmanı (Mayen, Rheinland, 1859 - Hamilton, Bermuda, 1924). New York'taki Rockefeller enstitüsü fizyoloji bölümü başkanı; tüm çalışmalarını, keşfetmeye ve tekrar oluşturmaya uğraştığı ve yaşamsal olayların kökeninde bulunduğuna inandığı fiziko-kimyasal süreçler üzerinde yoğunlaştırdı. Hayvanlarda istemli görünüm hareketlerini, yenilenmeyi ve döllenmeyi inceledi. Yönelim, ayırıcı duyarlılık ve birleştirici bellek kuramlarını geliştirdi. En önemli buluşu döllenmesiz üremedir.

LOERKE (Oskar), alman şair (Jungen bei Marienwerder 1884 - Berlin 1941). İlk kitaplarında anlatımcı şiirler yazdı (*Wanderschaft*, 1911; *Gedichte*, 1916; *Pansmusik*, 1929); daha sonraki yapıtlarında, simgeci bir anlayışla, daha geleneksel bir şiire yöneldi (*Die Abschiedshand*, 1949).

LOETSCHER (Hugo), almanca yazan isviçreli yazar ve gazeteci (Zürich 1929). Romanlarında çağdaş dünyanın birer imgesi olan bireysel yazgıları ele aldı (*Noah*, 1967; *Der Immune*, 1975). Latin Amerika'yı yakından tanıyan Loetscher, siyasal durumların eleştirel bir çözümlemesini vermeye çalıştı.

LOEWENSTEİN (Rudolf), polonya kökenli amerikalı hekim ve psikanalizci (Łódź 1898 - New York 1976). H. Hartmann ve E. Kris ile birlikte *Ego psychology*'nin temsilcilerindendir.

LOEWİ (Otto), alman biyokimyacı ve fizyolog. (Frankfurt am Main 1873 - New York 1961). 1938'de, çalışmak üzere ABD'ye göç etti. 1921'de sinapsis aktarımının kimyasal kuramını doğrulayan ilk deneysel kanıtları ortaya koydu. Asetilkolin ve adrenalinin tanımlanmasına katkıda bulundu, 1936'da, sir H. Hallett Dale ile birlikte, Nobel tıp ve fizyoloji ödülü'nü aldı.

LOEWY (Maurice), Avusturya kökenli fransız gökbilimci (Viyana 1833 - Paris 1907). Le Verrier tarafından Paris gözlemevi'ne alındı (1864), 1896'da buranın müdürü oldu. Güneş ışıkküresini, göktaşlarını ve kuyrukluyıldızları inceledi ve 1894'ten sonra Victor Puiseux ile birlikte Ay'ın fotoğraflarından oluşan bir atlas yaptı.

LOEWY (Raymond), amerikalı sanayi estetikçisi (Paris 1893 - Monako 1986). Mühendisti, Birinci Dünya savaşı'nda, fransız ordusunda (istihkâm) hizmet gördü. 1919'da, ABD'ye yerleşti, moda desinatörlüğü yaptı, 1929'da bir sanayi dizaynı şirketi kurdu. Seri halinde sanayi ürünlerinin sıradanlığı dikkatini çekti ve işlevsel bir güzellik düşüncesini geliştirmeye karar verdi. Sigara paketinden transatlantik gemiye ve çeşitli konutların düzenlenmesine kadar pek çok alanda çarpıcı sonuçlar elde etti. 1952'de Paris'te, New York'taki şirketinin bir benzeri olan Sanayi estetiği şirketi'ni kurdu (bu şirket 1961'de R. Loewy-W. Snaith, Inc'e dönüştü). *The Esthetics of the Locomotive* (1938) ve *La laideur se vend mal* (1952) adlı yapıtların yazarıdır.

LOFÇA → LOVEÇ.

Lofçalı ya da **Lafçalı,** Trakya'da yalnız kadınlar tarafından ya da kadın erkek birlikte oynanan türkülü, karşılama türü halk oyunu. Balkan Türkleri arasında da yaygındır.

LOFIR a. (amer. *loafer; to loaf*, tembellik etmek, dolaşmak'tan). Sayasının kontrpiye (ayak kemeri) üzerine gelen bölümünde "tasma" adı verilen sabit bir parça bulunan bağsız erkek ayakkabısı.

LOFİNG-MATCH a. Denizc. İki tekne arasında, değişik rüzgâr yönlerinde gerçekleştirilen yarış; bu yarış sırasında rakip tekneyi yakalayacak tekne, onun rüzgârını kesecek biçimde rakibinin rüzgârüstünü almaya çalışır. (Bu tehlikeyi önlemek için yakalanan gemi orsalayarak ken-

dini korur. Böylece iki gemi sürekli orsalarla ve rüzgâr üstüne geçişlerle yarışı sürdürür; bu yön değiştirmeler açık yarış kurallarıyla belirtilmiştir.)

LOFODONT sıf. (fr. *lophodonte*). Jugal dişlerinde enine tümsecikler taşıyan öğütücü bir yüzey bulunan memeli türlerinin (fil gibi) dişleri için kullanılır. (Tümseciklerin kenarı birbirine paralel olduğunda türe *elasmodont* [Asya fili], eşkenar dörtgen biçiminde olduğundaysa *loksodont* [Afrika fili] denir.)

LOFOFOR a. (fr. *lophophore*). *Lophophoria* öbeği üyelerinin ağzını çevreleyen, at nalı ya da çember biçimindeki kıllı dokunaç tacı. (Mikrofaj beslenmede ve solumada görev alır.)

LOFOTEN adaları, Norveç kıyıları (Nordland) açığında takımada; 1 425 km². Mart ve nisan aylarında büyük çaplı morinabalığı avcılığı yapılan Vestfjord'la Norveç kıyı şeridinden ayrılır. Adalarda birçok balıkçılık merkezi vardır. Verterålen adalar kümesini de bu takımadaya bağlayan bilim adamları vardır; her iki takımadanın nüfusu 62 900'dür.

LOFTİNG (Hugh), İngiliz yazar (Maidenhead, Berkshire, 1886 - Santa Monica, Kaliforniya, 1947). Mühendisti. Birinci Dünya savaşı sırasında kendi çocukları için yazarken yazmanın tadına vardı. *The Story of Dr. Dolittle*'dan (1920), *Dr. Dolittle: A. Treasury*'ye (1967) uzanan yapıtlarında dünyaca ünlü, sevimli bir tuhaflıklar dünyası yarattı.

LOFTUSİA a. Üst Kretase devriyle Eosen başı arasındaki topraklarda fosillerine rastlanan, yumurta ya da mekik biçiminde (çapı 12 cm'e kadar) iri gövdeli, delikli cinsi. (*Lituolidae* familyası.)

LOFTY dağları, Avustralya'da tepe kümesi, doğuya doğru Adelaide'in yanında yükselir.

Log, Napier logaritmasının, ya da buna karşılık olan fonksiyonun kısaltması. (Eşanl. In.)

log, 10 tabanlı logaritmanın ya da buna karşılık olan fonksiyonun kısaltması.

log$_a$, *a* tabanlı logaritmanın ya da buna karşılık olan fonksiyonun kısaltması

LOG a. (amerikanca *log*, *to log*, belirtmek, göstermek'ten). Mad. oc. ve Petrogr. *Sondaj logu*, sondaj sırasında açılan arazinin kesitini farklı jeolojik, kimi zaman da jeoteknik özellikleriyle gösteren şekil.

LOOA a. *Yörs.* Kuluçka (tavuk).

LOGAN dağı, Kanada'nın en yüksek noktası, Kuzey Amerika'nın ikinci yüksek doruğu, Saint Elias sıradağında (Yukon arazisi, Alaska sınırı yakınında); 6 050 m. 61° K. enlemi yakınında, kıyıya 150 km. uzaklıkta, aşılması, ulaşılması güç bir doruk olan Logan dağına ilk kez Amerikalı A. H. MacCarthy, H. F. Lambert, A. Carpé, N. H. Read, A. Tailor tırmandı (1925).

LOGANİACEAE a. Sıcak bölgelerde yetişen ve yaprakları karşılıklı ya da basit halka dizilişli, çiçekleri düzgün, erdişi ve nadiren bireşeyli olan ağaçsı ya da otsu bitkiler familyası. (*Loganiaceae* familyasındaki bitki türlerinin, birçoğunda ecza olarak kullanılan çok zehirli alkaloitler bulunur: striknin, kürar. Familyanın başlıca cinsleri: *gaertnera, logania, spigelia, strychnos, buddleia*.)

LOGANİN ya da **LOGANOZİT** a. (fr. *loganine* ya da *loganoside*). Org. kim. Formülü $C_{17}H_{26}O_{10}$ olan monoterpensel heterozit; kargabüken tohumu ve su yoncasında *(loganiaceae)* bulunur; emetin, kinin, rezerpin ve striknin gibi kimi alkaloitlerin biyosentezinde temel bir rol oynar.

LOGAR, Afganistan'da il, Kâbil'in G.'inde; 4 787 km²; 301 000 nüf. Merkezi *Pulialam*.

LOGARİTMA a. (fr. *logarithme*). Arit. **1.** *Sıkı pozitif bir x gerçek sayısının a tabanlı (ya da a tabanına göre) logaritması* (a, 1 *den farklı sıkı pozitif gerçek sayı*), $a^y = x$ olan pozitif *y* gerçek sayısı. (Bu sayı $y = \log_a x$ ile gösterilir, bu, $\log_a$ biçiminde gösterilen *a* tabanlı logaritma fonksiyonuyla *x* in görüntüsüdür. Sayısal hesapta en çok kullanılan taban 10 dur; bu durumda, log *x* biçiminde gösterilen, *x* in ondalık logaritma fonksiyonuyla görüntüsü olan *x* in ondalık logaritmasından söz edilir. Tabanın *e* gerçek sayısı olması halinde ise, Log *x* ya da ln *x* ile gösterilen, *x* in Napier logaritma fonksiyonuyla görüntüsü olan *x* in Napier logaritmasından söz edilir.) **—2.** *Logaritma cetveli*, sayısal hesapta kullanılan, ondalık logaritmaların ya da Napier logaritmalarının değerlerini elde etmeye yarayan cetvel. (En genel halde cetveller beş ondalıklı yaklaşık değerler verir. Ondalık logaritmalar için, cetveller logaritmaların mantis'lerini vermektedir.)

—Mat. çözlm. *Logaritmanın belirtimi*, logaritma fonksiyonunun belirlenmesini göstermeye yarayan, yanlış kullanılmış ifade. ‖ a *tabanlı logaritma fonksiyonu*, $\mathbb{R}^{+*}$ üzerinde tanımlı $x \mapsto \frac{\ln x}{\ln a}$ fonksiyonu, burada *a*, 1 den farklı sıkı pozitif bir gerçek sayıdır. (Gösterilişi: $\log_a$.) ‖ *Ondalık logaritma fonksiyonu*, 10 tabanlı logaritma fonksiyonu. (Gösterilişleri: $\log_{10}$, log ya da lg.) ‖ *Napier logaritma fonksiyonu*, $\mathbb{R}^{+*}$ üzerinde tanımlanmış ve $x \mapsto \frac{1}{x}$ fonksiyonunun, $x = 1$ için sıfır olan ilkeli. (Gösterilişleri: Log, ln, kimi kez log.) *Ters logaritma*, ÜSLÜ'nün yalnızca 10 tabanı için kullanılan eşanl. (*x*, *y* nin ondalık logaritması ise, *y* de *x* in ters logaritmasıdır denir.)

—ANSİKL. Mat. çözlm. Logaritma fonksiyonları,

$$f(x \cdot y) = f(x) + f(y)$$

fonksiyonel denkleminin çözümü olarak, $(\mathbb{R}^{+*}, \times)$ ten $(\mathbb{R}, +)$ içine, $\mathbb{R}^{+*}$ üzerinde türevlenebilir bir benzeryapı uygulaması olmak koşuluyla *f* arandığında elde edilir. Çözümlerin kümesi,

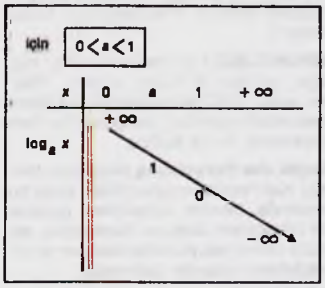
0 < a < 1 ve a > 1 için $\log_a x$

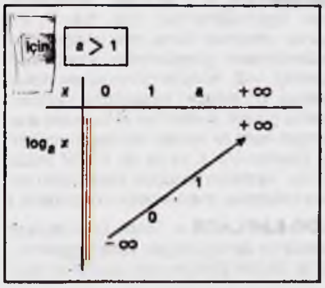
$$f_k : x \mapsto k \cdot \int_1^x \frac{1}{t} \cdot dt$$

fonksiyonlarından oluşur, burada *k* keyfi gerçek bir değişmezdir.

0 < a < 1 ve a > 1 için $\log_a x$

logaritma fonksiyonlarının değişim tabloları

M. Guillard-Scope

Lofoten adaları
Stamsund dolaylarında kıyı şeridinden bir görünüm

$k = 0$ ise, "logaritma" tipinden bir fonksiyon olarak göz önüne alınmayan, sıfır fonksiyon bulunur.

$k = 1$ ise, Napier logaritması elde edilir.

$k \in \mathbb{R} - \{0,1\}$ ise, $a = \frac{1}{k}$ olacak biçimde, 1 den farklı sıkı pozitif bir *a* sayısı göz önüne alınır; bu durumda $f_k(a) = 1$ olur.

$$\log_a : \mathbb{R}^{+*} \to \mathbb{R}$$
$$x \mapsto \frac{\ln x}{\ln a}$$

biçiminde tanımlanan *a* ($= f_k$) tabanlı bir logaritma fonksiyonu elde edilir. (*e*, ln fonksiyonu ile 1 in önceli olmak üzere $\ln = \log_e$ olduğunu belirtelim.)

Bütün bu logaritma fonksiyonlarının, her $a \in \mathbb{R}^{+*} - \{1\}$ için doğru olan ortak özellikleri vardır.

$$\forall (x_1, x_2) \in (\mathbb{R}^{+*})^2 : \log_a 1 = 0;$$
$$\log_a x_1 \cdot x_2 = \log_a x_1 + \log_a x_2;$$
$$\log_a \frac{1}{x_1} = -\log_a x_1;$$
$$\log_a \frac{x_1}{x_2} = \log_a x_1 - \log_a x_2;$$
$$\log_a x_1^r = r \cdot \log_a x_1, \quad \forall r \in \mathbb{Q}.$$

Bunlar arasında aşağıdaki bağıntı vardır:

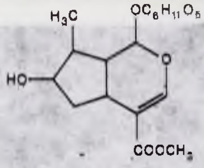
$$\forall (a,b) \in (\mathbb{R}^{+*} - \{1\})^2, \quad \forall x \in \mathbb{R}^{+*};$$
$$\log_a x = \log_a b \cdot \log_b x.$$

• *Bu fonksiyonların incelenmesi.* Bunların türevleri:

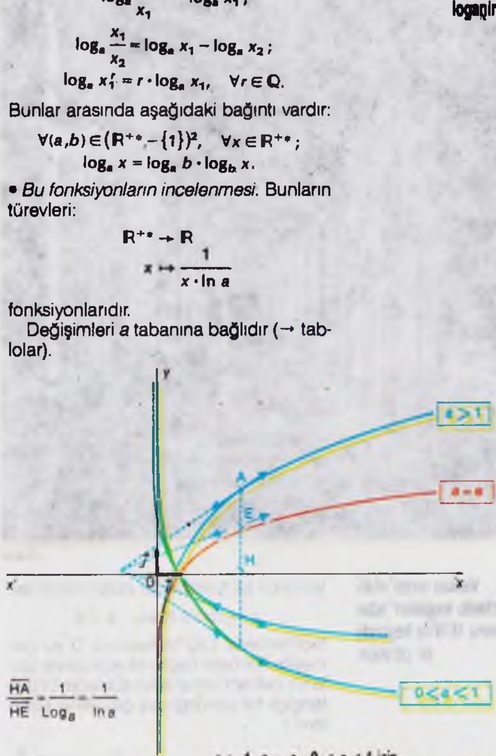
$$\mathbb{R}^{+*} \to \mathbb{R}$$
$$x \mapsto \frac{1}{x \cdot \ln a}$$

fonksiyonlarıdır.

Değişimleri *a* tabanına bağlıdır (→ tablolar).

loganin

a > 1, a = e, 0 < a < 1 için
logaritma fonksiyonlarının grafik gösterimi

Fonksiyonları gösteren eğrilerin sonsuzda iki kolu vardır: biri düşey bir sonuşmaz, öbürü, doğrultusu apsis ekseninin doğrultusu olan parabolik bir kol.

Napier logaritma fonksiyonunun, başlangıç noktası olmayan $\mathbb{C}^*$ karmaşık düzleme genişletmesi:

$$\forall z \in \mathbb{C}^*, \quad \mathrm{Log}\, z = \mathrm{Log}\, |z| + i \cdot \arg z$$

biçiminde tanımlanır. $\arg z \in \left]\frac{-\pi}{2}, \frac{\pi}{2}\right[$ ise, logaritmanın temel belirtiminden söz edilir. *f*, bağlantılı D açığında Log fonksiyonunun bir belirtimi ise, bütün belirtimler:

$$z \mapsto f(z) + 2k\pi i, \quad k \in \mathbb{Z}$$

biçimindedir. Log fonksiyonu, O'yu içermeyen her basit bağlantılı açık içinde böyle bir belirtim kabul eder. (Örneğin O başlangıçlı bir yarıdoğrusu çıkarılmış $\mathbb{C}$ düzlemi.)

$|u| < 1$ için yakınsayan $\sum_{n \geq 1} (-1)^{n-1} \cdot \frac{u^n}{n}$ tam serisi log $(1+u)$ nun temel belirtimine eşittir. Bilinen aşağıdaki özellikler yeniden elde edilir:

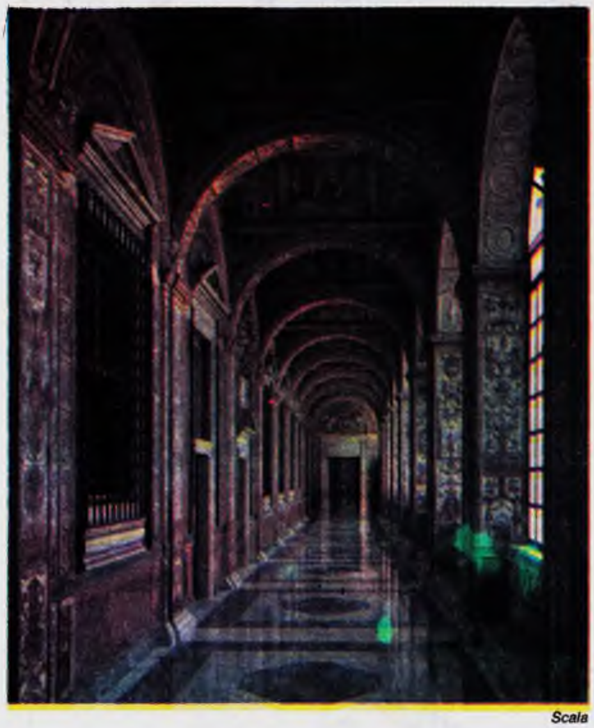
$$\forall z \in \mathbb{C}^*, \; e^{\log z} = z\,; \quad \forall (z, z') \in (\mathbb{C}^*)^2,$$
$$\log z \cdot z' = \log z + \log z'$$

(modülo $2i\pi$).

Scala

loggia dei Lanzi Floransa'da 1376-1382 yıllarında Benci di Cione ve Simone Talenti tarafından gerçekleştirildi

Scala

Vatikan sarayı'ndaki "Raffaello loggiaları"ndan (yapımına 1518'de başlandı) bir görünüm

LOGARİTMİK sıf. (fr. *logarithmique*). Mat. çözlm. Logaritmalara ilişkin. ‖ *Logaritmik dışbükey fonksiyon*, $x \mapsto \ln f(x)$ dışbükey olmak üzere $f: I\ (\subset \mathbb{R}) \to \mathbb{R}^{+*}$ fonksiyonu.

—Graf. Büyüklüklerin kendi logaritmalarıyla orantılı sayılar ya da uzunluklarla gösterildiği bir gösterim için kullanılır; ayrıca bu gösterime karşılık olan ölçek için de kullanılır.

LOGAU (Friedrich, VON —*baronu*), alman şair (Brockut, Nimptsch yakınında, Silezya, 1604 - Liegnitz 1655). Epigram türüne ciddi ve nitelikli bir anlatım kazandırdı. *Deutscher Sinn-Gedichte Drey Tausend* (1654) adlı yapıtı La Bruyère tarzında, ama grotesk türde bir "tipler" derlemesi niteliğindedir.

LOGGİA a. (ital. sözc.). Mim. Genellikle üst katta yer alan ve bir revakla, sırakemerlerle ya da düz açıtlarla dışa doğru açılan galeri. (LOCA da denir.) [Bk. *ansikl. böl.*]

—ANSİKL. İtalyan kentlerinde, satıcılara, askerlere ya da yüksek görevlilere ayrılmış çok sayıda loggia bulunur. Bunların en ünlüleri arasında, Federighi ve Vecchietta'nın yaptığı heykellerle süslü, Siena'daki *loggia di Mercanzia* ile Verona'daki *loggia del Consiglio* (1476) sayılabilir.

• Floransa'da, ünlü *loggia dei Lanzi*, Signoria meydanı'nın güney köşesinde yer alır. Önceleri "loggia dei Signori" denilen bu yapı, "loggia dei Lanzi" adını Cosimo I'in askerlerinden alır. Beşik kemerli ve gotik süslemeli dört büyük sırakemerden oluşan ve yapımına 1376'da Benci di Cione ve S. Talenti tarafından başlanan bu loggia, günümüzde Cellini'nin *Perseus*'u ve Giambologna'nın *Sabinalar'ın kaçırılışı* gibi ünlü heykelleri barındırmaktadır.

• Roma'da, Vatikan'da San Damaso avlusu Bramante tarafından yarım bırakıldı (1514); bunun üzerine Leo X, Raffaello'yu avluyu çevreleyen yapıları üç kata çıkarmakla ve resimlerle süslü loggialar yapmakla görevlendirdi. Sanatçı, 2. katta yer alan *Loggialar galerisi*'nin ("Raffaello loggiaları") yapımına 1518'de başladı; loggianın on üç açıklığı, Giovanni da Udine'nin grotesklerıyle ve G. Romano, Polidoro da Caravaggio, Perin del Vaga vb. tarafından fresk tekniğiyle Raffaello'nun tasarımlarına göre gerçekleştirilen, konularını Eski Ahit'ten alan 52 küçük kompozisyonla süslendi ("Raffaello'nun Kutsal Kitabı").

LOGHOUSE a. (amerikanca sözc.; *log*, ağaç gövdesi ve *house*, ev'den). 1765'ten sonra, ABD'nin batısındaki kolonların tomruklarla yaptıkları, pencerelerine cam takılmamış bir tür kulübe.

Logik der Forschung *(Araştırma mantığı)*, Karl Popper'in yapıtı (1935). Yazar, bu yapıtında, bilimleri metafizikten ayırarak bir bilimkuramı oluşturur. Yazara göre, yalnızca deney yoluyla reddedilebilen ve çürütülebilen kuramlar bilimseldir.

LOGİSTES a. ("saymak" anlamında yun. *logidzesthai*'den). Esk. Yun. **1.** Bir yunan sitesinde kamu mal varlığının iyi kullanılmasını gözetlemekle görevli mali denetçi. **—2.** Atina'da görev süresi dolan yüksek görevlilerin hesaplarını denetlemekle görevli, üyeleri her yıl buleutes arasından kura ile seçilen komisyonun üyesi. (Sayıları İ.Ö. V. yy.'da 30, İ.Ö. IV. yy.'da 10'du. Vardıkları sonuçları kesin kararı veren heliatesler mahkemesine bildirirlerdi.)

LOG-LAPLACE a. Olasıl. *Log-Laplace yasası* ya da *log-olağan yasa*, logaritması bir olağan yasaya uyan sürekli bir rastlantısal değişkenin olasılığı. [Olasılık yoğunluğu

$$f(x) = \frac{1}{(x-a)\sigma\sqrt{2\pi}} \exp\left[-\frac{1}{2}\left(\frac{\log(x-a)-m}{\sigma}\right)^2\right]$$

dir. Yasanın $y = \exp(m - \sigma^2)$ için bir baskın değeri, yani bir maksimumu vardır. Matematiksel umu

$$E(X) = \exp\left[m + \frac{\sigma^2}{2}\right]$$

ve değişke:

$V(X) = \exp(\sigma^2 + 2m) \cdot \exp(\sigma^2 - 1)$.]

LOGO a. LOGOTİP'in kısaltılmışı.

LOGOGRAF a. (fr. *logographe*). Akust. Barlow'un, konuşmayı kaydetmek üzere tasarladığı aygıt; çalışma ilkesi, bir zara bağlı bir kalemle, önünde konuşulan bu zarın titreşimini hareketli bir kâğıda kaydetmeye dayanıyordu.

LOGOGRAM a. (fr. *logogramme*). Dilbil. Bir kavrama (anlamsal logogram ya da ideogram) ya da sesçil bir kesite (sesçil logogram ya da fonogram) ilişkin çizim.

LOGOKLONİ a. (fr. *logoclonie*). Nöropsikol. Bir hecenin yinelenmesiyle belirginleşen konuşma bozukluğu.

LOGOMETRE a. (fr. *logomètre*'den). Ölçbil. İki elektriksel büyüklüğün oranını ölçmede kullanılan aygıt.

—ANSİKL. Logometre, eksenleri birbirine dik iki bobini bulunan ve bir dönme ekseninin çevresinde serbestçe hareket edebilen bir donanımdan oluşur. Bu donanım, sabit bir bobinin manyetik alanı içerisine yerleştirilmiştir. Her üç bobinin de eksenleri dönme eksenine diktir. Hareketli bobinlerden farklı akımlar geçtiğinde, donanım, bobinlerin manyetik momentlerinin bileşkesine göre yönelir ve iki akımın oranını gösterir. Aygıt, iki direncin ya da iki güç çarpanının oranını göstermek için (ohmölçer ya da fazölçer olarak), alternatif akımda da kullanılabilir.

LOGONE, Afrika'da ırmak, Çad'da Vina ve M'bere ırmaklarının birleşmesiyle oluşur. Çad'la Kamerun arasındaki sınırı çizdikten sonra N'Camena'da Şari'ye kavuşur (sol kıyıdan). Suları yükseldiğinde (950 m³/sn) Logone, geniş düzlükleri su altında bırakır ve sularının bir bölümü Mayo Kebbi aracılığıyla Benue'ye kavuşur. Suların çekilmesi hem çeşitli ürünlerin (kocadan, pirinç) yetiştirilmesine olanak verir, hem de sığırlar için otlaklar meydana getirir. Irmak kıyısında oturanlar balıkçılık yaparlar.

Logopand, sir Thomas Urquhart'ın *Logopandecteision* (1653) adlı yapıtında tasarladığı "evrensel dil".

LOGORE a. (fr. *logorrhée*). Psik. Dayanılmaz bir konuşma gereksinimiyle art arda hızla söz söyleme. (Logore olgusu organik hastalıklarda bazı duyusal sözyitimi süreçlerinde ve psikiyatride, özellikle tahrik durumlarında görülür.)

LOGOS a. (yun. sözc.). **1.** Herakleitos'un felsefesinde varlığın yasası, evrensel zorunluluk. **—2.** Platon'da, idealarıın kaynağı olarak Tanrı. **—3.** Stoacılarda, yazgı, akıl. **—4.** Yeniplatoncularda, tanrısal varlığın yönlerinden biri. **—5.** Hegel'in sisteminde, kavram, akıl, salt ruh.

—Hırist. Aziz Yuhanna'nın İncili'nin Giriş bölümünde, cisimleşmiş ölümsüz Kelam'ı belirtmek için kullanılan deyim. (Philon'un İskenderiye yahudiliğinde ve haham yahudiliğinde de benzerlerine rastlanan bu kavram, gnosisçilik karşıtı bir anlam taşır. Kilise Babaları çok zengin bir logos tanrıbilimi geliştirdiler.)

LOGOTHETES a. Tar. İustinianos döneminden başlayarak Bizans'ta maliyenin denetimiyle görevli yönetici. (Daha sonra *büyük logothetes* diye adlandırılan *daire-*

ler logothetesi [XI. yy.] gerçek anlamda bir Maliye bakanıydı.)

LOGOTİP a. (fr. *logotype*). Tek bir blok halinde dökülmüş harfler, kısaltmalar vb. kümesi.

LOGROÑO, İspanya'da kent, Castilla-Leon'da, La Rioja ilinin merkezi, Ebro kıyısında, Rioja ovasında; 121 911 nüf. (1990). Roma döneminde kurulan kenti İspanyollar 755'te Araplar'dan aldı. San Bartolomé, Santa Maria del Palacio kiliseleri, XV. yy.'da yapılmış, XVIII. yy.'da onarılmış katedralde barok izler göze çarpar. Rioja şarapları ticareti.

LOGROSCİNO (Nicola), napolili besteci (Bitonto 1698 - Palermo ? 1765'ten sonr.). *Il Governatore, Giunio Bruto, La Gelosia* gibi opera buffalar besteledi.

LOGUDORO, Sardinya'da (İtalya) bölge, adanın kuzey-batı'sında. D.'daki granitli alanlarda hayvancılık, B.'daki kireçli topraklardaysa tarım yapılır.

LOGUDORO DİLİ a. Sardinya'nın kuzey-batı'sında ve orta kesimlerinde konuşulan sardinya dili lehçesi.

LOĞ a. Toprak yollarda, toprak damlarda, toprağı sıkıştırmak, düzleştirmekte ya da tarlalarda taşları ezmek için kullanılan silindir biçiminde taş (*loğ taşı* da denir). [Eşanl. KALTABAN, YUVAK.]

LOĞLAMAK g. f. *Bir yeri loğlamak,* üzerinden loğ geçirerek toprağı sıkıştırmak, bastırmak.

LOĞUSA a. (yun. *lehusa*'dan). Kad. doğ. **1.** Yeni doğum yapmış kadın. **—2.** *Loğusa humması* → LOĞUSAHUMMASI.
—Folk. *Loğusa mevlidi,* doğumdan sonraki kırk gün içinde okutulan mevlit. (Dinsel yönden zorunlu olmamakla birlikte, yaygın bir uygulamadır. Bazı yörelerde mevlide çağrılanların çocuğa ya da loğusaya armağan getirmeleri gelenektendir.) || *Loğusa şekeri,* karanfil, tarçın vb. baharat, şekerci boyası ve şekerle yapılan; kırmızı renkli ve baklava biçimli şeker. (Loğusa şerbeti yapmak için kullanılır.) || *Loğusa şerbeti,* loğusa şekerini suyla karıştırarak yapılan ve loğusayı kutlamaya gelenlere ikram edilen şerbet. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Loğusa yatağı,* loğusa için evde hazırlanan süslü yatak. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Psik. *Loğusa psikozu,* doğumu izleyen haftalarda ortaya çıkan akut psikoz hali.
—ANSİKL. Folk. Anadolu folklorunda loğusalık önem verilen geçiş dönemlerinden biridir. İnanışa göre özellikle doğumdan sonraki kırk gün ana ve çocuk birçok zararlı etkiye açıktır. "Loğusanın mezarı kırk gün açık kalır" sözü bununla ilgilidir. Bu nedenle çeşitli uygulamalara başvurularak anne ve çocuğun bu etkilerden korunmalarını sağlamak gerekir. İlk akla gelen kötü etki, "nazar" ya da "göz" değmesidir. Bunu önlemek için loğusaya ve çocuğa nazarlık takılır, ev tütsülenir, kırklanır ya da loğusaya kurşun dökülür. Nazarın en kötü etkilerinden birinin loğusanın sütünün kaçması olduğuna inanılır. Loğusayı görmeye gelenleri uğurlarken annenin "güle güle" demesinin sütün kaçmasına neden olacağı da yaygın inanışlardandır. Herhangi bir sebeple annenin sütü kaçarsa "sütüm çayıra gitti, gelecek" yorumunda bulunur. Bunun kökeninde sütü bir canlı gibi düşünüp etkilemeye çalışma inanışı yatar. Bazı yörelerde loğusanın sütünün kaçması halinde başvurulan uygulamalardan biri de, "Mehmet" adlı kişilerin yaşadığı yedi evden un toplayıp bununla bir pide yaparak soğanla birlikte bir çobana vermektir. Çoban bunları akşama değin yanında taşıdıktan sonra "size süt getirdim" diye loğusaya verir. Böylece loğusanın sütünün gürleşeceğine inanılır.
Loğusalıkta özenle üzerinde durulan konulardan biri de kırk gün süreyle anne ve çocuğun evden dışarı çık[...]ması [...] özen gösterilir. Karşılaşırlarsa kırkların karışacağına loğusaların kötü etkiler altında kalıp hastalanacağına ve çocuklardan birinin aydaş olacağına inanılır.
Loğusalık döneminde anne ve çocuk için en büyük tehlike, albastı*dır. Al karısının neden olduğu albastıyı önlemek için yörelere göre çok çeşitli uygulamalara başvurulur. (→ ALBASTI, AL*KARISI.) Buna karşı en yaygın uygulama loğusanın üzerinde al renk bulundurmaktır. Alınan önlemler yeterli olmazsa al*ocağına başvurulur. Loğusa şerbetinin ve loğusa şekerinin kırmızı renkli olması, loğusanın başına kırmızı kurdele takılması da bu inanışla ilgilidir. Doğumdan kırk gün sonra düzenlenen kırk*hamamı, loğusalık döneminin sonu olarak kabul edilir.
• *Loğusa şerbeti,* doğum sonrasında göz aydınına gelen konuklara ikram edilir. Akraba ve tanıdıkların evlerine sürahi içinde gönderilir. Çocuk erkek olmuşsa sürahinin boğazına, kız olmuşsa kapağın üzerine kırmızı gaz boyaması tülbent bağlanır. Sürahiyi taşıyanlara gittikleri evden bahşiş verilir. Bu gelenek günümüzde, akraba ve tanıdıklara göndermeden çok konuklara ikram etme biçiminde yaşamaktadır. Şekerli ve baharatlı olduğundan sütünün çoğalması için anneye de bundan sık sık içirilir.
• *Loğusa yatağı,* doğumdan sonra belli bir süre dinlenmesi gereken loğusanın yatacağı yatak özenle süslenir. İşlemeli yatak örtüleri, çarşaflar ve yastıklarla bezenen yatağın başucuna işlemeli bir kap içinde Kuran asılır. Bazı yörelerde onun altında da üzerine şiş saplanmış soğan bulundurulur. Bu, albastıyı önlemek içindir. Loğusa kırk gününün sonunda bu soğanı kapının eşiğinde ezer, böylece eve gelebilecek kötülük ve zararların önlendiğine inanılır. Onuncu gün genellikle loğusa yatağından kalkar, ama yatağı toplanmaz; loğusa, kutlamaya gelenleri burada kabul eder.

LOĞUSAHUMMASI a. Genellikle dölyolundan dölyatağına giren streptokoklardan ileri gelen hastalık.
—ANSİKL. Loğusahumması doğumdan iki üç gün sonra titreme ve ateş yükselmesi ile kendini belli eder. Yerel kalabildiği gibi (perimetrit, piyosalpenks), genelleşebilir de (peritonit). Bir zamanlar doğum kliniklerinin önemli bir afeti sayılan loğusahumması, antisepsinin ve antibiyotik tedavisinin ilerlemesi sayesinde gün geçtikçe daha seyrek görülmektedir.

LOĞUSALIK a. **1.** Doğuran ya da henüz doğurmuş olan kadının durumu. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** *Loğusalık sonu,* doğumdan sonra ilk görülen aybaşı. (Emzirmeyen kadında doğumdan aşağı yukarı altı hafta sonra görülür.) || *Loğusalık sonrası,* doğumdan ilk aybaşının görülmesine kadar geçen süre.
—ANSİKL. Loğusalık doğumdan sonra birkaç hafta sürer. Bu süre içinde dölyatağındaki doğum sonrası artıkları dışarı atılır; dölyatağı yavaş yavaş küçülerek normal hacmine döner. Loğusalık halinin bir başka özelliği de memelere süt gelmesidir.
—Antropol. Bazı toplumlarda doğumdan sonra ananın toplumsal rolünü babanın üstlendiği görülür. Avrupa'da, ananın yerine kutlamaları baba kabul ederdi. Eskiden çok yaygın olan loğusalık göreneği günümüzde artık yalnızca bazı Güney Afrika ve Güney-doğu Asya halklarında yaşamaktadır.

■ **LOĞUSAOTU** a. Bütün sıcak ve ılıman bölgelerde yetişen, çok düzgün borumsu çiçekli, genellikle sarılgan bitkilerin cins adı. (Bil. a. *aristolochia; aristolochiaceae* familyası.) [Eşanl. ZERAVENT.]
—ANSİKL. Loğusaotunun 25 kadar türü Türkiye'de yetişir. En önemli türü, kökleri Antikçağ'dan beri halk hekimliğinde kul[...] Anadolu'da, *A. rotunda* türü Trakya'da yetişir. Bunların kurutulmuş kökleri âdet söktürücü, idrar artırıcı, müshil ve romatizma ağrılarını azaltıcı etkilerinden dolayı tedavide kullanılır. *A. serpantaria* ya da *A. reticulata* türlerinin kökleri eskiden "engerek kökü, yılan kökü" adıyla kuvvet verici, iştah açıcı ve uyarıcı olarak kullanılırdı. Bu bitkilerin kökleri aktarlarda "zeravent kökü" adıyla satılır.

LOHAUSEN, Almanya'nın Kuzey Vestfalya Renanyası eyaletinde yer, Düsseldorf yerleşmesinin kuzeyinde. Uluslararası havalimanı.

Lohengrin ya da **Loherangrin** *(Lorrainneli Gerin),* Graal'ın aranışı konusunu işleyen fransız kökenli kurtuva romanlar çevrimine bağlanan bir alman efsanesinin kahramanı. Brabant prensesinin yardımına çağrılan Parzival'ın oğlu Lohengrin, genç kadını, kendisine düşman olan vasallarından kurtarır ve kimliği üzerine hiçbir şey sormayacağına söz aldıktan sonra onunla evlenir. Bu sözün tutulmaması karşısında Lohengrin, kendisini getiren kuğunun çektiği bir sandalla oradan ayrılır. Wolfram von Eschenbach'ın *Parzival* adlı yapıtında işlediği bu tema, Richard Wagner tarafından yeniden ele alındı (bk. sonraki madde).

Lohengrin, R. Wagner'in 3 perdelik romantik operası. Librettosunu da bestecinin yazdığı opera, ilk kez 1850'de Liszt'in yönetiminde Weimar'da sahnelendi. Graal çevrimiyle, canı pahasına ihanet etmeme temasının ve Kutsal İmparatorluk'un doğuşunun bir arada ele alındığı bu opera, Wagner'in, düşünce döneminden (felsefi sonuçlarını, *Tetralogie* ve *Parsifal*'de açıkladı) önceki ilk deneyimlerinin ürünüdür. Yapıtın en sevilen bölümleri, 1. perdenin çok güzel prelüdü, Elsa'nın düşü ve düğün marşıdır.

LOHENSTEİN (Daniel Casper VON), alman şair (Nimptsch, Silezya, 1635 - Breslau 1683). Opitz ve okulu tarafından ihmal edilen imge öğesini yeniden şiire sokmaya çalıştı; rakibi Gryphius ile birlikte barok şiirin ustalarından biri sayılır. Trajediler ve *Grossmütiger Feldherr Arminius* (1689-90'da yayımladı) adlı bir kahramanlık romanı yazdı.

LOHİTA GRANDİS a. Doğu ve Güney-doğu Asya'da bulunan, iri, kırmızı tahtakurusu. (Başlıca özelliği büyük eşey ayrılığı göstermesidir. Hindistan'da pamuk fidanlarıyla beslenir. *Pyrocoridae* familyası.)

LOHONFE a. Tropikal Afrika'da yetişen ve soluk yeşil damarlı sarımtrak beyaz renkte bir odun veren ağaç. (Odunu iç doğrama işlerinde ve sandık yapımında kullanılır. Cinsi *celtis:* karaağaçgiller familyası.)

LOHRASB, İran'ın efsanevi kralı. Firdevsi, *Şehname*'sinde onu kral Keyhüsrev'in oğlu ve Viştâsb'ın (Viştaspa, Zerdüşt'ün "koruyucusu") babası olarak tanıtır. Keyhüsrev'in kendisine bıraktığı tahtı oğlu Viştasb'a devretti. Belh'teki Nevbaha ateşgedesine çekilerek ibadete daldı. Zerdüştlüğü benimsendi. Turanlılar'dan Ercasb tarafından öldürüldü.

LOHSE (Richard Paul), isviçreli ressam (Zürich 1902 - ? 1988). 1924'te, Paris'te kübizmle karşı karşıya geldi. Yeniplastikçilik ve konstrüktivizm araştırmalarından kaynaklanan, somut sanata yaklaşan çalışmalarında biçimsel tematiğin sorunlarını inceledi: resimleri, dikey ya da yatay öğelerin ve renklerin, modüler ve dizisel yasalara göre sistematik biçimde düzenlenmesiyle belirginleşir. Lohse, grafik sanatı, endüstri tasarımı ve mimarlıkla da ilgilenmiştir.

LOİKAV, Birmanya'da kent, Kayah Eyaleti'nin merkezi, Nam Pilu kıyısında. Tek [...]

loğusaotu
(Aristolochia clematitis)

LOİNG, Fransa'da, Paris havzasında ırmak, Sen'in kolu (sol kıyıdan); 166 km. Puisaye'dan doğar, Briare kanalını besleyen Moutiers gölcüğünü doldurur. Montargis, Nemours ve Moret'den geçerek Gâtinais'yi aşar.

LOİR, Fransa'da, Paris havzasında ırmak, Sarthe'ın kolu (sol kıyıdan); 311 km (havzası yaklaşık 7 000 km²). Perche'in güney-doğu'sundan doğar, önce Beauce'un ucundan geçtikten sonra *Vaux du Loir*'ı oluşturan geniş bir vadide akar.

LOİRE, Fransa'nın en uzun ırmağı; 1 006 km. Bütün havzası Fransa'da bulunan tek ırmak olan Loire, Massif central'ın ve Paris havzasının bir bölümünü suladıktan sonra, Cevenne'ın yanından geçerek Velay, Vivarais, Farez ve Beaujolais dağları arasında akar, Nevers'i aşarak Atlas okyanusu'na ulaşır. Başlıca kolları (hepsini de soldan alır): Allier, Cher, İndre, Vienne, Maine. Rejimi çok düzensizdir; bu nedenle, başka ırmaklara ve Brest limanına birçok kanalla bağlanmasına karşın, ulaşım yolu bakımından pek önemi yoktur.

F. Têtefolle

Loire
(Langeais'nin biraz yukarısında)
(İndre-et-Loire)

LOİRE (*pays de* ya da *de la*), Fransa'da Loire'ın orta ve aşağı çığırıyla kollarının akaçladığı bölgenin coğrafi adı (aynı adı taşıyan bir de yönetimsel bölge vardır). Bazı coğrafyacılar Nivernais'yi de Pays de Loire'a bağlar; 32 081 km²; 3 059 200 nüf. (1990). Bol güneşli kışları ılık, yazları sıcak iklimi sayesinde bölgede tahıl, üzüm, meyve yetiştiriciliği yapılır.

LOİRE, Fransa'da (Rhône-Alpes bölgesi) *département;* 4 774 km²; 746 288 nüf. (1992). Merkezi *Saint-Étienne.* Loire ırmağının yukarı havzasında ve Massif central'ın doğu kesiminde uzanan *département*'ın iktisadı sanayiye dayanır: Saint-Étienne yakınlarındaki zengin kömür yataklarından destek alan sanayinin temel dalları metalürji, makine sanayisi, camcılık, tekstil ve hazırgiyimdir. Tarım (tahıllar, sebzeler, meyveler) ve hayvancılık da önemlidir.

LOİRE (Haute-), Fransa'da (Auvergne bölgesi) *département;* 4 965 km²; 206 568 nüf. (1992). Merkezi *Puy.* Daha çok dağlık olan topraklarını G.-D.'dan K.-B.'ya doğru Loire ırmağı aşar. Orta kesimi geniş bir ova görünümündedir. Tarım (tahıllar, meyveler, yem bitkileri), hayvancılık (küçük ve büyükbaş) etkinlikleri önemlidir. Kalabalık kentlerdeyse sanayi (özellikle tekstil) ağır basmaktadır.

LOİRE - ATLANTİQUE, Fransa'da (Pays de la Loire bölgesi) *département;* 6 893 km²; 1 052 183 nüf. (1992). Merkezi *Nantes.* Atlantik'e kadar uzanan *département*'ın büyük bölümünü Loire ırmağı havzası kaplar. Loire-Atlantique'in ekonomisi hem tarıma (tahıllar, üzüm, meyveler, sebzeler, yem bitkileri), hem hayvancılığa, hem de sanayiye (süt ürünlerini işleyen fabrikalar, metalürji, makine, petrol kimyası, besin, vb.) dayanır. Ayrıca liman etkinlikleri ve turizm de önemlidir.

Loire orduları, Fransa-Prusya savaşı sırasında (1870), Gambetta hükümetinin planına göre, Loire bölgesinden yola çıkarak Paris'i alması tasarlanan fransız ordularına verilen ad. Harekât (kasım 1870- ocak 1871) başarısızlıkla sonuçlandı.

Loire şatoları, XV.-XVI. yy.'larda, Loire vadisinde inşa edilen şatolar; kısmen Rönesans dönemi italyan mimarlığından esinlenen bu şatolar arasında, Blois, Amboise, Azay-le-Rideau, Chenonceaux, Chaumont-sur-Loire şatoları ve François I'in yaptırdığı Chambord şatosu sayılabilir. Bu yapılar, şatonun Ortaçağ'daki askeri kale işlev ve görünümünü yitirerek, tipik bir Rönesans dönemi soylu konutuna dönüştüğünü ortaya koyar.

LOİRET, Fransa'da (Centre bölgesi) *département;* 6 742 km²; 580 612 nüf. (1992). Merkezi *Orléans.* K.'inde Beauce, G.'inde Sologne bulunan *département*'ın tam ortasından, doğudan batıya doğru Loire ırmağı geçer. *Département*'ın gelir kaynakları çok çeşitlidir: tarım (tahıllar, şekerpancarı, üzüm, meyve, keten, vb.), ormancılık (kereste), hayvancılık (büyük ve küçükbaş, at) ve kalabalık merkezlerde sanayi (makine, taşıt lastiği, besin, kereste, seramik vb.).

LOİR - ET - CHER, Fransa'da (Centre bölgesi) *département;* 6 314 km²; 305 937 nüf. (1992). Merkezi *Blois.* Büyük bölümü düzlüklerle kaplı topraklarını Loire ırmağı sular; G. kesimi (Sologne bölgesi) geniş bir ormanla örtülüdür. *Département*'ın başlıca gelir kaynağı tarım (tahıllar, üzüm, meyve, sebzeler), hayvancılık (süt ürünleri) ve ormancılıktır (kereste). Çeşitli dallarda etkinlik gösteren sanayisi daha çok Blois ve Vendôme'da toplanır.

LOİSELEURİA a. Bot. ALPAÇELYASI'nın bilimsel adı.

LOİSY (Alfred), fransız kutsal metin yorumcusu ve din tarihçisi (Ambrières, Marne, 1857 - Ceffonds, Haute-Marne, 1940). 1879'da rahip olduktan sonra Paris Katolik enstitüsü'nde ibranice dersleri verdi (1881-1893). Çağdaş ve bilimsel yöntemleri benimsediğinden önce bu görevden alındı, sonra da aforoz edildi (1908). Bunun üzerine Collège de France'ta dinler tarihi dersleri vermeye başladı. Kilise'nin görüşünden tümüyle ayrıldı, dini dogmalara karşı çıktı: onun için dogmalar yalnızca birer simgeydi. Kutsal Kitap'ın vahiy yoluyla indiğini de reddetti. Başlıca yapıtları: *L'Évangile et l'Eglise* (İncil ve Kilise) [1902]; *les Mystères païens et le Mystère chrétien* (Paganlık gizemleri ile hıristiyanlık gizemi) [1919]; *la Naissance du christianisme* (Hıristiyanlığın doğuşu) [1933]. *Revue d'Histoire et de littérature religieuse*'ü (Dinsel edebiyat ve tarih dergisi) kurdu ve yönetti.

LOJA, Ekvador'da kent, il merkezi; 2 100 m yükseltide; 38 300 nüf. Ticaret ve tarım merkezi. Üniversite. —*Loja ili* , 12 033 km²; 421 017 nüf. (1989).

LOJA, İspanya'da kent, Andalucía'da (Granada ili), Genil kıyısında; 21 600 nüf. Ticaret merkezi.

LOJETRON a. (fr. *logetron*). Radyol. Kontrastı orijinal filminkinden değişik olan bir kopyanın çekilmesini sağlayan elektronik kipleme yöntemi. (Kopyası yapılacak bölgenin yoğunluğuna uygun olarak şiddeti ayarlanabilen bir ışın demeti kullanılır. Bu yöntem yumuşak kısımların radyografisine [mamografi, gırtlak] uygulanır.)

LOJİK a. (fr. *logique*). Bilş. MANTIK'ın eşanlamlısı.

◆ sıf. Bilş. MANTIKSAL'ın eşanlamlısı.

LOJİSTİK sıf. (fr. *logistique*; lat. *logisticus;* yun. *logistikos,* akıl yürütme ve hesaplama ile ilgili'den). **1.** Askeri lojistikle ilgili olan. **—2.** Örgütleme araçları ve yöntemleriyle ilgili olan.

—Ask. ve Ask. denizc. *Lojistik destek,* her türlü harekât ve etkinliğin ikmal, bakım, sıhhi tahliye ve tedavi, ulaştırma hizmetleri vb. gereksinimler yönünden desteklenmesi. ‖ *Lojistik destek filosu,* deniz birliğini savaşır durumda tutmayı sağlayan lojistik destek gemilerinden oluşan filo. ‖ *Lojistik destek gemisi,* ambar, atölye, hatta yüzer dokları sayesinde, liman üssünde kalmaksızın, denizde savaş gemilerinin bütünleme ve gündelik onarımlarını yapmakla yükümlü özel gemi. ‖ *Lojistik komutanlık,* harekât yapan büyük birliklerin lojistik gereksinimlerini karşılamak için kurulmuş komutanlık. ‖ *Lojistik seferber olma,* silahlı kuvvetlerin seferde gereksinim duyduğu lojistik etkinliklerin planlanması ve hazırlanması. (Silahlı kuvvetlerin ikmal maddeleriyle [yiyecek, giyecek, teçhizat, araç, akaryakıt vb.] tesis, bakım, onarım, seferi teşkilat ve malzeme kadrolarına göre tüm sefer gereksinimleri [kadro, bütünleme, yedek ve özel gereksinimler dahil] saptanarak, bunlardan hangilerinin barışta, hangilerinin seferberlik ilanında ve hangi kaynaklardan [yurtiçi ya da yurtdışı] sağlanacağı barış döneminde planlanarak hazırlık yapılır.) ‖ *Lojistik sevk ve idare,* dört ana lojistik harekâtın (ikmal ve bakım, tahliye ve tedavi, ulaştırma, diğer hizmetler) eşgüdümünü ve bunlarla desteklenen stratejik ve taktik harekât arasındaki iletişimi sağlama. ‖ *Lojistik yardım,* barışta ve savaşta, komutanlıklar arasında ve kendi içlerinde yapılan yardım türlerini belirtmekte kullanılan genel terim. ‖ *Lojistik zincir,* büyük bir birliğin lojistik gereksinimlerini sağlamaya yönelik sanayi kuruluşu, depo, atölye ve her türlü gerecin oluşturduğu bütün.

◆ a. Ask. Orduların yaşaması, yer değiştirmesi, savaşmasına ve personelin tıbbi bakımını sağlamaya yönelik işlemlerin tümü. (Bk. *ansikl.* böl.)

—İş örgüt. Bir servisin, bir işletmenin, vb. örgütlenmesiyle ilgili yöntem ve araçların tümü. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Mant. Modern mantığın eski adı.

—ANSİKL. Ask. Romalılar ele geçirdikleri kentlerde silah ve yiyecek depoları kurarak bunları kamp yöneticilerinin emrine vermişlerdi. Bununla birlikte XVII. yy.'a kadar birliklerin ihtiyaçları genellikle yerel kaynakların işletilmesi ya da yağmalanmasıyla sağlandı. Sürekli orduların ve savaş

komiserliklerinin kurulması sayesinde ihtiyaç maddelerinin denetimi başarıldıysa da, cephane ve yiyecek ikmali sorunu ancak Napoléon ordularında daha ciddi bir biçimde ele alındı: topçu ve malzeme katarları ile teftiş kurumları oluşturuldu. XIX. yy.'da topçuluğun ilerlemesi cephane ikmali sorununun yeniden gündeme gelmesine neden oldu; demiryollarının yapılmasıyla da her şey değişti: 1870'te Almanlar, demiryolu şebekesi sayesinde 21 günde 550 000 asker, 150 000 at ve 6 000 topu fransız sınırında toplamayı başardılar.

Birinci Dünya savaşı sırasında, cephane ve yiyecek maddeleri, bunların dağıtımından sorumlu organlara doğrudan katarlar aracılığıyla ulaştırıldı. Her ordunun park, depo ve hastaneyle ilgili faaliyetleri bir konaklama yönetimi tarafından düzenleniyordu ve birliklere hizmet veren özel garlar (yiyecek, cephane, benzin vb.) bulunuyordu.

İkinci Dünya savaşı'nda, her alanda olduğu gibi lojistikte de önemli gelişmeler oldu. 1944'teki çıkarmada Normandiya kumsallarına dört hafta içinde 1 milyon asker, 400 000 araç ve 3 milyon ton malzeme boşaltıldı; savaş tam bir sanayi haline geldiğinden, Eisenhower'ın deyişiyle "lojistiği göz önüne almayan bir taktik" düşünülemez.

US Navy deniz lojistik destek unsurlarını en şaşırtıcı ölçüde Pasifik'te güçlendirdi; deniz filosuna ait katarlar, yakıt, cephane ve yiyecek gemileriyle, savaşan birliklerin sürekli denizde kalmasını sağladılar.

Askeri havacılık da özel ve aralıksız bir lojistik gerektirir. Uçuş pistleri, atölyeleri ve personeliyle, aslında yedek parça ikmalini, stokları, depoları ve sanayi kuruluşlarını da kapsayan lojistik bir zincirin son halkasıdır.

Nükleer faktörün araya girmesi lojistiğe giderek daha büyük bir önem kazandırmaktadır. Ulaşım yollarının toptan yok olma tehlikesiyle karşı karşıya bulunması ve taşınması gereken miktarların artması, daha çok istihkâm malzemesi kullanılmasına ve lojistik organların teknik düzeyinin artmasına yol açmaktadır.

—Ask. denizc. Akaryakıt gemileri, su tankerleri, cephane gemileri, personel ikmal gemileri, hastane gemileri ve malzeme ikmal gemileri lojistik destek filosunu oluşturur. Bu filo donanmanın harekât yaptığı sahalara, istenilen teçhizatı ve malzemeyi zamanında ulaştırmayı sağlar, böylece de savaş gemileri ana üsten uzakta, daha uzun süreli harekâtlar yapabilir.

Günümüzde, lojistik destek filoları, 1964 ile 1970 arasında hizmet veren *Sacramento* tipi (53 600 t, tam yüklü) ve 1969 ile 1976 arasında hizmet veren *Wichita* tipi (37 360 t) amerikan gemileri gibi çokamaçlı büyük tonajlı gemilerden oluşturulmaktadır; bunlar, petrol tankeri ile mühimmat, personel, malzeme ve güdümlü mermi nakliyesinde kullanılan gemilerin bir bileşimidir. Bu çokamaçlı lojistik destek gemisi tipi, rus donanmasında da, 1971 ile 1980 yılları arasında hizmet vermiş olan *Boris-Şilikin* (23 400 ton) tipi gemilerle ortaya çıktı.

Bugün, Türk deniz kuvvetleri'nde tek cins ikmal maddelerini taşıyan lojistik destek gemileri olduğu gibi, çok değişik maddeleri bir arada taşıyabilen büyük tonajlı gemiler de vardır.

—İş örgüt. Sanayide lojistik, genellikle üç kategoriye ayrılır: depolama, taşıma ve ambalajlama. Bunların ortak özelliği üretim süreçlerinin akışkanlığını sağlamak ve birbirleriyle karşılıklı bağımlılık içinde olmalarıdır; çünkü, her taşıma, başlangıçta ve sonda bir depolamayı gerektirir. Bundan başka, elden geçirilen mallar ya da maddeler, taşınabilmek ya da depolanabilmek için çoğu kez ambalajlamayı gerektirir. Bazı uzmanlar, mal sağlama işini de lojiştiğin kapsamına sokarlar.

LOJMAN a. (fr. *logement*). Bir kamu kuruluşuna, bir fabrikaya, bir işletmeye ait personelin, az bir ücret karşılığı ya da ücret ödemeden oturduğu konut: *Müdür lojmanı, subay lojmanları.*

—İstat. Oturma amacıyla kullanılan ayrı ve bağımsız yer. (İçinde sürekli oturulan bir lojman "asıl ikametgâh"tır.)

LO-JOHANSSON (İvar), isveçli yazar (Ösmo, Södermanland, 1901 - Stockholm 1990). Kendi kendini yetiştirdi; 30'lu yılların proleter okuluna katıldı. Yabancı ülkelerde yaşadı ve oralarda çeşitli mesleklerde çalıştı; bu deneyimler onun Avrupa'daki işçilerin durumunu konu alan öykülerine (*Vagabondliv i Frakrike*, 1927) esin kaynağı oldu. Bir aşk romanı (*Mona ar död*, 1932) yayımladı. Sonra isveç tarım proletaryasının sözcüsü durumuna geldi (*Godnatt jord*, 1933; *Bara en mor*, 1939; *Traktorn*, 1943). Özyaşamöyküsel bir roman dizisine (*Analfabeten*, 1951; *Gaardfarihandlaren*, 1953; *Stockholmaren*, 1954; *Soldaten*, 1959) başladı. Daha sonra romanlarında (*Lyckan*, 1962; *Passionerna*, 1968) ve öykülerinde (*Vishetsläraran*, 1972) dünya görüşünü ortaya koydu.

LOK a. (ing. *lock*, havuz'dan). Denizc. Gelgite açık bölgelerde, liman içindeki gelgit etkisini ortadan kaldırmak için liman girişine yapılan su dengeleme havuzu. (Havuzdaki su, geminin geçeceği taraftaki su seviyesine göre ayarlanır. Liman içindeki su seviyesi ise her zaman sabittir.)

LOKA, *yer, dünya* anlamında sanskritçe sözc.; 1. hindu evrenbiliminde, evrenin alt bölümlerinden birini (bu terim, çoğunlukla üç dünya [gök, atmosfer ve yer] anlamına gelen *tri-loka* deyiminde geçer); 2. brahmancılıkta, inanmış kişinin, gerekli kurbanları uygun biçimde adayarak tanrı katında elde edebileceği yeri belirtir.

LOKAL sıf. (fr. *local*). **1.** Belli bir yere, bir bölgeye, bir ülkeye ilişkin şey için kullanılır; yerel, mahalli: *Lokal âdetler. Lokal şortlar.* **—2.** Bedenin bir bölümünü etkileyen şey için kullanılır: *Lokal ağrı. Lokal anestezi.*

◆ a. Bir dernek ya da kurum üyelerinin buluşmaları için düzenlenmiş yer: *Öğretmenler lokali.*

LOKALİZASYON a. (fr. *localisation*). İkt. → KURULUŞ* YERİ SEÇİMİ.

LOKALİZATÖR a. (fr. *localisateur*). Radyol. X ışınları kaynağının çıkış yerine konan ve ışınların uygulanacağı bölgeyi sınırlandırmak için ışınla teşhis ya da tedavide (radyodiyagnostik ve radyoterapi) kullanılan delikli perde ya da madeni koni.

LOKANTA a. (ital. *locanta*). Para karşılığında yemek verilen ticari işletme; restoran: *Akşam yemeklerini lokantada yiyoruz.*

LOKANTACI a. Lokanta işleten kimse.

LOKANTACILIK a. Lokanta işletme işi.

LOKAPALA ("Dünyanın naibi" ya da "Bekçisi"), brahmancılıkta ikinci dereceden tanrıça. Yaratılış destanında dört (her ana yön başına bir tane), *purana*'larda ve Manu yasalarında ise sekiz (yan bölgeler de dahil olmak üzere) Lokapala vardır. Meru dağında oturur ve eski bir kozmografiyi temsil ederler.

LOKATİF a. (fr. *locatif*). Dilbil. BULUNMA* DURUMU'nun eşanlamlısı.

LOKAVT a. (ing. *lock-out*). Bir işyerinin, işverenin girişimiyle geçici bir süre için kapatılması. (Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL. Çoğu durumda lokavt, çalışanların grev hakkına karşılık işverenlerin kullandıkları bir silahtır. Toplu iş sözleşmesi, Grev ve lokavt kanunu lokavtı, "işyerinde faaliyetin tamamen durmasına sebep olacak tarzda, işveren veya işveren vekili tarafından kendi teşebbüsü ile veya bir işveren kuruluşun verdiği karara uyarak işçilerin topluca işten uzaklaştırılması" biçiminde tanımlamıştır. Toplu iş sözleşmesi sırasında uyuşmazlık çıkması ve işçi sendikası tarafından grev kararı alınması durumunda, bu yasa kurallarına uygun olarak yapılan lokavt, yasaldır. Yasanın aradığı koşullar gerçekleşmeden yapılan lokavt ile, siyasal amaçlı lokavt, genel lokavt ve dayanışma lokavtı ise yasadışı sayılır.

LOKAYATA a. Bazı brahmanların Veda öğrenimlerinin tamamlayıcı bölümü saydıkları, *Vedanga* adlı yapıtlarda açıklanan doğa ve doğa yasalarının incelenmesi anlamına gelen sanskritçe sözcük. Bu terim, aşağılayıcı bir anlamda olmak üzere, Carvaka maddeci okulu için de kullanılır.

LOKE → LOKİ.

LOKER a. (ing. *locker*'den). Denizc. Gemilerde, malzemelerin, araç ve gerecin, küçük palanga donanımlarının, cayraskalların ve boyaların konduğu kapalı küçük yerler.

LOKEREN, Belçika'da (Doğu Flandre) kent, Gent'in kuzey-doğusunda, Durme kıyısında; 34 000 nüf. (1992). XVIII. yy.'dan kalma belediye konağı ve kilise. Müze. Tekstil sanayisi.

LOKEŞVARA ("Efendi" ya da "Dünyanın koruyucusu"), bodhisattva Avalokiteşvara'ya verilen adlardan biri; kral Jayavarman VII döneminde khmer ülkesinde kendisine bu ad altında taparlardı. (→ BAYON.)

LOKHOS a. (yun. *lokhos*). Esk. Yun. Bazı yunan ordularında temel birlik. Asker sayısı 200 ile 500 arasında değişirdi.

LOKİ ya da **LOKE**.İskand. mit. Aseslerin yanı başında, çoğu kez kılık değiştirmiş bir biçimde görülen, genellikle kötü, bazen de hain tabiatlı dev. İyilik simgesi Baldr'ın katilidir; kötülüğün ondan kaynaklandığına inanılır. Tanrılara düşman olan Loki zincire vurulmuş, ancak, tanrıların alacakaranlığında *(Ragnarök)* kurtulmayı başarmıştı. Dev kadın Angrboda* ile müttefik oldu; karısının adı Sigyn'dir.

LØKKEN, Norveç'te (Sør-Trøndelag) yer, Trondheim'ın G.-B.'sında. Madencilik (kükürt, bakır) merkezi.

LOKLOK a. *Yörs.* Erkek hindi.

LOKMA a. (ar. *lukma*'dan). **1.** Ağza bir defada konulabilecek katı yiyecek miktarı; bir besinin küçük bir parçası: *Bir lokma ekmek. Bir lokma et.* **—2.** Mayalı hamurdan yapılan bir tür hamur tatlısı. (Bk. *ansikl.* böl. Mutf.) **—3.** *Lokma dökmek*, lokma tatlısı yapmak. ‖ *Lokma lokma etmek*, küçük parçalara ayırmak. ‖ *(Birinin) lokmalarını saymak*, sofrasında birlikte yemek yedikleri bir kimsenin neyi, ne kadar yediğine dikkat ederek çok yemesini istemediğini belirtmek. ‖ *Lokması ağzında büyümek*, isteksizlik ya da üzüntü gibi nedenlerle çiğnemekte olduğu lokmayı bir türlü yutamamak.

—Al. tak. Vida başlarını ya da somunları içine alabilen ve bir sapla döndürülerek bu vida ya da somunları sıkmaya ya da gevşetmeye yarayan, içi boş kovan biçiminde takım. (Lokma metrik sisteme, Withworth standardına ya da amerikan standardına göre genellikle seri takımlar halinde hazırlanır. Tüm lokmalara takılacak biçimde yapılan sap [ya da cırcır kolu] genellikle tek yönde sıkma yapar. Lokmanın üstünlüğü gömme ya da ulaşılması güç vida başı ya da somunlar için kullanılabilmesidir.) [LOKMA ANAHTAR DA DENİR].

—Anat. Dışbükey, yuvarlak ya da yumurtamsı eklem yüzeyi. (Eşanl. KONDİL.) [Bk. *ansikl.* böl.] ‖ *Lokma eklemi*, bir yüzü lokma, bir yüzü yuvamsı bir çukur olan çift yüzlü eklem (şakak-altçene eklemi gibi). ‖ *Lokma kanalları*, artkafa kemiği lokmasının iki yanında bulunan kanallar. (Biri ön-

de olup içinden dilaltı büyük siniri geçer; ikincisi arkadadır.)

—Denizc. *Zincir lokması*, dayanımı artırmak ve biçim değiştirmeyi önlemek için zincir baklalarının orta bölümüne kaynakla tutturulan metal parça.

—Folk. *(Birisinin) lokmasını dökmek*, ölen bir kimsenin hayrına lokma döküp yoksullara, komşu ve akrabalara dağıtmak. (Anadolu'da bugün de yaşayan bir gelenektir. Ölümden sonra ya da kırkıncı günde lokma dökülüp dağıtılarak ölen hayırla anılır. Kandil gecelerinde lokma döküp dağıtmak da yaygın geleneklerdendir.)

—Kâğ. san. TOPAK'ın eşanlamlısı.

—Mutf. *Pirinç unu lokması*, suda eritilmiş pirinç ununa yağ ve yumurta katıp hamur haline getirdikten sonra küçük lokmalar halinde kızartıp suluca şerbete atarak yapılan hamur tatlısı. || *Saray lokması*, tereyağıyla hazırlanan, ilkin pembeleştirilip daha sonra kırmızılaşıncaya değin kızartılıp soğuk şerbete atılarak yapılan bir tür sert lokma. || *Yoğurtlu lokma*, yoğurt, un, kabartma tozu ve yumurtayla hazırlanıp irice parçalar halinde kızartılan ve üzerine şerbet dökülen lokma. || *Yumurtalı lokma*, un, yumurta, tereyağı, su ve az miktarda tuzla hazırlanan ve kızartıldıktan sonra üzerine şeker ekilen lokma.

—Patol. *Lokma üstü kırığı*, kol kemiğinin alt ucundaki bir kırık tipine verilen ad.

—Tasav. Mevlevilerde tekke yemeği. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Lokma basmak*, mevlevilerde lokmanın hangi malzeme ile ne miktarda pişirileceğini belirlemek. (Bunun sorumlusu kazancı dededir.) || *Lokma etmek*, tekkelerde yemek yemek anlamına kullanılan söz.

—Teknol. Üstüpü ve beziryağı karışımına pamuk eklenerek elde edilen ve sızdırmazlık sağlamak için eskiden künklere sarılan bir tür macun. (Pamuksuz ve kendirsiz olan türüne *lökün* denir.)

◆ sıf. **1.** Lokmayı andıran. **—2.** *Lokma gözlü*, patlak, fırlak gözlü kimseler için kullanılır.

—ANSİKL. Anat. Başlıca lokmalar şunlardır: altçene kemiği lokması, artkafa kemiği lokması, kol kemiğinin alt ucu, uyluk kemiğinin alt ucu. Bundan başka elbileğinin ilk sıra kemikleri, önkolun iki kemiği ile ilişkili olan, elbileği lokmasını meydana getirirler.

• *Artkafa lokması*. Kafatasının birinci omur ile olan eklemi. (Bu omura dörtayaklılarda atlas adı verilir; burada balıklarda ve *sauropsidea* grubunda bir, amfibyumlarla memelilerde iki lokma bulunur.)

—Karş. anat. *Çene lokması*. Memeli olmayan omurgalılarda altçene, artiküler ve kare aracılığıyla eklemlenir. Memelilerde bu eklem, ortakulakta, çekiç (artikülerin homoloğu) ve örs (karenin homoloğu) kemikleri arasında gerçekleşir, yalnızca dişlerin bulunduğu çene doğrudan skamosusa eklemlenir. Eklem lokmasının biçimi beslenme alışkanlığının yönlendirdiği hareketlerle belirlenir: etçiller ve böcekçillerde enine makara, kemirgenlerde parasagital, gevişgetirenlerde kemerli, primatlarda yarımdaire biçimindedir.

—Mutf. Lokma hamuru ılık su, biraz tuz, dövülmüş sakız, un ve ekmek mayasıyla hazırlanır. Mayalı hamur göz göz oluncaya değin sıcak bir yerde bırakılır. Islak elle bu hamurdan alınan küçük yuvarlak parçalar, zeytinyağında kızartıldıktan sonra üzerine kestirilmiş şeker şerbeti dökülür.

—Tasav. Pirinç, et, soğan, nohut, kişniş ve fıstıkla yapılan lokma cuma ya da pazartesi geceleri pişirilir; bu iş yapılırken "ateşbazı veli ocağı" da denilen mutfakta kazancı dede ve yardımcı canlardan başka kimse bulunmazdı. Lokma, özel bir kazanda pişirilirdi.

LOKMACI a. Lokma yapan ve/ya da satan kimse; lokma satılan yer.

... Gözleri ...

lamış olan kimse için kullanılır.

LOKMAN ÇELEBİ, asıl adı **Lokman bin Seyit Hüseyin,** türk tarih yazarı ve şair (öl. İstanbul 1601). Selim II döneminde, sarayda şehnamecilikle görevlendirildiği, Murat III'ün tahta çıkmasından sonra saray mensuplarına öğretmenlik yaptığı bilinmektedir. Bazı kaynaklar Mehmet III ile birlikte Eğri seferine katıldığını (1596) yazar. *Kıyafet ül-insaniye fi şemail il-osmaniye*, osmanlı padişahlarının davranış ve giyinişlerini belgeleyen en önemli yapıtıdır. Selim II döneminin olaylarını anlatan *Selimşahname*, Murat III döneminin olaylarını anlatan *Şehinşahname*, Selim I (Yavuz) ve Süleyman I (Kanuni) zamanları üstüne yazdığı *Hünername*, Konya savaşı hakkındaki *Zafername*'sinden başka *Selefname*, *Halefname*, *Muasırname*, *Moğolname* adlı yapıtları ve birçok şiiri vardır.

LOKMAN HEKİM ya da **LUKMAN HEKİM,** bitkilerin dilinden anladığına, her türlü hastalığı iyileştirdiğine inanılan ve islamlıktan önce yaşadığı kabul edilen efsane kahramanı hekim.

Anadolu'nun çeşitli yörelerinde Lokman Hekim'e ilişkin birçok efsane vardır. Yörelere göre ayrıntılarda kimi farklılıklar görülürse de, efsanenin ana motifi değişmez: Lokman her türlü hastalığı iyi edebilen bir hekimdir ve bitkilerin dilinden anlar. Değişik bitkiler bulabilmek ve ölüme çare aramak üzere dünyanın dört bir yanını dolaşır. Sonunda ölümsüzlük otunu bulur; ilacın formülünü öğrenir ve o güne değin yaptığı ilaçları not ettiği deftere ilacı yazmaya başlar. Tarif tamamlanacakken defter savrulup dağılır ve yaprakları bir akarsuya düşer. Böylece ölümsüzlüğün sırrı da sonsuza değin saklı kalır. Defterin kıyıya ulaşabilen yapraklarından "Hikmet ül-Lokman" kitabı ortaya çıkar. İslam kaynaklı efsanelerde defteri Cebrail'in suya attığı anlatılır. Anadolu'da Ceyhan nehri, Asi ırmağı vb. birçok akarsu Lokman Hekim'in kâğıtlarının içine savrulduğu akarsular olarak efsanelere geçmiştir. Bu nedenle Ceyhan ve Asi ırmağının suladığı yerlerin bereketli; burada yetişen ürünlerin ve otların şifalı olduğu inanışı vardır. Amasya yöresinde de defterin Kunç köprüsü üzerinden sulara gömüldüğüne ilişkin bir efsane anlatılır.

Bir inanışa göre de, Lokman Hekim'in elindeki defter kendi notları değil, Davut peygamberin hastaları iyileştirmede kullandığı kitaptır. Bu kitap Danyal peygamber eliyle Babil'e geçmiş, Aristoteles bunu yunancaya çevirmiş, Harunurreşit döneminde arapça çevirisi yapılmış ve halk hekimlerinin elinde bir başvuru kaynağı olmuştur. Yalnız "Hikmet ül-Lokman" adı verilen bu kitap, asıl kitabın tamamı değildir. Bir bölümü sularda yitmiştir.

Lokman Hekim konusunda çok değişik görüşler vardır. Bazı kaynaklar, onun İlkçağ'da yaşamış olan yunanlı hekim Galenos olduğunu öne sürerler. Aisopos, Bile'am, Ahikar efsaneleriyle yakın benzerlik göstermesi nedeniyle Lokman Hekim efsanesinin İlkçağ kaynaklı olduğunu ve çeşitli milletlerin inanış ve efsaneleriyle birleşerek değişik nitelikler kazandığını öne sürenler de vardır. Nitekim Lokman Hekim efsanesinde, değişik inanışların etkisiyle üç ayrı motif oluşmuştur. Bazı arap kaynakları Lokman Hekim'i uzun ömrün, bazıları hekimliğin, bazıları da yiğitliğin atası sayarlar. Ömrünün yedi kartal ömrüyle sınırlı olduğu, beslediği yedi kartaldan sonuncusu öldüğünde kendisinin de öldüğü inanışı vardır.

Lokman'ın insanlara hekimliği öğreten bir peygamber; insan soyuna bilgeliği öğreten bir önder; hikmetli sözler söyleyen bir şair olduğu da yaygın inanışlar arasındadır. Bazı halk hikâyelerinde ise Lokman Hekim, bir büyük devlet adamı ya da ve... ...dan çok önce or... ...islam... ...değişik ... kazanmış ve

Lokman Hekim daha çok hikmetli şiirler söyleyen bir şair olarak benimsenmiştir. Daha sonraki çağlarda iran ve türk edebiyatına giren çeşitli hikâyelerde Lokman, hekimliğin atası olarak anlatılmış, Anadolu efsanelerine de bu niteliğiyle girmiştir. İran, arap ve türk folklorunda, bugün de hakkında çeşitli öyküler anlatılan ve ulu sayılan bir efsane kişisidir.

—Ed. Divan edebiyatında hikmetli sözler söylemesi, hastaları iyileştirmesi, ölüleri canlandırması gibi özellikleri dolayısıyla konu edilir. Sevgilinin övgüsünü yaptığı, sevgiliyi anlatan sözleri ise hikmet sayıldığı için âşık, kendisini Lokman'a benzetir. Sevgilinin dudağı âşığa can vereceğinden Lokman diye anılır: *"Mürdeye canlar verir bîmara sıhhat leblerin/Hikmet-i Lokman û icaz-ı Mesiha bundadır"* (Dudakların ölüye can, hastaya sağlık kazandırır. Lokman'ın hikmeti ve İsa'nın mucizesi bu dudaklardadır) [Baki].

LOKMANRUHU a. Etere halk arasında verilen ad.

Lokman suresi, Kuran'ın 31. suresi. 34 ayettir. Mekke'de inmiştir. Sureye adını veren Lokman sözcüğü 12. ayette geçer: "Biz *Lokman*'a Allah'a şükret diye hikmet verdik, her kim şükrederse özü için şükreder. Her kim nankörlük ederse zararı yine kendisinedir. Çünkü Allah ihtiyaçtan varestedir; övülmüştür."

Surenin ilk ayetlerinde insanları Allah yolundan alıkoymak ve dini alaya almak için birtakım masallar söyleyenlerin kahredici bir azaba uğrayacakları anlatılır. Daha sonra Lokman'ın oğluna verdiği öğütler sıralanır, Allah'ın yüce nitelikleri belirtilir. Sure, şu anlamdaki ayetle son bulur: "Şurası muhakkaktır ki, kıyametin kopacağı zamanı bilmek Allah'a mahsustur, yağmuru o dindirir, ana karnında bulunan dölleri O bilir, hiçbir kimse yarın ne hayır, ne şer kazanacağını bilmez. Hiçbir kimse, nerede öleceğini de bilmez. Çünkü Allah hakkıyla âlîmdir (her şeyin iç yüzünü, dış yüzünü bilir), haberdardır" (XXXI, 34).

LOKO a. (lat. *loco*, yerinde, mahallinde). Tic. Malın fabrika teslimi olduğunu ve her türlü ulaşım, vergi, vb. giderlerin alıcı tarafından ödenmesi gerektiğini belirtmek için kullanılan ticari deyim.

LOKOMOBİL a. (fr. *locomobile*). Eskiden, harman makinelerini çalıştırmak için tarımcılıkta kullanılan, devindirici olmayan tekerlekler üzerine monte edilmiş buharlı makine.

LOKOMOTİF a. (fr. *locomotive*). **1.** Demiryolu üzerinde bir araba ya da vagon katarını çekmede kullanılan, tekerlekler üzerine monte edilmiş, buharla, elektrikle, ısıl ya da sıkıştırılmış havalı motorla vb. çalışan makine. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** Bir işte birlikte çalıştığı kimseleri harekete geçiren, onların başarıya ulaşmasında etkili olan kimse: *Takımın lokomotifi olan bir futbolcu.*

—ANSİKL. • *Buharlı lokomotif.* (Tarihçe için → DEMİRYOLU.) Buharlı bir lokomotifte üç ana bölüm bulunur: basınçlı buharın oluştuğu kazan; mekanizma ya da asıl buhar makinesi; taşıt (şasi ve tekerlekler).

1. Kazan üç bölümden oluşur: ateş kutusuyla sınırlı olan ve çoğu kez sonunda bir yanma odası bulunan ocak; içinden gazlar geçen ve bazı borularının içine kızdırıcı elemanlar yerleştirilmiş bir boru demetiyle bir arada bulunan silindirsel gövde; silindirlerden gelen genişlemiş buharın gazların emilmesini ve baca çekişini sağladığı bir egzosla donatılmış duman kutusu.

Kazanda, bir buhar deposu ile güvenlik aygıtları (supaplar, düdük, ocak tavanında eriyebilen kurşunlu sigortalar, vb.) bulunur. Yakıt olarak parça ya da toz halinde taşkömürü, linyit kömürü, fuel-oil vb. kullanılır. L... ...otiflerde buhar kazanlarının sını... ile 20 bar dolayına ulaşmıştır.

2. Lokomotif mekanizması, deneme amacıyla yapılan birkaç türbinli lokomotif dışında, daima pistonlu bir makineden oluşur. Her yanda birer tane olmak üzere, en az iki silindirden yararlanılır; bu silindirler ölü noktaları önlemek için dik açı yapacak biçimde kamalanmış biyeller ve manivelalarla aynı dingili kavrar. Dağıtım, düz ya da silindirsel çekmecelerle ya da supaplarla yapılır; bunlara seyir yönünü tersine çevirmeye ve genleşme derecesini değiştirmeye olanak veren bir kızak yolundan ya da benzer bir düzenekten (Walschaert, Baker vb. dağıtımları) oluşan çeşitli mekanizmalarla kumanda edilir.
3. Taşıt, temel olarak şasi, süspansiyon ve dingillerden oluşur. Şasi genellikle, iyi takviye edilmiş ve süspansiyon yaylarıyla dingil yatak kutuları üzerine oturan iki boylamadan meydana gelir. Yaylar, ağırlığı çeşitli dingiller arasında uygun şekilde dağıtmak amacıyla dengeleyicilerle eşleştirilebilir. Bu mekanizmalar almaşık hareketlerden kaynaklanan dinamik kuvvetleri azaltmak için dengelenmiştir.

Tekerlekler dingillere kamalanmıştır. Devindirici dingiller grubu rijit dingil aralığını oluşturur ve maksimum cer gücüyle orantılı olan aderans ağırlığını taşır. Taşıyıcı dingiller, bojilerin ya da bissellerin aracılığıyla yön değiştirebilirler. Her lokomotifin tipi bir sayı ile belirtilir; bu sayının rakamları soldan başlayarak sırasıyla taşıyıcı ön dingil sayısını, eşlenmiş devindirici dingillerin sayısını, taşıyıcı arka dingillerin sayısını gösterir (ingiliz işaretlemesinde dingil sayısı yerine tekerlek sayısı kullanılır: 1 dingil = 2 tekerlek). Örneğin, 241 tipi lokomotifi ("Mountain"), önde iki dingilli bir boji, eşlenmiş dört dingil ve arkada bir bissel ile ayırt edilir (İngiltere'de aynı tip lokomotif 482 sayısı ile belirtilir).

Türkiye'de buharlı lokomotiflerin numaralandırılmasında alınan demiryolları sistemi örnek alınmıştır. Anahat lokomotifleri 5 rakamlıdır; soldan sağa doğru ilk rakam eşlenmiş dingil sayısını, ikinci rakam toplam tekerlek sayısını, son üç rakam ise lokomotifin sıra numarasını gösterir. Örneğin 46025 tipi bir lokomotifte 4 rakamı eşlenmiş dingil sayısını, 6 rakamı ise ikisi kılavuz, toplam 6 dingil olduğunu gösterir, tenderli lokomotifler ise 4 rakamlıdır; soldan sağa ilk iki rakam yine dingilleri, son iki rakam ise lokomotifin sıra numarasını gösterir.

Aderans ağırlığı, dingil başına düşen ağırlıktaki artış (Fransa'da 17 ile 20 ton, ABD'de 30 ton ve fazlası) ve bağlı dingil sayısıyla (6'ya kadar) orantılı olarak sürekli yükselmektedir.

Eşlenmiş dingil sayısı arttıkça taşıtın rijitliği de artar ve kurbalarda hareket kolaylığı azalır. Bu sakıncayı ortadan kaldırmak için mafsallı lokomotifler (Mallet ve Garratt, vb. sistemleri) üzerinde araştırmalar yapıldı. Manevra lokomotiflerinde dingillerin tümü eşlenmiştir. Bu lokomotifler ile banliyö trenlerini çekmekte kullanılan lokomotifler tenderli lokomotiflerdir. (→ TENDER.) Modern lokomotiflerde kızgın buhardan ve özellikle Avrupa'da, çift genişleşmeden (compound) yararlanılır.

Kömürle besleme, *mekanik taşıyıcı*'larla otomatikleştirilmiştir; bunlar yakıtın verimini yükselten geniş yüzeyli bir ızgaradan oluşan düzeneklerdir. Bununla birlikte, birçok ülkede, lokomotif yakıtı olarak ısıl gücü daha yüksek olan fuel-oil kullanılır. Günümüzde modern demiryollarının birçoğunda, buharlı lokomotifin yerini elektrikli ve Diesel motorlu lokomotifler almıştır. Bununla birlikte, petrol bakımından fakir, ancak ucuz kömür sağlayan bazı ülkelerde de hâlâ buharlı lokomotifler kullanılmaktadır.

• *Sıkıştırılmış havalı lokomotif.* Lokomotiflerde, buhar yerine kompresörlerle donatılmış sabit istasyonlarda dönemsel olarak doldurulan haznelerde depolanmış sıkıştırılmış hava kullanılabilir. Bu sistem, 1890'a doğru, özellikle Paris ile Versailles arasında ve Arpajon'da çalışan tramvaylarda, daha sonra da Paris'te Mekarski tarafından uygulandı. Sıkıştırılmış havalı lokomotifler egzos olarak buhar ve yanma gazları yerine temiz hava vermeleri nedeniyle günümüzde maden ocağı galerilerinde hâlâ kullanılmaktadır.

• *Elektrikli lokomotif.* Elektrikli lokomotif bir elektrik dağıtım ağının enerjisini kullanır; lokomotif, bu enerjiyi, havai besleme hatlarında, bir trolley ya da pantografla yanal iletken raylı (3. ray) hatlarda ise bir sürtünme yastığıyla alır. Elektrikli lokomotif bir ana kasadan oluşur; bu kasa ya rijit bir devindirici dingil takımı ve bisseller ile taşıyıcı bojiler üzerine ya da dingillerin yerleştirildiği devindirici bojiler üzerine oturur. Başlıca iki tür dingil ayırt edilir: taşıyıcı dingiller ile devindirici dingiller. Çoğunlukla yönlendirici dingiller olan taşıyıcı dingillerin görevi uygun doğrultma düzenekleriyle makineyi yol eksenine getirmek ve aynı konumda tutmaktır. Devindirici dingiller ise suspansiyon yaylarının çalışmasına olanak veren bir transmisyonla elektrik motorlarına bağlıdır. Modern lokomotiflerde tüm dingiller devindiricidir (dolayısıyla uçtaki devindirici dingiller aynı zamanda, yönlendirici dingillerdir). Eski lokomotiflerde ve günümüzde kullanılan düşük hızlı lokomotiflerde motorlar kısmen şasiye, kısmen de dingiller üzerine (burundan süspansiyon) oturur. Fakat, genel olarak, modern lokomotiflerde motorlar şasiye sıkıca tespit edilmiştir; bu durumda motorlar şasi gibi askıdadır ve transmisyon esnek düzeneklerle yapılır.

Elektrikli lokomotifler (ve Diesel lokomotifler) rakamlar ve büyük harflerle gösterilir. Her şasi için (ana kasa, boji, bissel ve truck) büyük harfin abecesel sırası devindirici dingil sayısını, rakamlar ise taşıyıcı dingil sayısını gösterir. Örneğin, BB tipi bir makine her birinde iki devindirici dingiliyle iki boji olan bir lokomotiftir. 2D2 tipi bir lokomotif ise dört devindirici dingiliyle rijit bir şasi ve her ucunda ikişer yönlendirici dingili bulunan iki bojili bir lokomotiftir. Dingil başına düşen ağırlık bazı lokomotiflerde 23 tona ulaşabilir. Bağlantı değişiklikleri (dirençlerin giderilmesi, kuplaj ve yön değişiklikleri, tekfazlı akımla çalışan lokomotiflerde kumanda levyesinin konum değişikliği) elektriksel ya da pnömatik yolla çalışan ve düşük gerilimli elektriksel maniplelerle uzaktan kumanda edilen kontaktörlerle sağlanır; bazı kontaktörler gruplaştırılır ve servomotorlu tek bir mekanizmayla çalıştırılır. Modern lokomotiflerde bu donanımlar için tristor*lardan yararlanılır.

Uzun inişlerde motorlar üreteç gibi çalışır ve böylece, tüketilen enerjinin bir bölümünü besleme hattına geri verir.

Hızın yükselişine bağlı olarak gücün artmasının yanı sıra (ağır yolcu trenlerinin 200 km/sa düzeyindeki hızlarla çekilebilmesi için 5 000 kW'tan yüksek güçler gerekir) elektrik ağları sınırlarında lokomotif değiştirme zorunluluğunu ortadan kaldıran, farklı gerilimlerde ve frekanslarda çalışabilen lokomotifler de yapılmaya başlanmıştır. İkiakımlı (1,5 kV doğru akım ve tekfazlı 25 kV, 50 Hz) lokomotiflerden sonra, bazı uluslararası bağlantıları sağlamak amacıyla üçakımlı (1,5 kV doğru akım, 3 kV doğru akım ve 25 kV, 50 Hz) ve dörtakımlı (yukarıdakilere ek olarak 15 kV, 16 2/3 Hz) lokomotifler yapıldı. Bu makinelerde, alternatif akım doğru akıma çevrilir ve motorlar daima doğru akımla beslenir. Günümüzde cıva buharlı çokanotlu doğrultucular ve hatta tekanotlu ignitron ve eksitronlar yerine kullanışlı, güvenilir, az yer kaplayan ve kolayca yerleştirilebilen kuru doğrultucular kullanılmaktadır. Birçok lokomotifte basit doğrultucular (diyotlar) kullanılır ve voltaj ayarı transformatörün içinde bulunan bir alternatif akım kıyıcısıyla, hatta ilk hareket dirençleriyle yapılır.

Günümüzde kullanılan lokomotiflerde elektriksel cer motorlarına uygulanan gerilimi doğrultmak ve ayarlamak için tristorlardan yararlanılır. Tekfazlı akımla çalışan lokomotiflerde, tristorlar bir hafiflik sağlarve cer gücünü çabuk ve sürekli olarak değiştirmeye olanak verir. Doğru akımla çalışan lokomotiflerdeyse, doğru akım kıyıcısının bulunuşuyla birlikte cer devrelerinde yeni düzenlemelere gidilmiştir. Katener hatlarında kullanılan sabit gerilimli doğru akımı motora uygulanan değişken gerilimli doğru akıma dönüştüren doğru akım kıyıcısı, ağır trenlere ilk yol verilirken reostayı devre dışı bırakmaya ve sistemin verimini artırmaya olanak verir. Doğru akım kıyıcısının bulunuşuyla birlikte, her iki besleme tipindeki cer devreleri şemalarındaki benzeşim sayesinde, çokakımlı makineler için yeni ufuklar açılmaktadır. Kumanda ve kontrol düzenekleri günümüzde transistorlu devrelerden oluşur; bu düzenekler güvenirliği artıran, tümüyle statik elemanlardan meydana gelir.

Rocket lokomotifi
(Büyük Britanya, 1829)

Crampton lokomotifi
(Fransa 1850-1860)

Pasific 231 lokomotifi
(Fransa 1909-1921)

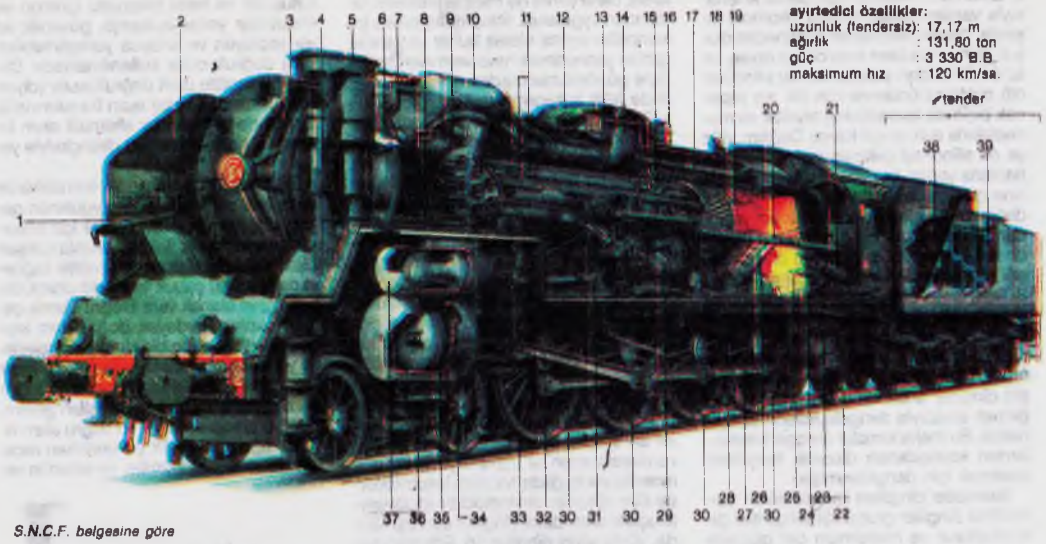
BB lokomotifi (E1-E8 serisi)
(Fransa, 1900)

ZDZ lokomotifi
(PO G 503-537 serisi)
Fransa, 1933-1935

BB 12000 lokomotifi
(12001-12048 serisi)
Fransa, 1954-1961

241P tipi, 4 silindirli, kızdırıcılı buharlı lokomotif (1947)
1. Hava pompası;
2. Duman siperi;
3. Duman kutusu;
4. Egzos boruları (duman ve buhar);
5. Çift baca;
6. Buhar giriş borusu;
7. Kızdırıcıya buhar girişi;
8. Kızdırıcı buhar borusu;
9. Kızgın buhar kasası;
10. Su ısıtıcısı;
11. Kızdırıcı elemanlı duman boruları;
12. Buhar deposu;
13. Kumluk;
14. Buhar giriş borusu;
15. Kızdırıcı boru dirseği;
16. Emniyet supabı;
17. Yardımcı aygıtlara buhar giriş borusu
18. Düdük;
19. Yanma odası;
20. Yön değiştirme levyesi;
21. Mekanik taşıyıcı (mekanik yolla kömür yükleme);
22. Bissel;
23. Küllük;
24. Izgara;
25. Ocak;
26. Ateşe dayanıklı tuğlalı ocak kemeri;
27. Bağlama biyeli;
28. Fren pabucu;
29. Su pompası;
30. Devindirici tekerlekler;
31. Walschaerts dağıtım mekanizması;
32. Devindirici biyel;
33. Kum püskürtme borusu;
34. Alçak basınçlı silindir;
35. Piston;
36. Fren silindiri;
37. Silindirsel çekmeceli buhar dağıtımı;
tender:
38. Kömür haznesi;
39. Su deposu.

S.N.C.F. belgesine göre

Elektrikli lokomotiflerdeki gelişmeler, tekmotorlu boji kullanımının yanı sıra gelişmiş yalıtkanların (silikonlar, fluorlu ürünler vb.) ısınmaya karşı dayanımındaki artma sonucu cer motorlarında kolayca elde edilen hafiflikle de ayırt edilir. Çeşitli servislerde (yolcu taşımacılığı, yük taşımacılığı) kullanılan bazı lokomotiflerde ayrıca gücü devindirici tekerleklere iletmek için iki hız oranlı bir dişli çark düzeninden yararlanılır.

• *Diesel motorlu lokomotif.* Bu makinelerin üstünlüğü toplam verimlerinin yüksek oluşu, ani duruşlara ya da kalkışlara olanak vermesi ve bağımsız oluşudur. Dört zamanlı Diesel motorları, devindirici akışkan olarak egzos gazlarını kullanan bir aşırıbesleme türbiniyle (türbokörük) donatılmıştır. Motor ile dingiller arasında elektrikli, hidrolik ya da mekanik bir transmisyon bulunur. Elektrikli transmisyona göre düzenlenmiş makinelere "Diesel-elektrik" adı verilir; Diesel motoru, ya bir doğru akım üretecini ya da çoğunlukla filtrelemeden sonra cer motorlarını doğru akımla besleyen bir alternatör-doğrultucu grubunu çalıştırır. Bir ayarlama sistemi sürekli olarak, soğurulan elektrik enerjisini Diesel motorunca sağlanan ısıl enerjiye göre ayarlar. Hidrolik transmisyonlu Diesel lokomotifler özellikle manevralarda kullanılır. Motor ile dingiller arasındaki bağlantı hidrolik kavramalarla ya da kuvvet çifti değiştiricileriyle sağlanır; bunlar bir karterde iki milin hidrolik bağlantısını sağlayan türbomakinelerdir. Ayrıca pompalı transmisyonlar ve volümetrik motorlar da kullanılabilir. Mekanik transmisyonlu Diesel lokomotiflerde, motordan alınan hareket devindirici dingile, otomobillerde olduğu gibi kavrama ve dişli kutularıyla aktarılır. Devindirici dingil diğer tekerleklere biyellerle bağlı olduğundan hareket tüm dingillere eşit biçimde aktarılır. Mekanik ve hidrolik transmisyonlar, hidromekanik transmisyonlar haline dönüşmektedir.

Avrupa'da kullanılmakta olan tüm Diesel lokomotifler elektrik transmisyonludur. Bunlar elektrikli lokomotiflerdeki gelişmelerden etkilenmektedir: üreteçlerin ya da alternatörlerin ve motorların hafifletilmesi, tekmotorlu bojiler. Diesel motorlarındaki kütlesel güç artışı, lokomotifte, treni ısıtmak için gerekli elektrik akımını üretmeye olanak vermektedir (buharla ısıtmanın ortadan kalkması).

Hafifliğine rağmen, hidrolik transmisyon, Fransa'da ve ABD'de fazla gelişmemiş, buna karşılık İngiltere'de ve özellikle Almanya'da önemli ilerlemeler kaydetmiştir.

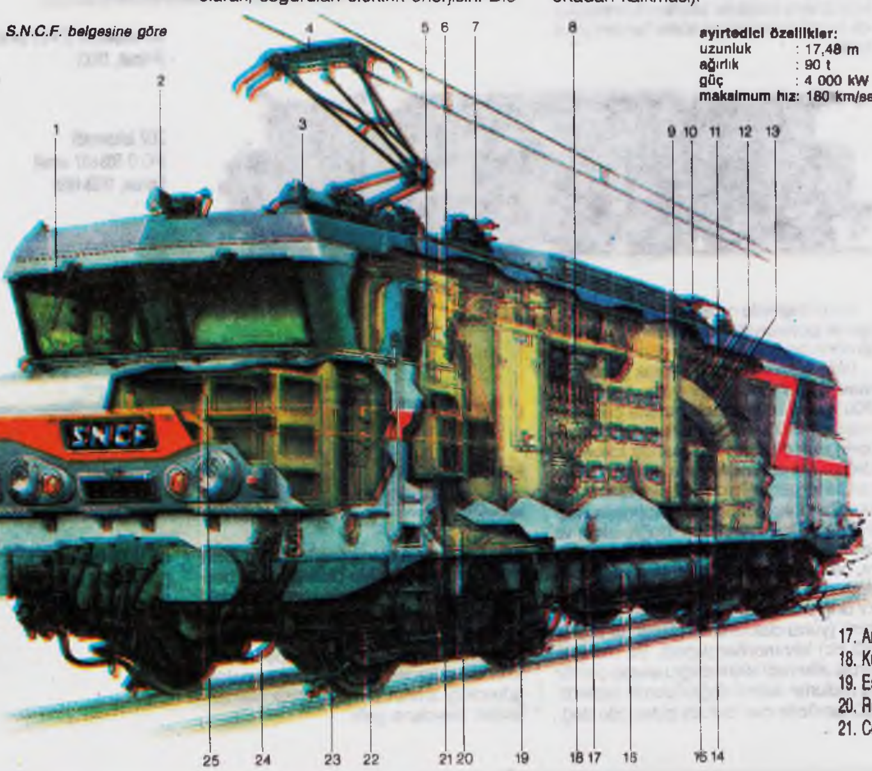
Türkiye'deki elektrikli ve Diesel lokomotiflerde numaralandırma, ilk iki rakam motor gücünü diğerleriyse sıra numarasını gösterecek biçimde düzenlenmiştir. Örneğin 24016, 2400 B.B.'lik bir lokomotiftir.

• *Gaz türbinli lokomotif.* Uçak türbinlerinin türbotrenlerde kullanılmaya başlanmasıyla elde edilen şaşırtıcı sonuçlardan sonra, bu tekniği lokomotifler üzerinde uygulama deneyine devam edildi. Devindirici organ görevini burada, aynı mil üzerine yerleştirilmiş bir kompresör ile bir türbinden oluşan bir türbokompresör grubu görür; kompresör ile türbin, kompresörden çıkan dış havayla yanan bir yakıtın püskürtüldüğü bir yanma odasıyla birbirinden ayrılır. Gazların türbin kanatları arasında genişlemesi, kompresörü ve cer motorlarını besleyen bir elektrik üreticinin çalışmasını sağlar. Elde edilen verim (yaklaşık olarak % 20) buharlı lokomotiften yüksek, Diesel motorlu lokomotiften düşüktür. Bu makinelerde çeşitli yakıtlar (ağır yağlar, toz kömür) kullanılabilir.

Gaz türbinli lokomotiflerle yapılan ilk denemeler pek başarılı olamadı. Aynı şekilde, nükleer güçlü lokomotif projeleri de sonuçlandırılamadı.

Mekanik bakımdan, lokomotif kasalarının tasarımında, bütünün dayanımını artırmak için yan duvarlardan da yararlanma yoluna gidilmektedir. Bu duvarlar alt

S.N.C.F. belgesine göre

BB 22200 tipi elektrikli **lokomotif (1977)**
1. Kumanda kabini;
2. Havalı korna (2 sesli);
3. Telsiz anteni;
4. Doğru akım pantografı;
5. Batarya grubu;
6. Sigorta dolabı;
7. Tekfazlı disjonktör;
8. Reosta grubu;
9. Doğru akım disjonktörü;
10. Tekfazlı pantograf;
11. Soğutucu;
12. Kondansatör grubu;
13. Havalandırma borusu;
14. Motokompresör grubu;
15. Cer motoru;
16. Ana hava deposu;
17. Ana transformatör;
18. Kumluk;
19. Esnek süspansiyon bloku;
20. Redüktör;
21. Cer motoru;
22. Süspansiyon yayı;
23. Kum püskürtücüsü;
24. Elektriksel ısıtma bağlantı kablosu;
25. Tampon traversi.

ve üst bölümlerinden traveslerle birleştirilmiş kafesli direklerden oluşur. Süspansiyon organlarında kauçuk kullanımı kasanın bojiler üzerindeki dayanakların düzenlenişini basitleştirmeye olanak vermiştir. Bu dayanaklar, istenilen yanal tepkiyi sağlayan esnek bloklardan yapılır.

LOKOMOTÖR a. (fr. *locomoteur*). Dy. Manevralarda ya da hafif yük trenlerini ikincil hatlarda çekmek için kullanılan ve orta güçlü (230 ile 320 kW) bir ısıl motorla çalışan cer makinesi.

LOKOREJİYONAL sıf. (fr. *locorégional*). *Lokorejiyonal anestezi,* bir kol ya da bacağın tümünü ya da bütün bir bölgeyi ilgilendiren lokal anestezi. (Anestezik madde bir ya da birkaç şırınga halinde verilir.)

LOKOSA, Benin'de kent, Mono yönetim bölgesinin merkezi, Athiémé'nin K.-D.'sunda; 15 000 nüf. (1990).

LOKOTRAKTÖR a. (fr. *locotracteur*). Düşük güçlü (230 kW'a kadar) bir ısıl motorla ray üzerinde çalışan cer makinesi.

LOKRİS. Tar. coğ. Kıta Yunanistanı'nda Lokrisliler'in ülkesi. Özellikle dağlık bölgelerde uzanırdı; Dorlar'ın Fokis'i istila etmesiyle ikiye ayrıldı: Ege denizi kıyısında Doğu Lokris (Epiknemidioslar ve Opontioslar), Krissa körfezi (Korinthos körfezi) kıyısında Batı Lokris (Ozoloslar).

LOKRİS LEHÇESİ a. Lokris'te konuşulan, dor grubundan eski yunanca lehçesi.

LOKRİSLİLER, eski Yunanistan'da, Lokris'te yaşayan ve Güney İtalya'da sömürgeler kuran halk.

LOKROİ Oİ EPİZEPHYROİ, lat. **Locri Epizephyrii.** Tar. coğ. Bruttium'da yunan sitesi, Lokrisliler'in kolonisi, İ.Ö. 673'te kuruldu; Cannae'den sonra Hannibal'in müttefiki oldu. 205'te Roma'nın boyunduruğuna girdi; VII. yy.'da Sarazenler siteyi yerle bir etti. Yıkıntıları bugünkü *Lokri* yakınındadır.

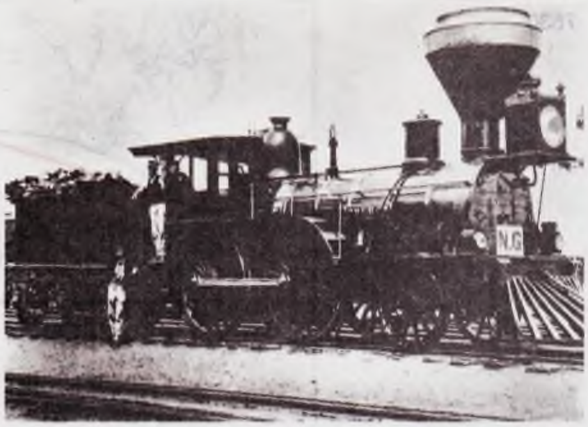
LOKSODONT sıf. (fr. *loxodonte*). Mine ibikleri eşkenar dörtgen biçiminde olan yanak dişi için kullanılır.

LOKSODROMİ a. (fr. *loxodromie*'den). Havc., Jeod. ve Denizc. Yer meridyenlerini değişmez bir açı altında kesen çizgi; özellikle, sürekli olarak aynı yönü izleyen bir geminin ya da uçağın rotası. (Eşanl. KERTE HATTI.) [Bk. *ansikl.* böl.]
—Geom. Bir dönel yüzeyin bütün boylam çemberleriyle bir açı yapan eğri. [Bir küre için, böyle bir eğrinin denklemi

$$\theta = \alpha \cdot \mathrm{Log\ tg}\left(\frac{\varphi}{2} + \frac{\pi}{4}\right) + \beta$$

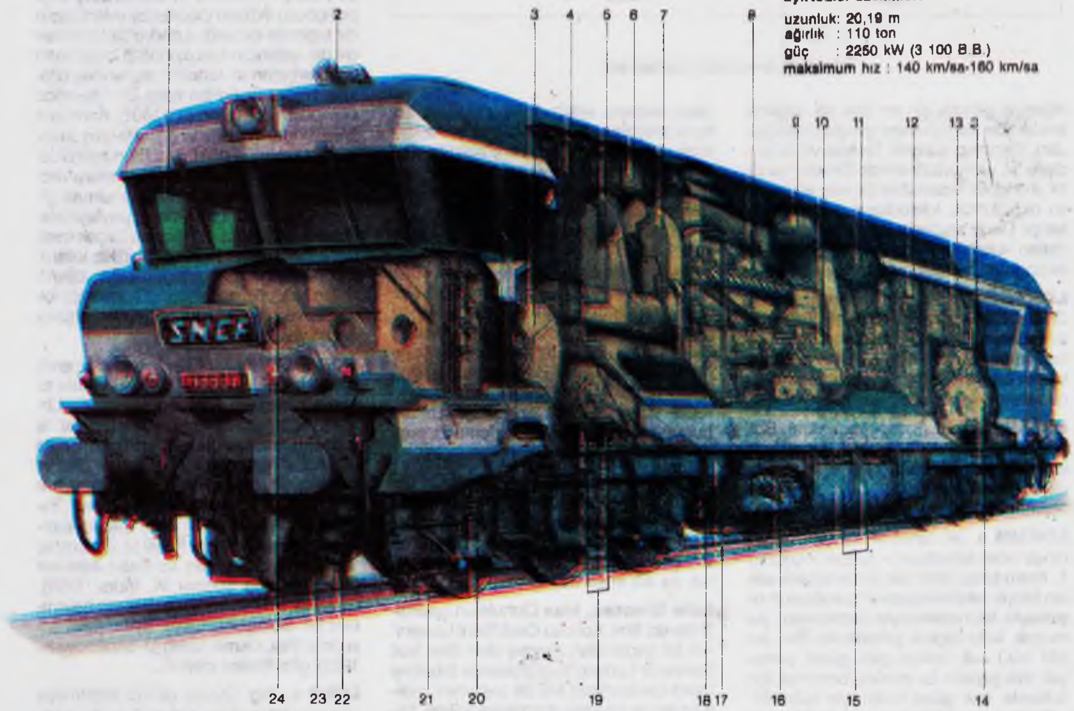
dır, $(\alpha, \beta) \in \mathbb{R}^2$, burada θ ve φ boylam ve enlemi göstermektedir. Dönel bir silindir üzerinde, çembersel helis bir loksodramidir.]
—ANSİKL. Havc., Jeod. ve Denizc. Mercator* izdüşümünde, loksodromi görüntüsü düz bir çizgidir. Loksodromi rotası, yerkürenin yüzeyindeki bir noktadan

Canadian National

Great Western Company'nin (Canadian National'ın kurucusu) "Oberon" buharlı **lokomotifi** 1873'ten biraz önce

S.N.C.F. belgesine göre

ayırtedici özellikler:
uzunluk: 20,19 m
ağırlık : 110 ton
güç : 2250 kW (3 100 B.B.)
maksimum hız : 140 km/sa-160 km/sa

CC 7200-72020 tipi
Diesel lokomotif (1960)
1. Kumanda kabini;
2. Havalı korna (2 sesli);
3. Elektrikli cer motorları;
4. Radyatör;
5. Elektromanyetik eşleyici;
6. Su deposu;
7. Cer motoru vantilatörü;
8. Diesel motor;
9. Egzos susturucusu;
10. Alternatör;
11. Havalandırıcı vantilatör;
12. Pnömatik donanım grubu;
13. Doğrultucu grubu;
14. Redüktör;
15. Yakıt deposu;
16. Yakıt pompaları;
17. Kumluk;
18. Sıkıştırılmış hava deposu;
19. Boji üzerinde ikincil şasi süspansiyonu;
20. Süspansiyon yayı;
21. Kum püskürtme borusu;
22. Temas fırçası;
23. Elektrikli ısıtma bağlantı kablosu;
24. Tampon traversi.

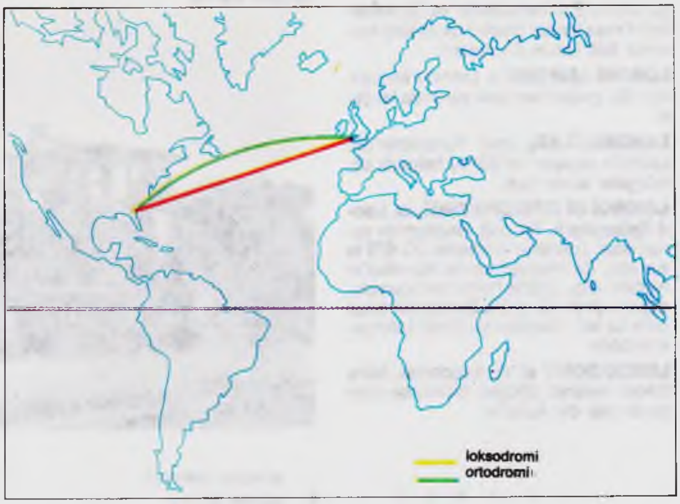
amerikan Diesel **lokomotif** (güç: 3 000 B.B.)

Antrek Photo

TCDD'ye ait 3407 numaralı Barsig marka kendinden tenderli, buharlı manevra **lokomotifi** hizmete konuş tarihi: 1905

loksodromi ile ortodromi arasındaki fark

diğerine gitmek için en kısa yol değildir, ancak yön değiştirmeyi gerektirmediğinden, izlenmesi kolaydır. En kısa yol büyük daire izi, yani ortodromidir. Ekvator ya da bir meridyen üzerindeki bir rota sözkonusu olduğunda, loksodromi ortodromiyle karışır. Deniz seyrinde, yalnız Mercator haritaları kullanıldığından, ortodromi rotası loksodromi parçalarıyla izlenir.

LOKSODROMİK sıf. (fr. *loxodromique*). Geom. Kimi eşçizimler*e denir. [Böyle nitelendirme, Riemann küresinin bir z noktasının ardışık $f(z)$, $f^2(z)$, ..., $f^n(z)$ görüntülerinin hepsinin aynı bir loksodromiye ait olmalarından ileri gelmektedir.]

LOKULİSİT sıf. (fr. *loculicide*'den). Bot. orta çizgi boyunca açılan kapsüllerin (zambakgiller, hasırsazıgiller) açılış tarzına denir. (Lokulisit meyveler, bölmelere göre açılan septisit meyvelerin karşıtıdır.)

LOKUM a. (ar. *rāhat ül-hulkūm*, boğaz rahatı'ndan *latı lokum> lukum>lokum*). **1.** Krem tartar, nitrik asit ya da tartarik asitten biriyle kestirilmiş şeker şurubunun nişastayla kaynatılmasıyla hazırlanan, yumuşak, kutu biçimli şekerleme. (Bk. *ansikl.* böl.) —**2.** *Lokum gibi*, güzel, yumuşak, tatlı şeylerin bu yönünü belirtmek için kullanılır; çok güzel kadın için kullanılır.
—Şekerc. *Hacı lokumu*→ HACI. ‖ *Kuş lokumu* → KUŞLOKUMU.
—ANSİKL. Lokum, şeker şurubu kestirildikten sonra içine ağır ağır nişasta ekleyip koyu ağda kıvamında pişirilerek hazırlanır. Bu karışım bir süre soğutulduktan sonra her yanına pudra şekeri serpilerek ilkin uzunlamasına, daha sonra enlemesine kesilir ve kutu biçimi verilir. Yapılacak lokumun türüne göre içine fındık, şamfıstığı, badem vb. kuru yemişler, meyve usareleri, susam, sakız vb. de konabilir. Lokum malzemesini ikiye bölüp arasına kaymak yayıp keserek şekillendirdikten sonra hindistancevizi talaşına bulayarak; içine gıda maddelerine özgü boya ya da esans katarak yapılanları da vardır.
—Tar. Lokumun Osmanlı İmparatorluğu sınırları içinde XVII. yy.'dan başlayarak yaygınlaştığı tahmin edilmektedir. Kısa sürede en çok aranan şekerleme türleri arasına giren lokum, XVIII. yy.'da bir ingiliz gezgin tarafından Avrupa'ya götürüldü ve *türk lokumu* adıyla tanındı. Lokum yapımı ve satışında Hacı Bekir firmasının ünü XVIII. yy.'dan itibaren yurtiçinde olduğu kadar yurtdışında da yaygınlaştı. Lokum bugün de çok aranan şekerleme türlerindendir.

Gina Lollobrigida

LOKUS a. (lat. *locus*, yer). Genet. Bir genin, o geni taşıyan kromozom üzerindeki yeri. (Alel genler homolog kromozomlar üzerinde aynı lokusta bulunur. "Lokus" terimi gen sözcüğüyle az çok eşanlamlı olarak da sık kullanılır.)

Lola Montes, Max Ophuls'un çevirdiği fransız filmi. Konusu Cecil Saint-Laurent' nın bir yapıtından alınmış olan film, kral Bavyeralı Ludwig'in gözdesinin (Martine Carol canlandırdı) fırtınalı yaşamını, yükselmesi ve gözden düşmesini anlatır. Yönetmen bu filmiyle 50'li yıllardaki fransız sinemasının en olgun yapıtlarından birini vermiştir: görkemli dekor ve renk kullanımı, barok ve kapalı bir dünyanın en ince ayrıntılarına varıncaya kadar canlandırılması. Film Fransa'da gösterime çıktığında hiçbir ilgi uyandırmadı; bunun üzerine yönetmenin itirazına rağmen filmin daha ticari sayılan bir kopyası yapıldı.

Max Ophuls'un *Lola Montes* (1955) adlı filminin bir sahnesinde Martine Carol, Piéral ve Peter Ustinov (altta, solda)

X-Marinie kol.

LO-LANG → LUOLANG.

Lolita, Vladimir Nabokov'un romanı (1955). Orta yaşlı bir adamın (Humbert), çocukluktan genç kızlığa geçmekte olan bir kıza (Lolita), duyduğu sevgiyi konu alan bu romanda, Nabokov, baştan çıkarma, ayartma temasını değişik bir açıdan ele alırken, alışılmadık bir dişi tipi çizdiği gibi, Amerikalılar'ın çocuk ve genç kız hayalini bir parodi olarak işler. Roman, Stanley Kubrick'in bir filmine konu olmuştur (1962).

LOLLAND ya da **LAALAND,** Danimarka takımadalarının güney kesiminde ada, iki köprüyle Falster adasına bağlanır; 1 243 km²; 82 000 nüf. (1990). Yönetim merkezi *Maribo*. Şekerpancarı tarımı. Turizm (doğal rezervler, plajlar).

LOLLARD a. Tar. XIV. yy.'da tövbekârlara ya da sapkın mezhepten olanlara verilen ad.
—ANSİKL. *Almanya ve Hollanda'da.* 1315'e doğru sapkın bir öğretiyi yaydığı ve 1320'ye doğru Köln'de yakıldığı sanılan tarikat önderi Walter Lollhard'ın yandaşlarına yanlış olarak alman lollardları denildi. Gerçekte, lollard adı XIV. yy.'ın başında büyük salgınlar sırasında hasta tedavisiyle uğraşan derneklere verilirdi. "Lollard" ya da "lullard" adı (alm. *lullen* sözcüğünden, alçak sesle şarkı söylemek) bu derneklerin psalmistalarından gelirdi. Hollanda ve Aşağı Almanya'da tövbekâr elbisesi giyen ve katı bir yaşam süren kişi (ortak yaşam rahipleri, fraticellolar, vb.) lollarddı.
•*İngiltere'de.* Lollardlar deyimi çok erken bir dönemde Wycliffe'in yandaşları için kullanıldı. Bu "Havarilere benzeyen" insanların öğretileri kendilerinden şüphelenilmesine yol açtı (1377). Verdikleri vaazlar Sussex ve Kent'te bir köylü ayaklanmasını körükledi. Jack Straw ve Wat Tyler'in yönetimindeki köylüler soyluları ve kilise adamlarını katlettiler, Londra'yı istila ettiler (1381). Richard II ve Canterbury başpiskopusu William Courtenay eylemi kanlı bir biçimde bastırdı. Londra'da toplanan bir din adamları kurulu (1382) lollardların önerilerinden on tanesini sapkınlıkla niteledi: Henry IV onlara karşı *De haeretico comburendo*'yu ilan etti (1401). Konstanz konsili'nde, Wycliffe'in öğretilerinin mahkûm edilmesi (1415) lollardların etkinliklerine son vermedi. Ancak, kutsamayı reddetme ve kilise mallarına elkonulması gibi konularda aynı düşünceyi paylaşmalarına karşın, başka noktalarda birçok mezhebe bölündüler. Reform'la birlikte lollardcılık hemen hemen ortadan kalktı: lollardcılığın kesin bir devamı yoktur, yalnızca lollardlar ve protestanların öğretileri arasında benzerlikler vardır.

LOLLOBRİGİDA (Gina), italyan sinema oyuncusu (Subiaco 1927). 1946 yılında sinemaya başladı. *Achtung! banditi* (C. Lizzani) [1951] ve *Kahraman âşık* (Fanfan la Tulipe) [Christian-Jaque, 1951] filmleriyle ünlendi. Ardından *Gece güzelleri* (Belles de nuit) [R. Clair, 1952]; *Pane, amore e fantasia* (L. Comencini, 1953), *Trapez* (Trapèze) [C. Reed, 1955], *Notr Damın kamburu* (Notre-Dame de Paris) [J. Delannoy, 1956], *Hz. Süleyman ve Saba Melikesi* (Solomon and Sheba) [K. Vidor, 1959], *Güzel bir sonbahar* (Un bellissimo novembre) [M. Bolognini, 1968], *Yaklaş fakat soyunma* (Roi, Dame, Valet) [J. Skolimowski, 1972] gibi filmleri çevirdi.

LOLO a. *Arg.* Oyuna getirip aldatmaya yönelik sözler, davranışlar: *Bize de mi lolo?*

LOLO a. Tibet-birman dili. (Çin'in güneyinde [Yünnan], Laos'un ve Vietnam'ın kuzeyinde 3 milyon kişi bu dili konuşur.)

LOM, Batı Bulgaristan'da ırmak, Balkanlar'daki Midjur dağından (2 169 m) doğar. 90 km. Bulgar platosunu geçer ve Lom kentinde Tuna'ya kavuşur (sağ kıyıdan).

LOM ya da **RUSÇUK LOMU,** Bulgaristan'da ırmak; 25 km. Rusçuk'ta Tuna' ya kavuşur (sağ kıyıdan). Doğu Önbalkan platosunu akaçlayan üç ırmaktan oluşur: *Çerni Lom* (ya da *Kara Lom*), *Malki Lom* (ya da *Küçük Lom*) ve *Beli Lom* (ya da *Ak Lom*).

LOM, esk. **Lom Palanka,** Bulgaristan' da kent, Tuna'nın sağ kıyısında, Lom ırmağının Tuna'ya kavuştuğu yerde; 28 000 nüf. Sofya'nın Tuna kıyısındaki limanı. Linyit işletmesi. Şeker fabrikası. Elektrikli gereçler sanayileri.

LOMA a. Mande öbeğinden nijer-kongo dili. (Gine'de ve Liberya'nın kuzeyinde konuşulur.)

LOMA a. (tepecik anlamında isp. sözc.). Coğ. Peru ve Şili'de kıyı bozkırı; yazın çöl görünümündedir; ama kışın (yağışlı mevsim) yıllık bitkilerle, yumrulu ve soğanlı türlerle örtülür.

LOMA dağları, Sierra Leone'nin doğu-

sunda dağ kütlesi (en yüksek noktası Bintimane doruğudur); 1 948 m.

LOMAMİ, Zaire'de ırmak, Zaire'nin kolu (sol kıyı'dan); yaklş. 1 450 km. Zaire ırmağına paralel olarak aktıktan sonra İsangi' de bu ırmağa kavuşur. Likoto'nun aşağı kesiminde ulaşıma elverişlidir.

LOMAS DE ZAMORA, Buenos Aires'in güneyinde konut ve sanayi banliyösü; 510 000 nüf. (1991). Kimya. Elektrikli gereçler sanayisi.

LOMAZZO (Giovanni Paolo), italyan ressam ve sanat yazarı (Milano 1538 - *ay. y.* 1600). 33 yaşında kör olan bu sanatçı milano manierismosunun temsilcisi sayılır. Lomazzo, sanat üzerine, Vasari'ninkinden çok farklı bir anlayışta, iki kuramsal sentez kitabı kaleme aldı: "manierismonun kutsal kitabı" diye de adlandırılan *Trattato dell'arte della pittura, scoltura e architettura* (Resim, heykel ve mimarlık sanatları üzerine inceleme) [1584] ve *İdea del tempo della pittura* (Resimde zaman kavramı) [1590]. Bu yapıtlarda lombardia sanatı, Leonardo da Vinci, Michelangelo ve "yılankavi çizgi" üzerine önemli bilgiler bulunur.

LOMBALİZASYON a. (fr. *lombalisation*). Patol. Omurganın bel-kuyruksokumu bölgesinde birinci kuyruksokumu omurunun belirginleşerek beşinci bel omuruna benzer duruma gelmesi biçiminde yapısal anomali. (Bu yüzden belin duruşunda bir dengesizlik ortaya çıkar, bu da bel ağrılarına, hatta siyatiklere neden olabilir.)

LOMBAR ya da **LUMBAR** a. Denizc. **1.** Bir geminin bordalarına açılmış ve top namlularının geçmesine ya da kamaralarla bataryaların havalandırılmasına yarayan dört köşe delik. **—2.** *Lombar ağzı*, bir geminin bordasına açılan ve bir merdivenle *(lombar ağzı merdiveni)* güverteye giriş çıkışı sağlayan geçit. (Büyük savaş gemilerinde baştaki lombar ağızları mürettebata, kıç iskeledekiler küçük rütbeli subaylara, kıç sancaktakiler ise büyük rütbeli subaylara ve amirallere ayrılmıştır.) || *Baş lombarı*, bir geminin baş tarafına en yakın son lombar. || *Büyük lombar kapısı*, büyük boy denklerin ve sandıkların gemiye alındığı büyük lombar. || *Firengi lombarı*, güverteye giren suların kolayca boşalması için küpeşte altlarına açılmış delik. || *Kıç lombarı*, bir geminin kıç tarafına en yakın son lombar.
—Ask. denizc. *Lombar ağzı*, deniz kuvvetlerinde nizamiye kapısına verilen ad.

LOMBARD (Lambert), liègeli sanatçı ve şair (Liège 1505 - *ay. y.* 1566). Middelburg'da J. Gossart ile çalıştığı sanılır. 1533'te Liège piskopos-prensi Évrard de La Marck'ın hizmetine girdi. 1537'de ingiliz kardinal Reginald Pole ile birlikte Roma'ya gitti; orada Vasari ile tanıştı, Liège'e döndükten sonra, 1539'da bir atölye açtı; F. Floris, L. De Heere, W. Key gibi sanatçılar bu atölyede yetişti. Lombard Rönesans'a özgü görüşlerin ve biçimlerin yayılmasında önemli bir rol oynadı.

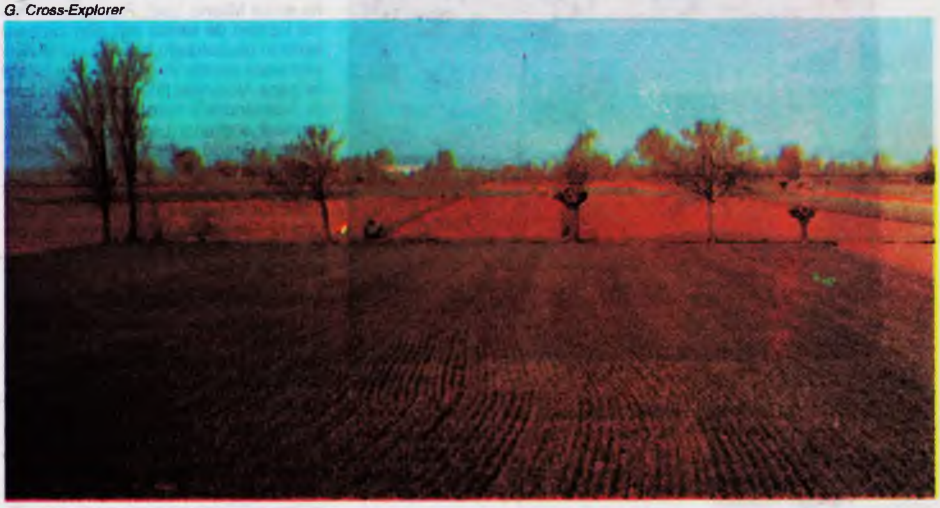
LOMBARDİA, İtalya'nın kuzeyinde bölge, yüzölçümü 23 857 km². Ülkenin en kalabalık bölgesidir (8 898 951 nüf. [1989]). Dokuz yönetim çevresine (Bergamo, Brescia, Como, Cremona, Mantova, Milano, Pavia, Sondrio ve Varese) ayrılan Lombardia'nın merkezi Milano'dur. B.'sında ve G.'inde Piemonte ve Emilia, D.'sunda Veneto, K.'inde İsviçre vardır. Hem Po ovasının merkezinde, hem de Alpler'i aşan büyük karayolları (özellikle Sankt Gothard'dan geçen karayolu) üzerinde olduğundan konumu çok önemlidir. Bölge toprakları üç ana bölüme ayrılır. Kuzey dağlarla kaplıdır (yüzölçümünün % 40'ı); buzul aşındırması, Alpler ve Önalpler'de büyük vadiler (Adda vadisi gibi) açmış ve Alpler'in eteğinde göller (Maggiore, Como, İseo, Garda) oluşturmuştur. Burası, hayvancılık, ormancılık, hidroelektrik üretimi ve turizm bölgesidir. Alpler'in aşağısında bir buzultaşlı tepeler çizgisi ve kaba alüvyonlardan oluşan, bu nedenle geçirimli ve kuru bir "yüksek ova" uzanır (yüzölçümünün % 35'i). Daha G.'de, ince alüvyonlu, nemli "alçak ova" (yükselti 100 m'nin altında) Po'ya doğru yavaş yavaş alçalır. Gür akarsuların (Ticino, Adda, Mincio) geçtiği tepeler ve ovalar, yarı karasal iklimin etkisindedir. Milano'nun K.'inde bulunan ve eskiden beri ipekböcekçiliği merkezi olan yüksek ova, önemli sanayi kuruluşlarının yer aldığı bir kesimdir; buna karşılık, yukarı kesimde toprağa sızmış suların yüzeye çıkması *(fontanili)* sayesinde bol bol sulanan alçak ovaysa verimli bir tarım alanıdır.

Elverişli bu iki etmenin bir araya gelmesi sayesinde, Lombardia iktisadi yaşamın her alanında ayrıcalıklı bir yer edinmiştir.

lombarlar

G. Cross-Explorer

Lombardia
Po ovasının Milano'nun güneyindeki kesiminden bir görünüm

Modern tarımla yüksek verim elde edilmektedir. Dağlarda yapılan hayvancılığın, tepelerdeki bağcılığın dışında tarımsal üretimin (pirinç, buğday, mısır ve yem bitkileri) büyük bölümü alçak ovada toplanır. İtalya'daki büyük baş hayvanların % 20'sine yakını Lombardia'da, özellikle Lodigiano'dadır. Ama sanayi çok daha önemlidir (İtalya'da sanayi kesiminde çalışanların % 30'una yakını). Sanayi, büyük ovanın özellikle Milano ve Alpler'in etekleri arasında kalan bölümünde toplanır. Başta makine ve elektrikli gereçler yapımı, kimya, tekstil olmak üzere tüm sanayi kollarına rastlanır. Güçlü bir hizmetler kesimi, öncelikle yatırım ve taşımacılık alanlarında bu sanayiyi tamamlar. İtalya'nın iktisadi başkenti Milano'yla başlıca merkezleri K.'de Varese, Como, Bergamo ve Brescia, G.'de Pavia, Cremona ve Mantova olan kırsal kesim arasında sağlam bir kent ağı kurulmuştur. Yine de sorunsuz olmayan Lombardia, İtalya'nın en zengin ve en hareketli bölgesidir.

LOMBARDİA a. (öz. a. *Lombardia*'dan). [Tamlayan olarak] Lombardia ile ilgili, Lombardia'ya ilişkin.
—Bank. *Lombardia oranı*, Almanya'daki ticari bankalar için, finansman yenileme işlemlerinde uygulanmak üzere, Bundesbank tarafından saptanan "hisse senetleri ve tahviller üzerine avans" oranı.
—Güz. sant. *Lombardia okulu*, Lombardia'da gelişen sanat okulu. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Paleogr. *Lombardia yazısı*, VII. yy.'dan XII. yy.'a dek Kuzey İtalya'da kullanılan işlek küçük yazı.
—ANSİKL. Güz. sant. *Lombardia okulu.* •*Mimarlık.* Lombardia'daki kiliselerin pek çoğu XI. ve XII. yy.'lardan kalmadır. Milano'daki S. Ambrogio'da 1100'e doğru yapılan onarım çalışmaları, roman mimarlığının gelişmesinde önemli bir yer tutar. Çok geçmeden lombardia yapılarına özgü bazı çizgiler belirginleşti: Emilia kiliselerine göre oldukça hantal cepheler ve fazla gelişmemiş payanda ayakları; Pavia, Como ve Bergamo kiliselerinde, kalkan duvarının hemen altında yer alan sırakemerli galeriler; taçkapıları ve cepheleri süsleyen, fantastik hayvan motiflerinin bolca kullanıldığı heykeller. XIV. yy.'da gotik mimarlık ve heykelcilik Bergamo, Milano ve Cremona'da etkinlik gösteren Campione kökenli heykelcilerle (Campionesi) temsil edildi. XV. yy.'da yeni mimarlık kavramları, birçok bakımdan Bramante'ye öncülük eden, Brunelleschi'nin öğrencisi Filarete tarafından Milano'ya getirildi. XVI. yy.'da, L. Leoni, özellikle de P. Tibaldi, bu kentte,

LOMBARDİA OKULU

Aziz Carlo Borromeo'nun vebalılan ziyareti
Giovanni Battista Crespi'nin 1602-1610 arasında yaptığı *Aziz Carlo Borromeo'nun yaşamı ve mucizeleri* dizisinden bir resim *(Milano duomosu)*

Scala

Scala

[illegible]'da San Satiro kilisesi'nin Bramante tarafından 1482-1486 arasında yapılan sekizgen vaftizhanesi (pişmiş toprak friz Agostino de Fondutis'in yapıtıdır)

iddialı ve karmaşık bir manierismonun önde gelen sanatçıları oldular. Barok dönemde (XVII. yy.), Lombardia'da, Fabio Mangone (Milano'da Collegio elvetico, 1608) ve Richini ile (aynı yapının [bugün Devlet arşivi] cephesi ve Brera sarayı) pek parlak olmayan bir mimarlık gelişti.
•*Resim*. XVIII. yy. sonlarında rahip Lanzi, aynı ad altında toplanamayacak kadar birbirinden farklı Mantova, Modena, Parma, Cremona, Milano ve Lombardia okullarından söz eder. XV. yy.'ın ikinci yarısına egemen olan Foppa, ilk Milano okulunun kurucusu olarak kabul edilebilir. Mimar ve ressam Bramante, öğrencisi Bramantino ve A. Bergognone, yeni Milano okuluna bağlıydı. Bu okul, Boltraffio, Cesare da Sesto, Marco d'Oggiono, F. Melzi, Luini ve Solario'nun da etkilediği Leonardo'nun inceliğinin ve gerçekçiliğinin izlerini taşıyordu. Dönemin en usta ressamlarından biri olan ve B. Lanino gibi sanatçıları yetiştiren G. Ferrari, eski okula bağlıydı. XVI. yy.'ın sonunda, Carlo ve Federico Borromeo'nun desteklediği parlak bir ressamlar topluluğu (G.B. Crespi, Morazzone, Procaccini, D. Crespi), Karşı Reform'un ilan ettiği kuralları uyguladı. XVII. yy.'da F. Del Cairo, kendinden öncekilerin yaptıkları araştırmaları çarpık bir yönde geliştirdi. XVIII. yy.'da ise, yalnızca Filippo Abbiati (Magnasco'nun ustası) ve A. Appiani (Brera pinakoteği'nin kurucusu) dikkati çektiler.

Pietro **Lombardo** Venedik'te Santa Maria dei Miracoli kilisesi (1481-1489)

Scala

Lombardia birliği, 1167 martında, imparator Friedrich Barbarossa'nın haksız girişimlerine karşı direnmek için Cremona, Mantova, Brescia ve Bergamo (daha sonra Milano, Lodi, Piacenza ve Parma kentleri de katıldı) adlı dört lombard kentinin oluşturduğu birlik. Bu birlik aynı yılın aralık ayında Verona birliği ile birleşti ve papa Alexander III'ün desteğini kazandı. Alessandria'yı kurdu ve Friedrich Barbarossa'ya direndi (Legnano savaşı, 1176, Venedik-Grado mütarekesi 1177). Friedrich Barbarossa Konstanz barışı'yla birliği tanımak zorunda kaldı (1183). —1226 martında imparator Friedrich II'ye karşı yeni bir Lombardia birliği kuruldu. Bu birlik 1237'de Cortenuova'da Friedrich II tarafından ezildi.

LOMBARDİA LEHÇESİ a. İtalyanca'nın Lombardia'da konuşulan kuzey lehçesi (ancak Mantova, Voghera ve Pavia'da bu lehçe yerine emiliano-romagnolo lehçesi konuşulur).

LOMBARDİSCH-VENEZİAN KRALLIĞI, Avusturya imparatorunun 7 nisan 1815'te İtalya'daki Napoléon krallığı'nın düşmesinden sonra Viyana kongresi'nde yeniden ele geçirdiği italyan topraklarına (Milano bölgesi ve eski Venedik Cumhuriyeti'nin toprakları) verdiği ad. Avusturya egemenliği gizli derneklerin kurulmasına yol açtı, bu derneklerin hemen ezilmesine çalışıldı (F. Confalonieri, S. Pellico). Metternich'in düşmesi, Radetzky'in birliklerinin kovulmasıyla sonuçlanan (18 -22 mart 1848) Milano ayaklanmasına ve Manin'in San Marco Cumhuriyeti'ni ilan ettiği Venedik ayaklanmasına yol açtı. Bu iki bölge kısa bir süre için Piemonte krallığı'yla birleştiyse de Avusturyalılar geri döndü (temmuz 1848) ama Venedik ancak 22 ağustos 1849'da teslim oldu. 1857'ye kadar genel vali görevini sürdüren Radetzky kanlı bir bastırma hareketine girişti. Yenilen Avusturya önce Lombardia'yı (Zürich, 1859), sonra Venezia'yı (Prag, 1886) terk etti. Lombardia ve Venezia İtalya krallığı'na katıldı.

LOMBARDLAR, Doğu Germenler grubundan halk.
• *Tarih*. Lombardlar tarihte İ.Ö. 5 yılında ortaya çıktılar. Aşağı Elbe'de Tiberius karşısında yenilgiye uğrayınca G.D.'ya doğru ilerlediler ve VI. yy.'ın başında Pannonia'ya geldiler. Wacho'nun hükümdarlığı (510'a doğr.-540) altında Dalmaçya'ya yaptıkları akınları artırdılar ve ariusçuluğu benimsediler. Iustinianos, Pannonia'nın bir bölümünü onlara bıraktı (546). Daha sonra Bizans İtalyası'na girdiler. 568'de, kıyı boyu dışında, Venezia'yı işgal edip, 569'da Po ovasının önemli bir bölümünü kontrolü altına alan Alboin, Pavia'yı kuşattı ve ele geçirdi (569-572). Aynı dönemde lombard dukaları Toscana'yı işgal ettiler ve 575'e doğru Spoleto ve Benevento dukalıklarının temellerini attılar. Bizans topraklarının işgali VII. yy.'ın ilk yarısında da sürdü (Cenova 640'a doğru işgal edildi). Aribérto I döneminde (653-661) Lombard devleti resmen katolikliği kabul etti. Liutprando (712-744) İtalya'nın fethini tamamlamaya (739'da Roma kuşatıldı) ve papalık otoritesinden yararlanmaya kalkıştı. Bizans direnişinin merkezi olan Ravenna, kral Aistolf'un eline düştü (751). Papanın çağrısıyla Kısa Pépin, iki sefer düzenleyerek (754-756) Lombardlar'ın kralını fethettiği toprakları aziz Petrus ülkelerine (Kilise Devletleri) "geri vermeye" zorladı. Aistolf'un yerine geçen Desiderio (756-774) öncelinin yayılma siyasetini sürdürmek istediyse de Charlemagne'a tutsak düştü. Charlemagne kendini Lombardlar'ın kralı ilan etti ve Spoleto dukası İldebrando kendisine boyun eğdi. İldebrando ölünce Spoleto krallığa katıldı. "Lombardlar'ın kralı" unvanı Charlemagne ile birlikte ortadan kalktı. Benevento dukalığı 1047'ye kadar imparatordan bağımsız kaldı.
• *Uygarlık*. Başkenti Pavia'da olan kral, büyük toprak sahipleri tarafından seçilir ve sadık adamları *(gasindi)* ile yurtluklarının yöneticilerinden *(gastaldi)* güç alırdı. Dukalık babadan oğula geçerdi. Krallık üç bölgeye bölünmüştü, bu üç bölge kendi içlerinde otuzar dukalığa ayrılmıştı. Spoleto ve Benevento dukalıkları gerçekte bağımsızdı. Lombardlar boşta olan yurtlukları şahıs mülkiyeti haline getirdiler, ama stratejik noktalarda yüzer kişilik topluluklar *(arimannia)* halinde yaşadılar. Rotharì'nin *"Edictus Langobardorum"*'undan (643) öğrendiğimiz lombard hukuku XI. yy.'a kadar kullanıldı, ama sayıları az olan fatihler çok önceden romalılaşmışlardı. VIII. yy.'da krallar manastırları ve bilginlerini (Paulus Diaconus) korudular. Frank istilasından sonra, Lombardia Kuzey İtalya'nın bir bölümünün adı olarak kaldı.

LOMBARDOLAR, italyan mimar ve heykelciler. —PIETRO (Carona, Lugano, 1435'e doğr. - Venedik 1515) mimar Martino Lombardo'nun oğluydu. Venedik'te Frari ve S. Zanipolo'daki mezarlar (P. Malipiero, P. Mocenigo) için heykeller yaptı. Mimarlık alanındaki başyapıtı S. Maria dei Miracoli kilisesi'dir; renkli taş kakmalarla mimarlığın ritimlerini vurguladı ve duvar yüzeylerine zengin bir görünüm kazandırdı; böylece yeni mimarlığın klasik ilkelerini venedik zevkine uygulayarak Doğu üslubunda çokrenkli yapıtlar verdi (P. Lombardo'nun 1487'de Büyük Kanal kıyısında yaptığı Dario sarayı'nın cephesi). 1488'de Scuola Grande di S. Marco'nun yapımına başladı, daha sonra Dukalar sarayı'nı yapmakta olan Rizzo'nun yerini aldı (1498-1511) ve Coducci'den sonra Vendramin-Calergi sarayı'nı tamamladı (1504 -1509). —Oğlu TULLIO (? 1455'e doğr. - Venedik 1532) S. Maria dei Miracoli ve Scuola di S. Marco'nun yapımında babasıyla birlikte çalıştı. A. Vendramin'in mezarı için yaptığı figürlerde ve Scuola di S. Marco'nun kabartmalarında da görüldüğü gibi, Antikçağ heykelciliğinden esinlendi. G. Guidarelli'nin Ravenna'daki yatık heykeli de onun yapıtıdır. —ANTONIO (? 1458'e doğr. - Ferrara 1516'ya doğr.), Pietro'nun öbür oğlu ve çalışma arkadaşı; özellikle Padova'daki Santo'da bulunan bronz alçakkabartmasıyla tanınır: *Bir çocuğa annesinin masumiyetini açıklatan S. Antonio.*

LOMBARDO TOLEDANO (Vicente), meksikalı siyaset adamı (Teziutlán, Puebla, 1894 - Mexico 1968). Hukukçuydu, Cárdenas'ın danışmanlığını yaptı, katolikken marxçı-leninci görüşleri benimsedi. Özellikle 1938'de Latin Amerika emekçileri konfederasyonu'nun kuruluşuna katılarak Güney Amerika işçi hareketinde çok önemli bir rol oynadı.

LOMBARDUS (Petrus) → PETRUS LOMBARDUS.

LOMBARTROZ a. (fr. *lombarthrose*). Omurganın bel bölgesinde beliren yozlaşma hastalığı.
—ANSİKL. Lombartroz omurlar arası disklerin yozlaşması ya da omurlar arasında osteofiz (papağan gagaları) oluşması biçiminde ortaya çıkar; bu durum omurların sertleşmesine ve bel ağrılarına neden olur.

LOMBOK, Endonezya'da ada, G.'inde

Hint okyanusu, K.'inde Cava denizi vardır; *Lombok boğazı* ile Bali'den, Alas boğazıyla da Sumbava'dan ayrılır; 5 435 km²; 2 200 000 nüf. (1990). Merkezi *Mataram* (batı kıyısında). K.'inde Rinjani (3 726 m) yanardağ kütlesinin yükseldiği dikdörtgen biçimindeki bu ada, ekvatorun biraz güneyindedir. Sulanan çeltik tarlaları. Kurak topraklarda kahve, manyok, yam ve yerfıstığı yetiştirilir. Tütün en önemli ticari tarım ürünüdür.

Halkının % 95'i müslüman olan adaya müslümanlık Cava Müslüman krallığı'nın üçüncü hükümdarı Trenggana (1521 -1546) tarafından getirildi. Adanın hemen hepsi müslüman olan yerli halkı Savaklar müslümanlık öncesi âdet ve geleneklerini de sürdürürler.

LOMBOK boğazı, Güney-doğu Asya'da deniz kolu, B.'daki Bali ve D.'daki Lombok arasında Hint okyanusuyla Cava denizi'ni birbirine bağlar. Dev petrol tankerleri bu boğazdan geçer.

LOMBOSİYATİK a. (fr. *lombosciatique*'ten). Patol. Bel ağrısı ile birlikte görülen siyatik.

LOMBOSTAT a. (fr. *lombostat*). Cerr. Omurganın bel bölgesini desteklemeye yarayan ortopedik korse.

LOMBOTOMİ a. (fr. *lombotomie*). Cerr. Bel bölgesini açma ameliyatı. (Özellikle böbrek ve böbrek havuzcuğu hastalıklarında uygulanır.)

LOMBOZ ya da **LUMBUZ** a. Denizc. **1.** Bir geminin kamaralarını ve alt güvertelerini havalandırmak ve aydınlatmak için güvertelere ya da bordalara açılan, kalın bir camla donatılmış, sımsıkı kapanabilir, genellikle yuvarlak pencere. (Lombozlar sabit oldukları gibi menteşeler çevresinde de dönebilir; menteşeli olanlar tekne içine yerleştirilmiş bir çerçeveyle berkitilir.) [Bk. *ansikl.* böl. Ask. denizc.] **—2.** *Lomboz camı*, lomboz çerçevelerine takılan, mercek biçiminde, kalın cam. || *Lomboz kaşı*, güverteden akan ya da yağmur nedeniyle kaplamalar üzerinden süzülen kirli suların lomboz camlarını kirletmemesi için lombozların üst bölümüne kaynak edilen yarımay biçiminde sac oluk. || *Lomboz kelebeği*, lombozu ve kör kapaklarını sıkıca kapatmayı sağlayan ve lomboz kapağındaki damaklara oturtulup sıkılan, kelebek biçiminde somun. || *Lomboz manikası*, seyir sırasında bir kamarayı daha kolay havalandırmak için lombozlara içerden dışarı doğru sürülen sactan silindirsel boru. || *Lomboz suluğu*, lombozlardan içeri sızan suların toplanması için lombozların alt bölümlerine takılan, istendiğinde sökülebilir kap. || *Döner lomboz*, kaptan köprüsünün önüne yerleştirilen ve büyük bir hızla dönen yuvarlak cam. (Merkezkaç kuvveti yağmur damlalarını ve dalga serpintilerini savurduğu için bu cam her zaman temiz kalır.) || *Güverte lombozu*, alt bölmeleri aydınlatmak için üst güvertelere açılan, kalın camlı yuvarlak delik.
—Ev eşy. Bir yemek fırını ya da çamaşır makinesinde kapının kalın camlı bölümü. (Buradan işin akışı kontrol edilebilir.)
—Havc. Bir uçağın gövdesine ya da bir uzay gemisinin çeperlerine yerleştirilen, genellikle oval ya da yuvarlak biçimli sımsıkı kapalı pencere.
—ANSİKL. Ask. denizc. Nükleer tehlikenin yaygınlaşması, savaş gemilerinin yapımında lomboz kullanılmasını yasaklamıştır. 1960'tan bu yana hizmete giren savaş gemilerinin teknesinde çok sınırlı sayıda delik vardır, ancak taktik nükleer mermilerin patlaması sonucu oluşan ışınım tehlikesinden korunmak için hiç lomboz yoktur.

LOMBROSO (Cesare), italyan kriminoloji uzmanı (Verona 1835-Torino 1909). 1862'de Pavia Üniversitesi'nde akıl hastalıkları üstüne dersler verdi, Pesaro Psikiyatri hastanesi yönetmeni (1871), sonra Torino Üniversitesi psikiyatri profesörü oldu (1869). Lombroso'ya göre, kalıtımın ve sinir hastalıklarının etkisi, suçlunun psikolojisinde temel bir rol oynar ve onun sorumluluğunu azaltır. Demek ki, suçlu her şeyden önce bir hastadır. Lombroso şu sınıflamayı önerir: anatomik, fizyolojik ve psikolojik izlerle nitelenen doğuştan suçlular; deli suçlular; rastlantı sonucu suçlular; alışkanlık nedeniyle suçlu olanlar ve tutku kurbanı suçlular. *L'Uomo Delinquento* (Suçlu insan) [1875] ve *Il Crimine, Causa e Remedi* (Suç, nedenleri ve çareleri) [1899] adlı yapıtları yayımlamıştır.

LOMÉ, Togo'nun başkenti; 375 000 nüf. (1989). Başlangıçta kıyı şeridinde kurulan kent, kuzeye doğru gelişti. Hem yönetim, hem ticaret (yeni bir liman düzenlemesi gerçekleştirildi) hem de sanayi (petrol rafinerisi; plastik maddeler, çimento, çelik ve besin sanayisi) merkezidir. Üniversite. Uluslararası havalimanı.

Lomé antlaşması, 28 şubat 1975'te imzalanan ve 46 Afrika, Karayib ve Büyük Okyanus ülkesini (AKP) beş yıl süreyle Avrupa topluluklarına bağlayan antlaşma. Kalkınma için tüm yardım tekniklerini harekete geçiren bir işbirliği sistemi öngören ve Yaoundé antlaşması'nı genişleten Lomé antlaşmaları, 1975 sonunda yürürlüğe girdi. 1979, 1984 ve 1989'da yenilendi. İşbirliği için öngörülen 5 yıllık süre son toplantıda 10 yıla çıkarıldı. Bugün bu antlaşma, AT ülkeleri ile 69 AKP ülkesini bir araya getirmektedir.

LOMECHUSA a. (yun. *loma*, saçak ve *kysis*, dökme eylemi). Karınca yuvalarında yaşayan, çok küçük bedenli kınkanatlı cinsi. (Arka kesimdeki kıllarından çıkardığı bir salgı sayesinde işçi karıncaları uyuşturarak, karınca yavrularıyla beslenir. Kısakanatlıböcekgiller familyası.)
—ANSİKL. *Lomechusa*'nın *trikom* denen ve karıncaların çok sevdiği eterli bir sıvı salgılayan kıl saçakları vardır. Karıncalar bu salgıya karşılık, *Lomechusa*'ları besler, larvalarını büyütür, *Lomechusa*'ların karınca yumurtalarını ve yavrularını yemesine göz yumarlar. "Semfili", karıncalarda toplumsal bir hastalıktır.

LOMELLİNA, İtalya'da bölge, Lombardia'da (Pavia ili), Ticino, Po ve Sesia'yla sınırlanır. Genç Dördüncü Zaman alüvyonlarıyla kaplı bu az verimli bölge, sık bir kanal ağı sayesinde verimli hale getirildi ve pirinç üretilmeye başlandı. Başlıca kent *Vigevano*.

LOMÉNIE DE BRIENNE (Étienne Charles DE), fransız din adamı ve siyasetçi (Paris 1727 - Sens 1794). 1763'te Toulouse başpiskoposluğuna getirildi; Maliye bakanı Calonne'un reform önerisini geri çeviren (1787) komisyonun başkanıydı. Calonne bu olaydan sonra istifa edince aynı yılın mayısında, Loménie de Brienne onun yerini aldı. Doğruluğunu kabul etmek zorunda kaldığı Calonne'un reform tasarısını, Paris parlamentosu'nun muhalefetine karşın, kralın onayıyla benimsetmeye çalıştı; parlamento üyelerini sürgün etti ve tutuklattı. Giderek siyasal yalnızlığa düştü; États généraux'yu toplantıya çağırmaya zorlanınca ağustos 1788'de istifa etti. 1788'de kardinalliğe yükseltildi; iki yıl sonra, devlet işlerine Kilise'nin karışmamasını onayladıysa da 1793'te hapse atıldı, bir yıl sonra da hapiste öldü.

LOMÉNIE DE BRIENNE ailesi, kökeni Flavignac yakınındaki Loménie şatosu'na dayanan ve 1623'te Brienne kontluğu'nu elde eden fransız aile. —ANTOINE (Paris 1560- *ay. y.* 1638), Devlet bakanıydı. —HENRİ AUGUSTE (Paris 1595 - *ay. y.* 1666), bir öncekinin oğlu; nazik diplomatik görevlerde bulundu; 1638-1663 arasında dışişlerinden sorumlu Devlet bakanlığı yaptı. —HENRİ LOUIS (Paris 1635 - Château - Landon 1698), bir öncekinin oğlu; babasıyla birlikte Devlet bakanlığı yaptıktan sonra, 1664'te Oratoire tarikatına girdi: 1670'te tarikattan çıkarıldı.

Y. Travert

Lomé'den bir görünüm (ön planda Bağımsızlık meydanı)

LOMİ (Orazio) → GENTİLESCHİ.

LOMME, Fransa'da kanton merkezi, Lille'in batı banliyösünde; 26 807 nüf. (1992). XV. yy.'dan kalma kilise. Tekstil. Toptan ticaret merkezi.

LOMOND *(loch)*, İskoçya'nın en büyük gölü, Glasgow'un K.-B.'sında; 38 km². Doğusunda *Ben Lomond* tepesi (973 m) yükselir.

LOMONOSOV (Mihail Vasiliyeviç), rus yazar ve fizikçi (Denisovska, bugün Lomonosovo, Arhangelsk ili, 1711 - Petersburg 1765). Bir balıkçının oğluydu, evinden kaçtı ve o dönemde Rusya'nın tek öğretim kurumu olan Slav-yunan-latin akademisi'ne girdi. Öğrenimini Almanya'nın Marburg kentinde, filozof ve matematikçi Wolff'un yanında, daha sonra da Freiberg'de sürdürdü. Petersburg'a dönüşünde, üniversitenin fizik ve kimya profesörlüğüne atandı. Bu dönemden sonra fizikçi ve yazar olarak çok başarılı bir meslek yaşamı oldu. Havanın, maddenin ve elektriğin yapısı üzerine önemli kuramsal çalışmalar yaptı. Yalnız vurgulu heceleri hesaba katan bir vezin sistemini benimseyerek şiire yenilik getirdi, ayrıca slavoncanın üstün bir yer tuttuğu soylu üslup, daha yalın olan ortalama üslup ve halk deyişlerine de yer veren sıradan üslup olmak üzere üç tür üslup belirleyerek edebiyat dilini yeniledi (*Rosiyskaya grammatika*, 1755; *Predisloviye o polze knig kenkovnıyh rossijs kom jaziyke*, 1757). Od türünde büyük başarı sağladı (*Na vzjatije Hotina*, 1739). Yelizaveta döneminde saray şairi olan Lomonosov, ayrıca iki trajedi ve manzum mektuplar yazdı. Puşkin'in de belirttiği gibi, Lomonosov Ruslar için "ilk üniversite" oldu.

A.P.N.

Mihail Vasiliyeviç Lomonosov

LOMONOSOV akıntısı, Atlas okyanusu'nun tropikal kesiminde altakıntı; Güney ekvator akıntısının birkaç yüz metre altında D.'ya doğru akar. Gine körfezine doğru yavaş yavaş (2-4 km/s) akan bu ters akıntı, ekvator karşıakıntısını dengeler.

Lomonosov Devlet üniversitesi, Rusya'nın başkenti Moskova'da kurulmuş üniversite. 1953 yılında faaliyete geçen bu mimarı bütün 37 binadan oluşur. Binaların ortasında 32 katlı ve 240 metre yüksekliğinde büyük bir yapı yer alır. Moskova'nın merkezinde eski Devlet üniversitesi bulunur.

LOMONOSOV sırtı ya da **dağı,** Kuzey Buz denizi'nde uzun (1 800 km) ve dar (60-200 km) dağ, Kuzey Kutup noktasının altından geçer ve Sibirya (Laptev denizi) ve Kanada (Ellesmere adası) kıta kenarlarını birleştirir; Kanada'ya yakın olan bölümüne *Marvin sıradağı* da denir. Lomonosov sırtı, kesintisiz, hemen hemen düz

çizgi halinde uzanan, yüksek (en yüksek noktası 730 m) ve üstü masa gibi düz bir set oluşturur; 1 000 m'nin altında bütünüyle bağımsız hareket eden suların dolanımında ve biyolojik yapısında belirleyici rol oynar. Lomonosov sırtının eğik bir kıta horstu olduğu kabul edilir.

ŁOMZA, Polonya'nın kuzey-doğu'sunda kent, Narew kıyısında, (vadinin bataklık yapısının ortadan kalktığı yerde) voyvodalık merkezi; 38 000 nüf. Eskiden Mazovya'nın en önemli kentlerinden biriydi. Besin (bira fabrikaları, damıtımevleri), tekstil (ipek) ve kereste sanayileri. —*Lomza voyvodalığı* (6 684 km²; 343 500 nüf. [1989]). Kırsal kesimin (çavdar, patates) ağır bastığı bir ildir.

LONARDİ (Eduardo), arjantinli devlet adamı (Entre Ríos eyaleti 1896 - Buenos Aires 1956). Perón'a karşı çıktı. Perón'un düşüşünde Devlet başkanı oldu (eylül 1955), ama kasım ayında sol muhalefet tarafından istifa etmek zorunda bırakıldı.

LONATO, İtalya'da komün, Brescia'nın 20 km doğusunda, Garda gölü kıyısında; 9 900 nüf. 1796'da N. Bonaparte ve Masséna avusturyalı Quasdanovich'i (Wurmser ordusu) burada yendi (31 temmuz ve 3 ağustos).

LONC a. (fr. *longe*'dan). Binc. *Lonc dizgini* → ÇILBIR DİZGİN*İ.

LONCA a. (katalanca *llotja*, isp. *lonja*'dan). **1.** Eskiden aynı meslekten kimselerin, özellikle esnaf ve zanaatçıların çalışma ve pazar sorunlarını çözmek, mesleğe yeni eleman yetiştirmek amacıyla kurdukları birlik. **—2.** Bu birliğin üyelerinin toplandığı yer. **—3.** *Lonca ustası,* lonca başkanı.

—Güz. sant. *Lonca portreleri,* bir kuruluşun, bir hayır derneğinin, bir loncanın vb. üyelerini betimleyen tablolara verilen ad. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Tar. Belli bir mesleğin yürütülmesinde, üyelerini kolektif bir disiplin altına alan yarı resmi hukuka sahip iktisadi topluluk. (Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL. Güz. sant. Geçici bir toplantıyı ölümsüzleştirmek isteğinden doğan lonca portreleri yapma eğilimi, Hollanda resim okuluna birçok başyapıt kazandırdı: Flandre'da Teniers (*Arkebüzcülerin andı,* Viyana müzesi), Charles Emmanuel Biset, Pieter Meert'in (*Balıkçılar loncasının üyeleri,* Brüksel müzeleri) yapıtları arasında, özellikle de Hollanda'da "doelenstück"lere rastlanır. Van der Voort'un *(Düşkünlerevi yöneticileri)* ve J. A. Van Ravesteyn'ın *(Askeri şölenler)* ardından Frans Hals, *Aziz Georgius muhafız birliği subaylarının şöleni, Aziz Adrianus muhafız birliği subaylarının şöleni, Azize Elisabet hastanesi'nin yöneticileri, Düşkünlerevinin erkek ve kadın yöneticileri* (Haarlem) adlı yapıtlarıyla bu türde ün yaptı. Rembrandt da çok tanınmış toplu portreler gerçekleştirdi: *Dr. Tulp'un anatomi dersi* (1632, Lahey), *Gece* devriyesi, Kumaşçılar loncasının üyeleri* (Amsterdam). Lonca portreleri geleneği, daha az tanınan ressamlar eliyle sürdürüldü: Sandrart *(Yüzbaşı Bicker van Swieten'in bölüğü,* Amsterdam), Jan Maurits Quinkhard (Hocalar ve yöneticiler, 1732-1744, Amsterdam), Cornelis Troost (*Hekimler kurulu denetçileri,* Amsterdam). Toplu portreler Fransa'da da rağbet gördü. Bu ülkede, genellikle, belediye yüksek görevlilerini topluca betimleyen resimler yapıldı: Chalette (Toulouse müzesi), Ph. de Champaigne, Noël Hallé, Genç Frans Pourbus, Largillière (Carnavalet müzesi) bu tür tablolar gerçekleştirdiler. Aynı yüksek görevlilere, Paris'te St-Étienne-du-Mont kilisesi'nde Largillière ve J.-F. De Troy'nun yaptıkları büyük boy exvoto resimlerinde de rastlanır. XIX. yy.'da Fantin-Latour, ortak bir ilgi çevresinde oluşmuş bu tür topluluklar üzerinde çalıştı: ressam, şair ya da müzikçi toplantılarını betimlediği "atölyeler". Max Ernst de, gerçeküstücü grubunu aynı biçimde resmetti (*Dostların randevusu,* 1922, Köln müzesi).

—Tar. XI. yy'dan Fransız devrimi'ne kadar loncalar, özellikle Fransa ve Hollanda'da iktisadi yaşamın başlıca çerçevesini oluşturdular. Değişik adlarla anılan ve çok çeşitli örgütlenme biçimleri gösteren loncalara Ancien Régime'in sonlarında genellikle "korporasyon" adı veriliyordu.

Meslek gruplarının kökeni çok eskilere dayanır: Fransa'nın güneyinde ve İtalya'da galya-roma kolejleri bazen bunların temel öğelerini sağladığı gibi, eski germen "gildleri" ya da kardeşlik tarikatları (confréries) da Fransa'nın kuzeyinde ilk loncaların hücrelerini oluşturmuş olabilir. Her ne olursa olsun, loncalar kesin biçimlerini ancak XI. yy.'ın sonunda almaya başladılar.

Loncalar, başlangıçta genellikle dinsel tapınma, karşılıklı koruma ve yardımlaşma amacına dönük topluluklardı. Zanaatkârlar ve tüccarlar, ortak yaşamları ve hakları bakımından bunlarda bir güvence buluyorlardı. Ama, loncalar, her şeyden önce karşılıklı rekabete karşı bir güvence sağlamaktaydı: kaynakları henüz sınırlı olan Batı dünyasında, servetlerin değilse de işin bölüşülmesi kaygısı vardı. Lonca, üyeleri arasında dayanışma sağlayıp tekelciliği önleyerek şans eşitliğini kurmak amacını güdüyordu. Bu yüzden, mesleki etkinlik sıkı kurallara bağlıydı: ustanın ancak bir tek atölyesi, sınırlı sayıda işçileri ve belirli aletleri olabiliyordu. Çok geçmeden fiyatlar saptanmaya, kalite denetimi yapılmaya, vb. de başlandı.

Mesleklere giriş birçok koşula bağlıydı. Genellikle kişinin özgür olması şart koşulmakta, ama girişte kadın ya da erkek farkı hemen hiç gözetilmemekteydi. XVI. yy.'dan başlayarak birçok meslekte protestanların ustalığı kabul edilmez oldu.

Topluluk, eşit üyelerden oluşmazdı. Çıraklar, kalfalar ve ustalar vardı. Mesleğe her yeni giren, mutlaka bir ustanın yanında çırak olarak işe başlamak zorundaydı: en az çıraklık süresi ve çırak sayısı kurallarla saptanmıştı. Usta olmak için gerekli sermayesi bulunmayan pek çok çırak, ücretli işçi, yani kalfa olurdu. Kalfalar, genellikle, loncalarda ikinci sınıf üyelerdi. Ortaçağ'da, bunların birçoğu ustalık aşamasına erişirken, daha XVI. yy. sonunda ast durumunda bırakıldılar. Bu yüzden, artık loncalardan bir çıkar ummayan kalfalar, kendi örgütlerini kurma yolunu tuttular. Her şeye karşın usta olmak isteyen çıraklara gelince, birtakım katı koşullara uymak zorundaydılar: XVI. yy.'da yaygınlaştığı gibi, ortaya bir başyapıt çıkarmak, giriş vergisi ödemek, armağanlar vermek, vb. Son olarak, buna bir başka koşul daha eklendi: veraset. Daha XVI. yy. sonunda kral tarafından ustalık beratlarının satılmaya başlaması, ustalığın oligarşik niteliğini büsbütün güçlendirdi. Topluluğun lideri durumunda olan "juré"ler bunların arasından seçiliyordu. Bunlar, kuralları ko[illegible] bunların uygulanmasını denetle[illegible]laşmazlık durumlar[illegible]da hakemlik etmek ve mali işlere bakmakla görevliydiler.

XI. yy.'dan XIII. yy.'a kadar olan dönem; loncaların kurumsal olarak yerleşmesi dönemidir. XI. yy.'da bir ölçüde barış döneminin gelmesi, ticaretin yeniden doğmasına yol açtı. Halk sınıfları yavaş yavaş özgürleştiler, kentler çoğaldı ve zanaat ve ticaret etkinlikleri yeniden canlandı, loncalar, üyelerine iktisadi serbestlik ve meslek güvencesi sağlamaya başladı. Bu hareket, feodal çerçeve içinde gerçekleşiyordu. Önce tüccarlar, arkadan zanaatkârlar, senyörlerden yasal olarak tanınmalarını sağlamak ve bir özgürlük statüsü elde etmek için çaba göstermeye başladılar. Böylece, rahiplerin ve soyluların yanı sıra meslek sahipleri de yeni bir toplumsal grup oluşturdu. XIII. yy.'da, loncalar, gerek üye sayılarını, gerekse coğrafi kapsamlarını büyüttüler, özellikle, büyük ulaşım yolları boyunca ve Kuzey bölgelerinde ve dışsatım malları sanayisiyle uğraşan Güney kentlerinde iyice güçlendiler. Öte yandan, loncalar şekil bakımından giderek daha belirginleştiler: belli bir mesleğin iktisadi işlevlerine ve kentlerin coğrafi çerçevesine daha iyi uyum sağladılar.

Bazı bölgelerde (Flandres) sanayi merkezlerinin ortaya çıkması üzerine, devlet güçleri loncaları bir ölçüde denetimi sağlayacak kolektif kadrolar olarak kullanmaya başladı. Mesleklerarası anlaşmazlıklar çoğaldı, bu da kralın müdahalesine yol açtı.

XIII. yy.'dan XV. yy.'a kadar loncalar büyüyüp çoğaldı; her zaman başaramasalar bile, büyük kentlerde bir araya gelme eğilimine girdiler: kent çerçevesi içinde, hatta ulusal çapta oynadıkları politik rol (özellikle Flandre'da) arttı. Paris'teki "su tüccarları" gibi bazı meslek toplulukları kendi kentlerinin yönetimini ele aldılar.

XVI. yy.'da, loncalar ilk büyük bunalımlarını yaşadı. Rönesans ve Reform ruhu, iktisadi yaşamın temellerini altüst etti. Öte yandan, değerli maden akını, 1525-1590 arasında fiyatları ve emekçiler arasındaki ilişkileri bozdu. Bireycilik, lonca disiplinini zayıflattı. Ticari pazarların genişlemesinden doğan yeni meslekler, geleneksel mesleklerle rekabete girişti ve gerçek kapitalist tüccarlar için servet kaynağı oluşturdu. Ama XIII. Louis dönemindeki din savaşlarıyla iç savaşlar bu atılımı yavaşlattı. Lonca örgütleri, genel toplumsal çalkantı karşısında düzenin bir güvencesi olarak gözüktü. XVII. yy. başında loncaların yeniden canlanışı, bunların denetimini ele geçiren krallık tarafından da desteklendi.

Sonuçlar her yerde aynı olmadı: loncalar istisna olarak kalmayı sürdürdüler. Yasaklara karşın, özgür işçilerin sayısı çoğaldı; hatta bazıları, özellikle yeni kurulan sanayilerde, krallığın korumasından yararlanıyorlardı. Gene de XVII. yy.'da lonca sistemi doruğuna ulaştı. Ancak, bu büyüme, meslekler arasında, güçlü tüccar topluluklarından başlayarak en sıradan etkinliklere kadar uzanan bir aşama sırasının oluşmasına yol açtı. Bundan başka, her mesleğin içinde ustalarla kalfalar arasında sürtüşmeler arttı: grev ve şiddet hareketleri çoğaldı. Bu da loncaların toplumsal çelişkilerin çözülmesindeki güçsüzlüğünü gösteriyordu. Fizyokratların özgürlük adına şiddetle eleştirdikleri loncalar, hızla ortadan kalkmaya başladı.

Osmanlı İmparatorluğu'ndaki loncaların kökeni ahilik geleneğine dayanır. Selçuklu Türkiyesi'nde ahilik daha çok fütüvvet ilkeleri çerçevesinde örgütlenmiş esnaf ve zanaatkârlar topluluğu biçiminde gelişmişti. Osmanlılar'ın Anadolu'nun birliğini sağlamaları ve merkezi yönetimi güçlendirmeleri sonucu ahilik lonca örgütleriyle özdeşleşti. Osmanlılar, loncaları sıkı devlet denetimine almalarına karşın ahi geleneğinin loncalarda yaşamasına izin verdiler. Genellikle her esnaf grubunun bir loncası olmakla birlikte, bağlı [illegible] te-

photothèque des Musées nationaux

lonca portresi
Amsterdam'da aziz Sebastianus arbaletçilerinin yöneticileri (1653) Bartholomeus Van der Helst'in tablosu Louvre müzesi, Paris

mel ilkeler hemen hemen hepsinde aynıydı. Kırşehir'de yaşadığına inanılan Ahi Evren'i pir sayan derici esnafı (debbağlar) zamanla öteki loncalar üzerinde nüfuz kazandı. Kırşehir'deki Ahi Evren tekkesi'nin Ahi Evren'in soyundan geldiğine inanılan şeyhinin (Ahi Baba) padişah fermanı ile de onaylanan otoritesi bütün loncalar tarafından tanınıyordu.

Osmanlı kentlerindeki loncalar iktisadi yaşamın temeli durumundaydı. Sıkı bir disiplinle yönetilen loncaların dışında esnaflık yapmak, ticaret ya da zanaatkârlık yapmak olanaksızdı. Tekelci meslek örgütleri olarak loncalar bir yandan kendi üretimlerini denetleyerek lonca içi rekabeti sınırlandırırken bir yandan da lonca dışı üretimi engellemeye çalışırlardı. Her meslek dalında faaliyet gösteren işyeri, dükkân ve tezgâh sayıları saptanmıştı (gedik). Ayrıca loncaların üretecekleri mallar, bu malların nitelikleri ve nerelerde pazarlanacağı da belirlenmişti. Üretim için gerekli hammaddenin sağlanması ve lonca üyeleri arasında dengeli biçimde dağıtılması loncaları en fazla ilgilendiren sorunlardan biriydi. Zaman zaman baş gösteren hammadde darlıkları nedeniyle loncalar devletten önlem alınmasını isterlerdi. Bu durumlarda belli hammaddelerin ihracı yasaklanır ya da bunların ticaretinin tekeli belirli bir loncaya bırakılırdı. Osmanlı devleti loncaları bir yandan dış rekabete karşı destekler, geleneksel lonca hiyerarşisinin korunmasına önem verirken, bir yandan da sıkı bir denetim altında tutuyordu. Özellikle başkentin iaşesini sağlamakla ilgili loncaların faaliyetlerini büyük bir dikkatle denetlemekteydi. Böylece osmanlı lonca örgütü bir yanıyla devlet ve tüketici yararına iktisadi hayatın daha kolay denetlenmesine hizmet ediyordu. Loncalar devletçe saptanan ihtisap kurallarına uymak zorundaydılar. Bu kuralların uygulanması kadı adına ihtisap ağası tarafından denetlenirdi.

XVI. yy.'ın sonlarında başlayan ekonomik bunalım loncaların üretimini etkiledi. XVI. yy.'ın ikinci yarısında yün, pamuk, ipek, deri, bakır vb. hammadelerin Batı Avrupa tarafından emilmesi osmanlı loncalarını hammadde sıkıntısı içine soktu. Loncalar devlete başvurarak belirli malların ihracının yasaklanmasını istediler. Ama ihracat yasaklarına karşın hammadde darlığı önlenemedi. Ürettiği malların fiyatlarının maliyet fiyatlarının gerisinde kalması, ihtisap kuralları gereğince fiyat artırmak için merkezi yönetimin onayını almak zorunda olan loncalarla kent yöneticileri arasında sürtüşmelere yol açtı. Ürettikleri malların fiyatlarını artıramayan loncalar üretimin kalitesini düşürmeye başladılar. XVII. yy.'da merkezi yönetimin zayıflamasıyla özellikle taşrada loncalar üzerindeki devlet desteği ve denetimi azaldı. Bu durumda loncaların iç kurallarının da gevşediği, üretimin lonca denetiminden çıktığı tahmin edilebilir.

Lonca topluluğu eşit üyelerden oluşmuyordu. Lonca hiyerarşisinin en alt basamağında çırak bulunuyordu. Ustanın gözetimi ve katı disiplini altında mesleğin inceliklerini öğrenen çırak, ancak lonca yönetim kurulunun onayıyla kalfalığa yükselebilirdi. Bu yükselmeler şed kuşanma törenleriyle resmiyet kazanırdı. Her loncadaki ustalar aralarından bir kişiyi meslek kurallarını uygulamak ve loncayı devlete karşı temsil etmek üzere "kethüda" olarak seçerlerdi. Lonca hiyerarşisinde ikinci sırayı alan "yiğitbaşı" loncanın içişlerini yürütür, gerektiğinde kethüdanın görevlerini de üstlenirdi. Lonca için gerekli hammaddenin sağlanması da yiğitbaşının göreviydi. Bu işte kendisine ustalar arasından seçilen iki bilirkişi (ehlihibre) yardımcı olurdu. Ayrıca her loncanın dinsel temsilcisi konumunda bir şeyhi vardı.

LONCACILIK a. Lonca örgütlerine dayanan üretim ve devlet anlayışı.

LONCHAEA a. (yun. *logkhe*, mızrak'tan). Larvası çok zararlı sinek cinsi. (İncir sineğinin [*Lonchaea aristella*] larvaları incirlere, *L. aurea* larvaları toprağa düşen bitkilere ve özellikle şeftali ve domateslere zarar verir. *Lonchaeidae* familyasının örnek tipi.)

LONCHERES a. (yun. *logkheres*, mızraklı'dan). Güney Amerika'da yaşayan gececi, kazıcı, kemirici cinsi. (Postu yer yer dikenlerle kaplıdır. Tukotukolara benzerler Sekizdişligiller familyası.)

LONCHOCARPUS a. Tropikal Amerika kökenli ağaç ya da büyük ağaççık. (Yapraklar almaşık, tektüysü, yaprakçıklar karşılıklı, çiçekler salkım halinde birleşik, kelebeği andıran her çiçekte kanatlar karinaya yapışıktır. Lonchocarpus cinsinin 60 türünden bazılarının odunu kakmacılıkta kullanılır. Kelebekçiçekligiller familyası.)

LONCHODİDAE, Asya'da yaşayan iri çekirge familyası. (Bazı türlerde dişinin boyu 30 cm'yi bulur.)

LONCHOPTERİS a. Paleobot. Damar düzeninin ağ biçiminde olmasıyla belirgin fosil (alt Westfalen katı) bitki. (*Alethopteridae* familyası.)

Loncin kalesi, Liège duvarını oluşturan on iki kaleden biri. (1914 ağustosunda on gün süreyle alman saldırısı karşısında direnmişti. Liège'in kuzey-batı'sında bulunan eski *Loncin* bugün Ans'a katılmıştır.)

LONDON → LONDRA.

LONDON, Kanada'da (Ontario) kent, Thames kıyısında; 342 000 nüf. Güneybatı Ontario'nun merkezi olan kentin işlevleri çok çeşitlidir: ticaret, maliye, sanayi (makine ve elektrikli gereçler yapımı, besin sanayisi), üniversite.

LONDON (John Griffith LONDON, **Jack** —denir), amerikalı yazar (San Francisco 1876 - Glen Ellen, Kaliforniya, 1916). İrlandalı bir astroloğun oğluydu, her türlü mesleği denedi: gazete satıcılığı, balıkçılık, denizcilik, temizleyicilik, öğrencilik, Klondike' de altın arayıcılığı (1897), Mançurya'da savaş muhabirliği yaptı, romanlar yazdı. En ünlü romanları serüven öyküleridir: *Vahşetin çağrısı* (Call of the Wild, 1903), *The Sea Wolf* (1904), *Beyaz diş* (White Fang, 1905), kendi anılarına da yer veren *Martin Eden* (1909) ve *John Barleycorn* (1913) da serüven romanlarıdır. London, tarla işçileri ya da altın arayıcıları gibi ateşli, ama gelişmemiş, şiddete eğilimli kişilikleri ve hayvanların yaşam savaşındaki ilkel içgüdüyü betimlemekte büyük bir ustalık gösterdi. Kendi kendini yetiştirmiş bir kişi olarak, kapitalist toplumu ve bu toplumun yol açtığı sefaleti ortaya koymaktan da geri kalmadı: *Demir ökçe* (The İron Heel, 1907), *Uçurum insanları* (*The Abysmal Brute*, 1903). İntihar etti.

LONDON (Hugh Stanford), ingiliz armacı (Rhyl, Wales, 1884 - Uckfield, East Sussex, İngiltere, 1959). Diplomattı; karşılaştırmalı armacılık konusunda uzmanlaştı ve yazdığı makalelerle yurttaşlarına yabancı armacılığı tanıttı.

London Contemporary Danc Theatre *(Londra çağdaş dans tiyatrosu)*, dansçılan, Robin Howard'ın yönettiği London School of Contemporary Dance'te yetişen modern dans kumpanyası. Martha Graham'ın yapıtlarını ve üslubunu yaymak üzere 1966'da etkinliğe başlayan kumpanyanın merkezi Londra'dadır ("The Place" tiyatrosunda). Kuruluşundan beri Robert Cohan tarafından yönetilmektedir.

London Corn Trade Association, uluslararası tahıl ticaretinde, standart sözleşmeler öneren ve böylece meslekten olan herkesçe benimsenen gerçek bir uluslararası hukuk yaratan özel kuruluş.

LONDONDERRY ya da **DERRY,** Kuzey İrlanda'nın ikinci büyük kenti, yönetim bölümü merkezi, Foyle halici kıyısında; 88 000 nüf. VI. yy.'da aziz Columba' nın kurduğu kenti, James I, 1608'de, Londra Sitesi'nin on iki guild'ine verdi. Kentin ilginç surlarıyla (1614-1618) XVII. ve XIX. yy.'dan kalma bir katedral günümüze kadar gelmiştir. 1921'de İrlanda'nın paylaşılmasından beri, çok şiddetli sürtüşmeler içindeki cumhuriyetçi katoliklerle birlikçi protestanlar arasında bir sınır kent durumunda olan Londonderry'de, liman işleriyle sanayinin (hazırgiyim) gerilemesi çok yüksek bir işsizlik oranının gerçekleşmesine neden olmaktadır.

London Festival Ballet, kökeni, 1949'da Anton Dolin ve Alicia Markova tarafından kurulan topluluk olan kumpanyanın 1968'den beri taşıdığı ad. 1950'de "Festival Ballet" adını alan topluluğun adı, kısa bir süre sonra "London's Festival Ballet'e, 1968'de de "London Festival Ballet"e dönüştü. Topluluk 1950-1965 arasında Julian Braunsweg tarafından yönetildi (sanat yönetmeni Anton Dolin'di). Daha sonra John Gilpin (1962), Donald Albery (1964), yeniden J. Braunsweg (1965) ve Beryl Grey (1968) topluluğun başına geçtiler. Gösterilerini, yaz aylarında ve Noel'de Londra'daki Festival Hall'de sunan London Festival Ballet'in repertuvarı, klasik yapıtları kapsar.

London Gazette *(The)*, İngiltere'de, 1664'te devlet sekreteri Arlington tarafından kurulan ve 1665'te *Oxford Gazette'* in yerini alan resmi gazete.

London Magazine, ingiliz dergisi. J. Scott, 1732'den 1785'e kadar çıkmış olan bir derginin başlığını 1820'de yeniden kullandı ve dergiyi Blackwood'a karşı özgürlükçü solun (Lamb, Hood, Hazlitt, De Quincey) organı durumuna getirdi, 1821'de düelloda öldürüldü. Dergi 1829'da kapandı; ancak J. Lehmann 1954'te derginin başlığını yeniden kullandı.

London Mercury, ingiliz dergisi. 1662'de kurulan, merkantilizm yanlısı süreli yayın. 1695'te siyasete ve sanata açıldı, hem ingilizce, hem fransızca olarak basıldı (1696). Başlığı 1780'den sonra 1838' de yeniden kullanıldı ve muhafazakâr eğilimli, klasik beğenileri yansıtan bir derginin başlığı durumuna geldi. 1919'dan 1939'a kadar sürdü.

İPS

Jack London (1916'da)

LONDRA, ing. **London,** Büyük Britanya'nın başkenti, Thames ırmağı kıyısında; 1989'da banliyöleriyle birlikte 6 756 400 nüf. (1961'de 7 992 000 nüf.)

• COĞRAFYA. Coğrafi konumu çok elverişlidir: İngiltere'nin güneyinde, ülkenin en büyük ırmağının kıyısında, gelgit olayının görülmeye başladığı geniş halicin girişinde. Down ve Chiltern tepelerini aşan birçok doğal yol da her zaman büyük bir kavşak ve liman olan Londra'da birleşir. Vadinin bataklık tabanı, ırmak suyunun hiçbir zaman ulaşamadığı yükseklikteki taraçalarla çevrilidir. Kentin ticaret merkezi (City) ırmağın K.'inde, vadinin daraldığı bölgededir.

Yayılma alanı. Londra'nın iki çekirdeği vardır: D.'da limanın ve XVIII. yy.'a kadar tek köprü olan London Bridge'in (Londra köprüsü) çevresindeki ticaret merkezi City; yine sol kıyıda ama daha batıda bulunan ve XI. yy.'dan bu yana politikanın merkezi olan Westminster. Aralarında 4 km uzaklık bulunan bu iki ilk çekirdek ancak XVI. yy.'da birleşti (Thames'in kuzey yakası en önemli işlevlerin yürütüldüğü kesim oldu). Büyük Britanya'nın iktisadi ve siyasal gücünün artmasına bağlı olarak, Londra da büyüdü ve vadi tabanına, yüksek taraçalara, Üçüncü Zaman'da oluşmuş Londra ovasına yayıldı. Nüfusu 1348'de 35 000, 1600'de 200 000, 1700'de 500 000, 1831'de 1 500 000 oldu: böylece dünyanın en büyük kenti haline geldi ve 1940'lara kadar bu durumunu korudu. Erken başlayan toplu taşımacılık (1863' te ilk metro hattı, 1899'da ilk otobüs-

ler) ticaret merkezinin (City) 25 km yarıçapında büyük bir alana yayılmasını sağladı.

Yerleşme alanının işlevleri. Londra ülkenin tüm önemli işlevlerini bünyesinde toplar. Politik merkez olarak krallık sarayı, Parlamento, bakanlıklar, elçilikler, mahkemeler, millileştirilen firmaların yönetim merkezleri, işçi ve işveren örgütleri Londra'da toplanır. Londra, krallığın (hatta XIX. yy.'da bütün dünyanın) her zaman birinci derecede önemli limanı olmuştur. İlk yüzer havuzlar (Antiller, Londra, Hindistan ve Surrey havuzları) XIX. yy.'ın başında Londra kulesi'nin yakınında yapıldı. Trafiğin artışı, ırmağın ağzına doğru daha geniş havuzların yapılmasını gerektirdi (Victoria, Albert, George-V havuzları). Günümüzde bu havuzların hemen hepsi kapatılmış ya da yat limanı haline getirilmiştir. Trafik, büyük konteynerlerin girmelerine olanak veren aşağı kısımlardaki havuzlarda ve petrol tankerleri mendireği boyunca yoğundur. Londra liman idaresi, hem karmaşık yapılı hem de çıkar çekişmeleriyle çalkalanan liman tesislerini düzene koyma çabasındadır. Londra limanındaki araçların yetersiz olması ve Güney-doğu'daki küçük İngiliz limanlarının rekabeti liman trafiğindeki durgunluğu açıklar (50 Mt). Limana yurtdışından ham petrol, kereste, kâğıt hamuru, yiyecek maddeleri gelirken, çeşitli sanayi ürünleri yurtdışına gönderilir. Ülke içindeki taşımacılıkta, Londra limanına giren başlıca mal, termik santrallar için gerekli olan kömür, limandan çıkan başlıca malsa rafine petrol ürünleridir. Londra havalimanı (Heathrow, Gatwick) Avrupa'nın en büyük havalimanıdır.

Londra, uzun zamandan beri İngiltere'nin bir numaralı sanayi merkezidir. Birçok sanayi kuruluşunun (özellikle de geniş yerleşim alanı gerektirenler) limanda bir yeri vardır: petrol rafinerileri, termik santrallar, çimento fabrikaları, gazete kâğıdı fabrikaları, telefon gereçleri üretenler, otomobil fabrikaları. Kentin merkezindeki bölgelerdeyse, daha hafif, ama değerli mal üreten pek çok imalathane (hazırgiyim, mobilya, basımevi, bilimsel araçlar) bulunur. Nihayet, 1920'den başlayarak batı banliyösünde, Wembley, Southall, Uxbridge, Slough vb.'de yeni bir sanayi kuşağı gelişmiştir: çok seri mal üreten tüketim malları sanayisi (otomobil, fotoğraf, kozmetik, paketlenmiş yiyecek maddeleri vb.). Kentin ticaret merkezi, New York'tan sonra dünyanın ikinci iş merkezidir. Burada ticaret ve maliye ile ilgili birçok büro toplanmıştır: İngiltere bankası, borsalar, Büyük Britanya bankaları ve 300 yabancı banka, denizcilik sigortaları, yatırım şirketleri, altın piyasası, demir dışı metaller piyasası, kürk ve çay piyasaları, gemi ve uçak kiralama şirketleri, simsarlık, danışmanlık, dışalım ve dışsatım şirketleri. Londra, tiyatroları, müzeleri, konser salonları, üniversiteleri, BBC, sinema ve ses kayıt stüdyoları, büyük spor alanları (Wembley, Wimbledon, Twickenham) ile bir kültür ve spor merkezidir.

Nüfusun yerleşme alanlarındaki dağılımı. Nüfus dağılımı merkezden çevreye doğru halkalar halinde farklılıklar gösterir. Merkez bölgelerinin ikili yapısı hep sürmektedir. B.'da politika semti Westminster ve West End'in Georgian üslubunda meydanları ve bol parklı varlıklı kesim semtleri (Belgravia, Mayfair, Bloomsbury, Kensington); D.'da ticaret merkezinin cam ve betondan yapılmış büyük binalarıyla East End'in halk mahalleleri (Poplar, Hackney, Islington, Bethnal Green). Victoria dönemi banliyölerinin ilk halkasında özellikle D. ve G.'de mütevazı ev dizileri ve (ikinci Dünya savaşı'nda bombalanan alanda) büyük kiralık apartmanlar yer alır. Metronun gelişmesi ve otomobillerin yaygınlaşmasından sonra kurulan çağdaş banliyölerde küçük evler ve yer yer blok apartmanlar yer alır. Yeşil alanlar, yerleşme yerlerinin yayılmasını önleyen en büyük engeldir.

Büyük Londra'nın nüfusundaki azalma sürmektedir. Toplu taşımacılığın gelişmesi, iş merkezlerinde çalışıp konut alanlarında oturmayı yaygınlaştırmaktadır. Devletin de yardımıyla kurulan yeni kentler (Crawley, Basildon, Harlow, Stevenage, Bracknell, Milton Keynes, vb.) sayesinde gelişme halkaları artık 25-60 km yarıçaplı alanlardan oluşmaktadır.

• TARİH. *Ortaçağ'da Londra.* Kent, roma istilasından sonra ortaya çıktı, ama konumu sayesinde kısa sürede önemli bir merkez durumuna geldi. V. yy.'da anglosakson istilalarıyla yıkılan kent yeniden kuruldu ve VII. yy.'da küçük Essex krallığı'nın başkenti oldu. Aynı zamanda piskoposluk merkezi olduysa da Canterbury kentinin rekabeti sonucu bu konumunu kısa sürede yitirdi.

Kent IX. yy.'daki iskandinav akınlarından zarar gördüyse de, çevresine danimarkalı göçmenlerin yerleşmesi girişimcilik anlayışını ve ticareti teşvik etti. Londra bütün ülkenin başta gelen kenti oldu. Anglosakson ve Danimarka krallarının Londra için hırslı rekabetleri, yinelenen kuşatmalara karşı kentin direnebilmesi ve 1016'da Anglosaksonlar'ın Knud'a ödedikleri toplam verginin sekizde biri kadar vergi ödemesi kentin zenginliğini kanıtlıyordu. Norman işgali sırasında Londra Fatih William'a kısa sürede boyun eğdi. Fatih William 1066'da Londra'nın, Anglosaksonlar devrinden kalan hak ve geleneklerinin devamını ve idari sorumlulukların piskopos ile *portreeve*'in laik iktidarı arasında paylaşılmasını kabul etti. Uygulamada bir kontluğun bütün haklarına sahip olan kent bir baş "*tenant*" gibi sadece krala bağlı kaldı. Kral zaten tanıdığı haklara karşı bir önlem almış, ünlü Londra kulesi'ni inşa ettirmişti. 1191'de frankonorman (Rouen) modelinden esinlenen yeni bir yasa çıktı. Bu yasayla kent bir "komün" (kelimenin İngilizce anlamıyla bir *corporation*) haline geldi ve *portreeve*'in yerini bir belediye başkanı aldı. Bu önlemler Filistin seferi dönüşünde Aslan Yürekli Richard tarafından yürürlükten kaldırıldı. Ancak kent krala bağlılık andı içmesine rağmen seçimle işbaşına gelen bir "*mayor*" ve 1191'de yayımlanan, 1215 ve 1221'de onaylanan yasa gereğince kentin tüccarları arasında seçilen 24 "*aldermen*" tarafından yönetilmeye devam etti.

XII. yy.'da başlayan dönem, kentin hem tüzel kişiliğini hem de başlıca işlevlerini daha da güçlendirdi. İngiltere'nin sabit bir başkenti yoktu, oysa Londra'nın hemen yakınındaki Westminster, hükümetin başlıca merkezlerinden biri haline gelmişti. Bu siyasal merkezileşme 1258'de Londra'nın

LONDRA

Vautier-de Nanxe

Pont Street'te tuğla binalar (Victoria dönemi mimarlığı)

1675-1710 arasında Sir Christopher Wren tarafından yapılan Saint Paul katedrali (güney cephesi)

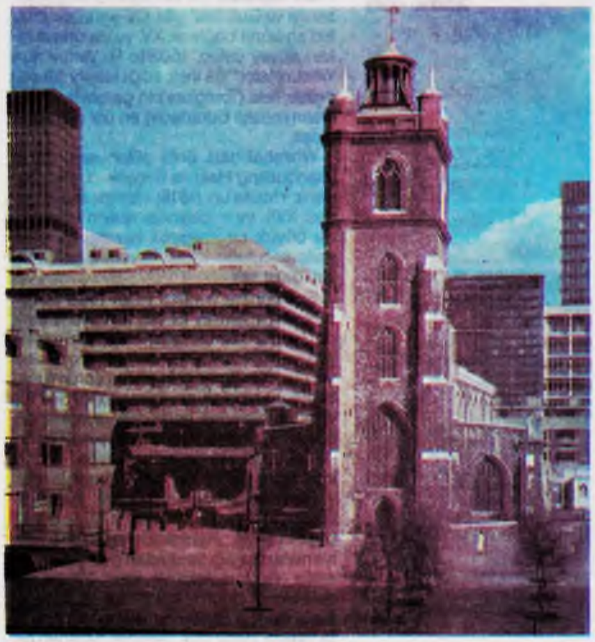
Parlamento merkezi olması ve 1327'de çıkan bir yasanın, ticaret merkezi olan kentin, tahtla birleşmesini onaylamasıyla belirlendi. Avrupa ticaretinin gelişmesi de Londra'nın önemini artırdı. 1157'de hansacılar Londra'da Steelyard kolonilerini kurdular; ingiliz başkentini Novgorod'la birleştirerek ticaret yolunun tekelini ele geçirdiler. XIV. yy. sonunda panayırların önemini yitirmesi, yeniden dağıtım merkezi haline gelen büyük liman ticaretine yarar sağladı. Bu etkinlik XV. yy.'da güçlü bir kumaş sanayisinin desteğiyle güçlendi. Kapitalist gelişme sürecinin başlamasıyla Londra, bu hareketin en ileri noktasında yer aldı. Girişimci bir zengin burjuva sınıfı City işlerinin yönetimini ele geçirdi: XV. yy.'daki 88 belediye başkanından 61'i tüccar ya da kumaşçıydı.

XVI. yy.'dan XVIII. yy. ortasına kadar Londra. Londra siyasal merkezileşmeden ve Tudorlar'ın sürdürdüğü deniz ticareti yayılmasından en fazla yararlanan kent oldu. Londra'nın "maceracı tüccarlar"ı 1560'ta ayrıcalıklarını yitiren hansacıların yerini aldılar. Hareket Stuartlar döneminde de sürdü. Henry VIII döneminde yaklaşık 100 000 kişi olan kent nüfusu XVII. yy.'ın ortasında, tüm İngiltere nüfusunun onda biri olan 500 000'e yükseldi, kentin milli gelirdeki pay oranı ise daha da yüksekti. Elizabeth döneminden sonra kurulan bütün imtiyazlı şirketler Londra şirketleriydi ve böylece Londra, ilk britanya sömürge imparatorluğunun temellerini atmaya büyük katkıda bulundu. İngiltere burjuvazisinin ilk merkezi ve iç savaş sırasında parlamento partisinin başkenti olan şehir, zenginliği sayesinde savaşın kazanılmasını sağladı. Büyük şehircilik çalışmaları İnigo Jones ile başlamıştı, ancak West End'in gelişmesine rağmen kentin büyük bölümü, B.'da kraliyet kenti Westminster'le birlikte ikinci kutup olan ekonomik yaşamın merkezi City'nin eski surları içine hapsolup kalmıştı. Nüfus yığılması felaketlere yol açtı. 1665'te büyük bir veba salgını kenti kasıp kavurdu (70 000 ölü), ertesi yıl City'nin beşte dördünün ve büyük resmi binaların çoğunun kül olduğu çok büyük bir yangın çıktı. Kenti yeniden inşa etme çalışmaları özenle yürütüldü. Gelişme düzeyi arttıkça Londra en önemli kent olmasının yanı sıra sarayları, salonları, tiyatroları, kafeleri, bilim dernekleri (Royal Society, 1660) ve müzeleriyle (British Museum, 1753), ingiliz sosyal hayatının tek büyük merkezi olarak ortaya çıktı.

1750'den XIX. yy. sonuna kadar Londra. Bu dönemde gelişme hızı arttı. Nüfus artışı kenar mahallelere doğru yayılmaya yol açtı ve Büyük Londra dünyanın ilk konürbasyonu haline geldi. Asayişi sağlamak için Peel 1829'da özel bir polis gücü kurdu. Fikir yaşamının gelişmesi 1825'te nonkonformistere açık bir üniversitenin kurulmasıyla belirginleşti. XIX. yy.'ın başından itibaren deniz trafiği, XVII. yy.'dan kalma mütevazı rıhtım ve antrepoların çok yetersiz kaldığı limanın yeniden düzenlenmesini zorunlu hale getirdi. Aşağı çığıra doğru açılan, kolay kazılabilen alüvyonlu geniş alanlar limanın D.'ya doğru yayılmasına ve Napoléon'a karşı yapılan savaş sırasında ilk havuzların düzenlenmesine olanak verdi. Kurulan doklar Londra'nın başkenti olduğu imparatorluğa yaraşır devasa bir liman kenti oluşturdu. Londra aynı zamanda uluslararası ticaret ve finansın da başkentiydi. İngiltere bankası'nın kuruluşundan (1694) itibaren Londra'da kurulup hızla çoğalan birçok banka, bütün ülkelerle ilişki kurup XIX. yy. boyunca en güçlü kredi kurumlarını oluşturdular. Hammaddelerin çoğunun fiyatlarını Londra borsası saptıyordu. Mallar sadece Britanya adalarına dağıtılmakla kalmıyor, başka ülkelere de yeniden ihraç ediliyordu; 1914'ten önce, yeniden ihraç edilen bu hammaddelerin yarısından çoğu -bu ticaret hemen hemen Birleşik Krallık'ın tekeli haline gelmişti- Londra limanından sevk ediliyordu. 1836'da demiryollarının kurulması ve 13 büyük garın inşa edilmesi, Londra'nın Avrupa'daki ticari liderliğini güçlendirdi.

Çağdaş yönetim örgütü. Böylesine bir etkinlik merkezinin idari gereksinimleri 1888'de yeni bir özerk arazi birimi yaratılmasına yol açtı. *Londra idari bölümü* adı verilen ve Middlesex, Surrey ve Kent'ten alınan topraklarla (300 km²) kurulan bu birim "London County Council" tarafından yönetiliyordu.

Eski Londra çevresinde giderek gelişen yayılma kısa sürede idari bölümün sınırlarını aştı ve 1901'de nüfus 4,5 milyonu geçti. Birinci Dünya savaşı'ndan sonra nüfus azalmaya başladı ve 1950'ye doğru 3,5 milyonun altına düştü. Bu arada banliyö durmadan genişliyordu. Bu gerçeği göz önünde tutan çeşitli idari kuruluşlar

Kersting

Barbican semtinde kültürel ve sosyal merkez (ön planda, Saint Giles Cripplegate kilisesi [XV.-XVIII. yy.])

birleşerek 1964'te yönetimiyle görevli bir konseye *(Greater London Council)* kavuşan Londra yerleşme bölgesinin tamamını, yani "Büyük Londra"yı *(Greater London)* kapsadılar.

• GÜZEL SANATLAR. Eski *Londinium*'un büyük bir bölümü II. ve III. yy.'lara ait kalıntıları ortaya çıkarıldı. Londra kulesi yakınında, sur temellerinin yanı sıra, İngiltere'de bugün bilinen tek Mithra tapınağı (Queen Victoria Street) bulunur.

Sakson dönemine ait günümüze ulaşabilmiş pek önemli anıt yoktur. Başlangıçta, alçak yapıların bulunduğu bir avluyla çevrili kare planlı bir anakule olan Londra kulesi bu dönemin sonuna doğru inşa edildi (XI. yy. sonu). Sakson dönemi dinsel sanatı, St. Bartholomew the Great kilisesi ile (1120 dolaylarında yapılan koroyeri norman üslubunun yetkin bir örneğidir) temsil edilir. Daha sonraki yüzyıllarda değişime uğramış birkaç kilise ve sivil yapı, Ortaçağ'ın birbirini izleyen üslupların-

Marcus-England Scene

Westminster sarayı, yenigotik üslupta 1840-1868 yılları arasında Ch. Barry ve A.W.Pugin tarafından yapıldı

dan birer örnek verir. XII. yy. sonlarının *early english* üslubunu Temple kilisesi'nde görmek mümkündür. Holborn'daki Ely Place capellası ise, Lambeth piskoposluk sarayı ve Guildhall gibi XIV. yy.'ın *decorated style*'ına bağlanır. XV. yy.'da ortaya çıkan düşey üslup, 1503'te R. Vertue'nun Westminster*'da inşa ettiği Henry VII capellası'nda (Torrigiani'nin gerçekleştirdiği kralın mezarı buradadır) en üst düzeyine ulaşır.

Whitehall'daki ünlü şölen salonunun (Banqueting Hall) ve Greenwich'teki Queen's House'un (1616) mimarı İnigo Jones, XVII. yy.'ın başında, ilkeleri İngiltere'de büyük bir yaygınlık kazanacak olan palladioculuğu kabul ettirerek, gelenekleri altüst etti.

Eski Londra'yı yakıp yıkan 1666 yangını, sivil mimarlıkta, kırmızı tuğla ve kiremidin sistemli olarak kullanımıyla belirginleşen yeni bir anlayışın baş göstermesine yol açtı. Yeni imar çalışmaları sorumlusu, St Paul katedrali'nin mimarı (1675-1710) Wren, projelerine, İtalya'dan kaynaklanan barok bir zevk de kattı; St Mary-the-Strand (1714) ve St Martin in the Fields'i (1722) inşa eden Gibbs de aynı tutumu izledi.

Bununla birlikte barok akım, lord Burlington'ın (Chiswick House, 1725'e doğr.) başını çektiği, Palladio'dan esinlenen bir mimarlar kuşağı tarafından çok çabuk alt edildi. Bu kuşaktan W. Kent, Whitehall'daki Horse Guards kışlası'nın da mimarıdır. XVIII. yy. ortalarına doğru, R. Adam ile birlikte, daha ince zevklere dayanan bir ev yaşamının gereklerine uydurulmuş ve süsleme biçimlerinin çoğunu Pompei'deki roma örneklerinden alan bir yapı tipi ortaya çıktı (Londra yakınlarındaki, 1762'de yeniden yapılan Syon House ile 1761-1778'de değişikliğe uğrayan Osterley House). Ama kent XIX. yy. başlarında asıl görünümünü özellikle J. Nash'in çalışmalarıyla aldı: beyaz yalancımermerle kaplı evler (Chester ve York Terraces, Park Crescent), belli başlı park düzenlemeleri, geniş caddeler (Regent Street, Piccadilly) ve Buckingham sarayı, Londra'ya yalın çizgili klasik özelliğini kazandırdı.

XIX. yy. mimarlığında iki eğilim görülür. Bir yanda, R. Smirke'ın British Museum'unda (1823) ve W. Wilkins'in National Gallery'sinde (1834) olduğu gibi Eski Yunanistan'a öykünme sözkonusudur; öte yanda ise, romantik ülkülerin bir ürünü olan yenigotik üslup, Ch. Barry ile birlikte Parlamento binası'nı (1840-1868) inşa eden A. W. Pugin'in kişiliğinde bir öncü bulur. Victoria döneminde, neredeyse resmi denilebilecek bu üslubun yanı sıra, William Morris'in yapıtlarında da görüldüğü gibi (1859'da Ph. Webb'in inşa ettiği Red House, modern mimarlığı savunur), toplumsal nitelikli yeni ülküler ortaya çıktı. Bu girişimler, Chelsea'de E. M. Fry ve Gropius'un yaptığı Church Street konutları, Owen Williams'ın beton ve cam kullanarak inşa ettiği Daily Express binası (1931), Tecton grubu'nun gerçekleştirdiği Finsbury Sağlık merkezi (1938) gibi örneklerle, İkinci Dünya savaşı'na kadar bütünlükten yoksun kaldı.

İkinci Dünya savaşı sırasında hava bombardımanlarının yol açtığı yıkımların onarımı, yeni denemeler için bir fırsat yarattı: yüksek yoğunluklu yerleşimleri geleneksel şehircilik şemasıyla çok güzel bağdaştıran Economist Building (A. ve P. Smithson, 1962-1964), City ile bütünleştirilmiş bir kültür kompleksi olan iddialı Barbican Centre (Joe Chamberlin, 1972-1977).

London Group'un kısa süreli girişiminin (1913) ardından, modern sanata bağlı çeşitli eğilimler, 1958'de, öncü düşüncelerin gerçek bir potası kimliğindeki İCA'da (Institute of Contemporary Art) bir araya gelebildi; bu eğilimlerle ilgili resim, heykel vb. sergileri 1968'den bu yana Hayward Gallery'de (South Bank Cultural Centre'ın bir bölümü) açılmaktadır. (Müzeler için → BRİTİSH MUSEUM, COURTAULD ENSTİTÜSÜ VE GALERİLERİ, NATİONAL GALLERY, NATİONAL PORTRAİT GALLERY, TATE GALLERY, VİCTORİA AND ALBERT MUSEUM, WALLACE COLLECTİON.)

Londra antlaşmaları, 19 şubat 1959'da imzalanan ve Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kurulmasını sağlayan dört antlaşma. Türkiye, Yunanistan ve İngiltere yetkilileri ile Kıbrıs türk ve rum cemaatleri önderlerinin katıldığı konferansta hazırlanan bu antlaşmalar şunlardı: Kıbrıs'ın egemenliğinin Büyük Britanya'dan Kıbrıs Cumhuriyeti'ne geçtiğini belirten ve Kıbrıs Cumhuriyeti'ni kuran antlaşma; Kıbrıs Cumhuriyeti'nin bağımsızlığını, toprak bütünlüğünü ve anayasa düzenini teminat altına alan garanti antlaşması; Türkiye, Yunanistan ve Kıbrıs arasında yapılacak askeri ittifak antlaşması ve Kıbrıs Cumhuriyeti Anayasası'nın temel maddelerini içeren antlaşma.

Londra antlaşması (6 temmuz 1827), Mora'daki yunan ayaklanmasını desteklemek, Yunanistan'da özerk bir yönetim kurulmasını sağlamak amacıyla İngiltere, Fransa ve Rusya arasında imzalanan antlaşma. Osmanlı devleti tarafından yunan ayaklanmasını bastırma çabaları ve İbrahim Paşa'nın Atina'yı geri alarak (5 haziran 1827) ayaklanmacılara büyük bir darbe indirmesi üzerine Londra antlaşması'nı imzalayan üç devlet, Babıâli'ye başvurdular. Osmanlı devletinin bu notaya kulak asmaması, müttefik devletler filosunun türk-mısır donanmasını yaktığı Navarin* baskını'yla (20 ekim 1827) sonuçlandı. Daha sonra Navarin'e asker çıkaran Fransızlar, Mora'yı işgal ettiler (29 ağustos 1828).

Londra antlaşması (7 mayıs 1832), Bavyera prensi Otto'nun Yunanistan kralı olması, Sisam adasına özerklik verilmesi ve ayrıca yeni kurulan Yunan devletinin sınırlarının genişletilmesi amacıyla toplanan konferansta İngiltere, Fransa ve Rusya arasında yapılan antlaşma. Fransa'da çıkan karışıklıklardan ve Belçika'ya bağımsızlığını kazandıran devrimden ötürü oturumlarına bir yılı aşkın süre ara verdikten sonra yeniden toplanan konferans yukardaki kararlar konusunda antlaşma imzalayıp Arta-Volos hattını Yunanistan'ın yeni sınırı olarak belirlediklerini İstanbul'daki elçileri aracılığıyla Babıâli'ye bildirdi ve bunun osmanlı yönetimince onaylanmasını sağladı (21 temmuz 1832).

Londra antlaşması (15 temmuz 1840), Mısır sorununa çözüm getirmek ve Mehmet Ali Paşa karşısında etkisiz durumda kalan Osmanlı devletini yıkılmaktan kurtarmak için, Fransa'nın itirazına karşın İngiltere, Avusturya, Prusya ve Rusya arasında imzalanan antlaşma. Hariciye nazırı Mustafa Reşit Paşa'nın girişimiyle gerçekleşen bu antlaşma hükümlerine göre, Mısır'a kaçırılan türk donanması Osmanlı devletine geri verilecek; Hicaz, Suriye ve Anadolu'yu boşaltması koşuluyla Mısır vilayeti kalıtsal, Akkâ vilayeti de yaşam boyu olmak üzere Mehmet Ali Paşa ailesine bırakılacak; bu ilk öneri 10 gün içinde kabul edilmezse, yine 10 gün süreli ikinci öneride yalnız Mısır valiliği kalıtsal olarak Mehmet Ali Paşa ailesine verilecek; her iki ültimatomun süresi olan 20 gün geçtiği halde Mehmet Ali Paşa bunlara olumlu bir yanıt vermezse, padişah Mısır'ı zora başvurarak ondan almakta serbest olacak ve bu antlaşmayı imzalayan müttefikleri Osmanlı devletine yardım edeceklerdi. Antlaşmaya katılmayan ve Osmanlı devletine karşı Mehmet Ali Paşa'nın yanında yer alan Fransa, savaş hazırlıklarına giriştiyse de kral Louis-Philippe'in son anda savaş yanlısı Thiers'i görevden alarak

ödün vermeye yanaşması, bir Avrupa savaşının çıkmasını önledi.

Londra Deniz konferansı *(Uluslararası)* [aralık 1908 - şubat 1909], *26 şubat 1909 Londra bildirisi* ile sonuçlanan konferans. Salt silah kaçakçılığıyla koşullu kaçakçılığı (hammaddeler) birbirinden ayırarak savaş kaçakçılığını tanımladı. Buna göre, tarafsız bir gemide bile bulunsa, savaşan bir ülkeye götürülen silahlara elkonulabilir; hammaddelereyse ancak silah sanayisinde kullanılabilir nitelikteyse (deri anılmış, pamuktan söz edilmiştir) elkonulabilir.

Londra hansası, 1187'den önce kurulduğu sanılan flaman kent guildleri birliği. Brugge'nin yönetimindeki bu birlik, İngiltere ile ticaret ve Flandre fuarlarının canlandırılması amacıyla kurulmuştu.Londra hansası, gerçekte, Brugge (5-7 kent), İeper (3-6 kent) hansalarıyla bir wallon grubundan (Tournai, Lille ve Orchies) oluşuyordu. Bu, daha sonra bir kentler federasyonuna dönüşecek olan karşılıklı savunma ve himaye birliğiydi. Londra hansasının statüsü, ingiliz yünlerinin kıta Avrupası'na ithalini bir tüccarlar aristokrasisinin tekeline veriyordu. Hansa, Champagne fuarlarıyla birlikte geriledi ve Brugge'nin ingiliz yünlerinin başlıca dağıtım merkezi durumuna gelmesi üzerine (XIII. yy. sonu - XIV. yy. başı) ortadan kalktı.

Londra İngiliz-mısır antlaşması, 26 ağustos 1936'da imzalanan ve Mısır'a tam bağımsızlık tanıyan, Sudan üzerinde geçici bir ingiliz-mısır condominium'u kuran antlaşma. Antlaşma askeri bir ittifak ve Süveyş kanalı üzerinde İngiltere'ye tanınan özel hakları tamamlanıyordu. (ABD, Fransa, Büyük Britanya, SSCB).

Londra konferansı *(Uluslararası)* [3 şubat 1830], İngiltere, Fransa ve Rusya'nın Yunanistan'a tam bağımsızlık verilmesini kararlaştırdıkları ve Osmanlı devletinin de onaylamak zorunda kaldığı antlaşmanın yapıldığı toplantı. 1828 -1829 Türk-Rus savaşı'nın Osmanlı devletinin yenilgisini belirleyen Edirne antlaşması'yla (14 eylül 1829) sonuçlanması üzerine Akdeniz'deki üstünlüğünün tehlikeye düşmekte olduğunu gören İngiltere, daha önce Fransa ve Rusya'nın da katılmasıyla gerçekleştirilen Londra protokolü'ne (22 mart 1829) dayanarak üslenebileceği yeni bir tampon devlet yaratma gereği doğrultusunda tüm öteki Avrupa devletlerini de yanına çekip bu konferansta Yunanistan'a tam bağımsızlık tanınması isteğini kabul ettirdi. Böylece İngiltere, Fransa ve Rusya'nın İstanbul elçileri Babıâli'ye sert bir nota vererek (8 nisan 1830) Osmanlı devletini Yunanistan'ın bağımsızlığını onaylamaya çağırdılar. Rus savaşı'ndan bitkin durumda çıkan Osmanlı devleti, Aspropotamos ırmağının ağzından Sperkhios ırmağının ağzına kadar çekilen sınır çizgisinin ötesinde kalan topraklarda bağımsız bir yunan devletinin kurulması kararını onaylamak zorunda kaldı. Fransa ve Belçika devrim hareketleri yüzünden, bir yılı aşkın bir aradan sonra yeniden toplanan uluslararası konferans, Bavyeralı Otto'yu Yunanistan kralı yaptı (Londra antlaşması, 7 mayıs 1832) ve Arta-Volos hattını yeni devletin sınırı olarak belirledi (21 temmuz 1832 mukavelesi).

Londra konferansı *(Uluslararası)*, 1830-31'de Londra'da toplanan ve Belçika'nın bağımsızlığını onaylayan konferans. Bu konferansa, Yunanistan konusundaki konferansa katılan devletlerin (Fransa, Büyük Britanya-ev sahibi- ve Rusya) temsilcilerinden başka, Avusturya ve Prusya temsilcileri de katıldı. Konferans, daha ilk oturumunda Belçikalılar'a ve Hollandalılar'a bir mütarekeyi kabul ettirdi (4 kasım 1830), Belçika'nın (Lüksemburg ve Escaut ırmağının ağzı dışında) tarafsızlığını ve bağımsızlığını ilan etti (20 ve 27 ocak 1831 tarihli Londra protokolleri). Belçika kongresi'ni Saksonya-Coburg-Gothalı Leopold'u hükümdar olarak benimsemeye zorladı (4 haziran), sonunda sınırlarını saptadı (bütün devletlerce 1832'de onaylanan, Hollanda'nın ise ancak 1839'da onayladığı On sekiz madde ve Yirmi dört madde [1831] antlaşmaları).

Londra konferansı (17 ocak - 13 mart 1871), Türkiye, Almanya, Avusturya, İngiltere, Fransa, İtalya ve Rusya'nın katılmasıyla Karadeniz'in tarafsızlığına son veren antlaşmanın imzalandığı uluslararası konferans. Kırım savaşı'nı noktalayan Paris antlaşması'yla (1856) Türkiye yararına Karadeniz'in tarafsızlığını kabul etmek zorunda kalan Rusya, bu tarafsızlığa son verilmesi için elverişli bir ortam beklemeye başladı. 1870-1871 Fransız-Alman savaşı'nın Fransa'nın zararına sonuçlanmasından yararlanarak Paris antlaşması'nda imzaları bulunan devletlere Karadeniz'in tarafsızlığına ilişkin hükümleri artık tanımadığını bildirdi. Babıâli'nin başvurusu üzerine İngiltere'nin aracılığıyla toplanan konferansın son gününde imzalanan antlaşma gereğince Karadeniz'in tarafsızlığıyla birlikte barış zamanında Türkiye'ye Boğazlar'ı kapalı tutma yetkisi tanıyan madde de kaldırıldı. Ancak, gerektiğinde Babıâli'nin dost ve bağlaşık donanmaları içeri almakta serbest bırakılması, Osmanlı devleti için önemli bir ödün olduğu kadar, Rusya açısından da yeni bir tehdit öğesi oluşturdu.

Londra konferansı *(Uluslararası)* [1912-1913], sonradan Türkiye'nin bozduğu (3 şubat 1913) Londra ateşkesinin (3 aralık 1912) ve Birinci Balkan savaşı'na son veren Londra önantlaşmalarının imzalanmasına (30 mayıs 1913) katkıda bulunan altı büyük devletin elçilerini bir araya getiren konferans. (→ BALKAN SAVAŞI.) Arnavutluk'un bağımsızlığını tanıdı.

Londra konferansı (21 şubat - 12 mart 1921), Kurtuluş savaşı'nın ilk evresinde kazanılan başarıların Batı devletlerini bir konferans yapmaya zorlaması sonucu Ankara ve İstanbul hükümetlerinin birbirinden ayrı olarak temsil edildikleri toplantı. İstanbul heyetine sadrazam Tevfik Paşa'nın, Ankara heyetine de Hariciye vekili (Dışişleri bakanı) Bekir Sami Bey'in başkanlık yaptığı konferansta, Tevfik Paşa ulusal birlik adına sözü Bekir Sami Bey'e bıraktı. Ancak, Bekir Sami Bey'in "Misakı milli" andına ve kendisine verilen talimata aykırı olarak İngiltere, Fransa ve İtalya'ya Anadolu'da bazı bölgeler üzerinde imtiyazlar verip birtakım anlaşmalar yapması Ankara hükümetince kabul edilmediği gibi, Bekir Sami Bey de görevinden alındı. Böylece bir anlaşma olanağı sağlanamayan bu konferansın Türkiye açısından önemi, Ankara hükümetinin Avrupa devletlerince resmen tanınması ve İtilaf devletleri arasındaki görüş ayrılıklarının açıkça ortaya çıkmasıydı.

Londra konferansı, 1948 şubatından haziranına kadar İngiltere, ABD ve Fransa'nın Batı Almanya'daki işgal bölgelerinin statüsünü saptadıkları, federal bir devletin ve Ruhr havzası'nda uluslararası denetimin kurulmasına karar verdikleri konferans. SSCB bu konferansa katılmadı.

Londra konferansı, mayıs 1949'da toplanan ve bir Avrupa konseyi ile bir Avrupa danışma meclisi kurulmasına karar veren konferans.

Londra konferansı, 1954 eylül-ekim aylarında yapılan ve sonradan imzalanan Paris anlaşmalarıyla Almanya'nın NATO'ya kabul edilmesini sağlayan ve Batı Almanya'daki işgal rejimine son veren (23 ekim) konferans.

Londra konferansları (şubat-mart 1921; nisan-mayıs 1921) → DAWES *planı*.

Londra protokolü, İstanbul* konferansı'na katılan 6 büyük devletin (İngiltere, Fransa, Rusya, Avusturya-Macaristan, Almanya ve İtalya) Babıâli'ye bildirilmek üzere aralarında imzaladıkları protokol (31 mart 1877). Karadağ'a (Crna Gora) bir miktar toprak verilerek sınır düzenlemesi koşuluyla barış yapılması; Bosna-Hersek ve Bulgaristan ıslahatının İstanbul konferansı'nda karara bağlandığı gibi doğrudan Babıâli tarafından gerçekleştirilmesi; ıslahat yapılmadığı takdirde bu devletlerin hıristiyanları korumak için gerekli yöntemlere başvuracakları; Osmanlı devletinin yenik Sırbistan ile yaptığı barış antlaşmasının tanınmadığı; önce türk ordusunun terhis edilerek barış durumuna getirilmesinden sonra rus ordusunun terhisinin de ele alınması türünden hükümleri içeren bu kısa protokol, aynı gün telgrafla Babıâli'ye bildirildi. Osmanlı devleti protokolde yer alan istekleri kabul etmedi. Bakanlar kurulu'nun Londra protokolü'nün tümünü reddettiği yanıtta devletin hazır ordusunun dağıtılmamasının osmanlı topraklarının Ruslar'ın eline geçmesini kolaylaştıracağı ve Türkiye'nin kimseye verecek bir karış toprağı bulunmadığı bildirildi (10 nisan 1877). Bunun üzerine Doksanüç harbi (1877-1878 Türk-Rus savaşı) başladı.

LONDRİN a. (ital. *londrina*'dan) Esk. dokmc. Bir tür çuha. (Asakiri mansurei Muhammediye'nin üniformaları bu çuhadan yapılırdı.)

LONDRİNA, Brezilya'da (Paraná eyaleti) kent; 302 000 nüf. 1932'de, büyük bir kahve üretim bölgesinde kuruldu. Ticaret ve hizmetler kesimi merkezi. Besin sanayileri.

Lonely Crowd *(The)*, D. Riesman'ın 1950'de yayımlanan denemesi. Yazar, yapıtında, bireylerin toplumlarca biçimlendirilen kişiliğinin tarihsel evrimini üç aşamada çözümler: topluluğun ve geleneklerin üstünlüğü; sanayi toplumunun doğuşuyla sınıflara bölünme ve aile değerlerinin üstünlük kazanması; tüketim toplumunda geleneksel değerlerin zayıflaması, bireyciliğin ön plana geçmesi ve boş zamanların değerlendirilmesi. Kitle iletişim araçlarının yaygınlaşması, geleneklerin çöküşüne, aile ve okul gibi kurumların tartışma konusu yapılmasına katkıda bulundu. Modern toplum, "dıştan belirlenmiş" bir toplumsal kişilik tipi ortaya çıkardı. Bir mesajlar ve bilgiler selinin sürüklediği birey, "dış" etkiye daha duyarlı duruma gelirken, "iç" etkiye (aile, gelenek) olan duyarlığı körelmeye başladı.

LONG (George Washington DE), amerikalı kâşif (New York 1844 - Lena deltası 1881). Deniz subayıydı; Bering boğazından sonra kuzey-doğu geçidini açmak ve gemisi *Jeannette*'i, buzdağının buzları arasında bırakıp kutba ulaşmak için, masraflarını *New York Herald*'ın karşıladığı seferi yönetmekle görevlendirildi (1879). Wrangel adasını gördü ve Herald adasını keşfetti. Buzlara saplanan gemi 1881 haziranında parçalandı. Tayfalar, şalupalarla Lena deltası kıyılarına ulaştılar. Ama De Long ve arkadaşlarından çoğu öldü. *Jeannette*'in parçaları 1884'te Grönland kıyılarında bulundu, böylece Kuzey Buz denizi'nin sapma çizgisini belirlemek mümkün oldu. Bu bilgilerden Nansen yararlandı.

LONG (Marguerite), fransız kadın piyanocu (Nîmes 1874-Paris 1966). 1906-1940 arasında Paris konservatuvarı'nda öğretmenlik yaptı. 1943'te Jacques Thibaud ile birlikte önemli bir uluslararası yarışma ih-

J.-P. Leloir

Marguerite Long

das etti. 1920'de kendi adına bir piyano okulu açtı. Başlangıcından XX. yy.'a değin fransız piyano repertuvarını tanıtmaya çalıştı. Debussy, Ravel, Fauré üzerine yazıp yayımladıkları, bu bestecilerin yorumlanması konusunda bazı ipuçları verir.

LONGA a. XIX. yy.'ın sonlarından başlayarak, nim sofyan usulüyle bestelenmiş kimi oyun havalarına verilen ad. (Sözcüğün rumence olduğu sanılmaktadır.) [→ OYUN* HAVASI.]

LONG AN, Vietnam'da yönetim bölgesi, Nam Phân'da; 4 653 km²; 1 121 000 nüf. (1989). Merkezi *Tân An*.

LONGANA a. **1.** Asya ve Okyanusya'da, özellikle Mauritius adalarında, Réunion adasında ve Sri Lanka'da meyvesi için yetiştirilen ağaç. (Hindistan kökenli olan longana [*Euphoria longana*], liçiye [*Litchi sinensis*] yakın bir ağaçtır, daha uzun boylu [15 m], daha iri yapraklı ve düşük sıcaklıklara daha dayanıklı olmasıyla ondan ayrılır.) **—2.** Bu ağacın yenebilen meyvesi. (Liçiden daha küçük [15 mm çap] ve az makbul olan longana pembe ya da kırmızı renktedir; beyazımsı bir kapçıkla kaplı etli, ekşimsi tatlı bir tohum içerir. Taze, kuru ya da konserve halinde tüketilir.)

Notman, Boston

Henry Wadsworth **Longfellow**

LONGANESİ (Leo), italyan yazar (Bagnacavallo, Ravenna, 1905 - Milano 1957). Gazeteci ve yayımcı, ressam ve mizah yazarı; yergili yapıtlar (*Vademecum del perfetto fascista,* 1926) kaleme aldı.

Longanesi, 1946'da Giovanni Monti ve Leo Longanesi tarafından kurulan italyan yayınevi. Genel edebiyat, güzel sanatlar ve sosyal bilimlerle ilgili yapıtlarla çok sayıda süreli yayın yayımlar.

LONG BEACH, ABD'de (Kaliforniya) liman kenti. Büyük Okyanus kıyısında, Los Angeles'ın (San Pedro ile birlikte, bu kentin limanıdır) G.'inde; 429 430 nüf. (1990). Petrol arıtma; petrokimya. Makine (otomobiller) ve besin sanayisi. Hava taşıtları yapımı. Deniz kuvvetleri tesisleri.

LONGCHAMP (William), anglonorman rahip ve devlet adamı (öl. Poitiers 1197). Normandiyalı baron. Ely piskoposu (1189) ve kral naibi oldu (1190-91). Aslan yürekli Richard yurtdışındayken İngiltere'yi yönetti. Yurtsuz John yönetimindeki hoşnutsuz bir muhalif baronlar koalisyonu tarafından sürüldü.

LONGCİANG → TSİTSİHAR.

LONGÇUAN ya da **LONGQUAN,** Çin'de (Cıciang ili) kent. Yüe seramiklerinin beşiği olan ve Tanglar döneminde büyük etkinlik gösteren Longçuan fırınları, Güney Songlar döneminden başlayarak, zeytin yeşilinden açık yeşile kadar çeşitli renklerde olabilen, kalın ve kaygan sırlı seladonlar* üretmeye başladı (bu seramikler XVII. yy.'da Avrupa'da büyük ün kazandı).

Baldassare **Longhena** Venedik'te Pesaro sarayı (1679-1710)

Camera Photo

LONGFELLOW (Henry Wadsworth), amerikalı şair (Portland, Maine, 1807 -Cambridge, Massachusetts, 1882). Washington İrving'den etkilenmiş olan sanatçı, esin kaynağını halktan alan, ustaca biçimlendirilmiş şiirler yazdı. *Outre-Mer* (1835) adlı yapıtı Fransa, İspanya, İtalya ve Almanya'ya yaptığı yolculukları anlatır. *Voices of the Night* (1839), özellikle, dünya işlerinin iğretiliği üzerine bir derin düşünme olan "yaşam mezamirleri"ni içerir. Acadieliler'in büyük göç hareketini betimleyen *Evangeline: A Tale of Acadia* (1847), ulusal temalar üzerine yazılmış uzun anlatısal şiirlerden oluşur. *Hiawatha* (1855) aile anılarının (*The Courtship of Miles Standish*, 1858) karıştığı yerli efsanelerinden ve folklorundan yararlanır. Yazarın, *Tales of Wayside Inn* (1863) adlı yapıtı ve Dante çevirisi (1865-1867) özellikle melankoli duygusunun izini taşıyan, mitik ve anlatısal bir şiir yaratma çabası içindeki yapıtlarının son halkalarıdır.

LONGFORD → LONGPHORT.

Longhai ya da **Long-hai demiryolu,** Çin'de demiryolu hattı. Yapımına 1916'da bir fransız şirketince başlandı ve daha sonra Çin hükümetince devam edildi. Doğu sahilindeki Lienyüngang' dan başlayan bu demiryolu, Pekin-Şanghay hattını Şücou'da, Pekin-Vuhan-Kanton hattını ise Cıngcou'da keserek Şi'an ve Baoci üzerinden Lancou'ya varır ve buradan Lancou-Şinciang hattı üzerindeki Urumçi'ye (Kazakistan sınırına 450 km uzakta) kadar uzanır. Çin-Rusya ilişkilerinin bozulması, hattın öngörüldüğü gibi Kazakistan'ın başkenti Alma-Ata'ya bağlanmasını önlemiştir.

LONGHENA (Baldassare), italyan mimar ve heykelci (Venedik 1598 - *ay. y.* 1682). Öncellerinin, özellikle de Palladio' nun sanata katkılarını üslubuyla bütünleştirerek mekânı bütünlüklü olarak düzenlemeyi başardı. Venedik'teki S. Maria della Salute kilisesi (1631'den başlayarak tasarlandı, 1687'de açıldı) bunun en büyük örneğidir. Yine Venedik'te bulunan başka yapıtları da vardır: kiliseler (S. Giustina' nın cephesi, Scalzi [1660'a doğr.] ve Ospedaletto kiliseleri), S. Giorgio Maggiore manastırı'nın anıtsal merdiveni, çok sayıda saray (Büyük Kanal üzerinde Rezzonico ve Pesaro; bunlardan ilki XVII. yy.' da Massari tarafından tamamlandı).

LONGHİ a. Tropikal Afrika'da yetişen ve ince ya da yarı ince dokulu, yarı sert ve yarı ağır beyazımsı-kırmızımsı arası bir odun veren ağaç. (Odunu doğramacılıkta, parke, mobilya, kaplama yapımında kullanılır. Bil. a. *gambeya* ve *chrysophyllum; sapotaceae* familyası.)

LONGHİ (Martino), **Il Giovane** ya da **Genç** denir, italyan mimar ve heykelci (Roma 1602 - Viggiu, Varese eyaleti, 1660). Kendisi gibi Roma'ya yerleşmiş mimarlar olan ONORİO'nun (Milano 1569'a doğr. - Roma 1619) oğlu ve MARTİNO *il Vecchio*'nun (Viggiu ? - Roma 1591) torunu. Genç Martino, manierismoyla barok arası bir üslupta yapıtlar verdi; bunlardan en önemlileri, 1619'da yapım çalışmalarında babasının yerini aldığı S. Carlo al Corso kilisesi ve S. Antonio dei Portoghesi kilisesi'dir (1638, çalışmaları Rainaldi sürdürdü). Başyapıtları sayılan SS. Vincenzo e Anastasio cephesi (1646) ya da S. Carlo ai Catinari ana sunağı (1650) bunlardan çok daha hareketlidir.

LONGHİ (Pietro FALCA, —denir), italyan ressam ve gravürcü (Venedik 1702 - *ay. y.* 1785). Büyük bir osalıkla Bologna'da G. M. Crespi'nin yanında yetişti. Venedik yaşamına ilişkin gündelik sahneleri çok çeşitli bakış açılarından betimleyen, bir çırpıda boyanmış ve kesin bir belgesel değer taşıyan küçük boy tablolar yaptı (*Kara elçi, Gergedan* [Ca'Rezzonico]; *Coğrafya dersi* [Padova, Museo civico]; *Dans dersi* [Accademia, Venedik]; *Venedik maskeleri* [Carrara akademisi, Bergamo]). Yapıtları Venedik'te Querini-Stampalia sarayı'nda ve Correr müzesi'nde *(Goldoni'nin portresi)*, ayrıca Amiens, Dresden, Dublin, Londra (National Gallery), Rouen vb. müzelerinde sergilenmektedir. —Oğlu ALESSANDRO (Venedik 1733 - *ay. y.* 1813), ressam ve gravürcü. Sanatçı daha çok yedirme baskıresimleriyle, özellikle de XVIII. yy. Venedik sanatçılarını betimlediği bir dizi portreyle tanınır. 1762'de bu portreler albüm halinde yayımlanmıştır.

LONGHİ (Giuseppe), italyan ressam ve gravürcü (Monza 1766-Milano 1831), daha çok, kazı kalemi kullanarak yaptığı gravürlerle tanınır. İtalyan yeniklasik gravür sanatının en iyi teknik ustalarından biri olan Longhi, İtalya'da Napoléon I'in gravürcüsü oldu (Appiani'nin desenlerinden yola çıkarak gerçekleştirdiği *Büyük Napoléon'un unutulmaz eylemleri*).

LONGHİ (Roberto), italyan sanat tarihçisi (Alba 1890 - Floransa 1970). Pietro Toesca ve A. Venturi'nin öğrencisi olan Longhi, *l'Arte* dergisinde, italyan sanatını inceleme ilkelerini temelinden yenileyen bir dizi makale yazdı. 1927'de ülkücü ve şekilci bir estetiğe dayalı, *Piero della Francesca* adlı incelemesini yayımladı; çok geçmeden bu yapıt, bir sanatçı üzerine yazılmış inceleme kitaplarının eşsiz bir örneği olarak kabul edildi. Olağanüstü bir gözlem duyarlılığıyla edebiyat yeteneğini birleştiren Longhi, incelediği yapıtları yazılarında tam olarak canlandırmayı başarır. En önemli çalışmaları, natüralizmi (*Caravaggio,* 1952) ve Giotto'dan Seurat'ya kadar, ressamlarda perspektif üzerine yorumlamaları kapsar. Floransa Üniversitesi'nde profesörlük yapan Longhi, 1950'de *Paragone* adlı sanat tarihi dergisini de kurmuştur.

LONGHORN a. ve sıf. (ing. *longhorn,* uzun boynuz). **1.** Günümüzde pek rastlanmayan uzun boynuzlu ingiliz sığır ırkı. (Boynuzlar boğada 35 ila 60 cm, inek ve öküzde 85 ila 100 cm dolayındadır.) **—2.** Uzun boynuzlu sığırlara verilen genel ad.

LONG HOUSE a. (*uzun ev* anlamında ing. *long house*). Antropol. Kabile düzeninde yaşayan bazı Güney Asya halklarına özgü ortak konut tipi. Ahşap ve bazen tek katlı olan *long house*'da, aynı klana bağlı birçok aile birlikte oturur.

LONGİFOLEN a. (fr. *longifolène*'den). Org. kim. Formülü $C_{15}H_{24}$ olan seskiterpensel hidrokarbon; çeşitli çam esanslarında, özellikle *Pinus longifolia* esansında bulunur.

LONGİNOS, lat. **Caius Cassius Longinus,** yunanlı filozof ve retorikçi (Palmira, Emesus ya da Atina, 213'e doğr.- Palmira 273). Ammonios Sakkas' ın ve Origenes'in öğrencisi olduktan sonra, yeniplatoncu okulun başına geçti. Öğrencileri arasında Porphyrios da bulunuyordu. Atina'da ve Suriye'de ders verdi. Hocası ve sonra da bakanı olduğu Palmira kraliçesi Zenobia'yı, Romalılar'a karşı direnmeye teşvik etti. Palmira ele geçirilince ölüme mahkûm edilip idam olundu. *Peri to akro agatho* (Yüce iyilik üstüne) adlı yapıtından bir parçayla *Tekhne Retorike* (Retorik sanatı) adlı kitabından bir bölüm günümüze kalmıştır.

LONGİNUS (Cassius) → CASSIUS LONGİNUS.

LONG İSLAND, ABD'nin Atlas okyanusu kıyısında ada, New York eyaletinin güney-doğu ucunda; kıtadan *Long Island Sound* boğazı (176 km) ile ayrılır; 4 464 km². Long Island ile kıyı arasında aşındırma etkisinin oyduğu yumuşak kayalar şe-

ridini, ayrıca bir de Dördüncü Zaman buzulları oymuştur. Bölgeye bugünkü görüntüsünü veren, Long Island'daki buzultaş birikintileri ile buzulsonrası dönemde meydana gelen sular altına gömülmedir. Doğuda kırsal bölgeler (patates, meyve bahçeleri, bağlar) varlığını korurken, Güney-batı toprakları kent alanı ve New York liman bölgesi (Brooklyn mahallesi) içinde kalmıştır. Kıyı boyunca art arda birçok kumsal yer alır. 27 ağustos 1776'da İngilizler burada Amerikalılar'ı yendiler.

LONG İSLAND, Bahama adalarından biri; 596 km²; 3 900 nüf.

LONGİTARSUS a. Otsu bitkilerde yaşayan, larvası bitkilerin köklerine ya da kök boyunlarına zarar veren, siyah, tunç renkli ya da kabuklu küçük yaprakböceği cinsi. (Çok sayıda türü vardır; yaprakböceğigiller familyası.)

LONGJUMEAU, Fransa'da kanton (Essonne) merkezi, Paris'in 16 km güneyinde, Yvette kıyısında; 19 955 nüf. (1992). Orléans yolu üzerinde. XIII.-XV. yy.'dan kalma kilise. Eczacılık ürünleri. Camcılık. Sandık fabrikası.

Longleat şatosu, İngiltere'de (Wiltshire), Bath'ın G.'inde. 1560-1580'e doğru R. Smythson tarafından yeniden yapılan, XIX. yy.'da bazı bölümleri elden geçirilen şato, rönesans üslubunda dikkate değer bir konuttur. Mobilyalar, tablolar, kitaplık. XVIII. yy.'da Capability Brown tarafından düzenlenmiş bahçeler.

Longman Group Ltd, 1724'te Thomas Longman (1699-1755) tarafından Londra'da kurulan ingiliz yayınevinden doğan angloamerikan yayın grubu. İngilizce öğretiminde kullanılan el kitapları, sözlükler, kaynak yapıtlar ve çocuk kitapları yayımlar.

Longmın ya da **Longmen,** Çin'de (Hınan), 494'te Kuzey Veileri tarafından kurulan ve X. yy.'a kadar etkinliğini sürdüren buddha mağaraları. Yüngang mağaralarından daha geç bir döneme ait olan bu mağaralar, dev Buddha heykeli (676) ve bodhisattvaların estetiğiyle Tang döneminde gelişen ve en üst düzeyine ulaşan bir yumuşamanın yanı sıra modelaj'a duvulan eğilimi yansıtır.

LONGO (Luigi), italyan siyaset adamı (Fubine Monferrato 1900-Roma 1980). 1920'de Torino'da Sosyalist parti'ye girdi ve 1921'de Livorno kongresi'nde İtalyan komünist partisi'ne dönüşen bu partinin sol kanadında kaldı. İtalyan komünist gençlik örgütü'nün başındayken Piemonte'de antifaşist silahlı mücadeleyi örgütledi ve 1923-24'te hapiste yattı. Daha sonra sürgünde yaşadı. 1926'da İtalyan komünist partisi'nin merkez komitesi üyeliğine, 1931 de de siyasal büro üyeliğine seçildi. İspanya İç savaşı sırasında milletlerarası tugayların siyasal komiserliğine, sonra da genel müfettişliğine getirildi, 1939'da Fransa'ya geçti, burada tutuklandı ve bir yıl sonra italyan polisine teslim edildi. Eylül 1943'e kadar hapiste kaldı. Tahliye edildiğinde alman ordusunun işgali altında bulunan Kuzey İtalya'ya gitti, Garibaldi tugayına komuta etti. Özgürlük gönüllüleri birliği'nin ikinci komutanlığını yaptı. İtalyan komünist partisi'ni Yukarı İtalya Kurtuluş komitesi'nde temsil etti. Milletvekili seçildi (1946'dan itibaren), 1945-1964 arasında IKP genel sekreter yardımcılığı yaptı. Togliatti'nin ölümünden (1964) sonra onun sosyalizmi kurmanın ulusal yollarını açıkladığı metnini yayımladı ve Togliatti'nin yerine parti genel sekreteri seçildi. 1972'de İtalyan komünist partisi'nin başkanlığına seçildi (Berlinguer de genel sekreterliğe getirildi).

LONGO (Jeannie), fransız kadın bisikletçi (Annecy 1958). Üç kere Fransa turu (1987, 1988 ve 1989), dört kere de dünya yol yarışları (1985, 1986, 1987 ve 1989) şampiyonu oldu. Saatte 46,352 km ile kadınlararası dünya sürat rekortmenidir.

LONGOMONTANUS (Christen SORENSEN, —denir), danimarkalı gökbilimci (Longberg, Jylland, 1562-Kopenhag 1647). Tycho Brahe'nin öğrencisiydi, Vyborg'da rektörlük, Kopenhag'da profesörlük yaptı, Ay kuramının geliştirilmesine katkıda bulundu; Yer'in kendi çevresinde döndüğünü kabul ediyor, ama Kepler'in kuramlarına karşı çıkıyordu. Başlıca yapıtı *Astronomia Danica*'dır (Dan gökbilimi) [1622].

LONGOS, yunanlı romancı (Lesbos ? İ.S. II. ya da III. yy.). *Daphnis* ile Khloe* (Poimenika ta kata Daphnin kai Khloen) adlı pastoral roman ona mal edilir.

LONGOZ a. Denizin normalden çok daha derin bölgesi. (Kimi kez, bu bölgeler haritada gösterilemeyebilir. Bu nedenle, bu bölgelerde demirleyecek gemilerin çok dikkatli olması gerekir, çünkü demirleme anında longoza rastlayan demir fazla derinlik dolayısıyla kontrolden çıkıp hırçadan kesilebilir.) [Eşanl. DENİZ ÇUKURU.] —Ormanc. Taban suyunun yüzeye kadar yükseldiği ya da zaman zaman su baskınlarına uğrayan çukur yerlerde, vadi tabanlarında görülen gür ve sık batakık ormanlarına, Trakya'nın Karadeniz kıyılarında verilen ad. (Kızılağaç, dişbudak, karaağaç ve söğüdün başat olduğu benzer ormanlara Bulgaristan kıyılarında da yer yer rastlanır.)

LONGPHORT, ing. **Longford,** İrlanda Cumhuriyeti'nde (Laigin ili) kent, yönetim bölümü merkezi; 4 300 nüf. Katedral (XIX. yy.). Gezinti yerleri. — *Longphort yönetim bölümü,* orta kesimdeki ovanın kuzey bölümündedir; 1 043 km²; 30 800 nüf.

LONGPLEY a. (ing. *long-play*). UZUNÇALAR'ın eşanlamlısı.

LONGQUAN → LONGÇUAN.

LONGRİN a. (fr. *longrine*). Dy. **1.** Rayları desteklemek ve yükleri altyapıya iletmek için rayların altına ve bunlara dik olarak yerleştirilen putrel. **—2.** Yol aygıtlarında (makaslarda) kullanılan uzun travers.

LONGŞAN KÜLTÜRÜ ya da **LONGSHAN KÜLTÜRÜ** a. Orta Huang Hı (Sarı ırmak) bölgesinden kaynaklanan ve gri ya da siyah çanak çömlekle ayırt edilen Yenitaş dönemi Çin kültürü. (Adını, 1928'de bu tür çanak çömleğin ortaya çıkarıldığı Şandong'daki bir arkeolojik buluntu yerinden alır.)
—ANSİKL. Longşan kültürü, kırmızı çanak çömlek kültürünü (Yangşao kültürü de denir; az çok aynı dönemde görülür) benimseyen kavimlerce türetilmiş olabilir. Longşan kültürü, Sarı ırmak havzasında, yavaş yavaş yok oldu ve yerini kırmızı ya da siyah bir çanak çömleğe bıraktı. Hınan'daki buluntu yerlerinden tanınan bu kültür, büyük bir olasılıkla doğuya doğru yayıldı ve burada, bazı yerel değişikliklerle Şandong bölgesindeki Longşan kültürünü doğurdu. Hınan bölgesi Longşan kültürü İ.Ö. 2500 - İ.Ö. 1800 arasına tarihlendirilebilir. Şandong bölgesi Longşan kültürünün biraz daha geç ortaya çıktığı ve tarihsel Şang döneminin başıyla ilişkiyi sağladığı sanılmaktadır. Bu dönemde görülen en büyük yenilik, gri ya da siyah hamurlu, yüzeyi parlak ve perdahlı olan son derece ince bir çanak çömlektir. Bronz kapların habercisi olan eksiksiz biçimler (çömlekçi çarkında biçimlendirilmiş, kazınmış koşut çizgilerle süslü üç ayaklı kaplar; yuvarlak kesitli yüksek ayaklı kupalar) büyük bir olasılıkla daha o zamandan saptanmıştır.

LONGUEUİL, Kanada'da (Québec) kent, Saint Lawrence ırmağı kıyısında; Montréal'in karşısında; 124 000 nüf. Ticaret merkezi. Makine sanayileri.

LONGUEVİLLE (Anne Geneviève DE BOURBON — *düşesi*) [Vincennes 1619 - Paris 1679]. Longueville dükü Henri II'nin karısı (1642). Zeki ve kültürlü bir kadındı, Parlamento Fronde'unun başlatılmasında (1648-49) etkin bir rol oynadı. Rueil barışı'ndan (11 mart 1649) sonra Prensler Fronde'unun başlatılmasına (1650-1653) katkıda bulundu. Bu hareket sırasında Normandiya ve Aquitania'yı da ayaklandırmaya çalıştıysa da sonuç alamadı. Kocasının ölümünden sonra karmelitlerin arasına çekildi.

Scala

Pietro Longhi
Dikiş-nakış okulu
Ca' Rezzonico, Venedik

LONGVİEW, ABD'de (Washington eyaleti) kent, Columbia kıyısında; 31 000 nüf. Alüminyum metalürjisi. Kereste sanayileri.

LONGWOOL a. (ing. sözc.). Zootekn. UZUN* YAPAĞILI'nın eşanlamlısı.

LONGWY, Fransa'da kanton (Meurthe-et-Moselle) merkezi, Belçika sınırı yakınında, bir sanayi bölgesinin merkezinde, Chiers kıyısında; 15 647 nüf. (1992). Eski Longwy surlarından kalıntılar (Fransa kapısı). Metalürji (demir cevheri çıkarımına bağlıdır). Tekstil. Triyaj garı.

LONGYAN → LONGYEN.

LONGYEARBYEN, Svalbard'ın başlıca yerleşmesi, Spitzberg adası kıyısında; 1 500 nüf. Madenkömürü dışsatımı.

LONGYEN ya da **LONGYAN,** Çin'de (Hıbei) yer, Pekin'in K.- B.'sında. Demir madenleri.

LONJ a. (fr. *longe*). Binc. *Lonj dizgini* → ÇILBIR DİZGİN*İ.

Marcelli-Sygma

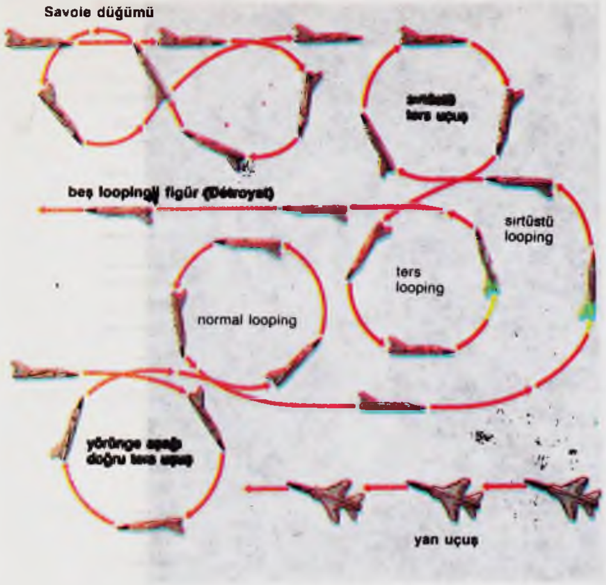

Luigi Longo
(mart 1979'da)

C. Hudelot - Explorer

Longmın
Vairoçana büyük buddhası
("büyük aydınlatıcı")
[Tang dönemi, 672-676]
Cüşiensi mağarası

loopingler

LONJERON a. Havc. BOY KİRİŞİ*'nin eşanlamlısı.

LONJİMETRİ a. (fr. *longimétrie*). Ölçbil. Yaklaşılamayan noktalar (ender olarak karşılaşılan) arasındaki uzaklıkları ölçme sanatı.

LONKAZADE MUSTAFA EFENDİ → MUSTAFA EFENDİ Lonkazade.

LON NOL, kampuçyalı mareşal ve devlet adamı (Kompong-Leau, Prey Veng ili, 1913 - Kaliforniya 1985). Kurmay başkanlığı (1955), krallık orduları başkomutanlığı (1959) yaptı, çeşitli hükümetlerde muhafazakâr eğilimi temsil etti; mistik bir kişiydi, khmer ırkının üstün olduğu görüşünü savundu. Savunma bakanlığı (1959 -1966) ve Başbakan yardımcılığı (1963) yaptıktan sonra Başbakan oldu (ekim 1966) ve Samlaut (Battambang) köylü ayaklanmasını kanlı bir biçimde bastırdıktan sonra görevinden ayrıldı (1967). Yeniden Başbakan yardımcılığı yaptıktan (1968) sonra Başbakanlığa getirildi (ağustos 1969). Mart 1970'te prens Sihanuk'u görevden uzaklaştırarak Cumhuriyeti ilan etti (9 ekim). Yaptığı hükümet darbesi, Kampuçya'yı savaşa sürükledi. Amerikalılar ve Güney Vietnamlılar, Kuzey Vietnamlılar'ın desteklediği Kızıl Khmerler'e ve Sihanuk yanlılarına karşı müdahalede bulundular. Bir yanına felç inen (1971) Lon Nol, bozgunların birbirini izlediği askeri alanı da kapsayan bir çürüme ve yetersizlik ortamı içinde yönetimini sürdürdü. Cumhurbaşkanı seçildi (haziran 1972), 1 nisan 1975'te Phnom Penh'i terk etmek zorunda kaldı ve ABD'ye sığındı. 1985'te Kaliforniya'da öldü.

LONS-LE-SAUNİER, Fransa'da *département* (Jura) merkezi, Jura platolarının kenarında; 20 140 nüf. (1992). Antikçağ'daki adı *Ledo Salinarius* olan Lons-le-Saunier'nin tarihi, çevresindeki tuzlaların işletmeye açılmasıyla başladı. Tuzun Ortaçağ vergi sistemi içindeki önemi, kenti ele geçirmek için yapılan çetin savaşları açıklamaktadır. İlgi çekici anıtlar.

Look back in anger, J. Osborne'un, *Öfkeli* gençler'e* esin kaynağı olan dramı (1956). Militanlıkta aradığını bulamayan genç bir adam, J. Porter, kurulu düzene karşı duyduğu nefretin acısını karısından çıkarır.

LOOPİNG a. (ing. *looping* [*the loop*], halkayı tamamlamak'tan). Havc. Uçağın düşey bir düzlem içinde çembersel bir dönüş yaptığı klasik akrobasi figürü.
—Sirk. Alt ucundan kaldırılmış, 45° eğik duran uzun ve dar bir tahta üstünde gerçekleştirilen sirk, panayır ya da müzikhol gösterisi. (Bisiklet ya da küçük bir otomobil kullanan akrobat bu eğimi iner; akrobatın ulaştığı hız yere inmeden önce havada çift takla atmasını sağlar.) [LOOPİNG THE LOOP da denir.]

LOOS (Adolf), avusturyalı mimar ve kuramcı (Brno 1870 - Kalksburg, Viyana yakınında, 1933). Uluslararası üslubun öncüsü. Dresden Politeknik okulu'nda eğitim gördü, ABD'de kaldığı üç yıl boyunca Sullivan'ın düşüncelerinden etkilendi. 1896'da Viyana'ya yerleşti; yazdığı yazılar ve 1906'da açtığı özel bir mimarlık okulunda, Ayrılık grubu'nun üslup aşırılıklarına karşı O. Wagner'in ilkelerini savundu. 1923-1928 arasında Paris'te kaldı ve burada büyük bir etkisi oldu. Az olmakla birlikte yapıtları özgündür: Montreux'de, 1904'te Karma villası, Viyana'da, 1910'da Steiner evi ve Goldman binası, 1922'de Rufer evi; Paris'te, 1926'da Tristan Tzara'nın evi; 1928-1930 arasında, Pötzleinsdorf'ta Moller evi, Payerbach'ta Khuner evi, Prag'da Müller evi. Bu beton konutlar, *İns Leere gesprochen* (Boşlukta söylenmiş) [1921; 1897'den sonra yayımlanan aynı adlı makalelerin derlemesi] ve *Ornament und Verbrechen* (Süsleme ve suç) [1908; bu yapıtın fransızca çevirisi, iki savaş arası kuşağını büyük ölçüde etkilemiştir] adlı yapıtlarda dile getirilen görüşleri somut olarak yansıtır.

LOOS (Anita), amerikalı kadın edebiyatçı (Sissons, Kaliforniya, 1893-New York 1981). Tiyatro oyunları, senaryolar yazdı, özellikle, *Bazılan sıcak sever* (Gentlemen Prefer Blondes) [1925] adlı romanıyla ün kazandı. Bu yapıttan müzikal bir komediyle (1949) Marilyn Monroe'nun oynadığı bir film (1953) yapıldı. Romanın devamı niteliğindeki *But Gentlemen Marry Brunettes* (1928) de sinemaya uyarlandı. Anılar'ında sinema çevrelerini suya sabuna dokunmaktan kaçınarak yansıttı.

LOOS adaları → LOS *adaları*.

Looser-Milkman ya da **Looser-Debray-Milkman sendromu,** yalancı kırıklarla birlikte az çok işlevsel bozukluk ve yaygın kemik ağrıları biçiminde ortaya çıkan kemik hastalığı. Röntgende kırıklarla karıştırılabilen görüntüler verir (*Looser -Milkman kemik çizgileri* ya da *çatlakları*). 1930 yılında tanımlanan bu sendrom, bir kemik yumuşaması çeşidi sayılır.

LOP, -pu sıf. (yansıma sözc.). **1.** Yuvarlak, iri ve yumuşak şey için kullanılır: *Lop et.* **—2.** *Lop lop,* iri parçalar halinde: *Etleri lop lop yuttu.*
—Bot. Yaprak ya da çiçek gibi organlardaki çıkıntılı ve genellikle değirmi kısım. || *Lop incir,* incir ağacının soluk sarı renkli meyvesi. (Beyaz incir de denir.)
—Kasapl. *Lop et,* üzerinde kemik bulunmayan, yumuşak ve irice et parçası.
—Mutf. *Lop yumurta,* suda haşlanarak katı pişirilmiş yumurta.

LOP a. (fr. *lobe*'dan; yun. *lobos,* kese). Anat. **1.** Herhangi bir organın çıkıntılı değirmi kısmı. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** *Kulak lobu,* kulağın küpe takılan yumuşak ve değirmi kısmı. (Eşanl. KULAK MEMESİ.)
—Nöroanat. İki yarık arasında kalan beyin bölgesi. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Zool. *Kafa lobu,* kimi örümceklerde, alın bölgesinde bulunan ve genellikle bir ya da iki çift göz taşıyan çıkıntı. || *Göz lopları,* kınkanatlılar, yarımkanatlılar ve düzkanatlılarda, göğsün yanlarında bulunan, gözlere doğru yönelmiş çıkıntıları.
—ANSİKL. Anat. Sol akciğerde iki, sağ akciğerde üç lop vardır. Karaciğerde bir sol lop, bir sağ lop ve ortada ayrıca iki lop (kare ve Spiegel lopları) vardır.
—Nöroanat. Beyinde şu loplar göze çarpar: Rolando yarığının önündeki *alın lobu,* alın lobunun arkasında, Rolando yarığıyla dış dikey yarık arasında kalan *yankafa lobu,* Sylvius yarığının altında kalan *şakak lobu* ve dış dikey yarığın arkasındaki *artkafa lobu.*

LOPA a. Zool. KUPES'in eşanlamlısı.

LOPALAR, Mustang'daki tibet-birman kökenli etnik topluluk. Tarımcı olan Lopalar, Nepal ile Tibet arasında ticaret (yün, tuz ve tahıl) de yaparlar. Babayerli olan ve çokkocalı evlilikler yapan Lopalar, babasoylu bir topluluktur; üç sınıfa ayrılırlar; Manthang'da oturan, prens ailesi ve soylulardan oluşan Kutaklar; buddhacı Rhighinler ve Şelvalar. Lopalar ikinci erkek çocuklarını manastıra gönderirler.

LOPBURİ, Tayland'da kent, il merkezi, Lopburi ırmağının kıyısında, Bangkok'un K.'inde; 37 000 nüf. —*Lopburi ili,* 6 200 km²; 612 900 nüf.
—Arkeol. ve Tar. Lopburi daha Tunç çağında iskân edildi (1964'te bulunan nekropolis). Yıkımlara karşın, önemli mon (Dvaravati sanatı, VIII.- X. yy.), khmer (XI. - XIII. yy.) ve Ayuthia dönemi (XIV. yy. ve sonrası) kalıntılarına sahiptir. XI. yy. başında Khmer İmparatorluğu'na katılan Lopburi, XIV. yy.'dan başlayarak Ayuthia* İmparatorluğu'nun tarihinde önemli bir rol oynadı. XVII. yy.'da Avrupalılar'ca Luvo ya da Lovo adıyla tanınan yazlık başkentti; fransız mimarlar, Fra Narai ile Louis XIV arasında kurulan ilişki sonucunda, kentteki yapım çalışmalarına katkıda bulundular. Tayland'da görülen khmer sanatına ya da ona öykünen sanata (VII.-XIV. yy.) geleneksel olarak *Lopburi sanatı* adı verilir.

LOPÇUK a. Anat. **1.** Küçük lop, **—2.** Lobun bir bölümü. **—3.** *Akciğer, böbrek, karaciğer lopçuğu,* bir araya gelerek akciğeri, böbreği ya da karaciğeri oluşturan doku birimleri. || *Yağ lopçuğu,* yağ dokusunun sıklıkla meydana getirdiği küçük hücre yığını.
—Anat. *Akciğer lopçuğu,* bir akciğer lobunun alt birimi.
—Bot. Buğdaygillerin embriyonundaki epiblast ve genel olarak, eşit olmadıkları zaman iki çeneğin en küçüğü.
—Nöroanat. Genellikle bir ya da iki beyin kıvrımını içeren ve pek geniş olmayan beyin bölgesi. || *Eğri kıvrım lopçuğu,* Sylvius yarığının arka kısmındaki beyin kıvrımı. || *Parasantral lopçuk,* bir beyin yarımküresinin içyüzünde, Rolando yarığının her iki yanında, çıkan alın kıvrımı ile çıkan yankafa kıvrımının içyüzünden oluşan küçük bölge.

LOPÇUKİÇİ sıf. Lopçuklararası karşıtı olarak karaciğer lopçuğunun içinde olana denir.

LOPÇUKLARARASI sıf. Bir organın, özellikle akciğerin lopçuklarının arasında bulunana ya da oluşana denir.

LOPÇUKLU sıf. Bir lopçuğu olan ya da lopçuklara ayrılmış olan.

LOPE DE RUEDA → RUEDA (Lope de).

LOPE DE VEGA → VEGA Y CARPİO (Lope Felix de).

LOPERAMİT a. (fr. *lopéramide*'den). Eczc. Akut ya da süreğen ishallerin tedavisinde klorhidrat halinde kullanılan sentetik ilaç.

LOPES (Fernão), portekizli tarihçi (Lizbon 1380'e doğr.-*ay. y.* 1458'e doğr.). Torre do Tombo arşivleri müdürü (1418), kraliyet tarihçisi (1434), ulusal tarihçiliğin kurucusu. *Crónica do senhor rei don Pedro Ier* (Pedro I'in kroniği), *Crónica del Rei D. Fernando* (Kral Fernando kroniği) ile *Crónica do Rei Dom João Ier de boa memoria* (Kral João'nun kroniği) [1. basım, 1644] adlı yapıtları yazdı.

LOPES (Francisco Higino CRAVEİRO), portekizli general ve devlet adamı (Lizbon 1894 - *ay. y.* 1964). 1951-1958 yılları arasında Cumhurbaşkanlığı yaptı.

LOPES, (Henri), kongolu siyaset adamı ve yazar (Kinshasa 1937). Milli eğitim ve Dışişleri bakanlığı ve Başbakanlık (1973) görevlerinde bulundu. 1982'de UNESCO'nun genel müdür yardımcılığına ve 1986'da aynı örgütün Kültür ve iletişim

genel müdürlüğüne getirildi. Yazdığı öykülerde (*Tribaliques*, 1971; *La Nouvelle Romance*, 1976; *Sans tam-tam*, 1977; *Le Pleurer Rire*, 1982; *Le Chercheur d'Afriques*, 1970), özgürlük savaşlarının hemen sonrasındaki Afrika toplumunu, afrikalı kadının özgürlük sorunlarını yansıtmaya çalıştı.

LÓPEZ (Alonso), takma adı **el Pinciano,** ispanyol şair (Valladolid 1547'ye doğr. -öl. 1627'ye doğr.). *Filosofía antigua poética* (1596) adlı yapıtında, Aristoteles'in kuramlarını yorumladı ve Lope de Vega'nın yaptığı yenilikleri eleştirdi.

LÓPEZ (Vicente), ispanyol ressam (Valencia 1772 - Madrid 1850). Maella'nın öğrencisi olan sanatçı, bütün resim türlerinde yapıtlar verdi ve 1814'te kral Fernando VII'nin ressamı oldu. Freskli dekorları arasında Madrid Krallık sarayı'nda bulunan Carlos III salonu tavanının (1828) seçkin bir yeri vardır. Ancak López, daha çok dönemin toplumuna ilişkin olarak yaptığı portrelerle (*Goya* 1826, Prado) hayranlık uyandırmıştır.

LÓPEZ (Carlos Antonio), paraguaylı devlet adamı (Asunción 1790 - ay. y. 1862). Diktatör Francia'nın ölümünden sonra Cumhurbaşkanlığı yaptı (1844-1862). Paraguay'ı uluslararası ticarete açtı. Kurduğu güçlü ordunun desteğiyle Brezilya ve Arjantin'in Paraguay'ın bağımsızlığını tanımaları için çalıştı. Arjantinli diktatör Rosas'ın düşürülmesine yardım etti (1852), Brezilya ile bir ticaret antlaşması imzaladı (1858). López, 1848'de Paraguay'daki misyonların çalışmalarına son vermiştir.

LÓPEZ (Francisco Solano), paraguaylı devlet adamı (Asunción 1827 - Cerro Corá 1870). Carlos Antonio López'in oğlu; babasından sonra Cumhurbaşkanı oldu (1862 - 1870). Río de la Plata bölgesini egemenliğine alma tutkusu, Brezilya'ya, Arjantin'e ve Uruguay'a karşı kanlı bir savaşa (Üçlü İttifak savaşı) [1865-1870] yol açtı. Önce başarıyla savaştı, ama üç komşusunun birleşmesi karşısında uzun süre direnemedi. Ülkesini yıkık bir halde ve bir nüfus çöküntüsünün eşiğinde (200 000 sağ kalana karşı bir milyon ölü) bırakarak savaş alanında öldü.

LÓPEZ (Pilar LOPEZ JULVES, **Pilar** —denir), ispanyol kadın dansçı ve koregraf (San Sebastian 1913). Kız kardeşi la Argentinita'nın ölümüne (1945) değin, onunla birlikte çalıştı. 1946'da başına geçtiği Ballet español adlı topluluğuyla la Argentina çizgisinde bir dansçı olarak kendini kabul ettirdi. La Argentina'nın *Bolero, Goyescas* gibi klmi balelerini yeniden sahneledi. Kendi koregrafilerinde ispanyol *(Tres Escenas Andaluzas)*, Meksika *(Muñecos da Daxaca)* ya da Arjantin folklorundan esinlendi *(Suite argentina)*. Ayrıca akademik dans tarzında da baleler düzenledi (*Préludes et images* [Debussy'nin müziği üzerine]; *Concierto de Aranjüez* [Rodrigo'nun müziği üzerine]) ve *Üç köşeli şapka* (1948) ile *Büyücü aşkı*'nın (1955) birer versiyonunu hazırladı.

LÓPEZ ARELLANO (Osvaldo), honduraslı devlet adamı (doğm. 1921). Generaldi, 1963'te liberal Başkan Villeda Morales'i devirdi. Cunta tarafından kurulan hükümetin başkanlığını üstlendi. 23 mart 1965'te, Cumhurbaşkanlığına getirilmesi, aynı zamanda muhafazakârların zaferi oldu. 1971'de uzaklaştırıldığı iktidarı 1972'de bir hükümet darbesiyle bir kez daha ele geçirdi ve 1975'te yeniden uzaklaştırıldı.

LOPEZ burnu, Gabon kıyısında burun, Ogoue'nin denize döküldüğü yerin K.'inde. Port-Gentil'in bulunduğu körfezi sınırlar. Petrol terminali.

LÓPEZ DE AYALA (Pedro), castillalı yazar (Vitoria 1332-Calahorra 1407). Castilla büyük şansölyesi oldu (1398); *Crónica de los Reyes de Castilla*'yı yazdı, öğretici şiirler kaleme aldı, latin yazarlardan çeviriler yaptı ve avcı kuş yetiştiriciliği üzerine inceleme kitapları hazırladı.

LÓPEZ DE AYALA Y HERRERA (Adelardo), ispanyol oyun yazarı ve siyaset adamı (Guadalcanal, Sevilla, 1828 -Madrid 1879). Manzum oyunları, üslubun arılığı ve anlatımın yüceliğiyle dikkat çeker (*Un hombre de estado*, 1851; *El Tejado de vidrio*, 1856; *El tanto por ciento*, 1861; *Consuelo*, 1878). 1868 devrimi'nden sonra siyasete atıldı. Savoialı Amedeo'nun tahta çıkışı üzerine bir süre uzaklaştığı siyasal yaşama 1872'de yeniden döndü, daha sonra da Alfonso XII'nin yandaşlarına katıldı. 1878'de Cortes başkanı seçildi.

LÓPEZ DE GOMARA (Francisco), ispanyol tarihçi (Sevilla 1510 - öl. 1560). Tarikatlara girdi. Alcalá'da belagat okuttu, daha sonra Amerika'ya gitti ve burada Hernán Cortés'in sekreteri oldu. İspanya'ya dönünce, *Historia de las İndias*'ı (İspanyol Sömürge İmparatorluğu'nun tarihi) [1553] yayımladı.

LÓPEZ DE LEGAZPİ (Miguel), ispanyol denizci (Zummárraga, Guipúzcoa, 1510'a doğr. - Manila 1572). Meksika'ya yerleşti (1528), 1564'ten sonra Filipinler'i fethetti ve Manila'yı kurdu (1571).

LÓPEZ DE MENDOZA (İñigo) → SANTİLLANA.

LÓPEZ DOMİNQUEZ (José), ispanyol general ve devlet adamı (Marbella, Málaga, 1829 - Madrid 1911). İsabel II'yi tahttan indiren devrime katıldı (eylül 1868), ama sonra Alfonso XII ile birleşti. Hanedan taraftarı, solcu partinin lideri (1882), Savaş bakanı ve Senato başkanı (1905), daha sonra da Başbakan (1906) oldu.

LOPEZ GARCİA (Antonio), ispanyol ressam (Tomelloso 1936). Titiz bir gerçekçiliği yansıtan tablo ve desenleri, en sıradan nesneler ve durumlar aracılığıyla, gündelik yaşamı hem bildik, hem de alışılmadık bir tarzda ustaca canlandırır (*Banyo* 1967-1971). Sanatçı, heykeller de yapmaktadır (portreler).

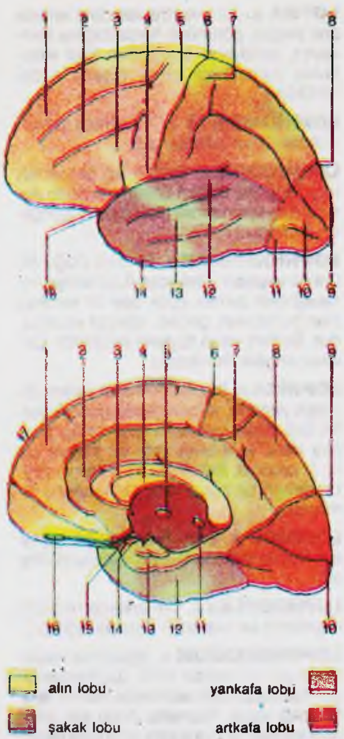
LÓPEZ MATEOS (Adolfo), meksikalı devlet adamı (Atizapán de Zaragoza 1910 - Mexico 1969). 1946'da senatör seçildi, Kurumsal devrimci parti genel sekreterliği, Ruiz Cortines döneminde Çalışma bakanlığı yaptı, 1958-1964 arasında Meksika Cumhurbaşkanı oldu.

LÓPEZ PACHECO (Jesús), ispanyol yazar (Madrid 1930). Üç şiir kitabı yazdı en ünlüsü *Pongola mano sobre España*'dır, 1961); özellikle, İspanya'da 50'li yılların toplumsal romancılarından biri oldu (*Central eléctrica*, 1957). Kanada'ya yerleşti ve orada *La hoja de parra*'yı (1973) yayımladı; bu yapıtında geleneksel anlatılama yöntemleriyle "yeni roman"a özgü teknikleri birleştirdi; 1980'de de, 1950 -1976 arasında yazdığı öyküleri içeren *Lucha por la respiración*'u yayımladı.

LÓPEZ PORTİLLO (José), meksikalı devlet adamı (Mexico 1920). Avukatlık, daha sora Mexico Üniversitesi'nde profesörlük yaptı. 1945'te Kurumsal devrimci parti'ye (PRİ) girdi. 1968'de Cumhurbaşkanlığı genel sekreteri oldu, Cumhurbaşkanı Echevarría döneminde Maliye bakanlığı yaptı (1973), 1976 Cumhurbaşkanlığı seçimlerine PRİ'nin adayı olarak katıldı. 1976-1982 dönemi için Cumhurbaşkanı seçildi, ekonomik ıslah ve kalkınma siyasetini başarıya ulaştırmaya çalıştı.

LÓPEZ PUMAREJO (Alfonso), kolombiyalı devlet adamı (Honda, Tolima, 1886 -Londra 1959). Kahve üreticisi nüfuzlu bir ailedendi. Liberaldi, 1934'ten 1938'e kadar Cumhurbaşkanlığı yaptı. Muhafazakârların yoğun saldırılarına hedef olan bir reform programını yürürlüğe koydu. 1942' de yeniden Başkan seçildi, 1945'te görev süresi tamamlanmadan istifa etti.

LÓPEZ SALİNAS (Armando), ispanyol

beyin lopları (dıştan görünüş)
1. Birinci alın kıvrımı (A3);
2. İkinci alın kıvrımı;
3. Üçüncü alın kıvrımı;
4. Çıkan alın kıvrımının tabanı;
5. Çıkan alın kıvrımı;
6. Rolando yarığı;
7. Çıkan yankafa kıvrımı;
8. Dış dikey yarık;
9. Birinci artkafa kıvrımı;
10. İkinci artkafa kıvrımı;
11. Üçüncü artkafa kıvrımı;
12. Birinci şakak kıvrımı;
13. İkinci şakak kıvrımı;
14. Üçüncü şakak kıvrımı;
15. Sylvius yarığı.

kesit biçiminde görülen beyin lopları
1. İç alın kıvrımı;
2. Nasırlı cisim kıvrımı;
3. Nasırlı cisim;
4. Septum lucidum;
5. Gri birleşek (üçüncü karıncık);
6. Rolando yarığı;
7. Parasantral lopçuk;
8. Dörtköşe lop;
9. İç dikey yarık;
10. kalkarin;
11. Epifiz;
12. İç şakak kıvrımı;
13. Denizatı kıvrımı;
14. Görsel çapraz;
15. Sylvius yarığı;
16. Koklama soğancığı;
17. Yarımküreleraras yarık.

yazar (Madrid 1925). Madrid'in işçi dünyasını yansıttığı toplumsal içerikli romanlar (*la Mina*, 1959; *Año tras año*, 1962) ve İspanya'nın yoksul yörelerine yaptığı yolculukları anlatan hikâyeler (*Caminando por las Hurdes* [1960, Antonio Ferres ile birlikte]; *Viajes al país gallego* [1967, A. Alfaya ile birlikte]) yazdı.

LOPEZİA a. (isp. doğa bilimci T. *López*' in adından). Meksika ve Guatemala'da 15 türü yetişen almaşık yapraklı, salkım çiçekli, biryıllık bitki. (*Lopezia macrophyllis* ve *L. racemosa* 1804'ten beri süs bitkisi olarak yetiştirilmektedir. Küpeçiçeğigiller familyası.)

LOPEZİT a. (fr. *lopézite*). Miner. Triklinik sistemde yer alan potasyum kromat.

J. Dubois - Atlas - Photo

Lopburi
Vat Pra Ratana Si Mahathat
XIII.- XIV. yy.

LOPHA a. Jura ve Kretase devirlerinde çok yaygın, görünüşü horoz ibiğine benzeyen, istridyeler öbeğinden fosil ikikabuklu yumuşakça cinsi. (Eşanl. ALEKTRYONİA.)

lopha

LOPHİFORMES a. FENERBALIĞIMSILAR takımının bilimsel adı.

LOPHİODON a. Bazı türleri gergedan büyüklüğüne ulaşan Eosen devrinde Avrupa'da yaşamış fosil tapir cinsi. (Tapirgiller familyası.)

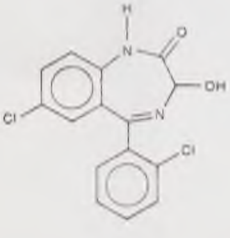
LOPHİOMYİNAE a. Tek türü Doğu Afrika'da yaşayan yelelisıçan *(Lophiomys imhausi)* olan oymak. (Çok özel bir kemirici olan bu hayvan, gececi, ağaççıl ve otçuldur. Bedeni uzun tüylerle örtülüdür. Cırlaksıçangiller familyası.)

LOPHİRA a. Tropikal Afrika'da yetişen almaşık yapraklı, salkım çiçekli güzel ağaç. (İki türü vardır: yerlilerin *mana* dediği *Lophira alata,* yenebilen yağlı bir meyve verir; *L. procera,* Batı Afrika'da yetişir ve azobe denen bir odun verir. *Ochnaceae* familyası.)

LOPHİUS a. Zool. Fenerbalığı* genel adı altında toplanan kemiklibalıkların cins adı.

LOPHOCOLEA a. Ormanlarda ve nemli bayırlarda sık rastlanan yapraklı ciğerotu.

LOPHODERMİUM a. Ağaçlarda hastalık yapan bir mantar cinsi. (*Lophodermium macrosporum* ladinlerde esmer leke hastalığı yapar. Yapraklar önce sarı lekelerle kaplanır, sonra kızarır, sonunda tamamen esmerleşir ve dökülür. *Lophodermium pinastri* türü de çamların yapraklarında kırmızı lekeler yapar ve yaprakların kuruyup dökülmesine neden olur.)

lorazepam

LOPHOGASTRİDAE a. Karidese benzeyen kabuklular alttakımı. (*Lophogastridae*'ler okyanuslarda her derinlikte yaşar. En iri tür olan *Gnathophausia ingens*'in boyu 35 cm'e ulaşır. *Malacostraca* altsınıfı. *Mysidacea* takımı.)

LOPHOHELİA a. Mercan kayalıklarının oluşumunda rol oynayan, deliksiz septumlu, koloni halinde yaşayan madrepor cinsi.

LOPHOPHORİA a. Ağız çevresinde lofofor bulunan hayvanlar öbeği. (*Lophophoria*'nın üç küçük şubesi vardır: *Ectoprocta, Phoronidia* ve kolsuayaklılar.)

LOPHOPHORUS a. Çin'de ve Himalayalar'da yüksek ormanlarda yaşayan sülün cinsi. (Sülüngiller familyası.)

LOPHOPODA a. Bölünmeyle çoğalan, hareket edebilen, jelatinsi ve hantal tatlısu *Ectoprocta*'sı kolonisi. (*Phylactolemata* sınıfı.)

LOPHOPTERYX CAMELİNA a. Ön kanatlarında, arka kenarın ortasında dimdik duran bir tutam pul bulunan kelebek. (Tırtılı kayın ve ıhlamur ağaçlarında yaşar; *Notodontidae* familyası.)

LOPHYRUS a. Büyük bir eşey ayrılığı gösteren, zarkanatlı böcek cinsi. (Sarı üzerine siyah benekleri, testere gibi dişli duyargaları olan dişisi, duyargaları tarak biçiminde olan erkeğinden çok daha iridir. *Lophyrus pini*'nin larvaları çamlara zarar verir; bazı bilim adamları bu cinse *Diprion* adını da verirler; kozalaktesterelisinekgiller familyası.)

LOPKA a. *Yörs.* Hayvanlara takılan büyük çan.

LOPLU sıf. Lobu olan.
—Zool. *Loplu parmak,* su kuşlarının (örneğin dalgıçkuşu), kenarı küçük yüzme loplarıyla çevrili parmağı.

LOPOLİT a. (fr. *lopolite;* yun. *lopas,* çukur kap, ve *-lite*'den). Yerbil. Çapı kilometreleri bulan ve az çok çember biçiminde olan, bir çanak oluşturan ve yantaşa benzeyen plütonik masif.

LOPPADAK be. Birdenbire ve tok bir ses çıkararak.

LOPUHİN (İvan Vladimiroviç), rus devlet adamı ve gazeteci (Voskresenskoye, bugün Kromski, Orel bölgesi, 1756 - *ay. y.* 1816). Ansiklopediciler'in ve özellikle d'Holbach'ın görüşlerini benimsedi. Martinezciliği keşfetti ve 1780'li yıllarda Moskova mason çevrelerinin çok etkili bir üyesi oldu. Yekaterina II'nin masonlara karşı başlattığı kovuşturmalardan kısa bir süre tedirgin olan (1792'de Novikov'un tutuklanması) Lopuhin, Pavel I tarafından senatörlüğe getirildi (1797).

LOPUHİNA (Yevdokiya Fyodorovna) → YEVDOKIYA FYODOROVNA.

LOPUHOV (Fyodor Vasilyeviç), rus dansçı ve koregraf (Sen-Petersburg 1886 - Moskova 1973). Hem Mariynskiy tiyatrosu'nda (sonradan Sen-Petersburg Kirov tiyatrosu adını aldı), hem Bolşoy balesi'nde, hem de Sen-Petersburg Malıy tiyatorsu'nda etkinlik gösterdi. Çağdaş temaları işleyen ilk rus koregraftır. En parlak yapıtı, Musorgskiy'in müziği üzerine *Bir sergiden tablolar*'dır (1963). 1962-1967 arasında Sen-Petersburg konservatuvarı'nın koregrafi fakültesini yönetti. — Kardeşi ANDREY VASİLYEVİÇ (Sen-Petersburg 1898 - *ay.y.* 1947), çok değerli bir dansçı ve başarılı bir eğitimciydi.

LOPUHOVA (Lydia Vasilyevna), rus kadın dansçı (Petersburg 1891-Seaford, Sussex, 1981). Fyodor Vasilyeviç Lopuhov'un kız kardeşi. 1901-1910 arasında Petersburg İmparatorluk dans okulu'nda eğitim gördü. Bir süre Mariynskiy tiyatrosu'nda dans etti. 1910-1926 arasında Serge de Diaghilev'in Rus baleleri adlı topluluğuyla birçok baleyi yorumladı. Komik rollerde olağanüstü başarılı olan Lopuhova, klasik repertuvarda da yeteneğini kanıtladı. Londra'da Vic Wells Ballet (sonradan Sadler's Wells Ballet adını aldı) ile sahneye çıktı. Camargo Society için F. Ashton'ın *Façade*'ını ilk kez yorumladı (1931). İngiltere'ye yerleşti ve 1925'te Keynes ile evlendi.

LOPUK sıf. *Yörs.* Karnındaki yavruyu taşıyamayan koyun ya da keçiye denir.

LOPUR LOPUR ya da **LÖPÜR LÖPÜR** be. (yansıma sözc.). Bir şeyi yerken, iri parçalar halinde, aceleyle ve ses çıkararak: *Lopur lopur yutmak.*

◆ sıf. Bedenin ya da bedenin belli bir bölümünün gereğinden çok dolgun ve yumuşak olduğunu belirtmek için kullanılır: *Her tarafı lopur lopur et.*

LOPUS SURCATUS a. Bağlara zarar veren bir çeşitkanatlı böcek. (Asmabitinin kış yumurtalarına karşı gerçekleştirilen savaş yöntemleri, genellikle *Lopus surcatus* için de geçerlidir.)

LOR a. (fars. *lūr*'dan). Peynir suyundan elde edilen ve taze olarak tüketilen tuzsuz peynir çeşidi. (Eskiden İstanbul'da *mizitra* da denirdi.)
—ANSİKL. Peynir mayasıyla mayalanan sütteki protein maddelerinden yalnız kazein pıhtılaşarak ayrılır (peynir), ama albümin olduğu gibi peynir suyunda kalır. Lor elde etmek için peynir suyu ekşitilerek ya da içine ekşi peynir suyu katılarak 90-95° C'a kadar ısıtılır. Bir süre sonra albümin pıhtılaşır, kazanın yüzünde beyaz kütleler halinde toplanmaya başlar. Biriken albümin topakları kepçeyle toplanarak süzülür. Peynir suyundan elde edilen lor, biraz esmer ve ekşimsi olur. Peynir suyuna %30 oranında taze süt katılırsa, beyaz ve tatlı lor elde edilir. 15-16 kg peynir suyundan baskılanmış 1 kg lor çıkar. Tuzsuz bir peynir olan lordan, peynir tatlısı, höşmerim, börek vb. yapılır.

LORA. Tar. coğ. Anadolu'nun B.'sında, Lydia bölgesinde antik kent; İulia Gordos' un (Gördes) K.'indeydi. Kentin, Manisa' nın Gördes ilçesi merkez bucağına bağlı Oğulduruk köyünün yerinde olduğu sanılmaktadır.

LORAİN, ABD'de (Ohio) kent, Erie gölü kıyısında, Cleveland'ın B.'sında; 75 400 nüf. Demir cevheri dışalımında yararlanılan madencilik limanı. Çelik fabrikası. Gemi ve otomobil yapımı. Kimya sanayileri. Hazırgiyim.

LORAN a. (*LOng Range Aid to Navigation,* uzun mesafeden seyrüsefer yardımı' nın kısaltması). Havc. ve Denizc. Çok uzakta bulunan eşzamanlı dorke vericilerinin konumunu bir uçaktan ya da gemiden belirlemeyi sağlayan hiperbolik radyoseyir sistemi.
—ANSİKL. İkinci Dünya savaşı sırasında Amerika Birleşik Devletleri'nde yapılan loran, iki yer istasyonundan yayımlanan eşzamanlı dalgaların varış zamanlarının özel bir borda alıcısıyla karşılaştırılmasına dayanan bir sistemdir. Yapılan ölçüm sonunda bir hiperbol elde edilir. İkinci bir şebekenin iki başka istasyonuna göre yapılan diğer bir ölçümle ikinci bir hiperbol elde edilir. Gözlemci, özel bir harita üzerine kaydedilen bu iki eğrinin kesiştiği yerde kendi noktasını bulur. Deniz seyrinde, yayım frekansları ve ölçüm yöntemleriyle birbirinden ayrılan, loran A ya da standart loran ve loran C olmak üzere iki tür loran kullanılır. (Menzilleri gündüzleri 900 mil, geceleri 1 500 mildir.) Duyarlık 1,5 ile 0,5 mil düzeyindedir.

LORANDİT a. (fr. *lorandite*). Miner. Doğal talyum arsenosülfür.

LORANTHACEAE a. Bot. ÖKSEOTUGİLLER familyasının bilimsel adı.

LORANTHUS a. Tropikal bölgelerde 300 kadar asalak türü bulunan bitki cinsi. (Ökseotugiller familyasının örnek tipi.)

LORAZEPAM a. (fr. *lorazépam*). Org. kim. Benzodiazepinin, formülü $C_{15}H_{10}Cl_2N_2O$ olan bir türevi; sakinleştirici olarak kullanılır.

LORCA, İspanya'da (Murcia ili) kent; 62 000 nüf. Verimli bir *huerta*'nın ortasında kurulan kentte, XIII. yy.'dan kalma bir kale ile çoğu barok üslubunda güzel evler ve kiliseler bütünü vardır: S. Patricio kilisesi, los Guevara sarayı, vb. Ticaret merkezi.

LORCA (Federico GARCÍA) → GARCÍA LORCA (Federico).

LORD a. (ing. *lord*). **1.** İngiliz soylularının (dük, marki, kont, vikont ve baron) soyadının önünde kullanılan unvan. (Yüksek dereceli rahiplere ve bazı görev sahiplerine de bu unvan verilir. Anglosakson dilindeki *hlaford*'dan "ekmekçibaşı" gelen bu sözcük, ilk başlarda "senyör"ün basit bir karşılığıydı.) **—2.** Lordlar kamarası üyesi. **—3.** *Amirallik lordu, deniz lordu,* Büyük Britanya'da 1964'e kadar, Deniz kuvvetleri komutanı olan Donanma bakanına verilen ad. **—4.** *Lord gibi,* bolluk içinde, sıkıntısız ve rahat bir biçimde: *Bu parayla lord gibi yaşayıp giderler;* şık ve zengin olarak: *Sen onun lord gibi giyinip kuşanmasına bakma, göründüğü kadar zengin değildir.*

LORD-ADVOCATE a. (ing. *Lord Advocate*). Adalet işlerinde İngiltere krallığı'nın İskoçya'daki en büyük temsilcisi. (İşlevi XV. yy.'ın sonlarına kadar gider. Emrinde bir *solicitor general* ve dört yardımcı [*deputies*] vardır.)

LORD HOWE sırtı, Güney-batı Büyük Okyanus'ta büyük denizaltı sıradağı, Tasman ve Fiji denizlerini birbirinden ayırır, Chesterfield takımadalarını (K.- B.) Yeni -Zelanda'nın Güney adasının (G.- D.) kıtaya yakın kenarına bağlar. (Uzun [3 000 km] ve geniş [500 km] bir denizdibi dağı olan Lord Howe orta kesiminde 770 m'ye ulaşır. Değişik biçimlerde yorumlanan bu sıradağın batı sınırı boyunca mercan kayalıkları [sözgelimi Howe adası] sıralanır [bunlar dünyanın en güneyde bulunan mercan adalarıdır].)

Lordlar kamarası, Büyük Britanya parlamentosu'nun ikinci kanadı olan yüksek meclis. Kökeni bakımından Lordlar kamarası, gerekli görülen durumlarda kral